CORPVS
Iuris Ciuilis,
In quinque partes distinctum:

QVARVM PRIMA,

Historia iuris à Iustiniano compositi,
Institutionum Libri IIII,
Epitome Institutionum,
Digestorum seu Pandectarum Lib. L. continentur. Quæ reliquis partibus includantur, quinta docebit pagina.

HIS ACCESSERVNT COMMENTARII NOVÆ AC REPETITÆ prælectionis, Authore DIONYSIO GOTHOFREDO I.C. quibus, inter cætera, variæ lectiones, leges similes, contrariæ, abrogatæ: verborum, legúmque difficilium interpretationes, selectæ repetitiones, compendia, atque epitomata, anni singulis Codicis legibus additi, continentur. Addita Institutionum, Nouellarum Iustiniani, Leonis & Feudorum epitome, ad ordinem Edicti perpetui composita.

Secunda editio priore multò auctior.

LVGDVNI,

Apud hæredes Bartholomæi Honorati.

M. D. XC.

Cum priuilegio Sacr. Cæsar. Maiest. & Christianiss. Francorum Regis.

[illegible]

[illegible]

AD LECTOREM.

EA fuit animi mei cogitatio (benigne Lector) cùm meas ad ius Ciuile Notas primùm ederem, nō ea tantū quæ numen cœleste studiis meis priuata suppeditasset in publicum conferre, sed & ex aliis, iisq; recentioribus selectiora carptim referre, vt qui hac ætate quique futuri post nos essēt, huius æui prudentū varias ad ius operas saturatim ac saltuatim antea dispersas, veluti in lineā coniectas, quasi in tabula tandem conspicerent. Videbam inter priscos interpretes Accursium id suo fœlicissimè seculo tentasse, vt quæ ab optimis magistris partim viua voce, partim scriptis didicisset, ea in litteras ac perpetuos iuris cōmentarios referret. Quæ cùm ab eo magno successu præstita intelligebam, pro veteribus illis quos laudat, hoc est Irnerio, Ioanne, Martino, Hugolino, Rofredo, Alrico, Bulgaro Azone & aliis: Budeum, Alciatum, Zasium, Augustinum, Duarenum, Baronem, Brissonium, Cuiacium, Conanum, ac sexcentos alios ex omni penè litteratura authores mihi sumpsi: quorum merita studiáque vt veteribus illis politiora atque elegantiora, ita iure aut potiora aut paria: sanè, pleniora sunt. Cur enim recentiores illos nostros censeamus fœlicioribus Musis ac disciplinis imbutos, non aliquid suopte ingenio adinuenire atque excogitare potuisse, quod Aborigines (vt ita loquar) isti ac Fauni rudi tum orbe, vix intelligere atque adsequi potuerunt? Dicam liberè: Dei optimi diuina largitate secula nostra id assecuta, vt secretiora quæq; scientiarum ac disciplinarum omnium veterum, non modò nostris retecta fuerint, sed infinita propè non ita pridem inuenta cognita ac percepta: vt nisi quis ea veterū studiis adiungat, in imperfecta Iuris interpretatione vagari eū oporteat. Verùm vt rerum omnium exilia atq; abiecta initia sunt, sic editionē nostram à principio suo figura ac forma planariam atque humilem fuisse spontè recognoscā. Quæ tamē cùm, qualis qualis erat, multis probari videretur, arrepta inde lucri occasio fuit: hoc est, operis mei (inscio me primùm ac tādem inuito) in aliā eámque maiorem formam producendi atque euulgandi. Hac veluti contumelia tactus, noua mea coniectanea diligentius retractare cœpi: totū denique opus ita manu atque animo terere, vt de altera hac editione seriò cogitarem. Quid additum, deminutum, mutatúmve fuerit, ne multis cōmendem, legendo quisq; diligentia sua facile, vt spero & sentiet & æstimabit. Vtinam à ciuilibus bellis & à perfida ac peierata librorum meorum direptione (in queis pars harum Notarum potior continebatur) libero atque immuni mihi esse licuisset: neque

me belli tempestas cum familia tota à lare meo in sedes alias, mihi nouas, compulisset, non modò auctior (nam id minimum scribenti) sed purgatior, & (vt audenter etiam dicam) melior hæc editio foret. Fruere (Lector) & ea quidem mente, vt quod per belli tempus nondum mihi adsequi licuit, si Deus vitam & quietem (vtinam & studiis meis fautorem) dederit: à me postea certò exspectes. Vale ex Musæo nostro 12. Febr. 1590.

Coniecta

Coniecta in hoc iuris corpus.

Tomo I.

HISTORIA Iuris à Iustiniano compositi.

INSTITVTIONVM iuris libri IV.

EPITOME Institutionum.

DIGESTORVM seu PANDECTARVM libri L.

Tomo II.

CODICIS libri XII.

Tomo III.

METHODICA Nouellarum Iustiniani dispositio & epitome, ad ordinem edicti perpetui adcommodata,

NOVELLAE Iustiniani.

NOVELLAE Leonis.

CANONES Apostolorum.

Tomo IIII.

FEVDORVM Consuetudines,

Epitome Feudorum.

Tomo V.

De ratione ordinis à Iurisconsulto seruati.

Ad leges duodecim tabularum ex Cicerone.

Fragmenta legum duodecim tabularum.

Ad Vlpianum Institutiones.

Ad Gaium.

Superioribus omnibus adiecti sunt Commentarii D. Gothofredi I.C.

Indices Titulorum, & legum.

Summa priuilegii Cæsaris.

PRiuilegio Cæsareæ Maiestatis cautum est, vt ne quis Typographus aut Bibliopola intra Sacri Romani Imperij, regnorúmque & dominiorum hæreditariorum, eiusdem Maiestatis, fines, & decem annorum spatium, computandorum à die prima editionis, Dionysij Gothofredi I.C. Repetitæ lectionis commentarios, notásque ad ius ciuile, ad Accursium & Ciceronem, simili aut alio quopiã charactere vel forma, siue in toto, siue in parte recudere, aut alij recudendos dare, vel alibi etiam impressos adducere, vendere distraheréve, clàm vel occultè citra voluntatem & consensum pręfati Gothofredi eiúsve hæredum pręsumat, pœna hac constituta, vt & dicto Gothofredo, & Typographo, cui dictos libros cudendi curam commiserit, vel alterutrius hęredibus ac mandatariis, potestas sit, superiores libros, ita deprehensos propria authoritate, vel magistratus loci vendicare, vt qui secus fecerit quàm hoc priuilegio continetur, omnibus illis libris de facto priuetur: Pœna pręterea decem marcharum auri puri Cęsareo fisco, & dicto Gothofredo, ex ęquo pendenda. Datum in arce regia, Pragę, die xxij. Febr. Anno Domini M.D.LXXXVIII. Regni Romanorum XIII. Hungarici XVI. Bohemici XIII.

Rudolphus.

Iacobus Curtius à Teufftenau.

Ad mandatum Cæsareæ Maiestatis proprium.

P.Bernburger.

Extraict

Extraict du Priuilege du Roy.

HENRY par la grace de Dieu, Roy de France, & de Poloigne. A Nos Amez & Feaux Conseillers les gens tenans nos Cours de Parlementz Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, Thoulouze, Bourdeaulx, Bailly de Rouen: & à tous nos autres Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut & dilection. Nostre cher & bien-aimé Maistre Denys Godeffroy Aduocat en nostre Court de Parlement à Paris: Nous a fait dire & remonstrer, qu'auec grand labeur & vigilance il a REVEV VN COVRS DE DROICT CIVIL, par luy enrichy de plusieurs annotatiōs en la marge bien requises & necessaires: & iceluy reduict en meilleur ordre, & disposition plus methodicque, auec quelques obseruations & illustrations, dont ledit Cours se trouuera de plus facile intelligence au contentement d'vn chacun. Lequel Cours ledit exposant auec telles additions delibere faire imprimer & mettre en lumiere: ce qu'il ne peut sans grans fraiz: & craint qu'ayant fait telles auances, quelque autre voulust imprimer ou faire imprimer ledict Cours, & par ce moyen l'en frustrer de ses peines & labeurs, ce que luy tourneroit à grand preiudice & interest. A quoy il nous a treshumblement supplié luy pouruoir, & octroyer nos Lettres en tel cas requises & necessaires. Nous ce consideré inclinans liberalement à la supplication, & requeste dudict Godeffroy, ne voulans qu'il demeure frustré du merite de son labeur: Luy auons de nostre grace speciale, plaine puissance & authorité Royale permis & octroyé, permettons & octroyons, qu'il puisse & luy soit loisible faire imprimer ledict Cours DE DROICT CIVIL: en telle forme & caracteres, & par tel Imprimeur que bon luy semblera, & que par luy sera choisi: auec defense à tous autres Imprimeurs & Libraires soyent regnicoles ou estrangers imprimer, distribuer, vendre: faire imprimer, distribuer, vendre, & mettre en vente ledict Cours, par tous les pays & ressorts de nostre obeyssance, & ce iusques au terme de dix ans, à côter du iour que ledict Cours sera acheué d'imprimer, ny iceluy desguiser pour l'exposer en vente sans le consentement dudict Exposant. Ce que nous leur auons tresexpressément inhibé & defendu, inhibons & defendons, à peine de confiscation desdits liures trouuez en leur possession, & ailleurs, despens, dommages & interests dudit exposant, & d'amende arbitraire: & à ce que nostre intention soit suyuie, voulons qu'en exposant ce present priuilege ou l'abbregé d'iceluy audit Cours, il soit tenu pour suffisammēt notifié à tous qu'il appartiendra, à ce qu'ils n'en pretendent cause d'ignorance. SI VOUS MANDONS & enioignons que de nostre presente permission & octroy vous faictes, souffrez & laissez ledit Godeffroy exposant, iouir & vser plainement & paisiblement, cōtraignant à ce faire & souffrir tous ceux qu'il appartiendra, & qui pour ce seront à contraindre par toutes voyes deues & raisonnables: Nonobstant oppositions ou appellations quelzconques, & sans preiudice d'icelles, pour lesquelles ne voulons estre differé. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant que dessus, & quelconques ordonnances & lettres à ce cōtraires. Donné à Paris le quatorziesme iour de Feurier, l'an de grace Mille cinq cents quatre vingts & troys, & de nostre Regne le neufuiesme.

Par le Roy, M. Charles de Chanteclerc Maistre des Requestes ordinaires de l'Hostel. present.

Pontelain.

EXTRAICT DES REGISTRES DE PARLEMEMT.

VEVES par la Cour les lettres patentes du Roy donnees à Paris le quatorsiesme iour de Feurier Mil cinq cents quatre vingts & troys dernier. Souzsignées par le Roy, M. Charles de Chanteclerc Maistre des Requestes ordinaires de l'Hostel present, Pontelain. Obtenues par M. Denis Godeffroy Aduocat en icelle Cour. Par lesquelles ledict Seigneur permet audit Godeffroy faire imprimer par tel Imprimeur qu'il voudra choisir, VN COVRS DE DROICT CIVIL, par luy enrichy de plusieurs annotations en la marge, & reduict en meilleur ordre que deuāt, auec quelques obseruations & illustrations dudit Cours, & defences à tous autres Imprimeurs & Libraires soyent regnicoles ou estrangers, d'imprimer ou faire imprimer, distribuer ou vendre ledit Cours par tous les pais & ressorts de son obeyssance, pendant & durant le terme de dix ans, à conter du iour que ledit Cours sera acheué d'imprimer, ne iceluy desguiser pour l'exposer en vente sans le consentement dudict exposant: à peine de confiscation des liures qui seront trouuez en leur possessiō, & d'amende arbitraire, & de tous dommages, despens, & interests, comme plus au long le contiennent lesdites lettres, La requeste presentée par ledict Godeffroy tēdant à la verification, & enterinement desdites lettres le tout de l'ordonnance de ladicte Cour, communiqué au Procureur general du Roy, Ses conclusions sur ce, & tout consideré ladicte Cour en enterinant lesdites lettres patentes a permis & permet au suppliāt faire imprimer ledit COVRS DE DROICT CIVIL, par tel Imprimeur ou Libraire que bon luy semblera, selon les clauses & defences portées par icelles. Faict en Parlement le neufiesme Mars mil cinq cents quatre vintgs & troys.

Signé Budé.

Tiré de l'Extraict des registres ordinaires du Chastelet de Paris.

LEsdictes lettres ont esté enregistrées au Greffe du Chastelet de Paris le Ieudy dixseptiesme iour de Feurier mil cinq cents quatre vingts & troys.

Signé Drouard.

¶ iiij

INSTITVTIONVM TITVLORVM INDEX.

Proœmium de confirmatione Institutionum.

INSTITVTIONVM TITVLORVM INDEX, IVXTA ORDINEM ALPHABETI.

Prior numerus librum, alter titulum significat.

Finis huius Indicis.

TITVLI DIGESTORVM SEV PANDECTARVM IVRIS ENVCLEATI, EX IVRE VETERI COLLECTI AVCTOritate Domini nostri sacratissimi Iustiniani Augusti.

Feliciter incipit liber primus.

De iure.

DE iustitia & iure 1. De origine iuris, & omnium magistratuum, & successione prudentium 2. De legibus senatúsque consultis, & longa consuetudine 3 De constitutionibus principum 4.

De personis.

De stata hominum 5 De his qui sui vel alieni iuris sunt 6 De adoptionibus,& emancipationibus, & aliis modis quibus potestas soluitur 7.

De rebus.

De diuisione rerum,& qualitate 8

De actionibus: ac primùm de ipsorum iudicantium officio, auctoritate atque imperio.

De senatoribus 9 De officio consulis 10 De officio præfecti prætorio 11 De officio præfecti vrbis 12 De officio quæstoris 13 De officio prætorum 14 De officio præfecti vigilum 15 De officio proconsulis & legati 16 De officio præfecti Augustalis 17 De officio præsidis 18 De officio procuratoris Cæsaris, vel rationalis 19 De officio iuridici 20 De officio eius cui mandata est iurisdictio 21 De officio adsessorum 22

LIBER II.

De iurisdictione 1 Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur 2 Si quis ius dicenti non obtemperauerit 3

De in ius vocatione.

De in ius vocando 4 Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit 5 In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent 6 Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat 7 Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur 8 Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur 9 De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat 10 Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa facti non obtemperabit 11 De feriis & dilationibus & diuersis temporibus 12

De actionis editione, & quemadmodum pacto vel transactione nitatur aut elidatur.

De edendo 13 De pactis 14 De transactionibus 15

LIBER III.

Qui pro reo aut actore agere aut excipere in iudicio soleant.

De postulando 1 De his qui notantur infamia 2

De procuratoribus & defensoribus 3 Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur 4 De negotiis gestis 5 De calumniatoribus 6

LIB. IV.

Quibus ex causis amissæ actiones, restitui à iudicio possunt.

De in integrum restitutionibus 1. Quod metus causa gestum erit 2 De dolo malo 3 De minoribus vigintiquinque annis 4 De capite minutis 5 De quibus causis maiores vigintiquinque annis in integrum restituantur 5 De alienatione iudicij mutandi causa facta 6

De foro competente & quemadmodum apud arbitros aut iudices agatur.

De receptis, qui arbitrium receperunt. vt sententiam dicant 7 Nautæ caupones, stabularij vt recepta restituant 8

LIB. V. *ex ordine: de Iudiciis liber primus.*

De iudiciis, vbi quisque agere vel conueniri debeat 1

De actionibus in rem seu vindicationibus rerum vniuersalium singularium, siue corporales siue incorporales sint, personarum siue prædiorum.

¶De inofficioso testamento 2 De hereditatis petitione 3 Si pars hereditatis petatur 4 De possessoria hereditatis petitione 5 De fideicommissaria hereditatis petitione 6.

LIB. *ex ordine* VI. *de Iudiciis secundus.*

¶De rei vindicatione 1 De publiciana in rem actione 2 Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur 3

LIB. *ex ordine* VII. *de Iudiciis liber tertius.*

¶De vsufructu & quemadmodum (quis) vtatur fruatur 1 De vsufructu adcrescendo 2 Quando dies legati vsusfructus cedat 3 Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur 3 De vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur vel minuuntur 4 Si vsusfructus petetur vel ad alium pertinere negetur 5 De operis seruorum 6 De vsu & habitatione 6 Vsufructuarius quemadmodum caueat 7

LIB. *ex ordine* VIII. *de Iudiciis liber quartus.*

¶De seruitutibus 1 De seruitutibus prędiorum vrbanorum 2 De seruitutibus prædiorum rusticorum 3 Communia prædiorum tam vrbanorum quàm rusticorum 4 Si seruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur 5 Quemadmodum seruitutes amittantur 6

LIB. *ex ordine* IX. *de Iudiciis liber quintus.*

De pauperie, damno, effusis, deiectis & noxa.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur 1 Ad legem Aquiliam 2 De iis qui effuderint vel deiecerint 3 De noxalibus actionib. 4

LIB. *ex ordine* X. *de Iudiciis liber sextus.*

De mistis in rem & personam actionibus.

Finium regundorum 1 Familiæ herciscundæ 2 Communi diuidundo 3.

Præparatoria iudiciorum.

Ad exhibendum 1.

LIB. *ex ordine* XI. *de Iuditiis liber septimus.*

De interrogationibus in iure faciendis, & de interrogatoriis actionibus 1 De quibus rebus ad eundem iudicem vtatur 2

Miscella.

De seruo corrupto 1. De fugitiuis 2. De aleatoribus 3 Si mensor falsum modum dixerit 4

De religiosis, & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat 5 De mortuo inferendo, & sepulchro inædificando 6

LIB. XII. *de rebus creditis primus.*

De condictionibus.

¶De rebus creditis si certum petetur, & de condictione 1. De iureiurando siue voluntario siue necessario siue iudiciali 2 De in litem iurando 3 De condictione causa data, causa non secuta 4 De condictione ob turpem vel iniustam causam 5 ¶De condictione indebiti 6 De condictione sine causa 7

LIB. XIII. *de Rebus secundus.*

De condictione furtiua 1. De condictione ex lege 2. De condictione triticaria 3. De eo quod certo loco dari oportet 4. De pecunia constituta 5. ¶ Commodati vel contra 6. ¶De pigneraticia actione vel contra 7.

LIB. XIV. *de Rebus tertius.*

Si quid cum institore nauis, mensæ, tabernæ aut negotiationis alicuius, cum seruo filio, aut vxore alterius gestum erit, an & quæ ratio competat.

¶De exercitoria actione 1. De lege Rhodia de iactu 2. De institoria actione 3. De tributoria actione 4. Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur 5. De senatusconsulto Macedoniano 6.

LIB. XV. *de Rebus quartus.*

De peculio 1. Quando de peculio actio annalis est 2. De in rem verso 3. Quod iussu 4.

LIB. XVI. *de Rebus liber quintus.*

Ad senatusconsultum Velleianum 1. De cōpensationibus 2. ¶Depositi vel contra 3.

LIB. XVII. *de Rebus liber sextus.*

Obligationes ex consensu.

¶Mandati vel contra 1. ¶Pro socio 2

LIB. XVIII. *de Rebus liber septimus.*

¶De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quę res veniri non possunt 1. De in diem addictione 2. De lege commissoria 3. De hereditate vel actione vendita 4. De rescindenda venditione, & quando licet ab emptione discedere 5. De periculo & commodo rei venditæ 6 De seruis portandis, vel si ita mancipium veneat, vt manumittatur, vel contra 7

LIB. XIX. *de Rebus octauus.*

De actionibus empti* & * venditi 1. ¶Locati conducti. 2. ¶De æstimatoria actione 3. ¶ De rerum permutatione 4. ¶ De præscriptis verbis, & in factum actionibus 5

LIB.

Index Titulorum.

LIB. XLI.

Quibus ex cauſis dominium & poſſeſsio adquiratur.

LIB. XLII.

De ſententiis.

Interdicta vniuerſalium & ſingularum rerum: ſiue ſacri, ſiue publici, ſiue priuati iuris ſint.

LIB. XLIV.

Exceptiones.

Obligationes & actiones.

LIB. XLV.

Stipulationes.

LIB. XLVI.

LIB. XLVII.

Priuata delicta.

LIB. XLVIII.

Iudicia publica.

LIB. XLIX.

Appellationes.

De fiſco.

De re militari.

LIBER L.

De municipiis.

Miſcella.

FINIS.

INDEX OM-

INDEX OMNIVM TITVLORVM IN HOC VNIVERSO IVRIS CORPORE COMPRÆHENSORVM COLLECTVS PER P. C. Brederodum.

NOTÆ LIBRORVM.

I.	Institutiones	C.T.	Constitutiones Tiberij.
D.	Digesta seu Pandectæ.	C.I.I.	Constitutiones Iustiniani Iustini,&c.
C.	Codex.	L.	Leonis Nouellæ.
N.	Nouellæ.	C.I.	Constitutiones Imperiales.
E.	Edicta Iustiniani Imperatoris.	F.	Feudorum Consuetudines.
N.I.	Nouelllæ Iustini.	Ex.	Extrauagantes.

Index omnium Titulorum.

Index omnium Titulorum.

E

F

tor

FINIS.

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠ' ΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΥΓΚΕΙΤΑΙ

το παρον των Διγεςων ητοι του Πανδεκτου του ευσεβεςατου βασιλεως Ιυςινιανου συνταγμα. id est,

EX QVOT ANTIQVIS AVCTORIBVS ET LIBRIS AB his factis compositum est præsens Digestorum seu Pandectarum piissimi Imperatoris opus.

Ιουλιανου

Digeston βιβλια ενενηκοντα
Ad Minicium βιβλια εξ
Ad Vrseium βιβλια τεσσαρα
De ambiguitatibus βιβλιον εν

Papinianu

Quæstionon βιβλια τριακοντα επτα
Responson βιβλια δεκαεννεα
Definition βιβλια δυο
De adulteriis βιβλια δυο
De adulteriis βιβλιον εν

Quintu Muciu Scæuo

Ορων βιβλιον εν

Αλφηνου

Digeston βιβλια τεσσαρακοντα

Sabinu

Iurisciuilion βιβλια τρια

Προκουλου

Επιςολων βιβλια οκτω.

Λαβεωνος

Πιθανων βιβλια οκτω
Posteriorum βιβλια δεκα

Νερατιου

Regularion βιβλια δεκαπεντε
Μεμβρανων βιβλια επτα
Responson βιβλια τρια

Iauolenu

Ex Casio βιβλια δεκαπεντε
Epistolon βιβλια δεκατεσσαρα
Ad Plautium βιβλια πεντε

Celsu

Digeston βιβλια τριακοντα εννεα

Πομπονιου

AdQuintum Mucium lectionum βιβλια τριακοντα εννεα
Ad Sabinum βιβλια τριακοντα πεντε
Επιςολων βιβλια εικοσι
Variarum lectionum βιβλια δεκαπεντε
Ad Plautium βιβλια επτα
Fideicommisson βιβλια πεντε
Senatusconsultum βιβλια πεντε
Regularion βιβλιον εν
Εγχειριδιου βιβλια δυο

Βαλεντος

Fideicommisson βιβλια επτα

Μαικιανου

Fideicommisson βιβλια δεκαεξ
Publicon βιβλια δεκατεσσαρα

Μαυρικιανου

Ad leges βιβλια εξ

Τερεντιου Κλημεντος

Ad leges βιβλια εικοσι

Αφρικανου

Quæstionon βιβλια εννεα

Μαρκελλου

Digeston βιβλια τριακοντα
Ad leges βιβλια εξ
Responson βιβλιον εν

Κερβιδιου Σκαιβολα

Digeston βιβλια τεσσαρακοντα
Quæstionon βιβλια εικοσι
Responson βιβλια εξ
Regularion βιβλια τεσσαρα
De quæstione familiæ βιβλιον εν
Quæstionum publicè tractatarum βιβλιον εν

Φλωρεντινου

Instituton βιβλια δεκαδυο

Γαιου

Ad edictum prouinciale βιβλια λβ
Ad leges βιβλια δεκαπεντε
Ad edictum vrbicum τα μονα ευρεθεντα βιβλια δεκα
Aureon βιβλια επτα
Δωδεκαδελτου βιβλια εξ
Instituton βιβλια τεσσαρα
De Verborum obligationibus βιβλια γ
De manumissionibus βιβλια τρια
Fideicommisson βιβλια δυο
De casibus βιβλιον εν
Regularion βιβλιον εν
Dotalicion βιβλιον εν
Υποθηκαριας βιβλιον εν

Βενουλειου

Stipulationon βιβλια δεκαεννεα
Actionon βιβλια δεκα
De officio proconsulis βιβλια τεσσαρα
De pœnis paganorum βιβλιον εν
Publicon βιβλια τρια
De interdictis βιβλια εξ

Τερτυλλιανου

Quæstionon βιβλια οκτω
De castrensi peculio βιβλιον εν

Ιουςου

Constitutionon βιβλια εικοσι

Ουλπιανου

Ad edictum βιβλια εβδομηκοντα τρια
Ad Sabinum βιβλια πεντηκοντα εν
Ad leges βιβλια εικοσι
Disputationon βιβλια δεκα
Protribonalion βιβλια δεκα
De officio proconsulis βιβλια δεκα
Πανδεκτου βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Fideicommisson βιβλια εξ
Opinionon βιβλια εξ
De adulteris βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια τεσσαρα
De officio consulis βιβλια τρια
Instituton βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De censibus βιβλια εξ
Responson βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιβλα

De sponsalibus
De officio præfecti vrbi
De officio præfecti vigilum
De officio curatoris reipublicæ
De officio prætoris tutelaris
De officio quæstoris

Παυλου

Ad edictum βιβλια ογδοηκοντα
Quæstionon βιβλια εικοσιεξ
Responson βιβλια εικοσιτρια
Breuion βιβλια εικοσιτρια
Ad Plautium βιβλια δεκαοκτω
Ad Sabinum βιβλια δεκαεξ
Ad leges βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Regularion βιβλιον εν
Sententiον ητοι facton βιβλια εξ
Sention βιβλια πεντε
Ad Vitellium βιβλια τεσσαρα
Ad Neratium βιβλια τεσσαρα
Fideicommisson βιβλια τρια
Decreton βιβλια τρια
De adulteriis βιβλια τρια
Manualium βιβλια τρια
Instituton βιβλια δυο
De officio proconsulis βιβλια δυο
Ad legem Aeliam Sentiā βιβλια γ
Ad legem Iuliam βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De censibus βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιβλα

De pœnis paganorum
De pœnis militum
De pœnis omnium legum
De vsuris
De gradibus & adfinibus
De iure codicillorum
De excusationibus tutelarum
Ad regulam Catonianam
Ad senatusconsultum Orfitianum
Ad senatusconsultum Tertyllianū
Ad senatusconsultum Silanianum
Ad senatusconsultum Belleianum
Ad senatusconsultum Libonianum seu Claudianum.
De officio præfecti vigilum
De officio præfecti vrbi
De officio prætoris tutelaris
De extraordinariis criminibus
Ταςιθηκαρια
Ad municipalem
De publicis iudiciis
De inofficioso testamento
De septemuiralibus iudiciis

De iure singulari
De secundis tabulis
Ad orationem Diui Seueri
Ad orationem Diui Marci
Ad legem Velleam
Ad legem Cinciam
Ad legem Falcidiam
De tacito fideicommisso
De portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur
De iuris & facti ignorantia
De adulteriis
De instructo & instrumento
De appellationibus
De iure libellorum
De testamentis
De iure patronatus
De iure patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit
De actionibus
De concurrentibus actionibus
De intercessionibus fœminarum
De donationibus inter virum & vxorem
De legibus
De legitimis hæreditatibus
De libertatibus dandis
De senatusconsultis

Tryphoninu

Disputationum βιβλια εικοσιν

Καλλιστρατου

De cognitionibus βιβλια εξ
Edicton monitorion βιβλια εξ
De iure fisci βιβλια τεσσαρα

Institution βιβλια τρια
Quæstionon βιβλια δυο

Μεναν

Militarion βιβλια τεσσαρα

Μαρκιανου

Institution βιβλια δεκαεξ
Regularion βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιβλα

De delatoribus μονοβιβλον
Υποθηκαριας μονοβιβλον
Ad senatusconsultum Turpillianum μονοβιβλον

Γαλλου Ακυλα

Responsa

Μοδεστινου

Responson βιβλια δεκαεννεα
Πανδεκτου βιβλια δεκαδυο
Regularion βιβλια δεκα
Differention βιβλια εννεα
Excusationum βιβλια εξ
De pœnis βιβλια τεσσαρα

Του αυτου μονοβιβλα

De præscriptionibus
De inofficioso testamento
De manumissionibus
De legatis & fideicommissis
De testamentis

De eurematicis
De enucleatis casibus
De differentia dotis
De ritu nuptiarum.

Ταρρουντηνου Πατερνου

Militarion βιβλια τεσσαρα

Μακρου

Militarion βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο
De officio præsidis βιβλια δυο
Εικοστων βιβλια δυο
De appellationibus βιβλια δυο

Αρκαδιου

De testibus βιβλιον εν
De officio præfecti prætorio βιβλιον εν
De muneribus ciuilibus βιβλιον εν

Ρουφινου

Regularion βιβλια δεκαδυο

Ανθου ητοι Φουριου Ανθιανου

Μερος ηδικτου βιβλια πεντε

Μαξιμου

Ad legem Falcidiam

Ερμογενιανου

Επιτομων βιβλια εξ

Εχουσι στιχ. σλ.

Dn. Antonio Juan y Rico

HISTORIA IVRIS
A IVSTINIANO COMPOSITI.

De nouo Codice faciendo ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ anno 528.
De Iustinianeo Codice confirmando ad Mennam anno 529.
De Conceptione Digestorum ad Tribonianum anno 530.
De Confirmatione Institutionum ad cupidam legum iuuentutem anno 533.
De Confirmatione Digestorum duplex constitutio ad senatus & omnes populos anno 533.
De ratione & methodo iuris docendi ad Antecessores anno 533.
De emendatione Codicis Iustiniani & secunda eius editione ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ anno 534.

DE NOVO *a* CODICE *b* FACIENDO AD SENATVM VRBIS Constantinopolitanæ.

Imperator IVSTINIANVS *Augustus ad Senatum vrbis Constantinopolitanæ.*

HAEc quæ necessariò corrigenda esse multis retro principibus visa sunt, interea tamen nullus eorum ad effectũ ducere ausus est: in præsenti rebus donare communibus auxilio Dei omnipotentis censuimus, & prolixitatem litium amputare: multitudine quidem cõstitutionum quæ tribus codicibus, Gregoriano, Hermogeniano, *c* atque Theodosiano, *d* continebantur, illarum etiam quæ post eosdem codices à Theodosio diuinæ recordationis, aliisque post eum retro principibus & à nostra etiam clementia positæ sunt, resecanda: vno autem codice sub felici nostri nominis vocabulo componendo, in quem colligi tam memoratorum trium codicum, quàm *e* nouellas post eos positas constitutiones oportet. 1 ¶ Ideóque ad hoc maximum, & ad ipsius reipublicæ sustentationem respiciens opus efficiendum, elegimus tanto fastigio laborum, tantæque sollicitudini sufficientes, Ioannem virum excellentissimum exquæstore nostri palatij consularem atque patricium: Leontium virum sublimissimũ magistrum militum, expræfecto prætorio, consularem atque patricium. Phocani virum eminentissimum, magistrum militum, consularem atque patricium: Basilidem virum excellentissimum expræfecto prætorio Orientis, atque patricium: Thomam virum gloriosissimum quæstorem sacri nostri palatij, & exconsule: Tribonianum virum magnificum, magisteria dignitate inter agentes decoratum Constantinum virum illustrem, comitem sacrarum largitionum inter agentes, & magistrum scrinij libellorum, sacrarúmque cognitionum: Theophilum virum clarissimum, comitem sacri nostri consistorij & iuris in hac alma vrbe doctorem: Dioscorum & Præsentinum, disertissimos togatos fori amplissimi prætoriani. 2 ¶ Quibus specialiter permisimus (resecatis tam superuacuis quantum ad legum soliditatem pertinet præfationibus, quàm similibus, & contrariis, præterquam si iuris alia diuisione adiuuentur: illis etiam quæ in desuetudinem abierunt) certas & breui sermone conscriptas ex iisdem tribus codicibus & nouellis constitutionibus leges componere, & congruis titulis subdere: adiicientes quidem & detrahentes, immo & *f* mutantes verba earum vbi hoc rei commoditas exigeret: colligentes vero in vnam sanctionem quæ variis constitutionibus dispersa sunt, & sensum earum clariorem efficientes: ita tamen vt ordo temporum earum constitutionum non solùm ex adiectis diebus con sulibúsque, sed etiam ex ipsa compositione earum clarescat: primis quidem in primo loco, posterioribus verò in secundo ponendis. & si quæ earum sine *g* die & consule in tribus veteribus codicibus, vel in quibus nouellæ constitutiones receptæ sunt, inueniantur: ita his ponendis, nulláque dubietate super generali earum robore ex hoc oriunda: sicut & illas vim generalis constitutionis obtinere palam est, quæ ad certas personas rescriptæ, vel per pragmaticam *h* sanctionem ab initio datæ, eidem nouo Codici propter vtilitatem sanctionis insertæ fuerunt. 3 ¶ Hæc igitur ad vestram notitiam ferre properauimus, vt sciatis quãta nos diuturna super rerum communi vtilitate cura solliciter, studentes certas & indubitatas, & in vnum codicem collectas esse decætero constitutiones vt ex eo tantummodo sub felici nostro nomine nuncupando Codice, recitatio constitutionum in omnibus ad citiores litium decisiones fiat iudiciis. Dat. Idib. Febr. CP. DN. Iustiniano PP. A. II. COS. Anno Christi 528.

a ad differentiam Gregoriani, Hermogen. & Theodosiani. est tamen vetus habita ratione ad eum quo nũc vtimur de quo infrà.

b Prudentes responsa sua chartis aut membranis solebãt conscribere. Constitutiones verò & rescripta Codicibus & pugillarib. chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis moris erat perscribi: quæ postea in scriniis memoriæ & dispositionũ seruabantur. Eò factum est vt liber constitutionum potius Codicis quàm membranarum nomẽ obtinuerit. *Cuiac.*

c hi duo Codices nominantur ab authore prior Codex ab Adriano ad Valerianum: secũdus, à Claudio ad Diocletianum, latas leges continebat

d A Theodosio Imp. in eo Codice leges Constãtini ad Theodosium erant.

e Cõstitutiones à Theodosij tẽporibus ad suum seculum latas intelligit.

f Contius 1. *Cect.* 9. nedum verba, sed authores legum mutatos notat. quin à Iustiniano euersã Theodosij legem, de interdictis consobrinarum nuptiis: & Arcadio, falsò adscribi. legem 19. *Cod. de Nuptiis* tradit. ad de quæ de facinoribus Triboniani scripsi *ad l. 5. §. 2. ff. de præscrip. verb.*

g v. quæ notaui ad *l. 4. C. de diuersis rescriptis.*

h *v. l. 7. in pr. & §. 1. C de diuersis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.*

DE IVSTINIANEO *i* CODICE CONFIRMANDO AD MENNAM. I.

Imp. IVSTINIANVS *Pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, Mennæ præfecto prætorio, ex præfecto huius almæ vrbis CP. ac Patricio.*

SVMMA reipublicæ tuitio de stirpe duarum rerum, armorum *k* scilicet, atque legum veniens, vímque suam exinde muniens, felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibúsque gentibus dominari tam præteritis effecit temporibus, quam Deo propitio in æternum efficiet. istorum etenim alterum alterius auxilio semper eguit: & tam militaris res legibus in tuto collocata est, quàm ipse leges armorum præsidio seruatæ sunt. Merito igitur ad primam communium rerum sustentationem, nostram sententiam & mentem laborésque nostros referentes, militaria *l* quidem agmina multiplicibus & omnem prouidentiam continẽtibus modis correximus: & tam veteribus ad meliorem statum breui tempore ductis, quam nouis non solum exquisitis, sed etiam recta dispositione nostri nominis sine nouis expensis publicis constitutis, primo seruando posita, deinde noua ponendo, firmissima subiectis effecimus. 1 ¶ Sed cùm sit necessarium multitudinem constitutionum tam in *m* tribus veteribus Codicibus relatarum, quam post earum confectionem posterioribus temporibus adiectarum, ad breuitatem reducendo, caliginem earum rectis iudicum definitionibus insidiantem penitus extirpare: ad hoc commune præstandum beneficium Deo præsule prono animo nos dedidimus, & electis viris gloriosissimis, tam doctrina legum, quàm experientia rerum, studióq; reipublicæ indefesso, & laudabili proposito pollẽtibus, sub certis finibus magnum laborem commisimus: per quem, tam trium veterum Gregoriani, Hermogeniani atque Theodosiani codicum constitutiones, quam plurimas alias post eosdem codices à Theodosio diuinæ memoriæ, cæterisque post eum retro principibus, a nostra etiam clementia positas, in vnum codicem felici nostro vocabulo nuncupandum colligi præcepimus: Tollendis quidem tã præfationibus nullum suffragium sanctionibus conferentibus, *n* quàm contrariis constitutionibus, quę posteriore promulgatione vacuatæ sunt: similibus etiam præter eas quæ eadem pene sanciendo, diuisionem iuris aliquam facere noscuntur: ex qua diuidendo vetera nouum aliquid nasci videtur: multis insuper ad rectã huius Codicis compositionem pertinentibus, iisdem prudentissimis viris à nostro numine mandatis: & nostro studio pro republica instituto, suum præsidium Deus omnipotens annuit. 2 ¶ Ad istum enim laborem, & tanti operis consummationẽ electi vir excellentissimus exquæstore nostri palatij, consularis atque patricius Ioannes: & vir sublimissimus expræfecto prætorio consularis atque patricius, Leontius: vir quoque eminentissimus magister militum, consularis atque patricius, Phocas: etiam vir excellentissimus expræfecto prætorio per Orientem, & patricius, & nunc præfectus prætorio per Illyricum, Basilides: & vir gloriosissimus quæstor sacri nostri palatij, & exconsule Thomas: imo & vir magnificus magisteria *o* dignitate inter agentes decoratus, Tribonianus: & vir illustris comes sacrarum largitionum inter agentes, & magister *p* scrinij & libellorũ & sacrarum cognitionum, Constantinus: & vir illustris ex magistro, & iuris doctor in hac alma vrbe Theophilus: viri etiam disertissimi togati amplissimi fori tuę sublimitatis Dioscorus atque Præsentinus: *q* omnia quæ eis mandauimus, cum sedula & peruigili industria, moderatáque digestione, cum Dei auxilio ad prosperum tulerunt terminum, & eundem nouum Iustinianeum Codicem nobis obtulerunt ita compositum, vt & rebus profuturus esset communibus, & nostro conuenisset imperio.

3 ¶ Hunc igitur in æternum valiturũ iudicio tui culminis intimare perspeximus, vt sciant omnes tam liti-

i qui & nouus etiam dictus est *Constitut.* 5. *eod.* aliùs ab emendato infr. *de emendat. Cod.*

k *§. 1. Inst. proh.*

l De constitutionib. ad rem militarẽ pertinentib. *Vide t 2. Cod. Tit. 34. ad 50. & 49. fforum* 16. 17. 18.

m *de quib. constit. 1. in pr. sup. eod.*

n Pugnat tamen *lex 74. ff. ad Trebell.* Antonini Pij, cum l. 48. *ff. de constit. & demonst.* Antonini Caracallæ & cũ lege 3. *C. quando dies legat. lege 49. in pr. ff. de legat. 1.* quæ sunt Alexandri.

o Nota de magistro inter agẽtes.

p Qui & ἀντιγραφεὺς & princeps scriniorum dicitur à Lampridio. spectabilis, honore comitis ornatus, adsessor quodã modo Principis, differens à referendario Vtriusque munus, in Gallia, magistri requestarum cõplectuntur. *Cuia. l. 1. Cod. de magistris.*

q & ita decẽuiri electi sunt ad compositionem veteris codicis Iustinianei.

gatores quàm diſertiſſimi aduocati, nullatenus eis licere decætero conſtitutiones ex veteribus tribus codicibus, quorum iam mentio facta eſt, vel ex iis quæ nouellæ conſtitutiones ad præſens tempus vocabantur, in cognitionalibus recitare certaminibus, ſed ſolum eidem noſtro Codici inſertis conſtitutionibus neceſſe eſſe vti: *a* falſi crimini ſubdendis his, qui contra hoc facere auſi fuerint: cùm ſufficiat earundem conſtitutionum noſtri Codicis recitatio, adiectis etiam veterum iuris interpretatorum laboribus ad omnes dirimendas lites. nullaláque dubitatione emergenda vel eo quòd ſine *b* die & conſule quædam compoſitæ ſunt, vel quòd ad certas perſonas reſcriptæ ſunt: cùm omnes generalium conſtitutionum vim obtinere procul dubio eſt, ſed & ſi quæ earum conſtitutionum detractis vel additis vel permutatis certis verbis (quod & ipſum præfatis excellentiſſimis viris ſpecialiter permiſimus) compoſitæ ſunt: nullis concedimus ex libris veterum iuris interpretatorum aliter eas habentes recitare, ſed ſolam iuris interpretatorum ſententiam commendare: vt tunc teneat, cùm minimè aduerſetur eiuſdem noſtri Codicis conſtitutionibus. 4 ¶ Si quæ verò pragmaticæ *c* ſanctiones, quæ minimè in eodem noſtro Codice receptæ ſunt, ciuitatibus fortè, vel corporib. vel ſcholis, vel ſcriniis, vel officiis, vel alicui perſonæ impartitæ ſunt: eas, ſiquidem aliquod priuilegium ſpeciali beneficio indulgent, omni modo ratas manere: ſi vero pro certis capitulis factæ ſunt, tunc tenere cum nulli noſtri Codicis aduerſantur conſtitutioni, præcipimus. Sed & ſi qua regeſta *d* in tui culminis iudicio, vel in aliis iudiciis ciuilibus vel militaribus, vel apud principia numerorum, pro publicis expenſis, vel quibuſcunque titulis ad publicum pertinentibus poſita ſunt: ea etiam prout communis rei commoditas exigit, firma eſſe cenſemus. 5 ¶ Illuſtris igitur & magnifica auctoritas tua pro innato ſibi circa rempublicam noſtráſque diſpoſitiones explẽdas ſtudio ad omnium populorum notitiam eundem Codicem edictis ex more propoſitis peruenire faciat: ipſo etiam textu Codicis in ſingulas prouincias noſtro ſubiectas imperio, cum noſtra diuina ſubnotatione mittendo, vt eo modo ad omnium notitiam eiuſdem noſtri Codicis conſtitutiones valeant peruenire: & vt extantibus feſtis diebus, id eſt ex die ſextodecimo Kalendarum Maij præſentis ſeptimæ *e* indictionis, conſulatu Decij viri clariſſimi recitationes conſtitutionum ex eodem noſtro Cod. fiant. Dat. VII. Id. April. CP. Decio V. C. Coſ. 529.

a Conſtit. ad ſenatum. §. hunc igitur. & l. 25. l. vlt. ff. de falſis. l. 4. C. de falſis. adde. l. 1. ff. de conceptione.

b v. l. 4. C. de diuerſis reſcriptis.

c l. vlt. §. vlt. C. de diuerſis reſcrip.

d v. in hunc locum Cuiacium 15. *obſ.* 37.

e Indictiones vnde dictæ & quid ſignificent, explicant Beda. c. 48. *de natura rerum.* Cuiacius *initio Tituli. C. de Indictionib.* & Matth. Beroald. 4. *Chronic.* 4.

DE CONCEPTIONE DIGESTORVM *f* AD TRIBONIANVM.

IMPERATOR CAESAR, FLAVIVS, Iuſtinianus, Pius, Felix, Inclytus ac triumphator, ſemper Auguſtus, Triboniano Quæſtori ſuo. Salutem.

DEo *g* auctore noſtrum gubernante Imperium, quod nobis a cœleſti maieſtate traditum eſt, & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & ſtatum reipublicæ ſuſtentamus: & ita noſtros animos ad Dei omnipotentis erigimus adiutorium: vt neque armis confidamus, neque noſtris militibus, neque bellorũ ducibus, vel noſtro ingenio: ſed omnem ſpem ad ſolam referamus ſummæ prouidentiam Trinitatis, vnde & mundi totius elementa proceſſerunt, & eorum diſpoſitio in orbem terrarum producta eſt.

1 ¶ Cum itaque nihil tam ſtudioſum *h* in omnibus rebus inuenitur, quam *i* legum auctoritas, quæ & diuinas & *k* humanas res benè diſponit, & omnem iniquitatem expellit: reperimus autem omnem legum tramitem, qui ab vrbe Roma condita & Romuleis deſcendit temporibus, ita eſſe confuſum, vt in infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur: primum nobis fuit ſtudium, à ſacratiſſimis retrò principibus initium ſumere, & eorum conſtitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in vnũ codicem congregatæ, & omni ſuperuacua ſimilitudine, & iniquiſſima diſcordia abſolutæ, vniuerſis hominibus promptum ſuæ ſinceritatis præbeant præſidium. 2 ¶ Hocque opere conſummato, in vno volumine noſtro nomine præfulgente, coadunato: cùm ex paucis & tenuioribus releuati ad ſummam & pleniſſimam iuris emendationem peruenire properaremus, & omnẽ Romanam ſanctionem & colligere, & emendare, & tot auctorum diſperſa volumina vno codice indita oſtendere quòd nemo neque ſperare, neque optare auſus eſt: res quidem nobis difficillima, immo magis impoſſibilis videbatur. ſed manibus ad cœlum erectis, æterno auxilio inuocato, eam quoque curam noſtris repoſuimus animis, Deo freti, qui & res penitus deſperatas donare, & conſummare ſuæ virtutis magnitudine poteſt. 3 ¶ Et ad tuæ ſinceritatis optimum reſpeximus miniſterium: tibíque primo & hoc opus commiſimus, ingenij tui documentis, ex noſtri Codicis ordinatione acceptis: & iuſſimus, quos probaueris tam ex facundiſſimis anteceſſoribus, quàm ex viris diſertiſſimis togatis fori ampliſſimæ ſedis, ad ſociandum laborem eligere. His itaque collectis, & in noſtrum palatium introductis nobíſque tuo teſtimonio placitis, totam rem faciendam permiſimus: ita tamen, vt tui vigilantiſſimi animi gubernatione res omnis celebretur. 4 ¶ Iubemus igitur vobis antiquorum prudentium, *l* quibus auctoritatem conſcribendarum interpretandarúmque legum ſacratiſſimi principes præbuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes & legere, & elimare: vt ex his omnis materia colligatur, nulla, ſecundum quod poſſibile eſt, neque ſimilitudine neque diſcordia derelicta: ſed ex his hoc colligi, quod vnum pro omnibus ſufficiat. Quia autem & alij libros ad ius pertinentes ſcripſerunt: quorum ſcripturæ nullis auctoribus receptæ, nec vſitatæ ſunt: neque nos eorum volumina noſtram inquietare dignamur ſanctionem.

f Digeſta ſic dicuntur, vt Græcis πραγματα; vel vt ipſe Iuſtinian⁹ ait, διατάξεις καὶ διατυπώσεις Digeſta etiã dicuntur quæ œconomiam habent. Cur digeſta in hunc modum ff. veteres pinxerint, fruſtra quæritur ab Alciato 3. *diſpunct.* 16. notariorum. n. inuentum eſt quod plerumq; nullam habet rationem *Cuiac.* 12. *obſ. vlt.*

g l. 1. C. de veteri Iure.

h i. expetendum.

i addc l. 1. l. 2. ff. de legib. nouella 164 *in pr. & Leonis* 36.

k l. 10. in fi. ff. de iuſtit. & iur. olim, legum interpretandarũ ſcientia ad collegium Pontificum pertinebat. *l. 2. §. 6. in fi. ff. de orig. iur.* ad quos de omnibus diuinis & humanis etiam rei [illegible] 3. *de Orat.*

l l. 2. §. 47. verſ. & vt obiter. ff. de orig. iur.

5 ¶ Cúmque hæc materia ſumma noſtri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere, & quaſi proprium & ſanctiſſimum templum iuſtitiæ conſecrare: & in libros quinquaginta, & certos titulos totum ius digerere, tam ſecundùm noſtri conſtitutionem Codicis, quàm edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius eſſe patuerit: vt nihil extra memoratam conſummationem poſſit eſſe derelictum: ſed his quinquaginta libris totum ius antiquum per milleſimum & *m* quadringenteſimum pene annum confuſum, & à nobis purgatum, quaſi quodam muro vallatum nihil extra ſe habeat. omnibus auctoribus iuris æqua *n* dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogatiua ſeruanda: quia non omnes in omnia, ſed certi per certa vel meliores, vel deteriores inueniuntur. 6 ¶ Sed neque ex multitudine auctorum, quod melius & æquius eſt, iudicatore: cum poſſit ‖ forſitan ‖ & deterioris ſententia & multas & maiores in aliqua parte ſuperare. Et ideo ea, quæ antea in notis AEmilij Papiniani ex Vlpiano & Paulo, necnon Marciano adſcripta ſunt, quæ antea nullam vim obtinebant propter honorem ſplendidiſſimi Papiniani, non ſtatim reſpuere: ſed ſi quid ex his ad repletionem ſummi ingenij Papiniani laborum, vel interpretationem neceſſarium eſſe perſpexeritis, & hoc ponere legis vicem obtinens non moremini: vt omnes, qui relati fuerint in hunc codicem prudentiſſimi viri habeant auctoritatem, tamquàm ſi eorum ſtudia ex principalibus conſtitutionibus profeſta, & noſtro diuino fuerant ore profuſa: omnia enim meritò noſtra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui ſubtiliter factũ emendat, laudabilior eſt eo, qui primus inuenit. 7 ¶ Sed & hoc ſtudioſum vobis eſſe volumus: vt ſi quid in veteribus non benè poſitum libris inueniatis, vel aliquod ſuperfluum, vel minùs perfectum: ſuperuacua longitudine ſemota, & quod imperfectum eſt, repleatis, & omne opus moderatum & quàm pulcherrimum oſtendatis. Hoc etiam nihilo minùs obſeruando: vt, ſi aliquid in veteribus legibus vel conſtitutionibus, quas antiqui in ſuis libris impoſuerunt, non rectè ſcriptum inueniatis; & hoc *o* reformetis, & ordini moderato tradatis, vt hoc videatur eſſe verum, & optimum, & quaſi ab initio ſcriptum, quod à vobis electum, & ibi poſitum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis quaſi vitioſam ſcripturam arguere audeat. cùm enim lege antiqua, quæ Regia *p* nuncupabatur, omne ius omniſque poteſtas populi Romani *q* in imperatoriam tranſlata ſunt poteſtatem: nos verò ſanctionem omnem non diuidimus in alias & alias conditorum partes, ſed totam noſtram eſſe volumus: quid poſſit antiquitas noſtris legibus abrogare? Et in tantum volumus eadem omnia, cùm repoſita ſunt, obtinere: vt, etſi *r* aliter fuerant apud veteres conſcripta, in contrarium autem in poſitione inueniantur: nullum crimen ſcripturæ imputetur, ſed noſtræ electioni hoc adſcribatur. 8 ¶ Nulla *s* itaque in omnibus prædicti codicis membris antinomia (ſic enim à vetuſtate Græco vocabulo nuncupatur) aliquem ſibi videlicet locum, ſed ſit vna concordia, vna conſequentia, aduerſario nemine conſtituto. 9 ¶ Sed & ſimilitudinem, ſecundùm quod dictum eſt, ab huiuſmodi conſummatione volumus exulare. & ea, quæ ſacratiſſimis conſtitutionibus, quas in codicem noſtrum redegimus cauta ſunt, iterum poni ex veteri iure non concedimus: cùm Diualium conſtitutionum ſanctio ſufficit ad eorum auctoritatem: niſi fortè vel propter diuiſionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit, & hoc tamen perrarò, ne ex continuatione huiuſmodi lapſus oriatur aliquid in tali prato ſpinoſum. 10 ¶ Sed & ſi quæ leges in veteribus libris poſitæ, iam in deſuetudinem abierunt: nullo modo vobis eaſdem ponere permittimus. cùm hæc tantummodò obtinere volumus, quæ vel iudiciorum frequentiſſimus ordo exercuit, *t* vel longa conſuetudo huius almę vrbis comprobauit, ſecũdùm Saluij

m atqui Iuſtiniani Imperium incipit anno 1280. vrbis *vide Conſtit. ad ſenatũ in pr.*

n & ſic abrogata. *l. 1. C. Theodoſ. de reſponſ. prudentum. Cuiac.*

o Liuor Græculus, gloriæ Romanæ ac Iuri plus detrimenti attulit, quàm Gothorum incendia & vaſtationes. Solom.

p lex regia. §. 6. *Inſt. de iure naturali.*

q vide l. 1. §. ſed in hoc ſtudium. verſ. & nemo. C. de veteri iure.

r Sic, crucis nomen, de quo apud Paulum 5. *ſent.* 17. §. 2. & *tit.* 22. §. 1 Tribonianus in furcæ vocabulum commutauit. *l.* 28. §. 19. *l.* 38. §. 2. *ff. de pœnis.*

s Poſt Molineum Cuiacius 8. *ad Africanum fol.* 176. notat legem 11. & 14. *ff. de reb. credit.* nulla ratione conciliari poſſe cum *l. 34. ff. mandati.* Idem refert 5. *obſ.* 38. *in fi.* errore Triboniani conflatum eſſe ἐναντίωμα inexplicabile inter legem 7. *in f. ff. de ædilicio* & legem 7. *ff. de probation.*

t addc l. 34. l. 35. & ſeq. ff. de legib.

Iuliani

Iuliani scripturam, quæ indicat * debere omnes ciuitates consuetudinem Romę sequi, quę caput est orbis terrarum, non ipsam alias ciuitates. Romam autem intelligendum est non solum veterem, sed etiam regiam *a* nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est *b* auguriis. 12 ¶ Ideo iubemus, duobus istis codicibus omnia gubernari: vno constitutionum: altero iuris enucleati, & in futurum codicem compositi: vel si quid aliud à nobis fuerit promulgatum institutionum vicem obtinens, vt *c* rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam.

a Constantinopolim, quæ alibi vrbs Æterna appellatur. *l.1.C.de diuer.præd.vrb.*
b Remi necem subinnuit. quòd si Zosimo credimus, Constantinus Romulo nō erit probior ob vxoris & filij necem.
c Institutionum scopus.

12 ¶ Nostram autem consummationem, quæ vobis Deo adnuente componetur, Digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate suâ supradicti codicis compendium confundere quemadmodum in antiquioribus factum est, cùm per contrarias interpretantium sententias totum ius penè conturbatum est. sed sufficiat per indices *d* tantummodo & titulorum subtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur, quędam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. 13 ¶ Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: iubemus non per simplorum *e* captiones & compendiosa ænigmata, quę multas per se & per suum vitium *f* antinomias *g* induxerunt, eiusdem codicis textum cōscribi etiam si numerus librorum significatur, aut aliud quicquam. nec enim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus.

d per indicem *§.vlt.anst.de offic. iudicis* διὰ σωντόμων. *Theoph.ibi. v.Cuiac.5.obs.25.*
e de siglis. *vide Constit.ad Antecessores.§.hæc autem.*
f ex eo fonte vitium. *l.57.in fi.ff. de iudiciis.* promanare tradit Petrus Faber. *1. Semest.13.in fin.*
g & obscuritates in contractibus & testamentis *v.quæ not. ad nouel.47.c.2.in fi.*

14 ¶ Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia vnà cùm aliis facundissimis viris studeat, & tam subtili, quàm celerrimo fini tradere: vt codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deique omnipotentis prudentiæ argumentum, nostrique imperij vestrique ministerij gloriam. Data octauodecimo Kalendis Ianuariis; Lampadio & Oreste viris clarissimis consulibus. 530.

FELICITER.

DE *h* CONFIRMATIONE INSTITVTIONVM AD CVPIDAM LEGVM iuuentutem.

h διάταξις ἡ βεβαιοῦσα τὰ ἰνστιτοῦτα. *Theophil.*

IN NOMINE DOMINI nostri Iesu Christi.

Imp. Cæsar Flauius, IVSTINIANVS, *Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, ac triumphator, semper Augustus, cupidæ legum iuuentuti.* [S.D.]

IMPERATORIAM maiestatem non solùm *i* armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse: armatam, vt vtrumque tempus, & bellorum, & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus non solùm in hostilibus præliis victor existat, sed etiam, per legitimos *k* tramites, calumniantium iniquitates expellat & fiat tam iuris *l* religiosissimus, quàm victis hostibus triumphator ||magnificus.||
1 ¶ Quorum vtramque viam cum summis vigiliis, summáque prouidentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ cognoscunt, & tam Africa, quam aliæ innumeræ prouinciæ, post *m* tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostróque additæ imperio, protestantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compositis, reguntur. 2 ¶ Et cùm sacratissimas *n* constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa *o* veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti fauore iam adimpleuimus. 3 ¶ Cúmque hoc, Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatij nostri, || & exconsule|| necnon Theophilo, & Dorotheo *p*, viris illustribus, *q* antecessoribus, (quorum omnium solertiam, & legū scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter: vt ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus, Institutiones componerent, vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis *r* fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum: sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant, & quod priore tempore vix post quadriennium ||prioribus|| contingebat, ||vt tunc constitutiones Imperatorias legerent:|| hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantáque reperti felicitate, vt & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat. 4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, (in *s* quibus omne ius antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum, Tribonianum: necnon cæteros viros illustres, & facundissimos cōfecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus: vt sint totius legitimæ scientiæ prima *t* elementa. 5 ¶ In quibus breuiter expositum est: & quod antea obtinebat: & quod postea desuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est. 6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex Commentariis Caij *v* nostri, tam institutionum, quam rerum quotidianarum aliisq; multis cōmentariis compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodauimus.
7 ¶ Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostendite: vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari: D.CP.XI.Kal. Decem. D. IVSTINIANO. PP. AA. III. Conf. 533.

i *Arist.2.Pol.3.5.& 7.c.9.*
k νομίμοις ἐπινοίαις, i. legitimis adinuentionib. *Theoph.*
l *l.67.in fin.ff.de leg.2.*
m Africa, post 95. annos. *l.2.C. de off.pr.præt. Afr. Procop.* Italia post 60.
n priorem Codicem, qui hodie non extat, intelligit.
o 2000. librorum. 300000. versuum. *3. constit. ad Antec.ff.§.1.*
p & ita Triumuiri, Tribonianus sc. Theophilus & Dorotheus, Institutiones composuerunt.
q qui Græcis προηγηταὶ. vetus glossarium Antecessorem interpretatur προηγήτωρ. quod verbum Tertulliani ætate pro doctore & magistro vsurpari cœpit. hic pro Iuris professore sumitur. *v.de Cuiac.7.obs.25.*
r i. τῆς ἀρχαίας ἐκείνης μυθολογίας. i. ab vsu reiectis. *Theoph.*
s Pandectæ dicuntur ἐκ τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθῆναι ἢ ὑποδεχέσθαι.
t Institutionum definitio.
v qui vixit sub Adriano, quem sacratissimum Principem appellat *l.pen. ff. ad Tertul.*

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM AD SENATVM ET omnes populos.

IN NOMINE DOMINI DEI Nostri Iesu Christi, Imperator Cæsar, Flauius, Iustinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, ad Senatum & omnes populos.

TANTA *x* circa nos diuinæ humanitatis est prouidentia, vt semper æternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. Post bella enim Parthica æterna pace sopita, postque Vandalicam gentem ereptam, & Carthaginem, immo magis omnem Lybiam Romano imperio iterum sociatam: & leges antiquas iam senio prægrauatas, per nostram vigilantiam præbuit in nouam pulchritudinem, & moderatum peruenire compendium. quod nemo ante nostrum imperium vnquam sperauit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimauit. erat enim mirabile, Romanam sanctionem ab vrbe condita vsque ad nostri imperij tempora, quæ pene in mille *y* & quadringentos annos concurrunt, intestinis prœliis vacillantem, hócque & in Imperiales constitutiones extendentem, in vnam reducere consonantiam: vt nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inueniatur, & ne geminæ leges pro rebus singulis positæ vsquam appareant, námque hoc cœlestis quidem prouidentię peculiare fuit: humanæ verò imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus præsidiū, & summo numine inuocato, Deum auctorem & totius operis præsulem fieri optauimus: & omne studium Triboniano viro excelso, magistro officiorū, & exquæstore sacri nostri palatij & exconsule credimus, eique omne ministerium huiuscemodi ordinationis imposuimus, vt ipse vnà cum aliis {viris} illustribus & prudētissimis viris nostrū desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper inuestigando & perscrutando ea quæ ab his cōponebantur, quicquid dubium & incertum inueniebatur, hoc numine cœlesti erecta emendabat, & in cōpetentem formā redigebat. 1 ¶ Omnia igitur confecta sunt, Domino & Deo nostro Iesu Christo possibilitatem tam nobis quam nostris in hoc satellitibus præstāte. Et principales quidē constitutiones duodecim libris digestas, iā antè in Codicem *z* nostro nomine præfulgentē contulimus. Postea verò maximū opus adgredientes, ipsa vetustatis *a* studiosissima opera iam pene cōfusa & dissoluta, eidē viro excelso permisimus tam colligere quam certo moderamine tradere. Sed cùm omnia percontabamur, à præfato viro excelso suggestū est duo pene millia librorum esse conscripta, & plus quàm *b* trecenties decē millia versuum à veteribus effusa, quæ necesse esset omnia & legere & perscrutari, & ex his si quid optimū fuisset, eligere. Quod cœlesti fulgore & summæ trinitatis fauore confectum est secundum nostra mandata, quę ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus: & in quinquaginta libros omne quod vtilissimum erat, collectum est: & omnes ambiguitates decisæ. nullo seditioso relicto. noménque libris imposuimus Digestorum seu Pandectarū qui omnes disputationes & decisiones in se habent legitimas, & quod vndique fuit collectum, hoc in sinus receperunt, in centum quinquaginta penè millia *c* versuum totum opus consummantes. & in septem partes eos digessimus non perperam, neque sine ratione: sed in numerorū naturam & artem respicientes, & consentaneam eis diuisionem partium conficientes. 2 ¶ Igitur prima quidem pars totius contextus, quæ Græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, in quatuor libros seposita est. 3 ¶ Secundus autem articulus *d* septem libros habet, qui de iudiciis appellatur. 4 ¶ In tertia verò cōgregatione omnia quę de rebus nominantur, cōtulimus, *e* octo libris

x *l.2.C.de veteri iure.*
y *vide constit.ad Tribon.§.5.*
z Codex.
a Pandectæ.
b *vide §.1. constit.ad Senatum.*
c Hic locus ostendit, versuum vocabulo leges & paragraphos intelligi non posse, sed potius lineas. *v. Cotium. 1. lectio. 8. Duar. 2. disput.6.*
d à 5 ad finē 11.
e qui. 12. incipientes. 19. finiunt.

eis deputatis. 5 ¶ Quartus autem locus, qui & totius compositionis quasi quoddam inuenitur vmbilicum, octo libros suscepit: in quibus omnia, quæ ad hypothecā *a* pertinent, reposita sunt, vt non pignoraticia actione in libris de rebus posita multum distarent. Alio *b* libro eodem inserto volumine, qui ædilicium edictum, & redhibitoriam actionem, & duplæ stipulationem, quæ de euictionibus proposita est, continet: quia hæc omnia titulis emptionum & venditionum consentanea sunt: & prædictæ actiones, quasi pedisequæ illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loco deuia & multo distantia deuagātes: per nostram autem prouidentiam his congregatæ: cùm oporteat ea quæ de eodem pene loquuntur, in confinio ponere. Alius itaque *c*, liber post duos primos nobis excogitatus est de vsuris, & traiectitiis pecuniis. & de instrumentis & testibus, & probationibus, necnon præsumptionibus. & memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta sunt, reposuimus, tribus *d* librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos *e* libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia vndique tam vtilissima quàm pulcherrima iura continentem.

a de qua lib. 20.
b nempe. 21.
c liber [illegible]
d nempe. 23. 24. 25.
e 26. 27.

6 ¶ Quintus autem exoritur nobis Digestorum articulus, in quem de testamentis & *f* codicillis tam priuatorum quàm militum, omne quidquid antiquis dictum inueniat quis depositum, qui de testamentis appellatur. De legatis autem & fideicommissis quinque *g* librorum numerus adgregatus est. Cúmq; nihil tā peculiare fuerat, quàm {vt} legatis quidem legis Falcidiæ narratio, fideicommissis autem Senatusconsulti Trebelliani singulis libris *h* vtrique eorum applicatis tota pars quinta in nouem libros coadunata est. Solum autem Senatusconsultum Trebellianum ponendam esse existimauimus: captiosas etenim & ipsis veteribus odiosas Pegasiani Senatusconsulti ambagens, & vtriusque Senatuscōsulti ad se tā superuacuas quam scrupulosas diuersitates respuentes, totum ius super his positum Trebelliano senatusconsulto adiudicauimus. Sed in *i* his nihil de caducis à nobis memoratum est: ne causa, quę in rebus non prosperè gestis, & tristis temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quæ fauor cœlestis & pacis vigore firmauit, & super omnes gētes in bellicis victori periculis superposuit: ne luctuosum monumentum lęta sæcula inumbrare cōcedatur. 7 ¶ Sexta deinde pars Digestorū exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positę sunt, quę ad ingenuos, quæ ad libertinos respiciunt: vt & ius omne, quod de gradibus & adfinitatibus descendit, legitimæq; hereditates. & omnis ab intestato successio, & Tertullianum, & Orphitianum Senatuscōsultum, ex quibus mater & filij inuicem sibi hęredes existunt, in geminos *k* libros contulimus, bonorum possessionem. Multitudinem in compendiosum & manifestissimum ordinem concludentes. Post hæc ea quæ de operis noui nuntiationibus, damnique infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum insidiis, & quæ de aqua pluuia arcenda veteribus auctoribus placita sunt: necnon de publicanis, & donationibus tam inter viuos quàm mortis causa conficiendis cauta legibus inuenimus, in librum singularem *l* deduximus. De manumissionibus autem & de liberali causa, alius *m* liber respondit: quemadmodum & de adquisitione tam dominij quàm possessionis, & titulis qui eam inducunt, multæ & variæ lectiones vni *n* sunt insertæ volumini, alio *o* libro deputato his qui iudicati, vel in iure confessi sunt. & de bonorum detensionibus & venditionibus, & vt nequid in fraudem creditorum fiat. Póstq; hęc omnia interdicta glomerata *p* sunt: & deinceps exceptiones, & de temporum prolixitatibus: & de obligationibus & actionibus liber *q* iterum singularis extenditur: vt præfata sexta pars totius Digestorū voluminis octo libris definiatur. 8 ¶ Septimus autem & nouissimus articulus Digestorum sex libris formatus est quos de stipulationibus seu verborum obligationibus, & fideiussoribus & mandatoribus, nec nō nouationibus, & solutionibus, & acceptilationibus, & de prætoriis stipulationibus, omne quod ius inuenitur *r* gemino volumine inscriptū est, quod in libris antiquis nec numerari possibile fuit. Et post hoc duo *s* terribiles libri positi sunt pro delictis priuatis, & extraordinariis necnō publicis criminibus, qui omnem continēt seueritatem pœnarúmq; atrocitatem. Quibus permixta sunt & ea quæ de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur, & contumaces existunt: & de pœnis quæ condemnatis infliguntur, vel conceduntur: necnon de eorū substantiis. Liber autem *t* singularis pro appellationibus nobis excogitatus: est contra sententias tam ciuiles quàm criminales causas finiēte. Cetera autē omnia quæ ad municipales *v*, vel de decurionibus, & muneribus, vel publicis operibus, vel nundinis, & pollicitationibus & diuersis cognitionibus, & censibus, vel significatione verborū veteribus inuenta sunt, quæque regulariter definita, in sese recepit *x* quinquagesimus totius consummationis profectus. 9 ¶ Quę omnia confecta sunt per *y* virum excelsum, necnon prudentissimum magistrum, exquæstore & exconsule Tribonianum, qui similiter eloquentiæ & legitimæ sciētiæ artibus decoratus, & in ipsis rerum experimentis emicuit, nihilque maius nec carius nostris vnquam iussionibus duxit: necnon per alios viros magnificos & studiosissimos perfecta sunt, id est Constantinum virum illustrem, Comitem sacrarum largitionum, & magistrum scrinij libellorum sacrarúmq; cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione & gloria sese commēdauit: necnon Theophilum virum illustrem, magistrum iurísque peritū in hac splendidissima ciuitate *z* laudabiliter optimam legum gubernationē extēdentem: & Dorothæum virum, illustrem & facundissimum quæstorium, quem in Berutiensium splēdidissima ciuitate leges discipulis *a* tradentem propter eius optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus. participémq; huius operis fecimus, sed & Anatolium virum illustrē magistrum, qui & ipse apud Berutienses iuris interpres cōstitutus ad hoc opus allectus est, vir ab antiqua stirpe legitima procedēs, cùm & pater eius Leontius & auus Eudoxius qui post Patricium inclytæ recordationis quæstoriū & antecessorem, & Leontium virum gloriosissimum prefectorem, consularem, atque Patricium filium eius, optimā sui memoriam in legibus reliquerunt, necnon Cratinum virum illustrem, & comitem sacrarum largitionū, & optimum antecessorem huius almæ vrbis constitutum, qui omnes ad prædictum opus electi sunt vna cum Stephano Menna, Prosdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Constantino, Iohanne, viris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedē præfecturæ quæ Orientalibus prætoriis prę-sidet. Omne autem suæ virtutis testimonium vndique accipientes, & à nobis ad tanti operis cōsummationem electi sunt: & cum omnes in vnum conuenerunt gubernatione Triboniani viri excelsi, vt tantum opus nobis auctoribus possint conficere, Deo propitio in prædictos quinquaginta libros opus consummatū est. 10 ¶ Tanta autem à nobis antiquitati habita est reuerentia, vt *b* nomina prudentium taciturnitati *c* tradere nullo patiamur modo: sed vnusquisque eorum qui auctor legis fuit, nostris Digestis inscriptus est: hoc tantummodo à nobis effecto, vt si quid in legibus eorum vel superuacuum vel perfectum vel minus idoneum visum est: vel adiectionem, vel deminutionem necessariam accipiat, & rectissimis tradatur regulis, & in multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est, vnáque omnibus auctoritate indulta, vt quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, & ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quæ antiquitas habebat, & quæ nostra auctoritas introduxit: quia multa & maxima sunt, quæ propter vtilitatem rerum transformata sunt, adeò vt etsi principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus: sed & hoc corrigendum esse putauimus, & in melius restaurandum: nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum & necessarium fuerat, hoc nostris ementationibus seruauimus. & propter hanc causam & si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam peruenit quietem, nullo titubāte relicto. 11 ¶ Sed cùm prospeximus quod ad portandam tantæ sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes, & qui in primis *d* legum vestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant: & aliam *e* mediocrem emendationem præparandam esse censuimus, vt sub ea colorati, & quasi primitiis omnium imbuti, possint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conniuentibus oculis accipere. Et ideò Triboniano viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus & facundissimis antecessoribus accersitis, mandauimus quatenus libris quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & Institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his vtile & aptissimum & vndiq; sit elimatum, & rebus quæ in præsenti æuo in vsu vertuntur, cōsentaneum inuenitur, hoc & capere studeāt, & quatuor libris reponere, & totius *f* eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus iuuenes suffulti possint grauiora & perfectiora legum scita sustentare. Admonuimus autem eos, vt memores etiam nostrarum fiant Constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgauimus. & in confectione Institutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur: vt sit manifestū & quid antea vacillabat, & quid postea in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum, vt nobis oblatū & relectū est, & prono suscepimus animo & nostris sensib. nō

f continens lib. 28. & 29.
g nempe. 30. 31. 32. 33. 34.
h 35. sc. & 36. quāquam vigesimus quintus initium ducat, nō à Tractatu legis Falc. sed à tit de condit. & demonst.
i contra quam in Codice qui hodie extat.
k 37. 38.
l 39.
m 40.
n 41.
o 42.
p libro 43. & 44. à Titul. 1. ad finem 6.
q Immo non liber, sed Titulus 7. lib. 44.
r 45. 46.
s 47. 48.
t 49.
v v. Cuiac. 9. obs. 39.
x 50.
y Nota de septendecim viris, electis ad compositionem Digestorum.
z Constantinopoli.
a eundem antecessorem vocauit. §. constitut. ad antecessores: circa princ. vt & Theophilum, legum doctorem. §. 1. §. constit. ad Senat.
b quæ vbique prætendit, & ea quidem nōnunquam sola, licet ex eorum mente sermonéve subsequatur nihil Cuiac. & contraria his quæ aliquando scripserunt posteritati tradat. vide Contium. 1. lect. 9.
c v. quæ scripsi ad l. 5. § 2. ff. de præscriptis.
d de Institutionibus compositis à Iustiniano.
e Institutionum vsus.
f Institutionum definitio.

indignum esse iudicauimus, & prædictos libros Constitutionum vicem habere iussimus: quod & in oratione nostra, quam eisdem libris præposuimus, apertiùs declaratur. 12 ¶ Omni igitur Romani iuris dispositione cópolita, & in tribus voluminibus, id est Institutionum, & Digestorum seu Pandectarum, necnon Constitutionum, perfecta & *a* in tribus annis consummata, quæ vt primum separari cœpit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum sustentationem piis obtulimus animis, vberésque gratias maximæ Deitati reddidimus, quæ nobis præstitit & bella feliciter agere, & honesta pace perpotiri, & non tantum nostro, sed etiam omni æuo tam instanti quàm posteriori leges optimas ponere.

13 ¶ Omnibus itaque hominibus eandem Sanctionem manifestam facere, necessarium esse perspeximus: vt sit eis cognitum, quanta confusione & infinitate absoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem peruenerunt: legésque in posterum habeant tã directas quam compendiosas, omnibúsque in promptu positas, & ad possidendi libros earum facilitaté idoneas, vt non mole diuitiarum expensa possint homines superuacuę legum multitudinis adipiscentur lumina, *b* sed vilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda. 14 ¶ Si quid autem in tanta legum compositione quæ ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inueniatur, nemo hoc vituperandum existimet: sed primùm quidem imbecillitati humanæ, quæ naturaliter inest, hoc inscribat: quia * omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, diuinitatis magis quam mortalitatis est: quod & a maioribus dictũ est: deinde sciat quod similitudo in quibusdã & his breuissimis adsumpta non inutilis est: & nec citra nostrum propositum hoc subsequutũ. aut enim ita lex necessaria erat, vt diuersis titulis propter rerum cognationé applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diuersis permixta, impossibile erat eam per partes detrahi ne totũ confundatur & in his partibus in quibus perfectissimæ visiones *c* expositæ veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc diuidere ac separare, penitus erat inciuile: ne tam sensus quàm aures legẽtium ex hoc perturbẽtur. Similique modo si quid principalibus constitutionibus cautum est hoc in Digestorum volumine poni nullo concessimus modo: quasi Constitutionum recitatione sufficiente: nisi & hoc raro ex hisdem causis quibus similitudo adsumpta est. 15 ¶ Contrarium *d* autẽ aliquid in hoc codice positum nullum *e* sibi locũ vindicabit, nec inuenitur, si quis subtili animo diuersitatis rationes excutiet, sed est aliquid nouum inuentum, *f* vel occulté positum, quod dissonantiæ querelã dissoluit, & aliam naturã inducit discordiæ fines effugienté. 16 ¶ Sed & si quid forsitan prętermissum *g* est, quod in tãtis millibus quasi in profundo positũ latitabat, & cùm idoneum fuerat poni obscuritate inuolutũ necessariò derelictum est: quis hoc adprehẽdere recto animo possit? primò quidem propter ingenij mortalis exiguitatem: deinde propter ipsius rei vitium, quod multis inutilibus permixtũ nullã sui ad eruendum præbuit copiam: dein quod multo vtilius est pauca idonea effugere, quàm multis inutilibus homines prægrauare. 17 ¶ Mirabile autem aliquid ex his libris emersit, quòd multitudo antiqua præsente breuitate paucior inuenitur. homines etenim qui antea lites agebant, licet multæ leges fuerant positæ, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam inscientiam. & *h* voluntate iudicum magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur. In præsenti autem consummatione nostrorum Digestorum citantis leges collectæ sunt voluminibus, quorũ & nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec vnquam audiebant, quæ omnia collecta sunt substantia amplissima cógregata: vt egena quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentissima autem breuitas nostra efficiatur. Antiquæ autem sapientiæ librorum copiam maximè Tribonianus vir excellentissimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipsis ruditissimis hominibus *i* incogniti: quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam nostram compositionem peruenit. Sed huius operis conditores non solùm ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positæ sunt: sed etiam alia multa, quę nihil vel vtile vel nouum eis inueniẽtes, quod exceptum nostris Digestis applicarent, optimo animo respuerunt. 18 ¶ Sed quia * diuinæ quidẽ res perfectissimę sunt, humani verò iuris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea quod stare perpetuò possit: multas etenim formas edere natura nouas deproperat, non desperamus quędam postea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innouata. si quid igitur tale contigerit, augustum imploretur remedium: quia ideò Imperialem fortunam rebus humanis

a ea re facie vt meritò suspectum Triboniani opus videatur. *V. visimb.*

b eodem modo Flauius laudem meretur, quòd cum misteria Iuris à Pontificibus tanquam dies à Chaldeis peti oporteret: ius in penetralibus Pontificum abditum euulgauit. Cicer. pro Murena. *Liu.* 9. *Val.* 2. *Plin.* 21.

c Theoriæ §. 23. j. *constit. prox. v. l.* 23. §. 15. *ff. de petit. hæredit.*

d de Antinomiis.

e v. §. 8. s. *const. ad Tribonianum.*

f Cuiacius tradit, leges permultas in concordiam reduci posse, si aliæ ad ius constitutionum benignum, aliæ ad leges veteres & ius seuerum referantur. 7. *obser.* 19. eáque dissoluẽdi lege, idem 8. *obser.* 8. vtitur. huic affine est quod extat in *l.* 26. *ff. de legib. l. vlt. ff. de constit. Princip.* & §. 19. j. *ad magnũ Senatum.*

g de Prætermissis.

h adde *l.* 1. §. 3. §. 6. *ff. de orig. iur.*

i huc facere potest quod Ammianus, *lib.* 30. de aduocatis loquẽs, scribit. Hi, inquit, vt altius iura callere videantur, Trebatium loquuntur & Cæsellium & Alfenum & Aurumcaurum, Sicanorúmq; iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre ab hinc seculis obrutas multis.

Deus præposuit, vt possit omnia quæ nouiter contingunt, & emendare, & cóponere, & modis & regulis competentibus tradere. & hoc non primùm a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cùm & ipse Iulianus legum & edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc retulit: vt si quid imperfectũ inueniatur, ab Imperiali sanctione hoc repleatur, & nõ ipse solus, sed & Diuus Hadrianus in cópositione edicti, & senatuscõsulto quod eam secutũ est, hoc apertissimè definiuit, vt si quid in edicto positum non inuenitur, *k* hoc ad eius regulas eiúsq; coniecturas & imitationes possit noua instruere auctoritas. 19 ¶ Hæc igitur omnia scientes patres conscripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summæ Diuinitati, quæ vestris temporibus tã saluberrimum opus seruauit. quo enim antiquitas digna diuino non est visa iudicio, hoc vestris téporibus indultum est. Hasce itaq; leges & adorare *l* & obseruare omnibus antiquioribus quiescentib. nemóque vestrum audeat vel comparare eas prioribus, vel si quid dissonãs in vtroque est, requirere: quia omne quod hic positum est, hoc vnicum & solum obseruari césemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, vbi leges necessariæ sunt, ex aliis libris, nisi ab iisdem Institutionibus, nostrisque Digestis, & Constitutionibus a nobis compositis vel promulgatis, aliquid vel recitare vel ostẽdere conetur: nisi temerator velit falsitatis *m* crimine subiectus, vna cum iudice qui eorum audientiam patiatur, pœnis grauissimis laborare. 20 ¶ Ne autem incognitum vobis fiat, ex *n* quibus veterũ libris hæc cósummatio ordinata est, iussimus & hoc in primordiis Digestorum nostrorum inscribi: vt manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus, quibusque libris eorum, & quot milibus hoc iusticiæ Romanæ templum ędificatum est. Legislatores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere erant, & quos & anteriores pijssimi principes admittere non sunt indignati, omnibus vno dignitatis apice impertito, nec sibi cuidã aliquam *o* prærogatiuam vindicante. cùm enim constitutionũ vicem & has leges obtinere césuimus, quasi ex nobis promulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intelligatur, cùm vna dignitas, vna potestas omnibus est indulta? 21 ¶ Hoc autem, quod & ab initio nobis visum est, cùm hoc opus fieri Deo adnuente mandabamus, tempestiuum nobis videtur & in præsenti sancire, vt nemo neque eorum qui in præsenti iuris peritiam habent, neque (qui) postea fierent, audeat commentarios *p* hisdem legibus adnectere: nisi tantùm si velit eas in Græcam vocem, transformare sub eodem ordine, eáque consequentia, sub qua & voce Romana positæ sunt: hoc quod Græci *q* κατὰ πόδα dicunt. & si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ paratitla nuncupantur, componere, alias autem legum interpretationes, immo magis peruersiones, eos iactare non concedimus: ne verbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex confusione dedecus. quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderatè confectum huc atque illuc in diuersas sententias producentes, [contrahentes,] in infinitum detraxerunt, vt penè omnis Romana sanctio esset confusa. Quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, volumina autem eorum omnimodo *r* corrumpentur, Si quid verò, vt suprà dictum est, ambiguum fuerit visum: hoc ad Imperiale culmen per iudices referatur, & ex auctoritate Augusta manifestetur, cui *s* soli *t* concessum est leges & cóndere & interpretari. 22 ¶ Eandem autem pœnam falsitatis constituimus & aduersus eos qui in posterum leges nostras per siglorum *v* obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim, id est & nomina prudẽtium, & titulos, & librorum numeros, per consequentias literarũ volumus, non per *x* sigla manifestari: ita vt qui talem librum sibi parauerit, in quo sigla posita sunt in qualemcunque locum libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacunque sua parte siglorum habet malitias. Ipse autem librarius qui eas inscribere ausus fuerit, non solùm criminali *y* pœna, secundum quod dictum est, plectetur: sed etiam libri æstimationem in duplum domino reddat, si & ipse dominus ignorans talé librum vel comparauerit, vel confici curauerit. quod & antea a nobis dispositum est & in Latina constitutione & in Græca quam ad legum professores dimisimus. 23 ¶ Leges autem nostras, quæ in his codicibus, id est Institutionũ seu Elementorum, & Digestorum vel Pandectarum posuimus, suũ obtinere robur ex tertio nostro felissimo sancimus consulatu præsentis duodecimæ indictionis, tertio calendas Ianuarias, in omne æuum valituras, & vnà cum nostris constitutionibus pollẽtes, & suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, siue *z* quæ

k adde l. 12. *ff. de* [illegible] §. [illegible] *fine. ff. de Iurisd.* v de *l.* 11. *ff de* [illegible] *verbis.*

l Ad laudem scientiæ iuris facit. *l.* 1. §. 5. *ff. de extr. cogn.*

m §. 19. *constit. ad magnum Senatum.*

n Quibus ex libris Pandect. exceptæ sunt.

o adde Constit. ad Tribon. s. §. 3.

p De commentariis legum. §. 21. j. *constit. prox.*

q Iuxta pedem: perinde ac si diceret, ea lege, vt iisdem vestigiis insistant & pedetentim subsequantur hoc opus, *v. Alciat.* 11. *Parer.* 6.

r adde l. 4. §. 2. *ff. fam. ercisc.*

s v. quæ notaui ad l. 1. *C. de legib.*

t atqui Senatus ius facere potest. *l.* 9 *ff. de legib.*

v leges siglis nõ esse scribendas.

x v. Constit. ad Antecessores. s. §. *silud autem.*

y Falsi §. 22. j. *cõstitut. ad* [illegible] *argum. l. vlt. ff. ad falsis.*

z add [illegible] *legib.* [illegible]

postea emerſerint, ſiue quæ in iudiciis adhuc pendent, nec eas iudicialis vel amicalis forma compeſcuit: *quæ enim iam vel iudiciali ſententia finita ſunt, vel amicali pacto ſopita, hæc *a* reſuſcitari nullo volumus modo. Bene autem properauimus in tertium noſtrum cõſulatum & has leges edere: quia maximi Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti auxilium feliciſſimum eum noſtræ reipublicæ donauit: cum in hunc & bella Parthica abolita ſunt, & quieti perpetuę tradita, & tertia pars mundi nobis adcreuit. Poſt Europam enim, & Aſia & tota Libya noſtro imperio adiuncta eſt, & tanto opere legum caput impoſitum eſt: omnia cœleſtia dona noſtro tertio conſulatu indulta. 24 ¶ Omnes itaque iudices noſtri pro ſua iuriſdictione eaſdem leges ſuſpiciant, & tam in ſuis iudiciis quam in hac regia vrbe habeant, & proponant, & præcipue vir excelſus huius almæ vrbis præfectus. curæ autem erit tribus excelſis præfectis prætoriis, tã Orientalibus quam Illyricis necnon Lybicis, per ſuas auctoritates omnibus qui ſuæ iuriſdictioni ſuppoſiti ſunt eas manifeſtare. Data ſeptimodecimo Kalendis Ianuariis, Iuſtiniano domino noſtro ter conſule. 533.

a l. 16. *Cod. de* [illegible]

FELICITER.

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM AD MAGNVM Senatum.

b Hæc conſtitutio Latina facta eſt ab Antonio Contio.

IN b NOMINE DOMINI ET DEI noſtri Ieſu Chriſti.

Imperator Cæſar Fla. IVSTINIANVS *Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, triumphator, ſemper colendus Auguſtus ad magnum Senatum & populum & omnes orbis noſtri ciuitates.*

DEDIT nobis Deus poſt pacem cum *c* Perſis initam, poſt Vandalica trophæa & totam Libyæ adquiſitionem, póſtque nominatiſſimam Karthaginẽ noſtro iterum Imperio *d* ſociatam, vt veterum legum renouationis opus ad optatum finẽ perduceremus. quod nemo principum ante noſtrum Imperium aut in mentem induci poſſe, aut humano ingenio poſſibile eſſe exiſtimauit. Erat enim mirabile, omnem Romanã ſanctionem à condita vetere Roma vſq; ad noſtri imperij tempora, quæ *e* pene in mille & trecentos annos concurrunt, non ſolùm ſecum in variis ſuis partib. ſed in imperialibus quoque præſertim ſanctionibus inter omnem mutare cõſonantiam pariter ac diſcordiam: non tamen id ſolum, quod ſecum pugnabat, tollere: ſed etiam quod idem aut ſimile reperiebatur, expellere, variámque ipſius pulchritudinis ideam tribuere, ita vt pro ſingulis rebus ſingulæ leges conſtitutæ viderentur. Quod proculdubiò ſuperioris numinis & fluentis inde benignitatis fuit, non humanæ cogitationis, aut incepti, aut poteſtatis. Nos itaque, more ſolito manibus ad Deum erectis, eóque, vt nos complecti dignaretur, inuocato, & rem aggreſſi ſumus. & omnia tãdem confecimus, Triboniano glorioſiſſimo magiſtro, & exquæſtore ſacri noſtri palatij, & exconſule ad omne miniſterium vſi necnon aliis quibuſdam illuſtribus, & prudentibus viris, inquirentes ſemper ea, quæ ab eis componebantur: & id, quod erat dubium perſcrutantes, omnibus quoque ſecundum datam nobis à Domino Deo & ſaluatore noſtro Ieſu Chriſto ſcientiam & intellectus vigorem imponentes competentem formam.

c vide Procop. de bello Perſico *adde §. pen. ĩ. eod.*

d Kalendis decembribus mẽſis ſuperioris *Procopius de bello Vandalico: Cedrenus Paul. Aquilegienſis.*

e hic numerus annorum emendat. §. 3. *ĩ. conſtit. ad Trib.*

1 ¶ Et piiſſimas igitur conſtitutiones iam antè in duodecim libris comprehẽſas, Codicem noſtræ pietatis cognomine fulgentem compoſuimus. nunc verò omnium veterum iuris conditorum ſententias ex multitudine, quæ ad duo milia penè librorum, & trecentas *f* myriadas verſuum pertingebat, in moderatum & perſpicuum collegimus compendium. Quinquaginta igitur libris omnia complexi nunc ſumus cœleſti fauore, colligentes omne id, quod erat vtile, & omnes ambiguitates decidentes, nullo ſeditioſo relicto. Quos libros Digeſta ſeu Pandecta appellauimus ex *g* eo, quòd legũ habeant diuiſiones *h* & deciſiones, itémque ex eo, quòd omne in vnum congregatum receperint, hanc eis appellationem imponentes: nec vltra quindecim myriadum verſuum numerum eis dantes: & in ſeptem eos diſponentes tractatus: idque non perperam, neque ſine ratione, ſed ad numerorum naturam & harmoniam reſpicientes.

f Tricies centena. §. *& antea. ĩ. Conſt. ad Anteceſſores.* Trecentiens decem millia verſuum. §. 1. *verſ. ſed cum omnia. ĩ. Conſt. ad Senatus.*

g Pandectarum [illegible].

h διαιρέσεις καὶ διατυπώσεις.

i prima pars Pandectarum.

k 4.

l Pars ſecunda de iudiciis.

m à 5. ad finem. 11.

2 ¶ Ea igitur, quæ apud omnes πρῶτα, id eſt primordia *i*, nuncupantur, in *k* quatuor libros ſepoſuimus.

3 ¶ Deinceps *l* ea, quæ de iudiciis tractant, in alios ſeptem *m* libros. 4 ¶ Item ea, quæ de *n* rebus, non in plures quàm *o* octo libros. 5 ¶ Sequentem verò operis partẽ: quæ quarta *p* & media μέσον ἐστὶ τοῦ παντὸς eſt totius operis, in aliis *q* octo libris depoſuimus in quibus eſt quidem *r* hypothecaria, non longè admodum à pignoraticia actione diſtans. eſt & AEdilitium *s* edictum, & de euictionibus ſtipulatio: quæ duo acceſſoria & conſequentia conſtituta venditionum, *t* longè tamen admodum in veteri iuris ordinatione ab his deuagantia, congregauimus propiùs propter mutuam inter ſe cognationem, ne, quę de eodem pene loquuntur, longe à ſe diſtarent. Poſt hęc introduximus poſt duos illos libros ea, quæ ſunt ſcripta de vſuris tam terreſtribus quàm traiectitiis ſeu maritimis, & de probationibus, atq; præſumptionibus in vnum librum. *v* his autem tribus monobiblis, ſingularibus libris poſt tractatum de rebus ſibi inuicem proximis depoſitis, & rurſum ea, quæ de ſponſalibus, & nuptiis, & dote legibus dicta ſunt congregãtes, his etiam *x* tria habere in hac ordinatione volumina conceſſimus. De tutoribus autem minoris ætatis *y* geminos libros, eos, inquã, qui de tutelis apud omnes nominantur, & hîc etiam in compendium cõcidimus, memoratam octo librorum ordinationem, & mediam (vt dictum eſt) hanc partem totius operis confecimus, pulcherrima & vtiliſſima iura in his deſcribentes. 6 ¶ De teſtamentis *z* autem, & legatis, & fideicommiſſis omnia congregauimus in nouem librorum numerum: quorum principatum obtinent ea, quæ ſunt de teſtamẽtis, & codicillis, cùm omnium, tum etiam militum, qui ea, vt volunt, faciunt *a* duobus libris ordinata, & de teſtamentis inſcripta quinque *b* autem ſequentibus continentur ea, quę de legatis & fideicõmiſſis & omni eorum ambiguitate diſputata ſunt. & quoniam Falcidiæ narratio continens & conſentanea erat legatorũ & fideicommiſſorum proprio tractatui: propterea & ipſam continuò legatorum ſuppoſuimus tractationi, libro integro *c* ei applicato, cum breui quadam adiectione. & rurſum quia ad Falcidiæ imitationem [introductum] erat Trebellianũ Senatuſconſultum in fideicommiſſis: & huic vltimum *d* huius ordinationis tribuimus locum totũ ius ſuper his poſitum, Trebelliano Senatuſconſulto attribuentes, & ſuperuacuum eſſe Pegaſiani ſenatuſconſulti poſitionem inuenientes, & abſurdas horum Senatuſconſultorũ inter ſe differentias, & communiones: quas ſanè & veteres peroſi, captioſas & damnoſas appellarunt: ſimpliciore quadam narratione omne hoc ſchema congregantes, & ad vnius Senatuſconſulti Trebelliani ordinationem applicantes, & hanc quintam partem totius ordinationis nonem his perfecimus libris. In quibus nouẽ libris nihil de quondam *e* caducis dictum à nobis eſt: quia propter vſum quendam nõ proſperum cùm increbuiſſent in republica, & luctuoſum monumentum bellorum ciuilium eſſent: non oportebat in his manere temporibus, in quibus & Deus dedit pacem nobis agere domi & foris, &, cùm oportuit bellũ gerere, facilè cum ipſius fauore hoſtes ſuperare & capere. 7 ¶ Sequitur deinde & exoritur nobis & ſexta *f* pars totius compoſitionis, octo concluſa libris. Pulchrè autem incipit ab his, quæ poſſeſſiones nominantur, quas non ſimiliter, vt cætera, diligenter conſiderantes tã eas, quæ ad ingenuos, quàm quæ ad libertinos pertinẽt ex multa anteriorum temporum confuſione & obſcuritate in purũ deduximus compendium, geminorumq; illis librorũ numerũ ſufficere arbitrantes. *g* Adplicauimus autem ipſis & omnes ab inteſtato appellatas ſucceſſiones & ipſos generum ordines eorum gradibus etiam libro inſcriptis, & circa omnium finẽ Tertullianum & Orficianum compoſuimus ſenatuſconſultum, ex quibus matres & liberi inuicẽ ſucceſſores fiunt. Procedit autem poſt hæc alius liber *h*, qui de ædificiorum operibus, & de ea, quę ob ruinoſa & diruta ędificia [datur,] ſatiſdatione, & his qui in his aliquid inſidiarũ aut fraudis admiſerint, & de his qui ex aquarum impetu vicinos læſerint, & de publicorum vectigalium coactoribus, atque inſuper de donationibus tam indefinitis [ſeu ſimplicibus] quàm in cogitationem mortis relatis leges ac iura ordinet. Rurſum autem quicquid de quacunque manumiſſione extat, vel de his, quæ ſuper ipſa agitãtur, cauſis, & hoc vni *i* traditum eſt libro. Amplius autem & ea, quæ de poſſeſſione, & per ipſam adquiſitione, & de cauſis eam introducentib. ſunt, in *k* vnum ſepoſuimus tractatũ [ſeu librum.] Et quidquid etiam de iudiciariis extat ſententiis, & his qui in his aliqua contra ſe ipſos confeſſi ſunt, & de bonorum ceſſione, & creditorum detentione, & vẽditione, & de bonorum ſeparatione & curatione, & ne quid patiantur creditores fraudis & id *l* vnum ſimiliter collatum eſt librum. Sed & interdictorum modum nõ pluribus quàm *m* vni dedimus libro. Inde *n* autem & ad pręſcriptiones, ſeu [exceptiones] & in his ordinata tempora venimus. Et obligationum quidem & actionum ſepoſuimus modos, & coegimus omnem hãc partem, cui præſunt poſſeſſiones (vt dictum eſt) octo librorum numero deſcriptam, ſextam hãc partem totius voluminis ſeponentes. 8 ¶ Totius autem extrema pars, quæ & ſeptima *o* eſt totius tractationis, ſex librorum numero demãdata eſt, incipiens quidem *p* à ſtipulationibus, procedens verò ad ea quæ ſcripta ſunt de fideiuſſione, & debitorum numeratione, ſolutione & liberatione ipſorum, & de introductis ex Prætorum iuriſdict.

n Pars tertia de rebus.

o à 12 ad finem. 19.

p Pars quarta quę & hypothecaria.

q à 20. ad finem. 27.

r libro 20.

s libro 21.

t propoſuerat tamen hunc ordinem ſequi. *l. 2. in fine. ff. de ſtatu hominum.*

v lib. 22.

x 23. 24. 25.

y 26. 27.

z Pars quinta de teſtamentis.

a 28. 29.

b 30. 31. 32. 33. 34.

c Trigeſimus quintus tamen liber initium non ducit à tractatu legis Falcidiæ, ſed à Titulo de condit. & demonſtrat.

d l. 36.

e Cur in Codice potiùs, quam in Digeſtis Caducorum mentionem fecit.

f Pars ſexta.

g 37. 38.

h 39.

i 40.

k 41.

l 42.

m 43.

n lib. 44.

o Pars ſeptima.

p 1. lib. 45. 46.

iurisdictione stipulationibus : quæ omnia duobus à nobis contracta sunt libris:cum apud veteres nec dici posset,quot essent libri[ea de re.]Procedit & deinceps *a* ad delictorum narrationem: & omnia recenset,quæ ad minora delicta pertinent,quę vocant priuatas:& item quę ad ea, quæ necdum ordinaria appellant, sed ipsis extraordinariorum appellationem imponunt.descẽdit etiam & ad publica crimina,quæ atrocissima sunt,& magnam sibi aduocant pœnam.Duo *b* autem & hîc sunt libri, qui illa quidem, quæ ad delicta & crimina pertinent , complectuntur. quibus permixta sunt & ea, quæ de reis criminum,qui se celare tamen conantur,scripta sunt,& de eorum bonis,& de ea,quæ infligitur condemnatis,pœna vel indulgentia. Initium autem nobis alterius rursum *c* libri fit narratio de appellationibus,quæ communis est profectò ad rescindendas tam pecuniarias[seu ciuiles]sententias, quàm criminales. Quęcunque autem de ciuibus[seu municipibus,]& de decurionibus,& muneribus, & publicis operibus , & nundinis & redituum pollicitationibus , & variis cognitionibus [seu interrogationibus,]& publica descriptione, veteribus inuenta sunt , & quæcunque de verborum extant significatione, & de his , quæ pro regulis apud veteres dicta sunt : hæc omnia in sese recipit vltimus liber. Huius igitur compositionis, cuius initium est à stipulationibus, hic liber est sextus quidem, si ad proprium principium comparetur:sed est quinquagesimus, si conferatur ad totam consummationis perfectionem[seu harmoniam.] 9 ¶Quę omnia composita sunt & elaborata peroptime,& vt nostra iussione dignum fuit,per *d* Tribonianum *e* illustrissimum : necnon prudentissimum magistrum, & exquæstore nostrorum palatiorum , & exconsule, virum & in ipsis rerum experimentis,& in eloquentia, & in legibus scribendis satis spectatum, & qui nihil vnquam nostrarum iussionum contempsit:necnon per alios [viros,]qui sub ipso nobis hoc opus elaborarunt : id est, Constantinum *f* magnificentissimum comitem sacrarum largitionum,& antigrapharium[seu magistrum] sacri scrinij,& sacrorum libellorum & cognitionum imperialium, qui nobis bonam de se opinionem in omnibus prębuit:necnon Theophilum *g* magnificentissimum magistrum, & leges [seu iura] in regia hac vrbe laudabiliter , *h* & cùm summis vigiliis, & vt magisteria sedulitate dignum est, docentem : & Dorotheum *i* magnificentissimum quæstorem & Doctorem in legum ciuitate designatum:dicimus autem verendam & splendidam Berytiensium metropolin , quem de ipso optima opinio & gloria , & ad nos deduxit ipsum , & vt huius operis participem faceremus,hortata est:sed & Anatolium *k* magnificentissimum magistrum,qui & ipse apud Berytienses ea quę ex legibus[proficiscũtur,]pulchrè docet, vir ex tertia stirpe laudabili iuris apud Phœnices interpretũ descẽdentes(refert enim[genus]ad Leontium, & Eudoxium,homines in legibus optimæ memoriæ post Patricium inclytæ recordationis , quæstorium & anticensorem , & Leontium gloriosissimum, expræfecto,& exconsule,atque patricium eius filios summæ admirationis viros)& Cratinum *l* magnificentissimum atque prudẽtissimum comitem sacrarum largitionum : (& optimus quoque est is legum enarrator in regia hac vrbe) & prætér hos etiam Stephanum,Mennam, Prosdocium,Eutolmium, Timotheum,Leonidem, Leontium,Platonẽ,Iacobum, Constantinum,Ioannem,viros prudentissimos,qui vniuersi Rhetores *m* quidem sunt gloriosissimorũ præfectorum sacrorum nostrorum Prætoriorum,gloriam autem seu laudem apud omnes prudentię iustè habent,& à nobis meritò iudicati sunt digni , vt eligerentur tanti certaminis participes. Hæc igitur nobis circa Digestorum elaborata sunt conscriptionem per iam dictos gloriosissimos viros. 10 ¶ Tanta autem nobis reuerentia antiquitatis fuit, vt neque mutari nomina veterũ Iurisconsultorum sustinuerimus,sed vniuscuiusque illorum appellationem legibus inscripsimus , mutantes quidem si quid iam habere visum est non rectè , partes verò illas nunc tollentes,has nunc addentes,ex multis denique optimum eligentes,&vnam *n* atq; parem *o* omnibus prębentes potestatis vim , [seu robur : ita vt quicquid scriptum est in eo libro,id nostra sit sentẽtia:nemine audente comparare ea , quæ nunc facta sunt his, quæ priùs erant:quia multa & numeratu non facilia transposuimus in melius, etiam si quid imperiali aliqua antiquorũ imperatorum constitutione in aliam dictũ fuerat formam. nam nomina quidem veterib.seruauimus,legum autem veritatem nostram fecimus.itaque si quid erat in illis seditiosum, (multa autem talia erant ibi reposita)hoc decisum est, & definitum, & in perspicuum finem deducta est quæque lex. 11 ¶ Sed cum oportebat & aliquam *p* mediocrem *q* Isagogem facere in eorũ gratiam,qui recenter leges attingunt,nec maiorem doctrinam portare possunt: neque hoc extra nostram prouidẽtiam reliquimus, scilicet Triboniano gloriosissimo , qui & ad totius

a lib.47.
b d.lib.47.48.
c 49.
d Pandectarum compositores.
e Tribonianus.
f Constantinus.
g Theophilus.
h Antecessoris munus.
i Dorotheus.
k Anatolius.
l Cratinus.
m ῥήτορες vertendum fuit aduocati. nã apud præfectum P.Illyrici aduocatos 50. fuisse cõstat. *l.17.Cod.de aduocat. diuers. iudiciorum.* vt &apud Præfect.or.150.*l.* 8. *l.11. C.eod.* vt apud Præsidem Syriæ. 30. *l.5. C. de aduocat.diuer. iudic.* apud Præfectos vrbi.80.*l.* 7.*C.eod.*
n vide §.cumque. 5.Const.ad Trib.
o de authoritate Iurisprudẽtum.
p De Institutionibus compositis.
q Institutionum vsus. Institutiones μετρία εἰσαγωγὴ *vt hic.* prima elementa legitimæ scientiæ [illegible] *Instit.§.4.*prima legum argumenta, prima fundamenta atq; elementa. *5.const. ad Senatum §.11.*

operi legitimi gubernationem electus est , necnõ Theophilo,& Dorotheo magnificentissimis & prudentissimis anticensorib.accersitis mũdauimus: vt seligerent ex his, quæ apud veteres erant isagogarum modo composita, ea quę essent aptissima,& in ipsis rerum argumentis obtinentia,vtque colligerent,& nobis offerrent,&vt mentionem etiam facerẽt nostrarum Constitutionum, quas pro emendatione veteris iuris promulgauimus : & ita componerent libros quatuor futuros prima elementa totius isagoges , quos vocari Instituta visum est. quam sanè legitimi operis partem compositam nobis obtulerunt.& nos eam totam consideratam a nobis,& perpensam , rectéque habere visam nostris sensibus non indignam esse iudicauimus, & *r* à nostris haberi Constitutionibus & nostrarum Constitutionum robur habere iussimus : quod & ex his, quæ in prooemiis eiusdem voluminis disseruimus,omnibus manifestum fecimus.

12 ¶ Sic itaque omni Romani iuris dispositione ordinata,& in tribus integris & voluminibus, & annis tanto opere perfecto : (quod nobis ab initio omnem spem excedere:circa finem autem,cùm iam penetrabilem esse rem docuimus, ne in decem quidem annis totum absolui posse videbatur:)tanta ergo trium *s* annorum celeritate consummato opere, & hac opera Domino Deo oblata,qui dedit & pacem agere,& bella feliciter dirigere, & leges ponere præterito , præsenti , & futuro tempori iustum esse putauimus,omnibus hominibus facere manifestum nostrum in his rebus studium simul & prouidentiam: quomodo nempe priore soluti perturbatione, & confusione, & nullum finem habente iuris positione, vsuri sint posthac legibus rectis compendiosis & omnibus ad manum promptis & litium compendium adferentibus, & paratis , atque expositis omnibus [volentibus]ad *t* facilem adquisitionem,nec ampliùs agentibus multis pecuniis , vt illorum inutilium librorum congerant multitudinem ; sed vtilissima pecunia tam ditioribus quàm ex tenuiore profectis patrimonio,copiam sui comparandi præbentibus. 13 ¶ Si quid autem ex multitudine ea,quæ nunc congesta est,& ex tantis myriadibus collecta,videbitur esse simile[& geminatum *v*,](hoc autem putamus rarum esse) attamen humanæ naturæ [imbecillitatem] considerantibus , non extra iustam apologiam ne hoc quidem videbitur esse. in nullo enim aberrare , [seu in omnibus irreprehensibilem seu inemendabilem esse,] diuinæ vtique soliùs,nõ autem mortalis est constantiæ [seu roboris ,] quemadmodum & à maioribus dictum est.deinde est,vbi & similium adsumpsimus positionem:vel rebus subiectis id exigentibus,vt oporteret idem plurib. applicari titulis : vel quia cùm extraneo loco esset commixtum id,quod simile superiori videbatur, impossibile fuit eam similitudinem detrahi : vel etiam quia sæpè custodienda fuit integra totius theoriæ *x* [seu visionis] continentia, nec [separanda aut] diuellenda mens & intellectus[legentium] per eorũ quæ iam scripta fuerant , ademptionem. quin & hoc sicubi adsumptum est propter rei necessitatem : tamen id breue est,nec vllum ferè sui sensum præbens. 14 ¶ Hoc etiam ipsum & in Constitutionibus iam inter imperiales Constitutiones relatis, & iure , quod ex his resultat, obseruauimus. nam quæ in illis iam cauta erant,ea nec in hoc volumine poni concessimus , nisi ob aliquam interdum circunstantiam similitudinis aliqua causa relicta est. 15 ¶ Contrariam *y* autem aliis legibus legem ex his,quæ in hoc volumine positæ sunt,non facilè quis repererit, si modo ad omnes cõtrarietatis fines animum intendere festinet.sed *z* inest aliquid diuersum:quod adsumptum alterius generis forte hanc & illam legis positionem apparere faciet. 16 ¶ Sed & si quid forte prætermissum *a* est eorum,quæ poni debebant (fortè enim & aliquid tale contigit) propter humanæ imbecillitatem naturæ,multò sane melius est nostris subditis multis inutilibus liberari [legibus ,] dum priuantur forte paucis quibusdam , quæ videbantur idonea , myriadibus propè infinitis defossa & deposita , & nemini forte mortalium animaduersa. 17 ¶ Hanc enim ob causam tot libris *b* (quos antea scribi oportebat) destituti iudices , faciliùs ex paucissimis iuris auctoribus & libris ad finem litium perueniebant , & iudicia decidebant vel propter inopiam librorũ vel quia non sufficiebant multis laboribus ad inuenienda multa vtilia necessariis , & viribus erant impares. In præsenti autem consummatione maximus legum obtinentium congestus est numerus ex libris ratis , & qui vix inueniri potuerint , & quorum nec nomina nec eruditissimi quidẽ in legibus complures homines nouerant. Quorum sanè copiam [seu materiam] nobis vberrimam dictus gloriosissimus Tribonianus præbuit , multorum librorum , & qui vix numerari possunt suppeditata multitudine.quibus omnibus perfectè lectis,congesta sunt hæc volumina,sed ex horum multis & variis hi , qui à nobis ad hoc congregati erant , cùm nihil inuenissent idoneum aut nouum

r paulò aliter Theophilus. *§. pen. Instit.* [illegible]
s de Triennio fœlici Iustiniani.
t §.13.5.Const.ad Senatum & omnes populos.
v de similibus.
x visiones. *§.14. 5.constit.prox.*
y de Antinomiis.
z vide §.15.Cõst. ad Senatum. Sed Goueanus legẽ 8.*in prin. ff.de* [illegible] lege 22.*in prin.ff.ad l. Aquil.* non potest aliter conciliare , quàm si dicat in d. l. 8. vel aliter vel malè scriptum fuisse.
a de prætermissis.
b de libris veterum Iurisconsultorum.

ab his, quæ iam congregata erunt, illationem ex his in hoc opere faciendam optimo animo respuerunt. 18 ¶ Si verò postea aliquid noui *a* controuertetur quod non apparebit legibus his inscriptum: (*multa *b* enim nouare nouit natura) sed Imperium Deus propter hoc imposuit hominibus vt emergentia & legis egentia lege definiat, & humanæ naturæ incertum repleat, & certis concludat legibus ac regulis. neque hoc nostrum nunc dicimus: sed iam omnium iuris conditorũ. qui olim claruerunt, prudentissimus Iulianus hoc ipsum videtur dixisse, qui & ab imperiali auctoritate implorat fieri legum repletionem in emergentibus ambiguitatibus & quæstionibus, sed & diuus Adrianus piæ memoriæ: quando ea, quæ a prætoribus quotannis edicta fuerant, breui complexus est libello, adsumpto ad id optimo Iuliano: in oratione quam in commune habuit in seniore Roma, hoc ipsum quoque ait: vt, si quid præter id, quod iam ordinatum est, emerserit: conueniens est, eos qui in magistratu sunt, illud conari decidere, & remedium imponere secundùm eorum quæ iam ordinata sunt, consequentiam [imitationem.] 19 ¶ Hæc igitur omnes (dicimus autem vos, magni Senatus & omnes nostræ reipublicæ homines) cognoscentes, gratiam quidem confitemini Deo, qui nostris temporibus tantum bonum seruauit: vtimini verò nostris legibus, nulli *c* earum, quæ veteribus libris inscriptæ sunt attendentes: neque ad ea quæ nunc posita sunt, illas comparantes, quia etsi videantur quędam inuicem non consonare, tamen prius *d* illud & vetustius nobis vt imperfectum displicuit, nunc autem hoc visum est debere obtinere. Nam prohibemus, illis in posterum vti. hæc autem sola obseruari in republica, & obtinere concedimus & sancimus. ita vt qui conatus fuerit ex prioribus libris, & non ex his duobus solis, & Constitutionum [libro] à nobis compositis, vel factis, vti quibusdam legibus vel eas in iudiciis legere, vel si quis iudicauerit ex his apud se recitari eas passus: falsi *e* reus erit & publicorum criminum iudicatus, & pœnæ addictus: quod etsi non diceremus, vel ex hoc ipsis manifestum esset. 20 ¶ Sed & hoc optimum fore iudicauimus, præponere Digestorum volumine & veteres iuris conditores, & illorum volumina *f*, & vnde collectio facta sit legum nunc à nobis congestatum. quod & fieri iussimus: & factum est: & simul ea, quæ de his rebus conscripta sunt, supponi huic diuinæ nostræ Constitutioni præcepimus, vt omnibus fiat manifestum & quid prioris inexperientiæ simul & incertitudinis esset, & quid à nobis sit adinuentum. Legislatores autem seu legum interpretes illos cõgessimus, qui apud omnes probati & recepti erant, & prioribus Imperatoribus placuerant, & qui ab his nominari meruerunt. Si enim aliquis nondum veteribus Legislatoribus cognitus est: nos & huic interdiximus huius voluminis communicationem. Omnibus sanè his positis vnum ordinem & dignitatẽ parem dedimus: nulli cuipiam maiore, quam cæteris, data prærogatiua. Si enim his quę ab illis scripta sunt omnibus imperialium Constitutionum *g* dedimus robur: quid est: quod in his amplius, quodque minus haberi debeat? 21 ¶ Illud autem quod statim, cùm hanc compositionem legum congregari mandaremus, iussimus: iterum & nunc sancimus illud confirmando: omnibus similiter interdicimus, ne quis audeat hominum, qui sunt nũc, aut in posterum erunt, commentarios *h* scribere harum legum præterquam si velit quis in Græcam linguam hæc transferre, quem etiam volumus sola secundùm pedẽ seu cata *i* poda nuncupata vti legum interpretatione: & si quid secundùm nominatorum paratitlorũ (vt cõueniens est) adscribere voluerint vsum: aliud autem nihil omnino ne tantillum quidem circa ea facere, nec rursum dare seditionis, & dubitationis, aut infinitæ multitudinis, legibus occasionem. id, *k* quod antea in antiqui edicti factum est ordinatione: ita vt illud breuissimum constitutum, ex differentium commentariorum differentia seu diuersitate in infinitam extenderetur multitudinem. Si quid enim forte ambiguum fuerit visum vel litium certatoribus, vel his, qui rebus iudicandis præsunt. hoc Imperator interpretabitur rectè. nam hæc facultas illi soli *l* à legibus permissa est. Itaque quisquis ausus fuerit ad hanc nostram legum compositionem commentarium aliquod adiicere, aliter atque nostræ huius iussionis forma præscribit: is sciat, quod & ipsi falsi reo legibus futuro, & quod composuerit, eripietur, & modis omnibus corrumpetur. 22 ¶ Eadem pœna imposita & aduersus eos, qui notis *m* [seu signis] quibusdam in scriptura vtentur, (quæ sigla singulas *n* vocant) & qui per ea conturbare scripturam tentauerint, nec per totam consequentiam literarum numeros, & nomina veterum prudentum & totam legum positionem scripserint. Sciant etiam librorum ita scriptorum comparatores se inutilis fore libri dominos. neque enim damus licentiam talibus libris in iudiciis vti, & aliquid agere: etiam si contingat librum in ea ipsa parte, quæ recitatur, nullum habere tale signum [aut notam] sed in alia quacunque sui parte quamuis semel tantùm id admissum sit. Itaque ipse quidem eum librum pro non scripto prorsus habebit. Is autem qui eum scripserit, & ignoranti emptori dederit: duplum soluet eius æstimationis ei qui ita in quantitate damnum passus fuerit, nihilominus infligenda criminali *o* pœna. Hoc etenim & in aliis constitutionibus ea de re positis scripsimus, tam his, quæ Latina processerunt voce, quam ea, quæ Græcorum lingua. quam quidem ad legum professores rescripsimus.

a de nouis ac futuris quæstionibus & constitutionibus.
b Nouel. 7. c. 2.
c de abrogatis veterum Imperatorum legibus.
d vide §. 15. Cõst. ad Senatum.
e arg. l. vlt. ff. de falsis.
f Quænam volumina à veteribus Iurisperitis composita.
g vt §. 11. 5. eod.
h Quales legum commentarios esse oporteat §. 21. 5. constit. prox.
i κατὰ πόδα videtur idem significare hoc loco quod [illegible]
k quod vitium videtur Caius summo studio fugere velle *l. 1. ff. de orig. Iuris.*
l Immo & Senatui *l. 9. ff. de legibus.* & subditis atque iudicibus *l. 12. l. 13. l. 37. 38. ff. de legibus.* & E[illegible] Sacrosanct. Eccl. & populo *l. 9.* [illegible] *& Iure.*
m libros legum notis non esse describendos
n vide §. 6. 5. cõst. ad Antecessores.
o falsi §. 22. 5. constit. ad Senatum.

23 ¶ Hæc igitur volumina (Institutorum, & Digestorum dicimus) ex fine tertij nostri felicissimi consulatus suum robur obtinere sancimus, id est ex ante tertium Kalendarum Ianuarium præsentis duodecimæ indictionis, in omne æuum valitura, & vna cum imperialibus constitutionibus vigorem & locum habitura tam in his, quæ postea *p* emerserint, quàm his quæ in iudiciis adhuc pendent, nec dum amicalibus tradita sunt transactionibus, * quodcunque enim hactenus vel iudicatum, vel transactum est, retractari non sustinemus. Quem quidem consulatum tertium nobis nominatissimum dedit Deus: quando & sub ipso pax *q* cum Persis confirmata est, & hoc tantùm legum volumen repositum est. quod à nemine maiorum vnquam excogitatum fuit, atque ad hæc tertia pars mundi (dicimus autẽ totam *r* Libyam) nostris adiuncta est sceptris: omnia hæc à summo Deo & seruatore nostro ΙΕΣΥ ΚΡΙΣΤΩ dona tertio nostro consulatu indulta. 24 ¶ Omnes itaque laudatissimi nostræ reipubl. magistratus diuinam hanc nostram suscipientes constitutionem, vt vtantur prędictis nostris legibus, vnusquisque in suo procurabit iudicio. Proponet autem eam in maxima & regia hac vrbe & eius gloriosissimus Præfectus. Curæ autem erit excellentiss. & laudatissimo nostro magistro, & gloriosiss. atque beatissimis præfectis sacrorum nostrorum Prætoriorum tam his quæ ad solẽ orientem, quàm his, quæ in Illyride: necnon his etiam, quæ in Libya sunt: per sua edicta his, qui sub ipsis ordinati sunt, ista facere manifesta, ad omnium nostrorum subditorum inexcusabilem notitiam. Data XVII. Kalendas Ianuarias, Domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto III. Consule 533.

p vide l. 7. C. de legib.
q Procopius de bello Persico.
r Procopius de bello Vandalico.

DE RATIONE ET METHODO IVRIS DOCENDI AD Antecessores.

IMPERATOR CAESAR s, FLAVIVS, Iustinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, t Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triomphator semper Augustus Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, Anatolio, Thalleleo, & Cratino viris illustribus antecessoribus. v Item & Salaminio viro disertissimo antecessori Salutem.

OMNEM reipublicæ nostrę sanctionem iam esse purgatam & compositam tam in quatuor libris Institutionum seu elementorum, quam in quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, necnon in *x* duodecim Imperialium constitutionum, quis amplius quam vos cognoscit? Et omnia quidem quæ oportuerat & ab initio mandare, & post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, iam per nostras orationes tam Græca lingua quam Romanorũ, quas æternas fieri optamus, explicita sunt. Sed cùm vos & omnes postea professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid & in quibus tẽporibus tradi necessarium studiosis credimus, vt ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur: ideo præsentem diuinam orationem ad vos præcipue faciendam existimamus, quatenus tam prudentia vestra quam ceteri antecessores *y* qui eandem artem in omne æuum exercere maluerint, nostris regulis obseruatis, inclytam viam eruditionis legitimæ possint ambulare. Itaque dubio procul quidem est, necesse esse Institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locum, vtpote prima vestigia eius scientiæ mediocriter tradentes. ex libris autem quinquaginta nostrorum Digestorum sex *z* & triginta tantummodo sufficere tam ad vestram expositionem, quam ad iuuentutis eruditionem iudicamus. sed ordinem eorum, & tramites per quos ambulandum est, manifestare, tempestiuum nobis esse videtur: & vos in memoriam quidem eorum quæ antea tradebatis, redigere: ostendere autem Nouellæ nostræ compositionis tam vtilitatem quàm tempora, vt nihil huiusmodi artis relinquatur incognitum.

1 ¶ Et antea *a* quidem, quemadmodum & vestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo millia, versuum autem tricies *b* centena extendebatur: nihil aliud nisi sex tantummodo libros & ipsos confusos, & iura vtilia in se perrarò habentes,

s Iustinianus, Apud omnes terræ populos nominatissimum Cæsaris nomen est, & nos præter alias Imperatoriæ maiestatis notas eo gloriamur. *Nouel. 30.*
t Gallis tamen & Francis non imperabat Iustinianus. *arg. l. 2. §. 2. Cod. de off. prop. Afr. Agath. 1.*
v qui sint, *vide §. 1. 5. eod.*
x ad instar legum. 12. Tabul. *Cuiac.*
y quales vocat Apostolos Tertullianus. 5. *aduersus Marcionẽ.* vnde apparet, Antecessores in quolibet genere scientiæ appellari. In hisce cõstitutionibus dicuntur, professores: Iuris & legum Doctores. *v. Cuiac. 11. obs. 40.*
z ad Titulum vsque de bonor. possess.
a Antiqua iuris docendi ratio.
b *vide §. & piis*[illegible]*simas 5. constit. ad* [illegible]

bentes, à voce magistra studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis. In his autẽ sex libris Gaij nostri *a* Institutiones, & libris singulares quatuor, primus de illa vetere re vxoria, secundus de tutelis, & tertius necnon quartus de testamentis & legatis connumerabantur: quos nec totos per sequentias *b* accipiebãt, sed multas partes eorũ quasi superuacuas præteribant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti *c* perpetui ordinationem, sed passim, & quasi per *d* saturam collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. In secundo autem anno præpostera *e* ordinatione habita, prima pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cùm erat enorme pòst Institutiones aliquod legere, quàm quod in legibus & primũ positum est, & istam nuncupationem meruerit. Post eorum verò lectionem, neque illam continuam, sed particularem, & ex magna parte inutilem constitutã, tituli alij eis tradebantur tam ex illa parte legum quæ de iudiciis nuncupatur, & ipsis non continuam, sed raram vtilium recitationẽ præbentibus, quasi cetero toto volumine inutili cõstituto: quam ex illa quę de rebus appellatur, septem libris semotis, & in his multis partibus legentibus inuiis, vtpote nõ idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. In tertio autem anno quod ex vtroque volumine, id est de rebus vel de iudiciis, in secundo anno nõ erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem vtriusq; voluminis: & ad sublimissimum Papinianum, eiúsque responsa iter eis aperiebatur. Et ex prædicta responsorum consummatione, quæ decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, ea breuissima ex amplissimis: vt adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis à professoribus traditis, Pauliana respõsa per semetipsos recitabant: neque hæc insolidum, sed per imperfectum, & iam quodammodo male cõsuetum inconsequẽtiæ cursum. Et hinc erat in quartum annum omnis antiquæ prudentiæ finis *f*: vt (si) quis ea quæ recitabant, enumerare malit, computatione habita inueniat ex tam immensa legum multitudine vix versuum sexaginta millia eos vacuæ notionis perlegere: omnibus aliis deuiis & incognitis constitutis. & tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens vel iudiciorum vsus hoc fieri coegerit, vel ipsi magistri legem aliquid ex his perlegere festinabatis, vt sit vobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et hæc quidem fuerant antiquæ eruditionis monumenta, secundum quod & vestro testimonio confirmatur. 2 ¶ Nos verò tantam penuriam legum inuenientes, & hoc miserrimum iudicantes, legitimos thesauros volentibus aperimus, quibus per vestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli. Et *g* primo *h* quidem anno nostras hauriant Institutiones, ex omni penè veterum Institutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in vnũ liquidum stagnũ conriuatas tam per Tribonianum virum magnificum magistrum & exquæstore sacri palatij nostri & exconsule, quàm duos e vobis, id est Theophilũ & Dorotheum facundissimos antecessores. In reliquã verò anni partem secundum optimam consequentiam primam legũ partẽ eis tradi sancimus, quæ Græco vocabulo πρῶτα nuncupatur, qua nihil est anterius: quia quod primum *i* est, aliud ante se habere non potest. & hæc eis exordium & finem eruditionis primi anni esse decernimus. Cuius auditores non volumus vetere tam friuolo quàm ridiculo cognomine Dupondios *k* appellari, sed Iustinianos nouos nuncupari, & hoc in omne futurum æuum obtinere censemus: vt hi qui rudes adhuc legitimæ scientiæ adspirent, & scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen mereant: quia illico tradendum eis est primum volumen, quod nobis emanauit auctoribus: antea enim dignum antiquã confusione legum cognomen habebant. cum autem leges iam clare & dilucide animis eorum tradendæ erant, necesse erat eos & cognomine mutato fulgere. 3 ¶ In secundo *l* autem anno, per quem ex edicto eis nomen antea positum, & à nobis probatur, vel de iudiciis *m* libros septem, vel de rebus octo *n* accipere eos sancimus, secundum quod temporis vicissitudo indulserit, quam intactam obseruari præcipimus, sed eosdem libros de iudiciis vel de rebus totos, & per suam consequẽtiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia noua pulchritudine sunt decorata, nullo inutili, nullo desueto in his penitus inueniendo. Alterutri autem eorundem volumini, id est de iudiciis vel de rebus adiungi in secundi anni audientiam volumus quatuor libros singulares, quos ex omni compositione quatuordecim librorũ excerpsimus, ex collectione quidem tripartiti voluminis, quod pro dotibus composuimus. *o* vno libro excerpto: ex *p* duob. aut de tutelis & curationib. vno: vt ex gemino volumine de *q* testamentis. vno: & ex septem libris de legatis & fideicommissis. & quę circa ea sunt, simili modo *r* vno tãtùm libro his igitur quatuor libros, qui in primordiis singularũ memoratarum compositionum positi sunt, tãtummodo à vobis eis tradi sancimus, ceteris decem oportuno tempore conseruandis: quia neque possibile est, neque anni secundi tempus sufficit ad istorum quatuordecim librorũ magistra voce eis tradendorum recitationem. 4 ¶ Tertij *s* insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, vt siue libros de iudiciis, siue de rebus secundum vices legere eis sors tulerit: concurrat eis tripartita legum singularium dispositio: & in primis liber *t* singularis ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: vt cùm ęmula sit pignoraticiis actionibus quæ in libris de rebus positæ sunt, non abhorreat eorum vicinitatem: cum circa easdem res ambabus penè idem studium est. Et post eundem librum singularem alius *v* liber similiter eis aperiatur, quem ad edictum ædilium, & de redhibitoria actione, & de euictionibus, necnõ duplæ stipulatione composuimus. cùm enim quæ pro emptionibus & venditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus præfulgent: hæ autem omnes quas diximus definitiones in vltima parte prioris editi fuerant positæ: necessario eas in anteriorem *x* locum transtulimus, ne à venditionibus, quarum quasi ministræ sunt, vicinitate vlterius deuagentur. Et hos tres libros cum acutissimi Papiniani lectione tradẽdos posuimus, quorum volumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non solum ex responsis quæ in decem & nouem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem & triginta quæstionũ, & gemino volumine definitionum, nec non de adulteriis, & pene omni eius expositione in omni nostrorum Digestorum ordinatione præfulgens propriis partibus præclarus sui recitationem præbebit. Ne autẽ tertij anni auditores, quos Papinianistas *y* vocant, nomẽ & festiuitatem eius amittere videantur: ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est. librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani fecimus lectione, vt & nomen ex eo habeant, & Papinianistæ vocentur, & eius reminiscentes, & lætificentur & festum diem, quem cùm primum leges eius accipiebant, celebrare solebant, peragant: & maneat viri sublissimi præfectorij Papiniani & per hoc in ęternum memoria, hócque termino tertij anni doctrina concludatur. 5 ¶ Sed quia solitum est anni quarti *z* studiosus Græco & consueto quodam vocabulo *a* λύτας appellari: habeant quidem si maluerint hoc cognomen: pro responsis autẽ prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris viginti tribus vix in decem & octo recitabant, per iam expositam confusionem eos legentes: decem libros singulares qui ex quatuordecim, quos antea enumerauimus, supersunt, *b* studeant lectitare: multo maioris & amplioris prudẽtiæ ex eis thesaurum consecuturi, quam quę ex Paulianis habeant responsis. Et ita omnis ordo librorũ singularium à nobis compositus & in decem & septem libros partitus eorum animis imponetur: quem in duabus Digestorũ partibus posuimus, id est, quarta & quinta, secundum septẽ partium, distributionem & quod iam primis verbis orationis nostræ posuimus, verum inueniatur: vt ex triginta sex librorũ *c* recitatione fiant iuuenes perfecti, & ad omne opus legitimum instructi, & nostro tempore nõ indigni, duabus aliis partibus, id est sexta & septima nostrorum Digestorũ, quę in quatuordecim libros compositæ sunt, eisdem positis, vt possint postea eos & legere, & in iudiciis ostendere. Quibus si bene sese imbuerint, & in quinti *d* anni, quo *e* προλύται nuncupantur, metas, constitutionum codicem tam legere quam subtiliter intelligere studeant: nihil eis legitimæ scientiæ deerit, sed omnem ab initio vsque ad finem suis animis amplectãtur, & quod pene in alia nulla euenit arte, cùm etsi vilissimæ sint, omnes tamen infinitæ sunt, hęc sola scientia habeat finem mirabilem, in præsenti tempore à nobis sortita. 6 ¶ Discipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis referatis, nihil habeant absconditum: sed omnibus perlectis, quæ nobis per Triboniani viri excelsi ministerium, cæterorúmque composita sunt, & oratores maximi, & iustitiæ satellites inueniantur, & iudiciorum optimi tam athletæ quam gubernatores in omni loco æuóque felices. 7 ¶ Hæc autem tria volumina a nobis composita tradi eis tam in *f* regiis *g* vrbibus, quam in Berytiensium pulcherrima ciuitate, quam & *h* legũ nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus, quod iam & à retro principibus constitutum est, & non *i* in aliis locis locis quæ à maioribus tale non meruerint priuilegium, quia audiuimus etiam in Alexãdrina *k* splendidissima ciuitate, & in Cæsarientium, & in aliis quosdã imperitos homines deuagare, & doctrinam discipulis adulterinam tradere. quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, vt si ausi fuerint in poste-

a quarum quæ fragmenta hodie extant, nihil aliud sunt quàm earum Epitome, authore Anniano Alarici consiliario. *Cuiac.*
b cõsequentias.
c de quo in *l.2. ff. de statu hom.*
d vide *l. vnic. in pr. C. de latina libertate.*
e Præpostera docendi ratio.
f Hinc constat iuridico studio quadriennium olim statutum fuisse, hodie quinquennium. *§.5. vers. quibus. §. eod.* quod ante tempus consortio aduocatorum nemo potest sociari *l.3. §.4. l.5. §.4. Cod. de aduoc. diuer. iud.* Pauci id hodie obseruant parẽtum vitio, qui vt Petronius ait, cùm ad vota properant, cruda adhuc studia in forum impellunt. a' de *Cuiac. 12. obs. vlt.*
g Iustinianea & noua docẽdi iuris ratio.
h Primus annus.
i *l.34. ff. de vulgari. l.92. ff. de verbor. signif.*
k Dupondium duæ drachmæ, *v. Cuiac. 12. obs. vlt.* dupondium ergo duarum drachmarum studiosi. i. vilissimi ac nullius pretij. eodẽ sensu apud Fulgentium in expositione sermonum antiquorum, Diobolare prostibulum diobolæ & diobolares meretrices, vilissimæ dicuntur.
l Secundus annus.
m à libro 5. ad 11.
n à lib. 12. ad 19.
o putà. vel 23. vel 24. vel 25. fforum.
p i. vel 26. vel 27. fforum.
q 1.28. v. l.29. fforum.
r 1. vel 30. 31. 33. 34. 35. 36.
s Tertius annus.
t liber 20. fforum.
v liber 21. fforum
x atqui testatur se velle ordinem perpetui edicti seruare. *l.2. ff. de statu hom.*
y Papinianistæ.
z Quartus annus.
a i. soluendis quæstionibus Iuris idoneos. λύται malè cùm λύσαι dici debeant. *Turneb.*
b vtpore non explicati anno secundo. *vide §. in secundo. ff. alterutri. §. eod.*
c non tamen citra satyrã. quod fugere Tribonianum oportuit *§.1. §. eod.*
d Quintus annus.
e i. λύτοις doctiores. Hesychius προλύτας interpretatur προεκλελυκότας, q. d. à præfinita lege studiorum solutos.
f De Iuris Academiis.
g Roma & Constantinopoli
h ἡ τοῖς νομικοῖς μήτηρ ὑποκάθηται παιδεύμασι Eunapius in Iuliano. *Cuiacius.*
i volunt tamen Interpretes Ius Academiæ tempore præscribi.
k In ea studium etiam medicinę florebat. hinc Ammianus 22. Pro omni experimento sufficit medico ad commendãdum artis authoritatem, si Alexandriæ se dixerit eruditum.

rum in hoc perpetrare, & extra vrbes regias, & Berytiensium metropolim hoc facere, denarũ librarum auri pœna plectentur, & reiiciuntur ab ea ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. 8 ¶ Illud autem, quod iam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, & post completum in alia nostri numinis constitutione scripsimus, & nunc vtiliter ponimus: vt nemo audeat eorum qui libros conscribunt, *a* sigla in his, ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen: scituris omnibus librariis qui hoc in posterum commiserint, quod post criminalem pœnam æstimationem libri in duplũ domino eius, si nescienti dederint, inferre compellentur: cùm & ipse qui talem librum comparauerit, nihilo eum habebit, nemine iudice ex tali libro fieri recitationem concedente, sed pro non {pro} scripto eum haberi disponẽte. 9 ¶ Illud verò satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, vt nemo audeat neque in hac splendidissima ciuitate, neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his qui legitima peragunt studia, indignos & pessimos, immo magis seruiles, & quorum effectus iniuria est, ludos *b* exercere, & alia crimina vel in ipsos professores, vel in socios suos, & maxime in eos qui rudes ad recitationem legum perueniunt, perpetrare.* quis enim *c* ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo: sed optimo ordini in nostris temporibus & hanc partem tradimus, & toto postero transmittimus sæculo: cùm* oportet priùs anima, & postea lingua fieri eruditos. 10 ¶ Et hæc omnia in hac quidem florentissima ciuitate vir excelsus præfectus huius almę vrbis tam obseruare quam *d* vindicare, prout delicti tam iuuenum quam scriptorũ qualitas exegerit, curæ habebit. In Berytiensium autem ciuitate tam vir clarissimus præses Phœnicæ maritimæ, quam beatissimus eiusdem ciuitatis Episcopus, & legum professores. 11 ¶ Incipite igitur legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, & viam aperire quam nos inuenimus: quatenus fiant optimi iustitiæ & reipublicæ ministri, & vos maximum decus in omnem sæculum sequatur, quia vestris temporibus talis legum inuenta est permutatio, qualem & apud Homerum patrem *e* omnis virtutis Glaucus & Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes.

χρύσεα f χαλκείων, ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων. h.c.

Aurea æreis, centena nouenariis.

Quæ omnia obtinere sancimus in omne æuum ab omnibus tam professoribus quàm legum auditoribus & librariis & ipsis & iudicibus obseruanda. Data xvij. Kal. Ianuarias Constantinopoli, domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto ter consule. 533.

DE EMENDATIONE CODICIS DOMINI IVSTINIANI ET SECVNDA *g* eius editione ad senatum vrbis Constantinopolitanæ.

Imperator Cæsar, Flauius, IVSTINIANVS, *Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vvandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triomphator semper Augustus, senatui vrbis Constantinopolitanæ S.*

CORDI nobis est, Patres conscripti, semper nostri animi curas rebus cómunibus auidissime impendere, vt nihil a nobis inceptum, imperfectum relinquatur. Igitur in primordio nostri imperij sacratissimas cóstitutiones quæ in diuersa volumina fuerant dispersæ, & quam plurima similitudine necnon diuersitate vacillabant, in vnum corpus colligere, omnique vitio purgare proposuimus: & hoc iam per viros excelsos, & facundissimos perfectum est, & a nobis postea confirmatum: quod geminæ constitutiones nostræ, quæ antè positæ sunt, ostendunt. 1 ¶ Postea verò cùm vetus ius considerandum recepimus, tam quinquaginta *h* decisiones fecimus, quam alias ad commodum propositi operis pertinentes plurimas cóstitutiones promulgauimus: quibus maximus antiquarum legum articulus emendatus & coarctatus est, omnéque ius antiquum superuacua prolixitate liberum atque enucleatum in nostris Institutionibus & Digestis reddidimus. 1 ¶ Sed cùm nouellæ *i* nostræ tam decisiones *k* quam constitutiones quæ post nostri Codicis confectionem latæ sunt, extra corpus eiusdem Codicis diuagabantur, & nostram prouidentiã nostrúmque consilium exigere videbantur: quippe cùm earum quædam ex emersis postea factis aliquam meliore consilio permutationem vel emẽdationem desiderabant necessarium nobis visum est per *l* Tribonianum virum excelsum magistrum exquæstore & excósule legitimum operis nostri ministrum, necnon virum magnificũ quæstorem & Berutiensium legum doctorem Dorotheum, Mennam insuper & Constantinum & Ioannem viros eloquentissimos togatos fori amplissimæ sedis, easdem

a simpla dicuntur. *Const. ad Tribonianũ. 3. §. pen. §. eadem. j. constit. ad senatus. §. eadem. j. cóst. ad magnum senatum.* de siglis. *vide Cuiacium. 12. obs. vlt. v. quæ scripsi ad Nouel. 17. c. 2.*
b De ludis inhonestis studiosorum abrogatis.
c ludus noxius in culpa est. *v. l. 10. ff. ad l. Aquil.* his autem ludis eos intelligit quos exerceri mos erat in antecessores & cõdiscipulos, præsertim nouitios. *v. Cuiac. 6. obser. 13.*
d *v. quæ scripsi ad Auth. habita. C. ne filius pro patre.*
e Laus Homeri. *v. l. 236. ff. de verb. sign.*
f *Iliad 6.*
g Ea est editio qua hodie vtimur.
h quæ ex Consulatu Lampadis & Orestis & sequentibus dignoscuntur.
i *v. quæ scripsi ad Nouellarum initium.*
k harum plerisque ius Vetus quod erat certum, emendauit: Illarum verò nonnullis, certum fecit quod erat controuersum. *Cuiac. hic.*
l Quinque viri hîc præficiuntur emendationi Codicis Iustinianei. Decem nouo Codici faciendo: septemdecim, Pandectis: tres, Institutionibus componendis præfuerunt.
m Prælectiones, erant lectiones quibus Præceptores viua voce aut scripto discipulis vias discendi præmonstrabant. *Cuiac.* Idem hinc colligit *4. ad Africanum.* Veteres Iurisconsultos variasse & quidem Papinianum. *l. 6. §. 3. ff. de seru. export. l. vlt. §. 3. C. de furtis.* Iulianum. *l. 19. in fine. ff. ad Velleianum.* & Scæuolam. *l. 25. §. vlt. ff. de adqu. rerum dom.*
n & Testamentorum. *l. 6. §. vlt. ff. de bonor. possess. Nouel. 107. c. 2.* non militarium tamen. *l. 41. ff. de militar. test.* de notis & siglis. *v. Cuiac. 3. obser. 3. & 12. obser. vlt.*
o *l. 2. in pr. j. eod.*
p i. quo progressu ius in eam formam, quæ hodie extat, ad Romanos peruenit. *Oldend.*
q *d. l. 2. §. 13.*
r *d. l. 2. §. 35.*

constitutiones nostras decerpere, & in singulas discretas capitula, ad perfectarum cóstitutionum soliditatem competentibus supponere titulis, & prioribus constitutionibus eas adgregare. 3 ¶ Supradictis itaq; magnificis & prudentissimis viris permisimus hęc omnia facere: & si qua emendatione opus foret, hanc facerent non titubante animo, sed nostra auctoritate freti: constitutiones verò superfluas, vel ex posteriorib. sanctionibus nostris iam vacuatas, vel si quæ similes vel contrariæ inuenirentur, circunducere, & a proprij Codicis congregatione separare: & tam imperfectas replere, quam nocte obscuritatis obductas, noua elimationis luce detegere: vt vndique non solùm Institutionum & Digestorum via dilucida & aperta pateat, sed etiam constitutionum nostri Codicis plenũ iubar omnibus clareat: nulla penitus nec simili, ne diuersa, nec inusitata relicta [constitutione:] cùm nemini venit in dubium, quod repetita prælectio probauit, hoc satis validum, satísque esse formosum. In antiquis etenim libris non solùm primas editiones, sed etiam secundas (quas repetitas *m* prælectiones veteres nominabant) subsecutas esse inuenimus: quod ex libris Vlpiani viri prudẽtissimi ad Sabinum scriptis prõptum erat quærentibus reperire. 4 ¶ His igitur omnibus ex nostra confectis sententia, commemoratus Iustinianeus Codex à prædictis gloriosissimis & facundissimis viris purgatus & candidus factus, omnibus ex nostra iussione & circumductis, & additis, & repletis, nec non transformatis, nobis oblatus est: & iussimus {in} secundò eum ex integro conscribi, non ex priore compositione, sed ex repetita prælectione: & eum nostri numinis auctoritate nitentem, in omnibus iudiciis solùm quantùm ad diuales constitutiones pertinet, frequẽtari ex die quarto Kalendarum Ianuarij, quarti nostri felicissimi consulatus & Paulini viri clarissimi: nulla alia extra corpus eiusdem Codicis constitutione legenda: nisi postea varia rerũ natura aliquid nouũ creauerit, quod nostra sanctione indigeat. Hoc etenim nemini dubium est, quòd si quid in posterum melius inueniatur: & ad cóstitutionem necessario sit redigendum, hoc à nobis & constituatur, & in aliam congregationem referatur, quæ Nouellarum nomine constitutionum significetur. 5 ¶ Repetita itaque iussione nemini in posterum concedimus vel ex decisionibus nostris, vel ex aliis cóstitutionib. quas antea fecimus, vel ex prima Iustinianei Codicis editione aliquid recitare: sed quod in pręsenti purgato & renouato Codice nostro scriptum inuenitur, hoc tãtùm modò in omnibus rebus & iudiciis & obtineat, & recitetur, cuius scripturam ad simitudiné nostrarum Institutionum & Digestorum *n* sine vlla signorũ dubietate conscribi iussimus: vt omne quod à nobis compositũ est, hoc & in scriptura, & in ipsa sanctione purum atq; dilucidum clareat. licet ex hac causa in ampliorem numerum summa huius Codicis redacta est. 6 ¶ Vt igitur sanctissimi & florentissimi patres nostri labores vobis manifesti fiant, & per omne tempus obtineant, hanc præsentem legem ad frequentissimum ordinem vestrum duximus destinandam. Datum XXVII. Kal. Decemb. Constantinopoli, Domino Iustiniano. PP. A. IIII. & Theodoto Paulino Viris Claris. Coss. 534.

DE ORIGINE *o* IVRIS *p* ET OMNIVM MAGISTRATVVM *q* ET SVVCCESSIONE PRDENTIVM *r*.

TIT. II.

Gaius libro primo ad legem XII. tabularum.

FACTVRVS legum vetustarum interpretationem, necessariò priùs ab vrbis initiis repetendum existimaui: non quia velim verbosos *s* commentarios facere, sed* quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum *t* esse, quod ex omnibus suis partibus *v* constaret. Et certe cuiusque rei potissima pars principium *x* est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconuẽniens erit, omissis initiis, atque origine non repetita, atque illotis, vt ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istæ præfationes *y* & libentiùs nos ad lectionem propositæ materiæ producunt: & cùm ibi venerimus: euidentiorem præstant intellectum.

2. *Pomponius* libro singulari Enchiridij.

Cap. I.

De origine & progressu iuris Romani.

Manus Regia. 1. leges Regia 2. Ius incertum 3. Leges XII. tab. 4. Disputatio fori seu prudentum interpretatio 5. Legis actiones 6. Ius Flauianum 7. Plebiscita 8. Senatusconsulto 9. Edicta pretorum 10. Principum constitutiones 11. & 12.

NEcessarium itaq; nobis videtur ipsius iuris originẽ, atque processum demonstrare. 1 ¶ Et quidé initio ciuitatis nostrę populus sine lege certa, sine iure certo primùm agere instituit: omniáq; manu *z* à regibus gubernabantur. 2 ¶ Postea, aucta ad aliqué modũ ciuitate, ipsum Romulum traditur populũ in triginta *a* partes diuisisse: quas partes Curias appellauit: propterea quod tùnc reipublicæ *b* curam per sententias partium earũ expediebat. Et ita leges quasdã & ipse curiatas *c* ad populum *d* tulit. tulerunt & sequentes reges. quæ omnes conscriptæ extãt in libro Sexti Papirij qui fuit illis tẽporibus, quibus Superbus Demarati Corinthij filius *e*, ex principalib. viris. Is liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianũ non quia Papirius de suo quicquã ibi adiecit: sed quòd leges sine ordine latas in vnũ cóposuit. 3 ¶ Exactis deinde regibus, lege *f* Tribunacia omnes leges hæ exoleuerunt: iterúmq; cœpit populus Romanus

s veritas, verborum adminicula non desiderat. *l. 1. C. si vt se abstineas.*
t Immo præfectum dicitur quod vsui esse possit. *l. 139. in fin. j. de verb. sign.* & inceptum tantum. *v. l. 15. in pr. j. de diuer. præscr.*
v perfectum est quod omnibus suis partibus cõstat. *v. l. 5. in fi. j. de verb. signif.*
x principium pars rei potissima.
y Præfationum quædã vtilitas.
z manu regis. *Hal.* non violenta, sed quæ instar arbitri esset, *Iustin. 1.*
a postea XXXV. fuerunt. qua de re dixi ad leges XII. Tabul.
b & eligendorum magistratuum. *arg. l. vni. in pr. j. de off. quæstor.*
c quid leges Curiatæ. *v. Hotom. 4. obs. 33.*
d i. non simpliciter promulgauit, sed rogauit si placerent. *Salom.*
e i. nepos. *Halicar.*
f vide *Gouean. 1. variar. 21.*

manus incerto magis iure, & consuetudine ali a, quàm per latam legẽ: idq; propè viginti ann. passus est. 4 ¶Postea ne diutiùs hoc fieret: placuit publica auctoritate decẽ constitui viros, per quos peterentur leges a Græcis ciuitatib. & ciuitas fundaretur legibus. quas in tabulas b eboreas c perscriptas pro Rostris cõposuerint, vt possint leges apertiùs percipi. datúmq; est eis ius eo anno in ciuitate summum: vti leges & corrigerẽt, si opus esset, & interpretarentur: neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi animaduerterũt aliquid deesse istis primis legib. ideóq; sequenti anno alias duas ad easdẽ tabulas adiecerunt. & ita ex accidẽtia d appellatæ sunt leges duodecim tabularum. quarũ ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorũ quendam Ephesium, exulantẽ in Italia, quidã e retulerunt. 5 ¶His legibus latis, cœpit, vt f naturaliter euenire solet, vt interpretatio desideraret prudẽtiumq auctoritate necessariam esse disputationẽ h fori. Hęc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, cõpositum a prudẽtib. propria parte aliqua non appellatur, vt cæteræ partes iuris suis nominibus designãtur, ||datis propriis nominib. cæteris partibus:|| sed cõmuni nomine appellatur ius ciuile. 6 ¶Deinde ex his legibus, eodẽ tẽpore fere, actiones cõpositæ sunt: quib. inter se homines disceptarẽt. quas actiones ne populus, prout vellet, institueret: certas solemnésq; esse voluerũt, & appellatur hæc pars iuris, legis actiones, ||id est legitimæ actiones.|| Et ita eodẽ pene tempore tria hęc iura nata sunt: leges i XII. tab. ex his fluere cœpit ius ciuile: ex iisdẽ legis actiones cõpositæ sunt. Omnium tamẽ k harũ & interpretãdi scientia, & actiones l, apud collegium Pontificũ erant: ex quib. cõstituebatur, quis quoquo anno præesse priuatis m & ferè populus annis propè centũ hac cõsuetudine vsus est. 7 ¶Postea cùm Appius Claudius proposuisset, & ad formã redegisset has actiones: Gnęus n Flauius, scriba eius, libertini filius subreptũ librũ populo tradidit. & adeò gratũ fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis. hic liber, qui actiones cõtinet, appellatur ius ciuile Flauianũ: sicut ille, ius ciuile Papirianum. nã nec Gn. Flauius de suo quicquam adiecit libro. Augescẽte ciuitate, quia deerant quædã genera agẽdi, nõ post multũ tẽporis spatium Sextus AElius alias actiones cõposuit: & librũ populo dedit, qui appellatur ius AElianũ. 8 ¶Deinde cùm esset in ciuitate lex XII. tab. & ius ciuile: essent & legis actiones: euenit, vt plebs in discordiã cũ patribus perueniret, & secederet, sibíq; iura cõstitueret, quæ iura, plebiscita vocãtur. mox cùm reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebis scitis, pro legib. placuit & ea obseruari, lege o Hortẽsia: & ita factum est, vt inter plebis scita, & legẽ species cõstituendi interessent: potestas ||autem|| eadẽ esset. 9 ¶ Deinde quia difficile plebs cõuenire cœpit, populus ||certe|| multo difficiliùs in tanta turba hominũ: necessitas ipsa curã reipub. ad senatũ deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quidquid cõstituisset, obseruabatur. idq; ius appellabatur Senatusc õsultũ. 10 ¶Eodẽ tempore & magistratus iura reddebãt: &, vt scirẽt ciues, quod ius de quaque re quisq; dicturus esset: séq; præmuniret: edicta proponebat, quę edicta pręorũ, ius honorarium cõstituerũt. Honorariũ dicitur, quòd ab honore prætoris venerat. 11 ¶Nouissimè, sicut ad p pauciores iuris cõstituẽdi via trãsisse, ipsis reb. dictãtibus: videbatur: per q partes euenit, vt necesse esset reipublicę per vnũ cõsuli. nã senatus nõ perinde omnes prouincias probè gerere poterãt. Igitur cõstituto principe, datum est ei ius: vt, quod cõstituisset, ratũ esset. 12 ¶Ita in ciuitate nostra, aut Iure, i. Lege cõstituitur: aut est propriũ Ius ciuile, quòd r sine scripto in sola s prudẽtiũ interpretatiõe cõsistit: aut sũt Legis actiones, quę formã agẽdi cõtinẽt: aut Plebiscitũ, quod sine auctoritate patrũ est cõstitutũ: aut est magistratuum Edictũ, vnde Ius Honorariũ t nascitur: aut Senatusc. quòd solũ senatu cõstituẽte inducitur sine lege: aut est Principalis cõstitutio, i. vt quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur.

Cap. II.

De magistratibus Romanorum.

Reges 14. Tribuni celerum 15. Consules duo 16. Censores 17. Dictator 18. Magister equitum 19. Tribuni plebis 20. AEdiles plebeij duo 21. Quæstores ærarij 22. Quæstores parricidij 23. Decemuiri 24. Tribuni militum 25. AEdiles Curules duo 26. Prætor vrbanus 27. Prætor Peregrinus 28. Decemuiri litibus iudicandis 29. Quatuor viri, Triumuiri monetales, Triumuiri capitales 30. Quinqueuiri 31. Prætor Sardiniæ, Siciliæ, Hispaniæ, Galliæ Narbonensis & alij: AEdiles Cereales 32. Præfectus vrbi, Præfectus annonum, Præfectus vigilum 33. 34.

13 ¶Post originẽ iuris, & processum cognitũ, consequens est, vt de magistratuũ nominibus, & origine cognoscamus. quia, vt exposuimus, *per eos, qui iuri dicũdo præsunt, effectus rei accipitur, quantũ v est. n. ius in ciuitate esse, nisi x sint, qui iura regere y possint. Post hoc deinde auctorum z successione dicemus, quòd *cõstare nõ potest ius, nisi sit aliquis a iurisperitus, per quẽ possit cotidie in multis produci. 14 ¶Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius cõstat reges omnẽ potestatẽ habuisse. 15 ¶Iisdẽ temporib. & tribunũ celerum fuisse cõstat. is autem erat, qui equitib. præerat, & veluti secundũ locũ à regibus obtinebat quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciẽdi.

a aliqua vti. *Hal.*
b vt olim Minos. *Plato in Minoe* & Athenienses apud quos huiusmodi Tabulæ κυρβεῖς & ἄξονες vocabantur. *Plut. in Solon. adde Nouel. 9. c. 15. in fine.*
c æreas. *Halicar. 10. Liuius 3. Diod. l. 12. l. 8. ff. ad Iul. peculat. 34. Plin. 9.* ebore multis in rebus vsi veteres. Nã Quintilianus *lib. 4.* in Triumpho Cæsaris Eborea oppida fuisse trãslata ait.
d i. accidenti.
e Cic. *Tusc. Plin. 34. Strabo. 14.*
f hinc collige, cum natura pugnare statuta, quæ interpretationes legum vetant.
g non Grammaticorum tãtum.
h sic restituit Goueanus. 1. *var. 24.* cœpit (v. n. e. f. v. i. desideret p. auctoritatẽ) necessaria esse disputatio fori.
i leges XII. Tab. Ius ciuile, legis actiones.
k Sic restitui Cuiac. 18. *obs. 11.* o. t. XII. Tabul. & interpretandi scientiæ.
l quæ postea trãslatæ ad Prætores. *l. 15. §. 28. ĵ. de damno infecto.*
m negotiis sc. ad differentiã forte criminaliũ. *§. 23. ĵ. eo.* alij legũt priuatus *Hal.* de notione Põtificum *v. l. vlt. ĵ. de mortuo inferẽdo.* hinc etiã collige antiquũ delegationis vestigium.
n 2. *Valer. 1. 6. Gel. 9. 33. Plin. 1. Cic. pro Murena.*
o ab Hortensio dictatore lata. 15. *Gell. 25. 16. Plin.* 10. alij à P. Philone latã scribunt. *Liu. 8. v. Gouean. 1. variar. 22.*
p *Nou. 105. Am. 14*
q per succedaneas mutatiões, vel per factiones. *Zas. hic. Gouean. 1. var. 24.*
r vt pote in sola disputatione positũ. *arg. §. 5. ŝ. eo.*
s Imo & in facultate ferẽdæ formulæ ac legis *arg. l. 30. ĵ. de lib.*
t *l. 1. §. 1. §. 2. ĵ. ne vis fiat.*
v *l. 8. ff. de Iust. & Iu. No. 161. in pr.*
x *Nou. 26. c. 1. No. 133. c. 4. Nouel. 161.*
y i. accõmodare ad vsum societatis humanę. *Old.*
z auctores, Iurisconsulti.
a sic aduocationis officiũ dicitur vitæ hominũ necessarium. *l. 4. C. de aduoc. diuer. iudic.* rectè additur Iurisperitus. Iuris. n. cognitio in adsessore. *l. 1. ĵ. de assessorib.* & aduocato requi-

16 ¶Exactis deinde regib. cõsules cõstituti sunt duo: penes quos summũ ius vti esset, lege rogatũ est, dicti sunt ab eo quod plurimum reipublicæ consulerent. qui tamen ne per omnia regiã potestatẽ sibi vindicarẽt, lege lata factũ est, vt ab eis prouocatio esset, néve possent in caput b ciuis Romani animaduerterẽ in iussu populi: solùm relictũ est illis, vt coercere possent, & in vincula publica duci c iuberent. 17 ¶Post deinde cũ census iã maiori tẽpore agẽdus esset, & cõsules nõ sufficerent huic quoq; officio, cẽsores cõstituti sunt. 18 ¶Populo deinde aucto, cum crebra orirẽtur bella, & quædã acriora à finitimis inferrẽtur interdũ re exigẽte, placuit maioris potestatis magistratũ cõstitui. itaq; dictatores d proditi sunt, à quib. nec prouocandi ius fuit: & quibus etiam capitis animaduersio data est. Hũc magistratũ, quoniam summã potestatẽ habebat, nõ erat fas vltra e sextũ mẽsem retinere. 19 ¶Et his dictatorib. magistri equitum iniungebãtur sic, quo modo regib. tribuni celerũ. quod officiũ fere f tale erat, quale hodie præfectorũ prætorio. magistratus g tamẽ habebãtur ||legitimi.|| 20 ¶Iisdẽ tẽporibus cùm plebs a patribus secessisset, anno fere septimodecimo post regẽs exactos: tribunos h sibi in monte Sacro creauit, qui essent plebeij magistratus: dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabãtur: vel quia tribũ suffragio creabãtur. 21 ¶Itémq. vt essent, qui ædibus præessent, in quib. omnia scita ||sua|| plebs deferebat: duos ex plebe cõstituerunt: qui etiam ædiles appellati sunt. 22 ¶Deinde cùm ærarium populi auctius esse cœpisset: vt essent qui illi præessent, cõstituti sunt quæstores i, ||qui pecuniæ præessent||: dicti ab eo, (quod) inquirẽdæ, & cõseruãdæ pecuniæ causa creati erãt. 23 ¶Et quia, vt diximus k, de capite ciuis Romani iniussu populi nõ erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præessent. hi appellabantur quæstores parricidij: quorũ etiam meminit lex duodecim tabularum. 24 ¶Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, vti omnes magistratus se abdicarent quo decemviri l constituti vno anno, cùm magistratum prorogarent sibi, & cùm iniuriose tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, vt ipsi & factio sua perpetuo rempublicam occupatam retineret: nimia, atque aspera dominatione eo rẽ perduxerat, vt exercitus a republica secederet. Initiũ fuisse secessionis dicitur Verginius m quidã, qui cùm animaduertisset, Appiũ Claudiũ (cõtra ius n quod ipse ex vetere iure in XII. tab. trãstulerat) vindicias filiæ suæ o a se abdixisse p: & secũdũ eũ, qui in seruitutẽ ab eo suppositus petierat, dixisse: captúmq. amore virginis, omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod vetustissima iuris obseruãtia in persona filiæ suę defecisset (vtpote cùm Brutus, qui primus Romæ cõsul fuit, vindicias secũdum libertatẽ dixisset in persona Vindicis q Vitelliorũ serui, qui proditionis cõiurationẽ indicio suo detexerat) & castitatẽ filiæ vitæ quoq. eius præferẽdã putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiã interfecit: in hoc sc. vt morte virginis cõtumeliã stupri arceret. ac protinus recẽs a cæde, madẽtéq. adhuc filiæ cruore. ad cõmilitones cõfugit. qui vniuersi de Algido r, vbi tũc belli gerẽdi causa legiones erãt, relictis ducibus pristinis, signa in Auẽtinũ trãstulerũt. omnisq. plebs vrbana mox eodẽ se cõtulit. [populiq. cõsensu partim in carcere necati s. Ita rursus respublica suum statũ recepit. 25 ¶Deinde cùm t post aliquot annos, quam XII. tabul. latæ sunt: & plebs cõtẽderet cũ patrib. & vellet ex suo quoque corpore cõsules creare, & patres recusarẽt: factũ est, vt tribuni militũ crearẽtur partim ex plebe, partim ex patribus, consulari potestate. hiq. cõstituti sunt vario numero: interdũ. n. viginti v fuerũt interdũ plures, nõnunquam pauciores. 26 ¶Deinde cùm placuisset creari etiã ex plebe cõsules: cœperunt ex vtroq. corpore cõstitui. Tunc, vt aliquo pluris patres haberẽt, placuit duos ex numero patrũ cõstitui. ita facti sunt ędiles x curules. 27 ¶Cúmq. cõsules auocarentur bellis finitimis: neq. esset, qui in ciuitate ius reddere posset: factũ est, vt pręor quoq. crearetur, qui vrbanus appellatus est, quod in vrbe ius redderet. 28 ¶Post aliquot deinde annos, nõ sufficiente eo prætore, quòd multa turba etiã peregrinorũ in ciuitatem veniret: creatus est & alius pręter, qui peregrinus y appellatus est ab eo, quòd plerunq. inter peregrinos ius dicebat. 29 ¶ Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui hastæ præessent: decemuiri z in a litibus iudicãdis sunt cõstituti. 30 ¶Eodẽ tẽpore & quatuor viri, qui curam viarũ gererẽt. & triũuiri monetales, æris, argenti auri flatores: & triũuiri capitales, qui carceris custodiã haberent: vt, cũ animaduerti oporteret, interuẽtu eorũ fieret. 31 ¶Et quia magistratib. vespertinis tẽporibus b, in publicũ esse incõueniens erat, quinqueuiri constituti sunt cis Tiberim, & vltis Tiberim, qui possint pro magistratib. fungi. 32 ¶Capta deinde Sardinia, mox Sicilia c, itẽ Hispania, deinde Narbonẽsi prouincia: totidẽ prætores, quot prouinciæ in ditionẽ venerãt, creati sunt: partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent. Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas cõstituit: veluti de falso, de parricidio, de siccariis d & pręores quatuor adiecit. Deinde Caius Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præessent, & a Cerere Cereales cõstituit. Ita duodecim prætores sex ædiles sunt creati.

situr. *l. ii. in fin. C. de aduoc.* [illegible] An in iudice? [illegible]
b *§. 23. ĵ. eod.*
c de Consulib. *v. l. vnic. ĵ. de off.* [illegible]
d *Liu. 2.* [illegible] *2 Halicar.* [illegible]
e [illegible]
f [illegible]
g *Liu. 2.* [illegible] *6.*
h *Liu. 2 Halic. 6. Aug.* [illegible] *Cuiac.* [illegible]
i *v. l. vnic. ĵ. de off.* [illegible]
k *§ 16. ŝ. eod.*
l *Liu. 3. Halicar. 10. 11. 6. Valer. 1.*
m *Liu. Halic. d. loco.*
[illegible] vt qui de suo statu litigaret, in possessione libertatis esset. *Cic.* [illegible] 18 [illegible]
q [illegible] *Inst.* [illegible]
r monte scil. & pòst, in Auentinũ, [illegible] intellige [illegible] Græco [illegible] 2 [illegible] alij Algidu vrbẽ fuisse putant ex *Halic.*
s Decẽuiri sc. alij ita legũt, a populi cõsensu partim decemuiris in carcere necatis, partim in exilium actis, rursus respublica statum suum recepit.
t adde *l. 1. §. 2. ĵ. de rei vind.*
v seni *Pul.* cuius opinio defendi potest ex eo quod Liuius [illegible] sex creatos fuisse refert *lib. 4. 5. 6.*
x de quib. *l. 1. in pr. ĵ. de æ. & Liu. 6.*
y 30 liber Prætoris peregrini à Lab. [illegible] compositus citatur *in l. 9. §. 4. ĵ. de dolo.*
z centũuiri. *Hal:* quod à Gouean. improbatur 1. *lect. 25.*
a olim dicebatur litibus iudicandis *vt ex Sext. pomp. & Valer. Probo notat Cuia. 3. obs. 32.*
b hinc quidam colligunt sententiam noctu latã non valere. *arg. Nou. 82. c. 3.*
c *Nou. 24.*
d de veneficiis, [illegible] hoc addendum [illegible] putauit, vt quod [illegible] dici possit, Syllam quatuor Prætores adiecisse.

Diuus deinde Auguſtus ſedecim prætores conſtituit. Pòſt deinde Diuus Claudius *a* duos prætores adiecit, qui de fideicõmiſſo ius dicerẽt. ex quib. vnũ Diuus Titus detraxit: & adiecit Diuus Nerua, qui inter fiſcũ & priuatos ius diceret. Ita decẽ, & octo prętores in ciuitate ius dicũt. 33 ¶ Et hæc omnia, quotiés in republ. ſunt magiſtratus obſeruantur. quotiens autẽ proficiſcuntur: vnus relinquitur, qui ius dicat. is vocatur præfectus vrbi. qui præfectus olim cõſtituebatur, poſtea fere Latinarũ feriarũ *b* cauſa introductus eſt, & quotãnis obſeruatur. nã præfectus *c* annona, & *d* vigilũ nõ ſunt magiſtratus, ſed extra ordinẽ, vtilitatis cauſa, cõſtituti ſunt. & tamẽ hi, quos Ciſtiberes *e* diximus *f*, poſtea ædiles ſenatuſconſultò creabantur. 34 ¶ Ergo ex his omnibus, decem tribuni plebis, conſules duo, decem & octo prætores, ſex ædiles, in ciuitate iura reddebant.

Cap. III.

De Profeſſoribus & Iuriſconſultis.

35 ¶ Iuris ciuilis ſcientiã plurimi & maximi viri profeſſi ſunt: ſed qui eorum maximæ dignationis apud pop. Rom. fuerũt, earũ, in præſentia mentio habẽda eſt: vt appareat, a quib. & qualib. hæc iura orta, & tradita ſunt. Et quidem ex omnib. qui ſcientiã nacti ſunt, ante Tiberiũ *g* Coruncanũ publice profeſſum neminẽ traditur. ceteri autẽ ad hũc vel in latẽti ius ciuile retinere cogitabãt, ſolúmq. cõſulatorib. ‖vacare‖: potiùs, quàm diſcere volentibus ſe præſtabant. 36 ¶ Fuit autẽ in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in vnum cõtulit. Ab hoc Appius Claudius, vnus ex decẽuiris, cuius maximũ cõſiliũ in XII. tabul. ſcribẽdis fuit. Poſt hũc Appius Claud. eiuſdẽ generis maximã ſciẽtiam habuit. hic Centẽmanus *h* appellatus eſt, Appiã viã ſtrauit, & aquã Claudiã induxit, & de Pyrrho in vrbe nõ recipiẽdo ſentẽtiã tulit. hũc etiã actiones ſcripſiſſe traditũ eſt, primũ de vſurpationib. qui liber nõ extat. Idẽ *i* Appius Clau. qui videtur ad hoc proceſſiſſe, R literã inuenit: vt pro Valeſij *k* Valerij eſſent, & pro Fuſiis Furiis. 37 ¶ Fuit poſt eos maximæ ſciẽtiæ Sẽpronius, quẽ *l* pop. R. σοφὸν. i. ſapiẽtẽ appellauit: nec quiſquã ante hũc, aut poſt hũc hoc nomine cognominatus eſt. Gaius Scipio Naſica, qui optimus *m* a ſenatu appellatus eſt, cui etiã publice domus in ſacra via data eſt, quo faciliùs cõſuli poſſet. Deinde Q. Mucius: qui *n* ad Carthaginẽſes miſſus legatus, cùm eſſent duæ teſſeræ poſitæ, vna pacis, altera belli: arbitrio ſibi dato, vtrã vellet referret Romã? vtrãq. ſuſtulit, & ait Carthaginiẽſes petere debere, vtrã mallẽt accipere. 38 ¶ Poſt hos fuit Tiberius Corũcanius, vt *o* dixi, qui primus profiteri cœpit cuius tamẽ ſcriptũ nullũ exſtat, ſed reſpõſa cõplura, & memorabilia eius fuerunt. Deinde Sextus AElius, & frater eius Publius AElius & Publius Atilius, maximã ſcientiam in profitẽdo habuerũt: vt duo AElij etiã cõſules fuerint. Atilius autem primus à populo ſapiens *p* appellatus eſt. Sextũ AElium *q* etiam Ennius laudauit. & exſtãt illius liber, qui inſcribitur Tripertita, qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autẽ dicitur: quoniam lege XII. tab. præpoſita, iungitur interpretatio: dein ſubtexitur legis actio. Eiuſdẽ eſſe. tres alij libri referuntur: quos tamen quidã negant eiuſdẽ eſſe. Hos ſectatus ad aliquid eſt ‖Cato. Deinde‖ Marcus Cato *r* princeps Porciæ familiæ: cuius & libri exſtant: ſed plurimi filij eius, ex quib. cæteri oriuntur. 39 Poſt hos fuerũt Publius Mucius, & Brutus, & Manilius: qui fundauerũt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam x. libellos reliquit: Brutus ſeptẽ: Manilius tres. & extãt volumina ſcripta, Manilij monumẽta. illi duo cõſulares fuerunt: Brutus prętorius: Publius autẽ *s* Mutius etiam pont. max. 40 ¶ Ab his profecti ſunt Publius Rutilius *t* Rufus, qui Romæ cõſul, & Aſię procõſul fuit: Paulus Verginius: & Quintus Tubero ille *v* Stoicus, Panſæ auditor, qui & ipſe cõſul. Etiã Sextus Põpeius Gnęi Põpeij patruus fuit eodẽ tẽpore: & Cœlius Antipater, qui hiſtorias cõſcripſit: ſed plus eloquẽtiæ quam ſciẽtiæ iuris, operã dedit, etiã Lucius Craſſus, frater, Publij Mucij, qui Mucianus dictus eſt, hunc Cic. ait iuriſcõſultorũ diſertiſſimũ. 41 ¶ Poſt hos Q. Mucium Publij filius põtifex *x* maximus ius ciuile primus cõſtituit, generãtim in libros decẽ & octo redigẽdo. 42 ¶ Mucij auditores fuerũt cõplures: ſed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus *y* Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuẽtius. ex quib. Gallũ maximæ auctoritatis apud populũ fuiſſe Seruius dicit omnes tamẽ hi a Seruio Sulpicio nominantur. alioquin per ſe eorũ ſcripta nõ talia exſtat, vt ea ad omnes adpetãt. denique nec verſantur omnino ſcripta eorũ inter manus hominũ, ſed Seruius libros ſuos compleuit: pro cuius ſcriptura, ipſorũ quoq. memoria habetur. 43 ¶ Seruius *z* cùm in cauſis orãdis primũ locũ, aut pro certo poſt Marcũ Tullium obtineret traditur ad conſulendũ. Quintum Muciũ de re amici ſui perueniſſe: cúmq. cũ ſibi reſpondiſſe de iure Seruius parum intellexiſſet, iterũ Quintũ interrogaſſe, & a Quinto Mucio reſpõſum eſſe, nec tamẽ percepiſſe: & ita obiurgatũ eſſe a Quinto Mucio: namq. eũ dixiſſe, turpe eſſe patricio, & nobili, & cauſas oranti, ius, *a* in quo verſaretur, ignorare, ea velut cõtumelia Seruius tractatus, operã dedit iure ciuili: & plurimùm eos, de quib. locuti ſumus, audiit: inſtitutus à Balbo Lucilio inſtructus autẽ maximè à Gallo *b* Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaq. libri complures eius exſtant Cercinæ cõfecti. Hic cùm in legatione periſſet, ſtatuã ei pop. Rom. pro Roſtris poſuit: & hodiéq. exſtat pro Roſtris Auguſti. huius volumina complura exſtant: reliquit autẽ prope cẽtũ & octoginta libros. 44 ¶ Ab hoc plurimi profecerũt: fere tamẽ hi libros cõſcripſerunt: Alfenus Varus, Gaius, Aulus Ofilius, Titus Cæſius, Aufidius Tucca, Aufidius Namuſa, Flauius Priſcus, Gaius Ateius Paccuuius, Labeo *c* Antiſtius Labeonis Antiſtij pater, Cinna, Publicius *d* Gellius. Ex his decẽ, lib. octo conſcripſerunt. quorũ omnes qui fuerunt, libri digeſti ſunt ab Aufidio Namuſa in cxl. libros. Ex his auditorib. plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quib. Varus & cõſul fuit: Ofilius in equeſtri ordine perſeuerauit. is fuit Cæſari familiariſſimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnẽ partẽ operis fundarẽt, reliquit, nã de legib. Vicenſimæ *e* primus conſcribit, de iuriſdictione: idẽ edictũ prætoris primus diligenter cõpoſuit. nã ante eum Seruius duos libros ad Brutum per quam breuiſſimos ad edictũ ſubſcriptos reliquit. 45 ¶ Fuit eodem tẽpore & Trebatius, qui idẽ Corneli Maximi auditor, fuit Aulus Caſcelius, Quintus Mucius Voluſij auditor: deniq. in illius honorẽ teſtamento Publiũ Mucium nepotẽ eius reliquit heredem. fuit autem quæſtorius: nec vltra proficere voluit, cùm illi etiam Auguſtus conſulatũ offerret, ex his Trebatius *f* peritior Caſcelio, Caſcelius Trebatio eloquẽtior fuiſſe dicitur, Ofilius vtroq. doctior. Caſcelij ſcripta non exſtãt, niſi vnus liber Bene dictorũ. Trebatij cõplures: ſed minus frequentatur. 46 ¶ Poſt hoc quoque Tubero *g* fuit, qui Ofilio operã dedit: fuit autem patricius, & tranſiit a cauſis agendis ad ius ciuile, maxime poſtquã Quintũ Ligariũ accuſauit, nec obtinuit apud Gaiũ Cæſarẽ. Is eſt Quintus Ligarius: qui, cùm Africæ orã teneret, infirmum Tuberonẽ applicare non permiſit, nec aquã haurire, quo nomine eum accuſauit, & *h* Cicero defendit. exſtat eius oratio ‖ſatis‖ pulcherrima, quæ inſcribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctiſſimus quidem habitus eſt iuris publici, & priuati: & cõplures vtriuſq. operis libros reliquit. ſermone etiã antiquo vſus affectauit ſcribere: & ideo parũ libri eius grati habẽtur. 47 ¶ Poſt hũc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofiliũ ſecutus eſt: & Antiſtius Labeo, qui omnes hos audiuit, inſtitutus eſt autem a Trebatio. Ex his Ateius *i* conſul fuit: Labeo *k* noluit, cùm offerretur ei ab Auguſto cõſulatus, quo ſuffectus fieret, {&} honorem ſuſcipere: ſed plurimũ ſtudiis operã dedit: & totum annum ita diuiſerat: vt Romæ ſex menſib. cũ ſtudioſis eſſet, ſex menſib. ſecederet, & conſcribendis libris operam daret. Itaque reliquit xl. volumina: ex quib. plurima inter manus verſantur. Hi duo primùm veluti diuerſas ſectas fecerunt. nã Ateius *l* Capito in his, quæ ei tradita fuerãt, perſeuerabat: Labeo ingenij qualitate, & fiducia doctrinę, qui & cæteris operis ſapientiæ operã dederat, plurima innouare inſtituit, & ita Ateio Capitoni Maſſurius Sabinus ſucceſſit, Labeoni Nerua, adhuc eas diſſenſiones auxerũt. ‖Hic etiã‖ Nerua Cæſari familiariſſimus *m* fuit. Maſſurius Sabinus in equeſtri ordine fuit, & publicè primus ſcripſit. poſteáque hoc cœpit beneficium ‖dari‖ a Tiberio Cæſare, hoc tamen illi conceſſum erat. Et, vt obiter ſciamus, ante tempora Auguſti publicè reſpõdendi ius non à principib. dabatur: ſed qui fiduciam ſtudiorũ ſuorum habebãt, cõſulentib. reſpondebant, *n* neque reſponſa vtique ſignata dabant: ſed plerumque iudicib. ipſi ſcribebant, aut teſtabantur, qui illos conſulebant. Primus Diuus Auguſtus, vt maior iuris auctoritas haberetur cõſtituit *o*, vt ex auctoritate eius reſpõderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit, & ideo optimus princeps *Hadrianus, cùm ab eo viri prætorij peterẽt, vt ſibi liceret reſpõdere, reſcripſit eis, hoc non peti, ſed præſtari ſolere *p* & ideo ſi quis fiduciã ſui haberet, delectari ſe: populo ad reſpondendũ ſe præpararet. Ergo Sabino conceſſum eſt à Tiberio Cæſare, vt populo reſpõderet, qui in equeſtri ordine iam grandis natu, & ferè ann. 50. receptus eſt. huic nec amplæ facultates fuerunt: ſed plurimùm à ſuis auditorib. ſuſtentatus eſt. Huic ſucceſſit Gaius Caſſius *q* Longinus, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpitij: & ideo proauum ſuum Seruium Sulpitium appellat, hic conſul fuit cum Quartino temporib. Tiberij, ſed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit eouſq; donec eum Cæſar *r* ciuitate pelleret, expulſus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Veſpaſiano, diem ſuũ abiit. Neruæ ſucceſſit Proculus *s* fuit eodẽ tempore & Nerua filius, fuit & alius Lõginus ex equeſtri quidẽ ordine: qui poſtea ad præturã vſq. peruenit, ſed Proculi auctoritas maior fuit, nã etiam *t* plurimũ potuit. appellatiq. ſunt partim Caſſiani, partim Proculeiani, quę origo à Capitone & Labeone cœperat. Caſſio Cęlius Sabinus *v* ſucceſſit, qui plurimũ tẽporib. Veſpaſiani potuit. Proculo Pegaſus *x* qui tẽporib. Veſpaſiani præfectus vrbi fuit. Cælio Sabino Priſcus Iauolenus Peſago Celſus *y*, patri Celſo Celſus filius, & Priſcus Neratius: qui vtriq. cõſules fuerũt: Celſus quidẽ & iterũ. Iauoleno *z* Priſco Aburnus *a* Valẽs, & Tuſcianus, item Saluius Iulianus. *b*

FINIS.

a §. 1. *Inſt. de fideic.*
b in quib. Latinis carnis diſtributio fiebat. *Halicar.* 4. *Varr. Liu.* 32. *Seruius* 1. *AEnei.* eo magiſtratu M. Antonius Imp. functus Capitolino.
c vide veſtigium ſententiæ huius præfecti. *l. vlt.* ℸ. *quod cum eo. Auguſt.* 3. *de ciuit.* 17. *Liu.* 2. *Halic.* 7. 9. *Valer.* 3.
d v. *Nou.* 13. *c.* 1.
e CiſTiberes qui cis Tiberim.
f §. 31. *s. eod.*
g oratorem *Cic. in Brut.* & Pontificem 3. *de orat.* *adde* §. *poſt hos.* ℸ. *e.*
h hic Cœcus appellatus eſt *Hal.* *Z ſ. hic.*
i inde App. Clau. hic Centimanus appellatus eſt *Z. ſ. hic.*
k ſic antiqui dicebant maioſibus, melioſibus, laſibus, feſiis. Feſtus in R pro S. ad eundem penè modum Pariſienſes noſtri loquuntur.
l cùm Attilio. *de quo in* §. 38. ℸ. *e.*
m *Cic.* 5. *de finib. Liu.* 29. 8. *Valer.* 16. *qua de re dixi plenius ad leges* XII. *tab.*
n 10. *Gel.* 27. *Polyb.* 3. *Liu.* 21. *Appia.* 1. *de bel. Hiſp.*
o §. 35. *s. eod.*
p vt Sempron. σοφός. § 37. *s. eod.* *adde Lic. in Lælio, & Cat. & 2. offic.*
q de ſexto Aelio. *v. Cic.* 1. *de orat.* 1. *Tuſcul.* 1. *Varr.* 6. *de ling.* 22. *Plin.* 2.
r *Cic.* 1. *de orat. Liu. Plutarch. in Cat.*
s extat eius reſponſum in *l. vlt. in fi.* ℸ. *de legat.*
t ambitus accuſatus, noluit ſuã cauſam ornatius dici. *Cic.* 1. *ad Bru.* 3. *de natura.* 2. *de finib.* 4. *Tuſc.* 2. *Offic. Valer.* 2.
v *v. Cic. pro Murena.*
x *Cic* 2. *de legib.* & augur. & ædilis. *Cic. in Lælio.* iuſſu Marij in Tyberim proiectus, *Appian* 1. *belli ciuil. Luc.* 1. 2.
y frater eſt Balbi, qui in libris de Natura diſputat.
z orat. *Cicer. in Brut.* Quæſtor & Prætor *Cic. pro Murena.* Interrex *Aſcon.* Conſ. Athenis reuerſus in legatione apud M. Antonium periit. *Cic.* 2. *Phili.* 2. *Gel.* 10. & 6. *c.* 8.
a *l.* 2. ℸ. *de iur.* & *ſect.* 12. *Quintil.* 3.

b qui doli *Cic.* 3. *de nat.* 3. *Off.* & *pro Cecinna.* liberationis §. 2. *quib. mod. tol.* & nepotis poſthumi inſtituendi formulas inſtituit. *l.* 29. ℸ. *de lib. & poſt.*
c ob Syllanam actionem a. Marianis interfectus *App.* 4.
d Publicola *Gel. Hotõ. Cic. in Brut.* Cenſor fuit. 5. *Val.* 9.
e iis qui manumittebantur indictæ & remiſſæ à Nerone. *Hoto. ex Liu.* 7. *Tacit.* 15. Zaſius tamen Vicesimã intelligit hereditatis extraneo delatæ, fiſco inferendæ *ex Dione* 55. & à Traiano ſublatæ *Plin. in Panegyr.*
f huius conſilio Codicillorum vſus eſt receptus. §. 1. *de Cod.*
g *Cicer.* 1. *de orat.* *Cæſar.* 1. *de bel. ci.*
h etſi Cicer. hic præciſè inter veteres Iuris peritos non enumeratur, eius tamẽ authoritas pretenditur in *l.* 7. §. 3. ℸ. *quib. ex cauſ. in poſſ. l.* 39. *in pr.* ℸ. *de pœn. adde* § 43. *s. eod.*
i *Tacit.* 3. 4. *Gel.* 14. 10. *c.* 22. 13. *c.* 12. 7. *Macrob.* 13.
k de Labeone vide *Tacit.* 3. 13. *Gel.* 12. & 20. *c.* 1. *Suet. in Aug.*
l *Tacit.* 3.
m *Tacit.* 5. & Cõſul. *Tacit.* 4. huius filius ann. 18. poſtulauit. *l.* 1. §. 3. ℸ. *de poſtul.*
n adde *l.* 14. §. *vlt. C. de aſſ.*
o adde *l.* 11. *C. de aduoc. iud. l.* 7. *C. de prof. & med.*
p meritis ſc. non cuiuis petenti. *Zaſ.*
q Syriæ præfuit ſub Claud *Tacit.* 2. 14. 16. *Suet. in Nerone.*
r fortè Claudius. nã eo imperante Caſſius præfectus fuit, *Tacit.* 12.
s non leuis iuris auctor. *l.* 17. *in pr.* ℸ. *de iur. pat.* floruit ſub Othone & Vitellio.
t *v. l.* 1. ℸ. *de contr. empt.*
v cui Otho bimeſtrem conſulatum deſignauit. *Tacit.* 17.
x à quo ſenatuſc. Pegaſianum dici exiſtimatur. §. 5. *Inſt. de fid. her.*
y floruit ſub Traiano.
z Pręceptor Iuliani *l.* 5. *de man. vind.*
a de quo *l.* 78 §. *pen.* ℸ. *de legat.*
b fuit Prætor & Conſul *l.* 5. ℸ. *de man. vind.*

INSTIT

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSImi Principis,

PROOEMIVM[a].

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

Imperator Cæsar Flauius Iustinianus, Alamanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix inclitus victor, ac triumphator, semper Augustus, cupidæ legum iuuentuti. [S. D.]

¶ De vsu armorum, & legum. 1. ¶ De bellis & legibus Iustiniani. 2. De compositione Codicis & Pandectarum. 3. De tempore, authoribus, fine & vtilitate compositionis Institutionum. 4. Diuisio Institutionum. 5. Quid in Institutionibus continetur. 6. Ex quibus libris compositæ sunt Institutiones, earúmque recognitio & confirmatio. 7. ¶ Adhortatio ad studium Iuris.

IMPERATORIAM maiestatem nõ solùm armis[b] decoratam[c], sed[d] etiam legibus oportet esse armatam[e], vt vtrumque tempus, & bellorum, & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus non solùm in hostilibus prælijs victor existat, sed etiam per legitimos tramites[f] calumniantium[g] iniquitates expellat[h]: & fiat tam iuris religiosissimus[i], quàm victis hostibus triumphator magnificus. 1 ¶ Quorum vtrãque viam cum summis vigilijs, summáque prouidẽtia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros, Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ cognoscũt, & tam Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciæ, post[k] tanta tẽporum spatia, nostris victoriis à cælesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostróque additæ imperio, protestantur. Omnes verò populi legibus tam à nobis promulgatis, quàm compositis, reguntur.

2 ¶ Et cum sacratissimas[l] constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa[m] veteris prudentiæ volumina: & opus desperatum, quasi per medium profundum eũtes, cælesti fauore iam adimpleuimus. 3 ¶ Cúmque hoc, Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, magistro & exquestore sacri palatij nostri, & exconsule, necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus[n] (quorum omnium solertiam, & legum scientiam & circa nostras iussiones fidem iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter vt ipsi nostra auctoritate, nostrísque suasionibus, Institutiones componerent, vt liceat vobis prima legum[o] cunabula[p] nõ ab[q] antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri, nihil inutile, nihílque perperam positum, sed quod in ipsis rerũ obtinet argumentis, accipiant. & quod priore tẽpore[r] vix post quadriennium prioribus contingebat, vt tunc constitutiones imperatorias legerent: hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantáq; reperti felicitate, vt & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat. 4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, (in quibus omne ius antiquum collectum[s] est. quod per eundem virum excelsum, Tribonianũ; nec non cæteros viros illustres, & facundissimos cõfecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus: vt sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

5 ¶ In quibus breuiter expositum est: & quod antea obtinebat: & quod[t] postea consuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est. 6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & precipuè ex Commẽtariis, Caij nostri, tam institutionum, quàm rerum quotidianarũ, aliisque multis cõmentariis compositas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionũ robur eis accõmodauimus. 7 ¶ Summa[u] itaque ope & alacri studio, has leges nostras accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostẽdite: vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempub. in partibus eius vobis credendis gubernari D. C P. XI. Kal. Decemb. D. IVSTINIANO PP. A. III. CONS. 533.

a ἡ διάταξις ἡ ϐεϐαιοῦσα τὰ Ἰνστιτοῦτα. Theophilus.

b χαισμὸς est. Nam in armis, decor: in legibus, arma hîc collocantur.

c adde Nouell. 24. cap. 2. Aristotelem Politicῶn, 3. & 5. & libro 7. c. 9.

d non minus legib. quàm armis respublica defenditur. l. 14. C de aduoc. diuer. iudic.

e Tacitus de claris oratoribus. Quid tutius est, quam exercere artem qua semper armatus præsidium amicis, opem alienis feras? Sic Cicero pro domo magistratus deorum religione armati scribit, & in iure nostro aduocati, patrocinio tanquam armis Rempublicam defendunt. l. 14. Cod. de aduocat. diuers. iudic. iidẽ militare dicuntur.

f Trames Glossis, vel tramis, δίοδος.

g eorum præcipuè qui scientes volentes delinquunt. l. 2. ff. de Iustitia.

h l. 19. D. ad exhib. docendo l. 8. l. 9. Cod. de leg. b. & puniendo. D. de pœnis.

i l. 67. in fin. ff. de leg. 2.

k Africa, post 95. annos. l. 1. Co. de off. pr. præt. Afric. recep. Italia post 60.

l priorem Codicem, qui hodie non extat, intelligit.

m 2000. librorum, 300000. versuum. suprà const. ad magnũ senatum.

n Antecessores, Græcis προηγηταὶ καὶ προηγούμενοι. Quæ vox Tertulliano, doctoris ac magistri loco est: hic præcessorem significat. Huc referri possunt, variæ Iurisprudentũ appellationes. Interdum enim Iurisprudentes, conditores iuris legum latores, Iurisconsulti, νομοδείκται & Iuris studiosi dicuntur.

o Cunabula iuris appellat, Institutiones haud nouè. Sextum enim Ælium legimus librum Tripartita iuris composuisse, quo velut cunabula iuris continebantur. l. 2. §. 38. ff. de orig. iuris. Theophilus cunabula iuris vertit τὰ πρῶτα τῶν νόμων προοίμια. Imperator in l. vnica Cod. de nudo iure Quiritum cunabula iuris appellat & primam legum audientiam.

p alibi totius legitimæ scientiæ prima elementa. §. 4. j. eodem. alibi leges, §. vltim. j. eodem. alibi Institutiones, §. 4. j. eodem. Theophilus Ἰνστιτοῦτα ἤτοι εἰσαγωγὰς τῶν νόμων vocat.

q vide legem vnicam Cod. de nudo iure Quiritũ. & quę scripsi ad Theophilum hoc loco.

r vide Constitut. ad Antecess.

s πανδέκται enim dicuntur, ἐκ τοῦ τὰ πάντα εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξαι.

t huc referri potest titulus de l. Fusia Caninia tollenda j. & titul. de success. sublatis, infra eodem.

u Ita Crassus libro primo de oratore: Pergite vt facitis adolescentes, atque in id studium in quo estis, incumbite: vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & Reipublicæ emolumento esse possitis.

x vt in se, vt in homine consideratur, cum quodam temperamento. vide l. decimamoctauã §. primo Digest. de adil. edicto.

y ϐούλησις Theophilus, ἕξις Arist.

z Deo. leg. 2. ff eod. proximo. leg. trigesimaprima D. de positi. leg. decimaquarta Dige. de condict. indebit. Imò & sibi. D. de bo. qui sibi mortem.

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE.

Tit. I.

Definitio Iustitiæ. 1. Iurisprudentiæ. 2. Methodus. 3. & præcepta Iuris. 4. De Iure publico & priuato.

IVSTITIA est[x] constans & perpetua[y] voluntas ius suum cuique[z] tribuendi[a]. 1 ¶ Iurisprudentia est diuinarum atque[b] humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. 2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani: ita videntur posse tradi commodissimè, si primò leui ac simplici[c] via[d], pòst deinde diligentissima atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui, si statim ab initio rudem adhuc & infirmũ animũ studiosi, multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorẽ studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, (quæ plerũq; iuuenes auertit) serius ad id perducemus: ad quod, leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidẽtia, maturiùs perduci potuisset. 3 ¶ Iuris præcepta sunt hæc; honestè viuere, alterum[e] non lędere, suum[f] cuique tribuere.

a duplici Iustitia id perficitur, vel commutatiua, vel distributiua, prior in contractibus, altera in pœnis & præmiis & honoribus.

b Ius enim aliud diuinum aliud humanũ, vtrumque vnis Pontificibus olim tributũ, l. 2. §. deinde. ff. de orig. iur.

c Simplex via non est indiligẽs aut incuriosa. Sed ad hęc iuris elemẽta accommodata: discreta planè ab operosiore illa, qua non tirones, sed milites ipsi iuris exercentur. Huic enim ἁπλῶς ὁδὸν opponit Imperator ἀκριβεστάτην καὶ λεπτοτάτην ἐξήγησιν.

d ὁδὸν dixit Theophilus: qui nihil aliud quàm μέθοδος.

e vide leg. primam §. merito D. ne quid in loco.

f vide leg. trigesimamprimam §. 3. D. deposit.

a tertium, nempe, ius sacrum addit Auson. *Eidyl.* 15. b θέσεις. *Theoph.* obiecta αἰτιάματα Conti & male. c τὸ ἐν ᾗ πόλει ἀγαθὸν *Arist. 1. Ethic. 2. in f.* d τὸ πόλει ἢ ἔθνει ἀγαθὸν *Arist. illo loco* τὸ κοινῇ συμφέρον *3. Politic. 8.*
e τριμερὲς *Theoph.*
f τὸ κατὰ πάντων ζῴων ἐπικτεινόμενον. *Theoph.* g saltem inclinatione, idque citra ius & iniuriam *l. 1. D. si quadrupes.*

4 ¶Huius studij[a] duæ sunt[b] positiones, publicum[c] & priuatum. Publicum[d] ius est, quod ad statũ rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem. Dicendum est igitur de iure priuato: quod[e] tripertitum est. collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

DE IVRE NATVRALI GENTIVM, ET CIVILI.

Tit. II.

¶De iure naturali. 1. ¶Distinctio iuris gentium & ciuilis à definitione & Ethymologia. 2. Ab appellatione & effectibus. 3. Diuisio iuris in scriptum, & non scriptum. §. subdiuisio iuris scripti. 4. De lege & plebiscito. 5. De senatusconsulto. 6. De constitutione. 7. De iure honorario. 8. De responsis prudentium. 9. De iure non scripto. 10. Ratio dictæ diuisionis in ius scriptum, & non scriptum. 11. alia iuris diuisio in immutabile & mutabile. 12. De obiectis iuris.

IVs naturale est, quod[f] natura omnia animalia docuit. nam ius istud nõ humani generis proprium est: sed omnium[g] animalium, || quæ[h] in cælo, || quæ in terra, quæ in mari nascũtur. Hinc descendit maris atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc[i] educatio. videmus etenim, cætera quoque animalia istius iuris peritia[k] censeri. 1 ¶Ius autem ciuile à iure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus, & moribus reguntur: partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit: id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit: id apud omnes peræquè custoditur: vocatúrque ius gentium: quasi[l] quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus. 2 ¶Sed ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Atheniensium. nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges, appellare iũs ciuile Atheniensium: non errauerit. sic enim & ius, quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus: vel ius Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim à ||Romulo,|| Quirites à Quirino appellantur. Sed quotiẽs non addimus nomen, cuius sit ciuitatis: nostrum ius significamus[m] sicuti cùm Poetam dicimus, nec addimus nomen: subauditur apud Græcos egregius[n] Homerus, apud nos Vergilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est. nam vsu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ ||iura|| quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captiuitates sequutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes[o] penè cõtractus introducti sunt, vt emptio||&||venditio, locatio||&|| conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles. 3 ¶Constat autem ius nostrum, quo vtimur, aut scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. *i. legum aliæ [sunt] scriptæ aliæ non scriptæ.* Scriptũ autẽ ius est lex, plebiscitũ, Senatusconsultũ, principũ placita, magistratuũ edicta, respõsa prudentũ. 4 ¶Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) cõstituebat. ¶Plebiscitũ[q] est, quod plebs plebeio magistratu interrogãte (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autẽ à populo eò differt[r] quo species[s] à genere: nã appellatione populi, vniuersi ciues significãtur, cõnumeratis etiã patriciis & senatorib. Plebis[t] autẽ appellatione, sine patriciis & senatorib. cæteri ciues significãtur. sed & plebiscita lege Hortensia[u] lata, nõ minus valere, quã leges cœperũt. 5 ¶Senatusconsultũ est, quod senatus iubet, atq; constituit. Nã cũ auctus esset populus Romanus in eũ modũ, vt difficile esse in vnũ eum conuocari, legis sanciendæ causa: ęquum visum est, senatũ vice populi consuli. 6 ¶Sed & quod principi placuit, legis habet vigorẽ, quũ lege[x] Regia, quæ de eius imperio lata est, populus[y] ei, &[z] in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcunq; ergo Imperator per epistolam constituit: vel cognoscens decreuit, vel edicto pręcepit, legem esse constat. hęc sunt, quę Cõstitutiones appellãtur. Planè ex his quędã sunt personales, quę nec ad exẽplum[a] trahũtur || quoniã nõ hoc princeps vult. || nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quã pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit: personam non[b] transgreditur. Aliæ autẽ quum generales sint, omnes proculdubio tenent. 7 ¶Pretorum quoque edicta nõ modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorariu[c] solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est, magistratus authoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictũ de quibusdam causis, quod & ipsum iuris honorarij portio est. 8 ¶Responsa[d] prudentiũ sunt sententiæ[e] & opiniones eorum, quibus permissum erat de iure respondere. nam antiquitus constitutum erat, vt essent, qui iura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabãtur, quorũ omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatẽ tenebant, vt iudici recedere à responso eorum non liceret, vt est constitutum. 9 ¶Sine scripto ius venit, quod vsus approbauit. nam diuturni mores consensu vtentium comprobati, legẽ[f] imitantur. 10 ¶Et non ineleganter in duas species ius ciuile distributũ esse videtur. nam origo eius ab institutis duarũ ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedęmonij quidem magis[g] ea, quæ pro legibus obseruabãt, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. 11 ¶Sed[*] naturalia[h] quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque obseruãtur: diuina quadam prouidentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. ea verò quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe[i] mutari solent[k]: vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. 12 ¶Omne autem ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. & prius de personis videamus. nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE IVRE PERSONARVM.

Tit. III.

Personarum diuisio prior. 1. Definitio libertatis. 2. & seruitutis. 3 etymologia serui & mancipij. 4. Quibus modis serui constituuntur. 5. Subdiuisio.

SVMMA itaque diuisio de iure personarum hæc est, quod omnes homines, aut liberi sunt, aut serui[m]. 1 ¶Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet, nisi,[n] si quid[o] vi aut iure prohibetur. 2 ¶Seruitus autẽ est constitutio[p] iuris gentium, qua quis dominio alieno cõtra naturã subiicitur. 3 ¶Serui autẽ ex eo appellati sunt quod Imp. captiuos vẽdere, ac per hoc seruare[q], nec occidere[r] solent. qui etiam mancipia dicti sunt, ||eo|| quod ab hostibus manucapiũtur. 4 ¶Serui autem aut nascũtur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris. fiunt aut iure gentiũ, id est, ex captiuitate: aut iure[s] ciuili, cũ liber homo maior viginti annis ad[t] pretium participandum† sese venundari passus est. 5 ¶In seruorum conditione nulla est differentia: in liberis autẽ multæ. aut .n. sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENVIS.

Tit. IIII.

Definitio ingenui. 1. De seruitute & manumissione facti.

INGENVVS est is, qui statim[u] vt natus est, liber est, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est siue ex libertinis duob. siue ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominus nascitur: quẽadmodũ qui ex matre libera[x] & incerto patre natus est, quoniã vulgò conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licèt ancilla cõceperit. Et è contrario si libera[y] conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eũ qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla posteà facta pepererit: liberum, an seruum pariat? Et Martianus probat liberum nasci. sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, ||vt liber nascatur.|| quod & verum est. 1 ¶Cum[z] autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in seruitute fuisse, & postea manumissum esse. sæpissimè enim constitutum est[a], natalibus non officere manumissionem.

h .i. aëre. v. ἐναέρια dicuntur Theophil. Lucretij. cœlica, quod dicitur act. 13. Isid. 4. Cic. 3. de natura, apud Noniũ c. 4. vti crasso cœlo atq; cõcreto.
i v. l. Co. de alẽd. eo. lib.
k ἐν τοῖς τιμῶσι τῶν τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα. Th.
l exempla, pœnæ in delictis, fides in contractibus, honor erga superiores. Th.
m sic vrbs absolutè, pro Roma. D. de off. præfecti vrbi.
n Ita Cicero in Topicis l. 16. §. 8. D. d. pœnis.
o .i. exceptis legitimis. l. 6. D. de pact.
p Plato 8. de Republ.
q vide Festum in scita plebis.
r sic creditum à mutuo differt, vt species à genere l. 2. §. 3. D. si mutuum.
s melius dixisset, quo pars à toto: plebs enim pars populi est: non species.
t v. l. 238. D. de verb. signif.
u post Horatiam 2. Gell. 25. 16. Pli. 10.
x v. l. 1. §. 7. C. de veteri.
y de Principe sic loquitur Theoph. οὐ μόνον τῆς ἡμετέρας ἐξουσίας ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς σωμάτων ἐπὶ κύριος.
z v. §. 6. vers. sed si recusabat. j. ad Treb.
a vide l. 28. D. de legat. 2.
b leg. 2. Cod. de legib.
c v. l. 52. §. 6. D. de obligat.
d quorum extant elegantes formulæ. leg. 12. D. de seruit. vrb. l. 27. D. qui Testamenta.
e vide l. 4. §. 14. in fi. D. de doli mali & metus except.
f εἰς μίμησιν τοῦ ἐγγράφου νόμου Theoph.
g Rectè hæc particula addita est, nam & scriptæ quædam leges Lacedæmoniis fuêre. Plutarchus in Lycurgo. Pausania. Xenophon. Iustinus: vt & Atheniensibus, ius non scriptum Hermogenes 3. περὶ εὑρέσεως cap. περὶ ἐντεχνημάτων. vixerunt vero Tyrij solis morib. vt refert Heraclides libro πολιτείας quod etiam de Scythis videtur referre Iustinus lib. 2.
h vt & sanguinis v. l. 8. l. 118. ff. de reg. iur. Liuius 31. Natura quæ semper durat hostes sunt, at homines mutantur & intereunt. sic Dionys. matri iniqua petenti respondit ius ciuitatis mutari quidem posse, naturæ non posse. Plu. in apoph. Ius naturæ immutabile esse tradit quoq; Ari. 5. Eth. & li. 1. Rhetor. ad Theodectem. Cic. li. 2. de inuentione.
Horat. 1. epistol. 10. Senec. 2. de ira. 20. in fin. Atqui illo loco, Aristoteli ius naturæ quoddam mutabile est. Et sanè si non naturam, sed homines ipsos spectes. vt illo loco explicat Eustratius. Idem Acrõ monet ad illum versum Horatij, mobilibúsque decor naturis dandus & annus.
i vt Spartanorum ξενηλασία ab ara misericordiæ, Atheniens. vt vectigalia frumentaria Alexandriæ solo fertili, ab immunitate Attica. solo sterili. Theoph.
k Ius ciuile mutabile esse testatur Q. Rhemni Fannius libro de Ponderibus & mensuris. Cũcta non fœdere certo Nature, sed lege valent, adde quæ narrat L. Valerius apud Liuium 34. Aristoteles 2. Politic. 6. Plautus in Trinummo.
l id est, statu & conditione 1. ff. 5.
m Sunt & statuliberi, ff. de statu liberis sunt & alia personarum genera hodie in vsu, de quibus dixi plenius in meis Pandectis Practicis ciuilibus l. 1. tit. de statu hominum.
n 5. Feudorum 14.
o potentioris, idque quo ad actum libertatis, non quoad ius lege vigesimasecunda D. de adquirenda possessione.
p l. 64. ff. de condict. indebiti: Nouella 74. cap. 2. Nouel. 89. capit. 1.
q l. 239. §. 1. ff. de verborum significatione.
r Imò sæpe occidere solebant, vel ipsos hostium duces & Imperatores. Cicero 5. Verrina. seu de suppliciis: Qui triumphant, inquit, diutius viuos hostium duces seruant; vt his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum, fructúmque victoriæ P. Romanus percipere posset: tamẽ cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubet, idémque dies & victoribus imperij & victis vitæ finem facit. Hæc Cicero. Quid, quod ius vitæ & necis in seruos dominis competit? de quo vt satis compertа plura nunc non dicenda.
s Senatuscons. Claudiano lege tertia Digest. quibus ad liber.
t vide legẽ sextã paragrapho tertium Digestis de iniust. idque solo momento arg. lege 78. D. de adquirenda hæreditate.
† id abrogatum constit. Leonis 59.
u vide legem octauam Codicis eodem libro septimo.
x lege tertia Codice soluto matrimonio. y vide legem quartam Cod. de poenis.
z Paulus 5. sentent. 1. §. 2.
a τῇ ἀγωγείᾳ Theophilus.

a non iusta est, quoties quis ignarus suæ conditionis seruit. *Th.l.6.D.de statu.* b *v.Nouel.81.princip.* c *vide l.32.D.de regulis iuris.* d in locum census *v.l.1.& 2.Cod.de his qui in eccl.* e vindicta manumittebantur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem, *Vlpian.1.§.7.* f quando absenti epistola missa, iubebat eum dominus vt liberũ viuere *Theop.hic.*

a *lege vnica Codice de dedititiis libertate tollenda* vbi plura dixi de dedititiis. *adde l.7.§.7. D. de dolo.* b *de qua vide leg.vnic.§.sancimus. Codice de Latina libertate.* c De obseruantiis quibusdã Iunianorum, & quemadmodũ liberi viuebãt serui moriebantur: & illis succedebant patronorũ liberi & de lege Iunia, Senatusc. Langiano, & edicto D. Traiani circa Iunianos, vide Theophilum infra titul. de successione libertorum.

DE LIBERTINIS.

Tit. V.

Definitio & origo libertinorum, & manumissionis. 1. Quib. modis. 2. vbi & quandò manumitti potest. 3. De libertinorum differentia sublata.

LIBERTINI sunt, qui ex[a] iusta seruitute manumissi sunt. manumissio autem est de manu[b] datio. nam quandiu aliquis in seruitute est, manui & potestati suppositus est, & manumissus liberatur potestate. Quæ res à iure gẽtium originem sumsit: vt pote cùm iure naturali[c] omnes liberi nascerentur; nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita. Sed postquàm iure gentium seruitus inuasit: sequutu est beneficium manumissionis, & cùm vno communi nomine omnes homines appellarentur, iure gentium tria||hominum|| genera esse cœperunt: liberi, & his cõtrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui. 1 ¶ Multis autẽ modis manumissio procedit. aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis[d] ecclesiis, aut vindicta[e], aut inter amicos, aut per epistolam[f], aut per testamentum[g], aut per aliã quamlibet[h] vltimam voluntatem. Sed &[i] aliis[k] multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt. 2 ¶ Serui||verò|| à dominis[l] semper manumitti solent: adeò, vt vel in[m] transitu manumittantur, veluti cùm prætor, aut præses, aut proconsul[n] in balneum, vel in theatrum eant. 3 ¶ Libertinorum autem status tripertitus[o] antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues[p] Romani: modò minorem, & Latini[q] ex lege Iunia[r] Norbana fiebant. modò inferiorẽ, & fiebant ex lege Ælia[s] Sentia dedititij[t]. Sed quoniam dedititiorum quidem[u] pessima[x] conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideóque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus[y] constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat: id est, eadẽ, quam habebat manumissor nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licèt manumissor ingenuus sit. Et dedititios[z] quidem per constitutionẽ[a] nostrã expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore ||nostro,|| antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat[b] obseruantiam[c], alia constitutione[d] per eiusdem quæstoris suggestionẽ correximus, quę inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertinos, nullo nec ętatis manumissi, nec domini[e] manumittentis. nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

g *Vl.1.§.9.§.10.*
h legatũ fideicommissum, *v.l.4.ff.de mã. test.*
i Censu quoque manumittebãtur, qui lustrali censu Romę, iussu dominorum inter ciues Romanos censum profitebantur, *Vlpian.1.§.8.Th. hoc titulo.*
k *v.l.4. Cod. de præp.sac.cub.*
l i quouis tempore & loco. *l.7. l.8.ff.de man.vin.*
m procedente magistratu, citra tribunal. *Th.l.7. ff.de manu vindi.*
n *l.17.ff.de manu vindict.*
o Libertinorũ alij ciues, alij Latini, alii Dedititii *1.Cai.1.§.1.*
p Ciues fiebant vindicta, censu, aut testamento manumittebantur *Vlp.1.§.6* vel vt Caij epitome *1.Tit.1.§.2.* aut testamento, aut in ecclesia, aut ante consulẽ manumittebantur. Hi testamẽta facere, & ex testamento succedere poterãt. *Caius ibid. §.5.*
q Latini fiebant aut per epistolã aut inter amicos aut conuiuij adhibitione manumittebantur. *Caius illo loco §.3.* Hi neque testamẽtum facere, neque ex testamẽto succedere poterant secũda manumissione: ciues fieri poterãt. *Caius §.5.*
r *Nou.78. Vlp. 1.§.10.*
s non Augusti, vt velle videtur Suetonius, *Brisson 1.select.9.*
t Dedititij fiebãt, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publicè p criminibus cæsi: aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro ita impressa erant, vt deleri non possent. *1. Caius 1.§.* qui pœnæ causa vincti à domino, quibus vestigia scripta, qui propter noxam fortè, nocentésque inuenti: quíve traditi sunt, vt ferro aut cũ bestiis depugnarent, vel in custodiam coniecti fuerũt. *Vlpianus 1.§.11. adde lege 43. D. de de fideicom. libert. Paul. 4.sent. 12.§.4.5,6.7,8.*
u de qua vide *lege vnica Codice de dedit.* x Hi neque testamentum facere, neque ex testamento capere, neque ciues fieri poterant. *Caius §.5.ibid.*
y *l.vnic.Cod.de dedit.l.vnic.Cod.de Lat.libert.*
z Dedititios exemplo peregrinorum vectigalium, qui rebelles victi à Romanis turpiter se dediderunt, refert Theophilus *hoc titulo.*

QVIBVS[f] EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET.

Tit. VI

¶ Prius caput legis Aeliæ Sentiæ, §. Regula de manumittente in fraudem creditorum. 1. §. Exceptio de seruo instituto cum libertate. 2. vel sine libertate. 3. quid sit in fraudem Creditorum manumittere. 4. ¶ Alterum caput legis AEliæ Sentiæ de minore viginti annis. 5. Quæ sint iustæ causæ manumittendi. 6. De causa semel probata. 7. Abrogatio.

NON tamen cuicunque volẽti manumittere licet. nam is, qui in[g] fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia[h] lex Ælia Sentia impedit libertatem. 1 ¶ Licèt[i] autem domino, qui soluendo non est, ||in testamento|| seruum suum cum libertate heredem[k] instituere, vt liber fiat, herésque ei[l] solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouisum est. & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines, quibus[m] alius hæres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias serui[n] nomine vendant, ne iniuria[o] defunctus afficiatur. 2 ¶ Idemque iuris est & si sine libertate seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solùm in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur. quum nõ sit verisimile[p], eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationẽ, seruum remanere voluisse & neminem sibi heredem fore. 3 ¶ In fraudem[q] autem creditorũ manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamen videtur (nisi[r] animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem quamuis bona||eius|| creditoribus non sufficiant. sæpe[s] enim de facultatibus suis ampliùs, quã in his est, sperant homines. Itaque* tunc intelligimus impediri libertatem, cùm vtroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod eius bona non sunt suffectura creditoribus. 4 ¶ Eadem[t] lege Ælia Sentia domino† minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, iusta[u] causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. 5 ¶ Istæ[x] autem manumissionis causæ hę sunt; veluti si quis patrẽ aut matre, filium filiámve, aut fratres sororésve naturales, aut pædagogũ, aut nutricem, aut educatorem, aut alũnum alumnámve, aut collactaneum manumittat: aut seruũ, procuratoris habendi gratia: aut ancillam[y] matrimonij||habendi|| causa: dum tamen iuxta sex menses in vxores ducatur, nisi iusta causa impediat: & ||seruus,|| qui manumittitur procuratoris habendi gratia nõ minor decem & septẽ annis manumittatur. 6 ¶ Semel[z] autem causa adprobata, siue vera[a] sit, siue falsa, non retractetur[b]. 7 ¶ Cùm ergo, certus[c] modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat, licèt testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legatáque relinquere posset: tamẽ si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendum. nã* cui totorũ suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita de seruis suis in vltima voluntate disponere[d], quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit præstare. Sed cum libertas[e] inæstimabilis[f] res sit, & propter hoc ante XX. ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibeat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus†, nisi decimumseptimum annũ impleuerit, & decimumoctauum attigerit. Quum enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro aliis postulare[g] cõcesserit: cur non etiam sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire.

d *l.vnica Cod.de Latina libertate tollenda.*
e ἐπὶ παρεὶ διαστ... τίας *Theop.* alias obstat *§.4.j.titu.prox.*
f *40.ff.19. & 7. Cod.12.*
g *l.10.l.16.§.2. ff. qui & quibus.*
h Non tam authoritatem in disputando, quàm rationem momenta quærẽda. Cicero de natura. Est verò hoc argumentandi genus, ductum à lege.
i *Vlpia.1.§.14.*
k *l.6.Cod.de necess.& ser.*
l ex l.Ælia, quæ μεχρὶ ... τῆς ... χειας παραχ... ἐχέτω νομοθεσίαν. *Th.l.42. D. de hær.inst.*
m Iniuriæ *vt j. eodem.* Inopiæ species est, heredem non habere *l.26. D. de fideiussorib.*
n cui, licèt ignominioso iucunda est libertas. *Theop.*
o eius cinerib. & ossibus inverenda. *Th.* olim iuris *arg.l.28.D. de reb.auth.* hodie facti *l.11.ff. ex quibus causis, in fin.*
p verisimilitudo in argumentis attenditur.
q *1. Gaius 1.§.6. Vlpian.1.§.15.*
r *v.l.23.ff.qui & à quibus.*
s Imò quilibet præsumitur rerũ suarum iustum scire pretium, *l.15.C.de rescind.*
t *Vlp.1.§.13.*
† *v.Nou.119.c.2. l.9.§.2.ff.de aut.tutorum.*
u *v.l.1.C.de mã.vind.*
x *v.l.11.& seqq. ff.de manu.vind. 1. Caius 1.§.8.*
y *v.l.28.ff.qui & à quibus.*
z *l.9.ff.de man.vind.*
a i. iusta, idonea, sufficiens.
b Imò retractatur *l.26.§.8.ff.de fideicom.lib. vbi dixi de antinom.*
c *Vlp.1.§.24.r. Caius 2. hoc est ti. de numero seruorũ testament. manumittendorum.*

DE LEGE[h] FVSIA CANINIA TOLLENDA.

Tit. VII.

LEGE Fusia Caninia certus[i] modus constitutus erat in seruis testamento manumittendis. quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo inuidam tollendã esse censuimus: quũ satis fuerat inhumanum viuos quidẽ licentiã habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

DE[k] HIS, QVI SVI, VEL ALIENI IVRIS SVNT.

Tit. VIII.

Personarum diuisio posterior. De Iure gentium & Ciuium romanorum in seruos.

SEQVITVR de iure personarum alia diuisio. Nã quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri[l] subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul[m] intelligemus quæ sui iuris sunt. ac prius inspiciàmus de his, quę in[n] potestate dominorum sunt, 1 ¶ In potestate itaque dominorum sunt serui, quæ quidem potestas, iuris gentiũ est. nam apud[o] omnes peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos[p] vitæ, necísque potestatem fuisse: & quodcumque per

d Immo quibusdam tantùm *l.5.C.de fid.lib.*
e *l.106.l.176.ff. de reg.iur.*
f Imò libertas est æstimabilis. potest enim liber homo vẽdi, *l.70. D.de cont. empt.* & æstimari *l.vlt.ff.de his qui effuderunt.*

† hodie potest, qua ætate testari ei permittitur. *Nou.119.c.2.* g *l.1.§.2.ff.de post.*
h *l.7.C.3.* Furia. *Vlp.1.c.* φούριος κανίνιος *Theoph.* Fuffia. *Contio,* i *de quo v. Vl.1.inst. Cai. 1.inst.2.4. Paul.sen.14.§.vl.l.si Iudæi Cod. Theod. de Iud.*
k *Vlpian.4.* l huiusmodi subiectio i. ὑπεξουσιότης. *The.*
m *v.l.7. Cod.de religiosis* n quæ ἄκρα ἐξουσία. *Th.* o *Gen.16. Exod.21.* p *l.10.ff.eod.*

seruum adquiritur, id domino adquiri. 2 ¶Sed[b] hoc tẽpore nullis hominib. qui sub imperio nostro sunt, licet sine[c] causa legib. cognita, in seruos suos||supra modum|| sæuire. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causa seruũ suum occiderit, non minus puniri iubetur, quã si alienũ seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem principis cõstitutione coercetur: nã|| Antoninus|| consultus à quibusdam præsidib. prouinciarũ de his seruis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt, præcepit, vt si[d] intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis[e] conditionibus vendere, vt pretium dominis daretur. & rectè: expedit[f] .n. reipublicæ, ne sua re quis malè vtatur. Cuius rescripti ad AElium Martianum emissa verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet, ne cuiquã hominũ ius suũ detrahi: sed dominorũ[g] interest, ne auxiliũ contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iustè deprecantur. Ideoq; [h] cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam cõfugerunt, & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami[i] iniuria adfectos esse cognoueris: venire iube, ita vt in potestate domini nõ reuertantur. Quod si meæ constitutioni fraude fecerit, sciat hoc me admissũ seueri[o] executurũ.

DE PATRIA POTESTATE.

Tit. IX.

Summa tituli. 1. Definitio nupt.

IN potestate nostra sunt liberi[k] nostri, quos ex [l] iustis nuptiis procreauimus. 1 ¶Nuptiæ aũt siue matrimoniũ, est viri & mulieris[m] cõiũctio, individuam [n] vitæ consuetudinem continens. 2 ¶Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, propriũ [o] est[p] ciuium Romanorum. nulli [q] enim alij sunt homines, qui talẽ in liberos habeant potestatẽ, qualẽ nos habemus. 3 ¶Qui igitur ex te & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo, & vxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NVPTIIS.[r]

Tit. X.

¶Qui possunt nuptias contrahere. 1. ¶Quæ vxores duci possunt vel non §. de parentib. & lib. 2. §. De transuersalibus. De fratre & sorore. 3. De fratris vel sororis filia vel nepte. 4. De consobrinis. 5. De amita matertera amita magna, matertera magna. 6. §. De affinibus. De priuigna vel nuru. 7. De socru vel nouerca. 8. De comprivignis. 9. De quasi priuigna, quasi nuru, quasi nouerca. 10. §. De seruili cognatione. 11. §. De reliquis prohibitionibus. 12. De pœnis iniustarum nuptiarum. 13. De legitimatione.

IVSTAS autem nuptias inter[s] se ciues Romani cõtrahũt, qui secundũ præcepta legũ coeũt, masculi quidẽ puberes, fœminæ autẽ[t] viripotẽtes, siue patresfamilarum sint, siue filiifamiliarum: dũ tamen si filiifamiliarũ sint, [u] cõsensum [x] habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nã hoc fieri debere, &[y] ciuilis &[z] naturalis ratio suadet: in tantum, vt iussus parẽtis præcedere debeat. Vnde quæsitũ est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorẽ ducere possit. cũq; super filio variabatur, nostra processit[a] decisio, qua permissum est ad exẽplum filiæ furiosi, filiũ quoq; ||furiosi|| posse & sine patris interuentu matrimoniũ sibi copulare, secundũ datum ex nostra cõstitutione modum. 1 ¶Ergo non omnes nobis vxores ducere licet. nã à quarundã nuptiis abstinendum est, *inter eas .n. personas, quæ parentũ liberorũmve locum inter se obtinent, cõtrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiã, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem, & vsque in[b] infinitũ. Et si tales personæ inter se coierint: nefarias atq; incestas nuptias cõtraxisse dicuntur. Et hęc adeò vera sunt, vt quàuis per[c] adoptionem parentum liberorũmve loco sibi esse cœperint, nõ possint inter se matrimonio iungi: in tantum, vt etiã dissoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaq; eam, quę tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non[d] poteris vxorẽ ducere, quàuis eã[e] emancipaueris. 2 ¶Inter eas quoq; personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio, sed nõ tanta. Sanè .n. inter[f] fratrem sororemq; nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodem patre eadẽmque matre nati fuerint, siue ex altero eorum. Sed si qua [g] per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu[h] quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere nõ possunt: cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideò constat, si quis[i] generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurũ adoptare, debere eũ antea filium suum e mancipare. 3 ¶Fratris verò vel[k] sororis filiam vxorẽ ducere non licet, sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamuis quarto gradu sint. cuius enim filiam vxorẽ ducere non licet, neque eius neptẽ permittitur. Eius verò mulieris, quã pater tuus adoptauit,[l] filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali neque ciuili iure tibi coniungitur. 4 ¶Duorum autem fratrum vel sororum[m] liberi, vel fratris & sororis, cõiungi[n] possunt[o]. 5 ¶Itẽm amitam[p], licèt adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram: quia parentũ loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere. 6 ¶Adfinitatis quoque veneratione, à quarundam nuptiis abstinere necesse est, vt ecce priuignam[q] aut nurum[r] vxorẽ ducere non licet; quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita .s. accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione vxorem eam ducere non poteris: quia* eadem[s] duob. nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere nõ poteris, quia duas vxores eodem tẽpore habere non licet. 7 ¶Socrum quoque & nouercam [t] prohibitum est vxorem ducere: quia matris[u] loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit, alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi iure impeditur tibi nubere, quia eadẽ duobus nupta esse nõ potest. Itẽ si adhuc socrus est, i. si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediũtur tibi nuptiæ, quia *duas vxores habere non potes. 8 ¶Mariti tamẽ filius ex alia vxore[x], & vxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium rectè contrahunt: licèt habeant fratrem sororẽmve ex matrimonio postea cõtracto natos. 9 ¶Si vxor[y] tua post diuortium ex alio filiã procreauerit: hæc non est quidem priuigna tua: sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstinere debere ait. nã constat nec sponsam filij [z] nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse: sed rectius tamen & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptiis abstinuerint[a]. 10 ¶Illud certum est, seruiles[b] quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint. 11 ¶Sunt & aliæ personæ quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibẽtur, quas in libris[c] Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere iure collectarum, enumerari permisimus. 12 ¶Si[d] aduersus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec [e] vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec † matrimonium, nec[f] dos intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater vulgò concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cùm & his pater incertus sit. vnde solẽt spurij appellari[g] παρὰ τὴν σποράν, i. à satione, & ἀπάτορες, quasi sine patre filij. Sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahũt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris cõstitutionibus continentur. 13. ¶Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim, vt nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatẽ patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea[h] curiæ datus, potestati patris subiicitur: necnon is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimẽ legibus interdictũ fuerat[i], sed ad quã pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus[i] instrumẽtis compositis[k], in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBVS.

Tit. XI.

Scopus & nexus. 1. Diuisio adoptionis. 2. qui possunt adoptare filiumfamilias vel non. 3. De Impuberibus. 4. De ætate adoptantis & adoptati. 5. De adoptione in locum nepotis, vel neptis, vel deinceps. 6. De adoptione filij alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filij. 7. De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando. 8. Qui dari possunt in adoptionem. 9. De his qui generare non possunt. 10. De fœminis. 11. De liberis adrogati. 12. De seruo adoptato vel filio nominato à domino.

NON solùm autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verũetiã [m] ij, quos adoptamus. 1 ¶Adoptio autem duobus[n] modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos eásve, qui quæve sui iuris sunt. quæ species adoptionis dicitur [o] adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos eásve, qui quæve in potestate parentum sunt: siue primum gradum liberorum obtineant: qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. 2 ¶Sed hodie ex nostra[p] constitutione, cum filius familias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur: iura patris naturalis minimẽ dissoluuntur, nec quicquam ad patrem adoptiuum transit: nec in potestate eius est, licèt ab intestato iura successionis ei à nobis tributa sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo vel

---

a Cur ita? v. l. 1. §. 6. in fin. D. de adq. poss.
b l. 1. §. 2. ff. de sic.
c v. l. 96. ff. de ver. oblig.
d v. l. 11. §. seruo, D. de sicar.
e ne si quascunque domino liceat imponere, seruus nũquam distrahatur. Th.
f vide Guid. Papæ quæst. 91.
g quippe vel aufugere, vel seipsum ... possunt. Th. Et sæpius læsa patiẽtia, furor fit Vvesemb.
h nec enim seruis temerè credendum: nã seruus, natura, domini hostis est. Theoph. totidem hostes quot serui Senec. 6. epist. 47. Arist. 1. Polit. 9. Fest. ait, quot servi tot hostes.
i v. l. 12. C. de Ep. aud.
k quibus βασιλικῶς καὶ πατρικῶς non δεσποτικῶς imperamus.
l sec° in iniustis. §. pen. j. t. prox.
m v. l. 1. ff. de ritu. n secus in concubina, adde 27. q. 2. c. beata & seqq.
o inde à Romuli temporib. Halic. 2. quo ... & peregrini ... autem. j. tit. 2.
p Propriũ hoc, secundo modo propriũ est. Cõuenit enim soli speciei at non omnibus.
q Imo Iudæi Gene. 38. 24. & 42. 37. Iob. 1. Num. 11. 12. 15. & omnes ex iure diuino eam potestatem habere videtur. l. 10. §. 1. C. de adopt. dixi plura aliàs de patria potestate, an ea munis sit an propria Romanorũ ... D. 5. ... Nou. 22.
r ...
s Vlp. 5. §. 1.
t v. l. 10. D. de eõdit. & dem.
u vel tacitum. v. l. 5. D. de sponsal.
x in ineundo & redintegrando matrimonio v. l. 18. D. de ritu.
y Quiritũ propria potestas, Hotom. illust. 9.
z pietas parenti debita. Con. 1. ...
a l. 25. C. eod.
b v. l. 53. D. de ritu nupt.
c v. l. 55. ff. de ritu. ... D. eod.
d quamuis emãcipatione cessẽt reliqua adoptionum iura v. l. vl. §. sin autem. C. de adopt.
e propter honestatẽ in nuptiis requisitam l. 4. C. eod.
f v. l. 17. ... eo.
g v. l. 17. in pr. D. de ritu.
h secus ea dissoluta. v. l. 35. §. 1. D. de verb. obl.
i l. 67. §. 3. D. eod.

k v. l. 30. ff. de ritu.
l vt & sororem patris adoptiui. l. 12 in f. ff. de ritu. & nouercæ filiã.
m i. consobrini. v. l. 19. Cod. eod.
n ἀδέλφιδοι.
o possunt. Theoph. v. con. 2. Lẽl. 1. ... tit. 4.
p ...
q v. l. 3. ff. de ritu.
r l. 17. ff. eod. l. 17. C. eod.
s etiamsi eius matrimonium emãcipauero l. 14. ff. de ritu.
t v. l. 18. in princ. C. de adult.
u etiã apud gentes. 1. Cor. 5. l. 4. §. hos itaque ff. de gradib.
x etiam in pœnalibus. §. 63. de pub. iud.
y l. 31. §. inter cõpriuignos. ff. de ritu.
z l. 12. §. si vxor. ff. de ritu.
a Imo nurus est. l. 6. l. 8. ff. de grad. l. 4. ff. de parric.
b hîc omisit tractatione nuptiarum in athnitate collaterali. v. l. 5. C. de ince.
c v. l. 14. § 8. ... ritu nupt.
d præterim d. l. 14.
e v. l. 6. in pr. Co. de incest.
f l. 52. ff. de ritu nupt. arg.
† videtur abrogari sententia, quæ apud Paulum extat 2. sent. tent. 19. § 2. vbi dicitur, eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonium iure non cõtrahi, sed cõtractũ non solui. Contemplatione .n. publicæ vtilitatis hoc est nuptiarum, priuatorum commodis præferri. adde 30. quæst. 5. C. nec illud c. si quis.
f l. 1. ff. vnde vir & vxor.
g l. 23. ff. de statu hom.
h v. Nou. 89 c. 2.
i v. Nou. 12. c. 4. No. 74. Nou. 89. c.
k adde & eum qui legitimatur principis rescripto. Nou. 89. c. 9.
k Imò & sine dotalibus instrumentis consistunt hæ nuptiæ. vide quæ notaui ad l. 4. §. 4. C. de adulterat. diuers. iudic.
l 91. ff. 7. 8. C. 47 m adde l. 13. & l. 14. C. de probat.
n adde tertium ex testamento, 7. Valer. 9. Dion. 55.
o Cuius solẽnitates notaui l. penult. in f. C. eod.
p l. 10. Cod. eod.

vel proauo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in vnam perſona & naturalia, & adoptionis iura: manet ſtabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo conſtitutu: vt & in familia, & in poteſtate huiuſmodi patris adoptiui ſit. 3 ¶ Cum autē impubes per principale[a] reſcriptu adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediátque pupillo. Et cum quibuſdam cōditionib. adrogatio fit, id eſt, vt caueat adrogator[b] perſonæ publicæ, ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturū ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem eius venturi eſſent. Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi cauſa cognita dignus emancipatione fuerit, & tūc ſua bona ei reddat. Sed & ſi decedens pater eū exheredauerit, vel viuus ſine iuſta cauſa emancipauerit: iubetur[c] quartā partem ei bonorū ſuorum relinquere, videlicet prę̨ter bona, quæ ad patrem adoptiuum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea acquiſiuit. 4 ¶ Minorem natu, maiorē[d] non poſſe adoptare placet. adoptio enim naturam imitatur: & pro[e] mōſtro eſt, vt maior ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionē vel adrogationē facit, plena[f] pubertate, id eſt decē & octo annis præcedere. 5 ¶ Licet autē & in[g] locū nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis vel deinceps adoptare, quamuis[h] filium quis non habeat. 6 ¶ Et tā filiū alienū quis in locū nepotis adoptare poteſt, quā nepotē in locū filij. 7 ¶ Sed ſi quis nepotis loco adoptet, vel quaſi ex filio, quē habet iam adoptatu; vel quaſi ex illo, quē naturalē in ſua poteſtate habet: eo[i] caſu & filius conſentire debet, ne ei inuito ſuus heres adgnaſcatur. ſed ex contrario, ſi auus ex filio nepotē det in adoptionē, non eſt neceſſe filiū conſentire. 8 ¶ In plurimis autem cauſis adſimilatur[k] is, qui adoptatus vel adrogatus eſt ei, qui ex legitimo matrimonio natus eſt. & ideo ſi quis per Imperatorem, vel apud prætorē, vel præſidē prouinciæ non extraneū adoptauerit[l], poteſt eundem in adoptionē alij dare. 9 ¶ Sed[m] & illud vtriuſque adoptionis cōmune eſt, quod & ij, qui generare nō poſſunt (quales ſunt ſpadones[n]) adoptare poſſunt. ‖caſtrati[o] autem non poſſunt‖. 10 ¶ Fœminæ[p] quoque adoptare non poſſunt, quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia † principis ad ſolatiū liberorū amiſſorum adoptare poſſunt. 11 ¶ Illud proprium eſt adoptionis illius, quę per ſacrum oraculū fit, quod is qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandū dederit, non ſolū ipſe poteſtati adrogationis ſubiicitur, ſed etiā liberi eius in eiuſdē fiunt poteſtate tanquā nepotes. ſic[q] etenim diuus Auguſtus non antè Tiberium adoptauit, quam is Germanicum adoptaſſet: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe. 12 ¶ Apud[r] Catonem benè ſcriptū refert antiquitas, ſeruos, ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſe poſſe liberari. Vnde & nos eruditi, in noſtra[ſ] conſtitutione etiam eum ſeruū, quem dominus actis interuenientib. filiū ſuum nominauerat[t], liberum eſſe conſtituimus: licèt hoc ad ius filij accipiendum non ſufficiat.

QVIBVS[u] MODIS[x] IVS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITVR.[y]

Tit. XII.

Scopus & nexus de morte. 1. De Deportatione. 2. De relegatione. 3. De ſeruitute pœnæ. 4. De dignitate. 5. De captiuitate, & poſtliminio. 6. De emancipatione. 8. De adoptione. 9. De nepote nato poſt filium emancipatum vel in adoptionem datū. 10. an parētes cogantur liberos ſuos de poteſtate dimittere.

VIDEAMVS nunc, quibus modis ij qui alieno iuri ſunt ſubiecti, eo iure liberētur. Et quidem quemadmodū liberentur ſerui à poteſtate dominorum, ex iis[z] intelligere poſſumus, quæ de ſeruis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi verò qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo[a] ſui iuris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit. nam mortuo patre ſanè omni modo filij filięve ſui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, nō omnino nepotes neptéſq; fiunt: ſed[b] ita, ſi poſt mortē aui in poteſtatē patris[c] ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriēte auo pater eorū viuit, & in poteſtate patris ſui eſt, tunc poſt obitū aui in poteſtate patris ſui fiunt. Si verò is, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus eſt, aut ‖per[d] emancipationē‖ exiit de poteſtate patris: tunc ij, qui in poteſtatem eius cadere nō poſſunt, ſui iuris fiunt. 1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod maleficinm in inſulā deportatur[e], ciuitatem amittit: ſequitur, vt[f] qui eo modo ex numero ciuiū Romanorum tollitur, perinde[g] quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate eius eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit[h] eſſe in poteſtate parētis, ſed ſi ex indulgentia principis[i] reſtituti fuerint; per omnia priſtinū ſtatum recipiunt. 2 ¶ Relegati[k] autem patres in inſulā in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in poteſtate parentū[l] remanent. 3 ¶ Pœnæ ſeruus effectus, filios in poteſtate habere[m] deſinit. Serui autem pœnæ † efficiuntur, qui in[n] metallū dānantur, & qui beſtiis[o] ſubiiciuntur. 4 ¶ Filiuſfamilias[p] ſi militauerit, vel ſi ſenator,

a D. Pij. Vlpia. t. 8. §. 2 ti. eo. olim niſi Veſticeps, i. is cui prima veſtis ceu lanugo erat. nō poterat. 5. Gel. 19. v. Eor. 1. ſel. g. 19.
b [illegible] Theoph.
c quæ D. Pij appellatur. l. 1. ff. de eo lat.
d l. 15. l. 16. l. 40. ff. eod.
e Filius patre maior ętate haberi non poteſt.
f Plena pubertas, octodecim annis finitur.
g l. 43. ff. eodem.
h l. 37. ff. eod.
i l. 6. l. 11. §. ff. eo.
k Paria non adoptatū eſſe & legitimum.
l l. 8. l eod.
m l. 2. §. 1. ff. eod.
n v. hic Theop. de ſpadonibus.
o qui nec pro coniugibus, nec parentes vlla ſpe eſſe poſſunt. l. 39 ff. de iur. dot. l. 6. ff. de lib. & poſth.
† Id abrogatur Leonis Nouel. 26.
p l. 5. C. eod.
† Nou. Leonis 27 ſine indulgētia.
q [illegible] in Tiber. Tacit.
r de quo l. 4. §. Cato ff. de verbo. oblig. at.
ſ l. vnica §, ſi miliqne C. de Lat. liber.
t Nominare ſeruum filium: & eū adoptare paria. vide quæ ſcripſi ad Noue. 89. c. [illegible] in fin.
u Paul. 2. ſenten. 25. tit. Quemadmodū filij ſui iuris efficiuntur.
x Certis modis patria poteſtas hîc diſſolui dicitur, ſane Nuptiis nō diſſoluitur. ll. 2. j. ad Tert. l. 7. C. de nuptiis: l. 5. de condit. inſer tu. l. 12. C. de coll. vt nec militia. l. 7. C. de patria poteſt. l. 3. Cod. de caſt. [illegible]
y v. Nou. 81. 8. C. 49.
z cōtrariorum eadem eſt ratio
a l. [illegible] ff. quando di[illegible] l. 239. ff. de verb. ſignif. Vlp 10 §. 2.
b l 5. ff. de his qui ſunt ſui.
c v. l. 56. §. 2. ff. de iure dotium.
d l. 41. ff. de ado.
e l. 1. C. de hær. in.
f quæ de toto, eadem & de parte intelligenda ſunt, l. 76. ff. de rei vind.
g l. 63. in fin. ff. pro ſocio.
h l. 17. ff. de pœn.
i toto ti. ff. & Co. de ſent. paſſ.
k hodie banniti dicūtur. Conſius. olim aqua & igni interdicti 10. Vlp. 3.
l l. 4. l. 7. ff. de interdictis & releg.
m l. 29. ff. de pœ.
† hodie nemo fit. v. Nou. 22. c. 8.
n his hodie cōparari poſſunt

vel conſul factus fuerit: remanet in poteſtate patris. militia enim, vel conſularis dignitas de patris poteſtate filium[q] non liberat. Sed ex conſtitutione noſtra ſumma[r] Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præſtitis, filiū à patria poteſtate liberat. quis enim patiatur patrē quidē poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare: imperatoriā autem celſitudinē non valere eū, quē ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate? 5 ¶ Si[ſ] ab hoſtibus captus fuerit parens, quamuis ſeruus hoſtium fiat, tamē pendet ius liberorū propter ius poſtliminij: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reuerſi fuerint, omnia priſtina iura recipiunt. idcirco reuerſus etiā liberos habebit in poteſtate: quia poſtliminiū fingit[u] eū, qui captus eſt in ciuitate ſemper fuiſſe. Si verò ibi deceſſerit: exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui iuris fuiſſe videtur. Ipſe quoq; filius nepóſve, ſi ab hoſtib. captus fuerit ſimiliter dicimus propter ius poſtliminij ius quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum[x] eſt autem poſtliminiū à limine, & poſt. Vnde eū, qui ab hoſtib. ‖captus eſt, & ‖in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum rectè dicimus. Nā limina, ſicut in domo finē quendam faciunt: ſic[y] & imperij finē eſſe limen veteres voluerūt. Hinc & limē dictū eſt, quaſi finis quidā & terminus. ab eo poſtliminiū dictum eſt, quia ad idē limen reuertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur. 6 ¶ Præterea emācipatione[z] quoque deſinūt liberi in poteſtate parentū eſſe. ſed emancipatio antea quidem vel per antiquā[a] legis[b] obſeruationem procedebat, quæ per imaginarias[c] venditiones, & intercedētes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali[d] reſcripto. Noſtra autē prouidentia etiā hoc in melius per conſtitutionē[e] reformauit: vt fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes iudices vel magiſtratus parentes intrent: & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à ſua manu dimittāt. Et tunc ex edicto prætoris in bonis huiuſmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem iura præſtantur parenti quæ tribuūtur patrono in bonis liberti[f]. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri: ipſe parēs ex manumiſſione[g] tutelā eius nāciſcitur. 7 ¶ Admonēdi[h] autem ſumus, liberū arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poteſtate habebit: filiū quidem de poteſtate dimittere, nepotem verò vel neptē retinere. & è conuerſo filiū quidem in poteſtate retinere, nepotē verò vel neptem manumittere, vel omnes ſui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligātur. 8 ¶ Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet, auo vel proauo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionē dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis[i] interuenientibus apud competentē iudicem manifeſtauerit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, necnon eo ‖præſente, ‖qui adoptat: ſoluitur quidem ius poteſtatis patris naturalis: tranſit[k] autē in huiuſmodi parētem adoptiuū, in cuius perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus. 9 ¶ Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationē vel adoptionem conceptus fuerit: patris ſui emancipati, vel aui adoptiui poteſtati ſubiicitur. 10 ¶ Et quidē neque naturales liberi[l], neque adoptiui vllo penè[m] modo poſsūt cogere parētes, de poteſtate ſua eos dimittere.

DE TVTELIS.

Tit. XIII.

¶ De perſonis ſui iuris. 1. Definitio tutelæ. 2. Definitio & Etymologia tutorū. 3. ¶ Quibus teſtamento tutor datur. De liberis in poteſtate. 4. De poſthumis. 5. De emancipatis.

TRANSEAMVS nunc ad aliam diuiſionem perſonarū. Nam ex his perſonis, quę in poteſtate nō ſunt, quædā vel in tutela ſunt vel in curatione, quædā neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus cæteras perſonas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt. 1 ¶ Eſt autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac[n] poteſtas in capite[o] libero ad tuendum[p] eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, iure ciuili data ac permiſſa. 2 ¶ Tutores autem ſunt, qui eā vim ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui[q] dicūtur, qui ædes tuentur. 3 ¶ Permiſſum[r] eſt itaque parentibus, liberis impuberib. quos in[ſ] poteſtate habent, teſtamento tutores[t] dare. Et hoc in filios filiáſque procedit omnimodo. nepotibus verò neptibúſq; ita demum parentes poſſunt teſtamēto tutores dare, ſi poſt mortē eorū in poteſtatē patris ſui non ſunt recaſuri, Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tēpore in poteſtate tua ſit: nepotes ‖ex‖ eo non poterunt ex teſtamēto tuo tutores habere, quāuis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatē patris ſui recaſuri ſunt. 4 ¶ Cum autē in compluribus aliis cauſis

qui ad remos & opus publicum damnantur.
o l. 3. §. vlt. ff. de ſicar.
p Idem in ſeruo Nou. 81.
q l. 3. de adopt.
r nō gradu (Cōſulatus enim maior eſt) ſed duratione, quia perpetua. Conſtitu. v. l. vlt. Cod. de conſ.
ſ 10. Vlpian. 4.
t vt ita captiuitas non tam ſoluat quam ſuſpēdat poteſtatem. l. penult. de ſuis & leg. ius illud ſuſpenſiuū, primū caput legis Corneliæ eſt.
u Ius illud fictitium alterum eſt caput legis Cornel.
x Etimologia poſtliminij: vide Ciceronē in Topicis in loco ex notatis.
y vide Feſtum in limites.
z l. 5. C. de dolo: 10. Vlp. 1.
a de qua vide Vlp. d. §. 1.
b quæ extabat in quarta 12. Tabul. 2. Vlp. titul. 10. adde tit. de teſtam. j. Vl. 13. §. 3.
c v. l. vlt. Cod. de adop.
d Anaſtaſij l. 5. C. de emancip. lib.
e l. vlt. C. de emācip. vt Iuſtinianea emācipatio à legitima & Anaſtaſij differat.
f l. 1. ff. ſi a par. manum.
g j. de leg. par. tut.
h l. 28. ff. de adop.
i l. vl. Co. de adop.
k l. pen. in pr. verſi verò C. de adop.
l v. l. 4. C. de emācip.
m v. l. 6. C. de ſpectac. lib. 11. adde l. 16. in fin. ff. de curatore furioſo &c.
n δικαίωμα, i. ius quoddā Theoph.
o i. homine, Vl. 11. 5. Gel. 19.
p vide. 4. ff. rem pupil.
q l. 37. §. 26. ff. de legat. 2.
r l. 1 ff. de teſtam. tutela.
ſ l. 73. §. 1. j. de re. iur.
t an & ſubſtituere. v. l. penul. ff. de teſt. tut. l. 120. ff. de verb ſignif.

posthumi[a] pro iam natis habeantur,& in hac causa placuit non minus posthumis[b], quam iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint,vt si viuis parentib. nascerentur,sui||heredes,||& in potestate eorum fierent. 5 ¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre[c] datus fuerit testamento: confirmandus est ex sententia præsidis omni modo,id est,sine[d] inquisitione.

QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT.

Tit. XIIII.

¶ Qui tutores dari possunt. De patre vel filiofam. 1. De Seruo. 2. De furioso vel minore vigintiquinque annis. 3. Quib. modis. 4. & cui dantur tutores. 5. ¶ De filiorum,filiarum, liberorum,nepotum appellatione.

DAre autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed[e] etiam filiusfamilias. 1 ¶ Sed & seruus proprius testamento[f] cum libertate rectè tutor dari potest.Sed sciendum est,eum & sine libertate tutorum datum, tacite[g] libertatem directam † accepisse videri, & per hoc rectè tutorem esse.Planè si per[h] errorem,quasi liber, tutor datus sit aliud dicendum est. Seruus autem alienus pure inutiliter[i] testamento datur tutor:sed[k] ita, *cum liber erit*,vtiliter datur, proprius autem seruus inutiliter[l] eo modo tutor datur. 2 ¶ Furiosus vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum[m] compos mentis,aut maior[n] vigintiquinque annis fuerit factus. 3 ¶ Ad certum tempus[o] vel ex certo tempore, vel sub cõditione, vel ante heredis institutionem[p] posse[q] dari tutorem, non dubitatur. 4 ¶Certæ autem[r] rei vel causæ tutor dari non potest:quia personæ,non causæ, vel rei ||tutor|| datur. 5 ¶ Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit: etiam[s] posthumæ vel|| posthumo||dedisse videtur:quia filij vel filiæ appellatione[t] & posthumus & posthuma continétur. Quod si nepotes sint,an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est,vt & ipsis quoque dati videantur: si modo liberos dixerit. Cæterum si filios: non[u] continebuntur,aliter enim filij,aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit,tam filij posthumi,quam cæteri liberi continebuntur[x].

DE LEGITIMA ADGNATORVM TVTELA.

Tit. XV.

¶ Summa. 1. Qui sunt agnati. 2. Quis dicatur intestatus. 3. Quibus modis adgnatio, & Cognatio finitur.

QVibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui[y] vocantur legitimi†. 1 ¶ Sunt[z] autem adgnati||cognati|| per virilis sexus cognationem coniuncti,quasi[a] à patre cognati:veluti frater||ex||eodem patre natus, fratris filius nepósue ex eo:item patruus,& patrui filius nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iungũtur,adgnati non sunt:sed alias naturali iure cognati. Itaque amítæ tuæ filius non est tibi adgnatus,sed cognatus:& inuicem tu illi eodem iure coniungeris:quia qui ||ex ea|| nascuntur, patris[b], non matrisfamiliam sequuntur. 2 ¶Quod autem ||lex duodecim tabularum|| ab intestato vocat ad tutelam adgnatos:non[c] hanc habet significationem, si omnino nõ fecerit testamentum is,qui poterat tutores dare:sed[d] si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit.quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is,qui datus est tutor,viuo testatore decesserit[e]. 3 ¶ Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio iuris ||ciuilis|| nomen est:cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia* ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia verò non[f] vtique.

DE[g] CAPITIS DEMINVTIONE.

Tit. XVI.

¶ Definitio & diuisio. 1. De maxima. 2. De media. 3. De minima 4. De manumissione. 5. De mutatione dignitatis. 6. Interpretatio §.vlt.s̃.tit.proximo. 7. ad quos agnatos tutela pertineat.

EST autem capitis deminutio,status mutatio. Eaque trib. modis accidit[h]. Nam aut maxima est capitis deminutio,aut minor, (quam quidam mediã vocant)aut minima. 1 ¶Maxima capitis diminutio est,cum aliquis simul & ciuitatẽ & libertatem amittit.quod accidit in his, qui serui† pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis vt ingratis,erga[i] patronos condemnatis:||vel his,||qui se ad pretium participandum†venundari passi sunt. 2 ¶Minor,siue media capitisdeminutio est,cũ ciuitas quidẽ amittitur,libertas verò retinetur[k]. quod accidit ei,cui aqua & igni interdictũ fuerit:vel ei,qui in insulam deportatus est. 3 ¶Minima capitis deminutio est,cũ ciuitas retinetur &libertas,sed status hominis commutatur. quod accidit in his qui cum sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse, vel contra ||veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.|| 4 ¶Seruus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput[l] habuit. 5 ¶Quibus autem dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuuntur.& ideo à senatu motos capite non minui[m] constat. 6 ¶ Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hòc ita est, si minima capitis deminutio interueniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio interueniat: ius quoque cognationis perit,vtputa seruitute alicuius cognati: &[n] ne quidem si manumissus fuerit,recipit cognationem.Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur. 7 ¶Quum autem ad agnatos tutela pertineat:non simul ad omnes pertinet,sed ad eos tãtum,qui[o] proximiores gradu sunt: vel si plures eiusdem gradus sunt,ad[p] omnes||pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent,pariter ad tutelam vocantur.||

DE LEGITIMA PATRONORVM TVTELA.

Tit. XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorũ & libertarum tutela ad patronos liberósque eorum pertinet,quæ & ipsa legitima tutela vocatur:non quia nominatim ||in|| ea lege de hac tutela caueatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem[q],ac si verbis legis introducta esset.Eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarúmque, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberósve eorũ pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cùm & adgnatos, quos ad hereditatem ||lex vocat,eosdem & tutores esse iusserit: quia plerunque vbi[r] successionis est emolumentum,ibi & tutelæ onus esse debet.Ideo autem diximus plerunque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit[s] tutor.

DE LEGITIMA PARENTVM TVTELA.

Tit. XVIII.

EXEMPLO[t] patronorum recepta est & alia tutela,quæ & ipsa legitima vocatur.nam si quis filium aut filiam, nepotẽ, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit: legitimus eorum tutor erit.

DE FIDVCIARIA[u] TVTELA.

Tit. XIX.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam[x] si pater filium,vel filiam,nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo[y] defuncto,si liberi||eius||virilis sexus existant: fiduciarij[z] tutores vel fratris,vel sororis efficiũtur.Atqui[a] patrono legitimo tutore mortuo,liberi quoq; eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideóque nec in tutelam. Libertus autem si seruus mansisset, vtique eodẽ iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset. ¶Ita tamen hi ad tutelam vocantur,si perfectæ sint ætatis, [b]quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

DE ATILIANO TVTORE, ET EO QVI EX LEGE IVLIA & Titia dabatur.

Tit. XX.

¶ Ius antiquum si nullus sit tutor. 1. Si spes sit futuri tutoris testamentarij. 2. Si tutor ab hostibus captus sit. 3. Quando & cur desierint ex dictis legibus tutores dari. 4. Ius nouum. 5. Ius nouissimum. 6. Ratio tutelæ. 7. De tutelæ ratione reddenda.

SI[c] cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, & maiore[d] parte tribunorum plebis tutor ex lege[e] Atilia: in prouinciis verò à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia. 1 ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu[f] conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat: quandiu ex testamento

nemo

Marginal notes, p. 11:

a l.131.ff.de ver. signif.
b l.1 §.1.D.de testam.tutela.
c secus si à matre l.2.ff. de confir.tut.
d l.6.D.de cõfir.tut Formam inquisitionis vide d.t.l.7.in fin.
e l.67.§.2.D.de ritu nupt.
f aliud in codicillis &alia vltima voluntate:& ita cessat antinomia l.9.Co. de fideicõmiss. libert.
g v.l.5.C. de necessarijs. Imo nõ tacitè v.l.28 §.1.D.eod.
† non vt olim fideicommiss. v. l.9.in pr.C.de fid. lib.l.10.in f.ff.e.
h vid.l.22.D.de test.tut.
i non inutiliter l.10.§.4 ff.e.
k l.10.§.4.D.eo.
l Cur ita? v.l.22.D.de cond. instit.
m l.11.D. de tutel.l.12.D.de excusat.tut.
n l.31.in f.ff.eod.
o l.11.D.eod.
p mox tamẽ faciendũ l.9. D e.
q §.1.j.de Atiliano tut.l.8.§.1.§.2.D. qui testam. Imò non potest l.6.§.1.D. de tutelis:l. 77. D. de reg. iur. soluere potest, à testatore: à magistratu, non potest. Idque euincitur ex ipsis titulorũ inscriptionibus hoc scilicet titulo & de tutelis. adde l.16.ff.de in diem addict.
r l.12.13.14. D. eod.
s l.5.6.16.D.eod.
t v.l. 164. D.de verb.sig.
u adde l.120.D.de ver.sig.l.16.D. hoc titulo.
x regulariter secus in l.1. in fin.ff de iure immun.
y Cur ita? v.l.11. in pr.ff.de test.tu.
† hodie etiam proximi cognati tutelam obtinẽt Nou.118.cap.5.
z l.7.ff.de leg.tu.
a d.l.7.
b l.196.in fin. ff.
c l.6.
d l.6.D. de legitima tutela.
e hic §.vlt.Tituli sequẽtis commodiss. inseri potest.Hot.
f v.l.8.ff.de cap. min.
g 4.D.5.
h & definitur libertate,ciuitate,familia.
† hodie id abrogatum.N.22.c.2.
i v.l.2.C.de libe.
† hodie id abrogatum, Nouella Leon.59.
k Imo non retinetur sed amittitur.l.5 ff. de extraord.l. 1. D.ad Tertul.vide Duarenum 1. disput. 6.

Marginal notes, p. 12:

l Iuris,non corporis.Wes.l.3.in fi.ff.eo.
m l.3.ff.de senator.
n l.7.ff.vnde cognati.
o Nou.118.c.5.
p l.9.ff. de legit. tut.
q l.6.in fin.ff.de verb.sign.
r v.l.6.in f.ff. pro socio.
s v. l.vl.ff.de tutelis,Nou.118.c.5.
t v.l.1.§.1.& 2. ff.si quis à parẽte.l.5.C.de dolo.
u Ea πεφαρρημένη dicitur Theophilo hic.
x Legitimus est tutor liberis emancipatis, pater:quoniã manumissor liberi capitis exemplo eius qui ex vera seruitute manumisit, hoc est patroni manumissoris, ad tutelam emancipati vocatur Theoph.
y Frater fratri à patre emancipati impuberis, patre mortuo nõ legitimus sed fiduciarius est tutor.
z l.4.ff.de legit. tut.
a Obiectio:Patronorum liberi,libertorũ impuberũ patrui, legitimi sunt tutores: Igitur fratres à patre emancipatorũ impuberum,fratrũ legitimi tutores dicendi, non fiduciarij.
b Nou.118.c.5.
c v.l.27.ff.de test.tut.v.Vlp.tit.11. §.18.
d .i.lex Cuiac.
e à L. Attilio Trib.pleb.ann.vrbis 443.
f l.11.ff.de test. tut.

nemo heres existebat, tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat. 2 ¶ Ab [a] hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure [b] postliminij. 3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis desierūt dari, posteaquam primò consules [c] pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationē, quidquam cauebatur. 4 ¶ Sed hoc iure vtimur, vt [d] Romæ quidem præfectus vrbi, vel prætor secundum [e] suam iurisdictionem: in prouinciis autem præsides [f] ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus iussu præsidum, si nō sint magnæ pupilli facultates. 5 ¶ Nos autem per constitutionem [g] nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec exspectata iussione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque ad quingentos solidos valeant, defensores [h] ciuitatum vna cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus vel iuridicum Alexandrinæ [i] ciuitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela [k] [secundum eiusdem] constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. 6 ¶ Impuberes autem in tutela esse naturali [l] iuri conueniens est: vt is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. 7 ¶ Quum ergo pupillorum pupillarúmque tutores negotia gerant: post pubertatem tutelæ iudicio [m] rationem reddunt.

a l.15. ff. de tut.
b l.8. ff. de tut. & rat.
c facit. l.11. §.1. ff. de confirmando tut.
d l. pen. §. Romæ. ff. de exc. tut. Nouell. 118. c.5.
e adde l. vl. ff. de iurisd.
f l.1. [illegible] de tutoribus datis ab his.
g l.30. C. de episc. aud.
h donationes l. 19. ff. de tutoribus datis.
i l.2. ff. de officio iuridic.
k l.2. ff. de magistratibus conueniendis.
l l.1. ff. de minor.
m l.1. §.3. ff. de tut. & ration.
n 26. ff. 8. & 5. C. 59.

DE AVCTORITATE [n] TVTORVM.

Tit. XXI.

In quibus causis sit necessaria. 2. Quomodo [interponatur]. 3. Quo casu interponi non potest.

AVCTORITAS autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdā non est necessaria. vt ecce, si quid dari sibi stipulentur [o]: non est necessaria tutoris auctoritas. quod si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter, quam cum tutoris auctoritate [p]. vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, vēditionibus [q], locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris auctoritas non interueniat: ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur. 1 ¶ Neque tamē [r] hereditatem adire, neque bonorum possessionem [s] petere, neque hereditatem ex fideicommisso [t] suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (quamuis illis lucrosa sit) ne [u] vllum damnum habeant. 2 ¶ Tutor autem statim in ipso negotio [x] præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit, post tempus verò, vel per epistolam interposita auctoritas, nihil agit. [y] 3 ¶ Si inter tutorem pupillúmque iudicium agendum sit: quia ipse tutor in [z] rem suam auctor esse non potest: non prætorius tutor (vt olim) cōstituitur, sed curator [a] in locum eius datur: quo curatore interueniente, iudicium peragitur, & eo peracto, curator esse desinit.

p l.28. in pr. ff. de pactis.
q l.5. §.1. ff. eod.
r vl. [illegible] §.3. ff. eo.
s l. [illegible]
t l.9. §.4. ff. eo.
u Quæri potest quemadmodū quis damnum habeat, [illegible] hæreditatem adeundo. Frustra. Accursius hoc loco laborat: legendum est ex Theophilo, nec vllum damnum habeant, & ita Caius in l. oblig. ff. eodē. vnde hic locus desumptus est.
x l.9. §. pen. ff. eo.
y v. quæ notaui ad l.9. §. pe. ff. eo.
z v. l.1. C. de in litem dando.
b §. C. 60.

QVIBVS [b] MODIS TVTELA FINITVR.

Tit. XXII.

De pubertate. 1. De capitis deminutione. 2. De euentu cōditionis. 3. De morte. 4. De capitis deminutione. 5. De tempore. 6 De remotione & excusatione.

PVPILLI pupillæque, cùm puberes esse cœperint, a tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam [c] ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimans, bene putauit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideò nostra [d] sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annū completum illico initum accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, in suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos completos viri potentes esse credantur. 1 ¶ Item finitur tutela, si [e] adrogati sint adhuc impuberes, vel [f] deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur, vel si ab hostibus captus fuerit. 2 ¶ Sed & si vsque ad certam conditionem [g] datus sit tutor testamento: æque euenit, vt desinat esse tutor existente cōditione. 3 ¶ Simili modo finitur tutela morte [h] vel pupillorum, vel tutorum. 4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione [i] tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantùm tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licèt minima sit, omnes tutelas tollit. 5 ¶ Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores [k] finito eo, deponunt tutelam. 6 ¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id quòd [l] suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea quæ inferius proponemus.

c v. l.32. D. de minor. l.3. C. si minor se maiorem dixerit.
d l. vl. C. eo.
e l. [illegible] in fi. C. de adoptionibus.
f l.78. D. de reg. iur.
g v. l.14. §.1. in f. D. de tutel.
h v. l.4. D. de leg. tut. v. Sebastianus medices tractatu mors omnia soluit.
i v. l.7. in pr. D. de capit. min.
k l.14. §.3. D. de tutell.
l l.14. §.4. D. de tutelis.

DE [m] CVRATORIBVS.

Tit. XXIII.

De adultis. 3. De furiosis prodigis. 4. Mente captis, surdis, perpetuo morbo laborantibus. 5. De pupillis.

MASCVLI quidem puberes, & fœminæ viripotentes, vsque ad vicesimumquintum annum [n] completum curatores accipiunt: quia [o] licèt puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. 1 ¶ Dantur autem curatores ab [p] eisdem magistratibus à quibus & tutores. Sed curator testamento non [q] datur: datus tamen confirmatur [r] decreto prætoris vel præsidis. 2 ¶ Item inuiti [s] adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem [t]. curator enim & ad certam causam dari potest. 3 ¶ Furiosi quoque & prodigi, licèt [u] maiores vigintiquinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus vrbi vel prætores, & in prouinciis præsides ex inquisitione [x] eis curatores dare. 4 ¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis: & qui perpetuo morbo laborant (quia [y] rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt. 5 ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: vtputa, si legitimus tutor [z] non sit idoneus: * quoniam habenti [a] tutorem, tutor dari nō potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed [b] ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari. 6 ¶ Quòd si tutor aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem [c] periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet. [d]

m adde l.27. ff. [illegible] 10. §. C. 70.
n l.3. §. minorem. D. de minor.
o v. Nou. Leon. 18.
p de quib. l.3. D. de tut. & curat.
q v. l.1. in f. l.2. §.1. D. de confirm. tut.
r v. l.1. in f. D. de confirm. tut. l.6. C. de negotiis. l.7. C. de testam. tut.
s Immò inuiti arg. l.7. §.2. de minor. l.2. §.4. ff. qui petant tutores. l.3. §.2. D. de tut.
t & solutionem l.7. §.2. D. de minorib.
u l.16. ff. de curatore furioso, & cet.
x v.27. D.10. & C.70.
y l.2. §. eod.
z l.13. D. de tut.
a v. l.27. D. de testam. tut.
b vt §.3. de excus. l.10. §. qui primipilum. D. de excus.
c v. l.24 D. de adm. tut.
d datur etiā matri l.8. D. de curat. furioso. ventri & bonis tit. Co. de curatore bonis dando.
e §. C.42.

DE [e] SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

Tit. XXIIII.

Qui satisdare coguntur. 1. Quatenus satisdatio in iis qui satisdare non coguntur, locum habeat. 2. Qui teneantur ex administratione tutelæ, vel curationis, si tutor vel curator cauere nolit. 4. Qui dicta actione non tenentur.

NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribúsque consumantur, vel deminuantur: curet prætor, vt & tutores, & curatores eo nomine [f] satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati [g] satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non [h] onerantur: quia idonei electi sunt. 1 ¶ Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest [i] vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, vt solus administret: vel [k] vt contutor aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo vel cōcuratore: sed offerre debet, vt electionem det concuratori [l] vel contutori suo, vtrum velit, satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptū fuerit à testatore, quis [m] gerat: [n] ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem [o] maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent: prætor partes [p] suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat. 2 ¶ Sciendum autem est, non solùm tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam [q] in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse: quæ vltimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omninò à tutoribus vel curatoribus satisdari non

f l.1. D. qui satisdare. l.7. D. rem pupilli.
g v. l.17. ff. de test. tut.
h v. l.5. D. de curat. fur.
i v. l.17. in prin. D. de test.
k l.38. §.20. D. de verb. oblig.
l seu reo l.10. in fi. D. de iure dotium.
m v. l.14. §.1. ff. de solutionibus.
n v. l.3. §.1. D. de adm. tut.
o 14. §.1. [illegible] de solution. l.365. D. iudicatum solui.
p v. l.17. in fi. D. de test. tut. adde l.5. §.5. D. de ventre inspic. l.3. §.5. D. iudicatum solui.
q v. l.1. D. de magistr. conv.

curauerunt[a], aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidē tam ex prudentium responsis, quàm ex constitutionibus imperialibus etiam[b] in heredes eorum extenditur.

3 ¶Quibus constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores & curatores[c] pignoribus captis coerceantur. 4 ¶Neque[d] præfectus vrbi, neque prætor, neque præses prouinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM[e] VEL CVRATORVM.

Tit. XXV.

De polypedia. 1. De administratione rei fiscalis. 2. De absentia reip. causa. 3. De potestate. 4. De lite. 5. De tribus oneribus tutelæ vel curæ. 6. De paupertate. 7. De aduersa valetudine. 8. De literarum imperitia. 9. De datione propter inimicitias: & de tutore qui testatori consensit. 10. De ignorantia testatoris. 11. De inimicitiis. 12. De status controuersiam passo. 13. De ætate. 14. De militia. 15. De grammaticis, rhetoribus & medicis. 16. De tempore & modo proponendi excusationes. 17. De excusatione pro parte patrimonij. 18. De excusationibus propriis curatorum. De tutelæ gestione. 19. De nuptiis. 20. De falsis allegationibus.

EXCVSANTVR autem tutores & curatores variis ex causis: plerunque tamen[f] propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum[g] munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt. in adoptionem aūt dati, naturali patri prosunt. Itē nepotes ex filio prosunt vt in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. Filij autem superstites tantùm ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si[h] in bello amissi sunt: quæsitum est, an prosint? Et constat eos[i] solos prodesse, qui in acie amittuntur. * hi enim qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere[k] intelliguntur. 1 ¶Item diuus Marcus in Semestrib.[l] rescripsit, eum[m] qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quamdiu administrat, excusari posse. 2 ¶Item qui[n] reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores ‖dati‖, deinde reipublicæ causâ abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator[o] loco eorum datur: qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni[p] habent[q] vacationem, vt Papinianus libro quinto Responsorum scripsit. nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati. 3 ¶Et qui[r] potestatem aliquam habent, se excusare possunt, vt diuus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt. 4 ¶Item propter[s] litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi fortè de omnibus bonis, vel hereditate controuersia sit. 5 ¶Item[t] tria onera tutelæ non adfectatæ[u] vel curæ, præstant vacationem, quandiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur. 6 ¶Sed[x] & propter paupertatem excusationem tribui, tā diui fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere. 7 ¶Itē propter[y] aduersam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

8 ¶Similiter eos, qui literas[z] nesciunt esse excusandos, diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere. 9. ¶Itē si propter[a] inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum[b] promiserant. 10 ¶Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quod[c] ignotus patri pupillorum sit diui fratres rescripserunt.

11 ¶Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: si capitales[d] fuerunt, nec reconciliatio interuenit: à tutela vel cura solent excusare. 12 ¶Item is, qui status controuersiam[e] à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela. 13 ¶Item maior[f] septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur: nostra[g] autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare: adeo, vt nec excusatione opus sit. Qua constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum* sit inciuile, eos[h] qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire. 14 ¶Idem &[i] in milite obseruandum est, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur. 15 ¶Item Romæ[k] grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt: à tutela & cura habent vacationem. 16 ¶Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: aliis[l] vti intra tempora ‖constituta‖ non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non[m] appellant: sed intra quinquaginta[n] dies continuos[o] ex quo cognouerint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cuiuscunque generis sint, id est qualitercunque dati fuerint tutores: si [p]intra centesimum[q] lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. Si verò vltra centesimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti milium diurnorum, & amplius triginta dierum, qui tamen (vt Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quàm quinquaginta dies. 17 ¶Datus autem tutor, ad[r] vniuersum patrimonium datus esse creditur. 18 ¶Qui tutelam alicuius gessit[s] inuitus curator eiusdem fieri non compellitur: intantum, vt licèt paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendū, diui Seuerus[t] & Antoninus rescripserunt. 19 ¶Iidem rescripserunt maritum[u] vxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licèt se immisceat. 20 ¶Si quis autem falsis[x] allegationibus excusationem tutelæ meruerit: non est liberatus onere tutelæ.

DE SVSPECTIS[y] TVTORIBVS, VEL CVRATORIBVS.

Tit. XXVI.

Vnde suspecti crimen descendat. 1. Qui de hoc crimine cognoscunt. 2. Qui suspecti fieri possunt. 3. Qui possunt suspectos postulare. 5. Quis dicatur suspectus. 6. De effectu remotionis. 7. De effectu accusationis. 8. De morte accusati. 9. Si tutor copiam sui non faciat. 10. Si neget alimenta decerni posse. Si tutelam redemerit. 11. De liberto fraudulenter administrante. 12. Si suspectus satis offerat. Quis dicatur suspectus.

SCIENDVM est, suspecti crimen ex[z] lege duodecim tabularum descendere. 1 ¶Datū[a] est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ prætori, & in prouinciis præsidibus earum, & legato[b] proconsulis. 2 ¶Ostendimus[c] qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, siue sint[d] testamentarij, siue non sint sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus[e] famæ patroni parcendum esse, licèt vt suspectus remotus fuerit. 3 ¶Consequens[f] est, vt videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi[g] publicam esse hanc accusationem hoc est, omnibus patere. Quinimmo & mulieres ‖admittuntur ex rescripto, diuorum Seueri & Antonini:‖ sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine[h] ductæ, ad hoc procedūt: vt puta mater, nutrix quoque, & auia. potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. 4 ¶Impuberes[i] non possunt tutores suos suspectos postulare. puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 5 * ¶Suspectus autē est, qui[k] non ex fide tutelam gerit, licèt[l] soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antè[m] quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri idem Iulianus scripsit, & secundum eum constitutū est. 6 ¶Suspectus autem remotus, si quidem[n] ob dolum: famosus est, si ob culpā non æquè. 7 ¶Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur:[o] interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. 8 ¶Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit: posteaquam tutor vel curator[p] decesserit, extinguitur suspecti cognitio. 9 ¶Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, vt in[q] possessionem bonorum, eius pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui[r] non præstat alimenta. 10. ¶Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum vrbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data[s] pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit. 11 ¶Libertus[t] quoque si fraudulenter tutelam filiorū vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus. 12 ¶Nouissimè autem sciendum est eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela, quia[u] satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. 13 ¶Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor vel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi[x] suspectus.

a l.1.§.11. D. de magist. conueniendis.
b v.l.2 C. de magist. conue.
c l.3. in pr. Cod. de suspectis l.4.§.2. D. de damn. l.9. in f. D. ad l. Iul. pec.
d l.1.§.1. ff. de magistr. conueniend.
e 27. D.1. & 5. C. 62. ad 70.
f v.l.1. C. qui num. lib.
g Immò reipublicæ munus non est. l.6. §. tutela. D. eod.
h l.18. D. eod. v.l. vlt. D. de vacat. munerum.
i v.l. vl. in pr. D. de vacat. muner.
* Somnium beatissimi Ciceronis in somnio: & Tusculan. 1. Herodotus, li.1. vbi de Tullo loquitur. Ammian. lib. 23. 31. honore digni, vti alimenta eorum liberis cō stituenda sint ex publico. Solon apud Laert. Athenis publicè sepulti & quotannis laudati. Plato in Menexeno. Epitaphiū Demosthenis. Per eli. s apud Tuneyd. d. 2. Plutar. in Isocrate: Polyb. 6. Cic. de oratore. Quinimo & matronæ post mortem decreto senatus laudatæ, quæ aurū in belli vsum cō tulissent Liuius 5. Huiusmodi mors dulcis, decora ac præclara Horat. 3. carm. Cic. Tuscul. 1. Valer. Max. Porrò quæ & quib. ex causis patriæ nos & nostra debeamus ostēdit Theosophistes & Hierocles in exemplis τῶν ...
k Semestria quæ dicantur dixi ad Theophilum hoc loco.
m v.l. 20. C. eod.
n 5. C. 64. l. 41. §. 2. ff. eo.
o Imò tutor l. 12 ff. de tutelu. l.3. §. 10. ff. de suspectis. l. 9. ff. de tutel. & rationibus distrahendis.
p de quo l. 10. §. 1. ff. eod.
q Imò habent l. 10. §. in pr. & §. 1. ff. eod.
... l. 215 ff. de verb. sig. secus in minoribus magistratib.
... l. 16. C. eo. l. 21. ff. eod.
t v. 5. C. 69. l. 2. §. vlt. l. 3. §. 4. 5. 6. ff. eo.
u v.l. 2. in f. ff. de tutorib. datu. De adfectādi verbo dixi ad l. 8. in f. ff. ad l. Aquil.
x l. 7. ff. eo.
y v. 5. C. 67.
z pingere se; l. 6. in f. ff. eo. Curatorem? v. l. 8. ff. de admi. tut.
a v. 10. C. 66.
b adde l. 29. ff. de test. tut.

c sic heres ignotus potest institui. l. 11. Co. de hered. inst. Ignōtus potestne esse testis. v. Nou 90. c. 1.
d l. 6. §. 17. ff. eo.
e adde d. l. 6. §. pen.
f v. ... 65.
g l. fin. Cod. ...
h Nou. 118. ... 5.
i l. 4. C. qui dare tut. l. 8. 9. 10.
k l. 6. §. 1. ff. eo.
l l. 21. §. 1. ff. eod. Cur? v. l. 8. ff. de except.
m Imò appellās ar. l. 60. inf. ff. de ritu. v. l. 4. ff. hoc eodem titulo.
n l. 13. §. 1. ff. eo.
o l. 13. §. 9. ff. eo.
p v. l. 13. ff. eod.
q dixi ad l. 21. §. 3. ff. de excus. tut.
r l. 21 §. 2. ff. eod.
s l. 20. C. eo.
t hoc rescriptum hodie nō extat.
u v. l. 1. in f. ff. eod. l. 4. C. eod. l. 14. ff. de curat. furios. l. 2. C. qui dare tutores: adde 17. Gell. 6.
x v. 5. C. 65.
y 26. D. eo. & 5. C. 43.
z l. 1. §. 2. D. eod. Cic. 3. off.
a d. l. 1. §. 3.
b d. l. 1. §. 4.
c d. l. 1. §. 5.
d v. l. 4. C. eod.
e l. 11. ff. de dolo.
f l. 1. §. 6. D. eo.
g l. 1. §. 6. ff. eod. l. 6. C. eod. l. 1. §. suspecti. D. ad Turpil.
h adde l. 3. §. 3. ff. quibus ex causis in possessionem: l. 1. §. 7. D. de suspectu.
i l. 6. in fin. C. eo. l. 7. D. eo.
k l. 3. §. 5. D. eo.
l arg. l. 5. in pr. D. eo. licet etiam satisdedit. l. 5. l. 6. D. eo.
m l. 3. §. 5. versic. quod si quid admisit D.
n v. l. vl. C. eo.
o v. l. 7. C. eo. l. 14. §. 1. inf. D. de sol.
p vel esse desierit. l. pen. D. eo.
q l. 7. §. 2. D. eo.
r l. 3. §. tutor. D. eo.
s l. 3. §. 15. D. eo. l. 1. §. solent. D. de offi. præf. vrb.
t l. 2. ...
u v. l. 5. §. 6. D. eod.
x adde l. 57. §. 4. ff. de adoptionib.

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI sacratissimi Principis,

LIBER SECVNDVS.

DE[a] RERVM DIVISIONE, ‖ET [b]ADQVIRENDO IPSARVM [c]Dominio.‖

Tit. I.

Continuatio duplex rerum diuisio. 1. De aere, aqua profluente mari, litore & ædificiis in litore positis. 2. De fluminibus & portubus, 3. Definitio littoris. 4. De vsu & proprietate riparum. 5. De vsu & proprietate litorum. 6. De rebus vniuersitatis. 7. De rebus nullius. 8 De rebus sacris. 9. De religiosis. 10. De reb. sanctis. 11. De reb. singulorū. 12. De occupatione ferarū. 13. De vulneratione. 14. De apib. 15. De pauonib. & columbis, & cæt. animalib. mansuefactis. 16. De gallinis, & anseribus. 17. ¶De captis ab hostibus. 18. De inuētis in litore. 19. ¶De fœtu animalium. 20. De his quæ ad flumen vel mare pertinent. De alluuione. 21. De vi fluminis. 22. De insulis. 23. De alueo. 24. De inundatione. 25. ¶ De specificatione. 26. ¶ De accessione. 27. ¶ De confusione. 28. ¶ De commixtione. 29. ¶ De his quæ solo cedunt. De ædificatione in suo solo, ex aliena materia. 30. Vel in alieno solo, ex sua materia. 31. De plantatione. 32. De satione. 33. ¶ De his quæ quasi solo cedunt. De scriptura. 34. De pictura. 35. ¶De fructuum perceptione. 39. ¶ De thesauris. 40. ¶ De traditione. 44. ¶ De quasi traditione. De traditione præcedente ex alia causa. 45. De traditione Clauium. 46. De missilibus. 47. De habitis pro derelicto. 48. De Iactis in mare leuandæ nauis causa. De his quæ de rheda currente cadunt.

SVPERIORE libro de iure personarum exposuimus: modò videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium [d] nostrum habentur. Quædam[e] enim naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quę ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. 1 ¶Et quidem naturali iure cōmunia sunt omnium hæc: aer[f] aqua profluens, & mare[g] & per hoc littora maris. Nemo[h] igitur ad littus maris accedere prohibetur: dū tamē à villis, & monumentis & ædificiis[i] abstineat. quia nō sunt iuris gentiū, sicut est mare. 2 ¶Flumina autem omnia, & portus publica[k] sunt. ideóque ius piscandi[l] omnib. cōmune est in portu fluminibúsque. 3 ¶Est autē littus[m] maris, quatenus hybernus[n] fluctus maximus excurrit. 4. ¶Riparum quoq; vsus[o] publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. itaque[p] naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. sed proprietas earum illorum est, quorū prædiis hærent. quā de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt. 5 ¶Littorum quoque vsus publicus est, &[q] iuris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberū est casam [r] ibi ponere, in quā se recipiat: sicut retia siccare, & ex [s] mari deducere. proprietas autē eorum potest intelligi nullius esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari terra vel arena. 6 ¶Vniuersitatis sunt, non singulorum, quæ in ciuitatib. sunt theatra, stadia, & si qua alia sunt[t] communia ciuitatum. 7 ¶Nullius[u] autem sunt res sacræ, & religiosæ & sanctæ. *quod enim diuini iuris est, id[x] nullius in bonis est. 8 ¶Sacræ res sunt, quę ritè per pontifices Deo consecratæ sunt. veluti ædes sacræ, & donaria, quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostrā[y] cōstitutionem alienari & obligari prohibemus: excepta [z] causa redemptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanū. Locus autē in quo ædes sacræ sunt ædificatæ: etiam diruto [a] ædificio sacer adhuc[b] manet, vt & Papinian. scripsit. 9 ¶Religiosum[c] locū vnusquisq; sua voluntate facit, dū mortuum infert in locum[d] suū.‖ In communem autem locū purum inuito[e] socio inferre non licet.‖in cōmune verò sepulchrū etiā inuitis cæteris[f] licet inferre.‖ Itē si alienus vsusfructus est: proprietariū placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere.‖In alienum locū consentiente domino licet inferre: & licet postea ratū[g] nō‖habuerit, quā illatus est mortuus, tamē locus religiosus[h] fit. 10 ¶Sāctę quoq; res veluti muri &[i] portę‖ciuitatis, ‖quodammodo diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo[k] autē muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos [l] qui aliquid in muros deliquerint. Ideò[m] & legū eas partes, quib. pœnas constituimus aduersus eos, [n] qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. 11 ¶Singulorum autē hominū multis[o] modis[p] res fiunt. quarundam. n. rerū dominiū nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam ‖verò‖iure ciuili[q]. Cōmodius est itaque à vetustiore iure incipere, palàm est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerū natura prodidit. ciuilia autē iura tunc esse cœperunt, cū & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. 12. ¶Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & ‖omnia‖animalia, quę mari, cœlo[r] & terra nascuntur: simulatq; ab aliquo capta fuerint, iure gentiū statim illius esse incipiūt. quod. n.[s] antè nullius est, id naturali ratione occupanti cōceditur. nec interest, feras bestias & volucres, vtrum in suo fundo quis capiat, an[t] in alieno. Planè qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: potest[u] à domino si is præuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis: eousque tuum esse intelligitur, donec [x] tua custodia coercetur. Cū verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem naturalē sese receperit: tuū esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autē libertatē recipere intelligitur, cū vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in cōspectu tuo, vt difficilis sit eius[y] persequutio. 13 ¶Illud quęsitū est an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur? ‖Et‖quibusdam placuit, statim esse tuā: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuā esse, quā si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quòd multa accidere soleant, vt eā non [z] capias. 14 ¶Apum quoq; fera natura est. Itaque, ‖apes,‖ quæ in arbore tua cōsederint, antequam à te alueo[a] includantur, non magis tuæ intelligantur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideóq; si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Fauos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re, si[b] præuideris ingredientē fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examē quoq;, quod ex alueo tuo euolauerit, eousq; intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio eius est, alioquin occupantis fit. 15 ¶Pauonum[c] quoq; & columbarum fera[d] natura est. nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine euolare & reuolare solent. nam & apes idē faciunt, quarum constat feram esse naturā. ¶Ceruos quoq; quidam ita mansuetos habent, vt in syluam ire, & redire soleant: quorū & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. ¶In iis autē animalib. quæ ex consuetudine abire & redire[e] solent, talis regula comprobata est: vt eousq; tua esse intelligātur, donec animū[f] reuertendi habeant. nam si reuertendi animum habere desierint: etiā tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autē animū videntur desinere habere tum cū reuertendi consuetudinē[g] deseruerint. 16 ¶Gallinarū[h] autē & anserū non est fera natura. idq; ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq; si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve euolauerint: licèt conspectū tuum effugerint, quocunq; tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrādi animo ea animalia detinet, furtum[i] committere[k] intelligitur. 17 ¶Itē ea, quę ex hostib. capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidē vt & liberi homines in seruitutē nostrā[l] deducantur. qui tamē, si euaserint nostrā potestatē & ad suos reuersi fuerint: pristinū statū recipiunt. 18 ¶Itē lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniūtur, iure naturali statim inuentoris fiunt. 19 ¶Itē ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodē iure tibi adquiruntur, 20. ¶Præterea quod per[m] alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi adquiritur. *Est autem alluuio incrementū latens. Per alluuionē aūt id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adiiciatur.

21 ¶ Quòd si vis fluminis de tuo prædio partē aliquā detraxerit, & vicini prædio attulerit: palā est eā tuā permanere. Planè si longiore tēpore fundo vicini tui hæserit, arbo-

a 1. D. 8.
b 41. ff. 1.
c vide Vlp. tit. de dominiis & adquisitionib. rerum. 19. vbi varias species adquirendi dominij refert ex antiquo & veteri Romanorū iure. adde Cuiac. l. 2. tit. de reb. 1.
d δεσποτείας καὶ κτήσεως vertit Theoph.
e l. 2. D. eod.
f τὸ ὕδωρ τὸ ἀέναον Theoph.
g l. 13. in f. D. de iniur.
h l. 4. ff. eod.
i Imò ædificare potest l. 1. §. antep. D. de noui oper. l. 14. l. 50. D. de adqui. rer. dom.
k l. 4. l. 5. D. eo. l. 3. D. de fluminib.
l v. l. 1. §. si quis. D. ne quid in loco pub.
m l. 96. l. 102. D. de verb. sig.
n 2. Harmen. 2.
o v. l. 30. §. 1. D. de adq. rer.
p v. l. vn. §. 1. D. vt in flumine.
q l. 4. ff. ne quid in loco publ.
r l. 5. l. 6. D. eo. l. 14. ff. de acq. rer. dom. Quid casa, v. l. pen. D. de vsufruct.
s l. 5. ff. eod.
t v. l. 122. in pr. ff. de leg. 1.
u ἀδέσποτα Theoph. Idq; vel destinatione vel natura, vel euētu, vel tempore, vel facto, Mynsi.
x v. l. 83. §. sacrā. D. de ver. obl. l. 182. D. de reg. iu.
y l. 21. C. de sac. ec.
z v. l. 21. C. de sacros. eccl.
a l. 73. ff. de cont. emp.
b nisi sit hostiū l. 36. j. de relig.
c Imò sacrum facit: idq; ex l. 12. Tabu. vnde mortuos sacros appellat Plutar. in Numa. Plin. li. 2. Inde factū, vt in sepulchris thesauri conderentur Plaut. Pseudol. Apul Metamorph. 4. Et ex sepulchris initiū templa sumpsere teste Euseb. Lactan. Clement. Alexand. lib. 9. protreptici. Plura de sepulturis vide in titulo de religiosis vbi dixi.
d i. non alienū l. 1. §. 2. j. de relig.
e l. 2. C. de relig.
f quoniā sepulchro ad hoc vtimur. l. 2. §. 2. l. 6. in pr. j. de relig.
g hanc negatiuā non legit Theo.
h Cur ita? collige ex l. 12. in fi. ff. de solut.
i Imò portę nō sunt sanctæ, v. Plut. in Romanis quæst. & in Romulo. Quin in l. sanctū. l. sacra. l. vl. ff. de rerum diuisione portarum non fit mentio, tametsi in l. 2. ff. de nequid in loco sacro. Florent. Pandect. portas faciunt sanctas. vbi tamen vulgata sacras facit. k aliam rationē vide hîc apud Theoph.
l v. l. 2. j. ne quid in loco sacro.
m adde Festū in sanct.
n l. 41. j. de pœn.
o octodecim Vvesemb.
p i. causis & titul. seu formis iustificandi dominij Mynsing.
q ἀκριβεῖ καὶ πολιτικῷ λόγῳ, τουτέστι τῶν ῥωμαίων. Th.
r i. acre. Vveseb.
s l. 3. ff. de adquir. rer.
t hinc venationis & aucupij. & secundū DD. Ius piscationis ad ius gentium referri colligitur.
u v. l. 16. ff. de seruit. rustic.
x v. l. 3. in fi. D. de adq. rer.
y l. 5. in pr. l. 44. D. de adq. rer.
z atq; ita conatus ab actu perfecto distinguitur & aliud persecutio quā ipsa occupatio erit Vveseb.
a σύμβλοις. i. receptaculo & vase apū. Gręci κυψέλην vocàt Th.
b v. l. 13. in f. ff. de iniuriis.
c v. l. 37. ff. de furtis.
d Imò pauonū fera non est natura. Nā Varrò 3. de re rustica 5 rem tanquā miram refert pauonum greges agrestes esse in Samo & Planasia insula. Q. Curtius refert fuisse iuxta flumē Hydraten nemus agrestiū pauonum. vnde colligas, Pauones natura feros nō esse, ex quo quidā agrestes dicūtur. Nā & ita argumentatur Iusti. §. 16. j. eo. Gallinas esse mansuetas: ex quo sunt alię feræ. & Sigebertus Gemblacēsis anno 1086. scribit domesticas aues Pauones & ansores è domib. euolantes, feras euasisse.
e l. 8. §. 1. ff. fam ercisc.
f λογισμόν Theo.
g vt ita ex cōsuetudine intermissionis non redeūdi, Iudex id arbitretur.
h Rerū vilissimarū apud veteres quæstiones quoque in iure admissæ, puta de oue, pisce, gallina: glande, & quinq; pedib. & [illegible] nium regundorū: adde No. 69. §. 1. vbi gallinę fitmētio. Ex reb. tamē minimis nō est captāda litigādi occasio No. 73. c. 8. in f. i vtcūq; res sit minimi momēti l. 1. §. illud. ff. de cōiung. cū emancip. l. 22. §. 1. in f. ff. de da. in f. k atqui de dolo actio ob rē modicā non datur. l. 9. 10. 11. D. de dolo. *
l hoc inter Christianos fieri negat Alciat. l. 118. ff. de verb. sig. m v. l. 1. C. de alluuionib.

ad § 33 no 1

réſq;,quas ſecũ traxit,in eũ fundũ radices egerint:ex eo tẽpore videtur vicini fundo adquiſitæ[a] eſſe. 22 ¶Inſula,quæ in mari nata eſt,(quod rarò[b] accidit)occupantis fit. nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata(quod frequẽter accidit)ſiquidẽ mediam partem fluminis tenet: cõmunis[c] eſt eorum,qui ab vtraq; parte fluminis prope ripã prędia poſſident pro modo||ſc.||latitudinis cuiuſq; fundi, quæ prope ripã ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit: eorum eſt tantũ,qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quod ſi aliqua parte diuiſum ſit flumen,deinde infrà vnitum, agrum alicuius in formam inſulę redegerit:eiuſdem permanet is ager,cuius & fuerat. 23 ¶Quod ſi naturali alueo in vniuerſum derelicto,ad aliam partem fluere cœperit:prior quidem alueus eorum eſt,qui prope ripã eius prędia poſſident pro modo ſc. latitudinis cuiuſque agri,quæ prope ripam ſit. nouus autẽ alueus eius iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen eſt,id eſt,[d] publicus. Quòd ſi poſt aliquod tẽpus ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen:rurſus nouus alueus eorum eſſe incipit, qui prope ripã eius prædia poſſident. 24 ¶Alia ſanè cauſa eſt,ſi cuius totus ager inundatus fuerit,neque.n.[e] inundatio fundi ſpeciem cõmutat. & ob id,ſi receſſerit aqua:palàm eſt eum fundum eius manere,cuius & fuit. 25 ¶Quum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo quæri ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit:vtrum is,qui fecerit,an potiùs ille,qui materiæ dominus fuerit? vt ecce,ſi quis ex alienis vuis, aut oliuis,aut ſpicis,vinum,aut oleum,aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro,vel argento,vel ære vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino & melle mulſum [f] miſcuerit:vel ex medicamentis alienis emplaſtrum aut collyrium cõpoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis[g] nauem,vel armarium,vel ſubſellia fabricauerit. Et poſt multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatẽ,* placuit media [h] ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem & rudem materiã reduci poſſit:eum videri dominũ eſſe,qui materiæ dominus fuerit,ſi non poſſit reduci:eũ potius intelligi dominum,qui fecerit[i]:vt ecce,vas conflatũ poteſt ad rudẽ materiam æris,vel argenti,vel auri reduci. vinum autẽ,vel oleum,aut frumentum,ad vuas,vel oliuas,vel ſpicas reuerti non poteſt. at ne mulſum quidẽ ad vinum & mel reſolui poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciẽ aliquam fecerit quis:veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium,aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit:dubitandum nõ eſt,hoc caſu eũ eſſe dominum qui fecerit:cùm nõ ſolùm operam ſuã dederit,ſed & partẽ eiuſdẽ materiæ præſtiterit. 26 ¶Si||tamen||alienã purpuram veſtimento ſuo quis intexuerit:licèt pretioſior ſit purpura,tamen acceſſionis[k] vice cedit veſtimẽto,& qui dominus fuit purpuræ,aduerſus eum, qui ſubripuit,habet furti actionẽ,& condictionem:ſiue ipſe ſit, qui veſtimentum fecit,ſiue alius. nam extinctæ[l] res,licèt vindicari nõ poſſint,cõdici[m] tamen furibus,& quibuſq; aliis poſſeſſorib. poſſunt. 27 ¶Si duorum materię ex[n] voluntate dominorum confuſæ ſint:totum id corpus, quod ex confuſione ſit, vtriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflauerint: Sed & ſi diuerſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit: fortè ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum [o] idem iuris eſt. [p] nam & hoc caſu cõmunem[q] eſſe ſpeciem nõ dubitatur. Quod ſi fortuitu & nõ voluntate,dominorũ confuſæ fuerint, vel eiuſdẽ generis materiæ,vel diuerſæ:idẽ iuris eſſe placuit. 28 ¶Quod ſi frumentũ Titij frumento tuo miſtũ fuerit:ſi quidẽ ex voluntate veſtra,cõmune eſt:quia ſingula corpora,id eſt, ſingula grana,quæ cuiuſq; propria fuerunt, ex cõſenſu veſtro cõmunicata ſunt. Quòd ſi caſu id miſtũ fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur cõmune eſſe: quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſib. cõmune fit frumentũ, quã grex intelligitur eſſe cõmunis,ſi pecora [r] Titij tuis pecorib. miſta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrũ totum id frumentum retineatur: in rem[ſ] quidẽ actio pro modo frumenti cuiuſque cõpetit: arbitrio autem iudicis[t] continetur, vt ipſe æſtimet, quale cuiuſque frumentum fuerit. 29 ¶Cùm in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificauerit,ipſe intelligitur dominus ędificij:quia* omne,[u] quod ſolo inædificatur,ſolo cedit. Nec tamen ideò is,qui materiæ dominus fuerat,deſinit dominus eius eſſe:ſed tantiſper neq; vindicare eã poteſt[x] neq; ad exhibendum de ea re agere,propter legẽ[y] duodecim tabularũ,qua cauetur,ne quis tignũ alienum,ædib. ſuis iunctũ eximere cogatur,ſed duplum pro eo præſtet per actionẽ,quæ vocatur de tigno iuncto. Appellatione [z] autẽ tigni, omnis materia ſignificatur,ex qua ædificia fiũt. Quod ideo prouiſum eſt,ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Quòd ſi aliqua ex cauſa dirutũ[a] ſit ædificium,poterit materię dominus, ſi non fuerit duplum iã conſequutus,tunc eã vindicare, & ad exhibendum de ea re agere. 30 ¶Ex diuerſo,ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ædificauerit,illius fit domus,cuius & ſolũ eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem eius amittit[b]:quia voluntate eius intelligitur eſſe alienata,vtique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ędificare. & ideò licèt diruta ſit domus,materiã tamen vindicare non[c] poteſt. Certè illud conſtat,ſi in poſſeſſione cõſtituto ædificatore,ſoli dominus petat domum ſuã eſſe,nec ſoluat pretium materię,& mercedes fabrorum:poſſe eum per [d] exceptionẽ doli mali repelli: vtique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit,qui ædificauit. Nã ſcienti alienum ſolum eſſe,poteſt obiici culpa,quòd ædificauerit temerè in eo ſolo,quod intelligebat alienum eſſe.[e] 31 ¶Si Titius alienam plantã in ſolo ſuo poſuerit,ipſius erit. Et ex diuerſo ſi Titius ſuã plantã in Mæuij ſolo poſuerit,Mæuij planta erit: ſi modò vtroque caſu radices egerit. ante .n. quã radices egerit,eius permanet,cuius fuerat. Adeò autẽ ex eo tẽpore,quo radices egerit planta,proprietas eius cõmutatur: vt ſi vicini arbor ita terram Titij preſſerit,vt in eius fundum radices egerit: Titij effici arborem dicamus:ratio enim[f] non permittit, vt alterius arbor eſſe intelligatur, quã cuius in fundũ radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita,ſi etiã in vicini fundum radices egerit,[g] cõmunis fit.* 32 ¶Qua ratione autem plantæ,quæ terræ coaleſcunt,ſolo cedunt,eadem ratione frumenta quoque,quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cęterùm ſicut is,qui in alieno ſolo ædificauit: ſi ab eo dominus petat ędificium,defendi poteſt per exceptionẽ doli mali ſecundũ ea,quæ diximus:ita eiuſdẽ [h] exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is,qui alienum fundũ ſua impenſa||bona fide||cõſeuit. 33 ¶Literæ quoque,licèt aureæ ſint, perinde chartis mẽbraniſve[i] cedunt,ac ſolo cedere ſolẽt ea, quæ inædificantur,aut inſeruntur,ideoq; ſi in chartis mẽbraniſve tuis carmen,vel hiſtoriã,vel orationẽ Titius ſcripſerit:huius corporis nõ Titius,ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas [k] tuos libros tuáſve[l] mẽbranas, nec impẽſas ſcripturæ ſoluere paratus ſis: poterit ſe Titius defendere per exceptionẽ doli mali, vtique ſi earũ chartarum mẽbranarúmve poſſeſſionem bona fide nactus eſt. 34 ¶Si quis in aliena tabula[m] pinxerit,quidã[n] putãt tabulã picturæ cedere: alijs[o] videtur,picturã,qualiſcunq; ſit,tabulæ cedere:ſed nobis videtur melius† eſſe,tabulam picturæ cedere.[p] Ridiculũ eſt.n.picturã Appellis[q] vel Parrhaſij[r] in acceſſionem[ſ] viliſſimæ tabulæ cedere. Vnde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente,is,qui pinxit,eã petat:nec ſoluat pretium tabulę,poterit per exceptionẽ doli mali ſubmoueri. At ſi is qui pinxit,||eã||poſſideat,conſequens eſt,vt vtilis actio domino tabulę aduerſus eũ detur:quo caſu ſi non ſoluat impenſam picturæ,poterit per exceptionẽ doli mali repelli, vtique[t] ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille,qui picturã impoſuit. Illud enim palã eſt,quod ſiue is,qui pinxit,ſubripuit tabulas, ſiue alius:cõpetit domino tabularũ furti actio. 35 ¶Si quis à non domino,quẽ dominum eſſe crediderit,[u] bona fide fundũ emerit vel ex donatione,aliáve qualibet iuſta cauſa æquè bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit,eius eſſe pro cultura & cura[x]. Et ideò ſi poſtea dominus ſuperuenerit,& fundũ vindicet,de fructib. ab eo cõſumptis agere non poteſt. Ei verò qui alienũ fundum ſciens[y] poſſederit,non idẽ conceſſũ eſt: itaq; cum fundo etiã fructus,licet conſumpti ſint,cogitur reſtituere. 36 ¶Is verò ad quẽ vſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuũ dominus efficitur quam[z] ſi ipſe eos perceperit. Et ideò licèt maturis fructib. nondũ tamen perceptis,deceſſerit, ad hæredes eius non pertinent,ſed domino proprietatis adquirũtur. Eadẽ ferè[a] & de colono dicuntur. 37 ¶In pecudũ[b] fructu etiã fœtus eſt,ſicuti lac,pilus & lana. itaque agni,hœdi, & vituli,& equuli[c] & ſucculi ſtatim naturali iure dominij fructuarij ſunt. Partus verò ancillæ in fructu non[d] eſt,itaq; ad dominũ proprietatis pertinet. abſurdũ.n.videbatur,[e] hominẽ in fructu eſſe:cũ oẽs fruct9 rerũ natura gratia hominis cõparauerit. 38 ¶Sed ſi gregis vſumfructũ quis habeat in locum demortuorũ capitũ ex fœtu fructuarius ſubmittere debet(vt Iuliano viſum eſt)& in vinearũ demortuarũ [f] vel arborũ locũ,alias[g] debet ſubſtituere,rectè.n.colere, & quaſi bonus paterfamilias vti debet. 39 ¶Theſauros,quos quis in loco ſuo inuenerit,diuus Hadrianus naturalẽ æquitatẽ[h] ſequutus,ei conceſſit,qui||eos||inuenerit. Ideq; ſtatuit, ſi quis in ſacro,[i] aut religioſo loco fortuito caſu inuenerit.[k] At ſi quis in alieno loco, nõ data ad hoc opera,ſed fortuitu inuenerit:dimidiũ domino ſoli cõceſſit, & dimidiũ inuentori. Et cõuenienter,ſi quis in Cæſaris loco inuenerit,dimidiũ inuentoris,& dimidiũ eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conueniens eſt||vt||ſi quis in fiſcali loco,vel publico,vel||ciuitatis|| inuenerit,dimidiũ ipſius eſſe||debeat||& dimidiũ fiſci,vel ciuitatis. 40 ¶Per traditionẽ[l] quoq; iure naturali res nobis adquirũtur:* nihil.n.tã cõueniens eſt naturali æquitati, quã volũtatem[m] domini volentis rẽ ſuam in aliũ transferre,ratã haberi,& ideo cuiuſcũq; generis ſit corporalis res,tradi poteſt,& à domino tradita alienatur. Itaq; ſtipendiaria quoq; & tributaria prædia eodẽ modo alienantur. Vocantur autẽ

a adde *l.9.§.1.& 2.D.de damno.*
b *v.l.64.D.de regul.iur.*
c Imo eſt publica: *l.pen.in f.ff.de adq.rer.*
d Cur ita? colliges ex *l.30.§.3.ff.de adq. rer.l.30.§.3.D.de adq. poſſ.*
e *l.23.l.24 ff.qu b.mod. vſufr. amit.*
f οἰνόμελι, de quo *l.9.D.de tritico.*
g *l.61.D. de rei vindic.*
*
h v.Edict.Iuſt.7.c.2.§.1. Quibuſdam media ſententia hîc videtur,quæ grauioribus & melioribus rationib. nititur. Sic inter diuerſas ſentẽtias, media ſententia dicitur. *Liu.26.31.36. Diodor.13.* Huc referendũ quod apud Liu. eſt *lib.26.* Media ſimilia veri eſſe.
i ſuo nomine ſ. *l.7.§.cum quis.ff.de adq.rer.* & bona fide:alioquin noſtrum erit, quod ex re noſtra conſtat. *l.49 §.1.D.de rei vin.*
k *v.l.19.§.peruenimus ff.de auro*
l mutatione formæ *v.l.13.§.1.D.de verb.ſig.*
m *l.vl ff.de cond. triticaria. l.1.§.34.ff de vi & vi armata. v.l.22.§.ſi pred.D.de condi. cauſa.*
n *v.l.5.in pr.ff.de rei vind.*
o Electrum aurum eſt, in quo quinta eſt argenti portio 33. *Pli.4* vel tres auri,vna argẽti *16.Iſid.23.*
p Quidam *4.obſeru.12.* legit hûc locum negatiuè quo nihil alienius ab hoc loco:Idque & ſuperiora & ſequentia ſatis indicant cũ primis,vox, communẽ eſſe: & j. ſed & ſi.
q non pro dimidia parte, proportione arithmetica, ſed pro rata eius, quod quiſque cõtulit, proportione geometrica. *Vueſemb.*
r *v.l.30.in fi.ff.de vſucap.*
ſ *l.23.in pr.D.de rei vind.*
t *v.§.2.j.de off. iud.*
u Immobile: *l.7.§.cum in ſuo ff.de adquir.rer.* ſecus in mobili: *l.60.d.t.*
x *l.23.§.pen.D.de rei vind.*
y *l.1.D.de tigno.*
z *v.l.7.in pr.D. ad exhib.*
a *l.2.C.de re vin.*
b *l.7.§.pen.D.de adq.rer.dominio:* v. quæ notaui ad *l.38.ff.de pet.her.*
c maximè ſi donandi animo ædificauerat: *l.9.§.2.C.de rei vind.*
d *v.l.14.ff de excep.doli.*
e oẽ tamẽ expẽſas nõ amittit: *v.l.37.D.de rei vin.* Inſt.reg.iur.proponũtur,quę oẽs ſũt ex ſummo iure:vt & rudimẽta in Digeſt.incremẽta iuris ac diligẽtius res exactæ, ad ęquitatẽ. Hic ergo aliud ſuadere ęquitas *Cuj.8.ad Afr. & initio 40.obſer.* f quæ & ius ſoli dicitur. *l.25.ff.de vſurv.*
g & eo alatur *l.6.in fi.D.arb.ſurtim.*
h *v.l.48.D.de re vind.*
i *v.l.23.§ ſed & id.D.de rei vind.*
k rei vindicatione,aut ad exhibendum. *l.3.§.pen.D.ad exhib.*
l *v.l.52.D.d.l.3.*
m Quid ſi in marmore? ſi ſolę litterę, cedũt marmori: ſi forma hominis inſculpta, marmor cedit formę.
n Caius *l.9.§.2.ff.de adq.rer.*
o Paulo. *in d.l.23.§.3.ff.de rei vind* & Caio iuniori. *2.Inſt.1.*
† & ita abrogãtur dd.ll.
p An quia tabula reduci ad priſtinam formã poteſt, charta nequaquam, vt putat Rayn. An quia tota charta non occupatur ſicut tabula? vt Iac. Rauen. & Bartol. An quia olim ſcriptura vilior charta, vt Accurſius? An quia in ſcriptura non conſideratur pretium quod difficulter à charta ſegregari poſſit, vt Albericus? An quia qualitas paulo pretioſior non cedit ſubſtantię Lo. Plat. An potius quòd qualitas multò pretioſior ſuperat ſubſtantiam, vt Angelus putat?
q Hîc nõ Iudęus vt putat Io. Faber. ſed Græcus ex Coo inſula, vnde Cous Ouid. 4. de Ponto.
r Hîc Epheſius fuit. de quo. vide Plin.35.c.10.
ſ Plerunq; enim pluris eſt cultus atq; forma manu addita, quàm ipſa natura. vide quæ ſcripſi ad *l.13.§.1.ff.de verb.ſign.*
t *l.38.D.de pe.hered.*
u nota duas Bonæ fidei cauſas Errorẽ & iuſtũ titulum. *Vueſ.*
x cui cedant fructus *v.l.22.Co.de rei vin.* Quid? fruct9 hinc cedũt ne fini culturę. vide quę notaui ad *l.48.ff.de adquir.rer.dom.*
y ab initio,non ex poſtfacto. *l.25 in fin.D.vſuris.*
z *v.l.8.D.de annu.l.61.§.8.in f.ff.de furt.*
a non per omnia & cur? *v l.10 C.locati.* Theophilus hîc putat τὸ ferè παρέλκειν, falſò. Nec enim eadem omnino ratio coloni & vſufructuarij.
b *l.28.ff.de vſur.*
c *l.14.§.15.ff.de furt.* d *v.l.27.ff.de petit.hæredit: l.48.§.6.D.de furt.* e *l.68.ff.de vſuf.* f nõ vẽro euerſarũ *l.95.D.de vſufr.* g *l.7.in fin.l.18.de vſufr.* h quę & Dei beneficiũ. *l.vn.C.de theſau.* i *v.l.3.§.pen.D.de iure fiſci.* k ac ſi quis *Fernier.2.ſelect.26.* l *v.l.20.C.de pact.* m *v.l.8.*

ad § 37 no 1

ad § 38 no 1

ſtipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouinciis ſunt, inter quæ,necnō & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione[a] nulla eſt differentia.ſed ſi quidem ex cauſa donationis aut dotis,aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio trāſferuntur. 41 ¶Venditæ vero res & traditæ,nō aliter emptori adquiruntur,quam[b] ſi is venditori pretium ſoluerit, vel[c] alio modo eis ſatisfecerit:veluti expromiſſore aut pignore[d] dato.quod quanquam cauetur ex lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & iure gentium, id eſt iure naturali,id effici.ſed ſi is,qui vendidit, fidem emptoris ſequutus fuerit,dicendum eſt,ſtatim rem emptoris fieri.

42 ¶Nihil autem intereſt,vtrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam,an voluntate eius alius,||cui eius rei poſſeſſio permiſſa ſit.|| 43 ¶Qua ratione,ſi cui[e] libera vniuerſorū negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit à domino, íſq; ex his negotiis rem vendiderit & tradiderit:faciet eam accipientis. 44 ¶Interdum etiam ſine traditione [f] nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam:veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te depoſuerit:poſtea aut vendiderit [g] tibi||aut donauerit,|| aut dotis nomine dederit||. Quāuis.n.ex ea cauſa tibi eam non tradiderit:eo tamen ipſo,quod patitur tuam eſſe ſtatim tibi adquiritur proprietas,perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet. 45 ¶Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit,ſimul atque[h] claues horrei tradiderit emptori,transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem:vt ecce,prætores & conſules,cùm miſſilia[i] iactant in[k] vulgus,ignorant[l] quod eorum quiſque ſit excepturus:& tamen quia volunt quod quiſque acceperit,eius eſſe:ſtatim eum dominum efficiunt. 47 ¶Qua ratione verius eſſe videtur,ſi rē pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit,vt id||in numero|| rerum ſuarum eſſe nolit: ideóque ſtatim dominus eius eſſe definit. 48 ¶Alia ſanè cauſa eſt earum rerum,quæ in tempeſtate[m] leuandæ nauis cauſa eiiciuntur. hæ.n.dominorum permanēt: quia palàm eſt eas non[n] eo animo eiici,quod quis eas habere nolit,ſed quo[o] magis cum ipſa nauis maris periculum effugiat. Qua de cauſa,ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiā in ipſo mari nactus,lucrandi animo abſtulerit,furtum committit. Nec lōgè videntur diſcedere ab his quæ de rheda[p] currente non intelligentibus dominis[q] caduat.

DE REBVS CORPORALIBVS, ET INCORPORALIBVS.

Tit. II.

QVAEDAM præterea res corporales ſunt, quædā incorporales. 1 ¶Corporales hæ ſunt quæ tangi poſſunt:veluti fundus, homo, veſtis aurum,argentum,& denique aliæ res innumerabiles. 2 ¶Incorporales autem ſunt,quæ tangi[r] nō poſſunt:qualia ſunt ea,quæ in iure[ſ] conſiſtunt: ſicut hæreditas [t] vſusfructus, vſus||&|| obligationes quoquomodo contractæ.Nec ad rem pertinet,quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus qui ex fundo percipiūtur corporales ſunt:& id,quod ex aliqua obligatione nobis debetur,plerunque corporale eſt:veluti fundus, homo,pecunia.nam ipſum ius hereditatis,& ipſum ius vtendi fruendi, & ipſum ius obligationis incorporale eſt. 3 ¶Eodem numero ſunt iura prædiorum vrbanorum,& ruſticorum,quæ etiam ſeruitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM.

Tit. III.

De ſeruitutibus ruſticis. 1. De ſeruitutibus vrbanis. 2. De reliquis ſeruitutibus ruſticis. 3. Qui ſeruitutem debere vel acquirere poſſunt. 4. Quibus modis ſeruitus conſtituitur.

RVSTICORVM[u] prædiorū iura ſunt hæc: iter,actus, via, aquæ ductus. Iter eſt ius eundi ambulandi[x] hominis[y], non etiam iumentum agēdi||vel vehiculum.||Actus[z] eſt ius agēdi vel iumentum,vel vehiculum.Ita qui habet iter,actū non habet:qui actum habet,&iter habet,||eóque vti poteſt||etiam ſine iumento.Via eſt ius eundi & agendi & ambulandi: nā & iter & actum via in ſe continet.Aquęductus eſt ius aquę ducendæ per fundum alienum. 1 ¶Prædiorum vrbanorum ſeruitutes ſunt hę,quę ædificiis inhærent[a],ideo vrbanorum prædiorum dictæ,quoniam[b] ædificia omnia, vrbana prædia appellamus,etſi in villa ædificata ſint. Item vrbanorum prædiorum ſeruitutes ſunt, vt vicinus onera vicini ſuſtineat:vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt ſtillicidium vel flumen recipiat quis in ædes

a l.vn.C.de vſucap. transformā da.
b l.5.§.18.D.de tributor.
c l.19.l.53.D.de cont.empt.
d v l.7.ff.de ſtip. præd.
e l.58.l.59.D.de procur.
f atqui non pactis, ſed traditione dominiū transferri dicitur.l.20.C.de pactis.
g v.l.62.in pr.ff. de euictionib.
h l.1.§.pen.ff.de adq.poſſ.
i v.Nou.105.c.2.§.1.
k l.1.l.2. Cod.de Conſulib.
l v.l.8.ff.de contrah.empt.
m l.5.D.pro derelicto.
n Imò eo animo l.43.§.11.ff.de furt.
o l.2.in fi.l.8.D. ad le.Rhodiam. l.9.§.al.a.D.hoc tit.l.21.§.1.D.de adq.poſſ.
p l.3.D.de incen.
q & iacent.l.43 §.qui alienum ff. de furt.
r tradi poſſunt tamen fide. vide quæ notaui ad l.43. §.1.ff.de adq. rer.dom.
ſ huius diſtinctionis beneficio vna & eadē res corpore tenus,vni iuris verò interuentu, alteri vtilis eſſe poteſt de quo v. Oldend. Claſſe 3. actione 6.in pr.
t l.119.l.178.§.1 D.de verb.ſign. Vlp.19.§.15.
u quomodo ab vrbano ruſticū differat. v.l.16. C.de prædiis & aliis.
x & equitādi l.12.§.1.D.de ſeruitutib.ruſticor. præd.
y l.1.l.7.l.8.ff.de ſer.ruſt.
z v.l.157.in f.D. de verb.ſig.
a l.1.ff.com.præd.
b l.198.ff.de ver. ſig.
c vel non recipiat & ne quis altius &c.Robe. 2.recept.lect. 23.
d alias ſine ſeruitute vtrunq; licet l.8.C.eo.
e l.1.ff.com.præ.
f & conſuetudine ſeu loci ſtatuto.l.1.§.vl.D. de aqua pluuia: & vſucapione l.10.ff.ſi ſeru.vend. quod olim non erat l.4.in f.D. de vſucap.
g l.16.ff.commi præd.
h l.5.in pr. D. ſi vſufr.pet.
i .i. corpori inhærens & rei.l. 5.§.2. D. quibus mod.vſufr.
k l.14.C.de vſuf.
l qui formalis ab interpretib. dicitur.ſui .n.ipſius forma eſt, non alterius acceſſio.

ſuas,vel in areā,vel in cloacam[c]: ne altius quis tollat ædes ſuas[d] ne luminibus vicini officiat. 2 ¶Inter ruſticorum prædiorum ſeruitutes quidam computari rectè putant aquæ hauſtum,pecoris ad aquam adpulſum,ius paſcēdi,calcis coquendæ,arenæ fodiendæ. 3 ¶Ideò autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur,quoniam[e] ſine prædiis cōſtitui non poſſunt.nemo.n.poteſt ſeruitutem adquirere vrbani vel ruſtici prædij,niſi qui habet prædium. 4 ¶Si quis velit vicino aliquod ius conſtituere:pactionib. atque ſtipulationib.[f] id efficere debet.Poteſt[g] etiā teſtamento quis hæredē ſuū damnare ne altius tollat ædes ſuas:ne luminib. ędiū vicini officiat:vel vt patiatur eū tignū in parietē ſuum immittere,ſtillicidiúmve aduerſus eū habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere,aquámve ex eo ducere.

DE VSVFRVCTV.

Tit. IIII.

Definitio. 1. Quib.mod. 2. Et quibus in rebus conſtituitur. 3. Quibus modis finitur. 4. Si finitus ſit.

VSVSFRVCTVS eſt ius[h] alienis reb. vtendi fruēdi ſalua rerū ſubſtātia.Eſt autem ius in[i] corpore:quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt. 1 ¶Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit: idque plurib. modis accidit, vt ecce ſi quis vſumfructum alicui legauerit.nā hæres nudā habet proprietatē, legatarius verò vſumfructū.Et cōtra ſi fundū legauerit deducto[k] vſufructu:legatarius nudā habet proprietatē:heres verò[l] vſumfructū:itē alij vſumfructū,alij deducto eo fundū legare poteſt.Sine[m] teſtamento||verò||ſi quis velit vſumfructum alij conſtituere:pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet.Ne[n] tamē in vniuerſū inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente vſufructu: placuit certis modis extingui vſumfructum,& ad proprietatem reuerti. 2 ¶Cōſtituitur autem vſusfructus non tantùm in fundo & ædib. verumetiam in ſeruis,& iumentis,& cæteris [o] rebus:||exceptis iis,quæ ipſo vſu conſumuntur.|| Nam hæ res neq; naturali ratione,neq; ciuili recipiunt vſumfructum. quo||in|| numero ſunt vinum,oleum,frumentum, veſtimenta,quib. proxima eſt pecunia numerata.nāque ipſo vſu aſſidua permutatione[p] quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa ſenatus[q] cenſuit poſſe etiā earum rerum vſumfructum cōſtitui:vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur[r].Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit:ita datur legatario,vt ei[ſ] fiat,& legatarius ſatiſdet hęredi de[ſ] tanta pecunia reſtituēda,ſi morietur,aut capite minuetur.Cæteræ quoque res ita traduntur legatario,vt eius fiant:ſed æſtimatis his,ſatiſdatur[t],vt ſi moriatur,aut capite minuatur,tanta pecunia reſtituatur,quanti hæ fuerint||æſtimatæ.||Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum vſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem[u] quaſi[x] vſumfructum conſtituit. 3 ¶Finitur[y] autem vſusfructus morte[z] vſufructuarij,& duab.[a] capitis deminutionibus maxima & media,& non[b] vtēdo per modū & tempus:quæ omnia noſtra[c] ſtatuit conſtitutio. Itē finitur vſusfructus,ſi domino proprietatis ab vſufructuario cedatur:(nam cedendo extraneo:nihil[d] agitur) vel ex contrario,ſi vſufructuarius proprietatē rei adquiſierit:quæ res[e] conſolidatio appellatur. ¶Eo amplius conſtat,ſi [f] ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræmotu, vel vitio ſuo corruerint:extingui vſumfructum,& ne areæ[g] quidem vſumfructum deberi. 4 ¶Cùm[h] autem finitus fuerit totus vſusfructus: reuertitur ſcilicet ad proprietatem,& ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

DE VSV, ET[i] HABITATIONE.

Tit. V.

Communia de vſufructu, & vſu. 1 Quid interſit inter vſumfructum & vſum fundi. 2. vel ædium. 3. vel ſerui vel iumenti. 4. vel pecorum. 5. De habitatione. 6. tranſitio.

ISDEM[k] illis modis, quibus vſusfructus cōſtituitur,etiam nudus vſus conſtitui ſolet: iiſdéque illis modis finitur,quibus & vſusfructus deſinit. 1 ¶Minus autem iuris eſt in vſu quā in vſufructu.nam is,qui fundi nudum habet vſum, nihil vlterius habere intelligitur,quam vt oleribus, pomis,florib., fœno,ſtramētis,& lignis ad vſum cotidianū vtatur[l] in eóque fundo hactenus ei morari licet,vt neq; domino fundi moleſtus ſit[m],neque iis,per quos opera ruſtica fiunt,impedimento:nec vlli alii ius, quod habet,aut vendere, aut gratis[n] cōcedere poteſt,||quum[o] is qui vſumfructū habet, poſſit hęc omnia facere.|| 2 ¶Itē is,qui ædium vſum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipſe tantùm inhabitet, nec hoc ius ad alium transferre poteſt.& vix receptum eſſe videtur,vt hoſpitem ei recipere liceat: & cum vxore,libe-

n d.l.3.§.1.
o mobilibus l.23.D.de verb.ſig. l.28.l.41.D.de vſuf.
p Permutatio cum pecunia ſignata eſſe poteſt vt hic l.vlt. C.de cond.cauſa data: l.8.§.ſi in D.de tranſ.l.26. ff.de iure dotiū: l.21.ff.de pact.dotal.31.Plin.5. ſic olim emptio ſine nummo fuit.
q l.24.ff.de vſuf. legato.
r v.l.7.D.de vſuf.earum.
ſ eiuſdem qualitatis d.l.7.
t datis fideiuſſorib.l.1.ff.qui ſatiſdare.
u ad quā in rebus implicatis recurritur. l.57. D.ſoluto.
x v.l.2.in f.ff.de vſufr.rer.
y vſusfructus quinque modis amittitur,capitis minutione, rei mutatione, non vtendo, in iure ceſſione, domini comparatione.Paul.3. ſent.6.§.28.in fi. finitur & apud eundem authorem §.33. tēpore, quoties ad certū tēpus datū eſt,puta biēnij aut triēnij.
z l.3.in f.ff.quib. mod.vſuf.amit. Paul. ibidem & §.33.
a deportationē pœna metalli, adrogatione,a-[illegible] Paul. 3 ſent.6.§.29.
b l.16.C.de vſuf. l.13.C.de ſeruitutib. Non vtēdo autem vſusfructus amittebatur iure antiquo, ſi poſſeſſione fundi biennio fructuarius non vtatur:rei mobilis,anno Paul. ibid.§.30.
c l.16.C.eo.l.vl. C.de ſeru.
d l.66.D.de iure dotium.Imò aliquid agitur,poteſt .n. fructus cedi.j.63.D.de vſuf.l.11.§.2.D. de pign.
e σύνολις.v.l.3. ff.de vſu accreſ.
f l.5.§.2.ff.quib. mod.vſufr.amit. Rei mutatione amittitur vſuſfructus,rei incēdio aut ruina: etiamſi poſtea reſtituatur.Paulus 3 ſent.6.§.31.
g quæ eſt locus ſine ædificio. l.211.D.de ver.ſig.
h vſusfructus amiſſus ad proprietatē recurrit.Paul.3.ſent.6. §.28.
i 7.ff.8.3.C.33.
k l.1.D.eod.
l ſed & horto, aqua, foliis, oleo, frumento, frugibus, ad victum ſibi,ſuiſq; .i.conuiuis & hoſpitibus etiā in oppido l.12. vſufruct.

m leg.3.ff.de vſufr. & quemadmodum quis vtatur fruatur.
§.4.D.eod. m leg.11.ff.eod. n v.leg.8.D.eod. o v.67.D.de

rísque suis, item libertis: necnon personis aliis liberis, quib. non minus, quã seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito ei habitare[a] liceat. 3 ¶Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est & in iumento. 4 ¶Sed si pecorum, vel ouium vsus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vsuarius: quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest. 5 ¶Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi [b] proprium aliquod ius: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundũ Marcelli sententiam nostra[c] decisione promulgata permisimus non solũ in ea degere, sed etiam aliis [d] locare. 6 ¶Hæc de seruitutibus, & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis iuregentium res adquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & ciuili iure adquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS,[e] ET[f] LONGI TEMPORIS PRAESCIPTIONIBUS.

Tit. VI.

¶Summa. 1. ¶Quæ vsucapi possunt, vel non. de his quæ sunt extra commercium, & de seruo fugitiuo. 2. De rebus furtiuis & vi possessis. 3. De vitio purgato. 4. De re fiscali. De bonis vacantibus. 5. Regula generalis. 6. De errore falsæ causæ. 7. ¶De accessione possessionis. 9. ¶De his qui à fisco, aut ab Imperatoris, Augustæve domo aliquid acceperunt.

IVRE ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cũ crederet eũ dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iusta causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tãtũ in Italico solo vsucaperet, ne[g] rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis melior sententia resedit. ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur. & ideo constitutionem[h] super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles, per trienniũ: immobiles verò per longi temporis possessionem, (id est inter[i] præsentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur: & his modis non solùm in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum iusta causa possessionis precedente adquirantur.

1 ¶Sed aliquando etiam si maximè qui bona fide rem possederit: non tamen illi vsucapio vllo tempore procedit: veluti si quis liberum[k] hominem, vel rem sacram,[l] vel religiosam, vel seruum [m] fugitiuum possideat. 2 ¶Furtiuæ quoque res, & quæ vi[n] possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona[o] fide possessæ fuerint, vsucapi possunt, nam furtiuarum rerum lex duodecim tabularum, & lex[p] Atilia[q] inhibẽt vsucapionem: vi possessarum, lex Iulia & Plautia.[r] 3 ¶Quod autem dictum est, furtiuarum & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse: nõ eò pertinet, vt ne ipse fur, quíve per vim possidet, vsucapere possit (nam his alia ratione vsucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne vllus alius, quamuis ab[s] eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat.[t] Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat. Nam qui sciens alienam rem[u] vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum eius committit. 4 ¶Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariã esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum vtique heres[x], qui bona fide tanquam suã alienauerit, furtum non committat. 5 ¶Item si is, ad quẽ ancillæ, vsusfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi[y] non[z] committitur. 6 ¶Aliis quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, vt à possessore vsucapiatur. 7 ¶Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit: ius ita procedit, vt si quis loci vacantis [a] possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamuis ipse mala fide possideat (quia [b] intelligit se alienum fundũ occupasse) tamen[c] si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundã [d] veterum sententia, existimantium etiam fundi locíve furtum fieri. & eorum vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus[e] prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri. 8 ¶Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi potest. veluti si [f] in domini potestatem reuersa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit eius vsucapio. 9 ¶Res fisci nostri vsucapi non potest[g]. Sed Papinianus scripsit[h] bonis vacantibus fisco nondũ nunciatis bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse, & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 10 ¶Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium[i], vt à bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet. 11 ¶Error autem falsæ causę vsucapionem[k] non parit: veluti si quis cùm non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat. 12 ¶Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & heredi[l] & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium[m] alienum esse. quòd si ille initium iustum non habuit: hæredi & bonorum possessori licet [n] ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio[o] similiter & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur. 13 ¶Inter[p] venditorẽ quoque & emptorem coniungi tempora, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 14 ¶Edicto diui Marci cauetur, eum qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquenniũ præterierit, posse dominum[q] rei exceptione repellere, Constitutio autem diuæ memoriæ Zenonis[r] bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipsi quidem securi[s] statim fiãt, & victores existant, siue experiantur, siue conueniantur. Aduersus autem sacratissimum ærarium vsque ad quadriẽnium liceat iis intendere, qui pro domino vel hypotheca earum rerum: quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones. Nostra [t] autem diuina constitutio, quam nuper promulgauimus etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE[u] DONATIONIBVS.

Tit. VII.

De donatione. 1. Mortis causa. 2. Vel simplici inter viuos. 3. Vel propter nuptias. 4. De iure accrescendi.

EST & aliud genus adquisitionis,[x] donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa & non mortis causa. 1 ¶Mortis[y] causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, vt si quidem humanitus[z] ei contigisset, haberet is, qui accepit, sin autem superuixisset: is, qui donauit, reciperet, vel [a] si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad[b] exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cùm prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret, & vtriusq; causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est[c] vt per omnia ferè legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formauit. Et in summa mortis causa donatio est, cùm[d] magis se quis velit habere quàm eum, cui donat: magísque eum, cui donat, quàm heredem suum. sic & apud Homerum[e] Telemachus donat Piræo,

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα.
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω:
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

id est:

Pirea, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me fortè necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quàm illorum quempiam habere.
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus,

2 ¶Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus [f], quæ non omnino [g] comparantur legatis. quæ si fuerint perfectæ, temerè [h] reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cùm donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis nostra constitutio[i] eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt [k] etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cùm retrò principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducen-

a quia viri & vxoris vna dom[9]. l.1.§.si vir. D. ad Syl. v.l.4.56.7.D. h.t.
b Imo idem ius. l.32.D.de vsuf.
c l.13.C.eo.v. Hotom.3.obseru.23.
d in eo differt igitur ab vsu l.S. in D.h.t.
e 41.ff.31.5.Paul. sentent. 2.
f vsucapere & diuturno vsu adquirere differũt, dixi ad l.10.ff. si serui. vindicetur. à præscriptione vti differat, dixi ad Codic. de vsuc. transferenda. Differt etiam à cõsuetudine. Consuetudo consensu populi, præscriptio sine consensu aduersarij perficitur. Ex consuetudine ius publico oritur: ex præscriptione, priuatis personis. In consuetudine contra ius, non requiritur titulus, in præscriptione requiritur. Mala fide potest induci cõsuetudo, at non prescriptio. In prescriptione probandum est de scientia & patientia aduersarij, in consuetudine id non requiritur. Consuetudo extẽdenda vt fauorabilis, prescriptio restringenda vtpote odiosa: Consuetudo ad mores & vsum, præscriptio rerũ est & ad res pertinet. Præscriptio collineat ad tollẽdum dominiũ cõsuetudo ad id de nouo inducẽdum: v. Balb. tractat. de præscri. 1. quæst. vlt.
g l.1.D.eod.
h l.13.C.seru.
i Longi temporis præscriptio inter præsentes continuo decennij spatio, inter absentes, vicennij comprehenditur Paul. 5. sent. 2.§.3. atque ita in omni ferè iure longum tempus accipitur. Paul. 5. sent. 5.§.7. adde l.13. Cod. de seruitutib.
k v.l.9.ff. eo. l.vlt. C. de long. temp. pr. qua.
l l.73.§.sacrã D. de verb. obl.
m v.l.1.C.de ser. fug.
n l.vl.ff. vi bonorum raptorum.
o l.24.D.eo.
p l.33.inp. & §.si dominus D.eo.
q Atinia l.33.ff.de vsurpat.17.Gel.7.
r l.33.§.2.D.de vsurpat.
s secus si à bonæ fidei possessore. d.§.si dominus.
t nisi post 30.vel 40.annos arg.l.3 & 4.Cod.de præs. 30.Mynsig.
u v.l.6 .de furt.
x l.36.D.eod.
y v.l.37.D.eo.

z Imò committitur.l.77.de fur.
a l.37.D.eo.
b l.vl.C.vnde vi.
c l.48.D.eo.
d Sabi. apud Gel. 11.c.18.v.l.38.ff.e.
e d.l.vl.in f.
f l.4.§.6.D.eo.
g v.l.2.C.com.de vsufr.
h & Modestinus l.18.D eo.
i v.l.11.C.de adq. poss.
k v.l.1. in pr. ff. pro donato.
l v.l.14.§.1.D.de diuersis.
m pertinet.n. ad immobilia v.l.4 D.de diu. & tẽp. præsc.
n l.4.§.heres ff.e.
o l.vn.C.de vsuc. transf.
p l.2.§.20. D.pro empt.
q non minorem certo casu l.vl.C. si aduers. fiscum.
r l.2.C.de quadr. præsc.
s l 19.Ecl.8.c.74.l. 2.C.de cõmun.rer. alienat.
t l.3.d.t.C.adde l. 5. C. de resti. mil.
u 39.D.5.6.3.C.19 5.C.1.8. Co.54.55. 56.57.
x Ciuile respectu suæ formæ. Myn.
y Mortis causa donat qui ad bellũ pficiscitur, & qui nauigat, ea scilicet conditione, vt si reuersus fuerit sibi restituatur: si perierit, penes eũ remaneat, cui donauit. Paul. 3. senten.7.§.1. Idem 3. sen.23 §.1. mortis causa donatio est, quæ impendẽte metu mortis fit, vt valetudinis, peregrinationis, nauigationis, vel belli, z hoc verbo mors intelligitur. l.26.in p.ff.depositi.l.30.§.vl.ff. de adim.
a Donatio mortis causa, cessante valetudine & secuta sanitate, pœnitentia reuocatur. Mors enim tãtummodo conualescit. Paul.3.sent.7.§.1
b l.15.in f. D.de mortis causa donat.
c v.l.vl.in f.C.de mortis causa.
d l.1.D.de mortis causa.
e Od.17.in princ.
f & directasl.35. C.eo.
g omnino non comparantur. Cont, neque natura & proprijs, neque forma & effectu Vvesemb.
h Nam ex iustis causis possunt. g.C.de mortis causa.
i l.35.in pr. C.de Nou.162.c.1.
k Nou.162.

ducentorum ſolidorum: conſtitutio [a] noſtra eam quantitatem vſque † ad quingentos ſolidos ampliauit[b], quam ſtare etiã ſine inſinuatione ſtatuit: ſed & quaſdã [c] donationes inuenit, quæ penitus inſinuationẽ fieri minimè deſiderãt, ſed in ſe pleniſsimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex noſtris[d] cõſtitutionib. quas ſuper his expoſuimus, colligẽda ſunt. Sciendum eſt tamen, quòd etſi pleniſsimæ ſint donationes: ſi tamen ingrati[e] exiſtant homines, in quos beneficium collatũ eſt: donatorib. per noſtrã conſtitutionem licentiã præſtitimus certis ex cauſis[f] eas reuocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandã patiantur iniuriam vel iacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos. 3 ¶ Eſt & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidẽ prudentib. penitus erat incognitum, poſtea autem à iuniorib. diuis principib. [g] introductũ eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in ſe cõditionem habebat, vt tunc ratum eſſet, cùm matrimonium eſſet inſequutũ. Ideóque ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimonium efficiebatur, & nunquã poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iuſtinus [h] pater noſter, cùm augeri dotes & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationẽ, & [i] conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit. ſed tamẽ nomen inconueniens remanebat, cùm ante nuptias quidẽ vocabatur, poſt nuptias autẽ tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſsimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina reb. eſſe ſtudentes: conſtituimus[k] vt tales donationes non augeantur tantùm, ſed etiã conſtante matrimonio initiũ accipiant: & nõ ante nuptias, ſed propter [l] nuptias vocentur, & dotibus in hoc exequentur, vt quẽadmodum dotes cõſtante matrimonio non ſolùm augentur, ſed etiam fiunt: ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductę ſunt, nõ ſolùm antecedant matrimoniũ, ſed eo etiã contracto augeantur, & conſtituãtur.

¶ ¶ Erat olim & alius modus ciuilis adquiſitionis per ius adcreſcendi [m], quod eſt tale: Si communem ſeruum habẽs aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit vel vindicta, vel teſtamẽto: eo caſu pars eius amittebatur † & ſocio [n] adcreſcebat. Sed cùm peſsimũ fuerat exemplo, & libertate ſeruũ defraudari, & ex ea humaniorib. quidẽ dominis dãnum inferri, ſeuioribus autem dominis lucrũ accedere: hoc quaſi inuidia plenum, pro remedio per noſtrã [o] cõſtitutionem mederi neceſſarium duximus. Et inuenimus viã, per quã & manumiſſor, & ſocius eius, & qui libertatẽ accepit, noſtro beneficio fruãtur, libertate cũ effectu procedẽte (cuius fauore antiquos legũ latores multa etiã contra [p] communes regulas ſtatuiſſe manifeſtũ eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſeruato, pretiúmque [q] ſerui ſecundum [r] partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

QVIBVS ALIENARE LICET, vel non.

Tit. VIII.

Summa tituli, de marito. 1. De creditore. 2. De pupillo.

ACCIDIT aliquando, vt qui dominus ſit, alienare non poſsit: & contrà, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatẽ habeat. Nã dotale prædium maritus[s] inuita muliere per legem Iuliã[t] prohibetur alienare: quamuis ipſius ſit, dotis cauſa ei datũ. quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cùm enim lex in ſolis tantummodo rebus locum habebat, quę Italicę fuerãt: & alienationes inhibebat, quę inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerũ, etiam volente ea: vtrique remedium impoſuimus, vt * etiã in eas res [u], quæ in prouinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio[x] vel obligatio: vt neutrum eorum neque conſentientibus [y] mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum conuertatur. 1 ¶ Contrà aũt creditor pignus ex pactione, quamuis [z] eius ea res non ſit, alienare [a] poteſt. Sed hoc forſitan ideò videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus eſt, vt [b] liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſoluatur. Sed ne creditores ius ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temerè ſuarum rerum dominiũ amittere viderentur: noſtra [c] conſtitutione cõſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cuius tenore vtrique parti, creditorum & debitorum, ſatis abundè prouiſum eſt. 2 ¶ Nunc admonẽdi ſumus, neque pupillum, neque pupillam vllam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe [d]. Ideóque ſi mutuam [e] pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit[f] accipientis, ideoque vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuò minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt: condici [g] poſſunt. ſi mala fide, ad exhibẽdum de his agi poteſt. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ ſine tutoris auctoritate rectè dari [h] poſſunt. [i] Ideóque ſi debitor pupillo ſoluat [k] neceſſaria eſt debitoris tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſsima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes aduocates [l] ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſsimi, quęſtoris ſacri palatij noſtri promulgauimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarẽ ſoluere, vt prius iudicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat[m]. quo ſubſequuto, ſi & iudex pronunciauerit, & debitor ſoluerit: ſequatur huiuſmodi ſolutionẽ pleniſsima ſecuritas. Sin autem aliter, quàm diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit: pecuniam autẽ ſaluã habeat pupillus, aut ex ea locupletior [n] ſit, & adhuc eandẽ pecuniæ ſummã petat: per exceptionẽ [o] doli mali poterit ſubmoueri. Quòd ſi malè conſumpſerit, aut furto, ‖aut vi‖ amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condẽnabitur: quia temerè ſine tutoris auctoritate & non ſecundum noſtram diſpoſitionẽ ſoluerit. Sed ex diuerſo, pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris auctoritate non poſſunt: quia id, quod ſoluunt, non fit [p] accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate cõceſſa ſit.

PER QVAS[q] PERSONAS CVIque adquiritur[r].

Tit. IX.

Summa. 1. De liberis in poteſtate. 2. De emancipatione liberorum. 3. De ſeruis noſtris. 4. De fructuariis & bonafide poſſeſſis. 5. De reliquis perſonis. 6. Tranſitio.

ADQVIRITVR [s] vobis non ſolùm per voſmetipſos, ſed etiã per eos, quos in poteſtate habetis: ‖ item per ſeruos, in quib. vſumfructum habetis: ‖ itẽ per homines liberos, & per ſeruos alienos quos bona [t] fide poſsidetis, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus. 1 ¶ Igitur liberi [u] veſtri vtriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim [x] quidem, quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine vlla diſtinctione: & hoc ita parẽtum fiebat, vt etiam eſſet eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquiſitũ eſſet, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt: & generali conſtitutione [y] emiſſa: & liberis pepercimus, & patrib. honorem debitum reſeruauimus. Sancitũ & enim à nobis eſt, vt ſi quid ex [z] re patris ei obueniat, hoc ſecundum antiquã obſeruationem totum parenti adquiratur. Quæ enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eũ reuerti? Quod [a] autem ex alia cauſa ſibi filiusfamiliàs adquiſiuit: huius vſumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laborib. vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perueniens, luctuoſum ei procedat. 2 ¶ Hoc quoque à nobis diſpoſitũ eſt & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ[b] adquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partẽ retinere (ſi voluerat) licentiã ex anteriorib. [c] conſtitutionibus habebat, quaſi [d] pro[e] pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte ‖tertia‖ defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd ſui iuris effectus eſſet, hoc per rerum deminutionem decreſceret. Ideoque ſtatuimus [f], vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat dimidiam non dominij rerum, ſed vſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia dimidia potiturus. 3 ¶ Item [g] vobis adquiritur [h], quod ſerui veſtri ex traditione nanciſcuntur: ſiue quid ſtipulentur, ſiue ex donatione[i] vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & inuitis [k] obuenit. Ipſe enim ſeruus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere [l] poteſt. Sed ſi heres inſtitutus ſit, non aliàs niſi [m] veſtro iuſſu hereditatem adire poteſt. Et ſi vobis iubentibus adierit: vobis hereditas adquiritur, perinde ac ſi vos ipſi heredes inſtituti eſſetis. Et conuenienter ſcilicet vobis legatũ per eos adquiritur. ¶ Non [n] ſolùm autẽ proprietas per eos quos in poteſtate habetis, vobis adquiritur: ſed etiã poſſeſsio. Cuiuſcunque enim rei poſſeſsionem adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Vnde etiam per eos, vſucapio, vel longi tẽporis poſſeſsio vobis accidit. 4 ¶ De [o] iis autem ſeruis in quibus tantummodo vſumfructum habetis, ita placuit. vt quicquid ex re veſtra, vel ex operis ſuis adquirant, [p] id vobis adiiciatur. quod verò extra eas cauſas cõſequuti ſunt: id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſeruus heres inſtitutus ſit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit: non vſufructuario, ſed [q] domino proprietatis adquiritur. ¶ Idem [r] placet & de eo, qui à vobis bona fide poſsidetur: ſiue is liber ſit, ſiue alienus ſeruus. Quod enim placuit de vſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore.

a *l.34.l.36. in fi. Cod.eod.*
† *vide Nou. Leonis 162.*
b cùm id eſſet tantùm in piis cauſis *l.34. §. alias C.eo.*
c de quibus *v.d. l.36.§.1. Noue.52. c.2.l.34. Cod. eo.*
d *l.33.34.35.36.C.eo.*
e Ingratitudine reuocatur donatio.
f quiq. ſcil. *l.vlt. C. de reuoc.don.*
g Aurel. Diocl. Max. *Ferreto.* Conſtantinus & ſequentes *Cõtio.*
h *l.19. Co.de donat.ante*
i Hęc particula Cuiacio abundat.
k *l.20.Co.de donat.ante.* Nouell. 119.
l rectius propter dotem vocaſſet, quomodo & à Græcis ἀντιφέρνη, dicitur. *VVeſen.*
m *Vlp. tit.1. Paul. 4.t.12.§.1.*
† & ita abrogatur ſentẽtia quę extat apud Vlpianum *tit.1.§.18.& Paul.4.ſent.12.§.1.*
n *Paul.3.ſent.6.§.4.*
o *l. vnic.Cod. de communi ſeruo.*
p *l.24. §.ſi quis ſeruo.ff.de fid.lib.*
q quod 20. ſolidorũ fuiſſe videtur. *l.vlt.C. de con.ſer.man.*
r adde *l.16.ff. de Syllan.*
ſ & ſponſus *l.4. D. de fundo dotali.*
t de qua *l.vnic. §.penul. C.de rei vxor.*
u inæſtimatas: ſecus eſt in æſtimatis. *v.l.vlt. in pr.D.de pact.dot. l.vnic.§.pen.ver. licet.C.de. rei vx.* & mobilibus. *v. Noue.62.in fin*
x *l.1.C.de fundo dot.*
y aliud eſſe traditur ſi iurauerint *ca.28.ext. de iur.c.2.de iureiu. in 6.* aliud etiam ſi ſecundũ conſenſum præſtitetint. *v.Nouel.62.*
z vide *l.9.Co.de pignorat. act.l.ſi conuenerit 4.in f. D. de pignorat. act.*
a *v.l.46. D. de adq.rer.*
b hæc conuentio in pignorib. vſitata *l.4 Co.de pignoratia.*
c *v.l.vl.C.de iure dominij l.5.§.1.l.9.§.1. D. de author.tutor.*
d nec iurare. *l.17.§.1.de iur.*
e adde *l.9.in pr. D. de authorit. tutor.*
f *l.14.in fi.D.de ſolut.*
g *l.19.§.1.D.de reb.creditis.*
h Immo nõ poſſunt. *l.15. D. de ſolut.*
i non tamen obligatur: atque ita rectè hîc adiicitur particula *Ideoque.*
k *l.15. D. de ſolutionibus.*
l & Ioannem PP. *l.25. Cod. de adm.tut.*
m interdum ſine decreto põt. *l.27. C.de adm.t.*
n *leg.4.§ 4.ff. de doli except.*
o *l.15. D. de ſo.*
p *l.14.in fi.D. de ſolut.*
q *4.C.27.*
r dominiũ aut poſſeſſio ſc. *§.5.in fi.j.de inter.* nam de obligatione agitur *j. per quas perſ. nob.obl.*
ſ *l.10.D.de adq. rer.2.Gaius.1.§.9.in pr.*
t *vide l.1.Cod.de rei vindicat.*
u *adde 2.Caius.1.§.9.in pr.*
x nam poſtea Conſtãtinus excepit bona materna *l.1.C. de bonis mater.* Arcadius bona materni generis. *l.2.d.t.* Theodoſius, ex matrimonio obuenientia *l.1.* Leo ex ſponſalibus. *l.5.in fi.* Iuſtinianus, omnia aduẽticia. *l.6. C.de bonis quæ liber.*
y *d.l.6.*
z Id peculium profectitium.
a Id peculium aduentitium.
b vt bona materna & lucra nuptialia.
c i. lege Conſtãtiniana. *l.6.§.3. Cod. de bonis quæ liberis.*
d nec enim æſtimari poteſt emãcipatio: vnde hîc quaſi pretiũ. non ſimpliciter pretium dicitur *l.6.§.3.C. de bonis quæ libe.*
e Vel premio, *l.3.Cod. de bon. mater.*
f *d.§.3.*
g *l.10.§.1. D. de adq. rerũ dominio.*
h iure ciuili. Nã his titut. agitur de cauſis adquirẽdi ex iure ciuili. *§.6. D. de vſu.*
i *l.86.§.2. D.de leg.1.l.32. D. de adq.rer.*
k & vetantibus. *l.62. D. de verb. oblig.*
l *l.9.D.de adq. hered.* ne quidẽ peculium, cùm illud pẽdeat ex nutu domini.
m *adde l.6.D.de adq. hereditat.*
n *l.10.§.3.D.de adquir. rerum dominio.*
o *l.9.§.3.l.19.D. de adquir.rerum dominio.2. Caius 1.§.vlt.verſ. Hi verò ſeru.*
p *l.21.ff.de vſuf.*
q *l.49.ff.de adq poſſeſ.*
r *l.10.§.4.l.19 D.de adquir.rerum dominio.*

a *l. 9. in f. ff. de adquir rerū dō.*
b *l. 10. in fi. D. de adq. rer. l. 8. Co. de vsufr.*
c *d. l. 9. §. 2.*
d *l. 1. Cod. eod. l. 11. §. 2. ff. de adquir. rerū domin.*
e *Paul. 5. sent. 2. §. 2.*
f *Imò potest l. 14. in f. D. de furtis.*
g *v. l. 11. §. pe. D. de pign. act.*
h Paulus d. §. 2. Per procuratorē nobis adquiri possessionē, vtilitatis causa receptum est.
i *l. 47. ff. de vsuc.*
k *l. 1. Cod. de adquir. poss.*
l Dominiū seu vsucapiendi cōditio per possessionem adquiritur, *l. 1. l. per procuratorem Co. de adquir. posses. l. 1. C. per quas personas.*
m *j tit. 20. 21. 22. 23. 24.*
n *vide Valeriā.*
o & eorum solemnitate 28. ff. 1. 6. C. 23.
p Idque allusione quadam 6. *Gell.* 12. quam Grammatici παρονομασίαν: Rhetores πάρισον appellant, in quo sola nominum cōformitas spectatur, quæ non ad vocis originem, sed ad soni similitudinē refertur teste Quintiliano. Hic autem melior est allusio, quò propiùs veritatem rei notat. Nā in testamētis mens potissimū spectatur & dominatur. Proinde valla frustrà ridet iurisconsultum, quasi mens nihilò plus operetur in testamento, quàm in calciamento, vestimēto, & similibus. huius definitio est *in l. 1. ff eod.*
q de qua vide Theophilū hic: ad quem dixi.
r Imò tria *j. ∾. vers. accessit. Vlpianus. 20. §. 2.* Fuit & quartū genus prætorio: & quintum, ciuili iure.
f i. in concione populi per cornicinem cōuocati 15. *Gell. 27.*
t & in procinctu. *Gell. d. loco Vlp. tit. 20. dixi ad Theophilum hic & l. 43. ff. de militari testam. & ad Festum in procinctā classem*
u quod & raudus dicebatur, quo emptor libram feriebat. *de quo scrips. ad leges. XII. tabularū li. 2. tit. 13. §. 3.*

Itaque quod extra istas duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet si liber est: vel ad dominum, si seruus est. ¶ Sed [a] bonæ fidei possessor cùm vsuceperit seruum, (quia eo modo dominus fit) ex omnib. causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius verò vsucapere [b] non potest: primùm, quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde quia scit seruum alienū esse. Non solùm [c] autē proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructū habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberā personam, quę bona fide vobis seruit, vobis adquiritur: sed etiā [d] possessio. Loquimur autem in vtriusque persona secundum distinctionē, quam proximè exposuimus: id est, si quam possessionē ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint. 5 ¶ Ex his itaq; apparet, per [e] liberos homines, quos neque vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos seruos, in quib. neque vsumfructum habetis, neque [f] possessionem iustā: nulla ex causa vobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneā personam [g] nihil adquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam (veluti [h] per procuratorem) placet non solùm scientibus, sed & [i] ignorantibus vobis adquiri possessionem, secundum diui Seueri [k] constitutionem: & per [l] hāc possessionē etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel vsucapionē aut longi temporis præscriptionē, si dominus non sit. 6 ¶ Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodū singulę res vobis adquirantur. nā legatorū ius, quo & ipso singulæ res vobis adquiruntur: item fideicōmissorum, vbi singulæ res vobis relinquūtur: opportuni inferiore loco [m] referemus. Videamus itaq; nunc, quib. modis per vniuersitatē res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis, siue cuius bonorū possessionē petieritis, vel si quem adrogaueritis, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hereditatibus despiciamus, quarū duplex cōditio est. nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinēt. Et prius est, vt de his dispiciamus, quæ ex testamēto vobis obueniunt, qua in re necessariū est, initiū de ordinandis Testamētis exponere.

DE [n] TESTAMENTIS ORDINANDIS [o]. Tit. X.

TESTAMENTVM ex eo appellatur, quod testatio mētis sit [p]. 1 ¶ Sed vt nihil antiquitatis [q] penitus ignoretur: sciendū est, olim quidē duo [r] genera Testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace & otio vtebantur, quod calatis [f] comitiis appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur [t]. Accessit deinde tertiū genus Testamentorū, quod dicebatur per æs [u] & librā: scilicet quod per emancipationem [x], id est [y], imaginariā [z] quandā venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende [a], ciuib. Romanis puberibus præsentib. & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidē priora duo genera testamentorū ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod verò per æs & libram fiebat, licèt diutius permāserit, attamē partim [b] & hoc in vsu esse desiit. 2 ¶ Sed prædicta quidē nomina testamentorū ad ius ciuile referebantur. postea verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium [c] signa sufficiebāt, cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria. 3 ¶ Sed cùm paulatim tam ex vsu hominum, quàm ex cōstitutionum emendationibus cœpit in vnam consonantiam ius ciuile & prætorium iungi: * constitutum est [d], vt vno eodemque tempore (quod ius ciuile quodāmodo exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inuentum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita, vt hoc ius tripertitum esse videatur: & testes [e] quidem & eorum præsentia vno [f] contextu testamenti celebrandi [g] gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones † autē testatoris & testium, ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeātur: signacula autem & testium numerus ex edicto prætoris. 4 ¶ Sed his omnibus à nostra constitutione [h] propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: vt per manus testatoris vel testium † nomen heredis exprimatur, & omnia secundū illius cōstitutionis tenorem procedant. 5 ¶ Possunt autē omnes testes & vno anulo [i] signare testamentum. quid enim si septem anuli vna sculptura fuerint, secūdum quod Papiniano visum est? Sed & alieno [k] quoque anulo licet signare ‖ testamentū [l] ‖. 6 ¶ Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio [m] est. Sed neque mulier [n], neque impubes, neque seruus, [o] neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is,

x vel mancipationem: quæ species erat alienationis, dixi ad l. 77. ff. de reg. *Vlp. 19. § 3. & l. vlt. C. de adopt.* y *v. l. vlt. C. de adopt. 36. 38. ff. de cōtr. empt. § 6. s. quib. modu iuspatria potestatu: Vlpianus. 19. § 3.* z *de qua scripsi ad l. 6. C. de emancipat. & Vlp. 19. § 3.* a Libripens erat is qui stateram tenebat. Idem antestator dicebatur 1. *Gaius. 6. § 4.* Porro libræ adhibendæ solemnitas ex eo profecta, quòd veteres infectum argētum solebant appendere, non numerare. Nam P. Romanus argento signato non vsus est ante Pyrrhum regem deuictū, *vt Plin. 3.* Inde libralis (vnde libella) & dupondius appellatur assis. Inde impēsæ & expensę, depēdere in rationib. libripēdia & libripēdes. Eadem pendendi cōsuetudine vtebantur in rerum mancipi vēditionibus: Cuius rei

cui bonis interdictum est, neque ij, quos leges iubent improbos intestabilésque esse: possint in numerum testium adhiberi. 7 ¶ Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidē faciendi tempore liber existimabatur, postea autem seruus apparuit: tā diuus Hadrianus Catoni [q], quàm postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento: vt sic habeatur ‖ firmum ‖, ac si vt oportebat, factum esset: cùm [r] eo tempore [f] quo testamentū signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit: neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moueret, 8 ¶ Pater, nec non is, qui in potestate eius est, itē duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtique testes in vno testamento fieri possunt. quia nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno [t] negotio adhiberi. 9 ¶ In testibus autē non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est. reprobatū est enim in ea re [u] domesticum testimoniū. 10 ¶ Sed neq; heres scriptus [x], neque is, qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eū habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdē patris potestate sunt, testes adhiberi possunt, quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie [y] inter testatorem & heredem agi. Licèt autē totum ius tale cōturbatum fuerat, & veteres quidē familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei coniuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebāt: heredi ‖ aūt, ‖ & iis, qui per potestatem ei coniūcti fuerant, concedebāt testimonia in testamentis pręstare: licèt ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationē corrigētes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò * nec heredi, (qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis personis, quæ ei (vt dictum est) coniunctæ sunt, licentiā concedimus, sibi quodammodo testimonia pręstare. ideóque nec eiusmodi veteres cōstitutiones nostro Codici inseri permisimus. 11 ¶ Legatariis aūt & fideicommissariis, quia non iuris [z] successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimoniū non denegamus [a]. immo in quadā nostra cōstitutione [b] & hoc specialiter eis cōcessimus [c]. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus. 12 ¶ Nihil autem interest, testamentum in tabulis [d], an in chartis, membranísve, vel in alia materia fiat. 13 ¶ Sed [e] & vnum testamentum plurib. codicibus [f] conficere quis potest, secundum obtinentem tamē obseruationem omnibus factis. quod interdum etiam necessariū est: veluti si quis nauigaturus & secum ferre, & ‖ domi ‖ relinquere iudiciorū suorum cōtestationē velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatib. imminent. 14 ¶ Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur, ‖ sufficiunt ‖, si quis aūt sine [g] scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum: septem testib. adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili, firmúmque constitutum.

DE [h] MILITARI TESTAMENTO, Tit. XI.

SVPRA dicta diligens obseruatio in ordinādis testamentis militibus propter nimiam imperitiā [i] eorum, cōstitutionib ‖ principalib. [k] ‖ remissa est. Nam quamuis ij neque legitimū numerum testium adhibuerint, neq; aliam testamentorū solennitatem obseruauerint: rectè [l] nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt: quod meritò nostra [m] constitutio introduxit. Quoquo [n] enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: valet testamētum ex volutate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionū necessitatem in aliis locis vel suis ædibus [o] degunt: minimè ad vendicandum tale priuilegium adiuuantur. sed testari quidē, etsi filiifamiliarū sint, proter militiam conceduntur: iure tamen cōmuni eadem obseruatione & in eorum testamentis, adhibenda, quā in testamentis paganorū proximè exposuimus. 1 ¶ Planè de testamentis militum diuus Traianus Catilio [p] Seuero ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantib. datum est, vt quoquo modo facta ab his testamēta rata sint: sic intelligi debet, vt vtiq; prius constare debeat, testamentū factū esse, quod & sine scriptura & à nō militātib. fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc [q] hominib. vt voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, vt declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui libertatem

vestigia ad sua vsuq; tēpora mānsisse in ęde Saturni refert *Varro 4. de lingua sub fine.* in qua trutina propter pēsationē posita extabat.
b manent enim testes ficta emptione sublata. *Vigl.*
c de quib. *l. 12. C. eod.*
*
d Forma scripti Testamenti.
e *l. 14. ff. de reb. dub.* iíque septē *vt hic*: pauciores *ex nouell. 41. Leonis. & c. 10. & 11. extr. e.*
f *l. 21. in fi. ff. eod.*
g ad hoc rogati *d. l. 21. §. pen.*
† *vide Nouellam Leonis. 42.*
h *l. 29. in pr. C. eod.*
† hodie cuiuslibet. *nou. 119. c. 9*
i nō alio signo. *Vlp. in l. 22. §. signū. ff. eo.* à quo dissentit Accur. Bart. Fab. & alij.
k Alienus est etiā, qui ab ipso testatore testis datur. *l. vlt. §. 2. ff. eod.*
l modo subscriptione alienum constet. *Spec. §. videndum. t. de probat.*
m actiuè, vel passiuè. *Th.*
n *l. 20. §. 6. ff. eod.*
o & peregrinus arcentur. n. à solennib. aliud ergo erit in Testamento non solenni, militari, ad pias causas inter liberos, *nouel. 10.* donatione causa mortis, & Codicillis. *Vigl.*
p *l. 26. ff. eo. dixi ad leges duodecim tabularū tit. de testam.*
q *l. 1. C. eo.*
r *l. 22. §. 1. ff. eo.*
s *l. 22. §. 2. ff. eod.* eo exemplo dici potest morte testis tabulas testamenti non decidere *v. l. 4. D. quemad. testamenta aper.*
t secus in suo *l. 10. D. de testib.*
u & aliis, *l. 2. C. de testib.*
x *l. 20. D. eod.*
y & olim. *l. 20. in pr. D. eod. Vlp. 20. §. 3.* sed innuit hodie abolitum testamētum per æs & librā. in quo, quia negotium peragebatur inter testatorem & emptorē hæres testis esse poterat. *Vlp. Tit. 20.*
*
z vniuersi & principaliter: sed particularis, ídque etiam ex consequētia. Et mercede legatarij fuerunt prouocandi, ne alioquin passim tabulæ testibus destituerentur. *Vigl. ex l. 14. D. de reb. dub.* a etiā in nuncupatiuo. *Vigl.* b quæ fuit in priori Cod. c confirmata *l. 20. in pr. D. eo. l. 22. C. eod.* forte ob interpretum calumnias idem sæpius inculcari oportuit *Vigl.* d *v. l. 15. in f. C. eo.* an & notis? *v. nouell. 107. c. 1.* e *l. 24. D. eo.* f *l. 47. D. de leg. 2.* g per nuncupationem: de quo vide *l. 21. § per nuncupationem C. de test.* h *29. D. 1. 6. C. 21.* i *Tacit in Agricola.* k Iulij, Titi Domitiani, Neruæ, Traiani. *l. 1. D. eo.* l ritè *Cuiac.* m *l. pen. C. eod.* n *v. l. 1. in pr. D. eo.* o sedibus vel sedetis. *v. l. 18. C. de Episc. aud.* p *l. 24. D. eod.* q Duobus saltē, *l. 12. D. de testib.* An id necessitatis est? negat contra cōmunē Vigl. nisi constet militē, cōuocatis hominibus testari voluisse, vt hic, alioquin sufficere si testetur vel vno teste præsente *Th. hic in pr.*

tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterum si (vt plerunq; fer monib. fieri solet) dixit alicui, *ego te heredē facio*, aut, *bona mea tibi relinquo*: nō oportet hoc pro testamento obseruari. Nec[a] vllorū magis interest, quàm ipsorū, quib. id priuilegiū datum est, eiusmodi exēplum non admitti. Alioqui nō difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarēt se audisse dicentē aliquē, relinquere se bona, cui visum sit, & per hoc vera iudicia subuerterentur. 2 ¶ Quinimo & mutus & surdus [b] miles testamentū facere potest[c]. 3 ¶ Sed hactenus hoc illis à principalib. constitutionib. cōceditur, quatenus militāt, & in castris degunt. Post missionē verò veterani, vel extra castra ‖alij‖, si faciāt adhuc militātes testamentū, cōmuni omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentū, non comuni iure, sed quomodo voluerint: post missionem intra annum tātum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autē heredi adscripta, post annum extiterit: an quasi militis testamētum valeat? Et placet valere quasi militis. 4 ¶ Sed & si quis ante [d] militiā non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quædā adiecit, siue detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendū est valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate. 5 ¶ Denique & si in [e] adrogationem datus fuerit miles, vel filius-familias emancipatus est, testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri. 6 ¶ Sciendū tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculij, tā anteriores [f] leges, quā principales constitutiones [g] quibusdā [h] quasi castrensia dederant peculia, & horū quibusdā permissum fuerat, etiā in potestate degentib. testari: nostra ‖id‖ constitutio[i] latius extendens, permiserit omnib. in huiusmodi peculiis testari quidē, sed iure cōmuni. Cuius cōstitutionis tenore perspecto licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

a l.24.in f.ff.eod.
b Sinal, nō autē natura. vt Accurs. putat, (ob id enim dimittebatur. l.4.ff.eod. vt sacramenti præstandi, imperij, classici, audiendi, atque petendæ factionis testamēti à principe incapax.) sed ex accidenti, & quidē scribendi ignarus.
c Nutu vel signis idque vi huius constitutionis, reliqui non milites hoc beneficium specialiter à Principe tenētur petere. l.7.ff. qui testament.
d l.9.in f.l.28.§.1.ff.eod.
e vide l.22.ff.eo.
f v.l.1.§.6.ff. ad Trebell.
g v.l.7.C. de adsess.
h de quibus vide l.vlt.Co.de inofficioso.
i v.l.vlt.C.de inofficioso.
k 28.ff.1.6.C.22.
l l.6.l.16.ff.e.l.3. Cod. eo.
m Cur magis donare possunt? l.2.5.ff.de mortis causa. An quod testamentum magis solenne, ac publici iuris ex alieno arbitrio pendêre nō debet? An quod filij familias nullam hereditatē nullámve familiam habeant, quàm transferant? aut potius quod hereditatem pacto trāsferri sit inciuile, donare patris iussu non æquè.
n Filiusfamilias iure ciuili nulla de re testari potest, sed constitutionibus.
o olim quasi peculium l.2.ff. de castrensi. hodie Iure successionis Noue. 118. cap.2.

QVIBVS[k] NON EST PERMISsum facere Testamentum.

Tit. XII.

NON tamen omnib. licet facere testamentum. Statim enim ij, qui[l] alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habēt: adeo quidem, vt quamuis parētes eis permiserint, nihilo magis iure testari possunt[m]: exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quib. de eo, quod in castris adquisierūt, permissum est ex constitutionib. [n] principum testamentum facere. Quod quidem ius ab initio tantùm militantib. datum est, tam ex auctoritate diui Augusti, quàm Neruæ, nec nō optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis cōcessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentū: pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes eorum iure communi [o] pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: * quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere [p], vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus cōmune [q] esse: sed scilicet propriū eius esse, qui id in castris adquisierit, quāquam iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionib. & præcipuè nostris propter diuersas causas nō adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filius familias testamentū fecerit inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit. 1 ¶ Præterea [r] testamentum facere non possunt [s] impuberes[t]: quia nullum eorum animi iudicium est. ¶ Item furiosi [u]: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus [x] est: iure testati esse videntur[y], certe eò, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamētum rectè factum, neque vllum aliud negotium rectè gestum postea furor interueniēs perimit. 2 ¶ Itē prodiguus [z] cui bonorum suorum administratio interdicta [a] est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. 3 ¶ Item[b] surdus[c] & mutus non semper testamētum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omninò non exaudit, non qui tardè exaudit: nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. sæpe enim etiam literati & eruditi homines variis casib. & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra [d] constitutio

p C. ne filius pro patre.
q v.l.1.§.nec castrense. ff. de collat. bon.
r Testamentum facere impuberes seu pupilli non possunt vt hic & l.5.ff.eod. quod olim remissum pupillis tribunis militū l.vlt.Cod. de test. milit. & pupillis profitentibus cœlibatum. teste Sozomeno & Nicephoro.
s vid.l.5.ff.eod.
t Impuberes autē hic esse desinunt masculi post completū 14. fœminę pos. 12. annum completum l.5.ff.eo. vbi dixi.
u v.l.16.ff.eod.2. Caius 2. §.4. Paul.3.sent.3.§.5.
x vide quæ scripsi ad l.1.§.10.ff. si quadrupes. y In testamento Tuditani insani, Centum-viri, magis quid scriptū esset, quā quis scripsisset, spectarunt, 7. Valer. 8. z v.l.15.ff.eod. a Interdictionis formā v. apud Paul. in 3. sent. 4. §.6. b Hoc Ius quodāmodo mutatū est.

etiam his subuenit, vt certis casib. & modis secundum normam eius possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet eius testamentū. 4 ¶ Cæcus autē non [e] potest[f] facere testamentum, nisi per obseruationem, quam lex [g] diui Iustini patris nostri introduxit. 5 ¶ Eius, qui apud hostes est [h] testamentum, quod ibi fecit, nō † valet, quamuis redierit. sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit, valet iure postliminij: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHEREDATIONE[i] LIBERORVM.

Tit. XIII.

NON tamen vt omnino valeat testamentū, sufficit hęc obseruatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum heredē instituat [k] vel exheredē eum nominatim faciat[l]: alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur [m]: adeo quidē, vt si viuo patre, filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab [n] initio non cōstiterit testamentū. Sed non ita de filiab. & aliis per virilem sexū descendentib. liberis vtriusq; sexus antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerāt scripti heredes scriptæve, vel exheredati exheredatæve: testamentum quidē non infirmabatur, ius tamen adcrescendi eis ad certam portionem præstabatur. sed nec nominatim eas personas exheredare parentib. necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere *. Nominatim autem quis exheredari videtur, siue ita exheredetur, *Titius filius meus exheres esto*: siue ita, *filius meus exheres esto*, non adiecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non exstet [o]. ¶ Posthumi quoq; liberi, vel heredes institui debent, vel † exheredari [p]. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini, præterito, valet quidē testamentum, sed postea adgnatione [q] posthumi siue posthumæ rumpitur, & ea ratione totu infirmatur. Ideoq; si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimēto est scriptis heredib. ad hereditatē adeundam. Sed fœminini quidē sexus personæ vel nominatim, vel inter [r] cæteros exheredari solebant: dum tamē, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, id est, Filios & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, nisi nominatim exheredarētur. hoc scilicet modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exheres esto*. 2 ¶ Posthumorū[s] autem loco sunt & hi, qui in sui heredis locū succedendo, quasi agnascēdo fiunt parentib. sui heredes, vt ecce, si quis filium, & ex eo nepotē neptémve in potestate habeat: quia filius gradu pręcedit, is solus iura sui heredis habet, quāuis nepos quoque & neptis ex eo in eadē potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos neptísve in eius locum succedere, & eo modo iura suorū heredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rūpatur eius testamentū: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne nō iure faciat testamentum: ita & nepotem neptémve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo viuo, filio mortuo succedendo in locum eius, nepos neptísve, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idq; lege Iulia Velleia[t] prouisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorū demonstratur. 3 ¶ Emācipatos liberos iure ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed prætor omnes, tā fœminini sexus, quàm masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet: virilis sexus nominatim: fœminini [u] verò inter cæteros: quia si neq; heredes instituti fuerint, neq; ita (vt diximus) exheredati, permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem. 4 ¶ Adoptiui liberi quādiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habētur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti, itaque heredes instituendi, vel exherandi sunt secundū ea, quæ de naturalib. exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neq; iure ciuili, neque ‖eo iure, quod ad edictū prętoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeātur: vt eos neq; heredes instituere, neq; exheredare necesse sit, cùm verò emācipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent. 5 ¶ Sed hæc quidem vetustas introducebat. * nostra [x] verò cōstitutio inter masculos & fœminas in hoc iure nihil interesse existimās: quia vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua ‖ duodecim tabularū‖

Constit. Leonis 39.
c l.6.§. l.7.ff.eo.
d l.10.Co. eod.
e vt olim. 3. Paul.4.§.4. vide quæ notaui ad Noue. Leonis 69.
f Potest autem quia accire potest adhibitos testes, & audire sibi testimoniū perhibentes. Paul. illo loco.
g l.8.Cod. eo.
h obsidis, vel captiui non legati. l.11.l.13. §.1.ff. eod. Paul. 3.sent.4.§.8.
† Valet & Noue. Leon.40.
i 28.ff.2.6.Co.28. 29. & eius causis Nouell.15.ca.3.2. Caius 3.
k quāuis ex minima parte. (cōt.
l ea exheredatio differt ab abdicatione. l.6. C.de pat.potest.
m atqui suus præteritus petitione bonorum possessionis cōtra tabulas illud rescindit: nō rescindit: vel ideo, quod qui nō petit, tacitè parentis testamētum probat. Et de parēte modestius sentit, quàm si eius testamentū nullum affirmaret. Bart. Vigl.
n v.l.29.& 201. ff.de regul. iuris.
o vel aliter vt l.24.ff.de mā.testa.
† hodie liberi non possunt exheredari sine causa: quæ in posthumo nulla esse potest. arg. Nou.115.c.2.
p alioqui testamentū est nullū ipso iure, at non ex ęquitate l.17. ff.de iniusto: vide quæ scripsi ad l. vlt. C.de bonorum possess.cont.tabu.
q l.3.§.6.ff.de iniusto: Cicero pro Cecinna.
r non nominatim & ἀορίστως. Theophil. Veluti si quibusdā institutis ita subiungat testator *cæteri exheredes sunto*. l.25.in pr.ff. de lib. & posth.
s l.13.ff.de iniusto.
t Hic §. ita habet. lege 12.tab. postumi alieni heredes institui nō poterāt. præteritis ergo similes, rūpebāt ipso iure testamentū aui, quod ne fieret, dedit prætor posthumis bonorū possessionem, ventris & secundū tabulas. Ne eo nomine Prætor semper esset adeundus: Gallus Aquilius vel lege vel interpretatione induxit: nepotē post mortē aui ex filio pręmortuo nasciturum instituendū, postea Iulius Velleius vt idē esset, si viuo auo nasceretur, constituit, eamque legē Scęuola postea interpretatus est. l.29.ff.de lib. & posth. u In nepotibus exheredandis alia sunt iura ciuilia, alia prætoria. vide l.vlt.Cod.de liberis præteritis. x l.4.C.de lib.præt.

omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſtea ſequuti eſſe vidētur: ideo ſimplex ac ſimile ius,& in filiis,& in filiab.& in cæteris deſcendentibus per virilem ſexũ perſonis, nõ ſolùm iã natis, ſed etiã poſthumis, introduxit: vt omnes ſiue ſui,ſiue emancipati ſint,vel heredes inſtituãtur,vel nominatim exheredẽtur:& eundẽ habeãt effectũ circa teſtamenta parentum ſuorũ infirmanda,& hereditatẽ auferendam,quẽ filij ſui vel emancipati habent,ſiue iam nati ſint, ſiue adhuc in vtero cõſtituti,poſtea nati ſint. Circa adoptiuos autẽ‖ filios‖certam induximus diuiſionem, quæ in noſtra conſtitutione [a] quam ſuper adoptiuis tulimus,continetur. 6 ¶ Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat,& liberos ſuos iã natos,vel poſthumos nominatim nõ exheredauerit, ſed ‖ſilentio‖ præterierit,non ignorans,an habeat liberos:ſilẽtium eius pro exheredatione nominatim facta valere,cõſtitutionib. [b] principũ cautũ eſt. 7 ¶Mater,vel auus maternus, neceſſe nõ habent liberos ſuos, aut heredes inſtituere, aut exheredare [c]: ſed poſſunt eos ſilentio omittere [d]. nam ſilentiũ matris,aut aui materni, & cæterorum per matrem aſcendentiũ tãtum facit, quantũ exheredatio patris. Neque enim matri filium filiámve, neque auo materno nepotem neptémve ex filia,ſi eũ eámve heredem non inſtituat,exheredare neceſſe eſt:ſiue de iure ciuili quęram[9],ſiue de edicto prætoris,quo‖prætor‖præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem promittit:ſed aliud eis adminiculum ſeruatur,quod paulo poſt vobis manifeſtum fiet.

DE HEREDIBVS [e] INSTITVENDIS [f].

Tit. XIIII.

HEREDES inſtituere permiſſum eſt tã liberos homines, quàm ſeruos [g]: & tã proprios,quàm alienos. Proprios autẽ olim quidem ſecundũ plurium ſententias non aliter, quàm cum libertate, rectè inſtituere licebat. hodie verò etiã ſine libertate, ex noſtra [h] conſtitutione heredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod nõ per innouationẽ induximus,ſed quoniam æquius erat, & Atilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tã ad Maſurium Sabinum,quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autẽ ſeruus etiã is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio vſumfructũ habente. Eſt tamen caſus,in quo nec cum libertate vtiliter ſeruus à domina heres inſtituitur,vt cõſtitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur,cuius verba hæc ſunt:Seruum adulterio maculatum [i], non iure teſtamento manumiſſum ante ſententiam [k] ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiuſdem criminis poſtulata,rationis eſt [l]. Quare ſequitur, vt in eundem à domina collata heredis inſtitutio,nullius momenti habeatur [m]. Alienus ſeru[9] etiã is intelligitur,in quo vſumfructum teſtator habet. 1 ¶ Seruus autẽ à domino ſuo heres inſtitutus,ſi quidem in eadem cauſa mãſerit:fit ex teſtamento liber hereſq; ei neceſſarius. Si verò à viuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt: quia non fit heres neceſſarius, cum vtrumq; ex domini teſtamento non cõſequatur. Quod ſi alienatus fuerit: iuſſu noui domini adire hereditatẽ debet,& ea ratione per eũ dominus fit heres.nã ipſe alienatus, neq; liber neq; heres eſſe poteſt,etiã ſi cum libertate heres inſtitutus fuerit.deſtitiſſe enim à libertatis datione videtur dominus,qui eum alienauit. Alienus quoque ſeruus heres inſtitutus,ſi in eadẽ cauſa durauerit,iuſſu [n] eius domini adire hereditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo,aut viuo teſtatore, aut poſt mortẽ eius,antequã adeat,debet [o] iuſſu noui domini adire. At ſi manumiſſus eſt viuo teſtatore, vel mortuo antequam adeat,ſuo arbitrio adire poteſt hereditatem. 2 ¶Seruus etiã alienus poſt domini mortẽ rectè heres inſtituitur: quia & cum hereditatiis ſeruis eſt teſtamenti factio. Nondũ [p] n. adita hereditas perſonæ vicẽ ſuſtinet,non heredis futuri,ſed defuncti [q]. cũ etiam eius,qui in [r] vtero eſt,ſeruus rectè heres inſtituatur. 3 ¶ Seruus‖ autem [ſ]‖ plurium, cum quib. teſtaméti factio eſt, ab extraneo inſtitutus heres,vnicuique dominorum,cuius iuſſu adierit,pro portione dominij adquirit hereditatem. 4¶Et vnum hominem,& plures vſque in [t] infinitum,quot quis heredes velit facere licet. 5 ¶Hereditas [u], plerumque diuiditur in duodecim vncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hę partes propria nomina ab vncia vſque ad aſſem hæc [x], ſextans, quadrans,triens,quincunx,ſemis, ſeptunx,bes,dodrans,dextãs, deunx. Non autẽ vtique ‖ ſemper ‖ duodecim vncias eſſe oportet.nã tot vnciæ aſſem efficiunt,quot teſtator [y] voluerit.& ſi vnum tantùm quis ex ſemiſſe(verbi gratia) heredẽ ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit. * Neque enim idem [z] ex parte teſtatus, & ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit [a] miles, cuius ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et è cõtrario poteſt quis in quotcunq; voluerit plurimas vncias ſuam hereditatem diuidere. 6 ¶ Si plures inſtituantur heredes: ita demũ in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt,ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus heredes eſſe *. ſatis enim conſtat nullis partib. nominatis,ex æquis [b] partib. eos heredes eſſe [c]. Partib. aũt in quorundam perſonis expreſſis,ſi quis alius ſine parte nominatus erit:ſi quidem aliqua pars aſſi deerit: ex [d] ea parte heres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt,omnes in eandẽ partẽ cõcurrunt [e]. Si verò totus as cõpletus ſit: ij, qui nominatim expreſſas partes habent in dimidiã partem vocãtur:& ille vel illi oẽs in alteram dimidiam [f]. Nec intereſt [g], primus,an medius, an nouiſsimus,ſine parte heres ſcriptus ſit.ea.n.pars data intelligitur [h], quæ vacat. 7 ¶Videamus,ſi pars aliqua vacet,nec tamen quiſquam ſine parte ſit heres,inſtitutus, quid iuris ſit. veluti ſi tres ex quartis partib. heredes ſcripti ſunt. Et conſtat vacantẽ partem ſingulis tacitè pro hereditaria parte accedere [i], & perinde haberi, ac ſi ex tertiis partib. heredes ſcripti eſſent.& ex diuerſo, ſi plures heredes ſcripti in portionib.ſint:tacitè [k] ſingulis decreſcere [l]:vt ſi(verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes ſcripti ſint, perinde habeantur, ac ſi vnuſquiſq; ex quarta parte heres ſcriptus fuiſſet. 8 ¶Et ſi plures vncię,quã duodecim diſtributę ſint: is, qui ſine parte inſtitutus eſt,quod dupondio deeſt, habebit. Idemq; erit [m] ſi dupõdius expletus ſit, quæ omnes partes ad aſſem poſtea reuocantur,quãuis ſint plurium vnciarum. 9 ¶Heres & purè & ſub [n] conditione inſtitui poteſt: ex certo tẽpore,aut ad certum tẽpus nõ poteſt [o]: veluti, *poſt quinquennium quam moriar*, vel *ex calendis illis*, vel *vſque ad Calendas illas heres eſto*. Deniq; diem adiectũ haberi pro ſuperuacuo [p] placet: & perinde eſſe, ac ſi purè heres inſtitutus eſſet. 10 ¶Impoſsibilis [q] cõditio in inſtitutionib.& legatis, necnõ in fideicommiſsis & libertatib. pro non ſcripta habetur [r]. 11 ¶ Si plures cõditiones in inſtitutionibus adſcriptæ ſunt, ſi quidẽ coniunctim,vt puta, *ſi illud & illud factum fuerit*: omnib. parendum eſt.ſi ſeparatim, veluti *ſi illud aut illud factũ erit*: cuilibet [ſ]. ‖ conditioni ‖ obtemperare ſatis eſt. 12 ¶ Ij, quos nunquam [t] teſtator vidit, heredes inſtitui poſſunt. veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent,heredes inſtituerit. ignorantia enim teſtantis inutilẽ inſtitutionem non facit.

DE [x] VVLGARI SVBSTITVTIONE.

Tit. XV.

POTEST [y] autem quis in teſtamento ſuo plures gradus [z] heredũ facere: vtputa, *Si ille heres non erit, ille heres eſto*: & deinceps, in quantũ velit teſtator: vt nouiſsimo loco in ſubſidium vel ſeruum neceſſarium herede inſtituere ‖poſsit.‖ 1 ¶ Et plures in vnius locũ poſſunt ſubſtitui, vel vnus in pluriũ, vel ſinguli in ſingulorũ,vel inuicẽ ipſi,qui heredes inſtituti ſunt. 2 ¶Et ſi [a] ex diſparibus partib. heredes ſcriptos inuicẽ ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit: eas videtur [b] in ſubſtitutione partes dediſſe,quas in inſtitutione expreſsit.& ita diuus Pius reſcripſit. 3 ¶Sed [c] ſi inſtituto heredi,coherede ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt,ad vtrãque partẽ ſubſtitutum admitti. 4 ¶Si [d] ſeruum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem ſcripſerit:& ſi heres nõ eſſet,Mæuium [e] ei ſubſtituerit: iſq; ſeruus iuſſu domini adierit hereditatem: ‖Mæuius‖ ſubſtitutus, in partem admittitur.illa enim verba, *ſi heres nõ erit*, in eo quidem, quẽ alieno iuri ſubiectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: ſi neque ipſe heres erit, neq; alium heredẽ effecerit.in eo verò,quẽ patrẽfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant.ſi hereditatem ſibi, vel ei, cuius iuri poſtea ſubiectus eſſe cœperit, non adquiſierit [f]. Idque Tiberius [g] Cęſar in perſona Parthenij [h] ſerui ſui conſtituit.

DE PVPILLARI [i] SVBSTITVTIONE.

Tit. XVI.

LIBERIS ſuis impuberib. [k], quos in poteſtate quis habet [l], nõ ſolùm ita,vt ſupra diximus, ſubſtituere poteſt:id eſt, vt ſi heredes ei nõ extiterint,alius ſit eis heres: ſed eo amplius,vt ſi heredes ei exiſterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc [m] modo, *Titius filius meus heres mihi eſto. Et ſi filius meus heres mihi nõ erit [n]: ſiue heres erit, & prius moriatur quã in ſuam [o] tutelã venerit: tunc Seius heres eſto*. quo caſu, ſiquidẽ nõ extiterit heres filius:tũc ſubſtitutus patri ſit heres.ſi verò exſtiterit heres filius, & ante pubertatẽ deceſſerit:ipſi filio ſit heres ſubſtitut[9].nã morib. [p] inſtitutũ eſt,vt quũ eius ætatis filij ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentũ facere nõ poſſunt:parentes eis faciãt. 1 ¶Qua ratione excitati etiã cõſtitutionẽ [q] poſſumus in noſtro Codice,qua proſpectũ eſt,vt ſi qui mente captos [r] habeãt filios, vel nepotes,vel pronepotes cuiuſcunq; ſexus vel gradus: liceat eis, & ſi puberes ſint ad exemplũ [ſ] pupillaris ſubſtitutionis,certas perſonas ſubſtituere.ſin autẽ reſipuerint, eandem ſubſtitutionem infirmari.& hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis,quæ poſtquã pupillus adoleuerit,infirmatur. 2 ¶Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundũ prefatũ

modum

---

a l. penul. Co. de adopt.
b l.9.cum ſeq. C. de teſta.milit.
c vt nec liberi parentes l.17. C. de inoff.
d vt ita l.4.Cod. de lib.præt. ad paterna tãtùm teſtamenta pertineat.
e 28.ff.5.6.C.24.
f i.qui & qualiter heredes fieri poſſint.
g l.3.31.D.eo.
h l.penul.Cod.de neceſſar.
i ἐνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ. ſed alibi,accuſatum. l. 48.§.2. D.eo.
k i. cognitionẽ finitam. l. 12. §. pen. D. qui & à quibus.
l an aliud, ſi abſolutus ſit? hoc putat. Vigl. arg. l.77.§.4. D. de leg.2.
m pœna capitalis in vtrumque cõſtituta eſt hodie. l. vnic. Cod. de mulier. quæ ſe.
n ne oneroſæ hereditati inuitum dominum obliget. Vig.
o l.62.in f. D. de adq.her.
p v. l.31. in f. D. eod.
q id .n. vtilius eſt, quid.n.ſi nõ poſſet futurus heres inſtitui? Vigl.
r l.4. D. eod.
ſ l.67.D.de adq. her.
t modò nõ vagetur voluntas ſub incerta dinumeratione. v. l.1.§.ſi autem.D. ad Trebell. & præſertim §. incertũ. J. de legatis.
u v.l.13.§.1.& l. 50.in fi. D.eo.
x hæc, ſeſcũx alij vncia.
y v.l.2.§.2.D.de bon. poſſ. ſecund. tab.l.13.§.1.ff.eo.
z paganus. l. 7. D. de reg. iu. l.7. D.de teſtam.militis.
a Immo alius quàm miles l. 15.D. de inofficioſo.
b l.9.§.12.D.eo.
c v.l. 9. §. heredes. D.eo. & grauatos. l. 124. D. de leg.1.
d l. 17. in prin. D.eod.
e æqualiter. VVeſ.
f videtur. n. teſtator ad dupondium deſcendiſſe. Mynſ.
g v.l.20. D. eo.
h l.78.§.2.D.eo.
i l.13.§.2.D.eod.
k d.l. 13.§.3.
l l.13.§.4.D. eo.
m v.l.17.in f. D. eod.
n tot.tit.de condit. inſtit.
o ſed vitio temporis ſublato, manet inſtitutio. l.34. D.eod.
p vt vtile per inutile non vitietur. VVeſ.
q 3.Paul. ſentẽt. 4.§.9.
r i. non vitiat ſed vitiatur, quia non præſumitur teſtator inteſtatus decedere voluiſſe. VVeſemb. aliud in ſtipulatione & contractib. vid.l. 31. de oblig. & §. 11. J. de inut. ſtipul.
ſ i. alterutri. v. l.13. D. de reb. dub.
t l. 11. Cod.eod.
u Sic vertit Theoph. οἷον εἰ τις ἀδελφὸν ὄντι ξένης διάγοντα ἐπαιδοποιήσατο, aliud in peregrinis. l.1. Cod.eo.
x 28. D.6.Co. 25. 26. vulgaris dicitur ὅτι ἐπὶ παντὸς ἁρμόζει τῶν μὲν ἐξωτικῶν, τῶν δὲ χαὶ παιδός, Theoph. J. tit. proxim. vel quòd à quocumque de quocunque, in quemcunque caſum concipi poſſit,nihil ſpeciale habens. Bart.
y l.36.D.eod.
z l.36. in prin. ff. eod.
a l.24.D.eod.
b obſerua hoc genus præſumptionis.
c l.27. D. eod.
d l.40.D.de heredib.inſt.
e Mæuium coheredem (Cantiuncula hic v.l. 40.ff.de her.inſt.)
f l.40.l.41. D. de her.inſt.
g ad Tit. Veſpaſ. Alciatus. 1. diſpunct. 2. adde Suetonium, Dionem, Martialem
h huius meminit Martialis.
i quæ fit liberis à patre, cuiuſq; vis confertur in id tempus, quo pupilli futuri ſunt.i. poſt mortem patris. VVeſemb.
k i. ſi intra pubertatem deceſſerint. l.7. C.eo.
l his verbi excluduntur emãcipati, ſpurij, & naturales (niſi ſub conditione legitimationis) & matres. Vigl.
m adde aliam formulam ex 2. Caius 4. §.2.
n hanc formã ſubſtituendi Βουλγαροπουπιλλαρίαν vocat Theop.
o i.durante tutela l.9.§.1.D.de admi. tut. atque ita impubes.
p l.2. D.eo. nam vulgaris eſt ex l. 12.tabu. l.162. D.de verb. ſig.
q leg. 9. Codic. eod.
r ἤγουν παραφρονοῦντας. Theo.
ſ Exemplaris hæc ſubſtitutio eſt, de qua hîc & duobus locis in iure. l. ex facto.43.D. de vulgari: l.9. Cod. de impuberibus.

modum ordinata, duo[a] quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterū filij, tanquam si ipse filius sibi heredē instituisset. aut certè vnum testamētum est duarū causarū, id est duarum hereditatum. 3 ¶ Sin[b] autem quis ita formidolosus sit, vt timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, q palàm substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat: vulgarem quidem substitutionē palàm facere, & in primis testamenti partibus ‖ ordinare ‖ debet: illam autem substitutionē, per quam, si heres exstiterit pupillus, & intra pubertatē decesserit, substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus[c] scribere, eamq; partem proprio lino[d], propriaq; cera cōsignare: & in priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulę viuo filio & adhuc impubere aperiantur[e]. Illud palàm est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filij, quòd in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit. 4 ¶ Non solùm autem heredibus institutis impuberib. liberis ita substituere parentes possunt, vt si heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exheredatis[f]. Itaque eo casu, si quid ‖ exheredato ‖ pupillo ex hereditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit: id[g] omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorū, vel exheredatorum: eadem etiam de posthumis[h] intelligimus. 5 ¶ Liberis autē suis testamentum nemo facere potest, nisi & [i] sibi faciat. nam pupillare testamentum, pars[k] & sequela est paterni testamenti: adeò, vt si patris testamētum non valeat: nec filij quidem valebit. 6 ¶ Vel[l] singulis liberis, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit. 7 ¶ Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti *Titius*: aut generaliter, vt[m] *quisquis mihi heres erit*. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt heredes, & exstiterunt, & pro qua parte heredes facti sunt. 8 ¶ Masculo igitur vsque ad quatuordecim[n] annos substitui potest: fœminæ vsque ad duodecim annos. & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit. 9 ¶ Extraneo[o] verò, vel filio puberi heredi instituto, ita[p] substituere nemo[n] potest, vt si heres exstiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: sed hoc solùm permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget, alij hereditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere, quod ius quale sit, suo loco trademus.

a principale & pupillare scilicet dixi ad l. pen. ff. test. quēad. & tamen vnum. l. 20. D. eo. vide l. 20. §. 4. D. eod.
b 2. Caius 4. §. 3.
c i. ima cera Suet. in Iulio ca. 15. in extrema pagina 2. Caius 4. §. 3.
d vide Paulū 5. sentent. 25. §. 5.
e sed cū pubes obierit. Talis est cautio in l. vl. D. ad Trebell.
f 1. §. 2. ff. eo. Vlp. 23. §. 8. Theoph. hic.
g Imò id solùm quodā testatore profectum est l. 41. §. pen. D. de milit. test.
h l. 2. D. eod.
i l. 2. §. prius. D. eod. non tamen cōuersa scriptura nocebit: si modò substitutioni coniunctim adhæreat institutio: quippe inter coniuncta ἀμέσως penè nihil præcedere aut sequi videtur. Vigl.
k l. 1. in fin. ff. eo.
l l. 37. D. eod.
m l. 3. l. 5. 8. §. 1. l. 10. in prin. l. 24. §. 1. D. eo.
n v. l. 7. D. eo.
o Extraneus nō erit, si eum adoptet l. 2. ff. eod.
p i. post puber tatem.
n nisi miles l. 15. D. eod.
q 28. D. 3.

QVIBVS[q] MODIS TESTAmenta infirmentur.
Tit. xvii.

TESTAMENTVM iure[r] factum vsque eò valet, donec rumpatur, irritúmve fiat. 1 ¶ Rumpitur autem testamentum, cùm in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamentū[f] adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris: aut per prætorem secundùm nostram cōstitutionem, eum qui potestate parentis fuerit: testamentum eius rumpitur, quasi adgnatione sui heredis. 2 ¶ Posteriore quoque testamento, quod[t] iure perfectum est, superius[u] rumpitur[x] nec interest, exstiterit aliquis heres ex eo, an nō. hoc enim solū spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse, aut viuo testatore, aut post mortē eius ante quàm hereditatē adiret, decesserit, aut conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo heres exstiterit. 3 ¶ Sed & si[y] quis priore testamento iure perfecto, posterius æque iure fecerit: etiam si ex certis[z] rebus in eo heredem instituerit: supe rius tamen testamentū sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba ‖ & hic ‖ inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Căpano: Testamentum secundo loco factum, licèt in eo certarū rerum heres scriptus sit, perinde iure valere[a], ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri heredē scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia[b], hereditatē restituat his, qui in priore testamēto scripti fuerant, propter incerta fideicommissi verba: quibus vt valeret prius testamentum expressum est. dubitari non oportet. Et ruptum quidē testamentum hoc modo efficitur. 4 ¶ Alio autē modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cùm is, qui fecit testamentum, capite[c] deminutus sit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. 5 ¶ Hoc autē casu irrita fieri testamenta dicuntur: quū alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea, quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint. sed & ea, quæ iure facta sunt, & postea per capitis deminutionē irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè cōmodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo quędā nō iure facta dicuntur, quædam iure facta rūpi, vel irrita fieri. 6 ¶ Non tamē per omnia inutilia sunt ea testamēta, quę ab initio iure facta, per capitis deminutionē irrita facta sunt. nam si septē testiū signis signata sunt: potest scriptus heres[d] secundò tabulas testamēti bonorum possessionē agnoscere. si modo defunctus: & ciuis Romanus, & suę potestatis mortis tēpore fuerit. Nam si ideo irritū factū sit testamētum, quia ciuitatē, vel etiam libertatē testator amisit, aut quia in adoptionē se dedit, & mortis tēpore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus heres secūdum tabulas bonorum possessionē petere[e]. 7 ¶ Ex eo autē solo non[f] potest infirmari testamētum, quòd postea testator id noluerit valere: vsq; adeò, vt & si quis post factū prius testamētū posterius facere cœperit: & aut mortalitate præuētus, aut quia eum eius rei pœnituit, id nō perfecerit: diui Pertinacis oratione[g] cautū sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritę fiāt, nisi sequētes iure ordinatę & perfectę fuerint: nam imperfectum[h] testamētum sine dubio nullū est. 8 ¶ Eadē oratione expresit, non admissurum se hereditatē eius, qui litis[i] causa principē reliquerit heredē: neq; tabulas non legitimè factas, in quib. ipse ob eam causam heres institutus erat probaturum: neq; ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundùm hoc diui Seuerus & Antoninus sępissimè rescripserūt. Licèt enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen[k] legibus viuimus.

r l. 1. ritè l. 6. in pr. D. de falsis.
f l. 8. D. eo.
t non in aliàs. §. pen. f. eod.
u Cur ita? v. l. 1. §. 1. ff. secund. tab.
x Ipso iure: vt superflua sit Nostratiorū cautio, qua prioris reuocationem secundo ingerūt. Vigl.
y l. 29. ff. ad Treb.
z In quibus testatorem tantū derogasse priori testamento, quis arbitrari posset. Vigl.
a l. 1. §. 4. l. 10. D. de her. inst.
b quæ ad fidei cōmissa ex Pegasiano: ad donationes causa mortis, ex cōst. D. Seueri: ad Codicillos, ad intestati causam, ex constit. Antonini producitur. Cuiac.
c l. 6. §. irritum D. eod.
d l. 12. D. eod.
e quæ negatur ei, qui ius testādi nō habet. l. §. 3. D. secundū tab.
f Imò posse videtur l. 27. D.

DE[l] INOFFICIOSO TESTAMENTO.
Tit. xviii.

QVIA plerumq; parentes sine causa[m] liberos suos exhæredant, vel omittunt: inductū est, vt de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut iniquè se exhæredatos, aut inique præteritos: hoc[n] colore, quasi non sanę mētis fuerint, cùm testamentum ordinarēt. Sed hoc dicitur, nō quasi verè furiosus sit, sed rectè quidē fecerit testamētū, non aūt ex officio pietatis. Nā si verè furiosus sit[o], nullū testamentum est. 1 ¶ Non autē liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiā liberorum parentib.[p] Soror autē & frater[q] turpibus personis scriptis heredib. ex sacris constitutionibus prælati sunt. Nō ergo cōtra omnes heredes agere possunt. Vltra[r] fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. 2 ¶ Tam autē naturales[f] liberi, quā secundum nostræ cōstitutionis diuisionē adoptati, ita demū de inofficioso testamēto agere possunt, si[u] nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatē totā vel partē eius alio iure veniunt, de inofficioso agere nō possunt. Posthumi quoq;, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere † possunt. 3 ¶ Sed hęc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamēto relictū est. quod nostra[x] cōstitutio ad verecūdiā naturę introduxit. Sin verò quantacunq; pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescēte, id, q eis deest, vsq; ad quartam legitimę partis[y] repleatur[z], licèt nō fuerit adiectū boni viri[a] arbitratu debere eam cōpleri[b]. 4 ¶ Si tutor nomine pupilli, cuius tutelā gerebat, ex testamēto patris sui legatū acceperit, cū nihil erat ipsi tutori relictū à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamēto agere[c]. 5 ¶ Sed si è contrario pupilli nomine cui nihil relictū fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est ipse ‖ tutor ‖, quod sibi in testamēto eodē legatum relictū est, non[d] amittit. 6 ¶ Igitur quartam † quis debet habere, vt de inofficioso agere non possit: siue iure hereditario, siue † iure legati, vel fideicōmissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos: in iis tantūmodo casibus, quorū mentionem facit nostra cōstitutio: vel aliis modis, qui ‖ in nostris ‖ constitutionibus continētur. Quod autē de quarta diximus, ita intelligēdum est: vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur: vna quarta eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur[e].

DE HEREDVM QVALITATE, & differentia.
Tit. xix.

¶ *Diuisio heredū* ¶ *De heredibus necessariis* 2 ¶ *De suis heredibus.* 3 ¶ *De extraneis. Qui sunt heredes extranei.* 4 *De testamenti factione.* 5. *De Iure deliberandi, & beneficio Inuentarij.* 6. *De acquirenda vel amittenda hereditate.*

HEREDES autem aut necessarij dicuntur, aut sui & necessarij, aut extranei. 1 ¶ Necessarius heres est seruus heres institutus. Ideóque sic appellatur, quia siue

de test. fact.
g cuius meminit Capitolinus in Pertinace.
h Imperfectus actus nihil operatur. Imperfecta, iure pro nullis habentur.
i l. vlt. D. qui testamentum l. 91. D. de ha. instit.
k l. 3. C. de testā. l 5. D. 2. 3. C. 25.
m i. ex iniusta, cui nō assentiēdum l. 4. D. eo.
n l. 2. D. eo. quia nulla impugnādi eius testamēti causa cōmodior. cessat. n. iniuriarum post mortem. VVes.
o l 16. in. f. ff. qui testā. fac.
p l. 1. l. 15. D. eo.
q vtrinq. coniūctus, non vterinus. l. 27. Cod. eo.
r l. 21. Co. eo.
f legitimati. vide quæ notaui ad Nouell. 89. c. vlt.
t leg. pen. Cod. de adopt.
u est. n. subsidiaria l. 4. §. scimus. C. de liber. pręt.
†. si præteriti, agnatione rumpunt testamentum: exheredati non possunt, cùm nulla sit in eis ingratitudinis suspicio. v. §. 1. 5. de exhared.
x 30. Cod. eo.
y singulis, sua portio in quadrante vel triēte vel semisse legitimæ partis relinquēda est.
z Condictione ex d. l. 30. & l. 36. quæ vulgo actio ad supplementum legitimæ vocatur.
a quod olim adiici, vel intelligi, necessariū erat l. 36. in pr. C. eod.
b nec. n. prohiberi aut grauari potest l. 35. 36. C. eod. Cur ita? v. l. 22. D. de his quibus vt ind. v. l. 30. C. eod.
d l. 22. D. de his quib. vt indignū.
† quæ hodie vt aucta sit. v. Nouell. 18. ca. 1. 22. c. 48. 39. cap. 1.
† hodie iure institutionis quarta relinquenda est. Nou. 115. ca. 3. in pr. & c. 5.
e addendū hāc conditionem ad supplementum non quinquennio (vt querelam) sed 30. annis præscribi. Iaf. l. 34. C. eo. Dec. consil. 303. Vigl. Mynf. contra Bartol. addendum etiam quo ad Institutionem hæredis (filio iniustè præterito vel exheredato) irritum esse testamentum: legata verò & cætera firma manere. Authent. ex causa. C. de liber. præt. Nouell. 115. c. 3. §. si autem §. si verò

velit [a], siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Vnde qui facultates suas suspectas habent: solent seruũ suum primo aut secundo aut etiam vlteriore gradu heredem instituere: vt si creditoribus satis nõ fiat, potius eius heredis bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidãtur. Pro hoc tamẽ incõmodo, illud ei commodũ prę statur: vt ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruentur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: ‖iterum‖ tamen ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit, non veneunt. 2 ¶Sui [b] autem & necessarij heredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptísve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate [c] morientis modò fuerint. Sed vt nepos, nesptísve sui heredes sint, non sufficit eum eãve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate: tunc enim nepos neptísve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellãtur, quia domestici heredes sunt, & viuo quoq; patre quodãmodo [d] domini existimãtur. Vnde etiã si quis intestatus moriatur: prima [e] causa est in successione liberorum [f]. Necessarij verò ideo dicũtur, quia omnino, siue [g] velint, siue nolint, tam ab intestato, quã ex testamento‖ex lege duodecim tabularum‖heredes fiunt. sed his prætor [h] permittit [i] volentibus abstinere hereditate: vt potius parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur. 3 ¶Cæteri, qui testatoris iuri subiecti nõ sunt, extranei [k] heredes appellãtur. Itaque liberi quoque nostri qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa, & qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent [l]. Seruus quoque heres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. 4 ¶In extraneis heredib. illud obseruatur [m], vt si cum eis testamenti factio: siue heredes ipsi instituantur, siue hi, qui in potestate eorum sunt. & id duob. [n] temporibus inspicitur: testamenti quidem‖facti‖tempore, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat: hoc amplius, & cùm adit hereditatem, esse debet cum eo testamẽti factio, siue purè, siue sub conditione heres institutus sit. nam ius heredis eo [o] maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. Medio autẽ tempore inter factum testamentũ & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentẽ, mutatio iuris non [p] nocet heredi: quia (vt diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentũ facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, licèt non possit facere testamentum [q]. Et ideo furiosus, & mutus [r], & posthumus [s], & infans, & filiusfamilias, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentũ facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alij adquirere possunt. 5 ¶Extraneis [t] autẽ heredib. deliberandi potestas est [u] de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is, qui abstinẽdi potestas est, immiscuerit [x] se bonis hereditatis: siue extraneus, cui de adeũda hereditate liberare licet, adierit: postea relinquendę hereditatis facultatẽ nõ [y] habet, nisi minor [z] sit viginti quinq; annis. Nã huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis deceptis: ita & si temerè damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. 6 ¶Sciendum est tamen diuum Hadrianum etiã maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hereditatem grande ęs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit [a]. diuus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc cõcessit. Sed nostra beneuolentia cõmune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionẽ [b] tam æquissimam, quàm nobilissimã scripsit: cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quãtum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium fit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, & deliberãdum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint. 7 ¶Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda volũtate suscipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur [c], si rebus hereditariis tanquam heres vtatur, vel vendendo res hereditarias, vel prędia colendo locãdo, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro herede gerit, testatum intestatúmve obiisse [d], & se ei heredem esse. ¶ Pro [e] herede enim gerere, est pro domino gerere. veteres. n. heredes pro dominis appellabãt. Sicut autẽ nuda volũtate extraneus heres fit: ita contraria [f]

a l.12.ff. qui testamentu. quod in l.5. non est l.16. C. de iure delib. l.8. ff. de adq. har.
b d.l.1. §. suos. ff. de suis.
c l.12. in fi. ff. qui testam.
d l.11. ff. de liber. & posth. v. l.6. §.5. ff. de adq. her. Hereditas vt rectè scribit Cassiodorus in Psalm. 15.7. ab hero dicta, id est à domino quòd eã iure legitimo dominus possideat. Nec quis interea miretur quòd quæ in heres syllaba producitur, in hero corripiatur. vidẽdus est enim Gellius. 12. cap. 3 adde Cuiac. 5. obs. 10. in f.
e vide l.1. § 1 & 5. ff. si tabulæ testament. nullæ extabunt vbi dixi.
f §. 1. J. de hæred. quæ ab intest. l. in pr. ff. si tabulæ testamen.
g vide l.12. ff. qui testamenta.
h Ius abstinendi legibus XII. tabularum introductum non fuisse hinc colligitur, vt quo iure liberi erant necessarij §. eod. sed iure prętorio vt hic. quod & cõfirmatũ est iure ciuili Digestorũ l.12. ff. de vulgari & nouissimo Cod. & Nouel. l. vlt. C. de iure delib. & ita cõmuniter tenetur: licèt alij in l. vnica Cod. quãdo nõ petentiu partes putẽt ius abstinẽdi iuris esse ciuilis præcisè vide Pyrrhũ disputationum 10. statim in fine cõmentarij consuetud. Aurelianens.
i l.57. in pr. ff. de adq. her.
k l.12. ff. qui testamenta.
l & per consequens nec suos l.4. §.2. ff. contra tabul.
m l.49. ff. de heredib. instit.
n l.49. §.1. ff. de her. instit.
o l.62. prin. ff. de hæred. instit. l.52. ff. de leg. 2.
p l.6. §. solemus. ff. de hæred. instit.
q vt sit duplex testamenti factio, vna eius faciendi, altera ex eo capiẽdi l.16. ff. qui testamẽt.
r l.1. §.2. ff. de heredib. instit.
s l.4. ff. de liberis. & suis Cantiũcula.
t & luis Cantiũcula.
u data à Prætore, idq; arbitrario l.1. ff. de iur. delib. hodie aliud est l. vlt. §. sed quia. C. de iur. delib.

x Immiscere hæreditati se & necessarij dicuntur, quemadmodum extranei adire l.1. §. scio l.7. §. nõ-solũ ff. de minorib. l.14. §. plerique. ff. de religiosis. l.1. §. qui sunt ff. si quis omissa. l.57. ff. de adquir. heredit. l.5. in f. ff. quod an eo: l.6. §. sed & ff. ad Trebell. l. penult. ff. de sepulc. l.8. l.10. C. de iure delib. l.5. C. si minor se ab hæred. Ideoque immiscere & abstinere separantur l.7. §. restitutum ff. de minorib. l.6. §. si filius. de bonis libert. Porro in iure se immiscendi hoc notandum est, semper non esse perpetuũ, vt Iason putat, sed perpetuũ dicit, quod tricennio finiatur. titulo de perpetuis & tẽporalib. act. J. & l. vlt. C. de præscript. 30. annorum: & ita intelligenda est Glossa l. vnica Co. quando nõ petentur. vide Pyrrhũ superiore loco.

distinatione statim ab heredi.tate repellitur [g]. Eũ [h], qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit, quod agit.

DE [i] LEGATIS.

Tit. XX.

¶ *Continuatio. 1. Definitio 2. ¶ De antiquis generibus legatorum sublatis. 3. Collatio legatorum & fideicommissorum. 4. ¶ De re legata, de re testatoris, heredis, aliena, cuius non est commercium. 5. De re pignerata. De re aliena post testamentum à legatario acquisita 7. De his, quæ non sunt in rerum natura. 8. De eadem re duobus legata. 9. Si legatarius proprietatem fundi alieni sibi legati emerit & vsusfructus ad eum peruenerit. 10 de re legatarij 11. Si quis rem suam quasi non suam legauerit. 12. De alienatione vel oppignoratione rei legatæ. 13. De liberatione legata. 14. De debito legato creditori. 15. De dote vxori legata. 16. de interitu & mutatione rei legatæ. 17. De Interitu quarundam ex pluribus legatis. 18. De grege. 19. De ædibus 20. De peculio. 21. De rebus corporalibus & incorporalibus 22. De legato generali. 23. De optione legata 24. ¶ Quibus legari potest. 25. Ius antiquũ de personis incertis. 26. & de postumo alieno. 27. Ius nouum de personis incertis, & postumo alieno. 28 De postumo alieno herede instituto. 29. De errore in nomine legatarij 30. De falsa demonstratione. 31. De falsa causa 32. de seruo heredis. 33. de domino heredis. 34. ¶ De modo & ratione legandi. De ordine Scripturæ. 35. De legato post mortem heredis, vel legatarij. 36. Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.*

POST hęc videam [9] de legatis: quę pars iuris extra propositã quidẽ materiã videtur. (nã loquimur de his iuris figuris [k] quib. per vniuersitatẽ [l] res nobis adquirũtur) sed cũ omninò de testamẽtis, & de heredib. q in testamẽto instituũtur, loquuti sumus: nõ sine causa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari. 1 ¶ Legatũ itaq; est [m] donatio quædã à defuncto relicta, ab herede prę standa. 2 ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationẽ [n], per damnationem [o], sinendi [p] modo, per præceptionem [q] & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum [r] solẽnitas huiusmodi verborũ penitus sublata est. Nostra autem constitutio, quã cum magna fecimus lucubratione, defunctorũ voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorũ fauẽtes, disposuit, vt omnib. legatis vna sit natura, & quibuscunq; [s] verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi non solùm per actiones personales [t], sed etiam per in rem, & per hypotecariam [u]. Cuius constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est. 3 ¶ Sed nõ vsque ad eã constitutionẽ standũ esse existimauimus. Cum enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè concludentem, fideicõmissis autẽ quæ ex voluntate magis descendebant defunctorũ, pinguiorẽ naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicõmissis exæquare [x], vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorũ: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legũ cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem operæpretium esse duximus, interim separatim prius de legatis; & postea de fideicommissis tractare, vt natura vtriusque iuris cognita, facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. 4 ¶ Non solùm autẽ [y] testatoris vel heredis [z] res, sed etiã aliena [a] legari potest: ita, vt heres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam [b] non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium non est, ‖vel adipisci non potest: ‖ nec æstimatio eius debetur: veluti si campum [c] Martiũ, vel basilicas, vel tẽpla, vel quæ publico [d] vsui destinata sunt, legauerit. nã nullius momenti‖ tale‖ legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est [e], si defunctus sciebat alienã rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si sciuisset alienam rẽ esse, nõ legasset. & ita diuus Pius rescripsit. Et verius [f] est ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, sciuisse alienã rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probãdi incumbit illi [g] qui agit. 5 ¶ Sed & si rẽ obligatã creditori aliquis legauerit, necesse habet heres ‖eam [h] luere [i]. Et ‖ in ‖ hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena, vt ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse. & ita diui Seuerus & Antoniuus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit. non debet heres eã luere. 6 ¶ Si res aliena legata fuerit: & eius rei viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis [k] ex testamento actione

y Paul. 3. sentẽt. 4. §. vlt.
z cui impuberi abstẽtionis: puberi, restitutionis in integrum beneficium datur. v. l. vlt. Co. de repud. hær.
a ex generali clausula. Si qua mihi iusta causa l.1. ff. ex quib. causis maio.
b v. l. fin. C. de iure delib. quæ de inuẽtario conficiendo & eius vtilitate tractat, & quæ ibidem notaui.
c l.20. in pr. ff. de adq. hæred. v. l.1. Co. de repudiãda.
d vide l.1. ff. pro hærede.
e vide l.20. ff. de adquir hæredita.
f v. l.6. in pr. ff. ad Treb. l.13. ff. de adquir. hæredit.
g omnino si extraneus: secus si suus l. vlt. Cod. de repud.
h v. l.5. ff. de adquir. hæredit.
i 30. 31. 32. 33. 34. D. 6. C. 37.
k causis, speciebus, formis & modis l.31. in pr. D. de mortis causa.
l vide l.37. D. de adq. hær.
m l.36. D. de leg. 2. adde l.116. in prin D. de l.1. & Vlp. tit. 24. §.1.
n Paulũ 3. sentẽ. 6. §.7. Per vindicationẽ ita legatur, Do, lego, capito, sumito siue habeto Vlp. 24. §.3. vbi §.7. vide quæ res per vindicationẽ legari poterant & ibidem §.12. differentiã facit res per vindicationem disiunctim, an coniunctim legetur.
o v. Paul. ibidem §.6. Per damnationẽ his verbis legatur, Heres meus dãnas esto dare, dato facito Hæredem meũ dare iubeo. Vlp. 24. §.4. vbi §.8. & 9. vide res quæ legari poterant per damnationẽ: & ibidẽ §.11. differentiam facit, res per damnationẽ legetur pluribus cõiunctim, an disiunctim.
p Paul. ibidẽ. § 11. sinẽdi modo ita legatur, Heres meus dãnas esto sinere Luciũ Titium sumere illã rẽ, sibiq; habere Vlp. 24. §.5. vbi §.10. poterant legari refert res quæ

sinẽdi modo. q per præceptionẽ ita legabatur, Lucius Titius illam rẽ præcipito. Vlp. 24. §.6. vbi §.11. recenset quæ res legari poterãt per præceptionẽ. r Constantini, Constãtis & Cõstantij l.21. C. e. s l.2. C. com. de legat. t l.1. C. com. de leg. u duæ priores simul non possunt proponi. l.1. Co. de furtis. sed altera alterã elidit. l.76. §. pen. D. de legat. 2. x l.1. de leg. 1. y v. §.11. J. eo. l.67. §. si rẽ de leg. 1. z v. l.25. C. cõ. de leg. a v. l.10. C. de fideicõ. b v. l.30. §. f. de leg. 3. c l.39. §. f. de leg. 1. d v. l.34. §.1. de cõtr. empt. e v. l.10. C. de f l.21. de prob. g l.4. C. de eden. h v. l.6. C. de fideic. i Paul. 3. sent. §.8. k i. ex causa nõ lucratiua l.198. 4. de leg. 1. pretium

pretium consequi potest. Si verò ex causa lucratiua[a], veluti ex donatione, vel ex alia simili causa agere non potest. nam * traditum est, duas lucratiuas causas in eundem [b] hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, [c] vtrum rem, an æstimationem ex testamento consequutus sit. nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua[d]. si æstimationem, agere potest.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si [e] modò futura [f] est [g], rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum, scinditur [h] inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit:) [i] totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio & Seio hominem Stichum do lego* [k]. disiunctim ita, *Titio hominem Stichum do lego. Seio hominē Stichū do lego.* Sed & si expresserit eundē hoīem Stichū, æquè disiunctim legatū intelligitur. 9 ¶ Si cui fundus alienus legat⁹ sit, & [l] emerit proprietatē deducto vsufructu, & vsusfructus ad eū peruenerit, & postea ex testamēto agat: rectè eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia vsusfructus, in petitione, seruitutis locum obtinet[m]. sed officio iudicis continetur, vt deducto vsufructu, iubeat æstimationem præstari[n]. 10 ¶ Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: [o] quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri nō potest. & licèt alienauerit eam, non debetur [p] nec ipsa res, nec æstimatio eius. 11 ¶ Si quis rem suam quasi alienam legauerit: valet legatum. nam plus [q] valet quod in veritate [r] est, quàm quod in opinione.[f] Sed & si legatarij esse putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest. 12 ¶ Si rem suam legauerit testator, posteáque eam alienauerit [t]: Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus, deberi. Idémque diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt [u] eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede ||eius|| agere posse, vt prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non est alienata, omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit. 13 ¶ Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum vtile est: & neque ab ipso debitore, neque ab herede eius potest heres petere: neque ab alio, qui heredis loco sit. Sed & potest à debitore conueniri, vt liberet [x] eum. Potest etiam quis vel [y] ad tempus iubere, ne heres petat. 14 ¶ Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legauerit: inutile est legatum, si [z] nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quòd si in diem [a] vel sub conditione debitum ei purè legauerit: vtile [b] est legatum, propter repræsentationem †. Quòd si [c] viuo testatore dies venerit vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, vtile esse nihilominus legatum: quia semel constitit. quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium [d] extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest. 15 ¶ Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia * plenius [e] est legatum, quam de dote actio. Sed si [f] quam non accepit dotem legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, [g] si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut[h] instrumenta dotis in relegando demonstrata sunt, valere legatum. 16 ¶ Si res legata sine [i] facto heredis perierit [k]: legatario decedit. Et si seruus alienus legatus sine facto heredis [l] manumissus fuerit: non tenetur heres. Si verò heredis seruus legatus sit [m], & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Iulianus scripsit. nec interest, sciuerit [n], an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruū, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres quāuis ignorauerit, à se eum legatum esse. 17 ¶ Si quis ancillas [o] cum suis natis legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarij serui [p] cum vicariis legati fuerint: quia licèt mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus: mortuo seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatum extinguitur[q]. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur [r]. 18 ¶ Si grex legatus fuerit: & postea [f] ad vnam ouem peruenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato etiam [t] eas oues, quæ post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gregis vnum[u] corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium vnum corpus est, ex cohærentibus lapidibus. 19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ [x] post testamentum, factum adiecta sunt, legato ||dicimus|| cedere. 20 ¶ Si peculium legatum fuerit: sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est [y]. Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem ||aliquid|| seruus adquisierit: Iulianus ait [z], si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hereditatem adquisitum est, legatario cedere, quia huiusmodi legati dies ab adita hereditate cedit. sed si extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso nō debetur[a]: quamuis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum[b], vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. † Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam [c] autem corporales [d] res legari possunt, quàm incorporales. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari [e], vt actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit[f] viuus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur. ¶ Sed [g] & tale legatum valet, *damnas esto heres meus domum illius reficere* [h]. vel *illum ære alieno liberare.*

22 ¶ Si generaliter seruus vel res alia legetur: electio legatarij est [i], nisi aliud testator dixerit. 23 ¶ Optionis legatum, ||id est|| vbi testator ex seruis suis, vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat olim in se conditionem. & ideo, nisi ipse legatarius viuus optasset: ad heredem legatum non transmittebat [k], sed ex constitutione [l] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est [m] licentia heredi legatarij optare ||seruum, || licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiat in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures heredes ||sint||, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam [n] esse huius optionis iudicem, & sorte [o] hoc esse dirimendum, vt ad quem sors venerit, illius sententia in optione præcellat. 24 ¶ Legari autem illis solùm potest, cum quibus [p] testamenti factio est. 25 ¶ Incertis verò personis neque legata, neque fideicommissa olim [q] relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertę personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat: veluti si quis ita dicat: *quicunque* [r] *filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent: æquè incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ huiusmodi species sunt [f]. Libertas [t] quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim [u] seruos liberari. Sub certa verò demonstratione [x], id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si* [y] *quis filiam meam vxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta [z], repeti non posse sacris constitutionibus cautum erat.

26 ¶ Posthumo quoque alieno inutiliter[a] ||antea|| legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideóq; ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus auo.

27 ¶ Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: quum in nostro Codice [b] constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solùm in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus [c] dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere. 28 ¶ Posthumus autem [d] alienus heres institui & ante poterat [e], & nunc potest: nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro vxor esse non potest. 29 ¶ Si quidem[f] in nomine, cognomine, prænomine ||agnomine|| legatarij testator errauerit: cùm de persona constat, nihilominus valet legatum. Idémque in heredibus seruatur, & rectè. Nomina enim significādorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

30 ¶ Huic proxima est illa iuris regula *, falsa [g] demonstratione legatum non perimi. veluti si quis ita legauerit, *Stichum seruum meum vernam do lego.* licèt enim non verna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit. *Stichum seruum quem à Seio emi,* sitque ab alio emptus: vtile est legatum, si de seruo constat. 31 ¶ Longè magis * legato falsa [h] causa ||adiecta|| non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curauit,* Stichum do lego: vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego.* Licèt enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sit, legatum tamen valet.

a v.l.21.§.1.de leg.3.
b l.34.§.1.de leg 1.l.17.l.19.in fin. de oblig.
c v.l.48.in fi.D. de furtis.
d nec enim potest nostrū fieri, quod iam nostrum est. §.14. J.de act.
e v.l.24.de leg.1.
f futura rectè legamus.
g & certè. Paul. 3.sent.6.§.13.
h v.l.85.de leg.1.
i v.l.1.§.pen.de vsufr.adcres.
k v.l.142.de verb.sign.
l l.82.§.2.D.de leg.1.
m i. qui hic petitur vsusfructus, est formalis, non causalis vel legati tempore à proprietatis causa separatus erat.
n eius, quod legatario abest: abest autem solius proprietatis pretium. l.82. §.2.de leg.1.
o v.l.13.C.eo.
p Immo debetur. l.1.in fi.de regula Caton.
q Imò, plus nō valet. v.l.15.D. de adq.hered.
r v.l.9.§.4.D. de iur. & fact. ignor.
f Immo aliud. l.15.de adq.hær.
t idem si pignori vel fiduciæ dederit. Ex eo enim voluntatem mutasse non præsumitur. Paul.3.sent. 6.§.16.l.3.C.de legatis.
u l.3.C.eod.
x pacto, vel acceptilatione, vel redditione instrumenti, reus multo magis exceptione tutus erit. l.3.§.1.3. de lib.leg.
y l.8.§.1.D.de lib.leg.
z v.l.28.in fi. l.29.de leg.1.
a v.l.13.14. de liber.leg.
b Imò inutile. l.82.D.de leg.2. l.5.ff.ad l.Falcid. vbi dixi.
† i. quia debitor vult die præsenti solui.
c l.5.in fi.D.ad falc.
d Paul.l.82.de leg.2. & 140.de verb.oblig. Marcell.l.98.de verb. obl.
e l.1.§.2.de dote præleg.
f v.l.21.in fi.ff. de verb.oblig.
g potest enim vel minimus nummus dos esse. l.69.§.4.de iure dot.
h l.3.C.de falsa causa.
i v.l.26.§.1.de leg.1.
k Legato fataliter siue culpa hæredis intertempto, legatarij damnum est. Paul.3.sent.6.§.9.
l l.35.de leg.1.
m l.112.§.1.de leg.1.
n v.l.91.§.2.D.de verb.obl.
o v.l.62.de leg.1.
p l.4.de pecul.leg.
q l.1.de pecul.leg.
r l.1.l.5.de instructo. Imò non extinguitur. l.5. D.de instrumento.
f l.22.de leg.1.
t l.21.de leg.1.
u v.l.30.de vsucap.
x l.41.§.pen. l.44.§.si rem.de leg.1.
y vt ita augeatur & minuatur l.65.in princ.de leg.2.
z tempus quo dies legati cedit spectari: si extraneo, mortis tempus. l.8.in fi. de pecul.leg.
a v.l.vnic.C.de peculio eius qui libert.meruit.
b v.l.6.§.pen. de pecul.leg.
† atque ita videtur abrogari. l.23.§.1.de pecul. leg.
c Paul.3.sent.6. §.11.
d v.l.41.in pr. de leg.1.
e l.39.§.3.de leg.1.
f l.75.§.2.de leg.1.
g Paul.3.sent. 6.§.10.
h v.l.108.J.de leg.1.l.49.in fin. de leg.2.
i v.l.2.§.1.de opt.l.25.§.17.D. familia.
k hinc apparet à Triboniano detractam negationem. l.19.de opt.
l v.l.2.quando dies.
m l.vlt.C.com. de leg.
n i.sortem.
o d.l.vlt.in pr. Theophilus hic κλήρῳ ἤτοι λαχμῷ. id est, sorte & micatione. Est enim Glossis λαχμὸς, Micatio. vt hunc locū referas ad digitorū micationē.
p l.101.in fi.de leg.1.
q Vlp. tit.24. §.incerta. Paul. 3.sent.6.§.legatum.13.l.69.§.4. ff.de iure dotium hodie aliud est. l.1.C.de incertis personis.
r aliud est in legato pauperū. v.l.24.C.de episc.
f Incertus dicitur, quem ignoramus. l.89.in fi. de verb.sig.
t Libertas nominatim testamento relinquenda. dixi ad Vlp.1.§.vlt.
u l.24.D.de manum.test.
x hæc duo verba, id est, desunt apud Theophilum.
y adde casum l.5.de re dub.
z Vtque debita naturaliter. v. l.9.C.ad falc.
a Imò vtiliter. l.pen.D.eod.
b i. Veteri cōsentaneum est ea constitutione fuisse inductum, vt & incertæ personæ & alieno posthumo legari possit. VVes.
c l.20.l.30.de test.tut.
d non alienus, Alc.1.par.9. reprehensus à Rob.1.recepta 3.
e iure Prætorio non ciuili. Cuiac de testam.
f v.l.4.C.
g v.l.33.de cond.& dem.
h v.l.72.§.falsam.de cond.& demon.

let. Sed si [a] conditionaliter enuntiata fuerit causa: aliud iuris est, veluti hoc modo: *Titio, si negotia mea curauerit, fundum meum do lego.* 32 ¶ An [b] seruo heredis rectè legemus quæritur. & constat purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, si viuo testatore de potestate heredis exierit: quia * quod [c] inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc nō debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub [d] conditione verò rectè legatur ||seruo,|| vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit. 33 ¶ Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur [e]. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cùm hęreditas à legato separata sit: & possit per eum seruum alius hæres effici, si prius, quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij adierit: euanescit legatum.

34 ¶ Ante [f] hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet [g] quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat †. Sed quia inciuile esse putauimus [h] scripturæ ordinem quidem sequi. (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem [i] & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante hæredis institutionem, & inter † medias hæredum institutiones legatum relinquere. & multo magis libertatem cuius vsus fauorabilior est. 35 ¶ Post mortem quoque hæredis aut legatarij simili modo inutiliter legabatur [k]: veluti si quis ita dicat, *cum hæres meus mortuus fuerit, do lego.* Item: *pridie [l] quam hæres aut legatarius morietur.* Sed simili modo & hoc correximus [m], firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inueniatur. 36 ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter ||antea|| legabatur [n], & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur [o], quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit:* vel ex diuerso, *si non collocauerit, dato decem aureos Seio:* aut si ita scripserit, *hæres meus si seruum Stichum alienauerit:* vel ex diuerso, *si non alienauerit, Titio decem aureos dato.* Et in tantum hęc regula obseruabatur, vt quàm [p] plurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebāt; quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur: quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius hæres esto, si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit, Seius quoque hæres esto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licèt pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in aliū translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus [q], vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa [r]. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE [s] LEGATORVM [t].

TIT. XXI.

De ademptione. 1. De translatione.

Ademptio legatorum (siue [u] eodem testamento adimantur, siue [x] codicillis) firma est. sed & siue contrariis verbis [y] fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit, *do lego:* ita adimatur, *non do, non lego:* siue non contrariis, sed † aliis quibuscumque verbis. 1 ¶ Transferri [z] quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit. *hominem Stichum quem Titio legaui, Seio do lego:* siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul ||&|| Titio adimi videtur, & Seio dari.

DE LEGE [a] FALCIDIA.

TIT. XXII.

a v.l.17.§.pen. de cond. & dem.
b l.20.ff.ad l. Falc.
c l.1. de regul. Caton.
d l.86.de cond. & dem.
e adde l.25.de leg.1.
f Paul.3.sent.6. §.2.
g l.1.in fin. de vulgari. l.vlt.de iure cod.
† Vlp.1.§.20.
h v.l.6.de solutionib.
i l.24.C.de testamentis.
† & ita abrogatur quod apud Vlp.1.§.2.
k i. ne ab hærede hæredis legari videatur. Vlpian.24. §.post mortem. Paul.3. sent.6. §.6. Post mortem.
l Paul.3.sent.6. §.6.
m l.11.Cod.de contr.stip.l.vn.C. vt act. ab hæred.
n Vlp.tit.24. §.pœna causa.17 sic enim libertas alterius videbatur minui. arg. l.71.§.2. de cond.& dem. sed & legata hæredis odio dari minimè consentaneum, sed nec ab eo pendere. Theoph. Hotom.
o de quo extat exemplum apud Horat. 2. serm.3.
p quæ non extant.
q v.l.vnic.C.de his quæ pœna.
r Quale est in virgine, ne nubat, & vidua, ne vnquam nubat. v. auth. cui relictum auth. de indicta viduit.
s adde, & translatione legatorum. Agitur.n. hoc titulo de vtrisque: hoc est, ademptione & translatione. §.1.j.eo. & ita quoque apud authorem Eclogæ titulus conceptus est.44.tit.17.
t 34.ff.4.
u Vlp.24.§.29.
x l.pen.§.1.ff.eo.
y & nuda voluntate. l.3.in fi. ff.eod.
† olim eodem modo adimenda erant legata. Vlp. illo loco.
z l.5.ff.eod.
a 35.ff.2.6.C.9. Vlpian.24. §.32. Paul.3. senten.8. 2. Caius 6.
b Lata à Falcidio Trib. pleb. sub Augusto adhuc Triumuiro. App. Dion. Euseb.
c lege XII. Tabularum liberrima erat legandi facultas. Pòst lege Furia cautum fuit, vt ne quis plus 1000. aureis legaret. Dein lege Voconia, vt ne plus legatario relinqueretur, quàm hæredi. Postremò lege Falcidia constitutū, vt ne legatario vltra nouem vncias relinqui posset. Theoph. hic.
d vti quisque paterfamilias Cornificius. v.l.120.de verb.sign.

Scopus & nexus. Ratio huius legis. 1. De pluribus hæredibus. 2. Quo tempore spectatur quantitas patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur. 3. Quæ detrahuntur ante Falcidiam.

Svperest, vt de lege Falcidia [b] dispiciamus, qua modus nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege [c] duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe ||cùm|| ea lege ita cautum esset: *vti quisque [d] legasset suæ rei, ita ius esto*) visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia [e], quàm lex Voconia [f] latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouissimè [g] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum: id est, vt siue vnus heres institutus sit, siue plures, apud eum eósve pars [h] quarta remaneat. 2 ¶ Et cum quæsitum esset, duobus hæredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titij pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius dumtaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, vt quartam partem suæ partis saluam habeat: placuit posse retinere. etenim [i] in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. 3 ¶ Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis [k] tempore spectatur [l]. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest [m], si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fætu pecorum tantum accesserit hæreditati, vt centum ||aureis|| legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona (incendiis fortè [n], aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius, quàm septuagintaquinque ||aureorum substantia,|| vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur [o]. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci. 4 ¶ Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante [p] deducitur [q] æs alienum [r]: item funeris [s] impensa, & [t] pretia [u] seruorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur [x], vt ex eo quarta pars apud hæredem remaneat [y], tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse. quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quod si [z] quingentos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet [a]. Antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis [b] apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hæreditatibus, ||& ad senatusconsultum [c] Trebellianum.||

TIT. XXIII.

¶ Continuatio. ¶ Origo fideicommissorum. 2. ¶ De fideicommisso hæredis scripti. 3. ¶ De effectu restitutionis. 4. De SC. Trebelliano. 5. De SC. Pegasiano. 6. Quibus casibus locus est SC. Trebelliano, vel Pegasiano. 7. Pegasiani in Trebellianum transfusio. 8 In quibus hæredibus & in quibus fideicommissariis supradicta locum habeant. 10. ¶ De fideicommisso hæredis ab intestato. 11. ¶ De fideicommisso relicto à fideicommissario. 12. ¶ De probatione fideicommissi.

Nvnc transeamus ad fideicommissa. sed prius est, vt de hæreditatibus fideicommissariis videamus. 1 ¶ Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis [d] temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus [e] enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere [f], si relinquebant, fidei committebant eorum qui capere ex testamento poterant ||hæreditatem||. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus, semel iterúmque gratia

e Vlp.tit.1.§.6. tit.28.§.7.
f Cicer. Ver.3.
g Anno vrb. 714. Caluino & Pollione Coss.
h v.l.73.in fi.eo.
i l.77.ff.eo
k l.56.in pr.l.73. in pr.ff.eo.
l Præterquam in legato conditionali & rei alienæ. Mynsi.
m nisi testator iusserit fructus in falcidiam imputari: & nisi fructus sati vel maturi erāt tempore mortis. Schneid.
n res perit domino. l.9.C.de pign.
o nisi specialia fuerint. Schneid.
p In hæreditate defuncti nihil esse dicitur, nisi deducto ære alieno & funeris impensa.
q Creditor etiā si sit hęres (si inuentarij beneficio vsus est) præfertur legatario. l.6.C.eod. l.39.§.1.de ver.sig.
r Creditores præferuntur omnibus legatariis defuncti.
s l.pen.de relig. doti vxoris pręferenda. Bart.l.1.ff.solut.
t l.33.ff.eod.
u Libertatis datio minuit patrimonium defuncti. vnde à simili colligūt, Falcidiam non detrahi ex iis legatis.
x Quotiens de modo quartæ retinendæ quęritur, propter periculum plus petendi, officio iudicis omnibus æstimatis, quarta facienda est, quę apud hæredem remaneat: aut certè exigenda est cautio à legatario, vt quòd plus dodrante perceperit restituatur. Paul.3. sent. 8.§.2.
y & legata ad pias causas. Nou. 131.c.12.
z legata quæ excedunt summam bonorum non fiunt nulla. sed pro rata minuuntur.
a non remanebit ex legato ad pias caussas & dotis prælegato: & vetito alienari à legatario ac eius successoribus: si miles testatus: si testator prohibuit detrahi, si id hæres eidem pollicitus, si sciēs integra legata soluit, si inuentario non confecto hæreditatē adiit. Schneid.
b Etiam ex fideicommisso particulari. l.2. legato principis. l.4. donatione causa mortis. l.5. inter vir & vx. l.12. mortis capione. l.pen.C.eo. *
c l.36.ff.6.C.48. d i. ante Augustum. v.t.25. e per fideicommissa legibus illudebant. Hieronymus ad Meptianum. f puta in capacibus.

persona-

personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur, & populare erat: paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem: tantúsque eorum fauor factus est, vt paulatim etiam [a] prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant. 2 ¶ In primis igitur sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur: eiúsque fidei committatur, vt eam hæreditatem alij restituat[b]. alioqui * inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur[c]. Cùm igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius hæres esto:* potest adiicere, *rogo te Luci Titi, vt cùm primùm poteris hæreditatem meam adire, eam Caio Seio reddas restituas.* ¶ Potest autem quisque & de [d] parte restituenda hæredem rogare. ¶ Et liberum est, vel purè [e], vel sub [f] conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die. 3 ¶ Restituta autem hæreditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet [g]: is verò qui recipit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarij loco habetur. 4 ¶ Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca consulibus [h], senatusconsultum factum est [i]: quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit: omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi, & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas [k]. Post quod senatusconsultum prætor vtiles actiones ei, & in eum qui recepit hæreditatem, quasi hæredi, & in hæredem dare cœpit. 5 ¶ Sed quia hæredes scripti, cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione consulibus [l], senatus censuit: vt ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. ¶ Post quod senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria sustinebat. Ille autem qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id [m] est, eius legatarij, cui pars bonorum legabatur, quæ species legati, partitio [n] vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter [o] hæredem & partiarium legatarium interponi [p]: eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id [q] est, vt lucrum & damnum hæreditarium pro [r] rata parte inter eos commune esset. 6 ¶ Ergo siquidem non plus, quàm dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in vtrunque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem iure ciuili: in eum verò, qui recipiebat hæreditatem, ex SC. Trebelliano tanquam in hæredem. At si plus, quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano SC. & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modo [s] sua voluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat: ipse vniuersa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & [t] pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & hæredem. si verò totam hæreditatem restitueret, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse, quasi damnosam: cauebatur Pegasiano SC. vt desiderante eo, cui restituere rogatus esset, iussu prætoris adiret [u], & restitueret hæreditatem, perindéque ei & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano SC. quo casu nullis stipulationibus est opus: qui semel & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hæreditariæ ei & [x] in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, vtroque Senatusc. in hac specie concurrente. 7 ¶ Sed quia stipulationes ex Senatusc. Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas [y] eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas [z], quàm difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quàm differentiis vtriusque senatusconsulti: *placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, quod postea superuenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam [a], siue plus, siue minus, siue nihil penitus: vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum [b], quasi ex Trebelliano senatusconsulto: pro rata portione actionibus, tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus [c]. si verò totam hæreditatem sponte restituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat, vt quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas [d] ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc transposuimus ad Senatusc. Trebellianum, vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius [e] desideret restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente. 8 ¶ Nihil autem interest, vtrùm aliquis ex asse hæres institutus, aut totam [f] hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus. 9 ¶ Si quis vna [g] aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hæreditatem restituere [h], sed illud [i] interest, quod altero casu, id est, cùm deducta, siue præcepta aliqua re, restituitur hæreditas: in solidum ex eo senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita. altero verò casu, id est, cùm quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur [k] actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissariū, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis continetur: æquè in solidum transferuntur actiones. & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribúsve deductis præceptísve rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptáve, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet. rogatus sit aliquis hæreditatem restituere. idem iuris est. Quæ ||autem|| diximus de eo, qui ex asse institutus est: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est. 10 ¶ Præterea intestatus [l] quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua, vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit: vt hæreditatem suam totam, partémve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cùm alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant. 11 ¶ Eum quoque cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat. 12 ¶ Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus exquæstore sacri palatij suggessit, constitutionem [m] fecimus. per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimis esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores quàm quinq;, vel nemo penitus testis interuenerit: † tunc siue pater hæredis, siue alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit [n], cum prius ipse de calumnia iurauerit necesse eum habere vel iusiurandum subire, quod nihil tale à testatore audiuerit, vel recusantem ad fideicommissi vel vniuersalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem obseruari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, ||postquam negauerit,|| confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat: omnino soluere cogendus est.

DE SINGVLIS REBVS PER fideicommissum relictis.

TIT. XXIIII.

Summa 1. quæ relinqui possunt. 2. De libertate. 3 De verbis fideicommissorum.

POTEST tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, ||&|| pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare, vt alicui restituat, vel legatarium [o], quamuis à legatario legari non possit †. 1 ¶ Potest autem non [p] solùm proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæredis aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius. Itaque & legatarius [q] & fideicommissarius non solùm de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quę ei relicta sit: sed etiam de alia, siue ipsius, siue aliena sit. ¶ Hoc solùm obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere [r], quam ipse ex testamento ceperit. nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. ¶ Cùm [s] autem aliena res

a v.l.2.§.capt. de orig.iur.
b secus si tantùm codicillos facere voluit testator.§.10.j.e.
c v.l.14.C.de testam.
d v.l.16.§.4.eo.
e l.19.ff.ad Trebell.
f l.13.ff.ad Treb.
g Cur ita? v.l.88.in fi.ff.de hær.instit.
h suffectis ex Kal. Iuliis anno vrbis 814. Nec enim Seneca ordinarius consul *Ausonius in Panegyric.*
i l.1.ff.eo.
k ne restituentis fides sua damnosa fieret. Paul.4 sent.2.
l quos suffectos esse constat. cū non reperiantur in fastis.
m Partiarius legatarius dicebatur is, cui pars bonorum legabatur.
n v.Vlp.2.5.§.5. ea vox legitur. l.164.§.1.de verb.sig.
o Vlp.illo loco.
p nam alioquin non hæres mero iure, ad onera hæreditatis non tenebatur.
q Partis & pro parte stipulationes hæ dicebantur, quæ de lucro & damno communicando solebant interponi inter hæredem & legatarium. Vlp.illo loco, quod postea extēsum est ad hæredes & fideicommissarios. vt hic. Paul.4.sent.3.§.1. id ita exprimit, Inter hæredem, inquit, & fideicommissarium, cui ex Pegasiano hęreditas restituitur, partis & pro parte stipulatio interponitur: vt hæredi instituto pro quarta actiones, pro cæteris verò portionibus fideicommissario competant.
r Paul.4.c.3.§.1.l.2.C.eo.
s i.spontè.l.45 ff.eod.
t i.quæ de damno & lucro communicādo interponebantur. Hotom.
u l.4.in prin.ff.eo. l.17.ff.si quis omissa.
x l.27.§.qui ex Trebell.ad Treb.
y Creditoribus & hæredi præsertim, qui post stipulationes in terpositas inter eum & fideicōmissariū, à creditoribus & legatariis comme moratur.l.2.l.de bitor.C.de pactis.l.2.C.de hæreditate vend. ad ad de Nouel.1.c.1.& 39.in pr.
z §.3.j.de legit. adgnat.succeß.

a variæ sunt quartæ, vt legitima, Falcidiana, Trebellianica, filij arrogati, concubinæ (de qua Nouell.74.c.5.) Vxoris pauperis, in bonis mariti locupletis. Nou.117.c.5.
b ignorantia facti. l.68. in fin. ff.eod.l.9. C. ad l. falcid. Qui totā hæreditatem restituit, cùm quartam retinere ex Pegasiano debuisset, repetere eam non potest. Neo enim indebitū soluisse videtur, qui plenam fidē defuncto præstare maluit. Paul.4. sent.3.§. vlt.
c post hæreditatem restitutā. retenta quarta, nondum ære alieno soluto.
d l.11.§.3.ff.de leg.3.
e capax fideicommissi, vniuersalis, & cautione facta hæredi de resarciendo damno aditæ hæreditatis. Schneid.
f Vlp.25.§.11.
g v.l.13.l.14.ff. si quis omissa.
h v.l.30.§.multū interest.ff.eo.
i l.3.C.de sent. passis. l.pen.C.de hæredib. inst. l. si legatus. §. multū.ff.ad Trebell.
k interdum tamen in solum fideicommissarium datur actio. l.13. §.idem erit.de petit.hær.
l etiam ab intestato fideicōmissa relinqui possunt.l.1.§.hoc autem.l.78.in pr. ff.eod. l.3. C.eod. Vlp.25. §.4.l.13. ff.de inoff.l.114. §.2.de leg.3.l.89. §. Lucius de leg. 2.l.4. C.de codicill.§.1.in pr.j.de codicillis.
m l.vlt.C.de fideic.
† his verbis omnibus vltimarum volūtatum iuribus derogare videtur, quæ requirunt cùm minimum quinque testes. l.vlt. in fi.C.de codicil.
n qui iusiurandū defert, prius iurare debet de calumnia. l.34. §.2.de iureiur.
o l.5.§.1.de leg.3
† iure veteri. hodie secus.v.l.2.in fin.C.comm. de leg.
p Tam nostras res quàm alienas per fideicōmissum relinquere possumus Paul.4. sent.1.§.7. Alienas id est ipsius hęredis, legatarii, extranei.2.Caius.8.§.5
q l.50.ff.de leg.2.
r v.l.1.§.si quis. D.ad Treb.
s l.2.Caius 7.§.9

per fideicommissum relinquitur: necesse est ei[a], qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem[b] eius soluere. 2 ¶ Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt hæres eum rogetur manumittere[c], vel legatarius, vel fideicommissarius. nec[d] interest, vtrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus seruus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo[e] nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur. quia possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur: non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed[f] eius, qui manumittit. At is, qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus[g] appellatur. nec alius vllus directò ex testamento libertatem habere potest, quam qui[h] vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directò autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed[i] velut ex suo testamento libertatem ei competere vult. 3 ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maximè in vsu habentur, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*[k]. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.

Res nostræ per fideicõmissum relictæ, statim alienæ, æstimatæ aut redemptæ præstantur. *Paul. 4. sent. 1. §. 7.*
a hoc est ei vel legatario. *Caius d. §. 7.*
b hoc est pretiũ eiusdem rei quantum æstimata fuerit. *d. §. 7.*
c *v. l. 12. §. 1. D. de fideic. liber.*
d *v. l. 16. D. de fideic. lib.*
e *v. l. 5. §. 4. D. de his quæ vt indig.*
f Manumissus ex fideicommisso, fit libertus manumittentis. *Vlp. 2. §. 8.*
g i. orci seu defuncti. *1. Gel. 24.* [illegible] *Vlp. illo loco.*
h *l. 35. de man. testam.*
i *l. 19. de man. testam.*
k *l. 2. C. comm. de legat. Vlp. 24. §. 2.* *adde* deprecor, iniungo, *Paul. 4 sent. 1. §. 6.* Opto des, credo te daturum. *l. 115. ff. de leg. 1.* Cupio des. *d. l. 115. d. §. 6* desidero vti des *§. 6. l. 118. ff. de legat. 1.* Exoro vti des. Volo hæreditatem meam Titij esse: scio

DE[l] CODICILLIS.
TIT. XXV.

Origo. 1. efficiens. 2. materia. 3. numerus & solemnitas.

Ante Augusti tempora constat codicillorum[m] ius in vsu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa ||esse|| cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Augustus voluntatem eius implesset: deinceps reliqui eius auctoritatem sequuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes viros, intérque eos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret vtilissimum & necessarium[n] hoc ciuibus esse propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora cùm & Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. 1 ¶ Non tantùm autem testamento facto potest quis codicillos facere[o], sed || & || intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: ex iis codicillis[p], qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse[q]. 2 ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur ius testamentorum & codicillorũ. & ideò nec exhæredatio scribi. Directo[r] autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest. nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem[s] hæredi instituto codicillis adijcere, neque substituere directò ||quis|| potest. 3 ¶ Codicillos autem etiam plures quis facere potest, & nullam[t] solennitatem ordinationis desiderant.

hęreditatẽ m[...] restituturum [...] Titio. *l. & eo m[...] do. 1 8. ff. de leg.* An relinquo? [...] gat Paul. illo lo[...] co. quod tame[...] aliud videtur [...] *l. 78. ff. ad S[...] Treb.* Quid i[...] beo? videtur d[...] rectũ *l. 2. C. com. de leg.* sed veri[...] est precarium. [...] *28. §. pen. ff. de liber. legat.* Qui[...] commendo? n[...] precariũ. *Paul. illo loco. l. 11. §. [...] ff. de leg. 2. l. [...] C. de fideic. liber.*
l *29. ff. 7. 6. C. [...]*
m Codicilli [...] tabulis cera ill[...] tis fiebant, bre[...] uiores codici[...] vnde sinu ges[...] ri poterant. Te[...] stamenta ve[...] tabulis grãdio[...] ribus scribeba[...] tur. *Hotom.*
n propter ci[...] uium Romano[...] rum (qui in Te[...] stamentis teste[...] requiruntur) p[...] nuriam. *Hotom.*
o *l. 8. l. 16. ff. e[...] l. 4. C. eo.*
p de quo *l. 2[...] §. 6. de falsis.*
q *v. l. s. ff. eo.*
r *l. pen. §. vlt. d[...] cond. instit.*
s *l. 6. §. 1. ff. eo.*
t In eo diffe[...] runt Codicilli[...] testamentis, t[...] quã non solen[...] ne à solenni,

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI
sacratissimi Principis,
LIBER TERTIVS.

DE HEREDITATIBVS[u] QVÆ ab intestato deferuntur.
TIT. I.

Definitio intestati. 1. primus ordo succedentium ab intestato. 2. qui sunt sui hæredes. 3. Quomodo sui hæredes fiunt. 4. De filio post mortem patris ab hostibus reuerso. 5. De memoria patris damnata ob crimen perduellionis. 6. De diuisione hæreditatis inter suos hæredes. 7. Quo tempore suitas spectatur. 8. De nato post mortem aui, vel adoptato à filio emancipato. 9. De liberis emancipatis. 10. Si emancipatus se dederit in adoptionem. 11. Collatio filiorum naturalium, & adoptiuorum. 12. De bonorum possessione contra tabulas. 13. vnde cognati. 14. emendatio iuris antiqui de adoptiuis. 15 & descendentibus ex fœminis.

Intestatvs decedit[x], qui aut omnino testamentum non fecit: aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum[y] irritúmve[z] factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit †. 1 ¶ Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum, primum ad suos hæredes pertinent[a]. 2 ¶ Sui autem hæredes existimantur (vt supra diximus) qui in potestate morientis fuerint, veluti filius filiáve, nepos neptísve ex filio, pronepos proneptísve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatáve. Nec interest, vtrum naturales sint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari necesse est etiã eos, qui ex legitimis quidem || nuptiis vel || matrimoniis non sunt progeniti, curiis[b] tamen ciuitatum dati secundum Diualium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem || hæredum || suorum iura nanciscuntur. Necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones[c], per quas iussimus, || vt || si quis mulierem in suo contubernio[d] copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit: postea verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate patris esse: sed[e] etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis pręstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptísve, pronepos proneptísve, suorum hęredum numero sunt, si[f] præcedens persona desierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, velut emancipatione[g]. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo, suus hæres esse non potest[h]. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum || esse || intelligimus. Posthumi[i] quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate || eius || futuri forent, sui hæredes sunt. 3 ¶ Sui autem hæredes, fiunt etiam ignorantes & licèt furiosi sint, hæredes possunt existere: quia * quibus[k] ex causis ignorantibus nobis acquiritur: ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi[l] continuatur dominiũ. & ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso iure[m]. 4 ¶ Interdum autem, licet in potestate || parentis || mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti || si || ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris || sui. || ius enim postliminij hoc facit. 5 ¶ Per contrarium || autem hoc || euenit vt licèt quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hęres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit. suum enim hæredẽ habere non potest, cum fiscus ei succedat[n]. sed potest dici ipso || quidem || iure suum hæredem esse, sed desinere[o].
6 ¶ Cum filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hæreditatem || aui || vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum succedere[p]. Pari ratione & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes proneptésve in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, non in capita[q], sed in stirpes hæreditatem diuidi; vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresvè nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptésve existant, ex altero vnus fortè aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia. 7 ¶ Cùm autẽ quęritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore quęrẽdum est, quo certum est aliquem sine testamẽto decessisse, quod accidit &[r] destituto testamento. Hac ratione[s], si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hęres, aut quia non potuit, nepos auo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus inuenitur nepos. & hoc certum est. 8 ¶ Et licèt post

u *38. ff. 16. 6. C. 54. Nouell. 118. 2. Caius 8. Vlp. 26 Paul. 4. sent. 8.*
x quatuor modis, vt hic.
y agnatione posthumi & altero testamẽto. *§. 1. 2. 3. s. quibus mod. testam.*
z capitis diminutione. *§. 4. 5. s. quib. mod. test.* querela inofficiosi probata. *Auth. ex causa. C. de lib. prat.*
† sed & qui tutores non dedit *l. 6. D. de legitimis tutorib.*
a æqualiter, vt succedant in capita si eodem gradu sunt. *§. 3. in fi. j. de success. libert. & j. de adsignat. libert. in pr. adde l. 3. l. 4. C. de naturalib. liberis & tit. de decurionib.*
b *v. §. vlt. s. de nuptiis.*
c *l. 10. l. 11. C. de natur. libert.*
d *v. l. 3. C. de incestu.*
e legitimatio interdum retro trahitur ad anteriores liberos. *l. 57. in fin. de rit. nupt.*
f *v. l. 5. in pr. si tabulis*
g *v. s. quib. mod. ius patr.*

h *adde §. 7. infra j. eo.*
i *v. l. 3. §. vtique D. eo.*
k *l. 24. in pr. de obl. & act.*
l *v. l. 11. de lib. & posth. l. 8. C. de iur. delib.*
m secus in hæreditate extranei. *l. 18. C. de iure delib.* secus in possessione. *l. 3. de adq. poss.* præsertim feudali. *Zas. consil. 20. nu. 8. 9. 13.*
n in solidum in eo crimine. *l. vlt. ad l. Iul. maiest. l. 5. C. ad l. Iul. maiest.* in a[...] liis pro dimidia, iure veteri. *l. vlt. C. de bon. proscr.* iure nouo, [...] nulla. *Nou. 17. c. 12.*
o *l. 31. l. 34. [...] de vulg.*
p *v. l. 2. 3. C. eo.*
q *§. vlt. j. eo. Nou. 118. c. 1. in fin. ad de l. 2. §. 7. D. de excus. tut.*
r *l. vlt. in fin. de cond. instit.*
s *l. 1. §. sciendũ D. eod.*

mortem aui natus sit: tamen[a] auo viuo conceptus, mortuo patre eius, posteáque deserto aui testamento, suus heres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui: mortuo patre suo, desertóque postea aui testamento, suus heres auo non existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec[b] ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cùm non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus. 9 ¶ Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent. neque enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt: neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur. sed[c] prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem *Vnde liberi*, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is, qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres est, & solus suus hæres. sed cùm emancipatus beneficio[d] prætoris in partem admittitur: euenit, vt suus hæres pro parte hæres fiat. 10 ¶ At hi[e], qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi. si modò, cum is moreretur, in adoptiua familia fuerint: Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati[f] ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quòd ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui[g], ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos. 11 ¶ Minus ergo iuris habent adoptiui ||filij,|| quàm naturales. namque naturales emancipati, beneficio[h] prætoris gradū liberorum retinent[i], licèt iure ciuili perdant: adoptiui verò emancipati & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur. & rectè. naturalia[k] enim iura ciuilis ratio perimere non potest, nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filij filiæve, aut nepotes neptésve esse. adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia ius noménque filij filiæve, quod per adoptionem cōsequuti sunt, alia ciuili ratione[l], id est, emancipatione perdunt.

12 ¶ Eadem hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam[m] contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis, neque vt oportet exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidē qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus[n] quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamēti ad bona eius ||non|| admittit. quia desinunt ||in|| numero liberorum ||eius|| esse[o]. 13 ¶ Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quíve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emācipati fuerint: intestato parente naturali mortuo, licèt ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur[p], alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur[q]. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat[r]. Ante enim prętor liberos vocat tam suos hæredes, quàm emancipatos, deindè legitimos hæredes, deinde proximos cognatos. 14 ¶ Sed ea omnia antiquitati ||quidem|| placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione[s] acceperunt, quam super iis personis composuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dātur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quib. filij & naturalium parentū successionem propter adoptionē amittebant: & adoptione facilè per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes*, cōstitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt[t] possit ab intestato ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo facto: neque iure ciuili, neque prætorio ex hæreditate eius aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cum nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredatum eum facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto ex[u] tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in eiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum suscepe-

a l.6.l.7.ff.eo.
b l.26.de adop.
c quis enim patiatur iura filij naturalis, nexu diuino copulata, ludibrio defraudari? l.10.in pr.C.de adop.ad de §.11.j.eo.v.l.35 §.cum igitur prætor. C. de legitimis hæredib.
d l.5.C.de cond. indeb.
e l.4.vnde lib.
f l.pen.§.2.C. de adopt.
g & arbitrio alieno. huc facit l.32.l.70.de hær. instit.
h l.3.C. de legit.hær.
i Nouell.118.c. 1.in fi.
k §.vlt.j.de legit. agn. l.8.de reg.iur.
l i. alio ciuili actu.l.77.de reg. iur.
m l.1.§.1.de bon. poss. contra tab.
n l.pen.in pr.ibi. si enim post patris obitum. C.de adopt.
o vt autem quis admitti possit, ex liberis eum esse oportet.l.1.§.& sui.l. 3.§.2.de contra tab.
p l.4.vnde libert.
q l.1.§.cognationem vnde cognati.
r l.1.ff.quis ordo.in bon.poss.
s l.pen.C.de adopt.
t §.2.j.de adopt.
u v.l.vlt.in fi. C.de decur.

rit. Vtroq; enim iure tam naturali, quàm legitimo in hanc personam concurrente: pristina iura tali adoptioni seruamus, quemadmodū si paterfamilias sese dederit adrogandum. quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi. 15 ¶ Item vetustas[x] ex masculis progenitos plùs diligens, solos nepotes vel neptes, qui ||quæve|| ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabant successionem, & iure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus[y] nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos vocabat tam in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ successionem. Diui autem principes[z] non passi sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descēdunt: ideò eundem gradum & ordinē successionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solùm naturæ, sed etiam veteris iuris suffragiis, muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus suprà diximus) paulò minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum, vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quando fœmina mortua sit, cuius de hæreditate agitur: iísque (licèt soli sint) adeuntibus adgnatos minimè vocabant. Et quēadmodum lex duodecim tabularū filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui[a] ad successionem aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locū matris suæ vel auiæ, eos cum iam designata partis tertiæ deminutione vocat. 16 ¶ Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem cōstitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo cōcessimus. Nostra[b] autem constitutione promulgata, toti iuri eius derogatū est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundùm sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit[c], non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: vt vtraque progenies, matris vel patris, auiæ vel aui portionē sine vlla deminutione consequatur: vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiā hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA[d] ADGNATORUM † SUCCESSIONE.

TIT. II.

Secundus ordo hæredum legitimorum. 1. De adgnatis naturalibus. 2. De adoptiuis. 3. De masculis & fœminis. 4. De filiis sororum. 5. De proximis vel remotis. 6. quo tempore proximitas spectatur. 7. De successorio edicto. 8. De legitima parentum successione.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes prætor, vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege[e] duodecim tabularum ad[f] adgnatum proximum pertinet hęreditas. 1 ¶ Sunt autem[g] adgnati[h] (vt primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti, quasi à patre connati. Itaque ||ex|| eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur[i]: nec requiritur, an etiā eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt[k], qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiā ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. ¶ Ij[l] etiam, qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. ¶ Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem: sed iis, qui tunc proximiores[m] gradu sunt, cum certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse. 2 ¶ Per adoptionem[n] quoque adgnationis ius consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin impropriè consanguinei appellentur. Itē si quis ex cæteris adgnatis ||tuis:|| veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquē: adgnatus inter suos hæredes esse non dubitatur. 3 ¶ Cæterum inter masculos quidem adgnationis iure hæreditas, etiam si longissimo gradu[o] sint, vltrò citroque capitur. ¶ Quod ad feminas verò attinet: ita placebat, vt ipsæ[p] consanguinitatis iure tanùtm capiant hæreditatem, si sorores sint: vlterius non capiant. masculi autem ad earum hæredi-

x & ius diuinum.nu.25. hoc tamen ius succedendi Iustinianus Barbarū vocat.Nouell.21. in pr.
y quæ familię suæ & caput & finis sunt. l.195. in fin.de verb.sig.
z Valēt.Theod. Arcad.l.9.C.eo.
a l.3.C.eod.
b l.vlt.C.eod.
c v.6.§.j.eod.
d 38.ff.16.6.C. 57.Nouel.118.c.3. Vlp.tit.26.
† hodie non differunt iure à cognatis.v.Nou. 118.c.4.& quæ ibidem noto.
e quam.v.apud Vlp.tit.25.§. 1.
f l.1.2.ff.eo.
g v.l.5.ff.vnde legit.
h Agnatis cognati continentur. Patruus & agnatus est & cognatus: Auunculus, cognatus tantummodo. Paul.4.sent.8.§. 1.
i v.l.1.§.pen.ff. eo.
k l.vlt.§.quarto gradu.de gradib.
l l.vlt.ff.vnde legitimi.l.1.§.10. in fi.ff.de suis & legitimis.
m l.2.§.2.4.ff. eod.
n l.2.§.3.ff.eo.
o puta decimo. §.fin.j.de success. cognat.an & vltra decimum, negat ibidem Mynsi. aitque agnatis præferri vel virum vel vxorem vel Ecclesiam vel fiscum. à quo dissentit. Ves.
p Fœminæ ad hęreditatem legitimā vltra cōsanguineam vel vltra cōsanguineatum gradū ad successiones item ad legitimam hæreditatem nō admittebantur, ídque iure ciuili Voconiana rogatione. Paul.4.sent. 8.§.3.Vlp.26.§.6.

tates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerumque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas quasi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua[a] proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. ¶ Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem[b] legibus amicam amplexa, simili[c] modo omnes adgnatos, siue masculos, siue fœminas[d], cuiuscumque gradus, ad[e] similitudinem suorũ inuicem ad successionem vocabat. ¶ Media autem iuris prudentia[f], quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes: siue quod deerat, implentes humano proposito, alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorũ possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorũ possessionem, quæ *vnde cognati*, appellatur. ¶ Nos verò legem duodecim tab. sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, nõ tamen eos in plenum ||huic|| causę mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autẽ mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus? Ideo ||nos|| in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tab. eandem dispositionẽ exęquantes, *nostra constitutione[g] sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue[h] fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum[i] sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germanæ, non habent. 4 ¶ Hoc etiã addendum nostræ constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secundùm quod iam definiuimus) ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ vnà cum his ad iura auunculi sui[k] perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo[l] iure veniant, scilicet vbi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti †, videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita diuidenda. 5 ¶ Si plures sint gradus adgnatorum apertè lex duodecim tab.[m] proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa lex ||duodecim tab.|| proximum vocet, tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes[n] admittantur[o]. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin licèt vnus sit gradus adgnatorũ, pertineat ad eos hæreditas. 6 ¶ Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hęreditate quæritur[p]. Quòd si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tẽpus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento hęredem extiturum. tunc enim propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus. 7 ¶ Placebat[q] autem in eo genere percipiendarum hæreditatum successionem non esse: id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut spreuerit hæreditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum prętores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione[r] quam de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus, ||sancimus|| successionẽ in adgnatorũ hæreditatib. non esse eis† denegandã: cùm satis absurdũ erat, quod cognatis à prętore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maximè cùm in onere quidem tutelarũ & primo gradu deficiente sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. 8 ¶ Ad legitimam successionẽ nihilominus vocatur[s] etiam parens, qui contracta[t] fiducia filium vel filiã, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione[u] omnino inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

a de qua ĩ. prox. tit. in prin. & ĩ. in pr. de seruili cognat. l. 3. l. 4. ff. vn de cognati.
b §. 7. ĩ. de singulis rebus per fideicommiss.
c Paul. 4. sen. 8. §. 3. Nou. 118.
d Vlp. 26. §. 1.
e hoc falsum esse videtur ĩ. de SC. Tertull. ĩ.
f Intelligit legem Voconiam (de qua Paul. d. loco. & Vlp. tit. 26. §. 6.) per quã fœminæ, vltra consanguineorum gradum, ab hæreditatib. legitimis arcebantur.
g l. pen. & vlt. C. de legit. hæred.
h Nouell. 21. in pr. & 118. c. 4.
i vt priore loco cõsanguinei, id est, fratres & sorores ex eodẽ patre: pòst reliqui adgnati proximi, & ex iis descendentes etiam fœminæ, seruato semper gradu suo.
k patrui sui. l. pen. in fin. Cod. de leg. hær.
l & succedant inter se in capita. ĩ. eo. d. l. penult. Zas. 1. respons. 7. Myns. 3. obs. 94. idem Carolus V. statuit. Caius 2. Inst. 8.
† hodie non sunt semoti ob introductũ ius repræsentationis. Nouell. 127. quo liberi defuncti fratris cũ patruo succedũt in stirpes. Auth. cessante C. de legit. hær.
m l. 195. §. 1. de verb. sig.
n singulari numero continetur pluralis. l. 17. §. 1. de leg. 1.
o non in stirpes, sed in capita. l. 2. §. 2. ff. de suis.
p Defuncto proximus quis censetur ab intestato, mortis tempore: ex testamento, eo destituto. v. l. 2. §. 6. ff. eod.
q In hæreditate legitima olim nõ erat successio. Nam fratre decedente ante quam adiret, aut repudiãret hęreditatem, fratris filius admitti nõ potest quia omnis successio proximiori defereba tur. Paul. 4. sent. 8. §. 4.
r quæ non extat.
† proximis sc. adgnatis siquidẽ olim proximo moriente aut spernente ante aditam hæreditatem, sequẽtes nõ admitteban tur. l. 2. in pr. ff. e.
s Nou. 118. c. 2.
t 1. Caius 6. & ita pater hæres erat filij emancipati ex contractu fiduc... Atqui patri ... quiri hæredi... tem non p... dicitur. l. 4. ... inuti lib. stipu... l. 61 ff. de verb... l. 34. C. de trã... l. 15. C. de pact...
u l. vlt. C. de... mancip.

DE SENATVSCONSVLTO TERTVLLIANO[x],

TIT. III.

¶ De lege XII. Tab. & iure prætorio. 1. ¶ De constitutione diui Claudij. 2. ¶ Ad SC. Tertull. de iure liberorum. 3. ¶ Qui præferuntur matri vel cum ea admittuntur. 4. ¶ Ius nouum. De iure liberorum sublato. 5. Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur. 6. ¶ De tutore liberis petendo. 7. ¶ De vulgo quæsitis.

Lex duodecim tab. ita stricto iure vtebatur, & præponebat masculorum progeniem & eos, qui per fœminini sexus necessitudinẽ sibi iunguntur, adeò[y] expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiámve vltrò citróque hæreditatis capiẽdæ ius daret: nisi quòd prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione, *vnde cognati*, adcommodata, vocabant. 1. ¶ Sed hæ iuris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius[z] matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem. 2 ¶ Postea autem senatusc. Tertulliano, quod diui Hadriani[a] temporibus factũ est, plenissimè de tristi[b] successione matri † non etiam auię deferenda cautum est: vt ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor ad bona filiorum filiarúmve admittatur intestato mortuorum, licèt in potestate parentis sit[c]: vt scilicet cùm alieno iuri subiecta est, iussu eius adeat ||hęreditatem,|| cuius iuri subiecta est. 3 ¶ Præferuntur[d] autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quíve suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, auiæ suæ. Pater verò vtriusque, non etiam auus & proauus matri[e] anteponitur †, scilicet cùm inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat[f] matrem †: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus[g] fratribus & sororibus. 4 ¶ Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad[h] naturam, & puerperium[i], & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideóque impium esse credidimus, casum fortuitũ in eius admitti detrimentum. si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò[k] defraudabatur successione suorum liberorum. quid enim peccauit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus (siue ingenuis siue libertinis) & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantùm vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, vt sic vocentur in liberorũ suorũ legitimã successionem. 5 ¶ Sed cùm antea constitutiones[l] iura legitimę successionis perscrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum[m] est, recta & simplici via matrem omnib. personis legitimis anteponi, & sine vlla deminutione filiorũ suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, siue cõsanguinei sint, siue sola cognationis iura habentes: vt quemadmodũ eam toti alij ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hęreditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidẽ solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint[n]: dimidiam quidem mater †, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas. 6 ¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quòd si tutores[o] liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint ab eorũ impuberũ morientium successione meritò repellentur. 7 ¶ Licèt autem vulgo quæsitus[p] sit filius filiáve: potest ||tamen|| ad bona eius mater ex Tertulliano senatusconsulto admitti.

x 38. ff. 17. 6... 55. Vlp. tit. 26... vlt. Paul. 4 s... 9. quo cautũ ... quomodo lib... ris matres su... cedant,
y Immo ide... in masculis ... fœminis eade... lex statuebat... 14. in pr. C. de le... gitimis.
z Suetonius in Claudio. c. 19.
a i. D. Pij. (eam enim appellationem sortitus est adoptionis iure) Tertullo & Sacerdote Coss. Cuiac.
b v. l. vlt. C. de inst. & sub.
† hodie etiam auia succedit suo gradu. Nou. 118. c. 2. in pr.
c v. l. 12. in pr. C. de collat.
d v. l. 2. §. liberi. ff. eo.
e l. 2. C. eo. l. 2. §. obiicitur. ff. eo.
† hodie non anteponitur pater matri. l. vlt. §. pen. C. eod.
f l. 4. C. eod.
† hodie frater defuncti, eius matrem nõ excludit. l. vlt. in pr. C. eo.
g l. vlt. C. de iure liberorum.
h Liberorum successiões matribus delatæ quatuor potissimùm de causis.
i v. l. vlt. C. qui potiores.
k l. 2. C. de iure liberorum.
l Constantini. l. 1. l. 2. C. Theo. de legit. hær. l. 5.
m l. vlt. C. eo.
n l. vlt. in fi. C. eod.
† hodie mater cum fratribus & sororibus defuncti succedit in viriles portiones. Nou. 22. c. 47 in fin.
o v. l. 2. §. 1. ff. qui petant tut.
p l. 2. in prin. ff. vnde cognati.

DE SENATVSCONSVLTO ORPHITIANO[q].

TIT. IIII.

q 38 ff. 17. 6. C. 56. Vlp. tit. 26. §. 7. Paul. 4. tit. 10.

Origo & summa Senatusconsulti. 1. De nepote & nepte. 2. De capitis deminutione. 3 De vulgo quæsitis. 4 De iure accrescendi inter legitimos hæredes.

PER contrarium autem liberi [a] ad bona matrũ intestatarum admittuntur ex senatusconsulto Orphitiano[b], quod Orphitio & Rufo consulib. effectum est, diui Marci temporibus, & data est tam filio, quã filiæ legitima hereditas, etiam [c] si alieno iuri subiecti sint: & præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. 1 ¶Sed cùm ex hoc senatusconsulto nepotes ||& neptes|| ad auiæ successionem legitimo iure non vocarentur: postea hoc constitutionibus principalibus [d] emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur. 2 ¶Sciendum autem est huiusmodi successiones, quæ ex Tertylliano & Orphitiano senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua * nouæ hereditates legitimæ capitis [e] deminutione nõ pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur. 3 ¶Nouissimè sciendum est etiam illos liberos, qui vulgò quæsiti sunt [f], ad matris hereditatem ex hoc senatusconsulto admitti. 4 ¶Si [g] ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licèt antè decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

Tit. v.

¶Tertius ordo succedentium ab intestato. 1. Qui vocantur in hoc ordine. De agnatis capite minutis. 2. De coniunctu per fœminas. 3. De liberis datis in adoptionem. 4. De vulgo quæsitis. 5. ¶Ex quoto gradu agnati, vel cognati succedunt.

POST suos heredes, eosque quos inter suos heredes prætor & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta senatusconsulta, quàm nostra erexit [h] constitutio) proximos cognatos prætor vocat. 1 ¶Qua parte naturalis cognatio spectatur, nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana [i] cum fratribus integri [k] iuris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cũ aliqua deminutione quã facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis verò adgnatis inferioris gradus, licèt capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos, & procul dubio cognatis. 2 ¶Eos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat. 3 ¶Liberi quoque, [l] qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. 4 ¶Vulgò quęsitos [m], nullos habere adgnatos manifestum est: quum adgnatio à patre sit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis [n] ius species est adgnationis. Tantũ ergo cognati sunt sibi sicut & matri cognati sunt. Itaque omnib. || st s ex || ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur. 5 ¶Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus: adgnationis quidem iure admitti aliquem ad hereditatem [o], etsi decimo [p] gradu sit: siue de lege duodecim tabularum quæramus, siue de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. ¶Proximitatis [q] verò nomine iis solis prætor promittit bonorum possessionem, qui vsque ad † sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinaque nato natæve.

DE GRADIBVS COGNATIONVM [r].

Tit. vi.

Continuatio, diuisio cognationis. 1. Gradus primus. 2. Secundus. 3. Tertius. 4. Quartus. 5. Quintus. 6. Sextus. 7. Septimus & reliqui. 8. De gradibus adgnationis. 9. De graduum descriptione.

HOC loco necessarium [s] est exponere, quemadmodũ gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem [t] aliam supra numerari, aliam infra, aliam extrãsuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum: ex transuerso fratrum sororũve, & eorum, qui quæve ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit, at ea, quę ex trãsuerso numeratur, à secundo. 1 ¶Primo gradu est suprà, pater, mater: infra, filius filia. [u] 2 ¶Secundo || gradu|| suprà, auũs auia: infrà, nepos, neptis: ex transuerso, frater, soror [x]. 3 ¶Tertio||gradu||supra proauus, proauia: infrà pronepos, proneptis: ex transuerso fratris sororisque filius, filia, & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera [y]. Patruus est frater patris, qui Græcè πατράδελφος appellatur: Auunculus est frater matris, qui Græcè μητράδελφος dicitur, & vterque promiscuè θεῖος appellatur. amita est patris soror, || quæ Græcè πατραδέλφη appellatur.|| Matertera verò matris soror, ||quæ Græcè μητραδέλφη dicitur|| & vtraque promiscuè θεία appellatur. 4 ¶Quarto [z] gradu supra abauus abauia: infrà abnepos, abneptis: ex transuerso fratris sororisque nepos, neptisve: & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater & soror. item auunculus magnus, & matertera magna, id est, auiæ frater & soror. consobrinus, cõsobrina, id est, qui quęve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos. eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos propriè dici|| putant.|| Amitæ tuæ filij, consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 Quinto [a]||gradu||supra adauus, adauia: infrà adnepos, adneptis: ex transuerso fratris sororisque pronepos, proneptis & conuenienter, propatruus, proamita, id est, proaui frater & soror, ||& proauunculus & promatertera, id est proauiæ frater & soror. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius filia, propius sobrino, propius sobrina, hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. 6 ¶Sexto [b] gradu supra tritauus, tritauia: infra trinepos trineptis: ex transuerso fratris sororisque abnepos abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror: abauunculus abmatertera, id est, abauiæ frater & soror.||item propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia, item propius sobrino sobrinave filius, filia:||item sobrini, sobrinæ, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur [c]. 7 ¶Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe * semper generata persona gradum adiicit [d], vt longè faciliùs sit respondere, quoto quisque gradu sit, quã propria cognationis appellatione quemquam denotare. 8 ¶Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. 9 ¶Sed cùm [e] magis [f] veritas oculata fide, quã per aures animis hominũ infigatur [g]: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE.

Tit. vii.

De seruili cognatione. 1. Collatio ordinum & graduum.

ILLVD certum est, ad seruiles cognationes illã partem edicti, qua [h] proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur [i]. Sed nostra [k] constitutione, quã pro iure patronatus fecimus (quod ius vsque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, & vndique confusum fuerat) * & hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili constitutus consortio liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere: vel contrà serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his peruenientibus, ij, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in seruitute eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant †, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solùm in suorum parentum successionem: sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt: siue vnà cũ aliis, qui post libertatẽ parentum concepti sunt: siue ex eodem patre, siue ex eadem matre, siue ex aliis [l] nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt †. 1 ¶Repetitis itaque omnibus, quæ iam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eóque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cũ enim prima causa sit suorum heredum, & eorum, quos inter suos heredes enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quã fratrem aut patrem matremque defuncti: cũ alioqui pater quidem & mater (vt supra quoq; tradidimus) primũ gradum cognationis obtineant, frater verò secundum, pro-

cc. j.

a l. 1. in pr. D. eod. l. 1. C. eo.
b non ex lege 12. Tab. quia fœminæ suos heredes non habent. Vl. tit. 26. § 7.
c l. 9. D. eo.
d Theodosij & Arcadij l. 4. Cod. Theodos. de legitimis heredibus.
e l. 1. §. capitis ff. e.
f Paul. 4. sent. 10. §. 1. l. 1. §. 2. D. eo.
g l. 9. D. de suis.
h l. pe. C. de leg. h.
i eius fit mentio l. 4. C. de legit. tut. l. vl. C. de leg. her.
k . i. capitis dimi nutionem viuo parẽte nõ passis.
l l. 1. §. cognationẽ D. vnde cognati.
m l. 4. D. vnde cognati. l. 4. §. sciendum. ff. de gradib.
n Consanguinitatis ius species adgnationis, nihil aliud est quã fraternitas, distincta autem à cognatione naturali. v Cuia. 11. obser. 26. & quæ scripsi ad le. 1. ff. de tut. dat. & in notis ad Accursiũ ad d. l. 1
o vt & ad feudũ 2. feud. 50.
p qui lõgissimus dicitur v. §. 3. in pr. 5. de legit. agn. success. multo magis octauo l. 9 ff. vnde cognati.
q . i. vt cognatus, nemo admittebatur decimo gradu The. hic.
† hodie ius cognatorum agnationis iuri exęquatum est. atq; ita cognati eodẽ gradu succedẽt. Nou. 118.
r 38. ff. 10. Paul. 4. sent. 11.
s . i. vtile propter matrimonia, hereditates, tutelas, testimonia, bonorum posses siones. l. 10. in pr. D. eo.
t l 1 D eod.
u & ita quatuor personę. l. 10. §. 1. gradu. D. eo.
x hę personæ duplicitèr intelligẽdę, vt sint duo decim d. l. 10. § 2 gradu.
y Paul. in d. l. 10. §. 3. grad. enumerat 32. personas.
z & in d. l. 10. Pau. §. 4. grad. enumerat 80. personas.
a idem Paul. in §. 5. gradu. enumerat 184. personas.
b idem Ic. tradit hoc gradu contineri. 448. personas in d. l. 10. §. 6. gradu.
c idẽ Paulus notat in septimo gradu contineri 1024. personas d. l. 10. §. 7. gradu. quæ omnes simul coniunctæ efficiunt. 1784. personas. Vltra septimum gradũ cognatorum nomina non reperiuntur & vix vltra septimũ gradum, cognatorũ vita subsistit. l. 4. in pr. ff. eo. in hoc gradu cõtinetur sobrino & sobrina nat⁹. l. 1. §. 3. ff. vnde cognati.
d siquidem gradus nihil aliud est, quã generatio: vt quauis quæstione proposita, quot inter vtranq; personam generationes extiterint totidem gradus sint constituendi Hotom.
e Horat. in arte: segnius irritant animos demissa per aurem, quã quæ sunt oculis subiecta fidelib. & quæ ipse sibi tradit spectator. & apud Herodotum 1. & Lucianũ libello de saltatione. Aures hominibus persuadent minus quàm oculi. sic Plautus Truculento. Pluris est oculatus testis vnus, quã auriti decem & Horatius Certius aure est oculus. Inde à quibusdam receptum, vt testi de auditu non credatur. Demosthenes orat. περὶ ὀψ... Et est alioqui acutissimus sensus, & qui ad stellas vsque protendatur. cùm nullus sensus id quod 1000. passibus distet sentire possit. Varro 2. de lingua. Huc addendum, oculis portã corneam (vt qui duriores sint in sensib. & frigori non obnoxij) ori, eburneam à poëtis, vt indicarent vera nos oculis haurire, falsa loqui posse. Seruius 6. Æneid. Cicero de Natura.
f Imo minus in disciplinis: Plus enim ibi in auribus, quàm oculis situm est Lactan. 3. Inst.
g [illegible] inquit Arist. (lib. [illegible])
h de qua v. §. 3. de legi. agna succ.
i seruilis tamen cognatio impedimẽto nuptiis esse dicitur. §. antep. 5. de nup. adde l. 14. §. 2. ff. vnde cognati. l. vl. §. non parcimus. ff. de gradibus.
k quę non extat. extant tamẽ fragmenta in l. 4. C. de bon. libert.
† & ita recipiant cognationẽ: abrogata l. 7. ff. vnde cognati. l. 6. Co. de de suis, & legit.
l siue ex aliis, qualicunq; copulatione, nati sint ad similitudinẽ &c. Cuia. Hot.
† de iure ciuili serui nõ dicũtur cõtrahere matrimoniũ, sed cõtubernium. l. 3. Cod. de incestu de iure Põtifico secus c. 1. coniug. seruor.

nepos autem tertio gradu ſit cognationis,& abnepos quarto. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo ſexu propagatus eſt. Amotis quoque ſuis heredibus, & quos inter ſuos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrū ius habet adgnationis, etiam ſi longiſſimo gradu ſit, plerumq; potior habetur, quā proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos auunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt, quotiens neque ſuorum heredum, quíque inter ſuos heredes ſunt, neque adgnationis ||iure||, aliquis præferri debeat ſecundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & ſorore emancipatis qui ad ſucceſſionem fratrum vel ſororum vocantur: qui etſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus adgnatis.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM[a]. Tit. VIII.

Qui ſuccedunt ex l xij. tabul. 1. *Iure prætorio.* 2. *ex lege Papia.* 3. *Ex conſtitutione Iuſtiniani.* 4. *Quibus libertinis ſuccceditur.*

NVNC de libertorum bonis videamus. Olim[b] itaque licebat liberto patronum ſuum impunè teſtamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum[c], ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, herede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum heredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuu heredem reliquiſſet, nulla videbatur querela: ſi verò adoptiuus filius fuiſſet, apertè iniquum erat, nihil iuris patrono ſupereſſe. 1 ¶ Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata eſt, ſiue enim faciebat teſtamentum libertus, iubebatur ita teſtari, vt patrono partem [d]dimidiam bonorum ſuorum relinqueret, & ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Siue inteſtatus moriebatur, ſuo herede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono cōtra hunc ſuum heredem, partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. ¶ Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum[e] naturales liberi, non ſolū quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modò ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionē ex edicto ||prætorio|| petierant. nam exheredati nullo modo repellebant patronum. 2 ¶Poſtea ||verò|| lege[f] Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, vt ex bonis eius qui ſeſtertium centum milium patrimoniū reliquerat & pauciores, quā tres liberos habebat: ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat: virilis pars patrono debebetur. Itaque cum vnum ||quidem|| filium filiámve heredē reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine vllo filio filiave inteſtatus[g] deceſſiſſet. cu|| verò|| duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono, ſi tres reliquerat, repellebatur patronus. 3 ¶Sed noſtra[h] conſtitutio, quam pro omni natione, Græca lingua cōpendioſo tractatu habito compoſuimus: ita huiuſmodi cauſam definiuit, vt ſi quidem libertus vel liberta minores centenariis[i] ſint, id eſt, minus[k] centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic, n. legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, vt pro[l] mille ſeſtertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reſeruauit. Cū verò maiores cētenariis ſint, ſi heredes vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſiue vnum, ſiue plures, cuiuſcunq; ſexus vel gradus: ad eos ſucceſſiones parētum deduximus: patronis omnibus modis vna cū ſua progenie ſemotis. Sin autē ſine liberis deceſſerint: ſiquidem inteſtati, ad omnem hereditatem patronos patronaſque vocauimus, ſi verò teſtamētum quidē fecerint, patronos autē aut patronas præterierint: cū nullos liberos haberent, vel habentes, eos exheredauerint, vel mater ſiue auus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamēta: tunc ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionē cōtra tabulas, non dimidiam (vt antea) ſed tertiā partē bonorum liberti conſequantur: vel quod deeſt, eis ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, vt nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis caſibus à nobis in præfata conſtitutione congregatis; quos neceſſarios eſſe ad huiuſmodi diſpoſitionē iuris perſpeximus, vt tam patroni patronæque, quā liberi eorum, necnon qui ex tranſuerſo latere veniūt, vſq; ad quintum gradum ad ſucceſſionē libertorum libertarúmve vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intelligendū eſt: & ſi eiuſdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriúmve liberi ſint: qui proximior eſt, ad liberti vel libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita[m] non in ſtirpes diuidatur ſucceſſio: eodē modo & in iis, qui ex trāſuerſo latere veniunt, ſeruando. Penè .n. conſonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in ſucceſſionibus[n] fecimus.
4 ¶Sed hæc de iis libertinis hodie dicēda ſunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec ſint alij liberti, ſimul & Dedititiis[o] & Latinis ſublatis, cùm Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus erant, quia licèt vt liberi vitam ſuam peragebant[p], attamen ipſo vltimo ſpiritu ſimul animam atq; libertatē amittebant, & quaſi ſeruorum bona eorum iure quodāmodo peculij ex lege[q] Iunia ||Norbana|| manumiſſores detinebant. Poſtea verò ſenatuſconſulto Largiano[r] cautum fuerat, vt liberi manumiſſoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerētur. Quibus etiam ſuperuenit diui[ſ] Traiani edictum, quod eundē hominē, ſi inuito vel ignorante patrono ad ciuitatē Romanam venire ex beneficio principis feſtinarat, faciebat quidē viuum ciuē Romanum, Latinum verò moriētem. Sed noſtra conſtitutione propter huiuſmodi conditionum vices, & alias difficultates, cū ipſis Latinis etiam legē Iuniam, & ſenatuſconſultum Largianum[t], & edictum diui Traiani in perpetuū deleri cēſuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur. & mirabili modo quibuſdam adiectionibus[u] ipſas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

a .i. vt patroni ſuccedāt libertis Huc refer. 38. ff. 2. 6. C. 4. Vlp. 27. 29.

b Libertorū inteſtatorum hereditas primum ad ſuos heredes pertinet, deinde ad eos quorum liberti ſunt, veluti patronum, patronam, liberoſue patroni *Vlp.* 27. §. 1.

c *v. l. 17. D. de bonis libert.*

d *l. 1. in f. D. de bonis libert.*

e *l. 3. in pr. ff. de ſuis.*

f de qua *Vlp.* 29. §. 3. 5. 6. *l. 1. §. pen. ff. ſi cui plus quā.*

g teſtatus deceſſiſſet *Cuiac. hic &* 3. *obſ.* 13. *Contius:* cui paraphraſis Græca Theophili aſſentitur, ibi διαθήκῃ reprehenſus à *Roberto* 2. *recepta lect.* 24.

h quæ non extat, vide tamen eius fragmentum in *l. 4. C. de bonis libertorum. Cuiac.* 20. *obſeru.* 34.

i *l 16. ff. de iur. patro. l. 26. ff. de bon. liber.*

k minus mille aureis *Hot.*

l pro centum ſeſtertiis. *Hot.* monetur, quod Suetonius in Othone, vnius aurei mentionem faciens, eundē aureum Tacitus (idem cōmemorans) centenis ſeſtertiis exæquet. *Contius* verò hîc notat recte ſolidū æſtimari mille ſeſtertiis, quia in *l. 49. ſoluto matrimonio* decem ſolidi paulò pòſt vocantur decem millia. De aurei æſtimatione. *v. Cuia.* 19. *obſ.* 31. vt vt ſit, pauperes vocantur, qui minus quā [illegible]. habeant. *l. 10. de accuſ.* nō igitur malè locupletiores liberti hîc dicentur qui centum millium ſeſtertium .i. centum aureos patrimoniū reliquerint. eaque ſumma pœna erat popularis actionis. *l. 25. in f. de Syllan.* & ambitus *l. vn. §. 1. & vlt. D. ad l. Iulia de ambitu.*

m Libertorū hereditas in capita nō in ſtirpes diuiditur. & ide ſi vnius patro duo ſint liberi alteriusquatuor ſinguli viriles, eſt æquales portiones habebunt *Paul. 3. ſen.* 2. §. ... dixi ad Theoph. hoc loco. *Vlp.* ... §. 4.

n & aliis ... matrimoniis ... *nel.* 78. *c.* 3.

o *C. de Latina dedititia libertate.*

p *v. in hunc locum Timotheum* ... *Eccleſiam.*

q *v. ſ. tit. de libert.* §. 7.

r *Nou.* 78.

ſ *l. vn. C. de Latina libertate.*

t *d. Nou.* 78.

u .i. modis ... *curſius*: Alciat vero hanc vo... ad familiar... adiectiones ... fert ſed *Cuiac* ad modos manumittendi per epiſtolā, & ... amicos, quib. olim tantū Latini hodie ciues ... manumiſſ. ... *ſeru.* 21.

DE ADSIGNATIONE [x]LIBERTORVM. Tit. IX.

IN ſumma (quod ad bona libertorum ||attinet||) admonēdi ſumus, cēſuiſſe ſenatum[y], vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiuſdē gradus ſunt,[z] æqualiter bona libertorum pertineant: tamē liceret parēti, vni ex liberis adſignare[a] libertum, vt poſt mortē eius ſolus[b] is patronus habeatur, cui adſignatus eſt, & cæteri liberi, qui ipſi quoq; ad eadē bona nulla adſignatione interueniēte pariter admitterētur, nihil iuris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum ius recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis relictis. 1 ¶Nec tantū libertum, ſed etiam libertam, & non tantū filio, nepotíve, ſed etiam filiæ neptíve adſignare permittitur. 2 ¶ Datur autē hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluréſve liberos in poteſtate habebit, vt eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertamve liceat. Vnde quærebatur, ſi eum, cui adſignauit, poſtea emancipauerit: num euaneſcat adſignatio? Sed placuit euaneſcere[c], quod & Iuliano & aliis pleriſq; viſum eſt.
3 ¶Nec[d] intereſt, || an || teſtamēto quis adſignet, an ſine teſtamēto, ſed etiam quibuſcunq; verbis patronis hoc permittitur facere ex ſenatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Sabellio[e] Rufo & Aſterio Scapula conſulibus.

x 38. *ff.* 4.

y de quo *l. ...* *eo.*

z §. 3. *in fi. ... prox.*

a *l. 107. ... de ... ſign.*

b *l. 30. in fin. ... qui & à quibus.*

c Imo non euaneſcit, ſed tenet *l. 9. ff. eo.*

d *l. 1. §. 3. l. 13. ff. ...*

e Velleo Rufo & Hoſterio Scapula Coſſ.

DE BONORVM [f]POSSESSIONIBVS.† Tit. X.

¶ *Ratio & effectus.* 1. ¶ *De ſpeciebus ordinariis ius vetus.* 2. *Ius nouum.* 3. ¶ *Species extraordinaria.* 4. ¶ *De petenda bonorum poſſeſſione. De tempore.* 5. *De iure accreſcendi & ſucceſſorio edicto.* 6. *explicatio dicti temporis.* 7. *Quomodo peti debet.*

IVS bonorum poſſeſſionis introductum eſt à prætore emēdandi veteris iuris gratia. Nec ſolū in inteſtatorum hereditatibus vetus ius eo modo prætor emēdauit, ſicut ſupra dictum eſt: ſed in eorum quoq; qui teſtamēto facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus heres fuerit inſtitutus: quamuis hereditatē iure ciuili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat, honorario tamē iure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicèt cum à prætore adiuuabatur. ſed & his à noſtra conſtitutione hodie rectè heres inſtituitur, quaſi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamē neque emendandi, neque impugnandi veteris iuris, ſed magis confirmandi gratia || prætor || pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui rectè teſtamento facto heredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos heredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoq; bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hereditas iure ciuili.
2 ¶ Quos autem ſolus vocat prætor ad hæreditatem, heredes quidem ipſo iure non fiunt, nam prætor hæredem

facere

f 37. *ff.* 1. *Vlp.* ... Bonorum poſſeſſio hîc non ſignificat nudam rei poſſeſſionem à domino abſtractam: ſed ipſum quaſi rerum dominium, quod ſucceſſione Prætoria per vniuerſitatem adiicitur *Vueſemb.* ... ritur bonorum poſſeſſoria hereditatis petitio, quæ datur ei cui de iure Prætorio defertur patrimonium defuncti.

† an hodie bonorum poſſeſſiones abrogatæ, ... non neceſſariæ ſint. *v. §. ult. ...*

facere non potest. per legem enim tantũ, vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsulta, & constitutiones principales, sed cũ eis prætor dat bonorũ possessionem, loco heredum constituuntur, & vocatur bonorum possessores. Adhuc autem & alios cõplures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nã angustissimis[a] finibus constitutum per legem duodecim tabularũ ius percipiendarum hereditatum, prætor ex bono & æquo[b] dilatauit. 3 ¶Sunt autem bonorum possessiones ex testamẽto quidem hæ: Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quã omnibus iure scriptis heredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *secundum tabulas*. Et cũ de testamentis prius loquutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter suos heredes connumeratur, dat bonorũ possessionẽ quæ vocatur *vnde liberi*. Secundo, legitimis heredibus. Tertio, decem personis, qua extraneo manumissori præferebat. sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, auus, auia, tam paterni, quã materni. item filius, filia, nepos neptis, tam ex filio, quàm ex filia, frater, sorórve, consangui nei vel vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *tanquam ex familia*. Sexto, patrono patronæque liberisque eorum, & parentibus. Septimo, viro & vxori. Octauo, cognatis manumissoris. 4 ¶Sed eas quidem prætoria introduxit iurisdictio, à nobis tamen[c] nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: necnon ab intestato *vnde liberi & vnde legitimi* bonorum possessiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est, *vnde decem personæ*, eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra constitutio[d], quã de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit: vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegiũ, & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quã prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio, *tanquam ex familia*, & octauo, *vnde patroni patronæque & parentes eorum*: vtramque per constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertino rum successiones posuimus[e], quas vsque ad quintum gradum tantummodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam *vnde legitimi*, & *vnde cognati*, ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate. & inextricabili errore istarũ duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam verò bonorum possessionem, quæ *vnde vir & vxor* appellatur, & nono loco inter veteres, bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoque bonorum possessione, quæ erat, *vnde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas meritò sublata, vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes. ¶Septima eas secutas, quã optima ratione prætores introduxerunt. Nouissimè enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur[f], lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quã neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit, scilicet iis, qui ex legibus senatusconsultis, constitutionibúsve principum ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. ¶Cùm igitur plures species successionũ prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie successionis sæpè plures extent dispari gradu personæ: ne[g] actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos conuenirent, & ne facilè in possessionẽ bonorum defuncti mitterẽtur, & eo modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessioni[h] certum tempus præfiniuit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quã adoptiuis in petenda bonorum possessione anni[i] spatium, cæteris || autem adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit. 5 ¶Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit: eiusdẽ grad⁹ personis adcrescit: vel si nullus sit, deinceps cęteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit[k] non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur[l]: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. ¶In petenda autem bonorum possessione dies vtiles[m] singuli considerantur. 7 ¶Sed bene anteriores[n] principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet[o] sed quocunque

a excludebat enim emancipatos natos, & filias, & mattes. *Hotom.*
b *l.6.§.1.D.eo.l.12.tab.* gentis & familiæ: Prætor sanguinis & naturæ rationem habuit. *Hotom.*

c ob seruandum ex his quæ sequũtur, lege Iustiniani tandem has septẽ bonorũ possessiones hoc ordine ex vndecim prætoriis receptas: nẽpe contra tabulas, secundum ta bulas, vnde liberi, vnde legitimi vnde cognati, vn de vir & vxor, & ex legib. sublatis ex iure prętorio: quinta, vn de decem personæ, tanquàm ex familia: octaua, vn de patroni, &c decima vnde co gnati manumissoris.
d *l.vl.C.de eman. cip. liberorum.*
e *§.3. in fi. de succeß. libert.*
f *l.3.§.fin.de petit. hered.l.1. in pr. D. vt ex legib.*
g *v. l.1. in pr.de successio.*
h *v.l.69.in f.adq. hered.*
i *l.1.§. largius de successorio.*
k Id enim potest *l.13.ff.de adq. hereditate.*
l *v.l.13.in pr. D. de adq.hæred.*
m *l.2.ff.quis ordo in petenda bonorũ possess.*
n *l.vl.C. qui admitti ad bonorũ possess.*
o hinc colligi potest neminẽ hodie adstringi ad petendam bonorum possessionẽ ab ipso prætore ex priscis formulis (sic enim restringenda est *l. vlt.§.nos itaque, C.de curat. furios.* quæ paulo generalius tradit sublatas à Constantino bonorũ possessiones. *l.17 C.de iure delib.*) cogi tamen quisque videtur, suã amplectendæ hęreditatis voluntatem apud aliquem iudicem contestari. *l. vlt. C. qui amitti.* vt sit: vnde vir & vxor hic à Iustiniano probatur. *§.4.v.Cui.17. obseru.19.*

modo admittẽtis eam[p] iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

p Iudiciũ Cuiac.

DE ADQVISITIONE [q] PER ADROGATIONEM.

Tit. XI.

q *§.vl.s. per quas personas nobis adquiritur. l. 22.ff. de inofficioso.*

Est & alterius generis per vniuersitatẽ successio, quæ neque lege duodecim tabularũ neq; prætoris edicto, sed eo iure, quod cõsensu[r] receptum est, introducta est. 1 ¶Ecce enim cùm paterfamilias sese in adrogationẽ dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & ius adgnationis. Vsus etenim & vsusfruct⁹, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio[s]. 2 ¶Nunc autem nos eandem adquisitionem, quę per adrogationem fiebat, coarctauimus ad similitudinem naturaliũ parentum. Nihil enim aliud, nisi[t] tantummodo vsusfructus tam naturalibus parentibus, quã adoptiuis per filiosfamiliarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obueniunt, dominio eis, integro seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium||rerum|| eius ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra patrem, in iis, quæ adquiri non possunt, antecedant. 3 ¶Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine[u], filij conuenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

r.i. primum sine scripto, dein longius per vsum productum: postremò à prudẽtibus confirmatum *Theo.*
s *l.16.C.de vsufr.*
t *v.l.6.§.1.C. de bonis quæ liber.*
u *l.42.ff.de peculio.*

DE EO CVI LIBERTATIS CAVSA BONA ADDICVNTVR.

Tit. XII.

¶*Continuatio* ¶*Summa.1.* ¶*Rescriptum diui Marci.2.* ¶*Eiusdem vtilitas. 3.* ¶ *In quibus casibus locum habeat. De libertate in testamento vel in codicillis relicta. 4. Si certum sit, vel incertum, an successor existet. 5. De in integrum restitutione. 6. Si libertates datæ non sunt. 7. De speciebus additis à Iustiniano.*

Accessit nouus casus successionis ex constitutione[x] diui Marci. Nàm si ij, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo nõ aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum[y] conseruandarum causa: audiuntur. 1 ¶Et ita diui Marci rescripto[z] ad Pompiliũ Rufum cõtinetur. verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamẽto suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona||eius||esse cœperunt, vt venire debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus rationem desiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quę directò quã earum, quæ per speciem fideicommissi, relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè[a] creditorib, caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidẽ, quibus[b] directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ij autem, quos heres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, vt si non alia conditione velis tibi bona addici, quàm vt||ij||etiam, qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiãt auctoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ, emolumentum alia ratione irritum fiat: si[c] fiscus bona agnoscere voluerit: & ij, qui rebus nostris attendunt, sciant[d] commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, vt libertas iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset. 2 ¶Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & veneant[e]. Certè si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio. existit enim defuncti defensor, & quidẽ idoneus, qui de solido[f] creditorib: cauet. 3 ¶In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus[g] decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas: ||an||fauor constitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubiũ est. 4 ¶Tunc||enim||constitutioni locum esse verba ostẽdunt cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quandiu[h] incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit neminẽ existere tunc erit

x hereditas enim iure ciuili: Bonorum possessio, prętorio: per arrogationem, ex consuetudine adquiritur.
y *v.l. 6.15.C.de testam. manu. l.2.in f.ff.de fideic.li.*
z *l. 2. ff. de fideic. libert. l.vl.Cod.de manum.test.*
a fideiussore vel pignore, vel si ei fides habita. *l.4 §.addicε. D.de fideic.lib.*
b *l.4.§. 12. D. de fideic.libert.*
c *l.4.§.eadem.D. de fideic.lib.*
d hinc fit, vt seruos in successionibus fisco præl atos videamus. *Nou.1.c.1.*
e id enim turpe. *§.1.§. quib.ex cau sis manum.*
f *l.4.§. de solido. ff.de fideic.lib.*
g *l.2.D.de fideic libertat.*
h *l.4.in pr.ff. de fideic.lib.*

a *l.4.§.1.D.de fideicom.libert.* b *d.l.4.§.2.* c Libertas semel data non reuocatur *C.si aduersus libertatē.* d hinc collige causa finali cessante, & dispositionem cessare.*c.cum cessante de appell.* e *l.vlt.C.de test.manum.* f duabus nimirum. g *subaudi* debitoris:idque per creditores:*v.hic Theoph.*
h *7.C.24.* i quo libera mulier se seruo coniungens libertatem & substantiā amittebat.

k de qua *s.Tit. prox.*
l infamis,quæ & in locum sectionis creditorū in partes,leg. 12.Tabul. introductæ, successerat.*Tert. in Apolog.c.4. de qua l.60.de pact. l.9.§.5.de iurein. l.29. de rebus ind. auth.*Interea quidam hîc notant, emptionem sumi pro vēditione: atque ideo, vnum vocabulū pro altero sumi. quod tamen fallit *l.2. C.de locat.*
m an quia creditor proponens actionem, & in syllaba errans, causa cadebat?
n vsitata ante Cōstantinum *l.1.C. de formul.subl.*
o *v. quæ scripsi ad l.vltim.§.3 ff. quod metus causa* Alij notant,ordinariū iudiciū dici dupliciter, respectu materiæ, in iudice:& formæ in iudiciis requisitæ.
p olim vniuersa *l.1.in fi.ff. quibus ex causis in possess. hodie.*
q olim vniuersa. *l.1.in f.ff. quib.ex caus.in possess.* hodie pro mensura debiti.*Nou.53. c.4.in f.*
r li.42.*tit.5.quibus ex causis in poss.& de reb.iudicu authorit. & 7. C.72.*
s de qua *v.l.vn. C. de SC. Claud. Vlp.tit. 11. §. 11. Tacit. 12. annal.*
t Huc referri potest quod alibi dicitur, furore amoris nihil esse vehementius *Nouella quibus modis naturale s.*
u Hodie igitur libera mulier potest nubere impunè homini seruo.*l. vl. C. de agric.* ita vt ne huiusmodi quidem nuptiis amittat libertatē, sed eius conditionem planè liberi sequantur.
x *44.D.7.4 C.10*

constitutioni locus. 5 ¶Si[a] is,qui in integrum restitui potest,abstinuerit hereditate: an quamuis potest in integrū restitui,possit admitti cōstitutio,& bonorum addictio fieri?Quid[b] ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam,in integrum sit restitutus? Vtique nō erit dicendum reuocari libertates:quia[c] semel cōpetierunt. 6 ¶Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est.Ergo si libertates nullæ sunt datæ:cessat||hæc||constitutio[d].Quid ergo si viuus dederit libertates,vel mortis causa:& ne de hoc quæratur,vtrum in fraudem creditorū, an non,factum sit,idcirco velint sibi addici bona:an audiēdi sint?Et magis est,vt audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis. 7 ¶Sed cū multas diuisiones eiusmodi constitutioni[e] deesse perspeximus:lata est à nobis plenissima constitutio,in qua multæ species collatæ sunt,quib. ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum,quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SVCCESSIONIBVS[f] SVBLATIS, QVAE FIEBANT PER bonorum[g] venditiones,& ex senatuscon- consulto[h] Claudiano[i].

Tit. XIII.

ERANT ante prædictam[k] successionem olim & aliæ per vniuersitatē successiones,qualis fuerat bonorum emptio [l],quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages[m] fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria [n]in vsu fuerant,sed cùm extraordinariis[o] iudiciis posteritas vsa est:ideo cū ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorū venditiones expirauerunt,& tantummodo creditoribus datur officio iudicis[p] bona possidere[q], & prout vtile eis visum est,ea disponere,quod ex latioribus digestorum libris[r] perfectius apparebit. 1 ¶Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio [s]: cùm libera mulier seruili amore bacchata[t],ipsam libertatē per senatusconsultum amittebat,& cū libertate substantiā.quod indignum nostris[u] temporibus esse existimantes,& à nostra ciuitate deleri,& non inseri nostris Digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBVS[x].

Tit. XIIII.

NVNC[y] transeamus ad obligationes[z]. Obligatio[a] est iuris vinculum[b] quo necessitate[c] adstringimur alicuius rei[d] soluendæ,secundum[e] nostrę ciuitatis iura. 1 ¶ Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera diducitur. namque aut ciuiles sunt,aut prætoriæ.Ciuiles[f] sunt,quæ aut legibus constitutæ,aut certo iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt,quas prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. 2 ¶Sequens diuisio in quatuor species diuiditur.Aut .n. ex[g] contractu sunt,aut quasi[h] ex contractu,aut ex maleficio,aut quasi ex maleficio.Prius est, vt de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu [i] de quibus singulis dispiciamus.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

y De personis & reb. dixit. Dicturus consequēter de actionib. pręmittit tractatum de obligationibus. Est enim obligatio actionis mater. *l.42.§.2.D.de procuratoribus.* z ex quibus personalis:vt ex dominio realis actio nascitur. a *Naturalis & Ciuilis simul,seu mixta*,ex qua actio & vis exigendi promanat. Quippe *Naturalis* tantùm obligatio(cuius causa est vel contractus,vel delictum factū,vel consensus) destituta ciuili approbatione,exceptiontm quidem habet,sed actionem (veluti inter patrem & filium in potestate,dominum & seruum, creditorem & pupillum mutuum sine tutoris authoritate accipientem)non parit:*l.5.§.4.l.27.§.2.D.de pactis.*Habet & alios effectus,impedit enim soluti repetitionem.*l.16.§.4.D.de fideiuss.* Accedere ei potest pignus & fideiussor qui naturaliter & ciuiliter obligatur.*j. de fideiuss. in pr.* compensationem admittit.*l.6.D.de compensat.Ciuilis* tantùm,actionem quidem parit, sed non habet effectum exigendi:quia ciuiliter tantū obligatus,tutus est exceptione,puta, vel nudi pacti, vel metus illati, vel pecuniæ sibi non numeratæ.*l.in contractibus, C.de non numerata pecunia:*Potest ei pignus & fideiussor accedere.*l.16.§.3. D. de fideiuss.Neutra* verò obligatio nascitur,quando lex nominatim factum improbat, veluti contractum inter tutorem & pupillum,donationem inter coniuges,& similia.
b vnde adstringere dicitur. *l.99.D.de verb.oblig.* c *v.l.108.ff.de verb.sign.* vt hinc colligas hîc non definiri obligationem,quæ exceptione eliditur *leg.13.D.de reg.iur. l.42.in f.ff.de obl.* d vel facti.*l.1. D.de reb.cred.l.3.D.de oblig.* e An hæc verba referenda ad verbum obligatio,vt hîc de obligatione ciuili agatur,an ad verbum vinculum, an potius ad verbum soluendum.*v.quæ scripsi ad l.3. D. de reb.cred.l.3.§.1. D.commodati.* f Hæ ex constitutione legum vim habent,vel iurisgentium simul, confirmatum tamen iure ciuili. g Contractus est facti. *l.consilio. D. de curat.furios.* ex eo,obligatio quæ iuris *l.2.D.si certum.*Ex obligatione,actio *l.42.§.2.D.de procura.*
h Contractus propriè est, qui vtrinque contrahentes obligat.Impropriè, in quo vnus,magis impropriè, distractus *l.19. D.de verb. sign.* i addi potest, contractu[s] alios esse nominatos vel innominatos,alios bonæ fidei vel stricti iuris: & in iis qu[æ]dam,vt substantialia & formalia(veluti in venditione pretium) quædam vt solen[nia] (puta vt minor rem cum decreto vendat)quædam vt naturalia & adminicula ac ta[ci]tè intellecta(vt in venditione euictionem) quædam vt accidentalia ac minimè [ne]cessaria(velut[i] mihi vendit[um] fundum ad c[er]tum tempus [...] ces) considera[ri] *v.Hot.quæst.35.*

Tit. XV.

De mutuo. 1. De indebito soluto. 2. De commodato. 3. De deposito. 4. De pignore.

RE contrahitur obligatio[k],||veluti || mutui datione.Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere,numero,mensura constant, veluti vino,oleo,frumento,pecunia numerata, ære,argento,auro quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res,sed aliæ eiusdem naturę & qualitatis redduntur[l],inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur,vt ex meo tuum fiat:& ex eo contractu nascitur actio,quæ vocatur condictio. 1 ¶Is quoque[m] qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit,re[n] obligatur:datúrque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest,si apparet eum dare oportere,ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus,si[o] ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis,quàm mutui[p] datione.Sed[q] hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere:cùm is, qui soluēdi animo dat,magis voluerit negotiū distrahere[r], quàm contrahere. 2 ¶Item is,cui res aliqua vtenda datur,id est, commodatur,re obligatur, & tenetur cōmodati actione[s]. Sed is ab eo,qui mutuum accepit,longè distat. namque nō[t] ita res datur,vt eius fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur.Et is quidem,qui mutuum accepit, si quolibet[u] fortuito casu amiserit,quod accepit:veluti incendio,ruina, naufragio,aut latronum hostiúmve incursu: nihilominus obligatus remanet.At is,qui vtendum accepit, sanè quidē exactam diligentiā custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est,si modò alius diligentior poterat eam rem custodire:sed propter maiorem vim maioréśve casus non tenetur,si[x] modò non ipsius culpa is casus interuenit.alioqui si id,quod tibi commodatum est domi,peregrè[y] tecum ferre malueris,& vel incursu hostium prædonúmve,vel naufragio amiseris:dubium non est,quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, ||res||tibi vtenda data est.alioqui mercede interueniente,locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim debet esse cōmodatum. 3 Præterea & is,apud quem res aliqua[z] deponitur,re obligatur, tenetúrque actione[a] depositi: quia & ipse de ea re,quam accepit, restituenda tenetur[b].Sed is ex eo solo tenetur[c],si quid dolo commiserit. culpæ autē nomine.i.desidiæ ac negligentiæ,non tenetur. Itaq; securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligēter [d]amico rem custodiendam tradit,||nō ei||sed suæ facilitati id imputare debet. 4 ¶Creditor quoque,qui pignus accepit,re obligatur: quia & ipse de ea re quam accepit,restituēda tenetur actione pignoratitia[e]. Sed quia pignus vtriusque[f] gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur,& creditoris,quo magis ei in tuto sit creditum:placuit sufficere,si ad eam rem custodiendam exactā diligentiam adhibeat:quam si præstiterit,& aliquo[g] fortuito casu rem amiserit:securum esse,nec impediri creditum petere [h].

k Re dicitur c[on]trahi obligat[io] quoties præ[ter] consensum re[s] interuenire n[e]cesse est actu[...] pso.*l.52.§.2.ff.*[...] vtcunque int[er] nos conueni[at] de mutuo da[n]do,obligatio t[a]men ex mutu[o] non nascatur: [...] aliud sit contr[a]ctus, aliud de c[on]trahendo fact[a] promissio.
l in eodem [...] non diuerso ge[]nere: eodem [...] quàm, & simil[i]tudine & vtilit[a]te:vel aliter,non eædē res in individuo, sed i[n] specie,reddūtur [...] sed tamen res [...] liæ solui possun[t] è volēte. Quod si ab initio con[]uēnit,vt res aliæ soluantur, ali[ud] erit contractu[s] quàm mutui.
m Qui soluit id quod ciuiliter tantùm vel natu[]raliter & ciuiliter debuit(quod petitum tamen poterat elidere dubij euentus, vel perpetua eadémque fauorabili exceptio[ne] puta Velleiani) is solutum rep[e]tet. At qui debitum vel naturaliter tantùm, vel naturaliter & ciuiliter(quod tamen elidere potuisset exceptione perpetua fauorabili vt Macedoniani.) Idē qui indebitum vel ratione diei vel cōfideiussorū(veluti cū potuisset vti Epistola D. Hadriani) soluit, is solutū nō repetet. Cessabit quoq; hæc actio, quoties quis vel sciens, vel securus rei iudicatæ, aut causæ pietatis, aut transactionis,aut iurisiurādi authoritate soluit.Idem, si alienum debitum, si ex ea causa,vnde lis inficiando crescit soluerit. *Mynf.*

DE VERBORVM[i] OBLATIONIBVS.

n *l.5.§.3.D.de obligat.*
o Pupillus non obligatur indebitum accipiendo.
p Pupillus non obligatur mutuum accipiendo.
q Indebitum qui accipit nō propriè ex contractu,sed quasi ex contractu obligatur.
r Solutio distractus est magis,quàm contractus. Nam qui soluit, magis distrahit quàm contrahit. s *vide leg.1.§.3.D.eod.*
t *vide leg.8.leg.9.D.commodati.*
u *vide leg.11.Cod si certum petatur.*
x *vide leg.1.Cod.commodati.* y *vide leg. 1. §, 4.D.de oblig.*
z simpliciter & custodiæ causa,vt hîc vel debita.*leg.9.C.de vsuris.* vel litigiosa.*l.6 D.depositi.* a *vide leg. 1. §. 5. D. eod.*
b etiam latroni *leg.31.ff.depositi.* nec petere potest compensationem *l.vlt.C.de compens.* non potest etiam opponere exceptionem dominij.*l.penult.Cod. depositi.*
c *vide leg.20.D.depositi.*
d *vide leg.1.§ 4.D.de obligat.*
e *vide leg. vlt.Cod.de luitione pginoris.*
f *leg.5.§. 2. in fine ff. commodati.*
g *vide leg. 6.Cod.de pignorat.*
h Obiter hîc obseruandum pignorari non posse res quæ sunt extra commercium *leg. 3.* liberos homines *leg. 6.* instrumenta ad culturam agrorum deputata *leg. 8. Cod. quæ res pignor.* res pupillares,sine decreto *leg. 1. in princip.* litigiosas *dicta lege 1. §.fin. quæ res pignori.* alienas *leg. 1. §. 1.* seruitutes vrbanas. *leg. 11. in fin. de pignor.* cæteræ possunt.
i *45. D. 18, Cod. 38,*

Tit. XVI.

Tit. XVI.

Summa. 1. *De verbis ſtipulationũ.* 2. *De puritate. De die.* 3. *De conditione.* 5. *De loco.* 6. *De conditione ad tempus præſens vel præteritum relata.* 7. *Quæ in ſtipulatum deducuntur.*

VERBIS [a]obligatio contrahitur[b] ex interrogatione & reſponſione, cùm quid dari fierive nobis ſtipulamur. ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam cõdictio certi[c], ſi certa ſit ſtipulatio: quã ex ſtipulatu[d], ſi incerta ſit. quæ hoc nomine inde vtitur, quod ſtipulum apud veteres [e] firmum appellabatur, fortè[f] à ſtipite deſcendens. 1 ¶In hac re olim talia verba tradita fuerunt, *Spondes, ſpondeo. Promittis? Promitto.* || *Fidepromittis? fidepromitto* || *Fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. Facies? faciã.* Vtrùm autem Latina, an Græca, [g] vel qualibet alia lingua[h] ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſc. ſi vterq; ſtipulantium intellectum eius linguæ habeat. nec neceſſe eſt eadem lingua vtrunque vti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpõdere. Quinetiã duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolennia verba olim quidẽ in vſu fuerunt: poſtea autem Leonina[i] conſtitutio lata eſt, quæ ſolennitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab vtraque parte ſolùm deſiderat, quibuſcunque[k] tandẽ verbis expreſsũ eſt. 2 ¶Omnis ſtipulatio aut purè, aut in diem, aut ſub conditione fit. Purè, veluti, *quinque aureos dare ſpondes?* Idq; [l]confeſtim peti poteſt. In diem: cũ adiecto die, quo pecunia ſoluatur, ſtipulatio fit: veluti, *decem aureos primis kalendis Martiis dare ſpondes?* Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidẽ debetur[m]: ſed peti prius, quã dies venerit, non poteſt. At[n] ne eo quidẽ ipſo die, in quẽ ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neque. n. certum eſt eo die, in quẽ promiſſum eſt, datum non eſſe, prius quã is præterierit. 3 ¶At ſi ita ſtipuleris, *decem aureos annuos, quo ad*[o] *viuam, dare ſpondes?* & purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non poteſt deberi: ſed [p] heres petendo, pacti exceptione ſubmouebitur. 4 ¶Sub conditione ſtipulatio fit, cùm in aliquem caſum differtur [q] obligatio: vt ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur ſtipulatio: veluti, *ſi Titius conſul fuerit*[r] *factus, quinque aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur, *ſi*[ſ] *in Capitolium non* [t]*aſcendero, dare ſpondes:* perinde erit ac ſi ſtipulatus eſſet, cũ moreretur, ſibi dari. Ex cõditionali ſtipulatione tantũ ſpes[u] eſt debitum iri: eámque ipſam ſpem in heredem tranſmittimus[x], ſi prius quã conditio extet, mors nobis contigerit.
5 ¶Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti, *Carthagini dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet purè fieri videtur: tamen re ipſa habet tempus adiectũ[y] quo promiſſor vtatur ad pecuniã Carthagini dandam. Et ideo, ſi quis Romæ ita ſtipuletur, *hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis [z] erit ſtipulatio, cũ impoſſibilis ſit repromiſſio. 6 ¶Conditiones, quæ[a] ad præſens vel præteritum tempus referuntur: aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Conſul fuit*, vel *ſi Mæuius viuit, dare ſpondes?* Nã ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autẽ ita ſe habẽt ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa: non morãtur obligationem, licèt apud nos incerta ſint. 7 ¶Non ſolũ res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam[b] facta: vt ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri, & in huiuſmodi ſtipulationibus optimum[c] erit pœnam ſubiicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto [d]ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod eius interſit. Itaq; ſi quis, vt fiat aliquid, ſtipuletur: ita[e] adiici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, vna eadémque cõceptione ſtipuletur quis: clauſula huiuſmodi erit adiicienda, *Si aduerſus ea factum erit. ſiue quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes.*

DE DVOBVS[f] REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.

Tit. XVII.

Quibus modis duo rei fieri poſſunt. 1. *De effectu huiuſcemodi ſtipulationum.* 2. *De puritate, Die, conditione.*

ET ſtipulandi & promittendi † duo, pluréſve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo:* vt putà, cum duobus ſeparatim ſtipulantib. ita promiſſor reſpondeat, *Vtrique veſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interroganti ſpõdeat, alia[g] atque alia erit obligatio, nec credũtur duo rei ſtipulãdi eſſe. Duo pluréſve rei promittendi ita fiunt, *Mæui decem aureos dare ſpondes? & Sei eoſdem decem aureos dare ſpondes?* || ſi || reſpondeant[h] ſinguli ſeparatim, *ſpondeo.* 1 ¶Ex huiuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes[i] ſinguli in ſolidum † tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſoluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. 2 ¶Ex [k] duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt. nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui purè obligatus eſt, petatur.

DE STIPVLATIONE[l] SERVORVM.

Tit. XVIII.

¶*An ſeruus ſtipulari poſſit.* 1. ¶*Cui acquirat. De perſona, cui ſtipulatur: & de ſtipulatione imperſonali.* 2. *De ſtipulatione facti.* 3. *De ſeruo communi.*

SERVVS ex perſona domini ius ſtipulãdi habet. Sed & hereditas in plerìſque perſonæ defuncti[m] vicem ſuſtinet. ideoque quod ſeruus hereditarius ante aditam hereditatem ſtipulatur, adquirit[n] hereditati: per hoc etiam heredi poſtea facto adquiritur. 1 ¶Siue autẽ domino, ſiue ſibi, ſiue[o] cõſeruo ſuo, ſiue[p] imperſonaliter ſeruus ſtipuletur: domino adquirit. Idẽ iuris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis adquirere poſſunt. 2 ¶Sed cùm factum in ſtipulatione continebitur: omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſeruus ſtipuletur, vt[q] ſibi ire agere liceat. ipſe enim tantũ prohiberi non debet, non etiam dominus eius. 3 ¶Seruus communis ſtipulando, vnicuique dominorum pro[r] portione dominij adquirit: niſi [ſ]iuſſu vnius eorũ, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt. tunc enim ſoli ei adquiritur. Quod ſeruus communis ſtipulatur[t], ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt: ſolidum alteri adquiritur, veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, vnius domini ſit.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

Tit. XIX.

Diuiſio. 1. *De ſtipulationibus iudicialibus.* 2. *De prætoriis.* 3. *Conuentionalibus de communibus.*

STIPVLATIONVM[u] aliæ || ſunt || iudiciales, [x] aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quã iudiciales. 1 ¶Iudiciales ſunt duntaxat, quæ à mero[y] iudicis[z] officio proficiſcuntur[a]. veluti de dolo cautio, || vel de [b] perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt: reſtituendóve pretio. ||
2 ¶Prætoriæ[c] || ſunt ||, quæ à mero prætoris officio proficiſcuntur[d], veluti damni infecti, || vel legatorum ||. Prætorias autẽ ſtipulationes ſic exaudiri oportet, vt in his etiam contineãtur ædilitiæ, [e]nam & hæ à iuriſdictione || prætoris || [f] veniunt. 3 ¶Conuentionales ſunt, quæ ex conuentione vtriuſque partis[g] concipiuntur: || hoc eſt, neque iuſſu iudicis neque iuſſu prætoris, ſed ex conuentione contrahentium, || quarum totidem genera ſunt, quot (pœnè dixerim) rerum contrahendarum. 4 ¶Communes ſunt[h], veluti rem ſaluam fore pupillo. Nam[i] & prætor iubet [k]rem ſaluam fore pupillo, caueri: & interdum iudex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt: vel de rato ſtipulatio.

DE[l] INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Tit. XX.

De his quæ ſunt in commercio. 1. *De his quæ non ſunt.* 2. *De his quæ non ſunt in commercio.* 3. *De facto vel datione alterius.* 4. *De eo in quem confertur obligatio, vel ſolutio.* 5. *De interrogatione & reſponſione.* 6. *De his qui ſunt vel habent in poteſtate.* 7. *De muto vel ſurdo.* 8. *De furioſo.* 9. *De impubere.* 10. *De conditione.* 11. *De abſentia.* 12. *De tempore, in quod confertur ſtipulatio.* 13. *De præpoſteratione.* 14. *De ſtipulatione collata in tempus mortis.* 15. *De ſtipulatione poſt mortem alterius.* 16. *De promiſſione ſcripta in inſtrumento.* 17. *De pluribus rebus.* 18. *De pœna adiecta ſtipulationi alij dari.* 19. *Si interſit eius, qui aliis ſtipulatur.* 20. *De pœna adiecta promiſſioni facti alieni.* 21. *De re ſtipulantis futura.* 22. *De diſſenſu.* 23. *De turpi cauſa.* 24. *De morte contrahentium.* 25. *Quando agi poteſt ex ſtipulatione.*

OMNIS res quæ dominio noſtro ſubiicitur, in ſtipulationem deduci poteſt, ſiue mobilis ſit, ſiue ſoli. 1 ¶At ſi quis rẽ, quæ in rerũ natura non eſt, aut [m] eſſe non poteſt, dari ſtipulatus

a Quæ verbis eſt obligatio, verbis omnimodo contrahitur. Poteſt tamen & quę cõſenſu eſt, vt & pactum, verbis contrahi. *l.7.§.12 ff.de pact. l.1.§.4. D.de conſt.pec.*
b *l.1.§. verbis D. eo. l.52.§.2. de obl. & act.*
c *l.9. in pr. de reb. cred. l.74. D. eo.*
d *l.75. in pr. D. eo.* Cur nõ actio ex ſtipulatiõne dicitur, quę ex certa ſtipulatione, cũ ea competat pro dote (quę vt ſæpius certa eſt) *l. vn. C. de rei vxoriæ. act.* & pœna promiſſa, certa. *l. 1.§. ſi reus D. de eo per quem factũ l.21. in f. ff. de arbitriis. l.28. D. de act. empt. l.68. D. de verb. obl.* Ad hæc, certi condictio ex incerto contractu reperit. *l.9. D. de reb. credit.* & incerti, pro re certa. *l.3. ff. de cond. ſine cauſa.* verũ dici poteſt Tribonianũ has actiones diſtinxiſſe, vt & Vlpian. *in l.24. ff. de reb. cre.*
e *Paul. 5. ſet. 7. §.1*
f ſtipulatio hîc à ſtipite ſeu fuſte in terram defixo *l. granarias. de act. emp. Feſtus in ſtipes.* qualis figebatur in cõfiniis ad finium cuſtodiã firmandam. *Ou. 2. faſtor. vbi de Terminum 12. Gell. 6.* At paulò ante à ſtipulo quod firmum ſignificat. Varro 4 *de lingua in f.* à ſtipando, id eſt, componendo. Feſtus in *ſtipem*, ſtipulatorẽ eũ ait, qui ſtipem, .i. æs ſtipuletur. Idem *in ſtipatores*, ſtipam, idem quod firmum interpretari videtur. *Iſid. 5. c. 24.* ſtipulationem à ſtipula deducit: quod veteres, quoties ſibi aliquid promittebatur, ſtipulam tenentes frãgebant, quam iterum iũgentes, ſtipulationes ſuas agnoſcebant. *Alcia. 1 parergon. 39* à ςύφω quod eſt adſtringere.
g *l.1.§.6. D. eo.*
h vt & hodie ſẽtentiæ. *l.12. C. de ſentent. & inter.*
i *l.10. C. eod.*
k *l.1.§.2. D. eo. l. 12. C. eo.*
l *v l.41. in f. ff. eo.*
m *v. l.46. in pr. ff. eod.*
n Imo eo ipſo die. *l.118.§. pen. ff. eod.*
o *v. l.56 §. 4. ff. e.*
p *l.52. in f. ff. de pactis.*
q incertum & futurum. *l.54. D. de verb. ſig.* hinc collige conditionem nihil aliud eſſe, quam dilationem debiti in aliquem caſum.
r conditio caſualis.
ſ conditio poteſtatiua. *v. l.115.§.1. & 2. eo.*
t *l.115.§.1. D. de ver. obl.*
u *l.54. in f. de ver. ſign.*
x *l.57. D. eo.*
y *l.2.§. qui ita. D. de eo quod certo loco.*
z non tamen ſemper. *v. l.141.§.4. ff. eo.*
a *vide leg. 7. de reb. cred.*
b *leg. 2. in princip. D. eod.*

c *l. vlt. D. de præt. ſtipul.*
d *l.68. l.80. D. eo.*
e *l.71. l.137. §. penul. ff. eo.*
f *45. D. 2. 8. C. 40. Nou. 99.*
† *l.1. D. eo.*
g Imo alia non erit *l.3 D. eo.*
h *l.4. D. eo.*
i *v. l.2. ff. eo.*
† hodie neceſſaria eſt diſcuſſio. *No. 99. c. 1.*
k *l.7. D. eo.*
l *45. D. 3.*
m *v. l.31. in f. D. de her. inſt.*
n *l.16, D. de obl. & act.*
o *l.1.§.3. D. eo.*
p *l.15. D. eo.*
q *leg. 38. §. hi qui ſunt. D. de verb. obl.*
r *l.7.§.1. le. 27. ff. eod.*
ſ *l.33. D. eo.*
t *l.25. §. quæſitum. ff. de vſufructu.*
u *l.5. ff. de verb. obligat.* ſiue diuiduæ ſiue indiuiduæ, ſiue dandi ſiue faciẽdi ſint. *l.5. D. de verb. oblig.*
x Iudicialium ſtipulationum auctor eſt iudex, à prætore datus: Prætoriarum ipſe prætor,
y Merum iudicis officium appellat, quod interponitur ſine iuſſu prætoris, ſine conuentione partium.
z ſubaudi, à prætore ſpecialiter dati inter litigantes.
a quæ nunquam apud Prætorem ſed tãtùm apud iudicẽ interponuntur. *l. 4. §. duas. de damno.*
b hęc verba ad §. prætoriæ hîc abundant. deſunt .n. *l. 5. de verb. oblig.*
c *v. tit. D. de ſtipulationibus prætoriis. & l.5. D. de ver. obl.*
d quæ nunquam niſi apud Prætorem aut eos qui loco prætorum ſunt, puta Ædiles & præſides interponuntur, & quidem certa formula. *l.52. D. de verb. obl.*
e Hę ſunt cautiones de morbis & vitiis venalium rerum.
f Hoc verbum deeſt Theophilo: deeſt etiam dict. leg. 5. & alioquin Ius ædilitium honorarium eſt, prætorium nunquam. Et hæ veniunt non ab edicto prætoris ſed ędilium.
g vel vtriuſque contrahentium. Contrahentes dicuntur *in l.3. in f. D. de oblig. l. 52. l.115. §. de verb. ob.*
h & ita communis dicitur quia apud Prætorem *l. 2. rem pupilli* & apud iudicem.
i Communes ſunt quæ iubente Prætore (vel ædili) & interdum officio iudicis interponuntur.
k Hæc prætoria dicitur in *l.1. D. de præt. ſtipul.* & tamen interdum iudicis officio interponitur *Theoph. hic.*
l *8. Cod. 39.*
m *vide leg. 31. D. de obligat. & act. l.35. de verb. oblig.*

fuerit: veluti Stichum[a], qui mortuus sit, quem viuere credebat, aut hippocentaurum[b] qui esse non possit[c]: inutilis erit stipulatio. 2 ¶Idem iuris est,[d] si rem sacram aut religiosam, quam humani iuris esse credebat, vel rem publicam, quæ vsibus populi perpetuo exposita sit, vt forum, vel theatrum: vel[e] liberum hominem, quem seruum esse credebat, vel cuius commercium non habuerit: vel rem[f] suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id quòd publica res in priuatum deduci, & ex libero seruus fieri potest[g], & commercium adipisci stipulator potest, & res|| sua || stipulatoris esse desinere potest, sed protinus[h] inutilis est. [i] Item contra, licet initio vtiliter res in stipulatũ deducta sit: si ||tamen|| postea[k] in aliquam eorũ causam, de quib. suprà dictum est, sine facto promissoris deuenerit: extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium*[l], *cum seruus erit, dare spondes?* & similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt[m]. 3 ¶Si quis [n]alium daturum facturúmve quid promiserit, non obligabitur[o]: veluti si spondeat Titium quinque aureos daturũ. Quod si effecturũ se, vt Titius daret, spopõderit, obligatur. 4 ¶Si quis alij, quam[p] ei, cuius iuri subiectus sit, stipuletur: nihil agit[q]. Planè solutio etiam in extraneam personã conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Seio dare spondes?* vt obligatio quidam stipulatori adquiratur, solui tamen Seio, etiam[r] inuito eo, rectè possit, vt liberatio ipso iure contingat: sed ille aduersus Seium habeat [s] mandati actionem. Quod si[t] quis sibi, & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio. sed vtrum totum debeatur ||stipulatori,|| quod in stipulationem deductum est, an verò pars dimidia, dubitatum est: sed placuit, non plus, quam dimidiam partem ei adquiri. Ei ||verò||, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox[u] tua, tanquam filij sit, sicuti & filij vox, tanquã tua intelligitur in[x] iis rebus, quæ tibi adquiri possunt.

5 ¶Præterea inutilis[y] est stipulatio, si ||quis|| ad ea, quæ interrogatus fuerit, nõ respondeat: veluti[z] si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille purè stipuletur, tu[a] sub conditione promittas: vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, *præsenti*[b] *die spondeo*. Nam si hoc solum respondeas *promitto*: breuiter videris in eandem diem vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia[c] repeti, quæ stipulator expresserit. 6 ¶Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iure subiectus est, vel si is à te stipuletur. Sed seruus quidem non solũ domino suo obligari non potest, sed,[d] ne quidem vlli alij. filij verò familiarum, aliis [e]obligari possunt. 7 ¶Mutum [f]neque stipulari, neque promittere posse palam est [g] quod & in surdo receptũ est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulationis audire debet. vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit. 8 ¶Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit.[h] 9 ¶Pupillus omne negotium rectè gerit: ita tamen, vt vbi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur. nam alium sibi obligare[i] etiam sine tutoris auctoritate potest. 10 ¶Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam habent aliquem intellectum. nã[k] infans, & qui infantiæ proximus est[l] non multum à furioso distant: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes[m] ne auctore quidem patre obligatur. 11 ¶Si impossibilis conditio[n] obligationibus adiiciatur: nihil valet stipulatio†. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minùs existat: veluti si quis ita dixerit. *Si*[o] *digito cælum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur, *Si digito cælum non attigero, dare spondes?* purè facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest. 12 ¶Item verborũ obligatio inter[p] absentes cõcepta, inutilis est. Sed cũ hoc materia litiũ cõtentiosis hominib. præstabat, fortè post tẽpus tales allegationes opponẽtib. & non præsentes fuisse vel se vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra cõstitutio propter celeritatem dirimendarũ litium introducta est, quã ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per[q] quã disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omninò esse credendas[r]: nisi is, qui talib. vtitur improbis allegationibus, manifestissimis probationib. vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit, totó eo die quo cõficiebatur instrumentũ, sese vel aduersariũ suum in aliis locis fuisse. 13 ¶Post mortẽ suam dari sibi nemo stipulari poterat: nõ magis, quam post eius mortẽ, a quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortẽ eius stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, *Pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris dare spondes?* inutilis erit stipulatio. Sed cùm (vt iam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationem, vt siue post mortem, siue pridie quam moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat. 14 ¶Item si quis ita stipulatus erat, *Si nauis ex Asia venerit*[u], *hodie dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis [x]in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non[y] esse reiiciẽdam existimauerit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, vt non solũ in dotibus, sed etiam in omnib. valeat huiusmodi conceptio stipulationis. 15 ¶Ita autẽ stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, *cum*[z] *moriar, dare spondes?* vel *cũ morieris?* & apud veteres vtilis erat, & nunc[a] valet. 16 ¶Itẽ post[b] mortẽ alterius rectè stipulamur. 17 ¶[c]Scriptum in instrumẽto fuerit promisisse aliquẽ: perinde habetur [d] atque si interrogatione præcedente responsum sit. 18 ¶Quotiens plures res vna stipulatione cõprehenduntur, si quidẽ promissor simpliciter respondeat, *dare spondeo?* propter omnes tenetur[e]. Si verò vnam ex his, vel quasdam daturum se spopõderit: obligatio[f] in iis, pro quib. spoponderit, contrahitur. Ex plurib. n. stipulationib. vna, vel quædã videntur esse perfectæ. singulas n. res stipulari, & ad singulas respõdere debemus. 19 ¶Alteri[g] stipulari (vt supra dictum est) nemo potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi || stipulationes vel obligationes ad hoc, vt vnusquisque adquirat sibi, quod sua interest. Cæterũ si alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet. vt nisi ita factũ sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnã enim cũ stipulatur quis, non illud inspicitur, quod intersit eius, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo quis ||ita|| stipuletur, *Titio dari:* nihil agit, sed adiecerit pœnam, *nisi dederis tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio. 20 ¶Sed ||&|| si quis stipuletur alij, cu[h]ius interesset, placuit stipulationẽ valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationẽ contutori[i] suo, & stipuletur rẽ pupilli saluam fore: quoniã interest stipulatoris fieri. quod stipulatus est (cũ obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatió. Ergo etsi quis procuratori[k] suo dari stipulatus sit: habebit vires stipulatio. Etsi creditori suo ||qui stipulatus sit|| quod sua interest, ne fortè vel pœna cõmittatur, vel prædia distrahantur quę pignori data erant: valet stipulatio. 21 ¶Versa vice, qui[l] alium facturũ promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit. 22 ¶Itẽ nemo rẽ suam futurã[m], in eum casum quo sua sit, vtiliter stipulatur. 23 ¶Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatũ responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit[n], tu de Pamphilo senseris, quẽ Stichum vocari credideris.

24 ¶Quod turpi[o] ex causa promissum est. veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturũ promittat: non valet.

25 ¶Cũ quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionẽ decesserit: postea existente conditione heres eius agere potest[p], idem est & ex promissoris parte.

26 ¶Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi[q] omnibus partib. anni vel mensis præteritis, nõ rectè petet.

27 ¶Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuò agere: nisi[r] tantum spatium præterierit, quo[s] traditio fieri possit.

DE FIDEIVSSORIBVS.[t]

Tit. XXI.

Cur accipiuntur. 1. Et in quibus obligationibus. 2. De herede. 3. Si fideiussor præcedat vel sequatur obligationem. 4. De pluribus fideiussoribus. 5. In quam summam obligatur fideiussor. 6. De actione fideiussoris aduersus reum. 7. Si fideiussor Græcè accipiatur. 8. Si scriptum sit aliquem fideiussisse.

PRo[u] eo qui[x] promittit, solẽt alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solẽt, dũ curãt, vt diligẽtius sibi cautũ sit. 1 ¶In [y]omnib. aũt obligationib. adsumi possunt. i. siue[z] re, siue verbis, siue literis, siue cõsensu cõtractæ fuerint. At nec illud quidẽ interest, vtrũ ciuilis[a], an naturalis sit obligatio, cui adiicitur fideiussor: adeo qdẽ, vt pro seruo quoq; obligetur, siue extraneus sit, qui fideiussorẽ à seruo accipiat, siue

a v.l.69. de verb. oblig.
b v.l.97. ff. de ver. oblig.
c Pli.7.c.3. refert hippocẽtaurum in Thessalia natum eodem die interiisse.
d l.83.§. sacram de verb. obl.
e v.l.103. de verb. oblig.
f v.l.82. de verb. oblig. idque dominio non possessione tenus.
g quia id spectari neque ciuile: neque naturale est. d.l.83.§. sacr. in f.
h ἐξ ἀρχῆς Theoph. hic. id est, ab initio. Potest & hoc dici cùm τὸ protinus ei opponatur quod superius dixit in pendenti, eo verbo instans tẽpus notari, vt apud Senec. illo loco. Omnia in incerto iacent, protinus viue, id est, fruere instanti.
i quia de his rectè stipulamur, quæ dominio nostro subiici statim possunt d. §. sacram.
k v.l.98.l.140.§. vl. de verb. obl.
l d.§. sacram. ver. sed hac.
m & è contra l. 34.§. 1. de contr. empt.
n v.l.38. in pr. de verb. oblig.
o nisi habere licere, nisi factum heredis, nisi sub pœna vel cũ iuramento promiserit.
p v.l.38.§. alteri de verb. obl.
q nisi mea intersit, nisi iuraueris, nisi sub pœna promiseris, nisi consuetudo obstet, nisi piis locis & procuratori stipulatus sim.
r l.10.l.12.§. pen. de solut.
s l.98.§. qui stipulatur in f. de solution.
t l.110. D. de ver. oblig.
u adde l.42. D. de damno.
x l.130. de ver. ob.
y Imo in decem erit contracta. l. 1.§. si stipulanti de verb. obl.
z Imò hoc casu vtilis est stipulatio in quinque l. 1.§.4. D. de verb. oblig. Imò nõ est vtilis l. 58. D. de verb. obl.
a l.1.§.3. ff. de ver. oblig.
b ei quod maius est, & minus inest.
c l.65.l.134.§.1. de verb. obl.
d v.l.14. de obl. & act.
e v.l.39. de oblig. & act.
f l.1. D. de ver. oblig.
g potest tamen muta voce, seu literis obligari arg. l.38. D. de oblig. & act.
h l.70. si à furioso ff. de fideiuss. l.5. l.40. de reg. iur.
i v.l.7. C. de contr. stipul.
k v.l.70. D. de verb. oblig.
l i. septennis. húcque referenda est l.70. de ver oblig. septennio maior, potest: quo referenda est. l.6. D. rem pupilli.
m quid putes? v.l.7. C. de contr. stipul.
n l.7. ff. de oblig. natura & iure affirmatiuè concepta v. l.31. ff. de oblig. & act. negatiuè concepta non suspendit, nec vitiat contractum, sed habetur pro non apposita; quia est certa & necessaria & iam existit vt hic.
† secus in vltima voluntate. §.10. S. de hæred. inst.

est. in legato cõditionali, morte heredis ante cõditionis euentũ legatũ l.65. de cond. & demonst. morte legatarij extingui, nec transmitti ad eius heredem de ver. obl. l. vn. §. sin autẽ C. de cad. toll. In stipulationib. verò neq; morte stipulatoris, stipulationẽ extingui, vt hîc & l.57. de ver. ob. l. vn. vt action. §. de ver. ob.
q l.57. de ver. ob.
r l.73. in prin de ver. obl.
s v.l.73. ff. de ver.
solu.
t 46. ff. 1.8. C. 41. Nou. 4.
u Fideiussio hac parte differt à cõstitut.
x l.1.§.8. ff. de oblig.
y l.1. l.2. l.8.§.1. ff. eo.
z l.8.§.1. ff. eo.
a l.6. in f.

siue ipse dominus in id, ꝙ sibi naturaliter debetur. 2 ¶Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam[a] heredem relinquit obligatum. 3 ¶Fideiussor & [b]præcedere obligationē, & sequi potest. 4 ¶Si plures sint fideiussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. ¶Itaq; liberū est[c] creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola[d] diui Hadriani compellitur creditor à singulis, qui[e] modò soluendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere†. Ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo nō sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consequutus fuerit: huius solius detrimentum erit, si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit[f] & sibi imputare debet, cū potuerit iuuari ex epistola diui Hadriani, & desiderare vt pro parte in se detur actio. 5 ¶Fideiussores ita obligari non possunt[g], vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decē aureos promiserit, fideiussor in quinque rectè obligatur: contra verò obligari non potest. Item si ille purè[h] promiserit: fideiussor sub conditione promittere potest: contra verò non potest. Non solū autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est, post tēpus dare.[k] 6 ¶Si quid autem fideiussor pro reo soluerit: [l]eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudiciū[m]. 7 ¶Græcè[n] etiam fideiussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγὼ. i. *mea fide iubeo ego* ||sed & si dixerit|| θέλω siue βούλομαι. i. *volo*, sed & φημὶ. i. *affirmo*. pro eo erit, ac si dixerit λέγω. i. *dico*. [o] 8 ¶In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. ideóque constat, si quis scripserit se fideiussisse: videri[p] omnia solenniter acta.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.[q]

Tit. XXII.

OLIM scriptura[r] fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina[s] hodie nō sunt in vsu. Planè si quis debere se scripserit[t], quod sibi numeratum non est[u]: de pecunia minimè numerata[x] post multum temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpissimè constitutum est. sic fit, vt & hodie, dum quæri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur condictio, cessante sc. verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus vsque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari: per constitutionem[y] nostram tempus coarctatum est, vt vltra[z] biennij metas huiusmodi exceptio [a]minimè[b] extendatur[c].

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV.

Tit. XXIII.

CONSENSV[d] fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. 1 ¶Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu[e] contrahi: quia neque scriptura, neque præsentia omnimodo opus est. at nec dari quicquam necesse est, vt substātiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. 2 ¶Vnde inter absentes quoque talia negotia cōtrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuntium. 3 ¶Itē [f]in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterū alteri ex bono & æquo præstare oportet[g]. ||cum alioqui in verborum obligationib. alius stipuletur, alius promittat[h].

DE EMPTIONE ET[i] VENDITIONE.

Tit. XXIIII.

¶De emptione pura. De pretio, conuentione, arrhis, & scriptura. 1. De pretio certo, vel incerto, vel in arbitrium alienum collato. 2. In quibus pretium consistat. Differentia emptionis & permutationis. 3. De periculo & commodo rei venditæ. 4. ¶De emptione conditionali. 5. ¶De emptione rei, quæ non est in commercio.

EMPTIO & venditio contrahitur[k] simulatq; de pretio conuenerit: quamuis nondū pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum [l] est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de||emptionibus & venditionibus quæ[m] sine scriptura consistunt, obtinere oporteat: nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus innouatum est. in [n]iis autem, quæ scriptura conficiuntur, non aliter perfecta esse venditionem constituimus, nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta: & si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partib. absoluta. Donec enim aliquid deest ex his[o], & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione||& venditione.||Ita tamen impunè||eis recedere||concedimus[p] nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim subsequuto: siue in scriptis, siue sine scriptis, vēditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor: perdit quod dedit, si verò venditor: duplum restituere compellitur, licèt super arrhis nihil expressum est. Pretium autem constitui oportet. nam nulla emptio sine[q] pretio esse potest[r].

1 ¶Sed & [s] certum esse pretium debet: alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur, constarétne venditio, an non. Sed nostra[t] decisio ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit venditio, *quanti ille æstimauerit*, sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit: ||tunc|| omnimodo secundum eius æstimationem & pretiū persoluatur:, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex[u] empto actione, venditore ex[x] vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit[y] pretium definire: tūc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius cum in venditionibus nobis placuit: non est absurdum &[z] in locationibus, & ||in|| conductionibus trahere.

2 ¶Item pretium in[a] numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium esse posset, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. ||Et||Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant[b] pretium posse consistere, vnde illud est, quod vulgò dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse: argumentóque vtebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσι,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

id est:

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graij ære dato, fulgentéque ferro,
Tergoribúsque, bubus sed & ipsis, mancipiisque.

Diuersæ scholæ auctores[c] contrà sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretij nomine data esse: nam vtranque videri & venisse, & pretij nomine datā esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus a venditione separatam, meritò præualuit: cùm & ipse aliis[d] Homericis versibus adiuuabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores diui principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

3 ¶Quum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus[e], simulátque de pretio conuenerit, cùm sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim[f] ad emptorem pertinet, tametsi[g] adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si[h] homo mortuus sit, vel aliqua parte coporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio[i] consumptæ fuerint: aut fundus vi[k] fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione[l] aquæ aut arboribus turbine[m] deiectis longè minor[n] aut deterior esse cœperit: emptoris damnum est, cui necesse[o] est, licèt rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quidquid enim[p] sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid[q] per alluuionem accesserit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit: animaduertendum[r] erit, an custodiam eius vsque ad traditionem ven-

a *v.l.4.in fi. D.eo.* b *v.l.50.in pr.ff. de pecul.l.4.l.6.§.2.D.eo.* † *v.Nou.99.* c *v.l.3.C.eo.* d de qua dixi ad *l.26.D.eo.* e *v.l.28.D.eo.* † compellitur quoq; creditor principalem præsentem primò conuenire: aut eo absente, definire fideiussori certum tempus, intra quod principalē sistat, *Nouel.4.c.1.* f nisi cessas habeat actiones à creditore *v.l.11.C.eo.* g *l.8.§.illud constat.l.16.§.qui certo.l.38.l.42.in pr.D.eo.v.l.8.Cod.de non num.pec.* h *l.6.§.1.l.8.§.7.D.eo.* i *§.plus.ʒ.de act.l.58.ʒ.de solu.l.12.ʒ.de verb.sign.* k dies.n.pars est stipulationis *l.1.§.edit.de edendo.* l vt tamen non soluerit interdū agere potest, puta, si principalis debitor bona sua profundit, si profectionē lōginquam parat, si liberam fideiussori agēdi potestatem fecit, si diu stetit in obligatione, (quod arbitrio iudicis finitur) si tēpus solutionis instet, si ipse fideiussor ad solutionem condēnatus est. m sed quomodo? *v.l.20.in fi.ff.mandat.* Nisi pro inuito aut pro eo qui mandare non potuit, nisi donandi & nūquam agendi animo fideiussit. n *l.8.D.eo.v.quæ notaui ad l.11.D.de lega.3.* o adde *l.12.C.eo.l.8.D.eo.* p *§.16.ʒ.tit.prox.l.30.l.134.§.pen.de verb.oblig.l.1.C.de contrah.stip.* q & earum speciebus & effectu vide quæ notaui *Nou.73.in pr.* r scriptura hîc, scriptura est mēsæ argētariæ *l.4.D.de pign.l.38.D.de oblig.l.27.D.de furt.& inf.tit.de empt.l.35.in f.D.de ver.obl.* s *l.9.D.de pact.l.1.D.de ann.legatis.l.1.ff.de senatus. Maced.* t priuatim vel publicè, si modò in huiusmodi publica cautione numerationis nōn sit facta mentio: aliàs auctoritas instrumenti publici, onus probandi transferet in negantem: *l.18.C.de probat.§.11.in f.ʒ.t.prox.Nou.73.c.2.3.4.5.* u hanc exceptionem Iustinianus vocat ἀναργυρίαν. *adde 2.Harm.2.§.1.56.Eclog.8.§.30.* x An hæc exceptio locum habeat in solo mutuo *v.l.5.C.de non num.pec.* y *adde §.2.ʒ.de except.* z *l.14.C.de non numerat.* a & condictio *l.7.C.de non numerat.* b nisi à minore *l.vl.C.in quib.in integ.rest.decess.* an & intra biennium maior interdum eam non opponet? Sic est, putà si eam summam vel testamento vel inter viuos semel atq; iterum vel post dotalia instrumenta confecta confessus est, si partem debiti inferre cœpit, si de vectigalis illatione agatur. *Myns.* Quid si iuramento huic exceptioni renuncietur? *l.vl.C.de non numerat.* Quid si hypotheca præter syngrapham data? ne his quidem iuuabitur creditor. *l.4.d.tit.* c Quid si ea debitor falsò vsus est, dupli pœna punietur *v.Nou.19.cap.4.*

d Sumptus hîc titulus est integer ex *l.2.D.de obligat.l.35.i fin.ff.de verb.oblig.* e nudo: at non tacito, vt pacta: licèt interdum tacito conualescant: vt in relocatione diximus *l.13.in fin.l.14.ff.locati.* & ex vna tantùm parte tacito cōsensu possint constare. *l.35.in fin.ff.de ver.obligat.* f *d.l.2.* g etiamsi lingua non sit nūcupatum. *v.l.6.§.1.in f.de cont.emp.* h i. cum in stipulationibus obligatio eatenus nascatur & sententia feratur, quatenus lingua nūcupatum est. *l.99.in pr.de verb.oblig.* i *18.& 19.ff.4.Cod.38.ad 642.Paul.senten.17.3.Const.Harmen.3.* k *v.l.9.C.de cōt.empt.* l *leg.35.ff.de cōt.empt.* m possunt enim ita fieri. *v.l.12.C.de cont.empt.* n *v.l.17.Cod.de fide instr.* o *l.6.in f.D.de cont.empt.* p *d.l.17.in fin.* q *v.l.2.in fi.ff.de cont.empt.* r Olim sine pretio ēptio esse potuit: nummis nōdū prisco seculo inuentis *vt dixi ad l.1.§.1.ff.de cont.empt.* s *7.in f.d.t.* t *l.vl.Co.de cont.emp.* u *l.2.in pr.l.11.in pr.ff.eod.& C.t.de contra empt.* x *l.13.§.ex vendito.ff.de act.em.* y *v.l.75.ff.pro socio.* z *l.vlt.in fi.Cod.de cont.emp.* a *v.l.pen.Cod.de permutat.* b *& male l.1.§.1.ff.de cont.emp.* c Nerua & Proculus *d.§.1.l.5.§ & si quidem de præsc verb.* d Hinc colligas, oratorem & Iurisconsultū abūdare debere exemplorum copia, vel à Poëtis petitorum. *adde 12.Quintil.4.* Sic Athenienses Homero teste vsi sunt, de Salamina contendētes: & Tenedij, aduersus Sygeós: & Leophron contra Critiam Solonis vsurpauit elegias. *Arist.1.Rhetor.15.Laert.* Ita Philomelus versibus Homeri persuasit Phocensibus, ne Amphictionum iudicio starēt, ꝙ antiquitus Delphicū oraculū in sua potestate fuisset. *Diod.li.6.* e *in pr.ʒ.eo.* f *v.l.1.C.de peric.& comm.* g *l.62.in f.C.de cont.em.l.35.ff.de act.emp.l.8.12.13.14.ff.de peric.l.14.in pr.ff.de fur.l.4.C.de peric.* h *v.l.18.ff.de peric.* i *l.11.ff.de peric.l.5.C.de peric.* k *l.7.l.10.in f.ff.de peric.* l *d.l.10.* m *l.9.ff.de peric.* n *v.l.70.ff.de euict.* o Imò non est necesse. *l.33.ff.locati*, cū ei competat liberatio: imò & dati repetitio. *adde l.14.ff.de periculo: l.vl.ff.de condict.causa data l.78.ff.de solut.* Dic in his institutionib. regulas iuris breues, & stricti iuris contineri: in Digestis æquiores. Sic his institutionib. §. 30. *vers.* certè ʒ. *de rer. diuis.* malæ fidei possessor non repetit sumptus, quos Digestorum iura ei concedunt. p *l.5.l.16.ff.de peric.* q *l.7.in prin.d.tit.* r *l.35.§.si res vend.ff.de cont.emp.*

ditor susceperit. Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit: securus est. Idem & in cęteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus. Vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere[a] debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc [b] ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni iniuriæ actione. 4 ¶ Emptio [c] tam sub conditione [d], quàm purè contrahi potest[e]. sub cõditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot*[f].

5 ¶ Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis [g] sciens emit. quæ tamen si pro profanis vel priuatis deceptus à venditore quis emerit: habebit actionem ex empto, quod[h] non habere ei liceat, vt consequatur [i], quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si [k] hominem liberum pro seruo emerit.

DE LOCATIONE ET conductione[l].

Tit. XXV.

¶ *Collatio emptionis & locationis. De mercedis conuentione. 1. De mercede collata in arbitrium alienum. 2 In quib. rebus consistit. 3 De Emphyteusi. 4. De forma alicui facienda ab artifice. 5. ¶ Quid præstare debet conductor. 6. ¶ De morte conductoris.*

LOCATIO & conductio proxima [m] est emptioni & venditioni, iisdemq; iuris regulis cõsistit. Na vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio cõuenerit: sic & locatio & cõductio ita contrahi intelligitur, si merces cõstituta sit. & competit locatori quidem locati actio, conductori [n] verò conducti.

1 ¶ Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio pretium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si [o] alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curandáve, ac sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis[p] verbis datur. 2 ¶ Præterea sicut vulgò quærebatur, an permutatis[q] rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si fortè rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit [r]: & inuicem à te vtendam siue fruendam aliam ||rem|| acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus, veluti [f] si cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum ||alterius|| bos perierit: neque locati, neque cõducti, neque commodati competit actio: quia non fuit cõmodatum gratuitum. verùm præscriptis verbis agendũ est.

3 ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem [t] inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: vt in quibusdam causis quæri soleat, vtrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio: vt ecce, de prædiis, quæ perpetuò [u] quibusdam fruenda traduntur, id est, vt[x] quandiu pensio siue reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque heredi eius cuiue conductor herésve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quocunque modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana [y] lata est, quæ emphyteuseos cõtractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis [z] pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus. sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit: ad dominum super hoc redundare periculum: sin autem particularis, ad emphyteuticariũ huiusmodi damnum venire, quo iure vtimur. 4 ¶ Item quæritur, si[a] cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæque formæ anulos ei facere, & accipere (verbi gratia) decem aureos: vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem, contrahi: operæ autem locationẽ & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd si suum aurũ Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin lõcatio & conductio sit. 5 ¶ Conductor ||autem|| omnia secundum[b] legem cõductionis facere debet[c]: & si quid in lege prætermissum fuerit: id ex bono & æquo præstare. Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & aliquo casu ||fortuito[d] eam|| rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur. 6 ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres eius eodem[e] iure in conductione [f] succedit [g].

a cedere *l.80.ff. de furtu.*
b *v.l.40.de act. empt.*
c at non mancipatio. *l.77. D. de reg. iur.*
d *l.20. D. locati.*
e & in diem. *l.80.§.sylua. de cõt. emp.*
f *adde tit. de l. cõmissor. a. de in diẽ addicti.*
g *l. 4. 5 62. 70. ff. de cont. empt. l. 33. ff. de liberali. l. vlt. ff. quibus ad libertatem.*
h formula actionis ex empto.
i adde casus elegantes. *l.39. de act. empti & l. penult. ff. de fa sis.*
k *l. 4. ff. quibus ad libertatem proclamare.*
l *19. D. 2. 4. Cod. 65. & 11. ti. 70. 2. Paul. senten. 18. 3. Harm 8.*
m *l. 2. D. eod.*
n *l. 15. in pr. n. D. eod.*
o *l. 25. in pr ff. eo.*
p *l. 22. in fi. D. de præs. ver.*
q Permutatis rebus, sine pecunia olim consistebat emptio & venditio *vt hic.* vt per contrariũ, permutatio cum pecunia esse potest. *l. 25. D. de iure dotium. dixi ad l. vlt. D. de condi. causa secuta.*
r *v. l. 13. de præsc. verb.*
f *l. 17. §. si eum bonẽ. 3. de præscrip. verb.*
t *l. 19. 20. de act. empt. vide l. 2. §. 1. D. eod.*
u quod tempore Iustiniani in Gotthicis & Vãdalicis bellis crebrò vsu venire necesse fuit. vnde perpetua cõductio. *l. 10. C. eo.* & Ius perpetuarium appellatur. *l. 1. Co. de of. com. sac. pal. l. 1. 2. 3. Co. de locat. præd.* ad longum tamen tempus fieri potest. *l. vlt. si ager vectig. l. 1. §. quid autem de superfi. l. 1. D. si ager.*
x in rebus ecclesiasticis biennio *c. potuit ext. locat.* in priuatis triẽnio. *l. 3. C. de iure emphyt.* Quid si eo tempore elapso dominus pẽsionem receperit? an nihilominus poterit emphyteutam deiicere? non poterit, nisi is in contrarium protestatus sit; nisi Emphyteuta rẽ deterio rẽ reddidit vel alienauit. *Schneyd.*
y *v. l. 1. C. de iure Emphyt.*
z *l. 2 d. t.*
a *l. 2. §. 1. ff. eo. & l. 20. 65. de contr. empt.*

b *l. 25. §. conductor D. eod. l. 19. Cod. eod.* c potest autem rem alteri locare. *l. 6. Cod. eod.* d *l. 28. Cod. eod.* e quamuis conductor non sit. *l. 60. §. 1. D. locati.* f *l. 10. Cod. eod.* g An, quando, quibus ex causis, & à quibus conductor ante finitum tempus locationis expelli. *v. l. 3. Cod. eod.* An inuito locatore, impune emigrare. *v. l. 27. in fi. D. eod.* Aut quomodo, ob causam sterilitatis, pestis, belli & similium, remissionem pensionis petere possit, *v. l. 15. §. sed & si Labeo. D. eod.*

DE SOCIETATE[h].

Tit. XXVI.

¶ *Diuisio à materia. 1. ¶ De partib. lucri & damni. 2. De partibus inæqualibus. 3. De partibus expressis in vna causa. 4. ¶ Quibus modis societas soluitur. De renunciatione. 5. De morte. 6. De fine negotij. 7. De publicatione. 8. De cessione bonorum. 9. ¶ De dolo & culpa à socio præstandis.*

SOCIETATEM coire solemus aut [i] totorũ [k] bonorum, quam Græci specialiter κοινωνίαν [l] appellãt: aut vnius[m] alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorúmque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

1 ¶ Et quidem si nihil de partib. lucri & damni nominatim conuenerit: æquales[n] scilicet partes & in lucro & in dãno spectantur. Quod si expressæ fuerint ||partes:|| hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuẽtio. si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidẽ duę partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. 2 ¶ De illa sanè conuentione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant[o], damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius contra naturam societatis [p] talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpitius (cuius sententia præualuit, contrà sensit[q]: quia sæpe [r] quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita [f] coiri posse societatem nõ dubitatur, vt alter pecuniam conferat [t], alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia sæpe opera alicuius pro [u] pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit, posse cõuenire, vt quis lucri partem ferat, de damno [x] non teneatur, quod & ipsum Seruius conuenienter ||sibi|| fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse. 3 ¶ Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno, in altera verò omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari.

4 ¶ Manet autem societas eò vsque, donec [y] in eodem consensu [z] perseuerauerint. At cùm aliquis renuntiauarit: societati: soluitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrũ solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cùm ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit: ad ipsum solum pertinet. Ei verò, cui renunciatũ est, quidquid omnino post renunciatam societatẽ adquiritur, soli[a] conceditur. 5 ¶ Soluitur adhuc societas etiam morte[b] socij[c]: quia qui societatem cõtrahit, certam personam sibi eligit. sed & si consensu pluriũ societas contracta sit: morte vnius socij soluitur, & si plures supersint: nisi in coeunda societate aliter conuenerit. 6 ¶ Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est: finitur societas.

7 ¶ Publicatione[d] quoque distrahi societatem manifestũ est: scilicet si vniuersa bona socij publicentur. nam cum in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item si quis ex sociis mole debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut priuata debita substantia eius veneat [e]: soluitur societas: sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas. 9 ¶ Socius socio vtrùm eo nomine tantùm teneatur pro socio actione[f], si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est: an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine: quæsitum est. præualuit tamen etiam [g] culpæ [h] nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talẽ diligentiam communibus rebus adhibere ||socium|| qualẽ suis reb. adhiberi solet. Nam qui parum diligentem sociũ sibi adsumit: de se queri, sibíque hoc imputare debet.

DE MANDATO[i].

Tit. XXVII.

¶ *Diuisio à fine. 1. Si mandantis gratia mandetur. 2 Si*

h *7. D. 2 4. C. 37. Paul. 2. Sen. 16. 3. Harm. 10.*
i *l. 5. D. eod.*
k hæc societas ius fraternitatis inducit *l. 63. D. eodem 2. Gaius §. 17.*
l *al.* κοινοπραξίαν.
m hanc venaliciarij ineunt. *l. 65. D. pro socio. l. 44. §. 1. D. de ædil. edict.*
n *l. 29. in pr. D. eod.*
o & ita inæquales. *l. 30. D. eod.*
p quæ ius quodam fraternitatis in se habet. *l. 63 in pr. D. eod.*
q Immo idem *d. l. 30.* sic igitur restituo, & ob id non esse ratam habendam Ser. Sulpitius sensit, cui sententia cõtraria præualuit quia sæpe, &c. *VVesemb.* tamen sic interpretatur: cõtrà sensit, inquit, non in genere & quo ad regulã: sed in specie, quo ad exceptionem.
r Non est captiosa aut iniqua societas, vbi alter corpus, alter disciplinam in societatem adfert. *Cicero pro Roscio Amerino.*
f *l. 1. C. eod.*
t *l. 1. Cod. eod. l. 5. §. 1. l. 52. §. vtrum. D. eod.*
u pecuniæ, scilicet à socio collatæ, cum satius ei sit, operas suas perdere: quod locum non haberet in eo qui pecunias conferret. *v. Anto. Goy. 2. obs. 34.*
x quæ pars in lucro damnóve definita est, eadem & in altero definita esse intelligitur, *Hotom.*
y *l. 4. l. 63. §. societas. l. 65. §. diximus D. eod. l. 5. C. eod.*
z Societas soluitur voluntate, nimirũ quoties socij renunciant, aut separatim sibi quisque eorum negotiari incipit. *3. Harmenopulus 11. §. 4. adde 2. Gaium 9. §. 18.*
a *leg. sexagesimaquinta paragrapho nono, qui societatem Digestis eod.*
b Societas soluitur personis intereuntibus: quod accidit vno sociorum mortuo vel dãnato, vel relegato, vel publicato, *Harm. d. loco.*

c *l. 4. 59. 60. 63. 65. §. morte D. eodem.*
d Societas soluitur rebus intereuntibus. hoc est, aut nullis relictis aut conditone earum mutata, vtpote consecratis vel publicatis, *Harmenop. ibidem. l. 63. l. 65. § publicatione. ff. eod. l. 1. in pr. ff. de bonis damnator.*
e *l. 65. § 1. D. eod.* f de qua *l. 31. 34. 72. D. eod.* g *l. 52. §. vtrum. l. 72. D. eod.*
h non tantùm doli & furti. *l. 45. l. 51. D. eod.* i *17. D. 1. 4. C. 35. Paul. sent. 15.*

mandantis

mandantis & mandatarij. 3. Si aliena 5. Si mandatarij & aliena. 6. Si mandatarij. 7. ¶ De mandato contra bonos mores. 8. ¶ De executione mandati. 9. ¶ Quibus modis mandatum soluitur. De reuocatione. 10. De morte. 11. De renunciatione. 12. ¶ De die & conditione. 13. De mercede.

MANDATVM contrahitur quinque[a] modis: siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tantū, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, superuacuum est mandatum. & ob id [b] nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. 1 ¶ Mādātis[c] ||tantum|| gratia interuenit mandatum. veluti si quis tibi mandet[d]. vt negotia eius gereres, vel vt fundū ei emeres: vel vt pro eo spondeeres. 2 ¶ Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rē ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cū eo ex fideiussoria causa, mandet tibi[e], vt cū res agas, periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris, ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. 3 ¶ Aliena autem ||tantū|| causa interuenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres[f], vel vt pro Titio sponderes. 4 ¶ Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio sponderes. 5 Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris pecuniam crederes: aliena tantū gratia intercedit mandatum. 6 ¶ Tua [g] tantū gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptione prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis consilium quā mandatum est[h], & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur: cū liberum cuique sit apud se explorare an sibi expediet consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur[i]. Et adeo hæc ita sunt, vt quæsitum sit an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia[k] non aliter Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset. 7 ¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod[l] cōtra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut ||de|| damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem. 8 ¶ Is, qui exequitur mādatum, non[m] debet excedere fines[n] mandati. vt ecce, si vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque[o] in ampliorem pecuniam fideiubere. alioqui non habebis cū eo mandati actionem adeò quidem, vt Sabino & Cassio placuerit etiam si vsque ad centum aureos cū eo agere volueris, inutiliter te acturum. ||Sed|| diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant. quę sententia sanè benignior est[p]. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cū eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centū aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur. 9 ¶ Rectè quoque mandatum contractum, si dum[q] adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. 10 ¶ Item si adhuc integro mandato, mors[r] alterutrius interueniat, id est, vel eius qui mandauerit, vel illius, qui mandatum susceperit, soluitur[f] mandatum. Sed vtilitatis causa receptum est: si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu[t] ignorans[u] eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione, alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est. quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per[x] ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cū alioqui stricta iuris ratione non possent liberari, quia alij soluissēt, quā cui soluere debuerint. 11 ¶ Mandatū non suscipere, cuilibet liberū est: susceptum autē[y] consummandū est, aut quā primū renunciandum, vt per semetipsum aut per aliū eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio[z] locum habet: nisi iusta causa intercesserit, aut nō renunciandi, aut intempestiuè renunciandi. 12 ¶ Mandatum & in diem[a] differri, & sub conditione fieri potest. 13 ¶ In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitū sit, in aliam formam negotij cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & cōductio esse. Et (vt generaliter dicamus) quib. casib. sine[b] mercede suscepto officio, mandati siue depositi cōtrahitur negotiū: iis casib. interueniēte mercede locatio & cōductio intelligitur cōtrahi. Et ideo si fulloni poliēda curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio.

a l. 2. D. eo.
b l. 47. D. de reg. iur.
c l. 2. §. 1. D. eo.
d l. 42. §. ea, D. de procura.
e v. l. 22. §. 2. ff. eo.
f l. 6. §. 4. D. eo.
g l. 2. in fin. D. eod.
h mandatū, pars quędam imperij est: consilium, rē arbitrio consultoris permittit. Hotom.
i vt qui id faciat, cū stultitia sua potius lædatur quā alieno consilio, sibi nō alij id imputare debeat. §. vl. s. de societate.
k l. 6. §. planè. l. 32. D. eo.
l l. 6. 4. vei turpis. l. 22. §. qui adem, D. eo. l. 35. & tenerus. ff. de cont. emp. 2. Gaius 9. §. 19. i bi dūmodo honestum. Nam si contra mores bonos.
m l. 5. in prin. D. eo.
n vt & formę in mādato 2. Gaius 9. §. vlt.
o l. 3. 4. D. eo.
p quippe maiori summę minor inest. §. 5. s. de inutil. stipul. l. 1. §. 3. de ver. obl.
q l. 12. §. si mandauero. l. 15. D. eo.
r v. l. 26. in pr. ff. e.
f fallit, si mandatū fuit alicui, vt dotem solueret. arg. l. 9. §. 1. D. de iur. dot. aut aliquid ad piā causam pertinens. Bald. in l. mandatum. C. mandati: v. Franciscum Cremensem singulari 143. idem si man dator necessitate cogebatur mādatum exequi. Hippolyt. de Marsil. singulari 44.
t v. l. 58. in pr. ff. e.
u v. l. 12. §. 2. D. de solutionib.
x l. 11. in f. depositi
y l. 5. 22. §. vl. l. 27. §. qui suscepit. ff. eo. l. 17. §. sicut. D. commodati.
z directa de qua l. 22. in f. ff. eod. de contraria. l. 10. §. Idem Labeo. l. 12. in fi. D. eo.
a l. 1. §. 3. ff. eo.
b l. 22. D. de prascriptis.

DE OBLIGATIONIBVS, ||QVAE QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.||

Tit. XXVIII.

Continuatio. 1. De negotiorum gestione. 2. De tutela. 3. De rei communione. 4. De hereditatis communione. 5. De aditione hereditatis. 6. De solutione indebiti.

POST genera contractuum enumerata dispiciamus etiam de iis obligationib. quæ quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiā capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. 1 ¶ Igitur cum quis[c] negotia absentis gesserit: vltro citróque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum, sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa[d] competit actio: negotiorum autem gestori, contraria. quas ex nullo, contractu propriè nasci, manifestū est. quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit, ex qua causa ij, quorū negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque vtilitatis[e] causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demādata negotiorū suorum administratione, peregrè profecti essent, desererētur negotia: quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui vtiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorū gestorum: ita & contrà iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligentior ||eo|| commodius administraturus esset negotia. 2. ¶ Tutores quoque qui tutelæ iudicio tenentur, non[f] propriè ex contractu obligati ||esse|| intelliguntur. (nullum enim negotium inter tutorē & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autē casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & cōtra tutor cum pupillo habet contrariam[g] tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro[h] eo fuerit obligatus, aut rem suam creditorib. eius obligauerit. 3. ¶ Item si inter aliquos communis res sit sine[i] societate: veluti quod pariter eis legata donatáve esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. 4 ¶ Idem iuris est de eo, qui[k] coheredi familiæ erciscundæ iudicio ex his causis obligatus est. 5 ¶ Heres[l] quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur: (neque[m] enim cū herede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex[n] cōtractu debere intelligitur. 6 ¶ Item[o] is cui quis per errorem non debitum soluit, || quasi ex contractu debere videtur. || Adeo. n. non intelligitur propriè ex contractu obligatus ||esse||, vt si certiorē rationem sequamur: magis (vt supra diximus) ex distractu, quàm ex contractu possit dici obligatus esse, nā qui soluendi animo pecuniā dat: in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotiū, quàm cōtrahat. Sed tamē perinde is qui accipit, obligatur, ac si mutuū ei daretur, & ideo condictione tenetur. 7 ¶ Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. sic námque definierunt veteres, ex quibus causis inficiādo lis crescit, ex hiscausis non debitum solutum repeti nō[p] posse. veluti[q] ex lege Aquilia, item ex legato[r]. Quod veteres quidem in iis legatis locū habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio[f], cùm vnam naturam omnib. legatis & fideicommissis indulsit[t], huiusmodi augmentū in omnib. legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quę sacrosanctis ecclesiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

c l. 5. in prin. de oblig. & act.
d l. 2. D. negot. gest.
e l. 1. D. negot. gest. l. 5. in pr. vers. ideo autem D. de obligat. & act.
f l. 5. §. tutela. D. de oblig. & act.
g l. 1. §. præterea. l. 6. de cont. tutel. l. 2. Cod. de in litē dando.
h l. vlt. D. de cōtraria tutelæ.
i vt quos coniūxit ad societatē non consensus, sed res. l. 25. §. nō tantum 16. in fi. D. famil. ercisc. l. 15. in pr. D. de pe culio.
k Cum coherede non contrahimus sed in eū incidimus. l. 25. §. 16. D. familiæ.
l l. 5. § hæres. D. de oblig. & act.
m l. 5. 9. 2. D. de obligat.
n quia adiit. l. 20. D. de adquir. area. 3. 11 f. D. quib. ex causis in possess. 6. in f. ff. de separat.
o d. l. 5. §. u quoque.
p l. 4. C. de condi. indebiti.
q l. 4. Cod. de lege Aquilia.
r ad pias causas, & deposito §. sed furti. j. de act.
f quæ extat. l. 2. C. comm. de legat.
t l. 1. 2. C. com. de legat. l. 1. de leg. 1.

PER QVAS PERSONAS[u] NOBIS OBLIGATIO[x] adquiritur[y].

Tit. XXIX.

De his qui sunt in potestate. 1. De bona fide possessis. 2. De seruo fructuario, [vel vsua rio]. 3. De seruo communi.

EXPOSITIS generibus obligationū, quę ex cōtractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus adquiri nobis nō solùm per[z] nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen, quod per seruos ||nostros|| nobis adquiritur[a] totum nostrum fiat. quod autem per liberos, quos in potestate habemus ex obligatione fuerit adquisitum, hoc diuidatur secūdum imaginē rerum proprietatis & vsusfructus, quam nostra decreuit constitutio[b]: vt quod ab actione commodum

u vniuersim nō specie, vt lib. 3. s. 18. s.
x non dominiū vt lib. 2. Tit. 9. s.
y 4. Cod. 27.
z v. §. 1. s. per quas personas.
a v. l. 41. ff. de peculio.
b l. 6. C. de bonis quæ lib.

peruveniat, huius vſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſeruetur, ſcilicet patre actionem mouẽte ſecundum nouellæ noſtræ[a] constitutionis diuiſionem.[b]
1 ¶ Item per liberos homines, & alienos ſeruos, quos bona fide poſſidemus adquiritur nobis: ſed tantùm ex duab. cauſis, id eſt, ſi quid ex operis[c] ſuis, vel ex re noſtra adquirant.
2 ¶ Per eum quoque ſeruum in quo vſumfructum ‖ vel vſum habemus, ‖ ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur. 3 ¶ Communem ſeruum pro [d] dominica parte dominis adquirere certum eſt: excepto eo, quod nominatim vni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo illi ſoli adquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio Domino meo, dare ſpondes?* Sed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licèt antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem [e] res expedita eſt, vt illi tantùm adquirat, qui hoc ei facere iuſſit, vt ſupra dictum eſt.

a *l. vlt. C. de bonis quæ liber.* quæ ideo ſic dicitur, quod lata fuit priore Codice edito, poſtea inſerta fuit poſteriori Codici.
b *v. l. 1. Cod. de rei vindicat.*
c *Vl. 19. §. 20.*
d *v. l. 45. ff. de adq. rer. dom.*
e *l. vl. C. per quas perſonas.*

QVIBVS MODIS TOLLITVR[f] OBLIGATIO.

Tit. XXX.

¶ De ſolutione. 1. ¶ De acceptilatione. 2. De Aquiliana ſtipulatione & acceptilatione. 3. ¶ De nouatione. 4. De contrario conſenſu.

TOLLITVR autem omnis obligatio[g] ſolutione eius quod debetur: vel ſi quis conſentiente creditore, aliud pro alio[h] ſoluitur. Nec intereſt, quis[i] ſoluat: vtrùm ipſe, qui debet, an[k] alius pro eo. liberatur enim & alio ſoluente: ſiue ſciente, ſiue ignorãte debitore vel[l] inuito ‖ eo ‖ ſolutio fiat. Itẽ ſi [m] reus ſoluerit: etiam ij, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit ſi fideiuſſor ſoluerit: nõ enim ipſe ſolus liberatur[n], ſed etiam reus. 1 ¶ Item per[o] acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria[p] ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit[q] ſic fieri, vt patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habes ne acceptũ?* & Titius reſpodeat, *habeo.* ¶ Sed & Græcè [r] poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat ‖ vt Latinis verbis ſolet ‖ exigi ‖, *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, i. tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (vt diximus) tantùm eæ ſoluuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtũt, nõ etiam cæteræ. Cõſentaneum .n. viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur[ſ], poteſt in ſtipulationem deduci. & per acceptilationem diſſolui. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè ſoluitur[t]. ita in [u] parte debiti acceptilatio fieri poteſt. 2 ¶ Eſt ‖ autem ‖ prodita ſtipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur [x], per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quidquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet, oportebit ve, præſens, in diem ve: quarumcunque rerum mihi tecum actio eſt: quæque aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſecutio eſt, erit ve*[y]*: quód ve tu meum habes, tenes poſſides* [z], ‖ *dolóve malo feciſti, quo minus poſſideas:* ‖ *quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit. id haberétne à ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.* 3 ¶ Præterea nouatione tollitur obligatio: veluti ſi id quod tibi Seius debebat, à Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interuentu nouæ [a] perſonæ, noua [b] naſcitur obligatio, & prima tollitur tranſlata in poſteriorem: adeo, vt interdum, licèt poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, à pupillo [c] ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit. quo caſu res amittitur, nam & prior debitor liberatur[d] & poſterior obligatio nulla eſt. Non [e] idem iuris eſt, ſi à ſeruo quis fuerit ſtipulatus. nam tũc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit à qua poſtea ſtipuleris: ita demum nouatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione noui ſit: fortè ſi [f] conditio aut dies, aut fideiuſſor adiiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi cõditio adiiciatur, nouationem fieri: ſic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem[g], ſi cõditio extiterit: alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed cùm hoc quidem inter veteres cõſtabat, tunc fieri nouationem [h], cùm nouandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc præſumptiones alij in aliis caſibus introducebant: ideo noſtra[i] proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſimè definiuit, tunc ſolùm nouationẽ prioris obligationis fieri†, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, vt maneat ex vtraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ cõſtitutionis definitionem, quã licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere. 4 ¶ Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur[k] contraria[l] voluntate diſſoluuntur. Nam ſi Titius & Seius inter ſe conſenſerint, vt fundum Tuſculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum ſecuta[m], id eſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito placuerit inter eos, vt diſcederetur ab ea emptione & venditione: inuicem liberantur. Idem[n] eſt in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt, ſicut iam dictum eſt[o].

f *ex 46. ff. 3. 4. & 2. 8. C. 43. 44. & 42.*
g *l. 107. ff. de ſolution.*
h puta pecora, res, operas. *v. l. 17. C. de ſol.* aliàs nõ eſt cogẽdus creditor alia forma numos accipere *l. 99. de ſolut.*
i *l. 30. ff. de ver. obligat.*
k *l. 56. 64. 66. de ſolut. l. 5. l. 17. Co. de ſolut.*
l *v. l. 22. ff. de ſol.*
m *l. 38. §. de pecu l. 10 de ſol.*
n *l. 36. de fideiuſſor.*
o *l. 1. de acceptil.*
p *l. 5. ff. de accept.*
q *v. l. 8. §. acceptũ & §. vltimum ff. de accepti.*
r *l. 8. in f. ff. de acceptilat.*
ſ *v. l. vlt. Cod. de acceptilat.*
t *v. l. 9. de accept.*
u *d. l. 9. & l. 10. ff. de acceptilat.*
x *v. l. 18. §. 1. de acceptil.*
y in diem vel ſub conditione *l. 16. de ſolut. l. 12. de acceptilat.*

z habere ge[neraleverbum] ... tenere facti[...] ſidere, iuris [...] *in pr. ve ver.* [...]
a *l. 1. ff. de nou*[at.]
b i. de legat[io]ne. *v. l. 2. C. de* [no]*uat.*
c *l. 20. in f. de* [no]*uat.*
d *v. 19. j. do*[...]*tur.*
e *l. 30. §. pen.* [...] *pact is.*
f *v. l. 14. ff. de* [no]*uatione b.*
g *v. l. 14. in pr.* [...] *nouat.*
h *v. l. 8. §. 1. de* [no]*uat.*
i *l. 8. ceu vl. C.* [de] *nouat.*
† hodie igit[ur] ſtipulatæ v[...] pacto ſimpli[...] non differ[...] quod tamen [...]tat *in l. 40. in f.* [de] *rebus cred.*
k *v. l. 3. ff. de re*[...]*cind. & l. 80. ff.* [de] *ſolution.* excip[...] matrimoniu[...]
l *v. l. 35. ff. de re*[...]*iur.*
m *l. 2. ff. de re*[s]*cindenda.*
n *ſv. l. 80. in f.* [ff.] *de ſolut.*
o adde vltra ſu[...] periores quin[que] modos tollend[æ] obligatiõis ipſ[o] iure, compen[ſa]tionẽ *§. in bon*[...] *j. de act.* confuſi[o]onem heredi[...]tis. *l. 50. de fidu*[...] oblationem, [...] poſitionem, & cõſignationem pecuniæ. *l. 19.* [...] *de ſolut.* tranſla[tio]nem debiti [...]alium. *l. 47. de fi*[de]*iuſſ.* Chirogra[...]phi redditione. *l. 7. ff. de pactis.*

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI ſacratiſsimi Principis,

LIBER QVARTVS.

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ EX DELICTO NASCVNTVR[p].

Tit. I.

¶ Continuatio & diuiſio obligationum ex delicto. 1. ¶ De furto §. definitio. 2. ¶. Etymologia. 3. §. Diuiſio. 4. §. De furto concepto, oblato, prohibito, & non exhibito. 5. §. pœna. 6. §. Quomodo furtum fit. De contrectatione. 7. De effectu furandi. 8. De voluntate domini. 9. §. Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus. 10. De re propria. 11. §. Qui tenentur furti. De eo cuius ope, conſilio furtum factum eſt. 12. De his qui ſunt in poteſtate: & ope, ac conſilio extranei. 13. §. quibus datur actio furti. 14. De pignore ſubrepto creditori. 15. De re fulloni, vel Sarcinatori, vel bonæ fidei emptori ſurrepta. 16. De re commodata. 17. De re depoſita. 18. §. An impubes furti teneatur. 10. §. Quid veniat in hãc actionem & de affinibus actionibus.

QVVM ſit expoſitum ſuperiore [q] libro de obligationib. ex contractu, ‖ & quaſi ex contractu: ‖ ſequitur, vt de obligationib. ex maleficio, ‖ & quaſi ex maleficio ‖ diſpiciamus. Sed illæ quidem (vt ſuo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur. hæ verò vnius generis ſunt. nam omnes ex re naſcuntur [r], id eſt, ex ipſo maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria. 1 ¶ Furtum eſt contrectatio [ſ] fraudulosa [t] lucri [u] faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam vſus eius, poſſeſſioniſve, quod lege naturali[x] prohibitum eſt admittere. 2 ¶ Furtum autem vel à furuo, id eſt, nigro[y] dictum eſt, quod clam & obſcurè fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id eſt, auferendo: vel à Græco ſermone, quod φῶρας appellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt. 3 ¶ Furtorum autem duo[z] ſunt genera, manifeſtum & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quàm genera furtorum, ſicut inferius apparebit. ¶ Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ [a] appellant: nec[b] ſolùm is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo ‖ furtum ‖ fit, veluti qui in domo furtum fecit & nondum egreſſus ianuam deprehenſus fuerit: & qui in olиueto oliuarum, aut in vineto vuarum furtũ fecit, quandiu in eo olиueto aut vineto deprehenſus fuerit. Imò vlterius furtum manifeſtum eſt extendendum, quamdiu eam rem fur tenens viſus vel deprehenſus fuerit: ſiue in publico, ſiue in priuato: vel à domino, vel ab alio, antequã [c] eò peruenit, quo deferre [d] vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinauit, tametſi deprehendatur cum re furtiua, non eſt manifeſtus fur. ¶ Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intelligitur [e]. nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.
4 ¶ Conceptum [f] furtum dicitur, cum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiua res quæſita [g] & inuenta ſit. nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamuis fur nõ ſit, quę appellatur concepti. ¶ Oblatum[h] furtũ dicitur, cum res fur-

p hic de furtis agit. *47. ff. 2. 6. C. 2. Paul. 2. ſent. 31.*
q hiſce verbis conſtat initium quarti libri Inſtitutionum hîc inchoari.
r ceu peccato, *l. 4. l. 25. §. 1. de obl. & act.*
ſ *l. 1. in f. ff. eod.*
t mente & facto *l. 41. in f. ad l. Aq. l. 50. §. recte. l. 53. de furtis. l. 5. C. de iniur.*
u inuito domino. *l. 48. §. 2. ff. eo.*
x *l. 1. in f. eo. l. 42. ff. de verb. ſignific.*
y *v. l. 1. §. 2. ff. de furtis.*
z *v. l. 2. ff. de furtis.* Imò quatuor, manifeſtũ, nec manifeſtum, cõceptum, oblatũ. *Paul. 2. ſen. 31. §. 2*
a *l. 3. in pr. ff. eod.*
b Manifeſtus fur eſt, qui in ipſo furto deprehẽſus, vel qui nõ quidem in ipſo furto, ſed intra terminos eius loci vnde rem ſubripuit, vel qui deprehẽſus eſt, antequam adeũ locum, quẽ deſtinauerat, perueniret.
c *l. 3. in f. 4. 5. ff. eod. Paul. 2. ſent. 31. §. 2.*

d i. quo deſtina[uerat, ...] uit eo die man[...] recũ furto. *d. l. 4.*
e *Paul. 2. ſen. 31. §. 2. in fin.* ita defi[...]nit, Nec manife[...]ſtus fur eſt, qui in faciẽdo quidem deprehenſus non eſt, ſed eum furtum feciſſe negari nõ poteſt.
f Concepti a[...]ctione is tenetur apud quem fur[...]tum quæſitum & inuentum. [...] verò concepti [...]git, qui rem [...]cepit & inuenit. *Paul. 2. ſent. 31. §. 3. & 5.*
g i. concepta ſe[...] quærendo ap[...]prehenſa lic[et] fur non ſit.
h oblati furtia[...]ctione teneba[...]tur, qui rem fu[...]tiuam alij obtu[...]lerat, ne apud ſe inueniretur. [...] verò agebat pe[...]nes quem res concepta & inuenta. *Paul. d. §. 3. & 5.* cuius p[œ]na tripli erat & ipſius rei repetitio *Paul. ibi* [...] *co §. 13. l. Gel.* [...] *adde l. 3. ff. qui ſa*[...]*tiſdare.*

tiua ab aliquo tibi oblata ſit, eáq; apud te concepta ſit. vtique ſi ea mẽte tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum, qui dedit conciperetur[a]. nam tibi, apud quẽ concepta ſit, propria aduerſus eum, qui obtulit, quãuis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. ¶Eſt etiam prohibiti furti actio aduerſus eum, qui furtum quærere teſtibus præſentibus volentẽ prohibuerit[b]. ¶Præterea pœna conſtituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduerſus eum, qui furtiuam rẽ apud ſe quęſitam & inuẽtam non exhibuit. ¶Sed hæ actiones ſc. cõcepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti in deſuetudinẽ abierunt. Quum .n. requiſitio rei furtiuę hodie ſecundum veterẽ[c] obſeruationẽ non fiat: meritò ex conſequẽtia etiam præfatæ actiones ab vſu communi receſſerunt: quum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes rẽ furtiuam ſuſceperint[d], & celauerint, furti nec manifeſti obnoxij ſunt. 5 ¶Pœna manifeſti furti, quadrupli[e] eſt, tam ex ſerui, quàm ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

6 ¶Furtum autẽ fit, non ſolùm cũ quis intercipiẽdi cauſa rẽ alienam amouet: ſed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaq; ſiue creditor[f] pignore, ſiue is, apud quẽ res depoſita eſt, ea re vtatur: ſiue is, qui rẽ vtendam accepit, in alium vſum eam transferat, quã cuius gratiã ei data eſt: furtum committit. veluti ſi quis argentum vtẽdum acceperit, quaſi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè ſecum tulerit. aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius[g] aliquò duxerit: quod veteres[h] ſcripſerunt de eo, qui in aciẽ equum perduxiſſet. 7 ¶Placuit tamẽ eos qui rebus commodatis aliter vterẽtur, quàm vtẽdas acceperint, ita furtum committere: ſi[i] ſe intelligant, id inuito domino facere: eúmq;, ſi intellexiſſet, non permiſſurum. at ſi permiſſurum credant, extra crimẽ videri, optima ſanè diſtinctione: quia furtum ſine[k] affectu furandi non committatur. 8 ¶Sed & ſi credat aliquis inuito domino ſe rẽ commodatã ſibi contrectare[l], domino autẽ volẽte id fiat, dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæſitum eſt cùm Titius ſeruum Mæuij ſolicitauerit, vt quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſeruus ad eas Męuium pertulerit: Mæuius ||autẽ|| dum vult Titium in ipſo delicto deprehẽdere, permiſerit ſeruo quaſdam res ad eum perferre: vtrum furti, an ſerui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cũ nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudẽtium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neq; furti, neq; ſerui corrupti actionẽ præſtantibus, quibuſdam furti tantummodo: nos huiuſmodi calliditati obuiam euntes, per noſtram deciſionẽ[m] ſancimus, non ſolũ furti actionẽ, ſed & ſerui corrupti contra eum dari. Licèt enim ||is|| ſeruus deterior ||à ſolicitatore|| minimè factus eſt, & ideò non[n] concurrant regulæ quæ ſerui corrupti actionem introducunt: tamẽ conſilium corruptoris ad perniciẽ probitatis ſerui introductum eſt, vt ſit ei pœnalis actio impoſita, tanquam ||ſi|| re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus: ne ex huiuſmodi impunitate & in alium ſeruum, qui facilè poſſet corrumpi, tale facinus à quibuſdam perpetretur.

9 ¶Interdum[o] etiam liberorum hominum furtum fit. veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit. 10 ¶Aliquando autem etiam ſuæ rei furtum quis committit: veluti ſi debitor rem[p], quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit. 11 ¶Interdum ||quoque|| furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt is, cuius[q] ope & conſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt qui[r] tibi nummos excuſſit, vt alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, vt alius rem tuam exciperet, aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet. Et hoc veteres ſcripſerũt de eo, qui panno rubro fugauit[ſ] armentum. Sed ſi quid eorum per laſciuiam[t], & non data opera, vt furtũ admitteretur, factum eſt: in[u] factum actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit: ambo furti tenẽtur. Ope[x], & conſilio eius quoque furtum admitti videtur, qui ſcalas fortè feneſtris ſupponit: aut ipſas feneſtras vel oſtium[y] effringit[z], vt alius furtum faceret: quíve ferramenta ad effringendum, aut ſcalas, vt feneſtris ſupponerentur, commodauerit, ſciens cuius rei gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantũ[a] cõſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti. 12 ¶Hi qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt furtum quidem faciũt, & res in furtiuam cauſam cadit (nec ob id ab vllo vſucapi poteſt[b], antequam in domini poteſtatem reuertatur) ſed furti actio[c] non naſcitur: quia nec ex[d] alia vlla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si verò ope & conſilio alterius, furtũ factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conueniẽter ille furti tenetur: quia verum eſt, ope[e] & conſilio eius furtum factum eſſe. 13 ¶Furti autem actio ei competit, cuius[f] intereſt rem ſaluam eſſe, licèt dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi eius interſit rem non perire. 14 ¶Vnde conſtat creditorem[g] de pignore ſubrepto furti ||actione|| agere poſſe, etiam ſi idoneum debitorem habeat: quia expedit[h] ei pignori potius incumbere, quàm in perſonam agere: adeo quidem, vt quamuis[i] ipſe debitore eam rem ſubripuerit: nihilominus creditori competat actio furti. 15 ¶Item ſi fullo[k] polienda curandáve, aut ſarcinator facienda veſtimenta mercede certa ||conſtituta|| acceperit, eámq; furto amiſerit: ipſe furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil intereſt[l] eam rem non perire, quum iudicio locati à fullone aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poſſit. Sed & bonæ[m] fidei emptori ſubrepta re, quam emerit, quamuis dominus non ſit[n], omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò & ſarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quàm ſi ſoluendo fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſoluere poſſint. Nam ſi ſoluendo non ſint: tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit: ipſi domino furti competit actio: quia hoc caſu ipſius intereſt rem ſaluam eſſe. Idem eſt, & ſi in parte ſoluendo fuerit fullo, aut ſarcinator.

16 ¶Quæ de fullone & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui[o] commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque, qui commodatum vtendi cauſa accepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra prouidentia etiam hoc in noſtris deciſionibus[p] emẽdauit, vt in domini voluntate ſit: ſiue commodati actionem aduerſus eum, qui rem commodatam accepit mouere deſiderat: ſiue furti aduerſus eum, qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum[q] non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem. ſed ſi quidem furem elegerit: illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari: ſin autem, commodator veniat aduerſus eum, qui rem vtendam accepit, ipſi quidem nullo modo competere poſſe aduerſus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, poſſe aduerſus furem furti habere actionem: ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam aduerſus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. ſin autem neſcius & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduerſum furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus conſtitutus mouit aduerſus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: niſi domino ab eo ſatiſfactum fuerit. tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit: cùm manifeſtiſſimum ſit, etiam ſi ab initio dominus actionem commodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptã, poſtea autem hoc ei cognito, aduerſus furem tranſierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quẽcunque cauſæ exitum dominus aduerſus furem habuerit: eadem definitione obtinente, ſiue in parte, ſiue in ſolidum ſoluendo ſit is, qui rem commodatam acceperit.

17 ¶Sed is[r], apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantùm in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo[ſ] malo fecerit. qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit: quia reſtituendæ eius rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob id eius intereſt rem ſaluam eſſe: furti agere non poteſt, ſed furti actio domino competit. 18 ¶In ſumma ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes[t] rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu ||furandi|| conſiſtit[u], ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intelligat ſe delinquere.

19 ¶Furti[x] actio, ſiue dupli, ſiue quadrupli, tantùm ad pœnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando[y] aut cõdicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem aduerſus poſſeſſorem eſt: ſiue fur ipſe poſſidet, ſiue alius quilibet. cõdictio autem aduerſus furem ipſum heredémve eius, licèt non poſſideat, competit.

DE VI BONORVM RAPTORVM[z].

Tit. II.

Origo huius actionis, & quid in eam veniat. 1. aduerſus quos. 2. & quibus datur.

QVI res alienas rapit, tenetur[a] quidem etiam furti (quis enim magis aliam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? ideóque rectè dictum eſt eum[b] improbum furem eſſe) ſed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli[c], poſt annum ſimpli: quæ actio vtilis eſt, etiam ſi quis vnam[d] rem, licèt minimam[e], rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt[f], ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei

a .i. inueniretur.
b l.1.§.2.D. de fugitiuis.
c .i. per lancem & licium 11. Gell. vlt. quia qui furtum quęrebat in domo aliena licio cinctus (quod ex Platone 12. de legibus ſumptũ videtur & verò lictores qui magiſtratibus apparebant licio ſeu lino cinctos fuiſſe conſtat ex 12. Gellij 13) intrabat: lãcémque ante oculos tenebat, propter matrum famil. & virginũ pudorem. Feſtus. Alij quòd ſacerdotes licio cincti panẽ ætite lapide qui κλεπτέλεγχος & fures deprehendit, teſte Dioſcoride) conditum, in lãce ceremoniæ cauſa deferentes, ei qui furti ſuſpectus fiebat offerre ſoliti eſſent. Alij, quia is ritus eſſet furti quærendi ſicuti in emptionibus æs & libra ſolẽniter adhibebatur. Alij Mar. Tat. Alpinus & Balduinus) furto per lancem & licium ſignificari putant, furtum rerum ad ſacrificia collectarum, quo fini miniſtri ſacrorum licio cincti, lancẽ ad eas comportandas geſtabãt.
d v.l.14.C. de fur.
e l.1.§.3 ff. de public.
f l.54. in pr. ff. eo.
g l.48.D.eo.
h Scęuola & Brutus apud 7. Gell. 15.8. Valer. 2.
i v.l.46.§. rectè. ff. eo.
k v.l.53.§.1.ff. de furtis.
l d.l.46.§. pen.
m l.29.C.eo.
n non concurrunt, quia ſeruus non fuit reuera corruptus. l.1. D. de ſeruo corrupto.
o nec enim mater filij ſubrepti actionem habet, ſed pater. v.l.37. 38. D.eo. vt pater l.14.§.13.ff. de furtis.
p v.l.66. in pr. ff. eo. Paul. 2. ſent. 31. §.16.
q l.50.§. ope. D.eo. Paul. 2. ſent. 31. §. 10.
r v.l.52.§. ſi quis de manum. ff. eo.
ſ l.50. in f. ff. de furtis. Taurũ color rubicundus excitat. Sene. 3. de ira 30. & 2. de ira 31. Theophylact. in epiſtolis Plutarc. de Alexandri fortuna. Cic. 2. de diuinat.
t vel luſum perniciosum, qui impunitus eſſe non debet. v.l.10.ff. ad l. Aquil.
u v.l.52.§.20.ff. de furtis.
x l.50.§.1.ff. de furtis.
y Imò nõ tenetur furti, præſertim ſi meretricis oſtium effregit libidinis cauſa l. 39.

Vtcunque iniuriæ cauſa effregerit & alius res [illegible] l.53. in prin. Vtcunque ferramenta ſciẽs commodauerit ad effringendũ, vel ſcalam ad aſcendendũ. l.54. §. penult. ff. eod.
z l.54.§.4.ff. de furtis.
a l.36. l.67. ff. de furtis.
b v.l.84.ff. eodẽ.
c v.l.16.ff. eod.
d v.l.4.ff. de iudicijs.
e v.l.36.§.1.D. de furtis.
f l.10. l.11. l.12. ff eod. l. vlt. in prin. C. eod.
g d.l.12.§. ſed ſi res.
h l.25.D. de reg. iur.
i v.l.66. in prin. D. eod.
k v.l.48.§. ſi ego D. eod.
l niſi fullo ſoluendo non ſit. l.12.D. eod.
m l.20.§.1. l.52. §.10. l.72. D. eod. l.5. C. eod.
n & directa in rem actione vti non poſſit. §.4. J. de act.
o v.l.68. inf. eod.
p v.l. vlt. in pr. C. eod.
q Quoties duæ competunt eiuſdẽ rei actiones, vnius electio alteram conſumit l.9.§.1.D. de tributoria. niſi quis ſibi vnicã competere per errorem fuerit arbitratus, l.4. in f. ff. quod cum eo.
r l.14.§. is autem apud quem ff. eo
ſ §. pen. ſ. quibus modis re. & lata culpa quæ dolo fraudéve nõ caret: quam ob id Bartolus dolum pręſumptum vocat.
t v.l.23.D. eod.
u vt non factũ quæratur, ſed cauſa faciendi. l. 39. D. eod.
x Furti manifeſti actio, præter pœnam quadrupli, ipſius rei perſecutionem generevindicationis & condictionis cõtinet. Pau. 2. ſentent. 31. §.12. hoc eſt extra pœnam eſt rei perſecutio, quã aut vindicando, aut condicendo dominus poteſt auferre.
y v.l.54.§.3. D. eod.
z 47.D.8.9. Co. 33.
a l.2.§. pen. ff. eo
b l.2.§. caterum D. eod.
c v.l.3. Cod. eodẽ
d l.2.§.11.D. eod.
e l.2.§.24.D. eo. Nou. 63. c. 1.
f in hac prætoria actione ſcilicet, nihilominus tamen etiã furti in eum agi poteſt. ſ. eodem.

& criminaliter. l.6. in fin. Cod. d. ad. l. Iul. de vi public. furti verò, pecuniaria pœna eſt,

persecutio vt pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim [a] esset leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clam amouet.

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, si [b] dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem [c] suam esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi [d] domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui [e] debet. Cui scilicet conueniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via per quam raptores impunè suam exerceant auaritiam: melius diualibus [f] constitutionibus pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se mouentem, licèt suam eandem rem existimet: sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suę dominio cadere: sin autem aliena ||res|| sit, post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quòd non solùm in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam ||in|| inuasionibus, quæ circa res soli fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina hominis abstineant. 2 ¶ Sanè in [g] hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris esse. nã siue in bonis sit, [h] siue non: si tamẽ ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare siue [i] locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit ||res|| apud Titiũ, sic vt intersit eius eam rem ||per vim|| non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iúris, vt intersit eius non rapi: dicendum est ei competere hanc actionẽ, non vt dominiũ accipiat: sed illud solùm, ||quod|| ex bonis eius, qui rapinam passus est, ||id est, quod|| ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et [k] generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clàm facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

a Ea vox refertur ad illa superiora: *siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non.* non ad illa. *non totũ pœna est, sicut in actione furti.* ac si diceret, cum non distinguatur in hoc delicto, sicut in furto, sit ne manifestũ necne, raptorẽ grauius fure puniri cõstat. *v. hic Theop.*
b *l. 2. §. 2. §. 8. ff. e.*
c *l. 2. §. 18. D. eod. l. 21. §. 3. D. de furtis.*
d *v. l. si quis in tãtam Cod. vnde vi.*
e *v. quæ notaui ad l. 1. in fin. D. de furtis.*
f *l. 7. 10. C. vnde vi. l. 13. D. quod metus causa.*
g *l. 2. § in hac actione D. eod.*
h hoc quid sit. *v. l. 52. D. de adq. rerum.*
i de causa bonorum. *v. l. 1. §. 10. D. si is qui testam.*
k *l. 2. §. & generaliter.*

DE LEGE [l] AQVILIA.

Tit. III.

l *9. D. 2. 3. Co. 35.*

¶ Summma. ¶ Caput primum. 1. De Quadrupede quæ pecudũ numero est. 2. De Iniuria. 3. De casu, dolo, culpa. 4. De iaculatione. 5. De putatione. 6. De curatione relicta. 7. De imperitia medici. 8. De imperitia aut infirmitate mulionis aut equo vecti. 9. Quanti damnũ æstimatur. & de heredib. 10. Quid æstimatur. 11. De concursu huius actionis, & capitalis. 12 ¶ Caput secundum. 13. Caput tertium. Quod damnum vindicatur. 14. De dolo, & culpa. 15. Quanti damnum æstimatur. 16. ¶ De actione directa, vtili, & in factũ.

DAMNI iniuriæ actio [m] constituitur per legem Aquiliam [n]: cuius primo capite cautum est, *vt si quis alienum hominẽ [o], alienámve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res, in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1 ¶ Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de is tantùm, quæ ||gregatim|| propriè pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. ¶ De suibus [p] quoque idem placuit. Nam & sues [q] pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea [r] ait (sicut Ælius Martianus in suis institutionibus refert)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον· αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

id est,

Sectantem videas, qui errant per pascua, porcos
Ad Coracis saxum, iuxta fontémque Arethusam.

2 ¶ Iniuria autem occidere intelligitur [s], qui nullo iure occidit. Itaque qui [t] latronem ||insidiatorem|| occiderit: non tenetur, vtique si aliter periculum effugere non potest.

3 ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui [u] casu occidit, si modò culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui non minus ex dolo quàm ex culpa quisque hac lege tenetur.

4 ¶ Itaque si quis dum [x] iaculis ludit, vel exercitatur, trãseuntem seruum tuum traiecerit: distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, vbi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa eius intelligitur. si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit. 5 ¶ Item si putator ex arbóre deiecto [y] ramo seruum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicã [z] aut vicinalem [a] id factum est, neque proclamauit, vt casus euitari posset: culpæ reus est. sed si proclamauit, nec ille curauit præcauere: extra culpam est putator. Æquè extra culpã esse intelligitur, si seorsum à via fortè vel in medio fundo cedebat, licet nõ proclamauit: quia ||in|| eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi. 6 ¶ Præterea si [b] medicus, qui seruum tuum secuit [c], dereliquerit curationem ||eius||, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoque [d] culpæ adnumeratur: veluti si medicus ||ideo|| seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

m i. actio damni culpa aliqua dati quo alteri iniuria infertur.
n ceu plebiscitum Aquilianũ. *l. 1. D. eod.*
o i. seruum aut ancillam. *l. 2. l. 3. D. eod.*
p *v. l. 65. §. 4. ff. de legat. 3.*
q *l. 65. §. 4. D. de leg. 3.*
r *lib. 13.*
s *l. 5. l. 49. §. quod dicitur. D. eodem l. 1 §. interdum ff. de iniuriis.*
t *l. 4. l. 5. 45. §. pen. D. eod.*
u *adde l. 52. D. e.*
x *l. 9. §. vl. D. ee.*
y *l. 31. D. eo. l. 7. D. ad l. Cornel. de sicar.*
z quę & militaris & βασιλική. *Theoph.*
a *v. l. 3. D. de locis & itinerib.* ἡ ἐπὶ κώμας ἄγουσα. Vicus γὰρ ἡ κώμη. *Theoph.*
b *l. 6. §. 3. D. de off. præsid.*
c *l. 8. in pr. D. eo.* φλεβοτομήσας. *Theo.* vt ad venæ sectionem hunc locum referas.
d *l. 8. §. 1. l. 27. §. si calicem. D. eod. v. l. 7. §. pen. D. locati.*

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter [e] imperitiam retinere nõ potuit, si seruus tuus oppressus fuerit; culpæ reus est mulio. Sed si & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cũ alius firmior retinere eas potuisset: æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cùm equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit. 9 ¶ His autem verbis legis, *quanti [f] id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuũ, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse huius [g] legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum dãni dederit, sed aliquando longè pluris. Ideoque constat in heredem eam actionem non transire [h] quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.

10 ¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea quæ diximus: sed eo amplius, quicquid præterea perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si [i] seruum tuum heredem ab aliquo institutum, antè [k] quis occiderit, quàm is iussu tuo hereditatem adierit. nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel [l] ex comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt. 11 ¶ Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis [m] ||eum reum facere.||

12 ¶ Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est [n].

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam [o] vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris [p] quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus [q], quæ anima carent, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum aut ruptum aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquã poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur [r], quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta atq; deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si [s] quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis ||Aquiliæ|| eum teneri. 14 Illud palàm est sicut ex primo capite ita demum quisq; tenetur: si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisáve fuerit ita ex hoc capite [t]. de dolo aut culpa, ||&|| de cætero dãno quenque teneri. ||Ex|| hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed [u] quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatus is, qui damnum dederit. 15 ¶ At nec [x] *plurimi* quidem verbum adiicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam ęstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adiectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse [y], quod prima parte eo verbo vsa esset.

16 ¶ Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè [z] corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles [a] actiones dari solent. veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt [b] fame necaretur: aut iumẽtum ita vehementer egerit [c], vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur [d]: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in [e] arborem ascenderet, vel in puteum [f] descenderet, & is ascendẽdo, vel descendẽdo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, vtilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum ||aut|| de [g] ponte aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod proiecit, corpori suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si [h] non corpore damnum fuerit datum, neque corpus lęsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque vtilis [i] legis Aquiliæ actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia [k] ductus alienum seruum compeditum [l] soluerit, vt fugeret [m].

e infirmitas culpæ adnumeratur. *l. 8. §. mulionem D. eod.*
f *l. 21. in pr. l. 23. §. idem Iulianus scribit æstimationem D. eod.*
g *l. 23 §. 8. D. eo.*
h quia ex maleficiis pœnales actiones, in heredem non competunt, nisi lite cum defuncto contestata, & herede locupletiore facto. *v. §. de perpetuis*
i *l. 23. §. 1. D. eo.*
k *l. 23. D. eod. l. … D. de euict.* In … si ante occiderit nõ tenetur. *l. 63. D ad lege Falcid.*
l *l. 22. § 1. D. eo.*
m *l. 23. §. si d. l. D. eod. l. 3. Co. eod.*
n *l. 27. §. huius legis D. eod.* fuisse autem videtur non de damno rei nostræ, sed de quouis alio damno, vt si intercepta fuisset nobis vtilitas quædam: quemadmodũ apud Plinium est casus singularis. *s. c. 59.*
o aprum, leonẽ *l. 20. §. ex hoc. 6. ff. eod.*
p vt auibus. *d. §. ex hoc.*
q fune, retiis, naue, tecto, aqua & similibus *d. l. 29 & l. 2. C. eod.*
r *l. 27. §. inquit lex. §. rupisse D. eod.*
s *d. l. 27. §. cum eo*
t *l. 30. §. in … D. eod.*
u *d. l. 27. §. tertio autem.*
x *l. 29. in f. D. eo.*
y *v. l. 134. i. usq. de verb. obli.*
z *l. 51. D. eodem.*
a *l. 4. D. de seruo corrup.*
b *l. 9. § si quis hominẽ l. 29. §. pe. ff. eo. l. 5. C. eodem.*
c *l. 39. 53. D. eod. l. 51. D. de fur.*
d *l. 53. D. de fur.*
e *l. 3. D. de seruo corrupto.*
f *v. Quintil. declamat. 350. Cuiac. 15. obseru. 26. inf.*
g *l. 7. §. sed si quis de ponte ff. e.*
h Si corpore directò: si alio modo quàm corpore corpori damnum datum sit, vtilis Aquiliana datur, si neq; corpore, neque corpori damnũ datum sit, in factũ actio datur. *hoc §.*
i quia nec à corpore nec in corpus damnũ datũ sit.
k *l. 7. §. idem Labeo D. de dolo. v. l. 14. §. 2. ff. de cu. reor.*
l Solebant enim serui vt sæpius cõpediti esse in villis & possessionibus. *vti ostẽdi ad l. 7. §. 7. ff. de dolo.*
m *adde casum. l. 27. §. 1. ff. eod. de eo qui manumos excussit.*

DE INIVRIIS [n].

Tit. IIII.

n *47. ff. 10. 9. C. 35. 36. Pau. 5. se. 4.*

¶ Verbum iniuria quot modis accipitur. 1. Quibus modis fit iniuria 2 ¶ Qui & per quos iniuriam patiuntur. De parente & liberis: viro, vxore, socero, & nuru. 3. De seruo. 4. De seruo cõmuni. 5 De seruo fructuorio. 6. De eo qui bona fide serui:

7 ¶ *Pœna iniuriarum ex l. xij. Tab. & ex iure prætorio.* 8. *ex l. Cornelia.* 9. ¶ *De æstimatione atrocis iniuriæ.* 10. ¶ *De iudicio ciuili & criminali.* 11. ¶ *Qui tenentur iniuriarum.* 12. *Quomodo tollitur hæc actio.*

GENERALITER iniuria dicitur † omne, quod non iure fit, specialiter, aliâs † contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: aliâs culpa, quam Græci ἔγκλημα † dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur, aliâs iniquitas & iniustitia, quam Græci ‖ ἀνομίαν ‖ καὶ ἀδικίαν vocant: cùm enim prætor vel iudex non[a] iure[b] contra quē pronuntiat: iniuriam accepisse dicitur. 1 ¶ Iniuria[c] autem committitur non solùm cùm quis[d] pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si[e] cui conuicium factum fuerit, siue cuius bona[f] quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum[g] aut carmen, ‖aut historiam‖ scripserit, composuerit, ediderit: dolóve malo fecerit, quo quid eorum fieret †: siue quis matremfamilias, aut prætextatum[h], prætextatámve[i] adsectatus[k] fuerit: siue cuius pudicitia attentata † esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti iniuriam manifestum est. 2 ¶ Patitur autem quis iniuriam non solùm per semetipsum, sed[l] ‖etiam‖ per liberos suos[m], quos in potestate habet: itémque per[n] vxorē suam. id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiā patris quoque & mariti nomine. Contrà autem, si viro iniuria facta sit: vxor[o] iniuriarum agere non potest. Defendi[p] enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in ‖eius‖ potestate est, iniuriarum agere potest. 3 ¶ Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur[q], sed domino per eos fieri videtur, nō tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & vxores: sed ita. cum quid atrocius commissum fuerit[r], & quod apertè ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum ‖atrociter‖ verberauerit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. 4 ¶ Si communi[s] seruo iniuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona[t]: quia ipsis fit iniuria. 5 ¶ Quod si vsufructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij: magis Mæuio[u] iniuria fieri intelligitur. 6 ¶ Sed[x] si libero ‖homini, ‖ qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit, tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei[y] facta sit. 7 ¶ Pœna autem iniuriarum ex lege[z] duodecim tabularum propter membrū quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum nummariæ[a] pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed[b] postea prætores permittebant ipsis qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: vt iudex vel tanti ‖reum‖ cōdemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna, quidem iniurię, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est[c], in desuetudinem abiit. quam[d] autem prætores introduxerunt (quę etiam honoraria appellatur) in iudiciis[e] frequentatur. Nam secundum[f] gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore[g], aliud in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito[h] ius ‖æstimationis‖ constituatur. 8 ¶ Sed & lex[i] Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob[k] eam rem, quod se pulsatum quis, verberatúmve, vel domum suam[l] vi introitam[m] esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue[n] in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit †. 9 ¶ Atrox[o] iniuria æstimatur[p] vel ex facto: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel conspectu prætoris iniuria facta sit. Vel ex persona: veluti si magistratus[q] iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti[r] patronóve fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in[f] oculo quis percussus fuerit. Parui autē refert, vtrùm patrifamilias an filiofamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox iniuria æstimabitur. 10 ¶ In summa sciendum, est de omni iniuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter[t] agere vel ciuiliter[u]. Et si quidē ciuiliter[x] agitur: æstimatione[y] facta secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana[z] constitutio introduxit, vt viri illustres, quiq; super eos sunt, & per[a] procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. 11 ¶ Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm[b] ille quoque tenetur, qui[c] dolo fecit ‖iniuriā‖, vel qui procurauit, vt cui[d] mala pugno percuteretur. 12 ¶ Hęc actio dissimulatione[e] aboletur, & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim[f] passus ad animum suum non reuocauerit: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ quasi ex delicto nascuntur[g].

Tit. V.

¶ *Si Iudex litem suam fecerit.* 1. ¶ *De Deiectis, vel effusis: & positis, vel suspensis.* 2. *De filiofam. habitante seorsum à patre.* 3. ¶ *De damno aut furto, quod in naue, aut caupone aut stabulo factum est.*

SI iudex[h] litem suā fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur. sed quia neq; ex maleficio, neque ex cōtractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam sustinebit. 1 ¶ Item is[i], ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis[k] habitat, deiectum effusumve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter[l] fieri solet, id positū aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo verò, quod deiectum effusumve est, dupli quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta[m] aureorū pœna constituitur. Si verò viuat, nocitumque ei esse dicatur: quātum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis[n] præstitas, cæteráque impēdia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis est factus. 2 ¶ Si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusumve fuerit, siue quid positum suspensumve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam[o] ‖ esse ‖ actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias iudice obseruādum est, qui litem suam fecerit. 3 ¶ Item exercitor[p] nauis, aut caupone, aut stabuli de dolo aut furto, quod in naui aut caupona aut stabulo factum erit: quasi ex maleficio teneri videtur, si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum[q], quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hīc actio, & aliquatenus[r], culpæ reus est, quod opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. ¶ In his autem casibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, aduersus[f] heredem autem non competit.

DE ACTIONIBVS[t]

Tit. VI.

¶ *Continuatio & definitio.* 1. ¶ *Diuisio prima in actiones reales & personales.* 2. § *De actione confessoria, & negatoria.* 3 §. *De actionibus prætoriis realibus.* 4. *De publiciana* 5. *De Rescisoria.* 6. *De Pauliana.* 7. *De Seruiana & quasi Seruiana seu hypothecaria.* 8. §. *De actionibus prætoriis personalibus.* 9. *De cōstituta pecunia.* 10. *De peculio.* 11. *De actione in facto ex Iureiurando.* 12. *De actionibus pœnalibus.* 13. *De preiudiciis.* 14. §. *an res sua Condici possit.* 15. §. *De nominibus actionum.* 16. ¶ *Diuisio Secunda.* 17. *De rei persecutoriis.* 18. *De pœnæ persecutoriis.* 19. *De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis.* 20. *De mixtis. i. tam in rem quàm in personam.* 21. *Diuisio tertia.* 22. *De actionibus in Simplum* 23. *in duplum.* 24. *in triplum.*

† *l. 1. in pr. D. e.* † *l. 5. §. 1. D. ad l. Aquil.* † *ἀδικίαν Arist. 5. ethi.*
a secus si ad vindictam magistratus. *l. 32. 53. D. eod.*
b imò: & ius dicit, etiam cū iniquè decernit *l. pen. ff. de iust. & iure.*
c Iniuriam patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus & illatione stupri. Extra corpus conuitiis & famosis libellis: quod ex affectu vniuscuiusque patientis & facientis æstimatur. *Paul. 5. sent. 4. §. 1.*
d *l. 5. in pr. ff. eo.*
e *l. 1. §. 1. l. 15. §. conuicium. l. 42. D. eod.*
f *v. l. 20. D. eo.*
g *v. l. vnic. C. de famosis libellis.*
† aut cantare. *tur. 5. Paul. 4. §. 15.*
h vide quæ scripsi ad *l. 3. in fi. ff. de liber. exhib.*
i puellæ prætexta vtebantur. *Cicero in Verri.* at non peregrini. *1. Macrob. 6.*
k *v. l. 15. §. aliud. ff. eod.*
† *d. §. aliud. l. 9. in fi. l. 10. ff. eo.*
l Patimur iniuriam per liberos, vxores & liberorum vxores, ideóque eo nomine iniuria rum agemus, si modò is qui fecit, in iniuriam nostram id fecisse doceatur. *Paul. 5. sen. 4. §. 3.*
m ideque per consequentias.
n *l. 1. §. item aut. l. 41. D. eo.*
n *v. l. 2. C. eo.*
o *l. 2. ff. eo.* multo minus vlteriores adgnati. quod tamen in causis tātum ciuilibus nō criminalibus intelligendū est.
p *Nou. 117. c. 9.*
q facta tamen punitur. *l. 1. C. eo. l. 2. D. de his qui sunt sui.*
r aduersus bonos mores & in iussu domini. *l. 15. §. Prætor. ff. eo.*
s *l. 35. in fi. l. 16. D. eod.*
t qualitate, dignitate & conditione: vt pluris æstimetur iniuria facta senatori domino, quàm plebeio.
u proprietario. sc. *l. 15. §. antepe. D. eo.*
x *l. 15. §. 48. D. e.*
y seruo s. Doctores idē statuunt si subdito, vasallo, monacho, ciui, famulo, procuratori & ministro, in contumeliam eorum quibus hi subiecti sunt, facta sit iniuria.
z Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta est, lege XII. Tab. erat de famosis carminib. membri rupti & ossibus fractis. *Paul. 5. sent. 4. §. 6.*
a i. vingintiquinque asses librales 20. *Gell. 1. Festus, in verbo graue as. 18. Plin. 3.*
b hæc actio iniuriæ honoraria infra dicitur: & morib. introducta à *Paul. 5. sent. 4. §. 7.* quoties nimirū factum pro qualitate sui, arbitrio iudicis æstimatur, & congruenti pœnæ supplicio vindicatur.
c i. talionis: 20. *Gell. 1. de qua Exod. 21.*
d hanc honorariā paulò pòst vocat. & s̃, à prętoribus introductam, quamque Paulus moribus introductā appellat, vt paulò antè ostendit.
e extra ordinē *l. vlt. D. eo.*
f *l. 17. §. 3. D. eod.*
g qui pecuniis domini credendis & exigendis præerat *l. 24. in pr. D. depositi.*
h solebāt enim domini seruos fugæ suspectos neruo vincire, *de quo plenius dī xi ad l. 7. § 7. D. dolo.*
i Hæc actio iniuriarum, mixto iure ex lege Cornelia constituta dicitur à Paulo *5. sent. 4. §. 8.*
k i. his tribus de causis *l. 5. in prin. D. eo.*
l *v. l. 23. D. eod. l: 7. ff. de extraord. criminib.*
m subaudi ab his qui directarij appellantur: in quos extra ordinem animaduertitur, Paul. illo loco.
n *l. 5. §. domum; D. eod.*
† non momentaneo sed ad lōgius aliquod tēpus, putà domicilio. *v. l. 1. §. domum D. de aleatoribus.*
o *Paul. 5. sent. 4: §. 10.* Atrocem iniuriā æstimari, loco (vt si in publico) Tēpore, (vt si interdiu) persona, vt si senatori, equiti, decurioni, vel aliàs spectatæ authoritatis viro inferatur.
p *l. 7. §. atrocem. l. 8. l. 9. D. eo. l. 4. C. eo. Paul. 5 sent. 4. §. 10.*
q huc pertinet oratio Demost. curatoris ludorum Bacchi cęsi in mala à Midia.
r *l. 5. §. omnia. ff. de pœnis.*
s *l. 8. D. eo.*
t extraordinario vt hic ceu priuato iudicio *l. 7. l. vlt. C. eo:*
u *l. 37. inf. D. eo.*
x Iniuriarū ciuiliter damnatus, eiusque æstimationē inferre iussus, famosus efficitur. *Paul. 5. sent. 4. §. 9.*
y *v. l. 21. D. eod.*
z *d. l. vlt.*
a vide *l. 11. §. 1. D. eod.*
b *v. l. 11. in prin. D. eod.*
c id est, cuius ope, consilióve factum dicitur *Paul. 5. sent. 4. §. 19.*
d *l. 11. D. eod.*
e vnius anni lapsu, *l. 5. C. e.* pacto, transactione, iureiurando *v. l. 11. §. 1. D. eo.* morte *v. l. 10. §. 2. D. si quis cautionib.*
f hinç colligunt, Dominum acceptantem canonem post trienniū intelligi remisisse iniuriam emphyteutæ.
g *9. D. 3. 4. D. 9. 47. D. 5.*
h *v. l. vlt. D. de variis & ext. cognit.*
i *l. 5. §. is quoque D. de obl. & act. & toto titul. D. de his qui deiecerūt.*
k *l. 5. §. 2. D. de his qui deiecerunt.*
l *l. 1. §. 9. l. 6. §. 12. D. de his qui deiecer. l. 31. D. ad le. Aquil.*
m *l. 1. in pr. & §. 5. ff. de his qui deiecer.*
n *l. vl. D. de his qui deiecer.*
o Cur ita? *l. 1. §. 7. d. t. & v. l. 58. D. de regul. iur.*
p *l. 5. §. vl. D. de obl. & act.*
q *l. 1. 5. & vl. D. nauta, caupones: l. vnic. furti aduersus nautas*
r *l. 5. in f. D. de obl.*
s *l. 16. D. de iudiciis d. l. vl. §. hac ind. l. 3. § hac aūt act. d. t. de his qui effic.*
t *43. ff. 7.*

dd.

25. in quadruplum. 26. Subdiuisio actionũ in duplũ. 27. Subdiuisio actionũ in quadruplũ. 28. ¶ Diuisio quarta de actionib. bonæ fidei. 29. De rei vxoriæ actione in ex stipulatu actionẽ transfusa. 30. De potestate iudicis in iudicio bonæ fidei: & de compensationib. 31. De actionibus arbitrariis. 32. Quinta diuisio. De incertæ quantitatis petitione. 33. De pluris petitione. 34. De minoris summæ petitione. 35. Si aliud pro alio petatur. 36. Diuisio sexta de peculio. 38. De actione aduersus parentem, patronum, socium, donatorem, 39. De compensationibus. 40. De eo qui bonis cessit.

SVPEREST, vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam ius [a] persequẽdi [b] in iudicio, quod sibi debetur. 1 ¶ Omnium autem actionum quibus inter aliquos, apud iudices [c] arbitrósve de quacunque rè quæritur, summa diuisio in duo genera deducitur. aut enim in rem sunt, [d] aut in personam. Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis[e]. Aut cum eo agit, qui nullo [f] iure ei obligatus est, mouet tamẽ alicui de aliqua re controuersiam. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat[g], nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est. 2 ¶ Æquè si agat ||quis,|| ius sibi esse fundo fortè vel ędibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorum vrbanorum, veluti [h] si ||quis|| agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendíve, vel proiiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorũ, item prędiorum vrbanorum, inuicem quoque proditę sunt actiones: vt [i] siquis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi, agendi, aquámve ducendi, item altius tollendi prospiciendíve, vel proiiciendi immittendíve: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ. Quod [k] genus actionis in controuersiis rerum corporalium proditu non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei verò, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sanè [l] vno [m] casu qui possidet, nihilominus ||is|| actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. 3 ¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & ciuilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas prætor [n] ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostẽdere. ||vt|| ecce, Plerumque ita permittit ||prætor|| in rem agere, vt vel [o] actor dicat se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessor[p] dicat aduersarium suum nón vsucepisse, quod vsuceperit. 4 ¶ Nanque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum ||&|| nec dum eius rei dominus effectus est: si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam [q] actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones [r], vt quis dominium suum vindicet. sed quia sanè durũ erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, & ita vindicat suam esse. quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primùm à [s] Publicio prætore in edicto proposita est. 5 ¶ Rursus ex diuerso, si quis [t] cùm reipublicæ causa abesset, vel [u] in hostium potestate esset, rem eius, qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus prætor adcommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus possessis ex sententia præsidis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere[x], id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

7 ¶ Item Seruiana & quasi Seruiana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana [y] autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure [z] pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Seruiana autem est, qua [a] creditores pignora hypothecásve persequuntur [b]. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorẽ & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hàc

a i. formula apud pedaneos iudices agendi. nam in iure actione non vtimur. *Cuiac. v.l. 51. D. eo.*
b An & excipiendi. *v.l.1. D. de excep.*
c *l.15. in pr. de re iudic.*
d *v.l.25. in pr. ff. eod.*
e puta, ne quid fiat (quo pertinent quædam interdicta) vel vt fiat, vel ne fiat. *l.5. C. de ingen. man.*
f fortè legendum, qui neutro iure.
g i. contra vindicet. (id enim olim erat vsitatum teste Boetio in Topic.) saltem verbotenus. *Cont. 1. disput. 12.*
h *l.2. D. si seru. vind.*
i *l.5. D. si vsufr. pet.*
k sensus huius versiculi talis est: fundi possessor, quique ab eo seruitutẽ propellit, actione negatiuè cõcepta iuuatur, & obtinere potest. At in controuersia rei corporalis, actor, si nudè rẽ possessoris non esse dixerit, nõ iuuabitur: vt cui necesse sit vlterius progrediendum ac fundũ ipsum, quẽ non possidet vindicare.
l aliàs non vitio datur actio possessori. *l.2. §.6. D. vti possid.*
m Baro legit *in hoc casu.* i. actionibus negatoriis seruitutum. Ferretus verò, *non in vno casu* qui ob id reprehenditur à Roberto, *1. recepta,* 18. Ad tria iudicia mixta Accursius refert illum vnum casum. Faber, *ad l. 14. D. de probat.* Corrasius *3. miscel.* 23. ad interdictum vti possidetis. cui fauet *l.1. §.6. D. vti possidetis.* Contius *1. Subcesiuarum. 1. ad l.15. de noui oper. nunc.* Mynsinger. *hic*, ad præiudiciales in rem actiones. Charondas, *ad l. 9. D. de rei vind.* rectè Hotomanus hic ait: torquere illud esse, non docere: interea, dum apertius loquatur Imperator, sibi videri ait legendum *sanè illo casu:* vt superior significetur.
n Actionum aliæ ciuiles, aliæ honorariæ. *l.25. in fi. D. de oblig.* o hi duo casus proximè aperiuntur. §.4. & 5. p ex diuerso possessorem dicat. *Balduin. hic §.5. j. eod.* q quia dominus non est. §.15. *s. de oblig. ex delicto.* r *l.23. de rei vind.* s *l.1. D. de Publiciana.* t *v.l.1. §.1. l.31. D. ex quibus causis maiores.* u *v.l.14.15. d. t.* x Pauliana, vel in factum actione. *l.1. §.2. & l.14. quæ in fraud. cred.* vt & patrono, Fauiana. *l.1. D. si quid in fraud. patr.* vtrique, Caluisiana: minori (in casu *l.96. in pr. D. de solut.*) Interdicto

appellatione continetur. sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam propriè rem cõtineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis[c] sit. At [d] eam, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione cõtineri dicimus. 8 ¶ In personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet prætor: veluti [e] de pecunia constituta. cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum ||&|| si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) ||&|| ea quasi superuacua iussa est, cũ sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio seruorum, filiorúmque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias cõplures. 9 ¶ De constituta autem pecunia cum omnibus agitur [f], quicumque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita. nam alioqui si stipulanti promiserint, iure[g] ciuili tenentur. 10 ¶ Actiones autem de peculio, ideo aduersus patrem [h] dominúmve [i] comparauit prætor: quia licèt ex conrractu filiorum seruorúmve ipso iure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item seruorum) condemnari eos. 11 ¶ Item si quis postulante aduersario iurauerit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur: iustissimè accommodat ei talem actionem, per quam non illud quęritur, an ei pecunia debeatur[k] sed an iurauerit. 12 ¶ Pœnales quoque actiones prætor multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eũ, qui quid ex albo eius [l] corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem [m] in ius vocasset, cùm id non impetrasset: item aduersus eum [n], qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuiusve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles. 13 ¶ Præiudiciales actiones in rem esse vidẽtur: quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber [o] an libertus [p] sit, vel de partu agnoscendo [q]. Ex quibus ferè vna illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: cæteræ ex ipsius prætoris iurisdictione substãntiam capiunt. 14 ¶ Sic itaque discretis actionibus, certum est non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere* [r]. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia [s] dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat. Nec res quæ ||iam|| actoris est [t] magis eius fieri potest. Planè odio furum, quo magis plurib. actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendę nomine fures etiam hac actione [u] teneãtur, *Si appareat eos dare oportere*, quamuis sit aduersus eos etiam ||hæc|| in rem actio per, quam rem suã quis esse petit. 15 Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes [x]: in personam verò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere [y] enim est denuntiare prisca lingua. nunc verò abusiuè dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. 16 ¶ Sequens illa diuisio est, quod quædam actiones rei persequendę gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt. 17 ¶ Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum verò actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quę ex cõtractu nascuntur, ferè [z] omnes rei persequendę causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit: in duplum actionem prætor reddit: si modò cum ipso, apud quẽ depositum sit, aut cũ herede eius de dolo ipsius agitur, quo casu mista est actio. 18 ¶ Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantũ pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: alię tã pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti [a]. siue enim manifesti agatur quadrupli, siue non manifesti, dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: siue fur ipse eam rem posſideat, siue alius quilibet. Eo amplius aduersus furem etiam condictio est ||rei [b]||. 19 ¶ Vi autem bonorum raptorũ actio, mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autẽ tripli est. Sed & legis Aquilię actio de dãno iniuria ||dato,|| mista est: nõ solùm si aduersus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit, tanti enim damnatur, quanti [c] is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum iam traditam diuisionem. Item mista est actio [d] contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, vsque adeò, vt etiam in iudicium vocarentur. tunc enim & ipsam rem

vel edicto fra[…] datorio.
y quæ prætor[…] dicitur quod […] prætore sit a[…] probata DD. […] *l.19. C. de vsu[…]*
z *v.l.4. ff. in qui[…] bus caus. pign[…]* Hîc obiter no[…] pignus prætori[…] ob contumaci[…] ante sentẽtian[…] iudiciale, ad ca[…] cutionẽ senten[…] tiæ: legale, vi le[…] gis, idque taci[…] conuentionale, partium conse[…] su contrahi.
a *v.l.16. §.3. l[…] 17. j. de pignoribus* dicitur etiã hypothecaria.
b & vindicant. *l. 10. in f. Cod. de pignorat.*
c *l.238. §.2. D. de verb. signif.*
d ea ratione dif[…] ferunt tituli de pignoribus & de pignoratitia actione.
e Est igitur de constituto actio prætoria. *l.1. D. de pecunia cõstit.* aliàs iure ciuili, non est actio ex nudo pacto *l.1. D. de pactis.*
f constitutoria actione *l.20. ff. de constituta. Nou. 118. ca. 6.*
g *v. l.8. inf. D. de acceptilat.*
h *v.l.1. C. ne filius pro patre.*
i *v.l.12. Co. quod cum eo.*
k *v.l.5. § dato. ff. de iureiurando.*
l quo edictum perpetuũ continebatur *leg.7. in pr. D. de incis[…]*
m *v.l.4. D. de in ius vocando.*
n *l.1. l. penult. & toto titu. l. D. ne quis eũ qui in ius.*
o hęc datur domino in seruũ *l.[…] 26. &* cõtra *l.14. de liberali causa.*
p hæc datur patrono in libertũ, & è contra *l. 14. de probat.*
q hac quæritur, an ex marito mulier pręgnãs sit *l.1. in f. de liber. agnosc.* adde interdictum de liberis exhibendis, vindicationem liberorum Iure Quiritum aduersus tertios *l.1. §.1. de rei vindic.* actioné pro rebus piis *leg.9. l. pen. de obsequiis & alimentis parenti exhibendis. l.5. in prin. de liber agnosc. & econtra.*
r formula actionis personalis.
s *v.l. 167. D. de regulis iuris.*
t *v. §.6. & 10. s. de legatis.*
u i. condictione furtiua, quoties rem non possident. *l.1. & tit. de condict. furtiua.*

x *v. l.25. D. de oblig. & act.* y vide Festum in Condicere. z nam depositi, tumultus causa, mixta est *vt hic j. eod.* & legati ad pias causas *§.19. j. eod.* ex quasi contractu. a *l.54. §. cum furti. D. de furtis.* aliud verò persequitur aliis actionibus. b furtiua. sed & ad exhibendum, & vindicatio *leg.7. §.1. de condict. furtiua.* c *leg.23. §.3. ad l. Aquil.*
d *§.23. inf. j. eod.*

vel

vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & ideo in duplum eius fit condemnatio. 20 ¶ Quædam actiones mistam [a] causam obtinere videntur, tam in rem quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de diuidenda hereditate[b]. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune [c] est, vt id diuidatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent [d]. In quibus tribus iudiciis permittitur [e] iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare. 21 ¶ Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, vlterius autem nulla actio extenditur [f]. 22 ¶ In simplum agitur: veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato conducto, mandato, & denique ex aliis quàm plurimis [f] causis.

23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni iniuriæ, ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis [h]. Item serui corrupti [i]: quæ competit in eum, cuius hortatu consilióve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod[k] venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ suprà diximus. 24 ¶ Tripli verò ||agimus,|| cùm quidam maiorem vera æstimatione quantitatem in libello conuentionis inserunt, vt ex hac causa viatores [l], id est, executores litium[m], ampliorē summam sportularum nomine exigerent, tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, ||in|| triplum ab actore consequetur: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum [n] passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice [o] fulget, quam [p] proculdubio certum est ex lege condictitia emanare. 25 ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti [q] manifesti. item de [r] eo quod metus causa factum sit, déque ea pecunia quæ in hoc data sit, vt is cui datur calumniæ[s] causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, [t] ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint. 26 ¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul [u] locuti sumus, eo differunt, quòd hæ actiones omnimodo dupli sunt. at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione duplicatur[x]. sed etiam si distulerit relicti solutionem vsque quo iussu magistratuum nostrorum conueniatur. In confitentē verò autè quam iussu magistratuum conueniatur, soluentem simpli redditur. 27 ¶ Item, actio de eo quod metus causa factū sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt: quod eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat[y], absoluatur. quod in cæteris casibus nō est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione. 28 ¶ Actionum autem quædam [z] bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei [a] sunt hæ: ex empto, vendito [b], locato, conducto [c], negotiorum gestorum [d], mandati[e], depositi [f] pro socio [g], tutelæ [h], commodati [i], pignoratitia [k], familiæ erciscundæ [l], communi [m] diuidundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato [n] proponitur, & ea quæ ex permutatione [o] competit, & hæreditatis[p] petitio. Quamuis enim vsque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei iudicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio[q] apertè eam esse bonæ fidei disposuit. 29 ¶ Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius quod res vxoria antea habebat, cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus, merito rei vxoriç actione sublata ex stipulatu ||actio|| quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tantum in exactione dotis meruit, vt bonç fidei sit. ||Sed|| & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus [r] in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius prouidentia hoc induximus. 30 ¶ In bonæ fidei iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, vt si quid inuicem præstare actorem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti iuris iudiciis ex rescripto diui Marci opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio [s] easdem compensationes quæ iure aperto [t] nituntur, latius introduxit, vt actiones ipso iure minuant, siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque: excepta [u] sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sanè iniquum esse credimus: ne sub prętextu compensationis, depositarū rerum quis exactione defraudetur.

a l.37.§.1.D.de obligat.
b l.22.§.pen.ff. fam.erciſc.
c citra hereditatis causam. l.4.§.3.D.comm. diuid.
d l.1.2.3.4.D. fin.regund.
e l.2.fin.reg. l.52.55.D.famil. erciſc. l.1.comm. diuid.
f lege tamen Mosis furtum bouis quintuplo puniebatur. Exod.22.
g i.realibus.
h puta incendij & naufragij. l.1.§.1.depositi.
i l.10.l.14.§.ff. de seru.corrup.
k l.46.§.1.C.de episcop.
l quibus interdum magistratus arbitrium committit. l.vlt. D.de iudic.
m ac sententiarum. v.l.12.C. de prox.sacr.scri. lib.12.
n v.Nou.53.c.3. in fi.
o priori.sc.
p ex qua proculdubio est ex lege condictitiā emanare. Cuiac. ita legit.
q §.vi bon.rap.
r l.14.§.10.D. quod met.caus.
s l.1.D.de calumniatorib.
t item lex condictitia extra constitutionem oritur.
u supra locuti.
x i. hæc actio duplatur & inficiatiōe & mora. v.§.1.j.de pœna temere.
y v.l.14.§.1. ff.quod met.cau.
z quarum aliæ generales, aliæ speciales. l.38.D. pro socio.
a Cur ita dicantur. v.§.30.j. eod.
b l.1.l.11.D.de act.empt.
c l.17.C.loc.
d l.5.D.de oblig.l.7.D.de negotiis.
e l.2.& l.5.D. de oblig.l.3.in fi. l.28.§.3.l.35.D. mandati.
f l.1.§.19.D.depositi.l.7.D.de eo quod certo loco.
g l.52.§.1.D. pro socio.
h l.1.§.1.D.de tutelæ & rationibus distra.
i l.3.§.2.D.cōmodati.
k l.7.ff.de pignorat.
l l.9.C.familiæ erciſc.
m l.4.§.2.l.13. §.1.D.commun. diuid.
n l.1.D.de æstimatoria.
o l.1.D.de rerum permut.l.2. C.eod.
p l.vlt.in fi.C.de hered.petit.
q l.vlt.C.de petit.hered.
r an anteriorē & expressam habentibus. v.Nou.109.ca.1. an & creditoribus posterioribus quorū pecunia empta militia, empta aut reparata fuerit nauis aut domus? v.Nou.97.c.3.4.
s l.vlt.C.de cōpens. t i.liquidi ad liquidum. u v.l.vlt.C.depos. x l.14.§.1.D. quod met.caus.

31 ¶ Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus. in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur quòd [x] ||vi|| aut metus causa, aut [y] dolo malo factum est. Item cùm id [z], quòd certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet [a]. In his enim actionibus & cæteris similibus permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat [b]. 32 ¶ Curare [c] autem debet iudex, vt omnino quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est. 33 ¶ Si quis agens, ||in|| intentione sua plus [d] complexus fuerit, quà ad eum pertineat: à causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facilè integrum restituebatur, à prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis causa [e] cognita succurrebatur, si lapsus iuuentute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè [f] si tam magna causa iusti [g] erroris interueniebat, vt etiam constantissimus [h] quisque labi posset, etiam maiori vigintiquinque annis succurrebatur, veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur [i]. ¶ Plus autem quatuor [k] modis petitur: re, tempore, loco, ||&|| causa. ¶ Re: veluti si quis pro decem aureis qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse intenderit. ¶ Tempore: veluti si quis [l] ante diem, vel ante conditionem [m] petierit. Qua enim ratione qui tardius [n] soluit, quam soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione qui præmaturè petit, plus petere videtur. ¶ Loco plus petitur: veluti cum quis id, quòd certo loco sibi ||dari|| stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ purè intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem quām haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur [o]: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promissori, competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerunque in mercibus [p] maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non [q] in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est: pura [r] actione rectè agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori. ¶ Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit. vt ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris [s] est electio, vtrum pecuniam [t], an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarij verò ||sui|| deteriorem. Qua de causa, talis in ea re prodita est actio, *vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere:* id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur, quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis [u] iure liberum fuit, aliud soluere, quàm quòd peteretur. Quinetiam licèt vtilissimum sit, quòd quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est[x]. Sed hæc quidem antea in vsu fuerant: postea verò lex Zenoniana [y] & nostra [z] rem coarctauit. Et si quidem tempore [a] plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio: sin autem quantitate [b] vel alio modo plus fuerit petitum: ||in|| omne si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicuti suprà diximus) puniatur [c].

34 ¶ Si minus [d] in intentione sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti si cum ei decem ||aurei|| deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut ||si|| cum totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine [e] periculo agit. in reliquum enim nihilominus iudex aduersarium in eodem iudicio [f] ||ei|| condemnat, ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis.

y l.18.ff.de dol.
z l.2.D.quod cert.loc.
a l.3.§.2.D.ad exhib.
b Num verò arbitrariæ actiones bonæ fidei erunt ex ratione. §.30.j.eo? velemb. tradit, natura sua stricti iuris esse: ex accidenti verò (quia incerta quantitas & æstimatio vel iureiurando in litem vel arbitrio iudicis petita, postea certò taxatur. §.32.j.eo.) arbitrarias.
c sentētia certam summā cōtinere debet.
d v.C.de plus petit. vbi dixi.
e l.1.l.11.§.sciendum.ff.de minor. v.Paul.1.sent.10. Cuiac.7.obs.27.& Nou.15.c.4.& C. de plus petit.& extra 2.tit.11.
f Ex iusta causa datur restitutio.
g Error iustus esse potest.
h Constantissimus quisque labi potest.
i l.1.D.quor.legat.l.pen.C.ad l. Falc.
k Plus quatuor modis petitur.
l l.vnic.in fi.D. quādo dies vsusfr. l.1.de eden.l.44. D.de oblig.l.35.§. inter.l.41.l.137 §.1.de verb.obl.
m etiam tacitā v.l.21.de iur.dot.
n l.12.in fi.D. de verb.sign.
o & proponi pōt, quia summa in stipulationē deducta restrictè & definitè non petitur, sed hoc demum, quod æquius melius arbitro videbitur. l.1.D.quod certo loco.
p & earū pretio. l.63.ff.ad l. Falc.
q l.1.in pr.D. de vsur.l.3.in fi.l.4.quod cert.loc.
r i.sine arbitrij mentione. l.4.in pr.ff.quod certo.
s v.l.34.§.pen.ff. de contr.empt.l.10.in fin. de iure dot.l.95.in pr.ff. de solut.
t i.sub alternatione, quemadmodum stipulatus est, vtque talis sit actio, qualis stipulatio. l.75.§.illud.§.qui illud.de verb.obl.
u generalis, æquè ac alternatiuæ. l.32.in fin.D. de cond.indeb.
x nec.n.æstimatio ad rem sed ad vtilitatē debitoris referenda est: quinetiam, quod inuito fit, ei melius fieri videri non potest v.l.vlt.D.de vsu & habit.
y de qua §.10.j. de excep.
z q desideratur,

a l.2.in pr.C.de plus petit. b d.l.2.§.vlt. c excipe legē 1.D.de condict.ex lege. d d.l.2. e & ita libellū emendare pōt.l.3.C.de eden. f si reliquū petitū sit.v.l.18.ff.com.diuid.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodē iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere[a] ||ei|| permittitur: veluti si is, qui hominem Stichū petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non ||semper|| solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus. vt ecce, si in peculium filij seruíve agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur: in solidum dominus patérve condemnatur, si vero minus inueniatur: eatenus[b] condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus[c]. 37 ¶ Item si de dote ||in|| iudicio mulier agat: placet eatenus maritum[d] condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem[e] quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas marito ||quasi|| retentio concessa est: quia ipso iure[f] necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. 38 ¶ Sed & si quis cum parente suo[g] patronóve[h] agat: item si socius[i] cum socio, iudicio societatis agat: non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest. Idem est, si quis ex[k] donatione sua conueniatur. 39 ¶ Compensationes quoque oppositæ, plerumque efficiunt[l], vt minus quisque consequatur, quàm ei debeatur. Nam[m] ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem & ex eadem causa præstare oportet, in reliquum eum, cum quo actum est, ||condemnat,||[n] sicut iam dictum est. 40 ¶ Cum eo quoque qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id, quod facere potest, creditores[o] experiūtur. Inhumanum enim erat spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

QVOD CVM EO[p], QVI IN aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

TIT. VII.

¶ Scopus & nexus. 1. ¶ De seruis quod iussu. 2. De exercitoria & institoria actione. 3. De tributoria. 4. De peculio & in rem verso. 5. De concursu dictarum actionum. 6. ¶ De filiisfam. 7. De SC. Macedoniano. 8 ¶ De actione directa in patrem vel dominum.

QVIA ||tamen|| superius[a] mentionem habuimus de actione qua in peculium filiorum familiarum seruorúmque agitur: opus est, vt de hac actione & de ceteris, quæ eorundem nomine in parentes dominósve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia siue cum seruis negotium gestum sit, siue cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem ferè iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam serui dominique, idem[r] intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his propriè seruetur, separatim ostendemus. 1 ¶ Si igitur iussu domini cum seruo negotium gestum erit: in[s] solidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. 2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria[t], altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cū quis seruum[u] suum magistrum naui præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet[x]. Institoria tunc locum habet[y], cum quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruum suum præposuerit, & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur[z]. Istas tamen duas actiones prętor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui aut tabernæ aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interueniat. 3 ¶ Introduxit & aliam actionem[a] prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si seruus in peculiari merce sciente[b] domino negotietur, & quid cum eo eius rei causa contractum erit: ita prætor ius dicit, vt[c] quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro[d] rata portione distribuatur; & ||ideo tributoria vocatur,|| quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur quasi minus ei tributum sit, quàm oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quę tributoria appellatur. 4 ¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque eo quod in rem domini versum erit: vt quamuis sine voluntate[e] domini negotium gestum erit, tamen siue[f] quid in rem eius versum fuerit, id totum præstare debeat: siue[g] quid non sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque ||quidem|| in solidū damnari debes: pro ceteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim vna est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem transit, quàm aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cùm autem quæritur, quantum in peculio sit: ante[h] deducitur, quicquid seruus domino eíve, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eò pertinet, vt si[i] quid vicario suo seruus debeat: id ex peculio eius non deducatur. 5 ¶ Cæterum dubium non est, quin is quoque qui iussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillimè solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere seruum peculium & tantum habere, vt solidum sibi solui possit. Is quoque, cui tributoria actio competit æquè de peculio & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua[k] non est, id est, quod domino debetur, non deducitur, sed eiusdem iuris est dominus: cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio ante[l] deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo[m] expedit agere, quod in hac actione totius peculij ratio habetur. at in tributoria, eius tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiam minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet[n]. 6 ¶ Quæ diximus de seruo & domino, eadem[o] intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre auóve, cuius in potestate sunt.

7 ¶ Illud propriè seruatur in eorum persona, quod Senatusconsultum Macedonianum[p] prohibuit mutuas pecunias dare eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam aduersus ipsum filium filiámve, nepotem neptémve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem auúmve: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur[q].

8 ¶ Illud in summa admonendi sumus, id quod iussu patris dominíve contractum fuerit, quodque in rem eius versum erit: directo[r] quoque posse à patre dominóve condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBVS[s] ACTIONIBVS.

TIT. VIII.

¶ De seruis. Summa. 1. Quid sit noxa, & noxia. 2. Ratio harum actionum. 3. effectus noxæ deditionis. 4. De origine harum actionum. 5. Qui conueniuntur noxali actione. 6. Si seruus domino noxiam commiserit; vel contra. 7. ¶ De filiisfam.

EX maleficiis seruorum[t] veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus[u] domino damnato permittitur[x], aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere.

1 ¶ Noxa[y] autem, est[z] ||ipsum|| corpus quod nocuit, id est seruus; noxia[a] ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria.

2 ¶ Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum vltra[b] ipsorum corpora dominis damnosam esse. 3 ¶ Dominus noxali iudicio serui sui nomine conuentus,

a vsque ad sententiam. v. l. C. de error. aduoc. vt hic, ex doctoribus quando emendare, & mutare libellum quis possit.
b l. 47. §. 2. D. de pecul.
c tit. prox.
d & è contra mulierem. v. l. 17. l. 20. D. de re iudic.
e impensarum nomine. l. 5. & tot. tit. de impensis in reb. dotal.
f l. 1. l. 5. d. t. l. 56 §. 2. de iure dot.
g i. omnibus ascendentibus. l. 16. in fin. de re iudic.
h l. 17. D. de re iudic.
i d. l. 16.
k l. 12. ff. de don.
l l. vlt. C. de compens.
m v. l. 5. C. de compens.
n Nou. 135. v. l. 4. ff. de cess. bon.
o vide exceptiones apud Socinum reg. 47.
p 14. D. 5. 4. C. 26.
q §. 36. s. tit. prox.
r §. 6. j. eo.
s v. l. 1. in pr. D. quod iussu.
t v. 14. D. 1. & 4. C. 25.
u & alium quemuis. j. eo.
x l. 1. §. exercitorem. D. de exercitoria.
y l. 3. 4. 5. in pr. 18. D. de institoria.
z qui certæ rei aut facto institores. l. 5 §. idem ait. D. eo.
a quia actione de peculio conuentus dominus vel pater ante omnes creditores suum debitum præcipit. l. 9. §. 2. ff. de pecul.
b i. non prohibente: vt non sit necesse dominū velle. sufficiat autem nolle. l. 1. §. scientiā. ff. de tribut.
c l. 1. in pr. ff. de tribut.
d l. 5. in fin. de tributor.
e De in rem verso actio non nititur domini voluntate, sed vtilitate.
f l. 1. ff. de in rem verso.
g ex superioribus collige. Ex iussu domini generali, dari actionem *quod iussu*: ex speciali, *exercitoriam* si naui: *Institoriam* si tabernæ: *Quasi institoriā*, si certæ rei seruum aut quemuis pręposuit: ex gesto serui patiente domino, *Tributoriam*: eo ignorante, actionem *de in rem verso*, si quid versum est, vel ratum dominus habuit: *de peculio*, si nihil versum est, aduersus parentē aut dominum ... ctionem trib... Et hæc de contractibus tali... personarum: quidem proximo titulo de ... larum delicti... & tit 9. de ... perie facta ... animalibus, d... cetur.
h ídque priuilegio singulari parentum & dominorum. l. 9. §. 2. ff. de pecul.
i v. l. 17. D. de peculio.
k l. 1. D. de tributoria.
l v. §. 4. in f. s. eod.
m v. l. 11. D. de tributoria.
n l. 5. §. 2. D. de in rem verso.
o s. eo. in pr.
p l. 1. D. ad SC. Macedon. & C. eo. tit.
q l. 1. l. 3. D. ad SC. Maced.
r i. suo nomine. l. 1. de in rem verso. l. 1. quod iussu.
s 9. ff. 4. 3. C. 41.
t dictum est enim superiori t. de eorum contractib.
u seruus qui furtum fecerit, damnúmve dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxæ dedi potest. Paul. 2. sent. 31. §. 7.
x vsque ad sententiæ executionem. l. 20. §. 5. ff. de petit. hered. & sic intelligenda est lex 1. D. de noxalib.
y Noxam à noxia hîc distinguit Tribonianus. quod Grammatici notant & malè. Noxa enim à nocendo. Noxiā verò pro maleficio vsurpat Plautus Bachidibus; Careo noxia. sic noxa pro noxio apud Virgil.
z l. 178. in fi. ff. de verb. sig.
a l. 238. D. de verb. sig.
b l. 7. §. 1. D. de damn. l. 1. §. 15. ff. de vi & vi.

uentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur[a]: nec minus in perpetuum eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est, || seruus || resarcierit quæsita pecunia: auxilio prætoris inuito domino manumittetur[b]. 4 ¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus veluti furti[c] ex lege duodecim tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarum[d], & vi bonorum raptorum. 5 ¶ Omnis[e] autem noxalis actio caput[f] sequitur. Nam si seruus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem peruenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit[g]. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus cuius esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo[h] libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset. 6 ¶ Si seruus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter[i] dominum & eum qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideóque & si[k] in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is[l] postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur[m] actio: quia[n] in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere nō potes: quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, seruus vllam actionem contra dominū habere potest. 7 ¶ Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarū masculis & fœminis admisere: noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem[o] rectè respuendam esse existimauit, & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam alij dare: vt pene per ||filij|| corpus pater magis[p], quam filius periclitetur: cum filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludat? Et ideo placuit in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores inuenerimus sæpius dictum, ipsos[q] filiosfamiliarum pro[r] suis delictis posse conueniri.

SI QVADRVPES[f] PAVPERIEM fecisse dicatur.

TIT. IX.

De actione si quadrupes, & l. xij. tab. 1. De actione ædilitia concurrente cum actione de pauperie.

ANIMALIVM nomine, quæ ratione carent[t], si[u], qua lasciuia, aut pauore, aut feritate pauperiem[x] fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est. vtputa, *Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus ||cornu|| petierit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam[y] mouentur, locum habet. Cæterum si genitalis[z] sit feritas cessat actio. Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod[a] sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem.

1 ¶ Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto[b] prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem ibi habere, qua vulgo iter sit: & si aduersus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur. cæterarum ||verò|| rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia[c] aliam consumit.

DE IIS PER QVOS AGERE POSSVMVS.

TIT. X.

Per quos agere licet. 1. Quib. mod. procurator constituitur. 2. Quibus modis tutores vel curatores constituuntur.

NVNC[d] admonendi sumus agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim in vsu fuisset, alterius nomine agere non[e] posse, nisi pro populo, pro libertate[f], pro tutela[g]. Præterea lege Hostilia permissum[h] erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quíve in eorum cuius tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere neque excipere actionem licebat: cœperūt homines per procuratores litigare. Nam & morbus[i], & ætas, & necessaria peregrinatio, itémque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi

a l. 2. C. eo.
b quia actor nō plenum ius potestatis adeptus erat. *arg. l. 2. in fi. D. si ex noxali causa.*
c Accursius subaudit, non manifesti, vt eo sensu constituat furti manifesti actionem prætoriam. verùm hęc vox de furto quoque manifesto intelligenda est, quia generalis est. Deinde ex ipsis legib. XII. Tab. cōstat furti manifesti quoque actionē descendere. Neque pugnat quod infra de perpetuis & temporalib. actionibus, actio furti manifesti dicitur esse Prætoria. Pœnam enim pecuniariam Tribonianus illo loco spectauit, quę à Prętore est inuenta. & ita quoq; Theophilus ibi scribit.
d *v. l. 17. §. 4. D. de iniur.*
e si seruus furtū fecerit, deinde manumissus fuerit, aut alienatus, cum ipso manumisso vel emptore agi potest. Noxa enim caput sequitur. *Paul. 2. sent. 31. §. 8.*
f *l. 1. in fi. D. de priuat. delict.*
g quoties sc. qui liber deliquit, seruus factus est.
h *v. §. serui autem. s. de iure person.*
i *l. 1. in fi. C. eo.*
k *l. 11. §. sed & in fi. de minorib.*
l *l. 37. D. eo.*
m *l. 37. D. eod.* aliàs intercidit [Greek]. *Theophil.*
n *v. l. 17. D. ad l. Aquil.*
o vt noxæ dedantur. *l. l. 33. 34. 35. D. eo.*
p *l. 8. in fin. D. quod met. caus.*
q Furti directa actio hodie in ipsos filiosfam. datur, à patre non defenso, *vt hic. & l. 33. l. 34. D. de noxalibus act.* Olim in eos tantùm emancipatos directa erat. *Paul. 2. sent. 31. §. 9.*
r *l. 57. D. de iudiciis. 39. D. de oblig. & act.*
s *9. D. 1.*
t nam rerum inanimatarum nomine alia actione agitur.
u *l. 1. D. eo.*
x olim de pastu dabatur. *Paul. 1. sent. 15.*
y id est, contra suam qualitatē naturalem. *vide quæ scripsi ad l. 2. §. 2. D. eo.*
z naturalis. *d. §. 2.*
a *v. l. 33. in fi. C. de inoffic.*

exequi possint. 1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsente ||semper|| aduersario, imo plerumque eo ignorante[k] constituitur. Cuicumque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere: is tuus procurator intelligitur.
2 ¶ Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

DE SATISDATIONIBVS[l].

TIT. XI.

¶ Ius antiquum de iudicio reali. 1. De iudicio personali. 2. Ius nouum de reo. 3. De procuratore actoris. 4. De procuratore rei præsentis. 5. vel absentis. 6. vnde hæc forma discenda. 7. vbi hæc forma obseruanda.

SATISDATIONVM modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor[m] compellebatur: vt si victus ||esset,|| nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius; quæ satisdatio appellatur *iudicatum solui.* Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Nanque stipulabatur quis vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multo magis is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat[n]. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat: satisdare iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominum de eadem re experiretur. Tutores ||verò|| & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba[o] edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita ||erant,|| si in rem agebatur.
1 ¶ Si verò in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab eius verò parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniret: omnimodo satisdaret, quia * nemo defensor in aliena re sine[p] satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam: *iudicatum solui* satisdare non cogebatur. 2 ¶ Sed hodie hæc aliter obseruantur. * Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat[q] vsq; ad terminum litis, vel committitur[r] suæ promissioni cum[s] iureiurando (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem[t], vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare, compellitur. 3 ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel suscipitur: in actoris quidem persona si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit[u], ratam[x] rem dominum habiturum satisdationē procurator dare compellitur: eodem obseruando, & si tutor, vel curator[y], vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt. 4 ¶ Si verò aliquis conuenitur: siquidem pręsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per *iudicatum solui* satisdationem[z] solenni stipulatione firmare, vel extra iudicium satisdationē exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus *iudicatum*[a] *solui* satisdationis clausulis. vbi & de hypotheca suarū rerum conuenire compellitur: siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit: vt tam ipse, quā heres[b] eius obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personā ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in iudicium veniet: vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condēnatione continentur, nisi fuerit prouocatum. 5 ¶ Si verò reus præsto ex quacumque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationē *iudicatum solui* pro litis æstimatione præstet. * Nemo enim secundum veterem regulam (vt iam dictum est) alienæ rei sine[c] satisdatione defensor idoneus intelligitur. 6 ¶ Quæ omnia apertiùs & perfectiùs à quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.
7 ¶ Quam formam nō solùm in hac regia vrbe, sed ||etiā|| in omnibus nostris prouinciis (etsi propter imperitiā forte aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes prouincias, caput omnium nostrarum ciuitatum, id est, hanc regiam vrbem, eiúsque obseruantiam sequi.

DE PERPETVIS ET[d] TEMporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt.

TIT. XII.

De perpetuis & temporalibus actionibus. 1. De actionibus quæ in heredes transeunt, vel non. 2. Si pendente iudicio reus actori satisfecerit.

b *l. 40. 41. 42. D. de ædil. edict.*
c *l. 60. D. de oblig. & act. l. 130. D. de regul.*
d Fortè hoc addidit, vt intelligeremus priscis temporibus suo tantùm nomine agere licuisse, ídque mero iure. *vt dixi ad l. 123. D. de reg. iur.* Nunc verò vtilitatis causa necesse esse, lege agere, etiam alieno nomine.
e adeo vt senibus nō daretur etiā excusatio. *1. Gell. 20.*
f ne seruus egisse cognosceretur, assertores & vindices constituti erāt. *Hot.*
g quia minor per ætatem se defendere nequit.
h Permissum fuerat agere. *Hot.*
i *l. 1. §. vsus. D. de procur.*
k & absente. *l. 1. l. 65. D. de procurat.*
l *2. ff. 8. 2. C. 57.*
m *l. 33. in pr. ff. de fideiuss. l. 8. D. iudicatum solui. l. 2. C. vti possid.*
n nam & de rato cauebat. *l. 40. §. sed & si. ff. de procur.*
o quæ extant. *l. 33. §. pen. D. de procur.*
p *v. l. 46. §. 2. l. 5. ff. de procur.*
q *v. Nou. 112. c. 2.* Hodie id non est in vsu apud Gallos. *v. Rebuff. in proœm. constit. reg. gloss. 5. nu. 5.*
r *v. Nou. 112. c. 2.*
s *v. l. 12. C. de proxi. sacr. scrin. lib 12.*
t *v. l. 6. in fi. D. vt legatorum seruandorum.*
u *v. Nou. 113. c. 3.* vel literas aduersario direxerit de rato. *v. l. 65. ff. de procur.*
x vide titulū Digestorum ratam rē haberi.
y *l. 2. §. 2. C. de iureiur.*
z *l. 2. C. de consortibus eiusdem litis.*
a vide titulum Digestorum iudicatum solui, cuiusmodi stipulatio hodie apud Gallos nō est in vsu.
b *l. 5. in pr. D. qui satisdare.*
c *§. 1. s. eo. l. 110. D. de reg. iur.*
d *44. D. 7.*

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, senatusveconsulto, siue ex sacris constitutionibus [a] proficiscuntur: perpetuò solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones, tam in rem, quàm in personam actionibus certos fines dederunt [b]. eas verò, quæ ex propria prætoris iurisdictione pendent, plerunque [c] intra annum viuere. nã & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est, vsque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisque, qui hæredis loco sunt, adcommodat [d]. Furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur: tamen perpetuò datur: absurdum enim esse existimauit, anno eam terminari. 1 ¶ Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipso iure [e] competunt, aut à prætore dantur: & in hæredem æquè competunt, aut dari solent. Est enim certissima [f] iuris regula*, ex maleficiis [g] pœnales actiones in hæredem ||rei|| non competere: ||veluti|| furti [h], vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ. Sed hæredibus huiusmodi actiones competunt [i] nec denegantur: excepta iniuriarũ actione, & si qua alia similis inueniatur. Aliquãdo [k] tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti [l] cum testator dolosè versatus sit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus si ab ipsis principalibus personis fuerint cõtestatę [m], & hæredibus dantur, & contra hæredes transeunt [n]. 2 ¶ Superest, vt admoneamus, quod si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori: officio iudicis conuenit eum absoluere, licèt in ea causa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. & hoc est, quod antea vulgò dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

a l.3.l.4.C.de præscr.30.ann.
b vt & rerum vsucapionibus, idque boni publici causa.
c Cur ita? v.l.35.ff.de oblig.
d l.2.ff.de possess. hær.pet.
e ex legibus.
f ciuilis constitutio.l.1.D.de priuatis delictis adde l.111.§.1.ff.de reg.iur.l.2.in fi.D.vi bon.rapt.
g adde §.9.Ins.de l.Aquil.
h Furti manifesti, nec manifesti, concepti & oblati actio hæredi competit, sed in hæredem non datur. Cuia.2.cont.31.§.6.
i l.1.§.44.D.de vi & vi arm.
k regulariter contra.l.12.l.49.D.de oblig.
l hæc particula delenda. v. Cuia.ad l.121, in fi.D.de verb.obl.
m v.l.26.D.de oblig.
n idem dicendum, si hæres factus est locupletior, tunc enim actio transit, quantum ad ipsum peruenit. l.23.§.hanc actionem.D.ad l.Aquil.l.vnic.C.ex delict.defunct.

DE EXCEPTIONIBVS[o].

TIT. XIII.

¶ Continuatio. ¶ Ratio exceptionum. 1. ¶ Exempla, quod metus causa, de dolo, in factum. 2. De non numerata pecunia. 3. De pacto. 4. De iureiurando. 5. De re iudicata. 6. De cæteris exceptionibus. 7. ¶ Diuisio prima. 8. ¶ Diuisio secunda. 9. De peremptoriis. 10. De dilatoriis. 11. De dilatoriis ex persona.

SEQVITVR, vt de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendorum [p] eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licèt ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit: tamẽ iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur. 1 ¶ Verbi gratia, si metu coactus [q] aut dolo inductus [r], aut errore [s] lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras ||promittere|| palam est, iure ciuili te obligatum esse: & actio, qua intenditur, dare oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factũ [t], composita ad impugnandam actionem. 2 ¶ Idem iuris est, si quis ||quasi [u]|| credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet: quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione [x] pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cuius tempora [y] nos (secundum quod iam superioribus [z] libris scriptum est) constitutione nostra coarctauimus. 3 ¶ Præterea debitor si pactus fuerit cũ creditore, ne [a] à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino [b] dissoluuntur: qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere*. sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti [c]. 4 ¶ Æque si debitor creditore deferente iurauerit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet [d]: sed quia iniquum est de periurio quæri, defenditur [e] per exceptionem iurisiurandi. In iis quoque actionibus, quibus in [f] rem agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones. veluti si petitore deferente possessor iurauerit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licèt enim verum sit, quod intẽdit, id est, rem eius esse: iniquum tamen est possessorem condemnari. 5 ¶ Item si in iudicio tecum actum fuerit, siue in rem siue in personam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest, sed debes per exceptionem [g] rei iudicatæ adiuuari. 6 ¶ Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui, quàm ex multis variisque causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest. 7 ¶ Quarũ quædam ex legibus, vel ex iis [h], quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. 8 ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. 9 ¶ Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factũ est, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. 10 ¶ Temporales atque dilatoriæ sunt [i], quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ij, quibus intra certũ tempus agere volentibus obiicitur exceptio aut pacti conuenti, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, obiectáque sit exceptio: neque eo iudicio quicquam consequebantur, propter exceptionem, neque post tempus olim agere poterant: cùm temerè rem in iudicium deducebant, & consumebant. qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus: sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ [k] constitutioni subiacere censemus: quã sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: vt & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit: in duplum habeant ij, qui talem iniuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare. 11 ¶ Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ [l] exceptiones, quales sunt procuratorię, veluti si per militem aut mulierem [m] agere quis velit: Nam militibus [n] nec pro patre, vel matre, vel vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur. suis verò negotiis superesse sine offensa ||militaris|| disciplinæ possunt. Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiã [o] vel dantis [p] vel ipsius [q] procuratoris opponebantur: cũ in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de iis altercatur, ipsius negotij disceptatio proteletur.

o l.44.D.18.C.36.
p v.l.2.in prin.D.eo.
q v.l.9.C.de cont.stipul.l.4.§.pe.D.de doli mali exc.
r v.l.5.C.de inutilib.stip.
s v.l.57.D.de obligat.
t l.2.§.& generaliter.l.4.§.aduersus.D.de doli mali exc p.
u l.2.§.3.D.de doli mali.
x v.Ins.de literar.oblig.
y biennium.
z tit.de literar.obligat.
a l.1.§.4.ff.de doli mali & metus except.
b i.ipso iure.l.27.§.pactum.D.de pact.
c l.7.§ sed cum nulla.ff.de pact.
d an quia iusiurandum non est modus tollendæ obligationis iure ciuili? aut ex alia causa?
e v.l.40.D.de iureiur.
f l.3.§.1.de iureiur.
g v.l.7.§.& generaliter.ff.de excep.rei iud.
h l.3.in pr.ff.e.
i l.27.§.sed cũ.D.de pact.v.l.19 C.de probat.l.12.C.de excep.
k de qua §. in fi.Ins.de act.
l l.2.in fi.D.…
m l.41.D.procurator.…
n l.7.C.de procur.l.31.C.de …catorib.l.4.C.…reatum.l.6.C.…procur.
o eorum scilicet, & vilitatem.
p Est enim honor per procuratorem litigare. l.vlt.C.de …riis.l.19.§.2.D.de probat.
q l.19.§.2.D.de probat.vos dixi…

DE REPLICATIONIBVS.

TIT. XIIII.

De replicatione. 1. De duplicatione. 2. De triplicatione. 3. De cæteris exceptionibus. 4. Quæ exceptiones fideiussoribus prosunt, vel non.

INTERDVM euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, ||tamen|| iniquè noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia, quæ [r] replicatio vocatur, quia [s] per eam replicatur, atque resoluitur ius exceptionis. veluti cùm pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat [t], deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio. conuênit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licèt postea in contrarium pacti sunt. sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento. 1 ¶ Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat. quod cùm accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi rei gratia, quæ [u] duplicatio vocatur. 2 ¶ Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori, iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur: quæ dicitur triplicatio. 3 ¶ Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius, quàm diximus, varietas negotiorũ introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est agnoscere. 4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerunque adcommodari solent etiam [x] fideiussoribus eius & rectè: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ||ij|| pro eo soluerint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his adcommodari. Ecce [y] enim debitor [z], si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si [a] bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.

r l.10.C.de except.
s l.2.§.2.& 3.l.22.D.de except.l.10.C.de excep.
t l.27.§.pactum ne peteret.ff.de pact.
u l.2.§.sed & contra.D.de except.
x l.7.D.de except.l.16.D.de fideiuss.l.11.C.de excep.
y De quo prædicatur species, de eodem & genus prædicatur.
z l.3.C.de bonis authoritate iudicu.l.17.in pr.D.de recept.
a al. nisi & Basilica.ad l.3.C.de bon.author. ἀλλ' εἰ μὴ ἐξέστη. & ita legendum apud Theophilum non ἐξέστη.

DE INTERDICTIS[b].

TIT. XV.

¶ Continuatio & definitio. 1. ¶ Diuisio prima. 2. ¶ Diuisio secunda. 3. De interdictis adipiscendæ. 4. De interdictis retinendæ. 5. De retinenda vel acquirenda possessione. 6. De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis. 7. ¶ Diuisio tertia. 8. ¶ De ordine, & vetere exitu seu ritu.

SEQVITVR, vt dispiciamus de interdictis seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri,

b 43.D.& C.tit.1.

fieri,aut fieri prohibebat.quod tũc maximè fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur. 1 ¶ Summa autem diuiſio interdictorum hæc eſt [a]: quod aut prohibitoria ſunt,aut reſtitutoria, aut exhibitoria.Prohibitoria ſunt,quib. prætor vetat aliquid fieri,veluti vim ſine vitio poſſidenti vel mortuũ inferenti [b], quo ei ius erat inferendi:vel in ſacro loco ædificari,vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Reſtitutoria ſunt,quib.reſtitui aliquid iubet, veluti bonorũ poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quę quis pro herede aut pro poſſeſſore poſſidet|| ex ea hereditate:||aut cum iubet ei,qui vi de poſſeſſione fundi deiectus ſit,reſtitui poſſeſſionẽ.Exhibitoria ſunt,per quæ iubet exhiberi:veluti eum,cuius de libertate agitur:aut libertum,cui patronus operas indicere velit:aut parenti liberos,qui in poteſtate eius ſunt.Sunt tamen,qui putent,proprie interdicta ea vocari, quę prohibitoria ſunt,quia interdicere ſit denunciare & prohibere:reſtitutoria autẽ & exhibitoria,proprie decreta vocari. Sed tamẽ obtinuit omnia interdicta appellari:quia inter duos dicuntur. 2 ¶ Sequens diuiſio [c] interdictorum hæc eſt,quod quædã adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt,quędam retinendæ,quædam recuperandæ. 3 ¶Adipiſcendę poſſeſſionis cauſa interdictũ adcõmodatur bonorũ poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorũ* [d]. eiuſq; vis & poteſtas hæc eſt: vt quod ex his bonis quiſq;, quorũ poſſeſſio alicui data eſt,pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat: id ei,cui bonorum poſſeſſio data eſt,reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur,qui [e] putat ſe heredẽ eſſe.Pro poſſeſſore[f] is poſſidet,qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totã hereditatem,ſciens ad ſe pertinere,poſſidet.Ideo autẽ adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictũ:quia ei tantũ vtile eſt,qui nũc primũ conatur adipiſci rei poſſeſſionẽ. Itaq; ſi quis adeptus poſſeſſionem,amiſerit eam : hoc interdictũ ei inutile eſt. Interdictũ quoq;,quod appellatur Saluianũ [g], adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa cõparatum eſt:eóque vtitur dominus fundi de reb.coloni, quas is pro mercedib. fundi pignori futuras pepigiſſet. 4 ¶Retinẽdę poſſeſſionis cauſa cõparata ſunt interdicta *vti poßidetis*, & *vtrubi*: cùm [h] ab vtraq; parte de proprietate alicuius rei controuerſia ſit:& [i] ante quæratur,vter ex litigatorib. poſſidere, & vter petere debeat.Namque niſi antè exploratũ fuerit,vtrius eorũ poſſeſſio ſit:non poteſt petitoria actio inſtitui:quia & ciuilis, & naturalis ratio facit,vt alius poſſideat,& alius à poſſidẽte petat. Et quia longè [k] cõmodius eſt ||& potius|| poſſidere,quam petere:ideo plerumq; & ferè ſemper ingẽs exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum [l] autem poſſidendi in eo, eſt quod etiam ſi eius res non ſit,qui poſſidet: ſi modò actor non potuerit ſuam eſſe probare,remanet||in ||ſuo loco poſſeſſio.propter quã cauſam cum obſcura ſunt vtriuſque iura:contra petitorem iudicari ſolet.Sed[m] interdicto quidem *vti poßidetis*, de fundi vel ædium poſſeſſione contenditur: *vtrubi* verò interdicto de rerum mobiliũ poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiã apud veteres habebat.Nam *vti poßidetis* interdicto is vincebat,qui interdicti tẽpore poſſidebat : ſi modò nec vi, nec clam,nec precario nactus fuerat ab aduerſario poſſeſſionem etiã [n] ſi alium vi expulerat,aut clã arripuerat alienã poſſeſſionem,aut precario rogauerat aliquem,vt ſibi poſſidere liceret. *vtrubi* verò interdicto is vincebat, qui [o] maiore parte eius anni,nec vi,nec clàm,nec precario ab aduerſario poſſidebat.Hodie tamen aliter obſeruatur.Nã vtriuſque interdicti poteſtas(quantũ ad poſſeſſionẽ pertinet)exæquata [p] eſt:vti ille vincat ||& || in re ſoli, & in re mobili, qui [q] poſſeſſionem nec vi,nec clam,nec precario ab aduerſario litis conteſtatæ tempore detinet. 5 ¶Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolùm ſi ipſe poſſideat, ſed [r] & ſi eius nomine aliquis in poſſeſſione ſit,licèt is eius iuri ſubiectus non ſit,qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodauerit,ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt,quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquẽ per quemlibet, qui eius nomine ſit in poſſeſſione.Quinetiam animo quoque ſolo [ſ] retineri poſſeſſionem placet : id eſt, vt quãuis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque eius nomine alius : tamen ſi non relinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reuerſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci verò poſſeſſionẽ per quos aliquis poteſt, ſecundo libro [t] expoſuimus. Nec vlla dubitatio eſt,quin animo ſolo [u] adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit. 6 ¶ Recuperandæ [x] poſſeſſionis cauſa ſolet interdici,ſi quis ex poſſeſſione fundi vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *vnde vi*, per quod is,qui deiecit,cogitur ei reſtituere poſſeſſionem: licèt is ab eo,qui vi deiecit,vi, vel clam,vel precario poſſideat [y]. Sed ex cõſtitutionibus ſacris (vt ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupauerit,ſiquidem in bonis eius eſt [z], dominio eius priuatur.ſi aliena:poſt eius reſtitutionem,etiam ęſtimationem||rei||dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim deiecerit : tenetur lege Iulia de vi priuata [a], aut de vi publica. ſed de vi priuata, ſi ſine armis vim fecerit.ſin autem cum armis eũ de poſſeſſione vi expulerit:de vi publica || tenetur. || Armorum [b] autem appellatione non ſolùm ſcuta,& gladios,& galeas,ſed & fuſtes,& lapides ſignificari intelligimus. 7 ¶Tertia diuiſio interdictorũ hæc eſt,quod aut ſimplicia ſunt [c], aut duplicia.Simplicia ſunt,veluti in quib.alter actor,alter reus|| eſt [d] ||qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria. Nam actor [e] is eſt,qui deſiderat aut exhiberi,aut reſtitui : reus autem is eſt à quo deſideretur,vt reſtituat,aut exhibeat. Prohibitoriorũ autem interdictorũ alia ſimplicia ſunt,alia duplicia. Simplicia ſunt veluti cùm prætor prohibet in loco ſacro, vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri [f]. Nam actor eſt, qui deſiderat ne quid fiat : reus eſt, qui aliquid facere conatur. Duplicia [g] ſunt,veluti *vti poßidetis* interdictum,& *vtrubi*.Item autem duplicia vocãtur, quia par vtriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipuè reus vel actor intelligitur:ſed vnuſquiſque tam rei quàm actoris partes ſuſtinet. 8 ¶De ordine & vetere exitu interdictorum ſuperuacuum eſt hodie dicere. Nam quotiens extra ordinẽ ius dicitur (qualia ſunt [h] hodie omnia iudicia) nõ [i] eſt neceſſe reddi interdictũ:ſed perinde iudicatur ſine interdictis, ac ſi vtilis actio [k] ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

a ſumpta ab officio interdictorum *l.1. §. interdictum.ff. eod.*
b *l.1.§.prætor.ff. de mortuo.infer.*
c quæ à fine ſumitur *l.2. §.hæc autem.ff.eo.*
d *ff.& C.quorũ bonorum.*
e *l. 1. in prin. de petit.her. l. 33.§. 1.ff.de vſucapio.*
f *v.l.13.§.2 ff.de pet.her.*
g *l.2.§. adipiſcẽdæ.ff.eo.l. & 2.ff. de Saluiano interdict.*
h *vide l.37. in f. ff.de obligat.*
i *v. l.3. C.eo.*
k *l.1.§.1.ff.de ſuperficiebus.*
l *l.fin.ff. de adq. poſſ.l.fin.C.de rei vind.vid.l.128.ff. de regulis iuris.*
m *l.1.§. hoc interdictum ff. vti poßidetis.*
n *v.l.1.§.fin.ff. vti poßidetis.*
o *l.1.ff. vtrubi: vide l. 156.ff. de verb.ſignificat.*
p *l.vni. ff.vtrubi.*
q *l.1.§.1.§. perpetuo ff.vti poßidetis.*
r *l. 9. ff. de adq. poſſeſſ.*
ſ *v.l.8. l. 44. in f.ff.de adq.poſ.*
t *titulo,per quas perſonas.*
u *v.l.3.§.1.ff. de adq.poſſ.*
x *l.1.§.hoc interdictum ff.de vi & vi.l.2.C. vnde vi. c.reintegranda 3.q.1.*
y & prædo ſit *c.5.extra de reſti.ſpoliat.*
z *v.l.7.Co. vnde vi.*
a *de qua l. 52.ff. de pœnis.*
b *v.l.3.§.2.ff. de vi & vi.*
c *l.2.in pr.ff. eo.* ſumpta eſt autẽ hæc diuiſio à forma interdicendi.
d i. in quibus prætor non vtrumque litigatorem, (*vt in vti poßidetis*) ſed alterum tantũ alloquitur, vt *vnde tu illũ deieciſti.*
e *l.13.ff.de iudiciis.*
f cùm vnũ tantùm alloquitur prætor *l. 2. in pr. ff.ne quid.in loco publico.l.1. in pr. ff.de fluminibus.*
g *vide l.3. §.1.ff vti poßidetis.*
h *§.1.ĩ.de ſucceſ. ſub.*
i *v.l.3.C.eo.*
k *l. 49.ff.de negotiis.*

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Tit. XVI.

De pœnis in genere. 1. De iureiurando; & pœna pecuniaria. 2. De infamia. 3. De in ius vocando.

NVNC admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos,qui iura ſuſtinebant [l], ne facile homines ad litigandum procederent : quod & nobis ſtudio eſt. Idque eò maximè fieri poteſt, quòd temeritas tam agentium,quàm eorum,cum quibus agitur, modò pecuniaria [m] pœna [n], modò iuriſiurandi religione [o], modò infamiæ [p] metu coercetur. 1 ¶ Ecce enim iuſiurandum omnibus,qui conueniuntur,ex conſtitutione [q] noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus vtitur, niſi prius iurauerit,quod putans ſe bona inſtantia vti,ad cõtradicendum peruenit.At aduerſus inficiantes, ex quibuſdã cauſis dupli || vel tripli || actio conſtituitur:veluti [r] ſi damni iniuriæ,aut [ſ] legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur [t]. Statim autem ab initio pluris,quàm ſimpli eſt actio : veluti furti manifeſti, quadrupli : nec manifeſti,dupli. Nam ex his & aliis quibuſdam cauſis(ſiue quis neget, ſiue fateatur) pluris, q̃ ſimpli eſt actio. Item actoris quoq; calumnia coercetur,Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex noſtra conſtitutione [u]. Vtriuſque etiam partis aduocati iuſiurandum ſubeunt,quod alia [x] noſtra cõſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autẽ omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinẽ abiit:quia in † partem decimã litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe inuenimus, ſed pro his introductum eſt || & || præfatum iuſiurandũ,& vt improbus litigator||&|| damnum,& [y] impenſas litis inferre aduerſario ſuo cogatur. 2 ¶Ex quibuſdam iudiciis damnati, ignominioſi fiunt: veluti furti,vi bonorum raptorum,iniuriarum,de dolo [z], itẽ tutelæ,mandati,depoſiti, directis, non cõtrariis actionib.[a] Item pro ſocio, quæ ab vtraque parte directa eſt, & ob id quilibet ex ſociis eo iudicio damnatus,ignominia notatur. Sed furti,quidem aut vi bonorũ raptorum,aut iniuriarum, aut de dolo, non ſolùm damnati notantur ignominia,ſed [b] & pacti, & rectè. plurimum enim intereſt [c], vtrum ex delicto aliquis,an ex cõtractu debitor ſit. 3 ¶Omnium autem actionum inſtituendarum principium [d], ab ea parte edicti proficiſcitur qua prætor edicit de in ius vocando. Vtique enim in primis aduerſarius in ius vocandus eſt : id eſt, ad eum vocandus,qui ius dicturus ſit [e]. Qua parte prætor parentibus [f] & patronis [g], item parentibus liberiſque [h] patronorum & patronarum hunc præſtat honorem : vt non aliter liceat liberis libertiſque eos in ius vocare, quam ſi ab ipſo prætore poſtulauerint,& impetrauerint. Et ſi quis aliter vocauerit : in eum pœnam ſolidorum quinquaginta [i] conſtituit.

l i. Iuriſconſultos, Prætores, Principes *v.l.2. C.de iureiur.propter calum.*
m decima litis in libello comprehenſæ *infra eod.& Nouel.112. cap.2.*
n in inficiantes *ſc.§.1.ĩ.eo.*
o *l. 44. §.4. ff. familiæ.* Porro ſacramentũ pecunia erat litis cauſa ab vtroq; depoſita, ſic vt victi conſecraretur,victori ſua reſtitueretur. *Varro 5. de lingua: Pythæus 1. ſubſe.18.*
p *§.1.ĩ.eo.*
q *l.14.§.1. Co.de iudiciis.l.2.Co.de iureiurãdo propter calum.*
r *v.l.4. Co.ad l. Aquil.*
ſ *§.26. ĩ. de act.*
t altera pecuniaria pœna eſt cauſſæ amiſſio *l. 1.C.de pœna iud.* & cõdemnatio ad expẽſas *l. 79. D.de iudiciis.*
u *l.2.Co.de iureiur.propter cal.*
x *l.2.C. de iur. propter.*
† hoc quomodo ſublatum ſit, aut ignoratũ à Iuſtiniano, prudens lector diiudicabit *ex Noue. 112.c.2.in pr.vide Edictum.7.Iuſtiniani c. 5.*
y *v.l.4.C.de fructib. & liti exp.*
z *v.l. 4. in fi.D. de his qui notantur.*
a cur non contrariis? *v.l.6.in fi. ff.de his qui notantur.*
b *l.6.§. pactus ve.d.t.*
c *l.7.d.t.*
d *l.1.D.de in ius vocando.l. 13. in f.D.de iudiciis.*
e de forma vocationis *v. quæ notaui ad d. l.1.*
f *l.3.C.de in ius.*
g *l.4.D.de in ius.*
h *l.2.C.de in ius.*
i aliàs 500.*l.12. 24.25.ff.de in ius v.Pyth. 1. ſubſeſiu.15.*

DE OFFICIO IVDICIS,

Tit. XVII.

De officio Iudicis in genere. 1. De Iudicio noxiali. 2. De actionib.realib. 3. De actione ad exhibendum. 4. Familiæ erciſcũdæ. 5. Communi diuidundo. 6. Finium regundorum. 7. De adiudicatione.

SVPEREST,vt de officio iudicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſeruare debet iudex, ne aliter iudicet [k], quam legibus aut conſtitutionibus,aut moribus proditũ eſt. 1 ¶Ideóque ſi noxali iudicio aditus eſt: obſeruare debet, vt ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxã dedere..* 2 ¶ Et ſi in rem actum ſit || coram iudice ||: ſiue cõtra petitorem iudicauerit, abſoluere debet poſſeſſorem: ſiue contra poſſeſſorem, iubere ei debet, vt rem ipſam re-

k *l.40.D. de iudiciis l. 1. §. ſed & ſi quis D. de falſis l. 2. Co. de pœna iudicis. Nouel.5.c.1.Nou. 15.c.1.in fin.Nou. 24.c.2.Nouel.82. c.13.No. 149. c.1. Nou.Leonis Authent. præſides C. de epiſcopali audientia.*

a l.17.§.idem Iulianus ait.D.de rei vind.l.5.l.17.C.de rei vind. b l.21.D.de iudic iu. c l.11.D.de rei vind. d v.l.22.C.de rei vind. e vt prædo fructus restituat.v.quæ notaui ad l.22.C.de rei vind. f vt bonæ fidei possessor fructus restituat.v.quæ scripsi ad d.l.22. g l.9.§.quantum ad hanc actionem.D.ad exhib. h l.5.§.fi.l.12.§.si iusta.D.ad exhib. i v.l.22.§.item familia.in fin.l.51.D.familia. k l.19.d.t. l l.3.l.19.C.familia.

stituat[a] cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum[b] est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat[c] cum fideiussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuũ, quos[d] culpa sua possessor non perceperit: ||siue illorum,|| quos perceperit: in vtraque actione eadem ratio pene habetur, si prædo fuerit[e]. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio||neque||consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorũ ||fructuum|| ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt[f]. 3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset[g]. Ideoque si inter moras||exhibendi||vsucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij temporis, id est, eius quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit: rationem habere debet iudex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tempus[h] exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dare ei debet, vt tamen caueat se restituturum. quod si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset. 4 ¶Si familiæ erciscundæ||iudicio||actum sit: singulas res singulis[i] heredibus adiudicare debet. & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio: debet hunc inuicem coheredi certa pecunia (sicut iam dictum est) cõdemnare. Eo quoque nomine coheredi[k] quisq; suo condemnandus est, quod solus fructus hereditarij fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit[l], aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos coheredes, subsequuntur. 5 ¶ Eadem interueniunt, & si communi diuidundo de pluribus rebus actũ sit. Quod si de vna re, veluti de fundo. si quidem iste fundus commodè regionibus diuisionem recipiat: partes[m] eius singulis adiudicare debet. & si vnius pars prægrauare videbitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si[n] commodè diuidi non possit: veluti si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus[o] vni adiudicandus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est. 6 ¶Si finium regundorũ actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quã olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quod fortè circa fines aliquid malitiosè commisit: verbi gratia, quia lapides finales[p] furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio cõdemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus nõ fuerit. 7 ¶Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit: id statim eius fit, cui adiudicatum est[q].

m l.54.in pr.D.de verb.obl.
n l.55.D.familiæ.
o l.11.in fi.D.de iurisd.l.2.in fi.ff.finium.l.3.l.55.ff.familiæ.l.3.§.cũ autem.C.comm.diuid.
p v.l.4.§.si dicantur termini.D.finium.
q hinc adiudicatio inter modos adquirendi numeratur ab Vlp.tit.19.§.16. Porro an iudex petitum officiũ alicui posset impertiri.v.quæ notaui in l.4.§.antep.D.de dam.
r 48.D.1.
s sed per accusationes & per modum inquisitionis.
t siue ex contractu, siue ex maleficio oriantur.
u priuata iudicia apud iudices datos: publica apud quæsitorem instituebantur.
x hæc ab vno iudice aut tribus recuperatoribus in comitio fiebant. Publica, in foro, palam. subdio vel ab ipsis prætoribus (lex lictoribus eius tribunal circunstantibus) siue quæsitorib. pro tribunali, in sella curuli sedentibus, quibus aderant iudices in subselliis sedentes 50. vel 60. exercebantur: Vide hîc Hotom. adde ordinem veterẽ vsu desiisse. l.8.D.de accusa. formam accusationis. v.l.vlt.C.de accus.
y i.persecutio. l.11.in prin.D.de accus. l.1.§.1.D.de priuat.delict. l.7.D.de iniur.
z l.43.§.4.D.de ritu.& (.qui accusare. & l.8.9.D.de accus.
a l.2.D.h.t.
b v.l.5. & toto tit. C. ad l. Iul. maiest. & D.eo.
c hoc vt verum sit. v. l. 5. D. de quæst.
d v.Nou.143.
e v.Nou.141.
f v.l.6.§.lex stuprum.ff.de adul.
g Imò, capitaliter puniuntur. l.1.in fin.D.de extraord.
h Lata à L.Cornelio Sylla dictatore.
i l.1.D.de sicar.
k l.7.C.sicar.
l vt l.11.§.telorum.D.de vi publ.l.233.§.2.D.de verb.signif.

DE PVBLICIS IVDICIIS[r].

TIT. XVIII.

¶ *Differentiæ à priuatis.* 1. *Etymologia.* 2. ¶ *Diuisio.* 3. ¶ *Exempla. De læsa maiestate.* 4. *De adulteriis.* 5. *De sicariis.* 6. *De parricidiis.* 7. *De falsis.* 8. *De vi.* 9. *De peculatu.* 10. *De plagiariis.* 11. *De ambitu, Repetundis, annona, Residuis.* 12. *Excusatio.*

PVBLICA iudicia neque per actiones ordinantur[s], neque omnino quicquam simile habent||cum||cæteris iudiciis[t], de quibus locuti sumus: magnáque diuersitas eorum est & in instituendo[u], & in exercendo[x]. 1 ¶ Publica autem dicta sunt, quod cuiuis ex populo executio[y] eorum plerunque[z] datur. 2 ¶ Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia[a] dicimus, quæ vltimo supplicio afficiunt ||homines,|| vel ||etiam|| aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia. 3 ¶ Publica autem iudicia hæc sunt: lex Iulia[b] maiestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cuius pœna animę amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortẽ damnatur. 4 ¶Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio[c] punit, sed & eos[d], qui cum[e] masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cùm quis sine vi vel virginem, vel viduam honestè viuentem, stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus[f], si honesti sunt, publicationem partis[g] dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coercitionẽ cum relegatione. 5 ¶Item lex Cornelia[h] de sicariis[i], quæ homicidas vltore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum[k] telo ambulant. Telum[l] autem (vt Caius noster ex interpretatione legum XII. Tab. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed & omne significat, quod manu cuiusque iacitur. sequitur ergo, vt lignum & lapis, & ferrũ hoc nomine cõtineatur: dictum ab eo, quod in longinquũ mittitur, ||a|| Græca voce τηλοῦ[m] figurarum. Et ||sic|| hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent[n] nos epigrammata in Xerolopho vrbis faustissimæ scripta, καὶ τα βέλη ἡμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. *i. Et huiusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimi autem & lapides.* Sicarij autem appellantur à sica[o], quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici[p] capite damnantur, qui artibus õdiosis, tam venenis, quàm susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint. 6 ¶ Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis[q] vocatur: qua cauetur, vt si quis parentis aut filij, aut omnino adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit[r] (siue clàm, siue palam id ausus fuerit) ||necnon is, cuius dolo malo id factum est, vel conscius[s] criminis existit, licèt extraneus sit,|| pœna parricidij puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque vlli alij solemni pœnæ subiiciatur[t], sed insutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem proiiciatur, vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat, & ei cælum superstiti, ||&|| terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione[u] vel adfinitate personas coniunctas necauerit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebat. 7 ¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum[x], vel aliud instrumentum falsum scripserit[y], signauerit, recitauerit, subiecerit: vel signum[z] adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens dolo malo. Eiúsq; legis pœna in seruos, vltimũ supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur) in liberos verò deportatio[a]. 8 ¶ Item lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus[b] eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur: deportatio[c] ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. si verò sine armis: in tertiam[d] partem bonorũ ||suorum|| publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus[e] virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij, qui opem ||huic|| flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

9 ¶Item lex Iulia[f] peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram[g], vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali[h] animaduersione puniuntur: & non solum hi, sed etiam[i] qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij verò, qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subiugentur. 10 ¶ Est & inter publica iudicia lex Flauia de plagiariis[k], quæ interdum[l] capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem. 11 ¶ Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu[m], lex Iulia repetundarum[n], & lex Iulia de annona[o], & lex Iulia de residuis[p], quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subiiciunt qui præcepta earum neglexerint. 12 ¶ Sed de publicis iudiciis hęc exposuimus, vt vobis possibile sit summo[q] digito, &[r] quasi per indicem[s] ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo[t] propitio aduentura est.

m *vide Festum in arma, & tela.* n admonet nos Xenophon, nam ita scribit. 5. ἀναβάσεως scilicet. *Ant. August. 4. Emend. 5.* o Sica à secando, est breuissimus culter recuruus & inflexus Persici acinacis longitudine *teste Iosepho 20. antiquit. 1.* Ideo Suidas appellari sicas, τὰ ἐπικάμπη ξίφη ait. Tranquillus apud Isidorum 18. c. 16. etiam ostendit læuissimum cultrum fuisse. Nam cum gladiatoris in ludum emissi recuruus factus fuisset gladius, & ad eum corrigendum alius venisset, respondit gladiator, sica pugnabo. Breuissimam quoque sicam fuisse indicio est, quod vel à pueris (vt Cicero refert) vibraretur: ac proinde cædibus media in turba perpetrand[is] sica aptissima erat, vt etiam veste occultaretur. Hîc adiungendus est Iosephus 2. de [bel]lo Iudaico 12. & 20. antiquit. 2. Hac autem lege impropriè tenentur, qui cædem a[liquo] telo admiserunt. 10. Quintil. 1. Adde superioribus Brissonium 2. Selectar. 11.
p v.l.3.in prin.D.de sicar. q v.l.vnic.C.de his qui parentes vel liberos occideru[nt].

r al. prope[rauerit]. Vopis[cus] in Probo. Fa[ta]lem propera[re] necessitatem. [Se]neca in Herc[ule] furente. Quid [i]uat durum pr[o]perare fatu[m]? Petronius. Vl[ti]mum hoc ga[u]dium fatis pr[o]perantibus r[a]pe. Cuiac. hic.
s l.2. D. ad [l.] Pomp. de parr[ic]idiis.
t l. 9. in pr. [D.] ad l. Pompeiam.
u d.l.9.§.2.
x l.14.C.de fal[s].
y scriptor fa[l]si punitur. v.l. [...] §.9. D.de iniur.
z l.30.ff.de fal[s].
a l.3. §.pen.D. de sicar.
b l. 152. D. [de] reg.iur.
c quæ succe[s]sit in locum in[ter]dictionis a[quæ] & ignis. l. 10. in fi. tit.de vi publ.
d l.1.in prin. [l.] vlt. D.de vi priuata.
e v.l.vnic.C.de rapt.virg.
f l. 1. D. ad l. Iul.pecul.
g l.1.D.eo.
h deportatione. l. 3. 10. ad l. Iul.pecul.
i v.l.vnic.C.de crim.pecul.
k l. 13. C. ad l. Fauiam de plagiariis.
l est enim extraordinaria. l. vlt. D. ad l. Fauiam.
m v. D. & C. ad l. Iul. de ambitu.
n v.D. & C. ad l. Iul.repet.
o v. D. de annona.
p v. l. 2. D. ad l.Iul.pecul.
q summo digito attingere non est longiori aut medio digito attingere, vt hic somniat Accursius. Theophil. ἀκρῳ τῷ δακτύλῳ dixit, vt metaphora aucta videatur à coquis, summo digito condimenta sua & intinctum [...] gẽtibus, ac post degustantibus. sic Cicero pro M. Cælio dixit, primoribus labris gustare & extremis digitis attingere.
r hæc desunt Theophilo.
s Per indicem attingere metaphoricos, nihil aliud quã summatim.
t Deo propitio dixit, more loquendi [...] vsitato. Quibus enim prosperum successum, iisdem & Deos propitios & faciles precabantur. Liuius 39. Seneca 1. epist. 17. & 15. epist. 111. Terentius Phormione act. 4. scena 3. vt & contrariis, iratos, Plaut. Amphitr. Act. 4. scena 2. Quæ duo cùm occurrunt mihi, meos [...] ciuile cõmentarios, omnes deniq; ad alios authores, quos ad hunc vsque 39. [...] scripsi, cõtentius separare soleo: vt quæ in iis errata mihi exciderint, irato mihi [...] mini: quæ, secus, Deo planè propitio & facili, & lingua, & manu, & animo red[...] cui in perpetuum laus sit & gloria.

INSTITVTIONVM FINIS.

EPITOME INSTITVTIONVM.

De Iure.

IVSTINIANVS Imperator superatis multis hostibus [a], Priore Codice, qui non extat, Digestis seu Pandectis editis [b] composuit per Tribonianum, Theophilum, & Dorotheum has Institutiones [c] easque libris quatuor partitus est, in quibus totius legitimæ sciẽtiæ prima elementa breuiter explicat [d], quibus desumptis ex veterum Institutionibus, maximè Caij [e], robur legum atque constitutionum tribuit [f].

IVstitia est constans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi [g]. Quæ iustitiam docet scientia, Iurisprudentia est [h]. Ea primò leui ac simplici via, pòst, diligentissima interpretatione tradenda est [i]. Docet autem honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere [k]. Refertur ad publicam vtilitatem vel singulorum seu priuatam [l]. Collecta est vel ex naturali, vel gentium, vel ciuili iure [m]. Ius naturale omniũ animalium [n]: Ciuile cuiusque ciuitatis proprium est [o]: Gentiũ omni humano generi cõmune est, eoque omnes penè cõtractus introducti [p]. Ciuile, aut scriptum est aut nõ scritũ [q]. Scripti species, Lex quæ ab vniuerso populo: Plebiscitum, quod à plebe [r]: Senatusconsultum, quod à Senatu [s]: Principum placita, quæ à principe, vel per epistolam, vt per decretum, vel edictum, personaliter vel generaliter sunt constituta [t]: Edicta, quæ vel à Prætoribus vel ædilibus curulibus [u]: Responsa prudentũ, sunt opiniones eorum quibus permissum erat de iure respondere [x]: Non scriptum ius, est quod vsus approbauit [y]: hoc Lacedæmonij, illo Athenienses vtebantur [z]. Ciuilia iura tacitè, vel expresè mutari possunt, naturalia non item [a]: Ciuilis iuris obiecta personæ, res, actiones [b].

a Proœmio Instit. in pr. §.1.
b §.2.
c §.3.
d §.4.
e §.5.
f §.6.
g LIB. ¶ Tit. 1. De iustitia & iure.
h §.1.
i §.2.
k §.5.
l §.3.4.
m d. §.4.
n ¶ Tit. 2. De iure naturali gentium & ciuili.
o §.1.
p §.2.
q §.3.
r §.4.
s §.5.
t §.6.
u §.7.
x §.8.
y §.9.
z §.10.
a §.11.
b §.vlt.

De personis.

Personarum prima diuisio, est in liberas & seruas [c]: Libertas à natura [d], Seruitus à iure gentium procedit [e]. Serui dicuntur quòd captiui seruari, nec occidi solent [f]. Nascuntur ex ancillis, fiunt iure gentium, si capiuntur: ciuili, si liber seipsum vendit [g]. Liberi, sunt ingenui aut libertini [h]. Ingenuus est, qui statim vt natus est, liber est [i], cui non officit in seruitute fuisse, & postea manumissum esse [k]: ¶ Libertini, qui ex iusta seruitute manumissi [l]. Manumissio fit aut in Ecclesiis, aut vindicta apud Prætorem, aut inter amicos, aut epistola, aut vltima voluntate, aut aliis modis [m]: quocunque tempore & loco [n]. Manumissi hodie ciues fiunt Romani [o]. ¶ In fraudem creditorum non licet manumittere [p]. In fraudem manumittit, qui licèt soluendo non sit, seruum suum cum libertate in testamento heredem instituit [q]: vel sine libertate [r]. In fraudem manumittit, qui non tantùm cùm soluendo non est manumittit, sed qui animo fraudandi [s]. Non licet quoque minori 25. annis, nisi causa cognita [t]: qui tamen 17. annum impleuit, & 18. attigit manumittere potest [u]. ¶ Potest & is, vt & quiuis alius, omnes seruos testamẽto manumittere [x].

Secunda personarum diuisio ea est, qua personarum aliæ vel alieni iuris sunt, vel sui [y]: alieni vt serui, vt filij. Serui dominis acquirunt, quicquid acquirunt [z]. Non tamen in eos ius vitæ & necis habent domini, nisi causa cognita: quin eos durius tractare non licet [a]. ¶ Liberi verò variis modis patri adquiruntur. Primò, si ex iustis nuptiis procreati sunt, in potestate sunt parentum [b]. ¶ Nuptiæ, sunt viri & mulieris coniunctio, cum indiuidua vitæ consuetudine. [c]. Talis potestas Romanorum est propria [d]. Liberos hîc intellige, qui ex te & vxore, filio eiúsve vxore, non qui ex filia tua nascuntur [e]. ¶ Iustæ nuptiæ dicuntur quas ciues, puberes, filiifam. cum consensu parentum [f], & omnes, intra gradus à lege definitos, contraxerunt. huc pertinet quod dicitur ratione consanguinitatis vel honestatis inter parentes & liberos, etiam seruos [g], etiam adoptiuos, (quantumuis dissoluta sit adoptio [h],) nuptias non posse contrahi: Item inter fratres & sorores, etiam adoptiuos, (nisi dissoluta sit adoptio [i],) Non possumus quoque ducere fratris vel sororis filiam vel neptem (neptis non est quæ nata est ex sorore tua adoptiua [k]) amitam materteram, etiam magnam, etiam adoptiuam [l].

c ¶ Tit. 3. De iure personarum.
d §.1.
e §.2.
f §.3.
g §.4.
h §.vlt.
i ¶ Tit. 4. De ingenuis.
k §.1.
l ¶ Tit. 5. De libertinis.
m §.1.
n §.2.
o §.vlt.
p ¶ Tit. 6. Qui & ex quib. causis manumittere non possunt.
q §.1.
r §.2.
s §.3.
t §.4.5.6.
u §.vlt. De leges Fusia Caninia tollenda.
x ¶ Tit. 7. De his, qui sui vel alieni iuris sunt.
y ¶ Tit. 8.
z §.1.
a §.vlt. De patria potestate.
b ¶ Tit. 9.
c §.1.
d §.2.
e §.vlt.
f ¶ Tit. 10. De nuptiis.
g §.10.
h §.1.
i §.2.
k §.3.
l §.4.

(non idem est in duorum fratrum vel sororum liberis [m]) Affinitatis ratione priuignam, nurum [n], socrum, nouercam [o] (non idem est in compriuignis [p]) Priuignæ loco habetur, quam vxor tua post diuortium ex alio procreauit. Nurus loco habentur, filij sponsa, socrus, sponsa patris [q].

Alia impedimenta nuptiarum vide in Digestis [r]. Si à quoquam aduersus ea præcepta contractæ sunt nuptiæ, vir, vxor, nuptiæ, matrimonium, dos, potestas patria, dotis, donationisque exactio nulla est, & alias etiam pœnas patitur [s]. & hoc quidem primo modo liberi parentibus adquiruntur. Secundò, per oblationem Curiæ. Tertiò, legitimatione in parentum suorum liberi potestatem rediguntur [t]. ¶ Quartò, adoptione [u]. Quoties adoptamus eos qui sui iuris sunt, principis authoritate, Adrogatio: quoties imperio magistratus, eos easve, qui quæve in potestate parentum sunt, Adoptio dicitur. Hic titulus plura capita continet, sed quia hodie parum est in vsu, omitto. ¶ Nunc videndum est, quibus modis iure patriæ potestatis quis soluitur. Soluitur morte patris [x], deportatione eiusdem [y] (non relegatione [z],) seruitute pœnæ [a] (hic tamen casus hodie est abrogatus *Nouell.* 22. cap. 8.) patriciatus (non tamen militia, non senatoria vel consulari) dignitate [b]. captiuitate patris ius patris suspenditur [c], emancipatione patria potestas soluitur, fitque ea recta via apud competentem iudicem [d] non inuito patre [e]. Reliqua non sunt ita magni momenti in hoc titulo [f]. & hæc de personis alieni iuris. ¶ Quæ sui iuris sunt vel in *tutela*, vel in curatione sunt [g]. Tutela, est potestas in caput liberum, ad tuendum eum qui se defendere nequit iure ciuili data & permissa [h]. Tutor est, qui eam potestatem habet [i]. Tutelæ variæ sunt species, Prima Testamentaria: est enim permissum parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, ac non in alterius potestatem recasuris testamento tutores dare [k], vt & posthumis [l], & emancipatis, sed hoc casu tutor confirmandus est sententia præsidis sine inquisitione [m]. ¶ *Dari tutor* potest paterfamilias filiusfamilias [n]. seruus proprius, etiam sine libertate: seruus alienus, cùm liber erit [o]: furiosus, cùm compos mentis: minor, cùm maior 25. annis factus fuerit [p]. ad certum tempus, ex certo tempore, sub conditione, ante heredis institutionem [q], non certæ rei vel causæ [r]. Filiabus vel filiis tutor datus, posthumo vel posthumæ, non tamen nepotibus: liberis posteris & posthumis & natis [s] datus intelligitur. Secunda tutelæ species, est *legitima* ab intestato, eáque multiplex, veluti *adgnatorum* proximorum [t], id est, cognatorum per virilem sexum, (agnatio omnibus modis capitis minutione plerumque perimitur [u].) ¶ Item *patronorum*, per quam libertorum & libertarum tutela ad patronos eorúmque liberos pertinet [x]: ¶ Item *parentum*, per quam parentes filiorum suorum ac deinceps emancipatorum tutelam habent [y]. ¶ Item fratrum, quæ & *fiduciaria* dicitur [z]. ¶ Tertia species, *Datiua*: quæ, deficiente testamentaria, & legitima, locum habet. Dantur tutores Romæ à Præfecto vrbi, vel Prætore: in prouinciis, à Præside: vel si facultates pupilli quingentos solidos non excedunt, vel à defensoribus ciuitatum vnà cum Antistite ciuitatis, vel à magistratibus, vel iuridico Alexandrino exacta cautione [b]. ¶ Porrò, post pubertatem, tutelæ iudicio tutores rationem reddere coguntur [c]: constante verò tutela, *authoritatem* pupillis interponent præsentes, statim, non post tempus, aut per epistolam. Nec enim sine tutore pupilli obligari possunt (quamuis alios possint obligare) vel mutuo aliquo contractu [e], vel hereditatem adeundo, vel bonorum possessioné, vel fideicommissum petendo [f]. Quod si inter tutorem pupillúmque iudiciũ agẽdum sit, ipse quidem tutor in rem suam actor esse nõ potest: ideóque curator pupillo dabitur, ad iudicium peragendũ: eoq; peracto, curator esse desinet [g]. ¶ *Tutela finitur* pubertate in masculis post 14. annum completum, in fœminis post 12. [h] si pupilli adrogati, vel deportati, vel in seruitutem redacti, vel ab hostibus capti [i] conditione sub qua datus erit [k], vel tempore ad quod tutor datus erit, existentibus [l], morte vel

m §.5.
n §.6.
o §.7.
p §.8.
q §.9.
r §.11.
s §.12.
t §.vlt.
u ¶ Tit. 11. De adoptionibus.
x ¶ Tit. 12. Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.
y §.1.
z §.2.
a §.3.
b §.4.
c §.5.
d §.6.
e §.vlt.
f §.7.8.9.
g ¶ Tit. 13. De tutelis.
h §.1.
i §.2.
k §.3.
l §.4.
m §.vlt.
n ¶ Tit. 14. Qui testamento tututores dari possunt.
o §.1.
p §.2.
q §.3.
r §.4.
s §.vlt.
t ¶ Tit. 15. De legit. agnatorum tut.
u §.1.2. & §.vlt. adde de capitis demminutione & ¶ Tit. 16. vbi agitur de speciebus capitis minutionis.
x ¶ Tit. 17. De legitima patronorum tutela.
y ¶ Tit. 18. De legitima parentum tutela.
z ¶ Tit. 19. De fiduciaria tutela.
a ¶ Tit. 20. §.1.2.3.4. De Attiliano tutore & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.
b §.5.
c §.vlt.
d ¶ Tit. 21. §.2. De authoritate tutorum.
e ¶ d. Tit. 21. in prin.
f §.1.
g §.vlt.
h ¶ Tit. 22. Quibus modis tutela finitur.
i §.1.
k §.2.
l §.5.

pupillorum vel tutorum[a], maxima & media tutorum capitis minutione,omni verò pupillorum[b], ſi tutores remoti vel excuſati[c]. ¶Interea ſciendum eſt,vtcunque tutela finiatur pubertate, puberes tamen vſque ad 25.annum *curatores* accipere[d], ab iiſdem magiſtratibus,à quibus & tutores accipiunt: teſtamento non accipiunt,datus tamen confirmatur decreto Prætoris[e]. Non accipiunt etiam inuiti, præterquam in litem[f]. Nec tantùm eis ſolis curator datur, ſed & furioſis & prodigis,licèt maioribus 25.annis[g]: ſed & mente captis,ſurdis & mutis,& perpetuo morbo laborantibus[h]. Quinetiam ipſi impuberes interdum curatorem accipiunt, ſi tutore idoneo careant[i]. ¶Ad tutores & curatores, pertinet tutelæ nomine *ſatiſdare* de indemnitate pupilli,adeò,vt niſi caueant,pignoribus captis coerceri poſſint[k],niſi teſtamento vel ex inquiſitione dati ſint[l].eo tamen caſu pluribus datis,poteſt vnus contutori, vel curatori offerre vel ab eo exigere ſatiſdationem,vt ab vno tantùm tutela adminiſtretur.quod ſi nemo eorum ſatis offerat, is geret quem teſtator adſcripſerit:ſi nullus adſcriptus ſit,quem maior pars elegerit: ſi diſſentio circa eligendum ſit,Prætor partes ſuas interponet[m].Quod ſi indemnes pupilli vel puberes eſſe non poſſunt,putà,quia tutores non ſunt ſoluendo, ſubſidiaria eis dabitur actio in eos eorúmve hæredes, (excipe Prætorem, Præſidem prouinciæ & alios quibus tutores dandi ius eſt[n]) qui (cùm ſatiſdationem exigere debeant)aut omnino non,aut non idoneè à tutoribusvel curatoribus ſatiſdari curauerunt[o]. ¶Antea diximus tutores curatores eſſe deſinere, quoties vel remouentur vel excuſantur, de vtroque videndum eſt. *Excuſantur* ergo Romæ propter tres liberos ſuperſtites, (Tales ſunt in bello mortui) in Italia propter quatuor, in prouinciis propter quinque.Liberos intellige etiam nepotes ex filio & adoptatos à patre naturali[p]. Excuſatur pariter quis quandiu res fiſci adminiſtrat[q], quandiu reipublicæ cauſa abeſt[r],qui poteſtatem aliquam habet[ſ],qui litem de omnibus bonis, vel hereditate cum pupillo vel adulto habet[t], quandiu quis tria onera tutelæ non affectatæ,vel curæ habet[u], propter paupertatem[x], aduerſam admodum valetudinem[y], ſi literas pingere vel legere neſciat[z], ſi propter inimicitias teſtamento tutor datus ſit[a] (inimicitias intellige capitales non reconciliatas[b],)ſi ſtatus controuerſiam à pupillorum patre paſſus eſt[c], maior 70.annis,minor 25.[d] miles,adeò vt nec volens ad tutelæ onus admittatur[e]. qui Grammaticam vel Medicinam vel Rhetoricam Romę,vel in patria ſua exercet[f]. Intra quod tempus tutores dati excuſare ſe debeant. vide §.16. Non iuſta excuſatio eſt in eo,qui hoc ſolo vtitur,quòd patri pupilli fuerit ignotus[g], datus tutor ad vniuerſum patrimonium datus intelligitur[h], inuitus curator eſſe non compellitur[i] quemadmodum & maritus vxoris[k], falſa allegatione excuſatus non plenè liberatur onere tutelæ[l]. Et hæc de excuſationibus.¶Remouentur autem tutores *ſuſpecti*[m],à iudicibus ordinariis[n],ſuſpecti,inquam,tutores, ſiue teſtamentarij, ſiue alterius generis, ſiue patroni, dum tamen eorum famæ ignoſcatur[o]. Poſtulantur ſuſpecti etiam à quauis muliere, verecunda tamen, & pietate producta[p], ab ipſis puberibus conſilio neceſſariorum[q]. Porrò ſuſpectus eſt,qui non ex fide tutelam gerit,vel gerere poteſt,licèt ſit ſoluendo[r],qui moribus talis eſt,vt ſuſpectus ſit[ſ],qui ſui copiam non facit,& abſens non præſtat alimenta.tunc enim in bonorum poſſeſſionem eius, pupillus mittitur[t]: ſi præſens mendaciter id dicit,punitur à iudice, quemadmodum & is,qui data pecunia miniſterium tutelæ adquiſiit vel redemit[u], vt libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni adminiſtrans[x]. remotus ob dolum famoſus eſt[y]. quoad cognitio ſuſpecti finiatur,interdicitur tutori adminiſtratio[z]. ſuſpecti cognitio extinguitur morte tutoris[a]. fraudulenter tutelam adminiſtrans, etiam ſi ſatis offerat,remouendus eſt[b]. De perſonis dictum eſt.

a §.3. b §.4. c §.vlt. d ¶tit.23. De curatorib. e §.1. f §.2. g §.3. h §.4. i §.5.& vlt. k ¶tit.24.§.3.de ſatiſdatione tutorum vel curatorum. l d. tit. 24. in prin. m §.1. n §.4.ſeu vlt. o §.2.& vlt. p ¶tit.25.de excuſationibus tutorum vel curatorum. q §.1. r §.2. ſ §.3. t §.4. u §.5. x §.6. y §.7. z §.8. a §.9. b §.11. c §.12. d §.13. e §.14. f §.15. g §.10. h §.17. i §.18. k §.19. l §.vlt. m tit. 26. de ſuſpectis tutoribus,vel curatoribus. n §.1. o §.2. p §.3. q §.4. r §.5. ſ §.vlt. t §.9. u §.10. x §.11. y §.6. z §.7. a §.8. b §.vlt.

De rebus & earum adquirendarum modis.

¶Sequitur vt *de rebus*, *earum diuiſione & adquiſitione* videamus. Quarum aliæ in noſtro patrimonio,aliæ extra,ſunt[c]. Et hæ quidem ſunt vel naturali iure communes(vt aer,mare,maris littora[d]) vel publicæ (vt flumina,portus[e],& ripæ, vſu tamen: nam proprietas riparum illorum eſt,quorum prædiis hærent[f])vel nullius,vt littora,quę vſu publica ſunt, proprietate nullius[g]: vt res ſacræ, quæ per Pontifices Deo conſecratæ[h]:religioſæ veluti locus in quem mortuus eſt illatus[i]: ſanctæ,vt muri,portæ ciuitatis,leges[k]: vel vniuerſitatis, vt Theatra, ſtadia, communia ciuitatum[l]. Singulorum verò, res fiunt multis modis. Primùm, iure naturali ſeu gentium[m], ídque multifariam. Siquidem feræ beſtiæ, vt volucres, & piſces, & alia fera animalia quoties capiuntur,& noſtra cuſtodia coercentur,noſtra fiunt[n]. capta non ſunt,quæ tantùm vulnerata[o],quæ in arbore noſtra tantùm nidum fecerunt,quæ ex alueo noſtro euolarunt apes[p],quæ reuertendi animum ſeu conſuetudinem non habent[q]. Aliud eſt in cicuribus animantibus, putà gallinis & anſeribus, licèt enim ea animalia conſpectum noſtrum effugerint, noſtra tamen manent: & qui ea animo lucrandi detinet,furtum committit[r]. Eodem iure gentium,quæcunque ex hoſtibus capimus noſtra fiunt[ſ]: vt & ea quæ in littore inuenimus[t], quæ ex animalibus noſtris naſcuntur[u], quæ per alluuionem, ſeu incrementum latens, agris noſtris flumen adiecit[x]. quæ vi fluminis prædiis noſtris adiecta longiore tempore hæſerunt,& radices egerunt[y]. de inſula hoc tenendum:in mari natam,fieri occupantis:in medio flumine,confinium,pro modo latitudinis agri ſui: citimam,eius qui ab ea parte prædia poſſidet. naſci non dicitur inſula,ſi ager meus in formam inſulæ redactus eſt[z]. Idem eſt ius in alueo fluminis derelicto, niſi quòd ager meus,alueus factus ſit publicus[a]. Quòd ſi meus ager inundatus fuerit, meus manebit: inundatio fundi ſpeciem non commutat[b]. Ad hæc eodem iure gentium, quam ex aliena materia ſpeciem feci, mea eſt,ſi ad priorem materiam reduci non poteſt:multò magis ſi ex mea & aliena ſpeciem fecero[c]. Eodem modo,quam purpuram meo veſtimento intexui,mea fit[d].Res aliena meæ confuſa,vel fortuitò,vel mea voluntate,fit communis[e]:mixta fortuitò,mea manet:voluntate,fit communis[f].Quæ,(etiam alterius)in meo fundo(quanuis à me ædificata fuerit)mea erit[g]:& è contrà,rem meam amitto quam in alieno fundo ædificauero[h],vel plantauero[i],vel ſeuero[k], vel in aliena charta ſcripſero. Non idem eſt in pictura,cui tabula cedit[l]. Eodem iure gentium, bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos facit, malæ fidei poſſeſſor,nullos[m]. Bonæ fidei poſſeſſori aſſimilis eſt vſusfructuarius & colonus[n].Fœtus pecudum ſunt in fructu:ancillæ,non ſunt[o]. Vſufructuarij officio incumbit in locum demortuorum animalium alia ſubmittere: demortuarum vinearum vel arborum alias ſubſtituere[p].Eodem etiam iure gentium quē in meo, etiam ſciens, vel ſacro, vel religioſo (fortuitò tamen)theſaurum inueni,fit meus:quem in alieno,etiam Cæſaris,fiſci,publico,vel ciuitatis,fortuitò tamen, dimidio tenus[q].Eodem etiam iure res noſtræ fiunt quoties nobis traduntur à domino[r], vel eius procuratore, ſeu alio eius voluntate[ſ].Nuda etiam voluntate,ſine traditione, res noſtræ fiunt,putà patientia[t], clauium traditione[u]. Noſtræ etiam res fiunt quæ cùm in vulgus miſſæ eſſent[x], vel pro derelicto habitæ, à nobis occupatæ ſunt[y]. Derelictæ non cenſentur,quæ in tempeſtate, leuandæ nauis cauſa, eiiciuntur: vel quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, ceciderunt[z]. ¶Hîc dicendum erat de modis rerum acquirendarum iure ciuili, ſed quia Tribonianus hîc interſeruit alteram rerum diuiſionem,præter eam de qua ſuperius dictum eſt, ea nobis conſideranda eſt. Sit igitur hæc alia rerum diuiſio,***Rerum*** alias eſſe *corporales*,alias *incorporales*[a]. Illæ innumerabiles,tangi poſſunt[b]:hæ nõ poſſunt,& in iure conſiſtunt: ſicut hæreditas,vſus,vſusfructus,obligationes[c], iura ſeu ſeruitutes prædiorum vrbanorum & ruſticorum[d]. Harum iura ſunt,iter,actus,via,aquæductus[e]: & ſecundum quoſdã, aquæ hauſtus,pecoris ad aquam ad pulſus, ius paſcendi,calcis coquendæ,arenæ fodiendæ[f]: illarum iura, ædificiis inhærent,ſúntque plurima:vt ſeruitus oneris ſuſtinendi,tigni immittendi, ſtillicidij vel fluminis recipiendi, altius non tollendi, luminibus non officiendi[g]. acquiruntur huiuſmodi ſeruitutes pactionibus, ſtipulationibus, teſtamento[h]. ¶Sic *vſusfructus* adquiritur[i]:eo poſſumus alienis rebus vti ſalua earum ſubſtantia[k]: non tamen in æternum.ſiquidem,certis modis extinguitur, & ad proprietarium reuertitur[l].conſtituitur verò in omnibus rebus, etiã iis quæ vſu conſumuntur, vt tamen earum nomine caueatur[m]. ¶*Vſus* iiſdem modis conſtituitur & finitur, quibus & vſusfructus[n]:minus iuris eſt in vſu,quàm in vſufructu[o]: habitatio, neque vſus eſt, neque vſusfructus, ſed proprium aliquod ius[p]. ¶Hîc dicendum erat de hereditatibus & obligationibus:ſed tamen Tribonianus tranſit ad modos rerum acquirendarum iure ciuili[q]. Eo variè res acquirimus, putà vſucapione[r], donatione[ſ], & quodam ſpeciali iure adcreſcendi,teſtamento[t],ab inteſtato,iure ciuili[u] vel Prætorio[x], per adrogationem[y],bonorum addictionem[z], & olim per bonorum poſſeſſionem, & ex Senatuſconſulto Claudiano[a], olim & hodie obligationibus[b]. De *Vſucapionibus* primo loco eſt videndum, de quibus hoc conſtitutum eſt: Res mobiles per triennium:immobiles inter præſentes decennio, inter abſentes viginta annis vſucapi & noſtras fieri,vbicunque ſitæ ſint[c]: qualeſcunque ſint:libero homine, re ſacra,religioſa,ſeruo fugitiuo[d], rebus fiſci[e], furtiuis, vi poſſeſſis,exceptis:quæ neque à fure,neque ab alio(niſi ipſo domino,ídque quantum ad res furtiuas & vi poſſeſſas attinet[f],) quanuis bonæ fidei poſſeſſore,vſucapi poſſunt[g]. res tamen alienas mobiles, ſi bona fide eas noſtras exiſtimemus, alienare poſſumus[h]. Fiſcus & Imperator in eadem cauſa ſunt. quas res enim alienas ignorans vendit, vel donat,vel quocunque titulo transfert, ſtatim facit accipientis: quo caſu aduerſus fiſcum vel Imperatorem intra quadriennium dominis ipſis vel hypothecariis competit actio[i]. Immobiles vacantes propter abſentiam aut negligentiam domini, alij, bona fide accipienti, tradere poſſumus: etiam in præiudicium fiſci (ſi modò ſequatur vſucapio[k]) vt eas longeua poſſeſſione adquirere poſſit. Nec enim earum, vtpote immobilium, furtum fit: cùm furtum ſine affectu furandi non committatur: ídque vtilitas eorum,

t ¶lib.2.tit. De rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio. d §.1.& 3. e §.2. f §.4. g §.3.5. h §.8. i §.7.8. k §.10. l §.6. m §.11. n §.12. o §.13. p §.14. q §.15. r §.16.

ſ §.17. t §.18. u §.19. x §.20. y §.21. z §.22. a §.23. b §.24. c §.25. d §.26. e §.27. f §.28. g §.29. h §.30. i §.31. k §.32. l §.34. m §.35. n §.36. o §.37. p §.38. q §.39. r §.40.41. ſ §.42.43. t §.44. u §.45. x §.46. y §.47. z §.vlt. a ¶ti.2.De reb. corporalibus & incorporalibus. b §.1. c §.2. d §.vlt. e ¶ti.3.4.in pr. & §.3. De ſeruitutibus ruſticorum & vrbanorum. f §.2. g §.1. h §.vlt. i ¶tit.4.§.1.De vſufructu. k ¶tit.4.in pr. l d.§.1.inf.§.3.& vlt. m §.2. n ¶tit.5. De vſu & habitatione. o §.1.2.& 3.4. p §.5. q §.vlt. r ¶ti.6.De vſucapionibus & longi temporis præſcriptionib. ſ ¶tit.7. t ¶tit.10.& ſeq. u lib.3.tit.1.& ſeq. x lib.3.tit.10. y lib.3.tit.11. z lib.3.tit.12. a lib.3.tit.13. b lib.3.tit.14. vſque ad tit. de action. c d.tit.6. d §.1. e §.4. f §.3. g §.2. h verſ. ſed tamen: verſ. item finis:& ſeq. i §.vlt. k §.4.

rum,

rum, qui lo nga & indubitata poſſeſſione muniti ſunt, exposcat [a]. Adhæc, vt res à bonæ fidei poſſeſſore vſucapi poſſit, res vitio carere debet [b]: qui vſucapit, errore falſæ cauſæ carere [c]. Diutina bonę fidei poſſeſſoris vel vſucapio, vel poſſeſsio, ad heredem qualemcunque cōtinuatur [d] veluti emptorem [e]. Sequitur *Donatio*, ſecundus acquirendi iure ciuili modus, éſtque vel mortis cauſa, vel inter viuos [f]: illa, ferè per omnia legatis connumeratur [g]: hæc, non item, perfectáque temerè reuocari nō poteſt: perficitur ſcripto, vel non ſcripto: nec requiritur traditio. Quæ ſi 500. ſolidos nō excedit, inſinuatione non indiget [h]: (quemadmodum & quæ fit vel pro redemptione captiuorum, vel à magiſtris militum ipſis militibus, vel à quouis, iis quorum domus incendio vel ruina corruptæ ſunt [i].) Reuocari poſſunt donationes ob ingratitudinem donatarij & aliis ex cauſis [k]. Tertiū genus donationis olim ante nuptias, hodie propter nuptias, vocatur, dotibus exæquatum. Poteſt n. ante vel poſt matrimonium fieri [l]. *Tertius* acquirendi modus olim iure ciuili fuit, iuris accreſcendi, de quo vide paragraphum vltimum [m]. ¶Hîc dicendum erat de teſtamentis: ſed Tribonianus hîc interſeruit tractatum de perſonis alienantibus & acquirentibus. Quod ad priores attinet, hoc definitur, Maritum res dotales, etiam conſentiente vxore, *alienare non poſſe* quamuis ſit earum dominus [n], Creditorem pignus ex pactione *alienare poſſe*: quamuis non ſit eius dominus [o]: pupillos nullam rem ſine tutoris authoritate alienare, mutuam dare, in ſolutum (niſi de iudicis mandato) accipere, aut ſoluere poſſe [p]. Quod ad alteras attinet: *Acquiritur* nobis *per noſmetipſos* [q], per liberos noſtros, vtriuſque ſexus, quos in poteſtate habemus. Totum, ſi ex re noſtra: vſufructu tenus, ſi aliunde quæſierint [r], adquirimus. per emancipatos dimidiam vſusfructus tantùm, non dominij [ſ]. Per ſeruos quos in poteſtate habemus etiam ignorantes & inuiti (niſi fortè heredes inſtituti ſint: tunc enim, niſi noſtro iuſſu, hereditatem adire non poſſunt) adquirimus dominia, poſſeſsiones, vſucapiones, præſcriptiones: quodcunque denique, traditione, ſtipulatione, donatione, legato, teſtamento, vel ex alia cauſa ab iis acceptum fuerit [t]: per ſeruos vſufructuarios & bona fide poſſeſſos, quod ex re noſtra vel operis ſuis adquiſiuerint [u]: Per alienos ſeruos, & per liberos homines (exepto tamen procuratore) nobis nil acquiritur [x]. ¶Nunc dicendum eſt *de quarto* adquirendi modo, iure ciuili: Tale eſt *Teſtamentum*, quod hîc definitur eſſe mētis teſtatio [y]: huius olim diuerſæ formæ ac genera (quę nunc deſueta ſunt) fuerunt. Vnum pacis, quod calatis comitiis: alterum belli, quod procinctum. Tertium per æs & libram vocabatur [z]: hodie in teſtamentis paganorum & nō militum ſcriptis [a], hæc quæ ſequuntur neceſſaria ſunt. Vno & eodem tempore ac contextu fieri debent, ſeptem teſtibus adhibitis, ſubſcribere teſtes oportet, eorum ſignacula teſtamento imponenda [b], per manus teſtatoris vel teſtium, nomen heredis exprimendum eſt [c]: poſſunt omnes teſtes vno etiam alieno annulo ſignare [d]: teſtes in teſtamēto eſſe non poſſunt mulier, impubes, ſeruus, furioſus, mutus, ſurdus, bonis interdictus, infamis, & is cum quo teſtamenti factio non eſt [e]: ſeruus (niſi eo tempore quo teſtamentum ſignabatur, omnium conſenſu, liberi loco habebatur [f]. Pater, ac eius liberi [g] (niſi in alieno negotio [h]) heres defuncti, eiuſdémque heredis pater, liberi, & fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt teſtes eſſe non poſſunt [i]. Legatarij, & fidei commiſſarij, & perſonæ illis coniunctæ teſtes eſſe poſſunt [k]. Et hæc de teſtibus. Teſtamentum in quacunque materia fieri poteſt [l]: & pluribus codicibus [m]. & hæc de forma ſcripti teſtamenti dicta ſint. In eo quod ſine ſcriptis ſit, ſeu nuncupatiuo, ſufficit ſeptem teſtibus adhibibitis noſtram voluntatem coram eis nuncupare [n]. Et hæc teſtandi forma hodie paſſim apud omnes gentes vſitata eſt. ¶Supra dicta diligens obſeruatio teſtium & ſolennitatum in ordinandis teſtamentis paganorum, *in teſtamento militis* (dum in expeditione occupatus eſt, quatenus militat & in caſtris degit, non poſt miſsionem [o]: niſi, quod ad veteranos attinet, intra annum teſtati ſint) nō obſeruatur [p]. Teſtamentum feciſſe dicitur, non ſi ſimpliciter dixit, *Te heredem facio*, ſed tunc demum, cum id dixerit in præſentia teſtium ad id conuocatorum [q]. Et contrariò teſtamentum militis cenſetur, cui ante expeditionem facto, poſteáve cōſtante militia reſignato, aliquid detractum vel adiectum eſt [r]. Singularia & hæc ſunt quòd filiusfamilias miles teſtari poſſit [ſ], mutus & ſurdus [t], quòd milite adrogato, vel emancipato, teſtamentum eius irritum non fiat tanquam capitis minutione [u]: Quod dictum eſt de militari teſtamento, ad eos qui quaſi militant extenditur, ratione peculij quaſi caſtrenſis [x]. ¶Longè ab huiuſmodi priuilegio abſunt filiifamilias, *quibus*, etiam permittente patre, *teſtari non licet*, (niſi, vt antea diximus, de caſtrenſi vel quaſi peculio [y]) vt & impuberibus & furioſis conſtante furore [z]: ſed & interdictis bonis, & prodigis [a], ſurdis & mutis, (niſi beneficio principali [b]) cæcis (niſi ſecundùm obſeruationem D. Iuſtini. [c]) captis ab hoſte [d]. (¶Eſt & hæc obſeruatio, prę ter ſuperiores, in teſtamentis obſeruanda, vt pater (aliud eſt in matre & auo materno [e], aliud in milite patre quod ad poſthumos [f]) liberos, cuiuſcunque ſexus ſint, natos & poſthumos (de quibus v. paragr. 1.2.6. [g]) tam ſuos, quàm emancipatos, heredes inſtituat, vel nominatim *exheredet*. Alioquin, ſi eos ſilentio prætererit, inutiliter teſtabitur: adeò quidem, vt ſi viuo patre filius ita præteritus mortuus ſit, nemo heres ex eo teſtamento poſsit exiſtere: quia ſc. ab initio non conſtitit teſtamentum [h]. De adoptiuis v. de paragraphum quartum & quintum in fine [i]. De emancipatis paragraphum tertium, & quartum in verſ. emancipati [k]. ¶Porrò de extraneis heredibus inſtituendis, hoc tenēdum eſt: nobis permiſſum eſſe inſtituere tam liberos homines quàm ſeruos, & tam proprios quàm alienos [l]. & vnum hominem & plures vſque in infinitum [m], quinetiam eos quos nunquam vidimus [n], & hereditatem diuidere in plures vncias quàm duodecim [o], quin vel in nullas, vel partim in quaſdam, partim in nullas. Quod cum accidit, quid iuris ſit vide paragraph. 6.7.8. [p] Heredem purè & ſub conditione (non tamen impoſſibili, talis enim pro non ſcripta habetur [q]) quin & ſub diuerſis conditionibus (quę ſi coniunctæ omnibus: ſi ſeparatæ, cuilibet obtemperandum erit [r]) inſtituere poſſumus. Ex certo tempore, aut ad certum tempus non poſſumus: quo caſu dies habetur pro ſuperuacuo: & perinde eſt ac ſi purè heres ſcriptus fuerit [ſ]. ¶Poſſumus quoque in teſtamento plures gradus heredum facere [t], & plures in vnius, vel vnum in plurium, vel ſingulos in ſingulorum locum, vel inuicem *ſubſtituere* [u]. Poſſumus & ex diſparibus partibus heredes ſcriptos inuicem ſubſtituere, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium facere, quo caſu videmur eas in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſsimus [x]. Poſſumus quoque & inſtituto heredi coheredem ſubſtitutum dare, & alium ei ſubſtituere: quo caſu ad vtramque partem ſubſtitutus admittitur [y]. Item poſſumus heredi ſub hac conditione, *Si heres non erit*, ſcripto, alium ſubſtituere, de quo quid iuris ſit vide paragr. vlt. [z] ¶Poſſumus præterea liberis impuberibus & furioſis (quo caſu *ad exemplum pupillorum eis ſubſtituimus* [a]) quos in poteſtate habemus, nō ſolùm ita, *Si heredes nobis non extiterint, alius ſit eis heres*, ſed eo amplius, *Si* (inſtituti vel exheredati liberi, etiā poſthumi [b]) *heredes nobis extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, alius*, (puta Seius,) *ſit eis heres* [c]. Talis *ſubſtitutio* vocatur *pupillaris*: eáque & ſibi & filio, pater teſtamentum facit [d], hócque illius eſt ſequela: illud ſi non valet, hoc etiam non valebit [e]: Poſſumus etiam ſingulis liberis, vel ei qui vltimus impubes morietur ſubſtituere [f], ſpecialiter, i. nomine expreſſo, vel generaliter [g]: maſculo ad decimum quartū, fœminæ ad duodecimū annum [h] Extraneo vel puberi filio, ita non poſſumus ſubſtituere: eos tamen grauare per fideicommiſſum poſſumus, vt hereditatem alij totum, vel pro parte reſtituant [i]. Quomodo parens ſubſtitutione pupillari vitæ filij periculum creare non poſſit, vide paragr. tertium [k]. ¶Valent ergo ſuperioribus modis teſtamenta, quæ interdum accidit *infirmari rumpi vel irrita fieri* [l]. Rumpitur adgnatione ſui heredis [m] poſteriore teſtamento [n]. Prius teſtamentum non validè reuocatur, ſi ſimpliciter dixerimus nolle nos id valere. item, ſi poſterius facere tātùm cœpimus [o]: & ita quidem, vt his duobus caſibus princeps non capiat [p]. fit irritum capitis minutione [q]. Vtcunque autem tanta nobis teſtantibus competat poteſtas, non poſſumus tamen iniquè liberos vel parentes exheredare aut iniquè præterire [r], ſed nec fratres & ſorores, turpibus perſonis ſcriptis heredib. poſtponere [ſ]. aliàs huiuſmodi perſonæ de inofficioſo defuncti teſtamento agere poſſunt: vt ſc. vel quarta eis detur, vel ſuppleatur [t]. Quòd ſi huiuſmodi perſonæ quartam, vel iure legati, vel fideicommiſſi, vel mortis cauſa, vel inter viuos, vel aliis modis habuerint, de inofficioſo agere nō poſſunt. Quartā ita intellige, vt ſiue vnus fuerit, ſiue plures, quibus agere de inofficioſo permittitur, vna quarta eis detur, quæ pro rata eis diſtribuatur [u]. ¶Et hîc notandum eſt, noſtrorum *heredum eſſe differētiam, eorúmque alios eſſe nobis neceſſarios* (vt ſeruos [x]) alios *ſuos & neceſſarios* (veluti filios [y]) *alios extraneos* [z]. Extraneis deliberandi de adeunda hæreditate, vel non adeunda: ſuis & neceſſariis, abſtinendi poteſtas datur [a]. Extraneus heres hereditatem adit vel nuda voluntate vel pro herede gerendo. Pro herede gerit, qui reb. hereditariis tanquam heres vtitur. Vtitur, qui vendit, qui colit, qui locat [b]. ¶ Et hæc omnia non tantùm poſſumus, ſed etiam legandi nobis poteſtas data eſt [c]. *Legatum*, eſt donatio à defuncto relicta, ab herede præſtanda [d]. Olim variis generibus legabatur, vt per vindicationem, damnationem, ſinendi modum, & præceptionem. Sed hodie omnium iſtorum legatorū vna eſt natura, & quibuſuis verbis legare licet: actione perſonali, in rem, & hypotecaria legatariis data [e]. Olim etiam legata fideicommiſsis ſtrictiora erant, hodie exæquata [f]. Videndum eſt de rebus quas legare poſſumus. Legare poſſumus res noſtras, heredis, rem alienam (ſcientes tamen, & in commercio poſitam, quo vltimo caſu cogitur heres eam rem redimere, vel æſtimationem dare [g], ídque niſi legatarius ex cauſa non oneroſa, ſed lucratiua, puta donationis, eam rem viuo teſtatore fuerit conſecutus [h], rem obligatam creditori [i], quod futurum eſſe po-

a d. §. 2. verſ. quod autem & ſequentibus.
b & §. 5.
c §. 4.
d §. 3.
e §. 8.
f ¶Tit. 7. De donationibus.
g §. 1.
h §. 2. in pr.
i verſ. ſed & quaſdam donationes, iuncta l. 36. C. de donat.
k verſ. ſciēdum.
l §. 3.
m §. vlt.
n ¶Tit. 8. Quibus alienare licet vel nō licet.
o §. 1.
p §. vlt.
q ¶Tit. 9. Per quas perſonas cuique acquiritur.
r §. 1.
ſ §. 2.
t §. 3.
u §. 4.
x §. 5.
y ¶Tit. 10. De teſtamentis ordinandis.
z §. 1. & 2.
a §. vlt.
b §. 3. 4.
c d. §. 4.
d §. 5.
e §. 6.
f §. 7.
g §. 8.
h §. 9.
i §. 10.
k §. 11.
l §. 12.
m §. 13.
n §. vlt.
o ¶Tit. 11. §. 3. De militari teſtamento.
p d. tit. 11. in pr.
q §. 1.
r §. 4.
ſ d. tit. 11. in pr.
t §. 2.
u §. 5.
x §. vlt.
y ¶Tit. 12. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.
z §. 1.
a §. 2.
b §. 3.
c §. 4.
d §. vlt.
e ¶Ti. 13. §. 1. 2. 6. De exheredatione liberorum.

f §. vlt.
g §. 6.
h d. Tit. 13. in pr. & § 5.
i §. 4. & 5. in f. l. penult. C. de adopt.
k §. 3. & 4. verſ. emancipati.
l ¶Ti. 14. in pr. §. 1. 2. 3. De heredibus inſtituendis.
m §. 4.
n §. 12.
o §. 5.
p §. 6. 7. 8.
q §. 10.
r §. 11.
ſ §. 9.
t ¶Tit. 15. De vulgari ſubſtitutione.
u §. 1.
x §. 2.
y §. 3.
z §. vlt.
a ¶Tit. 16. §. 1. De pupillari ſubſtitutione.
b §. 4.
c d. Tit. 16. in pr.
d §. 2.
e §. 5.
f §. 6.
g §. 7.
h §. 8.
i §. vlt.
k §. 3.
l ¶Tit. 17. Quibus modis teſtamenta infirmantur.
m §. 2.
n §. 2. 3.
o §. 7.
p §. vlt.
q §. 4. 5. 6.
r ¶Tit. 18. De inofficioſo teſtamento.
ſ §. 1. & 2.
t §. 3.
u §. vlt. adde & caſus. §. 4. 5.
x ¶Tit. 19. in pr. & §. 1. De heredum qualitate & differentia.
y §. 2.
z §. 3. 4.
a §. 5.
b §. vlt.
c ¶Tit. 20. De legatis.
d §. 1.
e §. 2.
f §. 3.
g §. 4.
h §. 6. & 5.
i §. 5.

test[a] rē nostrā quasi alienam[b], rē nostram eamq; postea alienare (totā, sc. vel in parte, ac piguori dare: quo casu non videmur legatū adimere[c]. aliud erit si res legata sine facto heredis perierit. tunc enim res legatario decedit[d]) debitori nostro liberationē[e]. creditori purè legare possumus, q in diē & sub cōditione ei debemus, (alias si nihil est plus in legato quàm in debito, legatum erit inutile[f]) dotē vxori (pleni9 enim est legatū, quàm de dote actio[g]:) ancillas cū suis natis, ordinariū seruu cum vicariis, seruū cum peculio, fundū cum instrumento, sed eo casu mortua ancilla & ordinario, partus & vicarius debetur: mortuo seruo, fundo alienato, peculiū & instrumentū non debetur[h]: Gregem quoq; legare possumus, cuius quod superfuerit, etiā minimum, putà vna ouis, à legatario vindicari poterit[i]. Ædib. legatis, quæq; eis post testamentum testator adiecerit ædibus cedunt[k]. Legare etiā possumus peculia seruorū[l], res corporales & incorporales[m], optionis facultatē[n]. Rem legatarij ei legare nō possumus.[o] & hæc de reb. Illis solùm legare possumus cū quibus testamenti factio est[p], incertis personis[q], alieno posthumo (posthumus alien9 dicitur, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est[r], qui & olim & hodie heres institui potest, nisi in vtero eius sit quæ iure nostro vxor esse nō potest[s], Non idē est in tutore, qui incertus dari non debet[t]) & hæc de personis. Videndū est qua forma legare possumus. Possumus verò legare coniūctim vel disiunctim[u], & generaliter, putà seruu, vt eo casu electio sit legatarij[x]. Possumus in nomine, cognomine, prę nomine, agnomine legatarij errare, (sufficit si de persona eius cōstet[y]) possumus eundē falsò demonstrare[z], eiq; falsa causa legare[a], sub cōditione, seruo heredis[b], ante heredis institutionē, & inter medias heredū institutiones[c], post mortē heredis aut legatarij[d], pœnæ nomine[e]. ¶ Possumus quoque *adimere legata* (siue eodē testamento, siue codicillis, siue cōtrariis verbis, siue aliis quibuscunque[f]) trāsferre ab alio ad alium[g]. ¶ Possumus quoq; vniuersa bona legatis erogare: sed tamē ea potestas primum per legē Furiā, dein per legē Voconiā, tandē *per legem Falcidiā* est restricta, qua cauetur *ne plus legare liceat, quàm dodrantē totorum bonorū*, id est, vt siue vnus heres institutus sit, siue plures, apud eum eósve pars quarta remaneat[h]. Ea lex in singulis heredibus locū habet, tā iis quorū pars legatis onerata est, quàm illis quorū pars non est onerata[i]. Quantitas patrimonij mortis tempore spectatur: ideóq;, quæ mortuo testatore hereditati ante aditā hereditatem adiunguntur vel adimuntur ad lucrum vel damnū heredū pertinent[k]. Falcidiæ ratio ponitur, ære alieno, funeris impensa, & pretiis seruorū manumissorū deductis[l]. ¶ Nunc trāseamus *ad fideicommissa, seu fideicōmissarias hereditates*[m]. Ea primū eo fini reperta fuerūt, vt quib. hereditas vel legatū relinqui nō poterat, ij per alium vtrūque caperent. Ea diuus Augustus, istis rationib. motus, cōfirmauit: cōfirmata paulatim in assiduam iurisdictionē versa sunt, Prætore ad id peculiariter creato, qui fideicommissarius dicebatur[n]. Est autem fideicommissum, quoties heredem institutū rogamus, vt hereditatē alij restituat[o]: eaq; restituta nihilominus est heres[p], quanquā olim ei & in eū darētur oēs actiones, cui ita erat restituta hereditas[q]. Postea permissum fuit, Senatusconsulto Pegasiano, heredi perinde quartam retinere, atq; ex lege Falcidia ex legatis retinere cōceditur: quo subsecuto, ipse heres onera hereditaria pro rata parte sustinebat: alter, legatarij partiarij loco erat, id est, eius, cui pars bonorū legata est: eaq; species legati partitio vocabatur, quia cū herede partiarius partiebatur hereditatē[r], atq; ita in heredē, iure ciuili: in eū qui recipiebat hereditatē, ex Sc. Trebelliano actiones pro rata parte dabantur[s]. Hodie heres in solidū vel pro parte[t], testamētarius vel legitimus vel honorarius[u], quin & is cui aliquid restitui mandauimus, & à nobis rogatus vt id, aut totū, aut parte tenus, alij restituat[x], hereditatē restituere debet, quartamq;, vel quod quartæ deest, retinere & repetere potest: pro rata portione actionib. tā in eū, quàm in fideicōmissarios, competentib. nisi huiusmodi personæ volētes scientes totā restituerint, vel noluerint adire. tūc enim soli fideicōmissarij tenentur[y]. Fideicommissa corā quinq: testib. relinquere possumus, quin corā solo herede. quo casu fideicōmissarius heredi iusiurandū deferre potest, herésq; cogitur vel iurare se nihil tale à testatore audiuisse, aut, si recusat iurare, fideicōmissum præstare[z]. ¶ Nec tātùm vniuersam hereditatem per fideicōmissum relinquere possumus[a], sed & res singulas, propriā, heredis, legatarij, fideicōmissarij, aut cuiuslibet alterius[b], libertatē[c]: iis verbis potissimùm, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ cōmitto*, quæ perinde singula firma sunt, ac si in vnum congesta sint[d]. ¶ Possumus quoq; non tantùm per testamentū solenne, de quo antea diximus, sed & codicillis vno vel plurib. (qui minorē solennitatē requirunt[e]) relinquere[f] fideicōmissum vel quid aliud, nō tamē hereditatē directò, licèt per obliquū. Per obliquum relinquimus quoties fideicōmittimus[g]. ante vel post testamentum fieri possunt, adeò vt ex iis fideicōmissum peti possit, si appareat testatorē à voluntate, quā in codicillis expresserat, nō recessisse[h]. ¶ Et hæc de testamētis. Sequitur quintus acquirendi modus iure ciuili, nēpe ab *intestato*. Intestatus

a §.7.
b §.11.
c §.12.
d §.16.
e §.13. & §.21. in fi.
f §.14.
g §.15.
h §.17.
i §.18.
k §.19.
l §.20.
m §.21. in pr.
n §.23.
o §.10.
p §.24.
q §.25.
r §.26.
s §.28.
t §.27.
u §.8.
x §.22.
y §.29.
z §.30.
a §.31.
b §.32.33.
c §.34.
d §.35.
e §.vlt.
f ¶ Tit.21. *De ademptione legatorū, & trāslatione.*
g §.vlt.
h ¶ Tit.22. *De lege Falcidia.*
i §.1.
k §.2.
l §.vlt.
m ¶ Tit.23. *De fideicommissariis hereditatibus & ad senatusconsultū Trebellianum.*
n §.1.
o §.2.
p §.3.
q §.4.
r §.5.
s §.6.
t §.7.
u §.8.
x §.8.9.
y §.7.
z §.vlt.
a ¶ Tit.24. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*
b §.1.
c §.2.
d §.vlt.
e ¶ Tit.25. in pr. & §.vlt. *De codicillis.*
f §.1.
g §.2.
h §.1.

decedit, qui aut omnino testamentū non fecit, aut nō iure, cuius testamentū ruptū, irritúmve, aut ex quo nemo heres extitit[i]. Intestati hereditas primùm ad suos heredes pertinet[k]. Sui heredes sunt iure ciuili, liberi qui in potestate positi defuncti, cùm moritur, (cū iis etiā succedunt filij emācipati iure Prætorio[l]: emācipati, inquā, licèt ab aliis sint adoptati, idq; cōstitutione Iustiniani[m], exploso ea in parte veteri iure[n]) siue legitimi, siue naturales, siue legitimati, siue adoptiui, siue nati, siue posthumi sint[o]. Ij heredes fiūt, etiā ignorātes: & in eos, morte parētis, cōtinuatur dominiū ipso iure[p]. Suorū numero cōtinetur & is, qui ab hostib. reuertitur post morē patris[q]. Suus est etiā cuius pater perduellionis damnatus, ac memoria damnata suus esse desit, quia bona parētis ad fiscū deferuntur[r]. Filij & Filiæ æqualiter parentib. succedunt. Cum iis nepotes ex altero filio mortuo cōcurrentes succedunt, nō in capita, sed in stirpes: nec eo casu qui gradu proximior est, posteriorē excludit[s] Nepotes verò & deinceps liberi ex filia concurrētes cū superius enumeratis personis, minus tertia parte accipiunt, quàm mater eorū vel auia acceptura fuerat[t]. Cōcurrentes cū agnatis trāsuersalib. eos excludūt[u]. ¶ Vbi verò nulli sui sunt, vel quasi sui, hereditas ab intestato *ad proximū agnatū* olim pertinebat[x]: sed hodie agnatis cognati, quoad successiones, sunt exæquati[y]. Agnati, sunt cognati per viriles personas cōiuncti[z]. Succedunt sibi inuicē agnati, etiā si gradu (de gradib. vide Tit.6.) lōgissimo sint[a], putà decimo[b]. Sed hodie, soror cū fratre fratri succedit, veteri iure exploso[c]: hereditati, nō in stirpes, sed in capita diuidēda[d]. ¶ Olim frater & soror defuncti, filios & filias alterius defuncti excludebāt[e] sed hodie nō sunt semoti, propter cōcessum eis ius repræsentationis[f], eoq; casu cū patruo suo succedūt in stirpes, nō in capita[g] Olim cum fratrib. defuncti mater non succedebat, sed cū solis sororib.[h] eo etiā casu pater defuncti matrē eius excludebat[i], sed hodie, etiā cum masculis fratrib. vtroq; etiā parēte cōiunctis defuncti pater ac mater cōcurrit æqualiter[k], vt tantū percipiat, quantum vnusquisq; fratrū defuncti[l]. Cū iis etiā cōcurrunt filij fratris defuncti: fratris, inquā, qui defuncto fratri ex vtroq; parente iungebatur *nou.127.c.1.* Vbi verò agitur de successione agnati, vel cognati sine liberis, vel parētib. vel fratrib. aut sororib. mortui: soli fratrū vel sororū liberi, ac deinceps cognati relicti, patruo suo ab intestato succedunt, nō in stirpes, sed in capita[m]. Hinc cōstat, magnū iudiciū adhibendu esse in legendo titulo secundo, tertio, quarto, quinto huius libri[n]. Et quidē quarto ostēditur quemadmodū filij, filię, nepotes, neptes matri & auiæ succedūt ex Senatusconsulto Orficiano: itē de iure adcrescēdi. Quintò cognatus cognato vt succedat. Sextò, de gradib. cognationū. ¶ De *seruili cognatione*. vide tit.7.[o]: *de successione libertorū*, tit.8. & 9.[p] ¶ Quod ad *bonorum possessiones* attinet, quæ iure Prætorio cōceduntur, notandus est ordo qui sequitur, eas scilicet dari vel ex testamento, vel ab intestato. Ex testamento dupliciter, cōtra tabulas liberis præteritis: secundùm tabulas, scriptis hæredib. Ab intestato, hoc ordine, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor, & ex legib. exploso veteri ordine[q]. ¶ De sexto acquirendi modo iure ciuili *per adrogationē* vide tit.11.[r] ¶ De septimo pēr *bonorū addictionē* vide tit.12.[s] ¶ De aliis modis, *qui fiebant per bonorū venditiones, & ex SC. Claudiano, sublatis*, vide tit.13.[t] ¶ Qui nunc sequitur modus vtilissimus est: constat autē *obligatione*[u]. Ea nihil aliud est, q̄ iuris vinculū, quo necessitate astringimur, alicuius rei soluēdæ causa, secundum ciuitatis Roma. iura[x]. Obligationum prima diuisio ea est, qua aliæ ciuiles sunt, alię Prętoriæ, ceu honorariæ. Hæ ex Prætoris iurisdictione: illæ, aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili cōprobatæ[y]. Altera diuisio in quatuor species diducitur. Aliæ enim sunt ex contractu vel quasi, Alię ex delicto vel quasi. Quæ sunt ex contractu, aut re, aut verbis, aut literis, aut cōsensu cōtrahūtur[z]. ¶ *Re*, veluti mutui[a], indebiti[b], cōmodati[c], depositi[d], pignoris acceptione[e]. Harū obligationū nomine, cōpetit nobis cōdictio mutui, indebiti, conmodati, depositi pignoris[f]. In mutuo semper dominū tranfertur, in cōmodato, deposito, & pignore nunquā[g], indebito, interdū. In mutuo ab accipiente casus fortuiti præstantur: in cōmodato & pignore, exacta diligentia, ac consueta obseruari à bono patrefamilias[h]: in deposito solus dolus præstatur[i]. Hinc colligere possis, quid iuris sit in indebito. ¶ Verbis cōtrahitur obligatio ex interrogatione & responsione, quoties quid dari fierive (in huiusmodi stipulationib. quę factū cōtinent optimū est pœnā subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit: ac necesse sit actori probare quid eius intersit[k]) stipulamur: certū, vnde condictio certi: vel incertū, vnde ex stipulatu actio prouenit. Stipulatio à stipulo, id est firmo, vel à stipite dicitur[l]. Et hæc de definitione, effectu & etymo stipulationis. Olim solennia stipulationū verba hęc fuerunt, *Spōdes? promittis? fidepromittis? fideiubes? dabis? facies?* responsionis verò, verba superiorib. respondentia. Hodie quibuscunque verbis fit. Fit stipulatio omni lingua. sufficit congruenter ad interrogata respondere[m]. Fit etiam aut purè, aut in diē, aut sub conditione. Priori modo, confestim peti potest res promissa[n]. Duobus postremis, postquā dies venerit, vel cō-

i LIB. II. ¶ Tit.1. *De hereditatibus quæ ab intestato deferuntur.*
k §.1.
l §.9.
m §.14.
n §.10 11.12.
o §.2.7.8.
p §.8.
q §.4.
r §.5.
s §.6.
t §.15.
u §.vlt.
x ¶ Tit.2. *De legitima agnatorum successione.*
y Nouel.117. 4.5.
z §.12.
a §.3.
b ¶ Tit.5. §.5.
c d. §.3.
d §. 4. in fi.
e d. §.4. in fi.
f Nouel.127.
g *Auth. cessante C. de legit. heredibus.*
h ¶ Tit.2. *De Senatusconsulto Tertylliano.*
i ¶ Tit.3. §.3.
k Nouel.127. §. pr.
l Noue.42.c.4. in f. Nou.117.c.
m *Caius lib. inst.c.8.* eámque opinionem, æquiorem defendit Zasius. *Respon.7.* Mynsingerus *3.obser.9.* Carolus V. quoque Imperator idē statuit.
n ¶ Tit. 2.3.4.5. 6. vnde agitur de gradibus cognationum. *De Senatusconsulto Orficiano. De successione cognatorum. De gradibus cognationū.*
o ¶ Tit.7. *De seruili cognatione.*
p ¶ Tit.8.9. *De successione libertorum.*
q Tit.10. *De bonorum possessionibus.*
r ¶ Tit.11. *De adquisitione per adrogationem.*
s ¶ Tit.12. *De eo, cui libertatis causa bona addicuntur.*
t ¶ Tit.13. *De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorū venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano.*
u ¶ Tit.14. *De obligationibus.*
x d. tit.14.
y §.1.
z §.vlt.
a ¶ Tit.15. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*
b §.1.
c §.2.
d §.3.
e §.vlt.
f toto titulo.
g §.2.
h §.2. & vlt.
i §.3.
k ¶ Tit.16. §.vlt. *De verborū obligationibus.*
l ¶ Tit.16. in pr.
m §.1.
n §.2.

ditione

ditione impleta[a].Qui ſtipulatur *annua quoad viuet*,heredem ſuū nō adiuuat[b].Quoties ſub cōditione ſtipulamur,in caſum ſeu factū differtur obligatio:ex ea ſpes eſt,debitū iri, eaq́; ipſam ſpē ad heredē trāſmittimꝰ,ſi prius, quā cōditio extet, mors nobis cōtigerit.ſi ita ſtipulamur,*dabis ſi nō fecero*, perinde eſt ac ſi ſtipulati eſſemꝰ cùm moriemur[c]. Cōditiones ad præſens,vel ad præteritu tēpus relatę,aut ſtatim infirmāt obligationē,(putà ſi falſę ſint)aut omnino nō differunt,putà ſi verę ſint.Nā quæ per rerū naturā certa ſunt,nō morantur obligationē,licèt apud nos incerta ſint [d]. Loca interdū inſeruntur ſtipulationib.veluti *Carthagini dabis*,talis ſtipulatio, reipſa,ſeu tacitè,habet tēpus adiectū, quo promiſſor Carthaginē ire poterit: ideoq́; qui Romę ita ſtipulatur, *hodie Carthagini dabis*, nil agit.eſt enim inutilis repromiſſio[e]. & hæc de forma ſtipulationis dicta ſint. ¶ *Stipulandi & promittendi duo pluréſve rei* fieri poſſunt[f], Rei ſimul quoties vel plures ſtipulātur,vel promittunt[g]:vtrouis modò ſolidū debetur,à quouis eorū ſolidū præſtatur & accipitur[h]. Eorum vnus purè, alius in diē, vel ſub conditione obligari poteſt. Nec impedimēto erit dies aut cōditio quominus ab eo,qui purè obligatꝰ eſt,petatur[i].¶Quod liberi in poteſtate poſiti[k] & ſerui,etiā hereditarij, quouis modo *ſtipulantur* dominō acquirunt [l]: niſi factū in ſtipulatione cōtineatur [m]. Cōmunis ſeruus,vnicuiq; dominorū proportione dominij acquirit,niſi aut vni nominatim, aut vnius iuſſu ſtipulatꝰ ſit: aut alter dominus adquirēdi capax non ſit:tunc enim ei ſoli adquiritur [n]. & hæc de perſonis.¶*Stipulationum diuiſiones hæ ſunt, aliæ iudiciales*, quæ à mero iudicis officio proficiſcūtur: *Prætoriæ*& ędilitię,quę à mero Prętoris officio promanāt[o]: *Communes*,id eſt,partim Prætoriæ,partim iudiciales [p]: *Conuentionales*,quæ ex cōuentione vtriuſq; partis cōcipiuntur[q]. Aliæ *inutiles* vel vtiles,de quib.hoc primū tenendū eſt. Res oēs,mobiles,vel ſoli, dominio noſtro ſubiectas in ſtipulationē deduci poſſe [r]. Cōtrà,non poſſumus ſtipulari vtiliter rē quæ in rerū natura non eſt, aut eſſe nō poteſt [ſ], rē ſacrā, religioſam,publicā,liberum hominē, rem noſtrā [t], etiā eo caſu quo noſtra erit [u], factū turpe,vel ob turpem cauſam [x] factum alienū ſeu aliū facturum vel daturū [y], alij, cui dari noſtra nō intereſt(niſi pœnā ſtipulemur:quo caſu ita factū non erit [z],vel citra ſtipulationē pœnalem,niſi ei cuius iuri ſubiecti ſumus ſtipulemur,niſi in extraneā perſonam ſolutionem cōferamus, niſi eis qui iuri noſtro ſubiecti ſunt ſtipulemur.hoc enim vltimo caſu nobis acquirimꝰ[a],niſi pupillo vel procuratori: tunc enim noſtra intereſt eis dari [b]) vel ab eo qui noſtro iuri ſubiectus eſt, vel ab eo cuius iuri ſubiecti ſumus [c]. Inutilis eſt etiā ſtipulatio, ſi ad interrogata non fuerit reſponſum [d]. Exēplo erit is,qui de vna re interrogatus,de alia reſpondit[e]. Mutus [f], furioſus neq; ſtipulari,neq; promittere poſſunt [g]. Pupillus, ſine tutore ſtipulari poteſt:at nō promittere [h]. Pupillū intelligimus, qui proximus eſt infantiæ,nō infantē [i]. Sub cōditione impoſſibili,(qualis ea eſt,cui natura impedimento eſt,quominus exiſtat)ſi ſtipulati fuerimus,perinde eſt,ac ſi purè ſtipulatio facta eſſet:ideoq; ſtatim peti poteſt [k]. Inter abſentes cōcepta ſtipulatio inutilis eſt. Abſens fuiſſe nō intelligitur, quē pręſentē fuiſſe ſcriptura ſeu inſtrumētū teſtatur: (hoc enim caſu ſcripturę creditur,& pręſumitur ꝓ inſtrumēto)ſed tamē reus pōt manifeſtiſſimis probationib.vel per ſcripturā, vel ꝑ teſtes idoneos probare, toto eo die , quo cōficiebatur inſtrumentū,ſe vel aduerſariū ſuū, in aliis locis fuiſſe [l]. Poſt mortē,ſiue pridie q̄ moriamur,dari,ſtipulari,vel promittere poſſumus [m]: ſed & ita, *cùm moriar*,vel ita *cùm morieris* [n]: poſt mortē alterius[o],poſſumꝰ etiā præpoſterè ſtipulationē cōcipere,putà hoc modo,*ſi nauis ex Aſia venerit,hodie dabis* [p]. Itē plures res vna ſtipulatione cōprehēdere : quo caſu ſi ad oēs ꝓmiſſor reſpōderit ad oēs tenebitur [q]. Præterea ſub cōditione, cuius ſpē ad heredes noſtros,& in heredes ꝓmiſſoris tranſmittimus[r].Poſtremò,hoc anno,hoc mēſe:tūc,niſi omnibus anni vel mēſis partib.præteritis,nō rectè petitur[ſ]. Si fundū dari ſtipuleris, vel hominē, nō poteris cōtinuò agere,niſi tantū ſpatium præterierit,quo traditio fieri poſſit [t]. ¶Stipulationū promiſſionib.ſolēt *fideiuſſores adiici*[u], in omni cōtractu[x]:ij heredē relinquūt obligatū[y]. Obligationem præcedere poſſunt & ſubſequi [z].Quouis idiomate obligari poſſunt [a]. Si plures ſint,epiſto. D.Hadria.ſeu diuiſionis beneficiū habēt,de qua vide §.4.[b] Nō poſſunt obligari, vt plꝰ debeant, q̄ principalis:vt minus debeāt,poſſunt. Minus intelligimus re, vel tēpore [c]. Si quid rei principalis nomine ſoluerint,pro eo recuperando mādati habēt iudiciū [d].Quē fideiuſſiſſe cōſtat, eum ſolenniter & maturo cōſilio fideiuſſiſſe præſumimus [e]. Et hæc de obligatione, quæ verbis perficitur.¶Literis ſiue ſcriptura quę cōſtat *obligatio* promiſſorē obligat:ſed tamē intra biēnium exceptionē pecunię nō numeratæ obiicere poſſumus [f]. Et hæc de literarū obligationib. ¶Reſtāt quæ fiunt *conſenſu* : in quib. neq; ſcriptura, neque præſentia , neq; rei tradione opus eſt. Sufficit vt qui cōtrahunt,conſentiāt,etiā abſentes per epiſtolā vel nunciū. In quib. etiā alter alteri,ex æquo & bono, obligatur [g].¶Eius generis eſt *emptio & venditio* ,quæ, ſimul atq; de pretio conuentū eſt,cōtrahitur: quāuis nondū pretium numeratū ſit: ac ne arra quidē data fuerit. Nā quòd arræ nomine datur argumentū eſt emptionis cōtractę,nō ipſa emptio.Pre-

a §.2.& §.4.
b §.3.
c §.4.
d §.6.
e §.5.
f ¶ Tit.17. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*
g ¶ d.Tit.17.
h §.1.
i §.vlt.
k ¶Tit.18.§.1. *De ſtipulatione ſeruorum.*
l ¶ d. Tit.18. in prin.& d.§.1.
m § 2.
n §.vlt.
o ¶ Tit.19.in pr. & §.1. *De diuiſione ſtipulationum.*
p §. 2. in pr. & §.1.
q §.3.
r ¶ Tit.20. *De inutilibus ſtipulationibus.*
ſ §.1.
t §.2.
u §.22.
x §.24.
y §.3.
z §.19.21.
a §.4.
b §.20.
c §.6.
d §.5.
e §.23.
f §.7.
g §.8.
h §.9.
i §.10.
k §.11.
l §.12.
m §.13.
n §.15.
o §.16.
p §.14.
q §.16.
r §.25.
ſ §.vlt.
t §.vlt. in fine.
u ¶ Tit.21. *De fideiuſſoribus.*
x §.1.
y §.2.
z §.3.
a §.7.
b §.4.
c §.5.
d §.6.
e §.vlt.
f ¶ Tit. 22. *De literarum obligationibus.*
g ¶ Tit.23. *De obligationib. ex conſenſu.*

tiū igitur in vēditione cōſtitui oportet:nā ſine pretio nulla emptio eſſe poteſt[h]. Certum pretiū eſſe debet,(certū illud etiam exiſtimamus,ꝙ tertius exiſtimauerit[i]) & in numerata pecunia(qua in re emptio à permutatione differt [k]) Vēditione ita cōtracta , periculū & cōmodum rei vēditæ ſtatim ad emptorē pertinet : tametſi res emptori tradita non ſit[l]. Emptio ſub cōditione, & purè cōtrahi poteſt[m]. Rē ſacram,religioſam,publicā,fruſtrà quis ſciēs emit : ignarus ſi emerit,habet actionē ex empto aduerſus venditore, vt cōſequatur quod ſua intereſt,nō fuiſſe deceptū[n]. Pręter ſuperius genus emptionis , aliud eſt quod ſcriptura perficitur: ꝙ tunc demū perfectū intelligitur,cùm inſtrumēta venditionis fuerint cōſcripta,vel manu propria contrahētiū, vel ab alio ſcripta & à contrahentib.ſubſcripta,vel à tabellione cōpleta & abſoluta. Donec aliquid deeſt ex his,ponitētiæ locus eſt. Poteſt alteruter contrahentiū ſine pœna recedere à cōtractu,niſi arra data ſit.tūc n.pœnitēs emptor,arrā: vēditor, duplū arræ reſtituere cōpellitur[o]. ¶ Et hæc de vēditione & emptione,cui proxima eſt *locatio & cōductio*.Vtraque cōtracta intelligitur ſi merces cōſtituta eſt[p], etiā alieno arbitrio.Merces in pecunia eſſe debet. Nā ſi inuicē rē vtendā accipimus,non ex locato & cōducto, ſed præſcriptis verbis agimus [q]. Si aurū meū dedi aurifici,vt annulos cōficeret,mera locatio:ſi is & aurū, & operas præſtitit, auri ratione emptio & vēditio:operarū verò, locatio & cōductio intelligitur[r].Locare poſſumus alteri prædia perpetuò fruēda, ea lege,vt quandiu pēſio pro his pręſtabitur,cōductor, eiúſve heres, aut qui ab eo cauſam habet quocunq; modo, expelli nō poſſit:quod genus cōtractus Emphyteuſim vocamus. Particularia huiuſmodi prędij dāna, colonus patitur: vniuerſalia,ipſe prędij dominus [ſ]. Cæterùm cōductor legē cōductionis ſeruare debet:eáq; ex ęquo& bono ſuplere, qui,accepta pecunia,rē cuſtodire promiſit.Cuſtodiā diligētiſſimi patrisfamilias debet , de caſu fortuito nō tenetur [t]. Mortuo cōductore,intra tēpus cōductionis, heres eius eodē iure in cōductonē ſuccedit[u].Locatori,locati:cōductori, cōducti actio datur[x].¶Sequitur *ſocietas*,quæ aut totorū bonorū : aut vnius alicuius negotiationis eſt [y]. Partes lucri & damni expreſſæ,ſeruādę ſunt:ſi nō expreſſæ,ęquales erūt[z]. Coire ita ſocietatē poſſumus,vt ego lucri duas partes,dāni tertiā ferā:tu duas dāni, lucri tertiā habeas, quia mea opera ita pretioſa eſſe poteſt in ſocietate,vt iuſtū ſit me in ſocietatē cōditione meliore admitti.Poteſt etiā cōueniri vt ego pecuniā conferā,tu nō conferas,& tamē lucrū ſit cōmune, (ſi modò opera tua pro pecunia valet) vt lucri partē feras, dę dāno nō tenearis,ſi modò in alia re lucrū,in alia damnū illatū ſit [a]: vt cōpenſatione facta,ꝙ ſupereſt ſolū intelligatur lucro eſſe.Si in vna cauſa (putà lucro) pars expreſſa eſt, in altera(putà dāno)omiſſa:in eo, quod omiſſum eſt, eadē pars ſeruabitur [b]. Soluitur ſocietas diſſenſu legitimo, non fraudulento [c]: morte vnius ſocij , niſi in coeunda ſocietate aliter cōuenerit [d], finito rei negotio[e], publicatione omniū bonorū vnius ſocij [f] vel ceſſione [g]. Socius ſocio culpæ tenetur & diligētię, (diligentiā intellige nō exactiſſimā, ſed qualē ſocius in reb.ſuis adhibere ſolet [h]. ¶Sequitur *mandatum* [i] quod fit,vel vt mea tātùm[k], vel vt mea & tua[l], vel vt alterius [m], vel vt mea & ſocij [n], vel vt tua & alterius [o], vel vt tua tātùm geras negotia: cuius generis mandatū,magis conſiliū eſt q̄ mandatū:ob id nō eſt obligatoriū,vt & illud ꝙ cōtra bonos mores eſt omni modo[p]. Qui mandatū accepit nō debet excedere fines mādati [q]: Mādatū reuocari poteſt,re integra[r].Intelligitur reuocatum morte mādantis,ſi modò mandatarius mortē eius intellexit [ſ]. Mandatū non ſuſcipere liberū eſt:ſuſceptū,conſumandū eſt,aut renunciādum[t]. In diē differri & ſub cōditione fieri poteſt [u]. gratuitū eſſe debet[x]. Et hæc de obligationib.quæ ex quaſi cōtractu fiunt,dicta ſint. ¶Sequitur vt videamus *quæ ex quaſi cōtractu naſcuntur* [y]. Inter negotiorū geſtorē & eius cuius negotia geſta ſunt [z] , inter tutorē & pupillū [a], inter eos qui cōmunem rē habēt [b], inter hęredē & legatarios [c], inter eū qui per errorē nō debitū ſoluit,accepit,vltro citroq; naſcūtur obligationes ex quaſi cōtractu[d]. ¶Hîc dicendū erat de obligationibus ęx delicto vel quaſi: ſed quia Tribonianus inſerit tractatū de perſonis obligationē acquirentib.& de contrariis obligationis,vtrūnq; caput cōſiderandū erit.*Acquirimus obligationē* per nos, per ſeruos, per filios in poteſtate [e], per liberos homines, & per alienos ſeruos quos bona fide poſſidemus[f], per ſeruū vſumfructuariū & vſuariū [g], & communē[h]. ¶*Tollitur* verò *obligatio* ſolutione eius ꝙ debetur [i], acceptilatione ſeu imaginaria ſolutione [k], nouatione ſeu interuentu nouę perſonę[l], cōtraria volūtate.¶Sequuntur *obligationes ex delicto*,vel quaſi:illæ naſcūtur ex re id eſt, ex ipſo maleficio,veluti furto,rapina,dāno,iniuria[m].Furtū, eſt cōtrectatio fraudulofa ręi alienæ lucri faciendi cauſa [n]. Dicitur à furuo,id eſt , nigro (ſit enim clā)vel à ferendo [o]. Manifeſtus fur eſt,qui in ipſo furto deprehēditur,vel in eo loco quo furtū fit:quiq; ibi furtiuā rem tenet. Non manifeſtus,eſt ei cōtrarius [p] (de cōcepti,oblati,prohibiti furti antiquis actionib.v.§.4.[q]) manifeſtus,quadruplo,nō manifeſtus, duplo puniebatur [r]. qui pignore , aut depoſito vtitur, furtū cōmittit : vt & cōmodatarius rem vtendā acceptā in aliū vſum transferēs [ſ]: ſi modò intelligit id ſe inuito do-

h ¶ Tit.24. in pr. *De emptione & venditione.*
i §.1.
k §.2.
l §.3.
m §.4.
n §.vlt.
o in pr. hoc tit.
p ¶ Tit.25. *De locatione & conductione.*
q §.2.
r §.4.
ſ §.3.
t §.5.
u §.vlt.
x in pr. hoc tit.
y ¶ Tit.26. *De ſocietate.*
z §.1.
a §.2.
b §.3.
c §.4.
d §.5.
e §.6.
f §.7.
g §.8.
h §.vlt.
i ¶ Tit.27. *De mandato.*
k §.1.
l §.2.
m §.3.
n §.4.
o §.5.
p §.7.
q §.8.
r §.9.
ſ §.10.
t §.11.
u §.vlt.
x ¶ Tit.28. *De obligationib. quæ quaſi ex cōtractu naſcūtur.*
y §.1.
z §.2.
a §.3.& 4.
b §.5.
c §.6. & vltim.
d ¶ Tit.29. *Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.*
e §.1.
f §.2.
g §.vlt.
h ¶ Tit.30. *Quibus modis tollitur obligatio.*
i §.1.2.
k §.3.
l §. vlt.
m LIB. IIII. ¶ Tit.1.
n §.1.
o §.2.
p §.3.
q §.4.
r §.5.
ſ §.6.

mino facere[a], nisi domino volẽte id faciat. Si seruũ meu, à te de furto mihi faciẽdo sollicitatu, permiti quasdã res mihi surripere, vt te in ipso delicto deprehenderẽ, furti & serui corrupti nomine mihi teneris: vtcunq; me volẽte, eo casu videaris rem meã cõtrectasse[b], Furtũ cõmittit, qui liberũ hominẽ surripit[c]: qui creditori suo pignus datũ subtrahit[d] sed & is, cuius ope & cõsilio furtũ factũ est, qualis is est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet, qui tibi obstitit quominus furẽ adprehẽderes, qui boues tuos fugauit, vt alius eos acciperet, qui scalas fenestris supponit, aut sciẽs cõmodat ferramẽta ad effringendũ, vel qui ostiũ effringit, vt ali9 furtũ faciat. Qui tãtùm cõsiliũ dedit furti nõ tenetur[e]. Serui dominis, liberi parẽtib. furti nõ tenẽtur[f]. Furti actio cõpetit ei cui9 interest rẽ saluã esse[g]: ideoq; & creditori, ob pignus subreptũ[h]: & fulloni, ob vestimẽta subrepta: & bonę fidei emptori[i]. & certis casib. ei, qui rẽ cõmodatã accepit[k]. nõ idẽ est in depositario[l]. Impubes proximus pubertati furti teneri potest[m]. Rẽ nobis subreptã à quouis possessore vindicare possumus: eã verò ipsi furi cõdicimus, & pręterea dupli, vel quadrupli pœnã exigim9[n]. & hæc de furto. ¶*Rapina*, furto deterior: cuius nomine intra annũ, quadrupli: post annũ, simpli actio nobis cõpetit[o] aduersus eũ q̃ nõ errore ductus, sed dolo malo rapuit. Sed tamẽ, qui rẽ suã ab ei9 possessore per vim rapit, eius dominio priuatur: qui suã existimãs, alienã tamẽ rapit, eã cogitur restituere: præterea eius æstimationẽ præstare: ꝙ & in immobiliũ inuasionib. locũ habet[p]. & hæc de vi & rapina. ¶Dãni iniuriæ actio cõstituitur *per l. Aquil.* cuius primo capite de seruo & quadrupede (quæ pecudũ numero sit, queq; gregatim pasci dicitur[q].) alterius occisis agebatur[r]. Nõ iniuria occidit qui insidiatorẽ[s], qui casu occidit. Cõtra, hîc iniuria occidit, qui culpa[t], vel imperitia[u]. Reus eo casu tenetur de occiso, quãti eo anno plurimi fuit[x]: & in id ꝙ præterea perẽpto illo corpore, damni illatũ fuit[y]. Idẽ etiã teneri potest lege Cornelia[z]. Cap. 2. leg. Aqui. nõ est in vsu. Fortè in eo agebatur de intercepta nobis vtilitate per iniuriã ab alio[a]. Tertio capite agebatur de seruo & quadrupede vulneratis, de feris occisis, de dãno dato reb. inanimatis: vt siquid in eis vstũ, ruptum, fractũ, corruptũ, scissum, collisum, effusum, mixtũ fuerit[b]. Reus tenebatur eo nomine, non quãti eo anno res plurimi fuisset: sed quãti in dieb. triginta proximis[c]. Porrò, ex lege Aqui. directa actio datur in eũ, qui corpore, suo damnũ dedit: Vtilis, in eũ qui nõ corpore, sed tamen in corpus aliquod, damnũ dedit: veluti si hominẽ, vel pecus inclusit, vt fame necarẽtur: iumentũ egit, vt pręcipitaretur: seruo persuasit, vt in arborẽ ascẽderet, vel in puteũ descẽderet, vt lęderetur. In factũ, si neq; corpore, neq; in corpus dãnũ datũ est ab aliquo: qualis is est qui miseria ductus alienũ seruũ cõpeditum soluit, vt fugeret[d]. Et hęc de dãno. ¶*Iniuria* generaliter dicitur, ꝙ nõ iure fit: specialiter vt contumelia[e]. Iniuriã facit, qui pugno pulsat, fustib. cedit, aut qui verberat. Conuiciũ quis facit, vel voce, vel scripto[f], itẽ is q̃ procurat iniuriã fieri[g]. Nihil interest nobis, an liberis, aut vxori fiat iniuria[h]. Si seruis nostris, in nostri contumeliã iniuria facta est, iniuriæ actio nobis cõpetit: nõ si eis simpliciter conuiciũ factũ, aut ij pugno sint percussi[i]. Seruũ nostrũ intelligimus, & quẽ cum alio habem9 communẽ[k] cuius sumus ꝓprietarij[l], qui bona fide nobis seruit, (si modò in nostri contumeliã ei iniuria facta sit[m].) Qui iniuriã intulit, arbitrio iudicis punitur pro circunstãtiis personarũ[n], & rei, & facti atrocitate[o]. Ciuiliter, quanti iniuriã passus æstimauerit: vel minoris, prout iudici visum erit. Criminaliter, pœna extraordinaria[p]. Hęc actio dissimulatione aboletur[q]. & hæc de obligationib. ex delicto. ¶*Quasi ex delicto obligatur* iudex, cũ litẽ suã facit[r], is ex cuius cœnaculo deiectũ effusũmve aliquid est, ita vt alicui noceretur[s], exercitor nauis, aut cauponę, aut stabuli, de dãno, aut furto, ꝙ in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit[t]. & hæc de personis & rebus dicta sint.

a §.7.
b §.8.
c §.9.
d §.10.
e §.11.
f §.12.
g §.13.
h §.14.
i §.15.
k §.16.
l §.17.
m §.18.
n §.vlt.
o ¶ Tit.2. *De vi bonorum raptorum.*
p §.12.
q ¶ Tit.3. §.1. *De lege Aquilia.*
r d. Tit.3. in pr.
s §.2.
t §.4.5.6.
u §.7.8.
x §.9.
y §.10.
z §.11.
a §.12.
b §.13.
c §.14.15.
d §.vlt.
e ¶ Tit.4. *De iniuriis.*
f §.1.
g §.11.
h §.2.
i §.3.
k §.4.
l §.5.
m §.6.
n §.7.
o §.8.9.
p §.10.
q §.vlt.
r ¶ Tit.5. *De obligationib. quæ ex quasi delicto nascuntur.*
s §.1.2.
t §.vlt.

De Actionibus priuatis & publicis.

¶Sequuntur actiones, tertiũ iuris obiectũ. Actio nihil aliud est, q̃ ius persequẽdi in iudicio ꝙ sibi debetur[u]. Actionum aliæ in personã sunt (quæ & codictiones) aliæ in rem (quæ vindicationes dicũtur) corporalẽ vel incorporalẽ, vt seruitutes[x]. Et hæ quidẽ legitimæ suntq; & ciuiles. Prætoriæ verò in rẽ & personã, sunt varię. In rẽ, veluti Publiciana: qua experitur is, cui ex iusta aliqua causa res tradita fuit, cuiusq; possessionẽ amisit, antequam eã vsucaperet: perinde enim eã rẽ vindicat, ac si vsucepisset[y]. Rescisoria datur captiuo, aut absenti Reip. causa, ad vsucapionẽ suorũ bonorũ factã rescindendã[z]. Pauliana qua creditores rescindunt in sui fraudẽ alienationẽ, factã à suis debitorib.[a] Seruiana domini aduersus colonũ: Quasi Seruiana creditores pignora, & hypothecas persequũtur[b]. Præiudiciales, per quas quæritur An aliquis liber, An libertus, vel de partu agnoscendo[c]. In personã, veluti de pecunia cõstituta[d], (cõstituit, quicunque pro se vel pro alio citra stipulationẽ se soluturũ promittit[e]. De peculio aduersus patrẽ & dominũ[f]. Ex iureiurãdo[g]. Pœnales, in albi corruptorẽ & alios[h]. Secunda actionũ diuisio. Actionũ aliæ sunt rei persequẽdę[i] (vt oẽs in rẽ, & ferè omnes in personã[k]) aliæ pœnæ persequẽdæ seu pœnales (putà ex maleficiis[l]) alię mixtę. Mixtæ sunt quib. vel rẽ & pœnã ꝑsequimur[m], vel quas in rẽ & personã dirigim9[n]. Teria diuisio. Actionũ alię in simplũ[o] (veluti ex stipulatione, mutuo, empto, locato, & similib.[p]) in duplũ[q], in triplũ[r], in quadruplũ sut[s]. Quarta diuisio. Actionũ alię bonę fidei sunt: quædã stricti iuris[t]: quędã arbitrariæ[u]. Quinta diuisio. Quibusdã actionib. solidũ persequimur, quibusdã minus solido[x]. De sexta diuisione j. dicem9 *tit.* 12. In actionib. dãda est opera, ne pl9 q̃ oportet, petatur. Plus petitur quatuor modis, re, tẽpore, loco & causa[y]. ¶Nõ tãtùm actione vtimur in eũ q̃ ipsemet cõtraxit, vel deliquit: ꝙ ipse vel cõtraxerit, vel deliquerit: sed quia ei9 seruus filiúsve nobis vel ex cõtractu, vel delicto obligat9 est[z]. Ex cõtractu, puta si *iussu* patris vel domini cũ filio vel seruo cõtraxero, pater & dominus tenetur etiã directò in[a] solidũ[b]. Vterq; iussisse intelligitur, si naui (hinc exercitoria) vel tabernæ (hinc institoria[c]) vel peculio seu peculiari merci (hinc tributoria[d]) personas sibi subiectas quocunq; modo prępofuerit[e]. Interdũ etiã huiusmodi personæ tenẽtur, licèt filios vel seruos nõ prępofuerint: putà, si filij vel serui rẽ, q̃ nobiscũ gesserũt, *in rẽ* & vtilitatẽ patris vel domini necessariò, vel vtiliter *verterũt*. tũc enim datur nobis de in rẽ verso actio[f]. Nunquã verò in patrẽ ignorantẽ datur actio, ob mutuũ filio eius datũ, ꝓpter *Senatusconsulti Macedoniani* authoritatẽ[g]. Ex delicto verò serui datur in dominũ *actio noxalis*, per q̃ ipse dominus seruũ dedere tenetur, aut litis æstimationẽ sufferre[h]. Ex delicto liberorũ pater filiũ filiámve noxæ dedere nõ põt. Id enim naturalis amor & pudicitia filiarũ nõ admittit. Cõueniuntur ergo ipsimet liberi, si deliquerint[i]. Ex delicto seu *pauperie animaliũ*, ipsi domini etiã tenẽtur, si quid lasciuia, aut pauore, aut feritate dãni dederint: sed tamẽ liberabitur domin9, si ea animalia noxæ dediderit[k], nisi canẽ, verrẽ, aprũ, leonẽ, vrsum ibi habeat, quà vulgò iter fit. tunc enim tãti domin9 condẽnatur, quãti iudex arbitratus fuerit[l]. Et hæc de dominis & parentib. ¶Possumus quoq; *per procuratorẽ, tutorem, curatorem legitimũ agere*, quia morb. ętas, & huiusmodi causę id requirunt[m]. Procurator dicitur, cui rẽ nostrã agere permisimus[n]. ¶Rei præsentis onus est, (hîc omittimus obseruationes iuris veteris) vt vel iuret, vel promittat, vel etiã *satisdet* (si id qualitas eius personę exigat) ꝙ in iudicio permanebit vsq; ad terminũ litis[o]. Absentis verò, satisdare nomine sui procuratoris, iudicatũ solui, & tẽpore recitãdę sentẽtię se in iudiciũ venturũ[p]. Quòd si absens est omnino, & nesciat litẽ sibi moueri, quiuis potest eius defensionẽ subire, satisdatione prius, iudicatũ solui, præstita[q]. Et hæc de reo. Procurator verò actoris, carẽs mandato domini, expresso, vel insinuato, cauere debet rẽ ratã dominũ habiturũ[r]. ¶Sequitur sexta actionũ diuisio superiorib. adnectẽda. *Actionũ* alię *tẽporales*, alię *perpetuæ* ac in heredes dãtur[s]. ¶Et his q̃dẽ actionib. actores vtuntur. *Exceptionib. verò* rei[t]. Excipiũt autẽ de metu, dolo, errore[u], de pecunia nõ numerata[x], de pacto cõuento ne petatur[y], de re iuramento decisa[z], de iudicata[a], & similibus[b]. Earum exceptionum quędam ex legibus quædam ex iis quæ legis vicem obtinent, quædam ex ipsius Prætoris iurisdictione, substantiam capiũt[c]. Aliæ perpetuæ, quæ semper obstant agentib.[d] Aliæ tẽporales, quę ad tẽpus nocent: & tẽporis[e], vel personæ dilationẽ tribuunt[f]. ¶Exceptionib. opponuntur *replicationes*, quib. replicatur atq; resoluitur ius exceptionis[g]. Ipsas replicationes elidit duplicatio[h]: duplicationẽ, triplicatio[i]: de quib. latiùs in Digestis tractatur[k]. Quæ debitorib. principalib. exceptiones prosunt, plerunq; accõmodari solent etiã fideiussoribus. quia ꝙ ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: vt qui mandati iudicio redditurus est iis, ꝙ ij pro eo soluerint[l]. ¶Actiones, de quib. suprà diximus, proprietatis causam definiunt. *Interdicta* verò proponuntur maximè, quoties de possessione, aut quasi agitur[m]. Suntq; prohibitoria, restitutoria, exhibitoria[n], possessionis adipiscendæ[o], retinendę[p], recuperãdæ[q], simplicia (in quib. alter actor, alter reus,) duplicia (in quib. vnusquisq; tã rei actoris partes sustinet[r]) Possidere dicimur, si ipsi possidemus, vel alij nostro nomine[s]. Interdicta hodie nõ sunt ita in magno vsu[t]. ¶*Actorũ temeritas* olim, vel pecuniaria pœna, vel iurisiurãdi religione, vel infamiæ metu coercebatur[u]. Siquidẽ actor iurare solebat se nõ calumniãdi animo actionẽ intendere: Reus se bona instantia vti, Aduocati, etiã iurabant[x]. Ex quibusdã iudiciis damnati ignominiosi fiũt[y]. Omniũ actionũ instituendarũ principiũ, ab in ius vocatione sumitur[z]. ¶In iis omnib. putà in noxalibus[a], in rem[b], in ad exhibendũ[c], in familiæ erciscundæ[d], communi diuidundo[e], finium regundorũ[f], iudiciis & actionib. *iudicis officium*, latè patet[g]. ¶Sequũtur *publica iudicia*[h], ita dicta, ꝙ cuiuis ex populo executio eorum plerunq; datur[i]. Horum quædam mortem inferunt, quædã infamiã cum damno pecuniario[k], Publica iudicia sunt crimẽ maiestatis[l], adulterij[m], homicidij[n], parricidij[o], falsi[p], de vi publica, priuata, & de raptu[q], peculatus (quo tenentur ij qui pecuniam publicam, rem sacrã, vel religiosam, furati sunt[r]) plagij (in quod incidunt, qui liberos homines surripiunt[s]) ambitus, repetũdarum, de annona, de residuis[t]. Et hæc de iure in his institutionibus comprehenso paucis dicta sint[u].

u ¶ Tit.6. *De actionibus.*
x §.1.2.14.15.
y §.3.4.
z §.5.
a §.6.
b §.7.
c §.13.
d §.8.
e §.9.
f §.10.
g §.11.
h §.12.
i §.10.

k §.17.
l §.18.
m §.19.
n §.20.
o §.21.
p §.22.
q §.23.
r §.24.
s §.25.26.27.
t §.28.29.30.
u §.31.32.
x §.36.37.38.39.40. cum vlt.
y §.33.34.
z ¶ Tit.7. *Quod cũ eo, qui in aliena potestate est, negotium gestũ esse dicitur.*
a §.vlt.
b §.1.
c §.2.
d §.3.5.
e §.6.
f §.4.
g §.7.
h ¶ Tit.8. in pr. §.1. §.2. §.3. §.5. §.6. *De noxalibus actionibus.*
i §.vlt.
k ¶ Tit.9. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*
l §.1.
m ¶ Tit.10. *De iis per quos agere possumus.*
n §.1. & vlt.
o ¶ Tit.11. in pr. §.1.2.6. & vlt. *De satisdationibus.*
p §.4.
q §.5.
r §.3.
s ¶ Tit.12. *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt.*
t ¶ Tit.13. *De exceptionibus.*
u §.1.
x §.2.
y §.3.
z §.4.
a §.5.
b §.6.
c §.7.
d §.8.9.
e §.10.
f §.vlt.
g ¶ Tit.14. *De replicationibus.*
h §.1.
i §.2.
k §.3.
l §.vlt.
m ¶ Tit.15. *De Interdictis.*
n §.1.
o §.2.3.
p §.4.
q §.6.
r §.7.
s §.5.
t §.vlt.
u ¶ Tit.16. *De pœna temere litigantium.*
x §.1.
y §.2.
z §.vlt.
a ¶ Tit.17. §.1. *De officio iudicis.*
b §.2.
c §.3.
d §.4.
e §.5.
f §.6.7.
g *in princip. huius tit.*
h ¶ Tit.vlt. *De publicis iudiciis.*
i §.1.
k §.2.
l §.3.
m §.4.
n §.5.
o §.6.
p §.7.
q §.8.
r §.9.
s §.10.
t §.11.
u §.vlt.

FINIS.

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI PRINCIPIS IVSTINIANI IVRIS ENVCLEATI EX omni vetere iure collecti Digestorum[a] seu Pandectarum,[b]

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA, ET IVRE, TITVL. I.

a Digestorum libri cur duplici. FF. scribantur, dixi .s. in notis præfationum.

b Pãdectarũ nomen, an masculinum, vt notat Antonius Augustinus, initio libri de nominibus Pandectæ Florentini, aliàs quoq; dixi.

*

c hoc ἔτυμον è Philosophia,nõ è Grammatica petitũ est. *Cont. 2.lect.6.* sic Cicero 3.de Republica apud Augustinum 12. *de ciuita.21.* Ius esse dicunt quod de Iustitiæ fõte manauit.nõ à iussu vel vtilitate Tyranni, quæ publicæ cedit. *v. nouell. 83. in pr.* Alij, à iussu seu iubendo deducunt, vt Hieronymus Magius. 1. *Miscellaneorum*: Alij, à iuuando, vt Galeotus Martius *libro de promiscua doctr. c.28.*

*

d *Vide l.90 ff. de reg.iuris.* & *quæ scripsi ad l. 8.C.de iudicijs: l.24.§.1.ff. de minorib.* Aristot. 5. *Ethic.10.*

*

e qui iustitiam colit, sacris Dei vacare dici potest. *vide l.32. §.4.ff. de arbitris. l. 2.ff.de in ius vocando: l.13.ff.de excusat.tutorum.*

f exemplum *l.31.ff. depositi. 91. §.3.ff. de v rb.obli. §.1.Institu.de Except.*

*

g qualem multi philosophi, habitu ipso pallio, barba ad pubem vsque porrecta, crine,

Initium, denominatio, & definitio iuris. 1. De officio iurisconsultorum. 2. Principia seu species iuris. 3. De iure naturali. 4. Iurisgentium definitio.

Vlpianus Libro primo Institutionum.

IVRI operam daturum priùs nosse oportet, vnde nomen iuris descendat. Est autem à iustitia[c] appellatum (nam, vt eleganter Celsus definit*, Ius est ars boni & æqui.[d]) 1 ¶ Cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. Iustitiã nãque colimus[e]: & boni[f], & æqui notitiam profitemur: æquum ab iniquo separantes: licitum ab illicito discernentes: bonos non solùm metu pœnarum, verumetiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupiẽtes: veram, nisi fallor, philosophiam non[g] simulatam affectantes[h]. 2 ¶ Huius studij duæ sunt positiones: publicum, & priuatũ. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem, sunt enim quædam publicè vtilia, quædã priuatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus[i] consistit. Priuatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus 3 ¶ *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit[k]. nam ius istud non humani generis proprium: sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, auium[l] quoque commune est. Hinc descendit maris[m] atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio[n]. videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam, istius iuris peritia[o] censeri.[p] 4 *¶ Ius gentium est[q] quo gẽtes humanæ vtuntur. quod à naturali recedere facilè intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

Effectus iuris gentium primæui.

2. *Pomponius* lib. singulari Enchiridij.

VEluti[r] erga Deum religio[s]: vt parentibus, & patriæ[t] pareamus.

Effectus iuris gentium secundarij.

3. *Florentinus* lib. 1. Institutionum.

VT vim, atq; iniuriam propulsemus[u]. Nam *iure hoc[x] euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit[y], iure fecisse existimetur. & *cùm inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

4. *Vlpianus* lib. 1. Institutionum.

MAnumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autẽ manumissio de manu missio, id est datio libertatis[z]. nam quamdiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus liberatur potestate. Quæ res à iure gentiũ originẽ[a] sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes liberi[b] nascerentur, nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita: sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, sequutũ est beneficium manumissionis: & cùm vno naturali nomine homines appellaremur, iure gentium tria[c] genera esse cœperunt[d] liberi, & his contrarium serui, & tertium genus liberti, id est hi qui desierant esse serui.

5. *Hermogenianus* lib. 1. Iuris epitomarum.

EX hoc iure gentium introducta bella: discretæ gentes: regna condita: dominia[e] distincta[f]: agris termini positi: ædificia collata[g]: commercium[h], emptiones[i], venditiones, locationes[k], conductiones, obligationes institutæ. exceptis quibúsdam[l], quæ à iure ciuili introductæ sunt.

Iuris ciuilis definitio. 1. Iuris Romani diuisio.

6. *Vlpianus* lib. 1. Institutionum.

IVs[m] ciuile est, quod neque[n] in totum[o] à naturali[p], vel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. itaque cùm aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi: ius proprium, id est ciuile, efficimus. 1 ¶ Hoc igitur ius nostrum cõstat aut ex scripto, aut sine scripto: vt apud Græcos[q] τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. id est *legum aliæ quidem scriptæ, aliæ verò non scriptæ.*

Species iuris ciuilis. 1. Iuris prætorij definitio: & honorarij etymologia.

7. *Papinianus* lib 2. Definitionum.

IVs autem ciuile est, quod ex legibus[r], plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudẽtium venit. 1 ¶ Ius prætorium est[s], quod prætores introduxerunt[t], adiuuandi[u] vel supplendi, vel[x] corrigendi iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicã, quod & honorarium dicitur, ad honorem prætorum sic nominatum.

x *v. l. 44. in fine ff. ad l. Aquil.*
y *v. in hanc l. Cuiac. 5. obser. 18.*

*

z non alienæ, sed suæ. Duplex est enim in hero seu domino libertas: vna propria: Altera, quã habet in seruo. Ergo nõ est necesse, vt Accursius hîc interpretetur, detegi seruitutẽ in seruo quam antea habebat. Guilelmus antiquus glossator seu iuris interpres, putat herũ, suã cõferre libertatẽ sine deminutione, neque eam minui: ad instar scientiæ, arg. *l. 65. §.3. ff. de legat. 3.* ad quem modũ quoque lumen alteri communicatur.

a primùm: deinde à Iure ciuili. *l.5. §. 2. ff. de statu. l. vnic. C. de Senat. Claud.*

b sine missione (nisi fortè: imo, legẽdũ est, manumissione) nascimur. Seneca 5. epistol. 57.

c *Nouella 89. cap.1.*

d Imò liberi sunt à naturali iure. *s. eo.*

e *l. 1. in pr. ff. de adquir. rer. dom.* Ius gentiũ à naturali, tanquam suo antecedẽte, hãc cõsequentiam trahit. Iure naturæ, communicatio hominum inter se mãdatur: Igitur humanæ cõmunicationis modi quærẽdi sunt, eiúsque contraria tollẽda. Modi quæruntur, si contractus admittuntur. Erit cõtractus, si dominia distinguãtur. Cõtraria verò tolluntur, si sontes puniuntur. Puniuntur sontes iudiciis & bello. Iudicia expediuntur, citatione, actione, libello exceptione, replicatione, duplicatione &c. Litis contestatione, Probationibus, Testibus, iuramento, sententia, appellatione, & executione. Ex bello captiuitas & seruitus nascitur, iuri naturæ contrariã, non vt tollatur ius naturæ, quod immutabile est: sed vt societatis humanæ lex superior conseruetur, inferior negligenda fuit. Quinetiam hinc constat inferiorem legis seueritatem manumissione & postliminio temperari.

f Dominia distincta iure gentium, *vt hîc*, ergo iure naturæ bona omnia communia. Quod si ita sit, quærendum quo sensu furtum lege naturali introductum esse dicatur, in *l. 1. in f. ff. de furtis.* g *Vulgat.* collata. h commercia *Hal.* Commercium, est permutatio *l.15. ff. de interdictis. Vlpianus 19. §.4.* i *l.1. § fin. ff. de contr. empt.* k *l.1 ff. locati.* l puta nouatione & emphyteusi. 2. *Ecloga. 1. cap. 14.* m De Iuris ciuilis definitione *adde Ciceronem in Topicis.* n Ius ciuile discedere à iure naturali potest etsi nõ in totum. o πλεῖστος. 2. *Eclog. 1. c. 14.* p atqui naturalia iura mutari non possunt. *§. sed nat. inst. de Iure nat.* q *Plat. 8. de Rep. p 563.* Budæus legit τὸ μὲν ἄγραφον τὸ δὲ νομικὸν r *Idem Cicero in Topicis.* s Definitio accidentalis. t *l.2. ff. de ventre inspic.* u *Aristoteles. 5. Ethic.* x lege Lætoria Prætori id iuris datum esse negat Cuiacius 18. obs. 38.

vultu, sonitúq; vocis obiurgatorio, futilem, inanem & argutiarum plenã, & nihil ad vitã tuendam & ordinandam promouentem, mentiebantur. in quibus barbam & pallium tantùm quisque intueri poterat, nõ philosophum αἰδῶ τὸ ἀγρᾶ... μέχρι τοῦ λέγειν. 5. *Gell.* 10.9.c.2: 10.c.22: 17.c.19. h sed sanctissimam *l.1.§.5. ff. varijs & extr. cognit.* i qua voce nonnulli Principem, leges, Iudicia, res ciuitatis, & dignitates intelligunt. k inclinatione tenus, nõ ratiocinatione. l & ita eorũ, quæ in cœlo seu aere. m *vide. l.1. ff. de ritu.* n *v. l.3. l.4. C. de alend. liber.* o *al.* perita. p Censeri hîc, estne æstimationem mereri, vt vult Budæus? an vero regi & gubernari, vt Ferrandus 1? *Explicationum.* 3. An potius numerari, vt censet Corasius? ad quem modum Iuuenalis satyra 8. dixit sanguine censeri. Quod mihi verius videtur. Nam & apud Theophilum. Inst. de iure naturali, legitur, ἀναγεγραμμένα. q *adde l. 9. ff. eod.* r sic Plotinus. 6. Ennead. lib. 9. c. 9. ἐρᾷ κατὰ φύσιν ἔχουσα ψυχὴ θεοῦ. Animus, in naturali habitu constitutus amat Deum. s non superstitiosa. *l.30. ff. de pœnis.* t *v. l.1. §.15. ff. de ventre in pos.* u an aduersus magistratum? regulariter non licet. vide tamen exceptiones apud Socinum regula. 442. & 443. & Aristotelem in Ethicis & Politicis. adde quæ à me relata sunt in Pandectarum Prácticas ciuiles, hoc titulo.

a *l.2.§.post orig.ff.de orig.iuris.* b Ius est aut proprium aut commmune. c *v.quæ scripsi in l.11.in fi ff.eo.* d Iudex δίκαιον ἔμψυχον. *Aristotel.5.Ethic.4.* Lex mutus magistratus: Magistratus, lex loquens. *Cicer.3.de legib.* qui sic: cùm soli Imperatori leges condere liceat ? *v.l.vlt.circ.fin.C.de leg.* e non modò diuina, sed & virtus ipsa humana, seu quæ homini à Deo proposita. f Proprium hoc iustitiæ est quarto modo. cōuenit enim omni iustitiæ soli & semper.

g iudicis officium innuit. *de quo v.l.15.in fin.ff.de iud. v. Inst.eo. in princ.*

h agit enim quę alteri conducūt aut principi aut reipubl. & sola ex virtutibus alienum bonum spectat. *Arist.5.Ethic.1. & seqq.*

i Seneca 11.*Epistolar.*82. Hoc iustitiæ conuenit, suum cuiq; reddere, beneficio gratiam, iniuriæ talionem, aut certè malā gratiam.

k Honestè viuit non modò qui alterum nō lædit, aut qui suū cuique tribuit: sed & qui, etiamsi solus sit, virtutis præscripto ac lege viuit.

l *v.Rob.3 sen.12.*

m *v.l.3.§ pen.ff.de incend.*

n *v.l.24.§.pen.ff.de min.* hoc vltimū præceptum sępe negligitur, vt secundū impleatur (vt cùm furiosus ensem deponit & repetit nec redditur ne lædatur) & è cōtrario. ad hoc enim pœnæ repertæ sunt, vt suū cuique tribuatur. *l.31.ff.depositi.*

o Rectè diuinarum rerum etiam adiecit scientiam. Coniūcta enim fuit olim iuris diuini & humani scientia. Ita, Scęuola 8. *Valer.*8. dicitur, bene ac diu iura ciuium & cæremonias ordinasse. & *lib.5.c.8.* T. Manlius Torquatus iuris ciuilis & sacrorum Pontificalium peritus. Sic apud Tacitū *lib.3*, Ateius Capito, humani, diuiníque iuris sciēs, & à Macrobio 7.*c.*13. Pontificij iuris inter primos peritus (cui rei & hoc quoque argumento est, quod libros iuris Pontificij reliquerit) 4.*Gell.6: Festus.* Exstant etiam Labeonis de iure Pontificio commentarij, *teste Festo, Charisio & Sosipatro.* Et Nerua à Tacito *lib.5.* dicitur fuisse omnis diuini, humaníque iuris sciens. Vndę Gellius 10.*c.*15. in explicandis Flaminum cærimoniis, Massurij Sabini authoritate vtitur. sed nullum apertius testimoniū est Ciceroniano 2.*de legib.* Pontificem neminem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset. Inde factum, vt iuris nostri authores iuris ciuilis alteram speciem in sacris & sacerdotibus collocarent. *l.1.§.2.ff.eod.* vt hinc perspici possit, nullum penè in pretio habitum Iurisconsultum, qui non omnia iura & humana & diuina cognitione fuisset complexus. Docebant itaque iidem nostri, quibus hostiis, quibus diebus, quo ritu, ad quæ templa sacra facienda essent, quæ sepulchrorum & monumentorum iura, quæ iustorum funebriū solennia. *vide ff. titulos de religiosis & mortuo inferendo.* Sed & prior Codicis liber satis ostendit, quàm perit[...] in iure Pontificio ac diuino Iurisconsultum esse oporteat. *adde Brissonium 4.select.16.* p *v.§.S.constit.ad Tribon.* q hoc καλόν: sequens δίκαιον. *2.Eclog.1.c.11.* r atqui iura non in singulas personas cōstitui oportet. *l.8.ff.de legib.* s ἀρχοντος ψῆφος iudicis sententia. *2.Eclog.1.c.11.* t *l.65 §.cum Prætor.ff.ad Trebel.* v Immò ne tunc quidem. *l.1.§.2.ff.de feriis.* x hoc est contra æquitatē, non cōtra ius scriptū. *v.l.2.C.quando prouocare.* y & alij iudices. *l.4.in fi.ff.de interrog.in iure.* z formula vsitata & frequēs iuri nostro. *l.5.ff.de iurisdict. l.11.§.1.ff.de his qui notantur infam: l.1 §.1.ff.de off.eius cui mādata est iurisd.* a *v.l.34.ff.de pact.* b i.quo progressu ius in eā formā quæ hodie extat, ad Rom. peruenit. *Old.* c qui & iurisperiti & auctores. *l.2.§.13.ff.eodem.* d veritas verborum adminicula non desiderat *l.1.C.si vt se abstineat.*

Iuris honorarij proprium.

8. *Marcianus* lib.1.Institutionum.

NAm & ipsum ius honorarium viua [a] vox est iuris ciuilis.

Iuris diuisio.

9. *Gaius* lib.1.Institutionum.

OMnes populi, qui legibus, & moribus [b] reguntur, partim suo proprio, [c] partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quisque populus ipse [d] sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est: vocatúrque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custoditur: vocatúrque ius gentiū, quasi quo iure omnes gentes vtuntur.

Iustitiæ definitio. 1. Iuris præcepta. 2. Iurisprudentiæ definitio.

10. *Vlpianus* lib.1.Regularum.

IVstitia [e] est [f] constans [g] & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi [h]. 1 ¶ Iuris præcepta [i] sunt hæc: honestè [k] viuere [l], alterum non lædere [m], suum cuique tribuere [n]. 2 ¶ Iuris prudentia est diuinarum [o], atque humanarum [p] rerum notitia: iusti, atque iniusti scientia.

Ius quot modis dicatur.

11. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

IVs plurib. modis dicitur. vno modo cùm id, quod semper æquum [q] ac bonum est, ius dicitur: vt est ius naturale. altero modo, quod omnibus aut pluribus [r], in quaque ciuitate vtile est: vt est ius ciuile. nec minus ius rectè appellatur in ciuitate nostra ius honorarium. Prętor [s] quoque ius reddere dicitur [t], etiam [u], cùm iniquè [x] decernit: relatione scilicet facta nō ad id, quod ita prætor fecit, sed ad illud, quod prætorem facere conuenit. alia significatione ius dicitur, locus, in quo ius redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, vbi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: Vbicunque [y] prætor salua maiestate imperij sui, saluóque more [z] maiorum, ius dicere constituit: is locus rectè ius appellatur.

12. *Marcianus* lib.1.Institutionum.

NOnnunquam ius etiam pro necessitudine dicimus, veluti est mihi ius [a] cognationis, vel adfinitatis.

DE ORIGINE [b] IVRIS, & omnium Magistratuum, & successione prudentium, [c]

Tit. II.

Scopus & nexus huius tituli.

Gaius lib.1.ad legem 12.tabularum:

FActvrvs legum vetustarum interpretationem, necessario priùs ab vrbis initiis repetendum existimaui: non quia velim verbosos [d] commentarios facere, sed * quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum [e] esse, quod ex omnibus suis partibus [f] constaret. Et certè * cuiusque [g] rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas, vt ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis initiis, atque origine nō repetita, atque illautis [h], vt ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istæ præfationes [i] & libentiùs nos ad lectionem propositæ materiæ producunt: & cùm ibi venerimus, euidentiorem præstant intellectum.

De origine & progressu iuris. 1. De manu regia. 2. De legibus regiis. 3. De iure incerto & cōsuetudine. 4. De legibus duodecim tabularum. 5. De disputatione fori. 6. De legis actionibus. 8. De plebiscitis. 9. De Senatusconsultis. 10. De iure honorario. 11. De constitutionibus. 12. Epilogus. 13. Transitio. 14. De regibus. 15. De tribunis celerum. 16. De consulibus. 17. De censoribus. 18. De dictatoribus. 19. De magistris equitū. 20. De tribunis plebis. 21. De ædilibus plebis. 22. De questoribus ærarij. 23. De questoribus parricidij. 24. De decemuiris. 25. De tribunis militum. 26. De ædilibus curulibus. 27. De prætore vrbano. 28. De prætore peregrino. 29. De decemuiris in litibus Iudicandis. 30. De quatuoruiris, Triumuiris monetalibus, Triumuiris capitalibus. 31. De quinqueuiris. 32. De variis prætoribus, & ædilibus cerealibus. 33. De præfecto vrbi, De præfecto annonæ. De præfecto vigilum. 34. Epilogus. 35. De Iurisconsultis.

e Totum dicitur quod ex omnibus partibus suis constat: vt ædes, solo & superficie. *l.23.ff.de vsucap.* hæreditas XII. vnciis. *§.hæreditas. Inst.de hæredib.instituendis.* Fundus ipso solo & fructibus vel ædibus. *l.44.l.49 ff.de rei vindic.* vsusfructus, vsu & fructu. *l.14.§.1.ff.de vsu & habitat.* f Immò satis est: vt vsui esse possit. *l.139.in fi. de verb.signif.* & sit inceptum. *v.l.15.in pr.ff.de diuersis præsc.* g μέγιστον ἀρχὴ παντός. *Aristotel. Elenchis.*

h Prouerbij species. de qua vide Erasmum. Chiliad. seu Adagior. 9. adag. 155.

i Præfationum vtilitas.

k hoc est, sine certo iure [...] sic Paulus 2. sent. 2. liberum duos patronos habere instituit, id est habuit: sic apud Catullum, Quitu diligere incipere, hoc est diligeres. & apud eundē, Accipiūt pretium quæ facere instituūt, hoc est quæ faciunt, quod & Iosephus Scaliger obseruauit.

l non violenta sed quæ instar arbitri esset. *Inst.1.*

m *vide Hotomanum 4. obseru.33.*

n & eligendorum magistratuum. *arg.l.[...] in princi.ff.de officio quæstor.*

o i.non simpliciter promulgauit, sed rogauit si placeret. *Solom.* Fuit & à regibus ad populum prouocatio. *Cicero [...] Republ. apud Senecam 19. Epist.*

p *v. Goueanum var.21.*

q i.vti.

r Atheniensibus maxime quorum legislatores Draco, Solon. *Dubit. Liuius, 1. Homenopul.1.§.[...]*

s vt olim [...] nos. *Plato in Minoe.* & Athenienses apud quos huiusmodi tabulæ κύρβεις, ἄξονες vocatur. *Plut. in Solon. adde [...] c.15.in fin.*

t æreas. *Hal. carn.10. Liuius* Quintilianus: men. *lib.4.* Triumpho Cæsaris Eboreas pida fuisse [...] lata ait.

v *vide Festum Proc.*

2. *Pomponius* lib. singulari Enchiridij.

NEcessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem, atque processum demonstrare. 1 ¶ Et quidē initio ciuitatis nostræ populus sine lege certa, sine iure certo primùm agere instituit [k]: omniáque manu [l] à regibus gubernabantur. 2 ¶ Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuisisse, quas partes Curias [m] appellauit: propterea quòd tunc reipublicæ [n] curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam & ipse curiatas ad populū [o] tulit. tulerunt & sequētes reges. quæ omnes cōscriptæ exstāt in libro Sexti Papirij: qui fuit illis tēporibus, quibus Superbus Demarati Corinthij filius, ex principalibus viris. Is liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quòd leges sine ordine latas in vnum composuit. 3 ¶ Exactis deinde regibus, lege [p] Tribunicia omnes leges hæ exoleuerunt: iterúmque cœpit populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine ali [q], quàm per latam legem: ídque propè viginti annis passus est. 4 ¶ Postea ne diutiùs hoc fieret: placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus [r] & ciuitas fundaretur legibus. quas [s] in tabulas eboreas [t] perscriptas pro [u] Rostris composuerunt, vt possint leges apertiùs percipi. datúmque est eis ius eo anno in ciuitate summum: vti leges & corrigerēt, si opus esset, & interpretarentur: neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideóque sequēti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt. & ita ex [x] accidentia appellatæ sunt leges duodecim tabularum. quarum ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorum quendam Ephesium, exulantem in Italia, quidam retulerunt. 5 ¶ His legibus latis, cœpit, vt [y] naturaliter euenire solet [z], vt interpretatio desideraret prudētium [a] auctoritate necessariam esse disputationem [b] fori. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, compositum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, vt cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, "datis propriis nominibus cęteris partibus:" sed communi nomine appellatur ius ciuile. 6 ¶ Deinde ex his legibus [c], eodem tempore ferè, actiones compositę sunt: quibus inter se homines disceptarent. quas actiones ne populus, prout vellet, institueret: certas solénnesque esse voluerunt. & appellatur hæc pars iuris, legis [d] actiones, "id est legitimæ actiones." Et ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt: leges duodecim [e] tabularum: ex his fluere cœpit ius ciuile: ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen [f] harum & interpretandi scientia [g], & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoquo anno præesset [h] priuatis [i]. & ferè populus annis propè centum hac consuetudinę vsus est.

x i.accidenti. y hinc collige: Cùm natura pugnare statuta, quæ interpretationes legum vetant. z Argumentum à solitis. a non Grammaticorum [...] tùm. b sic restituit Goueanus. 1.*var.*24. cœpit (u.n.e.f.v.i. desideret p.auctoritatem.) necessaria esse disputatio fori. c subaudi, XII. tabularum. d Legis actiones dicuntur, quæ solennes & ex lege actū descendunt. Est enim verbum: *Lege agere*, latissima significatio. *l.3.ff.de offic.Prætoris.l.123.ff.de regulis iuris. Cic.1.de oratore, pro Cecinna & 3. & 4.Verrina: 7.Valer.7: 7.Plinius 5: 20.Gell.9: Ouid.in Fast. Macrob.1.Saturnal.16: Varro 4.de lingua: Vlpian.Inst.de tutelis.* Hinc legis actio *l.[...] officio iuridic. Alex.l.2.in fi.l.3.ff.de offic.Proconsul.l.4.ff.de adopt: l.1.Cod.de adopt. Paul. 2.sentent.26: Nouell.81. Vopiscus in Aureliano: l.123.ff.de regul.iuris, vbi dixi, quid sit lege agere: adde Brissonium 4.select.20.* e Sic restituit Cuiac.18.*obs.*11. o.t. duodecim Tabularum & interpretandi scientiæ. f quæ postea translatæ ad Præt. *l.[...] eleg.in fin.ff.de damno infecto.*

g Respondendi iuris & confitendarum religionum munus Pontificium fuit. *Cicero 2.de legib. adde Ciceronem pro Murena: & 2.Valer.1.*

h Præesse hîc, est actiones & iudicia dare, à qua formula diuersa est hæc, adesse litigatoribus. (Aderant enim litigatoribus Iurisconsulti, non præerant. *Cicero 1.de orat. & Topicis:* Asconius:) Hinc illa, iudicare iurisdictioni præesse. *l.1.§.2.ff.de postulando: l.81.ff.de iudiciis.l.vlt..ff.de aqua pluuia. adde Brissonium, selectar.vlt.*

i negotiis scilicet, ad differentiam fortè criminalium. *§.& quia. ff.eodem.* de [...]tione Pontificum. *vide l. vltim. ff.de mortuo inferendo.* hinc etiam collige antiquum delegationis vestigium. sed & hîc notandum lege apud Haloandrum, *priuatus, pro priuatis.*

7 ¶ Postea

formam redegisset has actiones: Gnæus Flauius, scriba [a] eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit. & adeò gratum fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum: sicut ille, ius ciuile Papirianum. nam nec Gnæus Flauius de suo quicquam adiecit libro. Augescente ciuitate, quia [b] deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Ælius alias actiones composuit: & librum populo dedit, qui appellatur ius Ælianum. 8 ¶ Deinde cùm esset in ciuitate lex duodecim tabularum, & ius ciuile: essent & legis actiones: euenit, vt plebs in discordiā cum patribus perueniret, & secederet, sibíque iura constitueret, quæ iura, plebiscita vocantur. mox cùm reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebātur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege [c] Hortensia [d]. & ita factum est, vt inter plebis scita, & legem species constituendi interesset: potestas "autem" eadem esset. 9 ¶ Deinde, quia difficile plebs conuenire cœpit, populus, "certè" multo difficiliùs in tanta turba hominū: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quidquid constituisset, obseruabatur. idque ius appellabatur Senatusconsultum. 10 ¶ Eodem tempore & magistratus iura reddebant: & vt scirent ciues, quod ius de quaqua re quisque dicturus esset: seque præmunirent: edicta proponebāt. quæ edicta prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quòd ab honore prætoris venerat. 11 ¶ Nouissimè, sicut ad [e] pauciores iuris constituendi via transisse ipsis rebus dictantibus, videbatur: per [f] partes euenit, vt necesse esset reipublicæ per vnum consuli. nam senatus non perinde omnes prouincias probè gerere poterat. Igitur constituto principe, datum [g] est ei ius: vt quod cōstituisset, ratum esset. 12 ¶ Ita in ciuitate nostra, aut Iure, id est lege constituitur: aut est proprium Ius ciuile, quod [h] sine scripto in sola prudentium [i] interpretatione cōsistit: aut sunt Legis actiones, quæ formā agendi continēt: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrū est constitutū: aut est magistratuum Edictum, vnde Ius Honorariū nascitur: aut Senatusconsultū, quod solum senatu cōstituēte inducitur sine lege [k]: aut est Principalis cōstitutio, id est, vt quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur. 13 ¶ Post originē iuris, & processum cognitū, consequens est, vt de magistratuum nominibus, & origine cognoscamus. quia, vt exposuimus, * per eos, qui iuri dicūdo præsunt, effectus rei accipitur. quantū [l] est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura [m] regere possint? Post hoc dein de auctorū successione dicemus: quòd * constare non potest ius, nisi sit aliquis [n] iurisperitus, per quem possit quotidie in melius produci. 14 ¶ Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat, reges omnē potestatem habuisse. 15 ¶ Iisdē temporibus & tribunū celerum fuisse constat. is autē erat, qui equitibus præerat. & veluti secūdum locū à regibus obtinebat. quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciēdi. 16 ¶ Exactis deinde regibus. consules cōstituti sunt duo: penes quos summū ius, vti esset, lege rogatum est. dicti sunt ab eo, quòd plurimùm reipublicę cōsulerent, qui tamen ne per omnia regiā potestatē sibi vindicarēt, lege lata factū est, vt ab eis prouocatio [o] esset, neve possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi: solùm relictū est illis, vt coërcere possent, & in vincula publica duci [p] iuberent. 17 ¶ Post deinde cū census iam maiori tēpore agendus esset, & cōsules non sufficerēt huic quoq; officio, cēsores [q] constituti sunt. 18 ¶ Populo deinde aucto, cùm crebra [r] orirētur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratū constitui. itaq. dictatores proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit: & quibus etiā capitis animaduersio data est. Hūc magistratū, quoniā summam potestatē habebat, non erat fas vltra [f] sextū mensem retinere. 19 ¶ Et his dictatoribus magistri equitū iniungebantur sic, quomodo regibus tribuni celerum. quod officiū [t] ferè tale erat, quale hodie præfectorū prætorio. magistratus tamē habebātur "legitimi." 20 ¶ Iisdē tēporibus cū plebs à patrib. secessisset [u], anno ferè septimodecimo post reges exactos: tribunos sibi in mōte Sacro creauit, qui essēt plebeij magistratus. dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuū suffragio creabātur. 21 ¶ Itémq. vt essent, qui [x] ędibus pręessent, in quib. omnia scita "sua" plebs deferebat: duos ex plebe constituerūt: qui etiā ędiles appellati sunt. 22 ¶ Deinde cū ærariū populi auctius esse cœpisset: vt essent qui illi præessent, cōstituti sunt questores, "qui pecuniæ præessent:" dicti ab eo, (quod) inquirédæ [y], & conseruandę pecuniæ causa creati erāt. 23 ¶ Et quia, vt diximus [z], de capite ciuis Romani iniussu populi nō erat lege permissum cōsulibus ius dicere: propterea quæstores cō-

a v. Liu. 9. in fin: 2. Valer. 5: Cicer. in Pisonem: & 6. ad Atti. 1. Diodorum 20: 3. Plin. 1: 6. Gell. 9.
b & qui præerant. ita legitur in Norica editione: de cuius verbi *præesse* significatione paulo antè dixi.
c vel potius, tādé euenit. Nou. 38. c. 21. 15. Gell. 25. 16. Plin. 10. alij à P. Philone latam scribunt. Liu. 8. vide Go. 1. var. 22.
d al. Ortensia. Noric. edit.
e Nouell. 47: & 108.
f succedaneas mutationes vel per factiones. Zas. hic. Go. 1. var. 24.
g Ammian. 14. vrbs venerabilis, post superbas efferatarū gentium ceruices oppressas, latásque leges, fūdamenta libertatis & retinacula sempiterna, velut frugi parens & prudēs & diues Cęsaribus, tanquā liberis suis regēda patrimonij iura permisit.
h vtpote in sola disputatione positū. arg. §. his legib. ӡ. e. nisi hîc legendū sit, aut.
i Immò & in facultate ferendæ formulæ ac legis. arg. l. 29. ӡ. de liberis. *
k quid si legas? sine plebe: Nam vt plebiscita sine senatu, ita senatusconsulta sine plebe. quā emendationem adiuuant antecedentia hæc, quod solùm senatu cōstituēte.
l l. 8. ӡ. de Iustit. & iure. nou. 161. in pr. l. 1. §. 1. ӡ. ne vis fiat ei: Nouel. 26. c. 1: 133. c. 4: & 161.
m i. accommodare ad vsum societatis humanæ. Old.
n sic aduocationis officium dicitur vitæ hominum necessarium. l. 4. C. de aduoc. diuers. iud. rectè additur Iurisperitus. Iuris enim cognitio in assessore. l. 1. ӡ. de assessor. & aduocato requiritur. l. 11. in prin. C. de aduoc. Iud. An in iudice? v. Hotom. 26. Illust.
o Appellare licuit ciui à consule ad populū.
p de consulib. v. l. vnic. ӡ. de Coss.
q vide l. 111. ӡ. de verb. signif.
r dixi ad leges XII. tabul: Cic. 2. de orat.
f l. vnic. in pr. ӡ. de off. præf. Præt.
t quoniam fuit.

stituebātur à populo, qui capitalib. rebus pręessent. hi appellabātur quęstores [a] parricidij: quorū etiā meminit lex XII. tabularū. 24 ¶ Et cū placuisset leges quoq; ferri: latū est ad populū, vti omnes magistratu se abdicarēt, quo decēuiri cōstituti vno anno. cùm magistratū prorogarent sibi, & cùm iniuriosè tractarēt, neq; vellēt deinceps sufficere magistratib [9], vt ipsi & factio sua perpetuò rēpublicā occupatā retineret: nimia, atque aspera dominatione eò rē perduxerant, vt exercitus à republica secederet. Initiū fuisse secessionis dicitur Virginius quidā, qui cū animaduertisset, Appiū Claudiū (contra [b] ius, quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulas transtulerat) vindicias [c] filiæ suæ [d] à se abdixisse: & secundū eum, qui in seruitutē ab eo suppositus petierat, dixisse: captumq; amore virginis, omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod vetustissima iuris obseruātia in persona filię suæ defecisset (vtpote cū Brutus, qui primus Romæ consul fuit, vindicias secundū libertatē dixisset in persona Vindicis Vitelliorū serui, qui proditionis cōiurationem indicio suo detexerat) & castitatē filiæ vitæ quoque eius præferendā putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiā interfecit: in hoc scilicet, vt morte virginis contumelia stupri arceret. ac protinus recens à cæde, madenteque adhuc filię cruore, ad commilitones cōfugit. qui vniuersi de Algido [e], vbi tūc belli gerēdi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Auentinū transtulerūt. omnisq; plebs vrbana mox eodē se contulit. [populiq. consensu partim in carcere necati.] Ita rursus respubl. suū statū recepit. 25 ¶ Deinde cùm [f] post aliquot annos, quàm duodecim tabulæ latæ sunt, & plebs cōtenderet cū patribus, & vellet ex suo quoq; corpore consules creare, & patres recusārent: factū est, vt tribuni militū crearētur, partim ex plebe, partim ex patrib [9], consulari potestate. hique cōstituti sunt vario numero: interdū enim viginti fuerūt, interdum plures, nonnunquam pauciores. 26 ¶ Deinde cùm placuisset creari etiam ex plebe cōsules: cœperūt ex vtroq; corpore cōstitui. Tunc vt aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui. ita facti sunt ædiles [g] curules. 27 ¶ Cumque cōsules auocarētur bellis finitimis: neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset: factū est, vt prætor quoq; crearetur, qui vrbanus appellatus est, quod in vrbe ius redderet. 28 ¶ Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prætore, quod multa turba etiā peregrinorū in ciuitatē veniret: creatus est & alius prętor, qui peregrinus [h] appellatus est ab eo, quod plerunq; inter peregrinos ius dicebat. 29 ¶ Deinde cùm esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset: decemuiri in [i] litibus iudicandis sunt cōstituti. 30 ¶ Eodem tēpore & quatuor viri, qui curā [k] viarū gererēt: & triumuiri [l] monetales, æris, argēti, auri flatores: & triumuiri [m] capitales, qui carceris [n] custodiam haberent: vt, cùm animaduerti oporteret, interuentu eorū fieret. 31 ¶ Et quia magistratibus, vespertinis temporibus [o], in publicū esse inconueniēs erat, quinque viri constituti sunt cis Tiberim, & vltis [p] Tiberim, qui possint pro magistratibus fungi. 32 ¶ Capta deinde Sardinia, mox Sicilia [q], itē Hispania, dei de Narbonēsi prouincia: totidē prætores, quot prouinciæ in ditionē venerāt, creati sunt, partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent. Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit: veluti de falso, de parricidio, de [r] sicariis [f]: & prætores quatuor adiecit. Deinde Gaius Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumēto præessent, & à Cerere Cereales cōstituit. Ita duodecim prætores, sex ædiles sunt creati. Diuus deinde Augustus sedecim prætores constituit. Pòst deinde Diuus Claudius [t] duos prætores adiecit. qui de fidei cōmisso [u] ius dicerent. ex quibus vnū Diuus Titus detraxit: & adiecit Diuus Nerua, qui [x] inter fiscum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prętores in ciuitate ius dicunt. 33 ¶ Et hæc omnia, quotiens in republica sunt magistratus, obseruātur. quotiēs autē proficiscuntur: vnus relinquitur. qui ius dicat is vocatur prefectus vrbi. qui præfectus olim constituebatur, postea ferè Latinarum feriarum [y] causā introductus est. & quotānis obseruatur. nam præfectus [z] annonæ, & [a] vigilum nō sunt magistratus, sed extra ordinem, vtilitatis causa, constituti sunt. & tamen hi, quos Cistiberes diximus, postea ædiles senatuscōsulto creabantur. 34 ¶ Ergo ex his omnibus, decē tribuni plebis, cōsules duo, decē & octo prætores, sex ædiles, in ciuitate iura reddebant. 35 ¶ Iuris ciuilis scientiā plurimi & maximi viri professi sunt. sed qui eorum maximæ dignationis apud populū Romanū fuerunt, (eorum) in præsentia mentio habenda est, vt appareat, à quibus, & qualibus hæc iura orta, & tradita sunt. Et quidem ex omnibus, qui scientiam nacti sunt, ante Tiberium [b] Coruncanium [c] publicè professum neminem traditur. ceteri autem ad hunc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solúmque consultatoribus "vacare:" [e] potiùs, quàm discere volentibus se præstabant.

ædib. edic. l. 3. ӡ. de via publ. aliud Etymon, vide apud Festum in Aediles.
y l. vnic. ӡ. de off. [illegible]
z §. 16. ӡ. eod.
a vide Festum in Parric. & Quæstores.
b quo cauebatur, vt qui de suo statu litigaret, in possessione libertatis cōstitueretur. Cuiac. [illegible]
c Nouella 142. c. 2.
d adde l. 1. §. 2. ӡ. de rei vind.
e monte scilicet. & pòst, in Auentinū, mōtem, intellige more Græco. Ant. Aug. 2. Emend. 1.
f Hals. 2. Liu. 4.
g de quibus l. 1. in pr. ӡ. de ædilitio. & Liuium 6. Cicero 6. ad Att.
h tricesimus liber Prætoris peregrini à Labeone compositus citatur. l. 9. §. 4. ӡ. de dolo. adde quę de Peregrinis scripsi ad l. 1. Cod. d. hæredib. instit. & quæ de peregrino agro exstant apud Varronē 4. de lingua: & apud Festum in Peregrin⁹ ager.
i olim dicebatur stlitibus iudicandis. vt ex Sexto Pomp. & Valer. Prob. notat Cuia. 3. obs. 32.
k vide quæ scripsi de Viocuris ad l. 1. ӡ. de via publi.
l Treuiri monetales. Cicero 7. famil. 13.
m dixi ad Varronem 4. de lingua: adde Florū 1. Epitom. 11. Tacitum.
n v. l. 52. §. 12. ӡ. de furtis.
o hinc quidam colligunt sentētiā noctu latā, nō valere. arg. nouell. 82. c. 3.
p Varro 5. de lingua: dixi ad Fest: in Citimus.
q Nouella 24.
r v. Suet. in Augusto. de veneficiis. Pithœus c. 1. notar. mosaic.
f Quidam addunt & de iniuriis.
t §. 1. Inst. de fideicommiss.
v 25. Vlpi. n. 12.
x verisimile est hunc præfectū fuisse ærarij. vide quæ scripsi ad l. 42. ӡ. de iure fisci.
y in quibus, Latinis, carnis distributio dabatur. Halicarn. 4. Varro Liuius 32. Seru. 1. Aeneid. eo magistratu M. Antoninus Imperator functus est, teste Capitolino.
z vide vestigiū sententiæ huius præfecti l. vlt. ӡ

P P. plenior potestas. Molin. 1. feud. 20. num. 2. v vide Ciceronem in Bruto. vbi dixi.
x Halicarnass. 6. Liu. 3. adde §. deinde cum. in fin. §. capta. ӡ. eod. l. a. ӡ. de off. pr. vig. l. 1. ӡ. de

quod cum eo. a v. nouel. 13. c. 1. b al. Ti. Flor. epitome 18.
c al. Tit. oratorem. Cic. in Brut. & Pontificem 3. de oratore. adde §. post hos, ӡ. eod.

c *adde l.1.§.5.verſ. quanuis ante.ꝗ.de poſtul. Flor. epitom.13.* d hic Cœcus appellatus eſt *Zaſ.hîc.** inde App. Claud. hic Cẽtimanus appellatus eſt *Zaſ.hîc.* e 1.*Quintil.5.* f *al.*Furij. g cum Attilio. *de quo in §.poſt hos.ꝗ.eo.* h Ac propter magiam, vt putat Forcatulus 1. *Necyomant.*38. An potius ob ciuilem ſapientiam. cuiuſmodi ſcientia σοφία. Plutarchus *in Themiſtocle.* i *al.*P.id eſt Publius, & ita apud Ciceronẽ in Bruto: *Liu.*49.

36 ¶ Fuit autem in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in vnum contulit. Ab hoc Appius Claudius, vnus ex decemuiris, cuius maximum conſilium in duodecim tabulis ſcribendis fuit. Poſt hunc Appius Claudius eiuſdem generis maximam ſcientiam habuit. hic Centemmanus appellatus eſt, *Appiã viam ſtrauit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho[c] in vrbe non recipiendo ſententiam tulit. hunc etiam actiones ſcripſiſſe traditum eſt, primùm de vſurpationibus, qui liber non extat[d]. Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc proceſſiſſe. R[e] literam inuenit: vt pro Valeſij, Valerij eſſent, & pro Fuſiis Furiis[f]. 37 ¶ Fuit poſt eos maximæ ſciẽtiæ Sempronius, quem[g] populus Roma. σοφὸν. i[h]. *ſapientem* appellauit: nec quiſquam ante hunc, aut poſt hunc hoc nomine cognominatus eſt. Gaius[i] Scipio Naſica. qui optimus à ſenatu appellatus eſt. cui etiam publicè domus in ſacra via data eſt, quò facilius cõſuli poſſet. Deinde Quintus Mucius[k]: qui ad Carthaginienſes miſſus legatus, cùm eſſent duæ teſſeræ poſitæ, vna pacis, altera belli: arbitrio ſibi dato, vtram vellet referret Romam: vtramque ſuſtulit, & ait Carthaginenſes petere debere, vtram mallent accipere. 38 ¶ Poſt hos fuit Tiberius Coruncanius, vt[l] dixi, qui primus profiteri cœpit: cuius tamen ſcriptum nullum exſtat, ſed reſponſa complura & memorabilia eius fuerunt. Deinde Sextus[m] Ælius, & frater eius Publius Ælius, & Publius Attilius, maximam ſcientiam in profitendo habuerunt: vt duo Ælij etiam conſules fuerint. Atilius autem primus à populo[n] ſapiẽs appellatus eſt. Sextum Ælium etiam Ennius laudauit, & exſtat illius liber, qui inſcribitur Tripertita. qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur: quoniam lege duodecim tabularum præpoſita, iungitur interpretatio: dein ſubtexitur legis actio. Eiuſdem[o] eſſe tres alij libri referuntur: quos tamen quidam negant eiuſdem eſſe. Hos ſectatus ad aliquid eſt "Cato. Deinde" Marcus Cato[p] princeps Porciæ familiæ: cuius & libri exſtant[q]: ſed plurimi filij eius, ex quibus ceteri oriuntur. 39 ¶ Poſt hos fuerũt Publius Mucius & Brutus, & Manilius: qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit: Brutus ſeptem: Manilius tres. & exſtant volumina ſcripta, Manilij monumenta. illi duo conſulares fuerunt: Brutus prætorius: Publius autem[r] Mutius etiã pontifex maximus. 40. ¶ Ab his profecti ſunt Publius Rutilius[ſ] Rufus, qui Romæ conſul, & Aſiæ proconſul fuit: Paulus Verginius: & Quintus Tubero ille Stoicus, Panſæ[t] auditor, qui & ipſe conſul. Etiam Sextus Pompeius Gnæi Pompeij patruus fuit eodem tempore: & Cœlius Antipater, qui hiſtorias conſcripſit: ſed plus eloquentiæ, quàm ſcientiæ iuris operam dedit. etiam Lucius Craſſus, frater Publij Mucij, qui Mucianus dictus eſt. hunc[u] Cicero ait iuriſconſultorum[x] diſertiſſimum. 41 ¶ Poſt hos Quintus Mucius Publij filius, põtifex[y] maximus ius ciuile primus conſtituit, generatim in libros decem & octo redigendo. 42 ¶ Mucij auditores fuerunt complures: ſed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus. Balbus[z] Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuentius. ex quibus Gallum maximæ auctoritatis apud populum fuiſſe Seruius dicit: omnes tamen hi à Seruio Sulpicio nominãtur. alioquin per ſe eorum ſcripta non talia exſtant, vt ea ad omnes adpetant, denique nec verſantur omnino ſcripta eorum inter manus hominum. ſed Seruius libros ſuos compleuit: pro cuius ſcriptura, ipſorum quoque memoria habetur. 43 ¶ Seruius[a] cùm in cauſis orandis primum locum, aut pro certo poſt Marcum Tullium obtinere traditur ad conſulendum Quintum Mucium de re amici ſui perueniſſe: cúmque eum ſibi reſpondiſſe de iure Seruius parum intellexiſſet, iterum Quintum interrogaſſe, & à Quinto Mucio reſpõſum eſſe, nec tamen percepiſſe: & ita obiurgatum eſſe à Quinto Mucio: namque eum dixiſſe, "turpe[b] eſſe patricio, & nobili, & cauſas oranti, ius, in quo verſaretur, ignorare, ea velut contumelia Seruius tractatus, operam dedit iuri ciuili: & plurimũ eos, de quibus locuti ſumus, audiit: inſtitutus à Balbo[c] Lucilio: inſtructus autem maximè à Gallo[d] Aquilio, qui fuit Cercinnæ[e]. Itaque libri cõplures eius exſtãt Cercinæ cõfecti. Hic cùm in legatione periſſet, ſtatuã ei populus Romanus pro Roſtris poſuit:

k 10. *Gell.*27. *Polyb.* 3. *Liuius* 21. *Appian.*1.*de bello Hiſpanico. Flor.Epitom.*18.
l §.iuris, ꝗ.eo.
*
m De hoc Cicero in Bruto ita ſcribit, Sext. Ælius iuris quidem ciuilis omnium peritiſſimus, ſed etiã ad dicendũ paratus. & 1.*Tuſc.* ex Ennio hic verſus refertur. Egregiè cordatus homo, catus Ælius Sextus.
n vt Sẽpronius σοφός. §.*fuit.ꝗ.e. adde. Cic. in Lælio, Catone & 2. offic.*
o de Sexto Lœlio. *v.Cic.*1.*de orat.*1.*Tuſc.*1.*Varro.* 6. *de lingua.* 22.*Plin.*2.
p *Cic.*1. *de orat. Liuius* 33.34.39. *Plut.in Catone.*
q *v. Feſtum in verbo placidus:*3. *Gell.*18: *l.*4.§.1.ꝗ. *de verb.oblig.*
r extat eius reſponſum *l. vlt. in fi.*ꝗ.*de legation.*
ſ ambitus accuſatus noluit ſuã cauſam ornatius dici. *Cic.* 1.*ad Brut.*3.*de natura:*2.*de finib.*4.*Tuſc.*2.*Offic.Valer.*2.
t *al.*Panætij. ſed hoc κατ' ἀντονομασίαν, vt referatur ad alium Q. Ælium Tuberonem, de quo infrà.
v hæc verba ad Q. Muciũ Scæuulam transferenda, de quo proximo §. in cuius fine, quæ hîc legũtur adiungenda ſunt.
x Iuriſperitorũ eloquentiſſimũ vocat. Cicero *in Bruto, & de oratore.*
y *Cic.*2.*de legib.* & augur & ædilis, *Cic.in Lælio.* iuſſu Marij in Tyberim proiectus, *Appian.* 1. *belli ciuil. Lucan.*2.
z frater eſt Balbi, qui in libris de Natura diſputat.
a orator. *Cic.in Brut.* Quæſtor, Prætor. *Cic.pro Murena.* Interrex. *Aſconi.*Cõſul. Athenis reuerſus in legatione apud M. Antonium periit. *Cic.*2.*Philip.* 2. *Gell.* 10. & 6. c.8. *
b *Idem Cic. de oratore.* Hi peregrinari in aliena ciuitate, non in ſua magiſtratum gerere videntur. *Cic.pro C. Rabirio in f: adde l.*2.ꝗ.*de iuris & facti ignorant:* 12.*Quint.*3: *Nouell.Leonis* 17. c *de quo v. lib.*2.*Cicer.de Nat.deor.* d qui doli. *Cic.*3.*de natura.*3.*off.* & *pro Cecinna.* liberationis §.*quicquid. quibus modis tollitur.* & nepotis poſthumi inſtituendi formulas inſtituit, *l.*29.ꝗ.*de libir. & poſthum.* e Inſula Siciliæ vicina. f delendum hoc nomen, alioquin 11. eſſent, non 10. g ob Syllanam actionem à Marianis, interfectus. *App.*4. h Publicola Gellius *Hotom. Cicer.in Bruto.* Cenſor fuit. 5.*Val* 9.
i iis qui manumittebantur indictæ lege Manlia: & remiſſæ à Nerone. *Cic.*2.*ad Albinum* 16.*Liu.*7.*Tacit.*13. *Annaliũ*: inde aurum vicesimarium in ſanctiore ærario ſeruatum, *Liuius* 27. qui has viceſimas exigebat, Viceſimarius ſeu εἰκοστώνης gloſſis. & Arriano 3. diſſertationum Epicteti 26: & 2.c.1. Fuit, & xxv. aut potius L. id eſt quinquageſima venalium mancipiorum, inſtituta ab Auguſto ad nocturnos vigiles, & bellum: quam quinquageſimã emptor mancipij præſtabat. Dion 55. & ita legendum apud Tacitũ 13. videtur. Huc pertinet quod apud Feſtũ in Manumitti legitur. manumitti dicebatur ſeruus ſacrorum cauſa, cùm dominus eius tenens modò caput, modò mẽbrum, aliud eiuſdem ſerui, ita edicit: hunc hominem liberum eſſe volo, ac pro eo auri xx. puri, probi, profani mei ſolvo, vt priuſquã digrediar, efficiatur iuris ſui. Adde Feſtũ in Puri. Inde à Tertulliano dicitur nullam manumiſſionem non fuiſſe vectigalẽ. Zaſius tamẽ Viceſimã intelligit ob hereditatẽ extraneo delatam, fiſco inferendã, ex *Dione* 55. & à Traiano ſublatã. *Plinius in Panegyr.* adde Capitolinũ in Antonino Philoſopho, Paulum 4.*ſent. tit.*6.*l.vlt.Cod.de edicto.D.Hadriani tollendo.* De viceſimæ legib. ſcripſit primus Ofilius, de quo hîc. & poſt eum Maior. In lapidibus reperitur. Procurat. xx hereditatium. & Promagiſtr. xx. hereditatium. Colligebatur hoc vectigal à publicanis, quorum Magiſtri & Promagiſtri. His addendum quæ de viceſima portoriorũ apud veteres exſtant. de qua v. Cic.2. *Verrina.*
k *al.* cõſcripſit.
l *Goneanus* Qu. Cornelij: ídque ex Cicerone 7. *Familiar.*8.
m *Anton.Aug.* Quint.Mucij.
n huius cõſilio Codicillorũ vſus eſt recept⁹. §.1. *De Codicill.*
o *Cic.*1.*de orat. Cæſar* 1. *de bello ciuili.*
p etſi Cicero hîc inter veteres Iuris peritos non enumeratur, eius tamen authoritas affertur. *l.*7.§.*ſi quib. ex cauſis in poſſ.l.*39.*in pr.ꝗ.de pœnis.*
*
q 2. *Familiar. Cicero* 29.
r *Tacitus* 3.4. *Gel.*14.10.c.22.13.c.12.7.*Macrob.*
ſ de Labeone vide. *Tacit.*3.1.5. *Gell.*12. & 20.c.1.*Suet. in Aug.*
t ſecta à ſequẽdo. quo verbo vtitur *Cic.pro L.Flacco, in fi:*13.*famil.*4: & *ad Qu.frat.*3.*in f.* familiã ſeu familias vocat 1. & 3.*de orat.* nationes 2.*de Nat.deor.* & 2.*ad Attic.*16. quæ Ariſtot. περὶ ἐλέγχων vocat γένη. v *Tacit.*3. x *Tacit.*5. & Conſul. *Tacit.*4. huius filius anno 18. poſtulauit. *l.*1.§.*qua ætate.ꝗ.de poſtul.* y *adde l.*14.§.*vlt. C. de aſſeſſ.* z Inter cætera Iuriſconſulti munia, ſcribere & cauere, vt hinc colligitur: adde Ciceronẽ *pro Murena:* & 2.*de orat:* & 7.*familiar.*14.
a *adde l.*11.*C.de aduocat.iud.l.*7.*C.de profeſ. & medicis.*
b meritis ſ. non cuiuis petenti. *Zaſ.*
c Syriæ præfuit ſub Claudio. *Tacit.*12.14.16.*Suet.in Nerone,*

& hodiéque exſtat pro Roſtris Auguſti. huius volumina complura exſtant: reliquit autem propè centum & octoginta libros. 44 ¶ Ab hoc plurimi profecerunt: ferè tamen hi libros conſcripſerũt: Alfenus Varus, Gaius[f], Aulus Ofilius, Titus Cæſius, Aufidius Tucca, Aufidius Namuſa, Flauius Priſcus, Gaius Ateius Pacuui⁹ Labeo[g] Antiſtius Labeonis Antiſtij pater, Cinna, Publicius[h] Gellius. Ex his decẽ, libros octo conſcripſerunt, quorum omnes qui fuerunt, libri digeſti ſunt ab Aufidio Namuſa in centũ quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimũ auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quib. Varus & conſul fuit: Ofilius in equeſtri ordine perſeuerauit. is fuit Cæſari familiariſſimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partẽ operis fundarẽt, reliquit, nam de legibus Vicẽſimæ[i] primus cõſcripſit[k], de iuriſdictione: idem edictũ prætoris primus diligenter cõpoſuit. nã ante eum Seruius duos libros ad Brutũ perquàm breuiſſimos ad edictũ ſubſcriptos reliquit. 45 ¶ Fuit eodẽ tempore & Trebatius, qui idẽ Cornelij[l] Maximi auditor: fuit Aulus Caſcelius, Quintus[m] Mucius Voluſij auditor: denique in illius honorẽ teſtamento Publiũ Mucium nepotẽ eius reliquit hæredẽ. fuit autem quæſtorius: nec vltrà proficere voluit, cùm illi etiã Auguſtus conſulatum offerret, ex his Trebatius[n] peritior Caſcelio, Caſcelius Trebatio eloquẽtior fuiſſe dicitur, Ofilius vtroq. doctior. Caſcelij ſcripta nõ exſtant, niſi vnus liber Benedictorũ. Trebatij complures: ſed minus frequẽtatur. 46 ¶ Poſt hoc quoq. Tubero[o] fuit, qui Ofilio operã dedit. fuit aũt patricius, & tranſiit à cauſis agendis ad ius ciuile, maximè poſtquã Quintum Ligariũ accuſauit, nec obtinuit apud Caiũ Cæſarem. Is eſt Quintus Ligarius: qui, cùm Africæ oram teneret, infirmũ Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire, quo nomine eũ accuſauit, & [p] Cicero defendit. exſtat eius oratio "ſatis" pulcherrima, quæ inſcribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctiſſimus quidẽ habitus eſt iuris publici, & priuati: & cõplures vtriuſq. operis libros reliquit. ſermone etiam antiquo vſus affectauit ſcribere: & ideo parum libri eius grati habentur: 47 ¶ Poſt hunc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius[q] Capito, qui Ofilium ſecutus eſt: & Antiſtius Labeo, qui omnes hos audiuit, inſtitutus eſt autem à Trebatio. Ex his Ateius[r] conſul fuit: Labeo noluit, cùm offerretur ei ab Auguſto conſulatus, quo ſuffectus fieret, [&] honorem ſuſcipere: ſed plurimum ſtudiis operam dedit: & totum annum ita diuiſerat: vt Romæ ſex menſibus cum ſtudioſis eſſet[ſ], ſex menſibus ſecederet, & conſcribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus verſantur. Hi duo primùm veluti diuerſas ſectas[t] fecerunt, nam Ateius[u] Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perſeuerabat: Labeo ingenij qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & cæteris operis ſapientiæ operã dederat, plurima innouare inſtituit, & ita Ateio Capitoni Maſſurius Sabinus ſucceſſit, Labeoni Nerua, adhuc eas diſſenſiones auxerũt. "Hic etiã" Nerua Cæſari[x] familiariſſimus fuit. Maſſurius Sabinus in equeſtri ordine fuit, & publicè primus ſcripſit. poſteáq. hoc cœpit beneficiũ "dari" à Tiberio Cæſare, hoc tamẽ illi conceſſum erat. Et, vt obiter ſciamus, ante tempora Auguſti publicè reſpondendi ius non à principib. dabatur: ſed qui fiduciã ſtudiorũ ſuorũ habebant, conſulentib. reſpondebãt[y], neq. reſpõſa vtiq. ſignata dabant: ſed plerũq. iudicibus ipſi ſcribebant[z], aut teſtabãtur, qui illos cõſulebant. Primus Diuus Auguſtus, vt maior iuris auctoritas haberetur, cõſtituit,[a] vt ex auctoritate eius reſpõderẽt, & ex illo tẽpore peti hoc pro beneficio cœpit, & ideo optimus princeps * Hadrianus, cùm ab eo viri prætorij peterẽt, vt ſibi liceret reſpõdere, reſcripſit eis hoc nõ peti, ſed[b] præſtari ſolere: & ideo ſi qs fiduciã ſui haberet, delectari ſe, populo ad reſpõdendũ ſe præpararet. Ergo Sabino cõceſſum eſt à Tiberio Cæſare, vt populo reſpõderet, qui in equeſtri ordine iã grãdis natu, & ferè annorũ quinquaginta receptus eſt. huic nec amplæ facultates fuerãt: ſed plurimũ à ſuis auditorib. ſuſtẽtatus eſt. Huic ſucceſſit Gaius Caſſius[c] Lõginus natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Ser. Sulpitij: & ideo proauũ ſuũ Seruiũ Sulpitiũ appellat, hic conſul fuit cũ Quartino, tẽporib. Tiberij, ſed plurimũ in ciuitate auctoritatis habuit, eouſq. donec eũ Cæſar ciuitate pelleret, expulſus

abeo

a non leuis iuris auctor *l.17.in prin.j.de iure patron.* b *de quo vide l.17.j.de iure patron.* c *vide l.1.j.de contr.empt.* d cui Otho bimestrem consulatum designauit. *Tacit.17.* e à quo S. C. Pegasianum dici existimatur. *§.sed quia. Instit.de fideic.heredit.* f de quo *l.78.§.penult.j.de legat.* g *1.Cod.14.* h *1.Cod.6.* i 8. *Cod.53.* k Definitio hæc, causalis est: Constat enim causa efficiente, materia & fine.

l i. notitia æqui & boni, à natura omnibus indita. vel ita, generale iustum, non pertinés ad priuatos. Attei Capito apud *10. Gell.20: adde Aristotelem 5.Ethicor.1.*

m *vide l.11.j.de incendio.l.2.in fine.j.de termino.*

n συνθήκη dicitur. *l.2.j.eodem.* hinc legibus obligari dicimur *l.52.§.5.j. de obligat:* sic qui delinquit, eo genere pœnæ obligare se dicitur, quod indictum sit eo loco, in quo habitat.

o *Orati.n: 1.aduersus Aristogitonem.*

p *adde Platonẽ initio 1. de legib: Diodorum 1.c.5.* Inde factum, vt veteres legislatores, legũ suarum originem ad Deos referrent. *Plato illo loco: & in Minoe: Diodorus illo loco: 1. Valer. 2: Herodotus 1: Suidas in Galeno: Cicero 2.de legib. Aelian. 2.de varia histor: Halicarnassus 2. Antiquit. Liuius 1: Plutarchus in Numa: Lactantius 1.c.22:* quod & Muhamedes non omisit. *libro de doctrina Mahumeti. adde glossam vltim. in verbo, diuino. Cod.de longi tẽporis præscript. Tiraquell. in præfat. tractatus de retract.11.*

q περὶ ἀκουσίου καὶ ἑκουσίου. *vide Aristotelem 3. Ethic. 1: & 5. Ethic.8: Plotinum 6.Enneade 8. Ciceronem in Topicis.* sane Cicero illo loco, voluntaria ea esse definit quæ fiunt consilio: Inuolũtaria, quæ fortuna, ignorãtia & necessariò. vt & Plotinus superiore loco. τὸ εἰς ἡμᾶς, id quod nostræ potestatis est seu voluntarium describit, quod nos facimus μὴ δουλεύοντες τύχαις καὶ ἀνάγκαις, πάθεσιν ἰσχυροῖς. Aristoteles verò ἑκούσιον facit eorũ, quæ in nostra potestate sunt, quod qui facit εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν μήτε ὃν μήτε τίνα τ' πλείω ἢ τίνι, οὗ ἕνεκα ἢ πρὸς ἕνεκα. quod denique facit qui μὴ κατὰ συμβεβηκὸς μηδὲ βίᾳ, sed προελόμενος consilio capto. Inuoluntariũ verò seu ἀκούσιον appellat τὸ ἀγνοούμενον quod ignorantia facimus: aut sanè non ignoranter, sed ita tamen vt eius principium penes facientem seu agentem non sit: & vi impediatur. Quin & *d.c.1.* vt vtrunque rectè distinguatur, considerat has circunstantias τίς, τί, περὶ τί ἢ ἐν τίνι, τίνι, οἷον ὀργάνῳ, ἕνεκα τίνος, πῶς. Quibus distinctis facilè intelligimus quid ἀδικόν, ἀδίκημα, ἁμάρτημα, ἀτύχημα. Prius admittit quisque ἐκ προαιρέσεως. Secundum, εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δέ. Tertium, μὴ παραλόγως, sed tamen ἄνευ κακίας: vltimum, παραλόγως. Quæ summopere nostris distinguenda censeo. r *v.l.30.l.31.j.ad l.Aquil.* in brutis, *Genes.9. Leuit. 20. Plin.8.c.16.c.mulier.15.4.1. vide Guidonem Papæ quæst.228.* & inanimatis, vt in statua. *Demosth.contra Aristoc. Suidas in Minore: Pausanias in Eliacis. vide Cuiac.19.obs.10. Fornier.1.sel.ec.10.* Quid si furore? *v.l.13.j.de off. præsid.* ira? *v.l.3.j.de diuortijs:* ebrietate aut vino. *v.l.vnic.Cod.si quis imperatoris* imperitia. *v. l.9. §. penult.j. locati.* rusticitate? *v. l.3.§.21.j. de S llaniano.* aut iussu alterius *vide leg.1. 7.j.de regulis.* s Immò inuoluntaria non puniuntur. *argument. arg.l.16.§.si propter.§.de publicanis.* t *al.* sũmus, v vel ipsi Iuriscõsulti Stoicos philosophos laudant: qui & ipsi sectis Philosophorum dediti. Sic citatur à Callistrato parens Academiæ Plato *in l.vlt.ff.de nundinis.* & Academicus quoque Cicero à Tryphonino *in l.Cicero.j.de pœnis.* vt & Peripateticæ sectæ princeps Aristoteles à Iuliano *in l.36.j de solutionib.* Epicurei verò ab Alfeno *in l. proponebatur.j.de iudicijs.* Quin & medicus Hippocrates. à Paulo *in l.12.j.de statu.* & alioquin *in l.2.§.de origine iuris.* discimus Q. Tuberonem Panetij auditorem. Apud Ciceronem *in libris de Natura* tres Iurisconsulti in tres sectas diuisi. Velleius Epicureus negat deos & deorũ prouidentiam: Lucilius Balbus, eandem asserit: Cotta Academicus nutat in vtranque partem. Trebatium eadem opera apud Ciceronem *3.famil.9: & 7.famil.12.* Epicureum fuisse reperio. vt & apud eundem *in oratione pro L.Murena,* Catonem Stoicũ & Stoicos oratorio more irrideri. Neque id mirum, cùm & ipsi iuris diuini quoque peritissimi. vti dixi *ad l.10. §. [illegible] iustitia.*

ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suum obiit. Neruæ successit [a] Proculus [b], fuit eodem tempore & Nerua filius, fuit & alius Lõginus ex equestri quidem ordine, qui postea ad præturam vsque peruenit, sed Proculi auctoritas maior fuit. nam etiam [c] plurimum potuit, appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculeiani: quæ origo à Capitone, & Labeone cœperat. Cassio Cælius [d] Sabinus successit. qui plurimũ temporibus Vespasiani potuit. Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani præfectus [e] vrbi fuit. Cælio Sabino Priscus Iauolenus. Pegaso Celsus, patri Celso Celsus filius, & Priscus Neratius: qui vtrique consules fuerunt: Celsus quidem & iterum. Iauoleno Prisco Aburnus [f] Valens, & Tuscianus, item Saluius Iulianus.

DE [g] LEGIBVS [h], SENATVSQVE consultis, & longa [i] consuetudine.

Tit. III.

Quid sit lex.

1. *Papinianus* lib.1. Definitionum.

LEx est [k] commune [l] præceptum, virorũ prudentium consultum: delictorum, quæ sponte, vel [m] ignorantia contrahũtur coercitio: communis reipublicæ sponsio [n].

2. *Marcianus* lib.1. Institutionum.

NAm & Demosthenes [o] orator sic definit: Τοῦτό ἐστι νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά· καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστι νόμος, εὕρημα [p] μὲν καὶ δῶρον Θεοῦ. δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων· ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων [q] καὶ [r] ἀκουσίων [s] ἁμαρτημάτων· πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. *id est, Lex est, cui omnes obtemperare conuenit, tum ob alia multa: tum vel maximè eo, quòd omnis lex, inuentum ac munus Dei est: decretum verò prudentum hominum, coercitio eorum, quæ sponte, vel inuoluntariè delinquuntur: communis sponsio ciuitatis, ad cuius præscriptum omnes qui in ea republica sunt vitã instituere debent.* Sed & Philosophus summę [t] Stoicæ [u] sapientiæ Chrysippus sic incipit libro, quem fecit περὶ νόμου· ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν, καὶ τῶν αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα. καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων, καὶ ἀδίκων [x] καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προστακτικὸν μὲν, ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὧν οὐ ποιητέον, *id est, de lege: Lex est omnium diuinarum, & [x] humanarum rerum regina. Oportet autem eam esse præsidem & bonis & malis, & principem & ducem esse: & secundũ hoc, regulam esse iustorum, & iniustorum, & eorum quæ natura ciuilia sunt, animantium præceptricem quidem faciẽdorum, prohibitricem autem non faciendorum.*

Quibus de rebus leges constituuntur.

3. *Pomponius* lib.25. ad Sabinum.

IVra cõstitui oportet, vt dixit Theophrastus, in his quæ ἐπὶ [y] τὸ πλεῖστον, *id est, vt plurimum*, accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου [z], *id est, ex inopinato.*

4. *Celsus* lib.5. Digestorum.

EX his, quæ fortè vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

5. *Idem* lib.17. Digestorum.

NAm ad ea potiùs [a] debet aptari ius, quæ & frequenter, & facilè, quàm quæ perrarò eueniunt.

6. *Paulus* lib.17. ad Plautium.

TO [b] γὰρ ἅπαξ ἢ δίς. *id est, Quod enim semel aut bis exstitit,* vt ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, *id est, prætereunt legislatores.*

Legis virtus.

7. *Modestinus* lib.1. regularum.

LEgis virtus hæc est: imperare [c], vetare, permittere, [d] punire [e].

In quas personas iura constituuntur.

8. *Vlpianus* lib.3. ad Sabinum:

IVra non in singulas personas, sed [f] generaliter [g] constituuntur [h].

De authoritate Senatus.

9. *Idem* lib.26. ad Edictum:

NOn † ambigitur, senatum [i] ius [k] facere posse.

De imperfectione legum, & ratione eas supplendi.

10. *Iulianus* lib.59 Digestorum:

NEque leges, neque senatuscõsulta ita scribi possunt, vt omnes casus [l], qui quandoque inciderint comprehendantur: sed sufficit & ea, quæ plerunque accidunt contineri.

11. *Idem* lib.90. Digestorum:

ET ideo de his, quæ primò [m] constituuntur, aut [n] interpretatione, aut cõstitutione optimi principis certius statuendum est.

12. *Idem* lib.15. Digestorum:

NOn [o] possunt omnes articuli [p] singillatim aut legibus aut senatusconsultis comprehendi: sed cùm in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui iurisdictioni præest, ad similia [q] procedere, atque ita ius dicere debet.

13. *Vlpianus* lib.1. ad Edictum ædilium curulium:

NAm, vt ait Pedius, quotiens lege aliquid, vnum vel alterum introductum est: bona occasio est, cetera, quæ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione suppleri.

De iuris singularis interpretatione.

14. *Paulus* lib.54. ad Edictum:

QVod vero contra [r] rationem iuris [s] receptum est, non est producendum ad consequentias [t].

In quibus non sequimur regulas iuris.

15. *Iulianus* lib.27. Digestorum.

IN his, quæ contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

Definitio Iuris singularis.

16. *Paulus* lib.singul. de iure singulari:

IVs singulare [u] est, quod contra tenorem rationis [x], propter aliquam vtilitatem auctoritate constituentiũ introductum est.

Quid sit scire leges.

17. *Celsus* lib.26. Digestorum:

SCire leges non hoc est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

De benigna interpretatione.

18. *Idem* lib.29. Digestorum:

BEnignius [y] leges interpretandæ sunt, quò voluntas earum conseruetur.

De legibus ambiguis.

19. *Idem* lib.43. Digestorum:

IN [z] ambigua voce legis ea potiùs accipienda est significatio, quæ vitio caret: præsertim cùm etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

De ratione legis non inquirenda.

20. *Iulianus* lib.55. Digestorum:

NOn [a] omnium, quæ à maioribus constituta sunt, ratio [b] reddi potest.

21. *Neratius* lib.6. Membranarum:

ET ideo rationes eorum, quæ constituũtur, inquiri nõ oportet: alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subuertuntur.

Interpretatio legis in præteritum indulgentis.

x *Nou. pen.16.§. in prin.*
y *l. 4.l.5.l.6.l.10. in fine.j.eodem.l.64.j.de regulis iuris. Nouella 44. c.1. §.3. & 94.c.2.*
z *1.Harmenopul.1.§.28.* Bartolinus legit αὐτόματα.
a non tamen semper. *l.12.Cod. de leg.hæred.*
b *l.3. in fine.j.si pars hæreditatis. vide leg.3.§. eodem. Nouel.105. c.2.in fin.*
c *Leo Nouell. principio.*
d Quædã sunt quæ leges nec vetant, nec iubent facere. *Seneca 3.de benefic. 21.*
e *Aristot.l.5.Ethic.3.*
f κοινῇ omnibus, *s.l.10.in pr. Cod.eodem. v.de Cuiacium 15. obseruat.8.*
g κοινῶς, id est communiter. *2. Eclog. 1.c.15.* in omnes homines & res. l est in Rogatio. Atque ita quæ de imperio Cn. Põpeij, de reditu Ciceronis, de cæde Clodij lata sunt, lex non fuere, sed priuilegium. *10. Gell. 20.*
h Imò interdum vni ciuitati. *l.11.§.de iustitia.* interdum singulis ius cõstituitur. *l. 16.j.eod.*
† *Leonis Nouella 78.* senat⁹ ius non facit.
i Immo soli principi id licet. *l.vltim.Cod.eodem.*
k formulas senatusconsulti vide *in l. 2.j. ad Vell.*
l [illegible] Græci appellant. *21. Eclog.1.c.15.*

m ἐν πρώτοις.
n *l.vltima §.final. Cod.eodem.* etiam prudentum *l.2.§.47.§.de orig.iur.*
o *Aristotel.5.Ethic.10: l.1.§.2.j.quod falso tutore: l.29.§.2.j.de liberis.*
p Casus. *l.quarta, l.10.§.eodem: l.57.j.eodem.* θέματα, 2 *Ecloga 1.c.15:1. Harmenopulus 1.in fine.*
q *l.13.j.eodem.l.7.§.6.de iurisdict. vide l.30. in fine.j.de negot: l.11.j.de præ. ver. l.26.§ fi.j. ex quibus caus.maior.*
r παρὰ κανόνας. *Eclog.d.c.15:* contra regulas. *adde l. 12.in fi.j.de vsufructu: l.8.§.1.j.de rebus eorum qui sub tut. l.*
s generalis. *l.15.l.16.l.39.j.eod.l.141.j.de reg.iur.*
t *vide l 1.j.soluto matrimonio.*
v ἴδιος νόμος, seu ius singulare: non est lex in singulas personas constituta. *vt in l.8.§.eodem.* sed quæ paululum aberrat à regulis iuris: atque ita non pugnat hæc lex cum *d.§.l.8.*
x generalis *l.68.l.80.j.de reg.iur.*
y φιλαγάθως. *2.Eclog.1.c.18: adde l.56.j.de regulis iuris.*
z *vid l.3.l.11.j.de [illegible].*
a Exemplum? *l.9.j.de relig.Cuiac.8.obseruat.12.* Cur autem? *vide l.51.§.penultimo.j.ad leg.Aquil.Cod.de crim.sacril.*
b Quemadmodum sacerdotes victimarij, qui & θύται. *1. Artemidor.31,* ambigua signa non negant esse vera, sed qualia sunt ex victimis deprehendere se posse negant: sic Iurisconsultus, non protinus iniqua, quorum ignoratur ratio. Adde Aristotelem *1.Ethicorum 7. l.17.§.1.j.ad legem Aquiliam.l.21 Cod.de furtis: Cuiacium 17. obseruation.15.*

22. *Vlpianus* lib.35.ad Edictum:

CVm [a] lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat[b].

Quæ mutari non debent.

23. *Paulus* lib.4.ad Plautium:

MInimè sunt [c] mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt.

De tota lege inspicienda.

24. *Celsus* lib.9.Digestorum:

INciuile [d] est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere.

De interpretatione legis fauorabilis.

25. *Modestinus* lib.8.Responsorum:

NVlla iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione [e] contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem.

De priorum & posteriorum legum interpretatione.

26. *Paulus* lib.4. Quæstionum:

NOn est nouum, vt priores leges [f] ad posteriores trahantur.

27. *Tertullianus* lib.1.Quæstionum:

IDeo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi, vsitatum est: & semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, vt ad eas quoque personas, & ad eas res pertinerent, quæ quandoque similes [g] erunt.

28. *Paulus* lib.5.ad Legem Iuliam & Papiam:

SEd & posteriores leges ad priores pertinent: [h] nisi cótrariæ sint: idque multis argumentis probatur.

De duobus legibus contrariis.

29. *Idem* lib singulari ad legem Cinciam: [i]

COntra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem [k] verò, qui saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit.

30. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum:

FRaus enim legi fit, vbi, [l] quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, *i. dictũ à sententia*, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

Qui legibus soluti sunt.

31. *Idem* lib.13.ad legem Iuliam & Papiam:

PRinceps legibus [m] solutus est. Augusta autem) licèt legibus soluta non est: principes tamen eadem illi [n] priuilegia tribuunt, quæ ipsi habent.

In quibus causis consuetudo vel aliud ius obseruatur.

1. De auctoritate consuetudinis.

32. *Iulianus* lib 94.Digestorum:

DE [o] quibus causis scriptis legibus non vtimur, id custodiri oportet, quod moribus & [p] consuetudine inductũ est, & si qua in re hoc deficeret [q], tunc quod proximum & consequens ei est, si nec id quidem appareat: tũc ius, quo [r] vrbs Roma vtitur, seruari oportet. 1 ¶ Inueterata consuetudo pro lege non immeritò custoditur. (& [f] hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum.) Nã cùm ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quàm [t] quòd iudicio populi receptæ sunt: meritò & ea, quæ sine vllo scripto populus probauit, tenebũt omnes: nam quid [u] interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissimè etiam illud receptũ est, vt leges non solum suffragio legis-latoris, sed etiã tacito consensu omnium per desuetudinem [x] abrogẽtur.

In quibus causis consuetudo obseruatur.

33. *Vlpianus* lib.1.de officio Proconsulis:

DIuturna [y] consuetudo pro [z] iure & lege in [a] his, quę non ex scripto descendunt, obseruari solet.

Quomodo probatur consuetudo.

34. *Idem* lib.4.de officio Proconsulis:

CVm de consuetudine ciuitatis, vel prouinciæ confidere quis videtur: primùm quidem illud explorandum arbitror [b], an etiam contradicto [c] aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

De authoritate consuetudinis.

35. *Hermogenianus* lib.1.iuris Epitomarum.

SEd & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, velut tacita ciuium conuentio, non [d] minùs quàm ea, quæ scripta sunt, iura, seruantur.

36. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

IMmo magnæ [e] auctoritatis hoc ius habetur: quod in tantum probatum est, vt non fuerit necesse scripto id comprehendere.

De lege per consuetudinem interpretanda.

37. *Callistratus* lib.1.Quæstionum:

SI de interpretatione legis quæratur: in primis inspiciendum est [f], quo iure ciuitas retrò in eiusmodi casibus vsa fuisset, * optima [g] enim est legum interpres cósuetudo.

38. *Callistratus* lib.1.Quæstionum:

NAm Imperator noster Seuerus rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuò similiter iudicatarum [h] auctoritatem, vim legis obtinere debere.

Quæ consuetudo in similibus non obtinet.

39. *Celsus* lib.23.Digestorum:

QVod [i] non ratione introductum, sed errore [k] primùm, deinde consuetudine obtentum est: in aliis similibus non obtinet.

Quæ ius faciunt.

40. *Modestinus* lib.1.Regularum:

ERgo [l] omne ius aut consensus [m] fecit, aut necessitas [n] constituit, aut firmauit consuetudo.

Ius in quo consistit.

41. *Vlpianus* lib.2.Institutionum:

TOtum autem ius constitit aut in adquirendo [o], aut in conseruando, aut in minuendo, aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel ius suum conseruet, aut quomodo alienet, aut amittat.

DE CONSTITVTIONIBUS Principum [p],

Tit. IIII.

De authoritate. 1. Speciebus & nomine communi constitutionum.

2. De constitutionibus personalibus.

Vlpianus libro primo Institutionum:

QVOD principi placuit [q], legis habet vigoré: vtpote cùm lege [r] regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat 1 ¶ Quodcumque igitur imperator per epistolam [f] & subscriptioné statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano [t] interlocutus [u] est, vel edicto præcepit: legem esse constat. hæc sunt, quas vulgo constitutiones appellamus. 2 ¶ Planè ex his quædam sunt personales [x], nec ad exemplum trahuntur: nam quæ princeps alicui ob merita indulsit [y], vel si quam pœnam irrogauit [z], vel si cui sine exemplo subuenit [a]: personam non egreditur [b].

De nouo iure constituendo.

2. *Vlpianus* lib.4.Fideicommissorum:

IN rebus nouis constituẽdis euidens esse vtilitas debet, vt [c] recedatur ab eo iure, quod diu æquum visum est.

De interpretatione beneficij imperialis.

3. *Iauolenus* lib.13.Epistolarum:

BEneficium [d] imperatoris, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quamplenissimè [e] interpretari debemus.

De vi priorum & posteriorum constitutionum.

4. *Modestinus* libro 2.Excusationum.

AI μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. id est, *Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his* [f], *quæ ipsas præcesserunt.*

DE STATV HOMINVM [g],

Tit. V.

Obiecta Iuris.

Gaius lib.1.Institutionum:

OMNE ius, quo vtimur, vel [h] ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

Ordo in hoc opere seruandus.

2. *Hermogenianus* lib.1.iuris Epitomarum:

CVm igitur hominum causa omne ius constitutum sit: primò [i] de personarũ statu, ac pòst de ceteris, ordinem edicti perpetui [k] secuti, & his proximos atque cóiunctos applicantes titulos, vt [l] res patitur, dicemus.

Diuisio personarum.

3. *Gaius* libro primo Institutionum:

SVmma [m] itaque de iure personarum diuisio hæc est: quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

---

a *vide l.7. C.eo.* b Nouella 129. c.4: & 154.c.1 c *l.2.ff.de const. princip. l.183.ff. de reg. iur.* d Æschines cótra Ctesiphóté. e *v.l.3.§.5. in f. ff. de Carb. edicto.* f *l.27.ff.eod. vl.ff. Tit. prox.* g *vide l.12. s.eo.* h vbi de interpretatione non de correctione agitur. i lex Cincia de donis quæ & Muneralis de qua dixi ad Festum in Muneralis. k *l.5.C.eod.* l Exemplum? *l.3.§.pen.ff.de Macedon. l.43.§.vl.ff. de vulgari. l.64.ff. de cond. & dem.* m pœnariis, quia non punitur si deliquerit. Harmenop. 1.tit.1.l.2.ff.de leg. 3. v. in hanc.l. Cuiac 15.obs. o. *Ad* de quæ de Principis imperio & potestate notaui *ad nouell.105.c.2: adde Arist.3 Politic.9.* n *v.l.6. in fine.ff. de iure fisci.* o Consuetudo etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur cùm deficit lex. *Tertull. libro de corona militis.* p *adde l.33.l.34. l.35.l.36.l.37.l.38. l.39.l.40.ff. eo. v. Cuia.20 obs.1.* q *al* defecerit. r videtur tamé illud ius nõ obseruandum. *l.12. ff.de off. præsidis.* f consuetudo ius est moribus constitutum *vt hîc.* moribus inductũ *in pr. huius legis*: quod sine vllo script. quod reb⁹ ipsis & factis, quod tacito consensu probauit populus *vt hîc.* quod per annos plurimos obseruatũ, veluti tacita ciuium consuetudo. *l.35.1.eod.* t Nouella Leonis. u nihil differt scriptura an ratione ius consistat, quando & legem ratio cómendat *Tertullianus illo loco.* x consuetudo vincit legem *vt hinc colligi videtur.* Imò nõ vincit. *dixi ad l.2. Cod. quæ sit longa consuetudo.* y inueterata. l. 32.§.1.s. longa *l. 35.ff.e.* z *v.l.2. C. quæ sit longa consuet.* a *l.1. in fi.ff. de vent. inspi. l.11. in fin.ff. de decurion. l.5.§. legem.ff. de iur. immunitatis. l.20. C. de agr. & cens.* b atqui exemplis non est iudicandum *l.13. C. de sententiis & inter.* c id est, contentioso, contestato. *Olden.* d *l.3. in fine. C. quæ sit long. cons.* e non eius tamen, vt vincat rationem & legem. *d. l.3.* Imò fortior est scriptis omnibus. Seneca.1. Declamation.1. f *l.34.ff. de regul. iur.* g sed non sola. *l.1. Cód. eod.* h Immò, & si aliquando ita iudicatum sit, videtur sufficere *l.34.s.e.* i *v.l.14.s.eo.* k Immò error ius facit. *l.3.§.vl.ff. de supell. leg.* l in hanc.l.v. *Cuia.14.obs.16.* m *subaudi* expressis. n Necessitatis voce quidam *obseruat.25.* intelligit rationem legis ad similes casus ratiocinatione productam: quod admittendum non est. Hac voce potius intelligendus est senatus. Primùm *argum. l.2.§. & quia difficile. s. de origine iuris.* secundò, quòd hæc lex conclusio totius huiusce tituli videtur. quod & satis innuit particula hæc Ergo. Est verò titulus hic de Legibus, senatusconsultis ac cõsuetudine. vt & superior de prudentum responsis: sequens verò de constitutionibus principum. Quanquam nihil vetat etiã hac voce intelligi iura omnia necessitate inducta. cuius generis sunt quoq; princi-

pum cõstitutio... nes *l.2.§. nouissime. s. de origine iuris.* Ius genti... *§. ius autem... humanis nece... tatib. Inst. de iure naturali.* P... hæc iuris par... tionem videtur ex Menãdro la... riscõsultus ha... sisse τρία χαρίζ... ... ... *adde Cu... iaciũ. 14. obs... nat.16.* o *adde.§.2.3.4. de interdict.* p 1. C.4. Nou.66. q ad hoc vt... lex generalis. Harmenop.1... *tul.1.* r De lege Regia *adde Inst. de iure natur.§. sed quod principi. l.1.§... enim cod. de ve... ri iure.* Fragme... tum eius Roma... in Lateranensi æde seruatur... tat Ant. Aug... *de legibus.* f δι' ἐπιστολῆς ... ὑποσημειώσεως Græ... id est per epistolam à se subscriptam. t *v.l.97.ff. de l...* u Immò, interlocutiones principum vim l... non obtinent... *3. C. de legibus.* x quæ ad indulgentiam vel ad pœnam fiunt. *Harmenop. de l... co.* y puta, immunitatem à tributis *Theophil. Inst. de iure naturali* z puta, maiori delicto vel lege *Theophil. ibidem.* a puta, pœnæ gratiam fac... *Theoph. ibidem.* b Immò egreditur. *l. vl. C... C. de fruct. & li... tium expens.* c *l.23.s. tit. prox.* d & donationé. *l.2. C. de bon. vac.* e *l.2. C. de bonis vac. l.43.ff. de vulgar. c.15. de reg...* 6. modò non in detrimentũ alterius, tũc enim strictè interpretabimur. *v. l.1... §. si quis à principe. ff. ne quid in l... co publ.* f *l.26.s. tit. prox. l.1.ff. ad l. Aquil. 1. in pr.ff. ad l. Fal. l.1.§. si seruus... quæ.* g 1. *Inst.3. Harm. 1. T.t.18.* h Quid, hæc partitio iuris estne hîc allata à Iurisconsulto, vt ostẽdat nullã esse iuris docẽdi aut discẽdi aut tractandi cómodioré rationé, quã si de his tribus separatim tractetur? An potius quòd nulla pars iuris sit, null⁹ cõtract⁹, nullũ negotiũ, nulla actio, nullũ iudiciũ, in quo tractãdo hi loci simul non incurrãt? vt putat Duare. *1. Disput.* i Dignioribus prior debetur locus. k nõ tamé eum ordiné semper seruauit. *§. Tertij. s. constitut. ad Antecess.* l Titulorum continuatam inter se seriem non ita scrupulosè & anxiè inquirendã esse colligas rectè ex hoc loco. quod tamé multi persæpe faciunt frustra. Nam si ius summum spectemus, quæro quæ ratio fuerit, vt ante titulum de testamẽtis, tituli de Inofficioso testamento, & de testamentaria tutela ponerentur? Sexcenta talia dare in exemplum possumus. Quid quod vna & eadé Pandectarum, Codicis & Institutionũ methodus non est? Mihi siquid iudicij est, placet, aut sané apud me satis iusta ratione recipitur methodus hisce Pandectis obseruata à Iustiniano: ad quam quoque practicorum omniũ quæstiones in meas Pandectas practicas referre visum fuit: vt eodem nexu ac tenore, qui ius tractant, ius quod nobis hodiè in vsu est, vna Titulorum consequentia, legerent. m alia est in *l.9.ff. eod.* alia *in l.4. s. de instit. & iure.*

Definitio

a pœnarum comminatione. *Harmenop.* b & iuris ciuilis. *l.5.§.1.vers. iure ciuili ꝉ.cod.* c an nullius esse potest seruus? *vide l.3.in pr.ꝉ.de peculio.* d *vide l.239.§.1.ꝉ.de verb.sign.* e vt vnus alio magis sit seruus. variæ sunt tamen functiones.*l.15.§.1.ꝉ.de vsufr.l.vlt.§.fin.ꝉ.*de *ædil.edicto.* † Leonis constitut.59. vetat huiusmodi venditionem. f Miror veteres restitutionem in integrum saltem non indulsisse huiusmodi venditoribus, puta minoribus: cùm in aliis rebus restitutionẽ facilè illis concedant. *ꝉ.de minoribus.* eò magis quod infinita sit libertatis æstimatio,& infamia ordini plerunq; & genti inferatur.

g qui seruitutis iugum non gustarũt. *Harmen. Ibi.*

h sic cõceptus ex concubinatu vel in concubinatu, natus in matrimonio, legitimus est)non legitimatur. vide quæ scripsi ad Nouell.74.

i *vide l. vlt.ꝉ.de sententiam passis.* *

k *vide l.2.§ si ad tempus.ꝉ. de decurion.* *

l *vide l. 34.ꝉ.de stipul. seruorum. Theophil. Inst.de libertinis.*

m quæ vtero etiam conseruãtur. *Cuiac.in l.2.ꝉ.de excus.*

n *l.2.§.6.ꝉ.de excusat.tut. l.9.in fi.ꝉ.ad leg. Falcidiam.*

o matri tamen prodest. *vide l.3.ꝉ.de pœnis.*

p *vide l.16.Cod. de liberali causa: l.vlt.ꝉ.de ingenuis manumiss.* vt si serui,si spurij appellati sint. *v.l.13. l.29.ꝉ.de probat.l.2. Cod.de testib.*

q *vide l.1.ꝉ.de senatoribus.*

r *v. quæ notaui C. de mulieribus, lib.10.*

s *adde l.15.in f.ꝉ.de test.l.6. in f.ꝉ.de libe. & posthum.*

t An fœminæ, an masculo, an monstro? veteribus non in monstris fuisse id argumento est quòd in deliciis plerũque habiti. *Plin.adde l.135.ꝉ.de verb. signif.*

u *l.5.C.de Nupt.*

Definitio libertatis. 1. *Seruitutis.* 2. *& etymologia serui ac mancipij.*

4. *Florentinus* libro 9.Institutionum:

LIbertas est naturalis facultas eius,quod cuique facere libet,nisi si quid vi,aut iure [a]prohibetur. 1 ¶Seruitus est constitutio iurisgentium [b], qua quis dominio alieno [c] contra naturam subiicitur. Serui ex eo appellati sunt,quòd Imperatores captiuos vendere,ac per hoc seruare [d], nec occidere solent. Mancipia verò dicta, quòd ab hostibus manu capiantur.

Diuisio liberorum. 1. *Quibus modis serui fiunt.*
2. *Definitio ingenui,& definitionis expositio.*

5. *Marcianus* lib.primo Institutionum:

ET seruorum quidem vna est conditio [e]: liberorũ autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. 1 ¶Serui autem in dominium nostrum rediguntur, aut iure ciuili,aut gentium. Iure ciuili,si quis se †maior viginti annis ad pretium participandum venire [f] passus est. Iure gentium serui nostri sunt,qui ab hostibus capiũtur,aut qui ex ancillis nostris nascuntur. 2 ¶Ingenui sunt,qui ex matre libera nati sunt [g]. sufficit enim liberam fuisse eo tempore,quo nascitur,licèt [h] ancilla concepit:& è contrario si libera [i] conceperit, deinde ancilla pariat: placuit eum,qui nascitur, liberum nasci, nec interest iustis nuptiis concepit,an vulgò: quia * non debet calamitas matris nocere ei,qui in ventre est. 3 ¶Ex hoc quæsitum est: si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta, aut expulsa ciuitate pepererit: liberũ, an seruum pariat, & tamẽ rectius probatum est liberum nasci: & * sufficere ei,qui in ventre est, liberam matrem vel [k] medio tempore habuisse.

Definitio libertinorum.

6. *Gaius* libro primo Institutionum:

LIbertini sunt,qui ex iusta [l] seruitute manumissi sunt.

De his qui sunt in vtero.

7. *Paulus* libro singulari de Portionibus quæ liberis damnatorum [m] conceduntur.

QVi in vtero est: perinde [n] ac si in rebus humanis esset,custoditur,quotiens de cõmodis ipsius partus quæritur: quamquam alij, antequàm nascatur, nequaquam prosit [o].

Vtrum instrumentum malè conceptum liberis officiat.

8. *Papinianus* libro 3. Quæstionum:

IMperator Titus Antoninus rescripsit,nõ lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti [p] malè concepti.

De sexu.

9. *Idem* Idem libro 31. Quæstionum:

IN [q] multis iuris nostri articulis deterior [r] est conditio feminarum,quàm masculorum.

De Hermaphrodito.

10. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum:

QVæritur [s],Hermaphroditum cui [t] comparamus: & magis puto eius sexus æstimandum, qui in eo præualet.

Si filia patre ignorante conceperit,eóque mortuo peperit.

11. *Paulus* libro 18. Responsorum:

PAulus respondit,eum,qui viuente patre & [u] ignorante [x] de coniunctione [y] filiæ conceptus est, licet [z] post mortem aui natus sit,iustum filium ei, ex quo conceptus est,"esse"non videri [a].

De septimestri partu.

12. *Idem* libro 19. Responsorum:

SEptimo [b] mense [c] nasci perfectum partum iam receptum est propter [d] auctoritatem doctissimi viri Hippocratis [e]: & idèo credendum est, eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est,iustum filium esse.

Si dominus seruum in iudicio capitali non defenderit.

13. *Hermogenianus* libro primo Iuris epitomarum.

SEruus in causa capitali, fortunæ [f] iudicio à domino commissus,& si fuerit absolutus,non fit liber.

De ostentis.

14. *Paulus* libro 4. Sententiarum:

NOn [g] sunt liberi [h], qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: veluti si mulier monstrosum [i] aliquid, aut prodigiosum [k] enixa sit. Partus autem,qui membrorum humanorum officia [l] ampliauit,aliquatenus videtur effectus: & ideo inter liberos connumerabitur.

De partuum dinumeratione.

15. *Tryphoninus* lib.10. Disputationum:

ARescusa,si [m] tres pepererit,libera esse testamẽto iussa,primo partu vnum,secundo tres peperit. quęsitũ est,an & quis eorum liber esset,hęc [n] cõditio libertati adposita iam [o] implenda mulieri est,sed non dubitari debet, quin vltimus liber nascatur, * nec [p] enim natura permisit simul vno impetu duos infantes de vtero matris excedere: vt ordine incerto nascentium [q] non appareat, vter in seruitute,libertatéve nascatur. Incipiente igitur partu existens conditio efficit, vt ex libera edatur, quod postea nascitur, veluti si quælibet alia conditio libertati mulieris adposita, parturiente [r] ea, existat: vel manumissa sub hac conditione, si decem millia heredi Titióve dederit, eo [s] momento, quo parit, per [t] alium impleuerit conditionem: iam libera peperisse credenda est.

16. *Vlpianus* libro 6.Disputationum:

IDem erit,si eadẽ Arescusa primo duo pepererat [u],postea geminos ediderat [x]. dicendum est enim, non posse dici vtrunque ingenuum nasci,sed eum,qui posterior nascitur,quæstio ergo facti potiùs est [y],non iuris.

Qui sunt ciues Romani.

17. *Idem* libro 22.ad Edictum:

IN [z] orbe Romano qui sunt, ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti [a] sunt.

Si prægnans capitali iudicio damnetur.

18. *Idem* libro 27.ad Sabinum:

IMperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit, *liberam,quæ prægnans vltimo supplicio damnata est,liberum parere: & solitum esse [b] seruari eam dum partum ederet. Sed si ei,quæ ex iustis nuptiis concepit, aqua [c] & igni interdictum est: ciuem Romanum parit, & in potestate patris.

Quem parentem liberi sequuntur.

* 19. *Celsus* libro 29. Digestorum:

CVm legitimæ nuptiæ factæ sint, patrẽ liberi sequuntur: vulgò quæsitus matrem [d] sequitur.

Quæ furore non tolluntur.

20. *Vlpianus* libro 38.ad Sabinum:

QVi furere cœpit: & statum, & [e] dignitatem, in qua fuit,& magistratum [f],& potestatem videtur retinere:sicut rei suę dominium retinet [g].

Si liber homo qui se vendidit manumittatur.

21. *Modestinus* libro septimo Regularum:

HOmo liber,qui se vendidit, manumissus non ad suũ statum reuertitur [h],quo se abdicauit:sed efficitur libertinæ conditionis.

Si quo tempore manumissa esse debuit ancilla peperit.

22. *Idem* lib.duodecimo Responsorum:

HErennius Modestinus respondit, si eo [i] tempore

x aliud est si furente. *l.25 in pr.Cod.de nuptijs.* y *Hal.* conditione. z ratio dubitandi sumitur ex *l.11. C.de naturalib.lib.*est verò sensus,licèt patre sui iuris,editus sit. aliàs qui ita nascitur, liber est. a quia iustæ non erant nuptiæ: in iniustis igitur nuptjis, liberi non sunt in potestate parentum. b i.180. dieà nuptiis cõtractis *l.3.in fi.ꝉ.de suis.* c subaudi pleno. *Paul. 4 sent.9.§.14.* d septẽmestrẽ seu septimenstrem vel septimestrem partum defendit hic Iurisconsultus auctoritate magni medici. quæ ratio probandi, verisimilis. Idem auctor alibi *4 sentent.8.§.5.*eandem nascendi legem defendit,ex ratione Pythagorei numeri. Censorinus c.10.de die natali refert Pythagoram,duos partus instituere,vnum minorem eúmque septemmenstrem: alium maiorem,eúmque decemmestrem.quorum ille 210: hic 274 à die cõceptionis nascatur. Conceptus verò formationem his numerorum distantiis perfici. sex primis diebus semen, humorem lacteum fieri: octo sequentibus,sanguineum: nouem cõsequentibus,carnem: duodecim vltimis, corpus formari. Proportionem autem sex ad 8. esse diatessaron seu duorum tonorum & semitonij.Eorundem sex ad nouem,Diapente,seu tonorum & semitonij.Eorundem sex ad 12.esse Diapason, hoc est sex vel quinque & duorum semitoniorum. Ex his constare, omnes numeros musicos seu proportiones omnes musicas concurrere ad primam partus formationem. Hæc sanè obscurè neque planè dicuntur. Chaldæis alia ratio visa est: Nempe)partus & homines regi à sole. Eatenus quemque partum vitalem esse, quatenus potens & ex opposito solis est aspectus ad eum locum,eámque sedem in qua sol fuit cùm is vel ille conciperetur. Primo mense seu signo,solis conspectum ad illam sedem conceptio puta Titio nullum esse: secundo mense,imbecillum: Tertio, κατὰ ἑξάγωνον obliquum, (vt qui sextam) Quarto, κατὰ τετράγωνον, (vt qui quartam) Quinto, κατὰ τρίγωνον, (vt qui tertiam partẽ sedis illius in qua fuit cùm Titius conciperetur, irradiet) Sexto, in signo, destitui aspectu solis. In septimo, esse illi sedi ex opposito ac plenè & sic κατὰ διάμετρον. Octauo, inefficacem eius aspectum. Nonò, κατὰ τρίγωνον, rursum. Decimò, κατὰ τετράγωνον. In decimo, κατὰ ἑξάγωνον. Ex his constare, ἑπτάμηνον fieri κατὰ διάμετρον: ἐννεάμηνον, fieri κατὰ τρίγωνον: δεκάμηνον, fieri κατὰ τετράγωνον. Plutarchus *5. de Placitis* 18. aliã rationem Mathematicis tribuit,octo menses genituræ. ἀσυνδέτους dissociabiles. Septem, συνδετικούς, sociabiles & fœderales. ἀσύνδετα ζῴδια, i. signa mẽsium dissociata dici, quæ stellas οἰκοδεσπότας, (hoc est domicilij dominas) maleficas habeant: ἑπτάμηνον partũ, signũ συνδετικὸν nancisci: ἑπτάμηνον, καὶ δεκάμηνον, ἀσύνδετον & vitalẽ. Empedocles apud eundem Plutarchum *ibidem*, ridiculam hanc causam adfert, Diem nati primi hominis ex terra, decẽ mẽsium fuisse,idq; propter segnitiem solis. procedente tẽpore, septemmenstrẽ factum: Naturã deinde ita consuesse. Et hæc Medici, Pythagorei, Chaldæi, Mathematici, & Empedocles. In Theologis Philo *lib.1.legis allegoriarũ.* Tertull. *c.19. de anima.* Ambros. *epist.39.ad Herontianum*, septimenstris partus causam referũt ad primam rerum omnium creatarum hebdomada: ídque vt incrustent aliquo pigmento, septenarij numeri rationem, & vim in omni penè rerum natura obseruant. quod & facit Varro lib.1.Hebdomados seu de imaginibus apud Gellium *3.c.10:* cui adde Macrobium *1.somnij 6.* & quæ scripsi ad *l.3.§.12 ꝉ.de suis.*

e sed & eũ qui decimo mense post mortẽ patris *l. 29. in pr.ꝉ. de lib. & posth. Nouell.39.*

f *adde l.9.§.c.in fi.ꝉ.qui & à quib. v.Nouel.1:3.c.1.* g *v.Paul.4.sentent.9.§.3.* ideóque testamentũ nõ rumpũt. *v.l.3.§.vlt. Cod.de posth.* Non sunt autem liberi seu non censentur liberi,vt eorum causa ex senatusconsulto Tertulliano succedat. *Paul.d.loco* licèt prosint in lege Papia, quæ odiosa, orbas semisse relictorum seu legatorum multat. *l.135 ꝉ.de verb.signif. 7: Nicephorus 47: Ambros.in c.3.Liu.* h prosunt tamen patri. *l.135 ꝉ.de verb.sig.* i *v.l.135 ꝉ.de verb.signific.* k *vide l.38 ꝉ.de verb signif.* l *l.10.§.sed si quis.ꝉ.de ædil.edicto. Paul.4.sent 9.§ 4.* m sub hac conditione legare veteres soliti. n *Coras.* Nam hæc conditio libertati adposita, iam impleta mulieri est. o *l.55 ꝉ.de condit.& demonst.* * p Dimensionum penetratio natura fieri non potest. *adde l.3.§5.ꝉ.de adquir.possess.* q non apparere & non esse, paria sunt. r *al.*pariente. *Hot.5.obseruat.19.* s vel extremo *l.28.cir.pr.ꝉ.de cond. instit.* t *l.vlt.ꝉ.de condit.institut.* u *al.*peperit. x *al.*edidit. y illa prior est & vt incerta,& plena circunstantiarũ excusat: hæc secus. z vide quæ scripsi ad Ciceronem *Philip.2.* a ergo quilibet ingenuus cuiuscunque prouinciæ, verè Romano & Italico exæquatur. *v.Nouel.78 c.5.* * b vt nec humari. *l.2.ꝉ.de mortuo inf.*

c *vide quæ scripsi ad l.1.§.5.ꝉ.de legat.3:* & de aqua & igni *ad l.66.§.1.ꝉ.de donat.inter virum & vxorem.* *

d id est,patrem quòd ad honores,matrem quòd ad ingenuitatem.

e *adde l.8.in princip.ꝉ.Tit.prox.*

f *adde l.8.§.1.ꝉ.de tutoribus datis.*

g non tamen contrahit. *l.5 ꝉ.de regul.iur.*

h atqui nemini officit in seruitute fuisse. *§.vlt,de ingenuis;*

i *vide l.5.in pr.ꝉ.de fid.ic.liber.*

enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: cùm ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

De vulgo conceptis seu spuriis.

23. *Idem* libro primo Pandectarum:

* VVlgò concepti dicuntur, qui patrem demonstrare[a] non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, qui & spurij appellantur παρὰ τὴν σποράν[b]. *id est, à satione.*

Quem parentem liberi sequuntur.

24. *Vlpianus* libro 27. ad Sabinum:

LEx[c] naturę hæc est: vt qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur[d], nisi lex specialis[e] aliud inducit[f].

Si quis iudicetur ingenuus.

25. *Idem* lib. primo ad legem Iuliam[g] & Papiam:

INgenuũ accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quanuis fuerit libertinus quia * res iudicata pro veritate[h] accipitur[i].

De his qui sunt in vtero.

26. *Iulianus* lib. 69. Digestorum:

* QVi in[k] vtero sunt, in toto penè iure ciuili intelligũtur in[l] rerum natura esse. Nam & legitimæ hæreditates his restituuntur, & si prægnans mulier ab hostibus capta sit: id, quod natum erit, postliminium habet, itẽ patris, vel matris cõditionem sequitur. Præterea si ancilla prægnans surrepta fuerit: quanuis apud bonæ fidei emptorem pepererit: id quod natum erit, tanquam furtiuũ, vsu non capitur. His consequens est, vt libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit, quo sunt, qui patronos habent.

Si libertinus à patrono adoptetur.

27. *Vlpianus* libro 5. Opinionum:

EVm, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere[m] potuit[n].

DE HIS[o], QVI SVI[p], VEL alieni iuris sunt.

Tit. VI.

Diuisio personarum. 1. De potestate dominorum in seruos.

Gaius libro primo Institutionum[q]:

DE iure personarum alia diuisio sequitur: quod quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Videamus itaque de his, quæ[r] alieno iuri subiectæ sunt, nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul intelligemus, quæ sui iuris sunt: dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. 1 ¶ Igitur[s] in potestate sunt serui dominorum, quæ quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peræquè gentes animaduertere possumus, dominis in seruos[t] vitæ[u] necisque potestatem fuisse, & quodcumque per seruum adquiritur[x], id domino adquiritur. 2 ¶ Sed hoc[y] tempore * nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum, & sine causa legibus cognita in seruos suos sæuire. nam ex constitutione Diui Antonini, qui sine[z] causa seruum suum occiderit non minùs puniri iubetur, quàm qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorũ eiusdem principis constitutione coërcetur.

2. *Vlpianus* lib. 8. de officio Proconsulis:

SI dominus in seruos[a] sæuierit[b], vel ad impudicitiam, turpémque violationem compellit: quæ sint partes præsidis, ex rescripto Diui Pij ad Ælium Marcianum proconsulem Bæticæ manifestabitur. cuius rescripti verba hæc sunt: * Dominorum quidem potestatem in suos seruos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius[c] suum detrahi. sed dominorũ interest, ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel[d] infami iniuria affectos cognoueris: veniri[e] iube, ita vt in potestate domini non reuertantur: qui si meæ cõstitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius executurum. Diuus etiam Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas atrocissimè[f] tractasset.

De patria potestate.

a atqui nemo certò patrẽ demonstrare potest. *l. 8. ff. de cõd. & demonstr.*
b vel παρὰ τὸ σπείρειν, ἢ παρὰ τὴν σποράν. *Plutarch.*
*
c 1. Gaius 4. §. 11.
d quod ad libertatem attinet, non ad ciuitatem.
e vt Mensia. de qua vide Vlpianum *in fragmẽtis*. quod Balduino displicet, hac ratione, quod hîc agatur non de iure ciuitatis, sed naturæ.
*
f vt materna origine quis cẽseatur etiã natus in legitimo matrimonio. *v. l. 1. §. 2. ff. ad municip.*
*
g lex Iulia hæc & Papia vetabat senatorem ducere libertinã. *l. lege Pap. ff. de ritu.* l. ... neque ea quæ equestri ordine esset, senatori nuberet. *Dion. 44.*
h *vide l. 207. ff. de regulis iur. vide l. 1. C. de his qui propter metum.*
i *vide quæ notaui ad l. 14. ff. de probat. & Socinum regula 3[?]5.*
k *vide l. 7. ff. eod. adde l. 2. ff. de excus. tutorum: l. 1. ff. de ...*
l sic alibi, in na... *l. 6. in fi. Cod. ...*
m ideóque dominus ius suum non amittit. *v. l. 49. ff. de bon. lib.*
n quia ius ciuitatis temerè cuiquam non cõpetit. *l. vlt. ff. de adopt.* Immò fit ingenuus. *l. 32. ff. de ritu nuptiar.*
*
o *1. Inst.* 8. i. de seruis. *l. 1. 2. ff. eod.* & de filiis familiâs. *l. 3. & seq.*
p sui iuris esse dicuntur, qui sunt in nullius vel dominij, vel parentis potestate: cuiusmodi homines dicuntur Græcis αὐτεξούσιοι ... verò ... qui & dominatio. Festus *in regalia exta.*
q Extat hic locus in fragmentis Gaij *libro 1. tit. 2. ...*
r Finiti cognitione proposita, vltrò sequitur infiniti cognitio.
s *1. Gaius 2. §. 2.*
t vt & in liberos. tametsi altera potestas ab altera distinguatur: liberi obsequuntur, non seruiunt *l. vlt. C. de patr. potest.* liberorum vitam sua chariorem habent parentes. *l. 18. in fi. ff. quod metus causa,* vnde Aristoteles 8. *Ethic.* refert amorem descendere potius, quàm ascendere. Item à patre filius non possidetur, vt seruus. *l. 1. ff. de rei vindic.: l. 3. ff. de adquir. possess.: l. 39. ff. de obligat. adde Artemidorum.*
u *Seneca 3. de benef. 23.*
x *v. l. 24. ff. de adquir. possess.*
y *l. 1. §. 2. ff. de sica.*
z aliud erit si iustè. *v. l. 96. ff. de verb. obl. l. 24. ff. de adult.*
a *adde l. vnic. Cod. de emend. ser.*
b quædam tamen permitti emendatio videtur. *v. l. 24. §. si maritus. ff. soluto matr.*
c *vide l. 8. Cod. de Iudæis.*
d *vide l. 11. §. fi. ff. de sicarijs. l. 6. Cod. de spectac.*
e *vide l. 1. §. vltimo ff. de quæstionibus.*
f cùm alioqui nulla seruis fiat

3. *Gaius* lib. 1. Institutionum[g]:

ITem in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus, quod ius proprium[h] ciuium Romanorum est[i].

Ciuium Romanorum diuisio.

4. *Vlpianus* lib. 1. Institutionum:

NAm ciuium Romanorum quidam sunt patres familiarum, alij filij familiarum: quædam matres familiarum, quædam filiæ familiarum. * Patresfamiliarum[k] sunt, qui sunt suæ potestatis, siue puberes, siue impuberes, simili modo matresfamiliarum[l]: filij familiarum, & filiæ: quæ sunt in aliena potestate. Nam qui[m] ex me & vxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo & vxore eius nascitur, id est nepos meus & neptis, æquè in mea sunt potestate, & pronepos, & proneptis: & deinceps cæteri.

De liberis, post mortem parentis in alterius potestatem recidentibus.

5. *Idem* lib. 36. ad Sabinum:

NEpotes ex filio, mortuo auo[n], recidere solent in filij potestatem, "hoc est patris sui:" simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filij potestatẽ, si viuit & in familia mansit, vel in eius parentis, qui[o] ante eos in potestate est: & hoc, non tãtùm in naturalibus[p], verùm in adoptiuis quoque iuris est.

Qui sit filius vel pro filio habeatur.

6. *Idem* lib. 9. ad Sabinum:

FIlium eum definimus[q], qui ex viro & vxore[r] eius nascitur. Sed si fingamus afuisse maritum, verbi gratia per decennium, reuersum anniculum[s] inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filium[t]: non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum vxore sua assiduè moratus nolit filium adgnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod & Scæuola probat, si constet maritum aliquandiu cum vxore non concubuisse infirmitate interueniente, vel alia causa, vel[u] si ea valetudine paterfamiliàs fuit, vt generare non possit: hunc qui in domo natus est, licèt[x] vicinis scientibus, filium non esse.

Quibus casibus nepos loco filij succedat.

7. *Idem* lib. 25. ad Sabinum:

SI qua[y] pœna pater[z] fuerit affectus, vt vel ciuitatẽ amittat, vel seruus pœnæ efficiatur: sine dubio nepos filij loco succedit.

An furor parentum obstet patriæ potestati.

8 *Idem* lib. 26. ad Sabinum:

PAtre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt[a]. Idem & in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate: nam cùm ius potestatis moribus[b] sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solùm eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: verùm & si qui ante furorem concepti, in furore editi sunt. sed & si in furore agente eo, vxor concipiat: videndum, an in potestate eius nascatur filius, nam * furiosus licèt[c] vxorem ducere non possit, retinere[d] tamen matrimonium potest, quod cùm ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde & si furiosa sit vxor, ex ea antè conceptus in potestate nascetur, sed in furore eius conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. Sed & si ambo in furore agant & vxor & maritus, & tunc cõcipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus, nam cùm consistat matrimonium altero furente, cõsistet & vtroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, vt & adquiratur illi commodũ eius, quod filius adquisiuit[e].

Quibus casibus filius pro patrefam. habetur.

9. *Pomponius* lib. 67. ad Quintum Mucium.

FIlius familias in publicis[f] causis loco patrisfamilias habetur[g] veluti vt magistratum gerat, vt tutor detur.

Vtrum pro filio habetur quem ali oportere pronuntiatum est.

10. *Vlpianus* lib 4. ad legem Iuliam & Papiam:

SI iudex[h] nutriri, vel ali oportere pronunciauerit: dicendum est de veritate quærendum, filius sit, an non: neque enim alimentorum causa[i] veritati facit prẹiudiciũ.

De filiis in potestatem redigendis.

11. *Modestinus* lib. 1. Pandectarum:

INuiti[k] filij naturales, vel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

injuria. *§. sciendum de iniuriis.*
g *1. Gaius 2. §. 3.*
h *l. 8. in principio ff. eod.*
i Immò & etiam gẽtium propriũ fuit. Fuit enim apud Persas. *Aristotel. 8. ... 29.* Ægyptios. *Diodorus 2.* Hebræos. *Genes. 43. Gloss. vers. 27. Iudicum 11. adde Deuteron. 21. vers. 18.* ... eos (quod & ius abdicandi satis ostendit *Halicarnass. 2.*) Gallos. *Cæsar 6. de bello Gallico.* & hodie apud Moscouitas. *Sigismundus Liber Baro, in Commentarijs rerũ Moscouiticarum.*
*
k Patresfamiliâs, qui nulli subiecti: matresfamil. quæ in manum viri conuenerũt. *Cicero in Topicis.*
l *l. 46. §. 1. ff. de verb. signif.*
m *l. 6. in princ. ff. eod.*
n *in prin. quibus mod. ius patriæ potestatis.*
o *Vlpian. in fragment. 8. §. ... Gaius 6. §. 2.*
p & legitimis. *l. causa. ff. de vulg.*
q immò detineri nõ potest, cùm non possit demõstrari. *l. 8. ff. de condit. & demonstrat.*
*
r legitima. *l. 4. §. eo. l. 5. ff. de in ius voc.*
s Proculus is dicebatur. *Festus in Proculum.* ...
t Immò erit & quidem suus. *l. 1. §. idem Iul. ff. de lib. agno.*
v Præsumitur quisque habilis ad generãdum, nisi probetur inhabilis. *vide Alciatum ... sumption. 41.*
x *l. 9. Cod. de nuptijs.*
y *§. cùm autem ... quibus mod. ius patr. adde l. 4. §. 2. ff. de bonis libertorum.*
z al. paterfamiliâs. *Vulgata* malè.
a ... tamen licere matrimonium cõtrahere. *l. ... C. ...*
b *v. l. 3. §. eod.*
*
c *l. 16. in fine ff. de ritu.*
d *l. 22. §. si maritus ff. soluto matr. l. 4. ff. de diuortiis & arg. Nou. 117. c. 12. in fine. 22. q. 7. c. his qui cum furiosus.* vide tamen Nouellam Leonis 111. & 112.
e aliâs ipse nec stipulatur nec contrahit. *§. furiosus. de inutil. stipul. l. 5. ff. de regulis iuris. vide l. 13. ff. de offi. præsid.*
f Ius familiæ cedit publico.
g Ergo filiusfamiliâs inuito patre nuptias cõtrahere potest. Nuptiarum enim publica causa est: *l. 1. ff. de ritu: l. 1. ff. de soluto.*
h *l. 5. §. meminisse. ff. de agnoscend. liber.*
i *vide nouell. 153. & Cod. de infantib. exposit.*
k *Nouell. 89 c. 11. in pr. vide Cuiac. 10. obs. 23.*

DE[a] ADOPTIONIBVS[b], ET emancipationibus[c], & aliis modis, quibus potestas soluitur.

Tit. VII.

Continuatio ab effectu adoptionis. 1. Species adoptionis.

Modestinus libro secundo Regularum.

FILIOSFAMILIAS[d] nõ solùm natura[e], verùm & adoptiones faciunt. 1 ¶ Quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio simpliciter dicitur: altera, adrogatio. Adoptantur filij familiás: adrogantur qui sui iuris sunt.

1. De spadone adoptante. 2. De liberis arrogati.

2. *Gaius* lib.1. Institutionum:

GEneralis enim adoptio duobus[f] modis, fit: aut principis[g] auctoritate, aut magistratus imperio[h]. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt. quæ species adoptionis dicitur adrogatio: quia & is, qui adoptat, rogatur[i], id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. 1 ¶ Illud vtriusque adoptionis commune est: quòd & hi, qui generare[k] non possunt, quales sunt spadones[l], adoptare possunt. 2 ¶ Hoc verò proprium est eius adoptionis, quæ per principem fit: quòd is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solùm ipse potestati adrogatoris subiicitur[m], sed & liberi eius in eiusdem fiunt potestate, tanquam nepotes.

3. *Paulus* lib.4. ad Sabinum:

SI consul † vel præses, filius familias sit: posse eum apud semetipsum[n] vel emancipari, vel in adoptionem dari constat.

De magistratu.

4. *Modestinus* lib.2. Regularum:

MAgistratum[o], apud quem legis[p] actio est, & emãcipare filios suos, & in adoptionem dare apud se[q] posse[r] Neratij sententia est.

Quorum consensus in adoptionibus requiratur.

5. *Celsus* lib.28. Digestorum:

IN adoptionibus, eorum dumtaxat qui suæ potestatis sunt, voluntas[s] exploratur. sin autem à patre dantur in adoptionem: in his vtriusque[t] arbitrium spectãdum est, vel consentiendo, vel non contradicendo.

6. *Paulus* lib.35. ad Edictum:

CVm nepos adoptatur, quasi ex filio natus: consensus filij exigitur, ídque etiam Iulianus scribit.

7. *Celsus* lib.39. Digestorum:

CVm adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorũ, inter[u] quos iura adgnationis consequũtur.

8. *Modestinus* lib.2. Regularum:

QVod, ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione, antè tenuerat sub diuo Claudio[x] recte mutatum est.

De cæco.

9. *Vlpianus* lib.1. ad Sabinum:

ETiam cœcus adoptare vel adoptari potest[y].

Effectus adoptionis in locum nepotis ex filio.

10. *Paulus* lib.2. ad Sabinum:

SI quis nepotem, quasi ex filio natum[z], quem in potestate habet, consentiente filio adoptauerit: non adgnascitur auo suus heres. quippe cùm post mortem aui quasi in patris sui recidit potestatem.

11. *Idem* lib.4. ad Sabinum:

SI is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex "eo" filius natus esset: & "is" filius auctor factus non esset: mortuo auo, non esse nepotem in potestate filij.

De filiis in potestatem reuertentibus.

12. *Vlpianus* lib.14. ad Sabinum:

QVi liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honestè reuerti non potest, nisi adoptione[a].

Effectus emancipationis adoptionem dissoluentis.

13. *Papinianus* lib.36. Quæstionum:

IN omni ferè[b] iure *, finita patris adoptiui potestate, nullum ex pristino retinetur[c] vestigium. denique & patria dignitas quæsita per adoptionem, finita ea, deponitur.

14. *Pomponius* lib.5. ad Sabinum:

SEd etiam nepos ex filio apud adoptatũ patrem conceptus & natus, per emancipationẽ iura omnia perdit.

a An adoptiui liberi legitimis & naturalibus præferendi. vide apud Pliniũ *in Panegyrico:* & apud Dionem *in Hadriano.* adde etiam huic titulo ea quæ extant 5.*Gell.*19.
b 8.*Cod.* 48.49. 1.*Instit.*11.*nouella Leon.*26.27.*Harmenop.*2.*tit.*8.
c 8.*C.*49.1.*Inst.* 12.*nouell.* 81.*fac.t nouel. Leonis* 25. 28. *
d *al.* Filios.
e *in pr. inst. eod.*
f *l.2. in fin. Cod. eod.*
g Olim per põpulum. *Vlpian.* 8.§.1: *l.2. in fi. C. eod.*
h *l.2. in fi. Cod. eodem.*
i hanc rogationem negat Cuiac. esse stipulationem. 9.*obseruat.*37.
k *al.* nondum possunt. ita legendum videtur *ex l.128.ff. de verb. signific.*
l *v. l.40. in fi. ff. eod.*
m *l.40. in prin. ff. eod.* i. talis vxorẽ Augusti constuprauit.
† *vide Nouellam* 81.
n atqui vix est, vt vnus duorũ vicem sustineat *l.9.ff. de pact.*
o *l.1. Cod. eod.*
p Legis actio erat formula, qua quod delebatur, in iudicio petebatur. Coram populo fiebat cessio à patre, vindicatio ab eo cui cedebatur: addictio à magistratu. Hinc lege agere. *l. vlt. Cod. de his qui à non dominis.* & apud Vopiscũ *in Aurelio,* Iube vt lege agatur. adde *l.2. §. deinde. ff. de origine iuris. l.1. ff. de officio iuridic.* Plura de legis actionibus vide apud Reuardũ *cap.2. de auctoritate prudentum.*
q vtpote dominum, etiam detracto magistratu. *Cu.7. obs.*17.
r *l.24. ff. eodem.*
s & ita trium personarum litem sustinere, vendentis, vindicantis, addicentis.
t *l.10. C. eod.*
v de quibus *vide l.23. in princ. ff. eodem.*
x *vide l. vlt. in fine, Cod. de authoritate præst.*
*
y vide quæ notaui ad nouell. *Leonis* 60.
z *vide l.23. in fine. ff. de liberis & posthum.*

De bonis & liberis arrogati. 1. De adoptione nepotis ex filio, in locum nepotis ex altero filio. 2. De ætate arrogantis. 3. De numero eorum qui arrogantur, &c.

15. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

SI paterfamilias adoptatus sit: omnia, † quæ eius fuerunt, & acquiri possunt, tacito iure ad eum transeũt[d], qui adoptauit. hoc amplius, liberi eius, qui in potestate sunt, eum sequuntur. sed & hi, qui postliminio redeunt: vel qui in vtero fuerunt, cùm adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. 1 ¶ Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare: potest hoc efficere, si eum emancipauerit, & sic adoptauerit quasi ex altero natum. facit enim hoc[e] quasi quilibet, nõ quasi auus. & qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio. 2 ¶ In adrogationibus cognitio vertitur[f], num[g] fortè minor sexaginta annis sit, qui adrogat: quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi fortè morbus, aut valetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: veluti si coniunctam sibi personã velit adoptare. 3 ¶ Item non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec[h] libertum alienum, nec maiorem minor[i].

16. *Iauolenus* lib.6. ex Cassio:

ADoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere[k].

Si maiorem 25. annis arrogare velit, qui eius tutelam vel curam gessit. 1. De causæ cognitione, cùm pupillus arrogatur. 2. De satisdatione à pupilli arrogatore præstanda.

17. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

NEc[l] ei permittitur[m] adrogare, qui tutelam, vel curã alicuius administrauit: si minor vigintiquinque annis sit, qui adrogatur: ne fortè eum ideo adroget, ne[n] rationes reddat. Item inquirendum est, ne fortè turpis[o] causa adrogandi subsit. 1 ¶ Eorum dumtaxat pupillorum adrogatio permittenda est "his", qui[p] vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent: ceterorum prohibenda *, ne[q] esset in potestate tutorum & finire tutelam, & substitutionem à parente factam extinguere. 2 ¶ Et primùm quidem excutiendum erit, quæ[r] facultates pupilli sint, & quæ eius, qui adoptare eũ velit[s]: vt æstimetur ex comparatione earum, an salubris[t] adoptio possit pupillo intelligi. Deinde cuius vitæ sit is, qui velit pupillum redigere in familiam suam. Tertiò, cuius[u] idem ætatis sit: vt æstimetur an melius sit de liberis procreandis cogitare eum, quàm ex aliena familia quẽquam redigere in potestatem suam. 3 ¶ Præterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel vnum habebit, vel plures liberos, adoptare alium *: ne aut illorũ, quos iustis nuptiis procreauit, deminuatur spes, quàm vnusquisque liberorũ obsequio paret sibi: aut qui adoptatus fuit, minus percipiat, quàm dignum erit eum consequi. 4 ¶ Interdum & ditiorem permittetur adoptare pauperiori[x], si vitæ eius sobrietas[y] clara sit, vel affectio honesta, nec incognita. 5 ¶ Satisdatio[z] autem in his casibus dari solet.

18. *Marcellus* lib.26. Digestorum:

NOn aliter enim voluntati eius, qui adrogare pupillum volet, si causam eius ob alia probabit, subscribendum[a] erit, quàm si cauerit seruo[b] publico[c], se restituturum "ea", quæ ex bonis eius consecutus fuerit, illis, ad quos res peruentura esset, si adrogatus permansisset in suo statu. Pichard in l 22 ht° n° 9 =

19. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

HIs verbis satisdationis, quæ ab adrogatore præstari debet, *Ad[d] quos ea res pertinet,* & libertatibus profectum esse, quæ secundis tabulis datæ sunt. & multo magis substituto seruo, itẽ legatariis, nemo dubitat. 1 ¶ Quæ satisdatio si omissa fuerit, vtilis actio in adrogatorẽ datur.

20. *Marcellus* lib.26. Digestorum:

HÆc autem satisdatio locum habet, si impubes decessit. 1 ¶ Sed & si de pupillo loquitur, tamen hoc &[e] in pupilla obseruandum est.

De fœminæ arrogatione.

21. *Gaius* lib. singulari Regularum:

NAm & fœminæ ex rescripto principis adrogari[f] possunt[g].

Vtrum mortuo impubere post adrogatorem, hæredes arrogatoris teneantur. 1. Vtrum arrogator impuberi substituere possit. 2. Hypotheoria.

22. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum:

SI[h] adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an hæredes adrogatoris teneantur? & dicendum est, hęredes quoque restituturos & bona adrogati, & præterea[i] quartam partem. 1 ¶ Sed an impuberi adrogator substituere possit, quæritur, & puto non admitti substitutionem, nisi fortè ad quartam solam[k], quam ex bonis eius consequitur: & ha-

† Olim pleno iure hodie vsufructu tenus, ídque non precise. *vide §. 2. de adquis. per arrog.*
d 2. *Gaius.*2.§.1.
e *add. l. 6. in prin. ff. quod cu. vsque.*
f *vide Cuiac.* 6. *obseruat.* 20. & *l.17. §.3.4. ff. eodem.*
g 5.*Gell.*19. *dixi ad Vlpianum* 16. *§. vlt: Ciceronem pro domo.*
h Libertini ab ingenuis adoptari non poterant, *l.3. Cod. de adopt:* 5.*Gell.*19.
i Cur ita? *l.16. l.40. §.2. ff. eod. §. enimuero, Instit. eodem.*
k Leo tamen *nou.*26. permisit castratis ius adoptandi.
l 5. *Harmenopul.*11.§.35.
m Imò permittitur, *l.32.§.1. ff. eod. vide Cuia.* 3.*obs.*8.
n Adrogandi bona considerabant ut, ne insidiosè appeterentur, 5. *Gell.* 19.
o Turpis est ob turpem amorẽ. *Theophil.§ 2. Insti. eodem,* si Scenicus adoptare velit, *Schol.*33.*Eclog.*1.*c.*17. aut nõ idoneus. *l.3. Cod. eod.*
p *Vlpian.*8.§.5. 33.*Eclog.*1.*c.*17.
q *l. vltima, Cod. de authoritate præstanda.*
r ἵνα μὴ ἄσωτος ᾖ, vt ne prodigus sit, *Schol.* 33.*Ecl.g.*1.*c.*17.
s hæc enim animum circumueniendi indicant, *l.8.§.2. ff. de transact.*
t σύμφορος, *Græci ibidẽ,* hoc est vtilis.
v *vide l. 15. §. penultimo. ff. eodem.*
x pauper enim fidelis esse potest. *§. vltimo, de suspect.*
y id est, vt ne sit prodigus, *vt ff.*
z *l.2. Cod. eodem vide l.2. in fine. ff. rem pupilli.*
a id est cõsentiendum. Eadẽ vox reperitur *in l.11. ff. de exceptionib.*
b notarius alteri potest stipulari. *vide l.2. ff. rem pupilli.*
c [illegible]. *Theophil.§.3. Instit. eod.*
d *vid l.70. in fine, ff. de verb. signific.*
e *adde l. 81. in princip. ff. de [illegible] tis 3.*
f adoptati poterant, vt loco filiorum haberentur. 1.*Gaius* 5.§.3.

a nam ob ingratitudinem, citra adoptionem, in patriam potestatem reuertitur. *l. vnica, Cod. de ingrat. liber.*
b hoc ideo addidit, propter nuptiarum inter hasce personas prohibitionem. *lege* 55. *ff. de ritu.*
c *vide l.55. in fine. ff. de ritu nupt.*

g Dubitandi ratio hæc est: quod per populum olim fœminæ nõ adrogabantur. *Vlp.*8.§.5: 5.*Gell.*19. Proinde ius populi in Principe translato, videbatur dicendum, eas nec per principem posse arrogari.
h 5.*Harmenopul.*8.§.87.
i *l.8.§.15. ff. de inoffic.*
k *vide l.10.§. in adrogato. ff. de vulgari,*

ctenus, vt ei vsque ad pubertatem substituat. Cæterùm si fidei eius committat, vt quandoque restituat: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenerit, sed principali prouidentia [a]. 2 ¶ Hæc omnia dicẽda sunt, siue in locum filij, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

a hinc collige substitutionẽ, non æquè minori onerosam ac fideicõmissum.

Datus in adoptionem, quibus fiat agnatus, vel cognatus.

23. *Paulus* lib.35. ad Edictum:

QVi [b] in adoptionem datur, his, quibus adgnascitur, "&" cognatus fit: quibus verò non adgnascitur, nec cognatus fit. *. adoptio enim, nõ ius sanguinis, sed ius adgnationis [c] adfert. & ideo si filiũ adoptauerim, vxor mea illi matris loco non est: neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit. Item nec mater mea auiæ loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur. sed filiæ meæ is, quem adoptaui: frater fit: quoniam in familia mea est filia: nuptiis [d] tamen etiam eorum prohibitis.

b *Theophil.* §.1. *Inst. de nupt.*

*

c Immò cognationis. *l.1.§. cognationem* ff. *vnde cognati.*

d *v.l.14. in pr.* ff. *de ritu nupt.*

De absente vel dissentiente non arrogando.

24. *Vlpianus* lib.1. Disputationum:

NEque [e] absens, neque dissentiens adrogari potest.

e *v.l.25. in fin.* ff. *de eod.*

Vtrum absens vel per alium arrogare quis possit.

25. *Idem* lib.5. Opinionum:

POst mortem filiæ suę: quæ, vt materfamilias, quasi iure, emancipata, vixerat: & testamento scriptis heredibus decessit *: aduersus factum suum quasi non iure eã, nec præsentibus testibus emancipasset, pater mouere cõtrouersiam prohibetur [f]. 1 ¶ Neque adoptare, neque adrogare quis [g] absens, nec [h] per alium eiusmodi solemnitatem peragere potest.

*

f non ipsa filia. *l.2. Cod. si aduersus rem indic.*

g *l.24.* ff. *eod.*

h *vide l.123.* ff. *de regulis.*

De adoptato à filio emancipato.

26. *Iulianus* lib.7. Digestorum:

QVem [i] filius meus emancipatus adoptauerit, is nepos meus non erit.

i §.2. *& ibi Theophil. Inst. de heredit. ab intestato.*

De nato ex filio adoptiuo.

17. *Idem* lib.85. Digestorum:

EX adoptiuo natus, adoptiui locum obtinet "in" iure ciuili [k].

k Immò patris naturalis manet. *l.40. in pr.* ff. *eodem.*

Qui emancipari, vel in potestate retineri possunt.

28. *Gaius* lib.1. Institutionum:

LIberum arbitrium est ei qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit. filium quidem potestate demittere, nepotem verò in potestate retinere: vel ex diuerso, filium quidem in potestate retinere, nepotem verò manumittere: vel [l] omnes sui iuris efficere. eadem & de pronepote dicta esse intelligemus.

l §. *admonendi. Instit. quib. modis ius patr.*

De muto in adoptionem dante.

29. *Callistratus* lib.2. Institutionum:

SI pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo, quàm sermone, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare [m]: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset.

m Vbi sermo non est necessarius, ibi solus sufficit consensus. *l.48.* ff. *de obl. & act.*

De cœlibe adoptante.

30. *Paulus* lib.1. Regularum:

ET [n] qui vxores non habent, filios adoptare possunt.

n 8. *Vlpian.* 6.

Vtrum pater emancipare compellatur, vtrum tutor priuignum adoptare possit.

31. *Marcianus* lib.5. Regularum.

NOn [o] potest filius, qui est in potestate patris [p] vllo modo [q] compellere eum, ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptiuus.

o vide Socinũ ad hanc legem: *regula* 286.

p vllo penè modo. §. *vlt. quibus mod. ius.*

q *vide l.12. C. de Episcop. audientia.*

32. *Papinianus* lib.31. Quæstionum:

NOnnunquam autem impubes, qui adoptatus est [r], audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. ídque causa cognita per iudicem statuéndum erit. 1 ¶ Imperator Titus Antoninus rescripsit, priuignum suum tutori [s] adoptare permittendum [t].

r *l.3.§. si quis minor.* ff. *de minorib.*

s Tutor priuigni vitricus esse potest. *vide l. vlt. C. de contr. iudic. tutela.*

t *l.5. Cod. eodem.* Immò non permittendum. *l.17. in pr.* ff. *eod. vide Cuiac. 3. obser. 38. adde l.1. C. vbi pupillus educat.*

33. *Marcianus* lib.5. Regularum.

ET, si pubes factus nõ expedire sibi, in potestatem eius redigi probauerit, ęquum esse emancipari eum à patre adoptiuo: atque ita pristinum ius recuperare [u].

*

v *vide l.3. §. si quis minor.* ff. *de minoribus.*

De adoptione ad tempus.

34. *Paulus* lib.11. Quæstionum.

"QVæsitũ est", si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, vt post trienniũ (puta) eundem mihi in adoptionem des, an actio vlla sit. & Labeo putat nullam esse actionem [x]. * nec enim moribus nostris conuenit filium temporalem habere.

x Cur ita? *vide l.77.* ff. *de regulis iuris*

De dignitate filij adoptiui.

35. *Idem* lib.1. Responsorum.

PEr adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur [y]. vnde senator [z], & si à plebeio adoptatus est, manet senator. similiter manet, & senatoris filius.

y *l.7. Cod. eod.*

z *vide l.6.* ff. *de senat.*

Vbi emancipari. 1. vel manumitti, vel in adoptionem dari possit.

36. *Idem* lib.18. Responsorum.

EMancipari filiũ à patre quocumque loco posse cõstat, vt exeat de patria potestate. 1 ¶ Apud proconsulẽ [a] etiam in ea prouincia, quam sortitus non est, & manumitti, & "in" adoptionem dari posse placet.

a *l.15. in fin.* ff. *de manumissis vindic.*

Si filium non habens nepotis loco adoptet. 1. De Redadoptione.

37. *Idem* lib.2. Sententiarum.

ADoptare [b] quis nepotis loco potest, etiam si filiũ nõ habet. 1 ¶ Eum, quem quis adoptauit, emancipatum, vel in adoptionem datum iterum non potest adoptare [c].

b Adoptare locum nepotis potest, qui filium nõ habet. *Vlpianus* 8. §. *Inst. eod.*

c Immò potest. *l.12.* ff. *eodem.*

De adoptione confirmanda.

38. *Marcellus* lib.26. Digestorum.

ADoptio non iure facta, à [d] principe cõfirmari potest.

d *adde l.* ff. *de ritu nuptiarum.*

39. *Vlpianus* lib.3. de officio Consulis.

NAm ita Diuus Marcus Eutychiano rescripsit: Quod desideras, an impetrare debeas: æstimabunt iudices [e], adhibitis [f] etiam his, qui contradicẽt: id est, qui læderentur confirmatione adoptionis.

e id est, Consules. *l.1.* ff. *de piis citat.*

f Semper citandus est is, qui... di potest. *l.1. §. fin.* ff. *de min. l.47. in prin.* ff. *re indi.*

De liberis adoptati. 1. De ætate adoptantis, & adoptati. 2. De spadone adoptante.

40. *Modestinus* lib.1. Differentiarum.

ADrogato [g] patrefamilias, liberi, qui in eius erant potestate, nepotes apud adrogatorẽ efficiuntur: simulque cum "suo" patre in eius recidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. 1 ¶ Non tantùm cùm quis adoptat, sed & cùm adrogat [h], maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem, vel per adoptionem filium facit, & vtique plenæ pubertatis, id [i] est decẽ & octo annis, "eum" præcedere debet. 2 ¶ Spado [k] adrogando, suum heredem sibi adsciscere potest: nec ei corporale vitium impedimento est.

g *Vlp.* 8. §. 8.

h *vide l.15. §. penult.* ff. *eod.*

i ἐφηβότης πλήρης, plena pubertas. *Harmenopul.* 8. §. *adde l.14. §.1.* ff. *de alimentis.*

k *l.2. §.1.* ff. *eod.* Spado, vt & qui generare nõ potest, vtroque modo adoptare poterat. Vtroque modo, id est per populũ, & per Prætorẽ, & Præsidem: quod & in cœlibe erat. *Vlpian.* 8. 6. 1. *Gaius* 1. §. 4.

Quibus casibus nepos mortuo, auo in potestatem patris non recidit.

41. *Idem* lib.2. Regularum.

SI pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emãcipauerit, & postea eum adoptauerit: mortuo eo, nepos in patris non reuertitur potestatem. † Nec is nepos in patris reuertitur potestatem, quem auus retinuerit filio dato in adoptionem quem denuo redadoptauit.

† id videtur abrogatum. *nou. ll.* 81. *c.* 2.

De infantis adoptione.

42. *Idem* lib.1. Pandectarum.

ETiam infantem in adoptionem dare possumus.

De gradu in quem fit adoptio.

43. *Pomponius* lib.20. ad Quintum Mucium.

ADoptiones non solùm filiorum, sed & [l] quasi nepotũ fiunt: vt aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio, vel incerto natus sit.

l *l.15. §.1.* ff. *eodem.*

Vtrum nepotes naturalis & adoptiuus inter se consanguinei sint.

44. *Proculus* lib.8. Epistolarum.

SI is, qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquẽ adoptauit: non puto, mortuo auo, iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit, vt etiã iure legis [m] nepos suus esset, quasi ex Lucio (puta) filio suo, & ex matrefamiliâs eius natus esset: contra puto.

m iure, legis. *Duar. ex* 5 *Gell.* 19. *adde Senecam de breuitate vitæ c.15. Suetonium in Iulio c.83.*

De oneribus adoptati.

45. *Paulus* lib.3. ad leg. Iuliam & Papiam.

ONera [n] eius, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur.

n *vide l.42.* ff. *de pecul.*

De adoptione liberti.

45. *Vlpianus* lib.4. ad legem Iuliam & Papiam.

IN seruitute mea quæsitus mihi filius, in potestatẽ meã redigi [o] beneficio principis potest: libertinum tamen eum manere non dubitatur.

o nam inuitus non potest. *l.* ff. *de statu.*

DE DIVISIONE [p] RERVM, & qualitate.

p 2. *Inst.* 1.

Tit. VIII.

Prima. 1. & secunda diuisio.

Gaius lib.2. Institutionum.

SVMMA rerum diuisio in duos articulos deducitur. nam aliæ [q] sunt diuini iuris, aliæ humani. Diuini iuris sunt: "veluti" res sacræ, & religiosæ. sanctæ quoque res, veluti muri [r], & portæ, quodammodo diuini iuris sunt. *Quod autem diuini iuris est, id nullius [s] in bonis est. id verò, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est: potest autem & nullius in bonis esse: nam res hæreditariæ antequã aliquis heres existat: nullius [t] in bonis sunt. Hæ autẽ res, quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt aut priuatæ. quæ publicæ sunt nullius in bonis esse creduntur: "ipsius enim vniuersitatis esse creduntur", priuatæ autem sunt, quæ singulorum sunt. 1 ¶ Quædam præterea [u] res corporales sunt, quædam incorporales. corporales hæ sunt, quę tãgi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentũ, & denique aliæ res innumerabiles. incorporales sunt, quę tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure consistũt: sicut [x] hereditas [y], vsusfructus, obligationes quoquomodo contractæ [z]. nec ad rem pertinet, quòd in hereditate res corporales continentur. "nam" & fructus, qui ex fundo

q 2. *Gaius* 1. §. 1.

r *l.8. in fine.* ff. *eodem. Cicero de natura deorum in fine.*

*

s *l.6. §. sacræ* ff. *eodem.*

t *l.13. §.5.* ff. *quod vi aut clam. vide tamen quæ notaui. l.31. in fi.* ff. *de hæredibus instituendis.*

v 2. *Gaius* 1. §. 4.

x *l.50.* ff. *de pet. hered.*

y *l.1. l.2.* ff. *de vsufruct.*

z Immò contractus facti sunt, non iuris. *l.7. §. fin.* ff. *de curat. furiosi.*

a 2.Gaius 1.§.5. b de quibus ↄ. lib.8. c & hæ quidem res, nobis sunt, vel propriæ, vel aliis nobiscum communes vel omnino alienæ. In illis, dominium: in his, possessio, seruitus, hypotheca competit. d τὸ ὕδωρ τὸ ἀέννaον. e v.l.1.§.1.ↄ.de adquir.possess. f sed & ambulandi & nauis religandi causa. Theophil.Instit. de rerum diuis. g Immò quæ in littore ædificamus, nostra fiunt. v.l.50.ↄ.de adquir. rerum domin.

fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius successionis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem [a] numero sunt "&" iura prædiorum vrbanorum, & rusticorum: quæ etiam [b] seruitutes vocantur. *Tertia diuisio. 1. de rebus communibus.*

2. *Marcianus* lib.3. Institutionum.

QVædam naturali iure cõmunia sunt omnium, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum [c]: quæ variis ex causis cuique adquiruntur. 1 ¶ Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aër, aqua profluens [d], & mare, & per hoc littora maris.

De inuentis in littore.

3. *Florentinus* lib 6. Institutionum.

ITem [e] lapilli, gemmæ, ceteráque, quæ in littore inuenimus, iure naturali nostra statim fiunt.

De accessu ad littus. 1. De rebus publicis.

4. *Marcianus* lib.3. Institutionum.

NEmo igitur ad littus maris accedere prohibetur piscandi [f] causa: dũ tamẽ villis [g], & ædificiis, & monumẽtis abstineatur: quia [h] nõ sunt iuris gentiũ, sicut & mare. idq; & Diuus Pius piscatorib. Formianis, & Capenatis rescripsit. 1 ¶ Sed flumina penè [i] omnia, & portus publica sunt. *De casa in litore ponenda vel collapsa.*

5. *Gaius* lib.2. rerum cottidianarum siue aureorum.

RIparum [k] vsus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare [l], retia siccare, & ex mare reducere. onus aliquid in his reponere, cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen nauigare. sed proprietas illorum est [m], quorum prædiis hærẽt. qua de causa arbores [n] quoque in his natæ eorundem sunt. 1 ¶ In mare piscãtibus liberum est in casam in [o] littore ponere, qua se recipiant.

1. De rebus vniuersitatis. 2. nullius. 3. sacris. 4. de loco religioso. 5. de cenotaphio.

6. *Marcianus* lib.3. Institutionum.

IN tantum, vt & soli domini constituantur [p], qui ibi ædificant: sed quamdiu ædificium manet: alioquin, ędificio dilapso, quasi [q] iure postliminij, reuertitur locus in pristinam causam: &, si alius in eodem loco ædificauerit, eius fiet. 1 ¶ Vniuersitatis [r] sunt, non singulorum, veluti quę in ciuitatib. sunt theatra [s], & stadia, & similia. & si qua alia sunt communia ciuitatum. Ideóque nec seruus [t] communis ciuitatis, singulorum [u] pro parte intelligitur, sed vniuersitatis. & ideo tam contrà ciuem, quàm pro eo posse seruũ ciuitatis torqueri [x] Diui fratres rescripserunt. Ideo & libertus ciuitatis non habet necesse veniã edicti petere, si vocet in ius aliquem ex ciuibus [y]. 2 ¶ Sacræ [z] res, & religiosæ, & sanctæ, in [a] nullius bonis sunt. 3 ¶ Sacræ autẽ res sunt hæ, quę publicè cõsecratę sunt, non priuatæ. si quis ergo priuatim sibi sacrum constituerit, sacrũ non est, sed profanũ. Semel [b] autem æde sacra facta, etiam diruto ędificio, locus sacer manet. 4 ¶ Religiosum autẽ locũ vnusquisque sua voluntate facit, dũ mortuum [c] infert in locum suũ. In commune autem sepulchrum, etiam inuitis [d] ceteris, licet inferre. sed & in alienum locum, concedente domino, licet inferre. & licèt postea ratũ habuerit, quàm illatus est mortuus, religiosus locus fit. 5 ¶ Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis [e] in ea re est Vergilius.

7. *Vlpianus* lib.25. ad Edictum.

SEd [f] diui fratres contrà rescripserunt.

Sancti definitio. 1. & etymologia. 2. De muris municipalibus.

8. *Marcianus* lib.4. Regularum.

* SAnctum [g] est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. 1 * ¶ Sanctum autem dictũ est à sagminibus. sunt autem sagmina [h] quædam herbę, quas

h Mare & eius littora non sunt eiusdem iuris. Illud iuris gentium est, & plus in eo licet priuatis quàm in littoribus.
i Cur dixit penè? vide quę notaui ad l.1.§.3.ↄ. de fluminib.
k l.3.ↄ. de flumin.
l rectius putat Cuiac. hæc quæ sequuntur ad littora referri. 2.Instit.1.
m adde l.15.ↄ.de adquir.rer.dom.
n l.30.§.1.ↄ.de adquirend.rerum domin.
o adde l. 14. in pr.ↄ.de acquir.rer.dom. adde l.4.ↄ.ne quid in loco publico.
p atqui ædificium solo cedit l.7.§.cum in suo.ↄ.de adquir.rer.
q l.14.ↄ.de adqu.rerum dom.
r τῆς ὁμάδος. Theophil.§.6.Instit. de rerum diuis.
s vide Cicer.3.de finib.
t vt Curialis. v. Fest. in Curiales.
v vide l.7.§.1.ↄ. quod cuiusque vniuersit. adde l.1.§.15.ↄ. ad Trebell.
x l.1.§.7.ↄ.de quæstionib.
y l.10.§.4.ↄ.de in ius vocando.
z vide Paul.5. sentent.3.
a l.1. in princ.ↄ. eod.
b vide c.51.de regul.in 6.
c vide Festum in Religios.
d an id ita sit. v. l.28. in prin.ↄ. comm.diuid.
e probare Poetarum testimonia, hoc ex loco & similib9 colligunt.
f l.6.in fine ↄ.de religios.
*
g l.9.§.3.ↄ. eod.
h v. Festum in Sagmina.
i vide Festum in Caduceatores.
k Muri municipiorum violatione & alienatione sancti: proprietate ciuium sunt. Capycius in decisionibus Neapoli. 27.numero 43. vbi notat executionem ob debitum ciuitatis in muris fieri non posse, quoniam sint sancti & extra commercium. l l.1.in prin.ↄ.eo. adde Festum in Religiosum. m 2.Gaius 1.§.2. n permissione Imperatoris. l.vlt.ↄ.vt in possess.legat. o Amortizandi ius, conforme seu consentaneum esse iuri communi hinc colligunt: quod tamen verum esse negat Pekius cap.5. de Amortizatione bonorum numero 2. Monetur autem l.1.C.de sacrosanct.Eccles. p Principes olim dedicandi ius habuere, rectè. Nam & idem plerunque Pontifices. l.vlt.ↄ.vt in possess legat. Tacit. Suet. q l.1.ↄ.ne quid in loco publ. cuius diminutiuum sacellum 6.Gell.12. r Sacrarium Glossa ἱερεῖον, θυσιαστήριον, ἱεροθήκη, ναοσηκάριον. s & transferre. mos autem Romanis fuit in oppugnationibus vrbium, Deum in cuius tutela oppidum erat conceptis carminibus euocare, & inde Romam cõferre: vt & iidem à peregrinis Deos plerunque postulabãt, sic magna Mater à Phrygibus: Æsculapius ab Epidauriis petita. Festus in peregrina.sacra: & in Nouæ Curiæ: Liuius 5. vbi de vrbe capta à Camillo. Macrob.3.saturnal.9: 28.Plin.2: Seruius ad illa verba 2.Aeneid. Excessère omnes adytis arísque relictis. t l.8.ↄ.eod. v i.verbum non testis.
x Sanctio legum, pars legis erat vltima, qua certa pœna irrogabatur iis, qui præceptis legis non obtemperarent. l.sanctio legum ↄ.de pœnis. De sanctione legum adde Ciceronem 3. ad Atticum. & in fine Verrinæ de signis: & in orat. pro Cornelio Balbo: Festus in saturn.
y Bald, & Zas. id trahunt ad furcas Iurisdictionum.

z neque in ius habitare. l.3.ↄ.ne quid in loco publico: 5.Feudorum.21.§.1.
a al. in mari. adde quæ notaui ad l.14.ↄ.de adquir.rerum domin. b lex ea Romuli. c adde l.1.in pr.l.8.in fi.ↄ.eo l.11.ↄ.ad leg.Iul.pecul. d Muros ciuitatis Romanæ transcendens, capite punitur, vt hîc. adde l.3.§ in bello.ↄ.de re militari. quid si alterius ciuitatis quàm Romanæ? pœna arbitraria punitur, vt communiter refert Rolãdus à Valle 2.consil.8. & numero 25. Clarus in princip.§.vlt.quæst.68.vers.muros.

legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret: sicuti legati [i] Græcorum ferunt ea, quæ vocantur ceryceia. 2 ¶ In [k] municipiis quoque muros [l] esse sanctos Sabinum rectè respondisse Cassius refert: prohiberíque oportere ne quid [m] in his immitteretur.

Sacri loci definitio. 1. De loco publico consecrando. 2. quid intersit inter locũ sacrum & Sacrarium. 3. Quæ propriè dicũtur sancta. 4. De muris municipalibus. 5. De rei sacræ estimatione.

9. *Vlpianus* lib.68. ad Edictum.

SAcra loca ea sunt, quæ [n] publicè sunt dedicata, siue in ciuitate sint, siue in agro. 1 ¶ Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, cùm [o] princeps eum dedicauit, vel dedicandi [p] dedit potestatem. 2 ¶ Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrariũ *. sacer [q] locus, est locus cõsecratus. sacrarium [r] est locus, in quo sacra reponũtur: quod etiã in ędificio priuato esse potest. & solent, qui liberare eum locũ religione volũt, sacra inde euocare [s]. 3 * ¶ Propriè dicimus [t] sancta, quæ neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione [u] quadã confirmata: vt leges sanctæ sunt, sanctione [x] enim quadã sunt subnixæ: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctũ est, & si Deo non sit consecratum. & interdũ in sanctionibus adiicitur, vt qui ibi aliquid cõmisit, capite puniatur. 4 ¶ Muros autẽ municipales nec [y] reficere [z] licet sine principis, vel præsidis auctoritate: nec aliquid eis cõiungere, vel superponere. 5 * ¶ Res sacra non recipit æstimationẽ. *De edificato in mari vel occupato à mari.*

10. *Pomponius* lib.6. ex Plautio.

ARisto ait: sicut id, quod in [a] mare ædificatũ sit, fieret priuatum: ita quod mari occupatũ sit, fieri publicũ:

Si quis muros violauerit.

11. *Pomponius* lib.2. ex variis lectionibus.

SI [b] quis [c] violauerit muros [d], capite [e] punitur: sicuti si quis transcendet scalis [f] admotis, vel alia qualibet ratione. nam ciues Romanos aliã, quàm per portas, egredi non licet: cùm illud hostile & abominandum sit. nam & Romuli frater Rem9 occisus traditur ob id, quòd murũ [g] transcendere [h] voluerit [i].

DE[k] SENATORIBVS[l],

Tit. IX.

Collatio viri & feminæ consularium: item viri præfectorij, & feminæ consularis. 1. Quæ sint consulares feminæ.

Vlpianus lib.62. ad Edictum.

COnsulari [m] feminæ vtique consularem virũ præferendum nemo ambigit. sed vir præfectorius an [n] consulari feminæ præferatur, videndum. putem præferri: quia * maior [o] dignitas "est" in sexu virili *. 1 ¶ Consulares autem feminas dicimus consulariũ [p] vxores. adiicit Saturninus [q] etiã matres, quod nec vsquã relatum est, nec vnquã receptũ [r].

De senatu motis.

2. *Marcellus* lib.3. Digestorum.

CAssius Lõginus non putat ei permittẽdum, qui propter turpitudinem senatu [s] motus [t], nec restitutus est, iudicare, vel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

3. *Modestinus* lib.6. Regularum.

SEnatorem remotũ senatu capite [u] non minui, sed Romæ morari, Diuus Seuerus, & Antoninus permiserũt.

De indignis aliquo ordine.

4. *Pomponius* lib.12. ex variis lectionibus.

QVi [x] indignus est inferiore ordine, indignior [y] est superiore. *Quis dicatur Senatoris filius vel nepos.*

5. *Vlpianus* lib.1. ad legem Iuliam & Papiam.

SEnatoris filiũ accipere debemus non tantùm eũ, qui naturalis est, verùm adoptiuũ [z] quoque neque intererit, à quo, vel qualiter adoptatus fuerit. nec interest [a],

e ideo muri sacrosancti. adde Festum in sacrosanctis.
f de scala. adde l.54.§.4.ↄ.de furtis.
g ὡς ἄβατον καὶ ἱερὸν τόπον. Plutarchus in Problemat.
h l.18.ↄ.de pœ.
i notandũ primæ rerum diuisioni, de qua in l.1.in princip.h.t. Secũdæ, de qua in d.l.1.§.1. Tertiæ, de qua in l.2. & seq. tractatur, addi posse quartam rerum diuisionem vt aliæ sint mobiles, aliæ immobiles. quæ vtilis est, quoties agitur de satisdatione, venditione rerum debitoris & pupilli, de communione inter coniuges, hypotheca, præscriptionib. retractu, & Laudimiis. de quibus v. quæ notaui in l.22.C.de adm.tut.
k Transit ad magistratũ, viuam vocem legis. De Senatoribus & senatusconsultis. adde Gell.14.c.7. & 4.c.10.
l Senatores dicti non ab assentiendo, vt putat ipse Hugolinus Bartolus, sed à senili ætate. Eutrop.2. Cicero de senectute.1. Flor.1: Festus. (Ita supremum Lacedæmoniorum consilium γερουσία. Demosth. aduersus Leptinem. Vlp. ibidem: Pausan. in Lacon. in quod consilium cooptari virtutis fuit præmiũ. Aristot 2. Politi.) vel à virtute. senes enim olim apud Romanos viri optimi appellati. Halicarn.2. vno vocabulo γερουσίας viri 70 [illegible] interpretes [illegible] 3: Leuit. 8: 1. Machab. 11. pro summo Hebræorum consilio. Inde locus senatus γερουσία 35.Plin.14: Vitruuius. vt & senatus. Cic.1.Catil.Philip.13: 7.ad Attic. & senaculum. Fest. in senacula. vbi tria Romę fuisse scribit. Vnum in æde Concordiæ inter Capitolium, & forũ, in quo solebant magistratus cũ senioribus deliberare: alterum ad portã Capuam. Tertium citra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationũ legatis, quos in vrbẽ admittere nolebant, senatus dabatur. Cæterùm quod ad senatorum & senatus iura attinet, notandum est, Nouella Leonis 78. senatuscõsulti faciendi ius abolitũ, iure nimirum populi & senatus in principem translato. Hodie senatuũ arresta circunferuntur, ex queis vix ius certũ quisquam hauriri censuerit, licèt rationis vice & æquitatis loco in foris & consultationibus vtiliter laudari possint. m 4.Gell.10. Cassiodorus in formula patriciatus. l.8.ↄ.de statu: l.2.ↄ.de reg.iur. n an etiã cõsuli? negat Pet. Faber.1.Semest.2. quia cõsulatus tanquã illustrior PP. deferebatur. adde Cuiac.nouell.62. o v. Aristot.1.Polit.8. p Nouel.105.c.2. q ab hoc Saturnino, quẽ Vlpianus hîc notat, Baldus in l.1.C.de sacros.Eccl. Saturninos in scholis vocari notat, qui absurdas & improbabiles opiniones defendunt. r nisi filij voluntate Nouell.105.c.2. s de quo l.12.§.3.ↄ.de Iudiciis. t Senatu moti iudices, testes esse non possunt. v §.quibus, de cap.dim. x v.l.5.in fi.ↄ.de ser.expor. y Argumẽtum à minori ad maius. z Adoptatus à senatore, senatoris æquè filius habetur, vt à senatore, ex matrimonio susceptus. adde l.10.ↄ.eod. a Immò qui antè nati sunt, priuati censentur. l.11.C.de dignit. vide in hunc locum elegantem tractatum Hot.quæst.illustri.

iam in senatoria dignitate constitutus eum susceperit, an ante [a] dignitatem senatoriam.

6. *Paulus* lib. 2. ad legem Iuliam & Papiam.

SEnatoris filius est & is, quem in adoptionem accepit: quamdiu tamen in familia eius manet. emãcipatus verò nomen filij emancipatione amittit. 1 ¶ A senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris [b] dignitatis est, quasi senatoris filius videtur. quia non amittitur senatoria dignitas adoptione [c] inferioris dignitatis: non magis quàm, vt consularis desinat esse.

7. *Vlpianus* lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam.

EMancipatum à patre senatore, quasi [d] senatoris filium haberi placet [e]. 1 ¶ Item Labeo scribit, etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Sed eum, qui posteaquã pater eius de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium, quorũ sententia vera est. nec enim propriè senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est, antequàm iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequàm pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est, vt quasi senatoris filius intelligatur. tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit. 2 ¶ Siquis & patrem, & auum habuerit senatorem: & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur. sed [f] si pater amiserit dignitatem ante conceptionẽ huius: quæri poterit, an quãuis quasi senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat. & magis est, vt debeat [g]: vt aui potius ei dignitas prosit, quàm obsit casus patris.

Quæ sint clarißimæ feminæ.

8. *Idem* lib. 6. Fideicommissorum.

FEminę nuptæ [h] clarissimis [i] personis, clarissimarũ personarum appellatione [k] continentur. Clarissimarum feminarum nomine, senatorum filię, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. * feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes verò donec plebeij nuptiis fuerint copulatæ. tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alij inferioris [l] dignitatis non nupsit.

Si pater eius quæ libertino nupsit, senatu moueatur.

9. *Papinianus* lib. 4. Responsorum.

FIliam [m] senatoris nuptias [n] liberti secutã, patris casus non [†] facit vxorẽ. nam * quæsita dignitas liberis, propter casum patris remoti à senatu, auferenda non est.

Qui sunt liberi senatorum.

10. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

* LIberos senatorũ accipere debemus, non tantùm senatorũ filios, verùm omnes, qui geniti ex ipsis, éx ve liberis eorũ dicantur: siue naturales, siue adoptiui [o] sint liberi senatorũ, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia Senatoris natus sit: spectare debemus patris eius conditionẽ.

De Senatorum domicilio.

11. *Paulus* lib. 44. ad Edictum.

SEnatores, licèt in [p] vrbe domicilium habere videãtur: tamen & ibi [q], vnde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur: quia * dignitas, domicilij adiectionem potiùs dedisse quàm permutasse, videtur.

De dignitate eius quæ secundo nupsit. 1. *Qui sunt senatores.*

12. *Vlpianus* lib. 2. de Censibus.

NVptæ priùs consulari viro impetrare [r] solent à principe, quamuis perrarò, vt nuptæ iterum minoris dignitatis viro [s], nihilominùs in consulari maneant dignitate: vt scio Antoninum Augustum Iuliæ Mamææ consobrinæ suæ indulsisse. * 1 ¶ Senatores autem accipiẽdum est eos, qui à patriciis, & cõsulibus, vsque ad omnes illustres viros descendunt: quia "&" hi [t] soli in senatu sententiam dicere possunt.

a Ab inferioris ordinis patre adoptat⁹ senatoris fili⁹, vel cõsularis, senatoris filius aut consularis esse non desinit. *vt hic.* licèt inferioris ordinis marito nubẽs mulier, priuilegia à priore marito quęsita amittat, nisi fortè principis permissu ac speciali priuilegio inferiori nubat, saluis priuilegiis prioris mariti. *arg. l. 12. ĩ. eod.*

b Nat⁹ ante senatoriã patris dignitatẽ, senatoris est filius: quod quidã extẽdunt ad filios natos principi alieni priuato, ante regnum à patre adepto.

c *al.* adoptione.

d quasi senatoris filius est qui emancipatur à patre senatore. *vt hic.* vt & qui senatore natus, ab inferioris ordinis patre adoptatus. *l. 6. inf. s. eod.* *

e atqui is in familia non est. *l. 6. in pr. s. eod.*

f Nobilitatem, gentem, patriã, originem, ius togæ, ciuitatis & similia iura nepotes per auos suos retinere, hinc possis colligere: licèt patribus ignobilibus atque exteris factis nati atque concepti. *

g Immò sine aliquo intermedio gradu ea dignitas ad nepotem nõ transit: *l. 11. C. de quæstio.* *

h vxores maritorum dignitate & priuilegiis fruuntur.

i *v. l. 5. ĩ. de curat. furios.*

k *v. l. 13. Cod. de dignit.* *

l *vide l. 1. Cod. de dignit.* *

m *l. 34. §. 3. ĩ. de ritu.*

n Cur Senatoris filia libertino nubere non possit: colligi potest *ex l. 8. C. de dignit.*

† hodie id mutatum. *nouel. 78. c. 3.*

o *l. 5. s. eod.*

p *v. l. 2. Cod. vbi senatores.*

q Immò, domicilium mutant. *l. 23. in pr. ĩ. ad municipal.*

r *vide quæ scripsi ad l. 6. §. 1. s. eodem.*

s *Nouell. 22. c. 36.*

DE OFFICIO [u] CONSVLIS, Tit. X.

De consilio manumissuris præbendo. 1. *Apud quem consulem manumitti poßit.*

Vlpianus lib. 2. de Officio Consulis.

OFFICIVM consulis est, cõsilium [x] præbere manumittere volentibus. 1 ¶ Consules & seorsum singuli manumittunt. sed non potest is, qui apud alterum [y] nomina ediderit, apud alterum manumittere: separatæ enim sunt manumissiones. sanè si qua ex causa collega manumittere non poterit, infirmitate, vel aliqua iusta causa impeditus: collegam posse manumissionem expẽdire senatus censuit. 2 ¶ Consules apud se seruos suos manumittere posse, nulla dubitatio est. sed si euenerit, vt minor [z] viginti annis consul sit, apud se manumittere non poterit [a]: cùm ipse sit, qui ex senatusconsulto consilij causam examinat: apud collegam [b] verò causa probata, potest [c].

DE OFFICIO PRÆFECTI prætorio [d]. Tit. XI.

De origine & auctoritate præf. præt. 1. *De appellationibus* 2. *De restitutione in integrum.*

Aurelius Arcadius Charisius magister libellorum libro singulari de Officio Præfecti prætorio.

BREVITER commemorare necesse est, vnde constituendi præfectorum [e] prætorio officio origo manauerit. Ad vicem [f] magistri equitũ præfectos prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. nam cùm apud veteres dictatoribus [g] ad tempus summa potestas crederetur, & magistros equitum sibi eligerẽt, qui adsociati participales curæ [admilitiæ gratia] secundam post eos potestatem gererent: regimentis [h] reipublicæ ad Imperatores perpetuos translatis, ad similitudinẽ magistrorũ equitum præfecti prætorio à principibus electi sunt. data est plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem. 1 ¶ His cunabulis præfectorũ auctoritas initiata intantũ meruit augeri [i], vt appellari à præfectis prætorio nõ possit. nam cùm ante quæsitum fuisset, an liceret à præfectis prætorio appellare, & iure liceret, & extarent exẽpla eorum, qui prouocauerint: postea publicè sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est *. credidit enim princeps, eos qui ob singularẽ industriã, explorata eorum fide, & grauitate, ad huius officij magnitudinẽ adhibentur, nõ aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quàm ipse foret iudicaturus. 2 ¶ Subnixi sunt etiam alio priuilegio "præfecti prætorio:" ne à sententiis eorum [k] minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis præfectis prætorio, restitui possint.

DE OFFICIO [l] PRÆfecti [m] vrbi. Tit. XII.

De quibus criminibus & quo loco admißis cognoscit. 1. *Si seruus de domino.* 2. *vel patronus de liberto queratur.* 3. *De iure deportandi vel relegandi.* 4. *De quibus criminibus & quo loco admißis cognoscit.* 5. *Si seruus in dominam adulterium cõmisisse dicatur.* 6. *De interdictis. Quod vi aut clam aut vnde vi.* 7. *Si quis malè in tutela, vel cura versatus esse dicatur.* 8. *Si seruus de domino queratur.* 9. *De nummularis.* 10. *Si libertus de patrono queratur.* 11. *De carnis venditione,* 12. *De quiete popularium, disciplina spectaculorum, & militibus stationariis.* 13. *Quibus interdicere potest,* 14. *De collegiis illicitis.*

Vlpianus libro singulari de officio Præfecti vrbi.

OMNIA [n] omnino crimina [o] prefectura vrbis sibi vindicauit: nec tantùm ea, quæ intra vrbẽ admittuntur: verùm ea quoque, quæ extra vrbem intra [p] Italiam, epistola [q] diui Seueri ad Fabium Cilonem [r] præfectum vrbi missa declaratur. 1 ¶ Seruos, qui ad statuas confugerint: vel sua [s] pecunia emptos, vt manumittantur, de dominis querentes audiet. 2 ¶ Sed & patronos egentes de suis libertis querentes audiet: maximè [t] si ægros se esse dicãt, desiderẽntque à libertis [u] exhiberi. 3 ¶ Relegandi, deportandíque in insulam, quam [x] Imperator adsignauerit, licentiã habet. 4 ¶ Initio eiusdem epistolæ [y] ita scriptum est: *Cum vrbem nostram fidei [z] tuæ commiserimus* [a]. Quidquid igitur intra vrbem admittitur, ad præfectum vrbi videtur pertinere. sed & si quid intra centesimum miliarium [b] admissum sit, ad pręfectum vrbi pertinet. si vltra [c] ipsum lapidem [d] egressum [e] est præfecti vrbi notionem. 5 ¶ Si quis seruum suum adulterium [f] cõmisisse dicat in vxorẽ suam, apud præfectum vrbi erit audiendus. 6 ¶ Sed & ex interdictis, *quod vi aut clam*, aut interdicto *vnde vi* audire potest. 7 ¶ Solent ad præfecturam vrbis remitti etiam tutores, siue curatores [g], qui [h] malè in tutela, siue cura versati, grauiore animaduersione indigent, quàm vt sufficiat eis suspectorum [i] infamia: quos probari poterit, vel nummis [k] datis tutelam occupasse: vel præmio

l. 1. §. 1. ĩ. 50. de ... tronis agẽ... uersus libe... l. 1. §. 2 & ... gatiõe, deporta... tione. §. 3. de ... quę intra cen... miliarium. §. 4. de adulterio. §. 5. de interdict... & causis po... sionis. §. 6. de ... tela & cura. §. ... de mancip... prostituẽdis. §. 8. de nummul... riis. §. 9. carn... & esculentis. §. 11. quiete popu... larium & spect... culorũ. §. 12. in... terdicendis. 13. collegiis ... citis. §. 14. ... tariis. l. 2. ĩ. ... gnouit & ... lagio. l. 7. ĩ. ad ... falc. de plagiar... vt ex Paulis. ... tent. & Vlp. ... de off. procons. ... fert Rufinus ... 14. collat. legũ M... saicar: adde Cas... siodor. in formul... P. Vrbi.

m l. 1. Cod. 27. ... de Cuiac. 13. obs. ...

n militaria ... cipe. l. 1. C. de ... magistr. mil.

o de falsis. ... 28. in fi. ĩ. de ...

p & 100. milia... rium. §. 4. ĩ. eod.

q §. 4. ĩ. eod.

r v. l. vlt. ... of. præf. vig...

s seruis sua pe... cunia qu... fuit, sed con... uentibus ... dominorum.

t Ægroti & ... mẽtorum ca... fauorabilis.

u i. alimẽta pr... stari. l. 5. in ... de lib. agnosc.

x Insulas prin... cipes adsigna... bant: in adsign... tas huiusmo... insulas præfe... cti relegabãt ... deportabant.

y cuius fit m... tio initio huius legis.

a adde l. 3. ĩ. ... hæred. l. ... sunt. ĩ. de ... crim.

a Præfecti ig... tur vrbi summa autoritas ... cipibus. Latin... feriis primò p... fuit, dein seru... tia coercuit, ... vice principis ius in vrbe red... deret, in argen... tarios, num... larios, tutores ei ius esset. Ta... cit. 5. Sueton. ... Nerone: Dion. ...

Ex hac tẽpor... diuisione se... uata, concilia... oportet, leg... vlt. ĩ. de iniur... l. 7. ĩ. de iniur... quis iniuria. ... Labeo. §. item ... ĩ. de iniuriis.

b De veteri more dimetiẽ... di itinerũ spatia per miliaria & lapides, dixi *ad l. 71. §. 3. ĩ. de excus. tut.* Porrò hîc seruandum est, miliarium & lapidem pro eodem sumi, *infrà eodem, ibi, lapidem.* c *l. vlt. ĩ. eod.* d De lapide paulo antè dixi. e Iurisdictionũ limites ac fines diligenter custodiendos esse hinc possis colligere. *facit l. vlt. ĩ. de iurisd.* f *v. l. 5. ĩ. de accus.* g horũ etiã præfectorũ munus erat furiosis curatores cõstituere. *§. 3. Inst. de curat.* h Tutorũ hæc admissa grauiora, malè in tutela seu cura versari, nummis datis tutelas occupare, ast effecisse vt nõ idoneus occuparet, in edẽdo patrimonio pupilli quãtitatẽ minuisse, euidenti fraude pupilli bona alienasse, vt hîc. Adde falsò, quasi per inopiam, pup. alimenta negare. i *d. §. 10. l. 3. §. 3. ĩ. de suspectis.* k *v. l. 9. ĩ. de ... vtilis.*

t *adde l. 15. §. 2. ĩ. de excus. tut.* v *l. 12. Cod. 3. nouell. 105.* x *l. 4. Cod. de vindicta.* y i. causas manumittendi. *§. eadem. Inst. qui manumittere.* z Consulatus adipiscẽdi annus olim 43. *dixi ad Ciceronis Philipp. 5. vbi de annariis & annalibus legibus notatum à me quoque est.* a Immò potest. *l. 20. in fi. ĩ. de manumiss. vind.* b apud se præsente collega. *Robert. reprehensus à Cuiac. 18. obs. 38.* c Immò nõ potest apud collegã. *l. 18. §. 1. ĩ. de man. vind.* d 1. C. 26. 27. *nou. 70. v. in hunc locũ Petr. Fab. 1. semestr. 1. 2. 3.* e quia interdũ duo, interdũ tres. *Pet. Fab. 1. semest. 1.* f & Tribuni Celerũ. *l. 2. §. 15. s. de orig. iur.* g *d. l. 2. §. 18.* h *v. Fest. in regimen.* i *v. l. 19. l. 20. C. de appell.* k *l. 15. in fi. l. 17. ĩ. de min.* l Cognouit autẽ de seruis aduersus dominos cõquerẽtib.

Vnica nº 2

ll nº 2

nº 2

a *v.l.20.C.d. his qui accuſa.* b *v.l.12.C.de epiſc.aud.* c *vide titul.C.ſi mãcipiũ,ita alienatum erit ne proſtituretur.adde l.24.in fin de pignorat.l.9.ſ. de manumiſsionibus.*
d & argentarij *l.2.ſ.eod.* e libertos ad ἀντίδωρα patronis obligari hinc colligũt,
f *l.2.in pr.ſ.de Iur patr.* g *vide l 47.in fin.ſ.de regul.iur.* h Formam curæ carnis vide apud Ammianũ 26. vide de Turio Aproniano. Porrò carnes ad põdus venisse apud Romanos, & Græcos, oſtẽdi ad *l.18.ſ.de instructo.*

accepto,operam dediſſe, vt non idoneus tutor alicui daretur : vel conſultò circa edendum patrimonium quantitatẽ minuiſſe: vel euidẽti fraude pupilli bona alienaſſe.

8 ¶ Quod autem dictum eſt, vt ſeruos de dominis quærentes præfectus audiat,ſic accipiemus : non [a] accuſantes dominos:(hoc enim nequaquam ſeruo permittendum eſt,niſi ex cauſis receptis)ſed ſi verecundè expoſtulent:ſi ſæuitiam,ſi duritiam, ſi famem,qua eos præmant: ſi obſcenitatem [b],in qua eos compulerint,vel compellãt, apud præfectum vrbi exponant. Hoc quoque officium præfecto vrbi a Diuo Seuero datum eſt,vt mãcipia tueatur,ne [c] proſtituantur. 9 ¶ Præterea curare debebit præfectus vrbi, vt nummularij [d] probè ſe agant circa omne negotium ſuum:& tẽperent his,quæ ſunt prohibita.

10 ¶ Cùm patronus contemni [e] ſe à liberto dixerit, vel contumelioſum ſibi libertum queratur,vel cõuicium ſe ab eo paſſum,liberóſque ſuos,vel vxorẽ,vel quid huic ſimile obiicit: præfectus vrbi adiri ſolet, & pro modo [f] querellæ corrigere eum,aut cõminari,aut fuſtibus caſtigare, aut vlteriùs procedere in pœna eius ſolet.nã & puniendi plerumque ſunt liberti. certè ſi ſe delatũ à liberto,vel conſpiraſſe eum contra ſe cũ [g] inimicis doceat : etiam metalli pœna in eum ſtatui debet. 11 ¶Cura [h] carnis omnis, vt [i] iuſto pretio præbeatur, ad curã præfecturæ pertinet.& ideo & forũ ſuarium ſub [k] ipſius cura eſt. ſed & cæterorum pecorum,ſiue armentorum,quę ad huiuſmodi præbitionem ſpectant, ad ipſius curá pertinent.

12 ¶ Quies quoque popularium [l], & diſciplina ſpectaculorũ ad præfecti vrbi curã pertinere videtur.& ſanè debet etiã diſpoſitos milites ſtationarios habere ad tuẽdam popularium [m] quietem, & ad referendum ſibi, quid in vrbe [n] agatur. 13 ¶Et vrbe interdicere præfectus vrbi, & qua alia [o] ſolitarum regionũ poteſt,& negotiatione [p],& profeſſione,& [q] aduocationibus,& foro:& ad tẽpus,& in perpetuũ [r]:interdicere poterit & ſpectaculis: & ſi quem releget ab Italia:ſummouere eum etiam à prouincia ſua.

14 ¶Diuus Seuerus reſcripſit,eos etiã, qui illicitũ collegiũ coiſſe dicuntur,apud præfectum vrbi accuſandos.

De argentariis.

2. *Paulus* lib.ſingul.de Officio Præfecti vrbi.

ADiri etiã ab argẽtariis, vel aduerſus eos, ex epiſtola Diui Hadriani,& in pecuniariis cauſis poteſt.

Si terminos vrbis exierit.

3. *Vlpianus* libro ſecundo ad Edictum.

PRæfectus vrbi, cùm [s] terminos "vrbis" exierit, poteſtatem non habet:extra [t] vrbẽ poteſt iubere iudicare.

i *adde l.3.§.1.ſ. de annona. Nou. 24.c.2.*
k *add. l vltim. §. 2. ſ. de annona.*
l Populares,cõſeſſ⁹ theatralis. dixi *ad l. 28.§.3. ſ. de pœnis. adde Cuiac. 8. obſ. 29.* factio agitatorũ: quorum alii, Venetę,alij Praſinæ,alij Albulę, alij Ruſſatæ factionis. Græci δήμους appellant *adde Tacitũ Annal.xiii 15. Sueton. Lipſ.3.epiſtol 18.*
m huc refer. *l. 2.C.de ſeditioſis.*
n *al.*ibi, *al.* vbicunque.
o non vrbicaria, ſed Italiæ. *Cuia.2.obſ.14.*
p *l.9.§.9.ſ.de pœnis.*
q *v.l.9.in pr.ſ. de pœnis.*
r Immò vltra adminiſtrationis ſuæ tempus non poteſt.*l.vlt. in pr.ſ. de pœnis.*
ſ *l.1.§.4.ſ.eod.*
t *al.* nec extra, & ita reperi in manuſcripto Germani Colladonij Iuriſconſulti clariſſimi. Eſt qui emẽdet, intra vrbem, *Hot. 4. obſ. 13.*
u 1.C 30 12.*Cod. 6.Nouell.38.41.80.*
x Citatur hîc Gracchanus *§.1.ſ.eod.*& à Varrone *5.de lingua.*
y Annales probare hinc colligunt. *de quo dixi ad l.10.ſ.de probat.*

DE OFFICIO [u] QVÆSTORIS.

Tit. XIII.

Origo. 1. Etimologia. 2. De ſortitione prouinciarum. 3. Qui quæſtores creari poßint. 4. De candidatu principis.

Vlpianus libro ſingul. de Officio Quæſtoris.

ORIGO quæſtoribus creãdis antiquiſſima eſt, & pene ante omnes magiſtratus. Gracchanus [x] denique Iunius libro [y] ſeptimo de poteſtatibus.etiam ipſum Romulum & Numam Pompilium binos quæſtores habuiſſe, quos ipſi non ſua voce,ſed populi ſuffragio crearent [z].Sed ſicuti dubiũ eſt, an Romulo, & Numa regnantibus quæſtor fuerit : ita Tullo Hoſtilio rege quæſtores fuiſſe certum eſt.ſanè crebrior apud veteres opinio eſt : Tullum Hoſtilium primum in rempublicã induxiſſe quæſtores. 1 ¶Et à genere querẽdi [a] quæſtores initio dictos,& Iunius [b],& Trebatius,& Fæneſtella ſcribũt. 2 ¶ Ex quæſtoribus quidam ſolebant prouincias ſortiri ex ſenatuſconſulto,quod factũ eſt Decimo Druſo & Porcina conſulibus. Sanè non omnes quæſtores prouincias ſortiebãtur,verùm excepti erant [c] Cãdidati principis.hi etenim ſolis libris principalibus in ſenatu legendis vacant. 3 ¶ Hodiéque obtinuit indifferenter quæſtores creari , tam patricios quàm plebeios ingreſſus eſt enim,& quaſi [d] primordium gerendorum honorum,ſententiæque in ſenatu dicendæ.

4 ¶Ex his,ſicuti diximus,quidã ſunt,qui Cãdidati principis [e] dicebantur,quique epiſtolas [f] eius in ſenatu legunt.

z hinc conſtat lege Regia populum non omnem omnino poteſtatem in regem trãſtuliſſe. facit *.l. 2. in pr.ſ.de orig.iuris.*
a *l.2.§.22.ſ.de orig.iur.*
b Gracchanus de quo ſ.
c *Lamprid. in Alexand.*
d primordium enim fuiſſe videtur ædilitas, *vt* ex legib. XII. tabularum colligi poteſt.
e Cãditati Cæſaris . eo ſenſu Velleius Paterculus vſurpat,
f *vide Dion.lib. 54.Sueton.in Tito. 6. Tacitus lib. 16.* & cætera , omnia quæ vel abſentes vel præſentes principes , ſi laborem recitandi fugiebant, ſenatum facere iubebant. *Sueton.August.c.65.*
g *1.Cod.39. adde Nouell.13.25.26.29.104.*
h Prætorum dixit potiùs quàm Prætoris.Vnus vrbanus, qui maior inter ciues ius dicebat.Alter peregrinus,qui vel inter peregrinos,vel peregrinum & ciuem ius dicebat, & hoc ſignificat *lex.7.C.de appellat.* Fuerunt & alij minores,de quibus *l.2.ſ. de origine iuris.* Porrò quanta maiorum Prætorum fuerit authoritas, eorum edicta demonſtrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod ex eorum edictis iura addiſcere poſtea cœperũt non ex antiquis legibus. De criminibus horum prætorum notio non fuit , licet Prędidum & ſimilium fuerit.*Cod Theodoſ. de iuriſdictio.*
k Cur ita? *v.l.77.ſ.de iudic.l.14.ſ.ad Treb.ſecus in l.10.ſ.de Iuriſdict.*
l βάρβιος. *Sud.*

l *v.Cuiac.18. obſ 33.[H.t.17.illuſtr. Cont 1.lect.22.Rob. 1.Recept.vlt. & 1 anim.18 Ant. Merc.1. notator.18.*
m An geſta ab occulte excommunicato, aut qui excommunicatus lateat, vide apud Socinum regula 16
n alia, errantes iuriſdictionem prorogare non intelliguntur. vide tamen Socinum regula 212.227.

DE OFFICIO [g] PRÆTORVM [h],

Tit. XIIII.

Si prætoris pater manumittat.

Vlpianus libro 26. ad Sabinum.

APVD filium familiàs prætorem [i] poteſt pater eius manumittere

Si prætor emancipetur aut in adoptionem detur.

2. *Paulus* lib. 4. ad Sabinum.

SEd etiam ipſum apud ſe emancipari ; vel in adoptionem dari placet.

Si ſeruus fuerit creatus prætor.

3. *Vlpianus* libro 38.ad Sabinum.

BArbarius [k] Philippus , cùm ſeruus fugitiuus eſſet, Romæ præturam petiit:& prætor deſignatus eſt.ſed nihil ei ſeruitutẽ obſtetiſſe ait Pomponius , quaſi prætor non fuerit [l]. Atquin verum eſt,præturã eum functum.& tamen videamus ſi ſeruus,quamdiu [m] latuit "in" dignitate prætoria,functus ſit : quid dicemus? quæ edixit, quæ decreuit, nullius fore momenti?an fore propter [n] vtilitatem [o] eorum [p]: qui apud eum egerunt vel lege [q], vel quo alio iure?& verum puto,nihil eorum [r] reprobari. hoc enim humanius eſt:cùm [s] etiam potuit populus Romanus ſeruo decernere hanc poteſtatem: ſed & ſi [t] ſciſſet ſeruum eſſe, liberum effeciſſet. Quod ius multò magis in Imperatore obſeruandum eſt.

4. *Idem* lib. 1. de Omnibus Tribunalibus:

PRætor neque tutorem [u], neque ſpecialem iudicem ipſe ſe dare poteſt.

o Hinc Horatius. Atque ipſa vtilitas iuſti prope mater & æqui.
p *adde quid ſimile ex l.3.ſ.de ſenatuſconſ. Macedon.*
q Lege agere quid eſſet, *dixi ad l.2.§.6.ſ. de origine iuris.*
r eſt igitur Præturã functus, non tamen fuit liber. *vide l.1.C.de lib.cauſa.facit l. 2. ſ. de fugitiuis.* Sic manumiſſus à Prætore die nefaſto, fiebat liber ſed vitio: Varro. *5. de lingua.*
ſ Decreta Barbarij firma eſſe hoc argumento oſtendit. Populi vtiliter intereſt decreta Barbarij valuiſſe. Igitur populum decreta Barbarij (tametſi ſerui hominis) cõfirmaſſe veriſimile eſt. Quidni verò decreta à ſeruo homine lata confirmauerit populus; cùm ſi ſeruum eſſe ſciuiſſet, liberũ efficere potuiſſet : imò liberum effeciſſet? Quod ſi populus id potuerit, ęquè aut multò magis princeps.
t *vid. l. 7.C. qui admitti.*
u *vid. l.4.ſ. de tutoribus datis.*

DE OFFICIO PRÆFECTI vigilum [x].

Tit. XV.

Origo.

Paulus lib. ſingul. de Officio Præfecti vigilum.

APVD vetuſtiores , incendiis arcendis triumuiri [y] præerant:qui ab eo,quòd excubias agebant,nocturni [z] dicti ſunt. interueniebãt nonnunquam & ædiles [a], & tribuni plebis.erat autem familia publica circa portam , & muros diſpoſita: vnde, ſi opus eſſet , euocabatur. fuerant & priuatæ familiæ, quæ incendia vel mercede, vel gratia extinguerent. deinde Diuus Auguſtus [b] maluit per ſe huic rei conſuli.

2. *Vlpianus* lib. ſingul. de Officio Præfecti vigilum.

PLuribus vno die incendiis exortis:

1. De incendiariis,effractoribus,furibus, raptoribus, receptatoribus. 2. De vrbe noctu peragranda, 4. De inquilinis admonendis. 5. De capſariis.

3. *Paulus* libro ſingulari de Officio Præfecti vigilum.

NAm* ſalutem reipublicę tueri,nulli magis credidit conuenire,nec aliũ ſufficere ei rei, quàm Cæſarem. Itaque ſeptẽ cohortes [c] opportunis locis cõſtituit,vt binas [d] regiones vrbis vnaquæque cohors tueatur: præpoſitis eis tribunis, & ſuper omnes ſpectabili viro,qui præfectus vigilum appellatur. 1 ¶Cognoſcit præfectus vigilum de incẽdiariis,effractoribus [e],furibus [f],raptoribus, receptatoribus:niſi ſi qua tam atrox,támque famoſa perſona ſit,vt præfecto vrbi remittatur.& quia* plerumque [g] incendia culpa [h] fiunt inhabitantium:aut fuſtibus caſtigat eos , qui negligentiùs ignem habuerunt : aut ſeuera [i]

x *1.Cod.43.& Nouell.13.*
y M.Muluius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumuiri,quòd ad incendium in ſacra via ortum extinguendum tardius venerãt, à trib. pleb. die dicta ad populũ damnati ſunt. *8. Valer.1.* Ibidem fit mentio. P. Villij triumuiri nocturni , à P. Trib. pleb. accuſati , quod vigilias negligentius circumierat.
z νυκτοφύλακες *l. vlt. §. legati. ſ. de munerib. d.Nouell.13.*
a *vide Dionem. 53. Velleium Paterculum 2.*
* ...
b *Dion. 55. Suet. in Aug. c. 30.*
c ex libertinis conſcriptas, dato ex equeſtri ordinis præfecto.Dion.55. Strabo. 5. cuiuſmodi militia vrbana , etiam libertinis grauis viſa , atque ad eos alliciendos, lege Viſcellia iure Quiritum Latinis dato,eis qui ſex annis in cohorte vigilum militaſſent : quod tẽpus poſtea ad triennium redactum. Vlpian.3.
d Binas regiones vnaquæque ex ſeptem cohortibus tuebatur : igitur quatuordecim vrbis regiones fuerunt. Totidem erant Conſtantinopoli. *Nouell. 44. c. 1. l.1 §.2. ff de off.præf.vigilum.*
e *vide l. 48. ſ. de bonis libertorum : l. 4.in fin.Cod.de locato.*
f *vide l.15.in pr.ſ.de condict. cauſa data.*
g non ſemper,præſertim ſi paterfamilias. *l.11. ſ. de per.& commod.*
h Leuiſsima , quam dominus præſtare non tenetur.
i *l.59.ſ.de legat.1.*

a de effracturis, dixi *l.53. ꝭ. de furtis* b de insulis, dixi ad *l.58. ꝭ. locati.* c de cella *dixi ad Festum in Cella.* d *vide l.54. §.1. ꝭ. de furtis.* e Calcei ad paraturam militis (& quidem vt opinor vigilis) pertinebant. *Paulus Ephes. 6. ver. 15. State lumbis circumcinctis veritate, induti thoracem iustitiæ, calceatis pedibus, præparatione euangelij pacis.* Tertul. *libro de corona militis in pr.* Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus, de euangelij paratura, succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyribus, candida meliore coronatus (ita enim lego, non de martyrij candida, laurea melius coronatus) donatiuum Christi in carne expectat.

f hamæ, vel, amæ, hic & *l. 12. §. 18. ꝭ. de instructo*: & apud Plinium in Traiano, instrumenta disturbandis ædificiis. aliis vas. quod minus huic loco conuenit. *Plura vide ex Aeschine cōtra Ctesiphontem, Harmenop. 2. Titul. 30. §. 30. Polluce. 1. Onomastic. Catone de re Rustica, c. 135. Suida.*

g & Matricariis quos ξυλουργοὺς vocat Iuliani interpres, *Nouell. 13. Cuiacius obseruat. 5. obs. 8.*

h ἱματιοφύλακας, καμψαρίους ex Epiphan. *Cuiac. 5. obs. 8.*

i *vide l.16. §. 1. ꝭ. de vsu.*

k *vt l.1. ꝭ. de offic. præf. vrbi.* sic Græci Κειλῶνα. Aliis Chilo, & malè. Cilo, angusto capite, προχείλαλος. Glossis Chilo, Labeo. dixi ad Festum in Chilo. *vide Cuiac. 10. obseru. 26.*

l *l.1. §. vlt. ꝭ. de fugitiuis.*

m Proconsul, consulari imperio in prouinciā missus: in qua fūgebatur vice & officio omnium magistratuū vrbanorum *1. Cod. 35. Nou. 30. 103.* quid à Præside differat. *Cuiac. 20. obs. 37.*

n legati interdū plures proconsuli dabantur, *l. penult. ꝭ. de offic. eius cui mādata. l. 2. ꝭ. quis à quo appelletur.* neque enim legatos deligebant sibi. Eo autem fine dabātur, vt procōsules eis mandarent iurisdictionem suam.

interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit. 2 ¶ Effracturæ [a] fiunt plerumque in insulis [b], in horreisque vbi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt: cùm vel cella [c] effringitur, vel armarium [d], vel arca & custodes plerūque puniuntur. & Diuus Antonius Erycio Claro rescripsit. ait enim posse eum, horreis effractis, quæstionem habere de seruis custodibus, licèt in illis ipsius Imperatoris portio esset. 3 ¶ Sciendum est autem, præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & coërrare calciatum [e], cum hamis [f], & dolabris [g]. 4 ¶ Vt curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne negligētiâ aliquâ incendij casus oriatur: præterea, vt aquam vnusquisque "inquilinus" in cœnaculo habeat, iubetur admonere.

5 ¶ Aduersus capsarios [h] quoque, qui mercede, seruanda in balneis vestimenta suscipiunt iudex est constitutus: vt si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

De insulariis, incendiariis, fugitiuis.

4. *Vlpianus* lib. singulari de Officio Præfecti vrbi.

IMperatores Seuerus & Antonius Iunio Rufino præfecto vigilum ita rescripserunt: Insularios [i], & eos, qui negligenter ignes apud se habuerint, potes fustibus, vel flagellis cædi iubere, eos autem, qui dolo fecisse incendium conuincentur: ad Fabium Cilonem [k], præfectum vrbi, amicum nostrum remittes, fugitiuos [l] conquirere, eósque dominis reddere debes

DE OFFICIO PROCONSVLIS [m] & legati [n]. Tit. XVI.

Si procōsul vrbē egressus est, De eius insignibus & authoritate.

Vlpianus libro primo disputationum:

PROCONSVL vbique quidem proconsularia insignia [o] habet, statim atque vrbem egressus est: potestatē [p] autem non exercet, nisi in ea prouincia "sola" quæ ei decreta est.

1. *De authoritate legati.*

2. *Marcianus* libro primo Institutionum.

OMnes proconsules statim, quàm vrbem egressi fuerint, habēt iurisdictionēm: sed [q] non contentiosam [r], sed voluntariam: vt ecce [s] manumitti apud [t] eos possunt tam liberi, quàm serui, & adoptiones fieri. 1 ¶ Apud legatum verò proconsulis nemo manumittere potest [u], quia [x] non habet iurisdictionem [y] talem.

3. *Vlpianus* libro 26. ad Sabinum.

NEc adoptare potest, omnino enim non est apud eum legis [z] actio [a].

Si iter facit in prouinciam. De hospitiis præbendis. 1. De stratoribus. 2. De vxore proconsulis. 3. De edicto ad prouinciales. 4. Et ad decessorem. 5. Si prouinciam ingreditur. 6. Si ingressus est. de mandanda iurisdictione, vel adimenda.

4. *Idem* libro primo de Officio Proconsulis.

OBseruare autem proconsulem oportet, ne in hospitiis [b] præbendis oneret prouinciam: vt Imperator noster cum patre Aufidio Seueriano rescripsit. 1 ¶ Nemo proconsulū stratores [c] suos [d] habere potest: sed vice eorum milites ministerio in prouinciis funguntur.

2 ¶ Proficisci autē proconsulē melius quidem est sine vxore: sed & cū vxore potest: dūmodo, sciat senatū, Cotta [e] & Messala consulibus, censuisse futurum, vt si quid [f] vxores eorum, qui ad [g] officia proficiscūtur, deliquerint, ab [h] ipsis ratio, & vindicta exigatur. 3 ¶ Antequā verò fines prouinciæ decretæ sibi proconsul ingressus sit: edictū debet † de aduentu suo mittere, continens cōmendationem aliquā sui: si qua ei familiaritas sit cum prouincialibus, vel cōiunctio, & maximè excusantis: ne publicè, vel priuatim occurrant [i] ei. esse enim congruēs, vt vnusquisque in sua patria eum exciperet [k]. 4 ¶ Rectè [l] autem & ordine faciet, si edictum decessori [m] suo miserit: significétque, qua die fines sit ingressurus, plerumque enim incerta "hęc", & inopinata turbāt prouinciales, & actus impediunt. 5 ¶ Ingressum [n] etiā hoc eum obseruare oportet, vt [o] per eam partē prouinciā ingrediatur, per quā ingredi moris est, & (quas Græcia ἐπιδημίας, *id est, accessus ad vrbē,* appellat, siue κατάπλουν, [p] *id est, ad nauigationem,*) obseruare, in quam primùm ciuitatem veniat vel applicet, magni enim facient prouinciales, seruari sibi consuetudinē istam, & huiusmodi prærogatiuas. Quædā prouinciæ etiā hoc habent, vt per mare in eam prouinciam proconsul veniat: vt Asia, scilicet vsque adeo, vt Imperator "noster" Antonius Augustus ad desideria Asianorum rescripsit, proconsuli necessitatē impositā per mare Asiam applicare καὶ τῶν μητροπόλεων [q] Ἔφεσον, *id est, & inter matrices* [r] *vrbes Ephesum* primā attingere. 6 ¶ Post hæc ingressus prouinciam, mandare [s] iurisdictionem legato suo debet: nec hoc ante facere, quàm fuerit prouinciam ingressus.* est enim per quàm absurdum, antequàm ipse iurisdictionem nāciscatur (nec enim prius ei cōpetit, quàm in eam prouinciam venerit) alij eam mādare, quam non habeat, sed si & ante fecerit, & ingressus prouinciam in eadem voluntate fuerit, credendum est, videri legatum habere iurisdictionem, non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo prouinciam proconsul ingressus est.

5. *Papinianus* libro primo Quæstionum.

ALiquando mandare iurisdictionem [t] proconsul potest, & si nondum in prouinciam peruenerit, quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissimè autem legatus in prouinciam peruenturus sit?

2. Quem legati consulere debent. 3. De xeniis & muneribus.

6. *Vlpianus* libro 1. de Officio proconsulis:

SOlent etiam custodiarum [u] cognitionem mandare legatis: scilicet vt preauditas custodias [x] ad se remittāt, [y] vt innocētem ipse liberet, sed hoc genus mandati extraordinariū est:* nec [z] enim potest quis gladij potestatem sibi datam, vel cuius alterius coërcitionis ad alium transferre: nec [a] liberandi igitur reos ius, cùm accusari apud eum non possint. 1 ¶ Sicut [b] autem mādare iurisdictionem vel non mandare, est [c] in arbitrio procōsulis, ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem procōsuli, non autem debet inconsulto [d] principe hoc facere.

2 ¶ Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum: & is ad consultationes legatorū debebit respondere 3. ¶ Non verò in totum xeniis [e] abstinere debebit proconsul, sed modū adiicere: neque morosè [f] in totum abstineat, neque auare modum xeniorum excedat, quam rem Diuus Seuerus, & Imperator Antonius elegantissimè epistolâ sunt moderati, cuius epistolæ verba hæc sunt. quantum ad xenia pertinet: audi, quid sentimus*: Vetus prouerbium [g] est οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ [h] πάντων, *id est, neque* [i] *omnia, neque quouis tempore, neque ab omnibus.* nam valde humanū est, à nemine accipere: sed passim, vilissimum est: & omnia, auarissimum. Et quod mandatis [k] cōtinetur, ne donum vel munus ipse proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, emátve quid nisi victus cottidiani causa, ad xeniola [l] non pertinet, sed [m] ad ea, quæ edulium excedant vsum. Sed [n] nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

De commendatione ciuitatum, & laudibus suis audiendis. De feriis. 1. De ædibus sacris, & operibus publicis reficiendis. 2. De iurisdictione proconsulis.

7. *Idem* lib. 2. de Officio proconsulis:

o τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα, ἡγεμονίας κοσμήματα. *Dion.* p cōtentiosā. nā voluntariā potest exercere extra territoriū, de quo tamē vide Socinū *regula* 211. q Iurisdictio alia cōtentiosa, alia voluntaria. r quia hæc, de plano: illa de tribunali redditur. *Cuiac. Nouell. 95.* s iurisdictionis voluntariæ est manumissio & adoptio. t *vide Vlpianum. 1.* u Immò potest, *l.17. ꝭ. de man. vind.* Cuiacius tamen *d. l.17.* addit negationem. *1. obs. 1.* x manumitti non potest, nisi apud eum qui iurisdictionem habeat. y *vide l.1. Cod. de adoptionibus.* z De legis actionibus dixi ad *l. 2. §. 6. ꝭ. de origine iuris.*

a suo nomine, alieno non item, *Rob. 1. anim. 21.* Cui contradicit Cuiac. 18. *obs. 38.*

b *6. §. 5. ꝭ. de officio præsidis.* Author synopseως, seu Eclogę. *6. titul. 2. c. 6.* ita hunc exponit. Proconsul prouinciam μιτάτοις id est metatis onerare non debet.

c i. serui, domino suo proconsuli, stratores esse non possunt. *v. Cu. 11. obs. 1.*

d suorum nomine hic Goueanus seruos interpretatur. e Cottam Messalino consulente censuisse. *Cuiac. 6. obseruat. 30.* consulere enim dicuntur senatum *l. 2. ꝭ. ad Velleian.* f atqui maritus pro vxore non tenetur *l. 3. C. nec vxor.* adde. *Tacit. 3. annal.* g Ad officia proficisci est, ad honores sibi delatos, eósque gerendos proficisci. h *vide quæ scripsi ad l. 2. C. ne vxor pro marito.* † hoc hodie abrogatū *Nou. 95. c. 1. §. 2.* i excepta tamen cohorte *Nouell. 95. c. 1. §. illud.*

k *al.* excipiat. l Eadem formula reperitur apud Vlpian. *lib. 2. de officio consulis, in l. 27. §. 1. ꝭ. de liberali causa.* m vide Ciceronem 3. epistol. famil. 5. Decessor autem est is cui succeditur in officio: antecessor, qui officio decedit adueniente successore. & ita accipitur ab Vlpiano leg. 2. de officio proconsulis *in l. 42. ꝭ. de minoribus, & à Spartiano in Pescennino.* n *fortè* ingressurum. o vide Ciceronem *illo* p De aduētu seu ingressu proconsulis & præsidis in prouinciā dixi *in orat. Cicer. & pro Rabirio Posthumo.* q *fortè* καὶ τὴν μητρόπολιν Ἔφεσον. metropolis est caput prouinciæ: *l. 7. ꝭ. eod.* Ammiano, mater vrbiū. qualis metrocomia inter vicos, talis metropolis inter vrbes. *Cuia. ad l. 8. C. de exact. tribut.* Metropoles infra matrices ...

pluriūve, nōvnius. d Principe incōsulto, Procōsul mādatā iurisd. adimere nō ... e Xenia proprie dona sunt quæ hospitibus dantur. *Plin. 5. epistol 14. Suidas.* ... *Appianus in Lybicis 2. reg. 8. Machab. 11.* (vnde Iuppiter ξένιος hospitalis Platoni ... legib. *Homero. 1. Odyss. ξ.* ξενηλασία peregrinorū seu exterorū fuga & eiectio ... phil. Inst. de iure naturali. *in pr. vbi dixi.*) Sed & legatiua, quę dātur legatis. ... περὶ παραπρεσβείας. His adde quæ de Xenoparochis scripsi ad *l. 18. §. 10. ꝭ. de mu-*...*bus.* f Morosè abstinens hic opponitur auaro g Prouerbia aut problemata ... quæ notaui *ad l. 79. §. 1. de legat. 3.* h Dij aliter nec enim considerant, ... ὅτε, καὶ ὁποῖα: vnde, à quo: & qualia, sed animū. *Lucian. in Phalari. 2.* i Immò ... inhumanū. Nam & munera excecant oculos sapientū, ac peruertunt verba ... rū *Deutero. 16. 1. Reg. 8: 2. Paral. 19. Isidor. 2: Aelianus 11. de varia historia.* quæ velit ... mouere, creditū antiquis. *Euripides Medea: Ouid. 3. de arte*: & ἀδωροδοκήτους iudices ... oportere legimus, *Exo. 18: apud Harmenopul. in proœmio: Lucianum in Amori-*... rū hic agitur de muneribus quæ dātur Proconsuli, vt hospiti, nō vt iudici. Et ... pertè infra Xenia: & vt appellat quoq; hic Iuriscōsultus, Xeniola, distinguen- ... dono & munere seu munerum qualitate. k alibi plebiscitis *l. 18. ꝭ. de off. præ-* ... *Nou. 17. c. 1.* l Xenioli verbo vsus est quoq; Apuleius. m Hoc est non licet ... quoquā accipere, quod eduliorū excedat vsum: hoc est nō licet etiā eduliorū ... quā accipere: nisi ad intra paucos dies possit prodigere seu consumere: nō ... cipere, vt reuēdat: quod tamē fit passim hodie. huic interpretationi fauēt Gr... pud quos prohibētur Procōsules munera accipere, aut quid emere, πλὴν τῆς ... μέρας τροφῆς, præter victum quottidianum *6. Eclog. 2. c. 8.* n i. non eadem ... ligas Xenij aut Xenioli seu muneris.

stio, origi... Curtio, m... patria.

r matrices v... eâ formâ di... qua & matr... aquarū *l.* ... *de aquæ duct.* matrices lib... vnde matric... & matricul... *l. 3. C. de agē. in reb.* matri... clesia *c. cum venerabilis de v. signif.* matrix... thurnix orti... metra: ma... cicadarum, ... gometra a... Plinium.

*

s ποιείτω ... λεγάτης, id ... legatos facia... *Eclog. 2. c. 7.*

t ergo eam ... iure habet. *ꝭ. de iurisdic.*

u id est re... qui in custo... seruātur. Pe... ram enim ... cursius puta... stodias esse ... stodes.

x criminis ... de quibus ... gnoscūt *l. 1.* ... *adde l. 20.* ... *custodia reor.*

y cum ca... nis, ad quod ... ludit Seneca ... *Epistolis*, ... ait: Cathena... dē milites ... cire: Hinc il... Suetonii in ... mitiano. ne ... si secreto a... solus pleriq... custodias, re... ptis quidē in ... n⁹ cathenis, ... diebat. vnde ... beræ custod... qui nō in ca... re, sed in ali... domo alle... tur. Græci vo... ἀδεσμὸν ... κλω.

z *l. 70. ꝭ. de r. iur.*

a *vide l. 36.* ... *reg. iur.* vt fu... gumētū à fac... tate coercen... ad liberation... pœnam rem... tendam.

b Adimere p... test, qui dare ... nō dare pote...

c Arbitrium ... dicitur quo ... possum⁹ vel ... possumus. ... arbitriū ...

n°1

L7 n°2

a Caput prouinciæ, eſt metropolis *l.4.§.5.ỹ.eod.* b *quid ſi legas?* commēdari ſe à ciuitate. c Hæ ſunt ſtatæ feriæ. d nam authoritate ſua condere non poteſt *l.4.Cod.de feriis.* e *Nouella 24.c.3.Nouella 25.c 4.§.1: Nou.30.c.8.* f de ſartis & tectis vide *l.7.§.2.ỹ.de vſufructu: Ciceronem lib.1.in Verrem vbi dixi.* g *adde Nouel.17.c.4.in fine.* h militari manu iudices ac ſimiles placidi iuſtitiæ miniſtri adiuuandi. *adde l.68.ỹ.de rei vindicat.*

SI in aliam quàm celebrem ciuitaté, vel prouinciæ caput [a] aduenerit, pati debet cōmēdari [b] ſibi ciuitatem, laudéſq; ſuas non grauatè audire: cùm honori ſuo prouinciales id vindicent, & ferias ſecundū [c] mores & conſuetudinem [d], quæ retro obtinuit, dare. 1 ¶ Ædes [e] ſacras, & opera publica circumire inſpiciēdi gratia, an ſarta [f] tecta quę ſint, vel an aliqua refectione indigeāt: & ſi qua cœpta ſunt, vt conſummētur, prout vires eius reipublicæ permittunt, curare debet: Curatoréſque operum [g] diligētes ſolemniter præponere: miniſteria quoque militaria [h], ſi opus fuerit, ad curatores adiuuandos dare. 2 ¶ Cùm pleniſſimam [i] autem iuriſdictionem proconſul habeat: omnium [k] partes, qui Romæ: "vel" quaſi magiſtratus, vel [l] extra ordinem ius dicunt, ad ipſum pertinent.

8. *Idem* libro. 39. ad Edictum.

ET ideo maius imperium [m] in ea prouincia habet omnibus, poſt principem.

Quæ per decretum vel per libellum expediantur. 2. De aduocatis audiendis, & in officio continendis. 3. Quæ de plano expediri poſſunt. 4. De ordine in poſtulationibus obſeruando. 5. De aduocatis dandis. 6. Communia omnia præſidum.

9. *Idem* lib.1. [n] de Officio Proconſulis:

NEc quicquam eſt in prouincia, quod non per ipſum expediatur. Sanè ſi fiſcalis pecuniaria cauſa ſit, quæ ad procuratoré [o] principis reſpicit: melius fecerit, ſi abſtineat*. 1 ¶ Vbi decretum neceſſarium eſt, per libellum [p] id expedire proconſul nō poterit. omnia enim, quęcunque cauſæ cognitionem deſiderāt, per [q] libellum non poſſunt expediri [r]. 2 ¶ Circa aduocatos patientem eſſe proconſulem oportet, ſed cum ingenio, ne contēptibilis videatur: nec adeò diſſimulare, ſi [ſ] quos cauſarum concinnatores, [t] vel redemptores deprehēdat: eóſque ſolos pati poſtulare, quibus per edictū eius poſtulare permittitur. 3 ¶ De plano [u] autem procōſul poteſt expedire hæc: vt obſequium parentibus [x], & patronis [y], liberíſque patronorum exhiberi iubeat: cōminari etiam, & terrere filium à patre oblatum, qui non, vt oportet, conuerſari dicatur, poterit de plano ſimiliter & libertum nō obſequētem emēdare [z] aut verbis, aut fuſtium caſtigatione. 4 ¶ Obſeruare itaque eum oportet, vt [a] ſit ordo aliquis poſtulationum, ſcilicet vt omnium deſideria audiantur, ne fortè, dum honori poſtulātium datur, vel improbitati ceditur, mediocres [b] deſideria ſua non proferant: qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate poſitos aduocatos ſibi proſpexerunt. 5 ¶ Aduocatos quoque petētibus [c] debebit indulgere, plerumque feminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel his, qui ſuæ mētis non ſunt, ſi quis eis petat: vel ſi nemo [d] ſit, qui petat, vltrò eis dare debebit. Sed ſi qui per potentiā aduerſarij non inuenire ſe aduocatū dicat, æquè oportebit ei aduocatū dare.* Ceterùm opprimi aliquem per aduerſarij ſui potētiam nē oportet, hoc enim etiā ad inuidiam eius, qui prouinciæ præeſt, ſpectat: ſi quis tam impotēter ſe gerat, vt omnes metuant aduerſus eum aduocationem ſuſcipere. 6 ¶ Quę etiam omnium præſidum communia ſunt: & debent & ab his obſeruari.

Vt in aduentum ſucceſſoris proconſulis dicat. 1. Ne legatum ante ſe dimittat.

10. *Idem* libro decimo de Officio Proconſulis

MEminiſſe oportebit, vſque ad aduentum [e] ſucceſſoris omnia debere proconſulem agere, cùm ſit vnus proconſulatus, & vtilitas prouinciæ exigat eſſe aliquem, per quem negotia ſua prouinciales explicent, ergo in aduentum ſucceſſoris debet ius dicere. 1 ¶ Legatum ſuum ne ante ſe de prouincia dimittat, & lege Iulia repetundarum, & reſcripto Diui Hadriani ad Calpurnium Rufum proconſulem Achaiæ admonetur.

De authoritate legati.

11. *Venuleius* Saturninus libro ſecundo de Officio Proconſulis.

SI [f] quid erit, quod maiorem animaduerſionem exigat: reiicere [g] legatus apud proconſulem debet neque enim animaduertendi, coërcendi, vel atrociter [h] verberandi ius habet [i].

12. *Paulus* libro ſecundo ad Edictum.

LEgatus mandata ſibi iuriſdictione, iudicis dandi [k] ius habet.

13. *Pomponius* libro 10. ad Quintum Mucium.

LEgati proconſulis nihil [l] proprium habent, niſi [m] à proconſule eis mandata fuerit iuriſdictio.

De faſcibus proconſulis.

i Iuriſdictioné pleniſſimā Procōſules habuēre.
k *l.10..l.11.ỹ.de officio præſidis.*
l Magiſtratus alij erant ab his qui extra ordinē ius dicebāt, *vt hinc poteſt colligi.*
m Immò hoc præſidi competit. *l.4.ỹ.de offic. Præſi. vide Alciat.2. Paradox.2.*
*
n *al.* libro. 2. & ita emendat. Cuiac. *ad l.13.ỹ.de excuſat. tutor.*
o *vide infrà de offic. procura. Cæſaris vbi dixi.*
p *l.71.l.105.ỹ.de reg.iur.*
q per libellum expedire quid eſſet, aliàs dixi.
r. *vt in l.25.ỹ.de excuſ. Tutor: l.1.§. abolitio ỹ. ad Turpil: l.6.C. de prædiis minor. & C. de præd. decur.*
ſ Aduocato nō licet cauſam cōcinnare vel redimere.
t *vide Feſtum in Concinnare: Alex. ab Alex. 4. Genial.15.*
u χαμόθεν *l.13.§.10.ỹ.de Excuſa. tut.* hęc tribunal nō requirunt: vt cauſæ grauiores.
x *l.1.ỹ.de obſeq.*
y *adde l.1.ỹ.de iure patronatus.*
z *vide Ciceronē pro Fonteio.*
a Emendatio fit aut verbis, aut fuſte, *vt hîc,* & admonitio. *l.7.ỹ.de pœnis.*
b Mediocres, i. mediocrium facultatū, pauperes, inopes.
c *l.1.§. ait Prætor. ỹ. de poſtulādo: l.5.§.11.ỹ.de reb. eorum qui ſub tutela.*
d eadé ratione procuratores abſentibus conſtituuntur à prætore *l.7.§.2.ỹ.de minoribus.*
e poſt aduentum eiuſdé 50. dieb. manere illū in prouincia oportet. *vide Nou.95. in prin.*
f *adde 6. Harmenop.14.*
g hoc eſt remittere cauſā.
h atrociter verberat, quū flagris cedit, *dixi ad l.12.ỹ.de iure fiſci.*
i *al.* non habet. atque ita à quibuſdā legi Zazius notat. *ad l.4.* numero 17. *C de iud. & veteres teſte Accur. & Bar.* k *l.12.§.2.ỹ.de iudiciis.* l Imò propriam iuriſdictioné habere videtur. *l.pen.ỹ.de off. eius cui mādata. vide Cuiac.7. obſer.205.* m *al.* nec ſi *Anton. Vacca hîc.* Verū *6. Eclog.2.c.13.* legitur ei uñ. n *vide quæ ſcripſi ad l.1.§.5.ỹ.de poſtulādo. adde Vopiſcum.* o *l.1.§.1.ỹ.de tutoribus datis ab his.* p poſſunt & apud eoſdē tutores ſuſpecti poſtulari. *l.1.§.4.ỹ.de ſuſpectis tutorib.* q i. inſignia magiſtratus: *l.1.ỹ.eod. l.1.§.5.ỹ.de poſtul.* alij voluntaria Iuriſdictioné, *Cuia. Nou.95.* r *1.C.37. v. Edict.3. Iuſtin.* ſ ab Auguſto cōſtituti victa Cleopatra. *Strabo.71.* Cauſam cōſtituēdi vide apud Tacitum libro 2.

ad § 5 l. 9 vide [illegible] in l. [illegible] 156 [illegible] ff de reg. iur.

14. *Vlpianus* libro viceſimo ad legem Iuliam & Papiam.

PRocōſules nō ampliùs quàm ſex [n] faſcibus, vtūtur.

De tutore à legatis dando.

15. *Licinius* Rufinus lib.3. Regularum.

ET legati proconſulum tutores [p] dare [q] poſſunt.

Si proconſul Romam reuerſus eſt.

16. *Vlpianus* libro ſecundo ad Edictum.

PRoconſul portam Romæ ingreſſus, deponit imperium [r]

DE OFFICIO PRÆFECTI [q] auguſtalis [r],
Tit. XVII.

Vlpianus libro quintodecimo ad edictum.

PRAEFECTVS Ægypti non priùs deponit præfectura & imperium, quod ad ſimilitudinem proconſulis [t], lege ſub Auguſto ei datum eſt, quam Alexandriam ingreſſus ſit ſucceſſor eius, licet in prouinciam venerit, & ita mandatis eius continetur.

DE [u] OFFICIO PRÆSIDIS [x],
Tit. XVIII.

Præſidis appellatione qui contineantur.

Macer libro primo de officio Præſidis.

PRAESIDIS nomé [y] generale eſt: eóq; & procōſules, & legati Cæſaris, & omnes prouincias regentes, licèt ſenatores [z] ſint, pręſides appellantur. proconſulis appellatio ſpecialis eſt.

Vtrum præſes apud ſe lege agere poſſit?

2. *Vlpianus* libro viceſimoſexto ad Sabinum.

PRæſes apud ſe adoptare poteſt quemadmodum & emancipare filium, & manumittere [a] ſeruum poteſt.

Vbi, & in quos imperium habet.

3. *Paulus* libro tertiodecimo ad Sabinum.

PRæſes "prouinciæ" in ſuæ [b] prouinciæ homines tantùm imperium habet: & hoc, dum in prouincia eſt: nam, ſi exceſſerit, priuatus eſt. Habet interdum imperium, & aduerſus extraneos [c] homines, ſi quid manu commiſerint. nam & * in mandatis principum [c] eſt, vt curet is qui prouinciæ præeſt, malis hominibus prouinciam purgare: nec [e] diſtinguitur, vnde ſint.

Quale imperium habet.

4. *Vlpianus* libro 39. ad Edictum.

PRæſes prouinciæ [f] maius imperium in ea prouincia habet omnibus poſt principem.

Si tutorem aut Iudicem ſe dare velit.

5. *Idem* libro 1. de omnibus Tribunalibus.

PRæſes prouinciæ non magis tutorem [g], quàm ſpecialem iudicem, ipſe ſe dare poteſt.

De Illicitis exactionibus, & contractibus. 1. De probationibus recipiendis. 2. De humilioribus protegendis. 3. De illicitis miniſteriis, & exactionibus. 4 De licitis vel illicitis negotiationibus, & innocentibus non puniendis. 5. Ne pauperes ſub prætextu aduētus officiorū, vel militū vexentur. 6. Ne quid ſub nomine militū cōmittatur. 7. Vtrū medicus, ægroto mortuo puniēdus ſit. 8. De imperio præſidis. 9. De multis remittendis.

6. *Idem* libro primo Opinionum.

ILlicitas exactiones, & violētiā factas, & extortas metu vēditiones [h], & cautiones, vel ſine pretij numeratione prohibeat præſes prouinciæ. Item ne quis iniquum lucrum aut dānum ſentiat, præſes prouinciæ prouideat. 1 * ¶ Veritas rerum erroribus [i] geſtarū [k] non vitiatur, & ideo præſes prouinciæ id ſequatur, quod cōuenit [l] eum ex fide eorū quæ probabuntur [m]. 2 ¶ Ne potentiores viri humiliores iniuriis adficiant, néve defenſores eorum calumnioſis criminibus inſectentur innocentes, ad religionē præſidis prouinciæ pertinet. 3 ¶ Illicita [n] miniſteria ſub prætextu adiuuantium militares viros ad cōcutiendos homines procedentia prohibere, & deprehēſa coërcere præſes prouinciæ curet, & ſub ſpecie tributorū illicitas exactiones fieri prohibeat. 4 ¶ Neq; licita [o] negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocētibus pœnas irrogari, ad ſolicitudinem ſuam præſes prouinciæ reuocet. 5 ¶ Ne tenuis [p] vitæ homines ſub prætextu aduentus [q] officiorū, vel militum, lumine vnico [r] vel breui ſupellectili ad aliorū vſus trāſlatis, iniuriis vexentur, præſes prouinciæ prouidebit. 6 ¶ Ne quid ſub nomine militum, quod ad vtilitates eorum in commune non pertinet, à quibuſdam propria commoda iniquè vindicantibus committatur, præſes prouinciæ

t de præf. Ægypti. ad le *l.35.§.2.ỹ.ex quib. cauſ. maior. l.1.§. de poſtul. l.1.ỹ.de tuto datis l.1.§. qui in rationib. ỹ.de falſis. l.21.ỹ.de manu. vin.*
u adde quædā ad officiū Pręſidis. *ex. l.102.ỹ.de ſolut. l.1.ỹ.de collegiis.*
x *1.C.40. vide Lazium 2. Commentar. Nouell. 24.25.19.104.161.*
y quid differat à Proconſule vide *Cuiac. 20. obſ.37.*
z non ſint. *Hot.*
a *vide l.5.ỹ.de manumiſſ. vindic.*
b *l.1. in fi. ỹ.de tutorib. datis.*
c *v.l.11.ỹ.de cuſtodia eorum.*
d *Nouel.17.c.2.*
e *Nouell. 8.c.12.l.7. in fi.ỹ.de captiuis.*
f Immò Proconſul. *l.8.ỹ.de offi. proconſ.*
g *l.vlt.ỹ.de offic. Præt. l.4.ỹ.de tutorib. datis.*
h *l.vlt.§. ſi iuſto metu. ỹ. quod metus.*
*
i *vide l.57.ỹ.de obl. & act.*
k *al.* geſtorum. *Hot.25. Illuſt.*
l Id eſt, quod conuenire exiſtimat, ſi deprehenderit fidem ineſſe probationib⁹ probationes ſequatur: ſin falſas eas repererit, aliud eius fides & rerum veritas expoſtulat, quàm vt allegata & probata ſequatur.
*
m hinc colligi ſolet, Iudicē iudicare ſecundū probata. *vide tamen Cu.12.obſ.10.* [illegible] *in fine. ỹ. de teſtib. 14. Gellius 2. v. Hot. quæſtione illuſtr.25.* Planè aliud velle videtur Vlpianus. cùm enim ait veritatem erroribus geſtorum non vitiari, planè id innuit, Non eſſe iudicandum ſecundum allegata & probata.
*
n *2. Feud. rum. 53.§.7.*
o *vide quæ ſcripſi ad l.11.§.7.ỹ.de publicanis.*
p Tenuis pro paupere. *Cicero pro Roſcio Amerino.*
q *vide l.vlt.§.19.ỹ.de muneribus:*

l 16 n° 2

§ 1 n° 2

l 6 § 3 n° 1

r exigua ſupellectile *Zoannetus* limine vnico, id eſt domuncula, hoc tamen ſenſu ſumi videtur *in oratione Ciceronis pro Milone. adde Nouę.17.c.8.§.10. Nou.130 c.9.*

a §.7.Inst.ad l.Aquil. b vide Paul.5.senten.23.§.vlt. c vide l.132.ꝟ.de reg.iuris. d vide l.9.§.Celsus.ꝟ.locati.vide l.8.ꝟ.ad l Aquil. e i.integras.Zoannet. f vide l. vlt. in fi.Cod.de modo multarum: & eodem titulo Cuiacium. g aliud in pœna, vide l.45. §.1.ꝟ.de re iudicata. h Immò exigi posse videtur.l 49.ꝟ. de administ.tutorum. i l.46.in.pr.ꝟ.de damno infec.l.8.in fi.C.de ædif.priu.l.4. C.de Iure Reip. Nouel.17.c.4.

k Testimoniũ de auditu valere hinc colligitur.
l Cur ita? vide l.40.in pr.ꝟ. de iud,& l.1.C.quomodo & quãdo.
m Remitti negotia ad præsides rescripto principis solita.
n Iudex imperium suũ ad vtilitatem litigantium referre debet. adde Nouell.60.c.2.
o Præses aut ipse cognoscit, aut iudicẽ dat.
p quibus aliqua pars prouinciæ mandata est l. vnic. circ.prin.Cod. vt omnes Iudices.
q vide l.13.cir. fi.Cod.de sent.& interloc.
r vide l.3.in fi.ꝟ. eod. Nou.18.c.2.
s huc ergo nõ pertinet, l.6.§. si quis accusatorẽ ꝟ. de muneribus, quæ negat ibi iudicem esse, vbi nullus sit accusator.
t l.4.§.7.ꝟ.ad l.Iul.peculat.
u l.56.§.1.ꝟ.de furtis.
x vide l.1.ꝟ.de receptoribus.
*
y ex hac lege cum sequenti collige, verè furiosos (non tẽpore interualli, non simulatos) non teneri parricidij. l. pen. in fin.ꝟ. de parricidijs. Homicidij. l.12.ꝟ. de sicarijs: tutelæ malè administratę l.vl. in fi.ꝟ.de admini. tut. iniuriæ, l.3. §.1.ꝟ. de iniurijs: etiã erga principem l.vnic. C. si quis imperatori maledixerit. non facere testamẽtum l.9.Cod.qui testamenta. etiã ad pias causas. Bart.in l.1.Cod.de sacros.Eccles. nec codicillos. l. 2. §.3.ꝟ. de iure codicil. nec sponsalia l. 8. ꝟ. de sponsal. nec matrimoniũ l. 16. in fin. ꝟ. de ritu nupt. nec stipulationẽ. §. 8. de inutil.stip. nec locationẽ. l.14. locati. nec quid aliud cõtrahere. l.40.ꝟ.de reg.iur. vel agere, cum nec velle possint l.2.ꝟ.de iure Codicil.l.40.ꝟ.de regulis, cum absentiũ & quiescentiũ loco habeantur. l.167. de reg. (nisi vbi eorum negotia gesta sunt l.5.§.5.ꝟ.de negotijs) curator eis detur. ꝟ.de curat.fur. Præterea furiosi testes esse non possunt. l.20.§.4.ꝟ.qui test.facere. nec iudices. l.59.ꝟ. de Iudiciis. nec tutores l.11.ꝟ.de tutelis. retinent tamen statum, dignitatem, magistratum, potestatem, dominium rei suæ. l. 20. ꝟ. de statu. vxorem & matrimonium, & ius patriæ potestatis. l.8.ꝟ. de his qui sunt sui. quanquam sine eorum consensu liberi contrahere nuptias possunt. l. 25. Cod. de nupt. & dotari moderatè ab eorum curatoribus. l.28. Cod.de Episcop. audiendi. obseruandum tamen Leonem, Nouell.111. & 112.& Nicephorum Botoniatam, ei quod de matrimonio furiosorum diximus quodammodo derogare.
* Necessarij, seu necessariæ personæ, adgnati.
a Simulatus furor pœna dignus l.6.ꝟ.de curat.furiosi. Cicero 2.de Inuent. b Furor,

prouideat. 7 ¶ Sicuti* medico[a] imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per [b]imperitiam [c] commisit [d], imputari ei debet. prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. 8 ¶ Qui vniuersas [e] prouincias regunt, ius gladij habent: & in metallum dandi potestas eis permissa est. 9 ¶ Præses prouinciæ: si multam [f], quam irrogauit, ex præsentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitatem solutionis moderetur [g], reprehẽsa exactorũ illicita auaritia. Remissa propter inopiã multa, à prouincias regentib' exigi non [h] debet. *Dè ędificiis reficiendis.*

7. *Idem* libro tertio Opinionum.

PRæses prouinciæ, inspectis ædificiis, dominos eorũ, causa cognita [i], reficere ea compellat: & aduersus detrectantẽ, competenti remedio, deformitati auxiliũ ferat.

De rescripto, Præsidem adire potes.

8. *Iulianus* libro primo Digestorum.

SÆpe audiui [k] Cæsarem nostrum dicentem, hac rescriptione, *eum, qui prouinciæ præest, adire potes*, non imponi necessitatem [l] proconsuli, vel legato eius, vel præsidi prouinciæ, suscipiendæ cognitionis: sed eum æstimare debere, ipse cognoscere an iudicem dare debeat.

9. *Callistratus* libro primo de Cognitionibus.

GEneraliter, quotiens princeps ad præsides prouinciarum remittit [m] negotia per rescriptiones, veluti *eum, qui prouinciæ præest, adire poteris*: vel cum hac adiectione, *is æstimabit, quid sit partiũ suarũ*: non imponitur [n] necessitas proconsuli, vel legato suscipiendæ cognitionis, quãuis "non" sit adiectum, *is æstimabit, quid sit partiũ suarum*: sed is æstimare debet, vtrum ipse cognoscat, an [o] iudicem dare debeat. *De quibus præses cognoscit.*

10. *Hermogenianus* libro 2. Iuris Epitomarum.

EX omnibus causis, de quibus vel præfectus vrbi, vel præfectus prætorio, itémque consules, & pretores, ceteríque Romæ cognoscunt, correctorum [p], & præsidum prouinciarum est notio.

11. *Marcianus* libro tertio Institutionum.

OMnia enim prouincialia desideria, quæ Romæ varios iudices habent, ad officium præsidũ pertinent.

Quid spectare debet in iure dicendo.

12. *Proculus* libro quarto Epistolarum.

SEd licet is, qui prouinciæ præest, omnium Romæ magistratuũ vice & officio fungi debeat: *nõ [q] tamen spectãdũ est, quid Romę factũ est, quã quid [r] fieri debeat.

De quiete prouinciæ, & malis puniendis. 1. De furiosis aut furorem simulantibus.

13. *Vlpianus* libro 7. de Officio Proconsulis.

*COngruit bono, & graui præsidi curare, vt pacata atque quieta prouincia sit, quam regit, quod non difficilè obtinebit, si sollicitè agat, vt malis hominibus prouincia careat, eósque conquirat: [s] nam & sacrilegos, [t] latrones, plagiarios, fures [u] conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animaduertere: receptorésque [x] eorum coërcere, sine quibus latro diutiùs latere non potest. 1 ¶ Furiosis [y], si non possint per necessarios [z] contineri, eo remedio per præsidem obuiam eundum est, scilicet, vt carcere contineantur, & ita Diuus Pius rescripsit. Sanè excutiendum Diui fratres putauerunt in persona eius, qui paricidium admiserat, vtrùm simulato [a] furore facinus admisisset, an verò re vera compos mentis non esset: vt si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

14. *Macer* libro secundo de Iudiciis Publicis.

DIuus Marcus & Cõmodus Scapulę Tertyllo rescripserunt in hęc verba: Si tibi liquidò compertum est, Æliũ Priscũ, in eo furore esse, vt cõtinua [b] mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest vlla suspicio, matrẽ ab eo simulatione [c] demẽtiæ occisam, potes de modo pœnę eius dissimulare, cùm satis furore ipso puniatur, & tamen diligentiùs custodiendus erit, ac, si putabis, etiam vinculo coërcendus: quoniam tam ad pœnam, quàm ad tutelam eius, & securitatem [d] proximorum pertinebit. Si verò, vt plerunque adsolet, interuallis [e] quibusdam sensu saniore, non fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis: & si quid tale compereris, consules nos. vt æstimemus, an per immanitatem facinoris, si cùm posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cùm autem ex litteris tuis cognouerimus, tali eum loco atque ordine esse, vt à suis, vel etiam in propria villa custodiatur: rectè facturus nobis videris: si eos, à quibus illo tempore obseruatus esset, vocaueris, & causam tantæ negligentiæ excusseris: & "in" vnumquemque eorum, prout tibi leuari, vel onerari culpa eius videbitur, constitueris, nam custodes furiosis non ad hoc solùm adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint. quod si committatur *, non immeritò culpæ eorum adscribendum est qui negligentiores in officio [f] fuerint.

Ne præses extra prouinciam agat.

15. *Marcianus* lib. 1. de Iudiciis Publicis:

ILlud obseruandum est, ne [g] qui prouinciam regit fines eius excedat [h], nisi voti [i] soluendi causa: dum tamen abnoctare [k] ei non [l] liceat.

De quibus Præses ius dicere potest.

16. *Macer* libro primo de Officio Præsidis.

SEnatusconsulto cauetur, vt de his, quæ prouincias [m] regentes, comites [n], aut libertini eorum, antequam in prouinciam venerint, contraxerunt [o], parcissimè ius dicatur: ita vt actiones, quæ ob eam causam institutæ non essent, postea quàm quis eorum ea prouincia excesserit, restituantur. Si quid tamen inuito accidit, veluti si iniuriam, aut furtum passus est: hactenus " ei " ius dicendum est vt, litem contestetur, résque ablata exhibeatur [p], & [q] deponatur, aut sisti, exhiberíve satisdato promittatur.

Si præses ignorãs successorẽ aduenisse voluntariã iurisdictionem exerceat.

17. *Celsus* libro tertio Digestorum.

SI fortè præses prouinciæ manumiserit, vel tutorem dederit, priusquam cognouerit [r] successorem aduenisse: erunt hæc rata. *De donis & muneribus.*

18. *Modestinus* libro quinto regularum:

PLebiscito continetur, "vt" ne quis præsidum, munus donum [s] caperet: nisi esculentum, potulentúmve, quod intra dies proximos prodigatur [t].

Qualem in adeundo & in cognoscendo se præbere debeat.

19. *Callistratus* lib. 1. de Cognitionibus:

OBseruandũ est ius reddenti, vt in adeundo quidem facilẽ se præbeat, sed cõtemni [u] non patiatur, vnde mandatis adiicitur, ne pręsides prouinciarũ in vlteriorẽ [x] familiaritatẽ prouinciales admittant. nam ex conuersatione æquali contẽptio dignitatis nascitur. 1 ¶ Sed [y] & in cognoscendo neque excandescere [z] aduersus eos, quos malos putat, neq; precibus calamitosorũ inlacrymari oportet, id enim non est constãtis & recti iudicis [a], cuius animi motũ vultus detegit. & sũmatim ita ius reddi debet, vt auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

De abdicatione magistratus.

20 *Papinianus* lib.1. Responsorum:

LEgatus Cæsaris, id est præses, vel corrector prouinciæ, abdicando [b] se non amittit imperium.

Si quis seruum aut seruam vitiauerit.

21. *Paulus* libro singulari de Officio Adsessorum.

PRæses cùm cognoscat [c] de seruo corrupto. vel ancilla deuirginata [d], vel seruo stuprato: si actor [e] rerũ agẽtis corruptus esse dicetur, vel eiusmodi homo, vt nõ [f] solam iacturã aduersus substantiã, sed ad totius domus [g] euersionem pertineat: seuerissimè debet animaduertere.

DE OFFICIO PROCVRATORIS[h] Cæsaris, vel[i] rationalis. TIT XIX.

De his quæ procurator Cæsaris egit gessitque. 1. De alienatione rei Cæsaris. 2. De acquirenda hereditate.

Vlpianus libro 16. ad Edictum.

QVAE acta [k] "gestáq; sunt à procuratore Cæsaris, sic ab eo cõprobãtur, atq; [l] si à Cæsare gesta sunt. 1 ¶ Si rẽ Cæsaris procurator eius, quasi rẽ propriã, tradat: non puto eum dominiũ transferre: tunc.n.transfert, cùm negotiũ Cęsaris gerens, cõsensui ipsius tradit. deniq. si venditionis, vel dona-

continuata mẽtis alienatio, qua quis omni intellectu caret. c l.3. in §.ꝟ.eod. d vide l.7.ꝟ. de curatore furiosi. e Interualla hæc furoris, confinia furoris & sanitatis dicuntur. l. 6. Cod.de curatore furiosi. l.9. C. qui testamenta. f quisque in officio suo diligẽtiã præstare tenetur. l.3.C.de off.Præf.Prætor.orient. g Idem in tribuno plebis. 3.Gell.2.& Flamine Diali. Liuius lib.5. h Nouell.24.c.2. i Voti soluendi causa priuilegiata.

k l.166. in fi.ꝟ. de verb.signif. adde 3.Gell.2.
l Quid si abnoctauit? maiestatis fit reus Nouell.95.c.1. nouissimam pœnã sustinet: id est, vltimo supplicio punitur. Iulianus Patricius d.Nouella.
*
m vide l. 48.ꝟ. de iudiciis.
n De Comitibus præsid... de l. 4.ꝟ. de off. adsess.
o interdũ ergo potest, v. l.6. §.penul.ꝟ. de pœnis.
p cur ita? v.l. 7.in.fi.ꝟ. qui satisdare.
q atqui à seq... stratione nõ ... cipiendũ l... C. prohib.sequ...
r vide l.12.§. ꝟ.de soluto.
s al.donum ve.
t Prodigere est cõsumere. Fest. in prodigeren. l. de prodigus.
u adde l.1. in prin. ꝟ. de postulando.
*
x al. interiorẽ. Hot.4.obs...
y Iustitiæ ... iudicis imaginẽ Chrysippe... libro eius ... huc refer ex 14. Gell.4. Facit, inquit, Chrysipp. imaginẽ iustitiæ fieriq; ... esse dicit à pictoribus & Rhetoribus antiquioribus ad hunc modum. Forma atque situ Virginali, affectu vehemẽti & formidabili: luminibus oculorum acribus: neque humilis neque atrocis, reuerendæ, cuiusdã ... tristitiæ dignitate. Ex imagine autẽ istius ... ficatione ... ligi voluit, iudicẽ, qui iustitiæ antistes est, oportere esse grauẽ, sanctũ, seuerũ, incorruptũ, inadula... tra improbos, nocentésq; ... misericor... que inexorabilẽ, erecti... & arduũ ac potentẽ, vi & maiestate æquitatis veritatísq; terrificum.
z Nouel.17.c. in fi.c.5.§.3. Nou. 24.c.2. Senec. lib.de ira c.16. Iudicis tũ maximè placidus vultus esse debet, cùm ... gna pronuntiat. a sed eius qui eã, qua vsurus est, regulam, prius inflectit. Arist. Rhet.in prin. b vide l.vlt.C.de defens.ciuit. Obiter notandũ ex hoc loco veteres colligere, Donare Cõstantinũ vrbẽ Romam nõ potuisse, hoc est abdicare à se iurisdictionẽ vrbis nõ potuisse c al.cognoscit. d vide l.6.ꝟ.de adulter. e de quo in l. in pr.ꝟ.de public. f Ita legendũ videtur. vt nõ ad solã iacturã. g εἰς οἴκου ἀνατροπὴν Cuiac. h qui & Curator Cæsaris l.3.ꝟ.eod. Dion.lib.53. sub Seuero primo introductum scribit Spartianus. i παραμηλισμός. Idem namque est procurator Cæsaris & rationalis.
k formulam actorum apud Pr.Cæs. vide in l.pen. ꝟ.de author.tut.
l Formulam hanc procuratoriam quidam ex hoc loco eruunt, vt possit procurator facere ea quæ dominus faceret.

a l.13.ꝭ.de transact. b eſt non, cùm habeat generalem adminiſtrationem. l.58. l.59.ꝭ.de procur. c l.46.§.8.ꝭ.de iure fiſci. d vide l.89.ꝭ.de adquir. hæredit. e quemadmodum ſi fidem habuerit de pretio. v.l.5.ꝭ.de iure fiſci. f & criminalis, niſi cùm funguntur vice Præſidum, vt Pontius Pilatus v. Cuiac. 19. obſeru. 13. Rober. 1. animad. 21. in fine, & Anto. Mercat. reſponſum. 1.c.21.

tionis, vel trāſactionis[a] cauſa quid agat: nihil agit, non[b] enim alienare ei rem Cæſaris, ſed diligenter gerere commiſſum eſt. 2 ¶ Eſt hoc præcipuū in procuratore Cæſaris, quod & eius iuſſu[c] ſeruus Cęſaris adire hæreditatē poteſt, & ſi Cæſar heres inſtituatur, miſcendo ſe opulentæ hæreditati[d] procurator hæredem Cæſarem facit.

2. *Paulus* libro quinto ſententiarum:

QVod ſi ea bona, ex quibus Imperator heres inſtitutus eſt, ſoluendo non ſint: re perſpecta[e], conſulitur Imperator: heredis enim inſtituti, in adeundis, vel repudiandis huiuſmodi hereditatibus, volūtas exploranda eſt.

De iure deportandi. 1. Interdicendi. 2. Reſtituendi.

3. *Calliſtratus* libro 6. de Cognationibus:

CVratores Cæſaris ius deportandi non habent: quia huius pœnæ conſtituendæ ius non habent[f]. 1 ¶ Si tamen, quaſi tumultuoſum vel iniurioſum aduerſus colonos Cæſaris, prohibuerint in prædia Cæſariana accedere: abſtinere debebit, idque Diuus Pius Iulio reſcripſit. 2 ¶ Deinde neque redire cuiquam permittere poſſunt. idque Imperatores noſtri Seuerus & Antoninus ad libellum Hermiæ reſcripſerunt.

DE OFFICIO[g] IVRIDICI.

Tit. XX.

De adoptione & legis actione.

Vlpianus libro 26. ad Sabinum.

ADOPTARE quis apud iuridicum poteſt: quia data eſt ei legis[h] actio[i].

De Tutoribus dandis.

2. *Idem* lib. 93. ad Sabinum

IVridico[k], qui Alexandriæ agit, datio[l] tutoris conſtitutione Diui Marci conceſſa eſt.

DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA eſt iuriſdictio[m].

Tit. XXI.

Quæ mandari poſſunt. 1. Quæ transferuntur mandata iuriſdictione.

* *Papinianus* libro primo Quæſtionum.

QVAECVNQVE ſpecialiter[n] lege vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione principum tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur, quæ verò iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt, & ideo videntur errare magiſtratus, qui cùm publici iudicij habeant exercitionem lege, vel ſenatuſconſulto delegatam (veluti lege Iulia de adulteriis, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles) iuriſdictionem ſuam mandant. Huius rei fortiſſimum[o] argumentum[p], quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, poſſit eam, ſi proficiſcatur, mandare, non aliter itaque mandare poterit, quàm[q] ſi abeſſe cœperit: cùm aliàs iuriſdictio etiam à præſente mandetur. Et, ſi à familia dominus occiſus eſſe dicetur, cognitionem prætor, quam ex ſenatuſconſulto[r] habet, mandare non poterit.* 1 ¶ Qui mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet[s]: ſed " & " eius, qui mandauit, iuriſdictione vtitur. verius eſt enim more maiorum iuriſdictionem quidem transferri: ſed merum imperium,[t] quod lege[u] datur, non poſſe tranſire: quare nemo dicit, animaduerſionem legatum proconſulis habere, mandata iuriſdictione. *Paulus notat*: & imperium,[x] quod iuriſdictioni cohæret mandata iuriſdictione tranſire verius eſt.

De conſilio exercendo, De prædiis pupillorum, aut minorum vendendis.

2. *Vlpianus* lib 3. de Omnibus Tribunalibus.

MAndata iuriſdictione à præſide, conſilium non poteſt exercere is, cui mandatur. 1 ¶ Si tutores vel curatores velint prædia vendere, cauſa cognita[y] id prætor vel præſes permittat, quòd ſi mandauerit iuriſdictionem, nequaquam poterit, mandata iuriſdictione, eam quæſtionem transferre.

g 1. Cod. vlt.
h De legis actionibus vide l.4.ꝭ. de adoptionibus. l.1. C. de adoptionibus.
i l.3.ꝭ.de off. proconſ.
k de Iuridico fit mentio in l.41.§. Lucia Titia. ꝭ. de fideic. liber. & §. nos autē, de Attil. tutor.
l vt & præfecto Auguſtali. l.1 ꝭ. de tutorib. datis ab his.
*
m ſubaudi omnis vel pars eius l.16.ꝭ. de iuriſd. Priori mandato omnis iuriſdict. quæ magiſtratus iure cō petebat, deferebatur, at non magiſtratus, neque iuriſdictio ſpeciali iure, legéque cōpetés.
n adde l.8.§. ſed nec mandato ꝭ. de tranſact. l.2. in fi. Cod. de pedan. iud.
o Fortiſſimum argumentū hîc appellat per auxeſin argumentum à contrario ſenſu, quod tamē plerumque ſubuertitur. Sic quandoque dicitur euidentiſſimū, quod ſolis coniecturis cōſtat. l.24ꝭ. ſoluto.
p A contrario ſenſu hoc argumentum ſumptū eſt: quod à iure valeat, vide apud Socinū regula 28.
q Delegari cauſæ meri & mixti imperij non poſſunt generaliter. l. imperium ꝭ. de iuriſdict. Sed tamē fallit: ſi qui ea imperia habet, iuſta de cauſa abfuturus ſit. vt hîc, aliàs exceptiones, vide apud Socinū regula Delegari. 84
r l.1. in pr. ꝭ. de Sanatuſc. Sylla.
ſ l.3. ꝭ. eod.
t l. vlt. ꝭ. eod.
u vel ſenatuſconſulto. ꝭ. initio legis.
x de quo l. vlt. in fi. ꝭ. eod.
y l.2. Cod. de officio eius qui vicē alic. iud.
z l.1.§. qui mandatam. ꝭ. eo. l.16. ꝭ de iuriſdict.
a l.1. §. 4. ꝭ. de ſuſpect. l.4.§.3. ꝭ. de damno: l. 26. ꝭ. ad municipalem v.l. 31. ꝭ. de reb. auth. iud.
b Propriam iuriſdictionem hîc vocat, qua iure quaſi proprio vti poſſit. vide quæ notaui ad l.5. Cod. de Iudiciis: vide l.13.ꝭ. de offic. proconſulis.
c Plures interdum legati proconſulibus à principe ad tributi.
d v.l.1.ꝭ. qui. ex cauſſ. in poſſeſſ. Imò non poteſt. Iubere enim cauere, & in poſſeſſionem mittere, magis Imperij eſt quàm iuriſdictionis l.4.ꝭ. de iuriſd. At quæ ſunt eiuſmodi, magiſtratus municipalis facere non poteſt l.26.ꝭ. ad municip. adde quæ ſcripſi ad l.4.§.3.ꝭ. de damno.

e mandabant iuriſdictionem magiſtratus, etiam priuatis vt hîc. Apud Liuiū 24. prætor peregrinus mandat Vrbano. In prouinciis verò, Præſides & Proconſules mandabāt vni ex legatis vel omnibus.
f ad quid igitur, legati & delegati? cur delegatus iudicem dabit? l.12.ꝭ. de off. proconſ.

Si prætori iuriſdictio mandetur.

3. *Iulianus* libro quinto Digeſtorum.

ET ſi prætor ſit is, qui alienam iuriſdictionem exſequitur, non tamen pro ſuo imperio, agit[z], ſed pro eo, cuius mandatu ius dicit, quotiens partibus eius fungitur.

De ſuſpecti cognitione 1. & aliis cauſis quæ mandari poſſint.

4. *Macer* libro 1. de Officio præſidis.

COgnitio de ſuſpectis[a] tutoribus mandari poteſt. immo etiam ex mandata generali iuriſdictione, propter vtilitatem pupillorum, eam contingere conſtitutum eſt in hæc verba: Imperatores Seuerus & Antonius Braduæ proconſuli Africæ: Cùm propriam[b] iuriſdictionem legatis[c] tuis dederis: conſequens eſt, vt etiam de ſuſpectis tutoribus poſſint cognoſcere. 3 ¶ Vt poſſeſſio bonorum detur: vel, ſi cui damni infecti non caueatur, vt is poſſidere iubeatur: aut ventris nomine in poſſeſſionem mulier, vel is, cui legatum eſt, legatorum ſeruandorum cauſa in poſſeſſionem mittatur, mandari poteſt[d].

Qui Iuriſdictionem mandare poſſunt vel non 1. effectus Iuriſdictionis priuato mandatæ

5. *Paulus* lib. 18. ad Plautium.

*MAndatam[e] ſibi iuriſdictionem mandare alteri non[f] poſſe manifeſtum eſt[g]. 1 ¶ Mandata iuriſdictione priuato, etiam imperium, quod[h] non eſt merum, videtur mandari, quia iuriſdictio, ſine modica coercitione nulla eſt.

DE OFFICIO[i] ADSESSORVM[k]

Tit. XXII.

In quibus cauſis conſiſtit.

Paulus libro ſingulari de Officio Adſeſſorum.

OMNE officium adſeſſoris, quo iuris[l] ſtudioſi partibus ſuis funguntur, in his ferè cauſis conſtat, in cognitionibus, poſtulationibus, libellis, edictis, decretis, epiſtolis.

Qui poſſunt aſſidere vel non.

2. *Marcianus* lib. 1. de Iudiciis Publicis.

LIberti adſidere poſſunt[m]. infames autem licèt non prohibeantur legibus adſidere: attamen arbitror, vt aliquo " quoque " decreto principali refertur conſtitutum[n], non poſſe officio adſeſſoris fungi[o].

3. *Macer* libro primo de Officio Præſidis.

SI eadem prouincia, poſtea[p] diuiſa, ſub duobus præſidibus conſtituta eſt, velut Germania, Myſia: ex[q] altera ortus, in altera adſidebit, nec videtur in ſua prouincia adſediſſe.

De Salario Comitum legati Cæſaris.

4. *Papinianus* libro quarto Reſponſorum

DIem functo legato Cæſaris, ſalarium comitibus[r] reſidui temporis,[ſ] quod " à " legatis[t] præſtitutum eſt,[u] debetur: modò ſi non poſtea comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diuerſum in eo ſeruatur, qui ſucceſſorem ante tempus accepit.

De conſiliarij negotiis tractandis.

5. *Paulus* libro primo Sententiarum.

COnſiliari, eo tempore quo adſidet, negotia tractare in ſuum quidem auditorium nullo modo conceſſum eſt: in[x] alienum autem non prohibetur.

De aſſeſſore Curatoris reipub.

6. *Papinianus* libro primo Reſponſorum.

IN conſilium curatoris[y] reipublicæ vir eiuſdem ciuitatis adſidere non prohibetur: quia[z] publico ſalario non fruitur.

g Imò poteſt. l.12. l.13. ꝭ. de offic. proconſul.
h hæc verba, quod non eſt merū, ex gloſſa in cōtextū, irrepſiſſe quidam ſuſpicantur.
i [illegible] ꝭ. eod.
k 1. Cod. 51. Hic conceſſor Ciceroni. 2. de fini[illegible]
l quo vt iuris ſtudioſi. Hi ſunt interpretes iuris, vide Cuiac. Nouell. 44. l.1. [illegible] Nouell. 82. c.11.§.1.
m & poſtulare l.2. Cod. de poſtulando.
n vide l.2. Cod. de dignit.
o arbitri tamen eſſe poſſunt. l.7. in pr. ꝭ. de arbit.
p Princeps poteſt prouincias diuidere: & ſingulis ita diuiſis ſingulos præſides conſtituere.
q Aſſeſſor præſidi in ſua prouincia nemo eſſe poteſt, vt hîc. Ita in ea prouincia ex qua quis originē ducit, [illegible] tale (hoc eſt prouinciale aut aduocati fiſci) adminiſtrare ꝓhibebatur, ne aut gratioſus aut calumnioſus apud ſuos eſſe videretur. Paul. 5. ſentent. 12.§.5. ſed nec prouinciæ ſuæ præfec. exiſtere. vide conſtitutionem Græcā Anaſtaſii. l. vlt. Cod. de crimine ſacrilegij. verùm ſpeciali beneficio id interdū à pricipe indulgebatur l.37. l.38. ꝭ. quib. ex cauſis maiores. Huc refer legē vlt. ꝭ. eo, qua dicitur conſilio curatoris Reipublicæ virū eiuſdem ciuitatis adſidere poſſe: vel hac ratione, ꝙ publico ſalario non fruitur.
r Comites legatorū ac præfectorū, cohors pretoria, medici, accenſi, aruſpices. præcones. Cic. 2. Ver. de his comitibus adde l.16. ꝭ. de offic. præſidis.
ſ hæc verba, quod à l.p. e. deſunt. l.19. in fi. ꝭ. locati.
t atqui ſoli principi id licet l. venie. [illegible]

u multo minus præſtitum condici poterit (nam ita quidam legunt) vide l.1. §. ſed etſi. ꝭ. de extr. cognit.
x atqui duobus magiſtratibus fungi non licet. l. vlt. C. eod.
y De Curatore Reipublicę, adde l.11. ꝭ. de pignorib. l.3.§.4. ꝭ. quod vi. l.3. Cod. de modo multarum.
z vide l.10. Cod. eod. l.37. l.38. quibus ex cauſ. maior. Briſſon. 1. ſelectar. 12.

Fallitur Accursius *hoc titulo* dum notat à ditione Iurisdictionem esse, cùm sit iure dicundo. b i.magistratus, non delegati. Est verò aliud ius dicere, aliud iudicare. Ius dicebat magistratus: Iudex, iudicabat, & Ius dicens, nihil aliud quàm prætor. *l. 12. ꝟ. de vulgari.* iudicem dat hac lege & iudicare iubet. *l. 13. ꝟ. eod. Gouean.* c Officium est quod facere quis debet, ea causa quâ magistratus est, & cuius causa instituitur. Hîc autẽ officium potestatẽ significat. *vt l. 1. §. 4. ꝟ. de suspectis. l. 3. §. 1. ꝟ. de administrat. verũ ad ciuitat. pert.* d *subaudi.* non tantũ, cum ius dicit aut edicit. *l. 1. §. de offi. præf.* sed & cum bonorum possessionem dat *& cet.* e potest & interdum officiũ non petitũ impertiri, de quo *v. quæ nota. l. 4. §. antep. ꝟ. de damno.* f puta, lictores, viatores, sententiarũ executores: aliàs solis magistratib⁹ licuit præsidere & in ius ducere. g *l. 5. in fin. §. de off. eius cui. vide quæ scrips. ad leg. 16. ꝟ. de alimentis.* h Allegoria, nec enim de materiali gladio: sed ἀλληγορικῶς de iure facinorosos puniẽdi, hoc intelligendum. i *al.* in facinorosos. verùm ita locutus est Varro, repudiandũ omné artẽ: iniiciẽdum freno. k varias lectiones huius loci vide apud *Gou. hîc. & Rober. 4. sent. 22.* l iuris dicendi. licentia. *Quidam ita legunt:* in iudicis dãdi licentia. *Corrasius ita legit.* consistit, iurisdictio est. Etiam, &c. *Curtius Longoualius:* cõsistit, iurisdictio est. Iurisdictio est etiã. *Gouean.* m *l. 1. & l. 4. §. duas ꝟ. de damno. l. 26. in pr. ꝟ. ad Municipal.* n Imò magis nõ est. *dixi ad l. 4. §. de officio eius cui mandata est iurisdictio: l. 15. §. 3. ꝟ. de damno.* o *vide l. penult. §. de Iustitia.* p Iurisdictio ea propriè est, quæ iure magistratus cõpetit. Nã quæ mandata à magistratu, aut à lege ac specialiter magistratui delegata, non iure suo competit: officio quidem magistratus cõtinetur, sed iurisdictione non continetur. *Cuiac. hîc.* q Hinc colligitur falli Lotharium & Alciatum 2. paradox. 6. dum negant, Præsidibus ac magistratibus merum imperium fuisse: contra Azonem. *facit l. 4. §. de offic. eius cui mandata est iurisd.* Ideoque solum Principem merum imperium non habere. r *vide l. l. 5. de iudic.* s legendũ *puto* vt quia: hoc sensu. Qui non suo, sed alieno iure iurisdictionem habet, eam alteri mandare nõ potest. *l. 5. c. eas.* Cur ita? quia alieno beneficio habet. vnde colligis iurisdictionem beneficio alieno haberi? vel ex eo ipso quòd principaliter ei iurisdictio data non sit, sed per mediã personã: quòd lex eius non defert sed proconsul ac magistratus: non defert, inquam, sed confirmat tantũm. Vnde hac & superiore lege duo colligimus. vnum, eũ qui alieno beneficio iurisdictionem habeat eam alteri mandare non posse. Alterum, eo mortuo qui iurisdictionem mandauit, antequam res geri ceperit, ab eo cui iurisdictio mandata sit, solui mandatum. t An quæ tẽporibus Cesarum lata, potestatem fecit pro consulibus, legatos sibi eligendi, cum antea à populo legati darentur? An lex alia? u Aliud est deferre principaliter iurisdictionem: aliud iurisdictionem ab alio concessam confirmare. Qui confirmat, dat quidem, sed non principaliter, cùm non sit prima & immediata causa. minor est igitur iurisdictio lege confirmata, quàm principaliter à lege delata.

LIBER SECVNDVS.

DE IVRISDICTIONE[a].

Quam latè pateat ius dicentis officium.

1. *Vlpianus* libro primo Regularum.

IVS DICENTIS[b] officium[c] latissimum[d] est, nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere iudices litigantibus dare[e].

Effectus mandatæ Iurisdictionis.

2. *Iauolenus* lib. sexto ex Cassio.

* CVi iurisdictio data est, ea[f] quoque concessa esse videntur[g], sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

De mero & mixto imperio, & iurisdictione.

3. *Vlpianus* lib. 2. de Officio Quæstoris.

IMperium aut merum[n] est[o] aut mixtum est: merum est imperium, habere gladij[h] potestatem ad animaduertendum facinorosos[i] homines, quod etiam potestas appellatur. Mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio[k] est etiam iudicis[l] dandi licentia.

Quæ sunt imperii magis quàm Iurisdictionis.

4. *Idem* libro primo ad Edictum.

IVbere caueri prætoria stipulatione[m] & in possessionem mittere, imperij magis[n] est, quàm iurisdictionis.

Qui iurisdictionem mandare possunt.

5. *Iulianus* libro primo Digestorum.

* MOre[o] maiorum ita cõparatum est, vt is demum iurisdictionem mãdare possit, qui[p] eam suo[q] iure, non alieno[r] beneficio haberet.

De morte mandantis iurisdictionem.

6. *Paulus* lib. 2. ad Edictum.

ET[s] quia nec principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex[t] defert, sed[u] confirmat mandatam iurisdictionem, ideóque si is qui mandauit iurisdictionem, decesserit,[x] antequam res ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri cœperit: solui mandatum Labeo ait[y] sicut in reliquis causis.

De albo corrupto.

7. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum[z].

SIquis id, quod iurisdictionis perpetuæ[a] causa, non quod, prout res incidit, in albo,[b] vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum[c] aureorum iudicium, quod populare est. 1 ¶ Serui quoque, & filij familias verbis edicti continentur. Sed & vtrumque sexum[d] prætor complexus est. 2 ¶ Quod si dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit: edicti quidem verba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad hæc. 3 ¶ In seruos autem, si non defenduntur à dominis, & eos, qui inopia laborant, corpus torquendum[e] est. 4 ¶ Doli mali autem ideo in verbis edicti fit mentio, quòd si per imperitiam vel rusticitatem[f], vel ab ipso prætore iussus, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. 5 ¶ Hoc verò edicto tenetur, & qui tollit, quanuis nõ corruperit: item qui suis manibus facit & qui alij mandat[g] sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandauit: qui mandauit, tenebitur, si vterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur, nam & si plures fecerint vel corruperint, vel mandauerint: omnes[h] tenebuntur.

8. *Gaius* lib. 1. ad Edictum prouinciale.

ADeo quidem, vt non sufficiat[i], vnum eorum pœnam luere.

9. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

SI familia alicuius album corruperit: non[k] similiter hîc edicitur, vt in furto, ne in reliquos actio detur, si tantùm dominus, cum defendere voluit, vnius nomine præstiterit, quantum liber[l] præstaret, fortasse quia hîc & contempta maiestas prætoris vindicatur, & plura facta intelliguntur: quemadmodum cùm plures serui iniuriam fecerunt, vel damnum dederunt: quia plura facta sunt: non, vt in furto, vnum. Octauenus hîc quoque domino sucurrendum ait, sed hoc potest dici, si dolo malo curauerint, vt ab alio album corrumperetur, quia tunc vnum consilium sit, non plura facta, idem Pomponius libro decimo notat.

Ne quis sibi, vel sui ius dicat.

10. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum.

QVi iurisdictioni præest[m]: neque[n] sibi ius[o] dicere debet[p] neque vxori, vel liberis suis[q] neque libertis vel cæteris, quos secum habet.

Quantitas ad iurisdictionem pertinens quomodo acipitur.

11. *Caius* libro 1. ad edictum prouinciale:

SI[r] idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas[s] intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio[t] verò omnium excedat[u] modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino[x], Cassio, Proculo placuit, quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est. 1 ¶ Sed & si mutuæ sunt actiones: & alter minorem quantitatem, alter maiorem petat: apud eundem[y] iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit, an apud eundem litigare possim.

2 ¶ Si vna actio communis[z] sit plurium personarum, veluti familiæ herciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum: vtrum singulæ partes spectandæ sunt circa iurisdictionem eius, qui cognoscit? quod Ofilio, & Proculo placet: quia vnusquisque de parte sua litigat: an potiùs tota res: quia & tota res in iudicium venit, & vel vni adiudicari potest? quod & Cassio & Pegaso placet, & sane eorum[a] sententia probabilis est.

De magistratibus municipalibus.

12. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

MAgistratibus municipalibus supplicium à seruo sumere non licet: modica[a] autem castigatio[b] eis non est deneganda.

Qui iudicare, iubere, & in quem diem id conferre possunt.

13. *Idem* lib. 51. ad Sabinum.

EVm, qui iudicare iubet, Magistratum[c] esse oportet. 1 ¶ Magistratus autem, vel is, qui in potestate aliqua sit, (vt puta proconsul, vel prætor, vel alij qui prouincias regunt) iudicare iubere eo die, quo priuati futuri essent, non possunt[d].

De maiore vel æquali.

14. *Idem* lib. trigesimonono ad Edictum.

EST receptum, eóque iure vtimur: vt si quis maior, vel æqualis[e] subiiciat se iurisdictioni alterius: possit ei: & aduersus eum ius dici.

De prætore per errorem adito.

15. *Idem* lib. 2. de Omnibus Tribunalibus.

SI per errorẽ[f] alius pro alio prætor fuerit aditus: nihil valebit, quod actum est, nec enim ferẽdus est, qui dicat, consensisse eos in præsidem[g]. cùm, vt Iulian. scribit, non consentiant,[h] qui errent. quid enim tam contrarium consensui est, quàm error, qui imperitiam detegit?

De Iurisdictione mandanda, & mandata effectu.

16. *Idem* lib. 3. de omnibus Tribunalibus.

SOlet prætor iurisdictionem mandare, & aut omnem mandat, aut speciem vnam, & is, cui mandata iurisdictio est, fungetur[i] vice eius qui mandauit, non sua.

x mandatum regulariter ... te mandatoris reuocatur, vide Socinum regul. 254. y Personalis actio morte ... soluitur. z *sub.* prætoris. Nã aliàs Albi, de quo hac lege agitur: tefert Anian⁹, ad albũ Curiæ. *apud Pau. 1 sent. 1. §. 5.* a factæ, edicti perpetui. b Album quid sit vide *ꝟ. de al*bo. c aliàs ... *penult. ꝟ. de min... & l. 10. ꝟ. de acce... sat.* extra ordinem primum ... *pud Paul. 4 sent. 13. §. 5.* d vide *l. 1... prin. ꝟ. de verbor. signif.* e vide *l. 1. in fin. de pœn.* f vide quæ notaui ad *l. 2. ꝟ.* de iuris & facti ignorantia. g *l. 1. §. 2. ꝟ. de ... per quem.* h vide *l. 22. §. ... de furtis.* i *l. 5. in fine ꝟ. ne quis eum.* k Immo idem in damno ... seruandum ... *32. in pr. ꝟ. ad l. Aquil.* l quãtum liber ... si furtum fecisset, præstaret. *l. ... in fin. ꝟ. si fam.* m vide quæ scripsi ad *l. 2. §. ... §. de origine iuris.* n vide titulum quis in sua causa iudicet, & Socinũ regula ... o Ius dicitur inuitum. p vide *l. vlt. ... penult. Cod. vbi senatores.* q imminuit ... ris potest. ... *de iudi.* r *l. 40. C ... dos. de appell... inter ꝟ. ... cip.* s adde *l. 19. ... ꝟ. cod. ... dex ꝟ. de iudic. ... C. de fin. ... nell ...* t vide Smith ... de hoc ... u vt cum variis tẽporibus ... ceptis oblig... tionib⁹ (vide ... cendum in im... nuatione ... nationum *l. ...* *§. si quis ... de donat.*) sortẽ tia, cum ... fructibus, cum expensis litis ...

poena & multa cumulatur. x etsi diuersæ alioquin sententiæ hoc casu conueniunt, *vt & in l. 1. ꝟ. rerum amotarum.* y cur ita? *vide l. 21. ꝟ. de iudiciis & titul. quibus ex causis ad eundem iudicem eatur.*
z quia vterque actor & reus. *vide l. 2. §. in familiæ ꝟ. fam. ercisc.*
a superiorum arg. *l. penult. in fine ꝟ. eod.* contra *Loth. Ioh. Accurs. Bar. Zas. Bar.*
b vide *l. 15. §. adiicitur ꝟ. de iniurijs.*
c vel delegatum à magistratu. *l. 1. Cod.* qui pro sua iurisdict.
d Immo in tempus successorum durant. *l. 49. in fine ꝟ. de iudicijs.*
e vide *l. 13. §. tempestiuum ꝟ. ad Trebell.*
f *v. l. ꝟ. de iudic.* g in præsentem. *Cuiac. 1. obser. 32. Hot. 4. obs. 9.*
* h Immo quis nanciscitur possessionem voluntate heredis errantis. *l. 1. §. si leg... rij ꝟ. ad l. Fal.*
i De iurisdictione delegati vide *Hot. 3. obs. 4.*

37 Ide

a Qui in causa aduersarij aduocatus fuit, in eadem suspectus est iudex. vide *l. 6. in pr. Cod. de postulando,* b *l. 2. ꝫ. de iudicijs.* c Immo, qui fori præscriptioni renunciauit, renuntiationi stare cogitur, *vide l. 29. in pr. Cod. de pa.;* d cuius domicilium assumit. *l. 32. ꝫ. ad municip.* e atqui ibi quisque conueniendus vbi contraxit? *vt l. 2. Cod. eo.* f sigillatim & deberi possit.

* 17. *Idem* lib. 1. Opinionum.

PRætor sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest, ita & in personas certas, vel de vna specie potest: maximè cum iustam causam [a] susceptæ ante Magistratum aduocationis alterius partis habuerat.

De incompetenti prætore.

18. *Africanus* lib. 7. Quæstionum:

SI [b] conuenerit, vt alius prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, & priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo compelletur eiusmodi conuentioni stare.[c]

De mutatione fori 1. Quantitas ad iurisdictionem pertinens, quomodo accipitur.

19. *V lpianus* lib. 6. Fideicommissorum.

CVm quædam puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata erat, postea que ad viri [d] matrimonium alij iurisdictioni subiecti peruenerat: quærebatur, an prioris iudicis sententia exequi possit, [e] dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta. sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiã, hoc eueniet: idem putarem: sententiáque à priore iudice rectè fertur. quod generaliter & in omnibus huiuscemodi casibus obseruandum est.* 1 ¶ Quotiens (de) quantitate ad iurisdictionem pertinente quæritur: semper quantum petatur[f] quærendum est, non quantum debeatur.[g]

20. *Paulus* libro primo ad Edictum.

EXtra territorium [h] ius dicenti [i] impune non paretur. Idem est, & si supra [k] iurisdictionem suam velit ius dicere.

QVOD [l] QVISQVE IVRIS IN alterum statuerit [m], vt ipse eodem iure vtatur

Tit. II.

Edicti commendatio 1. & verba 2. Si decretum non habuit effectum.

V lpianus libro tertio ad Edictum.

HOc Edictum [n] summam habet æquitatem, & sine cuiusquam indignatione iusta. * quis [o] enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit?

1 ¶ *Qui magistratum potestatemve habebit, si*[p] *quid in aliquem noui iuris statuerit: ipse, quandoque aduersario postulante, eodem iure vti debet. Si quis apud eum, qui Magistratum potestatémque habebit, aliquid noui iuris obtinuerit: Quandoque postea aduersario eius postulante, eodem iure aduersus eum decernetur. Scilicet vt quod ipse "quis" in alterius persona æquum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur*[q].

¶ Hæc autem verba, *quod statuerit*, "*qui iurisdictioni præest*," cum effectu [r] accipimus, non verbotenus, & ideo si quũ * vellet statuere, prohibitus sit, nec effectum *decretum habuit. cessat edictum. nam *statuit* verbum rem perfectam significat, & consummatam iniuriam, non cœptam. & ideo si inter eos quis dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit: quoniam pro nullo hoc habetur, nec est vlla sententia, cessare edictum putamus, quid enim offuit [s] conatus, cum iniuria nullum habuerit effectum?

De dolo Ius dicentis, & imperitia assessoris.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

HOc edicto dolus debet ius dicentis puniri, nam si adsessoris imprudentia [s] ius aliter dictum sit quàm oportuit: non debet hoc Magistratui officere, sed ipsi adsessori.

De noui iuris postulatione, & vsu. 1. de Procuratore, tutore, curatore postulantibus 2. Cui tenetur qui incidit in hoc edictum. De reo & fideiussore. 4. An pater ex persona filij teneatur. 5. de herede. 6. De actionibus præsentibus & futuris. 7. De repetitione soluti.

3. *V lpianus* lib. 3. ad Edictum.

SI quis iniquum "ad edictum" ius aduersus aliquem impetrauit: eo iure vtatur ita demum, si per postulationem eius hoc venerit. ceterùm si ipso non postulante, non coercetur, sed & si impetrauit, siue vsus est iure aliquo, siue impetrauit, vt vteretur, licèt vsus [t] non sit, hoc edicto punitur. 1 ¶ Si procurator meus postulauit: quæritur, quis eodem iure vtatur. & putat Pomponius, me solum, vtique si hoc ei specialiter mandaui, vel ratum habui. Si tamen tutor, vel curator furiosi postulauerit, vel adolescentis: ipse hoc edicto coercetur. Item aduersus procuratorem id obseruandum est, si in rem suã fuerit datus. 2 ¶ Hæc pœna aduersus omnem statuitur, qui in edictum incidit: non solùm eo postulante, qui ab eo læsus est, sed omni, qui quandoque experitur

3 ¶ Si is pro quo spopondisti, impetrauerit, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum [u] exceptione vtatur: deinde tu in negotio, in quo spopõdisti, velis exceptione vti: nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare: etsi interdum patiaris [x] iniuriam, si soluendo debitor non sit. Sed si tu incidisti in edictũ, reus quidẽ vtetur exceptione, tu non vteris, nec te, nec pœna tua ad reum promittendi pertinebit. & ideo mandati actionem non habebis.

4 ¶ Si filius meus in magistratu in hoc edictũ incidit: an in his actionibus, quas ex persona eius intendo, hoc edicto locus sit? & non puto ne mea conditio melior fiat.

5 ¶ Quod autem ait Prætor, *vt is eodem iure vtatur:* an etiam ad heredem hæc pœna transmittatur? & scribit Iulianus, non solùm ipsi denegari actionem, sed etiam [y] heredi eius. 6 Illud quoque non sine ratione scribit, non solùm in his actionibus pati eum pœnam edicti, quas tunc habuit, cùm incideret in edictum: verùm si quæ postea ei adquirentur. 7 ¶ Ex hac causa solutum repeti non posse Iulianus putat. * superesse enim naturalem [z] causam quæ inhibet repetitionem.

Alia verba edicti de his qui huius edicti beneficio vtuntur.

4. *Gaius* lib. 1. ad Edictum prouinciale.

ILlud eleganter Prætor excepit; *Præterquam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset:* & rectè:* ne scilicet vel magistratus, dum studet hoc edictum defendere: vel litigator, dum [a] vult beneficio huius edicti vti, ipse in pœnam ipsius edicti committat.

SI QVIS IVS DICENTI NON obtemperauerit.

Tit. III.

Qui Iurisdictionem suam pœnali Iudicio defendunt. 1. Quid sit ius dicenti non obtemperare. 2. De procuratore, tutore, vel Curatore. 3. De reo, vel petitore non obtemperantibus. 4. Quid in hoc Iudicium veniat. De eius tempore. De herede.

V lpianus libro primo ad Edictum.

OMNIBVS magistratibus, non [b] tamẽ duumuiris, secundum [c] ius potestatis suæ cõcessum est iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio*. 1 ¶ Is [d] videtur ius dicenti non ob-

g coniunctim *v. l. 1. §. 11.*

*

h *v. l. 1. Cod. si à non cõpetente. l. 53. Cod. de decurionibus:* & citanti, (Sed tamen interpretes citationem extra territorium fieri docent, si vel nũcius, vel epistola aut ab actore, ad reum: aut à iudice rei controuersæ, ad rei conuenti iudicem mittatur: vel si edicto publico vel preconis voce citetur absẽs. quod vt fieri possit vide quæ notaui *in l. 4. §. 5. 6. ꝫ. de dãno. Nouella 34. c. 5.* Idẽ si superior vel princeps iubeat aliquem ex suis præsidib. exequi, quod alter iudex pronunciauit. *l. 15. §. 1. ꝫ. de re iudicata:* qua ex lege originẽ trahit, mãdatum illud Sabini vsitatum, Pareatis, & præsidenti, & exequenti sententiam (ideo Iason & Zas. *hîc & in l. 15. ꝫ. de re iudic.*) *ibidẽ Bart. Specul. tract. execut. sent.* notant literis remissoriis, seu requisitoriis ac mutui compassus, ita enim eas appellant, iudicẽ cõdẽnati à iudice cõdemnãte rogari oportere, vt latã sentẽtiã exequatur, *arg. 12. §. pen. l. 15. ꝫ. de reb. auct. iud. possid. l. 13. §. 3. C. de iudic. l. 7. ꝫ. testam. quẽadm. aperiantur. l. 3. in f. ꝫ. de testib. l. 30. §. 3. ꝫ. de excusat. l. 6. §. 12. ꝫ. de reb. eorũ qui sub tutela.* omissa huiusmodi rogatione, executionẽ (quæcũq; tandẽ illa sit) nullã cẽseri: Rogatione facta & posteà omissa, vel neglecta executione aduersus iudicẽ negligẽtẽ aut eius subditos ius represaliarum concedi posse. hæc illi. ¶ An & exequenti contractum in alieno territorio conceptum, impunè obsisti potest? eo casu literas requisitorias non exigi, maior pars interpretũ docet. ¶ Quid? num Lutetiæ, moram & vsuras pro consuetudine Romanæ vrbis (demus in ea contractum esse) à iudice Parisiensi actori æstimari oportebit? Sic est. Contractus enim istius initium vitio caret. *l. 22. in fi. ꝫ. si certum: l. vlt. in fin. ꝫ. de triticaria l. 1. ꝫ. de vsuris.* An idẽ futurũ est, si maximas vsuras Capuæ permissas, Lutetiæ (vbi minimæ tolerantur) stipuler? non idem est. Talis enim stipulatio neque Lutetiæ valebit, quia ab initio: neque Capuæ, quia ex postfacto non conualescit. *l. 1. ꝫ. de reg. Caton l. 29. 201. 210. ꝫ. de reg. iur.* ¶ An verò Testamẽtum in municipio, ruri, aut luis tempore, ex solennitate talium vel locorum, vel temporum factum, in vrbe validum erit? non dubito quin valeat. *l. 1. Cod. de testam.* Quid si municipum lege, non vrbis, vniuersa bona testamento aut contractu, vel extraneo, vel vxori dare liceat. Num huiusmodi actus in vrbe omnino, vel valebit, vel omnino corruet? an potius partim valebit: partim corruet? ac si miles esset qui pro parte testatus, pro parte intestatus mori potest. *l. 6. 19. 37. ꝫ. de milit. test.*? Placet vltima sententia, vt saltem alteruter actus valeat, quo loci valere poterit: exemplo tutorum, qui pro diuersarum prouinciarum ratione, diuersi dari solent. *l. 27. §. 1. ꝫ. de tutor. & cur. & Bart. in l. 1. Cod. de summa Trinit. num. 41.* ait Romæ legitimatum, testamenti, hereditatis & honorum Romæ capacem esse, alibi non esse. ¶ Quid, superioribus locis factum testamentum non illorum locorum solennitate, sed patriæ, num in patria valebit? Ita videtur. Ius enim patriæ: in testamentorum solennitatibus spectari oportet. *l. si non special. Cod. de testam. l. 2. Cod. testam. quẽm. aper. arg. l. 1. §. 2. ꝫ. de legat. 3. Cuia. consult. 25. in fin.* ¶ Quid si quis in prouincia Romana, more apud Galios satis vsitatò; vxorem omnium suorum adquisitorum & conquisitorum sociam fecerit? nam præses Romanus ex ea conuentione Romæ ius dicet? Quidni? cum ea conuentio iure Romano, nec directè nec obliquè vetita sit, & ad ius priuatorum referatur: cum etiã non insubtiliter dici possit, Prætorẽ eo casu, nõ vt Gallici, sed vt minimè improbati, aut potius iuris gẽtium conuentionem sequi. ¶ Hoc addendũ; cuiuis alieni territorij homini, Lutetiæ delinquenti, Lutetiæ ius dici posse. *l. 1. Cod. vbi de crim.*

i *v. l. 11. ꝫ. eod.* ¶ An testes ex alieno territorio vocari possunt? Possunt si talis sit consuetudo vide *l. 3. in f. ꝫ. de testibus.* ¶ An priuata scriptura & ἰδιόχειρον, vel etiã instrumẽtum publicum: Romæ factum, quo Titius omnia sua bona pignorauit Sempronio, Lutetiæ ius pignoris, & πρωτοπραξίας seu prioritatis tribuet, æquè ac si vel in regno Galliæ, vel Lutetiæ cõceptũ, factúm ve? Quidã negãt, ius tale cõferri, nisi à die recogniti iudicialiter in Gallia instrumẽti. Quod si ita sit, seruãda summè hæc cautio erit peregrinis cum Gallo, aut alio qui in Gallia bona habeat in peregrino loco contrahentibus. ¶ His adde senatusconsultum Spirẽse, cius meminit Mynsing. *5. obs. 9.* quo cautũ fuit, vt ne statuta contra ius disponentis extra territorium extenderentur.

k Ad hanc sententiam facit. *2. feudor. 33. §. 1. l. vlt. Cod. de furtib. & litium expensis, l. 3. in fi. ꝫ. mandati: l. 2. C. de rescindenda vend. t. l. 1. C. de Iudeis: l. 6. Cod. de quæst.* vt & illud, Patere legem, quam ipse tuleris: &, Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. *Alexand. r Seuerus apud Lãpridium.* Talionis æquitas inde quoq; manat. de qua vide Aristotelẽ in Ethicis & *20. Gell. 1.*

l *subaudi* vel dici fecerit, *l. 1. §. 1. l. 3. § 1. ꝫ. eod 1. Harmenopul. 2. §. 33. 34.* statuit verò iudex, vt assessor. *l. 2. ꝫ. eod.* dici facit, qui litigat, procurator, tutor, omnis deniq; qui experitur. *l. 3. §. 1. l. 2. ꝫ. eod.* Imò & hæres. *d. l. 3. §. 5.* m Exempla. *v. l. 44. in fin. ꝫ. de pact. l. 59. ꝫ. de admin. tut. l. vlt. C. de sportul.* n Idẽ Demosthenes *in 1. contra Aristogitonẽ: & Gylippus apud Diodorum 13. Iustinus 3. vbi de Lycurgo: adde locum insignem Alexand. Seueri apud Lampridium.* o magistratibus ius nouũ statuere licuisse, hoc ex loco colligitur, neq; coactos semper fuisse sequi perpetui edicti regulas, aut potius edictum perpetuum.

p Excipe casus. *§. hæc autem l. 2. l. 3. in pr. l. 4. ꝫ. eod.*

q *l. 5. §. ceterum. ꝫ. ne quis eum.* r Immò sola voluntas sine affectu obest *v. l. 14. ꝫ. de sicar. & l. 3. § 1. ꝫ. eod.*

s Pedãnei iudices & assessores scientiam legis & morum præstare debent, non magistratus vide *Nouell. 82. c. 11.*

t & sic affectus punitur sine effectu. *l. 10. §. item. ꝫ. de postul. l. 3. ꝫ. de calum. vide l. 14. ꝫ. de sicar.*

u dilatoria. *Olden. l. 2. Codice de precibus* peremptoria *Accurs.*

x *vt l. 88. in pr. ꝫ. de verb. oblig.* y *adde l. 33. ꝫ. de obl. & act.*

z Solutum repeti non potest, vbi subest causa naturalis obligationis.

a Qui facit aliquid lege permittente, is non incidit in pœnam edicti. *

b *Al.* tantum.

c Vide Socinum regula 301.

d is non videtur *Hug. à porta.*

a qui non paruit additioni & executioni ſententiæ. *vide Zaſ. 1. intel. 2. Duar. 1. diſp. 50. Olden. 1. Claſ. 2. Rob. 4 ſentent. 21.* b vide quæ ſcripſi ad *l. 1. C. quando fiſcus.*
c in veritate *l. 5. ff. ne quis eum qui in ius.* i. non ad litigantium intereſſe: ſed ad contemptum ipſum. d *l. 7. §. 2. ff.* quod falſo tutore: *l. 5. ff. ne quis eum qui in ius* f Citatio eſt principium iudicij: *§. vlt. Inſt. de pœna temere litig.*
e 2. *Cod.* 1.

temperaſſe, qui, quod extremum [a] in iuriſdictione eſt, non fecit, veluti ſi quis rem mobilem vindicari à ſe paſſus non eſt, ſed duci eam, vel ferri paſſus eſt. cæterùm ſi & ſequentia recuſauit, tunc non obtemperaſſe videtur. 2 ¶ Si procurator tuus, vel tutor, vel curator ius dicenti non obtemperauit: ipſe [b] punitur, non dominus, vel pupillus. 3 ¶ Non ſolùm autem reum, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait: verumetiam petitorem. 4 ¶ Hoc iudicium, non ad id quod intereſt [c], ſed quanti ea res eſt, concluditur: & cum meram [d] pœnam contineat, neque poſt annum, neque in heredem datur.

DE IN [e] IVS VOCANDO
Tit. IIII.

Quid ſit in ius Vocare.

Paulus libro quarto ad Edictum.

IN ius [f] vocare eſt iuris experiundi cauſa vocare.

Qui non poßint in ius vocari.

2. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum.

IN ius vocari non oportet: neque [g] conſulem: neque præfectum: neque prætorem: neque proconſulem: neque cęteros magiſtratus, qui imperium habent, qui & coërcere aliquem poſſunt, & iubere in carcerem duci: nec pontificem, dum ſacra facit [h]: nec eos, qui propter loci religionem inde ſe mouere [i] non poſſunt: ſed nec eum qui equo publico in [k] cauſa publica tranſuehatur [l]: præterea in ius vocari non debet, qui vxorem ducat: [aut eam, quæ nubat: nec iudicem, dum de re cognoſcat: nec "eum", dum [m] quis apud prætorem cauſam agit: neque [n] funus ducentem familiare, iuſtáve [o] mortuo [p] facientem:]

3. *Calliſtratus* libr. 1. Cognitionum.

VEl qui [q] cadauer proſequuntur, quod etiam videtur "ex" reſcripto Diuorum [r] fratrum cōprobatum eſſe.

1. *Edictum de his qui ſine venia vocari non poſſunt.*
2. *De parentibus.*

4. *Vlpianus* lib. 5. ad Edictum.

QVique litigandi [ſ] cauſa neceſſe habet in iure, vel certo loco ſiſti: nec furioſos [t] vel infantes [u].
1 ¶ Prætor ait [x] *Parentē* [y], *Patronum, Patronam,* [z] *liberos, Parentes Patroni, Patronæ, in ius ſine permiſſu meo ne quis vocet.* 2 ¶ Parentem hîc vtriuſque ſexus accipe. ſed an in infinitum, quæritur: quidam [a] parentem [b] vſque ad tritauum appellari aiunt: ſuperiores, maiores dici. hoc veteres exiſtimaſſe Pomponius refert. ſed Gaius Caſſius omnes [c] in infinitum [d] parentes dicit: quod & honeſtius [e] eſt, & meritò obtinuit. 3 ¶ Parentes etiam eos accipi Labeo exiſtimat, qui in ſeruitute ſuſceperunt. nec tamen, vt Seuerus [f] dicebat, ad ſolos iuſtos liberos: ſed & ſi vulgò quæſitus ſit filius, matrem in ius non vocabit.

5. *Paulus* lib. 4. ad Edictum.

QVia* "ſemper" certa eſt, etiam ſi vulgò conceperit. Pater verò is eſt, quem nuptiæ demonſtrant [g].

De parentibus naturalibus.

6. *Idem* libro 1. Sententiarum.

PArentes naturales [h] in ius vocare nemo poteſt. vna [i] eſt enim omnibus parentibus ſeruanda reuerentia.

De parentibus patris adoptiui.

7. *Idem* lib. 4. ad Edictum:

PAtris [k] adoptiui parentes impunè vocabit, quoniã hi eius parentes non ſunt, cùm his tantùm cognatus fiat, quibus & adgnatus.

De patronis.

8. *Vlpianus* lib. 5. ad Edictum.

ADoptiuum [l] patrem, quamdiu in poteſtate eſt, in ius vocare non poteſt, iure [m] magis poteſtatis, quàm precepto prætoris: niſi ſit filius, qui caſtrenſe habuit peculium. tunc enim cauſa cognita permittitur: ſed naturalem parentem ne quidem dum eſt in adoptiua familia, in ius vocari. 1 ¶ *Patronum,* inquit, *Patronam**. Patroni hîc accipiendi ſunt, qui ex ſeruitute manumiſerunt: vel ſi colluſionem detexit: vel ſi qui pręiudicio pronuntietur eſſe libertus, cùm alioquin non fuerit: aut ſi iuraui [n] eum libertum meum eſſe: quemadmodum per cōtrarium pro patrono non habebor, ſi contra me iudicatum eſt: aut ſi, me deferente, iurauerit ſe libertum non eſſe.
2 ¶ Sed ſi ad [o] iuſiurandum adegi, ne vxorem ducat, ne nubat: impunè in ius vocabor, & Celſus quîdem ait, in tali liberto ius ad filium meum, me viuo, non tranſire. ſed Iulianus contrà ſcribit. Plerique Iuliani ſententiam probant, ſecundum quod eueniet, vt patronus quidem in ius vocetur: filius, quaſi innocens, non vocetur. [p]

De eo qui manumittit ex cauſa fideicommißi.

9. *Paulus* lib. 5. ad Edictum:

IS quoque, qui ex cauſa fideicommiſſi manumittit, non debet in ius vocari, quamuis, vt manumittat, in ius vocetur.

5. De liberis parentibúſque patroni vel patronæ. 6. De deportatione & reſtitutione patroni. 7. De adoptione patroni, 8. vel eius filij, de nepote patroni. 9. De liberis patroni. 10. De liberta enixa ex patrono. 11. De liberto capitis accuſato, vel in ſeruitutem petito. 12. De cauſæ cognitione. 13. Si patronus nomine alterius, vel alius nomine patroni interueniat.

10. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum:

SEd ſi hac lege emi, vt manumittam, & ex conſtitutione [q] Diui Marci venit ad libertatem: cùm ſim patronus, in ius vocari nō potero: ſed ſi ſuis [r] nummis emi, & fidem fregi, pro patrono non [ſ] habebor.
1 ¶ Proſtituta contra legem venditionis, venditorem [t] habebit [u] patronum, ſi hac lege venierat, vt, ſi proſtituta eſſet, fieret libera. At ſi venditor, qui manus iniectionem excepit, ipſe proſtituit: quoniam & hæc peruenit ad libertatem: ſub illo quidem, qui vendidit, libertatem conſequitur: ſed honorem haberi ei æquum non eſt, vt & Marcellus libro ſexto Digeſtorum exiſtimabat.
2 ¶ Patronum autem accipimus, etiam ſi capite minutus ſit: vel ſi libertus capite minutus, dum adrogetur per [x] obreptionem: cùm enim hoc ipſo, quo adrogatur, celat conditionem; non [y] id actum videtur, vt fieret ingenuus. 3 ¶ Sed ſi ius annulorum accepit, puto eum reuerentiam patrono exhibere debere, quamuis omnia ingenuitatis munia habet. aliud, ſi [z] natalibus ſit reſtitutus: nam Princeps [a] ingenuum facit. 4 Qui [b] manumittitur à corpore aliquo, vel collegio, vel ciuitate: ſingulos in ius [c] vocabit: nam non eſt illorum libertus, ſed reipublicæ honorem habere debet, & ſi aduerſus rempublicam, vel vniuerſitatem velit experiri, veniam edicti petere debet, quamuis actorem eorum conſtitutum in ius ſit vocaturus. 5 ¶ *Liberos, parentes "que" Patroni, Patronæque,* vtriuſque ſexus accipere debemus.
6 ¶ "Sed" ſi per pœnam deportationis ad peregrinitatem [d] redactus ſit [e] patronus, putat Pomponius eum amiſſiſſe honorem. ſed ſi fuerit reſtitutus, erit ei etiam huius edicti commodum ſaluum. 7 ¶ Parentes patroni etiam adoptiui excipiuntur [f]: ſed tamdiu quamdiu

litig. probationes, mediū: Sentētia verò finis. Olim fiebat hæc vocatio ſine apparitore, *v. Dua. 1. diſput. 1.* interdū cum apparitore, vt notat Rob. 3. *ſent.* 1. poſtea edebatur libellus & actio. *ff. de Edendo.* Hodie vi actionis iam cōpetentis certis de cauſis ſiſti corporaliter reus poteſt, de quo *vide quæ notaui in l. 34. Cod. de decurionibus.* Præſens autem vt ab apparitore, ſcripto in ius vocari ſoleat, *vide quæ notaui in l. 2. ff. ſi quis cautionibus.* Vt citra ſcripturam, *vide Oldēdorp. tractatione formulæ libelli.* Extra territoriū. *vide l. 2. ff. de Iuriſdict.* & aliis ab ſentibus an & quomodo citatio fieri poſſit & debeat etiam edictalis, & voce præconis, vide quæ notaui *in l. 4. §. 5. 6. ff. de dāno.* Quid ſi nondū actionis dies competat & periculum ingruat ob agendi moram? *vide quæ notaui in l. 5. §. 10. ff. de noui operis nuntiatione.* Quid ſi nulla cōpetat actio, niſi à Principe aut Magiſtratu reſtituta? *vide ff. titulos de in integrum.*
g 7. *Eclog.* 8. *cap.* 2.
h *vide l. 18. ff. de procurat.*
i ſemoueri, vt ad ſacra loca & aſyla hic locus referatur. Verū hanc lectionē Cuiacius non probat 13. *obſer.* 29 Nam alibi à munere iudicādi excuſātur, q. ſacerdotiū nacti ſunt, vt diſcedere ab eo ſine religione nō poſſint *l. penult. ff. de vacat. munerum* & in *l. 36. ff. de fideicommiß.* [illegible] ſulto Rubriano nō continētur, quos religio moratur. Præterea ſi hác ſententiam ad aſylum vel locum ſacrum retuliſſet Vlpianus, addidiſſet fortè, nec de domo ſua. ſed neque hac lege tractat, è quo loco non poſsit quis in ius vocari, ſed quę perſonæ, quóve tempore non poſſint in ius vocari. Poſtremò non ſemouendi verbo fuiſſet vſus, ſed abducendi, vel alio quo meliore. ¶ Alij hunc locum non ad ſacerdotium referunt, ſed ad ſeruos ſepulchris adſtrictos. *l. 71. §. 2. ff. de condit. & demonſtrat. l. 44. ff. de manumiſſ. teſt.* ¶ Alij ad eos qui à militibus, ſtatoribúſq; vel à municipalibus miniſteriis aſſeruantur *vt l. 10. ff. ex quibus cauſis maiores.* malè. hîc enim agitur de ijs qui propter loci religionem ſe mouere non poſſunt, quorum conditio diſſentanea ab iis, qui propter ſua facinora vel à militibus vel in lautumiis aſſeruantur. ¶ Græci lectionem cuſam tuentur. Verū in ora marginis Scholiaſtes, 7. *Eclog.* 8. *c.* 2. loca de quibus hîc agitur, ita interpretatur, τόπους οἷς τισιν ἑαυτοὺς περικλείουσιν οἱ λεγόμενοι στυλῖται, id eſt quibus ſe includunt, qui Columnarij dicuntur, de quibus vix ſomniauit quidquam Ethnicus Vlpianus. Porro de Symeone Stylita, principe & authore huius vitæ ac ſectæ, vide Euagrium 1. *c.* 13: & 2. *c.* 9. in fi. Cedrenū in Theodoſio. Apud eundem Cedrenū, ibidē quidā Daniel in Anaplo (trāſitus eſt vel ſuburbium Cōſtātinopoli) Simeonem imitatur: apud eūdem in Stauratio, Nicolaus quidam ἐν [illegible] δερμάτης notatur. vt res ſit, huic loco iungi poſſunt, quibus teſtimonij dicendi cauſa venire non licet *de quibus l. 10. ff. de teſtibus* ſed & milites qui diſcedere à ſignis ſine periculo non poſſunt. *l. 45. ff. ex quibus cauſis maiores.*

k Cuiac. 13. *obſ.* 29. legit, in Capitolium vel in Caſtoris Pollucis. Nam apud Dionyſiū, hæc tranſuectio appellatur, πόμπη τῶν ἐχόντων δημόσιον ἵππον. Ver[illegible] 3. *obſeruat.* 21. *legit.* in cenſu publice.
l De tranſuectionibus equitum vide Liuiū 9. *in fi.* 2. Valer. 2. *in fin.* Diod[illegible] 20. Plutarchum in Pompeio 7. *Eclog.* 8. *c.* 2. *Hot.* 3 *obſ.* 21.

m *vide l.* 5[illegible] *fine ff. de re*[illegible]
n [illegible] Græci *d. c.* 2.
o *al.* buſta. [illegible] nihil mutād[illegible] *vt in l. 20. §.* 1. *de adquir. hered.* Græci *d. c.* [illegible] τὰ συνήθη [illegible] τῷ [illegible] Iuſto autem app[illegible] tione intell[illegible] denicales fe[illegible] ſeu operati[illegible] quibus mo[illegible] familia p[illegible] batur *Feſtus,* [illegible] *nicales.* quæ [illegible] inter cauſas [illegible] litis, qui cond[illegible] cto die nō ad[illegible] ſet, excuſa[illegible] ſentur. Cic[illegible] apud Gelliū 16 c. 4. vbi perpe[illegible] legitur Vinde[illegible] miales.
p *vide Nouel.* 60. *c.* 1. *§. ſi* [illegible]
q 7. *Eclog.* 7. [illegible] *l. 4. §. 2. ff. ſi quis cautionibus: l.* [illegible] 6. *ff. de iniuri*[illegible]
r M. Antoni[illegible] & Aelij Ver[illegible] *Spart. in* [illegible] *Vero,*
ſ *l. 2. §. 2. ff. ſi* [illegible] cautionem.
t *d. l. 2. §. 2.*
u ſeptennes 7. *Eclog. 7. cap.* [illegible]
x *l. vlt. Cod.* [illegible]
y *l. 2. Cod. eod.*
z *l. 1. Cod. eod.*
a & male. [illegible]
b *l. 10. §.* [illegible]
c *vt l. 1. §. generaliter. ff. de* [illegible] *præſt.*
d Immò ad tritauum tantùm *l. 10. §. parētes de gradib.*
*
e Honeſta ratione verbor. ſignificationes extēdim', de honeſtate adde *l. 10. §. 2. ff. de iuſtitia: l. 12. ff. de ritu.*
f *forte,* Seruius
g *l. 6. ff. de his quà ſunt ſui.*
h *vide quæ notaui ad l. 44. §. 3. ff. de ritu.* immò diuer[illegible] *l. 3. C. de adulterijs.*
k 7. *Eclog.* 8. [illegible]
l hîc igitur parentis nomine venit adoptiuus: aliter quàm *l. 51. in fin. ff. de legat. 2.*
m *vide l. 16. in pr. ff. de furtis.*

n Imò hîc non eſt patronus *l. 45. §. 1. ff. de ritu: l. 14. ff. de iure patronatus.*
o vide tamen *l. 6. §. 3. ff. de Iure patr. l. 31. ff. qui & à quibus,* p Immò & hoc ca[illegible] liberi nullum ius habent in libertum *l. 15. ff. de iur. pat.*
q *l. 2. l. 3. Cod. ſi mancipium.*
r *l 45. §. 2. ff. de ritu.*
ſ Immò habebor. *l. 7. Cod. de operis Libert.*
t *vide l. 7. in pr. ff. de Iure patr.*
u Immò emptorem *l. 34. in pr. ff. de euict.* x *vide l. 49. ff. de bon. liber.*
y nunquam etiam ſit ingenuus. *l. vlt. ff. de ſtatu.*
z *l. 3. Cod. de bon. libert.* a Princeps ingenuum facere poteſt: vt hîc [illegible] teſt & nobilem facere, & vt Galli loquūtur, *Il peut faire d'vn vilain vn cheualier.* H[illegible] referendum illud Dionyſij ſophiſtæ de Heliodoro magiſtro epiſtolarum facto [illegible] Hadriano, poteſt, inquit, Cæſar pecunias & honorem tribuere, rhetorem facere non poteſt. *Dion, in Adriano.*
b Idem 12. quæſt. 2. §. qui manumittitur.
c *adde l. 6. §. 1. ff. de rer. diuiſ.*
d Sueton, in Claudio, non modo albo iudicum, ſed etiam in peregrinitatem redegit. adde quæ de peregrino ſcripſi *ad l. 1. Cod. de hæredit. inſt.*
e id eſt, ad id iuris quod aduenis Romæ conceſſum eſt, *Rob. 3. ſen. 9.*
f Immò non excipiuntur *l. 7. ff. eod.*

adoptio durat. 8 ¶ Si filius meus in adoptionem datus sit, vocari à liberto meo in ius non poterit: sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. Sed si filius meus emãcipatus adoptarit filiũ: hic nepos in ius vocari poterit: nam mihi alienus est*. 9 ¶ Liberos [a] autem secũdum Cassiũ [b], vt in parẽtibus, & vltra trinepotem accipimus.

10 ¶ Si liberta ex patrono fuerit enixa: mutuò se, ipsa & filius eius, in ius non vocabunt. 11 Sin autem liberi patroni capitis accusauerunt libertum paternum, vel in seruitutem petierunt: nullus [c] eis honor debetur.

12 ¶ Prætor ait, *in ius nisi permissu meo ne quis vocet.* permissurus enim est, si famosa actio non sit, vel pudorem non suggillat, qua patronus conuenitur, vel parentes & totum hoc, causa cognita, debet facere. nam interdum etiam ex causa famosa, vt Pedius putat, permittere debet patronum in ius vocari à liberto: si eum grauissima [d] iniuria adfecit, [e] flagellis fortè cecidit.

13 ¶ Semper autem hunc honorem patrono habendum: & si quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor interueniat patronus. Sed si [f] patroni tutor, vel curator interueniat: impunè posse eos in ius vocari, Pomponius scribit, & verius est.

De pœna edicti moderanda ex bono & æquo.

11 *Paulus* lib. 4. ad Edictum

QVamuis non adiiciat prætor, causa cognita se pœnale iudicium daturum: tamen Labeo ait [g] moderandam iurisdictionem: "veluti" si pœniteat [h] libertum, & actionem remittat, vel si patronus vocatus non venerit, aut "si" non inuitus [i] vocatus sit. licèt edicti verba non patiantur.

Si Patroni filius, patre absente in ius vocetur.

12. *Vlpianus* libro quinquagesimoseptimo ad Edictum.

SI libertus in ius vocauerit contra prætoris edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est, absente patre [k], subueniendum esse filio, qui in potestate est: & ei pœnalem in factum actionem, id est quinquaginta [l] aureorum aduersus libertum competere.

De his quibus reuerentia præstanda est.

13. *Modestinus* lib. 10. Pandectarum.

GEneraliter eas [m] personas, quibus reuerentia præstanda est, sine iussu prætoris in ius vocare non possumus.

Si magistratus interpelletur.

14. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

LIbertus à patrono reus constitutus, qui se defendere paratus, pro tribunali præsidem prouinciæ frequenter interpellat, patronum accusatorem in ius non videtur [n] vocare.

De libelli oblatione.

15. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

LIbertus aduersus patronum dedit libellum [o], non dissimulato se libertum esse, eius. an si ad desideriũ eius rescribatur, etiam edicti pœna remissa [p] esse videtur? Respondi, non puto ad hunc casum edictum prætoris pertinere. neque [q] enim qui libellum principi, vel præsidi dat, in ius vocare patronum videtur.

Si tutor pupilli nomine patronam suam in ius vocet.

16. *Idem* libro secundo Responsorum.

QVæsitum est, an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu prætoris vocare possit. Respondi eum de quo quæritur, pupilli nomine [r] etiam in ius vocare patronam suam potuisse, sine permissu prætoris.

Si quis se exhibiturum cauerit.

17. *Idem* libro 1. Sententiarum.

EVm pro quo quis apud [s] officium cauit, exhibere cogitur. Item "eum" qui apud [t] acta exhibiturum se esse quem promisit, & si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

Vtrum de domo sua, vinea, balneo, theatro in ius vocari quis possit.

* 18. *Gaius* lib. 1. ad Legem duodecim Tabularum. [u]

PLerique [x] putauerunt † nullum de [y] domo [z] sua in ius vocari licere. quia [a] domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eúmque, qui inde in ius vocaret, vim inferre videri.

19. *Paulus* lib. 1. ad Edictum.

SAtisque pœnæ subire eum, si non defendatur, & latitet, certum est: quòd mittitur [b] aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se præstet: aut ex [c] publico conspiciatur: rectè in ius vocari eum Iulianus ait.

20. *Gaius* lib. 1. ad Leg. duodecim Tabularum.

SEd etiam à vinea, & balneo, & theatro nemo dubitat in ius vocari licere.

21 *Paulus* lib. 1. ad Edictum.

SEd & si is, qui domi est, interdum vocari in ius potest: tamen de [d] domo sua nemo [e] extrahi debet.

De impuberibus puellis in ius non vocandis. 1. quibus casibus vocatus dimitti debet.

22. *Gaius* lib. 1. ad Leg. duodecim Tabularum.

NEque [f] impuberes puellas, quę alieno iure subiectæ essent, in ius vocare permissum est. 1 ¶ Qui in ius vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam [g] defendet: &, si, dum in ius venitur, de [h] re transactum fuerit.

De communi liberto.

23. *Marcianus* libro 3. Institutionum.

COmmunis libertus, licèt plurium sit, debet [i] à prætore petere, vt ei liceat vel quendam ex patronis "in ius" vocare, ne in pœnam incidat ex edicto prætoris.

De pœna huius Iudicii. De herede, de tempore.

24. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum:

IN [k] eum, qui aduersus ea fecerit [l] quinquaginta aureorum iudicium datur. quod nec hæredi, nec in heredem, nec vltra annum datur.

25. *Modestinus* libro 1. de Pœnis.

SI [m] sine venia edicti impetrata libertus [n] patronum in ius vocauerit: ex querella patroni, vel supradictam pœnam, id est quinquaginta [o] aureos dat: vel à præfecto vrbi, quasi inofficiosus castigatur [p], si inopia dignoscitur laborare [q].

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON ierit: siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.

Tit. v.

De fideiussore non subiecto Iurisdictioni illius ad quem vocatur.

Vlpianus libro primo ad Edictum.

SI [*] quis in ius vocatus fideiussorem dederit "in" iudicio sistendi causa, non [r] suppositum iurisdictioni illius ad quem vocatur: pro [s] non dato fideiussor habetur, nisi [t] suo priuilegio specialiter renuntiauerit.

Ex qua causa in ius venire oportet. 1. De eo qui non venit puniendo vel excusando.

2. *Paulus* lib. 1. ad Edictum.

EX [u] quacunque causa ad prætorem, vel alios, qui iurisdictioni præsunt [x], in ius vocatus venire debet [y]: vt hoc ipsum sciatur, aut iurisdictio eius sit. 1 ¶ Si quis in ius vocatus non ierit: ex causa à cõpetenti iudice multa [z] pro iurisdictione iudicis [a] damnabitur *. rusticitati enim hominis parcendum erit. Itẽ [b] si nihil intersit actoris, eo tempore in ius aduersarium venisse, remittit [c] prætor pœnam: puta, quia feriatus dies fuit.

De actione in eum qui iudicio non stitit.

3. *Vlpianus* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum.

CVm quis in iudicio sisti promiserit, neque adiecerit pœnam, si status non esset: incerti † cum eo agendum esse in id quod interest, verissimum est. & ita Celsus quoque scribit.

IN [d] IVS VOCATI VT EANT, aut satis, vel cautum dent. [e]

Tit. vi.

Qualis fideiussor iudicio sistendi causa dandus & accipiendus est.

Paulus libro primo ad Edictum:

EDicto cauetur, vt fideiussor iudicio sistendi causa datus, pro [f] rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis. ibi enim qualemcunque [g] accipi iubet: veluti pro parente, patrono.

a *l. 4. §. 2. ʒ. eod.*
b *adde l. 220. in prin. ʒ. de verb. signif.*
c nulla etiã bonorũ possessio. *vide l. 1. ʒ. de iure patro.*
*
d Grauissima iniuria est, flagelli æd. *vt hîc, adde quæ scripsi ad l. 12. ʒ. de iure fisci: & ad l. 7. ʒ. de pœnis.*
e *vide l. 7. §. præterea ʒ. de iniuriis.*
f *vide l. 7. in fi. ʒ. de obsequiis.*
g *vide l. 11. ʒ. de re iudic.*
h *vide l. 65. in fi. ʒ. de furtis.*
i volenti non fit iniuria.
k *l. 18. §. si filius. ʒ. de iudiciis.*
l *l. 24. ʒ. eo.*
m *l. 32. infi. ʒ. de iniuriis.*
n Cur ita? *vide l. 14. §. si libertus in fin. ʒ. de bonis libert.*
o vide quæ scripsi ad titulũ Codicis, quãdo libell[o] principi datus litis contestationem faciat.
p commissa. *Hot. 5. obs. 19.*
q in ius non vocat, qui libellũ principi aut præsidi dat. *vide d. titul. C. quãdo libellus.*
r an etiam actionem famosam intendere? *vide l. 1. C. si tutor non gesserit. l. 8. C. de obsequiis.*
s *vide l. 27. C. de fideiussoribus.*
t Apud acta vel officiũ, cautio iudicio sisti fit *l. 56. ʒ. de re iudic.*
u Hæc teste Cornificio seu authore ad Herẽnium, Plauto & Terentio, iubebant, vocatũ in ius sequi, de qua lege scripsi in meis fragmẽtis ad leges XII. Tabul.
x *vide in hunc locum Iasonem hîc: Duenasium regula, 288. Mynsingerũ 4. obs. 69. l. 4. §. 5. ʒ. de damno. l. 103. ʒ. de regulis. Cicerone pro domo & in Vatiniũ. 8. Quintil. 9. Xenophontem. 7. παιδ. 7. Eclog. 8. c. 18.*
† Hæc lex non seruatur in Gallia.
y *adde l. 19. l. 21. ʒ. eod.*
z *excipe l. 19. in fine l. 20. ʒ. eod.*
a Id sumptum videtur ex notissima testudinis fabula οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος.
b *v. l. 7. §. præt. ʒ. quibus ex causs. in possess. ĩt.* ἐκ τῆς ἀγορᾶς. & foro. Author. *Eclog. illo loco.*

i Immò nõ cogitur. *arg. l. 10. §. qui manumitti. ʒ. eod.*
k *7. Eclog. 7. c. 24.*
l *l. 12. ʒ. eo. l. vlt. ʒ. eo. §. omnis in fi. de pœna temere.*
m *Idẽ 12. quæst. 2. c. episcopus §. libertus: addi l. 1. ʒ. de officio Præfecti vrbis.*
n non idem in vasallo. *v. Leurardum in loco à liberto ad vasallum.*
o *vide l. 25. in fi. ʒ. de verb. obliga.*
p *vide l. 1. in fi. ʒ. de pœnis.*
q *Eclog. d. c. 24.*
r *adde l. 2. §. 1. in fin. ʒ. qui satisdare.*
s Paria sunt nullum dare fideiussorẽ, iudicio sisti, & eum dare, qui iurisdictioni ius dicẽtis non sit suppositus.
t Renuntiare fori præscriptioni & priuilegio fideiussor iudicio sisti, potest. *vt hîc & l. 7. ʒ. qui satisdare.*
*
u *7. Eclog. 8. ex titul. 12. c. 2.*
x horum enim nomen libello apparitoris inseri debet. sed & nomen & cognomen rei & actoris, causa actionis propositæ locus iudicii, dies & terminus citationis. de quib. vt & de relatione apparitoris & eius executione facta vel impedita. *v. And. Gayllum 1. obs. 4. 48. ad finem 55.*
y *vide l. 5. ʒ. de iudiciis.*
*
z atqui is tantũ videtur multãdus, qui quod extremum est in iurisdictione non fecit. *l. vnica. §. 2. ʒ. si quis ius dicenti l. 27. in fi. ʒ. de arbit.*
† hodie pœnã cõpromitti oportet. *Nou. 82. c. 11. §. & quia.*
a *vide l. 2. in fi. ʒ. de iudiciis: l. vl. C. de modo multarũ:* vnde colligitur, Prætoribus & magistratibus ius multæ indicẽdæ cõpetiisse. *l. 1. §. 3. ʒ. de ventre inspic. l. 131. ʒ. de verb. signif.*
b *l. 5. in fi. ʒ. ne quis eum qui in ius, &c. l. 8. ʒ. si quis cautionibus.*
c Imò non remittit. *l. 11. §. 6. ʒ. de adulteriis.*
d Cicero, seu author, 2. ad Herennium, lege ius est. vt eas in iudiciũ nõ voces: de quo dixi ad leges XII. tabularum.
e *vide Nouell. Leonis 108.*
f *l. 5. §. 2. ʒ. qui satisdare.*
g *l. 2. §. 2. ʒ. qui satisdare.*

c *vide l. 4. §. 5. ʒ. de verbor. signif.* d *vide quæ scripsi ad l. 48. ʒ. de verbor. signif.* e *vide l. 4. §. prætor. §. toties ʒ. de damno l. 103. ʒ. de reg. iur. vide in hanc l. Mynsing. 4. obs. 69.* f *Author Eclog. illo loco c. 22.* g *vide l. 5. in pr. ʒ. ex quib. causs. in possess.* h *l. 2. in pr. ʒ. qui satis cautio.*

2. *Callistratus* lib. I. ad Edictum monitorium.

ITem pro patrona, liberísve suis, vel vxore, nurúve. tunc enim [a] qualiscunque fideiussor accipi iubetur: & in eum, qui non acceperit, cùm sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competit.

3. *Paulus* libro quarto ad Edictum:

QVoniam * pro locuplete accipitur fideiussor in necessariis [b] personis.

Si quis duos sisti promiserit & vnum exhibeat.

4: *Vlpianus* libro 58. ad Edictum:

QVi duos [c] homines in iudicio sisti promisit: si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non videtur eos stitisse, cùm alter eorum non sit exhibitus.

NE [d] QVIS EVM QVI IN IVS vocabitur, vi eximat.

Tit. VII.

Ratio edicti. 1 Si seruus exemerit. 2. Si is qui vocari non potuit, aut ab alio vocari debuit, exemptus sit.

Vlpianus libro quinto ad Edictum:

HOc [e] edictum prætor proposuit, vt metu pœnæ compesceret eos, qui in ius vocatos vi eripiunt. 1 ¶ Denique Pomponius scribit, serui quoque nomine noxale iudicium reddendum: nisi sciente domino id fecit, tunc enim sine noxæ deditione iudicium suscipiet. 2 ¶ Ofilius putat locum huic edicto non esse, si persona, quæ in ius vocari nõ potuit, exempta est: veluti parens, & patronus, ceteræque personæ. quæ sententia mihi videtur verior. & * sanè si deliquit, qui vocat: non deliquit, qui [f] exemit.

2. *Paulus* lib. 4. ad Edictum.

NAm cùm vterque contra [g] edictum faciat: & libertus, qui patronum vocat: & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili [h] delicto petitoris partes sustinet. Eadem æquitas est in eo, qui aliò, quam quò debuerat in ius vocabatur. Sed & fortiùs dicendum est * non [i] videri vi eximi eum: cui sit ius ibi non conueniri.

De seruo exempto. 1. De vocato ad iudicem pedaneum. 2. De vi & dolo eximentis.

3. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

QVod si seruum quis exemit in ius vocatum, Pedius putat cessare edictum: quoniam non [k] fuit persona, quæ in ius vocari potuit. quid ergo? ad exhibendum erit agendum: 1 ¶ Si quis ad pedaneum [l] iudicem vocatum "quem" eximat, pœna eius edicti cessabit.

2 ¶ Quod prætor præcepit, *vi eximat*: "vi", an & dolo malo? sufficit vi, quamuis dolus malus cesset [m].

Quid sit eximere. 1. de eo, qui per calumniam vocabatur exempto. 2. Si quis per alium exemerit.

4. *Paulus* libro primo ad Edictum.

SEd * eximendi verbum generale est, vt Pomponius ait. eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre: vt puta si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quò minùs in ius veniret, vt actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamuis corpus non exemerit. Sed & si eò loci retinuerit, [n] non abduxit: his verbis [o] tenetur. 1 ¶ Item si quis eum, qui per calumniam vocabatur, exemerit: constat eum hoc edicto teneri.

2 ¶ Prætor, ait, *néve faciat dolo malo, quò magis eximeretur*. nam potest sine dolo malo id fieri: veluti cùm iusta causa est exemptionis.

1. Quale sit hoc iudicium & quid in ipsum veniat. 2. Ex qua causa datur. 3. Quale sit de pluribus delinquentibus. 4. De successoribus: De tempore huius iudicij.

5. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

SI per [p] alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue præsens fuit, siue absens [q]. 1 ¶ In eum autem, qui vi exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur quod in veritate est: sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua controuersia est. hoc enim additum est, vt appareat, etiam si calumniator quis sit, tamen hanc pœnam eum persequi 2 ¶ Docere [r] autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minùs in ius produceretur. ceterùm, si nihilominus productus est, cessat pœna: quoniam * verba cum [s] effectu sunt accipienda.

5 ¶ Hoc iudicium in factum est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur, & nihilo minùs manet, qui exemptus est obligatus. 4 ¶ Heredibus autem ita dabitur, si [t] eorum intersit. Neque autem in heredem, neque post annum dabitur.

Si eximens soluerit.

6. *Idem* libro 35. ad Edictum:

* IS, qui debitorẽ vi exemit, si soluerit, reum non liberat, quia [u] pœnam suam soluit.

a *l. 2. §. prætor ait. ℸ. qui satisdare.*

*

b secus in aliis *l. 166. ℸ. de regulis iuris.*

*

c qui duos debet, vnius præstatione non liberatur. *l. 9. ℸ. si quis cautionibus.*

d *facit Nouell. 30. c. 12. Edict. 13. c. 10. in fi. §. 12. Inst. de auct. vbi vide Theophil.*

e cuius fragmentum extat in Epigraphe huius Tituli. & *l. 4. in fine ℸ. eod.*

*

f quia in pari delicto potior est causa defendentis. *arg. l. 2. ℸ. eod.*

g *vide l. 102. ℸ. de regulis iuris.*

h Pari in causa deterior est causa petitoris seu actoris.

*

i *adde l. 5. in pr. ℸ. de iudiciis.*

k seruus in ius vocari non poterat.

l ad quem pertinet Titul. *de eo per quem. ℸ.*

m Atqui qui vi facit, dolo malo facit. *l. 2. §. doli ℸ. vi bonor. rap.*

*

n nec Hal.

o qui aliũ detinet, is dolum committit, *l. 1. §. 2. ℸ. de eo. per quem.*

p *l. 1. in pr. ℸ. de eo per quem.*

q *vide l. 15. §. 7. ℸ. de iniurijs.*

r *vide quæ scripsi ad l. 19. §. 1. ℸ. de probationib.*

s *l. 1. §. hæc autem. ℸ. quod quisque iuris.*

t *l. 2. in fin. ℸ. si quis in ius.*

u Quod quis propter suũ delictum soluit, alij non prodest.

x Iurato promittũt illustres. *l. 17. Cod. de dignit. Respublicæ l. 6. in fi. ℸ. vt legatorum nomine caueatur.*

*

y *l. 3. §. satis acceptio. ℸ. de verb. oblig.*

QVI SATISDARE COGANTVR, vel iurato [x] promittant, vel suæ promissioni committantur.

Tit. VIII.

Etymologia & definitio Satisdationis.

Gaius libro 5. ad Edictum prouinciale.

SATISDATIO * eodem modo appellata est quo [y] satisfactio. nam vt satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, qui [z] pro eo, quod à nobis petiit, ita cauit, vt eum hoc nomine securum faciamus datis [a] fideiussoribus.

Quis dicatur locuples fideiussor. 1. De personis quæ agere non possunt. 2. Edictum de fideiussore in necessariis personis accipiendo. 3. Eius interpretatio, 5. Quanti tenetur fideiussor, qui iudicio sisti promisit.

2. *Vlpianus* lib. ad Edictum. [b]

FIdeiussor * in iudicio sistendi causa locuples videtur dari, non [c] tantùm ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate. 1 ¶ Si quis his personis, quæ agere non potuerunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit, frustrà erit datio. 2 ¶ Prætor ait, *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patroni, patronæ, liberósve suos, eúmve quem in potestate habebit, vel vxorem, vel nurum in iudicium vocabit* [d] *qualiscunque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur.* 3 ¶ Quod ait prætor, *liberósve suos:* accipiemus & ex [e] feminino sexu descendentes liberos, parentíque dabimus hoc beneficium non solùm sui iuris, sed etiam si in potestate sit alicuius. hoc enim Pomponius scribit. Et filius [f] fideiussor pro patre fieri potest, etiamsi in alterius potestate sit. *nurum*, [g] etiam pronurum, & deinceps accipere debemus. 4 ¶ Quod ait prætor *qualiscunque fideiussor accipiatur:* hoc quantum ad facultates, id est etiam [h] non locuples. 5 ¶ In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti quanti [i] ea res erit, actionem dat prætor, quod vtrum veritatem [k] contineat, an verò quantitatem [l], videamus. & * melius est, vt in veram [m] quantitatem fideiussor teneatur, nisi [n] pro certa [o] quantitate accessit.

3. *Gaius* libro primo ad Edictum prouinciale.

SIue in duplum est actio, siue tripli, aut quadrupli. tanti eundem fideiussorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res esse intelligitur.

Si quis pro condemnato fideiusserit. 1. Si quis locupletem vel aprobatum fideiussorem non acceperit.

4. *Paulus* libro quarto ad Edictum.

SI [p] decesserit [q], qui fideiussorem dederit iudicio sistendi causa: non debebit prætor iubere exhibere eum. quòd si ignorans iusserit exhiberi: vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio: si autem post diem exhibitionis decesserit, aut à miserit ciuitatem: vtiliter agi potest.

Si quis pro condemnato fideiusserit. 1. Si quis locupletem, vel approbatum fideiussorem non acceperit.

5. *Gaius* libro 1. ad Edictum prouinciale.

SI [r] verò pro condemnato fideiusserit [s], & condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: rectè nihilo minùs cum fideiussore eius agetur.

1 ¶ Qui pro [t] rei qualitate euidentissimè locupletem, vel (si dubitetur) adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit: iniuriarum actio aduersus eum esse potest. quia sanè * non quælibet iniuria est, duci in ius eum, qui [u] satis idoneum fideiussorem det. Sed & ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tanquam de iniuria sibi facta queri poterit.

Si vitiosè cautum sit.

6. *Paulus* libro 12. ad Edictum:

QVotiens [x] vitiosè [y] * cautum [z], vel satisdatum est: non videtur cautum.

Si fideiussor dicatur habere fori præscriptionem. 1. Vbi satis dandum. 2. Si satis datio pro re mobili à persona suspecta desideretur.

7. *Vlpianus* lib. 14. ad Edictum.

SI fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur [a] habere fori præscriptionem: & metuat petitor, ne iure fori vtatur

vtatur:videndum, quid iuris sit, & Diuus Pius (vt & Pomponius libro epistolarum refert,& Marcellus libro tertio digestorum, & Papinianus libro tertio quæstionum)Cornelio Proculo rescripsit, meritò petitorem recusare talem fideiussorem:sed, si aliàs caueri non possit, prædicendum ei [a], non vsurum eum priuilegio, si conueniatur. 1 ¶ Si necessaria satisdatio fuerit, & non facilè possit reus ibi eam præstare, vbi conuenire: potest audiri, si in alia eiusdem prouinciæ ciuitate satisdationem præstare paratus sit. si autem satisdatio voluntaria est, non in alium locum remittitur *; neque enim [b] meretur,qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit. 2 ¶ Si satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit,ex qua satis desideratur:apud officium deponi [c] debebit, si hoc iudici sederit, donec vel satisdatio detur,vel is finem accipiat.

De die ponenda in stipulatione, iudicio sisti. 1. Qui fideiubere possunt, vel non. 3. Si fideiussor stipulatori successerit, vel contra. 4. Qui mittuntur in municipium vt ibi satisdent. 5. Et de iureiurando calumniæ ab eis præstando & de Causæ cognitione.

8. *Paulus* libro 14. ad Edictum:

DE die ponenda in stipulatione solet inter [d] litigatores conuenire.si non conueniat, Pedius putat in potestate [e] stipulatoris esse, moderato spatio de hoc a iudice statuendo. 1 ¶ Qui mulierem adhibet ad satisdandum,non videtur cauere.sed nec miles [f], nec minor viginti quinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fide iubeant, vt pro suo procuratore. Quidam etiam, si a marito fundus dotalis petatur [g], in rem suam fideiussuram mulierem. 2 ¶ Si seruus [h] inueniatur, qui antequam iudicium acciperet, fideiussit iudicatum solui: succurendum est actori, vt ex integro caueatur.Minori quoque viginti quinque annis succurrendum est.fortasse & mulieri propter imperitiam. 3 Si fideiussor iudicatum solui,stipulatori heres extiterit,aut stipulator fideiussori,ex [i] integro cauendum erit. 4 ¶ Tutor,& curator, vt rem saluam fore pupillo caueant mittendi sunt in municipio: quia necessaria est satisdatio.Itē de re restituenda domino proprietatis,cuius vsus fructus datus est.Item legatarius:vt caueat,euicta hereditate, legata reddi, & quod amplius per legem Falcidiam ceperit.Heres quoque [k], vt legatorum satisdet,audiendus est,vt in municipiū mittatur.planè si misso iam legatario in possessionem, cùm per heredem staret,quominus caueret, heres postulet, vt de possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cauere: impetrare non [l] debebit:Diuersum,si sine culpa,aut dolo heredis missus sit in possessionem. 5 ¶ Iubetur iurare de calumnia, ne [m] quis vexādi magis aduersarij causa forsitan,cum Romæ possit satisdare,in municipium euocet, Sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur:velut parentibus & patronis.Sic autem iurare debet, qui in municipium emittitur, *Romæ se satisdare non posse, & ibi posse, qui postulat remitti*:idque se non calumniæ causa [n] facere.nam sic non est compellendus iurare: alibi se, quàm eo loco,satisdare non posse.quia si Romæ non potest,pluribus autem locis possit:cogetur peierare. 6 Hoc autem "tunc" impetrabitur, cùm iusta causa esse videbitur.quid enim,si cùm erat in municipio, noluit cauere?hoc casu non debet impetrare: cùm per eum steterit,quominus ibi, vbi "ire" desiderat,satisdaret.

De fideiussoribus ab arbitrio x. 1. vel à litigatore probatis.

9. *Gaius* lib. 5. ad Edictum prouinciale.

ARbitro * ad fideiussores probandos constituto: si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur: perinde ab eo atque ab iudicibus [o] appellare licet [p].

10. *Paulus* libro 75. ad Edictum:

SI "ab" * arbitro probati sunt fideiussores,pro locupletibus habendi sunt: cùm potuerit querella ad competentem iudicem deferri. 1 ¶ Qui ex causa improbat ab arbitrio probatos, aliàs improbatos probat: multòque magis * si sua voluntate accepit fideiussores, contentus [q] his esse debet.quòd [r] si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis,vel magna inopia accidit:causa cognita,ex integro satisdandum erit.

Si quis post satis acceptionem mandatu domini agere instituerit

11. *Vlpianus* libro 75. ad Edictum.

IVlianus ait si antequam mandarem tibi, vt fundum peteres,satis acceperis [s] petiturus fundum, & postea mandatu [t] meo agere institueris:fideiussores teneri [u].

De cautione ab eo qui sub conditione institutus est substituto præstanda.

12. *Idem* libro 77. ad Edictum.

INter omnes conuenit *, heredem sub condicione, "pēdente condicione," possidentem hereditatem [x] substituto cauere debere de hereditate:&, si, defecerit condicio adeuntem hereditatem substitutum & petere hereditatem posse:& si obtinuerit,committi stipulationem, & plerunque ipse prætor & ante [y] conditionem existentem,& ante [z] diem petitionis venientem,ex causa iubere solet stipulationem interponi.

a *l.1.in fin.ʒ. si quis in ius vocatus.*
*
b *vide l.2.§.vim fluminis ʒ.si quis cautionibus.*
c *vide titulum Codicis de prohibita sequestrat.pecuniæ.*
d Immò Prætoris mun[o] est. *l.1.ʒ. si quis cautioni.*
e in litis præparatoriis actor reo fauorabilior. *vide l.66. ʒ. de Iudiciis.*
f *l.31.C. de locato.*
g atqui possessor immobiliū non tenetur satisdare. *l.15.ʒ. eo.*
h *Cuiac. 14. obs. vlt.*
i *vide l.4.ʒ. de prætoriis stipul.*
k *l.1.in pr.l.5.§.final.ʒ. vt legator.*
l poterit tamen cautionem exigere. *l.39.ʒ. de condict.indeb.*
m *vide quæ notaui ad Nou.49.c.3.*
n sed necessitatis *l.7.§.2.ʒ. eod.*
o *l.vlt.in fi.C. de iudiciis.*
p Immò nō licet. *l.vlt.ʒ.familiæ:l.1.C.de arbit.*
q habet enim quod sibi imputet. *l.1.§.illud sciendum.ʒ. de separatio. l.3.ʒ. de fideiussoribus.*
r Calamitate insigni ex casu superueniente satisdatio exigitur. *vide l.4.ʒ. de prætoriis stipulat.*
s Quid si antea mandatum solus accepit? *vide l.7.in fi.ʒ. iudicatum solui.*
t Procurator etiā censetur qui ante mādatum, negotiū absentis suscepit:post susceptum verò negotium, mādatū habuit, *vt hîc*: sic & si ratū fuerit habitum, videtur procurator. *l.3.§.2. in fi.ʒ. iudicatum solui.*
u Immò nō tenentur:& de integro cauēdum erit. *l.5.§.Procuratorem.l.7.in fi.ʒ. Iudicatū solui.*
x atqui is calumniosè satisdationem exigit quem alius antecedit. *l.8.ʒ. de prætoriis stipulat.*
y *vide l.4.C. vt in possessionē: & quæ scripsi ad l.8.ʒ.de prætoriis stipulat.*

13. *Paulus* libro 75. ad Edictum.

SEd & si plures substituti sint [a], singulis cauendum est.

Qui iudicatum solui satisdare debent.

14. *Idem* libro secundo Responsorum.

FIlius familiàs defendit absentem patrem. quæro, an iudicatum solui satisdare debeat. Paulus respondit, eum, qui absentem defendit, etiam [b] si filius, vel pater sit,satisdare petituro ex forma edicti debere.

Qui iudicio sisti satis dare non coguntur.

15. *Macer* libro primo de appellationibus.

SCiendum * est,possessores [c] immobilium [d] rerum satisdare non cōpelli. 1 ¶ Possessor autem is accipiendus est, qui in agro, vel ciuitate rem soli possidet,aut ex asse, aut pro [e] parte.sed & qui vectigalem,id est emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. item * qui solam [f] proprietatē habet,possessor intelligendus est. Eum verò,qui tantùm vsumfructum habet, possessorem non esse Vlpianus scripsit. 2 ¶ Creditor qui pignus accepit,possessor non [g] est, tametsi possessionem habeat,aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. 3 ¶ Si fundus in dotem datus sit:tàm vxor, quàm [h] maritus propter possessionem eius fundi possessores intelliguntur. 4 ¶ Diuersa causa est eius, qui fundi petitionem [i] personalem habeat: 5 ¶ Tutores, siue pupilli eorum, siue ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed & si vnus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. 6 ¶ Si fundum quem possidebam, à me petieris:deinde,cùm secundum te esset iudicatum, appellauerim:an possessor eiusdem fundi sim?& rectè dicetur possessorem me esse: quia nihilominùs possideo, nec [k] ad rem pertinet,quod euinci "mihi" ea possessio possit*. 7 ¶ Possessor autem quis,nécne,fuerit: tempus cautionis spectandum est:nam sicuti ei, qui post cautionem "possessionem" vendidit,nihil obest:ita nec prodest ei,qui post cautionem possidere cœpit.

De vadimonio deserto.

16. *Paulus* libro 6. ad Edictum.

QVi [l] iurato promisit iudicio sisti, non videtur peierasse [m], si ex concessa [n] causa hoc deseruerit.

SI EX NOXALI CAVSA agatur,quemadmodum caueatur.

TIT. IX.

Edictum de seruo, pro quo noxalis actio est, exhibendo. 1. Quid sit in eadem causa sistere.

Vlpianus libro 7. ad Edictum.

SI quis eum, de [o] quo noxalis actio est, iudicio sisti promiserit: prætor ait, [p] *In eadem causa eum exhibere*, [q] *in qua tunc est*, *donec* [r] *iudicium accipiatur*. 1 ¶ In eadem causa "sistere" quid sit, videamus *. & puto verius, eum "videri in" eadem causa,qui ad experiēdum non facit ius auctoris deterius. Si desinat seruus esse [s] promissoris, vel actio amissa sit: non videri in eadem causa statum Labeo ait. vel si qui pari loco erat in litigando, cœpit esse "in" duriore, vel loco,vel persona mutata. Itaque si "quis" ei, qui in foro promissoris conueniri non potest, venditus,aut potentiori datus sit : magis esse putat, vt non videatur in eadem causa [t] sisti.sed & si noxæ deditus sit,Ofilius non putat in eadem causa sisti: cùm noxæ deditione ceteris noxalem actionem perimi putat.

Si seruus absit, dominus præsens sit, vel contra.

2. *Paulus* libro sexto ad Edictum:

SEd alio iure vtimur.nam * ex præcedentibus causis non liberatur noxæ deditus. perinde enim noxa caput sequitur, ac si venisset. 1 ¶ Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio aliqui cōpetit,si quidem dominus non negat in sua potestate esse: cōpellendum putat Vindius [u] vel iudicio [x] eū sisti promittere, vel iudiciū accipere, aut si nolit defendere,cauturū,cùm primùm potuerit,se [y] exhibiturū:sin verò falsò neget in sua potestate esse, susceptum iudicium sine noxæ deditione. idquè Iulianus scribit,& si [z] dolo fecerit,quo min[us] in eius esset potestate. Sed si seruus præsens est,dominus abest: nec quisquā seruum defendit: [a] ducēdus erit iussu prætoris:sed,causa cognita,domino [b] postea dabitur defensio,vt Pomponius & Vindius scribunt: * ne ei absentia sua noceat. Ergo &

z *vide l.96.§. pen.ʒ. de legat. 1.*
a *vide l.3.ʒ. vt legat.seruand.*
b *l.12.C.de procurator.*
c & Rempublicam. *l.6. in fi.ʒ. vt legatorum.*
d Immobiliū rerum possessio releuat à satisdatione. *vt hîc.* Ita idonei non satisdant. *l.vlt.§.6. Cod.de curatore furiosi.* Per contrariū hinc colligas:Mobilium possessores tantùm, cauere iudicio sisti cogi. Quod tamen Socinus regula, Cauere. 45. negat certis casibus verum esse. Negat,inquā, custodias, mercatores mobilium tantùm possessores quibus non facilis sit absentia propter multitudinem negotiorū, in sūmarijs deniq; causis, mobilium tantùm possessorem cogi satisdare.
e *l.13.§.1.ʒ. de fundo dotali.*
f *vide l.1.§.1.ʒ.de Syllan.*
*
g *vide quæ notaui ad l.36.ʒ.de adquir. possess.*
h *vide d.l.13.§.2.*
i atqui is rem habere videtur; *vide l.143.ʒ. de verb.sign.*
k εὐλόγως *7. Eclog.8.ex titu.14. c.12.§.6.* id est, iusta de causa.
l *vide l.11.in pr. Cod.de prox.sacr.*
m an princeps gratiam iurisiurādi facere possit. *vide l.vlt.in pr.ʒ.ad Municip.*
n ἐφ' ᾧ ἐνοχὴν ἢ ἀγωγὴν ἔχω *7. Eclog.8.ex tit.16. c.1.* id est de quo obligationē vel actionē habeo.
o *al.* exhibeto. *al.* eum sistere & loco exhibere cogam.
p *l.11.§.si quis cautionibus.*
*
q ἐν τῇ προκατάρξει, etiam in cōtestatione litis *d.loco.*
r *v.l.190.ʒ.de regul.iuris.*
s ob manumissionē. *l.5.in pr.ʒ.eod.*
t Cur ita? *v.l.3.§.1.in fi.ʒ. de alienat.iudicij.*
u *de quo vide Capitolinū in Antonino.*
x *facit l.81.ʒ.de verb.obligat.*
y & ius suum cessurum. *l.29. in fi.ʒ.de noxalib.*
z *l.131.ʒ.de reg. iuris.*
a *l.6.ʒ. de publicana.*
b *l.26.ʒ.si absentem.ʒ. de noxalibus.*

§15 n°2

§7 n°2

actori actio restituenda est, perempta ea, quòd ductus seruus in [a] bonis eius esse cœpit.

De vsufructuario non defendente seruum.

3. *Vlpianus* libro 7. ad Edictum:

SI cum vsufructuario[b] noxali iudicio agetur, ísque seruum non defenderit: denegatur ei per prætorem vsus fructus persecutio.

Si cum vno ex dominis agatur.

4. *Gaius* libro 6. ad Edictum prouinciale:

SI cum vno ex dominis noxialis agetur: an pro parte socij satisdare deberet? Sabinus ait non[c] debere, quia* quo damno totum suum hominem defenderet, cui insolidum defendendi necessitas esset: nec auditur, si pro parte paratus sit [d] defendere.

Si seruum aut statuliberum sisti promissum sit, & liber factus sistatur.

5. *Vlpianus* libro 74. ad Sabinum.

SI seruum in eadē causa sistere quidam promiserit, & liber factus sistatur: si de ipso controuersia est capitalium actionum, iniuriarúmque nomine [e], non rectè sistitur: quia aliter de seruo supplicium & verberibus" de iniuria" satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria: quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur peruenisse.

6. *Paulus* libro 11. ad Sabinum:

SEd si statuliberum sisti promissum sit: in eadem causa sisti videtur, quamuis liber sistatur, quòd implicitus[f] ei casus libertatis fuerit.

DE EO, PER QVEM FACTVM erit, quo minus quis in iudicio sistat,

Tit. x.

Æquitas edicti. 1. quid sit facere dolo malo. 3. Si reus dolo actoris vel extranei non steterit. 4. Si plures dolo fecerint. 5. Si seruus fecerit. 6. De successoribus. De tempore huius iudicij.

Vlpianus libro 7. ad Edictum:

ÆQVISSIMVM putauit prætor, dolum[g] eius coercere, qui impedit aliquem iudicio sisti. 1 § * Fecisse[h] autem dolo malo non tantùm is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuerit: verùm [i] qui alios quoque rogauit, vt eum detinerent, vel abducerent, ne iudicio sistat: siue scientes, siue ignorans quid esset, quod comminisceretur.

2 ¶ Dolum [k] autem malum accipimus: vt si quis venienti ad iudicium aliquid pronunciauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venire, teneatur edicto, quanuis quidam putent *, sibi [l] eum imputare, qui credulus fuit. 3 ¶ Si reus dolo actoris non steterit, non habebit reus aduersus eum actionem ex hoc edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur de pœna, quòd ad iudicium non venerit aliter [m] atque si ab alio sit impeditus: nam actionem propositam aduersus eum exercebit. 4 ¶ Si plures dolo fecerint: omnes tenentur: sed si vnus præstiterit pœnam, ceteri liberantur, cum nihil intersit. 5 ¶ Serui nomine, ex hac causa, noxali iudicio agendum omnes consentiunt. 6 ¶ Et heredi datur, sed non vltra annum, aduersus heredem autem hactenus puto dandam "actionem" vt ex dolo defuncti heres non lucretur.

Si seruus actoris fecerit.

2. *Paulus* libro 6. ad Edictum:

SI actoris seruus, domino sciente, & cum possit non prohibente, dolo fecerit, quo minus in iudicio sistam: Ofilius dandam mihi exceptionem aduersus dominum ait *. ne [n] ex dolo serui dominus lucretur, si verò sine voluntate domini seruus hoc fecerit: Sabinus noxale iudicium dandum ait, * nec factum serui domino obesse debere. nisi hactenus, vt ipso careat: quādo ipse nihil deliquit.

Quale sit hoc iudicium, & quid in ipsum veniat. 1 Si is, qui dolo fecit soluendo non sit. 2. Stipulator dolo vnius, promissor dolo alterius non stiterit. 3. Si stipulator & promissor se mutuò impedierint. 4. Quid veniat in hoc Iudicium.

3. *Vlpianus* libro 2. Digestorum.

EX* hoc edicto aduersus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in iudicium vocatus sistat, in factum actio competit, quanti [o] actoris interfuit eum sisti. In quo iudicio deducitur, si quid amiserit actor ob eam rem: veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquirat, aut actione liberatus fuerit. 1 ¶ Planè si is, qui dolo fecerit, quo minus in iudicio sistatur, soluendo non fuerit: æquum erit, aduersus ipsum[p] reum restitutoriā actionem competere. *ne propter [q] dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur. 2 ¶ Si & stipulator dolo Titij, & promissor dolo Mæuij impeditus fuerit, quominus in iudicio sistatur: vterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur.

3 ¶ Si & stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit, quominus ad iudicium veniret: neutri [r] eorum prætor succurrere debebit, * ab vtraque parte [s] dolo compensando. 4 ¶ Si à fideiussore quinquaginta stipulatus fuero, si in iudicium reus non venerit, petiturus à reo[t] cētum, & dolo" malo" Sempronij factum fuerit, ne in iudicium reus veniat: centum à Sempronio consequar, tanti enim mea interfuisse videtur: quia si venisset in iudicium, actio mihi cētum aduersus reum, vel aduersus heredem eius competebat: licet fideiussor minorem summam mihi promiserit.

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDIcio sistendi causa factis non [u] obtemperauerit.

Tit. xi.

Itinere dinumerato quid iudicio sistendi causa faciendum est.

Gaius libro primo ad Edictum prouinciale:

VICENA[x] milia[y] passuum in singulos dies dinumerari prætor [z] iubet, præter [a] eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in iudicium oportet, nam sanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

Quibus ex causis vadimoniū deserens excusatur, ac primùm de negotio transacto. 1. De munere principali. 2. De testimonio perhibendo. 3. De valetudine, tempestate, vi fluminis. 4. De grauiditate aut puerperio. 5. De furore. 6. Interpretatio eius quod supra dictum est. De tempestate & vi fluminis. 9. De eo qui retentus fuit.

2. *Vlpianus* libro 44. ad Edictum:

NOn exigimus reum iudicio sisti, si negotium, propter quod iudicio sisti promisit[b], fuerit transactum, sed hoc ita, si " [c] non" priùs id negotium transactum sit, quam sisti oporteret, cæterùm si postea transactum est, exceptio doli opponi debet, * quis enim de pœna promissa laborat post negotium trāsactum? cùm etiam transacti negotij exceptionem putauerit quis nocere, quasi etiam de pœna transactum sit: nisi contrarium specialiter patribus placuerit. 1 ¶ Si quis, municipalis muneris causa, sine suo dolo malo impeditus, in iudicio secundum suam promissionem non stetit: æquissimum est, tribui exceptionem. 2 ¶ Simili modo & si [d] ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuit: erit ei subueniendum. 3 ¶ Si quis iudicio se sisti promiserit: & [e] valetudine, vel tempestate [f], vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit: exceptione adiuuatur, nec immeritò. cùm enim in tali promissione præsentiâ opus sit, quemadmodum potuit se sistere, qui aduersa valetudine impeditus est? & ideo etiam lex [g] duodecim tabularum, si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico [h] impediatur, iubet diem iudicij esse diffisum.[i]

4 ¶ Si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quòd [k] grauida erat: exceptionem ei dandam Labeo ait, si tamen post partum decubuerit, probandum erit quasi valetudine impeditam. 5 Idem est, & si quis furere cœperit, nam * qui furore impediatur, valetudine impeditur. 6 ¶ Quod diximus, succurri [l] etiam ei, qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit: * tempestatem sic intelligere debemus, siue maritima, siue terrestris sit, tempestatem intelligere debemus talem quæ impedimento sit itineri, vel nauigationi.* 7 ¶ Vis fluminis etiam sine tempestate accipienda est: vim fluminis intelligimus, & si magnitudo eius impedimento sit, siue pons solutus sit, vel [m] nauigantium non stet.

8 ¶ Si quis tamen, cùm posset non incidere, in tempestatem, vel in fluminis vim, si antè profectus esset, vel tempore oportuno nauigasset, ipse se artauerit: nunquid[n] exceptio ei minimè prosit? quod quidem, causa cognita, erit statuendum. nam neque sic artandus sit, vt possit ei dici, cur non multò antè profectus est, quàm dies promissionis veniret: neque iterum permittendum ei, si quid sit, quod imputetur. causari tempestatem, vel vim fluminis. Quid enim, si "quis", cùm Romæ esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate vrgente, voluptatis causa in municipium profectus sit? nōne indignus est, cui "hęc" exceptio patrocinetur? Aut quid, si tempestas quędam in mari fuit, terra autem iste potuit venire, vel flumen circumire? ęquè dicendum, non semper ei exceptionem prodesse: nisi [o] angustiæ non patiebantur terrâ iter metiri, vel circumire. Cùm tamen vel flumen sic abundasset, vt impleret omnem locum, in quo sisti oportuit: vel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertit: vel præsentiam venienti periculosam fecit: ex bono & æquo

a hinc colligit Accursius, legatarium missū in possessionē rerum hereditariarū ex 2. decreto nācisci dominiū rei legatæ. *de quo vide l. 9. ꝭ. vt in possiss. legatorum.* Verùm aliud est, in bonis esse & in dominio esse.

b vel è cōtra si cum proprietario. *l. 17. in fine. ꝭ. de noxalib.*

c atque ita in quemuis datur actio. *vide l. 5. ꝭ. de noxal.*

d Immò, partem suam cedēdo, securitatem consequetur: *l. 8. vers. ante. ꝭ. noxal.*

e atqui punitur vt seruus. *l. 1. in pr. ꝭ. de pœnis.*

f *vide l. 26. in fi pr. ꝭ. de fide. cōmiss. libert.*

g si res dolo ad aliquem peruenerit, secundario & in subsidium conueniri potest. vide tamen *Sociniū regul.* 340.

h Qui per se vel per suos, vel per alios tam ignorātes quàm sciētes, dolo malo quem impedierit iudicio sisti, edicto tenetur. *7. Eclog. 13. c. 5.*

i *l. 4. ꝭ. ne quis eum. l. 7. §. fin. ꝭ. de in ius voc.*

k Dolo facit & is qui ad iudiciū venienti pronunciauerit aliquid triste, atq; hac se impedierit. *Eclog. d. loco.*

l *Nou. 53. c. 5. §. eo igitur.*

m *vide l. 2. §. fi. l. 3. ꝭ. si quis cautionib.*

n *l. 5. in pr. ꝭ. si quis cautionib. l. 31 in pr. ꝭ. de arbit.*

o *l. 3. ꝭ. tit. prox.*

p Obstat lex 8. §. 5 *ff. de dol.* vide quæ notaui *ad l. 10. in fi ꝭ. de procuratoribus.*

q *l. 14 §. aliquādo. ꝭ. quod met. causs. l. 5. §. si plurium. ꝭ. de noui operis nunc.*

r *vide quæ scripsi ad l. 4. §. 13. ꝭ. de doli mali & met. except.*

s *l. 36. ꝭ. de dolo. l. 57. in fine ꝭ. de cont empt. vide l. 39. in fin. ꝭ. soluto.*

t vide quæ notaui ad *l. 4. §. 3. ꝭ. de doli mali & met. except.*

u *adde l. 2. ꝭ. quibus ex causis in possiss eatur.*

x *vide l. 3. ꝭ. de verb. sign.*

y μίλια, *author. Eclog. 7. titul. 8. ex tit. 16. c. 1. 1. Harmenop. 2. §. 54.* Hinc Cicero *orat.* pro Quintio. Hoc tibi planum est faciēdū, neminē esse qui possit bid[uo] summū tri[a] septingenta [mi]lia (nisi inib[i] gēdū est, se[xa]ginta millia [pas]suum ambu[la]re. *ꝭ. de Syllan.*

z *l. 8. in pr. ꝭ. satisdare.*

a Dies [cau]tionis inte[r]sitæ non c[om]putatur in t[em]pore sistēdi [&] pragmatici quuntur, Di[es] termini non [com]putatur in [ter]mino *l. 41. pr. ꝭ. de verb. obligat.* vide [&] exceptione[m a]pud Sociniū [re]gula. 91. Dies [ter]mini, vbi ho[c] cū negat co[m] qui in his [ad] tempus habe[t] naturâ finitu[r] aut si interfu[it] iudicio sisti, [et] tempore po[sse] adesse, quā[m ad]uersarij. V[t]que enim [et] diem termi[ni] termino co[m]putari.

b *l. 22. in fin[e] de in ius v[oc].*

c si modo [...] *Petr. Fab. [...] mist. 14. H[...] obs. 9 Cu. ad ꝭ. de verb. obl[ig].*

d *v. l. 4. ꝭ. de in ius vocando.*

e *l. 38. ꝭ. ex qui[b.] caus. maior. l. ꝭ. de. l. Rhod. [...] l. 11. in fine. [...] excus tut.*

f Deserētē[s] maior excu[sat] *Seneca. 4. de beneficiis 39.*

g dixi ad le[gem] XII. Tabul[arum] titulo de iu[dic].

h *vide l. [...] de re iudicat.*

i id est dil[ati]: id enim dif[fin]dere est. & [...] legendum [...] apud Gelliū [...] c. 2. diffindi[...] diē diffund[...] apud Festum *Rem. 16.* dies [dif]fisus esto, [...] dies deffēr[...] Liuius 9. leg[em] Curiatam [...] omen diff[...] Horat. [...] nū: Nihil [...] findere [...]

k *adde l. [...] pr. §. 1. ꝭ. de [...] edicto.*

l Vide ex[em]plū apud Ci[ce]ronem 2. de [in]uétione, vb[i] Lacedæmo[...] Sed quomo[do] constabit [...] de vi flumi[nis] vide *l. 19. [...] probat.*

m vt in po[...]nibus. *l. [...] pr. ꝭ. de firm[...] sticor.*

n an succur[ri]tur ei qui [...] necessitate [...] suit. *vide l. [...] necessaria. ꝭ. [...] satisdare. l. [...] pr. ꝭ. quod m[...] l. 3. § subm[...]*

o quæ etiam stipulationi nocent. *l. 2. § qui ita. ꝭ. de eo quod cert[o loco]* &c.

Pz n°2

no 7. Obstat 15627

& hîc exceptio ei accommodanda est. 9 ¶ Simili modo exceptio datur ei, qui cùm ad iudicium venire volebat[a], à magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius: nam si ipse hoc affectauit[b], vel causam[c] præstitit: non ei proderit exceptio. sed ipsius quidem dolus ei oberit, ceterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt, vt retineretur. Sed si[d] priuatus eum detinuerit: nullo modo ei proderit hæc exceptio.

3. *Paulus* libro 69. ad Edictum:

SEd actio ei datur aduersus eum, qui detinuit, in id[e] quod eius interest.

De damnato rei capitalis. 1. De capitis accusatione, vinculis & custodia militari. 2. de funere domestico. 3. de captiuitate. 4. de conuentione, ne exceptio in vadimonio deserto obijciatur. 5. si satisdatū sit ab eo, qui non tenebatur. Si plus promissum sit.

4. *Vlpianus* lib. 74. ad Edictum:

SEd & si quis rei capitalis antè condemnatus, iudici sistere se non potuit: meritò huic[f] ignoscitur. * ¶ Rei capitalis[g] condemnatum accipere debemus, qui morte, exilióve[h] coërcitus est. Dixerit aliquis, quo ergò hæc exceptio damnato? sed respondebitur, fideiussoribus eius esse necessariam: aut si fortè in exilium, salua[i] ciuitate, abijt: vbi defensori eius exceptio ista proderit? 1 ¶ Illud sciendum est: eum, qui idcirco nō stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, vt exceptione vti non[k] possit: damnato enim datur. Planè si vinculis vel[l] custodia militari impeditus ideò nō stetit: in ea erit causa, vt exceptione vtatur. 2 ¶ Preterea si funere[m] quis domestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari. 3 ¶ Item si quis in seruitute hostium fuerit, ac per hoc in iudicium non stetit: debet exceptione adiuuari. 4 ¶ Quæsitum est, an possit conueniri: *Ne[n] vlla exceptio in promissione[o] deserta iudicia sistendi causa facta obijciatur*, & ait Atilicinus "conuentionem istam non valere". sed & ego puto conuentionem istā ita valere, si specialiter[p] causæ exceptionum expressæ sint, quibus à promissore sponte renuntiatum est. 5 ¶ Item quæritur, si quis, cùm iudicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdato promiserit, an fideiussoribus eius exceptio detur. puto interesse, vtrùm per errorem satisdato promissum est, an ex conuentione, si per errorem, dandam fideiussoribus exceptionem: si ex conuentione[q], minimè dandam. Nam & Iulianus scribit, si iudicio sistendi causa pluris, quàm statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere, si autem ex conuentione[r] tantæ[s] summæ promissio facta sit: exceptionem[t], pacti conuenti replicatione, infirmandā "Iulianus ait."

Si ex duobus reis stipulandi vni promissum sit, alter autem impedierit. 1. Si ab vno res petatur, ab altero pena desertionis.

5. *Paulus* libro 69. ad Edictum:

SI duo rei stipulandi sunt, & vni debitor iudicio se sisti cum pœna promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est, si socij sint: * ne[u] prosit ei dolus propter societatem. 1 ¶ Item si duo rei promittendi sint, & vnus ad iudicium non venerit, contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero pœnam desertionis: petendo "pœnam" exceptione summouebitur. 2 ¶ Æquè si à patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filij contractu, deinde de re actor egerit cum filio: exceptione summouebitur, si cum patre ex eius promissione agat, & contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

De absentia reip. causa.

6. *Gaius* libro primo ad Legem 12. Tabularum:

SI is[x], qui fideiussorem dedit, ideò non steterit, quòd reipublicæ causa abfuit: iniquum est[y], si fideiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cùm ipsi liberum esset non sistere.

Quibus excusationibus vti possit qui alieno iuri subiectum sisti promisit.

7. *Paulus* libro 69. ad Edictum.

SI quis seruum in iudicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est: ijsdē exceptionibus vtitur, quibus, si pro libero, vel patrefamilias fideiussit: præterquam si reipublicæ causa abesse diceretur seruus. nam * seruus reipublicæ causa abesse[z] non potest. Præter hanc autem exceptionem, ceteræ, quia communes sunt, tam in libero homine, quàm in seruo, locum habent.

Si quis post diem præstitutum steterit.

8. *Gaius* libro 29. ad Edictum prouinciale:

a *v. l. 2. C. ex quibus caus. maior.*

b Affectatū impedimentū, pro impedimento non habetur.

c Causam præstans impedimento, impeditio nō videtur.

d *l. 3. ff. cod. l. 1. §. si reus. ff. de eo per quem.*

e *l. 3. ff. de eo per quem.*

f *adde l. 1. in fi. ff. de custodia.*

*

g Capitaliū pœnarū gradus ad de *ex l. Capitalium 28. ff. de pœnis.*

h Mors hæc ciuilis naturalem imitatur.

i Salua ciuitate exilium esse potest.

k Immò excusandus est. *l. 16. §. 2. ff. de arbitris.*

l *l. 2. C. ex quibus caus. maior.*

m *l. 3. ff. de in ius vocando.*

n Generalis renunciatio non valet, nisi specialis aliqua præcedat. de quo vide plura in mea Praxi ciuili, *Tit. de pactis.*

o *vide Cuiac. 14. obser. 7.*

p *adde l. 24. §. 8. ff. de damno.*

q *l. 29. Cod. de pactis.*

r *v. l. 2. in fine. ff. qui satisdare. l. 43. §. 1. ff. de damno.*

s id est maioris quàm statutum sit, vnde colligunt, Pœnas in conuentionibus infinitas esse posse. dixi *ad l. 56. ff. de euictionib.*

*

t Fideiussoribus quoque eius, qui ex publicæ rei causa non steterit subuenitur. *7. Eclog. 8. ex titul. 16. c. 6.*

v *vide l. 2. circa med. ff. de eo per quem factum.*

x An & aliæ cō petunt ei exceptiones? vide Molineum tractatu de interesse, *numero 174.*

y & ita quod reo prodest, eius fideiussori est vtile. *l. 2. ff. de liberat. legata.*

*

z atqui seruo munus publicū decerni potest. *l. 3. circa finem. ff. de off. Prætor.*

ET si[a] post tres, aut quinque, pluresve dies, quàm iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec[b] actoris ius ex mora[c] deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

Si seruus se iudicio sisti satisdederit. 1. Si ex pluribus seruis vnus non sistatur.

9. *Vlpianus* lib. 77. ad Edictum.

SI[d] seruus iudicio se sisti promittat: non committitur[e] stipulatio, neque in eum, neque in fideiussores eius. 1 ¶ Si pluriū seruorum nomine, iudicio sistendi causa, vna stipulatione promittatur: pœnam quidem integram committi, licèt[f] vnus status nō sit, Labeo ait: quia verum sit, omnes status non esse: verùm, si[g] pro rata vnius offeratur pœna, exceptione doli vsurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

Si quis tempore liberatum sisti promiserit. 1. si homo sisti promissus, ante diem perierit. 2. De successoribus & de morte rei.

10. *Paulus* libro primo ad Plautium:

SI eum iudicio sisti promisero, qui iam tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione fortè non tenebatur: actio in me danda est; vt vel exhibeam eum, vel defendam, vt veritas[h] inquiratur. 1 ¶ Homo sisti promissus, ante diem dolo promissoris periit[i], certo iure vtimur, * non ante pœnam peti posse, quàm dies venerit. tota enim stipulatio[k] in diem collata videtur. 2 ¶ Qui iniuriarum[l] acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam, vt aduersarius suus iudicio sistat. commissa stipulatione mortuus est, non competere heredi[m] eius ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur: iniuriarum autem actio heredi non competit: quamuis enim hæc stipulatio iudicio sistendi causa facta ad[n] heredem transeat, tamen in hac causa dāda non est. nam & defunctus si vel omissa[o] iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur "ei." Idem dicendum esse, & si is, cum quo iniuriarum agere volebā, stipulatione tali commissa decesserit. nam non competit mihi aduersus heredem "eius" ex stipulatu actio, & hoc Iulianus scribit, secundùm quod & si fideiussores dati erāt minimè dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non[p] post longum tempus decesserit, quia si ad iudicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

Vt in eadem causa quis sistatur, & quid sit in eadem causa sistere.

* 11. *Vlpianus* libro 47. ad Sabinum:

SI quis quendam in iudicio sisti promiserit, in[q] eadem causa eum debet sistere. In eadem autem causa sistere, hoc est "ita" sistere, vt actori persecutio loco deteriori nō sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior: licèt enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadē causa eum stetisse: nam & si nouum æs alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset, videtur tamen in eadem causa stetisse, ergo & qui alij iudicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

1. Ad quod tempus refertur æstimatio eius, quod interest agentis.

* 12. *Paulus* libro 11. ad Sabinum:

QVi autem nouo priuilegio vtitur, non videtur in eadē causa sisti. 1 ¶ Illud tenēdum est, quòd * æstimationem eius, quod intersit agentis: ad[r] illud tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse.

Si seruus iudicio sisti stipuletur vel promittat.

13. *Iulianus* libro 55. Digestorum:

QVotiens seruus[s] iudicio sistendi causa, vt ipse litigaturus, vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit: nec[t] committitur stipulatio, nec fideiussores tenentur, quia seruus conueniri, vel conuenire non potest.

De stipulatione procuratoris.

14. *Neratius* lib. 2. Membranarum:

SI procurator ita stipulatus "est," vt sistat dumtaxat eum, quem stipularetur, non[u] etiam pœnam, si status non esset, stipularetur: propemodum[x] nullius momenti est ea stipulatio: quia procuratoris, quod ad ipsius vtilitatem pertinet, nihil interest sisti. Sed cùm alienum negotium in stipulando egerit: potest defendi non procuratoris, sed eius, cuius negotium gesserit, vtilitatem in ea re spectandam esse: vt quantum domini litis interfuit sisti: tantum ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori[y] debeatur. Eadem & fortius ad huc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, *quanti ea res erit*: vt hanc

a *7. Ecloga 8. & ex t. 16. c. 6. vide l. 105. ff. de solu.*

b *v. de l. 2. in fin. ff. si quis in ius.*

c *l. 21. in fi. ff. de petit. hæred.*

d *l. 13. ff. eodem.*

e Immò, committitur. *l. 4. ff. de damn. inf. & tempor.*

f Imò, pro parte tantùm committitur. *l. 18. in pr. ff. ratam rem.* ἢ πρὸ [illegible] κατηγορίας τὸ μὴ παρασταθῆναι δίδωσι. *7. Eclogā. 14. ex tit. 16. c. 9.* hoc sensu: si plures seruos iudicio sistere promiserim, & vnus status non fuerit: pœna quidē integrà committitur, sed per exceptionem pœnam duntaxat do pro illius rata, qui status nō fuit.

*

h Incertitudinis veritas ratione inquiri debet.

i *V. quæ notaui ad l. 69. ff. de verb. oblig.*

k *vide l. 8. ff. de verb. oblig.*

l Vadimonio etiam in actione iniuriarum locus erat. vide Paulū *libro singulari sub titulo, Quemadm. iniuriarum agatur.* apud Ruffinum seu authorem *collationis legum Mosaicarum tit. 2.*

m *vide quæ dixi ad l. 7. Cod. de donationib.*

*

n Cur ita? *v. de l. 49. ff. de oblig. & act.*

o *vt. l. 17. §. 2. ff. de pactis.*

p *vt. l. 8. in prin. ff. eod.*

q *l. 1. ff. si ex noxal. caus.*

*

r *vide l. 55. ff. de peculio.*

s *vide l. 81. ff. de verb. oblig.*

t *vide l. 9. in pr. ff. eod. l. 6. Cod. de iudicijs.*

u *l. 81. ff. de verb. oblig.*

x *vide l. 39. §. alieno. ff. de damno.*

y ipsi verò domino vtilis. *l. 27. in fine. ff. de procurat.*

a Contrahere ea quisque qualitate præsumitur, quam habet. *facit lex 4.ʃ.de liber. l.28.ʃ.de procurat.l.81.in fi.ʃ.de verb.oblig.*
b *adde l.28.in pr.ʃ.de administr.tutor.*
c *vide l.2.circa pr.ʃ.de administr.tut.*
d *vide l.26.Cod.de administ.tut.*

conceptionem verborum, non ad ipsius, sed ad [a] domini vtilitatem relatam interpretemur.

Si tutor promiserit iudicio sisti, & desierit posse conueniri.

15. *Papinianus* libro 2. Quæstionum:

SI tutor iudicio sisti promiserit, & stipulationi non obtẽperauerit: & interea [b] pupillus adoleuerit, aut mortem obierit, aut etiam [c] abstentus sit hereditate: denegabitur ex stipulatu actio. nam & ipsius rei quæ petebatur, si tutor iudicatus fuerit, & eorum quid acciderit, non [d] esse dandam in eum actionem iudicati, probatum est.

DE[e] FERIIS[f], ET DILATIONIbus[g], & diuersis temporibus.

Tit. XII.

Ne quis messium aut vindemiarum tempore in ius venire cogatur, si his temporibus sententia dicta fuerit. 2. Quibus ex causis, dictis temporibus, in ius vocare liceat.

Vlpianus libro 4. de Omnibus Tribunal.

NE [h] quis [i] messium, vindemiarúmque tempore aduersarium cogat ad iudicium venire, oratione Diui Marci exprimitur. quia * occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt. 1 ¶ Sed [k] si prætor aut per ignorantiam, vel socordiam euocare eos perseuerauerit. híque sponte venerint: si quidem sententiam dixerit præsentibus illis, & [l] sponte litigantibus sententia valebit, tametsi non rectè fecerit, qui eos euocarit: sin verò, cum [m] abesse perseuerauerint, sententiam protulerit, etiam absentibus illis consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti. * neque enim prætoris factum iuri derogare [n] oportet. "Et" citra appellationem igitur sententia infirmabitur. 2 ¶ Sed excipiuntur certæ causæ, ex quibus cogi poterimus & per id temporis, cũ messes, vindemiæque [o] sunt, ad prætores venire: s. si res tempore [p] peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremptura. ¶ Sanè * quotiens [q] res vrget, cogendi quidem sumus ad prætorem venire: verùm ad hoc tantùm cogi æquum est, vt lis contestetur, & ita ipsis verbis orationis exprimitur. denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem oratio concessit.

2. *Idem* libro quinto ad Edictum:

EAdem oratione Diuus Marcus in senatu recitata effecit, de aliis speciebus [r] prætorem adiri etiam diebus feriaticis [s]: vtputa [t] vt tutores, aut curatores dentur, vt officij admoneãtur, cessantes [u] excusationes allegentur, aliměta [x] constituantur, ætates [y] probentur, ventris nomine in possessionem mittatur, vel rei seruandæ causa, vel legatorum, fideíve commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis: vt curator detur bonorũ eius,

e 3.*Cod.12. Plato 2.de legibus: 3. Gell.17: Macrob. 1.saturn.16. Virg. 3.Georg.ibid.* sæpe etiam festis. Porro quæ hic feriæ, authori Eclogæ 7.*tit.17.* ἡμέραι ἀπρακτοι ἤτοι σχολάζουσαι dicũtur, dies feriati & vacantes.
f Feriis agere licet, quod nocere et præteriisse. *Macrob. 1. saturnal.16.*
g Dilatio, Græcis, ὑπέρθεσις. *Eclog. illo loco c.* περὶ ὑπερθέσεων.
h Tépore messis & vindemiæ nemo ad iudicium venire cogitur. 7. *Eclog.17. c.1. Harmenopul. 4.§.5.*
*
i *l.3.ʃ.eod.l.2.Cod. eod.*
k *Eclog. dicto loco.*
l *l.6.ʃ.eodem.*
m *l.4.Cod. quomodo & quando iudex.*
n *l.170.ʃ.de regulis iuris.* potest tamen derogari. *l.vlt.in princ.ʃ.de Iust. & iure.*
*
o Hinc feriæ vindemiales. 16. *Gell.* 4. nisi potius inibi legendum est, denicales. de quibus dixi ad Festum *in Denicales.*
*
p *l.3.ʃ.eod.*
q Εἰ δὲ μέλλει φθείρεσθαι ἡ ἀγωγὴ. 7. *Eclog.17. c.1.* si futurum est vt actio perimatur. hoc sensu, si futurum est vt actio perimatur, conuenire coguntur vsque dum litis contestatio fiat, non vlterius.
r Species hîc, pro causa, lite, & negotio.
s Feriatici dies, idem quod feriati. t *l.3. §. penult.ʃ.de tut.*
u Quid si *cessantium excusationes allegentur*, legamus: vt cessantium voce, ipsos tutores tutelam recusantes intelligamus?
x *l.1.in princ.ʃ.vbi pupilli educari.*
y De probatione ætatis. vide *l.12.ʃ.de probat.*
z Aspectu etiam ipso, atrox iniuria æstimatur: nisi ex *aspectu* referas ad atrox, potius quàm ad verbum æstimentur: quod tamen in idem recurrit.
a *l.1.§.vlt.ʃ.eodem.*
b *vide quæ notaui ad l.vnicam. Cod.de nundinis.*
c *l.2.ʃ.de annona.*
d non tamen sua authoritate. *l.4. Cod.eodem.*
e Kalendis Ianuariis Consules & magistratus magistratum inibant. *vide Nouellam 105.c.1.*
f Hinc illud apud Ciceronem 2.*de legib.* Feriis iurgia amouento. *adde leg.11.C.eod.*
g *l.1.§.2.ʃ.eodem.*
h Iudicatum facit, qui rebus iudicatis paret: & soluit id quod iudicatum est.
i *vide l.1.Cod.de dilationibus.*
k *l.7.in princ.ʃ.de edendo.*
l Immò, plus semel tribui non potest. *l.vlt.ʃ.eodem.*
m Ad instrumentorum inquisitionem, sæpius quoque dilatio datur: maximéque si quid inopinatum emergat. Græci ita hunc locum exprimunt. 7. *Eclog.17.c.* περὶ προθεσμιῶν. c.7.
n ἀπρόοπτον. *Eclog. illo loco*, improuisum.
o *adde l.99.ʃ.de verborum significationibus.*
p Mos ille inductus est à sacerdotibus Romanis: qui ita diem ciuilem definiere, vt & Ægyptij & Hipparchus. 2.*Plin.77.* vt ex Plinio discamus, hunc morem translatitiũ fuisse, & ab Ægyptiis petitũ fuisse. Causas tamen nonnullas adfert Plutarchus *in Romanis quæstionibus c.84.* huius moris instituti, has nimirum, quòd in prima cõstitutione Romanæ Reipublicæ (quæ militaris fuit) cõsilia nocte capi solita: eorum more qui exoriente sole quid acturi. alias causas vide apud eundem.
q Romano more, cùm ait, diem à media nocte incipere, & sequenti nocte media finiri, diem ciuilem qui est legitimus. *Isidoro 5.c.30.* definit. Ac præterea eius initium apud alias gentes diuersum fuisse subinnuit, vt mox dicetur plenius.
r Dies, ἐκ τοῦ Διός, i. à Ioue. *vt Varro 4.de lingua, & Festus notauit.* Inde Diespiter, Iouis pater. *apud Horat.1.carm.* Et Cretenses diem, δία appellant. 1. *Macrob.15.* Hinc singuli dies, à Diis. Queis addendum, Diei simulachrum cultum fuisse ab Antiocho Epiphane, *teste Athenæo.* Porrò quod hîc ait, Diem inchoari, subintellige non naturalem, sed ciuilem, vt mox dicam.
s Media nox, idem quod sexta noctis. *Gellius, Macrobius illo loco.* septim… cipiens. 6. *Harmenopul. titul.de verborum significationibus, §.32.* In horas 12. nox… tidem horas, dies Romæ diuidebatur. Qui mos noctis & diei per horas diui… dorũ, Romæ fuit post reperta solaria (Solarium antiquissimũ apud ædem Qui… primum … tũ dicunt … Capitolio … ad ædem … in Auentino … illud cõstat … lũ in foro … fuisse, quod … quod M. Vale… ex Sicilia … ctum ad R… in columna … fuit, quod … ad clima … liæ descripti … ad horas … mæ non co… niret. L. Phil… pus Cẽsor … iuxta constit… deinde aliqu… pòst P. Corn… Nasica Cẽsor … aqua fecit h… rium: quod … psum ex coll… tudine noct… sole horas … rium cœpit … cari. Et hoc … nomé non … nus annos … Romæ ignor … esse credi… est, cùm in … Tabulis no… nominatas … ras inuenia… vel meridie … solis occasũ … supremam … pestatem. … c.23. de diu… li.1.7. Plin. … Quod vt est … tius intellig… partitio diei … noctisque, … inquam, … tiones nobi… iicienda est … ctim) ex … crob. Sam… & Censorin… *die natali* … Vix enim … rati ill autho… veram pro… Qua pote… vtar in co… gentia. Prim… tẽpus diei, … *diæ noctis* … *natio* (Nox … nim media … cipiũ & pos… mum diei Romani) Hinc proximũ, *de media nocte.* Inde *Gallicinium*, quo Galli can… incipiũt: inde *Conticinium*, quo vel cũ conticuerũt, vel cùm homines tum quiesc… Tunc *ante lucem*: & sic *diluculum*, cùm sole nondum orto iam lucet. Inde *mane* … *cãdum diluculum*, cùm lux videtur solis. Post hoc *ad meridiem*: tum *meridies*. Inde … *meridie*. Post, *tempus occiduum*: mox *suprema tempestas* (sicut expressum est in … lis. solis occasus, suprema tempestas esto) Deinde *Vespera*, inde *Crepusculũ* (quòd … creperæ. id est dubiæ, vt nescias dies sit an nox. Galli, *entre chien & loup.*) Ab … tempore *prima fax* quod tempus veterib. dicebatur *luminibus accensis, & prima* … Deinde *concubia* seu *concubium*. Inde *intempesta*, quæ non habet idoneum tempus … bus gerendis. Ab hoc, *Ad mediam noctem.* Inde *media nox*, seu *mediæ noctis inclin…* hoc est id tempus à quo huius narrationis exordiũ duximus. Fuit & nox in vigi… primã secundã, tertiam, & quartam diuisa. *Censorinus illo loco.*
t A nocte (& quidem media) dies Romanorũ ciuilis initium ducit. *Plinius, Gellius, Macrob. Censorinus, Plutarchus* Apud Babylonios) verò (vt & Persas *ibid.* … ab exorto sole: Vmbros, à meridie: Athenienses, à solis occasu. *Plinius, Gell. Macr. Censorinus ibid.* (Liuius, Isidorus *illo loco*, à sexta hora diei Athenienses diem incho… re scribũt.) Cæterùm quòd à nocte Romani diem inceperint, ab Ægyptiis, petit… esse s. docuimus. Ita apud Mosen vespere & mane, vnus dies dicitur. *Genes.1.* … hymno illo. Qui mane iunctum vesperi. Vnde mihi suspicio est apud Festum … Æquidiale manifestum mendum esse, quod ita sanari posse puto. Æquidiale … antiquos dictũ est, quod nunc dicimus Æquinoctiale, quia nocti dies, potius quã … dies nocti adnumerari debet. Græci quoque in hoc consentiunt ἰσημερίαν. i. … diale dicentes. Quo ex loco discemus veteres à nocte, dies suos incepisse.
v Dies igitur à media nocte Romæ cœpit, & eadem finitur. Constat igitur … bus dimidiatis noctibus & luce media.
x Horis vigintiquatuor constat dies Romanus, seu ciuilis dies, *vt hîc.* Babylo… diem, duodecim horis. vt & Græci, diuiserunt. *Herodotus in Euterpe*: quem mo… tribuit Trismegisto Fab. Victor *in Rhet. Ciceronis.* Verùm hæc partitio diei, vide… fuisse naturalis diei nõ ciuilis. Porrò Ciuilis hîc dies constans horis 24. voca… tempus, quod fit vno cœli circumactu, quo dies verus & nox continetur. *Censor. cap.vlt.* vt & apud Mosen ex vespere & die vnus dies perficitur. *Genes.1.* Cuius … ciuilis, apud gentes varias, varia initia fuisse superius est ostensum.
y De horis & quid quaque hora gestum à Romanis dixi alio loco.
z Diei ciuilis principium, est ab hora sexta noctis, præcedentis lucem: medi… lux: finis, reliquæ sex horæ noctis diem seu lucem sequentes. A nocte seu noc… sexta, diem suum Romanos inchoasse, vel ex his Varronis colligimus, qu… Romanis sacra diurna dicebantur, quę sex primis illis horis noctis, lucẽ præcede… peragebantur: nocturna sacra, quæ sex aliis horis noctis lucẽ sequentibus fieba… nocti…

Qui an heres exstaturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda suspecta hereditate: aut vt aspectu [z] atrox iniuria æstimetur: vel fideicommissaria libertas præstanda.

3. *Idem* libro 2. ad Edictum.

SOlet etiam messis, vindemiarúmque tempore ius dici "de" rebus, quæ tempore, vel morte [a] perituræ sunt. morte: veluti furti, damni, iniuriæ, iniuriarium atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicuntur, & si quæ similes sunt. Item si res tempore perituræ sunt, aut actionis dies exiturus "est."
1 ¶ Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur.
2 ¶ Item in eum, qui quid nundinarum [b] nomine aduersus [c] communem vtilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur.

De tempore messium, & vindemiarum statuendo.

4. *Paulus* libro primo ad Edictum:

PRæsides prouinciarum [d], ex consuetudine cuiusque loci, solent messis, vindemiarúmque causa tempus statuere.

Iustitiam pr. Kal. Ian.

5. *Vlpianus* libro 62. ad Edictum:

PRidie Kalendas [e] ianuarias magistratus neque [f] ius dicere, sed nec sui potestatem facere consuerunt.

Si feriatis diebus Iudicatum fuerit.

6. *Idem* libro 77. ad Edictum:

SI feriatis diebus fuerit iudicatum: lege cautum est, ne his diebus iudicium sit, nisi [g] ex voluntate partium: & quod aliter aduersus ea iudicatum erit, ne quis iudicatũ [h] facere, néve soluere debeat: neue quis, ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat.

Quoties dilatio dari debeat.

7. *Idem* libro primo de Officio Consulis:

ORatione quidem Diui Marci ampliùs, quàm [i] semel non esse dandam instrumentorum dilationem, expressum est, sed vtilitatis litigantium gratia, causa [k] cognita, & [l] iterum dilatio tam ex eadem, quàm ex alia prouincia, secundum moderamẽ locorum impertiri solet: & maximè [m] si aliquid inopinatũ [n] emergat. Illud videndũ, si defunctus acceperit aliquam dilationem [o] propter instrumenta, an successori quoque eius dari debeat: an verò, quia iam data est, ampliùs dari nõ possit: & magis est, vt & hîc, causa cognita, dari debeat.

De die naturali.

8. *Paulus* libro 13. ad Sabinum.

MOre [p] Romano [q] dies [r] à media [s] nocte [t] incipit, & [u] sequẽtis noctis media parte finitur, itaq. quidquid in his viginti quatuor [x] horis [y] (id est [z] duabus dimidiatis

noctibus, & luce [a] media) actum est [b], perinde [c] est, quasi quauis hora lucis actum esset.

Quæ possunt tempore feriarum expediri vel non.

9. *Vlpianus* lib. 7. de Officio Proconsulis:

DIuus Traianus Minicio Natali rescripsit, ferias à forensibus tantùm negotiis dare vacationem: *ea autem, quæ [d] ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quæ custodiarum [e] quoque cognitionem esse.

Quoties dilatio danda sit.

10. *Paulus* libro quinto Sententiarum:

IN pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plùs [f] semel tribui non potest. in capitalibus autem reo [g] tres dilationes, accusatori duæ dari possunt, sed vtrumque causa cognita.

DE [h] EDENDO [i],

Tit. XIII.

De edenda actione. 1. Quid sit actionem edere. 2. De die & consule. 3. Quæ sunt edenda. 4. Si quis non totam stipulationem edat. 5. Quibus ex causis non edenti subuenitur.

Vlpianus libro 4. ad Edictum:

QVA * quisque actione agere volet, eam edere [k] debet, nam æquissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, vt proinde sciat reus, vtrùm cedere [l], an contendere vltra debeat: & si contendendum putat, veniat instructus ad agẽdum, cognita actione, qua conueniatur. 1 ¶ *Edere [m] est "etiam", copiam [n] describendi [o] facere, vel in libello [p] complecti, & dare, vel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui producat [q] aduersarium suum [r] ad album [s], & demonstret, quod [t] dictaturus est, vel [u] id dicendo, quo vti velit. 2 ¶ Editiones sine [x] die, & consule fieri debent: ne quid excogitetur è die, & consule, & prælato [y] die fiat. Diem autem, & consulem excepit prætor, quo instrumẽtum conscriptum est, non in quem solutio concepta est, nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. *Rationes tamen cum die, & consule edi debent, quoniã accepta, & data, non aliàs possunt apparere, nisi dies, & consul fuerit editus. 3 ¶ Edenda sunt omnia, quæ quis apud iudicem editurus est: non tamen vt & instrumenta, quibus quis vsurus non est, compellatur edere. 4 ¶ Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. 5 ¶ Eis qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob sexum [z] lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subuenietur.

Vtrum testamentum heredi edi debeat.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum:

SI * legatũ petatur, non iubet prætor verba testamenti edere: ideò fortasse, quia heredes solent [a] habere exemplum testamenti.

Quæ instrumenta fisco ab actore edenda sunt.

3. *Mauricianus* libro 2. de Pœnis:

SEnatus censuit, ne quisquam eorum, à quibus quid fisco petetur, alia instrumenta [b] delatori cogatur edere, quàm quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

Edictum de edendis rationibus ab argentario. 1. & eius ratio. 2. si filius fam. 3. vel seruus argentariam exercet. 4. de eo qui desijt argentariam facere. Vbi edi debet.

a Lux hæc media, dies naturalis, & verus, Censorino appellatur. Isidorus 5. c. 10. Abusiuè, dies, qui & pars diei ciuilis est. Naturalis dies, tempus est ab oriente sole ad solis occasum: cuius cõtrarium tempus est nox ab occasu solis vsque ad exortũ. *Censorinus c. vlt.* Ciuilis igitur dies, naturalem diem continet & noctem: & vt nox sequitur duas dimidiatas noctes & lucem mediam. Huc refer quæ apud Virgilium occurrũt, de medio cursu noctis, & de medio axe, & medio olympo. His enĩm locis significatur nox media.

b atqui tempus à momento ad momẽtum spectandum est. *l. 3. §. minore. ℑ. de minoribus.*

c sic Magistratus populi Romani, post mediam noctẽ auspicabãtur, cùm illis erat auspicandum: post exortum solem agebant. Vtraque illa duo, auspicium nimirũ post mediã noctem: & actio post exortũ solem, eadem die fieri dicebãtur. *3. Gell. 2. Macrob. 1. Saturnal. 3.* Ita tribuni plebis, (quos nullũ integrũ diem abesse Româ licuit) cùm post mediam noctẽ proficiscuntur, & post primam facem ante mediam noctẽ sequentem reuertuntur, non videntur abfuisse diem: quoniam ante horam noctis sextam finitam regressi ac reuersi, partem aliquam illius in vrbe consumũt. *Gell. Macrob. illo loco.* Huc refer quæ de sacris diurnis ante dixi (diurna sanè fuisse, quę à media nocte peragebantur) sed & id quod de vsurpata muliere & trinoctio ex Q. Mutio Iurisconsulto referunt. Gellius & Macr. *illo loco.*

d Militaris disciplina ferias non admittit, *vt hîc.* Ita Scæuola consultus quid feriis agi liceret, respondit, quod omissum noceret. *1. Macrob. Saturn. 16.* Cuius rei religione Iudæi quidam qui in desertũ profugerãt, ab Antiochi militibus obsessi, die sabbathi haud pugnare ausi, miserè perierunt. Verùm Matthias, Iudæ Maccabæi pater, pòst eos docuit, etiã sabbathis pugnare: qui mos inde ductus ac seruatus est apud Iudæos, vt si necessitas occurrat, pugnent etiam sabbathis. *Iosephus 12. antiquit. c. 8.*

e & latronum *l. 10. Cod. eodem.*

f *l. 1. in fine. Cod. de dilat.*

g Reis, in causis capitalibus plures dilationes dantur quàm accusatori, *vt hîc.* Ita lege Pompeia de vi, accusatoribus, ad dicendum duæ horæ, tres reo concessæ. *Cicero in Bruto: & initio lib. 4. de finibus. 13. ad Atticum 47. Philippica 1. 7. Familiar. 24.* Rei igitur melior conditio fuerit: *vt hîc.* par certè aut non deterior esse debet. *c. non licet. 32. de regulis, in 6.*

h *2. Codic. 1.*

i περὶ ἐκδόσεων. 7. *Eclog. 18.*

k [illegible] ἀγωγὴν, edere actionem. *Ecloga illo loco c. 1.*

l διαλύσασθαι ἢ ἑτοίμως ἀπαντῆσαι. id est, Vtrum transigere an verè instruere se ad occurrendum seu defendendum debeat. *Græci illo loco.* Vt illo ex loco videatur hîc legendum *decidere* non *cedere*.

m *l. 6. §. edi. l. 10. §. oratione. §. edi. ℑ. eodem. l. 89. ℑ. de verb. signif.*

n Edit qui describendi copiam reo facit: qui in libello complectitur, dat, vel dictat, qui ex libello actionem suam demonstrat vel codicem profert.

o describendi copiam facere. Græcis *illo loco*, est μεταγράψασθαι.

p Græcis χάρτη.

q *quid si legas, deducat.*

r aduersaria sua. *Alcib. 2. disput. vlt. 8. Parerg. 7.* id est qui tabulas rationum tumultuarie confectas extendit in rationum libris. Græci illo loco ita exprimunt, καὶ τὸ ἐπιδεῖξαι ἀπὸ τοῦ χάρτου (quidam legunt χαρτίου) τὴν ἀγωγὴν, ἢ προκομίσαι τὸν πιττάκιον. hoc est ex albo (nã ibi interpres negligenter, aut certè nimis simpliciter vertit, *libello*) actionẽ demonstrare, vel Codicem proferre. Est igitur, Producere aduersarium suum ad album, partem aduersariam (vt *l. 1. Cod. eodem.*) ad album prætoris deducere, & ei digito demonstrare, qua parte edicti sis acturus.

s id est ad matriculam prætoris, & ex ea demonstrat quo edicto sit acturus. *Duar. 1. disp. 33. Cuiac. 8. obs. 15.* χάρτη vel χάρτιον est illis locis. *Gloss.* λεῦκον & λεύκωμα.

t quod aduersario dictaturus sis, nihil aliud est quàm actio quâ in eum vsurus sis.

u etiamsi te ipsa non deducas ad album prætoris: quæ pars Græcis προκομίσαι τὸν πιττάκιον: Codicem proferri, aut codicis ostensio est.

x Sic in editione testamenti, non patitur prętor, diem & consulem describi vel inspici: idcirco ne quid falsũ fiat. namque inspectio materiam falsò admittẽdi prębere potest. *l. 2. §. 6. ℑ. testam. quẽadmodum aperiantur.*

y *Ita legitur in l. 28. ℑ. de fideiuss.* Aliàs, prolato die.

z vt sunt mulieres. *vide l. 10. in fine. ℑ. de regul. iur.*

a habenti instrumentum nõ editur. *l. 6. §. penult. ℑ. eodem.*

4. *Vlpianus* libro quarto ad Edictum:

PRetor ait: *argentariæ mensæ exercitores rationem, quæ ad [c] se pertinet, edant adiecto die, & consule.* 1 ¶ Huius edicti ratio æquissima est, nam cùm singulorum rationes argentarij conficiant: æquum fuit, id quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi. 2 ¶ Sed & filiusfamiliàs continetur his verbis, vt vel ipse cogatur edere, an & pater? quæritur. Labeo scribit patrem non cogendum nisi sciente eo argentaria exercetur: sed rectè Sabinus respondit, tunc id admittendum, cùm patri quæstum refert. 3 ¶ Sed si seruus argentariam faciat: (potest [d] enim) si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset: sed si inscio domino "fecit," satis esse dominum iurare [e], eas se rationes nõ habere. Si seruus peculiarem faciat argẽtariam; dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur, sed si dominus habet rationes, nec edit, in solidum tenetur. 4 ¶ Etiam is qui desiit argentariam facere, ad editionem compellitur. 5 ¶ Sed ibi quis compellitur edere [f], vbi argentariam exercuit, & non est constitutum, quod si instrumentum argentariæ in alia prouincia habeat, in alia administrauerit: ibi puto cogendum edere, vbi argentariam exercuit. hoc enim primùm deliquit [g], quod aliò instrumẽtum transtulit, quòd si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur: minimè hoc facere cogitur, nisi descriptum velis, vbi de ea re agitur, eum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.

5. *Paulus* lib. 3. ad Edictum:

SPatiúmque ad perferendas eas tribuendum est.

De successoribus argentarij, & pluribus argentariis, & tutoribus. 2. De iureiurando calumniæ ab eo qui sibi rationes edi postulat, præstando. 3. Rationis appellatione quid contineatur. 4. Quid veniat in actionem ex hoc edicto. 5. Cui edi ratio debet. 6. Quibus edendis est dies & consul in initio tabularum inscriptus. 7. Quid sit rationem edere. 8. Edictum. 9. Et eius interpretatio. De rationibus edendis argentario. 10. Vel ei qui iterum edi postulat.

6. *Vlpianus* libro quarto ad edictum:

SI quis ex argentariis (vt plerique eorum) in villa habeat instrumẽtum, vel in horreo [h]: aut ad locũ te perducet, aut descriptas rationes dabit. 1 ¶ Cogentur & [i] successores argentarij edere rationes. Quod si plures sunt heredes, & vnus habeat [k], solus ad editionem compelletur. sed si omnes habeant, & vnus ediderit, omnes ad editionem compellendi sunt. quid enim, si humilis & deploratus vnus edidit, vt dubitare quis meritò de fide editionis possit? vt igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent, aut certe vnius editioni subscribere [l]. "Hoc" idem erit, & si plures fuerint argentarij, à quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam administrauerunt simul [m], aut omnes edere debent, aut vnius editioni subscribere. 2 ¶ Exigitur autem ab aduersario argentarij [n] iusiurandum, non calumniæ causa postulare edi sibi: ne fortè vel superuacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet vexandi argentarij causa. 3 ¶ *Rationem [o] autem esse Labeo ait [p] vltro citro dãdi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negotiationem, nec vllam rationem nuda [q] dumtaxat solutione [r] debiti incipere, nec si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere, hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solui constituit, argentarius edere debet: nam & hoc ex argentaria venit.

b *vide leg. 2. §. 2. ℑ. de iure fisci.*

c *l. 6. §. oratione. l. 10. ℑ. eodem. l. 89. ℑ. de verborum significat.*

d Cur ita? *vide l. 175. in princip. ℑ. de regulis iuris.*

e *vide quæ notaui ad leg. 6. §. 4. Cod. de his qui ad Ecclesias.*

f *l. 19. §. 2. ℑ. de iudicijs.*

g Ideóque tenebitur suis sumptibus illud reducere. *arg. l. 11. §. 1. vers. interdum. ℑ. ad exhibendum.*

h vide quæ de horreo scripsi *ad l. 7. ℑ. de instructo.*

i *l. 9. §. nihil interest. ℑ. eodem.*

k *l. 3. § heres. ℑ. commodat. l. 65. § si communis. ℑ. pro socio.*

l Subscriptio probat aduersus subscribentem. *vide legem 9. §. sicundo, infrà de iure dotium.*

m *vide l. 5. Cod. arbitr. tutel.*

n *l. 9. in fine. ℑ. eodem.*

o Rationibus continentur vltro citro data, accepta, credita, obligata, soluta.

p *l. 7. in fine. ℑ. de pactis.*

q Nuda ratio quid. *vide in l. nuda ratio. §. 26. ℑ. de donationib.*

r Rationes non sunt in quibus soluta tantùm continentur.

a l.8.in fi.ĵ.eod.
b l.9.§.vlt.ĵ.eod.
c vide l.4.in pr. ŝ.eod.
d v.l.1.§.edere.ĵ.eod.
e 7.Eclog.15.c.1.in fine.
f l.2.ŝ.eod.
g Instrumentũ argentariis quoque fuit professionis suæ. Vt hinc etiam colligas, quemque suæ professionis instrumento instructum esse oportere: neque ab alio rectè & honestè suę professionis instrumenta commodato, aut precario, aut etiã iure petere.
h ratio? v.l.4.ĵ.de fide instrumẽt. Nouella 27.c.2.
i v.l.57.ĵ.de administ.tut.
k adde l.7.in pr.ŝ.de ferijs.
l Imò non amplius quàm bis. l.15.in fi.ĵ.de reb. authorit. iudicũ possidendis.

4 ¶ Ex hoc edicto [a] in id, quod interfuit, actio competit. 5 ¶ Vnde apparet, ita demum tenere hoc edictum, si ad eum [b] pertineat. Pertinere autem videtur ad me ratio, si modò eã tractaueris, me mandãte. sed si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, vt edatur. Procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat: & cauturum de rato, si mandatum ei non sit. 6 ¶ Si initium tabularum habet [c] diem, in quibus Titij ratio scripta est, postmodum mea sine die, & consule: etiam mihi edendus est dies, & consul. * communis enim omnis rationis est præpositio diei, & cõsulis. 7 ¶ * Edi autem est, [d] vel dictare, vel tradere libellum, vel [e] codicem proferre. 8 ¶ Prætor ait: *argentario, siue, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iudebo.* 9 ¶ Prohibet argentario edi illa ratione, quòd etiam [f] ipse instructus esse potest instrumẽto [g] suæ possessionis: & * absurdum est, cùm ipse in ea sit causa, vt edere debeat, ipsum petere, vt edatur ei. An nec heredi argentarij edi ratio debeat, videndum, & si quidem instrumentum argentariæ ad eum peruenit, non debet ei edi: si minùs, edenda est ex causa, nam & ipsi argentario ex causa "ratio" edenda est: si [h] naufragio, vel ruina, vel incendio [i], vel alio simili casu rationes perdidisse probet. aut in longinquo habere, veluti trans mare. 10 ¶ Nec iterum postulãti edi prætor iubet, nisi "ex" causa.

7. *Paulus* libro tertio ad Edictum:

VEluti si peregrè habere, quod primùm editum est, doceat: vel minùs plenè editũ: vel eas rationes, "quas" casu maiore, non verò negligentia, perdiderit, nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex [k] integro edi iubebit.
1 ¶ * Hæc vox *iterum* duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Græci δεύτερον dicunt: alteram, quæ ad insequẽtia quoque tempora pertinet, quæ Græcè dicitur πάλιν, quod ita accipitur, quotiens opus erit, nam potest fieri, vt bis editam sibi rationem quis perdiderit, vt verbum *iterum* pro *sæpius* [l] accipiatur.

De dolo & culpa argentarij. 1. Quid veniat in hanc actionem.

8. *Vlpianus* libro quarto ad Edictum:

m l.6.§.ex hoc edicto.ŝ.eod.l.10.§.cùm autem.ĵ.eo. 7.Eclog.18.c.8. hoc sensu, Qui non edidit mihi, tenetur in id quod intersit mea, quum de edendo decerneretur, siue postea nihil, siue pluris, siue minoris mea intersit.
n v.l.22.ĵ.de reb. creditis.
o adde l.8.in pr.ĵ.mandati.

VBi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cùm dolo malo non exhibet. sed culpã non præstabit, nisi dolo proximam. * Dolo malo autem non edit, & qui malitiosè edidit, & qui in totum non edit.
1 ¶ Is autem, qui in hoc edictũ incidit, id pręstat, quod [m] interfuit mea, rationes edi, cùm [n] decerneretur à prætore, non quod hodie interest, & ideo licèt interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse cœpit: locum actio non habebit: neque augmentum, neque deminutionem.

De procuratore, socio, tutore. 1. argentarij parte, domino, legatario, herede. 2. Nummularijs edere compellendis. 3. Quibus edi ratio debet.

9. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

p l.6.§.2.ŝ.eod.
q vt.l.6.§.2.ŝ.eo. l.175.ĵ.de reg. iur.
r v.l.10.§.3.ĵ.quæ in fraudem credit.
s vbi eadem ratio, ibi idem ius esse debet. arg.l.32.in pr.ĵ.ad leg. Aquil.
t l.6.§.exigitur.ŝ.eod.
v v.l.4.in prin.ŝ.eod. vide quæ notaui ad Nouellam 49.c.vlt.
x Nouell.136. Edict. Iustiniani 7.c.4.in fine.
y v.l.1.§.edere.ŝ.eod. adde exempl. ex l.46.§.tutelæ.ĵ.de administr. tut.
z v.l.1.ĵ.de fide instrumentorum.
a vt l.51.in pr.ĵ.de euict. §.1.de obli. quæ ex quasi

QVædam sunt personæ, queis rationes nobis edere oportet: nec tamen à prætore per hoc edictum cõpellentur, veluti cùm procurator res, rationésve nostras administrauit, non cogitur à prætore per metum [o] in factum actiones rationis edere: s. quia id consequi possumus per mandati actionem, & cùm dolo malo socius negotia gessit, pretor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio actio, sed nec tutorem cogit prætor pupillo edere rationes, sed iudicio tutelæ solet cogi edere.
1 ¶ Nihil interest, si [p] successores, aut pater aut dominus argentarij, eiusdem fuerunt professionis: quia * cùm in locum, & in ius succedant argentarij [q], partibus eius fungi debent. Is autem, cui argentarius rationes suas legauit, non videbitur contineri: (quia iuris successor his verbis significatur) non magis quàm si ei viuus eas donasset. Sed nec heres tenebitur, cùm nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei, antequàm eas legatario trãderet, renuntiatum [r] fuerit, ne antè "eas" tradat, tenebitur, quasi dolo fecerit. "Item antequàm eas tradat, tenebitur." quòd si nihil dolo fecerit: causa cognita, legatarius cogendus est edere. 2 ¶ Nummularios quoque nõ esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit. * quia [s] & hi nummularij, sicut argentarij, rationes conficiunt, quia & accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibúsque eorum maximè cõtinetur: & frequentissimè ad fidem eorum decurritur. 3 ¶ Ceterũ * omnibus postulantibus, & [t] iurantibus nõ calumniæ causa petere, rationes, quæ ad se pertineant, edi iubet.
4 ¶ Ad nos enim pertinet, non tantùm cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit: sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

Qui coguntur edere. 2. De ratione à capite edenda. 3. Quid veniat in hanc actionem.

10. *Gaius* libro 1. ad Edictum Prouinciale.

ARgentarius * [u] rationes edere iubetur, nec interest, cum ipso argentario controuersia sit, an cum alio. 1 ¶ Ideo autem argentarios tantùm, neque alios vllos absimiles "eis" edere rationes cogit, quia officium eorũ, atque ministerium publicã [x] habeat causam: & hæc principalis eorum opera est, vt actus sui rationes diligenter conficiant. 2 ¶ * Edi autem ratio ita intelligitur, si [y] à capite edatur: (nam rationi inspiciatur, intelligi non potest) s. vt non totum cuique codicem rationum, totásque membranas inspiciendi describendíque potestas fiat: sed vt ea sola pars rationum, quæ ad instruendum [z] aliquem pertineat, inspiciatur & describatur. 3 ¶ Cùm autem in id actio competit, quanti agentis intersit, editas sibi rationes esse: eueniet, vt siue quis condemnatus sit, siue, quod petierit, non obtinuerit, eo quòd non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur. Sed an hoc procedat, videamus. nam si apud hunc iudicem, qui inter eũ, & argẽtarium iudicat: potest probare, se illo iudicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit & tunc probare: & si non probabit, aut probantem iudex non curabit, de se ipso, aut [a] de iudice queri debet, sed non ita est. fieri enim potest, vt nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa vti non potuit, possit probare, potuisse se vincere. sic enim & de cautione subrepta aut [b] corrupta cõpetit condictio, & damni iniuriæ actio: quia * quod ante non potuimus, inter certa cautione, probare, ob id amisimus: hoc nunc aliis instrumẽtis, aut testibus, & quibus tum vti non potuimus, probare possumus.

Quomodo exemplum instrumenti edi debet.

11. *Modestinus* libro 3. Regularum:

EXempla instrumentorum etiam sine subscriptione [c] edentis, edi posse receptum est.

Vtrum fœmina argentariam facere possit.

12. *Callistratus* libro 1. Edicti Monitorij [d]:

FEminæ remotæ videntur ab officio argentarij, [e] cùm ea opera virilis sit.

De tempore huius actionis. De successoribus.

13. *Vlpianus* libro 4. ad Edictum:

HÆc actio neque post annum: neque [f] in heredem, nisi [g] ex suo [h] facto, dabitur: heredi autem dabitur.

DE PACTIS [i],

Tit. XIIII.

Commendatio edicti. 1. Pacti & pacis etymologia. 2. Pactionis definitio. 3. De significatione verbi conuentio, seu consensus. 4. De nomine conuentionum.

Vlpianus libro quarto ad Edictum.

HVIVS [k] edicti æquitas naturalis est. * quid enim tam congruum fidei humanæ, quàm ea, quæ inter eos placuerunt seruare [l]? 1 ¶ Pactum autem à pactione [m] dicitur, inde etiam [n] pacis nomen appellatum est. 2 ¶ Et [o] est pactio duorum [p] pluriúmve in [q] idem placitum consensus.
3 ¶ Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigẽdíque causa consentiunt, qui inter se agunt, nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum "locum" colligũtur, & veniunt: ita & qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est, in vnam sententiam decurrunt. Adeo autem conuentionis nomen generale est, vt elegãter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem [r], quæ non habeat in se conuentionem: siue re, siue verbis fiat. nam & stipulatio, quæ verbis fit, nisi [s] habeat consensum, nulla est. 4 ¶ Sed conuentionum pleræque in aliud nomen [t] transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus "vel in stipulationem.

Quibus modis conuenire possumus. 1. De cautione debitori reddita.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

LAbeo ait, conuenire posse vel, se [u], vel per epistolam, vel per nuntium, inter [x] absentes quoque "posse," sed etiam tacitè consensu conuenire intelligitur. 1 ¶ Et

ad § 1 legis 1. nota concreta denominari ab [illegible] album ab albedine, pactum a pact[illegible] notat annal. ad l. 1 ff de [illegible] et lib. 1. iuris[illegible] refert [illegible] c.4. [illegible] exercitus ab exercitat[illegible]

delicto.
b i.deleta, [illegible] l.41.§.ibidem [illegible] l.Aquil. [illegible] in pr.ĵ.de furt.
c Subscriptio requiritur in [illegible] ditione [illegible]
d Monitorij hoc edicto [illegible] ues mone[illegible] tur. sic edi[illegible] monere dix[illegible] risconsultus [illegible] 39.ĵ.de relig.
e ob quam [illegible] sam remou[illegible] tur à postula[illegible] l.1.§.sexum [illegible] postul. adde [illegible] de regulis iur.
f v.l.6.§.2.[illegible]
g v.l.vnic.[illegible] vt ab heredit.[illegible] in hær[illegible].
h i.nisi ipse [illegible] res post mo[illegible] argentarij, ra[illegible] nes defuncti [illegible] ministrare [illegible] perit.
i & ĵ.2.3.[illegible] Cod.3.4.[illegible] 14.8.1.35. Pau[illegible] sent. 1. Extr.[illegible] 35. sext.1.[illegible] Harmenop.[illegible]
k quod ext[illegible] 7.§.7.ĵ.eod.
l exempla [illegible] in princ.ĵ.[illegible] caup. l.1.in pr[illegible] de constitut.[illegible] in fine. l.26.§.[illegible] deposit. l.74.[illegible] pr.ĵ.de euict.[illegible] quoties.ĵ.[illegible] det.s. l.23.[illegible] de appellat.[illegible] pen.ĵ.à quib.[illegible] l.84. in pri.[illegible] reg.iur.l.9.C.[illegible] tit.l.10.C.[illegible] tũ l.5.Cod.[illegible]
m à pacione [illegible] lij à pago, [illegible] paco, vel pac[illegible] vide Festum [illegible] Pacionem.
n Pacem [illegible] ctione cõd[illegible] nũ putat dic[illegible] Sinnius Ca[illegible] to, quæ vin[illegible] inter se po[illegible] sit obseru[illegible] Festus in Pa[illegible]
o l.3.ĵ.de [illegible] citat.
p [illegible] duorum, [illegible] aut plurium. Eclog.1.c.1.
q [illegible] Græci ibidem [illegible] de fortè [illegible] nomen in [illegible] tiis & Par[illegible] tis Galliæ [illegible] liare.
r vide l.55.[illegible] oblig.
s l.3.in fin.[illegible] obligationib.
t l.7.§.1.ĵ.[illegible]
u inter præ[illegible] tes tractatu [illegible] to. vnde hic [illegible] Græcis in [illegible] 1.c.2. ita leg[illegible] [illegible] de hoc loco [illegible] legere, vel [illegible] sentes, vel [illegible] absentes, v[illegible] epistolá, vel [illegible] nuntium, [illegible] tidm tacitè.
x l.14.in fin.[illegible] constituta.

a *vide l.7.Cod.de remiss.pig.*
b εἰς ἰδικὸν ὄνομα, in proprium nomen. *Græci illo loco.* γραμματεῖα, *Græcis hîc.*
c præsumptiuè. *vide l.24.ff.de probat. adde Socinum regula 18.*
d *l.2.Cod.de distract pignorum.*
e *l.1.in fine.ff.de liberatione.*

1 ¶ Et ideo, si debitori meo reddiderim [a] cautionē[b], videtur [c] inter nos conuenisse, ne peterem: profuturámque ei conuentionis exceptionem placuit.

De pignore reddito.

3. *Modestinus* libro tertio Regularum:

POstquam [d] pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit [e], debitum peti posse dubium nō est [f]: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

De inuectis illatis in ædes conductas. 1. De muto. 2. De stipulatione dotis. 3. De pacto præcedente stipulationem.

4. *Paulus* libro tertio ad Edictum:

ITem quia conuentiones "etiam" tacitè valent, placet in vrbanis [g] habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conuenerit. 1 ¶ Secundum hæc & mutus [h] paciscī potest. 2 ¶ Huius rei argumētum etiam stipulatio dotis causa facta est. nam ante nuptias malè petitur [i], quasi si hoc expressum fuisset: & nuptiis non secutis, ipso iure euanescit stipulatio. idem Iuliano placet. 3 ¶ Ex facto etiam consultus, cùm conuenisset, vt donec vsuræ soluerentur, sors non peteretur: & stipulatio [k] purè concepta fuisset: conditionem inesse stipulationi [l], atque si hoc expressum fuisset [m].

Conuentionis diuisio. 1. Quæ sit publica conuentio.

5. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

COnuentionum autem tres [n] sunt species. aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata. priuata aut legitima [o], aut iurisgentium [p]. 1 ¶ Publica conuentio est, quæ [q] fit per [r] pacem, quotiens inter se duces belli quædā paciscuntur.

Legitima conuentionis definitio & effectus.

6. *Paulus* lib.3.ad Edictum.

LEgitima [s] conuētio est, quę lege [t] aliqua cōfirmatur, & ideo interdum ex pacto actio nascitur, vel tollitur: quotiens lege, vel senatusconsulto [u] adiuuatur.

Conuentionis iuris gentium diuisio ab effectu. 1. De contractibus nominatis. 2. & Innominatis. 3. De turpi stipulatione. 4. Effectus pactorum. 7. Edictum de pactis. 8. Diuisio pacti. 9. De dolo. 10. De pacto fraudandi causa. 11. De dolo. 12. De clausula: Rogauit Titius, spopondit Mæuius. 13. De actione iudicati, vel ædium incensarum. 14. De noui operis nunciatione, & cætera ad edictum pertinentibus. De furto. 15. Depositi. 16. De pacto, vel legato, vel Iureiurando, vel stipulatione contra ius. 17. De pacto inter futurum heredem & creditores hereditarios.

7. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

IVrisgentium conuentiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. 1 ¶ Quæ pariunt actiones, in suo [x] nomine non stant, sed trāseunt [y] in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes cōtractus. 2 ¶ Sed & si in alium [z] contractum res non transeat, subsit tamen causa [a]: eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem. vtputa dedi tibi rem, vt mihi aliam dares: dedi, vt aliquid facias: hoc συνάλλαγμα, *id est, contractum* esse, & hinc nasci ciuilem obligationem. Et ideo puto, rectè Iulianum à Mauriciano reprehensum in hoc: Dedi tibi Stichum, vt Pamphilū manumittas. manumisisti. euictus est Stichus. Iulianus [b] "scribit," in [c] factum actionem à prætore dandam. ille ait, ciuilem incerti actionem, id est præscriptis verbis, sufficere [d]: esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, vnde hæc nascitur actio.
3 ¶ Si ob maleficium, ne fiat, promissum sit: nulla est obligatio ex hac conuentione [e]. 4 ¶ Sed cùm nulla subest causa propter [f] conuentionem, hîc constat non posse constitui obligationem. ¶ Igitur nuda [g] pactio obligationem non parit, sed parit [h] exceptionem. 5 ¶ Quin imò interdum format [i] ipsam actionem, vt in bonæ fidei iudiciis. solemus enim dicere, pacta cōuenta inesse bonæ fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendū est: vt siquidē ex continenti [k] pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint [l]: ex interuallo [m] non inerunt, nec valebunt, si agat: ne ex pacto actio nascatur. vtputa, post diuortium [n] conuenit, ne tempore statuto [o] dilationis dos reddatur, sed statim. hoc nō valebit, ne ex pacto actio nascatur. idem Marcellus scribit. & si in tutelæ actione [p] conuenit, vt maiores, quàm statutæ sunt [q] vsuræ præstentur: locum non habebit: ne ex pacto nascatur actio. ea enim pacta insunt [r], quæ [s] legem contractui dant, id est, quæ in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio à Papiniano. "&" si post emptionem ex interuallo aliquid extra [t] naturam [u] contractus conueniat. ob hanc causam agi ex empto non posse, propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis erit dicēdum. Sed ex parte rei locum habebit pactum. quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones.
6 ¶ Adeo autem bonæ fidei iudiciis exceptiones [x] postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu [y], insunt: vt constet, in emptione, ceterísque bonæ fidei iudiciis, re nondum secuta [z], posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cūr non & pars eius pactione mutari potest? Et hæc ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. quod cùm est, "etiam" ex parte agentis pactio locum habet, vt & ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione: nam si potest tota res tolli, cur non & reformari? vt quodammodo [a] quasi renouatus cōtractus videatur. quod non insubtiliter [b] dici potest. Vnde illud æquè non reprobo, quod Pomponius libris lectionū probat: posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi reperita [c] partis emptione [d]. Sed cùm duo heredes emptori exstiterunt: venditor cum altero pactus est, vt ab emptione recederetur. ait Iulianus valere pactionem, & dissolui pro parte emptionē: quoniam & ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Vtrumque itaque rectè placet, & quod Iulianus, & quod Pomponius.
7 ¶ Ait prætor: *Pacta conuenta* [e], *quæ neque dolo malo* [f], *neque aduersus leges, plebiscita, Senatusconsulta, edicta principum: neque* [g] *quo fraus cui eorum fiat facta erunt. seruabo* [h].
8 ¶ Pactorum quædam [i] in rem sunt, quædam in personam. in rem sunt, quotiens generaliter paciscor ne petam. in personam, quotiens, ne à persona petam: id est, ne à Lucio Titio petam. Vtrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non [k] minùs ex verbis, quàm ex mēte conuenientium æstimandum est. plerumque [l] enim (vt & Pedius ait) persona pacto inseritur, non vt personale pactum fiat, sed vt demōstretur, cum quo pactum factum est. 9 ¶ *Dolo malo* ait prętor pactum se non seruaturum. Dolus malus fit calliditate, & fallacia [m]. "&," vt ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens [n] circumscribendi alterius causa, aliud agitur. & aliud agi simulatur.
10 ¶ Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur: nihil prętor adiicit, sed elegāter Labeo ait. hoc aut iniquū esse, aut superuacuum: iniquum, si quod semel remisit credi-

f Cur ita? *collige ex l.6. in fine, infrà de precario.*
g *vide l.4.ff.ex quibus causis pig. tacite.* adde quasdam exceptiones *ex Socino, regula 192.*
h & surdus. *l.48.ff.de obligat. & actio.*
i *vide l.21.ff.de iure dot.*
k sortis non petendæ scilicet.
l Vsurarum pacto & præfationi adiectarum.
m id est, tacitè in stipulatione repetitam credi. *vide l.134.§.1.ff.de verborum obligat.*
n *vide Cuiac.15. obseruat.33.* Tres sunt sanè, si vniuersas ita numeres, hoc est & genera & species, simul: aliàs duæ. sunt enim generatim pacta, ἢ δημόσια, ἢ ἴδια. aut publica, aut priuata. 1.*Harmenopul.9.§.2.* 11. *Ecloga 1.c.5.*
o *lege 6.ff.eodem.*
p *l.7.ff.eod.*
q vel ita, quoties inter se στρατηγοὶ, seu belli duces de pace paciscuntur. 11. *Eclog.1.c.5.* τὰ περὶ ἐξστρατηγῶν γενομένων ἐθνῶν πρὸς εἰρήνην λόγον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον. 1. *Harmenopul.9.§.4.* hoc est, Publica conuentio est quæ per principes fit aut belli duces, veluti ad pacem aut quid tale. Quod ideo adscripsi, ne quis publicam conuentionem restringat ad solos belli duces, aut solam pacis conuentionem.
r datur enim pax in certas leges. *l.12.20.28.ff.de captiuis.*
s id est ciuilis, & quidem priuata. *§.1. Institut.de oblig.*
t vnde hæc cōuentio dicitur ἐξ ἰδικοῦ νόμου. *Ecloga illo loco.* id est à priuata lege esse, & ab Harmenopulo 1.*Titul.9.§.3.* quæ inter singulos particulatim homines initur.
v vel constitutionibus, vt in pollicitatione dotis. *l.6.Cod.de dot.prom.* In donatione. *l.35.§.vlt.Cod.de donat.*
x *subaudi,* generali.
y id est, propter sui frequentiam inter homines, speciale nomen repererunt. Veluti actio illa qua pretio rem permutamus, non iam simpliciter ac generaliter conuentio dicitur: sed nomine speciali emptio & venditio.
z ἰδικὸν *Græci illo loco.* i. specialem & nominatum.
a dedi, vel vt dares, aut faceres: & è contra.
b Immò Iulianus scribit ciuilem actionem dari, at non in factis. *l.5.§.2.ff. de præscriptis verbis.*
c Ab hac actione in factis distinguitur hîc, præscriptis verbis actio.
d vt subsidiariis actionibus de dolo, & in factum Prætoriis non sit opus, cùm ordinaria competat. *l.5.§.2.in fi.ff.de præscript.verb.*
e adquisita stipulatori vel mandatori & socio. aliud erit, si paciscar ne furem facias. *l.50.ff.eodem.*
f *al.* præter conuentionem: veluti, Dabō Stichum tibi, tu mihi Pamphilum.
g Nudum pactum ab Harmenopulo 1.*Titul.9.§.11.* esse dicitur, cùm non præcessit datio, sed solùm de dando conuentum fuit.
h 11. *Eclog.1.c.6: l.1.§.4.ff.de dolo.*
i κανονίζει *Nouella 136.* ἀμείβει, τυποῖ. 11. *Ecloga.1.c.6.* μετατυποῖ. *Harmenopul.1.Titul.9.§.21.*

k συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος in ingressu, initio exordio contractus *l.13.Cod.eodem.*
l idest, pariant actionem *l.72.ff.de contr.empt.*
m id est, in non in ingressu, si re secuta, si non integris omnibus, si extra naturam contractus interponuntur.
n aliud, si ante nuptias. *vide l.10.Cod.de iure dotium.*
o *vide leg. vnic. §.7.Cod.de rei vxoriæ. act.*
p administratione & actu. *Ferret.* post inchoatam tutelæ actionem. *Cuiacius.*
q id est maiores legitimis. *de quibus l.7.§.10.ff.de administrat. tut.*
r hoc est, prosunt, συμβάλλονται, *Græci hîc.*
s Quid si legas, *legémque*, hoc sensu. Ea pacta inesse, & legem contractui dare, quæ in ingressu contractus facta sunt.
t Pacta, παρὰ φύσιν τοῦ συναλλάγματος, id est extra naturam contractus, incontinenti non apposita, prosūt reo ad exceptionem: at non actori ad actionem: κατὰ φύσιν δὲ τοῦ συναλλάγματος, hoc est, quæ secundum naturam sunt contractus, vtrique prosunt. *Eclog. illo loco. Harmenopul. ibidem. §.14.*
v substantiam. *Cuiac.2.obseruat.15.* Extra substātiam venditionis erit (substātia est autem sine qua non potest esse venditio) ea conuentio: vt Romam eatur vel nō eatur.
x alij, pactiones. *Cuiacius*, depectiones 2.*obseruat.15.* reprehensus à Reuardo.2.*Variar.13.*
y id est, quæ super pretio interponuntur vel alia re simili. *Duarenus hîc.* κατὰ τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος.
z integris omnibus. *l.58.ff.eodem.* neque re tradita. *l.1.Codic. quando liceat ab empt.* neque soluto pretio. *l.2.ff.de rescindenda.*
a Quodammodo quasi, eadem hac formula vtitur Iurisconsultus in lege 14.*in fine.ff.de vsucap.* nisi quod tres notæ hîc improprietatis sunt; quodammodo, quasi, videtur: ibi, duæ.
b aliàs vulgaris opinio est, nouum contractum fieri. *l.72.§.1 infrà de contrahenda emptione.*
c id est, reformata & retroacta *l.2.in fi.ff.de rescindend.*
d pacto, emptione: *alij* pacti conuentione. *Duar.*
e *l.6.Cod.eodem.*
f *vide l.5.Cod.de inutil.stipul.*
g Fraus in leges, nullius est effectus.
h data exceptione: aliàs, seruare est tueri vel exceptione vel actione. *l.44.§.1.infrà familiæ.*
i Et ea γενικὰ, τέλειαν ἔχοντα συγχώρησιν, id est generalia generalem habentia remissionem, Græcis dicuntur. 11. *Eclog.1.c.7.*
k id est non magis, vt rectè Accursius hîc notat: nisi traiectio sit hæc, non minus ex mente quàm ex verbis conuenientium. Vt hæc pacta superiore loco *Eclogæ* dicuntur, κατὰ περίληψιν γενικὰ ex mente generalia, etiamsi certa persona inseratur.
l *l.40 in princip.ff.eodem.*
m *adde l.1.§.dolum.ff.de dolo.*
n *Ecloga illo loco.*

tor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo & fraus. 11 ¶ Siue [a] autem ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactũ dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter hæc verba edicti, *neque fiat*. 12 ¶ Quod fere nouissima parte pactorum [b] ita solet [c] inseri, *rogauit Titius, spopondit Mæuius*: hæc [d] verba non [e] tantùm pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. ideóque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur: quòd non animo stipulantium hoc factum est, sed tantùm paciscentium. 13 ¶ Si paciscar, ne "pro" iudicati, vel incẽsarum ædium [f] agatur, hoc pactum valet. 14 ¶ Si paciscar, ne operis noui nuntiationem exsequar: quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re prætoris imperium versetur: Labeo autem distinguit: vt, si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci: si de republica, non liceat: quę distinctio vera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictum prætoris pertinentibus, quæ non [g] ad publicam læsionem, sed ad rem [h] familiarem respiciũt, pacisci licet. Nam & de [i] furto pacisci [k] lex permittit. 15 ¶ Sed & si quis paciscatur, ne [l] depositi agat: secundùm Pomponium valet pactum. Item si quis pactus sit, vt ex causa depositi omne [m] periculum pręstet: Pomponius ait pactionem valere: nec, quasi contra iuris formam, non esse seruandam. 16 ¶ Et generaliter quoties pactum [n] à iure communi [o] remotũ est, seruari hoc non oportet. nec [p] legari: nec [q] iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandum. Marcellus libro secundo Digestorum scribit. & si [r] stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet: seruanda nõ est, sed omnimodo rescindenda. 17 ¶ Si ante aditã hereditatẽ paciscatur quis cum creditoribus, vt minus soluatur: pactum valiturum [s] est [t]. 18 ¶ Sed si seruus sit, qui paciscitur, priusquàm libertatem, & hereditatem adipiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat: non profuturum pactum, Vindius scribit. Marcellus autem libro decimooctauo Digestorum.

ET suum heredem, & seruum necessarium purè scriptos, paciscentes, priusquàm se immisceant, putat rectè pacisci. quod verum est. ¶ Idem & in extraneo herede. qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. ¶ Sed si quis, vt suprà retulimus, in seruitute pactus est, negat Marcellus. quoniam non solet ei proficere. si quid in seruitute egit, post libertatem quod in pacti exceptione admittendum est. ¶ Sed an "vel" doli ei prosit exceptio, quæritur. Marcellus in similibus speciebus, licèt antea dubitauit, tamen admisit. vt puta filiusfamilias, heres institutus, pactus est cum creditoribus, & emancipatus adiit hereditatem: & dicit doli eum posse vti exceptione. Idem probat, & si filius viuo patre, cum creditoribus paternis pactus sit: nã & hîc doli exceptionem profuturam. Immo & in seruo doli exceptio non est respuenda. 19 ¶ Hodie [u] tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si [x] conuenerint in vnum, & communi consensu declarauerint, quota parte debiti contenti sint. si verò dissentiant, tũc prætoris [y] partes necessariæ sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

8. *Papianus* lib. 10. Responsorum.

MAiorem [z] esse partem, pro modo debiti [a], non pro numero personarum, placuit. quòd si æquales sint in cumulo debiti, tũc plurium numerus creditorum præferendus est. in numero autem pari creditorum, auctoritatẽ eius sequetur prætor, qui [b] dignitate inter eos præcellit. sin autem omnia vndique in vnam æqualitatẽ concurrant, humanior [c] sententia à prætore eligenda est. hoc enim ex Diui Marci rescripto colligi potest.

9. *Paulus* lib. 62. ad Edictum.

SI plures sint, qui eandem actionem habent, vnius loco habentur. vtputa plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarij, quorum nomina [d] simul facta sunt: vnius loco numerabuntur, quia [e] vnum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent, vnius loco numerantur: quia vnius pupilli nomine conuenerant. Necnon & vnus tutor plurium pupillorum nomine [f] vnum debitum prætendentium, si conuenerit, placuit vnius loco esse. nam [g] difficile [h] est, vt vnus homo duorum vicem sustineat. nã nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui "vnam" actionem habet, plurium personarum loco accipitur. 1 ¶ Cumulum debiti "&" ad plures summas referemus, si vni fortè minutæ summæ centum aureorũ debeantur: alij verò vna summa aureorum quinquaginta. nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in vnam summam coadunatæ. 2 ¶ Summæ autem applicare debemus etiam vsuras [i].

1. De pœnæ stipulatione pacto subiecta. 2. De doli exceptione. De pacto procuratoris.

10. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

REscriptum "autem" Diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant cõuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & priuilegiariis absentibus hæc pactio noceat, eleganter tractatur, si modò valet pactio contra absentes. Et repeto, ante formam à Diuo Marco datã diuum Pium rescripsisse, fiscum quoque in his casibus [k], in [l] quibus hypothecas non habet, & ceteros priuilegiarios exemplum creditorum [m] sequi oportere. hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt. 1 ¶ Si [n] pacto subiecta sit pœnæ stipulatio: quæritur, vtrùm pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est verius, vtraque via vti posse, prout [o] elegerit, qui stipulatus est. si tamen ex causa pacti exceptione vtatur: æquum erit, acceptò eũ stipulationem ferre. 2 ¶ Plerumque solemus dicere, doli [p] exceptionem subsidiũ esse pacti exceptionis. quosdam denique, qui exceptione pacti vti non possunt, doli exceptione vsuros, & Iulianus scribit, & alij plerique cõsentiunt. vtputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, vt Trebatio videtur. qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet [q], ita & prodesse.

11. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

QVia & solui ei [r] potest.

12. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

NAm [s] & nocere constat: siue ei mandaui, vt pacisceretur, siue [t] omnium rerum mearũ procurator fuit: vt & Puteolanus libro primo adsessoriorum [u] scribit: cùm placuit, eum etiam rem in iudicium deducere.

13. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

SEd si tantùm ad actionem procurator factus sit, conuentio facta domino non nocet: quia nec solui [x] possit. 1 ¶ Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur. & ideo seruandum erit pactum conuentum [y].

De pacto magistri societatis.

14. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

ITem magistri [z] societatum pactum & prodesse, & obesse constat.

De pacto tutoris.

15. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

TVtoris quoque (vt scribit Iulianus) pactum pupillo [a] prodest.

De pacto emptoris hereditatis. 1. An pactum domini noceat procuratori.

16. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

SI cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat: doli exceptio [b] nocet. nam ex quo rescriptum est à Diuo Pio, vtiles actiones [b] emptori hereditatis dandas, meritò aduersus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius vti potest. 1 ¶ Sed & si inter dominum rei venditæ, & emptorem conuenisset, vt homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit: petenti ei pretium, doli exceptio nocebit.

De pacto, vt plus reddatur, quàm datum sit. 1. Effectus pacti de iniuria, furto. 2. Pignore. 3. An pactum heredi, vel donatario prosit. 6. De pacto possessoris hereditatis. 7. De pacto filij fam. vel serui, vel bona fide seruientis.

17. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

SI tibi decem dem: & paciscar, vt viginti mihi debeantur [d]: non nascitur obligatio vltra [e] decem. re enim nõ potest obligatio contrahi, nisi [f] quatenus [g] datum sit. 1 ¶ Quædam actiones per pactum ipso iure [h] tolluntur: vt iniuriarum [i], item furti [k]. 2 ¶ De [l] pignore iure honorario nascitur [m] pacto actio: tollitur [n] autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam.

a *l. 21. §. 3. ff. de peculio. Author Eclogæ d. loco.*
b instrumentorum. Pactum enim non tãtum sumitur pro cõuentione & debito, sed pro instrumento. *Cuiac. l. 15. ff. tit. prox.*
c vt si minus ex pacto, saltem ex stipulatione agi possit. *Paulus 2. sent. 22. §. vlt.* hæc enim eius firmandi gratia inducta est. *Paulus 5. sentent. 7.*
d forma demõstrat effectum.
e Pactum fieri posse interrogatione præcedẽte, & responsione subsequẽte, hinc colligitur. *vt & l. 1. §. 4. ff. de pecunia constitu.*
f ex culpa. s. ad duplũ: nam consulto factum incendium morte puniebatur. *Paulus 5. sent. 3. §. vlt. vide l. 9. ff. de incendio.*
g *l. 27. §. 4. ff. eod.*
h *vide l. 29. in fi. Cod. eod.*
i iam facto. *l. 17. §. 1. ff. eod.* secus si de futuro. *l. 27. §. 4. ff. eod.*
k decidere. *v. l. 7. ff. de condit. furtiua.*
l *d. l. 27. §. 3.*
m etiam culpa datum. Cuius nomine vulgariter non tenetur. *§. vlt. Instit. quibus modis re. adde l. 1. §. 31. ff. depositi.*
n Contra iura communia neque pacisci, neque legare, neque iurare, neque stipulari licet. *11. Eclog. 1. c. 7: 1. Harmenop. 1. §. 15. 16.*
o naturæ. *§. 3. s. eod.* ciuili. *l. 28. ff. eod.* solennitate iuris. *l. 27. ff. de regul. iur.* at non à priuilegio nobis concesso. *l. 29. C. eod.*
p nec ligat. *Chr. f. apud Cuiac. 1. obseru. 24.*
q *l. 112. §. pen. & vlt. ff. de leg. 1. vide nou. 51. c. 1.*
r *vide l. 35. §. 1. ff. de verb. oblig.*
s *vide l. 29. §. 2. ff. de donat.*
t potest etiam eorum mandato adire. *vide l. 32. in fine ff. mandati.*
v i. post rescriptum D. Marci, de quo in lege 10. ff. eod. planè de verbo *Hodie scripsi ad l. 32. ff. de falsis.*
x *l. 10. ff. eod.*
y *vide l. 5. ff. de liberali causa.*
z Pars maior creditorũ quod consentit in vẽditione bonorum debitoris, Prætori sequenda est. Pars autem maior sumitur, non ex numero personarum, sed ex quantitate debiti. vt si vni 1000. duobus 300. debeantur: vnus ille maiorem partem efficit. *vt hîc.* Quid si duo trésve in debiti quantitate æquales sint, personis inæquales? Quod plures personæ consenserint, id sequetur Prætor. *vt hîc.* Quid si omnes æquales? huiusmodi sententia sequenda. *11. Eclog. 1. §. 8.*
a *l. 14. ff. depositi. l. 16. ff. de reb. iud. auth.*
b *vide l. 2. in fine ff. de testibus.*

c *vide l. 10. ff. de rebus dubijs.* quænam illa? *vide l. 10. ff. de inoffic. testa. l. 24. ff. de manum. miss. l. 38. ff. de re iudicata.*
d nominibus contrahebatur obligatio, cùm ex mensæ scriptura, pecunia numerabatur. *l. 1. ff. de annuis legatis: Inst. de litterarum oblig. l. 1. ff. ad Macedon. Cuiac.*
e *l. 3. in fine ff. de duob. reis.*
f *l. 4. in fi. ff. de tutel. §. 5. Inst. de excus.*
h *vide l. 27. Cod. de procur. al.* nec.
h *vide l. 13. §. 4. ff. ad Trebellianum.* Immò: non difficile est. *vide l. 59. in fi. ff. ad Trebell.*
i Cumulus debiti hîc nõ tantùm ad sortem, sed ad vsuras etiam refertur, non fit cumulatio summarum in casu. *l. 11. de iurisd.*
k *vt l. 6. ff. de iure fisci.*
l atqui in omnibus habere videtur. *l. 46. fiscus. ff. de iure fisci.*
m præsentium, ídque ex iuris ratione, secus ex rescriptis. *58. §. 1. ff. mandati.* quæ cùm ea [illegible] pius pugnant.
n *11. Eclog. 1. 10: 1. Harmen. 9. §. 26.*
o *adde l. vlt. in fin. ff. quod certo.*
p *Eclog. illic in fine.*
q si mandatum habuit. si omnium bonorum socius fuit, [illegible] huc certis [illegible] bus. *l. 12. ff. [illegible] 63. ff. de proc.*
r *vide l. 34. ff. de solut.*
s Procurator generalis vel [illegible] datum habet paciscẽdi, [illegible] cet cuius rei [illegible] rit: secus si [illegible] ctionem [illegible] procurator. *Eclog. 1. c. 8.*
t *l. 17. §. pen. ff. iureiur.*
v Adsessoribri de rebus adsessura iudicatis. eo [illegible] adsessorium *5. §. hac lege iniurijs.*
x *l. 86. ff. de [illegible]*
y vt & iusiurandum ab eo [illegible] latum. *d. l.*
z. qui & [illegible] cti, *vide l. [illegible] verb. signif. Fest. in Magistrare.*
a *l. 28. §. [illegible] ff. eod.*
b subsidiaria, repellit except.
e *l. 11. §. pen.*
[illegible] *10. §. vlt. s. eod.* Quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.
c *vide l. 7. Cod. de hered. vel act. vend.*
d adde *l. 27. §. 5. ff. eod.* certum petat. *l. 22. Cod. de fideiussorib.*
f *vide l. 9. Cod. de non numerata.*
g Imò aliud videtur. *l. 48.*
h quia lex XII. tabul. pacisci eo casu permisit.
i *l. 17. §. si cùm ante ff. de iniu.*
k *l. 7. §. 14. in fi. s. eo.*
l *l. 49. ff. de solutionib.*
m *vide l. 1. ff. de pign. act. l. 9. ff. qui potiores.*
n *v. l. 5. ff. quib. mod. pig.* Redditio pignoris debiti remissionem non introducit, nisi specialiter de hoc conuenerit. *11. Eclog. 8. circa finem.*

3 ¶ Si quis paciscatur, ne à se petatur, "sed vt ab herede petatur": heredi exceptio nō proderit [a]. 4 ¶ Si pactus sim, ne à me, néve à Titio petatur: non proderit Titio, etiam si heres extiterit: quia ex pòst facto [b] id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne à se, néve à filia peteretur: cùm filia patri heres extitisset [c]. 5 ¶ Pactum conuentum cum venditore factū, si in rem constituatur, secundùm plurium sententiam & emptori prodest, & hoc iure nos vti Pomponius [d] scribit: secundùm Sabini autem sententiam, etiam si in personam conceptum est, "&" in emptorem [e] valet. Qui hoc esse existimat, [f] si per donationem successio facta sit [g].
6 ¶ Cùm possessor alienæ hereditatis pactus est: heredi, si euicerit, neque nocere, neque [h] prodesse, plerique putant. 7 ¶ Filius, seruúsve, si paciscantur, ne à patre, dominóve petatur:

18. *Gaius* lib. 1. ad Edictum Prouinciale.

(Siue de eo paciscatur, quod cum ipsis: siue de eo, quod cum patre, dominóue contractum est.)

19. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

Adquirent exceptionem. Idem est & in his, qui bona fide seruiūt. 1 ¶ Item si filius familiàs pactus fuerit, ne à se petatur: proderit ei: & patri quoque, si de peculio "conueniatur".

20. *Gaius* lib. 1. ad Edictum Prouinciale.

Vel de in rem verso: vel is quasi defensor filij, si hoc maluerit, conueniatur:

De pacto habentis in potestate. 3. Si filia fam. de dote. 4. Vel filius fam. de legato conditionali paciscatur. 5. Quib. prodest pactum in rem.

21. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

Et heredi patris viuo filio. post mortem verò filij nec patri, nec heredi eius: quia personale pactum est. 1 ¶ Quod si seruus, ne à se peteretur, pactus fuerit: nihil valebit pactum, de doli exceptione videamus. Et si in rem paciscatur, proderit domino, & heredi eius pacti conuenti exceptio. quòd si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. 2 ¶ Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum cōueniamur, Proculus ait. quod ita rectè dicitur, si in paciscendo id actum sit. ceterùm si paciscar, ne à Titio petas, deinde actionem aduersus nomine eius instituas: non est danda pacti conuenti exceptio. nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit: Si pater pactus sit ne à se, néve à filio petatur: magis est, vt pacti exceptio filio familiàs danda non sit, sed doli prosit.
3 ¶ Filiafamiliàs pacisci potest, ne de dote agat, cùm sui iuris esse [i] cœperit. 4 ¶ Item filiusfamilias de eo, quod sub conditione [k] legatum est, rectè paciscitur.
5 ¶ In his, qui eiusdem pecuniæ exactionem habent in solidum [l], vel qui eiusdem pecuniæ debitores sunt: quatenus alij quoque prosit, vel noceat pacti exceptio, quæritur. & in [m] rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius, qui paciscebatur interfuit, itaque debitoris conuentio fideiussoribus [n] proficiet [o].

22. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

Nisi hoc actum est, vt duntaxat à reo non petatur, "à fideiussore petatur": tunc enim fideiussor exceptione non vtetur.

De pacto fideiussoris, & an pactum vnius alij prosit.

23. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

Fideiussoris autem conuentio nihil [p] proderit [q] reo [r]: quia nihil [f] eius interest, à debitore pecuniam non peti. immo nec cōfideiussoribus proderit. neque enim, quoquomodo [u] cuiusque interest, cum alio [x] conuentio facta prodest: sed tunc demum, cùm per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi, & his, qui pro eo obligati sunt.

24. *Idem* lib. 3. ad Plautium.

Sed si fideiussor in rem suam spopondit [y]: hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.

De pacto correi vel coargentarij. 1. De pacto personali. 2. De pacto fideiussoris.

a Cur Ita? v. l. 25. §. 1. ǂ. eod.
b i. Vtcunque fiat heres paciscenti.
c doli tamen proderit. l. 21. §. 2. in fin. ǂ. eod. l. 7. vers. si vero. ǂ. de pact. dot.
d Proculus. Cuiac. 18. obseru. 2.
e in emptore, rectius quàm in emptorem.
f Facta mecum pactio tam generalis quā personalis, prodest & ei qui per donationem successit. 11. Eclog. 1. c. 18.
g pactum ergo in personā conceptum, emptori & donatario proderit: viuo tamen paciscēte. argu. l. 21. in prin. ǂ. eod.
h Immò prodest. l. 22. in fi. ǂ. de constituta.
i l. 8. l. 9. ǂ. de capite minut.
k si sui iuris erit.
l de quibus l. 25. ǂ. eod.
m l. 7. §. 2. ǂ. de exceptionib.
n vide in hunc locum Socinum regula 131.
o v. l. 32. ǂ. eod. l. 9. §. pen. ǂ. de duobus reis. adde cal. l. 95. §. penul. ǂ. de solut.
p Imò proderit l. 13. §. 7. ǂ. de acceptilationib.
q aliud, si iuramento ei delato iurauerit. l. 28. §. 1. ǂ. de iur. aliud si ei accepto latū sit. l. 13. §. si fideiuss. ǂ. de acceptil.
r ad pacti exceptionem, non doli. l. 25. l. 26. ǂ. eod.
ſ Imò multum interest: quia hac ratione fideiussori nō tenebitur reus. l. 15. in f. ǂ. de fideiussorib.
v i. nō quoquomodo interesse debet, sed principaliter, vt in exemplis duobus infrà apparet.
x cum alij.
y vt vxor pro marito, quoties ab eo fund° dotalis petitur. l. 8. §. 1. in f. ǂ. qui satisdare.
z quia paciscētis eo casu interest à suo correo non solui. quia si is solueret, id ei societatis iudicio repútaret. Cuiac. l. 10. ǂ. de duobus reis.
a i. quia.
b Imò nocet. l. 13. in f. ǂ. de acceptilationib.
c donare, hic & paulo pòst legit Robert. l. 1. sent. 25. vide l. 5. ǂ. de nouationibus: adde l. 10. eodem titulo.
d putà adiecto solutionis gratia: cui nec donare, nec transfundere in aliam, priorem obligationem licet. l. 10. ǂ. de nou.
e priorem obligationem f. idque per se id est, citra liberam peculij administrationem eis concessam. l. 21. ǂ. de iureiur. quæ vt maximè eis sit concessa, donare tamen non possunt. l. vlt. ǂ. de nou.
f vt eorum vnus ius nouandi non habeat, licet ei solui possit. quod intellige si donat, vel pactum facit de non petendo; aliàs nouandi. i. priùs debitū in aliud

25. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

Idem in duobus reis promittendi, & duobus argentariis socijs [z]. 1 ¶ Personale pactum ad alium nō pertinere, quemadmodum [a] nec ad heredem, Labeo ait.
2 ¶ Sed quamuis fideiussoris pactum reo non prosit: plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit.

26. *Vlpianus* lib. 4. ad Edictum.

Videlicet si hoc actum sit, ne à reo quoque petatur. Idem & in confideiussoribus est.

De pacto coargentarij vel correi stipulandi. 1. De pacto rei ne ad tempus, vel ne à fideiussore petatur. 2. Si posterius pactū priori contrarium sit. 3. An pacto effici possit ne dolus præstetur. 4. De quibus pacisci non licet, & ad quæ pactum pertineat. 5. Si paciscar ne petam duplum, vel dimidium eius quod mihi debetur. 6. Si stipulatus alternatè, paciscatur ne alterum petat. 7. Si creditor generis de specie pepigerit. 8. Si pactus ne vniuersitatem peteret, singulas res: aut pactus de tota re, partē rei petat. 9. De acceptilatione inutili. 10. De pacto serui hereditarij.

27. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

Si vnus ex argētariis socijs cum debitore pactus sit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec [b] si in rem pactus sit, alteri nocere. tantùm enim cōstitutum, vt solidum alter petere possit. idem Labeo. nam nec nouare [c] alium posse, quamuis ei [d] rectè soluatur. sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, rectè solui, quod crediderint, licèt nouare [e] non possint. quod est verum. Idémque in duobus reis stipulandi dicendum est [f]. 1 ¶ Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit: vltra [g] neque reo, neque fideiussori [h] prodest. Quòd si sine persona "sua" reus pepigerit, ne à fideiussore petatur: nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quanquam id rei intersit: quia ea demum cōpetere ei debeat exceptio, quæ & reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem. non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui pactus sit, consuli videmur. quo iure vtimur.
2 ¶ Pactus, ne peteret, postea conuenit, vt peteret [i]. prius pactum per posterius elidetur [k]: non quidem ipso iure [l], sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est [m]: quia in stipulationibus ius continetur [n] in pactis factum versatur [o]. & ideo replicatione exceptio elidetur. Eadem ratione contingit, ne fideiussoribus prius pactum prosit [p]. Sed si pactum conuentum tale fuit. quod actionē quoque tolleret, velut iniuriarum: non poterit postea paciscendo, vt agere, possit, agere [q]. quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actionem parandam inefficax est non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur: sed ex contumelia. Idem dicemus & in bonæ fidei contractibus, si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, veluti empti [r]. non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pacto ad nouum contractum. quod si non vt totum contractum tolleret [f], pactum conuētum intercessit, sed vt imminueret: posterius pactum potest renouare primum contractum. Quod & in specie dotis actionis procedere potest. puta pactā mulierem, vt præsenti die dos redderetur: deinde pacisci, vt tempore ei legibus dato dos reddatur. incipiet dos redire ad ius suum, nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum. quotiens enim ad ius quod lex naturæ eius tribuit, de dote actio redit: non fit causa dotis deterior, sed formæ suæ redditur. hæc & Scæuolæ nostro placuerunt. 3 ¶ Illud nulla pactione effici potest, ne dolus [t] præstetur. quamuis si quis paciscatur, ne depositi agat, vi ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat. quod pactum proderit. 4 ¶ Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt obseruāda: veluti si paciscar, ne furti agam, vel iniuriarum [u], si feceris. expedit [x] enim timere furti, vel iniuriarum, pœnam. sed post admissa hæc pacisci possumus. Item ne experiar interdicto *vnde vi*, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. & in summa si pactum conuentum à re [y] priuata remotum sit, non est seruandum. ante omnia enim animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona: in [z] alia re, aliáve persona noceat. 5 ¶ Si cùm decem mihi deberes, pepigero, ne à te viginti petam: in [a] decem prodesse tibi pacti conuenti vel doli exceptionem placet. Item si cùm viginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendā, vt tantùm reliqua decem exigere debeam. 6 ¶ Sed si stipulatus decem aut Stichum, "de" decem pactus sim, & petam Stichū

transfundendi, ius habet. atque ita intelligenda. ... §. 1. ... nouat. hoc autem illo. facilius est. quia pactum, legitimus modus tollend; obligationis non est, vt nouatio. Cuiac.
g §. 1. de exception.
h vide quæ scripsi infrà ad l. vlt. in fin. ǂ. de vsur. rei iudi atæ.
i quæstio hîc nascitur, an ex hoc posteriore & nudo pacto peti possit.
k Omne pactū posteriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem. Paul. 1. sent. 1. §. 2.
l id est directò, vt actionem pariat æquè ac stipulatio: secus per obliquum: nam interdum id potest. quia posterius pactū cùm replicatione elidat exceptionem prioris pacto acquisitā, necesse est vt antecedēs vtrūque pactum obligatio, & ex ea actio saltem per obliquum renascatur. Quòd autem directa ea vis stipulationibus insit, hoc à iuris ciuilis dispositione proficiscitur. Nam pactum elidi ipso iure, (naturali) constat. sic enim interpretor. l. 95. §. naturalis. ǂ. de solut.
m nouatio his verbis intelligitur. §. 3. vers. sed cū hoc. quibus modis tollitur.
n i. dispositione iuris ciuilis, stipulatio posterior, nō vt nudum factum cōsideratur, sed vt factum efficax ad anterioré perimēdā: & ea perempta, nouā actionem directò producendam.
o i. iuris ciuilis cōditores pacta inter se opposita suę naturę relinquerunt. i. pacta vt nuda facta cōsiderarunt. nu... da. i. ... inefficacia ad actionem directò producendā. sic factū & ius opponuntur. in l. 4. ǂ. de pec.
p Imò prodest. l. vlt. hoc t. Solue eadem ratione. i. si ipsis scientibus pactum interpositum est. Cuiac.
q ex his cōstat, pacto per obliquum toties actionem resuscitari, quoties prior actio ex consensu promanabat: secus si ex delicto, vt iniuria, vt in hac hypothesi.
r Emptio tota pacto tollitur, quoties, re integra, ab eadē pacto disceditur.
f Pactum totum contractum non tollit, quoties ea tantùm minuit quæ sunt ex contractus natura & forma. Ex natura emptionis est, pretium: dotis, dies eius reddendæ.
t alij ne dolus malus. v. l. 17. ǂ. commodati.
v vel de moribus. l. 5. ǂ. de pactis dotalibus.
x vide l. 70. inf. ǂ. de fideiussor b.
y i. super alia re quàm priuata, factum. alij, à re publica. v. Cuiac. 1. obs. 24.
z l. 38. §. alteri. ǂ. de verb. oblig.
a vide l. 110. ǂ. de regulis iuris.

a Vt, vtra res in ſtipulatione alternata petita fuerit, ita tota obligatio extinguatur.
b Conanus ita legit, petitione, acceptilatione, coniunctim: petitionis verbum ad accepti rogationem referens, quod improbat Briſſonius *lib.2.de ſolutionib.*
c Immò videtur alterum in obligatione remanere. *l.4.ĵ.de reſcindenda. l.13. §. ſi Stichum.ĵ.de acceptilat.*

aut decem exceptionem pacti conuenti in totum obſtaturam [a]. nam vt ſolutione, & petitione, & [b] acceptilatione vnius rei tota obligatio ſolueretur: ita pacto quoque cōuento de vna re non petenda interpoſito totam [c] obligationem ſummoueri. Sed ſi id actum inter nos ſit, ne decē mihi, ſed Stichus præſtetur: poſſum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. idem eſt, & ſi de Sticho non petendo conuenerit. 7 ¶ Sed ſi generaliter mihi hominem debeas: & paciſcar, ne Stichum petam: Stichum quidem petendo, pacti exceptio "mihi" opponetur [d]: alium autem hominem ſi petam, rectè [e] agam. 8 ¶ Item ſi pactus, ne hereditatem peterem: ſingulas res, vt heres, petam. ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit. quemadmodum ſi conuenerit, ne fundum peterem: & vſumfructum petam: aut ne nauem, ædificiúmve peterem: &, diſſolutis his ſingulas [f] res petā. niſi ſpecialiter aliud actū eſt. 9 ¶ Si acceptilatio inutilis fuit: tacita pactione id actum [g] videtur, ne peteretur. 10 ¶ Seruus [h] heredi poſt adituro nominatim paciſci nō poteſt, quia nondum is dominus ſit: ſed ſi in rem pactum conuentum factum ſit, heredi adquiri poteſt.

De pacto contra ius. De pacto pupilli. 1. curatoris. 2. eius, qui eſt in poteſtate.

28. *Gaius* lib.1.ad Edictum Prouinciale.

CONtra [i] iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata nō habentur [k]. veluti ſi pupillus ſine tutoris auctoritate pactus ſit, ne à debitore ſuo peteret, aut ne intra certum tempus, veluti quinquennium, peteret. nam nec ſolui ei [l] ſine tutoris auctoritate poteſt. Ex diuerſo autem ſi pupillus paciſcatur, ne quod debeat, à ſe peteretur: ratum habetur pactum conuentum. quia meliorem condicionem ſuam facere ei etiam ſine tutoris auctoritate conceſſum eſt. 1 ¶ Si curator furioſi, aut prodigi pactus ſit, ne à furioſo, aut prodigo peteretur: longè vtile eſt curatoris recipi pactiones [m], ſed non [n] contra. 2 ¶ Si filius, aut ſeruus pactus ſit, ne ipſe peteret: inutile eſt pactum [o]. Si verò in [p] rem pacti ſunt, id eſt, ne ea pecunia peteretur: ita pactio eorum rata habenda erit aduerſus patrem, dominúmve: ſi liberam peculij adminiſtrationem habeant: & ea res, de qua pacti ſint, peculiaris ſit. quod & ipſum nō [q] eſt expeditum: nam cùm verum eſt, quod Iuliano placet, etiam ſi maximè quis adminiſtrationem peculij habeat conceſſam, donandi [r] ius eum non habere: ſequitur, vt, ſi donandi cauſa de non petenda pecunia pactus ſit, nō debeat ratum haberi pactum conuentum. quòd ſi [ſ] pro eo, vt ita paciſceretur, aliquid, in quo non minus, vel etiam amplius eſſet, conſecutus fuerit: rata habenda eſt pactio.

29. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

SIn autem dominicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus eſt, valere Celſus ait.

Vtrum in ſtipulatione à ſeruo. 2. Vel in ſtipulatione conditionali inſit tacitum pactum.

30. *Gaius* lib.1.ad Edictum Prouinciale.

IN perſona tamen filij familiàs videndum eſt: nè aliquando, & ſi pactus ſit, ne ageret: valeat pactio: quia aliquando, filiusfamilias habet actionem, veluti iniuriarū. Sed cùm propter iniuriam filio factam habeat [t] & pater actionem: quin pactio filij nocitura non [u] ſit patri agere volenti, dubitari non oportet. 1 ¶ Qui pecuniam a ſeruo ſtipulatus eſt, quam ſibi Titius debebat: ſi à Titio petat, an exceptione pacti conuenti ſummoueri & poſſit, & debeat: quia pactus videatur, ne à Titio petat: quæſitum eſt. Iulianus [x] ita ſummouendum putat, ſi ſtipulatori in dominum iſtius ſerui de peculio actio danda eſt: id eſt, ſi iuſtam [y] cauſam intercedendi ſeruus habuit: quia fortè tantamdem pecuniam Titio debuit. quòd ſi quaſi fideiuſſor interuenit, ex qua cauſa in peculiū actio non daretur: non eſſe inhibēdum creditorē, quo minus à Titio petat. Æquè nullo modo prohiberi eū debere, ſi eum ſeruū liberum eſſe credidiſſet. 2 ¶ Si ſub conditione ſtipulatus fuerim à te [z], quod Titius mihi purè deberet: an deficiēte cōditione, ſi à Titio petā, exceptione pacti cōuenti & poſſim & debeā ſummoueri? & magis eſt exceptionem non eſſe opponendam [a].

De pacto contra edictum ædilium.

31. *Vlpianus* lib.ad Edict.ædilium curulium.

PAciſci [b] cōtra edictū [c] ędiliū [d] omnimodo [e] licet ſiuę in ipſo negotio vēditionis gerendo conueniſſet, ſiue poſteà.

An pactum rei proſit fideiuſſori.

32. *Paulus* lib.3. ad Plautium.

QVod dictum [f] eſt, ſi cum reo pactum ſit, vt non petatur, fideiuſſori quoque competere exceptionē: propter rei perſonam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. Igitur ſi mandati actio nulla ſit, fortè ſi donandi animo fideiuſſerit: dicendum eſt, non prodeſſe exceptionem fideiuſſori [g].

An pactum heredibus proſit.

33. *Celſus* lib.1.Digeſtorum.

AVus neptis nomine, quam [h] ex filio habebat, dotem promiſit: & pactus eſt [i], ne à ſe, néue à filio ſuo dos peteretur. ſi à coherede filij dos petatur: ipſe quidem exceptione conuentionis tuendus non erit: filius verò exceptione conuentionis rectè vtetur [k]. quippe heredi conſuli conceſſum eſt: nec quicquā obſtat: vni tantùm ex heredibus prouidere [l], ſi heres, factus ſit: ceteris autē nō cōſuli.

De repudiatione adgnationis vel dominij.

34. *Modeſtinus* lib.5.Regularum:

IVs adgnationis [m], non poſſe pacto repudiari, non magis, quam vt quis dicat, nolle ſuum [n] eſſe [o]: Iuliani ſententia eſt.

Effectus pacti generalis.

35. *Idem* lib.2.Reſponſorum.

TRes fratres, Titius & Mæuius, & Seia communem hereditatem inter ſe diuiſerunt, inſtrumentis interpoſitis, quibus diuiſiſſe maternam hereditatem dixerunt: nihílque ſibi commune remanſiſſe cauerunt. ſed poſtea duo de fratribus, id eſt Mæuius, & Seia, qui abſentes erāt tempore mortis matris ſuæ, cognouerunt pecuniam auream à fratre ſuo eſſe ſubtractam, cuius nulla mentio inſtrumento diuiſionis continebatur. quæro, an, poſt pactum diuiſionis, de ſubrepta pecunia fratribus aduerſus fratrem competit actio [p]? Modeſtinus reſpondit, ſi agentibus ob portionem eius, quod ſubreptum à Titio dicitur, generalis [q] pacti conuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commiſſam ignorantes tranſegerunt, obiiciatur: de dolo vtiliter replicari poſſe [r].

Si vindicē à te fundū: cuius poſſeſsionē pactus ſū vt alij traderes.

36. *Proculus* lib.5.Epiſtolarum.

SI cùm fundum meum poſſides [ſ], conueniſſet mihi tecum, vt eius poſſeſſionem Attio traderes: vindicātem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quàm [t] ſi aut iā tradidiſſes, aut ſi tua cauſa id inter nos conueniſſet, & [u] per te non ſtaret, quominùs traderes.

De pacto curatoris reip.

37. *Papirius iuſtus* lib.2.de Conſtitutionibus.

IMperatores Antoninus, & Verus reſcripſerunt, debitori reipublicæ à curatore permitti [x] pecunias non poſſe [y]: &, cum Philippenſibus remiſſæ eſſent, reuocandas.

De iure publico.

38. *Papinianus* lib.2.Quæſtionum:

IVs [z] publicum [a], priuatorum pactis mutari non poteſt.

De pactione obſcura vel ambigua.

39. *Idem* lib.5.Quæſtionum:

VEteribus placet pactionem [b] obſcuram, vel ambiguam, venditori [c], & qui locauit, nocere: in quorum fuit poteſtate legem apertius conſcribere [d].

De pacto, profiteor te non teneri. 1. De pacto, vt niſi intra certum diem pecunia ſoluatur iudicatis ſatisfiat. 2. De perceptione vſurarum. 3. An pactum heredi proſit.

40. *Idem* lib.1.Reſponſorum.

TAle [e] pactum, *Profiteor* [f] *te non teneri*, non in perſonam dirigitur: ſed, cùm generale [g] ſit, locū inter heredes quoque litigantes habebit. 1 ¶ Qui [h] prouocauit, pactus eſt, intra diem certum pecunia, quam tranſegerat, non ſoluta, iudicatis ſe ſatisfacturū. iudex [i] appellationis, nullo alio de principali cauſa diſcuſſo, iuſtam conuentionem velut confeſſi [k] ſequitur. 2 ¶ Poſt diuiſionem bonorum, & æris alieni, ſinguli creditores à ſingulis heredibus, non interpoſitis delegationibus [l], inſolidum, vt conuenerat, vſuras accceptauerūt [m]. actiones, quas aduerſus omnes pro partibus [n] habent, impediendę non erunt, ſi nō ſinguli pro fide rei geſtæ totū debitum ſingulis offerant [o].

Stichum.ĵ.de acceptilat.
d Immò nō opponetur. *l.18.ĵ.de adoptione.*
e Immò: Stichi acceptilatio totam obligationē tollit. *l.13. §.ſi is qui.ĵ.de acceptil.*
f *adde l.7. §.ſed in cæmentis. ĵ.de except.rei iud.*
g Immò: inutilis acceptilatio nō valet vt ſimplex pactum. *l.8.ĵ.de acceptil.*
h *vide Hot.3.obſeru.19.*
i τὰ παράνομα σύμφωνα. id eſt, Cōtra ius pacta, 11.*Eclog.* 1.c.12.1. *Harmenopul.* 9. §.27.
k valent tamen contra Edictum ædil.*l.31. ĵ.eod.*
l *vide l.15. ĵ.de ſolut.*
m *l.22.C.eod.*
n Immò, curator rem furioſi alienare poteſt. *l.56. §.penult.ĵ.de furt.*
o vt affine donationi. *l.7.ĵ.de donat.*
p γενικῶς. id eſt generaliter. *Eclog. illo loco.*
q Immò definitum eſt, vt filius vel ſeruus liberam peculij adminiſtrationē habentes poſſint pignori dare & alienare. *l.18. in fine.ĵ.de pignorat. l.10. Cod. quod cum eo.*
r *vide l.7.ĵ.de donationibus. l.52.§.26.ĵ.de furtis.*
ſ Filius vel ſeruus liberam adminiſtrationem habentes, pacto rem peculiarem remittere non poſſunt, niſi non minus aut etiā amplius acceperint, quàm pacto remiſerint. vt enim liberam habeāt peculij adminiſtrationē, donandi tamen ius non habent. 11.*Eclog.1.c.22.*
t *v.l.41.ĵ.de iniurijs.*
v *vide l.23. Cod. eod.*
x interuentu ſerui nouatio non fit, ſi extra rem peculiarem interuenit. *Cuia.* 8. *obſ.*11.
y vt ſi pro creditore ſuo ſolui mandauit. *l.3.§. Iulia.ĵ. de peculio.*
z *vide l. 14. ĵ.de nouat.*
a & ita, nouatio vel delegatio inutilis pacti vim non habet. *Cuia.*
b Contra edictum ædiliū de emptionibus & paciſci & emere poſſumus: tam initio quàm poſtea. 11.*Eclog.1.c.25.*
c id eſt, beneficium edicti. *Accurſ.*
d putà, ne redhibitoria agatur. *l.15.§.penult. ĵ.de ædil.* quódque de emptionibus eſt, *Græci illo loco.*
e id eſt ſine diſtinctione. *Cuiac.*
f *l.21.in fine.ſ.eodem.*
g atque ita interdum exceptiones reo competentes non accommodantur eius fideiuſſori. *Cuiac.19.obſ.29.*

h Dotare neptem ex filio auus paternus cogitur. vide legem 19.ĵ.*de ritu.* vbi ... nius dixi, quibus perſonis onus dotandi imponatur.
i *vide l.10.ĵ.de pactis dotalibus.*
k Immò pro ſua parte tenebitur. *l.56.§.1.ĵ.de verb.oblig.*
l hoc enim dicitur. *l.137.in fine.ĵ.de verb.oblig.*

m cuius ... ſunt ſui ... conſang... *adde l.7.* ... *neraliter.* ... 8.ĵ.*de capi*... *tis.l.8.ĵ.de* ...
n *Vulgata*... *tio*, liber... ſe: vbi Ac... exponit fi... quòd ſi ita ... ber, pro fi... ratione hic ... ſurpabitur. ... *l.33.in pr.C.* ... *inofficioſo te*... *mento: l.8.§.* ... *de ſecundis* ... *Inſt. de ſeruili* ... *gnitione.*
o id eſt, in ... dominio. ... *arg. l.20.* ... *dem.*
p *vide l.10.* ... *miliæ.ĵ.fam.e*...
q Generalia ... ba non exte... dūtur ad ea ... dolo alterius ... trahentis oc... tata ſunt.
r atqui noui ... ſtrumenti. ... 29.*Cod.de Tra*... *act.*& fideico... miſſi reperi... textu, tranſac... diuiſionis b... norum non ... reſcindenda ... 123.*in fi.ĵ.de v.* *oblig.*
ſ *al.* poſſideres
t Igitur ſi ... quam tradide... ris, vel ſi nō ... cauſa id con... nit, licebit pe... nitere ac vindi... care.
v *vide l.5.* ... ĵ.*de condictio* ... *data.*
x remitti. ... *l.4.ĵ.de decret.*
y expreſſè ... cus, tacitè. ... *Cod.de vſuris.*
z 11. *Eclog.* ... *in fine*: 1.*Har*... *nopul.*9.§.17.
a κοινωφελ... *Harmenop.* ... *Tit.* vide l.10 ... *religioſ.*
b *Eclog.ibidem.*
c *v.l. 21.ĵ.de* ... *trah.empt.*
d aliud tame... in iudiciis qu... hìc in contrac... bus definitur. 66.ĵ.*de Iud.*
e de quo ... 8. ſ.*eod. v. Cuia.* 18.*obſ.2.*
f Profiteri ... eſt, quàm co... teri. Cicero ... M. Tullio ap... Nonium. Hic ... go non ſolùm ... cōfiteor, ver... etiam profite... & pro Cæcina. Ita confitetur ... non ſolùm fa... teri, ſed & pr... fiteri videa... hinc Profeſſi... ſolutæ pec... *l.14. Cod. de ſi*... *tionibus.* Pro... teor te ſoluiſſe. *l.5.ĵ.de acceptilationib. v. Cuiac.18.obſeru.2.*
g Generale hìc di... quòd non tantùm paciſcentem, ſed & eius heredes tenet.
h vide in hunc locum. *Cuiac.20.obſ.36.*
i Græcis ἐφέτης. *l.13.§.4. C. de iudiciis*
k & adquieſcentis. *v.l.5.C.de re iudicata.*
l contra quam in *l.77.§.18.ĵ.de leg.*
m *l.5.Cod.de re iudicata: adde* 1. *Harmenop.4.§.92.*
n hereditariis. *l.25.Cod.familiæ.*
o quia ſuperior acceptatio abſque vlla delegatione facta, tacitā cōditionē habet nō petituros creditores ab omnibus pro partibus hereditariis, ſi ſinguli heredes (vt conuenit) ſingulis creditoribus ſolidum debitum offerant. *Bart.*

3 ¶ Pac

5 ¶ Pater qui dotem promisit, pactus est, vt post mortẽ suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem suum fratrẽ remaneret. ea conuẽtio liberis à socero posteà susceptis, & heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cùm inter contrahentes id actum sit, vt heredibus [a] consulatur: & illo tempore, quo pater alios "filios" non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse videatur [b].

De conuentione intra illum diem.

41. *Idem* lib. 11. Responsorum.

INtra illum diem debiti partem mihi si solueris, acceptum tibi residuum feram, & te liberabo. licèt actionẽ non habet [c], pacti tamen exceptionem competere debitori constitit.

De pacto, vt prædij pignerati tributum debitor adgnoscat.

42. *Idem* lib. 17. Responsorum.

INter debitorem, & creditorem conuenerat, vt [d] creditor onus tributa [e] prædij pignerati non agnosceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret. talem conuentionem, quantum ad fisci rationem, non esse seruandam respondi. * pactis etenim priuatorum formam iuris fiscalis conuelli [f] non placuit [g].

De lege emptionis.

43. *Paulus* lib. 5. Quæstionum.

IN [h] emptionibus, scimus, quid præstare [i] debitor [k] debeat, quídque ex contrario emptor [l]. quòd si in contrahendo aliquid [m] exceptum fuerit, id seruari debebit.

De pacto tutoris.

44. *Scæuola* lib. 5. Responsorum.

CVm in eo esset pupillus, vt ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerísque creditoribus decidit, vt certam portionem acciperent. "idem curatores cum aliis fecerunt". quæro, an & tutor idémque creditor patris eandem portionem retinere debeat? Respõdi, eũ tutorem, qui ceteros ad portionem vocaret, eadem [n] parte contentum esse debere.

Diuisiones de placito.

45. *Hermogenianus* lib. 2. Iuris Epitomarum.

DIuisionis placitum, nisi traditione [o], vel stipulatione [p] sumat effectum, ad actionem, vt nudum pactũ, nulli prodesse poterit.

De pacto quo legatarius heredi satisdationem remisit.

46. *Tryphonianus* lib. 2. Disputationum.

PActum inter heredem, & legatarium factũ, ne ab eo satis accipiatur, (cùm in semestribus [q] relata est constitutio Diui Marci [r], seruari in hoc quoque defuncti [s] voluntatem) validum esse constat. nec à legatario remissa heredi satisdatio per pactionem, ex pœnitentia reuocari debet: cùm liceat [t] sui iuris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorem constituere.

De pacto quo redditur contractus pristinæ formæ,

47. *Scæuola* lib. 1. Digestorum.

EMptor [u] prædij viginti cauerat se soluturũ, & stipulanti spoponderat. postea vẽditor cauit sibi conuenisse, vt contentus esset tredecim: & vt ea intra præfinita tẽpora acciperet. debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est, si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, vt [x] ex prima cautione ab eo petitio esset, quæsitum est, an cùm posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest. Respondi secundùm ea, quæ proponerentur, posse. 1 ¶ Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam [y] habebat propter accepta, & data, debitorẽ sibi constituit, & ab eo epistolam accepit in hæc verba: *Ex ratione mensæ, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecẽta octoginta sex, & vsuræ, quæ competierint, summam aureorum, quam apud me tacitam [z] habes, refundam tibi si quod instrumentum à te emissum, "id est scriptũ", cuiuscunque summæ ex quacunque causa apud me remansit: vanum, & pro cancellato habebitur.* Quæsitum est: cùm Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat, vti patrono eius trecenta redderet: an propter illa verba epistolæ, quibus, omnes [a] cautiones ex quocunque contractu vanæ, & pro cancellato haberentur, cautum est: neque ipse, neque filij eius eo nomine conueniri possunt. Respondi, si [b] tantùm ratio accepti, atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa [c].

De pacto tradi ione adiecto.

48. *Gaius* lib. 3. ad Legem 12. Tabularum.

IN traditionibus [d] rerum quodcumque [e] pactum sit, id valere manifestissimum est.

De pacto vt debitor conueniatur quatenus facere potest.

49. *Vlpianus* lib. 36. ad Sabinum:

SI quis crediderit pecuniam: & pactus sit, vt, quatenus facere possit [f] debitor, eatenus agat: an pactum valeat? & magis est, hoc pactum valere [g]. nec enim improbum, & si quis hactenus desideret conueniri, quatenus facultates.

Si contractui bonæ fidei adiiciatur pactum ne seruus fur fiat, ne ita negligatur vt fur euadat.

50. *Idem* lib. 42. ad Sabinum.

NOn impossibile puto in contractibus depositi, commodati, "&" locati, & cæteris similibus hoc pactũ [h], *ne facias furem seruum meũ*: hoc est, ne sollicites, vt fur fiat, vt fugitiuus fiat: ne ita negligas seruum, vt fur efficiatur [i]. sicut enim serui corrupti actio locum habet: ita potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendos seruos pertinet.

De pactis per errorem factis.

51. *Idem* lib. 26. ad Edictum:

SI cùm te ex causa legati debere "pacisci" debitori tuo existimas, pactus sit ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor, neque petentẽ summouebit exceptione conuentionis, vt Celsus lib. 20. scribit. 1 ¶ Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falsò debere existimas: & debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi aduersus tuum debitorem, neque ipsi aduersus suum actionem peremptam.

Vtrum epistola coheres fiat. 1. De herede paciscentis. 2. De pacto vt prædij pignerati tributa debitor agnoscat. 3. De pacto temporali non perpetuando.

52. *Idem* lib. 1. Opinionum.

EPistola [k], qua [l] quis coheredem sibi aliquem "esse" cauit, petitionem nullam aduersus possessores rerum hereditariarum dabit [m]. 1 ¶ Si inter debitorem, & eũ, qui fundum pigneratum à creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit: placuit: vt, habita compensatione fructuum, solutóque, quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto [n], quod defunctus fecit, fidem præstare debet. 2 ¶ Pactum, vt, si quas summas propter, tributiones [o] prædij pignori nexi factas creditor soluisset, à debitore reciperet, & vt tributa eiusdem prædij debitor penderet: iustum, ideóque seruandum est. 3 ¶ De inofficioso patris testamẽto acturis: vt eis certa quantitas, quod ad [p] viueret heres, præstaretur: pactus est, produci ad perpetuam præstationem id pactum postulabatur [q], rescriptum est, neque iure vllo, neque æquitate tale desiderium [r] admitti.

De pacto, vt pars eius, quod ex lite datum erit, procuratori soluatur.

53. *Idem* lib. 4. Opinionum.

SVmptus quidem prorogare [s] litiganti honestum est: pacisci autem, vt non quantitas eo nomine expensa cum vsuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit non licet [t].

Effectus pacti ne petatur.

54. *Scæuola* apud Iulianum libro vigesimo secundo Digestorum notat.

SI pactus sum, ne Stichum qui mihi debebatur petam: non [u] intelligitur mora mihi fieri [x], mortuóque Sticho puto nõ teneri reum, qui ante pactum moram nõ fecerat.

An pactum serui fructuario prosit.

55. *Iulianus* lib. 35. Digestorum.

a quos ignorat. *vide l. 16. §. 3. ff. de testament. tut.*
b non omissurus filios si nascituros sperasset. *v. l. 22. §. Brasidas, ff. ad Trebel.* & sic donatio in extraneum heredẽ collata reuocatur ad vtilitatem suorũ.
c quî hoc? cùm hoc pactum traditione partis debiti sit vestitum?
d citra conuentionem, hoc cõsuetudine interdum admittitur *l. 2. §. penult. ff. de administr. tut.*
e *dixi ad l. 27. ff. de vsufructu.*
f *l. vlt. Cod. sine cens.*
g in fisci, secus in contrahentium præiudicium. *l. 52. §. pen. ff. eod.*
h licet ea pacto minuere quæ à venditore vel emptore fieri debent. 11. *Eclog.* 1. *c.* 27.
i Venditor. *Cuiac. in l. 14. ff. quod metus.*
k *l. 11. de action. empt.*
l *l. 13. §. 19. ff. de actio. empt.*
m *l. 7. §. 5. in fine ff. eod.*
n *l. 59. in fin. ff. de administr. tut.*
o *l. 48. ff. eod.*
p *l. 21. C. eod.*
q Semestria. *hic & l. vlt. ff. de seruis exportandis: l. 12. ff. de adqui. heredit. §. 1. Instit. de excusat. tutorum,* ἑξαμηνιαίαις διατάξεις. *Theophil. d. §.* 1. constitutiones semestres, fortè ita dictæ, quòd semestribus conciliis fierẽt. Cõstat enim Augustum & Tiberium semestria concilia iniisse. *Dion. 53. Sueton. in Augusto 37. Zonar. Xiphilin.*
r *vide l. 2. Cod. vt in possessionem legatorum.*
s Testator potest prohibere satisdationem: nempe, vt ne satisdet heres nomine legatorũ, ita legatarius potest remittere eam satisdationem non viuo quidem testatore. *l. 15. in fin. ff. ad l. Falcid.* sed mortuo, *vt l. 46. ff. ad leg. Falcid. l. vlt. Cod. ad leg. Falcid. adde quæ scripsi ad l. 15. §. 1. ff. ad l. Falc. & ad Nou. ll. 1. c. 2.* & ita constat argumentum ab eo quod permissũ est in testamento, ad id quod permissum esse debet inter viuos.
t *vide l. 29. Codice eodem.*
v 11. *Eclog.* 1. *cap.* 30.
x quia pactum, quo contractus redditur suæ formæ, vim suam exerit, nullis oppositis replicationibus. *Cuiac.*
y ob varias causas variáque nomina.
z non munitam publico testimonio vel mensæ. sic tacita pactio dicitur. *l. 50. §. 1. in fine ff. de bonis libertorum. adde 12. Gell. 12. Cuiac.*
a vt ita in generali remissione ea non veniant de quibus non est actum.

b Generalia generaliter operatur in pactis, si res ita patiatur: sin minus, [illegible]
b *vide l. 45. ff. eodem.*
d Immò non quodcunque. *l. 17. ff. eod. l. 11. ff. de relig. l. 9. Cod. de non numerata. l. 3. Cod. de vsuris. l. vlt. Cod. de pactis inter empt.*
e hoc enim quibusdam personis concessum. *v. l. 2. ff. soluto.*
f vt & eius cõtrarium pactum. *Accursius.* nisi inter coniuges. *l. 14. ff. soluto.*
g *l. 31. in f. ff. de euictionibus.*
h dubitationis omnis tollendæ causa hæc verba inseruntur. *l. 56. ff. mandati.*
i debitor, cui per errorem pactum de non petẽdo factum est à creditore, eũ postea agentem exceptione cõuentionis non potest repellere. *arg. l. 57. ff. de oblig. & act.*
k *vide l. 17. ff. de iure codicillorum* adde quæ de epistola notaui, *ad l. 29. ff. de probationib.*
l Pactis igitur adquiri potest hæreditas. adde *l. 34. Cod. de transact. l. 4. Cod. de inutilib. stipulat. l. 61. ff. de verbor. oblig. l. 13. l. 14. C. de probat.*
m Cur ita? *v. l. 13. Cod. de prob. l. 1. ff. de petit. hered.*
n *l. 37. in f. de adq. hered. l. 12. ff. de diuersis & temp. l. 14. ff. de regul. iur.*
o *fortè* in tributiones. vide quæ scripsi *ad l. 27. §. 3. ff. de vsufructu.*
p *v. l. 4. ff. de verb. oblig.*
q & malè. *l. 56. §. 4. ff. de verb. obl. §. 3. Insti. de verb. oblig.*
r i. preces principi oblatas. *Cuiac.*
s Prorogare est ante diem erogare, ac re præstare, *vt l. 19. §. 6. ff. locati. vbi dixi.* [illegible] Galli, *aduancer & faire les frais.* vt sit sensus: Procurator vel aduocatus clientis sui aut domini litigantis nomine sumptus ex suo in litem erogare potest, hoc est, numerare, eósque sumptus vnà cũ vsuris licitis sibi restitui stipulari vel pacisci: Pactum hoc iustum ac licitum est. Quòd si partem dimidiã eius, quod ex ea lite datũ erit pactus fuerit, pactũ iniquum censebitur. Pactum hoc de quota litis iniustum est.
t hanc l. sic interpretor, Procuratori est honestum sumptus prorogare, (Galli dicunt *aduancer, & faire les frais du procez*) in vtilitatem litigantis licet quoque pacisci, vt quantitas eo nomine expẽsa cũ vsuris licitis restituatur. hæc enim sine pacto debẽtur. *l. 46. §. antep. & pe. ff. de procur.* Imò palmarij nomine pacisci potest aduocatus pro singulis causis vsq; ad 100. aureos. *l. 1. §. 12. ff. de variis & extr.* At pacisci de quota litis non est permissum. *v. l. 15. C. de proc.*
v Cur ita? *vide l. 88. ff. de regulis.*
x nam qui tutus est exceptione, is moram non committit. *l. 40. in fi. ff. si certum.*

SI debitor, sit fructuarius [a], & paciscatur seruus, in quo vsum fructum habet, ne ab eo petatur: paciscẽdo, meliorem conditionem eius facit. Item (ii) creditor esset fructuarius, & pactus esset, ne peteret: seruus autem fructuarius, pacisceretur, vt peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, vtiliter ad petitionẽ admitteretur [b].

De effectu pacti ne dominus à colono petat.

56. *Idem* lib.6. ad Minicium.

SI conuenerit, ne dominus à colono quid peteret, & iusta causa conuentionis fuerit: nihilominus colonus à domino petere potest [c].

De vsuris in futurum acceptis. 1. De pacto mixto.

57. *Florentinus* lib.8. Institutionum.

QVi [d] in futurum vsuras à debitore acceperat, tacitè pactus videtur [e], ne intra id tempus sortem petat. 1 ¶ Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit: veluti ne ego petam, vel, ne à te petatur [f]: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab herede tuo omnes petere poterimus.

Vtrum contractus pacto dissoluatur.

58. *Neratius* lib.3. Membranarum.

Ab emptione, venditione, locatione, conductione, cæterísque similibus obligationibus, quin, integris [g] omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint recedi possit, dubium non est [h]. Aristoni hoc amplius videbatur: si ea, quæ me ex empto præstare tibi oporteret præstitissem, & cùm tu mihi pretium deberes conuenisset mihi tecum, vt rursus [i] præstitis "mihi" à te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non dares, túque mihi "ea" præstitisses, pretium te debere desinere: quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpretatio [k] hanc quoque conuẽtionem admittit, nec quicquam interest, vtrum [l] integris omnibus, in quæ obligati essemus, conueniret, vt ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his quæ ego tibi præstitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine præstares. Illud planè conuentione, quæ pertinet ad resoluẽdum id, quod actum est, perfici non potest, vt tu, quod iam ego tibi præstiti, cõtra præstare mihi cogaris [m], quia eo modo non tam hoc agitur, vt à pristino negotio discedamus, quàm vt nouæ quædam obligationes inter nos constituantur.

Per quas personas nobis ex pacto acquiritur.

59. *Paulus* lib.3. Regularum.

PEr quos adquiri nobis stipulatione [n] potest, per eosdem etiam pactis conuentis meliorem conditionem nostram fieri posse placet.

Vtrum necessariæ personæ preferantur extraneo qui cum creditoribus pactus est.

60. *Papirius Iustus* lib.8. Constitutionum.

IMperator [o] Antoninus Auidio Cassio rescripsit: si creditores parati sint partem ex bonis, licèt ab extraneo consequi: rationem habendam priùs necessariarum personarum, si idoneæ sint [p].

De quibus pacisci non licet.

61. *Pomponius* lib.9. ad Sabinum.

NEmo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat: † aut ne sibi in suo sepelire mortuũ liceat: aut ne, vicino inuito [q], prædium [r] alienet †.

Vtrum pactum rei noceat fideiussori.

62. *Furius Anthianus* lib.1. ad Edictum.

SI reus, postquàm pactus [s] sit à se non peti pecuniam, (ideóque cœpit id pactũ fideiussori quoque prodesse) pactus sit, vt à se peti liceat: an vtilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, quæsitum est, sed verius est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem, vlteriùs "ei" inuito [t] extorqueri non posse [u].

DE TRANSACTIONIBVS [x].

Tit. XV.

Quid intersit inter translationem, & pactum donationis causa factum.

Vlpianus libro quinquagesimo ad Edictum.

QVi transigit, quasi de re dubia [y], & [z] lite incerta neque finita transigit, qui verò paciscitur donationis causa [a], rem certam & indubitatam liberalitate [b] remittit.

Quomodo transigitur.

2. *Idem* lib.74 ad Edictum.

TRansactum accipere quis potest, non solùm si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum [c] cõuentum fuerit factum [d].

De effectu transactionis inter scriptum heredem, & matrem defuncti. 1. De codicillis post transactionem repertis. 2. De transactione cum opinato herede.

3. *Scæuola* lib.1. Digestorum.

IMperatores Antoninus, & Verus ita rescripserũt: Priuatis [e] pactionibus non dubium est, non [f] lædi ius cæterorum, quare transactione, quæ inter heredem, & matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse [g], neque manumissis, vel legatariis actiones suę ademptæ. quare quidquid ex testamento petunt [h], scriptum heredem conuenire debent, qui in transactione hereditatis, aut cauit sibi pro oneribus hereditatis, aut si nõ cauit, non debet negligentiam suam ad alienam iniuriam referre. 1 ¶ Cùm transactio propter fideicommissum facta esset, "&" postea codicilli reperti sunt: quæro, an quanto minùs ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quàm pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat, respondit debere [i]. 2 ¶ Debitor, cuius pignus creditor distraxit, cum Mæuio, qui se legitimũ creditoris heredem esse iactabat, minimo transegit. postea, testamento prolato, Septicium heredem esse apparuit, quæsitum est, si agat pigneraticia debitor cum Septicio, an is vti possit exceptione transactionis factę cum Mæuio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniam, quæ Mæuio, vt heredi, à debitore numerata est, cõdictione repetere, quasi sub prætextu hereditatis acceptam: respondit secundum ea quæ proponerentur, non posse [k], quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicij Mæuius gerens accepit.

Effectus stipulationis aquilianæ, & acceptilationis subiectæ.

4. *Vlpianus* lib.46. ad Sabinum.

AQuiliana stipulatio omnimodo omnes [l] præcedentes obligationes nouat [m], & perimit: ipsáque perimitur per acceptilationem [n]: & hoc iure vtimur, ideóque etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur [o].

5. *Vlpianus* lib.1. Definitionum.

CVm Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur: lites [p], de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur, liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit [q].

De controuersis ex testamento.

6. *Gaius* lib.17. ad Edictum Prouinciale:

DE [r] his qui controuersis, quæ ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quàm [s] inspectis, cognitísque verbis testamenti.

De transactione post rem iudicatam. 1. De transactione 2. de alimentis.

7. *Vlpianus* lib.7. Disputationum.

ET post rem iudicatam transactio valet, si [t] vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. 1 ¶ Si fideiussor conuentus, & condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus, trãsactio valeat, queritur, & puto valere: quasi omni causa & aduersus reum & aduersus fideiussorem dissoluta: si tamẽ ipse fideiussor condemnatus transegit transactione, non peremit [x] rem iudicatam [y]: tamen eo, quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. 2 ¶ Vsque adeo autem, quod datum est, etiam si non proficit ad transactionem, extenuari [z] tamen rem iudicatam: vt inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem, citra prætoris auctoritatem factam, vt quod datum est, proficiat ad alimenta: ita vt, si quid ampliùs ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur, quod autem datum est, imputetur.

Senatusconsultum de transactione, de ijsdem alimentis, & eius interpretatio.

8. *Idem* lib.5. de Omnibus Tribunalibus.

CVm hi, quibus alimenta relicta erant, facilè transigerent, contenti modico [a] præsenti: diuus Marcus [b] oratione in senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum [c] trãsactio rata esset, quã "si" auctore [d] prætore facta. Solet igitur prætor interuenire, & inter cõsentientes, arbitrari, an trãsactio, vel quæ admitti debeat. 1 ¶ Eiusdẽ prætoris notio ob transactionem erit: siue habitatio, siue vestiarium, siue de prædiis [e] alimentum legabitur.

a vide l.63. ʒ. de solut.
b Pactum serui, fructuario, eidémque debitori ad exceptionem: eidem creditori, ad replicationẽ prodest. *Zas.*
c Immò id videtur actum vt neuter ab altero petat. *l.5. de rescindenda.* vt vtrinque facta sit liberatio. *l. vlt. ʒ. de exceptil.*
d 11. *Eclog. 1. c. 39.*
e *vide l.2 §. non malè ʒ. de doli except.*
f priori casu, heredibus meis: altero, & mihi & heredibus actio dabitur.
g *l.1. Cod. quando liceat ab emptione discedere.*
h *vide l. 3. ʒ. de rescindenda. & l. 80. ʒ. de solut.*
i *l.1. infi. Codice quando liceat ab empt. disced.*
k *l.61. §.6. infi. ʒ. de furtis.*
l *vide l.2. ʒ. de rescind.*
m Immò potest. *v. l.2. Cod. de pact. inter empt.*
n *l.38. §. hic qui. ʒ. de verb. obligationib.*
o 3. *Harmenopu.* 5. §. 58.
p εἰς τὸ ἀγοράσαι, s. non ad ius crediti. *l.16. ʒ. de rebus iudicis authoritate.*
† vtrumque hodie licet. *l. vlt. C. de pactis inter emptorem.*
q *vide l. 15. ʒ. de seruitut.*
r non tamen pignoratum. *l. 7. §. vlt. ʒ. de distract. pign.* aut alienari à testatore prohibitũ. *l. vlt. Cod. de rebus alienis.*
† hodie pactione alienatio prędij inhiberi potest. *d. l. vlt. v. l. 22. ʒ. de verborum oblig.*
s vel transegit. *l.68. in fin. ʒ. de fideiuss.*
t *vide l.19. ʒ. de except.*
v Immò potest. *l.27. §.2. vers. eadem ratione. ʒ. eo.*
x 2. *Cod. 4. 11. Eclog. 2. Harmenop. 1. tit. 10. extr. 1. tit. 36.*
y *l.12. Cod. eod. l. 6. Cod. de solut.*
z *al.* aut. *Hot. ad l.2. Cod. eod.* verũ id non necesse est mutari. Nam & Græci duo authores ita legũt, καὶ δίκης ἀδ[illegible] 11. *Eclog.* [illegible] *Harmenopul.* 10. §. 14.
a qui verò paciscitur, donationis causa rẽ &c. *Flor. & Haloan. & Græci,* vtra lectio verior? collige ex *l. 41. 45. ʒ. de pact.*
b φιλοτίμως. i. liberaliter.
c sed hoc ita, si modò prius pactum. *Petr. Fab. 1. Semest. 14.*
d id est, Transactum videri, non modo lite translata in Aquilianam stipulationẽ, eáque rursus acceptilatione perempta: sed & pacto nudo subdita acceptilatione. *Cuiacius.*

e 11. *Eclog.* [illegible] *c. 3.*
f *l.1. Cod.* [illegible] *l. 1. Cod.* [illegible] *al. os.*
g Transact[illegible] scripti he[illegible] & testamẽ[illegible] legatariis, [illegible] numissis [illegible] cet. *l.29.* [illegible] *inoffic.*
h Iidem [illegible] tarij. s. & [illegible] missi. nam [illegible] est in credi[illegible] bus qui [illegible] mum here[illegible] pro parte [illegible] ei obtigit, [illegible] uenire po[illegible] *l.14. ʒ. eod.*
i *l.12. in* [illegible] at non ide[illegible] si instrume[illegible] reperta sint [illegible] transactione[illegible] *l. 19. Cod.* [illegible] si quis cau[illegible] se de iis qu[illegible] prima parte [illegible] stamenti e[illegible] trãsegisse, *d.* [illegible]
k Immò [illegible] putatiuus h[illegible] à debitore [illegible] reditario [illegible] git, ea verus [illegible] res repetere [illegible] test. *l.25. §.* [illegible] *penult. ʒ. de p[illegible] hered.*
l *puta* lega[illegible] deicommiss[illegible] 2. *l. 8. §. 2. ʒ.* [illegible] *nat.*
m *l.1. l.6.* [illegible] *nouat.*
n *vide l.3.* [illegible] *acceptil.*
o quî hoc [illegible] *l.12. ʒ. de accep[illegible] tionib.*
p *l.9. §.1.* [illegible] *dem. vide l.* [illegible] *eodem.*
q vt & om[illegible] hujusmodi [illegible] ctus. *l.14.* [illegible] *quod metu.* [illegible] *ʒ. de auro.*
r 11. *Eclog.* [illegible] *in prin.*
s *arg. l.3.* [illegible] *eod. l. 12. ʒ. eod.* [illegible] *quemadmodum testamenta.* [illegible] *quæ notari* [illegible] 11. *ʒ. de excep[illegible] iudicata.*
t Qui appe[illegible] vel appella[illegible] test, rectè tra[illegible] git. 11. *Eclog.* [illegible] 6. *in fine.*
v tunc eni[illegible] durare iudi[illegible] gitur. *l.11. ʒ.* [illegible] *l.32. Cod.* [illegible] §.1. *ʒ. de con[illegible] dib.*
x quia trans[illegible] de re certa [illegible] §.1. *de condi[illegible]*
y hinc co[illegible] fideiussorẽ [illegible] reum conse[illegible] quod peti [illegible] possit. *l.* [illegible] *ʒ. quæ res pig[illegible]*
z *d. l. 22. §. 1.*
a transacti[illegible] bus recepti[illegible] vt pro [illegible] magna [illegible] mus. vt hic [illegible] inde neg[illegible] neficium [illegible] 2. *Cod. de* [illegible] *denda* [illegible] *ne* transige[illegible] competere [illegible] quo diri[illegible] niùs *ibidem.*
b Immò, [illegible] tusconsultum. *d. l. 22. §. 2. vide quæ scripsi ad l. 16. ʒ. de ritu. l. 7. C. de prædijs.*
c futurorum. *l.7. Cod. eod.*
d Baro hoc refert ad iurisdictionem prætoris: Alij, ad ius extraordinarium.
e i. à re certa. *l.7. § pen. in fine ʒ. de vsufructu.*

2 ¶[illegible]

2 ¶ Hæc oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento, vel codicillis fuerint relicta "siue ad testamentum factis [a]; siue ab intestato". Idem erit dicendum & si mortis causa donata fuerint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. Planè de alimentis, quæ non mortis causa donata sunt; licebit & sine prætore auctore transigi [b]. 3 ¶ Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuò [c] relicta, sed vsque ad annos certos, idem est. 4 ¶ Si integra quantitas alicui fuerit legata, vt ex vsuris eius se alat; & mortis tempore pecunias restituat: non cessabit oratio, licet nō in annos singulos videatur id relictum. 5 ¶ Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita vt inde alimenta Seio præstentur: magis est, vt trāsigere Titius possit: nec enim transactione Titij minuuntur alimēta Seij. Idémque est; & si per fideicommissum alimēta ad hoc [d] legatario fuerint relicta. 6 ¶ Eam transactionem oratio improbat; quæ idcirco fit, vt quis repræsentatam [e] pecuniam consumat [f]. Quid ergo, si quis citra prætoris auctoritatem trāsegerit, vt, quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? aut quid, si quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet, initio anni consequatur? & puto eam transactionē valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit, noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. 7 ¶ Nihil autem interest; vtrùm libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui [g]: satis locupletes, an minùs. 8 ¶ Vult igitur oratio, apud prætorem de istis quæri: in primis de causa trāsactionis, deinde modo, tertiò de persona transigentium. 9 ¶ In causa "hoc" erit requirendum, quę causa sit transigendi, sine causa enim neminem transigentem audiet prætor [h]. Causæ ferè huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres [i], alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua vrgeat præsentis pecuniæ: aut si à [k] pluribus ei alimenta relicta sint, & minutatim singulos conuenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, vt plures solent incidere, quæ prætori suadeant transactionem admittere. 10 ¶ Modus quoque pecuniæ, quæ in transactionem venit, æstimandus est: vtputà quantitas [l] transactionis: nam etiam ex modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate eius, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine; nam aliàs cum puero, aliàs cum iuuene, aliàs cum sene [m] transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri. 11 ¶ Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cuius vitæ sint hi, quibus alimēta relicta sunt: vtrùm frugi vitæ "hi sint," qui aliàs sufficere sibi possint: an sequioris [n], qui de alimentis pendeant. In persona eius, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt spectanda: in quibus sunt facultatibus, cuius propositi, cuius opinionis, tunc enim apparebit, nunquid circumuenire velit eum, cum quo transigit. 12 ¶ Qui transigit de alimentis, nō videbitur neque de habitatione [o], neque de vestiario trāsegisse: cùm Diuus Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. 13 ¶ Sed & si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione, vel ceteris inuitus transigere, poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem. 14 ¶ De calciario quoque arbitrio prætoris transigendum est.

15 ¶ Si vni, pluribúsve fundus ad alimenta fuerit relictus, velíntque eum distrahere: necesse est prætorem de distractione eius, & transactione arbitrari [p]. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant: sine prætoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. Idem est, & si ager fuerit in alimenta obligatus [q]: nam nec pignus ad hoc datum, inconsulto prætore, poterit liberari. 16 ¶ Arbitratu prætoris vel de vniuersis alimentis, vel de parte eorū transigi oportere plus quàm manifestum est. 17 ¶ Si prętor aditus, citra causæ cognitionem [r], transigi permiserit, transactio nullius erit momenti [s]. prætori enim ea res quærenda commissa est, non negligenda, nec donanda [t]. Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ oratio mandat: hoc est de causa, de modo, de personis transigentium: dicendum est, quamuis de quibusdam quæsierit, transactionem esse irritam [u].

18 ¶ Sed nec mandare ex hac causa iurisdictionem vel præses prouinciæ, vel prætor poterit [x]. 19 ¶ Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem [y] Cæsaris fieri possunt: "scilicet" si à fisco petantur alimenta, secundum [z] quæ "&" apud præfectos [a] ærarij transigi poterit. 20 ¶ Si cum his quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio valere inconsulto prætore non potest: ne [b] circumueniatur oratio: fingi enim lites poterunt; vt transactio etiam citra prætoris fiat auctoritatem. 21 ¶ Si eidem alimenta, & præterea legatum præsenti die datum sit, & transactum fuerit citra prætoris auctoritatem: id, quod datum est, imputabitur prius in legatum, quod præsenti die datum est: superfluū in alimentariam causam. 22 Si quis de alimentis transegerit sine prætoris auctoritate: id, quod datum est, in præterita alimenta cedet, nec interest; tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus: nam & si minus sit; adhuc tamen id, quod in solutum datum est, in præterita alimenta imputabitur. Sanè si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: in id quod factus sit locupletior, æquissimum erit in eum dari repetitionem [c], nec enim debet ex alieno damno esse locuples. 23 ¶ Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci: veluti salarium annuum, vel vsusfructus: transactio & sine prætore fieri poterit. Ceterùm si vsusfructus modicus [d] alimentorum vice sit relictus: dico transactionem citra prætorem factā nullius esse momenti. 24 ¶ Si cui non nummus ad alimenta; sed frumentum; atque oleum; & cetera, quæ ad victum necessaria sunt, fuerint relicta [e]: non poterit de his transigere: siue annua, siue menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine prætore transegerit, vt in [f] vicem eorum nummum [g] quotannis, vel quotmensibus [h] acciperet: & neque diem [i], neque modum permutauit, sed tantùm genus: vel ex contrario si pactus fuerit, vt in generibus alimenta acciperet; quæ in nummis ei relicta fuissent: vel si vinum pro oleo, vel oleum pro vino, vel quid aliud commutauit: vel locum permutauit, vt quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio, vel in prouincia acciperet; vel contrà: vel personam "commutauit," vt quod à pluribus erat accepturus, ab vno acciperet: vel alium pro alio debitorem acceperit: hæc omnia habent disceptationem prætoris, & pro vtilitate alimentarij [k] recipienda sunt [l]. 25 ¶ Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine prætore, vt habitatio præstetur; valet transactio: quia fructus habitationis præstatur, licet ruinæ, vel incendio subiecta transactio est. Per contrariū quoque, si pro habitatione, quæ erat relicta, placuerit certam quantitatem præstari: transactio rata est & citra prætorem.

Si is qui transegit agat ex persona alterius cui successit.

1. & 2. De dolo coheredis transigentis.

3. Ad quæ transactio pertinet.

9. *Idem* lib. 1. Opinionum.

QVi [m] cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat, & transegerat: aduersus eosdem tutores ex [n] persona fratris sui, cui heres extiterat, agens, præscriptione factæ transactionis non summouetur [o]. 1 ¶ Transactio [p], quæcunque fit, de his tantùm [q], de quibus inter conuenientes placuit, interposita creditur. 2 ¶ Qui per fallaciam coheredis ignorans vniuersa, quæ in [r] vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit [s]: non tam paciscitur quàm decipitur [t]. 3 ¶ Ei, qui nondum certus, ad se querellam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum aduersariis pacto transegit [u], tantùm in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. ¶ His [x] tantùm transactio obest, quamuis maior [y] annis vigintiquinque eam interposuit, de quibus actum probatur, nam ea, quorum actiones cōpetere "ei" postea compertum est, iniquum est peremi pacto, id de quo cogitatum non docetur [z].

An transactio patris noceat filio.

10. *Idem* lib. 1. Responsorum.

DE re filiorum, quos [a] in potestate non habuit, transigentem patrem minimè eis obesse placet [b].

De transactione post rem iudicatam.

11. *Idem* lib. 4. ad Edictum.

POst [c] rem iudicatam, etiam si prouocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, vel ignorari potest, an iudicatū sit, quia [d] adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Effectus transactionis generalis.

12. *Celsus* lib. 3. Digestorum.

NOn est ferendus, qui generaliter in his, quæ [e] testa-

a *alij legunt*, siue à testato factis.
b transigere.
c id est, dum viuet. *l. 1. ff. pro socio.*
d ab hoc legatario. *Cuiac. vide quæ dixi ad l. 9. Cod. de fideicommiss.*
e *l. vlt. Cod. de Episcopis.*
f ergo si non consumpsit, valebit transactio. *Bart. hic arg. l. 13. ff. de reb. eorum.*
g quia seruis etiam legari possunt. *l. 11. 17. ff. de alimentis. l. 3. ff. de his quæ pro non scriptis.*
h sed nec testé dicti sui rationē non reddētem. *l. 3. Cod. de testib.*
i vide *l. 38. ff. de iudicijs.* & vbi sunt soluenda legata.
k vide *l. 3. ff. de alimentis.* & quomodo in eo casu alimentariis consulatur.
l Eadem collatione quan[titatis] vtitur Iurisconsultus *in l. 20. ff. de manumiss. vindicta.*
m *vide l. 122. ff. de legat. 2.*
n ita legitur apud Amm. 18. *Liuium 2. & Varronem, apud Nonium. Cuiac. 1. obseru. 3.* segnioris: *Duar. 2. disput. 31.* nequioris: *Fornier. 2. select. 5.* obsequioris. *Zas. ad l. 2. ff. de re iudicata, numero 9. in fine.*
o atqui alimentorum vocabulo habitatio intelligitur. *l. 6. l. vlt. ff. de alimentis. l. 43. l. 44. ff. de verborum signific.*
p vt definiat, legata sit, nécne proprietas, aut solus vsufructus *l. 4. l. pen. ff. de alimentis.*
q nam ita legari potest. *vide l. 12. de alimentis.*
r de plano, de solo, non pro tribunali. *Cuiac.*
s non tamen sēper solennitatis obmissio actum vitiat. *l. 1. §. 1. ff. de ventre inspici.*
t Transactionem, donationis esse speciem: & eū qui transigat, donare, hinc colligitur.
v sunt enim omissæ solennitates. Omissa verò forma actum vitiat. Immò omissio solennitatis non vitiat. *l. 1. in fin. ff. de ventre insp.*
x quia id illi lege mandatur. *l. 1. §. de officio eius. l. 1. §. ad nutricia. infrà de varijs.*

y de quo, *vide quæ scripsi ad Titulum de off. Procuratoris Cæsaris.*
z Vt quod liceat in prouincia, in vrbe sit permissum, *lege prima, §. damus, infrà de suspectis.*
a *de quibus dixi ad l. 42. ff. de iure fisci.*
b Prohibitum vna via, alia permissum esse non debet. *l. 21. §. 1. ff. de tutoribus datis ab his.*
k. *lege 22. §. secundo, infr. de condit. ind.*

d *l. 3. §. 4. ff. si cui plus quàm per legem Falcid.*
e vt fit sæpissimè. *l. 3. §. quamuis. ff. si cui plus quā...*
f Permutatio vtrum fieri possit cum nummis, dixi *ad leg. vlt. ff. de condictione causa data.*
g id est, nummo ...
h id est, singulis mensibus. *l. 12. §. nouissimè. infra quando dies legator.*
i Mutationum species obserua; diei, modi, generis, loci, personæ.
k alimentarius est, cui alimenta relicta. *vt l. 95. §. 1. in fi. ff. ad l. Falcidiam.*
l vt transactio sine Prætore facta valeat, qua conditio alimentarij fit melior. *Cuiacius.*
m *11. Ecloga 2. c. 8. §. 16.*
n adde casum *l. vlt. in fine ff. tit. prox.*
o atqui transactio generalis extenditur ad ius. posteà ex successione, putà fideicommisso, quæsitum. *l. 122. in fine ff. de verborum obligationib.*
p *Eclog. ibidem.* §. 17. Idem in renunciatione. Vtraque est stricti iuris. *l. 35. l. 47. §. primo, ff. de pactis.*
q *vide leg. 5. ff. eodem.*
r τὸ ἀληθές. *Ecloga ibidem §. 18.*
s quid si ea fuisset interposita? actione de dolo ageretur. *Accur. Bart.*
t Immò vt sit deceptus, videtur ei denegata actio. *l. 78. in fine, infrà ad Trebell.*
v transegit: in his tātum transactio obest, q. m v. a, e. i. d. q. a. p. non quorum actiones, &c. *Cuiacius.*
x sensus est obscurus: sententia tamen apertiùs ex Græcis peti potest hęc. Maioribus non obest trāsactio, nisi in his de qbus actū est: nō in iis quæ posteà competierunt, de quibus cogitatum esse non docetur. *11. Ecloga 2. c. 20.*
y ἀμόθετον. numerus enim pro numero hîc ponitur.

z *lege 5. ff. eodem.*
a *vide l. 11. Cod. de iure deliber. 11. Eclog. 2. c. 21.*
b eodem modo castrensi peculio filiorum familiàs pater seruitutem imponere non potest. *l. 18. §. 3. ff. de Castr.*
c *11. Eclog. 2. c. 22. vide Paul. 1. sentent. 1. §. vlt.*
d *vide l. 7. ff. eodem.*

a *l.3.§.cùm transactio.ff.eodem.*
b id est, sine speciali mandato *l.8.Cod.eodem.*
c *l.1.ff.de off.procur.*
d adde ex Haloandri editione, id obseruandum esse de ære alieno quòd inter eos conuenisset.
e Immò solus scriptus heres conueniendus est. *l.3.ff.eodem.*

f *Idem Paulus 1.sentent.1.§.3.*
g *l.2.4.5.ff.eod.l.7.§.12.j.tit.prox.l.6.Cod.de contr.stipul.l.17.Cod.eodem.*
h pœnam. *Paul. illo loco. l.122.§.vlt.j.de verborum obligat.*
i al. quoquomodo. *Paul.ibidem.*
k al. repeti. *Paulus d.loco.*
l *l.14.§.40.C.eod.l.95.§.2.in fine.j.de solut.* 11. *Eclog.2.c.27.*
m *l.17.Cod.eodem.*
n De verbo *Rectè*, vide quę scripsi *ad l.11.in fin.j.de duobus reis.*
o id est, quia illa clausula, *Rato manente pacto vtraque vti licebit*, inserta fuit stipulationi. *adde l.115.in fin.j.de verborum oblig.* quæ defuit in casu. *l.10.§.si pacto.ff.de pactis.* quod addit Harmenopulus eum qui transactioné rescindit infamia notari, intelligendum est de transactionibus iuratis, *vt in l.41.Cod.eod.*
p vtiliter, non directò. *Cuiac. vide l.16.ff.de pact.*

stamento ei relicta sunt, transegerat, si postea censetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea[a] codicilli proferuntur, non improbè mihi dicturus videtur, de eo dumtaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur.

De procuratore principis.

13. *Æmilius Macer* lib. 1. ad Legem vicesimam hereditatum.

NVlli procuratorum principis, inconsulto[b] principe, transigere licet[c].

De transactione inter legitimum & scriptum heredem.

14. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

COntrouersia inter legitimum, & scriptum heredem orta est: eáque, trāsactione facta, certa lege finita est, quæro, creditores quem conuenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent: [qui transactionem fecissent[d].] si alij creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam vterque in transactione expresserit, vtilibus conueniendus est[e].

Si pacto Aquiliana, & pœnalis stipulatio subiiciatur.

15. *Paulus* lib.1. Sententiarum.

PActo[f] conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet[g], sed consultius est, huic pœnalem[h] quoque stipulationem subiungere: quia rescisso fortè[i] pacto, pœna ex stipulatu peti[k] potest.

16. *Hermogenianus* lib.1. Iuris Epitomarum.

QVi fidem licitæ transactionis rupit, non exceptione tantùm summouebitur[l]: sed & pœnā, quam *si cōtra placitum fecerit, rato*[m] *manente pacto* stipulanti rectè[n] promiserat, præstare cogetur[o].

An transactio cum herede facta emptori hereditatis vel fideicommißario noceat.

17. *Papinianus* lib.2. Quæstionum.

VEnditor hereditatis, emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit, si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotij debitori propter ignorantiam suam accōmodanda est[p]. Idem respondendum est & in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorāte debitore transegit.

in eius vita. Halicarnass. 5.13. Quintil.7. author libelli de viris illustrib. autem virgæ fascium ex Gallica arbore. *teste Plinio.* erántque penes vtrumque consulem, sed apud alterum tantùm, idque alternis. Primùm quidem ex lege Publicolæ apud maiorem natu: postea ex lege Iulia de maritandis ordinibus, eum qui plures liberos sustulisset. *2. Gell.15.* Quo autem mense Consul fasces habebat...

LIBER TERTIVS,

DE POSTVLANDO.[q] §5 n°2

Ratio. 1. Et summa edicti. 2. Quid sit postulare. 3. De his qui in totū postulare prohibentur. 4. De aduocato dando à Prætore. 5. De his qui pro alijs postulare non possunt. 7. De his qui non pro omnibus postulare possunt. 9. De restitutis. 11. Pro quibus in tertio ordine constituti postulare possunt.

Vlpianus libro 6. ad Edictum.

HVNC titulum prætor proposuit habēdæ rationis causa, suæque dignitatis tuēdæ[r], & decoris "sui" causa: ne, sine delectu passim apud se postuletur. 1 ¶ Ea propter tres[s] fecit ordines: nam quosdam in totū prohibuit postulare: quibusdam "vel" pro se permisit: quibusdā & pro certis dumtaxat personis, & pro se permisit. 2 ¶ Postulare[t] autem est, desiderium suum, vel amici[u] sui, in iure apud eum, qui iurisdictioni[x] præest[y], exponere: vel alterius desiderio contradicere. 3 ¶ Initium autem fecit prætor ab his, qui in totum prohibentur postulare, in quo edicto aut pueritiam, aut casum excusauit. ¶ Pueritiam, dum minorem annis decem[z] & septem, qui eos nō in totum[a] compleuit[b], prohibet postulare, quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum, qua ætate, aut paulò maiore fertur Nerua filius & publicè[c], de iure responsitasse[d]. ¶ Propter casum, surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum prætoris exaudire non poterat, quod etiā ipsi erat periculosum futurū: nā, nō exaudito decreto prætoris, quasi non obtēperasset, pœnā, vt contumax plecteretur. 4 ¶ Ait prætor, *si*[e] *non habebunt aduocatum, ego dabo.* nec solùm his personis hanc humanitatem prætor solet exhibere, verùm & si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione aduersarij, vel metu patronum non inuenit. 5 ¶ Secundo loco edictum proponitur in eos qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepit prætor sexū, & casum: item "notauit" personas "in" turpitudine notabiles. ¶ Sexum, dū feminas prohibet pro aliis postulare[f], & ratio quidem prohibendi: ne, contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant: ne virilibus officiis fungantur mulieres. origo verò introducta est à Carfania[g] improbissima femina: quę inuerecundè postulans, & magistratū inquietās, causam dedit edicto. ¶ Casum, dū cęcū vtrisq; luminibus orbatū pretor repellit: videlicet quòd insignia[h] magistratus videre, & revereri non possit. Refert etiā Labeo, Publiū cæcū, Asprenatis[i] Nonij patrē, auersa sella[k], à Bruto destitutū, cùm vellet postulare. Quāuis autē cæcus pro alio postulare non possit: tamen & senatoriū[l] ordinē retinet, & iudicādi officio fungetur[m]. Nūquid ergo & magistratus gerere possit? sed de hoc deliberabimus: extat quidē exemplū[n] eius, qui gessit. Appius deniq; Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in senatu seuerissimā[o] dixit sententiā de Pyrrhi captiuis[p]. Sed melius est, vt dicamus, retinere quidē iam cœptū magistratū posse: adspirare autē ad nouū penitus prohibere, idq; multis cōprobatur exemplis. 6 ¶ Remouet autē à postulādo pro aliis & eū qui[q] corpore suo muliebria passus est[r]. Si quis tamen vi[s] prædonū, vel hostiū stupratus est, non debet notari, vt & Pōponius ait. Et qui capitali crimine dānatus est, nō debet pro alio postulare. Itē senatusconsulto etiā apud iudices pedaneos postulare prohibetur calūniæ publici iudicij damnatus. Et qui operas suas, vt[t] cū bestiis[u] depugnaret, locauerit[x]. Bestias autē accipere debemus ex feritate magis, quàm ex animalis genere: nā quid, si leo sit, sed māsuetus[y],

q *2.Cod.6.ad 11.* περὶ συνηγόρων &c. de aduocatis & qui postulare prohibentur. *8.Eclog.*
r *l.19 ff.de officio præsid.* eadem etiam inter priuatos conseruáda est. *l.1.§.sed etsi.j.de ventre inspiciendo.*
s *8.Eclog.1.c.1.*
t *l.4.§.antep.j.de damno.*
v *v.l.2.j.de fideiussorib. tutorum.*
x Præesse iurisdictioni quid sit, dixi *ad l.2.§.6.ff.de origine iuris.*
y & apud pedaneos iudices. *§.6.circa pr.j.eod.*
z *§.vlt. Instit.ex quibus causis manumittere.*
a Annus cœptus hîc non habetur pro completo. *l.13.ff.de man. vind.§.iustæ Inst.quib.ex caus.manum.*
b atqui minor 25. annis non est idoneus defensor. *l.51.j.de procurat.*
c Publicè de iure respondendi anno 17. ætatis facultas etiam permissa, *vt hîc.* hanc ætatem etiam forum attingebant.
d Responsitasse, minus est quàm respondere.
e *l.7.Cod.eod.l.9.§.aduocatos.ff.de off.procons.*
f *l.2.j.de regulis.*
g Gaia Afrania. 8. *Val.3.*
h Sellā curulē, fasces. Ea ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας κοσμίδια. *Dion.* Insignia porro magistratus *hîc*, vt cōsularia insignia. *l.2.j.de his qui notantur. l.1.ff.de officio proconsulis.* militaria *l.2.§.2.j.de his qui nota.* luctus. *l.15.Cod.de his qui not.* insignia regum. *Liuius 2.4.Valer.1.* Prudentius: Nónne cursim trāseunt fasces, secures, sella, prætexta toga, lictor, tribunal, & trecēta insignia, quibus tumetis? Et Seneca 1. *de benefic.* Quid habet corona pretiosum, quid prætexta, quid fasces, quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insignia. Porrò Consulum insignia erant, 12. fasces. *Ouidius in Pisonem: Martial.7.epigramm.& 8.& 9.* Prætorum, sex. *1.Valer.1.* Proconsulis totidem *l.14.ff.de offic. proconsul.* quos deponebant Romam reuersi & portam ingressi *l.vlt.ff.de offic.proconsul.* Præsidis quinque. *Dion.53 57.* Fascium autem origo à Romulo, cui 12. fasces insigne. *Liuius. Halicarnass.* Hi deinde ad consules translati, securibus tandem ad inuidiam vitandam, à Publicola nudati. *Plutarchus*

ad §4 Gotofred in l 158 ff de reg. iur. lit D

iudicijs. & tutoris *l.16.j.de auct.tut.l.8.Cod.de dicur.* Persę ne luscum quidem ad principatum admittebant. *Procop.* Num autem post cœcitatem iudex dari potest ... negat Accursius, à quo Duaren. dissentit. *1.disput.2.3.*
n Exemplis ad ius decidendum vti possumus.
o Hanc sentētiam Ennius his verbis exposuit, *Quò vobis mentes rectæ quæ stabant Antehac, dementi sese flexere ruina. Cicero de senectute, 1. Officiorum: & in ... pro Cœlio: Plutarch. in Pyrrho: 8. Valer.12: Liuius, seu epitome Flori 13. Author de viris illustrib. 34: Ouid.6. Fastorum.* & apud Varronem 6. *de lingua*, locus ille celebris Cynea legato Pyrrhi ad eundem re infecta reuerso: Orator sine pace redit, ... refert rem.
p aut de Pyrrho in vrbem pacis componendæ causa ... tendo. *l.2.§.36 ff.de origine iuris: Liuij epitome 13.*
q ὁ ἡταιρηκὼς ἢ ὁ ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι τὰ γυναικῶν ὑπομείνας. *8.Eclog.1.c.1.*
r est enim infamis. *l.31.Cod.de adult.*
s *l.20.Cod.de adult.*
t *l.4.§.1.j.de legationib.l.6.l.Iulia.j.de testib.*
u non mansuetis, *vt.j.eodem.*
x secus est in eo qui cum bestiis depugnauerit virtutis causa. *j.eodem.*
y Leo māsuetus esse potest, *vt hîc.* Quò pertinet illud Plinij 8.c.16. Primus hominum Leonem manu tractare ausus, & ostēdere mansuefactum Hanno è clarissimis ... norā traditur: damnatúsq; illo argumento, quoniā nihil non persuasurus ... artificis ingenij videbatur: & malè credi ei libertas, cui in tātum cessisset etiā feritas.

§6 n°2

vel alia dentata mansueta? ergo qui locauit, solus notatur: siue depugnauerit, siue non [a]. quod si depugnauerit, cùm non locasset operas suas, non tenebitur. non enim, qui cũ bestiis depugnauit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locauit. denique eos, qui virtutis [b] ostendendæ causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt veteres: nisi in arena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non euadere. Sed si quis operas suas locauerit, vt feras venetur: vel vt depugnaret feram, quæ regioni nocet, extra [c] arenam: non est notatus. His igitur personis, quæ non virtutis causa bestiis pugnauerunt, pro se prætor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est æquissimum, si tutelam, vel curam huiusmodi personę administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi [d]. Qui aduersus ea fecisse monstretur, & pro aliis interdicta postulatione repellitur, & pro æstimatione iudicis extra ordinem pecuniaria pœna multabitur. 7 ¶ Vt initio [e] huius tituli diximus, tres ordines prætor fecit nõ postulantium: quorum "hic" tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minùs deliquerint, quàm hi, qui superioribus capitibus notantur. 8 ¶ Ait prætor: *Qui lege [f], plebis scito, senatusconsulto [g], edicto [h], decreto principum, nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quàm pro quo licebit, in iure apud me ne postulent.* Hoc edicto continentur etiam alij omnes, qui edicto prætoris, vt infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis, ne postulent [i]. 9 ¶ Deinde adiicit prætor: *qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit.* "eum," *qui ex his, qui supra scripti sunt*, sic accipe: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur: &, nisi pro certis personis, postulare prohibentur. ceterùm si ex superioribus, difficilè in integrum restitutio impetrabitur. 10 ¶ De qua autem restitutione prætor loquitur, vtrùm de ea, quæ à principe, vel à senatu: Pomponius quærit, & putat, de ea restitutione sensum, quam princeps, vel [k] senatus indulsit. An autem & prætor restituere possit, quæritur, & [l] mihi videtur, talia prætorum decreta non esse seruanda: nisi sicubi ex officio iurisdictionis suæ subuenerunt: vt in ætate obseruatur, si quis deceptus sit: ceterísque speciebus, quas sub titulo *de in integrũ restitutione* exsequemur. Pro qua sentẽtia est, quod si quis famoso iudicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi [m]. 11 ¶ Deinde adiicit prætor: *pro alio ne postulent, præterquam pro parente, patrono, patrona, libertis, parẽtibúsque patroni patronæ.* de quibus personis sub titulo *de in ius vocando* pleniùs diximus. Item adiicit: *liberísve suis fratre, sorore, vxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, pupillo, pupilla, (furioso,) furiosa* [n].

2. *Gaius* lib. 1. ad Edictum prouinciale.

F*Atuo, fatua:* (cùm istis quoq. personis curator detur [o].)

3. *Vlpianus* libro 6. ad Edictum.

C*Vi eorum à parente, aut de maioris partis tutorum sententia, aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela, curatióve data erit.* 1 ¶ Adfinitates non [p] eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentes [q]. 2 ¶ Item Pomponius, nurus [r], & generi [s] appellatione, & soceri [t], & socrus: & vlteriores quibus *pro* [u] præpositio solet accedere, contineri ait. 3 ¶ In curatoribus debuisse eum adiicere: "muti" [x], ceterorúmque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, & adulescenti.

4. *Paulus* libro quinto ad Edictum.

ITem quibus, propter infirmitatem, curatorem prætor dare solet.

5. *Vlpianus* libro nono ad Edictum.

ET qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

De prohibitis in secundo, vel tertio ordine. 1. De successore eius qui prohibuit.

6. *Idem* libro sexto ad Edictum.

PVto autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa edicti postulare: etiã si hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. 1 ¶ Si quis aduocationem præstare fuerit prohibitus: si quidem apud se, vt solent facere tempore magistratus sui, puto eũ postea apud successorem eius adesse posse [y].

De permissione aduersarij.

7. *Gaius* lib. 3. ad Edictum prouinciale.

QVos [z] prohibet prætor apud se postulare, omnimodo [a] prohibet, etiam [b] si aduersarius eos patiatur postulare.

a Immò, nõ notabitur. *l. 3. §. de his qui notantur.*
b i. fortitudinis: id enim virtus. *Nouell. 69.*
c rectè hoc addidit, extra arenã: nam in arena & circo, fuit interdum venatio, cuius exemplum extat elegans apud *Gell. 5. c. 14.*
d quia necessario funguntur officio. *l. 6. ĩ. eod.*
e *§. 1. s. eod.*
f *l. 6. §. 1. ĩ. ad leg. Iul. repet.*
g *l. 1. ĩ. de vi priuata. l. 1. ĩ. de ambitu.*
h *l. 1. ĩ. tit. prox.*
i remouentur infames à postulando, quia aduocatorum nobile officiũ est *l. 6. in fin. l. 7. Cod. eod. l. 14. C. d. aducat.* procuratorũ verò non item. *v. l. 14. Cod. de decurionib.*
k Restituẽdi ius summum penes principem & senatum.
l Restituẽdi ius penes prætores fuit recisũ, quã penes principẽ & senatum.
m Immò, indulgentia quos liberat, notat: nec infamiam criminis tollit. *l. vlt. Cod. de generali abol. lit. l. 7. Cod. de sent. passis.*
n *l. 6. ĩ. de libert.*
o. quia reb9 suis superesse non possunt. *l. 2. ĩ. de Curator. furios.*
p Imò & ea quę quondam fuerunt. *l. vlt. in fin. Cod. d. legatis.*
q aliter quàm in nuptiis. *§. affinitatis. Inst. de nuptijs.* adde casum *l. 14. Cod. de quæstionibus.*
r vide *l. 50. ĩ. de verb. signif.*
s vide *l. 136. ĩ. de verb. signif.*
t vide *l. 146. ĩ. de verb. signif.*
u vt pro socero. *l. 15. ĩ. rerum amot.* pro genero. *l. 4. §. 5. ĩ. de gradibus: Festus in progenero.*
x Muto tamen non datur tutor necessariò, nisi intellectu careat. *arg. l. 43. ĩ. de procur. l. 73. ĩ. de iure dotium. l. 65. §. pen. ĩ. ad Treb.*
y Cur ita? *v. l. 3. in fine. l. 4. ĩ. de arbitr. l. 13. s. pen. ĩ. ad Trebell.*
z sic apud Paulum 1. *sent. 2. §. 1.* Omnes infames qui postulare prohibentur, cognitores fieri nõ possunt, etiam volẽtib9 aduersariis. *adde l. 8. §. 2. ĩ. de procuratorib.*
a *adde l. 9. ĩ. de pœnis. Paul. 1. sent. 2. §. 1.*
b *vide d. §. 2: adde l. 14. §. 1. ĩ. soluto matrimonio.*
c *vide l. 1. Cod. de his qui in exilium. lib. 10.*
d Immò distinguendum est exulare quis iussus sit ex crimine leuiore, aut delicto grauiore: hoc enim casu perpetuum silentium imponitur. *l. 5. ĩ. de decurionib.*
e nam quæ infamat, vbique infamat. *Bart.*
f *l. vlt. s. de iurisdict.*
g *v. Alciat. 8. παρέργ. 20.*
h *l. vlt. ĩ. eod.* aliàs non licèt, *l. 2. Cod. de aduoc. diu. iudicior. l. 1. 2. Cod. de aduoc. fisci. l. 22. ĩ. de inofficioso.*

De prohibitionis vel exilij tempore finito.

8. *Papinianus* lib. 2. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit [c], eum cui aduocationibus in quinquẽnio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. Diuus quoque Hadrianus rescripserat, de exilio reuersum postulare posse, nec adhibetur distinctio [d], quò crimine silẽtium, vel exilium sit irrogatur: ne scilicet pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem, vlteriùs porrigatur.

Si à præside prohibitus in alia prouincia postulet.

9. *Idem* libro primo Responsorum.

EX ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiã non irrogat [e], ideóque ius pro omnibus postulandi nõ aufert, in ea tantùm prouincia pro aliis non rectè postulat, in qua præses fuit, qui sententiam dixit: in alia [f] verò non prohibetur, licèt eiusdem nominis sit [g].

De patronis fisci, de decurionibus.

10. *Paulus* libro singulari Regularum.

HI, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, & parentum suorum [h], vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam & aduersus fiscum agere non prohibentur. 1 ¶ Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

De tutore. 1. Qui sunt infames.

11. *Tryphonius* lib. 5. Disputationum.

A Principe nostro rescriptum est, non prohiberi tutorẽ adesse pupillo in negotio, in quo [i] aduocatus contra patrem eius fuisset. Sed & illud permissum ab eo est agere tutorem pupilli causa aduersus [k] fiscum, in qua aduersus patrem pupilli antea aduocatus [l] fisci fuisset. 1 ¶ "Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur".

DE HIS, QVI NOTANTVR infamia [m].

Tit. II.

Edictum cuius sunt octo partes quas ad marginem adscripsi.

[*Iulianus* libro 1. ad Edictum.]

PRAETORIS verba dicunt: *infamia notatur: qui ab exercitu [n], ignominiæ causa, ab imperatore, eove, cui de ea restituendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicræ, pronuntiandíve causa in scænam prodierit [o]: qui lenocinium fecerit [p]: qui [q] in iudicio publico calumniæ, præuaricationísve [r] causa quid fecisse iudicatus erit [s]: qui furti [t], vi bonorum raptorum, iniuriarum [u], de dolo malo & fraude suo nomine damnatus, pactúsve erit [x]: qui pro socio [y], tutelæ [z], mandati [a], depositi [b], suo nomine non contrario iudicio damnatus erit [c]: qui eam, quæ in potestate eius esset, genero mortuo: Cum eum mortuum esse sciret [d], intra [e] id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocauerit, eámve sciens [f] quis vxorem duxerit, non [g] iussu eius, in cuius potestate est: & qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, vxorem ducere passus [h] fuerit: quíve suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset: eiúsve nomine, quem, quámve in potestate haberet, bina [i] sponsalia, binásve nuptias "in" eodem tempore constitutas habuerit.* §1 n°2

Interpretatio primæ partis: De eo qui missus est. 1. De exercitu. 2. De generibus missionum. 3. De milite adulterij damnato. 4. Effectus ignominiosæ missionis. 5. Interpretatio secundæ partis. De prodeuntibus in scænam, & quid sit scæna.

2. *Vlpianus* libro 6. ad Edictum.

QVod ait prætor [k]: *qui ab exercitu dimissus erit*: dimissum accipere debemus militem caligatum [l]: vel si quis alius vsque ad centurionem [m], vel præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis: " vel tribunum siue cohortis, siue legionis" dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitui præest, licèt consularibus insignibus [n] vtitur, ignominiæ causa ab Imperatore missum hac nota laborare. Ergo & si dux, cùm exercitui præest, dimissus erit, notatur. Et, si princeps dimiserit: & adiecerit [o] ignominiæ causa se mittere, vt plerumque facit, non dubitabis, & ex edicto prætoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem principis successor ei datus est. 1 ¶ Exercitum autem, non vnam cohortem [p], neque vnã alam [q] dicimus: sed numero [r] multos militũ: nã exercitui [s] præesse dicimus eũ, qui legionẽ [t], §2 n°2

i in aliis causis non licet sine præuaricatione. *l. 3. §. quod si. ĩ. de præuaricat.*
k Fisco patrem filius idémque fisci aduocatus; in pecuniariis causis præterire potest.
l de aduocatis fisci adde *l. 3. ff. de his quæ in testamento delentur.*
m 2. *Cod. 12. & 10. Cod. 58. 21. Eclog. 2.*
n *v. l. 2. in princ. ĩ. eod.*
o *d. l. 2. §. vlt. l. 3. l. 4.*
p *l. 4. §. ait prætor.*
q Infamia quibus iudiciis cõtrahatur. *§. 2. Inst. de pœna temere litigant.*
r *l. 4. ĩ. de præuaricatoribus.*
s *d. l. 4. §. pen.*
t *l. 4. §. 5. ĩ. eod: 1. Harmenop. 6. §. 11*
u Iniuriarum actio famosa. *Paul. 5. sentent. 4. §. 9. & 19: l. 22. ĩ. de his quæ vt indign.*
x *d. l. 4. §. vlt. l. 5. l. 6.*
y *§. 2. vers. item pro socio. Inst. de pœna temere litigantium.*
z *l. 42. ĩ. de verb. signif.*
a *Cicerò pro Roscio Amerino.*
b *l. 6. §. 6. ĩ. eod. l. 10. Cod. d. positi.*
c *d. l. 6. §. mandati.*
d *l. 8.*
e *l. 8. 9. 10. 11. l. 23. l. vlt.*
f *d. l. 11. in fine.*
g *d. l. 11. in fi. l. 12.*
h *l. 13. in pr.*
i *l. 13. §. 1. ĩ. eod. l. 2. Cod. de incestis. l. 18. Cod. ad l. Iul. de adult. §. adfinitatis, & duobus seqq. Inst. de Nuptijs.*
k *l. 1. s. eod. adde l. 3. C. de re milit.*
l caligatus miles, vilis. *v. l. 10. ĩ. de custodia reorũ.*
m Cẽturio, qui cẽturiæ, hoc est, centum militib. præesset: vt quinquagenari9, qui quinquaginta: decurio, vel decanus qui decẽ: chiliarcha, qui mille militibus præerat. *Varro 4. de lingua. 9. Ibid. 3.*
o Immò, vt nõ adiecerit, non desinit esse infamis. *l. 13. §. missionum. ĩ. de re milit.*
p Cohortẽ quingenti milites faciebant. *9. Isid. 3:* cohortes decem in legione. *16. Gell. 4. in fine.*
q Alę, equitũ ordines, quòd circum legiones, dextra sinistráque, tanquam alæ in auium corporibus, locabantur. Liuius 6 de re militari apud Gellium *16. c. 4. inf.* triginta equitibus constare refert Isidorus; *d. c 3.* dictásque, quòd tegant pedites alarum vice.
r Nemo, licèt lectus, licèt tyro, licèt publicis expensis iter faciebat, iure militari testari poterat quàm in numeros relatus esset. *l. penul. ĩ. de milit. test. adde l. vnic. ĩ. de bon. poss. ex t. st. mil.*
s Exercitus est legio vel legiones: hoc est, cõstat etiã vna legione exercitus. *vt hîc.*
t In legione sunt centuriæ 60. manipuli 30. (vnde 600. militũ dicũtur Isidoro *d. c. 3*) cohortes decem. *Cincius 6. de re militari: apud Gell. d. c. 4.*

a Auxilia, qui adiumento adſunt alienigenæ. *Varro 4.de lingua:* vt differant à legionibus, vide *2.Veget.2.*
b miſſio militaris alia honeſta, alia cauſaria, alia ignominioſa. *l.13.§.miſſionum.j. de re militari.*
c hoc eſt, poſt emerita ſtipendia: emerita, id eſt, impleta. Gloſſæ emeritis, πληρώσαντι. Emeritus, ἀποστρατευόμενος, Gloſſis: qui impletis ſtipendiis labore militiæ ſoluitur. *l.1.Cod.de excuſ.tutorum. l.vlt. Cod. de his qui nō impletis ſtip.* inde emerita, præmia functæ militiæ. *l.3.§.qui militi.e. ff.de re militari.*
d de cauſaria miſſione.adde *l.1.Cod. de excuſat. tutorum.*
e valetudo excuſat à militia.
f *adde l.4.§.1.j. de re militari.*
g Quid exauctoratio legionum? fiebat ea vel vno verbo, quoties nimirū princeps ipſos milites vocabat, Quirites, *Lamprid.in Alex.Seuero: Dion.41.& 42. Tacit.1. & 19. Annal. Sueton.in Iulio c.70.*
h Inſignia militaria in ſimplici milite, ipſa arma fuiſſe exiſtimo: in præfectis ipſis & militum ductoribus, præter ipſa arma, ſignorum ademptionem: cuiuſmodi varia refert Vegetius 3. *de re militari* 5. Hæc igitur miſſio ignominioſa fiebat ademptione armorum & inſignium. Quin & arma tradere. *Sueton. Vitellio cap.10: Dion.49: Xiphilinus in Seuero,* diſcinctum eſſe. *Liuius 37. Herodianus 2.* veſtes & ſagum militare deponere miles iubebatur. *Xiphilin.ib. Herod.ibid.* iureiurando, ſeu ſacramento, *§.3.j. eadem.* & ſtipendio ſoluebatur, & caſtris eiiciebatur. *l.29.j.de liberali cauſa.*

vel legiones cum ſuis auxiliis [a] ab Imperatore commiſſas adminiſtrat. Sed "hic" etiam eum, qui ab aliquo numero militum miſſus eſt, quaſi ab exercitu miſſum ſit accipiemus. 2 ¶ *Ignominiæ cauſa "miſſum."* hoc ideo adiectum eſt: quoniam multa [b] genera ſunt miſſionum. ¶ Eſt honeſta, quæ emeritis [c] ſtipendiis, vel antè ab Imperatore indulgetur. ¶ Et cauſaria [d], quæ [e] propter valetudinem laboribus militiæ ſoluit: eſt ignominioſa. ¶ Ignominioſa autem miſſio totiens eſt, quotiens is, qui mittit, addit [f] nominatim, ignominiæ cauſa ſe mittere: ſemper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & ſi eum exauctorauerit, id [g] eſt inſignia [h] militaria detraxerit: inter infames efficit, licet non addidiſſet [i], ignominiæ cauſa ſe eum exauctoraſſe [k]. ¶ Eſt & quartum genus miſſionis, ſi [l] quis euitandorum munerum cauſa militiam ſubiiſſet, hæc autem miſſio exiſtimationem non lædit, vt eſt ſæpiſſimè reſcriptum. 3 ¶ Miles, qui lege Iulia de adulteriis [m] fuerit damnatus, ita infamis eſt, vt etiam ipſa ſententia eum ſacramento [n] ignominiæ cauſa ſoluat [o]. 4 ¶ Ignominia "autem" miſſis neque in vrbe [p], neque alibi [q], vbi Imperator eſt, morari licet. 5 ¶ Ait prætor: *qui (in) ſcænā prodierit,* "infamis eſt". Scæna [r] eſt, vt Labeo definit, quæ ludorum faciendorum cauſa, quolibet loco, vbi quis conſiſtit, moueatúrque ſpectaculum ſui præbiturus, poſita ſit in publico, priuatóve vel in vico: quo tamen loco paſſim homines ſpectaculi cauſa admittãtur, eos enim, qui quæſtus [f] cauſa in certamina deſcendunt, & omnes propter præmium in ſcænam prodeuntes, famoſos eſſe, Pegaſus, & Nerua filius reſponderunt [t].

De eo qui operas ſuas locauit vt in ſcœnam prodiret.

3. *Gaius* lib.1.ad Edictum prouinciale.

QVi autem operas ſuas locauit, vt prodiret artis ludicræ cauſa, neque prodiit: non notatur [u], quia nō eſt ea res adeò turpis, vt etiam conſilium puniri debeat.

De athletis, thymelicis, xyſticis, agitatoribus, his qui aquam equis ſpargunt, & ceteris miniſteriis. 1. De deſignatoribus. 2. Interpretatio tertiæ partis, de lenonibus. 4. Quartæ, de calumniatore & præuaricatore. 5. Interpretatio quintæ partis. De cōdemnato ſuo nomine.

4. *Vlpianus* lib.6.ad Edictum.

AThletas [x] autem Sabinus, & Caſſius reſponderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere, & generaliter ita omnes opinantur & vtile videtur, vt neque [y] Thymelici [z]: neque exuſtici [a], neque [b] agitatores [c], nec qui [d] aquam equis ſpargunt, ceteráque eorum miniſteria, qui certaminibus [e] ſacris deſeruiunt, ignominioſi habeantur [f]. 1 ¶ Deſignatores [g] autem, quos Grẹci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere Celſus probat: quia miniſterium, non [h] artem ludicram, exerceant. Et ſanè locus iſte hodie à principe non [i] pro modico beneficio datur. 2 ¶ Ait prætor, *qui lenocinium [k] fecerit.* Lenocinium facit, qui quæſtuaria [l] mancipia habuerit. ſed & qui in liberis hunc quæſtum exercet,

i putà per errorem, obliuionem vel breuitatis, vel alia qualibet de cauſa.
k *vide Pet.Fab.1.Semeſtr.17.*
l *vide l.6.in fi.j.de curat.furioſi.* Militiam euitandorum munerum cauſa ſubire non licuit: qui ſubibat, ab exercitu dimittebatur, citra ignominiam tamen, *vt hîc.* Ad eundem modum liberale iudicium, militiæ profeſſionis, euitare: *l.8.infrà de re militari: l.29.j.de liberali cauſa.* aut litis cauſa militiam appetere non licuit. *l.1.Cod.qui militare.*
m *vide l.11.j.de adulteriis.*
n Sacramentum, iuſiurandum militare, quod à militibus exigebatur: cuius formulam vide apud Vegetium *2.c.5.* Alio ſignificatu, *ſacramentum,* militiæ genus eſt, in quo lectus miles iurabat ſe non receſſurum à militia, niſi poſt militum tempus, hoc eſt decennium. Huic ſecundum genus militiæ erat, *Euocatio,* quo in re ſubita Conſul etiam ſuos milites euocabat hac formula, Qui rempublicā ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Tertiùm, *coniuratio,* quoties vicinus vrbis tumultus non patiebatur ſingulos iurare. *9.Iſid.3.*
o mulierem verò, non ſententia, ſed ipſa lex notat. *vide l.43.§.penultimo, j.de ritu nuptiarum.*
p *ſub.*Roma.Vrbis enim appellatione Roma intelligitur
q *l.3.Cod.de re militari.*
r ἀπὸ τῆς σκιᾶς dicitur.
ſ *l.1.§.& qui operas.ſ.de poſt.* Immò & qui ſine quæſtu. omnes enim ſcenici probroſi. *Auguſt.2.de ciuitate 11.* & tribu moueri ſoliti. *Liuius 7.*
t milites verò capite plectendos eo caſu teſtatur. *l.24.j.de pœn.*
u Immò vt non prodierit & depugnauerit, notabitur. *l.1.§.6.verſic. & qui operas. ſ.de poſtul.*
x de quibus *l.vnica.Cod.de athletis.*
y Thymelicorum fit mentio *in l.10.j.de pollicitat.* Cæterùm author Eclogæ, *21.tit.2.c.2.* videtur intelligere, τοὺς λέγοντας ἐν τοῖς ὀλυμπίοις τὰ ἐνθύρια, qui in olympiis enthyria dicunt.
z de quibus vide *l.10.j.de pollicitat. Balſamonem ad 46.concilij Cartaginenſis c.130.*
a *Legendum* xyſtici *vel* xuſtici: vt Sulla pro Sylla. Porrò xyſtici à xyſto, id eſt, porticu dicti, in qua per hyemem ſub tecto exercebantur. *6.Vitruu.10: & 5.c.11.* τοὺς ἐν ξυστῷ ἀγωνιζομένους appellat author Eclogæ, *ſuperiore loco.*

b Immò agitatores, ſeu ἡνίοχοι. Theophilo numerantur inter famoſos. Theophilum ex ſui ſeculi opinione agitatores & aurigas inter famoſos non ex prudentem definitione: cùm & aliàs nobiliſſimi in circo, teſte Su... *Auguſto c.43: & Caligula c.18.*
c Agitatores aurigæ in curuli certamine & ludis Circenſibus, quorum ...

in eadem cauſa eſt. Siue autem principaliter hoc negotiū gerat, ſiue alterius [m] negotiationis acceſſione vtatur: vt [n] puta ſi caupo fuit, vel ſtabularius: & mancipia talia habuit miniſtrantia: & occaſione miniſterij quæſtum facientia: ſiue balneator fuerit, velut in quibuſdam prouinciis fit, in balneis ad cuſtodienda veſtimenta conducta habent mācipia hoc genus obſeruantia in officina: lenocinij pœna tenebitur. 3 ¶ Pomponius & eum, qui in ſeruitute peculiaria mancipia proſtituta habuit, notari poſt libertatem ait [o]. 4 ¶ Calumniator ita demum notatur, ſi [p] fuerit calumniæ cauſa damnatus: neque enim ſufficit calumniatum, item præuicator. ¶ Præuicator autem eſt [q], quaſi varicator, qui diuerſam partem adiuuat, prodita cauſa ſua, quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait, nam qui præuaricatur, ex vtraque parte conſtitit: quinimmo ex aduerſa. 5 ¶ Item qui furti [r], vi bonorū raptorum, iniuriam [ſ], de dolo malo ſuo nomine [t] damnatus, pactúſve erit: ſimili modo infames ſunt.

5. *Paulus* lib.5.ad Edictum.

QVoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciſcitur [u].

1. De prouocatione. 2. Si quis alieno nomine damnetur. 3. De pacto. 4. De iureiurando. 5. Interpretatio ſextæ partis. De mandato. 6. De herede. 7. De contrario iudicio.

6. *Vlpianus* lib.6.ad Edictum.

FVrti [x] accipe: ſiue manifeſti ſiue nec manifeſti. 1 ¶ Sed ſi furti, vel aliis famoſis actionibus quis condemnatus prouocauit: pendente iudicio, nondum inter famoſos habetur [y]: ſi autem omnia tempora prouocationis lapſa ſunt, retrò infamis eſt: quamuis, ſi iniuſta appellatio eius viſa ſit, hodie [z] notari puto, non retrò notatur. 2 ¶ Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia, & ideo nec procurator "meus," vel defenſor, vel tutor, vel curator, vel heres [a], furti, vel ex alia ſimili ſpecie condemnatus, infamia notabuntur. nec ergo, ſi ab initio per procuratorem cauſa agitata eſt. 3 ¶ *Pactúſque,* inquit, *erit.* pactus ſit, accipimus: ſi cū pretio [b] quantocumque pactus eſt: alioquin & qui precibus impetrauit, ne ſecū ageretur, erit notatus: nec erit veniæ vlla ratio: quod eſt inhumanum. Qui iuſſu prætoris, pretio dato pactus eſt, nō notatur [c]. 4 ¶ Sed & ſi, iureiurādo [d] delato, iurauerit quis non deliquiſſe, non erit notatus. nam quodammodo innocentiam ſuam iureiurando adprobauit. 5 ¶ *Mandati* [e] condemnatus. Verbis edicto notatur, non ſolùm qui mandatum ſuſcepit [f], ſed & is, qui fidem, quam aduerſarius ſecutus eſt, non præſtat. vtputà, fideiuſſi pro te, & ſolui: mandati te ſi condēnauero, famoſum facio. 6 ¶ Illud planè addendum eſt, quod interdum & heres ſuo nomine damnatur, & ideo infamis fit, ſi in depoſito [g], vel in mandato malè verſatus ſit. Non tamē in tutela, vel pro ſocio [h] heres ſuo nomine damnari pōteſt: quia heres neque in tutelam, neque in ſocietatem ſuccedit: ſed tantùm in æs alienum defuncti.

ludis moderandis. *Suetonius Nerone 53.* Niſi fortè deſignatorem hîc Vlpian... ipſo certaminis iudice accipiat: vt per contrarium Suidæ ῥαβδοῦχος, pro ipſo ... Interim tamen quid certi ſtatuas, vix eſt. Nam hîc miniſter dici videtur, ... *rium,* ideóque viator, & lictor: Contrà iudex fuiſſe indicio eſt, honos qui ... buitur in fine huius §. Hoc tamen mihi verius videtur.
h Miniſterij & artis differentia.
i Deſignatoris miniſterium à principe pro beneficio dabatur, *vt hîc.* Eade... tione pro beneficio, poteſtas de iure reſpondendi à principe petebatur. *l.2.§. de origine iuris.*
k *vide l.43.§.lenocinium.j.de ritu nupt. vide Nouell.14.*
l *vide l.43.§.7.j.de ritu.*
m *d.l.43.§.9: l.vlt.Cod.ſi mancipium ita venierit.*
n Caupo, ſtabularius, balneator hîc lenoni adiunguntur.
o punietur ergo grauiùs leno quàm meretrix. *arg.l.24.j.eodem.* ac fortè ... nus. *l.43.§.6.j.de ritu.*
p *l.19.j.eodem.* Infamis regulariter efficitur, qui actione famoſa condemna... de tamen Socinum *regula 179.*
q *vide l.1.j.de præuaricat.*
r *l.1.ſ.eodem.l.5.j.eod.l.7.in fine.j.de publ.iudic. §.ex his cauſis. Inſt.de pœna tem...*
ſ *l.5.18.Cod.eodem.*
t non alieno, vt procurator, defenſor, Curator, tutor, heres. *l.6.§.2.& 6.j.eod.*
u accepta pecunia: ſecus ſi gratis. *l.18.Cod.eodem.*
x *vide l.62.j.de furtis.*
y Cur ita? *vide l.1. in fine.j.ad Turpillianum.*
z id eſt, ſtatim. *vide l.17.§.1.in fi.j.de furtis: l.7.§.2.j.de iniuriis.*
a atqui in heredem ex maleficiis actiones, & furti, non dantur. *§.prim...* *perpetuis.*
b *l.18. Cod.eodem.*
c in grauioribus delictis iuſſus ſuperioris non excuſat. *vide l.37.j.ad leg.Aq...*
d *dicta lege 18.*
e *l.1.ſ.eodem: l.20.Cod.mandati.*
f *l.1.in princip.ſ.eodem.*
g *l.1.ſ.eodem: l.10.Cod.depoſiti.*
h ſocietatis damnatus fit infamis. *l.vlt.Cod.eodem.*

7 ¶ Contrario iudicio damnatus non erit infamis[a]: nec immeritò. nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo[b], qui ferè iudicio solet dirimi.

De pacto.

7. *Paulus* lib. 5. ad Edictum.

IN actionibus, quæ ex contractu proficiscuntur, licèt famosæ sint, & damnati notentur, attamen pactus non notatur, meritò: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus[c].

Interpretatio septimæ partis: De scientia & ignorantia.

8. *Vlpianus* lib. 6. ad Edictum.

GEnero, inquit, *mortuo*. meritò adiecit prætor, *cum mortuum esse sciret*: ne[d] ignorantia[e] puniatur. sed cùm tēpus luctus continuum est, meritò[f] & ignoranti cedit ex die mortis mariti[g]: & ideò si post legitimum tempus cognouit: Labeo ait, ipsa die & sumere eam lugubria[h] & deponere †.

De vxore, de sponso.

9. *Paulus* lib. 5. ad Edictum.

VXores[i] viri lugere non compellentur. 1 ¶ Sponsi nullus luctus est[k].

De permißione principis. 1. De sponsa intra tempus luctus.

10. *Idem* lib. 8. ad Edictum.

SOlet † à principe impetrari, vt intra legitimum tempus mulieri nubere liceat[l]. 1 ¶ Quæ virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet[m].

De liberorum & parentum luctu. 1. Si maritum lugeri non oportet. 2. De ea quæ intra legitimum tempus peperit. 3. Qui lugeri non solent. 4. De eo qui lugentem duxit, aut ducere passus est. XIII *ratúmve habuit.*

11. *Vlpianus* lib. 8. ad Edictum.

LIberorum autem, & parentum[n] luctus impedimento nuptiis non est. 1 ¶ Et si talis[o] sit maritus, quem more[p] maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari. prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur: qui solet elugeri[q] propter turbationem[r] sanguinis[s]. 2 ¶ Pōponius eam, quę intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum[t] puto.
3 ¶ Non solent autem lugeri[u], vt Neratius ait, hostes[x], vel perduellionis[y] damnati: nec suspendiosi: nec[z] qui manus sibi intulerunt, non tædio vitæ[a], sed mala consciētia. Si quis ergo, post huiusmodi exitum mariti, nuptum se collocauerit: infamia notabitur. 4 ¶ Notatur etiam, qui eā duxit: sed si sciens: ignorantia[b] enim excusatur non iuris, sed facti[c]. Excusatur, qui iussu eius, in cuius potestate erat[d], duxerit[e]: &[f] ipse, qui passus est ducere notatur. vtrumque rectè: nam & qui obtemperauit, venia dignus est: & qui passus est ducere, notari ignominiā.

12. *Paulus* lib. 5. ad Edictum.

QVi iussu patris duxit, quamuis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur[g].

Interpretatio octauæ partis. 1. De binis sponsalibus alieno nomine constitutis. 2. Interpretatio verborum, EODEM TEMPORE. *3. De sponsa vni, nupta alteri. 4. De nuptiis vel sponsalibus prohibitis. 5. De compromisso. 6. Si iudex causa cognita pronunciauerit, vel extrinsecus elocutus sit. 7. De pœna grauiori. 8. De crimine stellionatus.*

13. *Vlpianus* lib. 6. ad Edictum.

QVid ergo si non ducere "sit" passus: sed, posteaquàm duxit, ratum habuerit: vtputà, initio ignorauit talem esse, posteà scit. non notabitur. prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. 1 ¶ Si quis alieno nomine *bina sponsalia* constituerit, non notatur: nisi eius nomine constituat, quem, quámve in potestate haberet. Certè qui filium, vel filiam constituere patitur[h], quodammodo ipse videtur constituisse. 2 ¶ Quod ait prætor, *eodem tempore*: non initia sponsaliorum eodem tempore factorū accipiendum est: sed si in id tempus concurrant.
3 ¶ Item si[i] alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia edicti punitur. 4 ¶ Cùm autem factum notetur: etiam si cum ea quis nuptias, vel sponsalia cōstituat, quam vxorem ducere vel non potest, vel fas non est: erit notatus.
5 ¶ Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. 6 ¶ Quantum ad infamiam pertinet: multum interest[k]: in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit, an quædam extrinsecus[l] sunt elocuta: nam ex his infamia non irrogatur. 7 ¶ Pœna grauior[m] vltra legem imposita existimationē conseruat: vt & cōstitutum est, & responsum: vtputà si eum, qui parte bonorum multari debuit, præses relegauerit: dicendum erit duriori[n] sententia cū eo transactum de existimatione eius, idcircóque non esse infamem[o]. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex comdemnauit, oneratum quidem reum pœna aucta, (nam ex furto non manifesto in duplum conueniri debuit) verùm hanc rem existimationem ei non conseruasse: quamuis, si in pœna non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videtur. 8 ¶ Crimen stellionatus[p] infamiam irrogat[q] damnato, quamuis publicū non est iudicium.

Siquis ex suo facto non suo nomine damnetur.

14. *Paulus* libro 5. ad Edictum.

SEruus, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperit: deinde eundem liberum, & heredem instituerit: ex eodem iudicio damnatus, non est famosus[r]: quia non suo nomine condemnatur: quippe cùm initio lis in eum contestata non sit.

De ea quæ ventris nomine per calumniam XVIII *vel per ignorantiam, in possessionem missa est* XIX *& ex ea causa condemnata, vel non: & de eius patre.*

15. *Vlpianus* libro 8. ad Edictum.

NOtatur[s], quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se adseuerat prægnantem.

16. *Paulus* libro 8. ad Edictum.

CVm non prægnans esset, vel ex alio concepisset.

17. *Vlpianus* lib. 8. ad Edictum.

DEbuit enim coërceri, quæ prætorem decepit[t]. Sed ea notatur, quæ, cum suæ potestatis esset, hoc facit.

18. *Gaius* libro tertio ad Edictum prouinciale.

---

a *adde §.2. Inst. de pœna temere litig.*
b *vide l.29. ff. de dolo.*
c furto, vi, iniuria, dolo.
d Ignorantia facti non punienda. adde *l.11. §.4. ff. eodem.*
e facti. *l.11. §. vltimo, ff. eodem.*
f Continua tēpora ignoranti cedunt.
g Infamia notatur, προ πενθίμου γαμηθεῖσα. id est quę antè nupsit, quàm luctus tēpus exiret. *vt Eclog.2.c.2.*
h Lugubria, hîc vestes lugubres sunt. *l.15. §.27. ff. de iniuriis.* tristior habitus, insignia luctus *l.15. Cod. ex quib. caus. infamia.* tristia signa. *Ouid.1. Fastor.* Insignia autem luctus hæc, abstinere à conuiuiis, ornamētis, & alba veste. *Paul.1. sentent.21. §.3.* vt hinc colligas mulieres in luctu, aurum, purpurā, & monilia deposuisse, atram vestem sumpsisse.
† lugubrium vsus hodie remissus est. *l.15. Cod. eod.*
i *21. Eclog.2.c.5.* περὶ πενθίμων καὶ τίνες οὐ πενθοῦνται. Seneca *epist. 64.* Aurum fœminis ad lugendum constituēre maiores, nō vt tandiu lugerent, sed vt ne diutius. Viris nullum legitimū tempus est, quia nullum honestum.
k atqui quod de marito, id de sponso dicitur. *l.15. in fin. l.16. ff. de sponsal. l.4. ff. de fundo dotali.*
† hoc negligitur apud Gallos.
l vt ita non incidat in pœnam. *l.1. Cod. de secundis nuptiis. vide Cuiacium 6. obseruat.32.*
m quia ratio Edicti cessat: nēpe, turbatio sanguinis. *l.11. §.1. ff. eod.* quæ in spōsa cessat.
n *Idem Harmenopulus 4. titul.4. §.14.*
o *vide §.3. ff. eodem.*
p more maiorū facere quid. *adde l. penultim. ff. de Iustitia.*
q Elugere aliud esse, aliud lugere à quibusdam notatur. Lugebatur maritus lugubribus. *l.8. ff. eodem.* elugebatur anni spatio etiam sine lugubribus, ob sanguinis perturbationē, *vt hîc.* Lugebat maritum mulier intra legitimum tempus, pariens non elugebat. *§.2. ff. eod.* Lugebantur parentes, & liberi: non elugebantur, *in pr. hac lege.* Mariti interdum luguntur & elugentur: interdum non elugentur licèt lugeantur: interdum elugentur, licèt non elugeantur. Prior casus accidit, quum luctus non minuitur: secundus, quum partus intra luctus legitimum tempus editus est. tunc enim minui luctus solet. Tertius, cùm maritus perduellionis damnatus hostis & suspendiosus, aut manus sibi intulit. *§.3. ff. eod.* Atque ita luctus deminutio, non continuo eluctus deminutio est. luctus minuebatur dupliciter: populo vel priuatis. Populo, ædis dedicatione, lustro à censoribus condito, voti publicè suscepti solutione. Priuatis, cùm liberi nascerentur, cùm honos in familiam veniret, cùm pater aut liberi, aut frater ab hoste captus domum rediret: cùm propriore quis cognatione quàm is qui lugeretur, natus esset, cùm in Casto Cereris constitissent. *Festus in minuebatur: Paulus 1. sent.21. §.3: Spartianus in Adriano & Aelio Vero.*
r Sanguinis turbationis rationē, non ipsius luctus habet prætor, cùm intra certum tempus nuptiis interdicit mulieribus. Igitur & eorum qui lugentur, & qui lugeri non possunt, vxores prohibentur intra luctum tempus nubere. *4. Harmenop.6. §.19.* Porrò turbationem sanguinis, σύγχυσιν τῆς γονῆς, seminis turbationem, author Eclogæ illo loco appellat: vt & Harmenopulus *4. titul.6. §.62.* Quid si quæ turbato sanguine nupserit, vt planè constet partū prioris esse mariti? Proprietate & vsufructu antenuptialis donationis priuabitur. *Nouella de restitut. 39: 4. Harmenopulus 6. §.63.*
s *l.15. Cod. eodem. l.53. in fi. Cod. de Episcop.*
t *Ita author Eclogæ d.c.5.* Imò falsum. Harmenopulus enim *4. titul.6. §.60.* refert eam quæ virum eluget, tametsi pepererit, prohiberi adhuc nubere. Idē author & apud eū scholiastes, *ad nomen* ... 6. rem totā ita cōciliat: viduas, τῶν ἀτίμων ἀνδρῶν, hoc est, infamium, & eorum qui elugeri non solent, si intra tempus legitimum luctus pepererint, statim posse nubere: Eorum verò qui lugeri solent, καὶ τῶν ἐντίμων, id est, qui integræ famæ, etiam intra tempus luctus pepererint, nubere nō posse. Cessare quidē hoc casu, σύγχυσιν τῆς γονῆς, hoc est, turbationem seminis: sed alteram prohibitionis causā superesse, τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρί, honorem & reuerentiam quæ viro debetur.
u *§.1. ff. eod. l.35. ff. de religiosis.*
x id est transfugæ: αὐτόμολον, dixit Eclogæ author. *21. tit.2.c.5. Cuiac. 6. obseru. 26: & 15. c.34: adde l.8 §.2. ff. de pœnis.*
y καὶ ὁ κατακριθεὶς ἐπὶ τυραννίδι καὶ προδότης. *Eclog. d.c.5.* perduellionis dānatus & proditor.
z Carnificis loco habebatur is qui se vulnerasset vt moreretur. *Fest. in Carnif.*
a *vide l. vlt. si quis de bonis eor. qui ante senten.*
b *l.8. sup. eod.*
c *vide l.9. ff. de iuris & facti ignor. l.157. l.167.*
d *l.169. ff. de reg. iur.*
e aliud est in grauioribus delictis. *l.20. ff. de obligationibus & actio.*
f legendum est *sed*, hoc sensu. Filiusfamilias iussu patris lugentem ducens, veniam meretur: pater autem notatur.
g Immò notari videtur. *l.66. in fine ff. de ritu nupt.* maximè si retineat, postquam ad legitimos annos peruenerit. *l. quarta, in fine, Cod. de incestis.*
h *l.11. in fine ff. eodem. l.3. ff. de noxal.*
i *21. Eclog.2.c.2.*
k *l.20. ff. eodem. l.13.16.19. Cod. eodem.*
l Extrinsecus eloqui, hîc, est sine causæ cognitione.
m *vide leg.11. ff. de pœnis.* Pœnam legalem regulariter per iudicem minui vel mutari posse, hinc colligunt. vide tamen Socinum *regula* 293. Mynsingerum *2. obseru.* 54. plenius dixi *ad l.11. ff. de pœnis.* vide Gandinuū *tract. de maleficiis,* Rubrica, Vtrùm pœna possit augere.
n atqui pœna non Iudicis authoritati, sed legis seruata est. *l.1. §. quorum infrà ad Turpillianum.*
o *21. Ecloga 3. cap.3.* & è contrario, si mitiùs sit condemnatus. *lege tertia, quarta, Codice eodem.*
p *l.1. ff. stellionatus. 21. Eclog.2. c. in fine.*
q Immò non irrogat. *l.2. ff. de crimine stellionat.* an hoc crimen sit famosum, vide *Cuiacium 10. obseruat.26. Robert.4. sentent.17.*
r casum excipe *l.4. §.3. ff. eodem.*
s *l.1. §. per calumniam ff. de ventre in possess. vide l.1. §.1. ff. si mulier ventris nomine. l.3. §. fin. ff. ne vis fiat.*
t & contumax fuit, *lege 11. §. interdum. ff. de interrog. act.*

EA, quæ falsa [a] existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

19. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

NOn alia autem notatur, quàm [b] ea, de qua pronuntiatum est, calumniæ causa eam fuisse in possessioné missam. Idque, & in patre erit seruandum, qui calumniæ causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti [c].

De sententia callido commento videris accusationis instigator fuisse.

20. *Papinianus* lib.1.Responsorum.

OB hæc verba sententiæ præsidis prouinciæ, *Callido commento videris* [d] *accusationis instigator* [e] *fuisse*: pudor [f] potius oneratur, quàm ignominia videtur irrogari. non [g] enim, qui exhortatur, mandatoris opera fungitur.

De testatione reprobata.

21. *Paulus* lib.2.Responsorum.

LVcius Titius crimen intendit Caio Seio, quasi iniuriam passus: atque in eam rem testationem apud præfectum prætorio recitauit. præfectus, fide non habita testationis, nullam iniuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio pronuntiauit. quæro, an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi, cur hi de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cùm non [h] oportet ex sententia, siue iusta, siue iniusta, pro alio habita alium prægrauari [i].

De pœnis.

22. *Marcellus* lib.2.Publicorum.

ICtus fustium infamiam non [k] importat [l], sed [m] causa [n], propter quam id pati meruit, si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus pœnarum eadem forma statuta est.

De luctu parentum liberorum & agnatorum.

23. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

PArentes, & liberi vtriusque sexus, nec non & ceteri adgnati, vel cognati secundum [o] pietatis rationem, & animi sui patientiam [p], prout quisque voluerit, lugendi sunt. qui autem eos non eluxit, non notatur infamia [q].

24. *Idem* lib.6.ad Edictum.

IMperator Seuerus rescripsit, non obfuisse mulieris famæ eius quæstum in seruitute factum [r].

De luctu parentum, quorum hereditas ad filios non pertinet. 1. De luctu eius qui in bello cecidit.

25. *Papinianus* libro.2. Quæstionum.

EXheredatum quoque filium luctū habere patris memoriæ placuit [s]. Idémque & in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet. 1 ¶ Si quis in bello ceciderit, & si [t] corpus eius non compareat, lugebitur.

DE PROCVRATORIBVS, & defensoribus,

Tit. III.

Definitio procuratoris. 1. Quarum rerum, & quibus modis detur procurator. 2. Vsus procuratoris. 3. De absente.

Vlpianus libro 9.ad Edictum.

PROCVRATOR [u] est [x], qui [y] aliena negotia mandatu [z] domini administrat. 1 ¶ Procurator autem vel omnium rerum, vel vnius rei esse potest, constitutus vel [a], coram, vel per nuntium, vel per epistolam. quamuis quidam (vt Pomponius libro vicesimo quarto scribit) non [b] putent [c] vnius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuntium [d] perferendum suscepit, propriè procurator appellatur. sed verius est, eum quoque procuratorem esse, qui [e] ad vnam rem datus sit. 2 ¶ Vsus autem procuratoris perquàm necessarius [f] est: vt qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, per [g] alios possint vel agere, vel conueniri. 3 ¶ Dari autem procurator & absens potest.

De furioso.

2. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

DVmmodo certus sit, qui datus intelligetur: & is "si" ratum habuerit. 1 ¶ Furiosus non [h] est habēdus [i] absentis loco: quia in eo animus deest, vt ratum habere "non" possit.

De lite futura, quibus modis procurator datur.

3. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

ITem "&" ad [k] litem futuram: & in diem, & sub condicione & vsque ad diem dari potest.

4. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

ET in [l] perpetuum.

Quis dicatur præsens.

5. *Vlpianus* lib.7.ad Edictum.

PRæsens habetur, & qui in hortis est.

6. *Paulus* lib.6.ad Edictum.

ET qui in foro, & qui in vrbe, & [m] in continentibus ædificiis.

7. *Vlpianus* lib.7.ad Edictum.

ET ideo procurator eius præsenti esse videtur.

De filio vel filia fam. 1. An inuitus. 2. Aut veteranus, aut miles procurator esse possit. 3. Edictum de procuratore compellendo iudicium accipere, & quibus ex causis non compellitur.

8. *Idem* libro 8.ad Edictum.

FIliusfamiliàs [n] & ad agendum dare procuratorem potest, si quæ sit actio, qua ipse experiri potest: nō solùm [o] si castrense peculium habeat, sed & quiuis filiusfamiliàs: vtputa iniuriam passus dabit ad iniuriarum actionem: si fortè neque pater præsens sit, nec patris procurator velit experiri. & erit iure ab ipso filiofamiliàs procurator datus. Hoc amplius Iulianus scribit: & si filiofamiliàs patri per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria, neque auus præsens sit: posse patrem, procuratorem dare ad vlciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. ¶ Ad defendendum [p] quoque poterit filiusfamiliàs procuratorem dare. ¶ Sed & filiafamiliàs poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam quòd ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, superuacuum esse Valerius Seuerus scribit [q]: cùm sufficiat, patrem dare [r] ex filiæ voluntate. sed puto, si fortè pater absens sit, vel suspectæ vitæ, (quo casu solet filiæ competere de dote actio) posse eam procuratorem dare. ¶ Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. 1 ¶ Inuitus [s] procurator non solet dari. * inuitum [t] accipere debemus, non eum tantùm, qui contradicit: verùm [u] eum quoque, qui consensisse nō probatur. 2 ¶ Veterani, procuratores fieri possunt. ¶ Milites [x] autem, nec [y] si velit aduersarius, procuratores dari possunt: nisi hoc tempore [z] litis contestatæ, quocumque casu prętermissum est: excepto eo, qui in [a] rem suam procurator datus est: vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio concessa est. 3 ¶ *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente Dominus iudicatum solui, exposuit*, prætor ait [b], *iudicium accipere cogam.* Verùm ex causa non debebit compelli. vtputa inimicię capitales interuenerunt inter ipsum procuratorem, & dominū: scribit Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, vel reipublicæ causa absfuturus sit.

9. *Gaius* lib.3.ad Edictum Prouinciale.

AVt si [c] valetudinem, aut si necessariam [d] peregrinationem alleget.

10. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

VEl [e] hereditas superueniens eum occupet: vel "ex" alia [f] iusta causa. Hoc amplius, & si habeat præsenté dominum, non debere compelli procuratorem.

11. *Paulus* libro octauo ad Edictum.

SI tamen dominus cogi possit.

12. *Gaius* lib.3.ad Edictum prouinciale.

SEd etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: veluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet [g], tractu temporis futurum, vt res pereat.

13. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

a Falsa existimatio excusat.
b *l.4.§.calumniator.* ſ.*eod.*
c patri, sua interdum patientia nocet. *l.11. in f.l.13.§.1.*ſ.*eod.*
d hoc verbo constat iudicem extrinsecus loqui, non ferre sententiam. l.13. §.6.ſ.*eo. l.17.19. Cod. eodem.* adde quæ de hoc verbo, *videri*, scripsi *ad l.1.§.5.*ĵ.*ad Turpillianum.*
e quo nomine quis incidit in Turpillianum. *l.1.§. penultim.*ĵ.*ad Turpill.*
f Pudoris & ignominiæ differentia.
g Ex hortari & mandare differunt.
h Grauari alterius sententia etiam iusta neminem oportet.
i quî hoc? cùm iis qui non probatur, videatur reprobari? *arg.l.40.§.sed & si.*ĵ.*de procur.* hoc igitur: Iudicio accusator prægrauatur, non testes.
k *l.14. Cod.eod.*
l Immò, irrogat. *l.pen. §.92.*ĵ.*de var. & extr. cognit.*
m sic pœna martyrem nō facit, sed causa.
n de qua *l.16. Cod.eod.*
o hoc est, luctus parentum ac liberorū impedimēto nō est nuptiis: voluntarius est non necessarius: non à lege sed à pietate cuiusque & animi sententia indicitur.
p *Forte* legendum est, *parientia.* vt animi sui parientia, sit idē quod sequitur, prout quisque voluerit, quod cuique videbitur atque apparuerit.
q *l 11* ſ.*eod.*
r atqui lenoni, lenocinium in seruitute exhibitum post adeptam libertatem nocet. *l.4.§.3.*ſ.*eod.*
s pietas enim parentibus semper debetur. l.1. ĵ.*de obsequiis.*
t Lugendus est maritus in bello occisus, etiāsi corpus eius non appareat.
u *adde §.1.de his per quos.*
x διοικητὴς, actor seu procurator is est, cui mandata est negotiorum absentiū administratio: quique tam agit quàm conuenitur nomine negotiorum absentis quæ gerit. Atque hic dicitur, διεκδικητὴς καὶ ἐντολεὺς καὶ συνήγορος. defensor, mādatarius seu aduocatus. 8. *Eclog. 2. in Lemmate seu tituli inscriptione.* quid sit procurator, vide apud Ciceronem *pro Cecinna.* Certè olim per aliū nemo agere poterat: hodie potest agi. *Inst. de his per quos agere possumus. dixi ad l.123.*ĵ.*de regulis iuris.*
y Immò, & qui sua. *l.34.*ĵ.*eodem.*
z Immò & qui sine mandato. *l.35.in princ.*ĵ.*eodem.*
a Mandari potest procuratio præsentibus & nudis verbis, & per litteras & per nū-

habetur, qui tacet: vbi de eo obligando agitur. Hoc est taciturnitas ad obligandum pro consensu non habetur. vide tamen Socinum *regula* 394.
y *vide quæ scripsi ad l.7.*ſ.*de postulando.*
z *l.13.Cod.eodem.* a *l.9.Cod.eod.*
b Immò prætoris nullæ sunt partes in eo. *l.45.in princ.*ĵ.*eodem.*
c *l.20.*ĵ.*eodem.* d *l.23.l.44.*ĵ.*eodem.*
e *l.22.*ĵ.*eodem.* f *l.44.*ĵ.*eodem.*
g *l.43.§.vlt.l.13.§.final.*ĵ.*de arbitr. l.28.§.sed etsi dies.*ĵ.*de Iudiciis.*

Sed hæc neque passim admittenda sunt, neque districte deneganda: sed à prætore, causa cognita, temperanda.

14. *Paulus* lib 8.ad Edictum.

Si post datum procuratorem capitales [a] inimicitiæ intercesserunt: non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: quoniam noua causa sit.

a l.8.§.final.ff.eod.l.43.in fine,ff.eod. 1. Feudorum 22.

De procuratore ad communi diuidundo iudicium dato.

15. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

Si defunctus sit dominus ante litem contestatam, iudicatū solui stipulatione pro suo procuratore data, procurator compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non cōtradicente, fecit: quòd si aliter actum est, inscium quidem procuratorem teneri satis inciuile est: committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. 1 ¶* Qui ad communi diuidundo iudicium datus est "ad" agendū, item [b] & ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.

b l.vnic. Cod.de satisdand.

De reuocatione procuratoris.

16. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

Ante [c] litem contestatam libera potestas est vel mutandi [d] procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi.

c seu re integra.l.3. Cod.mandati.
d l.55.ff.eod.

17. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

Post litem autem cōtestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre à viuo procuratore, vel in ciuitate manente, potest: causa tamen priùs cognita. 1 ¶ Non solùm autem ipsi qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiam heredi eius, & ceteris successoribus. 2 ¶ In causæ autem cognitione non solùm hæc versantur, quæ [e] suprà diximus in procuratore non compellendo suscipere iudicium: verùm & ætas [f].

e l.8.in fine.l.9.& sequentib.
f putà senectus.

18. *Modestinus* libro decimo Pandectarum.

Aut [g] religionis beneficium.

g vide l.32.§.sacerdotio 4.ff.de arbitris.

19. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

Item si [h] suspectus sit procurator: aut in vinculis: aut "in" hostium, prædonúmve potestate.

h vt.l.25.in prin.ff.eod.

20. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

Vel iudicio [i] publico, priuatóve: vel [k] valetudine, vel maiore re sua distringatur.

i vide l.3.§.5.in fin.ff.de testib.
k l.9.ff.eod.l.23.ff.mandati.l.2.§.3.ff.si quis cautionibus

21. *Gaius* lib.3.ad Edictum prouinciale.

Vel exilio: vel si latitet: vel inimicus [l] posteà fiat.

l vide l.3.ff.de testibus.

32. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

Aut adfinitate [m] aliqua aduersario iungatur: vel heres ei existat.

m Adfinitas superueniens excusat procuratorem, à munere procurationis suscepto perficiendo. adde l.23. Cod. de excus. tutor.

23. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

Aut longa peregrinatio, aut aliæ similes causæ impedimento sint.

24. *Paulus* lib.8.ad Edictum.

Mutari debebit: vel ipso procuratore postulante.

25. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

Quæ omnia nō solùm ex parte rei, sed [n] etiam in persona actoris obseruabuntur. ¶ Sed si aduersarius, vel ipse procurator dicat, dominum mētiri: apud prætorē hæc finiri oportet *. nec [o] ferendus est procurator, qui sibi adserit procurationem: nam hoc ipso suspectus [p] est, qui operam suam ingerit inuito. nisi fortè purgare magis conuicium, quàm procurationem exequi maluit. & hactenus erit audiēdus, si dicat se procuratione quidē carere velle: sed si id in læsa existimatione sua fiat. Ceterùm * ferendus erit pudorem [q] suum purgans. ¶ Planè si dicat, in rem suam se procuratorem datū, & hoc probauerit *: non debet carere [r] propria lite. Item si retentione aliqua procurator vti velit, non facilè ab eo lis erit transferēda.

n vide l.41.ff.de regulis iuris.
o vide l.47.ff.de iudicijs.vide l.29.ff. de Testam. tutel.l.5.§.conductores ff.de iure immunit. adde l.12.inf. ff.de tutorib. datis.
p Suspectus est qui operam ingerit inuito. v.l.69.ff.de reg. iur.
q Pudorē suum purgare volens, audiendus est.
r vide l.55.ff.eod.

26. *Paulus* libro 8.ad Edictum.

Nisi dominus "ei" soluere paratus sit.

De translatione litis ex parte actoris.

27. *Vlpianus* libro 9.ad Edictum.

In causæ cognitione etiam hoc versabitur, vt ita demū transferri à procuratore iudicium permittatur, si quis omnia [s] iudicij [t] ab eo transferre paratus sit. cæterum si velit quædam transferre, quædā relinquere: iustè procurator hanc constantiā [u] recusabit. Sed hæc ita, si mandato domini procurator egit. cæterùm, si mandatum non est: cū neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti, quæ, inuito te, acta sunt, tibi non præiudicant, ideóque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris [x]. Hæc autem cognitio procuratoris mutandi, prætoris est. 1 ¶ Si ex parte actoris, litis translatio fiat: dicimus committi iudicatum solui stipulationem à reo factam. ídque & Neratius probat, & Iulianus. & hoc iure vtimur: scilicet si dominus satis accepit. sed & si procurator satis accepit, & transferatur iudicium in dominum: veriùs est, committi, [y] & ex stipulatu actionem à procuratore in dominum transferri. sed & si à domino, vel à procuratore in procuratorem iudicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio. & hæc vera sunt. Et licèt procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda vtilis [z] ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

s Immò pars iudicij transferri potest. l.17.ff.rem ratam.
t iudicia.
u inconstantiā. vide l.75.ff.de regulis iuris.
x l.1.in prin.ff.de alienat.iudicij.
y Immò nō tenebuntur fideiussores dati & accepti.l.1.in fine ff.qui potiores in pig. vel hypoth. soluitur.
z cessis ei actionib. l.49.in fin.ff. de acq.poss.

Si procurator iudicatum solui satis acceperit, vel dederit, & de actione iudicati.

28. *Idem* libro 1.Disputationum.

Si procurator meus iudicatum solui satis acceperit: mihi ex stipulatu actio vtilis [a] est, sicuti iudicati actio mihi indulgetur [b]. sed & si egit procurator meus ex ea stipulatione, me inuito: nihilominùs tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur [c]. quæ res facit, vt procurator meus, ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli: sicuti cùm agit iudicati non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus. Per contrarium autē, si procurator meus iudicatum solui satisdederit, in me "ex" stipulatu actio nō datur. Sed & si defensor meus satisdederit [d], in me ex stipulatu actio non datur [e]: quia nec iudicati mecum agi potest.

a Contrahere enim quisque ea qualitate præsumitur, quam gerit.l.penult.ff.si quis cautionibus.
b non procuratori, nisi in rem suam datus sit.l.6.in fin.ff.quod cuiusque vniu. rs.
c vtilis. l.79.ff. de verb.obl.
d l.61.ff.eod.
e directa: sed vtilis.

Si malit actor reum conuenire quàm procuratorem.

29. *Idem* lib.9.ad Edictum.

Si actor malit dominum potiùs conuenire, quàm eum, qui in rem suam procurator est: dicendum est ei licere [f].

f Immò non licet.l.55.ff.eod.

De impensis à procuratore factis.

30. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

Actoris procurator non in rem suam datus propter impensas, quas in litem fecit, potest desiderare [g], vt sibi ex iudicatione satisfiat, si dominus litis soluendo non sit.

g l.53.in pr.ff.de pactis. l.7.in fin.ff. mandati. v.l.15. Cod.hoc titulo.

Si procurator litis domino successit, vel non. 1. De pluribus procuratoribus vnius litis. 2. De pluribus procuratoribus.

31. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

Si quis, cùm procuratorio nomine condemnatus esset, heres exstiterit domino litis: iudicati actionem non rectè recusabit. hoc si ex asse. sin autem ex parte heres extiterit, & totum soluerit: si quidem ei mandatum est hoc quoque, vt soluat, mandati actionem [h] aduersus coheredes habebit: si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur [i]. quod est, & si heres procurator non exstiterit, & soluerit. 1 ¶ Vnius litis plurium personarū plures dari procuratores, non est prohibitum [k]. 2 ¶ Iulianus ait, eum, qui dedit diuersis temporibus procuratores duos: posteriorem [l] dando, priorem prohibuisse videri.

h l.20. Cod. familiæ.
i v.l.18.in fi.Cod. famil.
k Immò, illis necessarium est vnum procuratorem dare. l.5.§.penult.ff.iudicatum solui.
l Posteriorē procuratore cōstituto, prior tacitè reuocatus intelligitur.

32. *Paulus* lib.8.ad Edictum:

Pluribus procuratoribus in solidum simul datis, occupantis [m] melior [n] conditio erit: vt posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

m l.14.ff.de noxa. act. id est, eius qui litem contestatus est.
n cur non vterque in solidum conuenietur? l.60. §.duobus. ff. mandati.

De serui & filij fam. procuratore. 1. De eo qui de statu suo litigat. 2. De defensione absentiū. 3. Edictū vt qui alterius nomine actionem postulat, eundem deffendat, & de rato caueat. 4. Aequitas prioris partis supra scripti edicti. 5. Qui deffendere coguntur vel non.

33. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

Seruum quoque, & filiumfamilias [o], procuratorē posse habere aiunt, & quantùm ad filiumfamilias, verùm est: in seruo subsistimus. & negotia quidem peculiaria serui posse gerere aliquem, & hoc casu procuratorem eius esse admittimus: quod & Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus [p]. 1 ¶ Eum verò, qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse non dubitamus, non solùm in administratione rerum: sed etiam in actionibus, quæ ei, vel aduersus eum competant. ex possessione siue seruitutis, siue libertatis † de suo statu litigat. Ex cōtrario quoque eum procuratorem dari posse manifestum est. 2 ¶ Publicè vtile est [q], absentes à quibuscūque defendi. nam [r] & in capitalibus iudiciis defensio datur [s]. Vbicunque itaque absens quis damnari potest, ibi quemuis verba pro eo facientem, & innocentiam [t] excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittere. quod ex rescripto Imperatoris nostri apparet. 3 ¶ Ait prætor: *Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: & ei, quo nomine aget, id ratum habere eum [u], ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet.*

o l.8.in princ.ff.eod.
p i. seruus ad negotia non ad iudicia, procuratorem constituere potest. adde l.15. in prin. ff. ex quib. caus.maiores.
† hodie non habet. l.1.§.1.& 2. Cod. de adsertione tollenda.
q l.12. Cod.eod.
r l.3.Cod. de accusat.
s Immò in iis procurator non datur.l.pen.§.vlt.ff.de publ. iud.
t Fortè absentiā. & ita legit Cuiacius apud Paulum 5.sentent.16.§.11. Nam ad absentiam tantùm excusandā procurator admittitur, non ad innocentiam, si qua sit, ostendēdam.
u §. ipse autem. Inst.de satisd.

4 ¶ Æquum prætori visum est, eum[a], qui alicuius nomine procurator experitur, eũdem[b] etiam defensionem suscipere. 5 Si quis in rem suã procurator interueniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi fortè ex necessitate fuerit factus[c].

34. *Gaius* lib. 1. ad Edictum prouinciale.

SI quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis: an debeat inuicem venditorem defendere: & placet, si bona fide, & non in fraudem eorũ[d], qui inuicem agere vellent, gestum sit negotium: non oportere eum inuicem[e] defendere.

1. De liberti ingrati accusatione. 2. Quam ob causam & vbi procurator defendere cogitur. 3. quid sit defendere.

35. *Vlpianus* lib. 9. ad Edictum.

SEd & hæ personæ procuratorum debebũt defendere: quibus sine mandatu agere licet: vtputa liberi[f], licèt sint in potestate: item parentes, & fratres, & adfines, & liberti. 1 ¶ Patronus libertum "&" per procuratorem[g], vt ingratum accusare potest: & libertus per procuratorẽ respondere. 2 ¶ Non solùm autem si actio postuletur à procuratore, sed & præiudicium, vel interdictum: vel si stipulatione legatorum, vel damni infecti velit caueri: debebit absentem defendere in competenti tribunali. & eadem prouincia. Cæterùm cogi[h] eum etiam in prouincia Roma abire, vel è contrario: vel à prouincia[i] in aliam prouinciam, & defendere[k]: durum est *. 3 ¶ Defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cauere idoneè[l]. nec debebit durior condicio procuratoris fieri, quàm est domini: præterquàm[m] in satisdando. Præter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. vnde quæsitum est apud Iulianum, an compellatur, an verò sufficiat, ob rem non defensam, stipulationem committi. & Iulianus scribit libro tertio digestorum, compellendum[n] accipere iudicium: nisi & agere[o] causa cognita recusauerit[p], vel ex iusta causa remotus fuerit. Defendit procurator etiã, qui patitur quod dominus pateretur. Defendere videtur procurator, & si in possessionem venire patiatur[q] cùm quis damni infecti satisdari, vel legatorum desideret.

36. *Paulus* lib. 8. ad Edictum.

VEl[r] in operis noui nuntiatione[s]. Sed & si seruum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur. Ita tamen, vt in his omnibus ratam rem dominum habiturum caueat.

Quarum actionum nomine dominus defendi debet. 1. De pluribus defensoribus.

37. *Vlpianus* lib. 9. ad Edictum.

OMnium[t] autem actionum nomine debet defendere, etiam earum, quæ in heredem non dantur. 1 ¶ Vnde est quæsitum, si aduersarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores suscipere parati. videri eum rectè defendi Iulianus ait. quo iure nos vti Pomponius scribit.

38. *Idem* lib. 40. ad Edictum.

NOn tamen eoúsque procedendum erit: vt, si decem "millia" petantur, & exstant duo defensores parati in quina defendere[u]: audiantur.

In quibus causis dominus defendi debet. 1. Ex quibus causis. 2. Et quos ratum abituros caueri debet. 3. Si pater de dote, 4. Vel filij nomine iniuriarum agat. 5. De status controuersia. 6. De procuratore eius contra quem restitutio postulatur.

39. *Idem* lib. 9. ad Edictum.

NOn solùm autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet dominum defendere: verùm in interrogationibus quoque: vt in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit absens, respõdere debebit[x]: &, si responderit[y], vel tacuerit[z], tenebitur. 1 ¶ Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinebit, cauere debet[a]. Sed interdum, licèt suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cauere, vt Põponius libro vicesimoquarto scribit. vtputa iusiurandum procuratori retulit: iurauit absenti dari oportere. agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum: neque enim hæc actio domino competere potuit[b]. sed debebit de rato cauere. Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat: dubitandum non est, quin locus sit de rato cautioni, ídque Pomponius scribit. 2 ¶ Quæritur apud Iulianum, vtrùm dominum solùm ratam rem habere debet satisdare, an etiam cæteros creditores. & ait dumtaxat de domino cauendum: nec illis verbis, *ad quem ea res pertinet*, creditores contineri. nã nec ipsi domino hæc incumbebat cautio. 3 ¶ Si de dote agat pater, cauere[c] debet ratam rem filiam habituram. sed & defendere eam debet, vt & Marcellus scribit. 4 ¶ Si pater filij nomine, iniuriarum[d] agat: (cùm duæ sint actiones, vna patris, altera filij) cessat[e] de rato cautio[f]. 5 ¶ Si[g] status controuersiam[h] cui faciat procurator. siue[i] ex seruitute in libertatem aduersus eum quis litiget, siue ipse ex libertate in seruitutem petat: debet cauere ratam rem dominum habiturum: (& ita edicto scriptum est) vt ex vtroque latere quasi actor habeatur. 6 ¶ Est & casus, quo quis eiusdem actionis nomine & de rato caueat, & iudicatum solui, vtputà, postulata est cognitio de in integrum restitutione, cùm minor circumscriptus in venditione diceretur[k]. alterius procurator existit: debet cauere hic procurator "&" ratam rem dominum habiturum: ne fortè dominus reuersus velit quid petere: item iudicatum solui: vt, si quid fortè propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur. & hæc ita Pomponius libro vicesimoquinto ad Edictum scribit. 7 ¶ Item ait, si suspectus[l] tutor postuletur, defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuersus ille velit retractare[m] quid actum est. Sed non facilè per procuratorem quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei à tutore mandatum nominatim: aut si etiam absente tutore, quasi[n] non defenderetur, prætor erat cogniturus.

Quæ actiones per procuratorem exerceri possunt. 1. Quibus casibus de rato caueri debet. 2. De satisdationibus à defensore præstandis in actione reali. 3. Quando Ratihabitionis satisdatio exigitur. 4. De his à quibus mandatum non exigitur.

40. *Idem* lib. 9. ad Edictum.

POmponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum[o] non posse desiderare ait: nisi, vt Iulianus ait, causa cognita: id est, si "&" nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine, vel alia iusta causa impediatur. 1 ¶ Si stipuletur procurator damni infecti, vel legatorum: debebit de rato cauere[p]. 2 ¶ Sed & is, qui[q], quasi[r] defensor, in rem actione conuenitur. præter solitam satisdationem iudicatũ solui, etiam de rato debet cauere. quid enim, si in hoc iudicio rem meam esse pronũtietur: reuersus ille, cuius defensor extiterat, velit fundum vindicare? nónne rarum non videbitur habere, quod iudicatum est? denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si à me vindicaret, exceptione rei iudicatæ summoueretur[s]: & ita Iulia. lib. 50. Digest. scribit. nam cùm iudicatur rem meam esse[t], simul iudicatur illius non esse. 3 ¶ Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem à procuratore exigitur. ceterùm, semel[u] lite contestata, non compelletur ad cautionem[x]. 4 ¶ In his autem personis[y], in quibus mandatum non exigimus. dicendum est, si fortè euidens sit contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt, debere eos repelli. ergo non exigimus, vt habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur, quamuis de rato offerant cautionem.

Si fœminæ pro parentibus agant.

41. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

FEminas pro parentibus agere interdum permittetur causa[z] cognita[a]: si fortè parentes morbus, aut ætas impediat: nec quemquam, qui agat, habeant.

Ad quas actiones procurator dari potest. 2. De obligatione domini & procuratoris. 3. Si fideicommissarius heredem, 4. aut creditor dominum pignoris. 5. aut reus credendi vel debendi correum procuratorem dederit. 6. Vtrum in iudicio diuisorio vnus plurium procurator esse possit. 7. Quomodo fideiussores reum latitantem defendere debent.

42. *Idem* lib. 8. ad Edictum.

LIcèt in[b] popularibus actionibus procurator dari non possit[c] tamen dictum est, meritò eum, qui de via publica agit[d], & priuato damno ex prohibitione adficitur, quasi priuatæ actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet[e]. 1 ¶ Ad[f] actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest[g]. nam, & si pro publica vtilitate exercetur, priuata tamen est. 2 ¶ Ea obligatio, quæ inter dominum, & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit[h]. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit, cùm in rem suam procuratorem præstamus, eóque nomine iudicatum solui promittimus: nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus, non mandati, sed ex vendito,

a non tamẽ tutorem. *l. 4. ff. de administ. tut.*
b *adde l. 4. ff. de tutel.*
c Immò ob eã rationẽ non remouetur à defendendo. *l. 70. in fi. ff. eod.*
d *l. 1. ff. quæ in fraudem.*
e *adde l. 1. Codice rerum ammotar.*
f *l. 12. C. eod. l. 3. §. 3. ff. iudicatũ solui.*
g *l. 4. ff. de obsequ.*
h *l. 20. in fin. ff. de operis liber.*
i *v. l. 21. §. 2. ff. de excusat. tutorum.*
k *v. l. 156. ff. de regulis iur.*
l i. pignore vel fideiussore. *l. 51. 52. 53. ff. eod.*
m *v. l. 166. ff. de reg. iur.*
n *leg. 8. §. 3. ff. eodẽ.* hinc colligas non sufficere id quod interest soluere. Immò sufficit. *l. 45. ff. eo.*
o & se acturũ.
p *l. 17. Cod. eod.*
q Immò qui id facit, defendere non videtur. *arg. l. 2. in fi. ff. si ex noxali.*
r *adde l. 15. ff. de operis noui nuntiatione.*
s *adde l. 6. ff. de noui operis.*
t in procuratore actoris id verum est: nam rei procurator vel in vnã rem defendere potest. *l. 46. §. 1. ff. eod.*
u Cur ita? *v. l. 2. ff. de except. l. 5. §. pen. ff. iudicat. solui.*
x *v. l. 1. ff. de interrog. act.*
y Cõfessio procuratoris in iudicio, obligat dominum: vt & tutoris vel curatoris pupillũ vel adultum. Vide Rolandũ à Valle 1. *consil.* 70.
z Tacens in obligatione personali pro consentiente non habetur. vide tamen Socinum *regula* 394.
a cùm de mandato incertum est. *l. 1. Cod. eod.* secus cùm certum est. *l. 65. ff. eod.*
b Immò relati à procuratore iurisiurandi exceptio domino competit. *l. 9. §. penult. ff. de iureiur.*
c *l. 3. in fin. ff. rerũ amot. l. 2. in fine ff. soluto.*
d *v. l. 5. §. 6. ff. de iniurijs.*
e *d. l. 5. §. 7.*
f secus si alius esset quàm filius qui hac actione vteretur. *l. 23. §. pen. ff. ratam rem haberi.*
g 2. *Eclog. 2. c. 36.*
h *l. 8. §. vlt. ff. ratam rem haberi.*

i Status con[...]uersiã facit, [...] ex seruitute [...] libertatem: [...] ex libertate [...] seruitutem pe[...]tit.
k *vt l. 24. §. [...] tutio. l. 27. §. [...] fine ff. de min. & Cod. si aduer[...] sus venditionem.*
l *l. 6. ff. ratam rem haberi.*
m Retract[...] verbum repe[...]tur *in l. 12. in fi[...] ratam rem.*
n expedit enim defendi. *l. [...] publicè. ff. eod.*
o de liberis ex[...]hibendis. *l. [...] 2. ff. de liberis exhibendis.*
p Cur ita? *v. l. 20. ff. ratam rem.*
q *v. Instit. de sa[...]tisdat. in pr. [...] l. vlt. ff. de fideiussoribus.*
r Quasi defen[...]sor, verus defen[...]sor non est. *l. [...] ff. eod.*
s vtique. *l. 30. [...] vlt. ff. de except. [...] iud.*
t in rei vindi[...]tione sc. *Act[...]*
u Post litis [con]testationem [...] procuratore [...] tisdatio non [e]xigitur. 8. *Ecl.* 2. c. 38.
x Immò, nisi [de] rato cõuene[...] non admit[...]tur. *l. 2. C. de [...] sortib. eiusdem [...] tis.*
y de quibus [...] 35. ff. eod.
z Fœminæ [...] quidem pro [pa]rentibus po[stu]lare, aut co[...] tores fieri [...] sunt sine de[...]to. *vt hic.* in[...] tamen sua[...] gnitoriam [...] ram suscip[...] non prohibe[...]tur. *Paul.* [...] 2. §. 2.
a vt quia [...] neus non [...] ritur eo nom[ine de]fensor. *arg. [...] fi. ff. tit. prox.*
b In popula[ribus] actionibus [pro]curator non [...]tur, extra [...] in actione [sepul]chri violati [...] quum de [pu]blica agit [...] to damno [...]ctus. 2. *Ecl.* 41. *in pr.*
c *l. 5. ff. de po[pularibus].*
d *videl. [...] eod.*
e *l. 3. ff. de sepulchro violat.*
f Iniuriar[um ac]tiam ex leg[e ...] procurator [...] agitur. 8. *E[cl.]* 2. c. 41.
g *l. 11. §. [...] iniuriis.* [...] hoc videtur [spe]cialiter co[...] sum tanta[...] lustribus [...] *ma, Cod. de [...] riis.*
h *l. 2. in pr. mandati. [...] danus tam[...] Instit. de man[da]to.*

vendito [a], si hereditatem vendidimus: vel ex pristina causa mandati agere debemus: vt fit, cùm fideiussor reũ procuratorem dedit. 3 ¶ Is, cui hereditas ex Trebelliano senatuscõsulto restituta est, heredem iure dabit procuratorem. 4 ¶ Sed & dominum pignoris creditor rectè dabit procuratorem ad Seruianam. 5 ¶ Porro si vni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendẽdum procuratorem dabit. 6 ¶ Si plures heredes sint & familiæ herciscundæ, aut communi diuidundo agatur: pluribus eundem procuratorem non [b] est permittendum dare [c]: quoniam res expediri non potest circa [d] adiudicationes [e], & condemnationes. plane permittendum dare, si vni coheredi plures heredes exiſtant. 7 ¶ Reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere videbuntur: si vel vnus ex his eum pro solido defendat: vel omnes, vel qui ex his vnum dederint, in quem iudicium transferetur.

a quia vendita hereditate, & onus & commodum ad emptorem pertinet. l. 2. j. de her. vend.

b adde l. 7. j. de reb. eorum.

c Immò, necessarium pene est, vt vnicum dent, l. 48. j. fam. adde l. 15. j. de auctoritate tutorum.

d al. citra.

e de quibus l. 22. §. 2. j. familiæ.

De muto surdo. 1. Qui procuratorem dare possunt. 2. In quibus actionibus deffensio non præstatur. 3. Si curator adulto petatur. 4. Pœna non deffendentis procuratoris. 5. Cui caueri debet si dominus absit. 6. Vtrum is qui iudicatum solui cauit, defendere cogatur.

43. *Idem* lib. 9. ad Edictum.

MVtus & surdus per eum modũ, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur. forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum [f]. 1 ¶ Cùm quæretur, an alicui procuratorem habere liceat: inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare. quia hoc edictum prohibitorium [g]. 2 ¶ In popularibus actionibus, vbi [h] quis quasi vnus ex populo agit: defensionem, vt procurator, præstare cogendus non est. 3 ¶ Is, qui curatorem alicui præsenti petat, non aliter [i] audietur, nisi [k] adulto consentiente. quòd si absenti: ratam rem eum habiturum necesse habet dare. 4 ¶ Pœna non defendentis procuratoris hæc est, vt denegetur ei actio [l]. 5 ¶ Si procurator agat, & præsens sit absentis seruus: Atilicinus ait, seruo [m] cauendum, non procuratori. 6 ¶ Qui non cogitur defendere absentẽ, tamen [n] si iudicatum solui satisdedit defendendi absentis gratia: cogendum procuratorem iudicium accipere, ne [o] decipiatur is, qui satis accepit. nam eos, qui non cogũtur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo, causa cognita, temperandum: & si, captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirẽpta sit, aut inimicitiæ intercesserint [p], aut bona absentis possideri cœperint.

f non tamen tutores. l. 1. §. mutus. §. surdum. j. de tutelis.

g proinde, qui ait se procuratorem dare non potuisse, id probare debet. l. 19. §. 2. j. de probat.

h Formulam libelli in actione populari hinc colligunt, v. l. 1. j. de popularib.

i adde l. 2. §. vlt. j. qui petant tuto.

k l. 2. §. 7. j. qui petant tutores.

l l. 5. Cod. eod.

m l. vlt. j. quod cu iusque vniuersit.

n l. 76. j. eod.

o v. l. 12. s. eod.

p de quibus l. 14. §. eod.

q v. l. 9. s. eod.

r v. l. 10. s. eod.

44. *Vlpianus* lib. 7. Disputationum.

VEl si longinquo [q] sit absuturus, vel alia [r] iusta causa interuenerit:

Ad quas actiones procurator dari potest. 1. An procurator vtens interdicto, Ne vis fiat edificanti, de rato caueat.

45. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

NOn cogẽdum. Sabinus autem nullas [s] prætoris partes esse ad compellendum defendere. sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac, si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores non teneri: quia [t] vir bonus arbitraturus non fuerit, vt, qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit. sed repromittenti ei creditum est: idem statuendum est. 1 ¶ Qui ita de publico agũt, vt [u] & priuatum commodum defendant: causa cognita, permittuntur procuratorem dare, & postea alius agens exceptione repelletur. 2 ¶ Si procuratori opus nouum nuntiatum sit, isque interdicto vtatur, *ne ei vis fiat ædificanti*: defensoris partes eum sustinere [x], nec compelli cauere ratã rem dominum habiturum Iulianus ait. Et, si satisdederit, non animaduerto (inquit Iulianus) quo casu stipulatio committatur.

s Immò sunt eius partes eo casu. l. 35. §. 3. s. eod.

t Vir bonus nõ arbitratur aduersus id quod iustum & bonum est.

u vt in l. 42. in pr. s. eod.

x l. 5. §. penult. j. de noui operis nunciat.

De lite à domino in procuratorem transferenda. 1. De defensione vnius rei. 2. De satisdatione ab eo prestãda, qui alium defendit. 3. Vtrum is qui Iudicium restitutionis accepit cogatur restitutorium Iudicium accipere. 4. Quid procurator præstet. 5. Aut recuperet. 7. Si quis à comprocuratore conueniatur.

46. *Gaius* lib. 3. ad Edictum Prouinciale.

QVi proprio nomine, iudicium accepisset, si vellet [y] procuratorem dare in quem actor trãsferat iudicium audiri debet, solenniterque pro eo iudicatum solui satisdatione cauere. 1 ¶ Ei, qui defendit eum, cuius nomine ipse non agat, liberum est vel in vnam [z] rem defendere. 2 ¶ Qui alium defendit: satisdare cogitur. * nemo [a] enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur [b]. 3 ¶ Item quæritur, si iudicium acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorium iudicium accipere. & magis placet cogendum. 4 ¶ Procurator, vt in ceteris "quoque" negotiis gerendis, ita & in litibus "ex" bona fide rationem reddere debet [c]. Itaque quod ex lite consecutus erit, siue principaliter ipsius rei nomine, siue extrinsecus ob eam rem: debet mãdati iudicio restituere. vsque adeo, vt "&" si per errorem, aut iniuriam [d] iudicis non debitum consecutus fuerit: id quoque reddere debeat [e]. 5 ¶ Item cõtra, quod ob rem iudicatam procurator soluerit, contrario [f] mandati iudicio recuperare debet. pœnam [g] autem, quam ex suo delicto præstitit, recuperare non debet [h]. 6 ¶ Litis impendia [i], bona fide facta vel ab actoris procuratore vel à rei, debere ei restitui æquitas suadet. 7 ¶ Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris: an alter [k] cum eo rectè acturus sit? & vtique rectè: non enim ob id minus procurator intelligitur, quòd is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

y post lité contestatam s. Accurs. Bart.

z modò in solidum eius causã defendat. v. l. 20. C. de neg. gest.

a 8. Eclog. 2. c. 53. Theophil. 5. Insti. de satisdat.

b l. 53. j. eod. l. 14. s. qui satisdare. l. 110. §. 1. j. de regulis iur. §. si verò reus. Inst. de satisd. l. vnic. Cod. de satisdando. v. Socinum regula 83.

c Rationẽ reddere procuratori debet, vt hîc. vt & negotiorũ gestorum. l. 2. j. de negotiis.

d Iniuria iudicis procuratori nocet, non domino.

e v. l. 8. §. item si fundum j. de negotiis.

f l. 12. §. 9. j. mandati.

g vide l. 202. j. de regulis iur.

h l. 9. in fin. j. de noxalibus.

i v. l. 53. s. de pactis.

k adde l. 47. 48. j. eod. in.

l Immò id tacitè videtur permissum. s. l. proxi. adde cosi l. 9. j. de administ. tut. l. 2. Cod. de administ.

47. *Vlpianus* lib. 4. ad Vrseium Ferocem.

QVi duos procuratores omnium rerum suarum reliquit: nisi nominatim [l] præcepit, vt alter ab altero pecuniam petat: non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse.

48. *Gaius* lib. 3. ad Edictum Prouinciale.

ITaque si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiente eo, cum quo agitur, *Si non mihi mandatum sit, vt à debitoribus peterem*: actorem ita debere replicare, *aut si mihi mandatum est, vt à te peterem.*

De authoritate procuratoris.

49. *Paulus* lib. 54. ad Edictum.

IGnorantis domini conditio deterior per procuratorẽ fieri non debet [m].

m v. l. 10. in fine s. de pact. l. 17. j. de iureiurando.

Si procurator liberatus sit.

50. *Gaius* lib. 22. ad Edictum Prouinciale.

QVacumque ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet [n].

n l. 66. j. eod.

An minor. 25. annis idoneus defensor sit. 1. De defensore mariti. 2. De satisdatione à defensore præstanda.

51. *Vlpianus* lib. 60. ad Edictum.

MInor 25. annis, si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus [o] non est [p]: quia & ipsi, & fideiussoribus [q] eius per in integrum restitutionem succurritur. 1 ¶ Quoniam tamen * defendere est [r], eandem vicem, quam reus, subire: defensor mariti "in" amplius, quàm maritus facere possit, non est condemnatus. 2 ¶ Is, qui suscepit defensionem, & si locupletissimus [s] est.

o l. 12. Cod. eod.

p potest tamen postulare, l. 1. §. initium j. de postulando & esse procurator. l. 13. j. de manum. vind.

q vide l. 89. j. de adquir. hered.

r vid. l. 35. §. 2. s. eod.

s vide l. 166. j. de regulis iuris.

52. *Paulus* lib. 57. ad Edictum:

ET si consularis sit.

53. *Vlpianus* lib. 60. ad Edictum:

NOn videtur defendere nisi [t] satisdare fuerit paratus.

t l. 46. §. 2. s. eadem.

Qui non sunt idonei defensores. 1. vbi tutor defendi debet.

54. *Paulus* lib. 50. ad Edictum:

NEque femina, [u] neque miles [x], neque qui reipublicæ causa absuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati nõ potest, idoneus defensor intelligitur. 1 ¶ Tutores, qui in aliquo loco administrauerunt, eodem loco & defendi debent [y].

u l. 18. Cod. eod.

x vide tamen l. 8. §. 2. s. eod.

y l. 19. §. 2. j. de iudiciis. l. 1. 2. Cod. de rat. omnis.

De procuratore in rem suam.

55. *Vlpianus* lib. 65. ad Edictum:

PRocuratore in rem suam dato, præferẽdus [z] non [a] est dominus procuratoris in litem mouendam, vel pecuniam suscipiendam, * qui enim suo nomine vtiles actiones habet, ritè eas intendit.

z l. 25. in fine. s. eod. adde l. 4. Cod. eod. l. 4. in princ. j. de re indic. l. 1. §. propriam. j. quãdo appellandum.

a Immò præferri potest dominus: & in eũ prius agi. l. 29. s. eod.

De rei vindicatione & ad exhibendum.

56. *Idem* libro 66. ad Edictum:

AD rem mobilem petendam datus procurator ad exhibendum rectè aget [b].

b adde l. 62. j. eod. est enim ad exhibẽdum actio præparatoria vindicationis.

De procuratore dato vt confestim agat. 1. De procuratoria excepta remissa.

57. *Idem* libro 74. ad Edictum:

QVI procuratorem dat, vt confestim [c] agat, is intelligẽdus est permittere procuratori, & postea litem peragere. 1 ¶ Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex pœnitentia eam opponere [d].

c Confestim ad agendum datus [illegible] postea litẽ peragere potest.

d semel enim suo iuri renunciauit.

De mandato generali.

58. *Paulus* libro 71. ad Edictum:

PRocurator, cui generaliter [a] libera administratio rerum cómissa est, potest [b] exigere, aliud pro alio permutare [c].

59. *Idem* libro decimo ad Plautium:

SEd & id quoque ei mandari videtur, vt soluat creditoribus.

60. *Idem* libro quarto Responsorum:

MAndato generali [d] non contineri etiam transactionem decidendi [e] causa [f] interpositam [g], & ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

De actione iudicati.

61. *Idem* libro primo ad Plautium:

PLautius ait: Procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi [h] aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se, cùm sciret cautum non esse [i] omnibus placuit. Idem erit obseruandum, & si defensoris [k] loco cum satisdatione se liti obtulerit [l].

De petitione legati & de tab. exhibendis.

62. *Pomponius* lib. 2. ex Plautio:

AD legatum petendum procurator datus si interdicto vtatur aduersus heredem *de tabulis exhibendis* [m] procuratoria exceptio, quasi nō & hoc esset ei mandatū, non obstat.

De mandato generali.

63. *Modestinus* lib. 6. Differentiarum:

PRocurator totorum bonorum, cui res administrandæ mandatæ sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles, neque seruus sine speciali domini mandatu alienare [n] potest [o]: nisi fructus aut alias res, quæ facilè corrumpi possunt.

De translatione litis.

64. *Idem* lib. 3. Regularum:

IS, cuius nomine defensor extitit, si ante [p] litem contestatam in præsentia fuerit, & postulet suo nomine lité suscipere: causa cognita audiendus est.

De literis domini absentis.

65. *Idem* lib. singulari de Eurematicis:

SI procuratorem absentem dominus satisdatione releuare velit [q], literas [r] suas ad aduersarium dirigere debebit, quibus significet, quem aduersus eum procuratoré, & in qua causa fecerit, ratúmque se habiturum, quod cum eo actum sit, hoc enim casu, literis eius adprobatis, velut præsentis procuratorem interuenire intelligendum est. Itaque & si postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

a Generaliter liberam administrationé rerum cómissam habet, vel si ei dictum est, vt faceret quicquid faceret ipse dominus: cuíque promisit dominus se ratum habiturum quicquid fecerit. *Bart. hîc.*
b *l. 59. ꝟ. eod. l. 9. §. 4. ꝟ. de adq. rer. §. nihil, de rerum diuis.*
c & alienare & tradere: adeò vt eas faciat accipientis *l. 9. §. 4. ꝟ. de adquir. rer. dominio.* atqui non potest alienare. *l. 63. ꝟ. eod.*
d hic quasi defensor non verus defensor: *l. 40. §. ꝟ. eod.*
e deminuendi. *Cuiac. Inst. de rer. diuis.*
f cur magis permutare potest? *l. 58. ꝟ. eod.*
g nec pign° cōstituendi. *l. 7. §. 1. ꝟ. quib. mod. pig. soluit.*
h *l. 4. in pr. ꝟ. de re iudicata.*
i i. præsentem dominum non satisdedisse iudicatum solui.
k Generali mādato non continetur trāsactio.
l *l. 28. in fi. ꝟ. eod.*
m *v. l. 56. ꝟ. eod.*
n cur magis permutare? *l. 58. 59. ꝟ. eod.*
o *l. 16. Cod. eod.*
p *vt. l. 16. ꝟ. eod.*
q *l. 1. Cod. eod. l. 21. ꝟ. ratam rem. l. vnic. Cod. de satisdād. §. sin autem, de satisdat.*
r Litteris alicuius creditur, etiamsi nulli testes in illis sint descripti: creditur, inquam, sed aduersus scribétem, Socinus *regula* 246.

De stipulatione alterna.

66. *Papinianus* lib. 9. Quæstionum:

SI is, qui Stichum vel Daman, vtrum eorum ipse vellet, stipulatus est: "&" ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit: facit, vt res in iudiciū deducta videatur, & stipulationem consumat [f].

f *l. 50. ꝟ. eod.*

Quo casu conuenitur, qui desiit esse procurator.

67. *Idem* lib. 2. Responsorum:

PRocurator, qui [t] pro euictione prædiorum, quæ vendidit, fidem suam abstrinxit [u], & si negotia agere desierit, obligationis tamen onere prætoris auxilio non leuabitur [x], nam procurator, qui pro domino vinculum [y] obligationis suscepit, onus eius frustrà recusat.

t *vt in l. 56. in fi.*
u *l. 3. §. in eum. ꝟ. de aminist. rerum.*
x aliud videtur in curatore furiosi. *l. 5. ꝟ. quando ex facto tut.*
y Obligatio iuris est vinculū.

An procuratore inuito dominus agat.

68. *Idem* libro tertio Responsorum:

QVod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur: inuito [z] procuratore, dominus petere potest.

z *l. 79. ꝟ. de verborum oblig.*

Vtrum is qui procuratorem dedit, suæ causæ adesse possit.

69. *Paulus* lib. 3 Responsorum:

PAulus respondit, etiam eum, qui ad litem suscipiendā procuratorem dedit, causæ suæ adesse nō prohiberi [a].

a potest enim procurator cum aduersario colludere. *arg. l. 29. ꝟ. de inoff.*

Vtrum fideicommissarius heredes, à quibus mandatas actiones suscepit, defendere cogatur.

70. *Scæuola* lib. 1. Responsorum:

PAter filio suo pupillo tutorem dedit Semproniū, creditorem suum. is, administrata tutela, reliquit fratrem suum heredé, qui & ipse discessit, & per fideicómissum nomen debitoris Titio reliquit, eíque mandatæ sunt actiones ab heredibus: quæro cùm tam tutelæ actio, quā pecuniæ creditæ, ex hereditate Sempronij descendant, an non aliter mādata actio ei datur, quàm si defendat heredes, à quibus ei actiones mandatæ sunt, respondi debere defendere [b].

De absentiæ causis per procuratorem reddendis.

71. *Paulus* lib. 1. Sententiarum:

ABsens reus causas absentiæ (per procuratorem reddere potest [c].

De iure per procuratorem retinendo.

72. *Idem* lib. primo Manualium:

PEr procuratorem non semper adquirimus [d] actiones, sed retinemus: veluti si reum conueniat intra legitimum tempus: vel si prohibeat opus nouum fieri, vt interdictum nobis vtile sit [e] *quod vi aut clam*, nam & hîc pristinum ius nobis conseruet.

Si debitor conuentus, pecuniam offerat.

73. *Idem* lib. singulari de Officio Adsessorum:

SI reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procuratore agente, quid fieri oportet [f]? nam iniquum est, cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus videri potest, qui præsente domino non obtulit pecuniam, quid si tunc facultatem pecuniæ non habuit? nunquid cogi debeat iudicium accipere? quid "enim," si & famosa sit actio? Sed hoc constat, vt ante litem contestatam præses iubeat in [g] æde sacra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis, quòd si lis contestata est: hoc omne officio iudicis dirimendum est.

De ciuitatis actore.

74. *Vlpianus* lib. quarto Opinionum:

NEc ciuitatis [h] actor negotium publicum per procuratorem agere potest [i].

Vtrum absentem empt. defendens, venditori, à quo defendi vult, de rato cauere debeat.

75. *Iulianus* lib. tertio Digestorum:

QVi absentem emptorem, eundémque possessorem fundi defendebat, & iudicium nomine eius accipiebat, postulabat à venditore fundi, vt [k] ab eo defenderetur, venditor desiderabat caueri sibi ratam [l] rem emptorem habiturum, puto eum venditori de rato satisdare debere: quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, & cogi venditorem rursus defendere [m].

Si deffensor iudicatum solui satisdederit & reus soluendo esse desierit.

76. *Idem* lib. quinto ad Minitium:

TItius, cùm absentem defenderet, satisdedit, & priùs quàm iudicium acciperet, desiit reus soluendo esse, quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quæro, an id ei concedi oporteat? Iulianus respondit: Defensor, cùm satisdedit, domini loco habendus est: [n] nec multum ei præstaturus est prætor, si eum non coegerit iudicium accipere: cùm ad fideiussores eius iri possit: & hi, quidquid præstiterint, à defensore consecuturi sint.

Quomodo defendi debet.

77. *Paulus* lib. 57. ad Edictum:

OMnis, qui defenditur, boni viri [o] arbitratu defendendus est.

1. *Si procurator ad duas res vnam petat.*

78. *Africanus* lib. 6. Quæstionum:

ET ideo non [p] potest videri boni arbitratu litem defendere is, qui, actorem frustrando [q], efficiat, ne ad exitū controuersia deducatur. 1 ¶ Ad duas res petēdas procurator datus, si vnam rem petat, exceptione non excluditur, & rem in iudicium deducit [r].

QVOD [s] CVIVSCVMQVE vniuersitatis nomine vel contra eam agitur [t],

Tit. IIII.

Vtrum vniuersitatem habere liceat. 1. De rerum communione, & actore, seu syndico. 2. Si nemo. 3. Aut aliquis vniuersitatem deffendat.

Gaius lib. 3. ad Edictum Prouinciale:

NEQVE societas [u], neque collegium, neque huiusmodi corpus [x] passim [y] omnibus haberi conceditur. nam [z] & legibus [a] & senatusconsultis, & principalibus constitutionibus ea res

ea res coercetur. Paucis admodum in cauſis conceſſa ſunt huiuſmodi corpora: vt ecce vectigalium [a] publicorum ſociis permiſſum eſt corpus habere: vel aurifodinarum, vel argenti fodinarum, & ſalinarum. Item collegia Romę certa ſunt, quorũ corpus ſenatuſconſultis, atque conſtitutionibus principalibus confirmatum eſt: veluti piſtorum [b], & quorundam [c] aliorum [d], & nauiculariorum [e], qui "&" in prouinciis ſunt. 1 ¶ Quibus autem permiſſum eſt corpus habere collegij, ſocietatis, ſiue cuiuſque alterius eorum nomine: proprium eſt, ad exemplum reipublicæ [f] habere res communes, arcam communem, & actorem ſiue ſyndicum [g]: per quem, tanquam in republica, quod communiter agi, fieríque oporteat, agatur, fiat. 2 ¶ Quòd ſi nemo eos defendat: quod eorum commune erit, poſſideri: & ſi admoniti non excitentur ad ſui defenſionem, venire [h] ſe iuſſurum proconſul ait. Et quidem nõ eſſe actorem, vel ſyndicum tunc quoque intelligimus, cùm is abſit, aut [i] valetudine impedietur, aut inhabilis [k] ſit ad agendum. 3 ¶ Et ſi extraneus defendere velit vniuerſitatem, permittit proconſul, ſicut in priuatorum defenſionibus obſeruatur: quia eo modo melior condicio vniuerſitatis fit.

Vtrum actor vniuerſitatis à pluribus datus eſſe intelligatur.

2. *Vlpianus* lib.8.ad Edictum.

SI municipes [l], vel aliqua vniuerſitas ad agendum det actorem: non erit dicendum, quaſi à pluribus datum, ſic haberi, hic enim pro republica [m], vel vniuerſitate interuenit, non pro ſingulis [n].

Quis poßit nomine vniuerſitatis, vel curiæ experiri.

3. *Idem* libro 9.ad Edictum.

NVlli permittetur nomine ciuitatis, vel curiæ experiri: niſi ei, cui lex permittit, aut lege ceſſante, ordo dedit, cùm duę [o] partes adeſſent, aut ampliùs quàm duæ.

4. *Paulus* libro 9.ad Edictum.

PLanè, vt duæ partes decurionũ adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari poteſt [p].

5. *Vlpianus* libro 8.ad Edictum.

ILlud notandum Pomponius ait, quod & patris [q] ſuffragium filio proderit, & filij patri [r].

3. Collatio actoris vniuerſitatis cum procuratore.

6. *Paulus* libro 9.ad Edictum.

ITem eorum, qui in eiuſdem poteſtate ſunt; quaſi decurio enim hoc dedit, nõ [ſ] quaſi domeſtica perſona. Quod & in honorum petitione erit ſeruandum: niſi lex municipij, vel perpetua cõſuetudo prohibeat. 1 ¶ Si decuriones decreuerunt, actionem per eum mouendam, quem duum viri elegerint: is videtur ab ordine electus, & "ideo" experiri poteſt. parui enim refert, ipſe ordo elegerit, an is cui ordo negotium dedit. Sed ſi ita decreuerint, vt quæcumque incidiſſet controuerſia, eius petendæ negotium Titius haberet: ipſo iure id decretum nullius momenti eſſe, quia non poſſit videri de ea re [t], quæ adhuc in controuerſia non ſit, decreto datam perſecutionem. Sed hodie hæc omnia per ſyndicos ſolent ſecundum [u] locorum conſuetudinem explicari. 2 ¶ Quid, ſi actor datus, poſtea decreto decurionum prohibitus ſit? an exceptio ei noceat? & puto ſic hoc accipiẽdum, vt ei permiſſa videatur, cui & permiſſa durat [x]. 3 ¶ Actor vniuerſitatis [y], ſi agat, compellitur etiam defendere: non [z] autem compellitur cauere de rato. Sed interdum, ſi de decreto dubitetur, puto interponendam & de rato cautionem. Actor [a] itaque iſte procuratoris partibus fungitur: & iudicati [b] actio ei ex edicto non datur [c], niſi in rem ſuam datus ſit: & conſtitui ei poteſt. ¶ Ex iiſdem cauſis mutandi actoris poteſtas erit, ex quibus etiam procuratoris. ¶ Actor etiam filiusfamiliàs dari poteſt.

De actione in municipes danda. 1. De credito & debito vniuerſitatis. 2. Quatenus vniuerſitas manet.

7. *Vlpianus* libro 10.ad Edictum.

SIcut municipum nomine actionem prætor dedit, ita & aduerſus [d] eos iuſtiſſimè edicendum putauit. Sed & legato [e], qui in negotium publicum ſumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. 1 ¶ Si quid vniuerſitati debetur, ſingulis non debetur: nec [f], quod debet vniuerſitas, ſinguli debent. 2 ¶ In decurionibus, vel aliis vniuerſitatibus nihil refert, vtrùm [g] omnes idem maneãt, an pars maneat, vel omnes immutati ſint. Sed ſi vniuerſitas ad [h] vnum redit: magis admittitur, poſſe eum conuenire, & conueniri: cùm ius omnium in vnum reciderit, & ſtet [i] nomen vniuerſitatis.

Quomodo creditoribus ciuitatis ſatisfit.

8. *Iauolenus* lib.15. ex Caſſio.

[AN] ciuitates ſi per [k] eos, qui res earum adminiſtrãt, non defenduntur, nec quicquam eſt corporale reipublicæ, quod poſſidetur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus ſatisfieri oportet [l].

Quæ actiones in vniuerſitatem dantur.

9. *Pomponius* lib.13.ad Sabinum.

SI tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiæ herciſcundæ iudicium inter vos redditur [m]. Idémque dicendum eſt in finium regundorum, & aquæ pluuiæ arcendæ iudicio.

Ad quæ conſtituitur actor, & vtrùm ipſi cauendum ſit an ſeruo.

10. *Paulus* lib.1. Manualium.

COnſtitui poteſt actor etiam ad operis noui nũtiationem; & ad ſtipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, iudicatum ſolui: quamuis ſeruo [n] potius ciuitatis caueri debeat, ſed & ſi actori cautum fuerit, vtilis actio adminiſtratori rerum ciuitatis [o] dabitur.

DE NEGOTIIS GESTIS [p], Tit. V.

Vtilitas edicti.

Vlpianus libro 10. ad Edictum.

HOc edictum neceſſarium eſt: quoniam magna vtilitas [q] abſentium verſatur, ne indefenſi rerum poſſeſſionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris diſtractionẽ, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuriâ rem ſuam amittant.

Ratio actionis directæ & contrariæ.

2. *Gaius* libro tertio ad Edictum prouinciale.

SI [r] quis abſentis negotia geſſerit, licèt [ſ] ignorantis: tamen quidquid vtiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipſe ſe in rem abſentis alicui obligauerit [t], habeat eo nomine actionem [u]. Itaque eo caſu vltro citróque naſcitur actio, quæ appellatur negotiorum geſtorum. Et ſanè ſicut æquum eſt, ipſum actus ſui rationem [x] reddere, & eo nomine condemnari, quidquid vel non, vt oportuit, geſſit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diuerſo iuſtum eſt, ſi vtiliter geſſit, præſtari ei, quidquid eo nomine vel abeſt ei, vel abfuturum eſt [y].

Edictum, 1. interpretatio verborum. Si quis 2. negotia: 3. alterius. 4. Si pupillus geſſerit. 5. De negotijs furioſi. 6. Interpretatio verborum, ſiue quis. 7. De heredibus. 8. De executore. 9. Quo caſu dolus tantum præſtatur à negotiorum geſtore. 10. Si quis ſponte vel coactus, vel neceßitatis ſuſpicione geſſerit. 11. Si alio mandante vel fideiubente geſtum ſit.

3. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

AIt prætor: *ſi quis negotia alterius, ſiue quis negotia, quæ cuiuſque, cum is moritur, fuerint, geſſerit: iudicium eo nomine dabo.* 1 ¶ Hæc verba *ſi quis*, ſic ſunt accipienda, *ſiue* [z] *quæ*: nam & mulieres negotiorum geſtorum agere poſſe, & conueniri, non dubitatur. 2 ¶ *Negotia* ſic accipe: ſiue vnum, ſiue plura. 3 ¶ *Alterius*, inquit, & hoc ad vtrumque ſexum refertur. 4 ¶ Pupillus ſanè [a], ſi negotia geſſerit, poſt reſcriptum Diui Pij "etiam" conueniri poteſt in id, quod factus eſt locupletior: agendo autem compenſationem eius, quod geſſit, patitur [b].
5 ¶ Et ſi furioſi negotia geſſerim, competit mihi aduerſus eum negotiorum geſtorum actio [c]. Curatori autẽ furioſi [d], vel furioſæ aduerſus eum, eámve dandam actionem Labeo ait [e]. 6 ¶ Hæc verba *ſiue quis negotia, quæ cuiuſque, cum is moritur, fuerint, geſſerit*, ſignificant illud tempus, quo quis poſt mortem alicuius negotia geſſit, de quo fuit neceſſarium [f] edicere: quoniam neque teſtatoris iam defuncti, neque heredis, qui nondum adiit, negotium geſſiſſe videtur, Sed ſi quid acceſſit poſt mortem, vtputà partus, & fœtus, & fruct⁹, vel ſi quid ſerui adquiſierint:

a Societas in vectigalibus, aurifodinis, argentifodinis, & ſalinis cõtrahi poteſt.
b Hi mancipes. 8. *Eclog. l. vnica. Cod. de priuilegijs corporatorum vrbis Romæ. 6. Harmenop. titul. de dignitatib: 6. Baſil. 6. c. 1.* ἀρτοποιοῖς, ... τῶν ἀρτοπωλικῶν ἐργαστηρίων, curatores piſtrinorũ. *Nouella* 80.
c vinariorũ, caligariorum. *Lamprid. in Seuero.* Cẽtonariorum, & Deudrophororum. *C. Theodoſ.* Numerantur apud auctorem, ſynopſeos collegia, χαρακτῶν, χαλκέων, χοιρεμπόρων, monetariorum, ærariorum, ſuariorũ.
d *l. vlt. j. de iure immunit.*
e *l. pen. in fin. j. de iure immunit.*
f à publico ad priuatũ hîc infertur, vt & *l. 20. §. in priuatorum. j. de pet. hered.*
g *l. 1. §. 2. l. 18. §. 13. j. de muneribus:* qui & defenſor, Lampridio in *Alexandro.* ex ipſo corpore & collegio eligebatur: ac præter eum patronus: cuius extat mẽtio in veteribus inſcriptionibus.
h *adde l. 10. j. vt in poſſeßionem legatorum.*
i paria ſunt nõ eſſe, & inutiliter. *l. 6. ſ. qui ſatiſdare. l. 1. §. 2. j. quod falſo tutore.*
k Paria ſunt abeſſe & adeſſe inhabiliter. *vide Damhouderium in Enchiridiô parium, in verbo Abeſſe.*
l ὁ δοθεὶς σύνδικος ἀπὸ πόλεως ἢ ὁμάδος: ſyndicus à ciuitate, vel vniuerſitate datur. 8. *Eclog.* 2. c. 102.
m quæ vnum corpus conſtituit.
n idem dicendum eſſe de vaſallis Bartolus ait.
o Partes duæ ciuitatis, aut amplius quàm duæ, quod faciunt, omnes facere videntur. *v. l. 19. j. ad municipal. adde l. 27. §. item ſi plures. j. de receptis arbit.*
p atqui nemo ſeipſum eligere debet. *l. 4. j. de tutor. datis.*
q Pater filio ſuffragiũ dare poteſt: vt & patri filius.
r Cur ita? *collige ex l. 77. j. de iudic. l. 14. j. ad Trebellianum.*
ſ *adde l. 15. §. qui duos. ſ. de adopt. l. 59. in fine. j. ad Trebell.*
t Immò, & ad litem futuram datur. *l. 3. ſ. de procurator.*
u *vide l. 3. §. 4. j. quod vi aut clam.*
x *vide l. 10. §. verſum. j. de in rem verſo.*
y qui & ciuitatis. *l. 9. j. ratam rem.*
z 8. *Eclog.* 2. c. 105. Syndicus vniuerſitatis, quum agit, de rato non cauet, niſi de facto in eum decreto dubitetur.
a Actor ciuitatis defendere cogitur: quippe procuratoris partibus fungitur. Huius legis hæc ſentẽtia eſt apud authorem Eclogæ *illo loco.*
b ... ,&c. neq; datur ei cautio, niſi in rẽ ſuã agat: etiamſi certè ei conſtituatur. *Ita Græci eodem loco legunt.*
c *l. 28. in pr. ſ. de procur.*
d *l. 9. in princ. ſ. eodem.*
e *l. 2. in fine. j. de legationibus. l. 2. in prin. Cod. de legationib.*
f Repræſalias in ſingulos ciues alicuius ciuitatis non dari, ob ſponſionẽ & debitũ ipſius ciuitatis hinc colligitur.
g *vide l. 76. j. de iudicijs.*
h Vniuerſitatis nomen in vno etiam homine conſiſtere, retineri ac ſeruari poteſt. ... tant, ſpecie remota, remoueri genus: niſi tale gen⁹ eſſet, quod vel in vna ſpecie conſeruetur. *Bald. ad l. conuenticulum. Cod. de epiſcopis.*
i Immò, vt ſit collegium tres ſaltem eſſe neceſſe eſt. *l. 85. j. de verborum ſignific.*
k *vide quæ notaui ad l. 2. j. de adquir. poſſeſſ.*
l id eſt, tunc ad eorum iura deſcendi... *l. ... §. in venditore. j. de rei ind. cata.*
m *l. 7. ſ. eod.*
n *l. 43. §. ſi procurator. ſ. de procuratoribus.*
o Res ciuitatis non ab vno adminiſtrabantur. Raró enim id munus vni pro indiuiſo totum iniungitur: ſed diuiſim plurib. vt putà vni cura Kalendarij, alij cura operũ publicorum: alij cura frumenti coemendi, à quibus ſeparatim actor, *l. vlt. j. eodem.*
p 2. *Cod.* 19. *Harmenop.* 5. *titul.* 11. *Paul.* 1. *ſent.* 4.
q *l. 5. j. de obligat. §. 1. Inſt. de oblig. ex quaſi contr.* 8. *Eclog.* 2. *ex lib.* 17. *c.* 1.
r *Eclog. ibid. c.* 2. 5. *Harmenop.* 11. §. 61.
ſ *l. 3. j. eod.*
t *Vlpian. in fragmentis tit.* ...
u contrariã. *l. 45. j. eod.* x Rationẽ actus ſui reddere negotiorũ geſtor tenetur. *vt hîc.* & tutor. *vide l. 5. §. 7. j. de adminiſt. tut.* vt & procurator. *l. 46. §. 4. ſ. de procuratoribus.*
y etiam vſuras ſumptuum. *l. 18. C. eod.* z *l. 1. j. de verb. ſign. l. 3. §. 1. j. de homine libero.*
a pupilli ſanè ſi quis negotia. *Cuiac. 13. obſ. 7. arg. l. 6. in pr. l. 57. j. eod. l. 2. Cod. eodem.*
b Cur ita? *vide l. 6. j. de compenſat.* c ergo obligatur? ſed ex iis cauſis ex quibus ignorans obligaretur. d *v. l. 24. in fi. j. de oblig.* e *v. l. 1. §. 2. j. de contraria tutel.*
f Immò, heredis geſſit negotium. *l. 28. §. vlt. j. de ſtipulat ſeruor.*

a v.l.6.Cod.eod.
b negotiorum. l.21.in ſi.j.eod.
c interdum de dolo. l.50.j.de euict.
d Qui aliena negotia gerit, & bonam fidem, & exactam diligétiam rebus eius pro quo interuenit præſtare debet. Paulus.1. ſent.4.§.1.& vt loquitur Theophilus §.1. Inſt.de obligatio. quæ ex quaſi contractu, ἀκριβεστάτην καὶ ὑπερβάλλουσαν ἐπιμέλειαν, exactiſſimam & penè modũ excedentem, maiorem quàm in ſuis rebus præſtare ſolet, eam quam alius diligentior adhiberet. vt hinc cõſtet præſtari à geſtore dolum & omnem culpam. l.20.C.eod. l.24.Cod.de vſur. interdum tamẽ dolum tantùm præſtat, vt hîc, interdum caſum etiam præſtat. l.11.j.eo. Eclog.ibid. c.10.
e l.17.C.eod.l.4. in f. Cod. qui dare tutores.l.2 Cod.de heredib.tutor.
f l.16.Cod.eod.
g v.l.30.j.de fideiuſſorib
h l.12. Cod.eod.l.20.j.mandati.
i l.45.§.2.j.eod.l.6.l.14.§. diuerſũ. l.29.j.communi diuiduudo.
k Hæc particula ſed, notat diuerſitatem facti & iuris: ſed ì ſi, diuerſitatem facti, identitatẽ iuris, Albericus hîc.
l v.l.4.C.eod.
m l.34.circa fin.j.eod.
n vt l.31.in pr.j.eod. pupillus tenetur locupletior factus ex quaſi contractu.
o quid ſi ſui cõtemplatione? l.13. Cod. ſi certum petatur.
p Perferendum qui quid accipit, negotiorum geſtorum actione tenetur, vt hîc. ſi cum mandato, etiam mandati l.1. §.1.ſ.de procuratorib.adde l.65. j. de adquir. rerũ dominio.
q l.60. §.1.in fi.j. mandati.
r Cur ita? vide l.14.j.de condict. indeb.adde l.38.in fi.j.de pet hered.
ſ non mero iure, ſed officio iudicis.v.quæ notaui ad l.38.j de pet. her edit.
t l.14.C.eod.
u l.19.§.ſi libero. l.36.j.eod.
x adde l.44.j.eo.
y Cur ita? vide cap.9.de regulis, in 6. & l.60.j.de regulis iuris. Imò aliquid agitur. l. vnic. Cod. ſi in cõmune.

& ſi [ex] his verbis non continẽtur, pro adiecto tamẽ debent accipi. 7 ¶ Hæc autem actio, cùm ex negotio geſto oriatur, & heredi, & in heredem[a] competit.

8 ¶ Si exſecutor à prætore in negotio meo datus, dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduerſus eum[b] actio[c].

9 ¶ Interdum[d] in negotiorum geſtorum actione Labeo ſcribit dolum ſolummodo verſari: nam, ſi affectione coactus, ne bona mea diſtrahantur, negotiis te meis obtuleris, æquiſſimum eſſe, dolum dumtaxat te præſtare, quæ ſententia habet æquitatem. 10 ¶ Hac actione tenetur non ſolùm is, qui ſponte, & nulla neceſſitate cogẽte, immiſcuit ſe negotiis alienis, & ea geſſit: verùm & is, qui, aliqua neceſſitate vrgẽte[e], vel neceſſitatis ſuſpicione geſſit. 11 ¶ Apud Marcellum libro ſecundo digeſtorum quæritur, ſi cùm propoſuiſſem negotia Titij gerere, tu mihi mandaueris[f], vt geram: an vtraque actione vti poſſim, & ego puto vtramque locum habere: quemadmodum ipſe Marcellus ſcribit, ſi fideiuſſorem[g] accepero negotia geſturus: nam & hîc dicit, aduerſus vtrumque eſſe actionẽ.

4. *Idem* lib.45.ad Sabinum.

SEd videamus, an fideiuſſor hîc habere aliquam actionem poſſit, & verum eſt, negotiorum geſtorum eum agere poſſe, niſi donandi[h] animo fideiuſſit.

De errore geſtoris.

5. *Idem* libro 10.ad Edictum.

ITem ſi, cùm putaui[i] à te mihi mandatũ, negotia geſſit: & hîc naſcitur negotiorum geſtorum actio, ceſſante mandati actione. ¶ Idem eſt etiam, ſi pro te fideiuſſero, cùm puto mihi à te mandatum eſſe. 1 ¶ Sed[k] & ſi, cùm putaui Titij negotia eſſe, cùm eſſent Sempronij, ea geſſi: ſolus Sempronius mihi actione negotiorum geſtorum tenetur.

De negotiis pupilli. 1. Si procuratori datum ſit contemplatione domini. 2. De re perferenda. 3. De eo qui lucri ſui cauſa geſſit. 4. Negotium alterius quomodo accipitur. 5. Si quis quaſi ſeruus geſſerit. 6. De negotiis peculiaribus. 7. De negotiis bona fide ſeruiendis. 8. De negotio vnius nomine alterius geſto.

6. *Iulianus* lib.3.Digeſtorum ſcribit.

SI pupilli tui negotia geſſero, nõ mandatu[l] tuo, ſed ne tutelæ iudicio tenearis: negotiorum geſtorum te habebo obligatum: ſed & pupillum[m], modò ſi locupletior fuerit factus. 1 ¶ Item ſi procuratori tuo[n] mutuam pecuniam dedero tui contemplatione[o], vt creditorem tuum, vel pignus tuum liberet: aduerſus te negotiorum geſtorum habebo actionem: aduerſus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen, ſi à procuratore tuo ſtipulatus ſum? poteſt dici, ſupereſſe mihi aduerſus te negotiorum geſtorum actionem: quia ex abundanti hanc ſtipulationem interpoſui. 2 ¶ Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam[p] acceperit: quia meum negotium geſſit, negotiorum geſtorum mihi actio aduerſus eum competit. 3 ¶ Sed & ſi quis negotia mea geſſit, nõ mei contemplatione, ſed[q] ſui lucri cauſa: Labeo ſcripſit, ſuum eum potiùs, quam meum negotium geſſiſſe: qui enim deprædandi cauſa accedit, ſuo lucro, non meo commodo ſtudet, ſed nihilominus, immo magis, & is tenebitur negotiorum geſtorum actione. Ipſe tamen, ſi circa res meas aliquid impenderit, nõ in id, quod ei abeſt, quia improbe ad negotia mea acceſſit, ſed[r] in quod ego locupletior factus ſum, habet contra me actionẽ[ſ]. 4 ¶ Si quis ita ſimpliciter verſatus eſt, vt ſuum negotium in ſuis bonis, quaſi meum geſſerit: nulla ex vtroque latere naſcitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quòd ſi[t] & ſuum & meum, quaſi meum, geſſerit: in meum tenebitur, nam & ſi cui mandauero, vt meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum eſſe Labeo ait, ſi & tuum geſſit ſciens, negotiorum geſtorum eum tibi teneri. 5 ¶ Si quis quaſi[u] ſeruus meus, negotium meum geſſerit, cùm eſſet vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum geſtorum actio. 6 ¶ Sed ſi ego tui filij negotia geſſero, vel ſerui: videamus, an tecum negotiorum geſtorum habeam actionem, & mihi videtur verum, quod Labeo diſtinguit, & Pomponius libro viceſimo ſexto probat: vt, ſi quidem contemplatione tui negotia geſſi peculiaria, tu mihi tenearis: quòd ſi amicitia[x] filij tui, vel ſerui, vel eorum contemplatione, aduerſus patrem, vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. Idemque eſt, & ſi ſui iuris eſſe eos putaui. Nam & ſi ſeruum nõ neceſſarium emero filio tuo, & tu ratum habueris: nihil[y] agitur rati habitione. Eodem loco Pomponius ſcribit, hoc adiecto: quod putat, & ſi nihil ſit in peculio, quoniã plus patri, dominóve debetur, & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea adminiſtratione factus ſit[z]. 7 ¶ Sed ſi hominis liberi, qui tibi bona fide ſeruiebat, negotia geſſero: ſi quidem putans tuum eſſe ſeruũ geſſi, Pomponius ſcribit, earũ rerum "peculiarium" cauſa, quæ te ſequi debent, tecum mihi fore negotiorum geſtorum actionem. earum verò rerum, quæ ipſum ſequuntur, non tecum, ſed cum ipſo: ſed ſi liberum ſciui, earum quidem rerum, quę eum ſequuntur, habebo aduerſus eum actionem: earum verò quæ te ſequuntur, aduerſus te.

8 ¶ Si Titij ſeruum putans, qui erat Sempronij, dedero pecuniam, ne occideretur: vt Pomponius ait, habebo negotiorum geſtorum aduerſus Sempronium actionem.

9 ¶ Item quæritur apud Pedium libro ſeptimo: ſi Titium quaſi[a] debitorem tuum, extra iudicium admonuero, & is mihi ſoluerit, cùm[b] debitor non eſſet, túque poſteà cognoueris[c], & ratum habueris: an negotiorum geſtorum actione me poſſis conuenire? Et ait dubitari poſſe: quia nullum negotium tuũ geſtum eſt, cùm debitor tuus non fuerit, ſed ratihabitio[d], inquit, fecit tuum negotium, & ſicut eis à quo exactum eſt, aduerſus eum datur repetitio[e], qui ratum habuit: ita & ipſi debebit, poſt ratihabitionem aduerſus me competere actio. ſic ratihabitio conſtituet[f] tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, ſed tua contemplatione geſtum. 10 ¶ Idem ait, ſi Titij debitorem, cui te heredem putabam, cùm eſſet Seius "heres," conuenero ſimiliter, & exegero, mox tu ratũ habueris: eſſe mihi aduerſus te, & tibi mutuam[g] negotiorum geſtorum actionem[h]. Atquin alienum negotium geſtum eſt, ſed ratihabitio hoc conciliat, quæ res efficit, vt tuum negotium geſtum videatur, & à te hereditas peti poſſit. 11 ¶ Quid ergo, (inquit Pedius) ſi, cùm te heredem putarem, inſulam fulſero hereditariam, túque ratum habueris? an ſit mihi aduerſus te actio? Sed non fore ait: cùm hoc facto meo alter ſit locupletatus, & alterius re ipſa geſtum negotium ſit: nec poſſit, quod alij adquiſitum eſt ipſo geſtu, hoc tuum negotium videri.

12 ¶ Videamus in perſona eius, qui negotia adminiſtrat, ſi quædam geſſit, quædam non, contemplatione[i] tamen eius alius ad hæc non acceſſit, & ſi vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea geſturus fuit: an dici debeat, negotiorum geſtorum eum teneri "&" propterea[k], quæ non geſſit, quod puto verius. Certè ſi quid à ſe[l] exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur, quamquam enim hoc ei imputari non poſſit, cur alios debitores non conuenerit, quoniam[m] conueniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui[n] nullam actionem intendere potuit: tamen, à ſemetipſo cur non exegerit, ei imputabitur, & ſi fortè non fuerit vſurarium debitum, incipit[o] eſſe vſurarium: vt diuus Pius Flauio Longino reſcripſit: niſi fortè, inquit, vſuras ei remiſerat.

7. *Paulus* lib.9.ad Edictum.

QVia tantundem in bonæ fidei iudiciis officium iudicis[p] valet[q], quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

1. De fructibus. 2. An poſt directum contrario iudicio agi poßit. 3. Si is geſſerit quem vnus ex ſociis prohibuit.

8. *Vlpianus* lib.10.ad Edictum.

SI autem is fuit, qui negotia adminiſtrauit, à quo mandatum non exigebatur: poſſe ei imputari, cur oblata de rato cautione, eum non conuenit: ſi modò facilè ei fuerit ſatiſdare, certè in[r] ſua perſona indubitatum eſt, & ideo ſi ex cauſa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur[ſ], & tempore liberatus eſt: nihilominus negotiorum geſtorũ actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea cauſa, ex qua heres non tenetur, vt Marcellus ſcribit.

1 ¶ Item ſi fundum tuum, vel[t] ciuitatis per obreptionẽ petiero, negotium tuum, vel ciuitatis gerens, & ampliores[u], quàm oportuit, fructus fuero conſecutus: debebo[x] hoc ipſum tibi, vel reipublicæ præſtare, licet petere non potuerim. 2 ¶ Si quocumque modo ratio compenſationis habita non eſt à iudice[y], poteſt contrario iudicio agi. Quòd ſi poſt examinationem reprobatæ fuerint pẽſationes: verius eſt, quaſi re iudicata, ampliùs agi contrario iudicio non poſſe, quia exceptio rei iudicatæ opponẽda eſt. 3 ¶ Iulianus libro tertio tractat, ſi ex duobus ſociis alter me prohibuerit adminiſtrare, alter non, an aduerſus eum, qui nõ prohibuit, habeam negotiorum geſtorum actionem: mouetur eo, quod ſi data fuerit aduerſus eum actio, neceſſe erit & eum pertingi, qui vetuit: ſed & illud eſſe iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari[z], cùm, ſi mutuam pecuniam alteri ex ſociis, prohibente ſocio, dediſſem, vtique eum obligarem, & puto ſecundùm Iulianum debere dici, ſupereſſe contra eum, qui non prohibuit, negotiorum geſtorum actionem: ita tamen, vt is, qui prohibuit ex nulla parte, neque[a] per ſocium, neque per ipſum, aliquid damni ſentiat.

De comprobatione domini & de negotio vtiliter geſto.

9. *Scæuola* lib.1.Quæſtionum.

POmponius ſcribit, ſi negotium à te, quamuis malè geſtum, probauero, negotiorum tamen geſtorum te mihi non teneri. Videndũ ergo, ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum geſtorum pendeat, nam quomodo, cùm ſemel cœperit, nuda voluntate tolletur[b]? ſed

ſuperius

z eſt hic ... vbi in actio... de peculio ... deducitur quod patri ... betur. vt.l.... cùm impuberi ... de peculio.
a vide l.21.j.eodem.
b vide l.23.j.e...
c vide l.14.in ... j.de condict. ca... ſa data.
d vide l.12.in ... de ſolutionibus.
e l.80.§.ſi Ti... j de furtis.
f Imò non con... ſtituet. l.22.§. ... ratam rem ha... ri.
g l.8. in fin.j.e...
h Immò, m... dati, l.60.j.de re... gul.iur.
i vide l.1.in ... de eo qui pro... re.
k l.17.§.ſi ut ... commodati.
l v.l.38.in p... eod.
m vide l.39.j... dem.
n l.20.Cod...
o v.l.38.in p... eod.
p Idem in a... tro. vide l.... depoſiti.
q cum non ... l.54.in pr.j.de...
r vide l.38.in ... j.eod.l.6.in p... 7.ſ.eod.
ſ l.19 in pr.j...
t v.l.23.j.eod.
u Negotio... geſtor etiam ... iuſtum cõ... dium reſti... at non luc... quod facere ... tuit.
x l.47.§.pro... rator.ſ.de pro... ratorib.
y l.7.§.fin... compenſat.
z atqui no... non eſt in ... ciuili vt de... facto libera... l.39.j.eod.l.... ſolut.
a qui dim... non tenetur ... per obligati... neri debet... Cod.de vſuri...
b quid ni ... tur? cùm ... riam diſſ... tione tolli... ſtet. l.11.j.... iur. §.vlt.... iniuriis.

ſuperius ita "verum" ſe putare, ſi dolus malus à te abſit. 'Scæuola:" Immo puto, & ſi comprobem, adhuc negotiorum geſtorum actionem eſſe: ſed eò dictum, te mihi non teneri, quod reprobare [a] non poſſim ſemel probatum [b], & quemadmodum, quod [c] vtiliter geſtum eſt, neceſſe eſt apud iudicẽ pro rato haberi: ita [d] omne, quod ab ipſo probatum eſt. Ceterùm ſi, vbi probaui non eſt negotiorum actio: quid fiet, ſi à debitore meo exegerit, & probauerim: quemadmodum recipiam? item ſi vendiderit? ipſe denique, ſi quid impendit, quemadmodum recipiet? nam vtique mandatum non eſt, erit igitur & poſt ratihabitionem negotiorum geſtorum actio.

De vtiliter geſto, & de fortuito euentu.

10. *Vlpianus* lib.10.ad Edictum.

SEd an vltro [e] mihi tribuitur actio ſumptuum, quos feci? & puto competere: niſi ſpecialiter id actum eſt, vt neuter aduerſus alterum habeat actionem. 1 ¶ Is autem, qui negotiorum geſtorum agit, non ſolùm ſi effectũ habuit negotium, quod geſſit, actione iſta vtetur: ſed ſufficit, ſi vtiliter geſſit [f], & ſi effectum nõ habuit negotium, & ideo [g], ſi inſulam fulſit, vel ſeruum ægrum curauit [h]: etiam ſi inſula exuſta eſt, vel ſeruus obiit, aget negotiorũ geſtorum, ídque & Labeo probat. Sed (vt Celſus refert) Proculus apud eum notat, non ſemper debere dari. quid enim, ſi eam inſulam fulſit, quam dominus, quaſi impar ſumptui, dereliquerit, vel quam ſibi neceſſariam non putauit? onerauit (inquit) dominũ ſecundum Labeonis ſententiam [i]: cùm vnicuique liceat & damni infecti nomine rem derelinquere [k]. Sed iſtam ſententiam Celſus eleganter deridet [l]: is enim negotiorum geſtorum (inquit) habet actionem, qui vtiliter negotia geſſit: non autem vtiliter negotia gerit, qui rem non neceſſariam, vel quæ oneratura eſt patremfamilias, adgreditur. Iuxta hoc eſt, & quod Iulianus ſcribit: eum, qui inſulam fulſit, vel ſeruum ægrotum curauit, habere negotiorum geſtorum actionẽ, ſi vtiliter hoc faceret, licèt [m] euentus non ſit ſecutus, ego quæro. quid ſi putauit ſe vtiliter facere, ſed patrifamilias non expediebat? dico hunc non habiturum negotiorum geſtorum actionem. vt enim euentum non ſpectamus, debet vtiliter eſſe cœptum.

De culpa, dolo & caſu, De lucri, damni compenſatione.

11. *Pomponius* lib.21.ad Quintum Mucium.

SI [n] negotia abſentis & ignorantis geras: & culpam [o], & dolum præſtare debes. ſed Proculus interdum [p] etiam caſum præſtare debere: veluti ſi nouum [q] negotium, quod non [r] ſit ſolitus abſens facere [ſ], tu nomine eius geras: veluti venales nouicios [t] coemendo, vel aliquam negotiationem ineũdo. nam ſi quod damnum ex ea re ſecutum fuerit, te ſequetur: lucrum verò abſentem; quod ſi in quibuſdam lucrum factum fuerit, in quibuſdam damnũ, abſens penſare lucrum cum damno debet [u].

De negotiis captiui. 1. Vel filiif. militis. 2. Vel hereditariis.

12. *Vlpianus* lib.10.ad Edictum.

SVcceſſori eius, cuius fuerunt negotia, qui [x] apud hoſtes deceſſit, hæc actio danda erit. 1 ¶ Sed ſi filij familias militis defuncti teſtamento facto geſſi, ſimiliter erit danda actio. 2 ¶ Sicut autem in negotiis viuorum geſtis ſufficit vtiliter negotium geſtum [y]: ita & in bonis mortuorum [z], licet diuerſus exitus ſit.

De caſu & culpa.

13. *Paulus* lib.9.ad Edictum.

DEbitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, deceſſit, huius hereditatis curationem [a] ſuſcepi: & impendi decem, deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca repoſui, hæc ſine culpa mea perierũt, quæſitum eſt, an ab herede, qui quandoque extitiſſet, vel creditam pecuniam quinquaginta petere poſſim, vel decem, quæ impendi. Iulianus ſcribit in eo verti quæſtionẽ, vt animaduertamus, an iuſtam cauſam habuerim ſeponendorum centum: nam ſi debuerim & mihi [b], & ceteris hereditariis creditoribus ſoluere, periculum non ſolùm ſexaginta, ſed & reliquorum quadraginta [milium] me præſtaturum: decem tamen, quæ impenderim retenturum [c], "id eſt ſola nonaginta reſtituenda:" ſi verò iuſta cauſa fuerit, propter quam integra centum cuſtodirẽtur, veluti ſi periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne pœna traiecticiæ pecuniæ augeretur, aut ex compromiſſo committeretur, non ſolùm decem, quæ in hereditaria negotia impenderim, ſed etiam quinquaginta quæ mihi debita ſunt, ab herede me conſequi poſſe [d].

De filiofam. & ancilla.

a *l. 47.* ⁊. *ſoluto. l. 17. §. vltimo.* ⁊. *de adulter.*
b Immò poſſũ. *l. 11. §. final.* ⁊. *de muneribus. l. 2. C. de profeſſ. & med.*
c Quod vtiliter geſtum eſt, dominus ratum habere cogitur. *Eclog. eod. c. 8.*
d Ratum habere quiſque cogitur, quod ſemel probauit: etiamſi malè geſtum ſit. *Ecloga ibid: 5. Harmenopul. 6. §. 60.*
e id eſt, contraria ſiue directa. *l. 17. §. 1.* ⁊. *de contrar. tutel.* id eſt, antequam, vel, etiamſi dominus non agat directa negotiorũ geſtorum actione, vtrum mihi dabitur etiam actio ad ſumptus quos feci? Id enim vltrò actionem dare & tribuere eſt. *vt. l. 1. §. 6.* ⁊. *vti poſſidetis.*
f vtiliter cœpit. *vt. l. 17. in princ.* ⁊. *de in rem verſo. l. 56. in fine.* ⁊. *mandati.*
g *Eclog. eod. c. 9.*
h *l. 10. Cod. eod.*
i *l. 27. in princ.* ⁊. *eod.*
k quoties ſtipulanti cauere nõ vult. *l. 7. §. hoc edictum.* ⁊. *de damno infecto.*
l *vide Cuiac. 17. obſeru. 39. l. penul.* ⁊. *quibus ex cauſis pignus.*
m *vt. in princ.* ⁊. *eo. adde l. 12. in fine. l. 13. 22.* ⁊. *eod. l. 17. in princip.* ⁊. *de in rem verſo. l. 3. §. ſufficit.* ⁊. *de contraria.* idem in bonæ fidei poſſeſſore, vt & tutore & curatore. *vide l. 38.* ⁊. *de petit. heredit. vide quæ notaui de impenſis ad Nouell. 6. c. 8.*
n *Eclog. eo. c. 10.*
o etiam leuem. *l. 20. circ. med. C. eod.*
p non communiter. *l. 23.* ⁊. *de regulis iuris: adde quæ ſcripſi ad l. 3. §. 9.* ⁊. *eod.*
q noua negotia inchoare geſtori non licet.
r Inſolita haud tentanda ſeu inchoanda geſtori.
ſ Tria ſunt genera negotiorum, nouum, inſuetum, deſertum.
t *vide l. vlt. in fi.* ⁊. *de ædilitio.*
u Immò, non debet. *l. 23. in fin.* ⁊. *pro ſocio.*
x *l. 20.* ⁊. *eod.*
y cœptum. *vel. 10. §. 1. & vlt.* ⁊. *eodem.*
z Mortui negotiũ geri poteſt: aut verius eo mortuo, eius ad quem bona defuncti peruentura ſunt. *vt l. 13.* ⁊. *eodem.*
a ſicuti fieri ſolet, variis tamen de cauſis, *l. 15. in pr.* ⁊. *quib. ex cauſis maiores. l. 9. in pr.* ⁊. *de cu. furioſ. l. 23. in pr.* ⁊. *de hered. inſtit.*

14. *Vlpianus* lib.10.ad Edictum.

SI [e] filiusfamilias [f] negotia geſſiſſe proponatur: æquiſſimum erit, in patrem quoque actionem dari: ſiue peculium habet, ſiue in rem patris ſui vertit [g], & ſi ancilla, ſimili modo.

De initio geſtionis. De numero negotiorum.

15. *Paulus* libro nono ad Edictum.

POmponius libro viceſimo ſexto, in negotiis geſtis, initio [h] cuiuſque temporis conditionem ſpectandam ait. quid enim, inquit, ſi pupilli negotia cœperim gerere, & inter moras pubes factus ſit? vel ſerui, aut filijfamilias, & interea liber, aut paterfamilias effectus ſit? hoc & ego verius eſſe didici: niſi ſi ab initio quaſi [i] vnum negotium geſturus acceſſero, deinde alio animo ad alterum acceſſero eo tempore, quo iam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus eſt. hîc enim quaſi plura negotia geſta ſunt: & pro qualitate perſonarum [k] & actio formatur, & condemnatio moderatur [l].

16. *Idem* libro 7, ad Plautium.

SEd & cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia ſunt, ſed vnus cõtractus [m]: niſi ſi ab initio ad vnum negotium acceſſit, vt finito eo diſcederet: hoc enim caſu, ſi noua voluntate aliud quoque adgredi cœperit, alius contractus eſt.

De eo quod quis in ſeruitute geſſit.

17. *Vlpianus* lib.35.ad Edictum.

EVm actum quem quis in ſeruitute egit, manumiſſus non cogitur [n] reddere [o]. ¶ Plane ſi quid connexum [p] fuit, vt [q] ſeparari ratio eius, quod in ſeruitute geſtum eſt, ab eo, quod in libertate geſſit, non poſſit: conſtat venire in iudicium vel mandati, vel negotiorum geſtorum, & quod in ſeruitute geſtum eſt. Denique ſi tempore ſeruitutis aream emerit, & in ea inſulam ædificauerit, eáque corruerit, deinde manumiſſus fundum locauerit: ſola locatio fundorum in iudicio negotiorum geſtorum deducetur: quia ex ſuperioris temporis adminiſtratione nihil ampliùs iudicio deduci poteſt, quam id, ſine quo ratio libertatis tempore adminiſtratorum negotiorum expediri non poteſt.

18. *Paulus* libro nono ad Edictum.

PRoculus, & Pegaſus bonam fidem eum, qui in ſeruitute gerere cœpit, præſtare debere aiunt: ideóque, quantum, ſi alius eius negotia geſſiſſet, ſeruare potuiſſet, tantum eum, qui a ſemetipſo [r] non exegerit, negotiorum geſtorum actione præſtaturum, ſi aliquid habuit in peculio, cuius retentione id ſeruari poteſt. "Idem Neratius."

2. De neceſſitatis ſuſpicione, de geſtore rem domini vſucapiente. 4. De vſuris. 5. De negotiis captiui.

19. *Idem* lib.2.ad Neratium.

AT quin natura [ſ] debitor fuit, etiam ſi in peculio nihil habuit: "&" ſibi poſtea ſoluere debet in eodem actu perſeuerans: ſicut is, qui temporali [t] actione tenebatur, etiam poſt tempus exactum negotiorum geſtorum actione id præſtare cogitur. 1 ¶ Scæuola noſter ait putare ſe, quod Sabinus ſcribit, debere *à capite rationẽ reddendum*, ſic intelligi, vt appareat, quid reliquum fuerit tunc [u], cum primùm liber eſſe cœperit, non vt dolum, aut culpam in ſeruitute admiſſam in obligationem reuocet. itaque ſi inueniatur vel malo [x] more pecunia in ſeruitute erogata, liberabitur. 2 ¶ Si libero [y] homini, qui bona fide mihi ſeruiebat, mandem [z], vt aliquid agat: non fore cum eo mãdati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exſequitur rem ſibi mandatam, ſed quaſi ex neceſſitate ſeruili, erit igitur negotiorum geſtorum actio: quia & gerendi negotij mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare poſſem. 3 ¶ Cum me abſente negotia mea gereres, imprudens rem meam emiſti, & ignorans [a] vſu cepiſti [b], mihi negotiorum geſtorum, vt reſtituas, obligatus nõ es: ſed, ſi antequam vſucapias, cognoſcas [c] rem meam eſſe, ſubiicere [d] debes aliquem, qui à te petat meo nomine: vt & mihi rem, & tibi ſtipulationem euictionis committat, nec videris dolum malum facere in hac ſubiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum geſtorum tenearis. 4 ¶ Non [e] tantùm ſortem, verumetiam vſuras ex pecunia aliena [f] perceptas negotiorum geſtorum iudicio præſtabimus, vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque vſuras [g], (quas) præſtabimus, vel quas ex noſtra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, ſeruabimus [h] negotiorum geſtorum iudicio. 5 ¶ Dum apud hoſtes eſſet Titius, negotia eius adminiſtraui, poſtea reuerſus eſt, negotiorum geſtorum mihi actio competit, etiamſi eo tempore, quo gerebãtur,

b *vt in leg. 9. §. ſicut autem, infrà de adminiſtrat. tut.*
c id eſt, compenſaturum. *§. in bona. Inſt. de act.*
d atque ita geſtor non tenetur de caſu, niſi præcedat culpa. *Bart.*
e Filiusfamilias aut ſeruus, ſi negotium alicuius gerat, in patrem dominúmve peculio tenus dabitur actio. *Paulus 1. ſent. tit. 4. §. 1.*
f ſi filiafam. *Cuiac. 13. obſeruat. 7. arg. l. 3. §. penultimo. l. 27.* ⁊. *de pecul.*
g ⁊. *de in rem verſo.*
h vt in delictis. *l. 1. in prin.* ⁊. *de pœnis.*
i *l. 16.* ⁊. *eod.*
k quæ inſpicitur. *vide l. 4. §. penult.* ⁊. *de iureiurando.*
l hoc eſt, ad modum redigitur.
m ſicuti vnum legatum eſt, cũ corpus legatur. *lege 2.* ⁊. *de legat. 2.*
n *l. 21. in fine. C. eod. adde l. 37. in fine.* ⁊. *de fideic. libert. l. 1. 2. Cod. an ſeruus pro ſuo.*
o Immò, cogitur. *l. 3. Cod. an ſeruus pro ſuo.*
p *l. 21. Cod. eodem.*
q *l. 13.* ⁊. *de tutel. & rat. diſtrahendis.*
r *vide l. 13.* ⁊. *eod. l. 9. § ſicut.* ⁊. *de adminiſt. tut.*
ſ Natura ſeruus obligatur, etiãſi nihil in peculio habeat.
t *l. 8. in princ.* ⁊. *eodem.*
u *adde l. 17. in pr.* ⁊. *eod.*
x *v. l. 1. §. 12.* ⁊. *de variis & extraordin.*
y *l. 13. §. 2.* ⁊. *commodati.*
z *l. 54. §. 3.* ⁊. *de adquir. rerum domin.*
a ſic enim eſt in archetypo Flor. non excuſo. *Cuiac. 13. obſer. 16.*
b poteſt enim negotiorum geſtor vſucapere. *l. 2. §. procuratorem.* ⁊. *pro emptore.*
c adde quędam huic loco ex Socino, *regula 72.*
d *l. 24. §. 2.* ⁊. *de liberali cauſa.*
e *l. 1. in fine.* ⁊. *de muneribus.*
f *l. 31. §. qui aliena. l. 37. § ſi pecuniæ.* ⁊. *eodem. l. 20. Cod. eodem. l. 13. 24. Cod. de vſuris.*
g *l. 18. Cod. eodem. l. 37.* ⁊. *de vſuris.*
h Geſtor negotiorum etiam vſuras præſtat, quas percipere potuit: vt & viciſſim debentur à domino ei vſuræ, quas ex pecunia ſua percipere potuiſſet, *vt hîc. Ecloga eodem cap. 18: 5. Harmenopul. 11. § 64.*

dominum non habuerunt.

20. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SIn autē apud [a] hostes cōstitutus decessit: & successori, & aduersus successorē eius, negotiorum gestorum directa & contraria competit.

De negotiis hereditariis. 2. De morte domini. 3. De eo qui mandauit negotia aliena gerenda.

21. *Paulus* libro nono ad Edictum.

NAm & Seruius respondit, vt est relatum apud Alfenum libro trigesimo nono digestorum: cum à Lusitanis tres capti essent, & vnus ea [b] conditione missus, vti pecuniam pro tribus adferret, & nisi rediisset, vt duo pro eo quoque pecuniam darent [c], isque reuerti noluisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniā soluissent: [Seruius respondit] æquum esse, prætorem in eam reddere iudicium [d]. 1 ¶ Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem [e], séque ei obligat. ideóque nihil refert, an etiam [f] pupillus heres existat: quia id æs alienum cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit. 2 ¶ Si, viuo Titio, negotia eius administrare cœpi: intermittere mortuo eo non debeo: noua tamen inchoare necesse mihi non est [g], vetera explicare, ac conseruare [h] necessarium est: vt accidit cùm alter ex sociis mortuus est: nam quæcumque prioris negotij explicandi caussa geruntur, nihilum [i] refert, quo tempore consummentur [k], sed quo tempore inchoarentur. 3 ¶ Mādatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit, quod is non rectè gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneri, non [l] in hoc tantùm, vt actiones tuas præstes: sed etiam quòd [m] imprudenter eum elegeris: "vt" quidquid detrimenti negligentia eius fecit, tu mihi præstes.

De casu.

22. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

SIue hereditaria negotia, siue ea, quæ alicuius essent, gerens aliquis, necessariò rem emerit: licet ea interierit, poterit quod impenderit, iudicio negotiorum gestorū consequi, veluti si frumentum, aut vinum familiæ parauerit, ídque casu quodam interierit [n], fortè incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sine vitio eius acciderit, nam cùm propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit, absurdum est [o], eū istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi.

De indebito exacto & soluto.

23. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, indebitum [p] exegerit: restituere cogitur [q]. de eo autem, quod indebitū soluit, magis est, vt sibi imputare debeat.

De pecunia gestori soluta.

24. *Idem* lib. 24. ad Edictum.

SI "ego" hac mente pecuniam procuratori dem, vt ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem [r] non adquiritur: potest tamen creditor, etiam inuito me [s], ratum habendo, pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberor.

Si gestor plus quàm oportet, impenderit.

25. *Idem* lib. 21. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, plus [t], quàm oportet, impenderit: recuperaturū eū id [u], quod prestari debuerit.

Si ex pluribus gestoribus vnus non soluendo decesserit.

26. *Modestinus* lib. 1. Responsorum.

CVm alicui ciuitati [x] per fideicōmissum restitui iussa esset hereditas: magistratus actores horum bonorum Titium, & Seium, & Gaium idoneos creauerunt. postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum: ídque egerunt sine [y] auctoritate, & consensu magistratuum. post aliquod tempus testamentum, per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa esset, irritum [z] probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit. sed ex his actoribus vnus non soluendo decessit: & nemo heres eius extitit. Quęro, si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum eius [a], cui legitima hereditas quæsita est, pertinere.

De impensis voluptuariis. 1. De alimentis sororis filiæ præstitis.

27. *Idem* lib. 2. Responsorum.

EX duobus fratribus vno quidem suæ ætatis, alio verò minore annis, cùm haberent communia prædia rustica, maior frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla ædificia ædificauerat: cúmque eundē saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore iam legitimæ [b] ætatis constituto [c]. Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re vrgente, sed voluptatis causa factos eū, de quo quæritur, actionem non habere [d]. 1 ¶ Titium, si pietatis [e] respectu sororis aluit filiam [f], actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

Si quis mandato vnius alterius negotia gesserit.

28. *Iauolenus* lib. 8. ex Cassio.

SI quis, mandatu Titij, negotia Seij [g] gessit: Titio mandati tenetur: iisque æstimari debet, quanto Seij, & Titij interest. Titij autem interest, quantum is Seio præstare debet: cui vel mandati, vel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerēda, & antequam [h] ipse quicquam domino præstet: quia id ei abesse [i] videtur, in quo obligatus est.

De tutore posthumi.

29. *Callistratus* lib. 3. Edicti monitorij.

CVm pater testamento, posthumo tutorem dederit: isque tutelam interim administrauerit, nec posthumus natus fuerit [k]: cum eo non [l] tutelæ, sed negotiorum gestorum erit agendum [m]. quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit actio: & in eam vtrumque tempus veniet: & quo, antequam nasceretur infans, gessit: & quo posteaquam natus sit.

De contutore magistratus, subcuratore hac actione conueniendis.

30. *Iulianus* lib. 3. Digestorum.

EX facto quærebatur: quendam ad siliginem [n] emendam curatorem decreto ordinis [o] constitutum: eidē alium subcuratorem cōstitutum siliginem miscendo corrupisse, atque ita pretium siliginis, quæ in publicum empta erat, curatori adflictum [p] esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit, & consequi, id vt ei saluum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Seuerus respondit, aduersus [q] contutorem negotiorū gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit, vt magistratui [r] aduersus magistratum eadem actio detur. ita tamen, si non sit conscius fraudis. Secundùm quæ etiam in subcuratore idem dicendum est [s].

De literis quas creditor secutus contraxit. 1. De negotijs vnius inter negotia alterius gestis. 2. an gestor debeat appellare. 3. De vsuris & sumptibus. 5. Si tutor filij mei, negotia pupillæ meæ gesserit. 6. Quæ à matre geri nequeunt. 7. De impensis in communi lite factis.

31. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

LIberto, vel amico mandauit pecuniam accipere mutuam: cuius literas creditor secutus [t] contraxit: & [u] fideiussor interuenit. etiam si pecunia non sit in rē "eius" versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori, vel fideiussori, scilicet ad [x] exemplum [y] institoriæ actionis. 1 ¶ Inter negotia Sempronij quę gerebat, ignorās Titij negotiū gessit. ob eā quoq; speciē Sēpronio tenebitur: sed ei cautionē indemnitatis officio iudicis pręberi necesse est aduersus Titiū, cui datur actio. idē in tutore iuris est. 2 ¶ Litem in iudiciū deductā, & à reo desertam frustratoris [z] amicus vltrò egit [a], causas absentiæ eius allegans iudici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta, ipse non prouocauit. Vlpianus notat: Hoc verum est: quia [b] frustrator cōdemnatus est. cæterùm si amicus, "cum" absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget: poterit ei imputari [c], si, cùm posset, non [d] appellasset. 3 ¶ Qui aliena negotia gerit, vsuras [e] præstare cogitur: eius scilicet pecuniæ, quæ [f] purgatis [g] necessariis sumptibus superest. 4 ¶ Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit. si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab herede nō rectè petetur [h] de iure fideicommissi: cùm voluntas finē erogationis [i] fecerit. 5 ¶ Tutoris heres impubes filius ob ea quæ tutor eius in rebus pupillę paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenietur [k]. 6 ¶ Quanquam mater filij negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat: tamen ius actoris [l] periculo suo, litium causa constituendj non habebit. quia nec ipsa filij nomine rectè agit, aut res bonorum eius alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat [m].

a *l. 12. in pr. s. eo.* b Imò non seruabimus. *l. 3. §. 1. j. de contrar. tutelæ.* c atque ita redimeretur, quo nomine competit actio. *arg. l. 28. §. sed illud. j. de donat. inter vir.* quinetiam redemptus redimenti fit pignori. *l. 15. j. de captiuis.* d *vide l. 5. Cod. de posthumis.* e cur ita? *collige ex l. 32. in fine. j. de hered. instit.* f *l. 34. circa fi. j. e.* g *v. 20. Cod. eod.* h tametsi de vi sibi illata possit cōqueri. Verùm vt Cicero 3. officiorum scribit, Nulla fit forti iniuria. i i. nihil. k *al.* consummantur. l *l. 3. §. si exsecutor. s. eod.* m *l. 18. in pr. j. de petit. hered. l. 2. §. si mensor. l. 60. §. seruum. j. loc.* n *v. l. 10. s. eod.* o *v. l. 15. §. cum quidam. j. loca. v. l. 22. Cod. eod.* p *l. 6. §. itē quæritur. l. 8. §. item si fundum. s. eod. l. 8. §. si Titius. j. de furtis.* quod indebitum procurator exegerit, domino restituit: at eius quod indebitū ipse soluerit, damnum ad ipsum pertinet, *vt hic. Eclog. eod. c. 20: 5. Harmenopul. 11. §. 63.* q Immò, non cogitur. *l. 20. §. Iulianus. j. de petit. hered.* r Immò, adquiritur. *l. 13. j. de adquir. rerum domi.* s *l. 42. in fine. j. de adqu. possess. l. 58. in pr. j. de solut.* t Plus quàm oporteat impendens, negotiorū gestor non repetit, *vt hic. Ecloga eod. c. 24: 5. Harmenop. 11. §. 63: adde l. 31. §. 4. j. eod.* u τὸ δεδοκιμασμένον. *Græci illis locis.* x *vt l. 26. in pr. j. ad Trebell.* y *adde l. vlt. Cod. vt in possess. legatorum.* z fortè ob capitis diminutionē testatoris. *§. alio. Inst. quibus modis Testamen.* a Immò, ad damnum magistratus. *l. 46. §. 1. j. de admin. et peric. tutor.* b Legitima ætas 25. annorum est. *vt hic, & l. 32. in fin. j. de testam. tutel. l. 1. j. de fideiuss. tutor: l. 20. j. de liberat. legata: l. vlt. §. 9. j. de publicanis: l. 41. j. de fideiussorib: l. vlt. in fi. j. de appellat: l. vlt. Cod. quando dies legat.* Vnde status dicitur *in l. 77. §. 14. j. de leg. 2.* Legitima autem fortè dicitur, quòd lege aliqua præscriptus sit eius terminus adolescentibus ad res suas recuperandas: lege aliqua, inquam, fortasse Lætoria. qua de re coniecturam capere possumus ex Cicerone 3. Officiorū: Spartiano in M. Antonino, vbi minoribus 25. annis curatores dantur. & Suetonio, vbi notatur minores stipulari: & vt Priscianus loquitur *lib. 8. & 18.* spondendo obligari. Huc referendus est Plautus *in Rudente, in fi.* Cedo qui cùm adeam

e *v. l. 19. §. non tantùm. s. eod.* f hoc est, quæ post sumptus necessarios super. *Eclog. eod. c. 3. §. 3. 5. Harmenop. 11. §. 65.* g i. putatis. *l. pen. in f. C. de bon. poss.* h Qui expēdit vltrà quàm est ei iniunctū. *l. 25. s. eodem.* i *al.* finem erogationi. Quid si minus expenderit? *v. l. 88.* k heres enim in tutelam non succedit. *l. 6. §. pen. s. de his qui notantur. l. 1. 2. Cod. de hered. tutor.* l Actor quis, *dixi ad l. vnic. Cod. de actore.* m interdum non liberat. *l. 88. j. de solut.*

7 ¶ Vno defendente causam communis [a] aquæ, sententia [b] prædio datur: sed qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

Si fideiussor per errorem alterius quoque contractus pignora suscepit, & vtramque pecuniam soluit. 1. De matre res à sponso filiæ donatas accipiente.

32. *Idem* libro 3. Responsorum.

FIdeiussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam eius non contingebat [c], pignora, vel hypothecas suscepit: & vtramque pecuniam creditori soluit, existimans idemnitati suæ, confusis prædiis, consuli posse. ob eas res iudicio mãdati [d] frustrà cõuenietur, & ipse debitorem frustrà conueniet: negotiorum autem gestorum actio vtrique necessaria erit. in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: quia prædo fideiussor nõ videtur. creditor ob id factum ad restituendũ iudicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur ius suũ vendidisse, nõ tenebitur. 1 ¶ Ignorante virgine, mater à [e] sponso filiæ res donatas suscepit. quia mandati, vel depositi cessat [f] actio: negotiorum gestorum agitur.

Qua actione vxor à mariti herede conueniatur.

33. *Idem* libro 10. Responsorum.

HEres viri defuncti vxorem, quæ res viri, tẽpore nuptiarum, in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare nõ [g] debet [h]. prudentius itaque faciet: si ad exhibendum, & negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

De alimentis repetendis aut imputandis.

34. *Paulus* libro 1. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Iulio Paulo Salutẽ: Auia nepotis sui negotia gessit. defunctis vtrisque auiæ heredes conueniebantur à nepotis heredibus negotiorum gestorum actione. Reputabantur heredes auiæ alimenta præstita nepoti. respondebatur, auiam iure pietatis [i] de suo præstitisse: nec enim aut [k] desiderasse, vt decernerentur alimenta, aut decreta essent. præterea constitutum esse dicebatur, vt si mater aluisset, non posset alimẽta, quæ pietate [l] cogente de suo [m] præstitisset, repetere ex contrario dicebatur, "tunc" hoc rectè dici, vt de suo [n] aluisse mater probaretur: at in proposito auiam, quæ negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est, nũmquid [o] vtroque patrimonio erogata videantur? quæro quid tibi iustius videatur. Respondi: Hæc disceptatio in [p] factum cõstitit. nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuò [q] obseruandum. quid enim, si etiã protestata [r] est [ſ], se filium ideo alere, vt aut ipsum, aut tutores eius cõueniret? pone peregre patrem eius obiisse: & matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium, quàm familiam eius exhibuisse. in qua specie etiam in [t] ipsum pupillum negotiorum gestorum dãdam actionem Diuus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius [u] putabo auiam, vel heredes eius audiendos, si putare velint alimenta: maxime si etiam in rationem impensarum ea retulisse, auiam apparebit. Illud nequaquam admittendum puto [x], vt de vtroque patrimonio erogata videantur.

Vtrum negotiorũ gestori imputetur quod à se non exegerit.

35. *Scæuola* libro 1. Quæstionum.

DIuortio facto, negotia vxoris gessit maritus. dos non solùm dotis actione, verum negotiorum gestorum seruari potest. Hæc ita, si "in negotiis gestis" maritus, dum gerit, facere potuit [y]: aliàs enim imputari nõ potest, quod à se non exegerit. Sed & posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus cõueniatur, absoluendus est [z]. Sed hîc quidã modus seruandus est: vt ita querellæ locus sit, *quantum facere potuit quamuis postea amiserit*: si illo tempore ei soluere potuit. nõ [a] enim è vestigio in officio [b] deliquit, si non protinus [c] res suas distraxit ad pecuniam redigendam. præterire denique aliquid temporis debebit [d], quo cessasse videatur. quod si interea, prius quã officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere possit. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorũ gestorum inducitur: quia fortè periculũ est, ne facere desinat. 1 ¶ Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cùm pecunia ei debeatur, nec fuerit [e], quod sibi possit exsoluere. 2 ¶ Sed nec redhibitoriæ speciem venire in negotiorum gestorum actionem. & per hoc sex mensibus exactis perire [f], si vel mancipium in rebus non inuenit: vel, eo inuento, quod accessionum nomine additum est; vel quod deterior homo factus esset; vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris, nec inuenit, nec recepisset: nec esset in ipsi[9] emptoris negotiis, quæ gerebat, vnde sibi in præsenti redderet.

3 ¶ Cæterùm si ex alia causa perpetuæ obligationis, cùm sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non soluerit: vtique si neque vsurarum ratio querellam mouet [h]. Diuersumque est in tutore debitore [i]: quia ibi interfuit, ex priore obligatione solui, vt deberetur ex tutelæ actione [k].

Si bona fide seruiens pecuniam acceperit.

36. *Paulus* libro 4. Quæstionum.

SI liber homo, bona fide mihi seruiens, mutuam pecuniam sumpserit: eámque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram vertit, reddere debeam, videndum est: non enim quasi amici, sed quasi domini negotium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quæ desinit competere, si creditori eius soluta sit.

De negotiis pupilli. 1. De negotio pecuniæ. 2. De negotiis filij emancipati.

37. *Idem* libro 1. Sententiarum.

LItis contestatæ tempore [l] quæri solet, an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior [m] sit ex ea re factus, cuius patitur actionem.

1 ¶ Si pecuniæ quis negotium gerat: vsuras [n] quoque præstare cogitur [o], & periculum [p] eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, vt tempore litis ex ea actione contestatæ soluendo non essent [q]. 2 ¶ Pater [r], si emancipati filij res [ſ] à se donatas [t] administrauit, filio actione negotiorum gestorum tenetur.

De vsuris.

38. *Tryphoninus* lib. 2. Disputationum.

QVi sine vsuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia. quæsitum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius vsuras præstare debeat. dixi, si à semetipso [u] exigere eum oportuit [x], debiturum vsuras [y]: quòd si dies soluendæ pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, vsuras non debiturum: sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris, cuius negotia gerebat, eam pecuniam à se debitam: meritò vsuras bonæ [z] fidei iudicio præstaturum. Sed quas vsuras debebit, videamus: vtrùm eas, quibus aliis idem creditor fœnerasset, an & maximas [a] vsuras? quoniam* vbi quis eius pecuniam, cuius tutelam, negotiáve administrat, aut magistratus municipij publicam in vsus suos conuertit. maximas vsuras [b] præstat, vt est constitutum à Diuis principibus. Sed istius diuersa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, "&" ante negotiorum administrationem. nam illi, de quibus cõstitutum est: cùm gratuitam, certè integram, & abstinentẽ omni lucro præstare fidem deberẽt: licentia, qua videntur abuti, maximis vsuris, vice cuiusdam pœnæ, subiiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum: & vsuris, quia non soluit: non quia ex negotiis, quæ gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est [c]. Multum autẽ refert, incipiat nunc debitũ, an ante nomẽ fuerit debitoris: quod satis est ex non vsurario facere vsurarium.

Si quis pro alio soluerit vel exegerit.

39. *Gaius* lib. 3. de Verborum Obligationibus.

SOluẽdo quisque pro alio, [d] licèt inuito [e], & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate eius non [f] potest iure exigere. naturalis enim, simul & ciuilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem "etiam" ignorantis, & inuito nos facere posse: deteriorem [g] non posse.

De negotio in re communi gesto.

40. *Paulus* libro 10. ad Sabinum.

SI communes ædes tecum habeam, & pro tua parte damni infecti vicino cauero [h]: dicendum est, quod præstitero, negotiorum gestorum actione potiùs, quàm communi diuidundo iudicio, posse me petere: quia potui [i] partem meam ita defendere, vt socij partem defendere non cogerer.

De seruo ex noxali causa defenso.

41. *Idem* libro 30. ad Edictum.

QVi seruum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit: negotiorum gestorum in solidum mecum, non [k] de peculio aget.

Si serui mei rogatu negotia mea gesserit.

42. *Idem* libro 32. ad Edictum.

SI serui mei rogatu [l] negotia mea susceperis: si dũtaxat admonit[9] à seruo meo id feceris, erit inter nos nego-

a *addc. l. 40. ȷ. eod.*
b inanimatis rebus sententia dari potest
c secus si pro suo contractu soluit, & eo nomine pignora accepit. *l. 2. C. de fideiussoribus. v. l. 2. ȷ. de pignorib.*
d *vide l. 2. ȷ. de pignoribus.*
e mater quæ filiorum suorum rebus interuenit, actione negotiorũ gestorũ, & ipsis & eorũ tutoribus tenetur. *Paul. 1. sent. 4. §. 4. l. 24. C. de vsuris.* Quid pater? eodem modo tènetur filiis emãcipatis. Paulus *ibidem §. 7. l. 37. ȷ. eod.*
f Imò depositi actio non cessat *l. 25. ȷ. depositi.*
g *v. l. 5. ȷ. expilatæ hæred.*
h Immò debet. *l. 3. C. de crimine expila.*
i Pietatem erga descendentes in ascendentib[9] præsumimus.
k *v. l. 2. Cod. aliment. pupillo.*
l Pietate erogata, donare, præsumuntur, vt repeti nõ possint, *vt hic & l. 27. in fi. ȷ. eod.*
m *l. 11. Cod. eod.*
n hîc duos casus excipit.
o *al.* numquid de vtroque. *fortè legendum*, quo, vtróue patrimonio.
p id est, res est facti *vers. igitur in re facti* in facto & facti exacta cognitione consistit.
q hîc duos casus excipit.
r Protestatione idoneè facta ius nostrum cõseruatur.
ſ *l. 1. §. 11. l. 5. §. 14. in f. ȷ. de liberis agnoscendis.* in vitrico idem seruat. *l. 15. Cod. eod.*
t *l. 6. in pr. l. 21. §. qui negotia. ȷ. eo. l. 2. C. eod. l. 4. C. de hæredit. act.*
u Faciliora præsumimus.
x cur non ex vtroque, vt in casu *l. 25. §. in proposita. ȷ. de petit. hered.*
y solidum sc. habita tamen ratione ne egeat. *l. 173. in pr. ȷ. de reg. iuris.*
z à solidi præstatione: condemnatur tamẽ in quantum facere potest. *l. 20. ȷ. de re iudic.*
a mora tractu aliquo temporis interposito committitur.
b cuius ratione gestor tenetur de lata & leui culpa, *l. 20. C. eo.*
c omnium enim interest non præcipitari *l. 6. in pr. ȷ. de interrog.*
d an tempus decem dierum? *l. 21. §. 1. ȷ. de constituta* an arbitrarium? *l. 1. in princ. ȷ. de iure deliber.* an mediocre? *v. l. 105. ȷ. de solutio.* an quod eius dignitati congruat. *l. 125. ȷ. de verb. signif.*
e venditor idémque gestor reddere sibi mancipium debet intra sex menses, nisi in casibus hîc exceptis, *vt & in l. 11. §. quod autem, ȷ. de peculio.*
f tamdiu durat redhibitoria. *v. l. 19. in fin. ȷ. de adil.*

g quàm redhibitoria, quæ tẽporaria est. *ȷ. eo.*
h id est, debitor idẽmq; gestor si locuples est, vel si sub vsuris non debet, non tenetur à se exigere.
i Immò: non est diuersum, nã locuples tutor non tenetur à se exigere, *l. 9. §. 1. ȷ. de admi. tut.*
k locus est obscurus.
l *adde l. 34. ȷ. de minoribus.*
m *l. 6. in pr. ȷ. eod.*
n quantumuis mater sit quæ gessit, *l. 24. C. de vsuris.*
o totius tẽporis *Paul. 1. sent. 4. §. 3.*
p *l. 35. ȷ. de rebus creditis.*
q Cur ita? *collige ex l. 1. §. 11. ȷ. de magist. conuen.*
r sumptum ex *Paul. 1. sent. 4. §. 7.* Idem *Eclog. 10. c. 36.* Quid mater? vide *l. 32. in fi. ȷ. eod.*
ſ *al.* res sine vlla exceptione à se donatas. *Paul. illo loco.* Vbi sine vlla exceptione est; purè ac præcisè.
t Donare autẽ solent filiis aliquid patres, cũ eos emancipant *l. 17. in fi. C. de bonis quæ liberis: l. vlt. Cod. de emancipat. liberorum l. 8. C. de bonis proscriptorum.*
u *vt l. 6. in fi. l. 7. l. 8. ȷ. eo. l. 6. §. apud Iul. a. in fi. l. 31. in f. ȷ. mandati.*
x quia dies sortis venit ante gestionem *ȷ. eod.*
y nõ maximas sed legitimas.
z *l. 1. ȷ. de vsuris.*
a maximæ vsuræ *hîc* grauissimę seu centesimæ *vt l. 7. §. 8. ȷ. de administ. tut.* adde quæ scripsi *ad l. 1. §. 3. ȷ. de pignoribus.*
b i. centesimas *v. l. 7. §. quæ sunt. ȷ. de admini. tut.*
c gestor vtens pecunia domini cõdemnatur vsuris non maximis, sed pro modo regionis: vt socius, si cõmunem pecuniam in suos vsus vertit *l. 1. §. 1. ȷ. de vsur.* vt procurator. l. 10. §. *si procurator. ȷ. mandati.*
d Inuitum & ignorantem soluẽdo eius creditori liberare possumus.
e & sic per obliquum *v. l. 23. ȷ. de sol.* secus directò *l. 69. ȷ. de regul. iuris.*
f *l. 6. §. vlt. ȷ. eo. l. 4. §. pen. ȷ. si seruit. vin d. l. 5. §. sed si faciõ. ȷ. de præscript.*
g *vide l. 2. ȷ. quod vi aut clam.*
h *l. 31. in f. ȷ. eo l. 19. Cod. eo l. 25. §. non tamen, ȷ. §. famil.*
i *l. 6. cæterum ȷ. com. diu.*
k quia tale negotium versatur citra personam serui: sed nemo in suiipsius peculio est. *v. l. 16. in fi. ȷ. de pecul. legato.*
l Rogationis seu Rogandi verbum generale est: cuius species hîc duæ, admonitio & mandatum.

tiorũ gestorũ actio [a]: si verò quasi mãdatu serui: etiam de peculio, & de in rem verso agere te posse responsum est.

Si quis pro alio soluerit.

43. *Labeo* libro 6. Posteriorum Epitomatorum à Iauoleno.

CVm pecuniam eius nomine solueres, qui tibi nihil mandauerat: negotioru gestorum actio tibi competit: cum [b] ea solutione debitor à creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniam non solui.

De facto ob amicitiam paternam.

44. *Vlpianus* libro 6. Disputationum.

IS, qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit [c], vel suspectos tutores postulauit: nullã aduersus eos habet actionem secundum Diui Seueri constitutionem [d].

De sumptibus in honores factis. 1. De eo quod quis in seruitute gessit. 2. De negotiis vnius, nomine alterius gestis.

45. *Idem* libro 4. Opinionum.

QVæ vtiliter in negotia alicuius erogãtur, in quibus est etiã sumptus honestè ad [e] honores per gradus pertinẽtes fact⁹, actione negotiorũ gestorũ peti possunt. 1 ¶ Qui purè testamento libertatem acceperunt, acta, quæ viuẽtibus dominis administrauerunt, rationem reddere non compelluntur. 2 ¶ Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit, existimans [f] sororem suam defuncto heredẽ testamẽto extitisse, quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset: veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublato testamento) erãt, gessisset: quia æquum est in damno eum [g] non versari, actione negotiorum gestorum, id eum petere placuit [h].

Si quis, quod alij mandatum erat gesserit, aut fideiusserit.

46. *Africanus* libro 7. Quæstionum [i].

MAndasti filio meo, vt tibi fundũ emeret. quod cùm cognouissem, ipse eum tibi emi. puto referre, qua mẽte emerim. nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem, & te eius voluntatis esse, vt emptũ habere velles: agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset: aut Titio mandasses, & ego, quia per me commodiùs negotium possim cõficere emissem. Si verò propterea emerim, ne [k] filius mandati iudicio teneatur: magis est, vt ex persona eius & ego tecũ mandati agere possim [l], & tu mecum actionẽ habeas de peculio: quia & si Titius id mandatum suscepisset: & ne eo nomine teneretur, ego emissem: agerẽ cum Titio negotiorum gestorum: & ille tecum, & tu cum illo mãdati. Idem est, & si filio meo mandaueris, vt pro te fideiusserim. 1 ¶ Si proponatur te Titio mãdasse, vt pro te fideiuberet: méque, quod is aliqua de causa impediretur, quo minùs fideiuberet, liberandæ fidei eius causa fideiussisse: negotiorum gestorum mihi competit actio.

Cui datur hæc actio. 1. Colatio directæ & vtilis.

47. *Paulus* libro 1. Sententiarum.

ACtio negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri. 1 ¶ Nec refert [m], directa [n] quis, an vtili [o] actione agat, vel conueniatur. quia in extraordinariis [p] iudiciis [q] vbi conceptio formularum [r] non obseruatur, hæc subtilitas [s] superuacua est: maximè cùm vtraque actio eiusdem [t] potestatis est, eundémque habet effectum.

De fratre stipulante dotem.

48. *Papinianus* libro 3. Quæstionum.

IGnorante quoque sorore, si frater negotium [u] eius gerens dotem à viro stipulatus sit: iudicio negotiorum gestorum, vt virum liberet, iure conuenitur [x].

De negotiis vnius nomine alterius gestis.

49. *Africanus* lib. 8. Quæstionum [y].

SI rem, quam seruus venditus subripuisset à me venditore, emptor vendiderit [z]: eáque in rerum natura esse desierit: de pretio [a] negotiorum gestorum actio mihi danda sit: vt dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cùm esset meum, gessisses. sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cùm hereditatem, quæ ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas soluisses [b]: [quandoque de ea solutione liberarer [c].]

a non mandati, cur ita? v. l. 10. §. si quis ⁊. mandati
b l. vlt. in fi. ⁊. eo.
c adde casum. l. Cod. eod.
d habiturus aduersus eorũ parentes si eorũ intuitu quid erogasset l. 6. §. sed si ego ⁊. eod.
e v. l. 41. ⁊. de donat. inter vi. et vx. rum.
f l. 5. ⁊. eod.
g quia repetitio cessat. l. 44. ⁊. de condict. ind.
h cum liberatus sis l. 43. ⁊. eod.
i v. in hanc l. Cuiac. 7. ad Africanum.
k adde l. 6. ⁊. eod.
l nihil enim eo casu tua interest quis tibi fundũ emerit. arg. l. 12. §. si filiofamil. ⁊. mand.
m v. Cuiac. 15. obser. 11.
n quæ ex verbis & mẽte certa Edicti.
o quæ inducitur per interpretationẽ volũtatis. l. 24. ⁊. d. tut. & ratio. distr.
p quæ hodie sunt in vsu. §. fi. Inst. de interdict.
q id est prætoriis: qualia sunt omnia hodie. §. vlt. Inst. de interdictis.
r Formularum conceptio in iudiciis non obseruatur. adde tit. Cod. de formulis & impetr. act. subl.
s vide l. 8. §. 16. ⁊. quibus modis pignus.
t Directæ & vtilis actionis eadem potestas idémque effectus.
u l. 1. §. 1. ⁊. de dotis collat: 10. Eclog. ex lib. 60. titul. 1. c. 1.
x quoties scil. vxor maritum vult liberatum iri ea obligatione.
y 2. in hanc l. Cuiac. 8. ad Afri.
z l. 17. ⁊. de rei vind. l. 23. ⁊. de reb. cred.
a l. 19. Cod. eo. l. 13. in fi. Cod. de rei vind. l. 1. C. de reb. alien. non alien.
b adde l. 43. ⁊. eod.
c l. 31. §. 1. in fi. ⁊. de petit. hæred.
d 9. Cod. 46. Paul. 1. sent. 5. De calumniatoris pœna: vide quæ scripsi ad l. 1. ⁊. ad sentent. Turpill. annot.
e i. calumniatorem l. 3. infi. l. pen. ⁊. eod. l. 233. ⁊. de verb. sig. l. 24. Cod. de adulteriis.
f Calumniosus est qui sciens prudensque per fraudem negotiũ actione cõparat. Paul. 1. sententiarum 5 §. 1.
g vel à reo vel ab alio. l. 3. in fi. ⁊. eod.
h §. 25. Inst. de act.

DE CALVMNIATORIBVS [d].

Tit. VI.

Summa. 1. In quibus causis hoc edictum locum habet. 2. De pecunia ante vel post Iudiciũ accepta. 3. De constitutione Antonini Caracalæ. 4. pecunia accipi quomodo intelligitur.

Vlpianus libro 10. ad Edictum.

IN eum [e], qui [f] *vt calumniæ causa negotium faceret, ve non faceret, & pecuniã accepisse dicetur* [g]: *intra annum in quadruplum* [h] *eius pecuniæ, quam accepisse dicetur post annum simpli in factum actio competit.* 1 ¶ Hoc autem iudicium non solùm in pecuniariis causis, sed & ad publica [i] crimina pertinere Pomponius scribit: maximè cùm & lege Repetũdarũ [k] teneatur, qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. 2 ¶ Qui "autem" accepit pecuniam, siue ante iudicium, siue post iudicium, acceptum tenetur. 3 ¶ Sed & constitutio [l] Imperatoris nostri [m], quæ scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit iudici, vel aduersario in publicis, vel priuatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa litem perire iussit. Nam tractari potest, si aduersarius non per calumniam, transigendi animo accepit, an constitutio cessat. & puto cessare, sicuti hoc quoque iudicium. neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. 4 ¶ Pecuniã [n] autem accepisse dicemus, etiam aliquid [o] pro pecunia acceptum.

2. *Paulus* libro 10. ad Edictum.

QVinetiam, si quis obligatione liberatus sit [p], potest videri accepisse. Idémque si gratuita [q] pecunia vtenda data sit, aut minoris locata venditáve res sit. nec refert, ipse pecuniam acceperit, an alij dari iusserit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

Si accipiens fecit vel non. 2. De depectione 3. Cui datur hæc actio.

3. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

ET generaliter idem erit, si quid omnino compendij sensit propter hoc: siue ab aduersario, siue ab alio quocumque. 1 ¶ Si igitur accepit, vt negotium faceret, siue fecit, siue non [r] fecit: & qui accepit, ne faceret, & si fecit, tenetur: 2 ¶ Hoc edicto tenetur etiam is, qui depectus est*. Depectus autem dicitur turpiter pactus. 3 ¶ Illud erit notandum, quod [s] qui dedit pecuniã, vt negotium quis pateretur, nõ habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit [t]: sed ei dabitur petitio, propter quẽ datum est, vt calumnia ei fiat. Quare si quis & à te pecuniam accipit, vt mihi negotium faceret: & à me, ne mihi faceret: duobus iudiciis mihi tenebitur.

De herede.

4. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

HÆc actio [u] heredi quidem non competit: quia sufficere ei debet, quòd eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.

De concursu huius actionis & condictionis ob turpem causam.

5. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

IN heredem autem competit in [x] id, quod ad eum peruenit. Nam est constitutum, turpia lucra [y] heredibus quoque extorqueri, licèt crimina extinguantur. vtputa ob falsum [a], vel iudici ob gratiosam sententiam datum, "&" heredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum. 1 ¶ Sed etiam præter hãc actionem condictio competit, si sola turpitudo accipientis versetur: nam si & dantis [b], melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum, vtrùm tollitur hæc actio, an verò in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & in condictionem? Sed puto sufficere alterutram actionem. Vbi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem [c].

Annus in hac actione quomodo accipitur.

6. *Gaius* libro 4. ad Edictum Prouinciale.

ANnus [d] autem in personam quidem eius, qui dedit pecuniam, ne secum ageretur, ex eo tempore cedit ex quo dedit: si modo potestas ei fieret experiundi. In illius verò personam, cum quo vt agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest, vtrùm ex die datæ numerari debeat, an potius, ex quo cognouit datam esse: quia qui nescit, is videtur experiundi potestatem non habere. & verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognouit [e].

Cui datur actio. 1. De filiofamilias. 2. De publicano.

7. *Paulus* libro 10. ad Edictum.

SI [f] quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negotium faciat. si quidem mandatu meo datum est: vel à procuratore meo omnium [g] rerum: vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licèt [h] misericordiæ [i] causa, dederit, ne fiat: neque ratum habui: tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. 1 ¶ Si, vt filiofamiliàs negotium fieret, acceptum est: & patri actio danda est. Item si filiusfamilias pecuniam acceperit, vt faceret negotium, vel non faceret: in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit, ne fiat: tunc etiam ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. 2 ¶ Cum publicanus mancipia retineret, datáque ei pecunia esset, quæ non deberetur: & ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur.

i Calu... ris pœ... naria i... cis ind... ex lege... l. 1. §. 1. ⁊... pilian. ... tis & e... nariis, ... dinatia ... fet. 5. §. ... hodie ... crimina ... ordinẽ ... tur. l. 8. ... iudic. l. ... ad l. Iul...
k v. l. 8. ... cus l. 3. l. ... ⁊. repet...
l l. 1. C... ind. qui...
m An...
n Eclo... c. 2.
o add... ⁊. de c... 51. ⁊. de...
p l. 3. ... ⁊. de lib...
q Calu... esse nõ... etiamsi... calumn... dem in... vide l. 4... ritu & ... 5. § 2. ... riis. ... l. 9. ad l... adulteri... minus ... Nautæ ... nes, &c... qui gr... pona a... gio exc... ⁊. Naut...
r vti... tur p... licèt n... tur esse... 3. e. ⁊. de...
s v. l. 3. ⁊. ... que iur...
s Eclo...
t vi l. ...
u vtpo... lis. §. ... Inst. de ... Eclog. d...
x v. l. ... natis de... infi. ⁊. ... raptoru...
y i. qua... eos pe... 19. ⁊. qu...
z v. l. 12... sis: Eclo...
a l. 3. in...
b v. l. ... dict. ob t...
c aqui... lem pe... ria non ... l. 7. in p... dict. furt...
d Eclo... cap. 6.
e Annu... actione c... tatur à ... scientia...
f Ibid...
g Auct... τικῶς ... neralis p... tor Grac... tur hic.
h no... est aliqui... peti qu... tatis cau... est. v. l. ... rapin...
i ... 3....

De concursu huius iudicij & criminalis extraordinarij.

8. *Vlpianus* lib. 4. Opinionum.

SI[a] ab eo qui innocens fuit[b], sub specie criminis alicuius, quod in probatũ eo non est, pecuniam acceptam is, cuius de ea re notio est, doctus fuerit. id, quod illicitè extortum est, secundum edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, vt negotium facerẽt, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui iubeat: & ei, qui id commisit pro modo delicti pœnam[c] irroget.

De concursu huius iudicij, & actionis in duplum.

6. *Papinianus* libro 2. de Adulteriis.

DE seruo, qui accusatur, si postulet, quęstio habetur; quo absoluto, in duplum[d] pretiũ accusator domino dãnatur. sed & citra pretij æstimationẽ quæritur de calũnia eius: separatũ[e] est etenim calumniæ crimen à damno, quod in seruo propter quæstionem domino datum est.

LIBER QVARTVS: DE [f]IN [g]INTEGRVM RESTITVTIONIBVS[h].

Vtilitas edicti.

Vlpianus libro 11. ad Edictum.

VTILITAS huius tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam[i] prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subuenit: siue[k] metu[l], siue calliditate[m], siue ætate[n], siue absentia inciderũt in captionem[o].

2. *Paulus* lib. 1. Sententiarum.

SIue per status[p] mutationem[q], aut iustum errorem[r].

De causæ cognitione.

3. *Modestinus* libro 8. Pandectarum.

OMnes in integrum restitutiones: causa[s] cognita à prætore[t] promittuntur[u]: scilicet vt iustitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subuenit.

4. *Callistratus* libro 1. Edicti monitorij.

SCio illud a quibusdã obseruatũ: ne propter satis minimã[x] rem, vel summã: si maiori rei, vel summæ præiudicetur[y], audiatur is qui in integrum restitui postulat.

Effectus huius edicti.

5. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

NEmo videtur exclusus, quem prætor in integrum se restituturum polliceatur[z].

De successoribus.

6. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

NOn solùm minoris, verùm eorum quoque qui reipublicæ causa abfuerunt: item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui[a]. & ita sæpissimè est constitutum. Siue igitur hæres sit: siue is, cui hereditas restituta est: siue filij familias militis successor, in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in seruitutem redigatur, vel ancilla fiat[b]: dominis eorum dabitur, non vltra tempus statutũ, in integrum restitutio. Sed & si fortè hic minor erat captus in hereditate, quam adierit.

IVlianus libro septimodecimo Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere non solùm ætatis beneficio, verùm & si ætas non patrocinetur[c] quia non adipiscendæ hereditatis gratia legum beneficio vsi sunt, sed vindictæ gratia[d].

De absente.

7. *Marcellus* libro 3. Digestorum.

DIuus Antoninus Marcio Auito prætori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: * *Et[e] si nihil facilè mutandum est ex solemnibus: tamen[f], vbi æquitas euidens poßit, subueniendum est. itaque si[g] citatus[h] non respondit, & ob hoc more pronunciatum est, confestim[k] autem pro tribunali te sedente adiit: sedentẽ existimari potest, non sua culpa, sed[i] parũ exaudita voce præconis[l] defuisse: idcóque restitui potest.* 1 ¶ Nec intra has solùm species consistet huius generis auxilium. etenim deceptis sine culpa sua, maximè si fraus ab aduersario interuenerit, succurri oportebit: cùm etiam de dolo malo actio competere soleat, & boni prætoris est potiùs restituere litem, vt & ratio, & æquitas postulabit: quàm actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest[m].

Quid intersit inter restitutionem minoris, & absentis.

8. *Macer* libro 2. de Appellationibus.

INter minores vigintiquinque annis, & eos, qui reipublicæ causa absunt, hoc interest: quòd minores annis etiam qui[n] per tutores curatorésve suos defensi sunt, nihilo minùs in integrum contra rempublicam[o] restituuntur; cognita scilicet causa: ei vero, qui reipublicæ causa absit; ceteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subueniri solet, vt appellare his permittatur.

QVOD[p] METVS[q] CAVSA gestum erit; Tit. II.

Edictum de vis mentione detracta.

Vlpianus libro 11. ad Edictum.

AIt prætor[r]: *Quod metus[s] causa gestum erit, ratum non habebo.* Olim ita dicebatur, *quod vi, metúsve causa.* vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam[t] contrariam[u] voluntati:[x] metus instantis, vel futuri[y] periculi causa mẽtis trepidatione. sed postea detracta est vis mentio: "ideo" quia quodcũque vi attroci fit, id metu quoque fieri videatur.

Quid sit vis.

2. *Paulus* libro 1. Sententiarum.

VIs autẽ est maioris[z] rei impetus qui repelli non potest.

Metus quomodo accipitur in edicto.

3. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

COntinet igitur hæc clausula & vim, & metum. &, si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc Edictum restituitur. 1 ¶ Sed vim accipimus atrocem[a], & eam, quæ aduersus bonos mores fiat: non[b] eam, quam magistratus "rectè" intulit, scilicet iure licito, & iure honoris, quem sustinet. ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus, vel prouinciæ præses, Pomponius scribit, hoc edictum locum habere: si fortè (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit[c].

4. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

EGo puto, etiam seruitutis timorem, similiúmque admittendum.

5. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum

MEtum accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed maioris[d] malitatis[e].

6. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

MEtum autem non vani hominis, sed qui meritò & in hominem constantissimum[f] cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

7. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

NEc[g] timorẽ infamię hoc edicto cõtineri[h] Pedius dicit libro septimo: neq; alicuius vexationis timorem per hoc edictũ restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullã frustrà timuerit, per hoc edictũ nõ restituitur: quoniã neq; vi, neque metus causa factũ est. 1 ¶ Proinde si[i] quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio: vel dedit aliquid, vel se obligauit: Põponius libro vicesimooctauo rectè scribit, posse eũ ad hoc edictũ ptinere: timuit enim vel mortẽ, vel vincula. quanquã non omnẽ[k] adulterũ liceat occidere, vel furẽ[l], nisi se telo defẽdat: sed potuerũt vel non iure occidi, & ideo iustus fuerit metus. Sed & si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienauerit: succurri[m] & per hoc edictum videtur: quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quæ diximus.

8. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

ISti quidem & in legem Iuliam incidunt, quod pro[n] comperto stupro acceperunt[o]. prætor tamen "etiam", vt restituant interuenire debet. nam & gestum est malo more[p]: & prætor non respicit, an adulter sit, qui dedit: sed hoc solùm, quod hic accipit metu mortis illato: 1 ¶ Si is[q] accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interuersurus est, nisi dem: non dubitatur, quin maximo metu compellat: vtique si iam in seruitutem petor: &, illis instrumentis perditis, liber pronuntiari

a *Eclog. eod. c. 7.*
b Quid si à nocente pecuniam accepit? non in hác, sed in Turpillianam incidet. *Accurs.*
c vt ita iudex qui de crimine ciuiliter cognoscit, eo cõperto possit ex officio suo punire criminaliter. *Bart.*
d ex lege Iulia *l. 6. C. eo. l. 27. in pr. & fine ff. de adulte. l. 6. in pr. ff. de quæstionib.*
e *vide l. 10. C. de donat. inter virum & vxorem.*
f 10. *Eclog. 1.*
g Est verò in tegri restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio. *Paul. sent. 7. 1. §. 1.*
h *Paul. 1. sent. 7.*
i id est, variis ex causis, quæ proximis titulis sequuntur.
k has causas enumerat Paul⁹ *1. sent. 7. §. 2:* 10. *Eclog. 1. c. 1: 1. Harmenop. 12. §. 69.*
l *ff. titul. 2.*
m *ff. tit. 3. & 7. ea πανουργία. Græcis illo loco.*
n *ff. tit. 4.*
o *ff. tit. 6.* quæ sine dolo esse potest. *l. 7. §. sed etsi fraudandi, ff. de pactis.*
p status permutatio est capitis minutio. *l. 1. ff. de capit. minu.*
q *ff. tit. 5.*
r *l. 57. ff. de oblig. & act. §. si quis agens, Inst. de actionibus.*
s *Paulus 1. sent. 7. §. 3. in fin.*
t Magistratibus enim municipalibus suo iure non cõpetit sine ipso mandato præsidis *l. 26. §. 1. ff. ad municip.*
u id est tribunal exigunt & aduersarij præsentiam *l. 13. in pr. ff. de minorib.*
x *l. 9. in fi. ff. de dolo: l. 54. ff. de contra. empt.*
y *l. 21. ff. de excep. sub.* maximè *vt l. 3. §. penult. ff. de minorib. l. vnic. §. 4. ff. furtis aduers. nautas.*
z *v. l. 14. in fi. ff. de verb. sign.*
a intra tempus tamen restitutionibus datum *l. 3. §. Pomponius. l. 18. in fi. ff. de minor. l. 2. 4. Cod. de temp. in integr. l. vnic. C. si aduers. dotem.*
b puta ob ingratitudinem. *v. l. 2. C. de libertis & eorum liberis.*
c vt si errore iusto adierit.
d id est, dum libertũ in suã potestatẽ recipit, nõ tã quæsita ab eo bona agnoscit, quàm vlcisci tur ingratum animũ liberti. *Cuia.*
e *l. 183. ff. de regulis iuris.*
f *v. l. 26. §. item inquit. ff. quibus ex causis maiores.*
g 10. *Eclog. 1. c. 7.*
h i. vocatus. *Festus, l. 3. ff. de testibus. l. 10. ff. de public. iudicijs. l. 15. §. diuus ff. de iure fisc.*
i *l. 105. ff. de solut.*

k *vide Authenticam qui semel Cod. quomodo & quando index.*
l citatio etiam fieri potest edicto publicè affixo.
m *l. 16. ff. de minoribus.*
n etsi per *v. l. 29. ff. de minor.*
o contra rẽ iudicatã. *Gouean. 1. lect. 44. Cuiac arg. l. 1. C. si aduersus rem iudicat.*
p 2. *C. 20. Harm. 1. tit. 11. Paul. 1. sent 7. §. 5. & seq.*
q metus παρὰ τὸ μετιέναι: quod eo amittatur constantia. *Iul. Scaliger.*
r huius edicti fit mentio *in l. 13. C. de transact.*
s *l. 116 ff. de reg. iur. v. l. 9. C. de contra. stipulat.*
t *l. 116. ff. de reg. iur.*
u coactã tamẽ voluntas est voluntas. *l. 21. §. vlt. ff. eod.*
x & iuri, Cicero, *pro Cæcina.* Nec iuri quid quã tam inimicum est quàm vis.
y Imò præsentis *l. 9. ff. eod.*
z μεγάλου πράγματος ἐπέλευσις. Græcis. est maior rei, *Paul. 1. sent. 7. §. 7. ad de l. 5. ff. eod.*
a non solã cõminationem. *l. 9. C. eo.* neque alterius nudã reuerentiã & auctoritatem *l. 6. C. eo. l. 22. ff. de ritu nupt. l. 26. §. 2. ff. de pign.* neque difficultatem onerum publ. *l. 8. C. eod.*
b *vide l. 11. ff. de acquir. possessione.*
c *l. vlt. in fi. ff.*
d μεγάλης κακοθελείας. 19. *Eclog.* περὶ ὕβρ.
e quomodo dicitur bonitas & sceleritas. *l. 3. ff. de bon. eor. qui ante sent.* Arist. dixit: μειζόνων κακῶν. 3. *Ethic. 1. Cuiac.*
f *v. l. 13. Cod. de transact.* τίμιον. *Eclog. ibid.*
g Immò timor infamiæ hoc edicto continetur: nam timor seruitutis & similium admittitur. *l. 4. suprà eod.*
h Immò: videtur contineri. *l. 8. §. 2. ff. eod.*
i 10. *Eclog.* περὶ τῶν διδομένων. *cap. 7.*
k *v. tamen l. 24. ff. de adult.*
l *v. l. 9. ff. de sicar.*
m Immò, non succurritur. *l. 4. ff. de condic. ob turp.*
n ὑπὲρ φανεροῦ μοιχείας pro manifesto adulterio. *Eclog. d. loco.*
o *vide l. 29. §. plectitur. ff. de adulteriis.*
p *vt l. 1. §. 12. ff. de extraord. cognit.*
q *Eclog. ibidem. c. 8.*

nō possum. 2 ¶Quod si desierit, ne stuprum patiatur vir, seu mulier: hoc edictum locum habet: cum viris [a] bonis iste metus [b] maior, quam mortis, esse debet.

3 ¶ Hæc, quæ diximus ad edictum pertinere, nihil interest, in se quis veritus sit, an "in" liberis suis, cum pro [c] affectu parentes magis in liberis terreantur [d].

1. Qui tenentur hoc edicto. 2. De manumissione. De depositione edificij, 3. de actione & exceptione ex hoc edicto. 4. De actione amissa. 5. De re reddenda, & doli repromissione. 6. De cōcursu huius actionis, & rei vindicationis. 7. Qualis restitutio fit. 8. De vi illata à fideiussore. 10. Vel à debitore. 11. vel ab alio.

9. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

METum autem præsentem [e] accipere debemus, non suspicionem inferendi eius. & ita Pomponius libro vicesimo octauo scribit. ait enim metū "illatum" accipiendum, "id est," si illatus est timor ab aliquo. Denique tractat: si fundū meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret: an huic edicto locus sit. & refert Labeonē existimare, edicto locum non esse, & *vnde vi* interdictum cessare [f]: quoniā non videor vi deiectus, qui deiici non expectaui, sed profugi [g]. Aliter "atque" si, posteaquā armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locū facere. Idē ait, & si fortè adhibita manu in meo solo per vim ædifices: & interdū [h] *quod vi aut clam*, & hoc edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per [i] vim tibi possessionē tradidero: dicit Pōponius huic edicto locum esse. 1 ¶ Animaduertendum autē, quod prætor hoc edicto generaliter, & in rem loquitur, nec [k] adiicit, à quo gestū. & ideo siue singularis sit persona, quæ metū intulit, vel populus [l], vel curia, vel collegium, vel corpus: huic edicto locus erit. Sed licèt vim factā à quocumque prætor cōplectatur: eleganter tamē Pomponius ait: si [m], quo magis te vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer, vel liberarem: aliquid à te accepero, vel te obligauero: non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi [n]: cæterum si alienus sum à vi, teneri me non debere: ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse videor. 2 ¶Idem Pomponius scribit, quosdam bene putare, etiam [o] serui manumissionem [p], vel ædificij depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. 3 ¶ Sed quod prætor ait, ratum se non habiturum: quatenus accipiendum est videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licèt metus interuenerit, vtputa stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta, si post stipulationem & numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret Et Pomponius scribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio: cum Campani, metū cuidam illato, extorsissent [q] cautionem pollicationis: rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum à prætore in integrum restitutionem postulare: & prætorem, me adsidente, interlocutū esse: vt siue actione vellet aduersus Cāpanos experiri, esse propositam: siue exceptione aduersus petentes, non deesse exceptionem [r]. Ex qua constitutione colligitur: vt, * siue perfecta, siue imperfecta rès sit: & actio, & exceptio detur [s].

4 ¶ Volenti [t] autem datur & [u] in rem [x] actio, & in [y] personam [z], rescissa acceptilatione, vel alia liberatione.

5 ¶ Iulianus libro tertio digestorum putat eum, cui res metus causa tradita est, nō solum reddere, verū & de dolo repromittere debere. 6 ¶ Licet tamen in rem actionē dādam existimemus, quia res in bonis est eius, qui vim passus est: verùm non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri [a] in rem actionem, vel contra.

7 ¶ Ex hoc edicto restitutio "talis faciēda est, "id est" in integrum officio iudicis: vt, si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo (sicut dictum est) [b] repromittatur, ne fortè deterior res sit facta. &, si [c] acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinū statum obligatio: vsque adeò, vt Iulianus scribat libro quarto" digestorum, "si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est, nisi vel soluatur, vel restituta obligatione iudiciū accipiatur, quadruplo eū condemnandū. sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. sed & si vsusfruct⁹, vel seruitutes amissæ sunt, restituēdæ erūt [d]:

8 ¶Cum autē hæc actio in rē sit scripta, nec personā vim facientis coërceat, sed aduersus omnes restitui velit, quod metus causa factum est: non immeritò Iulianus à Marcello notatus est scribēns, si fideiussor vim intulit, vt accepto liberetur: in reum non esse restituendam actionem: sed fideiussorem: nisi aduersus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta [e].

10. *Gaius* libro 4. ad Edictum Prouinciale.

ILlud verū est, si ex facto debitoris metū adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt: etiā aduersus fideiussores [f] agi posse, vt se [g] reponant in obligationem. 1 ¶Si metu à te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitratu iudicis, apud quē ex hoc edicto agitur, non solùm, illud continetur, vt in tua persona redintegretur obligatio, sed vt fideiussores quoque vel eosdem, vel alios non minus [h] idoneos adhibeas: prætereà vt & pignora [i], quæ dederas, in eandem causam restituas.

11. *Paulus* libro 4. "Iuliani" Digestorum notat.

SI quis alius sine malitia fideiussoris, vt fideiussori accepto fieret, vim fecit: non tenebitur fideiussor, vt rei quoque obligationem restituat [k].

De fructibus & omni causa. 1. Si is qui vim fecit vim passus est. 2. Si debitor metu soluerit.

12. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

SEd & partus [l] ancillarū, & fœtus pecorū & fructus restitui, & omnē [m] causam oportet: nec solū eos, qui percepti sunt: verū si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum, hoc quoque prestabit. 1 ¶Quæri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passo vim restitui prætor velit per hoc edictū ea, quæ alienauit, & Pōponius scribit libro vicesimooctauo, non oportere ei prætorē opē ferre. nā cum liceat, inqt, vim [n] vi repellere: qđ fecit passus est: quare si metu te coegerit, sibi promittere, mox [o] ego eum coegero metu, te accepto liberare: nihil esse, qđ ei restituatur. 2 ¶Iulian⁹ ait, eū, qui vim adhibuit debitori suo, vt ei solueret, hoc edicto nō teneri, ꝓpter naturā met⁹ causa actionis, quę damnū [p] exigit: quamuis negari nō possit, in Iuliam [q] eum de vi incidisse, & ius crediti amisisse [r].

Qui per vim extorquet, quod sibi debetur, ius crediti amittit. Pac.

13. *Callistratus* libro 5. de Cognitionibus.

EXstat enim decretum [s] Diui Marci in hæc verba: Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. cum Marcianus diceret, vim nullam feci: Cæsar dixit, tu vim putas esse solùm, si homines vulnerentur? * vis [t] est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit: Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem vllam debitoris, vel pecuniam debitam" non ab ipso sibi sponte datam, sine vllo iudice temerè possidere, vel accepisse, isque sibi ius in eam rem dixisse: ius crediti non [u] habebit [x].

Si exceptione tutus acceptilationem extorserit. 1. De quadruplo, & simplo, & causæ cognitione. 3. Qui tenentur hac actione, & quid probandum sit ab actore. 4. Natura huius actionis. 5. De eo qui vim admisit: & eo ad quē res peruenit: & seruo qui in fuga est. 6. De reo & fideius. 7. Quid quadruplatur. 8. De eo qui sisti promisit, & fideiussore. 9. De stipulatione per vim extorta. 10. Quadruplū quomodo accipitur. 11. Si seruus vi ablatus pereat vel fugiat. 12. De furto. 13. De concursu huius & de dolo actionis. 14. Quid quadruplatur. 15. Quatenus plures tenentur.

14. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

"ITē" si cū exceptione aduersus te perpetua tut⁹ essem, coegero te acceptū mihi facere, cessare hoc edictum: quia nihil tibi abest. 1 ¶Si quis nō restituat: in quadruplum in eū iudiciū pollicetur, quadruplabit [y] autē omne, quodcunque restitui oportuit. Satis clemēter cū reo prętor egit, vt [z] daret ei restituendi facultatē, si vult pœnam euitare. Post annū verò in simplū actionē pollicetur: sed non semper, sed causa cognita. 2 ¶In causæ [a] autē cognitione versatur, vt si "alia" actio nō sit, tūc hæc detur, & sane per metū facta iniuria anno" & "quidē vtili exoleuerit: idonea [b] esse causa debet, vt post annum actio hæc dari debeat. Alia autē actio esse sic potest: Si is, cui vis admissa est, decesserit: heres eius habet hereditatis petitionem, quoniā pro possessore, vim intulit [c] possidet, ꝓpter quod heredi nō erit met⁹ causa actio: quāuis, si ann⁹ largiretur, etiā heres in quadruplū experiri possit. Ideo autē successoribus [d] datur, quoniam & rei habet persecutionem.

3 ¶ In hac actione non quæritur [e], vtrum is, qui conuenitur, an alius metū fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim: & ex hac re eum qui conuenitur, & si crimine caret, lucrum tamen sensisse. nam cum metus [f] habeat in se ignorantiam, meritò [g] quis nom adstringitur, vt designet, quis ei metum, vel vim adhibuit, & ideo ad hoc tantùm actor adstringitur, vt doceat metum in causa fuisse, vt alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur, ex alieno facto

a stupri met⁹ viro bono maior est quàm mortis *Elcog. ibi. c.9.*
b Atqui timor infamiæ hoc edicto non continetur *l. 7. §. eod.*
c metus infamiæ in liberis, iustus est.
d *§. vlt. Instit. de noxal.*
e Immò, & futurum. *l. 1. §. eod.*
f vt qui solo auditu territus fugiat, armis deiectus nō censeatur, nec ei interdictū aut restitutio competat *l. 3. § proinde ff. de vi & vi*: aliam distinctionē probat. lex. 13. §. 7. ff. *locati.*
g secus si non auditis, sed visis militibus profugerit. *l. 33. §. 2. ff. de vsuca. l. 1. §. 29. ff. de vi & vi.*
h *l. 15. §. 1. ff. quod vi.*
i *l. 5. ff. de vi & vi.*
k *l. 14. § 3. ff. eod. l. 4. §. metus ff. de except. doli.*
l *v. l. 4. ff. de vi & vi.*
m si aliquis vt se de vi latronū vel hostium, vel populi liberaret, aliquid mācipauit, vel promisit, ad metum non pertinet: mercedē enim depulsi metus tribuit. *Paul. 1. sent. 7. §. 5. Eclog. d. loco c. 9. in fin.*
n *l. 5. Cod. eod.*
o 10. *Eclog. 7. cap. 1.*
p puta si vel seruus ipse. *l. 9.* vel populus Dominum ad libertatem conferendam coegerit *l. 17. ff. qui & à quib.* Quid si extraneus? Ioānes negat reuocari libertatem. hoc certè cōstat magna ex causa à principe pupillum aduersus libertatem posse restitui. *l. 10. ff. de minor.*
* ¶ Cautionē vi extortam exceptione defendimus, & actione etiam reuocamus. *Eclog. d. c. 1.* adde *l. 5. ff. de vi publica.*
r quia res adhuc in bonis est. *Eclog. illo loco.*
s ex hoc edicto.
t id est spreta actione, Quod metus causa, volēti licet in rem agere rescissa traditione: vel in personā, rescissa liberatione.
u Integri restitutio aut in rem competit, aut in personam. In rem actio cōpetit, vt res ipsa de qua agitur reuocetur: In personam, aut quadrupli pœna intra annum, aut simpli post annum peti potest. *Paul. 1. sent. 7. §. 4. adde §. 6. ff. eod.* x *§. 6. ff. eod. l. 3. C. eod.* y In personam actionem hìc negat esse actionem quod metus causa Cuiac. *ad illū locum. Paul. §. 4.* z *l. 2. ff. quib. ad libert. proclamare.* a *l. 14. § 13. ff. eod.* b *§. 5. §. eod.* c *l. 10. ff. eod.* d *l. 15. §. 7. ff. quod vi aut clam.* e nō in rem simpliciter: quia hæc actio vi ipsa, in personā: scriptura, in rē est, quippe in edicto, verba ad id quod gestū est re[…] cōcep[…] in per[…] qui me[…] tulit. *Eam.*
f *vide qu[…] psi ad l. 45. […] mandati.*
g *l. 9. §. 7.*
h *v. l. 25. […] bitris.*
i *arg. l. […] minor ff. de […] ribus.*
k nemo […] no metu […] tur, nisi cō[…] scit *l. 14. […]*
l *l. 38. §. 6. […] vsuris.*
m Inde c[…] tur, seruu[…] metum […] tum, adq[…] ei qui vim […] sus sibi, […] qui metū i[…] lit. *Paul. 1. […]* §. 6.
n *l. 3. §. 9. […] & vi. 10. […]*
o quid si […] continen[…] ex interu[…] *v. hìc Cuia.*
p id est d[…] æstimatio[…]
q de vi, d[…] §. 8. *Inst. de […] cis. ind. […] 2. ff. de vi.*
r *l. 6. l. 7. […] vi. l. 9. […] oblig.*
s cuius[…] tio *l. pæn. […] Iul. de vi p[…]*
t Imò vi[…] est *l. 55. ff. de […]* u *d. l. 6. […]*
x Imò, si […] stulit, ius […] nō amitti[…] *in pr. ff. d[…] adde cas[…] Cod. de […] nibus.*
y *§. 7. §. p[…] l. 21. §. 2. […]*
z *v. l. 65. […] §. 27. Instit. […]*
a *l. 16. in p[…] minoribus.*
b 10. *Eclog. φόδος, c. 13.*
c *adde l. 1[…] petitio b[…]*
d *l. 3. C. […] eod c. 13. […]*
e *l. 9. §. 1. […] C. eo. l. 15. […] dolo.*
f metus i[…] gnorātiā […]
g metū […] ri sufficit, nō probe[…] quē. ratio[…] fertur ab […] sio, quòd […] noctu fu[…] in homi[…] quē tia […] bari ne[…] Bald⁹, A[…] & alij ne[…] quæ noct[…] probati […] nisi Lu[…] dijs terr[…] stret, vel splēdor[…] *Bart. lib. d[…] Bald. c. 1. […] qua […] causa b[…] mittendi […] cōsil. 16[…]* Ideòque […] & Angel. referunt […] dradū de[…] se quendā, quem duo testificati fuerāt noctu homicidium admisisse, hoc p[…] ea nocte splendorē Lunæ visum non fuisse. Cōtra Diodorus refert, & Plutar[…] *Alcibiade* reprobatū testem cùm interrogaretur quomodo noctu vidisset, […] disset, per Lunæ radios. quod verum maximè in his quæ Luna multum dec[…] vel noua fiūt. Idem quoq; in nocturnis pugnis est: propter vmbras ipsorum p[…] tium, cuius exemplum *vide apud Thucydidem lib. 6. & Florum in Mithridat.*

alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.[a] 4 ¶ Hæc autem actio cùm arbitraria sit[b], habet reus licentiam, vsque ad sentẽtiam ab arbitrio datam, restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnationem patietur. 5 ¶ Aliquando tamen, & si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionẽ adfert. quid enim, si metum quidem Titius adhibuit me non conscio. res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis[c] non est sine dolo malo meo: nónne iudicis officio absoluar? aut si seruus in fuga est: æquè, si cauero iudicis officio me, si in meam potestatem peruenerit, restituturum absolui debebo. Vnde quidem putant[d], bona fide emptorem ab eo, qui vim intulit, comparantẽ non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est: Sed rectissime Viuiano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum mihi captiosus sit[e]. Pedius quoque libro octauo scribit arbitrium iudicis in restituẽda re tale esse: vt eum quidem, qui vim admisit, iubeat restituere, etiam si ad alium res peruenit: eum autẽ, ad quem peruenit, etiam si alius metum fecit: nam * in alterius præmium verti alienum metum nõ oportet[f]. 6 ¶ Labeo ait: Si quis per metũ reus sit constitutus, & fideiussorem volentem dederit: & ipse, & fideiussor liberatur, si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus, solus fideiussor liberabitur[g]. 7 ¶ Quadruplatur[h] autem id, quanti ea res erit, "id est" cum fructibus & omni causa. 8 ¶ Si quis per vim sisti promittendo, postea fideiussorẽ adhibeat[i] is quoque liberatur.

9 ¶ Sed & si quis per vim stipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum cõdemnatus: ex stipulatu cum agentem, aduersus exceptionem replicatione adiuuari Iulianus putat: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo autẽ etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summouendum eum, qui vim intulit dicebat, quod cum durũ videbatur, ita temperãdum est, vt tam tripli condẽnatione plectatur, quam acceptilationem omnimodo facere compellatur[k].

10 ¶ Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic[l] hoc disponendum est, vt in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo cõtineatur, & eius restitutio fiat[m]. pœnæ autem vsque ad triplum stetur.

11 ¶ Quid si homo sine dolo malo, & culpa eius, qui vim intulit, & condemnatus est, periit? in hoc casu à rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora[n] iudicati actionis moriatur[o], quia tripli pœna propter facinus satisfacere cogitur. Pro eo autem qui in fuga esse dicitur, cautio "ab eo" extorquenda est, quatenus & persequatur, & omnimodo eum restituat: & nihilominus in rẽ, vel ad exhibendum, vel si qua alia ei cõpetit actio ad eum recipiendum, integra ei, qui vim passus est, seruabitur: ita[p] vt si dominus eum quoquo modo receperit, is qui ex stipulatione conuenitur, exceptione tutus fiat. Hæc si post condemnationem, si autem ante sententiam homo sine dolo malo, & culpa mortuus fuerit, tenebitur:[q] & hoc fit his verbis edicti, *neque ea res arbitrio iudicis restituetur*. Ergò si in fuga sit seruus sine dolo malo, & culpa eius, cũ quo agetur? cauendum est per iudicem, vt eum seruum persecutus reddat. Sed & si[r] nõ culpa ab eo, quo cum agitur, aberit: si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset tenebitur reus[s]: sicut in interdicto *vnde vi*, vel *quod vi aut clam* obseruatur. Itaque interdum hominis "mortui" pretiũ recipit, qui eum venditurus fuit[t], si vim passus non esset. 12 ¶ Qui vim intulit, cum possessionem à me sit consecutus[u], fur non est: quamuis qui vi rapuit, fur improbior[x] esse videatur, vt Iuliano placet.

13 ¶ Eum, qui metum fecit, & de dolo teneri certum est, (& ita Pomponius) & consumi[y] alteram actionẽ per alteram exceptione in factũ opposita. 14 ¶ Iulianus ait, quod interest, quadruplari solùm: & ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecẽta promiserit per vim, & soluerit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturũ. in his enim cum effectu vim passus est. 15 ¶ Secundũ hæc, si plures metũ adhibuerint, & vnus fuerit conuẽtus: si quidẽ sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt[z]: sed & si id nõ fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est, etiam sic perimi aduersus cæteros metus causa actionem.

15 *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

AVt in id dabitur aduersus ceteros actio, quod minus[a] ab illo exactum sit.

1. Si serui metum adhibuerint. 2. De successoribus.

16. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

QVod diximus, si plures metũ admiserunt: idẽ dicendum erit, & si[b] ad aliũ res peruenit, alter metũ adhibuit. 1 ¶ Sed si serui metũ adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit[c]: poterit autem quis dominum, ad quẽ res peruenerit, conuenire: qui conuentus siue rem, siue (secundum quod iam dictum est) quadruplum præstiterit, proderit & seruis[d]. Si verò noxali conuentus, maluerit noxæ dedere: nihilominus ipse poterit conueniri, si ad eum res peruenit. 2 ¶ Hæc actio hæredi[e], ceterisque successoribus datur: quoniam rei habet persecutionem. ¶ In heredem autem, & ceteros in[f] id quod peruenit ad eos, datur non immeritò, licèt enim pœna[g] ad heredem non transeat, attamen * quod turpiter[h], vel scelere quæsitum est, (vt & est rescriptum) ad compendium heredis non debet pertinere[i].

a atque ita in quadruplũ contumax punitur *Bart.*
b i. ex qua iudicis officio satisfactio fit. *§. præterea. Instit. de act.*
c Is ad quem res peruenit ex metu illato per aliũ, rei interitu liberatur. *Bart.*
d & male. *ff. eod.*
e quod esse nõ oportet *l. 5. ff. de transact.*
f *v. l. vlt. §. sed si. ff. de eo per quem.*
*
g Rescisso principali, accessorium rescinditur: at non ex contrario. *Bart.*
h *v. §. 1. ff. eod.*
i coactus scil. nam si volens, metum sibi illatũ videtur dissimulare. *arg. l. 2. C. eod.*
k i. qui vim intulit, si recusat acceptum ferre, in triplum condemnatur, & acceptũ præterea facere tenetur.
l *§. 25. Inst. de actionib.*
m vel si ea periit, eius æstimatio.
n i. intra quatuor menses. *v. l. 2. l. vlt. C. de vsura rei iudicatæ.*
o i. quia priusquam mora fieret, res interiit. *vt l. 29. in fin. inf. de verb. obligat.* Is autem in mora non est, quia dilationem habet à lege. secus erit si post tempora iudicati res perierit. *v. Gou. 1. lect. 11.*
p *adde l. 15. inf. infr. quod vi.*
q *l. 1. Cod. eod.*
r sed etsi culpa. *Cuiac.*
s ergo à contrario, reus non tenebitur si peritura res erat, etiãsi metus nõ fuisset adhibitus. *l. 14. in f. infr. depositi.*
t *vt l. 15. in fi. ff. de rei vindicat. l. 47. in fi. ff. de legat. 2.*
u *v. l. 38. in fin. ff. de vsucap.*
x *v. l. 1. l. 2. §. 10. ff. vi bonorum.*
y *l. 9. §. 6. ff. eod.*
z hæc enim actio ab initio rei persecutoria est: Aquilia, pœnalis *l. 11. §. 2. ff. ad l. Aquil.*
a *v. l. 1. in fi. ff. vi bonorum.*
b *l. 3. in pr. C. eod.*
c *l. 1. ff. de noxalib.*
d ne liberi postea conueniãtur. *Accurs.*
e *Eclog. eod. c. 13. & 16.*
f *l. vnic. C. ex delict. def.*
g *l. 1. ff. de priuatis delictis.*
h Turpiter quæsita heredibus adquirẽtis prodesse non debent.

Si quid ad primum heredem semel peruenit, hæc actio perpetuatur. Pac.

17. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

VIdeamus ergo, si heres, ad quem aliquid peruenerit, consumpserit[k] id, quod peruenit, desinat teneri, an verò sufficit semel peruenisse: & si consumpto eo decesserit, vtrum aduersus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem, an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil peruenit. Et melius est, omnimodo cõpetere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel[l] peruenisse ad proximum heredem: & perpetua[m] actio esse cœpit, alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumpsit quod ad eum peruenit, teneri.

De eo qui factus est locupletior.

18. *Iulianus* lib. 64. Digestorum.

SI ipsa res, quæ ad alium peruenit, interiit: non esse locupletiorem dicemus. sin verò in pecuniam aliámve rem cõuersa sit, nihil ampliùs quærendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples "factus" videtur, licèt postea deperdat[n]. Nã & Imperator Titus Antonius Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit, ob id ipsum peti ab eo hæreditatem posse: quia licèt res, quæ in hæreditate fuerant, apud eum non sint, tamen[o] pretium earum, [quo] locupletem eum vel sæpius mutata specie faciendo, perinde[p] obligat, acsi corpora ipsa in eadem specie mansissent.

De herede.

19. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

QVod autem in hæredem eatenus pollicetur actionem proconsul[q], quatenus ad eum peruenerit, intelligendum est ad perpetuò[r] dandam actionem pertinere.

20. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

QVantum autem ad hæredem peruenerit, litis contestatæ tempore spectabitur: si modò certum sit aliquid peruenisse. Idem &[s] ipsius, qui vim intulit, "si" sic in corpus patrimonij peruenit aliquid, vt certum sit ad hæredem peruenturum, id est, si debitor liberatus est[t].

De eo qui sibi metum infert. 1. metus causa gestum nullo tempore ratum haberi. 2. quid quadruplatur. 3. De dotis promissione. 4. Si metu discedatur à contractu bonæ fidei. 5. De aditione, vel repudiatione hereditatis.

21. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

SI mulier contra patronum suum ingrata facta, sciens se ingratam, cùm de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in seruitutem redigatur, cessat edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert[u].

1 ¶ Quod metus causa gestum erit, nullo tempore prætor ratum habebit. 2 ¶ Qui possessionem non sui fundi tradidit: non quanti fundus, sed quanti possessio est, eius quadruplum[x], vel simplum cum fructibus consequetur, æstimabitur enim, quod restitui oportet, id est, quod abest: (abest)[y] autem nuda possessio cum suis fructibus, quod & Pomponius. 3 ¶ Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem[z]: quia est verissimum, nec talem promissionem dotis vllam esse.

4 ¶ Si metu coactus sim ab emptione, locatione discedere: videndum est, an nihil sit acti, & antiqua obligatio remaneat, an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonæ fidei obligatione possimus niti, cùm finita sit, dum amittitur, & magis est, vt similis species acceptilatione sit: & ideo prætoria actio nascitur. 5 ¶ Si metu coactus adij hereditatem: puto me heredem effici[a], quia quamuis si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui[b], sed per prætorem restituendus sum, vt abstinendi mihi potestas tribuatur. 6 ¶ Si coactus hereditatem repudiem, duplici via prætor mihi succurrit: aut vtiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa præstando: vt quam viam ego elegerim, hæc mihi pateat[c].

De eo quod in carcere extortum est.

22. *Paulus* lib. 1. Sententiarum

QVi[d] carcere quem detrusit, vt aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est[e].

De metus præsumptione & probatione. 1. De vinculorum metu. 2. De athleta à certaminibus prohibito. 3. De apparitoribus.

23. *Vlpianus* libro 5. Opinionum.

i *v. l. 3. in pr. ff. de vi & vi.*
k i. si facto eius interierit, secus si res perierit naturaliter. *l. 14. § ... eod.*
l atqui hîc cõsideratur quod litis contestatæ tẽpore peruenit.
m *vt l. 19. ff. eo. l. 20. ff. eo.*
n depereat.
o *l. 22. in fine. l. 23. l. 25. § 1. ff. de petit. here.*
p Imò nõ perinde obligat. *l. 29. ff. de donat. inter virum.*
q is. n. in consulari prouincia edicta proponebat, quę prouincialia appellantur. *vt l. 1. ff. de alienat. iudicij. Ant. August. 1. Emendat. 5.*
r *vt l. 17. in fine ff. eo.*
s & si in ipsius.
t Si defunctus vi liberatus est: in corpus patrimonij eius & ad hæredẽ ex liberato peruenit.
u vnde ei non succurritur. *l. 2. §. vim fluminis ff. si quis cautionib.*
x *v. l. 14. §. 7. ff. eod.*
y *vide l. 119. ff. de reg. iuris.*
z immò: ex stipulatione per vim extorta nascitur obligatio. *l. pen. C. de inutil. stipul.*
a Immò nõ fit heres. *l. 6. in fi. ff. de acq. hered.* nam voluntati vis cõtraria est. *l. 1. ff. eo.*
b *v. l. 85. ff. de acq. here. l. 22. ff. de rit. nupt.*
c *v. l. 1. § illud. ff. de sepa.*
d *Paul. 1. sent. ff. §. 10.*
e quia vel vltra quãtitatem debitæ pecuniæ extorsit. *arg. l. 23. §. 2. ff. eod.* vel debitorem in priuatum carcerem ídque iniuria & dolo malo, per vim coniecit *arg. l. 5. ff. de vi pub. Paul. 1. sent. 7. §. vlt.* secus si iustè in carcerẽ cõiectus promisit *l. 21. in pr. ff. eo.* Alij omnẽ trãsactionem, promissionem, cõuentionem, traditionẽ in carcere factam improbant, quòd is qui carcere detinetur, omnia metu facere, pręsertim cum suo creditore, pręsumatur: & ipse carcer metus iustus sit. Immò & ipse metus vinculorũ restitutionẽ parit *l. 7. §. 1. ff. eod. l. 1. §. 1. ff. eod.* Addunt idem dicendum vtcumq. is extra carcerẽ, cum custode tamen cõtrahat, quia is solutus non dicitur. *l. 48. ff. de verb. signif.*

a Id est præsumptio contraria est:& quo magis contraria, eò durioribus probationibus oneratur, aliàs metus non præsumitur nisi probetur *l.29.Cod.eod.*
b id est senatoriam, *dixi ad l.5.C.de curat.furiosi.*
c dixi ad l. XII. Tabularum.
d Cognitionis *Cuiac.* principis scilicet, cuius metus iustus non est.

NOn est verisimile [a], compulsum in vrbe iniquè indebitum soluisse eum, qui claram [b] dignitatem se habere prætendebat, cùm potuerit ius publicum inuocare [c], & adire aliquem potestate præditum, qui vtique vim eum pati prohibuisset, sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere.

1 ¶Si iusto metu perterritus cognitionem [d], ad quam vt vinctus iret, potens aduersarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus vendidit [e] res suæ æquitati per præsidem prouinciæ restituitur. 2 ¶Si fœnerator inciuiliter custodiendo [f] athletam, & à certaminibus prohibendo [g] cauere compulerit [h] vltra quantitatem debitæ pecuniæ: his probatis, competens iudex rem suæ æquitati restitui decernat. 3 ¶Si quis, quod aduersario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione [i] præsidis interueniente, sine notione iudicis coactus est dare: iudex inciuiliter extortũ restitui ab eo, qui rei damnum præstiterit, iubeat. Quòd si debitor satisfecit simplici iussione [k], & non cognitione habita: quamuis non extra [l] ordinem exactionem fieri, sed ciuiliter oportuit, tamen quæ solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, reuocare inciuile est.

e *l.vlt.Cod.eod. l.6.ꝟ.de off. præsid.*
f Vim facit qui hominē domo includit, vt sibi rem mancipet aut promittat. *Paul.1.sen.7.§8. l.5.ꝟ.de vi publica.*
g metu reuerentiali factum rescindi hinc colligunt. *vide Bart. in l.1.§.quæ venerandæ in fi. ꝟ. quarum rerum actio.*
h *vt l. 7.Cod. eod.*
i *v.l.11. Cod.eod.*
k quæ ius crediti non aufert iubenti, *arg.l.12. in fi.ꝟ.eod.*
l Extraordinaria exactio seu executio *hîc & in l. 50.ꝟ. de euict. l.3.ꝟ.ne vis fiat ei qui in poss.* quoties magistratus apparitorem vel viatorem ministrũ dabat ad decreti, iudicati, vel præcepti sui executionem faciendam. *l.vlt. ꝟ. de iudicijs*, sicut ordinariè exequi dicebantur, quoties iudicē arbitrum in eā rem dabant. *l. 75.ꝟ. de iudicijs: l.15.§.6.§.7.§.8. ꝟ.de re iudicata.* Nam ordinario iure introducto res expeditur. *l.2.ꝟ.si vētr. nomine.* sic ordinaria cognito tũc appellabatur, cùm ex formula apud iudices datos causa agebatur: extraordinaria verò cùm ipsi iudices notionem adhibebant suam. His addatur tuendæ iurisdictionis remedia ea fuisse, pignoris capionem, multæ dictionem, corporis retentionem & coercitionē. *l.1.§.1. ꝟ. de vētre §.3. Inst. de satisd. tutorum: l. 4. §.1. ꝟ. de damno: l. 9. in fi. ꝟ. ad l. Iul. peculatus. vide Brisson. 2. select.2.*
m *Cod.21. Paul. sent.1.tit.8.10. Eclog.3.*
n cuius origo ad C. Aquilium *Cicer.3.de off. & 3. de natura.* & ante eum, ad l. 12. tab. & l. Lætoriā (minorum respectu) refertur. *Cuiac.*
o *vt l. 19. in pr. ꝟ. de minoribus. v. §.4.ꝟ.eod.*

DE DOLO MALO [m],

Tit. III.

Edicti ratio. 1. Et verba. 2. Quid sit dolus malus. 3. Distinctio doli. 4. Si alia actio sit vel non: si interdictum sit, vel exceptio vel stipulatio. 5. De turpi stipulatione. 6. Si in integrum restitui potest. Si alia actio tempore finita sit. 7. De actione omissa. 8. Si alia actio sit contra eum qui de dolo tenetur vel contra alium.

Vlpianus libro 11. ad Edictum.

HOc edicto [n] prætor aduersus varios & dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subuenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. 1 ¶Verba autem edicti talia sunt: *quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit* [o], *& iusta causa esse videbitur, iudicium dabo.* 2 ¶Dolum malum Seruius [p] quidem ita definit, machinationem [q] quandam, alterius decipiendi causa, cùm [r] aliud simulatur, & aliud agitur [s]. Labeo autem, posse "&" sine simulatione id agi, vt quis circumueniatur: posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem deseruiant [t], & tuentur vel sua, vel aliena. Itaque ipse sic definiit, dolum malum esse omnem calliditatem [u], fallaciam [x], machinationem ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio vera est.

3 ¶Non fuit autem contentus prætor *dolum* dicere, sed adiecit *malum*: quoniam veteres dolum etiam bonum [y] dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maximè, si aduersus hostem [z] latronémue quis machinetur [a]. 4 ¶Ait prætor, *si de his rebus alia actio non* [b] *erit* [c] Meritò prætor ita demum hāc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temerè debuit à prætore decerni, si sit ciuilis, vel honoraria, qua possit experiri. Vsque adeo, vt "&" Pedius lib. 8. scribat: etiam si interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, cessare hoc edictum. Idem & Pomponius lib. 28. & adiicit: & sit stipulatione tutus, si quis eũ actionem de dolo habere non posse: vt puta si de dolo [d] stipulatum sit. 5 ¶Idem Pomponius ait: & si actionem in nos dari non oporteat, veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, vt nemo daturus sit ex eo actionem [e]: non debere laborare, vt habeam de dolo malo actionem: cùm nemo sit aduersus me daturus actionem. 6 ¶Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere [f], & si alia actio tempore finita sit [g], hanc competere non debere: sibi imputaturo eo, qui agere supersedit: nisi hoc quoque dolus malus admissus sit, vt tempus exiret [h]. 7 ¶Si quis, cùm actionem ciuilem haberet, vel honorariam in stipulatum deductam, acceptilationem [i], vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est. 8 ¶Non solùm autem, si aduersus eũ sit alia actio, aduersus quē de dolo quæritur.

p & Gallus Aquilius *apud Ciceronem 3.de officijs, & in Topicis.*
q hæc verba, *machinationem alterius decipiendi causa*, interpungit Hot.1.*obs.19: & 3. obseruat.27.*
r idem traditur *in l.7.§.pactorum in fin. ꝟ.de pactis.*
s *Paul.1.sent.8.§.1.*
t *al.* seruiant. *fortè* tempori seruiunt: cuius rei exemplum de Cicerone extat apud 12.*Gell.*12.
u *πανουργίαν, ἀπάτην καὶ μηχανήν. Eclog.eod.c.1.*
x cuius est exemplum in *l.13.§.idem Iulianus. ꝟ.de act empt.*

y *Festus in Dolo: l.26.ꝟ.de captiuis: Eclog.eod.*
z quibus casibus hosti fides seruanda. *v.Z.1s.in Apolog.ad Ioan: Eckium.*
a dolo non facit qui fraudem excludit *v.l.77.§.antepenult.ꝟ. de legat.2.*
b *§.1.ꝟ.eod l.2.Cod.eod.* hæc enim actio subsidiaria est.
c Immò cum alia concurrere potest. *l.14.§.eum qui, ꝟ.titul.prox.*

2. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

VEl ab eo res seruari poterit [k].

3. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

NOn habet hoc edictum locum, verumetiam si aduersus alium.

4. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

SIt actio: vel si ab alio res mihi seruari potest.

5. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

IDeóque si quis pupillus à Titio, tutore auctore concludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cùm habeat tutelæ actionem, per quam consequatur, quod sua intersit [l]. Planè si tutor soluendo non sit, dicendum erit, de dolo actionem dari ei.

6. *Gaius* libro 4. ad Edictum prouinciale.

NAm is nullam [m] videtur actionem habere, cui propter inopiam [n] aduersarij inanis [o] actio est.

Si res alio modo seruari possit vel non. 1. De pœnali vel populari actione. 3 Si dubitetur an alia actio sit. 4. De seruo vsuario occiso. 5. De seruo legato occiso. 6. De pauperie. 7. De seruo soluto. 8. De seruo qui pactionis pro libertate reum dedit. 9. De dolo procuratoris. 10 De eo qui affirmauit eum qui mutuatus est idoneum esse.

7. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

ET eleganter Pomponius hæc verba, *si alia actio non sit*, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salua esse non poterit. Nec videtur huic sententiæ aduersari, quod Iulian. lib. 4. scribit, si minor annis vigintiquinque consilio serui circumscriptus, eum vendidit cum peculio, emptórque eum manumisit, dandam in [p] manumissum de dolo actionem. hoc enim sic accipimus: carere dolo emptorem, vt exēpto teneri non possit [q]: aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso, vt venderet, circumscriptus est. & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam aduersus manumissum nullam in integrum restitutio potest locum habere [r].

1 ¶Secundum quæ, & si pœnali actione indemnitati eius consuli possit, dicendum erit cessare de dolo actionem. 2 ¶Pomponius "autem" etiam si popularis actio [s] sit, cessare de dolo ait actionem. 3 ¶Non solùm autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem speciem: Qui seruum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit: vel fundum, &, dum tradit, imposuit ei seruitutem [t], vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpauit: ait Labeo, siue cauit de dolo [u], siue non dandam in eum de dolo actionem, quoniam, si cauit, dubium est, an competat ex stipulatu actio: sed est verius, si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto, in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est.

4 ¶Si seruum vsuarium proprietarius occidit [x]: legis Aquiliæ actioni & ad exhibendũ accidit subiacebit, si possidens proprietarius occidit: ideóq; cessat de dolo actio.

5 ¶Item si seruum legatum heres [y] ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius quàm factus sit legatarij, interemptus est, cessat legis Aquil. actio. de dolo autem actio quocunque tempore eum occiderit, cessat, [z] quia ex testamento actio competit.

6 ¶Si quadrupes tua, dolo [a] alterius, damnum mihi dederit: quæritur, an de dolo habeam aduersus eum actionem, & placuit mihi quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit soluēdo, dari debere de dolo, quamuis, si noxæ deditio sit secuta, non puto dandam, nec [b] in

quæstionem familiæ. *Cuiac.*
t *v. l.8.ꝟ.de actio. empti.*
u id est dolum abesse, absuturúmque esse: quæ honestatis formula dicitur.3.*offic.*
x *v l. 12.ꝟ. ad l.Aquil. l.27.ꝟ. de pignor. adde.l.14.ꝟ.*
y *ad l. Aquil.*
z Immò alterutra competit. *l.5. in fi.ꝟ. quib. modis vsusfr. amit.*
a *vt l.1. §.6.ꝟ si quadrupes.*
b *v. l.7. §. hoc edictum. ꝟ. de damno infect.*

id,quod excedit. 7 ¶ Idem Labeo quærit,si compeditum[a] seruum meum,vt fugeret,solueris,an de dolo actio danda sit,& ait Quintus apud eum notans: si non misericordia[b] ductus fecisti, furti teneris: si[c] misericordia, in factum actionem dari debere. 8 ¶ Seruus pactionis pro libertate reum[d] domino dedit ea conditione, vt post libertatem transferatur in eum obligatio[e]: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit,locum habere de[f] dolo actionem, sed si per patronum stabit,quo minus obligatio transferatur,dicendū ait, patronum exceptione à reo summouēdum. Ego moueor: quemadmodum de dolo "actio" dabitur cum sit alia actio?nisi fortè quis dicat: quoniā exceptione patronus summoueri potest,si agat cum reo,debere dici,quasi[g] nulla actio sit[h], quæ exceptione repellitur, de dolo decernendam,atquin patronus tunc summouetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere, expromissori plane aduersus manumissum dari debebit de dolo:aut,si non sit soluendo expromissor, domino dabitur.

9 ¶ Si dolo malo procurator passus[i] sit vincere aduersarium meum,vt absolueretur: an de dolo mihi actio aduersus eum,qui vicit,competat,potest quæri, & puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac,*si collusum est*, alioquin de dolo actio erit danda, scilicet si[k] cum procuratore agi non possit, quia non esset soluendo. 10 ¶ Idem Pomponius refert,Cæcidianum prætorem non dedisse de dolo actionem aduersus eum, qui adfirmauerat[l] idoneū esse eum, cui mutua pecunia dabatur,quod verum est, nam nisi ex magna[m] & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari[n].

8. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

QVod si,cum scires eum facultatibus[o] labi. tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneū esse:meritò aduersus te,cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti,de dolo iudicium dandum est[p].

De hereditate vendita. 1. vel repudiata. De seruo optato. 2. de tabulis testamenti suppressis. 3. De sequestro. 4. De doli actione noxali, vel de peculio. 5. ob quam summam hæc actio datur.

9. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

SI quis adfirmauit minimam esse hereditatem, & ita[q] eam ab herede emit: non est de dolo actio, cum ex vendito[r] sufficiat. 1 ¶ Si autem mihi persuaseris[s], vt repudiem hereditatem, quasi minus soluendo sit: vel vt optem[t] seruum,quasi melior eo in familia non sit:dico de dolo dandam, si callide hoc feceris. 2 ¶ Item si tabulæ testamenti,ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint,mox mortuo filio prolatæ:heredes filij aduersus eos, qui supresserunt,& lege Cornelia[u], & de dolo posse experiri[x], 3 ¶ Labeo libro trigesimo septimo posteriorum scribit.

SI oleum tuū,quasi suū,defendat Titius,& tu hoc oleū deposueris apud Seium, vt is hoc venderet, & pretium seruaret,donec inter vos deiudicetur, cuius oleum esset,neque Titius velit iudicium accipere, quoniam neque mandati, neque sequestaria Seium conuenire potes, nondum[y] impleta conditione depositionis, de dolo aduersus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicesimo septimo,posse cum sequestre præscriptis[z] verbis actione agi:vel,si is soluendo non sit, cum Titio de dolo, quæ distinctio vera esse videtur. 4 ¶ Et, si seruum pigneratum noxæ mihi dederis per iudicem, & ita absolutus:de dolo teneris[a], si apparuerit esse[b] eum pignori datum[c] Hæc de dolo actio noxalis erit, ideo Labeo quoque libro trigesimo prætoris peregrini[d] scribit de dolo actionem serui nomine, interdum de peculio[e], interdum noxalem dari, nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio, & nunc in peculio[f] dandam. sin verò ea sit, ex qua noxalis: hoc quoque noxale futurum, 6 ¶ Meritò causæ cognitionem prætor inseruit, neque enim passim hæc actio indulgenda est, nam ecce inprimis si modica[g] summa sit.

10. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

ID est vsque ad duos aureos[h].

De parentibus patronis,his qui dignitate excellunt, & eorum hereditate.

11. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

NOn debet dari. 1 ¶ Quibusdam personis non dabitur[i]: vtputa liberis, vel libertatis aduersus parentes.patronósve,cum sit famosa[k]. Sed nec humili[l] aduersus eum qui dignitate excellet,debent dari:puta plebeio aduersus consularem receptæ auctoritatis:[m] vel luxurioso[n], atque prodigo, aut aliàs vili aduersus hominem vitæ emendatioris,& ita Labeo. Quid ergo "est"? in horum persona dicendum est,*in*[o] *factum* verbis temperandam actionem dandam[p],vt bonæ fidei mentio fiat.

12 *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

NE[q] ex dolo suo lucrentur.

De pupillo.

13. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

HEredibus[r] tamen harum personarum, item aduersus heredes[s] de dolo actio erit danda. 1 ¶ Item in causæ cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi fortè nomine hereditario conueniatur. Ego arbitror, & ex suo dolo conueniendum, si[t] proximus pubertati est[u]:maxime si locupletior ex hoc factus est.

14. *Paulus* libro 11, ad Edictum.

QVid enim, si impetrauerit à procuratore petitoris, vt ab eo absolueretur: vel si de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, quæ non magnam[x] machinationem exigunt?

De municip. & decurionibus. 2. De dolo procuratoris. 3. De forma libelli.

15. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

SEd & ex dolo[y] tutoris,si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem,sicut exceptio[z] datur.

1 ¶ Sed,an in municipes[a] de dolo detur actio,dubitatur.Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt[b]? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam.De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. 2 ¶ Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenit[c], nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur[d].

3 ¶ In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit:quamuis in metu non sit necesse[e].

16. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

ITem exigit prætor, vt comprehendatur[f],quod dolo malo factum sit.scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit,nec in tanto crimine vagari.

Quatenus plures tenentur. 1 De successoribus.

17. *Vlpianus* lib. ad Edictum

SI[g] plures dolo fecerint, & vnus restituerit: omnes liberantur, quòd si vnus,quanti ea res est,præstiterit: puto adhuc ceteros liberari. 1 ¶ Hæc actio in heredem,& successores datur duntaxat[h] de eo, quo ad eos peruenit:

De arbitrio iudicis. 2. Si proprietarius insulam incenderit. 3. De eo qui falsa pondera commodauit. 4. Si lis temporibus legitimis transactis perierit. 5. Si quis seruum ab alio promissum occiderit.

18. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

ARbitrio[i] iudicis in hac quoque actione restitutio comprehēditur[k]:&,nisi fiat restitutio,sequitur condemnatio, quanti ea res est[l]. Ideo autem & hic, & in metus causa actione, certa quantitas non adiicitur[m],vt

a malos seruos ac fugæ suspectos neruo ac compedibus coercebant,ac vinctos continebant,*vt hîc: l.5.§.6.ʒ.commodati.§.vlt.Inst.de l.Aquil.l.42.ʒ.de fideic.libert.* 1.*Gaius* 1. §.4. Ac ianitores quidem & hostiarij, more antiquo in cathena *Sueton. lib. de claris oratoribus.* Illi quoque ruri vincti opus faciebant: vt & ferè rustica omnia mancipia. 1 *Columell. vlt.* Hinc Plinius 18. *c.* 3. deplorans immutatam agriculturæ dignitaté: Terram,inquit, vincti pedes exercent. Et Seneca. 7. *de beneficijs* 10. Vasta terrarū spatia colenda per vinctos. Ouidius 1. de Ponto 7. de spe loquēs: Hæc facit vt viuat fossor quoque cōpede vinctus.liberáque à ferro crura futura petat. Propertius, squallid⁹ in magna fastidit cōpede fossor Martialis 9. Et sonat innumera cōpede Tuscus ager.Cæterum hi vincti villarum ac possessionum ergastulis continebantur, vnde Plinius 18. *c.* 6. μετονυμικῶς coli rura ergastulis pessimum ait. & Seneca 3. controuers. somnantia laxi ruris ergastula.& Columella 1. *c.* 8. monet patremfamilias in recognoscēdis ergastulis diligentem esse oportere. Erant auté & seruiles Cellæ,quantum cōijcere licet, in locis subterraneis,quibus plerumque liberi homines supprimebantur, quarū ideo repurgandarū curam suscepere, Augustus & Tiberius *teste Suetonio*.Et hoc quidem loco eáque conditione serui apud Romanos, qua penè εἵλωτες Lacedæmoniis; πενέσται, Thessalis θῆτες Atheniēsibus. *Halicarnass.* 1. Ita quoque serui vincti apud Persas *Xenophon.* 1. παιδ. vt non immeritò Cato apud Sallustiū in proemio,agriculturā appellet, seruile officium. Vt ad compeditos reuertar, eorum deterior fuit Romanis etiā conditio quā aliorum, vtqui manumissione dedititij fierent, lege Ælia Sentia. non ciues *Vlpian.* 1.§. 11.2. *Gaius* 1.§.4.*Paul.* 4.*sent.* 12. §.4.5.6.7.8: *l.* 43. ʒ. *de fideicōmiss. libert.* *Theophil.Inst.de libert.l.vnica Cod.de dedititia.*

b misericordia factum excusat à furto:non tamen excusat ab alia pœna, vide quod scripsi ad *l.14.§.2.ʒ.de custodia.*

c *§.finali Inst.de l.Aquilia.adde l 7. in pr. ʒ de posit. l.14.§.2.ʒ.de custodia reorum.*

d id est, expromissorem: qui vt differat à fideiussore *v.l.37.in fine ʒ. de operis libert. vide l.104.ʒ.de verborum obligat.*

e hoc enim casu, domino post libertatem teneri potest.*l.3.C an ser. ex suo facto.*

f Imò in factum *l.3.Cod.an seruus ex suo facto* g *v.l.25.ʒ.de verb.oblig.*

h *l.13.l.66.l.112.l.115.in fi.ʒ.de reg.iur.* i *l.9.ʒ.de doli except.*

k *l.14.ʒ.eod.l.8.§.2.ʒ.mandati*

l Immò: qui ita adfirmat,tenetur. *l.13.in pr. ʒ.de minoribus.*

m Immò:& in non magna datur.*l.14.ʒ.eod.*

n *v.l.2.ʒ.de pro xen.tis.*

o ἄπορον,non soluendo *Eclog.eodem c.8.*

p quemadmodum & in casu. *l.29. in pr.ʒ.eo.*

q *l.42.ʒ.mandati.*

r *l.13.§.per contrarium.ʒ.de act.empti.l.4.C.de hered. vel act.vendi.ti.*

s *vide l. 4. ʒ.de optione legata.* t *v.l.7.Cod.eodem*

u *vt l.3.§.si quis dolo,ʒ.de tab.exib.*

x vt alia aliam non tollat *l.Cod.quando ciuilis*.non autem interdicto,quia exhibitæ sunt tabulæ: non furti, quia non animo furandi, sed veritatis occultandæ suppressæ fuerunt.

y *vide l.6 C.de posit.*

z facit *l.19.ʒ.de præscr.verb.*

a Immò iudicati *l.69. ʒ.de solutionibus*

b scisse eum. *Cuiac.*

c vel eius vsūfructum esse alterius.*l.4.in fine ʒ.de re iudicata.*

d de Prætore peregrino. *adde l.2 § 28.ʒ.de origine iuris. Theophil.§.7 I st. de iur. naturali.*

e *vt l.3.§ antep. ʒ.commodati.l.1. §.si numfamil. ʒ. de pol.*

f in peculium. *Cuiac.*

g *v.l. 4. ʒ de in integrum. Eclog. eod.c.10.*

h de aurei æstimatione. *vide Cuiac.19 obs.21.*

i Immò: furti datur filiofam: militi.*l.52.§.5.ʒ.de furtis*

k *v.l.4 §. aduersus 16.ʒ de doli mali & metus except.*

l quis sit. *v.l. 7.C.de incestis.*

m ἀκολάστῳ καὶ ἀσώτῳ.

n huius vocis fit mentio *l.40. in pr.ʒ.de damno i.*

o *l.1.§.43.ʒ.de vi & vi.*

p Immò,nullo modò filio aduersus parēté datur restitutio. *v.Nou.115. c.1.*

q *Eclog.d.c.10.*

r Immò, non dāda est aduersus heredes: cū patrono etiam defuncto honor sit præstandus *l.4.§.16.ʒ.de doli mali.*

s ὅτι πλανῶνται τὰ ιγ ἔτη. si 13. annos compleuerit. *Scholiastes Eclog.d.c.10.*

t *Eclog.eod.c.13.*

u *l.4.§.16.ʒ.de d.l.mal.* quando id fiat *v.l.17.in pr.ʒ de excus.tut.*

x id est non euidentem *Accurs.* vel eam, quam pupillus excogitare possit.*Cuiac.*

y *v.l.3.in princ. quando ex facto tutoris.*

z *l.4.§.si quis non tutor.ʒ.de doli mali.*

a *adde l.1.§.vlt.ʒ.de adquir.possess.l.4.ʒ.de vi.*

b *vide l.9.§.1.ʒ.tit.pro.*

c si qui dolum aut metum adhibuit vt res ad alium transiret, vterque de vi & dolo actione tenetur.*Paul.1.sentent.8.§.2.*

d & ita vterque tenetur.*Paul.1.sentent.8.§.vlt.*

e *l.14.§.in hac actione.ʒ.tit prox.*

f Probatur dolus perspicuis indiciis *l.6.Cod.eod.*

g *Eclog.eod.cap.17.*

h *l.26.ʒ.eod.l.30.in fin.ʒ.de peculio.*

i est enim arbitraria hæc actio.*§.31.Instit.de act.*

k id est,ad veram rei æstimationem. *l.179.ʒ.de verbor.sign.* atqui hic in litem iuratur, vt hic:quod affectionis est.

l immò pœna est quadrupli.*l.14.§.1.ʒ.tit.prox.*

m *vt l.3.in pr.ʒ.ad exhib.*

possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iurauerit. Sed officio iudicis debet in vtraque actione, taxatione iusiurandum refrenari[a].

1 ¶ Non tamen semper in hoc iudicio iudicis dandum est. quid enim, si manifestum sit, restitui non posse? veluti si seruus dolo malo traditus, defunctus sit: ideoque protinus condemnari debeat in id, quod intersit[b] actoris. 2 ¶ Si dominus proprietatis insulam, cuius[c] vsus fructus legatus erat, incenderit, non est de dolo actio: quoniam aliæ ex hoc oriuntur actiones.

3 ¶ De eo, qui sciens commodasset pondera, vt venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem[d]. Atquin si maiora pondera commodauit: id quod amplius mercis datum est, repeti condictione potest: si minora, vt reliqua merx detur, ex empto agi potest. nisi si[e] ea conditione merx venit, vt illis ponderibus traderetur: cum ille decipiẽdi causa adfirmasset, se æqua pondera habere. 4 ¶ Dolo cuius effectum est, vt lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait de dolo dãdum iudicium, non vt arbitrio iudicis "res" restituatur, sed vt tantum actor consequatur, quanti[f] eius interfuerit id non esse factum: ne aliter obseruantibus, lex circumscribatur. 5 ¶ Si seruum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique rectè putant: quia tu à me liberatus sis, ideoque legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

Si fideiussor promissum animal occiderit.

19. *Papinianus* lib. 37. Quæstionum:

SI fideiussor promissum animal, ante moram[g] occiderit: de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius Priscus, & Iulianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur[h].

Si seruus vt domino solutat, mutuatus sit. 1. De absolutione, de periurio.

20. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

SEruus tuus, cùm tibi deberet, nec soluendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam à me accepit, & tibi soluit. Labeo ait de dolo malo actionẽ in te dandam: quia nec de peculio vtilis sit, cùm in peculio nihil sit: nec in rem domini versum videatur, cùm[i] ob debitum dominus acceperit. 1 ¶ Si persuaseris mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui heres sum: & ob id iudicio absolui te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit.

21. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

QVòd si, deferente me, iuraueris, & absolútus sis, postea periurium fuerit[k] adprobatum: Labeo ait, de dolo actionem in eum dandam. Pomponius autem per iusiurandum transactum[l] videri, quam sententiam & Marcellus libro octauo digestorum probat *: stari enim religioni[m] debet.

22. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

NAm sufficit periurij pœna[n].

Si per fallaciam legatarij solida legata soluta sint.

23. *Gaius* lib. 4 ad Edictum Prouinciale.

SI legatarius, cui supra modum legis Falcidiæ legatum est, hæredi adhuc ignoranti substantiam hæreditatis vltro iurando[o], vel quadam alia fallacia persuaserit, tamquam satis abundeque ad solida legata soluenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

De dolo eius qui pro libertate verba faciebat.

24. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

SI dolo acciderit eius, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus præsente aduersario secundum libertatem pronuntietur: puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia* semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet[p].

De absolutione.

25 *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

CVm à te pecuniam peterem, eóque nomine iudicium acceptum est: falsò mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam seruo, meo, aut procuratori soluisses: eóque modo consecutus es, vt consentiente me[q] absolueréris, quærentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest: nam ex integro agere possum, & si obiiciatur exceptio rei iudicatæ, replicatione iure vti potero[r].

De herede, de tempore actionis.

26. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

IN[s] heredem[t] eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit: id est, quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

27. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

DOlóve malo eius factũ est, quo minus peruenerit.

28. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

ITaque si accepto lata sit tibi[u] pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur.[x] At si res tibi tradita sit, si quidem

a l. 19. ℑ. ratam rem haberi.
b v. l. 19. ratam rem haberi.
c vide l. 12. ℑ. ad l. Aquil.
d & extraordinariam l. 37. ℑ. de pœn. vide quæ notaui ad l. 52. §. 12. ℑ. de furtis.
e cur ita? collige ex l. 71. ℑ. de contr. empt.
f Iudicio de dolo v, enit id quod interest l. 19. ℑ. ratam rem haberi.
g l. 88. in fin. ℑ. de verbor. oblig.
h v. l. 178. ℑ. de regul. iuris.
i l. 10. §. si domini. ℑ. de in rem verso.
k l. 1. Cod. de reb. creditis.
l Iusiurandum transactionis vicem sustinet v. l. 28. in fin. ℑ. de iureiur.
*
m Religiosa res est iuramentũ.
n quæ qualis sit. v. l. 2. Cod. de reb. creditis.
*
o id enim firmum non est l. 3. in pr. de iureiurand.
p v. l. 9. in fine ℑ. de minoribus.
q & tamen decepto.
*
r qui ab aduersario deceptus, sententiæ adquiescit, is suã actionem non amittit: & ita sententia absolutoria non tollit primam actionẽ ipso iure Bartol.
s Actio de dolo datur in hæredes, in id quod peruenit: id est quaten⁹ ex dolo quiddam hereditati accessit 1. Eclog. 3. c. 26.
t Immò, de dolo actio in heredem non datur. l. 7. 8. ℑ. de tributoria.
u debitori. l. 20. in fin. ℑ. tit. prox.
x vide l. 38. ℑ. de regulis iuris.

mortuo te, ea res extitit, agetur cũ herede tuo: si minus, non agetur. Sed vtique in heredem perpetuò dabitur: quia * non debet lucrari ex alieno damno. Cui conueniens est, vt &[y] in ipso, qui dolo commiserit, in id, quod locupletior esset perpetuò danda sit in factum actio.

29. *Vlpianus* lib. 11. ad ad Edictum.

SAbinus putat, calculi ratione[z] potius, quàm maleficij, hæredem conueniri: denique famosum non fieri:[a] ideóque[b] in perpetuum teneri oportere.

30. *Vlpianus* lib. 11. ad Edictum.

NEque causæ cognitio in heredis persona erit necessaria.

Si persuasum familiæ sit, vt possesione decedat.

31. *Proculus* lib. 2. Epistolarum.

CVm quis persuaserit familiæ meæ, vt de possessione decedat: possessio quidem non amittitur[c], sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

De eo, qui seruum antè diem in fraudem coheredum manumisit.

32. *Scæuola* lib. 2. Digestorum.

FIlius legatum sibi seruum per receptionem, rogatus manumittere post certum tempus, "postèa" quàm rationes ipsi, & coheredibus fratribus reddidisset, ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat[d]. quæsitum est, an ex fideicommisso fratribus tenetur, vt rationes eorum pro portionibus redderet. Respondi, cùm liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri[e]: verum, si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

Si quis litẽ intendens, rei vendendæ opportunitatem peremerit.

33. *Vlpianus* lib. 4. Opinionum.

REi, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis aduersarius mouere cœpit, & posteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, destitit, placuit possessori hoc nomine actionẽ in factum cum sua indemnitate[f] competere.

Si dominum id quod eiicere, vel fodere permisit tollere non patiatur.

34. *Idem* lib. 42. ad Sabinum.

SI cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eiicere, vel cretam, vel harenam fodere, & sumptum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere, nulla alia, quàm de dolo "malo" actio locum habebit. [34 nº1

De tabulis corruptis.

35. *Idem* lib. 30. ad Edictum.

SI[h] quis tabulas testamẽti apud se depositas, post mortem testatoris deleuit, vel alio modo corruperit: heres scriptus habebit aduersus eum actionem de dolo[i]. Sed & his, quibus legata data sunt, "danda" erit de dolo actio. [35 nº1

De compensatione doli.

36. *Marcianus* lib. 2. Regularum.

SI duo dolo malo fecerint, inuicem[k] de dolo non agent.

De venditore rem laudante.

37. *Vlpianus* lib. 44. ad Sabinum.

QVod venditor, vt[l] commendet[m], dicit: sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum est. Si verò decipiendi emptoris causa dictum est, æquè sic habendum est, vt non nascatur aduersus dictum, promissúmve actio[n], sed de dolo actio.

De liberatione.

38. *Idem* lib. 5. Opinionum.

QVidam debitor epistolam quasi à Titio mitti creditori suo effecit, vt ipse liberetur, hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione, & acceptilatione liberauit debitorem. postea epistola falsa, vel inani[o] reperta, creditor maior quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem[p], minor autem in integrum restituetur.

Si quis dolo se iudicio obtulerit.

39. *Gaius* lib. 27. ad Edictum Prouinciale.

SI te Titio obtuleris[q] de ea re, quam non possidebas, in hoc vt alius vsucapiat, & iudicatum solui satisdederis: quamuis absolutus sis de dolo malo, tamen tenebris, & ita Sabino placet.

De aditione hereditatis

40. *Furius Athianus* lib. 1. ad Edictum.

IS, qui decepit aliquem, vt hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse "ipse" creditor erat & solus erat: tũc enim sufficit[r] contra eum doli mali exceptio.

DE MI-

a De ætatũ finibus huc referri potest quod Gellius 10. c.18. *ex lib.20.l. historiarum Tuberonis* refert. Ser. Tullium Regem cum quinque classes iuniorum cẽsus faciendi gratia institueret, pueros,esse existimasse, qui minores essent annis septemdecim. inde ad annum 46.militiæ idoneos , iuniores:supra eam ætatem,seniores.Quæ eò notanda sunt,vt discrimina(quæ fuerunt iudicio, moribúsque maiorũ pueritiæ,iuuentæ, senectæ ex ista censione Ser. Tullij prudentissimi Regis noscaentur. de ætatis discrimine,qui historias amant , ne hoc quidẽ improbaturi sunt à Floro *initio lib.1.* *Infantiam* populi Romani 250. annorum cõstitui, quibus finitimos domuit: *Adolescẽtiã* 200. annorũ, quibus Italiam subegit: *Iuuẽtam* 250.annorum quibus totum orbem parauit : *senectutem* . 200. ab Augusto ad Traianum. Ammianus paulò aliter *lib.14.*

DE MINORIBVS[a] VIGINTIquinque[b] annis[c].

Tit. IIII.

Ratio & verba edicti. 3. De rerum administratione minoribus non committenda.

Vlpianus libro 11. ad Edictum.

HOc edictum prætor naturalem æquitatem secutus proposuit[d]: quo tutelam minorum suscepit,nam cùm inter omnes constet,fragile[e] esse,& infirmum huiusmodi ætatium consilium[f], & multis captionibus suppositum, multùm insidiis expositum : auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus est,& aduersus captiones opitulationem

1 ¶Prætor edicit: *quod cum minore,quàm vigintiquinque annis natu gestum esse dicetur : vti quæque res erit, animaduertam.* 2 ¶ Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri, nam post hoc tempus compleri virilem vigorem[g] constat. 3 ¶Et ideo hodie in hanc vsque ætatem adulescentes curatorum auxilio reguntur, nec ante[h] rei suæ administratio eis committi debebit, quamuis bene rem suam gerentibus.

2. *Idem* libro nonodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

NEc per liberos[i] suos rem suam maturius à curatoribus recipiat[k],quod enim legibus cauetur, vt singuli anni per singulos liberos remittantur , ad honores pertinere Diuus Seuerus ait,non ad rẽ suam recipiendã[l].

Vtrum initium negotij cum minore contracti spectetur an finis. 3. minor quis dicatur. 4. De filio familias minore. 6. Si aduersus arrogationem. 7. Vel liberationem. 8. Vel negligentiam restitutio postuletur. 9. De patre ex persona filij defuncti restituendo. 10. De castrensi peculio. 11. De seruo minore: & de maiore qui per minorem contraxit.

3. *Idem* libro 11. ad Edictum.

DEnique Diuus Seuerus,& Imperator noster huiusmodi consulum,vel præsidum † decreta quasi ambitiosa[m] esse interpretati sunt.ipsi[n] autem perrarò[o] minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt. & eodem iure vtimur. 1 ¶Si quis cum minore contraxerit , & contractus inciderit in tempus, quo maior efficitur : vtrùm initium spectemus an finem? & placet, (vt & est constitutum) si[p] quis maior factus comprobauerit[q], quod minor gesserat , restitutionem cessare[r] Vnde illud non ineleganter Celsus epistolarum libro vndecimo,& digestorum secundo tractat,ex facto à Flauio Respecto prætore consultus : Minor annis vigintiquinque , annos fortè vigintiquatuor agens , iudicium tutelæ heredi tutoris dictauerat. mox factum: vt, "non"finito iudicio , iam eo maiore effecto vigintiquinque annis,tutoris heres absolutus proponeretur. in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit,non facilè[s] hunc quondam minorem in integrum restitui:sed, si ei probaretur , calliditate aduersarij id actum,vt maiore eo facto liberaretur. neque enim extremo,inquit,iudicij die videtur solùm deceptus hic minor: sed totum hoc structum , vt maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur , si leuior[t] sit suspicio aduersarij, quasi dolosè versati: non debere hunc in integrũ restitui.

2 ¶Scio etiam illud alquando incidisse.Minor vigintiquinque annis miscuerat[u] se paternæ hereditati:maiórque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis : mox desiderabat restitui in integrum , quo magis abstineret paterna hereditate. contradicebatur[x] ei , quasi maior factus comprobasset , quod minori sibi placuit. putauimus tamen restituendum in integrum , initio inspecto[y], Idem puto,& si alienam adiit hereditatem.

3 ¶ Minorem autem vigintiquinque annis natu , videndum , an etiam diem[z] naturalis sui adhuc dicimus, ante horam,qua natus est:vt,si captus sit,restituatur . &, cùm nondum compleuerit,ita erit dicendum : vt à momento in[a] momentum tempus spectetur[b]. Proinde & si bissexto[c] natus est:siue priore , siue posteriore die, Celsus scripsit[d], nihil referre. nam[e] id biduum pro vno habetur,& posterior[f] dies Kalendarum intercalatur.

4 ¶ Sed vtrũ solis patribusfamilias,an etiã filiisfam. succurri debeat,videndum. Mouet dubitationẽ , quod,si quis dixerit etiã filiisfamiliarũ in re peculiari subueniendũ , efficiet, vt per eos etiã maioribus subueniatur,id est patribus eorum: quod nequaquam fuit prætori propositum:prætor enim minoribus auxilium promisit,non maioribus.Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium,filiumfamilias[g] minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis,quæ ipsius intersint: putà si sit obligatus.Proinde si iussu patris[h] obligatus sit : pater vtique poterit in solidum conueniri[i] : filius autem (cùm & ipse possit vel in potestate manens conueniri: vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id , quod facere potest:& quidem in potestate manens, etiam inuito patre ex condemnatione conueniri) auxilium impetrare debebit,sit ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quoque prosit , vt solet interdum[k] fideiussori eius prodesse,videamus.& non puto"profuturum"[l]. Si igitur filius conueniatur,postulet auxilium : si patrem conueniat creditor,auxilium cessat,excepta mutui datione : in hac enim,si iussu[m] patris mutuam pecuniam accepit , non adiuuatur : Proinde & si sine iussu patris contraxit , & captus est : siquidem pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus : si filius conueniatur , poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi intersit filij peculium habere.magis enim patris , quàm filij interest: licèt aliquo casu ad filium peculium spectet : vt puta si patris eius bona à fisco propter debitum occupata sunt:nam peculium ei ex constitutione Claudij separatur[n].

5 ¶Ergo etiam filiamfamilias in dote captam[o],dum patri consentit stipulanti,dotem non statim,quàm dedit, vel adhibenti aliquem,qui dotem stipularetur, puto restituendam.quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est[p]. 6 ¶ Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumuentum dicat : (finge enim à prædone eum hominem locupletem adrogatum)dico debere eum audiri in integrum se restituentem[q]. 7 ¶ Si quid minori fuerit filiofamiliàs legatum post mortem patris , vel fideicommissum relictum:& captus est, fortè dum consentit patri paciscenti,ne legatum peteretur:potest dici,in integrum restituendum:quoniam ipsius interest popter spem legati , quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid,quod personæ eius cohæret,puta ius militiæ[r]: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim eius non capi, cùm hanc patri non adquireret, sed ipse haberet. 8 ¶Et si heres sit institutus, *si à patre in diebus*[s] *centum*[t] *sit emancipatus* : mox patrem debuerit certiorare,nec fecerit,"cùm posset": qui eum emancipasset,si cognouisset:dicendum erit , posse eum restitui in integrum,parato patre eum emancipare.

9 ¶Pomponius adiicit, ex his causis, ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur, posse & patrem,quasi heredem[u], nomine filij , post obitum eius , impetrare cognitionem. 10 ¶ Si autem filiusfamiliàs sit , qui castrense peculiũ habeat: procul dubio ex his,quę ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit,quasi in proprio patrimonio captus. 11 ¶Seruus[x] autem minor annis vigintiquinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur , qui sibi debebit imputare,cur minori[y] rem commisit. Quare & si per impuberem contraxerit,idem erit dicendum : vt & Marcellus libro secundo digestorũ scribit. Et si fortè libera peculij administratio minori seruo sit concessa , maior dominus ex hac causa non restituetur.

4. *Africanus* libro 7. Quæstionum[z].

ET enim quodcumque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est.& magis hoc apparebit, si aut de institoria[a] actione quæratur , aut si proponatur maiorem annis vigintiquinque negocium aliquod gerendum minori mandasse,& illum in ea re deceptum esse.

5. *Vlpianus* libro 11: ad Edictum.

SI tamen is seruus fuit , cui fideicommissaria libertas debebatur præsens : & fuit captus,cùm re[b] mora ei fit:poterit dici prætorem ei succurrere oportere.

b De ętate legitima & minorib⁹ xx v. annorũ vide quæ scripsi *ad l. 27. ſ. de negotijs.*
c 2. *C. à 22. ad 46. Paul. 1. sẽt. 9. Harmenop. 1. tit. 12.*
d quî hoc:cum Prætor hîc restituat minorem aduersus pacta quæ iuris sunt naturæ? *l. 1. in princip. ſ. de pactis.*
e Minoris ætatis fragile & infirmum est consilium *adde l. 48. ſ. de fideiussoribus.*
f si ea huius edicti causa est, cur anno 17. qs manumittere potest? *§. vlt. instit. qui manumit.*
g vnde ea ætas, status appellatur. l. 77. §. 14. *ſ. de legat. 2.*
h Immò vicesimo anno committitur. *l. 2. C. de his qui veniam. l. 1. C. qui & aduersus.* ídque etiã cõstitutione D. Marci, cuius quoque meminit Capitol. in eius vita. Nã anteà l. Lætoria non dabátur curatores minoribus , nisi causa cognita , malis moribus fuissẽt deprehensi. *Cuiac. hîc.*
i An legitimos, naturales , adoptiuos? vide hîc Albericum.
k *v. l. 12. C. de admin. tut.*
l l. Iulia & Papia, qui quinq; liberos anno vigesimo: qui tres habebat vigesimo secundo ad honores admittebatur. *Cuiac. hîc.*
† hodie magistratui ea potestas data est. *Const. Leonis 28. in fi.*
m i. gratiosa. *Cuiac.*
n solus imperator raro , non etiam consules aut Præsides, minoribus administrationem rerũ suarum indulgẽt. *Eclog. cod. c. 3: 1. Harmenopul. 12. §. 23.*
o *v. l. 2. C. de his qui veniam.*
p Si maior effectus, res quas maior egit , facto vel silentio comprobauit , aduersus hoc in integrum restitui frustrà desiderat. *Paul. 1. sentent. 9. §. 3.* silentium olim trium annorum requirebatur. *Annanus ibid. l. 2. C. Theodos. de in integr. restit.* hodie ex constitutione Iustiniani quatuor annorum, si quid rei alienatum obligatumue sine decreto , quinque : si quid donatum sit, decem inter præsentes: viginti inter absentes. *Accursius hîc.*
q facto vel silentio. *Paul. 1. sent. 9. §. 3. v. l. vlt. C. de temp. in integ.*
r *vt C. si maior factus ratum habuerit*
s i. nullo modo. *l. 1. in fi. C. si aduersus rem. iud.* nisi in casu hic excepto
t *l. 7. in fi. ſ. tit. prox. l. 6. Cod. de dolo.*
u *vide l. 1. C. si minor ab hereditate.*
x & rectè. *l. 1. l. 2. C. si maior factus.*
y quia res perfecta fuit ante legitimam ætatẽ:quod si inchoata fuisset, finis inspiceretur. *Cuiac.*
z An etiam die? *Cuiac. hîc & ad l. 6. de vsucap.*
a minor est in hoc edicto & l. Iulia de adulteris qui agit vigesimiquinti anni extremum diẽ: à momento in momentum tẽpore supputato. In honoribus, secus.
b vt in excusationibus tutelæ. *l. 74. in fin. ſ. ad Trebell.* aliter autẽ quàm in *l. 134. ſ. de verb. sign.* & quadam hypothesi *l 74. ſ. ad Trebell.* in testam. *l. 5. ſ. qui testamentum.* in manumissionibus *l. 1. ſ. de manumiss.* & honoribus. *l. 74. in fine ſ. ad Treb. l. 8. ſ. de munerib.*
c *de bissexto, vide l. 98. ſ. de verb. signific.*
d *d. l. 98.*
e bissexto natus minor x x v. annis non videtur, nisi anni sui nouissimi diem suũ natalem 6. Kal. Mart. compleuerit.
f Intercalatur dies in bissexto, posterior , non prior.
g *C. de filiofamiliàs minorum.*
h *adde l. 23. in pr. ſ. eod.*
i si ita est , cur filio inuito patri restitutio datur? *l. 27. ſ. eod.*
k cũ causæ cognitione *l. 13. ſ. eod. v. quæ notaui l. 1. 2. C. de fideiuss. minor.*
l Immò prodest. *d. l 27.*
m *l. 1. C. de filiofam. minore.*
n hinc nota, Peculiũ filij nõ publicari publicatis bonis patris . quod alibi non scriptũ existimat post Bartholum, Cuiac. Bart. *in l. 15. §. 26. ſ. de damno num. 12. 13. 14:* Idẽ esse ait filij bonis cõfiscatis, vt peculij aduentitij neque proprietas neque vsusfructus patri auferatur , sed neque dos. nisi in casibus *l. 3. ſ. de bon. damnator.*
o *v. l. vnic. 2. C. si aduersus dotem & l. 40. soluto.*
p *l. 16. ſ. de religiosis: l. 4. ſ. de collationibus.* igitur non mariti? & in dote filię, heres institui non poterit? vtrumque negat Accursius & Bartol.
q Immò res non capit restitutionem, cum statum mutat. *l. 9. §. antep. ſ. eod.*
r *vt l. 11. §. 16. ſ. de leg. 3.* militia autem quid sit. *v. Nouell. 53. c. 5.*
s in quibus hereditatem adiri oportet *l. 22. §. 1. ſ. quando dies legati.* Adeundæ hereditatis hoc tempus est: vt & locus possessionis agnoscendæ.
u vt in castrensi peculio. *v. l. 6. ſ. de restitut.*
x *Eclog. eadem c. 8.*
y seruo *l. 4. l. 23. in pr. ſ. eod. Paul. 1. sent. 9. §. 2.*
z *v. in hanc l. Cuiac. 7. ad Africanum.*
a *l. 26. §. 1. ſ. de fideicommiss. liber.*
b Institoria Græcis ἡ ὑπερεξουσία προστασία.

a *Eclog.eod.c.6.* b i.litis & ſumptuũ periculum, cauſa ſatis ſufficiens eſt ad concedendam minoribus reſtitutionẽ, *arg.l.4.in fi.ꝟ.ad Trebell.* c ideo hoc edictum generale appellatur *l.57.§.1.ꝟ.de acquir.hæred.* d Immò non paſſim minori ſubuenitur *l.21.§.ſciendum,l.44.ꝟ.eod.* e i.ſpecialius quàm in *l.19.in fi.ꝟ.de verb.ſignif.* f *v.l.27.§.1.ꝟ.eod.* g *v.Cuiac.ſi aduerſus venditionem.* h *l.16.§.1.ꝟ.eod.* i *v.C.ſi aduerſus creditorem.*

k *v.C.ſi aduerſus ſolutionem.*

Si aduerſus bonorũ damnationẽ: vel litis & ſumptuũ vexationẽ.

6. *Idem* lib. 10. ad Edictum.

MInoribus XXV. annis ſubuenitur per in integrum reſtitutionem, non [a] ſolùm cùm de bonis eorum aliquid minuitur: ſed etiam cùm interſit ipſorum, litibus, & ſumptibus non vexari [b].

Geſtum quomodo accipitur. 1. Si aduerſus emptionem, venditionem ſocietatem, mutuum. 2. Solutionẽ ſibi factã. 3. Interuentionem. 4. Iudicium. 5. Succeſsionem. 6. Lucrum omiſſum. 7. legati repudiationem, optionem. 8. venditionem. 9. Si reſtitutioni impetratæ reſtitutio contraria poſtuletur. 10. De reſtitutione minoris cui ſeruus ſubſtitutus fuit. 11. Si aduerſus appellationem omiſſam. 12. Vel eremodicium.

7. *Idem* lib. 11. ad Edictum.

AIt prætor, *Geſtum eſſe dicetur.* *Geſtum* ſic accipimus, qualiter[c] qualiter[d]: ſiue cõtractus ſit, ſiue quid aliud contigit[e]. 1 ¶Proinde ſi emit[f] aliquid, ſi vendidit[g], ſi ſocietatem coiit[h], ſi mutuam pecuniam accepit[i], & captus eſt, ei ſuccurretur. 2 ¶Sed & ſi ei pecunia à debitore paterno ſoluta ſit[k], vel proprio, & hanc perdidit: dicendum eſt, ei ſubueniri, quaſi geſtũ ſit cum eo. Et ideo ſi minor cõueniat debitorem, adhibere debet curatores, vt ei ſoluatur pecunia: cęterum nõ ei cõpelletur ſoluere. Sed hodie ſolet pecunia in ædem deponi[l]: (vt Põponius libro vìceſimooctauo ſcribit) ne vel debitor vltra vſuras[m] oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus ſolui, ſi ſunt. Permittitur etiam ex conſtitutione principum debitori, compellere[n] adoleſcentẽ ad petendos[o] ſibi curatores. Quid tamen, ſi prætor decernat ſoluendam pecuniam minori ſine[p] curatoribus, & ſoluerit? an poſſit eſſe ſecurus, dubitari poteſt. Puto autem, ſi allegans[q] minorẽ eſſe, cõpulſus ſit ad ſolutionẽ, nihil ei imputãdum[r] niſi fortè, quaſi aduerſus iniuriam[ſ], appellandum quis ei putet. Sed credo prætorem, hunc minorem in integrum reſtitui volentem, auditurum non[t] eſſe.

3 ¶Non ſolùm autem in his ei ſuccurritur, ſed etiam in interuentionibus[u]: vtputa ſi fideiuſſorio nomine ſe, vel rem ſuam obligauit. Pomponius "autem" videtur adquieſcere diſtinguẽtibus, arbiter ad fideiuſſores probandos cõſtitutus eum probauit[x], an verò ipſe aduerſarius? mihi autẽ ſemper ſuccurrendum videtur, ſi minor ſit, & ſe circumuentũ doceat. 4 ¶Sed & in iudiciis[y] ſubuenitur: ſiue, dum agit: ſiue, dum conuenitur, captus ſit.

5 ¶Sed etſi hereditatẽ minor adiit minùs lucroſam: ſuccurritur ei, vt ſe poſſit abſtinere: nam & hîc acceptus eſt. Idẽ & in bonorũ poſſeſſione, vel[z] alia ſucceſſione[a]. Non ſolùm autẽ filius, qui ſe miſcuit paternæ hereditati, ſed &, ſi aliquis ſit ex neceſſariis minor annis, ſimili modo reſtitutionẽ impetrabit. veluti ſi ſeruus ſit cũ libertate inſtitutus: dicendum enim erit, ſi ſe miſcuit, poſſe ei ſubueniri ætatis beneficio, vt habeat bonorũ ſuorũ ſeparationem. Planè qui poſt aditã hereditatẽ reſtituitur, debet pręſtare[b], ſi quid ex hereditate in rem eius peruenit, nec periit per ætatis imbecillitatem. 6 ¶Hodie certo iurę vtimur, vt &[c] in lucro minoribus ſuccurratur.

7 ¶Põponius quoque libro viceſimo octauo ſcribit,

ET ſi ſine dolo cuiuſquam legatum repudiauerit[d], vel in optionis legato captus ſit, dum elegit deteriorẽ: vel ſi duas res promiſerit, illam aut illã, & prætioſiorẽ dederit, debere ſubueniri. "& ſubueniendũ eſt". 8 ¶Quæſitum eſt ex eo, quod in lucro quoque minoribus ſubueniendũ dicitur: ſi res eius venierit, & exiſtat, qui plus liceatur[e]: an in integrum propter lucrum reſtituẽdus ſit: & cottidie pretores eos reſtituunt, vt rurſum admittatur licitatio[f]. Idẽ faciunt "&" in his rebus, quæ ſeruari eis debent. Quod circumſpectè erit faciẽdum. Ceterùm nemo accedet[g] ad emptionem rerum pupillarium, nec ſi bona fide diſtrahantur. Et deſtrictè probandum eſt, in rebus, quæ fortuitis caſibus[h] ſubiectæ ſunt, non eſſe minori aduerſus emptorem ſuccurrendum: niſi aut ſordes[i], aut euidens gratia tutorum, ſiue curatorum doceatur.

9 ¶Reſtitutus autem, cùm ſe hereditati miſceat, vel eam adeat, quam repudiauit, rurſus reſtitui[k] poterit, †vt ſe abſtineat. & hoc & reſcriptum, & reſponſum eſt.

10 ¶Sed quod Papinianus lib. 2. reſponſorum, ait minori ſubſtitutũ ſeruũ neceſſarium, repudiante quidẽ hereditatẽ minore, neceſſariũ fore[l]: &, ſi fuerit reſtitutus minor liberũ nihilo minùs manere: ſi autem priùs minor adiit hereditatẽ, mox abſtẽtus eſt, ſubſtitutũ pupillo ſeruum cũ libertate, nõ poſſe heredẽ exiſtere, neq; liberum eſſe, non per omnia verum eſt. nã ſi nõ eſt ſoluendo hereditas, abſtinẽte ſe herede, & Diuus Pius reſcripſit, & Imperator noſter, & quidẽ in extraneo pupillo, locum fore neceſſario ſubſtituto: & quod ait liberũ manere: tale eſt, quaſi nõ & heres maneat, cùm pupillus impetrat reſtitutionẽ: poſteaquàm abſtentus eſt. cùm enim pupillus heres non fiat, ſed vtiles actiones habeat: ſine dubio heres manebit, qui ſemel extitit[m]. 11 ¶Item ſi nõ prouocauit intra diem, ſubuenitur, vt prouocet. finge enim hoc deſiderare. 12 ¶Itẽ & in eremodiciis[n] ei ſubuenitur. Conſtat autem omnis ætatis hominibus reſtaurationem eremodicij preſtari, ſi[o] ſe doceant ex iuſta cauſa abfuiſſe.

Si aduerſus rem iudicatam.

8. *Hermogenianus* libro 1. Iuris epitomarum.

MInor, etiamſi quaſi[p] contumax condemnatus ſit, in integrum reſtitutionis auxilium implorabit[q].

Si aduerſus dotem. 2. delictum: 3. diuortium 4. Seruitutem 5. Commiſſum vectigalis. 6. Libertatem.

9. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

SI ex cauſa iudicati[r] pignora minoris capta ſint, & diſtracta: mox reſtitutus ſit aduerſus ſententiã præſidis, vel procuratoris Cæſaris: videndum, an ea reuocari debeant, quæ diſtracta ſunt. nam illud certum eſt. pecuniam ex cauſa iudicati ſolutã ei reſtituẽdam. ſed intereſt ipſius, corpora potiùs habere. "&" puto, interdũ permittendum, id eſt, ſi grãde damnum ſit minoris. 1 ¶In dotis quoque modo mulieri[ſ] ſubuenitur, [t]ſi vltra vires patrimonij, vel totum[u] patrimonium circumſcripta in dotem dedit. 2 ¶Nunc videndum, minoribus vtrùm in contractibus captis dũtaxat ſubueniatur, an etiã delinquentibus. vtputa dolo aliquid minor fecit in re depoſita, vel commodata, vel alias in cõtractu: an ei ſubueniatur, ſi nihil ad eũ peruenit?* & placet in[x] delictis minoribus non ſubueniri[y]. nec hîc itaque ſubuenietur. Nam & ſi furtum fecit[z]: vel damnum iniuria dedit: non ei ſubuenietur. Sed ſi, cùm ex damno dato confiteri poſſit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc ſolùm reſtituendus ſit, vt pro confeſſo habeatur. Ergo & ſi potuit pro fure damnum[a] decidere[b] magis, quàm actionem dupli, vel quadrupli pati: ei ſubuenietur. 3 ¶Si mulier, cùm culpa diuertiſſet, velit ſibi ſubueniri: vel ſi maritus: puto reſtitutionem non habendam. eſt enim delictum non modicum. nam "&" ſi adulterium[c] minor commiſit, ei non ſubuenitur.

4 ¶Papinianus ait, ſi maior annis viginti, minor viginti quinque ſe in ſeruitutem venire patiatur: "id eſt, ſi pretium participatus eſt": non ſolere reſtitui. † ſed hoc meritò: quoniam res nec capit[d] reſtitutionem, cùm ſtatum mutat. 5 ¶Si in commiſſum incidiſſe vectigalis dicatur, erit in integrũ reſtitutio[e]. quod ſic erit accipiendum, ſi non dolus ipſorum interueniat. ceterùm ceſſabit reſtitutio. 6 ¶Aduerſus libertatem[f] quoque minori à prætore ſubueniri impoſſibile eſt.

10. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

NIſi ex magna cauſa[g] hoc à principe fuerit conſecutus.

Si aduerſus venditionem, emptionem. 2. Curatoris excuſationem. 3. De cauſæ cognitione. 4. Si aduerſus caſum fortuitum. 6. Minorem. 7. filiumfamiliàs, maiorem.

11. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

VErùm vel de dolo, vel vtilis actio erit in id quod minoris interfuit[h], nõ manumitti: proinde quicquid hic haberet, ſi non manumiſſet, id ei nũc præſtabitur. Sed & nomine earũ rerum, quas dominicas ſeruus manumiſſus ſupprimebat, competunt aduerſus eum actiones ad exhibẽdũ, & furti, & cõdictio: videlicet quoniam & manumiſſus eas cõtrectabat. Ceterùm ex delicto in ſeruitutem facto, domino aduerſus eũ[i] poſt libertatẽ actio non competit. & hoc reſcripto Diui Seueri[k] continetur.

1 ¶Quid, ſi minor vigintiquinque annis maior viginti, hac lege ſe vẽdiderit, vt manumittatur? (ideo propoſui maiorem viginti: quoniam & Scæuola ſcribit libro quartodecimo queſtionũ) & magis eſt, vt ſentẽtia conſtitutionis Diui Marci ad Aufidiũ Victorinũ, hunc, "id eſt minorẽ viginti annis", non cõplectatur. quare videndum, an maiori viginti annis ſubueniatur. & ſi quidẽ antè deſideret, quàm libertas cõpetat, audietur: ſin verò poſtea, nõ poſſit[l]. Itẽ quæri poteſt, ſi is, qui emit hac lege, minor ſit: an reſtitui poſſit. & ſi quidem nondum libertas competit, erit dicendũ, poſſe ei ſubueniri: ſin verò poſteaquàm dies venit, voluntas maioris venditoris libertatem imponit.

l nec enim ſufficit ſola oblatio *l. 64. ꝟ.de fideiuſſ.*
m *l.9.C.de vſuris.*
n quia & hîc ſpecies litis timetur. *§.2. inſtitut.de curator.*
o *v.l.2.§.3.ꝟ.qui petant tutores.l.7.C.qui petant tutores.*
p In negotiis pupillorum explicandis tantũ facit iudicis authoritas quantũ tutores. *v.l.7.C.qui admitti.*
q aliâs ſi non allegat, ſecurus nõ erit. *Bart.*
r vt ſit ſecurus *l.25.C.de adminiſt.tut.*
ſ num debitoris? Atqui nulla in eo eſt duabus de cauſis, *vt hîc.* An iudicis? qui monitus. *arg.l.1.§.6.ꝟ.de magiſt.conuen,* ſoluendũ eſſe minori decernit quodammodo cõtra ius conſtitutũ. *arg.l.1.§.2.ꝟ.quæ ſententiæ.* Quod cũ ita ſit, cur hîc negatur reſtitutio?
t Iudicis authoritatem à pœna excuſare hinc colligunt, de quo tamen vide Socinũ *reg.202.*
u *l.vlt.C.de filiof.minore.*
x *vlt.l.10.ꝟ.qui ſatiſdare.*
y *§.vlt.ꝟ.eod. v.l.1.C.ſi aduerſ.rem.iudic.*
z minor reſtituitur aduerſus hereditatẽ damnoſam aditam: bonorum poſſeſſionem, & aliam huiuſmodi ſucceſſionem agnitam.
a *v.t.C.ſi minor vt ſe abſtineat.*
b i. reſtituere *l.24.§.reſtitutio.ꝟ.eo.l.vnica.Cod.de reputat.* quæ fiunt.
c *l.44.ꝟ.eod.l.27.§.3.ꝟ.de vſuris.*
d non dicit ſi hereditatem repudiauerit. nam legatum nõ poteſt non eſſe lucroſum: hereditas poteſt eſſe damnoſa. *l.32.ꝟ.mandati.*
e an in re maioris talis admittatur licitatio, collige ex *l.4.C.de fide & iure haſtæ.*
g hinc colligit. *Bart.* ſubhaſtationem eſſe neceſſariã in venditione bonorum minoris.
h *adde l.1.§ ſi magiſtratus.ꝟ.de magiſt.conuen.*
i *l.vlt.C ſi aduerſus venditionem.*
k *l.41.ꝟ.eo.*
† hodie non poteſt, & cur? *vide l.vlt.§.non autem, Cod. de bonis quæ liberis.*
l *vide l.31.ꝟ.eod.* m *l.88.in fine ꝟ.de heredib.inſtit.*

n i.litis, non vadimonij deſertione. *Goueanus 4.Var.39.* ſed Cuiacius ... re vel reo abſente contrahi Eremodiciũ *l.13.§.3.4.Cod.de iudicijs.* Eremod... vocant *Peremption d'inſtance.* o *vide l.penult. Cod.quomodo & quando iud... minopul.12.§.72.* p nec enim eſt re vera. *l.54.ꝟ.de re iudicat.* quis contu... *l.53.§.2.d.tit.* q atqui contumax eſt in dolo. *l.119.ꝟ.de regulis iuris.*

f *l.10.l.11.ꝟ.eo.v.tit.C.ſi aduerſus libertatẽ.* g de qua *l.9.§.idem Pomp.ꝟ.... cauſa.* h *l.48.§.1.ꝟ.eo.l.23 in f.ꝟ.de act.empt.* i *§.6.Inſt.de noxalibus.*
k i.Alexandri Seueri *l.1.C.de noxalibus.*
l hinc colligit *Bart.* aduerſus libertatem jam cõpetentem minores non ... ſed aduerſus competituram. *l.1.C.ſi aduerſus libertat.*

a Seueri, qui 14. curatores vrbis fecit *teste Lampridio in Alexandro.* b *v.l.1. Cod. si ex falsis allegat.* c *l.30. ff. de excusat. tut.* d Immò alij, *v. hîc Accursium.* e non tamen coguntur: neque desinunt tutores esse. *l.15. l.16. ff. de tutoribus datis.* f à Seuero & Antonino. *d.l.30.* g successori eius. *Haloand.* h *§.4.5. ff. eo. l.44. ff. eod. l.24. §.2. l.1. C. qui & aduersus quos.* i Restitutio causa cognita datur *l.13. ff. eod. Eclog. eo. c. 11. §.4. l.1. Cod. de prædijs & alijs rebus minorum.*

2 ¶ Ex facto quæsitum est: Adolescentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine. hic, cùm curam administrasset, beneficio principis [a] vrbicam procurationem erat adeptus: & apud prætorem se à cura adolescentium excusauerat, absentibus[b] eis: adolescentes adierant prætorem, desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quòd esset contra constitutiones [c] excusatus. cùm enim susceptam tutelam non alij [d] soleant [e] deponere, quàm qui trãs mare reipublicæ causa absunt, vel hi, qui circa principem sunt occupati; vt in cõsiliarij Menandri Arrij persona est indultum [f]: "meruisset autẽ Saluianus excusationem: adolescentes, quasi capti, in integrum restitui à prętore desiderauerant". Arrius Seuerus, quia dubitabat, ad Imperatorem Seuerũ retulit: ad quam consultationem successor [g] eius Benidio † Quieto rescripsit nullas partes esse prætoris: neque enim contractum proponi cum minore annis vigintiquinque: sed principes interuenire, & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset à prætore excusatus.*

3 ¶ Sciendum est autem, non passim [h] minoribus subueniri, sed causa [i] cognita, si capti esse proponantur.

4 ¶ Item non restituetur, qui sobriè [k] rem suam administrans, occasione damni [l] non inconsultè accidentis, sed fato [m] velit restitui. nec enim euentus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. & ita Pomponius libro vicesimo octauo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi seruum necessarium [n] comparauerit, mox decesserit, nõ debere eum restitui. neque[o] enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licèt mortalem. 5 ¶ Si locupleti heres extitit, & subitò hereditas lapsa sit: (puta prædia fuerũt, quæ chasmate [p] perierunt, insulæ exustæ sunt, serui fugerunt, aut decesserunt) Iulianus quidem libro quadragesimosexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui: Marcellus autem apud Iulianum notat, cessare in integrũ restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem: & quod fato [q] contingit, cuiuis patrisfamiliàs, quamuis diligentissimo, possit contingere. Sed hęc res adferre potest restitutionẽ minori, si adiit hereditatem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia vrbana[r], æs autem alienum graue: quod non prospexit[s] posse euenire vt demoriantur mancipia, prædia ruant: vel quòd non citò distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. 6 ¶ Itẽ quæritur, si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. & Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspiciendũ à prætore, quis captus sit. proinde si ambo capti sunt: verbi gratia minor minori pecuniã dedit, & ille perdidit, melior [t] est causa secundum Pomponium eius, qui accepit, & "vel" dilapidauit, vel perdidit. 7 ¶ Planè si minor [u] annis cum [x] filiofamiliàs maiore contraxerit: & Iulianus libro quarto digestorum, & Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui: vt magis ætatis ratio, quàm senatusconsulti habeatur.

Si aduersus mulierem.

12. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

SI[y] apud minorem mulier pro alio intercesserit[z], non est ei actio in mulierem danda, sed perinde, atque ceteri, per exceptionem summoueri debet: scilicet quia[a] communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur[b] hæc, si soluendo sit prior debitor: alioquin [c] mulier non[d] vtetur senatusconsulti auxilio.

De his qui pro minore interueniunt. Si aduersus creditorem aut fideiussorem. De causæ cognitione & præsentia, vel absentia aduersariorum. 1. De restitut. in rem.

13. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum:

IN causæ cognitione versabitur, vtrùm soli ei succurrendum sit, an etiam his, qui pro eo obligati sunt, vtputa fideiussoribus. itaque si[e] cùm scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo [f]: non est æquum, fideiussori in necem meam subueniri: sed potiùs ipsi deneganda erit mandati actio [g]. In summa, perpendendum erit prætori, cui potiùs subueniat, vtrùm creditori, an fideiussori. nam minor captus neutri tenebitur. faciliùs in mandatore dicendum erit, non debere ei subuenire: hic enim velut adfirmator fuit, & suasor, vt cum minore contraheretur. Vnde tractari potest: minor in integrum restitutionem vtrùm aduersus creditorem, an & aduersus fideiussorem implorare debeat. & puto tutius aduersus vtrumque. Causa [h] enim cognita, & præsentibus[i] aduersariis, vel si per contumaciam desint [k], in integrum restitutiones perpendendæ sunt.

k *l.ı.* χαλῶς, id est, rectè *d.§.4.* l ἐναντίον ἀποτέλεσμα appellat author. *Eclog. illo loco*, i. contrariũ euentũ. m *l.1. §. si magistratus ff. de magistr. conuen.* n *l.47. in fi. ff. de solutionib. l. vlt. C. de in integrum.* o *v.l.116. §.3. ff. de regul. iuris.* † *al.* Ventidio. p *l.15. §.2. ff. locati* q alibi, vi diuina. *l.24. §.4. ff. de damno.* * r Vrbana prædia maioribus sumptibus obnoxia sunt, *vide Cuiac. Nou. 7.* s id autem prospicere debet, *arg. l.9. §. 1. vers. idem quærit, ff. locati.* t *l.34. ff. eo. l. 9. §. 3. in fin. ff. de verb. oblig.* u *l.3. ff. de Sctō Macedoniano.* x *l.9. ff. de iuris & facti ignorantia.* y si apud minorẽ pro alio mulier intercesserit, siquidẽ soluendo debitor est, mulier non conuenitur: sin soluẽdo non sit, conuenitur. 10. *Eclog. 4. §.12.* z παρὰ τὸν νόμον, id est, præter iuris præscripta. Hæc.n. verba adiicit Harmenopul⁹ huic legi 3. *tit. 6. §. 17.* a *adde l.16. ff. eo.* b vel, quia priuilegiatus non vtitur iure suo aduersus priuilegiatum. *l. vlt. ff. tit. prox.* c & ita priuilegium ætatis Velleiano potẽtius est. *Bartol.* d Mulier igitur intercedens nõ semper iuuatur. Velleiano, vt rectè notat Scholiastes ad illũ locum Eclogæ. e Qui sciens prudénsque se pro minore allegauit, si id cõsulto cõsilio fecit, licèt minori succurratur, ipsi tamen non succurretur. *Paul. 1. senten. 9. §.6. Eclog. eod. c. 12. in fi.* f consulto cõsilio. *Paul. 1. sent. 9. §.5. l.7. §. vlt. ff. de except.* secus si ignorans *arg. l. 48. ff. de fideiuss.* secus si decept⁹. *l.2. C. de fideiuss. minor.* h *l.11. §.3. ff. eod.* i *l.13. C. de prædijs minorum.* k hæc enim requirũtur in causæ cognitione. *Bart.* Cuius solennia. *vide Nou. 119. c. 6.* l *l.39. ff. de euictionibus.* m *l.14. ff. eod.*

n hinc colligit Bartolus, prioris contrahentis bona prius discutienda, quàm ad tertium possessorem, quem ignorantia excusat, perueniatur. o *v.l.39. in princ. ff. de euictionibus.* p emptio ambulare dicitur, cum res empta rursus venditur ac reditur. Ea ratione pignus alteri pignorari potest: *l.18. ff. de pignoratitia: l.13. §. 2. ff. de pignorib. titul. Cod. si pignus pignori datum sit.*

1 ¶ Interdum autem restitutio & in rem datur minori; id est aduersus rei eius possessorem, licèt cum eo non sit contractum, vtputa rem à minore emisti, & alij vendidisti: potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat. & hoc vel cognitione [l] prætoria: vel rescissa alienatione; dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicesimo octauo scribit; Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundum vẽdidit, & tradidit, si emptor rursus[m] eum alienauit: si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit, & prior emptor soluendo esset, non esse faciendã: sin verò non esset soluendo, æquius esse; minori succurri etiam aduersus ignorantem quamuis bona fide emptor est [n].

14. *Paulus* libro 11. ad Edictum:

PLanè quandiu is, qui à minore rem accepit, aut heres eius idoneus sit, nihil noui constituẽdum est in eum, qui rem bona fide emerit, idque & Pomponius scribit.

15. *Gaius* libro 4. ad Edictum Prouinciale:

SEd vbi restitutio datur, posteriore emptor reuerti ad auctorem suum poterit[o]. Per plures quoque personas si emptio [p] ambulauerit, idem iuris erit.

Si sit alia actio ordinaria, vel gestum sit ipso iure nullum. 4. De pretio emptionis & vẽditionis. 5. Qui restituere possunt.

16. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, num fortè alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si [q] communi auxilio, & mero iure munitus sit, nõ[r] debet ei tribui extraordinarium auxilium. Vtputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est..

1 ¶ Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit. vel "etiam" donationis [s] causa; nullam esse societatem nec [t] inter maiores quidem: & ideo cessare partes prætoris. idem & Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est.

2 ¶ Pomponius quoque refert libro vicesimooctauo: cùm quidam heres rogatus esset fratris filiæ complures res dare ea conditione, vt, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi: & hęc defuncto herede, herẽdi eius cauisset, se restituturam: Aristonẽ putasse in integrũ restituẽdam. Sed & illud Pomponius adiicit, quòd potuit incerti [u] condici hæc cautio etiam à maiore. non enim ipso iure, sed per condictionem munitus est. 3 ¶ Et generaliter probandum est, vbi contractus non valet, pro certo prætorem se non debere interponere. 4 ¶ Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter [x] licere[y] contrahentibus se circumuenire.

5 ¶ Nunc videndum, qui in integrum restituere possunt. Et tam præfectus vrbi, quam alij magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt tam in aliis causis, quàm contra sententiam suam [z].

17. *Hermogenianus* libro 1. iuris Epitomarum.

PRæfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari [a] ab his non possit. Hæc idcirco tàm variè: quia appellatio [b] quidem iniquitatis sententiæ querellam [c]: in integrum verò restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem continet.

De successore minoris.

18. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum:

MInor autem magistratus contra sententiam maiorum non restituet[d]. 1 ¶ Sin autem princeps sententiam dixit, perrarò [e] solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat: dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat [f], vel ab aduocatis proditum [g] queratur. Denique Glabrionem Acilium Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus non audierunt incoloratè restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. 2 ¶ Sed & Percennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui, Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari [h]. 3 ¶ Idem Imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse, post sententiam vice sua [i] ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum principẽ. 4 ¶ Sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat: restitutio ab alio, nisi à principe, qui iudicem destinauit, non fiet. 5 ¶ Non solùm autèm minoribus, verùm successoribus [k] quoque minorum datur in integrum restitutio, & si sint ipsi maiores [l].

q *l.12. ff. eod. l. 3. Cod. de in integrum. l. 4. Cod. si aduers. rem iud. l.3. Cod. si aduers. libert.* r *vide Socinum regul. 413.* s *vide l. vlt. Cod. si maior fact. ven. ratihabitionem.* t *vt l.32. §.24. ff. de donat. inter virum.* u Cur ita? *vide l.1. ff. de condict. sine causa.* x id est, iure gentium. *v.l.22. in fi. ff. locati* κατὰ φύσιν secundum naturam: 3. *Harmenopul. 3. §.81. 19. Eclog. 1.* ex libro 10. *tit. 4. c 16. §.4.* Ad eũ modũ, emptionis & venditionis substãtia esse dicitur, vt emptor viliore comparandi: venditor cariore distrahendi votum gerant. *l.8. Cod. de rescindenda.* y Circumscriptio iure ciuili in contractibus promissa *vt hîc,* at non infinita *l. 2. Cod. de rescindenda.* Iure conscientiæ omnis circũscriptio illicita. *Deci⁹ consil. 111. & ad l.1. C. de edendo: l. semper in contractib. ff. de regul. iuris.* z *l.17. ff. eo. l. vnic. in fi. ff. de off. præf. præt.* a *d.l. vnica, & l. vnica C. de sententiis P. Prætorio. Nouell. 119.* b Appellationis & restitutionis in integrum hæc est dissimilitudo. Qui appellat, iudicem accusat non seipsum: qui restitutionem petit, se, & sui inconsultam facilitatem, & errorem proprium. c continet interdum nouas probationes. *l. 6. Cod. de appellat.* d facit *l. 1. §. pen. in fi. ff. de appellat.* e *vt l. 36. ff. eo.* f *v.l.1. C. de aduocat. diuers. iudicio.* g contra res bis iudicatas Princeps indulget restitutionem. h *l.3. C. si aduers. rem iud.* i *Nouell. 113 c. 1.* k *l.6. ff. de in integ.* l *vide l.6. ff. de in integrum rest.* quid si minores sint? ex sua persona nõ defuncti restituentur. *Paul. 1. sent. 9. §. 4.* ideóq; si minor 20. annis minori 25. successerit, successor habebit in integrum restitutione, non annos scil. ex persona defuncti, sed nouem ex sua persona. *Cuiac.*

19. *Idem* libro 13. ad Edictum.

INterdum tamen successori plùs [a] quàm annum dabimus, vt est edicto expressum: si fortè ætas ipsius subueniat. nam post annum vicesimumquintum habebit legitimum [b] tẽpus. hoc enim ipso deceptus videtur, quod, cùm posset restitui intra tẽpus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. Plane si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit, huic heredi minori post annum vicesimumquintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id duntaxat tempus, quod habuit is, cui heres extitit.

De exule. 1. Si litem contest. destitit.

20. *Idem* libro 11. ad Edictum.

PApinianus libro secundo responsorum ait, exuli [c] reuerso nõ debere prorogari [d] tempus in integrum restitutionis statutum: quia abfuit: cùm potuerit adire prætorem per [e] procuratorem. nec dixit, vel præsidem, vbi erat. Sed, quod idem dicit, & indignum esse propter irrogatam pœnam, non rectè. *quid enim commune habet delictum cum venia ætatis [f]? 1 ¶ Si quis tamen maior vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus [g] postea destiterit: nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio [h]: vt est sæpissimè rescriptum.

Quid sit desistere.

21. *Idem* libro 10. ad Edictum.

DEstitisse [i] autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum.

De effectu restitutionis aduersus aditionem vel repudiationem.

22. *Idem* libro 11. ad Edictum.

IN integrum verò restitutione postulata aduersus aditionẽ à minore factam: si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, à minore refutanda [k] non sunt, quemadmodum per contrarium, cùm minor restituitur ad adeundam hereditatem: quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto prætoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flaco Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Si minor mandatu alterius gesserit vel maiori mandauerit.

23. *Paulus* libro 11. ad Edictum:

CVm mandatu patris [l] filiusfamiliàs res administraret, non habet beneficium restitutionis. nam, & si alius ei mandasset, nõ succurreretur: cùm eo modo maiori potiùs consuleretur, cuius damno res sit cessura. Sed si euentu damnum minor passurus sit: quia, quod prestiterit, seruare ab eo, cuius negotia gessit, nòn potest, quia is non erit soluendo: sine dubio prætor interueniet. Si "autem" ipse dominus minor sit, procurator verò maioris ætatis [m], non potest facilè dominus audiri, nisi si mãdatu eius gestum erit, nec à procuratore seruari res possit. Ergò & si procuratorio nomine [n] minor circumscriptus sit: imputari debet hoc domino, qui tali commisit [o] sua negotia. ídque & Marcello placet.

De negotiis gestis. 1. De causæ cognitione. 2. Si aduersus repudiationem. 3. De dolo serui aut filiifam. 4. De effectu restitutionis. 5. De effectu huius edicti.

24. *Paulus* libro primo Sententiarum.

QVod si minor sua sponte [p] negotiis maioris interuenerit, restituendus erit, ne maiori damnum accidat. quòd si hoc facere recusauerit: tunc, si conuentus fuerit negotiorum gestorum, aduersus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic "ei" cedere auxilium in integrum restitutionis, vt procuratorem eum in rem suam faciat: vt possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.* 1 ¶Non [q] semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, ne magno incommodo huius ætatis homines adficiantur, nemine [r] cum his contrahente: & quodammodo commercio eis interdicetur. Itaque nisi [s] aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt: prætor interponere se nõ debet. 2 ¶Scæuola noster aiebat, si quis iuuenili leuitate ductus omiserit, vel repudiauerit [t] hereditatem, vel bonorum possessionem: siquidẽ omnia in integro sint, omnimodo audiẽdus est: [u] si verò, iam distracta hereditate [x], & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est. multóque parciùs ex hac causa heredem minoris restituendum esse. 3 ¶Si seruus [y], vel filiusfamiliàs minorem circumscripserit: pater, dominúsve, quod ad eum peruenerit, restituere iubendus est: quod non peruenerit, ex peculio eorũ præstare. si ex neutro satisfiet, & dolus serui interuenerit: aut verberibus castigandus [z], aut noxæ dedendus erit. sed "&" si filiusfamiliàs hoc fecit, ob dolum suum condẽnabitur. 4 ¶Restitutio autem ita facienda est, vt vnusquisque in integrum ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur: iubeat prætor emptorem fundum cum [a] fructibus reddere [b], & pretium recipere [c]: nisi si tunc dederit, cùm eum perditurum non ignoraret [d]: sicuti facit in ea pecunia, quæ ei consumpturo creditur: sed parciùs in venditione: quia [e] æs alienum ei soluitur: quod facere necesse est: credere autem non est necesse. nam & si origo contractus ita constitit, vt infirmanda sit, tamen necesse fuit pretium solui, non omnimodo emptor damno adficiendus est. 5 ¶Ex hoc edicto nulla propria actio, vel cautio proficiscitur. totum enim hoc pendet ex prætoris cognitione.

a si minor xx. annis, minori xiii. annis successerit, successor habebit ad in integrum restitutionem, nõ annos sex ex persona defuncti, sed nouem ex sua persona. Quoties enim minor minori succedit, hæres ex sua persona, non ex defuncti in integrum restitui potest. *Paul. 1. sẽt. 9. §. 4.*
b Legitimum tempus, annus vicesimus quintus legitimum, inquam, nimirũ quia lege aliqua ita statutum ac definitum fuit. *vide quæ scripsi ad l. 27. ff. de negotiis.* *
c *adde l. 26. ff. ex quibus causis maiores.*
d Prorogatur tẽpus, cùm maior dolor dilatio.
e *vide quæ notaui ad l. 1. ff. de diuersis & temporalib. præscript.*
f *l. 37. in fi. ff. eo.*
g *v. l. 30. ff. eod.*
h Cur ita? *collige ex l. 14. §. 9. in fi. ff. de ædilitio.*
i *v. l. 10. ff. de iudiciis.*
k *v. l. 31. ff. eod. v. l. 90. ff. de solutionibus.*
l *l. 3. in fi. l. 4. ff. eo.*
m *l. 46. ff. eod.*
n *vide l. 4. ff. Cod. si aduers. rem. iud.*
o idem dicendum de eo qui in aliquem cõpromisit *l. 27. §. 2. ff. de arbit.*
p *Paul. 1. sent. 9. §. 2. in fine.*
q *v. l. 11 §. 3. 4. ff. eo. 1. Harmenop. 12. §. 60. Eclog. c. 24.*
r *l. 12. §. 1. ff. de administ. tutorũ: l. 14. §. 5. ff. de sacros. Eccles.*
s Duæ causæ hîc indulgẽt restitutionem δόλος προφανὴς καὶ μεγάλη ῥαθυμία, circumscriptio aduersarij manifesta, & magna minoris negligentia. *Harmenopul: illo loco.*
t *v. l. 1. & 2. C si vt omissã heredit.*
u Imò non est. *l. 79. ff. ad Trebellianum.*
x eo maiore facto, non adhuc minore. *l. vlt. in f. C. de repudiãda.*
y *Eclog. d. c. 24.*
*
z *l. 17. §. cum seruus ff. de iniur.*
a *v. l. 27. §. 1. in fi. ff. eod.*
b *l. 27. §. 1. ff. eo. Paul. 1. sẽt. 9. § 7*
c cum vsuris. *l. 47. in fin. ff. eod.*
d tunc .n. emptor fundũ restituere tenetur, nec recuperat pretiũ. *l. 32. §. interposito. ff. de adm. tut.*
e *forte legendum* quia ad æs alienũ ei soluitur.

De indebito soluto. 1 De procuratore minoris.

25. *Gaius* libro 4. ad Edictum prouinciale.

ILlud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum [f] soluerit ex ea causa, ex qua iure ciuili repetitio non est danda, sit ei vtilis actio ad repetendum: cùm & maioribus vigintiquinque annis iustis ex causis dari solet repetitio. 1 ¶ Si talis interueniat iuuenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante, præstari debet, aut procuratori eius [g], cui idipsum nominatim mandatum sit. qui verò generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

1. Si aduersus absentem.

26. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

QVod si de speciali mandatu dubitetur, cùm restitutio postuletur: interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum, rei potest mederi [h]: 1 ¶Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit: defensor eius satis [i] iudicatum solui dare debebit [k].

De patre, adgnatis, & affinibus minoris. 1. Si aduersus creditorem: emptionem, venditionem, 2. acceptilationem. 3. Nouationem. 4. Eum, de cuius dolo agere non licet.

27. *Gaius* libro 4. ad Edictum prouinciale:

PAtri pro filio omnimodo præstanda restitutio est, licèt filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur [l]. Ex quo apparet, cæteros adgnatos, vel adfines alterius esse conditionis, nec aliter audiri oportere, quàm si ex voluntate adolescentis postulent: aut eius vitæ sit iste adolescens, vt meritò etiam bonis ei debeat interdici. 1 ¶Si [m] pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipauit: denegare debet proconsul creditori aduersus eum actionem [n]. quòd si egenti minor crediderit: vlteriùs procedendum non est, quàm vt iubeatur iuuenis actionibus suis, quas habet aduersus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. ¶ Prædium quoque si ex ea pecunia pluris, quàm oporteret, emit [o]: ita temperanda res erit, vt iubeatur [p] venditor reddito pretio recuperare prædium: ita vt sine alterius damno etiam creditor a iuuuene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid obseruari oporteat, si sua pecunia pluris, quàm oportet, emerit: vt tamen hoc, & superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam vsuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat: & fructus [q], quibus locupletior factus est iuuenis, recipiat. Item ex diuerso si [r] minore pretio, quàm oportet, vendiderit [s] adolescens: emptor quidem iuberi debebit prædia cum fructibus [t] restituere: iuuenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus [u] ex ea pecunia locupletior est.

2 ¶ Si minor annis vigintiquinque sine [x] causa debitori acceptũ tulerit: non solùm in ipsum, sed & in fideiussores, & in [y] pignora actio restitui debet. Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in vtrumque restituenda est actio. 3 ¶Ex hoc intelligimus si damnosam sibi nouationem [z] fecerit, fortè si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui.

4 ¶ Aduersus eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi [a] quædam personæ speciali lege exceptæ sint.

De effectu restitutionis aduersus tutorem.

28. *Celsus* libro secundo Digestorum.

CVm minor, "quàm" quinque & viginti annis, aduersus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur: non ideo tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est [b].

De patre eodémque tutore auctore. 1. De restitutione aduersus vnum caput sententiæ. 2. De creditoribus euocandis.

29. *Modestinus* libro 2. Responsorum.

ETiam [a] si patre, eodémque tutore, auctore, pupillus captus probari possit: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare nõ prohiberi [b]. 1 ¶ Ex causa curationis condemnata pupilla, aduersus vnum caput sententiæ restitui volebat: "&" quia videtur in ceteris litis speciebus releuata fuisse, actor minor ætate, qui adquieuit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit: si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus nõ [c] cohæret: nihil proponi, cur à tota [d] sententia recedi actor postulans audiendus est. 2 ¶ Si hereditate patris, ætatis beneficio, in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis præsente [e], vel ad agendum à præside euocato: an ea restitutio rectè facta videatur, quæritur. Herennius Modestinus respondit: cùm non euocatis [f] creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minimè id creditoribus præiudicasse.

De tacita renunciatione beneficij prætorij.

30. *Papinianus* lib. 3. Quæstionum.

SI filius emancipatus, contra tabulas non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quæstionem, legatum ex testamento patris maior vigintiquinque annis petiisset: Liti renũtiare videtur [g]: cùm, & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti, repudiatum beneficium prætoris existimaretur.

De effectu restitutionis aduersus aditionem.

31. *Idem* lib. 9. Responsorum.

SI mulier, postquàm heres extitit, propter ætatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit: seruos hereditarios ex fideicommisso ab ea rectè manumissos, retinere libertatem respondi [h]: nec erunt cogendi viginti aureos [i] pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam [k] ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea recuperassent: cæterorum querella contra eos, qui acceperunt, vt pecunia communicetur, non admittetur.

Si perfecta ætas falsò probata fuerit.

32. *Paulus* lib. 1. Quæstionum.

MInor vigintiquinque annis, adito præside, ex aspectu [l] corporis falsò probauit perfectam ætatem [m]. curatores, cùm intellexissent esse minorem, perseuerauerunt in administratione: medio tempore, post probatam ætatẽ, ante impletum vicesimum quintum annum solutæ sunt adulescenti pecuniæ debitę: easque malè consumpsit. Quæro, cuius sit periculũ: & quid si curatores quoque in eodem errore perseuerassent, "vt putarent maiorẽ esse, & abstinuissent se ab administratione," curatorem etiam restituissent: an periculum temporis, quod post probatam ætatem cessit, ad eos pertineat? Respondi: Hi, qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso, non debent iterum conueniri. Planè curatores, qui scientes eum minorem esse, perseuerauerunt in eodem officio, non debuerunt eũ pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine conueniri. Quòd si & ipsi decreto præsidis [n] crediderũt, & administrare cessauerunt, vel etiam rationem reddiderunt, similes sunt cæteris debitoribus: ideóque nõ conueniuntur.

Si aduersus legatum acceptum cum onere manumittendi.

33. *Aburnius Valens* libro sexto Fideicommissorum.

SI minor vigintiquinque annis seruum suum, qui pluris, quàm in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit: non cogendum præstare libertatem, si legatum reddere paratus sit [o]. Iulianus respondit: vt, quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddẽti legatum necessitas manumittendi remittatur.

Si aduersus minorem. 1. Si aduersus compromissum.

34. *Paulus* libro 1. Sententiarum.

SI [p] minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa [q] consumentis: nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatę tempore is qui accepit.

1 ¶ Minores, si in iudicem compromiserunt [r], & tutore auctore stipulati sunt, integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

Si aduersus licitationem.

35. *Hermogenianus* libro primo Iuris epitomarum.

SI in emptionem penes se collocatam [s] minor adiectione [t] ab alio superetur: implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse, emptam ab eo rem fuisse, adprobetur: veluti quòd [u] maiorum [x] eius fuisset: ita tamen, vt id, quod licitatione accessit ipse offerat venditori [y].

Si aduersus allegationem omissam.

36. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

MInor vigintiquinque annis omissam allegationem [z] per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

Si aduersus pœnæ persecutionem. 1. Vel delictum.

37. *Tryphonius* lib. 3. Disputationum.

AVxilium in integrum restitutionis exsecutionibus† pœnarum [a] paratum non est, ideóque iniuriarum iudicium omissum [b] repeti non potest.

1 ¶ Sed "&" in sexaginta diebus præteritis [c], in quibus iure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterij potest [d], denegatur ei in integrũ restitutio [e], quod ius omissum si nunc repetere vult, quid aliud, quàm delicti veniam, id est, calumniæ, deprecatur? & cùm neque [f] in delictis, neque in calumniatoribus prætorem succurrere oportere certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio. In delictis [g] autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem, vtique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnã iudicem produxerit. Sed vt ad legis Iuliæ de adulteriis coercendis præcepta veniamus: vtique nulla deprecatio adulterij pœnæ [h] est, si se minor annis adulterum fateatur. Dixi, nec si quid eorum cõmiserit, quæ pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterij damnatam [i] sciẽs vxorem duxerit, aut adulterio deprehensam vxorem non dimiserit†, quæstúmve de adulterio vxoris fecerit, pretiúmve pro comperto stupro acceperit, aut domum [k] præbuerit ad stuprum, adulteriúmve in eam committendum [l], & non sit ætatis excusatio aduersus præcepta legũ ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit [m].

Si aduersus solutionem ex contractu defuncti omissam, an filiusfam. minor post emancipationem restituatur.

38. *Paulus* lib. 1. Decretorum.

AEmilius Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniæ: ita [n] vt, si intra duos menses ab emptione reliqui pretij partem dimidiam non soluisset, inemptus esset: item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset similiter esset inemptus intra priores duos mẽses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris ętatis successerat: cuius tutores in solutione cessauerunt, venditor, denuntiationibus tutoribus sæpe [o] datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat, pupilla in integrum restitui desiderabat, victa tam apud prætorem, quàm apud præfectum vrbi prouocauerat [p]. Putabã bene iudicatum, quòd pater eius, nõ ipsa contraxerat [q]. Imperator autem motus est, quòd dies cõmittendi [r] in tempus pupillæ incidisset, eáque [f] effecisset, ne pareretur legi venditionis. Dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quòd venditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, & pretium petendo recessisse [t] à lege sua videretur. nõ me moueri [u], quòd dies postea transisset: non magis, quàm si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei [x], pronuntiauit in integrum restituendam. Mouit etiam illud Imperatorem, quòd priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant. 1 ¶ Quòd dicitur, non solere filiisfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quæ omisissent manentes in potestate, tunc [y] rectè dicitur, cùm patri adquirere possunt [z].

Quo casu restitutionis tempus non currit, si aduersus [illegible].

39. *Scæuola* lib. 2. Digestorum.

INtra vtile tempus [a] restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, "&" de ætate sua probauerunt [b]. dicta pro ætate sententia aduersarij, vt impedirent cognitionem [c] præsidis, ad Imperatorem appellarunt. præses in euentum appellationis cętera cognitionis distulit [d]. Quæsitum est, si finita appellationis

a Etiãsi auctore patre, filij tutelam gerente pupillus circũscriptus fuerit, tamé postea restituitur, quum curatorẽ accipit, *Eclog. eodem c.* 29.
b *adde l.* 47. *§. cod. l. vlt. §. de in integr. l.* 2. 3. 5. *Cod. si tutor vel curator. l.* 4. *Cod si aduersus rem iud.*
c Connexitatis ratione vtens literis seu rationib. alterius aduersus tertiũ, iis-dẽ vti cogitur ad uersus seipsum: atque ita litteræ rationũ fidem faciunt contra tertium. *vt hinc à nonnullis colligitur.*
d *l.* 47. *§. vlt. §. cod*
e *vide Nouell.* 119. *c.* 6.
f *l.* 13. *in princ. §. cod. vide l.* 39. *§. de adopt.*
g actu contrario quis tacitè videtur renuntiare in integrũ restitutioni: *Bartol. adde l.* 20. *inf. §. eodem.*
h *l.* 7. *§. antepen. l.* 22. *§. cod. l.* 30. *§. idem dicendum §. de fideic. liber.*
i hoc enim vulgare seruorum pretium fuit. *vide l.* 1. *Cod. de com. seruo man.*
k *vide l.* 90. *§. de solution.*
l Aspectu ætas probatur. *l.* 3. *Codice si minor se maiorẽ.* Liuius 1. Numitor cõparans eorũ ætatẽ, & ipsam minimè seruilem indolem tetigerat memoria nepotum.
m probatur etiam ætas, ἐκ τῶν ὑπομνημάτων, id est, natalib. professionibus. *l.* 2. *§. de excusa. tut.* ex censualibus libris. *l.* 3. *§. de censib.* item testib. putã obstetricibus & propinquis vicinis. *l.* 3. *§. dua. §. de Carboniano. Cuiac.*
n cui etiam poteſt imponi. *l. vlt. Cod. si minor se maiorem.*
o ante præstitã libertatẽ, s. secus post præstitam. *l.* 11. *§.* 1. *§. eodem. l.* 8. *§. de fideic. liber. l.* 9. *Cod. de fideic. l.* 13. *Cod. ad legem Falcid.*
p Idem author Eclogæ, 10. *tit.* 4. *c.* 34.
q *vide l.* 11. *§. pen. §. eod.*
r *vide l.* 5. *§. de arbitr.*
s collocare est ei addicere, qui licitatione vicerit. *Cuiacius.*
t in licitando facta. de qua adiectione in *l. à diuo Pio. §. si pignor. §. de re iudicata:* ne quis hoc referat ad addictionem in diem, de qua *infrà titulo de in diem addictione:*
u Affectionis ratio habetur in eo quod interest minorum. *addelegem* 54. *infrà mandati.*

x quòd est interesse affectionis. *l.* 22. *Codice de administrat. tut. l.* 24. *Cod. de [illegible].*
y vt minori sub ueniatur non tantùm in emptionibus onerosis, sed etiam in affectatis.
z *l.* 18. *§.* 2. *§. cod.*
a vindictæ & vltionis, non pecuniæ. *Cuiac.*
b omittere, est non exercere intra statuta tempora *l.* 10. *§.* 2. *§. quis cautio.*
c à diuortio.
† in executionibus *id est*, vbi agitur de pœna.
d Immò, non potest. *vide l.* 14. *in fine, §. de adult.*
e atqui præscriptiones temporales non currũt aduersus minores: quinetiam desertio accusationis minori non nocet. *l.* 1. *§. merito §. ad Turpillianum.*
f *vide l.* 9. *§.* 2. *§. eodem: l.* 6. *C. de sicar.*
g *Paulus* 1. *sent.* 9. *§.* 1. *vide l. vnic. Cod. si aduers. delictum.*
h *l.* 9. *§.* 2. *[illegible] §. eodem.*
i *l.* 13. *§. de his qui bus vt indign.*
† hodie si castigata adultera fuerit, impunè à marito postea intra biennium recipi potest. *Nouell.* 134. *Cod.* 10.
k *vide l.* 1. *in fin. §. de extr. criminib.*
l quid si incestũ commisit? *vide l.* 38. *§. de adulteriis.*
m *l. vlt. Cod. de bon. quæ liber.*
n formula. l. cõmissoriæ, de qua *vide l.* 6. *§.* 1. *§. de contr. empt.*
o *adde l.* 122. *§.* 3. *§. de verb. oblig.*
p ad principem Antoninum. nota progressum & ordinem appellationum. *adde l.* 122. *§.* 5. *§. de verb. oblig.*
q *vide l.* 2. *Cod si aduers. vend. pig.*
r 1. legis cõmissoriæ.
ſ 1. ætas pupillæ.
t *vide l.* 4. *§. elegantèr: l.* 6. *l.* 7. *§. de lege commiss.*
u Paulus refutat argumẽtum imperatoris.
x non tamẽ improbabat. *l.* 4. *in pr. §. de l. commiss.*
y Filiusfamilias minor in iis quę manens in potestate gessit, nõ restituitur: quũ quid inde patri adquirit. *Ecloga eod. c.* 38.
z & res eius administrant. *vide l.* 23. *§. eodem.*
a quadriennij. *l. vlt. Cod. de t[illegible].*

poribus in integrum. b *vide l.* 43 *§. eodem. l.* 8. *Cod. de probat.*
c an ea vox effectum sententiæ: an verò causæ principalis cognitionem notat: vt sententia, cuius hic fit mentio, videatur interlocutoria:
d huius enim officium tunc quiescit

l 24 §2 n° 2 · l 38 n° 2 · l 37 pr. n° 2 · §1 n° 2 · l 39 n° 1 n° 2 · l 39 n° 2

a id est, an post annum vtilem restitutionis causa agi potest?
b quia aduersarius minoris, dolo malo moram cognitioni attulit, non minor ipse. frustratoria enim siue moratoria fuit appellatio. *Cuiac.*
c huiusmodi melioratio minorem impellit ad petendam restitutionem.
d num voluptuarias? *vide l.32. §.antepen.ff.de adm.tut.*
e *vide l.27.§.3.ff.eod.*

apud imperatoré cognitione, & iniusta appellatione pronuntiata, egressi ætatem deprehendantur, an cætera negotia impleri possunt[a], cùm per eos non steterit, quo minùs res finem accipiat? Respondi secundum ea, quæ proponuntur, perinde cognosci, atque si nunc intra ætatem essent[b]. 1 ¶ Vendentibus curatoribus minoris fundũ, emptor extitit Lucius Titius & sex ferè annis possedit, & longè longéque rem meliorem fecit[c]. Quæro cùm sint idonei curatores, an minor aduersus Titium emptorem in integrũ restitui possit. Respondi, ex omnibus, quæ proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi "si" maluerit omnes expensas[d], quas bona fide emptor fecisse adprobauerit, ei præstare: maximè cùm sit ei paratum "promptum" auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

Si aduersus nouationem. 1. Dationem in solutum.

40. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

MInor annis vigintiquinque cui fideicommissum solui pronuntiatũ erat, cauerat, id se accepisse: & cautionem eidem debitor, quasi creditæ pecuniæ fecerat, in integrum restitui potest: quia partam ex causa iudicati persecutionem nouo[e] contractu ad initium alterius petitionis redegerat[f]. 1 ¶ Prædia[g] patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelæ aliorum, quam pater administrauerat, in solutum inconsultè dedit, ad suam æquitatem[h] per in integrum restitutionem reuocanda res est, vsuris pecuniæ quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, & cum quantitate fructum perceptorum compensatis.

Si minor restitutione impetrata nolit vti.

41. *Iulianus* lib.45. Digestorum.

SI iudex circumuento in venditione adulescenti iussit fundum restitui, eúmque pretium emptori reddere & hic nolit hac in integrum restitutione, pœnitentia[i] acta† exceptionem vtilem, aduersus petentem pretium, quasi ex causa iudicati, adulescens habere poterit: quia * vnicuique licet contemnere[k] hæc, quæ pro se introducta sunt, nec queri poterit venditor[l] si restitutus fuerit in eã causam, in[m] qua se ipse constituit, &[n] quam mutare non potuisset, si minor auxilium prætoris non implorasset.

Qui restituere possunt.

42. *Vlpianus* libro secundo de Officio Proconsulis.

PRæses prouinciæ minorem in integrũ restituere potest, etiam contra suam[o], vel decessoris[p] sui sententiam, quod enim appellatio interposita maioribus prestat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores[q].

De ætatis probatione.

43. *Marcellus* libro primo de Officio Presidis.

DE ætate eius, qui se maiorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita[r] probandum[s] est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adolescẽtis, & aliis causis præiudicatur.

De causa cognitione.

44. *Vlpianus* libro quinto Opinionum.

NOn *[t] omnia, quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita sunt: sed[u] ea tantùm, quæ causa cognita, eiusmodi deprehensa sunt: vel ab aliis circumuenti, vel sua facilitate decepti, aut[x] quod habuerunt amiserunt, aut quod adquirere emolumentum potuerunt, amiserũt: aut se oneri, quod non suscipere licuit, obligauerunt.

Si aduersus vsucapionem. 1. Vel sententiam.

45. *Callistratus* lib.1. Edicti monitorij.

ETiam ei, qui priùs, quàm nasceretur vsucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit[y]. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, priùs cum tutore agere[z].

De defensore minoris.

f interest autẽ eius, vt ex iudicati potius quã crediti titulo pecunia debeatur. Iudicatũ enim litium finis est: creditum verò initium & origo. *Cuiac.*
g Minor qui fundum dedit ob debitum paternũ, rectè restituitur: & vsuras ita prestat, vt & percepti fructus cum eis cõpensentur. *Ecloga 10. titul. 4. §. 40.*
h *vt l.27.§.1. vers. item ex diuerso.ff.eod.*
i *l.7.§.9.ff.eod.*
† quæ hodie non admittitur. *l.vlt. §. non autẽ. Cod. de bonis quæ liber.*
k *vide l.46.in fi. ff.de pact.*
*
l id est, emptor. *vt. in l.veteres.ff. de act.empt.* vt sit sensus. Adulescens in venditione circunscriptus, restitutus est in integrum, ac propterea iussus emptori pretium restituere. Emptor quasi ex causa iudicati pretium petit. Adulescens pœnitentia petitæ restitutionis ducitur, restitutione vti non vult: Queritur an possit? Posse dicitur. Cur ita? licet ei, vt & vnicuique, cõtemnere hæc quæ pro se introducta sunt: hoc est, beneficium restitutionis in integrum semel impletratum potest ipse minor contemnere, eóque nõ vti. Dices emptorem restitutũ, minore restituto? Responderi potest, id genus restitutionis consectariũ non primarium esse: nec enim emptorem aliter restitui posse quã si ipse minor restitutus fuisset: emptorem denique restitutum esse ope & interuentu minoris. Proinde minore restitutionis beneficiũ impetratum abiiciente seu negligente, iniquũ esse emptorem beneficio restitutionis vti in eum, cuius ope restitutus sit.
m i.in qua emptoris partibus fungitur: hîc enim agitur non de cõstituto aut cõstituta pecunia, sed de emptione & venditione.
n Beneficio, quod tui causa consequor, te inuicto in te vti non possum, *vt hîc.* in alium possum. *l.amicißimos.ff.de excus.tut.*
o atqui eam amplius corrigere non potest. *l.55.ff.de re iudicata.* nec ad eum amplius recurri. *l.6.in princ.Cod.de appellat.*
p Decessor quis esset, dixi *ad l.4.§.4.ff.de off.procons.*
q hoc tamen ita intellige, vt liceat minoribus appellare. *l.8.Cod.quando prouocare.*

r quæ requiritur in causis, in quibus magnum præiudicium versatur. *v...tionem Bart.in hanc legem.*
s *vide l.39.ff.eodem. l.8.Cod.de probat.*
t *Eclog.eodem cap.44: 1.Harmenopul.12.§.51.*
u *l.11.§.3.l.13.in princ.ff.eodem. vide l.1. Cod.qui & aduersus quos.*

46. *Paulus* lib.2. Responsorum.

EVm[a], qui ex sua voluntate minorem annis in iudicio defendit, & condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri: nec eius, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse[b], cùm causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

Si aduersus venditionem à tutore. 1. vel à curatore factam.

47. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

TVtor, vrgentibus creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit, denuntiante tamen matre "&" emptoribus[c]. Quæro, cùm vrgẽtibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus[d] tutoris meritò quippiam dici potest. an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa æstimandum[e]: nec idcirco, si iustum sit restitui, denegandum id auxilium, quòd tutor delicto vacaret[f]. 1 ¶ Curator adolescentium prædia communia sibi, & his, quorum curam administrabat, vendidit. Quæro, si decreto prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi eatenus rescindi[g], nisi si emptor à toto[h] contractu velit discedi, quòd[i] partem empturus non esset. ¶ Item quæro emptor, vtrum à Seio & Sempronio pupillus[k] pretium cum[l] vsuris recipere deberet, an verò ab hærede curatoris? Respondi, heredes quidem curatoris teneri, verùm in Seium, & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: vtique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

Si aduersus interuentionem. 1. Venditionem. 2. dotis pactionem.

48. *Paulus* lib.1. Sententiarum[m].

MInor[n], se in id, quod fideiussit, vel mãdauit in integrum restituendo, reum principalem non liberat[o]. 1 ¶ Minor[p] ancillam vendidit: si eam emptor manumiserit[q], ob hoc in integrum restitui non poterit: sed aduersus emptorem, quanti sua interest, actionem habebit.

2 ¶ Mulier minor vigintiquinque annis, si pactione dotis[r] deterior conditio eius fiat, & tale pactum inierit, quod nunquam maioris ætatis constitutæ paciscerentur, atque ideo reuocare velit, audienda est.

Si aduersus venditionem.

49. *Vlpianus* libro 35. ad Edictum.

SI res pupillaris, vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet: veruntamen, si grande[s] damnum pupilli, vel adolescentis versatur, etiam si collusio nõ intercessit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

Si aduersus expromißionem.

50. *Pomponius* lib.6. Epistolarum "& variarum lectionum".

INius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor vigintiquinque annis nouãdi[t] animo intercessit pro eo[u], qui temporali actione tenebatur, tunc, cùm adhuc supererant decem dies: & postea in integrum restitutus est, vtrùm restitutio, quæ creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? ego didici, ex tẽpore in integrum restitutionis tantundem temporis prestandum[x], quantum supererat. tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit: Sine dubio, quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto verius esse, ideóque & pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum[y].

DE[z] CAPITE MINVTIS.

Tit. V.

Quid sit capitis deminutio.

Gaius libro quarto ad Edictum prouinciale.

CAPITIS[a] minutio est status permutatio[b].

princip.ff.eodem.l.vnic.§.sed etsi. Cod.de reputat.quæ fiunt.
x *adde l.24.in fine.ff.ad Velleianum.*
y & ita minore restituto, restituitur actio in pristinum debitorem, in quo erat tempore nouationis. *Bartol.*
z *1.Inst.16.& ibi Theophil: adde Festum in Deminuti capite.*
a Capitis minutio, Græcis est ἡ τῆς πρώτης καταστάσεως ἐλάττωσις. 46.b. *lib.16.titul.8.c.33.*
b at non è contra. quia filius morte patris statum mutat, non tamen minuitur. *l.3.in fine,ff. de Scto Maced.*

Ad quas capitis deminutiones hoc edictum pertinet. 1. Verba edicti. 2. De causis antè vel post cap. deminutionem. 3. De delictis. 4. De debitore arrogato. 5. De tempore huius iudicij. De heredibus.

2. *Vlpianus* lib.12.ad Edictum.

PErtinet hoc edictum ad eas capitis deminutiones, quæ [a] salua ciuitate contingunt. ceterùm siue amissione ciuitatis, siue libertatis [b] amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum: neque possunt hi penitùs cõueniri. dabitur planè actio in eos ad quos bona peruenerunt eorum. 1 ¶ Ait Prætor; *qui quæve, postea quam quid cum his actum, contractúmve sit, capite deminuti, deminutæ esse dicentur: in eos, easve perinde, quasi id factum non sit, iudicium dabo* [illegible] qui capite minuuntur, ex his causis, quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter [c]. ceterùm si postea, imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantùm ad verba huius edicti pertinet. sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio. & quidem, si adrogatus sit, nullus labor [d]: nam perinde obligabitur, vt filiusfamiliàs. 3 ¶ * Nemo delictis exuitur, quamuis capite minutus sit [e]. 4 ¶ Ei, qui debitórem suum adrogauit, non restituitur actio in eũ, postquàm sui iuris fiat. 5 ¶ Hoc iudicium perpetuum est [f]: & in heredes, & heredibus datur.

De liberis arrogati. 1. De emancipatione ac manumissione.

3. *Paulus* lib.11.ad Edictum.

LIberos, qui adrogatum parentem sequuntur, placet minui caput †, cùm in aliena potestate sint, & cùm familiam mutauerint [g]. 1 ¶ Emancipató filio, & ceteris personis capitis minutio manifesto accidit: cùm emancipari nemo possit, nisi in imaginariam [h] seruilem causam dêductus. Aliter atque cum seruus manumittitur: quia seruile caput nullum ius habet [i]: ideo nec minui potest.

4. *Modestinus* lib.1.Pandectarum.

HOdie enim incipit statum habere.

De aquæ & ignis interdictione. 1. De his quæ deficiunt, & his quos Senatus hostes iudicauit. 2. Effectus minimæ capitis deminutionis, & primum de iuribus publicis vel priuatis.

5. *Paulus* lib.11.ad Edictum.

AMissione ciuitatis fit capitis minutio, vt in aqua [k] & igni interdictione. 1 ¶ Qui deficiunt [l], capite minuuntur, deficere autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt, & in hostium numerum se conferunt [m]. sed & hi, quos senatus hostes iudicauit, "vel" lege lata [n]: vtique vsque eo, vt ciuitatem amittant. 2 ¶ Nunc respiciendum, quæ capitis deminutione pereant: & primò de ea capitis deminutione, quæ salua ciuitate accidit, per quam publica iura non interuerti constat: nam manere magistratum, vel senatorem, vel iudicem, certum est.

6. *Vlpianus* libro 51.ad Sabinum.

NAm & cetera officia, quæ publica sunt [o], in eo non finiuntur. capitis enim minutio, priuata hominis, & familiæ eius iura, non ciuitatis, amittit.

De tutelis. 1. De actionibus ex delicto. 2. Effectus maximæ. 3. Et mediæ capitis deminutionis.

7. *Paulus* lib.11.ad Edictum:

TVtelas etiam non amittit capitis minutio: exceptis [p] his, quæ [q] in iure [r] alieno personis positis deferũtur. Igitur testamento dati, vel ex lege, vel ex senatusconsulto, erũt nihilominus tutores. Sed legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis interuertuntur eadem ratione, qua & hereditates exinde legitimæ: quia adgnatis deferuntur, qui desinunt esse, familia mutati. Ex nouis autem legibus & hereditates, & tutelæ plerunque sic deferuntur, vt personæ naturaliter designentur. vt ecce deferunt hereditatem senatusconsulta matri, & filio. 1 ¶ * Iniuriarum [s], & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant [t]. 2 ¶ Si libertate adempta, capitis deminutio subsecuta sit: nulli restitutioni aduersus seruum locus est: quia nec prætoria iurisdictione ita seruus obligatur, vt cum eo actio sit: sed vtilis actio aduersus dominũ danda est, vt Iulianus scribit: & nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quæ habuit, mitti.

a Creditori in debitorem qui minimam capitis diminutionẽ passus sit restituitur actio: at non in eum qui maximam vel mediam.
b *l.7.§.penult.ff.eodem.*
c *vide l.8. ff.eodem.*
d Cur ita? *collige ex §. in pluribus, Inst. de adop.*
e *l.7. §.1.ff.eodem.*
f id est, esse potest. *arg. l.21.ff.de solutionibus.*
g *§.sed hodie. Instit. de adopt.* nomine adoptantis adsumpto. *Diõ.46. Appian. 3. Vopisc. in Aurel. Claud. Panegyr.6. Honorij.*
h *v.l.vlt.Cod.de adopt.*
† *al.* capite.
i iure ciuili pro nullis habentur serui. *l.23.ff.de regulis iuris.* mortuis comparantur. *l.59.in fine.ff.de condit. & demonstr.* quadrupedibus. *l.2.§.2.ff.ad leg. Aquil.* nullam personã habent: súntque ἀπρόσωποι. *Theophil. initio de stipulat. seruorum:* nullam iniuriã patiuntur. *§.seruis. Inst. de iniur.* nihil sibi adquirunt, sed dominis. *l.79.ff.de adq. hered.* non habebant connubiũ. *l.3.Cod.de incestis.* interfici poterant à dominis, *l.1.§.1.ff.de his qui sunt sui.* æstimabantur vulgariter 20. aureis. *vide l.1.Cod.de com. ser. mau.* ob violatum contubernium adulterij crimine accusare non possunt, *l.24.C. de adult.*
k De aqua & igni interdictis & interdictione, dixi *ad l.1 §.2.ff. de leg.3.*
l Deficere dicuntur qui ab imperio desistunt & ad hostes se transferunt, quíque vel senatusconsulto vel lege hostes habiti. *vide quæ scripsi ad l.51.ff. de adquir. rerum dominio.*
m *l.19.§.filius.ff. de captiuis.*
*
n νόμου τεθέντος παρ' αὐτῆς, Basil. *Cuiac. ad l.8. & sequentib.ff.de excusat. tutorum.*
o quæ sunt iuris publici, non amittuntur capitis diminutione. *Zas.*
p excepta tutela patronorum. *Vlpianus 11.§.9.*
q quæ, a.p.p. id est, quæ iure agnationis proximis potissimum deferuntur: sic Tribonianus frequenter labitur in legendis notis veterum. *Cuiacius Titul.11. & 12. notar. Vlpian.*
r in nomine alieno. *Hot.3.obseru.29.*
s Actiones iniuriarum & obligationes ex delicto caput sequuntur. *46. Ecloga secunda, c.7.*

3 ¶ Item cùm ciuitas amissa est, nulla restitutionis æquitas est aduersus eum, qui amissis bonis, & ciuitate relicta, nudus exulat.

De naturali obligatione. De dotis actione.

8. *Gaius* libro 4.ad Edictum prouinciale.

EAs obligationes, quæ naturalem [u] præstationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione nõ perire [x]: quia * ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non potest [y]. Itaque de dote actio, quia in bonum & æquum cõcepta est [z], nihilominus durat etiam post capitis deminutionem.

9. *Paulus* lib.11. ad Edictum.

VT quandoque emancipata agat [a].

De annuo legato.

10. *Modestinus* lib.8.Differentiarum.

LEgatum in annos singulos [b], vel menses "singulos" relictum, vel si habitatio legetur, morte [c] quidem legatarij legatum intercidit, capitis deminutione tamen interueniente, perseuerat: videlicet quia tale [d] legatum in [e] facto potiùs, quàm in iure, consistit [f].

Genera cap. deminutionum.

11. *Paulus* libro 2.ad Sabinum.

CApitis deminutionis tria [g] genera sunt [h]: maxima, media, minima. tria enim sunt, quæ habemus, libertatem, ciuitatem, familiam. Igitur cùm omnia hæc amittimus, hoc est libertatem, & ciuitatem, & familiam, maximam esse capitis deminutionem: cùm verò amittimus ciuitatem, libertatem retinemus: mediam esse capitis deminutionem: cùm & libertas, & ciuitas retinetur, familia tantùm mutatur: minimam esse capitis deminutionem constat [i].

EX QVIBVS CAVSIS MAIORES "vigintiquinque annis" in integrum restituuntur [k].

Tit. VI.

Commendatio. 1. verba edicti cuius sunt capita quatuor.

Vlpianus lib.12.ad Edictum.

HVivs edicti causam nemo non iustissimam esse confitebitur. læsum enim ius per id tẽpus, quo quis reipublicæ [l] operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur. nec non & aduersus eos succurritur: ne vel obsit, vel prosit, quod euenit. 1 ¶ Verba autem edicti talia sunt: *Si cuius quid de bonis [m], cùm is metu [n], aut sine dolo "malo [o]", reipublicæ causa abesset, inve vinculis [p], seruitute, [q] hostiúmque potestate esset [r]: siue cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur [s]: item si quis quid vsu suum fecisset, aut, quod non vtendo amisit, consecutus [t], actionéve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cùm absens non defenderetur, inve [u] vinculis esset, secúmve [x] agendi potestatem non faceret, aut cùm eum inuitũ [y] in ius vocari nõ liceret, neque defenderetur: "cúmve magistratus de ea re appellatus esset, siue [z] cui" pro magistratu, sine dolo ipsius, actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum †, quo primum de ea re experiundi potestas erit: item si qua [a] alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam: quod eius per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum, licebit [b].*

De vsu huius edicti. 1. Interpretatio primæ partis, & primùm de absentibus metus causa.

2. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij [c].

HOc edictum [d], quod ad eos pertinet, qui eo continetur, minùs in vsu frequentatur, huiusmodi enim [e] personis extra ordinem [f] ius dicitur ex senatuscõsultis, & principalibus cõstitutionibus [g]. 1 ¶ Hoc autem capite adiuuantur in primis hi, qui metus causa abfuissent: scilicet si non superuacuo timore deterriti abfuissent [h].

De metu.

3. *Vlpianus* libro 2.ad Edictum.

MEtus autem causa abesse videtur, qui iusto timore mortis, vel cruciatus corporis [i] conterritus abest: &

t *l.2.§.primo, ff.eodem.*
u quæ naturalem habent præstationem non amittuntur capitis diminutione. *l.2.§.2.ff.eod.*
x vt societas. *l.58 §.pen.ff.pro socio.*
y *v.l.2.ff.de vsufr. ear. rerum.*
z *§.fuerat. Inst. de action.*
a *l.21.§.filio.ff.de pactis.*
b *l.4.8.12.in fine ff.de annuis.*
c *v.l.11. Cod.de vsufructu.*
d de legato habitationis, vide *Hot.3. obseru.23.*
e *vide l.24.ff.de regulis iuris.*
f ea quæ facti sunt, non pereũt capitis diminutione.
g 11. *Vlpian.10. 11.12.* Tria nobis competunt, libertas, ciuitas, familia. Maxima capitis deminutione, superiorã omnia amittimus: media, ciuitatem non libertatem: Minima, familiam tantùm. *46. Ecloga 2.t.10.*
h *l.6.§.irritum, ff.de iniusto.*
i infamis etiam mutat statum. *l. penul. ff.de var. & extr.*
k *2.Cod.54.*
l *l.4.l.30.in fi.ff. eod.*
m deminutum, *f.l.3.Cod. de restitut. mil.*
n *l.2.in fin.l.3.ff. eod.*
o *l.4.l.5.ff.eod.*
p *l.9.l.10.ff.eod.*
q *l.11.12.ff.eod.*
r *l.14.15.ff.eod.*
s *l.40.ff.eod.*
t *l.21.ff.eod.*
u *l.23.ff.eod.*
x *d.l.23.§.vlt.l.24.25.26.ff.eod.*
y *l.26.§.2.ff.eod.*
z *d.l.26.§.4.& seq.*
† à die cessantis impedimenti: hodie intra quadriennium. *l.vl.Cod.de temp. in int. r.*
a putà studiorũ, *d.l.26.§.vlt. arg. Authent. habita. Cod. ne filius pro patre.*
b i. si leges expressim nõ prohibeant. *l.28.§.2.ff.eod.*
c quo Prætor edicebat de iis, quæ in aliis partibus iuris continebãtur: quoque ciues monebat magis quàm iis edictum proponebat.
d monitorium scilicet. *Baro.*
e Infrequentia, seu non frequẽtantur edicta, in quib⁹ causis extra ordinem ius dicitur. Simile est argumentum *in l.1.§.2.ff.de migrando.*
f id est priuilegio. *l.4.in fine.ff.eodem.*
g vt restituantur non ex edicto, cognitione Prætoris, sed à principe vel senatu. *Cuiac. Cod. hoc titul.*
h vt generaliùs dicatur, si quis absentia sua alteri nocuit, vel si cui per absentiam nocitum sit, dabitur restitutio, ne vel absenti, vel ab absente noceatur.
i siquidem minæ sufficientes faciunt iustum metum. *v.l.pen.ff.de extr. crim.*

hoc ex affectu eius intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse: sed huius rei disquisitio iudicis est.

De absentibus reip. caus. & de dolo.

4. *Callistratus* libro secundo edicti monitorij.

ITem hi, qui reipublicę causa, sine dolo malo, abfuissent. Dolum malum eò pertinere accepi: vt qui reuerti potest, neque reuerteretur, in eo, quod per id tẽpus aduersus eum factum est, non adiuuetur: veluti si alterius grãdis commodi captandi gratia id egerit[a], vt reipublicæ causa abesset, "&" reuocatur ab isto priuilegio[b].

De his qui Romæ dant reip. operam.

5. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

ET qui data opera, & sine lucro hoc affectauerit: vel qui maturius profectus est: vel litis[c] gratia cœpit reipublicæ causa abesse. Sed hæc adiectio doli mali ad reipublicæ causa absentes refertur, non "etiam" ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. 1 ¶ Sed qui Romæ, reipublicæ "causa" operam dant, reipublicæ causa non absunt.

6. *Paulus* lib. 12. ad Edictum.

VT sunt magistratus[d].

De militibus.

7. *Vlpianus* libro 12. ad Edictum.

MIlites planè, qui Romæ militãt pro reipublicę causa absentibus habentur[e].

De legatis municipiorum.

8. *Paulus* lib. 3. Breuium.

LEgatis[f] quoque municipiorum succurritur ex principum, & Marci, & Commodi, constitutione.

De vinculis.

9. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij.

SVccurritur etiam ei, qui in vinculis fuisset, quod non solùm ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui à latronibus, aut prædonibus vel potentiore vi oppressus, vinculis coercebatur. * Vinculorum autem appellatio latiùs accipitur: nam etiã inclusos, veluti lautumiis[g], vinctorum numero haberi placet[h]: quia nihil intersit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solã publicam accipi Labeo putat.

10. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

IN eadẽ causa sunt, & qui à[i] militibus, statoribúsque[k], vel à municipalibus ministeriis aduersantur, si probentur rei suæ superesse non potuisse. ¶ In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico comparere non possint[l].

De eo qui est in seruitute.

11. *Callistratus* lib. 2. Edicti monitorij.

EI quoque succurritur, qui in seruitute fuerit, siue bona fide seruiat homo liber, siue detentus sit.

De eo qui de statu suo litigat.

12. *Vlpianus* libro 12. ad Edictum.

IS autem, qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est[m], hoc edicto non continetur. tamdiu igitur in seruitute esse videtur, quandiu non est eiusmodi lis cœpta.

De eo qui liber & heres scriptus est. 1. De filiofamiliàs.

13. *Paulus* libro 12. ad Edictum.

REctè Labeo ait, eum non contineri, qui liber & heres institutus sit, antequàm sit heres[n]: quia nec bona habeat, & pretor de liberis hominibus loquatur.

1 ¶ Puto tamen filiumfamiliàs in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum.

De captiuis & transfugis.

14. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij.

ITem ei succurritur[o], qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam trãsfugis[p] nullum credẽdum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte edicti contineri, qua loquitur de his, qui in seruitute fuerint.

De postliminio reuersis vel apud hostes defunctis. 1. De nato apud hostes. 2. Si damni infecti missum sit in ædes militis. 3. Si actionis dies post reditum exierit.

a *l. 36. l. 42. j. eod.* vt mercatores.
b quod causæ cõpetit non personæ. *Baro.*
c *vide l. 1. Codice qui militare.*
d vrbani, non alij. *l. 32. 38. j. eod.*
e quia etiã Romæ in castris agunt, & ea sunt conditione vt quolibet momẽto proficisci eos oporteat, & ita destinatione animi, absentes intelliguntur. *Zas.*
f *v. l. 1. Cod. eod.*
g *ita legitur in l. 1. j. de creditorib.* lapidicinis, Seneca *9. declam. & 5. controuers.* alij Latumias legũt. *vide Cuiac. 6. obs. 7.* & ita apud Festum. Plautus verò *in Captiuis.* Latomias. in Lautumiis plerunque carcer erat, *Liuius 37.* De Lautumiis Syracusanis à Dionysio constitutis, vide *Aelianũ 12: Plutarchũ 2. de fortuna Alex.* & in opere, πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτους. & in Nicia: *Thucyddem 7. Diodorum 13.*
h & eos qui sub iuramento vel satisdatione sũt. *l. 28. §. 1. j. eod. v. l. 216. j. de verborum signif.*
i *v. quæ notaui ad l. 2. s. de in ius vocando.*
k vide quæ notaui *l. 4. s. de off. præsid.*
l quales sunt ij qui compedibus aut manicis vincti. Ea autẽ impossibilia censentur quæ non nisi cum dedecore fieri possunt. *vide l. 15. j. de condit. Inst.*
m i. ordinata. *v. l. 24. j. de liberali.*
n i. ante mortẽ testatoris. *§. 1. Inst. de hær. quali.*
o *§. 3. Inst. de actionib.*
p *v. l. 19. §. transfugæ. j. de captiuis.*
q bonis constitutum qui agat & conueniatur. *Zas.*
r *l. 33. s. de procuratorib.*
s i. captus ab hostibus. *Alciat. 1.*

15. *Vlpianus* libro duodecimo ad Edictum.

AB hostibus "autem" captis, postliminio reuersis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt, cùm aliis suprascriptis "etiam" per procuratorem[q] possit subueniri, præter eos, qui in seruitute detinentur[r]. Ego autem, etiam nomine eius, qui hostium potitus[s] est, si curator[t] (vt plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. 1 ¶ Non minus autem ab hostibus capto, quàm ibi nato, qui postliminium habet, succursum videtur. 2 ¶ Si damni infecti missus sit in ædes militis: si quidẽ præsente eo iussit prætor possideri, non restituitur[u]: sin verò absente eo, dicendum subueniri ei debere. 3 ¶ Sed quod simpliciter prætor edixit, *postedve*, ita accipiẽdum est: vt, si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentatio ante absentiam, finita autem reuerso, restitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quàm rediit, hoc contigit: id est[x], dum hospitium quis conducit[y], sarcinulas componit, quærit aduocatum[z]: nã eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

16. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum.

NOn enim negligentibus subuenitur[a], sed necessitate rerum impeditis[b]. Totúmque istud arbitrio prætoris temperabitur: id est, vt ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Aduersus quos miles restituitur. 1. Si aduersus conditionem non impletam.

17. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

IVlianus libro quarto scribit, non solùm aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, verùm aduersus eos quoque, qui à possessore emerunt[c] vt vindicari res possint, si miles hereditatem adgnouerit. quòd si nõ adgnouerit, ex post facto vsucapionem processisse manifestatur. 1 ¶ Eum[d] quoque cui sic legatum sit "*vel*" *in annos singulos, quibus in Italia esset:* restituendum, vt capiat, atque si in Italia fuisset[e], & Labeo scribit, & Iulianus libro quarto, & Pomponius libro trigesimo primo probãt: non enim dies actionis exiit, vbi[f] prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio[g] in causa est.

De damno & lucro.

18. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum.

SCiendum est, quòd in his casibus restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei dumtaxat persequendæ gratia queruntur: non cùm & lucri[h] faciendi ex alterius pœna, vel damno, auxilium sibi impertiri desiderant[i].

De possessione & vsucapione.

19. *Papinianus* libro 3. Quæstionum.

DEnique si emptor priùs quàm per vsum sibi adquireret, ab hostibus captus sit: placet interruptam possessionem[k] postliminio nõ restitui: quia hæc[l] sinẽ possessione non constitit: possessio autem plurimum facti[m] habet: causa verò facti non continetur[n] postliminio[o].

20. *Idem* libro decimotertio Quæstionum.

NEc vtilem actionẽ ei tribui oportet: cùm sit iniquissimum auferre domino, quod vsus[p] non abstulit, neque enim intelligitur amissum[q], quod ablatum alteri non est.

Ratio secundæ partis edicti. 1. Collatio primæ & secundæ partis. 2. Si absens per se vel per alium vsuceperit. Si defensor extitit vel non. 3. Quid sit non defendi.

21. *Vlpianus* libro duodecimo ad Edictum.

ITem ait prætor: *si quis vsu suum fecisset: aut, quod non vtendo sit amissum, consecutus: actionéve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur.* Quam clausulã prætor inseruit: vt quemadmodum succurrit suprà scriptis personis, ne capiantur: ita & aduersus ipsas succurrit, ne capiant[r]. 1 ¶ Et erit notandum, quòd plus[s] prætor expressit, cùm aduersus eos restituit, quàm cùm ipsis subuenit, nam hîc non certas personas enumerauit, aduersus quas subuenit, vt suprà: sed adiecit clausulam, qua omnes qui absentes non defenduntur complexus est.

2 ¶ Hæc

Par. 35. 4. Emen[...] *l. 11. j. de ca[...]*
t *vide l. 6[...] de tutorib[...] de captiuis*
u miles [...] prę sens, [...] pro paga[...] *vlt. Cod. d[...] milit. §. 1. milit. test.*
x modic[...] poris mo[...] definitur [...] 7. §. 2. j. de [...]
y *adde l. [...] furis.*
z *v. l. 23. i[...] dem.* hæc [...] cit neque [...] committ[...] que suã [...] negligit.
a *v. l. 24.* [...] *quæ in fra[...] dit.*
b *l. 27. in* [...] *l. 63. §. pen[...] Trebell.*
c eodem [...] iure mino[...] tuntur. *l.* [...] *l. 15. s. tit.* [...]
d militem [...] in doctor[...] sente reip[...] causa, re[...] salarij sui[...] *Bartol.*
e *l. 41.* [...] tale legat[...] vnũ est [...] quot anni[...] & ideò [...] hac speci[...] cedit qui[...] nis legata[...] fuit in Ital[...]
f legunt [...] p. a. n. fit [...]
g quæ ad [...] erat in fa[...] hæredis, [...] impleri p[...] redem no[...] bat, sed p[...] legatarij [...] dimenta. [...] *fin. j. de co[...] demonstr.*
h Lucrum [...] terius po[...] damno [...] aut ad i[...] tui nemo [...] *vt hîc. 10. 36. in fine.*
i restitutio [...] concedit[...] quis lucre[...] damno al[...] *Bart.*
k i. vsucap[...] *vt l. 30. j.* [...]
l i. præscr[...] nota tres [...] las sequen[...] *Bartol.*
m *l. 39. j. de [...] possess.* li[...] rimum [...] *49. j. de a[...] poss[...]*
n *l. 23. §.* [...] *l. 23. §. 1. j. de [...] possess. l. 11. [...] 44. in fine [...] sucap. l. 12. [...] capti.*
o de post[...] nio. *vide l. [...] capt.*
p i. vsucap[...] *l. 56. §. 8. j.* [...] *bell.*
q primus [...] minus no[...] dit domi[...] nisi alteri [...] ratur. *Bart.*
r *l. 22. §.* [...] *140. j. de reg.* [...]
s Restitue[...] est quàm [...] uenire. [...] *vlt. j. de [...] instituend[...]*

2 ¶ Hæc autem restitutio locum habet: siue per se, siue per subiectas sibi personas vsu adquisierunt, qui absentes non defedebantur. & ita si nemo eorum "erat" defensor. Nam si fuit procurator, cùm habueris, quem conuenias, non debet inquietari [a]. Cæterum, si non existebat defensor, æquissimum erat subueniri: eo potiùs, quòd "eorum", qui non defenduntur, si quidem latitent, prætor ex edicto pollicetur [b], in bona eorum mittere, vt, si res exegerit etiam distrahantur: si verò non latitent, licèt non defendantur, in bona tantùm mitti. 3 * ¶ Defendi autem non is videtur, cuius se defensor ingerit [c]: sed qui requisitus ab actore, nõ (est) defensioni defuturus. Plenáque defensio [d] accipietur, si & iudicium non detrectetur, & iudicatum [e] solui satisdetur.

1. Collatio primæ & secundæ partis edicti. 2. De furiosis, infantibus, & ciuitatibus.

22. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

Ergo sciendum est, non aliter hoc edictum locum habere [f], quàm si amici eius interrogati fuerint an defendant: aut si nemo sit, qui interrogari potest [g]. Ita enim absens defendi non videtur, si actor vltro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat. eáque testatione complecti oportet. 1 ¶ Sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non patitur [h]. 2 ¶ Quòd edictum etiam ad furiosos, & infantes [i], & ciuitates [k] pertinere Labeo ait.

De vinculis. 1. De captiuis. 4. De eo qui secum agendi potestatem non facit.

23. *Vlpianus* lib.12. ad Edictum.

Ait prætor, *inve vinculis esset, "secúmve agendi potestatem non faceret"*. hęc persona meritò adiecta est. fieri enim poterat, vt quis in vinculis præsens esset, vel in publica, vel in priuata vincula ductus. nam & eum, qui in vinculis est, si modò non sit in seruitute [l], posse vsu adquirere constat. Sed & is qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio. 1 ¶ Is autem, qui apud hostes est, nihil per vsum sibi adquirere potest, nec cœptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes. hoc ampliùs, nec postliminio reuersus recuperabit per vsum dominij adquisitionem [m]. 2 ¶ Item ei, qui per captiuitatem fundi possessionem, vel vsusfructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse Papinianus ait. & fructus [n] quoque medio tempore ab alio ex vsufructu perceptos debere captiuo restitui, æquum putat. 3 ¶ Hi planè, qui fuerunt in potestate captiui, vsu rem adquirere possunt [o] ex re peculiari. & æquum erit, ex hac clausula præsentibus, "id est, qui non sunt in captiuitate", subueniri: si, cùm non defenderentur, vsucaptum quid sit. Sed & si dies actionis, quæ aduersus captiuum competebat, exierit, succurretur aduersus eum. 4 ¶ Deinde adiicit prætor, *secúmve agendi potestatem non faceret*: vt, si, dum hoc faciat, per vsum adquisitio impleta, vel quid ex suprascriptis contigit, restitutio concedatur [p]: meritò. nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti: quia "ea" interdum species esse potest, vt in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet. finge enim, dum aduocationes postulat [q], diem exisse: vel dum alia mora iudicij contingit.

24. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

Sed & ad eos pertinet, qui conuẽti frustrantur [r], & qualibet tergiuersatione, & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. *Gaius* libro quarto ad Edictum prouinciale.

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui [s] non frustrandi gratia id faceret, sed quòd multitudine rerum distringeretur.

1. De Relegato. 2. De his qui inuiti aut sine venia in ius vocari nequeunt. 3. Interpretatio verborum, Neque Deffenderetur. 4. Si cui per magistratū. 5. Actio exempta sit. 6. Sine dolo malo ipsius. 7. De feriis. 8. Si aduersus vsucapionem. 9. Interpretatio quartæ partis edicti.

26. *Vlpianus* lib.12. ad Edictum.

Sed & si per prætorem [t] stetit, restitutio indulgebitur. 1 ¶ Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula [u] Pomponius ait: sed & non ipsi concedendam: quia potuit procuratorem relinquere [x]. ex causa tamen puto etiam ipsi succurrẽdum [y]. 2 ¶ Ait prætor, *aut eum cùm inuitum in ius vocare non liceret, "neque defenderetur,"* hæc clausula ad eos pertinet, quos more maiorum [z] sine fraude [a] in ius vocare non licet: vt consulem, prætorem, ceteróśque, qui imperium, potestatémve quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc edictum, quos prætor prohibet sine permissu suo [b] vocari: quoniam aditus potuit permittere: patronos puta, & parentes. 3 ¶ Deinde adiicit, *neque defenderetur*. quod ad omnes suprascriptos pertinet, præterquam ad eum, qui absens quid vsucepit: quoniã plene supra de eo cautum est. 4 ¶ Ait prętor, *siue cui per magistratus* [c] *sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur*. hoc quò? vt si per dilationes iudicis effectum sit, vt actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciẽdam. Per magistratus autem factum, ita accipiendum est, si ius non dixit. alioquin si, causa cognita [d], denegauit actionem, restitutio cessat. & ita Seruio videtur. Item "per" magistratus factũ videtur, si per gratiam [e], aut sordes [f] magistratus ius non dixerit. & hæc pars locum habebit: nec non & superior *secúmve agendi potestatem non faciat*. nam id egit litigator, ne secum agatur, dum iudicem corrumpit [g]. 5 ¶ *Actio exempta* sic erit accipienda, si desijt agere posse.
6 ¶ Et adiicitur *sine dolo malo ipsius*: videlicet vt, si dolus eius interuenit, ne ei succurratur. ipsis enim delinquentibus prætor non subuenit [h]. Proinde si, dum vult apud sequentem prætorem agere, tempus frustratus est, non ei subuenietur. Sed & si, dum decreto prætori non obtemperat, iurisdictionem ei denegauerit [i], non esse eum restituendum Labeo scribit. Idémque, si ex alia iusta causa nõ fuerit ab eo auditus. 7 ¶ Si feriæ extra ordinem [k] sint indictæ, ob res puta prosperè gestas, vel in honorem principis: & propter ea magistratus ius nõ dixerit: Gaius Cassius nominatim edicebat, restituturum se: quia per prętorem videbatur factum. solennium [l] enim feriarum rationem haberi non debere: quia prospicere eas potuerit, & debuerit actor, nę in eas incidat [m]. quod verius est, & ita Celsus libro secundo Digestorum scribit. cùm feriæ tempus eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum faciẽda est, non totius temporis. & ita Iulianus libro quarto Digestorum scribit: ait enim, rescissionem vsucapionis ita faciendam, vt hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interuentu feriarum impeditus est. 8 ¶ Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit: vtputa rem tuam possedi, vno minus die, statuto in vsucapionibus tempore: deinde reipublicæ causa abesse cœpi: restitutio aduersus me vnius diei [n] facienda est.
9 ¶ Item (inquit prætor) *si qua alia mihi iusta causa videbitur, in integrum restituam* [o]. Hæc clausula edicto inserta est necessariò. multi [p] enim casus euenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium: nec singulatim enumerari potuerunt, vt quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum [q]. vtputa legatione quis pro ciuitate functus est: æquissimum est eum restitui [r], licèt reipublicæ causa non absit. & sæpissimè cõstitutum est, adiuuari eum debere: siue habuit [s] procuratorem, siue non [t]. Idem puto, & si testimonij [u] causa sit euocatus ex qualibet prouincia, vel in vrbem, vel ad principem: nam & hîc sæpissimè est rescriptum subueniri. Sed & his, qui cognitionis [x] gratia, vel appellationis [y] peregrinati sunt, similiter subuentum. Et generaliter [z] quotiescũque quis ex [a] necessitate non ex voluntate abfuit: dici oportet, ei subueniendum.

De lucro & damno.

27. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum.

Et siue quid amiserit, vel lucratus [b] non sit: restitutio facienda est, etiam si non ex bonis quid amissum sit.

De absentia probabili, veluti studiorum causa. 1. De eo qui est sub fideiussoris satisdatione. 2. Interpretatio verborum, quod eius. 3. De eo qui sæpius adfuit. 4. Si is qui in prouincia domicilium habet, Romæ sit. 5. De rescisoria actione & de exceptione. 6. Et de fructibus.

28. *Vlpianus* libro duodecimo ad Edictum.

Nec non & si quis de causa probabili abfuerit: deliberare debet prætor, an ei subueniri debeat: puta studiorum causa [c] fortè procuratore suo defuncto: ne decipiatur per iustissimam [d] absentię causam [e]. 1 ¶ Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fideiussorũ satisdatione, & dum propter hoc recedere non potest [f], captus sit, restituetur, & aduersus eum dabitur restitutio.

a Baldus hinc colligit, citationem & iudicium à procuratore posse incipere. *l.3. §.1. in fine ff. de alimen. tis.*
b *vide l. 7. §. prætor ait, infrà quibus ex caus. in possess.*
c *vide l.25. ff. de procurat.*
d & recta. *l.63. ff. de iudicijs: vide l.6. §. rectè. ff. quibus ex caus. in possess.*
e *vide l.110. §.1. infrà de regulis iuris.*
f nec quem verè contumacem censeri. *Bart.*
g nec prius ad secundum decretum peruenietur. *Bartolus.*
h *vide l.21. ff. eodem.*
i *vide legẽ 2. Codice de annali except.*
k *vide l.4. Cod. eod.*
l nec enim possidere intelligitur, qui ipse possideatur. *l. 34. in fine ff. de adquir. rer.*
m id est, nec adquirit, nec retinet, nec recuperat. *vide l.19. in fine, suprà eod.*
n *l.28. in fi. ff. eod.*
o *l.15. in princip. infrà de vsucap.*
p qui non patitur secum litem contestari, & eo nomine quid quæsierit. contra eum restitutio conceditur. *Bart.*
q *l.15. in fine. ff. eodem. l.1. in fine. Cod. de dilationibus. vide l.21. ff. de vsuris.* & ita dilatio peti potest propter aduocati absentiam diutinam.
r tales enim puniuntur. *l. vltima, §.1. ff. de procuratorib.*
s refer ad hunc locum *l.19. ff. de testibus.*
t *vide §.4. ff. eodem.*
u secundi capitis huius edicti.
x id est, non ipsi concedendam ex primo capite huius edicti. *vide quæ notaui ad l.1. ff. de diuersis & temporalibus præscript.*
y *l.40. in fine. ff. eodem.*
z alij legunt, quos iure magistratus.
a id est, non impune. *l.1. ff. ad leg. falcid. l.32. ff. de iniurijs. l.8. ff. de accusationibus.* & quidem sine pœna 50. aureorum. *vide l.2. & penult. ff. de in ius vocando.*
b *lege 4. dict. Titul.*
c *in princip. ff. eodem. l.1. ff. eodem.*
d *vt §.6. versic. sed si. ff. eodem.*
e *vt l.65. §. cùm prætor. ff. ad Trebellianum.*
f id est auaritiam: quanquam hoc casu sententia ipso iure nulla sit. *l.7. Cod. quando prouocare.*
g & ideò quia deliquit ei non subuenitur. *§.6. ff. eodem.*
h *l.1. §.4. in fine. ff. de regular.*
i hinc colligitur ratione inobedientiæ in vno casu posse contumaci denegari audientiam in omnibus caussis. *Bald.*
k id est, repentinæ. *l.4. Cod. de ferijs.* Huiusmodi feriæ, Imperiales dicuntur, *l.4. Cod. de ferijs:* olim imperatoriæ, quòd imperarentur seu indicarentur à solis consulibus aut prætoribus, *d. l.4.*
l *l.3. Cod. de dilationibus: dixi ad Varronem libro 5.* Quæ sint solennes, *vide leg.7. Cod. de ferijs.*
m Culpa est autem non præuidere quod præuisum oportuit. *l.31. ff. ad legem Aquil.*
n vsucapione rescissa solum tempus absentiæ restituitur. *Bart.*
o *l.1. in fine. ff. eodem. l.28. in pr. l.33. ff. eodem. l.3. Cod. eodem. l.7. suprà re in integrum.*
p Generaliter omnes qui ex necessitate absunt, restituuntur: nec in iis tantùm vbi damnum faciunt, verũ & vbi non lucrantur. 10. *Eclog.36. c.38.*
q *vide l.12. ff. de legibus.*
r *vide l.8. ff. eodem.*
s Immò, si habuit non restituetur. *l. 39. ff. eodem.*
t In eo vt differat à legato principis, vide *Cuiacium 19. obseru.14.*
u *l.2. §.3. ff. de iudicijs.*
x ad principem *l. vlt. § 1. ff. quod metus causa.*
y *l.1. ff. cum qui appellauerit.*
z adde de iustis causis. *l.5. Cod. de diuortijs.*
a *lege 10. Codice quomodo & quãdo iudex.*
b Lucri & ad lucrũ etiam datur restitutio maioribus, ex iusta causa vel necessitate absentibus.
c *adde Authentic. habita, Codice ne filius pro patre.*
d quæ quod ad munera personalia attinet: durat ad vigesimũ quintum annum. *l. 1. l.2. Cod. de qui ætate vel professione.*
e videtur tamen absens studiorum causa, pro præsente haberi. *vide l.78. infrà de legatis tertio.*
f Impossibile censetur, quod non nisi cum dedecore fieri potest. *l.15. infrà de condit. instit.*

a &ita plurium absentiarum tempora iunguntur, vt simul restituantur. *Bart.*
b *l.2.§.legatum.ȷ.de iudic.*
c Actori non est imputandum si non citauit reum, quem sciebat tutum esse exceptione fori. *Bartol.*
d præsens esse videturqui est in communi patria. *Bart.*

2 ¶ *Quod eius*, inquit prætor, *per leges, plebiscita, Senatusconsulta, edicta, decreta Principum, licebit*: quæ clausula non illud pollicetur, restituturum, si leges permittant: sed, si leges non prohibeant. 3 ¶ Si quis sæpius [a] reipublicæ causa abfuit: ex nouissimo reditu tẽpus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiæ annum colligant, singulæ minus anno: vtrùm annũ ei damus ad restitutionem, an verò tantùm tẽporis, quantùm nouissima eius absentia occupauit, videndum. & puto annum dandum [b]. 4 ¶ Si cùm in prouincia domicilium haberes, esses autem in vrbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? & ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si ius [c] reuocandi domum aduersarius habuit [d]: sin minùs, videri esse experiundi potestatẽ: quia & Romę [e] contestari litem potuit. 5 ¶ Exemplo [f] rescissoriæ actionis etiam exceptio ei, qui reipublicæ causa abfuit, competit: fortè si res ab eo possessionem nacto vindicentur. 6 ¶ In actione rescissoria [g], quæ aduersus militem competit, æquissimum esse Pomponius ait, eius quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus [h] eum præstare. Ergo [i] & militi debebunt restitui. Vtrinque [k] actio erit.

29. *Africanus* lib.7. Quæstionum.

VIdelicet ne cui officium publicum [l] vel damno [m], vel compendio sit.

Si aduersus vsucapionem: 1. & venditionem, sententiam.

30. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

CVm miles, qui vsucapiebat, decesserit: & heres impleuerit vsucapionem: æquum est, rescindi, quod postea vsucaptum est: vt eadem in heredibus, qui in vsucapionem succedunt, seruanda sint. quia possessio [n] defuncti [o], quasi iuncta, descendit ad heredem [p]: & plerumque nondum hereditate adita, completur. 1 ¶ Si is, qui reipublicæ causa abfuit, vsucepit, & post vsucapionem alienauerit rem: restitutio facienda erit. & licèt sine dolo abfuerit, & vsuceperit, lucro eius occurri oportet. Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit: veluti si aduersus eum [q] pronuntiatum sit.

Quo casu actio rescisoria perpetuatur.

31. *Idem* lib.53. ad Edictum.

SI [r] is, cuius rem vsucepit reipublicæ causa [f] absens, possessionem suæ rei ab illo vsucaptæ nactus sit: & si postea amiserit, non temporalem, sed [t] perpetuam [u] habet actionem.

De eo qui nundum prouinciam accessit aut ea excessit.

32. *Modestinus* lib.9. Regularum.

ABesse reipublicæ causa intelligitur & is, qui ab vrbe [x] profectus est, licèt nondum prouincia excesserit [y]. sed is, qui excesserit, donec in vrbem [z] reuertatur. & hoc ad proconsules, legatósque eorum: & ad eos, qui prouinciis præsunt: procuratorésve [a] principum, qui in prouinciis tenentur, pertinet, & ad Tribunos militum, & præfectos, & comites legatorum, qui ad [b] ærarium [c] "delati", aut in commentarium principis delati sunt.

De patrono fisci. 1. De notariis. 2. De medicis militum.

33. *Idem* lib. singulari de Enucleatis casibus:

INter eos, qui ex generali clausula adiuuantur, & fisci patronus connumeratur. 1 ¶ Eos, qui notis [d] scribũt acta præsidum [e], reipublicę causa non [f] abesse certum est. 2 ¶ Militum medici [g], quoniam officium, quod gerunt, & publicè prodest, & fraudem eis adferre non debet: restitutionis auxilium implorare possunt.

De milite qui commeatum accepit de his qui operas in publico locant.

34. *Iauolenus* lib.15. ex Cassio.

MIles commeatu [h] accepto, si domi suæ est, reipublicæ causa abesse non videtur. 1 ¶ Qui [i] operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat: reipublicæ causa non abest [k].

De his qui mittuntur vt milites ducant, aut reducant, aut legendos curent. 1. Vel ad gratulandum principi. 2. De procuratore Cæsaris. 3. De præfecto Aegypti, & cæteris qui reip. causa absunt. 4. De vrbicis militibus. 5. De eo qui ad compescendos malos homines missus est. 6. De pagano qui in acie cecidit. 7. De eo qui reip. causa Romam proficiscitur, vel per vrbem iter facit. 8. De profectione, & reipub. administratione. 9. De eo qui in castra, vel domum it, aut redit.

35. *Paulus* lib.3. ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mittuntur, vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi [l] curarent [m]: reipublicæ causa absunt. 1 ¶ Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum principi. 2 ¶ Item procurator [n] Cæsaris, non solùm cui rerum prouinciæ cuiusque procuratio mandata erit: sed [o] & is, cui rerum quamuis non omnium. Itaque plures ibi procuratores diuersarum reipublicæ causa abesse intelliguntur. 3 ¶ Præfectus quoque Ægypti reipublicæ causa abest: quíve aliam ob causam reipublicæ gratia extra vrbem aberit. 4 ¶ Sed & in vrbanicianis [p] militibus idem Diuus Pius constituit. 5 ¶ Quæsitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est [q], an reipublicæ causa abesset. & placuit reipublicæ causa eum abesse. 6 ¶ Item Paganum, qui in expeditione consularis iussu transierat, ibíque in acie ceciderat: heredi enim eius succurrendum est [r]. 7 ¶ Qui reipublicæ causa Romã profectus est, abesse reipublicę causa videtur. Sed & si extra patriam suam reipublicæ causa profectus sit, etiam si per vrbem ei iter competit, reipublicę causa abest. 8 ¶ Similiter qui in prouincia est, vt primùm aut domo sua profectus [f] est, aut cùm in eadem prouincia degit reipublicæ administrandæ causa: simul agere reinpublicam cœpit, ad similitudinem absentis habetur. 9 ¶ Et dum eat in castra, & redeat, reipublicæ causa abest: quòd & eundem sit in castra militaturo, & redeundum. Viuianus scribit, Proculum respondisse, militem, qui [t] commeatu absit, dum domũ vadit, aut redit, reipublicæ causa abesse: dum domi sit, non abesse [u].

De absentia voluntaria aut necessaria.

36. *Vlpianus* libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

REipublicæ [x] causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa [y], sed coacti absunt.

De assidentibus vltra tempus statutum.

37. *Paulus* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

HI, qui in prouincia sua, vltra tempus à constitutionibus concessum [z], adsident, publica causa abesse non intelliguntur [a].

De assidentibus in sua prouincia. 1. De officio finito & tempore ad reuertendum concesso.

38. *Vlpianus* libro sexto, ad legem Iuliam & Papiam.

SI cui in [b] prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit: puto eum reipublicæ causa abesse. quòd si non ex permissu hoc fecerit: consequenter dicemus, cùm crimen [c] admisit, non habere eum priuilegia eorum, qui reipublicæ causa absunt. 1 ¶ Tamdiu reipublicæ causa abesse quis videbitur, quamdiu officio aliquo præest. quod si finitum fuerit officium, iam desinit abesse reipublicæ causa [d]. Sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim, atque desiit reipublicæ causa abesse, "ea," quibus reuerti in vrbem potuit. & erit moderatum, tempora ei dare, quæ lex reuertentibus præstitit [e]. Quare si quò deflexerit suæ rei causa: non dubitamus id tempus ei non proficere: habitáque dinumeratione temporis, quo reuerti potuit, statim eum dicemus desisse reipublicæ causa abesse. Planè si infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis [f]: sicuti haberi solet hiemis, & nauigationis, & cæterorum, quæ casu contingunt.

De absente qui procuratorem reliquit.

39. *Paulus* lib.1. Sententiarum.

e *vide l.vl.Cod. eod. & Cuiac. 7. obs.31.*
f *l.23.§.2.s. eodem.*
g Rescissoria actio in militem datur ei cuius rem miles ipse vsucepit domino absente nec defenso. Fingit igitur hæc rescissoria seu restitoria actio militem absentis & indefensi rẽ nõ vsucepisse: vt per contrarium rescissoria quæ datur militi, fingit rem militis absentis non vsucaptam: vt vtraque sit fictitia.
h *vide l.7.ȷ.testam.: quemadm. aper. vide in hanc l. Cuiac.7. ad Africa.*
i vt sit eadem æquitatis vtrinque ratio.
k & militi & in militem.
l militia dicitur hîc officium publicum.
m militia compẽdio militi esse potest, sed non alieno dispendio. *l.18. s.eod: l.140.ȷ.de regulis.*
n i. vsucapio. *l.18.s.eod.*
o *vide l.40.ȷ.de vsucap.*
p sic interpretantur alij, *Le mort saisit le vif*, i. defunctus heredem suũ possessorem facit. *vide l.11.ȷ.de liberis*: hæredẽ extraneum non ęquè: quò referenda est. *l.23.ȷ.de adq. possess.* Sed Iure Gallico quiuis hæres, possessor constituitur.
q absentem.
r vide Cuiacium 10. *obser.6.*
f qui absunt reipublicæ causa. *vide l.33.34.35.45.ȷ.eod.*
t Exceptio dominij Publicianæ multis casibus non officit, vt hic vnus casus est. vide plures notatos *ad l.16.ȷ.de Public.*
u id est, Publicianam.
x vel domo. *l.35.§.8.ȷ.eod.*
y accesserit *Pet. Faber. apud Cuiacium 12. obseruat.33.*
z Metropolin. *vide quæ scripsi ad Nouellam 1. in fine.*
a *l.35.§.2.ȷ.eod. vide quæ scripsi ad titulum de officio procuratoris Cæsaris.*
b Comitum & eorum qui magistratus administrabant, quibus à publico salaria præstabantur, nomina ad ærarium deferebãtur, vti constat ex senatuscõsulto de curatoribus aquarum facto, quod extat apud Frontinum 2. *de aquæductibus.*
c De ærariis ac præfectis ærarij, vide quæ scripsi *ad l.42.ȷ.de iure fisci.*
d Notis olim excipere solebant acta iudicum, cùm aliter non possent loquentis celeritatem manu adsequi. quòd Ammianus ostendit apertissimè *lib.14.* Idem mos in senatusconsultis & edictis scribendis, vti colligitur ex Valerio Probo in notis. Vnde Manilius, Hic scriptor erit, fœlix cui littera verbum est, Quíque notis linguam superet, cursúque loquentis Excipiat longas noua per compendia voces. Hinc etiam legum Tabulas & condita iura Nouerit, atque notis leuibus [...] iura. Hinc notarij. Erant & huiusmodi notis pleni Iurisconsultorum lib[...]ue siglas, siue biglas dixeris, vtiliter Imperator sustulit. 2. *Isidor.22.* N[...] scribi testamenta militum permissum erat. *l.40.ff. de testamento milit.*

[...] *Cod. de adsessoribus.*
a quinetiam puniuntur. *d.l.10.*
b *l.37.s.eodem.*
c sacrilegij. *vide l.vlt, Cod. de crimin. sacrileg.* vel violatarum legum.
d *l.37.s.eodem.*
e id est, vicena millia passuum in dies singulos. *vide legem [...] supra [...] tionibus.*
f *vide l.2.§.3.& seq.s. si quis cautionib[...]*

IS, qui reipublicæ causa affuturus erat: si procuratorem reliquerit [a], per quem defendi potuit: in integrum volens restitui, non auditur [b].

Si aduersus accusationem omissam. 1. De restitutione damnati, cuius bona alius vsurpauerat.

40. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

SI qua militi accusatio competat tempore [c], quo reipublicæ operam dedit, non peremitur. 1 Quod eo tempore, quo [d] in insula aliquis fuit, ex pœna ei irrogata, cuius restitutionem impetrauit ab alio vsurpatum ex bonis, quæ non erant adempta, probatum fuerit: suæ causæ restituendum est.

Si aduersus conditionem non impletam.

41. *Iulianus* lib.35. Digestorum.

SI quis Titio legauerit, *si mortis suæ tempore in* [e] *Italia esset: aut in annos singulos, quod in Italia esset*: & ei succursum fuerit, quia ob id [f], quòd reipublicæ causa abfuit, exclusus fuerit à legato, fideicommissum ab eo relictum præstare cogitur. Marcellus notat: Quis enim dubitauit, salua legatorum & fideicommissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quòd reipublicæ causa abfuit?

De eo qui sui negotij causa in legatione est.

42. *Alfenus* lib.5. Digestorum.

NOn verè dicitur, reipublicæ causa abesse "eum," qui sui [g] priuati negotij causa in legatione est.

Si aduersus conditionem deficientem.

43. *Africanus* lib.7. Quæstionum [h].

SI quis stipulatus sit in annos singulos, quoad [i] in Italia esset vel ipse, vel [k] promissor: & alteruter reipublicæ causa abesse cœperit: officium prætoris est, introducere [l] vtilem actionem. Eadem dicemus, & si ita concepta stipulatio fuerit: *Si quinquennio proximo Romæ fuerit*, vel ita, *si "Romæ" non fuerit, centum dare spondes?*

Ex quibus causis reipub. causa, absens non restituitur.

44. *Paulus* lib.2. ad Sabinum.

IS, qui Reipublicæ causa abest in aliqua re læsus, nō restituitur: in qua [m] etiam si reipublicæ causa non abfuisset, damnum erat passurus.

De militibus.

45. *Scæuola* lib.1. Regularum.

MIlites omnes [n], qui discedere [o] signis [p] sine periculo non possunt, reipublicæ causa abesse intelligūtur.

Si aduersus absentem.

46. *Marcianus* lib.2. Regularum.

QVi reipublicæ causa abfuit, etiam aduersus eum qui pariter reipublicæ causa abfuerit [q], restituendus est, si aliquid damni iustè queritur.

DE ALIENATIONE, IVDICII mutandi causa, facta [r].

Tit. VII.

Ratio & summa edicti. 1. Siquis homini alterius prouinciæ vel potentiorem opposuerit.

Gaius libro 4. ad Edictum Prouinciale:

OMNIBVS modis proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto [s]. Et cùm intelligeret iudiciorum exitum interdum duriorem "nobis" constitui opposito nobis alio aduersario [t]. in eam quoque rem prospexit: *vt si quis alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit: tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit* [u]. *alium aduersarium nos non habuisse.* 1 ¶ Itaque si alterius prouinciæ hominem, aut potētiorem nobis opposuerit aduersarium, tenebitur.

2. *Paulus* libro 13. ad Edictum.

AVt alium, qui vexaturus sit aduersarium.

1. De manumissione quòd vi aut clam, & aquæ pluuiæ arcendæ. 3. De operis noui nunciatione. 4. Quid veniat in hanc actionem. 5. Si is qui tenetur hoc edicto, paratus sit vtile Iudicium pati, ac si possideret.

3. *Gaius* lib.4. ad Edictum Prouinciale.

QVia etiam si cum eo, qui alterius prouinciæ sit, experiar, in illius prouincia experiri debeo [x]: & potentiori pares esse non possumus [y]. 1 ¶ Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit: durior nostra conditio fit, quia prætores faueant libertatibus [z]. 2 ¶ Item si locū, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto *Quod vi aut clam*, vel actione aquæ pluuiæ arcendæ tenebaris, alienaueris [a]: durior nostra conditio facta intelligitur, qua si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes: nunc verò, cùm incipiat mihi aduersus alium actio esse, quam qui fecerit, cōpellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, vt patiatur id opus tolli. 3 ¶ Opus quoque nouum si tibi nunciauerim: túque eum locum alienaueris, & emptor opus fecerit: dicitur, te [b] hoc iudicio teneri: quasi neque tecum ex operis noui nuntiatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo, cui id alienaueris, quia ei nunciatum non sit. 4 ¶ Ex quibus apparet, quòd procōsul [c] in integrum restituturum se pollicetur. vt hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quantum eius intersit [d], alium aduersarium nō habuisse: fortè si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto. 5 ¶ Quid ergo est, si is, aduersus quem talis actio competit, paratus sit vtile iudicium pati, perinde ac si possideret? rectè dicitur, denegandam esse aduersus eum ex hoc edicto actionem [e].

De vsucapione rei alienatæ. 1. De causa alienationis. 2. De dominij vel possessionis translatione. 3. De causa alienationis. 4. De seruitutibus. 5. Quid veniat in hanc actionem: qua ex causa detur: & intra quod tempus, de successoribus.

4. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

ITem si res fuerint vsucaptę ab eo, cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint: locum habet hoc edictum. 1 ¶ Itémque fieri potest, vt sine dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicij mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. Potest autē aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen iudicij mutandi causa fecisse, nec hoc edicto teneri: neque [f] enim alienat, qui duntaxat omittit possessionem. Non tamen eius factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere: ne propter eam sæpius litigaret. hæc enim verecunda cogitatio eius, qui lites exsecratur, non est vituperanda [g]: sed eius duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, vt molestum aduersarium pro se subiiciat.

2 ¶ Pedius libro nono,

NOn solùm ad dominij translationem hoc edictum pertinere ait, verùm [h] ad possessionis quoque alioquin, cum quo in rem agebatur, "(inquit") si possessione cessit, non tenebitur [i]. 3 ¶ Si quis [k] autem ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, vt hoc edicto teneatur: cum in hoc edicto doli mali fiat mentio [l]. Ceterum [m] erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex iusta causa translato.

4 ¶ Ad iura etiam prædiorum [n] hoc edictum pertinet: modò si dolo malo fiat alienatio. 5 ¶ Hæc actio in id, quod interest, competit. proinde si res non fuit petitoris: aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit, cessat iudicium: nisi "si" quid actoris præterea interfuit.

6 ¶ Hæc actio non est pœnalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet. quare & heredi dabitur [o]. in heredem autem.

5. *Paulus* libro 12. ad Edictum.

VEl similem.

6. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

VEl post annum [p], non dabitur:

7. *Gaius* lib.4. ad Edictum Prouinciale.

QVia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

Si quis rem exhibeat, non pristinam iudicij causam. 1. De iudicio presente vel futuro. 2. De venatione rei alienæ. 3. De heredis institutione & legato. 4. Si quis alienauerit, deinde receperit. 5. De redhibitione.

8. *Paulus* lib.12. ad Edictum.

EX hoc edicto tenetur, qui rem exhibet, si arbitratu iudicis pristinam iudicij causam non restituit [q]. ¶ Ait Prætor, *Quæve alienatio iudicij mutandi causa facta erit*: id est, "si" futuri iudicij causa, non eius quod iam sit [r].

a *l.8. in fi. ff. de in integrum.*
b Immò, audietur. *l.27. §. vlt. ff. eod.*
c *l.1. ff. eodem, l. 2. Cod. de restitut. milit.*
d *vide l.26. §.1. ff. eod.*
e *adde l.17. §.1. ff. eodem. l. 43. ff. eodem.*
f Immò, ob id, id est, quia emolumentum non habet, legatum præstare nō debet. *l.3. §. item. ff. de legatis præstandis.*
g *l.36. ff. eod.*
h *vide in hanc l. Cuiac. 7. tractatu ad Africanū.*
i *adde l.41. ff. eodem.*
k hoc est, quoad in Italia erit stipulator, quoad in Italia erit promissor.
l Introducere prætor dicitur vtiles actiones, quæ ex mero officio eius proficiscuntur, directis deficientib. *§. introduxit. §. præterea. Instit. quod cum eo: l.11. ff. quæ in fraudem creditor.* vel deficiente edicto, vt in casibus huius legis edictū deficit. est enim tantùm de restituendis actionibus temporalibus, quarū dies exiit absente eo cui vel in quem competebant: non de restituēdis etiā his, quarum cōditio defecit: sed tamen restituentur officio prætoris, quia prætori nō habetur pro defecta conditio, quæ fuit in potestate stipulatoris vel promissoris, si non spōte eius defecerit, sed cogente necessitate. Duplex igitur est actio restitutoria: vna ex edicto, altera ex decreto siue officio prætoris. *l. 20. ff. eodem: l.3. Cod. eodem.* & vtraque vtilis, sed ad priorem vtilem accommodata est posterior: vtiliū enim actionum, sæpe in iure aliæ seu quædam sunt vtiles. *vide Cuiac. 7. ad Africanum ad hanc legem.*
m *l.14. §. 11. ff. quod metus causa. l.14. in fine. ff. depositi.*
n & eorum vxores cum maritis peregrinātes. *l.1.2. Cod. de vxoribus militum.*
o *vide quæ scripsi ad l.2. ff. de in ius vocando.*
p *al.* à signis.
q licèt absens contra absentem hîc restituatur, non tamen consequitur priuilegiatum aduersus priuilegiatum restitui. Nec enim miles quia absens, ideo priuilegium habet: quia sola absentia non est causa priuilegij, sed absentia cum læsione. *Bartol.*
r *2. Cod 55.1. Extr.42.*

r id est, vendendo. *l.3. §.2. ff. eodē.* [illegible] *l.24. in fine. ff. comm. diuid.* donando. *arg. l.2. Cod. ne fiscus.* manumittendo *l.3. §.1. ff. eod.* restitutionē impetrando, *l. 29. ff. titul. proximo.* iurando, *l.1. ff. si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur.* §3 n°1
t putà alterius prouinciæ, potentiore, ingenuo, milite, clerico, Ecclesia. *Doctor hîc.*
u *l.3. §. penultimo, l.4. §. penult. ff. eodem.*
x actor forum rei sequitur. *vide l.2. Cod. de iurisdict.* §5 n°2
y *l.1. in fine. ff. si ex noxali.*
z In re dubia & pari causa. *vide l.24. ff. de manumiss.*
a *l.16. in fine. ff. de aqua pluuia.*
b Immò, emptorē seu possessorem. *l. vlt. ff. de noui operis:* Immò alterutrum *l.1. Cod. hoc titul.*
c in edicto suo prouinciali scilicet.
d *l.1. in princi. ff. eodem.*
e cùm nihil intersit actoris, *§. 5. ff. eodem.* & pristinam causam restituat, *l.8. ff. eodem.*
f *l. 119. ff. de regul. iuris.*
g *vide l. 13. Cod. de iudiciis.*
h siue dominium, siue possessio transferatur in aliū hoc edictum locum habet.
i *§. primo, ff. eodem.*
k Necessariis de causis licet litem in alium transferre.
l In summa, ad hoc edictum tria requiruntur. I. vt iudicij mutandi causa. II. vt per fraudem alienetur. III. vt intersit actoris. *Zas.*
m id est, cæteroqui, vel alioqui. éstque argumentum ab absurdo. *Baro.* Sed. Oldend. *Class.1. act.11. numero 5.* putat reuera in fraudem huius edicti procuratorem constitui: Vter veriùs? §7 n°1
n & ad personales seruitutes, & superficiem. *Accursius hîc.*
o *excipe. §. non autem. Instit. de perpetuis.*
p *l.16. in fine. ff. de aqua pluuia,* vtilem non continuum. *Cuiacius ad leg 14. ff. quod metus causa.*
q Non exhibet, qui inutiliter, dolosè, obscurè, aut captiosè, aut causa mutata rem exhibet. *Bart. Zas.*
r tunc enim alienatio nullius momenti existit, nec indiget hac actione. *l.2. l. vlt. Cod. de litig.*

2 ¶ Alienare intelligitur etiam, qui alienam rem vendidit. 3 ¶ Sed heredem inſtituendo, vel legando, ſi quis alienet, huic edicto locus non erit [a]. 4 ¶ Si quis alienauerit, dinde receperit, non tenebitur hoc edicto [b]. 5 ¶ Qui venditori ſuo redhibet non videtur iudicij mutandi cauſa abalienare [c].

9. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum ædilium currulium.

QVia, redhibito homine, omnia retrò aguntur [d]. & ideo non videtur iudicij mutandi cauſa alienare, qui redhibet, niſi ſi propter hoc ipſum redhibet, non redhibiturus aliàs.

De ſolutione debiti. 1. Si tutor vel curator alienauerit.

10. *Vlpianus* lib.1.ad Edictum.

NAm & ſi obligatus ſoluero, quod à me petere velles, huic edicto locus non erit [e]. 1 ¶ Si tutor pupilli vel adgnatus furioſi alienauerint: vtilis actio competit, quia conſilium huius fraudis inire non poſſunt.

De re ab actore militi donata.

11. *Idem* lib.5.Opinionum.

CVm miles poſtulabat, ſuo nomine litigare de poſſeſſionibus, quas ſibi donatas[f] eſſe dicebat: reſponſum eſt, ſi iudicij mutandi cauſa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: vt rem magis, quàm litem in militem tranſtuliſſe credatur.

Communi diuidundo.

12. *Marcianus* lib.14.Inſtitutionum.

SI quis iudicij communi diuidundo euitandi cauſa rem alienauerit: ex lege Licinnia [g] ei interdicitur, ne communi diuidundo iudicio experiatur [h]: verbi gratia, vt potentior emptor per licitationem [i] viliùs eam accipiat, & per hoc iterum ipſe recipiat. Sed ipſe quidem, qui partem alienauerit, communi diuidundo iudicio ſi agere velit, nõ audietur. Is verò, qui emit, ſi experiri velit, ex illa parte edicti vetatur, qua cauetur, ne qua alienatio iudicij mutandi cauſa fiat.

DE[k] RECEPTIS, QVI ARBItrium receperunt [l], vt ſententiam dicant,

Tit. VIII.

Collatio compromiſsi cum iudicio.

Paulus libro 2.ad Edictum.

COMPROMISSVM ad[m] ſimilitudinem iudiciorum [n] redigitur [o]: & ad finiendas lites pertinet.

Effectus compromiſsi.

2. *Vlpianus* lib.4.ad Edictum.

EX compromiſſo placet exceptionem [p] non[q] naſci, ſed pœnæ petitionem †.

De ſententia arbitri aduerſus minorem. 1. Ratio edicti de arbitro cogendo. 2. Si magiſtratus arbitrium receperit.

3. *Idem* lib.13.ad Edictum.

LAbeo ait, ſi compromiſſo facto ſentẽtia dicta eſt, quo quis à [r] minore vigintiquinque annis tutelæ abſolueretur, ratum id à prætore non habendum: neque pœnæ eo nomine commiſſæ petitio dabitur. 1 ¶ Tametſi neminem prætor cogat arbitrium recipere: quoniam hæc res libera & ſoluta eſt, & extra neceſſitatem iuriſdictionis poſita: attamen, vbi ſemel quis in ſe receperit arbitrium, ad curam, & ſolicitudinem ſuam hãc rem pertinere prætor putat: non tantùm quòd ſtuderet lites finiri: verùm quoniã non deberẽt decipi, qui eum, quaſi virum bonum, diſceptatorem inter ſe elegerunt. finge enim, poſt cauſam iam ſemel, atque iterum tractatam, poſt nudata vtriuſque intima, & ſecreta negotij aperta, arbitrum vel gratiæ dantem, vel ſordibus corruptum: vel alia "qua" ex cauſa nolle ſententiam dicere: quiſquámne poteſt negare, æquiſſimũ fore, prætorem interponere ſe "debuiſſe," vt officium quod in ſe recepit, impleret [s]? 2 ¶ Ait prætor, *Qui arbitrium pecunia compromiſſa receperit.* 3 ¶ Tractemus de perſonis arbitrantium. Et quidem arbitrum cuiuſcunque dignitatis coget, officio, quod ſuſceperit, perfungi: etiam ſi ſit conſularis: niſi fortè ſit in aliquo magiſtratu poſitus, vel poteſtate, cõſul fortè, vel prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

4. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

NAm magiſtratus ſuperiore, aut pari imperio, nullo modo [t] poſſunt cogi [u]. nec intereſt antè, an ipſo magiſtratu arbitrium ſuſceperint. inferiores poſſunt "cogi [x]."

De filiofamiliàs arbitro.

5. *Vlpianus* lib.13.ad Edictum:

SEd & filiusfamiliàs compelletur.

6. *Gaius* libro quinto ad Edictum prouinciale.

QVin etiam de re patris [y] dicitur filiumfamiliàs arbitrum eſſe: nam & iudicem eum eſſe poſſe, pleriſque placet.

De ſtatu & fama arbitri. 1. Si in Titium ſeruum compromiſſum ſit.

7. *Vlpianus* lib.13.ad Edictum.

PEdius libro nono, & Pomponius libro trigeſimo tertio ſcribunt. parui referre: ingenuus quis, an libertinus ſit: integræ famæ qui ſit arbiter, an ignominioſus [z]. In ſeruum Labeo compromitti non [a] poſſe libro vndecimo ſcribit: & eſt verum. 1 ¶ Vnde Iulianus ait, ſi in Titium, & ſeruum compromiſſum ſit, nec Titium cogendum ſententiam dicere, quia cum alio receperit [b]: quamuis ſerui (inquit) arbitrium nullum ſit. Quid tamen, ſi dixerit ſententiam Titius? pœna non committitur: quia nõ, vt receperit, dixit ſententiam [c].

8. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

SEd ſi ita compromiſſum ſit, vt "vel" alterutrius ſentẽtia valeat, Titium cogendum [d].

De ſtatu arbitri. 2. De pupillo furioſo, muto, ſurdo. 2. Si idem ſit iudex & arbiter. 2. De ſordibus & turpitudine arbitri. 4. Si arbitrum litigatores infamauerint: aut ſi contempſerint, aut ad alium ierint.

9. *Vlpianus* lib.13.ad Edictum.

SEd ſi in ſeruum cõpromittatur, & liber ſentẽtiam dixerit: puto, ſi liber factus fecerit conſentientibus partibus valere [e]. 1 ¶ Sed neque in pupillum [f], neque in furioſum, aut ſurdum, aut mutum, compromittetur, vt Pomponius libro trigeſimo tertio ſcribit. 2 ¶ Si quis iudex ſit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex eſt, inue ſe compromitti iubere prohibetur lege Iulia [g]. & ſi ſententiam dixerit, non eſt danda pœnæ perſecutio.
3 ¶ Sunt & alij, qui non coguntur ſententiam dicere: vtputà ſi ſordes, aut turpitudo arbitri manifeſta ſit [h].
4 ¶ Iulianus ait, ſi eum infamauerunt litigatores, non omnimodo prętorem debere eum excuſare, ſed cauſa cognita. 5 ¶ Idem &, ſi ſpreta [i] auctoritate eius, ad iudicium [k].

10. *Paulus* libro 13.ad Edictum:

VEl alium arbitrum.

1. Si compromiſſum non ſit. 2. Pecunià compromiſſa quomodo accipitur. 3. De nudo pacto. 4. Si pœna ab vno litigatore. 5. Vel ſub conditione promiſſa ſit.

11. *Vlpianus* lib.13.ad Edictum.

LItigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint: prætorem nõ debere eum cogere inter eos diſceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, vt eum ſpernerent, & ad alium irent. 1 ¶ Arbitrum "autem" cogendum non eſſe ſententiam dicere, niſi [l] compromiſſum interuenerit. 2 ¶ Quod ait prætor, *pecuniam compromiſſam*, accipere nos debere, nõ ſi vtrimque pœna nummaria, ſed [m] ſi & alia res vice pœnæ, ſi quis arbitri ſententia [n] non ſteterit, promiſſa ſit." & ita Pomponius ſcribit. Quid ergo, ſi res apud arbitrum depoſitę ſunt eo pacto, vt ei daret, qui vicerit: vel vt eam "rem" daret, ſi non pareatur ſententiæ: an cogendus ſit ſententiam dicere? & puto cogendum [o]. Tantundem, & ſi quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde & ſi alter rem, alter pecuniam ſtipulanti promiſerit: plenum compromiſſum eſt, & cogetur ſentẽtiam dicere. 3 ¶ Interdum (vt Pomponius ſcribit) rectè nudo pacto fiet compromiſſum [p]: vtputà ſi ambo debitores fuerunt, & pacti ſunt, ne petat, quòd ſibi debetur, qui ſententiæ arbitri non paruit. 4 ¶ Item Iulianus ſcribit, non cogendum arbitrum ſententiam dicere, ſi alter promiſerit, alter non [q]. 5 Idem dicit, & ſi ſub condicione fuerit pœna compromiſſa: veluti, ſi nauis ex Aſia venerit, tot milia: non enim priùs arbitrum cogendũ ſententiam dicere, quàm condicio [r] extiterit: ne ſit inefficax, deficiente condicione. & ita Pomponius libro trigeſimo tertio ad Edictum ſcribit.

12. *Paulus* libro 13.ad Edictum.

QVo caſu ad prætorem pertinebit in eo forſitan ſolo, vt, ſi poſſit dies compromiſſi proferri, proferatur [s].

De acceptilatione penæ compromiſſæ. 1. Si de vnius controuerſiis ſit compromiſſum, & alter pœnam promiſerit. 2. Quid ſit ar-

a confertur .n. poſt mortem, & fit ex neceſſitate. *Bart.*
b Alienãdi verbum hîc cum effectu accipiẽdum eſt. *Baro.*
c *l.67. ꝟ. de verb. ſignif.*
d *l.21. ꝟ. de ædilit.*
e In quem? *v.l.25. ꝟ. de dolo.l.1. ꝟ. quando ex facto tutor.*
f *v.l.22.§. lites. ꝟ. de iure fiſci.*
g ídque ipſo iure, *Cuiac.*
h tenetur tamẽ ea actiõe, Quod feciſti, ne tecum communi diuidundo ageretur *l.24.in fi. ꝟ. Comm. diuid.*
i *l.2.C.com.diui.*
k *2.Cod.56:1.Extra.43.1.ſ:r.22.*
l De duobus arbitrorum generibus vide *l.76. ꝟ. pro ſocio.*
m *vide in hunc locum Socinũ regula 27. Damhouderium in pari, arbiter.*
n ἔοικε προσφόρῳ διαγνώσει 7. *Ecl:g.2.c.1:1. Harmenop.4.§.56.* iudicio competẽti ſimile eſt.
o *l.32.§.9.in fi. ꝟ. eod. l.14. §.1. Cod. de iudic.* ideóque ſcriptura requiritur, *l.1.2:3. Cod. de ſententijs ex periculo recitandis: vide Skenkium 1. Viridarij 65.*
p Exceptio naſcitur ex re iudicata, *ꝟ. de except. rei iud.c.* at non ex arbitrio.
q multo minus iudicati actionẽ. *arg.l.1.Cod.eod.*
† Sic habendũ eſt, citra iudicia ordinaria, lites, vel ab arbitratoribus (de quibus notaui *l.76. ꝟ. pro ſocio:*) vel ab arbitris componi. horum alij à Iudicibus dantur, alij ab ipſis partibus eliguntur. Si in hos conſtipulatiõe vel nudo pacto ſub pœna compromiſſum eſt, ex tali cõpromiſſo naſcetur pœnæ petitio, & pacti exceptio, *vt hîc & l.vlt.Cod.eod.* Si ſub iureiurãdo, vtilis in rem, vel actio in factum, vel cõdictio, *ex l.4. & pen.C.eod.* cõpetet. Eſt tamen ea forma cõpromittendi à Iuſtiniano ſublata, *Nouell.82. c.11.* Si ſine iureiurando vel pœnali ſtipulatione, ex tali arbitrio dabatur incerti actio. *l.27. in fi. ꝟ. eod.* Quid ſi ei partes acquieuerint tacitè, vel expreſſe? ſuperiores actiones ex *d.l.4.* videtur cõpetere: quas tamen Cuiacius *in d.tit.* negat in Baſilicis reperi-

sit arbitrium recipere. 3. *Quibus diebus cogitur arbiter sententiam dicere.* 4. *De spatio ad pronunciandum dando.*

13. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

POmponius ait, & si alteri accepto lata sit pœna compromissi, non debere eum compelli sententiã dicere [a]. 1 ¶ Idem Pomponius scribit: Si de meis solis controuersiis sit compromissum, & de te pœnam sim stipulatus: videndum, ne non sit cõpromissum. sed cui rei [b] moueatur, non video. nam si ideo, quia de vnius controuersiis solùm compromissum est, nulla ratio est: licet enim & de vna re compromittere [c]. si verò "ideo", quia ex altera dumtaxat parte stipulatio interuenit, est ratio [d]. quamquam si petitor [e], qui stipulatus est: possit dici, plenum esse cõpromissum: quia is, qui cõuenitur, tutus est "veluti" pacti exceptione: is, qui conuenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto. neque enim sufficit, exceptionem habere, vt arbiter sententiam dicere cogatur [f]. 2 ¶ Recepisse [g] autem arbitrium videtur, vt (Pedius libro nono dicit) qui iudicis partes suscepit, finémque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur [h]. quòd si (inquit) hactenus interuenit, vt experiretur, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur: non videtur arbitrium recepisse [i]. 3 ¶ Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. 4 ¶ Proinde si fortè vrgeatur à prætore ad sententiam, æquissimum erit, si iuret [k], *sibi de causa nondum liquere*, spatium ei ad pronuntiandum dari.

De compromisso sine die.

14. *Pomponius* libro vndecimo ad Quintum Mucium.

SEd si compromissum sine die cõfectum est, necesse est arbitro omnimodo dies [l] statuere, partibus "scilicet" consentientibus, & ita causam disceptari. quòd si hoc prętermiserit, omni tempore [m] cogendus est sententiam dicere.

Quibus ex causis arbiter excusatur.

15. *Vlpianus* libro decimotertio ad Edictum.

LIcèt autem prætor districtè edicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum: attamen interdum rationẽ eius habere debet, & excusationem recipere causa cognita: vtputa si fuerit infamatus [n] à litigatoribus: aut si inimicitiæ capitales [o] inter eum, & litigatores, aut alterum ex litigatoribus intercesserint [p]: aut si ætas [q], aut valetudo, quæ postea contingit, id ei munus remittat: aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio vrgens, aut munus aliquod reipublicæ. & id Labeo.

1. *Si arbiter iudicium suo nomini habeat.*

16. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

ET si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptũ incidat [r]. Sed in causa valetudinis, similibúsve, causa cognita differre cogitur. 1 ¶ Arbiter iudicij sui nomine, quod publicum, aut priuatum habet, excusatus esse debet à compromisso [s]: vtique si dies compromissi proferri non potest. quòd si potest: quare non cogat eum, cùm potest proferre? quod sine vlla districtione ipsius interdũ futurum est. Si tamen vterque velit, eum sententiam dicere: an quamuis cautum non sit de die proferenda, non aliàs impetret, quia iudicium habeat, ne cogatur. quàm si consentiat [t] denuo in se compromitti? hæc "scilicet"; si dies exitura est [u].

Si vnus ex litigatoribus bonis cesserit. 1. *Si multo post reuertantur litigatores.* 2. *De pluribus arbitris.* 3. *De compromisso, vt, quod vni placet, alter pronunciet.* 4. *De compromisso alternato.* 5. *De duobus arbitris, & tertio eligendo.* 7. *De tribus arbitris.*

17. *Vlpianus* libro decimotertio ad Edictum:

ITem si vnus ex litigatoribus bonis suis cedat: Iulianus libro quarto Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cùm neque agere, neque cõueniri possit [x]. 1 ¶ Si multo pòst [y] reuertantur ad † arbitrum litigatores: non esse cogendum sententiam dicere, Labeo scribit. 2 ¶ Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt: nemo vnus cogendus erit sentẽtiam dicere [z]: sed aut omnes, aut nullus [a]. 3 ¶ Inde Pomponius libro trigesimo tertio quærit, si ita sit compromissum, vt quod Titio disceptatori placet, id Seius pronuntiet: quis sit cogendus? Et puto, tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sententiæ non est futura [b]. 4 ¶ Sed si ita sit compromissum, arbitratu Titij aut Seij fieri [c]: Pomponius scribit, & nos putamus compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. 5 ¶ Si in duos fuerit sic compromissum, vt, si dissentirent, tertium adsumant: puto tale compromissum non valere: nam in adsumendo possunt dissentire. sed si ita sit, vt "eis" tertius adsumeretur Sempronius, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire nõ possunt. 6 ¶ Principaliter tamẽ "quæramus", si in duos arbitros sit compromissum: an cogere [d] eos prætor debeat, sententiam dicere: quia res ferè sine exitu futura est propter naturalem [e] hominum ad dissentiendum facilitatem. * In impari enim numero idcirco compromissum admittitur: non quoniam consentire omnes facilè est: sed quia & si dissentiant, inuenitur pars maior, cuius arbitrio stabitur. Sed vsitatum est etiam in duos compromitti. & debet prætor cogere arbitros [f], si non consentiant, tertiã certam eligere personam, cuius auctoritati pareatur. 7 ¶ Celsus libro secũdo [g] Digestorum scribit, si in [h] tres fuerit compromissum, sufficere "quidem" duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin absente eo, licèt duo consentiant, arbitrium non valere: quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia [i] eius trahere eos in eius sententiam.

18. *Pomponius* lib. 17. Epistolarum [& variarum lectionum].

SIcuti [k] tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio iudicauerint, nihil valet [l]: quia id demũ quod maior pars omnium iudicauit, ratum est, cum & omnes iudicasse palam est.

Qualis sententia dicenda. 1. *Quid sit sententiam dicere.* 2. *De mutatione sententiæ.*

19. *Paulus* libro decimotertio ad Edictum:

QValem [m] autem sententiam dicat arbiter ad Prætorem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur [n]. Et ideo si sic fuit in arbitrũ compromissum, vt certam sententiam dicat: nullum esse arbitrium, nec cogendum sentẽtiam dicere Iulianus scribit libro quarto Digestorum. 1 ¶ Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronuntiat, vt secundum id discedere eos à tota controuersia [o]. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum: nisi omnes controuersias finierit, non videtur dicta sententia: sed adhuc erit à prætore cogendus. 2 ¶ Vnde vidẽdum erit, an mutare sententiam possit. & aliàs quidem est agitatum: si arbiter iussit dari, mox vetuit, vtrùm eo, quod iussit, an eo quod vetuit, stari debeat. Et Sabinus quidem putauit posse. Cassius sententiã magistri sui bene excusat: & ait, Sabinũ non de ea sensisse sententia, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causę: vtputa si iussit litigatores calendis adesse mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse [p]. Cæterùm si cõdemnauit, vel absoluit, dum arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam non posse.

20. *Gaius* libro secundo ad Edictum prouinciale.

QVia arbiter, & si errauerit in sententia dicenda, corrigere eam non potest [q].

1. *Quomodo contra sententiam arbitri fit.* 2. *De die solutionis.* 3. *De sententia incerta.* 4. *Si arbiter pœnam peti vetuit.* 5. *De prolatione diei.* 6. *De pleno compromisso.* 7. *Si arbiter aliquid non honestum.* 8. *Vel post diem compromissi adesse iusserit.* 9. *De absentia vnius ex litigatoribus.* 10. *De loco arbitrij.* 12. *De die solutionis.*

21. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

QVid tamen [r] si de pluribus cõtrouersiis sumptus est nihil sibi communibus: & de vna sentẽtiam dixit, de aliis nondum? nunquid desiit esse arbiter? videamus igitur, an in prima controuersia possit mutare sententiam, de qua iam dixerat. Et multùm interest: de omnibus simul vt dicat sententiam, compromissum est, an non. nam si de omnibus, poterit mutare: nondum enim dixit sententiã [s]. quòd si & separatim: quasi plura [t] sunt compromissa: & ideo, quantum ad illam controuersiam pertinet, arbiter esse desierat.

a ne si ex vna tantũ parte fiat promissio, sententia eludatur, *l. 11. §. penul. s. eodem.*
b sed qua re moueatur.
c *l. 21. §. plenum. j. eod.*
d i. quia contractus vna tantùm parte consisteret. *l. 21. §. pen. j. eod.*
e tanquam si petitor sit qui stipulatus. *Haloand.*
f Immò, sufficit cùm rectè nudo pacto, ex quo sola est exceptio, fiat compromissum. *l. 11. §. 3. s. eod.*
g Iudex compromissarius quis. 7. *Ecloga* 2. *c. 13.*
h In eo discernitur arbiter ab arbitratore si iudicis officium in litis ordinatione & sententia ferenda assumit. Porrò, an authoritas eius pendeat à compromisso. *vide l. 32. §. 15. j. eod.* an ab eo appelletur. *vide l. 22. §. 2. j. eod.* Quænam actiones dentur ex compromisso, est ostensum *l. 2. s. eod.*
i Talis arbitrator dicitur, de cuius effectu *vide quæ notaui in l. 76. in fine. j. pro socio.*
k *vide l. 14. Gell.* 2.
l *al.* diem facit. *l. 8. s. qui satisd.*
m *vide l. 3. §. pen. s. eod.*
n *l. 9. §. 4. s. eod.*
o *vide l. 3. j. de testibus.*
p eadem causa procuratorem excusat. *l. 8. §. 3. s. de procur.*
q *l. 41. j. eod.*
r Quę postea emergunt nouo indigẽt auxilio.
s aliud esse videtur in reo capitis, quia sisten do iudicio non ideo excusatur. *l. 4. s. si quis cautionibus.*
t *l. 21. §. 3. j. eodem l. 13. §. pen. s. eodem.*
u *adde l. 1. in fine, l. 3. s. de ferijs.*
x tutus est enim exceptione. *§. vltimo. Instit. de replicat.*
y illud multo pòst arbitrio iudicis æstimandum erit: aliàs cœpta arbitrandi autoritas triennio finietur, *l. 13. Cod. de iudicijs.*
z *l. 32. §. 13. j. eodem.*
a Immò si duo adsint sat esse videntur, *l. 2. s. quod metus causa.*
b *l. 19. j. eod.* nec enim diceret quod ipsi videretur.
c id est arbitrio Titij aut Seij facere promittis.
d *vide l. vlt. in fine. Cod. de iudicijs.*

e Naturalis qualitas in homine est dissentire. de qualitate naturali, dixi *ad l. 1. §. 10. inf. si quadrupes.*
f vsu obtinuit vt arbitri cogãtur pronunciare vel alium eligere. *Speculator in tit. de arbitris, in §. sequitur.*
g *al.* tertio.
h 1. *Harmenop.* 4. §. 73.
i Hinc colligit Accursius, absentiam plus operari, quàm præsentiam cũ contradictione.
k *Harmenopul. dicto loco.*
l *vide l. 59. j. de re iudicata.* cur ita? *vide l. 26. j. de regulis iuris.*
m 1. *Harmenop.* 4. §. 68. i. æquam vel iniquam: in scriptis, vel voce præsens, vel per nuncium. *Bald. in c. quintaualis, extr. eod.*
n *l. 17. §. 3. s. eod.* aliàs arbitrium recepisse non videtur, quod quod alij placeat, se dicturum pollicitus est. Placeat inquam, in indiuiduo, non in genere subalterno. *l. 26. j. de re iud. Zas. Antinon. 2.*
o *l. 13. §. 2. s. eodem.*
p facit *l. 14. j. de re iudic.*
q quia iudex esse desiit, quũ sententiam dixit. 7. *Eclo. 2. c. 13:* 1. *Harmenopul.* 4. §. 59. *&* 60. quia per sententiam expirat cõpromissum. *Ferrariens. in forma cõpromissi: in verbo, dimittendum.* Consensu tamẽ partium ea vis ei attribui potest. An verò partibus transigere licet post sententiam arbitri? negat Bartol. *l. 21. j. eodem.* quia per sententiam arbitri, definit esse res dubia. nec super vna re possunt ferri plures sententiæ. *l. 1. Codice, quando prouocare.* An obscurã sententiam declarare potest? Ait Baldus *in l. 4. in fine. Cod. eod.* negat *Speculator, t. de arbit. vers. sed nunquid.* & rectè: functus enim censetur arbiter officio suo, per sententiam.
r *vide Cuiac. 12. obseru. 2.*
s Compromisso rerum omniũ, nõ satisfacit sententia in vnam speciem lata: & quia non satisfacit, nec ideo lata sententia esse intelligitur: ideóque posteà arbiter sententiam proferre potest.
t Tot sunt compromissa, quot res separatim compromissæ: vide quæ notaui *ad l. 29. j. de verborum obligat.*

1 ¶ Si arbiter ita pronuntiasset, *nihil videri*[a] *Titium debere Seio*: tametsi Seium non vetuisset petere, tamen, si[b] quid petiisset, videri contra sententiam arbitri fecisse. & id Ofilius, & Trebatius responderunt[c]. 2 ¶ Solutioni diem[d] posse arbitrum statuere puto. & ita & Trebatius videtur sentire. 3 ¶ Pomponius ait, inutiliter[e] arbitrũ incertam[f] sententiam dicere: vtputà: *Quantum*[g] *ei debes, redde. Diuisioni vestræ stari placet. pro ea parte. quam creditoribus tuis soluisti, accipe.* 4 ¶ Item si arbiter pœnam ex compromisso peti vetuerit, in libro trigesimotertio apud Pomponium scriptum habeo, non valere: & habet rationem: quia non de pœna compromissum est[h]. 5 ¶ Papinianus libro tertio quæstionum ait:

SI, cùm dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi cõpromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quò minùs partibus suis fungeretur: quòd si per eum factum est: æquissimum esse, cogi[i] eum à prætore sequens recipere. Quæ quæstio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo caueatur. cæterùm si caueatur, & ipse protulit, mansit arbiter. 6 ¶ Plenum compromissum appellatur quod de rebus omnibus, controuersiisve compositum est: nam ad omnes cõtrouersias pertinet. sed si fortè de vna re sit disputatio, licèt pleno compromisso actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse. id enim venit in compromissum, de quo actum est, (vt) veniret[k]. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturus sit, de ea sola exprimi re in compromisso. 7 ¶ Non debent autem obtemperare[l] litigatores, si arbiter aliquid non honestum iusserit[m]. 8 ¶ Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse iusserit: pœna non committetur. 9 ¶ Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quòd valetudine, vel reipublicæ causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia iusta "de" causa: pœnam committi Proculus & Atilicinus aiunt: sed, si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus. nam inuitum non esse cogendum, Iulianus libro quarto Digestorum rectè scribit. ipse autem nihilominùs pœna absoluitur.

10 ¶ Si arbiter iussit (putà) in prouincia adesse litigatores, cùm Romæ esset in eum compromissum: an ei impunè non pareatur? quæritur. Est & verius, quod Iulianus ait libro quarto, eum locum compromisso inesse, de[n] quo actum sit, vt promitteretur. Impunè igitur ei non parebitur, si alio loci adesse iusserit. Quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? melius dicetur, eum locum contineri, vbi compromissum est[o]. Quid tamen, si in eo loco, qui sit circa vrbem adesse iusserit: Pegasus admittit, valere iussum. quod puto "ita" verum esse, si "&" eius sit auctoritatis arbiter, "vt" in secessibus soleat agere, & litigatores facilè eò loci venire possint[p]. 11 ¶ Sed si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit putà in popinã, vel in lupanarium: vt Viuianus ait sine dubio impunè ei non parebitur[r]. quam sententiam & Celsus libro secundo Digestorum probat. Vnde eleganter tractat: si is sit locus in quem alter ex litigatoribus honestè venire non possit, alter possit: & is non venerit, qui sine sua turpitudine eò venire possit: is venerit, qui inhonestè venerat: an committatur pœna compromissi, "an" quasi opera non præbita? & rectè putat, non committi: absurdum[r] enim esse, iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non.

12 ¶ Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter iusserit, committatur stipulatio, videndum est. Et si quidem dies adiectus non sit: Celsus scribit libro secũdo Digestorum, inesse quoddam modicũ tempus[s]: quod vbi præterierit, pœna statim peti potest. & tamẽ (inquit) "&" si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit[t].

Quid sit sententiæ stare. 3. De die solutionis.

22. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

VTique nisi eius interfuerit, tunc solui.

23. *Vlpianus* lib. 13. ad Edictum.

CElsus ait: si arbiter intra Kalendas septembres dari iusserit, nec datum erit: licet posteà[u] offeratur, attamen semel commissam pœnam compromissi non euanescere: quoniam semper verum est, intra Kalendas datũ non esse[x]. Sin autem oblatum accepit: pœnam petere non potest, doli exceptione remouendus. Contra, vbi dumtaxat dare iussus est. 1 ¶ Idem ait: si iusserit me tibi dare & valetudine sis impeditus, quò minùs accipias, aut alia iusta "ex" causa: Proculum existimare, pœnam non cõmitti, nec si post Kalendas, te parato accipere non dem. sed ipse rectè putat, duo esse arbitri præcepta: vnum, pecuniam dari: aliud, intra Kalendas dari. licèt igitur in pœnam non committas, quòd intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit: tamen committis in eam partem, quòd non das[y]. 2 ¶ Idem ait, nihil aliud esse sententiæ stare "posse," quàm id agere, quantum in ipso sit, vt arbitri pareatur sententiæ. 3 ¶ Idem Celsus ait: si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti[z]: posse defendi, ipso iure pœnam non committi[a].

24. *Paulus* lib. 13. ad Edictum.

SEd si postea ille paratus sit accipere, non impunè me non daturum: non enim ante feceram.

Si arbiter, de quibusdam rebus dicta sententia, diem protulerit. 1. De clausula diem compromissi proferre, & quale debet esse sequens compromissum.

25. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

LAbeo ait: si arbiter, cùm in compromisso cautũ esset: vt eadem die de omnibus sententiam diceret, & vt posset diem proferre: de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit: valere prolationem: sententiæque eius posse impunè non pareri. & Pomponius probat Labeonis sententiam. quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est.

1 ¶ Hæc autem clausula, *Diem compromissi proferre*, nullam aliam dat arbitrio facultatem, quam diem prorogandi. & ideo conditionem primi compromissi neque minuere, neque immutare potest. & ideo cetera quoque discutere, & pro omnibus vnam sententiam ferre "debebit."

2 ¶ Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso: & sequens similiter proferendum[b], Labeo dicit. sed Pomponius dubitat, vtrùm iisdem, an & aliis tam idoneis. quid enim, inquit, si ijdem fideiubere noluerint? sed puto, si[c] noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles[d] adhibendos.

26. *Paulus* libro 13. ad Edictum.

NE[e] in potestate sit fideiussorum postea se non obligantium, vt pœna committatur. Idem, & si decesserint.

Quibus modis dies profertur. 1. De morte vnius ex litigatoribus. 2. Quali sententiæ stare debet. 3. De diuersis sententiis plurium arbitrorum. 4. De absentia vnius ex litigatoribus. 5. Quid sit coràm sententiam dicere. 6. De eo qui præsens sententiam dicere prohibuit. 7. Si pœna compromisso adiecta non sit.

27. *Vlpianus* libro 13. ad Edictum.

DIem proferre vel præsens, vel per nuntium, vel per epistolam potest. 1 ¶ Si heredis mentio, vel ceterorum facta in compromisso non fuerit: morte soluetur compromissum: nec vtimur Labeonis sententia, qui existimauit, si arbiter aliquẽ pecuniam dare iusserit, & is decesserit, antequàm daret, pœnam committi, licèt heres eius paratus sit offerre. 2 ¶ Stari autem debet sentẽtiæ arbitri, quam de re dixerit: siue[f] æqua, siue iniqua sit[g]: & sibi imputet, qui compromisit[h]. Nam & Diui Pij rescripto adiicitur: *Vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet.* 3 ¶ Si plures arbitri fuerint, & diuersas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari: sed si[i] maior[k] pars consentiat, ei stabitur, alioquin pœna committetur. Inde quæritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris vnus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent: cui sententiæ stetur. & Iulianus scribit, quinque[l] deberi præstari. quia in hanc summam omnes consenserunt[m]. 4 ¶ Si quis litigatorum defuerit[n]: quia per eũ factum est, quo minus arbitretur, pœna committetur. Proinde sententia quidem dicta coràm litigatoribus non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter[o] expressum sit: vt, vel vno, vel vtroque absente, sententia promatur[p]: pœnam autem is, qui defuit, committit: quia per eũ factum est, quo minùs arbitretur. 5 ¶ Coram[q] autem dicere sententiam videtur, qui sapientibus dicit. ceterùm coram furioso, vel demente non videtur dici[r]. item coram pupillo non videri sententiam dictam. nisi tutor præsens fuit. & ita de his omnibus Iulianus libro quarto Digestorum scribit.

a De formula arbitrij ferendi hoc verbo, *videre* concepta. *adde l. vlt. ff. de heredibus instituendis. l. 26. ff. de iure fisci.*
b *l. 59. §. 1. ff. de re iudicata.*
c Iudex vel arbiter qui pronunciat, non videri debere, satis vetat petere, *Baro.* an testis depositio per dictum, *videtur*, valeat. *vide hic Bartol. & quæ notaui in l. 18. Cod. de testibus.*
d *§. vlt. ff. eodem. l. 22. lege 23. ff. eodem.*
e Immò vtiliter dicit. *vide quæ notaui ad l. 5. §. 1. l. 59. §. 1. ff. de re iudicata.*
f *vide l. 1. Cod. de sentent. quæ sine certa quantitate.*
g de formulis sententiarũ, adde quę scripsi *ad l. 1. §. 5. ff. ad Tertullianum.*
h *vide l. 22. §. 15. ff. eodem.*
i *vide quæ scripsi ad l. vlt. in fine, Cod de vsuris rei iudicatæ.*
k hoc compromissum verbis generale, coangustatur ad id de quo actum intelligitur. *Baro.*
l πειθαρχεῖν τῷ αἱρετῷ διαιτητῇ, obtemperare compromisso *7. Ecl. 2. c. 22. §. 7.*
m Compromisso generali sententię, tacitè cõtinetur honestatis clausula.
n *vide l. 5. Codice quomodo & quãdo iudex.*
o *adde l. 59. ff. de Iudicijs.*
p id periculum vt euitetur, cautius est, vt in cõpromisso arbitri detur facultas sententiæ ferendæ, etiam alio loco quàm compromissi.
q vt qui non pareat, non incidat in contumaciam. Si quidẽ citatio ad locũ inhonestum nõ cogit citatum. *Bartol.*
r Quod iuris est in vno relatiuorum, idem iuris esse debet in altero. *vide l. 41. ff. de regulis iuris.*
s *vide l. 21. ff. de iudicijs*: an quatuor mensium? *vide l. fin. Cod. de vsur. rei iud.* posthæc, dies interpellat pro homine, & mora committitur & pœna. *arg. l. vlt. ff. eod.*
t & ita mora ante iudicium, purgari potest. *vide l. 18. ff. si quis caut.*
u id est, multo pòst. *Accursius.*
x quid si non multo pòst, an pœnam committet? non puto: ídque humanius videtur. *arg. d. l. vlt. d. l. 8: & l. 105. ff. de solut.* hîc interea notandum tempus solutionis & moræ currere à die cognitæ sententiæ arbitrariæ. *vide Bart. 1. Cons. 230.*
y ea molestia carebit debitor, si post diem, mox pecuniam creditori offerat, & oblatam ... mè co... de quo... *Cod. de* ...
z *l. 40* ... *eodem.*
a quid ... cunia ... sine ei... postea ... cui per... *l. 39. ff. de* ... *l. 73. in* ... *verborum* ... *tionib.*
b per... dum. ... malè.
c An ... nolle, ... 45. §. ... ti.
d id est ... nus ido... de *l. 10.* ... quod me... *l. 2. §. loc*... religiosis ... penult. ... tuta: *l. 9.* ... *ff. locati.*
d adde ... frà, quo... clam.
f 7. Ec... 27: 1. H... 4. §. 56.
g vide l. ... §. 2.
h Bart... men ... posse ait ... qui satis... vide ... *l. 2. ff. eod.* ... in arbi... est, si m... sit. nam ... modicè ... vltra sen... tem. ar... pro socio ... tra dim... arg. l. 2. ... resc. ... ceptione ... tus est ... rar. hoc ... bo: dimi... vel per ... petere p... sententi... catur ad... um boni... est, Iudic... sing. 6. ... numero ... 3. Resp. ... ro 37. ... ideo an... ris iniqu... tentiam ... est, vni... terius ad... re posse, ... concordi... ter partes ... dere deb...
i Testi... firmam... credit... mille ... bus. vide ... Socinum, ... 426.
k vide l. ... ff. de venu... ciendo.
l hoc est ... nor. vnde ... gitur, ... quæ min... summam ... tineat p... re. vide ... men Soc... regula ...
m Minor ... ma maio... est. *l. 9. ff.* ... hæredibus ... tuendis.

n *lege 2. Codice eodem.*
o Specialiter exprimi multa necesse est.
p *al.* proferatur.
q Coram litigatoribus dicere sententiam non videtur, qui iis non sapie[ntibus] dicit.
r *adde l. 47. in fine. l. 49. in fine ff. eodem.*

6 ¶ Et,ſi quis præſens arbitrum ſentētiam dicere prohibuit,pœna committetur. 7 ¶ Sed ſi pœna non fuiſſet adiecta compromiſſo, ſed ſimpliciter ſententiæ ſtari quis promiſerit:incerti [a] aduerſus eum foret actio [b].

De certæ,vel incertæ ſummæ promiſsione.

28. *Paulus* libro 13.ad Edictum.

NOn autem intereſt;certa; an incerta ſumma cōpromiſſa ſit:vtputà *quanti ea res erit.*

Quomodo contra ſententiam arbitri ſit.

29. *Vlpianus* lib.13.ad Edictum.

ADuerſus ſententiam arbitri ſit,ſi petatur ab eo,à quo arbiter peti vetuit [c]. Quid ergo,ſi à fideiuſſore eius petatur, an pœna committatur? & puto committi. & ita Sabinus ſcribit.nam *τῇ δυνάμει,id eſt,poteſtate,* à reo petit [d]. Sed ſi cum fideiuſſore compromiſſi, & à reo petatur : niſi interſit fideiuſſoris [e]:non committetur [f].

Siquis rem de qua compromiſſum eſt,in iudicium deducat.

30. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

SI quis rem,de qua compromiſſum ſit,in iudicium deducat, quidam dicunt, prætorem non interuenire ad cogendum arbitrum ſententiam dicere : quia iam pœna non poteſt eſſe, itque ſi ſolutum eſt compromiſſum. Sed ſi hoc obtinuerit : futurum eſt, vt in poteſtate eius,quem pœnitet compromiſiſſe,ſit, compromiſſum eludere [g]. Ergo aduerſus eum pœna committenda eſt,lite apud iudicē ſuo ordine peragenda.

De dolo & de pleno compromiſſo.

31. *Vlpianus* lib.13.ad Edictum.

ITa demum autem committetur ſtipulatio,cùm aduerſus eam quid ſit, ſi [h] ſine dolo malo ſtipulantis factum eſt. ſub hac enim conditione committitur ſtipulatio, nequis doli "ſui" præmium ferat [i],Sed ſi quidem cōpromiſſo adiiciatur [k], "*vt*" *ſi quid dolo in ea re factum ſit :* ex ſtipulatu conueniri qui dolo fecit, poteſt. & ideo ſi arbitrum quis corrupit vel pecunia, vel ambitione, vel aduocatum diuerſæ partis: vel aliquem ex his,quibus cauſam ſuam cōmiſerat:"ex doli clauſula poterit cōueniri":vel ſi aduerſarium callidè circumuenit. ¶ Et omninò,ſi in hac lite doloſè verſatus eſt,locū habebit ex ſtipulatu actio. & ideo, ſi velit de dolo actionem exercere aduerſarius,non debebit, cùm habeat ex ſtipulatu actionem.Quod ſi huiuſmodi clauſula in compromiſſo adſcripta non eſt: tunc de dolo actio, vel exceptio locum habebit. Hoc autem compromiſſum plenum eſt,quod & doli clauſulæ habet mentionem [l].

De quantitate pœnæ compromiſſæ. 1. Si pœna commiſſa ſit. 2. Si mulier nomine alieno compromiſerit. 3. Si compromiſſum non valet : aut pendet,an ex eo pœna exigi poſsit. 4. De ſacerdotio. 5. De tranſactione & rei controuerſæ interitu. 6. De famoſo & publico delicto. 7. De liberali cauſa,de populari actione. 8. Si ſeruus compromiſerit. 9. De legatione. 10. Si hereditatem petat is qui cum defuncto compromiſerat. 11. De prolatione diei. 12. Si arbiter ſe celauerit. 13. De pluribus arbitris. 14. De doli exceptione aduerſus arbitri ſententiam. 15. De officio & poteſtate arbitri. 16. De ſententia quæ finem controuerſiæ non imponit. 17. Si iubeat arbiter ſibi alium coniungi. 18. De procuratoribus. 19. De hærede. 20. De vacua poſſeſsione.De cautione,de rato. 21. De die proferenda.

32. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

NOn diſtinguemus in compromiſſis,minor,an maior ſit pœna,quam res de qua agitur. 1 ¶ Non cogetur arbiter ſententiam dicere,ſi [m] pœna commiſſa ſit.
2 ¶ Si mulier alieno nomine compromittat,non erit pecunia compromiſſa propter interceſſionem. 3 ¶ Summa rei eſt,vt prætor ſe non interponat :ſiue initio nullum ſit compromiſſum: ſiue ſit, ſed pendeat, an ex eo pœna exigi poteſt,ſiue poſtea deficit pœna compromiſſo ſoluto die, morte, acceptilatione, iudicio, pacto. 4 ¶ Sacerdotio [n] obueniente.videbimus an cogatur arbiter ſententiam dicere.id enim non tantùm honori perſonarum, ſed & maieſtati Dei indulgetur, cuius ſacris vacare ſacerdotes oportet [o]. Cæterùm ſi poſtea ſuſcepit, iſte quoque omnimodo ſentētiam ferre debet. 5 ¶ Item non eſt cogendus,ſi de negocio tranſactum eſt vel homo mortuus eſt,de quo erat compromiſſum:niſi ſi poſteriore caſu aliquid litigantium interſit. 6 ¶ Iulianus indiſtinctè ſcribit: Si [p] per errorem de famoſo delicto ad arbitrum itum eſt:vel de ea (re,) de qua publicum iudicium ſit conſtitutum,veluti de adulteriis,ſicariis,& ſimilibus [q]:vetare debet prætor ſententiam dicere, nec dare dictæ exſecutionem [r]. 7 ¶ De liberali cauſa compromiſſo facto,rectè non compellet ur arbiter ſententiam dicere:quia fauor libertatis eſt,vt maiores [ſ] iudices habere debeat [t].
¶ Eadem dicenda ſunt, ſiue de ingenuitate,ſiue de libertinitate,quæſtio ſit:& ſi ex fideicommiſſi cauſa libertas deberi dicatur. Idem dicendum eſt in populari [u] actione.
8 ¶ Si ſeruus compromiſerit non cogendum dicere ſententiam arbitrum,nec,ſi dixerit,pœnæ exſecutionem dādam de peculio,putat Octauenus [x].Sed an,ſi liber cum eo compromiſerit exſecutio aduerſus libetum detur,videamus,ſed magis eſt, vt non detur. 9 ¶ Item ſi quis Romæ compromiſerit,mox Romam in legationem venerit, non eſt cogendus arbiter ſententiam dicere : non magis; quàm cogeretur,ſi litem ante conteſtatus eſſet,nunc eam exercere. nec intereſt,tunc quoque in legatione fuerit,an non. Sed ſi "nunc" in legatione compromittat, puto cōgendum arbitrum ſentētiam dicere [y]. quia &,ſi iudicium ſponte accepiſſet, cogeretur peragere [z]. Sunt tamen, qui de iſto non rectè dubitant:qui vtique nullo modo dubitabunt,ſi de ea re in legatione compromiſit; quam in legatione contraxit:quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur.Illud in prima ſpecie poteſt diſpici:an,ſi ante cōpromiſit legatus, cogendus ſit arbiter ſententiam dicere, ſi ipſe legatus poſtulet.quod prima ratione poterit videri iniquum,vt in ipſius poteſtate ſit.ſed hoc tale erit, quale ſi actionem velit dictare : quod facere ei licet. Sed compromiſſum iſtud comparabimus [a] ordinariæ actioni,vt nō alias audiatur deſiderans, vt arbiter ſententiam dicat, quàm ſi ſe defendat. 10 ¶ Si is faciat controuerſiam hereditatis, qui cum defuncto compromiſerat : futurum eſt præiudicium [b] hereditati, ſi arbiter ſententiam dicat. ergo interea inhibendus eſt arbiter. 11 ¶ Dies compromiſſi proferri poteſt, non "cùm" ex conuentione, ſed cum iuſſu arbitri eam proferri neceſſe eſt,ne pœna committatur. 12 ¶ Si arbiter ſeſe celare tentauerit, prætor eum inueſtigare debet, & ſi diu non paruerit, multa aduerſus eum dicēda eſt [c]. 13 ¶ Cùm in plures compromiſſum eſt ea conditione, vt quam quilibet vel vnus dixiſſet ſententiam, ei ſtaretur : abſentibus ceteris, nihilo minùs qui præſens eſt,cogetur.at ſi ea condicione,vt omnes dicant, vel quod de maioris partis ſententia placuerit:non debet ſingulos [d] ſeparatim cogere: quia ſingulorū ſententia ad pœnam non facit. 14 ¶ Cùm quidam arbiter ex aliis cauſis inimicus manifeſtè apparuiſſet: teſtationibus etiam conuentus, ne ſententiam diceret, nihilo minùs nullo cogente dicere perſeueraſſet: libello [e] cuiuſdam id querentis,Imperator Antoninus ſubſcripſit, poſſe eum vti doli mali exceptione.& idem,cum à iudice conſuleretur,apud quem pœna petebatur,reſcripſit, etiam ſi appellari non poteſt,doli mali exceptionem in pœnæ petitione obſtaturam.Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi ſpecies eſt, cùm liceat retractare de ſententia arbitri. 15 ¶ De officio arbitri tractantibus ſciendum eſt, omnem tractatum ex "ipſo" compromiſſo ſumēdum. nec enim aliud illi licebit,quam quod ibi, vt efficere poſſit,cautum eſt, non ergo quod libet ſtatuere arbiter poterit,nec in qua re libet:niſi de qua re compromiſſum eſt,& quatenus compromiſſum eſt [f]. 16 ¶ Quæſitum eſt de ſententia dicenda.& dictum,non quamlibet:licèt de quibuſdam variatum ſit, & puto verè non committi, ſi dicat ad iudicem de hoc eundem vel ſe,vel alium:" (in) ſe," vel in alium compromittendum. Nam & Iulianus, impunè non pareri ſi iubeat ad alium arbitrum ire,ne finis non ſit. quòd ſi hoc modo dixerit, vt arbitrio Publij Mæuij fundus traderetur,aut ſatiſdatio detur:parendum eſſe ſentētiæ.idem Pedius probat : ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur,ſua ſententia finem controuerſiæ eum imponere oportet : non autem finiri controuerſiam, cùm aut differatur arbitriū, aut in alium transferatur:partémque ſentētiæ eſſe, quemadmodum ſatiſdetur, quibus fideiuſſoribus: ídque delegari non poſſe, niſi ad hoc compromiſſum ſit, vt arbiter ſtatueret,cuius arbitratu ſatiſdaretur. 17 ¶ Item ſi iubeat ſibi alium coniungi, cùm id in compromiſſo non ſit, non dicit ſententiam,nam ſententia eſſe debet de re compromiſſa:de hoc autem compromiſſum non eſt.
18 ¶ Si domini, qui inuicem ſtipulati ſint, procuratores ſuos agere apud arbitrum velint : poteſt iubere,ipſos etiā adeſſe [g]. 19 ¶ Sed ſi & heredis in compromiſſis mentio ſit:poteſt iubere,etiam heredem eorum adeſſe [h].
20 ¶ Arbitri officio continetur, & quemadmodum datur vacua poſſeſſio [i]. An & ſatis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat,quod nullam rationem habet, nam ſi ratum non habeat dominus,committetur ſtipulatio.
21 ¶ Arbiter nihil extra compromiſſum facere poteſt.& ideo neceſſarium eſt adiici de die compromiſſi proferenda cæterùm impune iubenti non parebitur.

33. *Papinianus* lib.1.Quæſtionum.

ARbiter ita ſumptus ex compromiſſo,vt & diem proferre poſſit,hoc quidem facere poteſt,referre [k] autē contradicentibus litigatoribus, non poteſt [l].

De duobus reis. 1. Si pœna commiſſa ſit.

---

a i. condictione certi ad incertū, intereſſe ſcilicet *l.vlt.* ꝫ. *ſi quis in ius. Accurſ.*
b vide quæ notaui *ad l.2.*ꝫ.*eod.*
c *adde l.23.§.2.*ꝫ.*eod.*
d eodem modo traditur: inducias reo cōceſſas, ſolutioni faciendæ, ad eius fideiuſſores extendi, ne per mediū fideiuſſorem ipſe reus ſoluere cogatur. *l.vlt.in fin.Cod.de vſuris rei iudic.*
e *vt l.34.*ꝫ.*eod.*
f hinc collige, ſententiam pro fideiuſſore latā, ad principalem nō porrigi.*Bart.*
g quod eſſe nō debet *l.26.*ꝫ.*eod.*
h 1. *Harmenopu.* 4.§.57.
i *l.5.*ꝫ.*ſi quis cautionib. l.1.§.penul.*ꝫ.*de ſeparat. bon. l.7.*ꝫ.*de dolo.*
k quemadmodum ſolet adiici.*l.3.Cod.eod.*
l & ſtipulationem. *l.* 13. §.1. quodq. de omnibus cōtrouerſiis interponitur.*l.21.§.6.*ꝫ.*eod.*
m niſi pœna, *vt l.11.§.1.*ꝫ.*eod.*
n *v.l.* 2.ꝫ. *de in ius vocando.*
o *vt & in l.2.*ꝫ. *de in ius vocando: l.17.l.18.*ꝫ.*de procurat. l.36.*ꝫ.*de fideic.liber. l.13.*ꝫ.*de vacat. & excuſ. muner.l.33.Cod.de Epiſcopis.*
p Arbiter ex cōpromiſſo ſumptus, ſententiam dicere vetatur in actione famoſa,ex delicto vel crimine publico: quod ſi etiā dixerit, nō cōpetit executio. 7. *Eclog.* 2.*c.*31: 1. *Harmenopul.*4.§. 77.
q ciuiliter tamē apud eū agi poterit, nec eius ſententia infamabitur *l.13.§.5.*ꝫ.*quibus ex cauſis infamia.*
r id enim ſi permiſſum eſſet, nemo puniretur: publicè autē intereſt delicta per iudicem puniri. Ideóque in criminibus prohibetur tranſactio,quibuſdam exceptis. *l.18.C. de tranſact.*
ſ *l.vlt. Cod. vbi cauſæ ſtatus.*
t *l.2.in fi.Cod de pedan.iudicib.*
u alii pupillari; & malè *arg.l.* 25. §. 5. *in fine.*ꝫ. *eod.l* 35.ꝫ.*eod.*& ita videtur doctiſſimo Cuiacio 11.*obſeruat.*12. de populari ideo dicit, quòd ea ius ſuum populo tueatur.*l.1.*ꝫ.*de popular.*non priuatis ſanè. apud authorē 7. Eclog.2.*c.*31.*in fi. &* 1.Harmeno. 4.§. 77. legitur, ὀρφανικῆς ἀγωγῆς.
x Ex compromiſſo ſerui non datur de peculio actio.*l.3.§.8.*ꝫ.*de pecu.*
y Cur ita? *v.l.1. §.4.*ꝫ.*de iudiciis.*
z i.ſe defendere. *d.l.2.§.5. verſ. ſed ſi agant.*
a *l.1.*ꝫ. *eod.* non tamen cōpromiſſum eſt ſententia. *l.13.§.5.*ꝫ. *quib. ex cauſis infam.*
b *vide l.16.*ꝫ.*de exceptionib.*
c eodem penè modo tutor ſe occultans ne alimenta pupillo præſtet,punitur: *l.3.§. tutor.*ꝫ.*de ſuſpectis.*
d *l.17.§.2.*ꝫ.*eod.*
e *v. quæ ſcripſi ad titulum Codicis, Quando libellus princips datus &c.*
f ideóque corā arbitro non fiet recumuentio. interdum tamē & extra cōpromiſſum poteſt cognoſcere arbiter, ſi ea de quibus cognoſcit non ſunt omnino aliena ab expreſſis in cōpromiſſo,ſed eis adhæreant : etſi principalis cauſa ſine iis definiri non poſſit: vnde ſolutioni diē ſtatuere poteſt. *v.l* 21.§.*ſolutioni.*ꝫ.*eod* poteſt etiam ſuper fructibus & expēſis condemnare, quòd ea veniant, vt & omnia acceſſoria, ad cauſam commiſſam.
g Iuſta de cauſa. *l.26. Cod. de procurat.*
h *adde l.* 27.§.1. ꝫ.*eod.*
i præſtanda à venditore emptori. *l.* 3. §.1.ꝫ.*de act.empt.*
k anteuertere *v.Cuiac.* 3.*obſeru.* 7.*in fine.*
l cur ita? collige ex *l.134.*ꝫ.*de reg. iur.*

34. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

SI duo rei sunt aut credendi, aut debendi, & vnus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur: videndũ est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur, idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt, & fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere [a], si socij sunt [b], aliàs nec a te petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licèt à te petatur.

1 ¶ Semel commissa pœna solui compromissum, rectius puto dici: nec amplius posse committi, nisi id actum sit, vt (in) singulas causas toties committatur [c].

Si pupillus compromiserit.

35. *Gaius* lib.5.ad Edictum Prouinciale.

SI pupillus sine [d] tutoris auctoritate [e] compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare: quia, si contra eum pronuntietur pœna non tenetur, præterquam si fideiussorem dederit, à quo pœna peti possit, idque & Iulianus sentit [f].

De diebus feriatis.

36. *Vlpianus* lib.77.ad Edictum.

SI feriatis diebus [g], cogente prætore, arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna: exceptionẽ locum non habere constat: nisi alia [h] lege eadem "dies" feriata, in qua sententia dicta est excepta.

Si hæres aduersus arbitri sententiam petat.

37. *Celsus* lib.2.Digestorum.

QVamuis arbiter alterum ab altero petere vetuit: si tamen heres petit, pœnam committet [i], non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

Si aduersarij non intersit sententiæ stari.

38. *Modestinus* lib.6.Regularum.

CVm pœna ex compromisso petitur: is, qui commisit, damnandus est [k], nec interest, an aduersarij eius interfuit, arbitri sententia stari, nec ne.

De authoritate arbitri. 1. De mora post diem prolatum.

39. *Iauolenus* lib.11.ex Cassio.

NOn ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritũ sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur [l]: sed ex his duntaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent. Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dari iubendo [m], quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt [n].

1 ¶ Cùm arbiter diem compromissi proferre iussit, cùm hoc ei permissum est, "alterius" mora alterius ad pœnam committendam podest.

De morte vel absentia arbitri si per stipulatorem stet quo minus accipiat.

40. *Pomponius* lib.11.ex variis lectionibus.

ARbiter calendis Ianuariis adesse iussit, & ante eum diem decessit [o], alter ex litigatoribus nõ adfuit, procul dubio pœna minimè commissa est. Nam & Cassium audisse se dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, nõ esse commissam, quemadmodum Seruius ait, si per stipulatorem stet, quo minùs accipiat, nõ committi pœnam.

De minore 20. annis.

41. *Callistratus* lib.1.Edicti monitorij.

CVm lege Iulia [p] cautum sit, ne minor viginti annis iudicare cogatur [q]: nemini licere minorẽ viginti annis cõpromissarium iudicẽ eligere, ideóque pœna ex sententia eius nullo modo cõmittitur. Maiori tamen viginti annis, si minor vigintiquinque "annis" sit, ex hac causa succurrendum, si temerè auditorium receperit, multi dixerunt [r].

De pœna fisco adiudicata.

42. *Papinianus* lib.2.Responsorum.

ARbiter intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restitutis: pœnæ causa fisco secundùm formã compromissi condemnauit, ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilo minùs stipulationis pœna committitur, quòd ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

De pleno compromisso & speciebus omissis.

43. *Scæuola* lib.1.Responsorum.

DE rebus controuersiísque omnibus compromissum "in arbitrum" à Lucio Titio, & Mæuio Sempronio factum est: sed errore quædam species in petitionẽ à Lucio Titio deductæ non sunt: nec arbiter de his quicquam pronunciauit. Quæsitum est [s], an species omissæ peti possint. Respondit, peti posse: nec pœnam ex compromisso committi, quòd si malignè hoc fecit, petere quidem potest, sed pœnæ subiugabitur.

a quibus pactũ, de non petẽdo, reo principali factum, prodest. *l.92.ff.eod.*
b i. vno sociorum compromittente, si is vetitus sit petere, & alter quoque petere prohibetur, si socij erant. hinc constat compromissum vnius socij alteri nocere. Obiici potest *l.ex 27.in princ. ff.de pactis.* quæ negat pactum vni⁹ sociorum alteri nocere.
c Ratio? *v.l.16. ff.de transactioni.*
d *l.3.ff.eod.*
e Imò, vt cumque tutore auctore compromiserit, aduersus huiusmodi sententiam restitui poterit. *l.34.in fin. ff.de minorib.*
f *vide l.1. Cod.de fideius.min.*
g *l.3.in fi. ff.eod.*
h *vt l.7. Cod.de ferijs.* Quidã alij legũt, aliqua lege, vt Iuliani legem intelligat. *de qua D.on.38.*
i Cur ita? *v.l.42. in fi.ff.de reg.iur.*
k An verò pœna simul & executio peti poterit? Hoc ordinariè non admittitur. Cauti⁹ est igitur vt notari⁹ in forma compromissi adiiciat, vt pœna peti possit rata manente sentẽtia. *arg. l.penult. ff.de transact.*
l Exemplum? *v. l.32.§.16.ff.eod*
m potest igitur multare. an & iuramentum in litem deferre? An & multare citra permissionem? *v.hîc Bart.*
n nam cogere partem, vt producat contra se testes, est iniquum, & ideo arbiter nõ potest eam multare. *l.21.§.7.ff.eodem.*
o *vide Sebastianum Mediceum, tractat. de morte, parte 2.conclus.11.*
p subaudi de priuatis iudiciis. de qua *l.9.§.2.ff.eo.* dixi de lege Iulia priuatorum & publicorum iudiciorum. *ad l.4.ff.de testibus.*
q *v.Cuiac.ad.l.1. C. qui ætate se excusant.*
r quid si minor tutelam sibi à maioribus delatã suscepit: nũ, si fortè damnum in tutela reperiatur, ei aduersus pupillos quondam suos de damno conquerẽtes subuenietur? *collige ex l 5.C.de test. tut. & §. vlt. inst. de fiduciaria tut. Nou. 118.c.5.*
s *v.l.21.ff.eod.*

De terminis ab arbitro positis.

44. *Idem* lib.2.Digestorum.

INter Castellianum, & Seium controuersia de finibus orta est: & arbiter electus est, vt arbitratu eius res terminetur, ipse sententiam dixit, præsentibus partibus, & terminos posuit [t]. Quæsitum est, an, si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso commissa est. Respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod vtroque præsente arbitratus esset, pœnam commissam [u].

De compromisso personali.

45. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

IN compromissis arbitrium personæ insertum personã non egreditur [x].

De quibus arbiter iudicare potest.

46. *Paulus* lib.12.ad Sabinum.

DE his rebus, & rationibus, & controuersiis iudicare arbiter potest, quæ ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quæ postea [y] superuenerunt [z].

Si litigator decesserit, pupillo hærede relicto. 1. Aut furere cœperit.

47. *Iulianus* lib.4.Digestorum.

SI compromissum ita factum est, vt præsente vtroque, aut hæredibus eorum, arbiter sententiam dicat, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo hærede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. 1 ¶ Item, si alter ex compromittẽtibus furere cœperit.

48. *Modestinus* lib.4.Regularum.

ARbiter ad ferendam sententiam non compelletur.

Quibus modis arbiter adesse iubere potest. 2. De morte litigatoris.

49. *Iulianus* lib.4.Digestorum.

SEd "&" interpellatur, quo minus sententiam dicat: quia * nihil coram furioso fieri intelligitur [a]. Quòd si furiosus curatorem habet, vel habuerit adhuc litigio pẽdente, potest, præsente curatore, sententia dici.

1 ¶ Arbiter adesse litigatores vel per nuntium, vel epistolam [b] iubere potest [c]. 2 ¶ Si ab altera dũtaxat parte hæredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur morte cuiusque ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo, si neutrius hæredis persona comprehenderetur.

Si extra compromissum arbiter diem protulerit.

50. *Alfenus* lib.7.Digestorum.

ARbiter [d] ex compromisso sumptus, cùm ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri iusserat, alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat. Consulebatur, possétne ab eo pecunia ex compromisso peti. Respondi, non posse: ideo quòd non esset arbitro compromissum, vt id haberet [e].

De arbitro in re sua.

51. *Marcianus* lib.2.Regularum.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere nõ potest: quia se facere iubeat, aut petere prohibeat *: neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest [f].

De mora in parendo sententiæ.

52. *Idem* lib.4.Regularum.

SI qui iussus "est" arbitro ex cõpromisso soluere pecuniam, moram fecerit: pœnam ex compromisso debet: sed postea [g] soluendo, pœna liberatur.

NAVTÆ [h], CAVPONES, STABVLARIJ, VT RECEPTA RESTITVANT [i].

Tit. IX.

Prior pars edicti, de actiõne honoraria in factum de recepto. 1. Ratio & vtilitas suprascripti edicti. 2. De nautis. 3. De nauium custodibus, & dietariis. 4. De exercitoribus ratium & lintrariis. 5. De cauponibus, & stabulariis. 6. De mercibus & aliis rebus. 7. De rebus nostris vel alienis. 8. De rebus illatis in nauem, vel in litore existentibus. De facto nautarum, vectorum, viatorum.

Vlpianus lib.14.ad Edictum.

AIt prætor [k]: *nautæ, caupones, stabularij, quod cuiusque saluum fore ceperint, nisi restituant, in eos iudicium dabo* [l]. 1 ¶ Maxima vtilitas est huius edicti: quia necesse est plerumque eorũ fidem sequi,

t *l.2.§.…* *finium r…* *rum.*
u *vide l…* *ff.eodem.*
x *l.32.§.…* *ff.eod. v…* *soluto. l…* *verb.obl…*
y Com… sum fin… factum… hitur a… turas. … *iudicij.*
z cont… net *S…* *Tit.de…* *quitur,…* *ergo, &…* *riens.in…* *promissi,…* *Tunc v…* quineti… est in … bonis o… tunc e… ra oblig… ligunt… *qua rei…*
a *l.27.…*
b … *Harme…* §.64.
c inter… vna pa… te inte… potest.
d *vide…* *2.c.51.*
e vt id… *adde l.…* *eod.*
f *l.4…* *fideic…*
g *vlt.…* *eod.*
h *§i.…*
i *adde…*
k *Edg…*
l *i. iu…* *ctione…* *ff.eod.*

ſequi, & res cuſtodiæ eorum committere. Ne quiſquam putet, grauiter hoc aduerſus eos conſtitutum, nam eſt in ipſorum arbitrio,ne quem recipiant [a], & niſi hoc eſſet ſtatutum,materia daretur [b] cum furibus aduerſus eos,quos recipiunt, coeundi : cum ne nunc quidem abſtineant huiuſmodi fraudibus. 2 ¶ Qui ſunt igitur, qui teneātur, videndum eſt. Ait prætor,*nautæ.* * Nautam accipere debemus eum,qui nauem exercet [c]: quamuis nautæ appellantur omnes,qui nauis nauigandæ cauſa in naue ſint,ſed de exercitore [d] ſolummodo prætor ſentit:nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut meſonautam [e] obligari:ſed per ſe,vel per nauis magiſtrum [f], quanquam ſi ipſe alicui è nautis committi iuſſit, ſine dubio debeat obligari [g]. 3 ¶ Et ſunt quidam in nauibus qui cuſtodiæ gratia nauibus præponuntur, vt ναυφύλακες [h], *id eſt,nauium cuſtodes* [i], "& dietarij [k]". Si quis igitur ex his receperit,puto in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos huiuſmodi officio præponit, committi eis permittit : quanquam ipſe nauicularius [l] vel magiſter id faciat [m] quod χειρέμβολον [n] *id eſt,manus immiſsionem* appellant,ſed & ſi hoc non extet,tamen de recepto nauicularius tenebitur.

4 ¶ De exercitoribus ratium, item lyntrariis nihil cauetur,ſed idem conſtitui oportere, Labeo ſcribit, & hoc iure vtimur. 5 ¶ Caupones autem,& ſtabularios æque eos accipiemus, qui cauponam, vel ſtabulum exercent, inſtitoréſve eorum.Cæterū ſi qui opera mediaſtini [o] fungitur,non continetur:vtputa atriarij,& focarij [p], & his ſimiles. 6 ¶ Ait prætor, *quod cuius ſaluum fore cæperint:* hoc eſt,quamcumque rem,ſiue mercem receperint. Inde apud Viuianum relatum eſt, ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quæ mercibus accederent : veluti veſtimenta, quibus in nauibus vterentur, & cætera, quæ ad quotidianum [q] vſum habemus. 7 ¶ Idem Pomponius libro trigeſimoquarto ſcribit,parui referre,res noſtras,an alienas intulimus, ſi tamen noſtra interſit ſaluas eſſe. Etenim nobis magis, quàm quorum ſunt, debent ſolui [r], & ideo ſi pignori merces accepero "ob pecuniā nauticam:" mihi magis quàm debitori nauta tenebitur, ſi ante eas ſuſcepit. 8 ¶ *Recipit autem ſaluum fore*, vtrum ſi in nauē res miſſæ,ei adſignatæ ſunt:an,& ſi nō ſint adſignatæ,hoc tamen ipſo,quod in nauem miſſæ ſunt,receptæ videntur? Et puto,omnium eum recipere cuſtodiam,quæ in nauem illatæ ſunt, & factum non ſolum nautarum præſtare debere,ſed & vectorum.

2. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

SIcut & caupo viatorum [ſ].

1. Qualis ſit hæc actio, & cur introducta. Quid præſtet nauta, caupo,ſtabularius. 2. De cauſa ex qua recipitur. 3. De filiofam. & Seruo. 4. Quid veniat in hanc actionem. De eius tempore,de herede. 5. De concurſu huius actionis & actionis de furto.

3. *Vlpianus* lib.14.ad Edictum.

ET ita de facto vectorum etiam Pomponius lib. trigeſimo quarto ſcribit.Idem ait,etiam ſi nondum ſint res in nauem receptæ [t], ſed in litore perierint, quas ſemel recepit:periculum ad eum pertinere. 1 ¶ Ait prætor,*niſi reſtituent,in eos iudicium dabo.* Ex hoc edicto in factum actio proficiſcitur. Sed, an ſit neceſſaria [u], videndum : quia agi ciuili actione ex hac cauſa poterit, ſi quidem merces interuenerit,& locato vel conducto, ſed ſi tota nauis locata ſit:qui conduxit, ex conducto etiam de rebus quæ deſunt agere poteſt, ſi verò res perferendas nauta conduxit, & locato conuenietur, ſed ſi gratis [x] res ſuſceptæ ſint, ait Pomponius depoſiti agi potuiſſe. Miratur igitur, cur honoraria actio ſit inducta, cùm ſint ciuiles. Niſi fortè (inquit) ideo, vt innoteſceret prætor curā agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum,"&" quia in locato conducto culpa, in depoſito dolus dumtaxat præſtatur [y]: at hoc edicto omnimodo,qui recepit,tenetur etiam ſi ſine culpa eius res periit, vel damnum datum eſt, niſi ſi quid damno fatali [z] contingit.Inde Labeo ſcribit : ſi quid naufragio, aut per vim piratarum [a] perierit, non eſſe iniquū, exceptionem ei dari. Idem erit dicendum, & in ſtabulo, aut in caupona vt maior contigerit [b]. 2 ¶ Eodem modo tenentur caupones, & ſtabularij, quo exercentes negotium ſuum recipiunt.cæterum ſi extra negotium receperint,non tenebuntur. 3 ¶ Si filiusfam.aut ſeruus receperit,& voluntas patris domini interuenit [c]:in ſolidum erit conueniēdus.Item ſi ſeruus exercitoris ſubripuit,vel damnum dedit, noxalis actio ceſſabit : quia ob receptum ſuo nomine dominus conuenitur. Sin verò ſine voluntate exerceant,de peculio dabitur. 4 ¶ Hęc autem rei perſecutionem continet,vt Pomponius ait,& ideo & in heredem,& perpetuò [d] dabitur. 5 ¶ Nouiſſime videndum an eiuſdem rei nomine & de recepto honoraria [e] actione,

a an idem eſt, poſtquam excipere cœperunt? negat Bart. *ex l. vnic. in fin. ℥. furti aduerſus nautas.*

b occaſio delicti tollēda. *Accurſ.*

c *l.1.§. exercitorem ℥. de exercit.*

d i. nauis domino,vel eius conductore. *l.1.§. exercitorem ℥. de exercitor.*

e is eſt,qui medium locum tenet inter nautas ſūmos & imos: ſummos,vt propretas & gubernatores : imos, vt remiges:qui denique aliis remigandi ſignū prębet.Plauto hortator : Feſto & Nonio portiſculus,ſeu hortator remigū qui perticam tenet,quę portiſculus dicitur,qua excurſum & exhortamenta moderatur, qualis quidā Poris apud Liuium 40.

f i. eum cui totius nauis cura mandata eſt, *l.1. §.1. ℥. de exercitor.*

g ex iuſſu.

h 53. *Eclog.1.c.7.*

i ad id præpoſiti ab exercitore.

k i. qui annonā nauis adminiſtrant.

l i.exercitor.

m id non faciat: *Baro.*

n i. ſignū à magiſtro nauis manu datum. Celeuſma appellatur. Id aſſa voce dicebatur remigare : vt in Argo naui per cytharam. *Pedianus diuinat. dixi ad Feſtū in Aſſa, & Portiſculus)* Ita κελευστής, Gloſſis iuſſor.

o viliſſimi mācipij, ita dicti, quod in mediis ædibus ſtaret,vt ad cuiuſuis iuſſum præſto eſſe poſſet.

p de focariis. *v. l.12.§.5.§.6. ℥. de inſtructo.*

q *l.4. in fi. ℥. eod.*

r Immò, dominò magis reddi oportet, *l.31. ℥. depoſiti.*

ſ Immò, caupo viatorum factū non præſtat. *l.6. §.3. ℥. eod. l. vnic. §. vlt. ℥. furti aduerſ. nautas.*

t Immò, non aliàs quàm ſi in ipſa naue damnum datum ſit. *l. vlt. ℥. eod.*

u *v. l.1. §.1. ſ. eo.*

x *l.6. ℥. eod.*

y vulgariter, *l.1. §. ſi quis ſeruum. l. 32. ℥. depoſiti.* quippe ex conuētione culpa præſtari poteſt. *d.l.1.§. ſi conueniat.*

z quod alibi, θεῖ βίᾳ. *l.25.§. antep. ℥. locati.* vis diuina. *l.24.§. Seruius ℥. de dam-*

& furti agendum ſit,& Pomponius dubitat,ſed magis eſt, vt vel officio iudicis, vel doli exceptione, alterutra eſſe contentus debeat [f].

1. Si nauta nautæ,ſtabularius ſtabularij, caupo cauponis receperit. 2. De his quæ mercibus accedunt.

4. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

SEd & ipſi nautæ furti actio competit [g], cuius ſit periculo:niſi "ſi" ipſe ſubripiat,& poſtea ab eo ſubripiatur: aut alio ſubripiente,ipſe nauta ſoluendo non ſit.

1 ¶ Si nauta nautæ,ſtabularius ſtabularij, caupo cauponis receperit:æque tenebitur. 2 ¶ Viuianus dixit, etiā ad eas res hoc edictū pertinere, quæ poſt impoſitas merces in nauem, locataſque inferentur, & ſi earum vectura non debetur:vt veſtimētorum,penoris quotidiani [h], quia hæc ipſa cæterarum rerum locationi accedunt.

De cuſtodia præſtanda. 1. De furto & damno.

5. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

NAuta, & caupo, & ſtabularius mercedem accipiunt nō pro cuſtodia:ſed nauta,vt traiiciat vectores:caupo, vt viatores manere in caupona patiatur : ſtabularius, vt permittat iumenta apud eum ſtabulari: & tamē cuſtodiæ nomine tenentur. Nam & fullo,& ſarcinator non pro cuſtodia, ſed pro arte mercedem accipiunt, & tamen cuſtodiæ nomine ex locato tenentur [i]. 1 ¶ Quæcumque de furto diximus,eadem & de damno debent intelligi:nō enim dubitari oportet, quin is, qui [k] ſaluum fore recipit, nō ſolùm à furto,ſed etiam à damno [l] recedere videatur.

Altera pars edicti de actione honoraria in factum ex quaſi delicto in duplum. Si quis gratis in naue,aut caupona fuerit. 1. Si ſeruus meus vel communis quo in naue,aut caupona vtebaris,damnum mihi dederit, aut furtum fecerit. 2. Siue damnum in eo datum fuerit. 3. De habitatione & hoſpitio repentino. 4. De concurſu huius actionis,& de furto vel ex lege Aquilia.

6. *Paulus* lib.22.ad Edictum.

LIcèt gratis [m] nauigaueris, vel in caupona gratis deuerteris : non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, ſi damnum iniuria paſſus es. 1 ¶ Si ſeruo meo in naue, vel in caupona vtaris, & damnum mihi det [n], vel furtum faciat : quamquam & furti actio & damni iniuria mecum ſit:hæc tamen actio,quia in factum eſt,etiam ſerui mei nomine aduerſus te competit. ¶ Idem dicetur, & ſi communis ſit. ¶ Tu tamen, quod mihi præſtiteris eius nomine, vel communi diuidundo, vel pro ſocio actione, aut, (ſi partem eius,vel totum conduxiſti) etiam ex conducto habebis me obligatum. 2 ¶ Sed ſi damnum in eo datum ſit ab alio, qui in eadem naue, vel caupona eſt, cuius factum prætor æſtimare ſolet:nō putat Pomponius eius nomine hanc actionem vtilem futuram.

3 ¶ In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi [o] cauſa in caupona ſunt ; hoc [p] autem non pertinet ad eum, qui hoſpitio repentino recipitur, veluti viator [q]. 4 ¶ Poſſumus autem furti,vel damni iniuriæ actione vti cum nautis,vt certi hominis factum arguamus,ſed vna contēti eſſe debebimus [r]. Et ſi cum exercitore egerimus, præſtare ei debemus actiones noſtras:quamuis ex conducto actio aduerſus eos competat exercitori. Sed ſi abſolutus ſit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur:ne [ſ] ſæpius de eiuſdem hominis admiſſo quæratur. Et contra ſi de admiſſo vnius hominis actum ſit,deinde in factum actione agatur,exceptio dabitur.

De nautis,de damno in naue vel extra nauem dato. De proteſtatione exercitoris. 1. Natura huius actionis. 2. De nauta & mercatore, & nautepibata. 3. De ſeruo nautæ. 4. Quatenus tenetur exercitor. 5. De pluribus exercitoribus. 6. De tempore huius iudicij. De herede,de ſeruo,aut filiofam.exercitore.

7. *Vlpianus* lib.18.ad Edictum.

DEbet exercitor [t] omnium nautarum ſuorum, ſiue liberi,ſiue ſerui,factū præſtare, nec immeritò factum eorum præſtat,cùm ipſe eos ſuo periculo adhibuerit. Sed non aliàs præſtat,quàm ſi in ipſa naue damnum datū ſit [u]: cæterum ſi extra nauem,licèt à nautis,nō præſtabit. Item ſi prædixerit, vt vnuſquiſque vectorum res ſuas ſeruet, neque damnum ſe præſtaturum, & conſenſerint [x] vectores prædictioni : non conuenitur. 1 ¶ Hæc actio in factum, in duplum [y] eſt. 2 ¶ Sed ſi quid nautæ inter ſe damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. Sed ſi quis ſit nauta,& mercator,debebit illi dari. Quod ſi quis, quos vulgo ναυτεπιβάτας, id eſt, *remum pro naulo, & vecturæ pretio ſoluentes*, dicunt, & huic tenebitur, ſed huius factum præſtat,cùm ſit & nauta.

no inf. & o. alibi fatum appellatur, quod cuiuis patrifam. etiam diligentiſ. poteſt accidere. *l.11.§. item, antepen. ſ. de minor.*

a De piratis, *v. l.18. ℥. commodati.*

b *l.15.§.2. & ſeq. ℥. locati.*

c *l. vlt. in fine hoc tit.*

d *d.l. vlt. §. vlt.*

e *l. vlt. §.5. ℥. eod.*

f *l.6.§.4. ℥. eod. v. l.130. ℥. de reg. iur.*

g *v. l. vnic. §.4. ℥. furti aduerſ. nautas.*

h *l.1.§.6. in fi. ſ. eod.*

i *l.25. inf. l.60. §.2. ℥. locati. l.12. in pr. ℥. de furtis.* vt & depoſitarij, *l. 1.§.13. ℥. depoſiti.* interdum etiam venditor de cuſtodia tenetur, vtputà ſi eā ſuſcepit. §.3. *Inſt. de emptione.*

k ſaluum fore qui quid recipit, furtum præſtat & damnum.

l & periculo. *l. 40. ℥. locati.*

m *l.3.§.1. ſ. eodē. v. quæ ſcripſi ad l.6. ſ. de calumniatorib.*

n quid ſi tibi damnum dederit? *v. l.60.§.7. ℥. locati.*

o *l. vnica, in fin. ℥. furti.*

p Habitationis & hoſpitij repentini differentia.

q Immò, aduerſus nautas de facto viatoris tenetur. *vide l.2. ſ. eod.*

r *l.3. in fi. ſ. eod.*

ſ *v. l.2. ℥. de priuatis delictis.*

t an exercitoris exemplo magiſtratus & dominus ſui famulitij ratione tenebuntur? negat Baro.

u Immò, præſtat, etiam ſi res nondum in nauem receptæ. *l.3. ſ. eod.*

x contractus enim legem ex conuētione accipiunt. *l.1.§. ſi conueniat ℥. depoſiti.*

y *d.l. vnic. §.2.*

3 ¶ Si seruus nautæ damnum dederit: licèt seruus nauta non sit, æquissimum erit, in exercitorem actionem vtilem dare. 4 ¶ Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur [a], culpæ scilicet suæ, qui tales adhibuit, & ideo, & si decesserint, non releuabitur. Seruorum autem suorum nomine, noxali [b] dumtaxat tenetur, nam cum alienos adhibet, explorare [c] eum oportet, cuius fidei, cuius innocētiæ sint: in suis venia dignus est, si tales quales ad instruendam nauem adhibuerit. 5 ¶ Si plures nauem exerceant: vnusquisque pro parte, qua nauem exercet, conuenitur. 6 ¶ Hæc iudicia, quamuis honoraria [d] sint, tamen perpetua [e] sunt: in [f] heredem autem non dabuntur. Proinde, & si seruus nauem exercuit, & mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum voluntate patris [g], vel domini seruus, vel filius exercent nauem, vel cauponam, vel stabulum: puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere quasi omnia, quæ ibi contingunt, in solidum receperint.

DIGESTORVM, SEV PANDECTARVM PARS SECVNDA.

LIBER QVINTVS.

DE [h] IVDICIIS [i], ET [k] VBI [l] QVISQVE AGERE, VEL CONVENIRI DEBEAT.

De iurisdictione inter consentientes.

Vlpianus lib. 2. ad Edictum.

SI se subiiciāt aliqui iurisdictioni, & consentiant [m]: inter consentiētes cuiusuis [n] iudicis, qui tribunali præest [o], vel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictio.

Quid sit consentire. 1. An requiratur consensus prætoris. 2. De prorogatione iudicis. 3. Qui & ex quibus causis domum reuocāre possunt. 6. De causæ cognitione, de cautione ab eo præstanda qui domum reuocat. 7. Ne prorogatio creditoribus obsit. 8. Qui multæ dicendæ ius habent.

2. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

COnsensisse autem videntur, qui [p] sciant [q] se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant. Cæterùm, si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum (vt Iulianus quoque libro primo digestorum scribit) non habet consensum [r], aut si putauerūt alium esse prætorem pro alio [s], æquè error non dedit iurisdictionem, aut si, cùm restitisset quiuis ex litigatoribus, viribus præturæ compulsus est, nulla iurisdictio est [t]. 1 ¶ Conuenire autem vtrum inter priuatos sufficit, an verò etiam ipsius prætoris consensus necessarius "est?" lex Iulia iudiciorum [u] ait, *quo minus inter priuatos conueniat.* sufficit ergo priuatorū consensus. Proinde si priuati consentiant, prætor autem ignoret consentire, & putat suam iurisdictionem: an legi satisfactum sit, videndum est, & puto posse defendi, eius esse iurisdictionem. 2 ¶ Si & iudex ad tempus datus, & omnes litigatores cōsentiant: nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita, possūnt tempora, intra quæ iussus est litē dirimere, prorogari [x]. 3 ¶ Legatis [y] in eo, quod ante [z] legationem contraxerūt, item his, qui testimonij [a] causa euocati sunt, vel si quid iudicandi causa arcessiti [b] "sunt" vel in prouinciam destinati, reuocandi domum suā ius datur. Ei quoque, qui "ipse" prouocauit [c], non imponitur necessitas intra tempora prouocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco, vbi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere: nam Celsus, huic etiam domus reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit hæc Celsi sententia, & rationabilis est. Nam & diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum, qui tutelæ "reddendæ" causa Romam erat à se euocatus, alterius tutelæ "causa," cuius causa non erat euocatus [d], non debere compelli iudicium suscipere. Idem Claudio Flauiano rescripsit, minorem viginti quinque annis, qui desiderarat in integrum restitui aduersus Asinianum, qui alterius negotij [e] causa venerat, non esse Romæ audiendum. 4 ¶ Omnes autem isti domū reuocant, si non ibi contraxerunt, vbi conueniuntur [f]. Cæterùm, si contraxerunt ibi, reuocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licèt ibi contraxerunt, dummodo ante [g] legationem contraxerunt, non compelluntur se Romæ defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur, quod & Iulianus scribit, & Diuus Pius rescripsit. Planè, si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos Diuus Pius rescripsit. 5 ¶ Item si extra prouinciam suam contraxerunt, licèt non in Italia: quæstionis est, an Romæ conueniri possint, & Marcellus, in eo solo, priuilegio eos vti domum reuocandi, quod in ciuitate sua, vel certe intra prouinciam cōtraxerunt, quod est verum. Sed "&" si agant, compellūtur se aduersus omnes defendere [h]. Non tamen, si iniuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt alioquin (vt "&" Iulianus eleganter ait) aut impune cōtumeliis, & damnis adficientur, aut erit in potestate cuiusque, pulsando eos, subiicere ipsos iurisdictioni dum se vindicant. 6 ¶ Sed si dubitetur [i], vtrum in ea quis causa sit, vt domum reuocare possit, necne: ipse prætor debet causa cognita, statuere. Quod si constiterit, in ea eum esse causa, vt domum reuocet, debebit cauere in iudicio sisti, statuente prætore, in quem diem promittat. Sed vtrum nuda cautione, an satisdato, Marcellus dubitat, mihi videtur, sola promissione [k]. quod & Mela scribit, alioquin compelletur [l] iudicium accipere, quàm inuenire eos, qui satis pro eo dent.
7 ¶ In omnibus autē, in quibus protelatur [m] admonitio hoc procedere sine temporali damno creditorū oportet [n].
8 ¶ His datur multæ [o] dicendæ ius, quibus [p] publicè iudicium est, & [q] non alijs [r]: nisi hoc specialiter eis permissum est.

De eo qui latitat.

3. *Idem* lib. 4. ad Edictum.

NOn videtur frustrandæ actionis causa latitare, qui [s] præsens suscipere iudicium non compellitur [t].

De parente & liberis in potestate.

4. *Gaius* libro primo ad Edictum Prouinciale.

LIs nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus [u], nisi ex castrensi peculio [x].

Qui in ius vocati venire debent.

5. *Vlpianus* lib. 5. ad Edictum.

SI quis ex aliena iurisdictione ad prætorē vocetur, debet venire [y], vt & Pomponius, & Vindius scripserunt. prætoris [z] est enim æstimare, an sua sit iurisdictio: vocati autem, non contemnere auctoritatem prætoris, nam & legati, ceteríque, qui reuocandi domum ius habent, in ea sunt causa, vt in ius vocati veniant, priuilegia sua allegaturi.

De cæco.

6. *Idem* lib. 6. ad Edictum.

CÆcus iudicandi officio fungitur [a].

Quo casu priuilegium fori locum non habet.

7. *Idem* lib. 7. ad Edictum.

SI [b] quis, posteaquam in ius vocatus est, miles, vel alterius fori esse cœperit: in ea causa ius reuocandi forum non habebit quasi præuentus [c].

a *vide l. 1. § si cū* [illegible] *citorum.*
b *d. l. vnica. § serui.*
c *l. 3. ǰ. de publicanis.*
d *l. 3. § 5. s̄. eod.*
e *l. 3. § 4. s̄. eod.*
f *vide l. 16. s̄. de iudiciis.*
g *d. l. 3. § 3. s̄. eod.*
h de vindiciis. *vide Cuiac. 7. obs. in fin.*
i *3. Cod. 1. ad finem. 11.*
k id est, vbi, & apud quos iudices quisque, &c.
l *l. 3. Cod. 13. ad finem 27.*
m *v. l. 1. Cod. de iurisdictione.*
n *l. 74. § 1. ǰ. eod.* qui tamen sit ex decuria iudicū. Dicebā: tu cōdicebas: magistratus addicebat: iudicabat iudex addictus. *l. 39. l. 89. ǰ. eod.* Vnde in lege Manilia cuiusuis dictio, addictióque esto. Idem ius in municipiis, *l. 28. ǰ. ad Municipalem.* In causis publicis eligebantur iudices, deinde reiectio fiebat: postea, subsortitio. *Ascon.*
o seu iudicio. *l. 3. Cod. de iurisdictione.*
p vt sit consensus, scientia debet præcedere.
q *al.* sciunt.
r & vim prorogandæ iurisdictionis. *l. 15. s̄. de iurisdictione.* neque obligādi facultatem. *vide l. 57. ǰ. de obligat. & act.*
s putà fideicommissarium, pro tutelari: vel Titium, pro Mæuio. ille error, iuris: hic, facti dicitur.
t ipso iure: vt & dotis promissio. *l. 21. § 3.* & ibi *Cuiac.* aduersus veteres interpretes.
u cuius extat fragmentum *in l. 9. § 2. l. 42. s̄. de arbitr.* dixi plenius de eadem lege, *ad l. 4. ǰ. de testib.*
x vide quæ notaui *ad l. 4. § 3. ǰ. de* [illegible].
y Ius reuocandi domū habet, omnis qui in aula principis est. vide tamen Socinū *regula* 102.
z *§ 4. ǰ. eod. l. 8. l. 39. in fine ǰ. eodem. Nouell. 123. c. 26.* aliud erit si tempore legationis. *l. 24. § 1. l. 25. 26. 27. ǰ. eod.*
a *l. 26. in fine s̄. ex quibus causis maiores.*
b *al.* accersiti.
c *d. l. 26. l. 1. ǰ. eum qui appellauerit in prouincia defendi.*
d *l. 1. Codice vbi de ratiociniis.*
e putà studiorum, *arg. l. 28. s̄. ex quibus causis maior.*
f conueniri quis potest vbi contraxit. *l. 19. § 1. l. 36. § vlt. l. 45. ǰ. eodem. l. 54. § fin. s̄. de* [illegible] *9. s̄. de arbit. l. 1. 2. Cod. vbi de ratiociniis. Nouell. 69. c. 1.*

Corsetum ibidem. a quæ sint cæco permissa, *vide l. 8. Cod. qui testam.*
b *Eclog. eodem c. 7: 1. Harmenopul. 2.*
c Citatione inducitur præuentio. *l. 30. ǰ. eod. vide quæ notaui ad l. 9. ǰ. de* [illegible] *adde l. 30. ǰ. eod. l. 19. s̄. de iurisdict. l. 28. 45. ǰ. de excus. tut.*

De conſtituto.

8. *Gaius* lib.2.ad Edictum Prouinciale.

SI quis in legatione conſtituerit, quod ante legationem debuerit: non cogi eum ibi iudicium pati, vbi conſtituerit [a].

De inſulis.

9. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

INſulæ [b] Italiæ, pars Italiæ ſunt: & cuiuſque prouinciæ [c].

Quid ſit deſiſtere.

10. *Idem* lib.10.ad Edictum.

DEſtitiſſe [d] is videtur, non qui diſtulit, ſed qui liti renũtiauit in totum: deſiſtere enim eſt, de negotio abſtinere, quod calumniãdi animo inſtituerat. Planè, ſi quis, cognita rei veritate [e], ſuum negotium deſeruerit nolens in lite improba perſeuerare; quam calumniæ cauſa non inſtituerat, is deſtitiſſe non videtur.

De arrogatione aduerſarij.

11. *Idem* lib.12.ad Edictum.

SI à me fuerit adrogatus, qui mecum erat litem conteſtatu, vel cum quo ego ſolui iudicium, Marcellus libro tertio digeſtorum ſcribit. quoniam nec ab initio inter nos potuit conſiſtere [f].

Si prætor vnum ex pluribus iudicare vetet. 1. Qui iudicem dare. 2. Vel iudices dari poſſunt.

12. *Paulus* lib.17.ad Edictum.

CVm prætor vnum ex pluribus iudicare vetat, ceteris [g] id committere videtur. 1 ¶ Iudicẽ dare poſſunt, quibus "hoc" lege, vel conſtitutione, vel ſenatuſcõſulto conceditur. Lege, ſicut proconſuli [h], is quoque cui mandata eſt iuriſdictio, iudicem dare poteſt [i]: vt ſunt legati proconſulum, item hi, quibus id "more" conceſſum eſt propter vim imperij: ſicut præfectus vrbi, ceterique Romæ magiſtratus. 2 ¶ Non autem omnes iudices dari poſſunt ab his, qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur, ne iudices ſint, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt ſurdus, mutus, & perpetuò furioſus [k] & impubes [l]: quia iudicio carent. Lege "impeditur," qui ſenatu motus eſt [m]. Moribus [n], feminæ [o], & ſerui: non quia non habent iudicium, ſed quia receptũ eſt, vt ciuilibus officiis non fungantur. 3 ¶ Qui poſſunt eſſe iudices: nihil intereſt, in poteſtate, an ſui iuris ſint [p].

Quis actor intelligatur in iudiciis duplicibus.

13. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

IN tribus "iſtis" iudiciis, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, & finium regundorum, quęritur, quis actor intelligatur [q]. quia par cauſa omnium videtur, ſed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudiciũ prouocaſſet [r].

14. *Vlpianus* lib.2.Diſputationum.

SEd cum ambo ad iudicium prouocant, ſorte res diſcerni [ſ] ſolet [t].

Si quis litem ſuam fecerit.

15. *Idem* lib.21.ad Edictum.

FIliusfamiliàs iudex, ſi litem ſuam faciat [u], in tantam quantitatem tenetur, quæ tunc in peculio fuit, cũ ſententiam dicebat. 1 ¶ Iudex tunc litem [x] ſuam facere intelligitur, cùm dolo [y] malo in fraudem legis ſententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, ſi euidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia, vel etiam ſordes: vt veram [z] æſtimationem litis præſtare cogatur.

16. *Idem* lib.5.ad Edictum.

IVlianus autem, in hæredem iudicis, qui litem ſuam fecit, putat actionem competere. quæ ſententia vera nõ [a] eſt, & à multis notata eſt [b].

Si iudex litigatori ſucceſſerit.

17. *Idem* lib.22.ad Edictum.

IVlianus ait: Si alter ex litigatoribus iudicem ſolũ hæredẽ, vel ex parte fecerit: alius iudex neceſſario ſumendus eſt: quia iniquum eſt, aliquem ſuæ rei iudicem fieri [c].

Si iudex impeditus ſit. 1. Vtrum filiusfam. agere poſſit.

18. *Idem* libro vigeſimotertio ad Edictum.

SI longius ſpatium interceſſurum erit; quo minus iudex datus operam poſſit dare, mutari eum iubet prætor. hoc "eſt" ſi fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente infirmitate, vel neceſſaria profectione [d], vel rei ſuæ familiaris periculo.
1 ¶ Si filiusfamiliàs ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri: ita demum permittimus ei agere, (ſi) non ſit, qui patris nomine agat [e]: Nam & Iuliano placet: ſi filiusfamiliàs legationis, vel ſtudiorum gratia aberit: & vel furtum, vel damnum iniuria paſſus ſit, poſſe eum vtili iudicio agere: ne, dum pater expectatur, impunita ſint maleficia [f]: quia pater venturus non eſt, vel dum venit, ſe ſubtrahit is qui noxam commiſit. Vnde ego ſemper probaui, vt ſi res non ex maleficio veniat, ſed ex contractu, debeat filius agere vtili iudicio: fortè depoſitum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam, quam credidit, petens: ſi fortè pater in prouincia ſit, ipſe autem fortè Romæ vel ſtudiorũ cauſa, vel alia iuſta ex cauſa agat [g]. ne ſi ei nõ dederimus actionem, futurum ſit vt impune fraudem patiatur, & egeſtate Romæ laboret, viaticulo ſuo nõ recepto, quod ad ſumptum pater ei deſtinauerat. Et finge ſenatorem eſſe filiumfamiliàs, qui patrẽ habet in prouincia, nónne augetur vtilitas per dignitatem [h]?

De foro heredis. 1. Et eius qui aliquid geſſit per ſe. 3. Vel per ſeruum. 4. Si quis alio loco ſoluere obligatus ſit, alibi domicilium habeat.

19. *Idem* lib.60.ad Edictum.

HEres abſens ibi defendendus eſt; vbi defunctus debuit [i], & cõueniendus, ſi ibi inueniatur, nullóque ſuo proprio priuilegio excuſatur. 1 ¶ Si quis tutelam [k], vel curam, vel negotia, vel argentariam [l]; vel quid aliud, vnde obligatio [m] oritur, certo loci adminiſtrauit [n]: &, ſi ibi domicilium non habuit, ibi ſe debebit defendere: & ſi non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona poſſideri patietur. 2 ¶ Proinde & ſi merces vendidit certo loci, vel diſpoſuit [o], vel comparauerit: videtur, niſi alio loci vt defenderet, conuenit, ibidem ſe defendere. Numquid dicimus, eum, qui à mercatore quid comparauit aduena, vel ei vendidit, quem ſcit inde confeſtim profecturum [p], non oportet ibi bona poſſideri, ſed domicilium ſequi eius? at ſi quis ab eo, qui tabernam, vel officinam certo loci conductam habuit, in ea cauſa eſt, vt illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam vbi ſic venit; vt confeſtim diſcedat, quaſi à [q] viatore emptis: "vel eo, qui transuehebatur," vel eo, qui παραπλεῖ [r], *id eſt, præternauigat*; emit, duriſſimum eſt, quotquot locis quis nauigans, vel iter faciés delatus eſt, tot locis ſe defendi. At ſi quo conſtitit, non dico iure domicilij: ſed tabernulam, pergulam [ſ], horreum [t]; armarium, officinam conduxit, ibique diſtraxit, egit: defendere ſe eo loci debebit. 3 ¶ Apud Labeonem quæritur, ſi homo prouincialis [u] ſeruum inſtitorem vendendarum mercium gratia Romæ habeat: quod cum eo ſeruo contractum eſt, ita habendum [x], atque ſi cum domino contractum ſit. quare ibi ſe debebit defendere.
4 ¶ Illud ſciendum eſt: eum, qui ita fuit obligatus, vt in Italia† ſolueret, ſi in prouincia habuit domiciliũ, vtrobique poſſe conueniri, & hic, & ibi. & ita & Iuliano, & multis aliis videtur:

Contrahere quomodo hîc accipitur.

20. *Paulus* lib.58.ad Edictum.

OMnem obligationem pro contractu habendam [y], exiſtimandum eſt. vt vbicumque [z] aliquis obligetur, "&" contrahi videatur: quamuis "non" ex crediti cauſa debeatur.

De tempore ad ſoluendum concedendo.

21. *Vlpianus* lib.70.ad Edictum.

SI [a] debitori meo velim actionem edere: probãdum erit, ſi fateatur ſe debere, paratúmque dicat ſoluere, audiendum eum: dandúmque diem [b] cum competenti cautela ad ſoluendam pecuniam. * neque enim magnum damnum eſt in mora modici temporis [c]. Modicum autem tempus hîc intelligendum eſt, quod [d] poſt condemnationem reis indultum eſt.

Si is agat, qui iudicium pati non cogitur.

22. *Paulus* lib.3.ad Plautium.

QVi [e] non cogitur in aliquo [illegible] iudicium pati, ſi ipſe ibi agat, cogitur excipere a[illegible]nes, & ad eundem iudicem mitti [f].

a aliter quàm in aliis. *l.5.ͳ.de conſtituta.*
b An maiores, putà Sicilia, Sardinia, Cyrnos, vt Accurſius putat, & Benedictus XII. c. vlt. extr. de cenſibus: Boccacius 2. Decameri 9. An minores, vt Iſchia & Prochyta: has enim Italiæ adiungunt Geographi? *Ptolemæus lib. 3. & Strabo 6: Solinus, Mela 2. Plinius 3.* & alioquin Sicilia ab Italia ſeparatur. *l.99.ͳ. de verb. ſignificat. Plato 10. Politicorum: & 2. de legibus: Ariſtoteles 2. Politic: & libro de mirandis auſcultat. Thucydides 1. & 2. Halicarnaſſ. 2. Iſocrates de Pace: Lucianus in dialogo Mercurij & Charontis, & in libro de hiſtoria conſcribenda: Varro 2. de re Ruſtica: Cicero actione 4. & 7. in Verrem: & pro lege Manilia: & l. Agraria: Liuius 26. Florus 14. epitomes: & 2. hiſtoriæ 2. & 6: & 3.c.12. & cap.20:7. Plinius 2: & 56: c. ſancta: extra de religioſis domibus.*
c *adde l.30.ͳ.ad munic. pal. l.99.ͳ. de verb. ſignif.*
d *l.13.ͳ.ad Turpill.*
e & errore ſuo. *l.15.ͳ.de iure fiſci. l.2. Cod. de abolitionibus.*
f quia iudicium deuenit ad caſum à quo non poteſt incipere. *v.l.4.ſ.eod.*
g Incluſio vnius, alterius eſt excluſio.
h *l.12.ſ.de offic. proconſul.*
i *adde l.81.ͳ.eodem.*
k *l.39.l.46.ſ.eodem.*
l minor 25. annis, 1. *Harmenopul.4.§.4.*
m *l.2.ſ.de ſenatorib.*
n *vide l.2.ͳ.de vulgari.*
o vide quæ notaui de fœminis 30. *Cod.62.*
p *l.6.ſ.de arbit.*
q *vide l.2.§.in familiæ.ͳ.famil.*
r *l.29.ͳ.eodem, v. l.1.ſ. de in ius vocando. l.2.in fine. ͳ. communi diuidundo.*
ſ *al.* decerni.
t quæ fortè dirimantur. *vide l. vlt. Cod. communi delegatis.*
u *vide quæ notaui Cod. de pœna iudicis qui malè iudicauit.*
x adde quæ ſcripſi de iudice litem ſuam faciente ad Theophilum. *Inſt. de obligat. quæ ex quaſi delicto, in pr.*
y Interdum enim ſola imprudentia peccat, quod cùm accidit, litem ſuam non facit, *l.vlt.ͳ.de extr. cognit.*
z de vero pretio vide *l.50.ͳ.de furtis.*

a Pœnales actiones ex quaſi delicto in heredẽ non dantur, *vt hîc, & §.vlt. Inſt. de perpetuis & temporalibus: l. vlt.§.hæc iudicia. ſ. nautæ: l.5.§. hæc autem.ͳ.de his qui deiecerunt. §. vlt. Inſt. de oblig. quæ ex quaſi delicto.*
b niſi conueniatur hæres de eo quod ad illũ peruenit. *arg. l. 5.ͳ. de calumniat.*
c *l.10.ſ.de iuriſd.*
d *l.4. Cod. de pedan. iudicib.*
e *l.12.ſ.de in ius vocando.*
f quod eſſe non debet. *l.51.in pr. ͳ. ad l. Aquil. l.70. in fin. de fideiuſſ. l.20.ͳ. de pœnis. l.6. Cod. de defenſ. ciuit.*
g *adde l.7.§.3.de d. nat.*
h *vide l.21.in fi.ͳ. de teſtibus.*
i id eſt, habitauit hæres ſequitur forum defuncti: nec poteſt proprium priuilegium (putà corpori iuris non inſertum) allegare. *Bart. l. 34.ͳ.eod.*
k *vide l.1.C.de n. bi de ratiociniis.*
l *l.4.§.vlt.ſ.de edendo.*
m Forum in loco contractus, ſeu vbi quiſque contraxit, quiſque ſortitur. vide tamen Socinum, *regula* 160.
n ſolet enim ibi conueniri. *l. 2.§.4.ſ.eod. l.54. in fine. ſ. de procurat.*
o Diſponere merces, eſt vendere. vide *Cuiac.* 11. *obſ.13.*
p *l. vnic. Cod. de nundinis.*
† *v.l.9.ſ.eod.*
q Forum viator ſortitur, vbi cõtraxit. vide tamen Socinum, *regula* 159.
r παρεπλεῖ. *Haloand.* i. nauigio præteruehitur.
ſ exhædram in ſuperficie ædiũ poſitam.
t De horreo vide que ſcripſi *ad l. 7.ͳ. de inſtructo.*
u *v.l.21.§.4.ͳ.de tutoribus datis.*
x *l.24.§.1.ͳ.eod.*
y i. in loco contractę obligationis, regulariter quis poteſt cõueniri. *Bart.*
z *l.21.ͳ.de oblig.*

a Reus ſolutionis diem ſibi dari rectè poſtulat: ſi modo caueat ſe poſt quatuor menſes ſoluturum. 7. *Eclog.5. c.21.*
b *l.31.ͳ. de re iudicata. §. etſi, de off. iudic.*
c *vide leg.105.ͳ. de ſolut. l.21.§. finali, ſ. de arbitr.*
d hoc eſt, quatuor menſium. *Eclog. d. loco.*
e *7. Eclog.5.c.22.*
f *l.11.§.1.ſ.de iuriſd. l.14. Cod. de ſent. & interlocut. nouell. 96 c.2. nouell. 113 c.25.*

De eo quod post iudicium acceptum accidit.

23. *Idem* lib.7.ad Plautium.

NOn potest videri in iudicium venisse id, quod post iudicium acceptum accidisset [a]. ideóque alia interpellatione opus est.

De euocatis à principe. 1. Si aduersus legatum actio ex delicto. 2. Vel in rem postuletur.

24. *Idem* lib.17.ad Plautium.

NOn aliàs in eos, quos princeps euocauit, Romæ cōpetit actio, quàm si hoc tempore contraxerint [b]. 1 ¶ Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romæ pati: siue ipsi admiserunt, siue serui eorum [c]. 2 ¶ Sed si postulatur in rem actio aduersus legatum, numquid danda sit? quoniam ex præsenti [d] possessione hæc actio est.. Cassius respondit, sic seruandum: vt, si subducatur ministerium ei, nō sit concedenda actio: si verò ex multis seruis de vno agatur, non sit inhibenda. Iulianus, sine distinctione denegandam actionem: meritò. ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis auocetur [e].

Si legatus contrahat.

25. *Iulianus* lib.1.Digestorum.

SI legationis tempore [f] quis seruum, vel aliam rem emerit, aut ex alia causa possidere cœperit: non inique cogetur eius nomine iudicium accipere. aliter enim, potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

Si legatus hæreditatem adeat.

26. *Paulus* lib.17.ad Plautium.

DE eo autem, qui adiit hereditatem, Cassius scribit, quamuis Romæ adierit hęreditatem, non competere in eum actionem [g], ne impediatur legatio [h]. & hoc verum est. sed nec legatariis datur actio: sed, nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum. quod & in hereditariis creditoribus dicendum est.

27. *Iulianus* lib.1.Digestorum.

QVid enim prohibet, legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessione rerū hereditariarum esse [i]?

Si legatus fideicommissariam hæreditatem acceperit. 1. Vel restituerit. 2. An legatus iurare. 3. Vel damni infecti cauere cogatur. 4. Si dies actionis exitura est. 5. Si quis filium, & vxorem pregnantem reliquerit.

28. *Paulus* lib.17.ad Plautium.

SEd & si restituatur ei hæreditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: siue sponte, siue coactus [k] heres eam adierit. commodius enim est, reddi quidem ei hæreditatem: perinde autem habendum, ac si ipse adiisset hæreditatem. 1 ¶ Contra si legatus tempore legationis adierit, & restituerit: datur in fideicommissarium actio: nec exceptio Trebelliani obstat ex persona legati: quia hoc legati personale beneficium est. 2 ¶ Ex quibus autem causis [l] non cogitur legatus iudicium accipere: nec iurare cogendus est, se [m] dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedit.
3 ¶ Ædium nomine legatus damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in possessionem [n].
4 ¶ Sed & si dies actionis exitura erit [o]: causa cognità aduersus eum iudicium prætor dare debet, vt iis contestetur [p], ita vt in prouincia trāsferatur. 5 ¶ Si paterfamiliàs mortuus esset, relicto vno filio, & vxore prægnante: non rectè filius à debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamuis postea vnus filius natus sit: quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certū fuerit, vnum nasci. Sed Sabinus, Cassius, partem quartam peti debuisse [q]: quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa [r] essent, cum futura vtique fierent: sed nostram inscientiam aspici debere.

Quis agat.

29. *Idem* lib 8.ad Plautium.

QVi [s] appellat prior [t], agit [u].

Vbi iudicium finem accipit.

30. *Marcellus* lib.1.Digestorum.

VBi acceptum [x] est semel iudicium, ibi & finem accipere debet [y].

Si ex pluribus petitoribus heredis vnus egerit.

31. *Celsus* lib.27.Digestorum.

SI petitor plures hæredes reliquerit, vnúsque eorum iudicio egerit: nō erit verum, totam rem, quæ in priore iudicio fuerit, deductam esse. nec enim quisquam alienam actionem in iudicium, inuito coherede perducere potest [z].

a *l.11.§.4.l.14.in f.l. 25.ſ.de except. rei iudicat.*
b *l.2.§.4.ſ.eod.*
c *l.19.§.3. ſ.eod.*
d *v. l.vnic. Cod. de alienatione iudicij.*
e *l.26.l.27.ſ.eod.*
f *l.2.§.5.ſ.eod.*
g aliàs vulgariter, vbi quis cōtrahit (nā quasi contrahitur per aditionem hereditatis) ibidem conueniri potest. *l.20.ſ.eod.*
h *l.24.in f.ſ.eo.*
i Cur ita? *v.l.5.ſ.vt in poss. legat.*
k *vt l 4.ſ.ad Trebell.*
l *v.l.35.in fi.ſ.de iureiur.*
m *v.l. 4.ſ.de tutoribus datis.*
n *l.26.l.27.ſ.eo.*
o *l.3. in pr.ſ.de ferijs.l.13.§.pen.ſ. de arbit.*
p *v.l.12.ſ.de procurat.*
q *l.3.inf. l.1.ſ.si pars hered.l.36.ſ. de solut.*
r Futura etiam antequam eueniant, naturâ certa sunt. Hæc est opinio Diodori: cui contraria est Aristotelis opinio, de quo vide quæ notaui *ad l.100.ſ.de verbor.oblig.*
s Qui appellat, actor est. 7. *Ecloga 5.c.31.*
t in duplicibus iudiciis scil.
u i. actoris partes sustinet. *Duar.*
x i. vbi nō modò lis contestata est, sed etiam vbi simplex citatio facta est, *l.7.ſ.eod: adde 7. Eclog..5.c.31.* vbi hæc lex refertur ad litis contestationem.
y *v.l.7.ſ.eod.*

De tempore in persona iudicis subrogatis tacitè repetito.

32. *Vlpianus* libro primo de Officio Consulis.

SI iudex, cui certa tempora præstita erant, decesserit: & alius in locum eius datus fuerit: tāta ex integro [a] tempora in persona eius præstituta intelligemus: quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis dationem non expresserit: ita tamen, vt legitimū tempus [b] non excedat.

Quidnam sit in iudicem consentire.

33. *Modestinus* lib.3.Regularum.

NOn videtur in iudicem cōsensisse, qui edi sibi genus apud eundem iudicem desiderat actionis [c].

De foro hæredis.

34. *Iauolenus* lib.15.ex Cassio.

SI is, qui Romæ iudicium acceperat [d], decessit: heres eius, quamuis domicilium trans mare habet, Romæ tamen defendi debet: quia succedit in eius locum, à quo heres relictus est [e].

Differentia inter iudicium & fideiussionem.

35. *Idem* lib.10.Epistolarum.

NOn [f] quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse [g], "&" vel in futurum concipi: ita iudicium in pendenti potest esse, vel de his rebus, quæ postea in obligationem aduenturę sunt. Nam neminem puto dubitaturum, quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit [h]. iudicium verò, antequam aliquid debeatur, non posse.

Quibus ex causis cognitio differtur. 1. Quo casu senator in prouincia rectè conuenitur.

36. *Callistratus* lib.1.Cognitionum.

INterdum ex iustis causis, & ex certis personis sustinēdæ sunt cognitiones [i]: veluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur, qui reipublicæ causa aberūt. ídque Diui fratres in hęc verba rescripserunt: Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi: veluti quòd pater litigator filium, vel filiam, vel vxor virum, vel filius parētem amisit: & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum [k] sustineri. 1 ¶ Senator, si negotijs alienis se obtulerit in prouincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere, Iulianus respondit: cùm sua sponte sibi hanc obligationē contraxerit.

De concursu iudicij possessoris & petitorij.

37. *Idem* lib.5.Cognitionum.

SI de vi, & possessione quæratur: priùs cognoscendum de vi, quàm de proprietate rei, Diuus Hadrianus [l] τῷ *κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν. i. communi, seu reipubl. Thessalorum*, "Gręcè" rescripsit.

Vbi peti & dari legatum debet.

38. *Licinnius Rufinus* lib.4.Regularum.

QVod legatur, si quidem per personalem actionem exigetur, ibi dari debet, vbi est [m]: nisi "si" dolo malo hæredis subductum fuerit [n], tunc enim ibi dari debet, vbi petitur [o]. Præterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur: ibi dari debet, vbi petitur [p]: nisi "si" adiectum fuerit, *Centum modios ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio.* Si autem per in rem actionem legatum petetur: etiam ibi peti [q] debet, vbi res est [r]. Et, si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum hærede poterit, vt exhibeat rē [s]: sic enim vindicari à legatario poterit.

De iudice furioso. 1. Si legatus fideiusserit.

39. *Papinianus* lib.3.Quæstionum.

CVm furiosus iudex [t] addicitur, non ideo minus iudicium erit, quòd hodie non potest iudicare. vt scilicet suæ mentis effectus, quod sententiæ dixerit, ratum sit. neque enim in addicendo præsentia, vel scientia iudicis necessaria est. 1 ¶ Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fideiubere potest: cùm [u] priuilegio suo, cùm sit in Italia contractum, vti non potest [x].

De officio iudicis.

40. *Idem* lib.4.Quæstionum.

NOn quidquid iudicis potestati permittitur id subiicitur iuris necessitati [y]. 1 ¶ Iudex: si quid aduersus legis præceptum in iudicando, dolo malo prætermiserit: legem offendit [z].

Quibus

Quibus ex causis ante diem solutionis cautio præstatur.

41. *Idem* lib.11. Quæstionum.

IN omnibus bonæ fidei iudicijs, cum [a] nondũ dies præstandæ pecuniæ venit, si agat aliquis ad interponẽdam cautionem [b], ex iusta causa condemnatio fit.

Si dos à legato petatur.

42. *Idem* lib.24. Quæstionum.

SI vxor à legato Romæ diuerterit: dotis nomine defendendum Romæ virum responsum est [c].

De mora in eo quod certo loca fieri debuit.

43. *Idem* lib.27. Quæstionum.

EVm, qui insulam Capuæ "fieri" certo tempore stipulatus est: eo finito, quocumque loco [d] agere posse in id quod inter est [e], constat.

Si ex pluribus reis quidam reip. causa abesse cœperint.

44. *Idem* lib.2. Responsorum,

NOn idcirco [f] iudicis officium impeditur, quòd quidam ex tutoribus post litem aduersus omnes inchoatam reipublicæ causa abesse cœperũt: cum præsentium, & eorum, qui non defenduntur, administratio discerni, & æstimari possit. 1 ¶ Cùm postea seruus apparuit, cuius nomine per procuratorem fuerat actum, absolui debitorem oportet. quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit.

De foro argentarij, tutoris. 1. Vel curatoris.

45. *Idem* lib.3. Responsorum.

ARgentarium [g], vbi contractum est, conueniri oportet: nec in hoc dilationem, nisi ex iusta causa, dari, vt ex prouincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit. 1 ¶ Nomine puellę tutoribus in prouincia cõdemnatis, curatores "puellæ" iudicatum Romæ facere coguntur [h], vbi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia hæres extitit [i].

Si iudex furere cœperit.

46. *Paulus* lib.2. Quæstionum

IVdex datus, in eodem officio permanet, licèt furere cœperit [k]: quia rectè ab initio iudex addictus est. sed iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit [l]. ergo mutari debet.

An iudex dandus sit quem altera pars petit.

47. *Callistratus* lib.1. Quæstionum,

OBseruandum est, ne is iudex detur, quem [m] altera pars nominatim petat: (id enim iniqui [n] exẽpli esse, Diuus Hadrianus rescripsit [o]) nisi hoc specialiter à principe ad verecundiã periti iudicis respiciente permittetur.

Ne magistratus litiget.

48. *Paulus* lib.2. Responsorum.

PArs literarum Diui Hadriani: Τοὺς ἄρχοντας, ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ, μὴ "τε" εἰσιέναι δίκην ἰδίαν, μήτε διακόντων, μήτε φροντίζόντων. μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι, ἢ κουράτορες εἶεν, "κρινέτωσαν. ἐπειδὰν" δὲ "ἐξήκῃ ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φροντίζοντας, καὶ," τοῖς" φροντίζουσι πρὸς αὐτοὺς, εἰσαγώγιμοις εἶναι τὰς δίκας.

Id est: Magistratus, quo anno cum imperio sunt, neque propriam, neque eorum, quorum tutelam, vel curam gerunt [p], causam in iudicio, vel agendo, vel defendendo sustinento. Simul ac verò magistratus dies exierit, non ipsis tantùm aduersus reos suos, sed etiam alijs aduersus ipsos litem intentare ius fasque esto [q].

De foro venditoris. 1. Si præses qui iudicem dedit successorem acceperit.

49. *Idem* lib.3. Responsorum,

VEnditor [r] ab emptore denunciatus [s], vt eum euictionis nomine defenderet, dicit, se priuilegium habere sui iudicis. Quæritur, an possit litem ab eo iudice, apud quem res inter petitorem, & emptorem cœpta est, ad suũ iudicem reuocare. Paulus respondit, * venditorem [t] emptoris iudicẽ sequi solere [u]. 1 ¶ Iudices à præside dati solent etiam in tempus successorum eius durare [x], & cogi pronunciare: eásque sententias seruari. in eundem sensum etiam Scæuola respondit.

Vbi peti ac solui debet fideicommissum.

50. *Vlpianus* lib.6. Fideicomissorum.

SI fideicommissum ab aliquo petatur: isque dicat, alibi [y] esse maiorem partem hæreditatis: non erit ad præstationem compellendus. & ita multis constitutionibus cauetur: vt * ibi petatur fideicommissum, vbi maior pars hæreditatis est: nisi "si" probetur, eo loco voluisse testatorem fideicommissum præstari, vbi petitur. 1 ¶ Tractatum est de ære alieno: si in ea prouincia, vbi fideicommissum petitur, plus esset æris alieni: an, quasi maior pars alibi esset, pręscriptio locum haberet. Sed "&" hìc placuit nihil facere æris alieni nomen: cùm non loci sit æs alienũ, sed vniuersarum facultatum [z]. æs enim alienum, patrimonium totum imminuere constituit, non certi loci facultates. Quid tamen, si fortè certis oneribus destinatũ sit id patrimonium? vtputa alimentis præstandis, quæ Romæ pręstari paterfamilias iusserat, vel tributis. vel quibusdam alijs inexcusabilibus oneribus? an possit præscriptio locũ habere? hìc putem iustiùs dici, locum habere.
2 ¶ Sed & rescriptum est, vt * illic fideicommissum petatur, vbi domicilium heres habet: (Quotiens autem cœpit quis fideicommissum soluere, non potest hac præscriptione vti) [a].

51. *Marcianus* lib.8. Institutionum.

QVamuis ad eum hereditas fuerit deuoluta, qui domicilium in prouincia habet. Sed & Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius [b] alio loco dare, necesse habere secundùm consensum dare, vbi consenserit.

De tesseris frumentariis. 2. De viris clarissimis fideicommissariis. 3. Si res per fideicommissum relicta, ibi sit vbi petitur. 4. Si satis de fideicommisso petatur.

52. *Vlpianus* lib.6. Fideicommissorum.

SEd & si suscepit actionem [c] fideicommissi: & aliis defensionibus vsus, hanc omisit: postea, quamuis [d] ante sententiam, reuerti ad hanc defensionem non potest [e].
1 ¶ Si libertis suis tesseras frumentarias [f] emi voluerit: quamuis maior pars hæreditatis in prouincia sit: tamen Romæ debere fideicommissum solui, dicendum est: cum apparet [g] id testatorem sensisse ex genere comparationis.
2 ¶ Sed & si proponas, quibusdam clarissimis [h] viris argenti, vel auri pondo relicta: & sit sufficiens ad huiusmodi fideicommissa Romæ patrimonium: licèt maior pars totius patrimonij in prouincia sit: dici oportet, Romæ esse præstandum: nec enim verisimile est [i], testatorem, qui honorem [k] habitum voluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in prouincia præstari voluisse.
3 ¶ * Si ea res, quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit: dicendum est, non debere præscribi ei, qui petit, quasi maior pars hæreditatis alibi sit [l]. 4 ¶ Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso satis: videndum est, an hæc præscriptio locum habeat. & non puto habere. quinimo, & si nihil sit eo loci, attamen iubẽdum satisdare. quid enim veretur, cum, si satis non dederit, mittatur aduersarius in possessionem fideicommissi seruandi causa?

Quibus ex causis aduersus dominos seruis consistere licèt.

53. *Hermogenianus* libro primo Iuris Epitomarum.

VIx [m] certis ex caussis [n] aduersus dominos seruis consistere permissum est; id est si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant [o]. Item artioris [p] annonæ [q] populi Romani [r]: cẽsus etiã, & falsæ monetæ criminis reos dominos detegere seruis permissum est [s]. Præterea fideicommissam libertatem ab his petent. ¶ Sed "&" si qui numis [t] redemptos se, & non manumissos, contra placiti fidem adseuerent. ¶ Liber etiam "esse" iussus, si rationes reddiderit: arbitrũ [u] contra dominum rationibus excutiendis rectè petet [x]. ¶ Sed & si quis fidem alicuius elegerit: vt nummis eius redimatur: atque, his solutis, manumittatur: nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

De preiudicio.

54. *Paulus* lib.1. Sententiarum.

PEr minorem causam maiori cognitioni præiudicium fieri nõ oportet [y]. maior enim quæstio minorem causæ trahit [z].

De edictis quibus vocantur absentes.

55. *Idem* libro singulari de Officio adsessorum.

EDictum, quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum [a] connumerari debet. Plane licèt "omnis" ab antecessore numerus finitus sit, solet successor vnum edictum dare.

Quis possit rem in iudicium deducere.

56. *Vlpianus* lib.30. ad Sabinum.

LIcet verum [b] procuratorem in iudicio rem deducere: verissimum est tamen, & si quis cum procurator

g iij

§ 55 n° 2

Marginal notes (p. 153):
a Ante diẽ cautio peti potest iusta de causa.
b vide l.38. ĵ. pro socio.
c an id speciale est, vt Accursius vult? an potius quòd Romæ cõtrahere videatur is à quo vxor Romæ diuertit, vt Azo sentit.
d l.19. in fi. s. eod.
e quoties factũ stipulamur, interesse venit. *Accurs.* est tamẽ tutissimum, vt primo loco petatur factum fieri, & si factũ non fuerit, petatur interesse successiuè. v. Decium in l.24. num. 4. ĵ. de reg. iur.
f l.1. Cod. de consortib. eiusdẽ litis.
g l.19. §.1. s. eod.
h è cõtrario sententia Romæ dicta interdum in prouinciis executioni mandari potest. l.15. §.1. ĵ. de re iudicata.
i v. l.34. s. eod.
k l.20. s. de statu homi.
l l.12. §.2. s. eod.
m v.2. Feud.15.
n Exempli mali res vitanda. l.7. Cod. de probat.
o quemadmodum suspectus est, qui suas operas ingerit, l.35. s. de procurat. qui sibi in testamẽto adscribit. l.18. §.1. ĵ. de falsis.
p aliud in aduocato fisci. l. pen. & vlt. s. de postulando. l.3 Cod. vbi senatores.
q praxim huius legis. v. in l.38. in fin. ĵ. de adulterijs. adde l.16. s. de officio præsidis.
r Venditor denunciatus, vt emptorem in euictione rei defenderet, litem ad forum suum reuocare non potest. 7. Eclog. 5. c.43.
s admonitus, compulsus.
t Ibi reus defẽdit, vbi agit. v. l.1. Cod. vbi in rem actio.
u v. l.1. in fi. C. vbi in rem actio.
x Immò, nemo iudicare debet eo die quo priuatus futurus est. l.13. in fin. s. de iurisdict.
y v. l.52. §.3. ĵ. eo. l.47. l.108. ĵ. de legat.1. v. l. vnic. C. vbi fideicommiss.

Marginal notes (p. 154):
z sic præ... status peculij spectatur. l. 2. ... de peculio. adde l. 1. §. 9. ĵ. de dote relegata.
a nec enim litem contestantiũ conditio deterior fit, sed melior. l.86. ĵ. de regulis iur.
b i. leges. Nouella 108. c.2.
c ex hac lege & superioribus collige, Fori exceptioni renunciari videri, cùm quis soluere incipit, vel paciscitur, vel iudiciũ suscipit. *Bart.*
d Appellationi renũciare videri eum qui coram primo iudice litiget, hinc colligit Socinus regula 25. quem vide: adde l. vlt. Codice de except.
e l.14. Cod. eod. l.4. Cod. de iurisd. l.13. Cod. de excep. Nouell. 53. c.3.
f i. signa. quibus exhibitis à principe frumentũ dabatur, l.49. §.1. ĵ. de legat.2.
g l.47. ĵ. de leg.1.
h i. senatoribus. vide quæ scripsi ad l.5. ĵ. de curat. furiosi.
i v. l.12. §.1. ĵ. de vsu & habita.
k vide quæ ad hunc locum scripsi in l.3. §.2. in f. ĵ. de legatis præstandis.
l l.38. l.50. s. eod. l.47. l.108. ĵ. de legat.1. v. l. vnic. C. vbi fideicõmissum.
m in certis caussis Halo. particula, id est quæ sequitur, ostẽdit Haloandri lectionẽ veriorem esse.
n putà maiestatis. l.7. ĵ. ad legem Iul. maiest.
o l.7. ĵ. de fals.
p Arctiorẽ annonam præbere quid esset, dixi ad l.17. ĵ. de compensationib.
q v. l.13. in fi. ĵ. de accusationib.
r l.1. ĵ. de annona.
s l.2. Cod. quib. ex causis serui.
t l.1. l.5. ĵ. de manumiss.
u de quo v. l.1. §.7. ĵ. si is qui testamento liber.
x l.50. ĵ. de condit. & demonstrat.
y v. l.16. ĵ. de except.
z sic inferior superiori fundo seruit. l.1. §. vlt. ĵ. de aqua & aquæ.
a de quibus v. l.68. 69. 70. ĵ. eod.
b aliud in falso, vide Socinum regula 165.

§ 51 n° 1: n° 2
§ 3 n° 2

non eſſet, litem ſit conteſtatus, deinde ratum [a] dominus habuerit, videtur retro [b] res in iudicium rectè deducta [c].

Si filiusf.am. conueniatur.

57. *Idem* lib.41.ad Sabinum.

TAm ex contractibus quàm ex delictis in filiumfamilias competit actio [d]: ſed, mortuo filio poſt [e] litis cõteſtationem, transfertur iudicium in patrem [f] duntaxat de peculio, & quod in rem eius verſum eſt. Certè ſi, quaſi procurator alicuius filiusfamilias iudiciũ acceperit: mortuo eo [g], in eum, quem defenderit, tranſactio [h], vel iudicati datur.

Quibus modis iudicium ſoluitur.

58. *Paulus* lib.13.ad Sabinum.

IVdicium [i] ſoluitur vetante [k] eo, qui iudicare iuſſerat: vel etiam eo, qui maius [l] imperium in eadẽ iuriſdictione habet: vel etiam, ſi ipſe iudex eiuſdem imperij eſſe cœperit, cuius erat, qui iudicare iuſſit.

Vbi iudicandum eſt.

59. *Vlpianus* lib.51.ad Sabinum.

SI locus in iubendo iudicare non eſt comprehenſus, videtur eo loco iudicare iuſſiſſe, quo ſolet [m] iudicari ſine incommodo litigantium [n].

De officio iudicis ſubrogati.

60. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

MOrtuo iudice: quod eum iudicare oportuerat, idem [o] eum, qui ſubditus eſt, ſequi oportet.

Qui in iudicium venire intelligatur. 1. De latrunculatore.

61. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

SOlemus quidem dicere [p], id venire in iudicium, de [q] quo actum eſt inter litigantes. ſed Celſus ait, periculoſe "eſſe," ex perſona rei hoc metiri: qui ſemper, ne condemnetur, hoc dicet, non conueniſſe [r]. Quid ergo? * melius eſt dicere, id venire in iudicium, non de quo actum eſt, vt veniret: ſed id non venire, de quo nominatim actum eſt, ne veniret. 1 ¶ Latrunculator [ſ] de re pecuniaria iudicare non poteſt.

Actoris & rei diſtinctio.

62. *Idem* lib.39.ad Edictum.

INter * litigantes non aliter lis expediri poteſt, quàm ſi alter petitor, alter poſſeſſor ſit. eſſe enim debet, qui onera petitoris ſuſtineat, & qui commodo poſſeſſoris fungatur [t].

Quid ſit rectè defendi.

63. *Idem* lib.49.ad Edictum.

REctè * defendi [u]: hoc eſt, iudicium accipere, vel per ſe, vel per alium, ſed cum [x] ſatisdatione, nec ille videtur defendi, qui [y], quod iudicatum eſt, non ſoluit.

De æſtimatione. de prædone. 1. Iudicatum ſolui.

64. *Idem* lib.1.Diſputationum.

NOn ab iudice doli æſtimatio ex eo, quod intereſt, fit: ſed [z] ex eo, quod in litem iuratur. Denique & prædoni depoſiti [a], & commodati [b], ob eam cauſam competere actionem, non dubitatur. 1 ¶ Si quis alio iudicio acturus, iudicatum ſolui ſatis acceperit: deinde [c] "in" alio iudicio agat: non committetur ſtipulatio: quia de alia re cautum videtur [d].

Vbi dos repetitur.

65. *Idem* lib.34.ad Edictum.

EXigere [e] dotem mulier debet illic, vbi maritus domicilium habuit, non vbi inſtrumentum dotale conſcriptum eſt. nec enim id genus contractus [f] eſt [g], vt & eum locum ſpectari oporteat, in quo inſtrumentum dotis factum eſt, quàm eum, in cuius domicilium & ipſa mulier per conditionem matrimonij [h] erat reditura.

De intentione ambigua.

66. *Idem* lib. 2.Diſputationum.

SI quis intentione ambigua, vel oratione vſus ſit: id, quod vtilius ei [i] eſt, accipiendum eſt [k].

Si quis dicat ſe ſuis nummis redemptum.

67. *Idem* lib.6.Diſputationum.

a *vide l.12.in fi.].de ſolutionib.*
b *c.40. de regulis in 6.*
c *v.l.12.in fi.].de ſolutionib.*
d *v.l.39.].d. obligat. & act.*
e vide Socinũ, *regula* 181.
f *v.l.1.Cod.ne fil. pro patre.*
g *vide l.2.].quæ ſententiæ ſine appellat.*
h iudicij tranſlatio datur. *Haloan.* transfertur actio. *Pet.Fab.1. ſemeſtr.* 12.13. id vitij promanaſſe ſcribit ex ſcribẽdi errore per notas. alius legit *tranſlatio vel iudicati.*
i poſt litem cõteſtatam poteſt reuocari iuriſdictio delegati: ſecus in procuratore. *Bart.*
k De euocationibus, vide Nouellam 53.c.2.
l quis ille ſit, vide apud Bartolum *hîc.*
m ſolita ſequi debemus.
n *vide l. 21.§.pe.].de arbitris.*
o actorũ genus ſc. vt interea ex animi ſententia iudicet. *l.19.].de arbitris.*
p & malè, vt]. ſecus in arbitriis. *l.21.].6.de arbitris.*
q *vide l.30.].de peculio.*
r *l.83.§.1.].de verbor.oblig.*
ſ λῃστοδιώκτης dicitur *nouell.* 8. *c.*12.13. *vide Cuiac.* 19.*obſ.*11.
t *l.13.].eod.l.1.§.2.].vti poſſidetis.§.3.Inſt. de interdictis.*
u *vide l.21.].ex quib. cauſis maiores: & l.33.§.de defendere.]. de rebus authorit.iud.*
x *v.l.5.§.3.].iudicatum ſolui.*
y i. qui iudicatũ ſoluit non ſatiſdat. *arg.l.22.in fi.].de arbitris.*
z Iuramentum in litem aliud eſt, ab eo quod intereſt.
a *l.1. §.ſi prædo.]. depoſiti.*
b *l.3.§.2 l.15.16.].commodati.*
c *l.3.].iudicatum ſolui.*
d *l.13.in fin.].iud. ſolui.*
e Dos repetitur in viri domicilio, non vbi dotis inſtrumentũ confeſtum eſt. adde Tiraquellum in legibus connubialibus, *Gloſſa* 1. *numero* 28. 32. 44. Cottam *in memorabilibus, in verbis, Dos repetatur.* vide omnino Cõſtantinum Rogèrium *de dote, quæſtione* 20. Decium, *conſil.*19.284.& 402. Iaſonem *ad l.1.numero* 60. *Cod. de ſumma Trinitate.*
f eſt tamen dos, aut potius dotis promiſſio, contractus *l.23.].de regu iuris.*
g ſpeciale eſt in contractu doris, vt non inſpiciatur locus contractus, ſed domicilium mariti.
h an vt ſuum amittat? an vt ciuis in domicilio mariti habeatur? *collige ex l.22.§.1. l.finali.§.3.]. ad municip.*
i qui dixit, ſiue actori. *l.83.§.1.]. de verb.obligat.* id tamen intellige, ſi actus peri-

QVi ſe dicit ſuis [l] nummis redemptum, ſi hoc probauerit, exinde liber erit, ex quo redemptus eſt: quia conſtitutio non liberum pronuntiare præcipit, ſed reſtitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eum, qui ſe ſuis nummis redemit. Sed "&" ſi latitet, exemplo ſenatuſconſultorum ad fideicommiſſam libertatem pertinentium "debere" induci oportet.

De edicto peremptorio.

68. *Idem* lib.8.Diſputationum.

AD [m] peremptorium edictum hoc ordine venitur: vt primò quis petat, poſt abſentiam aduerſarij, edictũ primum: mox alterum.

69. *Idem* lib.4.de Omnibus tribunalibus.

PEr interuallum non minùs [n] decem † dierum.

70. *Idem* lib.8.Diſputationum.

ET tertium [o]. quibus propoſitis, tunc peremptorium impetret [p]: quod inde hoc nomen ſumpſit, quod perimeret diſceptationem: hoc eſt, vltra non pateretur aduerſarium tergiuerſari.

71. *Idem* lib.4.de Omnibus tribunalibus.

IN peremptorio autem comminatur [q] is, qui edictum dedit, etiam abſente diuerſa parte cogniturum ſe, & pronuntiaturum.

72. *Idem* lib.8.Diſputationum.

NOnnunquam autem hoc edictum poſt tot numero edicta, quæ præceſſerint, datur: nonnumquam poſt vnum, vel alterum: nonnumquam ſtatim: quod appellatur *vnum* [r] *pro omnibus* [ſ]. Hoc autem æſtimare oportet eum, qui ius dixit [t]: "&" pro [u] conditione cauſæ, vel perſonę, vel temporis ita ordinem edictorum, vel compendium moderare.

De abſente citando poſt edictum peremptorium, & ſententia ferenda. 1. De abſentia eius, qui edictum peremptorium impetrauit. 3. An condemnatus ex peremptorio poſſit appellare.

73. *Idem* libro quarto de Omnibus tribunalibus.

ET poſt edictum peremptorium impetratũ, cum dies eius ſuperuenerit, tunc abſens citari [x] debet. &: ſiue reſponderit, ſiue non reſponderit: agetur cauſa, & pronuntiabitur: non vtique ſecũdum præſentem, ſed interdum [y] vel abſens, ſi bonã cauſam habuit, vincet [z]. 1 ¶ Quod ſi is, qui edictum peremptorium [a] impetrauit, abſit die cognitionis: is verò, aduerſus quem impetratum eſt, adſit: tum circumducendũm [b] erit edictum peremptorium [c]: neque cauſa cognoſcetur, nec ſecundum præſentem pronuntiabitur. 2 ¶ Circumducto edicto, videamus, an amplius reus conueniri poſſit: an verò ſalua quidem lis eſt, verum inſtantia tantùm edicti periit. & magis eſt, vt inſtantia tantùm perierit, ex integro autem litigari poſſit. 3 ¶ Sciendum "eſt," ex peremptorio abſentem condemnatum, ſi appellet, non eſſe audiendum: ſi [d] modo per contumaciam defuit, ſi minus, audietur.

De qua re pronuntiare iudex cogitur. 1. Aut poteſt. 2. Si quis mortuum debitorem defenderit.

74. *Iulianus* lib.5.Digeſtorum.

DE [e] qua re cognouerit iudex, pronũtiare quoque cogendus erit [f]. 1 ¶ Iudex, qui vſque ad certã ſummam iudicare iuſſus eſt, etiam de re maiori iudicare poteſt, ſi inter litigatores cõueniat [g]. 2 ¶ Cùm abſentem defendere vellem: iudicium, mortuo iam eo, accepi, & cõdemnatus ſolui. Quæſitum eſt, an hæres liberaretur: item quæ actio "mihi" aduerſus eum competeret. Reſpondi *, iudicium, quod, iam mortuo debitore, per defenſorem eius accipitur, nullum eſſe [h]: & ideo heredem non liberari. defenſorem autem, ſi ex cauſa iudicati ſoluerit, repetere quidem non poſſe: negotiorum tamen geſtorum ei actionem competere aduerſus hæredem: qui "ſanè" exceptione doli mali tueri ſe poſſit, ſi ab actore conueniatur.

De officio executoris à prætore dati.

75. *Idem* lib.36.Digeſtorum.

SI prætor iuſſerit eum, à quo debitum petebatur, adeſſe: & ordine edictorum peracto, pronunciauerit abſentem debere: non vtique iudex [i], qui de iudicato cognoſcit, debet de prętoris ſententia cognoſcere: alioquin luſoria [k] erunt [l] huiuſmodi edicta, & decreta prætorum. Marcellus notat: Si per dolum ſciens falſo [m] aliquid alle-

tuum feratur, *vide l.2.].quæ ſententiæ.* ſecus ſi pro defuncto, *vide leg.30.].de miſ.libert.*
i Iudex de iudicato cognoſcere is dicitur, qui iudicatũ exequitur. vide pſi ad hunc locum *in l.vlt.§.3.]. de eo quod metus cauſa.*
k *adde l.vlt.in fi.].ne quid in loco publ.* De luſoriis iudiciis, *adde l.14.].de appell.*
l quod eſſe non debet. Immò poſſunt eſſe iudicia luſoria, *l.7.§.2.]. cauſis in poſſeſſionem eatur.*
m *l.11.Cod.ſi ex falſis inſtrumentis.*

a *l.53.§.penult.l.60.ĵ.de re iudicata.*
b *vt l.18.§.eodem.*
c Eadem res interdum censetur, licèt eius partes commutatæ sint, *vt hîc*. Idem iudicium censetur, etiamsi iudices dati vel omnes, vel eorum quidam sint mutati: Idē in legione, populo, naui, imò in vno & eodem homine cernim⁹, quorum mutationes horariæ ac momētaneę, eascę species nō perimunt. In id vnū, totam hāc ce quæstionē re cidere, etiā vt ea dem res esse existimetur, cuius species eadē subsistat. Hoc vbi accidat, partiū mutationē haud considerari, sed eiusdem speciei, vt ita dicam, cōsistentiā, aut potius durationē. Ea sanè ratione iidem, qui ab equo, fontes, eadē flumina, & in sonis idē chorus, eadem musica. De eodem & quid idem dicatur, adde Platonem *in Timæo: Aristotelem 3. Politic.2. Alexādr. ab Alex.3. c.10: Alciatum 6. parergon.17.*

gauit, & hoc "modo" consecutum "eum" sententia prætoris liquido fuerit adprobatum: existimo debere iudicē, querelam rei admittere. Paulus notat: Si autem morbo impeditus[a], aut reipublicæ causa auocatus, adesse non potuit reus: puto vel actionem iudicati eo casu in eum denegandam, vel exsequi prætorem ita iudicatum non debere.

An mutatione iudicum singulorum mutetur iudicium.

76. *Alfenus* lib.6. Digestorum.

PRoponebatur, ex his iudicibus, qui in eandem rem dati essent, nōnullos causa audita excusatos esse[b]: inq. eorum locum alios esse sumptos: & quærebatur, singulorum iudicum mutatio eandem rem, an aliud iudicium fecisset. Respondi, non[c] modo si vnus, aut alter, sed & si omnes iudices mutati essent: tamen & rem eandem, & iudicium idem[d], quod antea fuisset permanere[e]: * neque[f] in hoc solùm euenire, vt partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed & in multis cæteris rebus: nam & legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alij subiecti essent: & populum eundem[g] hoc tempore putari, qui abhinc centum annis fuissent, cū ex illis nemo nunc viueret: itémque nauem[h], si adeo sæpe[i] refecta esset, vt nulla tabula eadem permaneret; quæ non noua fuisset, nihilominùs eandem nauem esse existimari. Quod si quis putaret, partibus commutatis, aliam rem fieri: fore, vt ex eius ratione nos ipsi non ijdem[k] essemus, qui ab hinc anno fuissemus, propterea quòd, vt philosophi[l] dicerent, ex quibus particulis[m] minimis consisteremus, hæ quotidie ex nostro corpore[n] decederent, aliæque extrinsecùs in earum locum accederent *. Quapropter, cuius rei species[o] eadem consisteret[p], rem quoque eandem esse existimari.

De patre & filio.

77. *Africanus* lib.3. Quæstionum[q].

IN priuatis negotiis[r] pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest.

78. *Paulus* lib.16. ad Plautium.

QVippe iudicare munus publicum est[t].

De pœna temere vocantis in ius. 1. De quibus præsides consuli, & respondere debent.

79. *Vlpianus* lib.5. de Officio Proconsulis.

EVm, quem temerè[u] aduersarium "suum" in iudicium vocasse constitit, viatica[x], litísque[y] sumptus aduersario suo reddere oportebit[z]. 1 ¶ Iudicibus de iure dubitantibus præsides respondere solent: de facto consulentibus[a] non[b] debent præsides consilium impertire, verùm iubere eos, prout[c] religio suggerit, sententiam proferre. hęc enim res nonnumquam infamat, & materiam gratiæ, vel ambitionis tribuit.

Si in iudicis nomine erratum sit.

80. *Pomponius* lib.2. ad Sabinum.

SI in iudicis nomine[d], prænomine erratum est: Seruius respondit, si ex conuentione litigatorum is iudex ad-

d sic in casu, *l.10.ff.de offic. proconsul.* dicitur esse vnus proconsulatus. *adde Hartmanium 2. practic.1.c.1: Nouellam 134.c.6.*
e mutatione iudicis, non mutatur iudicium. *Bart.*
f Inductio elegans.
g & vniuersitatem, *l.7.in fin.ff. quod cuiusque vniuers.*
h De nauigio quo Theseus salu⁹ rediit, hoc Plutarchus in Thesæo refert, ad Demetrij Phalerei vsque ætatem conseruatum fuisse ab Atheniensibus, veluti materiā aliam integram sufficiētibus: vt Philosophis in disputatione de his quæ augentur, antiquitatis exemplum hæc nauis præbuerit, quòd alij eādem manere, alij non eandem contenderent. *adde eundem authorem, libello de sera numinis vindicta.*
i id est, per vices. *l.10.§.7.ĵ.quibus mod. vsuf.amit. l.83.§.5. in fine ĵ.de verborum obligationib. l.98.§.vltimo, ĵ.de solut.* idem in grege, *vt l.22.ĵ.de legat.* 1. idem in ædificio. *vide l.65.in fin.ĵ.de legat.1.*
k Nos iidem sumus qui ante fuimus, *vt hîc*, Imò alij. *Plutarchus in sympos. iac.*
l Epicurei, authores atomorum. *Cicero 2. Academic. de Finibus, de Natura: passim denique.* Pyrrho & Democritus omnia esse in fluxu, nihil idem permanere censebant. adde quæ notaui ad *l.3.ĵ.de vsuris.*
m Atomos innuit, quorum authores Epicurei.
n Corpus hominis Alphenus hîc ipsum hominem appellat, aut potius corpus hominis pro ipso homine sumit: cùm anima homo sit potius quàm corpus. quod & Plato in Alcibiade 1. *& libro 12.* περὶ νόμων vidit. vt & Apollodorus Megarites, qui dicebat, eos qui credant homines aliud esse quàm corpus, sine molestia victuros. Et alioqui homo, qua anima est, Dei imitatio, figura & imago. *Genes.2.* Hinc Cicero *6.de Republica.* Tu verò enitere & sic habeto, Te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque.
o Specie eadem manente, res eadem manere intelligitur, *l.9.§.3.ĵ.ad exhibendum: l.7.ĵ.de supellectile*
p *adde l.9.§.3.ad exhibendum.*
q *vide in hanc l. Cuiac.3.ad Afric.*
r non tamen in contentiosa iurisdictione, *l.10.ff.de iurisdict.*
s Atqui recusari iudex potest propter consanguinitatem, affinitatem, amicitiam nouam, & familiaritatem. *c.postremo, de offic.delegat.*
t *l.2.ĵ.de regulis iuris.*
u προπετῶς. *7. Eclog.5.c.[illegible]: 1. Harmenopul.2.§.24.*
x [illegible] τῆς ὁδοῦ [illegible] τῆς δίκης δαπανήματα. *Eclog. & Harmenopul. ibid.*
y *l.1.§.1.ĵ.de vacat.muner.* vide tamen Socinum *regula 139.*
z *vide l.4. Cod. de fructibus & litium expensis.*
a *l.3.§.idem ĵ.de testibus.*
b Imò possunt, & licet. *l.14.ff.de off.procons.*
c Iudex ex conscientia iudicare debet.

d De nominibus & prænominibus veterum, aliàs dixi.
e Litigaturi olim iudicem ex decuria iudicum eligebant. Docebam iudicem, Tu condicebas, Iudex addicebat. inde iudex addictus, *vt hîc, & l.39.ff.eodem: l.4.in fine ĵ. de eo quod certo.* & in lege *Mamilia*, Cuiusuis Iudicis datio, addictióque esto. *l.28.ĵ.ad municipalem.* f *l.15.ff.de Iurisdict.*

dictus[e] esset, eum esse iudicem, de quó litigatores sensissent[f].

Qui iudices esse non possunt.

81. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

QVi[g] neque iurisdictioni præest[h]: neque à principe potestate aliqua præditus "est," neque ab eo[i], qui ius dandorum iudicum habet, datus est: nec[k] ex compromisso sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit[l].

De viatore vice arbitri dando.

82. *Idem* lib.1. de Officio Consulis.

NOnnūquam solent magistratus populi Romani viatorem[m] nominatim vice arbitri dare[n] quod raró, & non nisi re vrgente faciendum est.

DE[o] INOFFICIOSO[p] TEstamento.

Tit. II.

Quibus competit hæc querella.

Vlpianus lib.14. ad Edictum.

SCIENDVM est, frequentes[q] esse inofficiosi querelias. omnibus enim tam parentibus[r], quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati[s] enim proprij, qui sunt vltra fratrē[t], melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cùm obtinere spem non haberent.

Color huius querellæ.

2. *Marcianus* lib.4. Institutionum.

HOc[u] colore inofficioso testamento agitur, quasi non sanæ † mentis fuerunt, vt testamentum ordinarent. & hoc dicitur, non quasi verè furiosus, vel demens testatus sit: sed rectè quidem fecit testamentum, sed non[x] ex officio[y] pietatis[z]. nam si verè furiosus esset, vel demens[a] nullum est testamentum.

Quid sit dicere inofficiosum testamentum.

3. *Marcellus* lib.3. Digestorum.

INofficiosum testamentum dicere, hoc est: allegare, † quare exheredari, vel pręteriri debuerit. quod plerumque accidit, cùm falsò parentes instimulati liberos suos, vel exheredant, vel prætereunt.

Ratio huius querellæ.

4. *Gaius* lib.singul. ad legem Glitiam[b].

NOn[c] est enim consentiendum parentibus[d], "qui" iniuriam aduersus liberos suos testamento inducūt. quod plerumque faciunt, malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus[e] delenimentis[f], instigationibúsve corrupti.

De descendentibus ex fœminis definitio & color huius querelle.

5. *Marcellus* lib.5. Digestorum.

NAm & his, qui[g] non ex masculis descendunt, facultas est agendi: cùm & de matris testamento agant, & obtinere adsiduè soleant. 1 ¶ Huius autem verbi *de inofficioso* vis illa (vt dixi) est, docere immerentem se † & omissas solennitates, testamentum impugnatur & infirmatur officio iudicis: résque ad intestati causam redit. An hodie locus sit querelæ hinc intelligi poterit. Patri intestato, succedit filius: testato, pro portione scripta: quæ si minor legitima est, cōdictione ex 30. *l. C. eod.* ad supplementum vtetur. Si præteritus est, testamentum ipso iure nullum esse dicere potest: adhæc bonorum possessionē contra tabulas habet, iusta exheredationis causa probata, nullo modo testamentū patris impugnat: non probata, aduersus hæredem scriptum antea non aget, quàm hac querela instituta, & ita rarius hoc titulo vtimur. *v.7. Valer.7.*

g Iudex est vel ordinarius (hoc est, datus à principe, vel ab eo qui ius dandi iudicis habet) vel ex compromisso sumptus, vel aliqua lege cōfirmatus. *adde 1. Harmenopul. 4. §.1. 7. Eclog.3.ex tit.5.c.76.* Ita res iudicatæ dicuntur, ab his qui imperium potestatémque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur, item à magistratibus municipalibus: itémque ab his qui ab imperatore extra ordinem petuntur. *Paulus 5.sent.5. §.1.*
h δικαιοδοσίαν ἔχειν, est iurisdictioni præesse. *Græci illo loco: adde quæ scripsi ad l.2.§.6.ff.de origine iuris.*
i *v.l.12.ff.eod.*
k atqui Paulus *illo loco*, negat ex compromisso iudicem sumptum rem iudicatam facere.
l Cur ita? *vide l.3. Cod. de Iurisdict.*
m *vide quæ scripsi ad l. vlt.§.3.ff. de eo quod metus causa.*
n datus autem vt executor, partes iudicis sibi non vindicabit. *l.6.Cod.de execut. rei iudicatæ.*
o *3.Codic.28.2. Inst.18. Paulus 4. sent.5.39. Eclog.1.* περὶ τῆς κατὰ διαθήκης μέμψεως. Transit autē Iurisconsultus ad Iudices Centūuirales.
p inofficiosum est, in quo liberi vel parentes frustrà exheredati sunt, iisque de causis, non ob

q Frequentia, titulū cōmendat.
r atqui filius in potestate, testamentum facere nequit. *l.6.ĵ.qui testam.*
s Cognatis querela non competit, *vt hîc. Eclog.eod.c.1.* Immò cōpetit *l.6.ĵ.eodem.*
t datur hæc querela tribus: ascendentibus, descendentibus & collateralibus interdum, *vt l.27.Cod.eod.* u *Eclog.eodem c.2.* † *l.5.in fi.l.29.ĵ.eod.* vide quæ notaui *in l.5.ĵ.eodem.* x Immò contra merita. *Aston.*
y Non ex officio pietatis facit, qui liberos iniustè exhæredat, is ideò frustrà exhæredat. *Paulus 4.sentent.5.§.1.*
z quam sibi ipsis parentes & filij inuicem debent. *l.1.ĵ.de obseq.* cuius obliuisci possunt interdum. *l.4.ĵ.eod. Paul.4.sent.5 §.1*
a *l.16.l.17.ĵ.qui testamenta.* † *vide quæ notaui l.5.ĵ.eod.in princ.*
b Lege Glitia introducta fuit quarta aut inofficiosi querelæ ratio: quod argumēto huius inscriptionis ac tituli possis colligere. adde *Liuium* 19. aliis, Titia, aliis, Licia. Sanè Gliciam familiam Romæ fuisse non constat, ac præter cognomen M. Claudij, M.F. Glitiæ (qui Suetonio, *in Tiberio.* Flicia! Floro, Glaucia. *lib.19. Fasti Capitolini anno vrbis* 504) Dictatoris (qui scriba fuerat, & coactus est abdicare, licèt ludis prętextatus interfuit) nihil comparet: nisi quod meminit Tacitus *lib.15.* cuiusdā Glicij Galli. *adde Cuiac.2.obs.21.* c Iniuriæ liberis inferendæ cupidis parentibus nō est concedendum. *adde Nouell.115.c.3.c.vlt.in fine.* d & dominis aduersus seruos. *l.3.§.1.de Sill.* e vide quæ notaui de Nouerca *in l.4.§.5.in fi.ĵ.de gradibus.*
f non est tamen vetitum vt coniuges se in testamentis ad liberalitatem prouocent. *l.3.Cod.si quis aliquem testari.*
g Querela competit etiam his qui ex fœminis descendunt. *Eclog.eod.c.4.*
† hodie non tenetur docere se merentem, sed oportet eum probari ab hæredibus scriptis ingratum. *l.30.§.1.Cod.eod. adde d.l.3.§.1.*

† Bartolus ait hodie iſtum colorem non quæri: ſatis eſſe proponi cauſam exheredationis ſiue præteritionis non eſſe verum.
† vt præteritus: nam hodie exheredari non poteſt. *vide quæ notaui Nouell.115.c.2.*
a In vtero non fuerit. *Haloand.reprehb.ab Ant. August.4.Emend.17.*
b *Eclog.eodem c.4.* Immò querela non competit cognatis. *l.1.verſ.cognat.ꝟ.eodem.*

ideo,& indignè præteritum, vel etiã exheredatione ſummotum. Reſque illo colore defenditur apud iudicem, vt videatur ille quaſi non ſanæ mentis † fuiſſe, cùm teſtamentum iniquè ordinaret.

De poſthumo. 1. *De eo qui non vocatur ad legitimam ſucceſsionem*

6. *Vlpianus* lib.14.ad Edictum.

POſthumus † inofficioſum teſtamẽtum poteſt dicere eorum,quibus ſuus heres,vel legitimus potuiſſet fieri,ſi in vtero [a] fuerit mortis eorum tempore. Sed & [b] cognatorum: quia & horum ab inteſtato potuit bonorum poſſeſſionem accipere. Quid ergo? eis imputatur,cur inteſtati non deceſſerant? ſed hoc nemo apud iudicem poteſt impetrare. non [c] enim interdicitur teſtamenti factione.Hoc planè ei imputare poteſt, cur eum hæredem non ſcripſerit,potuit enim ſcriptus hæres in poſſeſſioné mitti ex clauſula *de ventre in poſſeſsionem mittendo* [d]. item natus *ſecundum tabulas* haberet [e]. ¶ Simili modo & eum,qui poſt teſtamentum [f] matris factum,exſecto [g] ventre, extractus eſt [h], poſſe queri dico, 1 ¶ Si quis ex his perſonis,quæ ad ſucceſſionem ab inteſtato non admittuntur, de inofficioſo egerit, (nemo enim eum repellit) & caſu obtinuerit: non ei proſit victoria, ſed his,qui habent ab inteſtato ſucceſſionem.nam inteſtatum patremfamiliàs facit.
2 ¶ Si quis, inſtituta accuſatione inofficioſi deceſſerit: an ad heredem ſuum querelam transferat?Papinianus reſpondit,(quod & quibuſdam reſcriptis ſignificatur) ſi poſt adgnitam bonorum poſſeſſionem deceſſerit, eſſe ſucceſſionem accuſationis. Et ſi non ſit petita bonorum poſſeſſio,iam tamen cœpta [i] controuerſia,vel præparata †: vel ſi,cùm venit ad mouendam inofficioſi querelam,deceſſit: puto ad heredem tranſire.

7. *Paulus* lib. ſingulari de Semptẽuiralibus [k] iudicijs.

QVemadmodum præparaſſe [l] litem quis videatur, vt poſſit transmittere actionem, videamus. Et ponamus in poteſtate fuiſſe eum, vt neque bonorum poſſeſſio ei neceſſaria & aditio hereditatis ſuperuacua ſit, is ſi cõminatus [m] tantum accuſationem fuerit, vel vſque ad denunciationem, vel libelli dationem præceſſerit, ad hæredem ſuum accuſationem transmittet. Idque Diuus Pius de libelli datione,& denunciatione reſcripſit. Quid ergo ſi in poteſtate non fuerit?an ad hæredem actionem transmittat?& rectè videtur litẽ preparaſſe, ſi eà fecerit, quorum ſuprà mentionem habuimus.

An pater nomine filij queri poſſit. 1. *Si quis litem dereliquerit.* 2. *De institutione imperatoris.* 3. *De teſtamẽto veterani.* 4. *Vel militis.* 5. *De pupillari ſubſtitutione.* 6. *De donatione quartæ partis.* 7. *De impubere cui pater pupillariter ſubſtituit.* 8. *An partem faciat,qui non queritur.* 9. *Quæ minuunt quartam.* 10. *De eo qui adgnouit iudicium defuncti.* 11. *De eo qui inſtitutus eſt,& damnatus reſtituere.* 12. *Si teſtamentum dicatur irritum vel ruptum, & inofficioſum.* 13. *Si exheredatus poſſideat hæreditatẽ.* 14. *Pœna actoris ſuccumbentis.* 15. *De quarta ex conſtitutione diui Pij.* 16. *De effectu ſententiæ contra teſtamentum.*

8. *Vlpianus* lib.14.ad Edictum.

PApinianus libro quinto quæſtionum rectè ſcribit, inofficioſi querelam patrem filij ſui nomine inſtituere non [n] poſſe inuito eo:ipſius enim iniuria [o] eſt [p].Sequẽti loco ſcribit,ſi filius poſt adgnitam litis ordinandæ gratia bonorum poſſeſſionem deceſſerit, finitam eſſe inofficioſi querelam: quæ non patri, ſed nomine dabatur filij.
1 ¶ Si quis poſt rem inofficioſi ordinatam litem dereliquerit [q],poſtea nõ audietur. 2 ¶ Si imperator [r] ſit heres inſtitutus:poſſe inofficioſum dici teſtamentum,ſæpiſſimè reſcriptum eſt [ſ]. 3 ¶ Papinianus libro ſecundo reſponſorum ait,contra veterani patrisfamiliàs,teſtamẽtum eſſe [t] inofficioſi querelam, & ſi ea ſola bona habuit, quæ in caſtris quęſierat. 4 ¶Si quis in militia fecerit teſtamentũ,& intra annũ poſt militiam deceſſerit: dubito, an,quia ad hoc vſq; tẽporis iure militari teſtamentũ eius valet,querela inofficioſi ceſſet,& poteſt dici,"querelã inofficioſi ceſſare." 5 ¶ Sed nec impuberis filij mater inofficiosũ teſtamẽtũ dicit: quia pater ei hoc fecit,& ita Papinianus reſpõdit.nec patris frater:quia filij teſtamẽtum eſt.ergo nec frater impuberis,ſi patris non dixit. Sed ſi in patris obtentũ eſt,nec hoc valebit: niſi "ſi" pro parte patris reſciſsũ eſt:tũc.n.pupillare valet. 6 ¶Si quis mortis [u] cauſa filio donauerit quartã partem eius quod ad eũ eſſet peruenturũ,ſi inteſtatus paterfam.deceſſiſſet:puto ſecurè eũ teſtari. 7 ¶ Si quis impuberi filio ſubſtituit,ſecundas tabulas faciẽdo:nõ ob hoc admittemus ipsũ impuberẽ ad inofficioſi querelã. 8 ¶ Quoniã autẽ † quarta † debitæ portionis ſufficit ad excludendã querelã [x]: videndũ erit, an exheredat⁹ partẽ faciat,qui nõ queritur.vtputa ſumus duo filij exheredati.& vtiq; faciet,vt Papinian⁹ reſpõdit, &,ſi dicã inofficioſum,non totã hæreditatẽ debeo,ſed dimidiã petere. Proinde ſi ſint ex duob⁹ filiis nepotes:ex vno plures,tres puta:ex vno vnus: vnicũ ſeſcuncia,vnũ ex illis ſemũcia querela excludit. 9 ¶Quarta † autẽ accipietur [y] ſcilicet deducto ære alieno,& funeris impenſa. Sed, an & libertates quartã minuant, videndũ" eſt:& nunquid minuant".nã ſi,cùm [z] quis ex aſſe heres inſtitutus eſt,ideo nõ põt dicere inofficiosũ,quia [a] habet Falcidiã: Falcidia [b] autẽ libertates non minuit:poteſt dici,deductis [c] libertatibus quartã ineundã. Cũ igitur placet quartã minui per libertates:eueniet,vt qui ſeruos tãtùm habet in patrimonio ſuo: dãdo eis libertatem, inofficioſi querelã excludat: niſi fortè hic filius,ſi nõ fuit in poteſtate,à patre heres inſtitutus, meritò omittit hereditatem: & ad ſubſtitutum [d] transmittẽs, querelã inofficioſi inſtituet,vel ab inteſtato, citra edicti pœnã habeat hereditatẽ. 10 ¶Si cõditioni parere teſtator heredẽ iuſſit in perſona filij,vel alterius,qui eandẽ querelã mouere poteſt:& ſciẽs is accepit: videndũ, ne ab inofficioſi querela excludatur: adgnouit enim iudiciũ. Idẽ eſt,& ſi legatarius ei,vel ſtatu liber dedit. Et poteſt dici,excludi eũ: maximè ſi heredẽ ei iuſſerat dare.cæterùm ſi legatariũ,nũquid ſemel natã inofficioſi querelam nõ perimat legatarij oblatio?Cur ergo in hærede abſolute diximus? quoniã*ante aditã hereditatẽ nec naſcitur querela [e].Ego euentũ puto ſequendũ in hac re:vt ſi fortè,antequã iudiciũ [f] moueatur, oblatio ei fiat eius, quod relictũ eſt: quaſi ex volũtate teſtatoris oblato eo, ſatis ea factũ videatur. 11 ¶Vnde ſiquis fuit inſtitutus fortè ex ſemiſſe,cum ei ſextãs ex ſubſtãtia [g] teſtatoris deberetur,& rogatus eſſet poſt certũ tẽporis reſtituere hereditatẽ:meritò dicẽdum eſt,nullum iudicium mouere,cùm debitam portionẽ,& eius fruct⁹ habere poſſit. *fructus enim ſolere in Falcidiam [h] imputari nõ eſt incognitũ. Ergo & ſi ab initio ex ſemiſſe heres inſtitutus rogetur, poſt decenniũ reſtituere hæreditatẽ: nihil habet,quod queratur: quoniã facilè poteſt debitã portionẽ, eiúſque fructus [i] medio tẽpore cogere. 12 ¶ Si quis "&" irritũ dicat teſtamentũ, vel ruptũ,& inofficiosũ:cõditio ei deferri debet.vtrũ pri⁹ mouere volet [k]. 13 ¶ Si filius exheredatus in poſſeſſione ſit hereditatis:ſcriptus quidẽ heres petet hereditatẽ:filius verò in modũ contradictionis [l] querelã inducat: quemadmodũ ageret,ſi non poſſideret,ſed peteret. 14 ¶ Meminiſſe autẽ oportebit, eum [m]: qui teſtamentũ inofficioſum improbè dixit,& nõ obtinuit: id,quod in teſtamẽto accepit,perdere:& id fiſco vĩdicari,quaſi indigno ablatũ [n].Sed ei demũ aufertur, quod teſtamento datũ eſt,qui vſque ad ſententiã iudicũ lite improba perſeuerauerit [o].cęterùm ſi ante ſententiam deſtitit,vel deceſſit: nõ ei aufertur,quod datũ eſt.proinde & [p] ſi,abſente eo,ſecundũ præſentẽ pronũcietur:poteſt dici,conſeruandũ ei,quod accepit. Eo autẽ ſolo carere quis debet, cuius emolumentũ ad eũ pertinet.cæterùm,ſi id rogatus fuit reſtituere,nõ debet iniuria fieri. Vnde nõ malè Papinianus [q] libro 2.reſpõſorũ refert, ſi heres fuit inſtitutus,& rogatus reſtituere hereditatem: deinde in querela inofficioſi non obtinuit: id, quod iure Falcidiæ potuit habere, ſolũ perdere [r]. 15 ¶ Si quis impubes adrogatus ſit ex his perſonis,quæ & citra adoptionem,& emancipationẽ queri de inofficioſo poſſunt: hunc puto remouendum à querela, cùm habeat quartam [ſ] ex conſtitutione diui Pij. Quod ſi egit,nec obtinuit:an quartam perdat? & puto aut nõ admittendũ ad inofficioſum,

c Immò interdicitur, *l.18.ꝟ.qui teſtamentum.*
d *de quo ꝟ.lib.37. titul.9.*
e quę datur ſcriptis hæredibus, *ꝟ.de bonor. poſſeſ. ſecundum tabulas.*
f Querela competit, τῷ μετὰ τελευτὴν τῆς μητρὸς ἐξ ἀνατομῆς ἐξενεχθέντι. *Ecloga d. c.4.* ei qui poſt obitum matris exſecto ventre natus eſt.
g Exſecto ventre nati quibuſdam auſpicatiores habẽtur. ita natus ſcipio 9. *Plin.3.Tertul. de anima.*
h talis enim poſthumi loco habetur. *l.12.ꝟ.de liberis & poſthumis.l.41.ꝟ.de verb. ſignific.* aliud in abortu. *l.2. Cod. de poſthumis.*
i ſecus ſi non cœpta. *vide Paul. 1.ſent. 13. §. vlt.*
† per comminationem, denunciationem, libelli dationẽ, hodie ad ſuos tranſmittitur,etiam non præparata. *l. 36.inf. Cod.eod.*
k Centumuiralib. *arg.l.13.ꝟ.eod.*
l προδιατρέψαι δίκην, præparare litem, eſt iis qui ſunt in poteſtate, tantùm accuſationem comminari:vel, quod amplius eſt, denuntiare, vel libertum dare. Nam ei qui eſt in poteſtate, neque bonorũ poſſeſſio neceſſaria eſt, & aditio hæreditatis ſuperuacua,&c. *Eclog.eod.c.5.*
m qui comminatur ſe vſurum querela, præparaſſe litem inofficioſi cenſetur. *vide l.23.§.1.ꝟ.eo.*
n *vide l.123.ꝟ.de regulis iur.*
o Exhæredatio nota quædã eſt & iniuria, *l.22.ꝟ.eodem: l.132.ꝟ.de verb.obligat: adde quæ ſcripſi ad l.23.Cod.ex quibus cauſis infamia: & ad l.3.§.2.ꝟ.de legatis præſtandis.*
p Immò, quia filij iniuria eſt, eo magis pater agere poſſe videtur. *§.2.Inſt.de iniurijs.*
q *l.1. Cod. de in integrum reſtit.*

r Priinceps non eſt ſolutus lege Glicia. *vide quæ ſcripſi ad l.4. Cod. ad Sillanian.* hoc eſt, inofficioſum id teſtamentum dici poteſt, in quo etiam princeps ipſe vel imperator hæres ſcriptus eſt. Eum enim qui leges facit, pari maieſtate legibus obtemperare conuenit. *Paul.4.ſentent.5.§.3.* Quod ſi ita ſit, ne quidem Eccleſia hac lege ſoluta fuerit.
ſ eum enim qui leges facit pari maieſtate legibus obtemperare conuenit. *Paulus 4.ſentent.5.§.3.vide quæ notaui Nouell.85.*
t Imò,ne quidem miles eam poteſt proponere.*l.27.§.2.ꝟ.eodem.*
u Cum quarta mortis cauſa datur,ceſſat querela.*vide l.25.ꝟ.eodem.*
† Hodie triens,ſi non vltra quatuor liberos reliquit,vel ſemis, ſi plures. *Nouell.18.c.1.Nouell.39.c.1.Nouell.21.cap.48.* † Hodie ſi minus quarta ſit relictum,agitur ad quartæ ſupplementum,de quo vide *l.30.Cod.eodem.*

x *l.6.Codice eodem.*
† hodie triens vel ſemis. *dictis Nouell.*
y *Paulus 4.ſentent.5.§.6.*
z Inſtitutis querela tunc quidem non datur, cum legatis onerata eſt hæreditas, vel cùm ipſi alteri eam reſtituere rogati ſunt. quia Falcidia

m Pœna ea eſt inofficioſum teſtamentum improbè dicentis, neque ob eõ quod ipſi relictũ fuerit in teſtamento excidat, réſq; ea fiſco cedat, *eodem.c.7: Harmenopul.5.§.3.* Quid ſi deceſſit,vel ante ſententiam deſtitit, ſuccubuit? Relictũ non amittet. Quid ſi rogatus ſit alteri fideicommiſſ tuere? ſecus erit, hoc eſt, ſuum emolumentum dumtaxat amittet, commiſſarius, *vt hîc.*
n *l.13.§.penult.ꝟ.de iure fiſci.*
o *vide l.8.Cod.de his quæ vt indignis.*
p *vide quæ notaui ad l.55.ꝟ.de euictionibus.*
q & Paulus *4.ſentent.5.§.9.*
r id enim duntaxat ei aufertur, quod apud eum remanere potuiſſet.
ſ Querela excluditur,qui quartam habet ex conſtitutione D.Pij,

a si alio iure venire potest ad patris bona, querela non competet. *Zas.*
† Hodie rupto testamento per querelam, omnia in testamento disposita præter institutionem hæredis firma manent. *Nouell.115.c.3.in fine.*
b *vide l.28.ʒ.eodem.*
c id enim minor potest. *l.2. Cod. in quibus causis in integrum restit.* fortè biennium. *vt Plin.5. epistol.1.*

aut, si admittatur, etsi non obtinuerit, quartam ei, quasi æs alienum, cōcedendam [d]. 16 ¶ Si ea causa de inofficiosi cognouerit iudex, & pronunciauerit contra testamētum: nec fuerit prouocatum: ipso iure rescissum est: & suus heres erit, secundum quem iudicatum est: & bonorum possessor, si hoc "se" contendit: & libertates ipso iure nō valent: nec legata debentur: sed soluta repetuntur, aut ab eo, qui soluit, aut ab eo, qui obtinuit: & hæc vtili actione repetuntur †. Ferè autem, si ante controuersiam motam soluta sunt: qui obtinuit, repetit. & ita Diuus Hadrianus [b], & Diuus Pius rescripserunt. 17 ¶ Planè si post quinquennium [c] inofficiosum dici cœptum est, ex magna & iusta causa: libertates non esse reuocandas, quæ competierunt, vel præstitæ sunt: sed viginti aureos à singulis præstandos victori.

9. *Modestinus* libro singulari de inofficioso testamento.

SI autem intra quinquennium egerit, libertates non cōpetunt. Sed Paulus ait, præstaturum fideicommissas libertates, scilicet viginti aureis [d] & in hoc casu à singulis præstandis.

De sententijs contrarijs. 1. legato percepto.

Marcellus lib.3. Digestorum.

SI pars [e] iudicantium de inofficioso testamento contra testamentum, pars [f] secundùm id sententiam dederit, quod interdum fieri solet: humanius [g] erit, sequi eius partis sententiam, quæ secundum testamentum [h] spectauit, nisi "si" apertè iudices iniquè secundum scriptum heredē pronunciasse apparebit. 1 ¶ Illud notissimum est, eum, qui legatum perceperit [i], non rectè de inofficioso testamento dicturum: nisi id totum alij administrauit.

De effectu sententiæ contra testamentum.

11. *Modestinus* lib.3. Responsorum.

ETiam si querela inofficiosi testamenti obtinuerit: non ideo tamē donationes [k], quas viuus ei perfecisse proponitur, infirmari. neque in dotem datorum partem vindicari posse respondi.

De legato percepto. De manumißione serui instituti. 1. De petitione à statu libero. 2. De petitione legati adempti. 3. De liberatione per acceptilationem correi.

12. *Idem* lib. singulari de Præscriptionibus.

NIhil interest: sibi relictum legatum filius exheredatus adgnouerit: an filio, seruóve relictum consecutus sit. vtrobique enim præscriptione submouebitur †. Quinetiam si idem institutum seruum prius, quàm adire hereditatem iuberet, manumiserit, vt ille suo arbitrio adeat hereditatem: ídque fraudulento consilio fecerit: summouebitur ab actione. 1 ¶ Si à statulibero exheredatus pecuniam petere cœperit, videri adgnouisse parentis iudicium. 2 ¶ Si cùm filius ademptum legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam: præscriptione remouendus non est [l]. quamuis enim, agendo, testamentum comprobauerit [m]: tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, vt meritò repellendus non sit. 3 ¶ Filius testatoris [n], qui cum Titio eiusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titij liberatus [o], ab actione inofficiosi non summouebitur [p].

An fideicommissa debeantur rescisso testamento.

13. *Scæuola* lib.3. Responsorum.

d *v. l.1.§. sed ne. Cod. de communi seruo.*
e hoc est, duo consilia: & vt Quintilianus 11. c.1. videtur appellare, duplicia.
f altera, *scilicet:* seu duo altera consilia cētumuirorum. Quatuor enim consiliis conscribi soliti centumuiri à Decēuiris quatuor. vnde quadruplici iudicio bona paterna repetere, apud Plinium 4. *epistolar.* est, bona paterna apud Cētumuiros (qui tempore eiusdē Plinij 180. erāt) repetere. Ad hæc consilia referēdus est loc⁹ Suetonij in Domitiano, vbi centūuirorum & cōsiliorum fit mētio. Centumuiri ita in quatuor consilia distributi, in Basilica Iulia, vnà cum suis quatuor Decēuiris, ascendebāt totidem, id est, quatuor diuersa tribunalia, in vno tamē & eodem loco: vt qui primo tribunali diceret, facilè à reliquis exaudiretur. *Quintil.12. c.5.* Quin vnam & eandem causam in omnibus cōsiliis simul actā, cognitam & iudicatam indicio est hîc locus. & quod apud Valerium 7.c.7. legitur: sed & in eadem causa interdum diuisa, tribunalię fuisse, hoc est, diuersas fuisse sententias constat, *l.76.ʒ. de legat.2.* Qui his quatuor consiliis & tribunalibus præerat, prætor & quidem vrbanus. Medi⁹ autem sedebat inter illa consilia: vt à dextra duo: à sinistra totidem essent ei consilia seu tribunalia, eóque fortè respexit Quintilianus 5.c.2. cùm scriberet, partes centumuiralium, in duas hastas diuisas esse: hoc est, vnam cētumuiralem, alteram prætoriam seu decemuiralem. totidem enim in omnibus iudiciis centumuiralibus iudiciis ponebantur. De forma iudiciorum centumuiralium, dixi *ad l. vlt. Cod. de petit. hæreditatis.* De causis ipsis Centumuiralibus, *ad leg.17. ʒ. eodem.*
g Seneca 11. *epistolar.* Reus sententiis paribus absoluitur: & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius.
h In dubio iudicatur pro testamento. *l. Titiæ. §. 2. ʒ. de legat.2. vide Speculatorem, titulo de teste, num.83.* vt & secundum libertatem. *l.38. ʒ. de re iudicata.*
i tunc enim censetur defuncti voluntatem adprobasse, *l.31. in fine. ʒ. eodem. l.5. in pr. ʒ. de his quæ vt indig.*
k qui mortis causa donationem accepit à testatore, non est similis in hac causa legatario *l.5. §.17. ʒ. de his quæ vt indign.*
† Hodie vtcunque simpliciter agnouerit legatum, potest agere ad supplementum quartæ, *l.35. §.2. Cod. eodem.*
l quia illa petitio fuit sine effectu.
m Tacita minus nocent quàm expressa.
n emancipatus.
o id enim fieri debet *l.3. §.3. ʒ. de liberatione.*
p quia quòd alicui per consequentiam quæritur absque facto suo, eum non remouet à querela. *Bart. hîc.*
q *al.* Titia filium hæredem instituit, filię legatum dedit. *Cuiac. ad l. ex ea scriptura 19. ʒ. qui testamenta.*
§ *l.29. C. de fideic.* Codicillaris. Clausula apposita, fideicōmissa ex inofficioso testamento non debentur. hoc ideo, quia is cuius testamentum quasi inofficiosum cōdemnatur, pro demente habetur, nec intelligitur habuisse testamenti factionem, *l. nec fideicommissa. ʒ. de legat.3.* proinde nec fideicommissi, neque codicillorum faciendorum ius. Hîc igitur solida fideicommissa non debentur, quia pro parte rescinditur testamentum à sorore institutum.

TItia [q] filiam heredem instituit: filio legatum dedit: eodem testamento ita cauit: *Ea omnia: quæ supra dari, fieri ussi: ea dari, fieri volo ab omni herede, bonorúmve possessore, qui mihi erit etiā* [r] *iure intestato. Item quæ dari iussero, ea vti dentur, fiant "que," fidei eius cōmitto.* Quæsitum est, si soror [s] cētumuirali [t] iudicio obtinuerit, an fideicōmissa ex capite suprascripto debeantur. [Respondi.] Si hoc quæratur, an iure eorum, quos quis sibi ab intestato hæredes, bonorúmve possessores successuros credat, fideicommittere possit, respondi posse. Paulus notat: probat autem, nec fideicommissa ab intestato data deberi †, quasi à demente.

§14 n°2

De liberis & parentibus.

14. *Papinianus* lib.5. Quæstionum.

PAter filium emancipauit, & nepotem ex eo retinuit [u]. emancipatus, suscepto postea filio, duobus exheredatis, patre præterito, vita decessit. * in quæstione de inofficiosi testamenti, præcedenti causa filiorum, patris intētio adhuc pendet [x]. quòd si contra filios iudicetur, pater [y] ad querelam vocatur. & suam intentionē implere potest [z].

1. De herede. 2. D. Testamento pro parte rescisso.

15. *Idem* lib.14. Quæstionum.

§15 n°2

NAm & si parentibus non debetur filiorum hereditas propter votum [a] parentum, & naturalem erga filios charitatem, turbato [b] tamen ordine mortalitatis; nō minus parentibus, quàm liberis, piè [c] relinqui debet [d]. 1 ¶ Heredi eius: qui post litem de inofficioso præparatā, mutata voluntate, decessit: non datur de inofficioso querela. * non enim sufficit litem instituere; si non in ea perseueres [e]. 2 ¶ Filius, qui "de" inofficiosi actione aduersus duos heredes expertus, diuersas [f] sententias iudicum tulit: & vnum vicit, ab altero superatus est: & debitores conuenire, & ipse à creditoribus cōueniri pro parte [g] potest, & corpora vindicare, & hereditatem diuidere. verū enim est, familiæ erciscundæ iudicium competere: quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factū: & ideo pars hereditatis in testamento remansit. * nec absurdum videtur, pro parte intestatum videri [h].

§2 n°2

An victoria vnius prosit alteri. 1. De patre & filia testator.

16. *Idem* lib.2. Responsorum.

§16 n°2

FIlio qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutū de parte ante egit; & obtinuit: filia, quæ non egit; aut non obtinuit; in hereditate legitima fratri non concurrit [i]. 1 ¶ Contra tabulas filij [k] possessionē iure manumissionis pater accepit [l]; "& bonorum possessionem adeptus est," postea filia defuncti, quam ipse exheredauerat, quæstionem inofficiosi testamenti rectè pertulit; possessio, quam pater accepit, ad irritum recidit [m]. nā priore iudicio de iure patris, non de iure testamenti quæsitum est [n]. & ideo vniuersam hereditatem filiæ cum fructibus restitui necesse est.

§1 n°2

An partem faciat qui non queritur, & an ei prosit alterius victoria. 1. De effectu sententiæ contra testamentum.

17. *Paulus* lib.2. Quæstionum.

QVi repudiantis animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti [o], partem non facit his, qui eandem querelam mouere volunt [p]. Vnde si de inofficioso testamento patris, alter ex liberis exheredatis, ageret: quia, rescisso testamento, alter quoque ad successionem ab intestato vocatur; & ideo vniuersam hereditatem non rectè vindicasset: hic, si obtinuerit, vteretur rei iudicatæ auctoritate; quasi centumuiri [q] hunc solùm filiū in rebus humanis esse nunc; cùm facerent intestatum, crediderint.

r filiæ institutæ, quæ erat præterita, vel exheredata. *Bart.*
t non Septemuirali, vt malè legitur in inscriptione. *l.7. §. eodem. l.28. 31. ʒ. eod.* adde quę de Cētumuiris scripsi *ad l.10. §. eod. & ad l.17. ʒ. eod.*
† hoc certè cōstat ab intestato fideicommitti posse, vt notaui; *l.4. C. de codicill.*
u hoc enim potest. §. 7. *Instit. quib. mod. ius patriæ.*
x potest enim iis exclusis admitti. *l.25. in fi. ʒ. eod.*
y *l.15. ʒ. eod. Nouella 18: 115. c.5. 5. Harmen. 9. §.17*
z hinc collige, In querela inofficiosi aduersus testamentū patris filios exheredatos, præponi auo suo præterito. filiis eo casu exclusis, auum admitti.
a *vide l.50. in fine. ʒ. de bonis damnator.*
*
b *vide quæ notaui ad l. vlt. Cod. de institut. & substit. adde Gell. 5. Valer. 9.*
c Piis causis adnumerati relicta parentibus & liberis hinc colligitur, quod Angelus, vt & alij non admittunt. vide quæ scripsi ad Auth. similiter. *Cod. ad l. Falcid.*
d *l.7. in fine. ʒ. vnde liberi. Cicero de senectute, in fine. vbi vide Manutij inscriptionem: adde Nouellam 115. c.4.* patri præterito quemadmodum subueniatur. *vide apud* [illegible]
e *adde l.10. §. versum. ʒ. de in rē verso.*
f *adde l.13. Codice eodem: l.76. ʒ. de legat.2.*

g *adde l.13. Cod. eodem.*
h ex post facto: aliàs absurdum id erit. *l.7. ʒ. de regulis iuris.* nisi in milite *l.2. Cod. de testam. milit.*
i qui querela vtitur, cohæredi non prodest.
k Emancipati.
l id est, maluit accipere bonorum possessionem ex edicto de manumissoribus. *l.1. ʒ. si à parente quis manumiss.*
m nec filiæ obiicietur exceptio rei iudicatæ, quia res inter patrem & hæredē scriptum acta, filiæ non nocet. *l.1. ʒ. de except. rei.*
n i. quia sententia de patre præterito, inter ipsum & scriptum heredem: sententia verò contra testamentum inofficiosum, inter omnes ius facit. *Baro.*
o i. qui non admittitur ad querelam, quia repudiauit, &c. *Accurs.*
p i. non facit eos qui querelam proponere volunt, particulares, vt partem tantùm habeant: nec impedit, quominus illi totum accipiant: illis enim totum accrescit. *l.23. in fine. ʒ. eodem.*
q Centumuiri cognoscebant de inofficioso. *vt hîc, & 13. §. eod. quò pertinent quæ à me notata sunt l.10. §. eo. l. vlt. C. de liberis præteritis: l. vlt. C. de petit. hered. & ad Ciceronē 1. de oratore.* Imò & de aliis hereditariis cōtrouersiis. Paulus 5. *sent.* 17. §.2. Iudex tutelaris, itémq; Centumuiri, si aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis instrui non possunt, poterunt de seruis hereditariis habere quæstionem. Quintil. 7.c.5 si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio; propterea quòd is meretricem amauerit, omnis hîc erit quæstio: An huic delicto pater debuerit ignoscere, & Centumuiri tribuere debeant veniam. Idem 5.c.13. Cùm apud Centumuiros quæritur, vter dignior hæreditate sit. Hieronym. 2. *epistol.* Hereditariæ vel Centumuirales causæ de barathro erutæ.

§17 n°2

1 ¶ Cùm contra testamentum, vt inofficiosum [a], iudicatur: testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. non idem probandum est, si herede non respondente, secundum præsentem iudicatum sit. hoc enim casu non [b] creditur ius ex sententia iudicis fieri [c]: & ideo libertates competunt, & legata petuntur.

18. *Idem* libro singulari de inofficioso testamento.

DE qua re etiam constitutio exstat Diuorum fratrum, quæ huiusmodi distinctionem admittit [d].

Si mater extraneum, & filiam heredes instituerit, alteram filiam præterierit.

19. *Idem* lib. 2. Quæstionum.

MAter decedens, extraneum ex dodrante hæredem instituit, filiam vnam ex quadrante [e], alteram præterit [f]. hæc de inofficioso egit, & obtinuit. Quęro, scriptæ filiæ quomodo succurrendum sit. Respondi: Filia præterita id vendicare debet: quod, intestata matre, habitura esset. Itaque dici potest, eam quæ omissa est, etiam si totam [g] hęreditatem "ab intestato" petat, & obtineat, solam habituram vniuersam successionem [h]: quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. Sed non est admittendum, vt aduersus sororem [i] audiatur, agendo de inofficioso. Præterea dicendum est, non esse similem omittenti eam [k], quæ ex testamento adiit: & ideo ab extraneó semissem vindicandum: & defendendum, totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. Secundum quod, non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur: licèt quasi furiosæ [l] iudicium vltimum eius damnetur. Cæterùm si quis putauerit, filia obtinente, totum testamentum infirmari [m]: dicendum est etiam institutā ab intestato posse adire hereditatem. nec enim [n] quæ ex testamento adijt, quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam "quidem" nescit sibi deferri: cùm & hi, qui sciant, ius suum, eligentes id, quod putant sibi competere, non amittant. quod euenit in patrono, qui iudicium defuncti, falsa opinione motus, amplexus est: is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. Ex quibus apparet, non rectè totam hereditatem præteritā vindicare: cùm, rescisso testamento, etiam institutæ saluum ius sit adeundæ hereditatis.

De Carboniana bonorum possessione.

20. *Scæuola* lib. 2. Quæstionum.

QVi de inofficioso vult dicere, licèt negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere [o]. toties enim ea indulgenda est, quoties, si verè filius esset, heres esset, aut bonorum possessor: vt interim & possideat, & alatur, & actionibus præiudicium non patiatur. qui verò de inofficioso dicit, nec actiones mouere debet, nec aliam vllam, quàm [p] hereditatis petitionem, exercere, nec alīne vnquam melioris sit cōditionis, quàm si confitetur aduersarius.

De dolo heredis. 1. De indebito soluto ab herede. 2. De effectu sententiæ contra testamentum.

21. *Paulus* lib. 3. Responsorum.

EVm, qui inofficiosi testamenti querelam instituit. & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacitè rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem: non videri deseruisse querelam: & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam "actionem [q]." 1 ¶ Item quæsitum est, an heres audiendus est ante "de" inofficioso si querelam actam, desiderans restitui sibi ea quæ soluit. Respondit, *ei, qui sciens indebitum fideicommissum soluit, nullam repetitionem ex ea causa competere [r]. 2 ¶ Item respōdit, euicta hereditate per inofficiosi querelam ab eo, qui heres institutus esset: perinde omnia obseruari oportere, acsi hereditas adita non fuisset: & ideo & petitionem integram debiti heredi instituto aduersus eū, qui superauit, competere, & compensationem debiti.

An factum patris tollat querelam filio. 1. De legatario qui filij. 2. Vel hereditaria. 3. Vel arrogati nomine agens succubuit.

22. *Tryphoninus* lib. 17. Disputationum.

FIlius non impeditur, quo minus inofficiosum testamentum matris accusaret, si pater eius legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem, quamquam in eius esset potestate. nec prohiberi patrem, dixi, iure filij accusare [s]. nā indignatio [t] filij est. 1 ¶ Et quęrebatur, si non obtinuisset in accusando: an, quod patri datum est, publicaretur, quoniam alij [u] commodum victoriæ parat, & in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de [x] meritis filij agitur. & inclinandum est, non perdere patrem sibi datum, si secundum testamentum pronunciatum fuisset. 2 ¶ Multo magis, si mihi legatum testator dedit: cuius de inofficioso testamento filius agens decessit, me herede relicto: egóque hereditariam causam peregi, & victus sum: id, quod mihi eo testamento relictū est, non perdam: vtique si iam defunctus agere cœperat. 3 ¶ Item si adrogaui [y] eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento eius, qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filij, nec obtinuero: perdere me legatum non oportet: quia non sum indignus, vt auferatur mihi à fisco id, quod derelictum est, cùm non proprio nomine, sed iure cuiusdam successionis egi [z].

De coniungendis cum emancipato liberis eius. 1. Quibus modis agnoscitur iudicium defuncti. 2. De iure accrescendi.

23. *Paulus* libro singulari de Inofficioso testamento.

SI ponas filium emancipatum præteritum: & ex eo nepotem in potestate retentum, hæredem institutum esse. filius potest contra filium suum, testatoris nepotem, petere bonorum possessionem: queri autem de inofficioso testamento non poterit. Quod si exhæredatus sit filius emancipatus, poterit quæri [a], & ita iungetur [b] filio suo, & simul cum eo hæreditatem obtinebit. † 1 ¶ Si hæreditatem ab hæredibus institutis exhereditati emerunt, vel res singulas, scientes eos hæredes "esse:" aut conduxerunt prædia, aliúdve quid simile fecerunt: vel soluerunt heredi, quod testatori debebant: iudicium defuncti agnoscere videntur [c], & à querela excluduntur [d]. 2 ¶ Si duo sint filij exhæredati, & ambo de inofficioso testamento egerunt, & vnus postea constituit non agere: pars eius alteri adcrescit [e]. Idémque erit, & si tempore exclusus sit.

De effectu diuersarum sententiarum.

24. *Vlpianus* lib. 48. ad Sabinum.

CIrca inofficiosi querelam euenire plerumque absolet, vt in vna atque eadem causa diuersæ sententiæ proferantur. quid enim, si fratre agēte, hærėdes scripti diuersi iuris fuerunt? quod si fuerit: pro parte testatus, pro parte intestatus [f] decessisse videbitur.

Vtrum donatum inter viuos querelam excludat. 1. Si is obtinuerit cui querelam non competebat.

25. *Idem* lib. 2. Disputationum.

SI non mortis causa fuerit donatum, sed inter viuos, hac tamen contemplatione [g], vt in quartam habeatur: potest dici inofficiosi querelam cessare: si quartam in donatione habet [h]: "aut, si minus habeat: quod deest, viri boni arbitratu repleatur:" aut certè conferri [i] oportere id, quod donatum est. 1 ¶ Si quis, cùm non possit de inofficioso queri, ad querelam admissus, pro parte rescindere testamentum tentet: & vnum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querelam instituat: dicendum est, quia testamentum pro parte valet, & præcedentes [k] eum personę exclusę sunt, cum effectu eum querelā instituisse.

De seruo manumisso ab hærede scripto.

26. *Idem* lib. 8. Disputationum.

SI sub hac conditione fuerit hæres institutus, *si Stichum manumiserit*: & manumisisset: & posteaquam manumisit, inofficiosum, vel iniustum testamentum pronuncietur: æquum est huic quoque succurri, vt serui pretium [l] à manumisso accipiat: ne frustra seruum perdat.

De transactione. 1. De eo quem testator filium suum esse negauit. 2. De testamento militis. 3. De alimentis pendente appellatione, victori decernendis. 4. De præteritione matris existimantis filium periisse.

27. *Idem* lib. 6. Opinionum.

SI, instituta de inofficioso testamento accusatione de lite pacto transactum est [m], nec [n] fides ab hærede trāsactioni præstatur: inofficiosi causam integram esse, placuit. 1 ¶ Ei, qui se filium eius esse adfirmat, qui testamento [o] id denegauit, tamen eum exhæredauit: de inofficioso testamento causa superest. 2 ¶ De inofficioso testamento militis dicere nec [p] miles potest [q].

a id enim est quod hac actione peti debet.
b Immò semper creditur, ius ex sententia fieri. *l. penult. ff. de iustitia, l. 25. ff. de statu.*
c quoties enim quis contumax condemnatur, de iure eius, nō de iure testamēti pronunciatū intelligitur. Ergo vt sententia contra testamētum inofficiosū lata ius inter omnes faciat, oportet hærede pręsente pronūciari. *Baro.*
d non rescinditur ipso iure testamentū, nisi pręsente aduersario iudicetur de inofficioso. *Baro.*
e id est, illum ex 9: hanc ex tribus vnciis.
f matris præteritio habetur pro exheredatione. *§. finali, de hæred. instit.*
g aduersus sororem & extraneum.
h ita vt nihil videatur concedendum sorori, quæ adeūdo ex testamento censetur renunciasse hereditati ab intestato.
i Id est, institutam sororem.
k filia à matre præterita, si inofficiosi contra sororem agat, non est audienda, sed contra extraneum rectè agit, pro media parte, rescisso pro ea parte testamento.
l *v. l. 2. l. 5. in fi. ff. eod.*
m si præterita, aduersus sororem institutam & extraneum, agente, totum testamentum rescissum fuerit: instituta, partem mediam hæreditatis ab intestato petet.
n id est, qui eligit quod putat sibi competere, is non amittit id quod ignorat: quinimo si eligit quod putat sibi competere, nō amittit quod scit competere. *Baro. adde l. 8. ff. de pet. hered.*
*
o *l. 1. §. 8. ff. de Carboniano.*
p *vide quæ notaui l. 1. Cod. eodem.* An verò hæc querela & petitio hereditatis possint vno libello peti, quæstionis est? Angelus negat, quia non simul natæ sunt. Zasius cōtra: *hoc tit. numero 30.*
q Is non destitisse & renunciasse in totum querelæ videtur, qui fraude aduersarij errans destitit. *Baro. vide l. 12. §. penult. ff. eodem.*
r *l. 1. 24. 26. §. 3. 8. l. 62. ff. de condict. indeb. l. 19. §. 6. ff. locati. l. 60. ff. de solut. l. 53. ff. de reg. iur. l. 9. Cod. de condict. indeb.*
s Pater suo nomine testamentum rectè agnoscit, & idem nihilominus filij nomi- … frà, de regulis iuris.
o vel actis. *l. 29. in fine. ff. de probat.*
p Aduersus militis testamentum, ne quidem miles inofficiosi querelam … *39. Ecloga 1. c. 8.*
q Immò, quiuis potest. *l. 8. §. 3. ff. eodem.*

3 ¶ De inofficioso testamento nepos contra patruum suum, vel alium scriptum hæredem, pro portione egerat, & obtinuerat. sed scriptus hæres appellauerat. placuit, interim, propter inopiam pupilli [a], alimenta pro modò facultatum, quæ per inofficiosi testamenti accusationẽ pro parte ei vindicabãtur, decerni: eáque aduersarium ei subministrare necesse habere vsque ad finem litis.
4 ¶ De testamento matris quæ existimans perijsse filiũ, alium hæredem instituit, de inofficioso quæri potest [b].

28. *Paulus* libro singulari de Septemuiralibus [c] iudicijs.

CVm mater militem filium falsò audisset [d] decessisse, & testamento heredes alios instituisset: Diuus Hadrianus decreuit, hereditatem ad filium pertinere: ita vt libertates, & legata præstentur. hìc illud adnotatũ, quod de libertatibus, & legatis adijcitur. nam, * cùm inofficiosum testamẽtum arguitur, nihil ex [e] eo testamẽto valet [f].

De collusione. 1. De spuriis. 2. De transacto. 3. De adoptato à femina. 4. De foro competenti.

29. *Vlpianus* lib.5. Opinionum.

SI suspecta collusio sit legatarijs inter scriptos hæredes, & eum, qui de inofficioso testamento agit: adesse [g] etiam legatarios, & voluntatẽ defuncti tueri, constitutum est. eisdemq́ue permissum est etiam appellare [h], si contra testamentum pronunciatum fuerit. 1 ¶ De inofficioso testamento matris spurij [i] quoque filij dicere possunt.
2 ¶ Quamuis [k] instituta inofficiosi testamenti accusatione, res transactione decisa sit: tamen testamentum in suo iure manet: & ideo datæ in eo libertates, atque legata, vsquequo Falcidia permittit: suam habent potestatem [l].
3 ¶ Quoniam femina nullum adoptare [m] filium sine iussu principis [n] potest: nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi matrem adoptiuam [o] falsò "esse" existimabat, agere potest. 4 ¶ In ea prouincia de inofficioso testamẽto agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent [p].

De filio in adoptionem dato. 1. Si tutor legatarius nomine pupillæ egerit.

30. *Marcianus* lib.4. Institutionum.

ADuersus testamẽtum filij in adoptionem dati pater naturalis rectè de inofficioso testamento agere potest. 1 ¶ Tutoribus [q], pupilli nomine, sine periculo eius, quod testamento datũ est agere "posse" de inofficioso, vel falso testamento, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

De successorio edicto. 1. Aduersus quos datur querela. 2. Si quis ex testamento heredis scripti hereditatem. 3. Vel legatum acceperit. 4. Vel alio modo iudicium defuncti adgnouerit.

31. *Paulus* libro singulari de Septemuiralibus [r] iudicijs.

SI is, qui admittitur ad accusationem: nolit, aut nõ possit accusare: an sequens admittatur, videndum est. & placuit, posse: vt fiat successioni locus [s]. 1 ¶ Quantum ad inofficiosi liberorum, vel parentum querelam pertinet: nihil inter est, quis sit hæres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus [t]. 2 ¶ Si heres existerim ei, qui eo testamento institutus est, quod de inofficioso arguere volo: non mihi nocebit: maximè si eam portionem nõ possideam, vel iure suo possideam. 3 ¶ Diuersum dicemus, si legauerit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat. nam si eam agnoscam, repellar ab accusatione [u].
4 ¶ Quid ergo, si alias voluntatem testatoris probauerim? puta in testamento adscripserim. post mortem patris consentire me? repellendus sum ab accusatione [x].

De aduocatione, procuratione´ue legatario præstita. 1. De herede legatarij.

32. *Idem* libro singulari de inofficioso testamento.

SI exheredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuit, procurationémve susceperit: remouetur [y] ab accusatione: agnouisse enim videtur [z], qui quale quale iudicium defuncti comprobauit [a].
1 ¶ Si legatario heres extiterit exheredatus, petierítque legatum: videbimus, an sit summouendus ab "hac" accusatione. certum est enim iudicium defuncti: & rursus, nihil ei ex testamento relictum, verum est. tutius tamen fecerit, si se abstinuerit à petitione legati [b].

a *adde l. 14.j. vt in possess. legat.*
b ergo ipso iure matris testamentum, in quo filium prẹteriit, valebit: quod eo receptum est, quia mater veteri iure nõ habet liberos in potestate.
c Centumuiralibus. *arg. l.13.s. eodem.*
d Si ob falsum rumorem mortis filij, pater mutat testamentũ, filio non nocet. *l. vlt. j. de heredib. institu. Cicero 1. de orat.*
e tunc enim res ad intestati causam redit. *l.17. 19.s. eod.*
f *Cuiac. 10. obseruat. 22.*
g *Nouella 112 c.1.*
h eorum enim interest. *l.5.§.1. l.14.j. de appellationib.*
i de spuriis, *v. quæ notaui ad Nouell. 74. 89. 93. Eclog. 1. c. 20.*
k *Ibid. Eclog.*
l *l.3.s. de trãsact.*
m Adoptare sine iussu principis fœmina non potest. *Vlp. 8. §. vlt.*
n *vide l.5. Cod. de adoptionib.*
o Querela competit aduersus testamentũ matris verè adoptiuæ: hoc est, quæ iussu principis adoptauit.
p *l.19.s. de iudic. l.1. C. vbi in rem.*
q *v. l.22. in pr. s. eod.*
r centumuiralibus. *arg. l.13.s. eod.*
s In querela est locus successorio edicto, de quo *l.1.j. quis ordo.*
t priuatus vel princeps, *l.8.§. 2.s. eod.*
u *l.10. in fine, s. eod.*
x vide quæ notaui *l.23. in fin. s. eod.*
y Imò non remouendus, *l.14. §. 9.j. de bonis libertatorum: facit lex vltima, s. de postulando.*
z *vide d.l. 23.*
a voluntariè enim quis id sustinet, non necessariò, vt tutor. *§. penult. Inst. eod.*
b heres legatarij legatum petens, querelæ proponendæ potestatem sibi eripit. *vide tamen l.5.§.8.j. de his quæ vt indignis.*
c Generalis hic titulus est. *Cuiac. ad Paul. 4. sent. 5. §.4.*
d *3. Cod. 31.*
e *l.2.j. familiæ. l.3.§.2.j. pro socio: l.130.j. de verborum signific. §.4. de bonorum poss. ff.*
f *l.4.j. qui testamentum facere.*
g siue nostro nomine, siue per alium, &c. *Hal.*
h putà seruum, filium, vel eum cui succedimus. *v. l.7. in fi. j. de adquir. hered.*
i *vide l.194.j. de regulis iuris.*
k *d.l.7.* l *vide j. de suis & legitimis.*

DE [c] HEREDITATIS petitione [d].

Tit. III.

Quo iure hereditas ad nos pertinet.

Gaius lib.6. ad Edictum prouinciale.

HEREDITAS, ad nos pertinet aut vetere iure, aut nouo. Vetere, e lege duodecim tabularum [e]: vel ex testamento, quod iure factum est [f].

2. *Vlpianus* lib.15. ad Edictum.

SIue suo nomine [g], "siue per se," siue per alios [h] effecti sumus.

3. *Gaius* lib.3. ad Edictum prouinciale.

VEluti si eam personam, quæ in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hæreditatẽ. Sed & si Titio, qui Seio [i] heres exstitit, nos heredes facti sumus: sicuti Titij hæreditatem nostram "esse" intendere possumus, ita & Seij [k]. Vel ab intestato: forte quòd sui [l] heredes defuncto sumus, vel adgnati [m]. vel quod manumisimus defunctum [n], quódve parens noster [o] manumiserit. Nouo iure fiunt heredes omnes, qui "ex" senatusconsultis [p], aut ex constitutionibus [q] ad hereditatem vocantur.

De eo quod cœptum est poßideri post motam controuersiam.

4. *Paulus* lib.1. ad Edictum.

SI hereditatem petam ab eo, qui vnam rem possidebat, de qua sola controuersia erat: etiam [r] id, quod postea cœpit possidere, restituet.

De alienatione rerum hereditariarum. 1. Si possessor falsum dicat testamentum. 2. Ne fiat preiudicium possessioni hereditatis.

5. *Vlpianus* lib.14. ad Edictum.

DIuus Pius rescripsit, prohibendum possessorem hereditatis, de qua controuersia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere [s]: nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis, vel rerum eius restitutione satisdare [t]. Causa autem cognita: & si non talis data sit satisdatio, sed solida cautio: etiam post litem cœptam, deminutionem se concessurum prẹtor edixit: ne in totum diminutio impedita, in aliquo etiam vtilitates alias impediat. vtputa si ad funus [u] sit aliquid necessarium: nam funeris [x] gratia deminutionem permittit. item si futurũ est, vt, nisi pecunia intra diem soluatur, pignus distrahatur [y]. "sed" & propter familiæ cibaria [z], necessaria erit deminutio. sed & res tempore perituras [a] permittere debet prætor distrahere. 1 ¶ Diuus Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, vt Ælius Asiaticus daret satis de hæreditate [b], quẹ ab eo petitur: & sic falsum dicat [c]. hoc ideo, quia sustinetur hæreditatis petitionis iudicium, donec falsi causa agatur. 2 ¶ Eorum iudiciorum, quæ de hæreditatis petitione sunt, ea auctoritas est, vt nihil [d] in præiudicium eius "iudicij" fieri debeat.

De legato in testamento, quòd falsum dicatur.

6. *Idem* lib.75. ad Edictum.

SI testamentum falsum esse dicatur [e], & ex eo legatum petatur: vel præstandum est [f], oblata cautione [g], vel quærendum, an debeatur. Et si testamentum falsum esse dicatur: ei tamen, qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum [h].

De concursu iudicij liberalis, & de inofficioso.

7. *Idem* lib.14. ad Edictum.

SI quis libertatem ex testamẽto sibi competiisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognituro [i] faciat [k]. & ita senatus censuit. Sed & Diuus Traianus rescripsit *, differẽdum de libertate iudicium, donec de inofficioso iudicium aut inducatur, aut finem [l] accipiat. 1 ¶ Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est: cæterùm, si non contestetur, non exspectantur "liberalia iudicia." & ita diuus Pius rescripsit. "Nam" cùm quidam Licinnianus [m] de statu suo quæstionem patiebatur [n]: &, ne maturius [o] pronunciaretur de conditione sua, nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudiciũ, & petiturum hẹreditatem, quia libertatem. & hẹreditatẽ

m *l.2.j. de suis.*
n *l.3.j. de suis.*
o *l.47. §.2.j. de bon. libert.*
p Tertulliano, Orphitiano, de quibus *j. lib.38.* ...
q vt instituti à filiofamilias milite. *Cuiac. ad l.6. j. de in integrum*, explosis Accursij exemplis.
r *l.18.§. penult. l.41.j. eod.*
s multo magis post litem contestatam, *l.13. j. familiæ.*
t rei hereditariæ alienatio permittitur data satisdatione & causa cognita. Quo pertinet illud Pauli *1. sent. 11. §.1.* Quoties hereditas petitur, satisdatio iure desideratur: & si satisdatio non detur, in petitorẽ hereditas transfertur: si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet. In pari enim causa potior est possessor. *adde l.6. in f. j. de Carboniano: l.8. in fi. j. de quæstio.*
u *l.7.§. vlt. j. de iure delibe.*
x Funeris gratia deminui hereditas permittitur.
y *l.5.§. vltim. j. de iure delib.*
z *d.l.5.*
a *l.53. j. eod.*
b non diminuenda.
c ordo cognitionis in petitoriis est, vt de falsò prius quæratur, quàm de hereditate: in possessorio secus. *l.2. Cod. de edicto diui Adriani.*
d *v. l.16. j. de exceptionib.*
e *vt l.5.§.1.§.16. j. de his quæ vt indignis. l.6. Cod. de falsis.*
f ab herede.
g à legatariis, quibus ea de causa heres legatum negare non potest, sub obtentu quæstionis sibi motæ de falso, *vide l. 8. j. si cui plus quam.*
h nemo auditur simul falsũ dicens testamẽtum, & legatum ex eo petens. *arg. l.1. in fi. Cod. de furtis.*
i & aliis, *l.5.j. de appell.*
k id est, ne ex libertate adiudicata vel negata, cogantur necessariò & præposterè testamentum aut officiosum, aut inofficiosum dicere.
l priùs de testamento quàm de libertate in eo data cognosci oportet.
m Seruus à domino & liber & hæres institutus.
n à testatoris filio exheredato.
o maturiùs pronunciaretur, si contra eius libertatem dicta esset sententia, & post e à actor hereditate indignus reperiretur.

ex testamento sibi defendebat [a]: Diuus Pius ait, si quidē possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum [b]: quoniam esset hereditatis nomine iudicium suscepturus, & erat in arbitrio eius, qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento iudicium: nunc [c] verò sub obtentu iudicij de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quinquennium non debere moram fieri seruituti [d]. Planè summatim æstimādum iudici concessit, an "fortè" bona fide [e] imploretur iudicium de testamento: &, si id deprehenderit, præstituendū modicum tempus: intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem libertatis partibus suis fungi.

2 ¶ Quoties autem quis patitur controuersiam libertatis, & hereditatis: sed se non ex testamento liberum dicit, sed aliàs "vel" à viuo testatore manumissum: non debere impediri liberalem causam, licèt iudicium de testamento moueri speretur [f], Diuus Pius rescripsit. adiecit planè in rescripto: Dummodo prædicatur [g] iudici liberalis causæ, ne vllum adminiculum libertatis ex testamento admittat.

De legitima hereditate.

8. *Paulus* lib. 16. ad Edictum.

LEgitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, cùm ignorabat [h] vires testamenti, iudicium defuncti secutus est [i].

Qui tenentur hereditatis petitione.

9. *Vlpianus* lib. 15. ad Edictum.

REgulariter definiēdum est, eum [k] demum teneri petitione hereditatis, qui vel ius [l] pro herede [m], vel pro possessore [n] possidet [o], vel rem hæreditariam.

De forma libelli & officio iudicis.

10. *Gaius* libro sexto ad Edictum Prouinciale.

LIcèt minimam. 1 ¶ Itaque qui ex asse, vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam, vel pro parte: sed hoc solùm ei officio iudicis restituitur, quod aduersarius possidet, aut totum, si ex asse sit heres: aut pro parte, ex qua heres est [p].

Quid sit pro herede. 1. vel pro possessore possidere.

11. *Vlpianus* lib. 15. ad Edictum.

PRo [q] herede possidet, qui putat se heredem esse [r]. Sed an "&" is, qui scit se heredem non esse [s], pro herede possideat, quæritur. & Arrianus libro 2. de interdictis putat teneri. quo iure nos vti Proculus scribit. Sed enim & bonorum possessor pro herede videtur possidere.

1 ¶ "Pro [t] possessore verò possidet prædo."

12. *Idem* lib. 67. ad Edictum.

QVi interrogatus, cur possideat [u], responsurus sit, quia possideo [x]: nec contendet se heredem vel per mendacium.

2. De eo qui hereditatē restituit. 3. De hærede eius, qui pro herede, vel pro possessore possedit. 4. De vēditore, & emptore hæreditatis. 5. De vēditione ex fideicōmisso. 6. De hæreditate restituta, de pecunia soluta à statulibero. 7. De fructibus. 8. De emptore malæ fidei. 9. De emēte à fisco. 10. De hæreditate in dotem data. 11. De hærede eius qui pro emptore, vel pro hærede, vel pro possessore possedit. 12. De eo qui nomine absentis possidet. 13. De eo qui se offert petitioni. 14. De eo qui dolo desiit possidere. 15. De debitore hereditario.

13. *Idem* lib. 15. ad Edictum.

NEc vllam causam possessionis possit dicere. & ideo fur, & raptor [y] petitione hereditatis tenentur.

1 ¶ Omnibus etiam titulis [z] hic *pro possessore* hæret, & quasi iniunctus est [a]. denique & *pro emptore* titulo hæret: nam si à furioso emere sciens [b], pro possessore possideo: Itē in tit. *pro donato* quęritur, an quis pro possessore possideat: vtputà vxor, vel maritus [c]. & placet nobis Iuliani sententia, pro possessore possidere eum: & ideo petitione hereditatis tenebitur. Item *pro dote* titulus recipit pro possessore possessionē: vtputà si à minore duodecim annis, nupta mihi, quasi [d] dotē sciēs accepi. Et, si legatū mihi solutū est ex falsa causa sciēti, vtiq; pro possessore possidebo.

2 ¶ Is autem, qui restituit hæreditatem, teneri hæreditatis petitione non potest, nisi dolo fecit [e], id est, si scit, & restituit. nam & dolus præteritus [f] venit in hæreditatis petitionē, quasi dolo desierit possidere. 3 ¶ Neratius lib. 6. membranarū scribit, ab hærede [g] peti hæreditatem posse, etiam si ignoret, pro hærede, vel pro possessore defunctum possedisse. Idem esse lib. 7. ait.

a id est, dicebat priùs instituendam esse ab actore petitionē hereditatis & querelam inofficiosi, quàm libertatis: se vt heredem & liberū, vtrumque iudicium exceptu-rum.

b postulantem scilicet: vt cùm possideat hereditatem, non priùs cognoscatur de libertate, quàm de inofficioso, & an acto rì debeatur hereditas.

c id est, cùm heres ab intestato est possessor.

d i. iudicio liberali.

e nec simulatè, ad differendum iudicium liberale.

f & meritò, quia non ex eadem causa libertas defenditur, ex qua petitur hereditas: hæc ex testamento, illa ab actu inter viuos manat.

g *al.* prædicetur.

h *vide l. 46. j. de bonis libertorum.*

i qui ex testamento, quod valere putat adit, legitimam hæreditatem seu ius succedendi ex alia causa nō repudiat. *l. 19. vers. cæterùm. s. de inofficioso. l. 97 in fine. j. de adqui. hered. l. 3. Cod. hoc titul.*

k Hereditatis petitio aduersus eum datur qui nullo iure possidet.

l *l. 13. in fi. j. eod.*

m *l. 11. j. eod.*

n vt prædo, *l. 11. in fi. l. 13. §. 1. j. eod.* & is qui vim intulit, *l. 13. §. 2. s. quod metus causa.*

o modo non titulo singulari & bona fide: tunc enim tenetur rei vindicatione. *v. l. 2. in fin. Cod. eodem.*

p vt ex suo non possessoris iure, ius suum metiatur. *l. 1. §. 1. si pen.*

q *l. 33. §. 1. j. de vsucap.*

r *§. 2. Inst. de interdictis.*

s vt is qui seruū corrupit. *l. 13. in fi. j. de seruo corrupto.*

t *Theophil. §. 13. Inst. de interdictis.*

u eo namq; nomine possessor ita interrogari potest, vt cogatur respondere. *l. 11. Cod. eod.*

x non allegans aliquem titulū specialem.

y & qui deiecit *l. 16. §. 4. j. eod.*

z Titulus est causa iusta possessionis.

a id est, quemadmodum is qui in titulo pro possessore, scit causam iniustam, non vsucapit: ita & in titulo pro emptore, donato, dote & reliquis.

b *vide l. 2. Cod. eod.* secus si nesciens. *l. 2. §. 16. j. pro emptore.*

ETiam si putauit hæres eas res ex "hac" hereditate esse, quæ sibi delata est. 4 ¶ Quid, si quis hæreditatem emerit? an vtilis in eum petitio hæreditatis deberet dari, ne singulis iudicijs vexaretur? venditorem "[h] enim" teneri certum est. Sed finge non exstare venditorem, vel modico [i] vendidisse, & bonæ fidei possessorem, fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeat? Et putat Gaius Cassius tandem vtilem [k] actionem. 5 ¶ Idem erit dicendum, & si paruo [l] "pretio" iussus vendere hæres Titio hęreditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus, aduersus fideicommissarium dari actionem, ab hęrede enim peti non expedit perexiguum pretium habente.

6 ¶ Sed & si, retenta certa quantitate, restituere rogatus sit: idem erit dicendum. Planè si, accepta certa quantitate, restituere rogatus est: non putat Papinianus, ab hærede petendam hæreditatem: quoniam * pro hærede, quod cōditionis implendæ gratia accepit, non possidetur. Sed Sabinus in statu libero [m] contra, & id verius est: quia pecunia hereditaria est. 7 ¶ Idem & in eo, qui solos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit: tenetur enim & is hereditatis petitione. 8 ¶ Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet: & sic peti ab eo hereditatem quidam putāt, quam sententiam non puto veram. * nemo enim prædo est, qui precium numerauit [n]. sed, vt emptor vniuersitatis, vtili tenetur. 9 ¶ Itē si quis à fisco [o] hæreditatem, quasi vacantem emerit: æquìssimum erit, vtilem "actionem" aduersus eum dari †.

10 ¶ Apud Marcellum lib. 4. digestorum relatum est, si mulier hæreditatem in dotem dedit: maritum pro dote quidem possidere hæreditatem, sed petitione hæreditatis vtili teneri [p]. sed & ipsam mulierē directa teneri, Marcellus scribit: Maximè si iam factum diuortium est.

11 ¶ Hæredem autem etiam earum rerū nomine [q], quas defunctus pro emptore possedit, hęreditatis petitione teneri constat [r], quasi pro hęrede possideat. quamuis "etiā" earum rerum nomine, quas pro hærede, vel pro possessore defunctus possedit, vtique teneatur. 12 ¶ Si quis absentis nomine possideat hæreditatem: cùm sit incertum, an ille ratum habeat: puto, absentis nomine petendam hæreditatem, ipsius verò nequaquam: quia * non videtur pro herede, vel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet [s]. nisi fortè quis dixit, cùm ratū non habet, iam procuratorem quasi prędonem esse: tunc enim suo nomine teneri potest [t]. 13 ¶ Non solùm autem ab eo peti hæreditas potest, qui corpus hæreditarium possidet, sed & si nihil. & videndum, si non possidens obtulerit tamen se petitioni, an teneatur. Et Celsus libro quarto digestorum scribit, ex dolo eum teneri: * dolo enim facere eum, qui se offert petitioni [u]. quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: * omnem, qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri [x]. 14 ¶ Item si quis dolo fecerit [y], quo minùs possideat, hereditatis petitione tenebitur. Sed si alius nactus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro 4. digestor. tractat, [num] fortè euanescit aduersus eum qui desiit, [possidere] litis æstimatio. & magis euanescere [z] ait. nisi petentis interest [a]. Certè, inquit, si rem paratus sit restituere: indubitatum erit, euanescere. Sed si is, qui dolo desiit, ante conueniatur: eum, qui possidet, non liberabit. 15 ¶ Item à debitore hereditario, quasi à iuris possessore: nam & à iuris [b] possessoribus posse hereditatem peti constat.

14. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

SEd vtrùm ex delicto [c], an ex contractu debitor sit: nihil refert. Debitor autem hereditarius [d] intelligitur is quoque, qui seruo hæreditario promisit, vel qui ante aditam hæreditatem damnum dedit.

15. *Gaius* libro sexto ad Edictum prouinciale.

VEl aliquam rem hereditariam subripuerit.

1. De possidente pretium rei hæreditariæ, de eo qui à debitore hæreditario exegit. 2. De eo qui petijt hæreditatem, & litis æstimationem consecutus est. 3. De debitore defuncti, vel hæreditatis, vel hæredis. 4. De vi deiecto: & eo qui deiecit. 5. De venditore rei hæreditariæ. 6. De rebus in fraudem patroni alienatis. 7. De hæreditate pretióve rerum hæreditariarum, quasi ex causa fideicommissi restitutis.

16. *Vlpianus* libro decimoquinto ad Edictum.

QVod si in diem sit debitor, vel sub conditione, à quo petita est hereditas: non debere eum damnari. rei plane iudicatæ [e] tempus spectandum esse secundùm

fine. j. de seruo corrupto.

d Cur ita? *vide l. 31. in fine. j. de heredibus instituendis.*

e *vide l. 36. §. penult. j. eod. m.*

Octaueni sententiam, "vt" apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. quod & in stipulatione condicionali erit dicendum. Si autem non venerit, cauere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito [a], cùm dies venerit, vel conditio extiterit. 1 ¶ Sed & is, qui pretia [b] rerū hereditariarū possidet: item qui à debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. 2 ¶ Vnde Iulianus libro sexto Digestorum ait, ab eo, qui petit hæreditatem, & litis æstimationem consecutus est, hereditatem peti posse.

3 ¶ Non solùm autem à debitore defuncti, sed etiam à debitore hæreditario [c] peti hæreditas potest: Denique ab eo, qui negotia hæreditaria gessit, & Celso, & Iuliano videtur peti hæreditatem posse. Sed si hæredis negotium gessit, nequaquam. ab hæredis [d] enim debitore peti hæreditas non potest. 4 ¶ Iulianus scribit: si is qui pro hærede possidebat, vi fuerit deiectus: peti ab eo hæreditatē posse, quasi à iuris possessore: quia habet interdictum *vnde vi*, quo victus cedere debet. Sed & eum, qui deiecit [e], petitione hæreditatis teneri: quia res hæreditarias pro possessore possidet. 5 ¶ Idem Iulianus ait: siue quis possidens, siue non, rem vendiderit [f]: petitione hæreditatis eum teneri: siue iam pretium recepit [g], siue petere possit, vt & hic actionibus cedat. 6 ¶ Idem scribit, patronum hæreditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienauit [h]: quia Caluisiana [i] actione [k] ei tenetur. patroni enim iste debitor est, nō hæreditarius [l]. Ergo nec ab eo, cui mortis causa donatū est [m] peti hæreditas potest. 7 ¶ Idem Iulianus scribit: si quis ex causa fideicommissi restituerit hæreditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hæreditatem posse: quia habet condictionem [n] earum, quæ sunt ex ea causa solutæ, & veluti iuris [o] possessor est. Sed & si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti hæreditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dumtaxat eum præstaturum: cùm & res exstant, & potest petitor, "etiam" per in rem actionem eas vindicare.

a *l.41.* ſ. *de iudiciis.*
b *v. l. 25. §. 1.* ſ. *eod.*
c *l.13. l.14. l. 15.* ſ. *eod.*
d *v. §. 6.* ſ. *eod.*
e & furē & raptorem *l.13.* ſ. *eo.*
f *l.13. §. 4.* ſ. *eod. l.20. §. 6.* ſ. *eod. l. 2. Cod. eod.*
g *l.25. § 1.* ſ. *eod.*
h inter viuos *l.3. §. 3.* ſ. *si quid in fraudem patroni.*
i *l.1. §. 11.* ſ. *si quid in fraudem patroni.*
k de qua *l. 2.* ſ. *si quid in fraudem patroni.*
l ideoque hac actione non tenetur. *§. 3.* ſ. *eod.*
m citra dolum *l.1. §. 1. §. 2.* ſ. *si quid in fraudem patroni.*
n *l. 2. 3. 4.* ſ. *de condict. indeb. v. l. 51. inf.* ſ. *de pecul.*
o quod hereditas peti potest. *l.13. in fin.* ſ. *eod.*

Si bonæ fidei possessor de suo legata soluerit.

17. *Gaius* libro sexto ad Edictum Prouinciale.

QVod si possessor hereditatis ob id, quod ex testamēto heredem se "esse" putaret, legatorum nomine de suo soluit: si quis ab intestato eam hæreditatem euincat: licèt damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexerit stipulatione *euicta* [p] *hereditate legata reddi*: attamē quia fieri potest, vt eo tēpore solueret legata, quo adhuc nulla controuersia mota [q] sit, & ob id nullam interposuerit cautionem: placet in eo casu, euicta hæreditate, dandā ei esse repetitionem. Sed cùm, cessante cautione, repetitio datur: periculum est, ne propter inopiam eius, cui solutum est legatum, nihil repeti possit. "&" ideo secundum senatusconsulti [r] sententiam subueniendum ei est, vt ipse "quidem" ex retentione rerum hæreditariarum sibi satis faciat, cedat autem actionibus petitori, vt suo periculo eas exerceat.

p *l.1. Cod. eod.*
q qui mota cōtrouersia legata soluit, suo periculo soluit, nisi stipulatione sibi cauerit, euicta hereditate legata reddi *l. 11.* ſ. *ad l. falc. l. 4. in f.* ſ. *Si cui plus quàm per l. falc.*
r quod *extat in l.20. §. 6.* ſ. *eod.*

De pecunia apud argentariū perdita 1. si quis post litē contestatam possidere cœperit. 2. quæ veniunt in hoc Iudicium, & primum de rebus hereditariis.

18. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

ITem videndum: si possessor hæreditatis, vēditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit: an petitione hæreditatis teneatur [s]: quia nihil habet, nec cōsequi potest: sed Labeo putat, eum teneri: quia suo periculo malè argentario credidit: sed Octauenus [t] ait, nihil eū, præter actiones, præstaturum: ob has igitur actiones petitione hæreditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet. in altero verò: qui bona fide possessor est, Octaueni sententia [u] sequenda esse videtur. 1 ¶ Si quis, cùm peteretur ab eo hæreditas neque rei, neque iuris velut possessor erat, verùm postea [x] aliquid adeptus est: an petitione hæreditatis videatur teneri? & Celsus libro quarto digestorum rectè scribit, hūc condemnandum, licèt initio nihil possedit.

2 ¶ Nunc videamus, quæ veniant in hæreditatis petitionem. Et placuit, vniuersas [y] res hæreditarias in hoc iudicium venire, siue iura [z] siue corpora sint.

s & rectè, in eo scilicet qui mala fide possidebat. ſ. *eodem.*
t Idem in negotiorum gestore *l.21. inf. de negotiis.*
u cuius sententia in bonæ fidei possessore vera est ſ. *eod.*
x *v. l. 4.* ſ. *eod.*
y est enim hęc petitio de vniuersitate *l.1.* ſ. *de rei vind.*
z *v. l. 15. inf.* ſ. *eod.*

De rebus pigneratis, Commodatis, depositis, & his quarum nomine Publiciana competit. 1. Si heres vsucaptionem impleuerit. 2. De his quorum datur retentio, non petitio. 3. De seruitutibus.

19. *Paulus* libro 20 ad Edictum.

ET non tantùm hæreditaria corpora; sed & quæ non sunt hæreditaria, quorum tamen periculum [a] ad hæredem pertinet: vt res pignori datæ defuncto [b], vel commodatæ [c], depositæ ve [d]. Et quidem rei pignori datæ, etiā specialis petitio est, vt & hæreditatis petitione contineatur: sicut illæ, quarum nomine Publiciana competit. Sed licèt earum nomine, quæ commodatæ; vel depositæ sunt nulla sit facilè actio: quia tamen periculum earū ad nos pertinet, æquum est eas restitui [e].

1 ¶ Quòd si *pro emptore* vsucapio [f] ab hærede impleta sit: non veniet in hæreditatis petitionē: quia hæres, id est petitor, eā vindicare potest: nec vlla exceptio datur possessori. 2 ¶ Veniunt & hæ res in hæreditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si iurauerat defunctus, petitoris rē nō esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui [g]. Immo & si possessor sua culpa [h] eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in prædone, licèt hic propter culpā non teneatur: quia nec hic debet has res retinere.

3 ¶ Seruitutes in restitutionem hæreditatis non venire, ego didici [i]: cùm nihil eo nomine possit restitui [k] sicut est in corporibus, & fructibus. sed si non patiatur ire, & agere: propria actione conuenitur [l].

a puta rei hęreditariæ amotæ *l.71. §. pen.* ſ. *de adquir. hered.*
b *l.10. Cod. de pignoratit.*
c *l.3 § 3.* ſ. *commodati.*
d *l.7. §. 1.* ſ. *depositi.* propriè tamen huiusmodi res non sunt hereditariæ *v. l. 5. § 10.* ſ. *vt in possess. eatur.*
e etiamsi modicè intersit *l. 2. §. 24.* ſ. *vt bonorum raptor.*
f *v. l. 9.* ſ. *familia.*
g atqui eo casu incaute competit exceptio iusiurandi *l.41.* ſ. *de iureiurando.*
h cuius nomine tenetur. *l 15. §. 2.* ſ. *eod.*
i competit tamen earum nomine interdictum quorum bonorum *l. 1. §. 8.* ſ. *quor. bon.*
k nec enim possidetur. *l.1. §. 8.* ſ. *quorū legatorum.*
l confessoria *l. 15. in f.* ſ. *de servit.*

De comparatis causa hereditatis. 1. vel ex pecunia hæreditaria. 2. De fundo distracto. 3. De augmento hereditatis. 4. Quomodo actiones hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis. 5. De effectu huius Iudicij suscepti. 6. senatusconsultum cuius sunt sex partes, quæ in interiori spatio notatæ. 7. Interpretatio secundæ partis, & primùm de partibus caducis, vel asse, & de bonis vacantibus, vel ex alia causa ad fiscum pertinentibus. 8. Si ciuitas. 9. vel priuatus petat. 10. De peculio Castrensi, vel alia vniuersitate. 11. Interpretatio sextæ partis. 12. Interpretatio secundæ partis: Differentiæ inter bonæ, & malæ fides possessores. 13. De bonorum possessoribus & aliis successoribus. 14. Si possessor pecuniam in hereditate inuentam non attigerit. 15. pecunia redacta quomodo accipitur. 16. De distractione post petitam hereditatem. 17. Interpretatio tertiæ partis, & primū si possessor pretium exegit, vel non. 18. De euictione, De indebito exacto vel soluto. 19. De re redhibita. 20. De obligatione ob venditionem. 21. De rebus deperditis vel deminutis.

20. *Vlpianus* libro decimoquinto ad Edictum.

ITem veniunt in hæreditatem "etiam" ea, quæ hæreditatis causa comparata sunt [m]: vt puta mancipia, "pecoráque," & si qua alia, "quæ necessario hæreditati sunt comparata, & siquidem pecunia hęreditaria sunt comparata, sine dubio venient: si verò non pecunia hæreditaria, videndum erit. & puto etiam hæc venire, si magna vtilitas hæreditatis versetur: pretium scilicet restituturo hærede.

1 ¶ Sed non omnia quæ ex hæreditaria pecunia comparata sunt, in hæreditatis petitionem veniunt [n]. Denique scribit Iulianus libro sexto digestorum, si possessor ex pecunia hæreditaria hominem emerit, & ab eo petatur hæreditas, ita venire in hæreditatis petitionem, si [o] hæreditatis interfuit eum emi: at si sui causa emit, pretiū venire [p]. 2 ¶ Simili modo, & si fundum hæreditarium distraxit: siquidem sine causa: & ipsum fundum [q], & fructus in hæreditatis petitionem venire: quòd si æris ex soluendi gratia hæreditarij id fecit: non amplius venire, quàm pretium [r].

3 ¶ Item non solùm ea, quæ mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hęreditati accesserunt, venire in hæreditatis petitionem. nam [s] hæreditas & augmentum recipit, & diminutionem. Sed ea, quæ post aditā hæreditatem accedunt, si quidem ex ipsa hæreditate, puto hæreditati accedere: si extrinsecus, nō: quia personæ possessoris accedunt. Fructus autem omnes augent hæreditatem [t], siue ante aditam, siue post aditam hęreditatem accesserint. Sed & partus ancillarum [u] sine dubio augent hæreditatem.

4 ¶ Cùm prædixim⁹ [x], omnes hæreditarias actiones in hęreditatis petitionē venire: quæritur, vtrùm cum sua natura veniant, an contra. vt puta "est" quædā actio, "quę inficiatione crescit: vtrum cum suo incremento, an verò in simplum venit [y]? vt legis Aquiliæ. Et Iulianus libro 6. digestorum scribit, simplum soluturum.

5 ¶ Idem rectè ait, si noxali iudicio condēnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxæ officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxæ dedendę facultatem, quamdiu iudicati conueniatur [z]: post susceptū iudicium non potest, noxæ dedendo, se liberare: suscepit autem per petitionem hæreditatis. 6 ¶ Præter hæc, multa reperimus tractata & de petitione hæreditatis, de distractis [a] rebus hæreditarijs. de dolo præterito [b], & de fructibus. "de" quibus cùm forma senatusconsulto sit data, optimum est ipsius senatusconsulti interpretationem

m Possessor petitori hereditatis sumptus deducit *l.31.* ſ. *eod.*
n cur ita? *v. quæ notaui ad l. 48. in f.* ſ. *de furtis.*
o *adde l.11. § 4.* ſ. *de minor.*
p quæ causa multo vtilior est possessori quàm prior. possunt enim res emptæ post emptionē meliores esse, quàm cum emptæ fuerunt.
q *l.22. in f.* ſ. *eod.*
r rerum *§. vlt.* ſ. *eo. adde l. 28.* ſ. *quod metus causa.*
s *§. 12.* ſ. *eod. l. 51.* ſ. *eod. l. 2. Cod. eod. l.178. §. 1.* ſ. *de verb. sig.*
t an à quouis possessore restituantur. *v. quæ notaui ad l. 22. Cod. de rei vind.*
u & gregum & pecorum *l. 25. in f.* ſ. *eod.*
x *l.18. in f.* ſ. *eod.*
y *v. l 17.* ſ. *ad l. Aquil.*
z id est, intra quadrimestre tempus, *l. 2. Cod. de vsuris rei ind.* facultatem habet nexū dedēdi. hinc nota condēnationem fieri ob damnum, sed noxæ deditionem esse in solutione. *v. l. 6. §. 1.* ſ. *de re iud.*
a *v. l. 16. §. 5.* ſ. *eod.*
b *v. l.25 § 7.* ſ. *eodem.*

a in hoc senatusconsulto electi consules cum iis qui iam fungebantur officio cõnumerantur. *v. Alciat. 5. parerg.* 10. quando eligerentur & consulatum ingrederentur. *v. l. 36. ff. de condit. & demonst.* hinc Bald. notat electo consuli ius suffragij, & reformandi cum eo qui administrat competere.

b hoc cognomentum tulit, Nisibi & Ecbatanis potitus, vide Dionem in Trajano.

c adoptatus. *Dion.*
d oratione *l. 22. l. 40. ff. eod.*
e *§. 7. ff. eod.*
f *§. 12. ff. eod.*
g *§. 17. ff. eod.*
h *§. vlt. ff. eod. l. 21. ff. eod.*
i *l. 25. §. 2. ff. eod.*
k hinc Paulus colligit dolum præteritum, in hæreditatis petitionem venire. *l. 27. §. 3. ff. de rei vindic.*
l *l. 25. §. 11. ff. eod.*
m hoc est, id tũ fuerat in quæstione positum, partes peti. Quid si tũ petitum sit? idem *ff. eod.* Quid si non fisco, sed ciuitati aut priuato petierit? idem §. 8. & 9. ff. Quid si peculium castrẽse vel aliã vniuersitatem petierit? idem. §. 10. Hoc constat, rectè à specie ad genus argumẽtũ, duci dum & eadem ratio sit in genere quę in specie.
n quia hæredes scripti ex parte, mortui aut peregrini vel serui pœnæ effecti erant antè apertas tabul. *Cuiac.*
o id est, si vacantia. *v. Cuiac.* 18 *obs.* 14.
p non quod hęres ex asse, mortuus sit ante apertas tabulas ex l. Papia, sed quia nullus hæres existit ex l. Iulia. *Cuiacius ibid.*
q *l. 1. C. eod.*
r senatusconsultum. *v. l. 1. C. eod.*
s quod pro hęreditate interdũ habetur. *l. 2. ff. de castren.*
t *v. l. 25. §. 7. ff. eod.*
u Possessor hęreditatis pretiũ rerum quas dolo alienauit, cũ vsuris præstare cogendus est, *Paul. 1. sentent. 13. §. 8.*
x *l. 1. in fine. Cod. eod.*
y durius ergo agitur aduersus eum qui nouũ opus facit: tunc enim sufficit vel ipsis fabris denuntiasse. *l. 5. §. 3. ff. de noui operis nuntiat.*
z Qui alienam hæreditatẽ sciẽs vendit, non ad pretium, sed ad res ipsas & earum fructus tenetur. *vt hîc. 35. Eclog. 20. ex libro 42. tit. 1. arg. 17.*
a *v. §. 16. ff. eod.*
b *adde l. 36. §. 3. ff. eod.*

facere verbis eius relatis. *Pridie idus Martias, Quintus Iulius Balbus, & Publius Iuuentius Celsus, Titius Aufidius, Oenus Seuerianus consules*[a] *verba fecerunt de his quæ" Imperator" Cæsar, Traiani Parthici*[b] *filius: diui Neruæ nepos*[c] *Hadrianus, Augustus,"* Imperator." *maximúsque princeps proposuit quinto nonas Martias, quæ proximæ fuerunt libello*[d] *complexus[esset,]quid fieri placeat, de qua re ita censuerunt:* CVM *ante quam partes caducæ,*[e] *ex bonis* Rustici, *fisco peterentur: hi, qui se heredes esse existimant, hereditatem distraxerint*[f]*: placet redactæ ex pretio rerum venditarum pecuniæ vsuras non esse exigendas*[g] *idemque in similibus causis seruandum. Item placere, à quibus hereditas petita fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent, etsi eæ ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve fuissent*[h]*, restituere debere. Item*[i] *eos qui bona inuasissent, cum scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos*[k] *quasi possiderẽt, eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, vsque eo duntaxat, quo*[l] *locupletiores ex ea re facti essent. petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse quo primum scierit quisque, eam à se peti: id est, cum primùm aut denuntiatum esset ei, aut literis, vel edicto euocatus esset, censuerunt.* Aptanda est igitur nobis singulis verbis senatusconsulti congruens interpretatio.

7 ¶ Ait senatus: *cum antequam partes caducæ fisco peterentur*, hoc[m] euenerat," vt partes caducæ fisco peterentur[n]: "sed etsi ex asse fiat, senatusconsultum locum habebit. Idem[o], & si vacantia[p] bona fisco vindicentur, vel si ex alia quacunque causa bona ad eum peruenerũt. 8 ¶ Senatusconsultum hoc locum habebit, & si ciuitati peteretur. 9. ¶ In priuatorum[q] quoque petitionibus senatusconsultum locum habere, nemo est, qui ambigit: licèt in publica causa factum sit[r]. 10 ¶ Non solùm autem in hereditate vtimur senatusconsulto, sed & in peculio castrensi[s], vel alia vniuersitate. 11 ¶ *Petitam* autem *hereditatem*, &c. "id est, ex" quo quis scit à se peti. nã vbi scit, incipit esse malæ fidei possessor[t], id est *cum primum aut denunciatum esset.* Quid ergo, si scit quidem, nemo autem ei denuntiauit? an incipiat vsuras[u] debere pecuniæ redactæ? & puto, "deberet.[x] cœpit enim malæ fidei possessor esse." Sed" ponamus denuntiatum esse: non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori eius denuntiatum est, senatus ipsi[y] denuntiari exigit: & ideo non nocebit: nisi fortè is, cui denuntiatum est, eum certiorauerit: sed non si certiorare potuit, nec fecit. A quo denuntiatum est senatus non exigit: quicunque ergo fuit, qui denuntiauit, nocebit. 12 ¶ Hæc aduersus bonæ fidei possessores: nam ita senatus locutus est, *eos qui se heredes existimassent.* Cæterùm si[z] quis sciens, ad se hereditatem non pertinere, distraxit: sine dubio non pretia rerum, sed ipsæ res veniunt in petitionem hereditatis., & fructus earum. Sed Imperator Seuerus epistola ad Celerem idem videtur fecisse & in malæ fidei possessoribus. Atquin senatus de his est locutus, qui se heredes existimãt. Nisi fortè ad eas referemus, quas distrahi expedierat[a]: quæ onerabant magis hereditatem, quàm fructui erant: vt sit in arbitrio[b] petitoris, qualem computationem faciat aduersus malæ fidei possessorem: vtrùm ipsius rei, & fructuum[c] an pretij, & vsurarum, post motam controuersiam.

13 ¶ Licèt autem senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment: tamen[d] & si bonorum possessores * se existiment, "vel alios successores iustos," vel sibi restitutam hereditatem[e], in eadem erunt conditione.

14 ¶ Papinianus autem libro tertio quæstionum. Si possessor hereditatis pecuniam inuentam in hereditate non attingat[f], negat eum omnino in vsuras conueniendum.

15 ¶ *Redactæ*, inquit, *pecuniæ ex pretio rerum venditarum*, redactam sic accipiemus, non solùm iam exactam, verùm & si exigi potuit, nec exacta est.

16 ¶ Quid, si post petitam hereditatem res distraxerit? hîc ipsæ res venient, fructúsque earum. Sed si fortè tales fuerunt, quæ vel steriles erant, vel tempore perituræ, & hæ distractæ sunt" vero pretio[g]: "fortassis possit petitor eligere, vt sibi pretia, & vsuræ præstentur.

17 ¶ Ait senatus: *placere, à quibus petita hereditas fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent, & si ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve essent, restituere debere.* Bonæ fidei possessor. si vendiderit res hereditarias, siue exegit pretium, siue nõ, quia habet actionem, debebit pretium præstare. Sed, vbi habet actionem, sufficiet eum actiones præstare[h].

c *v. §. vlt. ff. eod.*
d quia bonorum possessor vice heredis habetur. *l. 2. ff. de bonor. possess.*
e nam fideicommissarius heredis loco intelligitur. *§. 7. de fideicommiss.*
f *l. 62. ff. de rei vindic.*
g id malè positum videtur. Talium enim rerum distractio onerat magis ...

18 ¶ Sed si vendidit, & euicta[i] re restituit, quod accepit: non videbitur ad eum peruenisse, quamquam possit dici, nec ab initio pretium venire: quia non fuit res hereditaria, quæ distracta est. Sed & si senatus rerum ex hereditate distractarum non hereditariarum, fecit mentionem: restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet[k]. Nam "&" Iulianus libro sexto digestorũ scribit, quod indebitum exegit, restituere eum non debere: nec imputaturum, quod non debitum soluit[l].

19 ¶ Sed si res sit redhibita hîc vtique "&" hereditaria est, & pretium non veniet, quod refusum est.

20 ¶ Sed & si ob venditionem obstrictus sit emptori possessor hereditatis: dicendum erit, prospici ei cautione[m].

21 ¶ Restituere autem pretia debebit possessor, & si deperditæ[n] sunt res, vel deminutæ. Sed vtrùm ita demum restituat, si bonæ fidei possessor est, an & si malæ fidei? Et si quidem res apud emptorem exstent: nec deperditæ, nec deminutæ sunt: sine dubio ipsas res debet præstare malæ fidei possessor[o]: aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum, quantum in litem esset iuratum[p]. At vbi deperditæ sunt, & deminutæ: verũ pretium debet præstari: quia, si petitor rem consecutus esset, distraxisset, & verum pretium rei non perderet.

Definitio deperditi & deminuti.

21. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

DEperditũm * intelligitur, quod in rerum natura esse desiit[q]: deminutum[r] verò, quod vsucaptum esset, & ob id de hereditate exiit.

Si possessor & rem habeat & pretium.

l22 no 2

22. *Paulus* libro secundo ad Edictum.

SI[s] & rem, & pretium habeat bonæ fidei possessor, puta quòd eandem redemerit: an audiendus sit, si velit rem dare, non pretium? In prędone dicimus electionem[t] esse debere actoris, an hîc magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere, licèt deteriorem factam, non petitor si pretium desideret, quod inuerecundum sit tale desiderium: an verò, quia ex re hereditaria locupletior sit, & id, quod ampliùs habet ex pretio, restituere debeat, videndum. Nam "&" in oratione Diui Hadriani ita est: Dispicite patres[u] conscripti, nunquid sit æquius, possessorem non facere lucrum: & pretium, quod ex aliena re perceperit. reddere: quia potest[x] existimari, in locum hereditariæ rei venditæ, pretium eius successisse, & quodãmodo ipsum hereditarium factum[y]. Oportet igitur possessorem & rem restituere petitori, & quod ex venditione eius rei lucratus est[z].

Quatenus pretium à bonæ fidei possessore restituitur. 1. *De pœna.*

l23 no 2

23. *Vlpianus* lib. 15. ad Edictum.

VTrùm autem omne pretium restituere debebit bonæ fidei possessor, an verò ita demum, si factus sit locupletior, videndum. finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumpsisse, vel donasse. Et verbum quidem *peruenisse*[a] ambiguum est: solúmne hoc contineret, quod prima ratione fuerit, an verò & id quod durat. & puto sequentem[b] clausulam senatusconsulti etsi hæc sit ambigua, vt ita demum computet, si factus sit locupletior[c]. 1 ¶ Proinde si non solùm pretium, sed etiam pœna tardius pretio soluto perueniret[d]: poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire: licèt de pretio solummodo senatus sit locutus.

24. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

AT vbi deiectus fuit, non debet restituere pœnam ex eo commissam, quòd eam actor habere non potest[e]. Sic nec pœna restitui debet, quam aduersarius ei promisit, si ad iudicium non venerit.

ob iniuriam illatam personæ quæ possidet, non rei possessæ. *l* ... *aedilitio.*

De lucro ex lege commissoria. 1. Si possessor ex pretio rei hereditariæ aliam rẽ emerit. 2. ¶Interpretatio quartæ partis. De dolo præterito & Culpa. 3. De prædonib. 4. De fructibus. 5. De mala fide tempore hereditatis apprehenso, vel postea. 6. De errore Iuris. 7. De dolo ante vel post litem contestatam. 8. De eo qui dolo desiit possidere, aut possessionem non admisit: & de alio possessore. 9. De fructibus. 10. De Iureiurãdo in litem. 11. ¶Interpretatio quintæ partis. Si bonæ fidei possessor ex hereditate sumptum fecerit, dilapidauerit, perdiderit, donauerit ἀντίδωρα acceperit. 12. De lautiore vsu rei suæ. 13. De mutuo. 14. De pignore. 15. Si heres ex semisse, putans se heredem ex asse, dimidiam partẽ hereditatis consumpserit. 16. Vtrum arrogatum ex hereditate, totum decedat, an pro rata patrimonij. 17. De rei vindicatione aduersus eum, qui emit à bonæ fidei possessore. 18. Vtrum hoc iudicium sit in personam an in rem. 19. famil. erciscundæ. 20. De partu.

25. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

SEd & si lege [a] commissoria vendidit, idem erit dicendum: lucrum, quod sensit lege commissoria, præstaturum. 1 ¶Item si rem distraxit, & ex pretio aliam rem comparauit: veniet pretium [b] in petitionem hereditatis, non [c] res [d], quam in patrimonium suum conuertit. Sed si res minoris valet, quàm comparata est: hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur. 2 ¶Quod ait senatus: *eos, qui bona inuasissent, quæ scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint quominus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent:* ita intelligendum est, vt & dolus præteritus in petitionẽ hereditatis deduceretur: sed & culpa [e]. & ideo ab eo, qui ab alio non exegit, vel à semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatẽ posse. hoc vtique, si exigere potuit [f].

3 ¶Quod autem ait senatus, *eos qui bona inuasissent*, loquitur de prædonibus [g]: id est de his, qui cùm scirent ad se non pertinere hæreditatem, inuaserunt bona: scilicet cùm nullam causam haberent possidendi.

4 ¶Sed & fructus, non quos perceperunt, inquit, sed quos percipere debuerunt [h], eos præstaturos.

5 ¶De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente prædonis res hereditarias adprehendit. Quòd si ab initio quidem iustam causam habuit adipiscendæ possessionis: postea verò conscius ad se nihil hereditatem pertinere, prædonio more versari cœpit, nihil senatus loqui videtur, puto tamen, & ad eum mentẽ senatusconsulti pertinere. * parui [i] etenim refert, ab initio [k] quis dolosè in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit. 6 ¶Scire ad se non pertinere vtrum is tantummodo videtur, qui factum scit, an & is, qui in iure errauit? putauit enim rectè factum testamentum, cùm inutile erat: vel, cùm "eum" alius præcederet adgnatus, sibi potiùs deferri. Et* non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamuis in iure erret [l].

7 ¶*Si ante litem contestatam*, inquit, *fecerint*, hoc ideo adiectum: quoniam * post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse [m]: quinimo post controuersiam motam. quanquam enim litis contestatæ mentio fiat in senatusconsulto, tamen & post motam controuersiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prędones tenentur. & hoc iure hodie vtimur, cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is, qui interpellatur. qui verò prædo est: & ante litem contestatam doli nomine tenebitur. hic est enim dolus præteritus [n].

8 ¶*Perinde*, inquit, *condemnandos quasi possiderent:* meritò. nam * is, qui dolo fecit, quo minùs possideret, vt possessor, condemnatur [o]. accipies, siue [q] dolo desierit possidere, siue dolo possessionem noluerit admittere. Siue autem ab alio res possideatur, siue in totum non exstet: locum habebit hæc clausula. Vnde si sit alius possessor, ab vtroque hereditas peti possit: & si per multos [q] ambulauerit possessio, omnes tenebuntur. 9 ¶"Sed" vtrùm is solus, qui possidet, fructus præstabit: an etiam is, qui dolo fecit, quo minùs possideret? & dicendum erit, post senatusconsultum, ambo teneri [r]. 10 ¶Hæc verba senatusconsulti etiam aduersus eum, qui non possidet, iusiurandum [s] inducunt. tam enim aduersus eum, qui dolo fecit, quo minùs possideat: quàm aduersus possidentem in litem iuratur.

11 ¶Consuluit senatus bonæ fidei possessoribus, ne in totum damno adficiantur, sed in id duntaxat teneantur, in quo [t] locupletiores facti sunt [u]. Quemcunque igitur sumptum fecerint, ex hereditate, si quid dilapidauerunt, perdiderunt, dum re [x] sua se abuti putãt: non præstabũt [y]. nec [z] si donauerint, locupletiores facti videbuntur: quamuis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter [a] obligauerunt. Planè si ἀντίδωρα, *id est, remunerationes,* acceperunt: dicendum est, eatenus [b] locupletiores factos, quatenus acceperunt: velut genus quoddam hoc esset permutationis. 12 ¶Si quis re sua lautius [c] vsus sit contemplatione delatæ sibi hereditatis: Marcellus libro quinto digestorum putat, nihil eum ex hereditate deducturum, si eã non attingit. 13 ¶Simili modo, & si mutuam pecuniã accepit, quasi diues se deceperit. 14 ¶Si tamen pignori res hereditarias dedit: videndũ, an vel sic attingatur hereditas. quod est difficile, cùm ipse sit obligatus. 15 ¶Adeo autem qui locupletior factus non est, non [d] tenetur: vt si quis putans se ex asse heredem, partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit: Marcellus libro quarto digestorum tractat, num "non" teneatur: quasi id, quod erogauerit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes. nam & si is, qui heres non erat, totum, quidquid apud se fuit, consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. Sed in proposita quæstione, tribus visionibus [e] relatis, vna prima: deinde alia, posse dici totum, quòd superest, restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit; tertia vtrique quod consumptum est, decedere: ait vtique nonnihil restituendum. de illo dubitat, vtrùm totum, an partem restituendam dicat. puto tamen residuum integrum non esse restituendum, sed partem eius dimidiam. 16 ¶Quod autem quis ex hereditate erogauit, vtrùm totum decedat, an verò pro rata patrimonij eius: vt puta penum [f], hereditarium ebibit: vtrùm totum hereditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio eius? vt in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem? vt si quid lautiùs contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior: in statutis verò suis sumptibus videatur factus locupletior: vtique enim, & si non tam lautè erogasset, aliquid tamen ad victum quotidianum erogasset. Nam & Diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat [g], quod sibi superfuisset, ex hereditate reddere, decreuit ea, quæ alienata erãt, non minuendi fideicommissi, nec pretium in corpus patrimonij Pythodori redisse: "&" ex proprio Pythodori patrimonio & ex hereditate decedere, non tantùm ex hereditate †. Et nunc igitur statuti sumptus vtrùm ex hereditate decedent exemplo rescripti Diui Marci, an ex solo patrimonio, videndum erit. Et verius est, vt ex suo patrimonio decedant ea quæ, & si non hæres fuisset, erogasset. 17 ¶Item si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res, si nondum vsucaptæ sint, vindicare petitor ab emptore possit? & si vindicet, an exceptione non repellatur: (quod præiudicium hereditati nõ fiat inter actorem, & eum, qui venumdedit: quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum) quamquàm victi emptores reuersuri sunt ad eum, qui distraxit [h]? Et puto, posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorẽ habent [i]. Quid tamen si is, qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem: vt perinde, atque si possideret, conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. "Certè" si minori pretio res venierit, & pretium quodcunque illud actor sit consecutus: multo magis poterit dici, exceptione eum summoueri. Nã & si id, quod à debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis soluit, liberari debitores [k] Iulianus libro quarto digestorũ scribit: siue bonæ fidei possessor, siue prædo fuit, qui debitum ab his exegerat: "&" ipso iure eos liberari. 18 ¶Petitio hereditatis, & si in rem actio sit, habet tamen præstationes quasdam personales: vt puta eorum, quæ à debitoribus sunt exacta [l]: item pretiorum [m]. 19 ¶Hoc senatusconsultum ad [n] petitionem hereditatis factum, etiam in familiæ herciscundæ "iudicio" locum habere placet: ne res absurda sit, vt quæ peti possint, diuidi non possint [o]. 20 ¶Augẽt [p] hereditatem, gregum, & pecorum partus [q].

26. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

QVòd si oues natæ sunt, deinde ex his aliæ: hæ quoque, quasi augmentum restitui debent.

De pensionibus ædium locatarum.

27. *Vlpianus* lib. 15. ad Edictum.

ANcillarum etiam partus [r], & partuum partus, quamquam fructùs esse non existimantur [s], quia nõ temere ancillæ eius rei causa comparantur, vt pariant: augent tamen hereditatem: quippe cùm ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit, quo minùs possideret; debeat restituere. 1 ¶Sed & pensiones [t], quæ ex locationibus prædiorum vrbanorum [u] perceptæ sunt, venient, licet [x] à lupanario perceptæ sint. nã "&" in multorũ honestorũ virorũ prædiis lupanaria exercẽtur [y].

De omni lucro.

28. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

a legis cõmissoriæ ea est formula, si ad diem pecunia soluta non sit, fundus sit inemptus *l.2. ff. de lege commiss.*
b *§. 18. ff. eod. l. 16. §.1. §.5. ff. eod.*
c Cur ita? *v. quæ notaui ad l. 48. in fine. ff. de furtis: v. etiam l. 22. in fine. ff. hoc titul.*
d quî hoc? cùm res in pretij locũ succedat. *v. l. 70. in fine. ff. de legat. 2.*
e *l. 19. §. 2. ff. eod.*
f nam interdũ rerum difficultate impeditur *l. 35. ff. de negotiis*
g *l. 11. in fin. l. 19. §. pen. ff. eod.*
h *l. 1. in fi. C. eo.*
i Quãtũ ad fructus, paria sunt, ab initio malam fidẽ subesse, & ex post facto superuenire. *Bart.*
k *vide l. 13. ff. depositi.*
l & ita in iure errans adquirere poterit: quod repugnat. *l. 7. ff. de iuris & facti.*
m *l. 2. C. de fru. & litiũ exp.* post sentẽtiam *l. 20. §. 11. ff. eod.*
n cuius nomine tenetur *l. 13. §. 2. l. 14. l. 20. §. 6. ff. eo. v. l. 26. §. 3. ff. de rei vind.*
o *§. 9. ff. eod. l. 13. §. 2. ff. eod. l. 2. §. 24. ff. ne quid in loco publico. l. 151. ff. de reg. iuris. c. 36 de reg. iur. in 6.* & ita fictione dolus repræsentat possessionem.
p vide quę notaui *ad l. 134. ff. de regulis iuris.*
q similis locatio est in *l. 15. §. ff. de min.*
r *v. §. 8. ff. eod.*
s *v. l. 20. §. vlt. ff. eod.*
t *§. 15. ff. eod. l. 20. §. 6. num. 5. l. 23. ff. eo. l. 30. l. 40. §. 1. ff. de cõd. ind.*
u quod inspicitur tempore rei iudicatæ. *v. l. 36. §. 4. ff. eod.*
x Abuti re sua licet.
y iustus possessor sumptus deducit, nec tenetur de re neglecta. *l. 31. §. 3. ff. eod.*
z Qui donat, non fit locupletior, etiãsi donatariũ sibi naturali vinculo ad ἀντίδωρα obstringat. Hoc ideo, quoniam naturale debitũ ab inuito donatario exigi non potest. & vt Seneca ait 1. *de beneficiis,* Nemo beneficia in Kalendario scribit.
a *vide l. 5. §. 16. ff. de agnoscendis liberis.*
b locupletior eatenus donator intelligitur, quatenus à donatario reipsa ἀντίδωρον accipit. c latius. *Duar. 1. disp. 5.* d [illegible] *eod.*
e i. quæstionibus. idem vocabulum extat. *§. 14. in f. de confirmatione digestor. l. 8. §. 2. inf. ff. ad Vell. l. 29. §. 5. ff. mãdati l. 25. §. 3. ff. de probat.* θεωρίαι dicuntur in Græca cõ[illegible] firmat. Digesto. §. 13. alij autem legunt diuisionis. [illegible] visionis verbum hoc significat, apud Tertullianum c. 3. *de anima.* Prout, inquit, scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut ad locutiones proferũtur, aut petitiones delegãtur, ita inde materiæ visionibus subministrãtur. quem locũ doctus interpres silentio præteriit: [illegible] retulit ad visiones animæ.
f quid penus sit. *v. l. 3. ff. de penu.*
g *v. l. 54. ff. ad Trebell.*
† hodie, qui rogatus est restituere, quicquid ex hereditate superit, potest alienare, si fraudem nõ facit, ita tamen vt quartam seruet ei qui restituere debet. *Nou. 108. c. 12.*
h victus emptor, regressum habet in venditorem. Ideóque pactum de non petendo etiam in personã conceptũ venditori factum emptori prodest. *l. 17. §. 5. ff. de pactis.*
i atqui is casus pene intelligi, aut certè nunquam accidere potest: cũ perpetuò sit iniquũ emptori in venditorem regressum negari. tũc enim venditor pretium retineret, emptor autem rẽ amitteret: quod est iniquũ *l. 11. §. vlt. ff. de act. empti.*
k *l. 31. in fine ff. eod. adde l. 61. ff. de solut.*
l & soluta. *l. 31. inf. ff. eodem.*
m *v. §. 1. ff. eod.*
n *l. 1. Cod. eod.*
o Quæ peti possunt, ea possunt diuidi.
p Partus puerorũ augent hereditatem, & partuum partus. *35. Lib. 20. ex lib. 42. tit. 1. c. 17.*
q *v. l. 20. §. 3. ff. eod.*
r *l. 20. §. 3. in fin. ff. eod. l. 12. ff. quod metus.*
s est enim absurdum hominem in fructu cẽseri, cùm hominis gratia fructus omnes sint comparati, *§. 37. de rer. diuis.* & dignitas hominis repugnet *arg. l. 44. ff. de æd. edicto. adde & vide l. 68. ff. de rei vind.*
t *v. l. 29. ff. eod.*
u pensio propriè vrbani prædij est: vt merces rustici. *l. 29. ff. eod.* confundit tamen lex 3. *Cod. de oblig. at.*
x vide *quæ scripsi ad l. 52. & l. 56. ff. eod.*
y & delicta *arg. l. 4. ff. de institoria.*

a *l.55.ʒ.eo.* b merces à colonis: operæ à seruis: vecturæ nauiũ & iumentorum.
c vt pensiones locatiorũ. *l.27.§.vlt.š.eo.l.62.ʒ.de rei vind.l.55.in fin.ʒ.de cond.indeb.*
d pensionum & operum similitudo. e *v.l.25.§.11.š.eod.*
f *l.5. C.eo.*etiam aduersus minorem.vide quæ notaui *ad l.13.§.pen.ʒ.de prædijs & alijs rebus* g *l.19.§.1.ʒ.de cond.indeb.l.28.ʒ.mandati,l.38.§.2.l.101.§.1.ʒ.de solutionibus.*
h hereditatis.
i quibus satis factũ fuit à possessore hereditatis.
k quod pecuniam petãt, quæ penes illos est: ideóque liberatus sit.*l.41.l.vlt.in fi.š.de negotiis.*
l *v.l.25.§.11.š.eod.*
m *l.54.in fin.ʒ.eod.*
n *vt si donauit v.d.§.11.š.eod.*
o *l.45.ʒ.de rei vindicat.*
† corrigitur hîc à Paulo Iuliani sententia. Ideoque bonæ fidei poss. tenetur restituere sortem & vsuras quas exegit, vel actionem cedere, vti ipse eliget.
*
p nam aduersus alium nemo sine actione experiri potest.*l.9.§.4.ʒ.de admi.tut.l.6.in fi.š.de negotijs.l.20.C.de neg.*
q & ab eo ex actum *l.25.§.18.š.eod.*
r *l.25.§.17.in f.š.eo.l.12.§.16.in fi.ʒ.mãdati.l.28.l.34.§.9.v.l.61.ʒ.de solutionib.*
s *v.l.24.ʒ.de ædilitio.*
t i. possessor.
u *sub.* petitore.
x id est, quia interim hereditas, vniuersa, & seruus, & res per eum adquisitæ, in bonis possessoris fuerint. Græci ἐν τοῖς τοῦ γεγραμμένου κληρονόμου εἶναι. vide *Cuiac.4.ad Afric.initio.*
y *l.20.§.21.š.eod.*
z *l.20.ʒ.de rei vindicat.*
a *l.3.§.5.ʒ.de bonor.possess.Inst.quib.non est permissum, in pr.*
b hæc verba *quasi à iuris possessore* irrepsisse ex l.sequẽti, notat Cuiac.13.*obseruat.*8.
c nam à iuris possessorib. hereditas peti potest. *l.13.in fi.š.eod.*
d *l.38.ʒ.de pecul.l.16.circa mediũ.ʒ.de in rem verso.*
e *l.24.§.3.š.de minorib.l.28.ʒ.de pecul.*
f non à seruo, *arg.l.6.C.de Iudicijs*
g *l.23.l.91.ʒ.de verb.oblig.*
h quæ illi competit.*l.23.§.pen.l.14.l.15.ʒ.ad l.Aquil.*

POst senatusconsultum enim, omne lucrum[a] auferendum esse tam bonæ fidei possessori, quàm perdoni dicendum est.

De mercede fundi locati. De operis seruorum. de vecturis.

29. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

MErcedes[b] planè à colonis acceptæ loco sunt fructuum[c]. Operæ quoque seruorum m[d] eadem erunt causa, qua sunt pensiones. Item vecturæ nauium, & iumentorum.

De sorte vsuris & periculo nominum.

30. *Paulus* libro 20. ad Edictum

IVlianus scribit, actorem eligere debere, vtrùm sortem tantùm, an & vsuras velit cum periculo nominum agnoscere. Atquin secundum hoc non obseruabimus, quod senatus voluit[e], bonæ fidei possessorem teneri, quatenus locupletior sit. quid enim, si pecuniam eligat actor, quæ seruari non potest? Dicendum itaque est † in bonæ fidei possessore, hæc tantummodo eum præstare debere: id est, vel sortem, & vsuras eius, si "&" eas percepit, vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet, petitoris.

Si possessor soluerit creditoribus. 1. De eo quod debetur possessori. 3. De sumptibus. 4. Si prædo debitores non conuenerit. 5. De eo quod possessor exegit.

31. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

SI quid possessor soluit creditoribus, reputabit[f]: quamquam ipso iure non liberauerit petitorem hereditatis. nam * quod quis suo nomine soluit, non debitoris, debitorem non liberat[g]. Et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit, ita id imputaturum possessorem, si cauerit se petitorem defensum iri. Sed an & bonæ fidei possessor debeat defendendum cauere, videndum erit: quia in eo, quod soluit, non videtur locupletior factus: nisi forte habeat conditionem, & hoc nomine videtur locupletior, quia potest repetere. finge enim eum, dum se heredem putat, soluisse suo nomine. Et videtur mihi Iulianus de solo prædone, vt caueat, sensisse: non etiam de bonæ fidei possessore. condictionem tamen præstare debebit. Sed & petitor[h], si a a creditoribus[i] conueniatur, exceptione[k] vti debebit.

1 ¶ Sed si ipsi aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. Quid tamen, si expediebat petitori, id debitum esse dissolutum propter pœnam, vel aliam causam? potest dici, ipsũ sibi vel soluisse, vel debuisse soluere. 2 ¶ Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere, quod sibi debetur. 3 ¶ Sicut autem sumptum, quem fecit, deducit[l]: ita si facere debuit, nec fecit, culpæ huius reddat rationem[m], nisi bonæ fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit[n], nulli querelæ subiectus est ante[o] petitam hereditatem. postea verò & ipse prædo est. 4 ¶ Illud plane prædoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari, & pauperiores fieri, & non eos conuenit: cùm actionem non habuerit[p]. 5 ¶ Quod autem possessori solutum est[q], an restituere debeat, videamus. & si bonæ fidei possessor fuit, siue non, debere restituere placet: & quidem, si restituerit (vt Cassius scribit, & Iulianus libro sexto) liberari ipso iure debitores[r].

De acquisitis per seruum.

32. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

PEr seruum adquisitæ[s] res he edi[t] restituendæ sunt[u]. quod procedit in hereditate "liberti" & cùm de inofficioso agitur, cùm interim[x] in bonis esset heredis.

1. De seruo distracto à malæ fidei possessore.

33. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

NIsi ex re[y] heredis scripti stipulatus sit. 1 ¶ Iulianus scribit, si hominẽ possessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium præstaturum: imputaretur enim "ei" si non distraxisset: quòd si necessarium hereditati, si quidem viuit, ipsum prestandum: si decesserit, fortassis nec pretium: sed non passurum[z] iudicem, qui cognoscit, possessorem pretium lucrari scribit, & verius est.

i In petitionem hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quæ post mortem, ante aditam hæreditatem ex ea adquisita sunt. *Paul.1.sent.13.§.7.* Quæ post aditam hæreditatem hæres adquisiit, in hæreditatis petitionem non veniunt, sed propriis actionibus petuntur.
k hæreditariæ res post aditam hæreditatem sunt hæredis, non defuncti.
l tenebitur. *l.40.ʒ.eod.l.1.§.34.ʒ.de vi & vi.*

m *v.l.25.§.8.š.eod.*
n *l.20.§.12.in fi.š.eod.*
o *l.17.š.eod.v.l.30.ʒ.de peculio.*
p *l.46.ʒ.de vsuris,l.4.in fi.l.9.in f.ʒ.de operis seru.l.1.Cod.de fruct.& lit.exp.*
q sumptus & impensas etiã deducit prędo *v.quæ notaui ad l.38.ʒ.eo.*

De hereditate filiifam. militis. De patre filij nomine, & domino serui nomine conueniendis.

34. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

FIliifamilias militis[a] puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obuenientem. 1 ¶ Si seruus vel filiusfamilias res hereditarias teneat: à patre, dominóve peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certè si pretium rerum hereditariarũ venditarum in peculio serui habeat, "&" Iulianus existimat posse a domino, quasi à iuris possessore[b], hereditariũ peti.

35. *Gaius* libro 6. ad Edictum prouinciale.

IDem Iulianus ait, etiam si nondum pretia rerum consecutus sit seruus, posse à domino, quasi à iuris possessore[c], hereditatem peti: qui habet actionem, qua eam pecuniam consequatur. quæ quidem actio etiam ignoranti adquireretur.

1. Si à filiofam. petatur. 2 De seruo occiso à possessore. 3. Si res perierit, quam prædo desiit possidere. De re à prædone pluris vendita. 4. Quo tempore spectatur, an bonæ fidei possessor sit locupletior. 5. De fructibus & impensis in eos factis.

36. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

SI à domino, vel à patre, qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio, vel seruo mortuo, vel seruo manumisso, vel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum sibi dominus, vel pater deducere potest? Iulianus verius esse ait id, "quod" Proculus quoque respondit, perpetuò[d] actionem dandam: nec deduci oportere id, quod ipsi debetur: quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. hæc rectè, si pretia[e] habeat seruus, vel filiusfamilias. quòd si propterea hereditas petatur à domino, quòd seruus debitor fuit: perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur. Idem dicendum Mauricianus ait, etiam si pecuniam ex pretio perceptam seruus, vel filius consumpserit, sed alias ex peculio eius solui potest. 1 ¶ Sed & à filiofamilias[f] peti hereditatem posse non est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. Multo magis dicimus posse peti hereditatem à filiofamilias, qui, cùm paterfamilias esset, & possideret hereditatem, adrogandum se præstauit.

2 ¶ Si possessor hereditarium seruum occiderit[g], id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait, actorem debere eligere: vtrùm velit, sibi eum condemnari, vt caueat se non acturum lege Aquilia[h]: an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliæ, omissa eius rei æstimatione à iudice. Quæ electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit seruus: nam[i] si postea ipsius actio propria,[k] effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem. 3 ¶ Si prædo dolo desisset possidere: res autem eo modo interierit, quo esset interitura[l], & si eadem causa possessionis mansisset: quantum ad verba senatusconsulti, melior est causa prædonis, quàm bonæ fidei possessoris: quia prædo, si dolo desierit possidere, ita condemnatur, atque si possideret[m], nec adiectum esset, *si res interierit.* Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis, quàm bonæ fidei possessor. Itaque & si pluris venierit res, electio[n] debebit esse actoris, vt pretium consequatur: alioquin lucretur aliquid prædo.

4 ¶ Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor, dubitatur. Sed magis est, rei iudicatæ tempus spectandum esse[o]. 5 ¶ Fructus intelliguntur deductis impensis,[p] quæ quærendorum, cogendorum, conseruandorúm "que" eorum gratia fiunt. Quòd non solùm in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verùm etiam in prædonib.[q]: sicut Sabino quoque placuit.

37. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

QVod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuũ perceperit: æquissimum erit, rationẽ horum[r] quoque in bonæ fidei possessoribus haberi.

De cæteris necessariis & vtilibus impensis.

38. *Paulus* lib. 20. ad Edictum.

PLanè in ceteris[s] necessariis, & vtilibus impensis posse separari: vt bonæ fidei quidem possessores has quoque imputent: prædo autẽ de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignius[t] est, in huius quoque persona haberi rationem impensarum[u]. non[x] enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere. & idipsum officio[y] iudicis continebitur. "nam" nec exceptio doli mali desideratur. Planè potest in eo differentia[z] esse:

101. *ad finem* 110. Eamdem probat Cuiacius 13. *obs.* 26. & 10. *obs.* 1. allato eleg… Dionysij Halicarnassei. His adde quæ notaui *ad l. vlt. C. de negotijs.*
y Officio iudicis doli exceptio, quæ inest bonæ fidei iudiciis, omissa… riis, supplerj potest, *vt hîc, & l. vlt. ʒ. eod.* adde quæ scripsi ad l.11… *xalib. act.*
z Malę fidei & bonæ fidei possessoris differẽtia in seruandis impensis… Hic etiam si res non extet, seruat impensas: ille non aliter quàm si res ext…

vt bonæ fidei quidem possessor omnimodo impensas deducat, licèt res non exstet, in quam fecit: sicut tutor, vel curator consequuntur: prædo autem non aliter, quàm si res melior [a] sit.

Quæ sint vtiles, necessariæque impensæ. 1. De Impensis voluptuariis.

39. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

VTiles [b] autem, necessariæque sunt: veluti quæ fiunt reficiendorum [c] ædificiorum gratia: aut in nouelleta [d]: aut cùm seruorũ gratia litis æstimatio soluitur, cùm id vtilius sit, quàm ipsos dedi. Denique alias complures eiusdem generis esse impensas, manifestum est.

1 ¶ Videamus tamen, ne "&" ad picturarum quoque & marmorum, & ceterarum voluptariarum rerum impẽsas æquè proficiat nobis doli exceptio, si modo bonæ fidei possessores simus. nam prædoni probè dicetur, non debuisse in alienam rem superuacuas impensas facere: vt tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt [e].

De periculo rei petitæ. 1. De fructibus. 2. De actionibus à possessore restituendis, de cautione possessori præstanda. 4. De noxalibus actionibus.

40. *Paulus* libro 20. ad Edictum.

ILlud "quoque", quod in oratione Diui Hadriani est: vt post [f] acceptum iudicium id actori præstetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petit, restituta esset hereditas: interdum durum est, quid enim, si post litem contestatam mancipia, aut iumenta, aut pecora deperierint? dãnari debebit secundum verba orationis: quia potuit petitor, restituta hereditate, distraxisse ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet. Cassius contrà sensit. In prædonis persona Proculus rectè existimat. in bonæ fidei possessoribus Cassius [g]. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare [h], aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere. 1 ¶ Prædo fructus suos non facit, sed augent hereditatem: ideoque eorum quoque fructus præstabit [i]. In bonæ fidei autem possessore hi tantùm veniunt, in restitutione, quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est.

2 ¶ Actiones, si quas possessor nactus est, euicta hereditate restituere debet: veluti "si" interdictum *vnde vi* [k], aut quòd precario "concessit".

3 ¶ Contrà quoque, si possessor cauerit damni infecti, cauendum est possessori [l]. 4 ¶ Ad officium iudicis pertinebunt & noxales actiones: vt, si paratus sit possessor noxæ dedere seruum, qui damnum dederit in (re) hereditaria, vel furtum fecerit [m], absoluatur: sicut fit in interdicto quod vi aut clam [n].

Quo tempore possessio spectatur. De fructibus rei pignoratæ.

Inspicitur quantum possideatur tempore rei iudicandæ. Duar.

41. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

SI, quo tempore conueniebatur, possessor hereditatis pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerũ possessionem absumpsit: eas [o] quoque victus restituere debebit: siue ante acceptum iudicium, siue postea adquisierit possessionem. Et, si fideiussores, quos dederat, ad litem non sufficiant, iubere eum debebit proconsul, vt idoneè caueat [p]. Ex diuerso quoque, si pauciores postea possidebit, quàm initio possidebat: si modò id sine dolo eius acciderit, absolui debet, quod ad eas res, quas desiit possidere. 1 ¶ Fructus computandos etiam earum rerũ quas defunctus pignori accepit Iulianus ait.

De debitore nollente soluere.

42. *Vlpianus* lib. 67. ad Edictum.

SI debitor hereditarius non ideo nolit soluere, quòd se dicat heredem: sed ideo, quòd [q] neget, aut dubitet [r], an hereditas pertineat ad eum, qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

Si is qui legatum accepit hereditatem, petat.

43. *Paulus* lib. 2. ad Plautium.

POstquam legatum à te accepi, hereditatem peto [s]. Arilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandã petitionem, quàm si legatum redderem. Videamus tamen, ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quàm "vt ei" caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cùm sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis legatum, quod soluerit, retinere: & maximè si non per calumniam [t], sed per errorem hereditatem petierit aduersarius. idque & Lælius probat. Imperator autem Antoninus rescripsit, ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet si manifesta [u] calumnia [x] sit.

a cur ita? *v. l.* 14. ff. *de cond. ind. l.* 6. §. 3. ff. *de neg. gest.*
b *l.* 77. ff. *de ver. signif.*
c *l.* 1. *in fine.* ff. *soluto.*
d *vide l.* 6. ff. *de impensis.*
e *l.* 4. *in fin. Cod. eod.*
f *vide l.* 2. ff. *de vsuris.*
g hinc collige malam fidem, quæ per litis cõtestationem inducitur, nõ nocere bonæ fidæi possessori, re naturaliter perempta. *v. l.* 36. §. 3. ff. *eod.*
h etenim talia damna cuiuis patrifam. etiam diligentissimo, possunt contingere. *l.* 11. §. 5. ff. *de minoribus.*
i Prædo fructuum fructus præstat. *l.* 26. *l.* 27.
k *l.* 16. §. 4. ff. *eod.*
l *l.* 20. §. 20. ff. *eo. l.* 29. ff. *de rei vindicat.*
m fit enim interdum rei hereditariæ furtũ. *l.* 68. ff. *de furtis.*
n *l.* 7. §. 1. ff. *quod vi aut clam.*
o *v. l.* 4. ff. *eod.*
p etsi semel fuit satisdatũ ex causa, tamẽ iterum satisdari potest. *l.* 3. 4. ff. *vt in poss. legat.*
q litis contestatio fieri potest per negationem, dubitationem, & confessionẽ *vt hîc.* quod tamen cõtra communem doctorum sententiam esse dicitur *c.* 1. *de litis contestatione.*
r hinc colligitur litis contestationem non solùm per confessionem aut negationẽ posse fieri, sed per dubitationem. *Bart.*
s id enim permittitur, si testamẽtum non iure factũ vel falsum esse propono. *l.* 5. ff. *de his quæ vt indignis.*
t secus si inofficiosum dicerẽ. *l.* 10. ff. *de inoff.*
u Calumnia alia manifesta: alia occulta.
x *v. l.* 3. §. 1. ff. *vt in possess. legat.*
y id enim deduci oportet *argum. l.* 26. §. 6. ff. *de peculio.*
z *l.* 25. ff. *de rei vind.*
à *l. penult.* ff. *de dolo.*
b differt tamen à prædone. Prępo vsuras præstat à tempore receptæ pecuniæ, hic à tempore motę litis.

44. *Iauolenus* lib. 1. ex Plautio.

CVm is, qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit: si legatum quocunque modo redditum non sit, iudicis officio continetur: vt victori, deducto [y] eo, quod accepit, restituatur hereditas.

De eo qui se liti obtulit.

45. *Celsus* libro 4. Digestorum.

QVi se liti obtulit, cùm rem non possideret, condemnatur [z]: nisi "si" euidentissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scire eum non possidere. quippe † isto modo nõ est deceptus. & qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli [a] clausula tenetur. æstimari "scilicet" oportebit, quanti eius interfuit non decipi.

Quis prædonis loco intelligatur.

46. *Modestinus* lib. 6. Differentiarum.

PRædonis loco [b] intelligendus est is, qui tacitam [c] fidem interposuerit, vt non capienti restitueret hereditatem.

Si is qui in actione non falsi obtinuit, nullum dicat.

47. *Idem* lib. 8. Responsorum.

LVcius Titius cùm in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit: quæro, an de non iure facto nec signato testamento querela illi competere possit. Respondit, non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti, quòd in falsi accusatione non obtinuerit [d].

De hereditate vendita.

48. *Iauolenus* lib. 3. ex Cassio.

IN æstimationibus hereditatis [e] ita venit pretium venditæ hereditatis, vt id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate [f], si ea negotiationis causa [g] veniit: sin autẽ ex fideicommissi causa [h], nihil ampliùs, quam quod bona fide accepit.

De actionibus hereditariis.

49. *Papinianus* libro tertio. Quæstionum.

SI bonæ fidei possessor "hereditatis" velit cum debitoribus hereditariis, aut qui res hereditarias occupauerint, consistere: audietur, vtique si periculum erit, ne [i] inter moras actiones intercidant. Petitor autem hereditatis, circa metum exceptionis [k], in rem agere poterit. quid enim, si possessor hereditatis negligat? quid, si nihil iuris habere se sciat?

Si nullum sit corpus in hereditate. 1. De sumptibus in monumentum factis.

50. *Idem* libro 6. Quæstionum.

HEreditas, etiam sine vllo corpore [l], iuris [m] intellectũ habet [n]. 1 ¶ Si defuncto monumentum, conditionis implendæ gratia, bonæ fidei possessor fecerit: potest dici: quia voluntas defuncti "vel" in hoc seruanda est: vtique si probabilem modum [o] faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator iusserit, non excedat: eum cui aufertur hereditas, impensas "ratione" doli exceptione [p] aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum, veluti hereditario negotio gesto [q]. quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum: tamen principali, vel pontificali [r] auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

De fructibus & impensis, & de fructuum vsuris.

51. *Idem* libro 2. Responsorum.

HEres furiosi substituto [s], vel sequentis gradus cognato fructus medij temporis, quibus per curatorẽ [t] furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis, quæ circa eandem substantiam tam necessariè quàm vtiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum, & hoc excipiatur: nisi alia sufficiens substantia est furioso, ex qua sustentari potest [u]. 1 ¶ Fructuum post hereditatem petitam perceptorum [x] vsuræ non præstantur [y]. Diuersa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

l. 1. *C. de his quibus vt indignis.*
c de tacito fideicommisso. *adde l.* 17. §. 2. ff. *de vsuris. v. l.* 103. *de legat.* 1.
d Qui falsum testamentũ asseruit, nec obtinuit, potest idẽ testamentum vt inofficiosum accusare. *v. l.* 14. *C. de inofficioso.*
e id est, quoties non res hereditarię, sed earum pretium petitur.
f i. verum pretium accedit.
† sciens decipi nõ videtur.
g i. voluntariè.
h id est ex causa necessaria.
i *v. in hanc l. Cuiac.* 20. *obser.* 35.
k i. vtcumque petitor in rem specialiter agat non fiet præiudicium petitioni hereditatis. nã iudicia particularia nõ differũtur propter vniuersalia. *Bar.*
l i. etiamsi nullũ in ea sit corpus, nulla pecunia, nullæ ædes, nulli fundi. Cur ita? res huiusmodi singulares, partes sunt secundariæ sui totius, id est, hereditatis. Partes primariæ, ac necessariæ, necessario requirũtur ad sui totius cõstitutionem, vt est in homine, cor, caput & cætera eiusmodi.
m id est, nomẽ seu vox est iuris, *v. l.* 7. ff. *de ex cept. rei iudicatæ.*
n *l.* 3. §. 1. ff. *de bon. possess. l.* 119. *l.* 178. §. 1. 208. *in f.* ff. *de verb. sig.*
o *l.* 31. *in pr.* ff. *de neg.* alibi bo. fide. *l.* 4. *C. eod.*
p *al* exceptionis. hunc enim in modum loquitur author huius legis *l.* 67. §. *sed si. l.* 69. *in f.* ff. *de legat.* 2.
q i. quasi hereditario, non ex stricto iure, sed actione in factũ, ex æquitate, de qua actione agitur *l.* 14. §. 11. *l.* 32. ff. *de religiosis Molin. in consuet. Paris Tit.* 1. §. 1. *gl.* 5. *nu.* 109.
r *v. l. vlt.* ff. *de mort. infer. addé l.* 28. *C. de Episcopis.*
s potest enim furioso substitui si in furore decedat. *l.* 9. *C. de impuber. & aliis subst.*
t i. dum res furiosi à curatore fuerũt administratæ. *l. vlt.* §. 8. *C. de cura furioso.*
u *v. l.* 9. ff. *de tut. de liber.*
x *l.* 15. ff. *de vsur.*
y Imò præstari videntur. *l.* 1. *in fin. C. eod.*

De quæstu inhonesto.

52. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomiarum.

SI possessor ex hereditate inhonestos [a] habuerit quæstus, eos etiam [b] restituere cogetur [c]: ne [d] honesta interpretatio non honesto quæstui lucrum possessori faciat.

Item de rerum hereditariarum alienatione.

54. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

NOn solùm ad æs alienum hereditarium exsoluẽdũ necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hereditariã factæ sunt à possessore, vel si mora perituræ [e] deterioresve futuræ erant.

An emptori hereditatis detur hæc actio. 1. De herede debitoris. 2. De rebus à possessore deterioratis.

54. *Iulianus* lib. 6. Digestorum.

EI, qui partes hereditarias, vel totam à fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem [f], per quam vniuersa bona persequatur: quemadmodum ei, cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur [g]. 2. ¶ Heres debitoris id, quod defunctus pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit, dubium non est [h]. 2 ¶ Cùm prædia vrbana & rustica, negligentia possessorum, peiora sint facta: veluti, quia vineæ, pomaria, horti extra consuetudinem [i] patrisfamilias defuncti culti sunt: litis æstimationem earum rerum, quanto peiores sint factæ, possessores pati debent.

De exacto ex lege Aquilia.

55. *Idem* libro 60. Digestorum.

EVicta [k] hereditate, [l] bonæ fidei possessor, quod lege Aquilia exegisset, nõ simplum, sed duplum restituet, lucrum enim ex eo, quod propter hereditatem acceperit facere non debet [m].

De fructibus.

56. *Africanus* [n] lib. 4. Quæstionum.

CVm hereditas petita sit: eos fructus, quos possessor percepit [o], omnimodo restituendos, [p] & si petitor eos [q] percepturus non fuerat.

Si duo petant hereditatem.

57. *Neratius* libro 7. Membranarum.

CVm idem [r] eandem hereditatem aduersus duos defendit, & secundum alterum ex his iudicatum est: quæri solet, vtrùm perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si aduersus alium defensa non esset: vt scilicet, si mox & secundum alium fuerit iudicatũ, absoluatur is, cum quo actum est: quia neque possideat, neque dolo malo fecerit, quo minùs possideret, quod iudicio reuictus restituerit: an, quia possit & secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat, quàm si cautũ ei fuerit, quòd aduersus alium eandem hereditatem defendit. Sed melius est officio iudicis, cautione, vel satisdatione [s] victo mederi: cùm & res salua sit ei, qui in exsecutione tardior venit aduersus priorem victorem.

De impensis imputandis.

58. *Scæuola* libro 3. Digestorum.

FIlius à patre emancipatus [t] secundum conditionem testamenti matris adiit hereditatem quam pater, antequam filium emanciparet, possedit, fructúsque ex ea possedit: sed erogationem in honorem filij [u] cùm esset senator fecit "ex ea". Quæsitum est, cùm paratus sit pater restituere hereditatem, habita [x] ratione eorum, quæ in eum erogauit, an filius nihilominus, perseuerans petere hereditatem, doli mali exceptione summoueri possit. Respondi, & si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli [y]

a puta ex lupanari. *l. 27. in fi. ff. eod.* vel iniuria iudicis *l. 46. §. 4. ff. de procurat.*
b *vide quæ scripsi ad l. 5. ff. eod.*
c atqui bonæ fidei iudiciũ (cuiusmodi est petitio hereditatis. *l. vlt. in fi. C. eo.*) non recipit præstationes quæ contra bonos mores fiũt *l. 5. ff. de vsur.* Præterea quod ex furto vel alio maleficio quæsitum est in societatem non cõfertur: quia delictorum turpis atque fœda cõmunio est. *l. 53. ff. pro socio.*
d id est honestius est inhonestos quæstus quæsitos cedere lucro petitoris hereditatis, quàm eius possessoris. Nam vel vtique auferendus est: vel si alterutri dandus est, innocenti potius, quàm nocenti dabitur. Innocens autem est petitor.
e possessor, iusta de causa (qualis est æris alieni liberatio) res hereditarias diminuere potest. *l. 5. l. 31. §. 1. ff. eod. l. 7. in f. ff. de iur. delibr. l. 22. in f. C. de administ. tut.*
f *v. l. 13. §. 9. ff. eod.*
g *v. l. 1. ff. de fideicommiss.*
h si debitum solutum sit: nec enim aliàs pigneratitia nascitur. *l. 9. § 3. ff. de pignorat.*
i *adde l. 10. in f. l. 11. in pr. ff. de neg.* qui insolitos defuncto vel absenti sumptus facit, eos nõ deducit. *v. quæ notaui ad Nouel. 6. c. vlt.*
k id est, petita hereditate: seu post litem hereditatis contestatam.
l idem in rei vindicatione *l. 17. §. 1. vers. sed & fructus. ff. de rei vindicat.*
m *l. 25. in fi. l. 28. ff. eod.*
n *v. in hanc l. Cuia. 4. ad African.*
o alia ratio est fructuum percipiẽdorum. Hereditatis enim petitione & rei vidicatione, eos tantùm fructus restituit possessor petitori, quos ipse petitor honestè percipere potuit. *l. 62. in f. ff. de rei vindicat.*

SI PARS [z] HEREDITATIS petatur.

Tit. IIII.

Continuatio. 1. quid petitur hac actione. 2. Si duo à duobus petant. Si & possessor & petitor possideant. 3. Si coheres possideat cum extraneo 4. Si heres ex semisse trientem possideat 5. De petitione partis incertæ,

p Cur ita? ne lucrum faciat possessor ex re quæ in lite esse cœperit. *l. 17. §. 1. vers. sed & fructus, ff. de rei vindic.* q puta inhonestos *l. 72. l. 28. l. 52. ff. eod.* r *v. l. 57. ff. de rei vindic.* s *d. l. 57. in fin. l. 5. in f. ff. de tributoria. v. l. 9. § pen. ff. de peculio.*
t *vt l. 25. Cod. de inofficioso.* u *vt l. 45. ff. de negotijs.*
x *l. 7. ff. de compensat.* y ideóque quæ pater expendit nomine filij eo expendere in dubio videtur ex bonis, quæ à filio habet: & ita restringenda est *l. 1. §. nec castrense. ff. de collat. bonorum.* z Differt in eo hic titulus à superiore. Superior

Vlpianus lib. 5. ad Edictum.

POst actionem, quam proposuit prætor ei, qui ad se solùm hereditatem pertinere contendit, consequens fuit & ei proponere, qui partẽ hereditatis petit [a]. 1 ¶ Qui hereditatem, vel partem hereditatis petit: is non ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo [b] iure [c]: & ideo, siue ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licèt tu vnam rem possideas, siue ex parte, partem, licèt tu totam hereditatem possideas. 2 ¶ Quinimo: si duo possideant hereditatem: & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant: non singuli à singulis petere contenti esse debent: puta primus à primo, "vel" secundus à secundo: sed [d] ambo à primo, & ambo à secundo. neque enim alter primi, alter secũdi partem possidet, sed ambo vtriusque pro herede. Et, si possessor, & petitor possideant hereditatem, cùm vnusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserant: inuicem [e] petere debebunt, vt partes rerum consequantur: aut, si controuersiam sibi non faciunt hereditatis, familiæ herciscundæ experiri eos oportebit. 3 ¶ Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possidea hereditatem cum extraneo, cùm non plus coheres haberet sua parte: vtrum à solo extraneo, an verò & à coherede deberem petere hereditatem? quæritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere [f]: eúmque restiturum, quidquid possidet. & fortassis hoc officio iudicis debeat fieri. ceterùm ratio facit, vt à duobus petam hereditatem [g], hoc est & à coherede meo: & ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem: sed † Pegasi sententia vtilior est. 4 ¶ Item si, cùm me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi: qualiter agam, videamus. Et Labeo scribit, vtique partem dimidiam me petere debere à singulis: sic fieri, vt à singulis sextantem consequar: & habebo bessem, quod verum puto. sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam, & ideo officio iudicis inuicem compensatio erit admittenda eius, quod possideo, si fortè coheredes sint à quibus hereditatem peto. 5 ¶ Interdum Prætor incertæ [h] partis [i] hereditatis petitionem indulget, idoneis causis interuenientibus: vt puta est defuncti fratris filius, sunt & vxores defunctorum fratrum prægnantes [k]: quam partem fratris filius hereditatis vindicet, incertum est: quia *, quot edantur fratrum defuncti filij, incertum est [l]. Æquissimum igitur est, incertæ partis vindicationem ei concedi. Non [m] audenter itaque dicitur, vbicunque meritò quis incertus est, quam partẽ vindicet, debet "ei" incertæ [n] partis vindicationem concedi.

De eo cuius coheredes deliberant.

2. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

SI ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet: quidam adierint, quidam adhuc deliberent: eos, qui adierint, si petãt herereditatẽ, nõ maiorẽ partẽ petere debere, quàm habituri essent ceteris adeuntibus, nec eis proderit si ceteri non adierint. Non [o] adeuntibus autem ceteris, poterunt tunc partes eorum petere, si modò ad eos pertinerent.

Si quis filium, & vxorem pregnantem. vel quæ existimetur prægnans, reliquerit.

3. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

ANtiqui libero ventri [p] ita prospexerunt, vt in tempus nascendi omnia ei iura integra [q] reseruarent: sicut apparet in iure hereditatium: in quib. qui post eum gradum sunt adgnationis, quo est id, quod in vtero est, non admittuntur [r], dum incertum [s] est, an nasci possit. vbi autem eodem gradu sunt ceteri, quo & venter, tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt: ideo quia non poterant scire, quot nasci possunt: ideo, "nam" multa de huiusmodi re tam varia, & incredibilia creduntur, vt fabulis [t] adnumerentur. nam traditum est, "&" quatuor pariter puellas à matrefamilias natas esse. alioquin tradidere non leues auctores, quinquies quaternos enixam Peloponensi: multas Ægypti vno vtero septenos. Sed & tregeminos senatores cinctos [u] vidimus [x] Horatios. Sed & Lælius [y] scribit, se vidisse in palatio mulierẽ liberã [z], quæ ab Alexandria perducta est, vt Hadriano ostenderetur,

in Romanã portam, & cincti Epitheton malè Horatio senatori conuenit, ... lites, non senatores, cincti dicuntur. Idem Antecessor docet hîc tollen... illud emplastrum *Horatios*, quia vidimus, inquit Paulus, quos certè vide... tuit sua ætate, sed Tergeminos Cincios.
x Tot enim nasci possunt *l. 7. ff. de reb. dub.*
y Aristoteles scribit quinque nasci posse, quia vuluæ mulierum tot ... habere possunt, *v. quæ notaui ad. l. 36. ff. de solut.* z Serapiam *d. l. 7.*

cum quinque [a] liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur, quintum post diem quadragesimum. Quid "est" ergo? prudentissime iuris auctores medietatem [b] quandam secuti sunt, vt quod fieri non rarum [c] admodum potest, intuerentur: id est, quia fieri poterat, vt tregemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerint [d]. τὸ γὰρ ἅπαξ, ἢ δὶς, *id est, quod enim semel, aut bis existit*, (vt ait Theophrastus) παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται *id est. prætereunt legislatores.* Ideóque & si vnum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

a Tres igitur partes vétri adsignátur, quoties incertum quot nasciturі sint *l. 28. in fin. ff. de iudici. l. 36. ff. de solut.* ventre in lucem emisso, virilis. *l. 30. §. ante pen. ff. de acq. hæredit.*
b Tres enim medium tenent inter quinque & vnum.
c *al.* non rarò.
d *l. 3. 4. 5. 6. de legibus 64. ff. de reg. iur.*

4. *Vlpianus* libro 15. ad Edictum.

ET, si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere: si plures quàm tres, decrescere de ea parte, ex qua heres factus est.

De institutione postumorum & extranei.

5. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

ILlud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse, interim filium heredem esse ex asse [e], quanquam ignoret [f] se ex asse heredē esse. 1 ¶ Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institut[9] sit, ex reliqua posthumi. Quod si fortè ita institutio facta est, *quotcumque mihi nati erunt, & Lucius Titius pro virilibus portionibus heredes mihi sunto:* habebit hæsitationē, nunquid adire non possit atque qui in testamento portionem suam nescit. Sed * vtilius est, posse eum adire, qui [g] nescit portionem, si cetera, quæ oportet eum scire, non ignoret.

e si vnicus sit.
f & si incertum quota portio debeatur. *l. 1. ff. 5. §. eod. adde l. 30. §. penult. ff. de adquir. hereditat. l. 3. §. penult. ff. de suis.*
g *v. l. 21. §. vlt. ff. de adquirenda hereditate.*

De portione petitori conferenda. 1. De sumptibus.

6. *Vlpianus* libro 6. opinionum.

SOrori [h], quam coheredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus quæ ad eos pertinuit, cedet [i]: ita vt singuli in quarta, quā antehac habere credebantur, non amplius ei quintam cōferant. 1 ¶ Sumptus, qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, ei, qui patroni [k] iure portionem euicerit, pro rata computentur.

h posthumæ.
i succedit enim in virilē. *l. 3. in fine. Cod. de inofficioso.*
k *adde l. 15. ff. de religiosis.*

Quid consequimur hoc iudicio.

7. *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

NOn possumus cōsequi per hereditatis petitionē id, quod familiæ herciscundæ iudicio consequimur, vt à communione discēdamus [l]: cùm ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quàm vt partem [m] hereditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat.

l *l. 1. ff. familiæ herciscundæ.*
m Incerta sentētia in petitione hereditatis valet, verbi gratia, vt possessor restituat quidquid ex hereditate petitoris habet.

Si possessor partem deffendat, pro parte cedat.

8. *Idem* libro 48. Digestorum.

PErmittendum erit possessori hereditatis, partem quidem hereditatis defendere [n], parte verò cedere. nec enim prohibet, aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controuersiam non facere.

n *v. l. 21. ff. de rebus creditis.*

De procuratore, & herede heredis ante testatorem defuncti.

9. *Paulus* libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

CVm multi heredes instituti essent, ex his vnus in Asia erat, eius procurator venditionem fecit, & pecuniam pro parte eius abstulerat. postea apparuerit, eum, qui in Asia erat, antea decessisse, instituto ex parte dimidia herede procuratore suo, & ex parte alio. Quæsitum est, quemadmodū pecunia exhereditate petēda esset. Respōsum est, * ab eo, qui procurator [o] eius fuisset, totā hereditatem quia ex hereditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorē ex vēditione peruenisset, petere eos oportere: & nihilominùs partē dimidiā hereditatis à coheredibus eius. ita fore, siue omnis ea pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, vt omnem per iudicē ab eodem recuperarent: siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte, "&" ex dimidia coheredes eius condemnarent.

o Procurator possessoris, petitione hereditatis non tenetur, nisi possessori successerit.

De eo qui negotia hereditaria nomine absentis gessit.

10. *Papinianus* lib. 6. Quæstionum.

CVm heredis ex parte instituti filius, qui patrē suum ignorabat viuo testatore decessisse, partem hereditatis, nomine patris, "vt" absentis, administrauerit [p]: & pecunias, distractis rebus, acceperit: hereditas ab eo peti non potest [q]: quia neque [r] pro herede, neque pro possessore pretia possidet, sed, vt filius patris negotiū curauit. Negotiorum autem gestorum actio ceteris coheredibus ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud "enim" vtique non est metuendum, ne etiam patris, à quo fortè exheredatus est, teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cùm id, quod administrauit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit ei, cuius nomine perceptum est: ei, cuius nomine restitui æquum est. Sed in proposito neque patris negotia fuerūt, qui esse desierat: neque paternæ successionis, quæ fuerūt, alterius hereditatis. Quòd si filius iste patri suo heres extitit, & mouet controuersiam, quòd pater eius, postquā heres extitit mortem obierit: ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam [s] possessionis mutare videatur. quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit, & debitor esse cœpit, postea faciens cōtrouersiam hereditatis, vt iuris possessor, conuenitur: idem etiam in hoc filio respondendum erit.

p id est, negotiorum gestor, actione negotiorum gestorum tenetur: & hereditatis petitione, si ei successerit, cuius negotia gessit.
q Immò potest, absentis scilicet nomine. *l. 13. §. 12. ff. de petit. hæred.*
r Pro herede neque pro possessore gerit, qui negotia patris heredis & quidem mortui gerit: multo minus pro herede gerit, si eius exheredati gerat negotium.
s quod non licet. *v. l. 3. §. 19. ff. de adquir. possess.*

DE POSSESSORIA [t]. hereditatis petitione.

Tit. V.

Continuatio. Cui datur hæc actio.

Vlpianus lib. 15. ad Edictum.

ORDINARIVM fuit, post ciuiles actiones heredibus propositas, rationem habere prætorē etiam eorum, quos ipse velut [u] heredes facit, hoc est eorum, quibus bonorum * possessio data est.

Effectus huius actionis.

2. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

PEr quam hereditatis petitionem tantundem cōsequitur bonorum possessor, quantum [x] superioribus ciuilibus actionibus heres consequi potest.

t Possessoria hæc hereditatis petitio, datur bonorum possessoribus: qui stricto quidem iure heredes nō sunt, sed similes heredibus: datur, inquam, bonorū possessorib[9] omnibus exceptio Carboniana, Cur ita? vide *l. 3. §. 13. ff. de Carboniano.*
u Bonorū possessores, velut heredes sunt. *l. 2. ff. eod. l. 2. ff. de bonor. possess. Inst. de bonorum posses. l. 138. ff. de verb. signif. l. 117. ff. de reg. iur. adde l. 20. ff. titul. prox.*
x *l. 2. ff. tit. prox. Instit. de perpetuis vers. aliquando.*

DE FIDEICOMMISSARIA [y] hereditatis petitione.

Tit. VI.

Continuatio, cui datur hæc actio.

Vlpianus libro 16. ad Edictum.

EX ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hereditas. * Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex senatusconsulto [z], ex quo actiones transeunt, fideicōmissoria [a] hereditatis petitione vti poterit.

Quid veniat in hanc actionem.

2 *Paulus* libro 20. ad Edictum.

QVæ actio eadem [b] recipit [c], quæ hereditatis petitio ciuilis.

Quib. datur hæc actio. 1. & aduersus quos 2. quæ actiones fideicommissario competunt.

3. *Paulus* lib. 16. ad Edictum.

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an heres cui extitit [d]. "Et" si bonorum possessor sim eius, cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius successor, per hanc actionem experiri poterim.

1 ¶ Hanc actionem sciendum est aduersus eum, qui restituit hereditatem, non competere [e].

2 ¶ Hæ autem actiones mihi dantur, quæ heredi, & in heredem [f] competunt.

y fideicommissaria hæc hereditatis petitio datur fideicommissariis quibus ex senatuscōsulto Trebelliano restituta est hereditas. *l. 1. ff. eod.*
z subaudi, Trebelliano.
a *l. 54. ff. de petit. heredit.*
b fideicommissoriæ hereditatis, & ciuilis petitionis cognatio est: nam fideicommissarij heredes imitantur.
c *v. l. vlt. ff. tit prox.*
d *l. 3. ff. de petit. heredit.*
e *l. 27. §. 7. ff. ad Trebell.*
f *l. 1. §. 2. ff. ad Trebell.*

a 3. Cod.32.15.Eclog.1.
b id est, proprietatis adsertione, nam verbum rei hîc significat proprietatem. vt olim fieret Vindicatio, vide apud Gellium 20.c.9.
c libro superiore l. 18. in fin. l.19.ʒ.de petit.hered.
† ordo in titulis seruatur.
d de quibus dixi ad l.22. Cod.de admin.tut.
e quia in rem actio competit ei qui dominus est, vel iure, gentium, vel ciuili leg. 23. ʒ. eod. neutro iure parens liberorum est dominus.
f quæ quid sint, explicat Robert. 1.sent.13.
g si inuitus ab alio detinetur.ʒ. de lib.exh.b.
h hinc nõnulli colligũt eadem ratione vxoré, à marito,colonũ & Vasallum, à Domino: ciuem à sua republica vindicari posse adiecta causa.
i id est, vi patriæ potestatis: quæ iure Romano cõpetit, vindicare potest.
k l.56.§. ʒ.eod. 1.corpus seu totum integrale, siue ex coherétibus, vt domus, siue ex distantibus constet partibus,vt grex. v. l.23.ʒ. eod l.30.ʒ. de vsucap.
l id est, licèt aliena immixta sint. l. 23. §. 5.l. eod. quæ vt sint immixta non continuò efficiunt vt grex sit communis.§.28. Inst. de rerũ diuis.
m sed singula capita Zas.
n aduersus tertium,id est, socius tamen ei aliena capita non restituet.
o id est, alia. Hic enim alienum pro alio accipe vt l. 5.ʒ. de duobus reis vt per contrarium, aliud pro alieno l.7.§. 1.ʒ.ad l. Iul. maiestatis.
p id est, siue prima gregis capita remanserint, siue alia substituantur, grex tamen totus vindicabitur.
q vt & instrumenta rei instructæ. Cur ita? v.l. 49. in fine.ʒ. eod.
r cur ita? v.l. 6. ʒ.eod.
ſ vide l. 44.ʒ.de euict.

LIBER SEXTVS.

DE REI[a] VINDICATIONE[b].

Continuatio. 1. De rebus mobilibus vel Immob. 2. De liberis. 3. de grege.

Vlpianus lib. 16. ad Edictum.

POst †actiones quæ de vniuersitate propositæ sunt[c] subiicitur actio singularum rerum petitionis. 1 ¶ Quæ specialis in rem actio, locum habet in omnibus rebus mobilibus[d], tam animalibus, quàm his, quæ anima carent, & in his quæ solo continentur. 2 ¶ Per hanc autem actioné liberæ personæ, quæ sũt iuris nostri, vtputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur[e], "Petuntur" igitur, aut præiudiciis[f], aut interdictis[g], aut cognitione prætoria. & ita Pomponius libro trigesimoseptimo. Nisi fortè, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum[h] in potestate, *ex iure Romano*, videtur mihi "& "Põponius consentire, rectè eum egisse. ait enim adiecta causa *ex lege Quiritium*[i], vindicare posse. 3 ¶ Per hanc autem actionem non solùm singulæ res vindicabuntur: sed posse etiam gregem vindicari[k], Pomponius libro lectionum vicesimoquinto scribit. Idem & de armento, & de equitio, ceterisque, quæ gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licèt singula capita nostra non sint.[l] grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

2. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SEd si par numerus duorum interfuerit, neuter solidũ gregem, sed ne partem dimidiam totius eius vindicabit[m]. Sed si maiorem numerum alter habeat, vt detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita[n].

1. De armamentis nauis & scaphæ. 2. De confusione & commixtione.

3. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

MArcellus libro quarto digestorum scribit: Qui gregẽ habebat capitũ trecẽtorum, amissis centum redemit[o] totidem aliena[p] capita ab eo, qui dominium eorum habebat, vel "aliena ab eo" qui bona fide ea possidebat. & hæc vtique gregis, inquit, vindicatione continebũtur. Sed & si ea sola supersint capita, quæ redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare[q]. 1 ¶ Armamenta nauis singula[r] erunt vindicanda. scapha[ſ] quoque separatim vindicabitur. 2 ¶ Pomponius scribit, si quid quod eiusdem[t] naturæ est, ita confusum est, atque commixtum, vt deduci, & separari non possint, nõ totum, sed pro parte esse vindicandum. vtputa meum, & tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune[u]: & vnusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus: & si incertum sit quantum quisque ponderis in massa habet[x].

4. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

QVo quidem casu, etiam communi diuidundo agi poterit. Sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit: ita vt in ad exhibendum actione[y] pretij ratio haberi debeat[z]: in vindicatione, vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum pretiosius fuerat.

2. De nato ex equo vnius & ex equa alterius. 3. De arbore in alienum agrum translata. 4. De errore in nomine rei petitæ. 5. De vocabulo ambiguo.

5. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

IDem[a] Pomponius scribit: "Si frumentum duorum, nõ voluntate eorum, confusum sit: competit singulis in rẽ actio in id, "in" quantum paret, in illo aceruo suum cuiusque esse. quòd si voluntate[b] eorum commixta sunt: tunc communicata videbuntur[c], & erit cõmuni diuidundo actio. 1 ¶ Idem scribit, si[d] ex melle meo, vino tuo factum sit mulsum: quosdam existimasse, id quoque communicari. sed puto verius, vt & ipse significat, eius potius esse, qui fecit[e]: quoniam "suam" speciem[f] pristinam non continet. Sed[g] si plumbum cum argento mixtum sit: quia deduci[h] possit, nec communicabitur, nec communi diuidundo agetur, "quia separari potest:" agetur autem in rẽ "actio." Sed si deduci, inquit, nõ[i] possit: "vt" puta, si æs † & aurum mixtum fuerit: pro parte esse vindicandũ. Necquaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia vtraque materia, etsi confusa, manet tamen. 2 ¶ Idem scribit, si equam meam[k] equus tuus prægnantem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est[l]. 3. ¶ De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit: Varus & Nerua vtilem in rem actionem dabant. nam si nondum coaluit, mea esse nõ desinet[m]. 4 ¶ Cùm in rem agatur, si de corpore cõueniat, error autem sit in vocabulo, rectè actum esse videtur[n]. 5 ¶ Si plures sint eiusdem nominis serui, puta plures Erotes: nec appareat de quo actum sit: Pomponius dicit nullam fieri condemnationem[o].

De rei petitæ designatione.

6. *Paulus* lib. 6. ad Edictum.

SI in rem aliquis agat, debet designare[p] rem: & vtrùm totam, an partem, & quotam petat. appellatio[q] enim rei non genus, sed speciem significat. Octauenus ita definit: quod infectæ quidem[r] materiæ pondus, signatæ verò numerum[ſ], factæ autem speciem dici oportet. Sed & mensura dicenda erit, cùm res mensura continebitur. Et, si vestimẽta nostra esse, vel dari oportere nobis petamus, vtrùm numerum eorum dicere debebimus, an & colorẽ? & magis est, vt vtrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint, an noua. Quamuis & in vasis occurrat difficultas, vtrùm lancem dumtaxat dici oporteat: an etiam quadrata, vel rotunda: vel pura an cælata sint: quæ ipsa in petitionibus quoque adiicere, difficile est: nec ita coarctanda res est: licèt in petendo homine nomen eius dici debeat: & vtrùm puer an adulescens sit. vtique si plures sint: sed, si nomen eius ignorem, demonstratione[t] eius vtẽdũ erit, veluti: *qui ex illa hereditate est. qui ex illa natus est.*[u] Item fundum petiturus nomen eius, & quo loci sit, dicere debebit.[x]

De possessore & eo qui se obtulit.

7. *Idem* libro 13. ad Edictum.

SI is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est: nihilominùs à possessore rectè petitur[y] sicut Pedius ait.

Si socius & extraneus possideant.

8. *Idem* libro duodecimo ad Edictum.

POmponius libro trigesimosexto probat: si ex æquis partibus fundum[z] mihi tecum communem tu, & Lucius Titius possideatis[a]: non ab vtrisque quadrantes petere me debere, sed à Titio, qui non sit dominus, totum semissem. Aliter atque si certis regionibus[b] possideatis eũ fundum: nàm tunc sine dubio & à te, & à Titio partes fũdi petere me debere[c] quotiens enim certa loca possidebuntur, necessariò in his aliquam partem meam esse. & ideo te quoque à Titio quadrantem petere debere. Quæ distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione locum habet: nunquam[d] enim pro diuiso possideri potest[e].

Qui possessores tenentur

9. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

OFficiũ autẽ iudicis in hac actione "in" hoc erit: vt iudex inspiciat, an reus possideat[f]. nec ad rẽ pertinebit

t si ex eiusdem generis confusæ. u l.7.§.8.l.27.ʒ.de adq.rerum.
x an eo casu iuranti succurritur? v.l.1.§.40.ʒ.depo.
y adde l.9.ʒ.ad exhibendum. z ex iuramento.l.5.ʒ.de in litem.
a aridæ res eiusdem generis non confusæ, sed mixtæ, quemadmodum vindicari possunt. b vt §.27.28.de rer.diuis.
c v.l.29.in prin.ʒ.com.diu. d liquida diuersis generibus mixta, si transeant de obligat. z id est, rem immobilem: est enim secus in mobili.
a .i.pro indiuiso. b pro diuiso. c pro rata possidentium.
d l.19.ʒ.com.diuid.
e atqui tignum duorum esse potest. l.36.ʒ. de seruit vrb. & hereditas si pars hæreditatis.
f quippe hæc actio datur contra quemcumque possidentem. ʒ.eod.

a Dominio actoris probato, possessor reus restituere rem cogitur. 5. *Eclog.1.c.9.*
b Reus non prohibetur exceptionis suę probationes exequi, post probatam ab actore intentionem, & post cognitas probationes actoris *l.9. Cod.* ~~~ *de except. l.* emptor *Cod. de præscript.* 30. Igitur cum hac lege non pugnat Nouella. 90. qua tantùm coercetur multiplex testium productio.

ex qua causa possideat. vbi [a] enim probaui rem meã esse; necesse habebit possessor restituere, qui [b] non obiecit aliquam exceptionem. Quidã tamen [c], vt Pegasus, eam solam possessionem putauerunt hanc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto *vti possidetis*, vel *vtrubi*. Deniq. "ait", ab eo, apud quem deposita [d] est, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum [e] causa, vel dotis, [f] ventrísve nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cauebatur: quia hi omnes non possident [g]: vindicari nõ posse. Puto autem, ab omnibus, qui tenent, & habent restituendi facultatem, peti posse [h].

Vbi res petita restitui debet.

10. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SI res mobilis petita sit, vbi restitui debeat, "scilicet" si præsens non sit, & non malũ est, (si) bonę fidei possessor sit, is, cùm quo agitur, aut ibi restitui, vbi res sit, aut vbi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter, vel nauigationem faciendi sunt [i].

11. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

NIsi "si" malit petitor suis impensis, & pericula ibi, vbi iudicatur, rem restitui. tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur [k].

12. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

SI verò malæ fidei sit possessor, qui in alio loco eã rem nactus sit, idẽ statui debet. Si verò ab eo loco, vbi lis contestata est, eam subtractam aliò transtulerit: illic restituere debet, vnde [l] subtraxit, sumptibus suis.

Si res deteriorata restituatur.

13. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

NOn solùm autem "rem" restitui, verùm & si deterior [m] res sit facta, rationem iudex habere debebit. finge enim debilitatum hominem, "vel verberatum, "vel vulneratum restitui: vtique ratio per iudicẽ habebitur, quanto deterior sit "factus." quam quam & legis Aquiliæ actione conueniri possessor possit [n]. Vnde quæritur, an non aliàs iudex æstimare damnum debeat, quàm si remittatur actio legis Aquiliæ. Et Labeo putat, cauere petitorem oportere, lege Aquilia non acturum [o]. quæ sententia vera est.

14. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

QVòd si malit actor potiùs legis Aquiliæ actione vti, absoluendus est possessor. Itaque electio actori danda est: non vt triplum, sed duplum consequatur.

De re distracta ex necessitate. 2. De agro militibus assignato. 3. De animalis petiti interitu.

15. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

ITem, si verberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere " actionem petitori. " 1 ¶ Si [p] quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurretur, vt pretium dumtaxat debeat restituere. Nã & si fructus perceptos distraxit ne corrumpantur: æquè non amplius, quàm pretium præstabit. 2 ¶ Item, si fortè ager fuit, qui petitus est, & militibus [q] adsignatus est [r], modico honoris gratia possessori [s] dato: an hoc restituere debeat? & puto præstaturum. 3 ¶ Si seruus petitus, vel animal aliud demortuum [t] sit sine dolo malo, & culpa possessoris: pretium non esse præstandum plerique aiunt: sed est verius, si [u] fortè distracturus erat petitor, si accepisset, moram passo debere præstari: nam si ei restituisset, distraxisset, & pretium esset lucratus.

Si nauis petita perierit.

16. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

VTique autem, etiam mortuo [x] homine, necessaria [y] est sententia propter [z] fructus, [a] & partus, & stipulationem de euictione *. non enim post litem contestatam vtique & fatum [b] possessor præstare debet. 1. ¶ Culpa non intelligitur, si nauem petitam tempore nauigationis [c] trans mare misit, licèt ea perierit: nisi "si" minùs idoneis hominibus eam commisit.

c & malè *Accur.*
d Rei vindicatione dominus experiri potest aduersus depositarium. Neque obstat Nouella. de deposito 88. quæ vindicationem non prohibet, sed denũtiationem: quæ denique nõ repellit dominũ, sed creditorem. Possum enim rẽ meam à depositario, id est, ab eo apud quem deposuisti, vindicare, licèt non possim ob pecuniam quam tu mihi debes, depositario denũtiare, ne rem tibi, quam apud illũ deposuisti, restituat: potest enim depositarius huic denũtiationi nõ obtemperare.
e *v. l. 3. §. 8. ff. vti poss. detis.*
f *vide quæ scripsi ad l. 2. C. qui potiores.*
g sunt tamẽ in possessione. *v. l. 1. in f. de adquir. poss.*
h An ab eo qui rem meam emit à depositario? *vide l. 8. in f. C. depositi: Nou. 22. c. 44.* an & à depositario? ho c vult Accursius. *arg. l. 31. ff. depositi:* huic igitur loco malè opponitur *Nou. 88.* qua nõ vindicatio, sed denunciatio: non Dominus, sed creditor repellitur. *Cuiac. d. Nouell.*
i ex hac l. cum duab. seqq. collige, rẽ, vbi est, à bonæ fidei possessore restitui sumptib. petitoris: à malæ fidei possessore, vel vbi inuenitur, vel vbi petitur, idq; sumptibus eius. *Bart.*
k à possessore. §. 2. *Inst. de officio Iudicis.*
l *l. 11. in f. ff. depositi.*
m vel periit *l. 36. 1. ff. eod.*
n malę fidei possessor, & ad rem, & ad eius interesse hac actione tenetur: pręterea ex l. Aquilia: sed vna electa, perit altera.
o an aduersus bonæ fidei possessorẽ cui negligentia obiici non potest, cùm possit abuti *l. 31. §. 3. ff. de petit. hered.* an malę fidei? cui actor cauere non debet? *l. 69. ff. eod.*
p Qui rem alienam necessariò distraxit, pretium tantùm reddit.
q Feudorum origo hinc videtur promanasse.
r à principe seu præcepto principali: hostiũ enim agri partim vendebantur, partim assignabantur militibus. *vt l. 11. ff. de euict.* Idque ex causa legitima. An id Principi erga suos ciues liceat, *vide quæ notaui ad Nouell. 85. & huius legũ interpretationem.*
s veteri eíque hosti nõn subdito: *v. d. Nouell.* adde *l. 16. in fine. ff. de adquir. rer. dominio.*
t vindicata re mortua absque culpa possessoris, non præstatur pretium à possessore, nisi moram fecerit & distrahi potuisset 15. *Eclog. 9. c. 5.*

De interitu rei venditæ. 1. De fructibus & omnibus accessionibus, & mora.

17. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

IVlianus libro sexto Digestorum scribit: si hominem, qui Męuij erat, emero à Titio: deinde, cùm eũ Mæuius à me peteret, eundẽ vendidero: eúmque emptor occiderit: æquum esse me pretium Mæuio restituere [d]. 1 ¶ Idem Iulianus eodem libro scribit: si moram [e] fecerit in homine reddendo possessor, & homo mortuus sit: & fructuum rationem vsque ad rei iudicatæ tempus spectandam esse. Idem Iulianus ait, * non solùm fructus [f], sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum [g] venire in restitutionem, & partuum [h] fructus. Vsque adeo autem & causæ veniunt, vt Iulianus libro septimo scribit, si per eum seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ, restituere cogendum. Quod si dolo malo ipse possessor desierit [i] possidere, & aliquis hominem iniuria occiderit: aut pretium hominis, aut actiones suas præstare cogetur: vtrum eorum voluerit actor. Sed & fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet. lucrum [k] enim ex eo homine, qui in lite esse cœperit, facere non debet. Sed fructus eius temporis, quo "tempore" possessus est ab eo, qui euicerit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit, si post litem contestatam vsucepit possessor: quia plenum ius incipit habere.

De re pendente Iudicio vsucapta.

18. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SI post acceptum iudicium possessor vsu hominem cepit, debet eum tradere [l], eóque nomine de dolo cauere. periculum est enim, ne eum vel pignerauerit, vel manumiserit.

De cautione reo præstanda.

19. *Vlpianus* libro decimosexto ad Edictum.

IPsi quoque reo cauendum esse Labeo dicit, *his rebus recte præstari* [m]: si forte fundi [n] nomine damni infecti cauit.

De partu & omni causa.

20. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

PRæterea restituere [o] debet possessor, & quæ post acceptum iudicium per eum non ex re sua [p] adquisiuit. in quo hereditates quoque legatáque, quæ per eum seruum obuenerunt, continentur. nec enim sufficit, corpus ipsum restitui: sed opus est, vt [q] & causa rei restituatur: id est, vt omne habeat petitor. quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillæ restitui debet: quamuis postea editus sit, quàm matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor vsuceperit. quo casu etiam de [r] partu, sicut de matre, & traditio, & cautio de dolo necessaria est.

Si Seruus petitus fugerit.

21. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

SI à bonæ [s] fidei possessore [t] fugerit seruus: requiremus, an talis fuerit, vt & custodiri debuerit [u]. nam si integræ opinionis videbatur, vt non debuerit custodiri, absoluendus est possessor: vt tamen si interea eum vsucéperat [x] actionibus suis cedat petitori, & fructus eius tẽporis, quo possedit, præstet. quòd si nondum eum vsucepit, absoluendum eum sine cautionibus, vt nihil caueat petitori de persequenda ea re. quo minùs [y] enim petitor eam rem persequi potest: quamuis interim, dum in fuga sit, vsucapiat [z]: nec iniquum id esse, Pomponius libro trigesimo nono ad Edictum scribit. Si verò custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit: vt [a] tamen si vsu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem, in his casibus, vbi propter fugam serui possessor absoluitur, & si non cogitur [b] cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem, si rem nactus fuerit, vt eam restituat. idque Pomponius libro trigesimo quarto "variarum" lectionum probat quod verius est.

u *l. 14. §. 11. ff. quod met. caus.*
x *vide Cuiac. 9. obs.* [illegible]
y id est, lis nõ moritur: nõ absoluitur, aut nõ absoluendus est reus. *l. 8. ff. de re iudicata.*
z mortuo post litem contestatã homine, non omnino moritur lis. superest .n. ratio fructuum, id est operarũ, *l. 8. ff. de re iudic. l. 11. ff. iudicatum solui.* [illegible]rum habẽda sit ratio, vsque ad mortui, an vsque ad rei iudicatæ tempus, quæstio est. de qua vide *l. 33. ff. eod.*
a id est, operas:
b mors à nullo præstari potest: *l. 40. ff. de petit. hær. l. 24. ff. de vsuris l. 8. 2. in fin. ff. de verb. obl. l. 64. ff. de regul. iur.* al. factum.
c de quo *v. 41 Vegetij 39.* secus si non tempore nauigandi *l. 36. in fi. ff. eod.*
d *v. l. vlt. ff. de negotiis.*
e idque post litem contestatam.
f *l. 5. 17. C. eod.*
g *l. 20. in fin. ff. eod.*
h atque ita partus non modò primus, sed & secũdus veniet. *l. 39. ff. de vsuris.*
i *l. 5. in fin. ff. de reb. cred. l. 91. §. 1. ff. de verb. oblig.*
k *vide quæ scripsi ad l. 56. ff. de hæredit. petit.*
l *l. 20. 21. ff. eod.*
m De hac formula, rectè præstari scripsi *ad l. 11. in fi. ff. de dolo* [illegible] *l. 71. in fin. ff. de verb. signif.*
n id est vrbani prædij. *l. 38. §. 1. ff. de damn.*
o *l. 18. ff. eod.*
p *v. l. 33. ff. de petit. hæred.*
q *l. 17. §. 1. ff. eo. l. 1. C. eod.*
r *l. 21. in fin. Cod. eod.*
s Bonæ fidei possessor si fugerit seruus, absoluitur: nisi sit talis qui custodiri debuerit 15. *Eclog. 1. c. 21.*
t puta à marito seruus dotalis. *l. 25. §. 3. ff. solut.*
u vt quia vinctus datus est. *l. 5. §. 6. ff. commodati.*
x *vt l. 18. ff. eod.*

y comminus Hal. id est, statim sine cessione. *Cuiac. 11. obs. 39.*
z *l. 1. §. 14. ff. de adq. poss.*
a vide quæ scripsi *ad l. 63. ff. eod.*
b *l. 47. §. 3. ff. de legat. 3.*

a Dolus quaſi poſſeſſionem repræſentat: vt hic, qui dolo deſiit poſſidere, quaſi poſſidere videtur.
b *l.12.ʒ.de noxalib.* in quem ideo in litem iuratur. *l.69.ʒ.eod.*
c *§.3.Inſt.de act.*
d *l.43.ʒ.eod.* e *vide l.14.ʒ.de auro.*

22. *Vlpianus* libro 16. ad Edictum.

QVod ſi dolo poſſeſſoris fugerit: damnandum eum, quaſi [a] poſſideret.[b]

Quibus datur hæc actio. 1. De locis ſacris & religioſis. 2. De rebus adiectis. 3. De ſcriptura & pictura. 4. De doli exceptione. 5. De rebus iunctis, & rebus commixtis. 6. De tigno iuncto.

23. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

IN rem actio competit ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominium adquiſiit [c]. 1 ¶ Loca ſacra, item religioſa [d], quaſi noſtra in rem actione peti non poſſunt. 2 ¶ Siquis rei ſuæ alienam rem ita adiecerit, vt pars eius fieret: veluti ſi quis ſtatuæ ſuæ brachium [e], aut pedē alienum adiecerit: aut ſcypho anſam [f], vel fundum: vel candelabro ſigillum: aut mēſæ pedem dominum eius totius rei effici, verèque ſtatuam ſuam dicturum, & ſcyphū plerique rectè dicunt. 3 ¶ Sed & id, quod in charta mea ſcribitur, aut in tabula pingitur, ſtatim meum fit [g]. licèt de pictura quidam [h] contra ſenſerint, propter pretium picturæ. ſed neceſſe eſt, ei rei [i] cedi, quod ſine illa eſſe non poteſt †. 4 ¶ In omnibus igitur iſtis, in quibus mea res, per præualentiam, alienam rem trahit, meámque efficit: ſi eam rem vindicem, per exceptionem doli "mali" cogar pretium eius, quod acceſſerit, dare. 5 ¶ Item quæcunque aliis iuncta, ſiue adiecta, acceſſionis loco cedunt [k]: ea, quamdiu cohærent, dominus vindicare non poteſt: ſed ad exhibendum agere poteſt, vt ſeparentur, & tunc vindicentur: ſcilicet excepto eo, quod Caſſius de ferruminatione ſcribit. Dicit enim, ſi ſtatuæ ſuæ ferruminationi iunctum brachium ſit, vnitate maioris partis conſumi: &, quod ſemel alienum "factum" ſit, etiā ſi inde abruptum ſit, redire ad priorem dominum non poſſe. Non [l] idem in eo, quod adplumbatum ſit. quia * ferruminatio per eandem [m] materiam facit confuſionem: plumbatura non idem efficit [n]. Ideóque in omnibus his caſibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio neceſſaria eſt [o]. At in his "corporibus," quæ ex diſtātibus [p] corporibus eſſent, cōſtat ſingulas partes retinere ſuam propriam ſpeciem: vt ſinguli homines, ſingulæ oues: ideoque poſſe me gregem vindicare, quamuis [q] aries tuus ſit immixtus: ſed & te arietem vindicare poſſe. Quod non idem in cohærentibus corporibus eueniret. nam, ſi ſtatuæ meæ brachium alienæ ſtatuæ addideris, non poſſe dici brachium tuum eſſe: quia tota ſtatua vno ſpiritu [r] continetur. 6 ¶ Tignū alienum ædibus iunctum, nec [ſ] vindicari poteſt propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, niſi aduerſus eum, qui ſciens alienum iunxit ædibus. ſed eſt actio antiqua de tigno iuncto, quæ in duplū ex lege duodecim [t] tabularum deſcendit. 7 ¶ Item ſi quis ex alienis cementis in ſolo ſuo ædificauerit: domum quidem vindicare poterit, cementa autē reſoluta [u] prior dominus vindicabit: etiam ſi poſt tempus vſucapionis diſſolutum ſit ædificium, poſtquam à bonæ fidei emptore poſſeſſum ſit. nec enim ſingula cementa vſucapiuntur, ſi domus per temporis ſpatium noſtra fiat [x].

Collatio Iudicij petitorij & poſſeſſorij.

24. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IS * qui deſtinauit rem petere, animaduertere debet, an aliquo interdicto [y] poſſit nanciſci poſſeſſionem: quia longè commodius eſt [z], ipſum poſſidere, & aduerſarium ad onera [a] petitoris compellere, quàm alio poſſidente petere.

De eo qui ſe obtulit.

25. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

IS, qui ſe obtulit rei defenſioni ſine cauſa, cùm nō poſſideret, nec [b] dolo feciſſet, quo minùs poſſideret: ſi actor ignoret, non eſt abſoluendus [c], vt Marcellus ait. quæ ſententia vera eſt. ſed "hoc" poſt litem conteſtatam. ceterùm ante iudicium acceptum non decipit actorem, qui ſe negat poſſidere, cum verè non poſſideret. nec videtur ſe liti obtuliſſe, qui diſceſſit.

26. *Paulus* lib. 2. ad Plautium.

NAm, ſi actor ſcit, tunc is non ab alio, ſed à ſe decipitur [d]: & ideo reus abſoluitur.

f puta ex plumbo alieno. *l. 23. ʒ.de adquir.rer.* eſt verò anſa in ſcypho, pars ea qua ſcyphus eleuatur cōmodiſſimè: quæ & naſus: vnde Naſiterna. *Feſto, Nonio. Fulgenſio.* Ita Vatinianis calicibus aſſignat naſos Martialis: & Iuuenalis, Tu Beneuētani ſutoris nomen habentē, Siccabis calicem naſorū quatuor: *adde l. 7. §. 2. ʒ. ad exhib.*
g *l.9.§.1.ʒ.de adquir.rer.dom.*
h Gaius in *l.9. §.2.ʒ.de adquir. rerum dominio.*
i tabulæ. *Cai. 2.In.* ...
† hodie tabula cedit picturæ *§.33.de rerum diuiſ.*
k *l.19.ʒ.de auro & argento.*
l Ad plumbati & ferruminati ſeu plumbaturæ & ferruminationis differētia.
m nam huiuſmodi iunctura ſeu ligatura quę *αυτο ...*, ex ferri excremētis, vel ramentis vel alia materia fit. n quia fit ex plumbo, ... *l. 27. ʒ. de adquir. rerum* Iuuenalis *Satyra. 14. in fi.* ſi fregeris, altera fiet Cras domus, atque eadē plumbo cōmiſſa manebit.
o quæ rei vindicationi tanquam remediū adfine cohęret. *l.52.ʒ.eod.*
p Corporū alia ſunt ex diſtantibus corporibus, alia cohęrentia ſunt. Hęc corpora vnō ſpiritu continētur: Illa nō vno ſpiritu continētur, ſed eorum ſingulæ partes retinet propriam ſuam ſpeciem. De corporū generibus adde *l. 78. ʒ. de rei ind. l.30. ʒ. de vſucap.*
q *l.1.in f.ʒ.eod.*
r *l.30.ʒ.de vſucapionib.* Spiritū autem hîc videtur accipere, pro ſpecie, hoc ſenſu: ſtatuę partes, vno ſpiritu contineri, vna ſpecie conſtare: & alioqui hîc ſpiritus opponitur ſpeciei corporū quę ex diſtātibus corporibus cōſtant, ſingulæ partes proprium ſpiritū retinēt: quę ſunt cohęrentia, vno ſpiritu continentur, non pluribus ſpeciebus cōſtant, ſed vna.
ſ *v.l.6.ʒ.ad exhib. l.7.§.10.ʒ.de adquir.rerum. l.98.in fi.ʒ.de ſolutionibus.*
t Paria ſunt enim poſſidere & dolo deſiiſſe poſſidere.
u *l.59.ʒ.eod.* x *adde l.30.ʒ. de adquir. poſſ. l.23.in f. ʒ.de vſucap.*
y *l.12. ʒ.de adquir. poſſeſſ. l.18. in fi.ʒ. de vi & vi.*
z *§ 4 verſ.cōmodum.Inſt. de interdict.* a dixi in explicatione legū.XII. Tabularū.
b onus eſt partibus petitoris fungi. *adde l.2.Cod.de probat.*
c l.13.§.13.l.14.ʒ.*de petit.heredit.l.vlt.ʒ.ſi vſufr.petatur.*

d *v.l.1.in fi.ʒ.de act.empti.* e *adde l.30.ʒ.de peculio.*
f vt poſſeſſor hac actione condemnetur ſufficit eum poſſediſſe te... dicatæ. *Bartol.*
g *l.20.§.6.de petit.hæred.* h hereditatis petitio in rem eſt actio.
i *v.l.25.§.7.in f.ʒ.de petit.hæred.* k locus à conſequētibus. *vt l.3...*

Quo tempore poſſeßio ſpectatur. De fructibus. 2. De homine deteriorato, deinde ex alia cauſa mortuo. 3. De eo qui dolo deſiit poßidere. 4. De abſentia eius, per quem poßidetur. 5. De ſumptibus à poſſeſſore factis.

27. *Idem* lib. 21. ad Edictum.

SIn autem, cùm à Titio petere vellem, aliquis dixerit, ſe poſſidere, & ideo liti ſe obtulit: & hoc ipſum in re agenda teſtatione probauero: omnimodo condemnandus eſt.

1 ¶ Poſſidere autem aliquis debet, vtique & litis conteſtatæ tempore [e] & quo res iudicatur. Quòd ſi litis conteſtationis tempore poſſedit: cùm autem res iudicatur, ſine dolo malo amiſit poſſeſſionem: abſoluendus eſt poſſeſſor. Item ſi litis conteſtatæ tempore non poſſedit: quo autē iudicatur, poſſidet: probanda eſt Proculi ſententia, vt omnimodo condemnetur [f]. Ergo & fructuum nomine, ex quo cœpit poſſidere damnabitur. 2 ¶ Si homo petitus dolo poſſeſſoris, deterior factus ſit: deinde, ſine culpa eius, ex alia cauſa mortuus ſit: æſtimatio non fiet eius, quod deteriorem eum fecerat: quia nihil intereſt petitoris. ſed hæc, quantum ad in rem actionem: legis autem Aquiliæ actio durat. 3 ¶ Sed & is, qui ante litem conteſtatam dolo deſiit rem poſſidere, tenetur in rem actione. idque ex ſenatuſconſulto [g] colligi poteſt, quo cautum eſt (vt diximus) vt dolus præteritus in hereditatis petitionē veniat. cùm enim in hereditatis petitione, quæ [h] & ipſa in rem eſt, dolus præteritus fertur [i]: non eſt abſurdum, per [k] conſequentias, & [l] in ſpeciali in rem actione dolum præteritum [m] deduci. 4 ¶ Si per filium, aut per ſeruum pater, vel dominus poſſideat: & is ſine culpa patris, dominive, rei iudicandæ tempore abſit: vel tempus dandum, vel cauendum eſt de poſſeſſione reſtituenda. 5 ¶ In rem petitam ſi poſſeſſor ante [n] litem conteſtatam ſumptus [o] fecit: per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, ſi perſeueret actor petere rem ſuā, non redditis ſumptibus. Idem eſt etiam, ſi noxali iudicio ſeruum defendit, & damnatus præſtitit pecuniam: aut in area, quæ ſuit petitoris, per errorem inſulam [p] ædificauit: niſi tamen paratus ſit petitor pati, tollere eum ædificium. Quod & in area vxori donata per iudicem, qui de dote cognoſcit, faciendum dixerunt. Sed ſi puerum meum, cùm poſſideres, erudiſſes [q]: non [r] idem obſeruādum, Proculus exiſtimat, quia [ſ] neque carere ſeruo meo debeam: nec poteſt remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

28. *Gaius* lib. 2. ad Edictum prouinciale.

FOrtè quòd pictorem [t] aut librarium [u] docueris: dicitur non aliter officio iudicis æſtimationem haberi poſſe.

29. *Pomponius* lib. 21. ad Quintum Mucium.

NIſi ſi venalem [x] eum habeas, & plus ex pretio "eius" conſecuturus ſis propter artificium [y]:

30. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

AVt ſi ante denuntiatum ſit actori, vt impenſam ſolueret: & eo diſſimulante [z], poſita ſit doli mali exceptio.

De fructibus ſerui petiti, & impenſis in eum factis.

31. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

CEterùm, cum de fructibus ſerui petiti quæritur, nō [a] tantùm pubertas eius ſpectanda eſt, quia etiam impuberis aliquę operę eſſe [b] poſſunt: [c] improbè [d] tamen deſiderabit petitor fructus æſtimari, qui ex artificio eius percipi potuerūt, quod artificiū sūptibus poſſeſſoris didicit.

32. *Modeſtinus* lib. 8. Differentiarum.

QVod ſi artificem fecerit: poſt [e] viceſimumquintū [f] annum eius, qui artificium conſecutus eſt, impenſæ factæ poterunt penſari [g].

De fructibus.

33. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

FRuctus [h] non modò percepti, ſed & [i] qui percipi "honeſtè" potuerunt, æſtimandi ſunt. & ideo: ſi dolo [k], aut culpa poſſeſſoris, res petita perierit: veriorem putat Pomponius [l] Trebatij [m] opinionem, putantis eouſque fructuū

Baſil. ibid. f poſt quintum annū legit *Cuiac. 9. obſ. 38.* tunc enim ...
g nam in hoc iudicio ſumptuum ratione admittitur compenſatio. ...
h *15. ſynopſis Baſilic 1.c.33.* i *l.33. in fin. ʒ. eod.* k ſi ſine dolo, ...
l tres igitur iuriſcōſulti in hāc ſententia ſunt, Pōponius, Trebatius, ... tuo homine de quo agebatur, poſt litem cōteſtatā dolo aut culpa poſſ... que fructuū habēdam eſſe rationem, quouſq; haberetur. ſi non per... rei iudicandæ tēpus *vt hîc*: Imò ad mortis tantū *l. penult. ʒ. eod.* vide Cuiac...
m contrariū exiſtimat Labeo in *l. penult. ʒ. eod.* verum Trebatio facili... ſio à Labeone præceptore.

a ϕιλὴν δεσποτείαν Græci appellant.
b καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Eclog.d.loco & interea.
c ad proprietarium *l.19.ĩ.de vsuris.* d ad vtilitatem proprietarij.
e ea fit enim proprietarij.§.20.*Inst.de rer.diuis.v.l.1.Cod.de alluuionibus.*
f neque enim nudæ proprietatis vllus fructus intelligitur.*l.19.ĩ.de vsuris.*

rationem habendam, quousque haberetur, si non periisset: id est, ad rei iudicandæ tempus. quod & Iuliano placet. Hac ratione, si nudæ [a] proprietatis dominus petierit, & inter [b] moras vsusfructus amissus sit, ex eo tempore, quoad proprietatem vsusfructus reuersus est [c]: ratio fructuum habetur [d].

34. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

IDem est, & si per alluuionem pars fundo accesserit [e].

2. *Si possessor rei æstimationem soluat.*
3. *De petitione partis.*

35. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

"ET" ex diuerso, si petitor lite cōtestata vsum fructum legauerit: ex eo tempore, ex quo discessit à proprietate, fructuum rationem non habendam quidam rectè putant [f].

1 ¶ Vbi "autem" alienum fundum petij, & iudex sententia declarauit meum esse: debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore & de fructibus condemnaturum. non [g] debere enim lucro possessoris cedere fructus, cùm victus sit alioquin. vt Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui. & quare habeat, quod non esset habiturus, possessor, si statim possessionem restituisset? 2 ¶ Petitor possessori de euictione cauere non cogitur [h] rei nomine, cuius æstimationem accepit. sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem. 3 ¶ Eorum quoque quæ sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

Qui tenentur hac actione de culpa possessores.

36. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVi [i] petitorio iudicio vtitur, ne frustrà experiatur, requirere debet [k], an is, cum quo instituat actionē possessor sit, vel dolo desiit possidere [l].

1 ¶ Qui in rem conuenitur, etiam [m] culpæ nomine condemnatur. Culpæ autem reus est possessor, qui per insidiosa loca [n] seruum misit, si is periit: & qui seruum à se petitum, in [o] harena esse concessit, & is mortuus sit: sed & qui fugitiuum à se petitum non custodit, si is fugit: & qui nauem à se petitam, aduerso tempore [p] nauigatū misit, si ea naufragio perempta est.

De eo qui in aliena area edificauit.

37. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

IVlianus libro octauo Digestorum scribit: Si [q] in aliena area ædificassem, cuius bonę fidei quidem emptor fui, verùm eo tempore ædificaui, quo iam sciebam alienam. videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi fortè quis dicat, prodesse de damno sollicito. Puto autem, huic exceptionem non prodesse. nec enim debuit, iam alienam certus, ædificium ponere. Sed hoc ei cōcedendum est, vt sine dispendio domini areæ tollat ædificium quod posuit [r].

De sumptibus à possessore factis.

38. *Celsus* libro 3. Digestorum.

IN [s] fundo alieno, quem imprudens emeras, ædificasti, aut conseruisti [t]. deinde euincitur. bonus iudex variè ex personis, causisque constituet. finge & dominum eadē facturum fuisse: reddat impensam, vt fundum recipiat, vsque eò dumtaxat, quo pretiosior factus est, "&, si plùs pretio fundi accessit, solùm quod impensum est. "finge pauperem [u]: qui, si reddere id cogatur, [x] laribus, [y] sepulchris auitis carendum [z] habeat: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quæ possis: dum ita, ne deterior sit fundus, quàm si initio non foret ædificatū. Constituimus verò: vt, si paratus est dominus tantum dare, quantum habiturus est possessor, his rebus ablatis, fiat ei potestas. neque [a] malitiis indulgendum est [b]: si tectorium [c], (puta) quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi vt officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox [d] venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus: eo deducto, tu condemnandus es.

De redemptoribus qui suis cementis ædificant. 1. Si mulier intercedens pignus dederit.

39. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

REdemptores [e], qui suis cæmentis ædificant, statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant [f].
1 ¶ Iulianus rectè scribit libro duodecimo Digestorum mulierem, quæ intercedēs fundum pignori dedit, quamuis à creditore distractum, posse in rem actionem petere [g].

40. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

Vtrum emptori hac actio detur.

41. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

SI quis hac lege [h] emerit, vt, si alius meliorem condicionem attulerit, recedatur ab emptione: post allatam condicionem, iam non potest in rem actione vti. Sed "&" sicui in diem addictus sit fundus: antequam adiectio sit facta, vti in rem actione potest [i]: postea non poterit.

1 ¶ Si seruus mihi, vel filiusfamilias fundum vendidit, & tradidit, habens liberam peculij administrationem in rem actione vti potero. Sed & si, domini voluntate [k], "domini" rem tradat: idem erit dicendum: quemadmodū cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit: in rem actionem mihi præstabit.

De herede possessore.

42. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

SI in rem actum sit: quamuis heres possessoris, si non possideat, absoluatur: tamen, si quid ex persona defuncti [l] commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

De his, quæ religiosis adhærent.

43. *Idem* lib. 27. ad Edictum.

QVæ [m] religiosis [n] adhærent, religiosa sunt. & idcirco nec lapides inædificati, postquam remoti sunt vindicari possunt. in factum autem actione [o] petitori extra ordinem subuenitur: vt is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. Sed si alieni, sine volūtate domini, inædificati fuerint: & nondum functo † monumento, in hoc detracti erunt, vt alibi reponerentur [p]: poterunt à domino vindicari. Quòd si in hoc detracti erunt, vt reponerentur: similiter dominum eos repetere posse constat.

De fructibus pendentibus.

44. *Gaius* lib. 29. ad Edictum Prouinciale.

FRuctus pendentes pars fundi videntur [q].

De cautionibus à possessore præstandis.

45. *Vlpianus* lib. 68. ad Edictum.

SI homo sit [a], qui post conuentionem restituit, si [f] quidem à bonæ fidei possessore, puto cauendum esse de dolo solo, debere ceteros etiam de culpa sua. inter [t] quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

De litis æstimatione.

46. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

EIus rei: quæ per in rem actionem petita, "tanti" ęstimata [u] est, quanti in litem actor iurauerit: dominium statim ad possessorem pertinet [x]. transegisse enim cum eo, & decidisse videor eo pretio [y], quod ipse constituit.

47. *Idem* lib. 17. ad Plautium.

HÆc, si res præsens sit. si absens: tunc, cùm possessionem eius possessor nactus sit ex voluntate actoris. & ideo non est alienum, non aliter "litem" æstimari à iudice, quàm si cauerit actor [z], quòd per se non fiat, possessionem eius rei non traditum iri.

De sumptibus à possessore factis & de fructibus.

48. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

SVmptus [a] in prædium, quod alienum esse apparuit, à bonæ fidei possessore facti, neque ab eo, qui prædium donauit [b], neque à domino peti possunt: verum exceptione doli opposita [c], per officium [d] iudicis, æquitatis [e] ratione seruantur: [f]: si [g] fructuum ante litem [h] contestatam perceptorum summam excedant, etenim, admissa compensatione, superfluum [i] sumptum, meliore [k] prædio facto, dominus restituere cogitur.

g vide *l. 16. de except. rei iudicatæ.*
h *adde l.29.ĩ.familiæ: l. 14. §. 1.ĩ. de cond. furtiua: l. 10.ĩ.rer.amot.*
i ὁ θέλων ἐκδικῆσαι 15. *Eclog.1. c.36.* vindicaturo. Est igitur petitorium iudiciū hîc, rei vindicatio.
k per interrogationem. *l. 20. §.1. ĩ. de interrogat.*
l *l.vlt.ĩ.eod.l.1. Cod. vbi in rem actio.*
m ἐν κυνηγίῳ. *Eclog.d.loco*
n aut non idoneo tēpore *arg. l.13.ĩ.eod.*
o vide *l. 91.ĩ. de verborum obligat.*
p aut sine gubernatore. *l.13.§.2.ĩ.locat.*
q si bona fide aream emero, & postquam sciui alienam esse, ædificauero: sum ptus quidem nō repeto, sed tamen ædificiū sine dispēdio domini areæ possū tollere synopsis Basi.15.tit.9.c.27.& ibidē c. περὶ δαπανημάτων vbi scholion hoc adiicit: Non prodest, inquit, possessori doli mali exceptio, qua sumptus repetit, sed retentionem habet. Hoc autem solùm illi credendum est, vt sine dispēdio domini areæ tollat ædificium extructum.
r *l.38.ĩ.eod.l.5. Cod.eod.l.7.§.10. ĩ.de adqui. rerum l.2.Cod.de fructibus & litium expens.l. 5. Cod. de ædific. priuat. v. quæ notaui ad l. 38.ĩ.de petit. hæred.* si id suo in agro posuit extra ciuitatem, secus si in ciuitate. *vide Cuiac.19.obseruat.20.in fin.*
s 15. synopsis Basilic. 1. c. 38. & ibidem Scholion.
t con seuisti. Florētinam defendit Cuiac.11. *obs.39.*
u vel mediocriū facultatum.
x *vide.l.25.ĩ. de pignoratitia actione.*
y *vide l.1.§.2.ĩ. de liberis agnoscendis.*
z & seruis. *l.25. ĩ.de pignorat.act.* ĩ.& mergendus. sit sumptu *l. 3.ĩ. de contraria tutelæ.*
a *adde l.3.Cod.per quas personas.*
b *adde l.9.ĩ.de seruitut.*
c de quo dixi ad *l.2.§.9.ĩ.vti possidetis.*
d *l.29.ĩ.eod.*
e ἐργολάβοι 15. *Eclog.c.39.* de quibus *adde l.7.§.3.ĩ.si mensor.*
f *adde l.7.§.10.ĩ.de adq.rer.*
g *l.40.ĩ.sed l.12.Cod.de distract. pignor.l.32.§.vlt.ĩ.ad Velleian.*

h *v.l.1.ĩ.de in diem addic.*
i medio enim tempore dominus est. *l.4.§.3.ĩ.de in diem addict.*
k *v.l.1.ĩ.de exceptione rei venditæ.*
l & sua *l.51.ĩ.eod.*
m vide quæ scripsi ad *l.2.§.5.ĩ.de religiosis.*
n *l.23.§.1.ĩ.eod.*
o de qua *l. 52. ĩ.eod.*
p *v.l. 59.ĩ.eo.*
q *l. 22 Cod eodem. l. final. §. fructus. ĩ. quæ in fraudem, adde l. 12.§.11. in fin.ĩ.de instructo l.61.§.8. ĩ.de furtis*
r ante litem cōtestatam, bonæ fidei possessor tenetur de dolo: malę fidei, de culpa: vt post litem contestatam bonæ fidei possessor. *Bart.*
s Qui restituit si bonæ fidei est, etiam de dolo cauet: cæteri de culpa: post litem tamen contestatam 15. *Eclog.1. c. 45.*
t bonæ fidei possessores post litem contestatam de culpa quoque cauent, Scholion 15. *Eclog.1.c. 45. adde l.31.§.3.ĩ. de hereditat.petit.*
u Æstimatio vim habet emptionis. Igitur æstimatione rei præsentis præstita, dominiū rei statim trāsit in possessorē rei absentis, cum eius possessionē nactus fuerit volūtate actoris *hac lege & l.47.ĩ.eo.*
† *al.*finito.*al.* facto.
x *l.1.3.ĩ.pro empt.*
y *v.l.7.ĩ.de publiciana.*
z Immò actor eo casu cauere non solet. *l. 69.ĩ. eod.*
a 2.*Gaius* 1.§.8. *l.46. ĩ. de vsuris:* Bonæ fidei possessor nullam actionē de sumptibus habet, sed retinere potest, in quātum fundus melior factus est, compensatis fructibus ante litis contestationem perceptis. 15. *Eclog.1. c.47.*
b nec enim is qui donauit tenetur euictionis donatario.
c *l.27. §.vlt. ĩ. eod.§.30. Inst. de rer. diuis.*
d vide *quæ scripsi l.31. ĩ. de noxalibus,*
e propterea quod melior factus est fundus.
f aduersus actorem, Ideoque possessori bonæ fidei eo casu datur non tantùm exceptio, sed & actio.
g *vide l.65.ĩ. eodem.*
h alij legunt *à lite contestata*, Ex his lectionibus duæ nascuntur theses: Vna, bonæ fidei possessorem fructus ante litem contestatam perceptos imputare sumptibus à se factis. Altera, bonæ fidei possessorem à lite contestata fructus perceptos cum expensis quas fecit compensare. eaque verior est lectio: quamquam prior iuuari videatur. *l.65.ĩ.eod.*
i qui excedit fructus perceptos. vide tamen in hunc locum Socinum regula.298.
k ratio decidendi in hoc verbo, latet.

De ſolo & ædibus. 1. *de eo quod ſupereſt ex re mea.*

49. *Celſus* lib. 18. Digeſtorum.

SOlum partem eſſe ædium exiſtimo [a]: nec alioquin [b] ſubiacere, vti mare nauibus. 1 ¶ Meum eſt [c], quod ex re mea ſupereſt [d] cuius vindicandi ius habeo [e].

An emptori. 1. *vel heredi hæc actio competat.*

50. *Calliſtratus* libro ſecundo Edicti monitorij.

SI [f] ager ex emptionis cauſa ad aliquem pertineat: nō rectè hac actione agi poterit, antequam [g] traditus ſit ager, tuncque poſſeſſio amiſſa ſit. 1 ¶ Sed heres de eo quod hereditati obuenerit, rectè aget, etiam ſi poſſeſſionem eius adhuc non habuerit.

De culpa & dolo heredis.

51. *Pomponius* lib. 16. ad Sabinum.

SI in rem actum ſit, & in heredem poſſeſſoris iudicium datum "ſit": culpa quoque, & dolus malus heredis in hoc iudicium venit.

Vtrum in hæredem hæc actio detur.

52. *Iulianus* lib. 55. Digeſtorum.

CVm autem fundi poſſeſſor antè [h] litem conteſtatam dolo malo fundum poſſidere deſiit: heredes eius in rem quidem actionem ſuſcipere cogendi non ſunt: ſed in factum actio aduerſus eos reddi debebit: per quam reſtituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

De conſitis.

53. *Pomponius* lib. 31. ad Sabinum.

SI fundi poſſeſſor eum excoluiſſet, ſeuiſſetve: "& poſtea "fundus euincatur: conſita [i] non poteſt tollere [k].

De aduocato.

54. *Vlpianus* lib. 6. Opinionum.

INter officium aduocationis, [l] & rei ſuæ defenſionem multùm intereſt. nec propterea quis, ſi poſtea cognouerit rem ad ſe pertinere, quod alij eam vindicanti tunc ignorans ſuam eſſe adſiſtebat [m], dominium ſuum amiſit [n].

De pluribus heredibus poſſeſſoris.

55. *Iulianus* lib. 55. Digeſtorum.

SI poſſeſſor fundi, ante iudicium acceptum, duobus heredibus relictis, deceſſerit: & ab altero ex his, qui totũ fundum poſſidebat, totus petitus fuerit: qui inſolidum [o] condemnari debeat: dubitari non oportet.

De peculio.

56. *Idem* lib. 78. Digeſtorum.

VIndicatio non vt gregis [p], ita & peculij [q] recepta eſt: ſed res ſingulas is, cui legatum peculium eſt, petet.

Si duo vindicent fundum.

57. *Alfenus* libro ſexto Digeſtorum.

IS, à quo fundus petitus erat, ab alio eiuſdem fundi nomine conuentus eſt. Quærebatur: ſi alterutri eorum, iuſſu iudicis, fundum reſtituiſſet, & poſtea ſecundum alterum petitorem "res" iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. Reſpondi: vter prior iudex iudicaret, eum oportere: ita fundum petitori reſtitui iubere, vt poſſeſſori caueret [r], vel ſatiſdaret, ſi alter fundum euiciſſet, eum præſtare.

Si ſeruus vindicetur & eiuſdem nomine furti agatur.

58. *Paulus* libro 3. Epitomarum Alfeni Digeſtorum

A Quo ſeruus petebatur, & eiuſdem ſerui nomine cum eo furti agebatur: quærebat, ſi vtroque iudicio condemnatus eſſet, quid ſe facere oporteret. Si priùs ſeruus ab eo euictus eſſet: reſpondit, non oportere iudicem cogere, vt eum traderet, niſi ei ſatiſdatum eſſet, (quod pro eo homine iudicium accepiſſet) ſi quid ob eam rem datum eſſet, id rectè præſtari. ſed ſi priùs de furto iudicium [s] factum eſſet, & hominem noxæ dediſſet, deinde de ipſo homine ſecundum petitorem iudicium factum eſſet, non debere ob eam rem iudicem, quod hominem non traderet, litem æſtimare, quoniam nihil eius culpa, neque dolo contigiſſet, quo minùs hominem traderet [t].

a *l.23.ſ.de vſucapionib.* b i.non aliàs. c *l.12.§.3.ſ.ad exhibendum.v.l.25.ſ.de verb.ſignif.* d atqui boue mihi legato, eóque mortuo neque caro, neque corium, vtcumque ſuperſint ex re legata, mihi debentur. *l.49.ſ.de leg.2.*

e non tamen ſemper ius agendi rei ipſi æquipollet. *l.20.4.ſ.de reg.iur.*

f emptor ante traditionem, in rem ipſam actionem non habet, ſed hæres habet actioné de rebus hæreditariis, etiam priuſquã poſſederit. 15. *Eclog.1.c.50.*

g *l.40.ſ.de act.empt.l.penult.C.hoc titulo.*

h aliud poſt. *l.87.ſ.de reg.iuris.*

i τὸν σπόρον. 15. *Eclog.1.c.53.* Atque ita, euicto fundo, poſſeſſor cõſita in eo fundo tollere non poteſt, etiamſi eũ fundũ excoluit & conſeuit.

k ſunt enim pars fundi. *v.l.44.ſ.eod.*

l *l.15.§.9.ſ.de bonis libert.l.2.C.de calumniat.*

m patrocinio.

n eſt .n. aliud vindicare, aliud vindicanti patrocinium præſtare: ſententia vindicanti nocet, non eius aduocato: at enim dices eũ q legatum petenti patrociniũ præſtiterit, remoueri eo nomine ab accuſatione inofficioſi. *l.vlt.ſ.de inoff.* Cur tam variè? vel ideo quòd ſolus conſenſus teſtamẽtum approbare poteſt, qui ad amittendum dominium nõ ſufficit. *l.1.§.1.ſ.de adq.poſſeſſ.* Huc etiam refero *l.13.in f.ſ.de contr.empt.*

o *l.2.§.2.verſ.ſed ſi vnius ſ.de prat.ſtipulat.oai.*

p *v.l.1.§.3.l.2.l.3.ſ.eod.*

q & iurium incorporaliũ (petuntur enim cõfeſſoria) niſi per conſequentiam rei corporali accedant.

r *l.57.in fi.ſ.de petit hæred.* hoc enim modo ſalua res erit ei qui ad execuſationé tardior venit.

ſ id eſt, res iudicata. *l.13.ſ.de exceptio.* Cicero pro Quintio, vt res facto iudicio parata ſit, iudicatũ ſolui ſatiſdari. Liuius 38. Tacito aſſenſu auditum decretũ, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudiciũ, & 8. Facto iudicio, viua ſub terram defoſſa, & 6. Triſte iudiciũ factum.

t id eſt, ſi ſeruum tuum vindico, & tertius noxali ob eundem vtatur ſi vicero, ſeruus mihi non prius tradetur, quàm præſtita tibi cautione indemnem te futurum aduerſus tertium agentem noxali: Si tertius primò vicerit, mihi non teneberis. eſt igitur potior noxalis, quàm in rem actio.

u *l.43.ſ.eod.l.2.Cod.eod.*

x *v.quæ notaui ad l.13.ſ.de off.præſidis.*

y ſecus eſt ſi nauem ex alienis tabulis fecero. *l.26.ſ.de adquir.ver.*

z Non fit nauis dominus, qui eam ex alienis tabulis confecit. *vt hic* Imò fit dominus. *d.l.26.*

a cupreſſi, *l.26.ſ.de acquir.rerum dominio.*

De his quæ alienis ædibus imponuntur.

59. *Iulianus* lib. 6. ex Minicio.

HAbitator in aliena ædificia feneſtras, & oſtia impoſuit. eadem, poſt annum, dominus ædificiorum dempſit. Quæro: is, qui impoſuerat, poſſetne ea vindicare, Reſpondit, poſſe: nam * quæ alienis ædificiis connexa eſſent, ea, quamdiu iuncta manerent, eorundem ędificiorum eſſe: ſimul atque inde dempta eſſent [u], continuò in priſtinam cauſam reuerti.

De poſſeſſore infante vel furioſo.

60. *Pomponius* lib. 29. ad Sabinum.

QVòd infans, vel furioſus poſſeſſor perdidit, vel corrupit: impunitum eſt [x].

De naue refecta vel ædificata ex materia aliena.

61. *Iulianus* lib. 6. ex Minicio.

MInicius interrogatus, ſi quis nauem ſuam aliena materia refeciſſet [y], num nihilo minùs eiuſdem nauis maneret. reſpondit manere. ſed ſi in ædificanda ea idem feciſſet, non [z] poſſe. Iulianus notat: nam proprietas totius nauis, carinæ [a] cauſam ſequitur.

De fructibus nauis. 1. *De fructibus à malæ fidei poſſeſſore reſtituendis.*

62. *Papinianus* lib. 6. Quæſtionum.

SI [b] nauis à malæ fidei poſſeſſore petatur, & fructus æſtimandi ſunt: vt in taberna, & area, quæ locari ſolẽt [c]. Quod non eſt ei contrarium, quòd de pecunia depoſita, quam heres non attingit, vſuras præſtare non cogitur [d]. nam [e] etſi maximè vectura, ſicut vſura, non natura peruenit, ſed iure [f] percipitur: tamen ideo vectura deſiderari poteſt: quoniam periculum nauis poſſeſſor petitori præſtare non debet, cùm [g] pecunia periculo dantis fœneretur [h]. 1 ¶ Generaliter autem, cùm de fructibus æſtimandis quæritur, conſtat animaduerti debere, non an malæ fidei poſſeſſor fruiturus ſit, ſed an petitor frui potuerit [i], ſi ei poſſidere licuiſſet. quam ſententiam Iulianus quoque probat.

De eo qui culpa poſſeſſionem amiſit.

63. *Idem* libro 12. Quæſtionum.

SI culpa, non [k] fraude [l] quis poſſeſſionem amiſerit: quoniam pati debet æſtimationem: audiendus erit à iudice, ſi [m] deſideret, vt aduerſarius [n] actiones ſuas cedat [o]. cùm tamen prætor auxiliu[p]m quandoque laturus ſit, quolibet alio poſſidente, nulla captione adficietur. Ipſo [q] quoque qui litis æſtimationem perceperit, poſſidente, debet adiuuari, nec [r] facilè audiendus erit ille, ſi velit poſtea pecuniam, quam ex ſententia iudicis periculo iudicati recepit, reſtituere.

De his quæ vſui non fructui ſunt.

64. *Idem* lib. 20. Quæſtionum.

CVm in rem agitur: eorum quoque "nomine" quæ vſui non fructui ſunt [ſ], reſtitui fructus certum eſt.

De emptore pignoris, qui pecuniam creditori ſoluit, & fructus percepit. 1. *De ancilla filiæ conceſſa.*

65. *Idem* libro ſecundo Reſponſorum.

EMptor [t] prædium, quod à non domino emit, exceptione doli poſita, non aliter reſtituere domino cogetur, quàm ſi [u] pecuniã creditori eius ſolutã, qui pignori datũ prædiũ habuit, vſurarumque medij tẽporis ſuperfluũ recuperauerit: ſcilicet ſi [x] minus in fructibus ante litẽ perceptis fuit. nam eos vſuris nobis dumtaxat compenſari, ſumptuum in prædium factorum exemplo [y], æquum eſt.

b malæ fidei poſſeſſor etiam fructus reſtituit quos petitor percip… ex naui, ex taberna, & area quæ venire ſolẽt. 15. *ſynopſ. Baſil.* 1.c.61. c … pẽſiones, id eſt, fructus ciuiles, rei vindicatione, vt naturales peti po… d *l.20.§.14.ſ.de hæreditatis petitione.* e i. ſicut pecuniæ periculũ præſ… nori dedit. *ſynopſ Baſilic.* ibid. f non ex aliquo corpore, ſed conuẽ…

… ſtimationem accepit. q Qui litis æſtimationé accepit, non poteſt … huiuſmodi venditionem: reddita litis æſtimatione, quam condemnatus … ſuo periculo, vt puta ſub incerto amiſſæ rei recuperandæ. r *l.22.C.…*

ſ i. quæ vſu conſumuntur. *l.1.2.ſ.de vſufr.earum rerũ.*

t Emptor alieni prædij, id non reſtituit domino, niſi pecuniã recepit … qui pignori datum prædium habebat. 15. *Eclog.1.c.65.3. Harmenop.…* … quuntur, apud authoris. Eclog. ſcholiaſté illo loco. Si enim pretium … non haberet actionem contra venditorem? & meritò quærendum qu… cohereant. u *l.89.§.4.ſ.de legat.2.*

x *l.48.ſ.eo.l.1.in f.ſ.de pignor.* y *l.48.ſ.eo.*

a .i.emptor pignoris aut hypothecæ, nō prius cogitur pignus domino restituere, quàm pretio recepto. Quod si vsuras pretij petit, ab eo vicissim fructus pignoris petentur: quod si hæ vsuræ fructus à se perceptos exuperant, superfluum vsurarum iustè postulabit.
b *l.12.Cod.de collationibus.* c *l.12.Cod.de collationibus.*

[a] 1 ¶ Ancillam quæ nō in dotem data, sed in peculium "filiæ" concessa est peculio filiæ non [b] legato, mācipium hereditarium esse conuenit [c]. Si tamen pater dotis, ac peculij contemplatione filium exheredauit: &, ea ratione reddita, nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legauit filiam defensio tuebitur voluntatis.

De re quæ conditione existente nostra esse desinet.

66. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

NOn ideo minùs rectè quid nostrum esse vindicabimus, quod abire à nobis dominium speratur [d] si cōdicio legati, vel libertatis exstiterit.

De pecunia inuenta in domo aliena.

67. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

A Tutore pupilli domum mercatus, ad eius refectionem fabrum induxit, is pecuniam inuenit. Quæritur, ad quem pertineat. Respondi, si [e] non thesauri [f] fuerunt, sed pecunia fortè perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata [g]: nihilominùs eius eam esse cuius fuerat [h].

Si condemnatus non restituit.

68. *Vlpianus* libro 51. ad Edictum.

QVi restituere [i] iussus, iudici non paret, contendens non posse restituere: si [k] quidem habeat rem: manu militari [l], officio iudicis, ab eo possessio transfertur [m]: & fructuum dumtaxat, omnisque causæ nomine condemnatio fit. Si verò non potest restituere: siquidem dolo fecit [n], quo minùs possit: is, quantum aduersarius in litem [o] sine vlla taxatione in infinitum iurauerit, damnandus est. Si verò nec potest restituere, nec dolo fecit, quo minùs possit: non pluris, quàm "quanti" res est, id est, quanti aduersarij interfuit [p] condemnandus est. Hæc sententia generalis "est [q]: & ad omnia, "siue interdicta, siue actiones in rē, siue in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur locum habet.

De eo qui dolo fecit quo minus possideret.

69. *Paulus* libro 13. ad Sabinum.

IS, qui dolo fecit [r], quominus possideret: hoc quoque nomine punitur, quòd actor cauere ei non [f] debet, actiones, quas eius rei nomine habent, se ei præstaturum.

70. *Pomponius* lib. 29. ad Sabinum.

NEc quasi [t] Publicianam quidem actionem ei dandā placuit. ne in potestate cuiusque sit per rapinam ab inuito domino rem iusto [u] pretio comparare.

71. *Paulus* libro. 13. ad Sabinum.

QVòd si possessor quidem dolo fecit: actor verò iurare non vult [x], sed quanti res sit, aduersarium cōdemnari maluit: mos ei gerendus est.

Si non dominus qui rem vendidit domino successerit.

72. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SI [y] à [z] Titio fundum emeris Sempronij: [a] & tibi traditus sit, pretio soluto: deinde Titius Sempronio heres extiterit: [b] & eundē alij vendiderit & tradiderit: æquius est, vt potior sis. Nam & si ipse venditor eam rem à te peteret [c], exceptione eum summoueres. Sed & si ipse possideret, & tu peteres aduersus exceptionem dominij replicatione vtereris.

De parte domini designanda. 1. De superficiario.

73. *Idem* libro 17. ad Edictum.

IN speciali actione non cogitur possessor dicere, pro qua parte eius sit. hoc enim petitoris munus est, non possessoris [d]. quod & in Publiciana obseruatur. 1 ¶ Superficiario [e]. (

74. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

ID est, qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem præstet)

75. *Vlpianus* libro 16. ad Edictum.

PRætor, causa cognita, in rem actionem [f] pollicetur.

De vindicatione partis. 1. Incertæ.

76. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVæ [g] de tota re vindicanda dicta sunt, eadem & de parte intelligenda sunt [h]. officioque iudicis conti-

d *vide l.12. §.res; ff.familiæ l. 205. ff. de regulis iuris.*
e synopsis Basilicon 15. περὶ θησαυρῶν ἐπιτομὴ βιβλίων c.67. Thesaurus igitur inuentus, ad emptorem pertinere solet.
f *v. quæ notaui ad nouell. Leonis. 51. de Thesauro.*
g *v.l. 31. in fin. ff. de adquir. rerum.*
h Pecunia inuenta in domo per me empta, est venditoris, non mea, nisi sit thesaurus. *Zas.* Igitur thesaurus, cōtinuò nō est pecunia fortuitò effossa. Nec enim thesaurus est pecunia perdita, vel per errorem, ab eo ad quem pertinebat, non ablata. 15. synopsis Basilicon. 1. *ex lib.9. titul.3.c. 67.* περὶ θησαυρῶν ἐπιτομὴ.
i *v. Duarenū in tract. de in litem iur. num. 44. Coras.6. Miscell.2.*
k *vide Zasium. 2. responsorum. 21.*
l *v. l.2. Cod. de his qui latrones.*
m *vide l. 36. ff. de liberali causa.*
n nam ob eam causam in litem iuratur, non etiam ob culpam *l.5. §.3. ff. de in litem iur.*
o Iuratur in litē aduersus eum qui dolo desiit: hæc enim propria eius est, qui dolo possidere desiit, condemnatio, *l. 2. ff. de in litem iur. l.vlt. §. iussu. ff. de appell.*
p notāda sunt hæc auxilia aduersus non restituentem, Rei ablatio, in litem iuratio, interesse præstatio, rei veræ estimatio, adde quod ei non cauetur: *l. 69. ff. eodem.*
q id est, locum habet in actionibus bonæ fidei, & interdum stricti iuris *dicta leg.5.*
r *l.63. ff. eod.*
f Imò debet. *l. 12. ff. de re iudicata, quam vide.*
t quasi Publiciana, idē quod vtilis.
u iniusto pretio. *Hal. adde l. 9. ff. rerum amotar.*
x potest enim iurare. *l 68. ff. eo.*
y Si fundū Titij mihi vendideris, eúmque tradideris alteri, ego sum potior: quippe si ego possideā, & tu petas, exceptione te submoueo: sic tu possideas, ego eum persequor. Ita Græci huius facti speciem ponunt. 15. *Eclog. 1. cap. 72.*
z *v.l.2. ff. de except. rei iudic.* a atque ita alienum. b *v.l.38. §.4. ff. de verb. obligat. l.4. l.32. ff. de dolo.* c *l.17. ff. de euictionibus* d *l.4. Cod. de edendo.*
e *l.74. ff. eod. l.12. §.3. ff. de Publiciana. l.1.2. ff. de superficiebus.*
f vtilem. *l.15. in fin. ff. de pignoratitia.*

g Argumentum à toto ad partem. adde quæ scripsi *ad l.33. ff. de legat. 3. & ad §. 12. Inst. de legatis. & apud Theophilum ibidem.*
h *l.50. inf. ff. de administr. tut.* si modo eadem sit ratio; si totum & pars eodem iure deferuntur, secus verò in odiosis. *Bartol.*
i *l.1. §. fin. ff. si pars hæreditatis. l.8. §.1. ff. comm. diuidundo.*

netur, pro modo partis ea quoque restitui iubere, quæ simul cum ipsa parte restitui debent. 1 ¶ Incertæ [i] partis vindicatio datur, si iusta causa interueniat. Iusta autē causa esse potest, si fortè legi Falcidiæ locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis. quæ vix apud iudicem examinatur. iustam enim habet ignorantiam legatarius [k] cui homo legatus est, quotam partem vindicare debeat. itaque talis dabitur actio. eadem & de ceteris rebus intelligemus.

Si mulier rem donatam conduxit.

77. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

QVædam mulier fundum "ita" non marito donauit per epistolā, & eundē fundū ab eo cōduxit. [l] posse defendi, in rem ei competere, quasi per [m] ipsam adquisierit possessionem, veluti per colonam. Proponebatur quòd etiam in eo agro qui donabatur fuisset cùm epistola emitteretur: quæ res sufficiebat [n] ad traditam possessionē, licèt conductio non interuenisset.

De fructibus, & bonæ fidei poss.

78. *Labeo* Libro 4. Pithanon à Paulo Epitomarum.

SI eius fundi, quem alienum possideres, fructum non coegisti [o] nihil eius fundi fructuū nomine te dare oportet. Paulus: Immò quæritur, huius fructus idcirco factus est, quòd is eum suo nomine perceperit. * Perceptionem [p] fructus accipere debemus, non si perfecti collecti, sed etiam cœpti [q] ita percipi, vt terra continere se fructus desierint: veluti si oliuæ, vuæ lectæ, nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

De fructibus serui petiti qui mortuus est.

79. *Idem* libro 6. Pithanon à Paulo epitomarum.

SI hominem à me petieris, & is post litem contestatā mortuus sit: fructus, quo ad [r] "is" vixerit, æstimari oportet [f] Paulus: Ita id verum esse puto, si non priùs is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operæ eius inutiles factæ sunt: nam, ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nomine æstimari conueniret.

Si quis neget se possidere.

80. *Furius Anthianus* lib. 1. ad Edictum.

IN rem actionem pati non compellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere [t]. ita vt si possit aduersarius conuincere [u], rem ab aduersario possideri: transferat ad se possessionem [x] per iudicem [y], licèt suam esse non adprobauerit.

DE PVBLICIANA [z] IN rem actione [a].

Tit. 11.

Edictum. 1. De re vsucapta. 2. de traditione & aliis modis acquirendi dominium.

Vlpianus lib. 16. ad Edictum.

AIt prætor: *si quis id, quod traditur ex iusta causa non à domino, & nondum vsucaptum* [b] *petet: iudicium dabo.* 1 ¶ Meritò prætor ait, *nondum vsucaptum*: nam, si vsucaptum est, habet ciuilem actionem [c], nec desiderat honorariam. 2 ¶ Sed cur [d] traditionis duntaxat, & vsucapionis fecit mentionē: cùm satis multæ sint iuris partes, quibus dominium quis nāscisceretur? vtputa legatum.

2. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

VEl [e] mortis causa donationes factæ: nam [f] amissa possessione competit Publiciana, quia [g] ad exemplū legatorum [h] capiuntur [i].

De causa traditionis.

31. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

"SVnt" & aliæ plærque. 1 ¶ Ait prætor, *ex iusta causa* [k] *petet*, qui igitur iustam causam traditionis habet, vtitur Publiciana. Et non solùm emptori bonæ fidei competit Publiciana: sed & aliis: vtputa ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum vsucapta: est enim iustissima causa [l], siue æstimata [m] res in dotem data sit, siue non. Item si res ex causa iudicati sit tradita.

4. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

VEl soluendi causa [n].

k facit *l.49. ff. ad l. Falcid.*
l *vide quæ scripsi ad l. 28. Cod. de donationibus. l.32. §.1. ff. de adquir. poss.*
m *v.l.37. ff. de adquir. poss.*
n *vide l.62. ff. de euict.* Per eum qui constituit se alterius nomine possidere, adquiritur possessio, & amplius per eum dominium transfertur.
o Cogit fructus qui poterit frumētum, vel premit vuam *l. si fructuarius, 13. ff. quibus modis vsusfructus* (vt authore Nonio Marcello, cogitur pecus si premātur verbera.) Percipitur verò fructus, puta frumentū, spica cæsa nōdum trita, vinū vindemiaue, vinea adépta nondū expressa, vt. *ff. eod.* His distinctis Labeo hîc putat, Bonæ fidei possessorem vindemiam non restituere, quam non coegit. Paulus contra putat verum fidei possessorē, vindemiam restituere quam percepit, etiamsi non coegit.
p Percipere fructus quid, *vide Cuiac. 11. obser. 39.*
q id scitu vtile est, bonæ fidei possessor, qui fructus vt statim vel vt quoquomodo à solo separati sunt, lucratur *v. l.25. §.1, in fine. ff. de vsuris. vide l.48. ff. de adquir. rer. dom.*
r Imò fructuum hîc non habetur ratio vsque ad diem mortis tantùm: sed vsque ad rei iudicandæ tempus *l. 33. ff. eod.*
f *l. penult. ff. de cond. tritic.*
t *vide l.36. ff. eodem.*
u subaudi negantem. Vide Authenticam si possessor. Cod. qui potiores.
x hæc enim pœna mendacijs possessoris, *Nouell.18. c.10.*
y *v.l. 58. ff. eod.*
z 2. *Harmenop. 1. in fin.*
a quæ & Publicianum iudicium *l. 13. §. 1. ff. eod.*
b *l. 13. ff. eod. §. 4. §. 31. Inst. de act.*
c *l.8. C. de præsc. 30. vel 40. annor.*

d Rationem hîc nullam adfert Iurisconsultus.
e vide Cuiacium 10. *obseruat. 28.* f *Quidam legunt* in quibus. g *al.* quinque.
h *l.vlt. Cod. de mort. causa.* i id est, adquiruntur ipso iure, scilicet sine traditione *vide Cuiac. 10. obs. 28.*
k adquisitionis. *l.3. ff. eod.* l *l.1. ff. pro dote.*
m *l.7. §.1. ff. eod.* n *l.46. ff. de vsucap.*

a *l.28.ꝟ.de noxalibus.*
b *l.2.§ final.ꝟ.ſi ex noxali cauſa.*
c in iudicio diuiſorio.§.5.*Inſt.de officio iudicis.*
d *lege 3.in fin.ꝟ.eod.*
e Æſtimatio litis ſimilis eſt venditioni. vide *l.22.ꝟ rerum amotarum.l.3.ꝟ.pro emptore.*

5. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

VEl ex cauſa noxæ deditionis [a] : ſiue vera cauſa ſit, ſiue falſa. *Si ſeruus ex noxali cauſa ducatur.*

6. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

ITem ſi ſeruum ex cauſa noxali, quia non defendebatur, iuſſu prætoris duxero [b], & amiſero poſſeſſionem: competit mihi Publiciana.

De re adiudicata. 1. De eo qui ſoluit litis æſtimationem. 2. De eo qui emit à furioſo. 3. De cauſis lucratiuis. 4. Si quis emerit à minore. 5. De permutatione 6. hoc Iudicium eſſe petitorium. 7. De Iureiurando. 8. Collatio huius actionis & rei vindicationis. 9. De ſucceſſoribus. 10. Si ſeruus, vel procurator, vel tutor, vel curator, vel negotiorum geſtor emerit. 11. De bona fide emptoris & dolo venditoris. 12. De fide defuncti & heredis. 13. Si ſeruus emerit. 14. De emptione & bona fide, & rei traditione.

7. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SEd & ſi res adiudicata ſit [c]. Publiciana actio cōpetit. 1 ¶ Si lis fuerit æſtimata, ſimilis [d] eſt venditioni, & ait Iulianus libro viceſimoſecundo Digeſtorum, ſi obtulit reus æſtimationem litis, [e]Publicianam competere.

2 ¶ Marcellus libro ſeptimodecimo Digeſtorũ ſcribit.

EVm [f], qui à furioſo ignorans eum furere emit, [g] poſſe vſucapere, ergo [h] & Publicianam habebit. [i]

3 ¶ Sed & ſi quis ex lucratiuis cauſis rem accepit, habet Publicianam. quæ etiam aduerſus donatorem competit: eſt [k] enim iuſtus poſſeſſor, & petitor, qui liberalitatẽ accepit. 4 ¶ Si à minore quis emerit ignorans eum minorem eſſe, habet Publicianam. 5 ¶ Sed & ſi permutatio facta ſit, eadem actio competit. 6 ¶ Publiciana actio ad [l] inſtar proprietatis, non ad inſtar poſſeſſionis, reſpicit. 7 ¶ Si petenti mihi rem, iuſiurandum detuleris, egóque iurauero rẽ meam eſſe: cōpetit Publiciana mihi, ſed aduerſus te dũtaxat. [m] ei.n. ſoli nocere debet iuſiurãdum, qui detulit. Sed ſi poſſeſſori [n] delatum erit iuſiurandum, & iurauerit rẽ petitoris non eſſe: aduerſus eum ſolum petentẽ exceptione vtetur, nõ vt & habeat actionẽ.

8. ¶ In Publiciana actione omnia eadem [o] erũt, quæ & in rei vindicatione diximus. 9 ¶ Hæc actio & heredi, & in honorariis ſucceſſoribus [p] competit. 10 ¶ Si ego non emero, ſed ſeruus meus [q], habebo Publicianam. Idem eſt, & ſi procurator meus, vel tutor, vel curator, vel quis alius negotium meum gerens emerit.

11 ¶ Prætor ait, *qui bona* [r] *fide emit.* Non igitur omnis emptio proderit, ſed ea, quæ bonam fidem habet, proinde hoc ſufficit, me bonæ fidei emptorem fuiſſe, quamuis nõ à domino emerim, licet ille callido conſilio vendiderit, neque enim dolus venditoris mihi nocebit [ſ]. 12 ¶ In hac actione nõ oberit mihi, ſi [t] ſucceſſor ſum, & dolo feci, cũ is, in cuius locum ſucceſſi, bona fide emiſſet, nec proderit ſi dolo careo, cum emptor, cui ſucceſſi, dolo feciſſet.

13 ¶ Sed enim ſi ſeruus meus emit [u]: dolus eius erit ſpectandus, non meus: vel contrà.

14 ¶ Publiciana tempus emptionis continet. & ideo neque quod [x] ante emptionem, neque quod poſtea dolo malo factũ eſt, in hac actione deduci, Pomponio videtur.

15 ¶ Bonam autem fidem ſolius emptoris continet.

16 ¶* Vt igitur Publiciana competat, hæc debent cõcurrere: vt & bona fide quis emerit, & ei res empta, eo nomine ſit [y] tradita [z]. Cæterùm ante traditionem, quamuis bonæ fidei quis emptor ſit, experiri Publiciana nõ poterit. 17 ¶ Iulianus libro ſeptimo Digeſtorum ſcripſit.

TRaditionem rei emptæ oportere bona fide fieri [a]. ideoque ſi ſciens [b]alienam poſſeſſionem adprehẽdit, Publiciana eum experiri non poſſe: quia vſucapere nõ poterit. Nec quiſquã putet, hoc nos exiſtimare, ſufficere initio traditiõis ignoraſſe rẽ alienã, vti quis poſſit Publiciana experiri: ſed oportere & tunc [c] bona fide emptorẽ eſſe.

De pretii ſolutione.

8. *Gaius* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

DE pretio verò ſoluto nihil exprimitur. vnde [d] poteſt coniectura capi [e], quaſi nec ſententia prætoris ea ſit vt requiratur, an ſolutum ſit pretium.

De traditione. 1. vel quaſi. 2. De traditione præcedente. 3. De re hereditaria emptori hereditatis tradita. 4 Si duo ſeparati emerint eandem rem. 5. De his quæ vſucapi non poſſũt. 6. De ſeruo emptoris.

f Qui à furioſo imprudẽs emit Publicianã habet, poteſt enim vſucapere *vt hìc* Idem eſt ſi à minore imprudens emerit, vel permutatione vel donatione acceperit §. 4. §. 5. ꝟ. *eod.* 15. *Eclo.1. ex tit.* 2.*c.*2.3. *Harmenop.*3.§.105.106.
g *vide l. 2. Cod. de contra empt.*
h Argumentum ab vſucapione ad Publicianam: ſeu à facultate vſucapiendi, ad Publicianæ mouẽdæ facultatem.
i Immò, non habet. *l.2.§.16.ꝟ. pro empt.* Cuiacius in eadem *l.* 2. putat mendum eſſe. Antonius Mercator 2. *not.* 17. tradit ex ſentẽtia Cuiacij. *dict.l.* 2. ad ius ſtrictum & ſummum referri, quòd furioſum tuetur, non emptorem: hãc verò legem vtilitatis ratione niti, quę emptorem non furioſum tueatur: Emptoris vocabulo, bonæ fidei: furioſi, inũbratæ quietis *l.* 18.§.ꝟ.*de adquir. poſſeſſ.* cui langueat animus, hominem intelligi *l.44.§.6.ꝟ. de vſucap.* Vel ita, Publiciana non competit aduerſus furioſum, aut eius heredem *vt d. l.2.§.16.* competit aduerſus extraneum *vt hìc vel* ita competit Publiciana, ſi furioſus rẽ extranei vendidit: vt eorum damnum ſit: non competit, ſi rem propriam vendidit.
*
k Hinc illud noſtri Franci, *Il n'y a ſi belle adquiſitiõ que de dõ.*
l μίμησιν ἔχει δεσποτείας *ſynopſis Baſilic. illo loco, adde §.8.ꝟ. C.*
m *v.l.3.inf.ꝟ. de iureiur.*
n *l. 11.ꝟ. de iureiur.*
o *adde §.6.ꝟ.eo.*
p *v.l.12.§.ꝟ.eo.*
q *l.9.inf.ꝟ.eod.*
r Publiciana omni emptori bonæ fidei cõpetit, nec ei dolus venditoris nocet. *Eclog. illo loco.*
ſ *l.4.§.31.ꝟ.de doli mali.*
t *vide l.6.ꝟ.de* itinere atque priuato. u *v.l.12.ꝟ.de contr.empt.*
x Publicianam nemo habet antequam per traditionem rem acceperit, quamuis emptor bonæ fidei ſit, *Eclog. illo loco.*
y in dubio tamen quis præſumitur poſſidere ex cauſa præcedentis tituli. *Bartol.*
z *l.10.l.48.ꝟ.de vſucap.l.2.ꝟ.pro emptor.*
a *adde l.7.§.4.ꝟ.eod.l.12.§.4.ꝟ.eod.*
b ſcientia non ſimpliciter rei alienæ, ſed iniuſtæ poſſeſſionis malam fidem conſtituit. prior ſcientia non impedit vſucapiones, ſi modo iuſta poſſeſſio ſit: poſterior impedit, vnde colligitur Publicianam non dari niſi de re quæ vſucapi poſſit, & ei qui vſucapere poſſit.

c id eſt, initio traditionis: vel vt ait Hagiotheodoretus ἐν ἀρχῇ τῆς νομῆς: hoc ſenſu plus eſt bona fide emptorem eſſe, tum cum res em[…] tionem accipitur, quàm ignorare alienam. Vt enim mihi emptori, [...] mine competat Publiciana, non ſufficit temporemihi traditę poſſeſ[...] rem alienã eſſe, ſed hoc amplius exigitur, bona fide me emptorẽ eſ[...]

9. *Vlpianus* lib. 6. ad Edictum.

SIue autem emptori res tradita eſt, ſiue heredi emptoris Publiciana cõpetit actio. 1 ¶ Si quis rem apud ſe depoſitam, vel ſibi commodatam emerit, vel pignori ſibi datam: pro [f] tradita erit accipiẽda, ſi poſt emptionẽ apud eum remanſit. 2 ¶ Sed & ſi præceſſit traditio emptionẽ, idẽ erit dicendum. 3. ¶ Item ſi hereditatẽ emero, & traditã mihi rẽ hereditariã [g] petere velim: Neratius eſſe ſcribit Publicianam. 4 ¶ Si [h] duobus quis ſeparatim vendiderit bona fide ementibus: videamus, quis magis Publiciana vti poſſit: vtrum is, cui priori res tradita eſt, an is, qui tantùm emit. Et Iulianus libro ſeptimo Digeſtorum ſcripſit: vt, ſi quidem ab eodem non domino emerint, potior ſit, cui priori [i] res tradita eſt: quòd ſi à diuerſis non dominis, melior [k] cauſa ſit [l] poſſidentis, quàm petentis, quæ ſententia vera eſt. 5 ¶ Hæc actio in his, quæ vſucapi non poſſunt, puta furtiuis, vel in ſeruo fugitiuo [m], locum non habet. 6 ¶ Si ſeruus hereditarius ante [n] aditam hereditatem, aliquam rem emerit: & traditam ſibi poſſeſſionem amiſerit: rectè heres Publiciana vtitur, quaſi ipſe poſſediſſet: Municipes quoque, quorum ſeruo res tradita eſt, in eadem erunt conditione.

10. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

SIue peculiari nomine ſeruus emerit, ſiue non.

De re vendita, alij tradita. 1. De ſeruitutibus. 2. De partu ancillæ furtiuæ, & partu partus. 6. De eo quod rei emptæ accedit, vel ex ea ſupereſt.

11. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SI ego emi, & mea voluntate alij res ſit tradita: Imperator Seuerus reſcripſit, Publicianam illi dandã. 1. ¶ Si de vſufructu agatur tradito [o], Publiciana datur. Itemque ſeruitutibus vrbanorum prædiorum per traditionẽ conſtitutis, vel per patientiam [p]: fortè ſi per domum quis ſuam paſſus eſt aquęductum tranſduci. item ruſticorum: nam & hîc traditionem, & patientiam tuendam conſtat. 2 ¶ Partus [q] ancillæ furtiuæ, qui apud bonæ fidei emptorem cõceptus eſt, [r] per hanc actionem petendus eſt: etiã ſi ab eo, qui emit, poſſeſſus non eſt. Sed [ſ] heres furis hãc actionem non habet: quia vitiorum defuncti ſucceſſor eſt. 3 ¶ Interdum tamen, licèt furtiua mater diſtracta nõ ſit, ſed donata ignoranti mihi, & apud me cõceperit, & pepererit: cõpetit mihi in partu Publiciana, vt Iulianus ait: ſi modo eo tẽpore, quo experiar [t], furtiuã matrẽ ignorem. 4 ¶ Idem Iulianus generaliter dicit * ex qua cauſa matrẽ vſucapere poſsẽ, ſi [u] furtiua nõ eſſet: ex [x] ea cauſa partũ me vſucapere, ſi furtiuã eſſe matrẽ ignorabã. Ex omnibus igitur caſibus Publicianã habebo. 5. ¶ Idẽ eſt, & ſi ex partu partus eſt: & ſi nõ natus, ſed poſt mortẽ matris, exſecto vẽtre eius, extractus eſt: vt & Pomponius libro quadrageſimo ſcripſit. 6 ¶ Idẽ ait ædibus emptis, ſi fuerint dirutæ, ea quæ ædificio acceſſerũt [y], huiuſmodi actione petẽda. 7 ¶ Quod tamẽ per alluuionẽ fũdo acceſſit, ſimile [z] fit ei, cui accedit. & ideo, ſi ipſe fundus Publiciana peti nõ poteſt, nõ hoc petetur. ſi autem poteſt, & ad partẽ, [a] quæ per alluuionem acceſſit. [b] & ita Põponius ſcribit. 8. ¶ Idẽ adiicit, & ſi ſtatuæ emptæ partes reciſę petantur, ſimilẽ actionẽ proficere. 9. ¶ Idẽ ſcribit: ſi aream emero, & inſulam [c] in ea ædificauero, rectè me Publiciana vſurum. 10 ¶ Item inquit, ſi inſulam emi, & ad aream ea peruenit, æquè potero vti Publiciana.

De re à ſpõſo ſponſæ donata, & in dotẽ accepta. 1. De fideicõmiſſario vniuerſali. 2. De vectigalibus & aliis prædiis, quæ vſucapi nõ poſſunt. 3. De Inſula ſuperficiaria 4. De re quæ nõ poteſt alienari. 5. De ſeruo nondum anniculo. 6. De partu petitione. 7. De momenti poſſeſſione.

12. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

CVm ſponſus ſponſæ ſeruum donaſſet, eúmque in dotem accepiſſet ante vſucapionem: reſcriptum eſt à Diuo Pio, diuortio facto reſtituendum eſſe ſeruum: nam voluiſſe [d] donationem inter ſponſum, & ſponſam. dabitur ergo & poſſidenti exceptio: &, amiſſa poſſeſſione, Publiciana [e]: ſiue extraneus, ſiue donator poſſideat. 1 ¶ Is,

poſſeſſus 15. *Eclog.* 2.*c.*11. r ſecus in eo qui iam conceptu[s] eſt. *l. penult. ꝟ. de ſtatu.* ſ Publiciana non cõpetit heredi fu[ris]
t quo pariat. *Cuiac. ad l.4.ꝟ.de vſucap. al.* quo experior, *al.* quę & [...] legunt ἐν τῷ κινεῖν, id eſt, ſi eo tempore quo experior. u [...] *illo loco.* id eſt, etiamſi furtiua eſſet. tametſi ibidem in ora legatur [...] *lω̃.* id eſt, ſi furtiua non eſſet. x *v. l.33.ꝟ.de vſucap.* y *v.l.14.ꝟ.*
z id eſt, eiuſdem eſt conditionis. a & pars quæ per alluuionem [...] bliciana competit etiam ei qui partem petit. *l.12.§.penult.ꝟ.eo.*
b *ſub.* actio eſt.
c de eo qui inſulam in alieno ædificat vide *l.27.§.5.ꝟ. de rei vindica[tione]*
d *l.1.Cod. de donatione ante nuptias.*
e *l.7.§.3.ꝟ.eod.*

a Vectigalis ager quid, vide infrà titulo proximo.
b tributariis,& stipendiariis quæ in prouinciis erant.
c longo tempore adquiri possunt *l.15.§.27.ff.de damno.* d *v.l.37.inf.ff.de rei vind.*
e puta, Iulia, de fundo dotali. *Inst.qui alienare.* f diui Seueri de rebus minorum *l.1.ff.de rebus eorum.* g de quo *l.132.l.134.ff.de verb.signif.adde quæ scripsi ad l.8.C.de sicariis.*

a *3.C.33.2.Inst.4.*
b *Inst.eod.in pr.16.Eclog.1.c.1.2.Harmenop.10.*
c *l.5.in pr.ff.si vsusfruct.pet.*
d *Inst. eo. in pr.v.l. 23.ff. quib.mod. vsufr. amittatur.*
e tam prouincialium quàm Italicorum. *Cuiac.11.obs 36.*

cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiam si nō fuerit nactus possessionem, vti potest Publiciana.

2 ¶ In vectigalibus[a], & in alis prædiis[b], quæ vsucapi non possunt[c], Publiciana competit, si fortè bona fide mihi tradita sunt. 3 ¶ Idem est, & si superficiariam[d] insulam à non domino bona fide emero. 4 ¶ Si res talis sit, vt eam lex[e], aut constitutio[f] alienari prohibeat: eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem prætor tuetur, ne contra leges faciat. 5 ¶ Publiciana actione etiam de infante seruo nondum anniculo[g] vti possumus. 6. ¶ Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione vti potest.

7 ¶ Sed etiam is, qui momento possedit, rectè hac actione experiretur.

De causis huius actionis. 2. De eo qui à pupillo emit.

13. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVæcunque sunt iustæ causæ adquirendarum rerū[h] si ex his causis nacti res amiserimus, dabitur nobis, earum rerum persequendarum gratia hæc actio.

1 ¶ Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus competit Publicianum iudicium. namque pigneraticiæ, & precariæ[i] possessiones iustæ[k] sunt: sed ex his non solet competere tale iudicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor[l], neque is, qui precariò rogauit, eo animo nanciscitur possessionem, vt credat se dominum esse.

2. ¶ Qui à pupillo emit, probare[m] debet, tutore auctore lege non prohibente, se emisse[n]. Sed "&" si deceptus falso tutore "auctore", emerit: bona fide emisse videtur[o].

Si procurator rem domino volente vendit: eóque inuito tradat.

14. *Vlpianus* libro 16. ad Edictum.

PApinianus libro sexto quæstionū scribit: Si quis prohibuit, vel denuntiauit, ex causa venditionis tradi rē, quæ ipsius voluntate à procuratore fuerat distracta[p]: & is nihilominùs tradiderit: emptorem tuebitur prætor, siue possideat, siue petat rem[q]. Sed, quod iudicio empti procurator emptori præstiterit, contrario iudicio mandati consequetur. potest enim fieri, vt emptori res auferatur ab eo, qui venire mandauit: quia per ignorantiam nō est vsus exceptione, quam debuit opponere, veluti, *si non auctor meus ex voluntate tua vendidit.*

De re empta à seruo qui in fuga est.

15. *Pomponius* lib. 3. ad Sabinum.

SI seruus meus, cùm in fuga sit, rem à non domino emat: Publiciana mihi competere debet, licèt possessionem rei traditæ per eum nactus non sim[r].

De exceptione dominij publicianæ opponenda.

16. *Papiniani* lib. 10. Quæstionum.

PAulus notat.

EXceptio[s] iusti dominij Publicianæ obijcienda est.

17. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

PVbliciana actio non ideo comparata est, vt res domino auferatur: (eiúsque rei argumentum est primò æquitas, deinde exceptio, *si[t] ea res possessoris[u] non sit[x]*) sed vt is, qui bona fide emit possessionémque "eius" ex ea causa nactus est, potiùs rem habeat[y].

SI AGER[z] VECTIGALIS,[a] ID EST emphyteuticarius[b], petatur.

Tit. III.

Agrorum diuisio. 1. De perpetua vel temporali conductione.

Paulus libro. 20. ad Edictum.

AGri ciuitatum alij vectigales vocātur, alij nō Vectigales vocantur, qui in perpetuum[c] locātur: id est hac lege: vt tamdiu pro illis vectigal pendatur: quamdiu neque ipsis qui conduxerunt: neque his qui in locum eorum successerunt, auferri[d] eos liceat. Non vectigales sunt, qui ita colendi dātur, vt priuatim agros nostros colendos dare solemus.

1 ¶ Qui in perpetuum, fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini: tamen placuit competere eis[e] in rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipes.

2. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

ITa tamen, si vectigal soluant[f].

3. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

IDem est, & si ad tempus[g] habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

LIBER SEPTIMVS DE VSVFRVCTV[a], ET QVEMADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR.

Definitio.

Paulus lib. 3. ad Vitellium.

VSVSFRVCTVS[b] est ius alienis[c] rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia.

Fundamentum.

2. *Celsus* lib. 18. Digestorum.

EST enim vsusfructus ius in corpore quo sublato[d], & ipsum tolli necesse est.

Quib modis. 1. & quarum rerum constituitur. 2. De interitu. 3. Quibus modis vsus constituitur, & finitur.

3. *Gaius* lib. 2. Rerum quotidianarum vel aureorum.

OMnium prædiorum[e], iure legati[f] potest constitui vsusfructus, vt heres iubeatur dare alicui vsumfructum. Dare autem intelligitur, si[g] induxerit in fundum legatarium, eúmve patiatur[h] vtifrui. Et sine[i] testamento "autem" si quis velit vsumfructum constituere: pactionibus[k] & stipulationibus id efficere potest[l].

1 ¶ Constitit autem vsusfructus non tantùm in fundo, & ædibus: verumetiam in seruis, & iumentis, ceterísque[m] rebus. 2 ¶ Ne[n] tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructum, & (ad) proprietatē reuerti[o]. 3 ¶ Quibus autem modis vsusfructus "&" constitit, & finitur: iisdem modis etiam nudus vsus solet & constitui[p], & finiri.

An sit pars dominij. de die ex quo datur.

4. *Paulus* lib. 2. ad Edictum.

VSusfructus in multis casibus pars[q] dominij[r] est. & exstat[s], quòd vel præsens, vel ex die[t] dari potest[u].

Vsusfructus est diuiduus ab initio & ex post facto.h.d.cum l.seq.Bart.

De diuisione.

5. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

VSusfructus "&" ab initio pro parte[x] indiuisā, vel[y] diuisa constitui, & legitimo[z] tempore similiter amitti, eademque ratione per legē Falcidiam minui potest[a]. Reo quoque promittendi defuncto, in partes hereditarias[b] vsusfructus obligatio diuiditur. &, si ex communi prædio debeatur, vno ex sociis defendente, pro[c] parte fendentis fiet restitutio.

De legato. 1. De adiudicatione. 2. per quas personas vsusfructus acquiritur. 3. De nuda proprietate domino heredis legata.

6. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

z De ædificiis vectigalibus *vide l.15.§.26.ff.de fundo.* De domo vectigali vide *l.71.inf.ff.de legat.1.* a Vectigalia prædia sunt ciuitatū prædia emphyteuticaria: Tributaria & stipendiaria sunt prouincialia prædia. Plura de vectigali agro, *v.in l.1.ff.eod.l.20.§.5.ff.de captiuis.* b qui & fructuarius. Cicero 8. familiarium 9. c *l.11.§.11.ff.de public.adde l.15.§.26.ff.de damno.l.71.in f.ff.de legat.1.*
d *l.1.C.de administ.rerum public.lib.11.adde l.2.C.de loc.prædiorum.eodem libro.*
e *l.16.in fine ff.de pignoratitia.*
f *l.1.in f. ff.de loco publico fruendo.*
g non modicum arg. *l.1.§.quod ait.ff.de superficieb. vide l.3.§.4.ff.de rebus eorum qui sub tutela. & Cuiacium Inst.de locatione.*

f i. superior sentētia probatur quinq; exemplis, aut potius proprietatibus sequentibus quæ seruitutibus nō competunt. t *v.l.16.§.2.ff.famil.*at non seruitus realis, *l.4.ff.de seruitutibus.* Vsusfructus pars est dominij vtilis, non directi.
u reliquis seruitutibus hæ proprietates desunt *l.4.ff.de seruitutibus.*
x *v.l.1.§.9.ff.ad l.Falc.*& ita differt ab vsu. *v.l.3.in f.ff.eod.* y aliud in cæteris seruitutibus. z non vtendo. *l.66.inf.ff.de legat.2.* a aliud in realibus seruitutibus videtur *l.7.ff.ad l.Falc.l.1.§.9.ff.ad l.Falcidiam.l.17.ff.de seruitutibus.l.1.in f.ff.de aqua pluuia.* sunt enim indiuiduæ. b secus in realibus quę diuisionē nō recipiūt, in quibus defensor ob eā causam solidū debet restituere *l.4.§.3.ff.si ser.vind.*
c non insolidum, vt in cæteris seruitutibus *l.4.§.4.ff.si seruitus.*

h & traditionis *l.3.ff.eod.*
i *l.7.§.4.ff.communi diuidundo.*
k Immò precarij causa non iusta est, si actor in vitio fuit *l.13.§.1.ff.de acquir.possess.*
l *l.13.ff.de vsucap.*
m *l.25.§.1.ff.de probat.*
n si scriptum sit pupillum vēdidisse, non ideo videtur vendidisse, tutore auctore: & rectè, quia id verbum, non significat. *Cuiac. ad l.30.in fine.ff.de verb.obligat.*
o non tamen præiudicat pupillo *l.4.§.24.ff.de doli mali.*
p id est si quis re non integra factum procuratoris reuocat. *l.5.ff.de donationibus.*
q Immò, si dominus denūtiauit procuratori ne traderet, & res tradita sit, ei non nocebit exceptio rei venditæ. *l.1.§.2.ff.de except.rei vendit.*
r summō iure: licèt vtilitatis causa receptum sit, vt impleatur vsucapio quamdiu nemo nact[9] erit eius possessionem. *l.1.§.14.ff.de acquir.poss.*
s Publicianæ obiicitur exceptio iusti dominij, cuius formulam *vide l.vlt.ff.eod.* Verū ea rursus eliditur replicatione doli mali, si non litis æstimationē exsoluerit reus. Ita multis casibus agenti Publiciana, nihil officit exceptio dominii, vt Accursius notat *l.vlt.ff.eod.* adde alios *ex l.31.ff.ex quib.causis maiores: l.57.ff.mandati: l.63.infi.ff.de rei vindicat.*
t Formula est exceptionis dominij. *v.l.24.ff.de except. rei iudicatæ. Cuiacium. nū in explicatione 6. ad Africa- legis 8.ff. de noxalib. actionibus.*
u id est, domini.
x Exceptio dominij repellit Publicianam. *Bart. adde l.24.ff. de except. rei iud*
y quàm qui nullum titulū habet.

f *l.6.ff.eod.§.1.Inst.eod.l.69.ff.ad l Falcid.Paul. 3.sent 6.§.17.*
g Dat qui inducit in fundū qui patitur vti frui. Adde quæ notaui *ad l.43.§.1.ff.de adquir.rerum dominio.*
h vsus eius iuris pro traditione intelligitur. *l.20.ff.de seruitut.*
i *§.1.Inst.de vsufruct.*
k *l.4.in fin.Cod.eod.* pactionibus inquam, contractui vel traditioni adiectis in continenti, non aliis pactionib[9].
l constituitur quoque vel ipso iure, vel traditione prætoris. *v.l.1.ff.quib.modis vsusfructus.*
m *l.7.ff.eod.*
n *§.1.Inst.de vsufruct.*
o *v.ff.quib.modis vsusfru.amit.*
p Immò, non iisdem modis: vsus enim pro parte legari non potest *l.19.ff.eo.*
q *l.8.ff.de rebus auct.iud.indic.* In quibusdam non est *l.33.§.1.ff.eod.l.33.in f.ff.de furtis.* est autem, quatenus dominio consolidatus est. Alibi, vsusfructus ius fūdi dicitur in *l.70.§.2 ff.de fideiussorib.* alibi in iure nō in parte cōsistere, sed tamen emolumentum rei cōtinere. *l.66.§.6.ff.de leg.2.* alibi dicitur non esse dominij pars (id est species, sic enim sumi potest) sed seruitutis *l.25.ff.de verbo.signif.* vtcumque sit, reipsa pars fundi non est, quia fundi partes sunt *ἰμερεῖς*. nec fundus dicitur, sed quia omne fundi emolumentum hæc qualitas cōtinet, partis instar est, ac fūdo legato vel promisso fructus quoq; præstandus est. *d.l.66.* idem est, si quis fundi nomine obligatus sit. *d.l.70. Cuiac. ad l.27.ff.de pactis.* vsusfructuarius quoque in multis penè domini loco censetur.
r non seruitutis: etsi seruitutis sit species.

a *l.6.§.pen.ꝫ.comm.diuidund.*
b Omnis reditus (qui Græcis πόρος) ad fructuarium pertinet.16.*Eclog.1.c.7.*
c non tamen poteſt pignorare. *l.6.* alienare proprietatem, vel manumittere.*l.9.Cod.eod.*
d vſumfructum ſoli dominus habens, qualiacumque lucra ſint ex ædificiis percipit. vnde etiam mittitur in poſſeſſionem cauſa damni infecti & iure dominij poſſidet ędes vicini, ſi cautionem non accipiat. Nec vſufructu extincto, dominiũ amittit 16 *Eclo.1.c.7.*
e Ædium vſusfructus quid cõtineat.
f *l.13.§.8.ꝫ.de damno.*
h *l.5.6.7.ꝫ.*
g *l.13.§.7.ꝫ.eo. quib.mod.vſusfr. Paul.2.ſent.6.§.21.*
i *vide l.7.C.eod.*
k De ſartis & tectis, *dixi ad Varronem lib.5. de lingua Lat.* nu. *adde l.7.§.1.ꝫ.de officio proconſulis. l.7.§.2.ꝫ.repetundarum.*
l τὰ ἐγκατακέρατα ὀφείλει ποιεῖν τῆς οἰκίας. *Harmenop.*10.§.8.
m neutiquam. *Haloand.*
n *vide Ciceronẽ in Topicis, loco à ſimilitudine.*
o *l.27.§.3.v.l.51.ꝫ.eo.l.28.ꝫ.de vſufr.legat.*
p δημοσία: 16. *Eclog.1.c.7. inf. v.l.13.ꝫ.de impenſis.*
q *al.* ſolatium *v.l.15.in f.ꝫ.qui potiores.*
r vſufructuarius relicta ex re alimenta præſtat. *ꝫ. legal. loco.*
ſ Cuiac. *ad l.8.ꝫ.de tranſact.* legit, vt à re relicta. Græci illo loco, καὶ τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ἐαθείσας διατροφάς.
t certa ſcilicet, puta prædio.
u vſufructuarius reficere cogitur: vt & arbores adſerere.
x *l.18.ꝫ.eod.* ἐγκεντρίζειν. 16.*Eclog.1.c.7. in fin.* i. forare medullam arboris ſterilis, & in eã fœcundæ calamũ immittere. *Cui.* 2.*obſ.*36.
y *v.l.15.§.4.7.ꝫ.eod.*
z fundi vſufructu quid comprehenditur?
a Fruct' omnes fundi pertinent ad fructuarium *adde 16. Eclog.1.c.91.2. Harm.10.§.5.v.l.13.§.5.l.59.§.1.ꝫ.eo.*
b ne alioquin deſerta cultura, aut intempeſtiuè facta fundũ reddat deteriorem. *l.25.§.3.ꝫ.loca.*
c lapides: *vul.*
d ſed ſi metalla. *Haloand.*

VSusfructus pluribus modis conſtituitur: vt ecce, ſi legatus fuerit. Sed & proprietas, deducto vſufructu legari poteſt: vt apud heredem maneat vſusfructus.

1 ¶ Conſtituitur adhuc vſusfructus, & in iudicio familiæ herciſcũdæ, & communi diuidundo: ſi iudex alij proprietatem adiudicauerit, alij vſumfructum [a]. 2 ¶ Adquiritur autem nobis vſusfructus non ſolùm per noſmet ipſos, ſed etiam per eas quoque perſonas, quas iure noſtro ſubiectas habemus: 3 ¶ Nihil autem vetat, ſeruo meo, herede inſtituto legari proprietatem deducto vſufructu.

De omni fructu rei. 1. De iure. 2. & onere eius qui ædium vſumfructum habet:

7. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

VSufructu legato omnis [b] fructus rei ad fructuarium pertinet [c]. Et aut "rei" ſoli, aut rei mobilis vſusfructus legatur. 1 ¶ Rei [d] ſoli, vtputa ædium [e], vſufructu legato: quicumque reditus eſt, ad vſufructuarium pertinet: quæque obuentiones ſunt ex ædificiis, ex areis, & ceteris, quæcumque ædium ſunt. Vnde etiam mitti eum in poſſeſſionem vicinarum ædium cauſa damni infecti [f], placuit, & iure dominij poſſeſſurum eas ædes, ſi perſeueretur non caueri: nec quicquam amittere, finito vſufructu. Hac ratione Labeo ſcribit, nec ædificium licerę domino [g] te inuito, altiùs tollere: ſicut nec, areæ vſufructu legato, poteſt in area ædificium poni [h]. quam ſententiam puto veram. 2 ¶ Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet: reficere [i] quoque eum ædes per arbitrum cogi. Celſus ſcribit. "Celſus" libro octauo decimo Digeſtorũ.

HActenus tamen, vt ſarta [k] tecta [l] habeat. ſi qua tamẽ vetuſtate corruiſſent, neutrum [m] cogi reficere. ſed ſi heres refecerit, paſſurum, fructuarium vti. Vnde Celſus de modo ſarta tecta habendi quærit: ſi quæ vetuſtate corruerunt, reficere [n] non cogitur. modica igitur refectio ad eum pertineat: quoniam & alia onera [o] adgnoſcit, vſufructu legato: vtputa ſtipendium, vel tributum [p], vel ſalariũ [q], vel [r] alimenta ab [ſ] ea re [t] relicta: & ita Marcellus libro tertiodecimo ſcribit.

3 ¶ Caſſius quoque ſcribit libro octauo iuris ciuilis, fructuarium per arbitrum cogi reficere, [u] quemadmodum adſerere [x] cogitur arbores. & Ariſto notat, hæc vera eſſe. Neratius autem libro quarto membranarum ait, non poſſe fructuarium prohiberi, quo minùs reficiat: quia nec arare prohiberi poteſt, aut colere. nec ſolùm neceſſarias refectiones facturum, ſed etiam voluptatis cauſa, "vt" tectoria, & pauimenta, & ſimilia "facere". neque autem ampliare, nec inutile [y] detrahere poſſe.

8. *Idem* lib. 40. ad Edictum.

QVamuis melius repoſiturus ſit. quæ ſententia vera eſt.

De fundo. 1. De apibus. 2. De lapidicinis, cretifodinis, harenis. 3. De metallis. 4. De alluuione & Inſula. 5. De aucupiis, venationibus & piſcationibus. 6. De ſeminario. 7. De Inſtrumento fundo. De ſalicto, ſylua, arundineto.

9. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

ITem, "ſi fundi [z] vſusfructus ſit legatus, quidquid in fundo naſcitur, quidquid [a] inde percipi poteſt, ipſius fructus eſt: ſic tamen, vt boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celſus libro octauodecimo digeſtorum ſcribit, cogi eum poſſe recte colere [b].

1 ¶ Et, ſi apes [c] in eo fundo ſint, earũ quoque vſusfructus ad eum pertinet. 2 ¶ Sed ſi lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit: vel cretifodinas habeat, vel arenas: omnibus his vſurum Sabinus ait, quaſi bonum patremfamilias, quam ſententiam puto veram. 3 ¶ Sed ſi hæc [d] metalla [e] poſt vſumfructum legatum ſint inuenta, cùm totius agri relinquatur vſusfructus, non partium, contineantur legato. 4 ¶ Huic vicinus tractatus eſt: qui ſolet in eo, quod acceſſit, tractari. & placuit [f], alluuionis [g] quoque vſumfructum ad fructuarium [h] pertinere. Sed ſi inſula iuxta fundum in flumine nata ſit: eius vſumfructũ ad fructuarium non pertinere, Pegaſus ſcribit, licèt proprietati accedat: eſſe enim veluti proprium fundum, cuius vſusfructus ad te non pertineat. quæ ſententia nõ eſt ſine ratione. Nam vbi latitet incrementum, & vſusfructus augetur: vbi autem apparet ſeparatum, fructuario non accedit [i].

5 ¶ Aucupiorum quoque & venationum reditum, Caſſius ait libro octauo iuris ciuilis, ad fructuarium pertinere. ergo & piſcationum [k].

6 ¶ Seminarij [l] autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen, vt & vendere ei, & ſeminare liceat: debet tamen, conſerendi agri cauſa, ſeminarium [m] paratũ ſemper renouare, quaſi inſtrumẽtum [n] agri: vt, finito vſufructu, domino reſtituatur. 7 ¶ Inſtrumenti autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam & ſi fundi vſusfructus fuerit legatus: & ſit ager, vnde palo in fundum, cuius vſusfructus legatus eſt, ſolebat paterfamilias vti, vel ſalice, vel harundine: puto fructuarium hactenus vti poſſe, ne ex eo vendat: niſi fortè ſalicti ei, vel ſiluæ palaris, vel arundineti vſusfructus ſit legatus. tunc enim & vendere poteſt. Nam & Trebatius ſcribit, ſiluam cæduam [o], & arundinetum poſſe fructuarium cædere, ſicut paterfamilias cædebat: & vendere, licèt paterfamilias non ſolebat vendere, ſed ipſe vti. ad modum enim referendum eſt non ad qualitatem vtendi.

10. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

EX ſilua [p] cædua pedamenta, & ramos ex arbore vſufructuarium ſumpturum: ex non cædua in vineam ſumpturum dum ne fundũm deteriorem [q] faciat.

11. *Paulus* lib. 2. Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

SEd, ſi grandes arbores eſſent, non poſſe eas cædere.

De arboribus euulſis vel deiectis. 1. De naue. 2. per quos vſufructuarius vtitur fruitur. 3. De ſeruo fugitiuo. 4. cuius poſſeſſionem alius nactus eſt. 5. De fructibus à fure decerptis.

12. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

ARboribus euulſis, vel vi ventorum deiectis: vſque ad vſum ſuum [r], & villæ poſſe vſufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia [ſ] eum pro ligno vſurum, ſi habeat, vnde vtatur ligno. quam ſententiam puto veram. alioquin &, ſi totus ager ſit hunc caſum paſſus, omnes arbores auferret fructuarius. materiam tamen ipſum ſuccidere, quantum ad villæ refectionem putat poſſe: quemadmodum calcem (inquit) coquere, vel harenam fodere, aliúdve quid ædificio neceſſarium ſumere.

1 ¶ Nauis [t] vſufructu legato, nauigatum mittendam puto [u], licèt naufragij periculum immineat: nauis etenim ad hoc paratur, vt nauiget. 2 ¶ Vſufructuarius [x] vel ipſe frui ea re, vel alij fruendam concedere, vel locare [y], vel vendere poteſt. [z] nam & qui locat, vtitur, & qui vendit, "vtitur". ſed & ſi alij precariò concedat [a] vel donet: puto eum vti [b]: atque ideo retineri vſumfructum. & hoc Caſſius, & Pegaſus reſponderunt: & Pomponius libro quinto ex Sabino probat. Non ſolùm autem, ſi ego locauero, retineo vſumfructum: ſed, & ſi alius negotium meũ gerens locauerit vſumfructum: Iulianus libro trigeſimo quinto ſcripſit, retinere me vſumfructum. Quid tamen ſi non locauero, ſed abſente, & ignorante me, negotium meum gerens vtatur quis, & fruatur? nihilominus retineo [c] vſumfructum. quod & Pomponius libro quinto probat per hoc, quòd negotiorum geſtorum actionẽ adquiſiui. 3 ¶ De illo Pomponius dubitat: ſi fugitiuus in quo meus vſusfructus eſt, ſtipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiat: ãn per hoc ipſum, quaſi vtar retineam vſumfructum. magíſque admittit retinere. nam ſæpe, etiam "ſi" præſentibus ſeruis non vtamur, tamen vſumfructum retinemus: vt puta ægrotanti ſeruo [d], vel infanti [e], cuius operæ nullæ ſunt [f], vel defectæ ſenectutis homini. nam & ſi agrum aremus [g]: licet tam ſterilis ſit, vt nullus fructus naſcatur: retinemus vſumfructum. Iulianus tamen libro trigeſimo quinto digeſtorum ſcribit, etiam ſi non ſtipuletur quid ſeruus fugitiuus, retineri "tamen" vſumfructum. nam qua ratione (inquit) retinetur à proprietario poſſeſſio, etiam [h] ſi in fuga ſeruus ſit: pari ratione etiam vſusfructus retinetur.

4 ¶ Idem tractat: quid, ſi quis poſſeſſionem eius nactus ſit: an, quemadmodum à proprietario poſſideri deſinit, ita etiam vſusfructus amittatur. Et primo quidem ait, poſſe dici amitti vſumfructum: ſed, licet amittatur, tamen dicendum, quod intra conſtitutum tempus ex re fructuarij ſtipulatus eſt, fructuario adquiri [i] "poteſt." Per quod colligi, poſſe dici, ne quidem ſi poſſideatur ab alio, amitti vſumfructum, ſi modo mihi aliquid ſti-

e *v.l.3. in fin.ꝫ.de rebus eorum qui ſub tutela.*
f reiecta Pauli opinione quæ exſtat apud eundem 3.*ſent.6.§.12.*
g Alluuio auget vſumfructũ. *vt hic* pignus *l.18.§.1.ꝫ.de pignoratitia. l.16.ꝫ.de pignoribus.* hereditatem *l.16.§2.ꝫ.familiæ.* rem *l.34.ꝫ.de rei vindicat.*
h An & ad vaſſallum? *vide 1.Feudorum 4.§.5.*

i i. latẽti incremento augetur vſusfructus, non euidenti. atque ita Pauli ſententia 3.*ſent.6.§.22.* abrogatur. is enim negabat acceſſionem alluuionũ ad fructuarium pertinere, quòd fructus, fundi nõ eſſet: an idem eſt ſi manſo aliquid *v.1.feud 4.in fi.*
k fundi vſufructuario licet aucupari, venari & piſcari.*l.62.ꝫ.eo.*

d *l.vlt.§.1.ꝫ.de operis ſeruo.* e *l.55.ꝫ.eod.vide Paul.3.ſent.6.§.18.*
f Immò quædam eſſe poſſunt. *l.31.ꝫ.de rei vind.l.vlt.ꝫ.de liberali cauſ.*
g Arando etiam agrum ſterilem, vſumfructum retinemus.
h *l.3.§.10.ꝫ.de adquir.poſſeſſ.*
i *l.25.in fin.ꝫ.de liberali cauſ.*

puletur.paruíque referre,ab herede poſſideatur, vel ab alio cui hereditas vendita "ſit," vel cui proprietas legata ſit,an à prædone: *ſufficere enim ad retinendum vſumfructum,"eſſe"affectum retinere volentis,& ſeruum nomine fructuarij aliquid facere. quæ ſententia habet rationem.

5 ¶ Iulianus libro trigeſimo quinto "digeſtorum" tractat.

SI fur decerpſerit, vel deſecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur:domino fundi, an fructuario [a]:& putat:quoniam fructus non fiunt fructuarij, niſi [b] ab eo percipiantur, licèt alio terra ſeparentur: magis proprietario condictionem competere [c]: fructuario autem furti actioné:quoniam interfuit eius, fructus non eſſe ablatos. Marcellus autem mouetur eo, quòd,ſi poſtea fructus iſtos nactus fuerit fructuarius, fortaſſis fiant eius.nam,ſi fiunt,qua ratione hoc euenit,niſi ea, vt interim fierent proprietarij?mox apprehenſi, fructuarij efficientur.* exemplo rei ſub condicione legatæ: quæ [d] interim heredis eſt:exiſtente autem condicione,ad legatarium tranſit:verum eſt enim,condictionem competere proprietario:Cum autem in [e] pédenti eſt dominium: vt ipſe Iulianus ait,in fetu [f], qui ſummittitur:& in eo, quod ſeruus fructuarius per traditionem accepit, nondum qui dem pretio ſoluto,ſed tamen ab eo ſatisfacto: dicendum eſt,condictionem pendere,magíſque in pendenti eſſe dominium.

De ſatiſdatione à fructuario præſtanda. 1. De arbitrio Iudicis. 2. Quibus actionibus ob damna præterita fructuarius tenetur.De vſuario. 3. Si inter duos fructuarios ſit controuerſia. 4. Si proprietatem meliorem,vel deteriorem faciat, qui fundi. 7. vel ædium vſumfructum habet.

13. *Idem* libro 18. ad Sabinum.

SI cuius rei vſusfructus legatus erit, dominus poteſt in ea re ſatiſdationem deſiderare [g]. vt officio iudicis hoc fiat,nam,ſicuti debet fructuarius,vti frui, ita & proprietatis dominus ſecurus eſſe "debet" de proprietate. Hæc autem ad [h] omnem vſumfructum pertinere,Iulianus libro trigeſimo octauo digeſtorum probat.

SI vſusfructus legatus ſit, "non priùs dandam actioné vſufructuario,quàm ſatiſdederit,ſe boni [i] viri arbitratu vſumfruiturum, ſed & ſi plures ſint,à quibus vſusfructus relictus eſt,ſingulis [k] ſatiſdari oportet.

1 ¶ Cùm igitur de vſufructu agitur:non ſolùm,quod factum eſt,arbitratur:ſed etiam,in futurum,quemadmodum vti frui debet. 2 ¶ De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia [l] tenetur, & interdicto *quod vi aut clam*,vt Iulianus ait.nam fructuarium quoque teneri his actionibus,nec non furti,certum eſt:ſicut quilibet alium qui in aliena re tale quid commiſerit. Denique conſultus:quo [m] bonum fuit,actionem polliceri prætorem,cùm competat legis Aquiliæ actio:reſpondit:quia ſunt caſus,quibus ceſſat Aquiliæ actio,ideo iudicem dari,vt eius arbitratu vtatur.nam qui [n] agrum non proſcindit [o],qui vites non ſubſerit,item aquarum ductus corrumpi patitur:lege Aquilia non tenetur.Eadem & in vſuario dicenda ſunt.

3 ¶ Sed ſi inter duos fructuarios ſit controuerſia: Iulianus libro trigeſimo octauo digeſtorum ſcribit.

AEquiſſimum eſſe, quaſi [p] communi diuidundo [q] iudiciú dari:vel ſtipulatione inter ſe eos cauere, qualiter fruantur. Cur enim(inquit Iulianus)ad [r] arma,& rixam procedere patiatur prætor, quos poteſt [s] iuriſdictione ſua componere? quam ſententiam Celſus quoque libro viceſimo digeſtorum probat:& ego puto verum.

4 ¶ Fructuarius cauſam [t] proprietatis deteriorem facere non debet [u]:meliorem facere poteſt. Et aut fundi eſt vſusfructus legatus: & non debet neque arbores frugiferas [x] excidere,neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis.Et [y] ſi fortè voluptariũ fuit prædium viridaria, [z] vel geſtationes [a], vel deambulationes arboribus infructuoſis opacas, atque amœnas [b] habens:non debebit deiicere, vt fortè hortos olitorios faciat,vel aliud quid [c] quod ad reditum ſpectat.

5 ¶ Inde eſt quæſitum:an lapidicinas, vel cretifodinas vel harenifodinas ipſe inſtituere poſſit. Et" ego " puto, etiam ipſum inſtituere poſſe, ſi non agri partem neceſſariam huic rei occupaturus eſt.

Proinde venas quoque lapidicinarum [d], & huiuſmodi metallorum [e] inquirere poterit.ergo & auri,& argéti, & ſulphuris [f],& æris,& ferri,& ceterorũ fodinas : vel quas paterfamilias inſtituit,exercere poterit [g]:vel ipſe inſtitue re,ſi nihil agriculturæ nocebit.Et,ſi fortè in hoc,quod in ſtituit,plus reditus ſit,quàm in vineis,vel arbuſtis,vel oliuetis,quæ fuerunt:forſitan etiam hæc deiicere poterit: ſiquidem ei permittitur meliorare [h] proprietatem.

6 ¶ Si tamen,quæ inſtituit vſufructuarius,aut cælũ [i] corrumpant agri:aut magnum apparatum ſint deſideratura,opificum fortè,vel legulorum [k] quæ non poteſt [l] ſuſtinere proprietarius : non videbitur viri boni arbitratu frui.ſed nec ædificium quidem poſitum in fundo, niſi quod ad fructum percipiendum neceſſarium ſit.

7 ¶ Sed,ſi ædium vſusfructus legatus ſit : Nerua filius,& lumina immittere eum poſſe ait.ſed & colores,& picturas,& marmora poterit, & ſigilla, & ſi quid ad domus ornatum. Sed [m] neque diætas [n] transformare, vel coniungere,aut ſeparare ei permittetur:vel aditus, poſticaſve [o] vertere:vel refugia [p] apperire: vel atriũ mutare: vel viridaria ad alium modum conuertere.excolere enim quod inuenit,poteſt,qualitate ædium non immutata.Itẽ Nerua,eum,cui ædium vſusfructus legatus ſit, altiùs tollere non poſſe:quamuis lumina non obſcurentur:quia tectum magis turbatur, quod Labeo etiam in proprietatis domino [q] ſcribit.Idem Nerua, nec obſtruere eum poſſe.

8 ¶ Item ſi domus vſusfructus legatus ſit : meritoria illic facere fructuarius non debet: nec per cenacula diuidere domum.atquin locare poteſt [r]:ſed oportebit, quaſi domum,locare:nec balneum ibi faciendum eſt. Quod autem dicit,meritoria non facturum,"ita" accipe, quæ vulgo diuerſoria,vel fullonica [s] appellant.Ego quidem:& ſi balneum ſit in domo vſibus dominis ſolitum vacare in intima parte domus, vel, inter diætas [t] amœnas:non rectè,nec ex boni viri arbitratu facturum, ſi id locare cœperit,vt publice lauet:non magis, quam ſi domum ad ſtationem iumentorum locauerit:aut ſi ſtabulum, quod erat domi iumentis, & carrucæis vacans, priſtino locauerit.

14 *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

LIcèt multò minùs ex ea re fructum percipiat.

Si vſufructuarius inædificauerit. 1. De mancipiis. 3. De rebus mobilibus.4. De veſtimẽtis. 5. De ſcænica, vel funebri veſte, & aulæo.6. De iure vſufructuarij. De inſtrumẽto fundi, vel adiũ. 7. De ſeruitute imponenda, amittenda, vel acquirenda.

15. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SEd,ſi quid inædificauerit, poſtea [u] eum neque tollere hoc,neque refigere poſſe.refixa plane poſſe vindicare.

1 ¶ Mancipiorum quoque vſusfructus legato non debet [x] abuti,ſed ſecundum condicionem eorum vti. Nam ſi librarium [y] ius mittat: & qualum [z], & calcem portare cogat:hiſtrionem,balneatorem faciat: vel de ſymphonia co atrienſem:vel de palæſtra ſtercoràdis latrinis [a] præponat:abuti videbitur proprietate. 2 ¶ Sufficiẽtur autẽ alere,& veſtire debet,ſecundũm ordinem, & dignitatem mancipiorum. 3 ¶ Et generaliter Labeo ait,in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere [b]: ne ſua feritate,vel ſæuitia ea corrumpat : alioquin etiam lege Aquilia eum conueniri. 4 ¶ Et, ſi veſtimentorum vſusfructus legatus ſit,non [c] ſicut quantitatis vſusfructus legetur,dicendum eſt,ita vti eum debere,ne abutatur:nec [d] tamen locaturum:quia vir bonus ita non vteretur.

5 ¶ Proinde & ſi ſcænicæ veſtis vſusfructus legetur, vel aulæi, vel alterius apparatus:alibi,quàm in ſcæna, nõ vtetur.Sed an & locare poſſit,videndum eſt. & puto [e] locaturum:& licèt teſtator commodare,non locare, fuerit ſolitus: tamen ipſum fructuarium locaturum tam ſcænicam, quàm funebrem veſtem. 6 ¶ Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium "ita" vtentem, ne deteriorem eius condicionem faciat.De quibuſdam planè dubitatur,ſi eum vti prohibeat,an iure id faciat.vtputa doliis,ſi fortè fundi vſusfructus ſit legatus: & putant quidam [f],& ſi defoſſa ſint, vti prohibendum. idem & in ſeriis [g],&"in"cuppis"in,cadis & amphoris, putant. idem & in ſpecularibus [h], ſi domus vſusfructus legetur. Sed ego puto,niſi ſit contraria voluntas,etiam inſtrumẽtum [i] fundi, vel domus contineri. 7 ¶ Sed nec ſeruitutem imponere fundo poteſt proprietarius, nec amittere

a eſt enim in pendenti actio. l.25.§.1.ꝫ.eod.
b vide l. 61. §. penult. ꝫ. de furtis.
c quæ ſoli domino competit. l.1.ꝫ.de cond.furtiua.
d l.32.§.1. ꝫ. de legat.2.
e vide l.169. in f. ꝫ. de regulis iuris.
f l.70. §. 1. ꝫ. eod.
g l.8.§.4. verſ. item de reſtituenda ꝫ. qui ſatiſdare.
h l.4.in fi.Cod. eod.
i l.9.ꝫ.eo.l.1. ꝫ. vſufru. quem.caueat.
k l. 9. in f. ꝫ. vſufr. quemad. caueat.
l l.15. §. 3. ꝫ. eod.
m Quo bonũ, id eſt,Cui bono. Ita Cicero *in ſamil.* Martis verò ſignum quò mihi pacis auctori *& in Verr.* Quò tãtam pecuniã? *& pro Seſtio.* Quò ciuem importunum reſeruét Ita Vlpianus in l.1.§.1. ꝫ. de ſuis, Hoc quo?
n Culpæ in nõ faciendo conſiſtentis nemo tenetur in lege Aquilia adde 91. ꝫ. de verbor. obligat.
o vſufructuari° autem rectè colere tenetur. l. 9. ꝫ.eod.
p Quaſi communi diuidundo iudiciũ, vtile iudicium eſt.
q l.7.§.7.ꝫ. cõmuni diuidund.l. 4.in f. ꝫ. de aqua quotidiana.
r vide Senecam libro de breuitate vitæ.cap.3.
s & debet.l. 21. ꝫ.de rebus creditis.
t τὴν ἀρετὴν cõditionem 16. *Eclog.*3 c.13.
u l.10. ꝫ. eod.l. 15.§.3.ꝫ.eod.
x & grandes. l. 11.ꝫ.eod.
y Fructuarius arbores,ſiue ſint frugiferæ, ſiue φορὰ τέρψιν, faciundi quæſtus cauſa excidere nõ debet.d.c. 13.
z al. viridaria.
a τόπους ἀλσῶν καὶ δένδρων ἀκάρπων. Scholiaſtes Eclog. 16. titul. 1. c.13. loca florum & infructuoſarum arborum.
b l.7.in f. ꝫ.eod.
c puta vineam vel oliuetum. Scholiaſtes.d.loco.
d l.9.§.2.ꝫ. eod.
e vide l.3. in f. ꝫ.de rebus eorum qui ſub tutela.
f al. ſulphuris l.52.§.8.ꝫ.de furtis.
g hic quæri poteſt,an tutori imputari poſſit quòd facultates pupilli impéderit in illud gen° negotii & mercaturæ, in quo pupilli pares ſe exercuerit. adde l.9.in f.ꝫ.eo.l.27.§.1.ꝫ.eod.
h §.4.ꝫ.eod. i v.l.8.§.5. ꝫ.ſi ſeruitus vindicetur. k quæ oleas legũt. Cato de re ruſtica.Varr. 4. de lingua Latina.
l commodè. l. 115. ꝫ. de verb. ſignif.v. quæ notauit de impẽſis Nonell.6.c.vit.
m l.7.in f.l.8.ꝫ. eod.
n vide quæ notaui ad l.55. §. 3. ꝫ. de legat.3.
o dixi ad Feſtum,in Poſtica.
p l.1.§.2.ꝫ. de ſeruo corrupto nõ αρ πλας ꝫ. vti poſſidetis.
q d.l.7.§.1.ꝫ.eo.
r l.27.§.1.ꝫ.eod. §.1.in f. Inſt. eod. l.9.§.1. ꝫ. locati.
ſ fullonum officinas v.l.3.ꝫ.de aqua pluuia
t vide quæ ſcripſi ad l.43.§. 1. ꝫ. de lega.1.& l.55. ꝫ. de legat.3.
u v.l.12.ꝫ. de vſu & vſufruct. le gat.
x v.quæ not. ad l.48.ꝫ.eo.
y v.l.92.ꝫ.de verb.iuris.
z ciſtæ genus, quo calx deferebatur. Canũ Feſto, Græcis ... Cu. 11. obſer.36.
a hoc contraria ſignificatione ſcriptum eſt prò lauandis & ſtercore liberandis: vt Græcis κοπρίζειν & παράζειν exſter. oratre eſt: viliſſima autem admodum illa mancipij condítio *Plauto*. non magis curo q̃ ancillam quæ latrinam lauat. Cu.11.obſ.36.
b l.48.ꝫ.eod.
c ſpeciei & quãtitatis legatę diuerſa ratio eſt: Quãtitate abuti fructuarius poteſt, ſpecie non poteſt.
d hoc emendatur: §.5.ꝫ.eod.
e Locare etiam res fructuarias mobiles, vt veſtes, fructuarius poteſt, licèt eas defunctus non ſolitus fuerit locare.l.12. §. 2.l. 13.in f.ꝫ.eod.
f & malè, arg. l.21. ꝫ. de inſtru...
g v. l.206.ꝫ.de verb.ſignif. Tẽrẽtius Heautontim.act.3.ſcena.2. Releui dolia omnia,omnes ſerias.
h de quib.l.12. §. 12.& 25.ꝫ.de inſtructo. Paul. 3. ſent.6.§.56. ſunt autem ſpecularia quibus lumen & ſol in ædes admittitur: vt hodie per vitreamina & chartacea fit. ſic dicta,quòd è ſpeculari lapide fiebant: qui, vt tẽſtatur Plin. 36. c.22. facilè vitri modo in quaſlibet tenues cruſtas finditur. i id eſt, inſtrumenti vſum habet. equorum, puta boum,aratoriorum, fructuum paratorum ad ſeminandum, ligonum, aratrorum,&c. l.9.§.7.ꝫ.eod

§ 4 n° 1

§ 7 n° 1

seruitutem. Adquirere planè seruitutem eum posse, etiã inuito fructuario, Iulianus scripsit. Quibus cõsequenter, fructuarius quidem adquirere fundo seruitutem non potest: retinere autem potest. &, si fortè fuerint, non vtente fructuario, amissæ: hoc quoque nomine tenebitur. Proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario seruitutem imponere potest.

16. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

NIsi qua deterior fructuarij condicio non fiat: veluti si talem seruitutem vicino concesserit, ius sibi non esse, altius tollere.

De loco religioso faciendo. 1. De seruo coercendo. 2. vel noxæ dedendo. 3. De seruo occiso.

17. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

LOcum autem religiosum facere potest, consentiente vsufructuario [a]. & hoc verum est fauore religionis, sed interdum & solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest. finge enim, eum testatorem inferre cùm non esset tam oportunè vbi sepeliretur.

1 ¶ Ex eo, ne [b] deteriorem conditionem fructuarij faciat proprietarius, solet quæri, an seruum dominus coërcere possit. Et Aristo apud Cassium notat plenissimam eum coërcitionem habere, si [c] modo sine dolo malo faciat: quamuis vsufructuarius, nec contrariis quidem ministeriis, aut inusitatis, artificium eius corrũpere possit, nec seruum cicatricibus deformare.

2 ¶ Proprietarius autem & seruum noxæ dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniam * noxæ deditio iure non perimit vsumfructum [d]: non [e] magis, quàm vsucapio proprietatis, quæ post constitutum vsumfructum contingit [f]. Debebit planè denegari vsusfructus persecutio, si ei, qui noxæ accepit, litis æstimatio non offeratur à fructuario.

3 ¶ Si quis seruum occiderit: vtilem actionem exemplo Aquiliæ [g], fructuario dandam, numquam dubitari.

a v. l. 2. §. locũ ff. de religiosis.
b v. l. 23. §. 1. ff. eod. Paul. 3. sent. 6. §. 23.
c adde l. 5. in fi. l. 6. ff. ad l. Aquil. v. l. 23. §. ff. hoc tit.
d l. 19. ff. quib. modis vsufruct. l. 44. §. 5. ff. de vsucap.
e v. l. 7. Cod. de pignorib.
f Cur potius serui operæ vsucapi possunt? v. Cuiac. 19. obs. 23.
g l. 11. in fi. l. 12. ff. ad l. Aquil.
h Nouella 64. cap. 1

De arboribus demortuis.

18. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

AGri [h] vsufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ substituẽdæ sunt: & priores ad fructuarium pertinent.

De vsufructu ædium, imposita seruitute legando.

1. De arboribus deiectis.

19. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

PRoculus putat, insulam posse "ita" legari, vt ei seruitus imponatur, quæ alteri [i] insulæ hereditariæ debeatur, hoc modo: *si ille heredi meo promiserit, per se non fore quo altius ædificia tollantur, tum "ei" eorum ædificiorum vsumfructum do lego.* vel sic: *ædium illarum, quo ad altius, quàm "vti" nunc sunt, ædificatæ non erunt, illi vsumfructum do lego.*

1 ¶ Si arbores vento [k] deiectas dominus non tollat [l], per quod incommodior "is" sit vsusfructus, vel iter: suis actionibus vsufructuario cum eo experiundum.

i l. 33. ff. de seru. vrban. l. 3. l. 6. ff. comm. præd.
k v. l. 12. ff. eod.
l sunt enim proprietarij. l. 12. ff. eod.

De fructibus annuis legatis.

20. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SI quis ita legauerit, *fructus annuos fundi Corneliani Gaio Mæuio do lego*: perinde [m] accipi debet hic sermo, ac si vsusfructus fundi esset legatus.

m v. l. 41. ff. de vsufruct. legato.

Cui acquirit seruus fructuarius.

21. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

SI serui vsusfructus sit legatus: quidquid "is ex" opera sua adquirit, vel ex re fructuarij, ad eum pertinet [n]: siue stipuletur, siue ei possessio fuerit tradita. Si verò heres institutus sit, vel legatum acceperit: Labeo distinguit, cuius [o] gratia vel heres instituitur, vel legatũ acceperit.

22. *Idem* lib. 18. ad Sabinum.

SEd & si quid donetur seruo, in quo vsusfructus alterius est: quæritur, quid fieri oporteat. Et in omnibus istis: si quidem contemplatione fructuarij "aliquid" ei relictum, vel donatum est: psi adquiret: sin verò proprietarij, "proprietario:" si ipsius serui, adquireur domino. nec distinguimus, vnde cognitum eum, & cuius merito habuit, qui donauit, vel reliquit. Sed & si condicionis implendæ causa quid seruus fructuarius consequatur: & constiterit, contemplatione fructuarij eam cõditionem adscriptam, dicendum est, ipsi adquiri. nam & in mortis causa donatione idem dicendum est.

n l. 23. §. 1. ff. eo.
o an heredis, an fructuarij l. 22. ff. eo. l. 63. §. 4. ff. ad Trebell.

De seruo coercendo.

23. *Idem* lib. 17. ad Sabinum.

SEd sicuti, stipulando, fructuario adquirit: ita etiam, paciscendo, eum adquirere exceptionem [p] fructuario, Iulianus libro trigesimo digestorum scribit.

IDemque, & si acceptum rogauerit, liberationem ei parere [q].

1 ¶ Quoniam autem diximus [r], quod ex operis adquiritur, ad fructuarium pertinere: sciendum est, etiã cogendum eum operari. etenim modicam quoque castigationem fructuario competere [s], Sabinus respõdit, & Cassius libro octauo iuris ciuilis scripsit. vt neque torqueat [t], neque flagellis [u] cædat [x].

p nam pacta valent ad exceptionem.
q v. l. 11. ff. de acceptilat.
r l. 21. ff. eod. l. 10. ff. de adquir. rer. dominio.

Cui acquirit seruus fructuarius.

4. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SI quis donaturus vsufructuario, spoponderit seruo, in quem vsumfructum habet, stipulanti: ipsi vsufructuario obligabitur: quia, vt [y] ei seruus talis stipulari possit: vsitatum est [z].

1. Vbi pendet causatum. B. 2. Pro tempore, quo durat vsusfructus, in effectu quæritur fructuario pro tempore quo non durat, in effectu proprietario h. d. cum l. si operas infrà eod. Alb. de Ro.

25. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SEd & si quid stipuletur sibi aut Sticho seruo fructuario, donandi causa, dum vult fructuario præstitum: dicendum, si ei soluatur, fructuario adquiri.

1 ¶ Interdum tamen in pendenti [a] est, cui adquirat iste fructuarius seruus: vtputa "si" seruum emit, & per traditionem accepit, nec dum pretium numerauit, sed tantummodo pro eo fecit satis: interim, cuius sit, quæritur. Et Iulianus libro trigesimo quinto digestorum scripsit, in pendenti [b] esse dominium eius, & numerationem pretij declaraturam, cuius sit. Nam si ex re fructuarij, retrò fructuarij fuisse. Idemque "est," & si fortè stipulatus sit seruus, numeraturus pecuniam. nam numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio. ergo ostendimus, in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur [c]. Quid ergo, si amisso vsufructu, tunc pretium numeretur? Iulianus quidem libro trigesimoquinto digestorum scripsit.

ADhuc interesse, vnde si pretium numeratum. Marcellus verò, & Mauricianus, amisso vsufructu, iam [d] putant dominium adquisitum proprietatis domino. sed Iuliani sententia humanior est. Quòd si ex re vtriusque pretium fuerit solutum: ad vtrumque dominium pertinere, Iulianus scripsit: scilicet pro rata pretij soluti. Quid tamen, si fortè simul soluerit ex re vtriusque? vt puta decem "milia" pretij nomine debebat, & dona soluit ex re singulorum. cui magis seruus adquirat? Si numeratione soluit: intererit, cuius priores nummos soluat: nam, quos postea soluerit, aut vindicabit, aut si fuerint nummi consumpti, ad condictionem pertinet [e]. si verò simul in sacculo soluit [f], nihil fecit accipientis. & ideo nondum adquisisse quisquam dominium videtur: quia, cùm plus pretiũ soluit seruus, non faciet nummos accipientis.

2 ¶ Si operas suas iste seruus locauerit, & in annos singulos certum aliquid stipuletur: eorum quidem annorum stipulatio, quibus vsus fructus mãsit, adquiretur fructuario: sequentium [g] verò stipulatio ad proprietarium transit, semel adquisita fructuario: quamuis non soleat stipulatio semel cui quæsita, ad alium transire: nisi ad heredem, vel adrogatorem [h]. Proinde si fortè vsusfructus in annos singulos fuerit legatus, & iste seruus operas suas locauit, & stipulatus est, vt supra scriptum est: prout capitis minutione [i] amissus "fuerit" vsusfructus, mox restitutus, ambulabit stipulatio: profectáque ad heredẽ, redibit ad fructuarium. 3 ¶ Quæstionis est, an id, quod adquiri fructuario non potest, proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigesimo quinto digestorum scripsit, * quod fructuario adquiri non potest, proprietario quæri [k]. Denique scribit, eum, qui ex re fructuarij stipuletur nominatim proprietario, vel iussu eius, ipsi adquirere. Contra autem nihil agit, si non ex re fructuarij, nec ex operis suis fructuario stipuletur. 4 ¶ Seruus fructuarius: si vsumfructum in se dari stipuletur, aut sine nomine, aut nominatim proprietario, "ipsi proprietario" adquirit exemplo serui communis: qui, stipulando rem alteri ex dominis, cuius res est, nihil agit: quoniam rem suam [l] stipulando quis, nihil agit, alteri stipulando, adquirit solidum.

5 ¶ Idem Iulianus eodem libro scripsit.

SI seruo fructuarius operas eius locauerat, nihil agit. nam, & si ex re mea (inquit) à me stipulatus sit, nihil agit: non magis, quàm seruus alienus bona fide mihi seruiens, idem agendo, domino quicquam adquirit. Simili modo, (ait) ne quidem si rem meam à me fructuario conducat [m], me "non" obligauit. Et regulariter definit * quod quis, ab alio stipulando, mihi adquirit: id à me stipulando nihil agit. nisi fortè (inquit) nominatim domino suo stipuletur à me, vel conducat 6 ¶ Si duos fructuarios proponas, & ex alterius re seruus sit stipulatus: queritur, vtrũ totum, an pro parte, qua habet vsumfructum, ei queratur: nam & in duobus bonæ fidei possessoribus hoc idem est apud Scæuolam agitatum libro secundo quæstionum *. Et ait, vulgò creditũ, rationemque hoc facere, "vt," si ex re alterius stipuletur, partem [n] ei dumtaxat quæri, partẽ domi-

86 no. 1.

a §.3.ſ.eod.l.37.§.pen.ſ.de adquir.rerum dom.l.22.in f.l.39.ſ.de ſtipulat.ſeru.
b l.21.ſ eod.
c omni fructuario,vt Baſilicis παντὶ τῷ τὴν χρῆσιν ἔχοντι. Cuiac.11.obſernat.36.
d l.25.§.2.ſ.eod.
e hinc colligit Cuiacius,finito vſufructu, fructus pendentes vel perceptos diuidẽdos inter dominum & fructuarium pro rata temporis quo conſtitit eo anno in perſona fructuarij 4. Feudor.30. vide tamen l.13.ſ. quibus mod.vſusf. & l.8. in fin.ſ. de annuis.

domino:quòd ſi nominatim [a] ſtipulatus, nec dubitari debere, quin adiecto nomine, ſolidum ei quæratur. Idémque ait[c] & ſi iuſſu eius ſtipuletur : quoniã iuſſum pro nomine accipimus. Idem & in fructuariis erit dicendum: vt quo caſu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæſitum: quoniã ex re fructuarij quæri ei poſſe oſtẽdimus. 7 ¶ Quod autẽ diximus [b], ex re fructuarij, vel "ex" operis poſſe adquirere, vtrum tunc locum habeat, quotiens iure legati vſusfructus ſit conſtitutus, an & ſi per traditionem, vel ſtipulationem, vel alium quemcumque modum: videndum. Et vera eſt Pegaſi ſententia, quam & Iulianus libro ſextodecimo ſecutus eſt, omnia [c] fructuario adquiri.

26. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SI operas ſuas locauerit ſeruus fructuarius: & imperfecto tempore locationis, vſusfructus interierit: quod ſupereſt [d], ad proprietarium pertinebit [e]. Sed & ſi ab initio certam ſummam propter operas certas ſtipulatus fuerit: capite deminuto eo, idem dicendum eſt.

De fructib. pendentib. 1. De tabernis locandis. 2. Si ſeruum fructuarius inſtituerit. 3. De oneribus à fructuario habendis. 4. De ſeruitutib. 5. De ſeruo empto quibuſdam interdictu.

27. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

SI pendentes fructus iam maturos reliquiſſet teſtator, fructuarius eos feret, ſi, die legati cedente, adhuc pendentes deprehendiſſet. nam "&" ſtantes [f] fructus ad fructuarium pertinent [g]. 1 ¶ Si dominus ſolitus [h] fuit tabernis ad merces ſuas vti, vel ad negotiationem : vtique permittetur fructuario locare eas, & ad alias merces, & illud ſolum obſeruandum, ne vel abutatur vſufructuarius, vel contumelioſe [i], iniurioſéue vtatur "vſufructu".

2 ¶ Si ſerui vſusfructus legatus eſt, cuius teſtator quaſi miniſterio vacuo vtebatur: ſi eum diſciplinis, vel arte [k] inſtituerit [l] vſufructuarius : arte eius, vel peritia vtetur.

3 ¶ Si [m] quid [n] cloacarij nomine debeatur, vel ſi quid ob formam [o] aquæductus, quæ per agrum tranſit, pendatur: ad onus fructuarij pertinebit. [p] ſed & ſi quid ad collationem viæ, [q] hoc quoque fructuarium ſubiturum. ergo & quod, ob [r] tranſitum exercitus, confertur ex fructibus [ſ], ſed & [t] ſi quid municipio. nam ſolent poſſeſſores certam partem fructuũ municipio, viliori pretio, addicere, ſolent & fiſco fuſiones [u] præſtare, hæc onera ad fructuarium pertinebunt.

4 ¶ Si qua ſeruitus [x] impoſita eſt fundo, neceſſe habebit fructuarius ſuſtinere ; vnde & ſi per ſtipulationem ſeruitus debeatur. Idem puto dicendum.

5 ¶ Sed & ſi ſeruus ſub pœna emptus ſit, interdictis, certis quibuſdam [y]: an, ſi vſusfructus eius fuerit legatus, obſeruare hæc fructuarius debeat? & puto debere eum obſeruare. alioquin non boni viri arbitratu vtitur, "&" fruitur.

De nomiſmatibus.

28. *Pomponius* libro. 5. ad Sabinum.

NOmiſmatum [z] aut eorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis vti ſolent, vſusfructus legari poteſt. l 28 n°1

De vſufructu omnium bonorum.

f id eſt, Fructus inchoati vſusfructus tempore pendentes, fructuarij, ſunt: vnde aliud colligi poteſt, fructus pendentes finito vſusfructus tempore proprietarij fieri.
g vtcumque heres moram adeundo faciat. l.35.ſ.eod. l. 53.ſ. de fideicommiſſ. lib.
h vide l.13.§.5. ſ.eod.
i vel in honeſtè l.7.ſ.de vſufr. & habitat.
k adde Senecam.9. Controuerſ.3.
l Cur vſufructuarius, ſeruũ, quo defunctus vacuo vtebatur, diſciplinis inſtituere poteſt: domum ampliare non poteſt, quamuis melius repoſiturus ſit. l.7.in fine l.8.ſ.eod.
m Hic oneribus quæ ſequũtur ſubiecta olim erant patrimonia, fuerúntque hæc ſolennia patrimoniorum onera, adde quæ ſcripſi ad l. 11.ſ. de vocatione munerum.
n v.l.30.ſ.de legat.3.l.39.§.5.ſ.de legat.1. Id Græci appellant τὸ τέλος τοῦ κανάλου. 16.Eclog.1.c.17.
o id τέλος τοῦ ὑδραγωγίου Eclog.illo loc. Formæ autem aquęductus, ſunt, formæ, meatus aquarum publicarum, ad cuius tutelam & refectionẽ, hi, per quorum agros ea aqua tranſibat, annuatim tributũ conferebant. Hoc verbo vtitur Frõtinus libro de aquæductibus, & Imperator in l.1. l.3. l.6.Cod.de aquæductib.
p l.7.§.2.in fi.ſ eod.
q Hoc τέλος ὁδοστρωσίας Græci appellant, onus viæ refectionis Eclog.d.loco, quod prædiis impoſitum erat vt hîc & l.13.§.6.ſ.de act empti l.14.§.2.ſ.de muneribus l.11.ſ.de vacatione munerum: l.6.Cod. de pignoribus. Siculus Flaccus libro de cõdit aquar. Id antiqui dicebant, Exigere viam. Aſconius 3.Verrina.
r τέλος τῆς στρατιωτικῆς παρόδου. Eclog.ibid. Ad huiuſmodi tranſitum annonæ, ligna & ſtramenta conferebantur. Vide Flacum ibidem. Nouellam quomodo oporteat milites tranſitum in ciuitatibus facere, & de introitu, 130.
ſ lignis, & ſtramentis vt ſ. dixi.
t Hoc Græci ibidem appellant. τέλος τοῦ πολιτικοῦ. onus ob muncipium.
u alij functiones. δημόσια τέλη.16.Eclog.1.c.22 in fin. Stipendia, annonæ, capitationes atque hæ ſunt tributiones quæ poſſeſſionibus fiunt l.penult.ſ. de Veteranis: l.6. in fin.ſ.de muneribus. intributiones patrimonij dixi ad l.22.in fin. ſ. ad municipalem. tributa prædiorum l.7.§.2.ſ. eod.l.42.l.52.§.2.ſ.de pactis.l.13.§.6.ſ.de act.empti:l.13.ſ. de impenſis.l.32.§.6.ſ. de admiuiſtr. tutorum. munera rei coherentia adde Briſſonium 3.ſelectar.12.Cuiacium 18.obſeruat.37.

x quid ſi conductor, rei conductæ fructus Titio legauerit herede damnato finere legatarium vt frui: & legatarius vtetur fruetur, & heres mercedes domino præſtabit. l.30 §.1.ſ.de legat.3. quia ſi fructuarius eas præſtaret, legatum inutile ei foret.
y locis vt l.9.ſ.de ſeruis exportandis.
z l.9.§.4.ſ.ad exhibendum. vt Philipporum. l.27.§.4.in fin.ſ.de auro. hinc collige animi delectationem & recreationem pro fructu haberi. Z.iſ. adde l.41.ſ. eo. vt & lanæ, & odorum, & aromatum v. l. penult.ſ.de vſufructu earum rerum v. Forner. 2. ſelect. 2. v. tamen Cuiac. 9.obſernat. 37.

29. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

OMnium [a] bonorum [b] vſumfructum poſſe legari: niſi excedat dodrantis [c] æſtimationem, Celſus libro trigeſimo ſecundo digeſtorum, & Iulianus libro ſexageſimo primo ſcribit. & eſt verius.

Si ædium luminibus obſtruatur.

30. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SI is, qui binas ædes habet, aliarum vſumfructum legauerit: poſſe heredem, Marcellus ſcribit, alteras altius tollendo, obſcurare luminibus [d], quoniam habitari poteſt, etiam obſcuratis ædibus, quod vſque adeò temperandum eſt: vt non [e] in totum ædes obſcurentur, ſed modicum lumen, quod habitantibus ſufficit habeant.

Quæ ſunt ex re fructuarij.

31. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

EX re fructuarij etiam id intelligitur, quod ei [f] fructuarius donauerit [g], conceſſeritve, vel ex adminiſtratione rerum eius compendij ſeruus fecerit.

De iure ab eo, qui rem tradit, excepto.

32. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

SI quis vnas ædes, quas ſolas habet, vel fundum tradit: excipere poteſt id, quod perſonæ, non prędij eſt [h] veluti vſum & vſumfructum. Sed & ſi excipiat, vt paſcere ſibi, vel inhabitare liceat: valet exceptio : cùm ex multis ſaltibus, paſtione, fructus perciperetur. Et habitationis exceptione ſiue temporali, ſiue vſque ad mortem eius, qui excepit vſus [i] videtur exceptus.

Si fructuarius viuo teſtatore deceſſerit. 1. De iure accreſcendi.

33. *Papinianus* lib. decimoſeptimo. Quæſtionum.

SI Titio fructus, Mæuio proprietas legata ſit & viuo [k] teſtatore Titius [l] decedat: [m] nihil [n] apud ſcriptum heredem relinquetur [o], & id Neratius quoque reſpondit.

1 ¶ Vſumfructum in quibuſdam caſibus [p] non partis effectum obtinere cõuenit: vnde ſi fundi, vel fructus portio petatur: & abſolutione ſecuta, poſtea pars altera, quæ adcreuit, vindicetur: in lite quidem proprietatis, iudicatæ rei exceptionem obſtare, in fructus verò non obſtare [q], ſcribit Iulianus: quoniam portio fundi, velut alluuio portioni: perſonæ fructus adcreſceret [r]. l 33 § 1 n°1

De vſufructu duobus alternatim legato. 1. Si vſusfructus colono legetur. 2. quid interſit inter vſumfructum omnium bonorum & ſingularum rerum.

34. *Iulianus* libro trigeſimoquinto Digeſtorum.

QVotiens duobus vſusfructus legatur ita, vt alternis annis vtantur, fruantur: ſi quidem ita legatus fuerit, *Titio & Mæuio*: poteſt dici, priori [ſ] Titio, deinde Mæuio, legatum datum [t]: ſi verò duo eiuſdem nominis fuerint, & ita ſcriptum fuerit, *Titiis vſumfructum alternis annis do*: niſi conſenſerint [u], vter eorum prior vtatur, inuicem ſibi impedient. Quòd ſi Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepiſſet: interim legatum non habebit: ſed ad Męuiũ alternis annis vſusfructus pertinebit: & ſi Titius proprietatem alienaſſet ; habebit eum vſumfructum, quia & ſi ſub conditione vſusfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatẽ ab herede accepero: pendente autẽ cõditione, eandem alienauero: ad legatum admittat [x].

1 ¶ Si colono tuo vſumfructum fundi legaueris: vſumfructum vindicabit: & cum herede tuo aget ex cõducto [y]:

a l.34. §.2.ſ. eodem.
b & nominum l.3.ſ.de vſufruct. earum rerum.
c v. quæ notaui ad nouellam 18. cap.3.
d l.10.ſ. de ſeruitut.bus vrban.
e alioquin ædes non poſſent inhabitari arg. l.1.in fi.ſ.ſi vſusfruct.petatur l.10. in fine l. 24.ſ. de ſeru. vrbanorum
f ſeruo vſufructuario.
g vt habeat in peculio. vide l. 37. §.1.ſ. de acquir.rerum. ſecus ſi vt ad proprietarium rediret. l.49.de acq. rerũ
h quia non habet alium fundũ cui ſeruitus realis debeatur. Realem autem conſtituere nemo poteſt niſi qui habet prædium. l. 1. ſ. commun.prædior. §.3 Inſt. de ſeruitutibus.
i habitationi vſus ineſt. adde l.10. ſ.de vſufru. l. 13. Cod. hoc tit. §.5. Inſt. de vſufruct.
k id eſt, antequam in eius perſona conſtitueretur vſusfructus.
l id eſt, legatarius.
m idem dicendum ſi incapax.
n Ea enim videtur Titij voluntas teſtatoris vt ad legatarum proprietatis, vſusfructus legatus ſiue finitus, ſiue numquam ceptus rediret potius quàm adſcriptum heredẽ. Eadem eſt enim finiti & nunquam cepti vſusfructus ratio l.3.§. 1. ſ. vſusfruct.quemadmodum cauerit.
o ſed proprietatis legatario is vſusfructus adcreſcet. vide l.6. ſ. de vſufructu adſcreſ. nec eſt in cauſa caduci, quia lex Papia in vſufructu ceſſat, alioqui perpetuò remaneret apud fiſcum l.9.ſ.de vſufruct. legato. Præterea ſi legatarius proprietatis præferetur in vſufructu, ipſi heredi ſcripto conſequẽter fiſco præferetur. Nam lex Papia vindicat tantùm ea quæ remanſura ſunt apud heredem non apud legatarium l.17.ſ.de legatis. 2.
p l.4.ſ.eodem.
q l.14.§.1. ſ.de except. rei iudicatæ:
r id eſt, quia eo caſu vſusfructus non portioni, ſed homini accreſcit. dicta leg.14.
ſ vt prior nominatus prior eligat.
t vt ordo ſcripturæ ſeruetur. vide legem 24. §.17. ſ. de fideicommiſſariis libertat.
u vide l.3.in fine ſ.quibus modis vſusfruct.
x vide leg.57.ſ.eodem.
y l.9.in fin.l.10.l.24.in fin.ſ.locati.

a id est, totum quamlibet sui partem, necessitate, infert: *v. Eue. ard in Top. in loco à toto ad partem, numero 9.*
b alibi dicitur esse pars insulæ & quidem maxima. *l. 98. in fin. ff. de solut. adde l. 8. 9. ff. quibus modis vsusfruct.*
c *vide l. 6. ff. de vsu vsufructu legato.*
d *l. 36. §. vlt. l. 37. ff. eod. l. 53. ff. de fide. com. lib. lib er.*
e *v. l. 39. ff. eodem.* nihil interest quid fiat ex equi pollentibus. Res enim rē aliam repræsentare potest.
f *vide Cuiacium lib. 5. ad Africanum Fornerium 2. selectionum. 16.*
g *subaudi* testare.
h notandum est autem ex areis, præsertim frequēti mercatu, obuētiones venire. *l. 7. §. 1. ff. eod. l. 72. ff. de rei vind. Cicero. 9. Epistol.* casam in eis licet ponere. *l. 37. ff. eod.* non tamen ædificium *l. 7. § 1. ff. eod. vide Cuiac. 9. obseruat. 8.*
i quia tūc censetur area restituta, *vide l. 71. ff. eod.*
k ædibus ad aream redactis, ædium vsus extinguitur *l. 10. § 1. ff. quibus mod. vsusf.* ædiū vsusfructus semel extinctus noua ædificatione nō conualescit *vt hic.*
l *vide l. 44. § 1. ff. de legat. 1.*
m *adde l. 98. ff. de solutionibus.*
n *v. l. 126 § 1. ff. de verb. oblgat.*
o *vide l. 126. § 1. ff. de verborum obligat.*
p hoc est promissoris, & heredis eius.
q id est: nudā at non solidam.
r vsusfructus enim ea natura est, vt personæ cohereat: vt qui vsumfructum excipit, sibi tantùm non heredi quoque excipiat.
s id est, si ita sum stipulatus, fundum dabis, ita tamen vt quandiu vixeris eo vtaris fruaris, mortuo promissore, ab eius herede plena proprietas debetur, id autem in dubio præsumetur.
t *vide l. 35. ff. eod.*
u *vide l. 1. l. 6. ff. de vsu & vsufruct. legato.*
x *vide l. 35. ff. eod.*
y *leg. 12. § 2. ff. eodem.*
z Pretium rei rem repræsentat. *lege 35. § 1. ff. eodem l. 22. in fine ff. de de petit. hereditat. l. 33. l. 34. ff. de peculio.*

& consequetur, vt neque mercedes præstet, & impensas quas in culturam fecerat, recipiat.

2 ¶ Vniuersorum bonorum, an singularum rerum vsusfructus legetur, hactenus interesse puto: quòd si ædes incensæ fuerint, vsusfructus specialiter ædium legatus peti non potest: bonorum autem vsufructu legato, areæ vsusfructus peti poterit, quoniam qui [a] bonorū suorum vsumfructum legat: non solùm eorum, quę in specie sunt: sed & substantiæ omnis vsumfructum legare videtur: in substantia autem bonorum etiam area est [b].

Si heres in fraudem fructuarij tardius adierit, De vsufructu serui legato ita & finito vsufructu liber sit.

35. *Idem* lib. primo ad Vrseium Ferocem.

SI vsusfructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, vt tardius [c] ad legatum perueniretur: hoc quoque præstabitur, vt Sabino placuit [d]. 1 ¶ Vsusfructus serui mihi legatus est, isque, cùm ego vtifrui desissē, liber esse iussus est, deinde ego ab herede æstimationem legati tuli, nihilo magis eum liberum fore, Sabinus respōdit. namque videri me vtifrui homine, pro quo aliquam rem habeam [e]. conditionem autem eius libertatis eādem manere: ita vt mortis meæ, aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

De re extincta & restituta. 1. De morte debitoris nudæ proprietatis. 2. Si post moram heredis moriatur seruus, cuius vsusfructus legatus est.

36. *Africanus* lib. 5. [f] Quæstionum.

QVi vsumfructum areæ legauerat, insulam ibi ædificauit, ea viuo eo [g], decidit, vel deusta est. vsumfructum [h] deberi existimauit [i]. Contrà autem non idem iuris esse, si insulæ vsufructu legato, area [k], deinde insula facta sit. Idémque esse, & si scyphorum vsusfructus legatus sit, deinde massa [l] facta, & iterum scyphi. licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum vsusfructus legatus sit [m].

1 ¶ Stipulatus sum de Titio fundū Cornelianum, detracto [n] vsufructu. Titius decessit. Quæsitum est, quid mihi heredem eius præstare oportet. Respondit, referre [o], qua mente vsusfructus exceptus sit. nam si quidem hoc actum est, vt in cuiuslibet [p] persona vsusfructus constitueretur, solam [q] proprietatem heredem debiturum. sin autem id actum sit, vt promissori dumtaxat vsusfructus reciperetur, plenam [r] proprietatem heredem eius debiturum [s]. Hoc ita se habere, manifestius in causa legatorū apparere. etenim si heres, a quo detracto vsufructu, proprietas legata sit, priùs quam ex testamento ageretur, decesserit, minùs dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. Idémque, & si sub conditione similiter legatus sit, & pendente conditione heres decessit.

2 ¶ Vsusfructus serui Titio legatus est, cùm per heredem staret, quò minùs præstaretur, seruus mortuus est. aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarij intersit [t], moram factam non esse. vt scilicet ex eo tempore in diem in quo seruus sit mortuus, vsusfructus ęstimetur. Cui illud quoque consequēs esse, vt si ipse Titius moriatur: similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis æstimatio vsusfructus heredi eius præstaretur.

Si promissor vsusfructus, vel operarum serui per quinquennium nihil dederit.

37. *Idem* lib. 7. Quæstionum.

QVæsitum est: si, cùm in annos decem proximos vsumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit [u], quominus dares: & quinquennium transierit: quid iuris sit. Item, si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquenniū præteriit. Respondit, eius temporis vsumfructum, & operas rectè peti, quòd [x] per te transactum est, quo minùs daretur.

Per quas personas vsufructuarius vtitur fruitur.

38. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

a *adde l. 28. ff. eod.*
b talia prædia dicuntur fœnea, ἄπορα *Nouell. 7. c. 12.*
c quia rēs sua nemini seruit *l. 25. ff. de seruitut. vrban. l. 66. § 6. ff. de legat. 2.*
d *adde l. 18. ff. de verb. obligat.* e *Vlpianus 24. § 26. in fin.*
f Appellatione partis intelligitur dimidia *l. 25 in fin. l. 164. § 1. ff. de verb. significat.*
g ex hac lege, *l. egē 61. ff. eod.* emēdat *Cuiac. 1. obseruat. 36.* alij illinimentum calcis intelligunt, *vide quæ notaui ad l. 3. § 9. ff. vti possidetis.*
h vsufructuarius seruo vsufructuario præstare debet stipendia cibariorum & impendia valetudinis. i *l. 15. § 2. ff. eodem.*
k vsusfructus deducitur à filio emācipato præterito, qui petita bonorum possessione contra tabulas, extraneum heredem exclusit, à quo fundus ...

NOn vtitur vsufructuarius [y], si nec ipse vtatur, nec nomine eius alius: puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus est, vel qui negotium eius gerit. Planè illud interest: quòd, si vendidero vsumfructum, etiamsi emptor non vtatur, videor vsumfructum retinere.

39. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVia qui pretio fruitur, non minùs habere intelligitur, quam qui principali re vtitur fruitur. [z]

40. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

QVòd si donauero, non aliàs retineo, nisi ille vtatur.

De statuis & Imaginibus. 1. De agris infructuosis.

41. *Idem* lib. 7. Institutionum.

STatuæ, & imaginis [a] vsumfructum posse relinqui magis est: quia & ipsæ habent "aliquam" vtilitatem, si quo loco opportuno ponantur.

1 ¶ Licèt prædia quædam talia sint, vt magis in ea impendamus, quam de illis adquiramus [b], tamen vsusfructus eorum relinqui potest.

Si alii vsus, alii fructus legetur: quid intersit inter rerum, & æstimationis legatum.

42. *Florentinus* lib. 11. Institutionum.

SI alij vsus, alij fructus eiusdem rei legetur: id percipiet fructuarius, quod vsuario superit. nec minus "&" ipse, fruendi causa & vsum habebit.

1 ¶ Rerum, an æstimationis vsusfructus tibi legetur, interest. nam si quidem rerū legetur: deducto eo [c], quod pręterea tibi legatum est, "ex" reliquis bonis vsumfructū feres. sin autem æstimationis "vsusfructus legatus est: id quoque æstimabitur, quòd præterea tibi legatum est. Nam,* sæpius idem legando, non ampliat testator legatum [d]. re autem legata: etiam æstimationem eius legando, ampliare legatum possumus.

De vsufructu partis bonorum legato.

43. *Vlpianus* lib. 7. Regularum.

ETiam [e] partis bonorum vsusfructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia [f] pars bonorum continetur.

De tectorio.

44. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

VSufructuarius nouum tectorium [g] parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest: quia: tametsi meliorem, excolendo ędificium, domini causam facturus esset: non tamen id iure suo facere potest, aliúdque est tueri quod accepisset, an nouum faceret.

De impensis cibariorum & valetudinis.

45. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SIcut [h] stipendia [i] cibariorum in seruum, cuius vsusfructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

De bonorum possessione contra tabulas in quibus nuda proprietas matri legata est. 1. De insula à proprietario reficienda.

46. *Paulus* lib. 9. ad Plautium.

SI, extraneo scripto, & emancipato præterito [k], matri defuncti, deducto vsufructu, proprietas legata sit petita contra tabulas bonorum possessione, plena proprietas, pietatis [l] respectu, matri præstanda est [m].

1 ¶ Si testator iusserit, vt heres reficeret insulam, cuius vsumfructum legauit: potest fructuarius ex testamento agere, vt heres reficeret [n].

47. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

QVòd si heres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset: heres etiam fructuarij eo nomine habebit actionem, quanti [o] fructuarij interfuisset, non cessasse heredem: licet vsusfructus morte eius interisset.

Si heres quasi negotium fructuarij gerens ædes refecerit. 1. De fructibus Immaturis.

48. *Paulus* libro 9. ad Plautium.

SI absente fructuario, heres, quasi negotium eius gerens, reficiat: negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus [p] sit recedere, vt vsufructu fructuarius: nō est cogēdus reficere: sed actione negotiorū gestorū liberatur. 1 ¶ Siluam cæduam, etiam si intempestiue [q] cæsa sit in fructu esse constat: sicut olea immatura lecta, item fœnum immaturum cæsum in fructu est [r].

tarij (cui dies messis, vindemię, piscationis, syluæ cædēdę, vel collectionis ... maturitatis cesserat) fructuum collectionem anticipauit. Idem in colono ... interea sciamus tēpus maturitatis, non æstimari ex priuata coloni affectione ... boni patrisfamilias. sic enim intelligenda est *l. pen. ff. de vsufructu legato.* ... immatura, matura vtilior est, *d. l. pen.* notandum est immaturè fructus ... tem teneri etiam Aquilia *l. 27. § 25. ff. ad l. Aquil.* & cōmuni diuidundo *v. l.* ... *muni diuid.* ex locato *v. l. 35. § 1. ff. locat. v. Molinæum tit. 1. § 1. gloss. 8. numero 32.* ...

De vsufructu duobus legato à duobus heredibus.

49. *Pomponius* lib. 7. ad Plautium.

SI mihi, & tibi, à Sempronio, & Mucio heredibus vsus fructus legatus sit: ego in partem Sempronij quadrantem, in partem Mutij alterum quadrantem habebo: tu item in, vtriusque eorum quadrantes partes [a].

De impensis ab herede vsumfructum restituturo deducendis.

50. *Paulus* libro 3. ad Vitellium.

TItius Mæuio fundum Tusculanum reliquit: eiúsque fidei commisit, vt eiusdem fundi partis dimidiæ vsum fructum Titiæ præstaret. Mæuius villam, vetustate corruptam necessariam cogendis, & conseruandis fructibus ædificauit. Quæsitum est, an sumptus partem, pro portione vsusfructus Titia adgnoscere debeat. Respondit Scæuola, si prius, quàm vsusfructus præstaretur, necessariò ædificasset: non aliàs cogendū [b] restituere, quàm eius sumptus ratio haberetur.

De vsufructu, in tempus mortis collato.

51. *Modestinus* lib. 9. Differentiarum.

TItio cùm morietur, vsusfructus inutiliter [c] legari intelligitur, in id tempus videlicet collatus, quo persona discedere [d] incipit.

De tributis præstandis.

52. *Idem* lib. 9. Regularum.

VSufructu relicto, si tributa eius rei præstentur, [e] ea vsufructuarium præstare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur hæc quoque ab herede dari.

Si portio Insulæ manet.

53. *Iauolenus* lib. 2. Epistolarum.

SI cui insulæ vsusfructus legatus est: quamdiu [f] quælibet portio eius insulæ remanet, totius soli vsumfructum retinet.

De venditione fundi, cuius vsusfructus sub conditione legatus est.

54. *Idem* lib. 3. Epistolarum.

SVb cōdicione vsusfructus fundi à te herede, Titio legatus est: tu fūdū mihi vēdidisti, & tradidisti detracto vsufructu. Quæro: si nō extiterit cōdicio: aut extiterit, & interiit vsusfructus: ad quem pertineat. Respondit: intelligo, "te" de vsufructu quærere, qui legatus est. itaque si cōdicio eius legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium "is" vsusfructus pertineat: &, si aliquo casu ab eo amissus [g] fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur. quod si condicio non extiterit, vsusfructus id heredem pertinebit: ita vt in eius persona omnia eadem seruentur, quæ ad amittendum vsumfructum pertinent, & seruari solent. Ceterùm in eiusmodi venditione spectandum id erit, quod inter ementem, vendentemque conuenerit: vt, si apparuerit legati [h] causa eum vsumfructum exceptum esse, etiam si conditio non exstiterit, restitui à venditore emptori debeat.

De vsu infantis legato.

55. *Pomponius* lib. 26. ad Quintum Mucium.

SI infantis [i] vsus tantummodò legatus sit: etiam si nullus interim sit [k], cùm tamen infantis ætatem excessere, rit, esse incipit [l].

De municipibus fructuariis.

56. *Gaius* lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

AN vsusfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est. periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, nec [m] facile capitis deminutione periturus est qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente vsufructu, sed tamē placuit dandam esse actionem. Vnde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo vsufructu municipes. & placuit, centum [n] annis [o] tuendos esse municipes [p]: quia is finis vitæ longæui hominis est [q].

De consolidatione rescisa. 1. De morte quorundam ex fructuariis.

57. *Papinianus* libro septimo. Responsorum.

DOminus fructuario prædium, quod [r] ei per vsumfructum seruiebat, legauit, idque prædium aliquandiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti rectè pertulerat, coactus est. mansisse fructus ius integrum ex post facto [s] apparuit.

1 ¶ Per fideicommissum fructu prædiorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex personæ vita decedentium ad dominum proprietatis [t] recurrit [u].

De herede fructuarij. 1. De legato sextæ partis, ex redactu frucluum.

58. *Scæuola* lib. 3. Responsorum.

DEfuncta fructuaria mense Decembri, iam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mēse Octobri per colonos sublatis: quæsitum est, vtrùm pensio heredi fructuariæ solui deberet: quamuis fructuaria ante Kalendas Martias [x], quibus pensiones inferri debeant, decesserit: an diuidi debeat inter hæredem fructuariæ, & rempublicam, cui proprietas legata est. Respondi, rempublicā quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariæ verò heredem sua die, secundum ea quæ proponerentur, integram pensionem percepturum [y].

1 ¶ *Sempronio do lego ex redactis fructuum oleris, & perninæ*, [z] *quæ habeo in agro farrariorum, partem sextam*, Quæritur an his verbis vsusfructus legatus videatur. Respondit, nō vsumfructum, sed ex eo, quod redactum esset, partem legatam. Item quæsitum est, si vsusfructus nō esset, an quot annis partem sextam redactam legauerit. Respondi, quot annis videri relictum [a], nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

De arboribus vi tempestatis euersis. 1. De eo quod in fundo nascitur, vel inde percipitur. De pensionibus locatorum agrorum. 2. De vectigali fundi, quod in compendio casæ arundinis, vel pali consistit.

59. *Paulus* lib. 3. Sententiarum.

ARbores vi tempestatis, non culpa fructuarij, euersas, ab eo substitui non placet [b].

1 ¶ Quidquid in fundo nascitur, "vel" quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet [c]: pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialiter comprehensæ sint. Sed ad [d] exemplum venditionis [e], nisi fuerint specialiter exceptæ, potest vsufructuarius conductorem repellere.

2 ¶ Cæsæ harundinis, vel pali compendium, si [f] in eo "quoque" fundi vectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet.

De vsufructuario prohibito, vel deiecto. 1. De vsufructu vindicādo à nō domino. Si de proprietate vel vsufructu sit cōtrouersia.

60. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

CViuscumque fundi [g] vsufructuarius prohibitus, aut deiectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit: [h] sed & si, medio tempore, alio casu intercideri vsusfructus: æquè de perceptis antea fructibus vtilis actio tribuitur. 1 ¶ Si fundus, cuius vsusfructus petitur, non à domino possideatur, actio redditur [i]. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit: fructuarius nihilominus in possessione esse debet. satisque ei à possessore cauendum [k] est, quod non sit prohibiturus frui eum cui vsusfructus relictus est, quandiu de iure suo probet. Sed, si ipsi vsufructuario quæstio moueatur: interim vsus fructus eius offertur: sed caueri de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel, si satis non detur, ipse frui permittitur.

De riuo parietib. imponendo, de edificio coniunctum...

61. *Neratius* lib. 2. Responsorum.

VSufructuarius nouum riuum [l] parietibus nō potest imponere. Ædificiū inchoatum, fructuarium consummare non [m] posse, placet: etiam si eo loco aliter vti non possit: sed nec eius quidem vsumfructum esse. Nisi in constituendo, vel legando vsufructu, hoc specialiter adiectum sit, vt vtrumque ei liceat.

De venatione. 1. & feris quæ viuariis inclusæ sunt.

62. *Triphoninus* lib. 7. Disputationum.

VSufructuarium venari [n] in saltibus, vel montibus possessionis, probè dicitur, nec aprum, aut ceruum quem ceperit, proprium domini capit. sed fructus aut iure (ciuili,) aut gentium [o] suos facit.

1 ¶ Si viuariis [p] inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando vsusfructus cœpit: num exercere [q] eas fructuarius possit, occidere non possit? aliàs si quas initio incluserit operis suis, vel "post" sibimetipsæ inciderint, delapsæve fuerint: hæ fructuarij iuris sint? commodissime tamen: ne per singula animalia facultatis fructuarij propter discretionem difficilem, ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum, finito vsufructu, domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti vsusfructus tempore.

---

a vide quæ notaui ad nouell. 18. cap. 4.

b l. 32. §. 5. ¶. de vsufruct. legat.

c quia nō persona incipit. l. 5. ¶. de vsufruct. leg. aliud est in stipulationibus, v. l. 11. Cod. de contrah. stipul.

d aliàs decedere.

e vide l. 3. §. 2. ¶. eodem.

f atque ita per partem integer vsusfructus retinetur argum. l. 12. Cod. de aquilis & censitis.

g l. 46. in prin. ¶. de euict.

h fortè legatarij.

i vel furiosi, vel ægrotantis.

k leg. 12. §. 3. ¶. eodem.

l potest enim furiosus resipiscere, ægrotus conualescere, & infans crescere. Paul. 3. sent. 6. §. 18.

m Collegia & municipia non facilè moriuntur, vt hic, itanec Ecclesia, vide l. 1. Feud. 13.

n l. 8. ¶. de vsufructu legato.

o Immò: triginta tantùm annis l. 68. §. penult. ¶. ad l. falcid. vide Cuiac. lib. de præscript. c. penul.

p nisi prius talis ciuitas aratrum passa sit l. 21. ¶. quibus mod. vsusfruct. amit.

q Respublica æstimatur ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος. adde 7. Plin. 48.

r Res seruit homini per vsumfructum.

s l. 34. paulo ante §. 1. ¶. eod.

t quo nomine caueri proprietatio oportet l.

3 circa finem ¶. de alimentis.

u Immò ad proprietarium non recurrit l. ... ¶. ...

x Martio mēse pensiones & mercedes solui solitæ Macrob. 1. c. 12. adde quæ de pensionibus mense Iulio inferri solitis dixi ad l. 31. ¶. d. contr. empt. & ad l. 9. ¶. qui potiores.

y Si integro anno vsusfruct. durauit, pensiones integræ heredi fructuarij debentur, licèt tardius inferatur. Quid si nō integro ... pro rata temporis quo vsusfructus cōstituit in persona vsufructuarij, inter dominum & vsufructuarij heredes diuidētur? vide quæ notaui ad l. 26. ¶. eod.

z Porcina hic dicitur vt & rapina in l. 88. §. 16. ¶. de legat. 2.

a Igitur tale legatum, pensio annua, nō vsusfructus, erit.

b quia nec earum euersarum fecit omne cōmodū l. 12. ¶. eo. aliud si demortuæ sint l. 18. ¶. eod.

c l. 9. ¶. eodem.

d vide omnino quæ scripsi ad Accursiū hoc l. eo.

e in qua emptor non necesse habet seruire colono, cui prior dominus locauit, nisi eā lege emit. l. 9. Cod. l. cati.

f leg. 9 §. vlt. ¶. eodem.

g id est, siue prouincialis siue Italica, non vrbani, vel rustici, nam nullus est fundus vrbanus. Cuiac. 11. ... 36.

h interdicto de vi l. 3. §. penult. l. 10. ¶. de vi & vi.

i datur enim ei actio in quemuis possessorem l. 5. §. 1. ¶. si vsusfruct. petatur.

k vide l. ... de aqua quotidiana.

l nouum tectorium ... ex qua hanc emendat Cuiac. 1. obseru. c. 36. sed Ruisardus riui nomine stillicidij genus intelligit.

m Imò potest l. ... de ...

n l. 9. §. 5. ¶. eod. v. de tamen l. 26. ¶. de vsuris.

o §. 12. de rerum diu.

p De viuariis dixi ad l. 1. § 14. ¶. de adquir. end. possess.

q Exercere feras, est earum operis vti.

l. 58 n° 1

§1 n° 1

l. 59 n° 1

l. 61 n° 1

l. 62 n° 1

Qui vsumfructum constituere possit.

63. *Paulus* libro singul. de Iure singulari.

QVod nostrum non [a] est, transferemus ad alios. velu ti is [b], qui fundum habet, quanquam vsumfructum non habeat, tamen vsumfructum cedere potest [c].

De domo reficienda.

64. *Vlpianus* lib. 51. ad Edictum.

CVm fructuarius paratus est vsumfructum [d] derelinquere [e], non [f] est cogendus domum reficere, in quibus casibus "&" vsufructuario hoc onus incumbit. Sed & post acceptum contra eum iudicium parato fructuario derelinquere vsumfructum, dicendum est absolui eum debere à iudice.

65. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

SEd cùm fructuarius [g] debeat, quod suo suorúmque facto deterius factum sit, reficere: non est absoluendus, licèt vsumfructum derelinquere paratus sit. debet [h] enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere.

1 ¶ Non magis heres reficere debet, quod vetustate iam deterius factum reliquisset testator, quàm [i] si proprietatem alicui testator legasset.

Quæ actiones cum vsufructuario competunt.

66. *Paulus* lib. 47. ad Edictum.

CVm" vsufructuario nō solùm legis Aquiliæ [k] actio cōpetere potest: sed & serui corrupti, & iniuriarū: si seruum torquendo [l], deteriorem fecerit.

De venditione vsusfructus.

67. *Iulianus* lib. 1. ex Minicio.

CVi vsusfructus legatus est, etiā inuito herede, eum extraneo vendere potest [m].

De partu. 1. De fœtu. 2. De grege. 3. vel armento supplendo.

68. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

VEtus fuit quæstio, an partus ad fructuarium pertineret. sed Bruti [n] sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere *. neque [o] enim in fructu hominis homo esse potest [p] hac ratione, nec vsumfructum in eo fructuarius habebit. Quid tamen si fuerit etiam partus vsus fructus relictus? an habeat in eo vsumfructum? &, cùm possit partus legari, poterit & vsusfructus eius.

1 ¶ Fetus tamen pecorum Sabinus, & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere [q].

2 Planè, si gregis, vel armenti sit vsusfructus legatus: debebit ex adgnatis gregem supplere: id est, in locum capitum defunctorum.

69. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

VEl inutilium, alia summittere [r]: vt, post substituta, fiant propria fructuarij, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt: ita priora quoque, ex natura fructus, desinunt eius esse. Nam alioquin, quod nascitur, fructuarij est: &, cum substituit, desinit eius esse.

70. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

QVid ergo, si non faciat, nec suppleat? ~~teneri~~ eum Proprietario, Gaius Cassius scribit libro decimo iuris ciuilis. 1 ¶ Interim tamen: quandiu summittantur, & suppleantur capita, quæ demortua sunt: cuius sit fetus, quæritur. Et Iulianus libro tricesimoquinto digestorum scribit, pēdere [t] eorum dominium: vt, si summittantur, sint proprietarij: si non summittātur, fructuarij. quæ sententia vera est. 2 ¶ Secundum quę, si decesserit fetus, periculum erit fructuarij, non proprietarij, & necesse habebit alios fetus summittere. Vnde Gaius Cassius libro octauo scribit carnem [u] fetus demortui ad fructuarium pertinere [x]. 3 ¶ Sed quod dicitur, debere eum summittere, toties verum est, quoties gregis, vel armenti, vel equitij, id est vniuersitatis, vsusfructus legatus est. ceterùm, si singulorum capitum, nihil supplebit.

4 ¶ Item, si fortè eo tempore, quo fetus editi sunt, nihil fuit, quod summitti deberet: nunc "&" post editionem vtrùm ex his, quæ edentur summittere debebit: an ex his quæ edita sunt, videndum est: puto autem verius: ea, quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere: sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario.

5 ¶ Summittere autem facti est. & Iulianus propriè dicit, dispertire, & diuidere, & diuisionem quandam facere, quòd dominium erit summissorum proprietarij.

De re mutata, & in pristinam formam restituta.

71. *Marcellus* libro 17. Digestorum.

SI in area, cuius vsusfructus alienus esset, quis ædificasset: intra tempus, quo vsusfructus perit superficie sublata, restitui [y] vsumfructum, veteres responderunt.

Si proprietarius vsumfructum legauerit.

72. *Vlpianus* libro 17. ad Sabinum.

SI dominus nudæ proprietatis, vsumfructum legauerit [z]: verum est, quod Mæcianus scripsit libro tertio quæstionum de fideicommissis, valere legatum: &, si fortè in vita testatoris, vel ante aditam hereditatē proprietati accesserit, ad legatariū pertinere: Plus admittit Mæcianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset vsusfructus, vtiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

Si fructuarius in area casam ædificet.

73. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SI areæ vsusfructus legatus sit mihi: posse me casam [a] sibi ædificare, custodiæ causa earum rerum, quæ in area sint.

De vsufructu duobus seruis legato.

74. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SI Sticho seruo tuo, & Pamphilo meo legatus fuerit vsusfructus: tale est legatum, quale si mihi, & tibi legatus esset: & ideo dubium non est, quin æqualiter [b] ad nos pertineat.

DE VSVFRVCTV ADcrescendo [c].

Tit. II.

Si vsusfructus legetur duobus coniunctim, vel separatim. 1. Si communi seruo. 2. Si communi seruo & separatim Titio. Si duobus coniunctim & alteri separatim. 3. De re coniunctis. 4. Si duobus heredibus institutis proprietas legetur.

Vlpianus lib. 17. ad Sabinum.

QVOTIENS [d] vsusfructus legatus est ita [e] inter fructuarios est ius adcrescendi, si [f] coniunctim [g] sit vsusfructus relictus. cæterum, si separatim [h] vnicuique [i] partis rei vsusfructus sit relictus, sine dubio ius adcrescendi cessat.

1 ¶ Deniq; apud Iulianum libro trigesimoquinto Digestorum quæritur: si communi seruo vsusfructus sit relictus, & vtrique domino adquisitus: an altero repudiante, [k] vel amittente [l] vsumfructum, alter totum habeat. & putat ad alterum pertinere [m]: & licèt dominis vsusfructus non [n] æquis partibus, sed pro dominicis adquiratur: tamen persona eius, non dominorum, inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere.

2 Idem ait, & si communi seruo, & separatim Titio vsusfructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis vsumfructum, non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum coniunctum. quæ sententia vera est. nam, * quamdiu vel vnus vtitur, potest dici vsumfructū in suo statu esse. Idem est, si duobus coniunctim, & alteri separatim vsusfructus esset relictus.

3 ¶ Interdum tamen, etsi non sint coniuncti, tamen vsusfructus legatus alteri adcrescit. vtputa [o] si mihi fundi vsusfructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam (vt "&" Celsus libro octauodecimo digestorum, & Iulianus libro trigesimoquinto scribit) concursu [p] partes habemus [q]. quod & in proprietate contingeret: nā altero repudiante, alter "totū" fundū haberet. Sed in vsufructu hoc plus est: quia & cōstitutus, & postea amissus nihilo minus ius adcrescēdi admittit. omnes [r] enim auctores apud Plautiū de hoc cōsenserūt. & (vt Celsus, & Iulianus elegāter aiūt) vsusfruct⁹ quotidie [s] cōstituitur [t] & legatur: non vt proprietas eo solo tempore, quo vindicatur.

a hoc est, quod nostrum nondum est.
b id est, nudæ proprietatis dominus *l.* 72. *j. eod.*
c eo planè modo, qui extat. in *l.* 55. *s. eod.* Imò non potest. § 3. *Inst. de vsufruct.*
d Derelinquere fundum vsufructuario licet etiā post acceptum iudicium.
e *l.* 48. *s. eod.* *l.* 65. *j. eod.*
f Derelinquens iure concesso ædificiū, id reficere non cogitur.
g vt & emptor *l.* 25. § 1. *j. de ædilitio.*
h Imo nō debet *l.* 20. *j. de damno.*
i *adde l.* 46. *in fin. s. eod.*
k *l.* 11. § *finali j. ad l. Aquil.*
l *l.* 17 § 1. § 2. § 3. *l.* 23. *inf. s. eod.*
m § 1. *Inst. de vsu. & habit. l.* 9. *Cod. eod.*
n *Idem Cicero* 1. *de finibus.*
o *l.* 28. *in fin. j. de vsu.*
p *l.* 28. *j. de vsuris.* § 37. *de rer. diuis. v. l.* 27. *s. de petit heredit. vide l.* 66. § 3 *j. soluto.*
q *Paul.* 3. *senten.* 6. § 20.
r Columella & Virgil. ne post amissa requiras, Anteueni & sobolem armento sortire quotannis. *Cuiac.* 11. *obseruat.* 36.
s puta actionē in factum *arg. l.* 10. *in fin. j. de præscriptis.*
t *l.* 13. *in f. s. eod.*
u *l.* 30. *j. quibus modis vsusfructus amittatur.*
x post adeptū vsūfructū. aliàs constat mortuo boue qui legatus est, neque corium neque carnem deberi *l.* 49. *j. de legat.* 2.
y *l.* 36. *s. eod. l.* 23. *l.* 24. *j. quibus mod. vsusfruct. amit.*
z potest enim legare *l.* 63. *s. eod.*
a non ædificiū *l.* 7. § 1. *s. eod. Paul.* 3. *sentent.* 6. § 2. Est verò casa *hîc & l.* 41. § 3. *j. de legat.* 3 *l.* 5. § 6. *j. de adquir. rerum dominio*: § 5. *Instit. de rerum diuis.* ædificiū humile à cautione deducit Festus.
b *l.* 4. *in fin. j. titul. prox. l.* 81. *in prin. j. ad l. falcid.*
c Ius adscrescendi, locū habet quoties pars hereditatis aut rei legatæ, quæ deficit in vno exheredibus vel legatariis, accrescit alteri, *adde l.* 89. *j. de leg.* 3. *l.* 142. *j. de verb signif. l. vnic.* § 10. *& sequen. Cod de cad. toll.* Vel ita, est ius retinendæ (hoc ius non decrescendi est, potiùs quàm adcrescendi *l. vnica* § *fin vero nemo Cod. de caducis*) vel nanciscendæ partis eius qui non concurrit, vel concurrere desiit.
d verba Sabini sunt, vt notat Cuiac. 5. ad Africanum.
e *vide l.* 3. *j. eod.*
f Coniunctim, pro coniuncta scriptura: vt & separatim pro separatim disiuncta accipit itidem Cuiacius.
g fit autē id variis modis: veluti, *Titio & Seio Stichum do* § 8. *Inst. de leg.* Hi vna oratione ...

damni mittitur, sed in totum. Cum igitur plures mittuntur æqual. quasi in totum missi, concursu partes habent *leg.* 15 § 18. *j. de damno.*
r id est, vtriusque sectæ Iurisconsulti Sabiniani & Proculliani, qui in ... cendi dando re tantùm coniunctim consenserunt, præterquam, in ... *primo j. quando dies vsusfructus*, vbi Iulianus dissentit à Celso.
s *v. l.* 1. *in prin. tit. prox.*
t hoc est. si legatus sit. quotidie iure legati constituitur. & quot sunt ... momēta, tot propemodum sunt legata. quod in perceptione propterea consistit. *l.* 1. *j. quando dies vsufructu.*

a §.8.*Inst. de legatis. l. vnica.* §.11. *vers. sin verò non C. de caducis toll.*
b i. pars fructuarij, fructuario coheredi non adcrescit, sed ei cui legata fuerit fundi fructuarij proprietas *l.6.§.1.ī.eod.*
c Id est, inter heredes ab initio videtur diuisus à testatore: vt in eo haberent partes hereditarias, non æquales. non igitur per concursum. Nam cōcursus æquales partes facit. In his qui partes habent aut habere intelliguntur, locus non est iuri adcrescēdi: secus in his qui per concursū partes faciūt.
d *l.1.ī.eod.*
e *vide Zas.2.responsor.29.*
f *l.6. inf. ī. de vsufr. earum rerū.*
g Ius adcrescēdi erit. non tamen si vsusfructus vni, alteri proprietas adiudicata est, communicabitur vsusfructus *l.16.§.1.ī.familiæ.*
h Hoc nouum est, vt proprietario vsusfruct⁹ nō cōsolidetur, sed adcrescat quasi seruitus.
i ἐξ ἀφόδου Theoph. §.*Inst.3 de vsufructu.*
k ex hac formula apparet, hoc vna oratione coniunctos.
l Inter eū qui causalem vsumfructum, (i. qui integrā proprietatem & partem vsufructus habet) & formalē, (id est, nudum fructuarium) ius est concurrendi in partem deficiētis, ídque ratione coniunctionis verbalis *Bald.*
m hęc verba *deducto vsufructu* abundare existimat Cuiacius 5. ad Africanū. Nam idem est non deducto vsufructu.
n *v.l.1. in f.ī.eo.*
o *l.33.ī. de vsufructu, & quemadmodum. l.4.ī. de vsufructus earum rerum.*
p nam capitis minutione maxima & media perit vsusfructus. *l.1.ī. titul. prox. l.16.C. de vsufruct.*
q Hi heredes, legatarij quoque in vsufruct.
r extraneis scilicet: aliàs si liberis suis: Attius totum occuparat, quoniā copula inter personas posita inter quas gradus affectionis habuit testator, non facit coniunctionem verbalem.
ſ Tantum habet vnus nominatus, quātū plures innominati coniūcti per nomen complectiuum, vide *Decium consil.* 470. *Bald. ad l. vnicam. §. vbi Cod. de caducis. Zas.1. respons.* 19. *& 2. cap.29.*
t *v.l.34.ī. de legat* 1.

* cùm primum itaque non inueniet alter eum, qui sibi cōcurrat, solus vtetur in totum. nec refert, coniunctim, an separatim [a] relinquatur. 4 ¶ Idem Iulianus libro trigesimo quinto digestorum scripsit:

SI duobus hæredibus institutis, deducto vsufructu, proprietas legetur: ius adcrescendi heredes non habere: [b] nam videri [c] vsumfructum constitutum, non per concursum diuisum.

2. *Africanus* lib. 5. Quæstionum.

IDeóque amissa pars vsusfructus ad legatarium, eundémque proprietarium redibit.

Si duo domini proprietatem tradiderint. 2. Si vni vsusfructus, alteri fundus legetur. Si apud alterum ex fructuariis consolidetur.

3. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

IDem Neratius putat, cessare ius adcrescendi, libro primo responsorum, cui sententiæ congruit ratio Celsi dicentis, toties [d] ius adcrescendi esse, quoties in duobus, qui in solidum habuerunt, concursu diuisus est.

1 ¶ Vnde Celsus libro octauodecimo scribit: si duo fundi domini deducto vsufructu, proprietatem tradiderint: vter eorum amiserit vsumfructum, ad proprietatem redire: sed non ad totum: sed cuiusque vsumfructum ei parti accedere, quam ipse tradiderit. ad eam enim partem redire debet, à qua initio diuisus est. 2 ¶ Non[e] solùm autē, si duobus vsusfructus legetur, est ius adcrescendi: verùm [f] & si alteri vsusfructus, alteri fundus legatus est [g]. nam, amittente vsumfructum altero, cui erat legatus: magis [h] iure adcrescendi ad alterum pertinet, quàm redit ad proprietatem, nec nouum: nam, & si duobus vsusfructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, ius adcrescēdi non perit, neque ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo. & ipse, quibus modis amitteret ante consolidationē [i], iisdem & nunc amitteret. & ita & Neratio, & Aristoni videtur: & Pomponius probat.

De duobus fructuariis, & habente plenum dominium, coniunctis.

4. *Iulianus* lib. 35. Digestorum.

SI tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem, & Mæuio & tibi [k] eiusdem fundi vsusfructus: habebimus ego & Mæuius trientes in vsufructu, vnus triens proprietati miscebitur. siue autem ego, siue Mæuius capite minuti fuerimus: triens inter te, [l] & alterutrum nostrum diuidetur: ita vt semissem in vsufructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia vsusfructus pertineat.

5. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

ET si tradideris alicui proprietatem, deducto [m] vsufructu, nihilominùs putat Iulianus adcrescere: nec videri nouum, tibi adquiri vsumfructum.

Si vni proprietas, alteri parti vsufructus legetur, 2. Si vsusfructus vni pure, alteri sub conditione legetur.

6. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

IDem, & si apud vnum ex tribus fructuariis consolidatus sit vsusfructus. 1 ¶ Sed si cui proprietas, deducto vsufructu, legata sit: & mihi pars vsusfructus: videndū erit, an inter me, & hæredē ius adcrescēdi versetur, & verū est: vt quisquis amiserit, ad proprietatem [n] reuertatur [o]. 2 ¶ Si mihi vsusfructus fundi purè, tibi sub condicione legatus sit: potest dici, totius fundi vsumfructum ad me pertinere interim: &, si capite minutus fuero, totū amittere [p]: sed, si extiterit condicio, totum vsumfructum ad te pertinere, si fortè capite deminutus sum: ceterùm, cùm in meo statu maneo, communicandum vsumfructū.

De vsufructu relicto Attio & heredibus: vel Attio & Seio, cū heredibus: vni vel mulieri cum liberis: vel huic cum matre.

7. *Paulus* libro 3. ad Sabinum.

SI quis Attio, & heredibus [q] suis [r] vsumfructum legauerit: dimidiam Attius, dimidiam [ſ] heredes habebunt. Quòd si ita scriptum sit, *Attio & Seio, cum hæredibus meis* tres [t] partes fient: vt vnam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius. nec [u] enim interest [x] ita legetur, *illi & illi cum Mæuio*: an ita, *illi & illi & Mæuio.*

u Coniuncti aduersus disiunctos habentur pro vna persona. *adde quæ notaui ad Nouell.18.c.3. Bart. in d.l. Gallus, & quæ scripsi ad l.6.C. de iurisdictionibus.*
x *l.36.§.2.ī. de legat.*
y Ad hanc legem vide Zasium 2. *responsorum* 29.
z eadem formula extat in orat. pro Cæcina. Porrò an sit differentia inter *Et* & *Cum* vide Bartolum *ad l. Gallus §. quidam rectè ī. de liberis & posthumis.*
a *subaudi* institutis, & ita hac lege constat, inter legatarium (vt est malorum) & non legatarium (vt sunt eius liberi heredes instituti) esse ius adcrescendi. solis enim filiis heredibus institutis, matri ab eis legatur vsufructus vna cum filiis.
b i. si mulieri & liberis heredibus scriptis vsusfructus legetur, isti liberi scripti heredes non veniunt vt legatarij (nec enim à seipsis legari possint) sed vt ostenderet. &c. *v. Zas.2. singul.29.*

8. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

SI [y] mulieri cum [z] liberis [a] suis vsusfructus legetur: amissis liberis, ea vsumfructum habet, "sed", & matre mortua, liberi eius nihilominùs vsumfructum habent iure adcrescendi. Nam & Iulianus libro trigesimo digestorum ait, idem intelligendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit: licèt nō, vt legatarios, eos nominauerit: sed vt ostenderet [b] magis velle se, matrem ita frui, vt liberos secum habeat fruentes. Sed & Pomponius quærit, quid, si mixti fuerint liberi, & extranei heredes. & ait, filios legatarios esse intelligendos. Et per contrarium, si voluerit eos liberos simul cum matre frui, debere dici, matrem legatariam esse intelligendam, & per omnia similem esse "&" in hoc casu iuris euentum.

Si dominium duobus, vsusfructus vni: vel vsufructus duobus, dominium vni legetur.

9. *Africanus* lib. 5. Quæstionum.

SI proprietas [c] fundi duobus [d], vsusfructus vni legatus sit: non trientes in vsufructu habēt: sed semissem duo, semissem fructuarius. item contra, si duo fructuarij, & vnus fundi legatarius sit.

De vsufructu ei, qui partem amisit, accrescente.

10. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

INterdum [e] pars vsusfructus & non habenti partē suā, sed amittenti adcrescit. nam si vsusfructus duobus fuerit legatus: & alter, lite cōtestata, amiserit vsumfructum, mox & collegatarius, qui litem contestatus non erat, vsumfructum amisit: partem dimidiam dumtaxat, quam amisit, qui litem contestatus est aduersus eum, qui se liti obtulit: à possessore consequitur. pars enim collegatarij ipsi adcrescit, non domino proprietatis. vsusfructus enim personæ adcrescit, & si fuerit amissus.

De vsufructu, singulis, à singulis heredib. relicto.

11. *Papinianus* lib. 2. Definitionum.

CVm singulis, ab heredibus singulis [f], eiusdem rei fructus legatur, fructuarij separati [g] videntur non minùs, quàm si, æquis portionibus, duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. vnde fit, vt inter eos ius adcrescendi [h] non sit.

12. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

CVm alius ab alio herede vsumfructum vindicat.

QVANDO DIES VSVS fructus legati cedat [i].

Tit. III.

Quoties dies vsufructus cedat. 1. De fructu qui quotidie percipi non potest. 2. Quando dies vsufructus 4. vel actio de vsufructu decedat.

Vlpianus lib. 17. ad Sabinum.

QVAMQVAM [k] vsusfructus ex fruendo consistat, id [l] est facto aliquo eius, qui fruitur & vtitur [m] tamen semel cedit dies [n]. aliter [o] atque si cui in menses, vel "in" dies, vel "in" annos singulos [p] quid legetur: tunc enim per dies singulos, vel annos dies legati cedit. Vnde quæri potest, si vsusfructus cui per dies singulos legetur, vel in annos singulos, an semel [q] cedat. & puto, non cedere simul, [r] sed per tempora adiecta, vt plura legata [ſ] sint. Et ita libro quarto digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus vsusfructus legatus est.

1 ¶ Et ideo, si "is" fructus legatus sit, qui quotidie [t] percipi non potest: non erit inutile legatum: sed dies [u] habebunt legatum, quibus frui potest.

2 ¶ Dies autem vsusfructus, item vsus, non priùs cedet, quàm hereditas adeatur [x]. tunc [y] enim constituitur vsusfructus, cùm quis iam frui potest. Hac ratione, & si seruo hereditario [z] vsusfructus legetur, Iulianus scribit, quamuis cetera legata hereditati adquirantur: in vsufructu tamen personam domini expectari,

c id est, plenū dom... *l. ... ī. de vsufr. legato.*
d *l.26. inf. ī. de vsufr. legat.* hi vel & quibus coniunctim legatur vsusfructus vel proprietas, in vnū corpus coacti videntur *l. plane in pr. ī. de legat.1. l. vnica. §. hic ita. Cod. de caducis tollendis.*
e *v. in hanc l. Cuiac.9. obs.11.*
f vbi diuersi heredes rogati sūt diuersis restituere, tales legatarij inter se ius adcrescendi nō habent.
g id est, verbis. *l.89.ī. de legat.3.*
h inter verbis coniunctos non est ius adcrescēdi, sed non decrescendi.
i *adde l.36. ff. 2.*
k Ratio dubitandi hinc sumitur.
l qui quoties fruitur, toties videtur vsusfructus cedere *l.1. §.3. in f.ī. ti. prox.*
m Aliud est vsumfructum: aliud in menses, in dies & annos singulos legare. Vsusfructus legati dies, semel cedit in dies vel annos singulos, sæpius. *vt hic* Quid si vsusfructus per dies vel annos singulos legetur? dies cedet non semel, sed per tempora adiecta *vers. vnde.* Quid si alternis diebus vsusfructus legatus sit? idē. vers. *& ita.*
n i. incipit deberi *l.123. ī. de verb. signif.*
o Vsusfructus ideo magis facti quàm iuris esse dicitur: cùm in perceptione cōsistat, nec ante adquiratur fructuario, quàm ipse eum perceperit. l.1. ī. *quando dies legatorum.*
p atqui paria sunt, fructus annuos, & vsumfructum legari: *l.41. ī. de vsufru legato.*
q *Hal.* simul, *vt ī. eod.* verùm in vulgata infra eodem legitur, semel, non, simul. vt rem finiam, vt hîc, ita infra, semel est legendum.
r *vulgat.* semel.
ſ *l.10.ī. quando dies legati.*
t *forte* quot diebus, *vt mox dicā.* u *vulgat.* sed dies hi legatū habebūt, quibus frui potest. quod si ita sit. superius est legendū, quod diebus, nō quotidie. Ceterū si hîc vicus non est, sententia, hæc nobis præbebitur: vsusfructus alternis diebus legati diē, iis diebus legatario cedere, quibus frui poterit x idē de libertate: alia verò legata à morte testatoris cedunt *l. vnic. §.6. C. de caducis tollend.* y *legendum puto*, tunc cōstituitur vsusfructus. videtur enim hęc particula, *enim* temere adiecta, Quæ.n. consequentia est hæc, quia tunc cōstituitur vsusfruct⁹ cùm quis iam frui potest, vsusfructus, nec vsus non prius cædet, quàm hereditas adeatur. Ne sit igitur hęc oratio antecedentis cōsecutio, sed nouæ initium. z *v.l.18.ī. tit. prox.*

3. ¶ Item si ex die vsusfructus legetur, dies eius nondum cedet, nisi cùm dies venit: [a] posse enim vsum fructũ ex [b] die legari, & in diem, constat. 4 ¶ Non solùm autẽ vsusfructus, ante aditam hereditatem, dies non cedit: sed nec actio de vsufructu [c]. idémque, & si ex die fuerit legatus vsusfructus. denique Scæuola ait, agentem ante diem vsusfructus, nihil facere: quamuis [d] alias [e], qui ante diem agit, malè agit [f].

QVIBVS MODIS VSVSfructus, vel vsus amittitur.

Tit. IIII.

De capitis diminutione.

Vlpianus lib. 18. ad Sabinum.

NON solùm vsumfructum amitti capitis minutione [g] constat, sed & actione de vsufructu. & parui refert, vtrùm iure sit constitutus vsusfructus, an verò tuitione [h] prætoris. Proinde traditus quoque vsusfructus: item in fundo vectigali, vel superficie, "non" iure constitutus, capitis minutione amittitur. 1 ¶ Sed ita demum amittitur capitis deminutione vsusfructus, si iam constitutus est [i]. cæterùm, si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. 2 ¶ Si tibi fundus ex die legatus est, & vsumfructum mihi rogatus es restituere: videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne fortè saluus sit mihi vsusfructus: quasi, ante diem cedentem, capitis minutio interueniat. quòd benigne dici poterit. 3 ¶ Vsque adeo autem capitis [k] minutio eum demum vsumfructum peremit, qui iam constitutus est: vt: si in singulos annos, vel menses, vel dies legatus sit: is demum amittitur, qui iam processit: [l] &, si forte in annos singulos legatus est, illius dumtaxat anni vsusfructus amittetur &, si in menses, eius mensis. si in dies, eius diei.

De vsufructu alternis annis relicto.

2. *Papinianus* lib. 17. Quæstionum.

SI duobus separatim, alternis annis [m], vsusfructus relinquatur: continuis [n] annis proprietas nuda est: cùm, si legatarium vnum substituas, [o] cui alternis annis legatus sit vsusfructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore, quo ius fruendi legatario non est. Quòd si ex duobus illis alter decedat: per vices temporum plena [p] proprietas erit. neque [q] enim adcrescere alteri [r] quicquã potest: quoniam propria quisque tempora non, concurrente altero, fructus integri habuit. 1 ¶ Si non mors [s] sed capitis deminutio intercesserit: quia plura legata sũt illius anni tantùm, si modò ius fruendi habuit, fructus amissus erit. quod & in vno legatario, qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est: vt commemoratio temporum, repetitionis potestatem habeat. 2 ¶ Cum singulis fructus alternis annis legatur: si consentiant [t] in eũdem annum, impediuntur: quòd non id actum videtur, vt concurrerent. multùm etenim refert: duobus simul alternis annis legetur, quod sanè vltra primum annum procedere non poterit, non magis quàm si vni legatus ita fuisset: an singulis alternis annis: nã si cõcurrere volẽt, aut impedient inuicem propter voluntatem [u], aut si ea non refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

De repetitione vsusfructus & Iure accrescendi. 3. De morte.

3. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

SIcut in [x] annos singulos vsusfructus legari potest, ita & capitis [y] minutione amissus legari [z] potest: vt adijciatur, *quotiensque capite minutus erit, ei lego*: vel sic, *quotiẽs amissus erit*. & tunc, si capitis minutione amittatur, repetitus [a] videbitur. Vnde tractatum est, si cui *quam diu viuat*, vsusfructus legatus sit, an videatur repetitus, quotiens amissus est. quod Mæcianus temptat. & puto repetitum videri [b]. Quare, si vsque ad tempus sit legatus, vt puta vsque ad decennium, idem erit dicendum.

1 ¶ Hæc autem repetitio [c], quæ fit post amissum capitis minutione vsumfructum, quæritur [d], an "&" ius adcrescendi secum "saluum" habent. vt puta: Titio, & Mæuio vsusfructus legatus est: &, si Titius capite minutus esset, eidem vsumfructum legauit. quæsitum est, si Titius ex repetitione vsumfructum haberet, an inter eos ius adcrescendi saluum esset. & Papinianus libro septimodecimo quæstionum scribit, saluum esse, perinde ac si alius esset Titio in vsufructu substitutus: hos enim, tametsi nõ [e] verbis, re tamen coniunctos videri [f].

a l. 2. & 3. ff. quando dies legat.
b l. 4. ff. de vsufructu.
c confessoria. l. 2. ff. si seruitus.
d id est, quoniã.
e in legatis ex die relictis.
f l. 2. §. 6. ff. de eo quod certo loco.
g maxima & media l. 16. C. de vsufructu. l. 6. in f. ff. tit. prox. §. 3. de vsufruct. §. 1. de adquir. per arrogationem.
h l. 9. §. 1. vsufr. quemad. Pau. 3. sent. 6. §. 15.
i nec enim quod non est, amitti potest. v. l. 19. ff. quemadmodum seruitus.
k l. 1. ff. quibus modis vsufr.
l id est, qui iã incœptus est.
m l. 34. in pr. ff. de vsufruct.
n in hac hypothesi continuis annis nudã proprietatẽ habet: in sequente verò, per vices, seu vti alterũ legatariũ mori cõtinget, proprietatẽ habiturus est.
o id est, fingas seu ponas: aut in eo facti speciem constituas.
p Plena proprietas est quæ coniuncta fructui, cui fructus est coniunctus.
q Ius adcrescẽdi non est inter eos quibus separatim alternis anni vsusfructus relictus est. vno enim eorũ moriente, pars eius proprietario adcrescet, non fructuario. Cur ita? quoniã propria quisque tempora ad fructꝰ integros percipiendos, non concurrente altero habuit.
r *sub*.fructuario.
s l. 5. ff. eod.
t l. 34. ff. de vsufruct. l. 84. in fi. ff. de legat. 1. vt & aliàs in eundem locum l. 28. ff. de serui tut. rusticorũ.
u an vtriusque, an testatoris: quæ tamen præsumitur fauere ei qui priori loco nominatus est l. 24. §. 17. ff. de fideic. libert.
x in certum tẽpus l. 5. l. 12. Cod. de vsufruct.
y vsusfructus capitis diminutione amittitur. l. 1. ff. quibus modis vsusfructus.
z seu repeti: &c.
a v. l. 23. ff. de vsufruct. legat. adde l. 62. in f. ff. de euict.
b potest enim vsusfructus extinctus certis modis reuiuiscere l. 5. ff. eo.
c Repeti legatum dicitur, cũ legatur eo casu, quo aliàs amissum esset, nisi ita repetitũ esset.

2. ¶ Idem Papinianus quærit: si Titio, & Mæuio vsufructu legato, in repetitione vsusfructus non totum, sed partem Titio relegasset: an viderentur coniuncti. & ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere. quod si Mæuius amisisset, non totum adcrescere: sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. quæ sententia habet rationem. neque "enim" potest dici, eo momento, quo quis amittit vsumfructum, & resumit, etiam ipsi quicquam ex vsufructu adcrescere. placet enim nobis, ei qui amittit vsumfructum, ex eo, quod amittit, nihil adcrescere.

3 ¶ Morte [g] quoque amitti vsumfructum, non recipit dubitationem: cùm ius fruendi morte extinguatur: sicuti si [h] quid aliud, "quod" personæ cohæret.

De vsufructu à legatario restituendo.

4. *Martianus* lib. 3. Institutionum.

SI legatum vsumfructum legatarius alij restituere rogatus est: id agere prætor debet, vt ex fideicommissarij persona [i] magis, quam ex legatarij, pereat vsusfructus.

De repetitione vsusfructus post mortem. de vsufructu serui per quem vsusfructus est acquisitus, alienato. 2. De rei mutatione. 1. De ædibus collapsis vel exustis. 3. De ædificio in area posito.

5. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

REpeti [k] potest "legatus" vsusfructus amissus qualicũque ratione: dummodo [l] non morte: nisi fortè heredibus legauerit.

1 ¶ Si quis vsumfructum solùm serui alienauerit, per quem vsusfructus ei adquisitus est: dubium non est, quin vsusfructus per eum adquisitus retineatur.

2 ¶ Rei mutatione [m] interire vsumfructum, placet, velut i: vsusfructus mihi ædium legatus est: ædes corruerunt, vel exustæ sunt: sine dubio extinguitur [n], an & areæ? certissimum est, exustis ædibus, nec [o] areæ [p], nec cementorum vsumfructum deberi. & ita "&" Iulianus.

3 ¶ Si areæ sit vsusfructus legatus, & in ea ædificium sit positum: rem mutari [q], & vsumfructum extingui, constat. Planè si proprietarius hoc fecit; ex testamento, vel de dolo [r] tenebitur.

6. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SEd & interdictum *quod vi aut clam* vsufructuario cõpetit.

7. *Iulianus* lib. 35. Digestorum.

NIsi, sublato ædificio, vsumfructum areæ "mihi" cesserit: tẽpore scilicet, quo vsusfructus perit trãsactio [s].

Si villa diruta sit.

8. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

FVndi vsufructu legato, si villa diruta sit, vsusfructus non extinguer etur: (quia villa fundi accessio est [t]) nõ magis, quam si arbores deciderint.

9. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SEd & eo quoque solo, in quo fuit villa, vtifrui potero [u].

1. De ædibus restitutis, vel refectis. 2. De Inundatione. 3. Si stagnum exaruerit. 4. De aruo, & vinea. De sylua cæsa. 5. De massa & vase. 6. De ornamento dissoluto, vel transfigurato. 7. De naue refecta: vel dissoluta, & restaurata. De domo restituta. 8. Si vnus ex equis decesserit.

10. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

QVid tamen, si fundus villæ fuit accessio? videamus, ne etiam fundi vsusfructus extinguatur. & idem dicendum est, vt non extinguatur. 1 ¶ Non tantùm, si ædes ad aream [x] redactæ sint, vsusfructus extinguitur: verumetiam. si demolitis ædibus, testator alias nouas restituerit. plane si per [y] partes reficiat, licèt omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum.

2 ¶ Agri, vel loci vsusfructus legatus: si fuerit inundatus [z], vt stagnum iam sit, aut palus: procul dubio extinguetur. 3. ¶ Sed & si stagni vsusfructus legetur, & exaruerit sic, vt ager sit factus: mutata re, vsusfructus extinguitur. 4 ¶ Non tamen, si arui vsusfructus legetur, & ibi vineæ sint positæ, vel contra, puto extingui [a]. Certe, siluæ vsufructu legato, si silua cæsa, illic sationes fuerint factæ, sine dubio vsusfructus extinguitur.

5 ¶ Si massæ vsusfructus legetur, & ex ea vasa sint facta. vel contrà. Cassius apud Vrseium scribit, interire vsumfructum. quam sententiam puto veram.

6 ¶ Proinde & ornamentum dissolutum, aut transfiguratum, extinguit vsumfructum.

7 ¶ In nauis quoque vsufructu Sabinus scribit: si quidem per partes [b] refecta sit [c], vsumfructum non interire: si autem dissoluta [d] sit, licèt iisdem tabulis, nulla præterea adiecta, restaurata sit, vsumfructum extinctum [e]. quam sententiam puto veriorem. Nam, & si [f] domus fuerit restituta, vsusfructus extinguitur.

8 ¶ Qua-

8 ¶ Quadrigæ vsufructu legato, si vnus ex equis decesserit: an extinguatur vsusfructus, quæritur. ego puto, multũ interesse: equorum, an quadrigæ vsusfructus sit legatus: nam, si equorum, supererit in residuis [a]: si quadrigæ, nõ remanebit: (quoniam quadriga esse desiit.)

11. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

NIsi alius [b] ante diem legati cedentem substitutus sit.

De rei mutatione.

12. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

SI cui balnei vsusfructus legatus sit, & testator habitationem [c] hoc fecerit: vel si tabernæ, & diætam fecerit: dicendum est, vsumfructum extinctum. 1 ¶ Proinde & si histrionis reliquerit vsumfructum, & eum ad [d] aliud ministerium transtulerit: extinctum esse vsumfructum, dicendum erit.

Qui fructus pertinent ad heredem fructuarij.

13. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

SI fructuarius messem fecit, & decessit: stipulã, quæ in [e] messe iacet, heredis eius esse Labeo ait: spicam, quæ terra teneatur, domini fundi esse [f]: fructúmque [g] percipi, spica aut fœno cæso, aut vua adempta, aut excussa olea: quamuis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta [h] sit. Sed, vt verum est, quod de olea excusa scripsit, ita aliter obseruãdum de ea olea, quæ [i] per se deciderit. Iulianus ait, fructuarij [k] fructus tunc fieri, cùm eos perceperit: bonæ fidei autem possessoris, mox quum à solo separati sint [l].

De interitu vsusfructus pro parte.

14. *Pomponius* lib.5.ad Sabinum.

EXcepta capitis minutione, vel morte [m], reliquæ causę vel pro parte interitum vsusfructus recipiunt.

De manumißione.

15. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

INterdum proprietarius ad libertatem perducet: si fortè vsusfructus fuerit tamdiu legatus, quamdiu manumittatur: nam incipiente [n] proprietario manumittere extinguetur vsusfructus.

Si vsumfructum qui sub conditione legatus fuerat, heres pendente conditione legauerit.

16. *Idem* lib.5.Disputationum.

SI sub condicione mihi legatus sit vsusfructus, medióque tempore [o] sit penes heredem: potest heres vsumfructum alij legare, quæ res facit, vt, si condicio extiterit mei legati, vsufructus ab herede relictus finiatur [p]. quòd si ego vsumfructum amisero, non reuertetur ad legatariũ, cui ab herede purè legatus fuerat: quia ex diuersis testamentis ius [q] coniunctis non contingit.

De consolidatione.

17. *Iulianus* lib.35.Digestorum.

SI tibi fundi vsusfructus purè, proprietas autẽ sub condicione Titio legata fuerit, pendente condicione, dominium proprietatis adquisieris [r]: deinde condicio extiterit [s]: pleno iure fundum Titius habebit. neque interest, quòd, detracto vsufructu proprietas legata sit: eam, dum proprietatem adquiris, ius omne legati vsusfructus amisisti.

Si vsusfructus seruo hereditario legetur.

18. *Pomponius* lib.3.ad Sabinum.

SI seruo hereditario ante [t] aditam hereditatem legatus vsusfructus fuisset: magis placet, adita hereditate, eũ vsumfructum ad te transire: nec interire, quasi mutato dominio: quia nec dies antè [u] cesserit, quàm tu heres extiteris.

De mutatione dominij.

19. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

NEque vsusfructus, neque iter, actúsve, dominij mutatione [x] amittitur.

Si vsufructuarius vtatur tantum.

20. *Paulus* lib.15.ad Plautium.

IS, qui vsumfructum habet, si [y] tantùm vtatur, quia existimet [z] se vsum tantùm habere, an vsumfructum retineat? & si quidem sciens se vsumfructum habere, tantùm vti velit, nihilo minùs & frui videtur. si verò ignoret, puto [a] eum amittere fructum. non enim "ex" eo, quod habet vtitur, sed "ex" eo quod putauit se habere.

De ciuitate aratrum passa.

21. *Modestinus* lib.3.Differentiarum.

SI vsusfructus ciuitati [b] legetur: & aratrũ [c] in ea inducatur [d], ciuitas esse desinit: vt [e] passa est Carthago [f]: ideóque, quasi morte [g] desinit habere vsumfructum [h].

Per quas personas vsus retinetur.

22. *Pomponius* libro 6. ad Quintum Mutium.

SI mulieri vsus domus legatus sit: & illa trãs mare profecta "sit: &," constituto tempore ad amittendũ vsum, abfuerit: maritus vero domo vsus fuerit: retinetur nihilo minùs vsus [i]: quemadmodum, si familiam suam in domo reliquisset, eáque peregrinaretur. & hoc magis dicendum est, si vxorem in domo reliquerit maritus, cùm ipsi marito vsus domus legatus sit.

De inundatione & alueo.

23. *Idem* lib.26.ad Quintum Mucium.

SI ager, cuius vsusfructus noster sit, flumine, vel mari inundatus [k] fuerit: amittitur vsusfructus: cùm etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. ac ne piscando [l] quidem retinere poterimus vsumfructum. sed quemadmodum, si eodem impetu discesserit aqua, quo venit, restituitur proprietas. ita & vsumfructum restituendum, dicendum est.

24. *Iauolenus* lib.3.ex Posteriorum Labeonis.

CVm vsumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoque vsusfructus restitutum esse, Labeoni videtur: quia id solum perpetuò eiusdem iuris mansisset. Ita id verum puto, si flumẽ inundatione hortum occupauit: nam, si, alueo mutato, inde manare cœperit, amitti vsumfructum existimo: cùm is locus aluei publicus esse cœperit: neque in pristinum statum restitui posse [m]. 1 ¶ Idẽ in iuris itinere, & actu custodiendum esse, ait Labeo. de quibus rebus ego idem, quod in vsufructu, sentio. 2 ¶ Labeo: Nec si summa terra sublata ex fundo meo, & alia regesta esset, idcirco meum solũ esse desinit: non magis, quàm stercorato agro.

De amißione pro parte.

25. *Pomponius* libro vndecimo ex Variis lectionibus.

PLacet vel certæ partis [n], vel [o] pro indiuiso, vsumfructum, non vtendo [p], amitti.

De postliminio.

26. *Paulus* lib.1.ad Neratium.

SI ager ab hostibus occupatus, seruúsve captus, liberatus fuerit: iure postliminij restituetur vsusfructus [q].

De consolidatione per noxæ deditionem.

27. *Idem* lib.1.Manualium.

SI seruus, in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedatur a domino proprietatis vsufructuario: liberabitur, con-

a *l.11.j.eodem: l.65.§.1.j.de legat.2.adde l.22.j.de leg.1.*
b *sub.* equus.
c Balneo in habitationem vel tabernam, vel diætam mutato, vsusfructus balnei extinguitur.
d *vide l.65.§.1.j.de legat.3.*
e In messe iacet stipula quæ iacet demessa, quæ terra non tenetur.
f *v.l.8. in fin.j.de annuis.*
g Fructuarius spicam cæsam, etsi nondum ex ea frumentum triturauerit: vuã ademptam, licèt nõdum ex vuis vindemiã coegerit: expressam oleam, licet nõdum ex ea oleũ fecerit: fœnum cæsum, licèt nõdũ illud in horreum coegerit, sua facit. Dubitandi ratio in eo posita est, quòd dicantur fructus fructuarij tunc fieri, cũ eos perceperit. Recepisse autem fructus in superioribus casib⁹, fructuarium non videri. hæc, inquam, dubitandi ratio. Verùm hisce modis fructus percepisse verè intelligitur.
h Cogendi verbo quid hîc significetur, dixi *ad l.78.s.de rei vindic.*
i percepisse oleam is fructuarius nõ videtur, qui eã, quę per se decidit, sustulit.
k Fructuarij & bonæ fidei possessoris in percipiendis fructibus differentia.
l *l.48.j.de adquirend. rerum domi. vide quæ de fructibus scripsi ad l.22.Cod. de rei vindic.*
m *l.2.§.1.l.5.s.eod.*
n *l.1.Cod. communia.de manumiss.*
o quo, rei dominus censetur, *adde l.74.j.de legat.3.*
p nec enim qs plus iure suo legare potest. *l.71. in fi.j.de leg.1.*
q Ius coniunctionis, est ius accrescendi.
r conditionis euentus legari & emi potest.
s *vide legem vltimam.§.3. Codice comm. de legatis.*
t *l.61.in fin.j.de adquiren.rerum dominio.*
u *l. vnica, §.2.s tit.prox.l.26.j.de stipul.seruorum.*
x id est, noxæ deditione, *l.17.§ penultimo, de vsufructu*: vsucapione, *l.44.§.5. infrà de vsucap.* venditione, *l.12.j.commun. prædior. l. 20.in fine.j.si seruitus vindic. lege 3. Cod. de seruitutibus.*
y Qui, sciens, parte totius sibi competentis vtitur, totum retinet, vt hîc. ergo qui aliquot annis nouæ monetæ solidos acceptarit, vi antiquæ conuentionis: veteris monetæ solidos postea petere poterit. *Bart.* Ergo petitione partis, totius pręscriptio interrumpetur. *Bald.adde l.2.j.quemad.seruit.amit.*
z & ita minus ei in opinione est quàm in veritate. *vide quæ dixi ad l.15.j.de adquir. heredit.*
a Plus igitur nocet opinio, quàm prosit veritas.
b quo nomine ei actio competit, *l.56.s.de vsufr.*
c Aratrum in vrbe cõdenda adhiberi veteribus consuetum. *dixi ad Varronem lib.4.l.pupillus.239.§. vrbe.6.j.de verborum signif. Cicero Philippica 2. Plutarch.in Romulo: & Romanis 15.* Idem in euertendis adhibitum fuisse, indicio est hîc locus. Horatius 1. *Carminum 16.* Altis vrbibus vltimæ stetere causę cur perirent funditus, imprimerétque muris hostile aratrum exercitus insolens. Seneca 1. *de Clementia vlt.* Aratrum vetustis vrbibus sæuitia inducere potẽtiam putat. Ea ratione templum Hierosolymitanum à Vespasiano exustum, & à Tito Annio Ruffo in gentis oppressæ ignominiam aratum fuisse Iosephus & Hieronymus testantur. atque ita solum, quod ante murus: ibi seges, vbi quondam vrbs. *Ouidius in epistola Penelopes ad Vlyssem.*
d in eam inducatur. id est, solo æquetur.
e Carthaginem aratrum passam vix legas alibi: licèt ab Æmiliano Scipione Africano expugnatam & deletam constet. *Liuius 5. decad. vlt.6. lib. 1. Plutarch.in Catone. Eutrop. 4. Plin.15.c.18. Themistius orat.10.de pace ad Valentẽ. Velleius Paterculus 1.* Zonaras 2. testatur, decreto senatus cautum fuisse, vt solum Carthaginis veluti sacrum esset, & vt ne cuipiam habitare ius fásque esset. Sanè incẽdium vrbis vix per cõtinuos 17. dies extingui potuit. *Florus 2.c.15. adde quadã ex Horatio 4.ad 8. Odã 7.*
f eodẽ quo Carthago anno Corinthus euersa fuit. L. Mummius euertit funditus, quod à Corinthiis, legati Romanorum appellati superbi⁹ & violati essent: qui eò amplius serui pronunciati & distracti. *1. Cicero pro lege Manlia. Patercul. 1. Florus 2.c.16. Eutrop. 4. Zonaras 2.* Idem Byzantiis sub Seuero accidit: bonis eorum publicatis, vrbe à muris, libertate ac iure ciuitatis destituta, ac tributaria facta, eius agro Perinthiis vicinis donato. *Xiphilinus in Seuero. Zonar. 2. Nicephorus Gregorias 6. historiæ: Herodianus 3.* Idem. Brutiorũ oppidis, quòd partibus Annibalis fauissent, factum. *Appian. in Annibalicis.* Idem multis Hispaniæ & Galliæ vrbibus à Romanis. *Sueton.in Galba c.12. Appianus in Annibalicis.* Gręcię ab Atheniensibus. *Thucydides 3.4. Diodor.12.14.* sic Antiochiæ, (quod propter indictionem nouorum tributorum cõcitata, statuas vxoris Theodosij in foro positas euertisset) iura ciuitatis adempta, eáque Laodice nisã Theodosio supposita. *Theodorit.5.histor.19. & 20. Zonaras 3.* Hoc pœnæ genus, aut si mauis hâc mortẽ, infamiam capitis & status minutionem, vel ciuitates ipsæ patiuntur: vt & alia innumera penè exempla in historiis occurrunt. vide interea Ciceronem *4.familiar.5. Diodor. 13. vbi de Himera: Lucianum in Charon Tacitum 19. vbi de Cremona: & eundem 21. vbi de Hierosolymis.* Hunc, inquam, in modum, vt verbo Nonij vtar, vrbes exfundantur.
g nam eodem modo quasi mori ciuitas intelligitur: idem dicendum, si communicato consilio ciues inde discedant *l. penult.§.1.j.de collat.bon.v.Pet.Fab.1.Semest.8.*
h Contrà, morte executoris testamentarij ciuitas nunquam amittit vsumfructum *l.6.j.de annuis.* i vsus rei vxori legatæ per maritum, & è contrà, vt & per familiã retinetur. qui sic? collige ex iis quæ notaui *§.3.Inst.de vsu.* k *l.5.§.2.l.10.§.2.4.s. ead.l.* Inundatio superueniens vsumfructum tollit: abscedens, restituit.
l Agro inundato eius vsusfructus piscando non retinetur.
m Imò, restitui potest, *l.30.§.3.in fi.j.de adquir.rer.adde l.14.j.quemadm.seru.amit.*
n *l.14.in fi.s.eod.* o Pars certa & pro indiuiso hîc opponitur, *vt l.1.§.7.j.vti possidetis.* Cuius rei latũ discrimen, collige ex his quæ *scripsi ad l.6.§.1.j.comm.prædiorum.*
p *l.62.§.2.j.de iure dot.adde l.3.in pr.j.si vsufr.petatur.*
q Ius Postliminij non tantùm in liberis personis locum habet, sed etiam in seruis & agris.

a *vide l.4.j.vſufruct.quemadmodum caueat.*
b *vide l.13.j.de vſufr.legato.*
c *vide l.11.j.de annuis.*
d id eſt, fundi vſumfructum.
e Proprietario vſusfructuarius fundum vſufructuarium locare poteſt.

fuſa ſeruitute [a], proprietatis comparatione.

An vſusfructus alternis annis relictus, non vtendo, amittatur.

28. *Idem* lib.13.ad Plautium.

SI vſusfructus alternis [b] annis legetur: non poſſe, non vtendo, eum amitti: quia plura ſunt legata [c].

Per quas perſonas vſusfructus retinetur.

29. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

POmponius quærit: ſi fundum [d] à me proprietarius conduxerit [e], eúmque fundum vendiderit Seio, non deducto vſufructu, an vſumfructum per emptorem retineam? & ait, licèt proprietarius mihi penſionem ſoluerit, tamen vſumfructum amitti [f]: quia [g] non meo nomine, ſed ſuo, fruitus eſt emptor. teneri planè mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit, id factum non eſſe. quãquàm, ſi à me conductum vſumfructum quis alij locauerit, retinetur vſusfructus [h]: ſed ſi proprietarius eũ locaſſet ſuo nomine, dicendum amitti: nõ enim meo nomine fruitur colonus. 1 ¶ Sed, ſi emptum à me vſumfructum proprietarius vendidiſſet, amitterem vſumfructum? quærendum eſt. & puto amitti: quoniam & hic, non vt à me empto, fruitur fundi emptor. 2 ¶ Idem Pomponius quærit, ſi [i] legatum mihi vſumfructum rogatus ſim tibi reſtituere, an per te frui videar, ne amittatur vſusfructus? & ait, dubitare ſe de hac quæſtione. ſed eſt verius, quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommiſſario nocere: ſuo enim nomine vtilem actionem eum habiturum.

De morte pecoris.

30. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

CAro [k], & corium mortui pecoris in fructu non eſt: quia mortuo eo, vſusfructus extinguitur [l].

Si grex eſſe deſierit.

31. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

CVm gregis vſusfructus legatus eſt: & vſque eò numerus peruenit gregis, vt grex nõ intelligatur [m]: perit vſusfructus.

DE VSVFRVCTV EARVM rerum, quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur,

Tit. V.

Summa ſenatuſconſulti.

Vlpianus lib.18.ad Sabinum.

SENATVS [n] cenſuit, vt omnium rerum, quas in cuiuſque patrimonio eſſe cõſtaret, vſusfructus legari poſſit. quo ſenatuſconſulto inductum [o] videtur, vt earum [p] rerũ, quæ vſu tolluntur, vel minuuntur, poſſit vſusfructus legari.

De cautione à fructuario præſtanda. 1. De effectu ſenatuſconſulti.

2. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

SEd de pecunia rectè [q] caueri [r] oportet his, à quibus eius pecuniæ vſusfructus legatus erit. 1 ¶ Quo ſenatuſconſulto non id effectum eſt, vt pecunię vſusfructus propriè eſſet: nec enim naturalis ratio [s] auctoritate ſenatus commutari potuit: ſed, remedio [t] introducto, cœpit quaſi [u] vſusfructus haberi.

De nominibus.

f Immò, non amittit. *l.32.j.de adquir.poſſ.*
g Colonus qui ſuo nomine poſſidet, poſſeſſionem domini in alium transferre poteſt.
h nec enim locatione, vt venditione, dominium alienatur.
i *adde l.4.ſ.eod. adde l.3.j.ſi vſuſpetat.*
k *l.70.§.2.ſ.de vſufruct.*
l *l.49.j.de leg.2. vide quæ notaui ad l.53.§.5.j.de legat.1.*
m Grex non intelligitur ſi minus ſint quã decé capita. *l.vlt.j.de abigeis.*
n *l.24.j.de vſufr.legato.*
o Rectè inductũ eſſe ait. Nam ſi poteſt omnium rerum vſumfructum legare, poteſt igitur & earum rerum quæ vſu tollũtur, vel minuuntur. Pone, vſumfructũ omnium bonorum relictum. poteritne vxor cellas vinarias & olearias plenas relictas, probare ad ſe pertinere? Negat Cicero *in Topic. in loco, Ex contrariis.* Vſum enim non abuſum legatum eſſe. quo loco Cicero cũ vſum ab vſu diſtinguit, nõ negat eaſce res in abuſu conſiſtere: Verùm hoc tantùm negare videtur, proprietatẽ vſufructuariæ ita non eſſe in illis rebus, vt nunquam quidquam eo nomine reſtituat. harum enim rerũ vſus non eſt ſine abuſu.
p *l.2.in fin.j.eod. l.64.ſ.de rei vin.*
q i. vtiliter & ſatiſdato. de hac formula, rectè caueri, *dixi ad l.11.in fine.j.de duobus reis: & l.71.l.73.j.de verborum obligationibus.*
r duobus caſibus. *l.49.10.j.eodem.*
ſ *l.8.ſ.de cap.minut.l.8.j.de regulis iuris.*
t διὰ τῆς μεθόδου ἀποχρείας. *§.2.in fi.* & ibi Theophilus. *Inſt.de vſufr.*
u *§.2.inſ.Inſt.de vſufructu.*
x *l.29.ſ.de vſufructu.*
y actione in factum. *adde l.9.§.4.j.ad exhib.l.10.j.de præſcript.verbis.*
z Cautio omiſſa condici poteſt. *Bald.l.3.in fine,l.7.j.vſufr.quemadm.caueat.*
a Immò, non poteſt condici. *l.69.§.penult.j.de legat.2.*
b hoc prætextu, ſi qua mihi iuſta cauſa.
c *l.10.j.eodem.*
d *l.4.§.vlt.ſ.de vſufr.adcreſ.l.8.j.vſufr.quemadm.caueat.*
e Vſusfructus legato interdum ipſa proprietas continetur. *adde l.vlt.j.eodem.*
f *l.9.j.eodem.*
g vt in mutuo. *l.3.j.de rebus creditis.*
h *§.2.in fine, Inſt.de vſufructu.*
i Primo, ſecundo, tertio.
k Primum & ſecundum.
l *ſub.* apud Tertium.
m An quo remitti cautio vſufructuario non poteſt: de quo *in l.1.Cod. de vſufructu*? An potius, quo in iis quæ vſu conſumuntur, cauet legatarius heredibus, *l.1.l.2.ſ.eod.* non ipſi heredes coheredibus? Vtrùm ſumas, nihil periculi. Poſterius tamen, vero ſimilius.
n quia ſi non legatarius cauet, cauent ſaltem eius nomine duo heredes apud Tertium: imò ipſi inter ſe cauent. Quin, ipſe legatarius ſi non cauet, promittit ſaltem vt mox dicetur. o atqui vſusfruct. etiã certi fundi incert° eſt. *l.75.§.3.j.de verb.obl.*
p ad ſatiſdandum.
q Pone, à Primo, qui ſatis accepit à coherede ſecundo.

r *ſub* Primo. ſed iam tempus vt obſcuram hãc legem apertiore explicemus. Primus, ſecundus, tertius heredes inſtituti. Vſusfructus Titio relictus eſt. Primus & ſecundus à teſtatore damnati, cauere legatario. Quæritur, an ſit vtile legatum cautionis? Eſt ſanè. Neq... titur vſufructuario cautio contra ſenatuſconſultum, ex *l.1.Cod.de vſ...*

3. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

POſt quod omnium [x] rerum vſusfructus legari poterit. an & nominũ? Nerua negauit. ſed eſt verius, quod Caſſius, & Proculus exiſtimant, poſſe legari. idem tamen Nerua, ipſi quoque debitori poſſe vſumfructum legari, ſcribit, & remittendas ei vſuras.

4. *Paulus* lib.1.ad Neratium.

ERgo cautio etiam ab hoc exigenda erit.

De re aliena. 1. De cautione omiſſa. 2. De vſu earum rerum, quæ vſu conſumuntur.

5. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

HOc ſenatuſconſultum non ſolùm ad eum pertinet, qui pecuniæ vſumfructum, vel ceterarum rerũ, quas habuit, legauit: verùm & ſi fuerint alienę. 1 ¶ Si pecuniæ ſit vſusfructus legatus, vel aliarum rerum, quæ in abuſu conſiſtunt: nec cautio interueniat: videndum, finito vſufructu, an pecunia, quæ data ſit, vel ceteræ res, quæ in abſumptione ſunt condici poſſint [y]. Sed ſi quidem, adhuc conſtante vſufructu, cautionem quis velit condicere: dici poteſt, omiſſam [z] cautionem poſſe condici [a] incerti [b] cõdictione. ſed "ſi" finito vſufructu, ipſam quantitatem, Sabinus putat, poſſe condici. quam ſententiã & Celſus libro octauodecimo digeſtorum probat. quæ mihi non inarguta videtur. 2 ¶ Quæ in vſufructu pecunię diximus, vel ceterarum rerum, quæ ſunt in abuſu: eadem & in vſu dicenda ſunt. nam * idem continere vſum pecuniæ [c], & vſumfructum, "&" Iulianus ſcribit, & Pomponius libro octauo de ſtipulationibus.

Si vni res alteri vſusfructus. 1. Vel duobus vſusfructus legetur.

6. *Iulianus* lib.35.Digeſtorum.

SI tibi decem "milia" legata fuerint, mihi eorũdem decem "milium" vſusfructus: fient quidẽ tua tota decem "milia:" ſed mihi quinque numerari debebunt: ita vt tibi caueam, tẽpore mortis meæ, aut capitis deminutionis reſtituiri. Nam & ſi fundus tibi legatus fuiſſet, & mihi eiuſdem fundi vſusfructus: haberes tu quidẽ totius fundi proprietatem: ſed partem cum vſufructu, partem ſine vſufructu: & non heredi, ſed tibi [d] cauerem boni viri arbitratu. 1 ¶ Sed ſi duobus eorundem decem "milium" vſusfructus legatus fuerit: quina "milia" accipient: & inuicem, "&" heredi ſatiſdabunt.

7. *Gaius* lib.7.ad Edictum Prouinciale.

SI vini, olei, frumenti vſusfructus legatus erit: proprietas [e] ad legatarium trãsferri debet: & ab eo cautio deſideranda eſt. vt, quandoque is mortuus, aut [f] capite deminutus ſit, eiuſdem qualitatis [g] res reſtituatur: aut, æſtimatis rebus [h], certæ pecuniæ nomine cauẽdum eſt: quod & commodius eſt. Idem ſcilicet de ceteris quoque rebus, quæ vſu continentur, intelligemus.

De legato cautionis.

8. *Vlpianus* lib.17.Quæſtionum.

TRibus [i] heredibus inſtitutis, vſumfructũ quindecim milium Titio legauit, [l] & duos [k] ex heredibus iuſſit pro legatario ſatiſdare [l]. placebat, vtile eſſe cautionis quoque legatum: nec refragari Senatuſconſultum [m]: quia cautio non impediretur [n]: & eſſe alterum legatum velut certi [o], alterum incerti [p]. vſusfructus itaque nomine, partem pecuniæ petendam ab [q] eo, qui ſatis accepit à coherede: incertíque cũ eodem [r] agendum, ſi ſatis nõ dediſſet.

qui hîc propoponitur mora Secundo fieri à Primo. *ibi, Eum verò.* ... certi agere poſſit legatarius aduerſus Secundum. Hîc enim quæ in... ctio, ad ſatiſdandum, ſeu vt ſatiſdetur, comparata eſt. Atqui hîc ... nitur, Primo ſatiſdediſſe. Igitur ne incerti quidem actione ſecun... tur. *verſic. neque actione incerti.* Ex his conſtat in hac facti ſpecie adu... vtramque certi & incerti: aduerſus Secundum, nullam earum actio... ¶ Quid, ipſe fructuarius, nulláne viciſſim tenebitur actione Primo... Tenebitur ſanè, non vt illis ſatiſdet (vt qui pro legatario ſatiſdent... ris) ſed vt promittat. *verſ. illud.* Promittat, inquam, pecuniam finit... reſtituturum. ¶ Vnde mox quæritur finito vſufructu, fideiuſſoria... uenti dicti fideiuſſores legatarij, an & qua actione poſſint experiri... pſum legatarium eiúſve heredes? Negat Vlpianus eos mandati age... gatario mandatum fideiubendi non acceperint, ſed voluntati teſt... paruerint. *verſ. Finito.* Qua igitur actione, An negotiorum geſtorum... negat, vel eo quòd ſuum negotium geſſiſſe videantur. Alij negotiorum... dari putant. *argum. l.ſi cùm propoſuiſſim, & l.ſequenti, ſuprà de negotiis...* *frà mandati.* Neutrum placet: Placet magis, ex ſtipulatu actionem d... *rium cogendum promittere.* ¶ Quod ſequitur hac lege manifeſtum ... fructu, coheredes cautionis legato ſeu onere liberatos. *Ibi denique...* ſtremum eſt, vt ſciamus cuius contemplatione, cautionis illud lega... iectum? Sanè, non heredum, ſed legatarij, cuius intereſſe crediditur... iuſſores non ſuo periculo quærere. *verſ. De illo.* hoc eſt, contra periculum... ſtiam occupari in quærendis fideiuſſoribus: nec enim ſine moleſtia pa... riuntur fideiuſſores. Hunc locum ita accipio, ita interpretor, ne qui... tet finito vſufructu, his fideiuſſoribus fideiuſſoria ex cauſa con... ſam aduerſus legatarium, eiúſue heredes cautionem ſupereſſe ... paulo antè diximus, datur etiam eis ex ſtipulatu actio. *ibi, Legat...* *promittere.*

Eum [a] verò: qui ſatis præſtitit, ac propter moram coheredis ſatis non accepit: neque fructus nomine interim teneri propter ſenatuſconſultum: neque actione incerti, quia coheredi ſatiſdedit. Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere [b]. Finito autem vſufructu, ſi coheredes ex cauſa fideiuſſoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim ſuſcepiſſe mandatum, ſed voluntati paruiſſe: denique cautionis legato liberatos [c]. De illo nec diu tractandum fuit, ſecūdum legatum, id eſt cautionis, non [d] heredū videri, ſed eius, cui pecuniæ vſusfructus relictus eſt, cuíque teſtator proſpicere voluit, & cuius intereſſe credidit, fideiuſſores non [e] ſuo periculo quærere.

De forma cautionis.

9. *Paulus* lib. 1. ad Neratium.

IN ſtipulatione de reddendo vſufructu pecuniæ, duo ſoli [f] caſus interponuntur, mortis, & capitis deminutionis.

10. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

QVoniam pecuniæ vſus aliter amitti nō poteſt, quàm his caſibus. 1 ¶ Si vſus tantùm pecuniæ legatus ſit: quia in [g] hac ſpecie vſus [h] appellatione etiam fructum [i] contineri, magis accipiendum eſt: ſtipulatio iſta erit interponenda. Et quidā aiunt non antè hanc interponi ſtipulationem, quam data fuerit pecunia. ego autem puto, ſiue antea [k], ſiue poſtea "ea" pecunia data ſit, tenere ſtipulationem.

De lana, odoribus, aromatibus.

11. *Idem* lib. 18. ad Sabinum.

SI lanæ alicui legatus ſit vſusfructus, vel odorum [l], vel aromatum [m]: nullus [n] videtur vſusfructus in iſtis iure conſtitutus: ſed ad ſenatuſconſultum erit deſcendendum, quod de cautione eorum loquitur.

De pecunia ita legata, vt poſt mortem legatarij ad alium redeat.

12. *Marcianus* libro ſeptimo Inſtitutionum.

CVm pecunia erat relicta Titio, ita vt poſt mortem legatarij ad Mæuium rediret: quamquam adſcriptū ſit, vt vſum eius Titius haberet: proprietatem [o] tamen ei legatam: & vſus mentionem factam, quia erat reſtituenda ab eo pecunia poſt [p] mortem eius, Diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

SI VSVSFRVCTVS PETEtur, vel ad alium pertinere negetur [q].

Tit. VI.

De ſeruitute quæ debetur fundo fructuario.

Vlpianus lib. 18. ad Sabinum.

SI fundo fructuario ſeruitus debeatur Marcellus lib. 8. apud Iulianum, Labeonis, & Neruæ ſententiam probat, exiſtimantium ſeruitutem quidem eum vindicare non [r] poſſe [ſ], verùm [t] vſumfructum vindicaturum: ac per hoc vicinum, ſi non patiatur eum ire, "&" agere, teneri ei, quaſi non patiatur vti frui *. 1 ¶ Vſusfructus legatus adminiculis [u] eget, ſine quibus vtifrui quis nō poteſt [x]. & ideo, ſi vſusfructus legetur, neceſſe eſt tamen, vt ſequatur eum aditus. vſque adeò, vt ſi quis vſumfructum loci leget ita, ne heres cogatur viam præſtare, inutiliter hoc adiectum videatur [y]. Itē ſi, vſufructu legato iter ademptum ſit: inutilis [z] eſt ademptio: quia ſemper ſequitur vſumfructum.

2 ¶ Sed ſi vſusfructus ſit legatus, ad quem aditus non eſt per hereditarium fundum: ex teſtamento vtique agendo, fructuarius cōſequetur, vt cum aditu ſibi præſtetur vſusfructus. 3 ¶ Vtrùm autem aditus tantùm & iter, an verò & via debeatur fructuario, legato ei vſufructu, Pōponius libro quinto dubitat. & rectè putat prout vſusfructus perceptio deſiderat, hoc ei præſtandum.

4 ¶ Sed an [a] & alias vtilitates, & ſeruitutes ei heres præſtare debeat, puta luminum, & aquarum, an verò non? & puto, eas ſolas [b] præſtare compellendum, ſine quibus omnino vti non poteſt: ſed [c], ſi cum aliquo incommodo vtatur, non eſſe præſtandas.

De vſufructu deteriorato ab herede.

2. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

SI ab herede, ex teſtamento, fundi vſusfructus petitus ſit: qui arbores deieciſſet, aut ædificium demolitus [d] eſſet, aut aliquo modo deteriorem vſumfructum feciſſet, aut ſeruitutes imponendo [e], aut vicinorum prædia liberando: ad iudicis religionem pertinet, vt inſpiciat, qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit: vt vſufructuario hoc, quod intereſt, ab eo ſeruetur.

De non vtendo.

3. *Iulianus* lib. 7. Digeſtorum.

QVi vſumfructum traditum ſibi ex cauſa fideicommiſſi, deſiit in vſu habere tanto tempore [f], quāto, ſi legitimè eius factus eſſet, amiſſurus eum fuerit: actionē ad reſtituendum eum habere non debet. * eſt enim abſurdum, plus iuris habere eos, qui poſſeſſionem dumtaxat vſusfructus, non etiam dominium [g] adepti ſint.

Si cui fundus, detracto vſufructu, & alteri eiuſdem fundi vſusfructus ſub conditione legetur.

4. *Idem* libro trigeſimoquinto Digeſtorum.

FVndus detracto vſufructu, legatus eſt [h] Titio: & eiuſdem fundi vſusfructus Sempronio ſub condicione. dixi interim cum proprietate vſumfructum eſſe: licèt placeat: cùm detracto vſufructu, fundus legatur [i]: apud heredem vſumfructum eſſe [k], quia paterfamiliàs: cùm, detracto vſufructu, fundum legat: & alij vſumfructum ſub cōdicione: non hoc agit [l], vt apud heredem vſusfructus remaneat [m].

Quibus. 1. Et aduerſus quos datur actio, de vſufructu. 2. De vſufructu partis fundi. 3. De fructibus. 5. Et omni cauſa. 6. De cautione euictionis. 7. De fructibus. Si poſſeſſor agat.

5. *Vlpianus* libro decimoſeptimo ad Edictum.

VTifrui [n] ius ſibi eſſe, ſolus poteſt intendere, qui habet vſumfructum: dominus [o] autem fundi non poteſt: quia [p], qui habet proprietatem, vtendifruendi ius ſeparatum non habet. nec enim poteſt ei ſuus fundus ſeruire [q]: de [r] ſuo enim, non de alieno iure, quemque agere oportet. quamquam enim actio negatiua [ſ] domino competat aduerſus fructuarium: magis tamen de ſuo iure agere videatur, quàm alieno: cum, inuito ſe negat [t] ius eſſe vtendi fructuario, vel ſibi ius eſſe prohibendi. Quòd ſi fortè, qui agit, dominus proprietatis non ſit: quamuis [u] fructuarius ius vtendi non habet: vincet tamen iure quo poſſeſſores ſunt potiores [x], licèt nullum ius habeant.

1 ¶ Vtrùm autem aduerſus dominum dumtaxat in rem actio vſufructuario competat, an etiam aduerſus quemuis poſſeſſorem, quæritur. & Iulianus libro ſeptimo digeſtorum ſcribit, hanc actionem aduerſus quemuis poſſeſſorē ei competere. nam, & ſi fundo fructuario ſeruitus debeatur, fructuarius non ſeruitutem [y], ſed vſumfructum vindicare debet aduerſus vicini fundi dominum.

2 ¶ Si partis fundi vſusfructus conſtituatur: poteſt de eo in rem agi: ſiue vindicet quis vſumfructū, ſiue alij neget.

3 ¶ In his autem actionibus, quæ de vſufructu aguntur, etiam fructus [z] venire plus quàm manifeſtum eſt.

4 ¶ Si poſt litem de vſufructu conteſtatam fuerit finitus vſusfructus, an vlteriùs fructus deſinant deberi? & puto deſinere. nam, & ſi mortuus fuerit fructuarius, heredi [a] eius actionem præteritorum dumtaxat fructuum dādam, Pomponius libro quadrageſimo ſcribit.

FRuctuario, qui vicit, omnis cauſa reſtituenda eſt. & ideo, ſi ſerui fuerit vſusfructus legatus, quidquid ex re fructuarij, vel ex operis ſuis, conſecutus eſt, poſſeſſor debebit reſtituere. 6 ¶ Sed ſi fortè tempore

a Poſſis ita commodius reſcribere: Eum verò qui ſatis præſtitit, neque fruct⁹ nomine interim teneri propter ſenatuſcōſultum, quia ſatis præſtitit: neque, actione incerti, quia coheredi ſatiſdedit.
b *al.* non ſatiſdare.
c Qui ex neceſſitate (putà iuſſu teſtatoris) fideiuſſit, ſoluendo pro reo, nihil repetit actione mandati. *Bald.*
d id eſt, non heredum cauſa adiectū videri, ſed legatarii.
e id eſt, ſine moleſtia. Nam vt ſuperiùs diximus: Fideiuſſores legatarij nō ſuo periculo cauent, cùm legatarius cogatur eis promittere, *ibid. legatarium cogendum promittere.* ſ. Habet igitur hoc adiumenti legatari⁹, quòd fideiuſſores non ſuo periculo quærit, id eſt, ſine moleſtia fideiuſſores paratos habet: interim tamen cogitur illis promittere: & ex promiſſione illis obligatur. quāquam aliàs, heres damnatus à teſtatore rem legatario emere, ſua pecunia emere damnatus intelligatur. *l. ſi heres iuſſu.* ff. *de leg. 1.*
f *l. 7. in fine.* ff. *vſufruct. quemad. caueat.*
g *l. 5. in fin.* ſ. *eodem.* & ſyluæ legato, *l. 22.* ff. *de vſufruct.*
h Vſus appellatione interdum fundus continetur.
i Immò & proprietatem. *l. vlt.* ff. *eodem.*
*
k *vide* §. 3. *Inſtit. de fideiuſſoribus.*
l odorum & aromatum non eſt propriè vſusfructus, ſed quaſi.
m *adde l. 28.* ſ. *de vſufructu.*
n hoc eſt, non proprius intelligitur vſusfructus, ſed quaſi.
o *l. 7.* ſ. *eodem. l. 85.* ff. *de auro.*
p Immò videtur vſus fructus ille legari non poſſe, *l. 25. in fine,* ff. *de vſu legato: l. 15.* ff. *de auro,*
q confeſſoria vel negatoria competet.
r quia in rem actio confeſſoria ſoli domino competit. *l. 2. §. 1.* ff. *ſi ſeruitus.*
ſ Immò, fructuario ius vindicandæ ſeruitutis competit. *lege vnic. §. penultimo, infrà de remiſſionib.*
t *l. 5. §. 1. in fine.* ff. *eodem.*
u *l. 10.* ff. *de ſeruitutib. vrb. l. 2 §. 2.* ff. *ſi ſeruitus vindicetur. l. 15. §. 1.* ff. *de vſufru. legato.* Porrò adminicula vocat ea ſine quibus vſusfructus conſiſtere non poteſt.
x Cur ergo fructuario ædificium inchoatum reficere non licet, ſi eo aliter vti nō poſſit? *l. 6.* ſ. *de vſufruct.* quia formam rei mutaret.
y Cur ita? vide *l. 1.* ff. *de condit. inſt. l. penult. in fi.* ff. *de legat. 3.*
z Inutilis adiectio vitiatur, & non vitiat, vt hîc vſufructu legato, & adempto ei itinere, hoc eſt vſufructu legato ſine itinere, adiectio adempti itineris inutilis eſt, vitiatur: neque tamen vitiat legatum.

a Vſufructu legato, iter & aditus ad vtendum & fruendū debētur quoque. §. 1. §. 2. ſ. eod. Interdum & via, ſi id vſusfructus perceptio deſiderat. §. 3. ſ. eod. An & ſeruitus luminis & aquæ præſtatur, ſi fructuarius ſine illis omnino vti non poſſit?
b *v. l. 30. in fin.* ſ. *de vſufr.*
c omnino vti non poſſe aliud quàm cum incommodo vti.
d *v. l. 2.* ff. *de vſuf. legato.*
e id enim proprietario non licet. *l. 15. §. fin.* ff. *de vſufr.*
f i. decennio inter præſentes, vicēnio inter abſentes. *l. 13. Cod. de ſeruit.*
g *v. quæ notaui ad l. 1. C. de inoffi.*
h *vt l. 6. in pr.* ſ. *de vſufr.*
i conditionaliter. nam pendēte cōditione heres fruitur legato. *vide l. 12. §. 2.* ff. *famil.*
k *l. 16. quib. mod. vſusfr. l. 11. §. 1.* ff. *quemad. ſeruitutes. l. 11. §. 4* ff. *de Sillaniano. l. 14. de leg. 3. l. 18.* ff. *de ſeruitutib.*
l atqui is qui pecuniā dare iuſſus eſt, niſi adiectū eſt cui det, heredi dare debet, *l. 2. de ſtatulib.*
m ſed apud legatarium proprietatis. *v. l. 6.* ſ. *de vſufr. ad creſc.*
n Alberic⁹ iure notat ad hanc legem vſumfructum petenti, cōfeſſoriam: neganti, negatoriā dari: in his actionib⁹ venire intereſſe de preterito: patientiam de præſenti: cautionē de futuro.
o *v. l. 45.* ff. *de regulis.*
p Cauſalis vſusfructus à proprietate non eſt ſeparatus. Igitur qui agit ad vſumfructū, is ad ius à proprietate ſeparatū agere intelligitur. Erit igitur vſusfructus formalis propriè vſusfructus, non cauſalis.

q *l. 26.* ff. *de ſeruit. vrban.*
r *vid. l. 123.* ff. *de regulis iuris.*
ſ Negatoria vſusfructus actio proprietario competit aduerſus fructuarium.
t Negatoria de vſufructu actionis formula.
u *al.* quamuis ius vtendi non habet. *Hot. 4. obſ. 22.* malè. Id enim hac lege proponitur, Eum qui agat aduerſus fructuarium, qui ius vtendi non habeat, in re dubia potiorem eſſe actore.
x *l. 4. Cod. de edendo. l. 28. Cod. de rei vindic. §. 4. verſ. commodum. de interdictis. vide l. 128.* ff. *de regulis iuris.*
y *l. 1.* ſ. *eodem.*
z *§. vlt.* ff. *eod.*
a & in heredem. *l. 36. §. vlt.* ſ. *de vſufr. l. 5 Cod. de vſufructu.*

vsusfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autẽ liti se offerente: nõ sufficit, eum vsumfructum iterum renouare: verùm cauere quoq. cũ de euictione vsusfructus oportet. quid enim, si seruum, aut fundũ is, qui possidebat pignori dedit: isque ab eo, qui "pignori" accepit, iure vti prohibetur? debebit itaque habere cautum.

7 ¶ Sicut fructuario in [a] rem cõfessoriã agenti [b] fructus præstandi sunt: ita & proprietatis domino, si negatoria actione vtatur. sed in omnibus ita demum, si non sit possessor, qui agat. nam & possessori competunt. quòd si possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quid ergo officium erit iudicis, "quàm hoc?" vt secutus consequatur fructuarius fruendi licentiam: proprietatis dominus, ne inquietetur.

De eo qui desiit possidere, vel liti se obtulit.

6. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

QVi de vsufructu iudicium accepit, si desierit possidere [c] sine dolo absoluetur [d]. Quòd si liti se obtulit, & [e] quasi possessor actionem de vsufructu accepit, damnabitur.

DE[f] OPERIS SERuorum[g].

Tit. VII.

Operas in actu consistere.

Paulus lib. 2. ad Edictum.

OPERA in [h] actu consistit [i]. nec ante in rerum natura est, quàm si dies venit [k], quo præstanda est: quemadmodum cùm stipulamur [l], *quod ex Arethusa natum erit.*

De capitis deminutione.

2. *Vlpianus* lib. 17. ad Edictum.

OPeræ serui legatæ capitis minutione non amittuntur [m].

De hominis vsufructu & operis.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IN [n] hominis vsufructu operæ sunt, & ob operas mercedes [o].

1. *De impensis necessariis deducendis.*

4. *Idem* lib. 2. de liberali causa Edicti vrbanici.

FRuctus hominis in [p] operis cõstitit. & retrò [q], in [r] fructu hominis operæ sunt. 1 ¶ Et, vt in ceteris rebus, fructus, deductis necessariis [s] impensis, intelligitur: ita [t] & in operis seruorum.

De effectu operarum legatarum.

5. *Terentius Clemens* libro 18. ad legem Iuliam & Papiam.

OPeris serui legatis, vsum datum intelligi [u], & ego didici, & Iulianus existimat.

De operarum æstimatione.

6. *Vlpianus* lib. 55. ad Edictum.

CVm de serui operis artificis agitur, pro [x] modo restituendæ sunt: sed mediastini [y] secundum ministerium. & ita Mela scribit. 1 ¶ Si [z] minor annis quinque, vel debilis [a] seruus sit, vel quis alius, cuius nulla opera esse apud dominum potuit: nulla æstimatio fiet. 2 ¶ Item voluptatis [b], vel affectionis æstimatio non habebitur: veluti si dilexerit eum dominus, aut in delicijs habuerit. 3 ¶ Ceterum, deductis necessarjs [c] impensis, fiet æstimatio.

DE VSV[d], ET HABItatione,

Tit. VIII.

Continuatio. 1. *Quibus modis vsus constituitur.*

Gaius libro septimo ad Edictum Prouinciale.

NVNC videndum de vsu, & habitatione. 1 ¶ Constituitur etiam nudus vsus, id est sine [e] fructu. qui & ipse ijsdem [f] modis constitui solet quibus & vsusfructus.

De iure vsuarij. 1. *Si marito vsus ædium legetur.*

2. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Sabinum.

CVi vsus relictus est, vti potest, frui [g] non potest. & de singulis videndum. 1 ¶ Domus [h] vsus relictus est aut marito, aut mulieri. si marito, potest illic habitare nõ solus, verùm [i] cum familia quoque sua. an & cum libertis, fuit quęstionis. & Celsus scripsit, & cum libertis posse hospitem quoque recipere. nam ita libro octauodecimo digestorum scripsit. quam sentẽtiam & Tubero probat. sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. & ait Labeo, eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere: "idem & hospites, & libertos suos."

3. *Paulus* lib. 3. ad Vitellium.

ET clientes [k].

Si mulieri.

4. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

CEterùm sine [l] eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, nõ bellè inquilinum dici, qui cum eo habitet. Secundùm hæc, & si pensionem percipiat, dum [m] ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidẽdum. quid enim, si tam spatiosæ domus vsus sit relictus homini mediocri [n], vt portiuncula contentus sit? sed & cum his, quos loco seruorum in operis habet, habitabit: licèt liberi sint, vel serui alieni. 1 ¶ Mulieri autem si vsus relictus sit: posse eam & cum marito habitare [o], Quintus Mucius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret, cùm vti vult domo. nam per contrarium, quin vxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. Quid ergo, si viduæ legatus sit? an, nuptijs contractis post constitutum vsum, mulier habitare cum marito possit? & est verum, (vt & Pomponius libro quinto, & Papinianus libro nono decimo quęstionum probat) posse eam cum viro & postea nubẽtem habitare [p]. Hoc ampliùs Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

Si socero.

5. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

IMmò & socer [q] cum nuru habitabit: vtique cùm vir vnà sit.

Si mulieri.

6. *Vlpianus* lib. 17. ad Sabinum.

NOn solùm autem cum marito [r], sed & cum liberis, libertísque habitare, & cum parẽtibus poterit. & ita & Aristo notat apud Sabinum. & hoc vsque erit procedendum: vt eosdem, quos masculi, recipere & mulieres possint.

7. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

NOn aliter autem mulier hospitem recipere potest, quàm si is sit, qui honestè cũ [s] ea, quæ vsum habeat, habitaturus sit.

De vsu non alienando. 1. *De vsu legato, si à viro diuertat.*

8. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Sabinum.

SEd neque locabunt seorsim, neque concedent habitationem sine se [t], nec vendent vsum. 1 ¶ Sed, si vsus ædium mulieri legatus sit ea condicione, *si à* [u] *viro diuortisset*: remittendam [x] ei condicionem, & cum [y] viro habitaturam. "quod &" Pomponius libro quinto probat.

De aliarum rerum vsu.

9. *Paulus* libro tertio ad Sabinum.

a Confessoria in rem actio datur fructuario: negatiua, proprietario.
b *lege 4. §. 1. infrà si seruit. vindic.*
c tunc cùm res iudicabatur.
d *l. 27. §. 1. ꝟ. de rei vindic.*
e *lege 25. suprà de rei vindicatione.*
f *adde 15. Ecloga,* περὶ ὑπηρετιῶν ἤτοι καρπῶν δούλων ἀπαιτουμένων.
g *3. Cod. 11.*
h In actu consistere ea dicuntur, quę non cõsistunt, nisi cùm aguntur: quorũ essentia in ipso actu, seu dũ res geruntur, consistit.
i nec antea incipit quàm cùm agitur: vnde pręsens tantùm intelligitur.
k id est, ante peractum diem, operã eius diei nemo petere potest. *l. 3. infrà de operis libertorum.*
l *vide l. 73. infrà de verborum obligationib.*
m *l. 2. ꝟ. de vsufructu legato.*
n *l. 4. infrà eodem.*
o *dicta leg. 2. ꝟ. de vsufructu legato.*
p id est, Fructus serui sunt operæ ipsius serui. *Eclog. dicto loco, cap. 28.*
q Retro, id est, per contrarium.
r *l. 3. ꝟ. eod.*
s *l. 6. in fine ꝟ. eodem.*
t Argumentum à fructu ad operas.
u Immò neque vsus, neque vsusfructus datus intelligitur. *l. 1. §. 19. ꝟ. ad leg. Falcid.*
x Operæ artificum & artificiorum, secundum qualitatem & ministerium exiguntur. *Eclog. ibid. c. 4.*
y quorum vilis est opera.
z vide quæ notaui ad *l. 32. ꝟ. de rei vindi.*
a *lege 7. infrà de vsufructu legato.*
b Voluptatis æstimatio non habetur.
c *vt l. 4. in fine ꝟ. eodem.*
d *3. Cod. 33. 2. Instit. 5.*
e *l. 2. l. 14. §. 1. 2. ꝟ. eodem.*
f *l. 3. in fine, ꝟ. de vsufr. Inst. eod. in princ.*
g οὐ καρπίζεται ἀλλὰ κέχρηται. *16. Eclog. 8.*
h ὅτι δὲ οἰκήσεως: id est, Habitatione relicta: ita Græci *illo loco*; vt sit sensus, Habitatione relicta, maritum cum vxore, & vxorem cum marito, cum familia sua, cum libertis habitare.
i *vide §. secundo. Instit. eodem. adde l. 141. infrà de verborum obligationibus. vide l. 21.*

nesta, ideóque remittenda.
x *l. 5. Codice de instit. & substit.*
y *adde l. 12. § 5. ꝟ. eodem.*

a adde l.111.ff.de verborum obligationib.
b Habitatio & vsus ædium, idem penè est effectu.
c adde l.13.Cod.de vsufruct.
d l.11.l.12.in fine,Cod.de vsufruct.
e l.10.ff.de capite minut.

CÆterarum quoque rerum vsu legato, dicendum est, vxorem [a] cum viro in promiscuo vsu eas res habere posse.

Si habitatio. 1. Vel χρῆσις. 2. Vel ædium habitandi causa vsusfructus, vel vsus legetur. 3. Quandiu durat habitatio. 4. De vsu fundi.

10. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

SI habitatio legetur, an perinde sit, atque si vsus, quæritur. & effectu [b] quidem idē penè [c] esse legatum vsus, & habitationis, & Papinianus consensit libro octauodecimo quæstionum. Denique donare nō poterit. sed eas personas recipiet, quas & vsuarius. ad heredem tamen nec ipsa transit [d]: nec, non vtendo amittitur, nec capitis diminutione [e]. 1 ¶ Sed si χρῆσις sit relicta, an vsus sit, videndum. & Papinianus libro septimo responsorum ait, vsum esse, non etiam fructum relictum. 2 ¶ Sed si "sic" relictus sit: *illi domus vsusfructus habitandi causa*: vtrùm habitationem solam, an verò & vsumfructum habeat, vidēdum. & Priscus, "&" Neratius putant, solam habitationem legatam. quod est verum. Planè, si dixisset testator, *Vsum habitandi causa*: non dubitaremus, quin valeret [f].

3 ¶ Vtrùm autem vnius anni sit habitatio, an vsque ad vitam, apud veteres quæsitum est. & Rutilius, donec viuat, habitationem competere ait. quam sentētiam & Celsus probat libro octauodecimo digestorum.

4 ¶ Si vsus fundi sit relictus: minus [g] vtique esse, quàm fructum, lōgeque, nemo dubitat. Sed, quid in ea causa sit, videndum. & Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominúmque prohibiturum illò venire: sed colonum non [h] prohibiturum, nec familiam, "scilicet eam," quæ agri colendi causa illic sit. ceterùm, si vrbanam familiam illò mittat: qua [i] ratione ipse prohibetur, & familiam prohibendam eiusdem rationis est. ¶ Idem Labeo ait, & cella vinaria, & olearia eum solùm vsurum: dominum verò, inuito eo non vsurum.

11. *Gaius* lib.2. Rerum quotidianarum siue aureorum.

INque eo fundo hactenus ei morari licet: vt neque domino fundi molestus sit: neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento "sit," nec vlli alij ius, quod habet, aut vēndere, aut locare [k], aut gratis cōcedere potest.

2. De vsu pecoris. 3. Armenti boum. 4. Equitij. 5. Serui vel ancillæ.

12. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

PLenum autem vsum debet habere, si & villæ, & [l] prætorij [m] "ei" relictus est. Venire planè proprietariū ad fructus percipiendos, magis dicendum est: &, per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illîc posse, admittendum est. 1 ¶ Præter [n] habitationem, quā habet, cui vsus datus est: deambulandi quoque, & gestandi ius habebit. Sabinus, & Cassius, & lignis [o] ad vsum quotidianum, & horto, & pomis, & holeribus, & floribus, & aqua vsurum, non [p] vsque ad compendium, sed ad vsum scilicet, non vsque ad abusum, idem Nerua & adijcit, stramentis etiam vsurum. sed neque folijs [q], neque oleo, neque frumento, neque frugibus vsurum. sed Sabinus, & Cassius, & Labeo. & Proculus hoc ampliùs, "etiam" ex his quæ fundo nascuntur, quod ad victum sibi, suis sufficiat, sumpturum, & ex his quæ Nerua negauit. Iubentius, etiā cum conuiuis, & hospitibus posse vti. quæ sententia mihi vera videtur. aliquo enim largiùs cum vsuario agendum est pro [r] dignitate eius, cui relictus est vsus. Sed vtetur is (vt puto) dumtaxat in villa. Pomis autem, & oleribus, & floribus, & lignis, videndum, vtrùm eodem loco vtatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint. sed melius est accipere, & in oppidum deferenda. neque enim graue onus est horum, si abundent in fundo.

2 ¶ Sed si [s] pecoris ei vsus relictus est, puta gregis ouilis: ad stercorandum vsurum [t] dumtaxat, Labeo ait: sed neque lana, neque agnis, neque lacte vsurum: hæc enim magis in fructu esse. hoc ampliùs, etiam modico lacte vsurum puto: neque enim tam stricte [u] interpretandæ sunt voluntates defunctorum. 3 ¶ Sed si boum armenti [x] vsus relinquatur: omnem vsum habebit & ad arandum, & ad cetera, ad quæ boues apti sunt. 4 ¶ Equitij quoque legato vsu, videndum, ne & domare possit, & ad vehendū sub iugo vti. &, si fortè auriga fuit, cui vsus equorum relictus est, non puto eum Circensibus [y] his vsurum: quia quasi locare eos videtur. sed, si [z] testator sciens eum huius esse instituti, & vitæ, reliquit, videtur etiam de hoc vsu sensisse [a]. 5 ¶ Si vsus ministerij alicui fuerit relictus: ad suum ministerium vtetur, & "ad" liberorum, cōiugisque. (neque) videbitur alij [b] concessisse, si simul cum ipsis vtatur. quamquam, si filiofamilias vsus serui sit relictus, vel seruo: patri, dominóve adquisitus: ipsius dumtaxat vsum exigat, non etiam eorum, qui sunt in potestate.

6 ¶ Operas [c] autem serui vsuarij nōn locabit, neque alij vtendo concedet. & ita Labeo, quemadmodum enim concedere alij operas poterit, cum ipse vti debeat? Idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, vsuarium seruum posse ibi operari. quid enim interest, in qua re opera eius vtatur [d]? quare. & si lanam conduxerit [e] vsuarius expediendam, poterit etiā per vsuarias ancillas opus perficere. idemque, si vestimenta texenda redemerit, vel insulam, vel nauem fabricandam: poterit ad hæc operis vti vsuarij. nec offendetur illa Sabini sententia: ancillæ vsu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere, sibi [f] enim facere videtur, qui non operas eius locauit, sed opus, quod conduxit, expedijt. idem & Octauenus probat.

13. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

SEd ipsi seruo, ancillæve pro opera mercedem imponi posse, Labeoni placet.

Collatio vsusfructus, fructus, & vsus.

14. *Vlpianus* lib.17.ad Sabinum.

PEr [g] seruum vsuarium si stipuler, vel per traditionem accipiam: an adquiram, quæritur, si ex re mea, vel ex operis eius. &, si quidem ex operis eius, non valebit: quoniam nec locare operas eius possumus [h]. sed, si ex re mea: * dicimus seruum vsuarium stipulantem, vel per traditionem accipientem, mihi adquirere [i], cùm hac opera eius vtar. 1 ¶ Vsusfructus [k], an fructus [l] legetur: nihil interest. nam fructui [m] & vsus inest: vsui fructus deest. & fructus quidem sine vsu esse non [n] potest: vsus sine fructu potest. denique si tibi fructus, deducto vsu, legatus sit: inutile esse legatum [o], Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit. &: si fortè, vsufructu legato, fructus adimatur: totū videri ademptum scribit. sed, si fructus sine vsu, videri cōstitutum, qui & ab initio constitui potest. sed si, fructu legato, vsus adimatur: Aristo scribit, nullam [p] esse adēptionem. quę sententia benignior est. 2 ¶ Vsu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum vsu. ¶ Idem ait: & si tibi vsus, mihi fructus legetur, concurrere nos in vsu [q], me solùm [r] fructum habiturum.

3 ¶ Poterit [s] autem apud alium esse vsus, apud alium fructus sine vsu [t], apud alium proprietas: veluti si, qui habet fundum, legauerit Titio vsum: mox heres eius tibi fructum legauerit, vel alio modo constituerit.

De vsu fundi.

15. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

FVndi vsu legato, licebit vsuario & ex penu [u], quod in annū dumtaxat sufficiat, capere: licet mediocris prædij eo modo fructus consumantur, quia & domo & seruo ita vteretur, vt nihil alij fructuum nomine superesset.

1 ¶ Sicut is, cui vsus fundi legatus est, quo minùs dominus agri colendi [x] causa ibi versetur, prohibere non potest: alioquin & frui dominum prohibebit: ita nec heres

f ex superioribus collige, Habitationem & vsum domus, in effectu, idem propemodum esse *in princip. ff. eodem*, χρῆσιν, domus non esse eiusdem vsumfructum, §.1. vsumfructum, vel vsum habitandi causa, idem esse quod habitationem. §.2. ff. eodem.
g In vsu minus est quàm in fructu.
h *l.15.in fine ff.eodem.*
i Familia eò accedere prohiberi potest, quo ipse paterfamilias accedere potest prohiberi.
k seorsim, *l.8.ff. eodem.*
l Prætoriū, villa vrbana, à villici habitatione disiuncta. *l.2.ff. de seruitutibus rustic. l.91.§.pater. ff.de legat.3. l.13. in fine ff.de iniurijs. l. 198 ff.de verborum signific.*
m quod quid sit. *vide l.198. ff. de verborum signific.*
n Vsui inest habitatio.
o Qui vsum dūtaxat habet, ad vsum cottidianum lignis vtitur, & horto & pomis, & oleribus, & foliis, & aqua, non tamē ad quæstum: sicuti nec abutitur. *16.Eclog.8.cap.9.§.4.*
p id est, non vt vendat, sed vt ipse vtatur. vendere enim posse est abuti; venditio, abusus.
q id est, vnguentis ex foliis confectis. vnde foliatum *12. Plinius 12.11. Martial. 28.6. Pollux 9. apud Fornier.2.select.2. Iuuenal. satyr. 6. Mœchis foliata parantur.* Alij hoc vocabulo folia Barbarica & Indica intelligunt. Conanus legit, doliis, sed Cuiacius *9. obseru.37.* ex Columella intelligit folia vulgaria, quibus rustici vtuntur hyeme alendo pecori, vel ligandis vineis. quāquam idem autor *Instit. eodem* notet, legendum esse oleis. Græci tamen *16.Ecloga.§. 4.* legunt φύλλοις, id est, foliis.
r *l.52.§.1.ff.de iudicijs.*
s adde 2.Harmenopul.10,§.10.
t est enim vtilitas in stercore, *l.7.in fine, Codic.de cursu publico. §.penultimo. Instit. eodem.*
u *l.12.ff.de regulis iuris.*
x armenta boum dicuntur, *l.89.ff.de verb.signif.* quasi aramenta. *Isid.12. c.1.* potiùs quàm quod armis idonea. vt *Verrius Flaccus scribit.*
y ex scientia defuncti colligitur eius voluntas, *l.28.ff.de rebus dubijs: l.16. Cod.de fidei commiss.*
z Legatum interpretamur pro conditione ipsius legatarij.

a de quibus *vide Isid.18.c.24.*
b Vir & vxor, liberi & parentes eadem persona censentur. Ita fiet vt vxori relicto serui ministerio, alij ministerium concederis non videatur, si vel cōiugi, vel liberis concedat. Alia igitur à marito vxor: à liberis, mater esse non videtur. *adde l.6. l. 8.in fine, ff.eodem.*
c *§.3. Instit. eodem.*
d Immò aliquid interest, quoniam vsuarij serui operas locare non possumus. *l.14.ff.eodem.*
e Conductor in operis opus facit, & mercedē accipit: in ædificiis & fundis, conductor mercedem & pensionem præstat.
f Locare operas ancillæ, non cōtinuò videtur vsuarius, si ea vtatur ad opus expediendū quod conduxit.
g *l. 23. ff. de stipulatione seruorum.*
h Immò posse videmur, *lege 2.infrà de vsufructu. vide Cuiacium obseruatione 23.*
i *l.16.infr.l.20.ff. eod.*
k Fructu legato, si vsus nō adscribatur, magis placet vsumfructum videri adscriptum. fructus enim sine vsu esse non potest. *Paulus 3. sentent.6.§.24.*
l *sub.* in singulari fructus: non in plurali fructui.
m vt in suo toto. *vide quæ scripsi ad l.1.ff.de origine.*
n Immò potest: *l.vltima: l.5.§.2. ff. vsufruct. quemadmodum caueatur.*
o Immò est vtile. *§. vltimo, ff. eodem, l.5.ff.vsufr. quemadmod. caueatur.*
p *vide l.1.ff.de adimendis legatis.*
q quia re coniuncti sumus.
r hanc particulam *solum*, ad vocem *me*: non ad *fructum* refero. hoc sensu, si alteri vsus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in vsum cōcurrit, quod in fructu vsuarius facere non potest. *Paul. 3. sent. 6.§.25.*
s Fructus sine vsu esse non potest, *vt hîc, & l. 5.§. primo, infrà vsufruct. quemadmodum caueatur.*
t vt hîc, legaui tibi nudum vsum: Heres meus pòst, Titio legauit fructum eiusdem fundi, quia nec tibi legare potuit nudum vsum quem tibi legaueram. Non poterit Titius in eo fundo habitare, & à te prohibebitur illò venire nisi ad fructus percipiendos. adde *l.13. §.3.ff.de acceptil.*
t *l.5.§.1.ff.vsufruct.quemadmodum caueatur.* ita actus sine itinere. *l. 4.§.1.ff.si seruitus. vide Cuiac.13.obseru.12.*
u Hæc lex tractat de vsu, τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ γεωργίων κελλαρίων, vt Græci legunt, *16. Ecloga 8.cap.12: 2.Harmenopul.10.§.septimo,* hoc sensu. Qui vsum duntaxat habet ex rebus cellariis in fundo prouenientibus capere potest, quod in annum sufficiat, licèt omnia consumat. Nam & seruo & domo ita vtetur, qui vsum duntaxat habet, vt nihil alij fructus superesset.
x *l.10.§.vlt.ff.eodem.*

quidquã facere debet, quo minùs is, cui vsus legatus est, vtatur, vt bonus paterfamilias vti debet.

De vsu fundi instructi. 1. De rei custodia. 2. De vsu serui.

16. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SI ita legatus esset vsus fundi, vt instructus [a] esset: earũ rerum, quæ instrumento "fundi" essent, perinde ad legatarium vsus pertinet, ac si nominatim ei earum rerum vsus legatus fuisset. 1 ¶ Dominus proprietatis, etiam inuito vsufructuario, vel vsuario, fundum, vel ædes, per saltuarium [b], vel insularium [c] custodire potest. interest enim eius, fines prædij tueri. eáque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus vsusfructus, vel vsus fuerit. 2 ¶ Seruo [d], cuius vsum duntaxat, non etiam fructum, habemus: potest "&" à nobis quid donari [e], vel etiam ex pecunia nostra negotiatum esse: vt, quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

Si filiofam. vel seruo vsus legetur.

17. *Africanus* lib. 5. Quæstionum.

FIliofamilias, vel seruo ædium vsu legato: "&" vtile legatum esse existimo [e]. & eodem [f] modo persecutionem eius competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. itaque non [g] minus absente, quàm præsente filio, seruóve: pater, dominúsve in his ædibus habitabit.

De refectione rei.

18. *Paulus* lib. 9. ad Plautium.

SI domus vsus legatus sit sine fructu: communis [h] refectio est "rei" in sartis tectis [i], tam heredis, quam vsuarij. videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat. si vero talis sit res, cuius vsus relegatus est, vt heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est, quæ distinctio rationem habet.

Vsum non diuidi.

19. *Idem* lib. 3. ad Vitelium.

VSus [k] pars legari nõ potest. nam frui quidem pro parte possumus [l]: vti pro parte non possumus [m].

De vsu serui.

20. *Marcellus* libro 13. Digestorum.

SEruus, cuius mihi vsus legatus est, adquirit mihi [n]: si institor erit, & operis eius vtar in taberna, nam mercibus vendundis, emendísque adquirit mihi. sed & si, iussu meo, per traditionem accipiet.

De vsu aquæ.

21. *Modestinus* lib. 2. Regularum.

VSus aquæ personalis est, & ideo [o] ad heredem vsuarij transmitti non potest.

De vsu syluæ. 1. Et ædium. 2. Si plus vsus sit legatarius quàm oportet.

22. *Pomponius* libro quinto ad Quintum Mucium.

DIuus Hadrianus, cùm quibusdam vsus siluæ [p] legatus esset: statuit fructum [q] quoque eis legatum videri: quia [r], nisi liceret legatarijs cædere siluam, & vendere, quemadmodũ vsufructuarijs [s] licet, nihil habituri essent ex eo legato. 1 ¶ Licet tam angustus est [t] legatarius, cui domus vsus legatus est, vt non possit occupare totius domus vsum: tamen eis, quæ vacabunt, proprietarius non vtetur: quia licebit vsuario, alijs, & alijs temporibus, tota domo vti, cùm interdum domini quoque ædium, prout temporis conditio exigit, quibusdam vtantur, quibusdam non vtantur. 2 ¶ Vsu legato, si plus vsus sit legatarius, quàm oportet: officio iudicis, qui iudicat, quemadmodum vtatur, "quid" contineturne: aliter, quàm debet, vtatur.

De re non mutanda.

23. *Paulus* lib. 1. ad Neratium.

NEratius: Vsuariæ rei speciem is, cuius proprietas est, nullo modo [u] commutare potest. "Paulus:" deteriorem enim causam vsuarij facere non potest. facit autem deteriorem, etiam in meliorem statum commutata [x].

a l. 5. in fi. ĵ. de instructo.
b l. 60. §. fin. ĵ. de legat. 3.
c vide l. 5. §. 1. ĵ. de institoria: l. vlt. s̃. de offic. præf. vigilum: l. 166. ĵ. de verbor. signif. De insula, dixi ad l. 58. ĵ. locati.
d vide l. 27. §. 1. ĵ. de adquirend. rerum.
e vt prosit patri & domino l. 12. §. vlt. s̃. eod. quæ est vna eadem propter vinculũ potestatis.
f Argumẽtum ab vsufructu ad vsum cõstitit, vt hic. Atqui vsusfructus facti est cùm in percipiẽdo consistat, ideóque diuiduus, l. 1. ĵ. quando dies legatorum: §. is vero, Inst. de rerum diuis. vsus iuris, ideóque indiuiduus.
g id est, non minus vnà cum filio vel seruo: sed etiam filio seruóve. qua de causa mors filij vel serui nõ extinguit vsumfructum viuo patre vel domino, nec contra mors patris viuo filio l. vlt. Cod. de vsufructu.
h distingue. vt ĵ. eod.
i adde l. 6. 7. s̃. de vsufructu.
k Vsus indiuiduus (vti enim pro parte non possumus) vsusfructus diuiduus, v. l. 72. ĵ. de verborũ oblig.
l vsusfructus enim diuidi potest. l. 1. §. 9. ĵ. ad l. Falcid.
m quæ ratio diuersitatis? vide Alciat. 1. paradox. 17.
n vide l. 14. s̃. eo.
o Quod personale est, ad heredem nõ transmittitur. l. 68. ĵ. de reg. iur.
p adde l. 10. s̃. de vsufructu.
q Vsu legato siluæ, fructus quoque intelligitur legatus.
r l. 8. ĵ. de verb. ob. hæc ratio sufficere non videtur. nam rustici, domini sylua vti possunt, vtcunque ligna cæsa eis vendere non liceat.
s Fructuarius ius cædendi & vendendi habet.
t i. licet non sit tam opulens, aut tam ampla familia.
u Cur ita? vide l. 69. ĵ. de reg. iur.
x quod contra vsuarij voluntatem fit, vtcumque aliis melius sit, illi tamen melius non est.
y siue rei mobilis, siue soli, 16. Ecloga 9. c. 1.
z §. 6. ĵ. eod. a l. 4. Cod. eodem. l. 13. s̃. de vsufruct.
b Cautio igitur duplex exigitur ab vsufructuario: vna vt vtatur boni viri arbitrio: altera, vt vsufructu finito, res restituat. §. 6. ĵ. eod.
c putà morte vel euictione, l. 3. §. 4. vers. item legatarius. s̃. qui satisdare.
d d. l. 8. §. 4. vers. item de restituenda.
e dixi ad l. 1. s̃. de vsufr. adde l. 6. ĵ. vt in possess. legat.
f Donationis causa mortis & legatorum similitudo.

VSVSFRVCTVARIVS quemadmodum caueat.

Tit. IX.

De forma cautionis. 1. De re mobili, vel immobili. 2. De modis constituendi vsumfructum. 3. De forma cautionis. 4. De rei qualitate in testatum redigenda. 5. Vtilitas cautionis. 6. Duæ clausulæ cautionis quando committuntur. 7. Quid stipuletur proprietarius.

Vlpianus lib. 79. ad Edictum.

SI cuius [y] rei vsusfructus legatus sit: æquissimũ pretori visum est, de vtroque [z] legatarium cauere: & vsurũ se [a] boni viri arbitratu: & [b], cùm vsusfructus ad eum pertinere desinet [c], restituturum [d], quod inde extabit. 1 ¶ Hæc stipulatio, siue [e] mobilis res sit, siue soli, interponi debet. 2 ¶ Illud sciendum est, ad fideicommissa etiam aptari eã debere. ¶ Planè, & si "ex" mortis causa donatione vsusfructus constituatur, exemplo [f] legatorum debebit hæc cautio præstari. Sed & si ex alia quacumque causa constitutus fuerit vsusfructus, idem dicendum est [g]. 3 ¶ Cauere autem debet, viri boni arbitratu perceptum iri vsumfructum: hoc est, non [h] deteriorem se causam vsusfructus facturum: ceteráque facturum, quæ in re sua faceret [i]. 4 ¶ Recte autem facient & heres, & legatarius: qualis res sit, cùm frui incipit legatarius, si in [k] testatum [l] redegerint: vt inde possit apparere, an, & quatenus rem peiorem legatarius fecerit [m]. 5 ¶ Vtilius autem visum est, stipulatione de hoc caueri, vt, si quis non viri boni arbitratu vtatur, committetur [n] stipulatio statim, nec expectabimus, vt amittatur vsusfructus. 6 ¶ Habet autem stipulatio ista duas [o] causas: vnam, si aliter quis vtatur, quàm vir bonus arbitrabitur: aliam de vsufructu restituẽdo. quarum prior statim committetur, quàm aliter fuerit vsus: & sæpius committetur: sequens committetur finito vsufructu. 7 ¶ Sed quod diximus, id, quod inde extabit, restitutum iri: non ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suam stipulari videretur [p], sed stipulatur restitutum iri, quod inde extabit. Interdum autem inerit proprietatis æstimatio, si fortè fructuarius, cùm possit vsucapionem interpellare, neglexit [q]. omnem enim rei curam suscipit.

2. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

NAm fructuarius custodiam præstare debet.

Qui casus hac actione continentur. 1. Quid sit desinere pertinere vsumfructum. 2. De vsufructu repetito. 3. Si eidem vsusfructus purè, proprietásque sub conditione legata sit. 4. Si hæres alienauerit proprietatem, & postea amittatur vsusfructus.

3. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

OMnes autem casus continentur huic stipulationi, quibus vsusfructus amittitur [r]. 1 ¶ Desinere pertinere vsumfructum accipiemus, etiam [s] si nec cœperit [t] pertinere [u], quamuis legatus sit. & committetur nihilominùs stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec cœpit. 2 ¶ Si vsusfructus repetitus erit legato [x], quotiénsque amissus fuerit: nisi vtiliter fuerit cautum, committetur ista stipulatio, sed exceptione opus erit. 3 ¶ Sed & si quis vsumfructum tibi legauerit: & sub condicione, *si liberos habueris*, proprietatem: amisso vsufructu, committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit. 4 ¶ Si heres alienauerit proprietatem, & postea amittatur vsusfructus: an ex stipulatu agere possit, videamus, & fortiùs dici potest, ipso iure non cõmitti stipulationem [y]: quia neque heredi, successoribúsve eius restitui potest: neque is, cui potest, (id est, ad quem peruenit proprietas) pertinet ad stipulationem. Sed is, ad quem peruenit [z], tempore quæsiti dominij sibi prospicere alia [a] cautione debet. quod & si fecerit, nihilo minùs in rem actione vti potest.

De consolidatione.

4. *Venuleius* libro duodecimo Stipulationum.

SI fructuarius proprietatem adsecutus fuerit: desinit

terdum quid potest, quòd non cœpit: vt hîc, & l. 6. ĵ. de condict. causa da... ti quod non habetur. 23. q. 1. §. ex his: aliàs quòd nondum aut nunquam extitit, habitum fuit, desiisse non est dicendum, l. 96. ĵ. de condit. & de... ra quæ notaui ad Glossas Accursij, l. 6. ĵ. de condict. causa data. l. 5. ĵ. de indicta viduitate: adde Simonẽ de Prætis 3. de interpretatione dubitat. ... 50. vbi notat, Priuationẽ interdum non requirere habitũ aspectualem... sed sufficnere habitum principij. u Pertineat verbũ, præsupponit ... tionis. x id. n. licet, l. 3. s̃. quib. mod. vsufr. l. 23. ĵ. de vsufr. leg. y quia ... pulari potest. l. 38. §. alteri. ĵ. de verb. obl. z peruenit proprietas, &c. ... s̃. de vsu ear. rer. atq; ita vsufructuarius debet emptori proprietatis præst...

quidem vſusfructus ad eum pertinere, propter confuſionem†. ſed ſi ex ſtipulatu cũ eo agitur : aut ipſo iure inutiliter agi dicendum eſt, ſi viri boni arbitrium huc vſque porrigitur, aut in factum excipere debebit.

De doli clauſula. 1. De vſu. 2. De fructu ſine vſu. 3. De habitatione, & operis.

5. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

HVic ſtipulationi *dolum malum abeſſe*, abfuturúmque eſſe continetur, &, * cùm in [a] rem ſit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur ſucceſſorum, & adoptiui [b] patris. 1 ¶ Sed ſi vſus ſine fructu legatus erit [c]: adempta fructus cauſa, ſatisdari iubet pretor. hoc meritò: vt de ſolo vſu [d], non etiam de vſufructu caueatur. 2 ¶ Ergò, & ſi fructus ſine [e] vſu obtigerit, ſtipulatio locum habebit. 3 ¶ Et ſi habitatio, vel operæ hominis, vel cuius alterius animalis relictæ fuerint: ſtipulatio locũ habebit: licèt [f] per omnia hæc vſumfructum non imitantur.

De reditu.

6. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

IDem eſt & in reditu prædij : ſicuti ſi vindemia legata eſſet, vel meſſis, quamuis ex vſufructu ea percipiātur [g], quæ legata: morte legatarij, ad heredem redeunt.

De cautione omiſſa. 1. De vſufructu, ſeu vſu pecuniæ.

7. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

"ET" ſi vſusfructus nomine, re tradita, ſatiſdatum non fuerit? Proculus ait poſſe heredem rem vindicare. &, ſi & objiciatur exceptio de re vſusfructus nomine tradita, replicandum erit. quæ ſententia habet rationem. ſed & ipſa ſtipulatio condici [h] poterit. 1 ¶ Cùm vſusfructus pecuniæ legatus eſſet: exprimi debent hi duo caſus in ſtipulatione : *cum morieris, aut capite minueris dari*, idcirco hi duo [i] ſoli caſus : quoniam pecuniæ vſus aliter amitti non poteſt, quàm his caſibus.

Cui cauendum.

8. *Paulus* libro 75. ad Edictum.

SI tibi vſusfructus, & mihi proprietas legata ſit: mihi [k] cauendum eſt. ſed ſi mihi ſub conditione "proprietas" legata ſit: quidam, & Marcianus, & heredi, & mihi cauendum eſſe putant, quæ ſententia vera eſt [l]. Item ſi mihi legata ſit: &, cum ad me pertinere deſierit, alij: & hic vtriſque cauendum, vt ſupra, placuit. quòd ſi duobus coniunctim vſusfructus legatus ſit : "&" inuicem [m] ſibi cauere debebunt, & heredi in caſum illum [n], *ſi ad ſocium non pertineat vſusfructus heredi reddi.*

Vtrum legatarius, an fideicommiſſarius caueat. 1. De vſufructu conſtituto iure prætorio. 2. Si eidem proprietas ex die, vſusfructus pure relictus ſit. 3. De vſufructu veſtis. 4. De pluribus proprietariis.

† *l. 27. ſ. quibus modis vſufruct. §. 3. Inſtit. de vſufruct.*

a Doli mali mentio ſeu formula in rẽ concepta eſt. *adde l. 38. §. 13 ī. de verborum obligationibus.*

b *d. l. 38. §. 15.*

c *vide l. 14. §. 1. ſ. tit. prox.*

d *l. 5. in fine, l. 10. ſuprà de vſufructu earum rerum.*

e Fructus ſine vſu eſſe poteſt, *vt hìc ſemotus vindicetur*. ita actus ſine itinere, *l. loci. §. 1. ī. ſi*- vide & adde ſpeciem *l. 14. in fine, ſ. de vſu & habit. & l. 13. §. 3. ī. de acceptilatione.*

f Vſusfructus ab habitatione & operis diſcrimen.

g non percipiātur. *Conanus 4. Commentar. 5. reprehenſus à Robert. 1. recep. 19.*

h *v. l. 3. in fine, ī. eod.*

i *l. 9. ſ. de vſufructu earum rerum.*

k *lege 6. ſ. de vſufruct. earum.*

l Immò non eſt. remittitur enim cautio fructuaria, quoties proprietas vſusfructus alicui relicta ex die. *l. 9. §. 2. infrà eodem.* multo igitur magis remittenda eſt eadem cautio, ſi proprietas alteri ſit relicta ſub conditione. Minus enim debetur ei cui ſub conditione legatur, quàm cui ex die. Nam debiti ex die, dies ſtatim cedit: ſub conditione, non cedit, *l. cedere in diem, 213. infrà de verborum ſignificationibus.*

m Cautiones mutuæ nonnunquam interponendæ.

n *de quo l. 6. ſ. de vſufruct earum.*

9. *Vlpianus* libro 51. ad Edictum.

SI vſusfructus mihi legatus ſit, eúmque reſtituere ſim Titio rogatus: vidẽdum eſt, quis debeat cauere: vtrum Titius, an ego, qui legatarius ſum. an illud dicimus, mecũ heredem acturum, cum fideicommiſſario me agere debere. & eſt expeditius, hoc dicere: * ſi mihi ſpes aliqua durat vſusfructus, &, cùm tu amiſeris, poteſt ad me recidere, hoc eſt ad legatarium: ita rem expediri, vt tu mihi [o], ego domino proprietatis caueam. quod ſi fideicommiſſarij cauſa vſusfructus mihi relictus eſt, nec eſt vlla ſpes ad me reuertendi fructus : recta via fideicommiſſarium cauere oportet domino proprietatis. 1 ¶ Illud ſciendum eſt: ſiue iure ipſo quis vſumfructum habet, ſiue etiam pertuitionem [p] prætoris : nihilo minùs cogendum eſſe fructuarium cauere, aut actiones ſuſcipere.
2 ¶ Planè ſi ex die proprietas alicui legata ſit, vſusfructus pure: dicendum eſſe Pomponius ait, remittendam [q] "eſſe [r]" hanc cautionem fructuario: quia certũ ſit, ad eum proprietatem vel ad heredem eius perventuram [ſ].
3 ¶ Si veſtis vſusfructus legatus ſit: ſcripſit Pomponius: quamquam heres ſtipulatus ſit, finito vſufructu, veſtem reddi: attamen non obligari promiſſorem, ſi eam ſine dolo malo adtritam reddiderit. 4 ¶ Si plures domini ſint proprietatis, vnuſquiſque pro [t] ſua parte ſtipulabitur.

De vſu fructu ſerui communis.

10. *Paulus* libro 40. ad Edictum.

SI ſerui, qui nobis communis erat, vſumfructum tibi legauero : neceſſaria erit hæc cautio heredi meo. quāuis enim de proprietate poſſit communi diuidundo experiri: tamen cauſa vſusfructus, qui tuus proprius eſt [u], ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

De vſu domus.

11. *Papinianus* libro ſeptimo Reſponſorum.

VSu quoque domus relicto, viri [x] boni arbitratu cautionem interponi oportet. nec [y] mutat, ſi [z] pater heredes filios ſimul habitare cum vxore legataria voluit.

De vſufructu vaſorum.

12. *Vlpianus* libro decimooctauo ad Sabinum.

SI vaſorum "ipſorum" vſusfructus relictus ſit : non erit cautio ſenatuſconſulti neceſſaria [a], ſed illa ſola, *boni [b] viri arbitratu vſurum fruiturum.* ſi igitur tradita ſunt fruendi cauſa: nemo dubitat, non fieri eius, qui accepit. non enim ideo traduntur, vt dominium recedat ab eo, qui tradit: ſed vt vtatur fruatur legatarius. ergo, cùm non fiant fructuarij vaſa, vindicari à proprietario poſſunt, cautione non data. videndum eſt de condictione, an poſſit locum habere. & proditum eſt, neminem rem ſuam, niſi furti [c] condicere poſſe.

o quia ei obtinendæ ſpem habeo. *adde l. 9. in fine, ī. de aqua pluuia.*

p *vide l. 1. ſ. quibus modis vſufruct.*

q Cautio vſusfructus fructuario remittitur, cui purè vſusfructus relictus eſt, proprietas alteri ſub conditione.

r Imò, non eſt remittenda. vide quæ ſcripſi *ad l. 8. ſuprà eodem.*

ſ nemo autem ſibi ipſi cauere debet.

t *l. 15. ſ. de vſufructu.*

u id eſt, non communis, tunc enim ad officium iudicis pertineret. *lege 13. §. 3. ſ. de vſufructu.*

x *l. 1. in princip. & §. 6. ſuprà eodem.*

y id eſt, quamuis pater dixerit, filios hæredes cum ea ſimul habitare. *16. Ecloga 9. cap. 10.*

z id eſt, vtcumque dominus ædium eas inhabitet, ei tamen vſuarius cauebit. *Zaſ.*

a de re, finito vſu, reſtituenda: quia hoc caſu, talis res eſt vt vſu conſumatur. Cauetur ergo vt tanta pecunia reſtituatur, quāti hæc fuerit æſtimata. *§. 2. Inſt. de vſufr.*

b Vſufructu legato, de modo vtendi cautio è fructuario ſolet interponi, ideo perinde ſe omnia facturum, ac ſi optimus paterfamiliās vteretur, fideiuſſoribus oblatis cauere cogitur. *Paulus 3. ſentent. 6. §. 27.*

c *§. 26. Inſt. de rerum diuiſ. §. 14. verſ. planè. Inſtit. de act.* Hinc illud omnis condictio in fure degenerat.

a 3.Cod.34.2.*Inst*.3.1.*Paul*.17.58.*Eclog*.1: 2.*Harmenop*.4.c.περὶ δουλείας.
b ὡς χρῆσις μόνη. 58.*Eclog*.1.c.1.
c Plenius dici potest. Personas vel res seruire: illas, vel personæ, *vt l.4.s.de statu, & s.tit.de his qui sui*: vel rei seruire (vt monumento alicuius adstando. *l.71.§.2.j.de conditionibus & demonstrationib. l.44.j.de manumiss.test. vt Cod.de Agricolis & censitis.*)

non confunditur prorsus communicatione, vel fundi dominãtis vel conseruatur pro parte dominij. Nec interit omnimodo, licèt in eum derit, à quo incipere non potuit. Nec enim perpetua est regula, quæ v initio rectè constiterunt, resolui si in eum casum reciderint, à quo consistere, *l.140.in fine.j.de verborum obligat.* Atqui obstare videtur

Hę verò vel personæ seruiunt, *vt s.libro proximo*: vel rei, *vt hic*, Rei, inquam, id est, prædio vel vrbano vel rustico.
d *l.11. l.34.j.de seru.rusti. l.vlt.in fine.j.comm.præd.* etiam in sua parte, quia hæ seruitutes non diuiduntur. *l.72.j.de verbor.obligat.* aliud est in vsufructu: *l.5.s.de vsufructu. v.de l.20.j.pro socio.*
e quæ à domino.
f Verbi gratia, si quis aut lata via, aut angusta, quæ vnum tantùm capiat (Illa ὁδὸς πλατεῖα altera, μονοπάτιος) per alienum agrum transire, aut aquam possit ducere, dicitur hæc seruitus ἐδαφική soli: vbi verò lignorũ, in ædes vicini immittẽdorum, aut aquæ ex tegulis effundendæ, hoc est, stillicidij vel oneris imponendi ius habet, dicitur hæc seruitus ἐν τῷ κτίσματι, superficiaria, seu in superficie seruitus. 2.*Harmenop*.4.§.126.
g quæ à superficiario constituuntur, de quo *l.74.s.de rei vindic.l.1.j.de superficieb.*
h reales, aliud in vsufructu. *l.4.s.de vsufructu.*
i aliud ex æquitate.
k *l.44.§.1.j.de obligat.*
l *vt l.56.§.4.j.de verborum obligationib.*
m nam contractus ex conuentione legem accipiunt. *l.1.§.6.j.depositi.*
n id est, quamuis in hac constituenda seruitute conuenerit, vt ea suis diebus & horis tantùm vti liceat, non cõtinuò tamen dicenda, & ex tẽpore & ad tempus constitui: quasi plures sint seruitutes. *vt in l.17.j.de aq.plu.arc.adde l.7.in fine.j.quemad.seruitus.*
o Cur ita? vide *l.2.j.de aqu.quot.*

LIBER OCTAVVS.

DE SERVITVTIBVS[a].

Diuisio seruitutis.

Marcianus libro 3.Regularum.

SERVITVTES aut personarum sunt, vt[b] vsus, & vsufructus, aut rerum, vt seruitutes rusticorum prędiorum, & vrbanorum[c].

De seruitute ædibus communibus non imponenda.

2. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

VNus ex dominis cõmunium ædiũ seruitutem imponere non potest[d].

Diuisio seruitutum realium.

3. *Paulus* libro 21.ad Edictum.

SEruitutes prædiorum aliæ in solo[e], aliæ in superficie[f] consistunt[g].

De die, & conditione. 1. De modo. 2. De interuallis temporum.

4. *Papinianus* lib.7.Quæstionum.

SEruitutes[h] ipso quidẽ iure[i] neque[k] ex tempore, neque ad tempus, neque sub condicione, neque ad certam condicionem (verbi gratia, *quamdiu volam*) constitui possunt. sed tamen: si hæc adijciantur: pacti, vel[l] per doli exceptionem occurretur, contra placita seruitutem vindicanti. idque & Sabinum respondisse, Cassius retulit, & sibi placere. 1 ¶ Modum adijci seruitutibus posse cõstat[m]: veluti quo genere vehiculi agatur, "vel non" agatur: veluti vt equo dumtaxat: vel vt certum pondus vehatur: vel grex ille transducatur: aut carbo portetur.
2 ¶ Interualla dierum & horarum, nõ ad temporis causam[n], sed ad[o] modũ pertinent iure constitutæ seruitutis.

Quibus modis seruitutes constituuntur. 1. De interuallis temporum.

5. *Gaius* lib.7.ad Edictum prouinciale.

VIa, iter, actus, ductus aquæ ijsdem ferè modis constituitur, quibus & vsumfructum constitui diximus.
1 ¶ Vsus seruitutum temporibus[p] secerni potest: fortè vt quis post horam tertiam vsque in horam decimam eo iure vtatur, vel vt alternis[q] diebus vtatur.

De certa parte fundi.

6. *Paulus* libro 21.ad Edictum.

AD certam[r] partem fundi seruitus tã remitti, quàm constitui[s] potest[t].

De iure cloacæ mittendæ.

7. *Vlpianus* libro decimotertio ad legem Iuliam & Papiam.

IVs cloacæ mittendæ seruitus est[u].

De iure pomum decerpendi, spatiandi, cænandi in alieno. 1. De seruitute pro parte retinenda, non acquirenda.

8. *Paulus* lib.15.ad Plautium.

VT pomum decerpere liceat, "&" vt spatiari, "&" vt cenare in alieno possimus: seruitus[x] imponi non potest. 1 ¶ Si[y] prædium tuum mihi seruiat, siue ego partis prædij tui dominus esse cœpero, siue tu mei: per partes[z] seruitus retinetur, licet[a] ab initio per partes[b] adquiri non poterit.

De via simpliciter concessa.

9. *Celsus* libro 5.Digestorum.

SI cui simpliciùs[c] via per fundum cuiuspiam cedatur, vel relinquatur: in infinito (videlicet per[d] quamlibet eius partẽ) ire agere licebit: ciuiliter modò. nam * quædam in sermone tacitè excipiuntur[e]. non enim per villam ipsam[f], nec per medias vineas ire agere sinendus est: cùm id æquè commodè per alteram partem facere possit, minore seruientis fundi detrimento. verùm cõstitit, vt, quà[g] primùm viam direxisset, eà demum ire agere deberet, nec ampliùs mutandæ eius potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur: qui argumento riui[h] vtebatur: quem primò qualibet ducere licuisset: posteaquàm ductus esset, tranferre non liceret. quod & in via seruandum esse, verum est.

De itinere legato.

10. *Idem* libro 18.Digestorum.

SI iter legatum sit, qua, nisi[i] opere facto, iri non possit, licere, fodiendo, substruendo, iter facere, Proculus ait.

De seruitute pro parte non acquirenda, neque adimenda.

11. *Modestinus* lib.6.Differentiarum.

PRo parte dominij seruitutem acquiri[k] non[l] posse, vulgò traditur. & ideo si quis fundum habens, viam stipuletur, & partem[m] fundi sui postea alienet: corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit. Pro parte quoque neque legari, neque adimi via potest. &, si id factum est, neque legatum, neque ademptio valet.

De seruo municipum.

12. *Iauolenus* lib.4.Epistolarum.

NOn dubito, quin fundo municipũ per seruum[n] rectè seruitus adquiratur.

Si via nimis angusta constituatur.

13. *Pomponius* libro 14.ad Quintum Mucium.

SI, tam angusti loci demonstratione facta, via concessa fuerit, vt[o] neque vehiculum, neque[p] iumentum eâ inire[q] possit: iter magis, quàm via, aut actus adquisitus videbitur: sed[r] si iumentum eâ duci poterit, non etiam vehiculum: actus videbitur[s] adquisitus.

De genere, possessione, vsucapione seruitutum. 1. De itinere ad sepulchrum. 2. An locus medius impediat seruitutem.

14. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

SEruitutes prædiorum rusticorũ, etiam[t] si corporibus accedunt, incorporales tamen sunt, & ideo vsu non[u] capiuntur[x]: vel ideo: quia tales sunt seruitutes, vt non habeant certam continuámque possessionem. nemo enim tã perpetuò, tam continenter ire potest, vt nullo momento possessio eius interpellari videatur. Idem & in seruitutibus prædiorum vrbanorum obseruatur.
1 ¶ Seruitus itineris ad sepulchrum, priuati iuris manet:

p *vide l.6.in fine.j.comm.diuid. l.5.j.de aqua quotid.* q *d.l.7.*
r Seruitus ad partẽ pro diuiso imponi & adquiri potest: at pro indiuiso non potest. vide *quæ scripsi ad l.8.in fin.j.eod. l.6.§.1.j.comm.prædiorum.*
s *l.13.j.de seruitutibus præd.rustic.*
t Immò non potest. *l.11.j.eodem.*
u rustici prædij *l.2.j.de seruitutib.rustic.*
x prædio scilicet, cui id deberi non potest: *l.5.in fine, l.6.j.de seruitutibus rustic.* personæ potest: Quædam neque personis neque prædio imponi possunt. *l.15.j.eodem.* & istæ non valent: addit Zasius reales seruitutes à personalibus secerni posse, vt si ius concessum sit, realis: si facultas, personalis intelligatur.
y *adde l.30.j.vrbanorum: l.34.j.rusticorum.*
z *l.2.17.j.eodem.l.25.j.famil.l.5.6.18.in fine.j.comm.præd.l.4.§.3.j.si seruitus.*
a Seruitus pro parte promitti seu constitui non potest: promissa seu constituta retineri potest. Constitutum dicimus quod hæsit fundo semel: cuiusmodi seruitus

latione seruorum.
o *l.23.j.de seruitut.rustic. l.157.in fine.j.de verborum signifi.*
p via est qua non iumentum modò, sed & vehiculum iniri potest.
q *al.*iniri, *vel* inigere.
r Actus est qua iumentum duci potest, vehiculum non potest.
rusticorum.
s Locus est ab adiiciente quantitate: aut similis est apud Quintilian
fine. Qui sestertiûm, inquit, nummûm quinque millia legauerat, cùm
stamentum, sublatis sestertiis nummis, argenti pondo posuit, quinque
serunt. Apparuit, quinque pondo dari voluisse, quia ille in argento
& inauditus erat & incredibilis.
t §.2.*Inst.de rebus corporal.*
u nec possidentur, sed quasi. *l.32.in fin.j.de seruit.vrban.*
x Immò vsucapiuntur. *l.4.in fi.j.de vsucap.*

a l.1.ȷ.titul.prox.
b l.18.ȷ.de aqua quotidiana.
c l.18.in fine.ȷ.de aqua pluuia.
d l.17.§.3.in fine.ȷ.de aqua pluuia.
e vide l.penult.ſ.de pactis.l.8.in fine.ȷ.si seruit.vindicetur.

& ideo remitti domino fundi seruienti potest:" & adquiri etiam post religionem sepulchri hęc seruitus potest.
2 ¶ Publico loco interueniente [a], vel via publica, haustus seruitus imponi potest, aquæ ductus non potest. a [b] principe autem peti solet [c]: vt per viam publicam, aquam ducere sine incommodo publico liceat. Sacri, & religiosi loci interuentus [d] etiam itineris seruitutem impedit: cùm seruitus per ea loca nulli deberi potest.

Si nihil vicini intersit. 1. De natura seruitutum.

15. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

QVotiens nec hominum, nec prædiorum seruitutes sunt: quia nihil vicinorum interest: non valet. veluti, ne per fundum [e] tuum eas, aut ibi consistas. & ideo, si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo vtifrui, nihil agitur. aliter atque si concedas mihi [f], ius tibi non esse in fundo tuo aquam quærere, minuendæ aquæ meæ gratia.
1 ¶ Seruitutum non ea natura est, vt aliquid faciat quis, (veluti viridaria [g] tollat, aut amœniorem prospectũ præstet, aut in hoc vt in suo pingat) sed [h] vt aliquid patiatur, aut non faciat.

De creditore, vel emphyteuta petente seruitutem.

16. *Iulianus* lib.49.Digestorum.

EI, qui pignori fundum accepit, nõ est iniquum, vtilem petitionem seruitutis dari [i], sicuti ipsius fundi vtilis petitio dabitur. Idem seruari conuenit, & in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

De seruitute non constituenda pro parte.

17. *Pomponius* lib.singulari Regularum.

VIæ, itineris, actus, aquæductus pars in [k] obligationem deduci non potest: quia vsus eorum indiuisus [l] est [m]. & ideo, si stipulator decesserit pluribus [n] heredibus relictis, singuli in solidum [o] viam petunt. &, si promissor decesserit, pluribus heredibus relictis, à singulis [p] heredibus solida petitio est.

De seruitutibus aditione confusis.

18. *Paulus* lib.31.Quæstionum.

PApinianus notat.
IN omnibus seruitutibus, quæ aditione confusæ [q] sunt, responsum est, doli exceptionem nocituram legatario [r], si non patiatur eas iterum imponi.

De seruitute non vtili.

19. *Labeo* libro 4.Posteriorum à Iaucleno epitomatorum.

EI fundo, quem quis vendat, seruitutem imponi, etsi [f] nõ vtilis sit, posse existimo. veluti, si aquam alicui 'debere' ducere non expediret: nihilo minùs constitui ea seruitus possit. quædam enim 'debere' habere possumus, quamuis ea nobis vtilia non sunt.

De quasi seruitutis traditione.

20. *Iauolenus* libro 5.ex posterioribus Labeonis.

QVotiens via, aut aliquid ius fundi emeretur: cauendum putat esse Labeo, per te non fieri, quo minus eo iure vti possit: quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset [t]: ego puto, vsum eius iuris pro [u] traditione possessionis accipiendum esse. ideóque '&' interdicta [x] veluti possessoria constituta sunt [y].

f l.1.§.28.ȷ.de aqua quotid.
g viridia.
h l.6.§.2.ȷ.si seruit.vind.l.1.in fine.ȷ.de aqua pluuia.
i l.9.ȷ.de noui operis nuntiat.l.vnica in f.de remissionib.
k l.8.in fin.ſ.eod. l.13.§.1.ȷ.de acceptilat.
l l.1.§.9.ȷ.ad leg.Falcid. l.2.§.1.ȷ.de verb.oblig.l.4.§.4.ȷ.si seruitus.aliud est in vsufructu.l.5.ſ.de vsufructu.
m Immò, ius aquæ diuidi potest. l.25.in fine.ȷ.de seruit.rustic.
n l.25.§.10.ſ.famil.erc.
o l.4.§.3.ȷ.si serui.vind.
p l.4.§.4.
q vt l.30.ȷ.de seruit.vrb.l.11.in fine.ȷ.commu.præd. l.1.ȷ.quemadmod.seruit.
r conditionali, scilicet, quia pẽdente conditione heres dominium rei legatę habet. vide l.4.ſ.si vsufructus petat. aliàs, si purè legatum est, dominiũ rectà via transit in legatarium. l.64.in fi.ȷ.de furtis. l.116.in fine.ȷ.de legat.1. l.76.§.2.ȷ.de legat.2.
ſ Eclog.eod.c.17.
t sed patientia, l.15.in fine, ſ.eodem.
u l.1.in fine, ȷ.de seruit.rust. & arg. l.3.in princ.vers.dare.ſ.de vsufru.
x l.12.Cod.eodem l.8.§.pen.in fine, l.15.in fine.ȷ.si ser.vind.
y sed & Publiciana. l.11.in pr. suprà de publiciana.
z 58.Eclog.2.
a 2.Inst.3.
b 58.Ecloga 2.cap.1.
c v.l.14.§.fin.ſ.tit.prox.
d Via, iter, act⁹, altius tollendi, ius publici soli vel viæ publicæ interposita non impeditur: immittendi, protegendi, auertendi stillicidij impeditur.
e ἐμβάλλειν δοκόν.
f ἐξώστην ποιεῖν.
g Cur ita legũt, ἢ ἐπιτέμπειν ὕδωρ ἢ σταλαγμὸν κεράμων. Vulgata, proiiciendi.

DE[z] SERVITVTIBVS prædiorum vrbanorum[a].

Tit. II.

Vtrum locus medius seruitutem impediat. 1. In quem datur actio confessoria.

Paulus lib.21.ad Edictum.

SI [b] intercedat [c] solum [d] publicum, vel via publica: neque itineris, actúsve, neque altiùs tollendi seruitutes impedit, sed immittẽdi [e], protegendi [f], prohibendi [g]: item fluminum, & stillicidiorum seruitutem impedit: quia cœlum [h], quod supra id solum intercedit, liberum esse debet [i].
1 ¶ Si vsusfructus tuus sit, ædium proprietas mea; quæ onera vicini sustinere debeant: mecum [k] insolidũm agi potest: tecum nullo modo.

Aliquot species seruitutum vrbanarum.

2. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

VRbanorum prædiorum iura talia [l] sunt: altiùs tollẽdi, & officiendi luminibus [m] vicini [n], aut non extollendi [o]: item stillicidium auertendi in tectum, vel aream vicini [p], aut non auertendi [q]: item immittendi tigna in parietem vicini: & denique [r] proiiciendi, protegẽdive [f]: ceteráque istis similia.

3. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

EST & hæc seruitus, ne prospectui [t] officiatur.

De seruitute luminum: vel, ne luminibus officiatur.

4. *Paulus* lib.2.Institutionum.

LVminum 'in' seruitute constituta, id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra excipiat. Cùm autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur: hoc maximè adepti videntur, ne ius sit vicino, inuitis nobis altiùs ædificare, atque ita minuere lumina nostrorũ ædificiorum [u].

Quis dicatur inuitus.

5. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

INuitum autem in seruitutibus accipere debemus: non eum qui contradicit, sed eum, qui [y] non consentit. Ideo Pomponius libro quadragesimo, '&' infantẽ & furiosum inuitos rectè dici, ait. nõ enim ad factum [z], sed ad ius seruitutis [a] hæc verba referuntur.

Quibus modis hæ seruitutes amittuntur.

6. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

HÆc autem iura similiter, vt rusticorũ quoque prædiorum, certo tempore [b], non vtendo, pereunt, nisi quòd hæc dissimilitudo est: quòd non omnimodo pereũt non vtendo: sed ita [c], si vicinus simul libertatem [d] vsucapiat. veluti si ædes tuæ ædibus meis seruiant, ne altiùs tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: & ego per statutum tempus fenestras meas præfixas [e] habuero vel obstruxero: ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altiùs sublatas habueris: alioquin, si nihil noui feceris, retineo seruitutem [f]. ¶ Item si tigni immissi ædes tuæ seruitutem debent, & ego exemero tignum: ita demum amitto ius meum, si tu foramen, vnde exemptum est tignum, obturaueris, & per constitutum tempus ita habueris. alioquin, si nihil noui feceris, integrum ius suum permanet.

7. *Pomponius* libro 26.ad Quintum Mutium.

QVod autem, ædificio meo me posse consequi, vt libertatem vsucaperem, dicitur [g]: idem me nõ consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait: & rectè: quia [h] non ita in suo statu, & loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris [i].

De pariete communi demoliendo & reficiendo.

8. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

PArietem [k], qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi [l] eum, & reficiendi ius non est: quia non solus dominus est [m].

y Inuit⁹ est qui non consentit, licet non contradicat. adde l.45.§.5.ȷ.de ritu. Vnde colligunt, Taciturnitatem, si de tacitis iure minuendo agatur, pro consensu non haberi. de quo tamen vide Socinum.
z i. nullo hîc opus est nostro facto, putà contradictione, vt nobis inuitis aliquid altius sublatum esse dicatur.
a quod nobis [illegible] interea hîc obserua, inuitum dici variis de causis, veluti si contradicit. si nõ expressè cõsentit. quod non tantùm hoc loco, sed in infante furioso & procuratore locum habet. l.8.§.1.ſ.de procuratoribus. & patrono, si eius liberta diuortium fecerit. l.45.§.5.ȷ.de ritu nupt. At inuitus matrimonium filius non contrahit, qui patre cogente contrahit. l.22.ȷ.de ritu. Quis consentire dicatur, vide in l.12.ȷ.de sponsalib.
b decennio inter præsentes: vicennio inter absentes. l.13.Cod.de seruitutib.
c seruitute non tollendi aut luminibus meis non officiendi, nõ liberaris, hoc solo quòd meas fenestras obstruxero vel occlusero: hoc amplius tibi necesse est vt ea seruitute libereris, vt per idem tempus ędes tuas altius sublatas habueris. Vnde cõstat Vrbanas seruitutes omnimodo non vtendo, non perire: sed hoc amplius exigi, vt qui mihi seruitutẽ debet, libertatẽ vsuceperit ædificio posito. vt hîc. An & arboris positione per id tempus libertatem vsucapere potest vt ædificio posito? non vsucapit. l.7.ȷ.eodem.

h l.vlt.§.4.ȷ.quod vi.
i l.24.ȷ.eodem. adde l.vlt.in fine.ȷ.quod vi aut clam.
k De seruitute cum domino tantùm agitur. Accurs.
l §.1.Inst.eodem.
m hæc duo etiam numerantur inter seruitutes rusticas. lege 2.infrà de seruitutibus rustic.
n non in infinitum. vide l.11.ȷ.eodem.
o ad id citra seruitutem nemo tenetur. l.1.circa finem principij, ſ.eodem.
p vt aqua, vicino potius quàm nobis noceat. v.l.20.§.2.& seq.ſ.eod.
q eóque pacto cisterna mea iuuatur, tua minuitur.
r καὶ τὸ ποιῆσαι σωλάριον, ἢ βαστέρνιον, facere solarium aut basternium. 58.Ecloga 2.cap.2.
ſ quæ immittuntur aliquo loco, requiescunt. quod proiicitur, ita proiicitur vt & nusquam requiescat: qualia sunt mœniana & subgrundæ. l.241.§.1.ȷ.de verborum signific. Græci hîc proiecta, basternas: prolata mœniana & solaria interpretantur.

t quæ à seruitute ne luminibus officiatur, differt. v.l.15.16.ȷ.eodem.
u seruitute, ne luminibus officiatur, incommodum nostrum propulsamus: seruitute luminum, vicini incommodum ad nostrum commodum procuramus.
x id est, non tantùm. sic Varro 3.de Re rustica 9. loquens de Gallinis rusticis: similes facie non his villaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu.

d l.4.in fine.ȷ.de vsucap.
e πάγω φράζω ἢ κατακλείσω. obstruxero vel occlusero. Ecloga cap.6.
f i. Rusticam seruitutem amittit qui non vtitur. l.4.§.antepenult.ȷ.de vsucap. vrbanã non continuò amittit qui non vtitur, nisi & aduersarius libertatem vsuceperit. d.l.4.in fin.l.18.in fi.ȷ.quemadm.seruit.
g l.6.ſ.eodem.
h Arbor non est ita vt paries, immobilis. Eclog.eodem, c.6.in fi. Arboris enim motus est aliquis & quidem naturalis: parietis, nullus.
i id est, quia arboris stipes & frondes crescunt. Nam motus, quo arbores vi ventorum impelluntur, naturalis non est, sed accidentalis. Zoannetus 20. Institutionum.
k Eclog.eodem cap.8.
l vide l.1.2.commun.diuid. quidam hoc ita intelligunt, nisi refectio sit necessaria. Duarenus.
m vide quæ scripsi ad l.20.ȷ.pro socio.

a *l.15.in fine ſ.eodem.l.8.9.Cod.eod m.*
b Immò aliqua eſſe debet: in hoc enim malitioſus eſt. Malitiis autem hominum haud indulgendum eſt. *l.38.ſ.de rei.vindicat.*
c Heres, hereditarias ædes altius tollendo, poteſt officere luminibus alterarum ædium, quæ legatæ ſunt *l.30.ſ.de vſufr.*

De eo qui tollendo obſcurat ædes vicini.

9. *Vlpianus* libro 53. ad Edictum.

CVm eo, qui tollendo obſcurat vicini ædes, quibus nõ ſeruiat[a]: nulla[b] competit actio.

Heres non poteſt in domo, quæ ſibi remanet, ædificare ita, vt vſus ædium legatarum totaliter perimatur. ſecus ſi aliqualiter incommodetur. Bart.

10. *Marcellus* lib. 4. Digeſtorum.

GAurus Marcello: Binas ædes habeo, alteras tibi lego. heres ędes alteras altiùs tollit: & luminibus tuis officit. Quid cum illo agere potes? & an intereſſe putes, ſuas ædes altiùs tollat, an hereditarias[c]: & de illo quæro, an per alienas ædes acceſſum heres ad eam rem, quæ legatur, præſtare debet: ſicut ſolet quæri[d], cum vſusfructus loci legatus eſt, ad quem locum accedi, niſi per alienum, non poteſt. Marcellus reſpondit: Qui binas ædes habebat, ſi alteras legauit: non dubium eſt, quin heres "alias" poſſit altiùs tollẽdo, obſcurare lumina legatarum ædium. Idem dicendum eſt, ſi[e] alteri ædes, alteri aliarum vſumfructum legauerit[f]. Non autem "ſemper" ſimile eſt itineris argumentum[g]: quia * ſine acceſſu nullum eſt fructus legatum: habitare autem poteſt, & ædibus obſcuratis. ceterùm, vſufructu loci legato, etiam acceſſus dandus eſt, quia, & hauſtu relicto, iter quoque[h] ad hauriendum pręſtaretur. Sed ita officere luminibus & obſcurare legatas ædes conceditur: vt[i] non penitus lumen recludatur: ſed tantùm relinquatur, quantum ſufficit habitãtibus in vſus diurni moderatione.

De forma antiquorum ædificiorum ſeruanda. 1. De arbitro accipiendo.

11. *Vlpianus* libro primo de Officio conſulis.

QVi luminibus vicinorum officere, aliúdve quid facere contra commodum eorum vellet, ſciet ſe formã[k], ac ſtatum antiquorum[l] ædificiorum cuſtodire debere.
1 ¶ Si inter te, & vicinum tuum non conuenit, ad quam altitudinem extolli ædificia, quæ facere inſtituiſti, oporteat: arbitrum accipere poteris.

De viridiariis ſupra ædificia.

12. *Iauolenus* lib. 10. ex Caſſio.

AEdificia, quæ ſeruitutem patiantur, ne[m] quid altius tollatur, viridia[n] ſupra eam altitudinem habere poſſunt. atſi de proſpectu eſt, eáque obſtatura ſunt, non poſſunt[o].

De tabulis iuxta communem parietem. 1. De pictura, & incruſtatione parietis communis.

13. *Proculus* lib. 2. Epiſtolarum.

QVidam[p] Hiberus nomine, qui habet[q] poſt hòrrea mea inſulam, balnearia fecit ſecundum parietem communem. non[r] licet[ſ] autem tubulos habere admotos ad parietem communem, ſicuti ne parietẽ quidem ſuum per parietem communem. de tubulis eo amplius hoc iuris eſt, quòd per eos flamma torretur paries. qua de re, volo[t] cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus reſpondit: nec Hiberum pro ea re dubitare puto, quòd rem non permiſſam facit, tubulos ſecundum communem parietem extruendo. 1 ¶ Parietem communem incruſtare[u] licet ſecundum Capitonis ſententiam: ſicut licet "mihi", pretioſiſſimas picturas habere in pariete communi. ceterùm: ſi demolitus[x] ſit vicinus, & ex ſtipulatu actione damni infecti agatur: non[y] pluris quàm vulgaria[z] tectoria[a], æſtimari debent. quod obſeruari & in incruſtatione oportet.

De area non ſeruiente & legitimo ſpatio.

14. *Papirius Iuſtus* lib. 1[b]. de Conſtitutionibus:

d *l.1.§.2.ſ.ſi vſufruct.petatur.*
e ſi alterarum ædium vſumfructum legauerit. *Cuiac. 1. obſeruatione 7.*
f aliud eſt, ſi heres vſufructuario inuito velit altius ædes tollere, *l.7.§.1.ſ.de vſufr.*
g Argumẽtum à ſeruitute itineris, ad luminum ſeruitutem non ſimile eſt. ſine acceſſu aut itinere nullum eſt legatum fruct[9]: ſine lumine, ædes obſcuratæ habitari poſſũt.
h *l.3 §.vltimo. ſ. de ſeruitut. ruſticor.*
i *l.24.ſ.eodem, l.30.ſ. de vſufr. & quemad.*
k *l.1.2.ſ.de aqua pluuia. l.vlt.in fine. Cod. de ſeruit. & aqua. l.1.Cod. de ædificiis priuatis: vide Cuiac.17. obſeru.35.*
l Antiquorum ædificiorum formam & ſtatum ſeruare oportet.
m τοῦ μὴ ὑψοῦσαι. i. non tollẽdi ſeruitutẽ debens, ſupra conuentam altitudinem arborem habere poteſt: ἀπόψεως δὲ, hoc eſt, proſpectus ſeruitutem debens, arbores proſpectum impedientes habere non poteſt. *Eclog. eod. cap.12.*
n δένδρον, arborem. *ita Græci d.loco. al.* viridaria. *adde l.79. in fine ſ.de verborum ſignif.*
o Ratio diuerſitatis. *vide l.15. 16 ſ. eodem. Nouella 63. Nouella 165.*
p hæc verba ſunt Conſultoris, ad Proculum ſcribentis.
q id eſt, habitat. *vt apud Ciceronem 7. famil.6. Varr. Nonium.*
r Non licet κοινωνῷ, ſocio balneum domi ſuæ faciẽti τοὺς καπνοδόχας, tubulos fumarios parieti communi, vel parietem ſuum imponere. *Ecloga eod.c.13.*
ſ *l.19.inf.eodem.* hæc etiam verba ſunt conſultoris.
t Cõſultor Proculum alloquitur. Huiuſmodi monitionibus Iuriſconſulti operam dabant, nec minus in eo poterant quàm ipſi iudices. vide *Ciceronem pro Quintio. Duar.hic & 2. diſp.28. Cuiac.18.obſ.38.*
u μαρμαροῦν καὶ γράφειν. incruſtare & pingere parietem communem licet. *Ecloga d.c.13. adde l.79.in fin.ſ.de verb.ſign.*
x *vide quæ notaui ad l.12.ſ.comm.diuid.*
y non pluris æſtimantur, τὰ ὀπτηρὰ ἢ αἱ μαρμαρώσεις, id eſt, voluptuaria quàm incruſtationes. *Græci illo loco.*
z ac gregalia. *Seneca 13.epiſtol.*
a de tectorio. *vide l.241.ſ.de verb.ſignif.*
b libros xx. de conſtitutionibus ſcripſit hic author.
c vide quæ ſcripſi *ad l.vlt.in fine.Cod.de ſeruit.*
d *vt l.9.ſ.eodem.* ſed Cuiacius *1.obſeruat.4. in fine,* ita legit, *quæ luminum ſeruitutem* *argum.l.3.ſ.eodem.*
e quæ ſeruitutem luminum: *Cuiacius 1. obſeruatione 4. reprehenſus à R... ptione 20.*
f Legitimum hoc ſpatiũ fuit duorum pedum & ſemis, quod vetere... appellarunt. *Feſtus in Ambitus.15. Iſid.vlt. Varro 4.de lingua.Cic.Topic.*

IMperatores Antoninus, & Verus Auguſti reſcripſerũt, in area[c], quæ[d] nulli ſeruitutem debet[e], poſſe dominũ, vel alium voluntate eius ædificare, intermiſſo legitimo[f] ſpatio à vicina inſula.

Diſcrimen luminis & proſpectus.

15. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

INter ſeruitutes, ne luminibus officiatur[g], & ne proſpectui offendatur: aliud & aliud obſeruatur: quòd in proſpectu plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem proſpectum, & liberum[h]: in luminibus autem, "non officere," ne lumina cuiuſquam obſcuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminis impedimẽtum, prohiberi poteſt, ſi ſeruitus debeatur. opúſque ei nouum nuntiari poteſt[i], ſi modò ſic faciat, vt lumini noceat.

16. *Paulus* libro ſecundo Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

LVmen[k], id eſt, vt cœlum videretur, & intereſt inter lumen, & proſpectum. nam proſpectus etiam ex inferioribus locis eſt: lumen ex inferiore loco eſſe non poteſt.

De pacto, Seruitutes vti nunc ſunt, vt ita ſint.

17. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

SI arborem ponat, vt lumini officiat[l]: æquè dicendum erit, contra impoſitam ſeruitutem eum facere, nam & arbor efficit, quo minus cœlum[m] videri poſſit. Si tamen quod ponitur, lumen quidem nihil impediat, ſolem autẽ auferat: ſi quidem eo loci, quo gratum erat, eum non eſſe: poteſt dici, nihil contra ſeruitutem facere. ſin verò heliocamino[n], vel ſolario[o]: dicendum erit, quia vmbram facit in loco, cui ſol fuit neceſſarius, contra ſeruitutem impoſitam fieri. 1 ¶ Per contrarium, ſi deponat ædificium, vel arboris ramos: quo facto locus, opacus quondam, cœpit ſolis eſſe plenus: non facit contra ſeruitutem. hanc enim debuit, ne luminibus officiat. nunc non luminibus officit, ſed plus æquo lumen facit[p]. 2 ¶ Interdum dici poteſt, eum quoque, qui tollit ædificium, vel deprimit, luminibus officere: ſi fortè κατὰ ἀντανάκλασιν[q], *id eſt, per refractionem, ſeu repercuſſionem*, vel preſſura[r] quadam lumen in eas ædes deuoluatur. 3 ¶ Hæc lex traditionis, *Stillicidia*[ſ], *vti nũc ſunt, vt ita ſint*, hoc ſignificat, impoſitam vicinis neceſſitatem ſtillicidiorum excipiendorum: non illud, vt etiam emptor ſtillicidia ſuſcipiat ædificiorũ vicinorum. hoc igitur pollicetur venditor, ſibi quidem ſtillicidiorum ſeruitutem deberi, ſe autem nulli debere[t].
4 ¶ Quæ de ſtillicidio ſcripta ſunt, etiam, in ceteris ſeruitutibus[u] accipienda ſunt, ſi in contrarium nihil nominatim actum eſt[x].

Si fiſtulæ damnum ædibus dent.

18. *Pomponius* lib. 10. ad Sabinum.

SI fiſtulæ, per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ, damnum mihi dent: in factum actio mihi competit: ſed & damni infecti ſtipulari[y] à te potero.

Quæ poſſunt haberi iuxta parietem communem.

19. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

FIſtulam[z] iunctam[a] parieti communi: quæ aut ex caſtello[b] aut ex cœlo aquam capit: nõ iure haberi, Proculus ait. ſed non poſſe prohiberi † vicinum, quo minus balneum habeat ſecundum parietem communem, quamuis humorem capiat paries: non magis quàm ſi vel in triclinio ſuo, vel in cubiculo aquam effunderet. ſed Neratius ait: ſi talis ſit vſus tepidarij, vt adſiduum humorem[c] habeat, & id noceat vicino: poſſe prohiberi eum.
1 ¶ Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere[d] factam: ſi ita retineatur[e], vt, etiam ſublato pariete, maneat: ſi modò non impediat refectionẽ communis parietis, iure haberi licet. 2 ¶ Scalas[f] poſſe me ad parietem communem habere, Sabinus rectè ſcribit: quia remoueri hæ poſſunt.

lib. 4. de lingua. Eadem formula lumina recipiebantur, *l.23.ſ.de itinere: l.6... euict. Cicero 1.de oratore.* Flumina, *l.23.ſ.de contr.empt Varro 4.d lingua.* ... & breuiter ſeruitutes, *l.39.ſ.de act.empt.adde l.10.ſ.comm.prædiorum.*
t i. Huiuſmodi oratio venditori nocet, quia ambigua. *l.3.ſ.de contr.empt*
u putà flumine. *d.l.33.*
x quod primo loco ſpectandum eſt. *d.l.33.*
y *l.29.ſ.eod.l.17.in fin.ſ.ſi ſeruit.vind.* z *Eclog.eod.c.19.* a *l.13.ſ.eodem.*
b i. aquæ publicæ receptaculo. *l.1.§.39.in f.ſ.de aqua quot.* an idem in ... *v.l.17.§.fin.ſ.ſi ſeruitus vindicetur.* † diſtingue vt ſ.
c *vide l.57.ſ.locati.*
d ἀπὸ βησάλων. *Eclog.eod.c.19.* i. ex laterculis. βήσαλον Græcis idem eſt ... *v.Cuiac.9.obſ.26.adde quæ ſcripſi ad §.29. Theophil.Inſt.de rerum diuiſ.*
e ſecus ſi ei incumbat. *l.13.ſ.eod.* f *Eclog.eod.cap.20.*

De possessione seruitutum vrbanarum. 1. Effectus seruitutis concessæ. 2. De edificio sublato, & restituto. 3. De stillicidio effectus seruitutis.

20. *Idem* lib.15.ad Sabinum.

SEruitutes [a],quæ [b] in [c] superficie consistunt,possessione retinentur. nam : si forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immissum habuero:hoc,vt immissum habeã per[d] causam tigni possideo, habendi consuetudinem. ¶ Idem eueniet, & si mœnianum in tuum immissum habuero,aut stillicidium in tuum proiecero : quia in tuo aliquid vtor, & si [e] quasi [f] facto quodam possideo. 1 ¶ Si [g] domo mea altior area tua esset,túque mihi per aream tuam in domũ meam ire agere cessasti, nec ex plano aditus ad domum meam per areã tuã esset : vel gradus,vel cliuos propius ianuam meam iure facere possum [h]: dum ne quid vltra, quàm quod necesse est,itineris causa demoliar.

2 ¶ Si sublatum sit ædificium, ex quo stillicidium cadit, vt eadem specie,& qualitate reponatur: vtilitas exigit,vt idem intelligatur. nam [i] alioquin,si quid strictiùs [k] interpretetur [l], aliud est, quod sequenti loco ponitur. & ideo, sublato ædificio,vsusfructus interit [m]: quamuis area pars est ædificij. 3 ¶ Si seruitus stillicidij imposita sit, non licèt domino seruientis areæ ibi ædificare † vbi cassitare[n] cœpisset stillicidium. 4 ¶ Si antea ex tegula cassitauerit stillicidium : postea ex tabulato, vel ex alia materia cassitare non potest [o]. 5 ¶ Stillicidium,quoquo modo adquisitum sit, altius tolli potest. leuior enim fit eo facto seruitus: cùm quod ex alto cadet [p], lenius [q], & interdum direptum [r], nec perueniat ad locum seruientem. inferius demitti non potest: quia fit grauior seruitus : id est, pro [s] stillicidio flumen. Eadem causa, retrò [t] duci potest stillicidium:quia in nostro magis incipiet cadere:produci non potest: ne alio loco cadat stillicidium,quàm in quo posita seruitus est. lenius facere poterimus:acrius non. Et omnino sciendum est, * meliorem vicini condicionem fieri posse,deteriorem non posse: nisi aliquid nominatim , seruitute imponenda, immutatum fuerit. 6 ¶ Qui in area,in qua stillicidium cadit,ædificat:vsque [u] ad eum locũ perducere ædificium potest , vnde stillicidium cadit "recte". sed, '&' si in ædificio cadit stillicidium, suprà ædificare ei conceditur , dum tamen stillicidium rectè recipiatur [x].

Si ex duabus seruitutibus altera remittatur.

21. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SI domus tua ędificiis meis vtramque [y] seruitutem deberet,ne altiùs tolleretur,& vt stillicidium ædificiorũ meorum recipere debet:& tibi concessero,ius esse,inuito me,altius tollere ædificia tua:quod ad stillicidium meum attinet,sic statui debebit:vt,si,altiùs sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione [z] altiùs tibi ędificare non liceat:si nõ impediantur stillicidia mea, liceat tibi altiùs tollere.

22. *Iulianus* lib.2.ex Micinio.

QVi ædificium habet , potest seruitutem vicino imponere : vt non solùm de his luminibus , quæ in præsentia erunt , sed etiam de his , quæ postea fuerint, caueat [a].

1. *De ædificio futuro.*

23. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SI seruitus imposita fuerit, *lumina* [b],*quæ nũc* [c] *sunt,vt ita sint:*de futuris luminibus, nihil caueri videtur [d]: quòd si ita sit cautum,*ne luminibus officiatur* : ambigua [e] est scriptura: vtrúmne his luminibus officiatur, quæ nunc sunt, an etiam his,quæ postea quoque fuerint. "&" humanius [f] est,verbo generali omne lumen [g] significari, siue quod in præsenti,siue quod post tempus conuentionis contigerit. 1 ¶ Futuro quoque ædificio [h],quod nondum est,vel imponi,vel adquiri seruitus [i] potest.

De edificio,quod iure superius est.

24. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

CVius ædificium iure superius [k] est,eius est in infinito[l],supra suum ædificium imponere : dum inferiora ædificia non grauiore seruitute oneret,quàm pati debet.

De seruitute immittendi. 1. Si paries communis altius tollatur.

25. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

HOc,quod dictum [m] est de immissis,locum habet ex ædificio alio in aliud [n].aliter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest [o]. 1 ¶ Si ex [p] tribus ædibus in loco impari positis,ædes medię superioribus seruiant ædibus, inferiores autem nulli seruiant: & paries cõmunis [q],qui sit inter ædes inferiores, & medias, altiùs à domino inferiorum ædium sublatus sit : iure eum altiùs habiturum,Sabinus ait.

An seruitus in re communi consistat.

26. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

IN re communi nemo dominorum , iure seruitutis, neque facere quicquã,inuito [r] altero,potest [s]:neque prohibere,quo minus alter faciat.nulli [t] enim res sua seruit[u]. itaque propter immensas [x] contentiones plerumque res ad diuisionem peruenit [y]. sed per communi diuidundo actionem consequitur socius,quo minùs opus fiat:aut vt id opus,quod fecit, tollat si modò toti societati prodest, opus tolli.

De eo quod fit ex ædibus communibus in ædes proprias,vel contra. 1. Si in area communi ædificetur.

27. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SEd si inter me, & te communes sunt Titianæ ædes: & ex his aliquid non iure in alias ędes meas proprias immissum sit:nempe tecum mihi agere licet [z], aut rem perdere [a].Idem fiet, si ex tuis propriis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter esset proiectum: mihi enim soli tecum est actio. 1 ¶ Si in area communi ædificare velis, socius prohibendi ius habet [b], quamuis tu ædificandi ius habeas à vicino cõcessum: quia,inuito socio, in iure communi non habeas ius ædificandi.

De his quæ perpetuam causam habent vel non.

28. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

FOramen in imo pariete cõclauis [c],vel triclinij [d],quod esset proluendi pauimenti causa, id neque flumen esse, neque [e] tempore adquiri placuit [f]. hoc ita verum est,si in eum locum nihil ex cœlo aquæ veniat [g]:neque enim perpetuam [h] causam habet, quod metu fit. at quod ex cœlo cadit,etsi non assiduè fit, ex naturali tamen causa fit: & ideo perpetuò fieri existimatur. * Omnes autem seruitutes prædiorum perpetuas [i] causas habere debent. & ideo neque ex lacu [k],neque ex stagno [l] cõcedi aquæductus potest.Stillicidij quoque immittendi,naturalis,& perpetua causa esse debet.

a vide *Robertum* 4.*sent*.8.

b Quid,si legamus,*per ea quæ in superficie,&c.*vt illud cohæreat cũ proximè sequẽtibus,*per causam tigni possideo:* vt sit sensus,per causam tigni, mœniani & stillicidij & talium , quæ in superficie consistunt , seruitutum possessionem non minus retineri quàm si facto ipso & corpore nostro possideremus. Eodem modo nonnulli censent ius molendini retineri posse,si pilæ in flumen defigantur testãdi sui iuris causa.

c εἰς τὴν οἴκων δουλείαν, ædium seruitutes à possessione retinẽtur,& consuetudo vtenti seruatur. 58. *Eclog*.2.c.20.

d per caussam tigni possidere, est tigni occasione atque interuẽtu possidere, & vt infrà dicitur, quasi facto quodam possidere.

e *al*.& sic.

f quasi facto quodam ac propriopossidet,qui per tignum mæ nianum & stillicidium possidet.

g *v*.2. *Harmenopul*.4.§.50.51.

h i. Cui seruitus conceditur, ei omnia videntur concessa , sine quibus ea vti non potest. *l*.10. *s*.*de seruit*. *l*.3.§ 3. *l*.5.*j*.*tit*.*prox*. *v*.*l*. 6.*j*.*de alim*.

i Ratio hæc dubitandi est. Finge stillicidium eadem qualitate & specie repositum esse: ius stillicidij éstne amissum ? si ius strictum intuemur,amissum videtur: nam iure stricto aliud est stillicidiũ quod ante fuit , aliud quod repositum est. Deinde sublato ædificio fructuario,vsusfructus ædificij ita interit , vt ne in eius area perseueret.Ita ius est, inquam,in vsufructu : igitur & in seruitute vrbani prædij & stillicidio.Atqui vtilitas in seruitutibus vrbanis aliud exigit *hac lege*.

k aliud ex ęquo. vide quæ scripsi *ad l*.*vlt*.§.1. *Cod*. *de Iudæis*. Vnde notant , destructam Ecclesiam non amittere priuilegium. *Innocent*.& *Bald*.*in c*.*cùm iniuncto*. *ext*.*de operis noui nunt*.

l *l*.36.*s*.*de vsu*.*l*.65.*in fin*.*j*.*de leg* 1.

m *l*.5.§.2.*s*.*de vsufruct*.

† distingue, *vt j*.*eodem*.*in fine*.

n Cassitare dicuntur quæ sæpius cadunt. Græcis est, [illegible]. *Eclog*.*eod*. *cap*.20. *adde Festum in Cassabundus*.

o Cur ita? collige ex *l*.9.*s*.*de seruit*.*l*.13.§.1.*j*.*de seruit*.*rust*.

p *al*.cadit. q lenias,*vt s*.lenior.

r *sub*. vi verti. Nam quo altius stillicidium est, eo ventis magis expositum: eò facilius in alium quàm seruientem locum diripitur seu abripitur vi venti, *vt hìc*. sed ea ratione possis quoque dicere, latius quoque in seruientem fundum vi venti posse diripi. Porrò diripiuntur,quæ de vno loco in alium rapiuntur.

s stillicidij & fluminis differentia.

t Retrò ducimus stillicidium , in nostrum & nos versus:producimus in alienum, & vicinum versus. Hoc προβαίνειν εἰς ἕτερον τόπον τοῦ δουλεύοντος. Illud ἀποβαίνειν εἰς τὰ ἴδια. *Eclog*.*eod*.*c*.20.

u etiam inclusiuè,dum tamen stillicidium recipiat.

x ex hoc & superiori paragrapho collige , Domino prædij vel superioris vel seruientis non licere quid in mutuum damnum seruitutis facere.

y Ex pluribus seruitutibus vnam remittens,aliam remittere non intelligitur. *adde l*.93.*j*.*de regulis iuris*.

z qui vnum ex pluribus iuribus sibi competentibus remittit , is præcisè aliud remisisse non censetur. *adde l*. 20.*j*.*tit*.*prox*.

a Quid si nominatim de futuris seruitutibus nihil actum est? vide distinctionem 23.*j*.*eodem*.

b *al*. Lumina vti nunc sunt, ita sint. adde *Ciceronem* 1. *de oratore* : & *quæ scripsi ad l*.17 §.3.*s*.*eodem*.

c Verbum præsentis temporis non extenditur ad futurum : sed verbum generale & indefinitum.

d *adde l*.76.§.1.*l*.89.*l*.125.*j*.*de verborum oblig*.

e Generalis & indefinita oratio,ambigua est: cùm ad præsentia & futura possit extendi.

f Humanior sententia in formulis seruitutũ interpretandis sequenda.

g etiam futurũ: atque ita si Romanus stipulatus à Carthaginensibus ne sociis bellum inferretur , tacitè videntur excepti Sagũtini post huiusmodi conuentioné in fœdus Romanum adsciti. *Liuius* 3. *d*.*c*.*lib*.1.

h & templo. *v*. *l* 27 *j*.*de alimentis*. *l*.10.*j*.*de seruit*. *rust*.

i vi & priuilegium. vide tamen *c*.*penult*.*extra de Eccles*.*ædif*. *Cardinalem c*. *abbate*,*de re iudicat*. *in* 6.

k superiora ædificia ἀνώγεα : inferiora, κατώγεα. *Eclog*. *eodem c*. 24. 2. *Harmenopul*.4.§.80.*adde quæ scripsi ad l*.3.§. 7.*j*.*vti possidetis*.

l *v*.*l*.1.*s*.*eod*.

m *l*.2.*l*.20.*s*.*eod*.

n subaudi , immisso. *vt in l*.3.§. 7.*j*.*vti possidetis*.

o *l*.13.*s*.*eod*.*l*.8. *Cod*.*eod*.

p Quum tres ędes essent , mediæ superioribus seruiebant. hìc dominus inferiorũ ædiũ communem inter suas & medias ædes parietem tollere potest. 58. *Eclog*. 2.*c*.25. vel ita inferiorum ædium dominus parietem cum vicino cõmunem habés, potest eum parietem altius tollendo officere vicino vicini, cui vicinus seruitutem debeat.

q licet communem parietem domus vicinæ seruientis tollere: inuito domino fundi dominantis.

r *l*.28.*j*.*comm*.*diuid*.

s pars tamen maior sociorum potest. *arg*.*l*.11.*in fi*.*j*.*tit*.*prox*.

t suæ rei nemo seruitutem imponit, *vt hìc* suam rem nemo præscribit.

u *l*.33.*in fi*.*j*.*de ser*.*rust*.*l*.10.*j*.*comm præd*.*l*.45.*j*.*de regulis*.

x Diuisio ob immensas contentiones necessaria : eámque ob causam diuiduum fit,quod indiuiduum aliàs foret. *vide l*.36.*j*.*de verb signif*.

y *l*.74.§.20.*j de leg*.2.*l*.4.*in fi*.*j*.*de ser*.*legat*. z *l*.14.*in fin*.*j si ser*.*vind*. a *v*.*hìc Duar*.

b tunc enim melior est causa prohibentis. *vide l*.28.*j*.*comm*.*diuid*.

c conclaue,est locus secretior domus.

d Triclinium locus est tribus lectis constructus ad discumbendum.

e seruitutes in quibus longi temporis præscriptio requiritur continuam vel quasi continuam causam habere debent.

f hoc quidem personæ concedi potest: prædio non potest, cùm perpetuam causam non habeat.

g seruitutes in quarũ vsu requiritur factũ hominis, perpetuam causam, vel quasi non habent: ideóque longo tempore non pręscribuntur.

h *vide l*.7.*s*.*de seruit*.

i non continuas,assiduas & sine intermissione, sed naturales. quod naturaliter fit, videtur etiam esse perpetuum, tametsi non fiat assiduè. *Aristoteles* 1. *de demonstr*.7. propterea quòd naturæ causa certa & perpetua est.

k i.lama vel lacuna quæ viuam aquã non habeat. nam ex lacu viuo cur non possit: vt ius nauigandi.*l*.23.§.1.*j*.*tit*.*prox*? & eodem modo è cisterna, piscina, puteo.*l*.1. §.4.*j*.*de fonte*. & *l*.1.§.5.& 8.*j*.*de aqua quotidiana*?

l quod in plano continetur,& stagnat: nam & stagnum cogitur, non fluit. *vide Cuiacium* 11.*obser*.*cap*.3.

29. *Pomponius* libro 32. ad Quintum Mucium.

SI quid igitur ex eo foramine [a], ex quo seruitus non cõsistit, damnum vicinus sensisset: dicendum est, damni infecti [b] stipulationem locum habere.

De confusione seruitutis. 1. De retentione seruitutis pro parte. De acquisitione vsusfructus.

30. *Paulus* lib. 15. ad Sabinum.

SI quis ædes, quæ suis ædibus seruirent, cùm emisset, traditas sibi accepit: confusa [c], sublataque seruitus est. & [d]; si rursus vendere vult, nominatim imponenda seruitus est: alioquin liberæ veniunt. 1 ¶ Si partem prædij nactus sim quod mihi, aut cui ego seruiam: non confundi seruitutem placet: quia pro parte seruitus retinet [e]. itaque si [f] prædia mea prædijs tuis seruiant: & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero: manebit seruitus. Item vsusfructus in alterutris prædijs adquisitus, non interrumpit seruitutem.

De ædificio dep sito & restituto.

31. *Idem* lib. 48. ad Edictum.

SI testamento damnatus heres [g], ne officeret vicini luminibus, seruitutémque præstaret, deposuit ædificiũ: concedenda erit legatario vtilis actio, qua prohibeatur [h] heres, si postea extollere supra priorem modum, ædificiũ conabitur.

De vsucapione libertatis, & possessione seruitutis.

32. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

SI ædes meę seruiant ædibus Lucij Titij, & ædibus Publij Mæuij, ne altiùs ædificare mihi liceat: & à Titio precario petierim, vt altiùs tollerem: atque ita per statutum tempus [i] ædificatum habuero: libertatem aduersus Publium Mæuium vsucapiam [k]. non enim vna seruitus Titio, & Mæuio debebatur, sed duæ [l]. argumentum [m] rei præbet, quòd, si alter ex his seruitutem mihi remisisset, ab eo solo liberarer, altero nihilo minùs seruiturẽ deberem. 1 ¶ Libertas [n] seruitutis vsucapitur [o], si [p] ædes possideãtur. quare: si is, qui altiùs ædificatum habebat, ante statutum tempus ædes possidere desiit: interpellata vsucapio est. Is autem, qui postea easdem ædes possidere cœperit, integro statuto tempore libertatem vsucapiet. natura enim seruitutum ea est: vt possideri [q] non possint [r]: sed intelligatur possessionem earum habere, qui ædes possidet.

De seruitute oneris ferendi.

33. *Paulus* libro quinto Epitomarum Alfeni Digestorum.

EVm debere columnam restituere, quæ onus vicinarũ ædium ferebat, cuius essent ædes, quæ seruirent: non eum, qui imponere vellet [s]. nam cùm in lege ædium ita scriptũ esset, *paries oneri ferundo, vti [t] nunc est, ita sit:* satis apertè significari, in perpetuum parietem esse debere. nõ [u] enim hoc his verbis dici, vt in perpetuum, idem paries æternus esset, quod ne [x] fieri quidem posset, sed vti [y] eiusdẽ modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret, quẽadmodum si quis alicui cauisset, vt seruitutem præberet, qui onus suum sustineret: si eas res, quæ seruit, & tuum onus ferret, perisset: alia in locum eius dari debeat [z].

De seruitute rei, quæ alienatur, imponenda.

34. *Iulianus* lib. 2. ex Minicio.

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, seruam alteri efficere potest [a].

35. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

SI binarum ædium dominus dixisset eas, quas vẽderet, seruas fore: sed in traditione [b] nõ fecisset mentionem

a *de quo vide l. 27. s. eodem.*
b *l. 18. s. eodem.*
c *l. 1. j. quemadmodum seruit. amitt.*
d Extinctionis seu extinctę seruitutis perpetua est natura. Ideóque ex tincta seruitute per adquisitionẽ fundi seruientis, non redintegratur tacitè seruitus eiusdem fundi seruientis vẽditione. Proinde hoc casu, nominatim seruitus imponẽda.
e *l. 7. s. de seru. l. 34. j. de ser. rustic.*
f *adde l. 8. s. de seruitutib. l. 34. j. tit. prox.*
g potest enim ad id damnari, *l. 16. infrà commu. præd.*
h potest enim prohiberi, si q d faciat ad seruitu tis impedimentum. *l. 15. s. codẽ.* potest etiam agi restituto ædificio, ad id vt ser uitutẽ renouet, *l. 14. j. quemad. ser. amit.*
i decennij inter præsentes, vicẽnij inter absentes. *l. 13. Cod. eod.*
k non aduersus Titium, *l. 10. in princ. j. si ser. vind.* Bartolus tamèn distinguit, ad conseruandum interdictum retinendæ possessionis sufficere, vt ab aduersario vitiosè nòn possideam: vt autem adquiratur ius præ scriptione, requiri vt à nemine possideatur *ad l. 1. Cod. eod.*
l nam si plura sunt prædia dominantia, plures quoque dicentur seruitutes. *Bart.*
m Argumentũ à præscriptione ad pactum. *adde l. non satis. §. 1. j. quemadmod. seruitutes amittantur.*
n *vide quæ scripsi ad l. 1. §. 27. j. de vsucap.* Libertati seruitutis, contrarium est ius seruitutis. *de quo in l. 2. j. quemadmod. seruit.*
o etiamsi in vsucapiente fuerit mala fides. *l. 1. §. 27. j. de vsucap.*
p atque ita fundus per se non pręscribit libertatem, sed is qui fundũ possidet. Cæterùm Bartolus hanc legem restringit ad pręscriptionẽ seruitutis vrbanæ, in qua putat requiri factum hominis cum bona fide, (vel etiã cum mala fide, si sit præscriptio 30. annorum, non decennij tantùm) libertatẽ autem seruitutis in rustico prædio, sola non vtentis negligentia sine bona fide amitti putat: & ita restringit *l. 1. §. 27. j. de vsucap.* Eandem opinionem sequitur Cynus *in l. 2. Cod. de seruit. Alexander in l. vlt. s. de eo per quem: Felinus in c. illud. de præscript. Baldus in repetit. l. vltimæ, Cod. de præscript. long. tempor.* Verùm opinio Bartoli communiter reprobatur.
q *vide quæ notaui ad l. 43. §. 1. j. de adquir. rerum.*
r sunt enim incorporales. *vide l. 14. s. de seru.*
s qui debet columnam vel parietem oneri ferendo necessarium, is reficere cogitur. *l. 6. §. 2. l. 8. j. si ser. vind.* Id ergo speciale est contra naturam seruitutum, in quibus non agitur, vt aliquid fiat, sed vt præstetur patientia, *l. 15. in fi. s. de seruit.*
t *vide quæ scripsi ad l. 18. §. 3. s. eod.*
u Verba legum referenda sunt ad ea quæ accidere & esse possunt. *vide Cynum in l. 5. Cod. de iuris & facti ignor.*
x perpetuum fit aliquid per subrogationem.
y Cicero *in somnio.* Infra Lunam nihil est nisi mortale, præter animos generi hominum, munere deorum datos.
z nihil potest esse in hoc modo perpetuum, nisi per subrogati[...]
a *l. 19. s. de vsufructu. l. 3. 6. j. comm. præd.*
b *vide d. l. 6. §. vlt.*
c si ædes legantur vel venduntur, videtur actum, vt contign[...]

seruitutis: vel ex vendito agere potest, vel incertum co[...] dicere, vt seruitus imponatur,

De eadem contignatione duarum ædium duobus legatarum xxxvij. aut cessarum.

36. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

BInas [c] quis ædes habebat vna contignatione tectas, [...] vtrasque diuersis legauit. dixi: quia magis placet tig[...] posse duorum esse, ita vt certæ partes cuiusque sint con[ti]gnationis: ex regione cuiusque domini fore tigna: nec v[l]lam inuicem habituros actionem, ius non esse immissu[m] habere. nec interest, purè vtrisque, an sub condicione a[l]teri ædes legatæ sint.

37. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

IDémque esse, & si duobus ædes cesserint.

De ædibus distantibus.

38. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

SI ædes meæ à tuis ædibus tantum distent, vt prospi[ci] non possint [d], aut medius mons [e] earum conspectu[m] auferat. seruitus imponi non potest [f].

39. *Idem* lib. 1. Manualium.

NEmo enim propriis ædificiis seruitutem imponer[e] potest: nisi & is, qui cedit, & is, cui ceditur, in con[]spectu habeant ea ædifica, ita vt officere alterum alte[ri] possit.

De fenestris in communi pariete.

40. *Idem* lib. 3. Responsorum.

EOs, qui ius [g] luminis immittendi non habuerunt, a[]perto pariete communi [h], nullo iure fenestras imm[i]sisse respondi.

De aditu ob præsumptam testatoris voluntatem concedendo. 1. De ianua in publico aperienda.

41. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

OLympico habitationem, & horreum, quod in ea do[]mo erat, quoad viueret legauit. iuxta eandem dom[um] hortos, & cenaculũ, quod Olympico legatũ nõ est, fuerũ[t] ad hortũ autem, & cenaculum semper per domum, cuiu[s] habitatio relicta erat, aditus fuit. Quæsitum est, an O[]lympicus aditum præstare deberet. Respondi, seruitute[m] quidem nõ esse: sed heredem transire [i] per domum ad ea[,] quæ commemorata sunt, posse: dum nõ noceat legatari[o]. 1 ¶ Lucius [k] Titius, aperto pariete domus suæ, quate[]nus [l] stillicidij rigor, & tignorum protectus cõpetebat [m] ianuam in publico aperuit [n]. Quæro, cùm neque lumini[]bus Mæuij vicini [o], neque itineri vicini officeret, nequ[e] stillicidium ne vicini domo [p] cadat [q]: an aliquam action[em] Publius Mæuius vicinus ad prohibendum haberet? Re[]spondi, secundum ea, quæ proponerentur, nullã habere.

DE [r] SERVITVTIBVS PRÆdiorum rusticorum.

Tit. III.

De itinere, actu, via, aquæductu. 1. Aquæ haustu pecoris ad aquam appulsu: iure pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. 2. De traditione & patientia seruitutum.

1. *Vlpianus* libro secundo Institutionum.

SERVITVTES rusticorum prædiorum sunt hæ: iter [s], actus, via, aquæductus.

[...] disse: mauult igitur hujus causæ statum ita constitui, vt quæra[...] nouo, aduersus vicinum quis aperire possit: multi enim inuiden[...] magis ferunt, quàm è regione suarum ædes nouas construi, è qui[...] in suas. Respondet autem, huiusmodi inuidentiæ actionem non [...]
o quæ de cœlo, fortè κατ' ἀνάθλιψιν, capiebat.
p in vicini domum cadat, quidam legunt. sed Cuiacius ibidem [...] nouæ ianuæ apertura, vicini non esse cohibendum stillicidium, [...] vt contra quàm solebat, stillicidium à vicini domo cadat.
q sed Harmenopulus 2. *tit.* 4. sic interpretatur, non rectè, inquit, [...] vicinus ianuam suam, publicum versus, aperiat, modò stillantis a[...] tura non prætergrediatur, intra quem publicæ viæ minimè officit. [...] ritò, cùm locus quem complectitur aquæ casus, minimum profic[...] *bert. 4. sentent. 6.*
r *5. Eclog. 3.*
s μονοπάτιον, πάροδος, ὁδὸς πλατεῖα, ὑδραγώγιον. *58. Eclog. 3.* [...] *§. quinto.*

a vehendi ſella aut lectica *l.7.* quò quis pedes vel eques ire poteſt. *lege 12. infrà eodem.*
b ὑποζύγιον, *d.c.1.* Vnde colligas perperam huic legi à quibuſdam, armentum. *Hot. 2.obſeru.7.* & alioqui Theophilus *Inſt.de ſerui.* Actum definit ius eſſe. διὰ τοῦ σοῦ βαδίζειν ἀγροῦ, μετὰ ὑποζυγίου, ἢ ὀχήματος, tranſire per tuum agrum cum iumento vel vehiculo. Quin cuſã hanc lectionẽ, defendit *lex 7 ĩ.eodem.* licèt autem actũ habens armentum traiicere poſſit. *l.12 ĩ. eod.* non continuò tamen ſequitur hîc legendum, armentum.
c vel plauſtrum *l. 7.* adhæc armenta traiiciendi *l. 12 ĩ.eod.*
d per conſequentiam. *Bart. Inſt.eod.* ex præſumpta mente paciſcentium. *Duar.1.d.ſp.31.* aliàs via & actus ex ſuperioribus non differrent. Differre autem in aliis vult Robertus *4. ſent. 5.* quòd viæ certa ſit & determinata latitudo: actus, non prius certa ſit quàm determinata fuerit.
e *al.*ſine armẽto. *Hot.ibid.*
f πατεῖν, διακινεῖν, ἐλαύνειν.
g & trahendi lapidem vt tignũ, & haſtam rectã ferendi. *l.7.ĩ.eod.*
h *al.*in ſe, quod admitti iure poteſt. Vix eſt enim vt ſe via cõtineat, & alioqui author Synopſ. Baſilic.*d.c.1.* ſimpliciter legit, Viam & iter & actum continere.
i Aut ita legendum aut hic ſenſus eſt, Patientia planè vt traditione ſeruitutẽ inducet officiũ prætoris. Neque interea diſplicet quod à Baldo traditur, ſeruitutes, tradi patiendo ſeu patientia, deberi officio iudicis.
k *vide quæ notaui ad l. 43.ĩ.de adquir. rerum dominio.*
l *l.7.ſ. de ſeruitutib.*
m *vide l.3.ĩ.de aqua quotid.*
n & generaliter, quoties vnius prædij libertas minuitur, ad vſum ſeu vtilitatẽ perpetuam alterius prædij ruſtici, toties ſeruitus ruſtica rectè dicitur. *Duar.hîc.*

¶ Iter eſt ius eundi, ambulandi homini [a], non etiã iumentum agendi. ¶ Actus eſt ius agendi vel iumentum [a], vel vehiculum [c]. itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, & iter habet [d] etiam ſine iumento [e].
¶ Via eſt ius eundi [f], & agendi, & ambulandi [g]. nam & iter, & actum, & [h] ſe via cõtinet. ¶ Aquæductus eſt ius aquam ducendi per fundũ alienum. 1 ¶ In ruſticis computãda ſunt aquę hauſtus, pecoris ad aquam adpulſus, ius paſcendi, calcis coquendæ, harenæ fodiendæ.
2 ¶ Traditio [i] planè, & patientia [k] ſeruitutum inducet officium prætoris.

De ſeruitute altius tollendi, & officiendi prætorio vicini cloacæ protecti. 1. De aquæductu, vel hauſtu pluribus conceſſo.

2. *Neratius* lib.4.Regularum.

RVſticorum prædiorum ſeruitutes ſunt: licere altiùs tollere. & officere prætorio vicini: vel cloacam [l] habere licere per vicini domum, vel prætorium: vel protectum habere licere. 1 ¶ Aquæductus, & hauſtus aquę, per eundem locum vt ducatur, etiam pluribus concedi poteſt: poteſt etiam vt diuerſis diebus, vel horis ducatur. 2 ¶ Si aquæductus, vel hauſtus aquæ ſufficiẽs eſt: poteſt & pluribus [m] per eundem locum cõcedi, vt & iiſdem diebus vel horis ducatur.

De iure paſcendi. 1. Fructus cogendi, coactóſque habendi: pedamenta ſumendi. 2. Lapides proiiciendi, prouoluendi, & exportandi. 3. De itinere ad hauſtum.

3. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

ITem ſic poſſunt ſeruitutes imponi, & vt boues, per quos fundus colitur, in vicino agro paſcantur. quam ſeruitutem poni [n] poſſe, Neratius libro ſecundo membranarum ſcribit. 1 ¶ Idem Neratius, etiam vt fructus in vicini villa cogantur, coactíque habeantur, & pedamento [o] ad vineam ex vicini prædio ſumantur, conſtitui poſſe ſcribit. 2 ¶ Eodem libro ait vicino, cuius lapidicinæ fundo tuo immineãt, poſſe te cedere, ius ei eſſe, terram, rudus, ſaxa iacere, poſita habere: & vt in "tuum" lapides prouoluantur, ibíque poſiti habeantur, indéque exportentur. 3 ¶ Qui habet hauſtum, iter quoque [p] habere videtur ad hauriendum & (vt ait Neratius libro tertio membranarum) ſiue ei ius hauriendi, & adeundi ceſſum ſit, vtrumque habebit: ſiue tantùm hauriendi, ineſſe & aditum: ſiue tantùm adeundi ad fontem, ineſſe & hauſtum. hæc de hauſtu, & fonte priuato. ad flumẽ [q] autẽ publicum, idem Neratius eodem libro ſcribit. iter debere cedi, hauſtum non oportere: &, ſi quis tantùm (hauſtum) ceſſerit, nihil eum agere.

De emptore & herede.

4. *Papinianus* lib.2. Reſponſorum.

PEcoris paſcendi ſeruitutes, item ad aquam appellẽdi, ſi prædij fructus maximè in pecore conſiſtat, prædij magis quàm perſonæ videtur. Si [r] tamen teſtator perſonã demonſtrauit, cui ſeruitutem pręſtari voluit: emptori, vel heredi non eadem præſtabitur ſeruitus.

De ſeruitute vindicanda. 1. De habente vel non habente vicinum fundum.

5. *Vlpianus* lib.17.ad Edictum.

ERgo ſecundum eum & vindicari poterit [ſ].
1 ¶ Neratius "libris" ex Plautio ait, nec hauſtũ pecoris, nec appulſum, nec cretæ eximendæ, calcíſque coquendæ ius poſſe in alieno eſſe, niſi [t] fundum vicinum [u] habeat &, hoc Proculum, & Attilicinum exiſtimaſſe, ait. ſed ipſe dicit, vt maximè calcis coquendæ, & cretæ eximendæ ſeruitus conſtitui poſſit, non [x] vltra poſſe, quam quatenus ad eum ipſum fundum opus ſit:

1. De calce coquenda, lapide eximendo, arena fodienda, ſylua cædenda, tugurio habendo.

6. *Paulus* lib.15.ad Plautium.

VEluti [y] ſi figulinas haberet, in quibus ea vaſa fierent quibus [z] fructus eius fundi exportarentur, ſicut in quibuſdam fit, vt amphoris [a] vinũ euehatur: aut "vt" dolia fiant, vel tegulæ [vel] ad villam ædificandam. Sed ſi, vt vaſa venirent, figulinæ exercerentur: vſusfructus [b] erit.
1 ¶ Item longè recedit ab vſufructu ius calcis coquendæ, & lapidis eximẽdi, & arenę fodiendæ, ædificandi eius gratia, quod in fundo eſt item ſiluæ cæduæ, vt pedamenta [c] in vineas non deſint. quid ergo [d], ſi prędiorum meliorem cauſam hæc faciant? non eſt dubitandum, quin ſeruitutis ſit. & hoc "&" Mæcianus probat: in tantum vt & talem ſeruitutem conſtitui poſſe putet, vt [e] tugurijũ mihi habere liceret in tuo: ſcilicet ſi habeã paſcui ſeruitutem, aut pecoris appellẽdi: vt, ſi hiems ingruerit, habeam, quo me recipiam.

Quid interſit inter iter, actum, viam. 1. Si medium prædium ſit liberum.

7. *Idem* lib.21.ad Edictum.

QVi ſella [f] aut lectica [g] vehitur: ire [h], non agere, dicitur. Iumentum verò ducere non poteſt, qui iter tantùm habet. ¶ Qui actum habet: & plauſtrum [i] ducere, & iumenta [k] agere poteſt. Sed trahendi lapidem, aut tignum, neutri eorum ius eſt. quidam, nec haſtam rectã [l] ei ferre licere: quia neque eundi, neque agendi gratia id faceret: & poſſent fructus eo modo lædi. ¶ Qui viam habent: eundi [m], agendíque ius habent. plérique, & trahendi [n] quoque, & rectam haſtam referẽdi [o], ſi modò fructus non lædat. 1 ¶ In ruſticis autem prædiis impedit ſeruitutem medium [p] prædium, quod non ſeruit.

De viæ latitudine.

8. *Gaius* libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale.

VIæ latitudo [q] ex lege duodecim tabularum in porrectum [r] octo [ſ] pedes habet: in anfractum [t], id eſt, vbi flexum eſt, ſedecim.

De aquæductu vel hauſtu.

9. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

SEruitus aquæ ducendæ, vel hauriendæ, niſi ex capite, vel ex fonte, conſtitui non † poteſt: hodie tamen ex quocumque loco conſtitui ſolet.

De aqua quærenda & ducenda.

10. *Idem* lib.49.ad Edictum.

LAbeo ait, talem ſeruitutem conſtitui poſſe, vt aquam quærere, & inuentã ducere liceat. nam ſi liceat, nondum [u] ædificato "ædificio," ſeruitutem conſtituere: quare non æquè liceat, nondum inuenta aqua eandẽ conſtituere ſeruitutem [x]? & ſi, vt quærere liceat cedere poſſumus: etiã vt inuenta ducatur, cedi poteſt.

De ſeruitute imponenda fundo communi.

11. *Celſus* lib.27.Digeſtorum.

PEr fundum, qui plurium eſt, ius mihi eſſe eundi, agẽdi poteſt ſeparatim cedi. ergo ſubtili [y] ratione nó aliter meum fiet ius, quàm ſi omnes cedant [z]: & nouiſſima [a]

o id eſt, ad pedamenta.
p Cur ita? *vide quæ notaui ad l.6.ĩ.de alimentis.*
q quia publica flumina non ſubiiciuntur priuatorum conuentionibus.
r aliàs ſecus. tranſeunt enim ſeruitutes ad quemcunque ſucceſſorem. *l.23.§.2.l.3. ĩ.eod.l.3 ĩ.quemadmodum ſeruit.*
† *l.pen.in fin.ĩ.eod.l 6.in fi.ĩ.de ſeruit.legat. v.l.1.§.43.ĩ.de aqua quotid.*
ſ proprium etiam eſt harum ſeruitutum, vt vindicari poſſint. *l.2.ĩ.ſi ſeruitus.*
t *l.1.§.1 ĩ.comm.præd.*
u Vicinum tantùm fundum habenti ſeruitus hauſtus & appulſus pecoris, cretæ eximendæ, & calcis coquendæ conſtitui poteſt.
x ſeruitus calcis coquendæ & cretæ eximendæ, vicinum fundum habenti, in infinitum conſtitui non poteſt, ſed quatenus ad eum ipſum fundum opus ſit. *l.29.in fine ĩ.eodem.*
y Cretæ appellatione generali vti videtur, vt ea comprehendat eá omnẽ materiam quæ ad figulina & vaſa facienda neceſſaria eſt.
z Vaſis ex figulina confectis ac fictilibus veteres, fructus etiam fundi exportabant.
a Amphoræ ex luto factæ.
b id eſt ius quoddam perſonale.
c *l.3.§.1. ſ.eodem.*
d quia, inter cætera, ſeruitutum ruſticarum proprium eſt, vt prædiorũ vtilitatem reſpiciant, quod hîc fit. *l.15. ſ.de ſeruit.*
e Paſcendi aut ius appellendi pecoris habens, tugurium ſibi facere poteſt, hyeme ſe eò recipiendi cauſa. *58.Eclog.3.c.5.*
f non curruli, qua magiſtratus vehebantur, ſed quacunque geſtatoria, cuius fit mẽtio in *l. 49 ĩ.de legat. 3. & apud Suetonium in Nerone c.26,* De ſella dixi *ad Theophilum de iure natural.*
g ſedem, in quã magiſtratus inter ius reddendum, & quandoque aliàs ius reddere ſolet: interpretatur Zoãnetus, *rubric. 26.* Sed ſi ita eſt huiuſmodi ſeruitus, paucorũ erit hominum, nempe magiſtratuũ. placet ergo lecticam ad quoſcunque ingenuos referri, vt ita hæ duæ voces iungantur, *l.43. ĩ.de leg 3.*
h Iter habens ſella aut lectica vehi poteſt: at non iumentum ducere, *vt hîc.* Idem pedes & eques ire poteſt, *lege 12. infrà eodem.*
i etiam onuſtũ lapidibus & lignis. Atqui paulo pòſt vetatur lapidem aut tignum trahere.
k *l 1.ſ. eodem. l. 9. ſ. de ſeruitutibus.* Porrò agere, eſt abligere.
l *al.*erectam. Vtro modo legas; meritò quæri poteſt, quid ſit haſtam rectam vel erectam ferre vel referre. Non placent qui idem eſſe exiſtimant, quòd exercitum vel peditatum per alterius agrum ducere. Id enim iuris eſt publici, ac nomine publico citra ius ſeruitutis fieri poteſt. An legemus, *hauſtoriam rotam?* Demus haſtam recta ſignificatione ſumi, cùm ſtans ſoleat ferri. *Varro 4.de lingua.* & ſit conatus cum ferro, cuius deminutiuum haſtile. *17. Iſid. 7.* cur non qui actum habeat, hã ſtam rectam feret, cùm qui iter habeat, ſella & lectica vehi poſſit? *ſ. eodem.* aut eques commeare? *l.12.ĩ.eodem.*
m *al.*vehendi. *& ita Conanus 4.Commentar.11.*
n *ſubaud.*lapidem & tignum.
o *al.*ferendi.*al.* qui haſtam tenet, is occupat viam. vide *Bart.1. Conſult.135.* thitificè hanc legem ad caſum nouum inducentem, & *Zaſ.hîc num.24.*
p *l.38.l 39.ſ.titul prox.*
q *l.13.§.2.ĩ.eod.l.6.circa fin ĩ.quemadmodum ſeru.amit.*
r Indirectum dixit Varro *6.de lingua.* εἰς ὀρθὸν, *Synopſis Baſilic.d.c.1.*
ſ *l.23.ĩ.eodem.*
t in anfractum eſt inflexum, *ĩ. eodem.* εἰς καμπὴν *d.c.1.* Dixi ad leges duodecim Tabularum.
† hæc ſententia mox abrògatur.
u *vide l.20.in fi.ſ.de ſeruit.vrb.*
x atqui idem Labeo negat aqua nondum apparente iter eius conſtitui poſſe. *lege vltima; infrà ſi ſeruitus vindicetur.* Accurſius ait Labeonem ſibi contrarium eſſe: *Goneanus 1. Varro 17.* iter aquæ ab aquæ ductu ſeparat, & ita ſoluit leges contrarias.
y ſubtile ius æquitati poſtponendum.
z *vide quæ notaui ad l.19.ĩ.ad munic.*
a *l.vlt.ĩ.comm.præd.*

demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicetur,& antequàm [a] nouissimus cesserit, eos [b],qui anteà cesserunt,vetare vti cesso iure non posse[c].

Quid intersit inter actum & iter.

12. *Modestinus* lib.9.Differentiarum.

INter actum,& iter nonnulla [d] est differentia [e]. Iter est enim,quá quis pedes,vel eques [f] cómeare potest. Actus verò, vbi & armenta [g] traiicere [h], & vehiculum ducere liceat.

De vineis. 1. Si totus ager seruiat. De seruitute determinanda. 2. De latitudine actus,itineris, viæ. 3. De seruitute determinanda.

13. *Iauolenus* lib.10.ex Cassio.

CErtò [i] generi agrorum adquiri seruitus potest, velut vineis [k]: quòd ea ad solum magis, quàm ad superficiem [l],pertinet [m].ideo sublatis vineis [n],seruitus manebit. sed,si in contrahenda seruitute aliud actum erit,doli mali exceptio erit necessaria [o]. 1 ¶ Si totus ager itineri, aut actui seruit: dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur.quę ita diffusa est vt omnes glebæ seruiant [p]. At si iter, actúsve sine vlla determinatione legatus "est":modò determinabitur:&,quà [q] primùm iter determinatum est,eà seruitus constitit: cæteræ partes agri liberæ sunt. igitur arbiter [r] dandus "est", qui vtroque casu viam determinare debet. 2 ¶ Latitudo [s] actus, itinerísque ea est,quæ demonstrata est,quod si nihil dictū est,hoc ab arbitrio [t] statuendum est.In via aliud iuris est: nam,si dicta latitudo non est,legitima [u] debetur.
3 ¶ Si locus, non adiecta latitudine, nominatus est : per eum qualibet iri poterit.sin autē prætermissus est: æquè, latitudine non adiecta,per totum fundum vna poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis,quæ lege comprehensa est. pro [x] quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

A[illegible]s[illegible]ata.

14. *Pomponius* libro 32.ad Quintum Mucium.

PEr quem locum viam alij [y] cessero, per eundem alij aquæ ductum cedere non potero [z]. sed,& si aquæductum alij concessero, alij iter per eundem locum vendere,vel aliàs cedere non potero [a].

De aquæductu.

15. *Idem* lib.31.ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius scribit : cùm iter [b] aquæ vel quotidianæ,vel æstiuæ,vel quæ interualla longiora habeat,per alienum fundum erit:"licere" fistulam suam vel fictilem,vel cuiuslibet generis in riuo ponere,quę aquam latiùs exprimeret [c]: &, quod vellet, in riuo facere licere, dum ne [d] domino prædij aquagium [e] deterius faceret.

De aucupio.

16. *Callistratus* libro tertio de Cognitionibus.

DIuus Pius aucupibus ita rescripsit:οὐκ ἔστιν εὔλογον ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν.id est,*Nō est consentaneum, vt per aliena prædia [f], inuitis dominis [g], aucupium [h] faciatis.*

De aqua ex flumine publico ducenda.

17. *Papirius Iustus* libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus,& Verus Augusti rescripserūt aquam de flumine publico,pro modo possessionum,ad irrigandos agros diuidi oportere : nisi [i] proprio quis iure plus sibi datum ostenderit. ¶ Item rescripserunt aquam

a Prohibitio vnius vim habet maiorem,quàm plurium concessio.
b seruitutem in fundo communi si constituero, eum cui seruitus à me constituta sit,vtentem prohibere nōn possum , *vt hîc.* Atqui seruitutem in communi prędio constituo inutiliter? *l.5.s.eod.l.34.s.de seruitut rusticorum.* Hæc non pugnant. si meam personam spectes,vtentem prohibere non possum:sin communem socium, inutiliter cōstitutum dixeris: cū vtentē prohibere possim *hac lege*, cùm non iure, sed cōtra naturam seruitutis imposita sit. *l.6.§.1.s.eod.* Immò non imposita quidem est, ita vt fundo inhæreat : & ego qui eam cessi, eā debeo, non fundus, vt per contrarium qui adquisiuit fundo communi seruitutem,prohiberi non potest,licèt socius eius possit prohiberi.
c quinimo tenentur de euictione *l.46.§.1.j. de euict.* neque obtendere possunt cessionem impossibilé fuisse. *arg.l.137.§.1.j. de verb.oblig.*
d id est aliqua: duo enim abnutiua affirmant.
e *adde l.1.7.s. eod.*
f Iter habens,eques ire potest, *vt hîc.* sed & sella & lectica vehi.*l.7.s.eod.*
g *vide quæ scripsi ad l.1.s.eod m.* Armenta autem boum, intellige ab arando. *l.81. §.3.j.de legat.3.l.89.j.de verborum signif.* alij legunt armaméta, quæ Accursius refert ad agros instruendos.
h *al.*trahere. *& ita Conanus 4. Comment.11.* Arméta trahit qui præcedit : agit, qui sequitur: ducit verò, qui manu trahit. Virgil. & ipse capellas Protinus æger ago, hanc etiam vix Tityre duco. Huc referenda est actus definitio. Actum enim ita definit Atrianus *ad 1. Pauli sentent.17. §.1.* quà pecora minare consueuimus. Est verò minare, ante se agere, vt dixi ad Festum in verbo *Agaso.*
i seruitus potest constitui ad partem diuisam agri.
k id est,loco vineis consito. *adde l.6 s.de seru.*
l superficies vineæ, vitis: arui,seges.
m ideóque partiarius vineæ,fructus quoque arborum in ea existentium communicabit. *Bart.*
n hæc fuit ratio dubitandi: quia itineris vel viæ ad vineas, causa perpetua non videtur,cùm vineæ possint extirpari.
o licet ipso iure seruitus ad tempus non possit constitui.*l.4.s.de ser.*
p vt qualibet iri possit. *§.vlt.j.eodem.* id est, totus fundus tuus seruiet. *l.21.j.eodem.* omnes eius partes seruiunt. *l.23.§.3.j.eodem.* in infinitum, ciuiliter tamen. *vide l.9.j. de seruit.l.25.j.eodem.*
q *l.9.s.eod.l.20.§.4.§.5.s.de seruit.vrban.*
r *§.vltimo.j.eodem.*
s Actus & itineris latitudo conuentionalis est,aut arbitraria: viæ legitima.
t Imò actus latitudo seu spatium arbitrarium non est, sed certum ac legitimum. Est enim quatuor pedum. *Festus*,in ,longitudinem 120. *vide Boetium 2.de Geometria: Varronem 4.de lingua. Senecam 5.epistol.38.*
u *de qua l 8.s.eodem.*
x In his quæ lege finita non sunt, ad arbitrium & officium iudicis recurrimus. Est igitur officium iudicis pro lege aut loco legis.
y seruitutem secundo cōstituere non possum, per quam impediatur seruitus á me primò constituta.
z supra iter alienum,arcus aquæ ducendæ causa non iure fit. *v.l.11.j.*
a seruitus aquæ ducendæ & itineris habendi loco non concurrunt, concesso alterum constitui non potest. *Zas.*
b ὑδραγώγιον, *Synops.Basilic.3.c.15.* infra, aquagium : Festo, aquæduc

ita demum permitti duci,si sine iniuria alterius [k] id fiat.

De via per plures fundos imposita.

18. *Vlpianus* lib.14.ad Sabinum.

VNa est via,etsi per plures fundos [l] imponatur : cum vna [m] seruitus sit.Denique quęritur:an,si per vnum fundum iero,per alium non, per tantum tempus,quanto seruitus amittitur : an retineam seruitutē. & magis est,vt aut [n] tota amittatur,aut tota retineatur.ideóque,si nullo vsus sum,tota amittitur:si vel vno [o],tota seruatur.

De fundo communi.

19. *Paulus* lib.6.ad Sabinum.

SI vnus ex socijs stipuletur iter ad communem fundū: inutilis est stipulatio [p]:quia nec dari ei potest.sed si omnes stipulentur, siue communis seruus [q]: singuli ex socijs,sibi dari oportere,petere possunt:quia ita dari eis potest a te:"ne," si stipulator viæ plures [r] heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

Si ex duabus seruitutibus altera remittatur. 1. Si seruitus fundum seruientem cædat. 2. De emptione fundi medij. 3. De aquæ haustu.

20. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SI mihi eodem tempore concesseris [f] & ire agere per tuum locum,& vtifrui eo ius esse:deinde ego tibi cóncessero,ius mihi vtifrui non esse:non aliter eo loco vteris frueris, quàm vt ire agere mihi rectè [t] liceat. Item si & ducere per tuum fundum aquam iure potuero, & in eo tibi ædificare,inuito me,ius non fuerit:si tibi concessero, ius esse ædificare:nihilominus hanc seruitutem mihi prę stare debebis,ne aliter ędifices,quā vt ductus aquæ meus maneat.totiúsque "eius" rei condicio talis esse debet,qualis esset,si vna dumtaxat initio concessio facta esset.
1 ¶ Seruitus naturaliter [u],non manufacto,lædere potest fundum seruiētem.quemadmodum si imbri crescat aqua in riuo,aut ex agris in eum confluat,aut aquæ fons secūdum riuum,vel in eo ipso inuentus postea fuerit.
2 ¶ Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo "fonte" per fundum Seianum aquam iure ducebam : meo facto fundo Seiano, manet seruitus. 3 ¶ Hauriendi ius non [x] hominis,sed prædij est.

De aquæductu simpliciter concesso.

21. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

SI mihi concesseris [y] iter aquæ per fundum tuum, non destinata [z] parte,per quam ducerē: totus fundus tuus seruiet [a].

22. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

SEd quæ loca eius fundi tunc, cùm ea fieret cessio, ædificiis,arboribus,vineis vacua fuerint:ea sola [b] eo nomine seruient.

De latitudine viæ. 1. De seruitute nauigandi. 2. De fundi publicatione. 3. Seruitutem omnibus fundi partibus deberi.

23. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

VIa constitui vel latior octo [c] pedibus, vel angustior potest:vt tamen eam [d] latitudinem habeat, quæ vehiculum ire potest:alioquin iter erit,non via [e].
1 ¶ Si lacus perpetuus [f] in fundo tuo est: nauigādi quoque seruitus, vt perueniatur ad fundum vicinum imponi potest. 2 ¶ Si fundus seruiens,vel is,cui seruitus debetur,publicaretur:vtroque casu durant seruitutes:quia cū [g] sua condicione quisque fundus publicaretur [h].
3 ¶ Quæcunque seruitus fundo debetur,omnibus [i] eius partibus [k] debetur.& ideo,quamuis particulatim venierit,omnes partes seruitus sequitur: "&" ita, vt singuli rectè agant,ius sibi esse fundi [l]. Si tamē fundus cui seruitus

Bartol.adde l.1.§.14.j.de aqua pluuia. x Imò aquæ haustus est seruitu
14.*in fine.j.de alimentis.*
y Concedendi verbo continetur traditio.*l.11.s.eod* translatio iuris,
z non definita. 58.*Eclog.3.c.21.*
a vbi non est via discreta, totum via est. *adde l.22.j.eod. vide l.13.§.1.s. j.de aqua quotidiana.*
b Indefinita permissio restringitur ad loca minus damnosa. *Baldus dem l.9.s.de seruitut.*
c *vide l.8.s.eodem.*
d viæ latitudo necessaria ea est, vt eam latitudinem via saltem habe hiculum ire possit.
e Quod vt via non prodest,vt iter prodest. *l.13.s.de seru.*
f id est, qui perpetuam causam habeat,ob fontem scilicet. *v.l.28.inf te vrbanorum.*
g Publicato fundo dominante,publico & in publicum seruitutes tra
h *v.l.4.s.eod.l.12.j.com.præd.l.20.§.3.j.de adqu.rer.l.3.Cod.hoc tit.l.fin.j.*
i Indiuisibilia & incorporalia tota in toto,& in qualibet parte totum
k *vide l.13.§.1 s.eodem. l.26.j.eod.* Ius seruitutis , totum est in toto & parte, ciuiliter tamen. *Bartol.vide l.1.§.16.j.de aqua quotid.*
l hoc enim fieri posse,is qui seruitutem constituit , prospicere debuit præuiso,sibi imputare debeat.

a *al.*diuisionis iure. *& ita Cuiacius 9. ad Afric. in pr.* Diuisionis autem iure constituitur seruitus, quoties pactum diuisionis traditioni adiicitur incontinenti.
b vt in venditione non intelligitur seruitus concessa, nisi id expressum sit à contrahentibus. *l. 66. ǂ. de contrah. empt.* Ita & in diuisione, quæ venditionem imitatur. *l. 1. Cod. comm. vtriusque prædij.*

debetur, certis regionibus inter plures dominos diuisus est. quamuis omnibus partibus seruitus debeatur: tamen opus est, vt hi, qui non proximas partes seruienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi: diuisi [a] iure habeant: aut si proximi patiantur, transeant [b].

De aquaductu.

24. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

Ex meo aquæductu Labeo scribit, cuilibet posse me vicino commodare: Proculus 'cōtra [c]": vt ne in meam partem fundi aliam, quàm ad quā seruitus adquisita sit, vti ea possit. Proculi sententia verior est [d].

De aquæ diuisione.

25. *Idem* lib. 34. ad Sabinum.

Si partem fundi mei certam tibi vēdidero: aquę ductus ius [e], etiam si alterius partis causa plerumq. ducatur, te [f] quoque sequetur: neque ibi aut bonitatis agri, aut vsus eius aquæ ratio habenda est: ita vt eam solam partem fundi, quæ pretiosissima sit, aut maximè vsum eius aquæ desideret, ius eius ducendæ sequatur: sed pro [g] modo agri detenti, aut alienati, fiat eius aquæ diuisio.

De seruitute simpliciter legata.

26. *Paulus* lib. 47. ad Edictum.

Si via, iter, actus, aquæductus legetur simpliciter per fundum: facultas [h] est heredi, perquam [i] partem fundi velit constituere seruitutem: si modo nulla captio legatario in seruitute sit.

De emptione fundi seruientis.

27. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

Si cōmuni [k] fundo meo & tuo seruiat fundus Sempronianus, & eundem in commune redemerimus, seruitus extinguitur [l]: quia par vtriusque domini ius in vtroq. fundo esse incipit. At si proprio meo & proprio tuo idem seruiat: manebit seruitus: quia proprio fundo per communem seruitus deberi potest [m].

De itinere ad prædium duorum legato.

28. *Idem* lib. 34. Digestorum.

Itinere ad prædium commune duorum legato: nisi [n] vterque de loco itineris consentiat, seruitus neque adquiritur, neque deperit.

De aqua educenda.

29. *Paulus* libro 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

Is, Qvi duo prædia confinia habuerat, superiorem fundum vendiderat: in lege ita dixerat, *vt aquam, sulco aperto, emptori educere in fundū inferiorem rectè liceat.* si emptor ex alio [o] fundo aquam acciperet, & eam in inferiorē ducere vellet: quæsitum est, an possit id suo iure facere, nec ne? respondi, nihil ampliùs, quàm quod ipsius [p] fundi siccandi causa deriuaret, vicinum inferiorem recipere debere.

Si venditor fundi aquam, & circa eam latè pedes decem exceperit.

30. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni Digestorum.

Qvi duo prædia habebat, in vnius vēditione aquam, quę in fundo nascebatur, & circa eam aquā latè decē pedes exceperat. Quæsitum est, vtrum dominium loci ad eum pertineat: an, vt per eum locum accedere possit. Respondit: si ita recepisset, *circa eam aquam latè pedes decem*, iter [q] duntaxat videri venditoris esse.

Vtrum locus medius confusionem seruitutis impediat.

31. *Iulianus* lib. 2. ex Minicio.

Tria [r] prædia continua trium dominorum adiecta [s] erant. imi prædij dominus, ex summo fundo, imo fundo seruitutem aquæ quæsierat: & per medium [t] fundum, domino concedente [u], in suum agrum ducebat. postea idem summum fundum emit [x]: deinde imum fundū, in quem aquam induxerat, vendidit. Quæsitum est, num imus fundus id ius aquæ amisisset: quia cùm [y] vtraque prædia eiusdem domini facta essent, ipsa sibi seruire non potuissent. Negauit amisisse seruitutem: quia prædium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset, & * quemadmodum [z] seruitus summo fundo, vt in imum fundum aqua veniret, imponi aliter non potuisset [a]: quàm vt per medium quoque fundum duceretur: sic eadem seruitus eiusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore [b] etiam per medium fundum aqua duci desiisset, aut omnium tria simul prædia vnius domini facta essent [c].

De parte fundi communis socio tradita.

32. *Africanus* lib. 6. Quæstionum.

Fvndus mihi tecum communis est, partem tuam mihi tradidisti [d]: & ad eandem viam per vicinum tuum proprium. rectè eo modo seruitutem constitutam ait: neque quod dici soleat, [e] per partes nec adquiri, nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habere. hîc enim, nō per partem, seruitutem adquiri: vtpote [f] cùm in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

Si in diuisione seruitus imponatur. 1. *De haustu & aquæductu.*

33. *Idem* lib. 9. Quæstionum.

Cvm essent mihi & tibi fundi duo communes, Titianus, & Seianus: & in diuisione conuenisset, vt mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem [g] partes eorū tradidimus: & in tradendo dictum est [h], *vt alteri per alterum aquam ducere liceret.* rectè esse seruitutem impositam, ait: maximè si pacto stipulatio subdita sit [i]. 1 ¶ Per pluriū prædia aquam ducis, quoquomodo [k] imposita seruitute. nisi pactum, vel stipulatio etiam de hoc subsecuta est: neque eorum cuiuis, neque alij vicino poteris haustum ex riuo [l] cedere [m]. pacto enim, vel stipulatione interueniētibus, & hoc concedi solet: quamuis nullum prædium ipsum sibi seruire, neque seruitutis fructus [n] constitui potest [o].

An seruitus pro parte imponatur, retineatur, remittatur. 1. *Si fons exaruerit.*

34. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

Vnus ex sociis fundi communis permittendo ius esse ire agere, nihil agit [p], & ideo: si [q] duo prædia, quæ mutuò seruiebant, inter eosdem fuerint communicata [r]: quoniam seruitutes pro parte retineri [s] placet: ab altero seruitus alteri remitti non potest. quāuis enim vnusquisq.

c *sic restit. no.* Proculus ita: vt nemo in ea parte fundi alia quàm ad quam, *&c. arg. l. 4. ǂ. de aqua quotidian.* ex qua lege hanc interpretationem sumere debet. adde quæ notaui *ad l. 1. § 15. § 16. ǂ. de aqua quotidiana.* sententia igitur hæc fuerit, ex aquæductu meo, vicino me rectè commodaturum: *vt d. l. 4.* sed non alia parte, quàm ad quā seruitus constituta sit *hac lege.* hoc est, ex aquę ductu meo alij commodare nihil possum, antequā is in meū fundum prouenerit: hac enim ratione seruitus esset seruitutis: postquam autē ad agrum meū aquæductus prouenit: quia factus sum eius dominus, rectè possum aquæductum commodare, vt ex feudo mihi proprio. Atque ita Proculus Labeonis sententiā nō euertit, sed temperat.
d vt nemo scilicet possit ex suo aquæductu (quem habet ex fundo alieno) aquam alteri cōcedere. *Bart. l. 33. in fi. ǂ. eod.* vide tamen *l. 1. § 1. § 16. l. 14. ǂ. de aqua.* & quæ superius dixi.
e *l. 23. § 3. ǂ. eodem.*
f Seruitus per se indiuisibilis: commoditas tamen est indiuidua.
g emptor partis vulgaris prædij dominantis, pro rata partis emptæ ius seruitutis æquè consequetur à domino prædij seruientis, æquè ac is qui optimā partem prædii dominantis acquisierit. Hinc ait Bartolus diuisionem aquæ fieri ad mensurā prædij dominantis, non inspecta partium bonitate vel necessitate.
h Indefinita concessio, finitur à debitore.
i *vide l. 25. § 3. ǂ. eodem*
k Fundo nobis communi, si fundum seruientem emerimus, seruitus extinguetur. Quid si non communi, sed meo proprio ac tuo proprio seruiat, in commune emerimus? seruitus non extinguetur.
l si socij fundum emant qui cōmunibus prædiis seruiat, seruitus extinguitur. *Zas.*
m Potest seruitus à communi fundo propriis sociorum prædiis deberi. *Zas. num. 21.* & ita pars fundi (qui mihi cum altero communis est) ei fundo (qui mihi proprius erit,) seruire potest. *Idem num. 27. hîc.*
n *adde l. 2. § vl. ǂ. quemadm. vsusfruct.*
o Concessio determinata hoc operatur, vt quis ea non possit vti, nisi secundum formam limitationis. *Bald. 1.* in alio prædio quàm dominante. *vt hîc:* & in alium, quàm nominatim seruientem. *l. 24. ǂ. eod.*
p *l. 5. in fine, ǂ. eodem.*
q i. qui fundum vendit, & aquam latam pedes decem excipit, non dominium loci, sed seruitutem excipit: adde *l. 27. § 32. ǂ. ad l. Aquil.*
r *vide l. 7. § 1. ǂ. tit. prox.*
s *vulgata,* obiecta. i. ita opposita, vt ex summo prædio aqua duci posset ad fundum inferiorem. Nam Accursius obiecta malè interpretatur, simul coniuncta.
t Medium vti est, ita impeditur adquisitio, aut conceditur retentio.
u aliàs, sine concessione, medium prædium seruitutem rustici prædij impedit. *lege 7. in fine, ǂ. eodem.*

x tali emptione videtur seruitus extingui. *lege 27. ǂ. eodem.* & hinc nascitur ratio dubitandi.
y Confusione fundi seruientis & dominantis, interit seruitus.
z Ratio decidendi, à simili sumpta.
a *dicta lege 27.*

b id est, nisi tēpore imi fundi venditi.
c hinc collige dominum triū prædiorum, in imum fundum venditum, seruitutem retinere, si tempore imi venditi, in eum, à medio & superiore fundo aqua decurrebat, quòd si tunc non decurrebat, ius seruitutis amittit: ac si tua ipsa prædia vendidisset. *vide l. 15. ǂ. quemadmodum seruit. amitt.*
d & ita cōmunis esse desiit: proinde hîc nō stipulor seruitutem fundo communi, vel meo futuro, (vt hîc in fine perperā legitur) sed iam meo ac proprio facto per traditionem.
e *l. 7. in fine, ǂ. de seruit.*
f verius fortasse dixisset Africanus, in hac specie, fundo mihi proprio planè ac iam quæsito seruitutem à te cōstitutam: proprio, inquam, ac meo, id est, post traditionem tuę partis mihi factam, cùm nulla ampliùs tibi pars esset in eo fundo. Traditione partis tuæ, mihi facta, partem eā tuam esse desiisse: proinde cū nihil tibi amplius commune esset in fundo. Itaque melius vel Africanus dixisset, aut certè melius apud eū ita legetur. vtpote, cùm per id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus factus sit. nisi antea legas, mihi traditurus ad eundem *&c.*
g Diuisio fit permutatione partium: ob id dicitur vicē emptionis obtinere. *l. 1. Cod. de rerum permutat.*
h *l. 6. § 2. ǂ. comm. præd.*
i vel pœna. *vide l. 15. ǂ. de transact. l. 2. in fin. ǂ. de riuis.*
k hoc est, vel pacto vel stipulatione.
l Riui rectè hîc fit mentio, Nam cui ius aquæ ducendæ conceditur, & riui faciendi conceditur. *l. 30. ǂ. de damno.* Riuus est iter aquæ. Aquæductus, ius habendi rem in prædio alieno.
m quia nemo nisi dominus fundi seruitutem constituere potest. *l. 1. § 1. ǂ. titul. prox.* nisi *vt ǂ. eodem.*
n vel seruitus. *l. 1. ǂ. de vsufruct. legat.* seruitutis seruitus prædialis vel personalis non est. Est enim seruitus qualitas prædij. Qualitas qualitatis, accidentis accidens, non est. Aristotel. τὸ γὰρ συμβεβηκός, τῷ συμβεβηκότι οὐ συμβεβηκός. Igitur non possum ex riuo, quem in alieno fundo habeo, iure seruitutis, vel domino eiusdē fundi, vel alij cedere seruitutem haustus, vel predialem, vel personalem.
o atque ita constituta seruitus vires capiet, non ab eo qui cessit, sed ab eo qui cedi permisit. *Duar.*
p *l. 2. ǂ. de seruitutibus.*
q *adde l. 8. ǂ. de seruitutib. l. 30. in fi. ǂ. de seruit. vrbanorum.*
r inter seruientem & dominantem prædiis communicatis, seruitus prædij non extinguitur. *vt hîc.* æquè ac si in commune emerimus prædium quod meo ac tuo fundo seruiat: & tamen si in societate fundum emerimus qui communibus prædii seruiat, seruitus extinguetur. *l. 27. ǂ. eod.*
s *l. 30. § primo, ǂ. de seruitute vrbanorum. l. 8. ǂ. de seruitut.* licèt constitui non possit. *l. 6. § 1. ǂ. comm. prædiorum.*

a Pro parte indiuisa libertas communi fundo adquiri : vt & eadem seruitus debita, pro parte remitti non potest. *vt hic, & l.5.j.comm.prædiorum.*
b *l.35.j.eod.* alia ex causa quàm æstatis: nam ex tali fonte seruitus concedi non potest. *arg.l.27.in fin.s.tit.prox.*
c *al.* Seuero. *vt Inst.de milit.testam.*

sociorum solus sit, cui seruitus debetur : tamen quoniam non personæ, sed prædia deberent: neque [a] adquiri libertas, neque remitti seruitus per partem poterit.

1 ¶ Si fons exaruerit [b], ex quo ductum aquæ habeo: isq. post constitutum tempus ad suas venas redierit: an aquęductus amissus erit, quæritur.

35. *Paulus* lib.15. ad Plautium.

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro [c] rescripsisse in hęc verba. Hi, qui ex fundo Sutrino aquã ducere soliti sunt, adierunt me: proposuerúntque aquam, qua per aliquot annos vsi sunt, ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quòd fons exaruisset [d]: & postea ex eo fonte aquam fluere cœpisse : petierúntque "à" me. vt, quod ius non negligentia, aut culpa sua amiserãt, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum [e] his putaui. Itaque quód ius habuerunt "tunc," cùm primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

De venditione fundi cui seruitus debetur.

36. *Idem* libro secundo Responsorum.

CVm fundo, quem ex duobus retinuit venditor aquæ ducendæ seruitus imposita sit: empto prædio quæsita seruitus, distractum denuò prædium [f] sequitur. nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua pœnam promitti placuit [g], ad personam emptoris, si ei fortè frui non licuisset, relata est [h].

De vsu aquæ personali.

37. *Idem* lib.3. Responsorum.

ΛΟύκιος Τίτιος Γαΐῳ Σηΐῳ τῷ ἀδελφῷ πλεῖστα χαίρειν. ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρός μου, δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἢ ὅπου ἂν βούλει. id est,

L*Vcius Titius G. Seio fratri S.P. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in Isthmo instruxit, do cõcedóque tibi gratuito digitum, siue ad domũ, quam in Isthmo tenes, siue quocumque tandem volueris.* Quæro, an ex hac [i] scriptura vsus aquę etiam ad heredes Gaij Sei pertineat. Paulus respondit, vsum aquæ personalem ad heredem Seij quasi vsuarij trãsmitti non oportere [k].

An flumine interueniente, via constitui possit.

38. *Idem* lib.1. Manualium.

FLumine interueniente, via constitui potest [l]: si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. diuersum, si põtonibus [m] traiiciatur [n]. hæc ita: si per vnius prædia flumẽ currat. alioquin, si tua prędia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titij prædia, deinde via publica, in quam iter mihi adquiri volo: dispiciamus, ne nihil vetet, à te mihi viam dari vsque ad flumen, deinde à Titio vsque ad viã publicam. sed videamus, num, & si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra viam publicam sint, idem iuris sit: quia via [o] consummari solet, vel ciuitate tenus, vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen [p], in quo pontonibus traiiciatur, vel vsque ad propriũ aliud eiusdem domini prædium. quod si est, * non videtur interrumpi seruitus, quamuis inter eiusdem domini prędia flumen publicum intercedat.

d *l.34.in fi.s.eod. vide Alex.ab Alex.4.genial.5.*
e i. qui non sua culpa ius fontis amiserunt, ex æquo & bono iuuandi sunt: nam ob iustam causã restitutio solet concedi. *l.1.in f. s. ex quibus caus. maiores.*
f *v.l.4.s.eod.*
g eo casu quo contra factũ esset. *l.2. & pen. de verb.oblig.*
h nec enim tãtæ authoritatis sunt priuatorum stipulationes, vt naturam seruitutis mutent, éxque reali personalem faciant. aget ergo in hac specie secundus emptor in primum venditorem confessoria.
i Vis opinor, latet in verbo *volueris*. hoc est, seruitus personalis facta eo verbo *est*, aut potius in verbo *Tibi*, vt ea ratione, hæres cessionarij non cõtineatur.
k *l.4. in fi.s.eodem.*
l flumen publicum viam non impedit.
m ponto, est genus Gallici nauigij, *teste Cæsare.*
n tunc enim magnitudo fluminis est impedimento transeũti. *l.17.§.2.j.de aqua pluuia.*
o *l. vltim.j.de locis & itinerib.*
p ad flumen publicum in quo, &c. *Goneanus 1. Varr.36.* quo vocabulo intelligit perenne, nõ torrentem.
q *58.Eclog.4.*
r ἐν ἀγρῷ. *58.Eclog.4.c.1.*
s quod non de singulari tãtùm persona, sed de municipio, ciuitate & vniuersitate accipiendũ est. *l.12.s.de seru.*
t *l.40. in fine.j.de contrah.empt.*
u nõ quęrit Vlp. liceat, nécne ex priuato flumine aquam situlis, vt eeis, vel vrnis haurire, sed an seruitus prædio imponi possit, vt aqua ex eo per rotam, tympanum, cochleam, vel aliud quoduis organum hydraulicum hauriatur. priuato, nã frustrà ceditur aquæ haustus ex flumine publico. *l.3.§.vlt.s.tit.prox.*
x in quod, quod rota extulit, infundit 10. *Vitruu.9.*
y & meritò, quia castellum perpetuam causam non habet, neque naturaliter, sed vel manu vel organis aqua in illud infunditur. Præterea vix est, vt prædia tanta aquæ copia indigeant, vt adhiberi organa oporteat. *v.Cuiac.3.obs.28.* vbi etiam selecta de Rotæ tormento notat.
z summo sc. ex rationibus superius adductis.
a per prætorem ex æquo & bono. facit *l.1.in f.§.9.s.tit.prox.*
b eo scilicet modo quo id ius possideri potest. Nec enim necesse fuit à Iurisconsultis, particulam *quasi*, omnibus locis inseri. Res corporales, verè: Incorporales, fictione: Illæ sic & natura & legibus tenentur : hæ prudentum authoritate & imagine seu fictè.
c *vide l.6.j.eodem.*

COMMVNIA [q] PRÆDIORVM tam vrbanorum, quàm rusticorum.

Tit. IIII.

Quæ sunt prædia vrbana. 1. Cur seruitutes prædiorum appellantur, & quibus deberi possunt.

Vlpianus lib.2. Institutionum.

ÆDificia, vrbana quidem prædia appellamus. cæterum, & si in [r] villa ædificia sint, æquè seruitutes vrbanorum prædiorum constitui possunt. 1 ¶ Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur : quoniam sine prædijs constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem adquirere vel vrbani, vel rustici prædij, nisi qui habet prædium [s].

De aqua per rotam tollenda ex flumine, vel haurienda, & de seruitute castello imposita.

2. *Idem* lib.17. ad Edictum.

DE aqua per rotam [t] tollenda ex flumine [u], vel haurienda, vel si quis seruitutem castello [x] imposuerit, quidam dubitauerunt, ne hæ seruitutes non essent [y]: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adiicitur, licèt seruitus iure [z] non valuit, si tamen hac lege comparauit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisiit, tuendum esse [a] eum, qui hoc ius possedit [b].

De prædio quod alienatur.

3. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

DVorum prædiorum dominus si [c] alterum ea lege tibi dederit: vt id prædiũ, quod datur, seruiat ei, quod ipse retinet: vel contra: iure imposita seruitus intelligitur.

De monumento.

4. *Iauolenus* libro decimo ex Cassio:

CAueri, vt ad certam altitudinem monumentum ædificetur. non potest [d]: quia id, quod humani [e] iuris esse desiit, seruitutem non recipit : sicut ad illa quidem seruitus consistere potest, vt certus [f] numerus hominum in vno loco humetur.

Si quis sibi, & alteri seruitutem receperit.

5. *Idem* libro secundo Epistolarum.

PRoprium [g] solum vendo: an seruitutem talem iniungere possim, vt mihi, & vicino seruiat? similiter: si cõmune solum vendo: vt mihi & socio seruiat, an consequi possim? Respondi : * Seruitutem [h] recipere, nisi sibi [i] nemo potest. adiectio itaque vicini pro superuacuo habenda est: ita vt tota seruitus ad eum, qui receperit, pertineat. Solum autem commune vendendo, vt mihi, & socio seruiat, efficere non possum: quia per vnum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

De prædio quod totum, vel pro parte alienatur. 4. De exceptione seruitutis.

6. *Vlpianus* libro vigesimo octauo ad Sabinum.

SI quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere [k]: vt vel istæ quæ non traduntur, serue sint his, quę traduntur: vel contra, vt traditę retentis ędibus seruiant. paruíque referet, vicinæ sint ambæ ædes, an non. Idem erit & in prædiis rusticis. nam & si quis duos fundos habeat : alium alij potest seruum facere, tradendo. Duas autem ædes simul tradendo non potest efficere alteras alteris seruas : quia neque adquirere alienis [l] ædibus seruitutem, neque imponere potest.

1 ¶ Si quis partem ædium tradat, vel partem fundi: non potest seruitutem imponere : quia per [m] partes [n] seruitus imponi non potest, sed nec adquiri. Planè, si diuisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diuiso [o], potest alterutri seruitutem imponere : quia non est pars fundi, sed fundus. quod & in ædibus potest dici, si dominus, pariete medio ædificato, vnam domũ in

d Reperio tamen apud Ciceronem 2. *de legibus*, apud Atheniens... ne quis sepulchrum faceret operosius quàm quod decem homin... duò. nec id opere tectorio coperiri, nec Hermas, quos vocant, lice... metrius verò noluit super terræ tumulum quid statui, nisi colum... tis non altiorem aut mensam, aut labellum. Plato vetat sepulchr...

non vtar iure communi ? Possim dicere, quia pars mea non contin... certa, sed fusa est per totum fundum, ita vt impositam vel adquisitam seruitutem necesse sit diffundi in totum fundum : aut certè nullam i... uito te : quia quælibet gleba est mea, quælibet est tua. Possim & ... Seruitus, est ius in corpore : Partis nullum subest corpus, nec enim e... gitur. Possim & id fortasse apertius, Plus mea parte in re communi ... quod fieret, si in re communi mihi ius esset inuito socio seruitute... re. In hac enim specie ipso vteretur fundo : & seruitute in eodem ... me cessum esset. Eadem ratione neque prædij libertas adquiri, ... remitti potest. *lege 5. suprà eodem: lege 34. suprà de seruitute rusticorum.* ... ces, post seruitutem, in prædio communi à me constitutam, me p... posse eum vtentem cui seruitutem cesserim? sic sanè : sed meus ... tentem prohibere poterit. *vide l.per fundum 11.j.eodem,* vbi plenius di...

a ex vno & eodem vel fundo vel ædificio, duo fieri possunt? *vide l.36.š.de seruitutibus vrban.* b *l.33.š.tit.prox.*
c *vide l.vlt.in princ.ʒ.eodem.*
d non posse. *Haloand.* sed posse constat.*l.27.š.tit. prox.*
e quid si ignorans ædes seruas vel liberas,neutrum dixerit? *vide l.59.ʒ.de contrah. emp.*quid si sciés seruas esse, non admonuit emptorem? *v.l.39.ʒ.de act empt.*

duas diuiserit,vt plerique faciunt: nam & hîc pro duabus domibus accipi debet[a]. 2 ¶ Item: si duo homines binas[b] ædes communes habeamus: simul tradendo, idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem.sed,& si separatim tradiderimus, idem fiet. sic tamen, vt nouissima[c] traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. 3 ¶ Si tamen alteræ vnius propriæ sint ædes, alteræ communes: neutris seruitutem vel adquirere,vel imponere me[d] posse, Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

SI in venditione quis dixerit, seruas fore ædes, quas vendidit:necesse non habet liberas tradere[e].quare vel suis ædibus eas seruas facere potest,vel vicino concedere seruitutem,scilicet antè traditionem.planè si Titio seruas fore dixit:si quidem Titio seruitutem concesserit,absolutum est:si verò alij cõcesserit,ex empto tenebitur[f].à quo non abhorret, quod Marcellus libro sexto Digestorum scribit: si quis in tradendo dixerit fundum Titio seruire, cùm ei non seruiret,esset autem obligatus venditor Titio ad seruitutem præstandam: an agere possit ex vendito,vt emptor seruitutem imponi patiatur prædio, quod mercatus est.magisque putat,permittendum agere.Idémque ait, & si possit venditor Titio seruitutem vendere, æquè agere permittendum. hæc ita demum, si recipiendæ seruitutis gratia id in traditione expressum est.ceterum, si[g] quis (inquit) veritus,ne seruitus Titio debeatur,ideo hoc excepit:non erit ex vendito actio,si nullam seruitutẽ promisit.

1. *An locus medius impediat seruitutem.*

7. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

IN tradendis vnis ędibus ab eo,qui binas habet,species seruitutis exprimẽda[h] est:ne: si generaliter seruire dictum erit:aut nihil valeat.quia incertum sit, quæ seruitus excepta sit[i]:aut omnis[k] seruitus imponi debeat.
1 ¶ Interpositis quoque alienis ædibus imponi potest: "veluti," vt altiùs tollere,vel non tollere liceat:vel etiam, si iter debeatur,vt ita[l] conualescat, si mediis ædibus seruitus postea imposita fuerit. sicuti per plurium prædia[m] seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. quamquam dici potest:si tria prędia[n] continua habeam,& extremum tibi tradam:vel tuo,vel meis prædiis seruitutem aquiri posse.si verò extremo,quod retineam: quia & medium meum sit:seruitutem consistere. sed si rursus aut id, cui adquisita sit seruitus, aut medium alienauero: interpellari eum donec medio prædio seruitus imponatur.

De duabus insulis eodem momento traditis.

8. *Pomponius* lib.8.ad Sabinum.

SI,cum duas haberẽ insulas,duobus eodem[o] momento tradidero: videndum est, an seruitus alterutris imposita valeat: quia * alienis quidem ædibus,nec imponi, nec adquiri[p] seruitus potest. sed, ante traditionem peractam,suis magis acquirit,vel imponit is,qui tradit.ideoq. valebit seruitus.

De confusione, & restitutione seruitutis.

9. *Idem* lib.10.ad Sabinum.

SI ei,cuius prædiũ mihi seruiebat, heres extiti, & eam hereditatem tibi vendidi: restitui[q] in pristinum statũ seruitus debet: quia id agitur, vt quasi tu heres videaris extitisse.

De exceptione seruitutis.

10. *Vlpianus* lib.10.ad Sabinum.

QVidquid venditor, seruitutis nomine, sibi recipere vult:nominatim recipi oportet. nã illa generalis[r] receptio:*quibus*[s] *est seruitus,vtique est*.ad extraneos pertinet:ipsi nihil prospicit venditori ad iura eius conseruãda[t]. nulla enim habuit:quia nemo[u] ipse sibi seruitutem debet. quinimo:& si debita fuit seruitus, deinde dominium[x] rei seruientis peruenit ad me: consequenter dicitur extingui seruitutem.

Quæ iura tacite sequuntur seruitutem.

f interest enim emptoris nõ decipi, ac certo sciuisse cui seruitutem debeat.
g seruitutem alteri nemo excipere potest, nisi ei cui certò seruitus non ex opinione debetur.
h nominatim,*l.10.ʒ.eod.*
i qui vult seruitutem excipere, debet eam certam excipere. *Bart.*
k congrua tamẽ prædio dominanti. *Accurs. Bart.*
l *l.4. & 5.ʒ.si seruitus. l.17.in fin.ʒ. de aqua pluuia.*
m *vide l.vlt.š.ti. prox.*
n *vide l.31. š.tit. prox.*
o si duobus eodem momento, diuersarum rerum fiat traditio, nõ valet seruitus alteri imposita: secus si separatim. *Bartol.*
p *l.5.6.š.eodẽ.l.19.š.titul.prox.l.64.ʒ. de contrah. emp.*
q Quæ seruitutes ciuiliter (vt si hereditatem debitoris mei adiero.*l.18.š.de seruit.*)extinguũtur, eæ, vendita (s. ea hereditate) reuiuiscere possunt.*l.2.§.18.ʒ.de heredit. vel act.vend.l.7.Cod. de pactis.* *
r Generali sermone loquentis persona non cõtinetur.
s Generalis fuit hæc seruitutum recipiendarum formula. *de qua dixi ad l.39.ʒ.de act.empt.*vt & de speciali. *ad l.17.§.2.š.de seruitut. vrbanorum prædiorum.*
t id est, qui excipiendo seruitutem dixit *eis manere seruitutẽ debere, quibus cõstituta sit*: his verbis, non sibi, sed extraneis seruitutẽ excipit, *vt hîc.* Quid si nemini debita sit? hæc verba nihil agerent. *Zas. hoc numero 8.9.*

u seruitutem nemo sibi debet. *l.26.š.de seruit. vrban.*
x seruitus confusione dominantis & seruientis fundi extinguitur.
y ídque quia seruitute concessa, vidétur concessa omnia sine quibus quis vti seruitute non potest. *Bart.* nec enim tantùm prohibemur quid facere contra seruitutem,sed etiam aduersus ea quæ tacitè seruituti accedunt.*§.1.ʒ.eod.*
z *vide l.1.in fine.ʒ.de riuis.*
a atqui illa duo non sunt promissa ei cui seruitus aquæ competit. *l.3.§.penultimo, ʒ.de itinere actúque.*
b Riuum habenti tacitè conceditur,riuum reficere, & adire vtrinque cum fabris, & ad opus materiam depromere. *Eclog.eodem.*
c *vide l.4.ʒ.de itinere.*
d τὴν ὕλην ἐκ τῆ ὀχχῆ αἰρρφορμένην, materiam quæ ex riuo educta fuerit. 2. *Harmenopul.4.§.122.*

e Realia iura fundum & emptorem fundi sequuntur. *vide l.23.§.secundo, suprà titulo proximo.*
f De thynno & eius captura adde Plinium 9.c.15.
g mare natura omnibus patet.
h *l.1.in fine.ʒ.de adquir.rerum dom.*

11. *Pomponius* lib.33.ad Sabinum.

REfectionis gratia,accedendi ad ea loca, quæ non seruiant, facultas tributa est his, quibus seruitus debetur: qua tamen accedere eis sit necesse[y]: nisi in cessione seruitutis nominatim præfinitum sit, quà accederetur. & ideo nec secundum riuum,nec supra eum.si fortè sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest: ne seruitus intereat. & id verum est.sed depressurum[z], vel adleuaturum riuum[a], per quem aquam iure dici potestatem habes:nisi si,ne id faceres,cautum sit.
1 ¶ Si[b] propè tuum fundum ius est mihi aquam riuo ducere:tacita hæc iura sequũtur: vt[c] reficere mihi riuum liceat:vt adire, quà proximè possim ad reficiendum eum ego,fabríque mei: item vt spatium relinquat mihi domínus fundi:quo,dextrâ,& sinistrâ, ad riuum adeam, & quo terram,limum[d],lapidem,harenã,calcem iacere possim.

Seruitutes sequi prædium. De prædiis vrban. & rustic.

12. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

CVm fundus fundo seruit:vendito quoque fundo,seruitutes sequuntur[e].Ædificia quoque fundis,& fundi ædificiis eadem conditione seruiunt.

De piscatione thymaria. 1. *De lapide cædendo.*

13. *Vlpianus* lib.6.Opinionum.

VEnditor fundi Geroniani.fundo Botroiano,quẽ retinebat,legem dederat, *ne cõtra eum piscatio thynnaria*[f] *exerceatur*,quamuis mari[g],quod natura omnibus[h] patet, seruitus imponi priuata[i] lege non potest:quia[k] tamen * bona[l] fides contractus legem seruari venditionis[m] exposcit:personæ possidentium,aut in ius eorum succedentium,stipulationis,vel venditionis legem obligantur[n].
1 ¶ Si constat,in tuo agro lapidicinas esse:inuito te[o],nec priuato,nec publico nomine[p],quisquam lapidem cædere potest, cui id faciendi ius non est: nisi talis consuetudo[q] in illis lapidicinis consistat: vt,si quis voluerit ex his cædere,non[r] aliter hoc faciat, nisi priùs solitum solatium[s], pro hoc,domino præstat.ita tamen lapides cædere debet, postquam satisfaciat domino: vt neque vsus necessarij[t] lapidis intercludatur:neque commoditas rei,iure, domino adimatur.

De modo itineris.

14. *Iulianus* lib.41.Digestorum.

ITer nihil prohibet sic constitui[u],vt quis interdiu dumtaxat eat. quod ferè circa prædia vrbana etiã necessarium est[x].

De eadem seruitute pluribus concessa.

15. *Paulus* lib.1.Epitomarum Alfeni Digestorum.

QVi per certi locum iter,aut actum alicui cessisset:eũ pluribus[y],per eundem locum,vel iter, vel actum cedere posse verum est. quemadmodum: si quis vicino suas ædes seruas fecisset, nihilo minùs aliis, quod vellet, multis eas ædes seruas facere potest.

De testamento.

16. *Gaius* lib.2.Rerum quotidianarum "siue aureorum."

POtest etiam[z] in testamẽto[a] heredem suum quis damnare,ne altiùs ædes suas tollat,ne luminibus ædium vicinarum officiat, vel vt patiatur eum tignum in parietem immittere,vel stillicidia aduersus eum habere,vel vt patiatur vicinum per fundum suum vel heredis ire agere,aquámve ex eo ducere.

De precario.

17. *Papinianus* lib.7.Quæstionum.

SI precariò[b] vicinus in tuo maceriam duxerit:interdicto,*quod precario "habet,"* agi non poterit:nec[c] maceria posita,donatio seruitutis perfecta intelligitur[d]:nec vtiliter intendetur,*ius sibi esse,inuito te,ædificatum habere*: cùm[e] ædificium[f] soli conditionem secutum,inutilem faciat intentionem[g]. Cęterùm, si in suo maceriam precariò qui seruitutem tibi debuit,duxerit: neque libertas vsucapietur[h],& interdicto *quod precario "habet,"* vtiliter cum eo agetur. Quòd si donationis causa permiseris: & interdicto agere non poteris,& * seruitus[i] donatione tollitur.

i *vide l.14.ʒ.de minor.*
k Seruitutis iure quiddã subsistere nõ potest, quod iure obligationis possit rectè subsistere.
l *l.4. Cod. de obligat.*
m *l.11.§.1.ʒ.de act.empt.*
n heres enim iuris est successor. *l.9.§. heredes.ʒ.de heredibus instit.*
o *l.2.in princip. š.de his quæ sunt sui. l. vlt. in fine, Cod.de pactis.*
p *vide quæ notaui ad Nouell. 85.* sic Cicero 2. *officiorum.* videndum, inquit,erit ei qui Rempublicam administrat,vt sua quisque teneat, neque de bonis priuatorum publicè deminutiõ fiat.
q Consuetudo loci tãtum præstat, quantum lex eius. *vide l.3.§.4.ʒ. quod vi aut clam.*
r Consueto iure vtiqui desiderat, id,quod ipse eo nomine debeat, antea præstare cogitur.
s Consuetudine quis cogi potest ad res suas distrahendas, honesto tamen pretio. *Bartol.* vide Pragmaticam Iustiniani *cap.18.*
t siquidem publica vtilitas priuatæ anteponitur.
u id est,temporibus secerni. *l.45.suprà de seruitut.*
x durum enim esset, cuiquam licere noctu per nostras ædes iter facere.
y *l.2.§.1.š.titul. prox.*
z seruitus constitui testamento potest.
a *l.3.š de vsufructu.l.5.š.de seruitut.l.31.š.de seruitut.vrban.§.vltimo, Inst. de seruitut.*
b id est, quamdiu volam. *l.1. infrà de precario.*
c Qui maceriam (hoc est murũ, sine calce) in suo poni patitur, donare seruitutem non intelligitur. Vnde colligunt, præsumi precarium potius quàm donationem.
d qui in suo vel seruiente prædio maceriam poni precario patitur, ius seruitutis ædificanti non concedit; ideóque si ædificans maceriam tollere negligit, qui promisit, eam demoliri potest. *lege 26.suprà de seruitut. vrbanorum.lege 29.ʒ.ad legem Aquil.*
e id est,nam si summo iure velis agere, possis etiam ei obiicere, ædificium solo cedere.*l.2.Cod.de rei vindicat.*
f Maceriam seu murum,sine calce solo cædere hinc constat.
g id est,actionem.
h Precario possidens, aduersus concedentem non præscribit. *lege 10. infrà titulo proximo.*
i Donari seruitus potest.

De pluribus dominis seruitutem imponentibus vel acquirentibus.

18. *Paulus* lib.1.Manualium.

REceptum est, vt plures domini & non pariter cedétes, seruitutes imponant, vel adquirant: vt tamen ex nouissimo † actu etiam superioris confirmentur: perindéque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent. & ideo: si is, qui primus cessit, vel defunctus sit, "vel alio genere," vel alio modo partem suam alienauerit, pòst deinde socius cesserit: nihil agetur. cùm enim postremus cedat non retrò adquiri seruitus videtur: sed perinde habetur, atque si "pòst," cùm postremus cedat, omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit [a], donec nouus socius cedat. ¶ Idem iuris est, & si vni ex dominis cedatur, deinde "in persona socij" aliquid horum acciderit. ¶ Ergo & ex diuerso, si ei, qui "non" cessit, aliquid "tale" eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt. tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere "possunt", vel diuersis temporib. possint. & ideo nō potest vni, vel vnus cedere. ¶ Idémq; dicendum est, "&" si alter cedat, alter leget seruitutes. nam, si omnes socij legent seruitutes, & pariter eorum adeatur hereditas: potest dici, vtile esse legatum [b]: si diuersis temporibus, inutiliter dies legati cedit. * nec enim sicut viuentium, ita & [c] defunctorum [d] actus suspendi, receptum est.

† l.6.§.2.ff.eod. l.11.ff.de seruit.rusticor.
a vnus sociorū seruitutem cedere potest: sed huius cessionis valor pēdet, donec consocij cedant. Zas.
b Imò non pendebit. l.26.ff.de stipulatione seruorum.
c & iudiciorum lege 36.ff.de iudicijs.
d Immò, defunctorū actus suspendi possunt. l.26.ff.de stipulat. seruorum.
e vide legē 2. infrà de seruitute legata.
f confessoria scilicet & negatoria, §.2. Inst. de act. de quibus l.2. ff.eodem.
g Illa ad seruitutem: altera, ad libertatem pertinet seu dirigitur. de formula vtriusque actionis. vide l.15. in fine, ff. de seruitutib.
h vide leg.7.ff.eodem.
i ratione fundi, licèt fundo potius quàm personæ debeātur. l.34.ff.de seruitu. rustic.
k directò. Nam vtilis datur creditori. l.16.ff.de seruitut. vsufructuario. l.vnica. §.4.ff.de remissionibus. superficiario. l.1.§.fin.ff.de superficiebus. bonæ fidei emptori. argum. l.18.ff. de pignorat. Accurs.
l Iter sequitur vsusfructus legatū. l.1.§.1.2.3. ff.si vsusfruct. petatur.
m Iter quod fruendi gratia datur fructuario, non est seruitus.
n id est, ei qui tantùm sit fructuarius, proprietarius seruitutem debere non potest: si tamen fundo fructuario seruitus debetur, ipse fructuarius ea vtetur.
o l.3.§.5.ff.de itinere.
p hinc nota, actionum & interdictorum differentiam: in actionibus de iure queri principaliter, in interdictis de facto seu possessione.
q lege 1.§.37.infrà de aqua quotidiana.
r quod de toti[9] emptione. l.76.ff.de rei vindicat. l.50.in fine, infrà de administrat. tut.
f locus seruiēs non est in eius dominio, cui seruitus debetur, sed ius eundi habet. Eclog. eodem cap.3.

SI[e] SERVITVS VINDICETUR, VEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR.

Tit. v.

Cui datur actio de seruitute, de sepulchro, & via ad sepulchrum.

Vlpianus lib.14.ad Edictum.

ACTIONES [f] de seruitutibus rusticis, siue vrbanis, eorum sunt, quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri dominij nō sunt. atquin viam ad sepulchrum possumus vindicare [g].

De actione confessoria & negatoria. 1. Cui detur confessoria. 2. An fructuario detur confessoria. 3. Vel interdictum.

2. *Idem* lib.17.ad Edictum.

DE seruitutibus in rem [h] actiones competunt nobis (ad exemplum earum, quæ ad vsumfructum pertinent) tam confessoria, quàm negatoria: confessoria ei, qui seruitutes sibi [i] competere contendit: negatoria domino qui negat. 1 ¶ Hæc autem in rem actio confessoria nulli alij, quàm domino fundi, competit [k]. seruitutē enim nemo vindicare potest, quàm is, qui dominium in fundo vicino habet, cui seruitutem dicit deberi.

2 ¶ Rectè Neratius scribit, si medij loci vsusfructus legetur, iter [l] quoque sequi: per ea sc. loca fundi, per quæ "qui" vsumfructum cessit, constitueret, quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciēdum est, iter [m], quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse seruitutem, neque enim potest soli [n] fructuario seruitus deberi, sed, si fundo debeatur, & ipse fructuarius ea vtetur.

3 ¶ Pomponius dicit, fructuarium interdicto [o] de itinere vti posse, si hoc anno vsus est. alibi enim de iure, id est, in confessoria actione: alibi de facto, vt in hoc interdicto, quæritur [p], quod & Iulianus libro quadragesimo octauo Digestorum scribit. pro sententia Iuliani facit quod Labeo scribit, etiam si testator vsus sit, qui legauit vsumfructum, debere vtile interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi, vel emptori [q] competunt hæc interdicta.

3. *Idem* lib.70.ad Edictum.

SEd, & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est [r].

De iure eius cui seruitus debetur. 1. De eo qui habet iter sine actu, vel contra. 2. De fructibus. 3. Si plurium fundus dominetur. 4. Vel seruiat. 5. Quibus ex causis datur confessoria vel affine remedium. 6. De haustu. 7. Cui & aduersus quem datur negatoria. 8. De seruitute ne altius tollatur.

4. *Idem* libro 17.ad Edictum.

LOci [f] corpus est non dominij ipsius, cui seruitus debetur: sed ius eundi habet [t].

1 ¶ Qui iter sine actu, vel actū sine itinere habet: actione de seruitute vtetur. 2 ¶ In confessoria actione, quę de seruitute mouetur, fructus [u] etiam veniunt. Sed videamus, qui esse fructus seruitutis possunt [x]. & est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid "sit, quod" intersit agentis, seruitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione (vt Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, non vti fundi sui itinere aduersarium. & hanc sententiam & Pomponius probat.

3 ¶ Si fundus, cui iter debetur, plurium sit: vnicuique insolidum [y] competit [z] actio: (& ita & Pomponius libro quadragesimo primo scribit) sed in æstimationē id, quod interest, veniet: scilicet, quod ei[9] interest, qui experietur. itaque de iure quidem ipso singuli experientur, & victoria & aliis proderit [a]. æstimatio autē ad quod eius interest, reuocabitur: quamuis per [b] vnum adquiri seruitus non possit. 4 ¶ Sed si duorum fundus sit, qui seruit: aduersus vnumquemque poterit ita agi. & (vt Pomponius libro eodem scribit) quisquis defendit, solidum [c] debet restituere: quia diuisionem [d] hæc res non recipit.

5 ¶ Si quis mihi itineris, vel actus, vel viæ controuersiā non faciat: sed reficere sternere [e] nō patiatur: Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi vtendum. nā & si arborem impendentem habeat vicinus [f], qua viam, vel iter inuium, vel inhabile facit: Marcellus quoque apud Iulianum notat, iter petendum, vel viam, vindicandam. sed de refectione viæ & interdicto vti possumus, quod de itinere actúque reficiendo competit. non tamen si silice quis sternere velit [g]: nisi nominatim id conuęnit.

6 ¶ Sed & de haustu, quia seruitus est, competunt nobis in rem actiones. 7 ¶ Competit autem de seruitute actio domino ædificij neganti seruitutem se vicino debere, cuius ædes non in totum liberę sunt, sed ei, cum quo agitur, seruitutem non debent [h]. verbi gratia: Habeo ędes, quibus sunt vicinæ Seianæ, & Sempronianæ: Semproniais seruitutem debeo: aduersus dominum Seianarum volo experiri altiùs me tollere prohibentem. in rem actione experiar. licèt enim seruiant ædes meæ: ei tamen, cū quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo, habere me ius altiùs tollendi, inuito [i] eo, cum quo ago. quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo. 8 ¶ Si cui omnino altiùs tollere non liceat: aduersus eum rectè agetur, ius ei non esse tollere. Hæc seruitus & ei, qui vlteriores ædes [k] habet, deberi poterit.

5. *Paulus* lib.21.ad Edictum.

ET ideo: si inter meas, & Titij ædes, tuæ "ædes" intercedant: possum Titij ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altiùs tollere, licèt tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est vtilitas seruitutis.

1. De possessore. 2. De seruitute oneris ferendi. 3. Qualis est hæc actio, cui datur, & aduersus quem. 4. De ædibus communibus. 5. De modo refectionis. 6. De fructibus. 7. Si paries melioretur, vel deterioretur.

6. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Edictum.

ET si fortè qui medius est, quia seruitutem nō debebat, altiùs extulerit ædificia sua, vt iam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si ædificauero: frustrà intendes, ius mihi non esse ita ædificatum habere, inuito te. sed, si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificiū suum vicinus, renascetur [l] tibi vindicatio. 1 ¶ Sciendum tamen in his seruitutibus possessorem esse eum iuris, & petitorem. &, si fortè non habeam ędificatum altiùs in meo, aduersarius meus possessor est. nam, cùm nihil sit innouatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest, & ciuili actione, & interdicto, *quod vi aut clam.* idem, & si lapilli iactu [m] impedierit. sed & si, patiente eo, ædificauero, ego possessor ero effectus. 2 ¶ Etiam de seruitute, quę oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: vt [n] & onera ferat, & ędificia reficiat ad eum modum, qui seruitute imposita comprehensus est. & Gallus putat, non posse ita seruitutem imponi, vt quis facere aliquid cogeretur: sed [o], ne me facere prohiberet. nam * in [p] omnibus [q] seruitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi seruitutem adserit: non ad eum, cuius res seruit. sed eualuit Seruij sententia in proposita specie: vt possit quis defendere, ius sibi esse, cogere aduersarium reficere parietem ad onera sua substinenda. Labeo autem, hanc seruitutem non hominem debere, sed rem: denique licere domino rē derelinquere [f], scribit. 3 ¶ Hæc autem actio in rē magis est, quàm in personam: & non alij [t] competit, quàm domino ædium, "&" aduersus dominum: sicuti ceterarum seruitutum intentio.

sufruct. & quemadmodum.
t vide l.2.§.1.ff.eodem.

a *vide l.4.§.3.ff. eodem.*
b An & excipienda seruitus oneris ferendi? vide Cuiacium *ad l.85.ff.de verborum obligationibus.*
c qui diuidi potest, cùm cæteræ seruitutes sint indiuiduæ. *l. 1.§.9.ff.ad leg.falcid.*
d si id desit, consuetudo seruabitur. *l.17.§.1.ff.de aqua pluuia.*

4 ¶ Si ædes plurium dominorum sint, an insolidum agatur, Papinianus libro tertio Quæstionum tractat. & ait singulos dominos insolidum [a] agere, sicuti de cæteris seruitutibus excepto [b] vsufructu [c]. sed non idem respondendum inquit, si communes ædes essent, quæ onera vicini sustinerent.
5 ¶ Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in seruitute imposita continetur: fortè vt reficiat lapide quadrato, vel lapide structili, vel quouis alio opere, quod in seruitute dictum est [d]. 6 ¶ Veniunt & fructus [e] in hac actione: id est commodum, quod haberet, si onera ædiũ eius vicinus sustineret. 7 ¶ Parietem autẽ meliorẽ quidem, quàm in seruitute impositũ est, facere licet. deteriorem si facit: aut per hanc actionem, aut per operis noui nunciationem [f] prohibetur.

Euentus horum iudiciorum.

7. *Paulus* lib.21. ad Edictum.

HArum actionum [g] euentus hic est, vt victori officio iudicis aut res præstetur aut [h] cautio, res ipsa hæc est, vt iubeat aduersarium iudex emendare vitium parietis, & idoneum præstare. cautio "hæc est," vt eum iubeat de reficiendo pariete cauere: neque se, neque [i] successores suos prohibituros altiùs tollere, sublatúmque habere, &, si cauerit, absoluetur: si verò neque rem præstat, neque cautionem, tanti condemnet quanti actor in litem iurauerit [k].

De fultura ædificiorum quibus seruitus oneris ferendi debetur. 1. De seruitute tigni immittendi, supráque aliquid habẽdi. 2. Quid intersit inter seruitutem oneris ferendi, & seruitutẽ tigni immittendi. 3. Distinctio possessoris & petitoris. 4. De euentu iudicij. 5. De seruitute fumi, aquæ vel alius rei immittendæ. 6. De seruitute vt quis in suo facere possit, vel non. 7. De cuniculo pergente in ædes vicini.

8. *Vlpianus* lib.17. ad Edictum.

SIcut autẽ refectio parietis ad vicinũ [l] pertinet: ita [m] fultura ædificiorum vicini, cui seruitus debetur, quãdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere. nam, si non vult superior fulcire, deponat: & restituet, cùm paries fuerit restitutus [n]. Et hîc quoque, sicut in cæteris seruitutibus, actio cõtraria [o] dabitur: hoc est, ius tibi non esse me cogere. 1 ¶ Competit mihi actio aduersus eum, qui cessit mihi "talem" seruitutem, vt in parietem eius tigna immittere mihi liceat, supráque ea tigna (verbi gratia) porticum [p] ambulatoriam facere, supérque eum parietem columnas structiles imponere, quæ tectum porticus ambulatoriæ sustineant.
2 ¶ Distant autem hæ actiones [q] inter se: quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum [r] reficere parietem "meum:" hæc verò locũ habet ad hoc solum, vt tigna suscipiat: quod non est contra genera seruitutum. 3 ¶ Sed si quæritur, quis possessoris, quis petitoris partes sustineat: sciendum est, possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum, qui seruitutẽ sibi deberi ait [f]: si verò non sunt immissa, eum qui negat.
4 ¶ Et si quidem is obtinuerit, qui seruitutem sibi defendit, nõ debet ei seruitus cedi: siue rectè pronunciatum est, quia habet: siue perperam, quia * per [t] sententiam nõ debet seruitus constitui, sed, quæ est declarari. planè si, nõ vtendo, amisit dolo malo domini ædium, post litem [u] contestatam, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium. 5 ¶ Aristo Cerellio Vitali respondit [x], non putare se, ex taberna casearia [y] fumum [z] in superiora ædificia iure immitti posse, nisi ei rei seruitus talis admittatur. idémque ait: & ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet. * in suo enim alij hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat: fumi autem, sicut aquæ, esse immissionem. posse igitur superiorem cum inferiore agere, ius illi non esse id ita facere. Alfenum denique scribere ait, posse ita agi; ius illi non esse in suo lapidem cædere, vt in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo, eum, qui tabernam caseariam à Minturnensibus conduxit à superiore prohiberi posse fumum immittere: sed Minturnenses ei ex cõducto teneri. agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere: ergo per contrarium agi poterit, ius esse "fumum immittere." quod & ipsum videtur Aristo probare. sed & interdictum *vti* [a] *possidetis* poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter velit suo vti [b].
6 ¶ Apud Pomponium dubitatur libro quadragesimo primo lectionum, an quis possit ita agere, licere fumum [c] non grauem, puta ex foco, in suo facere, aut non licere. & ait, magis non posse agi, sicut agi non potest [d], ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lauare. 7 ¶ Idem in diuersum probat: nam & in [e] balineis [f] (inquit) vaporibus, cùm Quintilla cuniculum pergente in Vrsi Iulij [g] instruxisset, placuit, potuisse tales seruitutes imponi.

Si ædificetur in loco seruiente. 1. Si quis plus vtatur quàm debet aut minus.

9. *Paulus* lib.21. ad Edictum.

SI eo loco per quem iter mihi debetur, tu ędificaueris: possum intẽdere, ius mihi esse ire agere [h]. quòd si probauero, inhibebo opus tuum. Item Iulianus scripsit: si vicinus, in suo ædificando effecerit [i]: ne stillicidium meũ reciperet: posse me agere de iure meo, id est, ius esse immittẽdi [k] stillicidium: sicut in via diximus. Sed si quidem nondum ædificauit: siue vsumfructum, siue viam [l] habet: ius sibi esse ire agere, vel frui intendere potest. quòd si iam ædificauit dominus: is, qui iter & actum habet, adhuc potest intendere ius sibi esse: fructuarius autem non potest: quia amisit vsumfructum. & ideo de dolo [m] actionem dandam hoc casu Iulianus ait. Contrà si in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices: rectè intendam, ius tibi non esse ædificare, vel ædificatum habere: quemadmodũ si in area mea quid ædifices. 1 ¶ Qui latiore via, vel angustiore vsus est, retinet seruitutem [n]: sicuti qui aqua, ex qua ius habet vtendi, alia mixta vsus est, retinet ius suum.

De diuturno vsu, & longa possessione seruitutis. 1. Qui tenentur confessoria.

10. *Vlpianus* lib.53. ad Edictum.

SI quis diuturno [o] vsu, & longa quasi possessione, ius aquæ ducendæ nactus sit †: non est ei necesse docere [p] de iure [q], quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo: sed vtilem habet actionem: vt ostendat [r], per annos fortè tot vsum se, non vi [f], non clam [t], non precario [u] "possedisse." 1 ¶ Agi hac autem actione poterit non tantùm cum eo, in cuius agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verumetiam cũ omnibus agi poterit, quicumque aquam "non" ducere impediunt, exemplo cæterarum seruitutum. Et generaliter, quicumque [x]. aquã ducere impediat, hac actione cũ eo experiri potero.

l. 10 n° 1

De eo, qui sociis inuitis ædificat in loco communi.

11. *Marcellus* lib.6. Digestorum.

AN vnus ex sociis in cõmuni loco, inuitis ceteris iure ædificare possit, id est, an si prohibeatur à sociis, possit cum his ita experiri, ius sibi esse ædificare: & an socij cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, vel, illi "ius" ædificandi non esse: & si ędificatum iam sit, non possit cum eo ita experiri, ius tibi nõ esse ita ædificatum habere, quæritur. & magis dici potest, * prohibendi [y] potiùs, quàm faciendi [z], esse ius socio: quia "magis" ille, qui facere conatur, "(vt dixi)" quodammodo sibi alienum quoque ius præripit, si, quasi solus dominus, ad suum arbitrium vti iure communi velit.

l. 11 in fine n° 1

e *vide l. 4. §.2. ff. eod.*
f l.15. ff. *de seruit.*
g nota euentũ actionis de seruitute oneris ferendi & altius non tollendi.
h Cautio rei nomine interposita, rei ipsius loco ac vice est: vt cui cautũ sit rei nomine, rem habere videatur.
i nam Mutianæ cautionis vtilitàs consistit in conditionibus quæ in non faciẽdo consistũt. *l.7.ff. de condit. & demonst.*
k Cur ita? collige ex *l.2. in fin. l. 5. ff. de in litem iur.*
l i. eum cui seruitus debetur. *vide l.32. ff. de seruit. vrban.*
m superior fulcire debet: aut sua diruere, donec vtrinque parietem suum reficit. 58. *Eclog.5. cap.7.*
n atque ita reuiuiscit ius seruitutis, vt *l. 6. ff. eod. l.34. 35. ff. de seruit. rustic.*
o αἰνθετικὴ ἀγωγὴ (?). i. actio negationem opponens. *dict. cap. 7.*
p διακτυνητήριον σκεπαστόν. 58. *Eclog. 5. c.* 8. vbi Græci hunc locum ita exprimunt: licet fumum leuem, putà ex foco, facere, sicut & ius est in suo sedere ac lauare. Nec constitui seruit⁹ potest, vt liceat ita facere vel non facere. adde quę scripsi *ad l.242. §.2. ff. de verbor. signif.*
q oneris tui ferendi, & tigni tui sustinendi.
r id est, eum qui seruitutem debet. *d.l.33.*
ſ & hoc quidem speciale est. nam in realibus ordinarium est, vt qui non possidet agat. *l.12. in fine ff. de adq. possess. vide quæ notaui ad §.2. Institut. de actio.*
t officium iudicis præsupponit antecedentem partium obligationem.
u *adde l.18. ff. de rei vind.*
x sic exprimit Harmenop. *2. tit. 4. §.83.* non licere fumum ex fullonica, vel fumario balnei in vicinum immittere, vel sterquilinium, vel aquam proiicere, species seruitutis est.
y in qua solent casei maligni, ligni vel culmi fumo colorari. 7. *Columel.* 8. his enim fumus gratiam interdum addit. 21. *Plin.* 42. huiusmodi fumum citra seruitutem immittere non licet. *vt hîc.* Martialis *in Xeniis.* Non quemcunque locum nec fumum caseus omnem, sed Velabrensem qui bibit, ille sapit. adde Brissonium *4. select. 15.* vt hinc constet, Haloandrũ perperam legisse, *rasoria.* Cæterùm potest & hoc loco casearia taberna dici, in qua casei fiunt vel venduntur. z multo minus animo iniurię inferendæ. *l.14. ff. de iniur.* adde huic tractatui. *§.6.7. ff. eod. l.17. in fine ff. eod.* & si aër pestilentiosus reddatur tali odore. *v. l.2. §.29. ff. ne quid in loco publico.* idem dicendum si ex sterquilinio talis odor reddatur. *l.17. in fi. ff. hoc tit.*
† Fumum in superiora: aquam in inferiora loca citra ius seruitutis immittere non possumus. *Ecloga eodem c.8.*

a vide quæ notaui *ad l.1. §.6. ff. vti possidetis.* Interdicto vti possidetis seu retinendæ agens se possidere, & in sua possessione turbari cõqueritur. Itaque vt contrarius audiendus non est. vide Socinum *regula* 189.
b *l.1. §.4. ff. de aqua pluuia.*
c καπνὸν ἐλαφρόν, fumum leuem. 58. *Eclog. 5. c.8.*

d poterit etiam iniuriarum agere. *v. l.13. §. vlt. l. 14. ff. de iniurijs.*
e ὅτι δὲ τῷ κα... balinei fumo, *d. c.8.*
f *adde l. 15. ff. de seruit.*
g *v. l.19. ff. de seruit. vrban.*
h *v. l.13. §.1. ff. de seruit. rustic.*
i *v. l. vlt. ff. de seruit. vrban.*
k σταλαγμὸν κεράμων (?). *Eclog. eod. c.9.*
l πλατεῖαν ὁδὸν viam latam, *d. c. cap.9.*
m quæ vt subsidiaria dari solet, quoties alia deficit. *adde l.5. in fi. ff. quib. modis vsusfruct.*
n *l.11. ff. quemad. seru. amitt.*
o i. longo tempore. seruitus vsu diuturno adquiritur, *vt hîc.* at non vsucapitur. Nam aliud est vsucapio, aliud vsu diuturno adquirere. Vectigalia, tributaria, & stipẽdiaria prędia vsucapi nõ possunt: longo tempore adquiri possunt. *l.12. §. 2. ff. de publiciana. l.15. §.26. ff. de damno.* Vsucapio possessionẽ exegit: longi temporis possessio, quasi possessione contẽta est: Illa directã, hæc vtilem actionem parit. Illa sine titulo non procedit, in hac re titulo doceri non est necesse. *vide Cuiacium ad l.2. ff. de vsucap.*
† vtilitatis causa receptum est, vt seruitutes vsucaperentur. *vt hîc, & l.1. 2. Cod. eod.* aliàs earum natura id minimè patitur, & lex etiam Scribonia vel Voconia repugnat. *l.4. in fi. ff. de vsucap. vide Corrasium 5. Miscell.5.*
p *v. l. vlt. ff. de aq. pluuia.*
q i. de suo titulo. Sic enim Accursius interpretatur, vel saltem necessariò allegandum esse titulum, non tamen requiri vt probetur directò, sed per vsũ: à quo Duar. *1. disput.34.* dissentiens, ait, his verbis significari, non cogi probare sibi acquisitam esse iure seruitutem his modis quibus iure ciuili adquiritur, putà à domino prædij venditam, donatam, legatam.
r seruitutes diuturno vsu, & longa quasi possessione adquiruntur. *l.28. ff. de seruit. vrban. l.1. §. vlt. ff. de aqua plu. l.5. §. penult. ff. de itinere: l.1. l.2. Cod. de seruitutib.*
ſ His tribus modis seruitus mala fide possidetur. Hæc tria vitia si absint, potest seruitus adquiri non ipso iure, sed prætoris fictione: non decreto iudicis, sed vtiliter. t non requiritur hîc scientia. *l. vlt. Cod. de præscript. long. temp. l.2. Cod. de seruit. & aqua: l.5. §. sed & ff. quod vi.*
u *l.17. in fine, ff. comm. præd.*
x *vide l.3. Cod. de seruitutibus.*
y Dissentientis & prohibentis socij potior est conditio: adde *l. Sabinus ff. comm. diuid.* vel sic: Qui conseruum habet, liberam potestatem non habet.
z *l.28. ff. commun. diuid.*

De tignis non immittendis.

12. *Iauolenus* libro secundo Epistolarum.

EGi, ius illi non esse tigna in parietem meum immissa habere. an & de futuris non immittendis cauendum est? respondi: Iudicis officio contineri puto, vt de futuro [a] quoque opere caueri debeat [b].

a v. l. 7. ſ. eod.
b l. 18. ſ. de seruit. vrban.

Si fistulæ ruptæ parietem vicini inundent.

13. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

FIstulas, quibus aquam duco in via publica habeo: & hæ ruptæ [c] inũdant parietem tuum. puto, posse te mecum rectè agere, ius mihi non esse flumina ex meo in tuũ parietem fluere.

c Indirectò etiã in alienũ quid immittere non licet.

De tignis non immittendis. 1. Si paries opere facto non inclinetur.

14. *Pomponius* lib. 33. ad Sabinum.

SI, cùm meus proprius esset paries, passus [d] sim "te" immittere tigna, quæ antea habueris: si noua velis immittere, prohiberi à me potes: immo etiam agere tecum potero, vt ea, quæ noua immiseris, tollas [e]. 1 ¶ Si paries communis, opere abs te facto, in ædes meas se inclinauerit [f]: potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere.

d non simpliciter vt vetus interpres Richardus putat, sed iure seruitutis: agitur enim hoc titulo, non de precario, sed de seruitute.
e l. 8. Cod. de seruitutib.
f l. 16. ſ. de seruit. vrban.

De tutore vel curatore.

15. *Vlpianus* lib. 6. Opinionum.

ALtiùs ędes suas extollendo: vt luminibus domus minoris annis vigintiquinque, vel impuberis: cuius curator, vel tutor erat: officiatur: efficit. quamuis hoc quoque nomine, actione ipse, heredésque teneantur: quia, * quod alium facientẽ prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit: tamen & aduersus possidentem easdem ædes dãda est impuberi, vel minori actio: vt, quod non iure factum est, tollatur [g].

g l. 5. l. 9. Cod. de seruitutib.

De titulo & quasi possess. seruitutis.

16. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

SI à te emero, vt mihi liceat, ex ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere: & postea, te sciẽte, ex causa emptionis immissum habeam: quæro, an ex hac causa, actione quadam, vel [h] exceptione tuendus sim, respondi, vtroque [i] auxilio me vsurum.

h l. 9. ſ. eod. Ex titulo & quasi possessione seruitutis cõsequimur actionẽ & exceptionem.
i actionis, cùm venditor possidet:, exceptionis, cũ ipse possidet.

De pariete procumbente in domum vicini. 1. De positis in loco seruiente. 2. De sterquilinio iuxta vicini parietem facto.

17. *Alfenus* lib. 2. Digestorum.

SI quando inter ædes binas paries esset, qui ita vẽtrem faceret, vt in vicini domum semipedem, aut ampliùs procumberet [k]: agi oportet, ius non esse, illum parietem ita proiectum in suum esse inuito se. 1 ¶ Cùm in domo Gaij Seij locus quidam ædibus Annij ita seruiret, vt in eo loco positum habere ius Seio non esset: & Seius in eo siluam [l] seuisset, in qua labra [m], & [tenes] [n] cucumellas [o] positas haberet: Annio consilium omnes iurisperiti dederunt, vt cum eo ageret, ius ei non esse, in eo loco ea posita habere inuito se. 2 ¶ Secundum [p] cuius parietem vicinus sterculinum [q] fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur, quemadmodum posset vicinum cogere, vt sterculinum [r] tolleret, respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum [s] cogi posse: sed, si in priuato, de seruitute agere oportere: si damni infecti stipulatus esset, possit per eam stipulationem [t], si quid ex ea re sibi dãni datum esset, seruare.

k l. 14. in f. ſ. eod.
l i. viridarium. Cuiac. 10. obs. 15.
m Galli, *Cuue, Tinette, bagnoire.*
n alij terreas vel æreas legũt. Cuiac. 10. obs. 15. lenes vel lines. vt l. 15. ĵ. de action. empt. quid si tinas legamus quibus vtebantur Romani ad cõpluuium. *Varro* 4. *de lingua.* & in conuiuiis, *idem Varro* 1. *de vita populi Romani.*
o vasis gen⁹ est, Cucumella l. 1. §. penult. ĵ. de siccar. Galli, *paelon de fer ou d'airain.*
p sterculini à vicino ita facti, vt meus paries madescat, ago ex interdicto, si in publico factum sit: de seruitute, si in priuato: damni infecti, si damni infecti stipulatus sum. *Elog. eod. c. 18.*
q Idem si terrã congessit. l. 57. ĵ. locati.
r v. quæ notaui ad l. 8. §. 5. ſ. eod.
s ne quid in loco publico. l. 2. ĵ. ne quid in loco publico.
t l. 18. l. 29. ſ. de seruit. vrbanor.

Si dominus prędij seruientis, sui potestatem non faciat.

18. *Iulianus* lib. 6. ex Minicio.

IS, cuius familia vicinum prohibebat aquam ducere, sui potestatem non faciebat, ne secum agi posset. quærit actor, quid sibi faciendum esset. respondi, oportere prætorem, causa cognita, iubere bona aduersarij possideri [u], & non ante inde discedere, quàm is actori ius aquæ ducendæ constituisset: & si quid, quia aquam ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset: veluti si prata, árboresve exaruissent.

u l. 45. ĵ. de damno infecto.

Si sententia de communi seruitute contra vnum lata fuerit.

19. *Marcianus* lib. 5. Regularum.

SI de communi seruitute quis benè quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua: non est æquum, hoc ceteris damno esse. sed, si per collusionẽ [x] cessit litem aduersario, ceteris dandam esse actionem de dolo, Celsus scripsit. idque ait Sabino placuisse.

x adde l. 7. §. penult. ſ. de dolo.

De fundo legato, & casis ei iunctis. 1. De iure compascui.

20. *Scæuola* lib. 4. Digestorum.

TEstatrix fundo [y], quem legauerat, casas iunctas habuit. quæsitum est, si hæ fundo legato non cederent, eumque legatarius vindicasset, an iste fundus aliquã seruitutem casis deberet: aut si, ex fideicommissi causa "cùm" sibi dari legatarius desideraret, heredes seruitutem aliquam casis excipere deberent. respondit, deberi [z]. 1 ¶ Plures ex municipibus, qui diuersa prædia possidebant, saltum cõmunem, *vt ius compascendi* [a] *haberent,* mercati [b] sunt. idque etiam à successoribus eorum est obseruatum [c]. sed nonnulli ex his, qui hoc ius habebant, prædia sua illa propria venumdederunt. Quæro, an in venditione etiam ius illud secutum sit prædia: cùm eius voluntatis venditores fuerint, vt "&" hoc alienarent. Respondit, id obseruandum, quod actum inter contrahentes esset [d]: sed, si voluntas contrahentium manifesta non sit, & hoc ius ad emptores transire [e]. Item quæro, an, cùm pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum "huius" compascui traxerit. Respondit: cùm id quoque ius fundi, qui legatus esset: videretur: id quoque cessurum legatario.

De aqua quærenda & ducenda.

21. *Labeo* libro primo Pithanôn à Paulo Epitomatorum.

SI qua aqua nondum apparet, eius iterductus constitui nõ potest † Paulus: Immo puto, idcirco id falsum esse: quia cedi [f] potest, vt aquam quæreres, & inuentam ducere liceret. [21 n°1]

QVEMADMODVM [g] SERVITUTES AMITTUNTUR.

Tit. VI.

De confusione.

Gaius lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SERVITVTES prædiorum confunduntur, si idem vtriusque prędij dominus esse cœperit [h].

Si iter & actum habens, tantum ierit.

2. *Paulus* libro 21. ad Edictum.

QVi iter, & actum habet, si [i] statuto tempore tantùm ierit. nõ perisse actum, sed manere Sabinus, Cassius Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse, qui actum haberet.

De morte & cap. deminutione.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IVra prædiorum morte, & capitis deminutione non perire, vulgò traditum est [k].

Si quis itinere ad sepulchrum non vtatur.

4. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

ITer [l] sepulchro debitum non vtendo, nunquam amittitur [m]. [4 n°1]

De socio fructuario, & bonæ fidei possessore.

5. *Idem* lib. 66. ad Edictum.

SEruitus [n] & per socium [o], & fructuarium, & bonæ fidei possessorem [p] nobis retinetur.

De diuisione fundi.

6. *Celsus* lib. 5. Digestorum.

NAm satis est fundi nomine [q] itum esse. 1 ¶ Si ego via, quæ nobis per vicini fundum debebatur, vsus fuero: tu autem constituto tempore cessaueris: an ius tuũ amiseris? & è contrario: si vicinus, cui via per nostrũ fundum debebatur, per meam partem ierit, egerit, tuam partem ingressus non fuerit: an partem tuã liberauerit? "Celsus" respondit: Si diuisus [r] est fundus inter socios regionibus: quod ad seruitutem attinet, quæ ei fundo debebatur, perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisque dominorum vsurpat [s] seruitutem, sibi non vtendo deperdit: nec ampliùs in ea re causæ eorum "fundorum" miscẽtur. nec fit vlla iniuria ei, cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniã alter dominorum, vtẽdo, sibi, non toti fundo, proficit. Sed si is fundus, qui seruierit,

ita

ita diuiſus eſt [a], pluſculum dubitationis ea res habet. nam ſi certus ac finitus viæ locus eſt: tunc, ſi per [b] longitudinẽ eius fundus diuiſus eſt, eadem omnia ſeruanda erũt, quæ ſi initio conſtituẽdæ eius ſeruitutis ſimiliter hîc duo fundi fuiſſent [c]. ſi verò per latitudinem viæ fundus diuiſus eſt, (nec multum refert, æqualiter id factum eſt, an inæqualiter) tunc manet idem ius ſeruitutis, quod, fundo indiuiſo, fuerat [d], nec aut vſu [e] detineri: aut, non vtendo, deperire, niſi tota via poterit. nec, ſi fortè inciderit, vt ſemita quæ per alterum dumtaxat fundum erit, vteretur; idcirco alter fundus liberabitur: quoniam vnum, atque eo modo indiuiduum viæ ius eſt. Poſſunt tamen alterutrum fundum liberare, ſi [f] modò hoc ſpecialiter conuenit. Certè ſi is, cui ſeruitus debebatur, alterũ ex ea diuiſione fundum redemerit [g], num ideo minùs ea re fundi alterius ſeruitus permanebit? nec video, quid abſurdè conſecutum ſit eam ſententiam, fundo altero manente ſeruo: ſi modò & ab initio potuit [h] anguſtior conſtitui via, quàm lege [i] finita eſt: & adhuc id loci ſupereſt in eo fundo, cui remiſſa ſeruitus non eſt, vt ſufficiat viæ. quòd ſi minus loci ſupereſt, quàm viæ ſufficiat, vterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem: alter, quia [k] per eum locum, qui ſupereſt, via conſtitui non poteſt. Cæterùm ſi ita conſtitutum eſt ius viæ, vt per quamlibet partem fundi ire agere liceat: idque vel ſubinde mutare, 'nihil prohibet': atque ita diuiſus eſt fundus: ſi per quamlibet eius partem æquè ire, atque agi poſſit, tunc perinde obſeruabimus, atque ſi ab initio duobus fundis duæ ſeruitutes iniunctæ fuiſſent: vt altera retineri: altera, non vtendo, poſſit deperire. nec me fallit [l], alieno facto ius alterius immutatũ iri: quoniam antè ſatiùs fuerat, per alteram partem ita ire agere, vt idẽ ius ei in altera parte fundi retineretur. Cõtrà, illud commodũ acceſſiſſe ei, cui via debebatur, quòd per duas pariter vias ire agere poſſit: biſque octonos in porrectum, & ſenos donos in anfractum.

De ſeruitute cuius vſus non eſt continuus.

7. *Paulus* lib. 13. ad Plautium.

SI ſic conſtituta ſit aqua, vt vel [m] æſtate ducatur tantũ, vel vno menſe: quæritur, quemadmodum, non vtendo amittatur: quia non eſt continuum tempus: quo, cùm vti non poteſt, non ſit vſus. itaque & ſi alternis annis, vel mẽſibus quis aquam habeat: duplicato [n] conſtituto tempore amittitur. idem & de itinere cuſtoditur [o]. ſi verò alternis diebus, aut die toto, aut tantùm nocte: ſtatuto legibus tẽpore amittitur: quia vna ſeruitus eſt. nam & ſi alternis horis [p], vel vna hora quotidie ſeruitutẽ habeat: Seruius ſcribit, perdere eum, non vtendo, ſeruitutem: quia id, quod habet, quotidianum ſit.

Si quis in loco ſeruiente permiſerit aliquid facere.
1. Si quis per partem itineris eat.

8. *Idem* lib. 15. ad Plautium.

SI ſtillicidij immittendi ius habeam in aream tuam: & permiſero [q] ius tibi in ea area ædificandi: ſtillicidij immittendi ius amitto. Et ſimiliter ſi per tuum fundum via mihi debeatur: & permiſero tibi, in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere: amitto ius viæ.
1 ¶ Is, qui per partem [r] itineris it, totum ius vſurpare videtur.

Si aqua per partem aquagij influxerit.

A Qua

9. *Iauolenus* lib. 3. ex Plautio.

SI in partem aquagij [ſ] influxit, etiam ſi non ad vltima loca peruenit, omnibus tamen partibus vſurpantur.

De pupillo, & ſocio. 1. Si quis eo tempore, xi. Vel eo modo, quo non debuit vtatur.

10. *Paulus* libro decimoquinto ad Plautium.

SI communem fundum ego, & pupillus haberemus: licèt vterque non vteretur: tamen propter [t] pupillum [u] & ego viam retineo [x]. 1 ¶ Si is [y], qui nocturnam [z] aquam habet, interdiu per conſtitutum ad amiſſionem tẽpus vſus fuerit: amiſit [a] nocturnam [b] ſeruitutem, qua vſus non eſt. Idem eſt in eo, qui certis horis aquæductum habens, aliis vſus fuerit, nec vlla parte earum horarum.

a qui ſeruierit, ſemita diuiſus, *vel* via diuiſus eſt. *Hot. 1. obſeruatione 31.* quam lectionem improbat Cuiacius *14. obſeruation. 11.* rectè, *ita diuiſus*, hoc eſt, per regiones.
b Fundi diuiduntur per longitudinem vel latitudinem.
c nam diuiſio viæ per longitudinem duas vias facit, non duas ſemitas.
d nam diuiſio viæ, per latitudinem duas ſemitas facit, ſemita autem, eſt ſemis via, ἡμιόδιον. *Cuiacius d. loco.*
e ſeruitus hoc caſu tempore amittitur.
f ſeruitus pacto tolli, & in libertatẽ mutari poteſt.
g Redemptione ſeruitus hoc caſu non amittitur.
h *lege 23. ſuprà de ſeruitute ruſticor.*
i *lege 8. ſuprà de ſeruitute ruſticorum.*
k *d. l. 23.*
l quia non ignoro. hinc cõcludit Accurſius, ſcientem non falli. *l. 1. in fine, infrà de act. empt.* vel hîc me *non fallit*, idem eſt, quod non me mouet id quod obiici cõpoteſt.
m vide quæ ſcripſi 2. *Harmenopuli 4. §. 113. lege vltima, Codice de ſeruitutib. & aqua.*
n facit *lex vlt. Codice de ſeruitutib.*
o quod perpetuam cauſam non habet. *l. 1. §. 2. infrà de itinere actúque priuato.*
p *vide legem 4. ſuprà de ſeruitutibus.*
q *l. 17. ſuprà commun. prædiorum.* Per actum contrarium videtur quis ius ſuum deſerere. *Baldus.*
r *lege 18. ſuprà de ſeruitute ruſticorum*
ſ id eſt, aquæductus. *l. 15. ſuprà de ſeruitutib. ruſtic. lege 3. §. 5. ĵ. de aqua quotidiana.*
t & ita propter minorem, maior iuuatur, *vt hîc.* Immò non iuuatur. *lege vnica. Codice ſi in communi.*

u cuius res vſucapi non poteſt. vide *leg. 48. ĵ. de adquirend. rerum.* Cicero 1. *ad Atticum* 4. Mirabamur te ignorare de tutela legitima, (in qua dicitur eſſe puella) nihil vſucapi poſſe.
x ſecus eſt in caſibus. *l. 2. Cod. ſi vnus ex pluribus.* vt per alium retineam quod per me retinere non poſſum. *Accurſ.*
y ſeruitute indebita vtens, eam neque vtendo adquirit & ſibi debitam amittit: ſecus ſi laxius in iure ſeruitutis ſibi debitæ vtatur. Eſt enim differentia inter plus & aliud. *vt hîc & l. 11. ĵ. eod.*
z *l. 17. in princip. ĵ. de aqua pluuia. lege 2. ĵ. de aqua quotidiana.* Ita diurna aqua conſti-

1. De fundo ſub condicione legato.

11. *Marcellus* lib. 55. Digeſtorum.

IS, cui via vel actus debebatur, vt vehiculi certo genere vteretur, alio genere fuerat vſus. videamus, ne amiſerit [c] ſeruitutem: & alia ſit eius condicio, qui amplius oneris, quàm licuit, vexerit: magiſque his plus, quàm aliud, egiſſe videatur: ſicuti latiore itinere vſus eſſet, aut ſi plura iumenta egerit, quàm licuit, aut aquæ admiſcuerit aliam. ideóque in omnibus iſtis quæſtionibus ſeruitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus quàm pactum eſt, in ſeruitute habere. 1 ¶ Hæres, cùm legatus eſſet fundus ſub condicione, impoſuit ei ſeruitutes [d]. extinguentur, ſi legati condicio exiſtat [e]. Videamus, an adquiſitæ ſequantur legatarium. & magis dicendum eſt, vt ſequantur.

Quomodo retinetur ſeruitus.

12. *Celſus* lib. 23. Digeſtorum.

QVi fundum alienum bona fide emit, itinere, quod ei fundo debetur vſus eſt. retinetur id ius itineris: atque etiam ſi precariò, aut vi deiecto domino poſſidet,* fundus [f] enim qualiter [g] ſe habens, "ita [h]" cùm in ſuo habitu [i] poſſeſſus eſt: ius [k] non [l] deperit, neque refert, iuſtè, necne, poſſideat, qui talem eum poſſidet. Quare fortiùs, & ſi aqua per riuum ſua [m] ſponte [n] perfluxit, ius aquæ ducendæ retinetur. quod & Sabino rectè placuit, vt apud Neratium libro quarto membranarum ſcriptum eſt.

Si quis fundi dominantis locum ſeruienti proximum vendiderit, deinde acquiſierit.

13. *Marcellus* libro decimoſeptimo Digeſtorum:

SI quis ex fundo, cui viam vicinus deberet, vendidiſſet locum proximum ſeruienti fundo, non impoſita ſeruitute: & intra legitimum tempus [o], quo ſeruitutes pereunt, rurſus eum locum adquiſiſſet: habiturus eſt ſeruitutem, quam vicinus debuiſſet.

De impetu fluminis & ruina.

14. *Iauolenus* lib. 10. ex Caſſio.

SI locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus eſſet: & intra tẽpus, quod ad amittendam ſeruitutem ſufficit, alluuione facta, reſtitutus eſt: ſeruitus quoque in priſtinum ſtatum reſtituitur quòd ſi id tempus præterierit vt ſeruitus amittatur [p] renouare eam cogendus eſt. 1 ¶ Cùm [q] via publica vel fluminis impetu, vel ruina amiſſa eſt: vicinus proximus viam præſtare debet [r].

De medij prędij acquiſitione.

15. *Idem* lib. 2. Epiſtolarum.

SI, cùm ſeruitutis mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquiſiui: manere ſeruitutem puto. quia* totiens ſeruitus confunditur, quotiens vti ea is, ad quem pertineat non poteſt. medio autem fundo adquiſito [ſ], poteſt conſiſtere: vt per primum, & vltimum, iter debeatur.

De aquaductu debito pluribus fundis, aut fundo communi.

16. *Proculus* libro primo Epiſtolarum.

AQuam quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eũdem riuum iure ducere ſoliti ſunt, ita vt ſuo quiſque die à capite duceret: primò per eundem riuum, eumque communem: deinde vt quiſque inferior erat ſuo quiſque proprio riuo. "&" vnus ſtatuto tempore quo ſeruitus amittitur, non duxit, exiſtimo eũ ius ducendæ aquæ amiſiſſe: nec [t] per cæteros, qui duxerunt, eius ius vſurpatum eſſe. proprium enim cuiuſque eorum ius fuit: neque per alium vſupari potuit. Quòd ſi plurium fundo [u] iter aquæ debitum eſſet: per vnum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuiſſet, vſurpari potuiſſet. Item ſi quis eorum, quibus aquæ ductus ſeruitus debebatur, & per eundem riuum aquã ducebant, ius aquę ducendæ nõ

tui per contrarium poteſt. *l. 14. ſ. commu. prædiorum.*
a *l. 18. ĵ. eod.*
b Accuſans de facto diurno, & probans de nocturno nihil agit.
c *l. 9. in fine, ſ. ſi ſeruitus vindicetur.*
d id enim poteſt, quia pendẽte conditione rei legatæ cenſetur dominus. *vide l. 12. §. 2. ĵ. familiæ.*
e Extincto iure concedentis, extinguitur ius accipientis. *argum. legis 105. ĵ. de conditionibus & demonſtrat.*
f Iura prædiorum, nihil aliud ſunt quàm prædia qualiter ſe habẽtia. hoc eſt, πεποιωμένα, i. qualitatibus affecta *l. 86. ĵ. de verbor. ſignif.*
g *al.* qualiter qualiter: *al.* qualitercunque.
h *al.* ſi ita in ſuo &c.
i habitus fundi, duplex, ſeruitus & libertas.
k i. ſeruitus nõ amittitur.
l hinc colligit Bartolus, per malę fidei poſſeſſorem & eum qui Tyrannum eiecit, non adquiri, ſed retineri ſeruitutem. *adde l. 42. ĵ. eod.*
m & ita ius ſeruitutis quæſitũ, retinetur ſine facto hominis. ſeruitutis, inquam, cauſatæ & formatæ, interueniente aliquo titulo qui à domino ſit comparatus. ídque ius facto hominis egere non videtur, etiãſi mille annis eo iure nõ vtatur. Facto ipſius fundi, ſiue factohominis id ius retinetur. Aliud erit ſi libertas nondum eſt adquiſita, ſed adquirenda ſit præſcriptione. in ea enim requiritur factum hominis *l. 32. §. 1. ſ. de ſeru. vrb.* factũ hominis, inquã, cum bona fide, quæ rei inanimatæ non tribuitur. *vi. Balbum 4. de præſcrip. parte 3. qu. 3.*
n ſeruitus retinetur per aquã naturaliter currentem. *l. 1. §. 21. ĵ. de aqua quot.* & ita fundus ex ſe præſcribit & retinet ius ſeruitutis: cui obſtat *lex 32. §. 1. ſ. de ſeru. vrb.*
o *v. l. 13. C. de ſeruit.*
p alluuio accedens, vt ius ſeruitutis adimit, ita decedens reſtituit. *v. l. 23. l 24. ſ. quib. mod. vſu. f. uct.* *
q *Eclog.* [illegible] *c. 15 l. vlt. §. 15. ĵ. de munerib.*
r *l. 1. §. 25. ĵ. ne quid in loco publico.* ſed impenſa publica. *arg. l. 13. ſ. comm. prædiorum. l. 2. Cod. quib. ex cauſ. ſeru.* ✝ *vide l. 31. ſ. de ſeruit. ruſtic.*
t quoties ab vno fundo duorũ vel plurium cõmuni, pluribus ſeruitus debetur, plures ſunt ſeruitutes: quo caſu nõ vtẽtis pars, vtẽtibus nõ adcreſcit. ſatis eſt enim ſi quid eis non decreſcat. *Bart.*
u quoties vni & eidem fundo plurium communi ſeruitus debetur, vnica cenſetur ſeruitus, quæ aut tota ab vno eorum retinetur vel amittitur. *Duar.*

ducendo eam, amisit: nihil iuris eo nomine ceteris, qui riuo vtebantur, adcreuit. idque commodum eius est, per cuius fundum id iter aquæ. "quod," non vtendo, pro parte vnius amissum est: libertate enim huius partis seruitutis fruitur.

Si haustum habens, ierit, non hauserit.

17. *Pomponius* libro vndecimo ex Variis lectionibus.

LAbeo ait: si is, qui haustum habet, per tempus, quo seruitus amittitur, ierit ad fontem, nec aquam hauserit: iter quoque eum amisisse [a].

Si quis alia aqua vtatur quàm qua debet. 1. De tempore authoris successori imputando. 2. De eo qui non potuit immittere.

18. *Paulus* lib.15. ad Sabinum.

SI quis alia vsus fuerit, quàm de qua in seruitute imponenda actum est: seruitus amittitur [b].
1 ¶ Tempus, quo nō est vsus præcedens fundi dominus, cui seruitus debetur, imputatur ei, qui "in" eius loco successit [c]. 2 ¶ Si cùm ius haberes immittendi, vicinus statuto tempore ædificatum non habuerit, ideóque nec tu immittere poteris: non ideo magis seruitutem amittes: quia * non potest videri vsucepisse vicinus tuus libertatem ædium suarum, qui ius [d] tuū non interpellauit [e].

Vtrum seruitus, quia nunquam vti cæptum est, amittatur?

19. *Pomponius* lib.32. ad Sabinum.

SI [f] partem fundi, vendendo, lege cauerim, *vti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem*: & statutum tempus intercesserit, antequam riuum facerem, nihil iuris amitto: quia [g] nullum [h] iter aquæ fuerit [i]. sed manet mihi ius integrum. quòd si fecissem iter, neque vsus essem, amittam. 1 ¶ Si per fundum meum viam tibi legauero [k], & adita mea hereditate, per constitutum tempus ad amittendam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse: amittes viam non vtendo: quod si intra "idem" tempus, antequam rescires tibi legatam seruitutē, tuum fundum vendideris: ad emptorem via pertinebit, si reliquo tēpore ea vsus fuerit: quia scilicet tua esse cœperat, vt iam nec ius repudiandi [l] legatum tibi possit cōtingere, cùm ad te fundus non pertineat.

Per quos retinetur seruitus.

20. *Scæuola* lib.1. Regularum.

VSu retinetur seruitus, cum ipse, cui debetur, vtitur. qui [m] ve in possessionem eius est: aut mercenarius, aut hospes: aut medicus [n], quíve ad visitādum dominum venit: vel colonus: aut fructuarius.

21. *Paulus* lib.5. Sententiarum.

FRuctuarius, licet" suo nomine.

22. *Scæuola* lib.1. Regularum.

DEnique quicumque quasi debita via vsus fuerit.

23. *Paulus* lib.5. Sententiarum.

SIue ad fundum nostrum facit, vel ex fundo:

24. *Scæuola* lib.1. Regularum.

LIcèt malæ fidei possessor sit [o]: retinebitur seruitus.

Quid sit seruitute vti.

25. *Paulus* lib.5. Sententiarum.

SEruitute vsus non videtur, nisi is [p], qui suo iure vti se credidit. ideóque si quis pro via publica, vel pro alterius seruitute vsus sit: nec interdictum, nec actio vtiliter competit.

a Qui perdit principale, perdit accessorium. *Bart. l.139. j. de regulis.*
b *l.10. §.1. s. eod.*
c tempus negligentię authoris, successori imputatur. *Bart.*
d Græcis, id est, διακόπτειν δουλείαν, 58. *Eclog.* 6. *c.*18.
e *l.6. s. de seruit. vrban.*
f 2. *Harmenop.* 4. §.123. *Eclog. eo. c.*19.
g *l.20 j. de regul. iur.*
h sed tantùm actio personalis ad seruitutem. hinc collige actionem personalem, pro seruitute, non tolli tempore quo amittitur seruitus constituta.
i hinc collige, constituta seruitute, inter viuos non constitui ius in re, nisi secuta quasi traditione. *Bart.*

k consti... uitute ... volunt... reale ... consti... iam ... 46. *inf.* ... itaque ... do ius ... mittitur ... tamen ... restitui ... 1. s. *ex* ... *maior.*
l Qui ... tæ seru... teri ce... tū agno... legatum ... agnouit, ... rius de... tum rep... non potest ... 81. §. *si* ... *legat.*1.
m i. qui pos... *Eclog. eod.* ... *l.*111. *inf.* ... *bor. oblig.*
n aut ... *vt l.* 41. ... *re actiq.* ...
o *v. l.* 11. ...
p *l. vlt. j. de* ... *actiq.* ...

LIBER NONVS.

SI QVADRVPES [a] PAVPERIEM [b] FECISSE [c] DICATVR [d].

Summa legis xij. tabular. 1. Quid sit noxia. 2. Ad quas quadrupedes hæc actio pertinet. 3. Quid sit pauperies. 4. Si quadrupes commota feritate, vel ob aliam causam nocuerit. 5. De cane qui euasit. 6. De fera instigatu alterius. 7. Vel contra naturam mota. 8. Si quadrupes quadrupedem concitauit. 9. Si quadrupes corpore suo, vel per aliam rem damnum dederit. 10. De bestiis. 11. Si arietes vel boues commiserint. 12. In quem datur hæc actio. 13. De morte quadrupedis ante litem contestatam. 14. Quid sit noxæ dedere. De quadrupede cōmuni. 15. si dominus quadrupedem suam esse negauerit. 16. Si quadrupes post litem contestatā, ab alio occidatur. 17. De successoribus.

Vlpianus lib.18. ad Edictum.

SI quadrupes pauperiem [e] fecisse dicetur, actio ex lege duodecim tabularū descēdit: quę lex voluit, aut [f] dari "id," quod nocuit, id est, id animal, quod noxiam commisit: aut ęstimationem noxiæ offerre.

1 ¶ Noxia [g] autem est ipsum delictum.

2 ¶ Quæ actio ad omnes [h] quadrupedes pertinet. 3 ¶ Ait prætor *pauperiem fecisse*. Pauperies est damnum sine iniuria facientis datum. nec [i] enim potest animal iniuriam [k] fecisse, quod sensu caret.
4 ¶ Itaque, vt Seruius scribit, tunc hęc actio locum habet, cùm commota feritate [l] nocuit quadrupes: puta si equus calcitrosus calce percusserit: aut bos cornu [m] petere solitus, petierit [n]: aut mulæ propter nimiam ferociam. Quod si propter loci iniquitatem [o], aut propter culpā [p] mulionis, aut si plus iusto onerata quadrupes, in aliquem onus euerterit, hæc actio cessabit, damníque iniuriæ [q] agetur. 5 ¶ Sed & si canis, cum duceretur ab aliquo, asperitate sua, euaserit, & alicui damnum dederit: si contineri firmius ab alio poterit, vel "si" per eum locum induci non debuit: hæc actio cessabit: & tenebitur, qui canē tenebat. 6 ¶ Sed & si instigatu [r] alterius fera damnū dederit: cessabit hæc actio. 7 ¶ Et generaliter hæc actio locum habet, quotiens contra naturam [s] fera mota pauperiem dedit. ideóque si equus dolore [t] concitatus, calce petierit: cessare istā actionem. sed eum, qui equum percusserit, aut vulnerauerit, in factum magis, quàm lege Aquilia teneri: vtique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. at si, cùm equum permulsisset quis, vel palpatus est, [&] calce eum percusserit: erit actioni locus.
8 ¶ Et, si alia quadrupes aliam concitauit, vt damnum daret: eius, quæ concitauit, nomine agendum erit.
9 ¶ Siue autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, siue per aliam rem, quam tetigit quadrupes: hæc actio locum habebit. vtputa si plaustro bos obtriuit aliquem, vel alia re deiecta. 10 ¶ In [u] bestiis autem propter naturalem [x] feritatem, hæc actio locum non habet. & ideo, si vrsus fugit, & sic nocuit, non potest quondam dominus conueniri: quia desinit [y] dominus esse, vbi fera euasit. & ideo, & si eum occidi, meum corpus est.
11 ¶ Cum arietes, vel boues commisissent, & alter alterum occidit: Quintus Mucius distinxit: vt, si quidem is perisset, qui adgressus erat [z], cessaret actio: si is, qui non prouocauerat, competeret actio: quamobrem eum sibi aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere.
12 ¶ Et, cum etiam in quadrupedibus [a] noxa caput sequitur: aduersus dominum hæc actio datur, nō cuius fuerit quadrupes, cum noceret, sed cuius nunc est.
13 ¶ Plane, si ante litem contestatam decesserit animal, extincta erit actio. 14 ¶ Noxæ autem dedere [b] est, animal tradere viuum [c]. Demum, si commune plurium sit animal, aduersus singulos erit in solidum noxalis actio,

a quæ non sit bestia. *l.1. §.10. j. eod.* Quid si non quadrupes nocuit? vtilis actio ex hac lege dabitur. *l.4. j. eod.*
b id diuersum à damno & iniuria. *l.1. §.2. j. eodem.*
c commota cōtra naturam. *l.1. §.7. j. eod.*
d 4. *Instit.* 9. *Paulus* 1. *senten.* 15. 19. *Synops. Basilic. ex libr.* 60. *titul.* 2. 6. *Harmenop.* 1.
e vel depactionem: ídque ex l.12. tabul. *arg. l.* 14. *in fin. j. de præscriptis.* §. 1. *apud Paul.* 1. *sent.* 15. Talem legem tulerat Solon, *teste Plutarcho in eius vita*, & Plato 11. *de Legibus.*
f formula libelli in actione legis Aquiliæ innuitur. *synops. Basilic. c. eod.* 1.
g Noxia, delictum, *vt hic. & l.* 238. *in fi. j. de verb. signif. Sueton. Tib. Nonius.*
h bestias excipe. § 10.
i *Aristotel.* 5. *Ethic.* 9.
k vide quæ notaui s. *ad l.* 2. *de legibus.*
l ἀγριότητι, *synopsis Basili. ibid.* 6. *Harmenopul.* 1. §.3. causa efficiēs hui⁹ actionis est genitalis, ac non extrinsecus excitata ipsorum animaliū feritas: non si loci iniquitate, aut imperitia mulionis damnū dederint.
m *l.43. j. eod.*
n ἐκεράτησε, cornu petierit. *Synopsis Basil. & Harmenop. ibid.*
o *l 52. §. 2. j. tit. prox.* Græcis θέσιν appellant situm loci.
p ἀπειρίαν, *synops. Basilic.* i. imperitiam.
q i. lege Aquilia, Græci illo loco intelligunt dupli, ex inficiatione: simpli ex confessione.

r *l.11. §.* ... *prox.*
s immò, si ... drupes ... feritate ... cessabit ... *Inst. eod.* ... hæc si d... actio ... contra na... fera no... tur etiam ... ties dolo... citata no... (morb⁹ e... dolor sun... tra natur... quod tam... negatur ... deo dari ... actionem ... ties fera, ... li, i. sponta... ritate no... & tamen ... tra natur... est, nam ... conie... omniū ... neris ani... t dolóne... 1. s. *ad l. A*...
u Bestiæ ... natura fe... *nopsis* ...
x Qualita... ralis in ... feritas: ... homine ... tire. *l.* ... *arbit.* ... na, imbe... *l.2. §.* ... *leianum.* ... dens qua... ritas in ... cane, ... parab... iuerad... stiis. *l.* ... *adqu.* ... *min. inter*... lis, ... sontic... *ma, §.* ... *tio.*
y *l.3 §.* ... *adquir.* ... *vers. planè. Inst. de rer. diuis.*
z *v. l.52. §.2. j. tit. prox. & l.10. in fin. j. de seruis corrup.*
a & inanimatis. *l.7. §.1. j. de damno.*
b παραδοῦναι. *synopsis Basilic. eod.*
c idem est in hominis debitore. *l.3. j. de solut. Bart.*

sicuti in homine. 15 ¶ Interdum autẽ dominus in hoc non conuenietur, vt noxę dedat, sed etiam insolidũ. vtputa, si in iure interrogatus [a], an sua quadrupes esset, respõderit, non esse suam. nam si constiterit esse eius, insolidum condemnabitur [b]. 16 ¶ Si [c] post litem contestatam ab alio sit animal occisum: quia domino legis Aquiliæ actio competit: ratio in iudicio habebitur "legis Aquiliæ:" quia dominus noxæ dedendæ facultatem amiserit. ergo ex iudicio proposito, litis æstimationem [d] offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare aduersus eum, qui occidit. 17 ¶ Hanc actionem nemo dubitauerit, heredi dari, ceterisque successoribus: item aduersus heredes, ceterósque, non iure successionis [i], sed eo iure, quo domini sint, "competit."

De eo cuius interest. 1. De cane.

2. *Paulus* libro 22. ad Edictum.

HÆc actio [e] non solùm domino, sed etiam ei, cuius interest, competit: veluti ei, cui res commodata est: item fulloni: quia, eo quod tenentur, damnum videntur pati. 1 ¶ Si quis aliquem euitans, magistratum fortè, in taberna proxima se immisisset, ibíque à cane feroce læsus esset: non posse agi canis nomine, quidam putant. at, si solutus [f] fuisset, contra.

De libero homine cæso.

3. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

EX hac lege, iam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: fortè si patremfamilias, aut filiúmfamiliàs vulnerauerit quadrupes. scilicet vt nõ deformitatis [g] ratio habeatur, cum * liberum corpus æstimationem non recipiat [h]: sed impensarum † in curationem factarum: & operarum amissarum, quásque amissurus quis esset, inutilis factus.

De actione vtili.

4. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

HÆc actio vtilis competit, & si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

Si mula, quam equus olfecit, calce percusserit.

5. *Alfenus* libro secundo Digestorum.

AGaso cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit [l]. mula calcem reiecit, & crus Agasoni fregit, cõsulebatur, possétne cum domino mulæ agi, quod ea pauperiem fecisset, respondi posse.

AD LEGEM AQVILIAM.

Tit. II [k].

De effectu. 1. Et auctore huius legis.

Vlpianus lib. 18. ad Edictum.

LEx [l] Aquilia omnibus [m] legibus, quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogauit: siue duodecim tabulis, siue alia quæ fuit. quas "leges" nunc referre non est necesse.

1 ¶ Quæ lex Aquilia plebiscitum est [n]: cum eam Aquilius tribunus plebis à plebe rogauerit.

Caput primum. 1. De pœna inficiantis. 2. de quadrupedibus & seruis exæquatis. Quæ contineantur appellatione pecudum: an pecudes bestiæ, & quæ mixtiæ naturæ sunt.

2. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

LEge Aquilia, capite primo cauetur [o], [vt] *qui seruũ, seruamve, alienum, alienamve, quadrupedem vel pecudem, iniuria occiderit: quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas esto.* 1 ¶ Et infra deinde cauetur, vt aduersus inficiantem in duplum [p] actio esset.

2 ¶ Vt igitur apparet, seruis "nostris" exæquat quadrupedes [q] quę [r] pecudum [s] numero sunt, & gregatim habẽtur: veluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini. sed, an sues pecudum appellatione continentur, quæritur. & rectè Labeoni placet, contineri. sed canis inter pecudes non est. longè magis bestiæ [t] in eo numero non sunt: veluti vrsi, leones, pantheræ, elefanti autem, & cameli, quasi mixti [u] sunt: nam [x] & iumentorum [y] operam præstant, & natura eorum fera est: & ideo primo capite cõtineri eas oportet.

Ratio verbi iniuria.

3. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI seruus, seruáve, iniuria occisus, occisáve fuerit: lex Aquilia locum habet. Iniuria "occisum esse," meritò adijcitur: non enim sufficit occisum: sed [z] oportet, iniuria id esse factum.

De latrone, fure aggressore.

4. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

ITaque, si seruum tum latronem, insidiantem mihi occidero, securus ero. nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere [a]. 1 ¶ Lex [b] duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit [c]: vt tamen id ipsum cum clamore testificetur [d]. interdiu [e] autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: vt tamen æquè cum clamore testificetur.

Iniuria quid significat. 2. De furioso, quadrupede, tegula, infante impubere. 3. Magistro.

5. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SEd & si quemcumque [f] alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse: &, si metu quis mortis furem occiderit: non dubitabitur, quin lege Aquilia non teneatur. sin autem, cùm posset adprehendere, maluit occidere: magis est, vt iniuria fecisse videatur: ergo & Cornelia tenebitur. 1 ¶ Iniuriam autem hîc accipere nos oportet: non quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam [g] quandam: sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est, si culpa quis occiderit, & ideo interdum "vtraque" actio concurrit, & legis Aquiliæ, & iniuriarum. sed duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur iniuriam [h] hîc damnũ

a *l. 7. ℈. de interrogationibus in iure.*
b *vide l. 43. ℈. de regulis iuris.*
c *l. 37. §. 1. ℈. titul. prox.*
d id quod interest. *vide l. 21. in fin. ℈. tit. prox.*
e secus in actione legis Aquiliæ, *l. 11. §. cum. ℈. titul. prox.*

f solutus canis si noceat, nõ tenetur eius dominus directa de pauperie, *vt hîc.* sed vtili. *Accurs.*
g Deformitatis ratio non habetur in libero corpore, *vt hîc, & l. vlt. ℈. de his qui deiecerunt: Synopsis Basilic. 10. c. 2. 6. Harmenop. 1. §. 5.* quod in mare, interpretes admittunt, at nõ in fœmina. *Rauenna & Alber. hîc.*
h *l. 1. § sed cùm liber. l. final. ℈. de his qui deiecerunt. l. 2. §. 3. vers. corporum. ℈. de l. Rhodia.*
† Impẽsas medicorum repetit, qui vulneratur à cane.
i ὀσφρανθῆ. *Synopsis Basilic. ibidem c. 4. 6. Harmenop. 1. §. 4.* honestè eo vocabulo vsus est, vt significaret, equũ coitum appetiisse.
k *4. Inst. 3. 3. Cod. 35. 36. Synopsis Basilic.* περὶ φό... *ex lib. 60. tit. 3.*
l *Cicero in Bruto.*
m plures enim fuerunt. *vide l. 56. ℈. de obligat. & act.*
n *Nouell. 18. c. 8.*
o i. de homine occiso.
p *l. 23. §. penult. ℈. eod. l. 4. 5. Cod. eod. Nouell. 18. c. 8. §. 1. Instit. de pœna temerè litigantium.*
q vide quę notaui de seruis ad *l. 3. ℈. de capite minutis.*
r Quadrupedũ aliæ pecudes, aliæ bestiæ, aliæ mixtæ, *vt hîc.*
s *vide l. 65. §. 4. ℈. de legat. 3.*
t *Vlpianus 19. §. 1.*
u Mixtæ quadrupedes dicuntur, quæ iumentorum operá præstant, & tamen natura sua feræ sunt.
x Plinius 8. c. 18. camelos inter armenta pascit oriens. omnes autem iumentorũ in iis terris, dorso funguntur: atque etiam equitantur in præliis.
y *vide l. 38. §. 4. ℈. de ædilitio.*
z *lege 4. ℈. eodem.*
a *l. 45. §. 4. ℈. eodẽ. l. 3. ℈. de iustitia. l. 1. §. vim vi. ℈. de vi & vi.* Nemo igitur punietur quod maluerit resistere quàm fugere: Nec enim ea lex fugam imperat, quæ vim vi repellere permittit, nec tãtùm protegere, sed & propulsare, etiam ministris dum sacris vacant. *vide Panor. in c. clerici, de honestate & vita.* An etiam bannitis & iis qui lege permittente offendi possunt? Bartolus negat permitti, quòd iniusta sit defensio, vbi iusta est offensio: quòd in hac specie quiuis ex populo legis sit minister: quòd banniti sint hostes. Verùm, Salomonius contrariam sententiam defendit, nõ continuò sequi vt exceptio ei denegetur, in quem actio constituatur. Accursij sententia (*in l. 10. Cod. de his quæ vi*) euinci, non priuatos homines, sed ipsos tantùm iudices legis ministros esse. Ridiculè hostes dici, qui ad euitandas legum ignominias, id est, pœnas legibus constitutas, peregrinantes nihil in patriam moliuntur. Hæc illi, in defẽsione licita. Hoc amplius quæritur, an aggressorẽ interficere liceat? id cõcedi constat, si modò id metu mortis fecerimus. *l. 5.* vel tuendi nostri causa, non vlciscendi, *l. 4. 5. §. pen. hoc. tit. l. 2. 3. 4. Cod. de sicarijs.* si aliter ei sine periculo nostro parcere non potuimus. *l. 9. ℈. de sicarijs.* si clamore prius testati fuerimus nobis vim inferri *hac l.* Non ergo fugientem aggressorem, vel furem res nostras exportantem interficere impunè licebit? nõ licet: cùm pœna legis Corneliæ in facientem sit constituta. *l. 5. hoc. titul. vide Cuiac. 5. obseru. 15.* Sed tamen Salomonius, *in d. l. 3. ℈. de iustitia,* scribit, ei ignoscendum esse qui prouocatus se etiam vlcisci voluerit: non hîc idem esse, quod in præceptore qui modum in castigatione excessit: emẽdationem enim tranquillo animo oportere: defensionem sine perturbatione non posse fieri. Quid si noctu in loco deserto, vel nemine præsente Titius Sempronium interfecerit? an continuò excusandus est, quòd ad sui defensionem interfecisse Sempronium dixerit? an potius eius confessio diuidetur, vt ex delicto damnetur? Bartolus eius confessionem diuidi posse ait: quia contra interficientem stat ipsius homicidium (quod regulariter sonat delictum) eiúsque, ac facti ipsius atrocitas, quæ præsumptione delicti interfectorem onerat. Ius enim malè præsumit contra eum qui interfecit. Onus ergo probationis in eum, qui dicit, transferendum est. Quid si testibus careat, non continuò vel torqueri, voluntatis eliciendæ causa, aut damnari debet? Iudex, eo casu, facti qualitatem æstimabit: quæ si probatu facilis & nõ probetur, magna aduersus interfectorem suspicio est: sin secus, putá quod in deserto locò homicidium factum sit, circunstantiam personæ interfectoris cum ipso facto cumulabit. quid enim si vitæ sequioris homo, rixosus, manus impotentis & odia exercuit in interfectũ? quid si antea homicidij accusatus? his cessantibus exceptionem interfectoris admitti. Salomonius (post alios interpretes) putat, vt in huiusmodi dubio homicidium præsumatur factum ad defensionẽ: & hæc de suiipsius defensione dicta sint. *adde quæ scripsi ad l. 9. infrà de except.* Quid si Titius magistratum, parentem, filium, vxorem, maritum, patronum, dominum fratrem, vicinum, infantem, conciuem, quemuis denique defendens, aggressorem earum personarum interfecerit? Solon dictitabat beatã illam rempublicam fore, in qua quisque alterius iniuriam suam existimaret: & apud Ægyptios rei mortis fiebant, qui iniuriam patienti opem non ferrẽt: Alij putant deberi eo casu defensionem, si petatur: Alij eodem casu neminem interfici posse. *vide Salomonium in d. l. 3.* de homicidio per imprudentiam, alibi dixi & alibi dicam. *vide Cuiac. 5. obs. 18.* In Gallia, qui cum potest, homicidium non prohibet, literas innocentiæ petere debet. Iulius Clar. *lib. 5. quæst. 87.*
b Dixi ad leges 12. Tabularum plenius.
c verba legis 12. Tabularum, ea sunt: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit iure cæsus esto. 1. Macrob. 6. 11. Gell. 18. Cicero pro Muren. Plato 9. de legibus August. 2. quæst. super Exod.*
d vel testatione vti debet, etiam noctu: vt alicui saltem constet de iniuria illi illata, & furi parcere sine periculo suo non potuisse. *l. 9. ℈. de sicarijs.* vel noctu etiam inclamare debet auxilium publicum vel magistratus. *vide Cuiac. 11. obseruationũ 19. in fine, & cap. 27. eod. in libro.* in vrbe præsertim, quo referenda est *d. l. 9.* in agris autem non adstringitur, quo referenda est, *lex 54. infrà de furtis. vide Cuiacium 14. obseruat. 15.*
e de interdiario fure. *vide l. 54. §. 2. ℈. de furtis.*
f Occidere licet eum à quo ferro petimur: sed & furẽ, quoties ab eo motũ mortis patimur, *vt hîc. adde l. furem. ℈. ad legem Corneliam de sicarijs, c. 2. extra de homicidio: Clement. vnic. de homicidio. si pignore. §. furem. ℈. de furtis.* Ita marito adulterum vxoris deprehensum licet occidere, si adulter sit vilis persona. *l. marito. l. si adulterium. §. penultimo, ℈. de adulteris. l. Gracchus, Cod. de adulter.* Idem patri permissum, dum filiam occidat. *l. patri. l. nec in ea, l. quod ait lex. §. penult. & vlt. ℈. de adulter.* Eodem modo maritus suspectũ cum vxore quiq; sua, adulterij ter monitus, vxorem cõtestato admonentis mariti, conuenire nõ cesset, potest iure interficere. *Authent. si quis ei quẽ, Cod. de adult. Nouell. vt liceat matri & auiæ. §. hic quoque.* Ita licet occidere transfugam & hostem ciuitatis. *l. 3. in fi. ℈. de sicarijs. c. cũ homo, 23. quæst. 5. l. proditores. ℈. de re milit.* nocturnum agrorũ depopulatorem & desertorem militiæ. *l. 1. 2. C. quando liceat se sine iudice vindicare.* aduersarium in duello licito. *Bald. & alij in c. 1. de pace tenenda, Canonistas in rubr. de Clerico pugnante.*
g *adde l. 1. ℈. de iniurijs.*
h *lege 1. ℈. de iniurijs.*

§L n°2

a *l.49.§.1.j.eodem. & d.l.1.§.2. Inst.eodem.*
b Culpam non admittit qui suæ mentis non est.
c *vide l.13.s.de off. Præsidis.*
d Furiosus nocens quadrupedi damnum danti, & tegulæ cadenti comparatur.
e de tegularum casu, cui is noceat. *vide l.43.j.de damno.*

accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit. 2 ¶ Et ideo quærimus [a], si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit. & Pegasus negauit. quæ [b] enim in eo culpa sit, cùm suæ mentis non sit [c]? & hoc est verissimum. cessabit igitur Aquilia actio. quemadmodum [d], si quadrupes damnum dederit, "Aquilia cessat:" aut "si" tegula occiderit [e]. Sed & si infans damnum dederit, idem erit dicendum. Quòd si impubes [f] id fecerit, Labeo ait, quia furti [g] tenetur, teneri & Aquilia eum. & hoc puto verum, si sit iam iniuriæ capax. 3 ¶ Si magister in disciplina [h] vulnerauerit seruum, vel occiderit: an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? & Iulianus scribit, Aquilia teneri eum, qui eluscauerat [i] discipulum in disciplina. multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem apud eum species talis: Sutor (inquit) puero discenti, ingenuo [k], filiofamilias, parum bene facienti, quod demôstrauerit [l], forma [m] calcei ceruicem percussit, vt oculus puero perfunderetur [n]. dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ iniuriæ causa percusserit, sed monendi, & docendi causa. an ex locato, dubitat: quia * leuis [o] dumtaxat castigatio concessa est docenti. sed lege Aquilia posse agi, non dubito.

6. *Paulus* lib.22.ad Edictum.

PRæceptoris [p] enim nimia sæuitia culpæ adsignatur.

1. *Si quis telo vel sine telo occiderit.* 2. *De onere deiecto de lapsu.* 3. *De impulsu.* 4. *De colluctatione, pancratio, pugilatu.* 5. *De seruo ægroto percusso.* 6. *De eo qui causam mortis præstitit.* 7. *Si quis aliquem de ponte præcipitauit, aut puerum saxo illisit.* 8. *De medico.*

7. *Vlpianus* lib.18. ad Edictum.

QVa actione patrem consecuturum ait, quod minus [q] ex operis filij sui propter vitiatum oculum sit habiturus: & impendia, quæ pro eius curatione fecerit.

1 ¶ Occisum autem accipere debemus, siue gladio, siue etiam fuste, vel alio telo [r], vel manibus, si forte strangulauit eũ, vel calce petijt, vel capite, vel qualiter [s] qualiter. 2 ¶ Sed si quis plus oneratus, deiecerit onus, & seruum occiderit: Aquilia locũ habet: fuit enim "in" ipsius arbitrio, ita se non onerare. Nam & si lapsus aliquis, seruũ alienum onere presserit. Pegasus ait, lege Aquilia eum teneri: ita demum, si vel plus iusto se onerauerit, vel negligentius per lubricum [t] transierit.

3 ¶ Proinde si quis, alterius impulsu [u] damnum dederit: Proculus scribit: neque eum, qui impulit, teneri, quia non occidit: neque eum, qui impulsus est, quia damnum iniuria non dedit. secundùm quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit. 4 ¶ Si "quis" in colluctatione [x], vel [y] in pancratio [z], vel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit: si quidem in publico certamine "alius alium occiderit," cessat Aquilia: quia gloriæ causa, & virtutis, non iniuriæ gratia videtur damnum datum. hoc autem in seruo non procedit: quoniam ingenui solent certare: [a] in filiofamilias vulnerato procedit: Planè si cedentem vulnerauerit, erit Aquiliæ locus: aut si non in certamine seruum occidit: nisi "si" domino committente hoc factum sit. tunc enim Aquilia cessat.

5 ¶ Sed si quis seruum ægrotum leuiter percusserit, & is obierit: rectè Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alij mortiferum esse solet [b].

6 ¶ Celsus autem multum [c] interesse "dicit," occiderit, an mortis causam præstiterit: vt, * qui mortis causam præstitit [d], non Aquilia, sed in factum actione teneatur. vnde adfert eum qui venenum pro medicamento dedit:

f Impubes iniuriæ capax, furti teneri potest. *adde l.22.§.1.j.de furtis.*
g *l.9.§.2.s.de minorib. v.l.23.j.de furtis.*
h *v.l.6.j.eod.*
i de eluscato. *v.l.13.inf.j.de triticar.l.13.§.4.j.locati.*
k Ingenui Romę etiam discebant seruiles artes, vt hîc, sutrinam.
l *al.* demonstrauerat. *
m Forma calcei hîc & *l.13.§.4.j.locati.* mustricola dicitur Festo, seu machinula ex regulis, in qua nouus calceus suitur. Afranius, Mustricolã in dentes impingam tibi. Alio sensu glossis mustricola, μυάγρα καὶ παγὶς ἐπὶ μυῶν. Muscipulum & muscipula ad stringẽdos mures machinula.
n *al.* effoderetur. *v.l.13.§.4.j.locati.* *
o Docenti leuis castigatio permissa. adde *l.25.§.38.j.de iniur.*
p *l.5.§ vlt.s.eod. in pr. & fin.l.17.§.1.s.de vsufruct. l.13.§.4.j.locati.l.16.§.2.j.de pœnis.*
q *v.l. vlt.j. de his qui effuderunt.*
r ὁιῳδήποτε ὀργάνῳ. i. quocunque instrumẽto. 36. *Synopsis Basil. ex lib.60. titul.3. c.7.*
s vt qui alimẽta denegat. *l.4.j.de liberis agnosc.*
t Promittẽs per viam atque iter Titium securũ deducere, si per viam insolitam duxerit, & spoliatus sit, damnũ illatũ sarcire ei tenetur. vide tamen Socinũ *regula* 325.
u *l.52.§.2.j.eod.*
x Plato 7. *de legib.* & Demost. *in oratione contra Aristocratem*, legem Atticam his verbis refert: ἐν ἄθλοις ἄκων, ἢ ἐν ὁδῷ καθελὼν, ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας τούτου ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείνοντα. y ἐν τῷ παλαίειν ἢ παγκρατιάζειν. *Synopsis Basilic. illo loco.* Illud luctari, hoc pugillari. z certamine mixto expugilatu & lucta. *Aristot.1.Rhet. Plutar.2. Sympos.4. v.Gell.13.c.13.* Alij, vt Barbarus, in Plinium putant παγκράτιον fuisse illos ludos, quorum meminit Iurisconsultus *in l.2.j.de aleatoribus.* nempe hastæ, vel pilæ iactum, cursum, saltum, luctum, pugnam. Verùm Lucianus παγκράτιον pro diuersa ludicri specie sumit, dum palęstram ludum esse ait, qui lutea aspergine fiebat: qui autẽ in puluere fit recto stadio se percutientum, παγκράτιον. cuius ludi meminit Synesius libro *de somnijs.* Thucydides 5. Propertius in illo carmine, Dum patitur duro vulnera Pãcratio. quòd optimè huic loco conuenit. Pancratij quoque fit mentio apud Senecam *in declamat. Plinius 35. Gell.3. l.vnic.Cod.de athletis.* in Nouella, 105. *c.1.* παγκάρπον leges, non παγκράτιον. A Pancratio, παγκρατιαστής. Pugil & Pugillator. Pancratiastis mos erat se puluere inspergere, vt testis est Statius in pugna Tidei & Achillis. & Virgilius illo versu, Fulua luctantur arena. Et Pollux inter gymnica instrumenta numerat, κονίου σπυρίν, pulueris sportulam. a *arg.l.2.§.vlt.l.3.4.s.de his qui notantur inf.* cuius tituli edictum ad seruos non pertinet.
b aliud tamen esse, quo ad Aquiliam pertinet, dicitur sanum quis hominem occidat aut imbecillem, *l.24.§.5.in fin.j.de damno.*
c Immò nihil, *l.15.j.de sicarijs.*
d Exemplum? *l.9.l.49.j.eodem.l.4.§.14.j.de bonorũ: l.6.Cod.de vi publica. vide Hippolytum consil.7.numero 51.*

e vel reddidit: habuit enim is qui reddidit, iustam causam non reddendi. tacitè hæc conuentio stipulationi inesse creditur, *Si is cui promissum est, in eadem manserit:* & Cicero 1. *officiorum*, tradit, promissa non esse seruanda, si ei cui promissa sunt, magis plus noceant quàm prosint.
f *§. vlt. vers. Sed si quis de ponte. Instit.eod.*

"& ait", causam mortis præstitisse: quemadmodum eum, qui furenti gladium [e] porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factũ. 7 ¶ Sed si quis de [f] ponte aliquem præcipitauit: Celsus ait, siue ipso actu perierit, aut continuò submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum, si quis puerũ saxo inlisisset. 8 ¶ Proculus ait, si medicus seruum imperitè secuerit [g], vel ex locato [h], vel ex lege Aquilia [i] cõpetere actionem.

De mulione, & eo qui equo vehitur.

8. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

IDem iuris est, si medicamento perperam [k] vsus fuerit. Sed & qui bene secuerit [l], & dereliquit curationem, securus non erit. sed culpæ reus intelligitur. 1 ¶ Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit: si eæ alienum hominem obtriuerint, vulgo [m] dicitur culpæ nomine teneri. Idem dicitur, & si propter infirmitatem, sustinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquũ, si * infirmitas [n] culpæ adnumeretur: cum [o] affectare [p] quisque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alij periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam, vel infirmitatem, retinere non poterit.

De obstetrice. 1. De medicamento & veneno. 2. De fame. 3. De equo concitato. 4. De lusu.

9. *Vlpianus* lib.18.ad Edictum.

ITem si obstetrix [q] medicamentum [r] dederit, & inde mulier perierit: Labeo distinguit: vt, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse: sin verò dedit, vt sibi mulier offerret, in factum actionem dandam, quæ sententia vera est. magis [s] enim causam mortis præstitit, quàm occidit [t]. 1 ¶ Si quis per vim, vel suasum, medicamẽtum alicui infundit, vel ore, vel clystere [u], vel si eum vnxit malo [x] veneno: lege Aquilia "eum teneri:" quemadmodum obstetrix supponens tenetur. 2 ¶ Si quis hominem fame [y] necauerit: in factum teneri, Neratius ait. 3 ¶ Si seruum meum equitantem, concitato equo, effeceris in flumen præcipitari: atque ideo "homo" perierit: in [z] factum esse dandam actionem, Ofilius scribit: quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus. 4 ¶ Sed si per lusum [a] iaculantibus seruus fuerit occisus: Aquiliæ locus est. sed si, cum alij in campo iacularentur, seruus per eum locum transierit: Aquilia cessat: quia non debuit per campum iaculatoriũ [b] iter intempestiuè facere. qui tamen data opera in eum iaculatus est, vtique Aquilia tenebitur.

10. *Paulus* lib.22.ad Edictum.

NAm lusus quoque noxius in culpa est [c].

1. *Si alius tenuit, alius interemit.* 2. *Si plures percusserint* 4 *aut trabem deiecerint.* 5. *De cane irritato.* 6. *De domino.* 7. *De homine redhibendo.* 8. *De bo.fi. possessore.* 9. *De commodatario.* 10. *De fructuario, & vsuario.*

11. *Vlpianus* lib.18.ad Edictum.

ITem Mela scribit: si [d], cum pila [e] quidam luderẽt, vehementius quis pila [f] percussa in tonsoris manus, eam deiecerit: & sic serui, quem tonsor radebat, gula sit præcisa adiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit eum lege Aquilia teneri. Proculus, in tõsore esse culpã. Et sanè: si ibi tondebat, vbi ex consuetudine ludebatur, vel vbi transitus frequẽs erat: est, quod ei imputetur. quãuis nec illud malè dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere [g].

μοὶ dicuntur & ἐπομφάλια, quæ firmandis fœtibus apponuntur, quorum ... Fulgentius 3 *Myth.* Huiusmodi obstetricibus medicinæ vsus, necessitatis ... doris gratia, tandem ab Atheniensibus, teste Hygino, concessus fuit. ... cantur in Basilicis. *l.pen.Cod.de posth.hered.* quibus vt maribus medicis, ... tatur, *vt hîc, & §.1.j.eod.* harum arbitrio æstimabatur, si mulier prægnans esset ... *l.1.j.de ventre inspiciendo:* De earum mercedibus extra ordinem dicitur ... *traordin cognition. vide Cuiac.17.obseruat.27.*
s Causam mortis præstans, non tenetur de occiso, & differt ab eo qui occidit ...
t vt interim sciamus alibi dici, nihil interesse quis occidat, an causam mortis præbeat. *l.15.j.de sicarijs.*
u Clysterem homines docuit Ibis auis rostri aduncitate, per eam partem ... luens, qua reddi ciborum onera maximè salubre est. *Cic.2.de Nat. Plin.8.*
x est enim aliquod bonum. *vide l.3.j.de sicarijs.*
y *vide l.5.Cod.eod.* z Imò vtilis Aquilia danda est. *§.16.Inst.eod.*
a *§.4.Inst.eodem.*
b *vide l.7.§.4.s.eodem.*
c *§.9.s.de constitut.ad Antecessores. l.50.in fine.j.de furtis. §.11.j.de oblig. ex delict.*
d *l.36. Synopsis Basilic. ex lib.60.tit.3.c.11. vbi penè hæc lex tota continetur.*
e *adde l.52.in fine.j.eodem.*
f Pilæ lusus in vsu apud veteres Romanos.
g *adde legem final.j.commodati.*

1 ¶ Si alius

1 ¶ Si alius tenuit, alius interemit: is, qui tenuit, quasi causam mortis præbuit, in factum actione tenetur.

2 ¶ Sed si plures seruum percusserint: vtrùm omnes, quasi occiderint, teneantur, videamus. & si quidem apparet, cuius ictu [a] perierit ille, quasi occiderit, tenetur. quod si [b] non apparet: omnes, quasi occiderint, teneri, Iulianus ait, &, si cum vno agatur, ceteri non liberantur. nam,* ex lege Aquilia quod alius præstitit, alium non releuat, cum [c] sit pœna.

3 ¶ Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimauerit [d]: prioré [e] quidem non teneri, quasi occiderit [f], sed quasi vulnerauerit: quia ex alio vulnere periit: posteriorem teneri, quia occidit. quod & Marcello videtur, & est probabilius.

4 ¶ Si plures trabem deiecerint, & hominem oppresserint: æque veteribus placet, omnes lege Aquilia teneri.

5 ¶ Item cum eo, qui canem irritauerat [g], & effecerat, vt aliquem [h] morderet, quamuis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliæ actionem esse. sed Iulianus eum demum Aquilia teneri "ait," qui tenuit, & effecit, vt aliquem morderet. ceterum, si non tenuit, in factum agēdū.

6 ¶ Legis autem Aquiliæ actio hero competit, hoc est domino [i].

7 ¶ Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset: Iulianus ait, legis Aquiliæ actionem mihi competere: meque, cum cœpero redhibere, tibi [k] restiturum.

8 ¶ Sed, si seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit Aquiliæ actio? & magis in factum "actio" erit danda.

9 ¶ Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse si scissa fuerint, lege Aquilia agere [l], Iulianus ait: sed domino eam competere.

10 ¶ An fructuarius, vel vsuarius legis Aquiliæ actionem haberet, Iulianus tractat, & ego puto melius, vtile [m] iudicium ex hac causa dandum.

12. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SEd & si proprietatis dominus vulnerauerit seruum, vel occiderit [n], in quo vsusfructus meus est: danda est mihi, ad exemplum legis Aquiliæ, actio in eum pro portione vsusfructus: vt etiam ea pars anni in æstimationem veniat, qua nondum vsusfructus meus fuit.

De libero homine. De seruo fugitiuo. 1. De bonæ fidei possessore. 2. De seruo hereditario. 3. De seruo legato.

13. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

LIber homo, suo nomine vtilem Aquiliæ habet actionem. directam enim non habet: quoniam *dominus [o] membrorum suorum nemo videtur. Fugitiui autem nomine dominus [p] habet.

1 ¶ Iulianus scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia mihi teneri [q].

2 ¶ Si seruus hereditarius occidatur: quæritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui. & ait Celsus legem domino damna salua esse voluisse. dominus ergo hereditas [r] habebitur. quare, adita hereditate, heres poterit experiri.

3 ¶ Si seruus legatus, post aditam hereditatem sit occisus: competere legis Aquiliæ actionem legatario, si non post mortem serui adgnouit legatum. quod si repudiauit: consequens esse ait Iulianus dicere, heredi competere.

14. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SEd si ipse heres [s] eum occiderit: dictum est, dandam in eum legatario actionem.

1. *Si seruus mortifere vulneratus, postea ex alia causa moriatur, vel manumittatur, vel alienetur, vel heres à domino instituatur.*

15. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

HVic scripturæ consequens est dicere: vt, si ante [t] aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud heredem [u] remaneat Aquiliæ actio, per hereditatem adquisita. Quòd si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actiorem an sit: sed cedere ea legatario heredem oportet.

1 ¶ Si [x] seruus vulneratus mortiferè, postea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit: de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato [y]. Sed si manumissus, vel alienatus, ex vulnere periit: "quasi" de occiso agi posse, Iulianus ait. hæc ita tam varie: quia verum est, eum à te occisum tunc, cùm vulnerabas: quod, mortuo eo, demum apparuit: in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. Sed si vulneratum mortiferè, liberum & heredem esse iusseris: deinde decesserit: heredem eius agere Aquilia non posse [z].

16. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

QVia [a] in eum casum res peruenit, à quo incipere non potest [b].

De seruo bona fide possesso, vel pignerato. 1. De seruo duobus coniunctim legato.

17. *Vlpianus* libro 18. ad Edictum.

SI dominus seruum suum occiderit: bonæ fidei possessori [c], vel ei, qui pignori accepit [d], in factum actione tenebitur.

1 (¶ Si [e] cōiunctim [f] duobus legetur Stichus, & alter eorum occisum repudiauerit: puto, coniunctim solum posse Aquilia agere: quia retro accreuisse dominiū ei videtur.)

De seruo pignerato.

18. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SEd & si is, qui pignori seruum accepit, occidit eum, vel vulnerauit lege Aquilia, & [g] pignoratitia conueniri potest. sed alterutra contentus esse debebit actor.

De seruo communi.

19. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SEd si communem seruum occiderit quis: Aquilia teneri eum, Celsus ait. idem est. & si vulnerauerit [h].

20. *Idem* lib. 42. ad Sabinum.

SCilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agat.

De damni æstimatione. 1. De anni computatione. 2. De æstimatione corporis, & eius quod interest.

21. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

AIt lex, *quanti "is homo" in eo* [i] *anno plurimi fuisset.* quæ clausula æstimationē [k] habet damni, quod datū est.

1 ¶ Annus autem retrorsus [l] computatur, ex quo quis occisus est. Quod si mortiferè fuerit vulneratus, & postea post longum interuallum mortuus sit: inde annum numerabimus, secundum Iulianum, ex quo vulneratus est [m]: licèt Celsus contra scribit.

2 ¶ Sed vtrum corpus eius solùm æstimamus, quanti fuerit, cū occideretur. an [n] potius, quanti interfuit nostra, non esse occisum? & hoc iure vtimur, vt eius, quod interest [o], fiat æstimatio.

22. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

PRoinde: si seruum occidisti, quem sub pœna tradendum promisi: vtilitas [p] venit in hoc iudicium.

1 ¶ Item * causæ [q] corpori [r] cohærentes æstimantur si quis ex comœdis, [s] aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, [t] aut ex pari mularum vnum, vel vnam occiderit. non solùm "enim" peremti corporis æstimatio facienda est: sed & eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.

8. De successoribus. 9. Si seruus dolo occisus sit. 10. De confitente, alio negante. 11. De falsa confessione.

23. *Vlpianus* libro octauodecimo ad Edictum.

INde Neratius scribit, si seruus heres institutus occisus [u] sit, etiam hereditatis æstimationem [x] venire [y].

1 ¶ Iulianus ait: si seruus liber, & heres esse iussus, occisus fuerit: neque substitutum, neque legitimum, actione legis Aquiliæ, hereditatis æstimationem consecuturum, quæ seruo competere non potuit: quæ sententia vera est. pretii igitur solummodo fieri æstimationem: quia hoc interesse solum substituti videretur. ego autem puto, nec pretij fieri æstimationem: quia, si heres esset [z], & liber esset.

2 ¶ Idem Iulianus scribit: si institutus fuero sub cōditione, *Si Stichum manumisero.* & Stichus sit occisus post mortem testatoris: in æstimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit conditio. quod si viuo testatore occisus sit, hereditatis æstimationem cessare: quia retrorsum, quanti plurimi fuit, inspicitur.

a ictus enim cuiusque contemplari oportet. colliguntur autem ex teli genere. v. l. vlt. ʒ. de sicariis.
b vide Clarum. §. sent. §. vlt. quæst. 60. numero 23.
c Sic habeto: Titium, si pluribus vulneribus vno impetu Sempronium occiderit, teneri de occiso: Si prius vulnerauerit, postea occidit, de vulnerato & occiso. l. 32. §. 1. ʒ. eodem. at si idem Sempronius post acceptū vulnus ruina, aut naufragio periit, Titius de vulnerato tantùm tenebitur. l. 15. §. 1. ʒ. eodem. Quemadmodum si Tertius eundē Sempronium vno ictu exanimauerit, vt hoc §. Quod si Tertius nō vno ictu, sed simpliciter, Sempronium à Titio vulneratum vulnerauit, ísq; postea moriatur, vterque de occiso tenebitur. l. 51. ʒ. eodem. Scio nonnullis videri hîc agi de liberis occisis: in dicta l. 51. de seruis. Aliam conciliandi rationē affert Zazius 2. intellect. 6. sed meo iudicio operosiorē.
d Exanimare est animam tollere, occidere. hinc exanimus, occisus Virgil. corpus vbi exanimum positū. Pallantis. Exanimatus verò perturbatus, cōterritus. Terēt. Andr. exanimatū video. *Donatus & Arruntius Celsus.*
e vide Tiraquellum tractatu de pœnis temperādis causa. 61.
f l. 1. §. 6. ʒ. titul. proxim.
g l. 13. l. 43. ʒ. eod.
h Quid si quis irritatu suo ferā bestiam vel aliā quamcūq; quadrupedem in se proritauit, eóq; damnum acceperit (ita legēdum, non *dederit*, nisi legas, *sibi dederit.*) neque in eius dominū, neque in custodē datur actio. *Paul.* 1. *sentent.* 15. §. 3.
i An in dominum? v. l. 17. l. 19. ʒ. eod.
k tibi quidquid fuero consecutus. *Haloand.* v. l. 24. ʒ. de ædilitio edict.
l de pauperie tamen potest. l. 2. ʒ. tit. prox.
m l. 12. ʒ. eo. l. 17. in fi. ʒ. de vsufructu.
n l. 7. §. 4. l. 18. §. 2. ʒ. de dolo.
o Membrorum suorum dominus nemo videtur. vide quæ scripsi ad Nouellam Leonis 5. & l. 4. ʒ. de custodia.
p v. l. 11. §. 6. ʒ. eod
q Cur ita? v. l. 54. §. 1. ʒ. de adquir. rerum.
r l. 43. ʒ. eod. l. 36. §. 2. ʒ. de petitione. v. l. 31. in fin. ʒ. de heredibus instit.

s l. 7. §. 5. ʒ. de dolo.
t legati dominiū à die mortis transit in legatarium, fictè: ab adita hereditate verè l. si t l. §. seruus ʒ. de legat. 1. Fictio requirit duo extrema. *Bald.*
u l. 66. §. 2. ʒ. ad Trebell.
x Synopsis Basilic. d. loco c. 16.
y aduersus eū qui prior vulnerauit. v. l. 11. §. 3. ʒ. eod.
z l. 15. l. 36. §. 1. ʒ. eod.
a Theophil. §. 6. Insti. de noxal.
b l. 11. ʒ. de seruit. l. 85. §. 1. ʒ. de reg. iur.
c l. 11. §. 7. ʒ. eod.
d l. 27. ʒ. de pig.
e hunc paragraphum August. 3. Emend. 1. authoritate Basil. tollit.
f l. 34. ʒ. eod.
g id est, alterutra. vt in l. 27. §. 11. ʒ. eod.
h quid si seruus communis mihi nocuerit? l. 27. §. 1. ʒ. eod.
i l. 23. §. 7. ʒ. eo.
k Quanti plurimi clausula, æstimationē rei continet.
l hoc est ante: vnde *retrorsior* apud Tertullianum c. 19. *apologeticæ.* Ceteri, inquit, quoque prophetæ, etsi Moysi postumant, extremissimi tamen eorum nō retrorsiores (ita legēdum, nō *retrosiores*) deprehēduntur primoribus vestris sapientibus & legiferis & historicis? ita legēndū est cum interrogatione. quæ duo errata doctissimus sanè interpres *Pamelius* non seruauit. vult enim Tertullianus. vltimos prophetarum, sapientibus & Philosophis gentilium tempore antiquiores.
m tunc enim fingitur occisus: l. 15. §. 1. ʒ. eod.
n Id quod interest non metimur ex solo serui occisi corpore, sed vlterius etiam.
o l. 22. l. 23. §. 1. 4. 6. l. 37. §. 1. l. 51. vers. æstimatio. l. 55. vers. quanti igitur. ʒ. eod. l. 1. §. penult. ʒ. tit. prox.
p seu id quod interest. l. 21. ʒ. eod. Vtilitatis enim verbo, hîc id quod interest intelligitur.

q Causæ corpori coherentes, vtilitates, accessiones. l. 37. §. 1. ʒ. eod.
r Corpus hic non id quod corpus in homine est, vocat simpliciter, sed id quod ex distantibus & pluribus corporibus perficitur. Est enim corpus comœdorū, symphoniacorū, gemellorū, quadrigæ, paris mularū. f l. 34. in f. l. 38. in f. ʒ. de ædilitio.
t d. l. 38. u *sub.* antequam etiam adiret hereditatem iussu domini. §. 10. Inst. eod.
x l. 11. ʒ. ad exhib. l. 52. §. pen. ʒ. de furtis.
y Immò non venit l. 63. ʒ. ad l. Falcidiam.
z §. 1. Instit. de hered. instit. l. pen. C. de necessariis.

a v.l.21.ῑ.eodem.
b vide l.15.§.41 ῑ.de iniuriis.
c sic de cautione subrepta aut corrupta & instrumentis competit condictio & damni iniuriæ actio.l.10. in fi.ῑ.de damno.
d de infante vide l.70.ῑ.de verb.obligat.

3 ¶ Idem Iulianus scribit, æstimationem hominis occisi ad id [a] tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit. & ideo, & si pretioso pictori pollex fuerit præcisus: & intra annum, quo præcideretur, fuerit occisus: posse "eum" Aquilia agere: pretióque eo æstimandum, quanti fuit prius quàm artem cum pollice amisisset.

4 ¶ Sed & si seruus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quæstionem habere destinaueram, vt [b] fraudium participes eruerentur: rectissime Labeo scribit, tanti æstimandum quanti mea intererat, fraudes serui per eum commissas, detegi [c], non quanti noxa eius serui valeat.

5 ¶ Sed & si bonæ frugi seruus, intra annum mutatis moribus occisus sit: pretium id æstimabitur, quanto valeret prius, quàm mores mutaret.

6 ¶ In summa omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem seruum facerent, hæc accedere ad æstimationem eius, dicendum est.

7 ¶ Si infans [d] sit occisus nondum anniculus [e]: verius est sufficere hanc actionem: vt æstimatio referatur ad id tempus, quo [f] intra annum vixit. 8 ¶ Hanc actionem & heredi [g], ceterísque successoribus dari constat. sed in heredem, vel ceteros hæc actio non dabitur, cum sit pœnalis [h]: nisi fortè e damno locupletior heres factus sit.

9 ¶ Si dolo seruus occisus sit: & lege Cornelia [i] agere dominum posse constat: &, si lege Aquilia egerit, præiudicium fieri Corneliæ [k] non debet [l].

10 ¶ Hæc actio aduersus confitentem competit in simplum: aduersus negantem in duplum [m]. 11 ¶ Si quis hominem viuum falsò cõfiteatur occidisse: & postea [n] paratus sit ostendere, hominem viuum esse: Iulianus scribit cessare Aquiliam: quamuis confessus sit, se occidisse. hoc enim solùm remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere, eum occidisse. ceterum occisum esse hominem à quocunque oportet [o].

24. *Paulus* libro vicesimo secundo ad edictum.

HOc apertius est circa vulneratum hominem. nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus: æstimationem cuius vulneris facientus? vel ad quod tempus recurremus?

1. De confeßione procuratoris, tutoris, curatoris. 2. De officio Iudicis in confitentem.

25. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

PRoinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit: magis est, vt non teneatur in mortuo, licèt fassus sit. 1 ¶ Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quiuis alius confitetur [p], "aut" absentem vulnerasse: confessoria in eos [q] vtilis actio danda est.

2 ¶ Notandum, quod in hac actione, quæ aduersus cõfitentem datur, iudex non rei iudicandæ, sed æstimandæ datur: nam * nullæ partes sunt iudicandæ in confitẽtes [r].

26. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

PVta enim, quod qui conuenitur, fateatur se occidisse, & paratus sit æstimationem soluere, & aduersarius magni litem æstimat.

De seruo seruum surripiente & occidente. 1. De seruo communi. 3. Qui tenentur nomine serui. 4. Caput secundũ. 5. Caput tertiũ. 6. De homine, vel pecude, ruptis, fractis, vstis. 7. De arbusto, ædificio, & rebus inquilini exustis. 10. De furno secundum parietem communem. 11. De ædificio exusto, 12. De apibus exustis. 13. quid sit rumpere. 14. De lolio, aut auena in segetem iniectis. 15. De vino corrupto. 16. De fracto vel vsto. 17. De seruo vulnerato, vel cæso. 18. De vestimentis scissis, vel inquinatis. 19. De millio, vel frumento effuso 20. Si quid frumento immixtũ sit. 21. De nummis excußis. 22. De partu eiecto 23. De mulo nimium onerata. 24. De naue perforata. 25. De fructibus perceptis. 26. De sylua cæsa. 27. De salicto. 28. De puero castrato. 29. De artifice qui calicem fregit. 30. De margaritis ab vxore perforatis. 31. De foribus fractis: aut edificio diruto. 32. De aquæductu diruto. 33. Si lapis ex plaustro ceciderit. 34. De mulo qui pollicem serui, ad quem erat alligatus, auulsit. 35. De lacu perfusa & vino effuso.

27. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI seruus seruum alienũ subripuerit, & occiderit: "&" Iulianus, & Celsus scribunt: & furti, & damni [s] iniuriæ competere actionem. 1 ¶ Si seruus communis, id est meus & tuus, seruum meum occiderit: legi Aquiliæ locus est aduersus te, si tua voluntate [t] fecit. & ita Proculum existimasse, Vrseius refert. quod si non volũtate tua fecit, cessare noxalem actionem: ne [u] sit in potestate serui [x] vt tibi soli seruiat. quod puto verum esse.

2 ¶ Item si seruus communis, meus & tuus [y], sit occisus à seruo Titij: Celsus scribit, alterum ex dominis agentem, aut litis æstimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei insolidum oportere: quia hæc res diuisionẽ non recipit. 3 ¶ Serui autem occidentis nomine dominus tenetur [z]: is verò, cui bona fide seruit, non [a] tenetur. Sed an is, qui seruum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliæ actione, quæritur. & ait Iulianus, teneri. [b] est verissimum: cum & Marcellus consentit. 4 ¶ Huius legis secũdum quidem capitulum in desuetudinem abiit [c].

5 ¶ Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia. *Ceterarum [d] rerum, præter hominem, & pecudem occisos, si quis alteri damnũ faxit quod vsserit, fregerit, ruperit iniuria: quãti ea res erit in dieb triginta proximus, tantũ æs domino dare damnas esto.*

6 ¶ Si quis igitur non occiderit hominem, vel pecudem: sed vsserit, fregerit, ruperit: sine dubio ex his verbis legis agendum erit [e]. Proinde, si facem seruo meo obieceris, & eum adusseris, teneberis mihi.

7 ¶ Item si arbustum meum, vel villam meam incenderis [f]: Aquiliæ actionem habebo.

8 ¶ Si quis insulam voluerit meam exurere: & ignis etiam ad vicini insulam peruenerit: Aquilia tenebitur etiam vicino, non minùs etiam inquilinis tenebitur, ob rés eorum exustas. 9 ¶ Si fornacarius [g] seruus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta: Neratius scribit, éx locato conuentum [h] præstare debere: si negligens in eligendis ministeriis [i] fuit. ceterum si alius ignẽ subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit: an tenebitur, qui subiecerit? nam, qui custodiit, nihil fecit. qui rectè ignem subiecit, non peccauit [k]. quid ergo "est"? puto vtilẽ competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormiuit, quan in eum, qui negligenter custodiit [l]. nec quisquam dixerit in eo, qui obdormiuit. rem eum humanam, & naturalem passum: cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ne euagetur [m].

10 ¶ Si furnum secundùm parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? & ait Proculus, agi nõ posse, quia nec cum eo, qui focum haberet [n]. & ideo æquius puto, in factum actionem dandam. scilicet si paries exustus sit. si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, vt [o] metuam, ne mihi damnum des: damni infecti puto sufficere cautionem.

11 ¶ Proculus ait: cum coloni serui villam exussissent: colonum vel ex locato, vel ex lege Aquilia teneri: ita vt colonus possit seruum noxæ dedere [p]: &, si vno [r] iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed hæc ita, si culpa [r] colonus careret. ceterum, si noxios seruos habuit [s], damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. Idẽ seruandum & circa inquilinorum [t] insulæ personas scribit. quæ sententia habet rationem.

12 ¶ Si cum apes meæ ad tuas aduolassent, tu eas exuseris [u] legis Aquiliæ actionem competere. Celsus ait. 13 ¶ Inquit lex, *ruperit*. "Rupisse" verbum fere omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. 14 ¶ Et ideo Celsus quærit: si Lolium, aut auenam [x] in segetem alienam inieceris, quo eam "tu" inquinares: non solùm *quod vi aut clam* dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum: sed & in factum agendum: & si colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius [y] non agi: scilicet ne dominus amplius inquietet. nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere, & mutare, vt lex Aquilia locum

e id est, cum nondum annũ compleuisset.
f non fit æstimatio toti[9] anni, qui nõdum anniculus occisus: sed eius tẽporis quo inter annum vixit.
g v.l.36.§.1.ῑ.eo. l.1.§.1.ῑ.de priuatis delictis.
h l.111. in fin. de regulis iuris. pœnales actiones non dantur in heredes nisi locupletiores factos.
i v.l.3.Cod eod.
k l.2. §.1.ῑ.vi bonorum raptorũ.
l Imò potest.l.7.§.1.in f.ῑ.de iniuriis.
m v.l.2.§.1.ῑ.eo.
n subaudi imposita sibi necessitate respõdẽdi à iudice: secus si volũtate: & sic intellige.l.6.§.3.ῑ.de cõfessis.
o adde.l.24.ῑ.eo.l.4.ῑ.de cõfes.
p Confessionẽ falsam retractare quilibet potest, probare tamen falsam esse cogitur.
q l.9.§.4.ῑ.de interrogation.
r nisi in condemnando, ídque in ciuilibus, non in criminalibus. Bart.
s i. duas actiones l.2. in fi.ῑ.de priuatis delictis.
t l.1.§.quod ergo additur.ῑ.de vi & vi.
u Ratio infirma, vide Cuiaciũ 17. obseruat. 15. adde quæ scripsi ad l.21.C. de furtis.
x similis est ratio in l.16.§ seru.ῑ.de publica.l.13.ῑ.de adq.possess.
y l.49.20.ῑ.eod.
z Imò non tenetur l.11.ῑ.de noxalibus. Solus vt mox dicetur.
a Imò tenetur noxali bonę fidei possessori.l.13.& l.28. de noxalib.l.8.ῑ.de interrogat. Ne dicas cum Græcis hîc non agi de noxali, sed de alia actione Nã de noxali actione hæc lex prorsus loquitur, cùm dicat, serui nomine. Ne dicas bonæ fidei possessorẽ hîc, bonæ fidei desiisse quo tempore cum eo ageretur noxali iudicio: hæc enim commenta sunt. Dic potius, bonæ fidei possessorem non teneri noxali actione, vt vel æstimationem litis sufferat, vt seruũ actoris faciat (quia & illud iniquum est, & hoc præstare non potest, cùm ipse dominus non sit) sed teneri, vt seruum dimittat, & toto suo iure cedat. Dominum autem propriè teneri, vt seruum actoris faciat, quia vindicandi serui, à bonæ fidei possessore facultatem habet arg.l.22.ῑ.de noxalibus. Atqui negatur dominum serui nomine ab alio bona fide posse, furtis teneri. l.11.ῑ.de noxalibus. Dic dominum ita non teneri, vt electo bonæ fidei possessore non teneatur, cùm ab initio liberum sit actoris, vel non domino experiri, vt litis æstimationem præstet: vel cum bonæ fidei possessore vt eum à se dimittat, si nolit pro eo subire litis æstimationẽ: quod fortè obseruatur in hypothesi versiculi sequentis.
b Imò non tenetur dominus noxali actione de furto à suo seruo fugitiuo commisso l.17.§.3.ῑ.de furtis l.21.§.3.ῑ.de noxalibus. Paul.2.sent.31.§.23.
c videtur autẽ fuisse de intercepta nobis vtilitate cuius exemplũ ex 9. Plin. 59. citat Cuiacius

d al. Cæterarum rerum si quis alteri damnum faxit, quod aliquod animal... hominem & pecudem occiderit, quod vsserit, fregerit. Hot. 4. obs. 2. Verum incrustata lectio, minimè necessaria est, & præterea inepta: restringit... animalia contra mentem iurisconsulti, qui ad res etiam inanimatas extendit legem. vbi cæterarum rerum. vnde de arbusto, villa, insula, furno dicitur...

r Colonus tenetur de incendio sua culpa dato. vide quæ notaui ad l.... cendio.
s Colonus in culpa quodammodo esse videtur: qui noxiis seruis vtitur... sum. l.25.§.4.ῑ.locati.
t Quod ius est in colono incendij ratione, idem in inquilino esse debet...
u hoc enim tertium caput legis Aquiliæ de exustis agit §.5.6.ῑ.eod...
x ἄγρωστιν Græci vertunt. i. verbenam. Idem est si arenam in frumentum... eod. tametsi eo loco lege, auenam vt hîc: & apud Ciceronem 5. de finibus... nus lib. de præscript. c.30. Parabola, bonum semen frumenti à domino... primo constituit, auenarum autem sterilis fœni adulteriũ ab inimico... ducit. Huc tamen pertinere versus Virgilianus potest. Infelix lolium &... dominantur auenæ. Infelix lolium, vel eo dici putat Isidorus quòd sit infœcundum lib.17.cap.9.
y de hac formula dixi ad l.15.ῑ. ratam rem.

a Theophil.§.13.inst.eod.vel aquas.v.l.1.ĵ.de extraord.crimin.
b Spurcat vinum, qui aquam infundit. adde Festum in spurcum vinum, vide prouerbium, ἀπώλεσας τὸ οἶνον, ἐπιχέας ὕδωρ. perdidisti vinum aqua infusa.
c idem est si frumentum.§.16.ĵ.eod.
d l.7.in fine.ĵ.de iniurijs.

habeat:alia,nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta separatio sit.

15 ¶ Cum eo planè:qui vinum [a] spurcauit [b], vel effudit [c], vel acetum fecit, vel alio modo vitiauit: agi posse Aquilia, Celsus ait:quia etiam effusum,& acetum factũ, corrupti appellatione continetur. 16 ¶ Et non negat fractum, & vstum contineri corrupti appellatione. sed non esse nouum, vt lex, specialiter quibusdam enumeratis, generale subiiciat verbum, quo specialia complectatur. quæ sententia vera est. 17 ¶ Rupisse eum vtique accipiemus, qui vulnerauerit:vel virgis, vel loris, vel pugnis cecidit, vel telo, vel quo alio, vt scinderet alicui corpus:vel tumorem fecerit:sed ita demum, si damnum iniuria datum est.ceterum, si nullo seruum pretio, viliorem deterioremve fecerit:Aquilia cessat:iniuriarúmque [d] erit agendum dumtaxat. Aquilia enim eas ruptiones, quę dãna dant, persequitur. Ergo etsi pretio quidem non sit deterior seruus factus, verùm sumptus in salutem eius, & sanitatem facti sunt:in hæc mihi videri damnum datum [e], atque ideo lege Aquilia agi posse.

18. ¶ Si quis vestimenta sciderit, vel inquinauerit [f], Aquilia, quasi ruperit tenetur. 19 ¶ Sed & si quis milium [g], vel frumentum meum [h] effuderit in flumen:sufficit Aquiliæ actio. 20 ¶ Item si quis frumento harenã [i] vel aliud "quid" immiscuit, vt difficilis [k] separatio sit:quasi de corrupto agi poterit. 21 ¶ Si quis de [l] manu mihi nũmos excusserit [m]:Sabinus existimat, damni iniuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent.puta si in flumen [n], vel in mare, vel in cloacam ceciderũt.quod si ad aliquem peruenerunt:ope [o], consilio furtum factum agendum.quod & antiquis placuit.idem, etiam infactum dari posse actionem ait. 22 ¶ Si mulier pugno, vel equa ictu à te percussa eiecerit [p]:Brunus ait, Aquilia teneri, quasi rupto. 23 ¶ Et si mulum plus iusto onerauerit [q]:& aliquid membri ruperit:Aquiliæ locum fore.

24 ¶ Si nauem venaliciarum mercium perforasset:Aquiliæ actionem esse, quasi ruperit, Viuianus scribit.

25 ¶ Si oliuam immaturam [r] decerpserit, vel segetẽ [s] desecuerit immaturam, vel vineas crudas:Aquilia tenebitur:quod si iam maturas, cessat Aquilia. nulla enim iniuria est, cùm tibi etiam impensas donauerit [t], quæ in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur.Sed si collecta hæc interceperit, furti [u] tenetur. Octauenus in vuis adiicit:nisi (inquit)in terram vuas proiecit, vt effunderentur. 26 ¶ Idem & in silua cædua scribit:vt, si immatura [x], Aquilia [y] teneatur:quod si matura [z] interceperit, furti teneri [a] eum, & arborum [b] furtim cæsarum.

27 ¶ Si salictum maturum ita, ne stirpes læderes, tuleris:cessare Aquiliam. 28 ¶ Et, si [c] puerum quis castrauerit, & pretiosiorem [d] fecerit: Viuianus scribit, cessare Aquiliam.sed iniuriarum erit agendum, aut ex edicto ædiliũ, "aut" in quadruplum [e]. 29 ¶ Si calicẽ diatretum [f] faciendum dedisti:siquidem imperitia [g] fregit, damni iniuria tenebitur: si "verò" non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus. & ideo plerumque [h] artifices conuenire solent, cum eiusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere.quæ res, ex locato tollit actionem, & Aquiliæ. 30 ¶ Si cum maritus vxori margaritas extricatas [i] dedisset in vsu:eaque inuito, vel inscio viro perforasset, vt pertusis in linea vteretur:teneri eam lege Aquilia [k], siue diuertit, siue nupta est adhuc. 31 ¶ Si quis ædificij mei fores cõfregerit, vel refregerit, aut si ipsum ædificium [l] diruit, lege Aquilia tenetur.

32 ¶ Siquis aquæductũ meũ diruerit:licet cementa mea sunt, quæ diruta sunt, tamẽ quia terra mea nõ sit [m], qua aquã duco:melius est dicere, actionẽ vtilẽ dandã. 33 ¶ Si ex plaustro lapis ceciderit, & quid ruperit, vel fregerit: Aquiliæ actione plaustrariũ teneri, placet, si male cõposuit lapides, & ideo lapsi sunt. 34 ¶ Si quis seruũ cõductũ [n] ad mulũ regendũ, cõmendauerit ei mulũ:ille ad pollicem "suũ," eũ alligauerit de loro:& mulus eruperit sic, vt

e sensus est, lege Aquilia agi posse & sanato vulnerato seruo l.45.§.1.ĵ.eod. aliàs qui seruũ curauit alienũ, sumptus in eo factos recuperare potest. v.l.20.C.de negotiis.
f vel si fimo corrupto aliquẽ perfuderit.l.1.§.1.de extraord.crim.
g à milio, miliarium: vas ad coquẽdum milium l.19.§.12.ĵ.de auro.
h vel vinum.§.15.ĵ.eod.
i legendum videtur, auenam vt §.14.s.eod.
k v.§.14.in f.s.e.
l manu nummos qui alteri excutit, ita vt ad nullum perueniãt, sed pereãt, damni iniuriæ: si vt ad aliquem, peruenirent, excussit furti vel in factum tenetur.
m l.52.§.13.ĵ.de furtis.
n adde l.14.§.2.ĵ.de præscriptis verbis.
o vide l.50.§.1.ĵ.de furtis.
p i. abortum fecerit.vt l.39.ĵ.eod.
q v. quæ notaui ad l.48.s.de vsufructu.
r l.30.§.2.ĵ.locati. Adde de eo qui immaturam virginẽ stuprauit l.25.ĵ.de iniuriis.l.38.§.3.ĵ.de pœnis.
s vide l.21.ĵ.de furtis.
t an id semper pręsumatur, collige ex iis quæ adnotaui ad d.l.48.
u l.25.inf.ĵ.de furtis.
x al. immaturam l.1.Cod.eo.l.18.ĵ.quod vi aut clam.
y Imò quod vi aut clam.l.18.ĵ.quod vi.
z al. maturam. maturam autẽ & immaturam syluam cæduam interpretor, quæ ante consuetũ cædẽdi tempus cęsa sit.
a v.l.1.ĵ.arborũ furtim cæsarum.
b Imò nihil præstabit d.l.18.
c 19.Synopsis Basilic. περὶ εὐνούχων c.74.§.2.
d nam castratis & Eunuchis cubiculariis vtebãtur principes v.l.4.C.de præpositis sacri cubiculi, & ibidem Cuiac. Quintilianus 5.c.12. Mancipiorũ negotiatores, formæ puerorum virilitate excisa lenocinantur, & post. sed mihi naturam intuenti, nemo non vir spadone formosior erit, nec tam auersa vnquam videbitur ab opere suo prouidentia, vt debilitas inter optima inuẽta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si nasceretur mõstrum erat. libidinẽ iuuet, ipsum effœminati sexum mendacium, nunquam tamen hoc continget malis moribus regnũ, vt siqua pretiosa fecit, fecerit & bona. &c.
e v. quæ notaui ad Nouell. 142.c.1.de pœna eorum qui alios castrant.
f i. calicem ex lapillo vel gemma perforandum. vnde Diatretarij, qui perforant margaritas, οἱ τρυπῶντες τὰς μαργαρίτας. in l.1. Codi.de excusat.artificum. vide etiam Turneb.27.aduers.31.
g l.13.s.locati.
h Conuentione fieri potest, vt ne Aquiliæ actionis nomine teneatur.
i ἀτρύπους Basil. exaluminatas Plinio, à detracto alumine, nondũ tamen pertusas & coniectas in lineam v.Cuiac.18.obs.37.
k l.2.C.rerum amot.l.37.ĵ.de donat.inter virum.
l l.50.ĵ.eod.
m adde l.30.s.de seruitut.rustic.
n adde l.60.§.7.ĵ.locati.
o vietori, Bud. sed Basilica habent, κονιάτῃ. i. tectori. qualis is est, qui tectorium cisternæ inducit. aliàs legitur, victori. Cuiac.10.obs.9. Porrò tectoris fit mentio l.5.§.7.ĵ.commodati.
p non excipulum musti defluentis è torculari, sed cisternam vini.de qua v.l.21.§.5.ĵ.de furtis.
q i. incrustandum. ἐπὶ τῷ χροντίσαι, vel φιλοκαλῆσαι, vel, ἀναχρίσαι τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. vide Cuiacium.10.obseruat.9.
r l.7.§.antepen.ĵ.quod vi.
s vt si quis rete, quo tẽpore fruges colligũtur, tetẽderit, & in illud collapsũ an animal interierit, indemnis est retis dominus. 6.Harmenop.in Georgicis 6.§.5. adde l.29.ĵ.eod.

& pollicẽ auelleret seruo, & se præcipitaret: Mela scribit si pro perito imperitus locatus sit, ex cõducto agendũ cũ domino ob mulũ ruptũ, vel debilitatũ:sed, si ictu, aut terrore mul9 turbatus sit, tũ dominũ eius, (id est, muli, & serui) cũ eo, qui turbauit, habiturũ legis Aquiliæ actionem: mihi autẽ videtur, & eo casu, quo ex locato actio est, cõpetere "etiã" Aquiliæ. 35 ¶ Item si tectori locaueris [o] lacum [p] vino plenum curandum [q]:& ille eum pertudit, vt vinum sit effusum. Labeo scribit in factum agendum.

De foueis. 1. De causæ cognitione.

28. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

QVi foueas vrsorum, ceruorumque capiendorũ causa faciunt, si in itineribus [r] fecerunt, eoque aliquid decidit factũque deterius est:lege Aquilia obligati sunt. at si in aliis locis, vbi [s] fieri solent, fecerunt, nihil tenẽtur.

1 ¶ Hæc tamen actio ex causa danda est: id est, si neque denuntiatum est [t]; neque scierit, aut prouidere potuerit. (& multa huiusmodi deprehẽduntur, quibus summouetur petitor, si euitare periculum poterit.)

De laqueis. 1. De protecto, vel aquæductu reciso. 2. De nauibus. 6. De animalibus læsis, quæ pecudes non sunt. 7. De magistratibus & pignoribus. 8. De verbo plurimi supplendo in tertio capite.

29. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

QVemadmodum si laqueos [u] eo loci posuisses, quò [x] ius ponendi nõ haberes, & pecus vicini in eos "laqueos" incidisset. 1 ¶ Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses:posse me tecum damni iniuria agere, Proculus scribit.debuisti enim mecum, ius mihi non esse protectum [y] habere, agere. nec esse æquum.damnum me pati, recisis a te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris Seueri: qui per cuius domum traiectus erat aquæductus citra seruitutem, rescripsit, iure suo posse eum intercidere.& meritò:interest enim, quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit. 2 ¶ Si nauis tua impacta in meam scapham, damnum mihi dedit:quæsitum est, quæ actio mihi competeret.& ait Proculus, si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, & culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum:quia parui refert, nauem immittendo, aut seruaculum [z] ad nauem ducendo, an tua manu damnum dederis.quia omnibus his modis per te damno adficior. sed si, fune rupto, aut, cum à nullo regeretur nauis, incurrisset:cum domino agendum non esse. 3 ¶ Item Labeo scribit:si cum vi [a] ventorum nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius, "&" nautæ funes præcidissent: si [b] nullo alio modo, nisi pręcisis funibus, explicare se potuit, nullam actionem dandam [c].idemque Labeo, & Proculus, & circa retia piscatorum, in quæ nauis "piscatorũ" inciderat, æstimauerunt. Plane, si culpa nautarum id factũ esset, lege Aquilia agendum.Sed vbi damni [d] iniuria agitur, ob retia:non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem [e]:cum incertum fuerit, an caperẽtur. Idemque [f] & in venatoribus, & in aucupibus probandum.

4 ¶ Si nauis alteram contra se venientem obruisset: aut in gubernatorem, aut in ducatorem [g] actionem competere damni iniuriæ, Alfenus ait.sed si tanta vis naui facta sit, quæ temperari non potuit:nullam in dominũ dandam actionem.sin autem culpa nautarum id factum sit: puto Aquiliæ sufficere.

5 ¶ Si funem quis, quo religata nauis [h] erat, præciderit:de naue quæ periit, in factum agendum. 6 ¶ "Hac actione" ex hoc legis capite de omnibus animalibus læsis, quæ pecudes non sunt, agendum est:puta, vt de cane.sed & de apro, & leone, ceterisque feris, & auibus idem erit dicendum [i].

7 ¶ Magistratus municipales [k], si damnum iniuria dederint posse Aquilia [l] teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas [m] necauisset, dũ nõ patitur "te" eis cibaria adferre:in factũ actio dãda est. Itẽ si, dũ putat se ex lege capere pign9, nõ ex lege ceperit:& res tritas [n] corruptasque [o] reddat [p]:dicitur legẽ Aquiliã locũ ha-

t l.3.ĵ.eod.
u l.55.ĵ.de acq. rer.domin.
x puta in alieno, non in tuo. vt hinc constet laqueos & retia cuiq; iure permitti in suo ponere, suorũ fructuum ab animalibus cõseruandorũ causa.
y vel murum l.17.s.si seruitus. vel arborem.l.2.ĵ.de arboribus.
z scapha, cui vel interdũ nautæ tẽpestatis tẽpore se cõmittunt vel ipsos pisces seruaturos, Turn.27.aduers.51. Græci κοντὸν ἤ ἄλιον. ferraculũ, vulg. gubernaculum. Hugo à Porta. ferriculum Haloan. Alij verriculũ: Alij, feraculũ: Antonius Augustin9 quod Festum, in Soracũ, legisse videtur, sorraculũ vel serraculum: à serraco vel sarraco. Cicero in Pisonẽ apud 8 Quintil. 3. Tibi tota cognatio in serraco aduehitur, Vitruui9 10.c.1. Portationes eorum nõ essent, nisi plaustrorũ aut sarracorum per terrã: nauicularum per aquam iuuentæ essent machinationes. Quibus ex locis sanè colligas, non legendum esse ferraculũ, vel sarraculũ: cùm hac lege non agatur de vehiculo aut machinatione terrestri, sed aquatili, & nauigio: & alioquin ex Festo cõstat soracũ esse, quo ornamẽta portẽtur scenicorũ. Plaut. in Persa. Librorũ ecce illum plenum soracum habeo.& Glossis sarraca, ἅμαξα. Proinde legunt alij Lenunculũ ex Nonio. Alij remunculũ. ex Gell. Cuia.9.obs.10. serraculũ legit. & 14.obs.13.
a adde l.15.l.16.§.8.ĵ.de public.
b v.l.3.§.pen.ĵ.de incend.
c an eo casu debetur naulũ. v.l.15. & vl.§ si propter ĵ.de public.
d de hac formula scripsi ad Ciceronẽ in oratione pro Roscio Comœdo.
e in emptione autẽ iactus retis, agitur ad incertũ, si piscator rete iacere noluit:si extraxit, nec velit reddere, quod extraxit æstimabitur.l.12.ĵ.de act.empt.
f Argumentũ à piscatione ad venationẽ & aucupiũ.
g ductorẽ.
h idem in Põtone Calli Bac. appellãt) dicendum est, quod sæpissiimè occurrit.
i & in omnib.reb.quæ anima carent.§.13 Inst.eod.
k i.minores, sine imperio l.32.inf.ĵ.de iniuriis.
l l.12.s.de iurisd.ct.
m adde l.9.§.2.s.eo.l.4.ĵ.de agnosc.liber.l.2.§.20.ĵ.vi bono.rapt.
n Pignus detritũ reddẽs tẽetur ad id quod interest domini:quod notari potest aduersus fœneratores, pignus detrita reddẽtes debitori.
o In pignoribus custodiẽdis, operæ aliquid est & laboris. Fieri.n.nõ potest vt pignus tẽpore ipso non alteretur, vt hinc colligas, fideiussoris dãdi promissorẽ seu debitorem, nõ posse inuito creditori, fideiussoris loco, pignus dare:quamuis meliorẽ cõditionẽ creditoris videatur efficere. (Est.n.labor, vt superius dictum est, in pignore custodiẽdo) §.præterea Inst de act.l.vlt.s.de vsu:v.Negusantiũ tract.de pignorib. membro.1.parte 5.numero 2.
p l.25.ĵ.de pignoratitia.

a *l. ſi ſeruus. Cod. de his qui ad Eccleſ.* b *§. 14. in fine. Inſt. eod.* c *v. l. 24. ȷ. de adulter.* d quia pignoris dominus eſt. *l. 11. §. 6. ȷ. eod.* e quod creditor ex pignore conſequitur, debitori prodeſt ad debiti quantitatem, vt de ſuperfluo tantùm poſtea teneatur. f *v. l. 24. §. 2. ȷ. de pignorat. action l. 21. ȷ. de pignoribus.* g *Deuteronomij* 22. 6. *Harmenop.* 12. §. 5. h *v. Exod.* 22. *Harmenop.* 6. *tit.* 12. & apud eundem in legibus *Georgicis cap.* 8.

bere. quod dicendum eſt, & ſi ex lege pignus cepit. Si quid tamen magiſtratus aduerſus [a] reſiſtentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia. Nam & cum pignori ſeruum cepiſſet, & ille ſe ſuſpenderit, nulla datur actio.

8 ¶ Hæc verba, *quanti* [b] *in triginta diebus proximis fuit* etſi non habent *plurimi*, ſic tamen eſſe accipienda cõſtat.

De adultero. 1. aut pignerato ſeruo occiſo. 2. De vino vel frumento conſumpto. 3. De dolo & culpa. De ſegete, aut vinea læſa progreſſu ignis. 4. Si ſeruus non mortifere vulneratus, negligenter perierit.

30. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

QVi occidit adulterum deprehenſum ſeruum alienum [c], hac lege non tenebitur.

1 ¶ Pignori datus ſeruus, ſi occiſus ſit, debitori actio [d] competit. ſed an & creditori danda ſit vtilis: quia poteſt intereſſe eius, quod debitor ſoluendo non ſit, aut quod litem tempore amiſit: quæritur, ſed "hic" iniquum eſt, & domino, & creditori eum teneri. niſi ſi quis putauerit, nullã in ea re debitorem iniuriam paſſurum, cùm proſit ei ad debiti quantitatem [e]: &, quod ſit amplius, conſecuturus ſit ab eo: vel ab initio in id, quod amplius ſit, quàm in debito, debitori dandam actionem. & ideo in his caſibus, in quib. creditori danda eſt actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amiſit, creditor quidem vſque ad modum debiti habebit Aquiliæ actionem, vt proſit hoc debitori: ipſi autem debitori in id [f], quod debitum excedit, competit Aquiliæ actio. 2 ¶ Si quis alienum vinum, vel frumentum conſumpſerit, non videtur damnum iniuria dare. ideóque vtilis danda eſt actio. 3 ¶ In hac "quoque" actione, quæ ex hoc capitulo oritur, dolus, & culpa punitur. Ideóque ſi quis in ſtipulam [g] ſuam, vel ſpinam [h] comburendæ eius cauſa, ignem immiſerit. & vlterius euagatus, & progreſſus ignis alienam ſegetem, vel vineam læſerit [i] requiramus, num imperitia eius, aut negligentia id accidit. nam, ſi die ventoſo id fecit, culpæ reus eſt. nam & * qui occaſionem [k] præſtat, damnum feciſſe videtur [l] in eodem crimine eſt, & qui non obſeruauit, ne ignis longiùs procederet. at ſi omnia quæ oportuit, obſeruauit: vel ſubita vis [m] venti longiùs ignem produxit. caret culpa. 4 ¶ Si vulneratus fuerit ſeruus non mortiferè, neglígẽtia autẽ [n] perierit: de vulnerato actio erit nõ de occiſo.

Si quid putator, vel machinarius deiecerit.

31. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

SI [o] putator ex arbore ramum cùm deiiceret, vel machinarius [p] hominem prætereuntem occidit: ita tenetur, ſi is in publicum decidat, nec ille proclamauit [q], vt caſus eius euitari poſſit. ſed Mucius etiam dixit, ſi in priuato idem accidiſſet, poſſe de culpa agi. * culpam [r] autẽ eſſe, quòd, cùm à diligente prouideri poterit, non eſſet prouiſum [ſ]. aut tum denunciatum eſſet, cùm periculum euitari non poſſit. ſecundum quam rationem non multũ refert per publicum, an per priuatum iter fieret: cùm plerumque [t] per priuata loca vulgò iter fiat. Quòd ſi nullũ iter erit: dolum dumtaxat præſtare debet, ne immittat in eum, quem viderit tranſeuntem. nam * culpa ab eo exigenda non eſt: cùm diuinare [u] non potuerit [x], an per eum locum aliquis tranſiturus ſit.

Si familia damnum dederit. 1. quis ſeruum vulnerauerit vel occiderit.

32. *Gaius* lib. 7. ad Edictum prouinciale.

ILlud quæſitum eſt, an quod proconſul in furto obſeruat, quod à familia factum ſit, (id eſt, vt non in ſingulos detur pœnæ perſecutio, ſed ſufficeret [y] id præſtari, quod præſtandum foret, ſi id furtum vnus liber feciſſet) debeat & in actione damni iniuriæ obſeruari. ſed magis viſum eſt, idem eſſe obſeruandum [z]: & meritò. cum enim circa furti actionem hæc ratio ſit, ne ex vno delicto tota familia dominus careat: eáque ratio ſimiliter & in actionẽ damni iniuriæ interueniat: ſequitur, vt idem debeat æſtimari. præſertim cùm interdum leuior ſit hæc cauſa delicti: veluti ſi culpa, & non dolo, damnum daretur.

1 ¶ Si idem eundem ſeruum vulnerauerit, poſtea de inde etiam occiderit: tenebitur & de vulnerato [a], & de occiſo: duo enim ſunt delicta. aliter atque ſi quis, vno impetu, pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim vna erit actio de occiſo.

De rei æſtimatione. 1. De actione in factum.

33. *Paulus* libro 2. ad Plautium.

SI ſeruum meum occidiſti. * non [b] affectiones æſtimandas eſſe puto, (veluti ſi filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles) ſed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia [c] rerũ, non ex affectione, nec vtilitate ſingulorum, ſed cõmuniter [d] fungi [e]. Itaque eum, qui filium naturalem poſſidet, non eo locupletiorem eſſe, quòd eum plurimo, ſi alius poſſideret, redempturus fuit. nec illum, qui filium alienũ poſſideat, tantum habere, quanti eum patri vendere poſſet. in lege enim Aquilia "damnum" conſequimur: & amiſiſſe [f] dicemur, quod [g] aut conſequi potuimus, aut erogare cogimur. 1 ¶ In damnis, quæ lege Aquilia non tenẽtur, in factum datur actio [h].

Si ſeruus legatus occiſus ſit.

34. *Marcellus* lib. 21. Digeſtorum.

TItio, & Seio Stichum legauit. liberante Seio, cùm Titius vindicaſſet legatum, Stichus occiſus eſt. deinde Seius repudiauit legatum. perinde [i] Titius agere poſſit, ac ſi ſoli legatus eſſet.

35. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

QVia retro adcreuiſſe dominium ei videretur.

Si dominus ſeruum vulneratum heredem inſtituerit.

36. *Marcellus* lib. 21. Digeſtorum.

NAm ſicut, repudiante [k] legatario legatum, heredis eſt actio, perinde [l] ac ſi legatus non eſſet: ita huius actio [m] eſt, ac ſi ſoli legatus eſſet.

1 ¶ Si dominus ſeruum, quem Titius mortiferè vulnerauerat, liberum & heredem eſſe iuſſerit: eíque poſtea Mæuius exſtiterit heres: non habebit Mæuius cum Titio legis Aquiliæ actionem. ſcilicet ſecundum Sabini opinionem, qui putabat, ad heredem actionem [n] non tranſmitti, quæ defuncto competere non potuit. nam ſanè abſurdum accidet, vt heres pretium quaſi occiſi conſequatur eius cuius heres exſtitit. Quod ſi ex parte eum dominus heredem cum libertate eſſe iuſſerit: coheres eius mortuo eo, aget lege Aquilia.

Si quis iuſſu alterius damnum dederit. 1. De quadrupede, cuius nomine actio eſt, occiſa.

37. *Iauolenus* lib. 14. ex Caſſio.

LIber homo ſi iuſſu [o] alterius, manu iniuriam dedit: actio legis Aquiliæ cum eo eſt, qui iuſſit, ſi modo [p] ius imperandi adfuit. quòd ſi non habuit: cum eo agendum eſt, qui fecit. 1 ¶ Si quadrupes, cuius nomine actio eſſet cum domino, quòd pauperiem feciſſet [q], ab alio occiſa eſt, & cum eo lege Aquilia agitur, æſtimatio nõ ad corpus quadrupedis, ſed [r] ad cauſam eius, in quo de pauperie actio eſt, referri debet: & tanti damnandus eſt is, qui occidit. iudicio legis Aquiliæ, quanti actoris intereſt, noxæ [ſ] potiùs [t] deditione defungi [u]. quàm litis æſtimatione.

Si ſeruum meum bona fide tibi ſeruientem ſeruus tuus vulnerauerit.

38. *Idem* lib. 9. Epiſtolarum.

SI eo tempore, quo tibi meus ſeruus, quem bona fide emiſti, ſeruiebat, ipſe à ſeruo tuo vulneratus eſt: placuit, omnimodo me tecum rectè lege Aquilia experiri [x].

De eiectione. 1. De pecore, quod quis in agro ſuo deprehẽdit.

39. *Pomponius* lib. 17. ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius ſcribit: Equa, cùm in alieno paſceretur, in cogendo [y], quòd prægnãs erat, eiecit [z]. quærebatur, dominus eius poſſetne cum eo, qui coegiſſet, lege Aquilia agere: quia equam in iciendo [a] ruperat [b]. ſi percuſiſſet, aut conſulto vehementius egiſſet: viſum eſt agere poſſe. 1 ¶ Pomponius:

QVamuis alienum pecus in agro ſuo quis deprehendiſſet, ſic illud expellere debet quomodo ſi ſuum deprehendiſſet: quoniam, ſi quid ex ea re damnum cœpit, habet proprias actiones [c]. Itaque qui pecus

---

i *Deuteronomij* 22. i ſi in ſtipulam (igne cõiecto, dum quis aliud legit) ignis fugit & præceſſit, non Aquilia, ſed in factum actione tenebitur. *v. collatione legum Moſaicarum, tit. 12. de incendio.* igitur tres actiones cõpetere videtur, Criminalis, ex dolo, *l. 9. ȷ. de incendio*, ciuilis in factum, vt hac ſpecie *d. l. 12. & dupli. l. 1. C. eod. Paul. 5. ſent. 3. §. vlt.*
k occaſio inter cauſas efficientes numeratur. *l. 51. ȷ. eod.* vt & origo. *l. 1. §. ſexus ȷ. de poſtulando.*
l *l. 15. ȷ. de ſiccarijs.*
m vis ſub ita excuſat incendium. *vt hîc adde l. 29. §. 3. ȷ. eod.*
n ſua: vt ſi nõ patiatur ſe à medicis curari. *Bal.*
o 36. *Synopſis Baſilic. ex lib. 60. titul. 3. c. 29. adde 6. Harmenop. in Georgicis 6. §. 1.*
p Machinarius, qui in machina, aut de machina operatur.
q Proclamatio excuſat factum machinarij occidentis: eiuſve qui inſidiatorẽ interficit. Cæterùm proclamationis hæc formula conceſſa fuiſſe videtur, *Caue.* vt ex Ciceronis 2. de Oratore colligimus *l. 7. ȷ. de ſicarijs. §. 5. Inſt. eod.*
r Culpa eſt nõ præuidere quod à diligente præuideri poteſt. eſt igitur culpa diligentiæ oppoſita.
ſ *l. 26. §. 7. ȷ. ex quib. cau. maiores l. 9. §. 1. ȷ. locati.*
t Iter vulgo fit plerunque per priuata loca.
u Diuinare nemo cogitur: ideóq; qui nõ diuinat, culpam nõ admittit. Eſt verò diuinatio diuerſa à prouidentia quæ in diligentem hominẽ cadit. Huius enim non illius priuatio, culpa eſt. Prouidentia ratiocinatione per cauſas perficitur: Diuinatio eſt citra cauſam futuri prænotio.
x *l. 29. §. 2. ȷ. mandati. vide l. 4. §. 23. ȷ. de except. doli mali.*
y *v. l. 1. in fi. ȷ. ſi familia furtum.*
z quod in furto. vt ſc. dominus liberetur, ſi vnius nomine damnũ præſtiterit: ſed aliud definitur, quoties familia albũ corrupit, quoties iniuriã intulit, *l. 9. ȷ. de iuriſd.* Ibi igitur plura facta nõ vnum, hîc vnũ nõ plura (interpretatione prudentũ ſcilicet, nõ à Prætore: ſic. n. intelligi poteſt quod extat *in l. 9. ȷ. de iuriſd.*) fingimus. Cur tã variè? nõ ideo placet, quod furti & damni iniuria dati nominatæ ſint actiones: albi corrupti, nõ item *Bar.* aut quòd in furto animus ſolus, in reliquis factũ ipſum conſideretur *Alciat.* quod in furto res non corrumpatur, vtcumque rem eandem plures contrectent, *Baro.* Placet potius, id ideo conſtitutum, quòd iniuria damno pecuniario grauius toleratur, *Goueanus.* quòd in furto & Aquilia, licèt plures rem cõtrectent, vnica res tamen furtiua intelligitur, cuius reſtitutione domino fit ſatis. In albo corrupto & iniuria aliud fit, quæ, grauior eſt, à pluribus quàm ſi ab vno illata ſit, vt vnius luitione cæteros hîc liberari non oporteat. *Zaſ. v. etiam Cuiac. 8. obſer. 32.*
a *v. l. 11. §. 3. ȷ. eod.*
b Imò affectiones æſtimandæ. *l. 54. ȷ. mandati.* Dic, affectionem, non conſider. æſtimatione, ſed in actione: hoc eſt, vt quis agere poſſit.
c *l. 61. in* 63. *ȷ. ad l. Falcidiam.*
d *vide l.* 1. *ȷ. de diuerſ. temporalibus præſcription.* hoc ex loc. ligitur, ei intereſt niter, ſeu nis intereſt finitio.
e Comm. fungi præ cuntur, affectione tilitate populi, gulorũ
f Damn. cies eſt
g Id quod tereſt, niri pot aut cõſequ tuimus, aut gare cog Prius, miſſum: tius dam *vlt. ȷ. de præ ſtipulat.* ſa 13. ȷ.
h *l. 11. inf. præſcript.*
i adde *ȷ. eod. l. 17 eod.* Ius ſcendi tro trahit *v. l. 44. §. 1 legat. 1.*
k legatari pudiante, dis eſt acti
l Paria gatum & legati diari.
m *v. l. de comm.*
n legis liæ *v. l. 15 ȷ. eod.*
o Iubens riam riæ tenet *de qua l. 1. §. de vi & mata.*
p *l. de his qui dig. l. Fatia. in fi. l. 169 reg. iur.*
q *l. 1. §. prox.*
r Corp ſa rei hic nuntur, *§. 1. ȷ. eod.*
ſ Noxæ vtilior eſt ri, quàm ſtimatio.
t noxa & litis tio hic tur.
u Defu noxa de is, cui nos ditur an
x quod reditate mihi nõ tabis ſi quid detrimenti ſeruo tuo illatum fuerit, quia re mea me abu *l. 25. §. cõſuluit. ȷ. de petitione*, nec etiam tenebor, ſi tuus ſeruus eo tẽpore ruperit, *l. 1. §. 1. ȷ. de ſeru. corrupt.*
y Cogit equum, qui icit *infrà, eodem, ibidem iciendo* agit aut abigit, *eodem, ibidem vehementius egiſſet.* ἀπήλασας abegiſti. *Synopſis Baſil. 19. tit. 10.* *titul. 3. c. 35.*
z *l. 27. §. 22. ȷ. eod. l. 53. ȷ. eod.*
a id eſt, percutiẽdo ἐὰν ἐξελάσας, ἢ σφοδρῶς ἤλασας ſic percuſiſti, & vehementius egiſti. vide Feſtum in Icit, percuſſit: Plaut. *Truculento* Frendit, icit femur. *Mo*lularia, fuſcina ici vidulum. Paccuuius *Armorum iudicio*. Canis quando percuſſa lapide, non tam appetit illum qui ſe icit: quàm illum lapidem quo icta eſt, *in Icit.* Alij legunt *hîc* eiiciendo, male.
b *§. vlt. Inſt. eod. adde l. 51. ȷ. de furtis.*
c de paſtu. ſc. de quibus *l. 14. in fin. ȷ. de præſcriptis.*

a quidam tamen volunt, in hac specie locorum consuetudines spectādas, non ius scriptum: quas iuri scripto contrarias esse in eo casu scribit Petrus Ratus *in cōsuetud. Pict.* & Pyrrhus *ad consuetud. Aurel.* Speculator *in titul. de actore. versic. sed pone inuenio.* tradit, pecus in hac hypothesi includi & detineri posse, sed tantisper dum eius dominus appareat, vt in eum possit actio institui restituto pecore. sed si propius spectem[o], leges reperientur, quæ detentionē pecoris tantisper videntur permittere, dum cautio præstita sit. *l. 9. §. 1. ff. de damno: l. 8. ff. de incendio.* eámque opinionē tuētur, Bartol. & Zasius *in dict. l. 9.* Bessian *ad consuetud. Aruer.* Franc. Mignon. *ad cōsuetud. Andeg.* quod Oldradus authoritate huius legis non admittit.

alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit[a]: nec agere illud aliter debet, quàm (vt supra diximus) quasi suum: sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, vt suum recipiat.

De chirographo, vel testamento, vel instrumento deleto.

40. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

IN lege Aquilia: si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub cōditione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim: qui[b] "testes" possunt non esse eo tempore, quo conditio existit[c]: & si, summatim re exposita, ad suspicionem iudicem adducam: debeam vincere. sed tunc condemnationis exactio[d] competit, cùm debiti conditio extiterit. quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

Pro testamento deleto non competit actio L. Aquil. testatori, sed heredi vel legatario. Bald.

41. *Vlpianus* lib. 41. ad Sabinum.

SI quis testamentum deleuerit[e], an damni iniuriæ actio competat, videamus. & Marcellus libr. 5. Digestorum dubitans negat competere. quemadmodū "enim" (inquit) æstimatio inibitur[f]? ego apud eum notaui, in testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest eius, æstimari non potest: verumtamen in herede, vel legatariis diuersum: quibus[g] testaméta pene chirographa sunt. Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto[h], competere legis Aquiliæ actionem. Sed & si quis tabulas testamēti apud se depositas deleuerit, vel pluribus præsentibus legerit: vtilius est, in factum, & iniuriarum[i] agi, si, iniuriæ faciendæ causa, secreta iudiciorum publicauit.

1 ¶ Interdum euenire Pomponius eleganter ait, vt quis tabulas delendo, furti non teneatur, sed tantùm damni[k] iniuriæ: vt putà[l] si non animo furti faciēdi, sed tantùm damni dandi deleuit. nam furti non tenebitur.* cum[m] facto enim etiam animum furis furtum exigit[n].

42. *Iulianus* lib. 48. Digestorum.

QVi tabulas testamenti depositas[o], aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, vt legi non possit: deposita actione, & ad exhibendum tenetur: quia corruptam rē restituerit, aut exhibuerit. legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit. corrupisse[p] enim tabulas recte dicitur, & qui eas interleuerit[q]. *l 42 n°1*

De eo in rebus hereditariis.

43. *Pomponius* libro 19. ad Sabinum.

OB id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est[r], legis Aquiliæ actionem habes: quod post mortem eius, cui heres sis, acciderit. dominum[s] enim lex Aquilia appellat, non vtique eum, qui tunc fuerit, cùm damnum daretur. nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit: cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris. & hoc aliter constitui sine magna captione posthumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim cæsis. Puto eadem dici posse etiam

b Lex est vtilissima. Vsus autē ita obtinuit testes ante litis cō testationem (ne alioquin lis nulla sit) non esse recipiendos *argument. capit. 1. cap. accedens, 2. c. quoniam frequenter. 5. extr. vt lite non contestata nō procedatur ad testium receptionē.* Sed qa actoris vel rei interest, ne sibi, suisque successoribus rerū gestarum memoria pereat, vel probationis facultas, in vtroque admissum est, vt ij ante litis contestationem petere possint testes à se productos interrogari & examinari. De actore prius videamus, quib9 ex causis, seu quādo, à quo & qua forma id impetrare debeat Actor, quoties timet de suorum testium morte, aut diuturna ac lōginqua absentia, (addamus & de eorum obliuione & leuitate) Iudicem suum vel testiū (apud Gallos regiæ literæ impetrandæ sunt ad iudices regios eo fine *Papon. 2. notarior. libr. 10.*) summatim re exposita, interpellabit, vt testes à se productos ob eas causas examinet, ad rei, in futurum, memoriam. Cui petitioni iudicem subscribere æquum est, *vt hîc.* Reus autem (etsi officio iudicis impetrare possit, vt aduersarius intra certum tempus agat, & ni id fecerit, perpetuum illi indicatur silentium *argum. l. 5. Cod. de ingen. manumiss.*) eodem modo, & iis penè de causis testes suos ante litis contestationem producere, ac petere vt interrogentur, potest: ídque tuendæ in futurum exceptionis suæ causa. Demus .n. præsentibus testibus liberationem illi legatam *c. significauit. 41. x. de testibus,* demus damnum in re deposita commendata, locata, vel communi, illi datum esse, vel naufragium accidisse. *l. 2. Cod. de naufragijs lib. 11. titul. 5.* At si damnatus contumaciæ, innocentiam suam testibus probare cupit, num id postulare potest? Io. Papo *ibidem* negat posse, ídque (hoc nostris Gallis dico) ex Francisci 1. constitutione. forc alioquin in potestate rei vt criminalem causā m in ciuilem cōuertat. Singulare est, quod notat Imbertus *in Enchiridio, in verbo simplex signatura,* Vi simplici signaturæ beneficiarium petere posse, vt argentarij Romani, super signatura concessi beneficij interrogentur: vt ita demum beneficij recreantia impetretur, cum alioquin molestiæ & magni dispendij sit, ad eam impetrandam, Bullas Pontificias authenticas proferre. Silentio non est prætereunda differentia harum duarum interrogationum, ab interpretibus notata, ex cap. quoniam frequenter. 5. & cap. significauit. 41 *testibus.* Nam in hoc, quiuis: in illo valetudinarij, & mox abfuturi tantùm interrogantur. Qui ex hoc deponunt, perpetuò: qui ex illo, intra annum tantùm probant. Depositio vi huius facta, continuo publicatur: vi illius; obsignata penes iudices manet, nec ante litis contestationem publicatur. *vide Mynsingerum 4. obseruat. 72. Ferrariens. in forma 8. ad perpetuam rei memoriam.* Adde & illud Testes parte præsente & non incerta regulariter non recipi lite non cōtestata citata, *c. quoniam in pr. vt lite non contestata.* cuius sententiæ vide plures exceptiones apud Socinum *regula 404*

c *al.* exstabit.

d seu actio. *l. 36. inf. ff. de rebus creditis.*

de "hac" actione: *Quod vi aut clàm:* si modo quis aut prohibitus fecerit: aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissēt prohibitum iri[t].

De culpa leuissima. 1. Si seruus, domino sciente, damnum dederit.

44. *Vlpianus* libro 42. ad Sabinum.

IN lege Aquilia & leuissima culpa[u] venit. 1 ¶ Quotiens sciente domino seruus vulnerat, vel occidit: Aquilia dominum teneri dubium non est.

Scientia domini quomodo accipitur. 1. Si seruus vulneratus conualuerit. 2. Si quis seruum quem liberum putabat occiderit. 3. De duobus concurrentibus. 4. De damno sui deffendendi causa, dato. 5. De pariete sublato.

45. *Paulus* libro 10. ad Sabinum.

SCientiam[x] hîc pro patientia[y] accipimus: vt qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit.

1 ¶ Lege Aquilia agi potest, & sanato vulnerato seruo[z].

2 ¶ Si meum seruum, cum liberum putares[a], occideris: lege Aquilia teneberis.

3 ¶ Cum stramenta ardentia transilirent: duo concurrerunt, ambóque ceciderunt[b]: & alter flamma consumptus est. nihil eo nomine potest agi, si non intelligitur, vter ab vtro euersus sit.

4 ¶ Qui, cum[c] aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxij sunt. vim enim[d] vi defendere omnes leges, omniáque iura permittunt. sed si, defendendi mei causa, lapidem in aduersarium misero, sed non eum, sed prætereūtem percussero: tenebor lege Aquilia. illum enim solùm, qui vim infert, ferire conceditur: & hoc, si tuendi dumtaxat, num etiam vlciscendi[e] causa factū sit.

5 ¶ Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur.

Si vulnerato seruo actum sit, & eo mortuo, iterum agatur.

46. *Vlpianus* lib. 50. ad Sabinum.

SI, vulnerato seruo, lege Aquilia[f] actū sit: postea mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia[g] nihilominus potest[h].

47. *Iulianus* lib. 86. Digestorum.

SEd si priore iudicio estimatione facta, postea mortuo seruo, de occiso agere dominus instituerit: exceptione doli mali opposita compelletur: vt ex vtroque iudicio nihil amplius consequatur, quàm consequi deberet, si initio de occiso homine egisset[i].

De damno dato in re hereditaria.

48. *Paulus* lib. 39. ad Edictum.

SI seruus, ante aditam hereditatem, damnum in re hereditaria dederit: & liber factus, in ea re dānum det, vtraque[k] actione tenebitur: quia alterius, & alterius facti hæres sunt.

De apibus fumo fugatis, vel necatis. 1. quid sit damnum iniuria datum. De ædibus intercisis incendij arcendi gratia.

49. *Vlpianus* lib. 4. Disputationum.

SI quis, fumo facto, apes alienas fugauerit[l], vel etiam necauerit: magis causam mortis præstitisse videtur,

e *l. 41. ff. eodem l. 31. de furt.* & quę notaui *ad l. 5. in fin. ff. de præscriptis.*

f Iniri æstimatio dicitur, cùm inuenitur modus rei æstimandæ. Ita iniri ratio dicitur Terentio *Heautontim. act. 4. Seneca 1.* Antea malè legebatur hîc inhibetur.

g *l. 10. inf. ff. de edendo.*

h *l. 27. 28. 29. 30. 31. 32. ff. de furtis.*

i doli, *l. 35. ff. de dolo:* depositi, *l. 1. §. 38. ff. depositi:* & falsi, *l. 1. §. 6. ff. de falsis* criminaliter, ad metallum vel deportationem *l. 38. §. 9. ff. de pœnis.*

k Cur ita? Quod actū malè, semper iniuriā continet.

l Animus faciētis distinguit iniuriam à damno.

m furtum nō fit ipso ac nudo facto: sed facto simul & animo.

n *v. l. 53. ff. de furtis* *§4 n°2*

o *v. l. 41. ff. eod.*

p Corrumpit tabulas, qui eas interleuit. Est igitur interletio in tabulis corruptionis species.

q *vide l. 12. C. de testam. eodem.*

r *vide l. 13. §. 2. ff. eodem.*

s cui datur Aquilia *l. 11. §. 6. ff. eodem.*

t ne melioris conditionis sint stulti, quàm periti, *l. 4. in fi. ff. quod vi.*

u *l. 13. ff. de liberali causa.*

x id est, voluntatem eo sensu. Velle hîc videtur, qui patitur, qui scit & prohibere potest, nec tamen prohibet.

y Qui non prohibet, sed volens patitur quid fieri, pro ignorante non habetur, *l. 2. ff. de noxalibus.* adde *l. 4. Cod. de noxalib.*

z *l. 27. §. 17. in fine. ff. eod.*

a *l. 15. §. 45. ff. de iniuriis.*

b si cum stramenta ardentia transilirēt, duo concurrerint, ambóq; ceciderint. *Hug. à Porta.*

c Necessitas excusat eum qui necessitate damnum dedit.

d *vide l. 4. ff. eod.*

e *vide quæ notaui ad l. 3. §. 9. ff. de vi & vi.*

f id est, ex 3. cap. legis Aquiliæ. *l. 27. §. 5. ff. eod.*

g idque ex 1. cap. *l. 2. ff. eod.* An & accusatio in eum institui de occiso? potest: ita vt fideiussores priore iudicio dati non teneantur. *Bald. & Albericus hîc.*

h *l. 32. in fine ff. eod. l. 47. ff. eod.*

i id est deducto eo quod ex 3. cap. præstitum erit, *l. 11. §. 10. infrà de act. empt. l. 32. in fine ff. de euict.*

k puta in factum, ex dolo ante libertatem commisso, *l. 1. ff. si is qui testamento,* & lege Aquilia, ex eo quod commisit post libertatem; atque ita diuersitas factorum exigit diuersitatem pœnarum.

l id fieri notant interpretes διὰ τὸ στενόπορον εἶναι αὐτῶν τὴν ὄσφρησιν. *vide in hunc locum Cuiac. 15. obs. 26.* Liuius 4. Dictator flammis occurrit: claráque voce, Fumóne victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti?

quàm occidiſſe:& ideo in factum actione tenebitur.

1 ¶ Quod dicitur [a] damnum iniuria datum Aquilia perſequi,ſic erit accipiendum,vt videatur damnum iniuria datum,quod cum damno iniuriam attulerit : niſi magna vi cogente,fuerit factum, vt Celſus ſcribit circa eũ, qui,incendij [b] arcendi gratia , vicinas [c] ædes intercidit. nam hîc ſcribit ceſſare legis Aquiliæ actionem. iuſto enim metu ductus,ne ad ſe ignis perueniret,vicinas ædes intercidit.&,ſiue peruenit ignis , ſiue ante extinctus eſt: exiſtimat,legis Aquiliæ actionem ceſſare.

De domo demolita & balneis extructis.

50. *Idem* lib. 6. Opinionum.

QVi domum alienam,inuito domino,demolit [d]:& eo loco balneas extruxit:præter naturale ius,quod ſuperficies ad dominum ſoli pertinet,etiam damni dati nomine actione ſubiicitur.

Si inſtitutum ſeruum,mortiferè vulneratum,deinde heredem, alius ita percuſſerit, vt maturius moreretur. Si plures trabem furandi cauſa ſuſtulerint,quam ſinguli ferre non poſſent.

51. *Iulianus* lib. 86. Digeſtorum.

ITa vulneratus "eſt" ſeruus,vt eo ictu certum eſſet moriturum : medio deinde tempore heres inſtitutus eſt: & poſtea ab alio ictus deceſſit. Quæro,an cum vtroque de occiſo,lege Aquilia agi poſſit?Reſpondit:* Occidiſſe dicitur vulgo quidem,qui mortis cauſam [e] quolibet modo præbuit:ſed lege Aquilia is demum teneri viſus eſt, qui adhibita vi,& quaſi manu cauſam mortis præbuiſſet: tracta [f] videlicet interpretatione [g] vocis à cedendo,& à cæde.Rurſus Aquilia lege teneri exiſtimati ſunt,non ſolùm qui ita vulneraſſent,vt cõfeſtim vita priuarent , ſed etiam hi,quorum "ex" vulnere certum eſſet aliquem vita exceſſurum.Igitur ſi quis ſeruo mortiferum vulnus inflixerit:eundémque alius ex interuallo ita percuſſerit,vt maturius interficeretur:quàm ex priore vulnere moriturus fuerat:ſtatuendum eſt,vtrumque [h] eorum lege Aquilia teneri.

1 ¶ Idque eſt conſequens auctoritati veterum : qui cum à [i] pluribus "idem" ſeruus ita vulneratus eſſet, vt nõ appareret,cuius ictu periiſſet,omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. 2 ¶ Æſtimatio autem perempti non eadem in vtriuſque perſona fiet.nam qui prior vulnerauerit,tantum præſtabit,quantũ in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis [k] ex die vulneris trecentum [l] ſexaginta quinque [m] diebus.poſterior in id tenebitur,quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita exceſſit.in quo pretium quoque hereditatis erit. Eiuſdẽ ergo ſerui occiſi nomine alius maiorem , alius minorem æſtimationem præſtabit,nec mirum:cùm vterque eorum ex diuerſa cauſa,& diuerſis temporibus , occidiſſe hominem intelligitur [n]. Quod ſi quis abſurdè à nobis hæc conſtitui putauerit:cogitet,longe abſurdius conſtitui , neutrum lege Aquilia teneri.aut alterum potius : cum * neque impunita maleficia eſſe oporteat [o]:nec facilè conſtitui poſſit,vter potius lege teneatur.Multa autem iure ciuili,contra rationem diſputandi , pro vtilitate [p] communi recepta eſſe,innumerabilibus reb. probari poteſt. vnum interim poſuiſſe contentus ero. Cùm plures [q] trabem alienam furandi cauſa,ſuſtulerint,quàm ſinguli ferre non poſſent: furti actione omnes teneri exiſtimantur: quamuis [r] ſubtili ratione dici poſſit,neminem eorum teneri;quia neminem verum ſit eam ſuſtuliſſe.

De ſeruo ex plagis mortuo. 1. De rixa, & mutua percuſſione. 2. De duobus plauſtris , quæ in cliuo ducebantur. 3. Si bos in experiundo ſeruum percuſſerit. 4. De ludo pilæ.

52. *Alfenus* lib. 2. Digeſtorum.

SI ex plagis ſeruus mortuus eſſet : neque id medici inſcientia, [s] aut domini negligentia [t] accidiſſet: rectè de iniuria,occiſo eo,agitur. 1 ¶ Tabernarius in ſemita noctu,ſupra lapidem,lucernam poſuerat.quidam prætereriens eam ſuſtulerat,tabernarius eum conſecutus, lucernam repoſcebat,& fugiẽtem retinebat.ille flagello,quod in manu habebat,in quo dolon [u] inerat,verberare tabernarium cœperat,vt ſe mitteret.ex eo maiore rixa [x] facta, tabernarius ei,qui lucernã ſuſtulerat. oculum effoderat, conſulebat , num damnum iniuria "non" videtur dediſſe, quoniam prior flagello percuſſus eſſet.reſpondi, niſi data opera effodiſſet oculum,non videri damnum iniuria feciſſe: culpam enim penes eum , qui prior [y] flagello percuſſit,recidere.ſed,ſi ab eo non prior vapulaſſet,ſed cùm ei lucernam eripere vellet,rixatus eſſet, tabernarij culpa factum videri. 2 ¶ In cliuo capitolino duo plоſtra onuſta mulæ ducebant.prioris [z] ploſtri muliones conuerſum ploſtrum ſubleuabant,quo facilè mulæ ducerent. interim ſuperius ploſtrum ceſſim [a] ire cœpit. & cùm muliones , qui inter duo ploſtra fuerunt , è medio exiſſent, poſterius ploſtrum à priore percuſſum,retrò redierat , & puerum cuiuſdam obtriuerat , dominus pueri conſulebat:cum quo "ſe" agere oporteret.reſpondi , in cauſa [b] ius eſſe poſitum. Nam ſi [c] muliones, qui ſuperius ploſtrum ſuſtinuiſſent,ſua ſponte ſe ſubduxiſſent : & ideo factum eſſet,vt mulæ ploſtrum retinere non poſſint,atque onere ipſo retraherentur:cum domino mularum nullam eſſe actionem.cum hominibus,qui conuerſum ploſtrum ſubſtinuiſſent,lege Aquilia agi poſſe.nam nihilo minùs eum [d] damnum dare, qui,quod ſuſtineret,mitteret ſua voluntate,vt "id" aliquem feriret.veluti ſi quis aſellum, cùm agitaſſet,non retinuiſſet.æquè ſi quis ex manu telum [e], aut aliud quid immiſiſſet,damnum iniuria daret.Sed ſi mulę, quia aliquid reformidaſſent,& muliones timore permoti ne opprimerentur, ploſtrum reliquiſſent : cum hominibus actionem nullam eſſe : cum domino mularum eſſe. Quod ſi neque mulæ,neque homines in cauſa eſſent: ſed mulæ retinere onus nequiſſent:aut,cùm coniterentur, lapſæ concidiſſent , & ideo ploſtrum ceſſim rediſſet : atque hi,quo conuerſum fuiſſet,onus ſuſtinere nequiſſent: neque cum domino mularum, neque cum hominibus eſſe actionem.Illud quidem certè,quoquomodo res ſe haberet,cum domino poſteriorum mularum agi non poſſe: quoniam non ſua ſponte, ſed percuſſæ retrò rediſſent.

3 ¶ Quidam boues vendidit ea lege,vti [f] daret experiundos:poſtea dedit experiundos. emptoris ſeruus in experiundo percuſſus ab altero boue cornu eſt.quærebatur num venditor emptori damnum præſtare deberet. reſpõdi,ſi emptor boues emptos haberet,nõ debere præſtare. ſed ſi non haberet emptos:tum,ſi culpa hominis factum eſſet,vt à boue feriretur,non debere [præſtari,] ſi vitio bouis,debere. 4 ¶ Cùm [g] pila [h] cõplures luderent,quidam ex his ſeruulum,cùm pilam percipere conaretur,impulit.ſeruus cecidit,& crus fregit.quærebatur, an dominus ſeruuli lege Aquilia cum eo,cuius impulſu ceciderat,agere poteſt,reſpondi,non poſſe: cùm [i] caſu [k] magis, quàm culpa,videretur factum.

De bobus in anguſtum locum coactis.

53. *Neratius* lib. 1. Membranarum.

BOues alienos in anguſtum locum coegiſti [l] eóque effectum eſt vt deiicerentur [m].datur in te , ad exemplum legis Aquiliæ,in factum actio.

Si creditor animal ſibi debitum vulnerauerit, aut occiderit.

54. *Papinianus* lib. 37. Quæſtionum.

LEgis Aquiliæ debitori [n] competit actio,cùm reus ſtipulandi ante moram promiſſum animal vulnerauerit.idem eſt,& ſi occiderit animal. quòd ſi poſt morã promiſſoris,qui ſtipulatus fuerat,occidit:debitor quidem liberatur:legé autem Aquilia hoc caſu non rectè experietur:nam creditor ipſe ſibi potiùs,quàm alij,iniuriam feciſſe videtur [o].

Si creditor alterum ex duobus ſeruis ſibi alternatim debitis ante moram occiderit.

55. *Paulus* lib. 22. Quæſtionum.

STichum aut Pamphilum promiſi Titio : cùm Stichus eſſet decẽ[milium]Pamphilus viginti.ſtipulator Stichum ante moram occidit.Quæſitum eſt de actione legis Aquiliæ.Reſpondit.Cùm viliorem occidiſſe proponitur,in hunc tractatum,nihilum differt ab extraneo creditor [p].quanti igitur fiet ęſtimatio?vtrum decem[milium] quanti fuit occiſus:an [q] quanti eſt , quem neceſſe habeo dare,id eſt,quanti mea intereſt? & quid dicemus, ſi[&] Pamphilus deceſſerit ſine mora?iam pretium Stichi minuetur , quoniam liberatus eſt promiſſor?& ſufficiet fuiſ-

a *l.1.l.5.ſ.eod.*
b Incendij arcẽdi cauſa à ſuis ædibus, vicinus poteſt domum vicini diruere, *vt hîc l. 3. §. penult. ff. de incẽdio: 6. Harmenop. 1. §.7. ſynopſis Baſilicon 19. titul. 10. ex lib. 60. titl. 3. c. 46. in fine.*
c *v. l. 3. §. pen. ff. de incendio.*
d demolitur. *l. 27. §. 31. l. 45. in fine ſ. eod. l. 2. C. eod.*
e Cauſam prębẽs mortis vulgò occidiſſe dicitur. *l. 7. §. 6. l. 13. §. 3. ſ. eod.* ſed lege Aquilia is tãtum qui Adhibita vi & quaſi manu, apud Nicetam,in *Iſaacio Angelo*,hãc ſententiam rex Siciliæ ita vſurpat μὴ διαφέρειν τὸ φονεῦσαι, καὶ φόνου παράσχειν πρόφασιν,*v. Cuiac. 15. obſ. 26.*
f argumentum ab Etymologia.
g Argumẽtum ab interpretatione vocis.
h *v. quæ notaui ad l. 11. §. 3. ſ. eod.*
i *l. 21. §. penult. ff. de furtis.*
k i. retrorſum computatis. *v. l. 3. ff. de fid inſtr.*
l trecentis, *vt in l. 4. §. 5. ff. de ſtatu liber.*
m Annus tot diebus conſtat, vt oſtendi *ad l. 4. §. 5. ff. de ſtatu liber.* Cicero 2. de natura. Circuitus Solis orbium quinque & ſexaginta & 300. quarta ferè diei parte addita conuerſionẽ faciũt annuam. Cõſtat, inquam, 365. diebus continuis , annus continuus: vt vtilis, vtilibus totidem.
n non eadem æſtimatio præſtatur, cum diuerſi ex diuerſa cauſa & diuerſis temporibus occiderunt.
o *v. l. 14. C. de pœnis.*
p igitur vtilitas publica ac communis , ſubtili diſputandi rationi,*vt hîc.* ſtricto iuri,*l. 8. Cod. de iudiciis.* præſertim in ambiguis quæſtionibus religionum, *l. 43. ff. de religioſis*, duriori interpretationi,*l. 25. ſ. de legibus* præfertur. de apicibus iuris non diſputat. *l. 29. §. 4. ff. mandati.* ἐν πλάτει,id eſt,ſolutius.*v. l. 13. ff. de ſolutionibus* & pinguius res cõſiderat.*l. 14. ff. de exceptionibus rei iudic.* omiſſis ſolennibus iuris,ſubuenit.*l. pen. §. ex quib. cau. mai.* eadem laxat iuris habenas in reſtitutionib.& in cõfirmandis ſerui pretura functi decretis. *l. 3. ſ. de off. præt.* filiifamiliàs mutuũ,interdum.*l. 3. ff. de Senatuſ. Maced.*& minoris *l 24. §. 1. ſ. de minorib.*& inumbratę quietis furioſi actiones ſuſtinet *l. 5. §. 2. ſ. de Publiciana*,vtiles actiones parit.*l. 11. ff. de præſcrip. verb.* rebus præſentibus ſe accõmodat *l. 14. ff. de diuerſis*,ignorantes & abſentes obligat,*l. 5. in pr. ff. de obligat.* inter ſocios attenditur.*v. l. 21. ff. com. diuid.* pupillum per inſtitorem obligat.*l. 17. §. 2 ff. de inſtitoria.* Et,vt paucis dicam,vtilitas ipſa habetur iuſti propè mater & æqui.*Horat. 1. Ser. 3.*

g Pila ludere, σφαιρίζειν. *Synopſis Baſil. d. c. 48.*
h *adde l. 11. ſ. eod.*
i ludo ſeu in ludo quod fit,non preſumitur fieri animo nocendi.
k Caſus Aquilia lege non punitur, ſed culpa.
l *l. 39. ſ. eod. l. 51. ff. de furtis.*
m fortè eiicerent. *vt l. 39. ſ. eod.*
n *l. 55. ff. eod.*
o *v. quæ notaui ad l. 48. ſ. de vſufructu.*
p qui debitori in eo tenetur, *vt l. 54. in pr. ſ. eod.*
q *v. l. 21. in fine ſ. eod.*

se pluris, cùm occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione, etiam si [a] post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

De vxore damnum dante.

56. *Idem* lib. 2. Sententiarum.

MVlier, si in rem [b] viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ conuenitur.

Si equus commodatus ab alio equo percussus fuerit.

57. *Iauolenus* lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

EQuum tibi commodaui. in eo tu cùm equitares, & vnà cùm plures equitarent, vnus ex his irruit in equũ, téque deiecit: & eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat, tecum vllam actionem esse [c]. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè, non cum equi domino, agi posse verum puto.

DE HIS, QVI EFFVDERINT, vel deiecerint.

Tit. III.

Edictum de deiectis, vel effusis. 1. vtilitas suprascripti edicti. 2. De loco publico, vel priuato per quem commeari solet, vel non. 3. De eo quod sponte decidit, vel effusum est. 4. Qualis sit hæc actio: in quem detur, ob quam causam detur, & quid persequatur. 5. De libero homine occiso. 6. Si libero homini nocitum sit. 7. Si ex cænaculo conducto à filiofam. 8. vel in quo seruus habitat, deiectum vel effusum sit. 9. quid sit habitare. de hospite. 10. De pluribus habitantibus.

Vlpianus lib. 23. ad Edictum.

PRAETOR ait de his, qui deiecerint, vel effuderint: *vnde in eum locum, quo vulgò* [d] *iter fiet, vel in* [e] *quo consistetur, deiectum, vel* [f] *effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datur, factum ve erit in eum* [g], *qui ibi habitauerit, in duplum, iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta* [h] *aureorum iudicium dabo. Si viuet, nocitumque ei esse dicetur: quantum ob eam rem æquum iudici videbitur, eum, cum quo agetur, condemnari, tanti iudicium dabo. Si seruus, insciente domino, fecisse dicetur, in iudicio adiciam, aut noxam dedere.*

1 ¶ Summa cum vtilitate id prætorem edixisse, nemo est, qui neget. * publice enim vtile est, sine metu, & periculo, per itinera [i] commeari [k]. 2 ¶ Parui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an verò priuatus: dũ modo per eum vulgò iter fiat: quia [l] iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur. semper enim ea loca per quæ vulgò iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterùm si aliquando [m] vulgus in illa via nó commeabat: & tunc deiectum quid, vel effusum, cùm adhuc secreta [n] loca essent: modò cœpit commeari: non debet hoc edicto teneri.

3 ¶ Quod, cùm [o] suspéderetur, decidit [magis] deiectũ videri. sed & quod suspensum decidit [p], pro deiecto haberi magis est. Proinde & si quid pédens effusum sit. quamuis nemo hoc effuderit: edictum tamen locum habere, dicendum est. 4 ¶ Hæc in factum actio in eum [q] datur, qui inhabitat, cùm quid deiiceretur, vel effunderetur non in dominum ædium: culpa enim penes eum est [r], nec adiicitur culpæ mentio, vel inficiationis, vel in duplum datur actio. quamuis damni iniuriæ vtrunque exiget [s].

5 ¶ Sed cùm homo liber periit: damni æstimatio non fit in duplum: quia * in homine [t] libero nulla corporis æstimatio fieri potest [u]. sed quinquaginta aureorum [x] cõdemnatio fit. 6 ¶ Hæc autem verba, *si viuet, nocitumque ei esse dicetur*, non [y] pertinent ad damna, quæ in rem hominis liberi facta sunt, si fortè vestiméta eius, vel quid aliud scissum, corruptúmve est: sed ea, quæ in corpus eius admittuntur. 7 ¶ Si filiusfamiliàs cenaculum conductum habuit: & inde deiectum, vel effusum quid sit: de peculio in patrem non datur: quia [z] non [a] ex contractu venit [b]. in ipsum itaque filium hæc actio competit.

8 ¶ Cùm seruus habitator est: vtrùm noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto serui venit? neque enim rectè serui dicitur noxa, cùm seruus nihil nocuerit. sed ego puto, impunitum seruum esse non oportere: sed extra ordinem, officio iudicis, corrigendum.

a Ratio? *vide l. 5. in fin. ĵ. de seruo corrupto.*
b *l. 27. §. 30. ŝ. eodem.*
c *l. final. ĵ. commodati.*
d *vide §. 1. ĵ. eod.*
e ἢ ὅπου τὶς κατὰ συνήθειαν ἵσταται. vbi ex more quidam consistunt *Synopsis Basilic. in 19. titul. 10. ex libro 60. titul. 4. §. 1.*
f *§. 3. ĵ. eodem.*
g *§. 4. ĵ. eodem.*
h *§. 5. ĵ. eodem.*
i Itineri ac viæ securitas à metu & periculo publica debetur.
k *in prin. ŝ. eod. §. 2. ĵ. eod. l. 6. ĵ. eod. l. 31. ŝ. ad l. Aqu.*
l Edictum de effusis nõ ad itinera sed ad iter facientes pertinet.
m id est, antea
n secreta loca quibus hîc opponũtur loca quibus vulgus commeat.
o *adde l. 7. §. 2. ŝ. de iurisdict.*
p *l. 5. §. 12. ĵ. eod.*
q *in prin. ŝ. eod.*
r debet enim suorum culpam præstare, *l. 6. §. penult. ĵ. eodem.*
s *l. 2. §. 1. ŝ. ad l. Aquil.*
t Liberi hominis nulla æstimatio est.
u *vide l. vlt. in fin. ĵ. eodem. l. 2. §. 2. vers. corporum. ĵ. de l. Rhodia.*
x *in prin. ŝ. eod.* tanti ergo æstimatur liber si periit. alibi in ducentos solidos fit æstimatio ex non valde absimili causa *l. 42. ĵ. de ædilitio.* quid si non periit? *v. l. vlt. ĵ. e.*
y Personalis iniuria ad realem non extenditur.
z id est, quia ex pœnalibus caussis actio in patrem non datur *l. 58. ĵ. de regulis iuris.*
a οὐ γάρ ἐστι συνάλλαγμα, ἀλλὰ ὡσανεὶ ἁμάρτημα. *Synopsis dict. §. 1.* id est, non contractus est, sed quasi delictum, vnde colligitur. Filiumfamiliàs in maleficiis, posse in iudicio consistere sine consensu patris, *facit l. 2. & l. quoties. ĵ. titul. prox. l. filium, ĵ. de adulter: lege rei furtiuæ ĵ. de condict. furtiua.*
b secus si ex negotio *l. vlt. §. 1. ĵ. de aleatoribus* notandum est tamen, mortuo filio post litis cõtestationem, transferri iudicium in patrem etiam de peculio *l. 57. ĵ. de iudiciis.*
c Habitatio multiplex est. aut enim propria, aut conducta, aut gratuita est.
d *leg. 18. ŝ. de in ius.*
e *l. 1. §. 2. ĵ. de liberis agnoscendis l. 4. §. 6. ĵ. de damno.*
f *leg. 5. §. 1. ĵ. eodem.*

9 ¶ Habitare autem dicimus, vel in [c] suos [d], vel in cõducto [e], vel gratuitò [f]. Hospes [g] planè non tenebitur: quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur. sed is tenetur, qui hospitium dederit. multùm autem interest inter habitatorem [h], & hospitem: quantum [i] interest inter domicilium habentem, & peregrinantem.

10 ¶ Si plures in eodem cenaculo habitent, vnde deiectum est, in quemuis hæc actio dabitur [k].

2. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

CVm sanè impossibile est scire, quis deiecisset, vel effudisset.

3. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

ET quidem in solidum. Sed, si cum vno fuerit actum, ceteri liberabuntur.

4. *Paulus* libro 19. ad Edictum.

PErceptione, non litis contestatione [l] præstaturi partem damni, societatis iudicio, vel vtili actione, ei, qui soluit.

De horreario: conductore apothecæ: & eo qui locum conduxit, vt ibi opus faciat, vel doceat. 4. Qua actione conueniatur deiector ab eo qui hoc iudicio damnatus est. 5. intra quod tempus hæc actio datur: de successoribus. 6. Edictum de periculose positis. 7. & eius ratio. 8. Interpretatio verbi, Ne quis. 9. De loco in quo positum est. 10. De eo qui positum patitur. 11. Si positum nocere non potuit, aut nocere potuit, aut nocuit. 12. Si positum decidit, & nocuit. 13. Qualis sit hæc actio De successoribus.

5. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

SI verò plures, diuiso inter se cenaculo, habitent: actio in eum [m] solùm datur, qui inhabitabat eam partem, vnde effusum est.

1 ¶ Si quis gratuitas [n] habitationes dederit libertis, & clientibus [o], vel suis, vel vxoris: ipsum eorum nomine teneri, Trebatius ait. quod verum est. idem erit dicendũ, & si quis amicis suis modica [p] hospitiola distribuerit. Nã & si quis cenaculariam exercens [q], ipse maximam partẽ cenaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculi habeat: solus tenebitur. [sed si quis cenaculi, ipse solus æquè tenebitur.] Sed si quis cenaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus: omnes tenebuntur, quasi in hoc cenaculo habitantes, vnde deiectum, effusumve est.

2 ¶ Interdum tamen (quod sine captione actoris fiat) oportebit prætorem, æquitate motum, in eum [r] potius dare actionem, ex cuius cubiculo, vel exedra [s] deiectum est, licèt plures in eodem cenaculo habitẽt. quòd si ex mediano cenaculi quid deiectum sit: verius est, omnes teneri [t].

3 ¶ Si horrearius aliquid deiecerit, vel effuderit: aut conductor apothecæ: vel qui in hoc dumtaxat conductũ locum habebat. vt ibi opus faciat, vel doceat: in factum actioni locus est: etiam si quis operantium deiecerit, vel effuderit: vel "si quis" discentium.

4 ¶ Cùm autem legis Aquiliæ actione propter hoc quis condemnatus [u] est: meritò ei, qui ob hoc, quòd hospes, vel quis alius de cenaculo deiecit [x]: in factum dandam esse Labeo dicit aduersus deiectorem, quod verum est. Planè, si locauerat deiectori, etiam ex locato habebit actionem.

5 ¶ Hæc autem actio, quæ competit effusis, & deiectis, perpetua est [y]: & hæredi competit. "in heredem verò non datur [z]. Quæ autem de eo competit, quòd liber perisse dicitur, intra annum dumtaxat competit: neque (in heredem, sed nec heredi, similibusque) personis: "nam est pœnalis, & popularis: [a] dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimùm dari debere [b], cuius interest: vel qui adfinitate, cognatione ve defunctum contingit. sed, si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio, sed, si alius velit experiri, annua erit hæc actio. nec enim heredibus iure hereditario competit, quippe * quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi [c] non sit damnum pecuniarium. nam ex bono & æquo oritur. 6 ¶ Prætor ait: *Ne quis in suggrunda* [d] *pro-*

g Habitationem in hospitio, hospes habere non dicitur.
h Habitatoris & hospitis: habitationis & hospitij differentia est. Igitur lege aut vectigali habitatoribus, impositis, immunes erunt ab iis peregrini.
i Domicilium habẽtis & peregrini differentia: vnde colligas, hospitem in hospitio rectè non citari
k *vide l. 1. in fine. ĵ. de exercitoria.*
l *l. 18. in fin. ĵ. de constituta l. 37. ĵ. de peculio.*
m *§. 2. ĵ. eodem.*
n *l. 1. §. 9. ŝ. eodem.*
o Clientes hîc iunguntur libertis, vt & aliàs: ideo, quia domestici. *l. 3. ŝ. de vsu.*
p modica hospitiola, infra vocare videtur hospitacula
q Cænacularius ex eo dicitur, qui totas domos conducit, vt singula cænacula inquilinis locet quæstus faciendi causa.
r *in prin. ŝ. eod.*
s id est, cellæ, quales sunt cellæ monachorum.
t qui cænaculariam exercet, cænaculum habent variis constans cubiculis, cellis, exedris, medianum est commune & promiscuũ cellarum iter euntibus in suas exedras, *vide l. 17. §. 15. ĵ. de ædilit.*
u Repræsaliarũ iure, pro alio captum & condemnatum, solutum repetere ab eo cuius nomine soluit, Baldus hîc colligit.
x damnatus est *Hugo à Porta:* condẽnatus est. *Haloand.*
y an quod rei persecutionem contineat, vt Accursius sentit? an, si ex priori parte huius dicti agitur, idque iter facientium causa? vt Zasius scribit?
z est enim pœnalis, *vt ĵ. eod. l. 16. ŝ. de iudiciis.*
a *§. vltimo ĵ. eodem.*
b *leg. 3. in fin. ĵ. de popularibus.*
c Pecuniaria causa non est, cum libero homini nocetur.
d ἐν ἐξώστῃ κρεμάσθρον τι in uiãnuin, proiectus, proiectio. Subgrunda dicimus, tabulas circum ædificia à summo protecto suspensum quid. *Synopsis Basilic. dict. titul. 4. capit. 4. Glossa* ἐξώστης Meextensas, quæ ædes tuentur ab iniuria imbrium: atque etiam, si ligneæ sint, ab incendio *Palladio & Vitru. auctoribus*: sic dicta, quòd ędes extra gradiantur. *& Varro 3. de re rust. 3.* apes subter subgrundas, ab initio, villatico vsq; tecto.

§5 nº2

a Protecta sunt proiecta tecta, quæ Græci ἐκθέτα. Proiectionum nomen latius patet, nam & mœniana cōplectitur, & stillicidia, & portic[9], & quæcunque extra ædes proiiciuntur, *Cuiac.* ℑ. *de damno.*

b *adde leg.* 1. ℑ. *de verb. significat.*

c habitionibus, vel cænaculis siue etiam in horreis *Haloander.*

d Positum habet, qui positum patitur, *adde l.* 18. ℑ. *mandati.*

e ἐξ ὑπερῴου ex protecto *Synopſ. Baſil. c. d. cap.* 4. Glossis ὑπερῷον superficiū, superficies, cœnaculum locus aptus exponēdis & vendendis mercibus. Plinius de Apelle sic loquitur. Idē, inquit, perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus: atq; post ipsam tabulam latens, vitia quæ notarentur, auscultabat *lib.* 35. *cap.* 10. Vlpianus ista omnia coniungit, tabernulam, pergulam, horreū, armarium seu officinam *l.* 19. §. 2. ℑ. *de Iudiciis.*

f Clypeus, grāmaticis inter cætera etiā imaginem significat, fortassis inde quòd Glypei imaginibus pingi & inaurari solerent: *vide Sosip.* 1. *Gramm.* vt hîc mirum esse nō debeat, quòd Clypeus pictori tribuatur: Et Varro 6. *de lingua Latina* notat Elephantos lucas appellari, quòd longè relucerent propter inauratos regios Clypeos, quibus eorum erant ornatæ turres. Ceterū Synop. leg. *Basilic. l. dicto cap.* 4. καὶ σκοῦτος ζωγράφου si Vas. pectoris.

g Ad exéplum edicti de suspensis ex suggruenda, & protecto, datur actio de suspensis & pergula.

h §. 6. ℑ.

i sed in pergula.

k fortè resticulo.

tecto ve [a] *supra eum locum, qua vulgo iter fiet, in ve quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. Qui aduersus ea fecerit in eum solidorum decem in factum, iudicium dabo, si seruus, insciente domino, fecisse dicetur, aut noxæ dedi iubebo.*

7 ¶ Hoc edictum superioris portio est, consequens etenim fuit, prætorem etiam in hunc casum prospicere: vt si quid in his partibus ædiū periculosè positum esset, nō noceret. 8 ¶ Ait prætor, *ne quis in suggruenda protectove:* hæc verba *ne quis* ad omnes [b] pertinent, vel inquilinos, vel dominos ædium: siue inhabitent, siue non, habent tamen aliquid expositum his locis.

9 ¶ *Supra eum locum, qua vulgo iter fieret, in ve quo consistetur, id positum "habeat".* Accipere debemus *positum:* siue inhabitationis, vel cenaculi, siue etiā in horrei [c], vel cui[9] alterius ædificij. 10 ¶ Positū habere etiā is rectè videtur, qui ipse quidē non posuit, verùm ab alio positū patitur [d]. quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur: non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur. 11 ¶ Prætor ait, *cuius casus nocere posset.* ex his verbis manifestatur: non omne, quidquid positum est: sed quidquid sic positum est, vt nocere possit: hoc solùm prospicere prætorem, ne possit nocere. nec spectamus, vt noceat: sed omnino, si nocere possit, edicto locus sit. Coercetur autem, qui positum habuit: siue nocuit id, quod positum erat, "siue non nocuit. 12 ¶ Si id quod positum erat deciderit:" & nocuerit: in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitauerit: quasi hæc actio non sufficiat: quia positum habuisse non vtique videtur, qui posuit: nisi vel dominus fuit ædium, vel inhabitator. Nam & cùm pictor in pergula [e] clypeum [f], vel tabulam expositam habuisset: eaque excidisset, & transeunti damni quid dedisset: Seruius respondit, ad [g] exemplum huius actionis, dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suggruenda [h], neque in protecto [i] tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit, & si amphora ex reticulo [k] suspensa decidisset, & damni [l] dedisset: quia & legitima & honoraria actio deficit.

13 ¶ Ista autem actio popularis [m] est [n]: & heredi, similibusque competit: in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

Ad quæ loca hoc edictum pertinet. 1. Si interdiu vel nocte deiectum sit. 2. quorum culpam habitator præstat. 3. Si de naue deiectum sit.

6. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

HOc edictum non tantùm ad ciuitates, & vicos, sed & ad vias [o], per quas vulgò iter fuit, pertinet.

1 ¶ Labeo ait locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte. sed quibusdam locis & nocte iter fit. 2 ¶ Habitator [p] suam, suorúmque [q] culpam præstare debet.

3 ¶ Si de naue [r] deiectum sit. dabitur actio vtilis in eū, qui naui præpositus sit.

De libero homine cæso.

7. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

CVm liberi hominis corpus ex eo, quod deiectum, effusumve quid erit, læsum [s] fuerit [t]: iudex computat mercedes medicis præstitas, ceteráque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum, [u] quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricium autem, aut deformitatis [x] nulla fit æstimatio: quia * liberum [y] corpus nullam recipit æstimationem.

DE NOXALIBVS [z] ACTIONIBVS.

Tit. IIII.

Definitio.

Gaius lib. 2. ad Edictum prouinciale.

NOxales [a] actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed & noxa, atque [b] maleficio [c] seruorum [d] aduersus nos instituuntur. quarum actionum vis, & potestas hæc est: vt, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit, euitare litis [e] æstimationem [f].

De scientia domini. 1. Si dominus maneat, aut in totum vel in partem esse desinat.

2. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI seruus, sciente [g] domino occidit: insolidum dominū obligat: ipse [h] enim videtur dominus occidisse. si autē insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri, quàm vt noxæ eum dedat.

1 ¶ Is, qui non [i] prohibuit, siue dominus manet, siue desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit. in tantùm vt Celsus putet, si fuerit alienatus seruus in totum, vel in partē, vel manumissus, noxā caput non sequi. nam seruum nihil deliquisse: qui domino [k] iubenti obtēperauit. Et sanè, si iussit, potest hoc dici. si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus? Celsus tamē differentiam facit inter legem Aquiliam, & legem duodecim tabularum. nam in lege antiqua [l]: si seruus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam cōmisit: serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. At in lege Aquilia (inquit) dominus suo nomine tenetur, non serui. vtriusque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtēperare: Aquiliæ, quasi ignouerit seruo, qui domino paruit, periturus [m] si non fecisset. Sed si placeat, quod Iulianus libro octuagesimosexto scribit, si seruus furtū faxit, noxiámve nocuit, etiam ad posteriores [n] leges pertinere: poterit dici, etiam serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: vt quod detur Aquilia aduersùs dominum non seruum excuset, sed dominum oneret: nos autē secundum Iulianum probauimus. quæ "sententia" habet rationem: & à Marcello apud Iulianum probatur.

De scientia domini.

3. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

IN omnibus noxalibus actionibus, vbicumque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si [o], cùm prohibere posset, non prohibuit. aliud [p] est enim, auctorem esse seruo delinquenti: aliud, pati delinquere.

1. Si extraneus seruus, sciente me, fecit: eúmque redemero. 2. De concursu actionis in solidum & noxalis.

4. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

IN delictis seruorum, scientia [q] domini quemadmodū accipienda est? vtrùm cum consilio, an & si viderit tantùm, quamuis prohibere non potuerit? quid enim, si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut qui condemnat dominum? vel, cùm trās flumen sit seruus, vidente quidem, sed inuito domino, noxiam noceat? rectiùs [r] itaque dicitur, scientiam eius accipiendam, qui prohibere potest [s], & hoc in toto edicto intelligendum est circa scientiæ verbum. 1 ¶ Si extraneus seruus sciente me fecerit: eúmque redemero: noxalis actio in me dabitur: quia non videtur, domino sciente, fecisse: cùm eo tempore dominus non fuerim. 2 ¶ Cùm [t] dominus ob scientiam teneatur, an serui quoque nomine danda sit actio, videndum est, nisi fortè prætor vnam pœnam à domino exigi voluit. ergo dolus serui impunitus erit [u]. quod est iniquum, imò vtroque modo dominus tenebitur. vna autem pœna exacta, quam actor elegerit, altera tollitur.

3 ¶ Si [x] detracta noxæ deditione, quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius absolutione facta, & finito iudicio, ampliùs agendo cum noxæ deditione, exceptione rei iudicatæ summouebitur: quia res in superius iudicium deducta, & finita est. Donec autem prius iudicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda pœniteat, tunc ad noxalem causam transire [y]. Contra quoque, si cū eo, qui scit, cum noxæ deditione actum sit: amplius in dominum, detracta noxę deditione, danda actio non est. In ipso autem iudicio si voluerit & sciētiam domini arguere, non est prohibendus.

De seruo plurium. 1. Differentia actionis noxalis, & non noxalis. de herede. De seruo manumisso.

5. *Vlpianus* lib. 3. ad Edictum.

SI plurium seruus deliquerit, omnibus ignorantibus: noxale iudicium in quemuis [z] dabitur. sed si omnib.

---

l *aliàs* damni quid. m κληρονομικὴ *Synopsis Basilic. dict. cap.* 4.
n *adde* §. 5. ℑ. *eodem* & pauperi ei *l.* 1. *in fin.* ℑ. *si quadrupes.*
o *l.* 1. §. 2. ℑ. *eod.* ℑ. *quod vi* p ἔνοικος *Synopsis Basilic. dict. titul. cap.* 4. *in fin.*
q *vide leg.* 1. §. 4. ℑ. *eod.*
r Nauem in mobilibus rebus censeri hoc ex loco notatur: adde quæ scripsi ad *l.* 20 §. 4. s quid si interfectum, *vide l.* 1 §. 5. ℑ. *eod.*
t vulnerato igitur per incuriam homini libero, hæc quæ sequuntur sunt præstanda. *adde l.* 3. ℑ. *si quadrupes l.* 7. *in prin.* & §. 4. *l.* 13. ℑ. *ad l. Aquil.*
u Ingenui & liberi suas etiam operas locabant Romæ. *Varro. de lingua.*
x Deformitatis nulla fit æstimatio: *vt hîc.* In masculo hoc interpretes admittunt: in fœmina verò negant. Rauennas & Albericus *ad l.* 36. ℑ. *si quadrupes.*

silium dat: an verò qui vidit tantùm nec prohibere potuit, an potius is qui & potuit prohibere, r In omnibus noxalibus scientiam dominus... quum posset non prohibuit *Synopsis Basilic. eod. c.* 3. s *l.* 50. *l.* 109. ℑ. ... *vide l.* 3. §. 2. ℑ. *de Silaniano.* t Dominus cùm scit, tam suo nomine quam noxali iudicio conuenitur. Vna verò pœna exacta: quam actor elegerit, altera ... *Synopsis eodem. cap.* 4. *in prin.* u *vide l.* 6. ℑ. *de except. rei iudicatæ.* x siue quis noxali actione dominum conuenit, siue altera, qua suo nomine dominus tenetur, antè sententiam quidem alterutram relinquere potest, & ... alterâ: verùm post sententiam, toti negotio res iudicata obest, quę actorē ... *Synop. Basil. d. c.* 4. y Ante sententiā licet errorē corrigere *v. l. vlt. C. de ...*
z *l.* 8. *l.* 10. *l.* 26. §. 1. *l.* 39. ℑ. *eod. l.* 4. ℑ. *si ex noxali l.* 11. §. 3. ℑ. *de aqua pluuia.*

ſcientib us:quiuis eorum tenebitur,detracta noxæ deditione:quemadmodum ſi plures deliquiſſent. nec, altero cõuẽto,alter liberabitur.ſed,ſi alter ſcit, alter ignorauit: qui ſcit,detracta noxę deditione,cõuenitur:qui neſcit,cũ noxæ deditione. 1 ¶ Differentia autẽ harum actionum non ſolùm illa eſt,quòd qui [a] ſcit,inſolidum tenetur: verùm illa quoque quòd ſiue alienauerit[b] ſeruum, qui ſcit, ſiue manumiſerit,ſiue deceſſeritſeruus:dominus tenetur, ſed,ſi ipſe dominus deceſſerit,heres eius non tenetur.

6. *Idem* lib. 18. ad Edictum.

SEd[d]"&"ipſe ſeruus manumiſſus tenetur.

De eo apud quem eſt ſeruus. 1. De emptore venditore.

7. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

NOxalis"autem" non aliàs datur, niſi[c] apud me ſit ſeruus.& ſi apud me ſit, licèt eo tempore non fuit, quo delinquebat,teneor.& heres meus tenetur, ſi noxius viuat. 1 ¶ Pomponius ait,ſi emptor ſerui noxali conuentus ſit,venditorem,quo ſciente factum eſt, conueniri iam non poſſe.

De ſeruo communi vel familia communi.

8. *Idem* lib. 37. ad Edictum.

SI ſeruus communis furtum fecerit,quiuis [d]ex dominis inſolidum noxali iudicio tenetur: eóque iure vtimur. Sed non aliàs poterit[e]"is,"qui conuentus eſt, euadere litis æſtimationem,niſi inſolidum noxæ dederit ſeruum,nec ferendus,etſi partem dedere fuerit paratus. Planè ſi propter hoc quòd ſocij dedere parati non fuerint,in ſolidum fuerit condemnatus:communi diuidundo [f], vel familiæ erciſcundæ iudicio aduerſus eos experietur.ante noxale ſanè iudicium acceptum poterit,ſua parte cedendo, ſecuritatem conſequi [g] : ne neceſſe habeat ſuſcipere iudicium.quamquam quis poſſit dicere euenire,vt,dũ pars ei cedatur,amittat actionem.dominus enim pro parte factus,non poteſt cum ſocio noxali experiri [h]. fortaſſis nec communi diuidundo agere poſſit eius maleficij nomine,quod ante communionem admiſſum eſt. quod ſi non poteſt, euidenti iniuria adficietur. ſed melius eſt dicere, competere ei communi diuidundo iudicium [i].

Sui facti nomine ſoluens,non repetit à ſocio.

9. *Paulus* lib. 39. ad Edictum.

SI communis familia,vel communis ſeruus furtum fecerit,altero ex dominis ſciente:is, qui ſcit,omniũ nomine tenebitur:& conuentus,alterũ quoque liberat: nec à ſocio quicquam debebit conſequi:ſui enim facti [k] nomine pœnam meruit. Quòd ſi is,qui ignorauit duplum præſtiterit:à ſocio ſimplum conſequetur.

10. *Idem* lib. 22. ad Edictum.

SEd & eo nomine agere cum ſocio poterit, quòd ſeruum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem feciſſet. Ceterùm,ſi nihil præterea poſt noxæ deditionem commune habebit:pro ſocio: vel ſi ſocij non fuerunt, in factum agi poterit.

De ſeruo bona fide poſſeſſo.

11. *Vlpianus* lib. 7. ad Edictum.

BOna fide ſerui poſſeſſor [l], eius nomine,furti actione tenebitur: dominus non[m] tenetur,ſed noxæ [n] dedendo non facit quidem actoris. cùm autem cœperit iſtum ſeruũ domin[o] vindicare [o]:doli[p] exceptione ſummouebitur:vel officio [q] iudicis cõſequetur,vt indemnis maneat.

Si bonæ fidei poſſeſſor ſeruum dimiſerit.

12. *Paulus* lib. 6. ad Edictum.

SI bona fide poſſeſſor eum ſeruũ, quẽ bona fide poſſidebat, dimiſerit, ne agi cũ eo ex noxali cauſa poſſit: obligari eum actione, quæ datur aduerſus eos, qui ſeruũ in poteſtate habeant,aut dolo fecerint [r], quo minus haberent:quia per hoc adhuc poſſidere videntur.

De ſeruo mala fide poſſeſſo.

13. *Caius* lib. 13. ad Edictum prouinciale.

NOn ſolùm aduerſus bona fide poſſeſſorem [ſ]: ſed etiam aduerſus eos,qui mala fide poſſident, noxalis actio datur. * nam"&"abſurdum videtur,eos quidẽ, qui bona fide poſſiderent,excipere actionem:prędones verò ſecuros eſſe [t].

De pluribus delictis eiuſdem ſerui. 1. De ſtatulibero. De ſeruo legato ſub conditione. De cautione actori præſtanda.

14. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

SI [u] quis à multis conueniatur ex noxa eiuſdem ſerui: vel"ſi"ab vno,ex pluribus tamen delictis:non neceſſe habet,quia omnibus dedere non poteſt,litis æſtimationẽ offerre his,quibus dedere non poteſt. Quid ergo"eſt," ſi à pluribus conueniatur?ſi quidem vnus occupauit,an melior ſit conditio,vt ipſi ſoli dedatur?an verò vel omnibus dedi debeat,vel cauere debeat defenſũ iri aduerſus ceteros?& * verius eſt,occupantis [x] meliorem eſſe conditionem. Ei itaque dedetur,non qui prior egit,ſed qui [y] prior ad ſententiam peruenit. & ideo ei qui poſtea vicerit, actionem denegari iudicati. 1 ¶ Sed & [z] ſi ſtatuliber ſit,& ante deditionem exſtiterit conditio: per fideicommiſſum libertas fuerit ante præſtita, vel exiſtente conditione legati dominium fuerit tranſlatum: arbitrio iudicis abſolui eum oportet. Et officij iudicis [a] hoc quoque erit, vt [b] caueatur ei,cui deditur,ob euictionem ob ſuum factum contingentem.

15. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

PRætor decernere debet tranſlationem iudicij in ſtatuliberum [c] fieri. Si verò rei iudicandæ tempore adhuc in ſuſpenſo ſit ſtatuta libertas:Sabinus,& Caſſius liberari heredem putant,tradendo ſeruum:quia [d] toto ſuo iure cederet.quod & verum eſt.

Dolus caſu non purgatur. Bald.

16. *Iulianus* lib. 22. Digeſtorum.

SI [e] heres dolo malo fecerit, ne ſtatuliberum in poteſtate haberet,& propter hoc iudicium ſine noxæ deditione acceperit:"&"impleta conditione ſtatutæ libertatis,condemnari debebit:ſicuti [f] mortuo ſeruo [g], condemnaretur.

De ſeruo communi. 1. vel fructuario.

17. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SI ex duobus dominis vno ſciente [h], altero ignorante, ſeruus deliquit: ſi ante cum altero,qui neſciebat, actum ſit: & noxæ dederit ſeruum:* iniquum [i] eſt, viliſſimi [k] hominis deditione alterum quoque liberari. Igitur agetur & cum altero:&,ſi quid amplius eſt in damni perſecutione,conſequetur, computato precio hominis noxæ dediti.ipſi tamen inter ſe"ſic"debent penſare communi diuidundo iudicium:vt(ſi)ille,quo ſciente fecit,præſtiterit:non totius partem ferat,ſed partem eius, quanti ſeruus eſt.ſic,& ſi alter aliquid præſtiterit,eius partẽ fieri.* Illud iniquum eſt,eum,qui iuſſit ſeruum facere, conſequi aliquid à ſocio [l]: cùm ex ſuo delicto damnum patiatur.

1 ¶ Si plures,eiuſdem ſerui nomine, noxali mecum agere velint: vel"ſi" vnus pluribus iudiciis eiuſdem ſerui nomine agat,in quo vſusfructus tuus,proprietas mea ſit: officio iudicis continebitur,cùm eum noxæ dedero,vt etiam vſumfructum actoris faciam. ſed per prætorem id cõſequar ego dominus proprietatis, vt aut cogat prætor te pro æſtimatione vſusfructus conferre ad litis æſtimationem,aut vſumfructũ cedere,ſi hoc expediat.& , ſi ego dominus proprietatis eum ſeruum nolui defendere [m],defenſio tibi permittenda eſt.&,ſi damnatus hominem tradas,"&"aduerſus me tueris [n].

18. *Pomponius* lib. 18. ad Sabinum.

IS,qui vſumfructum in ſeruo habet, perinde [o] cum domino habet actionem furti, atque ſi quilibet alius eſſet.ſed cum non eſt: quamuis ſeruiat ei. & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

De re communi. 1. De ſeruo in quo vſusfructus alienus eſt. 2. De ſeruo vicario nauta.

19. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SI in re communi mea & tua, damnum nobis dederit Titij ſeruus:ſi cum eo agemus:erit noxali Aquiliæ actioni locus:ne damnatus inſolidum ſingulis noxæ dedere cogatur. Sed poteſt dici, * quaſi vnius damnum ſit,& vna obligatio,aut [p] vtriſque [q] pecuniam offerendam,aut officio iudicis ſimul vtriſque noxæ dedendum. Sed & ſi alterutri noſtrum inſolidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab vtroque dominus ſit abſolutus [r] rectè dicitur,eum,qui noxæ deditus ſit,alteri teneri communi diuidundo iudicio [ſ],vt communicet ſeruum noxæ ſibi deditum, cum ob rem communem"aliquid"ad ſocium peruenerit. 1 ¶ Si ſerui,in quo vſusfructus alienus eſt, dominus proprietatis operas conduxerit:verba efficiunt,vt cum noxæ deditione damnetur. 2 ¶ Si ſeruus tuus nauem exercuerit: eiuſque vicarius & idem nauta in eadem naue damnum dederit: perinde in te actio danda eſt [t], ac ſi is exercitor liber,& hic vicarius ſeruus eius eſſet, vt de peculio

a ſciens dominus ſeruum delinquere, in ſolidum tenetur, etiam poſt ſerui ipſius alienationem,manumiſſionẽ, & mortẽ.
b Alienationis & mortis differentia.
c *l.14. §. vlt. l. 42. §. vlt. ī. eod. §. 5. Inſtit. eod.*
d *vide l. 5. ſ. eod.*
e ſcilicet non aliàs *Cuiac. 17. obſeruat. 15.*
f *vide l. 61. ī. de furtis.*
g Imò:non videtur audiendus ſi pro parte tantùm velit defendere, *l. 4. ī. ſi ex noxali.*
h pro ſua parte, *l. 43. in fin. ī. de furtis.*
i *l. 61. in princ. ī. de furtis.*
k *vide l. 17. §. 1. ī. eodem.*
l *vide l. 21. Cod. de furtis & ſeruo corrupto.*
m Imò tenetur *l. 27. §. 1. ſ. ad l. Aq.* ſolue vt ibidẽ notatum eſt.
n Atqui bonæ fidei poſſeſſorem noxæ dedere non poſſe videtur: cum dominium ſerui, quòd non habet, transferre non poſſit. Nulla ſit autem noxæ deditio quæ dominium in actorem non transfert. Dic quali quali noxæ deditione liberari, vide quæ ſcripſi ad *l. 28. ī. de noxalibus.*
o ab eo cui noxæ deditus fuit à bonæ fidei poſſeſſore.
p *vide quæ ſcripſi ad l. 28. ī. eod.*
q Cur officio iudicis? quia vindicatio rei, arbitraria actio eſt:& doli exceptio quæ ineſt bonæ fidei iudiciis, in arbitrariis omiſſa, officio iudicis ſuppleri poteſt. *l. 48. ſ. de rei vindic. l. 38. l. vlt. ſ. de petit. heredit.*
r *l. 21. in prin. ī. eod. vide l. 22. ſ. de rei vindic.*
ſ Imò, ſerui occidentis nomine,non tenetur is cui bona fide ſeruit *l. 27. §. 3. ſ. ad l. Aquil.*
t *l. 36. §. antep. ſ. de petit. hered.* ſic abſurdũ eſt, melioris eſſe iuris, ſtultos, quàm peritos, *l. 4. infrà quod vi aut clam.* qui vi rapuerũt, quam qui clam *Inſt. vi bonorum. in prin.* ſic mali bonis, pauperes ditioribus non præferendi, *ī. argum. leg. 3. de donat. inter virum.*
u Si à pluribus actione noxali ex eiuſdẽ ſerui delicto cõueniat,qui prior vicerit,accipit eũ: nec illis obligatus ſum, qui poſtea vicerint, quamuis priores egerint *Synopſis Baſilic. eod. cap. 13.*
x eius qui prior meruit ſententiam, *vt hîc* procuratoris *l. 32. ſ. de procuratoribus.* agentis de peculio, *l. 10. l. 52. ī. de peculio.* de legato & fideicommiſſo *l. 33. in pri. ī. de legat. 1.* at non in tributoria *l. 6. ī. de tributoria:* ſi quis priuilegiarius veniat. *l. 3. ī. quod cum eo.*
y Occupantis in ſentẽtia obtinenda melior eſt cõditio *l. 10. ī. de peculio: vide l. 9. ī. de verborum obligat.*
z ſi ſtatuliber nocuit, & ante ſententiam,exiſtente conditione manumiſero eum, vel legatario dedero,libero r:quẽadmodum ſi & ante ſentẽtiam ei fideicommiſſariam libertatem præſtitero. *Synopſis Baſilic. d. cap. 13.*
a *vide l. 5. ī. de verbor. obligat.*
b Qui ſeruum noxæ dedit, de euictione ob ſuum factũ contingente alteri cauere debet, *d. cap. 13. in fin.*
c id eſt in quõdam ſtatuliberum,nunc liberum *vide Petr. Fabr. 1. ſemeſt. 13 in fin.*
d ex ſententia rem, qualiſcunque ea ſit, præſtari ſufficit.
e *Synopſis Baſilic. eod. cap. 20.*
f Dolus caſu non purgatur.
g poſt iudiciũ acceptum, poſt moram *vide l. 26. §. 4. ī. eodem.*
h *vel l. 5. ī. ſi familia furtum feciſſe.*
i Beneficium vnius nõ eleuat alterius delictũ.
k *ſub.* qui nocuit.
l *l. 9. ſ. eod. l. 46. §. antepenult. ſ. de procurat.*
m vel è cõtra.
n eodem modo, vſufructuario non defendẽte ſeruum vſumfructuariũ, vſusfructus perſecutionẽ amittit *l. 3. ſ. ſi ex nox.*
o *l. 17. §. 9. ī. de iniuriis.*
p *adde l. 26. in fin. ī. de condict. indebit.*
q Communia, in communionem referenda.
r Vni ſocio ſi noxæ ſeruũ dominus dederit ab alio ſocio liberatur.
ſ *l. 7. ī. commun. diuidund.*
t vicarij ſerui nomine tenetur ipſe dominus.

ſerui tui ad noxam dedere vicarium damneris[a]: vt tamẽ ſi ſerui tui iuſſu: vel ſciente, & patiente eo, damnum vicarius dederit: noxalis actio ſerui tui nomine eſſe debeat. idémque fit, etiam ſi nautam facere iuſſerit.

De ſeruo qui ſæpius deliquit.

20. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVi ex pluribus noxis, diuerſis temporibus, experitur: ex vna noxia ſerui dominium nactus, nullã amplius actionem habet aduerſus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput ſequatur. at ſi maluit dominus priori iudicio litis æſtimationem ſufferre: vel eidem, vel alij ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur[b].

Si dominus Iudicium recuſet. 1. De ſeruo abſente. 2. edictum de eo, qui negat ſe habere in poteſtate. 3. verbum in poteſtate quomodo accipitur. 4. Si reus iurare nolit. 5. De tutore, curatore, & procuratore. 6. vtrum poſt iuſiurandum detur actio noxalis.

21. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

QVotiens dominus ex noxali cauſa conuenitur, ſi nolit ſuſcipere iudiciũ: in ea cauſa res eſt, vt[c] debeat noxæ dedere eum, cuius nomine iudicium nõ ſuſcipitur, aut, ſi id non faciat, iudicium ſuſcipietur[d] omnimodo[e]. ſed[f] non aliàs condemnabitur, quam ſi in poteſtate habeat[g], dolóve malo fecerit[h], quominus haberet.

1 ¶ Eos, quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam abſentes defendi poſſe placuit[i]. ſed hoc ita demũ, ſi proprij ſint ſerui, nam, ſi alieni, præſentes eſſe oportet: aut ſi dubitetur, vtrùm proprij ſint, an alieni, quod ita puto accipiendum, vt, ſi conſtet vel bona fide ſeruire, etiã abſentes poſſint defendi.

2 ¶ Prætor ait: *ſi is in cuius poteſtate eſſe dicetur, negauit ſe in "ſua" poteſtate ſeruum habere: vtrum actor volet[k], vel deierare iubebo[l], in poteſtate ſua nõ eſſe, neque ſe dolo malo feciſſe quo minus eſſet: vel iudicium dabo ſine noxæ deditione.*

3 ¶ *In poteſtate*[m] ſic accipere debemus, vt facultatem & poteſtatem exhibendi eius habeat. ceterùm, * ſi in fuga ſit, vel peregrè, non[n] videbitur eſſe in[o] poteſtate[p].

4 ¶ Quod ſi reus iurare nolit, ſimilis eſt ei[q], qui neque defendit abſentem, neque exhibet. qui condemnantur quaſi contumaces. 5 ¶ Si tutor, vel curator extent: ipſi iurare debent, in poteſtate domini non eſſe. ſi autem procurator ſit: dominus ipſe iuret, neceſſe eſt. 6 ¶ Si iuſiurandum exegit actor, reuſque iurauit: deinde poſtea noxali velit actor experiri: videndum eſt, an exceptio iuriſiurandi debeat aduerſus actorem dari. & Sabinus putat, non eſſe dandam, quaſi de alia re ſit iuratum: hoc eſt, tunc non fuiſſe in poteſtatẽ. modo verò[r], cùm in poteſtate deprehendatur, de facto eius poſſe agi. Neratius quoque dicebat, poſt exactum iuſiurandum poſſe actorem, detracta noxæ deditione, experiri: ſi modo hoc contendat, poſteaquam iuratũ eſt, cœpiſſe in poteſtate habere.

De ſeruo depoſito, commodato. 1. pignori dato, precario conceſſo. 2. quid ſit habere facultatem repetendi pignus. 3. Si dominus fateatur. 4. aut neget ſe habere in poteſtate.

22. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

SI ſeruus depoſitus, vel commodatus ſit: cum domino agi poteſt noxali actione: ei enim ſeruire intelligitur[ſ]: &, quod ad hoc edictũ attinet, in poteſtate eius eſt: maximè ſi copiam habeat recuperandi hominis[t].

1 ¶ Is, qui pignori accepit, vel qui precario[u] rogauit, non tenetur noxali actione, licèt enim iuſtè poſſideant[x], non[y] tamen opinione[z] domini poſſident[a]: ſed hos quoque in poteſtate domini intelligi, ſi facultatem repetendi eos dominus habeat. 2 ¶ Quid eſt habere facultatem repetendi? habeat pecuniam, ex qua liberari poteſt. nam non debet cogi vendere res ſuas, vt ſoluat pecuniam, & repetat ſeruum[b]. 3 ¶ Dominus, qui ſeruum in ſua poteſtate eſſe confitetur, aut exhibere eum debet, aut abſentem defendere: quod niſi faciat, punitur[c], atque ſi præſentem non noxæ dederit. 4 ¶ Si negauit dominus in ſua poteſtate eſſe ſeruum: permittit prætor actori arbitrium vtrum iureiurando id decidere[d], an iudicium dictare ſine noxæ deditione velit per quod vincet, ſi probauerit eũ in poteſtate eſſe, vel dolo eius factum, quo minus eſſet. qui autem non probauerit, in poteſtate aduerſarij eſſe ſeruum, rem amittit.

De eo qui poſtea cœpit habere in poteſtate.

a vicarius eſt in peculio ordinarij, ideoq; ex eiuſdem vicarij delicto cum teneatur dominus, vicarium ipſum dedere tenetur.
b *l.1.in fin. l.2. ſ. ſi ex noxali.*
c *l. 29. ſ. eodem.*
d *l.31. l.32. ſ. e. d.*
e *Omnimodo*: hæc inquã particula, præciſa eſt. Vnde colligit Baldus, Reum cogi præciſè litem conteſtari.
f Defenſiones ſaluas habet, qui litem conteſtari cogitur. Nemo igitur litem conteſtari cogitur, niſi ſaluis defenſionibus.
g *l. 42. in fin. ſ. eod.*
h *l.12. in fin. ſ. eod.*
i excipe caſum legis primę & 2. ſ. *de publicanis.*
k *l. 34. §. ait Prætor. ſ. de iureiurando.*
l *§. 4. ſ. eodem l. 22. in fin. ſ. eod.*
m In poteſtate habet, qui poteſt exhibere.
n Imò videbitur, nam eius nomine tenetur *l.27. §. 3. ſ. ad l. Aquil.*
o Qui in fuga ſunt, vel peregre, in poteſtate non eſſe intelliguntur *l.5. in fin. ſ. ad exhibẽdum: Pau. 2. ſen. 31. §. 23.* vt non tam dominium ſeruorum, quàm facultas eos habẽdi ſpectetur, *l.1. §. vlt. ſ. de peculio.* ideóque & ſi per eos inhibeatur vſucapio, non tamen eorum dominus furti tenebitur *l. 17. in fin. ſ. de furt.* Quare poteſtatis verbum in noxali actione, pręſentis corporis copiam facultatémque ſignificat. *l. 215. in fin. ſ. de verb. ſignific.*
p ad hoc ſolùm tenebitur, vt caueat ſe exhibiturum, ſi in poteſtatem eius peruenerit *l. 5. in fin. ſ. ad exhibendum.*
q ſic alibi legimus, manifeſtæ turpitudinis eſſe & confeſſionis, nec iurare, nec iuſiurandum referre *l. 38. ſ. de iureiurãdo.*
r *vide l.23. ſ. eod.*
ſ Deponendo & commodando, dominium rerũ noſtrarum non amittimus.
t eoque caſu cauere tenetur *l.2. §. vlt. ſ. ſi ex noxali. l. 5. in fin. ſ. ad exhibend.*
u Precaria poſſeſſio iuſta eſt, donec reuocetur *infrà de precario.*
x *l.1. §. 15. ſ. de adquirend. poſſeſſ.*
y excipe caſum legis 101. *in fin. princ. ſ. de legat. 3.*
z ψυχῇ τοῦ διακατέχοντος. *Synopſis Baſilic. 50. titul. 2. cap. 60. in fin. adde l. 21. Cod. de furtis.*
a Qui pignori accepit, vel qui precario rogat, poſſidere quidẽ intelligitur: ſed citra

23. *Gaius* libro 6. ad Edictum. Prouinciale.

SEd etſi poſtea[e] aduerſarius eius in poteſtate habere cœperit ſeruum: tenetur ex noua poſſeſſione, denegata ei exceptione.

De eo qui dolo deſiit habere in poteſtate.

24. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

DE illo videndum: vtrùm aduerſus eum tantùm, qui dolo fecit, quominus in poteſtate haberet, actio locum habeat noxalis[f]: ſi ex dolo eius acciderit, vt ceſſet noxalis actio: fortè ſi ſeruo fugam mandauit: an & "ſi" poſſit nihilominus cum alio agi[g]. quod accidit, cum alienatus, manumiſſusvę eſt. quod eſt veri⁹. in quo caſu electio eſt actoris, cum quo velit agere. Iulianus autem ait de eo, qui manumiſit, ſi paratus ſit defendere ſe manumiſſus, exceptionem dandam ei, qui manumiſit. hoc & Labeo.

25. *Gaius* lib. 6. ad Edictum Prouinciale.

IDem eſt, & ſi nouus dominus ſerui iudicium patiatur.

1. Si plures dolo deſierint habere in poteſtate. 2. Si ex pluribus dominis quidam dolo deſierit poſſidere. 3. Si quis ſeruum alienum ſuum eſſe reſponderit. 4. De morte ſerui delinquentis. 5. Si quis falſo negauerit ſe habere in poteſtate 6. De ſeruo ducto iuſſu prætoris.

26. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

ELectio verò alterum liberabit[h]. id enim prætor introduxit, ne eluderetur actor, non vt etiam lucrum faceret. ideóque exceptione à ſequenti ſummouebitur.

1 ¶ His conſequens eſt: vt, ſi plures[i] dolo fecerint, quo minus in poteſtate haberent: eligere debeat actor, quem velit conuenire. 2 ¶ Item ſi ex pluribus dominis quidem dolo malo partes ſuas deſierint poſſidere: electio erit actoris, vtrùm directò agere velit cum eo, qui poſſidet, an prætoria cum eo, qui deſiit poſſidere.

3 ¶ Si ſeruum alienum alius in iure ſuum eſſe reſponderit: altero ſoluente, alter liberatur. 4 ¶ Si is, quem deſieris dolo poſſidere, deceſſerit[k] prius quam hac actione conueniréris[l], liberaris[m], quia hæc actio in locum directæ actionis ſuccedit. diuerſum dicemus, ſi moram feceris in iudicio accipiendo. 5 ¶ Neque heredi, neque in heredem, quod defunctus mẽritus eſt, actio danda eſt, nec in ipſum quolibet tempore. nam liberum eſſe debet defendenti abſentem ſeruum, huius edicti pœnam euitare: id eſt, vt ſine noxæ deditione conueniatur. Et ideo ſi negaueris ſeruum in tua poteſtate eſſe, poſtea fateri poteris: niſi ſi iam lis aduerſus te conteſtata eſt: nam tunc audiri non debebis[n], vt Labeo ait. Octauenus, ex cauſa, etiam lite conteſtata: tibi ſuccurrendum: vtique ſi ętas tua ea ſit, vt ignoſci tibi debeat.

6 ¶ Si, abſente domino, ductus ſit ſeruus, vel etiam pręſente: & in eadẽ[o] cauſa ſit, vt in integrum reſtitui poſſit: defenſio permittitur eius nomine, qui ductus eſt: poſtulantib. enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere prætor debet. Idem concedendum eſt fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus eſt, ſi præſens dominus defendere noluerit: ne alterius dolus, aut deſidia aliis noceat. Idem præſtandum eſt in ſeruo communi, quem alter ex dominis "præſens" noluit defendere. Sed & actori his caſibus ſuccurrendum eſt[p]: quia placet, dominij[q] adquiſitione extingui actionem. iuſſu enim prætoris ductus[r], in bonis fit eius qui duxit.

De ſeruo pignerato, vel cuius vſus fructus alienus eſt. 1. De eo qui ſeruum alienum, ſuum eſſe reſpondit.

27. *Gaius* lib. 6. ad Edictum Prouinciale.

SI noxale iudicium agitur de ſeruo, qui pignoris iure tenetur: aut de eo, cuius vſusfructus alterius eſt: admonendi ſumus: ſi creditor, vel vſufructuarius præſens defenſionem ſuſcipere noluerit[ſ]: proconſulem interuenturum, & pignoris perſecutionem, vel vſusfructus actionẽ negaturũ. quo caſu dici poteſt, ipſo iure pignus liberari: nullum[t] enim pignus eſt, cuius perſecutio negatur. Vſus fructus autem, etiam ſi perſecutio "eius" denegetur, ipſo iure durat eouſque, donec non vtendo conſtituto tempore pereat[u].

1 ¶ Ex his, quæ diximus de ſeruo, qui alicui pignoris iure obligatus eſt[x], déque ſtatu libero[y], & "de eo", cuius vſusfructus[z] alienus eſt: apparet, eum, qui alienum ſeruũ in[a] iure ſuũ eſſe reſponderit, quamuis noxali iudicio teneatur, nõ[b] tamẽ poſſe noxæ deditione ipſo iure

rius ſeruum non defendens, priuatur vſufructu *l.3. ſ. ſi ex noxali.*
t Pignus inutile eſt, cuius perſecutio negatur.
u *vide l.69. ſ. de ſolutionibus.*
x *l.22. §.1. ſ. eod.* y *l.14. §.1. ſ. eod.*
z *l.19. §.1. ſ. eod.* a *l.8. ſ. de interrogat.*
b Noxæ deditio nulla eſt, quæ dominium in actorem non transfert.

a Dominium rei transferre non potest, qui dominium rei non habet.
b *vide l.22.§ 1.ǰ.eodem.*
c Iusta seruitute vtitur, qui bona fide seruo vtitur, adde de Iusta seruitute quæ scripsi ad *l.34.ǰ.de stipulat.seruorum.*
d hinc colligit Cuiac. 18.*obseruat.* 25. scientiam rei alienæ non esse malam fidem: nec malæ fidei possessorem esse qui seruum quem scit alienum noxæ accipit: adde & in causa damni infecti *l.15.§.26.ǰ.de damno.*

liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum [a] ipsi domini non sint [b]. Certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

De seruo bona fide possesso.

28. *Africanus* lib. 6. Quæstionum.

ET generaliter si alieni serui nomine, qui tibi iustam [c] seruitutem seruiret [d], noxali [e] tecum egerim: tuque eum mihi noxæ dederis: siue, me possidente, dominus eũ vindicet: exceptione [f] doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summouere possum: siue [g] ipse possideat: Publiciana mihi datur: & aduersus excipientem, si [h] dominus eius sit, vtilem mihi replicationem doli mali profuturam, & secundùm hæc, vsu quoque me capturum: quãuis sciens alienum possideam [i]. alioquin, si aliter constituatur, futurum, vt summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur: si, cùm ipso iure noxalis actio aduersus eũ competit, necessitas ei imponatur, vt litis æstimationem sufferat. Eadémque dicenda sunt, & si, cùm ab eo non defenderetur, iussu prætoris eum [k] duxerim [l]: quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

De Iudicio noxali recusando.

29. *Gaius* lib. 6. ad Edictum prouinciale.

NOn [m] solùm autem, qui in potestate non habet, recusare potest noxale iudicium, verumetiam habenti in potestate liberum est [n] euitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat. sed huic necesse est, ius suum ad actorem trãsferre, perinde ac si damnatus esset.

An sententia noceat absentibus.

30. *Idem* lib. ad Edictum prætoris vrbani, titulo de damno infecto.

IN noxalibus actionib. eorum, qui bona fide absunt, ius non corrumpitur, sed reuersis [o] defendendi ex bono & æquo potestas datur, si domini sint, siue aliquid in ea re ius habeant: qualis est creditor, & fructuarius [p].

Si familia furtum fecerit.

31. *Paulus* lib. 7. ad Plautium.

QVod aut prætor, cum [q] familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum: vt tãtùm actor consequatur, quantum, si liber fecisset [r], consequeretur: quæritur, vtrùm ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem. vtputa "si" ex pretijs noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeãtur. Sabinus, & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere. quod Pomponius probat. & est verum. nam, & si seruus indefensus ductus sit. æstimatio eius imputanda est. Certè non tantùm duplationis, sed & condictionis [f] rationem habendam, Iulianus putat. furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiæ sint serui. nam si hi, qui plurium dominorum erũt, vnius esse postea cœperint: locus edicto non erit.

Si seruus non deffendatur.

32 *Callistratus* libro 2. Edicti monitorij.

IS, qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur [t]. &, si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

De eo qui non vult offendere. De liberis qui sunt in potestate.

33. *Pomponius* libro 14. ad Sabinum.

NOxali iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere [u]: sed carere debet eo, quem non defendit [x], si seruus est. quòd si liber est, qui in potestate sit: indistinctè ipsi sui defensio danda est [y].

34. *Iulianus* libro quarto ad Vrseium "Ferocem"

QVotiens enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

e Noxali actione aduersus bonæ fidei serui possessorem agi non posse & eo videbatur, quòd noxæ dedere non posse videatur. Nulla enim noxæ deditio est quæ dominium in actorem nõ trãsferat. Verùm placet magis vt teneatur: & qualicũque noxæ deditione fungi possit: quæ etsi bonæ fidei possessorem nõ liberat ipso iure, tamen eundem vsum actori præbet, atque si dominus factus esset. Nã domino seruũ vindicante, nec offerente æstimationem litis, opponit exceptionem doli mali *l. 27. in fin. ǰ.eod.* vel (vt *l.* 11. *ǰ. eod.* dicatur) officio iudicis consequitur vt indemnis maneat: vt ibidem dixi. Atqui videtur, noxali etiam agi non posse aduersus bonæ fidei possessorem, cum serui corrupti bonæ fidei possessor non conueniatur. vide quæ scripsi ad *l. 1. §. 1. ǰ. de seruo corrupto.* Quin ne noxali quidẽ omnino agi posse videtur ex *l. 27. §. 3. ǰ. eod. l. Aquil. vide quæ ibidem scripsi.*
f *l.11.ǰ.eodem.*
g Noxali serui amissa possessione, & eodem ad dominum reuersa, nõ minus Publiciana cõtra dominum competit quàm cõtra alium, *vt hîc & l.5. ǰ. de Publiciana.*
h Formula exceptionis iusti dominij (Cuiac. tamẽ 6. ad Africanũ putat, hîc legẽdum esse, si nõ dominus eius sit *vt l.vlt.ǰ. de Publiciana, l. 24.ǰ.de except. rei iudicatæ,*) quæ vulgo dicitur obstare actori Publicianæ *l.penult. l. vlt. ǰ. de Publiciana*, vt & eã elidi replicatione doli mali, si non litis æstimationem soluat. vide quæ scripsi ad *l.16.ǰ.de Publiciana.*
i est igitur hic casus specialis, nec enim ordinariè vsucapit, qui sciens rem esse alienam possidet *l.7.§.4.ǰ.pro emptore.* diuersitatis rationem eam affert Bartolus, quod in hac specie à non domino nihil sit, quod non esset ab ipso verò domino si adesset, præstandum.
k nam is iustè possidet, qui authore prætore possidet *l.11.ǰ.de adquir.possess.*
l id enim iusta de causa imperare potest *l.32.ǰ.eod.l.2.in fin ǰ.si ex noxali.*
m Noxali iudicio experiri non cogitur qui seruum non habet in potestate: Quid si habet, sed ius suũ actori cessit? idẽ *synopsis Basilicon eod. c.* 25.

35. *Vlpianus* lib. 41. ad Sabinum.

ET, si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet [z]: tenet enim condemnatio. quinimo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filij, dumtaxat de peculio [a], posse conueniri.

De eo cui potest seruus auocari.

36. *Idem* lib. 37. ad Edictum.

SI quis seruum pignoratum, deinde à debitore subreptum, emerit à debitore: nomine eius furti tenebitur, dominio serui adquisito. nec oberit, quòd Seruiana [b] potest ei homo auocari. Idémque, & si à minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciẽs. hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniẽndi sunt.

Si seruum, qui furtum fecit, actor vel extraneus emerit.

37. *Triphoninus* lib. 15. Disputationum.

SI alienus seruus [c] furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium peruenerit: extinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum in iudicium deducta. nec, si postea alienauero [d] eum quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur. quòd si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor.

De seruo habito pro derelicto. 2. Si quis nummos ex re sibi à seruo substracta redactos ei excusserit. 3. Si seruus creditoris nummos sibi solutos interceperit.

38. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

QVemadmodum, si alij vendidisset. parui enim refert cui vendiderit: aduersario, an alij.* suáque culpa litis æstimationem sublaturum: qui, vendendo, noxæ deditionem sibi ademit.

1 ¶ Iulianus autem libro vicesimo secundo digestorũ scribit, si seruum pro derelicto [e]. habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me. quia statim [f] meus esse desinit, ne eius nomine, qui sine domino sit, furti sit actio.

2 ¶ Si seruus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit: tuque nũmos, quos ex pretio habebat, ei excusseris [g]: locus erit furti actioni vltro citroque: nam & tu aduersus me furti ages noxali serui nomine, & ego aduersus te nummorum nomine. 3 ¶ Sed & si seruo creditoris mei soluerim nummos, vt is eos domino suo det: æquè locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit [h].

Si omnes domini dolo desierint habere in potestate. 1. an reus satisdare debeat. 2. Si dominus dolo desiit habere in potestate. 3. Si post iudicium acceptum cum domino seruus ductus sit. 4. De morte serui.

39. *Iulianus* lib. 9. Digestorum.

SI plurium seruus furtum fecerit: & omnes dolo fecerint, quo minus eum in potestate haberent: subsequi debet prætor iuris ciuilis actioné, & iudicium honorariũ quod ex hac causa pollicetur, in eum "dare," quem actor elegerit [i]. neque enim ampliùs præstare actori debet, quã vt detracta noxæ deditione agere possit cum eo: cùm noxali iudicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur.

1 ¶ Qui alienum seruum, suum esse fatetur: quamuis noxali actione obligetur: nihilo minùs, causa cognita, satisdare [k] debet. qui autem pro seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensioni alieni serui.

2 ¶ Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minùs in potestate eius seruus esset: ille autem contendat [l], eum seruum ab alio defendi cum satisdatione: doli mali exceptioni locus erit.

3 ¶ Sed & si post iudicium acceptum cum domino, seruus apparuerit: &, quia non defendebatur [m], ductus sit exceptione doli mali opposita, dominus absoluetur.

4 ¶ Sed "&" mortuo seruo [n]. antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

Si seruus legatus ante aditam hereditatem furatus sit.

40. *Idem* lib. 22. Digestorum

n quia nemo inuitus noxali iudicio alium defendere cogitur *l.33.ǰ.eod.*
o *leg.26.§.vltimo ǰ.eodem.*
p creditor & fructuarius ius in re habent.
q si familia nec furtum fecit, neque eam noxæ dedere võluero, tantum præsto, quãtum si vnus homo liber furtum fecisset, hoc est duplum & rei pretium *sinopsis Basilic eod.c.27.*
r *vide l.1.in fin. ǰ.si familia furtum fecisse. dic.*
s *l. 2. ǰ. si familia.*
t *l. 21. l. 27. in fin.ǰ.eod.*
u *l.29. ǰ. eod. l. 156.ǰ.de regul.iuris*, & arbitrari *v.tamen l 32.§.1. & sequen. ǰ. de arbitris.* & esse procurator, *vide tamen l. 8. §. vlt. & l.9. & seq. ǰ. de procuratoribus* & socius *vide l.vlt. Cod. comm. diuid.*
x *l. 17. in fin. ǰ. eod.l.3.ǰ.si ex noxali.*
y *l.24.ǰ. eod. §. vlt.Inst.eod.* neque noxæ deditur: atque ita, actio furti directè datur in filiumfamiliàs à patre non defensum.
z de causali vel quasi peculio fortè consentiẽte patre *Accursius hîc, adde Socinum regula* 358.
a profectitio *l. 3.§.12.ǰ. de peculio.*
b hypothecaria *§.7. Inst.de act.*
c *§.6.vers. vnde si alienus Inst. eodem.*
d *dict.§.6.vers. ideoque l. 18. in fine ǰ.de furtis.*
e *leg.1.leg.2.leg. vltim.ǰ.pro derelicto.leg.36.ǰ.de stipulat.seruorum.*
f Pro derelicto rem habens, rei dominium statim amittit, vnde notat Baldus, Paria esse, tradere possessionem, & rem vacuam dimittere.
g *l.27.§.21.ǰ.ad l. Aquil.* 52.*§.si quis de manu ǰ.de furtis § 11.Inst. de obliga.quæ ex delicto.*
h *v.l.7. Cod.de furtis.*
k *l.5.ǰ.eodem.*
i satisdare iudicatum solui debet, qui seruum alienum defendit.
l *vide l.24.in fine ǰ.eod*
m est enim liberum domino, non defendere *l.29.ǰ.eod.*
n *l.15.in fin.ǰ.de interroga.*

SI ſeruus legatus, ante aditam hereditatem, rem heredis futuri ſubtraxerit: poterit is cum legatario, qui legatum agnouerit, furti agere: ſed, ſi idem ſeruus hereditariam rem ſubtraxerit, furti actio ceſſabit: quia [a] huiuſmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum autem actio competit.

De ſeruo communi.

41. *Idem* lib. 2. ad Vrſeium Ferocem.

CVm ſeruus communis alteri dominorum damnum iniuria dedit: idcirco legis Aquiliæ actio non eſt: [b] quia, ſi extraneo damnũ dediſſet, cum altero inſolidum lege Aquilia agi poſſet, ſicuti cùm ſeruus communis furtum fecerit, cum altero [c] domino furti agi non poteſt, ſed communi diuidundo "agi poteſt."

Si ad libertatem proclamauerit is, cuius nomine noxaliter agebatur. 1. De iudicio accepto pro ſeruo mortuo. 2. Quando, Quibus, & aduerſus quos actio noxalis competit.

42. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

SI ad libertatem proclamauerit is, cuius nomine noxale iudicium ſuſceptum eſt: ſuſtineri [d] debet id iudiciũ quoad de ſtatu eius iudicetur [e] & "ſic:" ſi quidem ſeruus fuerit pronunciatus, noxale iudicium exercebitur: ſi liber [f], inutile videbitur.

1 ¶ Si quis pro ſeruo mortuo, ignorans eum deceſſiſſe, noxale iudicium acceperit: abſolui debet: quia deſit verum eſſe, propter eum dare oportere.

2 ¶ Hæ actiones perpetuæ ſunt, locúmque habebunt tamdiu, quamdiu [g] ſerui dedendi facultatem habemus. Nec tantùm nobis, verumetiam ſucceſſoribus noſtris competent. Item aduerſus ſucceſſores. ſed [h] non quaſi in ſucceſſores, ſed iure dominij. Proinde & ſi ſeruus ad aliũ perueniſſe proponatur: iure dominij, noxali iudicio, nouus dominus conuenietur.

Vbi ſeruus deffendi, aut exhiberi debet. Si dominus defendere nolit.

43. *Pomponius* lib. 8. Epiſtolarum.

SErui, quorum noxa caput ſequitur, ibi [i] defendendi ſunt, vbi [k] deliquiſſe arguentur. itaque ſeruos dominus eodem loco exhibere debet, vbi vim intuliſſe dicentur, & carere [l] omnium dominio poteſt [m], ſi eos non defendat.

a quia hereditariæ rei furtum non fit, niſi pignori data ſit, aut commodata: aut cuius vſusfructus eſt alienus *l. 68. 69. 70. j. de furtis.*
b *vide l. 27. §. 1. ſ. ad l. Aquil. l. 16. in fin. j. familiæ erciſcund.*
c *l. 61. j. de furtis.*
d Iudiciũ liberale, præiudiciale eſt aliis iudiciis & futuris & incœptis.
e fieri enim poteſt, vt liber pronuncietur, *l. 14. j. de interrogatoriis.*
f *l. 23. 24. ſ. eod. l. 13. in fin. j. de interrogatoriis l. 21. in fin. j. Cod. de furtis.*

LIBER DECIMVS.

FINIVM [a] REGVNDORVM.

Qualis ſit hæc actio.

Paulus lib. 23. ad Edictum

FINIVM regundorum actio in perſonam eſt, licèt [b] pro vindicatione rei [c] eſt [d].

ad quæ prædia pertinet. 1. De adiudicatione.

2. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

HÆc [c] actio pertinet ad prædia ruſtica [f], quamuis ædificia interueniant. neque enim multùm intereſt, arbores quis in confinio, an ædificium ponat. 1 ¶ Iudici finium regundorum permittitur, vt, vbi non poſſit dirimere fines, adiudicatione [g] controuerſiam dirimat. & ſi fortè, amouendæ veteris obſcuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere iudex velit, poteſt hoc facere per adiudicationem, & [h] condemnationem.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

QVo caſu opus eſt, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum ſit. quo nomine is, cui adiudicatur, "inuicem pro eo, quod ei adiudicatur, "certa pecunia condemnandus eſt.

4. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

De eo quod intereſt. ſecundo. De fructibus. tertio. De eo, qui iudici non paret. 4. De terminis deiectis, vel exaratis. 5. Si alter fundus duorum, alter trium ſit. 6. De his qui communẽ fundum habent. 7. Si ex duob. ſociis alter vicinũ fundũ habeat. 8. inter quot fundos hæc actio locũ habet. 9. De agris vectigalibus, fructuariis pigneratis. 10. De prædiis vrbanis & ruſticis. 11. Si via publica, vel flumen, vel riuus interueniat.

SEd & loci [i] vnius controuerſia in partes ſcindi adiudicationibus poteſt, prout cuiuſque dominium in eo loco iudex compererit. 1 ¶ In iudicio finium regundorum etiã eius ratio fit, quod intereſt [k]. quid enim, ſi quis aliquã vtilitatẽ ex eo loco percepit, quẽ vicini eſſe appareat? iniquè damnatio eo nomine fiet? Sed & ſi menſor ab altero ſolo conductus [l] ſit: condẽnatio erit facienda eius, qui non conduxit, in partem mercedis. 2 ¶ Poſt litem autẽ conteſtatã [m] etiam fructus venient [n] in hoc iudicio: nam & culpa, & dolus exinde præſtantur. ſed ante iudiciũ percepti non omnimodo hoc in iudicium veniẽt. aut enim bona fide percepit: & lucrari eum oportet, ſi eos conſumpſit: aut mala fide: & condici oportet. 3 ¶ Sed & ſi quis iudici non pareat in ſuccidenda arbore, vel ædificio in fine poſito deponendo, partéve eius condemnabitur [o]. 4 ¶ Si dicantur termini deiecti, vel exarati [p]: iudex qui de crimine cognoſcit, etiã de [q] finibus cognoſcere poteſt. 5 ¶ Si alter fundus duorum, alter trium ſit: poteſt iudex vni parti adiudicare locum, de quo quæritur, licèt plures dominos habeat: quoniam magis fundo, quàm perſonis [r], adiudicari fines intelliguntur. hîc autem, cùm fit adiudicatio pluribus, vnuſquiſque portionem habebit, quam in fundo habet: & pro indiuiſo. 6 ¶ Qui communem fundum habent, inter ſe non condemnantur. neque enim inter ipſos accipi videtur iudicium [ſ]. 7 ¶ Si communem fundum ego, & tu habemus: & vicinum fundum ego ſolus: an finium regũdorum iudicium accipere poſſumus? & ſcribit Pomponius, non poſſe "nos accipere:" quia ego, & ſocius meus in hac actione aduerſarij eſſe non poſſumus: ſed vnius loco habemur. idem Pomponius ne vtile quidem iudicium dandum, dicit, cùm poſſit, qui proprium habeat, vel cõmunem vel propriũ fundũ alienare, & ſic experiri. 8 ¶ Non ſolùm autem inter duos fundos, verumetiam inter tres, pluréſve fundos accipi iudiciũ finiũ regundorũ poteſt. vtputa, ſinguli plurium fundorum confines ſunt, trium fortè, vel quatuor. 9 ¶ Finium regundorũ actio & [t] in agris vectigalibus [u]: & inter eos, qui vſumfructum habent [x], vel fructuarium, & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui iure pignoris poſſident, competere poteſt. 10. ¶ Hoc iudiciũ locum habet in confinio prædiorum ruſticorum [y]: vrbanorum diſplicuit. neque enim confines [z] hi, ſed magis vicini dicuntur: & ea communibus parietibus plerumque diſterminantur. & ideo etſi [a] in agris ædificia iuncta ſint, locus huic actioni non erit. & in vrbe hortorum latitudo contingere poteſt, vt etiã finium regundorum agi poſſit. 11 ¶ Siue [b] via [c] publica interuenit, confinium non intelligitur [d]: & ideo finium regundorum agi non poteſt [e].

5. *Idem* lib. 15. ad Sabinum.

QVia magis in confinio meo via publica, vel flumen ſit, quàm ager vicini.

6. *Idem* lib. 23. ad Edictum.

SEd, ſi riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi poteſt. *De ſuo loco cuique tribuendo.*

7. *Modeſtinus* lib. 10. Pandectarum.

DE modo agrorũ [f] arbitri [g] dantur. & is, qui maiorẽ locum in territorio habere dicitur [h], ceteris, qui minorẽ locũ poſſidẽt, integrũ locum adſignare compellitur [i]. idque ita reſcriptũ eſt.

1. De menſoribus, de officio Iudicis.

8. *Vlpianus* lib. 6. Opinionum.

SI [k] irruptione fluminis fines agri cõfudit [l] inũdatio: ideóq. vſurpãdi quibuſdã loca, in quib⁹ ius nõ habent occaſionẽ præſtat: præſes prouinciæ alieno eos abſtinere [m] & domino ſuũ reſtitui, terminóſque per menſorẽ declarari iubet. 1 ¶ Ad officiũ de finib⁹ cognoſcẽtis pertinet, mẽſores mittere, & per eos dirimere [n] ipſã finiũ quæſtionẽ vt æquũ eſt, ſi ita res exigit, oculíſq. [o] ſuis ſubiectis locis.

a 3. Cod. 39. § 6. Inſtit. de officio iudicis: ſinopſis Baſilic. 58. [Greek] tit. 9. vide Frontinum & Agenium Vrbicum: 1. Paulus ſentent. 16.
b hoc eſt iudicium finiũ regũdorum [Greek] per ſonale eſt, licèt rei vindicationem contineat Synopſis Baſil. eo. cap. 1.
c id eſt, hæc actio mixtã cauſam obtinet *l. 10. j. eod. §. 20. Inſt. de actionib.*
d & fructuum *adde dict. l. 10.*
e *dict. cap. 1.*
f & cur? *vide l. 4. §. 10. j. eod.*
g Adiudicatio in mixtis iudiciis fit officio iudicis §. 6. *Inſt. de officio iudicis.*
h Adiudicatio & condemnatio vti fieri debeat mox l. 3. j. exponit.
i *vide l. 5. Cod. eodem.*
k id eſt, vtilitatis perceptæ *vt j. eod.* quæ intereſſe dici poteſt *Baldus arg. l. 4. §. 1. ſ. ſi ſeruitus vindicetur.*
l impropriè tamẽ dicitur conduci *l. 1. j. ſi mẽſo.*
m *adde l. 8. §. 6. j. de precario.*
n *l. pen. j. titul. proxim.*
o hinc colligit Bartolus quòd vbicũque quis non paret iudici, ei iuramentum in litem deferatur.
p turbantur fines, ſi terminus exaretur vel deiiciatur *vt hîc*. ſuccidatur, aut in iis ædificium ponatur §. 3. ſ. *eod.* confunduntur, fluminis irruptione *l. 8. j. eod.* varietate ſucceſſionum, & arbitrio poſſeſſorum *l. 11. j. eod.* In eum etiam qui terminum mouet extraordinem animaduertitur *l. 1. Cod. de accuſat. vide l. 3. j. de termino moto.*
q Iudex maleficiorum poteſt cognoſcere etiam ciuiliter. *Bartolus* ſi ita res incidat *Zaſius.*
r hinc Quintius Fabr. Labeo, arbiter Nolanis & Neapolitanis datus, malitioſè intermedium locum Romanis adiudicauit, *Cicer. 1. officior.*
ſ imò, accipi poteſt. *l. 27. ſ. de ſeruitut. vrban.*
t Agrorum alij vectigales, alij fructuarij, alij proprij, alij pignori poſſidentur.

... rum ſcilicet, quorum certus modus formis & ære continetur.
g tres ſcilicet agri menſores *l. 3. Cod. eod. vide Cuiac. 5. obſeruat. 21. in fin.*
h quàm ære continetur. i controuerſia ſcilicet modi reuocata ad publicam formam, quæ vicinos obligat inter ſe. *vide Cuiac. 10. obſeruat.*
k ſi fines inundatio confuderit, per præſidem prouinciæ menſore dato ... ſtrantur. Nam iudicis eſt menſorem dare, ita Synopſis Baſilic. *eod. c. 8.* vbi ... [Greek] Præſidem & iudicem. Verùm iudicem ſumit pro ... cium eſt de finibus cognoſcere, §. 1. j. *eod.*
l *vide l. 4. § 4. ſ. eod.* m & ſuo contentos eſſe *l. 4. Cod. eod.*
n *vide l. 44. ſ. de arbitris.* o *leg. 3. Cod. eod.*

a vnde mixtam habere naturam dicuntur *§. 1. ſ. eod. §. 20. Inſt. de actionibus l. 37. in fine). de obligationibus.*
b In finalibus quæſtionibus cenſum ſequimur, niſi probetur à poſſeſſoribus, immutationem in agris, per adiectionem vel detractionem factam eſſe *ſynopſis Baſilic. eodem cap. 11.*

Si ſocij communi diuidundo egerint, aut alienauerint fundũ.

9. *Iulianus* lib. 8. Digeſtorum.

IVdicium finium regundorum manet: quamuis ſocij communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum.

De Iudiciis duplicibus.

10. *Idem* lib. 51. Digeſtorum.

IVdicium communi diuidundo, familiæ erciſcundæ, finium regundorum, tale eſt, vt in eo ſingulæ perſonæ duplex [a] ius habeant: agentis, & eius, quo cum agitur.

De veteribus monumentis, & cenſus authoritate.

11. *Papinianus* lib. 2. Reſponſorum.

IN [b] finalibus quæſtionibus vetera [c] monumenta, cenſus [d] auctoritas antè litem inchoatam ordinati ſequenda eſt: modò ſi non varietate [e] ſucceſſionum, & [f] arbitrio poſſeſſorum fines, additis vel detractis agris, poſtea permutatos probetur [g].

Qui termini ſunt obſeruandi.

13. *Paulus* lib. 3. Reſponſorum.

EOs terminos, quantum ad dominij quæſtionem pertinet, obſeruari oportere [h] fundorum, quos demonſtrauit [i] is, qui vtriuſque prædij dominus fuit, cùm alterum eorum venderet, non [k] enim termini qui ſingulos fundos ſeparabant [l], obſeruari debẽt: ſed demonſtratio adfiniũ [m] nouos [n] fines inter fundos conſtituere [o].

De lege Solonis.

13. *Gaius* libro 4. ad Legem duodecim Tabularum.

SCiendum eſt, in actione finium regundorum illud obſeruandum eſſe, quod ad exemplum quodammodo eius legis ſcriptum eſt, quam Athenis Solon dicitur tuliſſe: nã illic ita eſt: Ἐάν τις αἱμασιὰν [p] παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν. ἐὰν τειχίον [q], πόδα ἀπολείπειν. ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο [r] πόδας. ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν. ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν [ſ]. ἐλαίαν δὲ, καὶ συκῆν, ἐννέα [t] πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν. τὰ δὲ ἄλλα [u] δένδρα, πέντε [x] πόδας. id eſt, *Si quis ſepem ad alienum prædium fixerit, infoderitque: terminum ne excedito. Si maceriã: pedem relinquito. Si verò domum, pedes duos. Si ſepulchrum, † aut ſcrobem foderit: quantum profunditatis habuerint, tantum ſpatij relinquito. Si puteum, paſſus latitudinem. At verò oleam, aut ficum, ab alieno ad nouem pedes plantato: ceteras arbores ad pedes quinque.*

FAMILIÆ [y] ERCISCVNDÆ, Tit. II.

Origo & ratio huius actionis. 1. De eo qui partem ſuam poſſidet, vel non, & de eo qui negatur eſſe coheres.

Gaius libro 7. ad Edictum Prouinciale.

HÆc actio proficiſcitur à lege duodecim [z] tabularum [a]. namque coheredibus volentibus [b] à communione diſcedere, neceſſariũ videbatur [c] aliquam actionem conſtitui, quã inter eos res hereditariæ diſtribuerentur.

1 ¶ Quæ quidẽ actio nihilominùs ei quoque ipſo iure cõpetit, qui ſuam partẽ non poſſidet [d]. ſed ſi is, qui poſſidet, neget eũ ſibi coheredẽ eſſe: poteſt eũ excludere per hanc exceptionem [e], *ſi in ea re, qua de agitur, præiudicium hereditati non fiat.* quòd ſi poſſideat eam partem, licèt negetur eſſe coheres, non nocet talis exceptio. quo fit, vt eo caſu ipſe iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoſcat, an coheres ſit. niſi enim coheres ſit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduerſarius ei condemnandus eſt [f].

Quæ hereditas hoc iudicio diuiditur. 1. De quarta ex conſtitutione diui Pij. 2. De peculio caſtrenſi. 3. De actore & reo. 5. De creditis & debitis.

2. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

PEr [g] familiæ erciſcundæ actionem diuiditur hereditas: ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato: ſiue ex lege duodecim tabularum, ſiue ex aliqua lege deferatur hereditas, vel ex ſenatuſconſulto, vel etiam [h] conſtitutione *. & generaliter eorum dumtaxat diuidi hereditas poteſt, quorum peti poteſt "hereditas." 1 ¶ Si [i] quarta ad aliquẽ ex conſtitutione Diui Pij adrogatum deferatur [k]: quia hic [l] neque heres, neque bonorum poſſeſſor ſit: vtile erit familiæ erciſcundæ iudicium neceſſarium.

2 ¶ Item ſi filiifamilias militis peculium ſit: fortius defendi poteſt, hereditatem effectam [m] per conſtitutiones: & ideo hoc iudicio locus erit. 3 ¶ In familiæ erciſcundæ iudicio vnuſquiſque heredum & rei, & actoris partes ſuſtinet [n]. 4 ¶ Dubitandum autem non eſt, quin familiæ erciſcundæ iudicium & inter [o] pauciores heredes ex pluribus accipi poſſit. 5 ¶ In hoc iudicium etſi nomina non veniunt [p]: tamen ſi ſtipulationes interpoſitæ fuerint de diuiſione eorum vt ſtetur ei, & "vt" alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in ſuam rem faciat: ſtabitur diuiſioni.

3. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

PLanè ad officium iudicis nonnumquam pertinet, vt debita, & credita ſingulis pro ſolido [q], aliis alia attribuat: quia * ſæpe & ſolutio, & exactio partium non minima incommoda habet [r]. Nec tamen ſcilicet hæc adtributio illud efficit, vt quis ſolus totum debeat, vel totum alicui ſoli debeatur: ſed vt ſiue agendum ſit: partim [ſ] ſuo, partim procuratorio nomine agat [t]: ſiue cum eo agatur: partim ſuo, partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera poteſtas [eſſe] maneat creditoribus cum ſingulis experiundi: tamen & his libera poteſtas eſt, ſuo loco ſubſtituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis tranſlata ſunt.

De venenis, & libris improbatæ lectionis. De iniuſtis lucris. 3. De tabulis teſtamenti.

4. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

CEteræ itaque res præter nomina [u] veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomẽ vni ex heredibus legatum ſit, iudicio familiæ erciſcundæ hoc heres conſequitur.

1 ¶ Mala medicamenta, & venena [x] veniunt quidem in iudicium: ſed iudex omnino interponere ſe in his non debet.* boni [y] enim, & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantumdem habebit facere "&" in libris [z] improbatæ lectionis, magicis fortè, vel "his" ſimilibus. hæc enim omnia protinus corrumpenda ſunt. 2 ¶ Sed & ſi quid ex peculatu, vel ex ſacrilegio adquiſitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgreſſura: [a] hoc non diuidetur. 3 ¶ Sed & tabulas teſtamenti debebit aut apud eum, qui ex maiore [b] parte, heres eſt, iubere manere, aut in æde deponi. Nã & Labeo ſcribit, vendita hereditate tabulas teſtamenti deſcriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare: tabulas verò authenticas ipſum retinere [c], aut in æde [d] deponere.

De cautionibus hereditariis.

5. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

SI quæ ſunt cautiones [e] hereditariæ: eas iudex [f] curare debet, vt apud eũ maneant, qui [g] maiore [h] ex parte

c *l. 6. Cod. de religioſis.*
d *vide l. 4.). de cenſibus.*
e *l. 2. Cod. eod.*
f *vide l. 4. §. 4. ſ. eod. l. 2. Cod. eod.*
g ex terminis finium teſtimonia ſumuntur: *Cuiac. apud Paulum hoc tit.*
h inter venditorem & emptorem ac eius ſucceſſores.
i *ſub.* venditor.
k id eſt hoc caſu non veteres termini, ſed noui & qui nouè demonſtrati ſunt à venditore, ſunt ſequẽdi.
l olim ſcilicet.
m vide Feſtũ in Adfines.
n quæ nouos fines inter fundos conſtituit *Halo.* Senſus eſt autem, In contractu emptionis & venditionis ſimplex demonſtratio finium vim pacti habet, & conſtituit nouos fines, etiam contra antiquum modũ. cõſtat. n. in traditionibus quodcũque pactum valere *l. 48. ſ. de pact.* & noſtra deſtinatione fundos augeri & minui *l. 24. §. penult.). de leg. 1. vide Zaſ. 2. intell. 14.*
o *vide l. 5. Cod. eod. l. 12. Cod. de ædific. priu. Alciat. 1. Parerg. 18. 2. diſp. 6. Cuiac. 10. obſeruat. 2. Cicer. 1. de legibus.*
p *aliàs* δημόσιον τόπον ἢ ὁδὸν ἢ πηγὴν locum publicũ, aut viã, aut fontem 2. 2. *Harmenopul.* 4. §. 101.
q τοῖχον murum *Harmenop.*
r ἕξ *ſex Harmenopul.*
ſ addit Harmenopul. εἰ μήπω φρέαρ προϋπάρχει τοῦ γείτονος. καὶ διὰ τοῦ καινοῦ ἔργου βλάπτεται. id eſt, ſi necdum antea vicini eo loco puteus erat, vique nouo læditur opere.
t Cur nouem; cùm in aliis quinque pedes tantùm requirantur? quòd radices hæ agant longius: neque ſit omnibus earum innocens vicinia, ſed & alimentum eripiant, & halitum pręſtẽt aliquibus infeſtum. *Plutarchus in ſolone.*
u Quid apum aluearia? Idem Solon conſtituit vt ab alieno pedibus 300. ponerentur. *Plutarchus illo loco.* quod ſpatium ſane maximum eſt.
x Ita Plutarchus: ita Harmenopulus. Quidam legunt δύο. *vide Alciatum tractatu de quinque pedum præſcriptione: Hotom. 5. obſeruat. 3.*
† *vide Nouellam Leonis 71.*
y *3. Cod 36. Paul. 1. ſentent. 18. & §. 4. de obligat. ex quaſi contr. §. 4. Inſt. de offic. iud.*
z Dixi ad legem XII. Tabularum.
a vt & hereditates ex iiſdem deferuntur *l. 1. ſ. de petit. hered.*
b vt antea non naſcatur hæc actio, quàm cum velint diuidere, an etiã poſt 30. annos audietur ſocius volens diuidere? Mart. Placent. & Zaſ. aiunt: alij negant. *arg. l. 1. §. 1. C. de annal. except.* priorum ſentẽtia videtur verior, quia nemo inuitus in communione & ſocietate detinetur, *vide l. vltim. Cod. communi diuid.* Nec ſocietatis in æternum coitio eſt *l. 70.). pro ſocio.* deinde cùm pactum id non poſſit efficere, ergo nec tempus.
c quia communio diſcordiam parit. *l. 26. ſ. de ſeruit. vrban. l. 77. §. 20.). de leg. 2. l. fin. Cod. communi diuidund.*

d *l. 25. §. 2.). eodem.*
e nota exceptionem, qua quis negatur eſſe heres, *vt hîc.* & ſocius *adde l. 16. 18.). de except.*
f quamuis autem non ſit hoc iudicium, niſi inter coheredes; ad impediendam tamen repetitionem ſufficiet quòd quis ſe putet condemnatum *l. 36.) eod.*

g Omnis hereditas, quæ peti poteſt per familiæ erciſcundæ iudicium diuiditur *Synopſis Baſilic. 35. ex lib. 42 titul. 3. cap. 2.*
h *v. l. 1. ſ. eod. & 3. ſ. de petit. hered.*
i *adr. c. ſ. 2.*
k *l. 22. ſ. de adopt. l. 9. §. antepenult. ſ. de inoff.*
l Adrogatus ab adrogatore quartam ex cõſtitutione D. Pij conſequutus, neq; heres eſt, neque bonorum poſſeſſor.

Ad gl. Pichar. in deadopt. 9 n° 22.

m peculium caſtrenſe (mortuo milite filiofamilias) poſt aditionem ſcripti heredis, locum hereditatis obtinet *l. 18.). de ſtipulat. ſeruit.*
n *vide l. 44. §. 4.). e. d.*
o *vide l. 43.) eodem.*
p *vide l. 25. §. 1.) eodem.*
q *l. 11. in fin. ſ. de iuriſdict.*
r *l. 22. §. 1.). eod. l. 8. §. 9. ſ. de trãſact. l. 7.). commun. diuid. l. 17. §. pen.). commod. ... l. 3.). de aliment.*
ſ In eodem libello poteſt quis agere partim ſuo nomine, partim alieno, *vide l. 9. Cod. ſi certum petatur.*
t vno libello agi poteſt, partim nomine proprio, partim iure ceſſo *Bald.*
u *vide l. 25. §. 1.). eod.*
x Venena mala dixit: quędam enim bona dicuntur.
y Iudex, bonus & innocens vir.
z vide quę notaui *ad l. 6. Cod. de hæreticis. d. Apoſtolorum cap. 19. Paul. 5. ſentẽt. 21. §. 4. ibidem tit. 23. §. 12. Liuium* 29. dixi quędam ad Ciceronem 3 de officiis: adde eundem libro de vniuerſitate: qua parte colligitur veteribus fuiſſe periculoſũ de natura deorũ dicere aduerſus vulgi opinionem.
a aut falſo: hoc non diuiditur: quia eius heredibus eripitur *l. 26.). de falſ.*
b *vide l. 5.). eodem.*
c Heres maiori ex parte, cautiones hereditarias (δικαιώματα τῆς κληρονομίας appellant Græci, hoc eſt inſtrumenta hereditatis, *ſynopſis eodem. cap. 5.*) retinet, & cæteris dat exempla (Græci ἴσα, Galli dicerent, *autant*) vt cum res exegerit, etiam principales (Græcè αὐθεντικά) exhibeat. Quid ſi æquis partibus heredes ſint, neque inter eos conueniat apud quem ſint tabulæ? ſortiri eos oportet, aut ex cõſenſu vel ſuffragio apud amicum, aut in æde ſacra deponuntur hac *l.* adde quæ ſcripſi *ad l. vlt.). de fide inſtrumentorum, & Cod. de edendo.*
d vendita hereditate tabulæ teſtamenti authenticæ apud heredem manere debent. *Bald.* quid ſi nomen ſit venditum? idem eſſe poteſt. *Bald. argum. l. 43. in princ.). de pignorat. act. vide tamen l. 2. in fine ſ. eod.* Sed Lucius 9. *Placitor.* 1. ſenatuſconſultum Pariſienſe omninò contrarium refert, moderatum tamen ea parte leg quinta). *eod.* in qua de cautione agitur exhibendi authentici, ſi res exegerit.
e idem in teſtamenti ſcriptum *l. 4. in fin. ſ. eod. vide l. 6.). de fide inſtr.*
f poteſt etiam id fieri heredum conſenſu *in fine). eo.* & iure legati *l. 8.). eo.*
g *v. l. 5. in f.). eo.*
h cæteris deſcriptum & recognitum faciat *Halo.* id eſt, det coheredibus exẽplum teſtamenti & cautionum hereditariarũ, authentica apud ſe retineat *dict. l. 4. ſ. eod.*

n 1

1o2

a id est, authenticæ *l.8.j.eod.l.43.j.de pignorat act.l.48.in fine l.52.j.de act.empti.l.1.15.j.de rebus auctorit.iudic.vide l 24.Cod.de fideicomm ff.*
b de his quæ sorte dirimi possunt. *vide quæ notaui ad l.vlt.in princ. Cod. commun.de legat.*
c De depositione in æde, vide *l.4.in fin.s.eod.vide l.1.§.36.vers sed etsi,in fin.j.depositi.l.19. Cod. de vsuris: Ciceronem 5. ad Atticũ vltimo.*

heres sit: ceteri descriptum, & recognitum faciant, cautione interposita: vt, cum res exegerit, ipsæ [a] exhibeantur. Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potiùs esse debeant, sortiri [b] eos oportet: aut ex consensu, vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra [c] deponi debent.

6. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

NAm ad licitationem [d] rem deducere: vt, qui licitatione vicit, hic habeat instrumenta hereditaria: non placet [e], neque mihi, neque Pomponio:

An victoria heredis prosit coheredi.

7. *Venuleius* lib. 7. Stipulationum.

SI heres vnus, cùm sub conditione adiectum coheredem, aut apud hostes adiectum [eo] haberet, dixerit se heredem esse: & actione expertus vicerit: deinde conditio heredis extiterit, vel postliminio redierit, an victoriæ commodum debeat cum eo communicari [f]: nam indubitatè iudicati actio ei insolidum competit. & electionem coheredi dandam, "id est" aut communicandam eam, aut experiundi faciẽdam potestatẽ huic, qui post victoriã coheredis effectus sit heres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idémque obseruandum, si postea natus sit posthumus.* non enim his personis silentium [g] imputari potest, cùm ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerint [h].

De rationibus heredi, vel seruo actori prelegatis.
1. De columbis. De apibus. 2. De pecore à bestia erepto.

8. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

POmponius scribit, si vni ex heredibus prælegatæ [i] fuerint rationes, non prius ei tradendas, quàm coheredes descripserint. Nam & si seruus actor (inquit) fuerit legatus: non aliàs eum tradendum, quàm rationes reddiderit. Nos videbimus, nunquid & cautio sit interponẽda: vt, quotiens desideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat. * plerumque enim authenticæ [k] rationes sunt necessariæ actori [l] ad instruenda [m] ea, quæ postea emergunt, ad notitiam eius spectantia, & necessarium est, cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari. idem " Pomponius."

1 ¶ Pomponius ait, columbas, [n] quæ emitti solent de columbario, venire in familiæ erciscundæ iudicium: cùm nostræ sint tamdiu, quamdiu [o] consuetudinem [p] habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adprehendisset, furti nobis competit actio. Idem & in apibus dicitur [q]: quia in patrimonio nostro computantur.

2 ¶ Sed & si quid è pecoribus nostris à bestia ereptũ sit, venire in familiæ erciscundæ iudicium putat, si feram euaserit: nam * magis esse, vt non desinat nostrum esse, inquit, quod [r] à lupo eripitur, vel alia bestia, tamdiu quandiu ab eo fuerit consumptum.

De rebus vsucaptis ab heredibus.

9. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

VEniunt in hoc iudicium res, quas heredes vsuceperunt [f], cùm defuncto traditæ essent. hæ quoque res, quæ heredibus traditæ sunt, cùm defunctus emisset.

De prædiis nostris, vel vectigalibus, vel superficiariis
De rebus bona fide possessis.

10. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ITem prædia, quæ nostri patrimonij sunt. sed & vectigalia, vel [t] superficiaria [u]. nec minùs hæ quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet:

De partu.

11. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

d ὑποθήκης σωρὸν *Synopsis Basilic. dict. cap. 5.in fin.*
e sunt enim licitationes odiosæ *Zas. hîc.num. 29.*
f sic est, *arg.l.19.s.de noxal.*
g & solutio facta ab herede scripto. *l.3.j. de condict.indeb.*
h heredi, qui sub conditione scriptus erit, aut apud hostes fuerit, itẽ posthumo silẽtium imputari nõ debet, si ad hereditatem post victoriam coheredis peruenerit, vel agnascẽdo heres apparuerit, prodest.
i Rationes, cautiones, tabulæ hereditariæ authenticæ, apud vnũ heredum, nõ tãtum sortitione aut consẽsu coheredũ, aut quia ex maiori parte heres est *l.4.5.s.eod.* sed si prælegatę ei sint, remanẽt *vt hîc.*
k *vide l.5. in vers. ipsæ exhibeantur.s.eod.* de authenticis instrumentis *vide l.fin.j.quemadmodum testam. aper. l.3.Cod de diuers. rescript.*
l & actor seruus scilicet de quo *l.82.j.de cõdit. & demonstr. vide Cuiac. 3.obseruat.33.*
m *v.l.1.j. de fide instrumentorum.*
n Columbas ex alieno columbario euolantes etiam in nostro fundo capere non possumus: furtum enim ea ratione committitur, & furti actio nascitur, *vt hîc addo Cepolam tract.de seruit.vrbanorum prædiorum cap.de columbaria 77.*
o *l.5.§.5. versic. ceruos j. de adquirend. rerum dom.*
p Consuetudo hæc, alibi animus dicitur & λογισμὸς & διάνοια *§.4. Inst. & ibid. Theophil. de rerum diuis.*
q Imò, non idem dicitur, nec enim apes nostræ amplius cẽsentur, cùm in conspectu non sunt, & earum difficilis est persecutio: item ab alio alueo includi possunt. *l.5.§.2.3.4 j.de adquirend.*
r *l.44.de adquirend.rerum.*
f quod coheres ante iudicium familiæ ex re hereditaria vsucapit, non sibi tantùm, sed etiam coheredibus vsucapit, *vt hic.* at heres scriptus, quod pro emptore, ex re hereditaria vsucepit, heredi ab intestato nõ vsucapit, sed sibi: *l.19.§.1.s.de petit. hereditatis.*
t hinc colligi potest, vectigalia & superficiem non esse in nostro patrimonio.
u in rem enim actio de superficie datur *l.1.§.6.j.de superficiebus.*

x *l.66.s.de rei vindicat.l.1.§.4.j.de Syllaniano.vide l. s. si vsusfruct. ... fine s.quemadmodum seruitut.*
y res transit cum suo onere, suáque conditione, licèt adiudicetur, & *vide l.23.§.2.s.de seruitut.rusticorum.*
z quis sit *vide l.1.j.de statu liber.*

PArtum quoque editum & post aditam hereditatem.

1. De rebus datis seruo hereditario. 2. De re sub conditione legata. De statu libero.

12. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ET post litem contestatam, Sabinus scribit in familiæ erciscundæ iudicium venire, & adiudicari posse.

1 ¶ Idem erit, & si seruis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit.

2 ¶ * Res, quæ sub conditione legata est, interim heredum est: [x] & ideo venit in familiæ erciscundæ iudicium, & adiudicari potest, cum sua scilicet causa: [y] vt, existente conditione, eximatur ab eo cui adiudicata est: aut, deficiente conditione ad eos reuertatur, à quibus relicta est. Idem & in statulibero [z] dicitur: qui interim [a] est heredum: existente autem conditione ad libertatem perueniat.

De alienationibus post iudicium acceptum.

13. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

ALienationes enim post [b] iudicium acceptum interdictæ sunt, dumtaxat voluntariæ [c]: non quæ vetustiorem causam, & originem iuris habent necessariam.

De re vsucapta. 1. De vsufructu.

14. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SEd & si vsucapio fuerit cœpta ab eo, qui heres non erat [d] ante litem contestatam: & postea impleta fuerit: rem de iudicio subducit.

1 ¶ Vsusfructus [e] an in iudicium deducatur, quæritur: vtputa si, deducto vsufructu, fundus fuit ab heredibus legatus:

15. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

VEl si seruo hereditario vsusfructus legatus sit, nec enim à personis discedere sine interitu sui potest.

1. Si alij fundus, alij vsusfructus adiudicetur. 2. De tempore adiudicationi vsusfructus adiecto. 3. De eo quod amnis fundo illuit. 4. De dolo & culpa coheredis. 5. De rationibus deletis à coherede. 6. Si seruus hereditarius rem propriam heredum vnius surripuerit.

16. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ET puto officio iudicis contineri: vt, si volent heredes à communione vsusfructus discedere, morem ei gerãt cautionibus interpositis [f]. 1. ¶ Iulianus ait si alij fundum [g], alij vsumfructum fundi iudex adiudicauerit: non [h] communicari vsumfructũ. 2 ¶ Vsusfructus & ex certo tempore vsq. ad certum tempus, & alternis [i] annis adiudicari potest. 3 ¶ Id quod amnis fundo [k] post litem [l] contestatam illuit [m], æquè venit in hoc iudicium 4 ¶ Sed & si dolo, vel culpa quid in vsumfructum ab vno ex heredibus factum sit: hoc quoque in iudicium venire, Pomponius ait. Nam "&" omnia, quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciscundæ veniũt. sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo si, viuo testatore, vnus ex heredibus pecuniam sustulerit: in familiæ erciscundæ iudicium ea non venit [n]: quia tunc nondum heres erat [o]. vbi autem [p] quasi heres fecit: etsi aliam præterea quis actionem habeat: tamen teneri eum familiæ erciscundæ iudicio, Iulianus scribit. 5 ¶ Denique ait, si vnus ex heredibus rationes hereditarias deleuerit, "vel interleuerit," teneri quidem lege Aquilia [q], quasi corruperit: non minùs autem etiam familiæ erciscundæ iudicio. 6 ¶ Itẽ si seruus hereditarius propriam rẽ heredũ vnius subripuerit: Ofilius ait, esse familiæ erciscundæ actionẽ, & communi diuidundo: furtíque actionem [r] cessare. quare agentem familiæ erciscundæ iudicio consecuturum, vt aut ei seruus adiudicetur, aut litis æstimatio in [f] simplum offeratur.

De damno dato à coherede.

17. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

DAmno commisso ab vno herede, conueniens est dicere, simpli [t] habendam æstimationem in familiæ erciscundæ iudicio.

de vsufructu & quemadmodum.
l idem est in pignore *vide l.16.j.de pignoribus.*
m Alluuio auget hereditatis partes.
n Imò venit *l.15.§.29.j.eod.*
o nec enim hereditas est viuentis.
p oportet enim eum gessisse tanquam heredem *l.44.§.3.l.49.in fine j.eod.*
q *l.42.s.ad l.Aquil.*
r & Aquiliæ *l.41.s.de noxalibus.*
f *vide quæ notaui ad l.61.j.de furtis.*
t *l.20.§.4.in fin.s.de petit.hered.s.*

a legatarius ſeruum dolo malo vindicat, cui, ante quàm eum ſeruum optaret, heredes denunciarunt tabulas hereditarias ab eo deletas vel corruptas eſſe: hinc ſequitur fruſtrà ſeruum optari à legatario, ſi iuſtam cauſam contrà denunciandi heredes habuerint.
b Puto id innui, ius vindicandæ necis defuncti, vni heredum non attribui & aſſignari, ſed omnibus heredibus ex æquo id onus incumbere *l. 1. Cod. de his quibus vt indignis.*

Si optetur ſeruus qui tabulas hereditarias corrupiſſe dicitur. 1 De quæſtione. De morte teſtatoris, vel vxoris, vel liberorum eius. 2. De his quæ teſtator iuſſit. 3. De vſuris ſumptuum à coherede factorum. 4. De eo quod creditoribus. 6. aut legatariis ſoluendum eſt. 7. De debito ſoluto, ne pignus veneat.

18. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

HIs conſequenter Iulianus ait: Si ex pluribus heredibus vni ſeruus ſit generaliter per optionem legatus & heredes Stichum tabulas hereditarias interleuiſſe dicant, vel corrupiſſe: & propter hoc renuntiauerint, ne optaretur ſeruus, deinde optatus vindicetur, doli mali exceptione vti [a]: & de ſeruo quæſtionem habere.

1 ¶ Sed, an in familiæ erciſcundæ iudicium de morte teſtatoris, vel de morte vxoris, liberorúmque ſuorum habebunt quæſtionem heredes, quæritur. & rectiſſime Pōponius ait, hæc ad diuiſionem rerum hereditariarū non pertinere [b]. 2 ¶ Idem quærit, ſi quis teſtamento cauerit, *vt* [c] *ſeruus exportandus veneat*, officio familiæ erciſcundę iudicis contineri, vt voluntas defuncti nō intercidat [d]. Sed & cùm monumentum iuſſit teſtator fieri: familiæ erciſcundæ agent [e], vt fiat. Idem tamen tentat: quia heredum intereſt, quos ius monumenti ſequitur: præſcriptis [f] verbis poſſe eos experiri, vt monumentum fiat.

3 ¶ Sumptuum [g], quos vnus ex heredibus bona fide fecerit vſuras quoque conſequi poteſt à coherede ex die morę ſecundum reſcriptum Imperatorum Seueri, & Antonini. 4 ¶ Celſus etiam illud eleganter adiicit, coheredem, etſi non ſoluit, habere familiæ erciſcundæ iudiciū, vt [h] cogatur cohéres ſoluere, cùm aliàs non ſit liberaturus rem creditor, niſi inſolidum ei ſatisfiat. 5 ¶ Si filius familiàs patri heres pro parte extitiſſet, & à creditoribus peculiaribus conueniretur: cùm paratus ſit ſoluere id omne, quod debetur: per doli exceptionem [i] conſequetur à creditoribus mandari ſibi actiones [k]: ſed etiam familiæ erciſcundæ iudicium cum coheredibus habet [l].

6 ¶ Cùm vnus ex heredibus legatum exſoluit ei, qui miſſus fuerat in poſſeſſionem legatorum ſeruandorū cauſa: putat Papinianus, & verum eſt, familiæ erciſcundę iudicium ei competere aduerſus coheredes: quia non aliàs diſcederet legatarius à poſſeſſione, quā vice pignoris erat conſecutus, quam ſi [m] totum ei legatum fuiſſet exſolutum. 7 ¶ Sed & ſi quis Titio debitum ſoluerit [n], ne pignus veniret: Neratius ſcribit, familiæ erciſcundæ iudicio eum poſſe experiri.

De eo quod coheres percepit aut ſtipulatus eſt.

19. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

ITem ex diuerſo ſimiliter proſpicere iudex debet, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria percepit, [o] ſtipulatúſve eſt, non [p] ad eius ſolius lucrum pertineat. Quæ ita ſcilicet conſequetur iudex: ſi aut reputationes inter eos fecerit: aut ſi curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicētur commoda, & incommoda [q].

De dotis collatione. 1. De filiofam. obligato 2. De dote præcipienda. 3. De diuiſione facta à patre, 4. Si ſemel hoc iudicio actum fuerit. 5. De onere vni ex heredib. iniuncto. 6. De reliquatione filij fam. 7. De impenſis à filio factis in honorem ſuſcipiendum. 8. De onere dotis ſoluendæ vni ex heredibus iniuncto. 9. De eo quod ſtatuliber vni ex heredibus dedit.

20. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SI filia nupta, quæ dotem conferre debuit [r], per errorē coheredum ita cauit: [ſ] vt, quod à marito recuperaſſet, pro partibus hereditariis ſolueret: nihilominùs arbitrum familiæ erciſcundæ ſic arbitraturum Papinianus ſcribit, vt etiam ſi conſtante matrimonio ipſa diem ſuum obierit [t], conferatur dos. nam * imperitia (inquit) coheredum, iuriſdictionis [u] formam mutare non potuit.

1 ¶ Si [x] filiusfamilias iuſſu patris obligatus ſit, debebit hoc [y] debitum præcipere. ſed & ſi [z] in rem patris vertit, idem placet. &, ſi [a] de peculio, peculium præcipiet, & ita Imperator noſter reſcripſit.

2 ¶ Hoc ampliùs, filius familias heres inſtitutus dotem [b] vxoris ſuæ præcipiet [c], nec immeritò: quia ipſe [d] onera matrimonij ſuſtinet. integram igitur dotem præcipiet: & cauebit [e] defenſum iri coheredes, qui ex ſtipulatu poſſunt conueniri. [f] idem, & ſi alius dotem dedit, & ſtipulatus eſt. nec ſolùm vxoris ſuæ dotem, ſed [g] etiam filij ſui vxoris: quaſi hoc quoque matrimonij onus ad ipſum ſpectet: quia filij onera, & nurus ipſe adgnoſcere neceſſe habet. Præcipere autem non ſolùm patri datam dotem filium oportere, verumetiam ipſi filio Marcellus ſcribit: ſed filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur, vel in rem patris verſum ſit.

3. ¶ * Si pater in filios, ſine ſcriptura, bona diuiſit [h]: & onera æris alieni pro modo poſſeſſionum diſtribuit: non videri ſimplicem donationem, ſed potiùs ſupremi iudicij diuiſionem, Papinianus ait. Planè inquit, ſi creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, & vnus placita detrectet [i], poſſe cum eo [k] præſcriptis verbis agi, quaſi certa lege permutationem fecerint: ſcilicet ſi omnes res diuiſæ ſint.

4 ¶ Familiæ erciſcundæ iudicium ampliùs, quàm ſemel [l], agi non poteſt, niſi cauſa cognita [m]. quòd ſi quædā res indiuiſæ [n] relictæ ſunt, communi diuidundo de his agi poteſt. 5 ¶ Papinianus ait,

SI vni ex heredibus onus æris alieni iniungitur citra ſpeciem legati, officio iudicis familiæ erciſcundæ cognoſcentis ſuſcipere eum id oportere; ſed non vltra dodrantem portionis ſuæ, vt quadrantem [o] illibatum habeat. indemnis igitur coheredes ſuos præſtare cauebit.

6 ¶ Idem ſcribit, & ſi filius in muneribus publicis, in quibus pater ei conſentit, reliquatus [p] eſt, & pro parte heres ſcriptus eſt, hoc quoq. debere præcipere [q], quia & hoc patris æs alienū fuit [r]. ſed ſi qua munera poſt mortem patris ſuſcepit, ab his heredes patris ſoluti ſunt [ſ].

7 ¶ Neratius autem reſpondit, eum, qui plures filios haberet, vnum ex filiis *ἀγωνοθεσίαν i. conſtituendi deſignandique certaminis munus*, ſuſcepturum profeſſum eſſe: & priùs, quàm honore fungeretur, mortuum eſſe, omnibus filiis heredibus inſtitutis: & quæſitum eſſe, an is filius, quod in eam rem impendiſſet, familiæ erciſcundæ conſequatur. eíque reſpondiſſe, nulla actione idem [t] conſequi poſſe. quod meritò diſplicet. debet itaque hoc in familiæ erciſcundæ iudicium venire [u]. 8 ¶ Item, Papinianus ſcribit, ſi maritus alterum ex heredibus onus dotis ſoluendæ quæ in ſtipulationem venit, ſuſcipere iuſſit. & mulier aduerſus vtrumque dirigat dotis petitionem: coheredem eſſe defendendum [x] ab eo, qui ſuſcipere onus iuſſus eſt. Sed legata, quæ ab vtroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis eſſe, qui debito leuatur, non oportet [y]. videlicet vt coheres, qui onus æris alieni ſuſcepit, officio iudicis legatum conſequatur. & verum eſt hoc. niſi aliud teſtator edixit.

9 ¶ Idem ſcribit, quod vni ex coheredibus ſtatuliber condicionis implendæ nomine dedit de peculio [z], in hoc iudicium non venire, nec communicari debere.

De theſauro effoſſo. 1. De adiudicatione, 3. & ſeruitutibus imponendis. 4. De rebus & præſtationibus. 5. De re quæ eſt apud hoſtes.

21. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

IDem & in communi diuidundo.

22. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

ITem Labeo ſcribit, ſi vnus heredum theſaurum relictū à teſtatore effodit, familiæ erciſcundæ iudicio eum teneri [a], & ſi cum extraneo conſcio partitus ſit. 1 ¶ Familiæ erciſcundæ iudex ita poteſt pluribus eandem rē adiudicare, ſi aut [b] pluribus fuerit vnius rei præceptio relicta, (vbi etiam neceſſitatem facere Pomponius ſcribit, vt pluribus adiudicetur) vel ſi certam partem vnicuique coheredum adſignet: ſed poteſt [c] etiam, licitatione [d] admiſſa, vni rem adiudicare. 2 ¶ Sed & regionibus diuiſum fundum poſſe adiudicare ſecundum diuiſionem, nemo dubitauerit. 3 ¶ Sed etiam, cùm adiudicat, poterit imponere aliquam ſeruitutem [e], vt alium alij ſeruum faciat ex iis, quos adiudicat. ſed ſi purè alij adiudicauerit fundū alium adiudicando, ampliùs ſeruitutem imponere nō poterit. 4 ¶ Familiæ erciſcundæ iudicium ex duobus cōſtat: id eſt, rebus, atque præſtationibus: quæ ſunt perſonales actiones [f]. 5 ¶ Papinianus de re, quæ apud hoſtes eſt, Marcellum reprehendit, quod non putat præſtationes eius rei venire in familiæ erciſcundæ iudicium, quæ apud hoſtes eſt. quid enim impedimentum eſt, rei præſtationem venire, cùm & ipſa veniat?

23. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

PRopter ſpem poſtliminij [g]: ſcilicet cum cautione: quia poſſunt, non reuerti [h]. niſi ſi tantùm

c *adde l. 5. Cod. eodem.*
d niſi iram mutauerit *l. 5. Cod. eod.*
e Inuicem: ab extraneo non poſſunt cogi niſi à Pontificibus vel Prætore. *vide quæ notaui ad legem 42. in fine infrà de legatis. 2.*
f cenſetur enim eſſe inter teſtatorē & heredē grauatum, cōtractus innominatus, do vt facias. *Z. iſ hîc numero 33.*
g *vide l. 18. in fine Cod. eod.*
h *l. 20. §. 3. l. 44. §. 7.].eod.*
i eadem doli exceptione vti poteſt aduerſus coheredes hoc iudicio agentes partem ſumptuum ſoluere detrectantes *l. 39.].eod.*
k *v. l. 95. §. antepenult.].de ſol.*
l *vide l. 38. in princ. verſ. idque maximè]. de condict. indebit.*
m licèt Prætoriæ ſtipulationes omnes ſint diuiduæ, ita vt heredes, ex eis tātummodo in partem teneantur *vide l. 2. in fin.]. de prætoriis ſtipulat.* In prætorio tamen pignore tuendo & redimendo, totum exſolui debebit, aliàs hæres non liberabitur *vt hîc.*
*
n Miſſus in poſſeſſionē ex ſecundo decreto non poteſt cogi pignus omittere donec ei ſoluatur *l. 11. ibid. Bartolus §. 1.]. de pignorat.*
o *§. 4. verſ. eo quoque, Inſtit. de officio iudicis.*
p Aliud ſentire videtur Cicero in *oratione pro Roſcio Commœdo in fine.*
q *l. 47.]. eodem.*
*
r Si filia velit ſuccedere patri ab inteſtato, vel ex Teſtamento, dotem conferre debet: niſi pater expreſſim deſignauerit ſe nolle collationem fieri *Nouel. 18. cap. 6.*
ſ *dixi ad l. 5. Cod. de collat.*
t aliàs cōſtante matrimonio dos vel ab ipſa vxore peti non poteſt *l. 5. Cod. de collationibus.*
u de dote ſcilicet quæ talis eſt vt dotem conferat filia, vel minus accipiat, *dicta l. 5. Accurſius.*
x Hereditatis iudicio, filiusfamilias præcipit, id in quo iuſſus patris obligatus eſt: id quod in rem patris vertit, *vt hîc*, ſed & dotem vxoris *§. 2.]. eod.*
y Cur ita? *vide l. 18. in fin. Cod. eod.*
z *καὶ ἐὰν δανεισάμενος εἰς πρᾶγμα τοῦ πατρὸς δαπανήσῃ* id eſt, ſed & ſi fœneratus in rem patris verterit. *Synopſis Baſilicon eod. cap. 17.*
a *vide l. 13. Cod. eod.*
b *l. 2. Cod. eod.*

c hoc eſt antè capiet
d *vid. l. 65. in fine]. pro ſocio*
e *l. 25. §. 3.]. eodem.*
f *ſubaudi* de dote reddenda vt *in Synopſi Baſilic.*
*
g *vide l. 85.]. ad l. Falcid.*
h *adde l. 33. l. 39. in fine]. eod. l. vlt. Cod. eod.*
i *l. 18. §. 4.]. eodem.*
k *vide l. 69. §. 2.]. de legat. 1.*
l & ideo arbiter familiæ erciſcundæ plus quàm ſemel dari non poterit. *Paul. 1. ſenten. 18.* ſed petitio hereditatis pluries intētari poteſt. Ferra. *in forma libelli 15.*
m *vt in l. 35.]. de pactis.*
n *vide l. 1. Cod. eodem.*
o lege Falcidia, quadrans illibatus apud heredem remanere debet *Cuiac.]. de legat. 1.*
p hîc reliquatio λοιπογραφία.
q id eſt, præcipuum habiturus eſt, *vide diſtinct. in l. 1. §. 16.*
r munus cœptū perfici debet de communi *Ferrar.* cur ita? *vide l. 2.]. ad municip.* ſed eo caſu partē impēſarum faciendarum ſuſtinebit. *dicta l. 1.*
ſ Nec enim fratres morte patris effecti ſui iuris, dignitates & honores mutuò ſibi debent: nec debita ſigillatim contracta diſſoluere tenētur *l. 39. §. 3.]. eod.*
t idem, id eſt, eum. *vide Cuiacium 3. obſer. 38.*
u idque vi profeſſionis paternæ, aliàs non tenerentur, *dict. l. 39.*
x *l. 53.]. de leg. 2. l. 7. §. 3.]. de liberat. legata.*
y cur enim cōmodum ſentiat ſine onere?
z id enim ſtatulibero licet *l. 3. §. vlt.]. de cōdict. cauſa dati l. 3. § 1.]. de ſtatuliberis.*
a ſecus eſt, ſi ſolenniter à depoſitario partē ſuam accepit *v. l. vlt. Cod. depoſiti l. 1. §. 36.]. depoſiti.*
b *vide l. 3.]. eo.*
c rarius tamen *arg. l. 6.]. eod.*
d dixi ad Feſtum in Licitate.
e *l. 7. §. 1. l. 18.]. titul. proxim.*
f id eſt, rerum fit diuiſio, quæ ſi commode fieri non poſſit, attributio earum ſeu adiudicatio neceſſaria eſt in perſonam: vbi *adde l. 4. §. 3.]. commun. diuidund.*
g Per quam, alio caſu, parens hoſtium potitus, obſtat liberis ſuis in petenda bonorum poſſeſſione liberti *l. 4. §. 2.]. de bonis liber.*
h reuerſi verò omnem dubietatem in eo tollunt *l. 56.]. de interrogationibus.*

a Quando dubius euẽtus emptus est, qui postea non contigit, emptori nihil redditur *vide l.11.ʒ. de her. vendit. l. 12.ʒ. de act. empti.*
b *l.31.ʒ.eod.l.11. ʒ.commun. diuid.*
c Hi enim in omnibus vice heredum sunt *l. 2.ʒ. de bonorum possess.*
d Id est, fideicommissario, *l. 2.§.1.ʒ.eod.l.40. ʒ.eod.*
e Honorarij successores *hîc & in l. 9. §. 6. ʒ. de interrogat. act. l.10.ʒ. ad Velleianum l. 1. §. 8.ʒ. vt legatorum nomine caueatur,* successores iuris prætorii sunt.
f sunt enim per fictionem her edes *l.28.ʒ.de vulgari.*
g licet enim militibus patrimonia separare *l. 16. §. 6. ʒ. ad Trebellian.*
h *l. 51. in fin.ʒ. eod.* Nomina per se in hoc iudicium non veniunt: quia ipso iure diuisa sunt per legem XII Tabularum *lege 6. Cod. eodem.* quia singulis heredibus, pro portione hereditaria competit actio in singulos debitores: Quandoque tamen vni heredum assignãtur, si vel præcessit stipulatio *l. 2. in fin. ʒ. eod.* vel si vni sit legatum nomen *l.4.ʒ.eod.*
i *l.1.ʒ.eo.l. pen.ʒ. commun. diuidun.*
k plures actiones vno libello possunt proponi
l *l.52. §.14. ʒ. pro socio.*
m potest enim res ex pluribus causis à nobis possideri. *l.9.ʒ. eod. l. 3. §. 4.ʒ. de adquirend. possess.*
n hinc colligit Accursius familiæ erciscundæ iudicium non dari contra titulo possidenté.
o non solùm non veniet.
p ordo hîc inuersus Petro Fabro videtur, *1. semest.23.* sic itaque legendum existimat non veniet. n. s. h. q. pro emptore possidetur s. n. id est, qui pro herede.

æstimatus sit dubius euentus [a].

De re extincta. 1. *De successoribus.*

24. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SEd & eius rei, quæ in rebus humanis [b] esse desiit, veniunt præstationes, & ego Papiniano consentio.

1 ¶ Familiæ erciscundæ iudicium, & inter bonorum possessores [c], & inter eum, cui [d] restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, & ceteros honorarios [e] successores, locum habet.

De eo qui apud hostes decessit. 1. De diuisione facta à milite. De nominibus. 2. De possessione. 3. De pluribus hereditatibus. 6. Si pars rei veniat in hoc iudicium. 7. De eo quod coheres possidet titulo singulari. 8. De fundo cuius partem pro emptore, partem pro herede coheres possidet. 9. De stipulatione indiuidua. 11. De via legata, 12. De stipulatione. Neque per se, neque per heredem suum fieri. 13. De pecunia promissa à testatore sub pœna. 14. De pignore luendo. 15. De his quæ pro parte expediri non possunt. 16. De dolo, culpa, & negligentia. 17. De electione impedita. 18. De seruitutibus amissis culpa coheredis. 19. De filio condemnato patris nomine. 20. ne quid indiuisum relinquatur. 21. De cautione his, quibus adiudicatur præstanda. 22. De pecunia prælegata, quæ in hereditate non est inuenta.

25. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

HEredes eius, qui apud hostes decessit, hoc iudicium experiri possunt [f].

1 ¶ Si miles alium castrensium, alium ceterorum bonorum heredem fecerit: non est locus familiæ erciscundæ iudicio. diuisum est [g] enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum * cessat familiæ erciscundæ iudicium, cùm nihil in corporibus, sed omnia in [h] nominibus sunt. 2 ¶ Quantum verò ad accipiendum familiæ erciscundæ iudicium: nihil interest [i], possideat quis hereditatem, nec ne. 3 ¶ De pluribus hereditatibus, quæ inter eosdem ex diuersis causis communes sint, vnum [k] familiæ erciscundæ iudicium sumi potest.

4 ¶ Si inter me, & te Titiana hereditas communis sit: inter me autem, & te & Titium Seiana: posse [l] vnum iudicium accipi inter tres, Pomponius scribit.

5 ¶ Item, si plures hereditates inter nos cõmunes sunt, possumus de vna familiæ erciscundæ iudicium experiri.

6 ¶ Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suæ partem alicui legauit, aut heres, ante iudicium familię erciscundæ acceptum, partem suam alienauit: ad officium iudicis pertinet, vt eam partem, quæ testatoris fuit, alicui iubeat tradi.

7 ¶ Quod pro emptore, vel pro donato (puta) coheres possidet [m], in familiæ erciscundæ iudicium venire [n] negat Pomponius. 8. ¶ Idem scribit: Cùm ego, & tu heredes Titio extitissemus: si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris: & victus fueris: mox eãdem partẽ a Sempronio emero, & traditus mihi fuerit: agẽre te familiæ erciscundæ iudicio, non veniet, non solùm [o] hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id, quod pro emptore [p]. cùm enim per iudicem priorem apparuit totam nõ esse hereditatis: quemadmodum in familiæ erciscundæ iudicium veniat. 9 ¶ An ea stipulatio, qua singuli [q] heredes insolidum habent actionẽ, veniat in hoc iudicium, dubitatur? veluti si is, qui viam, iter, actus stipulatus erat, decesserit [r]: quia talis stipulatio per legem duodecim tabularũ non diuiditur [s]: quia nec potest. sed verius est, non venire eam in iudicium, sed omnibus insolidum competere actionem. &, si nõ præstetur via, pro [t] parte hereditaria condemnationem fieri oportet. 10 ¶ Contrà, si promissor viæ decesserit pluribus [u] heredibus institutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium "est," quin duret: quoniam viam promittere & is potest qui fundum non habet [x]. igitur, quia singuli insolidum [y] tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, vt si quis ex his conuentus litis æstimationẽ præstiterit, id pro parte à ceteris cõsequatur [z]. 11 ¶ Idem dicendum est, & si testator viam legauerit. 12 ¶ In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, *neque per se, neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere possit*: quoniam, vno prohibente, insolidum committitur stipulatio [a]: ne vnius factum ceteris damnosum sit [b]. 13 ¶ Idem iuris est in pecunia "promissa" à testatore, si sub pœna promissa sit. nam licèt hæc obligatio diuidatur [c] per legem duodecim tabularum: tamen: quia * nihilum prodest ad pœnam euitandam, partem suam soluere [d]: siue nondum soluta est pecunia, nec dies venit: prospiciendum est per cautionem, vt de indemnitate caueat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solueretur: aut vt caueat, se ei, qui solidum soluerit, partem præstaturum: siue etiam soluit vnus vniuersam pecuniam, quam defunctus promitit, ne pœna committeretur familiæ erciscũdæ iudicio à coheredibus partes recipere poterit [e].

14 ¶ Idem obseruatur in pignoribus soluendis [f]. nam nisi [g] vniuersum, quod debetur offerretur, iure pignus creditor vendere potest.

15 ¶ Si vnus ex coheredibus noxali iudicio seruum hereditarium defenderit: & litis æstimationem obtulerit cùm hoc expediret: id pro parte hoc iudicio consequatur [h]. Idem est, & si vnus legatorum nomine cauerit, ne in possessionem mitterentur. & omnino [i] quæ pro parte expediri non possunt, si vnus cogente necessitate fecerit: familiæ erciscundæ iudicio locus est. 16 ¶ Non tantùm dolum [k], sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres: quoniam * cùm coherede non contrahimus, sed incidimus in eum [l]. non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias: quoniam hic propter suam partem, causam habuit gerendi: & ideo negotiorũ gestorum ei actio non cõpetit [m]. talem igitur diligentiã præstare debet, qualem in suis rebus. Eadem sunt, si duobus res legata sit: nam & hos coniunxit ad societatẽ [n] nõ consensus, sed res. 17 ¶ Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario, aliquis ex heredibus legatarij non consentiendo impedierit legatum: [o] is, qui impedit, hoc iudicio ceteris, quanti intersit eorum, damnabitur. Idem est, si è contrario vnus ex heredibus, à quibus generaliter homo legatus est, quem ipsi elegerint [p], noluerit cõsentire, vt præstetur, quem solui omnibus expediebat: & ideo conuenti à legatario iudicio, pluris damnati fuerint. 18 ¶ Item culpæ nomine tenetur, qui, cùm ante alios ipse adisset hereditatem, seruitutes prædiis hereditariis debitas passus est non vtendo amitti [q]. 19 ¶ Si filius, cùm patrem defenderet, condemnatus soluerit [r]. vel viuo eo, vel post mortem: potest æquius dici, habere petitionẽ à coherede in familię erciscundæ iudicio. 20 ¶ Iudex familiæ erciscũdæ nihil debet indiuisum relinquere. 21 ¶ Itẽ curare debet [s], vt de euictione caueatur his, quibus adiudicat. 22 ¶ Si pecunia, quæ domi relicta non est, per præceptionem [t] relicta sit: vtrum vniuersa à coheredibus præstanda sit, an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur. & magis dicendum est, vt id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inuenta [u].

26. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

OFficio [x] "autem" iudicis conuenit, iubere rem hereditariam venire vnam, pluresve: pecuniámque ex pretio [y] redactam ei numerari, cui legata sit.

De condemnationibus, absolutionibus, in omnium persona faciendis.

27. *Paulus* libro 23. ad Edictum.

IN hoc iudicio cõdẽnationes, & absolutiones in omniũ persona faciendæ sunt: & ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex, non valebit: quia * non potest [z] "ex" vno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere.

Si res pignerata per præceptionem legetur.

28. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

REm pignori creditori datam si per præceptionem legauerit testator: officio iudicis continetur, vt ex communi pecunia luatur [a]: eámque ferat is, cui eo modo fuerat legata.

De re quam defunctus pignori acceperat.

29. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

SI pignori res data defuncto sit: dicendum est, in familiæ erciscundę iudicium venire: sed is, cui adiudicabitur [b], in familiæ erciscundæ iudicio pro parte [c] coheredis erit damnandus: nec cauere debet coheredi, indemnem eum fore aduersus eum qui pignori dederit: quia pro eo erit, ac si hypothecaria, vel Seruiana actione petita litis ęstimatio oblata sit [d]: vt & is, qui obtulerit, aduersus dominum vindicantem exceptione tuendus sit [e]. Contra quoque, si is heres, cui pignus adiudicatum est, velit totũ reddere, licèt debitor nolit, audiendus est [f]. Non idem dici

q *l.2.§.2.ʒ.de verbor. obligat.*
r *l.17. ʒ. de seruitutibus.*
s *l. 2. §. 1. ʒ. de verbor. obligat.*
t *l.2. Cod. de heredit. act.*
u *l.17. ʒ. de seruitutibus: l.2. §.2. ʒ. de verborum obligat.*
x *l.46. §.1. ʒ. de euict.*
y *vide tamen l.2. in fine ʒ. de verbor. obligat.* nam vbi vnus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cuius inhil interest, nisi pœna sit subiecta.
z *l.2. §.2. vers. sed quo casu ʒ. de verbor. obligat.*
a vbi vnus ex heredibus prohibet, omnes heredes tenentur: Interest enim prohibiti à nemine prohiberi *l.3. in fin. ʒ. de verb. obligat. l.11. §. antepen. ʒ. de legat. 3.* quoniam licèt ab vno prohibeor, non tamen in parte prohibeor. *l. 85. §. 3. ʒ. de verb. oblig.*

25. ʒ. *de arbit.*
a soluatur *l.33. ʒ. eod. l. 57. ʒ. de legat. 1.*
b res pignori defuncto data venit in iudicium familiæ erciscundæ, non diuidenda, sed adiudicanda *Bartolus.*
c An rei ipsius, an eius æstimationis? *vide hîc Bartolum numero 2.*
d is cui pignus defuncto datum, adiudicatum est, similis est possessori conuento hypothecaria, qui noluit rem restituere, sed litis æstimationem.
e Nisi restituat id omne quod soluit etiam vltrà debitum *Bartol.*
f debitor, pignus integrum ab eo herede cui illud adiudicatum est, potest recuperare: nec audiendus est heredi offerens eam tantùm partem quæ ex concessionis illi competit.

poteſt,ſi alteram partem creditor emerit : adiudicatio enim neceſſaria eſt,emptio volũtaria:niſi ſi obiiciatur creditori,quòd animoſe licitus eſt.ſed huius rei ratio habebitur:quia quod creditor egit,pro eo habendum eſt, ac ſi debitor per procuratorem egiſſet [a]:& eius,quod propter neceſſitatem impendit , etiam vltro eſt actio creditori [b].

De loco religioſo.

30. *Modeſtinus* lib. 6. Reſponſorum.

FVndus mihi communis eſt pupillæ coheredi , in eo fundo reliquiæ ſunt conditæ,quibus religio ab vtriuſque patribus debebatur : nam parentes quoque eiuſdem pupillæ ibi ſepulti ſunt.ſed tutores diſtrahere fundum volunt.ego non conſentio : ſed portionem meam poſſidere malo,cùm vniuerſitatem emere non poſſim,& velim pro meo arbitrio exſequi ius religionis Quæro,an recte arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendũ petam:an etiam is arbiter,qui familiæ erciſcundæ datur, iiſdem partibus fungi poſſit:vt hanc poſſeſſionem :exemptis ceteris corporibus hereditariis , pro iure cuique nobis partiatur.Herennius Modeſtinus reſpondit, nihil proponi,cur familiæ erciſcundæ iudicio addictus arbiter officium ſuum etiam in eius fundi, de quo agitur , diuiſione interponere non poſſit : ſed [c] religioſa loca in iudicium non deduci,eorúmque ius ſingulis heredibus inſolidum competere [d].

De luitione & morte ſerui.

31. *Papinianus* lib. 7. Quæſtionum.

SI ſeruus pignori obligatus luatur ab vno ex heredibus,quamuis poſtea decedat [e],officium tamen arbitri durat:ſufficit enim communionis cauſa , quæ præceſſit, quæque hodie duraret.ſi res non intercidiſſet [f].

De diuiſione facta à defuncto.

32. *Idem* libro 2. Reſponſorum.

QVę pater intèr filios non diuiſit:poſt datas actiones vice diuiſionis,ad ſingulos pro hereditaria [g] portione pertinent; modo ſi cetera , quæ non diuiſit , in vnum generaliter non contulit,vel res datas non [h] ſequuntur.

Quod vni ex heredibus obuenit ex diuiſione, ſi eſt obligatum pro omnib.eſt luendum.Bart.

33. *Idem* libro 7. Reſponſorum.

SI paterfamilias , ſingulis heredibus fundos legando, diuiſionis [i] arbitrio fungi voluit : non aliter partem ſuam coheres præſtare cogetur, quàm ſi vice mutua [k] partem nexu pignoris liberam conſequatur.

De ſeruis æſtimatis & mortuis.

34. *Idem* lib. 8. Reſponſorum.

SEruos inter coheredes tempore diuiſionis æſtimatos non emendi,ſed [l] diuidendi animo pretiis adſcriptos videri placuit: quare ſuſpenſa conditione mortuos , tam heredi,quàm fidei commiſſario deperiſſe [m].

De prædiis,dotis cauſa filiæ traditis.

35. *Idem* lib. 12. Reſponſorum.

POmponius Philadelphus, dotis cauſa , prædia filiæ, quam habebat in poteſtate,tradidit : & reditus eorũ genero ſolui mandauit.an ea præcipua filia retinere poſſit,cùm omnes filios heredes [n] inſtituiſſet,quærebatur.iuſtam cauſam retinendæ poſſeſſionis habere † filiam,quoniam pater prædia,de quibus quærebatur, dotis eſſe voluit,& matrimonium poſt mortem quoque patris ſteterat,reſpondi:filiam etenim,quæ naturaliter agros tenuit, ſpecie dotis,cuius capax fuiſſet,defendi.

De diuiſione facta cum opinato herede.

36. *Paulus* lib. 2. Quæſtionum.

CVm putarem te coheredem meum eſſe : ídque verum non eſſet , egi tecum familiæ erciſcundæ iudicio:& à iudice inuicẽ adiudicationes,& cõdẽnationes factæ ſunt.Quæro,rei veritate cognita, vtrùm cõdictio inuicẽ cõpetat,an vindicatio:& an aliud in eo,qui heres eſt, aliud in eo qui heres nõ ſit,dicẽdũ eſt? Reſpõdi:* Qui ex aſſe heres erat,ſi,cùm putaret ſe Titiũ coheredẽ habere, acceperit cum eo familię erciſcundæ iudicium,& cõdemnationibus factis ſoluerit pecuniam,quoniam ex cauſa iudicati ſoluit,repetere non poteſt [o].Sed tu videris eo moueri,quod non eſt iudicium familiæ erciſcundæ niſi inter coheredes [p] acceptum.ſed,quamuis non ſit iudicium,tamen * ſufficit ad impediendam repetitionem, quòd quis ſe putat condemnatum [q]. Quòd ſi neuter eorum heres fuit:ſed,quaſi heredes eſſent,acceperint familiæ erciſcundæ iudicium: de repetitione idem in vtriſque dicendum eſt,quod diximus in altero. Plane ſi ſine iudice [r] diuiſerint res:etiam condictionem earum rerum: quæ ei ceſſerunt,quem coheredem eſſe putauit,qui fuit heres, cõpetere dici poteſt.non enim tranſactum inter eos intelligitur,cùm ille coheredem eſſe putauerit [ſ].

a procurator autem iuſta de cauſa litis retentione vti poteſt *l.25.in fine l.26.ſ.de procurat.*
b id eſt,is cuĩ pignus adiudicatũ eſt, aduerſus debitorem ius retẽtionis & actionis habet pro omnibus impẽſis in rem factis neceſſariò vel vtiliter.
c Fundus in quo locus eſt religioſus, venit in hoc iudiciũ, loco religioſo excepto.*Bartol.*
d Hanc legem explica ex *l.53.§.1.j.de act. empt.*
e *l.9. in prin.j. commun.diuidun.*
f Fuit enim vtiliter cœptum negotium,quod hîc ſufficit,licèt euentus nõ reſpondeat *l.10. in princip. & fine l.12.in fine l.22.ſ. de negot. adde l.11.§.3.ſ.de minoribus.*
g *v.l.11.21.Cod. eod.*
h *dixi ad l.21. Cod.eod.*
i *de qua v.l.20.§.5.ſ.eod.*
k *v.l.28.ſ.eod.*
l Diuiſionis & emptionis differentia hæc eſt. In emptione periculum eſt emptoris. In diuiſione ante traditionem periculum non eſt eius cui res diuiſione tradi debuit, ſed omniũ coheredum.
m Si pendente conditione res extinguãtur,perimitur emptio, ſtipulatio, & legatũ condicionale *vt hîc & l.8.j.de peculio.*
n æqualiter *vt l.14.j.de dot.præl.*
† olim dos præcipua filiæ manebat,ſi eius nulla facta fuerat mentio in teſtamento patris *l.14. in fine j. de dote prælegata.* hodie dotem filia conferre tenetur *l.8.Cod.de collationibus* niſi expreſſim teſtamento ei legata ſit, *vide Nouell. 18.cap.6.*
*
o Quod opinato heredi ſolutum eſt , authoritate ſententiæ iudicis nõ repetitur vt indebitũ.*Bartol. vide tamen l.37. in fine j. de excep. rei iudicatæ l.35. j.de re indicat. l.4. Cod.de re iudi.* Quod autẽ ſolutum eſt coheredi in diuiſione apud arbitrum celebrata, hoc repetitur *l.8. in fin. Cod. de collationibus.*
*
p *l.1.in fin.ſ.eo.*
q hæc exceptio, *Tibi nõ competit ius agendi* nonpoteſt opponi poſt ſententiã , nec reddit iudicium tetro nullum *Bartolus.*
r vel arbitri ſententia,*d.l.8.*
ſ *adde l.51.52.ſ.de pactis.*

De effectu huius actionis.

37. *Scæuola* lib. 12. Quæſtionum.

QVi familiæ erciſcundæ iudicio agit,"non [t]" confitetur aduerſarium ſibi eſſe coheredem [u].

Si quis diuiſione quæratur.

38. *Paulus* lib. 3. Reſponſorum.

LVcius , & Titia fratres [x] emancipati à patre , adulti curatores acceperunt.hi communes pecunias ex reditibus redactas,ſingulis ſubminiſtrauerunt:poſtea "omne patrimonium diuiſerunt. & poſt diuiſionem Titia ſoror Lucio fratri ſuo cœpit quæſtionem mouere,quaſi amplius accepiſſet,quàm ipſa acceperat:cùm [y] Lucius frater eius non amplius ſua [z] portione:immò minus , quàm dimidiam,conſecutus ſit.Quæro,an Titiæ competat aduerſus fratrem actio.Paulus reſpondit,ſecundùm ea,quę proponuntur,ſi Lucius [a] non amplius ex reditu prædiorum communium accepit,quàm pro hereditaria portione ei competeret,nullam ſorori eius aduerſus eum competere actionem [b].Idem reſpondit : cùm ex decretis alimentis à prætore amplius fratrem accepiſſe diceretur, quàm ſororem:non tamen vltra partem dimidiam.

De ſumptibus à coherede in litem communem factis. 1. De diuiſione facta à patre , & de dotis collatione. 2. De alimentis relictis ſtatu libero. 3. De debitis à fratre coherede poſt mortem patris contractis. 4. Si ſeruus prælegatus cum peculio,viuo teſtatore manumiſſus deceſſerit. 5. De diuiſione facta à patre:& de eo quod frater coheres debet.

39. *Scæuola* libro 1. Reſponſorum.

EX parte heres inſtitutus,cauſam de totis bonis,quam omnes heredes patiebantur "ob inultam mortem [c]," ſuſcepit , & obtinuit.coheres ab eo partẽ ſuam petebat, nec partem ſumptuum factorum in litem præſtare volebat.Quæſitum eſt,an doli exceptio noceret. Reſpondi,ſi idcirco amplius erogatum eſſet,quòd ipſius quoque cauſa defenſa eſſet,habendam rationem ſumptuum [d].Sed,& ſi omiſerit doli exceptionem,agere poteſt de recipienda portione ſumptuum.

1 ¶ Inteſtatò [e] moriens,codicillis prædia ſua omnia & patrimonium inter liberos diuiſit: ita vt lõgè amplius filio,quàm filiæ relinqueret.Quæſitum eſt,an ſoror fratri dotem conferre deberet. Reſpondi, ſecundùm ea,quæ præponerentur,ſi nihil indiuiſum reliquiſſet,rectiùs dici ex voluntate defuncti collationem dotis ceſſare [f].

2 ¶ Seruo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim,*Cum erit annorum triginta.*eidem ex die mortis ſuæ quoad viueret,cibariorum nomine denarios denos : veſtiarij,denarios vigintiquinque præſtari ſe velle ſignificauit.Quæſitum eſt,an vtile eſſet cibariorum, & veſtiariorum legatum,cùm Stichus ante libertatis tempus deceſſerit,& an,ſi non eſt vtile heres,qui præſtiterat,à coherede repetere poſſit,apud quem morabatur.Reſpondi,non quidem debita fuiſſe [h]:ſed ſi id,quod datum eſt in alimenta,conſumptum ſit,repeti non poſſe.

3 ¶ Filius reipublicæ debita, quæ poſt mortem patris contraxit , fratri ſuo pro parte hereditaria reputare non poteſt [i],ſi non in omnibus ſocij eſſent: licèt hereditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria magiſtratu functus deceſſit.

4 ¶ Duos filios ſcripſit heredes , & certos homines [k] vnicuique eorum prælegauit , in quibus vni Stephanum cum peculio.is viuo teſtatore manumiſſus deceſſit [l]:deinde pater : Quæſitum eſt , an id,quod in peculio habuit Stephanus priùs,quàm manumitteretur , ad vtroſque filios pertineat : an verò ad eum ſolùm , cui cum peculio prælegatus fuerat.Reſpondi,ſecundùm ea,quæ proponerentur,ad vtroſque [m].

5 ¶ Pater in filios diuiſit [n] bona:& eam diuiſionem teſtamento confirmauit: & cauit, vt æs alienum , quod vnuſquiſque eorum habet , ſiue habebit , ſolus ſuſtineret. poſtea,vnus ex filiis cùm pecunia mutuaretur, interuenit pater:eiúſque conſenſu prædia,quæ filio adſignauerat,pignori data ſunt.poſt mortem patris eadem prædia idem filius poſſedit,vſuras ſoluit.Quæro , an familiæ erciſcundæ iudicio,ſi prædia pignori data diſtrahat creditor, aliquid ei à coherede præſtandum ſit? Reſpondi, ſecundùm ea,quæ proponerentur,non eſſe præſtandum.

t In Baſilicis deeſt negatio. *vide Cuiac. 9.obſeruat.35.* vtrunque verum eſt. *v.Hotom.4.obſer.21.*
u Non fatetur qui errat,niſi ius ignorauit *l.2.j.de cõfeſſ. adde l.52.ſ.de pact. l.13. Cod.de probat.* vide *l.9.j.de except.* ib. dixi.
x His ex verbis collige , appellatione fratrum ſorores contineri *vt l.35.in princ. ſ.de pact. l.93. j. de leg.3.*
y Si nõ amplius mea portione accepero à meis & fratris mei curatoribus , ex cõmunibus reditibus aut alimẽtis , nobis decretis:non rectè frater meꝰ mecum experitur: quaſi me minus acceperit:Synopſis Baſilicon *eod.cap.14.*
z *vide quæ ſcripſi ad l. vlt. Cod. depoſiti.*
a Adultus ſcilicet. Hîc collige , minores inter ſe diuidere poſſe prædia, quoad culturã & reditus: non quoad proprietatem.
b cur ita? *collige ex l.vlt.circ.finẽ Cod.depoſiti.*
c *v.l.1.j.de Sylani.*
d *vide l. 18.in fin.Cod.eod.*
e *dixi ad l.1. C. de collat.*
f vide quæ notaui *ad l. 35. ſ. eod.* hinc colligit Bartol.bona diuiſa à teſtatore per prælegata, vim portionis hereditariæ aſſumere.
g *vide l. 46.j.de manum.teſt. vide Vlpianũ.1.§.12.*
h ciuiliter, ſed tamẽ naturaliter:qua ex cauſa,per officium, Iudicis rectè petuntur. *vide l.17. in fine.j. de alimentis.*
i *vide l.20.§.6.7.ſ.eod.*
k Homines pro ſeruis hîc accipe.
l *l.1.l. 2.j.de peculio legato.*
m cur ita? *vide l.1. 2.j. de peculio legato.*
n de hac diuiſione *vide l.20. §.3.ſ.eod.*

a vide l.2.§.1.l.24.in fine ſ.eod.
b vide l.vlt.ſ.de iure patronatus.
c hinc colligit Bartolus, cauſam nullitatis pertinere ad iudicem, qui poſſit ſententiam pro parte confirmare, pro parte nullā pronunciare.
d l.4 ſ.eodem.
e l.52.§.2.l.57.ſ.eodem.
f l.2.§.penult.ſ.eo.l.8.ſ.titul prox.
g. Apud pro ad vt hîc: vt ad pro apud dixi ad l.41.§.10.ſ.de leg.3.
h adde l.13.ſ.de minoribus.
i vide l.vlt.Cod.commun.diuidun.
k vide in hanc l. Cuiac.9 obſer.14.
l Communi diuidūdo iudicio requiri maiores probationes dominij, vel quaſi, quàm in iudicio familiæ erciſcundæ hoc ex loco notat Baldus.
m l.34.in fine ſ.pro ſocio.
n Tuetur, qui vel exceptionē aut actionē dat.
o vide l.20.in fine Cod.eod.
p v.l.16.§.4.ſ.e.
q l.2.§.3.ſ.eod. l.11.in fine ſ.de iuriſdict.l.13.ſ.de iudiciis l.10.ſ.tit.prox.l.37.in fin.ſ.de obligat.& act.
r vide quæ ſcripſi ad Nouellam.49.cap.vlt.
ſ v.l.25.§.12.ſ.e.
t Stipulatio facti diuidui contra heredem, facientem tantùm cōmittitur. Bartol.adde l.4.§.1.ſ.de verb obl.
u v.d.l.25.§.10.12.ſ.eo.adde l.4.§.1.ſ.de ver.obli.
x v.l.18.Cod.eo.
y vſusfructus relict⁹ vxori, donec ei dos ſoluatur, dote ſoluta amittitur.
z v.l.18.§.4.ſ.eo.
a ſtatuam ponere interdum heredes dānabātur à teſtatore, de quo l.7.ſ.de annuis legatis.
b vt d.l.18.C.eo.
c aliàs quòd.
d Familiæ erciſcundæ iudicium excludit titul⁹ ſingularis.
e hoc enim iudicium non datur niſi inter eos qui coheredes ſunt l.1.in fine ſ.eod.
f imò, venit.l.16.in fine ſ.eod.
g & negligentem l.25.§.vlt.ſ.pro ſocio.
h v.l.2.Cod.eod.
i Quamuis filij inſtitutio pendeat, tamen mortuo patre interim dotem à ſuis coheredibus præcipiet. Cuiac. quem vide 14.obſeruat.31.
l l.56.§.2.ſ.de iure dot.

De herede & fideicommiſſario.

40. *Gaius* lib. 2. Fideicommiſſorum.

SI ex aſſe heres inſtitutus, rogatus [a] ſit mihi partem aliquam reſtituere, veluti dimidiam: vtile familiæ erciſcundæ iudicium rectè inter nos agetur.

De libertorum & alimentorum eisdebitorum diuiſione.

41. *Paulus* libro 1. Decretorum.

QVædam mulier ab iudice appellauerat [b], quòd diceret eum, de diuidenda hereditate inter ſe, & coheredem, non tantùm res, ſed "& "libertos diuiſiſſe: & alimenta quæ dari teſtator certis libertis iuſſiſſet: nullo enim iure id eum feciſſe. Ex diuerſo reſpondebatur, conſenſiſſe eos diuiſioni: & multis annis alimenta ſecundùm diuiſionem præſtitiſſe. Placuit, ſtandum eſſe alimentorum præſtationi [c]. ſed & illud adiecit, nullam eſſe libertorum diuiſionem.

De eo quod defuncto debetur, prælegato.

42. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

SI ita legatū fuerit vni ex heredibus [d], *quod mihi debet præcipito*: officio iudicis familiæ erciſcundę cōtinetur, ne ab eo coheredes exigant. nam, & ſi, quod alius deberet præcipere vnus iuſſus fuerit: officio iudicis actiones ei præſtari debebunt pro portione coheredis.

De arbitro petendo.

43. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

ARbitrum [e] familiæ erciſcundæ vel vnus [f] petere poteſt: nam prouocare apud [g] iudicem, vel vnum heredem poſſe, palam eſt. igitur & præſentibus [h] ceteris & inuitis [i], poterit vel vnus arbitrum poſcere [k].

Communi diuidundo. 1. De effectu adiudicationis. 2. De dolo coheredis. 3. De fructibus ante aditam hereditatem à coherede perceptis. 4. De actore & reo: & de iureiurando calumniæ. 5. Si ob factum vnius heredis commiſſa ſit ſtipulatio. 6. De ſtipulatione, Titiū heredēque eius ratum habiturum. 7. De vſufructu vxori legato donec ei dos ſoluatur. 8. De ſumptibus à coherede factis.

44. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

INter coheredes etiam communi diuidundo agi poteſt [l]: vt res duntaxat, [m] quæ eorum communes ſint. & cauſæ ex his rebus pendentes in iudicium veniant: de ceteris verò in integro ſit familiæ erciſcundæ iudicium.

1 ¶ Si familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo actum ſit: adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando [n].

2 ¶ Si coheredes, abſente vno coherede, rem vendiderunt: & in ea re dolo malo fecerūt, quo plus ad eos perueniret: vel familiæ erciſcundę iudicio præſtabunt ei, qui abfuit, vel hereditatis petitione [o].

3 ¶ Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciſcundæ iudicio præſtare eum Iulianus ait, quàm [p] ſi, cùm ſciret hereditarium fundum eſſe, cœperit. 4 ¶ Qui familiæ erciſcundæ, & communi diuidundo, & finium regundorum agunt & actores ſunt, & rei [q]. "& "ideo iurare debent non calumniæ cauſa litem intendere, "& "non [r] calumniæ cauſa ad inficias ire. 5 ¶ Quod ex facto ſuo vnus ex coheredibus ex ſtipulatione hereditaria præſtat, à coherede non repetet: veluti ſi à ſe, heredéque ſuo dolum malum abfuturum defunctus ſpopondit: vel, neque per ſe, neque per heredem ſuum fore, quo minùs quis eat agat. immò & ſi reliqui [ſ] propter factum vnius teneri cœperint, quaſi conditio ſtipulationis hereditariæ exſtiterit, habebunt familiæ erciſcundæ iudicium cum eo, propter quem commiſſa ſit ſtipulatio. 6 ¶ Si quis ſtipulatus fuerit, Titium, heredemque eius ratum habiturum [t], & Titius pluribus heredibus relictis deceſſerit: eum ſolùm teneri [u], qui non habuit ratum: & ſolùm ex heredibus ſtipulatoris acturum, à quo fuerit petitum.

7 ¶ Vſufructu vxori legato, *donec ei dos ſoluatur*: per arbitrum familiæ erciſcundæ tam id, quod coheredis nomine ex dote ſolutum ſit, recuperare [x] "poteſt: "quàm [y], vt [z] coheres ſoluat, effici poſſe, Caſſius ait, & verum eſt.

8 ¶ Si duo coheredes damnati ſint ſtatuam [a] ponere: &, altero ceſſante, alter eam fecerit: non eſſe iniquum Iulianus ait, familiæ erciſcundæ iudicium dare, vt pars [b] impendiorum boni viri arbitratu præſtetur.

Si poſſeſſor neget rem eſſe hereditariam. 1. De dolo admiſſo à ſeruo heredis.

45. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

SI quid [c] contendis ex hereditate mihi tecum commune eſſe, quod [d] ego ex alia cauſa meum propriū eſſe dico: id in familiæ erciſcundæ iudicium non venit [e].

1 ¶ Dolus, quem ſeruus heredis admiſit, in iudicium familiæ erciſcundæ non venit [f]: niſi ſi domini culpa in hoc erat, quòd nō idoneum [g] ſeruum rei cōmuni applicuerit.

De præceptione dotis.

46. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI maritus ſub conditione à patre "heres "inſtitutus ſit, interim vxoris de [h] dote actionem pendere. Planè ſi poſt mortem ſoceri diuortium factum ſit: quamuis pendente conditione inſtitutionis [i]: dicendum eſt pręceptioni "dotis" locum eſſe: quia mortuo patre, quę dam [k] filios ſequuntur, etiam antequam fiant heredes: vt matrimonium, vt liberi [l], vt tutela [m]. igitur & dotem præcipere debet, [n] qui onus matrimonij poſt mortem patris ſuſtinuit. & ita Scæuolæ quoque noſtro viſum eſt.

De actionibus intentandis pendente iudicio diuiſorio.

47. *Pomponius* lib. 21. ad Sabinum.

IN iudicio familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo: ſi, dum res in arbitrio ſit, de iure prædij controuerſia ſit, placet omnes eos, inter quos arbiter ſumptus ſit, & agere, & opus nouum nuntiare pro ſua quaque parte poſſe: &, cùm adiudicationes ab arbitro fiant, ſi vni adiudicetur totus fundus, caueri oportet [o]: vt, quæ ex his actionibus recepta fuerint, reddantur: aut, quæ in eas impenſæ factæ fuerint, præſtentur. & ſi, cùm res in iudicio eſſet, eo nomine actum non fuerit, eum ſequi integram actionem, cui totus fundus adiudicatus [p] "fuerit:" aut pro quacunque parte adiudicatus erit.

1 ¶ Item quæ res moueri poſſint, & in ea iudicia veniant, ſi interea ſubreptæ ſint: furti agere eos quorum iſtæ res periculo fuerunt poſſe.

De pluribus heredibus vnius litigatoris.

48. *Paulus* lib. 12. ad Sabinum.

SI familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo, vel finium regundorum actum ſit: & vnus [q] ex litigatoribus deceſſerit, pluribus heredibus relictis: non poteſt in partes iudicium ſcindi: ſed aut omnes heredes accipere debent, aut dare vnum procuratorem [r], in quem omnium nomine iudicium agatur.

An repetitio detur aduerſus coheredem.

49. *Vlpianus* lib. 2. Diſputationum.

QVi erat heres ex parte inſtitutus, & teſtatorem iuſſus à prætore ſepellire ſeruum, cui erat teſtamento data libertas, ideo diſtraxit: duplāque promiſit: & ex ea cautione conuentus præſtitit. Quæſitum eſt an familię erciſcundę iudicio cōſequatur, quod ex duplæ ſtipulatione ab eſt. Primò videamus, an hic debuerit duplam cauere. & mihi videtur non debuiſſe. [ſ] * hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur qui ſponte ſua diſtrahūt [t]. cæterùm, ſi officio diſtrahentis fungitur, non debet adſtringi, non magis quàm ſi quis ad exſequendam ſententiam à prætore datus, diſtrahat [u]. nam & hic in ea conditione eſt, ne cogatur implere, quod coguntur hi qui ſuo arbitrio diſtrahunt. nam inter officium ſuſcipientis, & voluntatē [x] diſtrahentis multū intereſt. qua propter re quidem integra ſtipulationem duplæ interponere non debuit. ſed decernere prætor debet, eſſe actori, aduerſus heredem exiſtentem, actionem ex empto, ſi res diſtracta fuiſſet euicta. ſi autem heres errauit, & cauit, & ſeruus perueniat ad libertatem: ſtipulatio committetur [y]. quæ ſi fuerit commiſſa: æquum erit, vtilem actionem ei aduerſus coheredem dari, defecto iudicio familiæ erciſcundæ, ne in damno moretur. nam vt familiæ erciſcundæ iudicio agere quis poſſit, non tantùm heredem eſſe oportet, verùm ex ea cauſa agere, "vel conueniri," quam geſſit, quódque admiſit. poſteaquàm heres effectus ſit, ceterùm ceſſat familiæ erciſcundę actio. & ideo ſi [z], antequam quis ſciret ſe heredem eſſe, in hereditate aliquid geſſerit, familiæ erciſcundæ iudicio non erit locus: quia non animo heredis geſſiſſe videtur. Quare qui ante aditam hereditatē quid geſſit, veluti ſi teſtatorem ſepeliuit [a], familiæ erciſcundæ iudicium non habet [b]. ſed ſi poſt aditam hereditatem id fecit: conſequenter dicemus, familiæ erciſcundæ iudicio conſequi eum poſſe ſumptū quem fecit in funus.

De eo quod pater filio ſtudiorum cauſa ſubminiſtrauit.

50. *Idem* lib. 6. Opinionum.

QVæ [c] pater filio emancipato ſtudiorum cauſa peregrè agenti ſubminiſtrauit, ſi non credendi [d] animo pater miſiſſe fuerit comprobatus, ſed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eūdem filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

De dotis præceptione. 1. De concurſu huius iudicij, & petitionis hereditatis.

51. *Iulianus* lib. 8. Digeſtorum.

Fundus

m le... 16.in f...
n l.10.§... eod. l.65.in ... pro ſocio.l... hoc iu.
o l.19.in fi...
p In ſucceſ... ſingularem... neceſſitate... inſtātia...
q Plures... des vnius... redis dece... pendēte iud... familię er... dę vice vni⁹ p... ſonæ haben...
r Imò pl... bus in iud... familię erciſ... dæ non eſt p... mittendū va... procuratori... re l.42.§.6.i... procurator.
ſ Qui vēdi... neceſſitate... tenetur de... pla promi... Bartol. quo... licitationib... valdè nota... eſt, v.l.13.i...
t adde l.... ſ.eod.l.14... condict.fu...
u vel cele... tutela l.32.... ſ.de minori... ſoluat mi... 7.§.2.ſ.de m...
x voluntate... loander te... ſit ſenſus... tùm intere... luntate qu... ſtrahat, an... cij ſuſcepti... ceſſitate ac... nere
y atqui... per errore... uet, datu... uerſus age... exceptio... in fine ſ.... cautionib.
z ſæpe... mortuum... plū donare... videtur... adde l.pro h... §.1.ſ.de a... heredit.
a l.16.§.4...
b ſed alu... §.12.ſ.de r...
c Filius e... cipatus i... tionem... non com... quod ei a... ſubminiſtra... eſt peregr... ris operis... niſi prob... fuerit, an... nimo... ſubminiſtra... rit, non p... ductus... Baſilic.... adde l.7... verbor....
d vt qu... aliunde... tates ſup... bant, tunc... præ... rens de ſu... nis has i... ſas potius... ſe quàm... arg.l.34.ſ.... gotiis, nec... ter, ſed... niſtratos... final.ſ.... Interdu... expenſ... cauſa i... factæ, c... dæ ſunt... dum no... ferendæ... 17.Cod.... vbi dixi

FVndus, qui dotis [a] nomine ſocero traditus fuerit, cùm ſocer filium ex aliqua parte heredem inſtituerit, per arbitrum familiæ erciſcundæ præcipi ita debet, vt ea cauſa filij ſit, in qua futura eſſet, ſi dos per præceptionē legata fuiſſet. quare [b] fructus poſt litem conteſtatam percepti, ad eum redigendi ſunt, habita ratione impenſarū. qui verò ante litem conteſtatam percepti fuerint, æqualiter [c] ad omnes heredes pertinebunt. & impenſarum ratio haberi debet: quia nullus caſus interuenire poteſt, qui hoc genus deductionis impediat [d].

1 ¶ Si ego à te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ erciſcundæ agere: ex cauſa vtrique noſtrûm mos gerendus eſt [e]. nam ſi ego totam hereditatem poſſideo, & te ex parte dimidia heredem eſſe confiteor, ſed à communione diſcedere volo: impetrare debeo familiæ erciſcundæ iudicium [f]: quia aliter diuidi inter nos hereditas non poteſt. Item ſi tu iuſtam cauſam habes, propter quā per hereditatis petitionem potiùs, quàm familiæ erciſcundæ iudicium, negotium diſtrahere velis: tibi quoque permittendum erit hereditatem petere. nam * quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ erciſcundæ iudicio non deducuntur, veluti ſi ego debitor hereditarius ſim: iudicio familiæ erciſcundæ non [g] conſequeris id, quod defuncto debui: per hereditatis petitionem conſequeris.

De re quam defunctus cum alio communem habuit. 1. De eo quod ex rationibus penes ſe retinet is quem teſtator liberum & heredem eſſe iuſſerit. 2. De compenſatione condemnationum. 3. De rerum æſtimatione.

52. *Idem* lib. 2. ad Vrſeium Ferocem.

MÆuius qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio. ſi cum Attio communi diuidundo egiſſemus, & [h] nobis ea res adiudicata eſſet: venturā eam in familiæ erciſcundæ iudicio, Proculus ait.

1 ¶ Seruus liber & heres eſſe iuſſus, id, quod ex rationibus, quas patrifamiliàs geſſiſſet, "&" penes ſe retineret, iudicio familiæ erciſcundæ coheredibus ſuis præſtabit [i].

2 ¶ Arbiter familiæ erciſcundæ inter me, & te ſumptus, quędam mihi, quędam tibi adiudicare volebat: pro his rebus alterum alteri cōdemnandos eſſe intelligebat, quæſitum eſt, an poſſit, penſatione [k] vltro citróque condemnationis facta, eum ſolùm, cuius ſumma excederet, eius dumtaxat ſummæ, quæ ita excederet, damnare. & placuit poſſe id arbitrum facere.

3 ¶ Cum familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo agitur: vniuerſæ res æſtimari debent: non ſingularum rerum partes [l].

De pecunia à filio credita.

53. *Vlpianus* lib. 2. Reſponſorum.

PEcuniam, quam filius emācipatus ita credidit, vt patri ſolueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, ſi patri aduerſus filium eiuſdem quantitatis nomine actio competebat [m].

De re cuius partem ſuam coheres alienauit.

54. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

EX hereditate Lucij Titij quæ mihi, & tibi communis erat, fundi partem meam alienaui. deinde familiæ erciſcundę iudicium inter nos acceptum eſt. neque ea pars quæ mea fuit, in iudicio veniet, cùm alienata de hereditate exierit [n]: neque tua: quia, etiam ſi remanet in priſtino iure, hereditariáque eſt, tamen alienatione meæ partis exit de communione. vtrùm autem vnus heres partem ſuam non alienauerit, an plures, nihil intereſt: ſi modò aliqua portio alienata ab aliquot ex heredibus, hereditaria eſſe deſiit.

De difficili diuiſione.

55. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum.

SI familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo iudicium agatur, & diuiſio tam [o] difficilis ſit, vt pænè impoſſibilis eſſe videatur: poteſt [p] iudex in [q] vnius perſonam totam condemnationem conferre, & adiudicare omnes res.

De fructibus.

56. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

NOn ſolùm in finium regūdorum, ſed & familiæ erciſcundæ [r] iudicio præteriti quoque temporis fructus veniunt.

Si fratres hoc iudicio pendente hereditatem diuiſerint.

57. *Papinianus* libro 2. Reſponſorum.

ARbitro [ſ] quoque accepto, fratres cōmunē hereditatem conſenſu diuidentes pietatis officio funguntur. quā reuocari non oportet [t], licet arbiter ſententiā iurgio perempto nō dixerit, ſi non intercedat ætatis [u] auxilium.

a *v. l. 2. Cod. eo.*
b *l. 38. §. 14. ſ. de vſuris.*
c *l. 11. Cod. eod.*
d *l. 7. ſ. ſoluto matrimonio.*
e vt vtrumque ſimul admitti poſſit ſi præiudicium alteri non fiat. *Bart.*
f *l. 1. ſ. eod.*
g Cur ita? *v. l. 25. ſ. eod.*
h quod fuit defuncti, vel eius occaſione obuenit, in hoc iudiciū venit. *Bart.*
i *v. l. 41. ſ. de rebus creditis.*
k poteſt arbiter portiones heredum compenſare, & eum qui plus habeat cæteris condemnare.
l res eſt æſtimāda prout valet tota, non prout valet diuiſa. *Bart.*
m *adde l. 9. §. penult. ſ. de rebus creditis.*
n Imò, etſi alienata ſit, ad officium tamen iudicis pertinebit, vt eam partem quæ teſtatoris fuit, tradi iubeat. *l. 25. §. 4. ſ. eod.*
o *§. 5. verſi. quid ſi cōmode. Inſt. de officio iudicis.*
p *l. 22. §. 1. ſ. eod.*
q ἑνὶ προσκυροῦται. vni res addicitur. *Synopſis Baſilic. eod. c. 51.*
r *l. 44. §. 3. l. 9. l. 17. C. eo.*
ſ Poſt litē conteſtatā apud arbitrum familiæ, fratres inter ſe poſſunt hereditatem diuidere: eáq; diuiſio non reſcinditur niſi quis eorum minor ſit. Ita Græci hanc legem reddunt. *Synop. Baſilic. eod. c. 53.* nō reſcinditur, inquam, huiuſmodi diuiſio, etiamſi arbiter ſumptus ſententiam non dixerit.
t atqui ab ea ſententia appellari poſſe videtur. *l. 9. l. 10. ſ. qui ſatiſdare.*
u *l. 34. in fi. ſ. de minoribus.*
x *3. Cod. 39. §. 3. Inſt. de oblig. ex quaſi contr. Synopſis Baſilicon 12. titul. 2. περὶ κοινῶν πραγμάτων, &c.*
y præter iudiciū familiæ erciſcūdæ. ſc. quo diuiduntur res vniuerſæ. *l. 4. ſ. eod.* & præter actionem pro ſocio, &c.
z Perſonales pręſtationes, hîc dicuntur, quę in *l. 22. §. 4. ſ. familiæ præſtationes* & perſonales actiones.

COMMVNI [x] DIVIDVNDO,

Tit. III.

Ratio huius actionis, de rebus non communibus.

Paulus libro 23. ad Edictum.

COMMVNI diuidundo iudicium ideo neceſſarium fuit [y], quòd pro ſocio actio magis [z] ad perſonales inuicem præſtationes pertinet, quàm ad communium rerum diuiſionem [a]. Denique ceſſat communi diuidundo iudicium, ſi res communis non ſit [b].

De ſocietate, de actore & reo.

2. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

NIhil autem intereſt, cum ſocietate, an ſine [c] ſocietate res inter aliquos communis ſit: nam vtroque caſu locus eſt communi diuidundo iudicio. cum ſocietate res communis eſt, "veluti" inter eos, qui pariter eandem rem emerunt [d]. ſine ſocietate communis eſt, "veluti" inter eos quibus eadem res teſtamento legata eſt [e].

1 ¶ In tribus duplicibus iudiciis, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, finium regundorum, quęritur, quis actor intelligatur: quia par cauſa omnium videtur [f]. ſed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocaſſet [g].

De re & præſtationibus. 1. De pactis.

3. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

IN communi diuidundo iudicio nihil peruenit vltra [h] diuiſionem rerum ipſarum, quæ communes ſint: & ſi quid in his damni datum, factúmve eſt: ſiue quid eo nomine aut abeſt alicui ſociorum [i], aut ad eum peruenit ex re communi [k].

1 ¶ Si quid ipſe ſine dolo malo [l] inter ſe pepigerunt: id in primis & familiæ erciſcundæ, & communi diuidundo iudex ſeruare debet.

De rebus corporalibus noſtris. de hereditate. 1. De puteo. 2. Quale ſit hoc iudicium. De re omiſſa, & hoc Iudicio iterando. 3. De re & præſtationibus. 4. De damno infecto.

4. *Idem* lib. 19. ad Edictum.

PEr hoc iudicium [m] corporalium rerum fit diuiſio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditaris.

1 ¶ De puteo, quæritur, an communi diuidundo iudicio agi poſſit & ait Mela, ita demum poſſe, ſi [n] ſolum eius commune ſit.

2 ¶ Hoc iudicium bonæ fidei eſt [o]. quare, ſi vna res indiuiſa relicta ſit, valebit vtique "&" ceterarum diuiſio. & poterit iterum [p] communi diuidundo agi de ea quæ indiuiſa manſit.

3 ¶ Sicut autem ipſius rei diuiſio venit in communi diuidundo iudicio, ita etiam præſtationes [q] veniunt. & ideo ſi quis impenſas [r] fecerit, conſequatur. ſed ſi nō cum ipſo ſocio agat, ſed cum herede ſocij: Labeo rectè exiſtimat, impenſas, & fructus à defuncto perceptos venire. Planè fructus antè [ſ] percepti, quàm res communis eſſet, vel ſumptus ante facti, in communi diuidundo iudicium non veniunt.

4 ¶ Ea propter ſcribit Iulianus: ſi miſſi in poſſeſſionē damni infecti ſimus: &, antequàm poſſidere iuberemur, ego inſulam fulſero: ſumptum iſtum communi diuidundo iudicio conſequi me non poſſe [t].

5. *Iulianus* lib. 2. ad Vrſeium Ferocem.

SEd ſi res non defenderetur, & ideo iuſſi ſumus à prætore eas ædes poſſidere, & ex [u] hoc dominium earum nanciſceremur [x]: reſpondit Proculus; communi diuidūdo iudicio partem eius impenſæ me ſeruaturum eſſe.

De errore in perſona ſocij. 1. Si quis partem ſuam alienauerit. 2. De locatione & cultura fundi communis. Quid interſit inter hanc & negotiorum geſtorum actionem. 3. De impenſis. 4. De partu. 5. De acceſſione, & deceſſione poſt iudicium acceptum. 6. De illatione mortuo. 7. De cautione damni infecti. 8. De oppigneratione rei communis. 9. Si ſocius ſocio partem ſuam pigneri dederit. 10. De adiudicatione. 11. Collatio familiæ erciſcundæ, & huius Iudicij. 12. De noui operis nunciatione.

6. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

SI quis putans [y] ſibi cum Titio fundum communem eſſe, fructus perceperit, vel ſumptum fecerit, cùm eſſet cum alio communis: agi poterit "vtili" communi diuidundo iudicio.

a i. nominum rationē habet, & adiudicationē non amittit. *l. 43. ſ. pro ſocio.*
b *l. 19. C. communia vtriuſ. iud.* & è contra, ſi res cōmunis ſit inter aliquos, ſine ſocietate tamē hoc iudicium orietur. *§. 3. Inſt. de oblig. ex quaſi contr.*
c *§ 3. Inſt de obli. quæ ex conſenſu.*
d *l. 31. ſ. pro ſocio.*
e *d. §. 3.*
f cum dominio, tùm poſſeſſione.
g *v. l. 13. l. 29. ſ. de iudic*, quod ſi ambo prouocāt, ſorte res diſcerni ſolet.
h *l. 3. l. 4. C. eod.*
i vt ſumptus impenſæ & impendia. *l. 4. §. 3. l. 14. §. 1. ſ. eod. l. 4. in fi. C. eod.*
k vt fructus: ídque maximè ſi dolo & culpa. *d. l. 4. in fine.*
l puta vt æqualiter lucrentur *argum. l. 6. §. 2. ſ. eod.* Pacta autem nuda in hoc iudicio valebunt ad exceptionē. *l. 45. ſ. de pact.*
m Directum: nam vtili iudicio res incorporales veniunt *l. 19. in f. ſ. eo. v. l. 13. ſ. eod.*
n Quorum cōmune ſolū eſt, eorum & res ſolo coherentes, ſunt communes.
o *l. 14. §. 1. ſ. eod. §. 28. Inſt. de act.*
p id non eſt in iudicio familiæ erciſcūdę, quod ſemel cōpetit. *l. 20. §. 4. ſ. tit. prox.*
q *l. 22. §. 4. ſ. tit. prox.*
r *v. l. 14. §. 1. ſ. eo.*
ſ *adde §. 4. ſ. eo. facit. l. 49. in fi. ſ. familiæ.*
t quia ſtricto iure, qui ex primo decreto mittuntur in poſſeſſionem, vmbram potius cōmunionis quàm communionem habēt: de æquitate aliud eſt, eóque pertinet. *l. 15. §. 20. ſ. de damno.*
u Dominium transfertur ex ſecundo decreto, *vide l. 5. ſ. de damno.*
x hinc collige ſententiam ex ſecundo decreto transferre dominium *l. 5. ſ. de damno.*
y *l. 14. §. 1. verſ. diuerſum l. 29. ſ. eodem.*

1 ¶ Quare & si fundum Titius alienauerit, licèt hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia à communione discessum est, vtili tamen locum futurũ [a], quod datur de præstationibus, quoties communis esse desiit.

2 ¶ Siue autem locando fundum communem, siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit: cõmuni diuidundo iudicio tenebitur [b]. & si quidem cõmuni nomine id fecit: neque lucrum, neque damnum sentire eum oportet. si verò non communi nomine: sed vt [c] lucretur [d] solus: magis esse oportet, vt & damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi diuidundo iudicio: quia videtur partem suam non potuisse expeditè locare. Ceterùm non aliàs communi diuidundo iudicio locus erit, (vt & Papinianus scribit) nisi demum gessit, sine quo partem suam rectè administrare non potuit. alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum actionem [e]: eáque tenetur. 3 ¶ Si quid, post acceptum communi diuidundo iudicium, fuerit impensum: Nerua rectè existimat, etiam hoc venire.

4 ¶ Sed & partum venire, Sabinus, & Atilicinus responderunt.

5 ¶ Sed & accessionem, & decessionẽ hoc iudicium accipere, idem existimauerunt.

6 ¶ Si quis in cõmunem locum mortuum intulerit: an religiosum fecerit, videndum "est." sanè ius quidem inferendi in sepulchrum vnicuique insolidum competit [f]. locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem, & Labeo, quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum [g].

7 ¶ Si damni infecti insolidũ prædibus [h] caueris: Labeo ait, communi diuidundo iudiciu tibi non esse: cùm necesse tibi non fuerit insolidum cauere [i]: sed sufficere pro parte tua. quæ sententia vera est. 8 ¶ Si fundus cõmunis nobis sit. sed pignori datus à me: venit quidem in communi diuidũdo: sed ius pignoris creditori manebit [k], etiam si adiudicatus fuerit. nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris [l] partem æstimare debere, quòd ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus ait.

9 ¶ Idem "Iulianus" scribit, si is, cum quo seruum communem habebam, partem suam mihi pignori [m] dederit, & communi diuidundo agere cœperit, pignoraticia exceptione eum summoueri debere: sed, si exceptione vsus non fuero, officium iudicis erit, vt, cùm debitori totum hominum adiudicauerit, partis æstimatione eum condẽnet. manere enim integrum ius pignoris. quòd si adiudicauerit iudex mihi: tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit, quàm pecunia credita: & debitorem à me iubeat liberari.

10 ¶ Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, vt alteri fundum, alteri vsumfructum adiudicet [n].

11 ¶ Cetera eadem [o] sunt quæ in familiæ erciscundæ iudicio tractauimus [p]. 12 ¶ Vrseius ait, cùm in communi ædificio vicinus nuntiauit, ne quid operis fieret, si vnus ex sociis ex hac causa dãnatus fuisset [q], posse eam pœnam à socio pro parte seruare. Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

a vtile familiæ erciscundæ iudicium datur, quoties communis esse res desiit, pertinétque ad prestationes. Datur itaq; hoc iudicium principaliter ad petendam diuisionem, sed tamen in illud incidũt præstationes: sic contrà actio pro socio principaliter ad præstationes personales refertur, sed interim diuisionis effectum adfert.
b fructus in hoc iudiciũ veniunt siue immediatè percipiantur à socio, siue locentur colono nomine communi. *Bart.*
c *v.l.5. C. de ædificiis priuatis.*
d si fructus rei communis locentur nomine proprio, damnũ ad locãtem spectat, lucrum verò erit commune. *Bart.*
e Cõmuni diuidundo iudicium exerceri non potest, nisi demum gesserit socius aliquid, sine quo partem suam rectè administrare potuit: si potuit, tunc negotiorũ gestorum aget, *l.40. in f. s. de negot.*
f quoniam sepulchro ad hoc vtimur. *l.2. §.2. l.6. ȷ. de religiosis.*
g alibi pro socio *l.39. ȷ. pro socio.* alibi familiæ & communi diuidundo *l.2. §.1. ȷ. de religio.*
h pro ædibus, *Haloand.*
i Imò in solidũ caueri oportuit. *v.l.23. ȷ. de damno.*
k *v.l.7. in fi. ȷ. quib. mod. pignus.*
l res minoris eo ipso æstimatur, quod ab extraneo puta creditore vendi potest, *vt hîc.* per contrarium res maioris eò æstimabuntur, quod nulli extraneo ius sit earum distrahendarum.
m Creditor habens pignus debitoris, non potest à debitore ad iudiciũ cõmuni diuidundo prouocare.
n *l.16 §.1. s. tit. prox. l.6. §.1. s. de vsufructu.*
o excipe. *l.4. §.2. s. eod.*
p *l.19. in fin. ȷ. eod.*
q vt quia citra voluntatem socij: aliàs vni facta denũciatio, omnibus facta intelligitur. *l.5. §. si plurium ȷ. de noui operis.*
r de quo ȷ. titul. si ager vectigalis vel emphyteuticarius.
s *v.l.3. s. familiæ.*
t i. agi potest non solùm vt diuidatur res priuata, verumetiam publica, veluti vectigalis ager: solùm hoc interest, quòd fundus non vectigalis regionibus possit diuidi, vectigalis minime: ne confundatur census præstatio propter varietatem partium quæ plerumque est incommoda. *l.3. s titul. prox. l.3. ȷ. de aliment.*

De agro vectigali. 1. De adiudicatione & seruitute imponenda. 2. De eo cui competit publiciana. 3. De eo cui non datur vindicatio. 4. De prædone, de precaria, vel clandestina possessione. 5. Si is qui prouocat, dicatur vi aut precario, aut clam possidere. 6. De pignore. 7. De vsufructu. 8. De his qui missi sunt in possessionem legatorum seruãdorum causa. de duobus ventribus. 9. Damni infecti. 10. De vsufructu. 11. De colonis & depositariis. 12. De pignore. 13. De parte prædij communis pignerata aut vendita: & de cæteris iudiciis.

7. *Idem* lib. 20. ad Edictum.

Communi diuidundo iudicium locum habet & in vectigali agro. Vectigalis [r] ager an regionibus diuidi possit, videndum. magis autem debet iudex abstinere huiusmodi diuisione. alioquin [s] præstatio vectigalis confundetur [t].

1 ¶ Neratius scribit, arbitrum, si regionibus fundum non vectigalẽ diuisum duobus adiudicauerit, posse, quasi in duobus fundis, seruitutem imponere [u].

2 ¶ Qui in rem Publicianam habent, etiam communi diuidundo iudicium possunt exercere.

3 ¶ Ex quibusdam autem causis vindicatio cessat: si tamen iusta causa est possidendi, vtile communi diuidundo competit, vtputa si ex causa indebiti soluti res possideatur [x].

4 ¶ Inter prædones autem hoc iudicium locum non habet [y]. nec, si precariò possideant, locum habebit: nec, si clam: quia iniusta est possessio ista [z]: precaria verò iusta quidem, sed quæ non pergat ad iudicij vigorem [a].

5 ¶ Iulianus scribit, si alter possessor prouocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc iudicium dari, nec post annum quidem: quia placuit etiam [b] post annũ in eum, qui vi deiecit, interdictum reddi. &, si precariò (inquit) dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudiciũ: quia & de precario interdictum datur [c]. Sed & si clam dicatur possidere, qui prouocat: dicendum esse ait, cessare hoc iudicium: nam de clandestina possessione competere interdictum inquit.

6 ¶ Si duo sint, qui rem pignori acceperunt: æquissimum esse, vtile communi diuidundo iudicium dari [d].

7 ¶ Sed & si de vsufructu sit inter duos controuersia, dari debet [e].

8 ¶ Item si duo à prætore missi sint in possessionem legatorum: est enim iusta causa possidendi, custodiæ gratia [f]. Ergo, & si duo ventres [g], idem erit dicendum. quod habet rationem.

9 ¶ Planè si iam damni infecti missus, iussus sit possidere: non erit huic vtili iudicio locus, cùm vindicationem habere possit.

10 ¶ Cùm de vsufructu [h], communi diuidundo iudicium agitur: iudex officium suum ita diriget, vt vel regionibus [i] eis vti frui permittat, vel locet vsumfructum vni "ex illis," vel tertiæ personæ, vt hi pensiones sine vlla controuersia percipiant [k]: vel si res mobiles sint, etiam sic poterit, vt inter eos conueniat, caueántque, per tempora [l] se vsuros & fruituros: hoc est, vt apud singulos mutua vice certo tempore sit vsusfructus [m].

11 ¶ Neque colonis [n], neque eis, qui depositum susceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter possideant [o].

12 ¶ Inter eos, qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet, vt non [p] vero pretio æstimetur pars, sed in tantùm dumtaxat, quantum pro ea parte debetur. & adsignetur quidem pignus vni ex creditoribus: licentia tamen non denegetur debitori, debitum offerre, & pignus suum luere. Idémque dicitur, & "si" possessor pignoris, litis æstimationem pigneraticiam in rem agenti offerat [q]. 13 ¶ Si debitor communis prædij partem pignori dedit: & à domino alterius partis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo superauit: & debitor eius, cui res fuit adiudicata, velit partem suam prædij recuperare soluto eo, quod ipse debuit: eleganter dicitur. non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit recuperare, quàm creditor per adiudicationẽ emit. Nam & [r] si partem vendideris rei & prius, quàm traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus fueris: aliáque pars tibi adiudicata sit: consequenter dicitur, ex empto agi non posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius venditori accessit. quinimmo etiam ex vendito posse conueniri emptorem vt recipiat totum. solùm illud spectandum erit, num fortè fraus aliqua venditoris interuenit. Sed & si, distracta parte, cesserit victus licitatione venditor: æquè, pretium vt restituat, ex empto tenebitur. Hæc eadem & in mandato, ceterísque huius generis iudiciis seruantur.

Si non omnes diuidere desiderant. 1. De parte incerta. 2. De re communi deteriorata. 3. De causa noxali. 4. De peculio.

8. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

Et si non omnes [s], qui rem communem habent, sed certi ex his diuidere desiderant: hoc iudicium inter eos accipi potest.

1 ¶ Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat: inter legatarium, & heredem communi diuidundo agi potest: aut incertæ [t] partis vindicatio datur. Similiter sit, & si peculium legatum sit: quia, in quantum res peculiares deminuit id, quod domino debetur, incertum est.

2 ¶ Venit in communi diuidundo iudicium etiam, si quis rem communem deteriorem fecerit [u]: fortè seruum

num nominare *l.2. C. vbi in rem.* p *de qua v.l.50. ȷ. de furtis.*
q hoc iudicio pignus vni creditorũ adsignari potest, vt ab eo debitor ..., vtque eo soluto, correo credendi pars crediti sua restituatur.
r *v.l.13. §.17. ȷ. de act. empt.*
s arbitrium communi diuidundo vel vnus petere potest. *v.l.43. s. tit. prox.*
t *l.76. §.1. s. de rei vind.* u agi potest hoc iudicio vt farciat damnum ... communem fecit deteriorem.

a actori ſc. quàm pro ſua parte, ſuperfluum illud ſocius à ſocio repetet. *vide l. 15. infrà eodem.*
b poteſt enim in ſolidum conueniri *l. 4. ff. ſi ex noxali.*
c ſi vnus ſociorum condemnatus plus parte ſua ſoluit, id iudicio communi diuidundo à ſocio poteſt repetere. *l. 28. in fi. ff. de pecul.*

vulnerando, aut animum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo.

3 ¶ Si communis ſerui gratia, noxæ nomine plus præſtiterit[a]: æſtimabitur ſeruus, & eius partem conſequetur.

4 ¶ Item ſi vnus in ſolidum de peculio conuentus[b], & damnatus ſit: eſt cum ſocio communi diuidundo actio vt partem peculij conſequatur[c].

9. *Africanus* lib. 7. Quæſtionum.

SEd poſtquam ſocius, ſerui communis nomine, de peculio inſolidum damnatus eſſet: ſi apud ſocium res peculiares intercidant[d], nihilominus vtile erit iudicium communi diuidũdo ad recuperandam partem pecuniæ, alioquin iniquum fore, ſi tota ea res ad damnum eius, qui iudiciũ acceperit, pertineat: cùm * vtriuſque[e] domini periculum in rebus peculiaribus eſſe debeat. Nam & eum, qui mandatu domini defenſionem ſerui ſuſcepit, omne, quod bona fide præſtiterit, ſeruaturum: quamuis peculium poſteà interciderit[f]. Hæc ita, ſi neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum cum quo de peculio agitur, ſi paratus ſit rebus peculiaribus petitori cedere[g], ex cauſa audiendum putauit: ſcilicet ſi ſine dolo malo, & fruſtratione id faciat.

De eo quod defunctus in re communi admiſit. 1. De vſu. 2. De æſtimatione. de euictione.

10. *Paulus* lib. 23. ad Edictum.

ITem[h], quamuis legis Aquiliæ actio in heredem[i] non competat, tamen hoc iudicio heres ſocij præſtet, ſi quid defunctus in re communi admiſit, quo nomine legis Aquiliæ actio naſcitur.

1 ¶ Si vſus tantùm noſter ſit, qui neque venire[k], neque locari poteſt: quemadmodum diuiſio poteſt fieri in communi diuidundo iudicio, videamus. ſed prætor interueniet: & rem emendabit: vt, ſi iudex alteri vſum adiudicauerit, non videatur alter, qui mercedem accepit, non vti: quaſi plus faciat qui videtur frui: quia hoc propter neceſſitatem fit.

2 ¶ In communi diuidundo iudicio, iuſto[l] pretio rem æſtimare debebit iudex. & de euictione[m] quoque cauendum erit.

De præſtationibus perſonalibus re communi extincta.

11. *Gaius* lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

IN ſumma admonendi ſumus: quod, ſi poſt interitum rei communis is, cui aliquid ex communione præſtari oportet, eo nomine agere velit, communi diuidundo iudicium vtile datur[n]. veluti ſi actor impenſas aliquas in rem communem fecit. ſiue ſocius eius ſolus aliquid ex ea re lucratus eſt, velut operas ſerui mercedéſve: hoc iudici[o] eorum omnium ratio habetur.

De ædibus aut pariete.

12. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

SI ædes communes ſint, aut paries communis: & eum reficere, vel demolire[o], vel in eum immittere quid opus ſit: communi diuidundo iudicio erit agendum[p], aut interdicto[q] vti poſſidetis experimur.

De rebus exceptis vel non.

13. *Idem* lib. 75. ad Edictum.

IN * iudicium communi diuidũdo omnes res[r] veniũt: niſi ſi quid fuerit ex communi conſenſu exceptum nominatim ne veniat.

De eo qui ſcit aut ignorat ſe habere ſocium. 2. De pacto.

14. *Paulus* lib. 3. ad Plautium.

IN hoc iudicium "hoc" venit, quod communi nomine actum eſt, aut agi debuit ab eo, qui ſcit ſe ſocium habere.

1 ¶ Impendia[ſ] autem, quæ, dum proprium meum fundum exiſtimo, feci: quæ ſcilicet, ſi vindicaretur fundi pars per exceptionem doli retinere poſſem: an etiam, ſi communi diuidundo iudicio mecum agetur, æquitate ipſius iudicij retinere poſſim conſiderandum eſt. quod quidem

d *l. 25. ff. eod. v. l. 31. ff. famil.*
e Peculij communis periculum, commune.
f *arg. l. 37. l. 50. ff. mandati.*
g poteſt autem cedere ante iudicium noxale acceptum. *l. 8. ff. de noxalibus.*
h *Synopſis Baſilicon eod. c. 10. 3. Harmenop. 10. §. 13.*
i *l. 23. §. 8. ff. ad l. Aquil.*
*
k *v. l. 8. ff. de vſu.*
l De iuſto pretio dixi ad *l. 50. ff. de furtis.*
m In hac actione Iudex ex officio ſuo, iuſto pretio rem eſtimari, & alterum alteri de euictione cauere iubet.
n Poſt interitum rei cõmunis, agitur vtiliter ad expenſas: vel ad id quod ſocius ex ea antequam periret, lucratus eſt.
o & ſic in re communi inuito ſocio ea agere licet, quæ pertinent ad eum vſum, ad quem res cõmunis deſtinata eſt. *vt hîc.* ſecus ſi ad abuſum *vt l. 28. ff. eod.*
p ex neceſſaria cauſa, vt quia nõ erat idoneus *l. 35. ff. de damno.* eámq. ob cauſam ſocius expenſas repetet *l. 4. C. de ædifi. priuatis.* quas minuit veteris parietis pretium. *l. 38. in fine. l. 39. in fine infrà de damno.*
q *l. 3. §. 9. ff. vti poſſidetis. adde Synopſin Baſilic. 58. titul. 17. cap. 3: 2. Harmenopul. 4. §. 81.*
r corporales *l. 8. ff. eo.* ídque directò. ſeruitus verò perſonalis *l. 7. §. 10. ff. eo.* & realis. *l. 19. §. 4. ff. eod.* iudicio vtili: nam incorporalia per ſe diuidi non poſſunt.
*
ſ *l. 3. l. 4. §. 2. ff. eo. l. 4. in fin. C. eo. l. 12. in f. C. de reb. credit.*
t *v. l. 4. §. 2. ff. eod.*
u ſingularis ſucceſſor habet retẽtionem propter expenſas factas, à ſuo authore *Zaſ.* & à ſeipſo. *l. 45. §. 1. ff. de act. empt.*

x id eſt, *vide l. 29. ff. eodem.*
y Imò, quoties proprium negotium gerimus, retentione non vtimur. *l. 58. §. 2. in f. ff. ad Trebellian.*
z ſi merum ius ſpectamus ſc. aliàs ex æquitate competet actio. *Molin. in conſuet. Pariſ. tit. 1. §. 1. gloſ. 5. numer. 110.*
a Quid? valétne pactum vt non fiat diuiſio ad 30. 40. vel 100. annos? Albericus Valere putat, quem vide hac lege.

n° 1.

b vel ſocietas diſſoluatur. *l. 70. ff. pro ſocio.*
c *fortaſſis commodius legitur* ſeu autem, vt ne intra certum tempus.
d ſecus ſi quis paciſcatur, ne ſocius partem ſuam petat. *r. §. vlt. ff. eodem.*
e *l. 14. ff. pro ſocio.*
f *v. l. 16. in fi. ff. pro ſocio.*

magis puto: quia bonæ fidei iudicium eſt communi diuidundo[t]. ſed hoc ita, ſi mecum agatur. Ceterùm, ſi alienauero partem meam, non erit vnde retinere poſſim. ſed is qui à me emerit, an retinere poſſit, videndum eſt. nã "&" ſi vindicaretur ab eo pars: impendiorum nomine, quæ ego feciſſem, ita, vt ego, poterat retẽtionem facere. & verius eſt, vt & in hac ſpecie expenſæ retineantur[u]. Quæ cùm ita ſint: rectiſſimè dicitur, etiam impendiorum nomine vtile iudicium dari debere mihi in ſocium, etiã manente rei communione. Diuerſum eſt enim, cùm quaſi in rem meam impendo, quæ ſit aliena, aut communis. hoc enim caſu, vbi quaſi[x] in rem meam impendo, tantùm retentionem[y] habeo[z]. quia neminem mihi obligare volui: at cùm puto rem Titij eſſe, quæ ſit Mæuij: aut eſſe mihi communem cum alio, quàm eſt: id ago, vt alium mihi obligem. & ſicut negotiorum geſtorum actio datur aduerſus eum, cuius negotia curaui, cùm putarem alterius ea eſſe: ita & in propoſito. igitur & ſi ab alienauero prædiũ: quia in ea cauſa fuit, vt mihi actio dari deberet: danda mihi erit (vt Iulianus quoque ſcribit) negotiorum geſtorum actio.

2 ¶ Si conueniat, *ne omnino*[a] *diuiſio fiat*[b]: huiuſmodi pactum nullas vires habere, manifeſtiſſimum eſt[c]. Sin[d] autem intra[e] certum tempus, quod etiam ipſius rei qualitati prodeſt: valet.

3 ¶ Si inter ſocios conueniſſet *ne intra certum tempus ſocietas diuideretur*: quin vendere[f] liceat ei, qui tali conuentione tenetur, non eſt dubium, quare emptor quoque cõmuni diuidundo agendo, eadem exceptione ſummouebitur, qua auctor eius ſummoueretur.

4 ¶ Si paſciſcatur ſocius, *ne partem ſuam petat*: effectu tollitur ſocietas[g].

De ſolutione ob ſeruum communem.

15. *Idem* lib. 5. ad Plautium.

SI ſocius ſerui communis nomine conuentus, & condemnatus ſit: aget communi diuidũdo, "&" antequam[h] præſtet. nam, & ſi noxali iudicio cum vno actum ſit, ſtatim aget cum ſocio, vt ei pars traderetur: cautionibus interpoſitis, vt, ſi non dederit, reddet.

De eo quod ſub conditione debetur.

16. *Idem* lib. 6. ad Plautium.

CVm ſocij diuidunt ſocietatem: de eo, quod ſub conditione deberetur[i] cautiones interuenire ſolent.

Si coheres fundum comparauerit à creditore.

17. *Modeſtinus* lib. 9. Regularum.

QVi coheredes habet, ſi fundum pignori datum à teſtatore ſuo comparauerit à creditore[k], non debet à coheredibus iudicio communi diuidundo conueniri.

De ſeruitute imponenda, & de poteſtate iudicis.

18. *Iauolenus* lib. 2. Epiſtolarum.

VT fundus hereditarius fũdo nõ hereditario ſeruiat, arbiter diſponere non poteſt[l]: quia vltra id, quod in iudicium deductum eſt, excedere poteſtas iudicis non poteſt[m].

De his quæ ſunt in confinio. De veſtibulo. 2. De via, & impenſis in eã factis. 3. De ſeruo qui in fuga eſt. 4. De aquæductu.

19. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

ARbor, quæ in confinio nata eſt[n]: item lapis, qui per vtrumque fundum extenditur: quamdiu cohæret fũdo è regione cuiuſque finium, vtriuſque ſunt: nec in cõmuni diuidundo iudicium veniunt: ſed cum lapis exemptus, aut arbor eruta, vel ſucciſa eſt: communis pro indiuiſo fiet: & veniet in communi diuidundo iudicium. nam quod erat finitis partibus, rurſus confunditur. Quare duabus maſſis duorum dominorum conflatis, tota maſſa cõmunis eſt[o], etiam ſi aliquid ex prima ſpecie ſeparatum maneat. ita arbor, & lapis ſeparatus à fundo, cõfundit ius dominij. 1 ¶ De[p] veſtibulo[q] communi binarum ædiũ arbiter communi diuidundo inuito vtrolibet dari nõ debet: quia * qui de veſtibulo[r] liceri cogitur, neceſſe habet interdum totarum ædiũ pretium facere, ſi aliàs aditum non habet[ſ]. 2 ¶ Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam impenſa facta ſit: duriùs ait Pomponius communi diuidundo, vel pro ſocio agi poſſe. quæ enim communio iuris[t] ſeparatim intelligi poteſt? ſed negotiorum geſtorum agendum[u].

g his verbis inducitur remiſſio totius iuris quod ſocius habet in parte ſua.
h Nam poſt condemnationem & ſolutionem eo nomine factam, poteſt *l. 8. §. 3. 4. ſuprà eodem.*
i *l. 27. leg. 28. infrà pro ſocio.*
k cui teſtator vendendi poteſtatem fecerat. poteſt autem quilibet cum tota re etiã partem ſuam emere, *vide l. 13. in fine infrà de in diem.*
l *l. 22. §. 3. ff. famil.*
m id eſt, ſententia naturæ petitionis & libelli adaptanda eſt. aliàs nõ hoc innuitur, iudicem iuxta petitionem iudicare cogi. Si igitur eo modo libellus & ſentẽtia diſcrepent, ſententia nulla eſt. *l. vlt. Cod. fideicommiſſ. libert.* diſcrepant, ſi iudex actori plus tribuit quàm petiit. §. 34. *Inſtitut. de action. vide Olden. in tractat. de ſent. c. 7.* An id locum habet in criminalibus? non habet. vide Mynſingerum 4. *obſer.* 81. In plus enim vel minus poteſt iudex condemnare in iis cauſis. Alij præterea ſunt caſus in quibus fallit ſuperior regula. adde huic loco Socinum regula 357.

ſ 18 n° 2

n *v. l. 83. ff. pro ſocio.*
o *l. 5. ff. de rei vindica. §. 27. 28. Inſtitut. de rer. diuiſ.*
*
p Commune veſtibulum binarum ædium, vtrolibet dominorum inuito non diuiditur, ſi aliàs aditus nullus ſit. *Synopſis Baſilic. eod. c. 19.* Harmenopulus diuerſo paulò ſenſu hũc locum profert 3. *tit. 10. §. 31.* Commune veſtibulum binarum ædium, vel inuito altero ex dominis diuiditur, vbi aliàs nõ pateat aditus. quæ lectio mihi videtur apertior.

q Veſtibulum πυλέων. *Synopſ. Harmenopul. illo loco:* πρόθυρον *Nouell. Leonis 56. 105.*
r Liceri, eſt in mercando pugnare atque contendere *Feſtus in Licitati.*
ſ id eſt, aditus, qui eſt communis pluribus ad diuerſas domos, diuidi non poteſt: nec in licitationem venire. *Zaſ.*
t id eſt, rei incorporalis.
u Quantum quis vicino præſtat, tantum ab eo conſequitur. *l. 39. ff. de damno.*

a
b v.l.6.C.ad l.Fau.de plagiariis.
c vide l.13.ff.eodem.
d Circa seruitutes hoc obseruandum est medium, vt secundùm mensuram prædiorum, aut pro ratione temporis earum vsus diuidatur.l.5.§.fin.ff.de seru.l. 5.ff. de aqua quotidian.

3 ¶ Iudex communi diuidundo, item familiæ erciscundæ, de seruo, qui in fuga est [a], iubere debet liceri eos inter quos iudex est: & tunc eum adiudicare penes quem licitatio remansit. nec erit periculum, ne ex senatusconsulto pœna legis Fauiæ committatur.

4 ¶ Aquarum iter [b] in iudicium communi diuidundo non venire, Labeo ait. nam aut ipsius fundi est, & ideo in iudicium non venit: aut separatum à fundo, diuisum tamen aut mensura, aut temporibus [c]. Sed possunt iura interdum & separata à fundo esse: "&" nec mensura, [d] nec temporibus diuisa. veluti cùm is, cuius fuerunt, plures heredes reliquit. quod cùm accidit: consentaneum est, & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire, nec videre inquit Pomponius, quare [e] minùs in communi diuidundo, quā familiæ erciscundæ iudicium veniat. Igitur in huiusmodi speciebus "etiam" in communi diuidundo iudicio venit: vt præfata iura aut mensura, aut temporibus diuidantur [f].

De damno quod culpa socii contigit.

20. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

SI is, cum quo fundum communem habes, ad delictū [g] non respondit: & ob id motu [h] iudicis villa diruta est aut arbusta succisa sunt: præstabitur tibi [i] detrimētum [k] iudicio communi diuidundo. quidquid enim culpa socij amissum est, eo iudicio continetur.

De officio iudicis.

21. *Vlpianus* lib. 39. ad Sabinum.

IVdicem in prædiis diuidundis, quod omnibus vtilissimum [l] est, vel quod malint litigatores, sequi conuenit.

Si quis suo, & vicini nomine edificet.

22. *Pomponius* lib. 30. ad Sabinum.

SI [m] meo, & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia [n]: communis fiet paries.

Si conuenerit inter socios vt fructus alternis annis perciperent.

23. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

SI conuenerit inter te, & socium tuum, vt alternis annis fructum perciperetis: & nō patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum, vtrùm ex conducto sit actio, an verò communi diuidūdo. Eadem quæstio est, & si socius qui conuenerat, vt alternis frueretur, pecus immisit [o]: & effecit, vt futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperentur, & puto magis communi diuidundo iudicium, quàm ex conducto, locum habere. quæ enim locatio est, cùm merces non intercesserit [p]? aut certè actionem incerti ciuilem reddendam.

De acquisitis à seruo communi. 1. De alienatione iudicij mutandi causa.

24. *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

COmmunis seruus si ex re alterius dominorū adquisierit, nihilominùs [q] commune id erit. sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidūdo iudicio eam summam percipere potest: quia fidei bonæ conuenit, vt vnusquisque præcipuum [r] habeat, quod ex re eius seruus adquisierit.

1 ¶ Cùm agere tecum communi diuidundo vellem: partem tuam Titio tradidisti, mutandi [s] iudicij causa, teneris mihi prætoria actione, quod fecisses, ne tecum communi diuidundo ageretur.

De solutione, serui communis nomine.

25. *Idem* lib. 12. Digestorum.

SI Stichus communis meus & tuus seruus habuerit Pāphilum vicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatúsque decem præstitero: quamuis [t] postea Pamphilus decesserit, nihilominùs actione communi diuidundo, vel pro socio, quinque [milia] præstare debebis, quia te hoc ære alieno liberaui. longè magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat.

Si seruus apud actorum ex dominis crus fregerit.

26. *Alfenus Varus* lib. 2. Digestorum.

COmmunis seruus, cùm apud alterum esset, crus fregit [u] in opere. quærebatur, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret. respondi, si quidem culpa illius magis, quàm casu, res communis damni cepisset, per arbitrum communi diuidundo posse recuperare.

d vide l.5.ff. de aqua quotidiana.
e v.l.6.§.pen.ff.e.
f dic vt ff.eo §.
g edictum, delectum.l.4.§.1.ff. de re militari. Duar.1.disput.4. al.dilectum.
h i. indignatione vt l.12.C. de offi. rect. pr. l. 14.Cod.de testibus qua impulsus iudex, nō respondentis ad delectum domum euertit, vt aliàs accidisse legimus apud Halicarnass. li. 8. τὸν στρατιωτικὸν ἀπὸ τῶν καταλόγων, καὶ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τοῖς νόμοις εἰς χρήματα ἐζημίου ἔστι μὲν χώραν ὑπὲρ χον ἐκκόπτοντες ταῦτα, καὶ τὰς αὐλὰς καθαιροῦντες. vide Cuiac.13. obs. 29. Possunt itaque propter contumaciam, villæ, domus, vineæ, arces destrui 2. Feudorum. 53.§. 2: adde quæ scripsi ad l. 41.§.5: 6.7. ff. de leg.1. & ad l.24.ff. de pœnis.
i Si culpa socij mei, res cōmunis iudicis manu diruitur, actio in socium mihi competit: non contra diruentem, si modò res diuisionem nōn recipiebat. Zas. hîc numero vlt.
k id est, detrimenti æstimatio.
l si meo & vicini nomine parietem ædificem, cōmunis fit, siue repetiturus impēsæ partem, siue gratuito feci. Synopsis Basilic. c. 22.
m v.l. 65.§. 5. ff. pro socio.
n arg.l.2.in fi.C. de rei vind.
o v.l. 35.§.1. ff. locati: adde quæ notaui ad l.48.ff. de vsufruct.
p locatio non est, vbi nulla merces constituta est. l. 52.ff. de donat.inter virum: Inst. de locat.in pr.
q l.45.ff.de adquir.rer.
r v.l. 19.ff. de stipul.seru.
s Prohibitio alienationis mutādi iudicij causa factæ locum etiam habet in iudiciis diuisoriis, hoc est, in iis alienationibus quæ fiunt in iudiciis diuisoriis. v.l.1.ff. de alienatio.iudicij.
t vide l. 9. suprà eod.
u adde l.pen.ff. de act.empt.
x ex causis variis, vide l.1.ff.de Silaniano.
y vide Zas.1.intell.1.numero 12.
z alienum, s.ab vsu rei communis: vide l.12.ff. eod. ideóque mortuum in commune sepulchrum, inuito socio, quis inferre potest l.6.§.3.ff. de rer.diuis.
a Obseruandæ sunt hac lege, socij quatuor actiones. prohibitio, ibi, hoc prætermisit. consensus, ibi consensit. ignorantia, ibi absente socio. ... factum opus destruitur: Secūdo, agitur ad interesse: Tertio nullo modo ... to opus destruitur vt priore casu.

De quæstione de communi seruo.

27. *Paulus* lib. 3. Epitomarum Alfeni digestorum.

DE communi seruo vnus ex sociis quæstionem habere [x], nisi communis negotij causa, iure non potest.

De eo quod vnus ex dominis facere vult aut fecit in re communi.

28. *Papinianus* lib. 7. Quæstionum.

SAbinus [y], in re communi neminem dominorum iure facere quicquam [z], inuito altero, posse. vnde manifestum est, prohibendi [a] ius esse. * in re enim pari potiorē causam esse prohibentis constat [b]. Sed etsi in communi prohiberi socius à socio, ne quid faciat, potest: vt tamen factum opus tollat, cogi non potest [c], si, cùm prohibere poterat, hoc prætermisit. & ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem [d]. Quòd si quid absente socio, ad læsionem eius fecit: tunc etiam tollere cogitur.

De eo qui scit aut ignorat se habere socium. 1. De iudice poscendo. De socio muto.

29. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

SI quis [e], cùm existimauerit fundum communem sibi cum Mæuio esse, quem cum Titio communem habebat. impendisset: rectè dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei sufficere. hoc enim est, si sciam rem communem esse: ignorem autem, cuius socij, neque enim negotia socij gero, sed propriam rem tueor. & magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socij, actio nascitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus [f], vt impendia restituat officio iudicis. Diuersa causa est eius, qui putat se in rem propriam impendere, cùm sit communis. huic enim nec communi diuidundo iudicium competit, nec vtile dandum est. ille enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia eo animo gerit, vt aliquē sibi obliget. & in persona labitur.

1 ¶ Pomponius scripsit, posci [g] iudicem posse à quolibet sociorum. sed, etiam si vnus ex sociis mutus erit, rectè cum eo communi diuidundo agi.

Si neuter, vel alter sociorum possideat.

30. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

COmmuni diuidundo iudicio rectè agi, siue neuter possideat, siue alter sociorum fundum non possideat [h].

De mancipiis, quæ ministerij causa pupilli reseruata sunt.

31. *Paulus* lib. 15. Responsorum.

BIna mancipia: quæ ex hereditate paterna iussu prætoris, pupillis, ministerij causa, reseruata essent: diuisa non videri: sed omnium communia [i] permansisse.

AD EXHIBENDVM[k].

Tit. IIII.

Vtilitas huius vsus & actionis.

Vlpianus lib. 24. ad Edictum.

HÆc actio perquàm necessaria [l] est. & vis eius in vsu quotidiano est. & maximè propter [m] vindicationes [n] inducta est.

Quid sit exhibere.

2. *Paulus* lib. 21. ad Edictum.

EXhibere * [o] est facere in publico [p] potestatem vt ei, qui agat, experiundi sit copia.

... tiam contractus datur, puta depositi, locati, cōmodati, l.4.ff. eo. propter ... etiam datur non propter immobiles, quæ seipsas sua natura ostendunt ...
o Synops. Basilic. eo. c.2. l.3.§.8.9.ff. de tabulis exhibendis: l.22.l.246.ff. ...
p dic vt in l.1.§.6.ff. de fugitiuis.

a si ea non ignoret. §.7. ℸ. eod.
b ex hac lege & superiore collige formulam libelli huius actionis, adde l. 6. ℸ. de rei vind. c.
c sufficiet vt eius intersit. §. 9. ℸ. eod.
d Synopsis Basilicon 22. titul. 6. ex libro 15. titul. 4. c. 3.

De forma libelli, 2. De iureiurando in litem. 3. Qualis sit hæc actio de vindicatione. 4. De vsufructu. 5. De interdictu. 6. De optione legata. 7. De noxali actione. 8. De tabulis exhibendis. 9. De eo cuius interest exhiberi 10 quãuis vindicationem non habeat. 11. De causa exhibitionis. 12. Si plures agant. 13. De exceptionibus. 14. De actione in factum. 15. De ciuili vel naturali possessione De pignore.

3. *Vlpianus* libro. 24. ad Edictum.

IN hac actione actor omnia nosse debet, & dicere[a] argumenta rei, de qua agitur[b].

1 ¶ Qui ad exhibendum agit, non vtique dominum se dicit, nec debet ostendere, cùm multæ sint causæ ad exhibendum agendi[c].

2 ¶ Præterea in hac actione notandum est, quod reus[d] contumax per in litem iusiurandum[e] petitoris damnari possit ei, iudice[f] quãtitatem taxante. 3 ¶ Est autem personalis hæc actio: & ei competit, qui[g] in rem acturus est qualicunque in rem[h] actione: etiam pignoratitia[i], Seruiana siue hypothecaria, quæ creditoribus competunt. 4 ¶ Sed & vsumfructum[k] petituro competere ad exhibendum Pomponius ait.

5 ¶ Sed & si quis interdicturus[l], rem exhiberi desideret, audictur.

6 ¶ Item si optare velim seruum, vel quam aliam rem, cuius optio mihi relicta est[m]: ad exhibendum me agere posse constat, vt exhibitis possim vindicare. 7 ¶ Si quis noxali iudicio experiri velit: ad exhibendum ei actio est necessaria. quid[n] enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor verò designare non possit, nisi[o] ex præsentibus? quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non tenet? nonne æquum est ei familiam exhibere, vt noxium seruum adgnoscat? quod ex causa debet fieri, ad designandum eum, cuius nomine[p], noxali quis agit, recensitione seruorum facta. 8 ¶ Si[q] quis extra heredem[r] tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit: dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cùm sufficiunt "sibi" interdicta[s] in hanc rem competentia. & ita Pomponius.

9 ¶ Sciendum est autem, non solùm eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verùm ei[t] quoque, cuius interest exhiberi, iudex igitur summatim debebit cognoscere[u], an eius intersit: non, an eius res sit, & sic iubere vel exhiberi: vel non, quia nihil interest.

10 ¶ Plus dicit Iulianus etsi[x] vindicationem non habeam, interim[y] posse me agere ad exhibẽdum, quia mea interest[z] exhiberi. vt puta si mihi seruus legatus sit, quẽ Titius optasset: agam enim ad exhibendum: "quia mea interest exhiberi", vt Titius optet, & sic vindicem: quamuis exhibitum ego optare non possim. 11 ¶ Si mecum fuerit actum ad exhibendum: ego ob hoc, quòd conuentus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamuis videatur interesse mea ob hoc, quòd teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit. alioquin & qui dolo[a] fecit, quo minus possideret, poterit ad exhibẽdum agere: cùm neque vindicaturus, neque interdicturus sit[b]: & fur, vel raptor poterit[c]: quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere, an[d] iustam, & probabilem causam habeat "actionis", propter quam exhiberi sibi desideret.

12 ¶ Pomponius scribit, eiusdem hominis nomine rectè plures ad exhibendum agere posse: fortè si homo primi sit, secundi in eo vsusfructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet[e]. omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest, exhiberi hominem.

13 ¶ Ibidem subiungit, iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones æstimare, quas possessor obiicit: & si qua tam euidens sit, vt facilè repellat agentem, debere possessorem absolui: si obscurior, vel quæ habeat altiorem quæstionem[f], differenda in directum iudicium, re exhiberi iussa: de quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare: qui ad exhibendum actione iudicat: veluti pacti conuenti, doli mali, iurisiurandi, rei "quæ" iudicata est.

14 ¶ Interdum æquitas[g] exhibitionis efficit, vt, quamuis ad exhibendum agi non possit in factum, tamen actio detur, vt Iulianus tractat. Seruus (inquit) vxoris meę rationes meas conscripsit. hæ rationes à te possidentur. desidero eas[h] exhiberi. ait Iulianus, si quidem mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum[i]. nam cùm charta mea sit, & quod scriptum est, meum est[k]. sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem competere.

15 ¶ Sciendum est, aduersus possessorem hac actione agendum: non solùm eum, qui ciuiliter[l], sed & eum, qui naturaliter incumbat possessioni. Denique[m] creditorem qui pignori rem accepit ad exhibendum teneri placet[n]:

De re deposita, commodata, locata.

4. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

NAm & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata, vel locata res sit, agi potest.

De mercibus quas in horreo posuit qui eas vehendas conduxit. 1. De eo qui est in possessione rerum, vel legatorum seruandorum causa. De vsufructuario. 2. De rutis cæsis. 3. De stercore in alia area congesto. 4. De rate in agrum alterius vi fluminis delata. 5. De iis quæ ruina in alterius aream, vel ædes deciderunt. 6. De eo qui possidet, sed restituendi facultatem non habet.

5. *Vlpianus* libro. vigesimoquarto ad Edictum.

CElsus scribit: Si quis merces, quas exuehendas conduxit, in horreo posuit: cum conductore ad exhibendum agi potest. item si mortuo conductore heres existat cum herede agendum[o]. sed si nemo heres sit, cum horreario agendum. nam si à nullo (inquit) possidentur: verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere. Idem ait: Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet? quæ species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri[p].

1 ¶ Iulianus autem ita scribit ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum, vel legatorum seruandorum causa in possessione sit. sed & eum, qui vsusfructus nomine rem teneat: quamuis nec hic[q] vtique possideat: Inde Iulianus quærit quatenus hos oporteat exhibere: & ait: priorem quidem sic: vt actor possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei seruandæ causa sit in possessione: eum verò, qui vsumfructum habeat, sic: vt actor rem possideat: is, cum quo agetur, vtatur fruatur.

2 ¶ Idem Iulianus scribit, emptorem, qui ruta cæsa[r] non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem iurauero. sed ibi adiicit, si emptor possideat, aut dolo fecit, quaminùs possideat.

3 ¶ Item Celsus scribit, stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, vt tollas[s]: sic tamen, vt totum tollas: ceterùm alias non posse.

4 ¶ Sed & si ratis[t] delata sit vi fluminis in agrum alterius: posse eum conueniri ad exhibendum, Neratius scribit. Vnde quærit Neratius, vtrùm de futuro dumtaxat damno, an de præterito domino agi cauendum sit? & ait etiam de præterito[u] caueri oportere.

5 ¶ Sed & si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas ædes deciderit: teneberis ad exhibendum, licèt non possideas.

§5 n°2

e l. 10. ℸ. de dolo.
f Est enim actio ad exhibẽdum arbitraria. §. 31. in f. Inst. de actionibus.
g Ad exhibendum actio competit ei qui habet in ré actionem & pigneratitiam, vt hîc & qui vsũfructũ. §. 4. interdictum aliquod. §. 5. optionem. §. 6. vel noxalem ad exhibendũ familiam. § 7. Ita Synopsis Basilicon in vnũ coegit has omnes sententias. c. 3.
h l. 1. ℸ. eod.
i Pignoratitia directa agit debitor, soluto pignore pignus repetens: Contraria, creditor impensas circa pignus factas: Seruiana verò, creditor tacitas hypothecas: quasi Seruiana seu hypothecaria expressas persequitur.
k ex hoc & §. 6. 7. §. collige actionem ad exhibẽdum competere vindicaturo, interdicturo vtrubi, optaturo & noxali iudicio acturo. Cuiac. 9. obs. 7. in princ.
l non precario, sed vtrubi v. Cuiac. 5. obs. 23.
m datur enim in rem actio legatario, igitur & ad exhibẽdum. vide quæ notaui ad l. 6. ℸ. de optione. l. 80. §. 2. ℸ. de furtis
n Actio ad exhibẽdum competit ei qui noxalem ad exhibendum familiã habet. nam fortè seruũ qui deliquit, nõ nouit: aut nomen eius nõ tenet. Synopsis Basilicon d. c. 3.
o vide quæ notaui ad Nouellã. 90. c. 1.
p siue ciuiliter, siue criminaliter. nam vtrouis modo agatur, Cuiac. notat ad exhibendum agi posse. 20. obs. 10.
q Extra hæredem, testamentum vel codicillos, vel quam aliam supremã voluntatem nemo exigit per actionem ad exhibendum, sed per interdicta. Synopsis Basilic. d. c. 3.

r cõpetit. enim heredi. l. 1. 2. ℸ. quem. testam. aper. s v. l. 30. §. 10. ℸ. de tabulis exhibẽd. t adde l. 1. §. 10. ℸ. de tabulis exhib. u summaria cognitio locũ habet in actione ad exhibendum vt hîc: vbi de alimentis, de possessione, filio vel ventri dãda. & similibus agitur. v. hîc. Accur. x Ad exhibendũ actio cõpetit iis quorum interest, etsi res ipsorũ non sit, nec vindicationem habeãt: vt puta si mihi seruus legatus sit, quem Titius sit optaturus, agam ad exhibendum, vt optet Synopsis Basil. d. c. 3.
y qui vindicare, idem & ad exhibendum agere potest: at non è contra. vt hîc.

z ad exhibendum agit, cui probabilis aliqua agendi causa competit: probabilis videtur, si eius intersit. §14 n°2
a vide l. 131. ℸ. de regulis iuris.
b Qui possessionem petit, non vindicatione, sed interdicto agit.
c furti actio malæ fidei possessori non datur, quamuis intersit eius rem non subripi l. 12. §. 1. ℸ. de furtis.
d Ad exhibendum non quiuis cuius interest agit, sed is cuius ex iustã causa interest. Synopsis Basil. c. d. c. 3.
e id est, ratione dominij, fructus, possessionis, pignoris: & ita pluribus cõpetit hæc actio ob eãdem rem exhibendam. hinc colligunt vnum à pluribus in carcere detineri posse.
f Exceptiones quæ requirunt altiorem quæstionẽ, in causis summariis non admittuntur: sed in causam principalem reseruantur. Bartolus.
g l. 7. Cod. eodem.
h Instrumenta sua sibi exhiberi quisque rectè postulat l. 4. l. 6. Cod. eod. l. 3. §. 5. ℸ. de tabulis.
i vide §. 10. ℸ. eod.
k Scriptura chartæ cedit, l. 9. §. 1. ℸ. de adquir. rer.
l Ciuiliter possidet, qui animo: naturaliter, qui corpore possidet: hinc colligit Bartolus rem posse vindicari ab eo, qui ciuiliter tantùm possidet. l 4 n°2
m ὁθεν, id est, proinde, Synopsis Basilicon eod. cap. 4. vt sit sensus. Actionem ad exhibendum dari, etiam aduersus eos qui naturaliter tantùm possidẽt: proinde & aduersus creditorem pignus tenentem, depositarium, commodatariũ, conductorem.
n l. 16. ℸ. de vsucap.
o Heres possessoris, suo nomine hac actione tenetur l. 12. in fine ℸ. eod.
p Ab omnibus qui tenent & habent, exhibendi & restituendi facultas peti potest l. 9. in fine. ℸ. de rei vind.
q Vt non computatur fructus si alter possidet: ita non impeditur possessio si alter fruatur. vide l. pen. ℸ. de adquir. possess.
r Ruta sunt quæ eruta, vt arena, creta, & similia: cæsa, vt arbores cæsæ, carbones, & similia. In iis ea regula prodita est, Ruta, cæsa, si non specialiter venierunt: ad exhibendum de his agi potest. l. 17. §. 6. ℸ. de act. empt.
s vide l. 9. §. 3. ℸ. de damno.
t v. quæ notaui ad l. 15. inf. ℸ. eod.
u vide l. 8. ℸ. de incendio.

6 ¶ Item, si quis facultatem restituendi non habeat [a] licèt possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur. vt [b] puta si in fuga seruus sit, ad hoc planè solùm tenebitur, vt caueat se exhibiturum [c], si in potestatem eius peruenerit. sed & [d] si non sit in fuga: permiseris autem ei, vbi velit, morari: idem erit dicendum. aut peregre a te missus sit, vel in prædiis tuis agat: ad hoc solùm teneberis, vt caueas.

De rebus inclusis. de tigno iuncto.

6. *Paulus* lib. 14. ad Sabinum.

GEmma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest, sed [e], vt excludatur, ad exhibẽdum agi potest. Aliter atque in tigno iuncto ædibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim [f] tabularum solui vetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

1. De rota vehiculo aptata. 2. & aliis rebus iunctis. 3. De municipibus & ceteris corporib. 4. Quo tempore possessio. 7. vel interesse spectatur.

7. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

TIgni [g] appellatione omnem materiam in lege [h] duodecim tabularum accipimus, vt quibusdam rectè videtur. 1 ¶ Sed, si rotam meam, vehiculo aptaueris, teneberis ad exhibendum. & ita Pomponius scribit: quamuis tunc ciuiliter non possideas.

2 ¶ Idem, & si armario, vel naui tabulam meam, vel ansam [i] scypho iunxeris, vel emblemata [k] phialæ, vel purpuram vestimẽto intexeris [l], aut brachiũ statuæ [m] coadunaueris. 3 ¶ Item municipes [n] ad exhibendum conueniri possunt: quia facultas est restituendi. nam & possidere [o], & vsucapere eos posse constat: Idem "&" in collegiis, ceterisque corporibus dicendum erit.

4 ¶ Si [p] quis non possideat litis contestatæ tempore, "sed" postea ante sententiam possidere cœperit: oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. 5 ¶ Si quis, cùm iudicij accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit: absolui eum oportet, quamuis sit (inquit Pomponius) quod ei imputetur: cur non statim restituit: sed passus est secum litem contestari.

6 ¶ Idem scribit: si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox cœperit siue ex eadem causa, siue ex alia: condemnari eum oportere, nisi restituat. 7 ¶ Ibidem non malè Pomponius iungit, eius, qui ad exhibendum egit, vtroque tempore interfuisse oportere, rem ei restitui: hoc est & quo lis contestatur, & [q] quo fit condemnatio. & ita Labeoni placet.

De herede.

8. *Iulianus* lib. 9. Digestorum.

SI ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat, quo minùs possideret: deinde [r] eo defuncto heres eius possidet rem: exhibere eam cogendus erit [s]. Nam si fundum, vel hominem petero, & heres ex eadem causa possidere cœperit: restituere cogitur.

De eo qui dolo desiit possidere. 1. De glande, vel materia quæ decidit in agrum alienum. 2. De eo qui fecit rem ad alium peruenire. 3. De rei mutatione. 4. Si vni decem sub conditione, alteri eorundem decem vsusfructus purè legetur. 5. Quid sit exhibere. 7. De omni causa.

9. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

IVlianus scribit: Si quis hominem, quem possidebat, occiderit: siue ad alium transtulerit possessionem: siue ita rem corruperit, ne haberi possit: ad exhibendum tenebitur: quia dolo [t] fecit, quo minùs possideret. Proinde & si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit [u], vel confregerit: ad exhibendum tenebitur. 1 ¶ Glans ex arbore tua in fundum meum incidit, eam ego immisso pecore depasco. qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, vt glandem comederet. Nam & si glãs extaret, nec [x] patieris me tollere: ad exhibendum teneberis. quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponij sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. sed si extet, etiam interdicto de glande legenda, vt mihi tertio [y] quoque die legendæ glandis facultas esset, vti potero, si damni infecti cauero.

2 ¶ Si quis rem fecit [z] ad alium peruenire, "videtur dolo fecisse, quò minùs possideat: si modò hoc dolosè fecerit.

a *l. 11. inf. ff. eod. v. l. 21. §. 3. ff. de noxalib.*
b ὡς ὄντι τῷ φυγάδι, vt est in seruo fugitiuo. *Synops. Basil. e. c. 5.*
c *adde l. 12. §. pen. ff. eod.*
d κἂν μὴ ᾖ φυγάς, etiamsi nõ sit fugitiuus. *Synopsis Basilic. d. c. 5.*
e Gemma non vindicatur auro inclusa, nisi separata exhibeatur. Inde Baldus: quando, inquit, obstaculũ est in medio, debet prius agi ad remotionẽ obstaculi. Hîc interea notanda est actio qua petimus separari rem nostrã alteri coniunctam. *l. 8. §. 5. ff. de rei vindic.*
f *v. l. 1. ff. de tigno.*
g *v. d. l. 1. §. 3. & l. 62. ff. de verb. signific.*
h Dixi ad leges XII. Tabularum.
i quæ & nasus. *vide Festum in nasiterna.*
k *v. l. 3. §. 1. ff. de tritic.*
l *al.* intexueris.
m *v. l. 23. §. 2. ff. de rei vind.*
n Vniuersitas ad exhibendum teneri potest.
o *l. 2. ff. de adquir. poss.*
p i. exceptio tua *non interest* actori etiã post litem contestatã opponi non potest si iuri opponatur, secus si personæ. *Z. f.*
q Actoris, in hoc iudicio, interesse debet & litis contestatæ, & condemnationis tempore.
r hinc colligũt, Possessionẽ heredi superuenientem parere condemnationem ex instantia cœpta cum defuncto.
s Heres possessoris, suo nomine tenetur *l. 12. inf. ff. eod.*
t *l. 5. C. eod.*
u *v. l. 25. §. 15. ff. ad l. Aquil.*
x *v. quæ notaui ad l. 15. in f. ff. eod.*
y *l. 1. ff. de glande. adde quæ scripsi ad l. vlt. C. de errore aduocat.*
z *vide l. 5. Cod. eod.*
a putà à se vulneratum hominem *v. l. 33. in fi. ff. de verb. oblig. l. 7. C. d. eod.*
b *vide l. 76. ff. de iudiciis.*
c substãtia hîc species est composita ex materia & forma: quæ interit abeunte forma. significatur & materia. *vt in l. 9. §. 2. ff. de contrah. empt.* more Stoicorum qui materiam dicebant dupliciter appellari, materiam & substantiam, vt Laertius scribit in Zenone. & hæc abeunte forma, non interit simpliciter, sed secundum quid, vt quę subeat aliam formam. Ideóque hîc & in *d. l. 9. §. 2.* adiicitur vox, prope.
d Si est identitas materię diuersitas formę, res diuersa esse dicitur *l. 18. §. penult. ff. de pigneratitia.* hinc legatũ non durat, quod in sua specie non permanet. *l. 6. in fi. ff.*

3 ¶ Sed si quis rem [a] deteriorem exhibuerit: æquè ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. sed "hoc" ibi vtique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata: veluti si ex scypho massa facta sit. quamquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur. nam * mutata [b] forma prope interemit substantiam [c] rei [d].

4 ¶ Marcellus scribit, si tibi decem nomismata sint sub conditione legata, & mihi decem vsusfructus [e] purè deinde heres pendente condicione, non exacta cautione decem fructuario soluerit: ad exhibendum eum actione teneri [f]: quasi dolo fecerit, quò minùs possideret. dolus autem in eo est, quòd cautionem exigere supersedit à fructuario [g]: effectúmque, vt legatum tuum euanesceret [h], cum iam numos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione [i] legatorum. [&], si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio [k]. Si tamen ignarus legati tui, à fructuario satis non exegit: dicit Marcellus, cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est. succurrendum [l] tamen legatario, in factum aduersus fructuarium actione, ait.

5 ¶ Quantum [autem] ad hanc actionem attinet, exhibere est [m], in eadem causa præstare, in qua fuit, cùm iudicium acciperetur: vt quis copiam rei habens possit exsequi actione, quam destinauit, in nullo casu [n] quam intendit, læsa: quamuis non de restituendo, sed de exhibendo agatur.

6 ¶ Proinde si post litem contestatam vsucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse [o]. cùm petitor intentionem suam perdiderit. & ideo absolui eum non oportere: nisi paratus sit, repetita die, intentionem suscipere: ita vt fructus secundùm legem æstimentur.

7 ¶ Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur: Sabinus putauit, partum quoque restituendum: siue prægnans fuerit mulier, siue postea conceperit. quam sententiam & Pomponius probat. 8 ¶ Præterea vtilitates [p], si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius "quid" exhibetur, æstimandæ à iudice sunt. & ideò Neratius ait, vtilitatem actoris venire in æstimationem, non [q] quanti res sit. quæ vtilitas, inquit, interdum minoris [r] erit, quàm res "erit".

De optione intra certum tempus data.

10. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

SI optione intra certum tempus data, iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur: vtilitas petitoris conseruetur. quod si per heredem non stetit: quo minùs exhiberet tempore iudicij accipiendi: absoluendus est heres.

De hereditate amissa ob seruum non exhibitum. 1. Quo loco & cuius sumptibus exhiberi debet. 2. De pluribus rebus.

11. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

SEd & si hereditas amissa sit ob [s] hoc, quòd seruus non exhibeatur. æquissimum eum æstimari officio iudicis damnum hereditatis [t]. 1 ¶ Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cuius sumptibus, videamus. & Labeo ait, ibi [u] exhibendum, vbi fuerit, cùm iis contestaretur [x] periculo, & impendiis actoris perferendam perducendámve eò loci, vbi actum sit. Pascere planè seruum, vestire, curare, possessorem [y] oportere ait. ego autem arbitror interdum etiam hæc actorem agnoscere oportere: si fortè ipse seruus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere: nunc verò cogitur vacare. Proinde & si apud officiũ fuerit depositus exhibendus: cibaria debebit adgnoscere, qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere. nam si solebat, sicuti pascit, ita & cibaria potest non recusare. Interdum [z] tamen eo loci exhiberi debet suis sumptibus: si fortè proponas data opera eum in locũ abditum [a] res contulisse, vt actori incommodior esset exhibitio. nam in hunc casum, suis sumptibus, & periculo, debebit exhiberi in eum locum, vbi agatur: ne ei calliditas sua prosit.

2 ¶ Si [b] de pluribus rebus quis conueniatur, & litis cõtestatæ tempore omnes possedit. licèt postea quasdam desierit, quamuis sine dolo "malo," possidere: damnãdum nisi exhibeat eas [c], quas potest.

De eo quem quis in libertatem vindicare vult. 1. De filiofamilias. 2. Si sæpius agatur. 3. De specie facta ex aliena materia. 4. De homine mortuo post iudiciũ acceptum. 5. Cautio de re exhibenda. 6. De herede.

12. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

d. l. 12. & qui cõmodatũ accepit. *l. 5. §. 12. inf. ff. cõmodati.* qui testes adu[...] nem vel accusationem *l. 11. C. de test.* sumptus debet. y [...] *Basilic. eo. c. 11.* vnde mox sequitur actorẽ. z Possessor, si dolo malo [...] nẽ trãstulit, debet suis sumptibus rẽ ibi exhibere vbi petitur *vt hîc l. 11.* [...] *l. 47. ff. de leg. 1.* a i. translatũ. b Si quis, etiã sine dolo malo post cont[...] possidere desinat, condemnatur ad restituendum ea, quæ apud ipsum [...] *psis Basilic. d. c. 11. in fin.* c *l. 5. in f. ff. eod.*

DE [a] eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest [b].

1 ¶ Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habet.

2 ¶ Sæpiùs ad exhibendum agenti, si ex eadem causa [c] agat, ob statutam exceptionem, Iulianus ait. Nouam autem causam interuenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post [d] acceptum iudicium eam ab aliquo accepit: & ideo exceptionem ei non officere. Item, si ei, qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. Denique si quis optandi [e] gratia ad exhibendum egisset: &, post litem contestatam, alterius testamento [f] optio data sit: ad exhibendum agere potest.

3 ¶ Si quis ex vuis meis mustum fecerit, vel ex oliuis oleum, vel ex lana vestimenta, cùm sciret hæc aliena esse: vtriusque nomine ad exibendũ actione tenebitur: quia * quod ex re nostra fit, nostrum esse, verius est [g].

4 ¶ Si [h] post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo, & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quò minùs tunc, cùm iudicium acciperetur, homo exhiberetur. tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. 5 ¶ Si iusta [i] ex causa statim exhiberi res non possit: iussu iudicis cauere debebit, se illo die exhibiturum. 6 ¶ Heres, non quasi heres, sed suo nomine hac actione vti potest. Item heres possessoris suo [k] nomine tenetur [l]. Igitur non procedit quærere, an heredi, & in heredem danda sit. Planè ex dolo defuncti danda est in heredem hæc actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit: veluti quòd pretium rei consecutus sit.

De libero homine exhibendo.

13. *Gaius* lib. ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur: interdictum aduersus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis [m] habere. nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur [n]: quia hæc actio ei creditur competere, cuius peculiariter interest.

De nummis mala fide impensis.

14. *Pomponius* libro decimoquarto ad Sabinum.

SI vir nummos ab vxore [o] sibi donatos sciens suos factos non esse [p], pro re empta dederit: dolo malo fecit, quo minùs possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

De thesauro qui est in fundo alterius.

15. *Idem* libro decimooctauo ad Sabinum.

THesaurus [q] meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere, cùm eum loco non moueris: furti quidem, aut ad exhibendum eo nomine agere rectè nõ posse me, Labeo ait: quia neque possederis eum, neque dolo feceris, quò minùs possideres. vtpote cum fieri possit, vt nescias "eum" thesaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, iuranti mihi non calumniæ causa id postulare, vel interdictum, vel iudicium ita dari: vt, si per me nõ stetit, quo minùs damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne vim facias mihi [r], quò minùs eum thesaurum effodiã, tollam, exportem. Quòd si etiam furtiuus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

Si quid seruus tenet: aut dolo fecit, quo minus habeat.

16. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

CVm seruus tenet aliquid: dominus ad exhibendum suo nomine tenetur, si autem seruus, citra scientiam domini, dolo fecit, quò minùs habeat: vel furti actio, vel dolo malo noxalis, serui nomine danda est: ad exhibendũ autem vtilis nulla constituenda est.

De re deteriorata.

17. *Vlpianus* libro nono de omnibus tribunalibus.

SI quis hominem debilitatum exhibeat, vel eluscatum, ad exhibendum quidẽ absolui debet: (exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio) poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

De instrumentis.

18. *Idem* lib. 6. Opinionum.

SOlutione chirographo inani [s] facto, & pignoribus liberatis [t], nihilominus creditor [u], vt [x] instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio, quàm debitore [y], exhibeantur agere potest.

De eo quod interest.

19. *Paulus* libro 4. Epitomarum Alfeni.

AD exhibẽdum possunt agere omnes, quorum interest. Sed quidã consuluit, an possit efficere hæc actio, vt rationes aduersarij [z] sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset. respondit, * non oportere ius ciuile calumniari [a], neque verba captari, sed, qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinæ posse dicere, sua interesse, illos, aut illos libros sibi exhiberi: quia, si essent exhibiti, cùm eos legisset, doctior & melior futurus esset [b].

De seruo quæstionis causa exhibendo.

20. *Vlpianus* libro secundo Regularum.

QVæstionis habendæ causa [c] ad exhibendum agitur ex delictis seruorum ad [d] vindicandos cõscios suos.

a Qui vindicare quem in libertatem, suámve potestatem velit, actionem ad exhibendum habet. *Synopsis Basilic. eod. c. 12.*
b si pecuniariter interest: aliàs, interdicto agitur. *l. 13. ĵ. eod.*
c secus si ex noua. *lege 3. Cod. eodem.*
d *l. 5. Cod. eod.*
e *l. 3. §. 10. in fin. s̃. eod.*
*
f notarum vitio huius vocis loco *testimonio*, apud aliquos legi notat Petrus Faber. 1. *semestr.* 14. *fol. 125.*
g *l. 49. in fine. s̃. de rei vind. c. vide l. 25. ĵ. de verb. signif.*
h si post litis cõtestationem. *Synopsis Basilic. eod. c. 12.*
i *l. 5. §. finali, s̃. eodem. §. 3. Inst. de offic. Iudicis.*
k in solidũ: quoniam realis possessio sequitur possessorem.
l *l. 5. l. 8. s̃. eod.*
m *lege 3. §. 9. infrà de homine libero.*
n nisi peculiariter intersit, *vt l. 12. s̃. eod.*
o vel è contrà, *l. 3. §. 20. ĵ. de dona. inter virum.*
p nam quæ inter virum & vxorem donationis causa geruntur, ipso iure nullius sunt momẽti. *l. 3. §. 9. 10. ĵ. de donatio. inter virum.*
q Impropriè hæc vox vsurpatur, vt in *l. 22. s̃. familiæ*. propriè, *vt in l. 31. in fine, ĵ. de adquirend. verum.*
r Actio ad præstandam patientiam competit, si, vt id quod factum non est, fiat, agatur: eáque petitur, vt possessor loci patiatur me rem tollere & auferre, putà thesaurum effodere, *vt hîc*. stercus quod in aream eius congessi. *l. 5. §. 3. s̃. eodem.* glandem meam quæ in eius fundum decidit. *l. 9. §. 1. s̃. eodem. l. vnica. ĵ. de glande legend.* res meas quæ vi fluminis in eius agrum importatæ sunt. *l. 9. §. 1. ĵ. de damno*: fructus in eius fundo satos: cretam, lapidẽ exemptum eius voluntate tollere, *l. 34. s̃. de dolo. l. 16. §. fi. ĵ. de præscriptis verbis*, agere per eius fundũ, aut alia seruitute vti. *l. 15. in fin. s̃. de seru.*
s Inane fit chirographum, solutione debiti facta creditori. *vide l. vltim. Cod. eod.*
t & si debiti solutione chirographum inane redditur, & pignora liberantur: potest tamẽ creditor agere cum extraneo, vt chirographũ exhibeatur: cùm de eo restituendo debitori teneatur. *vide leg. vltim. Cod. eodem.* eóque iudici possit probare pecuniam non fuisse indebitã. *l. 27. ĵ. de furtis.*
u debitor, *Cuiac. 9. obseruat. 7.* & meritò, ita legendum est. Debitor enim eo soluto quod debet, ad exhibendum actionem habet aduersus creditorẽ: nempe vt exhibeat & chirographũ, & instrumenta cætera quæ ad contractum & obligationẽ debitoris pertinẽt: ac non modò vt ea exhibeat, sed vt exhibita restituat. *Synopsis Basilic. eod. c. 18.*
x *l. 27. infrà de furtis.*
y Creditore, *Cuiac. ibid.*
z *vide l. 11. Cod. de petit. hered.*
a id est, falsò & scienter impugnare.
b hîc ergo id quod cuiusque interest non attenditur, nisi honesta & probabilis causa videatur. *lege 3. §. 11. in fine. s̃. eodem.*
c *l. 2. Cod. eodem.*
d adde *l. 6. ĵ. de custodia reorum*: *l. 6. Cod. de seruis*: *l. 5. Cod. ad leg. Iul. maiest. l. 12. Cod. de Mathematicis*: *l. 1. Cod. de falsa moneta*: *l. vlt. Cod. de accusat. l. 10. Cod. de testib. adde Oldendorp. c. 4. de testibus.*

l.19 n°2

l.18 n°2

l.19 n°2

LIBER VNDECIMVS.

DE[a] INTERROGATIONIBVS IN IVRE[b] FACIENDIS, ET interrogatoriis[c] actionibus[d].

De herede interrogando. 1. De vsu interrogationis.

Callistratus lib.2. Edicti monitorij.

TOTIENS heres "in iure" interrogandus est, *qua*[e] *ex parte heres sit*: quotiens aduersus eum actio instituitur: & dubitat[f] actor qua ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cùm in personam sit actio[g]: & ita, si certum petetur: ne, dum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto heres exstiterit: interdum plus[h] petendo aliquid damni sentiat.

1 ¶ Interrogatoriis autem actionibus hodie[i] non vtimur: quia * nemo cogitur ante iudicium[k] de suo iure aliquid respondere[l]: ideóque minus frequentantur, & in desuetudinem abierunt, sed tantummodo[m] ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quæ ab aduersa parte expressa[n] fuerint apud iudices, vel in hereditatibus, vel in alijs rebus quæ in causis vertuntur.

Ratio huius edicti.

2. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

EDictum de interrogationibus ideo prætor proposuit, quia sciebat difficile[o] esse ei, qui heredem, bonorúmve possessorem conuenit, probare aliquem esse heredem, bonorúmve possessorem[p].

3. *Paulus* lib.17. ad Edictum.

QVia plerumque difficilis probatio "aditæ" hereditatis est.

1. Interpretatio verbi in iure.

4. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

VOluit prætor adstringere eum, qui conuenitur, ex sua in iudicio responsione: vt vel confitendo, vel mētiēdo sese oneret. simul etiam portionis, pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur.

1 ¶ Quod ait prætor, *qui in iure interrogatus responderit*: sic accipiendum est, apud magistratus populi Romani, vel præsides prouinciarū, vel alios iudices. Ius enim[q] eū solùm locum esse, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia consistat: vel si domi[r], vel itinere hoc agat.

De tempore petendo ad interrogandum.

5. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

QVi interrogatur, *an*[s] *heres*, vel *quota ex parte* sit, vel an in potestate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur: ad deliberandum tempus[t] impetrare debet. quia si perperam cōfessus fuerit, incommodo adficitur[u].

1. Quo casu interrogatus non cogitur respondere.

6. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

ET quia hoc * defunctorum interest, vt[x] habeant successores: interest & viuentium, ne præcipitentur, quādiu iustè deliberant.

1 ¶ Interdum interrogatus quis, *an heres sit*, non cogitur respondere: vtputa si controuersiam hereditatis ab alio patiatur: (& ita Diuus Hadrianus constituit) ne aut, negando "se" heredem, præiudicet sibi, aut dicendo heredem, illigetur[y] etiam ablata sibi hereditate.

Interrogatio de quadrupede.

7. *Idem* lib.18. ad Edictum.

SI quis in iure interrogatus, *an quadrupes*[z], *quæ pauperiē fecit, eius sit*, responderit: tenetur.

Interrogatio de seruo.

8. *Paulus* lib.22. ad Edictum.

SI quis interrogatus de seruo, qui damnum dedit, respondit *suum*[a] *esse seruum*: tenebitur lege Aquilia, quasi dominus[b]. & si cum eo actum sit, qui respondit, dominus ea actione liberatur[c].

Responsio sine interrogatione. 1. Si prætor vel aduersarius interroget. 2. De seruo. 3. Si quis pro alio interrogetur. 4. De defensore. 5. Interpretatio responsionis. 6. Quid respondendum. 7. De fideicommissario vniuersali. 8. Si de peculio agatur.

9. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

SI sine interrogatione quis responderit *se heredem*, pro[d] interrogato habetur[e].

1 ¶ Interrogatum non solùm à prætore accipere debemus, sed & ab aduersario.

2 ¶ Sed si seruus interrogetur, nulla erit interrogatio, non magis, quàm si seruus interroget.

3 ¶ Alius pro alio non debet respondere cogi, an heres sit. de se[f] enim debet quis in iudicio interrogari, hoc est, cùm ipse conuenitur. 4 ¶ Celsus libro quinto digestorum scribit.

SI defensor in iudicio interrogatur, *an is, quem defendit heres, vel quota ex parte sit* falsò responderit: ipse quidē defensor aduersario tenebitur[g]: ipsi autē, quem defendit, nullum facit præiudicium. veram itaque esse Celsi sententiam dubium non est. An ergo non videatur defendere, si non responderit, videndum. quod vtique & consequens erit dicere: quia non plenè defendit.

5 ¶ Qui interrogatus, *heredem se responderit*: nec adiecerit, ex qua parte: ex asse[h] respondisse, dicendum est[i]. nisi fortè ita interrogatur, *an ex dimidia parte heres sit*: & respōderit, *heres sum*. hîc enim magis "eum" puto ad interrogatum respondisse. 6 ¶ Illud quæritur, an quis cogatur respondere, *vtrum ex testamento heres sit*: & *vtrum suo nomine ei quæsita sit hereditas, an per eos, quos suo iuri subiectos habet, vel per eum, qui heres extitit*. Summatim igitur prætor cognoscere debebit, cum quæratur, an quis respondere debeat, quo iure heres sit: vt, si valdè interesse compererit, pleniùs responderi iubeat[k]. Quæ obtinere debent nō solùm in heredibus, sed etiam in honorariis[l] successoribus.

7 ¶ Denique Iulianus scribit, eum quoque, cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatum respondere, *an ei hereditas sit restituta*. 8 ¶ Si de peculio agatur: nō oportere responderi à patre, vel domino[m], an in potestate habeat filium, vel seruum: quia hoc solùm quæritur, an peculium apud eum, cum quo agitur, est.

Interrogatio de ædibus.

10. *Paulus* lib.48. ad Edictum.

NOn alienum est, eum[n], à quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in iure: *an ædes eius, vel locus sit ex quo damnum timeatur*: & *pro*[o] *qua parte*: vt, si neget suū prædium esse, nec caueat damni infecti: aut cedere, aut resistendum putauerit, quasi dolo versatus, tradere compellatur.

Interrogatio de ætate. 1. De falsa responsione. 4. De silentio. 5. De inepta responsione. 6. De eo qui respondit se heredē esse ex parte. 7. De negatione, silentio, & obscura responsione. 8. Quibus casibus succurritur ei qui respondit. 9. Effectus interrogationis. 10. De errore. 11. Et culpa. 12. De pœnitentia.

11. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

DE ætate quoque interdictum interrogatus respondere debebit. 1 ¶ Si quis[p], cùm heres non esset, interrogatus responderit, *ex parte heredem esse*: sic conuenietur[r], atque si ex ea parte heres esset, fides enim ei contra se habebitur[s].

a περὶ τῶν ἐν δικαστηρίῳ ἐρωτωμένων καὶ ἀποκρινομένων. 42. *Synopsis Basilic.* 4.
b *vide l.4.§.1.ĵ.eodem.* ἐν δικαστηρίῳ. Synopsis *Basilic. eodem.* alijs, ἐν βήματι.
c Interrogatoria actio, quæ aduersus interrogatum ex responso datur actio: vt confessoria quæ datur aduersus sponte confitentem.
d non quibus cogitur respondere aduersarius, sed quæ ex interrogati respōsione dātur, perinde ac si obligatus esset, *l.11.§.9. l.vlt.ĵ.eodem.* confessoriæ ob hāc causam vocantur. *l.25.§.1.s̃.eodem. l. Aquil. vide Duar. 1. disput.* 43.
e *l.10.ĵ.eodem.*
f propter periculum plus petitionis, *vt infrà eodem.* Vicissim spatium reo dabatur, antequā interrogatus responderet. Seneca 9. *de beneficijs* 26. Permitte me interloqui, ne interrogatione insidiosa capiar.
g quo procurator etiam tenetur *l.39.s̃. de procuratorib.*
h De plus petitionibus & earum periculo, dixi *ad rubricam tituli. Cod. de plus petitionibus: l.36.ĵ. de solutionib.*
i frequenter sc. *vide Robertū 4. sent.* 18. Zasius sic interpretatur, interrogationes hodie non vi actionis, vt olim, sed summatim proponuntur. verisimile est hanc particulā, *hodie*, non esse Callistrati, sed Triboniani veteraiura ad tempus suum adcōmodantis.
k nisi interrogetur, an sit heres, & pro qua parte. *l.5.* & qualiter. *l.8.§.6.* an fundum, & pro qua parte. *l.20.§.penult.* an ædes possideat, quarum nomine caueri sibi postulet, & pro qua parte, *l.10.* an sua sit quadrupes. *l.7.* an peculium penes se habeat. *l.9. in fine.* an eū in potestate habeat de quo noxaliter agitur. *l.5.* cuius ætatis sit. *l.11.* nisi denique æquitas iudicem mouerit, vt interroget. *l.penult.ĵ.eodem.*
l *vide l.11. Cod. de petitione heredit.*
m Ad solam probationem sufficit aduersæ partis interrogatio, tam in hæreditatibus, quàm in aliis rebus. *Synopsis Basilic. 42. tit. 4. c. 2. Harmenop. 1. titul. 2. § .31.*
n & confessa. *lege 6.§.2.ĵ. de confessis.*
o Probatio hereditatis aditæ, & bonorum possessionis difficilis est, *vt hîc.* sic ali-

m hinc colligit Zas. impertinenti interrogationi non esse respondendum: tamen qui respōderit, obligari. addit hinc emergere practicā peritorum qui, cū respōdent, protestātur de saluo iure impertinētiū positionū.
n *l.20. in fi.ĵ.eod.* o *l.1.s̃.eod.* p *adde l.32.ĵ. de minorib.* ideóque confessione tenebitur nisi restituatur. *l.6.§.pen.ĵ. de confessis.* q *Synopsis Basil.*
r *l.12.ĵ.eod.* s non contra se. *vide l.7. Cod. de probationib. Nouell. 48.*

2 ¶ Qui ex quadrante heres: vel omnino cùm heres non esset responderit *se heredem ex asse*: in assem instituta actione conuenietur. 3 ¶ Si cum esset quis ex semisse heres, dixerit se *ex quadrante*: mendacij hanc pœnam feret, quòd in solidum [a] conuenitur [b]. non enim debuit mẽtiri, dum se minoris portionis heredem adseuerat. Interdum tamen iusta ratione potest opinari esse heredem ex minore parte. Quid enim, si nescit sibi partẽ adcreuisse, vel ex incerta parte fuit institut [c]? cur ei responsũ noceat? 4 ¶ Qui tacuit quoque apud prætorem, in ea causa est, vt instituta actione insolidum conueniatur, quasi negauit se heredem esse. nam qui omnino non respondit, contumax est [d]: contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, vt insolidum conueniatur quemadmodum si negasset: quia prætorem contemnere videtur.

5 ¶ Quod autem ait prætor, *Omnino non respondisse*, posteriores sic exceperunt, vt * omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non respondit, id est, πρὸς [e] ἔπος. 6 ¶ Si interrogatus quis, *an ex asse heres esset*, respõderit ex parte: si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum: quæ sententia humana est.

7 ¶ Nihil [f] interest, neget quis, an taceat interrogatus, an obscurè respondeat, vt incertum dimittat interrogatorem [g]. 8 ¶ Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit non dubitamus. nam & si quis interrogatus; *an patri heres esset*, responderit: mox, probato testamento, inuentus sit exheredatus: æquissimum est, succurri ei [h]. & ita Celsus scribit. hic quidẽ & alia ratione, quòd ea * quæ postea emergunt, auxilio indigent [i]. quid enim, si occultæ tabulæ, & remotæ, postea prolatæ sunt? cur noceat ei, qui id responderit, quod in præsentiarum videbatur? idem dico, & si qui *heredem se* responderit: mox falsum, vel inofficiosum, vel irritum testamentum fuerit pronunciatum. non enim improbè respondit, sed scriptura ductus.

9 ¶ Qui interrogatus responderit: sic [k] tenetur, quasi ex contractu obligatus, pro quo pulsabitur [l], dum ab aduersario interrogatur. sed & si à prętore fuerit interrogatus: nihil facit prætoris auctoritas: sed ipsius responsum, siue mendacium [m].

10 ¶ Qui iusto errore ductus negauerit *se heredem*, venia dignus est [n]. 11 ¶ Sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit: dicendum erit, absolui eum debere: nisi [o] culpa dolo proxima sit.

12 ¶ Celsus scribit, licere [p] responsi pœnitere, si nulla captio ex eius pœnitentia sit actoris [q]. quod verissimum mihi videtur. maximè si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis, vel epistolis amicorum iuris sui edoctus.

De filio qui se abstinuit paterna hereditate. 1. De exceptionibus.

12. *Paulus* lib. 17. ad Edictum.

SI filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit *se heredem* esse tenebitur. nã [r], ita respondendo, pro herede gessisse videtur. Sin autem filius qui se abstinuit, interrogatus tacuerit: succurrẽdum est ei. quia hunc, qui abstinuit, prætor non habet heredis loco. 1 ¶ Exceptionibus, quę institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is [f] vti potest, qui ex sua responsione conuenitur: veluti pacti conuenti, rei iudicatæ, & cæteris.

De falsis confessionibus.

13. *Idem* lib. 2. ad Plautium.

COnfessionibus [t] falsis respondentes, ita obligantur, si eius nomine, de quo quis interrogatus sit, cu aliquo sit actio: quia quæ cum alio actio esset, si dominus esset, in nosmet confessione nostra conferemus. Etsi eum, qui in potestate patris esset, respondissem *filium meum esse*, ita me obligari, si ætas [u] eius pateretur, vt filius meus esse possit: quia * falsæ [x] confessiones naturalibus conuenire debebent: propter quæ fit vt patrisfamilias nomine respondendo, non obliget. 1 ¶ Eum qui patremfamiliàs, *suum esse* responderit *seruum*, non teneri noxali actione. ac ne si bona fide liber [y] homo mihi seruiat, mecum noxali iudicio agi potest: & si actũ fuerit, manebit integra actio cum ipso, qui admisit [z].

14. *Iauolenus* lib. 9. ex Cassio.

SI is, cuius nomine noxæ iudicium acceptũ est, manẽte iudicio liber iudicat[o] est: reus absolui debet: nec quidquã interrogatio in iure proderit. * quia eius personæ, cuius nomine quis cum alio actionem habet, obligationẽ transferre non potest in eum, qui in iure suum esse confitetur: velut alienum seruum, *suum esse* confitendo. liberi

a *l. 1. §. 3. ff. de ventre inspiciendo.*
b mentiẽtis hæc est pœna, vt si primò teneatur pro parte, postea insolidũ teneatur. *Bart.*
c *v. de l. 29. ff. eod. l. 18. §. 2. ff. de prob.*
d Baldus addit eum qui post iudicis interrogationem inuitè taceat, aliquãdo pro contumace, aliquando pro confesso, sæpè pro negante haberi.
e πρὸς ἔπος, i. ad verbum non respondet, qui sadictæ sibi interrogationi congruenter nõ respondet. Est verò species parœmiæ, *dixi ad §. 21. constitut. de confirmatione Digestorum.* Cicero *pro Flacco* dixit, respondere ad rogatum. *
f Negare, tacere; obscurè respondere paria.
g obscurè, & nihil respondere, paria sunt. *Bart.*
h Ex causa iusti erroris potest quis suam confessionem reuocare. *§. 10. ff. eod. v. 57. ff. de obl. & act.*
i *lege 10. in fine. ff. qui sat. sdare. l. 7. in fi. ff. de ferijs. l. 12. in fi. ff. de trãsact. l. 8. in fin. l. 19. & sequent. §. de procurat. l. 19. circa fin. ff. de inofficioso. l. 12. ff. de cõd. indebiti. l. 1. in fine ff. quando actio de peculio. l. 4. in fine ff. de testamẽt. tutel. l. finali in fi. ff. de hered. instit. l. 3. in fin. de admendis. l. 13. ff. ad Trebell. a. l. 11. ff. de except. rei iudic. l. 1. §. vlt. ff. de quæstionib. l. 27. in pr. ff. de pœnis. l. fina. Cod. de rebus creditis. l. 1. 2. 3. Cod. si ex falsis instrumentis. §. 5. finali. Instit. de heredum qualitate.*
k Respondens interroganti, cõtrahere videtur.
l *l. 4. ff. eodem.*
m Confessio iudicialis, obligat: extraiudicialis, habens causam probat, non obligat: causam non habens, nec probat, nec obligat. *Bologn.* *
n *vide §. 8. ff. eod.*
o *adde l. 11. in fi. ff. de incendio.*
p *Synops. Basil. §. 32. v. Nou. 18. c. 15.*
q licet interrogato pœnitere, re integra: id est si actori ius non fiat deterius. *v. tamen Accursium hic.* *
r Pro herede gerit, qui interrogatus in iure respõdet se heredem.
s & ita quisque sua confessione vti potest ex quadam consequentia.
t *Synopsis Basilic. eodem c. 13.*
u *vide l. 14. in fine. ff. eodem.*
x Falsæ confessiones naturalibus conuenire debent, *vt hîc.* Ita confessiones ratæ, si

autem hominis nomine, quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem, aut cõfessionem transferri poterit. quo casu eueniet, vt non rectè hominis liberi nomine actum sit cum eo, qui confessus est.

1 ¶ In totum autem confessiones ita ratæ sunt, si id, quod in confessionem venit, & ius & naturam recipere potest [a].

De seruo hereditario. 1. De morte serui.

15. *Pomponius* lib. 18. ad Sabinum.

SI ante aditam hereditatem, seruum hereditarium *meum esse* respondeam: teneor: quia domini loco habetur hereditas [b]. 1 ¶ Mortuo seruo, quem in iure interrogatus suum esse confessus sit, non tenetur is, qui respõdit. quemadmodum, si proprius eius fuisset, post mortem eius non teneretur [c].

De seruo capto ab hostibus. 1. Si seruus respondentis esse non potuit.

16. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

SI seruus ab hostibus captus sit, de quo quis in iure interrogatus responderit *in sua potestate esse*: quamuis iura postliminiorum possint efficere dubitare nos [d]: attamẽ non puto locum esse noxali actioni: quia non est in nostra potestate [e]. 1 ¶ Quamquam autem placet, etiam eum teneri, qui *alienum seruum suum* falsus esset: attamen rectissimè placuit, eum demum teneri, qui suum potuit [f], habere: cæterùm, si dominium quærere non potuit, nõ teneri.

De pluribus dominis.

17. *Idem* lib. 38. ad Edictum.

SI seruus non sit vnius, sed plurium: & omnes mentiti sunt, *eum in sua potestate non esse*: vel quidam ex illis: aut dolo fecerunt, quo minùs sit in potestate: vnusquisque illorum tenebitur in solidum [g], quemadmodum teneretur, si haberet in potestate. Is verò, qui nihil dolo fecerit, quo minùs in potestate haberet, vel non negauit, nõ tenebitur.

An confessio vnius liberet alium.

18. *Iulianus* libro quarto ad Vrseium Ferocem.

QVi ex parte [h] dimidia heres erat, cùm absentem coheredem suum defendere vellet, vt satisdationis onus euitare possit, respondit *se solùm heredem esse*, & condemnatus est. quærebat actor, cùm ipse soluẽdo non esset, an, rescisso superiore iudicio in eum, qui re vera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit, rescisso iudicio posse agi [k]: ídque est verum.

Si filius pro patre agens non respònderit.

19. *Papinianus* lib. 8. Quęstionum.

SI filius, cùm pro patre suo ageret, taceat interrogatus: omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus [i].

An confessio vnius liberet alium. 1. Interrogatio de fundo. 2. vel de ædibus.

20. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

QVi seruum alienum responderit *suum esse*, si noxali iudicio conuentus sit, dominum liberat [l]. aliter atque si quis confessus *se occidisse seruum*, quem alius occidit: vel si quis responderit *se heredem*. nam his casibus nõ liberatur, qui fecit [m], vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt. nam superiore casu ex persona serui duo tenentur, sicut in seruo communi dicimus, vbi altero cõuento alter quoque liberatur [n]. at is, * qui confitetur [o] se occidisse, vel vulnerasse, suo nomine tenetur, nec debet impunitum esse delictum eius qui fecit, propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit, vel heredis litem subiit hoc genere [p]. tunc enim in factum exceptione data, summouendus est actor: quia ille negotiorũ gestorum, vel mandati actione recepturus est, quod pręstitit. Idem est in eo, qui mandatu heredis *heredem se esse*, respondit, vel cùm eum alias defendere vellet. 1 ¶ In iure interrogatus, *an fundum possideat*: quęro, an respondere cogendus sit, & quota ex parte fundum possideat. respõdi: Iauolenus scribit *, possessorem fundi [q] cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat: vt, si minore ex parte possidere se dicat. In aliam partem, quæ non defenderetur [r], in possessionem actor mittatur.

ius & naturam recipiant. *lege 14. in fine ff. eodem.*
y *lege 21. in fine, Cod. de furtis.*
z *adde l. 42. ff. de noxalib.*
a *l. 13. ff. eod.* confessio quæ actu & potentia falsa est, non præiudicat. *Zas.*
b *vide l. 31. in fin. ff. de heredib. instituend.*
c *l. 39. in fin. ff. de noxalib.*
d & quia spem postliminij habebamus. *l. 22. 23. ff. familiæ*, iúsque absentis pẽdet. *l. 15. ff. de vsucap.*
e est enim hostium.
f simplex confessio minimè constituit nos dominos, sed præterea requiritur, vt res ipsa in nostro dominio esse possit.
g *vide l. 5. ff. de noxalib.*
h *l. 27. ff. d. fideiussorib.*
i Qui confessioni tuæ adhæret in vno iudicio, potest ab ea recedere in alio iudicio, quod fuerit cum aliquo tertio intentatum. Imò fortiùs cõfessio tua in vno iudicio facta, tibiipsi nõ nocebit in alio iudicio respectu eorũ quos prius iudicium non tangebat. non enim prodest cõfessio tua tertio absenti à iudicio. *l. fin. ff. eodem.* si tamen aliud iudicium inter easdem personas noceret. hęc *Zas. hic numero vlt.*
k *vide l. 9. §. 4. ff. eod.*
l *v. l. 23. ff. de solutionibus.*
m Hõmicidium iã vno punitum, verum homicidam non excusat à pœna. *Baldus.*
n *l. 4. ff. 2. ff. de seruo corrupto.*
*
o Ex duobus Seiis vnus Seiũ interfecit. Qui reipsa non interfecit, quasi verus homicida capite plex[o] est. An verus homicida liberatur? non liberatur, vt argumento huius legis colligit Bald. *c. 1. §. iniuria. de pace iuramento firmanda in feudis: & in l. duobus. §. 1. ff. de iureiur.* Angelus & Imola *in l. quotiens. ff. solutio.* Cōfes[o] *singulari, Homicidium.*
p potest enim procurator nostro nomine interrogari & respondere, *lege 39. ff. de procuratoribus.*
q *l. 36. ff. de rei vindic. vide l. 11. Cod. de petit. heredit.*
r *l. 7. §. 17. ff. quibus ex causis in possess.*

a *l.10.ſ.eodem.*
b Iudex in quacunque parte iudicij, etiam poſt concluſionem in cauſa, ex officio ſuo nobili & principali, merè in perſona eius reſidente, poteſt facere poſitiones & interrogationes. *Bart.in repetitione huius legis num.7.*
c vtilitas publica, cauſæ cognitio, æquum & bonum, quod iudici ſemper ob oculos eſſe debet. *l.4.ſ.de eo quod cer. loco.* non cerebrinum tamen, ſed iure informatum, & ſtricto iuri præferendum. *l.8.Co. de iudicijs.*
d *l.9.Cod.de iudicijs.* Satiſdari & caueri, vel ante diem & conditionis euentũ. *l.12. in fine. ſ. qui ſat.ſda. l.41.ſ.de iudicijs. l.31.ſ. de reb. auth. iud.* facta, per reſtitutionem reuocari. *l.3.l.7.in pr.ſ. de reſtit in integr.* reſtitutiones cõcedi etiam maioribus. *l.1.in fi. l.26.§.vlti. l.27.l.28.ſ.ex quib. cau. maior.* edi inſtrumenta, rationes, tabulas, ἀντιγραφὴν aduerſario. *vide l.1.Cod. de edend.* vel ex iis deſcribi. *l.15.ſ.de reb. auth.iud.* vel eorum editioné differri etiá pluries. *l.7.l.vlt.ſ.de ferijs.* excuſari iudicio ſiſtẽdi cauſa. *l.2 3.4.ſ.ſi quis cau io iudicio.l.7.ſ.de reſtit.* tranſactiones alimẽtorum probari vel improbari. *l.8.ſ. de tranſact.* & pacta, *l.7.§.7.ſ.de pactis.* Abſẽtiũ nomine geſtores admitti, eóque nomine abſentes obligari, *v.l.5.ſ.de oblig. & act.* reſtitui ſi læſi ſint: in poſſeſſionem mitti legatorum ſeruandorum cauſa, ventris nomine, damni infecti, ſi non caueatur. *l.1.2.ſ.quibus ex cauſ.in poſſeſſ.* bona pupillorum vendi. *l.22.Cod de admin. tut.* & contumacium bona diſtrahi & euerti. *l.7.§.1.d.tit. l.20.ff.com.diuid.* impartiri officium ſuum non petitum. *vide quæ notaui ad l.4.§.antep. ſ.de damno.* adiudicationes fieri bonorum coheredi, ſocio, vicino. *vide §.4.5.6.Inſt.de off.iud.* bonorum poſſeſſionem, poſſeſſionem bonorum, tutores pupillis, iudices litigantibus. *l.1.ſ.de iuriſdict.* & aduocatos dari. *v.l.1.§.4.ſ.de poſtul.* & quæ huiuſmodi aduocatis deſunt ſuppleri. *Cod. vt quæ deſ.ad u. part.* pati aggerem in agro alieno reſtitui, qui factus mihi prodeſſe poterit, domino verò fundi nihil nociturus. *l.2.§.5.ſ.de aqu.pluu.* condemnati nomine pecuniam recluſam in arca capere, vt iudicato ſatisfiat. *l.15.in fin ſ.de re iudicata.* teſtes & ſubſignatores teſtari volentibus dare, *l.22.ſ.de teſtib.l.37.ſ.de verb.ſignif.* adde de officio iudicis. *l.25.§.28.l.31.§.11.ſ.de ædilitio edicto.*

2 ¶ Idem, & ſi damni infecti [a] caueamus. nam & hic reſpondere debet, quota ex parte eius ſit prædium: vt ad eam partem ſtipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc eſt, vt in poſſeſſionem eamus, & ideo "eò" pertinet ſcire, an poſſideas.

Quibus caſibus interrogari oportet.

21. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

VBicumque [b] iudicem æquitas [c] mouerit: æquè oportere fieri interrogationem [d], dubium non eſt.

De effectu reſponſionis.

22. *Scæuola* lib.4. Digeſtorum.

PRocuratore Cæſaris ob debitum [e] fiſcale interrogãte vnus ex filijs, qui nec bonorum poſſeſſionem acceperat. nec heres erat, reſpondit ſe heredem eſſe. an quaſi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? reſpondit [e], ab his, qui in iure non interrogaſſent, ex reſponſo, ſuo cõueniri non poſſe [f].

DE[g] QVIBVS REBVS AD eundem iudicem eatur.

Tit. II.

De iudiciis quibus res diuiduntur, aut diſtinguuntur.

Pomponius lib.13. ad Sabinum.

SI inter [h] plures familiæ erciſcundæ agetur, & inter eoſdem communi diuidundo, aut finium regundorum: eundem iudicem ſumendum. præterea, quo faciliùs coire coheredes, vel ſocij poſſunt, in eundem locum omnium præſentiam fieri oportet.

De tutoribus.

2. *Papinianus* lib.2. Quæſtionum.

CVm ex pluribus [i] tutoribus vnus, quòd cæteri non ſint idonei, conuenitur: poſtulante eo, omnes ad eũdem iudicem mittuntur [k]. & hoc reſcriptis principum continetur.

DE SERVO CORrupto [l].

Tit. III.

Edictum. 1. De bonæ fidei poſſeſſ. 2. Quid ſit recipere. 3. Quid ſit perſuadere. De dolo perſuadentis. 4. De ſeruo bono, vel malo. 5. Quibus modis ſeruus corrumpitur.

Vlpianus lib.25. ad Edictum.

AIT prætor: *Qui [m] ſeruum, ſeruam, alienũ, alienã recepiſſe [n], perſuaſiſſe ve quid ei dicitur dolo malo, quo eum eam deteriorem faceret. in eum, quanti [o] ea res erit, in duplum iudicium dabo.*

1 ¶ Qui bona fide ſeruuum emit, hoc edicto non [p] tenebitur [q]: quia nec ipſe poterit ſerui corrupti agere: quia nihil eius intereſt, ſeruum non corrumpi. & ſane, ſi quis hoc admiſerit, eueniet, vt duobus actio ſerui corrupti cõpetat. quod eſt abſurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber ſeruit, hanc actionem poſſe exercere opinamur.

2 ¶ Quod autem prætor ait, *recepiſſe* [r] ita accipimus, ſi ſuſceperit ſeruum alienum ad ſe. & eſt [ſ] propriè recipere, refugium [t] abſcondendi cauſa ſeruo præſtare, vel in ſuo agro, vel in alieno loco, ædificióve.

3 ¶ Perſuadere autem eſt plus [u], quàm [x] compelli, atque cogi ſibi parere. Sed [y] perſuadere τῶν μέσων [z] ἐστιν, *id eſt, ex medijs (ſcilicet verbis) eſt.* nam & bonum conſilium quis dando poteſt ſuadere, & malum. & ideo [a] prætor adiecit, *dolo malo, quo eum deteriorem faceret.* neque enim delinquit, niſi qui tale aliquid ſeruo perſuadet, ex quo eum faciat deteriorem. qui igitur ſeruum ſollicitat [b] ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbè: hic videtur hoc edicto notari. 4 ¶ Sed verum ita demum tenetur, ſi bonæ [c] frugi ſeruum perpulit ad delinquendum, an verò ſi malum hortatus eſt, vel malo monſtrauit, quemadmodum faceret? & eſt verius, etiam ſi malo monſtrauit, in quem modum delinqueret, teneri eum. imò & ſi erat ſeruus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic verò laudator huius propoſiti extitit, tenetur * Non enim oportet laudando augeri malitiam. Siue [d] ergo bonum ſeruum fecerit malum, ſiue malum fecerit deteriorem corrupiſſe videbitur. 5 ¶ Is quoque deteriorem facit, qui ſeruo perſuadet, vt iniuriam faceret, vel furtum [e], vel fugeret, vel alienum ſeruum vt ſollicitaret, vel vt peculium intricaret, aut amator exiſteret, vel erro [f], vel malis [g] artibus eſſet deditus, vel in ſpectaculis nimius [h], vel ſeditioſus, vel ſi actori [i] ſuaſit verbis, ſiue [k] pretio, vt rationes dominicas intercideret [l], adulteraret [m], vel etiam vt rationem ſibi commiſſam turbaret.

2. *Paulus* lib.19. ad Edictum.

VEl luxurioſum [n], vel contumacem [o] fecit: quíve vt ſtuprum [p] pateretur [q], perſuadet.

De dolo perſuadentis & luſu. 1. Si quis perſuaſerit in tectum aſcendere, vel in puteum deſcendere.

3. *Vlpianus* lib.23. ad Edictum.

DOlo malo adiecto calliditatem [r] notat prætor eius, qui perſuadet. cæterùm ſi quis ſine dolo deteriorem fecerit, "nõ notatur." & ſi luſus [ſ] gratia fecit, non tenetur [t].

1 ¶ Vnde quæritur: ſi quis ſeruo alieno ſuaſerit in tectum aſcendere, vel in puteum [u] deſcendere: & ille parẽs aſcenderit vel deſcenderit, & ceciderit, crúſque [ſ] vel quid aliud fregerit, vel perierit, an teneatur. & ſi quidem ſine dolo malo fecerit, non tenetur: ſi dolo malo, tenebitur.

4. *Paulus* lib.19. ad Edictum.

SEd commodius eſt, vtili lege Aquilia eum teneri [y].

De dolo recipientis. 1. Si quis perſuaſerit ſeruo, quem liberum putabat. 2. De confitente. 3. Si ſeruus feciſſe dicetur. 4. Ad quod tempus refertur hæc actio.

5. *Vlpianus* lib.23. ad Edictum.

DOli verbum etiam ad eum, qui recepit [z], referẽdum eſt: vt non alius teneatur, niſi qui dolo malo fecerit. cæterùm ſi quis, vt [a] domino cuſtodiret, recepit: vel humanitate, vel miſericordia [b] ductus, vel adprobata atque iuſta ratione: non tenebitur.

1 ¶ * Si quis dolo malo perſuaſerit quid ſeruo, quem [c] liberum putabat: mihi videtur, teneri eum oportere. maius enim delinquit, qui liberum putans corrumpit. & ideo, ſi ſeruus fuerit, tenebitur.

e Fruſtrà hoc non adiectum: Procuratoris enim Cæſaris erat debita fiſcalia exigere. *lege 47. in fine, infrà de iure fiſci: adde quæ ſcripſi ad titulum de officio procuratoris Cæſaris.*
f Confeſſio præiudicat quoad perſonam interrogantis, non quoad alios: vel, Reſponſio facta in iudicio non præiudicat reſpondenti, niſi reſpectu interrogantis. *Bart.* Confeſſio per errorem facta, probato errore reuocari poteſt. vide tamen Socinum *regula* 69.
g De reconuentione & mutuis actionibus adde *leg. 11.ſuprà de Iuriſdict. & l.21.ſ. de Iudicijs.*
h vbi ſunt cauſæ natura connexæ, vt in iudicio familiæ, communi diuidundo, finium, huiuſmodi negotia coram vno explicari debent, etiamſi perſonæ ſint diuerſæ iuriſdictionis, ſeu fori: vel ideo quòd continentia cauſæ diuidi non debet. *l.10. Cod. de iud.* quòd reconuentio eiuſdem cauſæ eundem iudicem efflagitet, vtpote iam antea de cauſa inſtructum, vt denique euitetur abſurditas, ne in quo vnus iudex condemnat, alter abſoluat, & contrariæ ſententiæ ferantur in vna & eadem cauſa. *l.14.Cod.de ſent.* tum etiam quòd omnibus præſentibus ſententiam ferri magis expedit. quinetiam cauſa conuentionis & reconuentionis eadem ſententia terminanda eſt. vide Socinum *regula* 41.
i *l.5.Cod.arbitr.tutelæ.*
k facit *l.6.§.1.inf.ſ.de edend.*

l *l.6.Cod.2.§.8.Inſt.de obligat.ex delicto. Synopſis Baſil.60.tit.6.*
m *Synopſi. eodem c.1.*
n *vide §.2.ſ.eodem.*
o *l.9.§.2. eodem.*
p Bonæ fidei poſſeſſor, non tenetur actione ſerui corrupti, *vt hîc.*

tudo, facinus, dolus, gratia, induſtria, periculum, venenum, contagium … *lius illo loco.* Ita iure noſtro, dolus. *l.1. ſ.de dolo. Feſtus in Doli vocabulo* … *l.35.§.2.ſ.de contr.empt.l.3.§.2.ſ.de ſicarijs. l.236.ſ.de verbor.ſignific. vbi ad* … *Homeri verſus.* & apud *authorem Synopſeos Baſilic. 2. titul. cap. 236.* … νομα τε φαρμάκου καὶ δεῖ προστίθεσθαι καλὸν ἢ κακόν.
a *adde l.52.§.19.in fi.ſ.de furt.* b *l.4.Cod de furt.*
c καλὸν, bonum. *Synopſis Baſil.eodem cap.1.* Porrò frugi dicebantur … probi. Ita L. Calpurnius Piſo, Frugi, appellatus ob mores. *Pedianus in* … *Cicero in Verrem.* Porrò à fruendo, frux, frugis eſt.
d Corrumpit, qui facit deteriorem, vt ſi quis fugituro, modum monſtr… gam eius laudet. *Synopſ.eodem c.1.*
e *d.§.19.* f *v.l.225.ſ.de verb.ſignif.* g κακότεχνος. *Synopſ.Baſ.ibid.* …
h mimus. i *ſub.*ſeruo. Actoris enim ſerui munus, rationes dominicas … *vt hîc.* k ſuaſio fit pretio vel vrbis. l ἀπαλείφῃ, ἢ πλαστογραφῇ, ἢ … deleat, adulteret, turbet, *d.c.1.*
m Adulterare dixit μεταφορικῶς, pro corrumpere (ad metaphoras autem … ceſſitatis aut penuriæ, vel elegantiæ cauſa deſcendimus) ſic adultera … mi adulteri, pro falſis: Ambulatoria voluntas, pro libera: cunabula … ſexcenta alia in iure, de quibus vide Alciatum *tract.de verb.ſign. & Old.* …
n ἄσωτον. i. prodigum. *Synopſ.Baſil.ibid.* o erga dominum … *crim.* p ἢ αἰσχρουργηθῆναι. *Synopſ.ib.* vbi ſcholiõ exponit …
q *l.6.ſ.de adult.* r *l.1.§.2.ſ de dolo.* ſ luſus gratia quod fit, delictis … eum qui facit., *vt hîc.* aliàs nemo ex luſu & ioco obligatur. dixi ad … *& act.* t ſi modò luſus non fuit pernicioſus. *l.10.ſ.ad l. Aquil.* u … *l.Aquilia.* x *adde l.54.ſ.de act.empt.* y *d.§.vlt.* z *l.1.ſ.de receptatoribus* … *nopſis e.d.c.3. adde l.43.§.3.ſ.de furtis.* b qui miſericordia alienum … net, non tenetur, *vt hîc.* at is qui miſericordia ductus ſoluit compedi… actione tenetur. *l.7.§.7.ſ.de dolo.§.vlt.inſi.Inſt. de l. Aquil.* & qui eadem … ne cuſtodiam mittit, militiam mutat. *l.vlt.§.2.ſ.de cuſt.reor.* c …

2 ¶ Hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est [a] quamuis [b] Aquilia infitiantem dumtaxat coerceat [c]. 3 ¶ Si seruus, seruáve fecisse [d] dicetur: iudicium cum noxæ deditione redditur. 4 ¶ Hæc actio refertur ad têpus serui corrupti, vel recepti: non ad præsens. & ideo "&" si decesserit, vel alienatus [e] sit, vel manumissus: nihilo minùs locũ habebit actio *, nec extinguitur manumissione semel nata actio [f].

6. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

PRæteritæ enim vtilitatis æstimatio in hoc iudicium versatur.

7. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

NAm & mali serui forsitan cõsequuntur libertatem [g]: & posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem.

An heres agat.

8. *Paulus* libro 19. ad Edictum.

SEd & heres eius, cuius seruus corruptus est, hábet hãc actionem [h]: non solùm si manserit in hereditate seruus: sed & si exierit, fortè legatus [i]

De seruo communi. 1. Aut cuius vsusfructus alienus est, recepto, vel corrupto. 2. De duplo. 3. De seruo depretiato.

9. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

SI quis seruum communem, meum & suum, corruperit, apud Iulianum libro nono Digestorum quæritur, an hac actione teneri possit. & ait, teneri eum socio [k]: preterea poterit & communi diuidundo, "& pro socio, si socij sint," teneri, vt Iulianus ait. Sed cur deteriorem facit Iulianus conditionem socij, si cum socio agat, quàm si cũ extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, siue recepit, siue corruperit, agere potest: qui cum socio, sine [l] alternatione, id est, si corrupit. nisi fortè non putauit Iulianus, hoc cadere in socium [m]: nemo enim suum recipit. Sed si celandi animo recepit: potest defendi, teneri eum.

1 ¶ Si in seruo ego habeam vsumfructum, tu proprietatem: siquidem à me sit deterior factus, poteris mecũ experiri, si tu id feceris, ego agere vtili actione possum. ad omnes [n] enim corruptelas hæc actio pertinet: & interesse fructuarij [o] videtur bonę frugi seruum esse, in quo vsumfructum habet. Et si fortè alius eum receperit, vel corruperit, vtilis actio fructuario competit.

2 ¶ Datur autem actio, quanti [p] ea res erit, eius dupli [q]. 3 ¶ Sed quæstionis est. æstimatio vtrùm eius dumtaxat fieri debeat, quod seruus in corpore, vel in animo dãni senserit: hoc est, quanto vilior seruus factus sit: an verò & cæterorum. & Neratius ait, tanti [r] condemnandum corruptorem, quanti [s] seruus ob id, quòd subreptus sit, minoris sit.

De rebus quas secum seruus abstulit.

10. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

IN hoc iudicium etiam rerum æstimatio [t] venit, quas secum seruus abstulit: quia omne damnum duplatur [u]. neque intererit, ad eũ perlatæ fuerint res, an ad alium: siue etiam consumptæ sunt. etenim iustius est, eum teneri, qui princeps [x] fuerit delicti, quàm eum quæri, ad quẽ res perlatæ sunt.

De furtis postea factis. 1. De instrumentis corruptis. 2. De concursu huius & aliarum actionum.

11. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

NEratius ait, postea furta facta in æstimationem non venire quam sententiam veràm puto. nam & verba edicti, *quanti* [y] *ea res erit*, omne detrimentum recipiunt.

1 ¶ Seruo persuasi, vt chirographa debitorum corrumpat: videlicet tenebor. sed si cõsuetudine peccandi postea & rationes [z] cęteráque similia instrumenta subtraxerit, vel interleuerit [a], deleuerit: dicendum erit, corruptoré, horum nomine non teneri.

2 ¶ Quamuis autem, rerum subtractarum nomine, serui corrupti competat actio: tamen & [b] furti agere possumus. ope enim consilio sollicitatoris videntur res abesse [c]. nec sufficiet, alterutra actione egisse: quia altera alteram nõ minuit. Idem & in eo, qui seruum recepit [d], & celauit, & deterioré fecit, Iulianus scribit. sunt enim diuersa [e] maleficia, furis, & eius, qui deteriorem seruum facit. Hoc ampliùs, & condictionis nomine tenebitur. quamuis enim condictione hominem, pœnam autem furti actione

a *vide l. 9. §. 2. ĵ. eod.*
b serui corrupti actio in duplum coercet confitentem: Aquilia, inficiantem. *d. c. 4.* *
c simplo, *l. 23. §. 10. š. ad legem Aquil.*
d hoc est, sollicitasse alium, ὑπονοθεύειν, *Græcis d. c. 4.*
e *vide l. vlt. ĵ. arborum furtim cæsar.*
f *l. 56. ĵ. de oblig. & act. adde l. 55. in fine, š. ad legem Aquil.*
g vt & nequam liberi à patre interdũ cùm conuicio instituuntur heredes, & ex eius testamẽto aliquid percipiunt. *l. 48. §. 1. ĵ. de heredib. inst. l. 13. Cod. quibus ex caus. infamia.*
h *l. 13. in prin. & §. 1. ĵ. eod.*
i idem in actione furti. *l. 47. ĵ. de furt.*
k socius si quid in re communi commisit, tenetur socio. *l. 16. §. 4. š. famil. l. 10. š. comm. diuid. l. 47. ĵ. pro socio.*
l i. hoc vno tantùm casu.
m *vide l. 51. ĵ. pro socio.*
n Ergo & ad adulteria. *vide l. 6. ĵ. de adulteriis. adde l. 1. in fin. l. 2. š. eod.* adde & exempla *ex lege 52. §. 23. ĵ. de furtis.* tametsi apertiùs hic legeretur, *omnium*, quàm *omnes*, omnium, inquam, vt referas ad proprietarium & fructuariũ, de quibus in hac facti specie agitur.
o *l. 11. in fin. š. ad l. Aquil.*
p *l. 1. in pr. š. eod.*
q *d. l. 1. l. 5. §. 2. š. eod. l. 13. l. 14. in pr. §. 5. ĵ. eod.*
r *Synopsis Basil. eod. c. 8.*
s *l. 1. š. eod. l. 14. § 8. ĵ. eod.*
t *vide l. 8. ĵ. arborum furtim cæsarum.*
u *vide l. vnic. Codice de sentẽ. quæ pro eo quod interest.*
x facit *l. 1. §. 11. š. si quadrupes. l. 52. §. 1. š. ad l. Aquil.*
y Quanti res est formula, omne detrimentũ cõtinetur.
z *l. 1. §. 5. š. eod.*
a *vide l. 12. Cod. de testament. ordin.*
b *l. 16. in fi. ĵ. eod.*
c *vide l. 36. ĵ. de furtis.*
d *vide l. 14. Cod. de furtis.*
e i. duo: facit *l. 2. §. pen. ĵ. de priuatis delict. l. 4. C. hoc tit.*

consecutus sit: tamen &, quod interest, debebit consequi actione serui corrupti.

12. *Paulus* libro decimonono ad Edictum.

QVia manet reus obligatus etiam rebus redditis.

De tempore huius actionis, de successoribus. 1. De seruo hereditario corrupto.

13. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

HÆc actio perpetua [f] est, non temporaria. & heredi [g], cæterísque successoribus competit. in hæredem nõ dabitur, quia pœnalis est.

1 ¶ Sed & si quis seruum hereditarium corruperit, hac actione tenebitur. sed & petitione [h] hereditatis [i], quasi prædo, tenebitur.

De filiofam. corrupto. 2. Si communis. 3. Vel fructuarius seruus corruperit. 4. De seruo pignerato corrupto. 5. De duplo. 6. De furto. 7. De damno, de seruo locato. 8. De seruo depretiato. 9. Vel facto inutili.

14. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

VT tantum veniat in hereditatis petitionem, quãtum in hanc actionẽ. 1 ¶ De filio filiáve familias corruptis huic edicto locus non est [k]: quia serui corrupti cõstituta actio est, qui [l] in patrimonio nostro esset: & pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate & fama domus integra manente: sed vtilis [m] competit, officio iudicis æstimanda: quoniam * interest nostra [n], animum liberorum nostrorum non corrumpi.

2 ¶ Si seruus communis, meus & tuus, propriũ meum seruum corruperit [o]: Sabinus, non posse agi cum socio. perinde atque si proprius meus seruus corrupisset conseruum. Item si seruus communis extraneum corruperit: videndum est, vtrùm cum duobus agi debeat, an & cum singulis, exemplo ceterarum noxarum. & magis est: vt vnusquisque insolidum teneatur: altero autem soluente, alterum liberari [p]. 3 ¶ Si is, in quo vsumfructum habeo, seruum meum corruperit: erit mihi actio cum domino proprietatis. 4 ¶ Pignoris dati nomine debitor habet hanc actionem [q].

5 ¶ In hac actione non [r] extra rem duplũ est. id enim, quod damni datum est, duplatur [s].

6 ¶ His consequenter & illud probatur: "vt": si seruo meo persuaseris, vt Titio furtum faciat: non [t] solùm in id teneris, quo deterior seruus effectus est, sed & in id, quod Titio præstaturus sim.

7 ¶ Item non solùm, si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam [u] si extraneo: eo quoque nomine mihi teneris, quòd ego lege Aquilia obnoxius sim. aut si ex conducto [x] teneor alicui [y], quod ei seruum locaui, & propter te deterior factus sit: teneberis & hoc nomine. & si qua talia sint. 8 ¶ Æstimatio autem habetur in hac actione, quãti [z] seruus vilior factus sit. quod officio iudicis expedietur. 9 ¶ Interdum tamen & inutilis sit, vt nõ expediat talem seruum habere. vtrùm ergo & pretium cogitur dare sollicitator, & seruum dominus lucrifaciat? an verò cogi debet dominus restituere seruum, & pretium serui accipere? & verius est, electionem domino dari: siue seruum detinere cupit, & damnum, quãti deterior seruus factus est, in duplum accipere: vel, seruo restituto, si copiã huius rei habeat, pretium consequi. quòd si non habeat: pretium quidem simili modo accipere debet: cedere autẽ sollicitatori, periculo eius, de dominio serui actionibus. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cùm homine viuo agitur. quod autem si manumisso eo agatur: non facilè apud iudicem audietur, dicendo, ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: vt & pretium habeat, & libertum.

De contemptione domini.

15. *Gaius* libro sexto ad Edictum Prouinciale.

COrrumpitur [a] animus serui, & si persuadeatur ei, vt dominum contemneret [b].

De seruo manumisso.

16. *Alphenus* "Varus" libro secundo Digestorum.

DOminus seruum dispensatorem [c] manumisit: postea rationes ab eo accepit: &, cùm eis non constaret, cõperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse. quærebatur, possétne agere serui corrupti cum ea muliere, cùm is seruus iam liber esset. respondi, posse. sed etiam [d] furti de pecuniis, quas seruus ad eã detulisset.

tate inuenta est: illa, non æquè: Reus enim à defuncto nondum conuentus, negare nihil potuit, & ita hereditati dupli nomine teneri nõ debuit, cùm Aquilia in duplũ aduersus solum inficiantem sit concepta. Est autem receptum, vt, quæ in corpore hereditatis non includuntur, ea heredem non respiciant: vide Zas. 1. Resp. 14. *
k cur potius q̃ serui? vel ideò quod seruo corrupto minuitur solum domini patrimoniũ, dignitate salua familiæ: in filio omnino sec°. Prętor autem neminem sanum existimauit prouulgaturum suã infamiam. poterit tamen parens in corruptorem filij vtili actione experiri verbis obscuris, temperatis, mollioribus, vt non faciat mentionem probri, quod suæ contigit domui, in qua officio iudicis æstimabitur, quidquid ex filio cõmodi perciperet pater, si esset bonus & frugi *adde l. 14. §. 13. ĵ. de furtis. v. Cuiac. 17. obs. 11.*
l serui corrupti actio constituta est de seruo qui sit ĩ nostro patrimonio. vnde cõstat ob filium & filiam corruptã, directã saltẽ nõ cõpetere serui corrupti actionem: vt qui non sint in nostro patrimonio, sed vtilẽ. *adde Synops. Basil. eod. c 11.*
m *v. l. 11. ĵ. de præscriptis.*
n Ex eo tentat Zas. hîc probare, hanc actionem hodie locũ habere in iis qui nobis seruiunt.
o *v. l. 27. §. 1. š. ad l. Aquil.*
p *l. 20. š. de interrog.*
q *l. 30. §. 1. š. ad l. Aquil.*
r i. duplum, seu dupli pœna non præstatur vltra rem ipsam: sed res ipsa tantùm duplatur.
s *v. l. 9. §. pe. š. eo.*
t *Synops. Basil. d. c. 11.*
u *d. c. 11.*
x *v. l. 52. §. 3. ĵ. de furtis.*
y *adde l. 45. in fi. ĵ. locati.*
z *v. l. 9. in f. š. eo.*
a *Synops. Bas. eo. c. 13.*

f *Synopsis Basilic. eodem cap. 11.* g *lege 8. š. eodem.* h *l. 11. l. 14. š. de petit. heredit.* i in quam tantum venit quantum in hanc actionẽ serui corrupti s. & ita in duplum actio hereditaria serui corrupti datur, cùm tamẽ actio legis Aquiliæ in petitionem hereditatis ad simplum veniat, *l. 20. §. 4. ĵ. de petit. hered.* non ad duplum, quod ex inficiatione crescit. cur tam variè? vel ideo q̃ hæc; serui corrupti s. ab initio pœnalis est, illa non item. Hæc igitur in heredi-

b putà, peculium intricaret, rationes dominicas intercideret, adulteraret, turbaret, cõtumax esset. *l. 1. in f. l. 2. š. eod.* ad infamandum dominum cõfugeret ad statuam, *l. 5. ĵ. de extr. crimin.* c Dispensator is dicebatur, cuius munus διοικεῖν τὰ τοῦ δεσπότου χρήματα, administrare vel fœnore occupare pecuniam domini, *Synopsis Basil. eod. c. 14.*
d *l. 11. §. 2. š. eod.* nec enim manumissione extinguitur semel nata actio, *l. 5. in fi. š. eo.*

Si vxor conueniatur.

17. *Marcianus* lib.4.Regularum.

SErui corrupti nomine.& constāte matrimonio, marito in mulierem datur actio: sed, fauore [a] nuptiarum, in simplum [b].

DE FVGITIVIS[c].

Tit. IIII.

De eo qui fugitiuum celat. 1. De his qui fugitiuum admittunt aut protegunt, & de his qui reddunt, vel exhibent. 2. De fugitiuo inquirendo. 3. Et in publicum deducendo. 4. Et custodiendo. 5. Qui dicuntur fugitiui. 6. Quid sit in publicum deducere. 7. De fugitiuo custodiendo. 8. Et ad magistratum deducendo: eius nomine, notis & domino edendis.

Vlpianus lib.1.ad Edictum.

IS qui fugitiuum celauit, fur est [d]. 1 ¶ Senatus censuit: ne fugitiui [e] admittātur in saltus [f]: neque protegantur a vilicis [g], vel procuratoribus possessorum: "&" multam statuit. his autē, qui intra viginti [h] dies fugitiuos vel dominis reddidissent, vel apud magistratus exhibuissent, veniam in anteàctum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas [i] datur ei, qui intra prǣstituta tempora, quàm reperit fugitiuos in agro suo, domino, vel magistratib[us] tradiderit. 2 ¶ Hoc autem senatusconsultum aditum [k] etiam dedit militi, vel pagano, ad inuestigandum fugitiuum in prædia senatorum, vel paganorum [l]. Cui rei etiam lex Fauia prospexerat, & senatusconsultum Modesto consule factum, vt fugitiuos inquirere volētibus literæ [m] ad magistratus dentur. multa etiam centum solidorum in magistratus statuta, si, literis acceptis, inquirentes non adiuuent. Sed & in eum, qui quǣri apud se prohibuit, eadem pœna statuta. Est etiam generalis epistola Diuorū Marci & Commodi, qua declaratur, & præsides, & magistratus, & milites stationarios [n] dominum adiuuare debere in inquirēdis fugitiuis: & vt inuentos redderēt: & vt hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingātur. 3 ¶ Vnusquisque [o] eorum, qui fugitiuum adprehendit, in publicum deducere debet.

4 ¶ Et meritò monentur magistratus, eos diligenter custodire, ne euadant. 5 ¶ Fugitiuum accipe, & si quis erro sit. Fugitiui autem appellatione, ex fugitiua natū non contineri, Labeo libro primo ad edictum scribit.

6 ¶ In publicum deduci intelliguntur, qui [p] magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis.

7 ¶ Diligens custodia etiam vincire permittit.

8 ¶ Tamdiu autem custodiuntur, quandiu ad præfectum vigilum [q], vel ad præsidem deducantur. eorúmque nomina, & notǣ, & cuius se quis esse dicat, ad magistratus deferantur: vt faciliùs adgnosci, & percipi fugitiui possint. Notæ [r] autem verbo etiam cicatrices continentur. Idem iuris est, si hǣc [s] in scriptis publicè, vel in ædes proponas.

Pœna fugitiui.

2. *Callistratus* lib.6.Cognitionum.

FVgitiui simplices [t] dominis reddendi sunt. sed, si pro libero se gesserint grauius [u] coerceri solent.

De fugitiuo inquirendo.

3. *Vlpianus* lib.7.de Officio Proconsulis.

DIuus Pius rescripsit, eum, qui fugitiuum vult requirere in prædijs alienis, posse adire prǣsidem literas [x] ei daturum, &, si ita res exegerit, apparitorem quoque, vt ei permittatur ingredi [y], & inquirere: & pœnam eundem præsidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit. Sed & Diuus Marcus oratione, quam in senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quàm senatorum [z], & paganorum prædia volentibus fugitiuos inquirere: scrutaríque cubilia, atque vestigia occultantium.

De fugitiuo custodiendo, & ad præsidem transmittendo.

4. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

LImenarchæ [a], & stationarij [b] fugitiuos deprehensos rectè in custodia retinent. Magistratus municipales ad officium præsidis prouinciæ, vel proconsulis comprehensos fugitiuos rectè transmittunt.

Si fugitiuus in arenam se dederit.

5. *Tryphoninus* lib.1.Disputationum.

SI in arenam fugitiuus seruus se dederit, de isto quidem periculo discriminis vitæ tātùm sibi irrigato potestatem domini euitare poterit. Nam Diuus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere: siue ante pugnam ad bestias, siue post "pugnam", quoniam interdum, aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, adfugiendā inquisitionem, vel iustitiam animaduersionis, in arenam se dare mallent. reddi ergo eos oportet.

DE ALEATORIBVS[c].

Tit. V.

Edictum. 1. De mutuis rapinis collusorum. 2. De loco & tempore. 3. Quæ actiones furto facto negantur. 4. De eo qui compulit ludere.

Vlpianus lib.23.ad Edictum.

PRætor ait: *si [d] quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberauerit, damnúmve ei dederit, siue quid eo tempore dolo eius subtractum est: iudicium non dabo [e]. in eum, qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, vti quæque res erit, animaduertam.*

1 ¶ Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio. susceptorem enim dūtaxat prohibuit vindicari, non & collusores, quamuis & hi indigni videantur. 2 ¶ Item notandum, quòd susceptorem verberatum quidem, & damnum passum vbicumque, & quandocumque non vindicat. verùm furtum factum domi, & eo tempore, quo alea ludebatur, licèt lusor nō fuerit, qui quid eorum fecerit, impunè fit. Domum autem pro habitatione & domicilio [f] nos accipere debere, certum est. 3 ¶ Quod autem prætor negat, se furti actionem daturum, videamus, vtrùm ad pœnalem actionem solam pertineat, an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. & est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem denegatam. quod non puto verum. prætor enim [g] simpliciter ait, *si quid subtractum erit, iudicium non dabo.* 4 ¶ *In eum,* inquit, *qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, vti quæque res erit, animaduertam.* hæc clausula pertinet ad animaduersionem eius qui cōpulit ludere: vt aut multa multetur, aut in lautumias [h], vel in vincula publica ducatur.

De ludis tam concessis quàm vetitis.

2. *Paulus* lib.19.ad Edictum.

SOlent enim quidam & cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi, dum retinent. 1 ¶ Senatusconsultum vetuit in pecuniā ludere: prǣterquam [i] si quis certet hasta [k], vel pilo iacendo, vel currendo, saliendo [l], luctando [m], pugnando: quòd virtutis causa fiat.

3. *Marcianus* lib.5.Regularum.

"IN" quibus rebus ex lege Titia, "& Publicia," & Cornelia etiam sponsionem facere licet. sed ex alijs [n], vbi pro virtute certamen non fit [o], non licet.

1. Si seruus aut filiusfamiliàs luserit. 2. De parente & patrono.

4. *Paulus* lib.19.ad Edictum.

QVod in conuiuio [p] vescendi causa ponitur, in eam rem familiæ ludere permittitur.

1 ¶ Si seruus, vel filiusfamiliàs victus fuerit: patri, vel domino competit repetitio [q]. Item, si seruus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, nō noxalis: quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius cogendus est præstare, quàm id, quod ex ea re in peculio sit.

2 ¶ Aduersus parentes, & patronos repetitio eius, quod in alea lusum est, vtilis ex hoc edicto danda est.

SI[r] MENSOR[s] FALSVM modum dixerit.

Tit. VI.

1. De dolo, culpa, imperitia mensoris. 2. De renunciatione.

Vlpianus lib.24.ad Edictum.

a Fauor is est nuptiarum aut potius matrimonij, vt actio coniugi in alterum coniugem detur in simplum, quæ in alium daretur ad duplum.
b i. de damno in factum. *l.2.C. rerum amotarum.*
c 6.*Cod.*1.60.*Synopsis Basilic. ex lib.54 titul.7.*
d *l.6.ff.de plagiariis.*
e *l.12. Cod.de agricolis.*
f vnde saltuarius, qui Glossis ἀγροφύλαξ & ὀρεοφύλαξ.
g Mulctantur, οἰκονόμοι καὶ φροντιστὲς τῶν κτητόρων, i. œconomi & procuratores possessorum, qui fugitiuū recipiunt & cælant. *Synopsis Basilic.eod.c.1.* Fuerint igitur Vilici, de quibus hîc οἰκονόμοι. vnde Glossis Vilicus, οἰκονόμος, ἐνοικιολόγος, καὶ ὁ κατ᾽ ἀγρὸν οἰκονόμων.
h *Synopsis Basilic.d.c.14.*
i *vide l.65. ff. de furtis.*
k *l.3.in fine, ff.eodem.*
l & hoc speciale est. nam hodie requisitio rei furtiuæ non admittitur, vt olim §.4.*circa fi. Inst. de oblig. quæ ex delicto. v. tamen l.3.ff.eod.*
m *l.3.ff.eod.*
n *lege 4. infrà eod.*
o ἀσφαλῶς, tutò. *Synopsis Basilic.d.c.1.*
p *l.3.§.9.ff.de tab. exhib.*
q *l.vlt. in fi.ff.de off.præf.vi.*
r solebant fugitiui notis vel literis compungi: tales stigmatiæ seu subuerbustǣ dicebantur: subuerbustǣ, inquā, quasi verubus vstæ, seu subueruustæ. *Festus Plautus.* Tertul. de pallio: libertinos, in equestribus: subuerbustos, in liberalibus: dedititios, in ingenuis: rupices, in vrbanis: scurras, in forensibus: paganos in militaribus. Hinc illud τὸν δραπέτην (inquit Clemens Alexand. 3.παιδείας) στίγματα δείκνυσι: & Petronius arbiter, *Notum fugitiuorum epigrāma:* & Quintilianus: *si quis fugitiuo stigmata scripserit.* Solebant interdum pedum amputatione multari, si ad barbaricum confugissent, *l.3.Cod. hoc titul.* vt & desertoribus crura & poplites incidi iussit Cassius: autor *Volcatius Gallicanus in eius vita.* Plerique reorum in cruribus suris & frontibus notabantur, veluti lege Remmia, quorum postremum sublatum fuit. *vide l.17.Cod.de pœnis.* Porrò vt ad στίγματα reuertar, stigmata etiam fabricensibus & aquariis inurebantur. *vide quæ notaui ad l.3. Cod.de fabricensib.vide Aus.Ep.5. adde Vlpianum in fragmentis 1.titulo de libertis.* §.11.& tironibus. qua de re aliàs dixi ex Vegetio.
s Fugitiuis conquirēdis domini publicè vel in ædes fugitiuū sibi esse proponebāt.
t hi opponūtur fugitiuis qui pro liberis se gerūt hac lege.
u *l.5.in fi.ff.de manumiss.*
x *l.1.§.2.ff. eodem.*
y Fugitiuos nostros, vel in alienis ǣdibus inuito domino conquirere possumus, *vt hîc.* quod ius Tholozæ & Biturigibus non ser-

i *v.l.2.C.eod.& quæ ibid.notaui.*
k *al.*disco.& ita Forcatulus legit,c.20.*Iurisperiti.*Et verò Festus *in voce Pētathlū & Quinquertiū,* πένταθλον seu Quin[...] his quinq; artibus cōstare scribit, iactu disci, iaculatione, cursu, saltu, lucta[...] 18.c.18.& seq. iactū, virtutē, cursū, saltū, luctationē numerat.*lex.1.& vl.C.*[...] cēset, hǣc nimirū μονόβολον, κοντομονόβολον, κυίτανον, κόντακα χωρὶς τῆς [...] χύτλω, ἱππικήν. Hîc totidē numerātur, hasta vel pili iactus, cursus, saltus, lu[...] voce *pugnādo,* quæ in hac lege est, pugillatū intelligim[us], aut sextus ludus [...] erit hastā & pilū iacere. Quod si ita fuerit, parū cōcordiæ erit inter superio[...] saltādo.
m luctabātur toto corpore, pugnabāt ipsis tantū pugnis.
n *add.* [...] *ff.de verb.obl.*
o *adde l.18.in fin.ff.de præscript.*
p alea ludere conuiuij [...]
q *l.20.ff.de iniur.l.225.ff.de verb.sig.*
r περὶ μετρητῶν ψευδομαρτυρούντων [...] *Bas.60.tit.9.*
s de mēsore machinario agitur.*l.7.§.1.ff.eod.* de architecto, [...]

Adfer

a Interest nostra non falli in renuntiatione modi.
b Mensor assumitur in finalibus quæstionibus, aut si quæstio sit, cuiusmodi ager veneat.
c hinc constat, maximo honore inter veteres habitam fuisse agriculturam: hîc enim, mensoris opera, beneficij loco accipitur. Idem esse ait Bartolus in aduocato, doctore, & medico, vt illis non locati, sed in factum competat actio.

ADVERSVS mensorem agrorum prætor in factum, actionem proposuit, à quo falli nos nõ oportet. nam interest [a] nostra, ne fallamur in modi renuntiatione: si fortè vel [b] de finibus contentio sit, vel emptor scire velit, vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit: quia non crediderunt veteres, inter talem personam [c] locationem "& [d] conductionem" esse: sed magis operam beneficij loco præberi: & id, quod datur, ei ad remunerandũ dari: & inde honorariũ appellari. si autem ex locato "cõducto" fuerit actum: dicendum erit, nec tenere intentionem. 1 ¶ Hæc actio dolum [e] malum dumtaxat exigit. visum est enim, satis abũndéque coerceri mensorem, si dolus malus solus conueniatur eius hominis, qui ciuiliter obligatus non [f] est. proinde, si imperitè versatus est, sibi [g] imputare debet, qui eum adhibuit. sed & si negligenter, æquè mensor securus erit. * lata culpa planè dolo comparabitur [h]. Sed etsi mercedem accepit: non omnem culpam eum præstare, propter verba edicti. vtique enim scit prætor, & mercede eos interuenire.

2 ¶ Is autem tenetur hac actione, qui renuntiauit. sed renunciasse & eum accipere debemus, qui per [i] alium renuntiauit.

1. De dolo eius, cui mensor mandauit.

2. *Paulus* lib. 25. ad Edictum.

VEl [k] per literas [l]. 1 ¶ Sed si ego tibi, cùm esses mẽsor mandauerim, vt mensuram agri ageres: & tu id Titio delegaueris [m], & ille dolo "malo" quid in ea re fecerit: tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti [n].

De dolo plurium mensorum. 1. De eo cuius interest. 2. Si emptor. 3. Aut venditor plus dederit. 4. De mensore propter iudicium adhibito. 5. De successoribus. 6. De seruo mensore.

3. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

SI duobus mandauero, & ambo dolosè fecerint: aduersus singulos insolidum agi poterit: sed altero conuento, si satisfecerit, in alterum actionẽ denegari oportebit. 1 ¶ Competit autem hæc actio ei, cuius interfuit, falsum modum renuntiatum non esse: hoc est, vel emptori, vel venditori [o], cui renuntiatio offuit.

2 ¶ Põponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renuntiationẽ, quia condicere potest, quod plus dedit, agi cum mensore nõ posse: nihil enim emptoris interesse, cùm possit condicere: nisi soluendo venditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur [p].

3 ¶ Sed si venditor maiorem modum tradiderit fraudatus à mensore: consequenter dicit Pomponius, non esse actionem aduersus mensorẽ: quia est ex vendito actio aduersus emptorem: nisi & hic emptor soluendo non sit.

4 ¶ Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus mensor fraudauerit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. Planè si à iudice adhibitus, contra me renuntiauerit dolo malo: dubitat, an teneri mihi debeat. quod magis admittit [q].

5 ¶ Hanc actionem heredi, similibúsque personis dandam, Pomponius scribit, sed in heredem, similésque personas denegãdam ait [r]. 6 ¶ Serui autem nomine magis noxale, quàm de peculio, competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.

De tempore huius actionis.

4. *Paulus* lib. 25. ad Edictum.

HÆc actio perpetua est: quia initium rei non à circũscriptione, sed à suscepto negotio originẽ accepit [s].

De renuntiatione dilata. 1. Si cùm venditore actum sit. 2. Quibus rebus hæc actio locum habet.

5. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

d Mensor qui falsum modum dixerit, agri litigiosi aut venditi, in duplum tenetur. Nec enim est locatio, sed & in eum inutiliter locati conducti agitur. Nã quod mensori datur, non est merces, sed remuneratio, seu ἀντίδωρον. *Ita Synopsis Basilic. cap. 1.*
e Mensor ex dolo tantùm tenetur, & magna negligentia, etiamsi mercedẽ acceperit. *Synopsis Basilic. eod. m.*
f sed ex delicto ob dolum & latam culpam.
g qui negligenti quid cõmittit, si damnum accidat, de se queri debet. *§. 3. Instit. quib. mod. re. §. vlt. in fine. Inst. de societa.*
h *l. 29. j. mandati. adde l. 8. §. 5. j. de precario.*
i Per alium qui modum agri renunciat mẽsor, ipse renunciasse videtur.
k Renunciat igitur modum mensor per se, per alium, per literas: hoc est, præsens vel absens.
l Literis, quod agimus, ipsimet reapse fecisse intelligimur.
m id est, mandaueris. *Synopsis d. c. 1.*
n mala electio culpæ species est. *l. 21. in fin. s. de negotijs.*
o *vide l. 40. j. de contr. empt.*
p in residuum. *adde l. 5. §. 1. j. eod.*
q *adde l. 18. §. 3. s. de dolo.*
r quatenus est pœnalis.
s id est, hæc actio rem persequitur, & ex negotio originem habet.
t Trahit renunciationem qui eam differt.
u *adde l. 40. j. de contr. empt.*
x est igitur huic affinis de dolo actio: eodem modo tradunt interpretes, officij iudicis implorationem huic actioni affinem, per quam imploratur emendari renuntiatio modi, & postulatur exactius iudicium peritiorum in ea arte, quod ad relationem medicorum extendit Iason *in l. 9. num. 10. s. qui satisd.*
y Non tantùm in agro locus est huic in duplum actioni, sed & in aliis rebus: veluti domo, vino, frumento, seruitutibus, & lapide. *Synops. eod. c. 5.*
z *l. 7. §. 2. j. eodem.* non malè hoc referri potest ad mensores frumentarios, quorum meminit *lex 26. j. de excusat. tutorum.*
a Hæc actio competit, κατὰ μηχανικοῦ, aduersus mechanicum fallentem dolo malo: & aduersus non mensorem, qui tamen in modo fefellit, & aduersus architectum, & redemptorem & tabularium, qui in computatione fefellit, *Synopsis Basilic. d. c. 5.* qui machinula, norma seu quadra vtitur, ad designandum agrum quadratũ aut trigonum: sicut mensor decempedator nuncupatur, quod decempeda seu pertica ad hoc vti soleat. De controuersiis agrorum, quæ per mensores dirimuntur, vide Cuiac. 10. *obseru. 2. adde titulum de mensorib. 12. Cod. 27.*
b hîc enim diuisiones partium omnium incisionésque seruat, & mensuris, & institutis operam fabricationibus stringit. *v. l. 2. Cod. de excusat. artif.*
c κατὰ ἐργολάβου. *Synopsis Basilic. d. c. 8.* qui sint ἐργολάβοι. *v. l. 39. de rei vindic.*
d qui & calculator. *l. 1. §. 6. j. de varijs & extraord.* Græci ψηφιστὴν vocant, qui pueros computandi artem docet.
e *subaudi* locis. *3. Cod. 44. 13. quæst. 2. 3. Ext. 20. 3. sex. 17. Synops. Basilic. 69. tit. 1.* περὶ μνημείων καὶ δαπανῶν τα φῆς. de monumẽtis & sumptu funeris, apud *Paul. 1. sent. 21.* de sepulchris & lugendis. Sanè sepulchra, loca religiosa: Imò & sacra lege 12. Tab. vnde mortui sacri. *Plutarcho in Numa. & Plin. 2.* vnde factum esse suspicio est, vt thesauri in sepulchro, vt in sacro cõderentur. *Apuleius 4. Metamorphos. Plautus in Pseudolo.* Inde natum prouerbium ἀκίνητα κινεῖς, i. non mouenda moues, Zenodotus opinatus est. Cæterùm de ratione sepulturæ, quando mortuus diceretur esse super terram, de vstrina, funere, denicali sacro, humatione, sepultura, & sito cadauere, dixi *ad l. 28. in fine j. de stipulat. seruorum. & Varronem 5. de lingua Lat.*

SI mensor non falsum modum renuntiauerit, sed [t] traxerit renuntiationem: & ob hoc euenerit, vt venditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certũ diem [u] promisit: hæc actio locum non habet. sed nec dari vtilem debere, Pomponius ait. erit ergo ad actionem de dolo decurrendum [x]. 1 ¶ Si, cùm falsus modus renuntiatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere poterit etiam cum mensore. sed, si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quòd si non de toto modo qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. 2 ¶ Hoc iudicium latiùs [y] prætor porrexit. nã, & si cuius alterius rei [z] mensuram falsam renuntiauisse dicetur, hæc actio competit. proinde si in ædificij mensura fefellit, vel "in" frumenti, vel "in" vini.

6. *Paulus* lib. 24. ad Edictum.

SIue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi proijciendíque quæratur: siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit.

1. De mensore machinario. 2. De non mensore. 3. De architecto redemptore. 4. Tabulario.

7. *Vlpianus* lib. 24. ad Edictum.

VEl cuius alterius rei tenebitur. 1 ¶ Et si mensor machinarius [a] fefellerit, hæc actio dabitur.

2 ¶ Nec non illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionẽ. 3 ¶ Hoc exemplo etiam aduersus architectum "actio" dari debet, qui fefellit. nam & Diuus Seuerus aduersus architectum [b], & redemptorem [c] actiones dandas decreuit. 4 ¶ Ego etiam aduersus tabularium [d] puto actiones dandas, qui in cõputatione fefellit.

DE RELIGIOSIS [e], ET sumptibus funerum [f], & vt funus ducere liceat.

Tit. VII.

De eo qui in funus impendit.

Vlpianus lib. 10. ad Edictum.

QVi propter funus [g] aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cũ herede [h].

De seruo sepulto. 1. De illatione in locum alienum. De fructuario, de socio. 2. Edictum de eo qui mortuum, ossaue intulit quò non debuit. 3. Definitio illationis. 4. Loci puri. 5. Sepulchri. 6. Monumenti. 7. De loco in quo vsusfructus alienus est. 8. De loco seruiente. 9. De agro pignerato.

2. *Idem* lib. 25. ad Edictum.

LOcũ, in quo seruus [i] sepultus est, religiosum esse Aristo ait [k]. 1 ¶ Qui mortuum in locum alienum intulit, vel inferre curauit, tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, siue in agro, siue in ædificio [l]. sed hic sermo domino dat actionem, non bonæ fidei possessori [m]. nam cùm dicat, *in locum alterius*, apparet de domino eum sentire, id est eo, cuius locus est. sed & fructuarius in ferendo tenebitur domino proprietatis. An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest. est tamen verius, familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo conueniri eum posse. 2 ¶ Prætor ait: *siue homo mortuus, ossáve hominis mortui in locum purũ alterius, aut in "id" sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur: qui hoc fecit, in factum actione tenetur. & pœna pecuniaria subiicietur.* 3 ¶ De ea autem illatione prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. 4 ¶ Purus autem locus [n] dicitur, qui neque sacer, neque sanctus "est," neque religiosus: sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur. 5 ¶ Sepulchrũ est [o], vbi corpus, ossáve [p] hominis condita sunt. Celsus autẽ ait: Nõ totus qui sepulturę destinatus est. locus religiosus fit: sed quatenus [q] corpus humatũ est.

f j. de actionẽ funeraria. *Paul. 1. sent. 21. de sepulchris & lugendis l. 14. §. 6. j. eod.*
g εἰς ταφὴν. *Synopsis eod. c. 1.* & morbum. *l. 3. C. eod.*
h ab eo tamen recipit, vt & à patre vel domino. *Paul. d. loco. §. vlt. l. 12. §. 2. l. 14. in fi. l. 31. §. 1. j. eod.* idq; primo loco deducitur. *l. penult. j. eod.*
i seruus tametsi iure ciuili nullus sit, sepultura tamen eius, locus fit religiosus.
k dubitandi rationem præbebat abiecta seruorum cõditio, de qua *v. l. 3. in fine, s. de capite minutis.*
l *adde l. 7. §. 1. l. 8. §. 3. j. eod.*
m hinc constat aliud esse bona fide rem possidere, & eius dominium habere.
n *l. 1. §. 2. j. titul. proxim. l. 6. §. 5. s. commu. diuid.* i. in quem nemo illatus. *l. 6.* ager purus. *l. 9.* pura possessio. *l. 2. Cod. eod.* purum monumentum. *l. 6. in fi. j. eod.* aliàs interdum purus locus ædificato opponitur, hinc puræ areæ Varroni *4. de lingua.* o *l. 3. §. 2. j. de sepulchro.* p sepulchrũ religiosum fit corpore aut ossibus hominis conditis.
q *v. l. 4. Cod. eod.* Non fit locus religiosus, nisi in eum mortuus sit reipsa illatus. *l. 4. §. 6. j. ad l. Iul. peculat.* Ideóque κενοτάφιον, non est locus religiosus, dixi ad *l. 6. in fin. j. eod.* quinimo, locus vbi mortuus erat, non erat religiosus, sed is tantũ cui iniecta gleba. *Cic. 2. de legib.* sic purus ager monumẽti, profani iuris est. *l. 4. l. 9. Cod. eod.* & lapides, quibus monumentũ ædificatum, etiã exẽpti, religiosi. *l. 43. j. de rei vindic.* at non spatium circa sepulchrũ. *l. 73. j. de contr. empt. Siculus Flaccus.* nisi speciatim designabat monumentũ, quantũ terrę spatiũ religioni cederet. *v. Cic. Phil. 9.* Hinc illæ notæ IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. Id est, in frõte pedes decẽ: in agrũ, pedes 20. patere. Hinc Horatius 1. *satyr.* 8. Mille pedes in frõte, trecẽtos cippus in agrũ, His dabit: heredes monumentũ ne sequerẽtur. Quib. locis *in frõte*, est in latitudine: *in agrũ* est in lõgitudine. Atq; ita certo ambitu sepulchri locus, titulo id testãte, concluderetur. sic Aggenus Vrbicus *in lib. de limitib. agr. c. de loc. sacris.* Mœsilea verò habẽt iuris sui hortorũ modũ circumiacentẽ, vel præscriptũ agri finẽ. *adde 2. Briss. select. 13.*

a *μνημεῖον. Synopsis eod. c. 2.*
b *vide l. 42. ff. eodem.*
c vt sunt fana, porticus, scripta carmina: quæ quamuis mortui causa factum sint, non tamen significant ibi sepultum. *Festus in Monimentum.*
d Proprietarius inuito vsufructuario: & è contra, purum locum non facit religiosum. *vt hîc, & l. 3. & l. vlt. ff. eodem.* dominus fundi seruientis facit, si ius seruitutis non impedit. §. 8. & is cui pignori dedit, si vel ipse, vel eius familia inferatur. §. 4. *ff. eodem.*

6 ¶ Monumentum [a] est [b], quod memoriæ [c] seruandæ gratia existat. 7 ¶ Si vsumfructũ quis habeat, religiosum locum non facit. Sed & si alius proprietatem, alius vsumfructum habuit: nõ faciet locum religiosum: nec proprietarius: nisi fortè ipsum, qui vsumfructum legauerit, intulerit: cùm in alium locum inferri tam oportunè non posset. & ita Iulianus scibit. aliàs autem, inuito fructuario, locus religiosus non fiet. sed, si consentiat fructuarius, magis est vt locus religiosus fiat [d].

8 ¶ Locum, qui seruit, nemo religiosum facit: nisi cõsentiat is, cui seruitus deberetur. Sed si [e] non minùs commodè per alium locum seruitute vti potest: non videtur seruitutis impediendæ causa id fieri: & ideo religiosus fit, & sanè habet hoc rationem.

9 ¶ Is, qui pignori dedit agrum, si in eum suorũ mortuum intulerit, religiosum eum facit. sed, & si ipse inferatur, idem est. cæterùm alij concedere non potest.

3. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

EX consensu tamen omnium, vtilius est dicere, religiosum posse fieri. idque Pomponius scribit.

De loco defuncti hereditario vel legato.

4. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

SCriptus heres priùs, quàm hereditatem adeat, patrẽfamiliàs mortuum inferendo, locum facit religiosum. nec quis putet, hoc ipso pro herede [f] eum gerere. finge enim, adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego: etiam si non heres eum intulerit, sed quiuis alius, herede vel cessante, vel absente, vel verente, ne pro herede gerere videatur: tamen locum religiosum facere puto. plerũque enim defuncti antè sepeliuntur, quàm quis heres eis existet. sed tunc locus fit religiosus, cùm defuncti fuit: * (naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus, in quem infertur) præsertim si in eum locũ inferatur, "in" quem ipse destinauit. vsque adeo, vt, etiam si in legatum locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus: si modo [g] in alium locũ tam opportunè inferri non potuit.

De sepulchris familiaribus & hereditariis.

5. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

FAmiliaria [h] sepulchra dicuntur, quæ quis sibi, familięque suæ constituit. hereditaria [i] autem, quæ quis sibi, heredibúsque suis constituit.

De monumento & cenotaphio.

6. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

VEl quod paterfamiliàs iure hereditario adquisiit [k]. Sed in vtroque [l] heredibus quidem, ceterísque successoribus, qualescumque [m] fuerint, licet sepeliri, & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento, vel ab intestato sint: licèt non consentiant alij. Liberis autem cuiuscumque sexus, vel gradus, etiam filiisfamiliàs, & emãcipatis, idem ius [n] concessum est: siue extiterint heredes, siue sese abstineãt [o]. exheredatis autem, nisi [p] specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantùm sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre licet. Liberti [q] autem nec sepeliri, nec alios inferre poterunt [r], nisi heredes extiterint patrono: quamuis quidã inscripserint [s], monumentum sibi, libertísque [t] suis fecisse. & ita Papinianus respõdit. & sepissimè idem constitutum est.

1 ¶ Si adhuc monumentum purum [u] est: poterit quis hoc & vendere & donare. Si κενοτάφιον [x] fit: posse hoc venire, dicendum est. nec enim esse hoc religiosum, Diui fratres rescripserunt.

De eo qui mortuum intulit in locum. 1. Aut monumentum alienum.

7. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

e *vide quæ scripsi ad l. 45. §. 2. ff. mandati.*
f qui mortuum sepelit, non se gerit pro herede. *Bartol. vide l. 14. §. 8. ff. eodem. adde l. 49. in fine, ff. familiæ erciscundæ.*
g *l. 53. §. 7. ff. de legat. 1.*
h *l. 4. l. 8. l. 13. Cod. eodem.* Magnum est habere sepulchra cõmunia. *Cicero 1. offic.*
i *l. 3. §. 3. ff. de sepulchro.*
k ergo per aliũ aperiri non debent sepulchra, nec alius in iis sepeliendus est domino inuito.
l An id significatur? tam in eo quod sibi, suísque heredibus constituit, quàm in eo quòd hereditario iure adquisiit? vide Brissonium 2. *selectar. 14.*
m vt si eis bona addicta sint, aut bonorum sint possessores. *l. 4. §. 21. ff. de fideicommiss. libert.*
n *l. 8. Cod. eod.*
o Qui renuntiat hereditati paternæ, ius sepulchri paterni non amittit. *vt hîc.* sed nec is, cui indigno aufertur hereditas ius sepulchri amittit. *l. 33. ff. eodem.*
p Cauere interdum solebant, Ne monumentum heredes sequeretur, ídque his notis scribebatur, H. M. H. N. S. quæ à Valerio Probo in antiquis inscriptionibus exponuntur. Heredes monumentum hoc ne sequantur. Horatius 1. *satyr.* 8. heredes monumẽtum ne sequetur. idem probatur ex veteri inscriptioneque in Italia visitur, quæque relata à Brissonio 2. *selectarum. 16.*
q *lege 6. Codice eodem.*
r Imò poterunt, quia familiæ appellatione continentur liberti. *l. vlt. Cod. de verb. signif.* deinde gentilitium nomen patronorum ferunt, & eorum originem sequuntur. *l. 108. ff. de condit. & demonstrat.*
s Probant publicè in æs inscripta seu inscriptiones publicæ. *vide quæ notaui ad l. 10. ff. de probat.*
t hinc illa inscriptio, Telannius Genettius nummularius. de Basilica Iulia natione Boss. sibi & coniugi, liberis, libertis, libertabúsque: deinceps de domo sua descendentibus posuit. *vide Brissonium 2. selectar. 14.*
u *l. 5. §. 10. ff. de donat. inter virum.*
x *l. 42. in fine ff. eodem, l. 7. l. 8. ff. de rerum diuis.*

y Synopsis Basilicôn 59. *titul. 1. c. 4.*
z *adde l. 39. ff. eodem.* plebeium sepulchri genus. *Lucanus* 8. Da vilem ... funeris arcam. *& Horatius:* Conseruus vili portanda locabat in arca. ... 11. *obseruat. 21.* Attamen Scipionis corpus arca conditum, legimus apud ... 13. *epistolarum.* De hoc sepeliendi genere in arca, vide Cassiodorum ...

IS [y], qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem, quæ tam heredi, quàm in heredem competit: & perpetua est.

1 ¶ Aduersus eum, qui in alterius arcam [z] lapideam [a], in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, vtilem [b] actionem in factum proconsul dat: quia non propriè vel in sepulchrum, vel in locum alterius intulisse dici potest.

Si loci dominus ossa aut corpus illatum effodiat. 1. De eo qui locum religiosum pro puro vendidit. 2. De illatione in locum publicis vsibus destinatum. 3. Quid sit locus purus. 4. Quibus datur hæc actio. 5. De eo qui prohibitus est inferre quo ius inferendi habuit.

8. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

OSsa [c], quę ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere, vel eruere sine decreto Pontificum [d], seu iussu principis: quæstionis est, & ait Labeo, expectandum [e] vel permissum pontificale [f], seu iussionem principis [g]: alioquin iniuriarum [h] fore actionem aduersus eum qui eiecit. 1 ¶ Si locus religiosus pro [i] puro venisse dicetur: prætor in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet, quæ actio & in heredem competit, cùm quasi ex empto actionem contineat.

2 ¶ Si in locum publicis [k] vsibus destinatum intulerit quis mortuum: prætor in eum iudicium dat, si dolo fecerit: "&" erit extra ordinẽ plectendus, modica tamen coercitione. sed, si sine dolo, absoluendus est.

3 ¶ In hac autem actione, loci puri appellatio & [l] ad ædificium producenda est.

4 ¶ Nec solùm domino hæc actio competit, verùm ei quoque, qui eiusdem loci habet vsumfructũ, vel aliquam seruitutem [m]: quia ius prohibendi etiam hi habent.

5 ¶ Ei, qui prohibitus [n] est inferre in eum locum, quò ei ius inferendi esset, in factum actio competit, & interdictum: etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator eius [o]: quia intellectu [p] aliquo ipse prohibitus videtur.

9. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

LIberum est ei, qui prohibetur, mortuũ "ossáve mortui" inferre: aut statim interdicto [q] vti, quo prohibetur ei vis fieri: aut aliò inferre, & postea in factum agere. per quam consequitur actor, quanti eius interfuerit, prohibitum non esse. in [r] quam cõputationem cadit loci empti pretium: aut conducti merces: item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus "est," religiosum facturus non esset. vnde miror [s], quare constare videatur, neque heredi, neque in heredem dandam hanc actionem [t]. nam [u], vt apparet pecuniariæ quãtitatis ratio in eam deducitur. certè perpetuò [x] ea inter ipsos competit.

De via ad sepulchrum.

10. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

SI venditor fundi exceperit [y] locum sepulchri ad hoc, *vt ipse, posterique eius illò inferrentur:* si via vti prohibeatur, vt mortuum suum inferret: agere potest. * videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem, & vendentem, vt ei [z] per fundum, sepulturæ causa ire liceret.

De lege venditionis ne mortui inferantur.

11. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

QVòd si locus monumẽti hac lege venierit, *ne in eum inferrentur, quos ius est inferri:* pactum quidem ad hoc non sufficit [a]: sed [b] stipulatione id caueri oportet [c].

Si via ad sepulchrum. 1. De vsu sepulchri. 2. Edictum de actione funeraria. 3. Et eius ratio. 4. Qui funus facere debent. 5. De quantitate sumptus funeris. 6. De magistratu sumptus decernente. Qua pecunia funus fit.

non omnium quæ à maioribus constituta essent, rationem à prudentibus ... fuisse. *vide l. 20. ff. de legibus.*
t *subaudi*, funerariam.
u Heredibus, & in heredes dantur pecuniariæ actiones.
x *l. 31. in fine ff. eodem.*
y *vide l. 5. ff. de sepulchro.*
z *l. 12. ff. eodem. vide l. 53. §. 1. ff. de act. empt.*
a an non quodcumque pactum traditioni appositum valet?
b *adde l. 7. ff. de seruis exportandis. l. 48. ff. de pactis.*
c sit ita, cur alibi dicitur illa seruitus consistere non posse, vt certus hominum numerus in vno loco humetur? *l. 4. ff. comm. præd.*

a *vide l.10.s.eod. & l.53.§.1.j.de act.empt.*
b id est, vero rei pretio, non eius dimidio. Idem in communi diuidundo. *l.10.in fi j.commun.diuid.* an idem est vt rescindatur venditio? *vide quæ notaui ad leg.2.& 8. Cod.de rescind.vend.*
c & venditionibus, obligationibus, *l.2.in fine, Cod.eodem.* sic legari non possunt monuméta, sed ius inferendi mortui. *l.14.Cod.de legat.* Græci *in Synopsi Basilic. eodem cap 9.* hunc locum ita paucis explicant: sepulchra in aliũ vsum non commutantur.
d successorem, patrem, dominum. *vide l.1. s. eod.*
e Funeraria ad sumptus funeris datur.
f *l.1.2.s.eod. adde l.12.in fin j.mandati.*
g Funus non faciens ex præscripto testatoris, relictum amittit. *adde l.14.§.2. j. eodem.*
h *vide leg.penul. in fine, Cod. de legatis.*
i Funus facere is debet, qui à testatore electus est: si nullus sit electus, heres scriptus: si nullus sit scriptus, heres legitimus.
k *lege 14.§.6.in medio & fine, j. eodem.*
l *dicta l.14.§.6. in princip. l.21.j. eodem. vide legem 12.j.de administr. tut.*
m in aliis causis, præter hæc attenditur consuetudo defuncti in sumptibus faciendis. *l.54.in fine.s.de petit hered.*
n ordinem elegantem distrahendorum bonorum alienorum, vide in *l.15.§.2.j.de re iudicata.*
o retentio eorum quæ tempore peritura, sunt, onerat hereditatem.
p atque ita funeris impensa pignori tacito præfertur, *vt hîc.* quinetiam doti: & generaliter omni credito. *lege 45. infrà eodem.*
q *§.13. infrà eodem.*
r & qui eo authore possidet. *lege 11. infrà de adquirend.possess.*

12. *Vlpianus* libro vigesimoquinto ad Edictum.

SI quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrũ nõ habeat, & à vicino ire prohibeatur: Imperator Antoninus cũm patre rescripsit, iter ad sepulchrum peti precario [a], & concedi solere: vt, quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem inducit: sed extra ordiné interpelletur. Præses etiam compellere debet, iusto pretio [b] iter ei præstari. ita tamẽ, vt iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum.

1 ¶ Senatusconsulto cauetur, ne vsus sepulchrorum permutationibus [c] polluatur: id est, ne sepulchrum aliæ conuersationis vsum accipiat.

2 ¶ Prætor ait: *quod funeris causa sumptus factus erit eius recuperandi nomine, in eum, ad quem [d] ea res pertinet, iudicium dabo.* 3 ¶ Hoc edictum iusta ex causa propositum est: vt [e] qui funerauit, persequatur id [f], quod impendit. sic enim fieri, ne insepulta corpora iacerent, néve quis de alieno funeretur. 4 ¶ Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit. sed, si non ille fecit, nullam esse huius rei pœnam, nisi [g] aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non [h] paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin [i] autem de hac re defunctus non cauit, nec vlli delegatum id munus est: scriptos heredes ea res contingit si nemo scriptus est, legitimos, vel cognatos quósque suo ordine, quo succedunt.

5 ¶ Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus [k], vel dignitate [l] defuncti [m].

6 ¶ Pretor vel magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet: si [n] quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem [o]: si minùs: si quid auri, argentíque fuerit: distrahi, aut pignerari iubebit, vt pecunia expediatur.

13. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

VEl à debitoribus, si facilè exigi possit.

2. Si is, cui testator mandauit funus non duxerit. 3. Qui sunt sumptus funeris. 5. Quæ non debent cum corporibus condi. 6. Qualis sit actio funeraria: quid in eam veniat. 7. Et quibus competit. 8. De his qui testantur se pietatis causa facere. 9. De parte sumptus recuperanda. 10. De modico sumptu. 11. De eo qui se heredem putat, funerante. 12. An actio funeraria cum aliis concurrat. 13. Si quis herede prohibente. 15. Vel mandato alicuius. 16. Vel quasi negotium heredis gerens funerauerit. 17. ¶ Aduersus quos datur funeraria, & primùm de successoribus.

14. *Vlpianus* lib.25.ad Edictum.

ET si quis impediat eũ, qui emit, quo minùs ei res tradantur: prætorem interuenire oportere, tueríque huiusmodi factum, si quid impediat, quo minùs ei res venditæ tradantur.

1 ¶ Si colonus, vel inquilinus sit is, qui mortuus est: nec sit vnde funeretur: ex inuectis illatis eum funerandum, Pomponius scribit: &, si [p] quid superfluum remãserit, hoc pro debita pensione teneri. Sed & si res legatæ sint à testatore, de cuius funere agitur: nec sit vnde funeretur: ad eas quoque manum mittere oportet. * satius [q] est enim, de suo testatorem funerari, quàm aliquos legata cósequi. Sed, si adita fuerit hereditas; res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet, qui auctore iudice comparauit [r]. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede præstari, quòd si non potest: * melius [s] est legatarium non lucrari, quàm emptorem damno adfici.

2 ¶ Si [t] cui funeris sui curam testator mandauerit: & ille, accepta pecunia, funus non duxerit: de dolo actionem in eum dandam, Mela scripsit. credo tamen, & extra ordinem eum à prætore compellendum funus ducere.

3 ¶ Funeris causa sumptus factus videtur is demum, qui ideo [u] fuit, vt funus ducatur, sine quo funus duci non possit. vtputa si [x] quid impẽsum est in delationem [y] mortui. sed & si quid in locũ fuerit erogatum, in quem mortuus inferetur: funeris causa videri impẽsum, Labeo scribit: quia necessariò locus paratur, in quo corpus conditur.

4 ¶ Impẽsa peregrè [z] mortui, quæ facta est, vt corpus perferretur, funeris est, licèt nondum homo funeretur. Idemque & si quid ad corpus custodiendum, vel etiam cõmendandum [a], factum sit: vel si quid in marmor, vel vestem [b] collocandam [c].

5 ¶ Non [d] * autem oportet ornamenta cum corporibus condi [e]: nec quid aliud huiusmodi, quod homines [f] simpliciores [g] faciunt.

6 ¶ Hæc actio, quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur: continet [h] autem funeris causa tantùm impensam, non etiam cæterorum sumptuum, Æquum [i] autem accipitur ex dignitate [k] eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, & ex bona fide: vt neque plus imputetur sumptus nomine, quàm factum est: neque tantum, quantum factum est, si immodicè factum est: deberet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factũ est, & ipsius rei, quæ vltra modum sine causa consumitur: quid ergo, si ex voluntate testatoris impensum est? sciendum est, nec voluntatem sequendam [l], si res egreditur iustam sumptus rationem: pro modo autem facultatum sumptum fieri.

7 ¶ Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, sumptum non recipit: si pietatis [m] gratia fecit: non hoc animo, quasi recepturus sumptum, quem fecit. & "ita" Imperator noster rescripsit. igitur æstimandum erit arbitro, & perpendendum, quo [n] animo sumptus factus sit: vtrùm negotiũ quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis: an verò misericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. potest tamen distingui & misericordiæ modus: vt in hoc fuerit misericors, vel pius, qui funerauit, vt eum sepeliret, ne insepultus iaceret: nõ etiam, vt suo sumptu [o] fecerit. quod si iudici liqueat: non debet eũ, qui conuenitur absoluere. * quis [p] enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat? oportebit igitur testari [q], quem quo animo funerat: ne postea patiatur quæstionem.

8 ¶ Plerique filij cùm parentes suos funerant: vel alij, qui heredes fieri possunt: licèt ex hoc ipso neque pro herede geritio [r], neque aditio præsumitur: tamen ne vel miscuisse necessarij, vel cæteri pro herede gessisse videãtur, solent testari, pietatis gratia facere se sepulturam. quid, si superuacuò fuerit factum? ad illud se munire vidẽtur, ne miscuisse se credantur: ad illud non, vt sumptum consequantur. quippe protestantur, pietatis gratia id se facere. plenius igitur eos testari oportet, vt & sumptum possint seruare. 9 ¶ Fortassis quis possit dicere, interdum partem sumptus facti posse recuperari: vt quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat quod est verius. partem igitur sumptus consequetur, qué non donandi animo fecit.

10 ¶ Iudicem, qui de ea æquitate cognoscit, interdum

f ineptæ voluntates defunctorum circa sepulturam non valent; *vt hîc, & l. 113.in fine j. de legatis 1.* (talis iussus testatoris extat *in leg. vltim. in fine j.de auro: adde Lactantium 2. Instit. 4.* Idem dicendum si testator iusserit ne mancipiũ, ne domus, ne vestis, ne res aliæ periculo subiectę venderentur. *lege 5. §.penultimo, j.de administr.tut.* vt reliquiæ eius in mare abiicerentur ab herede, *l. 27.j.de condit. instit.* vt sumptus fiat in fraudem creditorum. *§.6. in fine, j. eodem. arg. l.1. in fin.j.ad leg.Falcid.* vt spectaculum edatur in ciuitate quod ibi non liceat, putà inhonestũ. *l.16.j.de vsufruct. leg.* Quod diligenter heredibus, legatariis, executoribus, curatoribus notandum est. Vt obiter dicam, lectori diligenter spectandum esse, quod in casu *d.l.16.* refertur huiusmodi legatum heredũ lucro non cedere, sed consensu & iudicio primorum ciuitatis in rem aliam conuerti debere, vt memoria testatoris alio & licito genere celebretur. adde, nõ semper pupillũ morari teneri, vbi mater iusserit.) *vide l.7.in fine, infrà de annuis.*

§2 n°1

g est autem superstitio vitanda in omni religione. *arg.l.30.j. de pœnis.*
h Synopsis.
i Æquũ (quod Græcis hîc δίκαιον) circũstantias admittit, causæ, temporis, bonæ fidei, facultatum, modi: addunt Græci, καὶ τῆς ἀξίας, dignitatis.

s *vide l.41.j.de regulis iuris.*
t *adde l.12.§.4.s.eodem.*
u *adde l.37.j.eodem.*
x Funeris hæ sunt impensæ, elatio mortui, loci sepulturæ pretium, delatio mortui ex peregrino loco, cadaueris custodia, vestitus, arca, depositio. *hîc & §.4.j.eodem. Synopsis eodem c.10.*
y ἐκκομιδὴν, *Synopsis Basilic.* Porrò delatio mortuorum fiebat lectica, vt ex Asconio, Martiali 2. & 6. & Gellio probat Lipsius, 1. *Electo* ũ 19. honestiorum lectica hexaphoros: tenuiorum sandapila, cui subiuncti saltem homines quatuor.
z *l. 112. §.penult.j.de cond.t. & demonstr.*
a commendandum. 12. *Columell.* 18. hinc pollinctorum munus. *vide Cuiacium 2. obseruat. 17.* καὶ τὸ παραθέσθαι αὐτό. *Basil. Cuiac. 11. obseru. 11.* potest tamen aptè dici commendare nihil aliud esse, quàm dẽponere, quoad iustæ sepulturæ tradatur. *Cuiac. 2. obseruat. 17.*
b καὶ τὴν ἔνδυσιν, *Synop.* Cadauera honestissima veste efferri mos erat quæ in vulgo ciuium & eorum funere, vùlgata: in magistratibus, toga prætexta: in censoribus purpurea tota. Polyb. 6. Adde Suetonium in Augusto c.100. cum purpura crematos fuisse mortuos testatur Liuius 34. Adde de vestibus funerariis, & mortuorum. *§.5.j.eod. l.13.in fin.j.de legatis 1. l.vlt.in fin.j.de auro.*
c elocandam.
d Rebuffus tamen hoc permittit Episcopis.
e Vestes vnà cum mortuo cremari superiùs ostendi ex Liuij 34. De vestium mortuis iniectione adde *leg.113.in fine j.de legat.1. l ge vltima, in fine j.de auro: Plutarchus de doctrina Epicuri.* Solon apud Plutarchũ, οὐκ εἴασεν συντιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν. Cicero *2.de legib.* extenuatum sumptum tribus riciniis, dicit.

k *vide l.12.§.5. s.eodem.*
l *adde l.1.in fine j.ad leg. Falcid.*
m vel humanitatis & misericordiæ gratia. *vt j.eodem.*
n Donare sumptus etiam funeris, nemo præsumitur.
o sed defuncti. *l.14.§.1 s.eodem.*
p Pius esse præsumitur, qui cadauer funerat. Ita Christus *Marci 14. initio,* defendẽs mulierem à qua nardo pistica delibutus, καλὸν ἔργον, inquit, εἰργάσατο εἰς ἐμέ. & post, προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν, bonum opus operata est erga me; præuenit enim vngere corpus meum in sepulturam.
q Protestatio, nostræ voluntatis sententiam arguit: vt & contestatio seu inuentarij confectio, non modò impedit, vt in maiorem summam non obligemur: sed vt etiam nobis obligetur alius: *facit l.1. §. 3.s. de vsufr. & quemad.* sic, testatione referre debet qui nouum opus nunciat, quid iam operis factum sit, cùm nuntiat: vt appareat, quid postea factum erit. *l.8.§.1.* testatum facit, qui modulis sumptis opus factum dimensus est. *§.5. infrà de noui operis nunt.* tales protestationes efficiunt, vt auia à nepotibus, mater à liberis, *lege 34. suprà de negotiis. l.11.* gener à socero. *lege 13.* vitricus à priuignis. *lege 15.* frater à sorore, factos sumptus repetere possit. *lege 16. Codice de negotiis gestis.* & impensas ab alio factas lucremur. *lege vltima, Cód. de negotiis gestis.*
r *vid. l.4.s.eodem.*

ſumptum omnino non debere admittere modicum factum, ſi [a] fortè in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus ſit [b]: nam nō debet huius rationem habere, cùm contumeliam defuncto feciſſe videatur, ita eum funerando [c].

11 ¶ Si quis, dum ſe heredē putat, patremfamiliàs funerauerit: funeraria actione vti nō poterit: quia non hoc animo fecit, quaſi alienum negotium gerens. & ita Trebatius, & Proculus putat. puto tamen, & ei ex cauſa dandā actionem funerariam [d].

12 ¶ Labeo ait, quotiens quis aliam [e] actionem habet de funeris impenſa conſequenda, funeraria eum agere non poſſe. & ideo, ſi familiæ erciſcundæ agere poſſit [f], funeraria non acturum. planè, ſi iam familiæ erciſcundæ iudicio actum ſit, poſſe agi.

13 ¶ Idem Labeo ait, ſi prohibente [g] herede funeraueris teſtatorem, ex cauſa competere tibi funerariam. quid enim, ſi filium teſtatoris heres eius prohibuit? huic contradici poteſt, *ergo pietatis gratia funeraſti*: ſed pone me teſtatum: habiturum me funerariam actionem: de ſuo [h] enim expedit mortuos funerari. & quid, ſi teſtator quidem ſunus mihi mandauit, heres prohibet, ego tamen nihilominus funeraui? nónne æquum eſt mihi funerariam competere? & generaliter puto, * iudicem "iuſtum" non meram [i] negotiorum geſtorum actionē imitari, ſed ſolutiùs æquitatem ſequi, cum hoc ei & actionis natura indulget.

14 ¶ Diuus autem Marcus reſcripſit, eum heredem, qui prohibet funerari ab eo, quem teſtator elegit, nó rectè facere: pœnam tamen in eùm ſtatutam non eſſe [k].

15 ¶ Qui mandatu alterius funerauit, non habet funerariam actionem: ſed is ſcilicet, qui mandauit funerandum: "ſiue" ſoluit ei, cui mandauit: ſiue debet. quòd ſi pupillus mandauit ſine tutore auctore: vtilem funerariam dandam aduerſus heredem ei, qui impendit. lucrari enim heredem iniquum eſt. ſi autem pupillus funus ad ſe pertinens ſine tutoris auctoritate mandauit: dandam in eum actionem arbitror, ſi & heres extitit ei, qui funeratus eſt, ſoluendóque hereditas eſt. Contrà ſi quis mandatu heredis funerauit: non poſſe eum funeraria agere, Labeo ſcribit: quia habet mandati actionem.

16 ¶ Si tamen quaſi negotium heredis gerens funerauit: licèt ratum non habeat: tamen funeraria eum agere poſſe, Labeo ſcribit.

17 ¶ Datur autem hæc actio aduerſus eos, ad quos funus pertinet: vtputà aduerſus heredē, bonorúmve poſſeſſorem, ceteróſque ſucceſſores [l].

De patrono qui petiit bon. poſſeſ. contra tab.

15. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

FVneris impenſam & patronus [m], qui bonorum poſſeſſionem petit contra tabulas, præſtat.

Si mulier funeretur.

16. *Vlpianus* lib. 25. ad Edictum.

IN eum, ad quem [n] dotis nomine quid peruenerit, dat prætor funerariam actionem. * æquiſſimum enim viſum eſt veteribus: mulieres, quaſi de [o] patrimoniis ſuis, ita de dotibus funerari, & eum, qui morte mulieris dotē lucratur, in funus cōferre debere: ſiue pater mulieris eſt, ſiue maritus.

17. *Papinianus* libro tertio Reſponſorum.

SEd ſi nondum pater dotem recuperauerit: vir ſolus conuenietur, reputaturus patri, quid eo nomine præſtiterit.

18. *Iulianus* libro decimo Digeſtorum.

IMpenſa enim funeris æs alienum [p] dotis eſt.

19. *Vlpianus* libro decimoquinto ad Sabinum.

IDeóque etiam dos ſentire hoc æs alienum debet.

10. *Idem* libro vigeſimoquinto ad Edictum.

NEratius quærit: ſi is, qui dotem dederat pro muliere, ſtipulatus eſt duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere: pactus ſit, ne quid maritus in funus conferret: an funeraria maritus teneatur, & ait, ſi quidem ipſe ſtipulator mulierem funerauit, locum eſſe pacto, & inutilem ei funerariam fore: ſi verò alius funerauit: poſſe eum maritum conuenire: quia * pacto hoc publicum ius infringi non poſſit [q]. quid tamē ſi quis dotem hac lege dederit pro muliere, vt ad ipſum rediret, ſi in matrimonio mortua eſſet, aut quoquo modo ſoluto matrimonio? numquid hic in funus non cōferat? ſed cùm dos morte mulieris ad eum peruenerit: poteſt dici conferre eum. 1 ¶ Si maritus [r] lucratur dotem, conuenietur funeraria: pater autem non. Sed in hunc caſum puto, ſi dos, quia permodica fuit, in funus non ſufficit, in ſuperfluum in patrem debere actionem dari [s].

2 ¶ Cùm materfamilias decedit, nec eſt "eius" ſoluēdo hereditas: funerari eam ex dote tantùm [t] oportet, & ita Celſus ſcribit.

De patre funerati.

21. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

IN patrem [u], cuius in poteſtate fuerit is, cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate & facultatibus [x].

Si mulier funeretur.

22. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

CElſus ſcribit: Quotiens mulier decedit ex dote quæ penes [y] virū remanet, & cæteris mulieris bonis, pro portione [z] funeranda eſt.

23. *Paulus* lib. 27. ad Edictum.

VEluti ſi in dotem centum ſint, in hereditate ducenta: duas partes heres, vnam vir conferet.

24. *Vlpianus* libro vigeſimoquinto ad Edictum.

IVlianus ſcribit, non deductis legatis,

25. *Paulus* libro vigeſimoſeptimo ad Edictum.

NEc pretiis manumiſſorum.

26. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

NEc ære alieno deducto.

27. *Vlpianus* libro vigeſimoquinto ad Edictum.

SIc pro ratà & maritum, & heredem conferre in funus oportet.

1 ¶ Maritus funeraria non conuenietur, ſi [a] mulieri in matrimonio dotē ſoluerit, vt Marcellus ſcribit. quæ ſententia vera eſt, in his tamen caſibus, in quibus hoc ei facere legibus permiſſum [b] eſt.

2 ¶ Præterea maritum puto funeraria in id demum teneri, quod facere poteſt. id enim lucrari videtur, quod præſtaret mulieri, ſi conueniretur.

28. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

QVod ſi nulla dos eſſet: tunc omnem impenſam patrem [c] prēſtare debere. Atilicinus ait: aut heredes eius mulieris, puta emancipatæ. quod ſi neque heredes habeant, neque pater ſoluendo ſit: maritum in quantum facere poteſt, pro hoc [d] conueniri: ne iniuria eius videretur, quondam vxorem eius inſepultam [e] relinqui.

29. *Gaius* libro decimonono ad Edictum Prouinciale.

SI mulier poſt diuortiū alij nupta deceſſerit: non putat Fulcinius priorem maritum, licèt lucri dotem faciat, funeris impenſam præſtare.

1 ¶ Is, qui filiam familiàs funerauit: antequam [f] dos patri reddatur, cum marito rectè agit: reddita dote, patrem obligatū habet. vtique autem, ſi cum marito actum fuerit, is eo minùs patri mulieris reſtituturus eſt.

30. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

COntra quoque, quod pater in funus filiæ impendit: aut, alio agente ſecum funeraticia præſtitit: ipſe actionem de dote à marito recipit [g].

1 ¶ Sed ſi emancipata in matrimonio decedat: collaturos heredes, bonorúmve poſſeſſores: & patrem, "pro portione dotis, quam recipit: & virum" pro portione dotis, quam lucratus eſt.

Si funeretur filiusfamiliàs miles 1. De domino funerati funeratæve. 2. ¶ De tempore huius actionis. De ſucceſſoribus.

31. *Vlpianus* libro vigeſimoquarto ad Edictum.

Si filiusfam.

a *Synopſis eod. c. 20. in f.*
b Diuiti fit iniuria, ſi modico ſumptu ſepeliatur, *vt hic.* etſi de ea re ſupeṙiùs quædam notaui ad *l. 4. ſ. commun. prædior.* hoc tamen addo, rectè ſcripſiſſe Senecam: Non defunctorum cauſa ſed viuorum, inuentā eſſe ſepulturam: vt corpora & viſu & odore fœda amouerentur: in eo nō defunctis, ſed noſtris oculis parci. *lib. de remed. fortuit.*
*
c An vt eo caſu heredi & exceptio, *vt hic.* & actio competat? *argument. l. 1. §. 6. ſ. de iniuriis.* hoc extremum improbatur: ſatis eſt enim ſi in amici rebus ac defuncti in paucis conſulamus. *l. 20. Cod. de neg. geſt.* nec cuiquā homini vtcumque locupleti, ſi prout potuit, amicum hominē ſepeliit, imputatur.
d *l. 32. ſ. eod. v. l. 50. ſ. de pet. here.*
e putà mandati. *§. 25. in fi. ſ. eod.*
f *vt l. 49. in fi. ſ. familiæ.*
g aliud eſt in aliis cauſis non piis. *arg. l. vlt. C. de negotiis.*
h *§. 1. §. 7. in fine ſ. eod.*
i Mera negotiorum geſtorum actio eſt, ſtrictè & exactè conſiderata, cui opponitur id quod ſolutius, ex æquitate, & actionis natura, indulgere poſſumus.
k leges quę quid prohibent, & factum non coercent, imperfectas vocat Vlpi. *in fragm. tit. 1.*
*
l patrem etiam & dominū, *Paul. 1. ſenten. vlt. §. vlt.* & patronum. *l. 15. ſ. eod.*
m *l. 6. in fin. ſ. ſi pars hereditatis.*
n *l. 17. 18. 19. 20. §. 1. ſ. eod. l. 13. Cod. de negotiis.*
o dos ipſius filię proprium patrimonium eſt. *v. l. 3. §. 5. ſ. de minorib. l. 4. ſ. de collationib.*
p Funeris impenſa, doti, æris alieni loco habetur.
*
q *l. 38. ſ. de pact. l. 1. §. 9. ſ. de magiſt. conueniendis. l. 15. in pr. ſ. ad l. Falcid.*

r *l. 16. i…* *l. 29. in f. …*
ſ aut eo … uendo in … tum. *l. 28. ſ. …*
t vt ita … impenſa … creditum … dat. *l. 45. ſ. …* ex ſuperfl… tisfiat cred… bus defun…
u *l. 16. …* *eod. l. 23. …*
x *v. l. 13. …*
y Vxor … ſumptibus … randa ſit … *l. 4. Cod. …* *trimonio.*
z *l. 23. 24. …* 27. *l. 30. in f. …*
a *adde l. …* *ſ. eod.*
b vt ſi … dote … tunc enim … adminiſtr… ei auferr… que ſeq… oportet, … ea vxore … familia … §. 8. in f. …
c *l. 20. …* *eod.*
d hæc le… læ excep… quæ co… *in l. 13. …*
e Inſep… linqui … eſt, *l. 43. …* iniuria … patriæ … res. …
… 1. ſanè … actione … opus e… bus co… ídque … Pauſan… ticis: … Marcell… Authore … qui P… ſcribitur… Charo… pulto… cherone … uiū … iicere … di dam… li, quod … cadauer… ri prius … militi… 12. de … Proinde … deteſt… ſepultur… remane… apud … Dioge… mo… Stobæ… no.
f *adde l. …* *§. 1. l. …*
g ſi … parte … rauit … dotis … *v. l. 6. …*

a Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede vel à patre, vel à domino potest. *Paul.1.sentent.vlt.§.vlt.*
b *Paulus 1.sent.vlt.§.vlt.*
c *l.9.in fine, ſ.eodem.*
d quia ignorans sepeliit. *v.l.14.§.11.ſ.eodem.*

SI filiusfamilias miles sit: & habeat castrense peculium: puto successores eius antè teneri: sic deinde ad [a] patrē venire. 1 ¶ Qui seruum alienum, vel ancillam sepeliuit: habet aduersus dominum [b] funerariam actionem.

2 ¶ Hæc actio non est annua: sed perpetua [c]. & heredi, ceterísque successoribus, & in successores datur.

Si possessor hereditatis funus fecerit. 1. De viro & vxore eodem momento mortuis.

32. *Paulus* lib.27.ad Edictum.

SI possessor hereditatis funus fecerit: deinde victus in restitutione non deduxerit, quod impenderit: vtilem esse ei funerariam [d].

1 ¶ Si eodem monumento [e] temporis vir, & vxor decesserit: Labeo ait, in heredem viri proportione [f] dotis dandam hanc actionem: quoniam id ipsum dotis nomine ad eum peruenit.

Cui dantur iura sepulchrorum.

33. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

SI quis fuit heres: deinde hereditas ablata sit ei, quasi indigno: magis est, vt penes eum iura sepulchrorum remaneant [g].

Si heres in locum sub conditione legatum intulerit.

34. *Paulus* lib.64.ad Edictum.

SI locus sub condicione legatus sit [h] interim heres, inferendo mortuum, non facit locum religiosum.

Qui lugeri non debent.

35. *Marcellus* lib.5.Digestorum.

MInimè maiores lugendum [i] putauerunt eum [k], qui ad patriam delendam, & parentes, & liberos interficiendos venerit. quem si filius patrem, aut pater filium occidisset [l]: sine scelere, etiam præmio adficiendum, omnes constituerunt.

De locis captis ab hostibus & postlimino.

36. *Pomponius* libro 26.ad Quintum Mucium.

CVm loca capta sunt ab hostibus: omnia desinunt religiosa, vel sacra [m] esse: sicut homines liberi in seruitutem perueniunt. quòd si ab hac calamitate fuerint liberata: quasi "quodam" postliminio reuersa, pristino statui restituuntur [n].

Qui sunt sumptus funeris. 1. De monumento.

37. *Macer* lib.1.ad legem vicesimam hæreditatum.

FVneris sumptus accipitur, quidquid [o] corporis causa, veluti vnguentorum [p], erogatum est: & pretium loci, in quo defunctus humatus est: & si qua vectigalia [q] sunt, vel sarcophagi [r], & vectura [ſ]: & quidquid corporis causa, antequam sepeliatur, consumptum est, funeris impensam esse existimo.

1 ¶ Monumentum autem sepulchri id esse, Diuus Hadrianus rescripsit, quod [t] monumenti, id est causa muniēdi eius loci factum sit, in quo corpus impositū sit. itaque si amplum [u] quid ædificari testator iusserit; veluti in circum porticationes [x]: eos sumptus funeris causa non esse.

De officio præsidis circa corpora aut ossa mortuorum.

38. *Vlpianus* libro nono de Omnibus tribunalibus.

NE corpora, aut ossa mortuorum detinerentur [y], aut vexarentur [z]: néve prohiberētur, quo minùs via publica transferentur: aut quo minùs [a] sepelirentur: præsidis prouinciæ officium est.

De corpore condito non inquietando.

39. *Marcianus* lib.3.Institutionum.

DIui fratres edicto [b] admonuerūt, ne iustæ [c] sepulturę traditum, id est [d] terra conditum, corpus inquietetur. videtur autem terra conditum, & si in arcula [e] conditum hoc animo sit, vt non alibi transferatur. sed arculam ipsam, si [f] res exigat, in locum cōmodiorem licere transferre, non est denegandum.

40. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

SI quis 'enim' eo animo corpus intulerit, quòd cogitaret inde aliò postea transferre, magísque temporis gratia deponere, quàm quòd ibi sepeliret mortuum, & quasi æterna sede [g] dare destinauerit: manebit locus profanus.

De illatione in locum plurium.

41. *Callistratus* lib.2.Institutionum.

SI plures sint domini eius loci, vbi mortuus infertur: omnes consentire debent, cùm extranei inferātur. nam ex ipsis dominis quemlibet rectè ibi sepeliri cōstat, etiam sine cæterorum consensu [h]: maximè cum alius non sit locus in quo sepeliretur.

Definitio monumenti, sepulchri, cenotaphij.

42. *Florentinus* lib.7.Institutionum.

MOnumentum [i] generaliter [k] res est memoriæ causa in posterū prodita: in qua si corpus, vel reliquæ [l] inferantur, fiet sepulchrum: si verò nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ causa factum, quod Græci κενοτάφιον [m], *i. inane sepulchrum* appellant.

De his qui religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo vtiliter agunt.

43. *Papinianus* lib.8.Quæstionum.

SVnt personæ, quæ quamquam religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferēdo vtiliter agūt. vtputa dominus proprietatis [n], si in fundum, cuius fructus alienus est, mortuū inferat, aut inferre velit. nam, si intulerit, non faciet iustum sepulchrum. sed, si prohibeatur, vtiliter interdicto, qui de iure dominij quæritur, aget. eadémque sunt in socio, qui in fundū communem inuito socio mortuū inferre vult. nam propter [o] publicam vtilitatem [p], ne insepulta [q] cadauera iacerent, strictam rationē insuper habemus [r]: quæ nonnumquam [ſ] in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet. nam summam [t] esse rationem, quæ pro religione facit.

De sepulchro in diuersis locis. 1. Si reliquiæ transferantur.

44. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

CVm in diuersis locis sepultum est: vterque quidem locus religiosus non fit: quia * vna [u] sepultura plura sepulchra efficere non potest: mihi autem videtur, illum religiosum esse. vbi, quòd est principale, conditum est: id est, caput [x], cuius [y] imago fit, inde cognoscimur.

1 ¶ Cùm autem impetratur [z], vt reliquæ [a] transferantur, desinit [b] locus religiosus esse.

Priuilegia funeraria.

45. *Marcianus* lib.8.Fideicommissorum.

e *vide leg. 9.§.2. infrà de rebus dubijs.*
f *vide l. 22.ſ.eodem.*
g quemadmodum & penes eum, qui hereditate se abstinuit. *vide l. 6.ſ. eod.*
h id est, quamuis pendente cōditione heres dominus habeatur. *lege 12. ſ.famil.*
i *l.11.§.1. ſ.de his qui notantur:* huc pertinere potest quod legimus vnum Horatiorum, sororem, sponsum suum Curiatiū ab hoste interfectum lugentem, interemisse. *Liuius 1.*
k Proditor suæ patriæ non lugetur: sed & absque vituperatione filius patrem, qui talis sit, interficit: ac vice versa. quin etiam præmiis dignus censetur. *Synopsis Basilic. eod.c.37.*
l quòd olim duos nobiles de Falckenstein fecisse ait Zas. *hic num.12.*
m ideóque lapides inde sublatos in quemcumque vsum conuertere possumus: nec sepulchri violati competit actio. *l. 4.ʃ.de sepulchr. viol.*
n v. apud Quintilianum 5.c.10. Hot. 5. *illustr.* elegantissimam, & doctissimam questionem: An scilicet ciuitas bello capta, si in libertatem vindicetur, iura quoque sua pristina omnia recuperet.
o *vide l.14.§.3.4.5.ſ.eod.*
p *vt l.7. §.3. infrà de in rem verso.*
q vestiaria, sed *Cuiac.5. obseruat. vlt.* ex Basilicis legi ait, καὶ τὸ τέλος, καὶ ἡ ὁρος, καὶ ἡ στόλη, intelligit autem vectigalia, quæ in itinere præstantur, dum corpus ex vno loco in alium defertur: quæ sublata esse testatur *lex vltim. Cod.eod. vide Cuiacium 11.obseru.21.*
r *vide l.18.in fine.ʃ.de alimentis.* Sarcophagus lapis in quo condita corpora quadragesimo die absumuntur, exceptis dentibus, cui contrarius est Chernites, qui cadauera à putredine vindicat. *Plinius 2.c.96. & 37.c.17. 16. Isidor.4.* Nonio, sarcophagus, est sepulchrum, *cap.1.in capulum.*
ſ ἡ στόλη: Græci legunt: id est, vestiaria. circumpotationum non meminit. An quod legibus duodecim Tabularum sublatæ? de huiusmodi compotationibus Varro, funus exæquiati lautè ad sepulchrum antiquo more silicernium confecimus, id est, περίδειπνον, quo pransi discedentes dicimus alij aliis: vale. & Tertullianus, quò differt ab epulo Iouis silicernium? *vide Cuiacium 11. obseruatione 21.*
t *l.2.§.6.ſ.eodem.l.42.ʃ.eodem.*
u *l.27.ʃ.de condict.& demonstrat.*
x Porticus *l.5. Cod.de sepulchr.*
y *l.3.§.4.ʃ.de sepulchro. vide Nouell.60 c.1.115.c.5.*
z puta eruantur, extruantur. *lege vlt.ma.ʃ.de sepulchro.* contrectentur. *l.4.in fine, Codice de sepulchro.*
a *l.8.ʃ.de sepulchro. vide l.6.Cod.de sepulchro.*
b *vide l.12.ſ.de edendo.*
c Iustæ sepulturæ traditus dicebatur; qui terra conditus erat.

d Terra conditi, aut sepulti, aut humati sepulti dicebātur, qui quoquo modo contecti: humati, qui humo. *Plin.7.c.54.*
e *vide quæ scripsi ad l.7.§.1.ſ.eodem.*
f Plerunque enim ob incursum fluminis, vel metum, corpus iam perpetuæ sepulturæ traditum transferri in alium locum poterat. Poterat, inquam, per noctem & solennibus redditis sacrificiis. *Paulus 1.sentent. 21. §.5.* Huc referri potest hoc Epitaphiū vetus Crestinæ, Ne quis nos inquietet ex arca nostra, neque ante alium ponat, aut commutet.
g & quasi æternam sedem dāret. *Hal.* æternam sedem hîc appellat, quę perpetua alibi dicitur. *l.10.Cod.eod. l.3.§. 4.ʃ.de sepulchro.*
h fauore religionis in communi fundo, inuito socio sepelire socium licet: vt & ex causa necessitatis. *adde l.2.Codice de commu. rerum. l.1.Codice de comm. seruo.*
i *lege 2.§.6. ſ.eodem.*
k Monumentū vox generis est & speciei. est enim aliud sepulchrū, aliud monumentum seu κενοτάφιον.
l reliquiæ. *vide l.1.Cod.eod.*
m *l.6.in fine, ſ. eodem.* Ex huiusmodi cenotaphiis tēpla initium sumpsisse suspicio est. Nam ex sepulchris templa initium sumpsisse tradit Eusebius. & Lactantius, & Clemens Alexandrinus, ἐν τῷ προτρεπτικῷ. ex 9. historiarum Antiochi.
n *lege 2.§.8.ſ.eodem. l.1. §.2.ʃ.tit. prox.*
o præter. *Haloand.*
p de qua *vide l. 51. in fine, ſ. ad l. Aquil.*
q De insepultis dixi *leg. 28. ſ.eodem.*
r insuper habemus. *Haloā.* Sed Balduinus *ad l. falc.* vnicam esse vocē ait, quæ idē reddat quod *negligimus.* Eum reprehendit Robertus 2. *recept. 5.* sed tamen eo sensu. *Cuiacius 3. obseruat. 22.* ait dici insuper haberi fructus. *lege 17.ʃ. de his quæ vt indign.* & lachrymas. Apuleius 4. *de Asino.* iudicium defuncti. *lege 2. Cod. si vt omissa causa.* Quo nomine ab eodem Roberto 3. *Animad 15.* notatur: defenditur tamen ab Ant. Mercatore. *3.not.15.* Omiseram eundem Cuiacium, *11.obseruat.11.* ex Basilicis id confirmare, quæ sic habent παρορᾶται τὸ ἀκριβές. vt insuper habere, sit παρορᾶν vel ἀμελεῖν. addit Hieron. 19. *Eccles.* Agelium 1. Symmachum hoc verbo vti.
ſ quæ nunquam. *Haloand. Hugo à Porta.* eámque sectionem defendit Robertus *2.recept.5.*
t Religionem quæ conseruat ratio, summa ratio est.
u vnius. *Haloander.*
x Caput, id est vnde qualis cuiusque imago fit, cognoscitur. *ita legit Haloand.* Hinc capiunt initium sensus & nerui. vnde caput dictum, *vt Varro ad Ciceronem scribit apud Lactantium 1.de opificio 5.* & vt Plinius 11.c.37. scribit, hanc habent sensus arcem: huc venarum omnis à corde vis tendit: hîc desinit. hîc culmen altissimum, hîc mentis est regimen. Omnium animalium, in priora pronum, quia & sensus ante nos tendunt. Ab eo proficiscitur somnus, hinc capitis mutatio.
y His quæ de capite diximus, adde quæ de facie & eius commendatione extant, *l.17.Cod.de pœnis.*
z Reliquiarum seu cadaueris translatio impetratur. a *al.* reliquiæ.
b Religiosus locus esse desinit cadaueris in alium locum translatione.

IMpensa funeris semper ex hereditate deducitur: quæ etiam omne creditum[a] solet præcedere, cùm bona soluendo non sint.

Si defunctus omnium prædiorum vsumfructum separatim legauerit. 1. De herede & marito defunctæ. 2. Si vestimenta legata in funus erogentur.

46. *Scæuola* lib. 2. Quæstionum.

SI plura prædia quis habuit, & omnium vsumfructum separatim legauerit: poterit in vnum inferri: & electio erit heredis, & gratificationi locus: sed fructuario vtilẽ actionem[b] in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est vsusfructus.

1 ¶ Si heres mulieris inferat mortuam in hereditariũ fundum: à marito, qui debet in funus conferre, pro æstimatione loci consequatur.

2 ¶ Ei, cui vestimenta legantur, si in funus erogata sint, vtilem actionem in heredem dandam placuit, & priuilegium funerarium.

DE MORTVO[c] INFERENDO[d], & sepulchro ædificando.

Tit. VIII.

Interdictum de mortuo inferendo. 1. Quid sit prohibere inferre. 2. De domino proprietatis. 3. Si quis via prohibeatur & de aliis seruitutibus. 4. Quale sit hoc interdictum. 5. Interdictum de sepulchro ædificando. 6. Et eius ratio. 7. De sepulchro, vel monumento faciendo. 8. Quid sit prohibere ædificare. 9. Quid sit ædificare. 10. De eo qui agit, vt labatur sepulchrum.

Vlpianus libro sexagesimo octauo ad Edictum.

PRAETOR ait: *quo quáve illi mortuum inferre, inuito te, ius est: quo minus illi, eo eáve mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibetur inferre[e]. prohiberi autem inferre videtur, siue in locum inferre prohibeatur, siue itinere arceatur.

2 ¶ Hoc interdicto[f] de mortuo inferendo dominus proprietatis[g] vti potest. quod etiam de loco puro cõpetit.

3 ¶ Item si mihi in fundum via debeatur, in quẽ fundum inferre volo, & via prohibeat: hoc interdicto posse me experiri placuit: quia inferre prohibeor, quia via vti prohibeor, idque erit probãdũ, & si alia seruitus debeatur.

4 ¶ Hoc interdictum prohibitorium[h] esse palam est.

5 ¶ Prætor ait: *quo illi ius est, inuito te, mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto.*

6 ¶ Interdictum hoc propterea propositum est: quia * religionis interest[i], monumenta extrui, & exornari.

7 ¶ Facere sepulchrum, siue[k] monumentum in loco, in quo ei ius est, nemo prohibetur.

8 ¶ Ædificare[l] videtur prohibere, & qui prohibet eam[m] materiam cõuehi, quæ ædificio necessaria sit. proinde, & si operi necessariò prohibuit quis venire, interdictum locum habet. & si machinam alligare quis prohibeat: si tamen eò loci prohibeat, qui seruitutem debeat, cæterùm si in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, si iure[n] te non patiar.

9 ¶ Ædificare[o] autem, non solùm qui nouum opus molitur, intelligendus est, verum is quoque qui vult reficere. 10 ¶ Is qui id agit, vt labatur sepulchrum, hoc interdicto[p] tenetur.

De prægnate defuncta.

2. *Marcellus* lib. 28. Digestorum.

NEgat lex Regia[q], mulierem quæ prægnans[r] mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur, qui[s] contra fecerit, spem animantis[t] cum grauida peremisse videtur.

Si propius ædificium alienum aut ædificetur sepulchrum. 1. Aut mortuus inferatur.

3. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

SI propriùs[x] ædes tuas quis ædificet [&] sepulchrum, opus nouum tu[u] nũtiare poteris. sed facto opere, nullam habebis actionem, nisi quod vi aut clam. 1 ¶ Si propiùs ædificium alienum intra legitimum[y] modum, mortuus illatus sit: postea eum prohibere non poterit ædificij dominus, quo minùs alium mortuum eò inferat, vel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

De iure sepulchri acquirendo.

4. *Vlpianus* libro secundo Responsorum.

LOnga[z] possessione ius sepulchri non tribui ei, cui iure non competit[a].

De monumento perficiendo. 1. De loco religioso reficiendo.

5. *Idem* lib. 1. Opinionum.

SI in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquiæ hominis cõditæ sunt: nihil impedit, quo minùs id perficiatur[b].

1 ¶ Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices[c] explorare debent, quatenus, salua religione, desiderio reficiendi operis medendum sit.

a pignoris taciti. *l. 14. §. 1.* ff. *eod.* & dotis. est enim actio funeraria priuilegiata. *lege vltima, in fine* ff. *eodem.* & breuiter quidquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco deducitur. *Paulus 1. sent. vlt. §. 4.*
b *lege 17.* ff. *de vsufruct. l. 66. §. 4.* ff. *de legat. 2.*
c 1. *Extr. 12. 59. Synopsis Basil. 2.*
d *subaudi*, in sepulchrum.
e *l. 8. in fine,* ff. *tit. prox.*
f *l. 8. in fine,* ff. *de religiosis.*
g *vide l. 43.* ff. *tit. prox.*
h *l. 9.* ff. *de religiosis. §. 1. Inst. de interdict.*
i Interest religionis monumẽta extrui & exornari, *vt hîc.* Causæ igitur sepulchrorũ, Pontificiæ, & ad ius Ecclesiasticum.
k Sepulchrum aliud fuit à monumento. *vide l. 43.* ff. *titulo proximo: l. 4. Cod. de religiosis.*
l Ædificia fieri vetare is videtur, & qui cõuectam iam materiã ædificio imponi vetat, sed & qui nondum conuectam, cõuehi non patitur.
m eò. *Hal. adde l. 4. l. 5.* ff. *de itinere actúque priuato.*
n sed iure. *Haloan.* si ire. *Hugo à porta.*
o Ædificare is etiam videtur qui reficit tantùm, licèt nouum ædificium non posuerit.
p hoc quid comprehendatur. *vide in l. 3. §. penult.* ff. *de itinere.*
q & sepulchri violati. *l. 2. l. 3.* ff. *de sepulchro.*
r Lex Regia de regis imperio & potestate est. *lege 1.* ff. *de constitut. principum. Inst. de iure naturali. § sed & quid principi. l. 1. §. cùm enim. Cod. de veteri iure enucleando: l. 2. §. nouissimè.* ff. *de origine iuris.* hîc autem videtur lex Regia esse, quæ ab aliquo regum la-

z In sepulchris longa possessio non prodest ei qui nullum ius habet. *dem cap. 4.*
a Imò, præscriptio libertos in eo iure tuetur. *l. 6. Cod. de religiosis.*
b sepulchra reficere sine notione Pontificum non licuit.
c ad quos cura sepulchrorum pertinebat. *l. 8.* ff. *tit. prox. l. 50. in fine,* & huc refer. *l. 3. §. 4. vers. diuus.* ff. *de sepulchr.*

a quam Græci Αʼντιπαπινιανοῦ appellant, quòd ea tradatur iuris discipulis, vice librorum Papiniani, ex constitutione Iustiniani. *vide Cuiac. 7. obs. 3.*
b *4. Cod. 2. instit. quib. mod. re contrah. in pr. 2. Paul. 1. 3. Harmenop. 5.*
c Condictionem Græci definiunt, τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τοῦ οἰκείου δανείου.
d mutui. *l. 2. certi. l. 6. ff. eodem.*

suo genere:
u Functionem recipere, est alterius loco & vice fungi *l. 2. ff. de SCto Macedoniano.*
x i. solutio non idem quod acceptum est (nisi euentu, occasione, accidenti, præter primum propositum debitor, reparatis aliunde pecuniis, eosdem nummos quos accepit, creditori restituat) reddit, sed tantundem: *Seneca 6. de benefic.* 5. tantundem, inquā, quia id quod ex causa mutui redditur, substantia quantitate, genere, seu qualitate. *lege prima, §. 2. infrà de obligat.* vi, bonitate, vsu & valore subit, sustinet, & repræsentat rē ipsam quæ mutuo data fuit.
y *al.* magis quā per speciem. quā ex lectione Zasius colligit, mutuum etiam in specie consistere, sed minus frequēter quàm in genere. In specie, inquā, mutuum consistere existimat, dummodo solutio vniformis sequatur: hoc est, vt id quod datum est numero ad numerum, mensura ad mēsuram reddatur. Atqui, non hîc quæstio est an species mutuò dari, sed an eadem species solui possit. Species sanè, in mutuo esse, seu mutuò dari potest, at non eadem solui potest. Speciem damus, idem genus soluimus. Igitur aliud? non aliud. quia genus solutum fungitur planè loco speciei mutuo datæ. Ita res in mutuo comparatæ sunt, vt si loco speciei mutuo datæ, genus soluas, idem soluas: imò magis idem soluas, quàm si speciē eandem solueres. Vix enim fit, aut rarò, vt eadem species mutuo accepta, dum mutuo debitor ipse vtitur aut abutitur, ad eundem debitorem reuertatur, & eandem omnimodò creditori reddat. Est igitur τοῦ, *Magis* particulæ hoc loco vis ea ac potestas, vt non comparet, sed eligat. *vt in l. 1. ff. commun. diuid.* æquè ac in illo magis volo esse diues quàm pauper. Plautus in Persa. Adolescens vis vendere istam? S. magis lubet quàm perdere. *dixi ad l. 31. §. 23. ff. de ædilitio.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS TERTIA[a].

Liber XII.

DE REBVS CREDITIS, SI CERTVM[b] PETETVR, ET DE CONDICTIONE[c].

Expositio tituli de rebus creditis.

Vlpianus lib 26. ad Edictum.

Rᴇ est, priùs, quàm ad verborū[d] interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli[e] referre. Quoniā igitur multa ad contractus varios pertinētia iura sub hoc titulo[f] prætor inseruit, ideo rerum creditarum titulū præmisit. omnes enim contractus, quos alienam fidē secuti instituimus, cōplectitur. nam, vt libro primo quæstionem Celsus[g] ait, credendi generalis appellatio est. ideo[h] sub hoc titulo prætor, & de commodato, & de pignore edixit. nam cuicumque rei adsentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu credere dicimur: Rei[i] quoque verbum vt generale[k] prætor eligit.

Mutuum quomodo. 1. Et quibus in rebus contrahitur. 2. De Etymologia & effectu mutui. 3. Quid intersit inter creditum, & mutuum. 4. Qui mutuum dare possunt. 5. Si verbis credatur.

2. *Paulus* libro vigesimooctauo ad Edictum.

MVtuum[l] damus recepturi non eandem speciem[m], quam dedimus, (alioquin commodatū erit. aut depositum) sed idem genus[n]. nam[o] si aliud genus veluti, vt pro tritico vinum recipiamus: non erit mutuum.

1 ¶ Mutui datio consistit in his rebus, quæ[p] pondere, numero, mensura consistunt. quoniam eorum[q] datione possumus in[r] creditum ire: quia[s] in genere[t] suo functionem[u] recipiunt[x] per solutionem, quam[y] specie[z]. nam[a] in cæteris rebus ideo in creditum[b] ire nō possumus, quia aliud pro alio[c] inuito[d] creditori solui non potest.

2 ¶ Appellata est autem mutui datio ab eo, quòd de meo tuum fit[e]: & ideo si non fiat tuum, non nascitur obligatio.

3 ¶ Creditum ergo à[f] mutuo differt, quà[g] genus à specie. nam creditū consistit extra eas res[h], quę pondere, numero, mensura continentur. sicut, si eandem rem recepturi sumus, creditum est. Item mutuum non potest esse,

e Titulorū iuris significationes, Iuris interpretibus nō negligendæ.
f An iuris tituli vim legis obtinent? Sic videtur: modò perfectam orationē habeant, nec à textu restringantur, amplientur, suppleantur.
g Hinc nonnulli colligunt, cuique in arte sua credi oportere, de quo videque notaui *ad l. 36. ff. de solut.*
h an id innuit, hunc titulū esse generalem? negat Cuiac. 7. *obs.* 32. vt & passim in Pandectis vllum titulum generalem reperiri. Idem sentit 2. *ad Afric.* sed Robertus 2. *animaduers.* 6. eum reprehendit. Idque etiam sentit Hugo Donellus *hîc numer.* 11. *& sequentibus.* Cuiacium defēdit Antonius Mercator 2. *notat.* 26. Certè si propiùs spectemus, qui de in integrum restitutionibus tutelis, legatis, bonorum possessionibus, manumissionibus, exceptionibus, prætoriis stipulationibus, priuatis delictis, & publicis iudiciis inscripti sunt, specierum suarum tractationem antecedunt. hic autem titulus, & de pignoribus, mixti sunt: in quibus vox crediti, mutui: pignoris, expressi tractationem anteuertit, vt meritò mixti videantur.
i & debiti τὸ χρέος καθολικώτερόν ἐστι τοῦ δανείου. 3. *Harmenop.* 5.
k Quid enim in hac vniuersa natura reperiri potest, quod res non sit? Quare vt vocabulum transcendens pecuniam. *l. 5. ff. de verborum significat.* delicta. *l. 4. ff. de verb. obligat.* contractus, obligationes. *l. 6. ff. de verborum signific.* mancipia & homines. *l. 32. §. 2. in fin. ff. de legat. 2.* & negotia. *arg. l. 36. ff. de regulis iuris.* complectitur & quæ sunt extra patrimonium. *inst. de rerum diuis.* sed in rei vindicatione, res corporales. *l. 1. §. 1. ff. de rei vind.* in legato & donatione rerum, immobilia. *l. 79. §. 1. ff. de legat. 3.* & è contrà, legato eorum quæ sunt in domo. *l. 86. ff. de legat. 2.* & rerum mearum actiones. *l. 27. §. 2. ff. de auro.* & seruitutes. *l. 73. ff. de leg. 3.* non continentur. secus est in vniuersali rerum mearum fideicommisso. *l. 30. §. 1. ff. ad Treb.* tunc enim fideicommissarius personam defuncti repræsentat. Porrò de latissima rei significatione vide Franciscum de las Caldas in repetitione legis si minorem, in verbo *Res. Codice de in integrum restitut. minorum.*
l vide *Theophilum §. 2. Inst. quib. alienare: & in pr. Inst. quib. modis re contr.*
m Species hîc aliter ac apud Philosophos sumitur. Philosophis species, est id quod de pluribus specie differentibus prædicatur. hîc species, est ipsum indiuiduū. Contrà, genus, de quo mox, species est, non genus Philosophis. Docēdi causa speciē & genus sumamus vt à Iuriscōsulto hîc vsurpatur. Species eadem, id ipsum triticū quod mutuum datum est. Idem genus, triticum Africanum pro Africano. Aliud genus, triticum pro vino. His positis, tritico mutuo dato, non id agitur, vt idem ipsum quod mutuo datum est, reddatur, sed vt idem genus, non aliud. Idem, Africanum pro Africano. Non idem vinum pro tritico.
n id est, non eadem res in indiuiduo, sed eadem in specie.
o sic habendum est. Rerum traditiones fieri, vel vt nihil (hinc donatio) vel vt idem (hinc commodatum, precarium, depositum, pignus, mandatum, locatio) vel vt aliud in diuerso genere (hinc permutatio, emptio) vel vt aliud in eodem genere nobis reddatur, vt mutuum.
p Consistet igitur in omnibus rebus mutuum, in veste, supellectile, lapidibus & lignis. Nihil enim dici, fingíve potest in hoc vniuerso quod non vel pondere vel numero, vel mensura cōstet? sic censeo: Res pondere, numero & mensura consistentes hîc appellari, non res omnes passim, sed quæ vsu hominū exigente & commerciis dari nominatim ad pondus, ad numerum & mensuram solent, hoc est, pondere, numero & mensura expressis vt si quis mutuo det certum olei pondus, mille solidos, tot frumenti modios. sunt enim quædam quæ aliis damus nullo neque pondere, neque numero, nulla denique mensura expressis.
q *lego*, earum. nam loquitur de rebus.
r In creditum ire, hîc est in mutuum ire: mutuum contrahere. sic alibi: in creditum ire pro mutuum dare. *l. 19. §. 5. circa finem ff. ad Velleianum.* & creditum, pro mutuo. *l. 3. §. 2. ff. de SCto Macedoniano.* sic credita pecunia, pro mutuo datâ, *l. 6. §. 6. ff. mandati.*
s In genere suo magis quàm specie functionem ea per solutionem, seu cùm soluuntur, recipere dicuntur, quorum genus si soluerit debitor, speciem non soluerit, statim liberatur: vel, quorum ea natura est, vt si idem eorum genus præstetur, liberatio contingat debitori. Hunc locum ita interpretor verè, & vt opinor, facillimè, qui à multis aliis miserè tractatus est. Nec enim placet quod Forcatulus *c. 13. penus* ita dispungit: eorum datione possumus in creditum ire (quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem) quàm specie.
t id est, in rebus eiusdem naturæ, nominis, & vsiæ. Cicero 1. *de oratore.* Roscius in

z per solutionem in genere suo quam in specie res functionem recipiunt. quarum species magis quàm indiuiduū: forma quàm materia: quantitas, vis, & valor, quàm corpus respicitur: quæque vel natura, vel hominum artificio ad hoc formatæ reperiuntur, vt in iis altera (sine cuiusquam iniuria, apertè & euidenter & citra fictionē aut imposturam) alterius loco vice fungatur, ac tantundem præstet homini, in eodem vsu, quantum altera: quia in iis pondus ponderi, quantitas quantitati, qualitas, qualitati, vsus vsui exæquatur.
a Cur in cæteris rebus quæ non ad pondus, numerum & mēsuram dantur in creditum ire seu mutuum dare non possumus? hoc est, cur si speciem in illis acceperis, genus reddere non possis vt in mutuo? quia aliud pro alio inuito creditori solui non potest, *vt hîc.* hoc est, Hæ res ita comparatæ sunt naturâ, vt eadem species accepta restitui debeat. In his rebus genus non fungitur loco speciei. si genus redderetur pro specie, aliud pro alio solueretur creditori. Vel ita, in cæteris rebus, hoc est in negotiis, & contractibus cæteris, damus quidem res, quæ pondere, numero vel mensura consistant: quia tamen eas non ad pondus, non ad numerum aut mensuram damus, vt fiant accipientis, sed vt vsum & vtilitatem aliam ei præbeāt, non in crēditum imus, seu mutuum contrahitur, sed aliud negotij genus: cuius ea lex est & natura, vt eadem omnimodo species reddi debeat: cuius loco etiam si genus idem redderes, aliud tamen redderes. vt ecce, libros non ad pondus, numerum aut mensuram tibi dedi vt tui essent, sed vt essent tibi pignori, deposito, commodato, precario, locato. In hac hypothesi, eosdem libros reddere teneris, neque liberari possis eiusdē generis præstatione. Cur tam variè? in his negotiis, quia res semper mea mansit, nunquam tua fuit, si non eandem, sed idem genus reddas, aliud reddas. In mutuo res mea esse desiit, tua facta est, non ea lege, vt eandem speciem redderes (id enim fieri non potest, cùm ius rei à me tibi mutuo datæ, alienandæ habeas: & eo fine rem à me accipias vt eam in alium transferas) non vt pro tritico pecuniam redderes (id enim venditio est) sed vt idem genus. id enim superest in rerum natura quo liberari possis, cùm rem tibi donare noluerim.
b id est in mutuum.
c vt pro pecunia, nomen. *lege 16. Codice de solutionibus. vide legem secundam, infrà eodem.*
d secus si consentiat. tunc enim pro pecunia numeratâ res. *vide leg. 17.* operæ. *leg. 20. Codice de solutionibus:* pecora in solutum dari possunt. *l. 9. Cod. de rescindenda venditione.*
e ita tamen vt idem à te sim recepturus (aliàs hæc definitio donationi competeret) eiusdem bonitatis & qualitatis. *lege prima, §. 2. infrà de obligationibus & actionibus.*
f τὸ χρέος καθολικώτερόν ἐστι δανείου. Crediti appellatio latiùs patet quàm mutui. Mutuum in his quæ ad pondus, numerum & mensuram dantur consistit: Creditū quidquid ex alia causa debetur. Harmenopul. *3. titul. 5. §. 1.*
g ita populus à plebe differt. *§. 4. Inst. de iure naturali.*
h *l. 10. ff. de verb. signif.*

a id est, nisi re ipsa fiat numeratio, mutuum naturale non contrahitur: *vide quæ notaui ad pr. inst. quib. mod. re.*
b id est, res pondere, numero & mensura consistens, §.1.s.*eodem. l.30.j. de leg.1.* (de hac dictione. *v.l.2. in fin. Cod. de const. pecu.*) vel loco pecuniæ res æstimata. *l.4.j. eod. & l.8. Cod. eodem.*

nisi proficiscatur [a] pecunia [b]. creditum autem interdum, etiam si nihil proficiscatur: veluti si post nuptias dos promittatur [c]. 4 ¶ In mutui datione oportet dominũ esse dantem [d], nec obest, quòd filiusfamiliàs, & seruus dantes peculiares nummos obligant. id enim tale est, quale, si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licèt [e] mei nummi non fuerint.

5 ¶ Verbis quoque credimus [f], quodam actu [g] ad obligationem comparandam interposito: veluti stipulatione.

Qualis res in mutuo reddi debet.

3. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

CVm quid mutuum dederimus: & si non cauimus, vt æquè bonum nobis redderetur: non [h] licet debitori deteriorem rem [i], quæ ex eodẽ genere sit, reddere: veluti vinum nouum [k] pro vetere. nam * in [l] contrahẽdo quod agitur [m], pro cauto [n] habendum est [o]. id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis, & eadem bonitate soluatur, qua datum sit.

De deposito futuri mutui causa contracto. De eo qui rem vendendam accepit, vt pretio vteretur. 1. De pignore & fructibus. 2. De his quæ flumen abstulit.

4. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

SI quis nec causam, nec propositum fœnerandi habuerit: & tu empturus prædia, desideraueris mutuam pecuniam: nec volueris [p] creditæ nomine, antequã emisses, suscipere: atque ita creditor, quia necessitatem fortè proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eadem pecuniam, vt, si emisses, crediti nomine obligatus esses: hoc depositum periculo eius, qui suscepit. Nam & qui rem vendendam acceperit, vt pretio vteretur, periculo [q] suo rem habebit. 1 ¶ Res pignori data, pecunia soluta, condici potest [r]. & fructus ex iniusta [s] causa percepti, condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum [t] completum, fructus perceperit: condici eos constat [u]: ita demum, si non ex voluntate domini percepti sunt. nam, si ex voluntate, procul dubio cessat condictio.

2 ¶ Ea, quæ vi [x] fluminum importata sunt [y], condici [z] possunt [a].

c id enim licet. *vide l.1.j. de pactis dotalibus.* eóque casu maritus creditor iure ciuili cẽsetur, licèt ab eo nihil sit profectum. *l.19.j. de verb. oblig.*
d aliàs, quomodo de non meo tuum fieret: sed tamen vtilitatis causa receptum est, vt certis casibus mutuum, & si ab initio nõ constitit, conualescat. putà, condicionis euentu (quando mutuum sub condicione datũ est) *l.7. l.8. in princi. j. eodem.* si dominium rei mutuatæ adipiscamur. *d.l.8. in fin.* si dominus pecuniæ mutuatæ ratum habeat. *argu. l.6. j. de condict. indeb.* si mãdet mihi suas actiones. *l.2. Cod. hoc tit.* si is, cui credidi, pecuniã consumpsit. *l.13. j. eodem. l.56. §.2. j. de fideiussorib.* vel vsucepit. *l.15. §.2. j. de condictio. indebit.*
e *vide l.2. Codice per quas personas.* Tale mutuũ ciuile dicitur. Quæ vox, ne quẽ turbet, sciendũ est: Mutuum naturale dici, quoties res intercedit: Ciuile, quoties numeratio non interuenit, sed spes eius. Illud, vel merum ac nudum est, vel adiutum à iure ciuili. merè naturali mutuo mihi obligaris, cùm meos nummos à me accipis. adiuto à iure ciuili, cùm paternos vel dominicos à me accipis. Ciuiliter verò tantùm mihi obligaris, quoties spe futuræ numerationis mihi chirographum tradis (húcque pertinent Tituli Cod. de non numerata, de dote cauta, si pignoris conuentionem) vel verbis fateris debitum. *§. vlt. j. eod.* Ciuiliter verò & postea naturaliter, quoties traditionem chirographi pecuniæ numeratio sequitur.
f & mutuum damus, ciuiliter sc. *vt s. eod.*
g i. præcedente interrogatione, & subsequente congrua responsione. *vide l.52. §.1. j. de oblig. & act.*
h *apertiùs legerimus*, non licet tamen debitori, vt sit sensus. In mutuo, ex eodem genere, seu idem genus debitor potest soluere, at non ex eodem genere rem deteriorem. Vinum nouum & vetus, genere ipso eadem, sed vsu Romano, genus deterius reddit, qui pro veteri vino, nouum reddit. Itaque idem genus quidem reddiderit, sed quia deterius, sit, non idem genus videbitur: non idem, inquam, id est, nõ eadem bonitate genus.
i deteriorem in mutuo reddit, qui aliud pro alio. *l.2. §.1. s. eodem.* partem, pro toto. *l.13. §.8. j. de act. empt. vide Hot. quæst. illust. 20.* nomen pro pecunia. *l.16. Cod. de solut.* acetum pro vino, æs pro auro, plumbum pro argento. *l.9. in fin. j. de contrah. empt.* vinum pro tritico, & è contrà. *l.2. s. eodem.* nouum vinum pro vetere, vt hîc (nõ idem è contrario esse putat Accurs.) vetus acidum, pro veteri vino quod optimum datũ est. *l.15. in prin. j. de periculo.* non idem in nouo frumento, quod veteris loco solui potest, at non è contrà: nouum enim melius est. *l.1. Cod. de conditis. in publ. hor.* inuito creditori obtrudit? Aureos debes? ærosam pecuniam & edicto publico sublatam creditori offerens, nihil agis. *l.102. j. de solutionib.* æstimatos debes? æstimatione liberaris. *arg. l.7. in fin. s. de vsufr. earum rerum. l.1. in fine. j. de æstimatoria. vide l.22. j. rerum amot. v. Arrestum Parisiense apud Lucium 10. Placit. 6. num. vlt.* nominatim in specie aureos debes? speciem redde, non æstimationem: lex enim contractus seruanda est. *l.1. §.6. j. depos.* atqui à tempore contracti mutui, aureorum potestas excreuit? poterat & eadem lege vel communi omnium rerum vtilitate, vel edicto Principis decrescere creditoris detrimento. quod commodum cùm aduersarij damno subire potueris, æquissimum est, vt talionis æquitate vtatur. *s. quod quisque iuris.* Húcque refero legem 99. *j. de solutionibus*, negantem creditorem in alia forma cogendum nummos accipere. at neque æstimatos, neque nominatim in specie debes, sed decem aureos simpliciter? puto, te æstimationem offerentem creditori, audiendum. sibi enim creditor imputet, qui legem contractui non dixit apertius. *l.97. j. de solutionibus* aduersus debitorem, cui nominatim leges fauere in ambiguis sciebat. *v. l.47. j. de obligationibus.* eáque interpretatio, non vnius contrahentis desiderio, sed communi omnium hominum vsui consentanea est: inter quos, quacunque in prouincia, aureos certa lege æstimatos passim cum sua ac publica æstimatione permutari constat. tales autem interpretationes, præsertim in rerum pretiis recipiendæ sunt, quæ communiter intelliguntur, *vide l.63. j. ad l. Falcid.* At hîc quæritur, à quo tempore æstimatio sit ducenda, an contractus quò minimi: an solutionis, quo maioris pretij aurei sunt? an & sententiæ? si dictum sit, quo tempore reddantur, quãti tunc fuisset: si non, quanti tunc, cùm petitum esset. *l.22. j. eodem.* Tentari potest, vt in aliis rebus, quàm pecunia, id verum sit. & in pecunia (cuius valor & æstimatio non à priuatis, sed à magistratu pendet,) contractus initium spectandum [...] hoc enim, quod præsens fuit, magis consensisse cõtrahentes veri[...] in id quod sub incerto esse potuit. *arg. l.7. j. de auro.* ídque in lega[...] vt in iis, legati mancipij æstimatio, à tempore facti testamenti, [...] ris, ducatur. *l.41. 94. j. de leg. 3. & d.l.7.* excipe tamen casum. *l. penult.* [...]

De re perempta: & de mora.

5. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

QVod te mihi dare oporteat [b], si id postea perierit, quàm per te factum erit, quo minùs id mihi dares: tuum fore id detrimentum constat [c]. Sed cùm quæratur, an per te factum sit: animaduerti debebit: non solùm in potestate tua fuerit id, necne: aut dolo [d] malo feceris, quo minùs esset, vel fuerit, necne: sed etiam, si aliqua iusta causa sit, propter quam intelligere deberes te dare oportere.

Certi definitio.

6. *Paulus* libro vigesimooctauo ad Edictum.

CErtum est [e] cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice [f] fungitur, qualis, quantáque sit [g] ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus * nihil [h] referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito [i] ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus [k] mutua vice fungantur, quæ tantundem præstent [l].

Quæ inseri mutuo possunt. De mutuo conditionali.

7. *Vlpianus* libro vigesimosexto ad Edictum.

OMnia, quæ inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ. "&" ideo & [m] cõdiciones [n].

8. *Pomponius* lib. 6. ex Plautio.

PRoinde mutui datio interdum pẽdet, vt ex post facto confirmetur: veluti si dem tibi mutuos nummos: vt si condicio [o] aliqua extiterit, tui fiant, isque mihi obligatus. Item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere: quia heredis [p] ex die aditæ hereditatis videntur nummi fuisse, vt credita pecunia peti possit. Nam Iulianus ait, & traditiones ab herede factas ad id tẽpus redigi, quo hereditas adita fuerit, cùm repudiatum sit legatum, aut adpositum [q].

Quibus ex causis certi condictio competit. 2. De obligatione suo vel alieno nomine. 3. Quibus ex causis certi condictio competit. 4. Si numerationem sequatur stipulatio inutilis. 8 De

intelligitur quàm agitur. n hoc est, pro expresso. o de tacito [...] *tit. ex quib. caus. pign. j.* p nec voluerit crediti nomine accipere. *v.l.* [...]
q an, vt præstet etiam casum fortuitum? sic puto. casus enim fortui[...] rei pertinent. *l.6. C. de pign.* qualis est in hac hypothesi, is qui accipi[...] obstabit lex 1. §.36. *j. depositi.* quæ negat, eum qui deposito se obtulit [...] to teneri: nec enim depositarius in ea lege dominus est. Sed demus [...] accipientem dominum non fuisse, quòd hic venditio non antea con[...] deatur, quàm res vendita fuerit, quod minimè successit: id tamẽ consta[...] gotium, de quo nunc quæritur, innominatum esse. *l.20. j. de præscript.* [...] innominatis deperditæ rei, ante venditionẽ, periculum ad eum per[...] posito se obtulit. *l.17. in fin. j. de præscr.* depositum autem (*de quo in d.* [...]) natus est contractus. & ita cum Lorioto aduersus Zasium sentio.
r quia creditor si soluto debito pignus nõ restituit, fur est. *v.l.54. j. de fu*[...] ri res etiam nostras condicimus. *v.l.1. in fine de condict. triticiaria.* [...] & malè. t i. quinquennium. *vt l.13. in fi. j. locati l.67. in fi. j. de furtis.* [...] dixi ad Varronem & Festum. u tunc enim, qui inuito domino perc[...] facit. *l.67. in fi. j. de furtis.*
x aliud si non vi, sed per latens incrementum seu alluuionem. *l.7.* [...] *domin.* Cur ita? An quia vis videtur, non alluuio? an potius quod vim [...] lere non ita quis possit, vt latens incrementum facto fluminis impe[...]
y *sub.* in alienum fundum.
z & interdicto peti: quale datum fuit à prætore cùm Tiberis abun[...] multas multorum in aliena prædia importasset. *l.9. §.1. j. de damno.*
a licèt nostra remaneant, quod speciale est.
b actione personali, sc. *§.15. Instit. de actionib.*
c debitor morosus ad rei interemptæ æstimationem tenetur, *vt hic* [...] accessiones, quales sunt fructus, vsuræ & id quod interest. *v.l.23. l.8.* [...] *oblig.* nisi præstationis difficultas aut alia iusta causa eum excuset. [...] *mora tractantes.* d *l.17. §.1. vers. quod si dolo. s. de rei vindicat.*
e *l.74. §.1. j. de verborum oblig.* Certum est, quod ex se vel ex circum[...] paret, quid, quale, quantúmque sit.
f *vide l.34. j. de cond. & demonstr.*
g etiam dicendum est, certum censeri quod ad aliud refertur, [...] tum. *l.5. §.1. j. de re iudicata.* ad locum certum. *l.75. §.5. j. de verb. oblig.*
h Certa res fit proprio nomine, digiti demonstratione, aut vo[...] vice, hoc est, proprij nominis vice fungatur. i ad rei certitudin[...] to demonstrari *vt hic:* & ad certam possessionem adprehendendam [...] *l.18. §. antepen. j. de adquir. possess.* k Quatenus. i. quia. vt *in l. Antiam* [...]
l Nihil refert quid ex æquipolentibus fiat. *adde l.11. j. de legat. 3.*
m Mutuũ non tantùm purè, sed & sub conditione potest contrahi. purè vel in diem stipulamur. *§.2. Inst. de verb. oblig.*
o in conditionali mutuo, res ex futuro euentu fieri potest mea. [...] 2. §.4. *s. eod. l.19. j. eod.* p *l.44. §.1. v. l.86. §.2. j. de legat. 1.*
q agnitum. *Baro.* adquisitum. *Duarenus.* adquisitum. *Cuiac.* [...] *de rebus dubijs.*

a & contractu. §.3. ῑ. eodem.
b contractu, maleficio vel quasi. *Accurs. Bartol. Zas.* §. 3. ῑ. *eodem.* facto. *Alciat.* æquo & bono. *Lorsot.*
c *vide l. 74. ῑ. de verborum oblig.*
d *vide l. 46. ῑ. de verborum oblig.*

pecunia credita nomine alieno. 9. Si depositario permittatur vti re deposita.

9. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

CErti condictio competit ex omni causa [a], ex omni obligatione [b], ex qua certum petitur: siue ex certo [c] contractu petatur, siue ex incerto, licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio. cæterùm si in diem sit, vel sub condicionem obligatio: ante diem [d], vel cõdicionem [e], non potero agere.

1 ¶ Competit hæc actio etiam ex legati causa: & ex lege Aquilia. sed & ex causa furtiua [f] per hanc actionem condicitur. sed & si ex senatusconsulto agetur, competit hæc actio: veluti si is, cui fiduciaria [g] hereditas restituta est, agere volet. 2 ¶ Siue autem suo nomine quis obligatus sit, siue alieno: per hanc actionem rectè conuenitur. 3 ¶ Quoniam igitur ex omnibus cõtractibus hæc certi condictio competit: siue re fuerit contractus factus, siue verbis, siue coniunctim [h]: referendæ sunt nobis quædam species, quæ dignum habent tractatum, an hæc actio ad petitionem eorum sufficiat.

4 ¶ Numeraui tibi decẽ: & hæc alij [i] stipulatus sum [k], nulla est stipulatio [l]. an cõdicere decem per hanc actionẽ possim [m], quasi [n] duobus contractibus interuenientibus: vno, qui re factus est, id [o] est numeratione: alio qui verbis, id est inutiliter: quoniam alij [p] stipulari non potui? & puto posse [q]. 5 ¶ Idem erit, si à pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore (auctore) credidi. nam & tunc manebit mihi condictio ex numeratione [r].

6 ¶ Item quæri potest, & si, quod tibi numeraui, sub impossibili condicione stipuler. cùm enim nulla sit stipulatio, manebit condictio [f].

7 ¶ Sed & si ei numerauero, cui postea bonis interdictum est: mox ab eo stipuler: puto, pupillo eum comparãdum: quoniam & stipulando sibi adquirit [t].

8 ¶ Si nummos meos tuo nomine dedero, velut tuo absente te, & ignorante: Aristo scribit, adquiri tibi condictionem [u]. Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit, veram esse Aristonis sentẽtiam: nec dubitari: quin: si meam pecuniam tuo nomine, voluntate tua, dedero: tibi adquiratur obligatio: cùm quotidie [x] credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, vt nostro nomine creditor [y] [meus &] futuro debitori nostro.

9 ¶ Deposui apud te decem: postea permisi tibi vti [z], Nerua, Proculus, etiam antequam moueantur, cõdicere, quasi [a] mutua, tibi hæc posse aiũt. & est verùm: vt & Marcello videtur. animo enim cœpit possidere [b]. ergo trãsit [c] periculum ad eum, qui mutuam rogauit. & poterit ei condici.

10. *Idem* lib. 2. ad Edictum.

QVòd si ab initio [d], cum deponerem, vti tibi si voles permisero: creditam non esse, antequam mota sit. quoniam debitum iri non est certum.

Si res vendenda detur futuri mutui causa. 1. De credito vt minus vel plus debeatur. 2. Si seruus crediderit.

11. *Idem* lib. 26. ad Edictum.

ROgasti me, vt tibi pecuniam crederem. ego, cùm nõ haberem [e], lancem tibi dedi vel massam auri: vt eam venderes, & nummis vtereris. si vendideris, puto [f] mutuã pecuniam factam [g], quod si lancem, vel massam sine tua culpa perdideris prius, quàm venderes: vtrùm mihi, an tibi perierit, quęstionis est. mihi videtur Neruę distinctio verissima, existimantis, multum interesse, venalem habui hanc lancem, vel massam, necne: vt, si venalem habui, mihi perierit: quemadmodum si alij dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc, vt venderem, sed hæc causa fuit vẽdendi, vt tu vtereris, tibi eam perisse: & maximè si sine vsuris credidi.

1 ¶ Si tibi dedero decem "sic," vt nouem debeas: Proculus ait, & rectè, non amplius re ipso iure debere, quam nouem [h]. Sed si dedero, vt [i] vndecim debeas: putat Proculus, amplius, quam decem condici non posse.

2 ¶ Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit: án condicere tibi dominus possit, quæritur. & quidem si seruus meus, cui concessa est peculij administratio, crediderit tibi: erit mutua †. fugitiuus autem, vel alius seruus, contra voluntatem domini credendo, non facit accipientis [k]. quid ergo? vindicari nummi possunt, si extant? aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi. quod si sine dolo malo consumpsisti, condici tibi poterunt [l].

An furioso detur hæc actio.

12. *Pomponius* lib. 6. ex Plautio.

SI à [m] furioso, cùm eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis: eáque in rem tuam versa fuerit: condictionem furioso adquiri [n], Iulianus ait. nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furioso adquiri. Item si is, qui seruo crediderat, furere cœperit: deinde [o] seruus in rẽ domini id verterit: condici furiosi nomine posse. Et si alienam pecuniã [p] credendi causa quis dederit, deinde furere cœperit, & consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

Si fur crediderit. 1. De nummis alienis. 2. Si seruus communis crediderit. de pecunia communi.

13. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

NAm & si fur nummos tibi credendi [q] animo dedit, accipientis non facit: sed, consumptis [r] eis, nascitur condictio [f]. 1 ¶ Vnde Papinianus libro octauo Quæstionum ait. Si alienos nummos tibi mutuos dedi, nõ antè mihi teneris, quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris: an per partes condicam, quærit. & ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condicio, quia nondum totos consumptos cõpereram. 2 ¶ Si seruus communis decem crediderit: puto, siue administratio seruo concessa est, siue non, & cõsumantur nummi quinum [t] competere actionem. Nam & si communes [u] tibi nummos credidero centum: posse me quinquaginta [x] condicere, libro octauo Quæstionum Papinianus scribit: etiam si singula corpora cõmunia fuerint.

Si filiusfam. pecuniam mutuatus, soluerit.

14. *Idem* lib. 29. ad Edictum.

SI filiusfamiliàs contra senatuscõsultum mutuatus pecuniam soluerit: patri nummos vindicanti nulla exceptio obijcietur [y]. sed si fuerint consumpti à creditore nũmi: Marcellus ait, cessare condictionem: quoniam * totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. Denique per errorem soluti [z] contra senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

Quibus modis contrahitur mutuum.

15. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

SIngularia [a] quædam recepta [b] sunt circa pecuniã creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam: obligaris mihi, quamuis [c] meos nummos non acceperis. quod [d] igitur in duabus personis recipitur, hoc

e *l. 36. l. 54. in fin. ῑ. eodem. l. 213. ῑ. de verbor. signif. l. 169. in fine. ῑ. de reg. iuris.*
f *vide l. 1. in fin. ῑ. de condict. tritisiaria.*
g Fiduciaria hereditas est, quæ ex fideicõmisso restituitur.
h re & verbis.
i *sub.* reddi.
k hîc præcedit numeratio, sequitur stipulatio.
l *l. 3. Cod. de contra. stipul.*
m possum, vt vna obligatio videatur. *vide leg. 126. §. 2. ῑ. de verb. oblig.*
n vnò vtili, altero inutili. Quo loco apparet vtile per inutilem vitiari.
o Re. fit contractus per numerationem.
p *vide l. 38. §. 17. ῑ. de verborum obligat.*
q rei condictione agere. vbi scilicet numeratio præcessit. *vide d. l. 26.* Obligatio nascitur ex numeratione, quoties inutilis est stipulatio. *l. 126. §. 2. ῑ. de verborum obligat.*
r non ex stipulatione. atque ita pupillus solus promittendo, id quod etiam tutore autore debet, non obligatus est. vel ideo, ne pluriũ actionum damno afficiatur. Alij, hinc notant pupillum non obligari *hîc.* etiam si res eius facta non sit deterior.
f aliud est in testamẽtis, in quibus conditio impossibilis non vitiat legatum, sed reiicitur.
t is cui bonis est interdictum non potest se obligare, quia redigitur ad instar furiosi. *vide l. 6. ῑ. de verborum obligat.*
u qui suam pecuniam, absentis nomine, mutuo dat, absenti adquirit condictionem. *l. 2. §. pen. s. eodem. vide l. 2. Cod. per quas personas. l. 126. §. 2. vers. planè ῑ. de verb. oblig.*

x Argumentum à solitis & consuetis valet. *adde l. 6. in fine ῑ. de precario: l. 2. in fin. ῑ. de eo quod certo loco: l. 60. §. 2. ῑ. de legat. 3. l. 4. § 2. ῑ. de penu legata.* licèt interdum ab eo quod vsitatum est, discedi possit ex æquo & bono. *l. 21. in fine ῑ. de appellat.*
y *Hal.* creditor numeret futuro debitori nostro. *quæ lectio mihi non ita placet: quid enim hic conferat vox, creditor? Rescribo potius,* credamus futuro debitori nostro, *vel,* credat futuro debitori nostro.
z *vide l. 24. ῑ. depositi: Hotom. 4. obs. 1.*
a si deposita pecunia vel commodata posteà tibi vti permisero, etiam antequam mota sit, dicitur mutua.
b ídque facilè est, cùm pecuniæ corporalis adprehensio priùs fuerit penes depositarium: aliàs, solo animo nemo possidere incipit. *lege 8. infrà de adquirenda possessione.* quia in specie non apprehensio pecuniæ mutatur, sed eius causa. *§. 44. Instit. de rerum diuis.*
c *vide l. 4. s. eodem.*
d qui initio depositæ rei, eius vsum accipientis arbitrio permittit, depositum non mutat aut vertit in mutuum, antequam accipiens deposito vtatur. *vt hîc.* At si post contractum depositum; accipiens vsum petit, solo illo consensu, depositum naturam mutui recipit, etiam antequam depositarius re depositâ vtatur. *lege 10. supra eodem.*
e ex alia re, quàm pecunia, mutuum consistere potest, *vt hîc. & l. 4. s. eod. v. de l. 8. Cod. eod. l. 12. 23. 25. Cod. de vsur. l. 1. ῑ. de æstimatoria. l. 20. ῑ. de præscript.*
f Lex enim celeritate coniungendarum inter se actionum vnam actionem occultat. *l. 3. §. 12. ῑ. de don. inter vir. & vxor.* & me, breui manu, pretiũ ab emptore accepisse, atque illud credidisse fingit. *l. 34. ῑ. ead. l. 43. §. 1. ῑ. de iure dot.*
g Imò, qui cùm mutuam pecuniam dare vellet, argentũ vendendum dedit, nihilo magis pecuniam creditã petet. *l. 34. ῑ. mandat. vide quæ notaui ad l. 15. ῑ.* similem hîc esse diffidij rationẽ; Cuiacius *tractatu 8. ad Afri. fol. 176.* scribit, quæ fuit *in d. l. 15.*
h *vide l. 9. C. de non numerata.*
i *dixi ad l. 9. C. de non numerata pecunia.*
† seruus peculiatus mutuum dare potest. *l. 28. in fine, s. de pactis.*
k quia fugitiuus amittit liberam peculij administrationẽ. *l. 45. ῑ. de pecul.*
l Tui nummi apud Titium extant? vindica: dolo malo desiit possidere? age ad exhibendũ: consumpti sũt? condicere potes.
m *vide l. 24. ῑ. de obligationib.*
n i. licèt furiosus pecuniã credendo non faciat accipientis, si tamen ea cõsumpta est, mutuum conualescit. *vide quæ notaui ad l. 2. §. 4. s. eodem. vide l. 24. in princi. ῑ. de obl. & act.*
o *d. l. 24. §. 1.*
p *vide d. l. 24. §. pen.*
q idem si pignorandi animo. *l. 22. §. 2. ῑ. de pignor.* vel commodãdi. *l. 16. ῑ. commodati.* deponendi. *l. 1. §. 39. ῑ. depositi.* vel si iuratũ est in litem. *l. 64. s. de Iud. c.*
r *vide l. 94. §. 2. ῑ. de solutionib.*
f tenetur enim furti. *vide l. 1. in fi. ῑ. de condict. triticiaria.*
t *al.* in quinum.

u *l. 94. §. 1. ῑ. de solutionibus.*
x *adde l. 62. in fine ῑ. pro socio.*
y Cur ita? *v. l. 19. ῑ. de cond. indebiti.* z *vide l. 10. ῑ. de SCto Macedoniano.*
a ὅτι τοῦ δανείζειν τινὰ παρὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ παρὰ κανόνας ἐδέχθησαν. In mutuo quædam contra ius strictum & regulas generales recepta sunt. *ita Basilica apud Cuiacium 8. ad Africanum.* singularia porrò recepta, idem quod benigna. *vt l. 23. §. 3. ῑ. de fideicommiss. libert.* b *al.* præcepta. *malè.* nam mox sequitur, recipiendum est.
c ratio hæc dubitandi sumitur ex *l. 2. §. 2. s. eodem.* Nam mutuũ hoc casu fit, etiamsi tuum fiat non ex meo, sed ex alieno.
d Singularia duo hac lege proponuntur in mutuò. Mutuum propriè est quod ex meo tuum fit. *l. 2. §. 2. s. eodem.* Atqui si iussero tibi debitorem meum dare pecuniam, mutuum mihi debebis: licèt quod meo iussu tibi datum fuit, meum non fuerit sed alienum. *vt s. eodem.* Hoc in duabus personis cernitur: Idem in vna ita esse potest. Pecuniã ex aliqua causa mihi debes, conuenit inter te & me vt eam crediti nomine retineres, mutuum debes, licèt id quod crediti nomine accepisti, neque meum neque alienum fuerit, sed tuum. Sunt hæc singularia: & tamen recepta. Videtur enim, aut potius fingitur, vtroque casu mihi data pecunia à meo debitore vel à teipso, & à me eodem momento ad te profecta.

a *vide Robert.2.sent.5.* acsi diceret Vlp. Africanus perperam negat: si debitorem meum iussero, sibi ipsi retinere pecuniam quasi creditam, creditam non fieri. *l.34.* ȷ.*mand.* nam si per alium possum pecuniam, non meam, tibi credere: & per te ipsũ igitur etiam tuam, nulla etiam interposita persona: Quinimò, facilior fictio, breuiórque manus ibi est, vbi vna tantùm est manus, vt tu sc. videaris mihi soluisse, & breui manu protinus à me accepisse. *arg.l.43.§.1.ȷ.de iure dot.* At Africanus accipit benignè receptum illud esse, vt per alium possim pecuniã tibi credere: ideóque non esse simile in hac hypothesi, vel trahendum in exemplum. *d.l.34.* Vlpianus, qui post eum scripsit, fatetur non esse producendum ad ea quæ minus sunt probabilia, sed ad ea quæ sunt verisimilia & probabilia: magis probabilius esse, fictionem induci in vna persona quàm in duab⁹. Et breuiter, audentior est Vlpianus, qui quòd vno casu receptum est, vult etiam recipi in altero: Africanus religiosior iurisc. sed tamẽ Vlpiani opinio præualuit. Vnde possis generaliter constituere, hodie ex quolibet contractu, nuda pactione, creditam pecuniam fieri posse, admissa in omnibus fictione breuis man⁹. Et rectè Fulgosius & Molineus censent, nullam esse quærẽdam inter interpretes rationẽ componendi dissidij inter Vlpianum & Africanum. quam dant interpretes quis probauerit. Hoc ideo ex Cuiacij doctissimis in Afric. commentariis *tract. 8. fol. 175. 176.* scripsi, quòd ille disertissimè, verissimè ac breuiter, ex omnibus visus est mihi hãc legem explicasse.

b *vide l.11.ȷ.de nouationibus.*

c non plus. *l.68.* ȷ *pro socio.*

d *vide l.1.§.1.ȷ.de succ.edict. vide elegans exemplum apud Ciceronem, oratione pro Roscio Comœdo.*

e pecuniam ei relictam ad alimenta. *vide legem 36. infrà ad municip.*

& [a] in eadem persona recipiendum est: vt, cùm ex causa mandati pecuniam mihi debeas: & conuenerit [b], vt crediti nomine eam retineas: videatur mihi data pecunia, & à me ad te profecta.

Si socius crediderit.

16. *Paulus* lib.32. ad Edictum.

SI socius propriam pecuniam mutuã dedit, omnimodo creditam "pecuniam" facit, licèt cæteri dissenserint. quòd si communem numerauit, non alias creditam efficit, nisi cæteri quoque consentiant: quia suæ [c] partis tantùm alienationem habuit [d].

Si filiusfamiliàs viaticum suum crediderit.

17. *Vlpianus* lib.1. Disputationum.

CVm filiusfamiliàs viaticum [e] suum mutuum dederit, cùm studiorum causa Romæ ageret: responsum est a Scæuola, extraordinario [f] iudicio esse illi subueniendum.

De dissensu in specie contractus.

18. *Idem* lib.7. Disputationum.

SI ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias: Iulianus scribit, donationem non esse [g]. sed an mutua sit, videndum. & puto. nec mutuã esse: magísque nummos accipientis non fieri, cùm [h] alia opinione acceperit. Quare, si eos consumpserit: licèt condictione teneatur, tamen doli exceptione vti poterit: quia secundùm voluntatem dantis nummi sunt consumpti.

1 ¶ Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuã accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatã ostendendi [i] gratia accepi. sed in vtroque casu, cõsumptis nummis, condictioni sine doli exceptione locus erit.

An numeratio obliget accipientem. 1. Si pupillus crediderit aut soluerit.

19. *Vlpianus* lib.10. Digestorum.

NOn omnis numeratio eum, qui accepit, obligat: sed quotiens idipsum agitur, vt confestim obligaretur. Nam & is, qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quàm [k] si extitisset casus, in quem obligatio collata fuisset: veluti si donator conualuisset [l]: aut is, qui accipiebat, prior decessisset. Et cùm pecunia daretur, vt aliquid fieret: quamdiu in pendenti esset, an id futurum esset: cessabit obligatio: cùm verò certum esse cœpisset, futurum id non esse obligabitur, qui accepisset. veluti si Titio decem dedero, vt Stichum intra Kalendas manumitteret: ante Kalẽdas nullam actionem habebo: post Kalẽdas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit.

1 ¶ Si pupillus [m] sine tutoris auctoritate crediderit [n], aut soluendi causa dederit: consumpta [o] pecunia, condictionem habet, vel liberatur: non alia ratione, quàm quòd facto eius intelligitur ad eum, qui acceperit, peruenisse. quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum, vel in solutum acceperat, alij porrò in creditum, vel in solutum dederit: consumpta ea: & ipse pupillo obligatur, vel eum à se liberabit: & eum, cui dederit, obligatũ habebit, vel se ab eo liberabit. nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea, habet obligatum eum qui acceperit. item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo, qui acceperit.

De pecunia donata vt donatori credatur.

20. *Idem* lib.18. Digestorum.

SI tibi pecuniam donassem, vt [p] tu mihi eandem crederes: an credita fieret? dixi, in huiusmodi propositionibus non propriis verbis nos vti. nam talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam. donationem [q] non esse: quia non ea mente pecunia daretur, vt omni modo penes accipientem maneret. creditam [r] non esse: quia exsoluendi causa magis daretur, quàm alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniam hac condicione accepit, vt mihi in creditum daret, acceptam dederit: nõ fore creditam: magis enim meum accepisse intelligi debeo. Sed hæc intelligenda sunt propter subtilitatem verborum. benignius tamen est, vtrumque valere.

f an vtili? in factum? iudicis officio? principis beneplacito? vide Loriotum hîc, vbi notat, filium sine patre agere posse, ratione facti, depositi, & commodati, bonorum possessionis, castrensis peculij, patris absentiæ.

g Imò fiunt, & proprietas transit in accipientem. *l.36.ȷ.de adquir.*

h *vide l.57.ȷ.de oblig. & act.*

i Ostentandi *l.3. in fin. ȷ.commodati.* k *l.8 ȷ.eodem.*

l *l.30.ȷ.de mort.causa donat.*

m *§.2. & ibi Theophil. Inst. quib. alienare non licet.* n *vide l.9.ȷ.de auth.tut.*

o *l.94.§.1.ȷ.de solut.* p *l.3.§.1.ȷ.de donationibus.*

q Donatori ea mens est, vt res donata omnimodo penes accipientem maneat.

r Creditor ea mente credere intelligitur vt sibi alium obliget, non vt se liberet: hoc est, obligare alium sibi, non se ab alio liberare intelligitur: & breuiter mutuũ quidem numeratio pecuniæ est, at non solutio.

s Creditor partem debiti accipere non cogitur, *vt hîc.* vide tamen exceptiones apud Socinum *regula, Creditor 75.* Negusantium *3. de pignoribus: membro 17.*

t quid enim si vnam partem debiti fateatur, alteram neget? Seneca 2. de ... 17. Malè audire solet fœnerator, si acerbè exigit: neque si in recipiendo ... difficilis, moras quærit.

De partis solutione.

21. *Idem* lib.48. Digestorum.

QVidam [s] existimauerunt: neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua persequi: neque eum, qui fundum suum diceret, partem dumtaxat iudicio persequi. sed in vtraque causa humaniùs [t] facturus videtur prætor, si actorem [u] compulerit ad accipiendum id quod offeratur: cùm ad officium eius pertineat, lites deminuere [x].

Cuius temporis & loci æstimatio fit.

22. *Idem* lib.4. ex Minicio.

VInum quod mutuum datum erat, per iudicem petitum est. quæsitum est, cuius temporis æstimatio fieret: vtrùm cùm datum esset, an cùm litem contestatus fuisset, an cùm res iudicaretur. Sabinus respõdit: si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc [y] fuisset: (si [z] non, quanti tunc,) quum petitum esset [a]. Interrogaui, cuius loci pretium sequi oporteat. respondit: si conuenisset, vt certo [b] loco redderetur, quanti eo loco esset: si dictum non esset [c], quanti vbi [d] esset petitum.

De seruo alieno vendito & mortuo.

23. *Africanus* lib.2. Quæstionum [e].

SI eum seruum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & vendiderim: mortuo eo, posse te mihi pretium condicere, Iulianus ait: quasi ex re tua locupletior factus sim [f].

De stipulatione certi.

24. *Vlpianus* libro singulari Pandectarum.

SI quis certum [g] stipulatus fuerit: ex [h] stipulatu actionem non habet [i]: sed illa condicticia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

De pecunia credita ob stipulationem ædificij.

25. *Idem* libro singulari "de Officio" consularium.

CReditor, qui ob restitutionem [k] ædificiorum crediderit in pecuniam, quam crediderit, priuilegium exigendi habebit [l].

Si procurator militis crediderit.

26. *Idem* lib.5. Opinionum.

SI pecuniam militis, procurator eius mutuam dedit: fideiussorémque accepit: exemplo eo [m], quo si tutor pupilli, aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi [n], cuius pecunia fuerit placuit.

An ciuitas mutui datione obligetur.

27. *Idem* lib.10. ad Edictum.

CIuitas mutui [o] datione [p] obligari potest, si ad vtilitatem eius pecuniæ versæ sunt [q]. alioquin ipsi soli, qui contraxerunt, non ciuitas, tenebuntur.

De pignore non idoneo.

28. *Gaius* libro vigesimoprimo ad Edictum Prouinciale.

lege 1.ȷ.in quibus caus.

l temporis: vt quamuis sit posterior tempore, priores excludat. *d.l.5.* & ... scum *d.l.34.* succedat.

m tutor & pupillo, curator iuueni: procurator militi, mutui condictione ... iussorem adquirere possunt.

n in cuius personam obligatio collata fuit, ídque sine cessione, quæ ... gano sunt. *v. Zas hic.*

o & pignoris. *l.11.ȷ.de pignorib. l.3.§.4.ȷ.quod vi.*

p & delicto. *l.9.§.1.ȷ.quod met.caus.*

q *lege 4. in fine, infrà quod vi.* nemo igitur ciuitatis creditor prius ... quàm probauerit creditum in vtilitatem ciuitatis versum. *Nouella ... circa finem, & cap.1. Authent. hoc ius. in fine, Codice de sacrosanctis Eccles.* ... secus esse arbitratur Zasius, si per eos qui ciuitatem repræsentant, ... accepta.

Credit...

a Creditor pignus minoris vendens, residui petitionem habet, *vt hîc*. Quid si pluris? superflui petitio competit debitori. *l.24.§.2.ʒ.de pignorat.*
b vt debitor eo casu non audiatur, pignori cedens creditoribus. *l.1.Cod.de pign.v.l.26.ʒ.de solut.*
c *l.17.in fine.ʒ.de institoria.§.fi.Inst.quod cum eo.*

CReditor[a], qui non idoneum pignus accepit, non amittit exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit[b].

De contractu cum seruo institore.

29. *Paulus* lib.4.ad Plautium.

SI institorem seruum dominus habuerit: posse dici Iulianus ait, etiam condici ei[c] posse: quasi iussu eius cõtrahatur, à quo præpositus sit.

De promissione ob pecuniam accipiendam.

30. *Idem* lib.5.ad Plautium.

QVi pecuniam creditam accepturus, spopondit creditori futuro[d], in potestate[e] habet[f], ne accipiẽdo se ei obstringat[g].

Quid restituendum sit hoc iudicio. 1. Si seruus furtiuus bonæ fide emptus, ex peculio quod ad dominum pertinebat, hominem emerit.

31. *Idem* lib.17.ad Plautium.

CVm fundus, vel homo per condictionẽ petitus[h] esset: puto, hoc nos iure vti, vt post[i] iudicium acceptum[k] causa omnis restituenda sit: id est omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandæ[l] tempore solutus fuisset.

1 ¶ Seruum tuum imprudens[m] a fure bona fide emi. is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. Sabinus, Cassius, posse te mihi hominem[n] condicere. sed, si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. & hoc verum est, nam & Iulianus ait, videndum, ne[o] dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonæ fidei emptori. quod ad peculiares nũmos attinet: si extant, vindicare eos dominus potest: sed actione de peculio tenetur venditori, vt pretium soluat: si cõsumpti sint, actio de peculio euanescit. sed adijcere debuit Iulianus, nõ aliter domino serui venditorem ex empto teneri, quàm si[p] ei pretium solidum, & quæcumque, si cum libero contraxisset, deberẽtur, dominus serui præstaret: idem dici debet, si bonæ fidej possessori soluissem. si tamen actiones, quas aduersus eum habeam, præstare domino paratus sim.

Si quis à debitore vnius, quasi à debitore alterius mutuum acceperit.

32. *Celsus* lib.5.Digestorum.

SI "&" me, & Titium mutuam pecuniam rogaueris: & ego meum debitorem tibi promittere iusserim: tu stipulatus sis, cùm putares eum Titij debitorem esse: an mihi obligaris? subsisto: si quidem nullum negotium mecum contraxisti, sed propius est, vt obligari te existimem: non[q] quia pecuniam tibi credidi: (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea, "quæ" ad te peruenit[r], eam mihi à te reddi bonum & æquum est.

De præside: his, qui circa eum sunt, & officialibus.

33. *Modestinus* lib.10.Pandectarum.

PRincipalibus constitutionibus cauetur, ne[s] hi, qui[t] prouinciam regunt, quíve circa[u] eos sunt, negotientur[x], mutuám ve pecuniam dent, fœnúsve exerceant.

l 33 n°1

34. *Paulus* lib.2.Sententiarum.

d Futuro creditori spondere seu fideiubere apud eum possumus: atque ita fideiussor cõstitui potest ante reum principalem.
e *l.11.ʒ.qui potiores.*
f *vide l.4.in fin.ʒ.quæ res pign.* Idem, ex doctrina correlatiuorum, seruandum esse in creditore post Iasonem tradit Zazius.
g at, inquit, creditor, nisi tua causa pecuniam bona fide tibi seruassem, aliis credendo lucrũ fecissem? Iason & Zasius tradũt, interesse agenti soluendum esse.
i *vide l.8.§.6.ʒ.de precario.*
i in bonæ fidei iudiciis à tempore moræ, veniunt accessiones & fructus & commoda. *l.32.§.2.ʒ.de vsuris.* secus est in stricti iuris, paucis exceptis: sed Iason & Zasius, hodie omnes contractus esse bonæ fidei scribunt, idque ex æquitate præsertim cum principe.
k *lege 2.ʒ.de vsuris.*
l iudicium acceptum dicitur cùm lis est contestata.
m *l.24.§.1.ʒ.de act.empt.*
n i.seruum.
o ὑποστάσεως. de qua dixi *in l.48.ʒ.de legat.2.*
p *l.13.§.8.ʒ.de actio.empt.l.8.inf.Cod.de act.empt.*
q i.non ex mutuo.
r qui rem meam sine causa habet, tenetur mihi condictione. *adde l.4.in fi.Cod.si certum.*
s vide quæ scripsi ad Nouellam 95.c.1.§.2.v.l.3.Cod.eod.
t οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν. prouinciarum præsides. 3.*Harmenopul.5.§.2. Synopsis Basilic.6.titul.1.& l.b.23.Titul.1.c.33.*
u *vide Cod.de contract.iud.cum.*
x Præsidibus prouinciarum in suis prouinciis tria hæc interdicta, negotiatio, mutuum, fœnus, quod Græcis πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν. huic loco adde legẽ Thebanorum, cuius meminit Aristoteles 3.*Politic.3.*
y ταξεῶται. *Synopsis ibid.* vnde constat, hæc verba apud Harmenopulum loco superiore, οἱ δὲ εἰς τὰς ὑπ' αὐτοὺς τάξεις, perperam ab interprete reddita: nimirum cùm vertit, magistratus: cùm sint nihil aliud illi, quàm ταξεῶται, seu officiales præsidum.
z Officiales perpetui possunt mutuo dare vt & capere, etiam sub vsuris: temporales, non possunt, nisi casus, vel necessitas aliud suadeat, *vt hic*. Ideóque hæc lex Gallis parum vtilis est, apud quos perpetui sunt magistratus, vtpote pretio comparati.
a Immò eo casu creditor, quasi emptor legum atque prouinciæ, intelligitur. *l.16.Cod.eodem.*
b non casus fortuitus.
c Putà ad negotiorum gestorem, si quædam nomina contraxit. *l.37.§.1.ʒ.de negot.* ad tutorem, si chirographis pupillaribus exustis debitores non conuenit, aut ad solutionem aut ad nouationem faciendam. *l.57.ʒ.de administ.tut.v.l.2 C.arbitr.tutelæ.*
d *vt in l.30.in fine, ʒ.de pactis.*
e tanquam sub contraria conditione: *Haloand.l.13.in fi.ʒ.de statuliberis.*
f *vide leg.9.ʒ.eodem.* Puta obligatio, sub conditione in personam tertij ex interuallo collata, interea suspenditur, nec peti ex ea poterit: at verò existente conditione, nouatu..

g fiscus tamen ob necessitatem publicã. *l.1.Cod.de condict.ex lege:* priuatus, ob fugam debitoris, *arg.l.14.ʒ.de pignoribus.* ante diem agere & cautionem exigere potest. *vide quæ notaui ad l.21.ʒ.de interrog.in iure.* Non tantùm autem agi, sed etiam quis sisti corporaliter potest ante diem & conditionem iusta de causa. *argum.legis 54.Cod.de decurionibus.*

PRæsidis prouinciæ officiales[y], quia perpetui[z] sunt, mutuam pecuniam dare, & fœnebrem exercere possunt. 1 ¶ Præses prouinciæ mutuam pecuniam fœnebrem sumere non prohibetur[z].

De periculo nominum.

35. *Modestinus* lib.3.Responsorum.

PEriculum[b] nominum ad eum[c], cuius culpa deterius factum probari potest, pertinet.

Si pecunia debita promittatur alteri sub conditione voluntate creditoris.

36. *Iauolenus* lib.1.Epistolarum.

PEcuniam, quam mihi sine condicione debebas, iussu meo promisisti Attio sub conditione[d]. cùm, pendente conditione, in eo statu sit obligatio tua aduersus me, tanquam sub contrariam condicionem[q] eam mihi spopondisti: si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? Respondit: Non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine condicione stipulatus sum: etiam si cõdicio in persona Attij, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, nõ extiterit: credita esse permaneat: perinde est enim ac si nulla stipulatio interuenisset. pendente autem causa condicionis[f], idẽ petere non possum[g]: quoniam cùm incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

An conditio stipulationem suspendat.

37. *Papinianus* lib.1.Definitionum.

CVm ad præsens[k] tempus condicio confertur: stipulatio non suspenditur[l]: &, si condicio vera sit, stipulatio tenet: quamuis[k] tenere contrahentes condicionem ignorent. veluti: *si[l] rex Parthorum viuit*, centum "milia" dare spondes? eadem sunt, & cum in præteritum condicio confertur.

38. *Scæuola* lib.1.Quæstionum.

REspiciendum enim esse, an, quantum in natura[m] hominum sit, possit scire eam debitum iri.

39. *Papinianus* lib.1.Definitionum.

ITaque tunc[n] potestatem conditionis obtinet. cùm in futurum confertur[o].

De pacto ex continenti stipulationi adiecto.

40. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

LEcta est in auditorio Æmilij Papiniani, præfecti prętorio, iurisconsulti, cautio[p] huiusmodi: *Lucius Titius scripsi[q] me accepisse à Publio Mæuio quindecim mutua numerata mihi de[r] domo. & hæc quindecim[s] proba[t] rectè[u] dari[x] Calendis futuris, stipulatus est Mæuius Publius, spopondi ego Lucius Titius. Si[y] die[z] supra scripta summa Publio Mæuio, eive, ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisve eo nomine factum non erit: tunc[a] eo amplius, quò post soluam, pœnæ nomine, in dies[b] triginta, inque,[c] denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Mæuius, spopondi ego Lucius Titius. Conuenitque[d] inter nos, vti pro Mæuio[e] ex summa suprascripta mẽstruos[f] refundere debeã denarios trecenos ex omni summa, ei heredive[g] eius.* Quæsitum[h] est de obligatione vsurarum: quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat. Dicebam, quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse

h Præsens conditio actum non suspendit: & hęc impropria conditio est. *l.39.ʒ.eod.*
i est enim iam vera vel falsa: ideóque statim agi potest. Hinc constat, conditionem de præterito & præsenti, mutuum non suspendere: de futuro non itẽ: *adde l.38.39.ʒ.e.l.16.ʒ.de iniusto: l.80.ʒ.de condit.& demonstr.l.100.l.120.ʒ.de verborum obligat.§.6.Instit.de verborum obligat.*
k dubitandi ratio ab errore cõtrahentium ducitur. *vide l.57.ʒ.de oblig.*
l Conditiones huiusmodi dè vita regis Parthorum in vsũ Romanis fuisse suspicio est, cum Romanis bellũ esset aduersus Parthos.
m Ratio decidendi ea est, in affirmatione de præsenti aut prę terito ad naturam, id est, ad facti veritatem recurrendũ est, *vt hic*. in ea quæ de futuro est, naturæ occulta & secreta non sunt intuenda, sed id quod fieri aliquãdo solet. atque ita hanc legem concilio cũ *l.28.in fi.ʒ.de iudicijs.*
n Conditiones propriè dicuntur, quæ in futurum non in pręsens tẽpus cõceptæ, *vt hic, & l.37.ʒ.eodem.* eęque aut statim perimunt obligationem, aut non differunt. Perimunt, si ita non sit: Nõ differunt, si ita sit.
o Conditio propriè dicitur quæ futurum temp⁹ respicit.
p debitoris: cauebat enim creditori suo qui pecuniam accipiebat. *vide l.Titius.ʒ.quæ res pignor.*
q sortis mutuo datæ in hoc casu, quantitas. Porrò hoc verbum *scripsi*, vsitatissimum in cautionum verbis. *l.Eum qui.§.Iulianus.ʒ.de pecunia constituta.*
r De domo, *vt hic*. & ex arca *l.quidam.ʒ.de pecunia constituta.* pecuniam se numerasse creditores profitebantur, ad differentiam eius pecuniæ, quam debitoribus plerique numerabant ex mensæ scriptura. *Donat.in Adelph.Terent.act.2.scena 4.in Phormionem Act.5.scena* 8. Seneca 1. *Epistolar.26.* Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio.
s sub audi millia, *vt in l.40.§.3.ʒ.de statu liberis.* εἴκοσι χιλιάδας, Græci exponunt.
t Probos nummos reddi promittebant debitores, *vt l.24.ʒ.eodem.*
u Rectè dari quid: & de hac voce scripsi *ad l.11.in fin.ʒ.de duobus reis.*
x stipulatio sortis reddendæ.
y stipulatio vsurarum ob moram sortis non solutæ.
z si ea die. *Cuiac. in quadam prælectione.*
a *l.1.§.3.ʒ.de pignorib.l.13.§.26.ʒ.de act.empt l.9.§.1.ʒ.de vsuris.*
b stipulari vsuras in dies 30. veteribus mos interdum fuit, *vt hic & l.si ita quis promiserit 135.ʒ.de verb.oblig.* c Vsura hæc centesima est & legitima, cuique promissa *l.si pro mutua Cod.de vsuris: & C.d.Theodos.de vsuris.*
d Pactum de sorte per menses soluenda.
e vt P.Mæuio *vulgar.* quam lectionẽm probat Cuiac. f Solutionem plerunque per menses promittebant, *vt in l.122.ʒ.de verb.obl.* per tres menses: *& in l.Seia.ʒ.de vsuris.* g Heredib. suis quoque solui stipulãtur plerũque creditores: ne fortè videretur personalis stipulatio.
h Quæritur an, & à quo tempore vsuræ debeantur.

creduntur [a], perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardiùs [b] soluta esset, vsuras adiecisset: igitur, finito primo mense, primæ pensionis vsuras currere: & similiter post secundum, & tertium tractum vsuras non solutæ "pecuniæ" pensionis crescere: nec antè sortis non solutæ vsuras peti posse, quàm ipsa sors peti potuerat. Pactum autẽ, quod subiectum est, quidam dicebant ad sortis solutionem tantùm pertinere, non etiã ad vsurarum, quæ priore parte simpliciter in stipulationẽ venisset: pactúmque id tantùm ad exceptionem prodesse: & ideo, non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis vsuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. Sed cùm sortis petitio dilata sit, consequens est, vt etiam vsuræ ex eo tempore, quo moram fecit, accedant. &, si (vt ille putabat) ad exceptionẽ tantùm prodesset pactum, (quamuis sententia diuersa obtinuerit) tamen vsurarum obligatio ipso iure non committetur. non [c] enim in mora est is, à quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed (si) quantitatem, quæ medio tempore colligitur, stipulamur, cùm condicio extiterit, sicut est in fructibus, idem & in vsuris potest exprimi: vt ad diem non soluta pecunia, quo competit [d] vsurarum nomine, ex [e] die interpositæ stipulationis præstetur.

Si dispensator ignorans se à domino liberum, & ex parte heredem scriptum, pecunias exigat, vel credat.

41. *Africanus* lib. 8. Quæstionum [f].

EIus qui in prouincia Stichum seruum [g] Kalendario [k] præposuerat, Romæ testamentum [i] recitatum erat quo idem Stichus liber, ex parte heres erat scriptus, qui status sui ignarus [k], pecunias defuncti aut exegit, aut credidit: vt interdum stipularetur, & pignora acciperet. consulebatur, quid de his iuris esset. placebat, debitores quidem ei qui soluissent, liberatos [l] esse: si modò ipsi quoque ignorassent [m] dominum discessisse: earum autem summarum nomine, quæ ad Stichum peruenissent, familiæ herciscundæ quidem actionem non [n] competere coheredibus [o], sed negotiorum gestorum dari debere [p]: quas verò pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte, quàm ex qua ipse heres sit, alienatas esse. nam & si tibi in hoc dederim nummos, vt eos Sticho credas. deinde, mortuo me ignorans dederis accipientis non facies [q]. neque enim sicut illud receptum est: vt debitores soluentes ei, liberẽtur: ita hoc quoque receptum, vt credendo nummos alienaret. quare si [r] nulla stipulatio interuenisset: neque, "vt" creditam pecuniam, pro parte coheredis peti posse: neque pignora teneri. quòd si stipulatus quoque esset: referret, quemadmodum stipulatus esset. nam si nominatim, fortè Titio domino suo mortuo iam, dari stipulatus sit [f]: proculdubio inutiliter esset stipulatus. quòd si sibi [r] dari stipulatus esset: dicendum, hereditati eum adquisisse. sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi, vel alieni serui bona fide seruiunt, adquiratur: ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. post aditã verò à coheredibus hereditatem, non æquè idem dici "potest:" vtique si scierint, eum sibi coheredem datum. quoniam tunc [u] non possunt videri bonæ fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quòd si proponatur, coheredes eius id ignorasse, quòd forte ipsi quoque ex necessariis fuerint: potest adhuc idem responderi quo quidem casu illud euenturum, vt, si suæ cõditionis coheredes iste seruus habeat, inuicem bona fide seruire videantur.

De promissione quanto minus à debitore exigi poterit.
1. *De stipulatione decem curari.*

42. *Celsus* lib. 6. Digestorum.

SI ego decem stipulatus à Titio [x], deinceps stipuler à Seio, quanto minùs [y] à Titio consequi possim: si decẽ petiero à Titio, nõ liberatur Seius. alioquin ne quicquam mihi cauetur. at, si iudicatũ fecerit Titi[9], nihil vltra Seius tenebitur. Sed si cum Seio egero: quãtumcunque est, quo minùs à Titio exigere potuero eo tempore, quo iudicium inter me, & Seium acceptum est: tanto minùs à Titio postea petere possum. 1 ¶ Labeo ait, cùm decem curari [z] stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam reũ locupletiorem [a] dando promissor liberari possit: quo scilicet significet, non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

DE IVREIVRANDO [b] SIVE voluntario, siue necessario, siue iudiciali.

Tit. II.

Vsus. II. *Et effectus iurisiurandi.*

7. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

MAXIMVM remedium expediendarum litiũ [c] in vsum venit iurisiurãdi religio [d]: qua vel ex [e] pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate [f] iudicis deciduntur controuersiæ.

2. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

IVsiurandum [g] speciem transactionis [h] continet: maiorémque [i] habet auctoritatem, quàm res iudicata [k].

Prima verba edicti de reo qui iurauit. De eo cum quo agitur. de delatione. 1. *Quæ actiones iureiurando tolluntur.* 2. *De conditione personæ.* 3. *De ventre.* 4. *Quibus modis iuratur.*

3. *Vlpianus* lib. 22. ad Edictum.

AIt Prætor, *si is, cum quo agetur, condicione delata iurauerit.* Eum, cum quo agetur, accipere debemus ipsum reum. Nec frustra adiicitur *condicione delata* [l]. nam si reus iurauit, nemine [m] ei iusiurandũ deferente: prætor id iusiurandum non tuebitur. sibi enim iurauit. alioquin [n] facillimus quisque ad iusiurandum decurrens, nemine sibi deferente iusiurandum, oneribus actionum se liberabit.

1 ¶ Quacumque [o] actione quis conueniatur, si iurauerit. proficiet ei iusiurandum: siue [p] in personam, siue in rem, siue in factum, siue pœnali actione, vel quauis alia agatur: siue de [q] interdicto. 2 ¶ Sed & si de condicione personæ fuerit iuratum, prætor iusiurandum tuebitur. vtputa, detuli iusiurandum, & iurasti *in potestate mea te non esse*: tuendum erit iusiurandum. 3 ¶ Vnde Marcellus scribit, etiam de eo iurari posse, an [r] prægnans sit mulier,

a Paulus Papiniani, præfecti Prætorio, adsessor, prior fortè interrogatus, sententiã suam ita profert, reo eidémque debitori vtilem: Pacta, inquit, in continenti stipulationi adiecta, stipulationis antecedẽtis vim obtinent: adeò vt stipulatione in cautionem scriptam redacta, scriptæ cautionis partem, non diuersam aut aliam cautionem efficiant. Posteriorum stipulationum eam esse vim atque naturam vt prioribus detrahant, eásque immutent: hinc consequi, vt tali pacto sortis solutione per vices, ínque singulos menses distributa, ante primum mensem nullæ vsuræ: finito verò mense, eius tantùm summæ debeantur, quæ ex lege cautionis creditori præstanda fuit, non sortis ipsius integræ ac vniuersæ. Nam si integra sors priori mense nec debita fuit, nec peti potuit, sortis integræ vsuras non rectè peti, cùm in sorte soluenda nulla mora à debitore fuerit commissa. Nec enim mora fit, vbi est quidẽ actio, sed inanis. *l. 127. j. de verborum obligat.* Præposterè igitur vsuras peti ante sortem, cũ vsuras, hac in lite, mutua partium conuẽtione, non ex mora, venire constet, *versiculo, igitur. infrà eodem.* Quidam autem (fortè Vlpianus) contrà dicebat, creditoris partes eiusdémque actoris sustinens. Superioris pacti longẽ aliã vim esse, quàm Paulus ipse diceret, Pactum illud, fortis integræ solutionem in singulos menses distribuisse vsuras, earúmque legẽ secunda stipulatione comprehensam minimè sustulisse: ideóque tale pactũ debitori ad exceptionẽ tantùm profuturũ, si creditor finito primo mẽse integram sortem petiisset, & statutæ pensionis illationem anteuertere voluisset. Quod cùm non euenerit, sequi, rebus ita constitutis, à debitore ex lege ac die prioris stipulationis deberi integrè sortis vsuras, non autem pro rata portionis atque pensionis ab eo inferendæ: *versic. Pactum autem:* Atqui (inquit Paulus) hoc semper constat, tali pacto, sortis solutionem dilatam esse, igitur & vsurarum, quæ sortis solutionem sequerẽtur. Sortem integram primo mense indebitam non rectè peti potuisse: nec ideo vsuras. Quinetiam, si tale pactum reo ad exceptionem prodesset, vt ipse Vlpianus diceret, non rectè vsuras peti ab eo qui exceptione tutus sit. Porrò, reum creditori agenti ad integram sortem post primum mensem, pacti legem obiicere posse. Moram sortis soluendæ ab eo non committi, à quo peti non possit. Se interea largiri, in cautionem hoc deduci posse, vt si conditio extiterit, vsuræ & fructus creditori præstentur, non à die conditionis, sed contractæ stipulationis. *l. 64. de verborum oblig.* Quid iuris sit? Pauli sententiam vt veriorem hîc referri constat. Hinc consequitur, Pactum incontinenti appositum, (quo differtur dies solutionis, in stipulatione mutui antecedente adiectus) & in sorte & in vsuris moram committi impedire, nisi natura conuentionis aliud exigat.

b quo tardius. *vulgat.*

c Moram in soluendo non admittit, is à quo pecunia propter exceptionem peti non potest. *vide l. 88. j. de regulis iuris.*

d alii, quod competit.

e *vide l. 64. j. de verborum obligat.*

f vide doctissimam & elegantem huius legis interpretationem apud Cuiac. 8. *tractatu ad Africanum fol. 150. & seq.*

g dispensatorem scilicet, cuius officium erat credere & exigere: vnde hic nascitur quæstio de creditis & exactis ab eo post mortem domini pecuniis. *adde l. 62. j. de solutionibus.*

h id est, fœneratitiis cautionibus & pecuniis destinatis fœnori: solebant enim creditores stipulari vsuras in Kalendas singulas, vt hac scilicet ratione vsuræ duplum excederent: nam per partes solutæ supra duplum deberi poterant. *l. 2. Codice de vsuris:* Quod tamen est sublatum à Iustiniano in Nouellis: & eam ob rem menses à Basilio dicuntur τόκων πατέρες: & fœneratores, menstrui ... Lactantius, similes esse fœneratores dæmonibus, qui, recurrente luna ... initiali homines quosdam affligant: & in Comœdiis Aristophanis, quidam ... tor optat lunæ carcerem & vincula, quòd, si nunquam redierit in orbem ... sit debiturus: solebant tamen veteres differre vsurarum actionem in ...

Basilic. 22. titul. 5. 1. Harmenopul. 7.

c vide *l. Rem non nouam. Cod. de Iudiciis. & Titul. de iureiurando propter ... dando.* Suetonius *in Iulio 85.* Apud eam longo tempore sacrificare, vota ... controuersias quasdam interposito per Cæsarem iureiurando distrahere ... rauit. Mimo sanè dicitur Iusiurandum, emplastrum æris alieni.

d Religio sua iureiurando inest.

e Iusiurandum etiam priuatus deferre potest.

f Compendium litium *l. 3. §. 8. Cod. de iureiurando propter calumn.* Paulus ... §. 1. εἰς βεβαίωσιν πάσης ἀντιλογίας πέρας ὁ ὅρκος. *Hebr. 6.* τὴν μεγίστην ... θρώποις πίστιν vocarunt Ægyptii. *Diodor.* finis dicitur, *l. 4. vers. curatoris j.* ... Definitur autem ab Aristotele, μετὰ θείας παραλήψεως ... te Alexandrino ὁμολογία κατορθωτικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας. à Cicerone ... matio sancta. *adde Nouell. 74. c. 3. adde l. 3. Cod. hoc tit.*

g Iusiurandum vel ab aduersario vel à iudice delatum controuersiam d... similitudinem transactionis habet, & maius quiddam est quàm res iudic... *psis Basilic. 22. Tit. 2. c. 1. 1. Harmenopul. 7. §. 3.*

h Iusiurandum, transactionis species: qui iurat, transigit: vt transactione ... iurando exceptionem adquirit. hîc qui iurat, soluisse intelligitur. *l. 2. j. ...* tentiam obtinet, *vt hîc.*

i Iusiurandum maiorem vim obtinet quàm res iudicata.

k *l. 13. in fi. j. quib. mod. pignus soluitur. l. 1. j. quarum rerum actio.*

l *l. 25. §. 1. j. de constituta.*

m i. vltrò. *l. 23. j. de dolo.* Iusiurandum nemine deferente præstitum, nihil ... *hîc. Synopsis eod. c. 1. in fine.*

n Suspectus est qui ad iurandum se offert. sic alibi, Suspectus, qui operas ...

o *lege 34. in princip. j. eodem.* Iurans, in quacunque actione iurauerit, liberatur ... *psis ibidem c. 3.*

p Iuramentum in omni actione præstatur, siue in personã, in rem vel ...

q Iuratur in interdictis, *vt hîc.* vt & de possessione. *§. 3. j. eodem.*

r *l. 10. j. de Carboniano.*

a l.9.in fine.vide l.40.l.11.l.12.in fin.ĵ.eod.l.7.Cod.eod.l.7.§.7.ĵ.de publiciana.
b vide l.1.ĵ.si mulier ventris nomine.
c Iurare ita oportet, vbi iusiurandum delatum est, vt hîc. Synopsis Basilic. eodem c.3. l.33.ĵ.eodem.
d Iurare per Deum veteres quoque soliti, licèt multitudinem Deorum faterentur. vt & l.33.ĵ.eod. Tertul. de Testimonio animæ. Lactantius 2.c.2.
e Iurare per caput suum. vt & per caput alterius, veteres soliti. Ouid. 5. Tristium 8. & in epistola Briseidis. & 3. de Ponto 3. Martial. 9. epigr. 49. Silius Italicus 10. Iuuenalis satyr. 6. Apuleius 3. de Asino.
f Iurabãt interdum veteres per salutem suam. vt hîc. & l.33.ĵ.eod. vbi dixi.
g Iusiurandum non omne licitum, sed id demũ licitũ quod delatum, ab aduersario probatum est.
h Iurant enim aliter Iudæi, aliter Ethnici: Cuique denique gẽti, sua in iurando religio & formula est.
† al. ratum.
i Superstitio p religione, & secta religionis cuiusque hîc sumitur. vt sit sensus, Iuramẽtum cuiuscunque sectæ & religionis sit, inter eos qui ita iurauerint, ratũ haberi oportere & breuiter: Propria superstitio iuramentum eo casu, vel obligat vel excusat.
k l.29.in fi.ĵ.eod. §.11. Inst. de act.
l l.9.l.28.in f.ĵ.e.
m Religionis publicæ improbatę iusiurandũ, pro iuramento non habetur, vt hinc quoque cõstet, Religionũ quasdam publicè probatas, quasdam improbatas, facit l.4.§. famil. ercisc. Imò non alij dij admissi, quàm qui à senatu probati. Tertull. c.5. apologetici. vnde nouos Deos & aduenas nõ admittit. Cicero libro 2. de legib.
n non admittitur iuramẽtum, quod delatũ in continenti non acceptatur. Zas. Inest ergo iuramento voluntario & iudiciali tacitè ea conditio, si in continenti iuretur. idem Zas. ideóque si reus, cui defertur, accipit deliberationem, actor potest interea, si vult, reuocare delationem iuramenti: cautius itaque erit reo, si iuramentum protinus acceptet, petiturus deliberationẽ de modo & circa qualitates negotij, & qualiter possit iurare. Bart. Zas.

vel non sit: & iuriiurando standum. denique ait, si de possessione erat quæstio, seruari oportere: si fortè quasi prægnans ire in possessionem volebat: &, cùm ei contradiceretur. vel ipsa iurauit se prægnantem, vel contra eam iuratum est, nam si ipsa, ibit in possessionẽ sine metu: si contra eam, non ibit: quamuis verè prægnãs fuerit, proderítque (inquit Marcellus) mulieri iuranti iusiurandum, ne conueniatur, quasi calumniæ causa ventris nomine fuerit in possessionem, nève vim patiatur in possessione. sed an iusiurandum eo vsque prosit, vt post editum partum non quæratur, ex eo editus an non sit, cuius esse dicitur. Marcellus tractat. & ait, veritatem esse quærẽdam: quia * iusiurandum alteri [a] neque prodest, neque nocet. matris igitur iusiurandum partui non [b] proficiet, nec nocebit, si mater detulerit, & iuretur ex eo prægnans non esse.

4 ¶ Iurare autem oportet. vt [c] delatum est iusiurandũ. cæterùm si ego detuli, vt per [d] *Deum iurares*: tu per [e] *caput tuum* iurasti.

4. *Paulus* lib.18. ad Edictum.

Vel filiorum tuorum.

2. De effectu iurisiurandi. 3. De iureiurando illicito. 4. Si neque iuratum sit, neque remissum iusiurandum.

5. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

Non erit iuratum habendum iusiurandum. quod si exegi, vt per [f] *salutem tuam* iurares: & iurasti: stabitur. omne [g] enim omnino licitum iusiurandum, per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est. &, si ex eo fuerit iuratũ, prætor id tuebitur. 1 ¶ Diuus Pius iureiurando, quod propria [h] superstitione [i] iuratum est, standum rescripsit.

2 ¶ Dato iureiurando, non aliud quæritur, quàm an [k] iuratum sit: remissa [l] quæstione, an debeatur: quasi satis probatum sit iureiurando. 3 ¶ Sed si quis illicitũ iusiurandum detulerit, scilicet improbatæ [m] publicę religionis: videamus, an pro eo habeatur, atque si iuratum non esset: quod magis existimo dicendum.

4 ¶ Si neque iuratum est, neque remissum iusiurandũ pro eo [n] debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, iuratum non est.

Quid sit remittere iusiurandum.

6. *Paulus* lib.19. ad Edictum.

Remittit [o] iusiurandum, qui, deferẽte se, cùm paratus esset aduersarius iurare, gratiam [p] ei facit, contẽtus voluntate suscepti iurisiurãdi. Quòd si non suscepit iusiurandum, licèt postea [q] parato iurare actor nollit deferre, non videbitur remissum. nam, quod [r] susceptum est, remitti debet.

Reliqua verba edicti de reo qui iurauit.

7. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

At Prætor: *eius rei, de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet: actionem* [s] *dabo. ius rei* sic [t] erit accipiendum, siue de tota re, siue de parte sit iuratum. Nam de [u] eo, quod iuratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui iurauit: neque in eos, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum est, succedunt [x].

8. *Paulus* lib.18. ad Edictum.

Etiam si in rem successerint:

1. De actione, vel exceptione ex iureiurando. 2. De condemnatione post iusiurandum. 3. De actione perpetuanda. 4. De iureiurando delato à minore. 5. Vel in fraudem creditorum. 6. De iureiurando deffensoris, vel procuratoris. 7. De iureiurando petitoris. Quibus nocet iusiurandum.

9. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

Nam, posteaquàm iuratum est, denegatur actio: aut si controuersia erit, id est, si ambigitur, an iusiurandum datum sit: exceptioni locus est. 1 ¶ Iureiurando dato, vel remisso, reus quidem adquirit exceptionem [y] sibi, aliisque: actor verò actionem adquirit. in qua hoc solùm quæritur, an iurauerit dati sibi oportere: vel, cùm iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit.

2 ¶ Si damnetur quis post iusiurandum [z] ex famoso iudicio, famosum esse magis est [a]. 3 ¶ Si is, qui temporaria [b] actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurãdum, vt iurem *eum dare oportere*, egóque iurauero: tempore non liberatur: quia post [c] litem cõtestatam cum eo perpetuatur aduersus eũ obligatio. 4 ¶ Si [d] minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat: aduersus exceptionem iurisiurãdi replicari debebit, vt Pomponius ait ego autem puto, hanc replicationem non [e] semper esse dandam: sed plerumque ipsum prætorem debere cognoscere, an captus sit: & sic in integrum restituere. nec [f] enim vtique, qui minor est. statim & circũscriptum [g] se docuit. Præterea exceptio ista, siue cognitio statutum tempus [h] post [i] annum vicesimum quintum non debet egredi.

5 ¶ Sed & si quis in [k] fraudem creditorum iusiurandum detulerit debitori, aduersus exceptionem iurisiurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. Præterea si fraudator detulerit iusiurandum creditori [l], vt iuret *sibi decem dari oportere*: mox, bonis eius venditis, experiri volet: aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum. 6 ¶ Iusiurandum defensoris [m], vel procuratoris ei ab aduersario delatum prodesse, exceptio némque domino parere [n] Iulianus scribit. Idem ergo dicendum erit, & si datus ad petendum procurator, reo deferente, iurauerit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. quæ sententia habet rationem.

7 ¶ Si petitor [o] iurauit, possessore deferente, *rem suam esse*, actori dabitur actio. sed hoc duntaxat aduersus eum, qui iusiurandum detulit: eósque. qui in eius locũ successerunt, cæterùm aduersus alium [p] si velit prærogatiua iurisiurandi [q] vti, nihil ei proderit.

10. *Paulus* lib.18. ad Edictum.

Quia [r] non deberet alij nocere, quod inter alios actum esset.

De iureiurando possessoris, rem petitoris non esse. 1. Aut suam esse. 2. De vsufructu. 3. De hereditate, quibus noceat iusiurandum.

11. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

Sed si possessori [s] fuerit iusiurandum delatum, iurauerítque *rem petitoris non esse*: quamdiu quidem possidet, aduersus eum, qui detulit iusiurandũ, si petat, exceptione iurisiurãdi vtetur: si verò amiserit possessionem, actionem non habebit: ne quidem si is possideat, qui ei iusiurandum detulit. non enim rem suam esse iurauit, sed eius nõ esse [t].

1 ¶ Proinde si, cùm possideret. [&] deferente petitore *rem suam* iurauit: consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit iusiurandum, nactus sit possessionem, actionem in factum ei dandam. & fructus perceptos ex re, quam meã esse iuraui, restitui mihi placuit. sed & partum editum, fœtúsque pecorum restituendos constat post iusiurandum delatum. 2 ¶ Item si iurauero, *vsumfructum alicuius rei vel meum esse, vel dari mihi oportere*: eatenus mihi competit actio, quatenus [u], si verè [x] vsumfructũ haberem, duraret [y]. quibus verò casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed si [z] rerum, in [a] quibus vsusfructus propter abusum constitui non potest, iurauerit *vsumfructum se habere*, vel *sibi deberi*: effectum [b] iurisiurandi sequendum arbitror [c]. ideóque tunc quoque videri eum rectè iurasse, puto. & ex eo iureiurãdo posse petere vsumfructum, cautione oblata [d].

o Remittit iusiurandum, qui eius à se delati iurare parato gratiam facit.
p Gratiam iurisiurandi facere quid. adde l.32.l.41.ĵ.eod.
q l.5.in fine, ĵ.eodem. Paulus 2. sent. 1.§.3.
r & è contrario, si non fuit susceptum, non potest dici remissum. Zas.
ſ dat etiam exceptionem. l.40.ĵ.eodem.
t Rei appellatione, res tota: imò & pars eius intelligitur.
u Iurans, liberat se ab actione aduersarij, Postquam iuratum est, denegatur in eũ qui iurauit actio, vt hîc. l.8.l.9.ĵ.eodem.
x ex iureiurando auctoris. l.1.§.2.ĵ. quarum rerum actio.
y l.40.ĵ.eodem.
z reus enim potuit quodam errore omittere exceptionem iurisiurãdi à se quondam præstiti.
a sententia contra iuramentum lata, valet: & in causa famosa, famosum reddit. Zas.
b vide Inst. de perpetuis & temporalibus actionibus

c vide l.8.ĵ. de fideiussorib. tutor. l.29.ĵ. de nouationibus.
d Iusiurandum quod non debebat, si minor per circunscriptionem detulerit, intra statutum tempus restituitur. Synopsis eod c.7.
e Restitutio in integrum datur minori causa cognita: neque statim restituitur quòd minor fuerit, sed quòd captus & deceptus. vide l.1. Cod. si aduersus venditionem. l.5. circa finem. C. si minor se maiorem.
f Minor non ideo restituitur quòd minor, sed quod captus & deceptus.
g Probare circunscriptionem debet, qui se deceptum conqueritur.
h quadriennij. l.7. Cod. de temporibus in integrum.
i 4. C. de in integrum restitut. minor Nouel. 155.c.1.
i Aduersus iusiurandum minor potest restitui.
k Iusiurandum in fraudem creditorum deferre debitori suo non licet: quod si iuratum sit, habent creditores replicationẽ deferentis aduersus eum qui iurauit. Synopsis eod. c.8.
l Iusiurandum ei qui non est creditor, debitor deferre non potest, in fraudẽ veri creditoris, vt hîc, & Synopsis ibid. c.8.
m vide l. vlt. §. pen. ĵ. eod.
n Imò exceptionem domino non parit. l.39.§.1.ĵ. de procuratoribus.
o Iurans rem suam esse petitor, actionẽ tantùm habet aduersus possessorem qui detulit iuramentum, eiúsque successores, at nõ aduersus alium. Nam quæ inter aliquos acta sunt, aliis non nocẽt, vt hîc. l.10.ĵ. eodem. Synopsis eodem c.8.
p l.3.§. penult. ĵ. eod.
q id est, iurati. vel d.l.3. pactum. l.37.§.4. in fine. l.19. Cod. de iure dotium, stipulatum l.38.§.17.ĵ. de verborum oblig. atque l.1. Cod. res inter alios gestas.
r Iuramentum vno deferente præstitum aliis, qui non id detulere, non nocet:
ſ. l.7.§.7. vers. sed etsi possessoris. ĵ. de publiciana.
t Cùm possessor iurat rem nõ esse petitoris, per hoc non infertur quòd res ad eum pertineat. hinc contendit Zasius, quod ab oratione negatiua argumentum à contrario sensu non sumatur.
u iuramentum occasione vsusfructus, vel quasi delatum, viuit & moritur ad veri vsusfructus similitudinem. Zas.
x Iuramentum habetur pro veritate ficta vel præsumpta:
y sicut vsusfructus verus finitur morte & capitis diminutione & aliis modis, ita etiam iuratus tanquã fictus & præsumptus nõ latius durat quàm si esset verus. Zas.
z iuramentum intelligitur secundum actus cui interponitur, naturam. Zas.
a vsusfructus non constituitur in rebus quæ abusu consumuntur.
b Sententia super inepto libello lata ipso quidem iure nulla est. Gloss. inst. de act. in pr. verùm hoc fallit, nisi libellus seruata improprietate verborum defendi possit, vt hîc. Tres alias exceptiones vide apud Socinum regula 368.
c atque ita, appellatione vsusfructus, venit quasi vsusfructus cõmentitius & improprius: hinc etiam cõcludit Zasius, quòd si in libello, i. in actione, verba nõ possunt propriè intelligi, intelligi tamen debeant impropriè. Præterea, nõ solùm verba impropriè sumi, vt sustineatur iuramentum, sed etiam vt probet. duo enim operatur iuramentum: venit impropriè, & nihilominus habet vim probationis:
d vide l.1.2.ĵ. de vsufr. earum rerum.

a iuramentum habet vim sententiæ. *lege 2. suprà eod. m.* eo igitur tantum consequemur, quantum ex sententia definitiua, ideóque fructus hîc venient. *§. primo, s. eodem.*

b Ex iuramento oritur vtilis vindicatio vel petitio hereditatis: sum enim dominus præsumptus postquam iuraui.

3 ¶ Si: cùm de hereditate inter me, & te controuersia esset: iurauero *hereditatem meam esse*: id consequi debeo, quod haberem, si secundùm me de hereditate pronuntiatũ esset [a]: & non solùm eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed & si quas postea cœpisses possidere: perindéque haberi, quod iuratum est, atque si probatum esset, idcirco vtilis [b] actio mihi competit. Quod si ego ex eadẽ hereditate possiderem, túque cœpisses petere eam à me, cùm aduersus te iurassem. exceptione me vti debere iurisiurandi. Planè si alius à me hereditatem petere cœperit: dubium non erit, (vt & Iulianus scribit) nihil mihi iusiurandum prodesse [c].

12. *Iulianus* lib. 9. Digestorum.

IDem est, & si ego à quolibet alio possidẽte res hereditarias petere velim. quia & si petissem à te hereditatẽ, & probassem meam: nihilo minus ab altero petendo, idipsum probare necesse haberem.

De duobus patronis. 1. De longi temporis præscriptione. 2. De furto. 3. De venditione. 4. De societate. 5. De pignore. de dote. 6. De periurij pœna.

13. *Vlpianus* lib. 22. ad Edictum.

SI duo patroni essent: & libertus, altero deferente [d], iurasset, *se [e] libertum eius non esse*: vtrùm alteri totius debitæ patronis portionis, an verò dimidiæ debitæ eis partis bonorum possessio competeret? & ait: si is, cui iuratum est, patronus fuisset, alteri suæ partis bonorum possessionem competere: nec ei prodesse, quòd aduersus alterum libertus iurasset [f]: multum tamen fidei, & auctoritatis apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quòd libertus iurasset, alterum patronum non esse. 1 ¶ Iulianus ait, eum, qui iurauit *fundum suum esse*, post longi temporis præscriptionem [g] etiam vtilem actionem habere debere.

2 ¶ Idem Iulianus scribit, eum, qui iurauit *furtum se non fecisse*, videri de toto iurasse [h]. atque ideo neque furti [i], neque [k] condicticia tenetur: quia condicticia (inquit) solus fur tenetur. Numquid ergo, qui iurauit *se furtum nõ [l] fecisse*, hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione vtatur? cæterũ si contendat, qui condicit, quasi cũ herede se furis agere, nõ debet repelli? & quasi [m] μονομερὴς i. *vnimembris* [n] condictio dari debet aduersus furis heredem [o]: nec pati eũ iudex debet, si cœperit [p] tentare [q] probare furem. 3 ¶ Si quis iurauerit *vendidisse me ei rem centum*: ex empto agere poterit, vt ei cætera [r] præstentur: id est [ſ], res tradatur, & de euictione caueatur. an [t] tamen, ad pretium consequendum, ex vendito conueniri possit, videndum, & si quidem & de hoc ipso iuratum est, quòd pretium solutum est: nulla pro pretio actio superest. si verò hoc non fuerit iuratum: tunc consequens est, de pretio eum teneri. 4 ¶ Idem dicemus, & si quis *societatem fecisse* iurauerit. nam & is pro socio poterit conueniri.

5 ¶ Marcellus etiam scribit, si quis iurauerit *ob decem pignori dedisse fundum*, non aliàs eum pignoraticia agere posse, quàm si decem soluerit [u]. sed & illud adiici, fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conueniri. quod magis probat, cui Quintus Saturninus consentit. argumentóque vtitur eius qui iurauit, eam, quæ vxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse. nam & hic vxori ait vtilem de dote actionem dandam. quæ non esse extra æquitatem posita, non negauerim.

6 ¶ Si quis iurauerit in re pecuniaria *per [x] genium principis*, dare se non oportere, & peierauerit: vel dari sibi oportere: vel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit. Imperator noster cum patre rescripsit [y], fustibus [z] eum castigandum [a] dimittere: & ita ei super dici [b], προπετῶς μὴ ὄμνυε. i. *petulanter ne iurato.*

c An probationes vnius causæ in altera valeãt, alibi dicam.

d *adde l. 30. §. penult. j. eod.*

e Iurabat libertus deferente patrono, se libertũ *eius nõ esse, vt hîc. & l. 30. §. 4. j. eodem.*

f si plures eiusdem liberti se patronos adserũt in solidum, vnius ex iis per iuramentum facta exclusio, nõ prodest alteri, quoad ius adcrescendi, nisi quoad præsumptionem. *Zas.*

g Præscriptionis effectus potest concurrere cum effectu iuramẽti. Alterum igitur ab altero nõ tollitur. Potest ergo post iuramentũ præscriptio, & è contra, currere.

h qui iurat negatiuè super facto, non potest cõueniri aliqua actione quæ ex illo facto fluat. Nam cùm facti remouetur, intelligitur remota omnis actio inde descendẽs. *Zas.*

i bifariã enim pro furto agitur.

k Imò condictitia tenetur. *l. 52. §. 7. j. de furtis.*

l *al.* non fuisse.

m μονομερὴς causa dicitur, quæ ex hac tantùm parte cõdicitur, qua furis est heres, non ex illa qua & fur est ipse, rémque dolo malo contrectauit. vide Cuiac. *4. obseru. 32. l. vlt. j. ad Trebell.*

n i. qui absolutus est vt principalis, adhuc teneri potest, vt heres defuncti.

o apud quẽ res furtiua resedit. aliàs ex delictis in heredes non agitur. *l. vnic. C. ne ex delict.*

p iudex nõ debet admittere controuersiam super re iuramẽto decisa. *Zas.*

q hinc colligit Zasius, Iudicem non debere admittere positiones impertinentes: item testes non esse examinandos vltra articulos productos.

r Verbum, *Et cætera*, in iure & apud Notarios, includit ea, quæ sunt de natura contractus & dispositionis: *adde l. 5. & 7. j. de rebus eorum.*

ſ ex iuramento secundùm formam contractus venditionis præstito, venit in consequentiam rei traditio & euictio.

t ex iuramento præstito secundum formam contractus (nam informiter præstatur cùm nulla causa contractus exprimitur) datur actio vtilis ex eo contractu, ex quo, si esset verè probatus contractus, daretur actio directa. *Alexand.*

u qui iurat se rem pignori ob certam summam dedisse vel dotem accepisse, pignus fatetur: nec solutionem factam esse iurat: & de dote restituenda ex eo iuramento tenetur.

x Iurabant nonnunquam veteres per Genium principis: de quo dixi *ad l. 2. Cod. de reb. creditis. adde Senecam 1. epistol. 11. Tertull. 28. apologetici, in fine. Minutium Fœlicem in Octauio: Suetonium in Iulio c. 85.*

y *l. 16. Cod. ex quib. causis infamia.*

z ex quadam Nouella Leonis & Constantini, periuro lingua abscinditur. *vide Cuiacium 7. obseru. 14.*

a Imò, periurij nulla pœna est. *l. 2. Cod. de reb. cred.*

b Superindici: éstne scripto, vt putat Duarenus, vtque crucis Christi inscriptio innuit? an verò per præconem, vt Contius existimat? *arg. d. l. 16.* vtrumque factum videtur. *vide quæ notaui ad d. l. 16.* Posterius tamen verius est, & huic loco aptius, similis vox Præconis ἐσυκοφάντησας *in l. Fustibus. Cod. ex quibus causis infam.* P. Romani, homo plebeius temerè amplecti noli, *apud Spartianum.* vis, alteri non feceris. *Lamprid. in Alexandro.* Fumo punitur, qui fumum (scilicet) vendidit. *ibidem.* Imposturam fecit & passus est. *Trebell. Poll.* Polycarpus tertiò confessus se Christianum esse. *Euseb. 4. c. 5.* Agnes fa...

De iureiurando propter rem non remittendo.

14. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

QVotiens [c] propter rem iuratur: nec parenti, nec patrono remittitur iusiurandum. propter [d] rem autẽ iusiurandum exigitur: veluti de pecunia credita: cùm iurat actor, *sibi dari oportere*: vel reus, *se dare nõ oportere*. Idem est, cùm de pecunia constituta iusiurandum exigitur.

Ad quos domum mittitur iurandi causa.

15. *Idem* lib. 6. ad Edictum.

AD personas [e] egregias [f], eósque, qui valetudine [g] impediuntur, domum mitti oportet [h] ad iurandum.

An patronus iurare cogatur.

16. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

SI patronus libertam suam vxorem duxerit, non compelletur [i] iurare de rerum amotarum iudicio. sed & si ipse deferat iusiurandum libertæ suæ, de calumnia nõ debet iurare.

De iureiurando extra iudicium delato. 1. Si iusiurandum detulerit pupillus. 2. Vel tutor, vel curator, vel procurator.

17. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

IVsiurandum [k], quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non potest [l].

1 ¶ Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet. quòd si sine [m] tutore auctore detulerit: exceptio quidem obstabit, sed replicabitur [n]: quia rerum administrandarum ius ei non competit.

2 ¶ Si tutor [o], qui tutelam gerit: aut curator furiosi, prodigíve, iusiurandum detulerit: ratum id haberi debet. nam & alienare res, & solui eis potest: &, agendo, rem in iudicium deducunt. 3 ¶ Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est: scilicet [p], si aut [q] vniuersorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatũ sit, aut si in [r] rem suam procurator sit.

18. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

ALiàs autem procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum, Iulianus libro decimo digestorum scribit. nec postea reus, qui semel iurauit, à domino conueniatur. nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum. siue enim dominus petat: cogetur docere reus liquidò [ſ] se iurasse, posita scilicet exceptione. siue ex stipulatione de rato agat: necesse habebit ipse de periurio suo docere.

19. *Idem* lib. 26. ad Edictum.

SI itaque mandatũ fuit procuratori, vt petat: ille iusiurandum detulit: aliud [t] fecit, quàm quod mandatũ est.

De seruo & filiofam.

20. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

SEruus quod detulit, vel iurauit, seruetur [u], si peculij administrationem habuit.

21. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

HVic enim solui [x] quoque rectè potest. & [y] nouandæ [z] obligationis ius habuit.

22. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

QVidam [a] & de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit seruus iusiurandum. Eadẽ de filiofamiliàs dicenda sunt.

k Iusiurandum quod extra iudicium defertur, non refertur. *Synopsis ... in fine.*

l quídni? *arg. l. 38. j. eodem.*

m *l. 1. §. 1. j. quarum rerum actio.*

n idem dicendum est, si tutori detulerit. *l. 4. Cod. eodem.*

o *l. 35. j. eodem.*

p Procuratoris vniuersorum bonorum, speciale mandatum habentis ... suam cognatio.

q *l. 58. l. 63. s. de procurat.*

r *adde l. 13. in fine. s. de procurat.*

ſ apertè. *Accurs.* quod non debeat: σαφῶς. *Cuiac. 5. obs. 33. ex Demosthene ...bum. & notis Petr. Diac.* Q. D. R. P. L. IV. id est, qua de re peto liquido ... *bro Magnonis ad Carolum*: Duarenus verò, liquido iurare idem esse ... *disputat. 2. ex 6. in Verrem. 37. Plin. 2. Ouid. e. 3. de ponto 3: 4. Eleg. 6: Seneca ...* hinc liquida fides, apud Valer. 6. c. 5. liquido dicere. *Cicero 3. Verr.* sed ... cursium defendit, quem. *vide 3. sent. 2.*

t *vide l. 13. s. de pactis.*

u *vide l. 23. l. 24. j. eodem.*

x *l. 35. j. de solut.*

y *l. vlt. j. de nouationibus.*

z Imò, nouandæ obligationis ius non habet. *l. 27. s. de pactis. l. 10. j. de ...*

a Ex Proculianis scilicet. *vide Cuiac. 8. obs. 11.*

a *vide l.20.ꝟ.eodem.*
b *l.vlt.ꝟ.de exceptionibus.*
c Religio pro iureiurando hîc ſumitur.
d *vide l.20.ꝟ.eodem.*
e Idem author Synopſeos *Baſilic.eodem c.20. Harmenopulus 1.Titul.7.c.5.*

23. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

SI ſerus iurauerit, *dominum dare non oportere* : exceptio domino [a] indulgenda eſt: ſibíque aduerſarius imputabit, qui ſeruo detulit iuſiurandum.

24. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

MVlto magis proderit patri [b] religio [c] filij, cum quo etiam iudicium conſiſtere poteſt. ¶ Ipſi autem referentes, condicionem eorum, quibus ſubiecti ſunt, non faciunt deteriorem.

25. *Vlpianus* lib.26.ad Edictum.

SEd & ſi ſeruus [d] meus, delato, vel relato "ei" iureiurando, iurauit *rem domini eſſe, vel ei dari oportere* : puto dandam mihi actionem, vel pacti exceptionem, propter religionem & conuentionem.

De ſexu & ætate iurantis. 1. De effectu iuriſiurandi.

26. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

QVi [e] iuraſſe dicitur: nihil refert, cuius ſexus [f], ætatíſve ſit [g]. omni enim modo cuſtodiri debet iuſiurandum aduerſus eum, qui contẽtus [h] eo, cùm deferret, fuit. quamuis pupillus non videatur peierare: quiá [i] ſciens [k] fallere non videatur [l].

1 ¶ Si pater, *filium dare non oportere* iurauerit: Caſſius reſpondit, & patri, & filio dandam exceptionem iuriſiurandi, Si pater iurauerit, *in peculio nihil eſſe*: filius conueniri poterit: ſed & pater ita conuenietur, vt pòſt adquiſiti peculij ratio habeatur.

2 ¶ Iuriſiurandí condicio ex numero eſſe poteſt videri nouandi [m], delegandíve: quia proficiſcitur ex conuentione: quamuis habeat & inſtar iudicij [n].

27. *Gaius* libro quinto ad Edictum Prouinciale.

IVſiurandum etiam loco [o] ſolutionis cedit.

De duobus reis ſtipulandi. 1. De reo & fideiuſſore. 2. De eo qui debitorem exhibere promiſit. 3. De duobus reis promittendi. 4. Quæ actiones iureiurando tolluntur. 9. De furto & conditione furtiua. 10. De actione & exceptione, iurſiurandi ſi & actor & reus iurauerit.

28. *Vlpianus* lib.18.ad Edictum.

IN duobus reis ſtipulandi, ab altero delatum iuſiurandum etiam alteri nocebit [p]. 1 ¶ Quod reus iurauit [q], etiam fideiuſſori proficit. à fideiuſſore exactum iuſiuranpum, prodeſſe etiam [r] reo, Caſſius, & Iulianus aiunt. nam quia in locum [ſ] ſolutionis ſuccedit [t], hîc quoque eodem loco habendum eſt: ſi modò ideo interpoſitum eſt iuſiurandum, vt de ipſo contractu, & de re non de perſona iurantis ageretur. 2 ¶ Si ei [u], qui debitorem meum in iudicium exhibere promiſit, iuſiurãdum detulerim: íſque iurauerit: *ſe omnino exhibitionem eius non promiſiſſe* : prodeſſe debitori [x] meo id non debet. ſi verò iurauerit, ſe nihil mihi pręſtare oportere: diſtinguendum ſit, & replicatione emendandum, vtrum ideo iurauerit, "an" quia poſt promiſſionem exhibuerit, an verò quia ſoluerit. quod & in fideiuſſorem debiti diſtinguendum eſt.

3 ¶ Ex duobus reis promittendi eiuſdem pecuniæ alter iurauit: alteri quoque prodeſſe [y] debebit.

4 ¶ Exceptio iuriſiurandi, non tantùm ſi ea actione quis vtatur, cuius nomine exegit iuſiurandum, opponi debet: ſed [z] etiam, ſi alia: ſi modò [a] eadem quæſtio in 'hoc' iudicium deducatur: fortè ſi ob actionem mandati, negotiorum geſtorum, ſocietatis, ceteráque ſimilia iuſiurandum exactum ſit: deindè ex iiſdem cauſis certum cõdicatur: quia per alteram actionem altera quoque cõſumitur.

5 ¶ Si quis iurauerit, *ſe non rapuiſſe*: non [b] debet adiuuari hoc iureiurando in actione furti, aut cõdictione: quia aliud eſt furtum feciſſe, quod vel clam fieri poteſt.

6 ¶ Colonus, cum quo propter ſucciſſas [c] fortè arbores agebatur ex locato, ſi iurauerit *ſe non ſuccidiſſe*: ſiue [d] è lege duodecim tabularum de arboribus ſucciſis, ſiue è lege Aquilia damni iniuria, ſiue interdicto, *quod vi aut clam* poſtea conuenietur: per exceptionem iuriſiurandi defendi poterit. 7 ¶ Quæ iurauit, *diuortij cauſa rem ſe non amouiſſe*. non debet defendi per exceptionem, ſi cum ea in rem agatur. &, ſi contendat ſuam eſſe, alio iureiurando opus eſt. contrà, ſi iurauerit ſuam eſſe, debet in actione rerum amotarum defendi. & omnino hoc obſeruandum eſt, licèt [e] per aliam actionem eadem quęſtio moueatur, vt exceptio iuriſiurandi locum habeat.

8 ¶ Igitur ſi quis iurauit, *ſe non eſſe condemnatum*: etiam ſi ex ſtipulatu iudicatum ſolui, ob rem iudicatam, conueniatur, defendetur per exceptionem. Contrà, ſi cùm ex ſtipulatu iudicatũ ſolui conueniretur, iurauit *ſe dare non oportere* : agenti iudicati non vtique obſtabit exceptio: poteſt enim fieri, vt non ſit commiſſa ſtipulatio, licèt res iudicata ſit. niſi ideo iuraſſet, quòd nec damnatum ſe eſſe diceret. 9 ¶ Item Pomponius ait, eum, qui *furtum ſibi factum alicuius rei* iurauit, non ſtatim [f] etiam condictionis cauſam nanciſci. 10 ¶ Item cùm ex hac parte iuſiurãdum & [g] actionem, & exceptionem inducat: ſi fortè reus extra iudicium, actore inferente, iurauerit, *ſe dare non oportere*: & actor, reo deferente, *dari ſibi oportere*: vel contra: poſterior [h] cauſa iuriſiurandi potior habebitur. nec tamẽ præiudicium periurio alterius fiet: quia non quæretur, an dare eum oportet [i], ſed an actor iurauerit.

29. *Tryphoninus* lib.6.Diſputationum.

QVòd ſi iuraui, te deferente, *non iuraſſe te, dare tibi oportere*: "&" aduerſus vtilem actionem: qua hoc quęritur, an iuraueris, *tibi dari oportere* : opponenda eſt exceptio iuriſiurandi perimentia quæſtionem actione comprehenſam.

De actione quæ inficiando creſcit. 1. De ſeruo mortuo. 2. De dote. 3. De popularibus actionibus. 4. De liberto. 5. De vſufructu.

30. *Paulus* lib.18.ad Edictum.

EVm: qui iurauit, ex ea actione, quæ inficiãdo creſcit [k], aliquid ſibi deberi: ſimpli, non dupli perſecutionem ſibi adquirere [l] Pedius, ait. abũde enim ſufficere, exonerare petitorem probandi neceſſitate: cùm, omiſſa hac parte edicti, dupli actio integra maneat. & poteſt dici, hoc iudicio non principalem cauſam exerceri. ſed iuſiurandum actoris conſeruari. 1 ¶ Si iurauero te, *Stichum mihi dare oportere*, qui non ſit in rerum natura: nec æſtimationem mihi pręſtare reus debet, niſi ex cauſa furtiua, vel propter moras. tũc enim etiam poſt mortem ſerui æſtimatio præſtatur. 2 ¶ Si mulier iurauerit, *decem dotis ſibi deberi*: tota ea ſumma præſtanda eſt. ſed ſi iurauit, decem ſe dediſſe in dotem: hoc ſolùm non erit quærendum, an data ſint: ſed, quaſi data ſint, quòd ex eo reddi oportet, præſtãdum erit. 3 ¶ In popularibus actionibus iuſiurandum exactum ita [m] demum ſi aduerſus alios proderit, ſi bona fide exactum fuerit. nam & ſi quis egerit: ita demum conſumit publicam [n] actionem, ſi non per colluſionem actum ſit.

4 ¶ Si libertus [o], deferente patrono, iurauit *ſe* [p] *libertum non eſſe*: ratum habendum eſt iuſiurandum: vt nec operarum petitio, nec bonorum poſſeſſio contra tabulas dari debeat. 5 ¶ Si iurauero vſumfructum *mihi dari oportere*: non aliter dari debet, quàm ſi caueam boni viri arbitratu me vſurum, & finito vſufructu reſtituturum.

An cauſa poſt iuſiurandum retractetur.

31. *Gaius* libro decimotertio ad Edictum Prouinciale.

ADmonendi [q] ſumus, interdum [r] etiam poſt iuſiurandum exactum permitti conſtitutionibus principum, ex integro [ſ] cauſam agere, ſi [t] quis noua inſtrumenta [u] ſe inueniſſe dicat, quibus nunc ſolis vſurus ſit. ſed hæ conſtitutiones tunc videntur locum habere, cùm à iudice aliquis abſolutus fuerit: ſolent [x] enim ſæpe [y] iudices in dubiis [z] cauſis, exacto [a] iureiurando, ſecũdùm eum iudicare, qui iurauerit. quòd ſi aliàs [b] inter ipſos iureiurando tranſactum ſit negotium, non conceditur eandem cauſam retractare.

De remiſſione iuriſiurandi.

32. *Modeſtinus* lib.(3.)Differentiarum.

f Iurare mulier poteſt.
g Iurare pupillus poteſt.
h volenti non fit iniuria: & quod ſemel placuit, amplius diſplicere non poteſt.
i Peierare non videtur qui ſciens non fallit. Peierare igitur is videtur qui ſciens fallit.
k Iuriſiurandi, hæc interdũ ſolennis formula, Si ſciẽs fallo, ita me dieſpiter ſalua vrbéq;, arcéque, bonis eiiciat vt ego hunc lapidẽ. *Cic.7.famil.1. & Acad. Liuius 2. & 21. Plaut.3.Amphit. 2. Seneca de conſolatione ad Albinam. Ouidius 5. Faſtor. Tacitus 1. Annal. Propert. 2.Eleg.15. & 4.eleg.7. & vlt. Apul.10. de aſino: Plinius in Panegyrico: Eumenius Rhetor in oratione pro ſcholis inſtaurandis. Feſtus in Feretrius. Polyb.3.hiſtor.* & in execrationibus addebatur, vt dij irati eſſent fallentibus. *Halicarnaſſ. 6. Plutarch.* ἐν ἀϊτίοις. adde Cuiac.1.*obſeruat.21. adde l.2.§.2.Cod. de iureiurando propter calumniam: l.vlt. ꝟ.de iuris & facti ignorantia. v.Cuiac.obſ.21.*
l nam is demũ periurij reus eſt, qui ſciens fefellit.
m Iuramentum vim habet nouationis, *vt hic facit l.21.ꝟ.eod.* & delegationis. *vt hîc.* tranſactionis.*l.2.ꝟ.eod.* iudicij.*vt hic.* ſolutionis acceptilationis.*l.40.ꝟ.eod. l.27.l.28.§.1.ꝟ.eodem.* actionem & exceptioné inducit.*l.28.§.10.ꝟ.eod.*
n an quòd deferatur inulto, vt iudicium redditur? *lege 83.§.1.ꝟ.de verborum obligat.*
o *lege 28.§.1.ꝟ.eodem.*
p Subſtitutum vel ſubrogatum eius naturæ eſt, cuius eſt id cui ſubſtituitur. vide Socinum *regula 83.*
q *l.42.in fin.ꝟ.eodem.*
r *v.l.23.in pr.ꝟ.de pactis.*
ſ *lege 27.ꝟ.eodem.*
t id eſt fideiuſſori, vt *in l.1.§.3.ꝟ.quarum rerum actio.*
u Iuramentum ab vno reorum ſtipulandi delatum, alteri correo nocet, *vt hic.* quemadmodum per contrarium, iuramentum præſtitum ab vno reorum promittendi, alteri prodeſt.*§.3.ꝟ.eodem.*
x *l.vlt.§.antepen.ꝟ.eod.l.1.§.3.ꝟ.quarum rerum actio.*
y *adde quæ ſcripſi initio huius legis.*
z *§.7.ꝟ.eodem.*
a *adde l.22.ꝟ.de except.rei iudicatæ.*
b quia ad remotionem ſpeciei, non ſequitur remotio generis. *Bart.*
c *vide Cuiac.9.obſeru.12.in fine.*

d *vide l.1.ꝟ.arborum furtim cæſar.*
e *§.4.ꝟ.eodem.*
f qui iurauit furtum factum ſibi fuiſſe, non ſemper habet condictionem furtiuam. *Iaſon.*
g Iuſiurandum actionem & exceptionem inducit.
h vltimo iuramento ſtari oportet. vltimum enim primo derogat. *Iaſ.*
i *lege 5.§.2.ꝟ.eodem. l.29.ꝟ.eodẽ. l.1.Cod.eod. l.21.ꝟ.de dolo.*
k id eſt, quę inficiando duplatur. hæc ſententia: ſi iurauero mihi deberi ex actione quæ inficiando duplatur, ſimplũ duntaxat ex iureiurando peto. Poſſum autẽ & poſt iuſiurandũ præſtitum cauſam principalem exercere, probatóque aliunde debito, duplum perſequor. *Synopſis Baſilic. eodem c.26.1.Harmenopul.7.§.16.*
l in actionibus, quæ in duplum inficiando creſcunt, licèt reus primò negauerit, ſi tamẽ poſtea detulit actori iuramentum, nõ fit condemnatio ad duplum: vel ideo, quòd actor nõ eſt grauatus onere probandi, ſed retinetur potiùs per iuramentum. *Iaſon.*
m vide Socinũ *regula 366.*
n *adde l.27.§.4.ꝟ.de pact.*
o *vide l.13.in pr.ꝟ.eod.*
p *idem in l.13.ꝟ.eodem.*
q hanc legem diffusè tractat Iaſon, Ripenſis, & alij. *vide Cuiac.18.obſ.ru.25. vide Accurſ. in l.3. Codice de rebus creditis: Lanfracum in repetit. huius legis.*
r non regulariter, vt ſciamus hanc litis deciſionem, eſſe cõtra iuris regulas. *l.interdum.ꝟ.de condict. indeb. l.ſub ſpecie. Cod. de re iudicata.*
ſ Imò, ex integro agi non debet.*l.1.Cod.de rebus cred.*
t *1.Harmenopul.7.§.2. Synopſis Baſili.eodem cap.28.*
u Imò, eo prætextu non debet.*l.29.Cod. de tranſact.*
x Iuſiurandum inopia probationum à iudicibus defertur, ídque in actionibus iis, quæ aliunde veritatem certam non habent. *1.Harmenopulus 7.§.1.*
y Igitur non ſemper.
z id eſt, cùm iis non liquet: & eò redacti ſunt propter paritatem probationum, vt hæſitent in vtramque partem, propendeant, & inclinent. *Duar. 2.diſputat.33.* alij volunt his verbis innui ob ſemiplenam probationem, putà ei qui vnum teſtem habeat, iuſiurandum à iudice deferri, ídque vel actori, vel reo ſupplendæ probationis cauſa. quod, vt iniquum reprehendit, ibid. Duar.
a Iuſiurandum hoc, inde ſuppletorium dicitur interpretibus.
b Iuſiurandum hoc voluntarium & extraiudiciale.

IVrisiurandi gratiam [a] facere pupillus non potest.

33. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

QVi per salutem [b] suam iurat: licèt per [c] Deum iurare videtur: (respectu enim diuini numinis ita iurat) attamen, si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non videtur [d]. & ideo ex integro solemniter iurandum est.

Quibus de rebus iuratur si promissor Stichi putet eũ decessisse. 1. De deffensore vniuersitatis. 2. De pupillo. 3. De procuratore & defensore. 4. De iure iurando calumniæ. 5. De forma iuramenti. 6. Edictum vt reus soluat, aut iuret. 7. De relatione iurisiurandi. 8. Et eius forma. 9. De absolutione vel condemnatione.

34. *Idem* lib.26. ad Edictum.

IVsiurandum [e] & ad pecunias, & ad omnes res [f] locum habet. Etiam de operis iusiurandum deferri potest. nec de iniuria queri aduersarius potest, cùm possit iusiurandũ referre. Quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse? non erit tutus per relationem. & ideo ex hac causa putat Marcellus, & rectè, aut remittendum ei iusiurandum, aut spatium [g] dandum, vt certioretur, & sic iuret.

1 ¶ Defensor municipum, vel cuiusuis corporis, iusiurandum deferre potest, si super hoc mandatum [h] habeat.

2 ¶ Pupillo [i] non defertur iusiurandum.

3 ¶ Procurator [k] non [l] compellitur iurare: nec defensor, & ita Iulianus scribit lib.10. Digestorum, defensorem iurare non compelli [m]: sufficeréque ad planam defensionem, si paratus sit iudicium accipere.

4 ¶ Qui [n] iusiurandum defert, prior [o] de calumnia debet iurare, si hoc exigatur: deinde sic ei iurabitur. Hoc iusiurandum de calumnia neque [p] patrono, neque parentibus remittitur [q].

5 ¶ Si de qualitate iuraméti fuerit inter partes dubitatum: conceptio [r] eius arbitri iudicantis est.

6 ¶ Ait Prætor *eum, à quo iusiurandum petetur, soluere, aut iurare* [f] *cogam*, alterum itaque eligat [u] reus: aut soluat. aut iuret. si non iurat, soluere cogendus erit à prætore.

7 ¶ Datur autem & alia facultas reo: vt, si malit, referat iusiurandum. & si [x] is, qui petet condicione iurisiurandi non vtetur: iudicium ei prætor non dabit, æquissimè enim hoc facit, cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei, qui detulerit: sed [y] nec iusiurandùm de calumnia referenti defertur: quia non est ferendus actor, si cõditionis, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi iurari.

8 ¶ Non [z] semper autem consonans est, per omnia referri iusiurandum, quale [a] defertur: forsitan ex diuersitate rerum [b], vel personarum, quibusdam emergentibus, quæ varietatem inducunt: ideóque, si quid tale inciderit, officio [c] iudicis conceptio [d] huiuscemodi iurisiurandi terminetur.

9 ¶ Cum res in iusiurandum demissa sit: iudex iurantem absoluit [e]: referentem audiet: &, si actor iuret. condemnet reum: nolentem iurare reum, si soluat, absoluit: nõ soluentem condemnat: ex relatione, non iurante actore, absoluit reum.

De tutore. 1. de prodigo, & simil. 2. Qui iurare non coguntur.

35. *Paulus* lib.28. ad Edictum.

TVtor pupilli, omnibus probationibus aliis deficiétibus, iusiurandum deferens [f] audiendus est: quandoque enim pupillo denegabitur actio.

1 ¶ Prodigus [g], si deferat iusiurandum, audiendus non est [h]. Idémque in cæteris similibus ei dicendum est. nam siue pro pacto conuento, siue pro solutione, siue iudicio hoc iusiurandum cedit: non ab aliis delatum probari debet, quàm qui ad hæc habiles sunt [i].

2 ¶ Qui non compelluntur Romæ [k] iudicium accipere, nec [l] iurare cõpellendi sunt: vt legati prouinciales [m].

De constituta pecunia, & priore obligatione.

36. *Vlpianus* lib.27. ad Edictum.

SI actor deferat iusiurãdum de sola cõstituta pecunia, & reus iurauerit: exceptione vtetur, si de constituta conueniatur: sed, si de sorte, id est de priore obligatione, conueniatur, exceptio cessabit [n]: nisi de hac quoque iurauerit, aduersario deferente.

De iureiurando calumniæ.

37. *Vlpianus* lib.33. ad Edictum.

SI non fuerit remissum iusiurandum ab eo, qui detulerit, sed [o] de calumnia non iuratur [p]: consequens est, vt debeat denegari ei actio [q]. sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisiurandi, nec prius de calumnia iurauit: vt sit iste remittenti similis [r].

Si quis nec iuret, nec referat.

38. *Paulus* lib.37. ad Edictum.

MAnifestæ turpitudinis, & confessionis [f] est, nolle [t] nec iurare, nec iusiurandum referre.

De causa in iusiurandum deducta.

39. *Iulianus* lib.10. Digestorum.

SI quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo [u] pecunia peteretur, si iurasset *se Capitolium non ascendisse*, vel aliud quodlibet fecisse, vel non fecisse: ísque iurauerit: & exceptio iurisiurandi dari debebit, & solutum repeti poterit, est enim [x] iusta [y] conuentio. si quælibet causa in condicione iurisiurandi deducta fuerit.

De iureiurando debitoris.

40. *Idem* lib.13. Digestorum.

IVsiurandum à debitore exactum efficit, vt pignus liberetur [z]: est enim hoc acceptilationi [a] simile: perpetuã certè exceptionem [b] parit, idcirco pœnam quoque petétem creditorẽ exceptione summoueri oportet: & solutũ repeti potest. vtpote cum interposito eo, ab omni cõtrouersia discedatur.

De remißione iurisiurandi.

41. *Pomponius* libro singulari Regularum.

a Gratiam iurisiurandi pupillus facere non potest. *Synopsis eod. c.29. adde l.6.* s. *eod. l.41.* j. *eod.* princeps potest. *l. vlt.* j. *ad municipalem.*

b Iurabant *per salutem suam* quoque veteres. *l.5.* s. *eodem. Synopsis eod. c.30. 1. Harmenop. 7. §.11.* Plinius *2. epistol. vlt.* Per salutem filij qui peierauit. *& post*, Irã deorum in caput infœlicis pueri detestatur. Religiosissimum verò erat parentum iusiurandum, vt superstites filios relinquerent. *Terent. Heautontimorum act.5. scena 4. Seneca 9. controuers. 4. & lib.5.*

c De iuramento per Deum, dixi *ad l.3. in fin.* s. *eod.*

d forma delati iuramenti adeò præcisè obseruanda est, vt nõ sufficiat iurare per æquipolens, ideóque de nouo iurandũ est. *Iason. vide l.3. in fin.* s. *eod.*

e Iusiurandum deferre ac referre licet de pecuniis, de rebus, de operis. *Synopsis eod. c.31.*

f de omni re potest iuramentũ deferri. *Iason.*

g in iuramento veritatis deferẽdo potest quis petere tempus seu dilationem ad deliberandũ. *Iason.*

h *l.17. §.3.* j. *eod.*

i *Synopsis eodem c.31. 1. Harmenop. 7. §.12.*

k Procurator hic συνήγορος, id est, aduocatus dicitur, authori Synopseos *eod. c.31.* & Harmenopulo *1. Titul. 7. §.12.* Defensor verò ἐκδικητὴς & διοικητὴς.

l Compellitur tamen, si mandatum non habeat, intra certũ tempus efficere vt principales personæ iurent. *l.2. §.5. Cod. de iureiur. propter calumn.*

m *l.11. §.2.* j. *rerũ amot.*

n *Synopsis eodem c.32.*

o Iurare prior de calumnia cogitur, qui iusiurandum defert. *l.37. in fine* j. *eod. l.9. Cod. eodem. Nouella Leonis 90.* De quo iureiurando hoc notandum est, veteres olim decima parte litis multasse eum qui temerè egisset. *§.1. Inst. de pœna temerè litigantium.* Postea id visum conducibilius, vt calumnia iurisiurandi religione deterrerentur à temerè litigando. *d. §.1. l.9. Cod. hoc titul. l.37.* j. *eodem. l.11. §.1.* j. *rerum amotar. l. de pupillo, §. qui opus* j. *de operis noui nuntiat. l. qui bona quæ damn.* j. *de damno infecto. l. Thesaurus.* s. *ad exhiben. l.44. §.4.* s. *familiæ ercisc. l. cùm plures. §. vlt.* j. *de rebus auctor. iud. possidend. Paulus 2. sent. 1. §.2.* Cuius iurisiurandi formula conditióque à Iustiniano postea perpolita. *l.1. l.2. Cod. de iureiurando propter calumniam dando. & Nouella 49. c.3. 124. c.1.* qac nimirum sententia, vt qui scripturas aut probationes ab alio exigit, id iusiurandum præstet: vt & is qui seruũ alienum ad quæstionem postulat, vt eius confessione res hereditariæ detegantur. Idque quotiescunque exigebat actor, præstare cogebatur. *d. l.1.* Hodie sufficit actorem initio litis iurasse, nihil se calumniosè, in toto negotio exacturum. *d. c.1. Authentica hoc sacramentum. Cod. de iniur. propter calum.* Ita restricta laxitas superioris iurisiurandi: strictius coercita est iure Feudistico, vt quo vasallus à domino: vt per contrarium dominus à vasallo id iusiurandum non exigat. *2. Feudor. 33. §.1.* quemadmodum etiam iure ciuili non id exigit à patrono libertus, non à parente filius, *hac lege & l.16.* s. *eo. l. licet* j. *de obsequiis.* quemadmodum & vsu Galliæ id genus iurisiurandi non exigitur. *Rebuff. in proœmio Gallic. constitut. Glossa 5. numero 50.* Hoc deinde distinctius adiecit Iustinianus, vt scripturis ante iudicem propositis, id iusiurandum prius præstaretur ab actore: deinde à reo, postremò ab aduocatis actoris & rei, *d. l.2. §.1. Inst. de pœna temerè litig.* Cuius formula elegans extat apud Iulianum patricium *constitut. 44. c.183.* Quin eo iureiurando vult Iustinianus litigatores hoc complecti, Nullam in tota lite se exacturos probationem nisi necessariam. *Authent. in isto Cod. de iureiur. propter calum. Nouella 49. c.3.* vt hinc constet. In notoriis de calumnia non iurari, quod & à Castrensi notatum est. *d. l.1.* Quin & hoc litigatores iurare debent, Nihil iudici aut alii, patrocinij nomine dedisse promisisse, aut post daturos per se vel per alium, his exceptis, quæ iure licet iudici vel patrono dare. *Authentic. Principales personæ. Cod. de iureiur. propter calum. Nouella 124. c.1.* Quin: id iusiurandum non apud iudices tantùm, sed etiam in consistorio principis præstari ab eo qui in consistorio principis litiget vel consulat. *d. Authent. Principales. §.1.*

p *al.* æquè.

q An quia de re est, & tale non remittitur. *l.14.* s. *eodem?* sed Cuiacius: ait enim iuramentũ de calumnia esse de persona, nõ de re, Et tamen Cuiacius *9. obseru. 37.* notant in Basilicis contrarium legi his verbis ...

circa fin. Cod. eod. e *adde l.40.* j. *eod.* f *l.17. §.1.* s. *eod.* g Iusiurandum [...] ferunt prodigi & eis similes. Cur ita? Illi duntaxat deferunt, qui pacisci [...] vel experiri possunt. *Synopsis Basilic. eod. c.32. in f.* h quia rerum suarum [...] strationem non habet. *arg. l.17. §.1. §.2.* s. *eod.* i licèt iuramentum [...] tionem paratam, adeò vt omnis exceptio intelligatur exclusa: potest [...] obstantibus, semper opponi de in habilitate personæ quæ detulit iuram[...] k *l.28. §.2.* s. *de iud.* l Exceptionem fori habens, non cogitur iurare [...] dere interrogationi iudicis, nec positionibus aduersarij. *Iason.* m [...] *Tutorib. datis.* n Iuramentũ restringitur ad eam causam, super qua [...] o *al.* nec de. sed præstat legi, *& de:* hac sententia. Qui defert iuram[...] remittere delatum debet, vel prior de calumnia iurare: si neutrum [...] tur ei actio, & remittenti similis est: hoc est, perinde ac si iusiurandum [...] misisset. *adde l. delata 9. ff. eod.* vel ita, Iusiurandum remittere videtur [...] dit qui iusiurandum detulit, neque de calumnia iurauit. *Synops. Basil.* [...] *menop. 7. §.10.* p nec de calumnia iuretur, consequens est [...] re iusiurandum prior actor potest: cõtrarium autẽ de calumnia [...] *sent. 1. §.2.* r deferẽs iuramentũ & de calumnia nõ iurans remittens [...] f Pro cõfesso est qui nec iurat, nec iusiurandũ refert. *Synops. Basil.* [...] tamẽ habetur pro cõfesso, nisi secuta super hoc sentẽtia, *l.29.* [...] *iure fisci.* t interdũ tamẽ iuramentũ recusari potest, putà ratione [...] *1. & vlt. l.26.* s. *eod.* eius cui defertur. *l.34. §.2.3.* s. *eod.* loci vbi defertur [...] actionis super qua defertur. *l.16.* s. *eo.* exceptionis propositæ. *l.1. §.3.* [...] *ta*, ignorãtiæ & erroris. *l.34. §.1.* s. *eod.* metus periurij. *l.18.* s. *eo.* dãn[...] qualitatis ac modi delati iuraméti. *l.34. §.5. §. pen.* s. *e. Bart.* adde Socin[...] Bessianus in cõsuet. Aluerniæ *c.3. art.1.* u hæc lex restringitur per [...] tollitur: *d. l.12.* ait cuique liberũ esse recusare iuramentũ si causas [...] hunc autẽ manifestæ turpitudinis esse, qui cùm nullã recusandi [...] habeat: iurare nolit. x *vt in l.6. C. comm. vtriusque.* y imò, iniusta [...] *cond. inst.* z *l.13.* j. *quib. mod. pign. solu.* a *l.7. 9. l.34. in fi.* s. *e. §.4.* j. [...]

LAbeo, etiam absenti †, & ignoranti iurisiurandi gratiam [a] fieri posse, respōdit. sed & per epistolam [b] gratia iurisiurandi fieri potest.

De iureiurando pupilli. 1. Fideiussoris. 2. Defensoris. 3. Rei.

42. *Idem* lib.28. Epistolarum.

CReditore, qui de mutua pecunia contra pupillũ contendebat, iusiurandum deferente, pupillus iurauit *se* [c] *dare non oportere:* eandem pecuniam à fideiussore eius petit. an excludendus sit exceptione iurisiurandi? quid tibi placet, rescribe mihi. Eam rem apertiùs explicat Iulianus. nam si controuersia inter creditorem, & pupillũ fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset: & cōuenit, vt ab omni condicione discederetur, si pupillus iurasset: isque iurauerit *se dare nō oportere:* naturalis [d] obligatio hac pactione tolletur: & soluta pecunia repeti poterit: sin verò creditor quidem se mutuam dedisse contendebat: pupillus autem hoc solo defendebatur, quòd tutor eius non interuenisset [e]: & hoc tale iusiurandum interpositum est: hoc casu fideiussorem prætor non tuebitur. Si autem liquidò probari non potest, quid actum sit: & in obscuro erit, (vt plerunque "fit") de facto [f], an de iure, inter creditorem, & pupillum controuersia fuerit, deferente creditore, pupillum iurasse: intelligere debemus, id actum inter eos, vt, si iurasset se dare non oportere ab omni condicione discederetur [g]. atque ita & solutam pecuniam repeti posse, & fideiussoribus exceptionem dari debere existimauimus. 1 ¶ Si fideiussor iurauerit *se dare non oportere* [h], exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est. atquin si [i], quasi omnino idem non fideiussisset, iurauit: nō debet hoc iusiurandum reo promittendi prodesse.

2 ¶ Sed & si actore deferente, defensor [k] absentis, vel præsentis iurauit, eum quem defendit, *dare non oportere:* exceptio iurisiurandi, ei cuius nomine iurandum fuerit, dari debebit. Eadem ratio est, & si fideiussoris defensor iurauerit: reo enim detur exceptio.

3 ¶ Item, si reus iurauit [l], fideiussor tutus sit. quia & res iudicata secundùm alterutrum eorum, vtrique proficeret.

DE [m] IN LITEM [n] IVRANDO.

Tit. III.

De effectu iurisiurandi.

Vlpianus lib.41. ad Sabinum.

REM in iudicio deductam non [o] idcirco pluris esse opinamur, quia crescere "condemnatio" potest, 'ex' contumacia non restituentis, per iusiurandum in litem [p]. non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia æstimatur vltra rei pretium.

1. *De culpa & dolo, aut contumacia.*

2. *Paulus* lib.13. ad Edictum.

SIue nostrum quid petamus, siue ad exhibendum agatur. 1 ¶ Interdum [q], quod intersit agētis, solùm æstimatur: veluti cùm culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur [r]. cùm verò dolus, aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis: quanti in litem iurauerit actor.

De nummis depositis.

3. *Vlpianus* lib.30. ad Edictum.

NVmmis depositis, iudicem non [s] oportet in litem iusiurandum deferre, vt iuret quisque, quod sua interfuit: cùm [t] certa [u] sit nummorum ęstimatio. nisi [x] fortè de eo quis iuret, quòd sua interfuit [y], nūmos sibi sua die redditos esse. quid enim, si sub pœna pecuniã debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia adnegata [z] est, distractum est.

† *l.12.§.4.Cod.eodem.*

a *vide l.6 l.32. ſ.eodem.*

b Epistola, seu, absens per epistolam iurisiurãdi gratiam facere quis potest, *vt hîc.* vt hinc constet, non requiri præcisè præsentiam remittentis, in eius generis actu: sic per contrarium, absenti gratia iurisiurandi fieri potest *ſ.eod.* vt nec eius quóque pręsentia exigatur.

c ex his verbis nascitur causa dubitandi. talis enim formula iuramenti, nunc in solam personam pupilli iurantis: ideóque eius fideiussori non vtilis. *arg.l.7.§.8.ſ. de pact.*) nunc in rē concepta, & ita vtilis videri potest. *l.40.ſ.de pact.*

d *l.95.§.4.j.de solut. v.l.59.j.de obligat.*

e distinguendæ sunt in hac lege, duæ illę responsiones pupilli: Vna non deberi: Altera nō deberi, quia tutor nō interuenit. Prior liberat fideiussorem iurando: Altera nō ęquè: illa facti, hæc iuris est: ideóque pupillus liberatur, non eius fideiussor. *v.l.25.j. de fideiussorib. inst. de author. tutor. in pr.*

f Controuersiæ & causæ aliæ facti, aliæ iuris.

g nam in dubio fauendũ est reo. *l.47.j.de oblig. & act.* & iuramentum, in rem pręsumitur potius, quàm in personam.

h se dare oportere. *Hal.v. August.4. emend.17.*

i *adde l.28.§.2.j.eod.*

k *l.9.§.pen.ſ.eo. l.12.§.4.Cod.eod.*

l *l.28.§.1.ſ.eod.*

m ὅρκον ἐνδικομάχον καὶ ἔνδικον appellant. *Synopsis Basilic.22.Titul.6.*

n 5.*Cod.*53. i. de iureiurando actori à iudice delato, eius rei, quę in iudicium deducta est, æstimandæ causa. *Cubic.* Porrò, per in litem iusiurãdum, interdum res ipsa controuersa æstimatur ex affectione agentis, *vt hîc.* Interdum verò secundùm iustam æstimationem rei: interdum etiam præter veram rei æstimationem, quoddam interesse petitur: primum, affectionis: secundum, veritatis quod persequitur extra rem interesse: tertium commune ac veritatis dicitur. *Zas.*

o Non quia res pluris æstimari potest per iusiurandum in litem, & rei contumacia, idcircò & pluris fit. *Synops.eod.c.1.*

p ideóque fideiussores rei contumacis in amplius non tenentur, quàm fideiusserunt. *l.vlt.j.de fideiuss.*

q si culpa non restituit aut exhibet reus, rei vindicatione vel ad exhibendum actione condemnatur actori ad id quod interest: sin autem dolo, quanti iurauerit in litem actor. *Synopsis Basilic.eodem c.2.* Priore igitur casu ita punitur culpa: posteriore, dolus, non restituentis vel non exhibentis.

r si culpa quis non restituit, ad interesse: si dolo aut contumacia, in litem iuratur.

s si nummi depositi non restituuntur, iuratur in litem à deponente, non ex affectione: est enim certa nummorum æstimatio. Ei tamen permittitur præter veram nummorum æstimationem, quanti sua verè intersit petere.

t Iurari in litem, in re certa non solet.

u Certa nummorum ęstimatio est. *l.42.in fin.j.de fideiuss. vide Theophilum §.2.Instit. de vsufructu.*

x Pecunia, licèt certa sit, incertam tamen ex accidenti ęstimationem complecti potest: veluti si sua die non sit reddita, ei qui pecuniam alteri debuit sub pœna vel pignore.

y In damno & etiam in lucro, si deponens mercator fuit, & negotiari solitus: tunc enim etiam venit interesse lucri.

z *al.*abnegata. *al.*negata.

a *adde l.9.j.de adquirenda hæredit.*

De pupillo & eius tutore, vel matre. De adolescente & eius curatore. 1. De delatione iurisiurandi. 2. De modo. 3. De effectu iurisiurandi. 4. De culpa.

4. *Idem* lib.36. ad Edictum.

VIdeamus in tutelari causa quis iurare, & aduersus quem possit. & quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest [a]: hoc enim sæpissimè rescriptũ est. sed nec tutorem cogendũ, vel matrem pupilli admittendã [b], etsi parata esset iurare, Diui fratres rescripserunt. graue enim videbatur, & ignorantes [c], & inuitos tutores, sub alieni cōpendij emolumento, etiam periurium anceps subire. ¶ Curatores quoque pupilli, vel adolescentis nō esse cogendos in litem iurare, rescriptis imperatoris nostri, & Diui patris eius continetur. Si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti, tutores, vel curatores præstare volunt: auctoritas iuris non refragabitur, quin iudicio, quod inter ipsos acceptum est, finis eiusmodi possit adhiberi [d]. non [e] enim ad suam vtilitatē iurisiurandi referenda æstimatio est, sed ad domini: cuius nomine tutelæ ratio postuletur [f]. ¶ Adolescens verò, si velit iurare, potest. 1 ¶ Deferre [g] autem iusiurandum iudicem oportet [h]. cæterùm si alius detulerit iusiurandum: vel, non delato, iuratum sit: nulla erit religio, nec vllum iusiurandũ, & ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri, & Diui patris eius. 2 ¶ Iurare autem in [i] infinitum [k] licet. Sed: an iudex modum iuriiurãdo statuere possit, vt intra certam quantitatem iuretur, ne, arrepta occasione, in immensum iuretur: quæro. & quidem in [l] arbitrio esse iudicis, deferre iusiurandum necne, constat. An igitur, qui possit iusiurandum nō deferre, idem possit & taxationem iuriiurando adiicere quæritur. arbitrio tamen bonæ fidei iudicis etiam hoc congruit.

3 ¶ Item [m] videndũ, an possit iudex, qui detulit iusiurandum, non sequi id: sed vel prorsus absoluere, vel etiam minoris condemnare, quàm iuratum est. & magis est, vt ex magna causa, & postea repertis probationibus possit.

4 ¶ Ex [n] culpa autem non esse iusiurandum deferendum, constat: sed æstimationem à iudice faciendam [o].

De actionibus in rem & ad exhibendum, & bonæ fidei. De modo. 2. Et effectu iurisiurandi. 3. De dolo, & culpa. 4. De iudiciis strictis.

5. *Marcianus* lib.4. Regularum.

IN actionibus in rem [p], & in ad exhibendum [q] & in bonæ fidei iudiciis [r] in litem iuratur.

1 ¶ Sed iudex potest præfinire certam summã, vsque ad quam iuretur: licuit [s] enim & à primo nec deferre.

2 ¶ Item, & si iuratum fuerit, licet iudici vel absoluere, vel minoris condemnare. 3 ¶ Sed in his omnibus ob [t] dolum solùm in litem iuratur: non [u] etiam ob culpam. hęc enim iudex æstimat. 4 ¶ Planè interdũ in actione stricti iudicij [x] in litem iurandum est. veluti si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit. quia iudex æstimare, sine relatione iurisiurandi, non potest rem, quæ non extat.

6. *Paulus* lib.26. ad Edictum.

ALiàs, si ex stipulatu, vel ex testamento [y] agatur, non solet in litem iurari.

Qui iurant.

7. *Vlpianus* lib.8. ad Edictum.

b An quia nimia est affectio matris in filiũ, vt Glossa ait? An quia nemo iuramentum in litē præstat nisi litis domin⁹ vel quasi? *l.7.j.eod.* vt Zas. scribit.

c hinc fit, vt heredi eius cum quo contractum est, iusiurãdum deferri nō possit, quoniam, vt inquit Paulus, contractũ ignorare potest. *l.2. sent.1.§.4. l.11.§.pen.j.rerum amot.* Iurare autem oportet scientem animo suo.

d sunt enī quasi domini litis. *vide quæ not.ad l.1.j.eod.*

e vide quæ scripsi ad *l.vltim.ſ.si quis cautionib.*

f sed qua forma iurabunt? An pupillum tali summa nolle carere? *vt Accurs.* An si essent loco pupilli se tanti æstimaturos. *vt Bart.* An id tantùm pupillo prodesse potuisse, idque se certo æstimare cùm pupilli facultates notas habeant? *vt Zas.*

g Iusiurandum in litem solus iudex defert, in cuius arbitrio est deferre vel differre. *Synopsis Basilic. eodē c.4. adde l.5.§.1.j.eodem.*

h Iusiurandum in litem à iudice defertur non ab aduersario.

i Infinitũ in iureiurando in litem nōnunquã admittitur.

k Iurare in infinitum licet, modo tamen priùs à iudice adiecto, intra quem iuretur. *j.eod.* aliàs vt in naturalib⁹, sic in moralibus infinitas vitanda. *l.11.§.18.j.de leg.3.* ideóque vsusfructus municipibus relictus centum annis finitur: ne admisso infinito vsufructu proprietas sit inutilis. *l.8.j.de vsufru.* præstatio tamen rei perpetua legari potest. *l.20.in fi.j.de annuis.*

l *l.5.§.1.j.eodem*

m Iureiurando in litē exacto, potest iudex ex magna causa, & postea repertis probationibus reum vel ex parte, vel prorsus absoluere. *Synopsis eod.c.4.*

n Iusiurandum in litem ex culpa non defertur: sed iudex æstimationem facit. *Synopsis d.c.4. l.5.§.3.j.eod.*

o quæ per testes probabitur non per iuramentum. *Zas.*

p in rei vindicatione *l.68.ſ.de rei vind. l.16.§.3.in f.j.de pig.* ergo & in publiciana. *l.7.§.8.ſ.de Publiciana.* & hypothecaria. *l.16.§.3.j.de pignoribus.*

q *l.3.§.2.ſ.ad exhib.*

r *l.3.cod.de iureiur.* quæ enumerantur in §.28. *Inst.de act.* vt in deposito *l.1.§.26.l.5.j.depositi.* petitione hereditatis *l.25.§.10.ſ.de pet.hered.* & in venditione, si venditor potestatem, restituendi habet, nec restituit: sic enim potest intelligi. *l.1.de act.emp.* in obligatione facti post sententiam. *Zas.hic.*

s *l.4.§.2.ſ.eod.*

t *l.41.§.1.j.de re iudicat.*

u *l.4.in f.ſ.eod.*

x vt in obligatione facti post sententiam, in Fauiana *l.5.in f.j.si quid in fraud.patr.* contra eum qui vocatum in ius exemit *l.pe.§.1.3.j.ne quis eum qui in ius.*

y *l.60.§.1.j.ad l.Falcidiam.*

a aut quaſi vt tutor.*arg.l.21.§.2.ſ.de nox.l.7.§.4.in fi.ſ.pro empt.*
b Pupillus pubes factus, contra tutorem ſuum iura non reſtituentem, iurat in litem.
c *l.70.ſ.de rei vindicat.*
d Iurare in actione facti oportet, tanti rem fuiſſe, quum furtum fieret, non pluris fuiſſe. *Synopſ. Baſilic. eod. c.9.*

VVlgò præſumitur, alium in litem non debere iurare, quàm dominum litis [a]. denique Papinianus ait, aliũ non poſſe iurare, quàm eum, qui litem ſuo nomine conteſtatus eſt.

Si tutor rem adulto reſtituere nolit.

8. *Marcellus* lib.8. Digeſtorum.

TVtor rem adulti, quã poſſidet, reſtituere ei non vult. quæro, vtrùm, quanti res eſt, an quanti in litem iuratum fuerit condemnari debet, reſpondi, non eſt æquum, pretio (id eſt, quanti res eſt) litem æſtimari, cùm[b] & contumacia [c] punienda ſit: & arbitrio potiùs domini rei pretium ſtatuendum ſit, poteſtate petitori in litem iuranti conceſſa.

De actione furti & forma iuriſiurandi.

9. *Iauolenus* lib.15. ex Caſſio.

CVm [d] furti agitur: iurare ita oportet, tanti rem fuiſſe, cùm furtum factum ſit, non adiici, *eo pluri, ve.* quia [e] quod res pluris eſt, vtique tanti eſt.

De inſtrumentis exhibendis.

10. *Calliſtratus* lib.1. Quæſtionum.

IN inſtrumentis [f], quæ quis nõ exhibet, actori permittitur in litem iurare, quanti ſua intereſt, ea proferri: vt tanti condemnetur reus, idque etiam Diuus Commodus reſcripſit.

De periurio.

11. *Paulus* lib.3. Reſponſorum.

DE [g] periurio eius, qui ex neceſſitate [h] iuris in litem iurauit quæri facile non ſolere.

e Senſus eſt, cũ furti agitur, non iuratur rem pluris valuiſſe, ſed tanti: vel ideo, quòd qui iurat rem minus valere quã valeat, periurus nõ ſit.
f Contra non exhibentem inſtrumenta iuratur in litem *v.l.4.C. eod.* vel ita: Iuſiurandum in litem etiam is pręſtat, qui de inſtrumentis agit, intereſſe ſua ſcilicet ea proferri: & tãti reus condemnatur. *Synopſis eod.c.10.*
g De periurio eius qui iurauit in litem, non facilè quęritur. *Synopſis Baſilic. eod. c.11.*
h atqui vnicuique fauori ſuo, & ſic vt non iuret in litem, renunciare licet? *l.29.Cod. de pactis.*
i *4.Cod.6.*
k Cauſa hîc quibuſdam idẽ videtur eſſe quod res. *argu.l.1.ſ.eod.* Atqui contrà potius videtur res ibi eſſe idẽ quod cauſa vel factũ: cauſa nihil aliud eſt hîc quàm factum.
l ſi dedi tibi pecuniam ob aliquam cauſam euenturam, & per me ſtat quominus eueniat (putà quia repudio hereditatẽ) poſſum repetere. *Zaſ.*
m Imò, cautio Mutiana videtur admittenda. *l.7.ſ.de condit.& demonſt.*
n datum ne ires ad iudicem *in princip.ſ.eod.* vel ne Stichum manumitteres, *vt hic*, repeti nõpoteſt, licèt mihi non caueris de non eundo aut de non manumittendo.
o ſi dedi, vt manumitteres *vt hic*, vel, vt intra certum tempus manumitteres, licèt mihi pœnitere re integra, & datum condicere. res non eſt integra ſi poſt tempus conditionis mortuus eſt. *§.3.ſ.eodem.* An idem erit ſi dedero Eccleſiæ piarum cauſarũ gratia? ſic putat Ludouicus Romanus, exemplo libertatis, *vt hîc* quampiam cauſam eſſe conſtat. contrà Zaſ.

DE CONDICTIONE [i] CAVſa [k] data cauſa non ſecuta.

TIT. IIII.

De emancipatione, manumiſſione, diſceſſione à lite. 1. De condicione hereditatis, vel legati.

Vlpianus lib.26. ad Edictum.

SI ob rem non inhoneſtam data ſit pecunia, vt filius emanciparetur, vel ſeruus manumitteretur, vel à lite diſcedatur: cauſã ſecuta, repetitio ceſſat.

1 ¶ Si, parendi condicioni cauſa, tibi dedero decem [l]: mox repudiauero hereditatem, vel legatum: poſſum condicere.

2. *Hermogenianus* libro ſecundo iuris Epitomarum.

SEd & ſi falſum teſtamentum ſine ſcelere eius, qui dedit, vel inofficioſum pronuncietur: veluti cauſa non ſecuta decem repetentur.

De pecunia data ne ad iudicem eatur. 1. De manumiſſione. 5. De eo qui bona fide ſeruit. 6. De ſtatulibero opinato, aut verè ſtatulibero. De ſpe remunerationis, vel amicitiæ.

3. *Vlpianus* lib.26. ad Edictum.

DEdi tibi pecuniam, *ne ad iudicem iretur*: quaſi decidi, an poſſim condicere, ſi mihi non caueatur, ad iudicẽ non iri? & eſt verum, multùm intereſſe, vtrùm ob hoc ſolùm dedi, ne eatur, an vt & mihi repromittatur non iri, ſi ob hoc, vt "&" repromittatur: condici poterit: ſi non repromittatur. ſi, vt ne eatur: condictio ceſſat [m], quamdiu non itur.

1 ¶ Idem [n] erit, & ſi tibi dedero, *ne Stichum manumittas.* nam ſecundùm diſtinctionem ſupra ſcriptam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda.

2 ¶ Sed ſi tibi dedero, *vt Stichum manumittas.* ſi non facis, poſſum condicere: aut ſi me [o] pœniteat, "condicere poſſum".

3 ¶ Quid, ſi ita dedi, *vt intra certum tempus manumittas?* ſi nondum tempus prætæriit, inhibenda erit repetitio, niſi pœniteat [p]. quod ſi præteriit [q], condici poterit. Sed ſi Stichus deceſſerit: an repeti, quod datum eſt, poſſit? Proculus ait, ſi poſt id temporis deceſſerit, quo manumitti potuit, repetitionem eſſe: ſi minùs, ceſſare.

4 ¶ Quinimmo & ſi nihil tibi dedi, vt manumitteres: placuerat tamen, vt darem: vltrò tibi competere actionẽ, quæ ex hoc contractu naſcitur, id eſt condictionem, defuncto [r] quoque eo.

5 ¶ Si liber homo, qui bona fide ſeruiebat, mihi pecuniam dederit, *vt eũ manumittam*, & fecero: poſtea liber probatus, an mihi condicere poſſit, quęritur. & Iulianus libro 11. digeſtorum ſcribit, competere manumiſſo repetitionem. Neratius etiam libro Membranarum refert, Paridẽ pantominum à Domitia Neronis filia [s] decem, quę ei pro libertate dederat, repetiiſſe [t] per iudicẽ: nec fuiſſe quæſitum, an Domitia ſciens liberum accepiſſet:

6 ¶ Si quis, quaſi ſtatu liber, mihi decem dederit. cùm iuſſus non eſſet: condicere eum decem, Celſus ſcribit.

7 ¶ Sed ſi ſeruus, qui teſtamento heredi iuſſus erat *decem dare, & liber eſſe*, codicillis purè libertatem accepit, &, id ignorãs, dederit heredi decem: an repetere poſſit? & refert, patrẽ ſuum Celſum exiſtimaſſe, repetere eum nõ poſſe. ſed ipſe Celſus naturali æquitate motus, putat repeti poſſe. quæ ſententia verior eſt. quamquàm [u] conſtet, (vt ipſe ait) eum, qui dedit ea ſpe, quòd ſe ab eo, qui acceperit, remunerari exiſtimaret, vel amiciorem ſibi eſſe eum futurum, repetere non poſſe, opinione falſa deceptũ.

8 ¶ Subtilius quoque illud tractat, an ille, qui ſe ſtatuliberum putauerit, nec [x] fecerit nummos accipientis: quoniam heredi dedit, quaſi ipſius heredis nummos daturus, non quaſi ſuos, qui vtique ipſius fuerunt, adquiſiti ſcilicet poſt libertatem ei ex teſtamento competentem. & puto, ſi [y] hoc animo dedit, non fieri ipſius. nam & cùm tibi nummos meos, quaſi tuos, do: non facio tuos. Quid ergo, ſi hic non heredi, ſed alij dedit, cui putabat ſe iuſſum? ſi quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis. ſi autem alius pro eo dedit, aut ipſe dedit iam liber factus: fient accipientis.

9 ¶ Quamquàm permiſſum [z] ſit ſtatulibero, etiam de peculio dare implendæ conditionis cauſa, ſi tamen vult heres nummos ſaluos facere, poteſt eum vetare dare. ſic enim fiet, vt "&" ſtatuliber perueniat ad libertatem, quaſi impleta condicione, cui parere prohibitus eſt: & nummi non peribunt. ſed is, quem teſtator accipere voluit, aduerſus heredem in factum actione agere poteſt, vt teſtatori pareatur.

De acceptilatione.

4. *Idem* lib.39. ad Edictum.

SI quis acceptò tulerit [a] debitori ſuo, cùm conueniret, vt [b] expromiſſorem [c] daret: nec ille det, poteſt dici, cõdici poſſe ei, qui acceptò ſit liberatus.

Si per accipientem non ſtetit, quo minus iret. 1. De manumiſſione.

5. *Idem* lib.2. Diſputationum.

SI pecuniam ideo acceperis, vt [d] Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiſcendum condicio temporis, vel valetudinis, impedimento fuerit, quo minùs proficiſcereris: an condici poſſit, videndum [e]. & cùm per te non ſteterit, poteſt dici repetitionem ceſſare. ſed cùm liceat pœnitere [f] ei, qui dedit: proculdubio repetetur id, quod datum eſt. niſi fortè tua interſit, non accepiſſe te ob hãc cauſam pecuniam. nam ſi ita res ſe habeat, vt licèt nondum profectus ſis, ita tamen rem compoſueris [g], vt neceſſe habeas proficiſci: vel ſumptus, qui neceſſarij fuerũt ad profectionem, iam feciſti: vt manifeſtũ ſit, te plus fortè, quàm accepiſti, erogaſſe: condictio ceſſabit. ſed, ſi minus erogatum ſit, condictio locum habebit: ita tamen, vt indemnitas tibi præſtetur eius quod expendiſti.

1 ¶ Si ſeruum quis tradiderit alicui ita, *vt ab eo intra certum tempus manumitteretur.* ſi pœnituerit [h] eum, qui tradiderit, & ſuper hoc eum certiorauerit [i], & fuerit manumiſſus poſt pœnitentiam: attamen actio propter pœnitẽtiam cõpetit ei, qui dedit. planè, ſi non manumiſerit, conſtitutio ſuccedit: facitque eum liberum, ſi nondum pœnituerat eum, qui in hoc dedit.

p Pœnitentiæ re integra locus eſt in contractibus innominatis. Imò locus pœnitentiæ eſſe non videtur. *arg.l.4.ſi mancip.ita fuer.*
q nec ſit manumiſſus ſc.
r quando cauſa non poteſt impleri per caſum fortuitum, tantùm abeſt vt dati competat condictio. *l.10.Cod.eodem.* vt ſi non datum ſit, promiſſum tamen condici poſſit, *vt hic.*
s amita. *Tacit.13. Dion in Nerone. vide Cuiac.18.obſ.23.*
t qui bona fide mihi ſeruiens vel quaſi, non verè tamen ſtatuliber pretium manumittendi ſui cauſa dedit, liber detectus pretium repetit.
u quòd ſoluitur ſpe mei fauoris conſequendi, non repetitur. Hinc Zaſ. animo retentum propter captandam beneuolentiam, non inducit re... ita, verba honorifica non inducunt obligationem.
x qui errat, non transfert dominium.

...ptura, aut iuramento partiũ. *Iaſ. Zaſ.* f in cõtractibus innominatis ... mus, vel ex pœnitẽtia, vel ſi cauſa nõ ſit ſecuta. g Itineris cauſa in... minato ab vno contrahentium parata & erogata, ea non faciunt vt re... tegra: ideóque, datum eo nomine cõdici poteſt, niſi huiuſmodi res ... acceptam faciendi cauſa cõſumant, *vt hic*: & niſi de cauſa nuptiarum, ... neceſſitatis agatur. h Pœnitere etiã licet in cauſa libertatis, & ſic ... digno. *vt l.3.§.1.ſ.eod.* i Quoties mandatum reuocatur, certiores fac... ij, quorum intereſt ſcire mandatum reuocatum.

a Denuntianda animi ſeu voluntatis mutatio eſt ei cuius intereſt: qui niſi admonitus eſſet, damnum pateretur, *vt hic: l. ſi pater. ff. de manumiſsis vindicta.*
b Pœnitentiam ſeu condictionem dati ob cauſam non impediunt ſumptus cum ipſa re iam facti & inſtituti, ab eo qui ob cauſam accepit.
c Id eſt, non ipſa decem, quæ accepit reſtiturus eſt: ſed ſeruum ipſum quem emit, atque ita cõdictio ob cauſam in id non competit quod datum non fuit, ſed in aliud. Cur ita? ſeruus quaſi datus videtur.
d Accepta pecunia, vt venalis ſeruus manumittatur, non poteſt repeti ſeruo fugiente. *Zaſius.*
e Fugitiuus alio ſeruo vilior eſt, *Zaſ.*
f Offenſa, non eſt iuſta cauſa recedẽdi à contractu. *Zaſius.*
g Si rem diſtracturus eram, niſi tibi commodaſſem, eáque periit, caſus fortuitus te reſpicit: Zaſius id tẽtat ex his verbis colligere.
h Excuſatur à negligentia is, qui cuſtodire debet hominem, ſi erat præſumptio, quòd iſte homo non fugeret. *Zaſius.* nec enim tanta cuſtodia neceſſaria eſt in perſona ſerui expectantis manumiſſionem, ſicut alterius, *Iaſon.* & carcerati qui eſt in caſu abſolutionis: aut qui potentior eſt, nobilis ac miles: ideóque iudex ſatisfacit ſtatuto diſponenti, vt accuſatus pro delicto in carcerem coniiciatur, ſi ei vt nobili, totum palatium, vel totam ciuitatem pro carcere aſſignarit. *Hæc Iaſon.*
*
i *vide l. vltim. in fine ff. quarum rerum actio.*
k Non igitur qui moritur in itinere ſemper præſumitur ex itinere mortuus, niſi ſit aliud adminiculum.
l Damnum in profectione aut itinere alterius cauſa inſtitutis, acceptum, condici ab eo poteſt, cuius cauſa inſtituta profectio eſt. Vnde notant iacturam in altero defendendo, acceptam, ab eodem reſarciri oportere. *Bartol. in l. quoniam multa, Cod. ad l. Iul. de vi. Bald in l. fideiuſſor. Cod. mandati: Bitugar. in cap. olim de reſtit. ſpoliat.*

2 ¶ Item ſi quis dederit Titio decẽ, *vt ſeruum emat, & manumittat:* deinde pœniteat: ſi quidem nondum emptus eſt, pœnitentia dabit condictionem, ſi hoc ei manifeſtum fecerit, ne[a], ſi poſtea emat, damno adficietur: ſi verò iam ſit emptus[b], pœnitentia non facit iniuriam ei, qui redemit: ſed pro[c] decem, quæ accepit, ipſum ſeruum, quem emit, reſtituet: aut ſi antè deceſſiſſe proponatur, nihil præſtabit, ſi modò per eum factum non eſt. quod ſi fugit, nec culpa eius contigit, qui redemit: nihil præſtabit. planè repromittere eum oportet, ſi in poteſtatẽ ſuam peruenerit, reſtitutũ iri. 3 ¶ Sed ſi accepit pecuniam, *vt ſeruum manumitat:* iſque fugerit priùs, quàm manumittatur: videndum, an condici poſſit, quod acceperit. & ſi quidẽ diſtracturus erat[d] hunc ſeruũ: & propter hoc non diſtraxit, quod acceperat, vt manumittat: non oportet ei condici. planè cauebit, vt, ſi in poteſtatem ſuam peruenerit ſeruus, reſtituat id quod accepit, eo minus, quo vilior[e] ſeruus factus eſt propter fugam. Planè ſi adhuc eum manummitti velit is, qui dedit: ille verò manumittere nolit propter fugam offenſus[f]: totum, quod accepit, reſtituere eum oportet. Sed ſi eligat is, qui decem dedit, ipſum ſeruum conſequi neceſſe eſt: aut ipſum ei dari: aut, quod dedit, reſtitui. Quòd ſi diſtracturus non[g] erat eum: oportet id, quod accepit, reſtitui. niſi fortè diligentius[h] eum habiturus eſſet, ſi non accepiſſet, vt manumitteret. tunc enim non eſt æquum, eum & ſeruo, &[i] toto pretio carere. 4 ¶ Sed vbi accepit, *vt manumitteret:* deinde ſeruus deceſſit: ſi quidem moram fecit manumiſſioni, conſequens eſt, vt dicamus refundere eum, quod accepit. quòd ſi moram nõ fecit: ſed, cùm profectus eſſet ad præſidem, vel apud quem manumittere poſſet, ſeruus in itinere deceſſerit: verius eſt, ſi quidem diſtracturus erat, vel quo ipſe vſurus, oportere dici nihil eum refundere debere: enimuero ſi nihil eorum facturus, ipſi adhuc ſeruum obiſſe. decederet enim, & ſi non accepiſſet, vt manummitteret. niſi[k] fortè profectio[l] manumiſſionis gratia, mori cauſam præbuit: vt vel à latronibus ſit interfectus, vel ruina in ſtabulo oppreſſus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, niſi manumiſſionis cauſa proficiſceretur.

De eo quod datum eſt nomine dotis.

6. *Idem* libro tertio Diſputationum.

SI extraneus pro muliere dotem dediſſet: & pactus eſſet, *vt quoquo modo finitum eſſet matrimonium, dos ei redderetur*[m]: nec fuerint nuptiæ[n] ſecutæ: quia de his caſibus ſolummodo fuit conuentum, qui matrimonium ſequuntur, nuptiæ autem ſecutæ non ſint: quærendum erit, vtrùm mulieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat. & veriſimile[o] eſt[p], in hunc[q] quoque caſum, eum, qui dat, ſibi proſpicere: nam[r] *, quaſi cauſa non ſecuta, habere poteſt condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato[s]. niſi fortè euidentiſſimis probationibus[t] mulier oſtenderit, hoc eum ideo feciſſe, vt ipſi magis[u] mulieri, quàm ſibi proſpiceret.

1 ¶ Sed & ſi pater pro filia det, & ita conuenit: niſi euidenter aliud[x] actum ſit: condictionem patri competere[y] Marcellus ait.

Error dantis facit vt ei competat condictio, non mulieri. Duarenus.

7. *Iulianus* libro decimoſexto Digeſtorum.

QVi ſe debere pecuniam mulieri putabat: iuſſu eius, dotis nomine promiſit ſponſo, & ſoluit. nuptiæ deinde non interceſſerunt. quæſitum eſt, vtrùm ipſe poteſt repetere ʺ eam ʹ pecuniam, qui dediſſet, an mulier? Nerua, Atilicinus reſpõderunt: quoniam putaſſet[z] quidem debere pecuniam, ſed exceptione doli mali tueri ſe potuiſſet: ipſum repetiturum. ſed ſi[a] cùm ſciret ſe nihil mulieri debere, promiſiſſet, mulieris eſſe actionem: quoniam pecunia ad eam pertineret. ſi autem verè debitor fuiſſet, & ante nuptias ſoluiſſet, & nuptiæ ſecutæ non fuiſſent: ipſe poſſit condicere, cauſa debiti integra mulieri ad hoc ſolùm manente vt ad nihil aliud debitor compellatur, niſi vt cedat ei condicticia actione.

1 ¶ Fundus dotis nomine traditus, ſi nuptiæ in ſecutæ non fuerint, condictione repeti poteſt: fructus[b] quoque ʺcondiciʺ poterunt. idem iuris eſt de ancilla, & partu eius.

Datum cauſa dotis non repetitur, donec matrimonium putatur ſubeſſe, vel ſpes eſt quod contrahitur. Bartolus.

8. *Neratius* libro ſecundo Membranarum.

QVod Seruius in libro de dotibus ſcribit: * ſi inter eas perſonas, quarum altera nondum iuſtam ætatem[c] habeat, nuptiæ factæ ſint: quod dotis nomine interim datum ſit, repeti poſſe ſic intelligendum eſt: vt, ſi diuortium[d] interceſſerit priùs, quam vtraque perſona iuſtam ætatem habeat, ſit eius pecuniæ repetitio: donec autem in eodẽ[e] habitu matrimonij permanent, non magis id repeti poſſit, quàm quòd ſponſa ſponſo dotis nomine dederit, donec maneat inter eos[f] adfinitas[g]. quod enim ex ea cauſa, nondum coito matrimonio, datur: cùm ſic detur, tamquam in dotem peruenturum: quamdiu[h] peruenire poteſt, repetitio eius non eſt.

De eo quod promiſſum eſt per errorem nomine dotis.

9. *Paulus* libro decimoſeptimo ad Plautium.

SI donaturus mulieri, iuſſu eius, ſponſo numeraui[i]: nec nuptiæ ſecutæ ſunt: mulier[k] condicet. Sed ſi ego contraxi cum ſponſo: & pecuniam in hoc dedi: *vt, ſi nuptiæ ſecutæ eſſent, mulieri dos adquireretur: ſi non eſſent ſecutæ, mihi redderetur:* quaſi ob rem datũr: &, re non ſecuta, ego à ſponſo condicam.

1 ¶ Si quis indebitam[l] pecuniam, per errorem, iuſſu mulieris, ſponſo eius promiſiſſet: & nuptiæ ſecutæ fuiſſent: exceptione doli mali vti non poteſt.[m] maritus enim ſuum[n] negotium gerit: & nihil dolo facit, nec decipiendus eſt, quod fit. ſi cogatur indotatam[o] vxorem habere. itaque aduerſus[p] mulierem condictio ei competit: vt aut repetat ab ea, quod marito dedit: aut vt liberetur, ſi nondum ſoluerit. Sed ſi, ſoluto matrimonio, maritus peteret: in eo dumtaxat exceptionem obſtare debere, quod mulier receptura eſſet.

De acceptilatione.

10. *Iauolenus* libro primo ex Plautio.

SI mulier ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet: pecuniam, quæ ſibi debebatur, acceptam[q] fecit: neque nuptiæ inſecutæ ſunt: rectè ab eo pecunia condicetur: quia * nihil intereſt[r], vtrùm ex numeratione pecunia ad eum ſine cauſa, an per[s] acceptilationem[t] peruenerit.

De monumento faciendo.

11. *Iulianus* libro decimo Digeſtorum.

SI heres arbitratu[u] liberti certa ſumma monumentum iuſſus facere, dederit liberto pecuniam: & is

m Qui tenetur dotem reſtituere ſoluto matrimonio, eandem, matrimonio nunquam ſecuto, reſtituere tenetur. Nam caſus finiti matrimonij, caſum initi matrimonij præſupponit.
n Dotis promiſſioni tanta hæc ineſt conditio ſi nuptiæ ſequantur.
o Veriſimilia in cauſis deficiendis ſequimur: vt per contrarium, non veriſimilia, non ſequimur: vt falſa, vel falſi imaginẽ. Vnde colligũt: Veriſimilia ea iure cenſeri, in quibus par aut maior ſit ratio. Quid enim veriſimilius, quàm vt extraneus qui dotem dedit, ea mente fuerit, vt dotem non ſecuto matrimonio reciperet, qui ea mente fuit, vt eam reciperet ſecuto etiam matrimonio? *facit l. Titius, §. Lucius ff. de liberis & poſthumis. l. vlt. Cod. de poſthumis.*
p Qui in caſum expreſſum ſibi proſpicit, idem & in omiſſum ſibi proſpexiſſe intelligitur, ſi par ſit ratio vel maior. *Zaſius.* quem ſi in ſpecie cogitaſſet ſine dubio non omiſiſſet: tunc enim talis caſus omiſſus habetur pro expreſſo: vel ita. Omiſſus caſus, omiſſus quidem intelligitur, verùm diſpoſitioni iuris communi committitur ad eius deciſionem, ius commune quærimus, facit, *l. commodiſſimè. ff. de liberis & poſthumis: Bartol. in l. Gallus. §. & quod ſi tantum, dicto titul. de liberis & poſt.* vnde rurſus notant, Cautionem hominis, cautionem legis ordinariam non impedire. *adde l. vlt. m. Cod. de pactis conuentis.*
q Id eſt, in eum, quo nunquam matrimonium ſecutum fuerit, atque ita, matrimonium finitum fingitur, quod nunquam fuit contractum: qua fictione dicitur id deſinere, quod nunquam cœpit *l. 3. § 1. ff. vſufructu. quemadmodum caueat.*

r Argumentum à contrario ſenſu conſtare hinc colligunt, *adde l. Inter ſocerum, §. cùm inter. ff. de pactis dotalibus.*
s Qui ob matrimonium dedit, matrimonio non ſecuto datum condicere poteſt, quaſi cauſa non ſecuta.
t Quia oneratur præſumptionibus iuris, Probationibus igitur euidentiſſimis vtendum eſt aduerſùs eum qui pro ſe iuris præſumptionẽ habeat. *facit l. vlt. ff. quod metus cauſa.*
u vide quæ ſcripſi *ad l. 31. §. 23. ff. de ædilitio edicto.*
x poteſt enim filiæ dotem donare, vtcunque matrimonium non ſequatur. Eáque dos verè dotis priuilegiũ habitura eſt. *v. l. 17. 18. 19. ff. de rebus authorit.*
*
y Cur competit? nempe quia Donare filiæ in poteſtate pater non poteſt. *Gloſ. & doctor. in l. ſi donet. o. e. Cod. de collat. niſi donet filiæ pro dote, l. Pomponius ff. familiæ.*
z qui ſe putans debitorem iuſſu mulieris eius marito dotis nomine ſoluit, nuptiis non ſecutis, repetit, non mulier.
a Donare videtur qui ſcienter indebitum ſoluit.
b Condictione cauſa dati, repetitur non modò res ipſa, ſed omnis etiam fructus & naturalis acceſſio. Cur ita? Condictiones hæ licèt re contrahãtur & ſtricti iuris. *§. Idem. Inſtit. quibus modis re contrah.* æquitate tamen conſtant. vt id condicamus quo aduerſarius factus locupletior eſt. *l. 26, § 6. ff. de condict. indebiti l. 12. in fin. ff. eod. 38. ff. de vſuris.*
c *v. l. 4. ff. de ritu.*
d i. repudium. ſponſa dotem numeratam nõ repetit, niſi miſſo repudio: nec vxor niſi facto diuortio.
e Idem habitus matrimonij idem matrimonium.

f impropriè ſumpta, *vide l. 4. §. 3. infrà de gradibus,* huc refer *l. 5. Cod. de heredum inſtitutionibus.*
g Adfinitatem inter ſponſum & ſponſam: virum & vxorem eſſe hinc colligitur.
h dos data non repetitur donec matrimonium ſeu ſponſalia ſperantur effectum ſuum conſecutura. *Zaſ.*
i Condictio ob cauſam mulieri adquiritur per liberam perſonam, dotem ei conſtituentem animo donandi. An id receptum fauore dotis, vt Baldus putat? An potiùs vi ipſa numerationis, vt Iaſon? *arg. l. 1. C. de adquir. poſſeſ. l. 1. C. per quas perſonas: l. Traditio, in fine. ff. de adquiri. rerum dom.*
k *l. 7. verſ. ſed ſi cum. ff. eodem.*
l *vide l. 78. in fine. ff. de iure dotium.*
m exceptio quæ obſtat delegãti, non obſtat ei, cui facta eſt delegatio ex cauſa oneroſa *Angel.*
n *vide l. 55. ff. de regulis iuris.*
o quod eſſe non oportet. *l. 4. §. 21. ff. de doli mali except.*
p *l. 57. in fin. ff. de cond. indeb. l. 2. C. de condict. indebit.*
q Donat, qui debitum remittit, *l. 4. ff. eodem.*
r Numerationis & acceptilationis ſimilitudo.
s Purum debitum acceptilatum ſtatim exigi poteſt, ſi cauſa non fuerit ſecuta.
t Qui fert accepto, dare intelligitur, *vide l. 115. infrà de regulis iuris.*
u Arbitratu heredis aut liberti teſtatores plerũque ſibi funus, epulum aut monumentum fieri iubebant. *l. 6. l. 40. §. 5. ff. de conditionibus & demonſtrationibus.* vnde arbitrium ſeu arbitraria pro funeris impenſa. dixi ad Ciceronem in oratione poſt reditum, & Piſoniana.

accepta pecunia monumentum non faciat: condictione tenetur [a].

De mortis causa donatione.

12. *Paulus* lib. 6. ad Legem Iuliam & Papiam.

CVm quis mortis causa donationem, cùm conualuisset donator, condicit [b], fructus [c] quoque [d] donatarum rerum, & partus, & quod adcreuit rei donatæ, repetere potest.

De collatione.

13. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

SI filius contulerit [e] fratri, quasi adgniturus bonorum possessionem: & non adgnouit [f]: repetere eum posse, Marcellus libro quinto digestorum scribit.

De indebito soluto falso procuratori.

14. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

SI procuratori falsò indebitum solutum sit, ita demum à procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit [g]. sed ipse dominus tenetur, vt Iulianus scribit. quòd si [h] dominus ratum [i] non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur. non enim quasi indebitum datū "repetetur:" sed quasi ob rem datum: nec res secuta sit, ratihabitione non intercedente: vel quòd furtum faceret pecuniæ falsus procurator. cum quo non tantùm furti agi, sed etiam condici [k] ei posse.

Si res data perierit.

15. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

CVm seruus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti [l] eum in quæstionem sub ea causa, vt, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi. is eum tradidit præfecto vigilum, quasi in facinore deprehensum. præfectus vigilum eum summo [m] supplicio adfecit, ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia & ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait, posse etiam ad exhibendum agi: quoniam fecerit, quominùs exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem. quo casu ad exhibendum agere te non posse. sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo: quia re aliena ita sit vsus, vt sciret se inuito domino vti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

De pecunia data vt Stichus detur.

16. *Celsus* libro. 3. Digestorum.

DEdi tibi pecuniam, *vt* [n] *mihi Stichum dares*. vtrùm id contractus genus pro [o] portione emptionis & venditionis est? an nulla [p] hîc alia obligatio est, quamobrem dati re non secuta? in quod [q] procliuior sum. & ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum [r]: quòd ideo tibi dedi, vt mihi Stichum dares [s]. finge alienū esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere à te pecuniam potero: quia [t] hominem accipientis non feceris. & rursus si tuus est Stichus, & pro euictione eius promittere non vis, non liberaberis, quo minùs à te pecuniam repetere possim [u].

DE CONDICTIONE [x] OB turpem, vel iniustam causam.

TIT. V.

De causis datis nunc. 1. *De dato ob rem honestam* 2. *De turpitudine accipientis.*

a Hinc colligit Zasius, executores testamentarios cogi reddere rationem administrationis suæ: & ab ea regula ne quidem excipi fratres, qui viuo parente res paternas administrarunt: super expensis tamen credi eorum iuramento, vbi probatio sibi difficilis. *argument. l. final. §. in computationem C. de iure delib.*

b Et etiam vindicat, *l. 29. ff. de mortis causa donat.*

c Aliud est in eo, cui inter viuos donatū est, & à quo postea donatio propter ingratitudinem reuocatur. Nam Titulus huiusce legis, à suo fonte reuocabilis est: inter viuos, à principio simplex & sine cōditione donatio est.

d Donatio mortis causa conualescens, nō modo rem ipsam, sed & fructus rei ita donatæ condicit: *vt hîc.* In donatione inter viuos aliud est: Nec enim iis casibus in quibus permissa est rerum donatarum reuocatio, fructus ipsi reuocantur. *l. vlt. Cod. de reuocat. donat.*

e Cōferre bona sua fratribus, non est bonorū possessionē adgnoscere. non hoc facit, qui illud facit. Causa hæc est. Bonorū possessio iudicis presētiā exigit, *l. vlt. Cod. quæ admitti.* Quid, censetúrne adire? non censetur: cùm adire nemo possit, nisi qui ius & nomē heredis habeat. *Bal. Angel. Salice. Alex. Ias. hîc.* Quid si non contulit, sed vel condicionē impleuit, *vt l. 1. §. eod.* vel querelā inoficiosi proposuit, *vt l. qui de inofficioso. §. de inoffic.* testamētum falsum vel nullum dixit? Idē *Bartolus in l. cum quidem. ff. de bonorum possess. l. cùm falsum. ff. de adquir heredit.*

f *vide l. 3. §. penult. ff. de collat. bonorum.*

g *l. 6. §. 9. 10. §. de negotiis: l. 57. in fin. ff. de condict. indebit. l. 80. §. 4. ff. de furtis.*

h Ea lege scilicet: *vide l. 14. ff. de solutionibus.*

i *l. 6. §. 1. ff. de condict. indebit. vide l. 58. ff. de solutionibus.*

k *adde l. 22. §. 2. ff. de pignoratitia.*

l *l. 15. in princ. ff. de præscriptis.*

m Id est, morte. hinc constat falli eos qui negant iure ciuili pœna mortis interdum fures affectos fuisse. huc facit. *l. 56. §. 2. ff. de furtis. vide Cuiac. 9. obseruat. 37.* Vetat certè Iustinianus, *Nouella 134. cap. 34*, Furi mortem infligi, aut membrum aliquod abscindi: sed aliter puniri: ibi furis nomine raptor non intelligitur.

n Datur hîc pecunia non vt pretium, sed ex mutuo quodam officio. Nam si vt pretium daretur, emptio & venditio esset omnimodo, *l. vlt. Cod. de prædiis decurionum.*

o Pro portione quid hîc est? an symmetria seu analogia seruata, vt quidam obscure volunt? an pro parte vt alii? *l. 2. §. ab eo. ff. locati.* An quia species pro quantitate promittitur, non genus? *vt Bartol. l. 2. §. si certum. Coresius 2 Miscell. 6.* An idem quod emptio aut emptionis species? quod magis censeo. Nam proportione (sic lego coniunctim) contractus emptionis & venditionis est, qui alterutrius species est.

p Cur in hac specie nulla alia obligatio quàm ob rem dati? An non pecunia data est, vt Stichus daretur: & sic emptio contracta? Putant nonnulli promitti hîc speciem pro quantitate, & ita contractum esse innominatum: secus fore si genus pro quantitate promittatur. Atqui verisimilius est, vt ante dixi, pecuniam hîc non numerari vt pretium, sed ex mutuo quodam officio. Vnde rursus obseruatur. Permutationem interdum nummis fieri, *l. 8. §. 24. §. de transactionibus, l. 26. ff. de iure dotium: l. 21. ff. de pactis dotalibus [illegible]. Institut. de vsufructu. 31. Plinius 8*: Vt per contrarium, emptionem sine nummis, *vide Forcatulum 49. Necyomant.*

q Imò, id genus contractus emptio est & venditio *l. 5. §. 1. ff. de præscriptis: vide Zas. 2. Antinom. 3. vide Forcatulum. 49. Necyomantiæ 5.*

r Imò tuo periit periculo, *l. 5. §. 1. ff. de præscriptis verbis.*

s Id est, meum faceres quod in emptione non requiritur, *l. 11. §. 2. ff. de* [illegible]

t *vide l. 167. ff. de regulis iuris.*

u Atque ita tria consequuntur contractum dandi, quòd scililicet [illegible]

Paulus lib. 10. ad Sabinum.

OMne [y], quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam: & ob rem, aut turpem, aut honestam: turpem autem: aut vt dantis sit turpitudo, nō accipientis: aut "vt" accipientis dumtaxat, non etiam dantis: aut vtriusque.

1 ¶ Ob rem [z] igitur honestam datum ita repeti potest, si res propter quam datum est, secuta [a] non est.

2 ¶ Quòd si turpis [b] causa accipientis fuerit, etiam si res secuta sit, repeti potest.

2. *De eo quod datur Iudici.*

2. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

VT puta, dedi tibi, *ne sacrilegium facias*, ne furtū: ne hominem occidas. in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero, *ne hominem occidas*, condici posse. 1 ¶ Item si tibi dedero [c], vt rem mihi reddas depositam apud te, vel vt instrumentum "mihi redderes". 2 ¶ Sed si dedi, *vt secundùm me in bona causa iudex* [d] *pronuntiaret*: est quidem relatum, condictioni locū esse. sed hîc quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere videtur. & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

De turpitudine dantis, & accipientis.

3. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

VBi autem & dantis [e], & accipientis turpitudo versatur: non posse repeti, dicimus. veluti si pecunia detur, *vt* [f] *malè iudicetur.*

2. *De turpitudine accipientis.* 3. *De meretrice.* 4. *De indicio.*

4. *Vlpianus* lib. 26. ad Edictum.

IDem, si *ob stuprum*, datum sit. vel si quis in adulterio deprehensus, redemerit se, cessat [g] enim repetitio. ídque Sabinus, & Pegasus responderunt.

1 ¶ Itē si dederit fur, *ne proderetur*, quoniam vtriusque turpitudo versatur, cessat repetitio.

2 ¶ Quotiens autem solius accipientis turpitudo versatur: Celsus ait, repeti posse. veluti si tibi dedero, *ne mihi iniuriam facias.*

3 ¶ Sed quod meretrici datur, repeti non potest, vt Labeo, & Marcellus scribunt: sed noua ratione [h]: non ea, quod vtriusque turpitudo versatur: sed solius dantis. illā enim turpiter facere, quòd sit meretrix: non turpiter accipere, cùm sit meretrix.

4 ¶ Si tibi indicium [i] dedero [k], *vt fugitiuum meum indices*, vel furem rerum mearum: non poterit repeti [l] quod datum est. nec enim turpiter accepisti. quòd si [m] à fugitiuo meo acceperis, ne eum indicares: condicere tibi hoc, quasi furi, possim. sed si ipse fur indicium à me accepit, vel furis, vel fugitiui socius: puto condictionem locum habere.

5. *Iulianus* lib. 3. ad Vrseium Ferocem.

SI à seruo meo pecuniam quis accepisset, *ne furtum ab eo factum indicaret*: siue indicasset, siue non: repetitionem fore eius pecuniæ [n], Proculus respondit.

De eo quod ex iniusta causa apud aliquem est.

6. *Vlpianus* lib. 18. ad Sabinum.

PErpetuò Sabinus probauit veterum opinionem existimantium,* id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici. in qua sententia etiam Celsus est.

De stipulatione per vim extorta.

7. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

EX ea stipulatione, quæ per vim extorta esset, si exacta esset pecunia: repetitionem esse constat.

De promisso ob turpem causam.

8. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

furis præmium promissum iure debetur *Paul. 2. sentent. 31. §. 20.*

i Indicium præmiū est, quod iudici præstatur *l. 43. §. 8. §. 9. ff. de furtis* [illegible] *in fine. ff. de præscriptis.* Adde quæ de mercedulis scripsi ad Edictum [illegible] Alexandrinis.

k Iudicium accipere licet *dict. l. 15.*

l Hinc colligi posse videtur, iure ciuili neminem teneri furem [illegible] non igitur furti conscius erit, si non indicet: *l. 48. §. 1. ff. de furtis.* atque Iulius Clarus *lib. 5. sentent. §. final. quæst. 87.* tradit, hanc quæstionem [illegible] Regulariter solam scientiam non esse punibilem. Zasius addit, nec [illegible] re Canonico & conscientiæ, Episcopo furtum alterius denunciari [illegible] vel domino ex officio inquirentibus? sic est. An etiam non inq[illegible] si in eos coniuretur, aut crimen sit publicum? Bartolus deteg[illegible] leficium, quòd multis non placet. Dicam quod sentio: in[illegible] esse quibus legibus viuas: vt si lege municipali, denunciatio del[illegible] quouis exigatur, id præstetur: sin minus, non passim iudicis [illegible] uertas. *argument. legis 31. in princip. ff. depositi.* nec in omnibus [illegible] in grauioribus, *lege 2. l. 7. ff. ad l. Pompon. de parricid.* & tum [illegible] ctis, *argument. l. 6. ff. de pœnis.* Itē, ne solus, occultus cum alio teste [illegible] denuncies, an non reus (verè alioquin, sed tacitus) actione legis [illegible] obruere potest? an non etiam indignum, te inuidiam ac pœn[illegible] scripto seruientem? Per contrarium, si denunciasse, aut alium [illegible] innocens tandem futurus?

m *l. 4. in fine §. eod. l. 1. 2. ff. de receptatoribus.*

n Quinimò, re à se euulgata, suspendi posse. *Bartol. hîc*

a Solutio spontanea (etiam vsurarum) *Iason*, post metum adhibitum, metum purgat & turpitudinem commissam in contractu *l.2. Cod. de his quæ vi metúsve cau.* etiam residui ratione, vt in illud competat actio. An & principis voluntaria coronatio eiusdem meticulosam electionem purgat? sic putat Iason.

b De inani dixi *ad l.6. ff. de dolo.*

SI ob turpem causam promiseris Titio: quãuis, si petat exceptione doli mali, vel in factum summouere eum possis: tamen, si [a] solueris, nõ posse te repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis, quæ propter exceptionem inanis [b] esset, pristina causa, id est turpitudo, superesset. porrò autẽ si & dantis, & accipientis turpis causa sit, possessorem [c] potiorem esse. & ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

De dato, vt reddatur quod gratis reddi debuit.

9. *Idem* lib. 5. ad Plautium.

SI vestimenta vtenda tibi commendauero: deinde pretium, *vt reciperem* dedissem: cõdictione me rectè acturum [d], responsum est. quamuis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit: tamen turpiter datum est.

1 ¶ Si rem locatam tibi, vel venditam à te, vel mandatam vt redderes, pecuniam acceperis: habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem. quod si, vt id, quod ex testamento, [e] vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim: condictio dumtaxat [f] pecuniæ datæ eo nomine erit. idque & Pomponius scribit.

c In pari causa turpitudinis potior est causa possidentis.

d qui gratuitam restitutionem debet, turpiter pecuniam restituendi causa accipit.

e Actio ex testamento stricti iuris est. *Iason ex l.6. ff. de in litem iurando.* in ea tamẽ veniunt fructus & vsuræ à tempore moræ, eáque angustiis temporis non vitiatur ad instar actionum bonæ fidei. *Iason. ad l. 5. de eo quod certo.*

f Non ex duplici causa, vt in bonæ fidei iudiciis *in princ. ff. eodem.*

DE [g] CONDICTIONE indebiti [h].

TIT. VI.

Continuatio. 1. *De ignorantiâ, & scientia soluentis.*

Vlpianus lib. 26. ad Edictum.

NVNC videndum de indebito soluto.

1 ¶ Et quidem si [i] quis indebitum ignorãs soluit, per hanc actionem condicere potest. sed si sciens [k] se non debere, soluit: cessat repetitio.

De soluto, vt, si appareat indebitum, reddatur. 1. *De soluto ex testamento.*

2. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

SI quis sic soluerit, vt [l], *si apparuisset esse indebitum, vel Falcidia emerserit, reddatur*: repetitio locum habebit. negotium enim contractum est inter eos.

1 ¶ Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum [m], vel inofficiosum, vel irritum, vel ruptum apparuerit: repetetur [n]: vel si post multum temporis emerserit æs alienum: vel codicilli [o] diu celati, prolati: qui ademptionem continent legatorum solutorum: vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. nam Diuus Hadrianus circa inofficiosum, & falsum testamentum rescripsit, actionem [p] dandam ei [q], secundùm quem de hereditate iudicatum est.

3. *Papinianus* libro. 28. Quæstionum.

IDem est, & si solutis legatis, noua & inopinata causa hereditatem abstulit: veluti nato [r] posthumo, quem heres in vtero fuisse ignorabat: vel etiam ab hostibus reuerso filio, quem pater obijsse falsò præsumpserat. nam vtiles actiones posthumo, vel filio, qui hereditatem euicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, Imperator Titius Antoninus rescripsit. scilicet quòd bonæ [s] fidei possessor, in quantum locupletior factus est, tenetur. nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa soluit, pertinebit.

g 4. Cod. 5.

h quod est quadruplex. Naturaliter & ciuiliter, naturaliter non ciuiliter, ciuiliter non naturaliter, ope exceptionis nõ naturaliter & ciuiliter.

i Indebitũ qui per ignorãtiam non sciens & prudens soluit, condicit, *Synopsis Basil. 52. Titul. 3. ex lib. 24. Titul. 6. cap. 1.*

k Qui sciens indebitum soluit, non repetit, *vide l. 9. Cod. eod.*

l Id est, si quis dubitans soluerit, *vide l. 11. Cod. eod.* aut potius animo conferẽdi alterius iuris. *l. 15. ff. de bono. possess. cõtra tabul.*

m Testamenti hæc vitia falsum, inofficiosum, irritũ, ruptum.

n Hoc in legato ad pias causas nõ admittit Baldus *l. 2. Cod. de fideicommissar. libert.* quod Iasoni displicet hîc: cùm non sit eadem semper ratio libertatis & piæ causæ.

o Probatis codicillis, vel alio testamento, quibus ademptum est legatum, vel certè rescissum, perperam soluta repetuntur, *Paul. 3. sentent. 6. §. vltim.*

p Condictionem indebiti. Vnde colligas, Testamento ob falsum vitiato, seu falso pronunciato, legatorum futuram solutionem non tantùm impediri, sed etiam præstitam iam reuocari: *vt hîc.* Quid si libertas bona fide ex testamento præstita, & id testamẽtum, pòst falsum pronunciatum est? hic casus excipitur: libertas non retractatur. *l. 2. Cod. de fideicommiss. libertat*

q *l. 5. in fine ff. eod.* r *l 7. in fine ff. familiæ.*

s Locupletior factus bonæ fidei etiam possessor, tenetur. Dicamus apertius: Bonæ fidei possessor & legatarii, quibus bona fide soluta legata sunt, non tenentur nisi quatenus facti locupletiores sunt. Ideóque legatis consumptis non tenentur: *vt hîc.* Cur ita? Indebiti condictio catenus datur, quatenus accipiens factus locupletior est, *l. 26. §. 12. l. 65. §. 6. hoc Titulo.*

t Legata ex primo testamento soluto, possunt per heredem in secundo testamento institutum repeti.

u *l. 2. in fine l. 3. 4. ff. eod. l. 46. ff. eod.*

x Minor in integrum restituitur aduersus hereditatem inconsultè aditam: vt eam nimirum omittat.

y *subaudi* indebitis: nam debita soluta non repeterentur, *l. in integr. ff. de minoribus.*

z *dicta l. 2.* hîc minor heres soluit, cognati repetunt.

a Hoc notandum, datas ab eo interim libertates, ex fideicommisso, non reuocari *l. 31. ff. de minoribus l. 30. §. 10. § 11. ff. de fideicommiss. libert.* nec pretium seruorum manumissorum à minore acceptum restitui *l. 22. ff. de minoribus.* Sed nec ea pecunia quæ quibusdam creditoribus hereditariis soluta erit, communicabitur cæteris creditoribus *dict. l. 31.* b *l. 87. ff. de solutionibus.*

c *l. 87. ff. de solutionibus; adde l. 46. ff. de pecul.*

d Procurator generale mandatum habens, mandatum quoque soluendi habere intelligitur: *vt hîc,* soluendi inquam, ei quòd ciuiliter debetur, non quod naturâ tantùm. *l. si is cui. §. Flauius, ff. de solutionibus.* e Procurator secutus mandatum, quod facit, ratum per se est, neque indiget alia ratihabitione: vnde notant clausulam rati mãdato adiectã, superuacuã esse, cùm tacitè intelligatur. At Angelus putat super. ore clausula concedi generalẽ, & liberã administrationẽ eo effectu vt possit transigere & compromittere in *l. fi. procuratorẽ l. quæ Tutelæ oru. §. sunt quidã ff. de peculio.* Verũ communiter explosa est a sentẽtia: est, hæc sentẽtia Liberã nunquã cõcedi nisi expresse cõcessa sit *dict. l. quæ Tuberonis §. alio.* vt post Glossas iuris Canonici, Cuiacium Bartolũ, Baldũ. Salicetum, Genuianũ, Ludouicũ tenet Iasõ.

4. *Paulus* libro 3. ad Sabinum.

IDem Diuus Hadrianus rescripsit, & si [t] aliud testamentum proferatur.

5. *Vlpianus* lib. 16. ad Sabinum.

NEc nouum, vt, [u] quod alius soluerit, alius repetat. Nam & cùm minor viginti quinque annis, inconsultè [x] adita hereditate, solutis legatis [y], in integrum restituitur: non ipsi repetitionem competere, sed ei [z]: ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est [a].

De procuratore & tutore.

6. *Paulus* libro tertio ad Sabinum.

SI procurator tuus indebitum soluerit, & tu ratum non habeas: posse repeti, Labeo libris posteriorũ scripsit, quòd si debitum fuisset, non [b] posse repeti. Celsus: ideo, * quoniam [c] cùm quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, vt soluat [d] creditori: neque [e] postea exspectandum sit, vt ratum habeat.

1 ¶ Idem Labeo ait, si procuratori, indebitum solutum sit, & dominus [f] ratum non habeat, posse repeti.

2 ¶ Celsus ait, eum, qui procuratori debitum soluit, continuò liberari: neque rati habitionem considerari. quod si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam [g] nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur. & ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum.

3 ¶ Iulianus ait. neque [h] tutorem, neque procuratorem soluentes, repetere posse. neque interesse, suam pecuniam, an pupilli, vel domini soluant.

Quid repetitur.

7. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

QVod indebitum per errorem soluitur, aut ipsum, [i] aut tantundem [k] repetitur.

De eo quod mulieri debetur à marito qui non est soluendo.

8. *Paulus* libro sexto ad Sabinum.

QVod nomine mariti, qui soluendo non sit, alius mulieri soluisset: repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

9. *Vlpianus* libro. 66. ad Edictum.

NAm & maritus, si [l], cùm facere nihil possit, dotem soluerit [m], in ea causa est, vt repetere non possit [n].

De debito in diem.

10. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

f *l. 14. ff. de condictione caus. dat.*

g In mandato quantumcũque generali, & cum libera, & irreuocabili, numquam intelligitur mandatum procuratori, vt indebitum recipiat, *vt hîc, & l. 57. §. 1. ff. eod.* aut illicitum faciat, aut id per quod dominus incidat in pœnam vt opponat exceptiones calumniosas, & articulos criminosos: vt possit compromittere, appellare ab executione sẽntentiæ, recusare iudicem, in carcerem coniicere debitorem mandantis, indignum eligerẽ suo loco, negarẽ aut facere aliquid in præiudicium mãdantis & eius famæ, & breuiter, Procurator generaliter datus non cẽsetur datus ad illicita, *Iason hîc. apud quẽ vide limitat. huius regul. vide etiam. l. 46. ff. de pecul. l. 6. ff. de pignor.* & Canonistæ dicunt, in generali mãdato & concessione, non intelligi ea cõcedi quæ ei sunt reseruata iure priuilegij. Quæ omnia obtinent etiãsi procurator mãdatum habeat cum libera; *l. si pater, infrà de his quæ in fraudem*: etiamsi dominus iurauerit ratum habiturum gestum à procuratore: nam cùm iuramentum iuris sit diuini, meritò extendi non debet ad res iuri diuino contrarias, hoc est iniquas & iniustas. Quid si procurator quòd temerè litigaret, quòd contumax esset, quòd peteret eam rem, quam non peti ipse dominus sub pœna præstare debuit in pœnam incidit? Quid si gestum à procuratore dominus ratum habuit, tacitè vel expresse. Quid si procuratorem iniusta postulantem dominus ipso sciens vel præsens, non prohibuit? Quid si consuetam pœnam promisit? Quid si iusto errore ductus indebitum sine vlla culpa sua, diligentissimus aliàs recepit? Procuratoris facto domini in pœnam incidere: ipsum denique procuratorem rectè indebitum recipere notat Iason *hîc.* h *Item Synopsis Basilicon 37. Titulo 11. ex libro 24. Titul. 6. cap. 4: 5. Harmenopul. 11. § 46. adde l. 13. § 2. ff. de administrat. tutorum.* i si species est. k si quantitas *l. 26. in fin. ff. de præscript.* l Dotis nomine non conuenitur maritus in solidum, sed quatenus possit facere, ne egeat: *l. maritum & seq. ff. soluto: non taxitùm. ff. de re indicata: l. in condemnatione. ff. de regulis.* Quid si pauper maritus totam dotem soluit? non repetit, superius enim beneficium maritus habet, retinendo, non repetendo: *vt hîc.* Quid si in re immobili consistat, eáque exstet? vt extraneus conueniri potest, *l. 1. §. cum ante l. Cod. de rei vxor. act.* Quid si mulier ipsa æquè inops? Quid si maritus ideo inops, quòd decoxerit? Quid si cùm dotem reciperet, se idoneum & soluendo professus est? in solidũ conueniri posse notat hîc Iason. Quid si dote fisco vindicata, à fisco conueniatur? Bartolus putat in solidum rectè conueniri: à quo Alexander & Iason dissentiunt. Rectè: nihil enim speciale fingendũ est in fisco, nisi id lex nominatim adiiciat. *Gloss. in l. 1. Cod. de petit. hered.* Deinde fiscus succedẽs priuato, priuati iure vtitur, *l. fiscus. ff. de iure fisci.* Postremò ius apertum est, *in l. si maritus ff. soluto.* m *l. 5. §. 2. in fin. ff. de liberatione legata.*

n Eo neglecto quòd egere possit: An quòd deducendi priuilegium marito tantùm competat retinendo, non autem petendo, vt post Baldum ait Iason?

a Exceptione temporali, & sic dilatoria, tutus per errorem soluens, repetit: quod non modo verum in exceptione quauis aperta, sed etiam in tacita & à lege præsumpta: seu quam lex dilatoriam præsumit *Iason hîc*.

b Quid, num ante diem soluere cogi quis potest? in genere non est cogendus, nisi debitor sit fisci, & magnæ fisco necessitates immineant. *l. prim. Cod. de condict. ex lege.*

IN [a] diem debitor, adeò debitor est, vt ante [b] diem solutum [c] repetere non possit [d].

Si de peculio condemnatus plus, quàm in eo sit, soluerit.

11. *Vlpianus* lib. 35. ad Sabinum.

SI is, cum quo de peculio actum est, per imprudentiam plus, quàm in peculio est, soluerit: repetere non potest [e].

De herede.

12. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI fundi mei vsumfructum tibi dedero, falsò existimãs me eum tibi debere: &, antequàm repetam, decessérim: condictio eius [f] ad heredem quoque meũ trãsibit.

De Naturali obligatione serui. 1. vel pupilli.

13. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

NAturaliter [g] etiam seruus obligatur. & ideo si quis nomine eius soluat, vel ipse manumissus [h] (vt Pomponius scribit) ex peculio, cuius liberam administrationẽ habeat: repeti non [i] poterit. & ob id & fideiussor pro seruo acceptus "tenetur [k]:" & pignus pro eo datum tenebitur. & si seruus, qui peculij administrationem habet, rem pignori in id, quod debeat, dederit: vtilis pigneraticia reddenda est.

1 ¶ Idem quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, & locupletior [l] factus est, si pubes factus soluat, non repetit.

14. *Pomponius* libro 21. ad Sabinum.

NAm * hoc natura [m] æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem [n].

Quid repetitur. 1. De nummis alienis. De possessione. 2. De re cuius vsusfructus alienus est.

15. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

INdebiti soluti condictio naturalis [o] est. & ideo etiam quod rei solutæ accessit, venit in condictionem: vtputa partus [p], qui ex ancilla natus sit: vel quod alluuione accessit. immò & fructus, quos is, cui solutum est, bona fide percepit, in condictionem venient.

1 ¶ Sed & si nummi alieni dati sint, condictio competet, vt vel possessio eorum reddatur. quemadmodum si falsò existimans possessionem me tibi debere alicuius rei tradidissem [q], condicerem. Sed & si possessionem tuam fecissem, ita vt tibi per longi temporis præscriptionem auocari non possit: etiam sic [r] rectè tecum per indebitam condictionem agerem.

2 ¶ Sed & si vsusfructus in re soluta alienus sit: deducto vsufructu, à te condicam.

De debito sub conditione, vel sub die incerto.

16. *Pomponius* libro 15. ad Sabinum.

SVb condicione debitum, per errorem solutum [s] pendente [t] quidem condicione, repetitur: condicione autem existente, repeti non potest.

1 ¶ Quod autem sub incerto die debetur, die existente [u] non repetitur.

17. *Vlpianus* lib. 3. ad Edictum.

NAm si, *cum moriar*, dare promisero, & antea soluam: repetere me non posse, Celsus ait. quæ sententia vera est [x].

18. *Idem* lib. 47. ad Sabinum.

QVod si ea condicione debetur, quæ omnimodo extatura est: solutum repeti non potest: licèt sub alia condicione, quæ an impleatur, incertum est: si ante soluatur, repeti possit.

De debitore ob pœnã creditoris liberato. 1. Si non debitor creditori soluat. 2. De cõmuni pecunia soluta. 3. De soluto quasi ex alternata obligatione. 4. De duobus reis. De reo & fideiussore.

19. *Pomponius* libro 22. ad Sabinum.

c Pone ante diẽ soluisse eum qui 40. post annos summã quãtitatem soluere debuit: non interusuriũ quoq; tẽporis repetet? Negat Bartolus *in l. 1. s. cod. & in l. cum quis Cod. de iuris & facti ignoran. argum. l. nam & cum moriar. j. eod.* vt & Baldus hoc argumento, quòd cùm fortè ipsam repetere non possit, non possit & vsuras, *l. eod. Cod. de vsuris*. In eadẽ sententia est Angelus & Salicetus *hîc* & Alexander *in l. 1. s. eod.* Iacobus Butrigarius & Albericus cõmunem esse putãt. Contra Iason putat posse repeti: post Glossã *in dict. l. cũ quis.* Butrigariũ quoque Baldũ. Raphaelẽ Fulgos. Martinum Siliũ, Albericum Imolam: imò & Bartolum in ea sentẽtia sibi varium in *l. si solet, §. Lucius. ff. soluto.* Mouetur autem quòd plus tempore solutum æque repeti debeat, vt pl⁹ quãtitate seu re, cùm dies pars sit obligationis, *l. 1. §. in diem. ff. de edendo l. 19. in fin. l. 23. in fine l. 25. l. 40. j. eod.* cùm argumentum a re ad tẽpus valeat, *l. miles. j. de testam. milit.* eo magis quòd indebiti cõdictio æquitate & natura consistat *l. 14. j. eod. l. non debet. §. in re. j. de regulis iu is.* Et aliàs interusurium temporis deduci, quoties quis coactus aut per errorem soluat, iure constare *l. si constãte. §. quoties. j. soluto l. aut, §. si cum, l. omnes in fin. j. quæ in frau. credit. Gloss. & Bartol. in l. 1. Cod. de condict. ex lege, l. 39. j. eod. l. si mãdau. tibi fideiu. ff. mãdati. l. mulier §. rerum. j. rerũ amot.* Postremò indebiti cõdictione id omne repeti quo qs factus est locupletior, *l. 26. §. 12. j. eod.*

d Non idem est in debito cõditionali: quia pendente conditione solutum repeti potest, *l. 16. j. eod.*

e Dominus vltra peculium soluens non repetit.

f Condictio indebiti, puta vsusfructus, transit ad heredem soluentis. *Iason.* per quam fructus præteriti percepti repetuntur, *l. 6. j. de vsufruct. legat.*

g Naturalis obligatio (quæ in seruum cadit) impedit repetitionem soluti, quin etiam ei accedere potest fideiussor, & pignus, *vt hic l. 14. j. de obligat.*

h *l. 21. §. 2. j. de fideiuss. l. 83. j. de solut.*

i *vide l. 21. §. 2. j. de fideiussoribus.*

k *l. 16. j. de fideiussoribus.*

l Id autem accidit quoties illud soluit, quòd de suo fuisset soluturus, *vt l. 4. §. 4. j. de doli excep.*

m *l. 66. j. eod. l. 206. j. de regulis iuris. vide l. 2. §. 10. j. ne quid in loco public. l. [...] stract. pignorat. l. 3. in fine l. 6. in fine j. de iure dotium: l. 7. l. 25. j. rerum amot. [...] j. de institoria: l. 6. §. 3. s. de negotiis.*

n Quo igitur iure vsucapiones? an vt negligentia dominorum puniretur [...] incerto dominia sint? an quòd rigor in specie, æquitati (si ea in genere [...]

SI pœnæ [y] causa eius, cui debetur, debitor liberatus est: naturalis obligatio [z] manet. & ideo solutum repeti non potest.

1 ¶ Quamuis debitum sibi quis recipiat: tamen si is, qui dat, non debitum dat: repetitio competit. veluti si [a] is, qui heredem se, vel bonorum possessorem falsò existimans, creditori hereditario soluerit. hic enim neque [b] verus heres liberatus erit: & is, quod dedit, repetere poterit. "quamuis enim debitum sibi quis recipiat: tamen si is, qui dat, non debitum dat: repetitio competit" [c].

2 ¶ Si falsò [d] existimans debere, nummos soluero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt: eius summæ partem dimidiam, non [e] corporum, condicam.

3 ¶ Si putem me Stichum aut Pamphilum debere, cùm Stichum debeam: & Pamphilum soluam: repetam [f], quasi indebitum solutum. nec enim pro eo, quod debeo, videor id soluisse.

4 ¶ Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter soluerint: Celsus ait, singulos quina repetituros: quia, cùm decem deberent, viginti soluissent: & quod amplius ambo soluerint, ambo repetere possunt.

20. *Iulianus* lib. 10. Digestorum.

SI reus, & fideiussor soluerint pariter: in hac causa non differunt à duobus reis promittẽdi. quare omnia, quæ de his dicta sunt, & ad hos [g] transferre licebit.

21. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

PLanè si duos reos non eiusdem pecuniæ, sed alterius obligationis constitueris. vtputa Stichi aut Pamphili: & pariter duos datos: aut togam vel denaria mille: non idem dici poterit in repetitione, vt partes repetant: quia nec soluere ab initio sic [h] poterunt. igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit soluere: vt alterius repetitio impediatur.

Si quis quasi adiecto soluerit. 1. De itinere.

22. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

SEd & si me putem tibi aut Titio promisisse, cùm aut neutrum factum sit, aut Titij persona in stipulatione cõprehensa non sit: & Titio [i] soluero: repetere à Titio potero. 1 ¶ Cùm iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi, incerti condicam [k], vt iter mihi concedatur.

De transactione 4. De actione dupli vel quadrupli.

23. *Vlpianus* lib. 43. ad Sabinum.

ELeganter Pomponius quærit: si [l] quis suspicetur trãsactionem [m] factã "vel" ab eo, cui heres est, vel ab eo, qui procurator est: & quasi ex transactione dederit, quæ facta non est: an locus sit repetitioni. & ait, repeti posse. ex falsa enim causa datum est. Idem puto dicendum, & si trãsactio secuta non fuerit, propter quam datum est. Sed & si resoluta sit transactio. idem erit dicendum.

1 ¶ Si post [o] rem iudicatam quis transegit, & soluerit: repetere poterit idcirco: quia placuit, transactionem nullius esse momenti. hoc enim Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit. retineri tamen [o], atque compẽsari in causam iudicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. quid ergo, si appellatum sit? vel hoc ipsũ incertum sit an iudicatum sit, vel an sententia valeat? magis est, vt transactio vires habeat. tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cùm de sentẽtia indubitata, quæ nullo remedio adtemptari potest, transigitur. 2 ¶ Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit: apparet, posse repeti, quod datum est: quia trãsactio senatusconsulto [p] infirmatur. 3 ¶ Si quis post transactionem nihilominùs condemnatus fuerit: dolo quidem id fit, sed tamen sententia valet. potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem. sed si post litem contestatam transactum est, nihilo minùs poterit exceptione doli vti post secuti [q]. dolo enim facit, qui contra transactionem expertus, ampliùs petit. & ideo condemnatus repetere potest quod ex causa transactionis dedit. sanè quidem ob causam dedit: neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta. sed, hîc non

repetit: vel potius quod solutum est in satisfactionem compensatur. [...] sententiam sequuta sit appellatio, vel incertum sit, an omnino iudicatum [...] an sententia valeat, vires habet transactio, *Synopsis Basilicon 11. Tit. [...] Titul. 6. cap. 18. adde 1. Harmenopul. 10. §. 4.*

m Aut compromissum, *l. 26. §. 10. j. eod.*

n *vide l. 32. Cod. de transactionibus.*

o *l. 7. §. 1. 2. s. de transactionibus.*

p Imò, oratione Diui Marci, *l. 8. s. de transact.* Dic vtrumque verum. [...] orationes principum in senatu recitatas senatusconsulta sequebantur [...] plenius *ad l. 16. j. de ritu nuptiar. l. 7. Cod. de prædiis minor.*

q Cur ita? vide *l. 2. Cod. sententiam rescinds.*

a Duæ lucratiuæ causæ non concurrunt.
b *vide l.26.§.3.ↄ.eodem.*
c *l.67.§.2.ↄ.eodem.*
d Indebitas vsuras qui soluit, cum sortem deberet, non repetit. Quod si supra legitimum modum vsuras soluit, non repetit quidem, sed sorti imputat. Quod si sortem quoq; soluerit, repetet soluta, vt qui sortem non debeat: siue adeo ante sortem vsuras soluerit, siue post, siue simul *Synopsis Basilicon 52.Titul.3. ex lib.24.titul.6. cap.20.*

videtur causa secuta, cùm transactioni non stetur. Cùm igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum nó habet. neque[a] enim vtrumque debet locum habere, & repetitio, & exceptio.

4 ¶ Si qua lex, ab initio, dupli, vel quadrupli statuit actionem: dicendum est, solutum ex falsa eius causa repeti posse.

De exceptione perpetua.

24. *Idem* lib. 46. ad Sabinum.

SI is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cùm sciret[b] sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid vt liberaretur: condicere non potest.

De reo & fideiussoribus.

25. *Idem* lib. 47. ad Sabinum.

CVm duo pro reo fideiussissent decem, deinde reus tria soluisset, & postea fideiussores quina: placuit eum, qui[c] posterior soluerit, repetere tria posse hoc merito. quia, tribus à reo solutis, septem sola debita supererant: quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

De vsuris. 3. de exceptione perpetua. 4. Si plus solutum sit. 7. De exceptione perpetua. 8. De peculiati debitore & peculio adempto. 9. Si filiusfamilias mutuatus soluerit. 10. De opinata condemnatione ex compromisso. 11. De successoribus. 12. De operis libertorum. 13. De obligatione alternata.

26. *Idem* lib. 26. ad Edictum.

SI[d] non sortem quis, sed vsuras indebitas soluit, repetere[e] non poterit, si sortis debitæ soluit. sed si supra legitimum modum soluit: Diuus Seuerus rescripsit, (quo iure vtimur) repeti quidem non posse: sed sorti imputandum[f]: &, si postea sortem soluit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde & si ante[g] sors fuerit soluta: vsuræ[h] supra legitimum modum solutæ, quasi sors indebita, repetuntur. quid, si simul soluerit? poterit dici, & tunc repetitionem locum habere. 1 ¶ Supra[i] duplum[k] autem vsuræ, & vsurarum[l] vsuræ, nec in stipulatum deduci, nec exigi possunt: & solutæ repetuntur: quemadmodum futurarum vsurarum vsuræ.

2 ¶ Si quis falsò se sortem debere credens, vsuras soluerit: potest condicere. nec videtur sciens indebitũ soluisse.

3 ¶ Indebitum autem solutum accipimus, non solùm si omnino non debeatur, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam[m] peti non poterat. quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens[n] se tutum exceptione, soluit.

4 ¶ Si centum debens, quasi ducenta deberem, fundũ ducentorum solui: competere repetitionem, Marcellus libro vicesimo digestorum scribit: & centum manere stipulationem. licèt enim placuit, rem[o] pro pecunia solutam, parere liberationem: tamen si ex falsa debiti quantitate maioris[p] pretij res soluta est: non fit confusio partis rei cum[q] pecunia * nemo enim inuitus[r] compellitur ad cõmunionem. sed & condictio integræ rei manet, & obligatio incorrupta. ager autem retinebitur, donec debita pecunia soluatur. 5 ¶ Idem Marcellus ait, si pecuniam debens, oleum dederit pluris pretij, quasi plus debẽs: vel cùm oleum deberet, oleum dederit, quasi maiorem modũ debens: superfluum olei esse repetendum, non totum: & ob hoc peremptam esse obligationem.

6 ¶ Idem Marcellus adiicit: si, cùm fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur æstimatione facta, solutio pecuniæ solidi pretij fundi facta sit: repeti posse non totum pretium, sed partis indebitæ pretium.

7 ¶ Adeo autem perpetua[s] exceptio parit condictionem. vt Iulianus libro decimo scripsit: si emptor fundi dãnauerit heredem suum, vt venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans, rem tradiderit: posse eum fundum condicere. idémque, & si debitorem suum damnauerit liberare, & "ille" ignorans soluerit. 8. ¶ Qui filiofamilias soluerit, cùm esset eius peculiaris debitor: si quidem ignorauit[t] ademptum ei peculium, liberatur: si scit[u], & soluit, condictionem non habet: quia sciens[x] in-

e *l.3.in fin.Cod. de vsuris.*
f *l.102. in fin.ↄ. de solutionibus.*
g *l.18.Cod.de vsuris.*
h vsuras quæ cẽtesimã excedunt, per errorẽ soluti repeti possunt. *Paul.2. sentent.14.§.4.*
i *l.4.in fin.ↄ.de nautico fœnore, v. Paul. 2. sentent. 14.§.2: & ibidem Cuiacium.*
k Vsuris sortẽ adæquãtibus, vsurarũ ratio finitur. Eã ratione, in cẽtesimas Kalendas rectè stipulari vsuras licuit: hoc.n. tẽporis spatio sortẽ adæquabãt vsuræ cẽtesimę legitimæ *l. centesimus ↄ. de ver. oblig.*
l *l.28.Cod.de vsuris.*
m *l.40.ↄ.eodem.*
n *l.24.ↄ.eodem. l.21.§.1.ↄ. de inofficioso.*
o *vide l.17.Cod. de solutionibus.*
p *l.84.ↄ.de regulis iuris.*
q hæc verba. *cum pecunia*, Hotomanus expũgit. *3. obseruat.5.*
r *vide l.vlt.Cod. commun.diuidun. 2.Feu.55.§.2.* excipe casum Nouellæ Leonis 102.
*
s qui perpetuã exceptionẽ habet solutum per errorem repetere potest *l.40. ↄ.eod.*
t ignorantia ac iustus error, solutionẽ factam filiofamiliàs, excusat. *l. 27. in princip. ↄ. de pactis: adde l. 14. §. penulti.ↄ. quando dies legati.*
u *l.21.§.1.ↄ.de inofficioso.*
x Ideóque videtur donare: proinde nõ repetit.
y de operis libertorum *vide hîc Bartol. Iason. & Zasium.1.Responsor.3.*
z Si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti non possunt *l.26.ↄ.de præscriptis.*
a Facta repeti speculariter non possunt *argument. l. penultim.ↄ. de præscriptis.* Sed & illud notant: Obligationem antidoralem in liberto ita potentem esse, vt si operas officiales patrono præstiterit, quas sola natura ei debet, non repetat. Vide interea hîc Iasonem: sedecim effectus enumerãtem naturalis seu antidoralis obligationis.
b Cur natura? quia lex est naturæ beneficio beneficium pẽsare. *l. sed etsi.§.consuluit ↄ.de petit.heredit.*
c Operas patrono libertus natura debet vt hîc operas officiales *in fin.§.*
d operarum & officij discrimen.
e Transigere & compromittere de operis cum patrono suo libertus potest.
f Operarum aliæ officiales, aliæ fabriles.
g Operæ fabriles an eæ sunt quæ sine vlla disciplina præstantur? *Bartolus* ita putat: Iason contra sentit argumento huius loci.
h vel pictorias. *Cuiac. ad tit. de adquisit. per adrogationem, vt in l.23.24.ↄ.de operis libert.*

i Dic posse condicere, quando esset conducturus. *vers. sic in proposito ↄ.*
k Varietate circumstantiarũ, variantur eiusdem hominis operę, vt nec eędem, neque eiusdem sint, neque eidem præstentur. *adde l. Nemo ↄ. de duobus reis l.31.ↄ. de solutionibus. vide tamen l.15.in fin. Cod. de contr. stipulat.*
l *aliàs* tempus operæ vnius & eiusdem hominis vno die præstitæ, ab operibus eiusdẽ alterius diei distinguũtur. sed & hoc notant, Quæ tẽpore distinguãtur, eadem semper non esse.

debitum soluit. 9 ¶ Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus si soluerit: & patri suo heres effectus, velit vindicare nummos: exceptione summouebitur à vindicatione nummorum. 10 ¶ Si quis quasi ex compromisso condemnatus, falsò soluerit, repetere potest.

11 ¶ Hereditatis, vel bonorum possessori; si quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit: si verò is non defendat, etiam debitum solutum repeti potest. 12 ¶ Libertus cùm se putaret operas[y] patrono debere, soluit: condicere[z] eum non[a] posse; quamuis putans se obligatum soluit, Iulianus libro decimo digestorum scripsit. natura[b] enim operas[c] patrono libertus debet. Sed & si[d] non operæ patrono sunt solutæ: sed, cùm officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit[e] pecunia, & soluit: repetere non potest. Sed si operas patrono exhibuit, non officiales[g], sed fabriles: veluti[h] pictorias[i], vel alias: dum putat se debere: videndum, an possit condicere[k]. & Celsus libro sexto digestorum putat, eam esse causam operarum, vt non sint eædem, neque eiusdem hominis: neque eidem exhibentur. nam plerumque[l] robur hominis, ætas tẽporis[m], oportunitásque naturalis[n] mutat causam operarum. & ideo nec volens quis reddere potest. sed hæ (inquit) operæ recipiunt æstimationem[o]. & interdum licèt aliud[p] præstemus, (inquit) aliud condicimus. vtputa fundum indebitum dedi, & fructus[q] condico: vel hominem indebitum, & hunc sine fraude modico distraxisti: nempe hoc solùm refundere debes, quod ex pretio habes, vel meis sumptibus pretiosiorem hominem feci: nónne[r] æstimari hæc debent? sic & in proposito ait, posse[s] condici quanti operas essem conducturus. Sed si delegatus[t] sit à patrono officiales[u] operas, apud Marcellum libro vicesimo digestorum quęritur, & dicit Marcellus, non[x] teneri eum: nisi[y] fortè in artificio[z] sint. hæ enim, iubente patrono, & alij edendæ sunt, sed si soluerit officiales delegatus, non potest condicere: neque ei, cui soluit, creditori[a] (cui alterius contemplatione solutum est, quíque suum recipit) neque patrono, quia natura ei debentur.

13 ¶ Si, decem aut Stichum stipulatus, soluam quinque: quæritur, an possim condicere, quæstio ex hoc descendit, an liberer in quinque. nam, si liberor[b], cessat condictio: si non liberor, erit condictio, placuit autem, (vt Celsus libro sexto, & Marcellus libro vicesimo digestorũ scripsit) non perimi partem dimidiam obligationis: ideóque eum, qui quinque soluit, in[c] pendenti habendum, an liberaretur: petíque ab eo posse reliqua quinque, aut Stichum: &, si præstiterit residua quinque, videri eum & in priora[d] debita soluisse: si autem Stichũ præstitisset, quinque eum posse condicere, quasi indebita. sic posterior solutio cõprobabit, priora quinque vtrùm debita, an indebita soluerentur. Sed & si, post soluta quinque, & Stichus soluatur: & malim ego habere quinque, & Stichum reddere: an sim audiendus, quærit Celsus. & putat natam esse quinque condictionem. quamuis vtroque simul soluto, mihi † retinendi, quod vellem, arbitrium daretur.

14 ¶ Idem ait, & si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solui. Idem, & si duo sint promissoris heredes. Secundum quæ liberatio non contingit, nisi aut vtrique quina, aut vtrique partes Stichi fuerunt solutæ.

Verbis condicitur.

27. *Paulus* lib. 28. ad Edictum.

QVi loco certo debere existimans indebitum soluit, quolibet[e] loco repetet. non enim existimationem soluentis, eadem species repetitionis sequitur.

Si debitor absolutus soluerit.

28. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

IVdex si malè absoluit, & absolutus sua[f] sponte soluerit, repetere non potest.

De pupillo furioso, prodigo.

29. *Vlpianus* libro secundo.

Disputationum.

m *al.* naturalẽ.
n Æstimatio rei condicitur; quoties res ipsa condici nõ potest, *l. penultim.ↄ. de præscript. verb. l.vltim.ↄ.de offic. iudic. l. non amplius §. cũ bonorũ ↄ. de legat.1.*
o Indebitum ipsum nõ semper condicimus; sed nonnunquã eius loco aliud.
p. *l.15.ↄ.eod. l.65.§.5.ↄ.eod.*
q Indebitũ omni iure solutũ, condici potest.
r *aliàs* non æstimari hæc debẽt; *& ita est in vulgata editione.* Vnde colligunt, eũ qui indebitũ seruum acceperit, & eũ pretiosiorẽ fecerit, sumpt⁹ nõ posse repetere, aut retinere æstimationem eius, quo prætiosior est: hac nimirum ratione, quòd huiusmodi conditio intrinseca sit.
s Delegari operæ officiales non possunt, *vt hîc & l.4.ↄ.de nouat.* Quid ita? cohærent personæ patroni *l.operæ.ↄ. de operis libert.*
t *aliàs* inofficiales.
u Cur non tenetur: cùm liberto consentiente fiat delegatio? *l.1.ↄ.de nouationibus.* Operæ officiales à persona patroni separari nõ possunt. *adde l.libert.ff. de operis libert.*
x Operæ artificiales, sicut reales operæ, transeunt ad filios: imò & ad extraneos *l.fin.* id est, delegari possunt.
y Operæ artificiales relegari possunt, *vt hîc* Cur possunt? quippe quia personæ patroni non cohęrẽt: sed ab eo possunt separari.
z Delegatio, creditori fieri solet.
a Eadem solutio non potest operari liberationem, & inducere repetitionem, *l.32.§.4.in fin.ↄ. eod. l.34.in fin.ↄ.de solut.*
† creditori scilicet: verùm id abrogatur *l.10.in fine Cod.eod.* data ei electione recipiendi qui & dandi habuit *vide l.32.ↄ.eod.*
b *l.2.§.2.ↄ.de verb.obligat.* c *vide l.5.ↄ.de fideiussoribus.*
d & etiam in eo in quo soluit indebitum: & sic nõn tantùm ratione contractus, sed quasi forum sortimur: Gloss. Iason & ij quos, ille vocat Citramõtanos, à quibus dissentiunt Vltramontani. hi mouentur, quòd errãtes non tribuant iurisdictionem: quòd qui repetit, antè gesta improbet, & ita quodlibet forum attributum reo: quòd in loco domicilj rei, res sit petenda, *l.65.ↄ.de iud. cius l.2.Cod.de furtis.* Illi verò, & ex quasi contractu (puta negotiorum gestorum) sortiri quemque forum probant, *l.33.ↄ. eod. l.1.2.Cod. de ratiociniis oper.* vt vbicunque quis obligetur, ibi contrahere videatur, *l.20.ↄ.de iudiciis.* e Id est, non coactus in iudicio.
f absolutus per sententiam debitor, si soluit non repetit. *Iason.*

INterdum perſona locum facit repetitioni. vt puta ſi pupillus [a] ſine tutoris auctoritate, vel furioſus, vel is, cui bonis interdictum eſt, ſoluerit. nam in his perſonis generaliter repetitioni [b] locum eſſe non ambigitur. Et ſi quidem exſtant nummi, vindicabuntur [c] conſumptis vero, condictio locum habebit.

De eo qui creditor, & debitor eſt.

30. *Idem* lib. 10. Diſputationum.

QVi inuicem creditor, idémque debitor eſt: in his caſibus, in [d] quibus [e] compenſatio locum non habet ſi ſoluit, non habet condictionem, veluti indebiti ſoluti: ſed ſui crediti petitionem.

De indebito promiſſo.

31. *Idem* lib. 1. Opinionum.

IS, qui plus quàm hereditaria portio efficit, per errorem creditori cauerit [f], indebiti promiſſi habet condictionem.

De obligatione alternata. 1. De fideiuſſore. 2. De eo quod mulier dedit nomine dotis. 3. De obligatione generis.

32. *Iulianus* libro decimo. Digeſtorum.

CVm is qui Pamphilum aut [g] Stichum debet, ſimul vtrumque ſoluerit: ſi poſteaquàm vtrumque ſoluerit, aut vterque, aut alter ex his deſiit in rerum natura eſſe: nihil repetet [h]. id enim remanebit in ſoluto, quod ſupereſt.

1 ¶ Fideiuſſor cùm paciſcitur, *ne ab eo pecunia petatur:* & per imprudentiam ſoluerit: condicere ſtipulatori poterit. & ideo [i] reus quidem manet obligatus: ipſe autem ſua exceptione tutus eſt: nihil autem intereſt, fideiuſſor, an heres eius ſoluat. quod ſi huic fideiuſſori reus heres extiterit, & ſoluerit: nec repetet [k], & liberabitur.

2 ¶ Mulier [l], ſi in ea opinione ſit, vt credat ſe pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetit. ſublata enim falſa opinione, relinquitur pietatis [m] cauſa [n], ex qua ſolutum repeti non poteſt.

3 ¶ Qui hominem generaliter [o] promiſit [p], ſimilis [q] eſt ei, qui hominem aut decem debet [r]. & ideo, ſi cùm exiſtimaret ſe Stichum promiſiſſe, eum dederit: condicet: [ſ] alium autem quemlibet [t] dando, liberari poterit.

Si quis in alieno ſolo ædificauerit, aut inſulam alienam fulſerit.

33. *Idem* lib. 39. Digeſtorum.

SI in area tua ædificaſſem, & [u] tu ædes poſſideres: condictio locum non habebit [x]; quia [y] nullum negotium inter nos contraheretur. nam is, qui [y] non debitam pecuniam ſoluerit, hoc ipſo aliquid negotij gerit. cùm autem ædificium in area ſua ab alio poſitum dominus occupat, nullum negotium contrahit. Sed & ſi is, qui in aliena area ædificaſſet, ipſe poſſeſſionem tradidiſſet: condictionem non habebit [a], quia nihil accipientis faceret, ſed ſuam rem dominus habere incipiat. Et ideo conſtat, ſi quis cùm exiſtimaret ſe heredem eſſe, inſulam hereditariam fulſiſſet: nullo [b] alio modo, quàm per retentionem [c] impenſas ſeruare poſſe.

De conditione fideicommiſſi.

34. *Idem* lib. 40. Digeſtorum.

IS, cui hereditas tota per fideicommiſſum relicta eſt: & præterea fundus [d], ſi [e] *decem dediſſet heredi*, & heres ſuſpectam [f] hereditatem dixerit, & eam ex Trebelliano reſtituerit: cauſam dandæ pecuniæ nõ [g] habet. & ideo quod eo nomine, quaſi implendæ conditionis gratia dederit, condictione repetet.

De ſoluto ob rem non defenſam.

35. *Idem* lib. quadrageſimoquinto. Digeſtorum.

QVi ob rem non defenſam [h] ſoluit [i], quamuis [k] poſtea defendere paratus eſt, non repetet quod ſoluerit.

Si ſeruus qui rem commodauit creditori, cui commodatarius eam rem pignerauit, pecuniam dederit.

36. *Paulus* lib. 5. Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

SEruus cuiuſdam, inſciente domino, magidem [l] commodauit. is, cui commodauerat, pignori eam poſuit, & fugit qui accepit, non aliter ſe redditurũ aiebat, quàm ſi pecuniam accepiſſet [m]: accepit à ſeruulo: & reddidit magidem. Quæſitum eſt, an [n] pecunia ab eo repeti poſſit. Reſpondit, ſi is, qui pignori accepiſſet magidem alienam, ſcit [o] apud ſe pignori deponi, furti eum ſe obligaſſe. ideóque, ſi pecuniam à ſeruulo accepiſſet redimendi furti cauſa, poſſe repeti [p]. ſed ſi neſciſſet alienum apud ſe deponi, non eſſe furem. Item ſi pecunia eius nomine, à quo pignus acceperat, à ſeruo ei ſoluta eſſet: non poſſe ab eo repeti.

De eo qui ſuum ſeruum emit.

37. *Iulianus* libro 3. ad Vrſeium Ferocem.

SEruum meum [q] inſciens à te emi [r], pecuniámque tibi ſolui. eam me à te repetiturum, & eo nomine condictionem mihi eſſe omnimodo puto: ſiue ſciſſes meum eſſe, ſiue ignoraſſes.

De eo quod frater fratri, 1. vel filius patri, 2. vel pater filio naturaliter debet. 3. De fideiuſſore.

38. *Africanus* libro nono. Quæſtionum.

a *l.14. in fine ĵ. de ſolut. §. final. Inſt. quibus alienare.*

b Quid: repetitio hæc daturne per in integrum reſtitutionem vt vltramontanis videtur? an ſine reſtitutione, vt Placentino & Citramontanis? Et ſi per in integrum reſtitutionem datur, an ad ipſam condictionem indebiti datur, vt quidam putant? an ad ipſam rem omnimodo, vt Butrigarius? an ad obligationem naturalem, vt Iacobus Aretinus? An ad id quod ciuiliter tãtùm debitum ſolutum eſt? vt Iacobus Arena & Vltramontani? an ad ipſam ſolutioné, quam cõſecuta eſt cõſũptio, vt Ray. & Sal. Placentini & Citramontanorũ opinioné ſeqtur Bartolus & Iaſõ: hoc ſenſu: Perſonas hîc enumeratas indebite ſolutum cõdictiõe indebiti repetere, vbi aliæ perſonę non repeterent.

c *l.46. in fine l. 53. in fine ĵ. eod.*

d Qui tutus exceptione cõpẽſationis ſoluit, condicere ſolutum, vt indebitum non poteſt: vt creditum, poteſt.

e Vt puta debebas decem ex mutuo, ego decem ex cauſa depoſiti *l. vltim. in fin. Cod. de compenſationibus.*

f Cautiones factæ per errorem, cõdici poſſunt *l.3. Cod. eod. l.5. in fin. ĵ. de act. empt. l.2. §.3. 4. ĵ. de donat.*

g Alternationis debitor, ſi rem vtramque ſoluerit, & vna res apud accipienté perierit: eam quæ ſupereſt, vt indebitam condicere nõ poterit. Quæ perierit, illi ſoluenti perierit: quæ ſupererit, in ſoluto apud eum qui accepit, manebit. *vt hîc.* Vt ea ratio ne præſumatur periiſſe res indebitè ſoluta. Quid ſi ſub alternatione non ſpecies, ſed ſpeciem & quantitaté debuit? ſpecié eũ repetere poſſe notát: cùm quantitas perire non poſſit *arg. l. incendium, C. ſi certæ.* Quid ſi creditor in mora recipiendi fuerit *vt l. Sticum aut Pamphilũ ĵ. de ſolut.* Quid ſi vtraque ſpecies, non eodem momento, ſoluta: *vt l. cum duo ŝ. eod.* Quid ſi creditor mala fide vtramque accepit? aliud: hoc eſt vbi ſuperiora occurrunt. Rẽ vna perempta, quæ ſupererit poterit condici.

h Quid ſi neuter deſiit in rerum natura, cuinam ius eligendi erit? Hæc lex Iulianum habet authorem quem lex 10. *Cod. eod.* teſtatur dediſſe electionem debitori. *vide Cuiac. 8. obſeruat. 35. vide etiam quæ notaui ad l.26. §. penultim. in fine ŝ. eod.*

i Eadem ſolutio non inducit repetitionem fideiuſſori & liberationem reo principali: pareret enim effectus cõtrarios, quod nulli actui tribuitur *l.26. §.4. §.13. ŝ. eod.*

k *vide quæ notaui ad l.26. §.13. in princip. ŝ. eod.*

l Mater *arg. l.34. ĵ. de negot.* ſic emendat Cuiac. *in quadam prælectione ad me trãſmiſſa.*

m Pietatis ratio efficit vt indebiti ſoluti ceſſet repetitio. Ex hoc quoque loco notant, Dotis cauſam piam eſſe, non ex ſe, ſed ſi à matre vel ſorore promittatur.

n *vide l.5. ŝ. de ſeruo corrupto l.14. § 7. ŝ. de religioſis.*

o *l.2. §.1. ĵ. de verborum obligationibus.*

p quilibet dandi facultatem habet. Nam electio, in obligatione generis, eſt debitoris: æquè ac in ſtipulatione alternatiua *l.2. §.1. de verbor. obligat.*

q Generalis obligationis & alternatiuæ ſimilitudo *vt hîc, & l.2. §.1. ĵ. de verborum obligat.* Interdum tamen differunt, de quo vide Zaſium. 2. *Reſponſor. vlt.*

r is, enim (vtpote debitor ſub diſiunctione) electionem habet ſoluendi quẽ velit.

ſ Imò, nihil repetet. *l.19. in fine. ĵ de legat. 2. v. Cuiac. 8. obſ. 35.*

t *l.52. ĵ. mandati. adde l.35. Cod. de donat.*

u Impenſas in alieno faciens, eas ſeruat non condicẽdo, ſed retinendo, *vt hîc.* Atqui indebitum qui accipit, tenetur condictione: cur non eodem iure qui fundum ſuum occupauit, in quo alias expenſas fecit, expenſorum ratione, condictione indebiti non tenebitur? is cui non debitam pecuniam ſolui (ita hic legendum videtur) hoc ipſo quod indebitum accipit, aliquid negotij gerit: Cùm autem ædificiũ in ſua area ab alio poſitum, occupat, nullum negotium contrahit. *verſ. nam is.* Cur tam varie? Qui indebitam pecuniam ſoluit, hoc ipſo quod omnimo[...] accipit, negotium gerit, contrahere videtur, & contractu obligari. [...] haud omnino nõ ſuũ, nec omnino indebitum accipit. Nam etſi ędifici[...] alio poſitum accipit, quia tamen in area ſua poſitũ occupat, nõ tam [...] ſuũ occupaſſe intelligitur. Quidquid enim areæ alienũ ædificatur, [...]

ſeq. ait etiam malæ fidei ędificatorem ad eos ſumptus repetẽdos (qui[...] mini fundi cõditio facta eſt melior) actioné habere: ídque probat *l.6[...] l.38. ŝ. de petit. heredit. l.2. in f. Cod. de rei vindicat. l.14. ĵ. de donationibus.* & [...] contrarias ad ius ſtrictum & iuris rigorem refert. c Retentione tam[...] ſeruantur. d *ſub audi* ipſius heredis proprius. e Hereditate relic[...] futura, ob cauſam: ex cauſa præterita, indebiti condictione agitur. f [...] inuitus hereditatem fideicommiſſo obnoxiam adit, neque incommod[...] lucrum ex ea hereditate conſequitur *l. quia poterat. ĵ. ad Trebell.* g Cu[...] nempe quia decem dare iuſſus eſt, non hereditatis nomine, ſed fundi [...] hereditatem fideicommiſſo obnoxiam ab herede inuito & adire co[...] ea de cauſa decem quoque præſtare non debeat. Nõ fundi quoque no[...] dederit, quem hîc ſubintelligere debemus ab herede non præſtit[...] *l.14. §. vlt. ĵ. iudic. ſolui.* i Facta executione à lege *l.19. ĵ. de legat* [...] non admittitur purgatio moræ *vt hîc Iaſon.* k Moræ purgatio nõ ad[...] executionem factam à lege vel ab homine *l. ſi is cui. ĵ. de legat. 2. l. tra*[...] *ĵ. de obligat. Bartol. in l. inſulam. ĵ. de verbor. obligat.* l Id eſt, vas quo [...] *Pollux. 6. c. 12.* aliàs μαγις vel lancem. *Plinius. 13. c. 11.* (dictã magidem [...] Varro teſtatur 4. *de Lingua.*) vel mẽſam ſignificat *Pollux* 6. c. 12. m [...] nã pignori ſciens accipit, is furtũ cõmittit, *vt hîc & arg. l.12. in f. Cod. d*[...] erit ſi neſciẽs accipit? ſic putat Caſtrẽſis (vt meritò Iaſon ſtatum [...] dat, apud quos nemo cogitur pignus furtiuũ reſtituere.) atq; ita videt[...] gnus poſſe, quouſq; credita pecunia reſtituatur: ſi ita eſt, hoc caſu re[...] *de furt.* n *v. quæ dixi ad l.2. C. de furt.* o Furti tenetur, qui ſcit rẽ [...] pignori deponi: qui ſciẽs rẽ alienã, pignori accipit. Quod quidã exte[...] in alea pecuniã alienã ſcientes reportãt: puta dominicã, à ſeruo vel [...] ſeu paternã à filio. p Si tamen conſumpta eſt: vel ratũ habuit [...] ui noluit: aliàs ſi extaret vindicaretur, *Alberic.* q ſuæ rei empt[...] que nomine ſolutum pretium repetitur. r *l.16. l.3. 4. §.4. ĵ. de cont*[...]

Frater [a] à fratre [b], cùm [c] in eiusdem potestate essent, pecuniam mutuatus [d], post mortem patris ei soluit, quæsitum est an repetere possit. respondit, vtique quidem pro [e] ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum [f]: pro ea verò, qua frater heres extiterit, ita [g] repetiturum, si [h] non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem [i] enim obligationem, quæ [k] fuisset, hoc ipso sublatam videri, quòd [l] peculij partem frater sit consecutus. adeo vt, si prælegatum [m] filio eidémque debitori "id" fuisset, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. ídque maximè consequens esse ei sententiæ, quam Iulianus probaret: si extraneo quid debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset: tantum iudicio eum familiæ [n] erciscundæ recuperaturum à coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione [o] de peculio consequi potuisset. Igitur "&" si [p] re integra familiæ erciscundæ agatur: ita peculium diuidi [q] æquum esse, vt ad quantitatem eius indemnis [r] à coherede præstetur. porrò eum [s], quem aduersus extraneum defendi oportet, longè magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem "esse" præstandum. 1 ¶ Quæsitum est, si [t] pater filio crediderit, ísque emancipatus [u] soluat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum. nam manere naturalem [x] obligationem argumẽto esse, quòd extraneo agente intra annũ de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset.

a Non pigebit, post tot interpretes, in hanc legem, satis inuolutam, aliquid etiam afferre. Statum eius ad vsum fori accõmodasse, nunc sufficiet: & verò paucis. Nam sentio me voluminis huius breuitate circumscriptum. Et extant alioquin doctissimorum antecessorum selectissimi in hanc legem commentarij. Secundus filius, mortuo Tertio patre (cui duodecim solidos facto Primi fratris debebat) peculium profectitium (aliud est enim in castrensi vel quasi *l. 12. Cod. de collatio.*) totidẽ solidis constans, hæreditati intulit, Primò fratri cohæredi, communicandũ *l. 13. Cod. familiæ erciscundæ.* Diuiditur hæreditas. Primus, vnum semissem: Secundus, alterum capit. Eidem Primo Secundus, ignoratione summa, illa duodecim quæ patri quondam ita debuerat) integra soluit: quæ, postea, iuris sui admonitus, Primo vt indebitè accepta condicit. Hæc est huius actionis prima intentio. Primus, semissem vnum rectè repeti à Secundo pro qua parte is patri hæres extitisset, non negat: sed alterum iniustè: cùm eum habeat à Secundo, dissoluendæ obligationis naturalis causa. Naturalis enim obligationis eam esse vim, vt à patre semel adquisita, non tantùm in eius persona consistat, sed vt eius hæreditati relicta, vel in eam reflexa, ipsis liberis, ideóque & ipsi Primo, pro sua parte communicata censeatur. Iuris dispositione receptum esse, vt quæ dissoluendæ naturalis obligationis causa soluta sint, minimè repetantur. Huius exceptionis substantia, ex replicatione Secundi, nunc sequente, colligitur. Hîc obiter monebo, magnas controuersias, huiusce naturalis obligationis ratione, inter doctissimos interpretes motas fuisse. Alij, filium patri naturaliter obligari posse aiunt: alij negant, quòd sit vna persona cum patre: Alij peculiatum filium patri obligari posse naturaliter per alterum filium peculiatum negant, quòd inde sequatur, vnum & eundem patrem sibi pecuniam credere & accipere: alij fieri posse aiunt, puta Accursius, veteres & inter Neotericos Zas. Nec enim esse ἀδυνατον, vt vnus & idem pater, distinctis filiorum peculiis, vni per alterum obligetur, & vnum per alterum sibi obliget: sibi, inquam, ídque maximè, si filiorum peculia separarit. Nihil impedire quominus in vna & eadem persona, vnius eiusdémque rei ratione, actio & passio reperiatur: vtque vnus & idem pater vnius filij ministerio alterum sibi obliget naturaliter. Vnum & eundem auum neptis suæ ministerio, progenerum: pronepotis verò sui, pronurum accipere: vnum & eundem, vxorem pronepti accipere, pronepotem autem eidem nepti matrimonio coniugere: *vide l. 67. §. 2, Instit. de ritu*: Nullam conuentionem esse in qua quis seipsum voluntariè non obliget, ac alteri volens etiam non obligetur: Nihil obstare, quominus destinatione patris distincta filiorum peculia, conuentiones & obligationes iuris naturæ mutuas admittant: perinde acsi à diuersis & extraneis hominibus contractæ fuissent: vtque ipse pater in sua persona, inque peculiis filiorum distinctis huiusmodi conuentiones seruet, quas in aliorum personis admitteret: Pacta iuris naturæ talia esse, vt etiam inter parentes & liberos sint seruanda: Æquitatis eam esse vim & potestatem, vt solutius & ἐν πλάτει res ipsas consideret, sed & destinatione patris, distinctis filiorum peculiis, in iis eundem naturaliter obligari permittat: Fictione iuri non inimica, duos, si fas est dicere, homines in vno homine, ob diuersa filiorum eius peculia considerari posse, licèt ad eundem eúmque vnum, dati & accepti ius integrum, breui manu, redeat: Medij ciuilis interuentu, naturalem obligationem contrahi posse: Tribus locis, hac in lege, naturalis obligationis, inter parentem & filios, mentionem fieri, eámque à fratre fratri obiici: frustrà & malè sublatam & remanere dici, nisi quædam extiterit: cùm, nec manere, nec tolli quidquam possit, nisi antea fuerit: Ad hæc, vel ipso iure nascendi, ac re ipsa, filium non eundem esse qui sit pater: patrem non eum esse qui sit filius: inde constare, identitatem personæ parentis ac filij, non tam naturalem esse quàm ciuilem, ac fictitiam. Et cùm pater ac filius duo ita sint, huiusmodi nascendi legem nihil obstare quominus inter ipsos naturalis obligatio rectè contrahatur. Sunt enim reipsa duæ personæ, quarum vna alteram obligare: altera obligari possit. Id etiam magis perspici, quòd alter alteri pietatem & alimenta debeat. Neminem debitorem esse, nisi vel iure naturæ, gentium vel ciuili. Quòd si receptum sit, vt vnus liberorum patri obligari possit, admittendum esse, vt reliqui liberi eidem obligari possint. Fratrem fratri mutuum dando, facto ipso eum sibi obligare, vtcumque patri res credita acquiratur. Hinc sequi, vt frater, qui mutuum accepit, patri obligetur, cùm eum nemo patri obligare possit, quin pariter obligetur. Sed hæc plus satis, &, si licet dicere, plus vtilitatis esse puto: si, neglectis huiusmodi controuersiis, quæsiuerimus potius, ecquid hodie filij parentibus adquirant, vsu reducto. *legis 6. Cod. de bon. quæ lib.* Sed ad rem redeo. Secundus, duo illa priora enunciata fratri Primo, vltro concedit, saltem in his non disputat: sed interea, cuique hoc constare ait, frustrà naturalem obligationem à Primo fratre sibi obiici, quæ sit extincta, quæque ideò nullas vires habeat. Extinctam ex eo animaduerti, quod ipse Primus, non minus isto semisse (contentioso sc. ac controuerso) ex peculio Secundi consequutus sit (his verbis innuens se vna solutione satis liberatum esse.) Hæc sit replicatio Secundi, quam expressit Iason his versibus, Ad reliquam partem Meuio (id est, Primo) manet actio (id est obligatio) salua: Sed perit obuentu sect. cum fratre, peculi. Quid hîc Primus faciat, nisi fortè respondeat, debiti præstatione naturalem obligationem generaliter extingui, sed in causa peculij ac iudicio familiæ erciscundæ, præsertim inter fratres, ius quoddam esse singulare? Hæc sit Primi duplicatio. Si pater (inquit Secundus) mihi duodecim vel assem credidisset, peculiúmque asse constans mihi prælegasset, ex eo prælegato atque asse, semissem, vt heres patris creditoris mei diuidi tibi postulasses, (hinc constat, legato peculio à patre non censeri liberationem filio legatam) Quod si tui semissis conseruandi causa, tibi de meo peculio satisfieri postulásses, æquum quoque nunc eadem ratione fuerit, vt idem semis peculij mei à te perceptus, extinguat in hac specie naturalem obligationem, quam tu mihi paulò antè opponebas. Quorsum enim ex peculio meo semissem postulasses, nisi vt aliquam obligationem extingueres? Præterea, si extraneo quid debuissem (Res ita habet, filium familias peculiatum, patre mortuo, à creditoribus peculij nomine conueniri, *l. 18. §. 5. ff. familiæ erciscundæ*, & iisdem condemnari posse *l. 13. Cod. famil.* condemnatum actiones sibi credi à creditoribus rectè postulare *d. l. 18.* vt à coheredibus tantùm iudicio familiæ erciscundæ recuperet, quantum creditores ab iis, actione de peculio, fuissent consecuti. *vt hac lege 1.* tantam quantitatem in quantam creditoribus condemnatus fuerit *d. l. 13.*) & à me post mortem patris exactum esset tantum iudicio familiæ erciscundæ à te coherede meo, recuperaturus fuissem, quantum à me creditor actione de peculio consequi potuisset. Vnde constat, mutuum à filiofamilias peculiato contractum, ex eius peculio soluendum esse. Atque ita eius perceptione obligationem filii familiàs extingui. Igitur cum semissem ex eo perceperis, sequitur naturalem illam ac meam obligationem extinctam esse. Quod si iterum contendis, nihil ex superioribus sequi, quòd nullus in hac specie extraneus debitor reperiatur: hoc tamen honestatis & æquitatis ratione euincetur, me non deterioris conditionis aduersus fratrem esse oportere, quàm aduersus extraneum. Extraneus si ageret, de peculio satisfieret: eo igitur, si experiri cœperis, tibi satisfieri necesse fuerit. Si extraneo ex peculio fuisset semel satisfactum, extincta eius obligatio diceretur. Quin etiam & aduersus patrem, extraneus: imò, ipse emancipatus, peculio tale mutuum imputassem. *§. 1. & 2. ff. eod.* Quod cùm hîc sit, constat semissem alterum, dè quo mota quæstio est, apud te esse ex nulla obligatione, ne quidem naturali, cùm ea sit extincta, eúmque tibi, tanquã indebitum, à me iustè condici. Id Iason his versibus sic expressit: *Namque profectitio sic sunt affixa peculo.* (.i. peculio) *Iura* (.i. onera) *quòd id semper velut ægrum lepra sequatur.*

b Quid? num hæc lex locum tantùm habet in duobus fratribus: an etiam locum habitura est in pluribus? Bartolus & Angelus hîc negant in pluribus locum habere. Quid? locúmne habet in duobus seruis vnius & eiusdem domini? Baldus in *l. vlt. Cod. quod cum eo*, ita putat. contrarium putat Iason. ex *l. 1. in fine Cod. an seruus ex suo facto.*

c Mutuum frater in potestate, à fratre in potestate quoque posito? mutuum, inquam, accipere potest. Atqui in potestate filius, nihil suum habere posse videtur: Imò potest: ídque variè. Primùm enim peculium castrense vel quasi castrense habere potest: quod si habeat, & vsufructũ & dominiũ quoque habeat. *l. vlt. Cod. de inofficioso: l. aduocati. Cod. de aduocatis diuers. iud. & titul. de castrensi peculio, infra.* Deinde peculium aduentitium habere potest, hoc est, quod neque castrense, neque quasi castrense, neque à patre profectum, sed aliundè. *l. cùm oportet. Cod. de bonis quæ liberis.* cuius proprietas veteri iure patris erat: hodie, nudus vsusfructus. *d. l. cum oportet: l. placet, ff. de adquir. hæreditate.* Præterea profectitium peculium, hoc est à patre acceptum, habere potest: Imò & pecuniam paternam. *Hæc* à rationibus patris se parata non est: peculium profectitium, separatum est. *l. peculium ff. de peculio.* In pecunia paterna, patrem non obligat: in peculio obligare potest. *ff. de peculio.* vnde publicatis bonis patris, separatur peculium profectitiũ, tanquam filij fuerit *l. denique, in fi. ff. ex quibus causis maiores.*

d Frater mutuam pecuniam ex suo peculio profectitio (cuius dominium est patris) mutuans fratri, dominium transfert (id enim mutui naturæ est. *l. 2. §. appellata, ff. de reb. creditis.*) Imò non transfert dominium in fratrem: aut certè momentariè tantùm transfert. Nam qui eam pecuniam accipit frater, statim adquirit patri. Quid? num dicemus hîc pecuniam non peculij, sed ex peculio partam mutuo dari? An momentaneam illam dominij amissionem & recuperationem vi legis non hominis fieri dicemus? An potius momentaria illa omnia lege non negligi, quòd secum trahant vtilitatem suam, hoc est, ius pecuniæ ita acceptæ commodius administrandæ per vnum filium quàm per alium? An verò momentariam illam translationem pecuniæ à seipso in seipsum, tolerari, cùm expressè ita contrahatur, non tacitè? An eius dominium adquiri per accipientem, non per eum qui mutuum dedit, si modo pater id habeat? An potius adquiri, si pecunia ipsa ab accipiente consumpta?

e Creditore debitori succedente, vel è contra, obligatio simul & actio permiscetur. *l. Vranius. ff. de fideiussoribus, l. debitoris, Cod. de pactis.* Nam cùm obligatio sit vinculum quo quis adstringitur. *Instit. de obligat.* constat, neminem seipsum sibi rectè obligare posse, siue initium, siue consequentia omnia, seu post facta spectemus: *l. penult. ff. de arbitris.* ne idem inueniatur creditor & debitor.

f non repetiturum. Hotom. reprehensus à Roberto. 1. recept. 30. & Cuiac. 9. *ad Afr.*

g obligatio naturalis non parit actionẽ, sed restitutionẽ. *l. si pœnæ, l. si non sortem, ff. eo.*

h Peculium enim filij, patre mortuo, inter omnes liberos defuncti diuiditur: & sic: pro ea quantitate qua peculium ad aliquem venit, pro eadem transit onus debitorũ & creditorum: Transit autem non pro quota hæreditatis, sed quatenus est peculium, & in eo differt vtilitas ex peculio percepta, ab vtilitate hereditatis.

i obligationem naturalem tantùm inter patrẽ & filium esse hinc colligunt: ciuilem verò nullam rectè contrahi putant. *l. interpositas, Cod. de transact.* cùm iure ciuili pater & filius sint vna & eadem persona. *l. nam ciuium, ff. de his qui sunt sui: l. vlt. Cod. de institut.* sed & hoc colligitur, Naturalem obligationem nasci inter fratres in eadem potestate existentes si contrahant.

k Quid? quæ naturalis obligatio esse potest inter patrem & filium? Peculij ratione, patrem naturaliter obligat. Obligatio ita contracta, peculij onus est, peculium asserit: æs contractum à filio peculiato, ex eo soluendum est.

l Peculium à patre acceptum, eo mortuo, fratribus conferendum seu communicandum: quo nomine iudicio familiæ erciscundæ qui peculium habet, conueniri potest: *l. cum actor. Cod. familiæ ercisc.*

m *l. 12. Cod. de collat.* Prælegato peculio vni liberorum omne peculiũ eius est, non aliorum heredum.

n *l. 13. Cod. familiæ.* Heres quidquid soluit necessitate, id iudicio familiæ repetit à reliquis coheredibus. Hoc amplius notatur, Heredibus pluribus vnius defuncti, quemque heredẽ pro sua parte posse soluere, licèt defunctus pro parte soluere non potuisset *l. 2. §. 1. ff. de verbor. obligat.*

o Qui extraneus cum filio contrahit, filium ipsum insolidum obligatum habet: ac præterea patrem ipsũ, non insolidum, sed de peculio. *l. si quis cum filio. ff. de peculio.* Ea ratione fit vt filius ita peculiatus indẽnis sit seruãdus per heredes coheredis.

p Retentio facilius re integra conceditur, quàm actio post rem non integram.

q Peculium diuidi inter heredes potest, vt & quæuis alia res hereditaria *l. licet, C. de collat: l. certum. C. familiæ.*

r Heres solus obligatus non ex ipsa hereditate deducere potest quod creditori soluat, sed à coheredibus indemnitatem tantùm exigere.

s Qui quem aduersus extraneum defendere & indemnem præstare debet, eum multò magis à se indemnem præstare debet. *l. venditrici. C. de reb. alienis non alien.* Nam qui defendere debet, impugnare non debet.

t mutuũ filio peculiato pater dare potest: atq; ita sibi filiũ obligare naturaliter.

u mutuũ quod quis à patre filiusfamilias accipit, si id emãcipatus soluerit, repetet, si peculium apud patrem remansit: si nihil peculij apud patrem remansit, non repetet, *vt hîc*. Cur non repetet? quia semel naturali iure patri debuit, id debitum nulla peculij redditione sustulit. si peculium pater occupasset, naturale & id debitũ sustulisset. Igitur, cùm in hac specie filius patris soluit quod ex naturali obligatione debuit, non repetet. *vt hîc ibi, si nihil ex peculio.* Possis quærere, quo iure constet obligationem illam naturalem manere inter patrem & filium, post ipsius filij emancipationẽ? manere hinc constat, quòd filio emancipato, occupans eius peculium pater, creditoribus filii agentibus teneatur intra annum *ff. quando actio de peculio est annalis.* quod ea actione pater sibi deducere posset quod sibi filius debuisset, *vt hîc in fine.*

x si pater filio peculiato, *vt hîc*, & econtra, mutuum crediderit, contrahitur inter eos naturalis obligatio, quæ etiam post emancipationem filij durat, si nihil apud patrem ex peculio remanserit. *§. prox. ff. eod.*

a mutuum quod pater à filiofamilias suo accepit, si id emancipato soluerit, non repetit.
b Pater filio naturaliter obligatur ex mutuo.
c id est, mihi satis datum fuit ab herede legati nomine. *l.8.§ 4.ƺ.qui satisdare.*
d Fideiussori indebitum suo nomine soluenti competit repetitio. *l. indebitum, infrà eodem.*

2 ¶ Contrà [a] si pater, quòd filio debuisset, eidem emancipato soluerit, non repetet. nam hic quoque, manere naturalem [b] obligationem, eodem argumento probatur: quòd, si extraneus intra annũ de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eadémque erunt. & si extraneus heres exheredato filio soluerit id, quod ei pater debuisset.

3 ¶ Legati [c] satis accepi [d]: & cùm fideiussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum. posse eum repetere existimauit.

De cautione omissa.

39. *Martianus* lib. 8. Institutionum.

SI quis [e], cùm à fideicommissario sibi cauere poterat, non cauerit [f]: quasi indebitum [g] plus debito eum solutum repetere posse, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

De exceptione perpetua. 1. De impensis deducendis. 2. De operis liberti.

40. *Idem* lib. 3. Regularum.

QVi * exceptionem [h] perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest [i]. sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius [k] causa exceptio datur, cum quo agitur, solutum repetere potest: vt accidit in senatusconsulto de intercessionibus [l]. vbi [m] verò in odium eius, cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur. veluti si filiusfamilias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, & paterfamilias factus soluerit, non repetit.

1 ¶ Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, & eam heres sua impensa refecerit: deducendam esse impensam ex fideicommisso constat. & si [n] sine deductione domum tradiderit, posse incerti [o] condici, [p] quasi plus debito dederit. 2 ¶ Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operæ ab eo petantur: quidquid postea solutum fuerit à liberto, repeti potest [q].

De pupillo.

41. *Neratius* lib. 6. Membranarum.

QVod pupillus [r] sine tutoris auctoritate, stipulanti promiserit, soluerit: repetitio est: quia [s] nec natura [t] debet.

De pœnis.

42. *Vlpianus* lib. 68. ad Edictum.

POenæ [u] non solent repeti, cùm depensæ sunt [x].

De exceptione iurisiurandi.

43. *Paulus* lib. 3. ad Plautium.

SI [y] quis iurasset *se dare non oportere*, ab omni contentione discedetur [z]. atque ita solutam pecuniam repeti posse, dicendum est.

De eo, qui suum recepit.

44. *Idem* lib. 14. ad Plautium.

REpetitio nulla est ab eo, qui suum [a] recepit: tametsi ab alio [b], quàm vero debitore, solutum est.

De eo quod debetur venditori hereditatis.

45. *Iauolenus* libro secundo ex Plautio.

SI is, qui hereditatem vendidit, & emptori tradidit, id quod sibi mortuus debuerat [c], non retinuit: repetere poterit: [d] quia * plus debito solutum per condictionem rectè recipietur.

De eo qui legata soluit nomine heredis.

46. *Idem* libro quarto ex Plautio.

QVi [e] heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius hæredis soluit, ipse quidem repetere nõ potest [e]. sed, si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, "ait", eos rectè vindicabit. eadem causa rerum corporalium est [f].

Si fideiussorem tibi satisfieri necesse fuerit.

47. *Celsus* libro sexto Digestorum.

INdebitam pecuniam per errorem promisisti. eam, qui pro te fideiusserat, soluit. ego existimo si nomine tuo soluerit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore. nec exspectandum est [g], vt ratum habeas: quoniam [h] potes videri idipsum mandasse, vt tuo nomine solueretur. sin autem fideiussor suo nomine soluerit quod non debebat, ipsũ à stipulatore repetere posse: quoniã indebitam iure gentium pecuniam soluit. quo minus autem consequi poterit ab eo, cui soluit, à te mandati iudicio consecuturum: si modo, per ignorantiam, petentem exceptione non summouerit.

De eo quod sub conditione, vel sub die incerto debetur.

48. *Idem* libro sexto [i] Digestorum.

QVi promisit, si aliquid à se factum sit, vel [k], cùm aliquid factum sit, dare se decem: si priùs [l], quàm id factum fuerit, quod promisit, dederit: non videbitur fecisse quod promisit. atque ideo repetere potest [m].

Quib. condicitur.

49. *Modestinus* lib. 3. Regularum.

HIs solis pecunia condicitur, quibus quoquo [n] modo soluta est [o]: non quibus proficit [p].

De eo qui sciens soluit.

50. *Pomponius* lib. 5. ad Quintum Mucium.

QVod quis sciens [q] indebitum dedit hac mente [r], vt postea repeteret, repetere non potest.

De his quæ retineri, non peti possunt.

51. *Idem* libro sexto ad Quintum Mucium.

EX * quibus causis retentionem [s] quidem habemus, petitionem autem non habemus: ea, si soluerimus repetere non possumus.

Quid intersit inter datum ob causam, & datum ob rem.

52. *Idem* lib. 27. ad Quintum Mucium.

DAmus aut [t] ob causam, aut ob rem. ob causam, præteritam: veluti cùm ideo do, quòd [u] aliquid à te consecutus sum, vel quia aliquid à te factum est: vt etiam si falsa causa sit, repetitio eius pecuniæ non sit. Ob rem verò datur, vt aliquid sequatur. quo non sequente [x], repetitio competit.

De conditione libertatis legatæ.

53. *Proculus* lib. 7. Epistolarum.

DOminus testamento seruo suo libertatem dedit, *si decem det.* seruo ignorante id testamentum non valere, data sunt mihi decem [y]. quæritur, quis repetere potest. Proculus respondit: Si ipse seruus peculiares [z] nummos dedit, cum ei à domino id permissum non [a] esset: manẽt nummi domini. eósque non per condictionem, sed in rem actione petere debet. Si autem alius, rogatu serui, suos nummos dedit: facti sunt mei: eósque dominus serui, cuius nomine dati sunt, per condictionem petere potest. sed tam benignius, quàm vtilius est, recta [b] via [c] ipsum, qui nummos dedit, suum recipere.

Quibus ex causis condictio competit.

54. *Papinianus* lib. 2. Quæstionum.

EX his omnibus causis, quæ iure non valuerunt [d], vel [e] non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione. condictioni locus erit.

Si prædoni solutum sit.

e *sub.* hæres.
f id est, non consecutus est cautionem. vnde notant, soluentem non recepta cautione, solutum repetere.
g Cautio omissa, seu non petita per errorem, condici potest. *l.3.§.5.§. vlt. ƺ si cui plus quam.*
h vide hîc Albericum.
i *l.26.§.3.ƺ.eod. l.54.ƺ.eod.l.34. in fine. ƺ. de solutionibus.*
k Velleiani exceptio inducta est eius causa cũ quo agitur, hoc est mulieris seu mulierum: Macedoniani, eius causa qui agit, hoc est fœneratoris.
l mulierum. s. seu Velleiano: hinc collige, senatusconsultum Velleianũ cõstitutũ esse in fauorẽ eius personæ cum qua agitur, vt *hîc*, Macedonianũ verò, in odium eius qui agit. ƺ. *eod.* Priori casu solutum repetitur: Altero, non repetitur. *vt hîc, & l.19. in prin. ƺ.eod.l.9.§. pen. & vlt. ƺ. de senatuscons. Macedon.*
m Præsumim[9] quid odio singulariter inductum esse, quoties dolo alicui lex occurrit: Cõtra fauorem inductum præsumimus, quod lex constituit, mota imbecillitate eius cui fit concessio.
n Omissa deductio impensarum condici potest.
o .j. possessio condicitur, adde *l. 21. ƺ. ad Trebell.* condictione incerti repetit hæres quod retinere potuit.
p Imò non cõdicetur. *l. 33. ƺ. eod.*
q *l.32. §.1.ƺ.eod.*
r infantiæ proximus.
s *l. 1. §. 2. ƺ. de constit. l. 59. ƺ. de obligationibus.*
t Imò, natura debet. *l. 21. ƺ. ad l. Falcidiam.*
u Pœna depensa non repetitur. *Synopsis Basilicon. 52. titul. 3. ex lib. 24. Titul. 6. c. 37 l. 35. ƺ. eodem.*
x *l.46.ƺ.de regul.iur. vide Cuiac. 8. obs. 39. l.22.ƺ. de pignorat.*
y Qui iurauit se non debere, si iam soluit, repetit. *Synopsis ibid.* Quid ita? Iuramenti vis ea est, vt qua in re iuratum sit, ea parte naturalem obligationem tollat. Igitur si quid inde, hoc est à præstito iureiurando solutum erit, indebitum fuerit, vt indebitum meritò condicetur,
z *l. 3. §. 1. ƺ. de iureiurand.*
a An rem propriam, vt Stella sentit? An suum debitum, vt Albericus & Zasius? *tractatu aduersus Stellam, & 1. Antinomiar. 14. l. 5. §. 5. ƺ. de doli except. l. 12. ƺ. de nouat.*
b Imò si ab eo recepit, condicet *l. 19. §. 1. ƺ. eod. vide Zasium in tractatu aduersus Stellam.*
c Venditor hæreditatis si sibi debitum (etiam naturaliter, *vt notat Bartolus, argum. l. Stichum. §. aliqui. ƺ. de solutionib.*) non retinuit, id ab emptore potest petere.
d *l.2.§. penult. & vlt. ƺ. de here. vel act. vend.*
e j. Quod quis meo nomine, sciente me, indebitum soluit condico. quod ignorante vindico. priori casu dominium, altero non transfertur.

f hîc videtur res corporales à nummis (quorum superius mentione … stinguere. Nummos autem esse rem incorporalem ex eo constat, quo … mos debeat, quantitatem debeat, non corpora *adde l. 94. ƺ. de solut.*
g Non desideratur ratihabitio in his quæ gesta sunt vi expressi … dati *Iason.*

… debiti cõdictio datur ob causã præteritam: ob rẽ verò datur, ex causa …
u *l.65.§.2.ƺ.eodem.*
x *l.1.§. pen. ƺ. de condict. ob turp.*
y ea repeti possunt *l. 54. ƺ. eodem.*
z Peculiares nummos, si conditionis libertatis testamento sibi relictæ causa seruus dederit, eosce hæres vindicabit: si extranei, serui ipsi… quidem stricto, extraneus ipse, ex æquo & bono eos nummos repet…
a Cur hîc dicimus seruo non fuisse permissum cõditionis implen… mos peculiares soluere? An quia testamentum in hac facti spec… *testamentum non valere. ƺ. eod.* vt putat Baldus? An potius, quòd nulla … mentio est, vt Iason refert?
b Circuitus vitandi sunt, æquo & bono id nobis ita præscribente. *adde … rit, ƺ. de statuliber.*
c vt vitentur circuitus: *Ias. arg. Nouell. 39. in prin.*
d *l.40. in pr. l.53. ƺ. eod.*
e Paria sunt iure nullum & inefficax *vt hic*, vnde dicitur obligati… dere non posse. *Gloss. l.2.§. de condict. ob turpem vide Ias. in l. vlt. ƺ. … data est iurisdict.*

a Furtum facit prædo, hoc etiã ipso quod fructus & mercedes rei alienæ percipit.
b solutum prædoni ex eius contractu, liberat soluentem bona fide, nec repetitur vt indebitum. v. *l. 88.* ʒ. *de solutio.* nec soluens conuenietur à domino, quia cum eo nullum contractum gessit. *v. quæ notaui ad l. 3.* ʒ. *de Scto Macedonia.*
c Solutæ mercedes & vecturæ prædoni, eidémque locatori rei alienæ, an conditorem soluentem liberant? si conductor contraxit cũ ipso prædone, eáque ex causa prædoni soluit, liberatur conductor: nisi sciens prædoné ei soluerit. si cũ contraxisset seu conduxisset ab ipso domino eiúsue seruo, prędoni soluit, non liberatur. *facit l. filiæ* ʒ. *de solutionib.* Cur tã varie? priore casu cõcontraxit cum ipso prædone, licèt in re aliena: suo ex contractu prædoni obligatus fuit, non ipsi domino. *adde l. seruus* ʒ. *deposit: l. commodare cum lege sequenti.* ʒ. *commodati: l. si pignore, §. si prædo.* ʒ. *de pignoratitia. l. 1. §. si rem* ʒ. *depositi.*

55. *Idem* lib. 6. Quæstionum.

SI vrbana prædia locauerit prædo : quod mercedis [a] nomine ceperit, ab eo qui soluit, non repetetur [b]: sed domino erit obligatus. Idemque iuris erit in vecturis nauium, quas ipse locauerit, aut exercuerit. Item mercedibus seruorum, quorum operæ per [c] ipsum fuerint locatæ. Nam si seruus non locatus mercedem, vt domino, prædoni retulit: non fiet accipientis pecunia. Quod si vecturas nauium, quas dominus locauerat, item pensiones insularum acceperit: ob indebitum ei tenebitur, quia nõ est liberatus soluendo. Quod ergo dici solet, prædoni fructus posse condici: tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

Si incertum sit, temporaria sit, an perpetua exceptio.

56. *Idem* lib. 8. Quæstionum.

SVfficit ad causam indebiti, incertum [d] esse [e], temporaria sit, an perpetua exceptionis defensio [f]. Nam si quis, *ne conueniatur, donec* [g] *Titius consul fiat*, paciscatur [h]: quia potest Titio decedente [i], perpetua [k] fieri exceptio, quæ ad tempus est, Titio consulatum ineunte: summa ratione dicetur [l], quod interim soluitur, repeti: vt [m] enim pactum [n], quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quàm si ex die debitor soluit: ita [o] prorsum defensio [p] iuris, quæ causam incertam habet, condictionis instar obtinet.

De tutore, de procuratore.

57. *Idem* lib. 3. Responsorum.

CVm indebitum [q], impuberis nomine, tutor numerauit: impuberis [r] condictio est.

1 ¶ Creditor, vt procuratori suo debitum redderetur, mandauit. maiore [s] pecunia soluta, procurator indebiti [t] causa conuenietur. quod si nominatim, vt maior pecunia solueretur, delegauit: indebiti cum eo, (qui) delegauit, erit actio. quæ non [u] videtur perempta, si frustrà cum procuratore lis fuerit instituta.

De conditione impossibili.

58. *Idem* libro nono Responsorum.

SEruo manumisso fideicommissum ita reliquit, *si* [x] *ad libertatem ex testamento* [y] *peruenerit*. post acceptam [z] sine iudice pecuniam, ingenuus [a] pronuntiatus est. indebiti fideicommissi repetitio erit [b].

De fideiussore & reo.

59. *Idem* lib. 2. Definitionum.

SI fideiussor iure [c] liberatus, soluerit errore pecuniam: repetenti non oberit. si verò reus promittendi per errorem, & ipse postea pecuniam soluerit, non repetet: cum prior [d] solutio [e], quæ fuit irrita, naturale [f] vinculum non dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur.

d dubia & incerta exceptio soluti cõdictionem parit.
e *v. quæ notaui ad l. 48.* ʒ. *eodem.*
f *sub.* cuius euentus dissoluit vinculum naturale.
g Donec particula an & quomodo inducat conditionem & suspendat, *vide hîc apud Iasonem.*
h hæc dictio conditioné facit. *vide Ias. hîc*
i *sub.* ante consulatum.
k Dubia & incerta (puta dispositiones, dignitates, honores & similia) præsumũtur esse peremptoria & perpetua,
l In re dubia magis fauendũ repetitioni, quã aduẽtitio lucro. *Ias.* & causę magis impedienti. *Bar. l. non debet. §. in pari,* ʒ. *de regulis iuris.*
m similitudo à contrariis, vt quemadmodum dies certus in obligatione contrahenda & dissoluenda repetitionem non parit, ita & incertus.
n *sub.* de non petendo, vt hinc colligatur diem incertum in contractibus, vt in vltimis voluntatibus, pro conditione haberi. *l. dies incertus 75.* ʒ. *de condit. & demonstrat.*
o Hinc Iason colligit, Ea quæ fine, ac effectu & forma conueniunt & differunt, simpliciter conuenire vel differre.
p id est, exceptio.
q *vide l. 13. §. 2.* ʒ. *de administ. tutor.*
r In hac igitur specie tutor soluit, impubes condicit.
s Indebitum solutum procuratori non habenti mandatum, repetitur ab ipso procuratore non à domino.
t *vide l. 6. §. 1.* ʒ. *eodem.*
u In electione personarum conueniendarum non nocet mala actio; secus in electione remediorum vel actionum. *Ias. l. quod in hæredem. §. eligere,* ʒ. *de tributor.* vel ita, malè instituta aduersus vnum actio, non efficit, vt ne aduersus verum debitorem agi possit.
x Conditio quæ possibilis visa est testatori, impossibilis tamen erat, pro possibili habetur, & vitiat dispositionem, *vt hîc.* Quid si τῷ ἴσῳ seu per id quod tantumdem sit, impleri possit ea conditio? vt *l. huiusmodi §. si ita.* ʒ. *de legat. 1.* Quid si finem honestum & licitum conditioni adiecit testator? *vt l. legatum ciuitati.* ʒ. *de vsufructu legato.* Quid si pòst, impossibilem sciuit, & tamen eam factis codicillis cõfirmauit: vt post Angel. & Aretinum tenet Iason? Quid si incertus fuit, impossibilem esse eam conditionem, vt Bartolus notat *in l. ab omnibus. §. in testamento,* ʒ. *de legat. 1.* (à quo Raphael dissentit.) Quid si de libertate. *vt l. cum tale. §. falsum,* ʒ. *de condit. & demonstr. l. cum Stichus.* ʒ. *de statulib.* Quid si de pia causa agatur? *arg. l. in fi. Cod. de commu. serno.* Aliud esse dicitur.
y *sub.* in quo relictum erat fideicommissum.
z *sub.* ab herede.
a Ingenuus legatum non capit, quod ei vt liberto relictum est: & si cœperit, tenetur condictione indebiti.
b Cur erit? Nempe quòd testatoris verba interpretari nos oporteat, ex eiusdem testatoris sentẽtia & opinione *l. quo loco §. 1.* ʒ. *de heredib. instit.* Vnde notant testimonia inter se contraria vna parte sustineri posse, quà nimirum id quod verum sit, spectabimus: altera, qua id quod in opinione.
c non acceptilatione, non in rem pacto, sed in personam. *Accurs.*
d Quod fideiussor soluit iure liberatus, id ipse condicere potest: Quod reus promittendi principalis post eidem creditori soluit, non potest. At solutio facta iam erat creditori per fideiussoré? facta quidem, sed contra ius: vnde irrita. Solutio autem irrita fideiussoris, nullam dissoluit rei principalis obligationem. Nullã, hoc est neque naturalem neque ciuilé. Natura debuit, quia accepit: ciuili iure debuit, quia stipulanti promisit.
e Pacto liberati fideiussoris per errorem solutio, rei principalis debito non est imputãda.
f Stipulationi inesse vinculum etiam naturale, hinc colligitur, seu ex stipulatione etiam oriri naturalem obligationem, licèt stipulatio sit iuris ciuilis. *§. de constituta Inst. de actionib:* hoc ideo, quod stipulatio sine consensu fieri non possit: quæ consensu perficiantur, ea iuris sunt gẽtium & naturæ. *l. 1. §. 1.* ʒ. *de pactis.*
g diffusè hanc legem interpretãtur Bar. Albericus & Ias.
h Quod lite cõtestata & adhuc manente iudicio, verus debitor soluit, repetere non potest: quia siue absolutus, siue condemnatus soluerit, repetere non possit. At iniquũ dixeris eum qui sentẽtia iudicis absolutus, soluerit, solutum repetere non posse? Iniquum non est: cùm id quod natura (hîc enim agitur de vero debitore *ibi, verum debitorem.* ʒ. *eod.*) debuit, soluerit. At sententia iudicis absolutus fuit? sentẽtia qua verus debitor absoluitur, naturalé obligationem non tollit. *arg. l. 1 Cod. de legib. l. placuit, Cod. de iudiciys. l. 1.* ʒ. *si quis testamẽto.* Solutum non repetitur, quod vel sola natura debitum fuit, licèt iure ciuili indebitum. id vt melius intelligamus, iungendus est superiori is qui ita promisit: Centum dabo, siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit. *vers. similémque,* promissio hæc duabus conditionibus contrariis constat. Quod ita promittitur, purè debetur: vt si soluatur, repeti non possit. *l. necessario. 8. §. 1.* ʒ. *de periculo & commodo rei vendita,* ex vna causa alterius solutionis origo proficiscitur. *vt hîc,* hoc est, quod ex vna earum solutum ante diem dicetur, ex altera rectè solutũ intelligetur. si ex priore perperam solutum dixeris: ex posteriore non inutiliter solutum dixeris, quod ex vna deficit, ex altera suppletur. Vtrauis causa solutum fuerit, si non ex hac subsistet solutio, ex illa rectè substiterit.

Si debitor post litem contestatam soluerit. 1. De debito pure & sub conditione.

60. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

IVlianus [g] verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc iudicio, negabat soluentem repetere posse: quia [h] nec absolutus, nec condemnatus repetere posset. licèt enim absolutus sit, natura [i] tamen debitor permanet. Similémque esse ei dicit, qui ita promisit [k], *siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit*: quia ex [l] vna causa alterius solutionis origo proficiscitur.

1 ¶ Vbi autem quis quod pure debet, sub conditione nouandi animo promisit: plerique putant, pendente nouatione solutum repetere posse: quia, ex qua obligatione soluat adhuc incertum sit. idémque esse, etiam si diuersas personas ponas eandem pecuniam pure & sub conditione nouandi animo promisisse. sed hoc dissimile est. in stipulatione enim pura, & conditionali, eundem debiturum certum est.

De tutore qui plus soluit, deinde pupillum abstinuit.

61. *Scæuola* lib. 5. Responsorum.

TVtores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt: sed postea, nõ sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt [m]. quæritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum, quod acceperunt, restituere debeant. respondi, si nihil dolo factum esset. tutori quidem vel pupillo non deberi: creditoribus autem [n] aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

De fideicommisso in stipulationem deducto.

62. *Mæcianus* libro quarto Fideicommissorum.

FIdeicommissum in stipulatione [o] deductum [p], tametsi non debitum fuisset [q] quia [r] tamen à sciente [s] fidei [t] explendæ [u] causa promissum esset, debetur.

Si hominem debens, statuliberum dederit.

63. *Gaius* libro singulari de casibus.

NEratius casum refert: vt quis id, quod soluerit, repetere non possit: quasi debitũ dederit: nec tamẽ liberetur. velut si is, qui cùm certum hominem deberet, statuliberum [x] dederit. nam ideo [y] eum non [z] liberari, quod non in [a] plenum stipulatoris hominem fecerit. nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

De naturali obligatione.

64. *Tryphoninus* lib. 7. Disputationum.

i Ciuilis tolli per se sola potest, manente naturali, *vt hic.* & naturalis manente sola ciuili, veluti pacto de non petendo. Duplex itaque ciuilis obligatio, vt & naturalis. Naturalis ciuilis quæ actioné parit: & naturalis, quæ inhibet repetitioné. *Cuia. ad l. 127.* ʒ. *de ver. oblig.* k An idé in testamẽtis? non idé. *Glos. d. §. 1. Ias. hoc num. 4. & 27.*
l hæc verba paulò ante interpretatus sum. m *vide Cod. si minor ab hered.*
n Non solùm ipsi soluenti, (puta tutori eiúsque pupillo) datur indebiti condictio, sed iis ad quos ex post facto (vt sunt etiã creditores patris pupilli) negotium cœpit pertinere *Ias.* facit *l. 5.* ʒ. *eodem.*
o stipulationi inesse etiam naturalem obligationem, hinc colligitur.
p potest enim deduci in stipulationem *arg. l. 23 Cod. de fideicommiss.*
q *sub.* cum effectu.
r Debitum natura à sciente promissum vel solutum, debetur & non repetitur.
s *l. 21. §. 1.* ʒ. *de inofficioso.* t *l. 5. §. 14.* ʒ. *de donat. inter virum.*
u Fidem bonam qui agnoscit, licèt non sit obligatus, non repetit. sed & hoc additur: Æquum, bonam esse fidem etiam præstare in iis, ad quæ præstanda iure stricto non sis obligatus. Inde fieri, vt ex æquo bono, ex nudo pacto obligatio & actio oriatur, licèt aliud sit stricto iure. *l. iurisgentium. §. sed cùm nulla.* ʒ. *de pactis.*
x *l. 72. §. vlt. l. 73.* ʒ. *de solut.*
y Speciei non integræ solutio, liberationem non inducit.
z Imò liberatur *l. 92. in fin.* ʒ. *de solutionibus.*
a In plenum alicuius hominem facere, est totum facere alterius.

a Dominus obligatur seruo naturaliter, eáque obligatio sequitur seruum etiam manumissum. *Ias.*
b Seruus natura obligatur domino: iure gentium, neque obligari, neque debere potest.
c libertas à natura cuique est: vnde Natura omnes liberi sumus.

SI quod dominus seruo debuit, manumisso soluit, quãuis existimans ei se aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale [a] adgnouit debitum, vt [b] enim libertas [c] naturali iure continetur, & dominatio [d] ex gentium iure introducta est [e]: ita debiti, vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda est.

In quibus causis de repetitione quæritur. 1. De dato ob transactionem. 2. ob causam. 3. propter conditionem. 4. ob rem. 5. De accessionibus. 6. De frumento. 7. De habitatione. 8. De seruo manumisso ab eo cui indebite solutum est. 9. quid sit indebitum.

65. *Paulus* lib. 17. ad Plautium.

IN* summa [f] vt generaliter de repetitione tractemus, sciẽdum est dari, aut [g] ob transactionem [h], aut ob causam [i], aut propter conditionem [k], aut ob rem [l], aut indebitum [m], in quibus omnibus quæritur de repetitione.

1 ¶ Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res [n] nulla media fuerit, non repetitur [o]. nam si [p] lis fuit: hoc ipsum, quod à lite disceditur, causa videtur esse. sin [q] autem euidens calumnia [r] detegitur, & transactio [s] imperfecta est, repetitio [t] dabitur.

2 ¶ Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adiuta ab eo putaui, licèt non sit factum: quia donari volui, quamuis falsò [u] mihi persuaserim: repeti non posse.

3 ¶ Sed agere per condictionem propter conditionem legati, vel hereditatis [x], siue non sit mihi legatum, siue ademptum legatum, possum, vt repetam, quod dedi: quoniam [y] non contrahendi animo dederim. quia causa, propter quam dedi, non est secuta. Idem, & si hereditatem adire nolui [z], vel non potui. non idem potest dici, si seruus meus sub conditione heres institutus sit, & ego dedero: deinde manumissus adierit. nam hoc casu secuta res est.

4 ¶ Quod ob rem [a] datur, ex bono & æquo habet repetitionem. veluti si dem tibi, vt aliquid facias [b] nec feceris. 5 ¶ Ei, qui indebitum repetit, & fructus [c] & partus restitui debent, deducta impensa.

6 ¶ In frumento indebito soluto & bonitas [d] est: &, si consumpsit frumentum, pretium repetet.

7 ¶ Sic habitatione data [e], pecuniam condicam: non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses [f].

8 ¶ Si seruum indebitum tibi dedi, eúmque manumisisti: si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium eius: si nesciens, nòn [g] teneberis: sed propter operas eius liberti, & vt hereditatem eius restituas.

9 ¶ Indebitum [h] est non tantùm, quod omnino non debetur: sed & quod alij debetur, si alij soluatur: aut si id, quod alius debebat, alius [i], quasi ipse debeat, soluat.

Ratio & effectus huius condictionis.

66. *Papinianus* lib. 8. Quæstionum.

HÆc condictio [k] ex bono [l] & æquo [m] introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, reuocare consueuit.

d Dominatio κυριότης dominica potestas, vel domino subiici, quod est δουλεία seruitus, ius seruitutis.
e huius legis sententia hæc est, vt libertas iure naturali cõtinetur, & seruitus iure gentium (quod & ipsum naturale est) ita & in cõdictionum quęstione, debitum & indebitũ naturaliter accipitur, id est, iuregentium, nõ ciuiliter: & indebitum quidem natura condicitur: debitum natura non cõdicitur. *Cuiac. ad tit. de iure personarum.*
f In summa seu qui sũmariè dicit aut dicere iussus, omnia mẽbra, omnes denique præcipuas partes cõplecti, nullas denique id genus omittere debet.
g Transactionis, causæ cõdictionis, rei & indebiti differẽtia.
h §.1. ℨ. eod.
i §.2. ℨ. eod.
k §.3. ℨ. eod.
l §.4. ℨ. eod.
m §.8. ℨ. eod.
n i. lis. hinc apparet verbum trãsactionis hîc impropriè sumi. est enim transactio rei litigiosæ *l.1. ℨ. de transactionib.* Alij, vt Accursius, rei vocabulo debitũ hîc intelligunt. Quin hoc ex loco, notãt beneficium legis secundæ. *Cod. de rescindenda venditione, nõ dari in contractu transactionis. de quo vide Socinum regula 220. & 436.*
o vt & in proximo casu. *vide l.2. C. eodem.*
p Transactionis causa datum, ideo non repetitur, quòd dari intelligatur ob causam veram: nempe vt à lite discedatur.
q Trãsactio ipso iure nulla est, quæ euidenti aduersarij calumnia interposita est. *vt hîc* secus si tacita calumnia intercessit: aut non ita euidens. *l. sub prætextu. Cod. de transactionibus.*
r ambitio. *l.12. Cod. de transact.*
s Transactio, stricti quidem iuris est: si tamen dolus transigentis euidẽs in ea fuerit, ipso iure nulla fuerit.
t & repetitio, *Hal.* aliàs quæri potest, quando transactio imperfecta dicatur.
u etiamsi dandi falsa causa sit, condictio impeditur *l.52. ℨ. eod.*
x vel testamenti. *l.2. ℨ. de condict. causa dat.*
y *quamquam non contrahendi*, vt sit sensus: Ea quæ dantur condictionis implendæ causa, ab hærede scripto omissa hereditate, quasi ob rem data re, non secuta condici. *Cuiac. ad l.19. ℨ. de vsucap.*
z *adde l.61. ℨ. eodem.*
a futuram: quæ non secuta, quæque vel mihi vel alteri vtilis.
b *l.1. §. penult. ℨ. de cond. ob turp.*
c *l.15. l.26. §.13. ℨ. eod.*
d Bonitas in frumento indebitè dato spectatur non sola mensura, vel quantitas. *l.3. ℨ. de reb. credit.*
e indebitè sc. ídque vel à me, vel nullo concedente: si ab alio habueris, eíque solueris, satis tutus es *l.55. ℨ. eod.* si à me, sub spe tamen recipiendæ pensionis, recurretur ad arbitrium boni viri, *arg. l.1. ℨ. de varijs*: quid si ab eo qui inhabitauit, pignori domum habeat? an tanti mihi teneberis quanti conducturus fuisses? vt vult Speculator. an quanti locari communiter potuisset? vt alij volunt. *v. Ias. hîc.* In summa qui indebitè domum inhabitat, ex bona fide pensioné restituere debet: non quanti locaturus fuissem, sed quanti ipse fuisset ab alio conducturus *vt hîc.*
f quod ex persona & qualitate habitantis iudex æstimabit.
g *vide quæ scripsi ad l.91. §.2. ℨ. de verb. obligat.*
h Indebitum variis modis tibi soluo, vel quod omnimodo tibi non debetur, vel quod alij debetur, non tibi, vel quod alius tibi debet, non ego. Est igitur indebitum simplex & secundùm quid.

i puta heres *l.5. Cod. eodem.*
k An indebiti? an sine causa? Indebiti vt hæc lex titulo respondeat.
l Condictio ex æquo & bono introducta reuocat quod alterius sine causa apud alterum deprehenditur.
m *l.65. §.4. ℨ. eod. v. l.25. in fine ℨ. rerum amot.*

De conditione libertatis legatæ. 1. Si tutor plus soluerit. 2. cui ex duobus idem debitum soluentibus repetitio datur. 3. De pacto pari alieni adscripto. 4. an restitutio minoris, ne soluat, prosit, vt solutum repetatur.

67. *Scæuola* lib. 5. Digestorum.

STichus testamento eius, quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem annis ex die mortis annos decem heredibus præstitisset, per octo [n] annos præfinitam quantitatem, vt iussus erat, dedit: postmodum se ingenuum comperit: nec reliquorum annorũ dedit: & pronuntiatus est ingenuus. quæsitum est, an pecuniam, quam heredibus dedit, vt indebitam datam repetere, & qua actione possit. respondit, si eam pecuniam dedit quæ neque ex operis suis, neque ex re eius, cui bona fide seruiebat, quæsita sit, posse [o] repeti [p].

1 ¶ Tutor creditori pupilli sui plus, [q] quàm debebatur, exsoluit [r]: & tutelæ iudicio [s] pupillo non imputauit [t]. quęro, an repetitionem aduersus creditorem haberet. respondit, habere

2 ¶ Titius, cùm multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona sua, priuatim facta venditione, Mæuio concessit, vt satis creditoribus faceret [u]. sed Mæuius soluit pecuniam Seio tanquam debitam, quæ iam à Titio fuerat soluta. quæsitum est, cùm postea reperiantur apochæ [x] apud Titium debitorem, partim solutæ pecuniæ, cui magis repetitio, pecuniæ indebitæ solutæ competit, Titio debitori, an Mæuio, qui in [y] rem suam procurator factus est? respondit, secundùm ea quæ proponerentur, ei [z], qui postea soluisset.

3 ¶ Idem quæsiit, an pactum, quod in pariationibus [a] adscribi solet [b] in hunc modum, *ex [c] hoc contractu nullam [d] inter se controuersiam amplius esse*, impediat repetitionem. respondit, nihil proponi, cur impediret [e].

4 ¶ Lucius Titius Gaio Seio minori annis viginti quinque pecuniam certam credidit, & ab eo aliquantum vsurarum nominè accepit [f]. "&" Gaij Seij minoris heres aduersus Publium [g] Mæuium à præside prouinciæ in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium [h] solueret. "&" nec [i] quicquam de vsuris eiusdem sortis, quas Seius minor annis vigintiquinque exsolueret, repetẽdis tractatum apud præsidem [k], aut ab eo est pronuntiatum. quęro an vsuras, quas Gaius Seius minor annis vigintiquinque quoad viueret, creditori exsolueret, heres [l] eius repetere possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, condici id, [m] quod vsurarum nomine defunctus soluisset, non posse. Item quæro, si existimés repeti non posse, an ex [n] alio debito heres retinere eas possit. respondit, ne hoc quidem.

DE CONDICTIONE sine causa [a].

TIT. VII.

De promissione sine causa solutione indebiti. 1. De causa non secuta. 2. De promissione sine causa. De causa finita, vel non secuta. 3. De non iusta causa.

...ctis, vt nihil debeatur. *adde l.81. ℨ. de condit. & demonstrat. l.40. in fi. ℨ. de sol.*
b ab eo qui soluit indebitum per errorem *d. l.40. §.3.* c *l.13. Cod. de solut.*
d Generalis remissio non extenditur ad ea de quibus non est cogitatum.
e quia in omni promissione & renuntiatione, puta exceptionis non ... pecuniæ, intelligitur illa clausula *saluo iure erroris.* Nec enim actus agentium ... rari debent vltra eorum intentionem, quin etiam errãtis nullus cõsensus ... dices, renunciantem, condictionem indebiti in genere non ignorasse, ... tiaret? respondeo, eandem causam erroris quę irritat principales promi... solutiones, eandem quoque irritare renuntiationes erroris proponend... principalibus. Verùm ætas peior auis mox datura progeniem vitiosiorem ... dium istis attulit: dum plus æquo vigilantes notarij, instrumentis inserunt ... alteram clausulam. *Talis sciens (vide l.76. ℨ. de regulis) se ad infrà scripta non ... misit.* Item *si posthac apparuerit prædicta indebitè vel sine causa soluta: ex nunc ... dedit & donauit, l.6. C. de solutionib. quicquid per condictionẽ indebiti, vel sine ca... prætextu cuiuscunque erroris posset repetere Ias.*
f hinc duæ nascuntur quæstiones. Vna, an minori ac eius heredibus detur ... tutio aduersus creditores? respondetur dari. *v. Cod. si aduersus credit. l.6. ℨ. de ...* Altera, an restitutio aduersus sortem heredibus cõcessa, ad vsuras sortis ... condicendas, aut compensandas extendatur? respondetur non extendi.
g L. Titium *Hot. 5. obser. 13.* h seu principale, vel sortem.
i Iudex nihil ex suo officio supplere posse in iudicio restitutionis in ... hinc colligitur. k cognoscentem de causa restitutionis in integrum.
l Restitutionis beneficium competens minori, transit ad eius heredem ... *ℨ. de in integrum.*
m Restitutio legitima rei principalis extenditur ad eius acceptiones ... *Idem Cod. de heredibus.* An idem in restitutione hominis? non idem Roman... *lari 545. vel 543.*
n Restitutio in integrum ad vsuras cõsequendas impetrari potest: ante... men impetrata sit restitutio, earum nomine compensatio obiici non potest ... nullo dum iure debeantur, licèt deberi sperentur. Vnde notant restitu... integrum incidenter opponi non posse iure compensationis. Sed & ... Quæ speciali iure impetrari solent, ea negligi antequam impetrata sint ... *ℨ. de fideicommiss. libert. l. exceptiones quæ personæ. ℨ. de exceptionibus.* o *l.4. ...*

a Condictio sine causa, generalissima est: cùm contineat in se condictionem indebiti.
b Condicimus sine causa quantitates & obligationes, quantitates, numeratas: obligationes, quantitatis non numeratæ.
c ex hac aduersatiua quidam colligunt: Condictionem indebiti non dari ad promissa non soluta: hoc est, non ad incerta, cùm hîc locum habeat condictio sine causa.
d v. de l. 3. ꝟ. eodem.
e l. 54. ꝟ. de cōd. indeb. l. 6. ꝟ. de donat. inter vir.
f Causa redacta ad non causam, ius retinendi non parit. adde §. 2. ꝟ. eodem.
g l. 13. §. 6. ꝟ. locati κναφεῖς. l. 1. §. pen. ꝟ. de via pub. l. 12. §. 2. ꝟ. de fur. adde l. 13. §. f. ꝟ. de vsufr. l. 3. ꝟ. de aqua pluuia.
h lauantur autem creta, quo ordine, quóque modo præscripsit lex Metella, de fullonibus dicta: nā & hęc res curæ fuit maioribus, auctore Plin. lib. 35. vide Cuiac. 11. obser. 8. cogere & conciliare verba fullonibus vsitata τὸ σωματιλοῦν, πιέζειν, καὶ συμπατῆσαι. Titinius, terra hæc noua est, quasi vbi tu solitus pedibus argutarier dum cōpescis cretam & vestimenta eluis. hinc saltus fullonius Senecæ epist. 15. Hæc Iosephus Scalig. ad Varron. 5. de ling.

Vlpianus lib. 43. ad Sabinum.

EST & hæc species cōdictionis, si quis sine causa promiserit, vel, "si" soluerit quis indebitum [a]. qui [b] autem [c] promisit sine causa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit: sed ipsum [d] obligationem.

1 ¶ Sed etsi ob causam promisit, causa tamen secuta non est. dicendum est, condictionem locum habere.

2 ¶ Siue ab initio sine causa promissum est, siue fuit causa promittendi, quæ finita est, vel secuta non est: dicendum est, condictioni locum fore.

3 ¶ Constat id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum peruenit, vel [e] redit [f] ad non iustam causam.

De fullone.

2. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

SI fullo [g] vestimenta lauanda [h] conduxerit [i], deinde, amissis eis, domino pretium, ex locato cōuentus [k], præstiterit: posteáque dominus inuenerit [l] vestiméta: qua [m] actione debeat consequi pretium [n], quod dedit? & ait Cassius, eum non solùm ex conducto agere, verùm condicere domino posse. ego puto, ex conducto [o] omnimodo eum habere actionem. an autem & condicere possit. quæsitum est: quia non indebitum dedit. nisi fortè, quasi sine causa datum, "sic" putamus condici posse. etenim vestimétis inuentis. quasi sine causa datum videtur [p].

De obligato sine causa.

3 *Iulianus* lib. 8. Digestorum.

QVi sine causa obligantur: incerti condictione consequi possunt, vt [q] liberentur, nec [r] refert, omnē quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem [s], quam suscipere eum oportuerit: nisi [t] quod aliàs condictione id agitur, vt omni obligatione liberetur [u]: aliàs, vt exoneretur [x]. veluti, qui decem promisit. nam si quidem nullam causam promittendi habuit: in certi condictione cōsequitur, vt tota stipulatio accepto fiat. atsi, cùm quinque promittere deberet, decem promisit, in certi *condictione* consequetur, vt *in* quinque liberetur.

i Conduxerit, id est, in se receperit: vt mercedem acciperet. & ita in operis conductor mercedem accipit: in rerū & fundorum cōductionibus, mercedē numerat.
k Solutum per sententiam, cuius causa reducta est ad non causam repeti potest: qua in specie in ipsa sententia iniquitas non notatur, sed causæ cessatio.
l Pretio vestimentorum amissorum recepto à fullone, potest etiam ipse dominus vestimenta reperta furi condicere.
m an ex conducto? an condictione sine causa? An vtraque seu alterutra?
n In contractibus bonæ fidei venit exæquo & bono etiam id de quo cogitatum non est. Hoc enim contractu cogitatio mercedis tantùm inita fuerat à locatore consequendæ: & tamen hîc conductor pretium quoque condicit. *adde l. in commodato. in fi. l. si is qui, in fin. ꝟ. commodati.*
o Ad resoluendum contractum, agi potest actione ex eo contractu promanante.
p vel potius datio redit ad non iustam causam. *l. 1. in fine. ꝟ. eodem.*
q *l. 1. ꝟ. eodem.*
r Totius ad totum eadem, quæ partis ad partem ratio est; *l. quæ de tota. ꝟ. de rei vindi. l. an pars. ꝟ. de relicto: l. si seruus. ꝟ. de adquir. possess. & diuisio. l. 1. et ꝟ. de admin. tutor.*
s Cuius sententiæ sex exceptiones *vide hîc apud* Iasonem.
ſ l. 4. *Cod. de cōdic. ob caus. dat.*
t libelli alia ratio est in totius & partis petitione.
u quoties totum sine causa promisit.
x quotiés partē sine causa promisit.

De dato sine causa, & de causa non secuta.

4. *Africanus* lib. 8. Quæstionum [y].

NIhil [z] refert [a], vtrúmne ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam datum sit, secuta non sit.

De pecunia in dotem ob nuptias illicitas, quæ secutæ non sunt, data.

5. *Papinianus* lib. 11. Quæstionum.

AVunculo nuptura [b], pecuniam in dotem dedit; neque nupsit. an eandem repetere possit. quęsitum est. dixi cùm ob turpem causam dantis & [c] accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem: & in delicto [d] pari potiorem esse possessorem. quam rationem fortassis aliquem secutum, respondere, non habituram mulierē condictionem. sed rectè defendi, non *tam* turpem causam in proposito [e]; quàm [f] nullam fuisse: cum pecunia, quæ daretur, in dotem conuerti nequiret [g]. non [h] enim stupri, sed matrimonij [i] gratia datam esse.

1 ¶ Nouerca priuigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit. neque nupsit. cessare condictio prima facie videtur: quoniam iure [k] gentium incestum [l] committitur. atquin "vel" magis ea in specie, nulla [m] causa dotis dandæ fuit. condictio igitur competit.

y *vide Cuiac. in hanc legem 8. ad Africanum.*
z *sub.* quantum ad speciem cōdictionis: quia hæc semper datur. ad hæc paria sunt ab initio tale esse, vel ex postfacto tale fieri.
a ex causa quæ non sit secuta, & sine causa aliquid habere paria sunt.
b contra iuris regulas. *v. l. 38. ꝟ. de ritu nuptiarum.*
c *l. 3. de condictione ob turpem.*
d *vide l. 2. Codice de condictio. ob turpem.*
e id est, quæ destinauit auunculo nubere, éique pecuniam eo nomine in dotem dedit, non tam ex turpi, quàm ex nulla causa, id facere videtur. Ideóque hæc dandi species non est comparanda cum ea causa, ex qua datur aliquid turpiter.
f Causæ turpis & nullius differentia. Turpe, & nullum separantur.
g quia nuptiæ prohibitæ dotem non habent. §. 12. *Inst. de nupt.*
h Titulus coloratus excusat maleficium.
i id est, alia ob turpem causam, alia ob matrimonium dandi & repetendi causa est.
k *l. vlt. ꝟ. de ritu.*
l inter huiusmodi personas. *l. 17. C. de nupt.*
m id est, hîc idem dicendum quod in casu superiore huius legis.

LIBER TERTIVSDECIMVS,

DE CONDICTIONE FVRTIVA[a].

Cui datur hæc actio.

Vlpianus libro decimooctauo ad Sabinum.

IN furtiua re, ſoli domino[b] condictio competit.

De furioſis, & infantibus.

2. *Pomponius* libro 17. ad Sabinum.

COndictioni ex cauſa furtiua & furioſi, & infantes obligantur[c], cum[d] heredes neceſſarij exſtiterunt: quamuis cum eis agi non poſſit[e].

De ſeruo condicendo.

3. *Paulus* libro 9. ad Sabinum.

SI cōdicatur ſeruus ex cauſa furtiua: id venire ei in cōdictionem certum eſt, quod interſit agentis, veluti ſi heres ſit inſtitutus[f], & periculū ſubeat dominus hereditatis perdendæ. quod" &" Iulianus ſcribit. Itē ſi mortuum hominem condicat, cōſecuturum ait pretiū hereditatis.

De ſeruo & filiofamiliàs.

4. *Vlpianus* libro 41. ad Sabinum.

SI ſeruus, vel filiusfamiliàs furtum commiſerit: condicendum eſt domino[h] id, quod ad eum peruenit. in reſiduum, noxæ ſeruum dominus dedere poteſt.

5. *Paulus* libro 9. ad Sabinum.

EX furtiua[i] cauſa filiofamiliàs[k] condici poteſt[l]. nunquam[m] enim ea condictione alius, quàm qui fecit[n], tenetur, aut heres eius.

6. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

PRoinde & ſi ope, cōſilióue alicuius furtū factum ſit, condictione non tenebitur: &[o] ſi furti[p] tenetur.

De furti deciſione. 1. De concurſu huius actionis, & aliarum. 2. De herede furis. De interitu rei furtiuæ.

7. *Idem* libro 42. ad Sabinum

SI pro fure damnum deciſum[q] ſit: condictionem non impediri, veriſſimum eſt. deciſione[r] enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur. 1 ¶ Furti[ſ] actio pœnam[t] petit legitimam, condictio rem ipſam. ea res facit, vt[u] neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem conſumatur. is itaque, cui furtum factum eſt, habet[x] actionem furti, & condictionem, & vindicationem: habet & ad exhibendum actionem. 2. ¶ Condictio rei furtiuæ quia[y] rei habet perſecutionem, heredem[z] quoque furis obligat: nec tantùm, ſi viuat ſeruus furtiuus; ſed etiam ſi deceſſerit. ſed & ſi apud furis heredem diem ſuum obiit ſeruus furtiuus, vel non apud ipſum, poſt mortem tamen furis: dicendum eſt, condictionem aduerſus heredem durare. Quæ in herede diximus, eadem erunt & in ceteris ſucceſſoribus[a].

De interitu. 1. Et æſtimatione rei furtiuæ. 2. De fructibus.

8. *Idem* libro 27. ad Edictum.

IN re furtiua condictio ipſorum corporum competit. ſed vtrum tamdiu, quamdiu exſtent: an verò, & ſi deſierint eſſe in rebus[b] humanis? & ſi quidem obtulit fur, ſine dubio nulla erit condictio. ſi non obtulit, durat condictio æſtimationis[c] eius: corpus enim ipſum præſtari non poteſt.

1 ¶ Si, ex cauſa furtiua, res condicatur: cuius temporis æſtimatio fiat, quæritur. placet tamen, id tempus ſpectandum, quo[d] res vmquam plurimi fuit: maxime cùm deteriorem rem factam fur dando, non liberatur. * ſemper[e] enim moram fur facere videtur[f].

2 ¶ Nouiſſime dicendum eſt, etiam fructus in hac actione venire.

Quatenus heres tenetur.

9. *Idem* libro 30. ad Edictum.

IN condictione ex cauſa furtiua non pro parte, quæ peruenit, ſed in ſolidum[g] tenemur, dum ſoli heredes ſumus. pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres eſt, tenetur.

De fure. 1. De bonorum raptore. 2 De re alienata 3 vel legata.

10. *Idem* libro 38. ad Edictum.

SIue manifeſtus fur, ſiue nec manifeſtus ſit: poterit ei condici. Ita demum autem manifeſtus[h] fur condictione tenebitur, ſi deprehenſa non fuerit à domino poſſeſſio eius. cæterum* nemo furum condictione tenetur, poſteaquam[i] dominus "poſſeſſionem" adprehendit, & ideo Iulianus, vt procedat in fure manifeſto tractare de conditione, ita proponit: furem deprehenſum, aut occidiſſe, aut fregiſſe, aut effudiſſe id, quod interceperat.

1 ¶ Ei quoque, qui vi bonorum raptorum[k] tenetur, condici poſſe, Iulianus libro viceſimo ſecundo digeſtorum ſignificat. 2 ¶ Tamdiu[l] autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat. & ideo, ſi eam rem alienauerit[m], condicere non poterit. 3 ¶ Vnde Celſus libro duodecimo digeſtorum ſcribit, ſi rem furtiuam dominus purè[n] legauerit furi, heredem ei condicere non poſſe. Sed & ſi non ipſi furi, ſed alij: idem dicendum eſt, ceſſare condictionem, quia dominum facto teſtatoris, id eſt domini, diceſſit.

11. *Paulus* libro 39. ad Edictum.

SEd nec legatarius condicere poteſt. *ei enim competit condictio, cui[o] res ſubrepta eſt, vel heredi eius. ſed vindicare rem legatam ab eo poteſt.

Si res mihi ſubrepta, tua maneat vel non. De rei ſubreptæ æſtimatione.

12. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

ET ideo eleganter Marcellus definit libro ſeptimo. ait enim: Si res mihi ſubrepta, tua remaneat, condices[p]. Sed & ſi dominium nō tuo facto amiſeris, ęque condices.

1 ¶ In communi igitur re eleganter ait intereſſe, vtrum tu prouocaſti communi diuidundo iudicio, an prouocatus es: vt ſi prouocaſti communi diuidundo iudicio, amiſeris condictionem: ſi prouocatus es, retineas.

2 ¶ Neratius libris mēbranarum[q] Ariſtonem exiſtimaſſe refert, eum, cui pignori res data ſit, incerti condictione acturum, ſi ea ſubrepta eſt[r].

Etiā ſpecies facta ex materia mea venit in hac condictione, & in ea habetur ratio meliorationis factæ etiā ſumptibus furis. Bar.

13. *Paulus* libro 39. ad Edictum.

EX[ſ] argento ſúbrepto pocula[t] facta cōdici poſſe, Fulcinius ait. ergo in condictione poculorum[u], etiā cælaturæ[x] æſtimatio fiet, quæ impēſa furis facta eſt. quemadmodū, ſi infans[y] ſubreptus adoleuerit, æſtimatio fit adulescentis, quamuis cura, & ſumptibus furis creuerit.

De ſeruo furtiuo ſub conditione legato. 1. An reo cauendum ſit. 2. De boue & eius corio, carne, cornibus. 3. De vuis, muſtóque & vinaciis.

14. *Iulianus* libro 22. Digeſtorum.

SI ſeruus furtiuus ſub conditione legatus fuerit: pendente ea, heres[z] condictionem habebit, & ſi lite

a *l.4. Cod. 8. condictio.* hæc dominis datur in odiū furum: aliàs dominus rem ſuam non condicit. Datur heredi *l. cùm heredem. ȷ. de adquir. poſſeſſ. §. aliæ. Inſt. de actio.* datur & tutorib. nomine pupilli: datur & quaſi dominis ſeu vtile dominiū habētib9 *l. 1. § ſi ager vectigal.* interim nota hanc actionem differre ab actione furti. *v. l. 7. §. 1. ȷ. eodem.*

b *v. l. 11. ȷ. eod.*

c Imò nō, obligatur. *l. quod infans, ȷ. de rei vindic.* Dic in delictis quæ ex re deſcendūt obligari *l. furioſus. ȷ. de obligat.* vel obligātur vt hæredes, non ex proprio facto. *l. impuberem. ȷ. de furtis.*

d licèt aliàs furtum non cōmittere intelligatur.

e ſed cum eorum tutoribus & curatoribus. *l. 48. in fine. ȷ. de legat. 2.*

f Id quod intereſt noſtrâ lucri ratione, ſeu extra rem conſideratur. Imò nō cōſideratur. *l. 2. §. portio, ȷ. ad l. Rhodiam. l. ratio. §. non per venditorem. ȷ. de act. empt.* An hic caſus ſpecialis: ille generalis? An potiùs hîc id quod intereſt certum eſt: ibi incertum? An id quod hîc intereſt, circa rem eſt? An quia agitur aduerſùs furem non ex non facto, ſed ex re furto ſubtracta? An quia in re mea aliquid facit me inuito?

g *l. 52. §. 28. ȷ. de furtis. adde. l. 23. §. 2. 3. ȷ. ad l. Aquil.*

h vel patri. *l. 19. ȷ. eod.*

i obligatur etiā filiusfamiliàs nō tantùm ex delicto *vt hîc*, ſed etiam ex contractu, vel quaſi, præterquam ex mutuo & voto *l. filiusfamil. ȷ. de obligationibus.*

k filiusfamiliàs obligari ex delicto poteſt. *l. 3. §. pen. ȷ. de peculio.*

l *ſub.* in ſolidum: non à patre, ad quem nihil peruenit.

m *ſub.* etiam noxaliter: licèt in domino ſecus. n *ſub.* furtum.

o Condictio furtiua ſtrictior eſt furti actione. Furti actio datur aduerſùs eum cuius ope, conſilióue furtū factū eſt: condictio verò furtiua non datur. Contrariū videbatur dicendum: hoc eſt, furti actionem, vt pote pœnalē, & magis odioſam. non dari aduerſùs eum cuius ope vel conſilio furtum factum eſſet: contrà, hanc dari, cùm rei perſecutoria ſit. Cauſæ differentiā vide apud Accurſium *in l. ſed nec legatarius. ȷ. eodem.*

p Is cuius ope & conſilio furtū cōmittitur, furti tenetur. *adde l. 59. §. 19. ȷ. de furt.*

q hinc illud legis 12. tab. *Duplione damnum decidito.* licebat enim de furto paciſci. *l. 7. §. 4. in f. l. 17. §. 1. ȷ. de pact.* hinc *l. 13. C. de furt.* Poſt deciſionē furti leges agi prohibēt. Porrò quòd lex 12. tabul. furem domino addixerit. 11. *Gell. vlt.* intellige, niſi quis pro fure damnum deciderit. *v. Cuiac. 10. obſ. 11.*

r Pacto tollitur ipſo iure furti actio, at non condictio. Qui de furto paciſcitur, vt ne furti teneatur, hoc tantùm ſibi adquirit, vt ne fur habeatur: at non hoc conquirit, vt ne rem furtiuam reſtituat. A pœna furti liberat ſe: at non à rei furtiuæ reſtitutione: hæc enim diſtant. *§. 1. ȷ. eod.* vt hinc conſtet, Pactum in actione furti interpoſitum, non extendi ad furtiuam condictionem: Cæterùm deciſionis verbo, quidam pactum, quidam tranſactionem: alij ſententiam interpretantur.

ſ furti actionis & condictionis furtiuæ differentia. Prior pœnam: poſterior rem

i *l. 54. §. 3. ȷ. de furtis.*

k *l. 1. in. f. ȷ. de condict. tritic.*

l Tamdiu particula quam vim habeat, *vide Caſtrenſem in l. ſufficit,* ... *dict. indebiti.*

m *l. 56. in fine, ȷ. de oblig. & actionib.*

n ſecus ſi ſub condictione *l. 14. ȷ. eod.*

o *l. 1. ȷ. eod. l. 14. §. 16. in fine. ȷ. de furtis.*

p datur enim condictio furtiua dominis contra naturam condictionis ... *eod. l. in fi. ȷ. de condictio. triticia. l. 2. §. 26. ȷ. vi bonorum raptorum.*

q Membranarum libros ſeptem hîc Neratius ſcripſit.

r quia eius intereſt rem ſaluam eſſe. *l. 22. ȷ. de pignorat.* depoſitario vel ... datario, & ſimilibus detentatoribus in factum actione, vel officio iudicis ... litur: bonæ fidei poſſeſſoribus, triticaria *l. 2 ȷ. de tritic. Accurſ.*

ſ Furtiua actione condicitur res facta ex materia furtiua: quòd ... ſtituitur, petitur æſtimatio. Sed & habetur ratio rei melioris f... pera.

t *ſub.* contrectata *l. 52. §. 24. ȷ. de furtis.*

u *ſub.* peremptorum ante moram purgatam.

x *l. 19. § 11 ȷ. de auro.*

y *vide l. 67. §. 2. ȷ. de furtis.*

z quia pendente conditione heres rei legatæ dominium habet. *l. 12. §.* ... *l 21. ȷ. de interrog. l. 34. ȷ. de relig. l. 36. ȷ. d reeb. cred.*

a id est, quanti vendi potest *l.1.§.16.ꝭ ad Trebell.* Valere res quæque dicitur, quantum vendi potest

b *vide l.53 §.5.ꝭ.de legat.1.*

c aliud est in vsufructu, nec enim caro & corium mortui pecoris in fructu est. *l.30.ꝭ.quibus modis vsusfruct l.49. in pr.ꝭ.de legatis.2.*

contestata, conditio exstiterit: absolutio sequi debebit: perinde ac si idem seruus sub conditione liber esse iussus fuisset: & lite contestata, conditio extitisset. nam nec petitoris iam interest, hominem recipere: & res sine dolo malo fueris eius esse desiit. Quod si pendente conditione iudicaretur: iudex æstimare debebit, quanti emptorem [a] inuenerit.

1 ¶ Cauere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur, non debebit.

2 ¶ Boue subrepto, & occiso: condictio [b] & bouis, & corij, & carnis, domino competit. scilicet si & corium, & caro contrectata fuerunt, cornua quoque condicentur [c]. sed si dominus condictione bouis pretium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supradictum est, condicet: omnimodo exceptione summouetur. Contra si corium condixerit: & pretium eius consecutus, bouem condicet: offerente fure pretium bouis, detracto pretio corij: doli mali exceptione summouebitur.

3 ¶ Idem iuris est, vuis subreptis [d]. nam & mustum, & vinacia [e] iure condici possunt.

De fure manumisso.

15. *Celsus* libro decimosecundo Digestorum.

QVod [f] ab alio seruus subripuit, eius nomine liber furti tenetur [g]. condici autem ei non potest [h], nisi liber contrectauit.

De commodatario & depositario.

16. *Pomponius* libro 38. ad Quintum Mucium.

QVi furtum [i] admittit, vel re commodate [k], vel deposita [l] vtendo: condictione quoque ex furtiua causa obstringitur. quæ differt [m] ab actione commodata hoc, quod etiam [n] si sine dolo malo, & culpa eius interierit [o] res, condictione tamen tenetur: cum * in commodati actione non facilè [p] vltra culpam, & in depositi "non" [q] vltra dolum [r] malum teneatur is, cum quo "depositi" agetur.

De oblatione & nouatione.

17. *Papinianus* libro 10. Quæstionum.

PArui refert ad tollendam [s] condictionem offeratur [t] seruus furtiuus, an in [u] aliud nomen, aliúmque statum obligationis [x] transferatur. nec me mouet, præsens [y] homo fuerit, nec ne. cum mora, quæ eueniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

De procuratore soluente indebitum scienti.

18. *Scæuola* libro quarto Quæstionum.

QVoniam furtum fit, cum [z] quis indebitos nummos sciens acceperit: videndum, si procurator suos nummos soluat, an ipsi furtum fiat. & Pomponius epistolarum libro octauo ipsum condicere ait ex causa furtiua. sed & me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.

De filiafamiliàs quæ res amouit.

19. *Paulus* libro tertio ad Neratium.

IVlianus ex persona filiæ, quæ res amouit, dandam in patrem [a] condictionem in peculium respondit.

De rei interitu.

20. *Tryphoninus* libro 15. Disputationum.

LIcèt fur paratus fuerit excipere condictionem, & per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam: postea autem perempta est [b]: tamen durare condictionem veteres voluerunt: quia videtur, qui

d *l.52.§.14.ꝭ.de furtis.*

e Vinacia, granula vuarũ, interdum & reliquiæ vuæ tortæ. *Colum. & Varr.*

f furtum si seruus alij fecit, actione furti in duplum post libertatem tenetur: non condictione furtiua, nisi liber cõtrectauerit. *Synopsis Basilicon. 15. Titul. 2. ex libro 60. tit. 10. c. 12.*

g quia interest maleficia puniri: & ne locupletetur cum aliena iactura. *Bart.*

h quia condictio furtiua similitudinẽ habet cum contractibus. seru⁹ autem ex contractibus post manumissionẽ non tenetur. *Bart.*

i Furtum facit, qui cõmodato, in alium vsum: vt & vel deposito vtitur.

*

k *vide l.5.§.8 ꝭ. commodati.*

l *§.6. Inst. de oblig. quæ ex delict.*

m Furtum cõmittit, qui re cõmodata abutitur. Quid: qua actione in hac specie tenebitur? furtiua cõdictione? *vt hîc.* An eadem illa fuerit, quæ cõmodati? non eadem. Nam cõmodati actione, non facilè vltra culpam agitur: furtiua verò condictione, etiam si sine culpã commodatarij qui ea abusus est, res perierit, peti potest.

n si prius quàm fur rem offerat rem perire contigerit, furis periculum est, *Synopsis d. titul. c. 17.*

o *v l. vlt. ꝭ. eod.*

p id autem paciscendo fieri potest. *l.7.§.15. l.27.§.3 ꝭ. de pact.*

q *l.13.§.1.ꝭ depositi.* r imò depositarius tenetur, etiamsi sine dolo malo res perierit. *l.1. § 25.ꝭ. si depositi.*

s fur non liberatur condictione furtiua, nisi rem præsentem domino offerat. *vide l.72.§.3.ꝭ. de solutionib.* Atqui absentis serui potest fieri nouatio? *vt hac l. vide quæ scripsi ad l.1. ꝭ. de contr. empt.* t *l.9 Cod. de furtis.*

u Nouare dicitur, qui in aliud & nouum nomen, veterem obligationem mutat.

x puta stipulationis. *l.29.§. final ꝭ. de verbor. obligat.*

y *v. Cuiac. ad l.29. in prin. ꝭ. de verbor. obligat.*

z *l.38.§.1.ꝭ. de solutio. adde l.21.§ 1.ꝭ de furtis.* a *vide l.4. ꝭ. eodem.*

b *l.7.§.2. l.8. l.16. ꝭ. eodem. l. vltim. Cod. eod. l.30. ꝭ. de act. empti, l 1. §. 34. ꝭ. de vi & vi armata. l.46. l.67. in fine. ꝭ. de furtis. l.7. Cod. de condict. ob turpem.*

c *l.8. §.1. in fine. ꝭ. eodem.*

d Condictiones ex legibus tales nasci solent: *Theophilus §. 24. Institut de act.*

e *4. Cod. 9.* Actiones in personam, aut ciuiles sunt, aut Prætoriæ, aut ex legibus vel constitutionibus. *l.2. Cod. de quadr. præscript. circa finem principij*, adde, & ex moribus & statutis, quales sunt actiones feudales, retractus municipales, statutum quo feminæ exstantibus masculis à successione excluduntur. adde nonnunquam ex mente legis dari actionem vtilem, vel in factum. Item ex principis rescripto, quinetiam ex iniquo iure, quale est, *vt quod quisque iuris in alium.* f Lex noua dicitur quæ de nouo introducta. Alijs lex Noua, quæ post legem XII. Tabularum.

g Talis est condictio ex lege Iulia, & Cincia. & legibus Talariis. *Cuiacius hîc. & Cod. eodem. adde l.35.§.5. Cod de donat. adde l.46.§ 6. Cod. de Episcop.* Tales quoque actiones quæ ex nouo statuto vel consuetudine noua cõpetunt. sed tamen vetere actione etiam vti possumus, nisi noua nominatim id vetuerit *l.41. ꝭ. de obligat.* h Noua scilicet, i Triticaria sic dicta, quòd qui hanc actionem primus dari sibi postulauit, fortè ei res erat de æstimando tritico, *Cuiac. hîc ex Stephan. Græc. interpr.* k Condictio si certum petatur datur ex pecunia numeratis. l Per hanc actioné, res immobiles, incertæ & incorporales petuntur actione si certum petatur, non æquè. In illa, iudex inseruit contractui, arbitrij inops: in hac triticaria, rẽ petitã æstimat habita ratione loci & tẽporis, *Cuiac. hîc:* vt meritò huius condictionis superuacaneus vsus non sit. m quia qui vsumfructum stipulatur, incertum stipulatur. *l. 57. §.3. ꝭ. de obligat.* n odio furum receptum est, vt furibus etiã res nostras cõdicamus, *l.9.§.1. ꝭ. de rebus credit.* & creditori qui pignus non reddit, *l.4.§.1. ꝭ. de rebus cred.* tũc enim fur habetur. *l.54. ꝭ de furti.* & prædoni, *vt hîc. & l.10. §. 1. ꝭ. de condict. furtiu.* & malæ fidei possessori. *dict. l.4* & colono, qui post tempus conductionis finitum fructus percipit, item, si quid vi fluminis nobis ablatum. *d l.4.*

primò inuito domino rem contrectauerit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram [c] facere.

DE CONDICTIONE EX [d] lege [e].

TIT. II.

Paulus libro secundo ad Plautium.

SI obligatio lege noua [f] introducta sit, nec cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur: ex lege [g] agendum est [h].

DE CONDICTIONE TRIticaria [i].

TIT. III.

De pecunia numerata, & alijs rebus. 1. De re sua. De re furtiua, vel vi rapta.

Vlpianus libro vigesimoseptimo ad Edictum.

QVI [k] certam pecuniam numeratam petit: illa actione vtitur, *si certum petetur.* qui autem alias res, per triticariam condictionem petet. & generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, "si" quæ sint præter pecuniam numeratam [l]: siue "in" pondere, siue "in" mensura constent: siue mobiles sint, siue soli. quare fundum quoque per hanc actionem petimus, & si vectigalis sit. siue ius stipulatus quis sit, veluti vsumfructum [m], vel seruitutem vtrorumque prædiorum.

1 ¶ Rem autem suam per hanc actionem nemo petet nisi ex causis, "ex" quibus potest: veluti ex causa furtiua [n], vel vi mobili abrepta [o].

De fundo vi possesso.

2. *Idem* libro decimooctauo ad Sabinum.

SEd & ei [p], qui vi aliquem de fundo deiecit, posse fundum [q] condici Sabinus scribit. & ita & Celsus. sed ita, si dominus sit, qui deiectus condicat. cæterum, si non sit, possessionem [r] eum condicere Celsus ait.

De rei petitæ æstimatione.

3. *Idem* libro vigesimoseptimo ad ad Edictum.

IN hac actione [s] si quæratur res [t], quæ petita [u] est, cuius temporis æstimationem recipiat: verius [x] est, quod Seruius ait. condemnationis [y] tempus spectandum [z]. si verò desierit esse in rebus humanis [a]: mortis [b] tempus [c], sed ἐν πλάτει [d], *quod latiùs*, secundũ Celsum, erit spectandum. non [e] enim debet nouissimum vitæ tempus æstimari: ne ad exiguum pretium æstimatio redigatur in seruo fortè mortiferè vulnerato [f]. In [g] vtroque autem, si post moram deterior res facta sit. Marcellus scribit libro vicesimo, habendam æstimationem, quanto deterior res facta sit. & deo, si quis post moram seruum eluscatum [h] dederit, nec liberari [i] eum. quare ad tempus moræ [k] in his erit reducenda æstimatio.

De tempore ad locum idem est iudicium. Bartolus.

4. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI merx [l] aliqua [m], quæ certo die dari debebat, petita [n] sit: veluti vinum, oleum, frumentum: tanti [o] litem æstimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo

o *vide l.2.§.26. ꝭ. vi bonorum raptorum l.25.§.1.ꝭ. de furtis.*

p id est ab eo.

q Id est, possessionem: nec enim fundi dominiũ amissum condici potest.

r quã non habet, *vt l.56.§.6. 7. ꝭ. de verbor. obligat.* seu rei possessionem.

s *subaudi* triticaria. adde huic legi quæ dicturus sum *ad l.4. ꝭ eodem.*

t Id est, species: & vero hîc agitur de mancipio, vt ex sequentibus constat.

u *subaudi* dari ex cõtractu bonæ fidei vel stricti iuris.

x Id est, verum *vlt. Cod. de furtis. l.1. ꝭ. de dolo.*

y *vide l.4. ꝭ. eod.*

z *subaudi* si tũc res plus valuerat: nec culpa nec mora præcessit.

a *subaudi* culpa possessoris.

b Si tunc plus valuerat à mora: idque, si culpa præcessit non dolus.

c ¶ Nec enim rei æstimatio vnquã crescit post eius interitum, *Bald. adde l. penultim. ꝭ. de rei vindic.*

d *l. 28. ꝭ. de probat. l 15. ꝭ. de solut. l.12. §. 2. ꝭ. ratam rem.*

e Tẽpus mortis ἐν πλάτει nõ ipsum momentũ mortis, sed quod circa mortẽ paulo ante. f Vel lõgo tempore; infirmo vt postea perierit. g *subaudi* nisi mora præcessit. h De eluscato. *adde l.5.§. vltim. in princ. ꝭ. ad l. Aquil.* i Ab actione de dolo. k Inducendæ per litis contestationem. l *aliàs* res. m Vt vinum, oleum, frumentũ. ꝭ *eod.* & breuiter res aliqua quãntitate consistens. n Post moram debitoris: & quidẽ hac actione. o Solutio fit rei ipsius, vel æstimationis: hæc illius subsidiaria est: de cuius forma tota hîc quæstio est: in qua finienda hæc duo maximè nobis spectanda, tempus & locus. Quod ad tempus attinet, priore loco æstimationem rei metimur ex eo die, quo dari res debuit, hoc est quo rem dari conuenit: *vt hîc.* Quid si de die nihil conuenit? tanti res æstimãda, quanti tunc fuit, cùm iudicium acciperetur, hoc est quanti tunc fuit, cùm res peteretur. *ver. si de die: l. itẽ ꝭ. de cõstit.* Imò verius est tempus condẽnationis spectari, & ad id tẽpus referri rei æstimationẽ *l.3. ꝭ. eod.* Sic sentio tẽpus litis cõtestatæ spectari, si tũc plurimi res fuit: *vt hic.* sin minus, tẽpus cõdemnationis & sentẽtiæ. *d. l.3.* Quid si nõ quãtitas, sed species debebatur, & culpa possessoris res esse desiit? æstimationẽ à rei peremptæ tẽpore, seu à morte rei vel speciei ducem⁹: vt quãti fuerit species, cùm moreretur, tãti præstetur eius æstimatio *l.3. ver. si verò desierit. ꝭ. eod.* Quid: mortis tempus ipsúmne moriendi momentum accipimus, an potius quoddam tempus non ita strictum: sed latius quod ante mortem fuerit? non ipsum momentum mortis inspicimus, sed id quod etiam paulò antè: ne ad exiguum pretium æstimatio redigatur. Periniquum est enim æstimari seruum mortifere vulneratum, tunc cùm mortuus fuerit, ac non potius qualis fuit antequam vel vulneraretur, vel moreretur ex vulnere. *dict. l.3. vers. mortis tempus.* Et breuiter, in vtroque id est, siue condẽnationis, siue mortis tẽpus spectemus, habẽda semper æstimatio est quãto res deteriores factæ sint. Quid enim si post morã, debitor seruum eluscatum det? vtique eum liberari non dicemus. Vt hîc constet, ad tẽpus moræ reducendam semper esse æstimationẽ. Et hæc de die ac tẽpore. De loco videamus: nã pro locorum varietate varia pretia sunt. Si de loco conuenit, æstimatio sumetur eius loci. si nihil de loco conuenit, ex eo loco initur æstimatio quo res petita fuerit *vt hac lege.*

a *l.3.§.eod.l.22.§.de rebus cred.* b *vide l.1 in princ.j.de vsuris.*
c *l.22.in fine §.de rebus creditis.*
d Actio hæc arbitraria est.*l.2.j.eod.*
e 3.*Cod.*18.id est, Num id, quod certo loco debetur, alio loco peti potest?
f Qui certo loco dare filio stipulatus est, alio quoque loco actione vtili experiri potest: *vt hic.* spectante, tam ad rei, quàm ad actoris vtilitatem eáque de causa quantitas augetur vel minuitur. *l.2.j.eod. Synopsis Basilicon 24 Titul.9.cap.1.*

dari debuit. si de die nihil conuenit: quanti tunc [a], cùm iudicium acciperetur. Idémque iuris in loco esse: vt primùm æstimatio sumatur eius loci [b], quo dari debuit: si de loco nihil conuenit. is locus spectetur [c], quo peteretur. Quod de cæteris rebus iuris est.

DE[d] EO QVOD CERTO loco dari oportet [e].

TIT. IIII.

Ratio huius actionis.

Gaius lib. 9. ad Edictum Prouinciale.

ALIO [f] loco [g], quàm in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere. sed quia [h] iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturũ se promisisset, nunquam accederet, quod vel data opera faceret, vel quia aliis [i] locis necessariò distringeretur [k], non posse stipulatorem ad suum peruenire: ideo [l] visum est, vtilem actionem [m] in eam rem comparare [n].

De vtilitate actoris & rei. 1. *De causa huius actionis.* 2. *De forma libelli in obligatione alternata.* 3. *De effectu promissionis alternatæ.* 4. *De stipulatione, Ephesi, & Capuæ.* 5. *De insula facienda.* 6. *De die expresso, vel subaudito.* 7. *De adiecto.* 8. *De vtilitate rei, & actoris, & de officio Iudicis.*

2. *Vlpianus* lib. 27. ad Edictum.

ARbitraria [o] actio vtriusque [p] vtilitatem continet: tam actoris, quàm rei. quod si [q] rei interest, minoris fit pecuniæ condemnatio, quàm intentatum est. aut, si actoris [r], maioris pecuniæ fit.

1 ¶ Hæc [s] autẽ actio ex illa stipulatione venit, vbi stipulatus sum à te, *Ephesi decem dari.*

2. ¶ Si quis Ephesi decem, aut Capuæ hominem dari stipulatus, experiatur: non debet, detracto altero loco, experiri: ne auferat loci vtilitatem reo.

3 ¶ Scæuola libro quintodecimo quæstionum ait:

NOn [t] vtique ea, quæ tacite [u] insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate. sed quid debeat esse in eius arbitrio: an debeat, non esse. Et ideo eum [x] qui [y] Stichum [z] aut [a] Pamphilum promittit, eligere [b] posse, quod soluat, quamdiu ambo viuunt. ceterũ vbi [c] alter decessit, extingui eius electionẽ [d]: ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum non vult viuum præstare, quem solùm debet. Quare & in proposito eum, qui promisit Ephesi aut [e] Capuæ: si fuerit in ipsius arbitrio, vbi ab eo petatur: conueniri non potuisse. Semper enim alium locum electurum. sic euenire, vt sit in ipsius arbitrio, an debeat. quare putat posse ab eo peti altero loco, & sine loci adiectione. damus igitur actori electionem petitionis. * Et generaliter definit Scæuola, petitorem electionem habere [f], vbi petat: reum, vbi soluat: scilicet antè petitionem. Proinde mixta [g] (inquit) rerum alternatio [h], locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in rem propter locum. alioquin tollis ei actionem, dum vis reseruare reo optionem.

4 ¶ Si quis ita stipulatur, *Ephesi & Capuæ*: hoc ait [i], vt Ephesi partem, & Capuæ partem petat.

5 ¶ Si quis insulam fieri stipuletur, & locum [k] non adiiciat: non valet stipulatio.

6 ¶ Qui ita stipulatur, *Ephesi decem dari*: si ante diem, quàm Ephesum peruenire possit, agat: perperam ante diem agi. quia & Iulianus putat, diem tacitè [l] huic stipulationi inesse. Quare verum puto, quod Iulianus ait, eum, qui Romæ stipulatur, *hodie Carthagine dari*, inutiliter [m] stipulari.

7 ¶ Idem Iulianus tractat, an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere. & Iulianus scribit, liberationem non contigisse [n]: atque ideo posse peti, quod interest. Marcellus autem & aliàs tractat, & apud Iulianum notat, posse dici, & si mihi alibi soluatur, liberationem contigisse: quamuis inuitus accipere non cogar, plane, si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integræ summæ, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quàm vbi promiserat, in nihilum liberaretur. Sed mihi videtur summæ solutio [o] distare à fabrica insulæ: & ideo, quod interest, solùm petendum.

8 ¶ Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est: vtrùm quantitati contractus debeat seruire [p], an vel excedere, vel minuere quantitatem debeat. vt si, interfuisset rei, Ephesi potius soluere, quàm eo loci, quo conueniebatur: ratio eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus. etiam actoris habuit rationem: cuius interdum potuit interesse, Ephesi recipere. itaque vtilitas quoque actoris veniet. quid enim, si traiectitiam [q] pecuniam dederit, Ephesi recepturus, vbi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus? & distracta pignora sunt, vel pœna commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur, & res stipulatoris vilissimo distracta est? in hãc arbitrariam, quod interfuit veniet. & quidem vltra legitimum [r] modum vsurarum. quid [s], si merces solebat cõparare? & an & lucri ratio habeatur, non solius damni? puto & lucri [t] habendam rationem.

3. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

IDeo in [u] arbitrium [x] iudicis refertur hæc: quia scimus, quàm varia [y] sint pretia rerum per singulas ciuitates, regionésque: maximè vini, olei, frumenti: pecuniarum quoque licèt videatur vna & eadem potestas vbique esse, tamen aliis locis faciliùs, & leuibus vsuris inuenitur, aliis difficiliùs, & grauibus vsuris.

De reo absoluendo.

4. *Vlpianus* libro vicesimo septimo ad Edictum.

QVòd si Ephesi petetur: ipsa sola summa petetur: nec ampliùs quid: nisi si quid esset stipulatus, vel si temporis [z] vtilitas interuenit.

1 ¶ Interdum iudex, qui ex hac actione cognoscit, cùm sit arbitraria, absoluere reum debet, cautione ab eo exacta de pecunia ibi soluenda, vbi promissa est. quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur. vel deposita, vel ex facili soluenda? nonne debebit interdum absoluere? in summa, æquitatem [a] quoque ante oculos habere debet iudex, qui huic actioni addictus [b] est.

De iussu testatoris.

5. *Paulus* lib. 28. ad Edictum.

SI heres à testatore iussus sit, certo loco quid dare: arbitraria [c] actio competit [d].

De mutuo.

6. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

AVt mutua pecunia sic data fuerit, vt certo loco reddatur.

g *l.8.Cod. de solut.* hinc constat, ratione solutionis destinatę forum sortiri nos in alio, quàm domicilij loco.
h Stipulationem quamque ita interpretari nos oportet, vt non inutilis sit. *l. quoties.j. de verb.obliga.* Præsumptiones in dubio non ducimus ad ea quę acta gesta dicuntur impugnanda, *adde l. diuus §.de vsu.*
i debitor alio quàm destinato loco potest conueniri ex mora, neque eum excusat quod aliis locis distringatur: moram denique committit, etiamsi aliis locis distringatur.
k Vt debitor possit alibi conueniri, non est necesse, vt fuerit in mora accedẽdi ad locum destinatæ solutionis: nec enim carceratus moram committit. *l. 23.j. de vsuris. Iason.l.80 j.de verbor.oblig.*
l Ne alioquin stipulatio reddatur inutilis, id enim in dubio est.
m Arbitrariã, *l.3.in princ.j.eod.* §. 33. *versic. loco. Instit.de act.*
n Vt vbicunque repertus fuerit, in eum agi possit. Num verò petere potest reus, vt ex suo domicilio ad locum destinatæ solutionis remittatur? non potest, nisi reus iuramento interposito certo loco solutionem promisit nisi lis loco destinato inchoata, nisi fori priuilegio renũciauit, nisi promisit se iudicio sistere, petente quandocunque aduersario seu creditore, nisi iunctim certo loco, die certa adiecta solutionem promiserit. Iason.
o Arbitraria actio est hæc de eo quod certo loco.
p id est, ἑκατέρου. in hanc actionem venit æstimatio eius quod alterutrius interfuit, *l.8.j.eod.l.vnica, Cod.eod.* In arbitrariis actionibus ratio habetur eius quod interest actoris & rei.
q *§.vlt.in princ.j.eod.* id est, in hac actione habetur ratio vtilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco soluisset, quo se soluturum spopondit. §. 33. *versi. propter quam causam. Institut.de act.*
r *l.vnica, Cod. vbi conueniatur qui certo loco.*
s Actio, loci ratione, arbitraria est, si est stricti iuris (vt si, ex stipulatione, mutuo, testamento,) secus est si est bonæ fidei, *Iason.*
t Tacitè quæ insunt stipulationi, non semper sunt in rei potestate.
u Inesse dicuntur, quæ verbis non expressa, vt electio, tempus, locus.
x In alternatione rerum (puta cum quis Petrum aut Paulum promittit) quamdiu superstites ambo sunt, reus electionem habet, vtrùm præstare velit. Cæterum vbi decessit alter, alterum præstare cogitur. In alternatione verò locorum, electionem reus habet, vt vbi velit soluat: cùm autem non soluit, actor vbi vult petit. Quod si mixta fuerit altera actio rerum & locorum, actor electionem habet, quid & quo loco petere velit *Synopsis Basilicon.24.Titul.9.cap.2.*
y cùm qui. *August.1.Emend.9.*
z Alternatio hæc rerum est. Cæterùm hîc notandum, alternatiuas [...] generis. sunt enim rerum, personarum, temporis, locorum: mixta ex [...] re, vel ex rebus, locis & personis (vt promittis mihi dare Stichum [...] stremo mixta ex rebus, personis, loco, & tempore simul. In [...]

bus reis: Iason. k *v.l.84.115.j.de verbor.oblig.* sic incertitudo loci vitiat [...] insulæ faciẽdæ: vt & aliàs relictum *arg. l.71. j.de leg.1.* nisi in piis [...]
l ¶ Tempus tacitè inest promissioni certo loco dandi *l. 2. §. penult. l.1.in fi. j.de cond. & demonstr. l.24. j.de oper.libert. l.41.§.pen.l.73.l.137. [...] oblig.§.5.Instit.de verbor.obligat.* m Angustiæ temporis vitiant [...]
n debitor soluens adiecto, alibi quàm in loco destinato, non liber[...]
o quia factum certo loco promissum, substantialiter variatur ex [...] te: præstatio autẽ summæ, non æquè: quia quocũque loco præst[...] fert vtilitatem. *Bart.* p vsurarum centesimarũ ratio in [...] non seruatur: quinetiam duplũ in iis excedi potest, secus ac in eo quod [...]
q Officium iudicis interdũ actioni deseruit, interdũ eam excedit, inter[...]
r de quo dixi *ad l.1.§.3.j.de pignoribus.* s hinc collige, inter[...] probari per locũ à solitis. *Iason. v. quæ scripsi ad l. 9. §. 8.§.si certum [...] rem hab. v.l.8.§.1.§.de negotiis l.36.§ mãdati.* u *l.2.§.eod.* x ex[...] ticulandi circa valorem rerũ colligunt. *Bald.* y *v.l.63.j.ad l.Falc.* [...]
z *v.l 24.j.de regul.iur.* a iure informatam, & quæ ex iure co[...] rebrinam. *Abbas apud Iason.* de æquitate. *v.l.21.§.de interrog.* b [...] cium, interdum actio insetuit, interdum causam excedit, interdum [...]
c actiones arbitrariæ propter locum, sunt quatuor: ex stipulatione [...] ex mutuo, ex constituto. *Ias.* d *sub.* si agatur alio loco.

a In bonæ fidei iudiciis actio quod certo loco, locum non habet.
b Loci adiectione bonæ fidei actio non fit arbitraria: non restringitur iudicis potestas. c in sua id quod interest consequimur ex natura earum actionum.
d nulla actio bonæ fidei, propter adiectionem loci potest fieri arbitraria. *Iason in principio*: nisi contractus bonæ fidei deducatur in stipulationem. tunc enim assumit naturã contract⁹ stricti iuris. *vt hîc.§.1.j.e. Ias. num.4.* vbi notát Bar. ea in re fuisse sibi cõtrarium, additq; eam ob causam esse vtile vt notarij instrumétis inserant stipulationem.
c *vide l.3.j.de fideiussorib.tutor ũ.*
f Loco certo qui debet, inuitus alibi conueniri potest: sic vt arbitraria actione tanto minus soluat, quãti interest eius condicto loco, q̃ quo cõuenitur soluere.
g Is sit causę nostræ status. Secundus centum Capuæ se mihi Primo, Kalendis Martiis daturũ promisit: neq; eã ob causam mihi fideiussorẽ Tertium dedit Neuter Kalend. Martiis Capuæ satisfacit. Hic Ephesi. Tertium offendo, cui sortẽ suprãdictam condico: eóque amplius, quanti mea interfuit eã summã, Capuæ poti⁹, quàm hîc Ephesi solutam esse. Non disputabo (inquit Tertius) tibi ius sit nécne principali debitore neglecto, in me vnũ agere. Item, recte nec ne postules sortem, quódq; tua intersit. Hoc vnũ postulo, vt eò minoris tibi tenear, quò mea intersit, eã summam potius Capuæ quàm alibi solui; cùm mihi libertas Capuæ soluendi sit prępta: vbi leuioribus vsuris pecuniæ, quàm hîc Ephesi. Idque eò magis, quòd in hac actione, non tui, sed & mei meæque vtilitatis habenda sit ratio. *v.l.vnic.Cod.eo.* Ac si præterea nimium vrges, tanti me vlla obligatione tibi teneri negari potest, cùm per me non steterit (impeditum scilicet reipubl. causa, & aduersa valetudine grauiter afflictum) sed per ipsum reum principalem quominus tibi Capuæ satisfactum fuerit. Notum quippe, nõ omnem dilationem moræ ad numerari. *l.21.j.de vsuris*, sed iustis de caussis morã excusari. *l.5.s.de reb.credit.* Vt res ita sit (inquit Primus) hoc tamen constat, moram principalis, eius fideiussori nocere, vt vsuris teneatur ipse quoque. *l.54.j.locati.l.49.j.de verb.signif.* Hæc ita (inquit Tertius) sed nihil ad me pertinẽt: cùm hæc causa valde dissimilis ab eo sit casu quẽ nunc profers. Porro, quæ dissimilia sunt, eundem effectum non obtinent, sed eorum diuersa decisio est. Non recte comparari hanc præsentem causam, in qua agis ad interesse, cum obligatione vsurarum, id est, ei negotio in quo vsuræ petuntur à fideiussore, eò constat: quòd illo casu duæ obligationes reperiuntur: vna sc. sortis, altera vsurarum. *l.4.Cod.depositi* Hîc autem vna tantùm stipulatio & obligatio sortis s. & vsurarum nulla. Quod si dixeris hîc interesse peti: non repugnabo. Sed addo, id genus interesse, à solo iudicis arbitrio *l.49.inf.j.de act.empt.* non ab vlla obligatione descendere. Sint igitur ista arbitrio iudicis diiudicãda ex æquo & bono: vt ne putes iudicem vlli tuæ obligationi adstrictum. Petatur id quanti tua interest iudicis arbitrio, nõ ex obligatione: non hoc, sed illo tibi teneor. Hęc eò quoque manifestiora his erunt si partem sortis acceptasses, ad residuum egisses, & officio iudicis postulasses æstimari, quanti tua interfuisset residuum illud Capuæ tibi solutam esse. *j.eo.in f.* Quod si id ius in residui petitione seruatum fuisset, idẽ nunc quoque fuerit nulla parte debiti soluta, toto ac integro manente debito: vt quod ius in parte recipi potuisset, idem totius ratione & in toto recipi debeat.
h Mora rei obligatio fideiussoris non augetur *vt hîc* licet perpetua reddatur vide *l.91.§.4.j.de verbor.obligat.*
i Instantia seu obiectio hæc est: Mora rei, crescit quidem vsurarum aduersus fideiussorem obligatio: & tamen mora, de qua hîc agitur, non augetur fideiussoris obligatio. Cur tam varie? vsuræ stipulanti promissæ, à reo debentur: igitur & à fideiussore. Id verò quod interest, in arbitrariis actionibus, non stipulatione, non promissione rei, sed officio tantùm iudicis debetur: vt hinc colligas, id ipsum quod intersit à fideiussore promissum non esse.
k *vide l.4.Cod.depositi.*

7. *Paulus* lib.28. ad Edictum.

IN [a] bonæ fidei iudiciis: etiam [b] si "in" contrahendo conuenit, vt certo loco quid præstetur: ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit: [c] non [d] arbitraria " actio." 1 ¶Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, hac actione vtendum erit.

De bonæ fidei Iudiciis. 1. De stipulatione.

8. *Africanus* lib.3. Quæstionum.

CEntum Capuæ dari stipulatus, fideiussorem accepisti, ea pecunia ab eo [e] similiter, vt ab ipso promissore, peti debebit. id est: vt si alibi, [f] quàm Capuæ, petantur: arbitraria agi debeat: isque tanti æstimetur, quanti [g] eius, vel actoris interfuerit eam summam Capuæ potius, quàm alibi solui. Nec oportebit, quod forte per reũ steterit, quo minus tota centum Capuæ soluerentur, obligationem fideiussoris augeri. [h] neque [i] enim hæc causa recte comparabitur obligationi vsurarum. ibi enim duæ [k] stipulationes sunt: hîc autẽ vna pecuniæ creditæ " est. circa cuius exsecutionem, æstimationis ratio arbitrio iudicis committitur, eiusque differentiæ manifestissimũ argumentum esse puto. quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur: officium iudicis tale esse debeat, vt æstimet quanti actoris intersit, eã dumtaxat summam, quæ petetur, Capuæ solutam esse.

Vbi solui debet.

9. *Vlpianus* lib.47. ad Sabinum.

IS, qui certo loco dare promittit, nullo [l] alio loco, quàm in quo promisit, soluere inuito stipulatore potest.

De fideiussore post moram accepto.

10. *Paulus* lib.4. Quæstionum.

SI post moram factam, quo minus Capuæ solueretur, cum arbitraria vellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine: videamus, ne ea pecunia, quę ex sententia iudicis accedere potest, non debeatur, nec sit in obligatione, adeo vt, nunc quoque sorte soluta, vel si Capuæ petatur, arbitrium iudicis cesset. nisi "si" quis dicat, si iudex centum & viginti condemnare debuerit, cẽtum solutis ex vniuersitate [m], tam ex sorte, quàm ex pœna solutum videri: vt supersit petitio eius, quod excedit sortẽ: & accedat pœna pro eadem quantitate, quod non puto admittendum: tanto magis quod * creditor, accipiendo pecuniam [n], etiam remisisse pœnam videtur.

DE [o] PECVNIA CONstituta [p].

TIT. V.

Ratio. 1. & verba edicti. De muliere. 2. De pupillo. 3. De filiofam. 4. De stipulatione inutili. 5. Si aliud pro debito constituatur. 6. De debito ex contractu. 7. vel naturaliter. 8. vel Iure prætorio. De his qui de peculio tenentur.

1. *Vlpianus* lib.27. ad Edictum.

l *l.2.§.2.s.eo.l.5.§.7.j.depositi.l.122.j.de verb.oblig.l.16.§.1.j.de fideiuss.l.9.C.de solut.*
m Centum solutis ex vniuersitate &c. sic emendauit Cuia. *in quodam prælectione ad me transmissa.* n vel hominem *l.4.§.7. in f.j.de doli except.* sicqui vsuras accepit, sortis petitionem differt *v.l.2.§.6.d.tit.* è cõtrario, qui pœnam acceptat, venditioni sub pœna contractæ renuntiat. *j.de act.emp* o 4. *Cod.18.§.9.Inst.de actionibus. Paul. … sent.2*

HOc edicto prætor fauet naturali [q] æquitati: qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam * graue est fidem [r] fallere. 1 ¶Ait prætor, *qui pecuniam debitam* [s] *constituit. Qui* [t] sic accipiẽdum est, *quæ ve.* nam & mulieres [u] de constituta tenentur, si non intercesserint. 2 ¶De pupillo [x] & si nihil sit expressum edicto: attamen, sine tutoris auctoritate constituendo, non obligatur [y].

3 ¶Sed si filiusfamilias constituerit: an teneatur, quæritur. sed puto verum, & ipsum constituentem teneri, & patrem de peculio.

4 ¶Eum, qui inutiliter [z] stipulatus est, cùm stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non [a] animo constituentis, sed promittentis factum sit.

5 ¶An potest aliud [b] constitui, quàm quod debetur, quæsitum est. sed cùm [c] iam placet, rem [d] pro re solui posse [e]: nihil prohibet, & aliud pro debito constitui. denique si quis centum debens, frumentum eiusdẽ pretii cõstituat: puto valere constitutum [f].

6 ¶Debitum autem ex quacunque causa [g] potest constitui. id est, ex quocunque cõtractu [h]: siue certi [i] siue incerti [k]: & si ex causa emptionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelę, vel ex quocunque alio contractu.

7 ¶Debitum autem vel [l] natura sufficit [m].

8 ¶Sed & is, qui honoraria [n] actione, non [o] iure ciuili [p] obligatus est [q], constituendo tenetur *. videtur enim debitum, & quod iure honorario debetur. & ideo & pater & dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur vsque ad eam quantitatem, quæ tũc fuit in peculio, cùm constituebatur, ceterùm, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id, quod plus est.

2. *Iulianus* lib.11. Digestorum.

QVod si filii nomine constituerit se decẽ soluturum, quamuis in peculio quinque fuerint; de cõstituta in decem tenebitur.

De marito. 1. De obligatione ciuili tãtùm. 2. De obligatione in diẽ.

3. *Vlpianus* lib.27. ad Edictum.

QVod si maritus plus [r] constituit ex dote, quàm facere poterat: quia debitum constituerit: insolidũ quidem tenetur: sed mulieri, in quantum facere potest condemnatur. 1 ¶Si quis autem constituerit, quod iure ciuili debebat, iure prætorio non debebat, id est per [s] exceptionem: an constituendo teneatur, quæritur. & est verum, vt " & " Pomponius scribit, eum non teneri. quia debita iuribus [t] non est pecunia, quæ constituta est.

2 ¶Si is, qui " & " iure ciuili, & prætorio debebat, in diem [u] sit obligatus, an constituendo teneatur? & Labeo ait teneri " constitutum. " quam sententiam & Pedius probat. & adiicit Labeo, vel propter [x] has potissimum pecunias, quæ nondum peti possunt, constituta inducta. quã sententiam non inuitus probarem. habet enim vtilitatem: vt ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

p Constitutum, est conuentio qua quis respõdet citra stipulationem se soluturũ quod ipse vel alius debet. *Cuia. hîc.* Porro, constitutum à fideiussione differt, quòd pro se, nudo pacto ab absente, & aliud pro alio constitui possit, fideiussio verò ista non admittat *v. Oldend. clas.4.act.8.in pr.*
q ¶A naturali ratione edicta sua Prætores commendat plerũque. *vt hîc*
r Fidem fallere, graue est. *l.25. j. eod. l.1.s. de pact.l.1.§.4.j. depositi.*
s *Subaudi* ab alio. Paul. *2.sent. 2.§.vn.* si id quod mihi Lucius debet, soluturũ te cõstituas teneris actione pecuniæ cõstit.
t *vide l.1.j.de verbo signif.l.3.§.1.j. de homine l.bero.*
u Constituere pro alio mulier potest, si tamen non intercesserit. *vt hîc*: Synopsis Basilicon *26.Titul.7.c.1.*
x Constituere tutore auctore pupillus potest: eo non auctore, non potest.
y ne quidẽ natura *v.l.41.s.de condictio. indebiti.l.1.j.de nouat.*
z Inutilis stipulatio vim non habet cõstituti *l.1.§.2.j.de ver.ob.*
a intercessit quidem stipulatio & promissio, at non constituẽdi animus. Vnde notant: Cõstitutum fieri posse ex interrogatione & responsione. *adde l.7.§.12.s.de pactis.* b Cõstitui aliud potest quàm quod debetur Nihil interest an id quod cõstituitur, sit debitũ, dummodo cõstituatur nomine debiti. c Argumẽtũ à solutione ad constitutum. d Solui res pro re potest. e creditori volenti non inuito. f at non fideiussio *l.42.j de fideiussoribus.* g Constitui potest debitum ex quocũque contractu, h etiam delicto. *l.29.j.eod. vide quæ notani ad legem 26.j.eo.* i Contractuum alii certũ, alii incertum continent, adde *l. vnicam. Cod.de sentent.quæ pro eo quod interest.* k Incertum etiam potest constitui. *vide quæ scripsi ad l.14.j.eod.* l idest saltem. Constitui potest etiam id quod natura tantùm debetur. m eodem modo legata debentur naturaliter propter voluntatem testatoris, etiam si testamentum non sit solenne: ideóque debitum ex testamento constitui potest. *Zasius ad d.§.9.numero.8.* n Constitui potest id quod iure tantùm honorario debetur. o Ius honorarium aliud à ciuili. Porro honorarium ius, prætorium.
p nam quod iure ciuili tacite debetur, constitui non potest: quia recte dicitur indebitum, quod est iure tantùm ciuili debitum.
q Qui hoc? cùm ciuili debito fideiussor possit accedere? cur non eadem ratione ciuile debitum constitui poterit? omnes pene tradunt nullam rationem afferri posse. Sed Zasius *ibidem* ait, constituti eam esse naturam, vt confirmet: nihil confirmari posse, nisi id quod firmabile est: confirmat, inquam, id est, adiicit alias qualitates, monetã, tempus, locum, & his similia. fideiussionis nõ eã esse vim vt ita firmet, cũ in ea plus esse non possit, quàm in debito *Zas. Mynsing. adde d.§.9.* r Constituere vxori solidam dotem maritus quidẽ potest: vt ex constituto in solidum teneatur: nõ tamen in solidum condemnatur. Solida quidem obligatio est, condemnatio nõ est: Vt his constet, paria non esse promittere & soluere, contra *l.vlt.Cod.ad l.Falcid.*
s *l.14.j.de compensationibus.* Constitui debitum nõ potest, cuius petitio exceptione elidi potest. t *Vulg.* viribus quid si legas: quia debita iure prætorio non est pecunia, quæ cõstituta est. u non solũ debitũ purum, sed etiam in diem constitui potest.
x Constitutum tenet, licèt in eo plus sit tempore vel loco *vt hîc.* At fideiussor in duriorem causam obligari, quàm reus ipse obligatus sit: teneri nõ potest *l.Gracè.§. Illud.j.de fideiuss.* An ideo fit, quòd fideiussor accessionis locum magis subeat quàm qui constituit, (nec enim potest esse sine principali *l.si heres pecuniã, j. ad Trebell.*) vt ea ratione naturam sui principalis eo magis consequatur: quàm qui constituit.

4. *Paulus*.lib.29.ad Edictum.

SEd,& si citeriore [a] die constituat se soluturum, similiter tenetur.

De loco. 1. De legato. 2. Debitum quomodo accipitur. 3. De epistola. 4. De persona solutura. 5. & cui soluẽdum est. 6. De procuratore. Tutore, actore municipum curatore. 10. De seruo.

5. *Vlpianus*lib.27.ad Edictum.

EVm,qui Ephesi promisit se soluturum,si constituat alio [b] loco se soluturum,teneri constat. 1 ¶Iulianus, legatum Romæ constituentem,quod in prouincia acceperat,putat conueniri debere [c].quod & verũ est. sed "&" si non cum Romæ esset,sed in prouincia adhuc, cõstituit se Romæ soluturum: denegatur in eum actio de constituta. 2 ¶ Quod exigimus,[d] vt sit debitũ,quod constituitur:in rem exactum est.non vtique vt is, cui constituitur,creditor sit.nam & quod ego debeo[e],tu cõstituendo teneberis [f]:& quod tibi debetur,si mihi constituatur, debetur. 3 ¶Iulianus quoque libro vndecimo scribit. Titius epistolam ad me talem emisit:*Scripsi* [g] "*me*" *secundùm* [h] *mandatum Seij,si* [i] *quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum,& soluturum sine controuersia.* tenetur Titius de constituta pecunia. 4 ¶ Sed si quis constituerit alium soluturum,non se pro alio,non [k] tenetur. & ita Pomponius libro octauo scribit. 5 ¶Item,si mihi constituas te soluturum,teneberis. Quod si mihi constitueris Sempronio te soluturum,non teneberis.

6 ¶ Iulianus libro vndecimo digestorũ scribit, procuratori [l] constitui posse.quod Pomponius ita interpretatur,vt ipsi procuratori [l] constituas te soluturum , non domino. 7 ¶Item tutori [m] pupilli constitui potest , & actori municipium,& curatori furiosi. 8 ¶ Sed & ipsi constituentes tenebuntur [n]. 9. ¶ Si actori [o] municipium,vel tutori [p] pupilli,vel curatori furiosi, vel adulescentis ita constituatur,*municipib.solui*, vel *pupillo* , vel *furioso*,vel *adulescenti:* vtilitatis gratia puto dandam municipibus,vel pupillo,vel furioso,vel adulescenti vtilem [q] actionem. 10. ¶Seruo quoque constitui posse constat. [r] &,si seruo cõstituatur,*domino solui*,vel *ipsi seruo*,qualemqualem [s] seruum domino adquirere obligationem.

De eò qui bona fide seruit.

6. *Paulus* lib.2.Sententiarum.

IDem est,& si ei [t] qui bona fide mihi seruit , constitutum fuerit.

De filiofam. 1. De adiecto.

7. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

SEd & si filiofamilias [u] constituatur, valet cõstitutum. 1 ¶Si mihi aut [x] Titio stipuler:Titio constitui suo nomine non posse Iulianus ait: quia [y] non habet petitionem [z]:tametsi[a] solui[b] ei possit.

8. *Paulus* lib.29.ad Edictum.

SI verò mihi aut Titio constitueris te soluturum: mihi competit actio.quod si posteaquam soli [c] mihi te soluturum constituisti; solueris Titio : nihilominus mihi teneberis [d].

9. *Papinianus* lib.18.Quæstionum.

TItius tamẽ indebiti condictione tenebitur : vt, quod ei perperam solutum est,ei,qui soluit,reddatur.

De duobus reis stipulandi.

10. *Paulus* lib.29.ad Edictum.

IDem[e] est.& si ex duobus reis stipulandi post alteri cõstitutum,alteri postea solutum est : quia loco eius, cui iam solutum est,habere debetis,cui constituitur.

Si non apparet[t] debitor. 1. Si xiij.vel minus constituatur,quàm debitum sit.

11. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

HActenus igitur constitutum valebit, [f] quod constituitur debitum fit:etiam[g] si nullus apparet , qui interim debeat.vtputa si ante aditam hereditatem debitoris [h],vel capto eo ab hostibus [i],constituat quis se soluturum.nam & Pomponius scribit,valere constitutum:quoniam debita pecunia constituta est [k].

1 ¶Si quis centum aureos debens,ducentos cõstituat: in centum tantummodo [l] tenetur quia [m] ea pecunia debita est.ergo & is,qui sortem,& vsuras,quæ [n] non debebantur,constituit:tenebitur in sortem duntaxat.

12. *Paulus* lib.13.ad Edictum.

SEd & si decem debeantur,& decem & Stichũ constituat:potest dici,decẽ tantummodo[o] nomine teneri.

13. *Idem* lib.29.ad Edictum.

SEd si quis viginti debens , decem constituit se soluturum:tenebitur [p].

De certa vel incerta quantitate. 1. De pignore. 2. vel fideiussore dando. 3. Quib.modis per quas personas constituitur.

14. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

QVi autem constituit se soluturum,tenetur,siue adiecit certam quantitatem , siue non [q]. 1 ¶ Si quis constituerit se pignus [r] daturum , cùm vtilitas pignorum irrepserit , debet etiam hoc constitutũ admitti. 2 ¶ Sed & si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit [s] nihilominus tenetur,vt Pomponius scribit. Quid tamen,si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum,qui constituit : nisi aliud actum est. Quid, si antè decessit? si mora interueniente:æquum est , teneri eum,qui constituit,vel in id,quod interest, [t] vel vt aliam [u] personam non [x] minus idoneam fideiubentem præstet. si nulla mora interueniente:magis puto non teneri.

3 ¶ Constituere autem & præsentes,& absentes [y] possumus:sicut [z] pacisci [a],& per nuntium [b], & per nosmetipsos,& quibuscumque [c] verbis [d].

15. *Paulus* lib.19. ad Edictum.

ET licèt libera [e] persona sit, per quam tibi constitui non erit impedimentum , quòd per liberã personam adquirimus [f]:quia[g] ministerium[h] tantummodo hoc casu præstare videtur.

De duobus constituentibus. 1. De loco,& tempore. 2. verba edicti. 3. Si per rerum naturam stetit quo minus fieret. 4. quo tempore consideratur an reus fecerit.

16. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

SI duo,quasi [i] duo rei,constituerimus : vel cum altero agi poterit in solidum [k].

1 ¶ Sed & certo [l] loco, & tempore constituere quis potest.nec solùm eò loci "posse eum" petere,vbi ei constitutum est:sed,exemplo arbitrariæ actionis,vbique potest. 2 ¶Ait prætor:*si appareat eum,qui constituit,neque soluere,neque* [m] *fecisse:neque per actorem*[n] *stetit.quo minus fieret, quod constitutum est.*

a Citerior dies,qui nobis vicinior. b Constitui alio loco potest,quod alio loco debeatur. c imo,non est conueniendus *l.8.§.de iudiciis.v.Cui.c.13.obs.17.* d *l.2.Cod.eod.* e non solùm debitum proprium, sed etiam alienum constitui potest. f Num vero hòc casu constituenti beneficium discussionis postulare permittitur? post Fabrum ita tenet Zasius *d.§.9.Instit de act.*argu. Nouell.4.c.1. & Authenticæ Præsente. C. *de fideiussorib.* qua beneficium discussionis cuiuis pro alio intercedenti permittitur , & nominatim constituentibus id beneficii datur. *l. vlt.Cod hoc titul.* hinc Faber:omne quod in iure de fideiussore disponitur , habet etiã locum in constituente. Quid si constituta sit pecunia incerti debiti,ac debitor moriatur antè quàm putatis rationibus debitũ certum appareat, num cõstituens tenebitur? non teneri videtur. *vide l 122.§. antepenult.ff.de verborum obligat.*

g *Scripsi* particula , seu vox hæc *scripsi* vsitata in cautionibus debitorum *vt l.40.ff.de reb. creditis* Possis & hoc loco colligere , quibusuis verbis constitutum fieri posse, de quo dixi *ad l. 14.in f.ff.eo.*

h idem : siue mandato *l. 27.ff. eo.*

i Constitutum verbis futuri tẽporis concipi hinc colligunt: hac tamen parte mentẽ potius quàm verba spectari.

k vide *l. 38. ff. de verb. obligat.*

l Procuratori creditoris constitui potest.

m Cõstituatur, tutori an pupillo vtrùm intersit vide Albericum *in l. quoties ff.de administ.tutor.*

n Vtili actione *§.9 ff.eod.*

o Constitui actori municipũ potest , quod municipib9 debetur.

p Constitui tutori & curatori pòt quod pupillo , furioso , vel adulescenti debetur.

q vide *l.2.ff.quando ex facto tutoris,* r Constitui seruo potest , quod domino debetur. s qualis qualis seruus hîc dicitur qualiscumque,siue ordinarius, (qui & actor dicitur,& dispensator)siue vicarius:nec enim idem de constituta, quod de soluta pecunia dicimus.actori solui potest,non vicario.*arg.l 19.Cod.de solut.* constitui autem potest tam actori,quàm vicario *vide Cuiac.11.obs.35.*

t Constitui bonæ fidei possessori potest , quod ei debetur qui bona fide possidetur. u Constitui filiofamiliàs potest,quod eius patri debetur.

x Constitui adiecto non potest,quod quis præsens sibi & eidem adiectis stipulatur. y Constitui non potest iis qui neque petitionem habent , neque obligationem.

z *facit l.56.§.2.ff.de verb obligat.subaudi*:nec aliquam obligationem.*l.1.in fi.ff.eod. l.is qui promisit.ff.de pignorib.*

a Constituti & solutionis non est eadem ratio.

b Solui adiecto potest,non tamen constitui.

c aliud erit,si mihi tantùm fuerit constitutum,tunc enim poterit adhuc adiecto solui.l.59.*ff.de solutionibus.*

d *vide l.69.ff.de solut.*

e ¶*sub* vt liberatio non contingat:& vt soluens repetere possit.

f hinc constat,quod scienter constituens indebitum nunquam actione de constituta pecunia teneatur:quia constitutum non valet,nisi præcedat debitum.

g Constitutum valet,etiamsi nulla persona appareat quæ debeat.

h *sub.*defuncti.

i videtur aliquid hîc desiderari:Et verò in codice suo Albericus ita legisse,vel capto eo ab hostibus, vel dignitate pendente.nam hæc verba interpretatur per mortem.

k An verò constituens scienter indebitum,donare intelligitur? sic vide*mento l.35.ff.de regulis iuris l.9.Cod.de condictione indeb.*Et Dynus ait, constitu… delicto,si à sciente fiat,donum præsumi.Id tamen negant Faber,Iason,&…

l vide… tutum… tile nõ… m Co… quantu… potest,… betur, n Con… possunt… debent… o &… per inu… vitiatur… *nul.ff.* d… *obligatio*… p vid… *furti,*… tẽ iure… ta ? In… plus est… inest. q Con… tiam in… potest… tamen… fiat ad… *l.Quint*… *stit.l.*… *gener.ff.*… *tium.*Ne… *l.1.§.deb*… *eod.* quia… ibi etia… r hoc… tutia… pign9… vt hi… nim fi… acced… firmand… adiicitu… mus ap… constitu… esse… in de… cipal… plus… tione… tionis… non… gend… tui p… biti… *Bart.* s idest… tutum… sonam… deiub… t *fu*… ris. u *l.*… arbitr… *scrip*… 2.ff.man… x Idone… què… stã… ni fi… dem… y Ab… stituer… 27.ff… z … à pa… stitu… a *l.* … *stit.* b N… poss… stitu… do,…

da alteri pecunia *adde l.primam.ff.*

c *sub.* idoneis. Generale enim , ad id quod idoneum sit, tacite … re debemus.

d Verborum solennitas non exigitur in constituto.*vt hîc,* potest &… quàm *constituendi,*fieri:etsi vox ea omissa sit,constitutum tenet.*arg.l.*… 24.*l.26.ff.eod .l.si sub vna.ff.*de verbor.obligat.

e *l.24.§.2.ff.de vsuris.l.3.ff.quod vi aut clam.*

f non adquirimus,*Hot.4.obseruat.12.l.iudicium ff.de Iudiciis.*

g Nuncij & procuratoris differentia hæc est. Nuncius in persona d… uentionem concipit:procurator , in suam & propriam. Ille nudum … præstat:alter præter ministerium ipse interuenit:de hac differentia … & nuncij adde *c.bonæ memoriæ ad ipsum,de elect.c.cum dilecti extra de* … *Cod.si quis alteri vel sibi.*

h *l.18.ff.de adquir.possiss.*

i Constitui duo rei promittendi possunt.

k stricto iure si pro alio constituerint:aliàs habent beneficium Epi… driani *l.vlt.Co.eodem.*sin autem pro se constituerint,opponere poss… Nouellæ 99.c.1.vt sc.pro rata parte conueniantur.

l Constituente se aliquo,certo loco soluturum, nascitur actio arbitr…

m Soluere & facere differunt. Hinc tamen colligit Ioannes,con… pro dato posse.

n *sub.*neque per reum,vt mora admittenti noceat.

lib 91 nº2

a vide quæ notaui *ad l.23.ↄ.de verb.obligat.*
b Natura præstat iustas excusationes.
c re perempta:nisi fuerit in mora. d de quibus.§.2.ↄ.*eod.*
e Cur ita? ne reus de interitu teneatur,nisi lite aduersus eum contestata.
f *sub.*vt si tunc creditori non offerat,inde constituatur in mora.

3 ¶ Ergo,si non stetit,per actorem,tenet actio: etiã[a] si per rerum naturam[b] stetit.sed magis dicẽdum est,subueniri reo debere[c]. 4 ¶Hæc[d] autem verba prætoris, *neque fecisse "reum quod constituit,"* vtrùm ad tempus constituti pertinent,an verò vsque ad litis contestationẽ trahimus[e],dubitari potest.& puto,ad tempus cõstituti[f].

17. *Paulus* lib.29.ad Edictum.

SEd & si alia die offerat,nec[g] actor accipere voluit,nec vlla causa iusta fuit non accipiendi:æquum est, succurri reo aut exceptione,aut iusta[h] interpretatione. vt factum actoris vsque ad tempus iudicij[i] ipsi noceat: vt illa verba,*neque fecisset*,hoc significent:vt neque in diem, in quem constituit,fecerit,neque postea[k].

Quo tempore consideratur an per actorem steterit. 1. vel an debitum sit. 2. quid persequitur hæc actio. 3. an qui hac actione egit,sortis obligationem consumat.

18. *Vlpianus* lib.27.ad Edictum.

ITem illa verba prætoris,*neque per actorem stetisse*,eandẽ recipiunt dubitationem.& Pomponius dubitat, si fortè ad diem constituti per actorem non steterit, antè stetit,vel postea.& puto,& hæc ad diem constituti referẽda:proinde si[l] valetudine impeditus, aut vi,aut tempestate,petitor[m] non venit:ipsi nocere, Pomponius scribit. 1 ¶ Quod adiicitur,*eámque pecuniam,cum constituebatur,debitam[n] fuisse*:interpretationem pleniorem exigit. nam primùm illud efficit:vt si[o] quid tunc debitum fuit. cùm constitueretur,nunc non sit:nihilo minùs teneat cõstitutum:quia retrorsum se actio refert.Proinde temporali actione obligatum,constituendo, Celsus & Iulianus scribunt teneri debere:licèt post constitutum dies temporalis actionis exierit. Quare & si post[p] tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat: quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio:licèt in id tempus,quo non tenebatur.

2 ¶E re autem est,hìc subiungere,vtrùm pœnã contineat hæc actio,an rei persecutionem. & magis est, vt etiam Marcellus putat,vt rei sit persecutio[q].

3 ¶Verum fuit dubitatio,an,qui hac actione egit, sortis[r] obligationem consumat.& tutius est dicere,solutione potiùs ex hac actione facta liberationem contingere, non[s] litis contestatione: quoniam solutio ad vtramque obligationem proficit.

De conditione. 2. De peculio.

19. *Paulus* lib.vigesimo nono ad Edictum.

ID,quod sub condicione[t] debetur,siue purè[u],siue certo die constituatur.eadem conditione suspenditur: vt existente conditione,teneatur[x]:deficiente,vtraque actio depereat. 1 ¶Sed is,qui purè debet, si sub conditione constituat:inquit Pomponius,in hunc vtilem[y] actionem esse. 2 ¶Si pater, vel dominus constituerit se soluturum,quod fuit in peculio : non minuetur peculium, eo[z] quod ex ea causa obstrictus esse cœperit. & licèt interierit peculium,non tamen liberatur.

20. *Idem* libro quarto ad Plautium.

NEc enim,quod crescit peculium,aut decrescit,pertinet ad constitutoriam[a] actionem.

g Mora re constituta quemadmodum purgetur.
h idest ipso iure: quando species erat in obligatione, quæ oblata periit.
i i.vsque ad litem contestatã, *l.iudicis ↄ.de Iudicijs,* vt in l.17. *§.vlt.ↄ.de damno. v.Cuiac.ad l.34. ↄ.de verb.obliga.* quasi diceret, mora constituti ad litem vsque contestatã purgari potest: post contestationẽ, secus: nisi intra paucos dies.
k idque cum quodam tẽperamento. *l.105. ↄ. de solutionibus.*
l Difficultas nõ excusat creditorem à mora *vt hic.* Debitorẽ excusat *l.quod te ↄ.si certum.* Cur tam variè? hic de damno: ille de lucro sollicitus est.
m Solutionem offerre creditori debitor debet, si eiusdẽ sit fori: sin diuersi fori, creditori in foro debitoris, solutionem exigere debet. *Interpretes hìc, arg.l.iuris ordinẽ. Cod.de iurisdict.*
n hactenus. n. constituta valet, si id quod cõstituitur debitum sit.*l.11.ↄ.eod.l.2. in pr. circa me. Cod eo.*
o Constituti tẽpore sufficit esse debitum, licèt postea desinat esse debitũ. Actio de constituta pecunia, adiicit,nõ nouat.
p *vide l.37.ↄ. de fideiussorib.*
q si prima erat rei persecutoria: Secus si pœnalis *vt l. 29.ↄ. eod.*
r idest principalẽ actionem.
s Petitione ex hac actione nõ tollitur vetus actio: sed solutione. *l.4.ↄ. de his qui deiecerunt.*
t Constitui nõ solùm re,sed etiam spe debitum potest : vt conditionale: sed tunc constitutum naturam primi debiti imitatur & recipit omnes conditiones,& qualitates, quæ principali contractui insunt *Alc.ad l.18.ↄ.de adq.poss.num.*20.vt antea non competat huius actionis exercitium,quàm principalis actio possit exerceri.*Oldendorp.class.4.act.8.num.8.*
u Constitui puro potest quod sub conditione debetur.*vt hic.*& è cõtra sub conditione,quod purè debetur.*§.1.ↄ.eod.*
x hac actione & principali. y idest efficacem.
z Constitui tempus consideratur
a Constituta actio datur ex constituto siue antiphona, quoties quis alieno nomine se soluturum cõstituit : tametsi interdum locus esse possit huic actioni, si suo nomine constituit.Græcis constitutoria actio ἐπὶ τῇ ἀντιφωνήσει ἀγωγὴ Synopsis Basilicon.26.*Titul.3 c.1.Harmenopul.3.§.47.Theophil.§.8.Inst.de action.b.*
b ¶Constitui pretium hominis mortui potest,ab eo cui is homo post morã mortuus est,*vt hìc.*Quid homo mortuus? *vide l.23.ↄ.eod.*
c Constitutum factum sine die,in decimum diem collatum videtur. Cõstituẽs sine die seu pure,decendium ad soluendum habet. Omne enim constitutum est ad diem:idque constituendi verbũ significat.Contra est in stipulatione *l.14.ↄ.de regulis iuris.*
d vt petatur sc.nam quatuor mensium spacium datur iudicato satisfaciendo.*l. 2.in f.Co.de vsuris rei iudicatæ.Bartol.*
e nec enim creditor cum sacco debitorem adire debet.*v.l.105.ↄ.de solutionib.*
Soluere non videtur,qui offert satisfactionem : aliud igitur est satisfacere, aliud soluere. g Constituens se satisdaturum, pignus aut fideiussorem dare debet *vt hic:Synopsis Basilicon 26.titul 3.ex Titul.7.c.22.*
h à debitore hæreditatis.
i vide quæ scripsi *ad l.73.ↄ.ad Trebell.* Hereditatis restitutione facta, actiones hæredi ex proprio contractu quæsitæ, ex æquo & bono transeunt in fideicommissarium. Idem est in eo qui hæreditatem euicit possessori.

De pretio rei peremptæ post moram. 1. De constituto sine die. 2. Quomodo satisfaciendum est constituto.

21. *Idem* lib.29.ad Edictum.

PRomissor Stichi,post moram ab eo factam, mortuo Sticho,si constituerit se pretium[b] eius soluturum,tenetur. 1 ¶ Si sine die constituas:potest quidem dici, te non teneri,licèt verba edicti latè pateant.alioquin & cõfestim agi tecum poterit,si statim,vt constituisti,non soluas.sed modicum tempus statuendum est, nõ minus decem[c] dierum[d] vt exactio celebretur[e]. 2 ¶Constituto satis non facit qui[f] soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. ¶ Si quis autem cõstituat se satisdaturum: fideiussorem[g],vel pignora det : non tenetur : quia nihil intersit,quemadmodum satisfaciat.

De hæreditate restituta vel euicta.

22 *Idem* lib.6.Breuium.

SI,post constituram[h] tibi pecuniam, hereditatem[i] ex senatuscõsulto Trebelliano restitueris : quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium : deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio. Idem est in hereditatis possessore post euictam[k] hereditatem. Sed magis est, vt fideicommissario,vel ei,qui vicit,decernendo esset[l] actio[m].

De re post moram perempta.

23. *Iulianus* lib.11.Digestorum.

PRomissor hominis,homine mortuo[n], cùm per eum staret,quo minùs traderetur,& si hominem daturum se constituerit,de constituta pecunia tenebitur[o],vt pretium eius soluat.

Epistola.

24. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

TItius[p] Seio[q] epistolam emisit in hæc verba. *Remanserunt[r] apud me quinquaginta ex credito tuo[s], ex cõtractu pupillorum meorum,quos tibi reddere[t] debebo Idibus[u] Maiis probos[x].quòd si ad diem supr.scriptum non dedero, tunc dare debebo vsuras[y] tot.*quæro, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione[z] reus successerit.Marcellus respondit,si intercesserit stipulatio[a],successisse[b]. Item quæro, an,si non successisset[c],de constituta teneatur.Marcellus respondit, in sortem teneri[d].est enim humanior, & vtilior ista interpretatio.

De obligatione alternata. 1. De Iureiurando.

25 *Papinianus* lib.8. Quæstionum.

ILlud aut[e] illud debuit,& constituit alterum.an vel alterum,quod non constituit, soluere possit, quæsitum est.dixi non esse audiendum,si velit hodie fidem[f] constitutæ rei frangere.

1 ¶Si, iureiurando[g] delato,*deberi tibi iuraueris* : cùm habeas eo nomine actionem:rectè de constituta agis. sed & si non vltro detulero iureiurandum, sed referendum necessitate[h] cõpulsus id fecero:quia nemo[i] dubitat modestiùs facere,qui referat,quàm vt ipse iuret:nulla distinctio adhibetur:tametsi,ob suam facilitatem, ad meã verecondiam subsecuta sit referendi necessitas.

Epistola.

26. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

QVidam ad creditorem literas eiusmodi[k] fecit:*decem quæ Lucius Titius,ex[l] arca tua, mutua acceperat : salua ratione vsurarum,[m]habes[n] penes me domine.*respondit,secundùm[o] ea,quæ proponerentur,actione de constituta pecunia eum teneri[p].

k à substituto directo vel hærede legitimo testatoris.
l *alias.*.sit.
m vtilis ex facto possessionis: atqui eius conuẽtio neque nocet, neque prodest euincenti. *l.17.in f.ↄ. de pactis.* Solue : constitutum est accessio principalis obligationis: sequitur ergo heredem,penes quem est sortis obligatio. Pactũ autem accessio dici nullo modo potest. *v.Cuiac.in d.l.17.*
n vide quæ scripsi *ad l.14. in fi. ↄ.eod.& l.Lucius, 24.ↄ.depositi.*
o licèt autem in stipulationẽ deduci non possit homo mortuus, quia tamen post morã remanet in obligatione, ideo potest in constitutum deduci.*Bartol.*
p Constitui etiã mortuus homo potest ab eo,cui is post moram mortuus sit, *vt hic*: homo, inquam, certus. Quid pretium eius? *vide l.21.ↄ. eod.*
q Idus veteribus solutionis dies fuit vsitatus:vt in quẽ solutionis diẽ cõferrent.*l.ex pluribus in fi.ↄ. de solut:Cicero* 10. *ad Attic.5. & ibid. 14.epistol.20.*Sed & pueri qui in ludũ ibant, singulis Idibus octonos asses æris referebant pro mercede disciplinæ *Horat. 1.Satyr.6.*
r Tutor.
s Creditori pupillorum.
t mihi tutore facto.
u Epistola inducit obligationẽ, si verbis dispositiuis cõcepta,*vt hìc.*Secus si enunciatiuis *l. Publica in fi.ↄ.depositi.*
x Probos nummos creditori dari & solui,debitores plerique in cautionibus promittebãt.*vt l.40.C.de rebus creditis.*Plautus Persa *act.3.scæn* 3. Nũmi sexcẽti hic erũt:Probe numerati: *& ibid. Act.4.scæn.3.*Probũ & numeratũ argentũ vt accipiat face.Idẽ Bacchidibus *act.4.scæna* 8.Ducentos nummos aureos Philippos probos,Dabin? Probi autem nummi reddũtur, qui sunt eiusdẽ bonitatis. y *sub.*certas.ne obstet.*l.Tutor in fi l.quod in stipulatione.ↄ.de vsuris.* z Epistolam priùs vocauit.*v l.vlt.ↄ.eod.*sed tamen Bar. hinc colligit,Epistolam inducere obligationẽ in his quæ geri possunt per Epistolam(vt inter mercatores)nõ in aliis.*l.26.in f.ↄ.depositi.*
a atqui per Epistolã nõ contrahitur stipulatio *l.1.ↄ.de verb.obl.*? vt id sit,probatur tamen inducta.*Bartol.* b in sorte & vsuris. c per stipulationem.
d vide tamen.*l.vlt.ↄ.de institor.* e constitui pars vna potest, obligationis sub alternatione cõceptæ:quia in alternatiuis,vtrũque est in obligatione. f *v.l.1.in princ.ↄ.eod.* g constitui potest,quod ex iureiurando delato vel relato debetur.
h *l.3.l.38.ↄ.de iureiur.l.12.Cod.de rebus credit.* i Iusiurandum relatum,Modestino est delato. k nota formulam constituendæ pecuniæ.sic Paulus Epistola ad Philemonem v.18.19.*quare læsit te Philemo,aut quod is tibi debet, mihi imputato. ego Paulus manu mea scripsi,ego reddam.adde l.5.§.3.ↄ.eod.*
l Ex arca sua numerasse ij dicebantur,qui de domo sua numerauerant *vt l.40.ↄ. de rebus creditis,*ad eorũ differentiam,quæ quis numerauerat ex mensa, seu ex mẽsæ scriptura. m quæ debebantur ex primo contractu. n vide quæ scripsi ad *l.14.in fi.ↄ.eod.* o Constitutum,per epistolam potest contrahi.
p etiam ad vsuras.

a Constitui debitum potest absente ipso debitore *vt hîc*.Imò & inuito,vers.*hoc amplius* j.eod.vt constitutio obligationem impedire non possit.
b *l.91.j.de solutionib.*atqui beneficium in inuitum non confertur *l.19.§.2.j. de donat.* nõ,sed confertur quoties eius solum commodũ spectatur,vt ibi,non quoties alterius.*vt hîc,& l.39.s de negotiis.* e nisi solutum sit debitum *l.18.in f.s.eod.*

De debitore præsente,vel absente,vel inuito.

27. *Vlpianus* lib.14.ad Edictum.

VTrum præsente debitore, an absente [a], constituat quis,parui refert,hoc ampliùs etiam inuito[b] constituere eum posse,Pomponius libro trigesimo quarto scribit.vnde falsam putat opinionem Labeonis existimãtis, postquàm qui constituit pro alio,dominus ei denunciet, & soluat,in factum exceptionem dandam. nec immeritò Pomponius:nam cum semel sit obligatus, qui constituit:factum debitoris non debet eum excusare.

De effectu constituti.

28. *Gaius* lib.4.ad Edictum prouinciale.

VBi quis pro alio constituit se soluturum [c]:adhuc[d] is, pro quo constituit,obligatus manet.

1. *De obligatione ex delicto.*

29. *Paulus* lib.24.ad Edictum.

QVi iniuriarum[e],vel furti,vel vi bonorum raptorum tenetur actione,constituendo tenetur [f].

De adiecto.

30. *Idem* lib.2.Sententiarum.

SI quis [g] duobus pecuniam constituerit,tibi aut Titio, & si stricto iure propriæ [h] actioni [i] pecuniæ constitutæ manet obligatus,etiam si Titio soluerit, tamẽ per exceptionem adiuuatur.

De errore constituentis.

31. *Scæuola* lib.5.Digestorum.

LVcius Titius [k] Seiorum debitor decessit,hi persuaserunt Publio Mæuio, quod hereditas [l] ad eum pertineret [m]:& fecerunt,vt epistolam[n] in eos exponeret[o] debitorem sese esse,quasi heredem patrui sui [p],confitẽtem. qui & addidit epistolæ suæ,*quòd in*[q] *rationes* [r] *suas eadẽ pecunia peruenit*.quæsitum est,cùm ad Publium Mæuium ex hereditate Lucij Titij nihil [s] peruenerit.an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit, & an doli exceptione vti possit.respondit,nec ciuilem eo nomine actionem cõpetere,sed nec de cõstituta, secundùm ea,quæ præponerentur.Idem quæsiit, vsurarum nomine quod ex causa supra scripta datũ sit,an repeti possit. respondit,secundùm ea,quæ proponerentur posse [t].

COMMODATI [u] VEL CONTRA.

TIT. VI.

Edictum. 1. De commodato, & vtendo dato. De reb. mobilib.& Immobilib.De habitatione. 2. De pupillo & furioso.

Vlpianus lib.28.ad Edictum.

AIt Prætor[x]: *quod quis cõmodasse dicetur,de eo iudiciũ* [y] *dabo*[z]. 1 ¶Huius edicti interpretatio nõ est difficilis.vnũ solummodò notandũ: quod, qui edictũ concepit, cõmodati fecit mentionem, cum Pacuuius[a] vtendi fecit mẽtionem. Inter commodatum[b] autem & vtendum datum,Labeo [c] quidem ait tantũ interesse, quantum inter genus[d],& speciem.commodari enim rem mobilem,non etiam soli:vtendam dari etiam[e] soli.sed,vt apparet,propriè commodata res dicitur,&[f] quæ soli est[g]. ídque"&"Cassius[h] existimat. Viuianus" ampliùs" etiam [i]

d Constitutum non tollit primã actionem,sed etiam adiicit.
e Constitui debitum ex delicto potest.
f quia debitum ex quacumque causa constitui potest.*l.1.§.antepen.s.eod.*
g *sub.*Obligatus tibi principali creditori simpliciter non sub alternatione : hac enim postrema parte Accursius peccat.
h prioriactioni. *Cuiac.13.obseruat.20.in fine.*
i Actio pecuniæ constitutæ, ea est in quam venit pecunia in constitutum deducta.
k patrui P.Mæuij,dequo infra.
l *sub.*L.Titij.
m *sub.*quæ non pertinebat.
n i.cautionem. *vt l.24.s.eo.* quæ inter præsentes etiam perficitur *l.1. Codic.de contrah.stipul.* Talib. epist. nomen suum veteres præponere soliti videntur. *v.l.26.§.vl.in pr. j depositi.* sed & diem & consulem.*vi.& nota l.35.j.de pign. vide Duar.1.dispu.45.*
o hoc est, vt constitueret se debitorem esse.
p L.Titij.
q vide quæ scripsi *ad l. Lucius.24.j.depositi.*
r hoc est vtilitatem suam.
s Constituens alienum debitũ, tanquam debitum propriũ,nõ tenetur.
t qua cõdictione? indebiti,*l.si non sortem. s. de condict.indebiti.*
u 4.Co. 23.§.2. *Insti. quibus modis res. Pau.2.sent 4.*
x Quid: actio commodati éstne Prætoria? nõ est, sed ciuilis. *Accurs. & Dynus.Inst.de act.§.sed istæ.*
y Directum & contrarium.Nam ex commodato datur directa,& contraria actio *vt in rubrica Commodati vel contra.*
z hoc ad approbationem non ad originem referendum est, quia actio commodati ex contractu iuris gentium descendit. a Pacuuius. b Commodati, & vtendum dati differentia.hoc generis:illud speciei vicem sustinet.
c Inter tres Iurisconsultos hęc pugna est.Labeo putabat non commodari res soli: Cassius contra:Viuianus hoc amplius,seruitutes etiam commodari posse.
d Generis & speciei differentia. e *Etiam* particula inclusiua:quasi diceret, Dari vtenda,non modo quæ mobilia sint,sed etiam immobilia.
f Commodantur etiam res soli,fundi,immobilia,habitationes.
g mobilia, immobilia,& incorporalia commodari possunt.
h notans Labeonem.
i Commodari etiam seruitutes possunt *vt hic*,vt & precario concedi *l.3.l.& habet.§.precario.j.de precario.*
k ¶non vt domus transeat in commodatarium,sed commodum habitãdi Quid: quæ actio eo nomine competit?Commodati *vt hîc*.non præscriptis verbis,vt male sentit Accursius,*arg.l.si gratuitam.j.de præscriptis*: datur enim præscriptis verbis actio cum alia deficit *l.1.2.j.de præscript.*Datur autem hîc commodati. Quid : qui habitationem gratis habet:qui vsum habet : qui seruitutem vrbanam vel rusticam habet:potéstne eã commodare?Prior non potest:Secundus potest:Tertius rusticã seruitutem commodare potest.*l.Si habitatio s.de vs.l.arboribus.§.vsufructuarius s.de vsufructu.vide Albericum hic* Quid:cui habitatio commodatur,habétne seruitutem vel iusseruitutis?hoc velle videtur Accursius: contra Guilelm.&Andreas apud Albericum *hic.* l ergo & commodati agi poterit. Idem tamen Viuianus ait,tutius esse eo vsu præscriptis verbis agere.*l.17.j.de præscriptis.*

m nisi facti locupletiores sint.*l.3.j.eod.* n Commodati impubes sine tutoris authoritate. o Atqui paria sunt dolus & locupletiorem factum. *l.1.§.an in pupillum j. depositi.* posteriore pupillus *l.3.j.eodem.*ergo & priore, maximè in delictis, *l.1.l.2.Cod.* ... *lictum.* An hic locus corrigitur per dictam legem tertiã *j.eodem*?

habitationem [k] commodari posse ait [l].

2 ¶Impuberes commodati actione non tenentur [m]: quoniam nec [n] constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate.vsque adeo, vt, etiam [o] si pubes factus,dolum[p] aut culpam admiserit,hac actione non tenetur:quia ab [q] initio non constitit [r].

2. *Paulus* lib.29.ad Edictum.

NEc in furiosum commodati actio danda est [r].sed ad exhibendum aduersus eos dabitur,vt res exhibita vindicetur.

De rei deterioratione. 2. De in litem Iurando.De tempore æstimationis ineundæ. 3. De herede. 4. De his qui sunt in aliena potestate. 6. De eo quod vsu consumitur.

3. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

SEd mihi videtur,si locupletior [t] pupillus factus sit [u], dandam vtilem commodati actionem,secundùm Diui Pij rescriptum. 1 ¶Si reddita quidem sit res commodata,sed deterior reddita:nõ videbitur reddita," quæ deterior facta [x] redditur:" nisi, quod interest,præstetur. * propriè enim dicitur res[y] non reddita, quæ deterior [z] redditur. 2 ¶In hac actione,sicut in ceteris bonæ fidei iudiciis,similiter in litem [a] iurabitur: & rei iudicandæ[b] tempus,quanti res sit,obseruatur. quamuis in stricti, litis contestatæ tempus spectetur. 3 ¶Heres [c] eius,qui commodatum accepit,pro ea parte,qua heres est,conuenitur:nisi [d] fortè habuit[e] facultatem totius rei restituendæ,nec faciat.tunc enim condemnatur in solidum: quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat.

4 ¶Si filiofamilias.seruóve commodatum sit:dumtaxat de peculio agendum erit. cum filio autem familiàs ipso directò quis poterit [f].Sed & si ancillę, vel filiæ familiàs commodauerit : duntaxat [g] de peculio " erit " agendum[h]. 5 ¶Sed non tantùm ex causa doli earum personarum,pater,vel dominus condẽnetur:sed & ipsius quoque domini, vel patris fraus duntaxat venit:vt Iulianus lib.11.circa pignoratitiam actionem distinguit.

6 ¶Non [i] potest commodari id, quod vsu consumitur [k]:nisi fortè ad pompam[l], vel ostentationem quis accipiat.

De pecunia numerata.

4. *Gaius* lib.1.de verborum obligationibus.

SÆpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ,vt dicis[m] gratia numerationis loco intercedant.

De loco, & tempore. 1. De litis æstimatione soluta. 2. De dolo,culpa,diligentia. 3. De re æstimata. 4. De senectute, morbo,vi latronum,incendio,ruina,damno fatali. 5. De custodia. 6. hominis commodati. 7. De morte.De seruo,qui de machina cecidit. 8. De vsu rei commodatæ. 9. De re quæ sequitur rem commodatam. 10. Quib.casib. dolus tantùm præstatur. 11. in quib. speciebus agitur commodati. 12. De re data vt pignori detur,vel pro alio pignorata. 13. De seruo commodato cum lance. 14. De triclinio strato, & argento ibi relicto. 15. De re duob.commodata.

5. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SI,vt certo loco,vel tempore reddatur commodatum, conuenit:officio [n] iudicis inest,vt rationem loci, vel temporis habeat.

1 ¶Si quis hac actione egerit, & oblatam [o] litis æstimationem [p] susceperit:rem offerentis facit [q].

g *l.28.j.de peculio.*
h *sub.*aduersus patrem vel dominum ratione doli vel culpæ.
i Commodari non dicitur,quod vsu consumitur:nisi accipiatur non ... animo,sed ostentandi potius.
k quia in commodato res eadem restituenda est.*l.26.de reb.credit.* ... consumuntur,eadem reddi non possunt.
l ad pompam & ostentationem accipere,est idem quod dicis gratia ... quasi fucum facias & imponas spectatori.
m *l.1.§.34.j de Syllan.Varro 5.de ling.lati.*ex Græcis,&in Lexico ... μικ χάριν,id est,vt satisfiat legis solennitatibus:alij λόγου χάριν i.verbi gratia dicere possint numerasse.*Cuiac.10.obs 37.adde eundem 5.obseruat.33.* ... τιμώσεως χάριν.*l.13.§.6.j de excus tut.*& ὁσίας χάριν *v.l.2.j.qui pet.tut.* ... *Varro.5.de ling.*dicis imò.dicis causa.*Arnob.3.& 4.contra gentes.* ... genitiuo reperiri docet Charis.1.*Gramm.apud Duar.1.disp.47.v.etiam Turnebus aduers.12.Cic.ad Att 1.epistol.15.& Corn.Nep.in Attici vita*:Dicis gratia. ... le:quæ res efficit vt Accurs.pro diuite eam vocem vsurpet. Dantis gratia ... *disp.15.adde Petr.Pithœum 2.aduersar.8.*Certè hîc,dicis gratia, nihil aliud ... ad pompam & ostentationem *l.3.in fi.s.eod.*publicè ac palam.Sic dicis causa ... ri apud *Plin.28.c.2.*est publice pro populo. Hoc ipso dicendi genere ... leius libro de Philosophia.adde quæ scripsi ad Varronem.*5.de lingua*
n Officium iudicis deseruit actionibus bonæ fidei.
o Aestimationem rei commodatæ recipiens,dominium rei ipsius ... commodatarium.
p litis æstimatio similis est emptioni.*v.l.3.j.pro empt.*
q Cur ita? *vide.l.3.j.pro emptor.*

a Commodati actione commodatarius præstat regulariter dolum, culpam latã & leuissimam. Quid si cõmodatum est factum, vtriusq; gratia? leuem tantùm præstat. Quid si commodantis tantùm? latã. Quid, casum nunquã præstabit? imò præstabit, si eius mora, culpa vel cõuentio in id cõcepta, casum præcessit. b Etiã casus fortuiti. c In contractibus qui celebrãtur gratia dantis tãtùm, venit dolus & lata culpa: accipientis tãtùm, leuis & leuissima: vtriusq; lata & leuis: de casu fortuito quis nõ tenetur, nisi cõuentio, æstimatio, vel culpa præcedens aliud inducat. *Bart.*

2 ¶ Nunc videndum est, quid [a] veniat in commodati actione: vtrùm dolus, an & culpa, an verò & omne [b] periculum. Et quidem in contractibus [c] interdũ dolum solũ, interdum & culpam præstamus. dolum [d], in deposito. nã, quia [e] nulla vtilitas eius versatur apud quem deponitur, meritò dolus præstatur solus [f], nisi fortè & merces [g] accessit: tunc enim (vt est & constitutum) etiam culpa [h] exhibetur. aut si hoc ab initio conuenit [i], vt & culpam, & periculum præstet is, penes quem deponitur [k]. Sed vbi vtriusq; vtilitas vertitur, vt, in empto [l], "vt" in locato, "vt" in dote. "vt" in pignore, "vt" in societate: & dolus, & culpa [m] præstatur. ¶ Commodatum autem plerumque [n] solam vtilitatem continet eius, cui commodatur. & ideo verior est Quinti "Muci" sententia existimantis, & culpã [o] præstandam, & diligentiam [p]. 3 ¶ Et si fortè res æstimata [q] data sit, omne periculum [r] præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturum recepit.

4 ¶ Quod verò senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit: dicendum est, nihil [s] eorum esse imputãdum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interueniat. proinde & si incendio, [t] vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale [u]: non tenebitur. nisi [x] fortè, cùm possit res commodatas saluas facere, suas [y] prætulit. 5 ¶ Custodiam planè commodatæ rei etiam diligentem [z] debet præstare.

6 ¶ Sed, an etiam hominis cõmodati custodia præstetur, apud veteres dubitatũ est, [a] & hominis custodia præstanda est: si [b] vinctus [c] commodatus est: vel eius ætatis, [d] vt custodia indigeret. certè si [e] hoc actum est, vt custodiã is, qui rogauit, præstet: dicendum erit præstare.

7 ¶ Sed interdum & mortis [f] damnum ad eum, qui commodatum rogauit, pertinet, nam si tibi equum commodauero, vt ad villam adduceres, tu [g] ad bellum duxeris: cõmodati teneberis. idem erit & in homine. Planè si sic commodaui, vt [h] ad bellum duceres: meum erit periculum. Nàm & si seruum tibi tectorem [i] commodauero, [illegible] machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait. sed ego ita hoc verũ puto, si tibi commodaui, vt "&" in machina operaretur. ceterùm si, vt de plano [k] opus faceret, tu eum imposuisti in machina: aut si machinæ culpa factum minùs diligenter non [l] ab ipso ligatæ: vel funium, perticarumq; vetustate: dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum præstare debere. nam & Mela scripsit, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentiùs machinam colligauit. 8 ¶ Quinimo & qui aliàs re commodata vtitur, nõ solùm commodati, verùm furti [m] quoque tenetur, vt Iulianus libro vndecimo digestorum scripsit. ¶ Denique ait: si tibi codicem [n] commodauero, & in eo chirographum debitorem tuum cauere feceris, egóque "hoc" interleuero: si quidem ad hoc [o] tibi commodauero, vt caueretur tibi in eo: teneri me tibi cõtrario iudicio [p]. si minùs, neq; me certiorasti [q] ibi [r] chirographũ esse scriptum, etiã teneris mihi (inquit) cõmodati. Imò (ait) etiam furti [s]: quoniam aliter re commodata vsus est. quemadmodum qui equo, (inquit) vel vestimento aliter, quàm commodatum est, vtitur, furti tenetur.

9 ¶ Vsque adeo autem diligentia in re commodata præstanda est, vt etiam in ea [t], quæ sequitur [u] rem commodatam [x], præstari debeat. vtputa equam tibi commodaui, quam pullus [y] comitabatur. etiam [z] pulli "te" custodiam præstare debere, veteres responderunt.

10 ¶ Interdum planè dolum solum [a] in re commodata [b], qui rogauit, præstabit. vtputa si quis ita cõuenit: vel si sua duntaxat causa commodauit, sponsæ [c] fortè suæ, vel vxori, quo honestiùs [d] culta ad se deduceretur [e]: vel si quis ludos edens prætor scenicis commodauit [f], vel "ipsi" prætori quis vltro commodauit.

d *l.1.§.8.inf.ʒ.de positi: l.23.ʒ.de reg.iur.*
e Depositũ, non fit gratia depositarij.
f *sub.* & lata culpa. *l.quod Nerua.ʒ.de pre.*
g Non propriè, sed impropriè: tunc enim esset locatio *d.l.1.§.9.*
h *sub.* leuis.
i *d.l.1.§.6.l.7.§.15.ʒ.de pactis.*
k Idem in commodatario *le.1.in f.C.eod.*
l *l.23.ʒ.de regulis.*
m *sub.* leuis.
n Id est regulariter. *l.tutela plerũque.ʒ.de tutelis.*
o *sub.* leuissimã.
p *vide l.si cum, in fi.ʒ.de pignora.l.8.§.3.ʒ.de precario.*
q *v.l.1 in f.ʒ.de æstimatoria.*
r ex culpa proueniens.
s Sunt enim casus fortuiti quos nullum humanum consilium præuidere potest *l.2.§.7.ʒ.de admini. tut.* quos nullus regulariter præstat. *l.23.inf.ʒ.de regul.iuris: l.6.Cod.de pignoratitia: Paul.2.sent.4.§.2.*
t *l.1.§.4.de oblig.*
u Fatale damnũ non imputatur commodatario.
x Culpâ, est si quis res suas saluas fecit, & cõmodatas amisit. *adde l.13.§.1.ʒ.de administ. tut.*
y Commodatarius res suas non minus custodire debet quàm cõmodatas: hoc est rerum commodatarũ custodiã suis preferre debet: *adde C. bona fides, extr. deposit.* Verũ id preualuisse vsu videtur, vt suas præferre possit, *l.qui seruandarum ʒ.de præscriptis: l.præses, C.de seruis.*
z Sed quæ diligens custodia? *v.l.1.§.diligenti, ʒ.de seruis fugitiuis* a i. minus quis tenetur de custodia in homine, quàm in alia re: pòt. n. seipsum custodire *Bart.* b Custodia maiore digni, qui vincti commodãtur. c *d.l.23.l.21.in pr.ʒ.de rei vind.* adde quæ de vinctis scripsi ad *l.7.§.7.ʒ.de dolo.* d Custodiendi sunt diligentius iuuenes quàm senes *adde l.si hominem, ʒ.depositi: l.qui petitorio, §.1.ʒ.de rei vindi.* e Pacto custodię legẽ dicere possumus. f Mortis damnum quemadmodum prę̃stet cõmodatarius. g Commodatarius tenetur de casu, quoties culpa pręcessit casum. *Bart.* h *quæ not.§.10.in f.ʒ.e.* i *vi. l.27.inf.ʒ.ad l.Aquil.* k Id est æquo loco, non edito, vt *l.9.§.3.ʒ.de officio proconsul.* χαμόθεν *l.13.§.1[illegible].ʒ.de excus.tut.v.l.11.§.3.ʒ de inst. toria.* l Fabri malè reficientes machinam vel pontes tenẽtur. m *l.16.ʒ.de condict. furtiua l.34.§.1.ʒ.de oblig. & act. l.76.ʒ.de furtis.* n Furti etiam tenetur qui codice vtitur ad alium vsum quàm concessum, *vt hîc iuncto versiculo Imò ʒ.eod.* o Id est ad cautionem. p Non furti q Certiorandus est qui ignorat. r Chirographum in libro rationum scribi põt. s Furti tenetur qui commodato abutitur. t Vel quæ ei adgnata: vt seruo vestis. *l.14.§.15.ʒ.de furtis.* u In accessionibus quoque commodati custodiam præstare cõmodatarius tenetur. x Vel precario datam, *v.l.10.ʒ.de precario* An idem in deposito? *v.l.1.§.[illegible] de positis ʒ.depositi.* y *v.d.l.14* z Pullus an censeatur venditus, equa vendita, vide hîc Albericum. a Cõmodatarius dolum tantùm & latã culpã prę̃stat, quoties vel suã causa cõmodans rẽ cõmodauit: vel ita cõuenit. b Aliud est in re dotali *l.6.ʒ.de pact. dotalib.* c Iocalia & vestes heredibus mariti vxorem restituere cogi hinc colligitur. d *v.l.9.Cod.de donat. ante nuptias.* e More vetusto nouæ nuptæ deducebãtur in domum mariti: de quo more dixi *ad l.penult.ʒ.de donat. inter virum.l.15.ʒ.de condit. & demonst.* f Quid si quis alicui equos & arma ad bellum commodauerit, & ibi ea amiserit: an commodati competet in eum actio? non competit. *§.7.ʒ.eo.* neque . n. commodatarius eo casu fines commodati excessit, cum eo vsu arma & equos acceperit. Idem dicendum, si eodem fine arma & equos conduxero, & in acie perierint. *13.§.3.in f.ʒ.locati.*

11 ¶ Nunc videndum, in quibus [g] speciebus commodati actio locũ habeat. & est apud veteres de huiusmodi speciebus dubitatum.

12 ¶ Rem tibi dedi, vt creditori tuo pignori dares, dedisti. non repignoratas [h], vt mihi reddas. Labeo ait, commodati actionem locum habere [i] quod ego puto verum esse, nisi [k] merces [l] interuenit: tunc enim vel in factum [m], vel ex locato [n] conducto agendum erit. Planè, si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. ¶ Idem Labeo dicit, si à me culpa absit repignorãdi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi adhoc duntaxat commodati, vt tibi actiones [o] aduersus eum [p] præstem. Abesse autem culpa à me videtur, siue iam solui pecuniam, siue soluere sum [q] paratus. Sumptum planè litis [r] ceteráque, æquum est, eum [s] agnoscere, qui commodatum accepit [t].

13 ¶ Si me rogaueris, vt seruum tibi cum [u] lance commodarem, & seruus lancem perdiderit: Cartilius ait, periculum ad te respicere: nam & lancem videri commodatam. quare culpam in eam quoque præstandam. planè si seruus cum ea fugerit, eum, qui commodatum accepit, non teneri: nisi fugæ præstitit culpam.

14 ¶ Si de [x] me petiisses, vt triclinium [y] tibi sternerem, & argentum ad ministerium præberem, & fecero: deinde petiisse: vt idem sequenti die facerem: &, cùm commodè argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi possit, & cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit [z] multum [a] interesse, custodẽ posui, an nõ. si posui, ad me periculum spectare. si minùs, ad eum, penes quem [b] relictum est. ego puto commodati quidem agendum: verùm [c] custodiam eum præstare debere, penes quem res relictæ sunt: nisi aliud nominatim conuenit. 15 ¶ Si [d] duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul: Celsus filius scripsit libro sexto digestorum, quæri posse, vtrùm vnusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur. & ait, * duorum quidem in solidum [e] dominium [f], vel possessionem [g] esse non posse. nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiuiso [h] pro parte dominiũ habere. Vsum autem balnei quidem, vel porticus, vel cãpi vniuscuiusque in solidum esse. neque enim minùs me vti, quòd & alius vteretur. verùm in [i] vehiculo commodato, vel locato, pro parte quidem effectu [k] me vsum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam: sed esse verius ait, & dolum & culpam [l], & diligentiam [m], & custodiam, in totum me præstare debere. quare duo quodammodo [n] rei habebuntur [o]. &, si alter conuentus præstiterit, liberabit [p] alterũ: & ambobus competit furti actio [q].

6. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

VT alterutro agente, alterius actio contra furem tollatur [r].

7. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

VNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri. & ait Celsus: si alter conueniatur, qui furti non egit: & paratus sit periculo suo conueniri alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata: debere eum audiri [s], & absolui.

1 ¶ Sed si legis Aquiliæ [t] aduersus socium eius habuit commodator actionem [u]: videndum erit, ne cedere debeat [x], si fortè damnum dedit [y] alter, quòd hic qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur. nam & si aduersus ipsum habuit Aquiliæ actionem commodator: æquissimum est, vt commodati agendo, remittat actionem. nisi fortè quis dixerit [z], agendo eum è lege Aquilia, hoc minùs consecuturum, quàm ex causa commodati consecutus est. quod videtur habere rationem.

g ¶ Cõmodati an alia actio detur certis casibus dubitatur.
h *l. penult. Cod. eod.*
i Ad id quod re vera interest.
k *l.19.inf.ʒ.de præscriptis verbis.*
l Atqui debet esse gratuitum commodatum.
m Id est, præscriptis verbis, quoties merces est vel incerta, vel non in pecunia numerata.
n Quando merces certa & in pecunia numerata.
o directas.
p creditorem.
q *l.6.§.1.ʒ.quibus modis pignus.*
r mouendæ cõtra ipsum creditorem.
s nempe commodatarium: aliud est in deponente. *vide l.12.§.1.ʒ.depositi: l.11.§.1.ʒ.ad exhib.*
t at non commodantem qui agit iure cesso.
u Commodatarij periculo est seruus cum lance cõmodatus.
x Id est à me. *vt l.huiusmodi.§.Stichum.ʒ.de legat.1.*
y Est locus tribus lectis cõstructus, seu in quo tres lecti cõstructi, *l.28.ʒ.de serui.vrba.* Nemo (inquit Varro 8. *de lingua*) facit triclinij lectos, nisi pares & materia & altitudine & figura. κλίνη Græcè, lectus est. *Isido.15.Orig.3.* potest & accipi pro trib. ipsis lectis. *vide Forcatulum. cap.26.penu.*
z malè secundũ Azonem: bene secundùm Ioannem.
a *l.51.ʒ.de adquir possess.*
b Non penes custodẽ. An quia nullus fuit vt Martinus putat? An quia aliquis, vt Accursius? c Appositio custodis facta, expostfacto nõ remittit onus custodiæ commodatario. *Bart.* d Duo in solidũ non habent eiusdem rei dominiũ vel possessionẽ: vsum habere possunt e Domini in solidum plures eiusdẽ rei vel iuris esse non possunt, *vt hic & l.3.§.ex contrar. ʒ.de adquir. possess.* Imò possunt, si res communis sit *l.ea quæ, Cod. familia l.in reliq.C.de iure dot.* sed & vnus verè, alter fictè *l.in suis ʒ.de liberis & posth.* vnus natura, alter iure ciuili seu diuerso respectu *l.1.ʒ.si ager.* vnus actu, alter habitu: *l.1.Co.comm. de legat. l.cũ filius.§.varijs, ʒ.de legat.2.* quatuor alios casus vide apud Socinum *regula.99.* *adde hic Albericum.* f Atqui duobus in solidũ pecunia dari potest. *l.5.C.de reb.cred.* g Ciuilem seu naturalem eandem *l.3.§.5.ʒ.de adquir possess.* h Pars pro indiuiso quid, aliàs dixi. i Sic duo rei locationis esse possunt. *l.13.§.8.ʒ.locati.* k *al.* euectus: *id est* euectionis *Hot.* l Leuem. m Et culpam leuissimam. n Quodãmodo improprietatis nota, nec enim verè sunt duo rei o vehiculo amisso. p Bona enim fides non patitur idem bis exigi. q In solidum: quia cùm vterque teneatur in solidum, vtriusque interest in solidum.
r Quia cùm vtrique in solidum ex vna eadémque causa defertur furti actio, vni per alterum præiudicatur. *Accurs.* s ex æquo. t *v. quæ not. ad. l.18.§.1.ʒ.eod.* u Ob damnum ab eo datum in re commodata. x *sub.* actionem Aquiliæ. y Culpa vel negligentia z Et male *Iacob de arena*: vt verba hęc, in fine huius legis *quod videtur habere rationem*, huc non referantur, sed ad superiora.

§15 n°2

§6 n°2

§7 n°2

1761 n°2

Seneca epistol. 63. Rebus non me trado, sed commodo. commodans rei proprie‑tatem & possessionem non amittit, contra commodatarius neutrum habet, sed de‑tentionem tantùm. b In eo commodatum differt à mutuo *l.2.ṡ.de reb.credit.* c *l.8.ṡ.eo.§.2.Inst.quib.modis re:adde l.2.§.1.ị.pro herede:l.2.in fi.ị.de precario.* d Commodato qui ad sui & verum vsum vtitur, interitum rei non præstat. e *l.18.§.1.ị.eo.* f *v.l.18.in pr.ị.de præscriptis.*

De possessione & proprietate rei commodatæ.

8. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

REi [a] commodatæ & possessionem, & proprietatem retinemus [b].

9. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum.

NEmo enim commodando, rem facit eius [c], cui commodat.

De vsu rei. De culpa. De deterioratione. 1. De re inspectori data.

10. *Idem* lib. 29. ad Sabinum.

EVm, qui rem commodatam accepit, si in [d] eam rem vsus est, in quam accepit, nihil præstare: si eam in nulla parte, culpa sua, deteriorem [e] fecit, verum est. nam, si culpa "eius" fecit deteriorem, tenebitur.

1 ¶ Si rem inspectori dedi [f]: an similis [g] sit ei, cui commodata res est, quæritur. & si quidem mea [h] causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantùm præstabit: si sui, & custodiam. & ideo [i] furti habebit actioné. Sed & si, dum refertur [k], periit: si quidem ego mandaueram, per [l] quem remitteret, periculum meum erit: si verò ipse, cui voluit, commisit: æquè culpam mihi præstabit, si sui causa accepi.

11. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

QVi non tam idoneum [m] hominem elegerit, vt rectè id perferri possit.

1. *De eo qui missus est, vt rem commodatam repeteret.*

12. *Vlpianus* libro 29. ad Sabinum.

SI mei causa, dolum tãtùm. * 1 ¶ Commodatã rẽ missus qui repeteret, cùm [n] recepisset, aufugit. si [o] dominus ei dari iusserat, domino perit. si cõmonendi causa miserat. vt referretur res cõmodata: ei, qui cõmodatus est.

De re non apparente. 1. De quæstu. 2. De eo qui bona fide seruit commodanti.

13. *Pomponius* lib. 11. ad Sabinum.

IS, qui commodatum accepit, si non [p] apparentis [q] rei nomine: commodati condemnetur: cauendum ei est, vt repertam dominus ei præstet.

1 ¶ Si quem quæstum fecit is, qui experiendũ [r] quid accepit: veluti si iumenta fuerint, eaq; locata sint: id ipsum præstabit, qui experiundũ dedit. neq; [s] enim ante eam rẽ quęstui cuiq; esse oportet, "prius" quàm periculo eius sit.

2 ¶ Si libero homini, qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo, rem commodauero, videamus, an habeam commodati actionem. nam & Celsus filius aiebat, si iussissem [t] eum aliquid facere [u], vel mandati cum eo, vel prescriptis verbis experiri me posse. Idem ergo & in commodato erit dicendum. Nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis seruiret, contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumq; [x] enim id accidit, vt [y] extra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur: veluti cùm per errorem indebitum soluendi causa datur.

De seruo commodante.

14. *Vlpianus* lib. 48. ad Sabinum.

SI seruus meus rem meam tibi, scienti [z] nolle me tibi commodari, commodauerit. & commodati [a], & furti nascitur actio, & [b] præterea condictio ex causa furtiua.

De re aliena.

15. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

COmmodare possumus [c] etiam alienam rem, quam possidemus: tametsi scientes alienam, possidemus.

16. *Marcellus* lib. 5. Digestorum.

ITa vt, & si fur [d], vel prædo [e] commodauerit [f], habeat commodati actionem.

De pacto, ne dolus præstetur. 1. Si contraria actio moueatur sine principali. 2. De herede cõmodatarij. 3. De effectu commodati. 4. De duab. reb. cõmodatis. 5. De pretio soluto.

17. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

IN commodato "hæc" pactio [g] *ne dolus præstetur*, rata non est [h]. 1 ¶ Contraria cõmodati actio etiam [i] sine principali moueri potest [k]: sicut & cæteræ, quæ dicuntur contrariæ [l]. 2 ¶ Si ex facto heredis [m] agatur commodati, in [n] solidum condemnatur, licèt ex parte heres [o] est.

3 ¶ * Sicut [p] autem voluntatis, & officij magis, quàm necessitatis est cõmodare: ita modum commodati, finémque prescribere, eius est, qui beneficium tribuit. cum autem id fecit (id est, postquam commodauit) tunc finem præscribere, & retrò agere, atque intempestiuè [q] vsum commodatæ rei auferre: non officium tantùm impedit: sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendúmque. geritur enim negotium inuicem. & ideo inuicem propositæ sunt actiones: vt appareat, quod principio beneficij, ac nudæ voluntatis fuerat, conuerti in mutuas præstationes, actionesq; ciuiles [r], vt accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoauit. neque [s] "enim" impunè petitura deseret. suscepisset enim fortassis alius, si is nò cœpisset. * voluntatis est enim suscipere mandatum: necessitatis [t] consummare. Igitur si pupillares [u] mihi cõmodasti, vt debitor mihi caueret, non rectè facies importunè repetendo. nam, si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem. Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti: aut etiam sciens vitiosa [x] commodaueris. * adiuuari quippe nos non decipi, beneficio oportet. Ex quibus causis etiam contrarium iudiciũ vtile esse dicendum est.

4 ¶ Duabus rebus commodatis, rectè de [y] altera cõmodati agi posse Viuianus scripsit. quod ita videri verũ, si separatæ sint, Pomponius scripsit. nam eum qui carrucham, puta, vel lecticam commodauit, non rectè [z] acturũ de singulis partib. 5 ¶ Rem commodatam perdidi [a], & pro ea pretium dedi. deinde [b] res in potestate tua venit. Labeo ait, contrario iudicio aut [c] rem mihi præstare te debere, aut, quòd à me accepisti, reddere.

De dolo, culpa, diligentia, casibus, quibus resisti nõ potest. 1. De re deteriorata. 2. De impensis à commodatario factu. 3. De vasib. vitiosis. 4. De contrario iudicio, & iure pensationis.

18. *Gaius* lib. 9. ad Edictum prouinciale.

IN [d] rebus commodatis talis [e] diligentia præstanda est, qualem [f] quisq; diligentissimus [g] paterfamilias suis rebus adhibet. ita vt tantùm eos casus non præstet, quibus resisti non possit. veluti mortis seruorum, quæ sine dolo, & culpa eius accidunt: latronum, hostiúmue incursus: piratarum insidias: naufragium: incendium: fugas seruorũ [h] qui custodiri non solent. Quod autẽ de latronibus, & piratis, & naufragio diximus: ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, vt eam rem peregrè secum ferat: alioquin si cui ideo argẽtũ cõmodauerim, quod [i] is amicos ad cenã inuitaturũ se diceret, & id peregrè secũ portauerit. sine vlla dubitatione, etiã piratarum [k], & latronũ, & naufragij casum præstare debet. Hęc ita, si, dumtaxat accipiẽtis gratia, commodata sit res. At si vtriusq;, veluti si communẽ amicum ad cenam inuitauerimus, tuq; eius rei curã suscepisses, & ego tibi argentum cõmodauerim: scriptũ quidẽ apud quosdã inuenio, quasi dolũ tãtùm pręstare debeas. sed videndũ est: ne & culpa præstãda sit: vt ita culpæ fit æstimatio, sicut in reb. pignori datis, & dotalib. æstimari solet. 1 ¶ Siue autẽ pignus, siue cõmodata res, siue deposita, deterior [l] ab eo, qui acceperit, facta sit, nõ solùm istæ sunt actiones, de quib. loquimur: verumetiã legis Aquilię [m]. sed, si qua earũ actũ fuerit, aliæ tollũtur [n].

2 ¶ Possunt iustę causæ interuenire, ex quib. cũ [o] eo, qui, cõmodasset, agi deberet [p], veluti de impẽsis in valetudinẽ serui factis, quęve post fugã requirẽdi, reducẽdiq; eius causa factæ essent. nã * cibariorũ [q] impensæ, naturali scilicet ratione, ad eũ pertinent, qui [r] vtendũ accepisset. Sed & id, quod de impẽsis valetudinis, aut fugæ diximus, ad maiores impẽsas pertinere debet. modica [s] enim impẽdia verius est, vt, sicuti cibariorũ [t] ad eundẽ pertineãt. 3 ¶ Itẽ qui sciẽs vasa vitiosa [u] cõmodauit [x]: si ibi infusũ vinũ, vel oleũ corruptum, effusumve est: condemnandus eo nomine est.

g Cõmodatarij & inspectoris an & quæ similitudo sit: seu, an idẽ sit rem cõmodare, & inspiciendã dare. Eò enim hæc vtilis quæstio est, vt sciatur an & quatenus inspector teneatur.
h Inspiciendas res nostras alteri dam⁹ vel nostra causa vel accipiẽtis. Nostra causa, quoties per accipientẽ exquirimus nostræ rei pretium.
i Qui rem inspiciendam accepit suo periculo furti agere potest. *l.78.ị.de furtis.*
k Remittens rẽ domino an & quomodo teneatur de interitu rei, si res, dũ remitteretur perierit? Dic remitti periculo mandãtis: si nihil sit mãdatum, periculo remittẽtis, si modo sui causa acceperit.
l *l.12.ị.eod.*
m Electio mala culpæ tribuitur.
n Vide quæ scripsi *ad l.7. Cod. de furtis.*
o Commodatũ nuncio impune redditur, si recipiendi, nõ commonendi tãtùm mandatum habuit. commonẽdi tantùm mandatũ habet, qui iussus est monere cõmodatariũ, vt remitteret *vt hic.* Quid si ad recipiendũ cõmodatũ se missum dixerit? non statim ei credere commodatarius debet.
p Cõmodata re non apparente, commodatarius rectè conueniri potest.
q *sub.* culpa eius.
r *le. 21. in pr.ị.de præscriptis.*
s Lucrũ & quæstum ex re commodata commodatarius facere non potest, nisi eùm periculum commodatũ ad eum spectat.
t *vide l.54.§.3.ị. de adquir. rerum dominio.*

u Puta, vt gereret mea negotia *l.19.§.2.ṡ.de negot.* x Plerunq vox regulæ, inde y Tacita, plerunq; obligatio nascitur extra id quod agimus. z *vi.l.14.Co.de furtis.* a Vt hæc verba accipienda sint. *v.Cuiac.17.obs.12.* b Actiones exercitio non origine contrariæ, ex eodẽ facto nasci possint. *vide Dynum c. nullus pluribus, de regulis.* c Commodare rem etiam alienam qui non dominus est, potest *l.16.ị.eo.* d Fur commodare rem furtiuam potest. e Prædo commodati actionem adquirit, cùm rem à se raptã commodat. f *l.64.ṡ.de iudiciis:l.13.ṡ.de rebus creditis.l.31. circa finẽ ị.depositi.* † Ad æstimationẽ rei, vel id quod sua interfit. *l.non a iudice ṡ.de iudic.* g Pactũ ne dolus futurus præstetur nõ valet: occasio enim delicti pacto adquiri nõ pôt. h *l.27.§.3.ṡ.de pac.l.1.§.7.ị.depositi, v.l.23.ị.de reg.* i Cõmodati cõtraria agi pôt, siue directã. Porro directæ & vtiles actiones propria nõ sunt nomina actionum, sed qualitates tantũ. k Pro expensis magnis factis in re commodata *l.18.§.3. §.4.ị.eo.* l ¶ *l.18.in f.ị.eo.l.10.ṡ.de negotiis.v.l.1.in f.ị.de contr. tutel.* m Commodatarij: idq; quòd rem deteriorẽ fecerit. n Heres ex suo facto cõuenitur in solidum. o alias datur in heredẽ *l.3.§.3.ṡ.eo.* p Cõmodatum ab initio officij est & volũtatis, ex postfacto necessitatis. q Commodatũ (quia in eo cert⁹ vsus pfinitus est) nõ pôt ante tẽpus expletũ reuocari: in quo differt à precario: *l.1.in f.ị.de precario.* hoc est, cõmodatũ à precario differt in reuocatione seu reuocandi facultate. r Commodati actio an ciuilis? dixi *ad l.1.ṡ.eo.* s *l.6.in f.ṡ.de nego.* t *v.l.5.§.1.& seq.l.22.ị.man.* u Instrumentũ tabulis cereis scribi posse hinc colligũt: & ita perscriptũ instrumẽtũ à tabellione, successor eius in exemplum referre tenetur. x *adde l.* y Separatæ res cõmodatæ, separatim peti possunt. z *adde l.3.ṡ.familiæ... catum solut.* a *sub.* culpa mea. b *facit l.21.ị.eo.* c Cõmodatarius pretio ... tæ soluto cõmodanti, ad rem commodatã varias actiones habet. in ... pa, ṡ.de rei vindici. ad æstimationem, condictionẽ sine causa *l.2.ṡ.de cõd...*

off. Pirata, inquit, non est ex perduelliũ numero definitus, sed communis hostis omnium, cũ hoc nec fides esse debet, nec iusiurandũ cõmune. l ... m *l.7.ṡ.eo.* n Nisi fortè aliquid supersit, quod per alterã actionẽ non fuerit ... tus commodator, *d.l.7.ṡ.eo.l.71.ị.de furt* o Commodati contraria datur ... eũ qui commodauit. p Alimentorũ expensas naturali ratione præstare ... quem vsus vel hominis vel equi pertinet *adde l.eos. Co.de appellat.* Quid ... vasallus: num suo sumptu operas præstãt? aliàs dixi. q Retinẽd... modica curãtur. *l.si proprietarius ị.de dãno: §.gallinarũ, Inst.de rerũ di...* t Et curationem, *adde ... scio ṡ.de in integrũ.* s *adde l.30 in f.ị.de ædilitio.* ... *§.3.in f.ṡ.eodem.* x Vitiosa res commodata à commodatore ignorante commodatario, commodator non tenetur. sit enim cõmodatum accipien... *hic: & l.penul.ị.* Quid si deposita res vitiosa ab ignorante? tenetur depone... depositũ eius causa: & officiũ depositario noxiũ esse inciuile est *l.si ...* *ị.de furtis.* Quid si res vẽdita vitiosa nocuit emptori? Vẽditor indistincte ... vitiosã vẽdere nõ debuit, etiã ignorãs, cũ pretiũ recipiat, si tamẽ ignorãs ... to minoris emptor empturus fuisset: si sciẽs, id omne quod emptoris interest. *Tenetur, §.vasa l.Iulia.in pr. & §.1.ị.de act.empt.* Quid si locata? si vitiosa ... sciẽs locauit, in id omne quod interest: si ignorãs, noxaliter tãtũ tenetur ... *§.1.l.cùm in plures §.seruũ.ị.locati.* si res alia à mancipio, id omne quod interest ... *l.sed addes §.1.ị.locati.* Cur tã varie? fugitiui vitiũ facilius ignoramus ...

4 ¶ Quod

§1 nº2

a Commodatarius conuentus actione commodati, quod ſibi debetur compenſare poteſt. ſin illud amplius ſit, aut iudex compenſationem non admittat, aut commodatum caſu interciderit, aut extra iudicium reſtitutum ſit, actioni contrariæ locus eſt *Synopſis Baſilicon.13.Titul.1.c.17.* b Contraria commodati actio quibus ex cauſis introducta. *vide Oldendorp. Claſſe.4.actione.15.c.adſinit.remedia numero.6.*

4 ¶ Quod [a] autem contrario [b] iudicio conſequi quiſque poteſt [c], id etiam recto [d] iudicio, quo cum eo agitur, poteſt ſaluum habere iure [e] penſationis [f]: ſed fieri [g] poteſt vt amplius [h] eſſet, quod inuicem aliquem [i] conſequi oportet [k]: aut iudex penſationis [l] rationem non habeat: aut ideo de reſtituenda re cum eo non agatur, quia ea res caſu intercidit: aut ſine iudice reſtituta eſt. dicemus neceſſariam eſſe [m] contrariam [n] actionem.

De damno iniuria.

19. *Iulianus* lib. 1. Digeſtorum.

AD eos, qui ſeruandum aliquid conducunt [o], aut vtendum accipiunt [p], damnum iniuria ab alio datū non pertinere, proculdubio eſt. qua [q] enim cura, aut diligentia conſequi poſſumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det?

De re ei qui perferebat, intercepta.

20. *Idem* lib. 3. ad Vrſeium Ferocem.

ARgentum commodatum ſi tam idoneo ſeruo [r] meo [ſ] tradidiſſem ad te perferendum, vt [t] non debuerit quis æſtimare futurum, vt à quibuſdam malis hominibus deciperetur: tuum, non meum, detrimentum erit, ſi id mali homines intercepiſſent.

De domino. 1. Aut eius ſeruo rem commodatam ſurripiente.

21. *Africanus* libro 8. Quæſtionum.

REm mihi commodaſti. eandem ſubripuiſti. deinde, cum commodati ageres, nec à te ſcirem eſſe ſubreptā, iudex me condemnauit: & ſolui. poſtea comperi à te eſſe ſubreptam. quæſitum eſt, quę mihi tecum actio ſit. reſpōdit, furti quidem non eſſe, ſed [u] commodati [x] contrarium iudicium vtile mihi fore.

1 ¶ In exercitu contubernalibus [y] vaſa vtenda communi periculo dedi. ac deinde meus ſeruus, ſubreptis his, ad hoſtes profugit: & poſtea ſine vaſis receptus eſt, habiturum me commodati actionem cum contubernalibus conſtat pro cuiuſque parte. ſed [z] & illi mecum furti, ſerui nomine, agere poſſunt: quando & noxa caput ſequitur. & ſi tibi rem periculo tuo vtendam commendauero, eáque à ſeruo meo ſubripiatur: agere mecum furti poſſis ſerui nomine.

Si ſeruus commodatus commodatario furtum fecerit.

22. *Paulus* lib. 22. ad Edictum.

SI ſeruus, quem tibi commodauerim, furtum fecerit: vtrùm ſufficiat [a] cōtraria commodati actio: quemadmodum competit, ſi quid in curationem [b] ſerui impendiſti: an furti agendum ſit, quæritur. & furti quidem noxalem habere, qui commodatum rogauit, proculdubio eſt: contraria autem commodati tunc eum teneri, cùm ſciens [c] talem eſſe ſeruum, ignoranti commodauit.

De equo deteriorato.

25. *Pomponius* lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI [d] commodauero tibi equum, quo vtereris vſque ad certum locum: ſi [e] nulla [f] culpa tua interueniente, in ipſo itinere deterior equus factus ſit: non teneris commodati. nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem ſuſtinere non potuit.

c vt expēſas magnas.
d Rectum iudicium directum.
e *l.vlt. Cod.eo.v. l.20.inf.ȷ.de adq. poſſeſſ.*
f opponēdæ ab homine.
g Id eſt, fieri poteſt vt commodator commodatario plus debeat, quàm ei debeatur à commodatario.
h Atque ita cōmodatarius ſibi compenſare nō poteſt: vt ea de cauſa neceſſaria ſit illi contraria commodati actio.
i *ſub.* commodatarium.
k *ſub.* ratione ex penſarum.
l *l.7.§.1.ȷ.de cōpenſat.*
m *v.l.17.§1.ȷ.eod.*
n Contraria agi poteſt, etiā ſi nō agatur directa *l.17.§.1.ȷ.eod.*
o Damnū quod præuideri non poteſt, cōductor & cōmodatarius non præſtat.
p *ſub.* gratis.
q *l.41.ȷ.locati.*
r Eligi communi opinione idoneum ſufficit ad cōmodatū perferendum commodatori.
ſ Vel tuo, *l.21.in f.ȷ. de præſcriptis.*
t Communis opinio excuſat.
u *v.l.17.inf.ȷ.eo.*
x Cur nō furti: an quia eius non interſit, cùm ſit liberatus actione commodati: vt aliud futurū ſit, ſi eius intereſſet? An quia nemo furtū facit rei ſuæ? Prima verior videtur.
y Contuberniū, teſte Vegetio 1. *de re militari*, ſignificat decem milites ſub vno papilione degētes: contubernales autem dicuntur à tabernis, quæ fiebāt ex tabulis: vnde & tabernacula dicta ſunt, licèt extentis pellibus fiāt: ſic enim legit apud Feſtum Ioſeph. Scaliger. Quin Iſidorus 9. *orig.vlt.* Cōtubernium ad tempus coeundi conuētioné appellat: & tabernacula quę modo huc & illuc præfigantur. z Atque ita dolus ſerui non prę iudicat commodatori, licèt pro eo noxaliter teneatur, *Bart.* a Id eſt, competat: hoc enim ſenſu verbum ſufficere ſumitur *in leg. 29.ȷ.comm diuid. l. Titius ȷ.de act. empt. l ſi tibi domum ȷ.locat.* Cui contrarium eſt, deficit. b Quicquid in rem commodatā ob morbum vel aliam rationē impenſum eſt, à domino recipi poteſt, *Paul. 2. ſent. 4.ȷ. adde l. 18.§.2.ȷ.eod.* c *adde l.31.ȷ tit.prox.* d *Synopſis Baſilic.13.Titul.1.c.20.§.4. 1.Harmeno.10.§.4.* e Commodatarius nō eſt in culpa qui vtitur re commodata: ad vſum ſibi conceſſum. f *vt in caſu l.vlt.ȷ ad l.Aquil. adde l.27.§.pen.d.t.* g 4 C.24. *§.vlt.Inſt.quib.mod.re.Paul.2 ſent.5.* huic actioni æmulam eſſe hypothecariā (de qua *ȷ.de pignor.*) teſtatur Iuſtinian. *l.2.§.5.Co.de veter.iure.* ſunt tamen diuerſæ. hac debitor aduerſus creditorē ſoluto debito directè agit, in eum verò creditor ob ſumptus, cōtraria: hypothecaria autem creditor in quemlibet poſſeſſorem directo experitur. h De qua *l.16.§.1.ȷ.e.* ¶ i Id eſt non ſolū: ſic Græci οὐ μόνον παρὰ δότει. *Synopſis Baſilic.25.Titul.1.c.1.* k Rei ſc. *l.1.§.6.ȷ.de obligationib.* l *l.4.ȷ.de pignori.l.17.§.2.ȷ.de pact.* m Imò non ſolo conſenſu perficitur pignus *l 26.ȷ.eod.* n Quid: pignore nudo cōſenſu contracto, nunc ius in re vel actio realis adquiritur? Guilelmus Ita putat *arg.l. 1.l.31 ege §.in ſuperficiariiu ȷ.de pignorib. l.eum qui, ȷ de furtis & ȷ. Titu.de Saluiano inter*dicto. o Aeris pro auro ſubiecto, ſtellionatus crimine tenetur *vt hîc*: apud *Paul. 5.ſent.25 §.4.* qui æs inaurauit, argentauit, quiue cùm argentū vel aurum ꝑ oneret, æs ſtanúmue ſubiecerit, falſi pœna coercetur. p *l.36.ȷ.eo.* q Qui oſtēſo auro quaſi hoc pignoris daturus, æs dederit, non æs, ſed aurum obligatum eſt. ſi verò quis æs, quod aurum adfirmauit eſſe, pignori dederit: & actione pigneratitia tenetur, & ea lege quę ſtelliones (δολιοφρ.) punit. *Synopſis Baſilic.25. tit.1.c.1.*

DE PIGNERATITIA [g] ACTIONE, vel contra [h].

TIT. VII.

De traditione, & nudo conſenſu. 1. Si æs pro auro obligetur.

Vlpianus libro 40. ad Sabinum.

PIGNVS contrahitur non [i] ſola traditione [k] ſed etiā [l] nudā [m] conuentione [n], & ſi non traditum eſt.

1 ¶ Si igitur contractum ſit pignus nuda conuentione: videamus, an ſi [o] quis aurū oſtenderit quaſi pignori daturus, & æs [p] dederit, obligauerit aurum pignori. & conſequens eſt, vt aurum obligetur, non autem æs: quia in hoc non conſenſerint.

2 ¶ Si quis tamē, cùm æs [q] pignori daret, adfirmauit [r] hoc aurum eſſe: & ita pignori dederit: videndum erit, an æs pignori obligauerit: & numquid, quia in corpus conſenſum eſt, pignori eſſe videatur. quod magis eſt. tenebitur tamen pignoratitia contraria actione, qui dedit: præter [ſ] ſtellionatum [t] quem fecit.

Si pignus venditum oppignoretur ſecundo creditori.

2. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

SI "debitor" rem pignori datam vendidit, & tradidit: túq; ei nummos crediſti, quos ille ſoluit ei creditori, cui pignus dederat: tibíque cum eo cōuenit, vt ea res, quam iam vendiderat, pignori tibi eſſet: * nihil te egiſſe conſtat: quia [u] rem alienam pignori acceperis [x]. ea enim ratione emptorem pignus liberatū habere cœpiſſe. neque ad rē pertinuiſſe, ꝙ tua pecunia pignus ſit liberatū.

De dolo debitoris in ſolutione.

3. *Idem* libro 18. ad Sabinum.

SI quaſi recepturus à debitore tuo comminus pecuniam, reddidiſti ei pignus: iſque per feneſtram id miſit [y], excepturo eo, quem de induſtria ad id poſuerit: Labeo ait, furti te agere cum debitore poſſe [z]. & ad exhibēdum, & ſi agente "te" contraria pignoratitia, excipiat debitor de pignore ſibi reddito: replicabitur de dolo & fraude, per quam nec redditum, ſed per fallaciam ablatum id intelligitur.

De venditione pignoris.

4. *Vlpianus* lib. 41. ad Sabinum.

SI [a] conuenit de diſtrahendo pignore, ſiue ab initio, ſiue poſtea: non [b] tantùm venditio valet, verùm incipit emptor dominium rei habere. ſed etſi non conuenerit de diſtrahendo pignore: hoc tamen iure vtimur, vt [c] liceat diſtrahere: ſi modò nō conuenit, ne liceat. vbi [d] verò cōuenit ne diſtraheretur, creditor, ſi diſtraxerit, furti [e] obligatur: niſi ei ter fuerit denunciatum, vt ſoluat, & ceſſauerit.

5. *Pomponius* lib. 19. ad Sabinum.

IDque iuris eſt: ſiue omnino fuerint pacti *ne veneat*: ſiue in ſumma, aut conditione, aut loco contra pactionem factum ſit.

Creditor non cogitur vendere pignus: ſed cogitur oſtendere, cautione accepta.

6. *Idem* lib. 55. ad Sabinum.

QVamuis conuenerit, *vt fundum pignoratitium tibi vendere liceret*: nihilo [b] magis cogendus es vendere. licèt ſoluendo non ſit is, qui pignus dederit: quia tua cauſa id cauetur. ſed Atilicinus, ex cauſa cogendum [h] creditorem eſſe ad vendendum, dicit. quid enim, ſi multo minus ſit, quod debeatur: & hodie pluris venire poſſit pignus, quam poſtea? melius autem eſt dici, eum [i], qui dederit pignus, poſſe vendere: &, accepta pecunia, ſoluere id, quod debeatur. ita tamen, vt creditor neceſſitatem habeat oſtendere rem pignoratam, ſi mobilis ſit: priùs idonea cautela [k] à debitore pro indemnitate [l] ei præſtanda. inuitum [m] enim creditorem cogi vendere, ſatis inhumanum eſt.

1 ¶ Si creditor pluris [n] fundū pignoratū vendiderit, ſi id fœneret [o], vſuram eius pecuniæ pręſtare debet ei, qui

r Et ita ſciēs dedit, *v. l.22.ȷ.de reb.obligat.*
ſ Præter dictio an includat vel excludat. *v.l. nullū.ȷ.de repudiis.*
t Stellionatus crimine tenētur æris pro auro ſubiectores *vt hîc l.16.§.1.ȷ.eod.* Imo falſi, vt paulò antè dixi ex Paulo. idque eo magis, quòd ſtellionatus crimen ſubſidiarium ſit, & ei locus ſit, vbi nulla alia pœna lege conſtituta ſit. An hoc ſcripſit Vlpianus nondū ea edita ſuperiore conſtitutione? an potius ignorata?
u *l.2.l.6.in f l 7. l.8.Cod ſi res aliena pignori, l. 6.C. quæ res pignori: l. 13.inf.C.de donat. inter vir.v.l.vl.C. de pactis.*
x Poteſt tamen res aliena obligari ſub conditione, *l. 16. §. antep. adde. l.18.ȷ. de pignorib.* voluntate domini, *l.20. ȷ.eodem.* Num verò rem alienam, mihi inſcienti pigneratam, retinere poſſum aduerſus dominum quouſque mutuam pecuniam recepero? *vide l. 36.ſuprà, de cond. indebit.*
y Id eſt, demiſit pecuniam.
z Hinc collige, eum fidem de pretio non habere, qui putat ſtatim ſibi ſolui, *Bart.*
a Pignus creditor vendere poteſt, ſi ita conuenit, vt liceret vēdere. *vt hîc.* Quid ſi nihil conuenit de venditione? Rectè creditor diſtrahit, & emptorem dominū facit *vt hîc.* Quid ſi nominatim conuenit, ne diſtraheretur, & tamen creditor diſtraxerit? furti tenebitur, niſi quum ter debitori denuntiatum eſſet, vt ſolueret, is ceſſauerit: ſiue omnino conuenerit, ne diſtractio fiat, ſiue in cōditione, ſiue in ſumma, ſiue in loco contra pactionem fecerit *Synopſis Baſilic.25.tit.1.c.4.*
b *vide l 3.Cod. de iure dominij impetr. l 1. C de pactis pignorum.*
c *l.9.l.14.Cod.de diſtract. pigno.* d Si inter creditorem & debitorem conuenerit vt fiduciam ſibi vendere non liceat, nō ſoluente debitore, creditor denuntiare ei ſolenniter poteſt & diſtrahere. Nec enim ex tali conuentione fiduciæ actio naſci poteſt. *Paul.2.ſent.13.§.4. vide quæ ſcripſi ad l.1.l.3. Co. de iure dominij impetrando.*
e *l 63.ȷ.de furtis.* f Etſi conuentum eſt de non vendendo pignore, pignus tamen vendi poterit trina denunciatione præmiſſa, *Bartol. v. Paul.2.ſent. 5.§.1.& tit. 13.§.5.* g *l.51.§.antep.ȷ.de fideiuſſorib.* id eſt, non cogitur pignus vendere, cùm poſſit, ſi velit vti actione perſonali, *vide l.4.§.4.in fi.ȷ.de re iudicata.*
h *l.15.§.4.ȷ.de re iudicata.* i *Nouell.112.c.1.*
k *l.8.§.10.ȷ.quibus modū pignus.*
l Et ſuperfluo debiti: de quo. *l.36.ȷ mandati.*
m Inuitus creditor, hoc eſt, ſine cauſa cogi non poteſt, pignus quod habet diuendere. n *l.7.§.17 l 24.ȷ.eod.l.4 C.eod.l.21 in.f.ȷ.de pignorib.*
o Quid ſi rem emit? *v.l.vlt.Cod.de diſtract. pignorum.*

a Vsuras præstat pecuniæ ex pignoris vẽditione redactę creditor, si ea vsus sit. vsus igitur ratio, vsuram præstat. b Vti re non videtur, qui eam tantùm apud aliquem deposuit. c Nomine debitoris. d Imò vt depositam habuerit, vsuras debet, *l.2. Cod. de vsuris.* e Nisi ex mora. f *vide l.25. ff. eod.* aliud in non necessariis *l.7. in f. Cod. eod. l.6. Cod. de pignorib.* Idem tamen in vtilibus.

g Retentio pignoris datur creditori *l.25. ff. de pignorib. l. vnica. Cod. etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri posse.*
h Sententia pignoraticia cur introducta.
† *l.7 in f. Cod. eo. l.6. Cod. de pigno.*
i Impensa necessaria est, quod quis pro ægroto medicis præstat: vel pro insula fulcienda vel reficienda.
k *l.3. C. de distra. pignor.*
l Pignus retinere creditor pōt non modo propter impẽsas in ipso pignore factas, sed ob futurum imminens periculum euictionis rei pignoratæ.
m Indiuidua est pignoris liberatio *l.11. §.4. in f. ff. eodem.*
n Qui pro parte heres exstitit, nisi totum debitũ exsoluat, suã portionem pignori recipere non potest, *l. 1. Cod. de luitione pignor.* vel ita, vnus ex heredib. debitoris id soluẽdo quod ab eo actione personali peti potuit, facultatem distrahendi res obligatas creditori non admit, *l. 16. Cod. de distra. pignorum.*
o *v. l.12. ff. de vsuris.*
p Oratio vniuersalis, vnius falsitate, tota falsa redditur: particularis, nõ item *v. l.29. ff. de heredib. instit. adde l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de reb. dub.*
q Quandiu non est integra pecunia creditori numerata, distrahendi facultatem creditor non amittit, *l.6. Cod. de distra. pignor.*
r vt initio primi diei possit vẽdere *vide le.122. in f. pr. ff. de vxor. obligat.*
s Pactũ in rẽ trãsit ad heredes.
t Pacti in rem efficacia ad heredes trãsit, *l.7. §.8. l.40. ff. de pactis.*
u Dic vt *l.4. in f. l.5. ff. eod.*
x *Synopsis Basilicon.25. tit.1. c.8.*
y Facit *l. 11. § 3. ff. eo. l.13. in f. ff. de pign.*

dederit pignus. sed & si ipse vsus [a] sit ea pecunia, vsuram præstari oportet. quòd si [b] eam depositam [c] habuerit [d], vsuras non debet [e].

7. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

SI autem tardius superfluũ restituat creditor "id" quod apud eum depositum est: ex mora "etiam" vsuras debitori hoc nomine præstare cogendus est.

De impensis à creditore factis. 1. *De venditione pignoris.*

8. *Pomponius* lib. 35. ad Sabinum.

SI necessarias [f] impensas fecerim in seruũ, aut in fundum, quem pignoris causa acceperim: non tantùm retentionem [g], sed etiam contrariam [h] pigneraticiam actionem habebo. finge enim medicis [i], cùm ægrotaret seruus, dedisse me pecuniam, & eum dececisse. itẽ insulam fulsisse: vel refecisse: & postea deustã esse: nec [k] habere quod possem retinere. 1 ¶ Si pignori †plura mãcipia data sint: & quædã certis pretiis ita vendiderit creditor, *vt euictionem eorum præstaret:* & creditũ suum habeat: reliqua mancipia potest [l] retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine promiserit, indemnem eum futurum.

2 ¶ Si vnus ex heredibus portionem suam soluerit, tamen tota [m] res pignori data venire poterit: quemadmodum: si ipse debitor portionem soluisset [n].

3 ¶ Si annua, bima, trima die, "triginta" stipulatus, acceperim pignus: pactúsque sim, *vt, nisi sua* [o] *quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret*: placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus vendere: quia eis verbis omnes [p] pensiones demonstrarentur. nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent. sed omnibus pensionibus præteritis, etiam [q] si vna portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed ita scriptum sit, *si qua pecunia sua die soluta non erit,* statim [r] competit ei pacti conuentio.

4 ¶ De vendendo pignore in [s] rem pactio concipienda est [t], vt omnes contineantur. sed, & si creditoris duntaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres eius iure vendet, si nihil in contrarium [u] actum est.

5 ¶ Cùm [x] pignus ex pactione venire potest: non solũ ob sortem non solutam venire poterit: sed ob cetera quoque, veluti vsuras [y], & quæ in id impensa sunt [z].

De re aliena. 1. *Ob quam causam pignus dari potest.* 2. *Quid intersit inter pignus, & hypothecam.* 3. *De solutione & satisfactione.* 4. *De re aliena.* 5. *Si ante solutionem agatur.*

9. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SI rem alienã mihi debitor pignori dedit: aut malitiosè [a] in pignore versatus sit: dicendum est, locum [b] habere contrarium iudicium. 1 ¶ Non tantùm autem ob pecuniam, sed [c] & ob aliã causam pignus dari potest: veluti si [d] quis pignus alicui dederit, *vt pro se fid. iubeat.*

2 ¶ Proprie [e] pignus [f] dicimus, quod ad creditorem transit: hypothecam, cùm non transit nec possessio ad creditorem.

3 ¶ Omnis [g] pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum [h] "esse", vt nascatur pigneraticia actio.* satisfactum [i] autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licèt non sit solutum: siue aliis [k] pignoribus sibi caueri voluit, vt ab hoc recedat [l], siue fideiussoribus, siue reo dato, siue pretio aliquo, vel nuda conuentione, nascitur pigneraticia actio. & generaliter dicendum erit, quotiens [m] recedere voluit creditor à pignore, videri ei satisfactum, si, vt ipse voluit, sibi cauit: licèt in hoc deceptus sit.

4 ¶ Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pigneraticia experiri.

5 ¶ Qui ante solutionem egit pigneraticia, licèt non rectè egit, tamen, si offerat in iudicio pecuniam, debet rẽ pigneratam, & quod sua interest, consequi.

10. *Gaius* lib. 9. ad Edictum prouinciale.

QVòd si non soluere [n], sed alia ratione satisfacere paratus est, fortè si expromissorem dare vult: nihil ei prodest.

z *vide 3. Harmenopul.5. §.14.* a *v. l.54. ff. de fideiussorib.*
b Id est, actione pignoraticia tenetur *Synopsis Basili. ibi. c.8.* c Res hypothecæ dari potest, pro quacunque obligatione, *l.5. ff. de pignorib.* d Pignus pro facto obligari potest. *facit l.5. ff. de pignorib. ibi, vel mandatum: l.19. in fi. ff. de præscriptis verbis.*
e Pignus est, quod creditori traditur: hypotheca, quod non est traditum, sed à quo conuenit. *Synopsis Basil. eod. c.9. 3. Harmenop.5. §.7.*
f *vid. l.5. in f.* g Pignoraticia nascitur soluto debito vel satisfacto *v. l.2. C. debitorem venditionem pignoris.*
h *v. l.13. § 4. ff. de pignorib.* i *adde l.5. §.17. ff. vt in possess. legat.* k Repudiata Attilicini sententia, *l 6. in f. ff. quib. mod. pignus solnit. l.50. in fi. ff. de iure dotium.*
l Vide Romanum *singulari 552. incipiente, ego legi.*
m *v. l.5. ff. quib. mod. pignus soluitur.* n *v. l.6. §.1. ff. quib. mod. pignus soluit.* o ¶ Soluisse non videtur, qui super debito litem cõtestatus est. p Dic ampl. sit debitor *l.13. §.4. ff. de pignor. b. l.8. C. de pignorib. l. vnica Cod. etiam* ...
q Pignus tollitur nouatione, nisi dictum fuerit, vt nihil in cau... esset: hoc est, vt pignus maneret *l.18. ff. de nouationib.* r Nouatione ... retineri potest. s Pignus citrà vllam solutionem repeti...

De litis contestatione. 1. *De nouatione.* 2. *De pecunia non credita. De acceptilatione. De conditione deficiente. De pacto.* 3. *De sorte, & vsuris.* 4. *De pluribus heredibus creditoris.* 5. *Cui soluendum.* 6. *De procuratore & tutore.*

11. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SOlutum non videtur, si lis [o] contestata [p] cum debitore sit de ipso debito: vel si fideiussor conuentus fuerit.
1 ¶ Nouata [q] autem debiti obligatio, pignus peremit: nisi [r] conuenit, vt pignus repetatur.

2 ¶ Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero: pigneratitia actione tenebor, & nulla [s] solutione facta. Idémque, & si accepto [t] lata sit pecunia: vel conditio defecit, ob quam pignus contractum est: vel si pactum [u], cui standum est, de pecunia non petenda factum est. 3 ¶ Si in sortem dumtaxat [x], vel [y] in vsuras obstrictum est pignus: eo soluto, propter quod obligatũ est, locum habet pignoratitia. Siue autem vsuræ in stipulatum sint deductæ, siue non [z]: si tamen pignus & in eas obligatum fuit: quamdiu quid ex his debetur, pignoratitia [a] cessabit. Alia causa est earum, quas [b] quis supra licitum [c] modum promisit. nam hæ penitus illicitæ sunt.

4 ¶ Si creditori plures heredes existerint, & vni [d] ex his pars eius soluatur: non debent cęteri heredes creditoris iniuria adfici: sed possunt totum [e] fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum soluit. quæ sententia non est sine ratione.

5 ¶ Solutam "autem" pecuniam accipiendum: non solùm si ipsi, cui obligata res est: sed & si alij [f] sit soluta voluntate eius: vel ei, cui heres exstitit, vel procuratori eius, vel seruo pecuniis exigendis præposito. Vnde si domum conduxeris, & [g] eius partem mihi locaueris, egóq; locatori tuo pensionem soluero [h]: pignoratitia aduersus te potero experiri. nam Iulianus scribit, solui ei posse. & si partem tibi, partem ei soluero: tantundem erit dicendum. plane in eam [i] duntaxat summam inuecta mea & illata tenebuntur, in quam cenaculum [k] conduxi: non enim credibile est, hoc conuenisse, vt ad vniuersam pensionem insulę friuola [l] mea tenerentur. videtur autem tacitè & cum domino ædium hoc conuenisse: vt non pactio cenacularij proficiat domino, sed sua propria.

6 ¶ Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non [m] adquiritur. adeo vt ne per procuratorem plerumque [n], vel tutorem [o] adquiratur. & ideo ipsa actione pignoratitia conuenientur. Sed nec mutat, quod constitutum est ab imperatore [p] nostro, posse [q] per liberã personam possessionem adquiri. nam hoc eo [r] pertinebit, vt possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem, vel tutorem adprehendere: ipsam autẽ obligationem libera persona nobis non semper adquiret.

7 ¶ Si procurator meus, vel tutor rẽ pignori dederit, ipse agere pignoratitio poterit. quod in procuratore ita procedit, si "ei" mandatum fuerit pignori dare.

12. *Gaius* lib. 9. ad Edictum prouinciale.

VEl [s] vniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo [t], qui sub pignoribus solebat [u] mutuas pecunias accipere.

De pacto creditoris cum emptore. 1. *De dolo, culpa, custodia, vi maiore.*

13. *Vlpianus* lib. 38. ad Edictum.

SI, cùm venderet creditor pignus, conuenerit inter ipsum, & emptorem, *vt* [x], *si soluerit debitor pecuniam pretij emptori, liceret ei recipere rem suam*: scripsit Iulianus, & est rescriptum, ob hanc conuentionem pignoratitiis actionibus teneri creditorem, vt debitori mandet ex vendito actionem aduersus emptorẽ. sed & ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione aduersus emptorem agere.

1 ¶ Venit autem in hac actione [y] & dolus [z], & culpa [a], vt [b] in commodato. venit & [c] custodia. vis maior [d] non venit.

fi. ff. de pignorib. n Plerunque dixi, quoniam certis casibus obl... ritur per procuratorem. o *l. vl. C. quan. ex fact. tut.* p Alexandro ... *adq. poss.* q *v. l.20. in f. ff. de adq. rer.* r Possessionem pignoris ... per alium (putà procuratorem vel tutorem) adquirimus. Pignora... tionem non adquirimus. s Procuratoris mandatum habentis ... bonorum similitudo. t i. Ex consuetudine mandantis *l.13.* ... suetudinẽ domini in pignore dando procurator sequi seu ... *l.3. Cod. de episc. aud.* x Pignus vendens creditor, potest stipulari ... ita vẽditi redhibitionem, quoties debitũ petierit *l.7. §.1. ff.* ... rectas z *v. l.19 C. de pig.* a *v. in hãc l. Cui.19. obs.24.* b ... tans hanc particulã *sicut* non innuere omnẽ omnimodo ... hic cõsiderãtur, Custodia, dol⁹, culpa, vis maior. d Cui resisti ...

De a-

a Diligens paterfamilias quis *adde l.35.§.4.ĵ. de contr.empt.*
b Vt & emptor qui redhibet *l.21. §.1.ĵ.de ædilitio.*
c Et maritus cum dotem. *l. 25.§.1.ĵ.soluto matrim.*
d Pignus debitori reddens creditor, cauere debet pignus suo facto, suáue negligentia deterius factum non esse. e debitæ ipsi prædio.

De diligentia.

14. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

EA igitur, quæ diligens [a] paterfamiliàs in suis rebus præstare solet à creditore exiguntur.

De repromissione creditoris restituentis pignus.

15. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

CReditor [b], cùm pignus reddit [c], de dolo debet debitori repromittere [d]. & si prædiũ fuit pigneratum, & de iure eius repromittendum "est:" ne fortè seruitutes [e], cessante vti creditore, amissæ sint.

De tutore & curatore. 1. Si res aliena vel obligata, vel morbosa pignori detur. 2. De vectigali, vel superficiario prædio.

16. *Paulus* 29. ad Edictum.

TVtor. lege non refragante [f], si dederit rem pupilli pignori. tuendum [g] erit: scilicet [h] si in [i] rem pupilli pecuniam accipiat. Idem "est" & in curatore adolescentis, vel furiosi.

1 ¶ Contrariam [k] pignoraticiam creditori [l] actionem competere [m] certum est. proinde si rem alienam, vel alij pignoratam, vel in publicum obligatam dedit: tenebitur: quamuis & stellionatus [n] crimen committat. Sed vtrùm ita demum si scit, an & si ignorauit? & quantum ad crimen pertinet, excusat [o] ignorantia. quantum ad contrarium iudicium, ignorantia "eum" non excusat, vt Marcellus lib. sexto digestorum scribit. sed si [p] sciens creditor accipiat vel alienum, vel obligatum, vel morbosum: contrarium ei non competit.

2 ¶ Etiam [q] vectigale [r] prædium pignori dari potest. sed & si superficiarium [s]: quia hodie vtiles actiones [t] superficiariis dantur.

17. *Marcianus* lib. singulari ad Formulam [u] hypothecariam.

SAnè Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, vt sine [x] deminutione mercedis soli obligabitur.

De nomine debitoris. 1. De eo quod accedit rei pigneratæ. 2. De venditione pignoris. 3. De naui facta ex sylua pignorata. 4. De seruo & filiofam.

18. *Paulus* lib. 28. ad Edictum.

SI conuenerit, vt *nomẽ [y] debitoris mei pignori tibi sit*: tuenda est à prætore hæc conuentio. vt & te in exigenda pecunia, & debitorem aduersus me, si cum eo experiar, tueatur. ergo, si [z] id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis. si verò corporis alicuius: id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco.

1 ¶ Si nuda [a] proprietas pignori data sit: vsusfructus, qui postea adcreuerit, pignori erit. Eadem causa est alluuionis [b]. 2 ¶ Si fundus pignoratus venierit [c]: manere [d] causam pignoris: quia cum sua causa [e] fundus transeat. sicut in partu [f] ancillæ, qui post [g] venditionem natus sit.

3 ¶ Si quis cauerit, *vt silua [h] sibi pignori esset*: nauem ex ea materia factã non esse pignoris, Cassius ait: quia aliud [i] sit materia [k]: aliud nauis, & ideo nominatim in dando pignore adiiciendum esse ait, *quæque ex silua, facta nata "ve" sint.* 4 ¶ Seruus rem peculiarem [l] si pignori dederit: tuendum [m] est, si liberam [n] peculij administrationem habuit. nam [o] & alienare eas res potest [p].

19. *Marcianus* lib. singulari ad Formulam hypothecariam.

EAdem & de filiofamilias dicta intelligemus.

De re aliena pignori data. 1. Si pluribus simul pignori detur. 2. Quibus ex causis pigneraticia competit, vel non.

20. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

ALia res pignori dari voluntate [q] domini potest. sed & si, ignorante eo, data sit: & ratum [r] habuerit [s], pignus valebit [t]. 1 ¶ Si pluribus res simul pignori detur æqualis [u] omnium [x] causa est.

2 ¶ Si per creditorem stetit [y], quominus ei soluatur. rectè agitur pignoraticia. 3 ¶ Interdum, & [z] si soluta sit pecunia, tamẽ pignoraticia actio inhibẽda est, veluti si creditor pignus suum emerit [a] à debitore.

De domo & area.

21. *Idem* lib. 6. Breuium.

DOmo pignori data, & area [b] eius tenebitur. est enim [c] pars eius. & contra [d], ius soli sequetur ædificium.

De eo, quod creditor ob pignus subreptum. 1. Aut metus causa traditum, percepit. 2. De prædone, & fructibus. 3. Si debitor possessionem distracti pignoris non restituat. 4. De creditore qui duplam, vel simplam, præstitit.

22. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

SI pignore subrepto, furti [e] egerit creditor: totum [f], quidquid [g] percepit, debito "cum" imputare Papinianus [h] confitetur [i]. & est verum, etiam si culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex conditione [k] consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione præstitit creditori, vel conditione [l]: an debito sit imputandum, videamus. & quidem non [m] oportere id ei restitui [n], quod ipse ex furti actione præstitit, peræquè relatum est, & traditum. & ita Papinianus libro nono quæstionum ait.

1 ¶ Idem "Papinianus ait," & si metus causa seruum pignoratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat. nam si egerit [o] quod metus causa factum est, & quadruplum sit consecutus: "nihil" neque restituet ex eo, quod consecutus est, nec debito imputabit.

2 ¶ Si prædo [p] rem pignori dederit: competit ei & de fructib. pignoraticia actio: quamuis ipse fructus suos non faciet: à prædone enim fructus & vindicari extantes possunt, & consumpti condici [q]. proderit [r] igitur ei, quòd creditor bona fide possessor fuit.

3 ¶ Si post distractum [s] pignus debitor, qui precario [t] rogauit, vel conduxit pignus, possessionem non restituat: contrario iudicio tenetur [u].

4 ¶ Si creditor, cùm venderet pignus, duplum promisit: nam vsu [x] hoc euenerat: "&" conuentus ob euictionẽ "erat" & condemnatus: an haberet regressum pignoraticiæ cõtrariæ actionis? & potest dici, esse regressum, si modò sine dolo, & culpa sic vendidit: &, vt paterfamilias diligens [y], id gessit: si verò nullum emolumentum talis venditio [z] attulit, sed tanti venderet, quanto vẽdere potuit, etiam si hæc non promisit: regressum non habere.

Creditor vsuras à debitore stipulatus si duplum præstet, eas consequetur, si simplum tantùm, nequaquam. Hot.

23. *Tryphoninus* lib. 8. Disputationum.

NEc enim amplius à debitore, quàm debiti summã, cõsequi poterit [a]. Sed si stipulatio vsurarum fuerat: & post quinquennium fortè, quàm pretiũ ex re obligata (consecutus est) victus eam emptori restituit: etiam medij temporis vsuras à debitore petere potest: quia nihil ei solutum esse, vt auferri non possit, palã factum est. sed si simplum præstitit, doli exceptione repellendus erit ab vsurarũ petitione: quia habuit vsum pecuniæ pretij, quod ab emptore acceperat.

De iure dominij impetrato, & de euictione. 1. De reprobis nummis solutis. 2. De pignore pluris vendito, quàm debitũ erat. 3. De pignore deteriorato à creditore.

24. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

f *adde l. 7.§.5.ĵ. de reb. eorum qui sub tutela.*
g *l.7.§.1.ĵ.de rebus eorum qui sub tutela.*
h *l.3. Cod. si aliena res pignori.*
i Pignus pupillo accipere tutor potest: dare pupilli nomine nõ potest.
† Hodie necessaria est inquisitio tam in rebus mobilibus pretiosis præsertim quàm soli. *l. 22. C. de administrat. tut.*
k De qua *l. 9. s. eo. l.32.ĵ.eod.*
l Contraria pignoratitia creditori competit, si à debitore in pignore deceptus sit.
m Ad id quod interest.
n Stellionatus tenetur qui pignorat rẽ alienã, vel alij obligatam, vel in publicum obligatam *l.1.in f.s.eo. l.36.ĵ.eod. l. vlt. ĵ. de crimine stellionat. l.2. Co. de crimine stellionat.*
o Ignorãtia excusat à crimine stellionatus eũ qui rem alienã vel obligatam pignorat.
p Scienti dolus non infertur.
q Quasi diceret, non solùm directum: sed vtile dominium.
r Pignorare potest etiam is qui vtile tãtùm dominium habet, saluo tamen iure directi dominij *l.31. ĵ. de pignorib. l.1. Cod. de fundis patrimonial.* vide quæ notaui ad *l. 1. C. de pactis inter emptor. l. 1. & passim. s. de agro vectigali.*
s Superficiariũ prædium, vide *l. 13.§.3.ĵ. de pignorib. & titul. de superficiebus ĵ.*
t *l.74. & l.75.s. de rei vindicat.*
u Ea talis est, si patet cõuenisse, vt ea res mihi pignori esset, nec solutã mihi esse pecuniam, neq; res restituatur aut pecunia soluatur, condemna eum iudex. *Cuiac. ĵ. de pignoribus.* x *l.42. s.de pactis.* id est: id pignus non nocet directum dominium habenti.
y *l.12.§.2.in fi.ĵ.de pignorib. l.4. Cod. quæ res pignori,* eodem modo rem mihi pignoratam, alteri pignorare possum. *l.13.§.2.ĵ.de pignorib.*
z Pignoris nomen obligari potest: cuius obligationis is effectus est, vt quod ex eo creditor exegerit, in suum debitum imputare teneatur: vel loco pignoris retinere. In debitum imputare, si pecunia sit: loco pignoris retinere, si species sit, vel corpus aliud.
a Pignorata proprietate, vsusfructus ei adcrescens: imò quidquid proprietati alluuione adcreuit, pignoratũ quoq; intelligitur. vt proprietas augetur, ita & pignus.
b Vt s. alluuione ager maior factus, totus obligetur. Alluuio pignus auget *l.16.ĵ. de pignoribus.* c à debitore.
d Cum suo pignore aut pignoris onere vendita res transit *l.35.§.pen.in f.ĵ.de donationib. l.14. l.15. C. de pignor. l.3. l.10. C. de remiss. pignor. l.12. C. de distract. pign. noue. 112. c. 1.*
e Causa pignoris, eius accessio: vt partus ancillæ causa est, *vt hic.*
f *Vide l.1. Cod. de partu pignoris.*
g Partus pignoratæ ancillę apud debitorem conceptus est in causa pignoris *vt hîc, & l.1. Cod. de partu pignoris,* apud extraneum non est *l.29.§.1.ĵ. de pignoribus.*
h Pignorata silua, nauis ex ea silua facta non est pignori: nisi silua ita pignorata sit, quęque ex silua facta natáue sit.
Imò non est aliud *l.7. in f. pr. s. de except. rei iudicatæ.*

k Si est identitas materiæ, diuersitas formæ, res diuersa esse dicetur: de materiá dixi ad *l.12.s.de vsufructu.*
l Imò non est tuendum: cùm nõ possit pignori dare *l. 1.§.1. ĵ. quæ res pignori.*
m Pignus creditori peculiari, rẽ peculiarem obligare seruus peculiatus potest, si liberam peculij administrationẽ habuerit. n *l.11. C. quod cum eo.*
o *Vide l.9.§.1.ĵ de pignoribus.* Pignorare potest, q potest alienare: plus enim est in alienatione q̃ in pignore.
p Non tamen donare. *l. 28. §. vlt. s. de pactis.*
q *l.27. inf. ĵ. eo.*
r Pignorare rẽ alienam possumus voluntate ipsius domini præcedente vel sequente.
s *leg. 16.§.1.ĵ. de pignorib.*
t Ab eo tempore quo cõuenit. *v. l.25. in f. Cod. de don. inter virum.*
u Pares tempore, pares in iure; Imò pares non sunt *vide l.16.§.8 ĵ. de pignorib.*
x Potest ergo res pluribus esse obligata: non tamen plurib. esse in dominio. *Bar.*
y Pignus tollitur oblatione debiti iudiciaria facta à debitore creditori: sic vt ab ea oblatione, pignus pignoratitia actione possit persequi. Atqui consignatio & depositio præterea requiritur! *l acceptã. Cod. de vsuris.* Quid: nũ dicemus legem contrariam, ad oblationẽ extra iudicium factã pertinere? *vt in l.34.ĵ.eod.*
z Pignoratitia etiam soluto debito debitor experiri non põt, si pignus ipsum creditori ipse vẽdidit.
a *v. l.11. in f. ĵ. de pignorib.*
b Area pignorata, domo pignorata *l.29.§.pen.ĵ. de pignorib.*
c Toto pignorato, pars pignorata intelligitur.
d Aedificio pignorato, area: area pignorata, ædificium pignoratũ intelligitur. Prioris ratio est, q pars, totius sui rationem sequatur: posterioris, quod ędificium, soli conditionẽ sequatur.
e Creditori furti actio pignori nomine cõpetit *vt hîc.* Aquilia non cõpetit *l. qui occidit, §. 1. s. ad l. Aquil.* hoc ideo, quia Aquilia soli domino datur f Pignoris causa quidquid (siue id sit rei æstimatio vel pœna) ab extraneo creditor consequitur, id ipsum debito imputat: sed & superfluum debitori reddit. Quid si quid tale ab ipso debitore consequutus sit? neque debito imputat, neque reddit. g *l 24.§.pen.ĵ.eo.* h *adde l.vlt.§.2.C. commodat.* i Imò id videtur non imputare. Nam commodatarius non imputat *l.vlt. §. sed tamẽ, Co. de furtis. §. Item Inst. de oblig. quæ ex delicto:* differunt: commodatarij, vsus rei & periculum est: non creditoris. k Furtiua. l Incerti hęc enim etiam datur non domino: furtiua, soli domino *l.1. s. de condict. furt.* m Pœnæ depensæ repeti non possunt. n: Nec enim pœnæ repeti solent, cum depensæ sunt. *l. 42. s. de condict. indebiti:* depensæ à debitore, lucro creditoris cedunt. *l.74. ĵ. de solut.* nullo modo recipiuntur, *l.79. ĵ. de furtis.* non restituuntur debitori *l.46. s de reg. iur.* o Atqui agere posse non videtur *l. sed & partus, §.1. s. quod metus causa.* p *adde l.9.§.penult.s.eod.* q *l 13. s. de reb. credit: l.14. in f. s. de condict. ex causa: l.3. C. de condict. ex lege.* r Imò prodesse non videtur *l. si nauis, s. de rei vindicat.* s contractum, *Hot. 5. obser. 12.* t Precario habere & conducere rei nostræ possessionem possumus, ab eo cuius ea possessio est. u Ad id quod interest ex iuramento eius quod verè: & ita Accursij sententiam quidam hîc exponũt: qui etiam putãt interdictũ vnde vi competere: vt & Albericus cẽset, agi ad restitutionem posse. x Non est in culpa qui facit illud quod consuetum est fieri. y *l 9. in f. Co. eo.* z conditio, *Hot. 5. obse 12.* a Quare si quid à creditore plus debito receptum fuerit, non ei proficiet, sed debitoris lucro. *l.12. §.1. ĵ. de distract. pignor.*

a vide l. 2. C. de iure dominij impetr.
b Princeps dominium rei priuatis auferre potest legem condendo, vel rescribendo l. omnes. Cod. de quadr. præscript. iudicando: vt hic, contrahendo, l. bene à Zenone. Cod. de quadr. præscript.
c vt in l. 59. ad Trebell.
d atqui res vendita à principe euinci non potest? d. l. bene à Zenone.
e Imò non videtur finita: sed prima cõpetere. l. libera. C. de sent. l. si plures. ĩ. de euict.
f propter confusioné, quia res pignorata effecta fuit creditori. Bart.
g Imò non videtur à contractu recessum. l. debitor. ĩ ad Trebell. l. ex sixtãte. §. Latinus, ĩ. de except. rei iudic.
h Qui pignus iudicati causa habet, emptoris loco est: ideóq; eo euicto in debitorem, nõ pignoratitia, sed vtili ex empto experietur.
i soluere non videtur, qui reprobos nũmos soluit.
k & res l. 3. §. 1. ĩ. commodati. l. 1. §. 16. ĩ. depositi. l. 33. in f. ĩ. de solut.
l vt eos donasse nõ videatur. l. 50. ĩ. de fideiussionibus.
m Debitor distractis fiduciis à creditore, de superfluo aduersus eum habet actionem. Paul. 2. sentent. 13. §. 1. Quid si minoris vẽdidit? residui petitio creditori superest. l. 28. ĩ. de rebus credit.
n debitor distractis fiduciis à creditore, de superfluo aduersus eum habet actionem, Paul. 2. sent. 13. §. 1. l. 22. ĩ. eo. l. 30. §. 1. ĩ. ad l. Aquil. l. 21. in f. ĩ. de pignoribus. l. 15. ĩ. de furtis. l. 20. C. de distract. pignorũ.
o dixi ad l. vlt. C. de distract. pignor.
p v. l. 23. §. 1. ĩ. de vsufruct. vide l. 96. ĩ de verbor. obligat.
q In castro pignori accepto, ius esse creditori iurisdictioné exercere hinc colligit Romanus singulari c. 554. incipiente quæritur à me.

Eleganter apud me quæsitum est: si impetrasset creditor [a] à Cæsare, vt [b] pignus possideret [c]: idque euictum [d] esset: an habeat contrariam pignoraticiam, & videtur finita [e] esse pignoris obligatio [f], & à contractu [g] recessum. imo vtilis [h] ex empto accommodata est: quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, vt in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum eius inter, & compensationem habere potest creditor, si forte pignoraticia, vel ex alia causa cum eo agetur.

1 ¶ Qui reprobos [i] nummos soluit creditori, an habet pignoraticiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur, & constat, neque pignoraticia eum agere, neque liberari posse: quia * reproba pecunia [k] non liberat soluentem, reprobis videlicet nummis reddendis [l].

2 ¶ Si [m] vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat: nondum autem pretium ab emptore exegerit: an pignoraticio iudicio conueniri possit [n] ad superfluum reddendum: an verò vel exspectare debeat, quoad emptor soluat, vel suscipere actiones aduersus emptorem? & arbitror non esse vrgendum ad solutionem creditorem: sed aut exspectare debere debitorem, aut si non exspectat, mandandas ei actiones aduersus emptorem, periculo tamen venditoris. Quod si accepit iam pecuniam, superfluum [o] reddit.

3 ¶ In pignoraticio iudicio venit, & si res pignori datas malè tractauit creditor, vel seruos debilitauit. Planè si [p] pro maleficiis suis coercuit, vel [q] vinxit, vel obtulit præfecturæ [r], vel præsidi: dicendum est, pignoraticia creditorem non teneri. quare si [s] prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coegit, ilico pignus ancillæ soluitur.

De pignore meliorato à creditore.

25. *Idem* libro 31. ad Edictum.

Si seruos pigneratos, artificiis [t] instruxit [u] creditor: si quidem iam [x] imburos, vel [y] voluntate debitoris: erit actio contraria: si verò nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis [z], erit actio contraria. non tamen sic, vt [a] cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor, sicut enim negligere creditorem [b] dolus & culpa, quam præstat, non patitur: ita nec talem efficere rem pignoratam, vt grauis sit debitori ad recuperandum. puta saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere: tu acceptum pignori excoluisti sic, vt magni pretij faceres. alioquin non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum [c] derelinquere. "mediè" [d] igitur hæc à iudice erunt dispicienda: vt neque delicatus debitor, neque onerosus [e] creditor audiatur.

De prætorio pignore.

26. *Idem* libro 3. Disputationum.

Non est mirum, si ex quacumque causa magistratus [f] in possessionem aliquem miserit, pignus [g] constitui: cùm [h] testamento [i] quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum patre sæpissimè rescripsit.

1 ¶ Sciendum est, vbi iussu [k] magistratus pignus constituitur, non aliàs constitui, nisi [l] ventum fuerit in possessionem.

De re data vt pignori detur.

27. *Idem* libro 6. Opinionum

Petenti mutuam pecuniam creditori, cùm præ manu debitor non haberet, species [m] auri dedit, vt pignori apud alium creditorem poneret. si iam solutione liberatas receptásque eas, is, qui susceperat, tenet: exhibere iubendus est. quòd si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt: voluntate [n] domini nexæ videntur: sed, vt liberatæ tradantur, domino earum propria actio aduersus suum creditorem competit.

De possessore qui litis æstimationem soluit creditori. 1. De seruo pignus accipiente.

28. *Iulianus* libro 11. Digestorum.

r Vrbanæ. l. 1. §. 5. ĩ. de officio præfect. vrbi
s addè l. 12. C de episcopali audientia l. 6. Cod. de spectaculis.
t l. 8. ĩ. eod. vel disciplinis, vide l. 13. §. 22. ĩ. de act. empti.
u Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda quæ impendit, iudicio fiduciæ debitorem habebit obnoxium. 1. Paul. 2. sentent. 13. §. 7.
x Consuetudo superstitis domini in impensis, in eius rebus faciendis seruatur adde l. 1. §. si de funct. ĩ. de rebus eorum
y Impensas in pignore factas creditor repetit, si cœptas à debitore ipse percepit: si eius voluntate expressa vel tacita, si necessarias fecit, non tamen immoderatas.
z vide l. 7. in fin. Cod. eodem. a vide l. 38. ĩ. de rei vindicat.
b Creditor pignus negligere non debet. l. 29. §. penultim. ĩ. ad l. Aquil.
c Vide quæ notaui ad l. 15. §. 34. ĩ. de damno.
d Hoc est temperamento seruato, facit l. 137. §. 3. ĩ de verbor. obligat.
e l. si bene. ĩ. de vsuris. l. 1. Cod. de commerciis. Cuius extat exemplum in l. 105. ĩ. de solut.
f Ob causam iudicati pignus teneri potest, l. 3. §. 1. ĩ. de rebus. eorum. l. 1. Cod si in causa iudicati. g vide l. ĩ. vt in possessionem.
h Argumentum à testamento ad contractum vt l. 46. ĩ. de legat. 1.
i l. 12. ĩ. de alimentis. Quin, qui legat tacitè, pignori ea obligat legatariis. l. 1. Cod. commun. de legatis, l. creditoribus. ĩ. de separat. l. heres seruum. ĩ. de euict.
k Pignus iussu etiam magistratus constituitur. l non sit in possessionem, sed solus iussus intercesserit, cap. cont. ...
m Aurũ accepisti, aurũ redde: nolo mihi alia pro aliis subiicias, nolo impudẽter plũbum, aut fraudulentur æramẽta supponas: nolo auri ...

Si creditor, qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, Seruiana actione petierit: & litis æstimationem consecutus sit: postea debitor eandem rem petens, exceptione summouetur: nisi [o] offerat ei debitor quod pro eo solutum est.

1 ¶ Si seruus "pro" peculiari nomine pignus acceperit, actio pignoraticia aduersus dominũ debitori cõpetit.

Si is cui competit publiciana, pignori dederit: & creditor domino successerit.

29. *Idem* libro 44. Digestorum.

Si rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario [p] rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit: desinit [q] pignus esse: & sola precarij rogatio superérit. idcirco vsucapio tua interpellabitur

De rate à creditore in flumine retenta.

30. *Paulus* lib. 5. Epitomarum Alfeni Vari Digestorum.

Qui ratiario crediderat, cùm ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua auctoritate [r] detinuit. postea flumen ncreuit, & ratem abstulit. si, inuito ratiario, retinuisset: eius periculo ratem fuisse, respondit. sed si [s] debitor sua voluntate concessisset, vt retineret: culpam dumtaxat ei præstandam. non vim [t] maiorem.

De furto admisso, seruo pignerato.

31. *Africanus* libro 8. Quæstionum.

Si seruus pignori datus, creditori furtum faciat: liberum est debitori seruum pro noxæ [u] deditione relinquere. quod si sciens [x] furem, pignori mihi dederit: etsi paratus fuerit pro noxæ dedito apud me relinquere: nihilominùs habiturum me pignoraticiam [y] actioné, vt indemnem me præstet. Eadem [z] seruanda esse Iulianus ait, etiam cùm depositus [a], vel commodatus [b] seruus furtum faciat.

De re aliena.

32. *Marcianus* libro 4. Regularum.

Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pignoraticia agere, etsi [c] soluendo debitor sit [d].

De antichresi.

33. *Idem* libro singulari ad Formulam Hypothecariam.

Si pecuniam debitor soluerit [e], potest pignoraticia actione vti ad recuperandam ἀντίχρησιν [f]. nam, cum pignus sit [g], hoc verbo [h] poterit vti.

Si creditor pignus emerit.

34. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

Titius [i] cùm credidisset pecuniam Sempronio: & ob eam pignus accepisset: futurúmque esset, vt distraheret [eam] creditor, quia pecunia non soluueretur: petiit à creditore, vt [k] fundum certo pretio emptum haberet: &, cùm impetrasset, epistolam [l], qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit. quæro, an hanc venditionem debitor reuocare possit, offerendo sortem, & vsuras, quæ debentur. Marcellus respondit, secundùm ea, quæ proposita essent, reuocare [m] non posse

Pecunia redacta ex venditione pignoris. 1. De proprietate & possessione pignoris.

35. *Florentinus* libro 8. Institutionum.

Cum & sortis nomine, & vsurarum, aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet: quidquid ex venditione pignorum recipiatur: primùm [n] vsuris, quas iam tunc deberi cõstat: deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si, cùm parum idoneũ se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit.

1 ¶ Pignus [o], manẽte [p] proprietate debitoris solã [q] possessioné transfert [r] ad creditoré. potest tamen & precario [s], & pro conducto [t] debitor re sua [u] vti.

De ære subiecto pro auro. 1. De re aliena, vel alij obligata.

36. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

Si quis in pignore pro auro æs [x] subiecisset creditori: qualiter teneatur, quæsitum est: in qua specie rectissimè Sabinus scribit: si quidem, dato auro, æs subiecisset:

postea soluendo non esse, eámque ob causam actio illi permittitur ... de negotiis: est autẽ plus cautionis in rem quàm in personã l. 25. ĩ. de ne...
e Pignoratitia competit, soluto debito. f Ἀντίχρησις pignus ... enim aliud simplex, cuius vsum creditor non habet, aliud ἀντίχρησις ... habet. vide l. 11. §. 1. ĩ. de pignorat. l. 39. ĩ. eod.
g Imò ἀντίχρησις non est pignus, sed quiddam diuersum l. 11. § 1. ĩ. ... non idem esse propriè: vel ἀντιχρήσεως conditio est pignori adiecta
h Id est, hac pignoratitia actione. i Si debitor pignus creditori ... potest post soluendo sortem & vsuras, venditionem rescindere. ... 25. Titul. 1. cap. 27. k vide l. 20. in fin. ĩ. eod. l vide l. vlt. ĩ. de consti...
m Aliud erit si debitor pignus creditor per suppositã imagin... sonam emit, & ita semper possessionem tenuit. l. 10. Cod. de distr... vlt. ĩ. de contrah. empt. n Pecunia ex pignore redacta, primò in ... sortẽ imputatur. l. 5. §. penult. in fin. l. 101. in fin. ĩ. de solut. o conuen... Cod. eod. q l. 16. ĩ. de vsucap. r Imò non transfert: cùm ipse po... quir. possess. s Precario re sua pignorata, vti debitor ipse potest ... creditore, vide l. 6. in fin. ĩ. de precario. t Conducere rem suam pig... potest. vide l. 16. ĩ. de periculo. u alij pignori obligata.
x l. 1. §. vltim. l. 9. ĩ. eod. l. 54. ĩ. de fideiussor l. 20. ĩ. de furtis, vide quæ notaui ...

a vt & pignoratitia contraria.
b *vide l.16.§.1.ī.eodem.*
c *v.l.3.j.de crimine stellion.* Imò falsi, non stellionatus. *l.qui duobus j.de falsis.*
d & per debitorem possidere videor. *l.37.j.de adqu.possess.* vt condictio idem præstet, quasi apud creditorem res esset. *l.33.in fi.j.de vsucap.*

furti[a] teneri: quòd si in dando æs subiecisset: turpiter fecisse, non furem esse. sed "&" hic puto pignoraticium iudicium locum habere. & ita Pomponius scribit. sed & extra ordinem stellionatus[b] nomine plectetur: vt est sæpissimè rescriptum.

1 ¶ Sed & si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudénsque: vel si quis alij obligatam[c], mihi obligauit, nec me de hoc certiorauerit. eodem crimine plectetur. Planè si ea res ampla est, & ad modicum æris fuerit pignorata: dici debebit, cessare nō solùm stellionatus crimen, sed etiam pignoraticiam, & de dolo actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

Si debitor pignus conduxerit.

37. *Paulus* lib.5.ad Plautium.

SI pignus mihi traditum locassem domino, per[d] locationem retineo possessionem[e], quia, antequam cōduceret debitor, nō fuerit eius possessio: cùm & animus mihi retinendi sit, & conducenti non[f] sit animus possessionem adipiscendi.

De pupillo pignus accipiente.

38. *Modestinus* lib.1.Differentiarum.

PVpillo capienti pignus, propter metum pignoraticiæ actionis, necessaria est tutoris auctoritas[g].

Si debitor signauerit testamentum creditoris in quo se emisse pignus creditor expreßit.

39. *Idem* lib.4.Responsorum.

GAius Seius ob pecuniam mutuam fundū suum Lucio Titio pignori dedit. postea pactum inter eos factum est, *vt creditor pignus suum[h] in compensationem pecuniæ suæ certo tempore poßideret.* Verùm ante expletum tempus creditor, cum suprema[i] sua ordinaret[k], testamento cauit, *vt alter ex filijs suis haberet, eum fundum:* & addidit, *quem de Lucio[l] Titio emi:* cùm non[m] emisset. hoc testamentum inter cęteros signauit & Gaius Seius, qui fuit debitor. Quęro, an ex hoc, quòd signauit[n], præiudicium[o] aliquod sibi fecerit: cùm nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, vt creditor certi temporis fructus caperet? Herennius Modestinus respondit, * contractui pignoris non obesse, quòd[p] debitor[q] testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur[r].

Si debitor. 1. Aut eius filius, pignus emerit à creditore. 2. De effectu solutionis.

40. *Papinianus* lib.3.Responsorum.

DEbitor à creditore pignus, quod dedit, frustrà[s] emit: cùm * rei suæ nulla[t] emptio sit. nec si minoris emerit, & pignus petat. aut dominium vindicet: ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur. 1 ¶ Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustrà pignus à creditore patris peculiaribus nummis comparat. & ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possessionem acceperit, dominij partem obtinebit. nā pecunia, quā filius ex re patris in pretiū dedit, pignus liberatur. 2 ¶ Soluta[u] pecunia, creditor possessionē pignoris quæ corporalis[x] apud eū fuit, restituere debet: nec quicquam amplius præstare cogitur. Itaque si medio tempore pignus[y] creditor pignori dederit: domino soluente pecuniam, quam[z] debuit: secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

De re aliena.

41. *Paulus* lib.3.Quæstionum.

REm alienam pignori dedisti[a], deinde dominus[b] rei eius esse cœpisti. datur vtilis[c] actio pigneraticia creditori. ¶ Non[d] est[e] idem dicendum, si ego Titij, qui rē meam obligauerat sine mea volūtate, heres extitero, hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori[f]. neque vtique sufficit ad[g] competendam vtilem pignoraticiam actionem, eundem esse dominum, qui etiā pecuniam debet. sed si conuenisset de pignore, vt ex suo mendacio arguatur, improbè resistit, quo minùs vtilis actio moueatur.

De pignore pluris vendito quàm debitum erat.

42. *Papinianus* lib.3.Responsorum.

CRedıtor iudicio, quod de pignore dato[h] proponitur, vt superfluum[i] pretij cum vsuris[k] restituat iure cogitur. nec audiēdus erit, si velit emptorem delegare: cùm in venditione, quæ fit ex facto, suum creditor negotium gerat.

Si debitor ob instrumenta sibi à creditore non tradita damnum paßus sit. 1. De intertritura rei pigneratæ.

43. *Scæuola* lib.5.Digestorum.

LOcum purum[l] pignori creditori obligauit, eíque instrumentum[m] emptionis tradidit: &, cùm eum locum inædificare vellet, mota sibi contróuersia à vicino de[n] latitudine, quòd aliàs probare[o] non poterat, petit à creditore, vt instrumentū[p] à se traditum auctoritatis[q] exhiberet. quo non exhibente, minorem[r] locum ędificauit: atque "ita" damnum passus est. quæsitum est, an: si creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet: doli exceptione posita, iudex huius damni rationem habere debeat. respondit: si operam non dedisset, vt, instrumēti facultate subducta, debitor caperetur: posse debitorem, pecunia soluta, pigneraticia agere: opera autem in eo data, tunc & ante pecuniam solutam, in id, quod interest, cum creditore agi.

1 ¶ Titius "cùm" pecuniam mutuam accepit à Gaio Seio sub pignore culleorum[s]: istos culleos cùm Seius in horreo haberet, missus ex officio[t] annonæ centurio culleos ad annonam sustulit: "ac" postea instantia[u] Gaij Seij creditoris recuperati sunt. quęro, intertrituram[x], quæ ex operis[y] facta est, vtrum Titius debitor, an Seius creditor, adgnoscere debeat. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, ob id, quod eo nomine intertrimenti[z] accidisset, non teneri.

e Possessionem rei retinet qui rem locat
f Deficiente animo possidendi (qui causa possessionis est) deficit possessio,
g si factus sit locupletior. *arg.l. vlt.Cod.de vsuca. pro emptore.*
h i.pignoris fructus, quod tacitè intelligitur. *l.2. l.3.Cod.eod. l.1.C. de distract.pign.* nisi fortè hîc de ἀντιχρήσει agatur.
i suprema vocat, vltimam voluntatem, testamentum.
k ordinat testamentum qui id vel scribit, vel nuncupat.
l *legendum videtur* C.Seio *Hot.5. obs.13.*
m sed vt fructibus debitum cōpensaret.
n subscribens seu signans actū non voluntate, sed quasi necessitate, vel vt testis, sibi non præiudicat: non id signat quasi contrahens, aut vt se contrahendo obliget. vnde notant, Quæ nobis inuitis possunt fieri, ea consensum, nobis etiā præsentibus, nō inducere. & breuiter: Qui vt testis subscribit, probare ea non intelligitur quibus subscripsit.
*
o potest enim minus esse in pignore quàm in debito. *adde leg. 26.§.1.j.de pignor.*
p *l.8.in fine j.de rescind.* *
q putant quidā sic esse ἀπόνοιαν: & hîc vocari debitorē, qui prius vocatus sit creditor: malè. *adde l.65.j.de verborum obligat.*
r filio tamen obest, cùm patris iussu, pignori, manu sua subscribendo, domū suam subiicit. *l.26.§.1.j.de pignorib.*
s Nullum ipso iure, nullum effectum habet: ideóque actus nullus, alium actū tollere non potest.
t *l.22.§.2.j.mandati.l.16.j.de contr.empt.*
u *¶l.13.§.2.j.de pignorib.l.6.j.quib.mod.pignus.*
x Pignus corporaliter possidet creditor.
y Pignus pignori dare creditor potest. *l.1. Cod.si pignus pignori datum sit. l.13.§.2.j.de pignoribus.*
z Pignus acceptum creditor alteri in maiorem quantitatem pignorare nō potest, quàm ipse debitori crediderit. eam igitur soluente debitore, pignus liberatur: neque ius est creditori creditoris pignus vel retinere vel actione persequi.
a *sub.*ignoranti.
b contractu inter viuos: vt differat à specie §. sequentis.
c *l.1.j.de pignoribus.*
d si heres extitero ei qui rem meā me ignorante obligauit, ex post facto pignus non conualescet directò, sed vtilis tantùm actio in me dabitur. *Modestinus in l.si Titio.22.j.de pignorib.* Imò hoc modo seu in hac specie pignoris persecutio cōcedenda non est creditori *hac lege.* Varias ad hanc antinomiam soluendam rationes adferunt varij, *Accursius, Bartolus hîc. Conanus 4.Comment 13. Alciat.7.parerg.14. Duarenus 2.disputat.4. Valerius 2.receptæ.1.Cuiac.19.obseru. 26.Hot.5.obseruat.7.* Sic sentio huic legi à Triboniano, eiúsue comitibus manum admotā esse. Ac quod ad interpretes attinet, perperam huius legis speciem constituunt in rei pignoratæ domino, ei qui eam pignorauit, succedente. Hoc quidem vel initio huius paragraphi innuit praua huius loci lectio, quam vitiosam esse, sequentia satis contestantur. Itaque vt nobis genuina huius loci constet ratio, species ponenda mihi videtur in pignorante ipso, rei ipsius domino succedente: atque ita rescribendum. Num est idem dicendum si mihi Titius, qui rem meam obligauerat sine mea voluntate, heres extiterit? hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori. neque vtique sufficit ad competendam vtilem pignoratitiam eundem (id est me) esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Hæc est instantia seu obiectio, aut si mauis quæstio Pauli Iurisconsulti. videamus quid responsi ad hanc quæstionē (est enim hic locus ex 3. Questionum Pauli) Paulus ipse adferat. sanè si conuenit de pignore, & ex suo mendacio arguitur, improbè resistit, quominus vtilis actio ei moueatur. Vides, quisquis hęc lecturus es, manifestò ponendā esse huius loci speciem in persona eius qui rem alienam pignorauit, & rei ipsius domino successit. De quo si quæsiueris vtrùm in eum detur actio vtilis creditori? Dubitationem hanc primū adferes: aut si mauis, negabis, vtilem actionem in eum dari. Quo argumento? nēpe quia non sufficit, vt in eum cōpetat vtilis pignoratitia actio, successione factum fuisse rei dominum. *vers.neque vtiq.* Quid igitur: num in eū vtilis pignoratia cōpetet? Immò competet. Causā si quæras, hāc Paulus ipse tibi adferet. Conuenit inter debitorem & creditorē de pignore, & fortassis eò productus est debitor, vt rem alienam pro sua palàm & apertè obligaret. Mendacium eius nūc arguitur. Igitur improbè resistit quominus vtilis actio moueatur. *vers.sed si conueni.* Vides post remā huius loci pertinere ad pigneratorem rei alienæ: est igitur quæstio initio huius loci in eius persona cōstituenda. Est, inquam, ita legendum, *Si mihi Titius qui rē meā obligauerat, sine mea voluntate heres extiterit.* ac non contra legendum est, *Si ego Titio*, &c. His ita distinctis, ac restituta huiusce loci lectione, dicemus, pignoratorem rei alienæ, ipsi rei domino succedentem, vtili pignoratitia rectè cōueniri *hac lege.* Per contrarium, me ei qui rem meam me ignorante pignorauit, succedentē, non directa actione pignoratitia conueniri, sed vtili tantùm. *l.si Titio 22.j.de pignorib.* non ordinaria, sed quæ ex æquo, quæ vtilis, quę ad exēplum pignoratitiæ sit cōstituta. *l.5. Cod. si aliena res pignori data sit.* Vtroque casu dabitur vtilis, hoc est, siue succedam ei qui rem meam me ignorante pignorauit, siue ille mihi succedat. Quod si vtroque casū dari vtilem actionem dixerimus, cessabit superior antinomiæ obscuræ species: & ante hunc diem interpretibus nostris ignotæ.
e num est idē dicendū? *Alciatus 7.Pareg.14.reprehensus à Roberto 2.receptæ 1.*
f datur tamen vtilis *l.22.j.de pignorib.v.Cuiac.19.obs.26. Hot.5.obs.7.Conan.4.Com.13.*
g vel hic stilus prodit satis, Tribonianū huic legi manum admouisse & scripturam Pauli interpolasse. h *videtur legendum* vendito. Nam hîc species ponenda est in pignore vendito: ex cuius pretio creditor, primo quidem loco pecuniam sibi debitam deducere. Postremò, quod plus erit debitori cum vsuris restituere cogitur.
i *l.3.§.4.vers.sin autem minus.Cod.de iure dominij.*
k *l.40.j.de vsuris.*
l Purus locus hic opponitur ædificato. Fuerit igitur purus locus non ædificatus.
m *vt l.20.j.de pignorib.*
n sine ædificio probantur fines & spatia prædiorum per instrumenta. *adde l.Titius.j.de act.empt.*
o *vide l.5.Cod.finium regundorum.*
p originale, interdum exhiberi necesse est. *l. 10.in pr. ī. de eden. l.5. in pr. ī.fam.*
q hoc est, minus spatium ædificio occupauit.
r Auctoritatis instrumentum, est venditionis instrumentum.
s frumentariorum sc. *vt l.12.j.§.1.in fin.j.de instructo.* est autem culleus vter ex corio factus. *Isidor.5.cap.27.* erant alij vinarij: *de quibus l.17.j.de annuis.* Varro 4. *de lingua.* cùm in dolium aut culeum vinum addunt rustici, prima vrna addita, dicunt etiam nunc, multa: *&* Columella *3.cap.3.* in prædiis Senecæ vinearum iugera singula culleos octenos reddidisse compertum est, aliàs significat vasculum parricidiale. *vt l.9.j.de parricid.*
t Ex officio annonæ, officiales præfecti annonæ, in cuius cura annona. *v.l.102.j.de solut.* u Instantia hîc, opera, cura sollicitudo.
x Intertritura, idem quod intertrimentum *j.eod.* vtrunque est rei deminutio: sed cum loquatur de culleorum intertrimento, cur mentionem facit intertrituræ ex operis factæ? aut operas referemus ad culleos, vt operarum intertrimentū sit vsus deminutio, ac depretiatio culleorum: aut legendum erit, intertritura quæ culleis facta est. y hic vsu vel vtendo.
z Intertrimentum, est euanida argenti pars quæ in excoctione deperit. *Liuius 42.* 44. Terētius *Heaut.3.scen.1.* *Galli empiranse, Tare.* Hic verò est depretiatio, seu deminutio rei ob vsum.

LIBER QVARTVSDECIMVS,

DE[a] EXERCITORIA ACTIONE.

Tit. I.

Vtilitas huius edicti. 1. Magistri nauis definitio. 2. De contractibus, & delictis nautarum. 3. Quibus rebus magister imponitur. 4. De conditione & ætate magistri. 5. Qui magistrum præponunt. 6. De naui. 7. Quibus ex causis datur exercitoria. 13. De pluribus magistris. 15. Exercitoris definitio. 16. Sexus, condicio, ætas. 17. De concursu actionis exercitoriæ, & directæ. 18. An detur actio exercitori. 19. Si exercitor sit in alterius potestate. 24. De concursu actionis exercitoriæ, & directæ. 25. De pluribus exercitoribus.

Vlpianus lib 28. ad Edictum.

VTILITATEM[b] huius edicti patere, nemo est, qui ignoret. nam cùm interdum ignari[c], cuius sint condicionis, vel quales, cũ magistris propter nauigandi necessitatem cõtrahamus: æquum fuit, eum[c], qui magistrum naui imposuit, teneri: vt tenetur, qui institorem tabernæ, vel negotio præposuit, cum sit maior necessitas cõtrahendi cum magistro, quàm institore. quippe res patitur, vt de condicione quis institoris dispiciat, & sic contrahat: in nauis magistro non ita. nam interdum[d] locus, tempus non patitur pleniùs deliberandi consilium.

1 ¶ Magistrum[f] nauis accipere debemus, cui totius nauis cura mandata est[g].

2 ¶ "Sed" si cum[h] quolibet nautarum sit contractũ, nõ datur actio in exercitorem: quamquam ex delicto cuiusuis eorum, qui nauis nauigandæ causa in naue sint, detur actio in exercitorem. * alia enim est contrahẽdi causa, alia delinquendi. si quidem qui magistrum præponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit: sed[i] culpa, & dolo carere eos, curare debet.

3 ¶ Magistri autem imponuntur locandis nauibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentísve[k] emendis. sed etiam si mercibus emendis, vel vendendis fuerit prępositus etiam hoc nomine obligat exercitorem.

4 ¶ Cuius autem condicionis[l] sit magister iste, nihil interest, vtrùm liber an seruus: & vtrùm exercitoris, an alienus. sed nec, cuius ætatis sit, intererit: sibi imputaturo qui præposuit.

5 ¶ Magistrum autem accipimus, non solùm quem[m] exercitor præposuit: sed[n] & eum, quem magister. & hoc consultus Iulianus in ignorante exercitore respondit. cæterùm* si scit[o], & passus est, eũ in naue magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur[p], quæ sententia mihi videtur probabilis. * omnia enim facta magistri debet præstare, qui[q] eum præposuit: alioquin contrahentes decipientur, & faciliùs[r] hoc in magistro, quàm institore, admittẽdum propter vtilitatem. quid tamen, si sic magistrũ præposuit, ne alium ei liceret præponere? an adhuc Iuliani sententiam admittimus, videndum est. finge enim & nominatim eum prohibuisse, ne Titio magistro vtaris. dicẽdum tamen erit, eo vsque producendam vtilitatem nauigantium. 6 ¶ Nauem accipere debemus: siue[s] marinam[t], "siue fluuiatilem[u]," siue in aliquo stagno nauiget, siue schedia[x] sit.

7 ¶ Non[y] autem ex omni causa prætor dat in exercitorem actionem: sed[z] eius rei nomine, cuius ibi præpositus fuerit. id est, "si" in eam rem præpositus sit. vtputa si "ad" onus vehendum locatum sit: aut aliquas res emerit vtiles nauiganti: vel si quid, reficiendæ nauis causa, contractum, vel impensum est: vel si quid nautæ, operarum nomine, petent.

8 ¶ Quid[a], si mutuam pecuniam sumpserit? an eius rei nomine videatur gestum? & Pegasus existimat: si ad vsum eius rei, in quam præpositus est, fuerit mutuatus: dãdam actionem, quam sententiam puto veram. quid enim, si ad armandam, instruendámve nauem vel nautas exhibendos mutuatus est?

9 ¶ Vnde quærit Ofilius, si ad reficiendam[b] nauem mutuatus, nummos in suos vsus conuerterit, an in exercitorem detur actio. & ait: si hac[c] lege accepit, quasi in nauẽ impensurus, mox mutauit volũtatem: teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem præposuerit. quod si ab initio consilium cœpit fraudandi creditoris, & hoc specialiter non expresserit, quòd ad nauis causam accipit: contrà esse. quam distinctionem Pedius probat.

10 ¶ Sed & si in pretiis rerum emptarum fefellit magister: exercitoris erit damnum, non creditoris.

11 ¶ Sed si ab alio mutuatus, liberauit eum, qui in nauis refectionem crediderat: puto etiã huic dandam actionem: quasi in nauem crediderit.

12 ¶ Igitur præpositio † certam[d] legem dat contrahentibus. quare si eum præposuit naui ad hoc solùm, vt[e] vecturas exigat, non vt locet, quod fortè ipse locauerat, nõ tenebitur exercitor, si magister locauerit[f]. vel si[g] ad locandum tantùm, non ad exigendum: idem erit dicendum, aut si ad[h] hoc, vt vectoribus locet, non vt mercibus nauẽ præstet, vel contra: modum[i] egressus, non obligabit exercitorem. Sed & si, vt certis mercibus eam locet, præpositus est, puta legumini, cannabæ[k]: ille marmoribus, vel alia materia locauit: dicendum erit non teneri. quædam[l] enim naues onerariæ, quędã (vt ipsi dicunt) ἐπιβατηγοὶ[m], *id est, vectorum ductrices*, sunt. & plerosque mandare scio, ne vectores recipiant. & sic, vt certa regione, & certo mari negotietur. vt ecce, sunt naues, quæ Brundusium à Cassiopa[n], vel à Dyrrachio vectores traijciunt, ad onera inhabiles. item quædam fluuij capaces, ad mare non sufficientes. 13 ¶ Si plures sint magistri, non[o] diuisis officiis: quodcumque cum vno gestum erit, obligauit exercitorem. si diuisis: vt alter locando, alter exigendo: pro cuiusque officio obligabitur exercitor.

14 ¶ Sed & si sic præposuit, vt plerumque faciunt, ne[p] *alter sine altero quid gerat*: qui contraxit cum vno, sibi imputabit. 15 ¶ Exercitorem[q] autem eum dicimus, ad quem obuentiones[r] & reditus omnes perueniunt: siue is dominus nauis sit: siue à domino nauem per auersionem[s] conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum.

16 ¶ Parui autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier[t]: paterfamiliàs, an filiusfamiliàs[u], vel seruus. pupillus autem si nauem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. 17 ¶ Est autem nobis electio, vtrùm exercitorem, an magistrum conuenire velimus.

18 ¶ Sed ex contrario, exercenti nauem aduersus eos, qui cũ magistro contraxerunt, actio non pollicetur[x]: quia non eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato[y] cum magistro, si mercede operam ei exhibet: aut, si gratuitam, mandati agere potest. Solent planè præfecti propter ministerium annonæ, item in prouinciis præsides prouinciarũ, extra ordinem[z] eos iuuare ex contractu magistrorum.

a 4. *Cod. 25. Paulus 2. sentẽ. 6. §. 2. Inst. quod cum eo qui in aliena.* hæc actio nomen habet ab eo qui præposuit: institoria, ab eo qui præpositus est. ratio diuersitatis esse potest, quia magisterianæ actionis nomen inelegans est. *Cuiac. Cod. eod.*

b pertinet enim ad summam reipublicæ. §. 20. j. *eod.*

c *adde l. 1. j. quod falso tutore.*

d i. exercitoré, dominum, vel possessorem nauis, ad quẽ nauis quotidiani quæstus, reditus & obuentiones pertinent: quíq; nauem per magistrum ei præpositũ exercet.

e vt in specie. *l. 1. §. 2. j. depositi.*

f Magister nauis, Græcis ναύκληρος (?) τοῦ πλοίου. *Synopsis Basilicon 53. Titul. 1. c. 16. 2. Harmenopul. 11. §. 7. & lib. 6. titul. 3. §. 15.*

g éstque exercitoris institor, ναυτικὸς (?). *Harmenop. 2. tit. 11.*

h Ex contractibus nautarũ exercitor non tenetur: ex delictis autẽ ipsorum tenetur. Nã facere debet, vt dolo & culpa, hoc est, vt malitia careant. *Synops. Bas. 53. Titul. 1. c. 15. 2. Harmenopul. 11. §. 5. 6.*

i *l. 7. §. 4. s. nautæ caupones: v. l. 45. in fin. s. famil. ercisc. §. vlt. Inst. de oblig. ex quasi delicto.*

k nonnulli strenuè fabricãt nauigia, nec consummata perinde instruunt armamentis, ministrísque. *Columella 4. c. 3. in pr.* porrò armamẽta sunt nauium instrumenta. *l. 3. §. 1. s. de rei vind. l. 6. j. de l. Rhodia.* hìc obiter notãdum, patrés ciuitatum, armamentariorũ curã habuisse. quæ *Nouell. 85. c. 2.* δημοσίας ὁπλοθήκας vocat: & *Isidor. 5. orig. 5.* armamentarium vocari locum vbi tenẽt tela armorum. cæterùm, armamentum Græcis ἐξαρτίαν appellant. *Harmenop. 2. titul. 11.* exarmatur nauis, cùm armamentis spoliatur. *l. 2. §. 1. j. de l. Rhodia.*

l In conditione cuiusque hæc spectantur vt sæpius, Vtrùm liber an seruus sit: an huius vel illius: cuius ætatis.

m Magistri nauium ab exercitoribus præficiebantur.

n Magister nauis à magistro eiusdem nauis primo secundarius constitui poterat.

o Sciens & patiens exercitor submagistrum à magistro imponi, ipse sub magistrũ imposuisse intelligitur.

p *l. 18. j. mandati.*

q *l. 1. Cod. eodem.*

r Qui magistrum naui præposuit, tenetur, velut is qui institorem tabernæ vel negotiationi præposuit. *Synopsis Basil. 53. Titul. 1. c. 16.*

s Nauium aliæ marinæ, fluuiatiles, stagnorum, schediæ.

t de qua *l. 5. §. 5. j. de iure immunitatis.*

pulchri, *Retro vsque ad Canabetum, huic areæ cedent. vide Brissonium ...*

l Nauium aliæ ad onera ferenda, aliæ ad vecturas, aliæ maritimę quibus ... tùm mari negotiantur homines, aliæ fluuiatiles. m ἐπιβάδες *Halo. Bol.* ... ναυτικοί (?), quasi scansiles & vectoribus traiiciendis aptæ: hinc dici ... *s. nautæ,* videntur. Florentina lectio probatur ab Ant. Aug. 4 *Emend. 16.* ... git emphractæ. Sunt igitur naues onerariæ, & ἐπιβατηγοὶ, *vt hic:* aliæ ... λιγαὶ (?), *de quibus l. 33. §. 5. j. de leg. 3.* n alij Cassopa vel Capua. & malè, cùm ... constet *lib. 7.* Κασσιόπην portum Epyri à Brundusio distare stadiis 1300. ... à Tarento. idẽ Ptolomeus testatur. o In indiuiduis officiis, quod vnus ... terum obligat: in diuiduis nõ secus, *vt hic. & §. 14. j. eod.* p Consilia ... quéque sequi cogi, hinc colligunt. *de quo v. Alber. hic.* q Exercitor ... r Obuentiones hìc separantur à reditibus. s ἐν ὁμάδι. i. in vniuersum ... *taui ad l. 4. §. 1. j. de peric. l. 62. in fi. j. de contr. emp.* t *l. 4. C. eo.* u *§. 19.* ...
x passiuè: hoc est, non promittitur: nisi hìc legas, actionem non po...
y *l. 5. j. eod.* z Imò officio iudicis id fit. *l. cùm filius. s. concept. l. salarium* ...

19 ¶ Si is, qui nauem exercuerit, in aliena [a] potestate erit: eiúsque voluntate nauem exercuerit: quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit, qui nauem exercuerit, iudicium datur.

20 ¶ Licèt autem detur actio in eum, cuius in potestate est, qui nauem exercet: tamen ita demum datur, si voluntate eius exerceat. Ideo autem ex voluntate in solidum tenētur, qui habent in potestate exercitorem: quia ad summum [b] rempublicam [c] nauium exercitio pertinet. At institorum non idem vsus est: ea propter in tributum dumtaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari, sciente domino, negotiatur. Sed si, sciente dumaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit: vtrùm quasi in volentem damus actionem insolidum, an verò exemplo tributoriæ dabimus? * in re igitur dubia melius est, verbis [d] edicti seruire: & neque sciētiam solam & nudam patris dominíve in nauibus onerare: neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. & ita videtur & Pomponius significare: si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari: si minùs, in peculium.

21 ¶ In potestate autem [e] accipiemus vtriusque sexus vel filios, vel filias: vel seruos, vel seruas.

22 ¶ Si tamen seruus peculiaris, volente filiofamiliàs, in cuius peculio erat: vel seruo, vicarius eius nauem exercuit: pater, dominúsve, qui voluntatem non accommodauit, dumtaxat de peculio tenebitur: sed filius ipse in solidum. planè, si voluntate domini, vel patris exerceant, in solidum tenebuntur. & præterea & filius, si & ipse voluntatem accommodauit, in solidum erit obligatus.

23 ¶ Quamquam autem, si cum magistro eius gestū sit dumtaxat, polliceatur prætor actionem: tamen (vt Iulianus quoque scripsit) etiam si cū ipso exercitore sit contractum, pater [f], dominúsve in solidum tenebitur.

24 ¶ Hæc actio ex [g] persona magistri in exercitorem dabitur. & ideo, si cum vtro eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum [h], si quidem a magistro, ipso [i] iure minuitur obligatio. sed & si ab exercitore: siue suo nomine, id est, propter honorariam obligationem, siue magistri nomine soluerit: minuetur obligatio: quoniam & alius [k], pro me soluendo, me liberat.

25 ¶ Si [l] plures nauem exerceant, cum quolibet [m] eorum in solidum agi potest.

2. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

NE in [n] plures [o] aduersarios destringatur, qui cum vno contraxerit.

3. *Paulus* libro vigesimonono ad Edictum.

NEc quicquam facere, quotam quisque portionem in naue habeat, eúmque qui [p] præstiterit, societatis iudicio à cæteris consecuturum.

2. De seruo plurium exercitore. 3. De alienatione aut morte serui exercitoris. De morte magistri. 4. De tempore harum actionum. De heredibus.

4. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI tamen plures per se nauem exerceant, pro portionibus exercitionis conueniuntur. neque enim inuicem sui magistri videntur.

1 ¶ Sed si plures exerceant, vnum autem de numero suo magistrum fecerint: huius nomine in solidum poterunt conueniri.

2 ¶ Sed si seruus plurium [q], nauem exerceat voluntate eorum: idem placuit, quod in pluribus exercitoribus. planè si vnius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur. & ideo puto, & in superiore casu in solidum omnes teneri.

3 ¶ Si seruus sit, qui nauem exercuit voluntate domini, & alienatus [r] fuerit: nihilominùs is, qui eum alienauit, tenebitur: proinde, & si decesserit seruus, tenebitur. nam, & magistro defuncto, tenebitur.

4 ¶ Hæ actiones [s] perpetuò, & heredibus, & in heredes dabuntur. proinde & si seruus, qui voluntatē domini exercuit, decessit: etiam post annum dabitur hæc actio: quamuis de peculio vltra annum non detur.

a vt filius. v. §. 23. ȝ. eod.
b De hoc genere loquendi, ad summam Rempublicam pertinere, aliàs scripsi.
c reipublicæ: ideo huius tituli vtilitas summa est. *l. 1. in princ. ȝ. eod.* hanc tamen lectionē defendit ingeniosissimè & doctissimè Cuiac. *12. obseru.* 32.
d *l. 69. ȝ. de lega. 3. l. 12. §. 1. ȝ. qui & à quibus manumiss.* non tamen id semper verum est.
e *§. 16. ȝ. eod.*
f *§. 19. ȝ. eodem.* filiusfamiliàs si voluntate patris nauem exercet, patrem in solidum, ob ea, quæ salua receperit, obligat. *§. 19. ȝ. eodem. Paulus 2. sent. 6.*
g Exercitoriæ origo est ex persona magistri: obiectum, exercitor ipse.
h *l. 23. ȝ. de solut.*
i Ipso iure obligatio tollitur p solutionem.
k *l. 38. l. 39. ȝ. de negotijs. l. 91. ȝ. de solut. Instit. quibus modis tollitur obligatio. l. 8. in fin. ȝ. de nouationibus.*
l vbi plures ex contractu vnius conueniuntur, quilibet conuenitur in solidū: secus si plures ex suo contractu proprio.
m *l. 2. l. 4. ȝ. eod. l. 1. in fin. de his qui deiecerunt.*
n *l. 38. ȝ. de procuratorib.*
o Domino moriēte relictis pluribus heredibus, vasallos nō cogi hominium, nisi vni præstare, hîc colligitur. *vide tamē Accursium in l. si cum. §. 1. ȝ. de vsufructu.*
p *l. 13. in fine ȝ. de institoria.*
q *l. 6. ȝ. eod.*
r Exercitoria actio durat, seruo exercitoris etiā alienato vel mortuo.
s exercitoria vt hîc: institoria. *l. 15. ȝ. de institoria.* tributoria. *l. 8. ȝ. de tributoria.* de in rem verso. *l. 1. in fine ȝ. quando actio de peculio.*
t *l. 1. §. 18. ȝ. eod.*
u *l. 1. ȝ. de institoria.*
x *sub.* competēte ex contractu cum eo celebrato.
y non tamen in ipsum seruum meum. *l. 11. in fin. ȝ. de institoria.*
z Augmenta quæ inducunt, deminutionem inducere non debent, *l. cùm tale. in fine ȝ. de condit. & demonstr.*
a *sub.* communi.
b *sub.* pro iis partibus quas habeat in merce nauis.
c *l. 42. ȝ. de furtis.*
d *sub.* expressa.

Si quis cum seruo suo exercitore alterius vel cum seruo communi. 1. Vel cum serui sui magistro contraxerit. 2. Si vnus ex multis exercitoribus cum magistro contraxerit.

5. *Paulus* libro vigesimonono ad Edictum.

SI eum, qui in mea potestate sit, magistrum nauis habeas: mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. idem "est", si communis seruus nobis erit, ex locato [t] tamen mecum ages, quòd operas serui mei conduxeris. quia, & si cum alio contraxisset, ageres mecum, vt actiones, quas eo nomine habui, tibi præstarem. quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris: quòd si gratuitæ operæ fuerint, mandati ages.

1 ¶ Item si seruus meus nauem exercebit, & cum magistro eius contraxero: nihil obstabit [u], quominùs aduersus magistrum experiar actione [x], quæ mihi vel iure ciuili [y], vel honoraria competit. nam & cuius alij nō obstat hoc edictum, quo minùs cum magistro agere possit. hoc enim edicto non transfertur actio, sed adijcitur [z].

2 ¶ Si vnus ex his exercitoribus cum magistro [a] nauis contraxerit, agere cum alijs exercitoribus poterit [b].

Si seruus non voluntate domini exerceat. 1. De seruo communi.

6. *Paulus* lib. 6. Breuium.

SI seruus non [c] voluntate [d] domini nauem exercuerit: si sciente [e] eo, quasi [f] tributoria: si ignorante, de peculio actio dabitur.

1 ¶ Si communis [g] seruus voluntate dominorum exerceat nauem, in singulos dari debebit in solidum actio.

Si quæratur an creditum sit in id cui magister. 2. Vel institor præpositus erat.

7. *Africanus* libro octauo Quæstionum.

LVcius Titius Stichum magistrum nauis [h] præposuit, is pecuniam mutuatus, cauit, *se* [i] *in refectionem nauis eam accepisse.* quæsitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quàm si creditor probaret [k], pecuniam in refectionem nauis esse consumptam. respondit, creditorem vtiliter acturum [l], si [m], cùm pecunia crederetur, nauis in ea causa fuisset, vt refici deberet. etenim vt non oportet creditorem ad hoc adstringi, vt ipse reficiendæ nauis curam suscipiat & negotium domini gerat: (quod certè futurum sit, si necesse [n] habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam esse) ita illud exigendum, vt sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit præpositus. Quod certè aliter fieri non potest, quàm si illud quoque scierit, necessariam refectioni pecuniam esse. quare etsi in ea causa fuerit nauis, vt refici deberet: multo tamen maior pecunia credita fuerit, quàm ad eam rem esset necessaria: non debere in solidum aduersus dominum nauis actionem dari.

1 ¶ Interdum etiam illud æstimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit. quid enim, (inquit) si ad velū emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? & in summa aliquam [o] diligentiam in ea creditorem debere præstare.

2 ¶ Eadem ferè [p] dicenda ait, & si de institoria actione quæratur. nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis comparationem, cui emēdæ seruus sit præpositus: & sufficere, si in hoc crediderit: non etiam illud exigendum, vt ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est.

DE LEGE RODIA [q] de iactu.

TIT. II.

Summa huius legis.

Paulus libro secundo [r] Sententiarum.

e *l. 1. §. 20. vers. sed si sciente. ȝ. eodem.*
f Quasi tributoria tenetur qui scit seruum suū nauē exercere.
g *l. 4. §. 2. ȝ. eod.*
h *al.* naui.
i *vt l. 1. § 9. ȝ. eod.*
k Probare an & quādo teneatur creditor, pecuniam à se mutuo datam, in vtilitatem accipientis, vel eius domini versam fuisse.
l quatuor ei qui credidit ad refectionē nauis, consideranda sunt: vt nominatim mutuet ad refectionem: vt res in ea causa sit, vt necessariò debeat refici: vt ei qui sit ad eam rem præpositus credat: ne plus necessario credat. vt autē curā suscipiat, vt in eam rem pecunia credita erogetur, nō est necessarium. *vt hîc. v. tamen l. 5. ȝ. qui potiores.*
m Credens pecuniam ad refectionem nauis, hæc obseruare diligēter debet. Primò, vt cùm pecuniam credit nauis in ea causa sit, vt refici debeat. Non autem cogitur ipse nauis reficiendæ curam suscipere, *vt hîc.* Deinde vt sciat se credere magistro nauis ad eam rem præposito. *vers. ita illud exigendum.* Tertiò vt sciat necessariam refectioni pecuniam esse. *vers. quod certè.* Quartò, vt nō maiorem pecuniam credat, quā quæ ad eam rē necessaria sit. *vers. quare etsi.* Postremò, vt sciat se credere ad eas res, quæ in ea prouincia vbi credit, comparari possint. *§. interdum ȝ. eod.*
n aliud est in minorum causa. *l. 2. Cod. si aduers. credit.* & ciuitates, interdū. *v. l. 27. ȝ. de rebus credit.*
o Curiosū creditorem esse oportet, quoties pecuniam credit ad nauis refectionem.
p Ferè, hæc particula, inquam, non est παρέλκον: temperat enim comparationem quæ sit institoris & magistri, qua non licet semper vti. *lege 1 §. 5. §. 19. ȝ. eodem.* vnde hæc particula ab Accursio temperamentum vocatur. Macrobius 1. *in somnium.* Vocem, inquit, quæ hanc definitionem temperarat, adiecit, Ferè.
q alij ad legem Rhodiam, *Halo. adde Paul. 2. sentent. 7. Synopsis Basilic. 53. Titul. 3. 2. Harmenop. 11. 13. Cod. Theod. 9.* Tertullianus 3. *aduersus Marcionem,* scilicet Nauclero illi, non quidem Rhodia lex, sed Pontica cauerat, Errare Iudæos.
r *Tit. 7. §. 1.*

LEGE Rhodia cauetur, vt [a], si leuandæ [b] nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod [c] pro omnibus datum est.

Quæ actiones dantur pro contributione. 1. De naue deteriorata, aut armamentis poliata. 2. Qui & quantum & pro quibus rebus conferunt. 3. De naui à piratis redempta, de rebus ablatis à prædonibus. 4. Quantum conferri debet. 5. De seruis qui in mari perierunt. 6. Si quis ex vectoribus soluendo non sit, & res iactæ apparuerint. 8. De dominio rei iactæ.

2. *Idem* lib. 34. ad Edictum.

SI laborante naue, iactus factus est: amissarum mercium domini, si merces vehendas locauerant, ex locato cum magistro nauis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces saluæ sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Seruius quidem respõdit, ex locato agere cum magistro nauis debere, vt ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni præstent. Immò, etsi retineat merces magister, vltrò [d] ex locato habiturus est actionem cum vectoribus. quid enim, si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? planè commodius est, si sint, retinere eas. At, si non totam nauem conduxerit, ex conducto aget [e]: sicut vectores, qui loca [f] in nauem conduxerunt. æquissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, vt merces suas saluas haberent.

1 ¶ Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut si quid exarmauerit [g]: nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa sit, quæ nauis gratia parentur, & earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit. nam & si faber incudem, aut malleum fregerit: non imputaretur ei qui locauerit opus. sed si voluntate vectorum, vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit: hoc ipsum sarciri oportet.

2 ¶ Cum in eadem naue varia mercium genera complures mercatores coegissent: prætereáque [h] multi vectores serui, liberíque in eá nauigarent: tempestate graui orta, necessariò iactura facta erat. Quæsita deinde sunt hæc: an omnes [i] iacturam præstare oporteat, & si qui tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur, velut gemmas, margaritas: & quæ portio præstanda est: & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat: & qua actione ea res expediri possit. Placuit*, omnes quorũ interfuisset iacturã fieri, cõferre oportere: quia id tributũ obseruatæ res deberent. itaque dominum etiam nauis pro portione obligatum esse. Iacturæ summam pro rerum pretio distribui oportet. Corporum liberorum æstimationem [k] nullã fieri posse. Ex [l] conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro, acturos. Itidem agitatum est, an etiam vestimentorum cuiusque, & annulorum æstimationem fieri oporteat. & omnium visum est: nisi si qua consumendi causa imposita forent. quo in numero essent cibaria: eo magis, quòd, si [m] quando ea defecerint in nauigationem, quod quisque haberet, in commune conferret.

3 ¶ Si nauis à piratis redempta sit: Seruius, Ofilius, Labeo cõferre debere, aiunt. quod verò prædones abstulerint [n]: eum perdere, cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.

4 ¶ Portio autem pro æstimatione rerum, quæ saluæ sunt, & earum, quæ amissæ sunt, præstari solet. nec [o] ad rem pertinet, si hæ, quæ amissæ sunt, pluris veniri potuerunt: quoniam detrimenti [p], non lucri, fit præstatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, æstimatio debeat haberi, non quanti emptæ sint, sed quanti venire possunt.

5 ¶ Seruorum quoque, qui in mare perierunt, non magis æstimatio facienda est, quàm si "qui" ægri in naue decesserint, aut aliqui se præcipitauerint.

6 ¶ Si quis ex vectoribus soluendo non sit: hoc detrimentum magistri nauis non erit. nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet.

7 ¶ Si res, quæ iactæ sunt apparuerint [q]: exoneratur collatio. quòd si iam contributio facta sit: tunc hi, qui soluerint, agent ex locato cum magistro, vt is ex conducto experiatur, &, quod exegerit, reddat.

8 ¶ Res autem iacta domini manet, nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

a Extat hæc sententia apud Paulum *d.§.1.*
b vexatam fluctibus nauem iactura leuis defendit. *lege 4. Codice Theodos. eodem.*
c τὸ ῥιφὲν. id quod abiectum est. *Synopsis Basilic. eod. c.1.*
d id est prior, vt *in l.1.§.6. in fine, infrà vti possidetis.* sic vltrò accusare. *Liuius 1.* vltrò arridere, *Donat. Cuiac. 3. obseruat. 2. & in l 10. in princip. s. de negotijs.* sed an vltrò? &c. id est, num gestor negotiorum prior agere potest:
e conduxerint, ex conducto agent. *Cuiacius ibidem, & 11. obseru. 11.* id confirmat ex Basilicis εἰ δὲ μὴ τὸ πλοῖον ὅλον.
f hinc locariũ. *Varro 4. de lingua.* & locare Martiali. vide quæ notaui *ad l. 15. in fine. j. qui potiores.*
g armamentis spoliauerit. de armamentis dixi *ad l.1. § 3. s. tit. prox.*
h omnibus cõtribuentibus sarciuntur res iactæ: quin & nauis & ipsa pro rerum iactarum æstimatione cõtributioni subiacet: exceptis liberis capitibus & cibariis.
i Omnes res, etiam eæ quibus nauis non oneratur, & ipsa quoque nauis pro æstimatione sua, nomine contributionis obligatæ sunt, exceptis liberis capitibus & annona. Nam ea confertur in cõmune pro iis qui sunt in naui, & victu destituuntur. *Synopsis Basilicon eodem c.1. adde 2. Harmenopul. 11. §. 16.*
k *lege 3. suprà si quadrupes pauperiem.*
l Datur aduersus magistrum nauis actio, dominis amissarum mercium. *Synopsis ibidem c.1.*
m hinc colligit Bartolus in caritate annonæ omnia esse communia: Baldus paulò lepidiùs negat furtũ cõmitti, si quis eo casu panem vescẽdi causa subripiat.
n Pretium redemptionis non rerum perditarum ab omnibus conferendum.
o In contributione, Res amissæ, quanti emptæ sunt æstimantur, non quanti venire potuerunt: non enim loci, sed detrimenti habetur ratio. Res saluæ, quanti venire possunt æstimantur. *Synopsis ibidem c.3.* Cur tam variè? Damnum, vti fieri potest, minuendum, lucrum propagandum. Ita denique vtrisque consulitur & iis, qui iacturam fecerunt, & iis qui res suas saluas habent. *2. Harmenopul. 11. §. vndecimo, & 17.*

De instrumento nauis deiecto.

3. *Papinianus* lib. 19. Responsorum.

CVm arbor [r], aut aliud nauis instrumẽtum, remouendi communis periculi causa, deiectum est, contributio debetur.

De mercibus in scapham traiectis. 1. De mercibus per vrinatores extractis. 2. De mercibus quæ in naui remanserunt, deterioratis.

4. *Callistratus* libro secundo Quæstionum.

NAuis [s] onustæ leuandæ causa, (quia intrare flumen, vel portum non potuerat cum onere) si quędã merces in scapham [t] traiectæ sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio, vel portu, eáque scapha summersa est: ratio haberi debet inter eos, qui in naue merces saluas habent, cum his, qui in scapha perdiderunt, proinde tanquam si iactura facta esset. ídque Sabinus "quoque" libro secundo responsorum probat. Contrà si scapha cum parte mercium salua est, nauis perijt: ratio haberi nõ debet eorum, qui in naui perdiderunt: quia iactus in tributum naue salua, venit.

1 ¶ Sed si nauis, quæ in tempestate, iactu mercium vnius mercatoris, leuata est, in alio loco submersa est, & aliquorum mercatorum merces per vrinatores extractæ sunt data mercede: rationem haberi debere eius, cuius merces in nauigatione, leuandæ nauis causa, iactæ sunt ab his, qui postea sua per vrinatores seruauerunt, Sabinus æquè respondit [u]. Eorum verò, qui ita seruauerunt, inuicem rationem haberi non debere ab eo, qui in nauigatione iactum fecit, si quædam ex his mercibus per vrinatores extractæ sunt. eorum enim merces non possunt videri seruandæ nauis causa iactæ esse, quæ perijt.

2 ¶ Cùm autem iactus de naue factus est, & alicuius res, quæ in naui remanserunt, deteriores factæ sunt: vidẽdum, an conferre cogendus sit: quia non debet duplici [x] damno onerari, & collationis, & quòd res deteriores factæ sunt. sed defendendum est, hunc conferre debere pretio præsente rerum. itaque (verbi gratia) si vicenûm merces duorum fuerunt, & alterius aspargine [y] decem esse cœperunt: ille, cuius res integræ sunt, pro viginti cõferat: hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factę sunt. id est: vtrùm, propter iacta nudatis rebus, damnum secutum est: an verò alia ex causa: veluti quòd alicubi iacebãt merces in angulo aliquo, & vnda penetrauit. tunc enim conferre debebit. An ex priore causa, collationis onus pati nõ debet, quia iactus etiam hunc læsit: adhuc numquid, & si aspargine propter iactum "res" deteriores factæ sunt? sed distinctio subtilior abhibenda est, quid plus sit, in damno, an in collatione. "si" (verbi gratia) hæ res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quòd damnum passus est, reliquum conferre debeat. Quid ergò, si plus in damno erit, quàm in collatione? vtputa decem aureis res deteriores factæ sunt, duo autẽ collationis sunt. indubitatè vtrumque onus pati non debet. sed hîc videamus, num & ipsi conferre oporteat. quid enim [z] interest, iactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere cœperim? nã sicut ei, qui perdiderit, subuenitur: ita & ei subueniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere cœperit. hæc ita Papirius Fronto [a] respondit.

De mercibus ex naufragio liberatis. 1. De arbore cæsa.

5. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

AMissæ [b] nauis damnũ, collationis consortio non sarcitur per eos [c], qui merces suas naufragio liberauerunt. nam huius æquitatem tunc admitti placuit: cùm iactus remedio cæteris in communi periculo, salua naui, consultum est. 1 ¶ Arbore cæsa [d], vt nauis cum mercibus liberari possit, æquitas contributionis habebit locũ.

De sumptu instruendæ nauis causa facto.

6. *Iulianus* lib. 86. Digestorum.

spergine cautes. hæc vox vti pingi solita sit, vide apud Cuiac 12. obs[...]
z nihil refert quid ex æquipollentibus fiat. *vide l. 6. s. de rebus cred[...]*
a cuius meminit *l. 220. § 1. j. de verb. sign.*
b Amissa naue qui res suas naufragio liberauerunt non conferunt [...] contributio, quum salua naue fit iactus, vt cætera seruentur. *Synops[...]*
c *l. 7. j. eod.* d *vide l. 3. s. eod.* Contributio fit malo cæso seruandæ [...] cium causa. *Synopsis ibid. c.12.*

Naui

a Quum instrumentum nauis tempestate periit, & aliud exercitor comparauit, atque ita nauigans merces integras pertulit, domini cum eo conferre debent. *Synopsis ibid.c.12.* Si noua nauis armamenta ab exercitore comparata sunt, collationi locus non est 2.*Harmenop*.11.§.13.

b *l.2.§.1.ĩ.eod.v.quæ de armamentis notaui ad l.1.§.3.ĩ.de exercitoria.*

NAuis [a] aduersa tẽpestate depressa, ictu fluminis deustis armamentis [b], & arbore, & antemna, Hipponẽ [c] delata est: ibíque tumultuariis armamentis ad præsens comparatis, Hostiam [d] nauigauit: & onus integrum pertulit. quæsitum est, an hi, quorum onus fuit, nautæ pro damno conferre debeant. respondit, non debere. hic enim sumptus instruendæ magis nauis, quàm conseruandarum mercium gratia factus est.

De seruatis ex naue depressa, vel deiecta.

7. *Paulus* libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

CVm [e] depressa nauis, aut deiecta esset: quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit, tanquam ex incendio.

De rei iactæ dominio.

8. *Iulianus* lib.2.ex Minicio.

QVi leuandæ nauis gratia res aliquas proijciunt, nõ [f] hanc mentem habent, vt eas pro [g] derelicto habeant, quippe, si inuenerint eas, ablaturos: &, si suspicati fuerint, in quem locũ eiectæ sunt, requisituros: vt perinde sint, ac si quis onere pressus, in viam rem abiecerit, mox cum aliis reuersurus, vt eandem auferret.

De his qui naufragium fecerunt, direptis à publicanis. De authoritate legis Rhodiæ.

9. *Volusius Mæcianus* ex lege Rhodia [h].

ἈΞίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα. κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ [i] κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης [k]. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. *id est,*

DEprecatio Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorem: Domine imperator Antonine, naufragium in Italia facientes, direpti sumus à Publicanis, Cyclades insulas habitantibus. Respondit Antoninus Eudæmoni: Ego quidem mũdi dominus [l]: lex autem maris. lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, iudicetur: quatenus [m] nulla ei nostrarum legũ aduersatur. Hoc idem Diuus quoque Augustus iudicauit.

De morte mancipij in nauem impositi. 1. De rebus quæ cum naue perierunt, aut die statuto non sunt eo loci quo vehi debuerunt, exposita.

10. *Labeo* libro primo Pithanωn à Paulo Epitomarum.

SI vehẽda [n] mancipia conduxisti: pro eo mãcipio, quod in naue mortuum est [o], vectura tibi non debetur. Paulus: Imò [p] quæritur, quid actũ est: vtrùm "vt" pro his, qui impositi, an pro his, qui deportati essent, merces daretur. quòd si hoc apparere non potuerit: satis erit pro nauta, si probauerit, impositum esse mancipium.

1 ¶ Si ea condicione nauem conduxisti, vt ea merces tuæ portarentur, eásque merces nulla nauta necessitate coactus, in [q] nauem deteriorem, cùm id sciret te fieri nolle, transtulit, & merces tuę cum ea naue perierunt, in qua nouissimè vectæ sunt: habes ex conducto "locato [r]" cum priore nautá actionem. Paulus: Imò cõtra: si modò ea nauigatione, vtraque nauis periit, cùm id sine dolo, & culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit, si prior nauta publicè retentus, nauigare cũ tuis mercibus prohibitus fuerit. Idem iuris erit, cùm ea condicione a te conduxisset, vt certam pænam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem deuehendas eas merces locasset [f], nec per eum staret, quo minùs remissa [t] sibi "ea" pœna spectaret. Idem iuris in eodem genere cogitationis [u] obseruabimus: si probatum fuerit [x], nautam morbo impeditum, nauigare nõ potuisse. Idem dicemus, si nauis eius vitium fecerit sine dolo malo, & culpa eius.

2 ¶ Si conduxisti nauem amphorarum duo milium, & ibi amphoras portasti: pro duobus milibus amphorarũ pretium [y] debes. Paulus: Immò si aduersione [z] nauis conducta est, pro duobus milibus debetur merces: [a] si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

c quidam volunt esse Locrorum coloniam, cuius meminit 3. Plin.5. quam Strabo 6. vocat ἱππώνιον, à qua Hipponiates sinus. non malè tamen potest intelligi altera duarum Hipponum Africæ, cui⁹ meminit Polyb. 1. quarũ vni, quæ Diarrhitos, Melæ 1. Tritos Straboni 7. dicitur, præfuit episcopatui D. Augustinus. Eáque fuit memorabilis Delphini mãsuetudine ex hominis manu cibum capientis, 9. *Plin.* 8. refert August.16.*de ciuit.* 8. in ea fuisse natum hominẽ quasi lunatas habentem plantas, & in eis binos tantummodò digitos, similes & manus.

d Ὤστια Straboni 3. ab Anco ædificata, Romæ nauale fuit.

e Naue depressa quod ex ea quisque de suis rebus seruauerit, sibi seruat tãquam ex incendio. *Synopsis Basilic.ibid.c.14.*

f *l.2.in fin.ĩ.eod. l.9.in fin.j. de adquir rer l.21.§.1.j. de adq.possess.l.7. j pro derelicto. l.43. §.pen.j.de furtis §. vlt. Instit.de rerum diuis* Imò aliquando habent, *l.43. §.pen. j.de furtis.*

g *vide Authenticam Naufrag. Cod. de furtis.* 2. *Harmenopul.* 11. §.19.

h sumpsere Romani leges nauticas complures à Rhodiis, quorũ disciplina naualis & gloria tunc maximè excellebat. Et Harmenop. 2. *tit.*15. testatur nauticarum omniũ legũ Rhodias esse vetustissimas. *Strabo* 1. maris imperiũ eos habuisse testatur. Idẽ *lib.*14. Rhodum omnibus maritimis vrbibus anteponit, & eorum in maritimis legibus εὐνομίαν καὶ ἐπιμέλειαν, putà de architectis instrumentis, armamentariis: Massiliensibus & Cyzicenis cõparat. Rhodi appellatione Cyclades intelliguntur. *Non.* 41. earum enim caput erat: claram fuisse testatur Horatius in *Odis.*

i ὑπερβολή. Nec enim Scythis, Persis & Sarmatis imperauit. de hyperbole dixi *ad l.vlt.Cod.de probat.*

k legendum est ita θαλάσσης, vt sit sententia, Mundi siue terræ lex, princeps ipse quidem est: lex maris, ex lege Rhodia petenda, in his in quibus nulla ipsius principis lex contraria est. Hunc locum ita nobis exprimit Harmenopulus 2.*Tit.*11.§.1. Nautica omnia, & quæcunque in mari controuersiæ incidunt, lege Rhodia deciduntur, & ex præscripto legum Rhodiarum disceptantur atque iudicantur, vbicũque lex alia non extiterit, quæ Rhodiis aduersetur. Sunt enim legum nauticarum omniũ legum Rhodiæ vetustissimæ.

l *vide quæ notaui de principis iure ad Nouell.*85. Num quicunque reges sunt, Imperatori subsint quæstionis est? vide Bartolum *ad l.1.§.ex hac, ĩ.de rei vindicat.*

m quod & nos Galli de Romanorum iure prorsus censemus: eo s. vti nos quatenus ei lex Gallica non aduersatur. *Cuiac.apud Paul.2.sent.7*

n huius legis interpretationem *vide apud Cuiac.4.obs.2.*

o & è contrario, natum: idem pro infante. *l.19.§.7.j.locati.*

p Conduxisti vehenda mancipia: mancipium vnum in naui mortuum est: quæritur num vectura debeatur? si de mancipiis vehendis inita conuentio est, non debetur: si de mãcipiis tantùm naui imponendis. debetur: quemadmodum & si dubitetur de verbis conuentionis, *vt hic. Romanus singulari* 555. *incipiente Cõduxi mulionem.*

q *l.13.§.1.j.locati.*

r sic enim appellatur actio ex conducto. *Cuiacius 3.obseru.2.ex Var.2.de re rust.*

f locasses. *Cuiac.*

t remissam sibi eam pœnã. *Cuia.*

u cognitionis, *Cuiac.*

x *vide l.2.§.3.ĩ. si quis cautionibus.*

y i. mercedem: *v.l.2.j.locati.*

z Auersione cõducere & vendere quid, dixi *ad l.62. §.2.j.de contr.empt.*

a i. merces, de qua cõuenerit, integra debebitur, etiamsi parum aut nihil in nauẽ conductor immiserit. *Cuia.*

DE [b] INSTITORIA [c] actione.

TIT. III.

De actionibus ei qui institorem præposuit, aut in eum competentibus.

Vlpianus lib.28.ad Edictum.

AEQVVM [d] prætori visum est, sicut [e] commoda sentimus ex actu institorum, ita [f] etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & cõueniri. ¶ Sed non idem facit circa eum, qui institorem præposuit, vt experiri possit. sed si quidem seruũ proprium institorem habuit: potest esse securus, adquisitis sibi actionibus. si autẽ vel alienũ seruum, vel etiam hominem liberum: actione deficietur. ipsum tamen institorem, vel dominum eius conuenire poterit, vel mandati, vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait, debere dari [g] actionem ei, qui institorem præposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

2. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

EO nomine, quo institor contraxit: si modò aliter rem suam seruare non potest.

Institoris etymologia. Qui dicuntur institores.

3. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

INstitor appellatus [h] est ex eo, quod negotio gerendo instet. nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet [i] alij negotiationi.

4. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

CVm interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendant [k] *. nec mutat causam actionis [l] locus [m] vendendi emendíve: cùm vtroque modo verum sit, institorem emisse aut vendidisse.

8. *De libitinario & pollinctore.* 9. *De seruo pistoris vendente panem.* 10. *De discipulo fullonis.* 11. *Quibus ex causis hæc actio competit.* 16. *De fideiussore institoris.* 17. *Si decesserit is qui præposuit.* 18. *Si procurator, tutor, curator præposuerit.*

5. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

CVicunque [n] igitur negotio præpositus sit, institor rectè appellabitur. 1 ¶ Nam & Seruius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario [o] gestum sit, vel eo, quem quis ædificio præposuit, vel frumento coemendo in solidum eum teneri.

2 ¶ Labeo quoque scripsit, si quis [p] pecuniis fœnerãdis, agris colendis, mercaturis, redempturísque [q] faciendis præposuerit, in solidum eum teneri.

3 ¶ Sed & si in mensa habuit quis seruum præpositũ, nomine eius tenebitur.

4 ¶ Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarij, vel lintearij [r] dant vestem circumferendã, & distrahendam: quos vulgò circitores [f] appellamus.

5 ¶ Sed & muliones quis propriè institores appellet.

6 ¶ Item fullonum & sarcinatorum præpositus: stabularij quoque loco institorum habendi sunt.

7 ¶ Sed & si tabernarius seruum suum peregrè mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas: loco institoris habendum, Labeo scripsit.

b 4.C.25.*Paul.2.sent.*8.

c *Synops. Bas.*8.*tit.*1. ab institore negotio proposito sic dicta: vt exercitatoria à præponẽte, quia magisteriæ actionis nomen inelegans videtur.

d Qui pręposuit institorem tabernæ, conueniri quidem potest ab jis qui cũ eo contraxerunt, *vt hic.* non autem experiri potest aduersus eos, nisi proprium seruũ tabernæ pręposuerit *vers. sed non idem. Synops. & Titul.* 1.c.1. 1. *Harmenopul.*2.§.57. si verò seruus alienus aut homo liber est, habet aduersus ipsum antè dominum actionẽ mandati vel negotiorum gestorum, *vers. si antẽ.* Habet & actionem in eos, qui cũ tabernæ pręposito contraxerunt, *vers. Marcellus.* si aliter rẽ suã seruare non potest. *l. 2.j.eod. Synops.Basilic.*18. *Tit.*1.c.1.

e sicut commoda sentimus ex actu præpositi institoris, ita & incõmoda sentire debemus. Et ideo qui seruum, siue filium, filiámve familiàs, siue ancillam præposuit negotiis vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conuenitur. *Paul.2.sent.8.§.1.*

f *l.149.j.de reg.iur.*

g cur ita? *v.l.79.j.de verb.obl.l.5.j.de præt stipul.*

h Institor, qui negotio instat. *l.18.j.eodem.*

i Institor qui præest tabernæ vel cuilibet alij negotiationi, *vt hic & l.5.j.eod.* Cuilibet, putà insulæ, ædificio, frumento coemendo, pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturis mensæ, vestibus & linteis circũferendis, mulis, fulloniæ, sarciendis vestibus, stabulo, mercibus emẽdis, libitinæ, pani. *l.5.§.1.& sequentibus j.*

k *adde l.27.in fin.ĩ.de petit.hered.*

l locus non mutat causã actionis.

m locus vendendi & emendi non mutat causam actionis. addè l.18.j.eod.

n facit *l.16.j.eod.*

o Insularius, insulæ custos. *v.quæ scripsi ad l.16.§.1. ĩ.de vsu & habit.*

p *vide Paul.2.sent 8.§.2.*

q fortè captiuorum.

r ita iunguntur vestiarij & lintearij *in l.7.Cod.de excusat.muner.*

f Circuitores.

a Libitina, (quæ alia est à Libetina cuius meminit Varro 5. *de ling.* Aug. 4. *de ciuit.* 8) de dea Venere dicitur: in cuius templo vendebantur ea quæ ad sepulturam pertinebant. *vide Plutarchum in Problemat. Romanis num.* 23. an tu Aruntium & Atetiũ & cæteros, qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eandẽ habere quæ designatores & libitinarios, vota? *Seneca 6. de benef.* 38. Hinc Romæ Libitinensis porta. *Lampridius in Cõmodo*: per quá efferebantur cadauera: quoniá lege cautum erat ne quis in vrbe sepeliretur. Libitina sumitur etiam pro sepulturæ impensis. vix libitina suffecit. *Liu.* 40. pro arte sepeliendi, hinc libitinã exercere. *Val.* 2. libitinæ quæstus. *Horat. 2. serm.* 6. pro lecto mortuorum. *Horat. 3. Carm.* 3.

8 ¶ Idẽ ait, si libitinarius [a], quos Græcè νεκροθάπτας [b]. i. *mortuorum sepultores* vocant, seruum pollinctorem [c] habuerit, isque mortuum spoliauerit, dandam in eum quasi institoriam actionem: quamuis & furti & iniuriarum actio competeret.

9 ¶ Idem Labeo ait: Si quis pistor seruum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum; deinde is, pecunia accepta præsenti, vt per dies singulos eis panem præstaret, conturbauerit: dubitari nó oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat.

10 ¶ Sed & cùm fullo peregrè proficiscens, rogasset, vt discipulis suis [d], quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cuius profectionem vestimenta discipulus accepisset, & fugisset: fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin verò quasi institor, teneri eũ. planè si [e] adfirmauerit mihi, rectè me credere operariis suis: non institoria, sed ex locato tenebitur.

11 ¶ Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum, qui [f] præposuit: sed [g] ita, si eius rei gratia, cui præpositus fuerit, contractum est: "id est dumtaxat ad id, quod eum præposuit."

12 ¶ Proinde si præposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione. ¶ Item si fortè ad emendum "eum" præposuero, tenebor dumtaxat ex vendito. Sed neque, si ad emendum, & ille vendiderit: neque, si ad vendendum, & ille emerit, debebit teneri. ídque Cassius probat.

13 ¶ Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emẽdas merces præposito, locus est institoriæ. Idémque [h], & si ad pensionem [i] pro taberna exsoluenda. Quod ita verũ puto, nisi prohibitus fuit mutuari.

14 ¶ Si ei, quem ad [k] vendendum, emendúmve oleum præposui, mutuum oleum datum sit: dicendum erit institoriam locum habere.

15 ¶ Item si [l] institor, cùm oleum vendidisset, annulum [m] arræ nomine acceperit, neque eum reddat: dominũ institoria teneri. nam eius rei, in quam præpositus est, cõtractum est. nisi [n] fortè mandatum ei fuit, præsenti pecunia vendere. Quare si fortè pignus [o] institor ob pretium acceperit: institoriæ locus erit.

16 ¶ Idem fideiussori [p], qui pro institore interuenerit, institoria competit. eius enim rei sequella est.

17 ¶ Si "ab alio" institor sit præpositus, is tamẽ decesserit, qui præposuit, & heres [q] ei extiterit, qui eodem institore vtatur: sine dubio teneri eum oportebit. nec non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est: æquum est ignoranti dari institoriam actionem.

18 ¶ Sed & si procurator meus [r], tutor, curator, institorem præposuerit: dicendum erit, veluti à me præposito, dandam institoriam actionem.

6. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SEd & in ipsum procurarorem, si [s] omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

Si negotiorum gestor præposuit. 1. *De institoris & præponentis sexu, conditione.* 2. *Et ætate.*

7. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SEd & quis meam rem gerens præposuerit, & ratum habuero: idem erit dicendum.

b κτερεσὴν legit. *Halo.* quem Græci [illegible]. *Alciatus ad l. Maximarum. Cod. de excusat. muner.*

c *vulg.* pollicitator, malè. Pollinctor Nonio est, qui pollincit, lauat & abluit corpora mortuorum: de quo *v. l.* 14. §. 4. ff. *de relig.* & Tertul. *in Apologetico*, mortuis parari silicernium, obbã, pollinctorẽ scripsit: vnde pollinctorum negotiatio. hic Alciatus *in l. Maximarum. Codice de excusat. mune um*, pollinctores eos esse putat, qui in funerib9 cœnas opiparas & panes ex pollice cõparant, quique Polluci & Græcis ταμιωπώλαι.

d huc refero Pauli sententiã. 2. *sent.* 8. §. *vlt.* Quod cùm discipulis, inquit, eorum qui officinis vel tabernis præsunt, contractum est, in magistros vel institores tabernæ, in solidum actio datur.

e *vide l.* 12. §. 13. ff. *man.*

f Qui exposuit non eorum omnium nomine tenetur quæ ab institore contracta, sed quæ abeo ita contracta, vt ad id pertinerent, ad quod ipse institor præpositus. *Synopsis Basilic. eodem c.* 3.

g *l.* 11. §. 5. ff. *eodem.*

h Præposito ad emendum, pecunia credi potest ad pẽsionem tabernæ soluendã. Qui ita credidit, institoriam actionem habet etiam aduersus eum qui pręposuit, nisi prohibitus fuit mutuari. *Synopsis ibid. c.* 3.

i ἐνοικίου Græcis *illo loco.*

k Præposito ad vendendum & emendum oleum, mutuo oleum dari potest: eóque nomine institoria actione tenebitur qui eum præposuerit oleo vendendo & emendo. Cur ita? qui permittit emere, idem mutuum accipere quoque permisisse dicendus est.

l Præpositus ad vendendum arram accipere, seu fidem de pretio habere potest, nisi mandatum sit vt præsenti pecunia venderet, vt statim pretium acciperet. *Synopsis ibidem.*

m *vt in l.* 11. §. 6. *vers. ego illud.* ff. *de act. empt.*

n Fidem de pretio habere non potest, qui iussus est præsenti pecunia vendere.

o Præpositus ad vendendum, pignus ob pretium accipere potest.

p Præpositus ad vendendum vel emendum, fideiussorem rei venditæ vel pretij nomine dare potest. qui ita fideiussit, actionem institoriam habet aduersus eũ qui præposuit. *Synopsis ibidem.*

q *l.* 15. ff. *eodem.*

r *l.* 1. *in fine.* ff. *quod iussu.*

s *vt l.* 58. 59. ff. *de procurat.*

t *l.* 1. §. 16. ff. *de exercitoria.* Institoria actione tenetur mulier si præposuerit vel pręposita fuerit, & pupillus si modò id fecerit cum authoritate tutoris. I. *Harmenopulus* 2. §. 58.

u §. 2. *in fine. Inst. quod cum eo.*

x Quilibet etiam præponit. *Synopsis Basilic.* 18. *Tit.* 2. *c.* 4.

y Institoriæ & exercitoriæ actionis similitudo.

z *l.* 1. §. 16. ff. *de exercitoria.* quia tenetur is qui seruum suum magistrum naui præposuit. *Synopsis d. cap.* 4.

a *dicto* §. 16.

b Institoria tenetur qui quem præposuit tabernæ etiam filiumfamilias [...] pupillum. §. 2. *l.* 8. ff. *eodem. Synopsis d. c.* 4.

c is autem non obligatur, *d.* §. 16. *in fine.*

1 ¶ Parui [t] autem refert, quis sit institor: masculus, an fœmina: liber [u], an seruus: proprius, vel alienus: item quisquis [x] præposuit. Nam & si mulier præposuit, competet institoria, exemplo [y] exercitoriæ [z] actionis. &, si mulier [a] sit præposita, tenebitur etiam ipsa. Sed & si [b] filiafamilias sit, vel ancilla præposita: competit institoria actio.

2 ¶ Pupillus autem institor obligat eum qui eũ præposuit [c], institoria actione: quoniam sibi [d] imputare debet, qui eum præposuit.

8. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

NAm "&" plerique pueros, puellásque tabernis præponunt.

9. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

VErùm si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur: si minus †, non.

10. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

EAtenus tamen dabitur in eum actio, quatenus [e] ex ea re locupletior est.

2. *De proscriptione ne contrahatur.* 7. *An concurrant institoria, & tributoria.* 8. *Si vicarium serui tui institorem fecero, túque cum eo contraxeris.*

11. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

SEd si pupillus heres [f] extiterit ei, qui præposuerat, æquissimum erit, pupillum teneri, quamdiu præpositus manet. remouendus [g] enim fuit à tutoribus, si nollent opera eius vti. 1 ¶ Sed & si minor vigintiquinque annis erit, qui præposuit: auxilio [h] ætatis vtetur non sine causæ [i] cognitione. 2 ¶ De quo palàm [k] proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur: is præpositi loco non habetur. nõ enim permittendum erit cum institore contrahere: sed, si quis nolit contrahi, prohibeat: cæterùm, qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione. 3 ¶ Proscribere palàm [l] sic accipimus: claris [m] literis, vnde de plano [n] rectè legi possit: ante [o] tabernam scilicet, vel ante eum locũ, in quo negotiatio exercetur: non in loco remoto, sed in euidenti. Literis, vtrùm Græcis, an Latinis? puto secundùm [p] loci condicionem: ne [q] quis causari possit ignorantiam literarum. Certè si quis dicat, ignorasse [r] se literas, vel non obseruasse, quod propositum erat, cùm multi [s] legerẽt, cúmque palàm esset propositum, non audietur.

4 ¶ Proscriptum [t] autem [u] perpetuò [x] esse oportet. cęterùm si "per" id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione, contractum sit: institoria locum habebit. Proinde si dominus quidẽ mercis proscripsisset, alius autem sustulit: aut vetustate, vel pluuia, vel quo simili contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret: dicendum, eũ, qui proposuit, teneri. Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius proponẽti nocere debet, nisi particeps doli fuerit, qui cõtraxit. 5 ¶ Condicio [y] autẽ prepositionis seruãda est. Quid enim, si [z] certa lege, vel interuẽtu cuiusdã personę, vel sub pignore voluit cùm eo cõtrahi, vel ad certã rem? æquissimum erit, id seruari, in quo præpositus est. Itẽ si plures habuit institores, vel cũ omnibus simul contrahi voluit, vel cũ vno solo: sed & si denũtiauit [a] cui, ne cum eo contraheret: nõ debet institoria teneri. nã & certam personã possumus prohibere

[...]tius vsitatis, seu idiomate eo loco vsitato proscribit, *vt hic.* quippe [...] tur, dicere non potest is qui contraxit, non propositas fuisse litteras [...] vidisse. *Synopsis Basilic.* 17. *Titul.* 2. *c.* 5. *& ibi Scholiastes.*

m Claræ litteræ, hîc opinor, quæ non per notas scriptæ.

n ἐξ ἐπιπέδου. *Synopsis ibid. v. l.* 5. §. 7. ff. *commodati.* Ex antiquo ære [...] & incomparabilis Bibliothecæ hæc verba citat Cuiacius, *apud forum* [...] *plano rectè legi possitur proscriptam habuerint.* & ex Iosepho 19. [...] λαῶς ἀναγινώσκεσθαι δύναται. Hæc est proponendarum legum cond[...] de C. Cæsar culpatur quòd minutissimis literis & angustissimo loco [...] ctigalibus proposuit, vtíne cui describere liceret. *Cuiac.* 7. *obs.* 29. vide [...] *l.* 13. §. 10. ff. *de excusat. tut.* o *l.* 47. ff. *de peculio.*

p Ignorantia supina non toleratur. Supina est, id ignorare quod [...] loco sit vbi contrahas, quódque ibidem multi legunt.

q Loci consuetudo in proscriptionibus publicis spectanda.

r Ignorantia an præsumatur & toleretur, dixi *ad l.* 6. *Cod. qui milit.* [...] tia (quæ animi inuisibilis qualitas est) signi aut coniecturis colligit[...]

s Præsumitur nemo ignorare, quod multi legunt, quódque palàm [...] id mihi generaliùs quàm par sit, videtur. Tutius ita loquamur. P[...] proscriptum id ignorasse, quod eo loco propositum est vbi contra[...] ibidem multi legerunt. *v. l.* 9. §. 2. ff. *de iuris & facti ignor.*

t Proscriptio semper proposita esse debet, ac lectu facilis. Præ[...] tustate, vel pluuia, vel qua re alia (fumo scilicet vel puluere) fuerit [...] ipso præposito sublata, contraxerit cum eo quispiam, doli minime [...] nem aduersus eos qui præposuerant habet. *Synopsis Basil. c.* 5.

u hinc & ex §. superiori collige, quinque necessaria in hac pro[...] scriptio claris literis, quæque intelligi possit, ante locum negotiatio[...] sita, perpetuò maneat. x vide Accursium *in l.* 2. *in fi.* ff. *quib. ex caus.* [...]

y ὅρος, modus, finis, potestas, lex. *Synopsis ibid.* Conditio in qua quis p[...] uanda. z *l.* 5. §. 11. ff. *eodem.*

a de eo dixi §. 2. ff. *eodem.*

a Inſtitoria actione qui præpoſuit inſtitorem, tenetur, ſi interdum cum inſtitore contrahi permittit, interdum prohibet: ídque propter continuam variationem. *Synopſis ibidem.*
b Variationis continuę exemplum hoc profertur à Gręcis, Hodie proſcribendo vetuit quis de vino cũ inſtitore cõtrahi: cras de oleo. hoc modo variè proſcriptio mutatur. *Scholiaſtes apud authorem Synopſ. ibidem.*

contrahere, vel certum genus hominum, vel negotiatorum: vel certis hominibus permittere. Sed ſi [a] aliàs cum alio contrahi vetuit, continua [b] variatione [c]: danda eſt omnibus aduerſus eum actio. neque enim decipi [d] debent contrahentes.

6 ¶ Sed ſi [e] in totum prohibuit, cum eo contrahi, prępoſiti loco non habetur. cùm magis [f] hic cuſtodis ſit loco, quàm inſtitoris. ergo nec vẽdere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna.

7 ¶ Si [g] inſtitoria rectè [h] actũ eſt, tributoria ipſo iure locum nõ habet. neque enim poteſt habere locum tributoria in merce dominica. quòd ſi non fuit inſtitor dominicæ mercis, tributoria ſupereſt actio.

8 ¶ Si à ſeruo tuo operas vicarij eius conduxero, & eum merci meæ inſtitorem fecero, íſque tibi mercẽ vendiderit: emptio eſt. nam, cùm [i] dominus à ſeruo emit, eſt emptio: licèt [k] non ſit dominus obligatus. vſque adeo, vt etiam pro emptore & poſſidere, & vſucapere [l] dominus poſſit.

12. *Iulianus* lib. 11. Digeſtorum.

ET ideo vtilis inſtitoria actio aduerſus me tibi competet. mihi verò aduerſus te, vel de peculio diſpenſatoris, ſi ex cõducto agere velim: vel de peculio vicarij, quòd ei mercem vendendam mandauerim: pretiúmque, quo emiſti, in rem tuam verſum videri poterit, eo quòd debitor ſerui tui factus eſſes.

Si ſæpius agatur inſtitoria. 1. De nouatione. 2. De pluribus præponentibus.

13. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

HAbebat quis ſeruum merci [m] oleariæ præpoſitum Arelatæ [n]: eundem & mutuis pecuniis accipiendis. acceperat mutuam pecuniam. putans creditor ad merces eum accepiſſe, egit propoſita [o] actione: probare non potuit, mercis gratia eum accepiſſe. licèt conſumpta eſt actio, nec amplius agere poterit, quaſi pecuniis quoque mutuis accipiendis eſſet præpoſitus: tamen Iulianus vtilẽ ei actionem competere ait.

1 ¶ Meminiſſe autem oportebit, inſtitoria dominum ita demum teneri, ſi non nouauerit [p] quis eam obligationem, vel ab inſtitore, vel ab alio nouandi animo, ſtipulando. 2 ¶ Si duo pluréſve tabernam exerceant, & ſeruum, quem ex diſparibus partibus habebant, inſtitorẽ [q] præpoſuerint: vtrùm pro dominicis partibus teneantur, an pro æqualibus: an pro portione mercis. an verò in ſolidum, Iulianus quærit. & verius eſſe ait, exemplo exercitorum, & de peculio actionis, in ſolidum vnũquemque conueniri poſſe. & quidquid is præſtiterit, qui cõuentus eſt, ſocietatis iudicio [r], vel communi diuidundo cõſequetur. quam ſententiam & ſuprà probauimus.

14. *Paulus* lib. 4. ad Plautium.

IDem erit, & ſi alienus ſeruus communi merci præpoſitus ſit. nam aduerſus vtrumque [ſ] in ſolidum actio dari debet: & quod quiſque præſtiterit: eius partem, ſocietatis, vel communi diuidundo iudicio conſequetur, certè vbicũque actio ſocietatis, vel communi diuidundo ceſſat: quemque pro parte ſua condemnari oportere, conſtat. veluti, ſi is, cuius ſeruo creditum eſt, duobus heredibus inſtitutis, ei ſeruo libertatem dederit. nam heredũ quiſque pro ſua parte conueniendi ſunt: quia ceſſat inter eos cõmuni diuidundo iudicium.

De tempore harum actionum. de herede.

15. *Vlpianus* lib. 28. ad Edictum.

NOuiſſimè ſciendum eſt, has actiones perpetuò dari, & in heredem [t], & heredibus.

De villico.

c Variatio continua in homine ſeu præponente inſtitoré non ferenda.
d Deceptio cõtrahentibus nocere non debet.
e Qui cum inſtitore in totum contrahi prohibet, non præpoſitus ſed cuſtos eſt: nec alienare quidquam poteſt. *Synopſis ibidem.*
f Cuſtodis & inſtitoris differẽtia. Cuſtos tabernæ vẽdere mercem non poteſt. Inſtitor, poteſt.
g Inſtitoria qui agit, ex contractu in merces dominicas experitur. Tributoria verò in peculio datur, non in merce dominica. Priore qui rectè agit, ad aliam redire non poteſt. vnde notant contrarias actiones ſimul non oriri: ſed & eum qui priore loco, iuſta actione experiatur, ad ineptam recurrere nõ poſſe: qui inepta vtatur, apta, vt ſubſidiaria, vti poſſe. *arg. l. 1. Codice de furtis*
h quia contraxerunt in merce dominica.
i *vide l. 5. §. 1. ſ. de exercitoria.*
k *facit l. 4. ſ. de iudicijs.*
l Vſucapionem perfici ex contractu qui iure ciuili non valeat, hinc colligunt.
m ſeruos etiam præficiebãt veteres mercibus & mutuis pecuniis dandis.
n Arelati. *Halo.* vrbs ea Ἀρελάται Straboni dicitur *lib. 3.* in quam pater Tiberij Cæſaris colonias deduxit. teſte Suetonio in Tyberio: in eadem Cõſtantinus magnus Synodum conuocauit. *Euſebius 10. Hiſt. Eccleſ. 5.* Iunior Conſtantinus Theatrales ludos ſumptuoſiſſimè edidit anno imperij ſui 30. *teſte Ammiano* 14. Iuſtinianus Germanis eã attribuit, vt iis aduerſus Gotthos vteretur: *Procop. 3. de bello Got.* Plinius. Coloniam Sextanorum eam vocat: quoniam ex ſexta legione coloni eò deducti ſunt. Reipublicæ Arelatenſium meminit lex 34. ff. *de vſufructu legato.*
o Inſtitoriæ.
p vide Bartolum *in l. ciuitas 27. ſ. de reb. creditis.*
q Inſtitoria contra dominum non competit, vbi prima actio nouatur.
r *l. 3. ſ. de exercitoria.*
ſ *l. 4. §. 1. ſ. de exercitoria.*
t *l. 5. §. pen. ſ. eodem.*
u Ex vilici contractibus, non datur in præponentẽ actio. eſt enim fructuum tantùm ſuſceptor: niſi fortè permiſſum ei ſit aliquid diſtrahere. *Synopſis Baſilicon 18. Titul. 1. c. 9.*
x villicus, qui Græcis διοικητὴς χωρίου, actor fundi. *Synopſis Baſilicon eodem c. 9.* eſt Præpoſitus rationibus ruſticis, fructibus percipiendis, vniuerſóque operi ruſtico. *l. 8. ff. de inſtructo. l. 31. ff. de adim. leg.* Sed Poetæ transferunt eam appellationem ad Præfectos quoſlibet: vt Iuuenal. ad Præfectum vrbi *Satyr. 4.* & Patauina inſcriptio, ad Præfectum ærarij. *v. Cuia. ... obſ. ...*
y *ſub.* inſtitoria. Eſt enim vilicus alius ab inſtitore.
z Vilicus propter fructus percipiendos præponitur, non propter quæſtum.
a Cuſtodes caſtrorum fundos in emphyteuſim dare non poſſe, hoc loco colligit vetus interpres Gulielmus Cuneus.

16. *Paulus* lib. 29. ad Edictum.

SI [u] cum vilico [x] alicuius contractum ſit, non datur in dominum actio [y]: quia vilicus propter [z] fructus percipiendos, non [a] propter quæſtum præponitur. Si tamen vilicum diſtrahendis quoque mercibus præpoſitum habuero: nõ erit iniquum, exemplo [b] inſtitoriæ, actionem in me competere.

Si quis mancipiis, vel iumentis pecoribúſve emendis vendendíſve præpoſitus ſit. 1. De ſeruo alieno præpoſito. 2. De morte eius qui præpoſuit. 4. De denunciatione, ne inſtitori credatur. 5. De actione directa.

17. *Idem* lib. 30. ad Edictum.

SI quis mancipiis, vel iumentis, pecoribúſue emendis, vendendíſque præpoſitus ſit: non ſolùm inſtitoria cõpetit aduerſus eum, qui præpoſuit: ſed etiam redhibitoria, vel ex ſtipulatu duplæ ſimplæve in ſolidũ actio danda eſt. 1 ¶ Si ſeruum Titij inſtitorem habuerit: vel tecũ ex hoc edicto, vel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero. Sed ſi tu cum eo contrahi vetuiſti [c], cum Titio dumtaxat agi poterit.

2 ¶ Si impubes patri habendi inſtitores, heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit: dicendum eſt, in pupillum dari actionem, propter vtilitatem promiſcui vſus [d]. quemadmodum vbi poſt mortem tutoris, cuius authoritate inſtitor præpoſitus eſt, cum eo contrahitur [e].

3 ¶ Eius contractus certè nomine, qui ante aditã hereditatem interceſſit, etiam ſi furioſus heres exiſtat, dandam "eſſe" actionem, etiam Pomponius ſcripſit. non enim imputandum eſt ei, qui ſciens dominum deceſſiſſe, cum inſtitore exercente mercem contrahat.

4 ¶ Proculus ait, ſi denuntiauero tibi ne ſeruo à me præpoſito crederes, exceptionẽ dãdam [f]. *ſi ille illi non denuntiauerit, ne illi ſeruo crederet.* ſed ſi ex eo contractu peculium habeat [g], aut in rem meã verſum ſit, nec velim, quo locupletior ſim, ſoluere: replicari de dolo "malo" oportet. nam videri [h] me dolum "malum" facere, qui ex aliena iactura lucrum quæram.

5 ¶ Ex hac cauſa [i] etiam condici poſſe, verum eſt.

Definitio inſtitoris.

18. *Idem* libro ſingulari de variis lectionibus.

INſtitor [k] eſt, qui tabernæ, locóve, ad emendum, vendendúmve præponitur [l]: quíque ſine loco [m] ad eũdem actum præponitur.

De procuratore accipiendis pecuniis præpoſito. 1. De manumiſſione inſtitoris. 2. Si pater pro filio inſtitore fideiuſſerit. 3. Quibus ex cauſis inſtitoria competit.

19. *Papinianus* lib. 3. Reſponſorum.

IN eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præpoſuit, vtilis ad [n] exemplũ inſtitoriæ dabitur actio. quod æquè faciendum erit, & ſi procurator ſoluendo ſit, qui ſtipulanti pecuniam promiſit.

1 ¶ Si [o] dominus, qui ſeruum inſtitorem apud menſam pecuniis accipiendis habuit, poſt libertatem quoque datam, idem per libertum negotium exercuit, varietate ſtatus [p] non mutabitur periculi cauſa.

2 ¶ Tabernæ præpoſitus à patre filius, mercium cauſa mutuam pecuniã accepit. pro eo pater fideiuſſit. etiam [q] inſtitoria ab eo petetur. cùm [r] acceptæ pecuniæ ſpeciem, fideiubendo, negotio tabernæ miſcuerit.

3 ¶ Seruus [ſ] pecuniis tantùm [t] fœnerãdis præpoſitus, per interceſſionem æs alienum ſuſcipiens, vt inſtitorem [u], dominum inſolidum iure prætorio non adſtringit. quod

b Cur ita? *collige ex l. 5. ſ. eodem. vide l. 19. ff. eod.*
c *v. l. 11. §. 2. 3. ſ. eod.*
d commerciorum. *Liuius 34. 38. adde l. 14. §. 1. ſ. de minor. l. 12. §. 1. in fi. ff. de auth. r. tut.*
e hinc collige, morte eius qui inſtitorem prępoſuit mercaturis faciendis, nõ finiri præpoſitionem & inſtitoris officiũ: ſed inſtitorem remouendum eſſe. *l. 11. ſ. eodem.* interim notandum, quòd ſi tibi in hoc dederim nummos, vt Sticho crederes, & me mortuo ignorans dederis, nón facias accipiẽtis. *l. pen. ſ. de reb. cred.* Cur tam variè? an quia inſtitor à diſpẽſatore ſeparandus ſit? Qua in re tãdem? quòd illius negotium ad rempub. ſpectet. *l. 1. §. 20. ſ. de exercit.* huius autem mandatum priuatæ potius accedit, quàm præpoſitioni publicæ. *v. Cuiac. 8. ad Af.*
f *ſub.* ſi velis me in ſolidum conuenire inſtitoria.
g i. in peculium vertat.
h Dolo facit qui aliena iactura lucrum quærit. *vide l. 14. ſ. de condict. indebiti.*
i *l. 29. ſ. de rebus cred.*
k Inſtitor eſt, qui ad emendũ, vendendúmve præpoſitus eſt loco alicui, vel ſine loco. *Synopſis Baſilic. eodem c. 11.*
l quique inſiſtit *l. 3. l. 5. ſ. eodem. §. 2. verſ. inſtitoria. Inſtitut. quod cum eo.*
m facit. *l. 4. ſ. eod.*
n *l. 16. in fi. ſ. eod. l. 5. Cod. eod. l. 10. §. 5. ff. mandati.*
o ſi præpoſitus à me ſeru[9], poſt libertatem quoque datam permanſerit in negotiatione, inſtitoria obligatus maneo. *Synopſis ibid. c. 12.*
p *l. 58. §. 2. ff. pro ſocio.*
q Etiam dictio implicatiua.
r Inſtitoriam actionem fideiuſſoria obligatio non tollit, i. etiamſi pro filio in cauſa mercium paternarum contrahente, ipſe fideiuſſerit pater, datur inſtitoria etiam actio in patrem, non tantùm ex fideiuſſionẽ. Qui ità fideiubet, non tollit naturam ſeu actionem inſtitoriam.
ſ Atqui pro ſeipſo fideiuſſiſſe pater videtur. *l. heres. § ſeruo. ff. de fideiuſſ.* Imò pro filio. *l. ſed Iulianus. §. interdum. ff. ad Macedon.*
t *l. vlt. ff. quod cum eo.*
u vt inſtitor. *Hal.* i. inſtitor non obligat dominum niſi ad id quod eſt præpoſitus. *Bart.* Contrahens appoſito nomine officij, in dubio contemplatione officij, non ſuo nomine contrahere videtur. *Bart.* ideóque, ſi curator, citra fraudem, dotem nomine pupillæ vt curator pollicetur, poſt æs alienũ pupillæ emergens, ſupra vires patrimonij eius nõ tenebitur. *l. 43. §. 1. ff. de adm. tut.* idẽ dicendũ eſt, ſi eo quẽ diximus modo curator vel tutor pecuniã ſe ſoluturum cauit. *v. l. 5. in pr. & fi. ff. quando ex facto tut.* ſecus ſi vt procurator & proprio nomine ſe obligauit. *l. ſeruum. ff. mandati.*

ſ iiij

a Fœnerandis tantùm pecuniis præpositus, fideiubendi pro alio mandatum habere non intelligitur: neque si fideiusserit, dominũ institoria obligabit. Quid si cum fœnori pecuniam dare vellet Titio, ab eodem delegatus fuerit Seio? rectè Seius pecuniam petierit ab institoris domino: cui vicissim actio datur aduersus Titiũ, quo delegante, institor Seio pecuniam promisit.

autem pro eo, qui pecuniã fœnerauit [x], per delegationem alij promisit: à domino rectè petetur, cui pecuniæ creditæ contra eum, qui delegauit, actio quæsita est.

De morte præponentis.

20. *Sceuola* lib. 5. Digestorum.

LVcius Titius mensæ numularię, quam exercebat, habuit libertum præpositum. is Gaio Seio cauit in hæc verba: *Octauius* [a] *Terminalis, rem agens Octauij* [b] *Felicis, Domitio Felici salutem. habes* [c] *penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalẽdas Maias*, quæsitum est, Lucio Titio defuncto, sine herede, bonis eius venditis, an ex epistola iure conueniri Terminalis possit. respondit, nec iure his verbis obligatum, nec æquitatem conueniendi eum superesse: cùm id, institoris officio [e], ad fidem mensæ protestandam, scripsisset.

DE TRIBVTORIA [f] actione.

TIT. IIII.

Vtilitas edicti. 1. *Mercis appellatione quid contineatur.* 2. *Differentia mercis peculiaris, & peculij.* 3. *De sciẽtia, & patientia domini.* 4. *Potestatis verbum quomodo accipitur.* 5. *De his qui bona fide seruiunt, vel in quibus vsumfructum habemus.*

Vlpianus lib. 29. ad Edictum.

HVivs quoque [g] edicti nõ minima vtilitas est: vt dominus, qui [h] alioquin in serui cõtractibus priuilegium [i] habet, (quippe cum de peculio dumtaxat teneatur: cuius peculij [k] æstimatio, deducto quod domino debetur, fit) tamen si scierit seruũ peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, ex hoc edicto in [l] tributum vocatur [m].

1 ¶ Licèt mercis [n] appellatio angustior sit, vt neque ad seruos [o] fullones, vel sarcinatores, vel textores, vel venaliciarios pertineat: tamen Pedius libro quintodecimo scribit, ad omnes negotiationes porrigendum edictum.

2 ¶ Peculiarem [p] autem mercem, non sicuti peculium accipimus. quippe peculium [q] deducto quod domino debetur, accipitur: merx peculiaris, etiam si [r] nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, si sciente eo negotiabitur.

3 ¶ Scientiam [s] hîc eam accipimus, quæ habet & voluntatem. sed (vt ego puto) non volũtatem, sed patientiã: non enim velle debet dominus, sed non nolle [t]. si igitur scit, & non protestatur, & contradicit: tenebitur actione tributoria.

4 ¶ Potestatis [u] verbum ad omnem sexum, item [x] ad omnes, qui sunt alieno iuri subiecti, porrigendum erit.

5 ¶ Non solùm ad seruos pertinebit tributoria actio, verùm ad eos quoque, qui [y] nobis bona fide seruiunt: siue liberi, siue serui alieni sunt: vel in quibus vsumfructum habemus.

2. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

VT tamen merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

De seruo communi. 1. *De seruo pupilli vel furiosi.*

3. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SEd si [z] seruus communis sit, & ambo sciant domini: in vtrumlibet ex illis dabitur actio. at si alter scit, alter ignorauit: in eum, qui scit, dabitur actio: deducetur tamen solidum: quod ei qui ignorauit debetur. Quòd si ipsum quis ignorantem conuenerit: quoniam de peculio conuenitur: deducetur etiam id, quod scienti debetur: & quidem in solidum, nam & si ipse de peculio conuentus esset, solidum, quod ei deberetur, deduceretur. & ita Iulianus libro duodecimo Digestorum scripsit.

1 ¶ Si seruus pupilli, vel furiosi, sciente tutore, vel curatore, "in" merce peculiari negotietur *: dolum quidem

b An fœnori recepit? an potius fœnori dedit? Illud verius.

c Prænomen patroni liberti adsumebãt, *vt hic:* Octauius Terminalis libertus rẽ agens Octauij Fœlicis.

d qui superius dictus est Luci⁹ Titius: vt hinc colligant, veteres interdũ quadrinomios fuisse.

e *vide quæ scripsi ad Lucinius* 24. *ff. depositi.*

f sic enim legẽdum est, nõ Tributaria. §. 2. *ff. eod.* §. 3. *Inst. quod cum eo.* Cur ita appellatur? *v. d. l.* 1. *ff. eod.*

g hic sermo ad superiores titulos refertur. *l.* 1. *in pr. s. de exercit. l.* 1. *s. de instit.*

h Actione de peculio mota, deducit dominus quod sibi debetur, si quidem ignorabat: si verò sciebat seruum negotiari in merce peculiari, velut extraneus creditor, venit in actionẽ (quæ tributoria, *διαιρετικὴ* dicitur) quæ inter dominum & eos qui cum seruo contraxerũt, pro rata lucrum diuidit, qualiscunque tandem sit negotiatio, siue terra, siue mari. Verbi gratia, si contigerit seruum, diuersis, atque etiam domino suo debere, cogitur in mediũ proferre merces suas, quarum pro rata eius alieni fit diuisio: nec in vllo dominus potior est, sed debitum æqualiter diuiditur. *Synopsis Basilic.* 18. *Titul.* 2. *c.* 1. *& ibid. Scholiastes.*

i vt sit prior. *l.* 52. *in pr. ff. de peculio.*

k Peculium æstimatur deducto eo quod domino debetur, *vt hic & §.* 2. *

l *ἀναλόγως διαιρεῖται τὰ φορτία.* Tributoria actio ab institoria differt. Institoria agitur in solidũ aduersus eũ qui præposuit: Tributoria ad peculium. Et institoria quidem semper agitur aduersus eum qui præposuit: Tributoria verò ad merces peculiares serui qui magnum æs alienum contraxit, quæ quidem inter creditores atque dominum merces pro rata diuidit. *Scholiastes apud authorem Synopseos Basilic.* 18. *Tit.* 1. *c.* 1.

m id est, ad æquam tributionem primùm vocetur: si iniquè partitus fuerit, hac etiam actione tenebitur, quæ correctoria est iniquæ tributionis mercium peculiarium à patre vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus eo sciente filiusfam. vel seruus negotiabatur. *Cuiac. hic.*

n Mercis appellatione propriè non continentur mancipia, sed lata significatione. *adde l. Mercis & l. Mercem ff. de verb. signif.*

o *l.* 5. §. 14. *s. eod. l.* 207. *ff. de verb. signif.*

p Peculij & peculiaris mercis differentia.

q Peculiũ dicitur quod superest eo deducto quod domino debetur.

r Tributoria actio locum habet, etiamsi nihil sit in peculio. *Synopsis ibid.*

s Scientiam in tributoria actione accipimus, non pro voluntate, sed quippe si dominus sciat, nec protestetur, aut contradicat, actione tributoria. *Synopsis ibidem.*

t nolle est scienter & palam refragari. Velle, ei contrarium: non Nolle.

tutoris, vel curatoris nocere pupillo [a], vel furioso non debere puto: nec tamen lucrosum esse debere. & ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum peruenerit. idem & in furioso puto: quamuis Pomponius libro octauo epistolarum, si soluendo tutor, si ex dolo eius pupillum teneri scripsit. & sanè hactenus tenebitur, vt actionem, quam contra tutorem habeat, præstet.

2 ¶ Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit, si eius ætatis [b] sit, vt doli capax sit: efficere vt teneatur. quãuis scientia eius non [c] sufficiat ad negotiationem. quid ergo est? scientia quidem tutoris, & curatoris debet facere locum huic actioni. dolus autem quatenus noceat, ostendi [d].

4. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SI pupillus, cuius tutor scierit, pubes factus, vel furiosus, sanæ mentis, dolo admittant: tenentur ex hoc edicto.

De scientia & dolo procuratoris. 1. *De seruo vicario.* 2. *De ancilla.* 3. *De institore serui.* 4. *De merce: & eo quod est extra mercem.* 6. *Qui vocantur in tributum.* 7. *De causa ex qua domino debetur.* 8. *De merce pignerata.* 9. *Si domino vel eis debeatur, qui sunt in eius potestate.* 10. *De pluribus dominis.* 11. *De peculio & merce, & pretio mercis.* 13. *De instrumento tabernæ, & cæteris quæ seruus habet extra peculium.* 14. *De mancipiis.* 15. *De pluribus creditoribus separatis.* 16. *De duabus tabernis eiusdem negotiationis.* 17. *Qui sunt potiores vel non.* 19. *De tribuendo pro rata si vnus agat tributoria.*

5. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

PRocuratoris [e] autem scientiam, & dolum nocère debere domino, neque Pomponius dubitat, nec nos dubitamus.

1 ¶ Si vicarius serui mei negotietur: si quidem me sciente, tributoria tenebor: si me ignorante, ordinario sciente, de peculio eius actionem dandam Pomponius libro sexagesimo scripsit: nec deducẽdum [f] ex vicarij peculio, quod ordinario debetur: cùm id quod mihi debetur, deducatur: sed si vterque scierimus: & tributoriam, & de peculio actionem competere ait. tributoriam, vicarij nomine. de peculio verò, ordinarij. eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur. sic tamẽ, vt vtrumque tribuatur. & quod mihi & quod seruo debetur. cùm, si seruus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei à vicario debetur. 2 ¶ Sed, & si ancilla [g] negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. 3 ¶ Item parui refert, cum ipso seruo contrahatur, an cum institore eius.

4 ¶ *Mercis* [h] *nomine* meritò adiicitur [i], ne omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat. 5 ¶ Per hanc actionem tribui iubetur, quod [k] ex ea merce, & quod eo nomine receptum est. 6 ¶ In [l] tributum autem vocantur, qui in potestate habent, cum creditoribus mercis.

7 ¶ Sed est quæsitum: dominus vtrùm ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an verò & si ex alia causa. & Labeo ait, ex quacunque causa [m] ei debeatur. paruíque referre, ante mercẽ, an postea ei debere quid seruus cœperit. sufficere enim, quòd priuilegiũ deductionis perdidit. 8 ¶ Quid tamen si qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? puto debere dici præferendos [n] domino iure pignoris. 9 ¶ Siue autem domino, siue his, qui in potestate eius sunt, debeatur: vtique erit tribuendum. 10 ¶ Sed si duo, plurésve domini sint: vtique omnibus tribuetur pro rata debiti sui.

11 ¶ Non [o] autem totum peculium venit in tributum: sed [p] id dumtaxat, quod ex ea merce est: siue merces manent, siue pretium earum receptum, conuersumve est in peculium. 12 ¶ Sed & si adhuc debeatur mercis nomine à quibusdã, quibus solebat seruus distrahere: hoc quoque tribuetur: prout fuerit receptum. 13 ¶ Si præter mercem seruus iste in taberna [q] habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? & Labeo ait, & hoc tribui. & est æquissimum. plerumque enim hic apparatus [r] ex merce est, immo semper. Cętera tamen, quæ extra hæc in peculium ...

§ 9 §. 10. *ff. eodem.* quod si merces domino oppignoratæ sunt, domino ... 8. *ff. eodem. Synopsis ibid.*

m siue ex contractu, siue ex rationum libris, siue ex delicto. ...

n Creditorem qui semen ad seminandum dedit, aliis etiam ... ribus præferri hinc colligunt, cùm sit causa fructuum percipiendo... *varijs in forma libelli. §. sub ea. vers. quid autem.*

o Non totum peculium, sed quidquid ex merce est, tribuitur ... receptum est, quódque comparatum est ex ea peculium: quæq... instrumenta. Hæç enim semper dominij esse creduntur, *vt hic. §.* 11. ... *ibidem.*

p §. 5. *s. eodem.* §. 13. *ff. eodem. l.* 11. *ff. eodem.*

q *al.* in taberna.

r *vide l.* 12. *ff. de instructo.*

lium habuit, non tribuentur: vt putà argentum habuit, vel aurum, nisi si hæc ex merce comparauit.

14 ¶ Item si[a] mācipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam hæc tribuentur.

15 ¶ Si plures habuit seruus creditores, sed quosdam in mercibus certis: an omnes in ijsdem confundendi erūt, & omnes in tributum vocandi? vtputà duas negotiationes exercebat, (putà sagariam[b] & lintearium) & separatos habuit creditores. putà separatim eos in tributum vocari. vnusquisque enim eorum merci magis, quàm ipsi, credidit. 16 ¶ Sed si[c] duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, & ego fui tabernę (verbi gratia) quam ad Hucinum[d] habuit, ratiocinator, alius eius, quam trās Tiberim: æquissimum puto, separatim[e] tributionem faciendam: ne ex alterius re, mercéve, alij indemnes fiant, alij damnum sentiant.

17 ¶ Planè si in eadem[f] taberna merces deferebātur: licèt hæ, quæ existent, ex[g] vnius creditoris, pecunia sint comparatæ: dicendum erit, omnes in tributū venire, nisi fuerint creditori pigneratæ.

18 ¶ Sed si dedi mercem meam vendēdam, & exstat: videamus, ne iniquum sit, in tributum me vocari. & si quidem in creditum ei abiit, tributio locū habebit. enimuero si non abiit: quia rés venditæ non aliàs desinunt esse meæ, quamuis vendidero, nisi[h] ære soluto, vel fideiussore dato, vel aliàs satisfacto: dicendū erit, vindicare[i] me posse.

19 ¶ Tributio autem fit pro[k] rata eius, quod cuique debeatur. & ideo, si vnus creditor veniat desiderans tribui integram portionem, consequitur. sed quoniā fieri potest, vt alius quoque vel alij exsistere possint mercis peculiaris creditores: cauere[l] debet creditor iste, pro rata se refusurum, si fortè alij emerserint creditores.

6. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

NOn[m] enim hæc actio, sicut de peculio occupantis[n] meliorem causam facit: sed æqualem[o] condicionem quandoque agentium.

1. Si dominus tribuere nolit. 2. Si minus tributum sit. 3. Si dominus mercem perire passus est, aut auertit, aut vilius distraxit, aut pretium non exegit. 4. Si negauerit cuiquam deberi. 5. De tempore huius actionis. de successoribus.

7. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

ILlud quoque cauere debet, si quid aliud domini debitū emerserit, refusurum se ei pro rata. finge enim condicionale debitum imminere, vel in occulto esse. hoc quoque admittendum est. nam iniuriam dominus pati nō debet, licèt in tributum vocatur.

1 ¶ Quid tamen si[p] dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio, vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiendum eum. quæ sententia habet æquitatem. & plerumque arbitrum in hanc rem prætor debebit dare, cuius interuentu tribuantur merces peculiares.

2 ¶ Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur: in eum tributoria[q] datur, vt quanto minùs tributum sit, quàm debuerit, præstet. quæ actio dolum malum coercet domini. Minus[r] autem tribuere videtur, etiā si nihil tributum sit. Si tamen ignorans in merce seruum habere, minùs tribuit: non videtur dolo minus tribuisse: sed[s] re comperta, si non tribuat dolo "nunc" non caret. Proinde si sibi ex ea merce solui fecit, vtique dolo videtur minùs tribuisse.

3 ¶ Sed & si mercem perire passus est, aut eam auertit, aut vilioris data operæ distraxit, vel si ab emptoribus pretium non exegerit: dicendum erit, teneri eum tributoria, si dolus interuenit.

4 ¶ Sed etsi negauerit dominus cuiquam deberi: videndum erit, an tributoriæ locus sit. & est verior Labeonis sententia, tributoriam locum habere. alioquin expediet domino negare[t].

5 ¶ Hæc actio & perpetuò[u]: & in heredem datur, de[x] eo dumtaxat quod ad eum peruenit.

8. *Iulianus* lib. 11. Digestorum.

QVia[y] non de[z] dolo est, sed rei persecutionem cōtinet. quare etiam mortuo seruo dominus, itē heres eius perpetuò teneri debebit, propter factum defuncti: quamuis non aliter, quàm dolo interueniente competat.

De concursu actionis de peculio, & tributoria. 1. De herede.

9. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

QVod in herede dicimus, idem erit & in cæteris successoribus.

1 ¶ Eligere[a] quis debet, qua actione experiatur: vtrùm de peculio, an tributoria. cùm scit[b] sibi regressum ad aliam non futurum[c]. planè si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio audiendus erit.

2 ¶ Si[d] seruo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenerit, neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexagesimo scripsit heredem: nisi curauerit caueri sibi à seruo, vel deduxit à peculio, quod tribuendum erat: teneri tributoria. quæ sententia non est sine oratione. ipse enim auctor doli est, qui 'id' egit, ne in tribueret. toties[e] enim in heredem damus de eo, quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo.]

De emptore serui.

10. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

DE peculij actione etiam[f] cum emptore serui agi potest: tributoria non potest.

Collatio actionis de peculio, & tributoria.

11. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

ALiquando[g] etiam agentibus expedit potiùs[h] de peculio agere, quàm tributoria. nam in 'hac' actione de qua loquimur, hoc[i] solùm in diuisionem venit, quod in mercibus est, quibus negotiatur: quodque eo nomine receptum est. at in actione de peculio totius peculij quantitas spectatur: in quo & merces continentur. & fieri potest, vt dimidia fortè parte peculij, aut tertia, vel etiam minore negotietur. fieri præterea potest vt patri, dominóve nihil debeat.

Si quis ab vno de peculio ab alio tributoria conuenatur.

12. *Iulianus* libro duodécimo Digestorum.

ALius dumtaxat de peculio, alius tributoria serui nomine cum domino agit. quæsitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti præstaturus sit: respondit: * Tributoria actione tunc demum agi potest: cum[k] dominus, in distribuendo pretio mercis, edicto prætoris non satisfecit: id est, cùm maiorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit: veluti si, cùm in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta: tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit: cùm deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere: cùm igitur hoc fecit, nec intelligendus est seruum à se liberasse: eo quòd quinque adhuc, nomine eius, tributoria actione præstaturus sit. quare si agi de peculio cœperit, cùm fortè extra mercem peculium esset: quinque tanquam adhuc creditor serui, deducere debebit.

QVOD[l] CVM EO, QVI IN ALIEna[m] potestate est, 'negotium' gestum[n] esse dicetur.

TIT V.

Actiones competentes ex contractibus eorum qui in aliena potestate sunt.

Gaius libro nono ad Edictum Prouinciale.

---

a *l. 1. §. 1. s. eod.*
b hinc sagaria cōmunio. *l. 52. §. 4. j. pro socio.* sagarius, sagorū venditor.
c si quis duas negotiationes exercet, vel in diuersis locis tabernas habet, quarum diuersi sunt ratiocinatores, ac separatim earum nomine mutuum sumit: alterius negotiatiōis aut tabernæ creditores in tributionem merciū alterius non vocantur, *vt hîc.* si in eandem tabernam omnia deferantur, vocantur omnes: etiamsi videantur ex vnius pecunia omnia cō parata, nisi fortè pignorata illi fuerunt. *§. 17. j. eo.* Quod si merciū vendendarum nomine dedi, siquidem dominium transtuli, vocantur in tributum omnes: sin minus, non tribuuntur, sed ego eas vindico, quippe res venditoris esse non desinūt, nisi vel pretium, vel satisdationem, vel fideiussorem acceperit, *vt hîc. Synopsis ibid.*
d Buccinum. *Hal.* quòd magis placet. nam Publius Victor in quarta vrbis Romæ regione, Buccinam aureā vel Buccinū aureum collocat.
e separata coniungi non oportet. *Accurs.*
f *al.* eandem tabernam.
g nō statim meū est, quod ex mea pecunia comparatur, nisi sim pupillus. *l. 52. versi. planè j. de peculio.* miles. *l. 8. Cod. de rei vindicat.* nisi deposuerim sub fide publica apud mensam mensularij. *l. 24. §. 2. j. de rebus author iudicis. v. etiam quæ notaui ad l. 48. in fin. j. de furtis.*
h *§. 41. Instit. de rerum diuis.*
i vide quæ notaui *ad l. 24. §. 2. in fi. j. de rebus auctorit. iud.*
k *l. 7. §. 2. j. eod. §. 3. §. 5. vers. is quoque. Institut. quod cum eo.*
l *adde l. 57. in fine, s. de petit. heredit.*
m Occupantis non semper melior est conditio. *lege 10. l. 52. j. de peculio.*
n Tributoria & de peculio actionis differentia.
o Cur æqualem? An quia merci videntur credidisse non personæ?
p Cedere bonis posse, cum etiam qui soluendo sit, hinc colligunt: hac nimirum ratione, ne in bonis suis diuendendis laborem insumere cogatur: quod vt falsum meritò repudiandum est. Est enim cessionis beneficium inductum in subsidium, & inopis tantùm bono. *l. cùm & filij. Cod. qui bonis cedere.*
q *§. penult. j. eod. l. 1. in fi. s. eod. l. 10. l. 12. j. eod. l. 1. j. tit. prox. §. 3. Instit. quod cum eo:* non tributoria, vt in Epigraphe Florentina huius tituli.

r Minus etiam facit qui nihil facit: atque ita comparatiuus non semper facit comparationē. vnde notant pœnam committendam ei qui ex duobus minus cucurrerit, præstari etiā ab eo, qui omnimodo non occurrerit.
s *l. 13. j. depositi.*
t Negatione, melioris conditionis quem fieri hinc notant. sanè interdū qui negat, deterioris est conditionis, & à lege punitur. *l. 10. j. de fideius. l. cū de indebito. j. de proba. Authent. contra qui propriam. Cod. de non numerata.*
u Tributoria actione perpetuò dominus tenetur, *vt hîc.* actione verò de peculio intra annum. *Scholiastes apud authorem. Synopsis Basil. 18. Tit. 2. c. 3.*
x *l. 26. s. de dolo.*
y Doli actio perpetuò non datur.
z Est tamē propter dolum *Castrens.*
a ¶ Electionē creditor habet, vtrùm actione de peculio, an tributoria velit experiri. Regredi quidem ad alteram non potest. diuersis autem ex causis vtraque potest agere. *Synopsis Basilic. 18. Titul. 2. c. 3.* vel ita, Quoties actiones plures eidem, eadē de causa, ad idem & in eundē cōpetunt, cogitur actor alteram eligere: qua electa ad alteram redire non potest: secus si ex diuersis competant.
b *v. l. 6. j. de except. rei iudic.*
c nisi contrariū antea fuerit protestatus. *l. 1. §. 4. j. quod legatorum:* nisi errore fuerit deceptus. *l. 4. in fi. j. tit. prox.*
d Heres ex dolo proprio, vero vel præsumpto tenetur, etiamsi nihil ad eū peruenit, vel apud eum reperiatur: ex dolo defuncti non conuenitur nisi quatenus ad eum peruenit.
e *v. l. 44. j. de reg. iur.*
f *l. 32. §. pen. j. de peculio.*
g Tributoria actione interdum expedit agere potius quàm actione de peculio: & è contrà. Nam in tributoriam merces negotiationis veniunt, & quod ex iis receptum est. At in actionem de peculio, totum peculium pariter & merx: atque etiā vsuuenire potest, vt patri dominóve nihil debeatur. *Synopsis Basil. ibid. c. 4. §. 5. vers. Is quoque. Inst. quod cum eo.*
h *§. 5. vers. rursus. Instit. quod cum eo qui in aliena.*
i *l. 5. §. 11. s. eod.*
k *l. 7. §. 2. s. eodem.* nec enim scientia sola huic actioni dominum subijcit, sed dolus, id est iniqua diuisio. *l. 3. §. pen. & vlt. l. 4. l. 5. l. 8. s. eod. l. 3. j. quando ex facto tutoris.*
l 4. *Cod. 26. 4. Inst. 6.*
m patris vel domini. est enim hic Titulus generalis ad vtrosque. *l. vlt. j. eodem.*
n id est, contractum.

a Filius negotiatione sua in rem tuā aliquid vertit? de in rem verso. Iussisti quacunque in re filium negotiari? quod iussu: in rebus maritimis? exercitoria: in taberna? institoria: in peculio suo negotiari passus es? de peculio creditoribus & cōtrahentibus in te dabitur actio. Quid si ipsemet ei peculiato credideris? Tributoria vti potes. Nec peculium habuit, nec in rem tuam vertit, nec iussu tuo mutuum accepit? non teneris. j. de senatusc. Macedon.

OMNIA proconsul agit, vt, qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiam si deficiēt superiores actiones, (id est, excercitoria, institoria, tributoriáve) nihilominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, suum consequatur, siue [a] enim iussu eius, cuius in potestate sit, negotium gestum fuerit: in solidum eo nomine iudicium pollicetur: siue non iussu, sed tamen in rē eius versum fuerit: eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius versum fuerit: siue neutrum eorum sit: de peculio actionem constituit.

Edictum. 1. De filio citra emancipationem sui iuris effecto, vel in adoptionem dato, vel ex minima parte instituto.

2. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

AIt Prætor: *in eum, qui emancipatus [b], aut exheredatus [c] erit, quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate, cū moritur, fuerit: eius [d] rei nomine, quæ cum eo contracta erit, cum "is" in potestate esset: siue sua voluntate, siue iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit: siue in peculium ipsius, siue in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit: actionem, causa cognita, dabo [e] in quod facere potest.*

1 ¶ Sed & si citra [f] emancipationem sui iuris factus sit, vel in adoptionem datus: deinde pater naturalis [g] decesserit: itē si quis ex minima [h] parte sit institutus: æquissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

An in hac actione detrahi debeat, quod debetur aliis, vel postea contrahentibus non aliis. Bart.

3. *Idem* lib. 3. Disputationum.

SEd an hîc detrahi debeat, quod aliis debetur, tractari potest. & si quidem sint creditores, qui, cùm essent alienæ potestatis, cum eo contraxerunt: rectè dicetur occupantis [i] meliorem esse condicionem: nisi si quis priuilegiarius veniat. huius enim non sine ratione prioris ratio habebitur. quòd si qui sint, qui, posteaquā sui iuris factus est, cum eo contraxerunt: puto horum rationem habendam.

De filio ex parte non modica instituto. 1. De eo qui patrem famil. se mentitus est. 2. De delicto. 3. De herede filij. 4. Si ex continenti, vel post multos annos agatur. 5. Si is qui de peculio egit, quod iussu agere velit.

4. *Idem* lib. 29. ad Edictum.

SEd si ex parte [k] non modica sit heres scriptus filius: in arbitrio est creditoris, vtrùm pro portione hereditaria, an in solidum eum conueniat. Sed & hîc iudex æstimare debeat, ne fortè in id, quod facere potest, debeat conueniri. 1 ¶ Interdū autem, & si exheredatus filius, vel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur. vtputa si [l] patremfamiliàs se mentitus est, cùm contraheretur cum eo. nam libro secundo Digestorum Marcellus scripsit, etiam si facere non possit, conueniendum propter mendacium [m].

2 ¶ Quamquàm autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur: tamen ex delictis [n] in solidum conuenietur.

3 ¶ Soli autem filio succurritur, non [o] etiam heredi [p] eius. nam "&" Papinianus libro nono Quæstionum scribit, in heredem filij in solidum [q] dandam actionem.

4 ¶ Sed an etiam temporis haberi debeat ratio: vt si [r] quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id, quod facere potest: sin verò post multos annos, nō debeat indulgeri? & mihi videtur rationem habēdam esse. in hoc enim causæ cognitio vertitur.

5 ¶ Is, qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne [s] possit quod iussu postea agere. & ita Proculus existimat. Sed si deceptus, de peculio egit [t]: putat Celsus: succurrendum ei. quæ sententia habet rationem.

b Emancipatus, non tenetur ex contractu ante emancipationē inito, vt hic. Quid si, in fraudē creditorum emancipatus sit? vt l. 1. j. si quis testamēto liber esse iuss. l. cùm ita j. de legat. 2. quid si non ex cōtractu, sed delicto obligatus? Aliud l. 4. §. 2. j. eod. sed si ex parte. §. quanquam, s. quod met. causa. vide Socinū regula 157. Quid si cùm contraheret, se patremfamiliàs mentitus est? non iuuatur hoc edicto. l. 4. §. 1. j. eod.

c vide l. 49. j. de re iudicata.

d Renunciare huic beneficio, vt sæpius solent filiifamil. quoties se vnà cum parente obligāt, & eodem momento renunciant huic legi. hanc formulam refert Albericus, renunciauit ipse filius beneficio quod factus sui iuris nō teneatur in solidum, sed quatenus facere possit.

e adde l. 2. Cod. eod.

f vt l. 1. §. 4. j. quādo actio de peculio. idque vel sacerdotio Vestali, vel sacerdotio Diali. 1. Gell. 13.

g pater adoptiuus. Cuiac. hic.

h Heres in minima parte institutus, heres non videtur. minima autē pars videtur quæ minor legitima.

i vide l. 10. j. de peculio.

k l. 2. in fine. l. 7. j. eod.

l l. 6. j. eod.

m Mēdacij nomine quis interdum in solidum conuenitur, qui non in solidum poterat aliàs cōueniri. quod vt puniatur. v. Nouell. 28. c. 10.

n Emancipatus post emancipationem tenetur ex delictis, cùm sui iuris esset, à se admissis.

o vt in casu. lege 63. §. 3. j. pro socio.

p Heredi filij non datur beneficium huius edicti.

q & ita quædam accuratius obseruantur in herede quàm in defuncto.

r Emancipatus, ob contractus à se initos (cùm esset in potestate) factus sui iuris nō conuenitur, nisi quatenus facere potest. Imò etiam quatenus facere potest, non cōuenitur, nisi in continenti: post multos annos ab emancipatione non potest in id quod facere possit, nisi causa cognita.

s cur ita? collige ex l. 22. j. de except. rei iudicat.

t existimans eam actionem tantùm sibi competere.

u Vtrùm exceptio huius edicti possit in executione sententiæ obiici.

x Hereditatem paternam non obtinere, aut nudo tantùm nomine, seu sine effectu obtinere paria sunt. Ideóque alteri restituta hereditate patris, filius effectu heres non est: vnde non conuenitur factus sui iuris, eorum nomine quæ in potestate patris positus contraxit iussu patris.

y Nouella 1. c. 1. §. 1. id est, qui per successionem quamuis longissimam ... heredes exstiterunt, non minus heredes intelliguntur, quàm qui principaliter ... dés exstiterint. l. 194. j. de reg. iur.

z l. 4. §. 1. s. eodem. adde tit. Cod. si minor se maior. dix. v. l. 10. j. de re iu.

a l. 9. Cod. eodem.

Si filiusfam. viuo patre condemnatus fuerit. 1. Si fideicommissum acceperit. 2. Aut restituerit.

5. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SI filiusfamiliàs, viuo patre, conuentus, & condemnatus sit: in emancipatum, vel exheredatum postea iudicati [u] actio in id, quod facere potest, danda est.

1 ¶ Si filio exheredato, ex senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta [x] sit, non debebit, in quātum facere potest, sed in solidum condemnari, quia effectu [y] quodammodo heres est.

2 ¶ Sed si coactus immiscuerit se, vt restituat hereditatem: perinde obseruandum, ac si se abstinuisset.

De eo qui se patremfam. simulauit.

6. *Vlpianus* libro secundo Disputationum.

EVm, qui se patremfamiliàs simulauit [z], & mandante aliquo stipulatus est, mādati teneri Marcellus scripsit, quamuis rem præstare non possit. & sanè verum est, teneri eum debere: quia dolo fecit. hoc & in omnibus bonę fidei iudiciis dicendum erit.

Si pater filio permiserit vt mutuam pecuniam acciperet: & creditori mandauit vt ei crederet.

7. *Scæuola* libro primo Responsorum.

PAter filio permisit mutuam pecuniā accipere: & per epistolam creditori mandauit [a], vt ei crederet. filius ex minima [b] parte patri heres exstitit. respondi, esse in potestate creditoris: vtrùm filium, cui credidisset, in solidum [c], an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet conuenire. sed filius condemnatur, in quantum facere potest.

Si dispensator pro emptore debitum susceperit.

8. *Paulus* libro 1. Decretorum.

TItianus primus præposuerat [d] seruum mutuis pecuniis dandis, & pignoribus accipiendis. is seruus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, & soluere. cùm fugisset seruus: & is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conueniret dominum nomine institoris: negabat, eo nomine se conueniri posse: quia [e] non in eam rem præpositus fuisset. cūm autē & alia quædam gessisse, & horrea conduxisse, & multis soluisse idem seruus probaretur: præfectus annonæ cōtra dominum dederat sententiam. dicebamus, quasi [f] fideiussionem esse videri, cùm pro alio solueret debitum, "non pro aliis suscipit debitum:" non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem: nec videtur [g] hoc dominum mandasse. sed quia [h] videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conseruauit [i] Imperator.

DE[k] SENATVSCONSVLTO[l] Macedoniano [m].

Tit. VI.

Senatusconsultum. 1. Si pendeat ius potestatis. 2. De emācipatione arrogati. 3. De dignitate filijfam. de castrensi peculio.

Vlpianus lib. 29. ad Edictum.

VERBA senatuscōsulti Macedoniani hęc sunt: *cum [n] inter cæteras sceleris causas Macedo, quas illi natura [o] administrabat, etiam æs alienum adhibuisset, & sæpè materiam peccandi malis moribus præstaret, qui pecuniam (ne quid amplius diceretur) incertis [p] nominibus crederet: placere [q], ne cui, qui filiofamilias [r] mutuam pecuniam dedisset, etiam [s] post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitióque daretur: vt [t] scirent, qui pessimo exemplo [u] fœnerarent, nullius posse filijfamiliàs bonum [x] nomen [y] exspectata patris morte fieri.*

q qui filiofam. contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam ... derit, post mortem patris ex eo quod viuo patre credidit, cum eo ... Paulus 2. sent. 10.

r vel nepoti, vel pronepoti l. 6. Cod. eodem.

s Mutuam pecuniam dans filiofamiliàs, ne quidem post mortem ... pecuniæ petitionem habet. Synopsis eodem c. 1.

t Macedonianum inductum nō fauore filiorumfamiliàs, sed ...

u Exempli pessimi contractus non ferendi.

x Nomen bonum, debitor idoneus vt (l. 26. §. 2. j. mandati. l. 15. j. ad l. ... 35. l. 44. j. de administ. tut. l. 31. §. Lucius. ff. de ann. leg. l. 89. j. ad l. Falcid. ... custodia. Columella, Alphius fœnerator optima nomina non ... dixit. Nomini bono, deterius opponitur. l. 37. s. si certum. l. 3 ... fi. j. de administ. rerum.

y i. filiusfam. non est idoneus debitor.

a §.5.*Inſt.quib.modis ius patr.poteſt.*
b Hic agitur de reſtitutione in integrum,quæ retrò non ducit, ſed nouum ius inducit: ſuperiore paragrapho agitur de poſtliminio, quod fingit retrò fuiſſe ius. Et hęc differentia fictionis & reſtitutionis in integrum eſt.
c nec enim dignitate quauis ius patrię poteſtatis ſoluitur.

1 ¶ Si pendeat, an ſit in poteſtate filius, vtputa quoniam patrem apud hoſtes habet: in pēdenti [a] eſt, an in ſenatuſconſultum ſit commiſſum. nam ſi reciderit in poteſtatem, ſenatuſconſulto locus eſt: ſi minùs, ceſſat. interim igitur deneganda eſt actio. 2 ¶ Certè [b] ſi adrogatus mutuam pecuniam acceperit: deinde ſit reſtitutus, vt emanciparetur: ſenatuſconſultum locum habebit. fuit enim filiusfamiliàs.

3 ¶ In filiofamiliàs nihil [c] dignitas [d] facit, quo minùs ſenatuſconſultum Macedonianum locum habeat. nam etiam ſi conſul ſit, † vel cuiuſuis dignitatis: ſenatuſconſulto locus eſt. niſi fortè caſtrenſe [e] peculium habeat. tunc enim ſenatuſconſultum ceſſabit.

2. *Idem* libro 64. ad Edictum.

VSque ad quantitatem caſtrenſis peculij: cùm* filijfamiliàs in [f] caſtrenſi peculio vice patrumfamiliarum fungantur [g].

De filofamiliàs qui paterfamiliàs exiſtimabatur. 1. Puta quia vectigalia conducta habebat. 2. Si minor vel pupillus, vel filiusfamiliàs crediderit. 3. De mutuo & aliis contractibus. 4. Si quis à filiofamiliàs ſtipuletur, & patrifamiliàs facto numeret.

3. *Idem* libro 29. ad Edictum.

SI quis patremfamiliàs eſſe credidit [h], non vana ſimplicitate deceptus, nec iuris ignorantia, ſed quia publicè [i] paterfamiliàs pleriſque videbatur, ſic agebat, ſic contrahebat, ſic muneribus fungebatur: ceſſabit ſenatuſconſultum.

1 ¶ Vnde Iulianus libro duodecimo in eo, qui vectigalia conducta habebat, ſcribit, & eſt ſæpè conſtitutum, ceſſare ſenatuſconſultum.

2 ¶ Proinde & in eo, qui ſcire non potuit, an filiusfamiliàs ſit, Iulianus libro duodecimo ceſſare ſenatuſconſultum ait: vtputa [k] in pupillo, vel minore [l] vigintiquinque annis. Sed [m] in minore, cauſa [n] cognita, & à prætore ſuccurrendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere ceſſare ſenatuſconſultum: quòd * mutua pecunia non ſit, quam ſine tutoris auctoritate pupillus dat. quemadmodum ipſe dicit Iulianus libr. 12.

SI filiusfamiliàs crediderit [o] ceſſare ſenatuſconſultum: quod mutua pecunia non ſit, quamuis liberam peculij adminiſtrationem habuit. non [p] enim perdere [q] ei peculium pater concedit, cùm peculij adminiſtrationem permittit. & ideo vindicationem nummorum patri ſupereſſe ait.

3 ¶ Is autem ſolus ſenatuſconſultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit: non [r] qui alias contraxit: puta vendidit, locauit, vel alio modo contraxit [ſ]. nam pecuniæ datio pernicioſa parentibus eorum viſa eſt. & ideò etſi in creditum abiit filiofamiliàs, vel ex cauſa emptionis, vel ex alio contractu, in quo pecuniam non numeraui: & "ſi" ſtipulatus ſim, licèt cœperit eſſe mutua pecunia: tamen, quia pecuniæ numeratio non concurrit, ceſſat ſenatuſconſultum, quod ita demum erit dicendum, ſi non fraus [t] ſenatuſconſulto ſit cogitata: vt [u], qui credere non potuit, magis ei venderet, vt ille rei pretium haberet in mutui vicem.

4 ¶ Si à filiofamiliàs ſtipulatus ſim, & patrifamiliàs facto crediderim: ſiue capite deminutus ſit, ſiue morte patris, vel aliàs ſui iuris ſine [x] capitis deminutione fuerit effectus: debet dici ceſſare ſenatuſconſultum: quia mutua iam [y] patrifamiliàs data eſt.

4. *Scæuola* libro 2. Quæſtionum.

QVia quod vulgò dicitur, filiofamiliàs credi non licere, non [z] ad verba [a] referendum eſt, ſed ad numerationem [b].

5. *Paulus* lib. 3. Quæſtionum.

ERgo hic & inſolidum damnabitur [c], non in id, quòd facere poteſt.

Si quis à patrefamiliàs ſtipuletur, & filiofamiliàs facto numeret.

6. *Scæuola* libro ſecundo Quæſtionum.

† hodie id abrogatum eſt. *Nouella* 81. Nam his & aliis quibuſdā dignitatibus poteſtas hodie tollitur.
d Mutuum accipere prohibetur filiusfamil. cuiuſcumque dignitatis ſit. *vt hic Synop. eodem.*
e Mutuam pecuniā ad caſtrēſis vſque peculij quantitatem filius familiàs ſumere poteſt, *vt hic & l. 2. ĩ. eodem. Synopſ. eod. l. vlt. Cod. eodem.* *
f Filiusfamil. in caſtrēſi peculio vice, patrisfam. fungitur. *d. l. vlt.*
g fungi vice alterius, eſt vicem alterius obtinere τάξιν ἔχειν. *Synopſis eodem l. 6. ſ. de reb. credit.*
h *adde l. 52. §. 15. ĩ. de furtis.*
i Iuſtè creditur, quod communiter creditur. Communis atque publica opinio excuſat in mutuo dando. *l. 7. §. 8. l. 19. ĩ. eod. l. 1. Cod. eodem.* ſententias latas à ſeruo ſuſtinet. *l. 3. ſ. de offic. præt.* confugium ad aſylum. l. 17. §. 12. ĩ. *de ædili.* ſolutionem factam inſtitori. *l. 17. §. 2. ſ. de Inſtit.* ſeruo. *l. 19. ĩ. de ſolut.* matrimonium initum cōtra leges. *l. 4. C. de inceſtis.* contractū cū furioſo. *l. 7. §. 2. ſ. de public.* vel putatiuo poſſeſſore initum. *lex 55. ſ. de condi. indeb.* aditionem hereditatis, *l. 30. §. 34. ĩ. de adquir. hered.* ſuſtinet.
k Mutuum dās pupillus, dominium pecuniæ non transfert: *vt ſ. eod. & verſ. in pupillo ĩ. eod.* minor trāsfert: vnde non aliàs iuuatur, quàm ſi reſtitutus ſit in integrum, *vt hic.*
l *l. 11. in fine. ſ. de minoribus. l. 9. ĩ. de iuris & facti ign.*
m Præſumitur ignorantia facti in pupillo & minore.
n *l. 44. ſ. de minorib.*
o id eſt, mutuū dederit. *l. 2. ſ. de rebus credit.*
p Adminiſtrationem rei habens, ius perdēdi non habet.
q filiusfamiliàs qui credit, mutuum perdere dicitur.
r *l. 3. Cod. eodem.*
ſ putà fideiuſſit. *l. 7. in princ. ĩ. eodem.* nouauit. *l. 13. ĩ. eodem.*
t *l. 7. §. 3.* vel color. *d. l. 7. ĩ. eodem.*
u Fraus fit de contractu ad contractum. Prohibetur autem hic venditio in fraudē mutui: vt ſi quis vendat filiofamiliàs rem aliquam, vt ea rurſus alteri vendita pretium conſequatur.

x putà flaminio diali, aut veſtali ſacerdotio. *1. Gell. 12. l. 2. in fin. ſ. eodem.*
y Tempus numerationis, non ſtipulationis aut mutui in Macedoniano inſtituitur.
z Credendi verbum ad verba & numerationem refertur.
a Cur ita? *vide l. 5. Cod. de legib.*

COntrà etiam rectè dicitur, ſi à patrefamiliàs ſtipulatus "ſis," credas poſtea filiofamilias facto, ſenatus poteſtatem exercendam: quia expleta eſt [d] numeratione ſubſtantia obligationis.

De filiofamiliàs fideiuſſore. 1. Vel correo. 2. Si patre abſente, dotem pro filia promiſerit, rem patris pignori dederit. 3. De re mutuata. 4. Si filiusfamiliàs poſt mutuum acceptum in alterius poteſtate eſſe cæperit. 5. Si pater in ciuitate eſſe deſierit. 6. De ſucceſſoribus mutuantis. 7. Si alius mutuum dedit, alius ſtipulatus eſt. 8. De duobus filiisfamiliàs reis. 9. De mutuo & fænore. 10. De herede & patre mutuati. 11. De filiofamiliàs inſtitore. 12. De in rem verſo. 13. De eo qui mutuatus eſt ſtudiorum cauſa. 14. Vel vt creditori ſuo ſolueret. 15. Si quid ſolutum ſit mutuanti.

7. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

ITem ſi filiusfamiliàs fideiuſſerit [e], Neratius libro primo, & ſecundo reſponſorum ceſſare ſenatuſconſultum ait idem Celſus libro quarto.

SEd Iulianus adiicit: ſi color [f] quæſitus, vt filiusfamiliàs, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet alio reo dato: fraudem ſenatuſconſulto factam nocere: & dandam exceptionem tam filiofamiliàs, quam reo, quoniam & fideiuſſori filij ſubuenitur.

1 ¶ Idem ait: ſi duos reos accepero, filiumfamiliàs, & Titium: cùm ad filiumfamiliàs eſſet peruentura pecunia: ideo autem reum Titium acceperim: ne quaſi fideiuſſor auxilio ſenatuſconſulti vteretur: vtilem eſſe exceptionem aduerſus fraudem dandam.

2 ¶ Sed "&" ſi filiusfamiliàs patre ſuo relegato, vel longo tempore abſente dotem pro filia [g] promiſerit [h], & rem [i] patris pignori dederit: ſenatuſconſultum ceſſabit: patris tamen res non tenebitur, planè, ſi patri heres extiterit filius, & pignus perſequatur, exceptione doli ſummouebitur.

3 ¶ Mutui dationem non ſolùm numeratæ pecuniæ, verùm omnium, quę mutuo dari poſſunt, an accipere debeamus, videndum. ſed verba videntur mihi ad [k] numeratam pecuniam referri. ait enim ſenatus, *mutuam pecuniam dediſſet.* ſed [l] ſi fraus ſit ſenatuſconſulto adhibita. puta frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato: vt, his diſtractis fructibus, vteretur pecunia: ſubueniendum eſt filiofamiliàs. 4 ¶ Si filius in alterius erat poteſtate, cùm mutua daretur, nunc in alterius mens ſenatuſconſulti non ceſſat. dabitur itaque exceptio.

5 ¶ Sed & ſi patri eius non mors, ſed alia [m] cauſa inciderit, quo minùs ſit in ciuitate: dicendum, ſenatuſconſulto locum eſſe.

6 ¶ Non ſolum ei, qui mutuam dediſſet, ſed & ſucceſſoribus [n] eius deneganda eſt actio.

7 ¶ Proinde & ſi alius mutuam dedit, alius ſtipulatus eſt: dabitur aduerſus eum exceptio, licèt hic non dederit. Sed & ſi alteruter eorum ignorauit in patris eſſe poteſtate: ſeueriùs dicendum eſt, vtrique nocere. "idem eſt & in duobus reis ſtipulandi".

8 ¶ Item ſi duos filiosfamilias accepero reos, ſed alterum putaui [o] patremfamilias intererit, ad quem pecunia peruenit: vt ſi eum ſcini filiumfamiliàs ad quem peruenit pecunia, exceptione ſummouear: ſi ad eum, quem ignorem, non ſummouear [p].

9 ¶ Siue autem ſub [q] vſuris mutua data ſunt, ſiue ſine vſuris: ad ſenatuſconſultum ſpectat.

10 ¶ Quamquam [r] autem non declaret ſenatus, cui exceptionem det: tamen ſciendum eſt, & heredem [ſ] filij, ſi paterfamiliàs deceſſerit, & patrem eius, ſi filiusfamiliàs deceſſerit, exceptione vti poſſe.

11 ¶ Interdum tamen etſi ſenatuſconſulto locus ſit, tamen in alium datur actio. vtputa [t] filiusfamiliàs inſtitor [u] mutuam pecuniam accepit. ſcribit enim Iulianus libro duodecimo, ipſum quidem inſtitorem exceptione ſenatuſconſulti vſurum, ſi conueniatur: ſed inſtitoriam actionē aduerſus eum, qui præpoſuit, competere. quamquam (inquit) ſi ipſe pater eum præpoſuiſſet merci ſuæ, vel peculiarem exercere paſſus eſſet: ceſſaret ſenatuſconſultum: quoniam patris voluntate contractum videretur. nam ſi ſcit eum negotiari, etiam hoc permiſiſſe videtur, ſi non nominatim prohibuit merces accipere.

12 ¶ Proinde [x] ſi acceperit pecuniam, & [y] in rem

b *d. l. 7. §. 3. ĩ. eodem.*
c quia cum patrefamiliàs facto contraxit. *l. 3. in fine ... l. l. prox.*
d *v. l. 7. ĩ. de nouationibus.*
e Fideiubendo filiusfamiliàs obligatur, niſi in fraudem Macedoniani fideiuſſerit.
f i. fraus quæſita. *l. 3. §. pen. in fi. ſ. eodem.* Porrò, color hoc loco prætextum ſignificat. *l. 2. ſ. de inoff. l. 49. ĩ. de donat. inter virum.* ſic apud Senecā 10. *Controuerſ. 5.* colorem facere. Colorem quærere, eſt factū diſſimulare, ac tegere.
g vt & pro ſorore. *l. 17. ĩ. eod.*
h *adde l. 5. §. 8. ĩ. de iur. dotium.*
i Filiusfamiliàs mutuum in rem patris accipere poteſt: licèt nō poſſit res patris obligare.
k Pecuniæ verbum in Macedoniano ſtrictè ſumitur, pro pecunia.
l *vt l. 3. §. 3. in fin. ſ. eod.*
m id eſt deportatio. *§. 1. Inſt. quibus mod. ius patr. poteſt.*
n Macedoniani exceptio eſt in rem: ex parte eius cui opponitur, hoc eſt, opponi ſucceſſoribus & creditoribus poteſt.
o die. *vrſ. e. in pr.*
p & ita ignorātia hìc prodeſt, nec nocet. *v. l. 3. ſ. eod. adde l. 3. §. pen. ĩ. de Sylaniano. l. 18. §. pen. ĩ. de iniuriis.*
q *v. l. 3. Cod. eod.*
r Exceptio in dubio præſumitur realis: hoc eſt heredibus etiam cōpetere.
ſ *§. 6. ſ. eod.*
t *l. 9. §. 3. in fine ĩ. eod. adde l. 7. §. 1. 2. l. 19. §. 1. ſ. de inſtitoria. & l. 1. §. 16. ſ. de exercitoria.*
u Macedoniano non iuuatur filiusfamiliàs ciúſue pater, quoties ipſi filiifamiliàs vt inſtitori patri mutua pecunia data eſt, *vt hic.* Vel ita: ſi filiusfamiliàs inſtitor mutuam pecuniam acceperit, ille quidem, qui eum præpoſuit, actione inſtitoria conuenitur: ipſe verò ſenatuſconſulti exceptionē habet, niſi pater eū matri ſuæ præpoſuit, vel in peculio negotiari paſſus eſt. Nam ſi ſcit eū negotiari, etiā hoc permittere videtur, niſi nominatim prohibuerit. *Synopſ. Baſ. 18. tit. 4. c. 3. §. 7.*
x Filiusfa. mutuū in rem patris vertit, quāuis hoc animo mutuū nō acceperit, ſenatuſconſultū ceſſat. Sin pecuniā, ignorāti patri mutuatā in propriū debitū ſoluit, in rē patris vertiſſe nō videtur, niſi nominatim prohibuerit.
y *l. 17. ĩ. eod.*

† Præsumitur animus cōtrahendi ab initio fuisse, ex postfacto seu ex iis quæ quis post facit: vel ita, Præsumitur pecuniam quisque in eam causam sumpsisse, in quam ea pecunia versa reperitur.

a Studiorum is est fauor: vt Macedoniani senatusconsulti authoritas petitionem eius pecuniæ non impediat, quæ filiofam. studiorū causa credita est. *l. 2. l. 5. Cod. eod.* Vnde colligitur, mutuū filio studioso factū, posse ab eius patre repeti: Macedoniani exceptionē cessare, quoties filiofa. credita pecunia est studiorū causa, *vt hic. & l. Macedon. Cod. eod.* nisi inuito patre studeat (hoc tamē casu credi in eius alimēta posse putant: pro ea parte quam domi apud patrem expensurus erat, *l. 3. §. proinde ⁊. de in rem verso. l. Stichum ⁊. de leg. 3.* nisi quantitatē à patris consuetudine destinatam creditor excessit, *vt hic*: nisi vltra vires patrimonij patris credidit, *vt hîc*: nisi sumptus iā præstiti à patre filio fuerint. qua tamen in specie mutuum ab ignorante creditore factum, peti à patre quidā existimant. *l. sed etsi pupillus. §. pro scribere. ⁊. de institoria. l. vlt. ⁊. pro socio.* Duenazius *regula* 370. notat lege Regia apud Hispanos mutuum studioso factum ab ipso filio condici, nō à patre.

b i. si necessarios sumptus, quos pater filio non recusauit, crediderit, *d. l. 5.*

c *al.* in mutua pecunia nō excessit maximè eam, *&c.*

d Macedoniani exceptio cessat, quoties filiusfa. pecuniā mutuā accipit in causā necessariam.

e Macedoniani exceptio nō cōpetit ei qui partē mutui accepti, soluere iam cœpit. partis solutio Macedonianū impedit. *adde l. 4. Cod. ne vxor pro marito. adde l. 9. §. 4. ⁊. eo.*

f Quasi ratū mutuum habet qui mutui partē soluit: partis adprobatione, totum adprobamus. *v. l. 7. Cod. eod.*

patris vertit: cessat senatusconsultum. patri enim, non sibi accipit. Sed & si ab initio non sic accepit, verùm postea in rem patris vertit: cessare senatusconsultum, libro duodecimo Digestorum Iulianus ait: intelligendúmque † ab initio sic accepisse, vt in rē verteret. Non tam vertisse videbitur, si mutuam pecuniam acceptam, patri in propriū debitum soluit. & ideo, si pater ignorauit, adhuc senatusconsulto locus erit.

13 ¶ Quod dicitur in eo, qui studiorum[a] causa absens mutuum acceperat, cessare senatusconsultum: ita locum habet, si probabilem[b] modum in mutua[c] non excessit: certè eam quantitatem, quā pater solebat subministrare.

14 ¶ Si filius accepit mutuam pecuniam, vt[d] eum liberaret: qui, si peteret, exceptione non summoueretur: senatusconsulti cessabit exceptio.

15 ¶ Hoc ampliùs cessabit senatusconsultum, si pater soluere[e] cœpit, quod filiusfamiliàs mutuum sumpserit: quasi[f] ratum habuerit.

16 ¶ Si paterfamiliàs factus, soluerit[g] partem debiti: cessabit senatusconsultum: nec solutum repetere potest.

8. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

CVm tamen à curatore per ignorantiam solutum sit repeti debet.

Si paterfamiliàs factus rem pignori dederit. 1. Si filius pecuniam sibi donatam soluerit. 2. De filiafam. 3. Quibus succurritur. 4. An solutum repetatur, de exceptione post sententiam opponenda.

9. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

SEd si paterfamiliàs factus, rē pignori dederit[h]: dicendum erit, senatusconsulti exceptionem ei denegādam vsque ad pignoris quantitatem.

1 ¶ Si[i] ab alio donatam sibi pecuniam, filius creditori soluerit: an pater vindicare, vel repetere possit? & ait[k] Iulianus, si quidem hac condicione ei donata sit pecunia, *vt creditori soluat*, videri à donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri[l] nummos accipientis: si verò simpliciter ei donauit alienationem eorum, filium non habuisse: & ideo, si soluerit, condictionem patri ex omni euentu[m] competere.

2 ¶ Hoc senatusconsultum "&" ad[n] filias quoque familiarū pertinet. nec[o] ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparasse. nam & ei quoque, qui filiofamiliàs credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint nummi, an exstent in peculio. multo igitur magis, seueritate senatusconsulti, eius contractus improbabitur, qui filiæfamiliàs mutuum dedit.

3 ¶ Non solùm filiofamiliàs, & patri[p] eius succurritur: verùm fideiussori[q] quoque, & mandatori eius: qui & ipsi mandati[r] habent regressum: nisi[s] fortè donandi animo intercesserunt. tunc[t] enim, cùm nullum regressum habeant, senatusconsultum locum non habebit[u]. Sed "&" si non donādi animo, patris tamen voluntate[x] intercesserunt: totus[y] contractus à patre videbitur comprobatus.

4 ¶ Et hi tamen qui pro filiofamiliàs sine voluntate patris eius intercesserunt, soluendo[z] non repetēt. hoc enim & Diuus Hadrianus constituit, & potest dici, non repetituros. atquin perpetua[a] exceptione tuti sunt. sed & ipse filius: & tamen non repetit. quia * hi demum solutum non repetunt, qui[b] ob,[c] pœnam[d] creditorum actione liberantur: non quoniam exonerare eos lex voluit,

5 ¶ Quamquàm autem soluendo[e] non repetant.

l 10 n° 2

10. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

QVia naturalis[f] obligatio manet.

11. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

l 11 n° 2

TAmen[g], si non opposita exceptione condemnati[h] sunt, vtentur senatuscōsulti exceptione. & ita Iulianus scribit in ipso filiofamiliàs, exemplo[i] mulieris intercedentis[k].

De scientia, iussu, & pœnitentia patris.

12. *Paulus* libro trigesimo ad Edictum.

SI, tantùm sciente[l] patre, creditum sit filio: dicendum est, cessare senatusconsultum. Sed si iusserit[m] pater filio credi: deinde, ignorante[n] creditore, mutauerit[o] volūtatem, locus senatusconsulto non erit: quoniam * initiū[p] contractus spectandum est.

Si filiusfam. nouandi causa promiserit.

13. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI, quod alij mutuum dedimus, à filiofamiliàs nouandi causa stipulemur: non[q] esse impedimēto senatusconsultum, Iulianus scribit.

Si nepos iussu patris mutuum acceperit.

14. *Iulianus* libro duodecimo Digestorum.

FIlium habeo, & ex eo nepotem. nepoti meo creditum est iussu patris eius. quæsitum est, an contra senatusconsultum fieret. dixi, etiam si verbis senatusconsulti filij[r] continerentur, tamen & in persona nepotis[s] idem seruari debere. iussum autem huius patris nō efficere, quo minùs contra senatusconsultū creditum existimaretur: cùm ipse in ea causa esset, vt pecuniam mutuam, inuito patre suo, accipere non possit.

Si ciuitas crediderit.

15. *Marcianus* libro decimoquarto Institutionum.

NIhil interest, quis filiofamiliàs crediderit: vtrùm priuatus, an ciuitas[t]. nam in ciuitate quoque senatusconsultum locum habere, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

De scientia patris.

16. *Paulus* lib. 4. Responsorum.

SI filiusfamiliàs, absente patre, quasi ex mandato[u] eius, pecuniam acceperit: cauisset: & ad patrem literas[x] emisit, vt eam pecuniam in prouinciam solueret: debet[y] pater, si actum "filij sui" improbat, cōtinuò[z] testationem interponere contrariæ voluntatis. l 16 n° 1

Si filiusfam. pecuniam mutuatus sit, vt eam pro sorore sua in dotem daret.

17. *Idem* libro secundo Sententiarum.

FIliusfamiliàs si in id acceperit mutuam pecuniam, vt

g vel rē pignori dederit. *l. 9. ⁊. eodem.*

h vel soluerit. *l. 7. in fin. ⁊. eodem.* vel se obligauerit. *l. 2. Cod. eodem.*

i Si filiusfamiliàs donatā sibi pecuniam creditori soluerit, omnimodo pater eam repetit. Non enim filius eius alienationem habebat, nisi donator ea cōditione donauerit, vt creditori solueret. *Synopsis ibid.*

k multi iuris authores cum quid verissimum esse significare volunt, & Iulianum id dicunt scribere, & verissimum esse, cùm & Marcellus dissentiat. *l. 27. §. 3. ⁊. eod. l. 2. in fi. ⁊. de noxali.* dissentit autem Marcellus *in l. 14. ⁊. de reb. cred.* ab hoc responso Iuliani. *vide Cuiac. 14. obs. 35.*

l *l. 22. §. 8. ⁊. mandati.*

m i. ad extremum, omnimodo, condictionem competere. *Cuiac. 14. obs. 35.*

n Filiorumfamiliàs appellatione in Macedoniano filiæfamil. quoque continētur.

o Macedonianum locum habet etiam in filiafamiliàs, quāuis ex pecuniis creditis ornamenta comparauerit. Nam & in filio siue mutuum consumptum sit, siue in peculio exstet, senatusconsulto locus est. *Synopsis & Scholiastes ibidem.*

p Exceptio Macedoniani etiam patri competit.

q Macedoniani exceptio, etiam fideiussoribus & mandatoribus filiorumfamiliàs competit, & ea parte realis est: nisi fideiusserint animo donandi. *l. 7. §. 1. ⁊. de except.*

r Mandati regressum habent aduersus reum principalem fideiussor & mandator.

s Macedoniani exceptio competit fideiussoribus & mandatoribus filiifamiliàs, εἰ μὴ ἐλοψύχῳ προθέσει παρενέβαλον ὅλον τὸ συνάλλαγμα βεβαιῶσαι. i. ... nimi proposito intercesserunt, vt totum contractum ratum facerent. S... *pud authorem Synopseos 18. Titul. 9. c. 3. §. 7.*

t Donator nullum regressum mandati aduersus donatarium habet.

u *al.* sed si non donandi.

vel inuāte filiusf. contrahit. m *l. 5. l. vlt C. eo.* n *v. l. 12. §. 2. ⁊. de solut.* o ... voluntatem nemo potest, eo ignorante qui lædi possit. p *l. 1. §. 13. §. 10 ...* 8. ⁊. *mandati. l. 58. §. 2. ⁊. pro socio.* q Cur ita? collige *ex l. 3. §. 3. ⁊. eodem.* r ... pellatio in Macedoniano extenditur ad nepotes, vt vtrisque competat Macedo-ni exceptio. s *l. 6. in fin. Cod. eod.* t Macedoniani exceptio potest obi... creditori priuato, ita & ciuitati. quod aduersus eos facit qui putant cōtractus ... tis, vim legis habere. u in minore aliud est. minor enim aduersus filiumf. ... tuitur. *vt in l. 11. in fin. ⁊. de minor.* vnde colligitur, ciuitatem ipsis minoribus ... priuilegiatam. x Literas qui recipit, coniunctionis ratione, præsumitur ... ea omnia quæ in literis comprehensa, nisi continuò seu illico contradicat ... ⁊. *mandati.* y probare enim actum is videtur qui non reiicit, qui contrà ... testatur. *v. l. vnic. ⁊. furti aduersus nautas.* z Continuò hic, arbitrio iudicis ... recipienti literas non denegetur legēdi, cogitādi & cōsulēdi peritiores tem... risimilis enim consensus esse debet, qui præsumptioni legis innititur. ... ad quem literæ scriptæ sunt, literas ipsas recepisse, mortuo iam scribente ... enim id casu euenire) Ancharanus 1. *quæst.* 48. negat, recipientē teneri ... scribēte, defendi possit scripturā eius nō loqui. Quid si literæ de quib... scriptæ manu propria mittētis, aut eius signo signatæ? Qui literas ... nō obligatur. *Anchar. ib.* Quid si testibus præsentib. literæ traditæ, re... cipientē & legentem obligari, nisi contra protestetur, putat Cepola ... eam

eam pro sorore [a] sua in dotem [b] daret. pater eius de in rem verso actione tenebitur. ipsi enim, mortua [c] in matrimonio puella, repetitio dotis [d] datur.

De fideiussore post mortem filijfam. accepto.

18. *Venuleius* lib. 2. Stipulationum.

Creditorē filijfamiliàs, mortuo eo, fideiussorem [e] accipere non † posse, Iulianus scribit: quia [f] nulla obligatio aut ciuilis, aut naturalis supersit, cui fideiussor accedat. planè à patre, eius actionis nomine, quę de peculio aduersus eum competat, fideiussorem rectè accipi.

De scientia vel ignorantia creditoris.

a vt & pro filia. *l. 7. §. 2. s. eod.*
b *sub.* sine liberis. vnde à contrario notāt Dotem profectitiā mortua muliere ad eius liberos pertinere, nō ad eum qui dedit reuerti. *dixi ad Vlpianum 6. §. 4.*
c Dotem sorori si filius accepta pecunia mutuò dederit, tenetur pater, quasi creditum in rem eius versum esset. Nam filia in matrimonio moriente, patri dotis repetitio datur. *Synops. Basil. 18. Tit. 4. c. 10. & ibi Cyrillus Scholiastes.*
d *sub.* profectitiæ. e *l. 11. l. 12. j. de fideiuss.*
† Cur non potest? quia hoc iure filiusfamiliàs non habebat heredem: hodie habet: & ita fideiussor potest accipi: *Bald. hic.*

19. *Pomponius* libro septimo ex variis Lectionibus.

IVlianus scribit, exceptionem senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi [g] qui sciret [h], aut [i] scire potuisset, filiumfamiliàs esse eum, cui credebat.

De nouatione.

20. *Idem* lib. 5. Senatusconsultorum.

SI is, cui, cùm in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat, paterfamilias [k] factus, per ignorantiam facti, nouatione facta, eam pecuniam expromisit: si petatur ex ea stipulatione: in factum excipiendum erit [l].

f Fideiussor esse non potest, nisi ciuilis aut naturalis aliqua supersit obligatio
g *l. 3. s. eod.*
h Macedoniani exceptio rectè obiicitur creditori, qui sciēs filiofamiliàs credidit.
i Paria sunt scire, aut scire potuisse.

k Macedoniani exceptio competit ei qui filiusfamiliàs mutuum accepit, paterfamiliàs factus per errorem mutuum confirmauit: per errorem, hoc est, cùm nesciret Macedoniani exceptionem sibi competere.
l quia imprudenter, non vt heres & sciens: quemadmodum in l. 2. *Cod. eod.* vt ita hæc lex cum *d. l.* conciliatur.

LIBER QVINTVSDECIMVS.

DE [a] PECVLIO.

TIT. I.

Continuatio. 1. Diuisio. 2. Et verba edicti. 3. De sexu. 4. Et ætate personæ peculiatæ. 5. Potestatis verbum quomodo accipitur. 6. De seruis propriis, vel alienis. de his qui bona fide seruiunt.

Vlpianus lib. 29. ad Edictum.

ORDINARIVM [b] prætor arbitratus est, priùs eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subiecti sunt, qui [c] insolidū tribuunt actionem: sic deinde adhuc peruenire, vbi de peculio datur actio.

1 ¶ Est autem triplex [d] hoc edictum. aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut quod iussu, hinc oritur actio.

2 ¶ Verba autem edicti talia sunt: *quod* [e] *cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit.*

3 ¶ De eo loquitur, non de ea. sed [f] tamen & ob [g] eam, quæ est feminini sexus, dabitur ex hoc edicto actio.

4 ¶ Si cum impubere filiofamiliàs, vel seruo contractum sit: ita dabitur in dominum, vel patrem de peculio, si [h] locupletius eorum peculium factum est.

5 ¶ Potestatis [i] verbum communiter accipiēdum est, tàm in filio [k], quàm in seruo.

6 ¶ Nec magis dominium seruorum "esse" spectandum, quàm facultatem [l] habendi eos. non [m] enim solùm seruorum propriorum nomine conueniemur, item communium: verùm [n] eorum quoque qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi "sint," siue serui alieni.

De seruo cuius vsusfructus, vel vsus alienus est.

2. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

EX ea causa: ex qua soleret seruus fructuarius, vel vsuarius adquirere: in eum, cuius vsusfructus, vel vsus sit: actio dumtaxat de peculio, ceteræque honorariæ dantur. ex reliquis [o] in dominum proprietatis.

De seruo nullius, veluti hereditario. 1. De seruo substituto. 2. De sexu. 3. Et ætate. 4. Et furore domini. 5. De interuentione serui pro alio. 7. De eo qui pro filio vel seruo alterius fideiussit, vel soluit. 8. De compromisso, vel condemnatione serui. 9. De interuentione. 10. Compromisso. 11. Condemnatione filij. 12. De condictione furtiua. de actione rerum amotarum. 13. De filiofam. duumuiro qui rem pupilli saluam fore caueri non curauit.

3. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

LIcèt tamen prætor, *si cum eo, qui in potestate sit, gestum sit*, polliceatur [p] actionem: tamen sciendum est: & si in nullius sit potestate [q], dari de peculio actionem: vtputà si cum seruo hereditario [r] contractum sit ante aditam hereditatem. 1 ¶ Vnde Labeo scribit: & si secundo, tertióve gradu substitutus sit seruus: &, deliberātibus primis heredibus, cum eo contractum sit: mox, repudiantibus eis, ipse [s] liber, herésque exstiterit, posse dici, de peculio eum conueniri, & de in rem verso.

2 ¶ Parui autem refert [t], seruus qui masculi [u], an mulieris fuerit. nam de peculio & mulier conuenietur.

3 ¶ Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait. non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, vt tutoris auctoritatem spectes. Idem adiicit, pupillum [x] non posse seruo peculium constituere, nec tutoris auctoritate. 4 ¶ In furiosi [y] quoque curatorem dicimus dādam de peculio actionem. nam & huius seruus peculium habere potest. non si fuerit concessum, vt habeat: sed [z] si nō fuerit prohibitum, ne habeat.

5 ¶ Si filiusfamiliàs [a], vel seruus pro aliquo fideiusserint [b], vel aliàs interuenerint [c], vel mandauerint: tractatū est, an sit de peculio actio. & est verius, in seruo causam [d] fideiubendi, vel mandandi spectandam. quam sententiam & Celsus libro sexto probat in seruo fideiussore. si igitur quasi [e] intercessor seruus interuenerit, non rem peculiarē agens: non obligabitur dominus de peculio.

6 Iulianus quoque libro duodecimo Digestorū scribit: si seruus mādauerit, *vt creditori "meo" solueretur:* referre ait, quam causam mandandi habuerit. si pro creditore suo solui [f] mandauit, esse obligatum dominum de peculio. quòd si [g] intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio. 7 ¶ Cui congruit, quod idem Iulianus scribit: si à filio meo fideiussorē accepero: quidquid à fideiussore accepero, id me, non de in rem verso, sed de peculio actione mandati præstaturum. Idem accipias & & in serui fideiussore. Idémque, si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. Quod si filius meus debitor nō fuisset, exceptione doli fideiussorem vsurum: &, si soluisset, condicturum scribit. 8 ¶ Si seruus cùm se pro libero gereret, cōpromiserit [h]: quæritur: an de peculio actio ex pœna [i] compromissi quasi ex negotio gesto, danda sit: sicuti traiecticiæ [k] pecunię datur. sed hoc & Neruę filio, & mihi videtur verius [l], ex compromisso serui non [m] dandam de peculio actionem: quia [n] nec, si [o] iudicio condemnetur seruus, datur in eum actio. 9 ¶ Sed si filius fideiussor, vel quasi interuentor acceptus sit: an de peculio patrem obligat, quæritur. & est vera Sabini, & Cassij sententia existimantium, semper [p] obligari [q] patrem de peculio: & distare [r] in hoc à [s] seruo.

a *4. Cod. 26. §. 4. Inst. quod cum eo qui in aliena: adde l. 33. lib. j. titul. 8.*
b id est, ordine fieri.
c *vide l. 1. s. quod cum eo.*
d Edictū de peculio triplex.
e De peculio actionem habet, qui cum seruo vel ancilla contrahit. *Synopsis Basilic. 18. titul. 5. c. 1.*
f Masculi appellatione, fœmina hîc continetur.
g *l. 27. j. eodem. l. 5. §. 2. s. de tributoria. l. 11. Cod. quod cum eo.*
h si qui contraxit filiusfamiliàs aut seruus, impubes est, tunc cōpetit hæc actio, cùm peculium locupletiùs factum est. *Synopsis ibid. v. l. 11. C. eod. l. 10. s. de institoria. adde l. 6. §. 7. s. de negotijs.*
i Potestatis verbo continentur serui proprij, cōmunes, alieni bona fide possessi, fructuarij: sed & domini vtriusq; sexus maiores, minores, furiosi.
k Peculij actio datur ex contractu filij & serui.
l *vide quæ notaui ad l. 25. §. 3. s. de noxalib.*
m *Synopsis Basil. ibid.*
n *l. 1. in fi. s. de tributoria.*
o Imò, ex omnibus in fructuarium. *l. 19. §. 1. j. eod.*
p ¶ Actio de peculio datiua est. *Bart.*
q extraneus. *v. l. 28. in fin. j. de stipul. seruorum.* nā res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. *v l. 1. s. de rer. diuis.*
r Hereditarius seruus ante aditam hereditatem est in potestate heredis iure, non facto. Nam hereditas factum non habet. *l. si prædio. j. de in diem. l. 1. §. Scæuola. j. si quis testamento liber. adde l. 31. j. de heredib. instit.* Atque ita verbum *potestatis* in edicto positi in *l. 1. §. 2. c. eod.* locum habet in eo qui in nullius est potestate, si fact ispectes. Nam hereditas iure representat heredem.
s *l. 30. §. 1. j. eod.*
t *facit l. 3. §. 1. j. quibus ex cau. in possess.*
u Verbum *alterius* locum habet in sexu vtroque.
x *l. 7. §. 1. j. eodem.*
y Libellus in personam curatoris concipitur, quoties agitur in furiosum.
z Peculium concedit non tantùm is qui nominatim concedit, sed & qui nō prohibet ne peculium habeatur. Igitur non prohibere ne quid habueris, concedere est.

a *l. 5. Cod. quod cum eo.*
b Fideiubentis, interuenientis, & mandantis similitudo.
c Negotium geri dicitur cùm quis fideiubet, interuenit, mādat.
d Causa fideiubendi & mandandi spectanda.
e *§. 6. j. eodem. l. 20. j. de fideiussoribus.*
f *l. 47. §. 1. j. eod. l. 30. §. 1. s. de pactis.*
g *§. 5. s. eod.*
h Compromisso obligari non potest, qui iudicio obligari non potest. Seruus compromittere in arbitrum nō potest.
i Nullum quod est compromissum pœnā committi non facit. Pœnam itaque non præstat, qui compromisso, quod nullum sit, non stat.
k id est, sicuti teneretur dominus, si seruo traiectitia pecunia credita fuisset. *l. 1. §. 16. s. de exercitoria.* ratio diuersitatis est, quòd negotiis priuatis domini seruus interesse potest, iudiciis nō potest, *vt hic. l. 13. s. si quis cautionib.*
l De peculio actio non datur in dominum ex cōpromisso serui cum pœna, *vt hic.*

m *l. 32. §. 8. s. de arbitris.*
n ergo & ex intercessionis causa fideiussor à seruo datus non tenetur, *vide in hanc legem Cuiacium 8. obseruat. 11.* Interim hic argumentum sumitur à iudiciorum ratione ad arbitria & compromissa.
o Actio de peculio non datur in dominum, ex eo ipso quod seruus eius suscepit iudicium.
p Eadem numero est obligatio, qua tenentur pater & filius.
q nisi filius donauerit. *l. 28. in fi. s. de pactis. l. 2. j. de donat.*
r De peculio actio non datur in dominū ex fideiussione serui, & in eo distat seruus à filio, qui patrem actione de peculio obligat, siue contrahat, siue fideiubeat, siue compromittat, etiam sine consensu patris.
s qui dominum de peculio tenus non semper obligat fideiubēdo. *l. 19. j. de fideiuss.*

a Compromittere filius potest etiam sine consensu patris, *vt hîc.* licèt in iudicio esse non possit sine consensu patris. *l. vlt. §. necessitatem. Cod. de bonis quæ liberis.*
b Iudicij & stipulationis similitudo.
c In iudicio, quasi contrahitur.
d In iudicio duplex contractus est, instantiæ, quæ fit per litis contestationem: debiti, per sententiam. Contestatio litis, origo iudicij: finis, iudicatum seu sententia. *l. 11. in fi. ff. de nouat. l. 5. Cod. de nouat.*
e imò, non origo iudicij seu titulus actionis, sed ipsa iudicati obligatio seu debiti causa respicitur. *l. 69. ff. de fideiuss.*
f Substituta & subrogata actio non semper eiusdem est naturæ, cuius ea actio est cui fit subrogatio.
g Sententia obligationem parit.
h *l. 5. ff. de condit. furtiua.*
i *l. 58. ff. de regulis iuris.*
k *l. 4. ff. de condict. furtiua, l. 16. ff. de vi & vi.*
l Actio de peculio non datur ex maleficio, nisi quà peculium locupletius est.
m Locupletari ex furto serui dominos, iniquissimum.
n citra, *vulgata. adde l. 3. §. 4. ff. rerum amotar. l. 19. ff. de condict. furt.*
o *v. l. 1. in fin. ff. de magistratibus conuenendis.*
p *adde l. 3. Cod. ne vxor. l. 1. Cod. quod cum eo qui in aliena.*
q non rem pupilli. *vide in hanc l. Cuiacium 7. obser. 31.*
r *vide l. 5. §. vlt. ff. eod.* Peculij natura tota atque conditio à voluntate & destinatione vnius domini dependet. vnde non continuò peculium erit, quod seruus ipse habet seorsim à ratione domini, sed quod ipse dominus peculium esse voluit. Peculium sola voluntate domini constituitur, interueniente vera traditione vel ficta.
s Liberationis & obligationis differentia est. Hæc facti executionem requirit, non illa.
t remittere, est dare. *Bald. arg. l. 10. in fine. ff. de condict. causa dati.*

10 ¶ Quare "&" ex compromisso[a] pater tenebitur. & ita Papinianus quoque libro nono Quæstionum scribit. nec interesse ait, ex qua causa compromiserit: vtrùm ex ea causa, ex qua potuit pro patre de peculio agere: an verò ex ea, qua nõ potuit: cùm ex stipulatu pater conueniatur. 11 ¶ Idem scribit, iudicati quoque patiẽ de peculio actione teneri. quod "&" Marcellus putat etiã eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. nam sicut[b] "in" stipulatione contrahitur cũ filio, ita[c] iudicio contrahi. proinde[d] non[e] originem[f] iudicij spectandam, sed ipsam iudicati velut obligationem[g]. quare, & si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.

12 ¶ Ex furtiua causa[h] filio quidem familiàs condici posse constat: an verò in[i] patrem, vel in dominum de peculio danda est, quæritur. & est verius, in quantum[k] locupletior dominus factus esset, ex furto facto actionem de peculio dãdam. idem Labeo probat: quia * iniquissimum est, ex furto[l] serui dominum locupletari[m] impune. Nam & circa[n] rerum amotarum actionem, filiæfamiliàs nomine, in id, quod ad patrem peruenit, competit actio de peculio. 13 ¶ Si filiusfamiliàs duumuir[o] pupillo rem saluam fore caueri non curauit: Papinianus libro nono Quæstionum, de peculio actionem cõpetere, ait. nec quicquam mutare arbitror, an[p] voluntate patris decurio factus sit. quoniã rempub. saluam fore pater obstrictus est[q].

Quid sit peculium. 1. De nuda voluntate domini. 2. De ignorantia & voluntate domini 4. Si opem ferente seruo, extraneus furtum fecerit. 5. Si ære alieno dominico exhauriatur peculium. 6. De peculio vicarij.

4. *Pomponius* lib. 7. ad Sabinum.

PEculij[r] est, non id, cuius seruus seorsum à domino rationem habuerit: sed[r] quod dominus ipse separauerit, summa serui rationem discernens. nam cùm serui peculium totum adimere, vel augere vel minuere dominus possit: animaduertendum est nõ quid seruus, sed quid dominus, constituendi seruilis peculij gratia fecerit.

1 ¶ Sed hoc ita verum puto, si debito seruum liberare[s] voluit dominus: vt, etiam si nuda volũtate remiserit[t] dominus, quod debuerit, desinat seruus debitor esse. si verò nomina ita fecerit dominus, vt quasi debitorem se seruo faceret, cùm "re vera" debitor non esset: contra puto. re[u] enim, non verbis, peculium augendum est.

2 ¶ Ex his apparet, non[x] quid seruus ignorante domino habuerit, peculij esse: sed quid volente. alioquin & quod subripuit seruus domino, fiet peculij quod nõ est verũ. 3 ¶ Sed sæpè fit, vt[y] ignorante domino, incipiat minui serui peculium, veluti cùm damnum domino dat seruus, aut furtum[z] facit.

4 ¶ Si, opem[a] ferente seruo meo, furtum mihi feceris: id ex peculio deducendum[b] est, quo minus ob rẽ subreptam consequi possim.

5 ¶ Si ære alieno dominico exhauriatur peculium serui: res tamen in causa peculiaria[c] manent[d]. nam si aut seruo donasset debitum dominus, aut nomine serui alius domino intulisset: peculium suppletur, nec est noua concessione domini opus.

6 ¶ Non[e] solùm id in peculio vicariorum[f] ponẽdum est, cuius rei à domino: sed etiam id, cuius ab eo, cuius in peculio sint, seorsum rationem habeant.

De deposito. 1. De precario. 2. De iureiurando. 3. Etymologia. 4. Et definitio peculij.

5. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

DEpositi[g] nomine, pater[h], vel dominus[i] dumtaxat de peculio conueniuntur, & si quid dolo malo eorum captus sum. 1 ¶ Sed etsi precariò res filiofamiliàs, vel seruo[k] data sit: dumtaxat de peculio pater, dominúsve obligantur. 2 ¶ Si filiusfamiliàs iusiurandum detulerit, & iuratum sit, de peculio danda est actio, quasi[l] contractum sit. Sed in seruo diuersum[m] est.

3 ¶ Peculium dictum est, quasi pusilla[n] pecunia, siue patrimonium[o] pusillum.

4 ¶ Peculium autem Tubero quidem sic definit[p], (vt Celsus libro sexto Digestorum refert) quod seruus domini permissu, separatum[q] à rationibus dominicis habet[r], deducto[s] inde, si quid domino debetur.

6. *Celsus* lib. 9. Digestorum.

DEfinitio peculij, quam Tubero exposuit, "vt" Labeo ait, ad vicariorum[t] peculia nõ pertinet. quod falsum est. nam eo[u] ipso, quòd dominus seruo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

1. De domino pupillo vel furioso. de libera administratione peculij. 2. De scientia domini. 3. De ætate, & furore peculiati. 4. Quæ in peculio computantur.

7. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

QVam Tuberonis[x] sententiam ipse Celsus probat. 1 ¶ Et adiicit pupillũ[y], vel furiosum constituere quidem peculium seruo non posse. verùm[z] ante constitutum (id est ante furorem, vel a patre pupilli) non adimetur ex his causis: quę sententia vera est. Et congruit cũ eo, quod Marcellus apud Iulianum notans adiecit, posse fieri, vt ex dominis seruus peculium habeat apud alterũ, apud alterũ nõ. vt putà si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si, vt quidã (inquit) putãt, peculiũ seruus habere nõ potest, nisi concedente domino. ego autẽ puto, non esse opus concedi peculium à domino seruum habere: sed[a] nõ adimi, vt habeat, causa alia est peculij liberæ administrationis: nam[b] "hæc" specialiter[c] concedenda est.

2 ¶ Scire[d] autem non vtique singulas res debet[e], sed παχυμερέστερον. i. pinguiùs[f]. & in hanc sententiã Pomponius inclinat. 3 ¶ Pupillum autem, tam filium, quam seruum, peculium habere posse, Pedius libro quintodecimo scribit: cum "in" hoc (inquit) totum ex domini constitutione pendeat. Ergò & si furere cœperit seruus, vel filius: retinebunt[g] peculium. 4 ¶ In peculio autem res esse possunt omnes: & mobiles, & soli. vicarios quoque in peculium potest habere: & vicariorum peculium. hoc ampliùs[h] & nomina[i] debitorum.

5 ¶ Sed & si quid furti actione seruo deberetur, vel alia actione: in peculium computabitur. hereditas quoque, & legatum, vt Labeo ait. 6 ¶ Sed & id, quod dominus sibi debet, in peculium habebit: si fortè in domini rationẽ impẽdit[k], & dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorẽ eius dominus conuenit. quare si fortè ex serui emptione euictionis nomine, duplum dominus exegit: in peculium serui erit conuersum: nisi fortè dominus eo proposito fuit, vt nollet hoc esse in peculium serui.

7 ¶ Sed & si quid ei conseruus[l] debet, erit peculij: si modò ille habeat peculium, vel "prout" habebit.

De nuda voluntate domini, & de traditione.

8. *Paulus* lib. 4. ad Sabinum.

NOn[m] statim, quod dominus voluit ex re sua peculij esse, peculiũ fecit: sed si[n] tradidit: aut, cũ apud eũ esset, pro[o] tradito habuit. desiderat enim res naturalem dationem. Contra[p] autem, simul atque noluit, peculium serui desinit peculium esse.

Si dominus. 1. vel conseruus damnum, vel furtum fecerit. 2. De eo quod debetur domino. 3. aut his qui sunt in eius potestate. 4. aut tutela, aut cura, vel quorum negotia administrant. 5. Si creditor succedat ei, qui tenetur de peculio. 6. De causis ex quibus seruus domino debet. 7. De damno dato à seruo in sua persona. 8. De eo quod dominus debet, aut præstitit pro seruo.

9. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SEd si damnum seruo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur: nõ magis, quàm si subripuerit[q]. 1 ¶ Planè si conseruus dedit[r] damnũ, vel subripuit, in peculium videtur haberi. & ita Põponius libro vndecimo scribit. nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel cõsecutus est, vel cõsequi potest[s]: in peculiũ esse ei imputandum, Neratius lib. 2. Responsorum scribit.

2 ¶ Peculium[t] autẽ deducto[u], quod[x] domino debetur,

u Peculium re non verbis augendum. Verbis auget peculium dominus, quoties se peculij debitorem facit, cùm non sit ipse debitor: re auget, cùm debitum remittit seruo peculium habenti. Remittere, dare est: Qui remittit, donat: Cui debitum remittitur, peculium auget. *l. 8. ff. eod. v. l. 26. ff. de donationib.*
x Peculium domino ignorante constitui non potest, licèt deminui possit.
y Peculium minuit seruus delinquendo: cùm ex delicto obligatur.
z *v. l. 9. §. 1. ff. de peculio legato.*
a Peculium delicto minuit seruus, non tantùm cùm furtum facit, sed & cùm opẽ fert furtum facienti.
b *adde l. 11. §. 6. ff. eodem.* c *al.* peculiari.
d Ius vniuersale minui potest, etsi corpora ipsa vniuersitatis non minuantur.
e In peculio voluntas domini & serui ordinarij inspicitur.
f *l. 6. ff. eodem.*
g Peculio tenus obligantur patres & domini ex filiorum vel seruorum deposito, precario, iuramento.

h *l. 1. §. 42. ff. depositi, l. 3. §. 4. ff. commodati.*
i *l. 26. ff. eod.* k *l. 13. ff. de precario.*
l per iusiurandum quasi contrahitur, sicut per sententiam. *Bald.*
m Imò, idem est in seruo. *l. 23. ff. de iureiurando.*
n *facit l. 79. ff. de legat. 3.* Peculium, pecuniæ præsidij causa repositæ. *d. l. 79.*

mim tertiam rerum speciem constituunt. *adde leg. mouentium. ff. de verbor.*
i *vide l. 25. ff. soluto.*
k venit autem in hanc actionem quod in rem domini versum est. *l. 19. ff. de in rem verso.* l *l. 9. §. 2. l. 17. in fi. ff. eod. l. 8. §. 2. ff. de peculio legato.*
m separata à rationibus domini quæ dicantur.
n Peculium constituitur traditione naturali: vel quasi adimitur verbis. *l. 4. §. 1. in fi. ff. eod. l. 26. ff. de donationib.*
o Pro tradito habetur quod quasi traditur, vt si rem meam esse apud te
p Facilior est peculij ademptio quam datio. hæc naturalem *vt ff.* illa simul atque noluit dominus.
q *vide l. 9. §. 1. ff. de peculio legato.*
r *l. 9. §. 1. ff. de peculio legato.* s *l. 11. §. 2. ff. eodem.*
t Deducere seu deduxisse ex peculio quando dominus dicatur: & sonis deducat.
u dominus enim priuilegium habet in peculio serui. *l. 1. in pr. ff. de*
x Peculium intelligitur eo deducto quod domino debetur.

computandum esse: quia præuenisse [a] dominus, & cum seruo suo egisse [b] creditur.

3 ¶ Huic definitioni Seruius adiecit, & si quid his debeatur, qui sunt in eius potestate: quoniam hoc quoque domino deberi, nemo ambigit.

4 ¶ Præterea id etiã deducetur, quod his personis "debetur, quæ sunt in tutela, vel cura domini, vel patris: vel quorum negotia administrant, dummodo dolo careant. quoniam & si [c] per dolum peculium vel ademerint, vel imminuerint: tenentur. nam si semper præuenire dominus, & agere videtur, cur non dicatur, etiam hoc nomine eum secum [d] egisse, quo "nomine" vel tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel vtili actione tenebitur: nam, vt elegãter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est, quod [e] domino, vel patri debetur: quoniam [f] non est verisimile [g], dominum id concedere seruo in peculium habere, quod sibi debetur. sanè cùm ex cæteris causis [h] ipsum à [i] semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam geret: cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? defendendũ igitur erit, quasi [k] sibi eum soluere, cùm quis agere de peculio conabitur.

5 ¶ Sed & creditor serui, qui heres exstitit domino eius, deducit de peculio, quod sibi debetur, "si conueniatur:" siue libertatem seruus acceperit, siue non. idémque, & si legatus sit purè seruus. nam quasi præuenerit, & ipse secum egerit: sic deducet, quod sibi debetur: licèt nullo [l] momento dominium in manumisso, vel legato purè habuerit, & ita Iulianus libro duodecimo scribit. certè si sub condicione seruus libertatem acceperit, minùs dubitanter Iulianus eodem loco scribit, heredem deducere. dominus enim factus est. ad defensionem sententiæ suæ. Iulianus etiam illud adfert: quòd: si ei, qui post mortem [m] serui, vel filij: intra annum potuit conueniri de peculio, heres exstitero: proculdubio deducam [n], quod mihi debetur. 6 ¶ Siue autem ex cõtractu [o] quid domino debeat, siue ex rationum reliquiis: deducet dominus. Sed si ex delicto ei debeat, vtputa ob furtum, quod fecit: æquè deducetur. Sed est questionis: vtrùm ipsa furti æstimatio, id est "id" solum, quod domino abest: an verò tantũ, quantum, si alienus seruus commisisset, id est cum furti pœnis. sed prior sententia verior est, vt ipsa furti æstimatio sola deducatur. 7 ¶ Si ipse seruus sese [p] vulnerauit, nõ debet hoc damnum deducere: non magis, quàm si se occiderit, vel præcipitauerit. licet [q] enim "etiam" seruis naturaliter [r] in suum corpus sæuire. sed si [s] à se vulneratum seruũ dominus curauerit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum. quamquam si ægrum eum curasset, rem suam potiùs egisset.

8 ¶ Item deducetur de peculio, si [t] quid dominus serui nomine obligatus est, aut præstitit obligatus. ita si quid ei creditum est iussu domini: nam hoc deducendum, Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. sed hoc ita demum verum puto, si nõ in rem domini, vel patris, quod acceptum est, peruenit. alioquin secum debebit compensare. Sed & si pro seruo fideiusserit: deducendum. Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. Marcellus autem in vtroque, si nondum quicquam domino absit, * melius [u] esse ait, præstare creditori: vt [x] caueat "ille," refusurum se, si quid præstiterit dominus hoc nomine conuentus: quã ab initio deduci: vt medij temporis interusurium magis creditor consequatur. ¶ Sed si de peculio conuentus dominus, condemnatus est: debebit de sequenti actione de peculio deduci. cœpit enim dominus, vel pater iudicati teneri. nam & si quid serui nomine nõ condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

De occupatione.

10. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI verò adhuc in suspenso est prius iudicium de peculio, & ex posteriore iudicio res iudicaretur: nullo modo debet prioris iudicij ratio haberi in posteriore condẽnatione: quia * in actione de peculio occupantis [y] melior est condicio. occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior [z] ad sententiam iudicis peruenit.

De iudicio noxali. 1. Si dominus pro seruo, aut seruus domino promiserit. 2. Si seruus à debitore dominico exegerit. 3. An idem debitum sæpius deducatur. 6. An dominus de peculio deducat, quod aliunde consequi potest. 7. De seruo vendito cum peculio. 8. Si quis seruum emerit, cum quo contraxerat. 9. An dominus deducat quod alij debetur.

11. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI noxali iudicio conuentus dominus, litis [a] æstimationem obtulerit: de peculio deducendũ est. quòd si noxæ dederit, nihil est deducendum [b].

1 ¶ Sed & si quid dominus soluturum se serui nomine repromisit [b], deduci oportebit. quemadmodum si [d] quid domino seruus pro debitore expromiserat. Idem est & si pro libertate quid domino expromisit: quasi debitor domino sit effectus. sed ita demum, si, manumisso [e] eo agatur.

2 ¶ Sed si à debitore dominico seruus exegerit: an domini debitorem se fecerit, queritur. & Iulianus libro duodecimo Digestorum, non [f] aliter dominum deducturum, ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. eadem & in filiofamiliàs dicenda erunt. & puto veram Iuliani sententiam. * naturalia [g] enim debita spectamus in peculij deductionem. est autem naturæ æquum, liberari filium, vel seruum obligatione, eo [h] quod indebitum videtur exegisse.

3 ¶ Est autem quæstionis: an id, quod dominus semel [i] deduxit, cùm conueniretur: rursus si conueniatur de peculio, eximere debeat: an verò veluti solutum ei videatur, semel facta deductione. & Neratius, & Nerua putant. item Iulianus libro duodecimo scribit, si [k] quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si verò eandem positionem [l] peculij reliquit, debere eum deducere [m].

4 ¶ Denique scribit: si seruus vicarium [n] quinque valentem in peculium habuit, & domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, & mortuo postea vicario alium eiusdem pretij seruus comparauerit: non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit. nisi fortè, cùm eum seruo ademisset, & sibi soluisset, tunc decesserit.

5 ¶ Idem rectè ait: si, cùm vicarius valeret decem, dominus conuentus de peculio, quinque pro seruo præstitisset, quoniam quinque ipsi debebantur: mox vicarius decessisset: aduersus alium agentem de peculio, decem dominum deducturum, quia "&" in eo, quod iam pro eo soluit, debitorem seruum sibi fecerit. quæ sententia vera est: nisi seruo ademit vicarium, vt sibi solueret.

6 ¶ Quod autem deduci debere diximus [o] id, quod debetur ei, qui de peculio conuenitur: ita accipiendum est, si non [p] hoc aliunde consequi potuit.

7 ¶ Denique Iulianus scribit, venditorem, qui seruum cum peculio vendidit, si de peculio conueniatur, non debere deducere, quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculij detrahere, & nunc condicere quasi indebitum. quoniam non [q] est in peculio, quod domino debetur. potest (inquit) etiam ex vendito agere. quod ita erit probandum, si [r] tantùm fuit in peculio, cùm venderet, vt satisfacere debito dominus possit. cæterùm si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat [s]: contrà erit dicendum

8 ¶ Idem scribit: si quis seruum, cuius nomine de peculio habebat actionem, comparasset: an possit deducere, quod sibi debetur: quoniam [t] aduersus venditorem habeat actionem de peculio? & rectè ait posse. nam & quiuis alius potest eligere, vtrùm cum emptore [u], an cum venditore ageret. hunc igitur eligere pro actione deductionem, nec video quid habeant creditores, quod querantur: cùm possint ipsi venditorem conuenire, si quid fortè putant esse in peculio.

9 ¶ Non solùm autem, quod ei debetur, qui conuenitur, deducendum est: verumetiam si [x] quid socio eius debetur. & ita Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. nam * qua ratione insolidum alteruter conuenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur. quæ sententia recepta est.

12. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

QVia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

13. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

SEd in emptore, & venditore vera non est. item in fructuario, & proprietario: & cæteris, qui [y] non sunt socij: & in domino, & bonæ fidei emptore. nam & Iulianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

ITem cùm testamento, presenti die seruus liber esse iussus est [y]: cùm omnibus heredibus [a] de peculio agendũ [b] est. nec quisquam eorum amplius deducet, quàm quod ipsi debeatur.

a Qui deducit, cœpisse intelligitur.
b *l. 11. §. 2. j. eod.* Cur ita? *v. §. 4. j. eod.*
c *l. 21. in pr. j. eo. l. 19. j. de in rè verso.*
d secum agere quis interdũ dicitur.
e *l. 6. §. 4. j. de peculio legato.*
f In peculio serui esse nõ videtur, quod ipsi domino debetur.
g verisimilia quoque in causis decidendis sequimur.
h putà negotiorum gestorum. *l. 6. in fin. l. 8. l. 38. s. de neg. gest.*
i A semetipso quis etiam exigere potest.
k Quasi sibi soluit, qui debitori succedit.
l legatæ rei dominiũ nullo momento est penes heredem. Nam legata recta via ab eo qui legauit, transeunt ad eum cui legata sunt. *l. 64. in fin. j. de furtis.*
m vel manumissionem. *l. 6. j. qui & à quib. manumit.*
n *§. vlt. j. eod.*
o *l. 30. j. de actio. empt. l. 5. §. 7. s. de tributoria.*
p *vt l. 23. §. 3. j. de ædilitio edicto.*
q Atqui nemo dominus est mẽbrorum suorũ. *l. liber homo. s. ad l. Aquil.*
r Naturaliter in seipsum sæuit, q se vulnerat.
s Ex peculio serui dominus deducit id omne quod impendit in seruo, qui seipsum vulnerauit, curando: at non quod impẽdit in eo ægro.
t Ex peculio serui vel filij deducit pater vel dominus, id quod serui vel filij nomine præstitit, aut prestare cogitur, nisi superiores personæ id in rem patris vel domini verterint. *§. 6. s. eod.*
u Hæc duo verba *melius esse*, Hot. putat superesse. *s. eod. §. 16.*
x *l. 52. in fi. j. eod. l. 57. in fi. s. de petit. heredit. l. 2. §. 1. j. de collat. bonor.*
y Occupãtis melior est cõditio, vbi equa omniũ conditio est. *l. 52. j. eod. l. 6. s. de tributoria. l. 3. s. quod cum eo qui in aliena.*
z *l. 14. s. de noxa. lib. act. l. 9. j. de ver bor. oblig.*
a ¶ De peculio serui deducit dominus litis æstimationem noxali iudicio prestitam, seu id quod noxali iudicio serui nomine cõuentus præstitit, *vt hic.* An idem si seruum ipsum pro noxa dederit, non idẽ. *vers. quod si noxæ.*
b in hoc casu: sed in vicario distingue, ex *l. 16. j. de peculio legato.*

c De peculio serui deducit dominus quod serui nomine expromisit Nouanio.
c De peculio deducit domin[us] quod seruus ipse pro alio debitore apud ipsum dominum expromisit: sed & si quid domino pro libertate obtinenda expromisit.
e *sub.* inter viuos: ne obstet lex denique. *§. in consequenter j. de peculio legato.*
f *v l. 9. §. 1. s. eod.*
g non ciuilia. *l. 41. l. 49. in fi. j. eod.*
h *l. 9. §. 2. s. eod.*
i semel re & verbo deductũ ex peculio, amplius deduci nõ potest: verbis tantũ deductũ, potest.
k Re ex peculio deducit, qui aufert ex peculio debitum: verbis tantùm, qui eandem positionem peculij reliquit.
l Positio eadem peculij, est idem status peculij. apud Albericum à quibusdam legitur, *possessionẽ.*
m quia videtur eam partem in compensationẽ destinasse. *l. 13. j. de compensationibus.*
n Vicarius, serui ordinarij seru[us]. *Scholiast. Synops. Basil 18. T. tui. 5. c. 16. Theophil. §. 4. Inst. quod cum eo.*
o *l. 9. §. 2. s. eod.*
p De peculio deduci non potest, quod aliunde aliáve actione dominus potest consequi *lege 4. §. antepen. s. eod.*
q In peculio nõ est, quod domino debetur.
r facit. *l. 35. §. 1. §. 2. s. de negot.*
s *al.* detraxerat. & ita notat quoque legi Albericus. *
t Excipere de iure tertij, nisi ab eo causam habeat, neminem posse hinc Baldus colligit.
u *l. 32. §. penult. j. eod.*
x Ex peculio socius deducit, nõ tantùm quod sibi debetur, sed & quod socio: vbi nimirum cõmunio ei cũ socio est serui ipsius & eius peculij, secus si vel serui, vel peculij, vel neutrius est communio. *l. 51 circa fin. in j. eodẽ. l. 4. s. de tributor.*
y veluti quod pariter eis donata sit vel legata. *§. 3. Instit. de oblig. quæ ex quasi con*tractu.
z *subaudi* à domino peculij nomine obligato.
a *sub.* domini.
b *sub.* pro parte hereditaria.

a *addi l.30.§.1.j.eodem.*
b quia seruus desiit esse communis. *l.29.j.eodem.*
c *d.§.3.vide l.25.§.16.s̄.famil.*
d *l.38.§.2.j.eod. vide Bartolum in l.solutum 11.§. per libram.s̄.de pignoratitia.*
e debet enim specialiter concedi.nam quoties seruus venit,cũ peculio nõ distrahitur. *vide l.29.j.de contr.empt.*

1 ¶ Item cùm seruus viuo domino mortuus est,deinde dominus intra annum plures[a] heredes reliquit: & de peculio actio,& deductionis ius scinditur[b].

15. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

SEd si duo sint bonæ fidei possessores:adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod sibi debetur.idémque & si duo sunt fructuarij. quia nullam[c] inter se habent societatem.idem dicetur interdum & in sociis:si fortè separata apud se peculia habeant: vt alter alterius peculij nomine non cõueniatur, cæterùm si commune sit peculium: & insolidum conuenientur: & deducetur quod vtrique debetur.

Quibus casibus peculium serui communis non est commune.

16. *Iulianus* lib.12. Digestorum.

QVis[d] ergo casus est, quo peculium serui communis ad alterũ ex dominis solũ pertineat? in primis, si quis serui partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit[e]. deinde si quis seruo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit[f], vt proprietatem eorum retineret:administrationem autẽ seruo concederet. Marcellus notat:Est etiam ille casus,si alter ademerit, vel si omni quidem modo concesserit dominus: sed in[g] nominibus erit concessio[h].

De peculio vicarij: & ordinarij.

17. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

SI seruus meus ordinarius[i] vicarios habeat: id, quod vicarij mihi debent, an deducam ex peculio serui ordinarij? & prima illa quæstio est, an hæc peculia in peculio serui ordinarij computẽtur. & Proculus, & Atilicinus existimant, * sicut ipsi vicarij[k] sunt in peculio, ita etiam peculia eorum. & id quidem, quod mihi dominus[l] eorũ, id est ordinarius seruus, debet, etiam ex peculio eorum detrahetur. id verò, quod ipsi vicarij debẽt, dumtaxat ex ipsorũ peculio. sed & si quid non mihi, sed ordinario seruo debent: deducetur de peculio eorum, quasi conseruo debitũ id verò, quod ipsis debet ordinarius seruus, nõ[m] deducetur de peculio ordinarij serui: quia peculium eorum in peculio ipsius est. & ita Seruius respondit. sed peculium eorum augebitur[n], vt opinor, quemadmodũm si dominus[o] seruo suo debeat.

18. *Paulus* lib.4. Quæstionum.

CVi consequens est: vt: si Sticho[p] peculium suum legatum sit, isque ex testamento agit: non aliter cogetur id, quod vicarius eius testatori debet, relinquere: nisi is, id "est" vicarius, peculium habeat.

1. De seruo dotali aut fructuario, aut bona fide à duobus possesso. 2. De fructuario & domino. de duobus dominis.

19. *Vlpianus* lib.29.ad Edictum.

HInc quæritur, si ordinarij serui nomine actum sit de peculio, an agi possit & vicariorum. & puto non posse. Sed si actum sit de peculio vicarij, agi poterit & de peculio ordinarij[q].

1 ¶ Potest esse apud me duplicis[r] iuris peculium, vtputa seruus est dotalis[s]: potest habere peculium, quod ad me respiciat: potest, & quod ad mulierem. nam * quod[t] ex re mariti quæsiit, vel ex operis suis[u], id ad maritũ pertinet. & ideo si respectu[x] mariti heres sit institutus, vel ei legatum datum: id eum nõ debere restituere, Pomponius scribit. si igitur mecum agatur ex eo contractu, qui ad me respicit: vtrùm omne deducam, quodquod debetur mihi, siue ex mea causa, siue ex ea, quæ ad vxorem respicit: an verò separamus[y] causas: quasi in duobus peculiis, vt & causa debiti, quod petitur, spectetur? vt si quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat: id deducam, quod ex eo contractu debeatur: si ex eo contractu, qui ad me respicit: meum deducam? Quæ quæstio dilucidiùs est in fructuario[z] tractata: vtrùm ex eo demũ contractu potest de peculio conueniri, quod ad se pertinet. an eo omni. & Marcellus, etiam fructuariũ teneri, scribit, & ex omni contractu[a]. eum enim, qui cõtrahit, totum serui peculiũ, velut patrimonium, intuitum. Certè illud admittendum omnimodo dicit: vt, priore conuento, ad quem res respicit: in superfluum is, cui quæsitum non est, conueniatur. quæ sententia probabilior est, & à Papiniano probatur. Quod & in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicẽdum. Sed in marito melius est dicere, simpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus, huiusmodi serui nomine, aliquid præstiterit[b]: an, aduersus mulierem agentem dotis nomine, deducere id possit? & ait: si id, quod creditori præstitum est, ad vtriusque generis peculium pertinebit: pro rata vtrique peculio decedere debere: ex quo intelligi potest, si ad alterum peculium contractus pertinebit, modò soli vxori detrahi, modò non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum resedit.

2 ¶ Interdum[c] & ipsi[d] fructuario[e] aduersus dominũ datur actio de peculio: vtputà si apud eum habeat peculium: apud ipsum verò aut nihil, aut minùs, quàm fructuario debetur. idem etiam contrà[f] eueniet: quamuis in duobus dominis sufficiat pro socio[g], vel commmuni diuidundo actio.

20. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

NAm inter se agere socij de peculio non possunt.

De dolo domini. 1. Vel tutoris, vel curatoris, vel procuratoris. 2. Vel venditoris, vel defuncti. 3. Ante vel post iudicium acceptum. 4. Si recusetur actio de peculio.

21. *Vlpianus* lib 29.ad Edictum.

SVmma cum ratione etiam hoc peculio prætor imputabit, quod dolo[h] malo domini factum est, quò minus in peculio esset. Sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium. sed & si eum intricare[i] peculium in necem creditorum passus est: Mela scribit, dolo malo eius factũ. Sed & si quis, cùm suspicaretur aliũ secũ acturũ, aliò peculiũ auertat: dolo nõ caret. Sed si alij soluit: nõ dubito de hoc, quin nõ teneatur: quoniã creditori soluitur: & * licet creditori vigilare[k] ad suũ[l] consequendũ.

1 ¶ Si dolo[m] tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris factum sit: an pupillus, vel furiosus, vel dominus de peculio conueniatur, videndum. & puto, si soluẽdo tutor sit, præstare pupillum ex dolo eius: maximè si quid ad eum peruenit. & ita Pomponius libro octauo epistolarũ scribit. idem "&" in curatore, & procuratore erit dicendum. 2 ¶ Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius successor: nisi in id, quod ad se peruenit. 3 ¶ Siue autem post iudicium acceptum[n], siue antè dolo factum sit: continetur officio iudicis.

4 ¶ Si dominus, vel pater recuset de peculio actionẽ: non est audiẽdus: sed cogendus[o] est, quasi aliam quamuis personalem actionem, suscipere.

De cautione damni infecti ædium peculiarum nomine. De iudicio noxali, vicarij nomine.

22. *Pomponius* lib.7.ad Sabinum.

SI damni infecti, ædium peculiarium nomine, promiserit dominus: ratio eius haberi debet. & ideo[p] ab eo, qui de peculio agit, domino cauendum est.

23. *Idem* lib.9.ad Sabinum.

AEdium autem peculiarium nomine in solidũ damni infecti promitti debet[q]: sicut vicarij nomine noxale iudicium in solidum pati. quia[r] pro pignore eas si non defendatur, actor "abducit, vel" possidet.

De curatore furiosi.

24. *Vlpianus* lib.26. ad Sabinum.

CVrator furiosi administrationem[s] peculij & dare, & denegare potest tàm seruo furiosi, quàm filio.

De vestimentis seruo concessis.

25. *Pomponius* lib.23.ad Sabinum.

ID vestimentum[t] peculij esse incipit: quod ita dederit dominus, vt eo vestitu seruũ perpetuò[u] vti vellet: eóque nomine ei traderet, ne quis alius eo vteretur: idq. ab eo eius vsus gratia custodiretur. sed quod vestimentũ seruo dominus ita dedit vtendũ, vt nõ semper, sed ad certum vsum, certis tẽporibus eo vteretur: veluti cùm sequeretur eũ, siue cenãti ministrabit: id vestimentũ non esse peculij.

f *v.l.47.§.1.j.de adqu. rerum dom.*
g Obligationes & nomina non ita transferũtur vt iura realia. *l.1. in fin. l.2. l.3. j.pro socio.* Cur ita? obligationes & actiones magis inhærent personæ.
h i. cessio nominũ facienda est. vide quæ scripsi *ad d.l.3.*
i Seru⁹ serui & peculium eius sunt primi serui. (Primus seruus hic ordinarius: seruus serui, vicarius dicitur.) Quod igitur domino debetur à primo seruo, ex eius quoque peculio deducitur, qui serui seruus est: quod antè à seruo serui debetur, non ex primi serui, sed ex ipsius tãtùm peculio deducitur, siue domino, siue primo seruo debeat. Quod autem primus seruus seruo suo debet non deducitur illud quidẽ, sed eius tamen qui serui seruus est peculium auget: quemadmodũ si dominus seruo suo debeat. *Synopsis Basil. & ibid. Scholiastes 18.tit.5.c.16.* *
k Vicarius vnà cũ suo peculio, in peculio sunt serui ordinarij. *l.4.in fi. l.6.s̄.eo. l.6 §.2.j.de peculio legato. §.4.in f. Inst.quod cum eo qui in aliena. adde l.5.j.de euictionibus.* adde quæ scripsi *ad l.2.C. qui manumittere.*
l Est igitur ordinarius dominus vicarij. i. veluti dominus, sicuti peculiũ est quasi patrimonium serui. *l.39.j.eo.* Alia sunt in iure naturalia nomina, alia ciuilia. Peculium est naturale nomẽ, patrimoniũ ciuile. Contubernium, naturale: matrimonium ciuile. Cognatio naturale, adgnatio ciuile. Veluti dominus inquam, quia conseruus est alter alteri. *Horat.2.serm.7.* Siue vicarius est qui seruo paret, vti mos vester ait, seu cõseruus. Et alio loco, Conseruus vili portanda locabat in arca. *Cuiac.8.ad Afr.ad l.38.§.2.j.eo.*
m Imò non deducendum ex vicarij peculio, quod conseruo debetur. *l.5.§.1.s̄.de Tributoria.* n huiusmodi debito. *l.7.in fi.s̄.eod.*
o Seruus ordinarius, serui sui vicarij quasi dominus. vnde notant, Dominum dici nuda ratione præeminentiæ seu prærogatiuæ. Vnde rursus notant, vxore domina & magistra relicta, dominium rei non intelligi ei relictum.
p *l.38.§.2.j.eodem.*
q quia maiori summæ inest minor. *vide l.9.§.3.in fi.j.eod.*
r Peculium duplici iure apud aliquem esse potest.
s De peculio serui dotalis maritus tenetur indistinctè: siue eius, siue vxoris sit peculium in seruo.
t Mariti est quidquid dotalis seruus ex re ipsius vel operis suis adquisiuit.
u & sic fructus serui dotalis mariti est. *l.vlt.j.soluto matrimonio.*
x Contemplatione cuius quidque fiat considerandum, vt ecce dotalis seruus non ipsius dominæ, sed eius mariti contẽplatione heres institutus est, aut qu...

stari quemque cogi hoc ex loco notant. p *l.5.l.6.s̄ de tributoria.* q ... r ... cùm decidunt quasi deliquisse videntur. *l.7.§.1.j de damno.* r Decretum & secundũ in causa noxali interponi in rẽ mobili, hinc Iacobus Aretinus ... colligũt aduersus Glossam *l.item si seruum.s̄.de Publiciana. & in l.* ... *l.quæ legati.j.vt in possess.* s non potest autem ipsum peculium ... *4. & arg.l.7.§.1.s̄.eo.* t Peculij ea vestis est, quã dominus seruo ... lus ipse perpetuò vteretur, & apud ipsum eius vsu gratia custodiretur, quũ eũ sequeretur certũ vsum, certúmve tẽpus dedit, vt ea scilicet vteretur, ... nistraret, nõ est peculij. *Synops.Basil.18.tit.5.c.22.* u i. quãdiu durabit. ... vestiméta vsu deterũtur. *§.2. Inst.de vsufr. v. quæ scripsi ad l.66.j.soluto.*

De dolo domini.

26. *Paulus* lib.30.ad Edictum.

SI semel ex causa,"id est" quòd dolo [a] fecerit, dominus præstiterit de peculio conuentus: cæteris ex eadem causa nihil [b] præstabit [c]. Si tantundem seruus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. his consequens erit, vt, manumisso quoque, vel alienato seruo, ex causa "etiam" doli intra annum teneatur.

De ancilla, & filiafamil. 1. Quid deducit heres. 2. De seruo alienato. 8. De seruo communi.

27. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

ET ancillarum [d] nomine [e], & filiarum familiàs in peculio actio datur. maximè si qua sarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat: datur propter eã actio. depositi quoque, & commodati [f] actionem dandam earum nomine Iulianus ait, sed & tributoriam [g] actionem: si peculiari merce, sciente patre, dominóve, negotientur: dandam esse. longè magis non dubitatur. & si in rem versum est, quod iussu [h] patris, dominíve contractum sit. 1 ¶ Cõstat, heredem domini id [i] quoque deducere debere, quod seruus, cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante [k] aditam hereditatem ex bonis hereditariis amouisset, consumpsisset [l], corrupisset.

2 ¶ Si seruus alienatus sit: quamuis in eum, qui alienauerit, intra annum prætor de peculio actionem polliceatur: tamen nihilominus & in nouum dominum actio datur. & nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an quod pariter, cùm eum emerit, vel ex donatione acceperit, eidem concesserit.

3 ¶ Illud quoque placuit, (quod & Iulianus probat) omnimodo permittendum creditoribus [m], vel in [n] partes cum singulis agere, vel cum vno in solidum.

4 ¶ Sed ipsi [o], qui vendiderit seruum, non putat Iulianus de eo, quòd ante venditionem crediderit, cũ emptore de peculio agere permittendum.

5 ¶ Sed & si alieno credidero, eúmque redemero: deinde alienauero. æquè non putat mihi in emptorem dari debere "iudicium."

6 ¶ In [p] venditorem autẽ dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionẽ existimat: deducto [q] eo, quod apud me peculij seruus habebit.

7 ¶ Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non putat Iulianus in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere: ita & de eo, quod seruus meus seruo meo crediderit: si is, cui creditum fuerit, alienatus sit: negat permitti mihi debere cum emptore experiri.

8 ¶ Si [r] quis tum seruo duorum [s], pluriúmve contraxerit: permittendum est ei, cum quo velit dominorum, in solidum experiri. * est enim iniquum, in plures [t] aduersarios distringi [u] eum, qui cum vno contraxerit. nec huius dumtaxat peculij ratio haberi debet, quod apud eum, cũ quo agitur, is seruus haberet: sed & eius, quod apud alterum. Nec tamẽ res damnosa futura est ei, qui condemnatur: cùm possit rursus ipse iudicio societatis [x], vel cõmuni [y] diuidũdo, quòd amplius sua portione soluerit, à socio sociísve suis cõsequi. quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium. quia eo casu, soluendo [z], quisque etiam socium ære alieno liberare videtur. at si nullum sit apud alterum peculium, contrà esse. quia nec liberare vllo modo ære alieno eum intelligitur.

28. *Iulianus* lib.11. Digestorum.

QVare & si socio neque heres, neque bonorum possessor extitisset: eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus [a] peculium apud eum erit, & quãtum ex bonis consequi potest.

Si plures creditores domino succedant. 1. De prohibitione domini.

29. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI quis seruum testamento liberum esse iusserit, relictis heredibus his, qui cum seruo cõtraxerunt: possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio quod apud eũ esset, quolibet alio agẽte teneatur.

1 ¶ Etiam si prohibuerit [b] contrahi cum seruo dominus, erit in eum de peculio actio.

Quo tempore spectatur an sit in peculio. de actione ad exhibendum vel in rem. 1. Quatenus tenetur heres. 4. Si sæpius agatur. 5. De seruo vendito. 6. Si dolus obijciatur domino. 7. Vel heredi.

a putà minuendo peculium.
b Compensationem hic ipso iure fieri notat Albericus.
c quia ipso iure plusquam semel deberi non potest l.18. j. de verb. oblig. l.57. j. de reg. iur.
d De peculio actio aduersus patrem vel dominum datur etiã ancillarum & filiarum nomine. l.1. §.3. ĩ. e. l.5. §.2. ĩ. de tributoria.
e l.14. ĩ. de negotijs.
f l.3. §. ant. pen. in fi. ĩ. commodati.
g d. l.5. §.2. ĩ. de tributoria.
h l.1. §. quod iussu.
i i. æstimationẽ.
k l.1. ĩ. si is qui testamento.
l l.1. j. si is qui testamento.
m l.13. in fi. ĩ. eo.
n De peculio actio creditori datur cõtra serui peculiati venditorem & emptorem: in partes, si cum singulis: in solidum, si cum vno egerit.
o Actio de peculio datur vẽditori serui aduersus eius emptorem, non de eo quod ante venditionẽ cum seruo contraxit, sed quod post.
p Actio de peculio quatenus emptori serui detur aduersus eiusdẽ serui venditorem.
q l.15. in fi. ĩ. eod. l.37. in f. l.47. §. antep. j. eod.
r vbi est communio serui & peculij quilibet potest conueniri in solidum Bar.
s Actione de peculio in solidum quis tenetur, vbi serui & peculij eius cõmunionem cum alio habet.
t In plures aduersarios distringi iniquum est.
u Distringendi verbum reperitur in l.2. ĩ. de exercit. l. vlt. j. rem pupilli. l.5. §.7. j. iudicatum solui.
x l.19. inf. ĩ. eod.
y quod vnus sociorũ plus parte sua soluit, potest id à socio communi diuidũdo repetere. l.8. inf. ĩ. comm. diuidundo.
z Soluendo pro socio, socius socium liberat.
a l.1. §.8. j. quando actio de peculio. l.1. §.10. j. de dote prælegata.
b Inuitum etiã dominum seruus actione de peculio obligat. l.47. j. eod.

30. *Vlpianus* lib.29. ad Edictum.

QVæsitum est, an teneat actio de peculio: etiam [c] si nihil sit in peculio, cùm [d] ageretur: si [e] modo sit rei [f] iudicatæ tẽpore. Proculus & Pegasus, nihilo minùs teneri, aiunt. intẽditur enim rectè, etiam si nihil sit in peculio. Idem & circa ad exhibendum, & in rẽ actionem placuit. quæ sententia & à nobis probanda est.

1 ¶ Si cũ ex parte [g] herede domini, vel patris agatur: dumtaxat de peculio condemnandum, quòd apud eum heredem sit, qui conuenitur. idem & in [h] rem verso pro parte. nisi si quid in ipsius heredis rem vertit. nec quasi vnum ex sociis esse hunc heredem conueniendum: sed pro parte dumtaxat.

2 ¶ Sed si ipse seruus sit [i] heres ex parte institutus, æquè cum eo agendum erit.

3 ¶ Sin verò filius sit, quamuis ex parte institutus; nihilo minùs insolidum actionem patietur. sed, si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. quid enim, si in rem patris versum sit? cur non consequatur filius à coherede, quòd in patris re est? idem, & si peculium locuples sit.

4 ¶ Is: qui semel [k] de peculio egit: rursus, aucto peculio, de residuo debiti agere potest.

5 ¶ Si annua exceptione [l] sit repulsus à vẽditore creditor, subueniri ei aduersus emptorem debet. sed si alia exceptione. hactenus "subueniri," vt deducta ea quantitate, quam à venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur.

6 ¶ In dolo obiiciendo temporis ratio habetur. fortassis enim, post [m] tempus de dolo actionis, non patietur dolum malum obiici prætor: quoniam [n] nec de dolo actio post statutum tempus datur.

7 ¶ In heredem [o] autem doli clausula in id, quod ad eum peruenit, fieri debet: vltrà non.

31. *Paulus* lib.30. ad Edictum.

SEd si ipse heres dolo fecit, solidum præstat.

Electione vnius ex pluribus non habentibus communionẽ serui, & peculij, alij liberantur: sed de æquitate in residuo cæteri tenebuntur. & quantũ sit in peculio, sentẽtiæ tempore inspicitur. Bart.

An, vno conuento, cæteri liberentur. 1. Quo tempore spectatur quantitas peculij. 2. De seruo vendito.

32. *Vlpianus* lib.2. Disputationum.

SI ex duobus, vel pluribus heredibus eius: qui, manumisso seruo, vel libero esse iusso, vel alienato, vel mortuo intra annum conueniri poterat: vnus fuerit conuẽtus: omnes heredes liberabuntur: quamuis non in maiorem quantitatem eius peculij, quod penes se habet, qui conuenitur, condemnetur, ídque ita Iulianus scripsit. Idémque est, & si in [p] alterius rẽ fuerit versum. Sed & si plures sint fructuarij, vel bonæ fidei possessores: vnus conuentus cæteros liberat: quamuis non maioris peculij, quàm penes se est, condemnari debeat. Sed [si] licet hoc iure [q] contingat: tamen æquitas [r] dictat, iudicium in eos dari, qui occasione iuris liberantur. vt [s] magis eos perceptio, quàm intentio liberet. nam * qui cum seruo contrahit, vniuersum peculium eius, quod vbicumque est [t], veluti [u] patrimonium, intuetur.

1 ¶ In hoc autem iudicio: licèt restauretur præcedẽs: tamen & augmenti, & decessionis rationem haberi oportet. & ideo: siue hodie nihil sit in peculio, siue accesserit aliquid: præsens status peculij spectandus est. Quare circa venditorem quoque, & emptorem, hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore [x] consequi: nec retrorsus, velut in vno iudicio, ad id tempus cõuentionẽ reducere emptoris, quo venditor conuentus sit.

2 ¶ Venditor serui: si cum peculio seruum vendidit, & tradiderit peculium: ne intra annum quidem de peculio conuenietur. neque enim hoc pretium serui, peculium est, vt Neratius scripsit.

31. *Iauolenus* lib.12. ex Cassio.

SEd si quis seruum ita vendidit, vt pretium pro peculio acciperet: * penes [y] eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculij peruenst [z].

34. *Pomponius* libro 12. ex variis lectionibus.

NOn penes quem res peculiaris sit.

35. *Iauolenus* lib.12. ex Cassio.

AT cùm heres iussus est peculium dare, accepta certa summa: non videtur [a] penes heredem esse peculium.

De contractibus bo. fid. & dolo.

36. *Vlpianus* libro secundo Disputationum.

c ¶ l.14. ĩ. de negotijs.
d v. l.1. ĩ. de in litem iur. l.61. ĩ. de iudicijs.
e l.16. ĩ. de petit. heredit. l.27. §.1. ĩ. de rei vind. cat.
f Peculij quantitas, seu quantũ in peculio sit, inspicitur tempore rei iudicatæ.
g l.14. infi. ĩ. eo.
h l.32. j. eod.
i l.3. §.1.2. ĩ. eod.
§2 n°2
k De peculio eo aucto, iterum ex petiri potest, qui prima actione vel nõ solidum exegit, vel nihil exegit cùm nihil esset in ipso peculio.
l Exceptio authori competẽs in successorẽ nõ transit, si in persona ipsius authoris deficiat causa exceptionis.
m imò, sine tẽporis præfinitione de dolo replicari potest. l.6. Cod. de exceptionibus. & actio de dolo in heredẽ datur. l.17. ĩ. de dolo. Cuiacius in d. l.17. negat legem 17. de replicatione doli intelligendam.
§7 n°2
n Replicationi ita præscribitur, vt actioni: & ita æquè tempore finiuntur replicationes vt actiones.
o Actio de peculio datur in heredem, quatenus locupletior factus est.
p l.30. §.1. ĩ. eod.
q i. ipso iure. vide quæ notaui ad l.122. §.5. j. de verb. oblig.
r Æquitas stricto iuri præfertur. l.8. Cod. de iudicijs.
s l.4. ĩ. de his qui deiecerunt.
t Æs alienũ non loci est, sed vniuersarum facultatum. l.50. §.1. ĩ. de iudicijs. l.19. §.1. ĩ. hoc titul.
u Peculium serui, eius quasi patrimoniũ. l.47. in fi. j. eod.
x l.11. §. penul. l.27. §.2. ĩ. eodem, l.10. ĩ. de tributoria.
y Peculium penes quẽ esse intelligatur.
z nam qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quã qui principali rẽ fruitur. l.39. ĩ. de vsufructu.
a Imò, peculiũ penes eum est, qui in tradendo, à legatario se liberauit. l.1. §.7. j. quando de peculio.

IN bonæ fidei contractibus [a] quæstionis est, an [b] de peculio, an in solidum pater, vel dominus tenerentur. vt est in actione de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater dumtaxat de peculio conueniretur. ego autẽ arbitror, non solùm de peculio, sed & si quid præterea dolo malo patris [c] capta fraudatáque est mulier, competere actioné. nam si habeat res, nec restituere sit paratus: æquum est, eum, quanti ea res est, condemnari. nam quod in seruo, cui res pignori [d] data est, expressum est: hoc & in cæteris bonæ fidei iudiciis accipiendum esse, Pomponius scripsit. námque si seruo res pignori data sit: nõ solùm de peculio, & in rem verso competit actio: verùm hãc quoque habet adiectionem, *& si quid dolo malo domini captus fraudatúsque actor est.* * videtur autẽ dolo facere dominus, qui [e], cùm haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

Si pater creditori filij succedat & hereditatem vendat. 1. De seruo vicarium emente pecunia domini. 2. De venditione serui communis. 3. De seruo cuius vsusfructus alienus est.

37. *Iulianus* lib.12. Digestorum.

SI creditor filij tui heredem te instituerit, & tu hereditatem eius vendideris: illa parte stipulationis *quãta* [f] *pecunia ex hereditate ad te peruenerit*, teneberis de peculio.

1 ¶ Si seruo tuo permiseris vicariũ emere aureis octo, ille decem emerit, & tibi scripserit se octo emisse, túque ei permiseris eos octo ex tua pecunia soluere, & is decẽ soluerit: hoc nomine duos aureos tantùm vindicabis: sed hi venditori præstabuntur dumtaxat de peculio serui.

2 ¶ Seruum, communem quem cum Titio, aut cum Sempronio habebam [g], Titio vendidi, antequàm eius nomine ageretur mecum de peculio. quæsitum est: si de peculio cum Titio, aut cũ Sempronio ageretur, an eius peculij, quod apud me esset, ratio haberi deberet, dixi, si cũ Sempronio ageretur, numquam rationem eius peculij, quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam aduersus me actionem haberet, per quam id, quod præstitisset, consequi posset. Sed & si cum Titio post annũ, quàm vendidissem, ageretur: similiter non esse [h] computandum peculium, quod apud me est: quia iam mecum agi de peculio non posset. Sin autem intra annum ageretur, tũc quoque habẽdam huius peculij rationem: postquàm placuit, alienato homine, permittendum creditori, & cum venditore, & cum emptore agere.

3 ¶ Si actum sit de peculio cum eo, qui vsumfructum [i] in seruo habet: & minus consecutus sit creditor, non est iniquum, vt ex vniuerso eius peculio, siue apud fructuarium, siue apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit [k] seruus à fructuario, an pecuniã mutuam ab eo acceperit. dari itaque debebit actio ei [l] aduersus dominum proprietatis, deducto [m] eo, quod seruus, peculij nomine, apud fructuarium habet.

De pecunia deposita apud filiumfam. 1. Si, soluto matrimonio, petatur liberatio à promissione dotis. 2. De eo quod vicarius non peculiatus, domino debet. 3. De seruo vendito.

38. *Africanus* lib.8 [n]. Quæstionum.

nº 2

DEposui apud filiumfamiliàs decem, & ago depositi de peculio. quamuis nihil patri filius debet, & hæc decem [o] teneat [p]: nihilo magis tamen patrem damnãdum existimauit, si nullum præterea peculium sit. hanc enim pecuniam, cùm [q] mea maneat, non esse peculij. denique quolibet alio agente de peculio, minimè dubitandum ait, computari non oportere, itaque [r] ad exhibendum [s] agere me, & exhibitam vindicare debere.

1 ¶ Si [t] nuptura filiofamiliàs, dotis nomine certã pecuniam promiserit: & diuortio facto agat de dote cum patre: vtrúmne tota promissione, an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? respondit, tota promissione [u] eam liberandam esse. cùm certè &, si [x] ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset.

2 ¶ Stichus [y] habet in peculio Pamphilum, qui est decem. idem Pamphilus debet domino quinque. si agatur de peculio, Stichi nomine: placebat, æstimari debere pretium Pamphili [z]: & quidem totum, nõ deducto eo, quod domino Pamphilus debet. * neminem [a] enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. hoc ergo casu damnum dominum passurũ: vt pateretur, si cuilibet alij seruorum suorum peculium nõ habenti credidisset. ídque ita se habere euidentiùs appariturum ait, si [b] Sticho peculium legatum esse proponatur. qui certè, "si" ex testamento agat, cogendus non est, eius quod vicarius suus debet, aliter, quàm ex peculio ipsius, deductionem pati. alioquin futurum, vt, si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur, quòd certè est absurdum.

3 ¶ Seruo [c] quem tibi vendideram, pecuniam credidi. quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, vt deducatur id, quod apud me ex eo remanserit. quod quidem minimè verum est. nec intererit, intra annum, quàm vendiderim, an postea experiar. nam nec cæteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque agentibus mecum his, qui antea cum eo seruo cõtraxissent, non deducam id [d], quòd postea mihi debere cœperit. ex quo apparet, onus eius peculij, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

Quæ sunt in peculio.

39. *Florentinus* libro vndecimo Institutionum.

PEculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua quis parauit [e], vel officio meruerit à quolibet sibi donari, ídque velut [f] si proprium patrimoniũ seruum suum habere quis voluerit.

De ortu, augmento, decremento & interitu periculi.

40. *Marcianus* lib.5. Regularum. [40 nº 1]

PEculium nascitur, crescit, decrescit [g], moritur [h]. & ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, peculium simile esse homini.

1 ¶ Quomodo autem peculium nascitur, quæsitum est. & ita veteres distinguunt: si id adquisiit seruus, quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium: si verò tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium. ita igitur nascitur peculium. ¶ Crescit, cùm auctum fuerit. ¶ Decrescit, cùm serui vicarij moriuntur, res intercidunt. ¶ Moritur, cùm ademptum sit.

[41 nº 1] 41. *Vlpianus* lib.4. ad Sabinum.

NEc seruus quicquam debere potest, nec seruo potest deberi. sed, cùm eo verbo abutimur, factum [i] magis demonstramus, quàm [k] ad ius ciuile [l] referimus obligationem. itaque quod seruo debetur, ab extraneis [m] dominus rectè petet. quod seruus ipse debet, eo nomine in [n] peculium, & si quid inde in rem domini versum est: in dominum actio datur.

De arrogatore.

42. *Idem* lib.12. ad Edictum.

IN adrogatorem [o] de peculio actionem dandam, quidam rectè putant. quamuis Sabinus, & Cassius, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam, existimãt.

De seruo vendito post litem contestatam.

43. *Paulus* lib.30. ad Edictum.

SI [p], posteaquàm tecum de peculio egi, ante rem iudicatam seruum vendideris: Labeo ait, etiam eius peculij nomine, quod apud emptorem [q] quæsierit, damnari te debere: nec succurrendum tibi. culpa enim tua "id" accidisse, qui seruum vendidisses.

De contractu filijfamil.

44. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

SI quis [r] cum filiofamiliàs contraxerit, duos [s] habet debitores: filium in solidum, & patrem dumtaxat de peculio.

45. *Paulus* lib.61. ad Edictum.

IDeóque, si pater filio peculium ademisset, nihilo minùs creditores cum filio agere possunt.

De administratione peculij.

46. *Idem* lib.60. ad Edictum.

QVi [t] peculij administrationem concedit, videtur permittere generaliter [u], quod & specialiter permissurus est.

De prohibitione domini. 1. De seruo fideiubente. 2. De futuro incremento peculij. 3. De seruo alienato.

47. *Idem* lib.4. ad Plautium.

a *sub.* à filio vel seruo initis.
b De peculio actio datur in bonæ fidei contractibus aduersus patrem & dominum, quatenus in ipso tantùm peculio est: nisi alteruter eorum dolum admiserit, tũc enim in solidum tenentur.
c *l.1.§.42.ĩ.depositi.* *
d & commodata. *l.3.§.4.ĩ.commodati.*
e *l.1. in fin.ĩ.depositi.*
f *adde l.2. §.6.ĩ. de hereditate vendita.*
g Communem, quem cum Sempronio habebam. *Cuiac.14. obs.8.*
h Cur ita? vide *l.32. in fine, ĩ. ead.*
i Si de peculio agitur cum fructuario, eatenus proprietariùs liberatur, quatenus à fructuario percipitur, seu soluitur.
k *l.25.§.antepenult. suprà de vsufruct.*
l fructuario. *l.19. in fine. ĩ. eodem.*
m *l.27.§.6.ĩ.eodem.*
n *vide Cuiacium 8. ad Africanum.*
o *vide leg.36. suprà de petitione hered.t.*
p naturalis possessionis est verbum: vt possidere ciuilis, habere & incubare, vtriusq; sit. hoc tamẽ in malam partem. *vide l. vlt. in fine. Cod. ne rei dominicæ vel templorum. lib.6. tit.38.*
q *vide quæ notaui ad l.24.§.2. in fin.ĩ.de reb.auctor. iudic.*
r De peculio nõ agitur vbi nihil est in peculio, sed alia actione.
s *l. penult.ĩ. de positi.*
t *vide Cuiac. d.loco in hunc §.*
u *l.30. in fine, infrà soluto matrimonio.*
x Debitor non est qui exceptione se tueri potest. *l. vel obligatione ĩ. de liberali causa.*
y seruus scilicet, qui & ordinarius ac dispensator. vix est autẽ ordinarius sine peculio, cuius est quasi dominus. *l.17.ĩ.eodem. Cuiac.ibid.* *
z nam omnis vicarius seruus peculiaris est: non è contrà, si quidem, filiifamiliàs peculiaris seruus non est vicarius. Huius rei is effectus erit, vt si Titius Sempronio suos seruos, Pamphilo peculiũ cum libertate legauerit, vicarius sequatur Pamphilum non Sempronium. *l.73. in fin.ĩ.de peculio.*
a *l.16. infr.ĩ.de peculio legato.*
b *l.18.ĩ.eodem.*

t Idem *Synopsis Basilicon ibidem cap. 36.*
u Hinc concludi potest, in generali concessione administrationis, specialem concessionem contineri: ciuiliter tamen hoc intelligendum est, vt notaui ad *§.pen.ĩ.de condict.indebiti.* hoc est, non censetur ea generaliter promisisse, quæ promitteret specialiter.

Quotiens

QVotiens in taberna [a] ita scriptum fuisset, *cùm Ianuario seruo meo geri negotium veto:* hoc solùm consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio.

1 ¶ Sabinus respondit non [b] aliàs dandam de peculio actionem in dominum, cùm seruus fideiussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fideiussisset.

2 ¶ Si semel actum sit de peculio: quanuis minùs inueniatur rei iudicandæ tempore in peculio, quàm debet: tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculij. hoc enim in pro socio actione locũ habet [c]: quia socius vniuersum debet.

3 ¶ Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus: competere in reliquum vẽditorem vtile iudicium, Proculus ait. sed, re integra [d], non esse permittendũ actori, diuidere [e] actionem. vt simul cum emptore, & cum venditore experiatur. satis enim esse, hoc solùm ei tribui, vt rescisso superiore iudicio, in alterum detur ei actio, cùm, electo reo, minùs esset consecutus. & hoc iure vtimur.

4 ¶ Non tantùm autem quiuis creditor cum venditore ex antè gesto agere potest, sed & ipse emptor idque & Iuliano videtur. quamuis & deducere ipse potest aduersus alium agentem. dum tamen id, quod apud se habet, computet.

5 ¶ Si seruus, deducto peculio, venditus sit: procedit, vt venditor & deductione vti possit. & si post [f] venditionẽ cœperit aliquid venditori seruus debere, non minuit peculia: quia non domino debet.

6 ¶ Quæ diximus in emptore, & venditore eadem sunt, &, si alio quouis genere dominium mutatum sit: vt legato [g], dotis datione: quia, quasi [h] patrimoniũ liberi hominis, peculium serui intelligitur, vbicumque esset.

De administratione peculij.

48. *Idem* lib. 17. ad Plautium.

LIbera peculij administratio non permanet, neque in fugitiuo [i], neque in subrepto: neque in eo, de quo nesciat quis, viuat, an mortuus sit [k].

1 ¶ Cui peculij administratio data est, delegare [l] debitorem suum potest.

Quæ sunt in peculio. 1. De seruo negotia domini ignorantis gerente. 2. Quibus ex causis seruus domino iubet, vel contra.

49. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

NOu solùm id peculium est, quod dominus seruo cõcessit: verùm [m] id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen, si resciisset, passurus erat esse in peculio.

1 ¶ Si, ignorante me, seruus meus negotia mea administrauerit: tantidem debitor mihi intelligetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset.

2 ¶ Vt debitor vel seruus domino, vel dominus seruo intelligatur: ex causa ciuili [n] computandũ est. ideóque si dominus in rationes suas referat, se debere seruo suo, cùm omnino neque mutuum acceperit, neque vlla causa præcesserat debendi: nuda [o] ratio non facit eum debitorẽ.

Si nihil sit in peculio. 1. Si pater creditori filij succedat. 2. De obligatione serui. 3. De eo quod bo. fid. posses. accepit vt manumitteret.

50. *Papinianus* lib. 9. Quæstionum.

EO tempore, quo in peculio nihil est. pater latitat. in bonorum possessionem, eius rei seruandæ causa, mitti non possum [p]: qui de peculio cum eo acturus sum: quia * non [q] fraudationis causa latitat, qui, si iudicium acciperet, absolui deberet. nec ad rem pertinet, quòd fieri potest, vt damnatio sequatur. nam & si in diem, vel sub conditione debeatur: fraudationis causa non videtur latitare: tametsi potest iudicis iniuria [r] condemnari. Sed fideiussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus, quoniam fideiussor futuræ [s] quoque actionis accipi possit: si tamen sic acceptus est.

1 ¶ Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectatur: illius temporis peculium considerabitur.

2 ¶ Etiam postquam [t] dominus de peculio conuentus est, fideiussor pro seruo accipi potest. & ideo qua ratione, si post actionem dictatam seruus pecuniam exsoluerit nõ magis repetere potest, quàm si iudicium dictatũ non fuisset: eadem ratione fideiussor quoque vtiliter acceptus videbitur. quia naturalis obligatio [u], quam etiam seruus suscipere videtur, in litem translata non est.

3 ¶ Seruus alienus: cùm bona fide seruiret mihi: nummos à Titio mutuatos mihi dedit, vt eam [x] manumitterem: & manumisi. creditor quærebat, quẽ de peculio conueniret. dixi, quamquàm creditor electionem aliàs haberet, tamen in proposito dominum esse conueniendum: & eum [y] ad exhibendum mecum acturum pecuniæ nomine, quæ ipsi esset adquisita [z], nec in eam causam alienata, quæ pro capite serui facta proponeretur. neque enim admittendum esse distinctionem existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse: manumissione verò secuta, videri pecuniam ex re mea quæsitam mihi. quoniam magis propter [a] rem meam [b], quàm ex re meá, pecunia mihi daretur.

a de huiusmodi proscriptionib' antè tabernã, ad impediendã facultatem negotiandi quædam notaui ad *l. 11. §. 1. 2. s. de institoria:* adde etiam huiusmodi proscriptiones ad ædes fieri solitas recuperandi serui fugitiui. *l. 1. in fi. s. de fugitiuis*, indicandæ rei amissæ & repertæ. *l. 43. §. 8. 9. j. de furtis*, & denunciationis faciendæ causa. *l. 4. §. 5. in fi. j. de damno.*
b *Idem Synops. ibi. l. c. 37.*
c in qua socius promittere debet de eo quod in futurum socius facere non poterit. *l. 63. §. 4 j. pro socio.* eodẽ modo maritus cauere debet, se si ad meliorem fortunam peruenerit, quod minus persoluit hoc restituturũ *vnica. §. 7. Cod. de re vxoria.*
d i. nondũ parte consecuta.
e atqui licet alibi aduersus mãdatorem & debitorem agere. *l. 60. j. mandati.*
f *l. 38. s. eod.*
g *l. 20 j. de verb. signif. Vlp. in fragmentis 19. §. 17.*
h *v. l. 49. s. eo.*
i *l. 11. in fine. s. de reb. creditis.*
k Cur ita? hæc omnia collige ex *l. 38. j. de solutionib.*
l *l. 15 j. de solutionib. l. vlt. in prin. j. de nouationib.*
m *l. 7. §. 2. s. eod.*
n i. quoties quæritur num seru' domino obligetur, & è contrà, toties nos loqui de obligatione ciuili intelligẽdum est. nam ciuili iure, inter dominũ & seruum nulla est obligatio. *l. 41. s. eod.*
o *l. 26. j. de donation.*
p imò, tametsi nihil sit in peculio, possunt tamen eo casu latitatis bona possidere, & venire. *l. 7. §. 15. j. quib. ex causis in possessionem.*
*
q Latitare animo fraudãdi nõ videtur, qui si iudicium acciperet, absoluendus esset.
r *de quo v. l. 65. §. 2. j. ad Trebell.*
s *l. 35. in fin. s. de iudicijs. l. 4. j. de fideiussorib. §. 3. Instit. de fideiussorib.*
t i. post litẽ contestatam. *l. 8. §. 3. j. de fideiussorib.*
u naturaliter enim seruus obligatur, non ciuiliter. *l. 41. s. eodem.*
x vt eum: *Hal.*

De eo quod extranei seruo debent.

51. *Scæuola* libro 2. Quæstionum.

QVod debetur seruo ab extraneis, agenti de peculio, non [c] omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cùm & sumptus in petendo, & euẽtus exsecutionis possit esse incertus: & cogitanda sit mora tẽporis [d], quod datur iudicatis: aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit. ergo, si paratus sit actiones mandare absoluetur. quod enim dicitur, si [e] cum vno ex sociis agatur, vniuersum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit præstare. & in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro [f] iusta præstatione sit.

De priuilegiis creditorum.

52. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

EX facto quæritur: qui tutelam, quasi liber, administrabat: seruus pronuntiatus est: an, si cõueniatur eius dominus à pupillo, (cuius quidẽ potiorem [g] causam, quàm creditorum cæterorum serui habendam rescriptum est) "an" vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur. &, si putaueris posse deduci, an intersit, vtrùm, cùm adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea. & an de peculio impuberi competat. Respondi: * Nullum priuilegiũ præponi patri, vel domino potest: cùm ex persona filij, vel serui, de peculio conueniuntur. planè in cæteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum: quid enim, si filius dotem accepit, tutelam administrauit? meritò igitur & in seruo, qui pro tutore egit, id rescriptum est. & quia occupantis [h] melior solet esse condicio, quàm cæterorum: inhibebitur actio. Planè si ex re pupilli nomina fecit, vel pecuniam in arca deposuit: datur ei vindicatio nummorum, & aduersus debitores vtilis actio: scilicet si nummos consumpserunt. hic enim alienare eos nõ potuit. quod & in quouis [i] tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere cœpit: vtrùm cùm in libertatis possessione esset, an postea. Nam & si Titij seruo credidero, eiúsque dominus esse cœpero: deducam, quod priùs credidi, si conueniri de peculio cœpero. Quid ergo est? quia de peculio actio deficit, vtilis actio in dominum quasi tutelæ erit? vt, quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intelligatur?

1 ¶ Si dos filiofamiliàs sit data, vel tutelã administrauerit: habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio: dilata interim cæterorum creditorum actione: vel interposita cautione [k], si priores agant, qui priuilegiũ non habent, restitutum iri, quod acceperit, si inferatur postea cum patre actio priuilegij.

Si peculium manumisso non adimatur.

53. *Idem* lib. 11. Quæstionum.

SI Sticho peculium, cùm manumitteretur, ademptum non est: videtur [l] concessum. debitores autem conuenire, nisi mandatis [m] sibi actionibus, non potest.

De seruis qui domino debebant, prælegatis.

54. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

FIliofamiliàs vni ex heredibus [n] prædia prælegauit, vt instructa erant, cum seruis. hi serui domini debitores fuerunt. quæsitum est, an cęteris heredibus aduersus eum actio de peculio competat. respondit, non competere.

Si conuentus de peculio vi eximatur.

55. *Neratius* lib. 1. Responsorum.

IS, cum quo de peculio agebam, à te vi exemptus est. quod [o] tũc, cùm vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

Si seruus domino expromiserit.

56. *Paulus* lib. 2. ad Neratium.

QVòd seruus meus pro [p] debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & à debitore nihil [q] minùs debetur. Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen eius, pro quo expromissum est. Paulus: Vtique: si, de peculio agente aliquo, deducere velit: illud nomen peculiare facit.

y i. eo casu vetus domini seruus à creditore conueniendus est: qui mox ad exhibẽdum seruum, ac pecuniæ à me acceptæ mecum sit acturus.
z dominio tenus. *arg. l. 43. j. de adquir. rer. l. 1. §. 3. j. de adqu. poss. ff.*
a *Propter* & *ex* dictionum differẽtia. Propter, causam remotã: Ex, proximam subinnuit. *adde l. si heris. Codice si seruo extero.* Quod diximus de voce *propter*, idẽest de dictione *ob*. l. non dubium, *Cod. de legibus.* Dictioni verò *Ex*, respõdet particula *De*, *l. 1. §. nunc videamus j. de coniungendo cum emancipato liberis.*
b similis penè locutio est. *in l. 1. §. 14 j. de cõiungendis cum emancipato.*
* Actionis non ea æstimatio est, quæ quantitatis in ipsa actione comprehensæ. Minus enim æstimatur actio ob sumptus in eam faciendos, & dubium actionis euentum.
d *l. 15. in pr. j. de in possess. legat.*
e *l. 11. in fi. s. eod.*
f *l. 16. §. vlt. l. 20. §. 17. s. de pet. heredit. l. 2. §. 3. j. de hereditate vendita.*
g *l. 1. s. de tributoria.*
h *vide l. 10. s. eod.*
i *l. 14 j. de administ. tut.*
k *l. 9. in fin. s. eodem.*
l Peculium sequitur seruum manumissũ inter viuos. *l. 3. j. de manumissionibus quæ seruis: l vnic. Cod. de peculio eorum qui libertatem.*
m Inuitus quis interdum cogitur actionem cedere.
n *l. vlt. j. eod.*
o *l. 12. §. 1. s si quis cautionibus.*
p De peculio serui, dominus deducit, qđ seruus mihi pro debitore meo expromisit.
q *l. 56. §. 1. j. de fideiussorib.*

Quo tempore quantitas peculij spectatur.

57. *Tryphoninus* lib.8. Disputationum.

SI filius, vel seruus, cuius nomine dumtaxat de peculio actum est, ante [a] finitum iudicium decesserit: id peculium respicietur, quod aliquis eorum, cùm moriebatur, habuit. 1 ¶ Sed eum: qui seruum testamento liberum esse iubet, & ei peculium legat: eius temporis peculium legare intelligi Iulianus scribit, quo libertas competit: ideóque * omnia incrementa [b] peculij quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere. 2 ¶ At si quis extraneo peculium serui legauerit, in coniectura voluntatis testatoris quæstionem esse, & verisimilius esse, id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit: ita vt, quæ ex rebus peculiaribus ante aditā hereditatem accesserint, debeantur. veluti partus ancillarum, & fetus pecudum. quæ autem seruo donata fuerint, siue 'quid' ex operis suis adquisierit: ad legatarium non pertinere.

De seruis qui domino debebant prelegatis.

58. *Scæuola* lib. 5. Digestorum.

VNi [c] ex heredibus prædia legauit [d], vt instructa erāt, cum seruis, & cæteris rebus. & quidquid ibi esset. hi serui domino debitores fuerunt tam ex aliis causis, quàm ex ratione Kalendarij [e]. quæsitum est, an cæteris heredibus aduersus eū pecuniæ 'ab' his debitæ actio de peculio competit. respondit, non competere.

QVANDO DE PECVLIO [f] actio annalis [g] est.

TIT. II.

Edictum. 1. Quibus casibus actio de peculio est perpetua, vel annalis. 2. Quomodo annus computatur. 3. Ratio edicti. 4. Quibus ex causis incipit actio esse annalis. 5. De speciebus alienationum. 7. De seruo legato. 8. Si hereditas præcepto seruo, & peculio restituatur. 9. De vsufructu extincto. 10. Si post actionem annalem agatur perpetua.

Vlpianus lib.29. ad Edictum.

PRAETOR ait: *post mortem [h] eius, qui in alterius potestate fuerit: posteáve, quàm is emācipatus [i], manumissus [k], alienatúsve fuerit dumtaxat de peculio, & si quid dolo malo eius, in cuius potestate est, factū erit, quo minus peculij esset: in [l] anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit: iudicium dabo.*

1 ¶ Quamdiu seruus, vel filius in potestate est: de peculio actio perpetua [m] est. post [n] mortem autem eius: vel postquàm emancipatus, manumissus, alienatúsve fuerit: temporaria esse incipit, id est annalis.

2 ¶ Annus [o] autem vtilis computabitur. & ideo '&' si condicionalis sit obligatio: Iulianus scripsit ex eo computandum annum, nō ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit condicione exsistente.

3 ¶ Merito autem temporariā in hoc casu fecit prætor actionem. nam cùm morte [p], vel alienatione exstinguitur peculium: sufficiebat, vsque ad annum produci obligationem.

4 ¶ Alienatio autem, & manumissio, ad seruos pertinet, nō [q] ad filios. mors autem tam ad seruos, quàm ad filios refertur. emancipatio [r] verò ad solum filium. Sed & si alio modo [s] sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. Sed & si morte patris, vel deportatione, sui iuris fuerit effectus filius: de peculio intra annum heres patris, vel fiscus tenebuntur.

5 ¶ In alienatione [t] accipitur vtique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur.

6 Sed & si donauit seruum, vel permutauit, vel in dotem dedit: in eadem causa est.

7 ¶ Item heres [u] eius, qui seruū legauit non cum peculio. nam si cum peculio vel legauit, vel liberū esse iussit: quæstionis fuit. & mihi verius videtur, nō dandam neque in manumissum, neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? & ait Cæcilius teneri: quia peculium penes [x] eum sit: qui, tradendo id legatario, se liberauit. Pegasus autem, caueri heredi debere, ait, abeo, cui peculium legatum sit: quia ad eum veniunt creditores. ergo, si tradiderit sine cautione, erit conueniendus.

a si is de cuius peculio agitur lite pendēte decesserit, peculij quantitatem ad ipsum mortistēpus referemus. *vt hîc.* Quid si legatum ei sit peculium? tempus quo cedit legati dies inspiciem⁹: vnà cum omni suo incremento. *§.1.j.eod.* Quid si extraneo legatum sit? *vide §.2. j.eod.*

b *l.8.§.vlt.j.de peculio legato.*

c Actione de peculio heredibus testatoris nō tenetur is cui à testatore seruus legatus est, nō tenetur, inquam, ob id quod seruus ita legatus domino suo debuit.

d prædia prælegauit. *Hal.l.54. s.eod.*

e *vide quæ not. ad l.41.s.de rebus creditis.*

f *sub.* liberorum & seruorum.

g aduersus parentes & dominos? Dic, post mortem, emancipationem, manumissionem, & alienationē eorum. Est enim, aliàs perpetua de peculio actio.

h Peculium his modis extinguitur, morte, emācipatione, manumissione, alienatione. *vt §.3.j.eo.*

i ad filios hoc referendum.

k ad seruos hoc refertur, *§.4.j.eod.*

l *§.1.j.eod.l.7.C. quod cum eo. l.5. Cod. ad Sct. Maced.*

m i. perpetuum competit, *Synopsis Basilic. 18.tit. 6. c.1.*

n *v.l. 6.j.qui & à quibus.*

o Actionis de peculio annalis, annus cōtinuus est, incipiens ex quo facultatem agendi quis habuit. Ideóque annus in conditionali debito, non ab ipsa filij emancipatione cōputabitur, sed ex quo conditio exstitit. *Synopsis ibid.c.1.in medio.*

p Peculium serui morte vel alienatione extinguitur.

q Manumitti & alienari non dicūtur liberi sed serui.

r Emancipari liberi dicuntur non serui.

s *vt l.2.s.quod cum eo.* i. sacerdotio Vestali, aut Flaminio diali. *1. Gell.13.*

t *l.47.§.vlt s.de peculio.*

u *l.3.in princ.s.de peculio.* Alienat qui vendit, *vt hîc*, qui donat permutat, in dotem dat. *§.6.j.eod.* quī legat *§.7.j.eod.*

x cùm heres iussus est dare peculium accepta certa summa, non videtur penes eū esse peculium *l.35.s.titul.prox.*

y ¶ *l.28.s.de peculio.*

z In actione de peculio etiam id agitur, in quantum minus factum est peculium dolo eius qui hominem in potestate habet. *Synopsis Basil. ibid.c.1.in fine.*

8 ¶ Si, præcepto seruo, & peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem: si de peculio conueniatur, Trebelliani exceptione non vtetur, vt Marcellus tractans admitit: is autem, cui restituta est hereditas, non tenetur, vt Scæuola ait: cùm [y] peculium non habeat, nec [z] dolo fecerit, quo minus haberet.

9 ¶ Vsufructu quoque exstincto: intra annum actioné dandam in vsu fructuarium, Pomponius libro sexagesimo primo scripsit.

10 ¶ Quæsitum est apud Labeonem.

SI, cùm filius viueret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris: &, quia annus præterierat, exceptione sis repulsus: an rursus experiri tibi, comperto errore, permittendum est. & ait, permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam [a] de in rem verso. nam priore iudicio de in rem verso rectè actum est: quia annua exceptio ad peculium, non [b] ad in rem versum pertinet.

Quæ actiones sunt annales post mortem filij. 1. De seruo qui est apud hostes.

2. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

CVm [c] post mortem filiifamiliàs annua aduersus patrem actio est: quemadmodum aduersus eum esset perpetua, viuo filio: ideo, si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium [d] erit post mortem filij: idém 'que' dicendum in omnibus temporalibus actionibus.

1 ¶ Si seruus, cui creditum est, apud hostes sit: de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reuerti potest.

De augmento, & decremento peculij post serui mortem.

3. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

DEfinitione peculij interdum vtendum est, etiam [e] si seruus in rerum natura esse desiit, & actionem prętor de peculio intra annum dat. nam & tunc [f] & accessionem, & decessionem, quasi peculij, recipiendam: quanquàm iam desiit, morte [g] serui, vel manumissione, esse peculium: vt possit ei accedere vt peculio, fructibus, 'vel' pecorum fœtu, ancillarúmque partubus: & decedere, veluti si mortuum sit animal, vel alio quolibet modo perierit.

DE IN REM [h] VERSO.

TIT. III.

Quibus casibus locum habet hæc actio, & quid differt ab actione de peculio.

Vlpianus lib.29. ad Edictum.

SI hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent: vel habeant: non in solidum tamé: teneantur, qui eos habent in potestate, si in rē eorum, quod acceptum est, cōuersum sit: quasi [i] cum ipsis potiùs contractum videatur.

1 ¶ Nec [k] videtur frustrà de in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio. rectissimè enim Labeo dicit, fieri posse, vt & in rem versum sit, & cesset de peculio actio. quid enim, si dominus peculiū ademit sine dolo malo? quid si morte serui exstinctum est peculium, & annus vtilis præteriit? de in rem verso namque actio perpetua est: & locum habet, siue ademit sine dolo malo, siue [l] actio de peculio anno finita est.

2 ¶ Itē si plures agant de peculio: proficere hoc ei [m], cuius de pecunia in rem versa est, debet: vt ipse vberiorē [n] actionem habeat. Certè si [o] præuentum sit ab aliquo, & actum de peculio: de in rem verso actio an cesset, vidēdum. & refert Pomponius, Iulianum existimare, de peculio actione perimi de in rem verso actionem: quia in peculiū conuersum est, quod in domini rem erat versum: & pro seruo solutum est, quemadmodum si ipsi seruo à domino fuisset solutum. sed ita demum, si prętiterit ex actione de peculio dominus, quod seruus in rem eius verterat. cæterùm si non prętiterit, manet [p] actio de in rem verso.

2. *Iauolenus* libro duodecimo ex Cassio.

m *l.32.vers planè s. de peculio.*

n Actionum aliæ aliis vberiores sunt.

o *l.10 in fine j. de peculio.*

p Cur finito peculio & actione peculij, non finitur actio de in rem ve[illegible] enim dici in peculio serui esse quod seruus in rem domini vert[illegible] est inter peculium & mercedē peculiarem. *l.1.§.peculiarem.s.de Trib[illegible]* & seruum peculiarem *l.1.l.4.j.de peculio legato.* ita inter peculium & [illegible] quamuis & hoc ipsum in peculio sit. Quòd si finita non sit actio de [illegible] actio de in rem verso: id est qui agit de peculio, agit etiam de in re[m]

a In rem verſum non videtur, quod pro libertate datum eſt, niſi quod ſeruus ipſe dederit, pretium excedat ipſius ſerui. *Synopſis Baſilicon 7. Titul. 6. ex libro 18. Titulo 7 cap. 2.*

b nummis acceptis *vulgat.* qui munus accepit, *alij.* & quidem ab alio non à ſeruo. *l. 5 4. ꝗ. mandati.*

QVi [a] nummis acceptum [b] ſeruum manumiſit, agi cū eo de in rem verſo non poteſt: quia, dando libertatem, locupletior ex nummis [c] non fit.

1. Quid ſit in rem verſum. 3. De ſumptu in alimenta, & veſtimenta, ſerui, vel filijfam. 4. De domo dominica exornata. 5. De pecunia credita. 6. Si bono domini non ceſſerit quod conſumptum eſt. 7. Si in rem verſum periit. 9. De creditore decepto à ſeruo. 10. Si nummi ad comparandam veſtem accepti, perierint. Si veſtis quoque periit.

3. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

QVòd ſi ſeruus domino quantitatem dederit, vt manumittatur, quam à me mutuā accepit: in peculiū quidem hanc quantitatē non computari: in rem autem videri verſum, ſi quis plus ſit in eo, quod ſeruus dedit, quā eſt in ſerui pretio.

1 ¶ In rem [d] autē verſum videtur: ſiue idipſum, quod ſeruus accepit, in rem domini cōuertit: (veluti ſi triticum acceperit: & idipſum in familiam domini, cibariorum nomine, conſumpſerit. aut ſi pecuniam à creditore acceptā, dominico creditori ſoluerit: ſed & ſi errauit in ſoluendo: & putauit creditorem eum, qui nō erat: æquè in rem verſum eſſe, Pomponius libro ſexageſimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem [e] dominus haberet) ſiue cùm ſeruus domini negotij gerēdi adminiſtrandíve cauſa quid geſſit: (veluti ſi mutuatus ſit pecuniam, vt frumentum compararet [f] ad familiam alendam, vel ſi ad veſtiendam) ſiue peculiariter mutuatus, poſtea in rem domini vertit. hoc enim iure vtimur: vt: etiam ſi priùs [g] in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini: eſſe de in rem verſo actio poſſit.

2 ¶ Et regulariter [h] dicimus, totiens [i] de in rem verſo eſſe actionem: quibus caſibus procurator mandati, vel qui negòtia geſſit, negotiorum geſtorum haberet actionem: quotiénsque aliquid conſumpſit ſeruus, vt aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem.

3 ¶ Proinde ſi ſeruus ſumpſit pecuniam, vt [k] ſe aleret [l], & veſtiret [m] ſecundùm conſuetudinem [n] domini: (id eſt vſque ad eum modum, quem dominus ei præſtare cōſueuerat) in rem videri domini vertiſſe, Labeo ſcribit. ¶ Ergo idem [o] erit & in filio [p].

4 ¶ Sed ſi, mutua pecunia accepta, domum dominicā exornauit [q] tectoriis, & quibuſdā aliis, quæ magis ad voluptatem pertinent, quàm ad vtilitatem: non videtur verſum. quia nec [r] procurator hæc imputaret. niſi fortè mandatum domini, aut voluntatem habuit. nec debere ex eo onerari [s] dominum, quod ipſe facturus nō eſſet. quid ergo eſt? pati debet dominus, creditorem hæc auferre [t], ſine domus ſuę videlicet iniuria [u]: ne [x] cogendus ſit dominus vēdere domum: vt, quanti pretioſior facta eſt, id præſtet.

5 ¶ Idem Labeo ait: ſi ſeruus mutuatus nūmos à me, alij eos crediderit: de in rem verſo dominū teneri, quòd [y] nomen ei adquiſitum eſt. quam ſententiam Pomponius ita probat, ſi non peculiare nomen fecit, ſed quaſi dominicæ rationis. ex qua cauſa hactenus erit dominus obligatus: vt, ſi non putat ſibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratorémque eum faciat.

6 ¶ Nec non illud quoque in rem domini verſum Labeo ait, quod mutuatus ſeruus, domino emit volenti [z] ad luxurię materiam: vnguenta fortè: vel ſi quid ad delicias, vel ſiquid ad turpes ſumptus ſumminiſtrauit. neque enim ſpectamus: an bono domini ceſſerit, quod conſumptū eſt: ſed an in negotium domini.

7 ¶ Vnde rectè dicitur: & ſi frumentum comparauit ſeruus ad alendam domini familiam, & in horreo dominico repoſuit, & hoc periit, vel corruptum eſt, vel arſit: videri [a] verſum. 8 ¶ Sed & ſi ſeruum domino neceſſariū emiſſet [b], íſque deceſſiſſet: vel inſulam [c] fulſiſſet, eáque ruiſſet: dicerem, eſſe actionem de in rem verſo.

9 ¶ Sed ſi "ſic" accepit, quaſi in rem domini verteret: nec vertit, & decepit creditorem: non videtur verſum: nec tenetur dominus: [*] ne credulitas [d] creditoris domino obeſſet, vel calliditas ſerui noceret. quid tamen, ſi is fuit ſeruus, qui ſolitus erat accipiens vertere? adhuc non [e] puto nocere domino, ſi alia mente ſeruus accepit: aut ſi, cùm hac mente accepiſſet, poſtea aliò vertit. curioſus [f] igitur debet eſſe creditor, quò vertatur.

10 Si mutuatus ſit pecuniam ſeruus ad veſtem [g] comparandam, & nummi perierint: quis de in rem verſo agere poſſit? vtrùm creditor, an venditor? puto autem, ſi quidem pretium numeratum ſit, creditorem de in rem verſo acturum, etſi veſtis perierit. ſi autem non fuit pretium ſolutum, ad hoc tamen data pecunia, vt veſtis emeretur, & pecunia perierit, veſtis tamen familiæ diuiſa eſt: vtique creditorem de in rem verſo habere actionem. an & vēditor habeat, quia res eius peruenerunt in rem domini? ratio hoc facit, vt teneatur. vnde incipit [†] dominus teneri ex vna [h] cauſa duobus [i]. Proinde etſi tam pecunia, quàm veſtis periit: dicēdum erit, vtrique dominum teneri: quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

De occupatione.

4. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SEd dicendum eſt, [*] occupantis [k] meliorem condicionem eſſe debere. nam, vtriſque [l] condemnari dominū de in rem verſo, iniquum eſt.

De re empta domino. 1. De ratihabitione domini. 2. De re empta domino. 3. Si ſeruus ab initio negotium peculiare geſſerit.

5. *Vlpianus* libro vigeſimonono ad Edictum.

SI [m] res domino non neceſſarias emerit ſeruus quaſi domino neceſſarias, veluti ſeruos: hactenus videri in rem eius verſum, Pomponius ſcribit, quatenus ſeruorū [n] verum pretium facit: cùm, ſi neceſſarias emiſſet, in ſolidum, quanto veniſſent, teneretur.

1 ¶ Idem ait ſiue ratum habeat ſerui contractum dominus, ſiue non: de in rem verſo eſſe actionem.

2 ¶ Quod ſeruus domino emit: ſi quidem voluntate eius emit, poteſt quod iuſſu agi: ſin verò non ex volūtate: ſi quidem dominus ratum [o] habuerit, vel alioquin rem neceſſariam, vel vtilem domino emit, de in rem verſo actio erit: ſi verò nihil eorum eſt, de peculio erit actio.

3 ¶ Placet, nō ſolùm eam pecuniam in rem verti, quę ſtatim à creditore ad dominum peruenerit: ſed & quæ [p] priùs fuerit in peculio. hoc autem totiens verum eſt, quotiens ſeruus rem domini gerens, locupletiorem [q] eum facit nummis peculiaribus. alioquin ſi ſeruo peculium dominus adimat, vel "ſi" vendat eum cum peculio, vel rem eius peculiarem, & pretium exigat: non videtur in rem verſum.

6. *Tryphoninus* libro primo Diſputationum.

NAm ſi hoc verum eſſet, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verſo teneretur: quia hoc ipſo, quòd ſeruus rem in peculio haberet, locupletior fieret [r]. quod apertè falſum eſt.

3. De errogatis in funus ad dominum pertinentibus. 4. Si dominus euincat hereditatem, quam ſeruus vendiderat. 5. De pecunia in dotem data.

7. *Vlpianus* libro vigeſimonono ad Edictum.

ET ideo, & ſi donauerit ſeruus domino rem peculiarem, actio de in rem verſo ceſſabit. & ſunt iſta vera.

1 ¶ Planè ſi mutuum ſeruus acceperit, & donandi animo ſoluit, dum non vult eum debitorem facere peculiarem: de in rem verſo actio eſt.

2 ¶ Illud verum non eſt, quod Mela ſcribit: ſi ſeruo meo argentum dederis, vt pocula tibi faceret ex quolibet argento: mox, factis poculis, ſeruus deceſſerit: eſſe tibi aduerſus me de in rem verſo actionem: quo-

---

c datum pro libertate, non videtur in rē verſum, niſi quatenus excedit ſerui pretium. *Bartolus.*

d *l. 10. §. 4. ꝗ. eodem.*

e indebiti à ſeruo ſoluti repetitio domino cō petit. at ſi negotiorū geſtor indebitum ſoluit, ei, cuius negotiū geſtum eſt, non competit. *l. 23. ſ. de negotijs.*

f hic enim ſumptus neceſſarius eſt. *l. 22. ſ. de negotijs.*

g *l. 5. in fine ꝗ. eo.*

h hāc regulam ſic expreſſit Paulus 2 *ſent. 9. Seruus vel filiusfamiliâs, ſi acceptam pecuniam in rem patris, vel domini verterit hoc modo: agrum putà colendo, domum fulciendo, mancipia veſtiendo, mercando, vel creditori ſoluendo, vel quid tale faciendo, de in rem verſo in ſolidum dominū, vel patrem obligat. ſi tamē ob hanc cauſam pecunia data ſit.*

i Actioni de in rem verſo tunc regulariter loc⁹ eſt, quum homo liber, qui in rem vertit negotiorum geſtorum actionem habiturus eſt: & quoties ſeruus qui conſumpſit, meliorem aut non deteriorem rem domini fecerit. *vt hic. Synopſ. ibidem c. 2.*

k *l. 19. l. 20. l. vlt. ꝗ. eod.*

l In rem domini verti intelligitur, qui mutuam pecuniam accepit, vt ſe aleret & veſtiret.

m Alimēta & veſtitus ſeruis dominus præſtare debet.

n Conſuetudo patrisfamil. ſpectanda: vt eatenus mutuū ſeruo patrifa. factū ſubſiſtat. quatenus conſuetudinem domini ſecutus eſt creditor in mutuo dando.

o Actio de in rem verſo datur ex contractu filij vel ſerui, *vt hic. Synopſis d. c. 2.*

p cui ſi quis mutuum dederit, vt ſe aleret, veſtimēta haberet & neceſſaria, pater obligatur de in rem verſo. *arg. l. 19 ꝗ. e. adde l. 5. Cod. de ſenatuſc. Maced.*

q In rem domini mutuum acceptum vertiſſe non videtur ſeruus, qui ex mutuo accepto opera ad voluptatem fecit, quæ dominus facturus non erat. Quid igitur? licentiam habet dominus promittendi, vt ea opera, ſine domus iniuria creditores auferant, ne cogatur propter reſtitutionem domum vendere: quippe nec procurator citra voluntatem, mandatúmve domini ſumptus huiuſmod. faciens repetitionem habet. *Synopſis ibid.*

r Procurator contra mandatum non imputat impenſas voluptuarias. *l. 27. ſuprà de negotijs.*

ſ *l. 10. l. 11. ſ. de negotijs.*

t poteſt tamen ea quæ impendit auferre. *l. 38. de rei vind. l. 10. §. 10. ꝗ. mandati.*

u i. ſi ea recipiunt ſeparationem. *v. l. 28. in fi. ſ. de rei vind. l. 9. ꝗ. de impenſis.*

x i. finge pauperem, cui (ſi id reddere cogatur) laboribus ſepulchríſque auitis ſit carendum. *l. 38. ſ. de rei vindic.*

y i. quia actio domino adquiritur, videtur in rē verſum.

z fallit in minore mandante, *l. 12. §. 11. ꝗ. mandati*: & muliere. *l. 11. ꝗ. de impenſis.*

a ſufficit enim vtiliter cœptum fuiſſe. *l. 10. l. 12. l. 22. ſ. de negotiis.*

b *vide l. 11. §. 4. ſ. de minoribus. v. l. 31. ſ. famil.* vel curaſſet. *l. 10. ſ. de negotijs. l. 10. Cod. de negotiis.*

c *l. 10. ſ. de negotiis.*

d Imò vtiliter cœptū fuiſſe videtur. *l. 12. in fin. ſ. de negotiis.* ſed & credulitas creditori prodeſſe poſſe videtur. *v. l. 3. ꝗ. de Sinatuſc. Macedon.*

e ¶ Imò, eā ob cauſam videtur creditor eſſe iuuandus. *§. 3. ſ. eodem.*

f contra quam in exercitoria receptum eſt. *l. vltim. in fine, ſ. de exercitoria.*

g In veſtes ſeruorum mutuū, dominum obligat. *adde §. 3. ſ. eodem.*

† *dic vt l. 4. ꝗ. eo.*

h i. quia in vni⁹ vtilitatem verſa eſt. aliàs hic ex duobus cauſis tenetur mutuo, ſcilicet & venditione.

i Imò, videtur vnus tantùm de in rem verſo agere poſſe. *l. 18. ꝗ. eod.*

k Occupantis melior eſt conditio, vbi pluribus competit actio de in rem verſo.

l *v. l. 26. ſ. de peculio. l. 18. ꝗ. de verbor. oblig. l. 57. ꝗ. de regul. iur.*

m In iis quæ neceſſariò emuntur, in ſolidum quidquid expēditur, in rē verſum eſt: quamuis dominus ratum non habuerit: ſin res non neceſſariæ, ſed quaſi neceſſariæ tamē, emantur: eatenus in rem verſum eſt, quatenus eſt verum pretium: quippe ſi non ſeruū, ſed fundum ſeruus emebat, & præſumptione putabat, ſe illū quaſi neceſſariū emiſſe: quāti dignus eſt emptus ille fundus, in tantam quantitatem dominus tenetur. *Synopſis Baſilicon, & ibi Scholiaſtes 18. Titul. 7. c. 2.* vel ita. In rebus neceſſariis, iuſtum: in non neceſſariis, conuentum pretium inſpicitur.

n *vide l. 12. ꝗ. eodem.*

o *l. 1. § 6. ꝗ. quod iuſſu.*

p *l. 3. §. 1. in fine ſ. eodem.*

q hæc enim exceptio, *locupletior factus es*, iuſtiſſimè obiicitur. *vide quæ notaui ad l. 10. ſ. de inſtitoria. l. 1. §. 4. ſ. de peculio.*

r eſſe in peculio ſerui, & in rem domini verſum eſſe, diuerſa ſunt.

niam [a] poſſum pocula vindicare.

3 ¶ Illud plane verum eſt, quod Labeo ſcribit: ſi odores [b] & vnguenta ſeruus emerit, & [c] ad funus erogauerit, quod ad dominum ſuum pertinebat: videri in rem domini verſum. 4 ¶ Idem ait: & ſi hereditatem à ſeruo tuo emero, quæ ad te pertinebat, & creditoribus pecuniam ſoluero: deinde "hanc" hereditatẽ abſtuleris mihi: ex empto actione me id ipſum conſecuturum. videri enim in rẽ tuam verſum. nam & ſi hereditatem à ſeruo emero: vt, quod mihi ab ipſo ſeruo debebatur, compenſarem: licet nihil ſolui: tamen conſequi me ex empto, quod ad dominum peruenit. ego autem non puto, de in rem verſo eſſe actionem emptori: niſi hoc animo geſſerit ſeruus, vt in rem domini verteret.

5 ¶ Si filiusfamiliàs pecuniam mutuatus, pro [d] filia ſua dotem [e] dederit: in rem verſum patris [f] videtur, quatenus [g] auus pro nepte daturus fuit. quæ ſententia ita demum mihi vera videtur, ſi hoc animo dedit, vt patris negotium gerens.

8. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

ET nihil intereſſe Pomponius ait, filiæ ſuæ nomine, an ſororis [h], vel neptis ex altero filio natæ dederit. ¶ Idem ergo dicemus, & ſi [i] ſeruus mutuatus fuerit, & domini ſui filiæ nomine in dotem dederit.

9. *Iauolenus* libro 12. ex Caſſio.

SI verò pater dotem daturus non fuit [k], in rem patris verſum eſſe non videtur.

Si filius pro patre obligatur, vel iudicium ſuſcipiat. 4. De parte. 5. De ſorte, & vſuris. 6. Si duret verſum vel non. Si dominus vel extraneus ſoluerit ſeruo, vel filio. 7. De eo quod ſeruus debet domino, & de eo quod creditori dominico ſoluit. 8. Si ſeruus poſtquam in rem domini vertit, deinde eius debitor, mox creditor factus ſit. 10. Si filius ſoluat, quod & ipſe, & pater debet.

10. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI [l] pro patre filius fideiuſſerit, & creditori ſoluerit: in rem patris videtur verſum: quia patrem liberauit.

1 ¶ Cui ſimile eſt, quod Papinianus libro nono quæſtionum ſcribit, ſi [m] filius quaſi defenſor patris iudicium ſuſceperit, & ſit condemnatus, de in rem verſo teneri patrem. namque filius eum iudicio [n] ſuſcepto liberauit.

2 ¶ Idem tractat Papinianus: & ſi, quod patrem dare oportet, à filio ſim ſtipulatus: & ita conuenerim filium. nam & hîc de in rem verſo fore actionem. niſi donare patri filius voluit, dum ſe obligat.

3 ¶ Quare poteſt dici, etſi de peculio actionem quaſi defenſor patris ſuſceperit, teneri patrem de in rem verſo vſque ad peculij quantitatem. cuius ſentẽtiæ id erit emolumentum: vt, ſi finita ſit actio de peculio [o], de in rem verſo conueniatur. ego, & ante condemnationem, poſt iudicium patris nomine acceptum; de in rem verſo patrem teneri puto.

4 ¶ In rem autẽ verſum videtur, prout [p] aliquid verſum eſt. proinde, ſi pars verſa eſt, de parte [q] erit actio.

5 ¶ Sed vtrùm in ſortem dũtaxat tenebitur dominus, an & in vſuras? & ſi quidem promiſit vſuras: Marcellus libro quinto digeſtorum ſcribit, dominum prę̄ſtaturum. ſed ſi non ſint promiſſæ, vtique non debebũtur: quia in ſtipulatum deductæ non ſunt. Planè ſi contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti ſeruo negotia domini, ſed ipſe gerens: negotiorum geſtorum actione potero etiam de vſuris experiri.

6 ¶ Verſum autem ſic accipimus, vt [r] duret verſum [ſ]. Et ita demum de in rem verſo competit actio, ſi non ſit à domino ſeruo ſolutum, vel filio. Si tamen in necem creditoris, id eſt, perdituro ſeruo, vel filio ſolutum ſit: "quamuis ſolutum ſit:" deſinit quidem verſum: æquiſſimum autem eſt, de dolo malo aduerſus patrem, vel dominum cõpetere actionem. Nam & peculiaris debitor, ſi fraudulenter ſeruo ſoluerit, quod ei debebat, non liberatur.

7 ¶ Si domini debitor ſit ſeruus: & ab alio mutuatus, ei ſoluerit: hactenus non vertit, quatenus [r] domino debet: quod excedit, vertit. proinde ſi, cùm domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori eius ſoluerit, vel familiam exhibuerit [u]: dicendum erit, de in rem verſo in decem competere actionem: aut, ſi tantundem debeat, nil videtur verſum. nam (vt Pomponius ſcribit) aduerſus lucrum [x] domini videtur ſubuentum. Et ideo, ſiue debitor fuit domino, cùm in rem verteret, nihil videri verſum: ſiue poſtea debitor eſſe domino cœperit, deſinere verſum. idémque & ſi ſoluerit ei. Plus dicit, etſi tãtumdem ei donauit dominus, quãtum creditori ſoluit pro ſe, ſi quidem remunerandi animo, non videri verſum: ſi verò aliàs donauit [y], durare verſum.

8 ¶ Idem quęrit, ſi decem in rem domini vertit, & poſtea tantandem ſummam à domino mutuatus ſit, habeat præterea & peculium decem: "videndum ait," vtrùm deſiit eſſe verſum: an verò, quoniam eſt peculium, vnde trahatur debitum, de in rem verſo non tollimus actionem: an potiùs ex vtroque pro rata detrahimus. ego autem puto, ſublatam de in rem verſo actionem: cùm debitor domini ſit conſtitutus.

9 ¶ Idem quærit, ſi in rem tuam verterit: & debitor tuus factus ſit: mox creditor eiuſdem ſummæ, quam tibi debuit: an renaſcatur de in rẽ verſo actio, an verò ex poſtfacto non conualeſcat. quod verum eſt [z].

10 ¶ Idem tractat, an ex [a] euentu poſſit in rem patris filius vertere. veluti ſi duo rei, pater, & filius fuerint: & filius mutuatus: ſuo nomine ſoluat: vel ſi filio iuſſu patris credidiſti, & filius creditum tibi ſoluiſſet. mihi videtur [b], ſi quidem pecunia ad patrem peruenerat, videri in rem verſum, quòd ſi non fuit, & ſuum negotium gerens filius ſoluit, non eſſe de in rem verſo actionem.

Si ſeruus creditori ſuo ſoluit.

11. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

QVod ſeruus in hoc mutuatus fuerit, vt creditori ſuo ſolueret: non erit in rem verſum: quamuis actione de peculio liberatus ſit dominus.

De re empta patri vel domino.

12. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

SI [c] fundum patri, dominóve emit ſeruus, vel filiusfamiliàs: verſum quidem eſſe videtur. ita tamen: vt, ſiue minoris [d] ſit, quàm eſt emptus, tantùm videatur in rem verſum, quãti dignus ſit, ſiue pluris ſit, non plus videatur in rem verſum, quàm emptus eſt.

De ſeruo communi.

13. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

SI in rẽ alterius ex dominis verſum ſit: vtrùm is ſolus [e], in cuius rem verſum eſt, an & ſocius poſſit conueniri, quæritur. & Iulianus ſcribit, eum ſolùm conueniri, in cuius rem verſum eſt: ſicuti cùm [f] ſolus iuſſit, quam ſententiam puto veram.

14. *Iuliani* libro vndecimo Digeſtorum Marcellus notat.

INterdum & propter hoc, quod in rem alterius ſocij verſum eſt: de in rem verſo cum altero agi poteſt. qui conuentus, à ſocio petere poteſt id, in quo damnatus fuerit. quid enim dicemus, ſi peculium ſeruo ab altero ademptum fuerit [g]? Paulus: Ergo hæc quęſtio ita procedit, ſi de peculio agi non poteſt.

De conſtituto.

15. *Vlpianus* libro ſecundo Diſputationum.

SI filiusfamiliàs conſtituerit [h], quòd pater debuit, videndum eſt, an de in rem verſo actio dari debeat. atquin non liberauit patrem. nam qui conſtituit [i], ſe quidem obligat, patrem verò non liberat. planè ſi ſoluat poſt conſtitutum, licèt pro ſe videatur ſoluiſſe (hoc eſt ob id, quod conſtituit) in rem tamen [k] vertiſſe patris meritò dicetur.

De re vendita, aliáque eiuſdem generis empta.

16. *Alfenus* lib. 2. Digeſtorum.

QVidam fundum colẽdum ſeruo ſuo locauit, & boues ei dederat. cùm hi boues non eſſent idonei, iuſſerat eos venire: & his nummis, qui recepti eſſent, alios reparari [l]. ſeruus boues vendiderat: alios redemerat: nũmos venditori non ſoluerat: poſtea conturbauerat. qui boues vendiderat, nummos à domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini verſum eſſet: cùm boues, pro quibus pecunia peteretur, penes [m] dominũ eſſent. reſpondit, nõ videri peculij quicquã eſſe, niſi ſi quid, deducto [n] eo,

a In rem verſo actione non vti-tur, cui rei vindicatio competit.
b *vide l.37. ſ. de religioſis.*
c *vide l.30. ſ. de religioſis.*
d ſi vt gerẽs negotium pro patre meo, pecuniam mutuatus, pro filia mea dotem dedero, in rem verſum eſt, *vt hic.* Idem eſt ſi pro ſorore vel nepte patris mei ex alio fratre dotem dedero. *l.8. ſ. eod. Synopſis 18. Titul.7.c.3.§.2.*
e Dos, ſeu dotandi onus, res ſeu onus patris eſt.
f id eſt, aui, vt videatur dos ab auo profecta. *l.5. §.8. ſ. de iure dotium.*
g *l.5.§.8.ſ. de iure dotium.*
h non vterinæ, ſed conſanguineæ. *argu. l.12. §. penult. ſ. de adminiſt. tut.*
i In rem domini vertiſſe intelligitur, qui ex pecunia quam mutuo accepit, filiã domini dotauit, *vt hîc. Synopſis ibidem.*
k ecquando pater dare non tenetur, cùm ſemper dare teneatur? *l. final. verſ. neque enim leges incognitæ. Cod. de dot. promiſſione. l.19. ſ. de ritu nuptiarum. vide tamen caſum in l.19. §. 1. Cod. de hereticis.* Reſpondeo: auus maternus nõ cogitur, quia nec mater cogitur. *l.14. Cod. de iure dotium.* nec naturalis pater. *arg. l.41. §.11. ſ. de legatis.*
l ſi filius pro patre fideiuſſerit & ſoluerit, in rẽ verſum eſt: quippe liberat eum. *l.15. ſ. eod. Synopſis ibid. c.5.*
m In rem patris vertiſſe videtur, qui ſuſcepta patris defenſione condemnatus fuit. Namque filius eum iudicio ſuſcepto liberat. *Synopſ. Baſil. d. c.5.*
n *v. l.23. ſ. de ſolutionib.*
o *l.1. ſ. eod.*
p *l.3. §.1. ſ. eod. §.4. Inſt. quod cũ eo.*
q Parte in rem alicuius verſa, datur de in rem verſo pro parte actio.
r verſum & factum cenſetur, quod durat. *l.6. §. pen. ſ. quod cuiuſque vniuerſ. l.15. §.1. ſ. de inofficioſo. l.2. §.6. ſ. de heredit. vendit. l.4. §.12. ſ. de vſucap.* vide tamen *l.17. ſ. eod.*
ſ *vide diſſolutionem antinomiarum in hunc locum apud Zaſ. 2. Antinom. 9.*
t In rem accipientis vertiſſe non videtur, qui quod ipſe debuit, accipienti ſoluit, *vt hîc.* Quid ſi quid accepit id reddidit? deſinit verſum. *§.8. ſ. eod. l.16. ſ. eodem. l.20. ſ. de dolo.*
u id eſt, aluerit.
x actione de in rem verſo creditori ſerui ſubuenitur aduerſus lucrum domini.

liaſtis lege 10. ſ. eodem.
i Conſtituens non nouat. obligat quidem ſe, non tamen liberat eum cuius nomine conſtituit.
k vide *quæ notaui ad l.36. ſ. de fideiuſſoribus.*
l id eſt, emi in locum priorum. *vt l.122. §.1. ſ. de verborum obligat. & Horat. 31. vina Syra reparata merce.*
m *l.36. ſ. de petit. hereditatis.*
n *l.10. §.7. ſ. eodem.*

quod

a *vide in hunc locum Bartol. ad l.22. in fin. j. solut.*
b *vide Cuiac. in hanc legem 8. ad Africanum.*
c Cur ita? *collige ex iis quæ notaui ad l.10. in fin. s. eodem.*
d sæpè fit in hoc titulo procuratoris comparatio cum seruo. *lege 3. §.2. §.4. suprà eodem.*

quod seruus domino debuisset, reliquum fieret: illud sibi videri, boues quidem in rem domini versos esse: sed pro ea re soluisse tantùm, quãti priores boues venissent: si quo amplioris pecuniæ posteriores boues essent, eius oportere dominum condemnari[a].

Si in rem domini pecuniam mutuatus sine culpa eam perdidit. 1. *De vicario.*

17. *Africanus* lib.8[b]. Quæstionum.

SEruus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilo minùs posse cum domino de in rẽ verso agi, existimauit[c]. nam etsi procurator[d] meus[e] in negotia mea impensurus, pecuniã mutuatus, sine culpa eam perdiderat: rectè[f] eum, hoc nomine, mandati, vel[g] negotiorum[h] gestorum acturum.

1 ¶ Cùm Sticho vicario serui tui Pamphili contraxi, actio de peculio, & in rem verso, 'ita' dari debet: vt quod[i] vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili versum sit, comprehendatur. scilicet etiam si mortuo, vel alienato Sticho, agatur. quòd si, Pamphilo mortuo, agam: magis est, vt: quamuis Stichus viuat: tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non, nisi intra annum[k], quàm is decessit, actio dari debeat. etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor. sicuti si quod iussu eius credidissem, experirer. Nec nos mouere debet, quòd Stichus de cuius peculio agitur, viuat: quando non aliter ea res in peculio eius[l] esse potest, quàm si Pamphili peculium maneat. Eadem ratio efficiet, vt id, quod in peculio Pamphili versum sit, ita[m] præstari debere dicamus, vt priùs eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deducto fiat. quod verò in tuam rem versum fuerit, præstetur etiã non deducto eo, quod Pamphilus tibit debet.

De fideiubente pro seruo.

18. *Neratius* lib.2. Membranarum.

QVamuis in eam rem pro seruo meo fideiusseris, quæ ita contracta est, vt[n] in rem meam versaretur: veluti si cùm seruus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fideiusseris: proprius est tamen, vt de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis. vt vnius[o] dumtaxat in quoquo contractu de in rem verso sit actio, qui id ipsum credidit, quod in rem domini versum est.

De toga quam filius emit, & pater dedicauit in funus eius.

19. *Paulus* lib.4. Quæstionum.

FIliusfamiliàs togam emit. mortuo deinde eo, pater ignorans, & putans suam esse, dedicauit eam in funus eius. Neratius libro respõsorum ait, in rem patris versum videri. in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, vno modo æstimari debere, si dolo[p] malo eius, quo cum agatur, factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit[q], in rem patris 'res' versa est: non nũc, quo funerabitur: sed quo tempore emit. funus enim filij, æs aliennũ patris est. & "hoc" Neratius quoque: qui de in rem verso patrem teneri putauit, ostendit, negotium hoc (id est sepulturam[r], & funus filij) patris esse æs alienum, non filij. factus est ergo debitor peculij, quamuis res non exstet, vt etiam de peculio possit conueniri. in quam actionem venit, &[s] quod in rem versum est. quæ tamen adiectio[t] tunc necessaria esset, cùm annus post mortem filij excessit.

De filiafam. quæ pecuniam à viro creditam consumpsit in alimenta. 1. *De verso in rem pupilli. De promissione tutoris.*

20. *Scæuola* lib.1. Responsorum.

PAter pro filia dotem promisit: & conuenit, vt[u] ipse filiam aleret[x]: non præstante patre, filia à viro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio. respõdi: si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset: dãdam de in rem verso vtilem[y] actionem.

e i. priuati, non Ecclesiæ: nec enim sufficit creditori probare creditum: cùm vlterius probare versum teneatur. *Nou. ll.120. l.27. s. de rebus creditis.*
f *l.51. j. de ædilitio.*
g Imò nõ rectè. Nam vel hoc Titulo versum intelligitur, quod durat versum, *l.40. §. versum. s. eod.* Dic, durare versum satis quod durat in extremam vsq; fortunam & casum, *vt hic.*
h Procuratorem hoc casu accipe pro voluntario procuratore, qui mandatum non habeat. *l.6. §.1. l.31. suprà de negotijs.*
i *vide l.7. §.1. j. de iuris & facti ignor.*
k sciendum est, actionem de peculio, viuo seruo, esse perpetuam: mortuo, annalem: actionem de in rem verso esse perpetuam: tam mortuo quàm viuo seruo. *Cuiacius ibid.*
l id est, vicarij: vt ex Ioanne hîc notat Cuiac.
m quod versũ est in peculium Pamphili, debet Pamphilus Sticho, vt alius dominus seruo. *Ioannes ibid.*
n Actio de in rem verso competit ei qui principaliter contrahit, vt in rẽ domini vertatur.
o *vide l.3. l.4. s. eod.*
p *l.9. §.4. s. de peculio.*
q *vide quæ notaui ad l.3. §.3. s. eod.*
r *lege 7. §.3. s. eodem.*
s Actio de peculio licèt vna sit, duas tamen habet condemnationes. *§.4. Insti. quod cum eo.*
t De in rẽ verso, de peculio tributoria, institoria formulæ: actionum propria nõ sunt nomina, sed adiectiones tantùm.
u *adde l.3. §.3. s. eodem. l.21. in pr. j. eodem. l.17. j. de dol. except.*
x Actione de in rem verso pater tenetur, quoties mutuum filiafamiliàs in alimenta vertit.
y ¶ Vtilis actio hic nihil aliud quàm efficax.
z Actionem de in rem verso contra pupillum promissio tutoris non tollit.
a *l.2. j. quod iussu.*
b *vide l.20. in princ. s. eod.*
c *vt in l.4. in fine. l.12. §.1. j. de pactis dotalib.*
d eorum nomine aduersus patrem agere potest. *vt hîc.*
e *4. Cod. 26. §.1. Instit. quod cum eo. Synopsis Basilic. 18. Tit. 8.* Hac voce incipiebant nonnullæ apud veteres formulæ.
f *l. penult. s. quod cum eo. §.1. Inst. quod cum eo.*
g & mandat. *l.152. §.1. l.169. j. de regulis iuris.*
h siue quis testato (ἐπὶ μαρτύρων) iusserit, vt cum ipsius seruo contraham, siue per epistolam, siue nudis verbis, siue per mutuum, siue in vno negotio, siue generaliter; siue his verbis. Quod voles cum hoc seruo meo contrahe: in solidum, sicut & is qui contraxit tenetur, nisi quid lex specialis prohibeat. *Synopsis Basil. 18. Titul. 8. c. 1.*

1 ¶ Seruus absentis reipublicæ causa pupilli[z] seruis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata. quæsitum est, an aduersus pupillum competat actio. respõdi: si, cùm in rem pupilli daretur, id in rem eius versum est: & quo magis actus seruorum confirmaretur, tutor spopondit: posse nihilominùs dici, de in rem verso cum[a] pupillo actionem fore.

De filiafam. quæ pecuniam à viro creditam, aliámque eius pecuniam consumpsit in alimenta.

21. *Idem* lib.5. Digestorum.

FIliamfamiliàs duxit vxorem, patre dotem promittente. & conuenit inter omnes personas, vti eam[b] pater, aut ipsa[c] se tueretur. maritus ei mutuos nummos dedit[d]: cùm iustè putaret, patrem eius ministraturum tantùm salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat. eos nummos illa in vsus necessarios sibi, & in seruos, quos secum habebat, consumpsit: aliquantum &, cùm ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas cõuertit: deinde priùs, quàm pater salarium expleret, moritur filia pater impensam recusat. maritus res mulieris retinet. Quero, an de in rem verso aduersus patrem actio competat. Respondit: si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sinè quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset: dandam de in rem verso vtilem actionem.

QVOD[e] IVSSV,

TIT. IIII.

Ratio edicti. 1. *Quibus modis iubetur.* 2. *De iussu vel mandato reuocando.* 3. *De mandato.* 4. *Vel subscriptione.* 5. *Vel fideiußione.* 6. *Vel ratihabitione domini, vel patris.* 7. *De iussu pupilli.* 8. *Vel fructuarij, vel bo. fid. possessoris.* 9. *Vel curatoris vel procuratoris.*

Vlpianus lib.29. ad Edictum.

MERITO ex iussu domini in solidum[f] aduersus eum iudicium datur. nam * quodammodo cum eo contrahitur, qui iubet[g].

1 ¶ Iussum autem accipiendum est: siue[h] testato quis, siue per epistolam[i], siue verbis, aut per nuntium: siue specialiter in vno contractu iusserit, siue generaliter. & ideo, & si sic contestatus sit, *quod voles cum Sticho seruo meo negotium gerere periculo meo*: videtur ad omnia iussisse, nisi certa lex[k] aliquid prohibet.

2 ¶ Sed ego quæro, an reuocare[l] hoc iussum antequã creditur, possit. & puto, posse, quemadmodum[m] si mandasset, & postea ante contractũ contraria voluntate mandatum reuocasset, & me certiorasset.

3 ¶ Sed & si mandauerit[n] pater, dominúsve: videtur iussisse. 4 ¶ Sed & si serui chirographo subscripserit[o] dominus tenetur[p] quod iussu.

5 ¶ Quid ergo, si fideiusserit[q] pro seruo? ait Marcellus, non teneri quod iussu: quasi extraneus enim interuenit. neque hoc dicit ideo, quòd tenetur ex causa fideiussionis: sed quia aliud est iubere. Denique idem scribit, etsi inutiliter[r] fideiusserit, tamen eum non obligari, quasi iusserit, quæ sententia verior est.

6 ¶ Si ratum[s] habuerit quis, quod seruus eius gesserit, vel filius: quòd iussu actio in eos datur.

7 ¶ Si pupillus dominus iusserit: vtique non[t] tenetur, nisi tutore auctore iussit.

8 ¶ Si iussu fructuarij erit cum seruo contractum: item eius, cui bona fide seruit: Marcellus putat, quod iussũ dandam in eos actionem: quam sententiam & ego probo.

9 ¶ Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi iubente, cum seruo contractum sit. putat Labeo dandam quod iussu actionem in eos, quorum seruus fuerit. Idem &[u] in vero procuratore. Sed, si procurator verus non sit, in ipsum potiùs dandam actionem, idem Labeo ait.

De iussu tutoris. 1. *De ancilla & filia.* 2. *Si is qui iußit postea dominus fiat.*

i Epistola, hoc est absens iubere quis potest. *l.1. §.1. j. mandati.*
k id est, vel specialiter expressa, vel tacitè intellecta. nam vtcunque libera peculij administratio concedatur seruo, non potest tamẽ donare. *l.28. §.2. s. de pactis.*
l Iussum reuocare licet, priusquam contrahatur cum seruo iubentis, & contracturum ea de re certiorem facere: sic enim in mandato est.
m mandati & iussus in reuocando similitudo, *vt hîc.* Non tamen eadem vis, idémque effectus mandati & iussus. Nam quum iussit dominus, potest is qui facere iussus est, iussum exsequi. Verùm vbi mandans iniunxerit, recusare factum vel mandatum non potest, quod semel recepit, propter generalem mandatorum naturam. Nam iubere quidẽ domini vel patris est, iuberi verò serui & filij. *Scholiastes apud auctorem Eclogæ 18. Tit. 8. c. 1.*
n Iubet, qui mãdat. Actioni quod iussu locus est, ex mandato patris vel domini. *Synops. ibidem. l. 9. Cod. quod cum eo. l.7. s. quod cũ eo.*
o Qui subscribit, iubere videtur. *facit l.3. Codice quod cum eo.*
p iubere etiam videtur qui subscribit, qui mandat. *l.3. Cod. quod cum eo. l.8. §.15. j. quibus modis pignus soluitur.* qui ratum habet. *l.60. j. de regulis iuris*: ergo & qui sigillo suo contractum confirmauit, vnde recognosci debét non modò subscriptiones, sed etiam sigilla. *l.4. j. quem. testamen. aperi. l.20. Cod. de fide instrum.*
q Iussu actione non obligatur qui pro suo seruo fideiussit *Synopsis ibid.*
r Inutilis fideiussio pro iussu non habetur.
s Iussu actione tenetur, qui ratum habuit, quod à filio vel seruo gestum est. *Synopsis ibidem. l.5. §.2. s. de in rem verso. l.7. in fi. Cod. quod cum eo.* Qui ratum habet, iubere intelligitur, vt hac actione teneatur.
t Imò, teneri videtur. *l.3. §.1. in fi. j. ex quib. causis in possess.*
u *l.5. in fine. s. de institoria.*

2. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

SI, tutoris iussu, seruo pupilli creditum sit: puto, si ex vtilitate[a] pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod iussit tutor.

a *l.20. in fin. s. tit. prox.*

1 ¶ Si iussu domini ancillę, vel iussu patris filiæ creditum sit, danda est in eos quod iussu actio.

2 ¶ Si iussu meo cum alieno seruo contractum fuerit, cúmque postea redemero: quod iussu non tenebor: ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, euentu confirmetur.

De mutuo & pignore.

3. *Vlpianus* libro 2. Responsorum.

DOminum, qui iussit semissibus[b] vsuris seruo suo pecuniam mutuam credi, hactenus teneri, quatenus iussit, nec pignoris obligationem locũ habere in his prædiis, quæ seruus non ex voluntate domini obligauit.

b semisses vsuræ, sunt cùm semis aurei in cẽtenos, quotannis penditur.

De iussu administratoris rerum ciuitatis.

4. *Idem* lib. 10. ad Edictum.

SI iussu eius, qui administrationi rerum ciuitatis præpositus est, cum seruo ciuitatis negotium contractum sit: Pomponius scribit, quod iussu[c] cum eo agi posse.

Si pecuniam accepturus iusserit seruo filióve numerari. 1. *De seruo communi.*

5. *Paulus* lib. 4. ad Plautium.

SI dominus, vel pater pecuniam mutuam accepturus, iusserit seruo, filióve numerari: nulla quæstio est, quin ipsi condici possit. immò hoc casu de[d] iussu actio non[e] competit. 1. ¶ Si vnus ex serui dominis iussit contrahi cum eo, is solus tenebitur. sed si duo iusserunt, cum quouis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mãdantibus.

LIBER SEXTVS DECIMVS.

AD SENATVSCONSVLTVM[a] VELLEIANVM.

a 4. Cod. 29. *Paulus 2. sent. 11. 1. Harmenop. 13.* Huius tituli Epitome ea est. In omni genere negotiorum & obligationum, tam pro viris quàm fœminis, intercedere mulier prohibetur. *Paul. 2. sent. 11. §. 1.* nisi pro libertate. *l. pen. Cod. eod.* dote. *l. fi.* nisi post bienniũ secundò caueat. *l. 22. Cod. eodem.* nisi preciũ, fideiubendi nomine, capiat. *l. 23. Cod. eodem.* nisi in rem suam accepit. *l. 3. l. 13.* si ei successit cuius nomine intercessit. *l. 8. §. 13.* nisi decipiat, *l. 30. ff. eod.* nisi renunciauit. *l. fin. §. pen. ff. eod.* tunc enim senatuscõsulto potest renunciare, quod non est in Macedoniano. Præterea Velleiano non iuuatur, si renunciat in iure, aut iuris auctoritate, si iuramento interposito fideiussit. vide Socinum *regula* 274. Porrò vt se obligent vtiliter requiritur, vt in instrumento publicè confecto tribus præsentibus testibus fideiubeat. *l. 23. circa finem. Cod eod.*

Summa. 1. *Et ratio S C.* 2. *Quomodo mulieri succurritur.*

Paulus lib. 30. ad Edictum.

VELLEIANO senatusconsulto plenissimè comprehensum est, ne pro vllo feminæ intercederent[b]. 1 ¶ Nã sicut moribus[c] ciuilia[d] officia adempta sunt feminis. & pleraque ipso iure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera, nudúmque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris[e]. 2 ¶ Æquum autem visum est, ita mulieri succurri[f], vt in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur. magis enim ille, quàm creditor, mulierem decepit.

De edictis Augusti, & Claudij. 1. *Senatusconsultum.* 2. *Et eius commendatio.* 3. *De mulieribus deceptis, vel decipientibus.* 4. *De contractibus.* 5. *De deffensione alterius.*

2. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

ET primò quidem temporibus Diui Augusti, mox deinde Claudij, edictis eorum erat interdictum, ne feminæ pro viris suis intercederent.

1 ¶ Postea factum est senatusconsultum[g], quo plenissimè feminis omnibus subuentum est. cuius Senatusconsulti verba hæc sunt: *quod Marcus Silanus & Velleius tutor consules verba fecerũt de obligationibus feminarum, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oporteret, de ea re ita consuluerunt*[h], *quod ad fideiussiones*[i], *& mutui dationes*[k] *pro aliis, quibus intercesserint feminæ, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne*[l] *eo nomine ab*[m] *his petitio*[n], *néve in eas actio detur: cùm eas virilibus*[o] *officiis fungi, & eius generis obligationibus obstringi non sit æquum: arbitrari*[p] *senatum, rectè atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, vt in ea re senatus voluntas seruetur.*

2 ¶ Verba itaque senatusconsulti excutiamus, priùs prouidentia amplissimi ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem,[q] multis huiuscemodi casibus suppositis atque obiectis.

3 ¶ Sed ita demum eis subuenit, si nõ callide[r] sint versatæ. hoc enim Diuus Pius, & Seuerus rescripserunt. nam deceptis[s] non decipientibus opitulatur. & est & Græcum Seueri "tale" rescriptum: Ταῖς ἀπατηθώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου βουλῆς οὐ βοηθεῖ i. *Decipientibus mulieribus senatusconsultum auxilio non est.* infirmitas enim feminarum, non calliditas[t] auxilium demit.

4 ¶ Omnis[u] omnino obligatio senatusconsulto Velleiano comprehenditur: siue verbis, siue re, siue quocumque alio contractu intercesserint.

5 ¶ Sed etsi mulier defensor[y] alicuius exstiterit, proculdubio intercedit[y]. suscipit[z] enim in se alienam obligationem. quippe cùm ex hac re subeat condemnationem, proinde neque[a] maritum[b], neque filium, neque patrem[c] permittitur mulieri defendere.

3. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

SEd si[d] eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat: (veluti cum venditorem hereditatis sibi venditæ[e], vel fideiussorem suum defendat) intercedere non videtur.

De ignorantia creditoris. 1. *Si mulier donatura mutuetur, aut rem suam vendat.*

4. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Edictum.

SEd si ego cum muliere ab initio contraxerim, cùm ignorarem[f], cui hæc factum vellet: non dubito, senatusconsultum cessare. & ita Diuus Pius, & Imperator noster rescripserunt. 1 ¶ Proinde si, dum vult Titio donatum[g], accepit à me mutuam pecuniam, & eam Titio donauit: cessat senatusconsultum. Sed etsi tibi donatura, creditori tuos nummos numerauerit[h]: non intercedit. senatus enim obligatæ[i] muneri succurrere voluit, non donanti. hoc ideo, quia* faciliùs[k] se mulier obligat, quàm alicui donat.

b i. alterius obligationem in se transferrent. *l. 4. l. 14. Cod. eod.* c de iure moribus recepto, *vide quæ not. ad l. 1. ff. de donat. int. vir.* d vide casus in quibus mulier viro inferior est, à me obseruatos *ad lib. 10. Cod. tit. 62.* e eadem penè ratio extat *in d. l. 1.*
f succurritur mulieribus, exceptione (si nondum soluerint,) replicatione *vt in specie l. 17. §. 1. l. vlt. §. 2. ff. eod.* condictione, si soluerint. *l. 8. §. interdum. l. 24. §. 1. l. 31. ff. eod.*
g nota quatuor tempora in hac fideiussione, Augusti, Claudij, huius Senatusconsulti, & Authenticæ, *si qua mulier. Cod. eod. Nouel. 134. c. 8.* quæ requirit vt pecunia, ob quam fideiussit, vertatur in eius vtilitatem. h censuerunt. *Hot. 1. obs. 14. inf.*
i Intercessionis duo genera hîc innuuntur: nimirum veteris & nouæ obligationis susceptio. Quæ fide iubet, veterem: Cui mutuum datur, nouam pro alio obligationem in se suscipit. dixi *ad l. 8. §. 1. ff. eod.* k mutationes. *Hot.* nec enim senatusconsultum prohibet ne mulieres dent mutuam pecuniam, sed ne pro aliis accipiant. *Hot. 1. obs. 14. in fi.* sed Cuiac. 4. *ad Afric. ad l. 17. ad Velleian.* sic accipit, mutui dationes. i. cùm mulier alij datura, vel ab eo qui alij daturus erat mutuum accepit: & eodem tract. *ad l. 19. ff. eod.* ostendit fideiussione pro alio recipi veterem alienam obligationem: mutui datione pro alio, nouam recipi. l His verbis *Eis*, vt & mox, *In eos* significantur actiones actiuæ & passiuæ: i. quas dictamus, quásque patimur. His verbis autem, *Ab his*, & *In eos*, actiones in rem & in personam. Vindico à te: Ago in te. m Hæc verba, *Ne ab his petitio, neue actio*, non impediunt obligationẽ aut actionem oriri, sed exceptionem parant. vt & *l. 1. ff. S C to Macedoniano.*

tur. Intercedit mulier, quæ quoquo modo pro alio se obligat.
x Mulieri subuenitur etiam cùm alium defendit. *Synopsis d. c. 33.*
y Intercedit pro alio, qui eum defendit: qui defensione sua subit [illegible] tionem.
z Intercedit, qui alienam obligationem in se suscipit.
a Mulieri maritum, filium, vel patrem defendere non est permissum. *ibidem.*
b in causa libertatis. *l. 3. §. 2. ff. de liber. caus.*
c Imò mulier pro parente & liberis postulare potest. *l. 1. in fi. ff. de* [illegible] negotia gerere. *l. 41. ff. de procuratorib.*
d Mulier intercedere seu constituere (id Græcis ἀντιφωνεῖν) dic[illegible] defendit qui aduersus eam experiri potest. *Synops. Basil. ibid.*
e quidam monet hoc loco legendum esse, *veluti cùm emptorem here*[illegible] *ditãm, vel fideiussorem,* &c. nec enim is qui vendit hereditatem mulieri [illegible] gressum habet in mulierem, sed emptor. *arg. l. 17 § 5. l. 32. ff. de pactis.*
f aliud est si sciam. *l. 11. ff. eodem.* Ita Mulier intercedendo Velleiano iu[illegible] ditor sciuit eam intercedere, secus si ignorauit: hoc est, Velleiano non [illegible] quæ apud ignorantem creditorem intercessit.
g *l. 5. l. 8. §. 5. ff. eod. l. 1. l. 4. Cod. eodem.* h *l. 21. in fine ff. eodem.*
i Velleiano nõ iuuatur quæ donat. k Faciliùs quę fiũt, eò diligẽtiùs [illegible]

5. *Gaius*

n°7.

a Velleiano non iuuatur, quæ rem suam agit.
b Velleiano iuuatur mulier siue fideiubeat, siue alteri fideiubere mandat. *l.15. Cod. eodem. l.30. in fin. ff. hoc tit. vide tamen l.8. in pr. ff. eod.*
c Ignorantia in facto proprio non est tolerabilis, *vt hic:* nisi agatur de vitando damno, *vt l.22. in fin de condict. indeb.* Parcitur denique iustæ ignorãtiæ, non scienti aut qui scire debuit. Præsumitur quisque memor eorum esse quæ fecit. *adde l. si filio. ff. de adimendis. l. magnam. Cod. de contrah. stipul. l. si quis. ff. de nouat.* an in factis antiquis. *vide l. 44. ff. de adquir. possess.*
d Inutile mandatum non impedit actionem negotiorum gestorum oriri.
e Negotiorũ gestorum actioné habet, qui alienum negotium gerit.
f Intercedere videtur qui pign⁹ dat, at non qui reddit. Plus est dare pignus, quã reddere: pignus obligare, quàm liberare. Vnde in hac specie mulier intercessisse non videbitur, cùm pignus reddiderit: proinde nec Velleiano iuuabitur *adde l.5. l.7. Cod. eod.*
g Ideóque constante etiã matrimonio, ius hypothecæ ac pignoris marito remitti potest. *l. 11. C. eo. adde l.17. §.1. ff. hoc tit.*
h Intercedere mulier non dicitur, quæ indemnitatem promittit. *l.6. Cod. eod.*
i Intercedere, est recipere alienam obligationem veteré aut nouam. *l.2. §.1. ff. eod. vbi dixi, l.6. C. eod.* Veteré recipiunt participando, aut eã in se transferendo. *l.4. Cod. eod.* Participando, vt si fideiubeant, cõstituãt, mandẽt, pignori dent. Transferédo verò, per expromissioné nouando, vel in iudicio alium defendendo. *l.2. in fi. ff. eod. l.2. Cod. de pactis.* Nouam autem obligationé recipit, quam alius erat subiturus, nisi ipsa interuenisset. *
k alibi, suũ quodammodo negotium. *d. l.6.* Paul. *2. sent.* 11. §.2. sic expressit, mulier quæ pro tutoribus filiorũ suorum indemnitatem promisit, ad beneficium senatusconsulti non pertinet.

5. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

NEc interest, pecuniam soluendi causa numeret, an quamlibet suam [a] rem in solutum det: nam etsi vendiderit rem suam, siue pretium acceptum pro alio soluit, siue emptorem delegauit creditori alieno: non puto senatusconsulto locum esse.

De his qui mandato mulieris fideiusserunt.

6. *Vlpianus* lib.29. ad Edictum.

SI fideiussores pro defensore absentis filij, "ex" mandato matris eius, intercesserint, quæritur, an etiam his senatusconsulto subueniatur. & ait Papinianus libro nono quæstionum, exceptione eos vsuros. nec multum facere, quòd pro defensore fideiusserunt: cùm contemplatione mandati matris interuenerunt. planè (inquit) si, qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ignorauit: exceptionem senatusconsulti, replicatione doli repellendum.

7. *Papinianus* lib.9. Quæstionum.

QVamquam igitur fideiussor, doli replicatione posita, defensionem exceptionis amittat: nullam tamẽ replicationem aduersus mulierem habebit: quia [c] facti nõ potest ignorationem prætendere. Sed [d] non erit iniquum, dari negotiorum [e] gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fideiussoris liberatur.

De pignore dato vel reddito. 1. De promissione indemnitatis. 2. De duabus intercessionibus subordinatis. 3. De repetitione soluti. de legatione. 7. De acceptilatione. de solutione. 11. Quibus & in quos actio restituitur. 12. Si creditor mulieri. 13. Vel mulier debitori successerit. 14. Si mulier pro alio contraxerit. 15. De intercessione pro pupillo, vel minore 25. annis vel filiofam. ix. Vel seruo alieno.

8. *Vlpianus* libro 29. ad Edictum.

QVamuis * pignoris [f] datio intercessionem faciat: tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, redditionem [g] pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberauerit, non esse intercessionem. 1 ¶ Si mulier interuenerit apud [h] tutores filij sui, ne "hi" prædia eius distraherent, & indemnitatem eis repromiserit: Papinianus libro nono quæstionũ non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse, neque [i] veterem neque nouam: sed ipsam fecisse hanc obligationem [k].

2 ¶ Si mulier [l] apud Primum pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditoré eius: duas intercessiones factas, Iulianus libro duodecimo digestorum scribit: vnam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius: & ideo '&' Primo restitui [m] obligationé, & aduersus eum. Marcellus auté notat, esse aliquam differentiam: vtrùm hoc agatur, vt ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris, à quo obligationem trãsferre creditor voluit, suscipiat: an verò quasi debitrix delegetur, scilicet vt si quasi debitrix delegata est, vna sit intercessio. proinde secundùm hanc suam distinctionem, in prima visione [n], vbi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei senatusconsulti Marcellus non daret. sed condemnata, vel ante condemnationem, condicere vtique ei, à quo delegata est, poterit, vel quod ei abest, vel, si [o] nõdum abest, liberationem.

3 ¶ Interdum intercedenti mulieri & condictio competit. puta si contra [p] senatusconsultum obligata, debitorem [q] suum delegauerit. nam hîc ipsi competit condictio. quemadmodum, si pecuniam soluisset condiceret *. soluit [r] enim, & qui reum delegat [s].

4 ¶ Sed si is, qui à muliere delegatus est, debitor eius non fuit: exceptione senatusconsulti poterit vti, quemadmodum mulieris fideiussor.

l Velleiano iuuatur mulier aduersus primum debitorem, vt & aduersus eum cui delegata est. m *vide l.16. Cod. eodem.*
n id est, quæstione. *vide quæ notaui ad l.25. §.15. ff. de petit. hered.* Haloander legit *in Primi fideiussione.*
o Exceptio, actioni adfinis. Prior tamen faciliùs datur. *l.156. ff. de regulis. adde l.8. ff. de doli mali except.*
p Velleiani exceptione vtitur mulier, quoties soluit iuris ignorantia: quod in aliis non est. *v. l.10. Cod. de iuris & facti ignorantia.*
q Velleiano iuuatur mulier si pro alio obligata, pro eodem vel soluat, vel deleget debitorem suum, vel non suum, *vt hic.* Quid si quid horũ fecerit non obligata? cùm donasse videatur, Velleiano non iuuabitur.
r soluit, qui reum delegat.
s ideóque bonum nomen facit creditor qui admittit debitorem delegatum. *v. l. 18. ff. de fideiussor. l.26. §.2. ff. mandati. l.168. ff. de verb. signif.*
t ¶ *vide l.4. in fine, ff. eodem.*
u non in his, quæ, &c. *Halo.*
x In fraudem Velleiani facta rescinduntur, perinde ac si facta non essent.
y Paria sunt nullum dare expromissorem, vel mulieré dare, *vt hic.* Ita paria sunt nõ cauere & vitiosè cauere. *l.6. ff. qui satisd.* Nam qui promittit, id facere tenetur quod iure valere possit: *adde l. si nomen. ff. de heredit. vendita.* & vitiosa cautio, cautio non est. Eodé modo paria sunt nõ extare actioné, sed inutilem. *l.6. ff. de dolo.* non esse transactioné, sed imperfectam, *l.1. in fi. ff. ad Tert.* & vt paucis dicatur, inutile & nullũ paria sunt. An idem est ad adquirendã, vel excludendã causam retractus, si quis imperfectè pretium offerat? *vide Imbertum in Enchiridio, in verbo, Retraict.*
z De inani dixi *ad l.6. ff. de dolo.*
a obligationem ei dimissã. *Hal.* Mulier est inanis fideiussor, ideóque acceptilatio ei facta nõ prodest reo principali.
b reos debẽdi.
† reis stipulãdi.
c *sub.* quæ debet.
d i. an directa, ex sua promissione: vel vtili. i. restitutoria, qua defunctus tenebatur: atque ita, hodie fideiussoria obligatio nõ tollitur, si fideiussor debitori heres extiterit. *Cuiac. 15. obs. 11.*
e tecum.
f muliere à veteri, quam susceperat, obligatione, vi Velleiani liberata, pistrina actio in veteré debitorem restituitur, quæ restitutoria & ἀποκαταστατικὴ dicitur: Eadem à noua quam susceperat obligatione liberata, in reum principalem magis instituitur actio quàm restituitur, eóque actio, institoria Accursio dicitur. vtraque muliere ex obligatione subducta, creditori datur à prætore. *v. Cuiac. 16. obs. 27.*
g proinde. *Hot. 5. obs. 12.*
h si pro eo qui obligari non potest, (putà pro pupillo qui sine tutoris auctoritate non obligatur) mulier interuenerit, cessat actio restitutionis in integrum, nisi pupillus ex hoc contractu locupletior factus. *Synopsis 26. Titul. 7. c. 39. §. 9.*

5 ¶ Planè si mulier intercessura, debitorem suum delegauerit: senatusconsultum cessat: quia, etsi pecuniam numerasset [t], cessaret senatusconsultũ mulier enim per senatusconsultũ releuatur: non quæ [u] deminuit, restituitur.

6 ¶ Sed si eum delegauerit, qui debitor eius non fuit: fraus [x] senatusconsulto facta videbitur: & ideo exceptio datur. 7 ¶ Quoties pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille priùs acceptilatione liberatus sit, quàm mulier intercesserit.

8 ¶ Si conuenerit cum debitore, vt expromissorem daret, & acceptum ei latum sit, deinde is dederit mulieré quæ auxilio senatusconsulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset. quid enim interest, nõ det, an talem [y] det? non erit igitur actio vtilis necessaria, cùm condictio competat.

9 ¶ Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominùs restitutoriam actionem ei dari debere. inanem [z] enim obligationem dimisit [a].

10 ¶ Si mulier post intercessionem sic soluerit, ne repetere possit: iustè prior debitor actionem recusat. Sed cũ releuatur reus, si mulier sic soluit, vt repetere non possit: & cùm ei mulieri, quæ repetere non poterat, si soluisset, acceptò tulit creditor, similiter releuatur reus.

11 ¶ Quamquàm in omnes [b], qui liberati sunt, restituitur actio, nõ tamen omnibus † restituitur. vtputa duo rei stipulandi fuerunt: apud alterum mulier intercessit: ei soli restituitur obligatio, (apud) quem intercessit.

12 ¶ Si mulieri [c] heres extiterit creditor: videndum, an restitutoria vti non possit. & ait Iulianus libro duodecimo, restitutoria eum nihilominùs vsurum: non immeritò: cùm non obligatæ cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc æs alienum non imputabitur.

13 ¶ Planè si mihi proponas, mulierem veteri debitori successisse: dicendum erit, restitutoria eam conueniri posse: sed & directa actione. nihil enim eius interest, qua actione [d] conueniatur.

14 ¶ Si, cùm essem tibi [e] contracturus, mulier interuenerit, vt cum ipsa potiùs cõtraham: videtur intercessisse. quo casu datur in te actio, quæ instituit [f] magis, quàm restituit obligationem: vt perinde [g] obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata. Verbi gratia, si per stipulationem mulier, & tu quasi ex stipulatu cõuenieris.

15 ¶ Illud videndum est, si mulier pro eo interuenit, qui si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri, vtputà si [h] pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur. & puto non obligari pupillũ, nisi locupletior fact⁹ est ex hoc cõtractu. Item si minor vigintiquinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare. vel filius contra senatusconsultum contracturus est.

9. *Paulus* lib.6. Regularum.

SEd si pro alieno [i] seruo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

De successoribus. de rei persecutione. de tempore harum actionum.

10. *Vlpianus* lib.29. ad Edictum.

HÆ [k] actiones [l], quæ in eos pro quibus mulier intercessit, dãtur, & hæredibus [m], & in hæredes, & perpetuò competunt: habent enim [n] rei persecutionem. cæteris quoque honorariis successoribus [o] dabuntur, & aduersus eos.

De scientia vel ignorantia creditoris.

11. *Paulus* lib.30. ad Edictum.

SI mulier tamquàm [p] in vsus [q] suos pecuniam acceperit, alij creditura: non est locus senatusconsulto. alioquin nemo cum fœminis [r] contrahet: quia ignorari potest, quid acturæ sint.

12. *Idem* lib.6. Breuium.

i *l. vlt. in fine ff. eodem.*
k Institutoria & restitutoria *l.8. §.14. ff. eodem.*
l id est electiones, nec enim propria sunt actionum nomina, sed cognomina, vt exercitoria, institoria de peculio & similes.
m *l.20. Cod. eodem.* Cur ita? habet enim mulier rei vindicationé. *Oldend. in tract. de iure sing.*
n Heredibus & in heredes dantur actiones rei persecutoriæ.
o i. bonorum possessoribus. *dixi ad l.24. in fi. ff. familiæ.*
p i. cùm ignorarem cui hoc factum vellet. *l. 4. ff. eod. l.19. §.5. in pr.* personam mulier is secutus *l.27. ff. eod.* cùm illa negotium gesturus. *l.10. Cod. eod.*
q tunc enim non iuuatur cùm est principalis debitor, *l.20. l.13. Cod. eod.*
r eadem est ratio in minore *l. 24. §.1. ff. de minorib.*

a Velleianum non obiicitur creditori, nisi sciens mulieri intercedenti credidit. Nec enim continuò, qui credit mulieri, eidem vt intercedenti credit: cùm possit eidem vt res suas ac proprias gerenti credere.
b Velleiano non iuuatur quæ in rem suam intercedit.
c Quoties vi & effectu obligatio spectat ad mulierem, Velleiano non iuuatur. *v.l. 3.s. eodem.*

IMmo tūc locus est senatusconsulto, cùm[a] scit creditor eam intercedere.

Quibus casibus mulier obligatur. 1. De pignore prioris debitoris. 2. De intercessione conditionali, vel in diem.

13. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

ALiquādo[b] licèt alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc senatusconsulto. quod tum accidit, cùm prima facie quidem alienam, re[c] vera autem suam obligationem suscipiat. vt ecce: si ancilla ob pactionem libertatis expromissore[d] dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat: aut si hereditatem emerit[e], & æs alienum hereditarium in se transcribat[f]: aut si pro fideiussore suo intercedat.

1 ¶ De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua[g] actione opus: cùm quasi[h] Seruiana, quæ "&" hypothecaria vocatur, in his vtilis sit, quia verum est, conuenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam.

2 ¶ Si sub condicione, vel in diem mulier pro alio intercesserit: etiam[i] pendente condicione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria. quo[k] enim bonum est, expectare condicionē, vel diem: cùm ea causa sit prior iste debitor, vt omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

In quos actio restituitur.

14. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

SI mulier contra senatusconsultum intercesserit: æquū est, non solùm in[l] veterem debitorem, sed & in fideiussores[m] eius actionē restitui. nam *, cùm mulieris persona subtrahatur creditori propter senatusconsultum, integra[n] causa pristina restituenda est.

Si mulier alij debitum exegerit, & de rato cauerit.

15. *Idem* lib. 51. Digestorum.

SI mulieri soluero id, quod tibi debebam, & ab ea ratā rem re habiturum, stipulatus fuero, & fortè, te ratum non habente, agere ex stipulatu instituero: exceptio senatusconsulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri. non enim videri potest alienam[o] obligationem recusare, cùm maneam debito obligatus, & ipsa[p] de lucro[q] agat: ac potiùs reddere cogatur, quod nō debitum acceperat, quàm pro alio soluere.

Si debitor mulieri intercedenti soluerit. 1. De fideiussore.

16. *Idem* libro quarto ad Vrseium Ferocem.

SI mulier contra senatusconsultum "Velleianum" pro me intercessisset Titio, egóque mulieri id soluissem[r], & ab ea Titius eam pecuniam peteret: exceptio "huius" senatusconsulti non est profutura mulieri. neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cùm[s] iam eam habeat. 1 ¶ Si ab ea muliere, quæ contra senatusconsultū intercessisset fideiussorem[t] accepissem: Gaius Cassius respondit, ita[u] demum fideiussori exceptionem dandam, si à muliere rogatus fuisset. Iulianus autē rectè putat, fideiussori exceptionem[x] dandam, etiam si mandati actionem aduersus mulierem non habet. quia totam obligationē senatus improbat. & à prætore restituitur[y] prior debitor creditori.

De ignorantia creditoris. 1. Si mulier consentiat obligationi rei obligatione rei sibi pigneratæ. 2. Si mulier vna cum alio mutuata sit xviij, vel intercesserit.

17. *Africanus* lib. 4.[z] Quæstionum.

VIr vxori, donationis causa[a], rem viliori[b] pretio addixerat, & in id pretium creditori suo delegauerat. respondit venditionem nullius momenti esse: & si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem vtilem fore[c], quamuis creditor existimauerit, mulierem debitricem mariti fuisse. nec id cōtrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est, vt marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignorauerit, in[d] quam causam mulier mutuaretur, quoniam quidē plurimum intersit, vtrùm cum muliere quis ab initio cōtrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentiorem[e] esse debere.

1 ¶ Si mulier dixisset †, sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecunia dotis solui, qui idem pignus[f] acciperet, mulieri[g] etiam pecunia credita deberetur: "si" possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, *si non voluntate eius pignus datum esset*: replicationem[h] mulieri senatusconsulti non[i] profuturam: nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi.

2 ¶ Mulier, & Titius, cùm in rem communem mutuarentur, eiusdē pecuniæ rei facti sunt. non omnimodo mulierem pro[k] parte socij videri intercessisse dicebat. nam si[l] ob eam[m] causam mutuati fuerint, ex[n] qua si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat: (veluti quòd cōmunis insula fulta non esset, vel quòd fundus cōmunis in publicum committeretur) potius esse, vt senatusconsulto locus nō sit[o]: at si in[p] aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta: tunc pro parte intercessionem factam videri: & ideo creditorem partem dumtaxat pecuniæ à muliere petere posse. quòd si totum petierit, exceptione pro parte summouetur.

18. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

IDem[q], & si pro debitore meo Titius & mulier duo rei intercesserint.

De promissione indemnitatis. de hereditate adita mādato mulieris. 3. De emptione hereditatis. 4. De promissione, Quanto minus à debitoribus hereditariis seruari poterit. 5. De creditore delegato à muliere.

19. *Africanus* lib. 4.[r] Quæstionum.

TVtor pupilli decesserat, herede instituto Titio. cùm de adeunda hereditate dubitaret, quoniā malè gesta tutela existimaretur: persuadēte[s] matre pupilli, vt suo periculo adiret, adiit: stipulatúsque de ea est, *indemnem[t] se eo nomine præstari*. si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, ísque matrem cōueniret: negauit[u] exceptioni senatusconsulti locū esse. quando vix sit, vt aliqua apud[x] eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit.

1 ¶ Nec dissimilem huic propositioni[y] ex facto agitatam[z]: cùm quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes "esset," & alter legitimus[a] tutor fratri esset, & eum paterna hereditate abstinere vellet: mandatu vxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse. vbi similiter se respondisse "Iulianus" ait, si, ex "ea" causa agēte pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eū senatusconsulto, quominùs à muliere rem seruaret.

2 ¶ In proposita specie & illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarij soluendo non fuerint, senatuscōsulto locus sit: quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit. magis autem est, vt ne ob hanc quidem causam senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, vt pro his intercederet: sed tutoris aduersus pupillum, & cæteros fortè creditores indemnem hereditatem præstaret.

3 ¶ Denique si ponamus mulierē in emptionem[b] hereditatis eo nomine damnum pati[c], quòd debitores hereditarij soluendo non sint: nulla (puto) dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit: etiam si maximè creditoribus aliquantum præstiterit. 4 ¶ Quid ergo, si, cū propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur: mulier hoc ipsum repromisit. vt quāto minùs à quoque eorum seruari posset, ipsa præstaret? propè est, vt sit intercessio.

d Is est qui pro non obligato datur, *vt in l. 7. §. 8. s. de dolo.* vt differat expromissor à fideiussore. *v. quæ notaui ad l. 37. in fin. j. de operis libertor.*
e *vt l. 32. j. eod.*
f i. hereditariū æs suscipiat: de hoc vocabulo dicam *l. 41. §. 9. j. de leg. 3.*
g Imò, eædē res à posteriore debitore non possunt obligari sine cōsensu prioris. *vt l. 30. j. de nouationib.*
h Pignora & hypothecas quasi Seruiana actione persequimur.
i Conditio non exspectatur, cuius euētus nihil operatur, *vt hi. & l. 24. §. 2. j. eo. l. 24. j. de liberis & posthum. v. l. 5. j. de iniusto.* *
k Quo bonum, i. cui bono, *vt in l. 13. §. 2. s. de vsufructu & quemadm. quis vtatur.* vbi dixi.
l *v. l. 9. s. eod.*
m Etiam fideiussori mulieris quæ intercessit, subuenitur: licèt aduersus eā mandati actionem nō habeat. Nam obligatio tota fit irrita, & creditor restituitur in primū debitorem. *Synopsis Basilic. 6. Tit. 36. ex lib. 26. Titul. 7. c. 47.*
n Restitutionis ea natura est, vt integra pristinam causam restituat.
o Velleiano nō iuuatur mulier, cùm propriam obligationē defendit. Propriā defendit, cùm alienum accipiēs promittit domi nus rem ratam habiturum. In hac enim specie pro alio nō soluit, sed magis in debitum quod accepit, mihi restituit, *vt hic.*
p & ego de damno.
*
q Mulier de præda sollicita Velleiano non iuuatur, *l. 16. l. 22. in fi. j. eodem. l. 25. in fine j. de administrat. tut.*
r Idem dicendum, si mulieri pecuniam dedi, vt eam creditori meo soluat. *lege 22. j. eodem.*
s nemo perdidisse censetur, quod ipse habet.
t Fideiussor pro fideiussore potest accipi. *l. Græcæ. in fi. j. de fideiussorib.*
u i. Exceptio reo competens, & eius fideiussori voluntario competit. *Bart.*
x *l. 7. in fi. j. de except.*
y Restituitur actio, *vt hic.* vel instituitur. *l. 29. j. eodem.*
z *vide in hanc legem Cuiac. 4. ad Africanum.*
a *vt l. 38. j. de contrah. empt.*
b Vendere pretio viliori rem aliquam extraneus extraneo potest. *l. si quis donationis j. de contr. empt.* vir vxori nō potest: inter maritos non valet hæc donatio. Fit enim in fraudem iuris ciuilis quo inter maritos prohibitæ sunt donationes. *lege 1. j. de donat. inter virum.*
c oportet enim creditorem in hac specie curiosum esse: aliàs non cogitur. *vide l. 19 in fin. j. de nouationibus.*
d ¶ *l. 28. in fin. j. eodem.*
e id est curiosiorem. Curiosus enim creditor esse debet, quò vertatur huiusmodi pecunia. *l. 3. § sed si accepit. s. de in rem verso. l. vlt. s. de exercitor.* aliàs ... curiositatem non exigimus. *l. doli. §. vlt. j. de nouat.*
† hodie nihil est necesse pignus dari mulieri propter dotem, quia ... tacitam hypothecam. *vide Cuiac. 4. ad Africanum in hanc legem.* f Pign... dotem maritus hic vxori dat, de quo pleniùs dixi. g & cùm mulieri ...

pro herede se obligauit. Quod si heredi, nō pro herede, quia nemo ... dē obligat. *l. Granius j. de fideiuss.* Intercessor, medius quidā & sequester ...
u mulier quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem pro... cium senatusconsulti non pertinet. *Paul. 2. sent. 11. §. 2.* si videlicet pro ... pro filiis, sed tutoribus ipsis indemnitatem repromisit.
x nemo potest se eidem pro eodem obligare.
y Præpositio hic, quid sit dixi *in l. 20. §. 1. j. de hereditat. vend.*
z Agitari est tractare, respondere, verbum Africano familiare. *l. 45. j. ...*
a i. fiduciarius. *Accurs.* & malè. nam cùm vterque manet in eadem ... hac specie, pubes impuberi tutor est legitimus. *l. 1. j. de legitim. tut. l. 9. ...* tion. *l. 3. Cod. de except.* quemadmodum ex constitutione Anastasij, e... legitimus est. *l. 4. C. de legit. tut. l. 5. Cod. de curator. furios. Cuiac. d. locc.* ... puberi pubes frater suus aut emancipatus tutor est fiduciarius.
b emptio hereditatis, & quæ eā consequitur indemnitatis cautio, ... est: licèt penuria debitorum mulier oneretur. nec enim id agitur ... pro eis intercedat. Et ad summam, quæ per consequentias veni... principaliter fit, non pertinet ad Velleianum: excipe tamen casum ... *ibid.* c *vt in specie legis 18. j. de hered. vendit.*

5 ¶C...

5 ¶ Cùm haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomẽ propter senatusconsultum sequereris: petiit à me mulier mutuam pecuniam solutura tibi: & stipulanti mihi promisit ignoranti †, in quam rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi iussit. deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi. quæsitum est, si eam pecuniam à muliere petam, an exceptio senatusconsulti ei prosit. respondit[a], videndum, ne nõ sine ratione dicatur, eius loco, qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere: vt, quemadmodum illi, quamuis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio aduersus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque aduersus te vtilis exceptio detur, mihíque in mulierem actio denegetur: quando hæc actio periculo mulieris futura sit. & hæc paulo expeditius dicenda, si prius, quàm ego tibi pecuniam soluerim, compererim eam intercessisse. cæterùm si antè soluerim: videndum, vtrúmne nihilominùs mulieri quidem exceptio aduersus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim, an verò perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in[b] creditum isses[c]. quod quidem magis dicẽdum existimauit[d]: vt sic senatusconsulto locus non sit. sicuti & cùm debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. quæ[e] postea nõ rectè comparari ait: quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur: at in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certè senatus fieri noluerit.

De intercessione pro vno ex duobus reis.

20. *Idem* lib. 8. Quæstionum.

SI pro vno reo[f] intercessit[g] mulier, aduersus vtrũque[h] restituitur[i] actio creditori.

Si rem mulieris intercedentis vertatur. 1. *De donatione pro patre.*

21. *Callistratus* lib. 3. Institutionum.

SI pro aliquo mulier intercesserit: sed in rẽ eius, quod acceptum est versaretur: exceptio senatusconsulti locum non habet: quia[k] non fit pauperior.

1 ¶ Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne iudicatus pater eius, propter solutionem vexetur: non erit tuta senatusconsulto. oneribus[l] enim earum senatus succurrit.

Si mulier pecuniam accepit vt solueret, vel expromitteret.

22. *Paulus* lib. 6. Regularum.

SI mulieri dederim pecuniã, vt eam creditori meo soluat[m], vel expromittat, si ea expromiserit: locum non esse senatusconsulto. Pomponius scribit: quia mandati[n] actione obligata, in rem suam videtur obligari.

De interrogatione in iure.

23. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Velleianum.

SI mulier in iure interrogata responderit *se heredem esse*, si sciens se heredem nõ esse, responderit: minimè † intercessisse videri: quia[o] decepit. quòd si existimauit se heredem, &[p] eo nomine decepta responderit: in eam, actionem quidem dari, plerique existimauerunt: sed exceptione senatusconsulti adiuuari.

De muliere delegata. 1. *Vel pecuniam promittente, ne delegetur.* 2. *De restituenda actione.* 3. *Temporali.*

24. *Idem* libro singulari de intercessionibus fœminarum.

DEbitrix[q] mulier à creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit. non vtetur exceptione.

1 ¶ Sed si pecuniam promisit[r], ne[s] delegetur: intercessisse videtur. §L n°1

2 ¶ Si senatuscõsulti beneficium interuenerit: vtrùm statim, cùm mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit: an, si mulier solutũ condicat? puto, statim[t], & non exspectandam solutionem.

3 ¶ Si pro eo, qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit: temporalis actio restituetur. sic tamen, vt ex precedenti causa, continua[u] tempora numerarentur post restitutionem: quamuis[x] statim, atque intercessit mulier, competierat[y].

Si domina seruo suo credi iusserit. 1. *Vel pro eo fideiusserit.*

25. *Modestinus* libro singulari de Eurematicis[z].

† hinc nascitur quæstio? an ignoranti creditori noceat exceptio intercessionis.
a Iulianus scilicet, cuius autoritas etiam sine ratione Africano valet. *Cuiac.*
b i. in mutuum. *l. 2. s. de reb. cred.*
c in creditũ ire, est mutuum aut promutuum cõtrahere: & promutuum contrahit, qui vice debitoris se reum creditori delegat. *Cuiac.*
d Iulianus *sc.*
e sed & postea, &c. hinc collige Iurisconsultos interdum in suis opinionibus variasse. *Cuiac. 4. ad Afric. & 20. obseruat. 37. l. 75. j. de reg. iur.*
f *sub.* debendi.
g puta expromisit, vel iudiciũ suscepit quasi defenstrix.
h Cur in vtrũque? quia intercedendo mulier vtrumque liberauerat: proinde rescissa pòst intercessione mulieris, in vtrumque est actio vtilis restitutoria creditori.
i intercesserat igitur mulier nouandi animo, alioquin non restitueretur actio. *v. Cuiac. in hanc legem 8. ad Afric. adde l. 8. §. 11. s. eod.*
k *vt in casu, l. 3. l. 13. s. cod. l. 22. j. e.*
l *l. 4. in fi. s. cod.*
m *adde l. 16. s. e.*
n Mandati obligatur, qui ab aliquo pecuniã accipit, vt eã alteri soluat. Quæ pecuniã mulier ita accipit, intercedere non videtur, sed rem suam agere & in rem suam obligari.
† Imò, videtur intercessisse. *l. 26. j. eod.*
o *v. l. 30. j. eod.*
p *vt in casu. l. 20. j. eod.*
q Velleiano nõ iuuatur, quæ verè debitrix delegatur, *vt hic.* secus si quid promittat vt ne delegetur, *§. 2. j. eod.* Priore casu à priore creditore liberatur. posteriore nõ liberatur, sed nouo etiam se adstringit: *vt in l. 2. C. e.*
r qui promittit pecuniã, ne delegetur intercedit.
s i. Intercessisse videtur mulier si maluit promittere quàm delegari.
t *§. 3. j. eod. l. 13. in fi. s. eod.* Actio directa & vtilis, (quæ & restitutoria & rescissoria) ipso iure mulieri cõpetit, statim atque ipsa mulier intercessit. legitimæ restitutiones sine vllo temporis interuallo fiunt: factũ hominis non exspectant. u Competit actio, quæ nascitur. Competere enim est nasci. x quoniam statim. *Cuiac. ad l. vlt. s. de minorib.* y i. continuata.

SI domina seruo suo credi iusserit, actione honoraria[a] tenebitur. 1 ¶ Quod si pro eo fideiusserit, exceptione senatusconsulti Velleiani, iudicio conuenta, aduersus creditorem, tueri se poterit: nisi pro suo negotio[b] hoc fecerit.

De interrogatione in iure.

26. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

SI mulier, intercedendi animo[c], seruum alienum, suum esse responderit: quasi intercesserit: auxilio senatuscõsulti vtetur[d]. planè si pro bona fide seruiente sibi responderit, non videtur intercessisse.

De bona fide creditoris. 1. *De intercessione apud seruum.* 2. *Si mulier pro debitrice sua, quam delegauit promiserit.*

27. *Papinianus* lib. 3. Responsorum.

BOna[e] fide personam mulieris in cõtrahendo secutus, ob ea, quæ inter virum, & vxorem, accepta pecunia, gesta sunt, exceptione senatusconsulti non summouetur[f].

1 ¶ Cùm serui ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, vt idoneæ, sequuntur: exceptione senatusconsulti[g] dominum summouet[h], nec videtur deterior causa domini per seruum fieri[i], sed nihil esse domino quæsitum. nõ magis, quam si litigiosum prædium seruus, aut liberum hominem emerit.

2 ¶ Vxor debitricem suam viro delegauit, vt vir creditori eius pecuniam solueret. si fidem suam pro ea, quam delegauit, apud virum obligauerit: locum exceptio senatusconsulti nõ habebit: quia[k] mulier suum negotiũ gessit.

De confessione testatoris. 1. *De muliere mutuata, vt pro marito soluat.*

28. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

SEia mancipia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fideiussore[l] marito, eámque soluit venditori; postea maritus decedens non soluendo, in fraudem creditoris cauit[m] testamento, *se eam pecuniam vniuersam debere*, quæritur, an intercessisse mulier videretur. respondi secũdùm ea, quæ proponerentur[n], non intercessisse.

1 ¶ Fundum vxoris suæ maritus obligauit Sempronio ob conductionẽ, mox mulier à Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi, soluit "statim" Sempronio pro marito suo. quæsitũ est, an aduersus senatusconsultum obligata sit. respõdi, si Numerius scisset[o] eam intercedere, fore senatusconsulto, de quo quæreretur, locum.

De muliere mutuata pro aliis pignúsque creditori dante & à debitoribus accipiente. 1. *Si fraus senatusconsulto fiat.*

29. *Paulus* lib. 16. Responsorum.

QVidam voluit heredibus Lucij Titij mutuam pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis[p] voluit vxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere. mulier eandem pecuniam dedit heredibus, & ab his pignus accepit. quæro, an intercessisse videatur, & an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit: si creditor, cùm contrahere vellet cum heredibus Lucij Titij, euitatis his, magis mulierem ream elegit: & in ipsius persona senatusconsulto, quod de[q] intercessionibus factum est, locum esse[r]: & pignora "ab ea" data non teneri: eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed nõ sine ratione prætorem facturum, si non tantùm "in" persona, subducta muliere, in principales debitores dederit[s] actionem, sed etiam in res, quæ mulieri obligatæ sunt.

1 ¶ Paulus respondit, ea, quæ in fraudem senatusconsulti, quod de intercessione fœminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

De dolo mulieris. 1. *De procuratore qui mandato mulieris intercessit.*

30. *Idem* lib. 2. Sententiarum.

SI decipiendi[t] animo, vel cùm sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit: exceptio ei senatusconsulti non datur. actionem[u] enim, quæ in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit.

1 ¶ Procurator, si mãdatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione[x] senatusconsulti Velleiani adiuuatur: ne aliàs actio intercidat.

Si mulier nolit solutum repetere sed mandati agere.

31. *Idem* lib. 1. ad Neratium.

z περὶ εὑρηματικῶν. *Halo.*
a si quod iussu. *Accurs.*
b *vt l. 23. s. eod*
c An mus facta distinguit, *vt hic.* Mulier scienter respondens Erotem seruum suũ esse, cùm nõ esset eius seruus, intercessisse videtur, ideóque iuuatur Velleiano, *vt hic.* Imò, nõ iuuatur, quia decepit. *l. 23. s. e.* Dici potest actorẽ sciuisse, mulierẽ falsum respõdere, proinde scientem nõ videri deceptũ. *l. 1. j. de act. empt.*
d est enim decepta. *l. 23. in fi. s. eod.*
e Color quæsitus inter mulierem & debitorẽ creditori nõ nocet. *adde l. si fœneb. s. eod.*
f aliàs nemo cũ fœminis contraheret. *l. 11. s. eod.*
g exceptio Senatusconsulti. *Halo.*
h Serui institoris culpa nocet domino.
i nec etiam potest. *l. pen. j. de posit.* adde & distingue. *vt in l. vlt. in fine. Cod. de adquir. possess.*
k *vt in l. 3. l. 22. s. eod. l. 1. in fi. j. de pignorib.*
l Fideiubere pro vxore maritus potest, *vt hic.* pro marito vxor nõ potest. *l. 2. s. eod.*
m Testatoris verba enunciatiua creditoribus non præiudicãt.
n & ita falsa testatoris confessio veritati non præiudicat. *l. 39. in fi. s. de pignora. l. 3. §. 1. j. de Silaniano.*
o *l. 8. §. 14. s. eod.* Velleiani exceptio nocet creditori scienti, nõ ignoranti: scienti, inquam, id est qui sciuit in quã rem mulier mutuaretur.
p i. fideiussionẽ mulieris colorare voluit. quoties autem coloratur mulieris intercessio; toties mulier senatusconsulto iuuatur.
q *l. 2. Cod eod.*
r Cur ita? *v. l. 8. §. 14. s. eod.*
s Actio duplex mulieri directa vel restitutoria. Instituitur seu datur, & restituitur per prætorẽ, *vt hic, & l. 8. §. 14. l. 16. in fi. s. eo.*
t *l. 2. §. 3. l. 23. s. eod. l. 110. in fi. j. de reg. iur.*
u Velleiano nõ vtitur mulier quę decepit, Velleianum senatusconsultum doli actionem, qua teneri potest mulier, non excludit.
x hic obiter nota, senatusconsulto Velleiano multifariam mulieribus subueniri, putà exceptione, si nondum soluerint: replicatione, *l. 17. §. 1. in fin. s. eod. l. vlt. §. 2. j. eod.* & condictione si soluerint. *l. 8. §. 3. l. 24. §. 2. s. eod. l. 40. s. de condict. indebiti.*

"Paulus: 'Si mulier, quod ex intercessione soluit, nolit repetere, sed mandati agere, & cauere velit de indemnitate reo: audienda est.

De aditione hereditatis. 1. *De pignore.* 2. *De venditione in fraudem senatusconsulti.* 3. *Si quis intercedat mãdato mulieris.* 4. *De muliere iudicium suscipiente.* *De renuntiatione exceptionis.* 5. *De intercessione pro seruo alieno.*

32. *Pomponius* libro primo Senatusconsultorum.

SI mulier hæreditatem [a] alicuius adeat, vt æs alienum eius suscipiat: vix est, vt succurri ei debeat: nisi si fraude creditorum id conceptum sit. * nec [b] enim loco minoris vigintiquinque annis circumscripti, per omnia habenda est mulier.

1 ¶ Si mulier rem à se pignori datam per intercessionem recipere velit: fructus [c] etiam liberos recepit. & si res deterior facta fuerit, eo nomine magis æstimetur. Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alij [d] vendidit [e]: vera est eorum opinio, qui petitionem dãdam ei putãt & aduersus bonæ fidei emptorem *: ne melioris condicionis emptor sit, quàm fuerit venditor [f].

2 ¶ Item si [g] mulier creditori viri fundum vendidit, "& tradidit" eã cõdicione, *vt emptor acceptam pecuniam viro referret*, & hunc fundum vindicat: exceptio quidem opponitur [h] ei de re empta, & tradita: sed replicabitur [i] à muliere, *aut* [k] *si ea venditio contra senatusconsultum facta sit*. & hoc procedit: siue ipse creditor emerit, siue interposuerit aliũ, quo mulier ea ratione careat re sua. Idem est, & si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit.

3 Si mulier, ne ipsa intercederet, alij [l] mandaret, vt id faceret: an in huius persona locus huic senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo senatusconsulti ad petitionem non dandã aduersus ipsam mulierem spectat, & puto rem ita esse distinguendam: vt si quidem creditor, cui me obligaui, mandante muliere hoc in fraudem senatusconsulti egisset, ne ipsa interueniret contra senatusconsultum, daret autem alium, excludendũ eum exceptione fraudis senatusconsulti factæ: si verò is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse, me autẽ creditori teneri. 4 ¶ Si mulier eo, pro eo pro quo intercesserit, iudiciũ parata sit accipere, vt non in veterem debitorem actio detur: quoniam senatusconsulti exceptionem opponere potest: cauere debebit [m], *exceptione se non vsuram:* & sic ad iudicem ire.

5 ¶ Intercedere mulierem intelligendum est etiam pro eo, qui obligari non possit: veluti si pro seruo alieno intercedit. sed rescissa intercessione, in dominum restituenda est actio.

DE COMPENSATIONIBUS [n].

TIT. II.

Definitio.

Modestinus lib. 6. Pandectarum.

a *l. 13. in princi. s. eodem.*
b Restitutio in integrum quæ ætatis ratione datur, circunscriptis non datur, solius sexus ratione. *vide l. 12. s. de minorib.*
c Velleiano vtens mulier non tantùm pignus suum reuocat, sed & pignoris fructũ.
d Velleiano vtitur mulier non modò aduersus eum cum quo ἀμέσως, seu immediatè contraxit, (putà cũ fundũ proprium, pro tertio quodam intercedens, vẽdidit) sed & cum eo qui mediatè causam ab ipsa muliere habet: hoc est, aduersus emptorẽ & successorem emptoris.
e adde *l. 7. Cod. eod. l. 39. in fine. s. de rei vind.* *
f quod esse non debet. *l. 175. j. de reg. iur.*
g Intercedit pro alio mulier, quæ, pro eodem fundum proprium vendit.
h Imò non opponitur. *l. 4. Cod. eod.* *
i *v. l. 17. §. 1. s. e.* quia sollicitata fuit ab emptoribus, secus si eos sollicitauit. *vt in l. 4. Cod. eod.* vt eo pacto vtræque leges concilientur.
k ac si ea. *Halo.*
l Intercedere videtur mulier nõ tantùm cum ipsa palàm & apertè intercedit, sed & cum alicui mãdat vt intercedat. Proinde & in hac quoque specie Velleiano iuuabitur.
m potest igitur mulier renũtiare beneficio huius Senatusconsulti. *vt hîc, & l. 21. Cod. eod. l vlt. & auth. matri & auiæ. in princ. C. quando mul. tut. off. Nouell. 118. c. 5.* quod Bartolus reprehendit. Nã qua facilitate pro alio obligari, eadem renuntiare Velleiano potest. Priore casu mulieribus Senatusconsultum subuenit, ergo & altero illis subueniri æquum est. Ad hæc. Renuntiatio alieno nomine ex facto emergens (nam tacitè renuntiare Velleiano videtur mulier quæ obligatione pro alio suscepta creditori soluit) ei, quæ verbis contrahitur, comparatur. sed illo casu mulier iuuatur, solutum enim eo nomine cõdicit, *l. 8. §. 3. s. eodem.* Cur non æquè in huius legis specie? sed hæc ratio dictare videtur, cui consuetudo & leges superiores repugnant. Est tamen mulier sui beneficij monenda à notariis cùm renuntiat. *Accurs.* quod in qualibet renunciatione admittendum videtur. *arg. l. 5. s. de transact.* Sunt enim renunciationes stricti iuris, in quibus ea tantùm veniunt, quæ sunt nominatim expressa. *arg. l. 35. l. 47. §. 1. s. de pactis. l. 9. in fine. s. de transact. l. quidquid adstringendæ. j. de verborum oblig.* idque eò magis, quòd renunciationes eiusmodi leuiter plerunque fiant, & sine causæ cognitione, & ex quadam potius notariorum cõsuetudine, quàm certa eorum, qui contrahunt, scientia. Quid si eam renunciasse Velleiano, scripto cõstiterit? præsumitur admonita. *arg. §. 16. Inst. de inutil. stip. §. vlt. Inst. de fideiuss. l. 30. l. 134. §. pen. j. de verb oblig. 1. C. de contrah. stip.* Aliud esse puto si non cõstiterit in instrumento eã Velleiano renuntiasse: vt in dubio renũtiasse nõ præsumatur. *v. hîc Bart.* eóque in dubio interrogari potest notarius à iudice, de priuilegio Velleiani. Quod si ignorauerit, haud dubiè, mulier neque renuntiasse neque monita fuisse intelligitur. Addunt interpretes, mulierem in iurata renuntiatione præsumi admonitam, eóque casu Velleiano non iuuandam. *arg. Authent. Sacramenta puberum. Cod. si aduers. vend.* nisi immodicè læsa sit. tunc enim circumscriptam præsumi: & iuramentum vinculum iniquitatis esse non oportere.
n 4. *Cod. 31. 3. Harmenop. 9. §. 30. 39. Inst. de act.* quæ hodie ipso iure, tam in bonæ fidei quàm stricti iuris iudiciis fiunt, excepta depositi actione. *vide leg. vltimam, Cod. eodem, dicto §. 30.*
o liquidi, &c. *dic. vt notaui ad l. 22. j. eodem.*
p ¶ ἀντέλλογος. *Theophil. d. §. 30. Instit. de act.* est etiam vice solutionis, *l. 4. infrà qui potiores.*
q *sub.* creditor & debitor in genere & quantitate.
r *sub.* opposita compensationis exceptione.
s & debitum ipsum, qua de re agitur compensari debeat vel possit, idque ad concurrentem vsque quantitatem.

t in vicem debiti: ita tamen, vt si quid amplius debeatur, iudicialiter deponatur. *l. 12. Cod. eodem.*
u Compensatio necessaria, id est, vtilis, est quoties debitum iure ciuili ... quòd si iure tantùm naturæ exigi potuit, ciuili non potuit, tunc ... cessaria est compensatio. *l. si anulo. §. si quis igitur. j. eodem. l. fideiussor.*

COMPENSATIO, est debiti [o] & crediti inter se contributio [p].

Effectus.

2. *Iulianus* lib. 90. Digestorum.

VNnusquisque [q] creditorem suum, eundémque debitorem, petentem, summouet [r], si paratus est [s] compensare [t].

Vtilitas.

3. *Pomponius* lib. 25. ad Sabinum.

IDeo compensatio necessaria [u] est: quia interest [x] nostra potiùs non soluere [y], quàm solutum repetere.

De fideiussore.

4. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

VErum est, quod & Neratio placebat, & Pomponius ait: ipso iure [z] eo minus fideiussorem [a] ex omni [b] contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. sicut enim cùm totum peto à reo, malè peto: ita & fideiussor [c] nõ tenetur ipso [d] iure in maiorem [e] quantitatem, quàm [f] reus condemnari potest.

5. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

SI quid à fideiussore petetur: æquissimum est, eligere fideiussorem: quod ipsi, an quod [g] reo debetur, compensare malit. sed, & si vtrumque velit compensare, audiendus est [h].

De debito naturali.

6. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

ETiam quod natura [i] debetur, venit in compensationem [k].

De debito in diem. 1. *Vtrùm non admissa compensatione salua maneat petitio.*

7. *Idem* lib. 28. ad Edictum.

QVod in [l] diem debetur [m], non compensabitur, antequàm dies venit, quamquàm dari oporteat.

1 ¶ Si rationem compensationis iudex non habuerit [n]: salua manet petitio. nec enim rei [o] iudicatæ exceptio obiici potest. aliud dicam, si reprobauit [p] pensationem, quasi non existente debito. tunc enim rei iudicatæ mihi nocebit exceptio.

De litis contestatione.

8. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

IN compensationem etiam id deducitur, quo nomine cũ actore lis [q] contestata est [r]: ne [s] diligentior [t] quisq. deterioris condicionis habeatur, si cõpensatio ei denegetur.

De debito peculiari. 1. *De eo quod patri rei debetur.*

9. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

SI cum filiofamilias [u], aut seruo contracta sit societas: & agat dominus, vel pater: solidum per compensationem seruamus. quamuis, si ageremus, dumtaxat de peculio præstaretur.

posita? ait Faber *ibidem*, negat Zasius ex cap. ad nostram, *extra de ...* tandam condemnatione iudicis, opponenda est tamen iudicialiter. An ... demnationem opponi potest? videtur. Ideóque impedietur exec... Quia omnis exceptio peremptoria non impugnans sententiam, sed ... etiam post sententiam opponi potest. *l. 6. j. eod.* Compensatio autem ... sententiam, cùm is satisfacere videatur: soluit enim qui compensat.
a Compensare fideiussor potest id quod etiam reo principali debe... si ei debeatur, *vt hîc. & l. 5. j. eod.* b *v. quæ scripsi ad l. 36. j. de ...*
c Fideiussoris interest compensare potiùs quàm soluere, & post ... re. qua ratione colligitur, Fideiussorem in negotio, seu in causa princ... ris testimonium dicere non posse: cùm eius causa, lísque propriè ... *omnibus. C. de testibus.* d Ipso iure non obligari in maiorem quant... teneri in maiorem quantitatem, non modò si in iudicio verseris, ... cium: quãuis extra iudicium facta denunciatione compensationẽ ... ea extra iudicium etiam facta, obligationem tolli ipso iure videatur.
e Fideiussor in maiorem quantitatem obligari, quàm reus ipse debe...
f *vide §. 5. Instit. de fideiussorib.* g *l. 4. s. eod.* h eodem modo ... trà, dominus serui. *l. 9. j. eod.* & procurator in rem suam, tribus casibus ... cius. *l. 10. j. de du. b. reis*, compensare potest. aliàs, aliena debita nõ cõpens...
i Compensatur etiam id quod natura debetur. k nisi exceptio... tia perimi possit. *l. 14. j. eod.* veluti si debitum præscriptione vel sent... inane redditum est. *Castrens.* l Compensari id quod in diem ... non ante quàm dies venerit: statim quidem debetur *l. Cedere diem ...* sed non ante diem compensatur. m *l. 16. §. 1. j. eod.* n Co... repudiata, post obiici non potest: omissa, potest. *l. 8. §. 2. s. de neg. ... tutelæ. l. 18. in fi. s. commodati.* o Sententia dicta in principali, præ... nisi in sententiam incidenti quoque præiudicium facere voluerit ...
p *adde l. 9. j. de except. rei indic.* q litem contestantis deterior esse ... bet, quàm non contestantis. r olim sc. vel in alio iudicio. s ... nibus deterioris conditionis esse non debet diligens quàm neg...
t Diligentioris causa melior. u *v. l. 5. s. eodem.*

t Compensationem filius potest suo nomine obiicere eius quod patri debeatur, dummodò caueat de rato.
a Compensatio in societate ipso iure locum habet.
b Compensatio in delictis ipso iure fit. Negligentiæ ad negligentiam fit cõpensatio, *vt hic.* sic dolus dolo compensatur. *l.36.s.de dolo: arg.l 4.§.13.j.de except.doli.*& delictũ. *v. §. 2.j.e.*

1 ¶ Sed si cum † filiofamilias agatur: an, quę patri debeantur, filius compensare possit, quęritur. & magis est admittendum, quia vnus contractus est: sed cum conditione, vt caueat, patrem suum ratum habiturum: id est, non exacturum, quod is compensauerit.

De sociis. 1. De condictione indebiti. 2. De maleficiis. 3. De stipulationibus prætoriis.

10. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

SI ambo socij[a] parem negligentiam societati adhibuimus: dicendum est, desinere nos inuicem esse obligatos, ipso iure compensatione negligentiæ[b] facta. Simili modo probatur: si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate æstimatur, compensationem factam videri, & ipso[c] iure inuicem liberationem.

1 ¶ Si quis igitur compensare potens[d], soluerit: condicere[e] poterit, quasi indebito soluto.

2 ¶ Quotiens ex maleficio oritur actio, vtputa ex[f] causa furtiua, cæterorúmque maleficiorum: si de ea pecuniarie[g] agitur: compensatio locum habet. Idem est[h], & si condicatur ex causa furtiua. Sed & qui noxali iudicio cõuenitur, compensationem opponere potest.

3 ¶ In stipulationibus quoque, quæ instar[i] actionum habent, "id est prætoriis," compensatio locum habet. &, secundùm Iulianum, tam in ipsa stipulatione[k], quàm in ex stipulatu[l] actione poterit obiici compensatio.

De vsuris. de fisco.

11. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

CVm alter alteri pecuniam sine vsuris[m], alter vsurariã debet: constitutũ est à Diuo[n] Seuero, concurrentis[o] apud vtrumque quantitatis vsuras non esse præstandas[p].

12. *Idem* libro 64. ad Edictum.

IDem[q] iuris est non solùm in priuatis, verumetiam in causa[r] fisci constitutũ. Sed & si inuicem sit vsuraria pecunia, diuersæ tamen "sint" vsuræ: compensatio nihilominùs locum habet eius, quòd inuicem debetur.

Si sæpius obiiciatur compensatio.

13. *Idem* lib.66. ad Edictum.

QVod Labeo ait, nõ est sine ratione: vt, si[s] cui petitioni: specialiter destinata est compensatio, in cæteris[t] non obiiciatur.

De obligatione cui obstat exceptio.

14. *Iauolenus* lib.15. ex Cassio.

QVæcumque[u] per exceptionem[x] perimi possunt, in compensationem non veniunt.

De eo quod certo loco.

15. *Idem* lib.2. Epistolarum.

PEcuniam certo[y] loco à Titio dari stipulatus sum. is petit à me, quam ei debeo, pecuniam: quæro, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari respondit: Si Titius petit: eam quoque pecuniam, quã certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa: id est, vt ratio habetur, quanti Titij[z] interfuerit[a], eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari[b].

De eo quod alius quàm actor debet. 1. De re iudicata.

16. *Papinianus* lib.3. Quæstionum.

CVm[c] militi castrensium bonorum alius, cæterorum alius heres exstitit: & debitor alteri heredum obligatus, vult compensare, quod ab[d] alio debetur: nõ audietur.

1 ¶ Cùm intra diem adiudicati[e] exsecutionem datũ, iudicatus Titio, agit cum eodem Titio: qui & ipse pridem[f] illi iudicatus est: compensatio admittetur. aliud est enim, diem obligationis non venisse: aliud[g], humanitatis[h] gratia tempus indulgeri solutionis.

De ædili condemnato ob arctiorem annonam præbitam.

17. *Idem* libro 1. Responsorum.

IDeo[i] condemnatus, quòd arctiorem[k] annonam ædilitatis[l] tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videbitur. & ideo compensationem habebit.

De procuratore in rem suam. 1. De eo quod alij quàm reo, debetur.

18. *Idem* lib. 3. Responsorum.

IN[m] rem suam[n] procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conueniatur, æquitate compensationis vtetur. 1 ¶ Creditor[o] compensare non cogitur, quod[p] alij, quam debitori suo, debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur ob debitum proprium, velit compensare.

De pecunia soluta seruo publico.

19. *Idem* lib.11. Responsorum.

DEbitor pecuniam publicam seruo publico citra[q] voluntatem eorum soluit, quibus debitum rectè solui potuit: obligatio pristina manebit: sed dabitur ei compẽsatio peculij finiti[r], quod[s] seruus publicus habebit.

De curatore rei frumentariæ condemnato.

20. *Idem* lib.13. Responsorum.

OB negotium copiarum, expeditionis tempore mandatum, curatorem[i] condemnatum, pecuniam iure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensatur.

De procuratore conuento.

21. *Paulus* lib.1. Quæstionum.

POsteaquàm placuit inter omnes, id, quod inuicẽ debetur, ipso iure[u] compensari: si procurator absentis conueniatur, non debebit de rato cauere, quia nihil cõpensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

De debito alternate.

22. *Scæuola* libro 2. Quæstionum.

SI debeas decem "milia" aut hominem, vtrum aduersarius volet: ita compẽsatio huius debiti admittitur, si[x] aduersarius palàm dixisset, vtrum voluisset.

De eo quod tutor debet, qui pro pupillo agit.

23. *Paulus* lib.9. Responsorum.

ID *quod[y] pupillorum nomine debetur, si tutor petat: non posse compensationem obiici eius[z] pecunię, quam ipse tutor suo nomine aduersario debet.

De fisco.

24. *Idem* libro 3. Decretorum.

IVssit imperator audiri adprobantẽ, sibi à fisco[a] deberi, quod ipse[b] conuenitur.

DEPOSITI[c], VEL CONTRA.

TIT. III.

Definitio & Etymologia depositi. 1. Edictum. 2. Ratio edicti. 3. Quid sit deponere tumultus, vel cæterarum causarum gratia. 4. Ratio edicti. 5. De his quæ accedunt rei depositæ. 6. Pactum de culpa. 7. Vel dolo. 8. De vestimentis seruandis balneatori datis. 9. De seruo in pistrinum coniecto. 11. De re perferenda. 13. De re recipienda, & custodienda. 14. De re iussu vnius deposita apud alium. 15. De pupillo depositario. 16. De re deteriorata. 17. De seruo deponente. 18. Vel recipiente. 19. De successoribus.

c Ipso iure fit compensatio, etiamsi ab homine non obiiciatur.
d si qui cõpensare potuit, nec tamen compensauit, sed soluit, solutum potest condicere. Nam vbi lege cõpensat solutum, repetitur tãquam indebitum.
e *l.5.§.penul.j.de impensis.* si modò res talis sit, vt cõpensari possit. *v. l.30.s.de cond.indeb.*
f Condictio furtiua oritur ex maleficio: *vt hic.* licèt alij putent esse ex variis causarum figuris. *l. 1.j.de obligat.*
g id significat. pecuniarię actioni ex maleficio, compensationẽ opponi, nõ pœnali. i. criminali. Hic vtiliter quęri potest, An iniuriæ, vt si fur appellatus à Titio, eum latronẽ appellauerit, compensari debeãt? id textus affirmare videtur, & Bart. & lex 25. s. *de procur.* purgare conuiciũ cuique permitti. ídque eò magis, quòd vita & fama æquiparantur. *l.9.j.de manumiss. vind.* & retorquere crimẽ in alium sit permissum. & lex 14.§.6.j.*de bon.liber & l.39.j.soluto.* tradit paria delicta mutuò inter virũ & vxorem compensari. Sed superioribus obstat lex 19. *Cod. qui accus.* quæ negat facultatem accusatis recriminandi in pari vel maiore crimine: ídque sentit Speculator, eo casu quẽlibet de iniuria sibi illata agere posse.
h i. *Cuiac.13.obs. 37.* ídque cõfirmari Basilicis ait, quæ ita habent, ὁ ἐναγόμενος χρηματικῶς ἀπὸ κλοπῆς, τὸ τῶ κλεμμαίου ἀπαιτηθήσει, ἢ noxalia ἀντιλογίζεσθαι.
i quia extorquentur ab inuitis. *l.1.§.cautiones.j.de prætor. stipul.*
k *sub.* interponenda.
l hoc est, interposita iam stipulatione.
m Compensare qui potest, vsuras non præstat, siue eas ex mora, siue ex stipulatione debuit, vt notat hic Albericus. Quid, qui compensandi ius habet, num etiã pœnam quam debere potest, compensare potest? Richardus Malumbra ita censuit: ĩd. que exemplo superiore vsurarum. *l.lecta.s.de reb.cred. l.Gaius.j.de vsuris. l.penult.s.de condict.indeb.c.constitutus.extr.de pœnis.* vnde dicitur, Emphyteutam, mora in soluendo canone admissa, Emphyteusi non decidere, si quid ei vicissim à domino debeatur, moram suam, cùm mora sibi debiti compensare possit.
n id est, Alexandro. *Cuiac.8.obs.16.*
o *v.l.4.l.5.Cod.eod.l.1.j.quæ sent.sine app.l.7.Cod.de solut.*
p hîc etiam in mutuo (stricto iuris iudicio) fit compensatio ipso iure. *vide l.21.j. eodem.*
q Compensantur vsuraria debita hinc inde, vt in priuatis negotiis ita in fisco.
r *vide l.1.Cod.eodem.*
s Compensationes plures fieri non possunt eiusdem debiti: seu compensatio quę vnicum debitum perimit, alij debito obiici non potest. cùm semel effectum suum sit sortita. Non potest autem vna causa diuersos effectus sortiri.
t vna causa non potest operari circa diuersos effectus. *Bart.*
u Compensationẽ nemo rectè petit eorum quę petere quidem potest stricto iure, non posse tamen cum effectu petere, cùm exceptione possit repeti.
x *vide l.6.s.eodem.*
y Compensari vbique potest quod certo loco debetur, si modò præstetur aduersario id quod eius interest debitum suo loco solui. vnde notant, Compensationes non modò sortis, sed & eorum quæ sorti accedunt, puta eius quòd interest, posse peti: & breuiter necdum liquida debita, interdũ compensari.
z Quanti tua: *vulgata*, quæ lectio, defensa à Molineo *tractatu de eo quod interest, numero 10.* Quanti tua autẽ hic, est quanti tua, qui agis, interest. l 17 n° 1
a *l.2.§.vlt.s.de eo quod cer. loco.*
b *al.* restitui.
c si cum militi. *vulg. Halo.*
d ¶ *v.l.18.§.vl. s.eod.*
e quod fuit primum vnius mẽsis, tunc duorũ, ad extremũ quatuor. *v.l.2. Cod. de vsu rei iud.*
f Pridẽ, pro quatuor mẽsib⁹ hic accipi notat post Richardum Baldus.
g Compẽsatione non indiget, tẽpus quod humanitatis gratia indulgetur. l 20 n° 1
h vt & Græci dicunt πρὸς πειθὼ ἤτοι. *Cuiac. ad l.118.j.de verb.obl.*
i Compensatio criminali condemnationi obiicitur ex debito ciuili. *Bald.*
k arctiorẽ præbet, qui de ea frumenti quantitate subducit, quã viritim populo præberi oportet. *Robert.3. sent. vlt.* de quo *v.l.53.s.de iud.* Liuius 26. Adsidendo diutiùs arctiorem annonã sociis, quàm hosti faciebat. interim nota ædilẽ à curatore rei frumẽtariæ differre. hic si ex curationis causa condemnetur, compensatione vti non potest. *l. 20.j.eod.* Ædilis verò quam curator annonam redegerit, in ea præbenda ipse operam nauat: & si annonam fraudauit, compensatione aduersus fiscum vti potest. *d.l.53.* Præterea curatori pecunia datur: l 22 n° 1
ædili annona, non pecunia. *v.Cu.2.obs.23.in fin.* l Budæus, Alciatus & Haloander legunt *ædulitatis*: quo vocabulo intelligunt, rerum ædulium largitionẽ & præbitionem fieri solitam à principe tempore caritatis annonæ. *Lamp.in Alexand. v.* Duar. *disp.25.*& malè. *ædilitatis tempore.* i. cùm in ædilitate esset. Cuiac. *2.obs.23.* ἐν τῷ ἀγορανομεῖν *Cuiac.obs.13.ex Basilic.* vbi reprehendit Duarenum, monẽtque apud Lampridium legendũ esse *vtilitatem.* veteres *ædulitatem & ædilitatem* promiscuè scripsisse. Hinc illud Tertulliani in *Apologetico*, Philosophi Tyrannidem affectãt, Christianus verò nec ædilitatem. m Compensare procurator in rem suam potest, quod ei debetur ex actione ei cessa. n *v.Cuiac.24.obs.37.* o *v.Rom singul.554.* n. ipiẽte Debitor meus p *v.l.9.C.eod.l.16.s.e.* q *12.C.de solut.* r Imò in solidũ. *l 9.s.eod.* s qua. *Duar.1.disput.12.* t *l.3.Cod.eod l.46.§.5.j.de iure fisci.v.quæ notaui ad l.17.s.e.* u vt exceptionem doli opponi non sit necesse: quinetiam, vtcunque per errorem soluta sit pecunia condici potest. *l.10.§.1.s.eod.* x non fit compensatio, nisi debiti liquidi, confessi, præsentis: nam controuersi vel incerti compensatio non fit. *vt hic, & l.3.j.de tutelæ & rat.* vt nec in deposito, etiam ante Iustinianum 2. *Paul.12. §.vlt.l.3.j.de tutelæ & rationib.distrah. adde l.vlt.Cod.eod.hoc Titulo.* y Non compensatur tutoris proprium debitum, tutore petente quod pupillus debetur. *Synopsis Basil.lib.7. Titul.6.& Titulo 10.c.23.* z ἢ συμψηφίζεται χρέος ἰδικὸν τοῦ ἐπιτρόπου. *Eclog.lib.7.tit.6.ex Basil.10.c.23.* a Cõpensationem fiscus subit, si petit & debeat. *Synops.ibid.c.24.* b quod & ipse. *Halo.l.13.C.eod.l.46.§.5.j.de iure fisci.* legendum videtur id in quod, *vel* in quo ipse. c *4.Cod.34.§.3.Inst.quib.mod.re c. Nouell.88.2. Paul.4.& 12.13. Eclog.2.3. Harmenop.9.3. extra.16.*

a Synopſis Baſilicon 13.Titul.2.c.1.
b De, præpoſitio auget ſignificationem verbi, vt ſit idem quod valde. Feſtus in Decultarunt, valde occultarunt. Idem in Dedita, Defrui, Depereo. Nonius in Deamare, & Demagis.
c ita tamen, vt & proprietas & poſſeſſio maneat penes deponentem l.17.in fine.j.eodem.

d De iis quæ tumultus, vel incẽdij vel ruinæ, vel naufragij cauſa depoſita ſunt, in eũ quidẽ qui accepit, in duplũ actio cõpetit, in heredẽ quod dolo teſtatoris factum eſt, in ſimplũ: quod ipſius, in duplũ. De cæteris verò depoſitis, in ſimplũ actio datur. Synopſ.ibid.c.1.
e aliàs, ſi tumultus cauſa depoſitum eſt, dupli agetur: §.17.in fi. Inſt.de act.
f §.17 Inſt.de act.
g l.18.j.eod.
h actionem depoſiti.
i tumultus, incẽdij, ruinæ, naufragii.
k eſt ergo duplex deponendi cauſa, voluntas & neceſſitas: neceſſitas, vt in hoc caſu: adde & ſequeſtrum: adde & illud depoſitũ quod fit impediendarum vſurarum cauſa: de quo l.19.Cod.de vſuris.l.9.Cod.de ſolutionib.
l Deponere tumultus, incẽdij, ruinę vel naufragij cauſa videtur, qui dumtaxat propter imminens ex hiſce cauſis periculũ, non vllam aliã ob cauſam deponit. Synopſis Baſ. ibid.
m i.inſtans, vt l.1.ff.quod metus cauſa.
n publica vtilitate coercẽdum eſt, &c. vulg. vtilitas coercendo vindicanda. Halo. publica inutilitas coercendo. Cuiac.ad l.2.Cod. de fide & iure haſtæ. reprehenſus à Roberto 1.receptæ 31.adde quæ notaui ad l.vlt.C.de ſeruitutib. & Robertum 22.Animaduerſ.26. Antonium Mercatorẽ 2.Notar.26.
o al.inciuile.ſed Duarenus 1.diſput.11. putat, Inutile hîc eſſe, idẽ quod repugnãs vtilitati. Præſtat tamen Inutile hîc ſumi pro moleſto & incommodo: imò pro inhoneſto, pernicioſo & graui. Quo ſenſu Græci ἄχρηστον & ἀχρηστίαν vſurpant.5.Pollux 30.Suidas Heſych. Et certè grauiùs eſt depoſitum negare, quàm mutuum. Ariſtotel.in Problemat. Herodot.in Bruto. adde Stobæũ in ſermone περὶ ἀπορχίας. item ſermone περὶ φρονήσεως.

Vlpianus lib.30.ad Edictum.

DEPOSITVM[a] eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt. dictum ex eo, quòd ponitur. præpoſitio enim de[b] auget depoſitum: vt oſtendat, totum[c] fidei eius commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet.

1 ¶ Prætor ait: *Quod*[d] *neque tumultus, neque incendij, neque ruinæ, neque naufragij cauſa depoſitum ſit: in ſimplum*[e]: *[ex] earum autem rerum, quæ ſupra comprehenſæ ſunt, in ipſum in duplum*[f]: *in heredem eius, quod dolo malo eius factum eſſe dicetur, qui mortuus ſit, in ſimplum*[g]: *quod ipſius, in duplum, iudicium*[h] *dabo.* 2 ¶ Meritò has[i] cauſas deponendi ſeparauit prætor, quæ continent fortuitam cauſam depoſitionis ex neceſſitate deſcendentem. non[k] ex voluntate proficiſcentẽ.

3 ¶ Eum[l] tamen deponere tumultus, vel incendij, vel cæterarum cauſarum gratia intelligẽdum eſt, qui nullam aliã cauſam deponendi habet, quàm imminens[m] ex cauſis ſuprascriptis periculum.

4 ¶ Hæc autem ſeparatio cauſarum, iuſtam rationem habet. quippe cùm quis fidem elegit, nec depoſitum redditur, contentus eſſe debet ſimplo: cum verò, extante neceſſitate deponat: creſcit perfidiæ crimen: & publica vtilitas coercẽda eſt[n], vindicandæ reipublicæ cauſa. eſt enim inutile[o] in cauſis huiuſmodi fidem[p] frangere.

5 ¶ Quæ[q] depoſitis rebus accedunt, non[r] ſunt depoſita, vtputa ſi homo veſtitus deponatur: veſtis enim non eſt depoſita, nec ſi equus cũm capiſtro: nam ſolus equus depoſitus eſt[ſ]. 6 ¶ Si conuenit, vt in depoſito & culpa[t] præſtetur: rata eſt conuentio. contractus enim legem[u] ex conuentione accipiunt. 7 ¶ Illud non probabis, dolum[x] non eſſe præſtandum, ſi conuenerit. nam hæc conuentio contra bonam fidem, contráque bonos[y] mores eſt: & ideo nec ſequenda eſt. 8 ¶ Si[z] veſtimenta ſeruanda balneatori data perierunt: ſi quidem nullam[a] mercedem ſeruandorum veſtimentorum accepit, depoſiti eum teneri, & dolum dumtaxat præſtare debere puto: quòd ſi accepit, ex conducto.

9 ¶ Si quis ſeruum cuſtodiendum coniecerit fortè in piſtrinum, ſi[b] quidem merces interuenit cuſtodiæ: puto eſſe actionem aduerſus piſtrinarium ex conducto. ſi verò mercedem accipiebam[c] ego pro hoc ſeruo, quem in piſtrinũ accipiebat: ex locato me agere poſſe. quòd ſi operæ eius ſerui cum cuſtodia penſabantur: quaſi genus locati & conducti interuenit: ſed[d], quia pecunia non datur, præſcriptis verbis datur actio. ſi verò nihil aliud, quàm cibaria præſtabat, nec de operis quicquam conuenit: depoſiti actio eſt. 10 ¶ In conducto & locato: & in negotio, ex quo diximus præſcriptis verbis dandam actionem: & dolum[e], & culpam præſtabunt, qui ſeruum receperunt. ac ſi cibaria tantùm dabat, dolum dumtaxat. ſequemur tamen, (vt Pomponius ait) & quid habuerunt proſcriptum, aut quid cõuenerit: dummodo ſciamus, & ſi quid fuit proſcriptum, dolum tamen eos pręſtaturos, qui receperunt, qui ſolus[f] in depoſitum venit.

11 ¶ Si[g] te rogauero, *vt rem meam perferas*[h] *ad Titium, vt is eam ſeruet:* qua actione tecum experiri poſſum, apud Pomponium quæritur. & putat, tecum mandati: cum eo verò, qui eas res receperit, depoſiti. ſi verò tuo nomine receperit: tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depoſiti, quam actionem mihi præſtabis[i], mandati iudicio conuentus. 12 ¶ Quòd ſi[k] rem tibi dedi, *vt, ſi Titius "rem" non recepiſſet, tu cuſtodires:* nec eam recepit: videndum eſt, vtrùm depoſiti tantùm, an & mandati actio ſit. & Pomponius dubitat. puto[l] tamen, mãdati eſſe actionem: quia plenius fuit mandatum, habens & cuſtodiæ legem.

13 ¶ Idem Pomponius quærit: ſi tibi mandauero, *vt rẽ ab aliquo, meo nomine receptam cuſtodias:* idque feceris: mandati, an depoſiti tenearis. & magis probat, mandati eſſe actionem. quia hic eſt[m] primus contractus. 14 ¶ Idem "Pomponius" quærit: ſi[n] apud te volentem me deponere, *iuſſeris*[o] *apud libertum tuum deponere*, an poſſim tecum depoſiti experiri. & ait: ſi tuo nomine, hoc eſt, quaſi te cuſtodituro, depoſuiſſem: mihi tecum depoſiti eſſe actionem. ſi verò *ſuaſeris mihi, vt magis apud eum deponam:* tecum nullã[p] eſſe actionem: cùm illo depoſiti "actio eſt:" nec mandati teneris: quia rem meam geſſi. Sed ſi *mãdaſti mihi, vt periculo tuo apud eum deponam:* cur non ſit mandati actio, non video. ¶ Planè ſi fideiuſſiſti[q] pro eo: Labeo, omnimodo fideiuſſorem teneri, ait: non tantùm ſi dolo fecit is, qui depoſitum ſuſcepit: ſed & ſi non fecit, eſt tamen res apud eum. quid enim, ſi fureret is, apud quem depoſitum ſit? vel pupillus ſit? vel neque heres[r], neque bonorum poſſeſſor, neque ſucceſſor eius exſtaret? tenebitur ergo, vt id præſtet, quod depoſiti actione præſtari ſolet. 15 ¶ An in pupillum[ſ], apud quem ſine tutoris auctoritate depoſitũ eſt, depoſiti actio detur: quęritur. ſed probari oportet, ſi apud doli mali iam capacem depoſueris, agi poſſe, ſi dolum commiſit. nam "&" in quantum[t] locupletior factus eſt, datur actio in eũ, & ſi dolus nõ interuenit. 16 ¶ Si res depoſita deterior[u] reddatur: quaſi[x] nõ reddita, agi depoſiti poteſt, cùm enim deterior redditur: poteſt dici[y], dolo malo redditam non eſſe. 17 ¶ Si ſeruus meus depoſuerit, nihilominùs depoſiti habebo actionem. 18 ¶ Si[z] apud ſeruũ depoſuero, & cum manumiſſo agam: Marcellus ait, nec tenere actionem[a]. quamuis ſolemus dicere, doli etiam in ſeruitute commiſſi teneri quem debere: quia & * delicta, & noxæ caput[b] ſequuntur. erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum. 19 ¶ Hæc actio bonorũ poſſeſſoribus, ceteríſque ſucceſſoribus, & ei, cui ex Trebelliano ſenatuscõſulto reſtituta eſt hereditas, competit.

20 ¶ Nõ tantùm præteritus dolus in depoſiti[c] actione veniet, ſed etiam futurus: id eſt poſt litem conteſtatam.

21 ¶ Inde ſcribit Neratius: ſi res depoſita ſine dolo malo amiſſa ſit, & poſt[d] iudicium acceptum recuperaretur[e]: nihilominùs rectè ad reſtitutionem reum compelli: nec debere abſolui, niſi reſtituat. Idem Neratius ait: quamuis tunc tecum depoſiti actum ſit, cùm reſtituendi facultatẽ non habeas, horreis fortè clauſis: tamẽ[f], ſi ante condemnationem reſtituendi facultatem habeas, condemnandũ te, niſi reſtituas: quia res apud te eſt. Tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cùm rem non habes.

22 ¶ Eſt autem & apud Iulianum libro tertiodecimo Digeſtorum ſcriptum, eum, qui rem depoſuit, ſtatim poſſe depoſiti actione agere. hoc enim ipſe dolo[g] facere eum, qui ſuſcepit, quòd repoſcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, * non ſemper videri poſſe dolo facere eum, qui repoſcenti non reddat. quid enim, ſi in prouincia res ſit: vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore nõ ſit facultas? vel condicio[h] depoſitionis

p l.1.ff.de conſt.tut.a.
q Quæ depoſitum comitantur, non ſunt depoſitum: putà ſerui, veſtis: & capiſtrum equi. Synopſis ibid.
r Imò ſunt depoſita, quæ rebus depoſitis accedunt. v.l.10.j.de precario.
ſ pro iis tamen quæ ita accedunt, competet actio. v.§.41.j.eod.
t l.1.Cod.eodem. u v.l.52.j.de verb.oblig. Nouella 136.c.1.& c.85.de reg.in.6.
x Pactum vt ne quis doli actione teneatur non valet. v.l.17.ff.commodati.
y optima ratio eſt. vide l.6.Cod.de pactis.
z Si veſtimenta ſeruanda balneatori data perierunt, ſi quidẽ ſine mercede ſeruanda accepit, locus eſt actioni depoſiti, duntaxat ex dolo: ſin cum mercede, locati in duplum actio competit. Synopſis ibid. a l.5.§.12.ff.commodati. b Seruum cuſtodiendum dedi, ſi mercedem dedi, ex conducto: ſi accipiebam, ex locato: ſi operæ eius cum cuſtodia penſabãtur, quaſi genus locati & cõductions eſt: non tamen datur locati aut conducti actio, ſed præſcriptis verbis, hoc ideo quia nulla pecunia hîc interuenit, quod in locatione neceſſarium eſt. Quid ſi nihil de operis ſerui conuenit, & ſeruo cibaria præſtita ſint à cuſtode? depoſiti actio erit. Ex hac ... notant, contractum innominatum diiudicari ex natura contractus ... magis conuenit.
c nec enim ſine mercede locatio eſſe poteſt. l.3.§.1.ff.nautæ, caupones ... præſcriptis.l.52.j.de donat.inter virum. d notandum eſt contractum ...

... poſiti, nec mandati actionem habeo: niſi mihi mandaueris, vt periculo tuo ... deponam. Synopſis ibid. o Tres quæſtiones hîc oriuntur ex his verbis, ... ſuaſeris, mandaſti tuo periculo deponi. p & ſic nemo ex conſilio ob... 4.in fi.j.mandati. q Depoſiti actio contra pupillum doli capacem ... committit, vel eſt locupletior. 3.Harmenop.9.§.19. r l.95.§... Imò, fideiuſſor non tenetur quoties perſona obliganda eſt. l.5.in fi... ſ adde l.3.in fi.j.quando ex facto tutoris. t v.l.10.ff.de inſtitoria.l.1... in fi.ff.de in rem verſo. u l.42.ff.ad l.Aqu.l.l.17.§.3 ff.cõmodati. x ... ſitum non reddi, & deterius reddi: hoc eſt, nullum & deterius. ... pignoratitia: nec enim reddi videtur quod deterius, quàm ſit datum ...
z Seruus qui depoſitum accepit, poſt manumiſſionem, actione de... uenitur: quamuis & de dolo déque commiſſis in ſeruitute teneatur, ... caput ſequuntur: ideóque actionibus aliis vtendum erit. Synopſis ibid.
a niſi rem teneat.l.21.j.eod. b l.31.in fi.ff.commodati. c vt in pe... tatis.l.25.§.7.in fi.ff.de petit.hereditatis. d Depoſiti actione veniunt ... conteſtatam accidunt. e l.3.j.eodem. f Idem eſt in eo qui agit ... l.7.in fi.ff.ad exhib. g §.vlt.j.eod.l.35.in fi.ff.de peculio. h ... conditione, ante conditionis euentum agi non poteſt depoſiti.l.5 ... non

a Depoſiti actio bonæ fidei eſt: *Synopſis d. loco.§.28.Inſt.de act.*
b Bonæ fidei iudicio venit fructus, omnis cauſa, partus. *Synopſis ib.3.Harmen.9.§.3.*
c *l.65.in fi.ꝫ.de furtis.l.38.§.10.ꝫ.de vſuris.*
d Dolus commiſſus in vendendo non purgatur rem redimendo.
e atqui redempta in poteſtatem deponentis rediit. *l.4.§.10.ꝫ.de vſucap.* res autem domino perit.

non exſtitit? 23 ¶ Hanc actionem bonæ fidei eſſe [a], dubitari non oportet. 24 ¶ Et ideo[b] "&" fructus [c] in hãc actionem venire, & omnem cauſam, & partum, dicẽdum eſt: ne nuda res veniat. 25 ¶ Si rem depoſitam vendidiſti, eámque poſtea redemiſti [d] in cauſam depoſiti: etiam ſi ſine dolo malo poſtea perierit: teneri te[e] depoſiti: quia ſemel dolo feciſti, cùm vẽderes. 26 ¶ In depoſiti quoque actione[f] in litem[g] iuratur[h].

27 ¶ Non ſolùm ſi ſeruus meus, ſed & ſi is, qui bona fide mihi ſeruiat, rem depoſuerit: æquiſſimum erit, dari mihi actionem, ſi rem ad me pertinentem depoſuit.

28 ¶ Simili modo, & ſi vſumfructũ in ſeruo habeam: ſi id, quod depoſuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat: vel res mea fuit: eadem actione agere potero.

29 ¶ Item ſi ſeruus hereditarius[i] depoſuerit: heredi poſtea adeunti competit actio.

30 ¶ Si ſeruus depoſuit: ſiue viuat, ſiue deceſſerit: vtiliter dominus hac actione experietur. ipſe autem ſeruus manumiſſus non[k] poterit agere. ſed & ſi fuerit alienatus: adhuc ei competit actio, cuius fuit ſeruus, cùm deponeret. initium[l] enim contractus ſpectandum eſt.

31 ¶ Si duorum ſeruus ſit, qui depoſuit: vnicuique[m] dominorum, in partem competit depoſiti.

32 ¶ Si rem à ſeruo depoſitam Titio, quem dominum eius putaſti[n], cùm non eſſet, reſtituiſſes: depoſiti actione te nõ teneri, Celſus ait: quia nullus dolus interceſſit. cum Titio autem, cui res reſtituta eſt, dominus ſerui aget[o]. ſed, ſi exhibuerit, vindicabitur. ſi verò, cùm ſciret eſſe alienũ, conſumpſerit: condemnabitur: quia dolo fecit, quo minùs poſſideret. 33 ¶ Eleganter apud Iulianum quæritur: ſi pecuniam ſeruus apud me depoſuit, ita vt domino pro libertate eiuſdem: egóque dedero: an tenear depoſiti. & libro tertiodecimo digeſtorum ſcribit: ſi quidem ſic dedero, quaſi[p] ad hoc penes me depoſitam, téque certiorauero: non competere tibi depoſiti actionem: quia [q] ſciens recepiſti: careo igitur dolo. ſi verò, quaſi meam, pro libertate eius numerauero: tenebor. quæ ſententia vera mihi videtur. hîc enim non tantùm ſine dolo malo non reddidit, ſed nec reddidit. aliud [r] eſt[ſ] enim reddere, aliud quaſi de ſuo dare. 34 ¶ Si pecunia apud te, ab initio hac lege, depoſita ſit: *vt, ſi voluiſſes, vtereris*: priùs, quàm vtaris, depoſiti teneberis.

35 ¶ Sæpe euenit, vt res depoſita, vel nũmi periculo [t] ſint eius, apud quem deponuntur. vtputa ſi [u] hoc nominatim[x] conuenit. ſed & ſi ſe quis depoſito obtulit [y]. idem Iulianus ſcribit, periculo ſe depoſiti illigaſſe: ita tamen, vt non ſolùm dolum, ſed etiam culpam, & cuſtodiam [z] præſtet: non tamen caſus fortuitos [a].

36 ¶ Si pecunia in ſacculo [b] ſignato depoſita ſit: & vnus ex heredibus eius, qui depoſuit, veniat repetens: quẽadmodum [c] ei ſatisfiat, videndum eſt. promenda pecunia eſt vel coram prætore [d], vel interuenientibus[e] honeſtis [f] perſonis: & exſoluenda pro parte hereditaria. Sed etſi reſignetur, non contra legem depoſiti fiet: cùm vel prætore auctore, vel honeſtis perſonis interuenientibus hoc eueniet: reſiduo [g] vel apud eum remanente, ſi hoc voluerit: ſigillis videlicet priùs ei impreſſis vel à prætore, vel ab his, quibus coram ſignacula remota ſunt: vel, ſi hoc recuſauerit, in æde [h] deponendo. Sed ſi res ſunt, quæ diuidi [i] non poſſunt: omnes debebit tradere, ſatiſdatione idonea à petitore ei præſtanda in hoc, quod ſupra eius partem eſt. ſatiſdatione autem non interueniente, rem in [k] ædem deponi, & omni[l] actione depoſitarium liberari.

37 ¶ Apud Iulianum libro tertiodecimo digeſtorum talis ſpecies relata eſt. ait enim: ſi depoſitor deceſſerit: & duo [m] exiſtant, qui inter ſe contendebant, vnuſquiſque ſolum ſe heredem dicens: ei[n] tradendam rem, qui paratus eſt, aduerſus alterum, reum defendere: "hoc

f directa ſc. non contraria. *v.l.5.ꝫ.eod.*
g Iureiurãdo in litem locus eſt in actione depoſiti. *Synopſ.Baſil.22.Titul.6.ex lib.13.Titul.2.c.2.*
h eſt enim bonæ fidei. *§.23.ſ.eod.* in his actionibus in litẽ iuratur. *l.3.ſ.de in litem iurando.l.fi.Cod.vnde vi.*
i *l.9.Cod.eodem.l.16.ꝫ.de obligatio.& act.*
k datur tamen ei doli exceptio. *l.7.§.penult.ſ.de pactis.*
l *vide l.12.ſ.de Scto Macedonia.*
m *l.4.ꝫ.de ſtipulat.ſeruorum.*
n Depoſitũ putatiuo domino ignoranter reſtituens liberatur.
o ad exhibendum. *l.1.Cod.eod.*
p Depoſitũ reddere non videtur, qui quaſi de ſuo rem reddit.
q *vide l.1.in fi.ꝫ.de act.empt.*
r Reddere & dare differunt.
ſ Imò, qui reddit, dare intelligitur, *l.94.ꝫ.de verb.ſignif.*
t *l.5.§.2.ſ.commodati.l.39.ꝫ.mãdati. l.5.§.15.ſ de pactis.*
u Depoſitarius culpam etiam leuiſſimam præſtat, ſi ita conuenit.
x idem dicendum, ſi vel mora, vel culpa, vel dolus præceſſit caſum, aut depoſitum fuit cauſa accipientis. *Accurſ.*
y Depoſitarius culpam quoque leuiſſimam præſtat, ſi ſe depoſito obtulit.
z vt leuiſſimam culpam præſtet.
a qui à nemine præſtantur regulariter. *v.l.5.Cod.de pignoratitia.*
b *l.29.ꝫ.eod.l.82.ꝫ.de condit.& demonſtrat.*
c Sigillum deponentis reſignare licet vel coram prætore, vel honeſtis perſonis, *vt hîc.* aduerſus eum qui hac forma neglecta id faciat, dolus præſumitur. *adde edictum Iuſtiniani 9.cap.4.*
d vt ita dolo caruiſſe videatur. *l.81.ꝫ.de ſol. l.2.C.quomodo teſtam.aperiant.*
e Præſentia honeſtarum perſonarũ idem præſtat quod præſentia iudicis.
f Interueniſſe dicuntur hic rogati: vt interuenire & rogati idẽ ſit. *Nouella 90.c.1.*
g Diuiduum depoſitum vni reddi poteſt? Atque ita diuidua eandem vtilitatem præſtant in parte, reſpectu partis: quæ tota in toto, reſpectu totius.
h *l.5.in fine.ꝫ.eodem. l.7.§.2. circa medium. ſ. de minoribus. adde l. 6. in fine, ſ. familiæ.l.77.§.26.ꝫ.de legat.2.*
i *§.5.Inſtit. de officio iudicis.* Diuiduum depoſitum, vni ex heredibus repetenti ſolui poteſt: Indiuiduum, ſolui ſolidum poteſt, ſi modò ipſe heres caueat. ſin minus depoſitarius apud alium rectè deponi poſtulabit.
k De in ædem ſeu templum depoſitione aliàs dixi.
l *al* omnino. quam vocem pro eo quod ipſo iure valeat, accipit Accurſius & Baldus *hic* Romanus *ſingular.1.*vt in *l.obligatione C.d.de ſolutionib.*
m Depoſitum duobus heredibus repetentibus, & ſe heredes, mutuò contendentibus, depoſitarius vni depoſitũ reddere poteſt, exacta ab eo defenſionis cautione.

n id eſt, ſi duo ſe heredes contendant, licet debitori ſoluere cui vult exacta cautione quò ſe ab alio defendat. *Bart.*
o *¶ vt l.41.verſ ſed & ſi quis.ſ.ad l.Aquil.*
p Depoſiti & iniuriarum tenetur, qui tabulas teſtamenti apud ſe depoſitas (ne ſecreta teſtatoris reuelarentur) legit.

eſt, eum, qui depoſitum ſuſcepit." quod ſi neuter hoc onus ſuſcipiat: commodiſſimè dici ait, nõ eſſe cogendum à prætore iudiciũ ſuſcipere: oportere igitur rem deponi in æde aliqua, donec de hereditate iudicetur.

38 ¶ Si quis tabulas teſtamẽti apud ſe depoſitas, pluribus præſentibus[o], legit[p]: ait Labeo depoſiti actione rectè de tabulis agi poſſe. ego arbitror, & iniuriarũ agi poſſe, ſi hoc animo recitatum teſtamentum eſt quibuſdam præſentibus, vt iudicia ſecreta [q] eius, qui teſtatus eſt, diuulgarentur.

39 ¶ Si prædo[r], vel fur depoſuerint: & hos Marcellus libro ſexto digeſtorum putat rectè depoſiti[ſ] acturos. nam intereſt eorum, eo quòd teneantur.

40 ¶ Si quis argentum, vel aurum depoſitum petat: vtrùm ſpeciem[t], an & pondus complecti debeat? & magis eſt, vt vtrumque complectatur: ſcyphum fortè, "vel" lancem, vel pateram dicendo: & materiam, & pondus addendo. Sed & ſi purpura ſit infecta, vel lana: pondus ſimiliter adiiciendum [u]. Saluo eo, vt, ſi de quantitate ponderis incertum eſt, iuranti ſuccurratur.

41 ¶ Si ciſta [x] ſignata depoſita ſit: vtrùm ciſta tantũ petatur, an & ſpecies cõprehendẽdæ ſint? & ait Trebatius †, ciſtam repetendam, non ſingularum rerum depoſiti agẽdum. quod "&" ſi res oſtenſæ ſunt, & ſic depoſitæ: adiiciẽdæ ſunt & ſpecies veſtis. Labeo † autem ait, eum, qui ciſtam deponit, ſingulas[y] quoque res videri deponere. ergo & de rebus agere eum oportet. Quid ergo, ſi ignorauerit is, qui depoſitum ſuſcipiebat, res ibi eſſe? non multum facere, cùm ſuſcepit depoſitum. ego [z], & rerum depoſiti agi poſſe exiſtimo: quamuis[a] ſignata ciſta depoſita ſit.

42 ¶ Filiumfamilias [b] teneri depoſiti conſtat: quia & cæteris actionibus tenetur. ſed & cùm patre eius agi poteſt, dumtaxat de peculio. Idem & in ſeruo. nam cum domino agetur. Planè & Iulianus ſcripſit, & nobis videtur: Si eorum nomine, qui ſunt in poteſtate, agatur: veniat in iudiciũ, & ſi quid per eum, in cuius iure ſunt, captus fraudatúſve eſt: vt & dolus eorum veniat, non tantùm ipſorũ, cum quibus contractum eſt.

43 ¶ Si[c] apud [d] duos ſit depoſita res: aduerſus vnumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, ſi cum altero agatur[e]. non enim electione, ſed ſolutione liberantur. Proinde ſi ambo dolo fecerunt: & alter, quod intereſt præſtiterit: alter non conuenietur, exemplo duorum [f] tutorum. Quòd ſi alter vel nihil, vel minus facere poſſit: ad alium peruenietur. Idémque, & ſi alter dolo non fecerit, & idcirco ſit abſolutus: nam ad alium peruenietur.

44 ¶ Sed ſi duo[g] depoſuerint, & ambo agant: ſi quidẽ ſic depoſuerunt, vt vel vnus tollat totum: poterit in ſolidum agere. ſin verò pro [h] parte, pro qua eorum intereſt: tunc dicendum eſt, in partem condemnationem faciendam. 45 ¶ Si depoſuero apud te, *vt poſt mortem tuam reddas*: & tecũ[i], & cũ herede tuo poſſum depoſiti agere: poſſum[k] enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depoſitum repetere.

46 ¶ Proinde & ſi ſic depoſuero, *vt poſt mortem meam reddatur*: potero & ego, & heres meus agere depoſiti. "ego," mutata voluntate.

47 ¶ Quia autem dolus [l] dumtaxat in hanc actionẽ venit: quæſitũ eſt: ſi heres [m] rem apud teſtatorem depoſitam, vel commodatam, diſtraxit: ignarus, depoſitam: vel commodatam: an teneatur. & quia dolo non fecit, non tenebitur de re. an tamen vel de pretio [n] teneatur, quod ad eum peruenit? & verius eſt, teneri eũ. hoc enim ipſo dolo[o] facit, quod id, quod ad ſe peruenit, non reddit.

2. *Paulus* lib. 31. ad Edictum.

QVid ergo, ſi pretium nondum exegit? aut minoris, quàm debuit, vendidit? actiones[p] ſuas tantummodò[q] præſtabit.

q *vide quæ ſcripſi ad l.2.Cod.de alimentis pupillo præſt.*
r Depoſiti agere poteſt fur & prædo. *l.3.§.1.ꝫ.eod.l.64.ſ.de iudiciis.*
ſ *vide l.13.ꝫ.de rebus creditis*
t Depoſitã ſpeciem argẽteam petens, libello ſpeciem & pondus cõplecti debet, niſi ſe ignorare iurauerit. *vide l.6.ſ.de rei vindicat.*
u Imò, non eſt adiiciendum. *l.19.§.1.ꝫ.de furtis.*
x vas eſt veſtis ponendæ cauſa. dicitur, [illegible] Pollux 6. & Heſychius.
† dic vt ꝫ. [illegible]
† dic vt ſ. [illegible]
y Deponens ciſtam plenam & ſignatam, rerum ſingularum nomine experiri poteſt, ſi modò cùm ciſtam deponeret, depoſitario res ſingulas oſtendit: ſin minus, ciſtã in genere repetet.
z Hæc verba Trebatij & Labeonis ſententiã emendant, vt depoſita ciſta non ſit neceſſe ciſtã præcisè petere, id eſt, ſufficere ſi res ipſæ petantur.
a ſed quomodo probabitur numerus rerum in ciſta depoſitarũ? ſi ciſta depoſita à depoſitario, dolo adhibito, aperta fuit, ſtabitur iuramento deponentis. *§.26.ſ.eod.* vt deponens nõ adſtringatur plenè probare de omnibus rebus ibi poſitis: ſi culpa aut caſu fortuito, onus probandi in depoſitariũ trãsfertur, *Bartolus hîc.* & ita intellige *§.5.ſ.eod.*
b *l.5.ꝫ.de peculio.*
c ſi apud duos depoſita res fuerit, & vnus conueniatur, alter electione non liberatur; ſed ſolutione. Quare ſi ambo dolo fecerunt, & alter quod intereſt præſtiterit, alter exemplo tutorum liberatur. *Synopſ. Baſilicon eod.c.3.*
d Depoſitarij plures, & depoſiti in ſolidum tenentur: ſed & doli, ſi modò illi omnes dolũ admiſerint, ſecus ſi vnus tantùm. Quarum obligationum prior illa depoſiti, primaria eſt: ſecunda doli, ſecundaria.
e Imò, in duobus reis hoc receptum eſt, vt ſi ab vno petatur ipſo iure alter liberetur. *l.2.ꝫ.de duobus reis.*
f *l.15.ꝫ.de tutela & rationibus.*
g Deponentes plures in ſolidum experiri poſſunt, niſi actum ſit vt vni ſolui poſſit.
h *l.17.in princ.ꝫ.eodem.*
i Depoſitum etiam ante tempus ſtatutum & conuentum repeti poteſt, *vt hîc, & §.proximo infrà.* k vt ſequeſter. ſi cauſa iuſta ſit *l.5.in fi.ꝫ.eodem.*
l Depoſitarius non tenetur niſi de dolo & lata culpa. *l.23.ꝫ.de regulis iuris.*
m Heres rem depoſitam apud defunctum vendens, iuſtam ignorantiæ cauſam habet: proinde hac ſpecie non tenebitur, niſi de eo quod ad eum peruenit.
n Pretium ſuccedit loco rei: etſi exactum non ſit, ceſſio actionis ſuccedet, *vt hîc. & l.2.ꝫ.eodem.* o *§.22.ſ.eodem.l.36.in fi.ſ.de peculio.*
p Ceſſio actionum ſuccedit loco pretij non exacti, & rei.
q niſi dolum admiſerit, *l.7.§.penult.ſ.de tributoria.*

† *l.1.§.21.ś.eodem.*
a *l.12.§.3.in princ.ĵ.mandati.l.28.ś.de petit.hereditat.*
b Depositi contraria actio depositario datur: directa deponenti.
c *v.quæ notaui ad l.1.§.26.ś.eod.adde l.6.in fi.ś.de his qui notantur.*
d Iurare in litem depositarius non potest: non iuratur, in litem in contraria depositi actione.

3. *Vlpianus* libro 31. ad Edictum.

PLanè si possit rem redimere † præstare nec velit: non caret culpa. quemadmodum si redemptam, vel alia ratione suam factam noluit præstare, causatus. quòd semel ignarus vendiderit.

4. *Paulus* lib.5.ad Plautium.

SEd etsi non sit heres, sed putauit se heredem, & vendidit: simili modo lucrum[a] ei extorquebitur.

De actione contraria & iureiurando in litem. 1. De sequestre.

5. *Vlpianus* lib.30.ad Edictum.

EI, apud quem depositum esse dicetur, contrarium[b] iudicium depositi datur[c]. in quo iudicio meritò in[d] litẽ non iuratur. non[e] enim[f] de fide rupta agitur, sed de indẽnitate eius, qui depositum suscepit.

1 ¶ In[g] sequestrem[h] depositi actio competit. si tamen cum sequestre conuenit, vt certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi[i] exhibeat: teneri eum palam est. quòd si de pluribus locis conuenit: in arbitrio[k] eius est, quo loci exhibeat. sed si nihil conuenit: denunciandum est ei, vt apud prætorem exhibeat.

2 ¶ Si velit sequester officium deponere[l], quid ei faciendum sit? & ait Pomponius: adire[m] eum[n] prætorem oportere: & ex eius auctoritate denũtiatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui præsens fuerit. sed hoc non semper verum puto. nam plerumque non est permittendum, officium, quod semel suscepit, contra legẽ depositionis deponere: nisi iustissima[o] causa interueniente. & cùm permittitur: raro[p] ei res restituenda est qui venit. sed oportet eam, arbitratu iudicis, apud ædem[q] aliquam deponi.

6. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

PRopriè "autem" in sequestre est depositum, quod à pluribus[r] in solidum certa condicione[s] custodiendum reddendúmque traditur.

1. De heredibus depositarum. 2. De nummulariis.

7. *Vlpianus* lib.30.ad Edictum.

SI hominem apud se depositũ, vt quæstio[t] de eo haberetur, ac propterea vinctũ, vel ad malam mansionem extẽsum, sequester soluerit misericordia[u] ductus: dolo proximum esse, quod factum est, arbitror: quia, cùm sciret cui rei pararetur, intempestiuè misericordiam exercuit: cùm posset non suscipere talem causam, quàm[x] decipere.

1 ¶ Datur actio depositi in heredem ex dolo[y] defuncti in solidum. quamquam enim alias ex dolo defuncti nõ solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos peruenit: tamen hic dolus ex contractu, reíque persecutione descendit. ideóque in solidum vnus heres tenetur. plures verò pro[z] ea parte, qua quisque heres est.

2 ¶ Quoties foro[a] cedunt nummularij, solet primo loco ratio haberi depositariorum: hoc est eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebãt. & ante[b] priuilegia igitur, si bona venierint, depositariorũ ratio habetur. dummodo eorum, qui vel postea vsuras[c] acceperunt, ratio non habeatur: quasi renuntiauerint deposito. 3 ¶ Item quæritur, vtrùm ordo spectetur eorum, qui deposuerunt[d]: an verò simul omnium depositariorum ratio habeatur. & constat, simul admittendos[e]. hoc enim rescripto principali significatur.

8. *Papinianus* lib.9.Quæstionum.

QVod priuilegium exercetur non in ea tantùm quantitate, quæ in bonis argentarij, ex pecunia deposita, reperta est: sed in omnibus fraudatoris facultatibus. idque propter necessarium[f] vsum argentariorum ex vtilitate publica[g] receptum est. planè sumptus causa, qui necessariè[h] factus est, semper præcedit. nã, deducto eo, bonorum calculus subduci solet.

De heredibus.

9. *Paulus* lib.17. ad Edictum.

IN depositi actione, si[i] ex facto defuncti agatur aduersus vnum ex pluribus heredibus, pro[k] parte hereditaria agere debeo. si vero ex suo delicto, pro parte non ago. meritò: quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. *Iulianus* lib.2.ex Minicio.

NEc aduersus coheredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit.

De seruo deponente.

11. *Vlpianus* lib.41. ad Sabinum.

QVod[l] seruus deposuit, is, apud quem depositum est, seruo † rectissime reddet ex bona fide. nec enim cõuenit bonæ fidei, abnegare id, quod quis accepit. sed debebit reddere ei à quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni reddat. hoc est, vt nec culpæ quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo, *nec*[m] *vlla causa interuenit, quare putare poßit, dominum reddi nolle.* hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus. ceterùm sufficit bonam fidem adesse. sed & si antè eius rei furtum fecerat seruus: si tamen ignorauit is, apud quem deposuit, vel credidit dominum non inuitum fore huius solutionis, liberari potest. bona enim fides exigitur. Non tantùm autem si remanenti in seruitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso, vel alienato: ex iustis causis liberatio contingit: scilicet si quis ignorans[n] manumissum, vel alienatum, soluit. idémque & in omnibus debitoribus seruandum, Pomponius scribit.

Res ibi debet restitui, vbi deposita est: nisi alibi expensis petentis petatur. Bart.

De loco. 1. De actione sequestraria. 3. De periculo rei depositæ.

12. *Pomponius* lib.22.ad Sabinum.

SI in Asia depositũ fuerit, *vt Romæ reddatur:* videtur[o] id actum, vt non impensa eius id fiat, apud quem depositum sit, sed eius, qui deposuit[p].

1 ¶ Depositũ eo[q] loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. vbi vero depositum est, nihil interest. Eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis, suóque periculo perferri rem Romam, vt audiendus sit: quoniam & in ad exhibendum actione id seruatur.

2 ¶ Cum sequestre[r] rectè agetur depositi sequestraria[s] actione. quam & in heredem[t] eius reddi oportet.

3 ¶ Quemadmodum quod ex stipulatu, vel ex testamento dari oporteat post[u] iudicium acceptum cum detrimento rei periret: sic depositum quoque eo die, quo depositi actum sit, periculo eius, apud quem depositum fuerit, est, si iudicij accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

De inficiatione depositarij. 1. De condictione.

13. *Paulus* lib.31.ad Edictum.

SI quis inficiatus sit non aduersus dominum: sed quod[x] eum, qui rem depositam petebat, verum procuratorẽ non putaret: aut eius, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit. postea[y] autem[z] si cognouerit, cum eo agi poterit: quoniam nunc[a] incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult.

1 ¶ Competit etiam condictio[b], depositæ rei nomine: sed[c] non antequam id dolo admissum sit. non enim quemquam hoc ipso, quòd depositũ accipiat, condictione obligari, verùm quòd dolum malum admiserit.

De heredibus depositoris. 1. De naturali interitu rei depositæ.

14. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

SI plures heredes extiterint ei, q deposuerit: dicitur, si[d] maior[e] pars adierit, restituẽdã rẽ præsentib. maiorem[f]

---

e Depositi contraria actione non agitur de fide rupta, sed de indemnitate depositarij.
Iuratur in litẽ vbi de fide rupta agitur: seu aduersum eum qui fidem rupit.
g Depositi, etiã in sequestrem actio datur, qua actione cogitur rẽ exhibere in loco conuento, vel alij ex locis conuentis.
h *lege 12.§.2.ĵ.eodem.*
i *l.9.ś.de eo quod certo loco.*
k *vide l.10. in fine.ĵ.de iure dot.*
l *vt l.1.§.45. ś. eod.*
m sequester suũ officiũ sua spõte deponere nõ potest, nisi ex causa, & iudice interueniente.
n *vi l.81. §.1.ĵ.de solution.b.*
o Causa iustissima sequestrarij muneris deponendi est, si abfuturus sit, aut similis causa: *l.si filiusfamilias, in fi.cum l sequentib. ś.de procurat.*
p Cito ita videtur legisse Bartolus quærẽs quãdo citò dicatur. *adde l.si oleum. ś. de dolo.*
q *vide l.1.§.37. ś.eod.*
r *l.17.§.eodem.l. 110.ĵ. de verborum signif.*
s & certo ordine seruato. *l.vnic.Cod.de probib. sequest.pecuniæ.*
t de qua in *l.15. §. 41.ĵ.de iniurijs.* Græcis malam mansionem, τὸ οἴκημα appellari scribit Fornier. *2.select.1.* & *Mali* vocabulo significari quæstionẽ *Terent in Eunuch. act. 4.scena 4. & in Hecyra act. 3. scen. 1. in fine. & Nonius in dictione Patibulum ex Sallust lib.4.* malæ mãsionis descriptionem cõtineri in Toxari Luciani: nõ dissimile esse supplicium apud Socratem *2. histor. 42.* sed Cuiacius *9.obseru 37.* malam mansionem notat in Basilicis vocari ξυντρεῖον καὶ ξύλον εἰς ὃ ἐμβάλλουσι τοὺς πόδας. eandem, Cedreno κακουχίας: Plauto, ligneam custodiam appellari: apud acta Apostolorum ξύλον: lignum dici apud Prudentium, *ligno plantas inseri diuaricatis cruribus:* ξύλον, inquam. hinc apud Eusebium, τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, & Lucianus, τὰ σκέλη ἐν τῷ ξύλῳ, κατακεκλεισμένα ποδοκάκῃ.
u Misericordiam intempestiuè exercens, dolum committere præsumitur: id facere dolus præsumptus. *vide l.5.ś.de seruo corrupto.*
x id est, potius quàm.
y *l.49.ĵ.de oblig.& act.*
z *l.18.ĵ.eodem.*
a de hac locutione, *vide quæ notaui ad leg.vltimam, infrà de cur.bon.dando. l.15.§.7.ĵ. de iniurijs.*

b *l.5.ĵ.eodem.l.24.§.2.ĵ.de rebus auth.iudic.* Imò post. *l.24.§.2.ĵ. de reb.auct.iudic.poßid.*
c *dixi ad l.2.Cod.de iure dominij impetrando.*
d Deponentium eadem inter se conditio est. Ipsi tamen præferuntur ... bus. *l.24.§.2.ĵ.de reb.auctor.iudic.poßid.*

qua iniustam litigandi causam habuit.
z *l.7.§.2.in fi.ś.de tributoria.l.2.§.5.ĵ.de doli exceptione.*
a Ab initio quis delegetur, an ex postfacto nihil interesse hinc col... *4.ĵ.de ædilitio.l.25.§.5.ś.de heredit.petit.*
b Depositarius furtiua & sine causa condictione teneri potest.
c *l.16.ś.de condict.furtiua.*
d Depositum diuiduum maiori parte heredum reddi debet, ... nim vni reddi potest. *l.1.§.Idem Pomponius.ś.eodem.*
e vt in casu alienationis rerum Ecclesiæ. *Nouell.120.c.6.vers.si verò noluerit.*
f Maior pars heredum non ex numero personarum æstimatur, sed ex magnitudine portionum hereditariarum.

autem

a vide l.8.ŝ.de pactis.
b Deposita res si eo modo periit apud depositarium quo peritura erat apud deponentem, depositarius liberatur.
c i. ad dominum, cui res perire solet. l.6. Cod. de pignoratitia.
d l.14.ŝ quod metus causa. vide l.44.ŝ. ex quibus causis maiores.

autem partem non ex numero vtique personarum [a], sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda.

1 ¶ Siue autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit: siue cum herede eius: & sua[b] natura res ante rem iudicatam interciderit: veluti si homo mortuus fuerit: Sabinus, & Cassius, absolui debere eũ, cum quo actum est, dixerunt: quia ęquum esset, naturalem interitum ad actorem[c] pertinere. vtique cum[d] interitura esset ea res, etsi restituta esset actori.

De eo qui rem suam ex deposito, vel alia causa accepit.

15. *Iulianus* lib.12. Digestorum.

QVi rem suam[e] deponi apud se patitur[f], vel vtendam rogat: nec depositi[g], nec commodati actione tenetur. sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat: nec precario tenetur, nec ex locato.

De depositario deponente.

16. *Africanus* lib.7. Quæstionum.

SI is[h], apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat: & ille dolo quid admiserit: ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri, apud quẽ tu deposueris, vt actiones[i] suas tibi præstet.

Apud sequestrum plures tantùm deponunt: & tunc possessio amittitur. Delegatio pro iusta præstatione hic fuerit. B.

De sequestre, proprietate, & possessione rei depositæ.

17. *Florentinus* lib.7. Institutionum.

LIcet deponere tam plures, quàm vnus possint: attamen[k] apud sequestrem nõnisi plures [l] deponere possunt. nam tum [m] id fit, cùm aliqua res in controuersiam deducitur [n]. itaque hoc casu in[o] solidum vnusquisque videtur deposuisse [p]. [illegible][q] aliter[r] est, cùm rem communem plures deponun[illegible]

1 ¶ Rei depositæ pr[illegible] apud deponentem manet. sed &[s] possessio: nisi[t] ap[illegible]equestrem deposita est: nã tum demum sequester possidet [u]. id enim agitur ea depositione, vt neutrius possessioni id tempus procedat.

De re deposita ex quatuor causis edicti.

18. *Neratius* lib.2. Membranarum.

DEx eo,[x] quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est, in heredem[y] de dolo mortui actio est pro hereditaria[z] portione, & in simplum[a], & intra annum quoque: in ipsum & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

De filiofamilias.

19. *Vlpianus* lib.17. ad Edictum.

IVlianus, & Marcellus putant, filiumfamilias, depositi[b] rectè agere posse.

De re amissa à depositario.

20. *Paulus* lib.18. ad Edictum.

SI sine[c] dolo malo rem depositam tibi, amiseris, nec depositi teneris. nec[d] cauere debes, si deprehenderis, eam reddi. si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

De emancipatione. 1. Vel manumißione depositarij.

21. *Idem* libro 60. ad Edictum.

SI apud filiumfamilias res deposita sit: & emãcipatus[e] rem teneat: pater nec intra annum de peculio debet conueniri: sed ipse filius.

1 ¶ Plus Trebatius existimat, etiam si apud seruum depositum sit, & manumissus rem teneat: in ipsum[f] dandam[g] actionem, non in dominum: licet ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

e Depositũ suæ rei non cõsistit: neque eo casu depositi agitur.
f ignorans s. vt l.31.§.1. vers. si tamen ignorans.j.eo. vide l.82.j.de verbor. obl. aliàs, rei suæ nemo depositarius est. l.45.j.de reg. iur. ordinariè sc.
g Suum ex deposito commodato, conducto, aut precario nemo habere potest.
h Depositarius si apud aliũ deposuerit, tenetur depositori præstare quanti eius interest, vel cedere actione sua aduersus secundum depositarium.
i l.1.§.11.ŝ.eod.
k sequestri & depositi differẽtia. Deponere etiã vnus potest: apud sequestrẽ nõ deponũt nisi plures, vt hic. Synopsis Basilic. 13. c. περὶ μεσεγγυητῶν.
l v.l.6.ŝ.eod.
m sequestro locus est, cùm aliqua res in controuersiam deducitur.
n vel expectatur cautio. l.7. in fi.ŝ. qui satisdare.
o Apud sequestrem qui deponunt, singuli in solidum deponunt, non pro parte.
p & tenetur depositi sequestraria, l.5.§.1.ŝ.eod.
q sequestri parte à deposito secunda differentia. Qui rẽ communem deponunt, pro parte: qui apud sequestrem litigiosum deponunt, singuli in solidũ deponunt.
r tũc enim quilibet sua parte deposuisse videtur. l.1.§.44.j.eo.
s vide l.1.§.1.j. pro herede.
t sequestri & depositi tertia differentia. Qui deponit simpliciter, proprietatem & possessionem retinet: qui apud sequestrẽ consensu deponunt, possessionem amittunt, vt hîc. l. interesse.j. de adquir. possess. nisi authoritate iudicis res sequestratur, inuito possessore. arg. l.3. de adqu. possess. Butrigari. Aret. Cynus. l.1.2. Cod. de prohibita sequestr.
u neuter ergo possidet: vt quoties inter eos conflictus est de possessione, fiat sequestratio, vt hic. secus si consensum est ab iis, tunc enim sequester possidet in vtilitatem victoris. l.39.j. de adquir. possess.
x vide l.1.§.1.ŝ. eodem.
y l.7.§.1.ŝ. eodem.
z lege 9.ŝ. eodem.
a l.1.§.1. in fine, ŝ. eodem.
b nec tantùm depositi, sed de omnibus aduentitiis. l. vlt. Cod. de bonis quæ liberis.
c vide l.1. Cod. eodem.
d Imò, cauendum videtur. l.5.§.2. in fin.ŝ. de cond. causa data.
e Depositi post emancipationem filius: post manumissioné seruus etiam tenetur.
f vide l.1.§.18.ŝ. eodem.

g ¶ Imò, non datur. l.1.§. si apud.ŝ.eod. l. Pomponius.ŝ. de negotiis.
h Heredes, depositarij defuncti, si pecuniam depositã diuiserint inter se, pro parte: si non diuiserint, sed ex pecunia deposita lancem vel tale quid conflauerint, in solidum tenentur.
i eodem modo tenentur tutores, si inter se diuiserunt pecuniam l.55.§.1. vers. plane.j. de administr. tut.

De heredibus depositarij.

22. *Marcellus* lib.5. Digestorum.

SI duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam vtique casu in partes tenebũtur. nam si[h] diuiserint[i] decem milia, quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina milia abstulerint, & vterque soluendo est: in partes obstricti erũt. nec enim amplius actoris interest. Quòd si lancem conflauerint, aut conflari ab aliquo passi fuerint, aliáve quæ species dolo eorum interuersa fuerit: in solidum[k] conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent. nam certè verum est, in solidum quemque dolo fecisse: &, nisi pro solido, res non potest restitui. nec tamen absurdè sentiet, qui hoc putauerit. planè, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse: condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

De impensis factis à depositario.

23. *Modestinus* lib.2. Differentiarum.

ACtione depositi conuentus, seruo constituto [l] cibariorum [m] nomine, apud eundem iudicem vtiliter experitur.

De commendato. de restitutione corporis, vel tantidem. De vsuris.

24. *Papinianus* lib.9. Quæstionum.

L*Vcius Titius Sempronio salutem. Centum nummos quos hac die commodasti mihi, adnumerante seruo Sticho actore, esse apud*[n] *me, vt*[o] *notum haberes: hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio. quæ, quando voles, & vbi voles, confestim tibi numerabo.* queritur propter vsurarum incrementum. respondi, depositi actionem locum habere. quid est enim aliud commendare[p], quàm deponere? quod ita verum est, si id actum est, vt corpora [q] nummorum eadem redderentur. nam si, vt tantundem solueretur, conuenit: egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quæstione: si depositi actio non teneat, cùm conuenit, tantumdem, non idem reddi: rationem[r] vsurarum haberi non facilè dicendum est. & est quidem constitutũ, in[s] bonæ fidei iudiciis, quod ad vsuras attinet, vt tantumdem possit officium arbitri[t], quantum stipulatio. sed contra bonam fidem, & depositi naturam est, vsuras ab eo desiderare temporis[u] ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de vsuris præstandis conuenit [x], lex contractus seruabitur.

De patre res puellæ oblatas accipiente. 1. De restitutione, tantidem de vsuris.

25. *Idem* lib.3. Responsorum.

DIe sponsaliorum, aut postea, res oblatas puellæ, quæ sui iuris fuit, pater[y] suscepit. heres[z] eius, vt exhibeat, rectè conuenietur etiam actione depositi [a].

1 ¶ Qui pecuniam apud se non obsignatam, vt tãtumdem redderet, depositam, ad vsus proprios [b] conuertit: post moram in[c] vsuras quoque, iudicio depositi, condemnandus est.

Reddendum esse depositum. 1. Pactum de vsuris. 2. De epistola qua quis fatetur se res accepisse, & creditorem esse.

26. *Paulus* lib.4. Responsorum.

PVblia Mæuia, cùm proficisceretur ad maritum suum, arcam clausam [d] cum veste, & instrumẽtis commendauit[e] Gaię Seię: & dixit ei: *cùm salua sanáve venero, restitues mihi. certè, si aliquid mihi humanum*[f] *contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi.* Defuncta ea intestata, desidero, res commendatæ cui restitui debeant: filio, an marito? Paulus respondit, filio[g].

k adde l.3.§.3.ŝ. co[illegible]
l hæc verba *seruo constituto* desunt in fragmẽtis collationis legum Mosaicarum tit.10. Pet. Pitheus, vir doctissimus mihíque amicus, ob. notat, superiora verba non rectè legi. reponi itaque *seruo restituto*.
m Depositi actione impensæ in depositum factæ repetuntur. nec enim depositarius ad impensas, circa depositum faciendas, tenetur. l.12.ŝ.eod.
n Apud se res alienas esse qui scribit, depositũ fateri seu agnoscere videtur.
o Nummularij ad fidem mensæ contestandam plerunque notũ creditoribus faciebant, quantũ penes se esset pecuniæ adnumeratæ vel ab ipso creditore, vel eius actore, vt hîc & l.28.j.eod. l. emptor.§.1.ŝ. de pactis. l.24. l. vlt.ŝ. de pecunia constituta. l. vlt.ŝ. de institoria actione. l. vlt.j. de obligationib. l.34.j. mandati.
p l.186.j. de verb. signif. Commendatum est depositum. ideóque Cuiac. ad 2. Paul. 12.§. vlt. notat iuris compositores in l. vlt. C. eo. perperam legisse *commodati* pro *commendati*. Ambros. in lib. de Tobia c.20. Pignus dicunt, quod pro mutuo ære susceptum est: Cõmendatum autem & depositũ, quod custodiatur causa alicuius cõmissi. Hæc ille. & Paulus 2. sent. apud collectorem collationis legum Mosaicarum, tit.10. deponere videtur qui rem custodiendam commendat.
q Corpora nũmorum hîc distinguũntur à quantitate. v.l.94.j. de solutionib. Corpus, idem: quantitas, tantũdem efficit.
r vide Hot.4. obseru.1. & l.9.§. vlt.ŝ. de rebus creditis.
s Vsuræ à tempore mortis in depositi actione debentur officio iudicis: quod in bonæ fidei iudiciis tantundẽ præstat, quod in stricti iuris stipulatio expressa. vt hîc.
t vide l.54.j. locati. v. quæ notaui de officio iudicis ad l.21.ŝ. de interrog. De iudice id proditum, l.7.ŝ. de negotiis.
u l.40. in fin.ŝ. de rebus creditis.
x vt l.26.§.1.j.eod. Vsuræ in deposito nuda etiam conuentione debentur.
y Depositi tenetur qui me præsente rem meam recipit. vide tamen l. fideiussor.§. ignorante.ŝ. de negotiis.
z l.12.§.2.ŝ. eodem.
a imò, non depositi, sed actione negotiorum l.32. in fi.ŝ. de negot.
b v.l.28.j.eod.
c v.l.32.§.2.j. de vsuris. Paul.2. sent.12.§.2.
d Clusa. id est clausa.
e Commendare, idem quod deponere.
f his verbis mors innuitur. l.162.j. de verb. signif. §.1. Instit. de donationib.
g heredi. l.8. Cod. ad exhibendum.

a valet talis conuentio. *l.24.in fi.s.eodem.*
b Vſuræ pacto etiam nudo in bonæ fidei contractibus debentur. *l.5.Cod. de pactis inter emptorem & vendit.*
c Epiſtolæ, ſalutatione dignoſcuntur. *Duar.1.diſput.45.* non neceſſario tamen. extant enim multæ antiquorum epiſtolæ ſine inſcriptione. Deinde mãdatorum ſcripturæ inſcriptiones habent, *l.ſi procurator. s. de procurat. l.ſi mandato. §.penult. l.ſi verò non remunerandi. §.cùm quidam.j.mandati.* vt & Imperatorum reſcripta, & Iuriſconſultorum reſponſa: *l.interdum.in prin.& §.penult.j.de public. l.Domitius.j.de teſtam. l.procurator. j.de iure dotium.* & tamen epiſtolæ non ſunt. vide Robertum 4.ſent.20.
d i.nutriciis. *Auguſt.4.Emend.16.* legit, κουρατροφείων. *Halo.* κουροτροφείων.
e i. quod ordinem, numerũ, menſuram egreditur. hinc Auguſt.12. *de ciuitate. quod nos modo quærimus poſt quinquemillia, & quod excurrit annorum: & lib.15. numquid credibile eſt, per mille quadringẽtos & quod excurrit annos,* &c. Hinc Cicero *in Oratore* excurrentia verba appellat, quæ vltra rhythmum legitimũ adduntur: & Quintilianus 4. quadrans, dicitur ſumma & ſolida, in qua nihil excurrit. *Budæus hic.* Voluſius Mætianus *in libro de aſſe, Ingenioſiſſimè,* inquit *cùm ad denarium ratio conficietur, excurrẽtis æris nota inuenta eſt.* Optatus I. *ad Parmenianum, fermè ante annos 60. & quod excurrit per totam Africã perſecutionis eſt denegata poteſtas: & lib.3. ante annos 60. & quod excurrit, fuerat Anulinus.* Vegetius 1. *ad finẽ. Poſt primum Punicũ bellum, viginti & quod excurrit annorum, pax ita Romanos otio eneruauit, vt ſecundo bello Punico Hannibali pares eſſe non poſſent. Cuiacius 1. obſeruat. vltim.*

1 ¶ Lucius Titius ita cauit: Ἔλαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μυρία: καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται καὶ συνεθέμην χορηγῆσαί σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς ἀργυρίου. i. *Suſcepi, habeóque apud me titulo depoſiti ſupra ſcripta denariũm argenti decem milia: méque ad præſcriptum omnia præſtaturum & promitto, & profiteor*[a]*: conuentione ſcilicet inita: vt, quò ad omne argentum reddatur, in ſingulos menſes, ſinguláſque libras, vſurarum nomine, quaternos tibi obolos ſubminiſtrem.* Quæro, an vſuræ peti poſſunt. Paulus reſpondit, eum contractum, de quo quæritur depoſitæ pecuniæ modum excedere. "&" ideo ſecundũ[b] conuentionẽ vſuræ quoque actione depoſiti peti poſſunt.

2 ¶ *Titius Sempronius ſalutem*[c] *habere me à vobis auri põdo plus minus decem, & diſcos duos, ſaccum ſignatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis: item quos Trophimati*[d] *decem: item ex ratione patris veſtri decem, & quod excurrit*[e]. quæro[f], an ex huiuſmodi ſcriptura aliqua obligatio nata ſit: ſcilicet quod ad ſolam pecuniæ cauſam attinet. reſpondit, ex[g] epiſtola, de qua quæritur, obligationem quidem nullam natam videri: ſed probationem depoſitarum rerum impleri poſſe. an[h] autem is quoque, qui deberi ſibi cauit in eadem epiſtola decem, probare poſſit hoc, quod ſcripſit, iudicem æſtimaturum.

Si detur in dotem ſeruo, & ſub titulo depoſiti in cautionem conferatur.

27. *Idem* lib.7. Reſponſorum.

LVcius Titius cùm haberet filiam in poteſtate Seiam, Pamphilo ſeruo[i] alieno in matrimonium collocauit: cui etiam dotem dedit, quam ſub[k] titulo depoſiti in cautionem contulit: & poſtea, nulla denũtiatione à[l] domino facta, pater deceſſit: mox & Pãphilus ſeruus[m]. quæro, qua actione Seia pecuniam petere poſſit, cùm ipſa patri heres extiterit. Paulus reſpondit, quoniam dos conſtitui non[n] potuit, ex cauſa depoſiti actione de peculio pecuniam repetendam.

De vſuris.

28. *Scæuola* lib.1. Reſponſorum.

QVintus Cæcilius Candidus ad Pacciũ Rogatianum epiſtolam ſcripſit in verba infrà ſcripta: *Cæcilius Cãdidus Paccio Rogatiano ſuo ſalutem. vigintiquinque nummorum, quos apud*[o] *me eſſe voluiſti, notum tibi "ita" hac epiſtola facio, ad ratiunculam meam ea perueniſſe. quibus vt primùm proſpiciam, ne vacua*[p] *tibi ſint, 'id eſt, vt vſuras eorum accipias,' curæ*[q] *habebo.* quæſitum eſt, an ex ea in epiſtola[r] etiam vſuræ peti poſſunt. reſpondi[ſ], deberi ex bonæ fidei iudicio "vſuras:" ſiue percepit, ſiue pecunia in re[t] ſua vſus eſt.

De contrectatione. 1. Et vſu rei depoſitæ. de vſuris.

29. *Paulus* lib.2. Sententiarum[u].

SI ſacculum[x] vel argentum ſignatum depoſuero: & is, penes quem depoſitum fuit, me inuito cõtrectauerit: & depoſiti[y], & furti actio mihi in eum competit.

1 ¶ Si "ex" permiſſu meo depoſita pecunia is, penes

f Epiſtola an & quemadmodum fidem faciat pro ſcribente, & aduerſus eundem vel tertium. *dixi ad l.34.§.1.j.de pignorib. l.24.j. de fideiuſſorib.*
g Verba enunciatiua non inducunt diſpoſitionem in contractibus, ſed probationem. vide quæ notaui *ad l.29.j.de probat.*
h Epiſtola interdum pro ſcribente probat: nimirum quoties capita debiti & crediti connexa habet, vt vnum pro ſcribente, alterum aduerſus ſcribentem faciat. huiuſmodi epiſtolam, is ad quem miſſa eſt quoties recepit, nec improbauit, non contradixit, cùm aduerſus id caput nõ proteſtatus eſt, intelligitur eam epiſtolæ partẽ cõprobaſſe. *arg. l.filiusfamilias.s.ad Macedonianum.* ſic tamen, vt eo caſu plurimum poſſe iudicis arbitrium dicamus. *j.eodem iudicem æſtimaturum.* hic adde quæ tradit Socinus *regula* 186.
i *vide l.vnic.Cod.de Sc̃to Claudiano.11.Vlp.11.*
k vide Titulum Cod. plus valere quod agitur, quàm quod ſimulatè concipitur.
l Mala denunciatione domino facta. *Hot.5.obſeru.12. ex l.3. Cod.de murilegulis. & Tertull.2.ad vxorem.*
m an liber fuerit. *vide Nouell.22.c.10.*
n Nupſit enim libera ſeruo. quo caſu donum eſt. *§.vlt.Inſt.de nupt.*
o *vide quæ ſcripſi ad l.24.s.eodem.*
p Vacua pecunia, otioſa. *vt l.13.j.de vſuris. l.25.j.de adulter.*
q Curam depoſitæ pecuniæ intra certum tempus fœnerandæ promittens, vſuras eius pecuniæ præſtat.
r Epiſtolâ vſuræ conſtitui poſſunt.
ſ Depoſitarius vſuras debet, ſi vſuras ex depoſito percepit, aut rebus depoſitis vſus fuit. Idem & in aliis bonæ fidei iudiciis, *Synopſis Baſil.13.Tit.2.c.28.in pr.*
t *l.25.in fi.s.eod. l.3.4.Cod.eod.* u *Tit.12.§.1.*
x σάκκον *Ecloga ibidem,* ſacellum. *Tit.10.collationis legum Moſaicarum.* vt ſit ſenſus, eũ qui depoſito à me argento vel ſacco ſignato vtatur præter voluntatem meam, tam depoſiti, quàm furti in duplum teneri. *Synopſis ibid c.28.in fi.§.23.Inſt.de act.*
y *l.3.Cod.eodem.*

z ¶ *dic vt in l.28.in fine, s.eodem.*
a *vide l.46.s.de rei vind.*
b Bona fides in contractibus æquitatem ſummam deſiderat: hoc eſt res depoſita deponenti reſtituatur, niſi extrinſeca & ſpecialis ratio...
c *l.4.Cod.de obligat.*

quem depoſita eſt, vtatur: vt in cæteris bonæ fidei iudiciis, vſuras[z] eius nomine præſtare mihi cogitur.

De litis æſtimatione.

30. *Neratius* lib.1. Reſponſorum.

SI fideiuſſor pro te, apud quem depoſitum eſt, litis æſtimatione damnatus ſit: rem[a] tuam fieri.

Bona fides quomodo accipitur. 1. De re depoſita apud dominum.

31. *Tryphoninus* libro nono Diſputationum.

BOna[b] fides, quæ in contractibus[c] exigitur, æquitatem ſummam deſiderat. ſed eã vtrum æſtimamus ad merum[d] ius gentium[e], an[f] verò cum præceptis ciuilibus, & prætoriis? veluti reus[g] capitalis iudicij depoſuit apud te centũ. is deportatus eſt. bona eius publicata ſunt. vtrúmne ipſi hæc reddenda, an in publicum deferẽda ſint[h]? ſi[i] tantùm naturale, & gentium ius intuemur: ei, qui dedit, reſtituenda ſunt. ſi ciuile ius, & legum ordinem: magis[k] in publicum deferenda ſunt. nam malè meritus publicè, vt[l] exemplo[m] aliis ad deterrenda maleficia ſit, etiam egeſtate laborare debet.

1 ¶ Incurrit hîc & alia inſpectio: bonam fidem inter[n] eos tantùm, quos contractum eſt, nullo extrinſecus[o] adſumpto[p], æſtimare debemus: an reſpectu etiam aliarum perſonarum ad quas id, quod geritur, pertinet: exempli loco, latro[q] ſpolia, "quæ" mihi abſtulit, poſuit apud Seium inſcium de malitia deponentis: vtrum[r] latroni, an mihi reſtituere Seius debeat? ſi per ſe dantem, accipientémque intuemur: hæc eſt[ſ] bona fides, vt commiſſam rem recipiat is[t], qui dedit. ſi totius rei æquitatem, quæ ex omnibus perſonis, quæ negotio iſto continguntur, impletur: mihi[u] reddenda ſunt: quo facto ſceleſtiſſimo, adempta ſunt. & probo *hanc eſſe iuſtitiam, quæ ſuum*[x] *cu*[illegible]*rita tribuit, vt non diſtrahatur ab vllius perſonæ iuſtio*[illegible]*titione.* Quod ſi ego ad petenda ea non veniam: [illegible]minùs ei reſtituenda ſunt, qui depoſuit, quãuis malè [illegible]æſita depoſuit. quod & Marcellus in prædone, & fure ſcribit. Si tamen ignorans latro, cuius filio, vel ſeruo rem abſtuliſſet, apud patrem, domínúmve eius depoſuit ignorantem: nec[y] ex iure gentium conſiſtet depoſitum. cuius hæc eſt poteſtas: vt alij, non domino ſua ipſius res quaſi aliena ſeruanda detur. Et ſi rem meam fur, quam me ignorante ſubripuit, apud me etiam nunc delictum eius ignorantem depoſuerit: rectè dicetur non contrahi depoſitum: quia * non eſt ex fide bona rem ſuam dominum prædoni reſtituere compelli. ſed & ſi etiã nunc ab ignorante domino tradita ſit, quaſi ex cauſa depoſiti: tamen indebiti dati condictio competet.

De lata culpa.

32. *Celſus* lib.11. Digeſtorum.

QVod Nerua diceret, latiorem[z] culpam dolum eſſe: Proculo diſplicebat: mihi veriſſimum videtur. nã & ſi quis non[a] ad eum modum, quem hominum natura deſiderat, diligens eſt: niſi tamen ad ſuum modum curam

æquo & bono, quia nimirum eorum intereſt.
p *vt in Nouell.88.c.1.*
q *l.1.§.39.s.eodem.*
r Deponenti latroni, dominus præferendus eſt: hoc eſt, depoſitum vero domino potius reſtituendum, quàm latroni qui depoſuit.
ſ *notanda eſt hic æqui & boni pugna.*
t *l.11 s.eodem.*
u domino ſcilicet, non prædoni.
x Imò, deponenti potius quàm domino, reſtituenda res videtur. *arg. l...* *nautæ, caupones.*
y *vide l.15.s.eodem.*
z Comparatiuus pro poſitiuo hic ſumitur. *Zaſ.gloſſ.in hanc legem: & ...cell.* Eſt tamen qui legat, leuiorem. *Hot 3.obſeru.2.* ineptiſſimè. H.c ... latiore culpa. *verſ.Nam & ſi quis.* nam ad eum modum, quẽ homin... ſiderat diligens eſt. *j.eod.* quod latioris culpæ definitio eſt. Quemad... culpæ ſpeciem poſſis dicere, hanc vocem tantùm, ſine conſequentia... is facit, qui pro latiore culpa leuiorem hic ſubſtituit. Veteres inter... Culparum ſpecies conſtituunt, latiſſimam, latiorem, latam, leuem, leui... Zaſius reprehendit. ſi quidem maius & minus non conſtituunt ... Oldendorpius leuem & leuiorem. Corraſius leuem, leuiorem, ... admittit.
a Hanc negatiuam, ſiue relinquas, ſiue expungas, ...ntius eſt. ... duobus iudiciis deprehendi. Primò, ſi quis non ad eum modum ... homines: altero, ſi quis non eodem modo in re aliena, ... tur. *vt infrà eodem,* ea dolo proxima eſt. Leuis eſt, quoties ea... quam in ſuis rebus diligentiam & fidem præſtat, non tamen eam ... ſpectiores homines & diligentiſſimi adhibent. & vt paucis dicam ... ſueta in rebus ſuis & alienis negligentia. *lege 22.§. tertio, infra ad Treb...* ta, eſt in ſuis diligentia, in alienis negligentia. Leuiſſima ... peritia, non affectata. Similis eſt quæ ratione ætatis, ſexus, ... excuſatur.

in deposito præstat, fraude non [a] caret. nec [b] enim salua fide minorem iis, quàm suis rebus, diligentiam præstabit.

De seruo deponente apud sequestrem.

33. *Labeo* libro sexto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

SEruus [c] tuus pecuniam cum Attio in [d] sequestre deposuit apud Mæuium ea condicione, *vt ea tibi redderetur, si tuam esse probasses. si minus, vt Attio redderetur.* posse dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est ad [e] exhibēdum: & exhibitam vindicare. quia seruus in deponendo, tuum ius deterius [f] facere non potuisset.

De deposito non gratis reddito.

34. *Idem* libro 2. Pithanon.

POtes agere depositi cum eo, qui [g] tibi non [h] aliter, quā nummis à te acceptis, depositum reddere voluerit: quamuis sine mora, & incorruptum reddiderit.

a Fraude caret. *Hot. 5. obseru.* & hic alterū quoque erratum est, adfirmatione substituta hunc locum legere. cùm disertim hoc velit Iurisconsultus, Eum qui non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens sit, fraude non carere. Generalis hæc sententia est, à qua hunc casum illicò Iurisconsultus excipit, nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstat. Vides, quisquis hæc lecturus es lector, apertā Iurisconsulti sententiam esse, fraude non carere, qui non ad eum modū diligens sit quem hominum natura desiderat: & tamen fraudem in aliena re & deposito excusari, si quis ad suum modum curam in deposito custodiendo præstet, hoc est, si non minorem in deposito quàm in suis rebus diligentiam præstitit, *vt hic.* sed hæc satis.

b Qui in deposito non præstat eam diligentiā, quàm in suis rebus dolum cōmittit. *Synopsis Basilic. 13. Tit. 2. c. 32. 3. Harmenop. 9. §. 14.*

c Deposita apud sequestrum per seruum potest ipse serui dominus petere.

d In sequestre, est apud sequestrum.

e *l. 38. ff. de peculio.*

f *v. l. 27. ff. ad Velleianum. l. 122. §. 1. j. de verb. oblig. l. 175. j. de reg. iur.*

g Depositi tenetur, qui pecuniam accepit vt depositum redderet.

h *l. 2. §. 1. ff. de condict. ob turpem.*

LIBER SEPTIMVSDECIMVS.

MANDATI [a], VEL CONTRA.

De consensu. 1. *De nuntio, & epistola.* 2. *De verbis mandati.* 3. *De die & conditione.* 4. *De gratuito & mercede.*

Paulus lib. 32. ad Edictum.

OBLIGATIO mandanti cōsensu [b] contrahentium consistit.

1 ¶ Ideò [c] per nuntium quoque, vel per epistolam mandatum suscipi potest.

2 ¶ Item siue *rogo* [d], siue *volo*, siue *mando*, siue alio [e] quocumque verbo [f] scripserit: mandati [g] actio est.

3 ¶ Item mandatum & in [h] diem differri, & sub conditione contrahi potest.

4 ¶ Mandatum [i], nisi gratuitum †, nullum est. nam [k] originem [l] ex officio, atque amicitia [m] trahit. contrarium ergo est officio [n] merces. interueniente [o] enim [p] pecunia, res ad locationem [q] & conductionem potiùs respicit.

Cuius causa mandatum contrahitur.

2. *Gaius* libro 2. Rerum quotidianarum siue aureorum.

MAndatum inter nos contrahitur: siue mea tantùm gratia tibi mandem: siue alia tantùm: siue mea, & aliena: siue mea, & tua: siue tua, & aliena. quòd si tua tātùm gratia tibi mandem: superuacuum est mandatum: & ob id nulla [r] ex eo obligatio nascitur.

1 ¶ Mea tantùm gratia interuenit mandatum: veluti, si tibi mandem, vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emeres, vel vt pro me fideiubeas.

2 ¶ Aliena tantùm: veluti, si tibi mandem, vt Titij negotia gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo fideiubeas. 3 ¶ Mea, & aliena: veluti, si tibi mandem, vt mea, & Titij negotia gereres: vel vt mihi, & Titio [s] fundum emeres: vel vt pro me, & Titio fideiubeas.

4 ¶ Tua, & mea: veluti, si mandem tibi, vt sub vsuris crederes ei, qui in rem mutuaretur.

5 ¶ Tua & aliena: veluti, si [t] tibi [u] mādem, vt Titio sub vsuris crederes. quòd si, vt sine vsuris crederes. aliena tantùm gratia interuenit mandatum.

6 ¶ Tua autem gratia interuenit mandatum: veluti, si mandem tibi, vt pecunias tuas potiùs in emptiones prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt fœneres potiùs, quam in emptiones prædiorum colloces. cuius generis mandatum, magis consilium est, quàm mandatū: & ob id non est [t] obligatorium: quia nemo ex consilio [u] obligatur, etiam si non expediat ei, cui dabatur. quia liberū est cuique, apud se explorare, an expediat sibi consilium.

Si melior, vel deterior fiat causa mandantis. 1. *De re empta pluris.*

3. *Paulus* libro 32. ad Edictum.

PRæterea in [x] causa mandati etiam illud vertitur: vt interim nec [y] melior causa mandātis fieri possit, interdū melior [z], deterior verò numquam.

1 ¶ Et quidem si mandaui tibi, vt aliquam rem mihi emeres, nec [a] de pretio quidquam statui, túque emisti: vtrimque actio nascitur.

2 ¶ Quòd si pretium statui, túque pluris emisti: quidam [b] negauerunt †, te mandati habere actionem: etiam si paratus esses, id, quòd excedit, remittere. námque iniquū [c] est [d], non esse mihi cum illo actionem, si nolit: illi [e] verò, si velit, mecum esse.

4. *Gaius* libro 2. Rerum quotidianarum, vel aureorum.

SEd Proculus rectè eum, vsque ad pretium statutum [f], acturum existimat. quæ sententia sanè benignior est.

De finibus mandati custodiendis. 1. *De mandato non impleto.* 2. *De emptore alius rei.* 3. *De re minoris vendita.* 5. *De re minoris empta: vel tantidem, vel aliud accederet.*

5. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

DIligenter [g] igitur fines [h] mandati custodiendi [i] sunt. nā qui excessit, aliud [k] quid facere videtur.

1 ¶ Et si susceptum non [l] impleuerit, tenetur.

2 ¶ Itaque si mandauero tibi, vt domum Seianā [m] centum emeres, túque Titianam emeris longè maioris pre-

a 4. *Cod. 35. 3. Instit. 27. Paulus 2. sent. 15.* Vide elegantem locū de mandato apud Ciceronem *pro Roscio Amerino.*

b *Inst. de obliga. ex contractu:* vel patiētia. *l. 6. §. 2. j.* i. e. τῆς περὶ συμφωνίας ἀγωγῆς ἐστι. est ex earum actionum numero quæ consensu contrahūtur. *Synopsis Basil. 14. Tit. 1. c. 1.*

c Per nuntium & epistolam suscipere & contrahere possumus, quæcunq; solo consensu possunt cōtrahi. *adde l. 2. §. 2. j. de oblig.*

d Mandatum vno rogante, altero recipiēte perficitur. Hæc duo verba, *Rogo & Recipio.* citra stipulationē perficiunt mandatū. *adde l. quidam. j. de heredib. inst. l. 1. §. exceptio. j. quarum rerum actio non detur in l. si negotium. l. si serui mei. ff. de negotijs.* Virgilius. Idem orans mandata dabat. Nam & *mando*, verbū est precarium. Mādam libero homini: imperam villico aut seruo. *Cic. 1. de Oratore. Cuiac. C. eod.*

e Mādat qui rogat, imperat qui velle se ait.

f modò non sit rei inhonestæ. *l. 6. §. 3. j. eod.* Notādum est interea per verba commendatoria, exhortatoria, consilij, non contrahi mandatum. *l. 12. §. 12. j. eod. l. fi. C. quod cum eo qui.* Idem tradunt esse interpretes, in literis credentiæ generalibus, quæ propter earum generalitatem & obscuritatem, non obligānt. *Bart. ad l. 24. j. de fideiussorib.* nisi periculo suo, literas deferenti, scribens credi voluerit: nisi generalitas literarum quibusdam circumstantiis ad speciem aliquam restringatur: veluti, si institor literas credentiæ deferat, qui scripsit, præsumitur mandasse facultatem in ea merce negotiandi.

g Mandandi verba, libera.

h Mandare in diem & sub conditione possumus: mandatum, diem & conditionem recipit. *adde §. 12. Inst. eod. Synopsis eod. c. 1.*

i Commodatum eadem ratione gratuitum. *Theophil. §. 2. Institut. quibus modis res contrah.*

† nam si datur pecunia, locatio: si res alia, contractus erit nominatus, *do vt facias.* excipe tamen quòd remunerandi gratia datur. *l. 6. j. eod.*

k Gratuita dicimus, quæ originem ex officio & amicitia contrahunt. Proinde quod quis ex officio & amicitia fecerit, eius nomine mercedem iure non postulabit.

l Ex origine cuiusque rei, naturas rerum metimur.

m Amicitia factum non videtur quod fit mercede interposita.

n Officio contraria est merces.

o Gratuitum non est, cùm pecunia interuenit.

p Mandatum gratuitum esse oportet. Nam interueniente pecunia locatio est. *Synopsis eodem c. 1.*

q Locatio & cōductio propriè fit intercedente pecunia & mercede.

r ex contractu obligatio: ex obligatione actio nascitur. *l. 42. §. 2. ff. de procurat.*

s hoc casu mandati, in mandatarium negotiorum gestorū, in Titium erit actio. *l. 14. C. de negot.*

t nisi aliàs non contracturo cōsilium dederis. *l. 6. §. 5. j. eod.* Quid si contracturus eras? adhuc teneberis, si fraudulēter in eo cōsilio sis versatus. Fraus adhibetur, si lucri captandi causa consilium dedisti. *l. 8. ff. de dolo.* Citra fraudem. *l. 47. j. de regul. iuris.* aút cautionē de damno præstitam, non teneris, quò refer *l. 6. §. 5. l. 32. j. eod.* Quid in delictis? vtroque modo, qui consuluit, tenetur damnum passo. Nam siue cōsultor, non aliàs cōmissurus erat delictum, teneris, quod ex bono malum: si facturus erat, ex malo deteriorē facias. *l. 1. §. 3. ff. de seruo.* consultori tamen non tenetur, quia liberum habuit non parere.

u ¶ Consilio nudo ac non fraudulento nemo obligatur. *adde l. 47. j. de reg. iuris. c. 62. de reg. in 6.*

x Mandatarius interdū meliorem facit conditionem mandātis: deteriorē verò nunquā. *Synopsis eod. c. 3.* parem & meliorē facere potest, at non deteriorē.

y Mandatum emendi habens, nullo pretio sibi cōstituto à mādatore, etiamsi pluris emerit, mandantem obligat, *vt hic.* Certo pretio adiecto, emendi mandatum habens, quâ pluris emerit, eà mandantē non obligat, sed ad pretium vsque constitutum tantùm: nam eatenus obligat. *§. proximo & l. sequenti.*

z Mandati meliorem causam non facit, qui id præcisè præstat quod rogatus sit, qui fines mandati non egreditur. *l. 5. j. eod.*

a *l. 5. §. 5. j. eodem.*

b Sabinus & Cassius. *§. 8. Instit. eod.*

† hoc emendatur. *l. 4. j. eod.*

c Est enim mandati actio ex æquo & bona fide. *v. l. 5. j. de obligat.*

d claudicaret enim contractus. *l. 21. §. pen. ff. de arbit.* Certo tamen casu claudicat mandati actio. *l. eo tempore, in fin. ff. de peculio.*

e *vide ff. quod quisque iuris.*

f id est, si remittat mandatori superfluum statuti pretij. *l. 5. in fi. j. eodem.* Eadem ratione dabimus vtilem actionem mandatori ad rem recipiendam, qui ratum habet quod excedit. i. qui integrum pretium reddere paratus est inuito altero. *Cuiac. 12. obseruat. 34.*

g Mandati fines custodiri oportet, *vt hic* nisi actus sint inter se coherētes, & alij ab aliis quasi dependentes: tunc enim si vnum mandatum, alterum quoque mandatum intelligitur. *l. qui procuratorem. ff. de procuratorib.* Idem est si procurator præsente domino & tacente mandatum excedit. vide Socinum *regula 252.*

h Finis, hic forma est. *l. 41. j. eod.* hinc illa lex mādatario datur in Tragœdia Sophoclis, ἕρπε καὶ φύλασσε πρῶτα μὲν μόνον, τὸ μὴ πιθυμεῖν πομπὸς ὢν περισσὰ δρᾶν.

i *l. 10. §. 9. j. eodem.*

k Mandati fines non implet, qui aliud facit. Formæ omissio vitiat.

l *l. 6. §. 1. l. 8. §. 4. l. 22. in fi. l. 27. §. 2. j. eod. l. 5. l. 11. C. eod. §. 11. Inst. eod. l. 17. §. 3. ff. cōmodati.*

m Aliud emitur re vel quantitate. Mandatum denique non seruat, qui vel aliud vel non eadem quantitate emit, qua rogatus est emere.

a Mandatum vendendi habens, conſtituto pretio minoris vendere non poteſt, *vt hîc, & §. ſequente.*
b certo pretio iuſſus rem diſtrahere, ſi minoris vendiderit, mandati iudicio, pretij ſummam poterit integrare: venditionem diſſolui non placuit. *Paulus 2. ſentent. 15. §. vltimo.*

tij, centum tamen, aut etiam minoris: non videris impleſſe mandatum.

3 ¶ Item ſi mandauero tibi, vt fundum meum cẽtum venderes [a], túque eum nonaginta vendideris, & petam fundum: nõ obſtabit mihi exceptio[b]: niſi & reliquum mihi, quod deeſt mandatu meo, præſtes: & indemnem [c] me per omnia conſerues.

4 ¶ Seruo quoque dominus ſi præceperit, certa ſumma rem vendere: ille minoris vendiderit: ſimiliter vindicare eam dominus poteſt: nec vlla exceptione ſummoueri, niſi indemnitas ei præſtetur.

5 ¶ Melior[d] autem cauſa mãdantis fieri poteſt: ſi, cum tibi mandaſſem, vt Stichum decem emeres: tu eum minoris emeris: vel tantidem, vt aliud quicquam ſeruo accederet. vtroque enim caſu aut non[e] vltra pretium, aut intra pretium feciſti.

De honorario. 1. De negotiis gerendis. 2. De tacito conſenſu. 3. De re turpi. 4. De eo quod intereſt. 6. De mandato generali, vel ſpeciali. 7. De eo qui mercede pacta, vel accepta fideiubet. De redemptore litis.

6. *Vlpianus* libro 31. ad Edictum.

SI remunerandi gratia honor [f] interuenit, erit mandati actio.

1 ¶ Si cui fuerit mandatum, vt[g] negotia adminiſtraret: hac actione erit conueniendus, nec rectè negotiorum geſtorum cum eo agetur, nec enim ideo eſt obligatus, quod negotia geſſit: verùm idcirco, quod mãdatum ſuſceperit. denique tenetur, etſi non geſſiſſet.

2 ¶ Si paſſus ſim [h], aliquem pro me fideiubere, vel aliàs interuenire: mandati teneor. & niſi pro inuito [i] quis interceſſerit, aut donandi animo, aut negotium gerens: erit mandati actio.

3 ¶ Rei turpis[k] nullum mandatum eſt: & ideo hac actione non agetur.

4 ¶ Si tibi mandauero, quod mea[l] non intererat[m]: veluti, vt pro Seio interuenias, vel vt Titio credas, erit[n] mihi tecum mandati[o] actio, vt Celſus libro ſeptimo digeſtorum ſcribit: & ego tibi ſum obligatus.

5 ¶ Planè ſi tibi mandauero, quod tua intererat. nulla erit mandati actio: niſi [p] mea quoque interfuit: aut ſi non eſſes facturus, niſi ego mandaſſem [q], & ſi mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

6 ¶ Apud Iulianum libro tertio decimo digeſtorum quæritur: Si dominus iuſſerit, procuratorẽ ſuum certam pecuniam ſumere[r], & fœnerare periculo ſuo: ita vt certas vſuras domino penderet "dumtaxat:" ſi pluris fœnerare potuiſſet, ipſe lucraretur: in creditam[ſ] pecuniam videtur (inquit) accepiſſe. planè [t], ſi omnium negotiorum erat ei adminiſtratio mandata, mandati quoque eum teneri: quẽadmodum ſolet mandati teneri "debitor," qui[u] creditoris ſui negotia geſſit.

7 ¶ Marius Paulus quidam fideiuſſerat pro Daphnide, mercedem pactus ob ſuam fideiuſſionem: & ſub nomine alterius ex[x] euentu litis cauerat, ſibi certam quantitatem dari. hic à Claudio Saturnino prætore maiores fructus inferre iuſſus erat: "&" aduocationibus [y] ei idem Saturninus interdixerat. videbatur autem mihi[z] iudicatũ ſolui fideiuſſiſſe: &, quaſi redemptor litis extitiſſet, velle à Daphnide mandati iudicio conſequi, quod erat condemnatus. ſed rectiſſimè Diui fratres reſcripſerũt, * nullam [a] actionem eum propter ſuam calliditatem habere: quia mercede pacta acceſſerat ad talem redemptionem. Marcellus autem ſic loquitur de eo, qui pecunia accepta ſpopondit: vt, ſi quidem 'hoc' actum eſt, vt ſuo periculo ſpõderet: nulla actione agat: ſin verò non hoc actum eſt, vtilis[b] ei potiùs actio competat: quæ ſententia vtilitati rerum conſentanea eſt.

De ſalario procuratoris.

7. *Papinianus* libro tertio Reſponſorum.

SAlarium [c] procuratori conſtitutum ſi extra ordinem peti cœperit: conſiderandũ erit: an laborem dominus remunerare voluerit [d], atque ideo fidem adhiberi placitis[e] oporteat: an euentum[f] litium, maioris pecuniæ præmio, contra[g] bonos mores procurator redemerit.

De procuratore non reddente inſtrumenta. 1. De colluſione procuratoris. 2. De executione litis. 3. Si procurator procuratorem faciat. 4. Si tutor contutori mandauerit. 5. De mandato bona fide ſeruientis, vt redimatur, & manumittatur. 6. De eo quod intereſt. 7. Si fideiuſſores ex ſubſtantia debitoris ſoluerunt. 8. Vel condemnati non appellarunt. 9. Quid eſt reſtituendum. 10. De emptione ſerui.

8. *Vlpianus* lib. 31. ad Edictum.

SI procuratorem dedero, nec[h] inſtrumenta[i] mihi cauſę reddat: qua actione mihi teneatur? & Labeo putat, mãdati eum teneri: nec eſſe probabilem ſententiam exiſtimantium, ex hac cauſa agi poſſe depoſiti. vniuſcuiuſque enim contractus initium[k] ſpectandum, & cauſam.

1 ¶ Sed [l] & ſi per colluſium [m] procuratoris abſolutus ſit aduerſarius: mandati eum teneri. ſed ſi ſoluendo nõ ſit: tunc de dolo [n] actionem aduerſus eum, qui per colluſionem[o] abſolutus ſit, dandam ait.

2 ¶ Sed & de lite[p], quam ſuſcepit[q] exſequendam, mãdati eum teneri conſtat. 3 ¶ Si quis mandauerit alicui gerenda negotia eius [r], qui ipſe ſibi mandauerat: habebit mandati actionem, quia & ipſe tenetur [ſ]. tenetur autem, quia agere poteſt. quanquam enim vulgò dicatur, procuratorem ante[t] litem conteſtatam facere procuratorẽ non poſſe: tamen mandati actio eſt. ad[u] agendum enim dumtaxat hoc facere non poteſt. 4 ¶ Si tutores mandauerint contutori[x] ſuo mancipium emendum pupillo, & ille non emerit: an ſit mandati actio? & vtrùm tãtùm mãdati: an verò & tutelæ? & Iulianus diſtinguit: referre enim "ait" cuius generis ſeruum, tutores vni tutorum mandauerint, vt emeret. nam ſi ſuperuacuum ſeruum, vel etiam oneroſum: mandati actione tantum eum teneri: tutelæ non teneri. ſi verò neceſſarium ſeruum: tunc & tutelæ eum teneri, "non" ſolùm, ſed & cæteros. nam & ſi (non) mandaſſent, tenerentur tutelæ, cur ſeruum pupillo neceſſarium non comparauerunt. non ſunt igitur excuſati[y], quod contutori mandauerunt: quia emere debuerunt. planè habebunt nihilominus mandati actionem: quia mandato nõ eſt obtemperatum. Cõtra[z] quoque Iulianus ait, tutorem, qui emit, mãdati actionem habere aduerſus contutores ſuos.

5 ¶ Si liber homo, cùm bona fide ſeruiret, mandauerit Titio, vt redimeretur: & nummos [a] ex eo peculio dederit, quod ipſum ſequi, non apud bonæ fidei emptorem relinqui debuit. Titiúſque, pretio ſoluto, liberum illum manumiſerit: mox ingenuus pronũciatus eſt: habere eum mandati actionem: Iulianus ait, aduerſus eum, qui ſe redimendum mandauit: ſed hoc tantùm ineſſe mandanti iudicio, vt ſibi[b] actiones mandet, quas habet aduerſus eum, à quo comparauit. Planè ſi[c] eam pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei emptorem pertinẽte: nullæ ei (inquit Iulianus) mandari actiones poſſunt: quia[d] nullas habet, cùm [e] ei ſuos nummos emptor dederit, quinimo (inquit) ex vendito manebit obligatus. ſed & hæc actio inutilis eſt: quia quantum[f] fuerit conſecutus, tantum empti iudicio neceſſe habebit præſtare. 6 ¶ Mandati actio tunc competit cùm[g] cœpit intereſſe[h] eius, qui mandauit. cæterùm, ſi nihil intereſt, ceſſat mandati actio, & eatenus[i] competit, quatenus intereſt, Vtputa mandaui tibi, vt fundum emeres, ſi intererat mea emi, teneberis. cæterùm ſi eundem hũc fundum ego ipſe emi, vel alius mihi, neque intereſt aliquid: ceſſat mandati actio. Mandaui, vt negotia gereres. ſi nihil deperierit, quamuis nemo geſſerit, "nulla actio eſt." aut ſi alius idoneè geſſerit, ceſſat mandati actio. & in ſimilibus hoc idem erit probandum.

7 ¶ Si ignorantes[k] fideiuſſores debitorem ſoluiſſe, vel etiam acceptilatione, ſiue pacto liberatum, ex[l] ſubſtantia debitoris ſoluerunt: non tenebuntur mandati.

c Indemnitatis præſtatione ſatisfit aduerſario *vt hîc, & §. proximo.*
d Meliorẽ cauſam mandantis facit qui vel nõ vltra pretiũ, vel intra pretium facit.
e *vide l. 4. ſ. eodem.*
f i. ſalariũ. Honor ſeu remuneratio diſtinguitur à mercede.
g Ex mandato gerendi, nõ negotiorum, ſed mandati actio oritur.
h Qui patitur ꝑ ſe alium fideiubere vel interuenire, mandare videtur: mandati denique tenetur. Mandati actio fideiuſſori in reum principalem competit. *vid. l. 18. l. 40. l. 53. j. eod. §. 6. Inſtit. de fideiuſſoribus.*
i *l. 40. j. eod.*
k Turpis rei nullum mandatum eſt. *Synopſis Baſilicon 14. Titul. 1. c. 6. §. 3. l. 22. §. 6. §. 7. Inſt. eodem, l. 25. §. 2. j. de contr. empt.*
l *al.* quod mea intererat. Græci hunc locum ita reddunt, ſi tibi mandauero, vt pro alio aliquid agas, mandati actio inter te & me naſcitur, *vt hîc.* ſin pro te ſolùm, non tamen extra q̃ ſi facturus nõ fuiſſes niſi ego mandaſſem, vel ſi mea quoque interfuit. *Synopſis eod. d. §. 3.* Albericus ita, quod mea non intererat, nec tua, ſed tertij.
m principaliter ſcilicet. *Hot. 4. obſ. 32.*
n atqui mandati actio tunc cõpetit, cùm cœpit intereſſe mandantis. *l. 8. §. 6. j. eodem. vide Cuiacium 17. obſeruat. 29.*
o quàm credam ei cuius intereſt.
p Mandatũ cõualeſcit, cùm primùm intereſſe incipit.
q & cauiſſem damnum tibi præſtari. *vide l. 32. j. eodem.* aliàs non teneor: *vide quæ notaui ad l. 2. in fi. ſ. eodem.*
r *adde l. 10. §. 13. j. eodem.*
ſ id eſt, mutuam. *l. 2. ſ de rebus creditis.*
t i. hoc caſu, mandati: ſuperiore, ex mutuo tenebitur.
u *vide l. 38. in pr. ſ. de negot.*
x Pactum de quota litis non eſt obligatorium, *vt hîc, & l. 7. j. eod.* vt fideiubeas, obligatorium eſt, & actionem mandati parat.
y poteſt enim *l. 6. in fine, ſ. de poſtulando: l. 9. j. de pœnis.*
z mihi quaſi iudicatum ſolui fideiuſſiſſet, non quaſi redemptor litis extitiſſet. *Hot. 5. obſeruat. 9.*
a *vide l. 134. in fine j. de regulis iuris.*
b non mandati, quia merces interuenit. *l. 1. in fine, ſ. eodem.* ſed præſcriptis in factũ, *do vt fideiubeas. adde l. 19. §. 1. 2. j. de donationib. Bart.*
c ὀψώνιον, Salarium procuratori litis conſtitutum extra ordinem petitur, & conſiderat iudex an pro labore de eo conuenerit, tunc enim ſolui debet: non quia litis euentum multa pecuniaria procurator nefariè redemit. *Synopſis Baſilic.* [...] *cap. 7.*
d ¶ conſiderandum eſt etiam, certúmne fuerit, an incertum. *v. l. 17. Cod. eod. de proxeneticis: adde l. 56. §. 3. j. eodem. adde Cuiac. 16. obſ. 16.*
e Pacto etiam nudo ſalarium promiſſum debetur.

f *l. 6. in* [...] *eodem.*
g *l. 53.* [...]
h Pro[...] inſt. [...] tis non [...] mandat[...] tur [...] ſiti. Cur [...] ius contra[...] origo eſt [...] dato, [...] poſito.
i *vide l. 10.* [...] *dendo.*
k Initium [...] tractus [...] dum. [...] §. 4. j. [...] *de Sct.* [...] *diano.*
l Proc[...] colludens [...] aduerſa[...] dati co[...] poteſt [...] dium eius [...] colluſione [...] curatoris [...] lutus eſt.
m colluſione [...]
n *v. l. 7.* [...] *dolo.*
o Colluſio [...] rum, ter[...] nocet.
p Procura[...] qui litem [...] ptam non [...] quitur, te[...] mandati [...] hic vitia [...] ratorum [...] menta non [...] dere, coll[...] *vt ſ. eodem.* [...] ſuſceptam [...] exequi.
q *adde l.* [...] *ne, ſ. de nego.* *17. §. 2. ſ.* [...] *dati.*
r Proc[...] negotia [...] tuere ſuo [...] alium pro[...] torem pot[...] iudicia pro[...] tor, non p[...] niſi poſt li[...] conteſtata[...] *28. ſ. de neg.*
ſ *l. 14.* [...] res n[...] ſit p[...] liàs [...] datos [...] ſio re[...] *15. §.* [...] ſis.
t *l. 4. in fi.* [...] *appellat. l.* [...] *circa finem,* [...] *de procurat.*
u id eſt, pro[...] rator ad [...] conſtitutus.
x Procura[...] ſuum tutor[...] tutorem [...] facere po[...]
y Cur ita [...] *de titulum* [...] *cis, ſi tutor* [...] *ſerit.*
z Mandante [...] quid tutor[...] tutori, hinc inde inter mandantem mandatariũ naſcitur actio mandati, non tut[...]
a *l. 7. Cod. de act. empt.*
b Procurator actionem ſibi quæſitam occaſione mandati, mandanti cedere [...] tur *lege 45. j. eodem.*
c Quoties pecunia ſoluta pretij nomine non fit accipientis, & res tradita [...] tur, ceſſant hinc inde actiones.
d Nullum quod eſt cedi non poteſt.
e *l. 22. §. 8. in fin. j. eodem.*
f *§. vlt. j. eodem.*
g Imò etiam ſi non interſit. *v. l. 6. §. 4. ſ. eodem.*
h Mandati actio ei cuius intereſt datur: vbi nihil intereſt, ceſſat.
i Mandati actio quatenus intereſt datur.
k Fideiuſſori qui ignoranter ſoluit indebitum conſulitur, agendo & excipiendo [...] *hîc & §. 8. j. eod. l. 29. §. 2. j. eod.*
l Fideiuſſores bona debitoris principalis diſtrahere poſſunt, ne in cuſtodiam publicam coniiciantur. *Bart. & Caſtrenſis in Authent. ſi captiui 37. Cod. de Epiſcop.*

a Idque contra bonam fidem. *l.10.ʒ.in f. C.eod.* b *l.31.§.2.in f. ff. de negotiis l.17. Co. de procuratoribus.* c paupertas & inopia excusat à prouocatione, *vt hic:* à multa. *l.6.in f. ff. de officio præsid.* d *l.55.ʒ.eod.* e *l.5.§.2.ff.eo.*
f Dolum, pecunia accepta: *vt hic:* latentem culpam gratia arguit *ʒ.eod.*
g Procuratorem gratiam facere non posse hinc colligit Baldus.

k ea forma dicitur, qua fideicommissarius, legatarius, depositarius: alii legunt, *salarium fuit.* l ad voluptatem fecit *Holoand.*
m *v.l.3.§.4.ff.de in rem vers.* n Fideiussor mandati actionem habet, etiamsi, sciens omiserit exceptionem minus honestam, qua ipse vti potuit ex persona sua, reus non potuit. Mandati actionem non amittit, qui exceptionem inhonestam rei iudicio omisit: potest enim fideiussor inhonestã exceptionem omittere.

8 ¶Quod & ad actionem fideiussoris pertinet. & hoc ex rescripto Diuorum fratrũ intelligere licet. huius verba hæc sunt Catullo Iuliano. Si hi, qui pro te fideiusserãt, in maiorem quantitatem damnati, quam debiti ratio exigebat, scientes [a] & prudentes auxilium appellationis omiserunt: poteris, mandati agentibus his, æquitate iudicis tueri te. Igitur, si ignorauerunt, excusata ignorantia est. si scierunt, incumbebat eis necessitas [b] prouocandi. ceterùm dolo versati sunt, si non prouocauerunt. quid tamen, si paupertas eis non permisit? excusata est [c] eorum inopia. sed & si testato conuenerunt debitorem, vt, si ipse putaret, appellaret: puto rationem eis constare.

9 ¶Dolo autem facere videtur, qui id, quod potest restituere, non [d] restituit.

10 ¶Proinde si tibi mandaui, vt hominem emeres, túque emisti: teneberis mihi, vt restituas. sed & si dolo emere [e] neglexisti, (fortè enim, pecunia [f] accepta, alii cessisti, vt emeret) aut si lata culpa (fortè si gratia [g] ductus, passus es aliã emere) teneberis: Sed & si seruus, quem emisti, fugit: si quidem dolo tuo, teneberis: si dolus non interuenit, nec culpa, non [h] teneberis, nisi ad hoc, vt caueas: si in potestatem tuam peruenerit, te restituturum. Sed & si restituas, "&" tradere debes, & si cautum est de euictione: vel potes desiderare, vt tibi caueatur: puto sufficere, si mihi hac actione cedas, vt [i] procuratorem me in rem meã facias: nec amplius præstes, quàm consecuturus sis.

9. *Paulus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

DE tuo etiam facto [k] cauere debes.

De emptione fundi. 1. vel serui. 2. De fructibus. 3. De vsuris. 4. De mutuo. 5. De fideiussione. 6. De stipulatione. De dote. 7. De monitione & consilio. 8. De vsuris. 9. De fructibus & impensis. 11. De solutione. 12. De exceptione omissa à fideiussore. 13. Si creditor fideiussori acceptum ferat, aut donet, aut liberationem leget, aut eum heredem instituat.

10. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Edictum.

IDémque & in fundo, si fundum emit procurator. nihil enim [a] ampliùs, quàm bonam [l] fidem, [m] præstare eum oportet, qui procurat.

1 ¶Sed & si de sanitate serui procuratori cautum est, aut caueri potest, aut de ceteris vitiis: idem erit dicendũ: aut si culpa caueri non curauerit, condemnabitur.

2 ¶Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus [n] consecutus est: hos quoque officio iudicis præstare eum oportet. 3 ¶Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora vtique vsuras [o] mihi pendet [p]. Sed & si pecuniam meam fœnori dedit, vsurásque consecutus est: consequenter dicemus, debere eum præstare, quantumcũque emolumentũ sensit: siue ei mãdaui, siue non. quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat. Quòd si non exercuit pecuniam, sed ad vsus suos conuertit, in vsuras conuenietur, quæ [q] legitimo [r] modo in regionibus frequentantur. Denique Papinianus ait, etiamsi vsuras exegerit procurator, & in vsus suos cõuertit, vsuras [s] eum præstare debere.

4 ¶Si quis Titio mandauerit, vt ab actoribus suis mutuam [t] pecuniam acciperet: mandati eum non acturum, Papinianus libro tertio responsorum scribit: quia [u] de mutua pecunia eum habet obligatum: & ideo vsuras eum petere non posse, quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductæ non sunt.

5 ¶Idem Papinianus libro eodem refert fideiussori condemnato: qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mandauerat, vt pecuniam mutuam acciperet: vtilem actionem dandam, quasi [x] institoriam, quia & hic quasi præposuisse eum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur.

6 ¶Si cui mandauero, vt à Titio stipuletur: potero […]

h improuisus enim casus à mandatario nõ præstatur. *l.13. Cod.eod.*
i Cedens iura tenetur cessionarium procuratorem facere in rem suã. *adde l. quod si minor, ff. de minorib. l. planè ff. familiæ.*
k puta, quòd ante traditionẽ non obligaueris, non manumiseris, seruitutem non imposueris. *l.2.in pr. ʒ.de here.vend. facit l.6.ʒ.de adq. rer. dom. l. si quis à multis ff. de noxalib.*
l *l.59.§.1.ʒ.eo.*
m Procurator bonam fidé præstare debet.
n *§.9.ʒ.eod. l.13. §.1.ʒ.de vsuris.*
o Vsuræ actione mandati veniunt. Procurator vsuras præstat ex mora, *vt hic.* si pecuniam domini fœnori dedit. *ver. Sed etsi ʒ.eod.* si in vsus suos pecuniam vertit, *ver. quod si, ʒ.eod.*
p quæ sc. legitimo modo in regionibus frequẽtantur, *vt ʒ.eod.* eámque verborum hîc traiectionem notat Cuiacius 13.*obs.*15.
q vsuras legitimas præstat procurator, quibus casibus eas præstare mandanti cogitur.
r de vsurarum legitimo modo dixi *ad l.1. §.3.ʒ. de pignorib.*
s Centesimas, exemplo tutorum & curatorum & Duumuirorũ qui reip. negotia gesserunt: nam ab his procuratores vel gestores differre non sinit lex 38 *ff. de negotiis. Cuia. d. loco.* Porro quod de anatocismo hîc adfertur, nimis cõtrarium est. Dixi interim de anatocismo *ad l. 28. Cod. de vsuris.*
t *vt l.6. §.6. ff. eodem.*
u Mandati non agit, cui ex mutuo competit actio. Cur ita? Agendum ex eo contractu est qui præcipuè geritur, non ex alio, *facit l.8.in pr. ff. eod.* x *l.31. ff. de negot. l.19. ff. de Institor.* y Cedenda nobis actione, hoc est quę nobis cedenda est à procuratore, etiam abuti possumus. Proinde ipsi, aduersus eum qui actione quæsitam cedere debeat experiri licet, vel vt debitorem ipsum liberet, vel vt eum mihi vel alii deleget. z *l.45.ʒ.eod.*
a Dos mandati actione restituenda non matri, etsi numerauit, sed filiæ, quæ matri mandauit dotem stipulari. b Mandatum est conuentio, qua is qui quid rogatur, procuratoris animo, in se recipit gratuito daturum facturúmue *vt hic. & l.2.ʒ.de proxeneticis.* c *adde l.42. ff. de negotiis.* d Mandati non tenetur qui rogatus est consilium alteri impertiri. Si tamen dolo quid fecerit, doli tenebitur.
e Quid si maiores, quam testator rogauerit, vsuras tutores stipulati sunt, an eis lucro, an verò eorum pupillis cedet? *v.l.47.§.1.ʒ.de administ.tut.*
f vsuras, sortis creditæ voluntate domini, procurator non restituit, si sortem suo periculo credidit: hoc est, nisi consensu domini suo ac proprio periculo credidit: cur enim dominus vsuras ex ea pecunia exspectaret, quam suo periculo credi noluit? g Mandati iudicio continẽtur mutuæ præstationes, vt fructuum, ita sumptuum & impensarum.
h *§.2.ff.eod. l.59.§.1.ʒ.eod.*
l.12.§.9.ff.eodem.

[y] cum eo, cui mandaui, agere mandati, vt eum acceptò liberet, si hoc velim: vel, si malim, in hoc agam, vt eum [z] deleget mihi, vel "si" cui alij voluero. ¶Et Papinianus libro eodem scribit: si mater pro filia dotẽ dederit: eámque mãdante filia vel ilico stipulata sit, vel etiam postea: mandati [a] eam teneri: quamuis ipsa sit, quæ dotem dederit.

7 ¶Si quis ea, quæ procurator suus, & serui gerebant, ita demum rata esse mandauit, si interuentu Sempronij gesta essent, & malè pecunia credita sit: Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri, & est verum eum, qui non animo [b] procuratoris interuenit, sed affectionẽ amicalem [c] promisit in monendis procuratoribus, & actoribus, & in regendis consilio: mandati [d] non teneri: sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri.

8 ¶Si mandauero procuratori meo, vt Titio pecuniã meam credat, sine vsuris, ísque nõ sine vsuris crediderit [e]: an etiam vsuras mihi restituere debeat, videamus. & Labeo scribit, restituere eum oportere, etiam si hoc mãdauerim, vt gratuitam pecuniam daret. quamuis, si [f] periculo suo credidisset, cessaret (inquit Labeo) in vsuris actio mandati.

9 ¶Idem Labeo ait, & verum est, reputationes [g] quoque hoc iudicium admittere. & sicuti fructus [h] cogitur restituere is, qui procurat: ita sumptum [i], quem in fructus percipiendos fecit, deducere eũ oportet, sed & si ad vecturas suas, dum excurrit in prędia, sumptum fecit: puto hos quoque sumptus reputare eum oportere. nisi "si "salariarius [k] fuit: & hoc conuenit, vt sumptus de suo faceret ad hæc itinera, "hoc est de salario."

10 ¶Idem ait, si quid procurator citra mandatum in voluptatem [l] fecit, permittendum ei [m] auferre, quod sine damno domini fiat: nisi rationem sumptus istius dominus admittit.

11 ¶Fideiussores, & mandatores, etsi sine iudicio soluerint, habent actionem mandati.

12 ¶Generaliter Iulianus ait, si fideiussor [n] ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus vti non potuit: si [o] quidem minùs [p] honestam [q], habere eum mandati actionem: quod si eam, qua reus vti potuit, si sciens [r] id fecit, non habiturum mandati actionem: si modo habuit facultatem rei conueniendi, desiderandíque, vt ipse susciperet potiùs iudicium [s] vel suo, vel procuratorio nomine.

13 Si fideiussori donationis [t] causa [u] acceptum factum sit à creditore: puto si fideiussorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem. Multo [x] magis, si mortis causa accepto tulisset creditor: vel si eam [y] liberationem legauit.

11. *Pomponius* libro tertio ex Plautio.

SI ei, cui damnatus ex causa fideiussoria fueram, heres postea extitero: habebo mandati [z] actionem.

1. Si fideiussori & filiofam. vel seruo donaturus, pro eo soluit. 3. De seruo. 4. vel filiofamil. fideiussore. 5. Si filiofam. mandetur vt soluat. 7. Cui datur actio contraria. 8. Si patronus, prædium emens, & partem pretij soluens, iusserit liberto reliquum soluturo, tradi: ísque reliquum soluerit, deinde patrono prædium vendenti consenserit: 9. De sumptibus à mandatario factis, & de vsuris. 10. De pecunia data, vt creditori soluatur. 11. De mandato adolescentis luxuriosi. 12. De epistola commendatoria. 13. De eo qui pro filiofamil. mutuante fideiussit. 14 De mandato post pecuniam creditam. 15. De mandato tutoris. 16. De reuocatione mandati. 17. De monumento faciendo.

12. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Edictum.

SI verò [a] non [b] remunerandi causa, sed principaliter donando [c], fideiussori remisit actionem: mãdati [d] eum non acturum [e].

o Quæ sit minus honesta exceptio, hîc quæritur. Potest sumi exemplũ de exceptione ex edicto, quod quisque iuris, quam Græci vocãt exceptionem stellionatus, videlicet cùm is qui decoxit creditoribus, impetratis nouis tabulis, agit cũ debitoribus suis. Repellitur enim exceptione stellionatus: quia vt stellionatus est in creditore, qui nõ numeratam pecuniam, vel numeratã iterũ accipit, etiamsi ex sententia iudicis ei soluatur, *l.29. in fi. ʒ. eod.* ita & in debitore qui decoquit creditoribus, licèt legis beneficio, id est nouarum tabularum, ei debitum remittatur. *l. bona fides, ʒ. de act. empt.* Decoctor autẽ aduersus decoctorem hac exceptione nõ vtitur, quia absurdum est, vitiũ in quo ipse sit, obiicere ipsum alteri, cętera vide apud Cuiacium. 11. *obseruat.* 40
p Quid si honestã omisit? mandati quoque exceptioné habebit vt ἐξ ἀντιδιαστολῆς hîc colligitur: (vt si omisit exceptioné pacti in suam personam concepti vel intercessionis, vel téporis, qua reus vti non potuit) quod ita procedit, nisi reo cauere velit de indénitate. *l.29. in fi. ʒ. eod. l. penult. ff. ad Vellei:* quæ cautio non desideratur ab eo qui exceptioné inhonesté omisit. *Cuiac. ibid.*
q Cur licet ei minus honestã mittere? Excusatus est pudor eius, qui minus […] honesta exceptioné vti noluit *l.48.ʒ.eod.*
r *l.29.ʒ.eodem.*
s vide *l.1.in fi.ʒ.de eo qui pro tutore.*
t Mandati actione aduersus reum principalem fideiussor experiri potest, cui creditor remunerandi animo, debitum rei principalis inter viuos, vel mortis causa donationi accepto tulit, vel liberationem legauit. *vt hic.* Secus si simpliciter ei donauit. *l.12.ʒ.eod.*
u *l.9.l.10.l.11.ʒ.pro socio facit l.19.§.1.ʒ de donat.*
x Remunerandi causa præsumitur fieri mortis causa donatio & legatum
y *al.* ei. z imò, ex stipulatu, non mandati. *l.21.in fin.ʒ.de fideiuss.*
a verò, particula aduersatiua.
b Remunerationis & donationis simplicis differétia. Qui principaliter donat, citra obligationem vllam nouum beneficium refert: qui remuneratur, donat, sed prouocatus.
c *sub.* inter viuos.
d imò: si creditori fideiussoris acceptum tulero, fideiussor ex mandato agere poterit. *l.26.§.3.ff.eod.*
e Cur ita? ei nihil abest: creditori nihil adest. Remissæ actionis ea conditio est.

a *sub.*inter viuos. b Soluit creditori fideiussor,qui per alium soluit.i.solutione vtroque modo facta, mandati actio est fideiussori in reum princ i palem. c Cur non acturi? patri vel domino donatũ noluit,qui soluit. Qui fingitur filio vel seruo donare,patri vel domino donare non intelligitur,fictionis fictio non est. *l.cum post,§.gener.ℸ.de iure dotium.* d mandati agit dominus ex solutione serui fideiussoris.

e & cõdemnatus sit pater.
f Mandati pater agit, siue ipse, siue eius filius fideiussoria ex causa soluerit.
g quæ vtilis dicitur *l.46.ℸ.de he re..b.instit*
h *vide quæ scripsi ad l.78.ℸ. de v..b..oblgat.*
i Mandatum filiofamiliãs factum,pater exequi potest, filio ipso emancipato:qua in specie patri negotiorũ, non mandati,actio competit.
k Mandati contrario iudicio experiũtur procuratores,siue omnium rerum, siue vnius rei procuratores sint.
l rerum consideratione duæ sunt mãdati species, generalis, & specialis, vt hîc: consensu inspecto, tres,*l.1.in pr.& §.1.ꞩ.eo.* puta, si quis vel mandet,vel non prohibeat, vel ratum habeat.*l.60.ℸ.de reg.iur.* Personarum verò cõtemplatione,quinque.*vt l.2.ꞩ.eod Inst.eo. in prine.*
m Bes octo vnciæ.*§ hereditas.Inst. de hered:b instit.*
n & ita donari: *vt l.8.Cod.de reuoc.donat.*
o idest tertiam partem.
p vnus actus donationis facit aliam donationem præsumi. *Bartol.*
q mea pecunia. *Paul.2.sent.15.§ 2.adde l.10.§.9 ꞩ.eod.*
r Mandati actione pretium, *vt ꞩ.eod.* impensas, *vt hîc,* sumptus *vers.similique* vsuras consequimur*vers,Nec tãtum.*
s *l.10.l.27.§.4.l.56.inf.ℸ.e.l.11.in fi.l.14.l.20. Cod.eod.*
t *Paulus ibid.*
u *l.1.Cod.eod.*
x vsuras mandati iudicio procurator consequitur, etiamsi in soluendo moram dominus ipse non admiserit,verbi gratia, procurator exegit sortem à debitore suo,ex qua sorte vberrimas vsuras consequebatur. eas pecunia accepta,mandantis creditori soluit,eáque solutione mandantem liberauit:*vt hîc.*Item procurator mutuum accepit grauibus vsuris,& ex ea pecunia mãdantem qui vsuras alteri debuit liberauit:*vers.aut si ipse.*his casibus vsuras procurator consequetur.Quid si solutione, à multis vsuris mandantem liberauit?etiam vsuras,si quæ ipsi abfuerint, consequetur,*vers.sed etsi.*Quid si procurator maioribus vsuris pecuniá accepit,& minoribus vsuris mandantem liberauit?& hoc quoque casũ vsuras procurator consequetur,cum vt fidem suã liberaret,seu vt munus mandati susceptum exequeretur,eas solutiones fecerit.*vers. vel si minoribus.*
y Fidem suam liberare procurator periculo mandantis debet.
z *adde l.si tibi ℸ.de donat.* a vsuras mandanti præstat etiam procurator:vt si pecuniam acceptam à mandante vt vsuras creditori mandantis solueret,non soluit. b actio mandati, *l.17.de solut.* c An in alio,quàm adolescente, aliud est? sic videtur.nam etsi meretrix turpiter viuit, non est tamen exclusa donationib.*l.5.ℸ.de donat.*commerciis & contractib.*v.l.4.§.3:ꞩ.de cond.ob turp.* præsertim cum patrefamilias.*arg.l.3.§.6.ꞩ.de in rem vers.*excipe casum legis 11.*ℸ.de impensis.*
d Mandati non agit,quæ fideiubet ex inhonesta causa.
e Luxurioso quod creditur,perdituro creditur.

1 ¶Marcellus autem fatetur,si quis donaturus [a] fideiussori, pro [b] eo soluerit creditori, habere fideiussorem mandati actionem.

2 ¶Planè inquit:si filiusfamilias, vel seruus fuit fideiussor:& pro his soluero donaturus eis, mandati patrem, vel dominum non [c] acturos,hoc ideo:quia non patri donatum voluit,qui soluit.

3 ¶Planè si [d] seruus fideiussor soluerit, dominũ mandati acturum.

4 ¶Idem Marcellus ibidem ait:si filiusfamilias non iussu patris fideiusserit [e], cessat mandati actio,si nihil sit in peculio:quòd si iussu, vel ex peculio solutum est,: multo magis habet pater mandati.

5 ¶Si filiofamilias mãdaui,vt pro me solueret:patrem, siue ipse soluerit,siue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait,quod habet rationem. nihil [f] enim mea interest,quis soluat.

6 ¶Si filiofamilias mandauero,vt pro me solueret:& emancipatus soluat:verũ est in [g] factum actioné filio [h] dãdam:patrem [i] autem, post emancipationem soluentem, negotiorum gestorum actionem habere.

7 ¶Contrario [k] iudicio experiuntur,qui mandatũ susceperunt.vtputa qui rerum, vel [l] rei vnius procurationẽ susceperunt. 8 ¶ Inde Papinianus quærit: si patronus prædium,quod emerat,pro quo pretij bessem [m] exsoluerat,iusserit liberto suo tradi [n], vt ille residuum [o] pretij redderet:deinde,reddito pretio, vẽdẽti fundum patrono libertus consenserit: trientis pretium an libertus possit repetere.& ait:si mandatum suscepit initio libertus,nõ donatum accepit:contrario iudicio posse eum pretiũ repetere,quod,deductis mercedibus,quas medio tempore percepit,superest.quòd si donationem patronus in libertum contulit,videri [p] & postea libertũ patrono donasse.

9 ¶ Si mihi mandaueris, vt rem tibi aliquam emam: egóque emero meo pretio [q]: habebo mandati actionem de pretio recuperando.sed & si tuo pretio, impendero [r] tamen aliquid bona fide ad emptionem rei:erit contraria mandati actio:aut si rem emptam nolis recipere. Simili modo,& si quid aliud mandaueris, & in id sumptum fecero. Nec tantùm id [s] quod impendi,verùm [t] vsuras [u] quoque consequar.vsuras [x] autem non tantùm ex mora esse admittendas:verùm iudicem æstimare debere,si exegit à debitore suo quis & soluit,cùm vberrimas vsuras consequeretur:(æquissimum enim erit, rationem eius rei haberi)aut si ipse mutuatus grauibus vsuris,soluit. Sed & si reum vsuris non releuauit, ipsi autem & vsuræ absunt: vel si minoribus releuauit, ipse autem maioribus fœnus accepit,vt fidem [y] suam liberaret:non dubito, debere eũ mandati iudicio & vsuras consequi.&(vt est cõstitutum) totum hoc ex æquo & bono iudex arbitrabitur.

10 ¶Dedi [z] tibi pecuniam,vt creditori meo exsoluas: non fecisti.præstabis mihi [a] vsuras [b]:quo casu & à me creditor pecuniam debitam cum vsuris recepturus sit,& ita Imperator Seuerus Hadriano Demonstrati rescripsit.

11 ¶ Si adolescens [c] luxuriosus mandet tibi,*vt* [d] *pro meretrice fideiubeas:*idque tu, sciens mandatum, susceperis: non habebis mãdati actionem,quia simile est.quasi [e] perdituro pecuniam sciens credideris.Sed & si vlterius directo mandauerit tibi, *vt meretrici pecuniam credas*: non [f] obligabitur mandati:quasi aduersus bonam fidem mandatum sit. 12 ¶ Cùm quidam talem epistolam [g] scripsisset amico suo,*rogo te,commendatum* [h] *habeas Sextilium Crescentem amicum meum:*non obligabitur [i] mandati. quia [k] commendandi magis [l] hominis,quàm mandandi [m] causa,scripta est. 13 ¶ Si quis mandauerit filiofamilias credendam pecuniam,non [n] contra senatusconsultum accipiẽti, sed ex ea causa,ex qua de peculio, vel de in rem verso, vel quod iussu pater teneretur: erit licitum mandatum.

f *l.24.§.4.ꞩ.de minorib.* g Mandati non obligatur,qui mandat…
h Epistola commendatoria scribentem non obligat.
i *l.vlt.Cod.quod cum eo.* k Commendatoria verba non obligant.
l verbum *commendandi,*cum ad personam refertur, obligationem … *vt hic.*secus si ad rem.tunc enim deponere significat. *l.24.in princ.ꞩ.* …

Hoc amplius dico:si,cùm dubitarem,vtrùm contra senatusconsultum acciperet,an non:nec essem daturus contra senatusconsultum accipienti, intercesserit, qui diceret, non accipere [o] contra senatusconsultum, *& periculo meo crede.*dicat,*bene* [p] *credis:*arbitror, locum esse mandato. & mandati eum teneri.

14 ¶Si post creditam pecuniam mandauero creditori credendam:nullum [r] esse mandatum, rectissimè Papinianus ait:planè si:*vt expectares,nec* [s] *vrgeres debitorem ad solutionem:*mandauero tibi,vt ei des interuallum, periculóque meo pecuniam fore dicam:verum puto, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere.

15 ¶Idem ait,si tutor mandet,suscipi,vel probari nomen [t],quod fecerat:teneri eum mandati; scilicet quondam pupillo suo,vel curatori eius.

16 ¶Si mandauero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutauero [u]:an sit mandati actio vel mihi, vel heredi meo?& ait Marcellus, cessare mandati actionem: quia extinctum [x] est mandatum,finita voluntate. quòd si mandaueris exigendam, deinde prohibuisti,exactámque [y] recepisti:debitor liberabitur.

17 ¶Idem Marcellus scribit:Si,vt [z] post mortem sibi monumentum fieret, quis mandauit: heres eius poterit mandati agere [a].Illum verò,qui mãdatum suscepit,si tua pecunia fecit,puto agere mandati, si non ita ei mandatũ est,vt sua pecunia faceret monumentum.potuit enim agere etiam cum eo,qui mandauit,vt [b] sibi pecuniam daret ad faciendum.maximè [c] si iam quædam ad faciẽdum parauit.

De fundo heredib.emendo.

13. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

IDem est,& si mandaui tibi,vt post mortem [d] meam heredibus meis emeres fundum.

Si heres fideiussoris,aut emptor hereditatis soluerit 1. Si heres fideiussoris à coherede emens hereditatem,totum soluerit.

14. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Edictum.

HEredem [e] fideiussoris [f],si soluerit, habere mandati actionem,dubium non est. Sed si vendiderit hereditatem,& emptor [g] soluerit:an habeat mandati actioné, quæritur. & Iulianus libro tertiodecimo scribit, idcirco heredem habere mandati actionem [h],quia [i] tenetur iudicio ex empto [k], vt præstet actiones [l] suas:idcircóque cõpetere ex empto actionem,quia [m] potest præstare.

1 ¶ Si fideiussori duo heredes extiterint:& alter eorũ à coherede emerit hereditatem:deinde omne,quod defunctus fideiusserat,stipulatori soluerit: habebit aut ex stipulatu,aut ex empto obligatum coheredem suum.idcirco is mandati actionem habebit.

De reuocatione mandati.

15. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

SI mandatum tibi,*vt fundum emeres*: postea scripsissem, ne emeres:tu antequam [n] scias me vetuisse, emisses: mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui suscipit mandatum.

De mandato,vt quid fiat in loco mandatarij.

16. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Edictum.

SI quis mihi mandauerit,in meo [o] aliquid facere,& fecero:quęsitum est,an sit mãdati actio [p].& ait Cellus

religios. b Procurator agit mandati,vt pecuniam consequatur, ad … dati executionem. c Mandati agit fideiussor si soluit:imo non tan… sor, sed & eius hæres. d contraria mandati actione mandatarius … cipiendo reputat sumptus & vsuras,sed etiam eas persequitur per actio… imò agere potest,vt sibi pecuniam det mandator ad explendum mand… e atqui mandatum morte finitur.*l.16.ℸ.eo.* f & tutoris.*l.penult.ℸ.* … g Reuocati mandati iusta ignorantia procuratori mandatũ exequẽti … *adde l.12.§.2.ℸ.de solutionib.* h conuentus hypothecaria. i aduersus … cipalem,debendi sc. k eadem est ratio in *l.8.§.3.ꞩ.eo.* l emptori … *ℸ.de act.emp.* m quæ sc.post huiusmodi solutionem factam,non prius … in mandatoré competere cœperunt.hinc collige,in emptoré heredit… eas tantùm actiones,quæ tunc temporis cõpetebant, cùm res ei vend… *hîc.*Et licèt cessiones non sint stricti iuris, sed extendantur ad suas … hoc tamen intelligi oportet de iis consequentiis, quæ tempore vend… bant,non de aliis quæ postea cœperunt competere.*Bald.ad l.6.C.de* … Bart.d.loco:hodie,in contractib emptionis & venditionis vend… mne quod habet & habere sperat. n *l.11.§.2.ℸ.de act.emp.* o … in meo ædificem ad tuum commodum,mãdati actionem parit … mandantis mandatum consistit. p est:sed quomodo?*v.l.22.* …

a vtrumque rectè balneis iungitur, 5. Plin *epist* 6. Ibidem cubiculum, hyeme lepidissimum, quia plurimo sole perfunditur, coheret hypocaustum: & si dies nubilus, immissus vapor solis vicem supplet. Inde, apodyterium balinei laxum excipit cella frigidiaria, & post, Apodyterio suppositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos capit, nec procul à balineo scalę. &c. erat ergo locus balinei rotũdus, in quo veteres frictiones suas & varia exercitationum genera facere solebant. Suetoni⁹ *in Vespasiano ca.* 20. valetudine prosperrima vsus est, quamuis ad tuẽdam eam nihil amplius quàm fauces, ceteráque mẽbra sibimet ad numerum in sphęristerio defricaret. Erat etiam Sphæristeriũ locus ad pilæ exercitium aptissimus. Lampridi⁹ *in Alexãdro* post lectionem, operam palæstræ, aut sphęristerio, aut cursui, aut luctaminibus dabat.

libro septimo digestorum, hoc respondisse se, cùm Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, vt in hortis eius, quos Rauennæ habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphæristeriũ [a], & hypocausta [b], & quædam ipsius valetudini apta, sua impensa faceret. deducto igitur, quãto sua ædificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset, posse eũ mandati iudicio persequi.

Quo tempore spectatur an mandatarius exegerit.

17. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SI mandauero tibi, vt à Titio decem exigeres: &, ante exacta ea, mandati tecum egero: si ante [c] rem iudicatã exegeris: condemnandum te esse constat.

De tacito consensu.

Sub n°2 18. *Vlpianus* lib. 40. ad Sabinum.

QVi [d] patitur [e] ab alio mandari, vt sibi credatur: mandare intelligitur.

Si seruus se emi mandauerit.

19. *Idem* lib. 43. ad Sabinum.

SEruus meus si de semet [f] emendo mandaret, vt redimatur: Põponius eleganter tractat, an is, qui seruum redemerit, vltrò conuenire possit venditorẽ [g], vt seruum recipiat: quoniam mandati actio vltrò [h] citróque est. sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex [i] facto serui mei cogi me seruum recipere, quem in perpetuum alienari volueram. nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quàm vt eum tibi venderem.

De lucro vel damno mandatarij. 1. De fideiussore absentis.

20. *Paulus* lib. 11. ad Sabinum.

EX mandato, apud eum, qui mandatum suscepit, nihil [k] remanere oportet. sicuti nec damnum pati debet, si exigere fœneratam pecuniam non potuit.

1 ¶ Fideiussori negotiorum gestorum [l] est actio, si pro [m] absente fideiusserit [n]. nam mandati actio non potest cõpetere, cùm non antecesserit mandatum [o].

Si quis pro aliquo, mandato alieno, fideiusserit, vel spoponderit.

21. *Vlpianus* libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

CVm, mandatu alieno [p], pro te [q] fideiusserim: non possum aduersus te habere actionem mandati. quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, spopondit. sed si non vtique vnius, sed vtriusque mandatum intuitus, id fecerim: habebo mandati actionem etiam aduersus te. quemadmodum si duo mihi mãdassent, vt tibi crederem: vtrumque haberem obligatum.

De fideiussore soluente ante diem. 2. Si mandetur de re mãdatarij. 5. De mandato eius, cuius bona publicata sunt. 6. De re turpi. 7. De pecunia data vt alteri detur. 8. Si debitor seruo creditoris mandet, vt soluat. 9. De re empta à seruo fugitiuo, & tradita extraneo. 10. De venditione bonor. & de creditoribus tam præsentibus, quàm absentibus. 11. De mandato suscipiendo, & implendo, vel renunciando.

22. *Paulus* lib. 3. ad Edictum.

SI mandauero tibi vt pro me in diem fideiubeas: túque [r] purè [s] fideiusseris, & solueris: vtiliùs respõdebitur, interim non esse tibi mandati actionem: sed cùm [t] dies venerit. 1 ¶ Item tractatum est: si, cùm in diem deberem, mandatu meo in diẽ fideiusseris, & ante diem solueris: an statim habeas mandati actionem. & quidã putant [u]: præsentem quidem esse mandati actionem: sed tanti minorem, quanti mea intersit, superueniente die solutũ fuisse. sed [x] melius est, dici, interim [y] nec huius summæ mandari agi posse. quando nonnullum adhuc commodum meum sit, vt [z] nec hoc ante diem soluam.

b *vide l. 55. §. 3. ǂ. de legatis. 3.*
c Actio superueniens pẽdente iudicio ex causa præterita, prodest actori ad condemnationem rei.
d Mandat, qui patitur ab alio mandari vt sibi credatur.
e Patientia habetur pro consensu in his quæ vtilia sũt ei qui patitur, ideo mãdati tenetur. *l. 6. §. 2. ǂ. eod. l. 6. Co. eod. l. 35. ǂ. eo. l. 60. ǂ. de rẽg. iuris. l. 5. §. 10. ǂ. de his qui deiecerunt. l. 1. §. 5. ǂ. de exercitoria. l. 1. §. finali. ǂ. de fluminib.*
f *l. 54. ǂ. eod.*
g *sub.* mandati contraria.
h *l. Labeo ǂ. de verb. signif.*
i Facto serui mãdantis domini cõditio deterior fieri non potest. *vide l. 133. ǂ. de regulis iuris.*
k Mandatũ gratuitum esse debet: Procurator neque lucrũ neque damnũ sentire debet *l. 10. §. 2. ǂ. eod.*
l *l. 3. 4. ǂ. de negotiis.*
m *vide l. 3. in fi. ǂ. de negotiis: l. 30. ǂ. de fideiussorib.*
n & soluerit. §. 6. *Inst. de fideiussorib.*
o secus si antecesserit. *l. 23. l. 56. §. 1. ǂ. eod.*
p Mandati actio consistit inter mandantem & mandatarium, at non cum eo qui mandatum ex sequitur ab alio suspectum.
q *l. 53. ǂ. eo*
r Mandatum excedit qui vel purè fideiubet: vel soluit, cùm in diem fideiubendi mandatum acceperit, his casibus procurator mandati actionem non habet, mandatum enim excessit.
s *l. 51. ǂ. eod.*
t *vide l. 1. Cod. de condiction. ex lege.*
u & malè *vt. ǂ.*
x Mandati agitur ex forma fideiubẽdi præscripta, nõ ex forma solutionis hoc est procurator mandato fideiubendi in diem accepto, ante diem soluens, mandati nõ agit. Nam soluendo, commodum diei præscripsit mandatori.
y id enim tẽpus intermedium liberum est promissori *l. 38. §. 6. ǂ. de verb. oblig. l. 31. ǂ. de fideiuss adde l. 43. §. penult. ǂ. de ædil.*
z In obligatione ante diem non nascitur obligatio, nisi post diem.
a *vt in l. 16. ǂ. eo.*
b ¶ Mandati vtilem actionem habet interdum qui negotium gerit.
c *l. 45. §. fina. ǂ. e. §. 2. Inst. e.*
d Mandatũ de re mea à tertio (qui eam iure potest vendere) emenda valet. Vnde colligitur, in publica sub hastatione, quemque dominum, pignus suum emere posse, posse, inquã, vt quemuis, non vt dominum.
e de æquitate. *Accurs.*
f *v. l. 40. ǂ. de pignorat.*
g Mandatum etiam in rem mandatarii consistit.
h *vt l. 85. ǂ. eo.*
i mandare tibi possum vt id emas quod pro parte tuum est.
k *sub.* directa.
l *sub.* contraria.
m sine capitis diminutione maxima & media sc. puta relegati non deportati, vt ǂ. dicetur.

2 ¶ Interdum euenit, vt meum negotiũ geram [a], & tamen [b] vtilem habeam mandati actionem. veluti cùm debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat: aut cùm [c] rogatu fideiussoris cum reo experior. nam quamuis debitum meum persequar, nihilominùs & illius negotium gero. igitur, quòd minus seruauero, consequar mandati actione. 3 ¶ Si hi [d], quorum res veneũt, quas pignori dederunt, supposuerunt emptores, & eis emendas res mandent: mandatum intelligitur [e]: licet, quãtum ad meram rationem, mandatum non constitit. nam cùm rem tuam emas, nulla [f] emptio est in tua persona rei tuæ. 4 ¶ Iulianus scripsit, mandati obligationẽ consistere etiam [g] in rem eius, qui mandatum suscipit, ex eo maximè probari: quod si, pluribus heredibus vendentibus, vni mãdauero [h], vt rem hereditariam emeret: etiam [i] pro ea parte, qua heres fit. obligatur mandati [k] actione, & obligat [l]. & sanè si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quòd mandatum susceperat, ex bona fide esse, præstare ei pretium, quanti vendere poterat. & contrà: si emptor ad emptionem rei sibi necessariæ idcirco non accesserat, quòd heredi pręcepisset, se ei empturũ: ęquissimum esse, mandati iudicio præstari, quanti eius interfuit, emptam rem habere. 5 ¶ Is, cuius bona publicata sunt [m], mãdare alicui potest, vt ea emat. & si emerit, vtilis erit mandati actio, si non præstet fidem. quod ideò receptum est: quia publicatis [n] bonis, quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum [o]. 6 ¶ Qui ædem [p] sacrã spoliandam: hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat: nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem mandati.

7 ¶ Si tibi centum dedero, vt [q] ea Titio dares: túque [r] non dederis, sed consumpseris: & mandati [s], & furti teneri te, Proculus ait. aut si ita dederim, vt quæ velles, dares [t]: mandati tantummodò [u].

8 ¶ Si mandauerim seruo tuo [x], vt quod tibi debeam, solueret meo nomine: Neratius scribit: quãuis mutuatus seruus pecuniam, rationibus tuis quasi à me receptã intulerit: tamen si nummos à creditore non ita acceperit, vt meo nomine daret [y], nec liberari me [z], nec te mãdati [a] mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, vt pecuniam meo nomine daret, vtrumque contra esse [b]. nec referre [c] alius "quis," an idem ipse seruus nõ in tuo: quod pro me soluebabatur, acceperit. & hoc verius est. quoniam, [d]* quotiens suos [e] nummos accipit creditor, nõ cõtingit liberatio debitori. 9 ¶ Fugitiuus meus, cùm apud furem esset, pecuniam adquisiit: & ex ea seruos parauit: eósque Titius per traditionem à venditore accepit. Mela ait, mandati actione me consecuturum, vt restituat mihi Titius: quia seruus meus mandasse Titio videbatur, vt per traditionẽ acciperet: si modo [f] rogatu serui hoc fecerit. quod si sine voluntate eius venditor Titio tradiderit: tunc posse me ex empto agere, vt mihi eos venditor traderet. venditorémque per condictionem [g] à Titio repetiturum, si seruos tradiderit Titio, quos non debuerit, cùm debere se existimaret.

10 ¶ Si [h] curator bonorũm venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit: Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt: his, qui præsentes fuerunt, competere aduersus eum mandati [i] actionem: his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse, atquin si præsentium mandatum exsecutus, id egit: negotiorum gestorum actio absentibus non est: nisi [i] fortè aduersus eos, qui mandauerunt curatori, tamquam si negotia absentium gesserint. quòd si, cùm soli [k] creditores se esse existimarent, id mandauerint: in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandauerint.

11 ¶ Sicut [l] autem liberum [m] est, mandatum non suscipere: ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit. renuntiari autem ita [n] potest, vt integrum [o] ius

n Publicatis bonis, futura seu post quæsita bona non publicantur. Publicatio bonorum ad præsentia tantũ bona restringitur. *l. forma, Cod. de iure fisci,* & ita deportatus adquirit ex cõtractu, iure gẽtium.
o secus est in deportato, (deportatio autem successit in locum aquæ & ignis interdictionis) hunc enim sequitur omniũ bonorum publicatio. & quæ adquirit post sententiam, fisco adquirit. *l. 2. C. de bonis proscriptorum:* quã legem cum hac ita cõciliat Cuiac. *in l. 8. ǂ. quem testamen.* hoc etiam probatur ex iis quæ notaui *ad l. 7. in f. ǂ. de bonis damnator.* huc pertinet propriè lex. 11. §. 4. ǂ. *de publ. canis.* §5 n°2
p Mandatum rei turpis nõparit mandati actionem *v. l. 6. §. 3. ǂ. eod.*
q *l. 7. Cod. de furtis.*
r Mandati non agit, qui mãdatũ non impleuit.
s vide quæ scripsi *ad l. 3. Cod. depositi: l. 1. Cod. de furtis.*
t ac postea cõsumpseris.
u nõ furti. nam cũ arbitrio tuo mãdator vsum eius pecuniæ reliquerit, non videris eam consumendo cõtra eius voluntatem contrectasse.
x idest, creditoris mei.
y sed vt in peculio haberet.
z quia dominiũ mihi non fuit quæsitum.
a *sub* contraria.
b quia eo casu, mihi per eum quæsitum inane est dominiũ pecuniæ mutuo acceptæ. *l. 1. §. 19. §. 20. ǂ. de adq. poss.*
c Soluere creditori, vt per quemcunque alium, ita per seruum eiusdẽ creditoris ipse debitor potest.

d quò hæc referenda sint, planè non liquet. Si hanc vocem dispungas, à sequente nouæ sententiæ initium rectè facias.
e Soluendo non liberatur debitor, qui nummos ipsos creditoris, ipsi creditori soluit *l. 8. §. 5. ǂ. eo: vide l. 7. in fi. Cod. de act. empti.*
f *l. 19. vers. sed si alij. ǂ. de sol.*
g Solutio indebitè facta inducit repetitionem.
h [illegible] rator bonis datus distrahẽs mandato quorundam creditorum, eis tenetur [illegible] sic illi, aliis absentib. creditoribus eo nomine tenẽtur actione in factum. si [illegible] creditores existimarunt: negotiorũ, si esse alios creditores non ignorarũt.
i Neg[illegible] proprium facimus, ratihabitione.
k *l. vlt. ǂ. de curatore bonis dando.*
l Mandatum suscipere, voluntatis: susceptum perficere [illegible] tatis: nisi iusta causa sit renunciandi.
m *l. 27. [illegible] ǂ. eo. §. 11. Inst. eod* vide *Ciceronem pro Roscio Amerino: leg. 17. § 3. 2. commodati* [illegible]
n Renunt[illegible] mandatum intempestiue mandatarius non potest.
o Renunt[illegible] intempestiuæ, qui re non integra renunciat: qui renunciat mandatori, eo tempore, quo vel ipse per se, vel per alium rem æquè commodè explicare non potest.

a *l.5.§.2.ƺ.eod.* b Renuntiandi mandati quæ iustæ causæ sint. c *adde l.24.25.j.eo.l.20. l.21.ƺ.de procurat.* ob subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam & inanes rei actiones integra adhuc causa mandati negotio renuntiari potest. *Paul.2.sent.15.§.1.* d *titul.15.* e Inanes sunt quæ vel inopia vel exceptione debitoris excluduntur. De Inani dixi *ad l.6.ƺ. de dolo.*

f *l.16.17. 18.ƺ. de procurat.* g *vid.l.27.§.3.j.eod.* h vtilitatis causa quæ hic dicitur, est, ne officium seu benignitas mea mihi noceat: néue mandati vsus, vtilitatis gratia inter homines inuentus, retardetur. i *l.58.j.eod.* k Quis ille est casus quo morte mandatoris soluitur mandatum, obligatio tamen mandati durat? Non est certè ille quem posuit Paul. antè, si per ignorãtiam impletum sit mandatũ: sed qui proponitur in *l.34.§.1.j.eod.* l Mandati actio finito etiã mandato morte vel capitis deminutione mandatoris re nondum secuta duobus casibus cõpetit. Vno casu quoties minorum pcurator, ignorans mortẽ domini mãdatum expleuit *vt hic.* Altero, de quo *in l.34.§.1.j.eod.* m *l.19.§.3.j. de donat.* n Mandati fideiussor agit, vti quoties ei aliquid abest. Abest autem aliquid fideiussori, qui suum debitorẽ rei principalis delegauit. o *l.18.j. de fideiussorib.* p Solutionis virtus est delegatio. Soluit, qui delegat. Solutũ accipit, qui delegatum accipit. q sibi imputaturus quòd nõ magis idoneũ ad miserit. *l.1.§.11.j. de separationib.* r Imò, non aget mandati. *l.12.§.1.ƺ.eo.l.14. C.de fideiuss.* ſ Mandati iudicio fideiussor plus non consequitur, quàm quod verè vel quasi soluerit: nisi accessione nominis q.d amplius debeatur. t *adde l.8.§.8. l.22.in pr.& §.1.*

mandatori reseruetur, vel per se, vel per alium eandem rem commodè explicandi, aut si redundet in eum captio qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est, vt aliquid mercaretur [a], mercatus non sit: neque renuntiauerit, se non empturum: idque sua, nõ alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum cõuenit. hoc amplius tenebitur, (sicuti Mela quoque scripsit) si eo tempore per fraudem renuntiauerit, cùm iam rectè emere non posset.

23. *Hermogenianus* libro 2. Iuris Epitomarum.

SAnè [b] si valetudinis [c] aduersariæ, vel capitalium inimicitiarum.

24. *Paulus* lib. 2. Sententiarum [d].

SEu ob inanes [e] rei actiones.

25. *Hermogenianus* lib. 2. Iuris Epitomarum.

SEu "ob" aliam [f] iustam causam excusationes alleget: audiendus est.

De morte mandantis. 2. *De fideiussore delegante.* 3. *vel per donationem liberato.* 4. *vel soluente.* 5. *procuratori creditoris.* 6. *De damno fortuito.* 7. *Si seruus ex mandato emptus mandatario furtum fecerit.* 8. *De seruo empto, edocto, & vendito à mandatario.*

26. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

INter causas omittendi mandati etiam mors [g] mandatoris est. nam mandatum soluitur morte. si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem vtilitatis [h] causa dicitur. Iulianus quoque scripsit, mandatoris morte solui mãdatũ: sed [i] obligationẽ aliquando [k] durare.

1 ¶ Siquis debitori suo mandauerit, *vt Titio solueret:* & debitor, mortuo [l] eo, cùm [m] id ignoraret, soluerit: liberari eum oportet.

2 ¶ Abesse intelligitur pecunia fideiussori, etiam [n] si debitor ab eo delegatus [o] sit creditori: licet is soluendo non fuerit. quia * bonum [p] nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum [q].

3 ¶ Si is, qui fideiussori donare vult, creditorem eius habeat debitorem suum, eúmque liberauerit: continuò aget [r] fideiussor mandati: quatenus nihil intersit, vtrùm nummos soluerit creditori, an eum liberauerit.

4 ¶ Præterea sciendum est, non [ſ] plus fideiussorem consequi debere mandati iudicio [t], quàm "quod" soluerit.

5 ¶ Mandatu tuo fideiussi in decem, & procuratori creditoris solui. si procurator fuit, statim mandati agam. quòd si [u] procurator non est, repetam ab [x] eo.

6 ¶ Non [y] omnia [z] quæ impensurus non fuit creditor mandatori imputabit: veluti quòd spoliatus [a] sit à latronibus: aut naufragio res amiserit: vel lãguore suo, suorúmque adpræhensus, quædã erogauerit. nam [b] hæc magis casibus, quàm mandato, imputari oportet.

7 ¶ Sed cùm seruus quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset: Neratius ait, mandati actione te [c] consecuturum. vt seruus tibi noxæ dedatur: si tamen sine culpa tua id acciderit. quòd si ego scissem talem esse seruum, nec prædixissem, vt possis præcauere: tunc, [d] quanti tua intersit [e], tantum tibi præstari oportet.

8 ¶ Faber mandatu amici sui emit seruum decem, & fabricam docuit: deinde vendidit eũ viginti [f], quos mandati iudicio coactus est soluere: mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est [g]. Mela ait, non præstaturum [h] id ei mandatorem, nisi posteaquam emisset, sine dolo malo eius hoc vitium habere cœperit seruus. sed si [i] iussu mandatoris eum docuerit, contrà fore [k]: tunc enim & mercedem, & cibaria consecuturum, nisi "si", vt gratis doceret, rogatus sit.

De liberatione. 1. *De manumissione.* De *pœnitentia mãdantis.* 2. *De mandato implendo vel renunciando.* 3. *De morte mandatarij.* 4. *De impensis à mandatario factis.* 5. De *mutuo.*

ƺ.eo. u Fideiussor mandati tum demum agit, cùm soluẽdo reum liberauit. Reum non liberat qui soluit falsò creditoris procuratori.

x condictione ob causam. *l.14.in f.ƺ.de condict. ob causam.* y Mandatarius non repetit ea, quibus spoliatus est à latronibus, vel quæ naufragio amisit, vel quæ in suorum morbum erogauit. Nam hæc casu non ex mandato acciderunt. Synopsis Basilicon 14. *Titul.1. & lib 53. Titul.1.c.25.§.3.* z quædam tamen. *§.7.j.eo.* a mandatarius, mandátum exsequendò, si quid damni (captiuitate puta, vel similibus) senserit, mandatori non imputat, licèt aliàs (si mandatum illi non fuisset) id damni percepturus non erat. *vt hic.* non idem est in causa societatis. *l.52.§.4.j.pro socio.* Placet tamen quod Accursius hic notat, hunc paragraphum de curialitate, nõ obseruari id est, à bono & honesto mandatore negligi. b Mandati actione procurator non consequitur damna quæ magis casu, quàm mandati causa accepit. c Iustissimè enim procurator allegat, se id damni non fuisse passurum si id non fuisset mandatum. *l.61.§.5.j.de furtis.* d Mandatu meo à te emptus seruus si tibi furtum fecerit (me furem eum esse ignorante) noxæ eum tibi dedẽdo, liberor: si furem esse sciui, nec prædixi, quanti tua intersit, teneor. e præter seruum noxæ tibi deditum sc. f vulgari scil. seruorum pretio. *l.1.C de conseruo manumiss.*

g per actionem redhibitoriam. h i. mandatario mandator pretiu[m re]stituet eo casu: si modò sine dolo mandatarii is seruus tale vitium contr[axerit]. *l.8.inf.ƺ.eo.* i Mandatum docendi suscipiens, intelligitur mandatum [su]scepisse, vt ne gratis doceret, sed mercede accepta. k i. tenebitur man[dator e]tiãsi ante emptionẽ fuerit vitiosus. Quî sic? quia factũ mãdatarii videtur ...

27. *Gaius* lib. 9. ad Edictum Prouinciale.

SIquis alicui scripserit: vt [l] debitorem suum liberet: séque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum: mãdati actione tenetur.

1 ¶ Si seruum ea lege tibi tradidero [m], vt eum post [n] mortem meam manumitteres: constitit obligatio. potest autem & in mea quoque persona agendi causa interuenire: veluti si, pœnitẽtia acta [o], seruum recuperare velim.

2 ¶ Qui mandatum suscepit, si potest id explere [p], deserere promissum officium [q] non debet. alioquin, quanti [r] mandatoris intersit, damnabitur. si verò intelligit, explere se id officium non posse: idipsum, cùm primùm poterit, debet mandatori nuntiare: vt is, si velit: alterius opera vtatur. quòd si, cùm possit nuntiare, cessauerit: quanti mandatoris intersit, tenebitur. si aliqua [ſ] ex causa non poterit nuntiare, securus erit.

3 ¶ Morte [t] quoque "eius, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum [x]. & ob id heres eius, licèt exsecutus fuerit mandatum, nõ habet mandati actionem.

4 ¶ Impendia [y], mandati exsequendi gratia, facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent. ne [z] ad rẽ pertinet [a], quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere.

5 ¶ Si, mandatu [b] meo, Titio credideris: & mecum mandati egeris: non aliter condemnari debeo, quàm [c] si actiones [d] tuas, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. sed si cum Titio egeris: ego [e] quidem non liberabor: sed in [f] id dumtaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

De mandatore soluente.

28. *Vlpianus* lib. 14. ad Edictum.

PApinianus libro tertio quæstionum ait, mandatorem debitoris soluentem, ipso iure [g] reum non liberare. propter [h] mandatum enim suum [i] soluit, & suo nomine. ideóque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

De exceptione omissa à fideiussore. 1. *De solutione.* 4. *De exceptione procuratoria.* 5. *De repetitione indebiti.* 6. *De fideiussore soluente.*

29. *Idem* lib. 7. Disputationum.

SI fideiussor conuentus, cùm [k] ignoraret, non fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis: an mandati iudicio persequi possit id, quod soluerit, quæritur. & si quidem sciens [l] prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ: videtur dolo versari. * dissoluta [m] enim negligentia propè [n] dolum est. vbi verò ignorauit: nihil, quod ei imputetur [o]. pari ratione: & si aliqua exceptio [p] debitori competebat, pacti fortè conuenti, vel cuius alterius rei: & ignarus hanc exceptionem non exercebit: dici oportet, ei mandati actionem cõpetere. * potuit enim, atque debuit reus promittendi certiorare [q] fideiussorem suum, ne fortè ignarus soluat indebitum.

1 ¶ Nõ malè tractabitur: si, cùm ignoraret, fideiussor, inutiliter se obligatum, soluerit, an mandati actionem habeat. & * si quidem factum [r] ignorauit, recipi ignorantia eius potest. si verò ius [ſ], aliud dici debet.

2 ¶ Si, cùm debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit: puto eum mandati habere actionem. * ignoscendum est enim ei, si non diuinauit [t], debitorem soluisse. debitor enim debuit [u] notum facere fideiussori, iam se soluisse: ne fortè creditor obrepat [x], & ignorantiam eius circumueniat, & excutiat ei summam, in quam fideiussit.

3 ¶ Hoc idẽ tractari & in fideiussore potest: si [y] cũ soluisset, non certiorauit reum: sic deinde reus soluit, quod soluere cum non oportebat. & credo: si, cùm posset "eum" certiorare, non fecit: oportere, mandati agentẽ fideiussorem repelli. dolo enim proximum est, si post solutionẽ non nunciauerit debitori. credere autem reus indebiti actione fideiussori debet, ne [z] duplũ creditor consequatur.

dũ est quòd dominus facere solitus est *l.54.ƺ.de petit.her l.38.ƺ. de* ... *pignorat.* b *vide l.7.Co.t.e.d.* c *l.36.in fin.j. de fideiuss.* d Cedendæ sunt mandatori actiones aduersus reũ principalẽ. e ... *deiuss.* f *v.l.13.j.de fideiuss.* g sed per exceptionem ... h eadem est ratio *in l.31.ƺ.de petit hered.* i Præsumitur ... facere, quod facit, etiãsi id potuit alieno quoque nomine facere ... *adquir.her.* k *vide l.42.j.de reg.iur.* l *l.8.§.8.ƺ.e.l.48.in pr.j.eo.l.1* ... mia, cùm nõ intelligitur, quod oẽs intelligũt. *l.12.13.in f.* lata culpa ... latior culpa. *l.32.j.depositi,* quæ cõtrahitur etiam in nõ faciẽdo. *l.91.j.de* ... *1.ƺ.si mẽso.* lata culpa dolo proxima. *l.11.j.de inc.* n i. dolo proxima ... *testam.l.b.* dolo cõparatur. *l.1.§.1.ƺ.si mẽs.* o quia hæc ignorãtia supina ... p *adde l.8.§.7.8.ƺ e.* q *v.§.2.j.eo.* r Ignorantia facti excusat. ... t diuinare nemo cogitur. *l.31.in f.ƺ.ad l. Aquil.* u *in pr.ƺ.eo.* ... *l.2.§.2.ƺ.de cond.causa data.l.11.§.2.ƺ.de institoria. adde l.42.j.de reg.iur.* ... iussori creditor, cũ celat sibi satisfactũ esse, *vide l.29.j.de f.* ... reũ prĩcipalẽ certiorẽ facere solutionis debet: alioquin, solutã ... fideiussor mãdati actionẽ nõ habet in ipsum reũ principalẽ, nisi ... cõdictionẽ indebiti aduers[us] creditorẽ. z id.n. bona fides nõ p...

4

a Procuratoris exceptio ad iuris apices pertinet. b adde l.51.in f.ſ.ad l.Aqu. c Apices iuris fideiuſſor rectè omittit: hoc eſt: Fideiuſſori nõ imputatur,ſi omiſit exceptiones quæ ad iuris apices pertineant. Apices autem iuris dicũtur, qui ſola in iuris ſubtilitate poſiti ſunt. d & verborum,l.2.in f.Cod.de conſtituta pecunia. e de hac dictione dixi ad l.25.§.15.ſ.de petit.hæredit.

4 ¶Quædam tamen etſi ſciens omittat fideiuſſor, caret fraudẽ.vtputa ſi exceptionem procuratoriam [a] omiſit,ſiue ſciens, ſiue ignarus. * de bona fide enim agitur, cui [b] non cõgruit de apicibus [c] iuris [d] diſputare: ſed de hoc tantùm,debitor fuerit,necne.

5 ¶In omnibus autẽ viſionibus [e],quæ propoſitæ ſint, vbi creditor vel non numeratam pecuniam accipit, vel numeratam iterum accepit,repetitio contra eum competit:niſi ea condemnatione fuerit ei pecunia ſoluta. tunc [f] enim,propter auctoritatẽ rei iudicatæ, repetitio quidem ceſſat [g]: ipſe autem [h] ſtellionatus [i] crimine propter ſuam calliditatem [k] plectetur.

6 ¶Fideiuſſor,ſi ſolus tempore liberatus, tamen ſoluerit creditori,rectè mandati [l] habebit actionem aduerſus reum:quamquam enim iam liberatus ſoluit:tamen fidem [m] impleuit,& debitorem liberauit. ſi igitur paratus ſit defendere reum aduerſus creditorem: æquiſſimum eſt,mandati iudicio eum,quod ſoluit, recuperare. & ita Iuliano videtur.

f l.60.in prin.ſ. de cond.indeb.l.1. Co.de condict. indeb.
g Imo, nõ ceſſat.l.5.§.7.ſ. de donat.inter virũ.
h Stellionatus tenetur creditor,qui non numeratam pecuniã, vel numeratam iterũ accepit,etiamſi ex ſentẽtia iudicis ei ſoluatur vt hic. adde quæ ſcripſi ad l.10.§.12.ſ.eod.
i Cur potius ſtellionatus quàm alio?collige ex l.3.§.1.ſ.ſtellionatus.
k caluitatẽ.Hal. facit.233.ſ. de verb.ſignif.
l vide l.37.ſ.eod.
m Poſt præſcriptionẽ, hoceſt etſi tutus ſit præſcriptione, licet bonam fidẽ implere.facit l.48.ſ.eod.
n Procurator generalis reuocare non poteſt ea quæ per ipſum dominum geſta ſunt,ſeu factũ domini: niſi cauſa aliqua ſuperueniat, ex qua ſi dominus ipſe præſẽs fuiſſet,reuocaſſet.
o procurator generaliter datus,poteſt ea immutare quæ à domino ſpecialiter cauta ſunt ex ea cauſa, quã ſciſſet domin⁹, reuocaſſet.
p hoc verbum & ſequentia puta (paruero perduxerim mecũ) cõmodius meo iudicio in ſecunda perſona legentur,quàm in prima.
q puta ob vim raptorũ, calumniam, metum. Acc. r v.l.38.in pr.ſ.de negot.

De procuratore prohibente,quod à domino mandatum eſt.

30. Iulianus Libro decimotertio Digeſtorum.

SI hominem tibi dedero,vt eum manumitteres: & poſtea procurator me [o] prohibuerit [n],ne manumitteres: an mandati agere poſſim,ſi tu eum manumiſeris? reſpõdi:Si procurator iuſtam cauſam habuit interpellandi manumiſſionem ſerui,quem in hoc ſolùm acceperã, vt manumitterem:veluti [o] ſi cõpererit eum poſtea falſas rationes confeciſſe,inſidias vitæ prioris domini ſtruxiſſe: tenebor [p],niſi denunciationi procuratoris paruero. ſi verò nulla iuſta cauſa procuratori fuit denunciandi,ne ſeruus manumitteretur:non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

Si procurator à ſe non exegerit.

31. *Idem* libro decimoquarto Digeſtorum.

SI negotia mea mandauero gerenda ei,qui mihi actione in quadruplum tenebatur [q], poſt annum verò in ſimplum:etſi poſt annum cum eo mandati agam:præſtare mihi quadruplum debebit.nam* qui alterius negotia adminiſtranda ſuſcipit,id [r] præſtare debet in [ſ] ſua perſona,quod in aliorum.

De aditione hereditatis.De legato.

32. *Idem* libro tertio ad Vrſeium Ferocem.

SI hereditatem [t] aliter aditurus non eſſem [u],quàm cautum mihi fuiſſet,damnum præſtari: & hoc mãdatum interceſſiſſet:fore mãdati actionem exiſtimo. Si quæ autem mandauerit alicui,ne legatum à ſe repellat, longè ei diſſimile eſſe.nam * legatum acquiſitum numquam [x] illi damno eſſe potuit:hereditas [y] interdum damnoſa eſt [z].In ſumma quicumque cõtractus tales ſunt,vt quicumque eorum nomine fideiuſſor obligari poſſet: & mandat[i]

ſ Procurator à ſeipſo exigere debet vt ab extraneo. t Mãdans adiri hereditatẽ,mãdati obligatur:legatũ agnoſcit ſeu non repellẽdi mãdati, conſiliũ dat potius, quàm mandat.Legatũ vtile ſemper eſt legatario ſeu eius agnoſcẽdi mandatario:& nõ ſemper hereditas lucroſa eſt. u l.6.§.5.ſ.eo.§.6.in f.Inſt.eo.l.4.in pr.ſ.de doli except. x Imò,interdum legatum onus habet.l.70.ſ.de leg.2. & in eo quis fallitur.l.7.§.7.ſ.de minorib. y Hereditatis & legati differentia. Legatum ſemper lucroſum:hereditas interdum damnoſa.
z l.7.§.5.ſ.de minorib. Interdum etiam lucroſa,vt meritò dici poſſit titulus lucratiuus,ſi eſt ſoluendo hereditas.arg.l.108.§.4.ſ.de leg.1.l.83.§.6.ſ. de verb.obl.§.6. in f. Inſt.de legat. a Fideiuſſor verbis tantùm & per ſtipulationem obligatur.
b l.vl.ſ.de dolo.l.4.ſ.de doli except.l.7.§.17.ſ.de pactis.
c Fideiubens in minorem mandati quantitatem,mandati rectè agit: in maiorẽ, hactenus tantum,quatenus rogatus ſit.
d quippè maiori ſummæ minor ineſt.§.8.Inſt.eo.
e l.4.ſ.eod. f v.Cuiac.in hanc leg.8.ad African.fol.173.& 8.obſ.8. Alciatum ad l.31.ſ.de reb.cred.Corraſ.6.Miſcel.16.Molineum in tractatu de Vſuris:6 Robert.2.ſentent.4.
g vide quæ ſcripſi ad l.24.ſ.depoſiti.
h Imo credita eſſe poteſt.l.57.in fi.ſ.de donat.inter virum.
i Argumentum ab abſurdo.Creditum nuda pactione contrahi non poteſt:quia pactione nuda non transfertur dominium:nõ eſt autem creditum niſi trãsferatur dominium. Creditum fit re, ideſt actione, numeratione,alienatione, translatione dominij,non pactione nuda.
k quidni dicatur?l.7.in fine C.ſi cert.
l Epiſtola,cui conſentit is ad quem mittitur, pro pacto eſt. vt in l.15.ſ. de fundo dotali.l.16.ſ.de ſenatuſc.Macedon.
m Cur non ſimile eſt?Quod tibi ex cauſa depoſiti debeo,tuum eſt. Et quia tuũ, meum fieri ex mutuo poteſt:ea enim natura mutui eſt vt ex tuo meum fiat. At quod ex cauſa mãdati tibi debeo,tuum nõ eſt:minus itaque in mutuum verti poteſt.Qua enim ratione mutuum fiat,hoc eſt, meum,quod neque tuum fuit: vt hic. ibi,quia tui nummi. Atqui ſi iuſſero te à debitore meo pecuniam accipere, credita ſit pecunia, Mutuum rectè ita contrahetur? Contrahetur quidem:ſed benigna ratione, hoc eſt contra rationem iuris,iure ſingulari. quod vt ſingulare ius ſit receptum,non continuò dixeris,in hac ſpecie eſſe recipiendum.Nam quæ benignè ſunt recepta, ſingularia ſunt,nec producuntur ad alios caſus verſ. item quod ibi benignè, ſ.eod. Cur benignè inquies hoc receptum eſſe?fictione breuis manus l.licet §.1.ſ.de iure dotium.Fingitur ea pecunia mihi à debitore ſoluta,& mox à me tibi credita.l.3.§.ſed ſi debitorem, ſ.de donat.inter virum & vxorẽ. Atenim dices,ſi hæc ita ſint in tribus perſonis,vt quod debitor mihi debeat, id fingatur breui manu ad me: inde mox ad te perueniſſe: cur nõ in duobus tantùm id quoque recipiendum eſſe dixeris, vt quod ipſe mihi ex mãdato debeas, id in mutuum poſſis quoq; vertere?Ita ſanè Vlpianus ſenſit l.15.ſ.de reb. creditis:& l.rogaſti:ſ.de præſcriptis verbis. Africano poſterior:nõ malè. Cur enim negemus benignè recepta eſſe producenda ad ea quæ veriſimilia &probabilia magis?Africanus,iuris ſtricti. Vlpian⁹, qui religioſior eſt.African⁹ opinionẽ ſuam nondum receptam, recipi cupit.Vlpianus ſententiã iuris proponit. Patet verò ſententia iuris latius, quàm opinio. Et hæc inter vtrunque Iuriſconſultum diſcidii componendi ratio eſt. vt non cum interpretibus putes, in ſpecie huius legis, pecuniam cõſumptam eſſe in d.l.15.non conſumptam Nam ſi in eo cardo rei verteretur, Iuriſconſulti ipſi nõ prætermiſiſſent. Deinde vt hîc eſſet conſumpta pecunia,obligatio tamẽ conſumptę pecuniæ ſupereſſet. Poſtremo ne quidem in d.l. 15. pecunia in mutuũ verteretur, Nam ſi conſumpta pecunia ex ſpecie huius legis non ſit credita: multo minus non conſumpta, in ſpecie d. legis 15. Ex his minimè Vlpiani ſentẽtia cõſtabit,Hodie ex quo libet contractu, nuda pactione creditã pecuniã fieri poſſe,admiſſa in omnib⁹ fictione breuis manus.vide Cui.8.ad Afric.in hac lege. n imò:ſimile eſſe debet.v.quæ n.taui ad l.15.ſ.de reb cred.
o Depoſitum in mutuum verti poteſt.Poteſt conueniri vt pecunia apud te depoſita tibi ſit credita: p Itẽ,vt pecunia quam à debitore acceperis,tibi ſit credita.
q eo caſu ſcil.l.9.in fine ſ.de reb.cred. r contra rationem iuris, ideóque produci non poteſt ad conſequentia. Etenim communia, non ſingularia ad ſimilia producuntur, hæc ſtrictius accipiuntur.
ſ vel maſſam auri.l.11.ſ.de reb.cred. t In depoſito,nummi mei ſunt:& quia mei, à me tibi mutuo eſſe poſſunt:nam quod meum nõ eſt,à me tibi mutuum eſſe non poteſt. u Probaturus Africanus,Pecuniam quæ apud me ſit ex cauſa mãdati in mutuum verti non poſſe ita argumẽtatur. pacto non poteſt effici vt pecunia ex mei argenti venditione à te redacta,tibi ſit credita:nec igitur poteſt pacto pecunia ex cauſa mãdati debita in creditũ verti. Et tamẽ quia pacto poteſt effici vt pecunia ex argenti mei venditione redacta, tuo ſit periculo, poteſt quoque pacto effici vt pecunia mihi à te ex cauſa mandati debita,tuo periculo ſit: Pactum hoc licèt inutile ſit ad debitum ex cauſa mandati in mutuũ vertendũ, non eſt tamẽ inutile, vt pecunia ex ea cauſa debita,periculo ſit eius qui eã debet. x quidã exponunt nihilominus, malè: vide quæ ſcripſi ad l.2.§.1.ſ.vi bonor.raptorum. Hotom.1.obſ.34.reprehenſus à Roberto.1.recept.12. y non debeat. z ſi tibi heredi ex parte mãdauero,vt mihi fundum hereditarium emeres,etiam pro tua parte teneris mandati: in qua idem veniet quod in actione empti,etiamſi deceſſero antequã emeres & ſcieris me deceſſiſſe.Summã huius tituli à Græcis ſua lingua redactã ſic tranſtulit & ſuppleuit Cuiac.8.ad African. a Cõcluſio ſuperiorũ eſt.Quid antem cõcludat videamus:Pecuniam ex cauſa mutui debiti,in mutuũ verti non poſſe,& tamen pacto effici poſſe,vt ea pecunia debitoris ſit periculo:imò,vt & vſuras prę ſtet eius pecunię.
b Si tibi hæredi ex parte mandauero,vt mihi fundũ hereditariũ emeres,etiã pro tuà parte teneris mihi mandati,in qua idẽ veniet quod in actione empti, etiamſi deceſſero antequam emeres & ſcires me deceſſiſſe.hoc caſu durat actio mandati, quia habetur pro actione empti.& hic eſt caſus quo mandatũ quidem ſoluitur, obligatio tamen durat.de quo in l.26.ſ.eod. c ideſt.Poteſt in hac ſpecie defendi, agi ex empto,quia videtur emptio partis tuæ cõtracta ſub conditione,vt mox dicetur. d Quæ hæc conditio fuit? ſi cæterorũ partes emẽretur. Condicio hæc tacita fuit, quia ſcilicet non potes partem tuam emere,quin emas & cæterorum.
e Emptio ſub conditione contrahi poteſt.l.ſicut.ſ.locati.§.penult.Inſt.de empt. quod notandũ ad differentiam mancipationis. f poteſt enim ita contrahi l.20.ſ.l.cas

obligationem conſiſtere puto. neque enim multũ referre præſens, [a] quis interrogatus fideiubeat, an abſens mãdet.præterea vulgò animaduertere licet, mandatu creditorum [b] hereditates ſuſpectas adiri: quòd mãdati iudicio teneri,proculdubio eſt.

De ſumma,in quam obligatur fideiuſſor.

33. *Idem* libro quarto ad Minicium.

ROgatus,vt fideiuberet:ſi [c] in minorem ſummam ſe obligauit,rectè tenetur [d]: ſi in maiorem: Iulianus verius putat,quod à pleriſque reſponſum eſt, eum, qui maiorem ſummam,quàm rogatus erat,fideiuſſiſſet, hactenus mandati actionem habere,quatenus [e] rogatus eſſet:quia id feciſſet,quod mandatum ei eſt. nam vſque ad eam ſummam,in quam rogatus erat,fidem eius ſpectaſſe videtur,qui rogauit.

De procuratore.qui pecuniam quam exegit,ſe debiturum ſcripſit. 1. De emptione rei communis mandatario cum aliis.

34. *Africanus* [f] libro octauo Quæſtionum.

QVi negotia Lucij Titii procurabat,is cùm à debitoribus eius pecuniam exegiſſet: epiſtolam ad eum emiſit:qua ſignificaret:*certam ſummam ex adminiſtratione apud* [g] *ſe eſſe:eámque creditam ſibi, ſe debiturum cum vſuris ſemiſſibus*.quæſitum eſt:an ex ea cauſa,credita pecunia poſſit:& an vſuræ peti poſſint.reſpondit,non [h] eſſe creditam: alioquin [i] dicendum [k], ex omni contractu, nuda pactione [l],pecuniã creditã fieri poſſe. Nec [m] huic [n] ſimile eſſe: quòd ſi pecuniã apud te depoſitã [o],cõuenerit, vt creditã habeas,credita fiat:quia [p] tunc nummi,qui mei erant,tui fiunt [q]. Item quòd,ſi à debitore meo iuſſero te accipere pecuniam,credita fiat: id enim benignè [r] receptum eſt. His [ſ] argumẽtum eſſe: eum qui,cùm mutuam pecuniam dare vellet,argentum [t] vendendum dediſſet: nihilomagis [u] pecuniam creditam rectè petiturum: & tamen pecuniam ex argento redactam,periculo eius fore:qui accepiſſet argentum. & in propoſito igitur dicendum [x], actione mandati obligatum fore procuratorem:vt,quamuis ipſius periculo nummi fuerint, tamen vſuras,de quibus conuenerit,præſtare debeat [y].

1 ¶Cùm heres ex parte eſſes,mandaui tibi,*vt prædiũ hereditarium mihi emeres certo pretio*: emiſti [z]. pro coheredumquidem partibus, non dubiè mandati actio eſt inter nos: pro tua autem parte poſſe dubitari ait, vtrúmne [a] ex empto, an mandati agi oporteat. neque [b] enim ſine ratione quem exiſtimaturum, pro hac parte ſub [c] conditione contractam emptionem. quod quidem maximè quæri pertinere ait: vt ſi fortè priùs, quàm emptio fieret, deceſſerim: & tu, cùm ſcires me deceſſiſſe, propter mandatum meum alii vendere nolueris: an heres meus eo nomine tibi ſit obligatus:& retrò,ſi alii vendideris, an heredi meo tenearis.nam ſi quidem ſub [d] condicione [e] emptio facta videtur: poteſt agi, quemadmodum ſi quæuis alia cõdicio poſt mortẽ extitiſſet:ſin verò

a Neque enim in hac specie mandaui vt alienum simpliciter emeres, sed vt mihi tecum hæreditarium emeres b Mandati actio licito interdum mandato morte vel capitis minutione mandatoris finitur, duobus casibus: Vno si hæred: ex parte mandaretur, vt fundum hæreditarium emeret, & emerit sciens, post mortem meam. vtilis. Altero, de quo in l.26.§.1.s.eod. vt non abs re olim dubitatũ fuerit, an a duo mandati daretur in hæredẽ, quæ nõ cepisset in defunctum. Constat enim ex Cicerone ad Herenniũ M. Drusum prætorem reddidisse iudiciũ: Quòd cũ hærede mandati ageretur, Sextũ Iuliũ non reddidisse.

c Sicuti agendum est inspecto initio cõtractus: quãuis morte mandatoris resolutũ mandatari[o] scierit esse mandatum: tamen instar esse eã actionẽ indicij empti, vẽditi: nec esse necesse potius agi ex empto vendito, cùm non minus illa, quàm ista contineatur.

d id est, summam ac pecuniam mandato comprehẽsam. v. Robert.3. sentent.6.

e Viros bonos præcepta accipere à Iurisconsultis hic locus iudicio est. Et verò qui, bonus vir, nisi Iurisconsultus? æquitatis magister & sacerdos?

f Pretium vti æstimare vir bonus debeat, explicat mox sequẽti lege. Quin rectè Ioãnes notat, media pretia ea esse, quæ inter maiora & minora sint.

g vide Cuiaciũ ad Africanum & ad l.34.§. Cum hæres in fi.s.mãdati.

h puta cẽtum.

i fundum tibi cum aliis communem.

k ἐπωφελῶς. Basil. Cuiac. ad l.34. s.eod. tractat. 8. ad African.

l puta viginti.

m Vendere suã hereditatis partem nemo cogitur eo pretio, quo aliorũ partes redemit.

n id est, iustum precium, non integra 80. ne lucrũ facias ex mandato.

o addicere Budæus, bene reprehensus à Cuiacio ibidem. Nam abiicere & proiicere proprium est verbum vendentium vilissimò pretio. l.50.j.de euict. & prodigentium, non donantium. Seneca in epistol. multi sunt qui non proiiciunt, sed donant.

perinde mandati, agendum sit, ac [a] si alienum fundum emi mendassem: morte insecuta, cum id sciebas, resoluto mandato, nullam [b] tibi actionem cum herede meo fore. Sed & si mandati agendum esset [c]: eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

Si mandauero vt emas rem, quam habes communem cum alio, certo pretio: aliorum partibus emptis, tuam pro residuo pretio dare teneris. sed si pretium determinatum non fuerit, tua pars boni viri arbitrio æstimabitur. h.d. cum princ. l. seq. Bart.

35. *Neratius* lib.5. Membranarum.

SI fundum, qui ex parte tuus est, mandaui tibi, *vt emeres mihi*: verum est, mandatum posse ita consistere: vt mihi, ceteris partibus redemptis, etiam tuam partẽ præstare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mãdauerim: quanticumque aliorum partes redemeris, sic & tua pars coartabitur: vt non abundet mandati quantitatem [d], in quam tibi emendum totum mãdaui. sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandauerim: túque ex diuersis pretiis partes ceterorum redemeris: & tuam partem, vni [e] boni arbitratu, æstimato [f] pretio dari oportet.

De emptione partium.

36. *Iauolenus* lib.7. ex Cassio.

ITa [g] vt omnes summas, maiores & minores, coaceruet: & ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet. quod & plerique probant.

1 ¶ Simili modo & in illa specie, vbi *certo [h] pretio tibi emere mandaui* [i], & aliarum partium nomine commodè [k] negotium gessisti, & viliùs emeris [l]: pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti [m] interest tua [n]: dummodò intra id pretium, quod mandato cõtinetur. quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abiicere [o] vel necessitate rei familiaris, vel alia causa [p] cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. sed nec lucrum [q] tibi ex hac causa adquirere debes: cùm mandatum [r] gratuitum esse debet. neque enim tibi concedendum est, propter [s] hoc venditionem impedire, quòd animosiorem eius rei emptorem esse, quàm tibi mandatum est cognoueris.

2 ¶ Quod si fundum, qui per partes venit, emendum "tibi" mandassem: sed ita, *vt non aliter mandato tenear, quã si totum fundum emeres*: si totum emere nõ potueris: in partibus emendis tibi negotium gesseris: siue habueris in eo fundo partem, siue non. & eueniet, vt is cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat: & nisi totum emerit, ingratus [t] eas retineat. Propius est, vt cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit. præstaríque officium & in partibus emendis, perinde atque in toto, debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit. 3 ¶ Quod si mandassem tibi, *vt fundum mihi emeres*, non addito eo, vt non aliter mandato tenear, quàm si totum emeres: & tu partem, vel quasdam partes eius emeris: tum [u] habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

De tempore æstimationis ineundæ.

37. *Africanus* [x] lib.8. Quæstionum.

HOminem certum [y] pro te dari fideiussi, & solui, cùm mandati agatur: æstimatio eius ad id [z] potiùs tempus: [a] quo solutus sit, non quo agatur [b] referri debet. & ideo, etiam si [c] mortuus fuerit, nihilominùs vtilis ea actio est. Aliter [d] in stipulatione seruatur. nam tunc id tempus [e] spectatur, quo agitur. nisi fortè aut per promissorem steterit, quo minùs sua die solueret: aut per creditorem, quo minùs acciperet. etenim neutri eorum frustratio [f] sua prodesse debet.

An reus teneatur liberare pignus. 1. vel fideiussorem.

p id est, æris alieni.

q lucrum, est emere exiguo pretio. Martialis, lucri fecit, adeo benè emit. & alio loco. lucrifieri bombycina possunt, id est, exiguo precio emi: M. Tullius *pro Flacco.* Emit aliquid qui multo pluris esset, dat de lucro.

r Gratuitum mandatum esse debet.

s Sensus est, non ideo licere mandatario augere precium partis suæ, quòd cognouerit mandatorem ea duci cupiditate habendæ eius rei, vt sit multò pluris empturus, quàm mandauerit, siquis difficiliorem se præbeat.

t i. inuitus. *Terent. in Eunucho.* ingratus vt dormiã: alius *ingratis* eodem sensu legit & apud Terẽt. *in Heautont. act.3. scen.* legi ait *ingratis.* pòst illa cepit victũ vulgò quærere. sed Cuiacius dicto loco legit *ingratiis*: & ita Latinos omnes locutos fuisse non Comicos tantùm, sed & Ciceronem *pro Quintio* extorquendum est inuito atque ingratiis. *&* 6. *in Verrem.* dicẽt quæ necesse erit ingratiis: & simili forma gratiis, *Plautus Captiuis.* cuius vultum nunquam tranquillaui gratiis.

u Inuitus vendere, quis interdũ cogitur, *vt hic.* adde quæ scripsi *ad l.2. j. de distract. pignor.* x *Cuiac.8. ad Africanum fol.*178.

y An idem si incertum? Accursius ita putat: quo nomine à Cuiacio ... *dem arg. l.23. j. de verb. oblig. l. penult. Cod. de vsuris rei.*

z *vide quæ notaui ad l.59. & l.60. j. de verbor. obliga.*

a Pretium rei cuiusque pro tempore est. *Seneca 3. de benefic.* ... litis contestatæ: rectè. Possit enim minoris esse seruus tempore ...

38. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

LVcius Titius Publio Mæuio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filij obligare. Postea Mæuio defuncto, relicta pupilla, tutoris eius iudicem aduersus Titium acceperunt: & Titius de mutuis [g] petitionibus. (quæro. an domus pars quam Titius, obligandam filio suo accommodauit, arbitratu [h] iudicis liberari debeat. "Marcellus" respondit: an, & quando debeat liberari: ex persona debitoris: itéque ex eo, quod inter contrahentes actum esset: ac tempore, quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset: iudicem æstimaturum. est enim earũ specierum iudicialis quæstio per qua res expediatur. 1. ¶ Non absimilis [k] illa, quæ frequẽtissimè agitari solet: fideiussor [l] an & prius, quàm soluat, agere possit, vt liberetur, nec tamen semper expectandum est, vt soluat, aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit, aut certè bona [m] sua dissipabit [n] præsertim si domi pecuniam fideiussor non habebit: qua numerata creditori, mandati actione conueniat.

Pactum de rei periculo.

39. *Neratius* lib.7. Membranarum.

ET Aristoni & Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi [o] mandatúmque [p] suscipi, vt res periculo eius sit, qui depositum, mel mandatũ suscepit, quod & mihi verum esse videtur.

De fideiubente pro inuito.

40. *Paulus* lib.9. ad Edictum.

SI pro te præsente, & vetante [q] fideiusserim: nec mandati actio. nec negotiorum gestorum est. sed quidam vtilem putant dari "oportere:" quibus non consentio. secundum quod & Pomponio videtur.

De finibus mandati non custoditis.

41. *Gaius* lib.3. ad Edictum prouinciale.

POtest & ab vna [r] duntaxat parte mandati iudicium dari. nam si is qui mandatum suscepit, egressus [s] fuerit mandatum: ipsi quidem mandati iudicium non competit. at ei, qui mandauerit, aduersus eum competit.

De dolo mandatarij.

42. *Vlpianus* lib.11. ad Edictum.

SI mandauero tibi, *vt excuteres vires hereditatis* [t]: & tu, quasi [u] minor sis, eam à me emeris: mandati mihi teneberis. Tantumdem & si tibi mãdaui, vt vires excuteres eius, cui eram crediturus: & renunciaueris, eum [x] idoneum esse.

De pecunia in diem credenda. De actionibus à mandatario cedendis.

43. *Idem* lib.23. ad Edictum.

QVi mandatum [y] suscepit, *vt pecunias in diem [z] collocaret*, ísque hoc fecerit, mandati conueniendus est, vt cum dilatione [a] temporis actionibus [b] cedat.

De dolo.

44. *Idem* lib.62. ad Edictum.

DOlus [c] est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis nõ exegerit [d], quod exigere, soluet [e].

De emptione fundi: & pretio nundum soluto. 1. De Iudicio. 2. De promissione mandatarij. 5. De obligatione. 6. De sumptibus factis à fideiussore. 7. De nouatione. 8. Si mandato fideiussoris, cum reo agatur.

45. *Paulus* lib.5. ad Plautium.

SI mandatu meo fundum emeris: vtrùm, cùm dederis pretium, ageres mecum mãdati: an & antequam [f] des, ne necesse habeas res tuas vendere? & rectè dicitur, in

i i. si diu cessatum est in solutione. *vt l.25.§.2. j. soluto.* k Fideiussor ... dare penè paria. l fideiussor & mandatarius agere possunt aduersus ... prius quã soluat. si reus in solutione diu cessauit, si bona sua dissipat, ... reũ & fideiussorẽ seu mandatariũ conuenit, si creditor sit condemnatus, ... *l.10. Co. eo l.44. j. de fideiuss.* m *l.10. Cod eod.* n vel dissipare cœpit: ... vulgi opinio spectanda *l. vlt. Cod. de iure dot.* o *l.7.§.15. l.27 ...* *1.§.35.s. depositi: l.5.§.2.s. commodati: l.1. Cod. de commodato l.6. in fi. Cod. de pigneratit...* p mandatum, mandatarij: vt depositũ, depositarij periculo ... test. *l.22. Cod. de negotiis* q *l.6.§.2.s eod. l.53. j. eo. l. vlt Cod. de negotiis.* ... lit actionem mandati. r Claudicare mandati contractus ex iusta de ... s *l.5.s. eod l.20. j. locati* t *Sub*, mihi delatæ. u Mandatarius decipiens mandatorem, mandati tenetur. x *l.9.s. de dolo.* y *l.8.s. de dolo.* z *adde l.22. ...*

a i. vt actiones cedas in illã diẽ in quã contraxisti: & ita hic prius agitur ... vt detur: *l.45.§.5. j. eo.* b Cedere actiones etiã ante diem procurator debet, ... de notant, in negotio in diẽ, ante diẽ nasci obligationẽ. c Dolus est nõ persequi ... exigere, nõ soluere, quod possis. Qui hæc facit procurator, dolũ admittit. d *l.11. Cod. eod.* e aut si quis nolit soluere quod exegerit. *Robert. Steph. ...* *l.8.§.9.s. eod.* si quis nõ exegerit, quod exigere potest, aut soluere. *Haloand.* ... tarius mandati non agit ante impletum mandatum. *v. l. vlt. j. de contr. ...*

a v.§.5.ꝭ.eod. b multæ sunt autem huiusmodi causæ.l.8 in fine.ꝭ.de procuratorib. c in pr.ꝭ.eod.v.§ 5.ꝭ.eod. d Inuitus nemo personam fideiussoris mutare cogitur:etiamsi æquè idoneus offeretur. Quidam putant creditorem accepti iam fideiussoris personam mutare cogi non posse:nondum accepti cogi. l.14.§.2.ꝭ.de pecunia constit. Decius eandem in accipiendo, quæ in accepto sit, rationē esse existimat perperam: cùm esset d.§.2:& differentia sit inter facta & nec dum facta. Nec illum iuuat lex 10.ꝭ. quod metus causa: quia fideiussores per vim liberati coguntur se reponere in obligationem. Non obstat lex 25.ꝭ. de arbitris: quia semel iustè liberati fideiussores, non coguntur se in obligationem fideiussionis reponere. Non obstat lex 9, in fine ꝭ. locati. Vbi locator qui non potest, domum alienā, inscienter à te conductore locatam, cōductori ob euictionē domus secutam, præstare aliā domū præstādo liberatur. Non obstat lex 2.§.8.ꝭ.de religiosis. est enim speciale fauore religionis. Nō obstat regula, qua dicitur, Nobis id facere permitti, quod nobis prosit, alteri nō noceat. l.1.§. denique ꝭ. de aqua pluuia. quoniam superior illa regula locum non habet in iure alteri iā quæsito. l.2.§.si quis à principe.ꝭ.nanquid in loco publico, vide Pyrrhū disputat. penult. ad consuet. Aurelian. *

hoc esse mandati actionem, vt[a] suscipiam obligationem, quæ aduersus te venditori competit. nam & ego tecum agere possum, vt præstes mihi aduersus venditorem empti actiones.

1 ¶Sed si mandatu meo iudicium suscepisti: manente iudicio, sine [b] iusta causa non debes mecum agere, vt transferatur iudicium in me. nondum enim perfecisti mandatum.

2 ¶Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris:& antequam [c] soluas, dicendum est, te agere posse, vt obligatiené suscipiam: aut, si [d] nolit creditor obligationē mutare, cauere tibi debeo, defensurū te.

3 ¶Si iudicio sisti te promisero, nec exhibuero: & antequam præstem, mandati agere possum, vt [e] me liberes: vel re, si pro te reus promittendi factus sim.

4. ¶Sed si mandauero tibi, vt creditori meo soluas, túque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis: humanius est, & in hoc casu mandati actionem tibi competere.

5. ¶Quotiens "autem" ante[f] solutam pecuniam mandati agi posse diximus: faciendi [g] causa, non dandi, tenebitur reus, & est æquum: sicut mandāte aliquo actionem nacti, cogimur [h] eam præstare iudicio mandati: ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, vt liberemur. 6 ¶Si fideiussor multiplicauerit [i] summam, in quam fideiussit, sumptibus[k] ex iusta ratione factis: totam eam præstabit is, pro quo fideiussit.

7. ¶Quod mihi debebas, à debitore stipulatus sum periculo[l] tuo. posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo seruare potero: Nerua, Atilicinus aiunt. quamuis[m] id mandatum ad tuam rem pertineat. & meritò: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat [n] si nomen eius creditor secutus est: " non cùm periculo debitoris ab eo stipulatur.

8 ¶Idem iuris est, si mandatu [o] fideiussoris cum reo egissem: qui sequenti mādato liberaretur ex priore causa.

Quomodo implendum sit mandatum.

46. *Idem* lib. 74. ad Edictum.

SI quis pro eo spoponderit, qui ita promisit, *si Stichum non dederis, centum milia dabis?* & [p] Stichum redemerit viliùs [q]: & soluerit, ne centum milium stipulatio cōmittatur: constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissimè illa forma in mandatis seruanda est: vt, * quotiēs certum [r] mandatum sit, recedi[s] à forma non debeat. at quotiens incertum[t] vel plurium causarum: tunc licet alijs præstationib. ex soluta sit causa mandati, quàm quæ ipso mandato inerant: si tamen hoc mandatori expedierit: mandati erit actio.

Si creditor fideiussori ex titulo oneroso promittat, quod is debet ex causa fideiussoria. 1. Si fideiussor alienū hominē dederit.

47. *Pomponius* lib. 3. ex Plautio.

IVlianus ait: si fideiussori vxor doti[u] promiserit, quod ei ex causa fideiussoria debeat: nuptiis secutis confestim mandati aduersus debitorē agere eum posse. quia intelligitur abesse[x] ei pecunia, eo quod[y] onera matrimonij sustineret. 1 ¶Si is, qui pro te hominē dare fideiussit, alienū [z] hominem stipulatori dederit: nec ipse liberatur, nec te liberat. & ideo mandati actionem tecum non habet: Sed si stipulator eum hominem vsuceperit: dicēdum esse Iulianus ait, liberationem [a] contingere. eo ergo casu mādati actio post vsucapionem demum tecum erit.

De fideiussore qui vsuras soluit. 1. De mandato quod fit gratia mandantis. 2. vel mandatarij.

48. *Celsus* lib. 7. Digestorum.

QVintus Mucius Scæuola ait: si quis sub vsuris creditam pecuniam fideiussisset: & reus in iudicio cōuētus cùm recusare vellet, sub vsuris creditā esse pecuniā, "&" fideiussor soluendo vsuras potestatem recusandi eas reo sustulisset [b] & eā pecuniā a reo non petiturum. Sed si reus fideiussori denūciasset, vt recusaret, sub vsuris debitā esse: nec is, propter [d] suā existimationē, recusare voluisset: quod ita soluerit, à reo petiturū. Hoc benè cēsuit Scæuola. *parum. n. fideliter facit fideiussor in superiore casu, quòd potestatē eximere reo videtur, suo [d] iure vti. cetertùm in posteriore casu nō oportet esse noxiæ fideiussori, si ipse pepercisset pudori suo [e]. 1 ¶Cùm mādo tibi, vt,

e Fideiussor si nondum soluit, ad factum nō ad solutioné agit.
f v.§.2.ꝭ.eo.
g Factum petit, qui se liberari postulat. Qui in id agit, ad factū non ad dandum experitur.
h in pr.ꝭ.eod.l.8.§.5.l.10.l.43.ꝭ eod.l.59.ꝭ.eod.
i Fideiussori reus præstat id omne quo creuit obligatio seu condēmnatio l. 50. in fine.ꝭ.eod.
k Fideiussor à reo sumptus litis repetit.
l Nouatio quæ fit periculo debitoris, debitorem ipsum nō liberat.
m Cur ita? collige ex l.22.§.2.ꝭ.eo. *
n soluit enim & qui reum delegat.l.8.§.3.ꝭ.ad Vellei an.
o aut rogatu.d.l.22.§.2.ꝭ.eod. p Fideiussor interdum soluere potest quod in obligatione non sit: eo effectu, vt si id soluerit, & reum ipsum principalem liberet, & id mādati quoque actione à reo principali consequatur.
q Fideiussor soluens vile quiddam, vt maiore obligatione reum liberet, mādati actione à reo repetit quod ita solutum sit.
r Certa mandati forma excedi non potest: incertam, vtiliter expediri sit est.
s Forma mandati interdum potest negligi.v.l.5.ꝭ.eo. t v.l.3.ꝭ.eod.
u al.dotem. x Abesse dos ei videtur qui onera matrimonij sustinet.
y Lucratiua causa non videtur, dotis expromissio l.19.ꝭ.de oblig. & act.
z l.17.l.78.ꝭ.de solution.
a vt eo casu minimè teneatur de euictione.l.54.ꝭ.de euictionib.
b quod non potest inuito reo.l.29.ꝭ.eod.
c Excusatus est pudor eius qui minus honesta exceptione vti noluit, adde quæ scripsi ad l.10.§.penult.ꝭ.eo. d Suo iure vti nemo rectè prohibetur. Ius id alteri non aufertur rectè l.26.ꝭ.de damno l.3.§.7.ꝭ.de incēdio:l.55.ꝭ.de regulis:l.13 ꝭ.de iniuriis e Qui sic est enim pudori fideiussori promissas vsuras præstare nolle. f ¶ prestes ei vt periculum, &c. Haloand. g Si vt t.n.g. tuique arbitrij, &c. Hal. h Est enim potius consilium quàm mandatum. Accurs. i Qui vendit vt procurator de euictione tenetur & ideo si euincit, tenetur Bart.

credendo pecuniā, negotium mihi geras, mihi id nomen præstes [f]; " meū in eo " periculum, meū emolumētum sit: puto, mandatū posse consistere. 2 ¶Ceterùm vt[g] tibi negotium geras, tui arbitrij sit nomē: id est, vt cuius credas, tu recipias vsuras, periculum dumtaxat ad me pertineat: iam extra mandati formā est[h], quemadmodum si mandē. vt mihi quemuis fundum emas.

Si quis rē suam nomine procuratorio vendiderit: aut rem suā ex aliqua causa, quasi suam ex alia causa vendi mandauerit.

49. *Marcellus* lib. 6. Digestorum.

SEruum Titij emi ab alio bona fide, & possideo. mādatu meo eum Titius vendidit, cùm ignoraret suum esse. vel contrà, ego vendidi illius mandatu, cùm fortè is, cui heres extiterit, eum emisset. de iure euictionis, & " mādato " quæsitum est. & puto, Titium, quamuis [i] quasi procurator vendidisset, obstrictum [k] emptori, neque si rē tradidisset, vindicationem ei concedendam. & idcirco mandati agere posse, si quid eius interfuisset: quia fortè venditurus non fuerit. Contra mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summouetur: & aduersus venditionem testatoris sui habet ex empto, iure hereditario, actionem.

Si quis pro fideiussore soluerit. 1. Quid repetit fideiussor.

50. *Celsus* lib. 38. Digestorum.

SI is, qui negotia fideiussoris [l] gerebat, ita soluit stipulatori, vt reum fideiussoremq; liberaret: idq; vtiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum[m]. nec refert, ratū habuit, necne [n] fideiussor[o], etiam antequam solueret procuratori pecuniā simul [p] ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.

1 ¶Siue, cùm frumētum deberetur, fideiussor Africū [q] dedit: siue quid ex necessitate [r] soluēdi plus impendit, quàm est pretium solutæ rei: siue Stichum soluit, isque decessit, aut debilitate, flagitióve ad nullum pretium sui redactus est: id mandati iudicio consequeretur.

De fideiussore soluente ante diem.

51. *Iauolenus* lib. 9. ex Cassio.

FIdeiussor [s], quamuis per errorem ante [t] diem[u] pecuniam soluerit, petere tamen ab eo non potest. ac ne mandati quidem actionem, antequam dies soluendi veniat, cum reo habebit.

De bonitate rei solutæ à fideiussore.

52. *Idem* lib. 1. Epistolarum.

FIdeiussorem: si, sine [x] adiectione bonitatis tritici, pro altero triticum spopondit [y]: quodlibet triticum dando, "reum" liberare posse existimo. à reo autem non aliud triticum repetere poterit, quàm quo pessimo tritico liberare se à stipulatore licuit. itaq; si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare: & fideiussor id, quod dederit, (id est, melius triticum) condicet: exceptione eū doli mali summoueri existimo.

De eo qui mandato alterius pro alio fideiussit vel soluit.

53. *Papinianus* lib 9. Quæstionum.

QVi fide alterius pro alio fideiussit præsente [z], & nō recusante: vtrosque [a] obligatos habet iure mandati. quòd si pro inuito, vel ignorante, alterutrius mandatum secutus fideiussit: eum solùm conuenire potest, qui mandauit: non etiam reum promittendi. nec me mouet, quòd pecunia fideiussoris reus liberetur. id enim contingit, etsi meo mandato pro alio soluas.

Si seruus. 1. aut bona fide seruiens se emi mandauerit.

54. *Idem* lib. 27. Quæstionum.

CVm seruus [b] extero se [c] mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, *vt seruus manumitteretur*, nec manumiserit: & pretiū consequetur dominus vt venditor: & affectus ratione mandati agetur. finge filium naturalem, vel fratrem esse. *placuit enim prudentioribus, affectus[d] rationem in bonæ fidei iudiciis habendam [e]. Quòd si de suis [f] nummis emptor pretium dederit. (neque enim aliter iudicio venditi liberari potest) quæri solet, an vtiliter de peculio agere possit. & verius, & vtilius videtur, prætorem huiusmodi contractibus seruorum non cogitasse: quò se ipsi mala [g] ratione dominis auferunt.

k Arqui vt obstringatur procurator, videtur requiri, vt nominatim fidem suam pro euictione adstrinxerit.l.67.ꝭ. de procuratorib. adhæc, dominus (procurator rei suæ per errorē) rem suam per ignorantiam vendit: sed nemo errās rem suam amittit. l.7. in fi.ꝭ. de rescindenda. l.35.ꝭ.de acqu. rer.l.18.C.de rei vindi.
l Solués pro fideiussore, non ipsum tātū fideiussorem, sed & ipsum reū principalem obligatum habet.
m Ratihabitio non est necessaria, vbi præcessit mandatum.
n Qui pro fideiussore soluit procurator, potest is à fide iussore repetere: fideiussor verò ab ipso reo, etiam antequam soluat ipse procuratori.
o al. sed fideiussor.
p Ratihabitio desideratur in iis quæ alicui sine cessione adquiruntur.
q Frumentum Africum pro meliore hîc poni videtur: licèt Plinius Italico principatū det.
r Ex iusta ratione.l.45.§.6.ꝭ.eo.
s Fideiussor à reo plus petere nō potest, quàm possit ipse creditor à reo.
t l.22.ꝭ.eod.l.31.ꝭ.de fideiussorib.
u Soluens ante diem procurator, neque ante diem mandati agere, neque solutum repetere potest.
x Soluendo etiam id quod minimum sit, liberatur generis debitor: seu qui in genere triticum, frumentū debet vel quid simile.
y l.4.ꝭ.de tritico: vide leg.75.ꝭ.de verbor.oblig at. v.l.32.ꝭ.de condict. indebiti.
z lege 6.§.2.ꝭ.eo. adde l. 40.ꝭ.eod.
a Fideiussor soluens pro aliquo mandato alterius vtrūque, hoc est & mandatoré & reū ipsum principalē obligatū habet b Serui mandātis se emi, mandatū nullū est. c v.l.vnic.C.si seruus extero se emi mandauerit: & Cynū ibi. d Affectus ratio in bonæ fidei iudiciis habetur vt hîc & l.7.ꝭ.de seruis export.l.35.ꝭ.de minorib.l 35.ꝭ. de bonis libertor. Imò non est habenda l.33.ꝭ.ad l. Aquil. e Ideóque vel in delictis, qui affinem aut cognatum receptat, mitius punitur.l.2.ꝭ.de receptatorib. De interesse affectionis v.Bart.in l.vn.C.de sent. quæ pro quod inter. f v.l.7.C.de act.empti. g Malo more, malâq; ratione serui se dominis suis ignorantib. auferunt, dū extraneo se emi mandāt & manumitti. de quo vide Titulū Codi. si seruus extero se emi mādauerit. sic malo more pecuniam sibi promissam prohibetur petere, qui de lite pactū se esse cōfitetur l.1. §.12.ꝭ.de variis & extr.cognit. h Et ita de peculio serui, nō tenetur, vt hîc & l 1.2.ꝭ.de in rem verso. Item, si seruus intercedat, nō in causa peculiari.l.19.ꝭ.de fideiussor. si donet.l 28.§.fi.ꝭ.de pactis: si voueat. argu.l.2.§.2.ꝭ.de pollicitationibus. si iudicium vel arbitrium suscipiat.l.3.§.8.de pecul.v.Cuiac.13.obs.32.

L 54 n° 2

a Furtum non committit procurator, cùm id non restituit quod domino debet. Qua igitur actione? mandati. Cur ita? Ab initio consensum domini habuit
b Quia furtum sine contrectatione non committitur *adde l.8.§.9.l.59.s.eod.*
c *l.50.§.3.j.de fideiuss.* † Hodie non potest. *Nouel.4.c.1.* d Superuacua cautio contractū non restringit. e *l.25.C.de fideiussor.* f *l.46.in fi.j.de condict.& demonstr. l.81.j.de reg.iur. l.17.C.de testam. l.1.§.7.j.de ædilit.*

g Ius autem cōmune est vt creditor vel reum, vel eius fideiussorem, vel eorū pignus eligere possit, & quod vno electo possit ad alium redire. *v.l.3.l.5.l.24.Co.de fideiuss.* vt superfluum ac residuum sui debiti ab alio obtineat. *l.25.Co.de fideiuss.*
h Soluere videtur, q pecuniā in iure offert & obsignat, vnde mādati actio perinde fideiussori pecuniam offerenti & obsignanti competit, ac si soluisset. Paria enim hęc sunt soluisse, & ita obsignasse.
i *v.l.9.C.de fideiussoribus.*
k *l.64.j.de fideiussoribus.*
l Mādatum reuocatum intelligitur domino reuertente ac præsente *cap. Si quidem extra de procurat. in sexto.* si modò dominus reuersus iudiciis ac negotiis seipsum immiscuerit. Ideóq; notarij in actis, aduocati in causa inserunt *Talem comparere in iudicio non animo reuocandi suos procuratores. vide Bart.*
m Mandatū instauratur, quod antea reuocatū erat interuentu atque præsentia, ipsius domini reuocati: absentia rursus instaurari videtur: absētia inquā, maximè si nondū rationes à procuratore accepit.
n Mandato reuocato, post iterato seu redintegrato, debitū ex priore mādato, in iteratum seu redintegratum deuoluitur.
o Incerta pollicitatio non obligat *l.17.C.eo.*
p Imò extra ordinem petitur *l.diuus j.de ver.& extraord.cognit.*
q *l.12.§.9.s.eo.*
r *v.l.4.C.e.l.10.§.1.s.de negot.* officiū fecisse sufficit, tametsi finē non sis adsecutus. Ita finis ab officio secernitur. Finis, scopus ipse, officiū, iusta ac legitima ad finē via.

1 ¶ Si liber homo bona fide seruiens, redimi se mandauerit, idq; nummis emptoris factum sit: contraria mandati actione agi posse, constat. vt tamen actiones præstētur, quas habet emptor aduersus venditorem. finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

De rebus reddendis à procuratore.

55. *Idem* lib. 1. Responsorum.

PRocurator: qui[a] nō res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit: iudicio mandati non furti [b] tenetur.

De mandatore conueniendo. 1. De fideiussore qui pecuniam debitam publice deposuit. 2. De bona fide. De instauratione mandati. 3. De promißione salarij incerti 4. De sumptibus à procuratore factis.

66. *Idem* lib. 3. Responsorum.

QVi mutuam pecuniā dari mandauit: omisso reo promittendi, & pignorib. non distractis, eligi [c] potest † quod vti liceat, si [d] literis exprimatur: distractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit[e], etenim quę dubitationis [f] tollendæ causa contractib. inseruntur, ius commune [g] non lædunt. 1 ¶ Fideiussor, qui pecuniam in iure obtulit [h], & propter ætatem eius qui petebat, obsignauit [i], ac publicè deposuit, confestim agere mandati [k] potest.. 2 ¶ Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quòd dominus post annos quinque prouincia reuersus [l], mox reipublicæ causa profecturus, non acceptis rationibus mandatū instaurauerit [m]. cùm igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid [o] ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. 3 ¶ Salarium incertę [o] pollicitationis neque [p] extra ordinem rectè petitur, neque iudicio mandati, vt salarium tibi constituat.
4 ¶ Sumptus [q] bona fide necessariò factos, etsi [r] negotio finem[s] adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

De morte mandatarij.

57. *Idem* lib. 10. Responsorum.

MAndatum distrahendorum [t] seruorum, defuncto, qui mandatū suscepit, intercidisse constitit[u]. Quoniam tamen heredes eius errore lapsi, nō animo furandi. sed exsequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat, seruos vendiderāt: eos ab emptoribus vsucaptos videri placuit. sed venaliciarium [x] ex prouincia reuersum, Publiciana[y] actione non vtiliter [z] acturum: cùm exceptio [a] iusti dominij, causa cognita detur*: neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam heredum, adfici damno.

De morte mādantis. de negotiis hereditariis. 1. An decretum prætoris noceat creditori absenti.

58. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

SI præcedente mandato, Titium defenderas, quamuis mortuo eo, cùm hoc ignorares: "ego" puto mandati actionem aduersus heredem Titij competere: quia * mādatum morte mandatoris, non [b] etiam mandati actio soluitur. Quòd si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras. "&" quemadmodū, si illum liberasses, cōpeteret tibi negotiorum gestorum actio: ita potest dici, & heredem eius eadem actione teneri. 1 ¶ Lucius Titius creditori suo mendatorem [c] dedit. deinde defuncto debitore, maiore[d] parte creditorum consentiente[e], à prętore decretum est, vt portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator existerat. quæro, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem, quā heres debitoris. respondi. Si præsens apud prætorem ipse quoque consensit: pactus [f] videtur iusta ex causa: eáque exceptio & fideiussori danda esset, & mandatori. sed cùm proponas, eum abfuisse: iniquum est, auferri ei electionē, sicut pignus, aut priuilegiū, qui potuit præsens idipsum proclamare. nec desiderare decretum prętoris. nec enim si quis dixerit, summouendum creditorem, heredi consulitur: sed mandatori, vel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem præstaturus est. Planè si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem conuenire, dubitatum est. sed videbitur consentire decreto, conueniendo heredem.

De eo qui stipulatur mandato alterius. 1. de fideiussore emēte rem pignoratā. 2. De die adiecto in mandato. 3. De pluribus mandatoribus. 4. De pignore euicto. 5. De die adiecto in mandato. De morte rei. 6. De cautione idonea.

59. *Idem* lib. 4. Responsorum. [59 n. l.]

SI mādatu Titij Calpurnius pecuniam, quā Titius credebat, stipulatus esset, non [h] donandi animo: mandati iudicio eum ab herede Titij posse conueniri, vt actiones[i] suas præstet. Idem est, & si exacta est à Calpurnio pecunia [k]. 1 ¶ Paulus respondit, fideiussorem, qui rē pignoris iure obligatā à creditore emit [l], mandati iudicio conuentum ab herede debitoris, ablato [m] omni debito, restituere cum fructib. [n] cogendum, neq; [o] habendum similē extraneo emptori: cum* in omni contractu bonam [p] fidem præstare debeat. 2 ¶ Paulus respondit, die [q] adiecto in mādato, intra quē præstaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento quo minùs [r] etiam post eum diem conueniri maddati iudicio possit. 2 ¶ Paulus respondit, vnum ex mandatorib. [s] in solidum eligi posse, etiā si non sit concessum in mandato. post [t] condemnationem autem in duorum personam collatam, necessariò ex causa iudicati singulos pro parte [u] dimidia conueniri posse, & debere. 4 ¶ Creditor[x] pignus vendidit. quæro, an si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit: & an intersit, creditoris iure [y] vēdiderit, an communi iure [z] promiserit? Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem liberum non videri. Ex hoc responso apparet, si euictionis[a] nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. 5 ¶ *Ille illi salutem, mando tibi, vt Blæsio Seuero adfini meo octoginta credas, sub pignore illo, "& illo." in quam pecuniam, & quidquid vsurarum nomine accesserit, indēnem rationem tuam me esse, ex causa mandati* [b], *in eum diem, quoad vixerit Blæsius Seuerus, præstaturum.* postea sæpe conuentus mandator, non respondit. Quæro, an morte debitoris liberatus sit. Paulus respondit, mandati obligationē perpetuam [c] esse: licèt in mandato adiectū videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem, quoad vixerit Blęsius Seuerus, pręstaturū. 6 ¶ Paulus respondit, non videri mandati conditione paritū, cùm in mandato adiectū sit, vt idonea [d] cautio debitori exigeretur, si [e] neq; fideiussor [f], neque pignora accepta sint.

Si mandator appellauerit. 1. De mandatore qui pro alio non tamen eius causa promisit. 2. De duobus mandatariis. 3. De exhibitione vxoris. 4. De libera administratione concessa.

60. *Scæuola* lib. 1. Responsorum.

CReditor [g] mandatorem conuenit. is condemnatus, prouocauit. quærendum est, an manēte appellatione debitor à creditore conueniri potest. respondi [h] posse.
1 ¶ Ad eum qui vxorem ducturus erat, litteras facit tales: *Titius Seio salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognouisti. ideoq; eum ex voto meo nuptura tibi sit: velim certus sis, secundùm dignitatem tuam contrahere te matrimoniū. & quamuis idoneæ repromissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam: tamen & ipse, quo magis conciliem animum tuum domum* [i] *meæ. fidem* [k] *meam interponere non dubito. quare scias, quodcumque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse iußisse, saluum te habiturum.* atque ita Titia, quæ neque Titio mandauerat, neque ratū habuerat, quod scripserat, dotem Seio promisit. Quæro si hæ res Titij ex causa mādati præstiterit, an actione mandati heredē Titiæ conuenire potest, respondi, secundùm ea quę proponuntur, nō [l] posse. Item quæsitum est, an nec negotiorum gestorum. respōdi. nec hoc nomine iure agere posse. palam. n. facere Titium. non [m] tam Titiæ nomine, quàm q consultū vellet[n], mandasse. Item, si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoueatur? respondi, nihil proponi, cur summouendus sit. 2 ¶ Duobus quis mandauit negotiorum administrationem: quæsitū est, an vnusquisque mandati iudicio in solidum teneatur. respondi, vnumquemq; [o] pro solido conueniri debere: dummodò ab vtroq; nō ampli[9] debito exigatur. 3 ¶ Si inter[p] maritū

s Procurator sumptus necessarios repetit, etiamsi litis euentus non successerit, vel nōdum lis finita sit.
t Mandans distrahi, industriam personæ eligit. Id itaque genus mandati ad heredem non transit. u Quia videtur electa personæ industria.
x Mangonem, qui & venalitius *l.44.§.1.l.vlt.j.de ædilitio,* vbi pro *ex venalitio* Basilica παρὰ σωματεμπόρς. Cic. pro Cornel. multi venalitij, mercatoresque. Sueton. de claris Rhetor. venalitij cùm gregem venalitium naui educerent. *v.Cuiac.10.obs.6.*
y Quia Publiciana non competit contra dominum.
z Non inutiliter. *August.1.Emend.2.Zoanettus c.18.restit.Russar.Ranconet. Char.reprehensi.a Roberto 2.recep.lect.16.*
a Putatiuus procurator vsucapiendi reditionem & Publicianam præstat, non tamen excludit dominum exulem: vide quæ scripsi *ad l.16.s.de Publiciana.*

b Mandatum morte finetur at non mandati actio vel negotiorū gestorū.
c Mandatores huiusmodi plerumque creditori mandabant, non tantùm debitori credi, verum etiam debitorē non vrgeri ad solutionē: sed expectari *l.11.§.14...*
d *v.l.7.s.de pactis.* e *sub.* ante aditam hereditatem. *l.Iurisgentium in f.s.de pa...*
f Pacisci videtur se staturum decreto, qui ei consentit

d Idonea cautio fit dato fideiussore vel pignore. Idoneè vox cautionis ... missorē obligat vel ad pignus vel ad fideiussorem præstandum. e Atqui ... nomine tacitè nō venit fideiussor. *l.3.C.de verb.sign.* f *adde l.4.§.8.s.de ...*
g Lis appellationis aduersus mēdatorē instituta, nō impedit quo minus ... cipalis conueniri possit. h *l.116.j.de verb.oblig.* i *al.* domini k Q... cùm fideiussores, vel mandatores dotiū non interponātur *l.2.C.ne fideiussores vel mandatores dotium.* l Cur non possit? mandatū quod fit mandatoris gratia ... tium mandati actionē non parit. m Id est, nō tā Titiæ, quàm suum ...
n Consultū sibi vellet. *Halo adde l.6.§.3.s.de neg.* o Mandatarii vniuersi ... solidum mandatum habēt, ita in solidū cōueniri possunt. p Dotis vsuras ... suas facit, quas iure mariti percipit: suas, inquā, facit, tametsi vniuersas in ... eroget, impendaue. Quid si nudum ministeriū vsuris percipiendis præstiterit ... & so-

a Id est, ad recipiendum id quod minus erogatum fuerit. multum autẽ interest an cõuenerit inter socerum & generum, *vt ex vsuris dotis maritus alat vxorem*. an cum pater ipse alere deberet mandauit alendam marito. Priore casu residuum si quod est, maritus non reddit: posteriore reddit, quia est vt minister electus. *Accurs. v. l.88. §.1. j. de legat.2.* b Exceptio *v. l.2. j. de curat. furiosi & aliis.* c Vel concedo plenam potestatem *l.10.*

& socerũ id actum esset vel tacito intellectu, vt onus exhibendæ vxoris ad maritum rediret, prestãte patre dotis vsuras: nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum [a]. quod si pater puellæ exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere.

4 ¶Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita:

Σείῳ τέκνῳ χαίρειν. ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω, τὸ ὑπὲρ πατρὸς, καὶ τὸν τοῦ πατρὸς υἱὸν πραγματεύεσθαι, δίχα τοῦ τινὰ ἐπιτρεπτικὸν αἰτεῖν. εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινός, ἐπιτρέπω σοι, περὶ πάντων ἐμῶν, ὡς θέλεις, πραγματεύεσθαι, εἴτε πωλεῖν θέλεις, εἴτε ὑποτίθεσθαι, εἴτε ἀγοράζειν, εἴτε ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἐμῶν. ἐμοῦ πάντα κύρια εἶναι τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν σοι ἀντιλέγοντος εἰς πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν. i. *Seio filio suo S. Ego quidem secundùm [b] naturã esse existimo pro patre & patris filius negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicuius talis erit: concedo tibi de omnib. meis [c], vt [d] vis [e] negotiari: siue vendere vis, siue pacisci, siue emere, siue quodcumque operari, vt domino omnium meorum: me omnia firma esse à te facta existimante, & nõ contrarium dicente tibi ad vllam operationem.* Quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed [f] fraudulenter alienasset, vel mandasset, an valeret. respondi eum, de quo quæreretur, plenè quidem, sed quatenus res ex fide [g] agenda esset, mandasse. Item quæro: an, cùm Seius magistratu fructus, debitor extitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri possit, vel res eius obligatæ essent, propter verba epistolæ supra scripta. respondi, neque conueniri posse, neque res obligatas esse.

Si filiofamilias mandetur.

61. *Paulus* lib. 2. ad Neratium.

QVod filiofamilias, vt peteret, mandaui: emancipatus exegit. de peculio [h] intra annum vtiliter agam. Paulus: Sed & cum filio agendum est.

De literis quibus declaratur commune futurum, quod ex euentu litis peruenerit. 1. Si is cui mandatum est vt fideiubeat, mandauerit.

62. *Scæuola* lib. 6. Digestorum.

CVm controuersia esset de hereditate defunctæ, inter scriptum heredem, & patruum Mæuium & amitas: Mæuius, litteris ad sorores suas factis, declarauit, *cõmune futurũ, quidquid ad eum ex [i] euentu litis hereditariæ peruenisset*. neque stipulatio [k] litteras secuta est. quæsitũ est, cum transegerit idem Mæuius cum scripto herede ita vt prædia, & aliæ quædam res ex ea transactione ad eũ peruenirent, an [l] ex litteris suis possit à sororibus conueniri. respondit, posse.

1 ¶Mãdaui in hæc verba: *Lucius Titius Gaio salutem. Peto, & mando tibi, vt fidem dicas [m] pro Publio Mæuio apud Sẽpronium. quæque à Publio soluta tibi nonfuerint, me repræsentaturum, hac epistola manu mea scripta, notum tibi facio.* quæro: si non fideiussisset [n] sed [o] mandasset creditori, & aliàs egisset, quàm "quod" ei mandatum esset: an actione mandati teneretur. respondit, (teneri.)

Co. de procur. volo eum facere quidquid ego coram possem. *l. 122. §. 1. j. de verb. oblig.* d *Volo* verbum liberam administrationẽ, seu liberum arbitriũ confert. e Etsi his verbis innuitur cõcedi libera administratio, non ideo dolus permittitur, *vt hic.* Potest tamẽ indignus à procuratore eligi citra dolũ *l.24. j. de leg. 2.* Mandato igitur generali tacitè inest, vt mandatarius dolum non committat, vt boni patrisfamiliàs vicem sustineat, ne profusè dilapidet donãdo vel perdendo. f Hic colligit Accurs. In generali mãdato bonam fidem intelligi, quæ dolo sit contraria, *arg. l. 71. §.2. j. de cond. & dem.* Generalis administrationis concessione dolum nõ remitti: sed potius id mãdatum videri, vt res bona fide geratur. g *l.5. §.7. j. de administr. tutor.* h Mãdatum filij eo emancipato non expirat *l. 46. §. 1. in fi. s. de neg.* i Euentum litis qui communicare cogitur, idẽ transactionis insecutę emolumẽtum communicare cogitur. hoc ideo, quòd ex euentu litis percipi intelligatur, quod ex trãsactione percipiatur. k *adde l.1. Cod. de contr. stipulat.* l *v. l.38. j. de obli. & act.* m Vt mea fide dicas. *Halo.* fidẽ autem dicere est fideiubere. n Hinc colligit Accursius nihil interesse quid fiat ex æquipolentib. *adde l.28. §.2. s. de iudiciis.* hinc Alexander *cõsil. 40. volum. 5.* ex hac lege infert, eum qui mandatum habeat compromittendi, transigere posse, quod compromissum & transactio sint æquipolentia.

o Fideiubere mandatarius videtur, etiam cum mandat creditori. Idem enim effectu, fideiubere & mandare. mandato satisfit re persimili. Cum ita satisfit, mandati potest agi.

PRO SOCIO.

TIT. II.

Quibus modis societas contrahitur. 1. De societate omnium bonorum.

Paulus lib. 32. ad Edictum.

SOCIETAS coiri potest vel in perpetuum †, id est, dum viuunt [q]: vel ad [r] tempus, vel ex tempore, vel sub [s] conditione. 1 ¶ In [t] societate omniũ bonorum omnes [u] res, quæ coeuntium sunt, continuo communicantur [x].

2. *Gaius* lib. 10. ad Edictum Prouinciale.

QVia, licèt [y] specialiter traditio non interueniat, tacita [z] tamen creditur interuenire.

2. De iusta hereditate. 3. De dolo.

3. *Paulus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

EA verò, quæ in nominibus [a] erunt, manent in suo statu [b]: sed actiones inuicem præstare debent.

1 ¶Cum specialiter omnium [c] bonorum societas coita est: tunc & hereditas [d] & legatum, & quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur.

2 ¶ De illo quæritur. si ita societas, *vt si [e] qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit*: quæ iusta hereditas: vtrum quæ iure legitimo [f] obuenit, an etiam ea, quæ testamento. & probabilius est, ad legitimam hereditatem tantùm hoc pertinere. 3 ¶ Societas, si dolo [g] malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est. quia * fides bona contraria [h] est fraudi, & dolo.

Quibus modis contrahitur, 1. vel dissoluitur societas.

4. *Modestinus* lib. 3. Regularum.

SOcietatem [i] coire & re [k] & verbis [l] per nuntium [m] posse nos dubium nõ est. 1 ¶ Dissociamur renunciatione [n], morte [o], capitis minutione [p], & egestate [q].

Quar. rer. contrahitur. 1. De his qui non sunt æquis facultatibus. 2. De donatione.

5. *Vlpianus* lib. 31. ad Edictum.

SOcietates [r] contrahuntur siue vniuersorum [s] bonorum, siue [t] negotiationis alicuius, siue vectigalis, siue etiam rei [u] vnius [x].

1 ¶Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos, qui [y] non sunt æquis facultatibus, cùm plerumque pauperior [z] opera [a] supleat, quantum ei per comparationem patrimonij deest.

2 ¶Donationis causà societas rectè non [b] contrahitur [c].

De partibus lucri, & damni.

6. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

SI societatem "mecum" coieris ea conditione [d], *vt partes societatis constitueres*: ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: & conueniens [e] est viri boni arbitrio, vt non vtique ex æquis partibus socij simus: veluti si [f] alter plus operę, industriæ, pecuniæ in societatem collaturus sit.

De societate simpliciter contracta.

7. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

COiri societatem & [g] simpliciter [h] licet. & si non fuerit distinctum, videtur coita esse vniuersorum, quę ex quæstu [i] veniunt. hoc est, si [k] quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

De quæstu.

8. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

QVæstus enim intelligitur, qui ex opera [l] cuiusque descendit.

9. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

dam: tunc enim actiuè & passiuè sunt socij. *v. Roland. à Valle 1. cons. 91. nu. 27.* l Expresso consensu. *Cu. hic.* Nã vt re & verbis duo sunt genera contrahendi inter presentes, ita inter absentes dupliciter contrahitur: per Núntium, id est, epistola viua, & per Epistolam, id est nuncio tacito. Quid enim est epistola? tacitus nuntius, inquit Epictetus. *Hæc Cuiac.* Porro verba cum hîc dicimus, solemnis formula nõ requiritur *l. 2. j. de obligat.* m Per nuncium societas potest contrahi, *vt hic*, igitur & inter absentes, nam quæ per nuntiũ possimus, absentes gerimus, *v. l. 1. §. 1. s. mandati l.2. C. de pact.* n Contrario cõsensu, *v. l.5. C. eo.* o *l.65. §.9. j. ad* [illegible] p *v. l.63. §. vlt. j. e.* q *vi. l.65. §. 12. j. eo.* r *Synopsis. d. c. 4.* s Nomine & signo vniuersali. Prudentius tamẽ faciunt notarij, qui addunt, societatẽ generalẽ contrahi super omnibus bonis presentib. & futuris, quocũque modo, licito tamen & honesto, adquisitis & adquirendis, tam ex industria, quàm fortuna, tam ex cõtractibus inter viuos, quàm vltimis voluntatibus. *l.3. §. 1. s. eod. Inst. eo. in prin. Ferrariens.* t Puta vini frumenti, lanæ, in tali societate cõmunicantur ea omnia, quæ ex ea proueniũt nõ aliunde: ita industria personæ, vel fortuna quęsita *l.52. §.5. j. e.*

p 4. C. 37. 3. *Inst. 26. Paul. 2. sent. 16. Synopsis Basilic. 12. tit. 1. Harmenop 3. tit. 10.* [illegible]

† Perpetuum pro vitæ spatio. adde quæ notaui *ad l.46. §. 9. C. de episcop.*

q Dum viuunt qui eam contraxere *Harmenopul.* aliàs nulla in æternum societatis coitio est. *l.70. j. eo.* nulla vltra mortem porrigitur. *l.52. §.9. j. eo.* nec ad heredes extenditur.

r Societatem diem & conditionem recipit. *Synopsis eo. c. 1.*

s *l.6. Cod. eod.*

t Societate omnium bonorum res continuo omnes fiunt communes, tãquam tacitè traditæ, exceptis nominibus. *vt hîc l.2. l.3. j. eo. Synopsis eo. c. 2.*

u *l.52. §. 16. j. eo.* x Vt dominium & possessio transeat de vno in alium æqualibus portionibus *Accurs.* y Societas consensu nudo ita contrahitur, vt necessaria non sit traditio, non mancipatio: sed quasi ea interuenerit, dominia rerum inter socios statim communicantur. *vt hîc.* z Id est, ficta: aliud est in vera: ad quam refer *l.20. C. de pact.* a Incorporalia (vt nomina, iura & actiones) sine cessione non transferuntur, *vt hîc.* Cur ita? Veram traditionem non recipiunt: igitur nec fictam. Nec enim nisi veri, fictio esse potest. *l.3. in fi. j. de hereditat. vel act. vend.*

b Hinc nota, difficiliùs iura, & actiones separari, quàm res corporales.

c Societate omnium bonorum inita, communicatur, hereditas, legatum, donatio, omne lucrum. *Synopsis eod.*

d *l.37. j. eo.* e Pacisci de hereditate generaliter licet, & non specialiter.

f *v. l.1. s. de petit. hered.* g Societas malo dolo vel fraude inita nullius est momenti. Nam his fides contraria est. *Synopsis eo. c. 3.*

h Contraria fides est fraudi & dolo. i *Synopsis. eod. c. 4.*

k Id est, tacito consensu. *Cuiac. hic.* rebus in commune relatis. Idque colligitur ex actibus conueniẽtibus societati: vt quia simul habitant, quæstus & lucra, simul participant, damna communiter tolerant, & sunt habiles ad societatem contrahendam: tunc enim actiuè & passiuè sunt socij.

u Puta equi vẽdendi. x Etiã minimæ Seneca 10. *epist. 74.* sociũ efficit, etiã quod ex minima parte cõmune est. adde quartã speciẽ, de qua *l.7. j. e.* y Societas ius quidem quodámodo fraternitatis *l.63. j. eo.* constare tamen potest vel inter eos qui nõ sunt æquis facultatib. *vt hîc.* z *v. l.29. §.1. j. e. quod si leg. as* pauperioris opera a Opera pauperis plerũque supplet patrimonij defectũ. b *v. l.35. §. antep. j. de mort. caus. donat.*

c Quid: valebitne vt donatio, si non valet vt societas? ita cẽset Accursius: quod Iacobo Aretio nõ probatur. Cur enim valeat vt donatio, quod vt societas principaliter initũ est? *l.1. §. cũ. s. de constit.* Quid q̃ cõmunio hîc nasceretur, si donationis nomine hic contractus substitisset, ac proinde societas esset: quod tamen hic negatur. Alioqui id mirũ, cum transactio nullo dato, ne quidẽ iure pacti, valeat *l.2. C. de repud. hered. l. si ego, s. de reb. cred.* d Sub conditione fit societas. *vt hîc.* qua de re tamen dubitabatur, ppterea q̃ societati mancipatio inest, vt in emptione, quæ etiã imaginario conditionẽ nõ recipiebat. Verũ hodie imaginariæ emptiones sublatæ *l. contract. j. de obligat.* & cõsequenter placet hodie vẽditionẽ contrahi sub conditione *l. sicut. j. locati §. empt. Inst. de empt. & vendit.* e Potestas alicui concessa, in dubio significat arbitriũ boni viri. *vt hîc:* & in emptione *l.7. j. de cõtrah. empt.* & in locatione. *l.24. j. loca.*

f *l.81. in f. l.83. j. e. Nou. Leonis 103.* g Societate simpliciter coita, re non expressa, inita videtur, societas lucri descedentis ex emptione, venditione, locatione, cõductione. *Synops. e. c. 7.* hoc est quæsita ex industria, & lucra personalia, at non ea quæ extra personę industriã posita, vt sunt donationes & legata. h Non adiecto signo vniuersali, nõ expresso certo genere negotiationis, siue ea sit expressè contracta vel tacite: quod vltimũ notat Roll. à Valle 1. *cõs. 91. nu. 28. 29. 30. 31.* i i. ex operis, nõ ex fortuna & vltimis voluntatib. ideóq; hereditates, legata &, donationes non communicãtur in tali societate *l.8. & seq. j. e.* k Quæstus lucrum continet. l Ergo & ex militia factus. Quid si thesaurus inuentus sit? alibi dicam. Quid si nulla opera intercessit, sed amicitia impellẽte, vel spõte aliquis nobis donauerit? non communicabitur. *l.9. j. eo. adde l.45. §.2. j. de acquir. hered.*

a *l.71.infi.ꝭ.eo.* b Beneficium præsuponit merita *Bart.* c Imò interdum sine merito venit hereditas *l.48.§.1.ꝭ.de heredib.instit.* Dic:extranei non sine merito obuenire:suis,quodam semper merito *d.§.1.l.10.ꝭ.eo.*
d Præsumitur liberalitas ocupari in meritum:*vt hîc.*vt pœna in demeritum.*adde l. Centurio,ꝭ.de manum.test.* e Hereditas parentum liberis : libertorum, patronis quasi debita. *adde l.6.ꝭ. de bonis damnatorum.*
f *v.l.27.ꝭ.eod.*
g Lucrum (aliàs generale vocabulum) hîc restringitur ratione adiuncti sui, puta quæstus.
h Pactum ne intra certum tempus res communis diuidatur, hoc præstat, vt ne sine iusta causa ante id tépus renunciari possit societati.
i Pactum ne à societate recedatur hoc præstat vt ne à societate discedatur sine iusta & legitima causa.
k *l.17.infi.l.62.§.5.ꝭ.eod.*
l *l.14.§.2.§.3.ꝭ.com.diui.*
m Fidem frangenti, fidem seruati non est necesse. *vide l.21.C.de pactis.*
n Conditio tacita inest societati,vt hinc inde fides seruetur. Quid si non seruetur? poterit abiri à societate, quasi conditione non seruata: etiamsi ita contracta fuerit societas, ne abiicia tur.
o Societati iniuriosi hominis & damnosi socij renunciare licet. *adde l.7.ꝭ.de reb.eorum.*
p Hæc & superior causa, fratribus diligenter notanda grauatis à patre ne diuidant. *Bart.*
q Absentia diuturna iusta causa est dissoluendæ ante tempus societatis, si qui absfuturus est, societatis negotia per alium æque commodè explicare non possit.
r Spósalibus ob hanc causam vt renuntietur *v.l.2.Co.de repudiis.*
s Excusatur qui procuratorem non misit, si facile nácisci procuratorem non potuit, hinc Baldus colligit.
t Generalis promissio, iustas semper exceptiones admittit.
u Cum quid prohibetur, prohibentur etiam media ad illud tendentia.*l.16.ꝭ.de sponsal.*
x Prohibita societatis dissolutione, prohibentur & omnia quæ ad eam diuidendam pertinent.
y Excipiendi ius transit in singularem successorem *v.d.l.14.*
z Quoties scilicet res desinit esse sociorum communis.*l.1.comm.diuid.*
a Absenti socio renunciata societate , quæcúque renuncians adquirit, quoad absens scierit, in commune redigitur : licèt detrimentum non sit commune sed eius tantùm qui renunciauit. Per contrarium, quod absens ille socius lucrum facit, sibi tantùm non socio facit: detrimentum, commune *Synopsis eo. c.17.*
b Renuntiatio socio renuncianti præiudicat , statim: absenti, non ante quàm renuntiationis fuerit admonitus. c *l.67.§.1.ꝭ.e.* d κατὰ ἐκ͂σιν τῆς κοινωνίας &c. natura societatis tenetur,qui intempestiuè societati renuntiauit *Synopsis ibid.*
e *v.l.14.ꝭ.eo.*

NEc adiecit Sabinus,hereditatem [a], vel legatum, vel donationes mortis causa, siue nō mortis causa, fortassis hæc ideo, quia [b] non sine causa obueniunt, sed ob [c] meritum [d] aliquod accedunt.

10. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

ET quia plerumque vel à parente, vel à liberto, quasi [e] debitum nobis hereditas obuenit.

11. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

ET ita de hereditate,legato, donatione Quintus Mucius scribit.

12. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

SEd nec æs [f] alienum nisi quod ex quæstu pendebit,veniet in rationem societatis.

De lucro.

13. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

SEd & si adiiciatur , vt & quæstus [g], & lucri socij sint: verum est,non ad aliud lucrum, quam quod ex quęstu venit, hanc quoque adiectionem pertinere.

De pacto ne res diuidatur,aut ne abeatur à societate.

14. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

SI conuenerit inter socios, *ne* [h] *intra certum tempus communis res diuidatur:*non videtur conuenisse, ne societate abeatur.quid tamen, si hoc conuenit,*ne* [l] *abeatur?*an valeat? eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc cōuenire. nam &,si non conuenit, si tamen intempestiue [k] renuntietur societati, esse pro socio actionē.sed etsi conuenit, *ne* [l] *intra certum tempus societate abeatur,* & ante tempus renuntietur:potest rationē habere renuntiatio.nec [m] tenebitur pro socio, qui ideo renuntiauit,quia cōditio [n] quędā,qua societas erat coita , ei non pręstatur. aut quid, si ita ″ iniuriosus [o],&″ damnosus socius sit,vt nō expediat eū pati?

15. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

VEl quod [p] ea re frui non liceat,cuius gratia negotiatio suscepta sit?

1. Ius excipiendi transit contra singularem successorem. h.d. cum principio l.seq.Bartol.

16. *Vlpianus* lib. 39. ad Sabinum.

IDémque erit dicendum,si [q] socius renuntiauerit societati,qui reipublicę [r] causa diu & inuitus sit absfuturus, quamuis nōnumquam ei obiici possit , quia potuit & per alium societatem administrare,vel socio committere.sed hoc nō aliàs,nisi valdè sit idoneus socius, aut facilis [s] absfuturo etiam per alium societatis administratio.

1 ¶ Qui igitur paciscitur *ne diuidat* , nisi aliqua iusta [t] ratio intercedat:nec [u] vendere poterit, nec alia [x] ratione efficiet,vt diuidatur. sed sanè potest dici, vēditionē quidē non impediri, sed exceptionē [y] aduersus emptorē locum habere,si ante diuidat,quàm diuiderit is qui vendidit.

Si renuncietur absenti. 1. Pactum de renunciatione.

17. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

SEd & socius,qui alienauerit,contra pactionē accepit, committit,& tenetur societatis,aut [z] communi diuidundo iudicio. 1 ¶ Si [a] absenti renunciata societas sit: quoad [b] is scierit,quod is adquisiuit , qui renunciauit, in commune redigi : detrimentū autem solius eius esse qui renuntiauerit: sed quod absens adquisiit, ad [c] solum eum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse.

2 ¶ In societate auté coeunda,nihil attinet de renuntiatione cauere ″eundem:″ quia ipso [d] iure societatis intempestiua [e] renūntiatio in æstimationem venit.

De renunciatione societatis à seruo contracta.

18. *Pomponius* libro tertiodecimo ad Sabinum.

SI seruus societatem coierit: non [f] sufficiet , si iubeatur à domino seruus abire à societate: sed socio renuntiandum est.

De socio socij. De seruo præposito societati. de compensatione lucri & damni.

f Societatem serui, iussus domini non dissoluit ; cùm ea res etiam ... ui exigat.
g ¶ Socij socius,non est mihi socius.*l.19.e.l.105.ꝭ.de verb.sig.l.47.*
h Socius socij,non est socius *vt hîc*:sic libertus liberti,non est me... lus vasalli,nō est meus vasallus. *doctores in l. Pater.§.duob.ꝭ.de leg.3.*

19. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

QVi admittitur socius:ei [g] tantùm socius est , qui admisit.& rectè.cùm enim societas consensu contrahatur:socius mihi esse nō potest,quem ego sociū esse nolui: quid ergo,si socius meus eum admisit?ei soli socius est?

20. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

NAm socij [h] mei socius, meus socius non est [i].

21. *Idem* lib. 30. ad Sabinum.

ET quidquid fuerit de societate nostra cōsecutus. cum illo,qui eum adsumpsit,communicabit : nos [ei] cum eo non communicabimus.sed factum eius pręstabitur societati: id est,aget socius,& societati præstabit,quod fuerit consecutus.

22. *Gaius* lib. 10. ad Edictum Prouinciale.

EX contrario factum quoque sociorum debet ei præstare,sicuti suum,quia ipse aduersus eos habet actionem.Item certum est,nihil vetare, priùs[quàm] inter eū qui admiserit,& eū qui admissus fuerit, societatis iudicio agi,quàm agi incipiat inter ceteros , & eū qui admiserit.

1. Qui tenetur ratione culpæ,non liberatur cedendo actionem. & lucrum contingens ex industria,non compensatur cum damnò contingente ex culpa. Bald.

23. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

DE illo Pomponius dubitat : vtrùm actionem eum mandare sociis sufficit,vt, si facere illi nō possit, nihil vltrà sociis præstet : an verò indemnes eos præstare debeat.& puto,omnimodo [k] eū teneri eius nomine, quē ipse solus admisit. quia difficile est negare , culpa ipsius admissum. 1 ¶ Idem quærit,an [l] commodum,quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa præbuit,debeat.& ait,compensandum. quod non est verum [m]. nam & Marcellus libro sexto digestorū scribit: si seruus vnius ex sociis, societati à domino præpositus , negligenter [n] versatus sit : dominum societati, qui præposuerit,præstaturum:nec compensandum commodum, quod per seruum [o] societati accessit, cum damno.& ita Diuum Marcum pronuntiasse.nec † posse dici [p] socio, *abstine commodo,quod per seruum accessit (si) damnum* [q] *petis* [r].

24. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

PLanè si ambo socij seruum alterius præposuerint:non tenebitur dominus eius nomine, nisi duntaxat de peculio [s] *. commune [t] enim periculum esse oportet, cùm ambo eum præponamus [u].

25. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

NOn ob eam rem minùs ad periculū socij pertinet, quod negligentia eius periisset, quòd in plerisque aliis industria eius societas fuisset. & hoc ex appellatione Imperator pronunciauit.

26. *Vlpianus* lib. 31. ad Edictum.

ET ideo , si socius quædam negligenter in societate egisset,in plerisque autem societatem auxisset, non cōpensatur compendium cum negligentia,vt Marcellus libro sexto digestorum scripsit.

De ære alieno.

27. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

OMne æs alienum [y], quod manente societate contractum [z] est,de communi soluendum est [a]: licèt [b], postea quam societas distracta est,solutum sit.igitur etsi sub conditione promiserat [c], &,distracta societate, condicio extitit.ex communi soluendum est: ideóq;,si interim societas dirimatur,cautiones [d] interponendæ sunt.

28. *Idem* lib. 60. ad Edictum.

SI socij sumus , & vnus ex die pecuniam debeat [e], & diuidatur [f] societas: non debet hoc deducere socius, quemadmodum præsens debet : sed omnes diuidere, & cauere [g], cùm dies venerit,defensu iri socium.

debet quod cōmuniter fit à pluribus. u cum præposuerint. *Hal.*
x Negligentia socij in vno non excusatur quod in aliis rebus diligens fuerit ... hac lege,& sequenti restitui potest caput 25.12.*Eclog.tit.*quod mutilum esse ...
y *l.12.ꝭ.eod.l.113.§.1.ꝭ.de verbor.signif.*
z Ab vno sociorum in vtilitatem societatis. a *v.tamen l.82.ꝭ.eod.*
b *sub.*pretium rei in societatem emptę.
c Societate constante contractū debitum, ea dissoluta,creditori soluendum ... præsenti,si purum est debitum:sic sub conditione vel in diem interponitur ...
d De socio defendendo eueniente conditione sub qua obligatus est nomine societatis *l.28.l.38.l.67.ꝭ.eo.* e *sub.* societatis causa.
f pendente die. g *sub.* socio in diem obligato.

De par-

a lucri & damni. b Præsumitur æquis partibus coita societas. *vt hîc Synopsis eo.c.29.* Ita lex partes tacite colligit, quæ expresse à contrahentibus non sint. c Si æquale fuit capitale, id est, si vterque eandem quantitatem pecuniæ vel easdẽ operas contulit. Si inæquale fuit, partes lucri & damni æquales erunt iuxta quantitatem capitalis: id enim tacitè actũ intelligitur *l.16.in f.š.eo.l.81.in f.l.87.in fi.ĵ.eod.*

De partibus lucri & damni.

29. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

SI non fuerint partes [a] societati adiectæ: æquas [b] eas esse, constat [c]. Si verò placuerit, vt quis duas partes, vel tres habeat, alius vnã: an valeat? placet valere: si modò aliquis plus contulit societati vel pecuniæ, vel operæ, vel cuiuscunque alterius rei causa. 1 ¶ Ita coiri societatem posse, vt nullius partem [d] damni [e] alter sentiat, lucrum verò commune sit, Cassius putat. quod ita [f] demum valebit, (vt & Sabinus scribit) [g] si tanti sit opera, quanti damnum est *, plerunque enim tanta est industria socij, vt [h] plus societati conferat, quàm pecunia. item si solus nauiget, si solus peregrinetur, periculo [i] subeat solus. 2 ¶ Aristo refert, Cassium respondisse, societatem [k] talem coiri non posse, vt alter lucrum tantùm, alter damnum sentiret: & hanc societatem leoninam [l] solitum appellare, & nos consentimus, talem societatem nullam esse: vt alter lucrum sentiret, alter verò nullũ lucrum, sed damnum sentiret *. iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non [m] etiam lucrum spectet [n].

Lucrum dicitur deducto damno, & damnum dicitur deducto lucro. Bald.

30. *Paulus* libro 6. ad Sabinum.

MVcius libro quartodecimo scribit non posse societatem coiri, vt aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Seruius in notatis Mucij ait, nec posse societatem ita contrahi. *neque [o] enim lucrum intelligitur, nisi omni damno [p] reducto [q], neque damnum nisi omni lucro deducto. sed potest coiri societas ita, vt eius lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

De actione pro socio & iudiciis diuisoriis.

31. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

VT sit pro socio actio, societatem intercedere oportet. nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedit. cõmuniter autem res agi potest etiam citra [r] societatem: vt puta cùm non affectione societatis, incidimus in communionem vt euenit in re duobus legata: item [s] si à duobus simul empta res sit: aut si hereditas, vel donatio communiter nobis obuenit: aut si à duobus separatim emimus partes eorum, nõ socij futuri.

32. *Idem* libro 2. ad Edictum.

NAm cùm [t] tractatu [u] habito societas coita est, pro socio actio est. cùm sine tractatu, in re ipsa & negotio communiter gestum videtur.

33. *Idem* libro 31. ad Edictum.

VT in conductionibus publicorum [x], item in emptionibus. nam qui nolunt inter se contẽdere, solent per nuntium rem emere in commune. quod à societate longè remotum est: & ideo, societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non [y] tenetur: attamen [z] communiter gesto tenetur.

34. *Gaius* libro 10. ad Edictum prouinciale.

QVibus casibus, si quid fortè vnus in eam rem impenderit, siue fructus, mercedésve vnus perceperit, vel deteriorem fecit rem: non societatis iudicio locus est: sed inter coheredes quidem familiæ herciscundæ iudicio agitur, inter ceteros communi diuidũdo. Inter eos [a] quoque, quibus hereditario iure communis res est, posse & communi diuidundo agi.

De heredibus.

35. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

NEmo potest societatem heredi [b] suo sic parere [c], vt ipse heres socius sit. In heredem [d] autem socii proponitur actio, vt [e] bonam fidem præstet.

d vt nullã partem *Haloand.* e pecuniæ ab alieno socio collatæ, vt si ea pereat, socio nõ teneatur: cùm operas suas inuicem rei perdiderit. Quemadmodum si ea duntaxat salua sit, tota reuertetur ad eum qui eam intulit: At inquies te operas perdidisse: res ita habet. sed alter vicissim pecuniã otiosam in societate habuit. * f *vide Theophilum.§.2.Inst.eod.* g societas põt ita iniri, vt nullã partẽ damni sentias, & tamen lucri partẽ sentias, si tanti opera tua est, quãti damnum, veluti si solus nauiges, peregrineris, vel pericula subeas. *Synopsis ibid.cap.29.in fin.* h *l.1.Cod. eod.l.5.§.1.š.eodem l.80.ĵ.eod.§.2.Inst. eod.* i *aliàs* pericula. k societas ea pactione iniri non potest, vt tu damnum tantùm capias, alter lucrum. *Synopsis dict. c.29.* l Nam Leo (vt est in Apologo) communem ex venatione prædam sic diuidebat cum vulpe, vt sibi fermè totam retineret, vulpi vix minimam concedẽs partem: Seneca *2.Epistol. vltim.* sine amico visceratio leonis ac lupi vita est. m *vide l. 53. in fine š.eod.* n *aliàs* speret. o Lucri norma, damnum: damni, lucrum: Lucrũ est quod damno deducto superest: damnum, quidquid lucro deducto reliqui est. p *subaudi* casuali. q Imò lucrum percipitur damno non deducto *l.25. in fin.š. eod.* r Actio pro socio oritur ex cõtractu, non ex nuda communione: & antecedẽti conuentione fit, non ex incidenti. *l. 2.š.commun.diuid.l.4.C.comm.diuid.§.3. Instit. de oblig.ex quasi contr.* s *l.2. Cod eod.*

t societas seu *κοινωνία* fit tractatu habito, seu conuentione: *κοινοπραξία* seu communiter gestum, sine tractatu & conuentione *Synopsis eod. cap. 32. 3.Harmenopul.10. §.3.* u id est, quoties conuentio contractum precedit ἀπὸ συνωνέσεως *Synopsis.c.32.* x puta vectigalium, *vt l.5.š.eod.l.63.§.8.ĵ.eodem* y Cur ita? *vide l 110.§.2.ĵ.de regulis iuris.* z Cur ita? *collige ex l.29.vers.denique š.commun.diuid.l.46.ĵ.de obligat. & act.* a *l.20.§.4.l. 44.š.famil.* b societas ad heredem non transit, nisi dictum sit, *l.59.ĵ.eod.* c *aliàs* parare. d *l.63.§.8.ĵ.eodem.* e societas non trãsit ad heredem, licèt eo quod ipse gesserit teneatur: & cœpta

à defuncto perficere teneatur: hæc enim bonæ fidei propria sunt, *l.40.ĵ.eod.* f ¶ *l.40.ĵ.eodem.* g *d.ẽta l.63.§.8.ĵ.eod.* h *adde l.44.ĵ.eodem.* i datus à prætore. *vide l.10.in fin.š.qui satisdat.* k Futuri cautio ad Iudicem pertinet in iudiciis siue generalia sint, siue specialia: idque quoties æquitas suadet. l *l. 27. in fin.š. eodem.* m *vide l. 41.š.de iudiciis.* n Iudiciorum alia generalia, alia specialia.

36. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

ET acti etiam culpam [f], quam is præstaret, in cuius locum successit: licèt [g] socius (non) sit.

37. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

PLanè si hi, qui sociis heredes extiterint, animum inierint [h] societatis in ea hereditate nouo cõsensu, quod postea gesserit, efficitur, vt in pro socio actionem deducatur.

Cautionis de futuro damno vel lucro. 1. De impensis & fructibus.

38. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

PRo socio arbiter [i] prospicere [k] debet cautionibus [l] in futuro damno, vel lucro, pendente ex ea societate. quod Sabinus in [m] omnibus bonæ fidei iudiciis existimauit: siue generalia [n] sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum tutelæ: siue specialia, veluti mandati, commodati, depositi. §38 n°2

1 ¶ Si tecum societas [o] mihi sit, & res ex societate cõmunes: quam impensam [p] in eas fecero, quósve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi diuidundo [q], me consecuturum: & altera actione alteram tolli [r], Proculus ait.

39. *Pomponius* libro 13. ad Sabinum.

SI fundus mihi tecum communis sit, & in eum mortuum intuleris: agam [s] tecum pro socio [t].

De hærede.

40. *Idem* libro 17. ad Sabinum.

HEres socii quamuis [u] socius non est: tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent [x], in quibus [y] dolus [z] eius admitti potest [a]. §41 n°1

De stipulatione pœnali.

41. *Vlpianus* libro 20. ad Edictum.

SI quis à socio pœnam [b] stipulatus sit: pro socio non aget, si [c] tantundem in pœnam sit, quãtũ eius interfuit.

42. *Idem* lib. 45. ad Sabinum.

QVòd si ex stipulatu [d] eam consecutus sit: postea pro socio agendo, hoc minùs accipiet, pœna ei [e] in sortẽ imputata.

De concursu actionis pro socio, & communi diuidundo.

43. *Idem* libro 28. ad Edictum.

SI actum sit communi diuidundo [f], non tollitur pro socio actio. quoniam [g] pro socio & nominum [h] rationem habet [i] & ad iudicationem non admittit [k] sed si postea pro socio agatur: hoc minus ex ea actione consequitur, quàm ex prima actione consecutus est. §43 n°2

De re vtenda data.

44. *Idem* libro 31. ad Edictum.

SI margarita tibi vẽdenda dedero, vt, *si ea decem vendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit, tu haberes.* mihi videtur, si [l] animo [m] contrahendæ [n] societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minùs, præscriptis verbis [o].

45. *Idem* libro 30. ad Sabinum.

REi communis nomine cum socio furti [p] agi potest, si per fallaciam, dolóve malo amouit, vel rem communem celandi animo contrectet: sed [q] & pro socio actione obstrictus est. nec [r] altera actio alteram tollet [s]. Idémque in omnibus bonæ fidei iudiciis dicendum est. §45 n°2

46. *Paulus* libro 6. ad Sabinum.

IDem est & [t] in colono [u], & in eo, qui negotia gerit [x], & qui mandatum nostrum exequitur, & in tutore [y]. §46 n°2

De damno dato in re communi.

47. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

SEd si ex causa furtiua condixero, cessabit pro socio actio, nisi pluris mea intersit.

1 ¶ Si damnum [z] in re communi socius dedit: Aquilia [a] teneri eum, & Celsus, & Iulianus, & Pomponius scribunt:

o *subaudi* conuentionalis. p *l.52.§.4.ĵ.eod.* Pro socio actione expensas pro socio factas socius cõsequitur. q *l. 43. vide l. 47.in fin.ĵ.eod.* r *l.41. l. 50, in fin.ĵ.eod.* s An vt tollas mortuum? An vt partis fundi æstimatio præstetur? An potius vt omne damnum quodq; mea plane interest? t alibi in factum. *l.6. §. 6.š. commun. diuid.* u Heres socius nõ est *l.36.in f.š. eod.l.63.§.8.ĵ.eod.* x Imò non cogitur *l.19.ĵ.de accusationibus* y *subaudi* explicandis. z *dict.l.36.* a ideo tenetur. b Pœna conuentionalis succedit loco rei: ideoque pœna exacta, res, vt per contrarium, re exacta, pœna peti nõ potest, n. si plus in re quàm in pœna sit. *adde l.vlt š.de rebus cred.* c Cur ita? *vide l.38.in fin.š.eod.* d hoc est certi cõdictione ex stipulatione, si certa: ex stipulatu si incerta. e Imò, quod pœnæ nomine à debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris *l. 74. ĵ.de solut.* f *l.38. in fine š. eod. vide l. 47.in fin.ĵ.eod.* g Pro socio actionis & communi diuidundo hæc differentia est. pro socio actio, quã nominũ rationẽ habet à socio contractorum, eo superat actionẽ communi diuidũdo: quã adiudicationem non admittit, in eo superatur à communi diuidundo actione. h ab vno sociorũ contractorũ. i possunt enim cõmunicari nomina, non diuidi. Interim nota differẽtias actionis pro socio, & communi diuidundo: est enim mutua inter eas relatio, vt excedentis & excessi, k quia pro socio

actio efficit, vt conferatur in communionem, quod antea commune non fuit: ad quam communionẽ nihil facit adiudicatio. Communi diuidundo iudiciũ versatur circa res (quæ cõmunes sunt) æqualiter diuidendas. l Socius & furti & pro socio actione teneri potest, nec alterã altera tollit, *Synopsis eod cap.43.* m *vel 37. š.eod.* n i. societas tum demum contrahitur, cum societatis contrahendæ animus adest quæ ex qualitate personæ colligitur o vt quia ego rem, tu operam contulisti. p *l.51.ĵ.eod.* q Hoc est do vt facias. r Actio rei persecutoria, alia re persecutoria tollitur: pœnali nõ tollitur & è cõtra. s si pluris mea intersit *l.47.ĵ.eo.* t id est, & in colono *Cuiac 9.obs.15.in f.* u si locatõ.ĵ.locati x *sub.* sine mãdato. y *vide tamẽ l Tres tutores.ĵ.de administr.tut.* z *l.59.in f.ĵ.eod.l.9.š.de seruo corrup.* a adfinia remedia actionis pro socio sunt legis Aquiliæ *vt hic*, communi diuidundo *l.38.in fin.l.43.š.eod.* & furti actiones *l.45.š.eod.l.51.ĵ.eod.*

§47 n°2

48. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

SEd nihilominùs & pro socio tenetur.

49. *Vlpianus* lib.31.ad Edictum.

SI hoc facto societatem læsit: si verbi gratia negotiatorem seruum vulnerauerit, vel occidit[a].

50. *Paulus* lib.6 ad Sabinum.

SEd actione pro socio consequitur, vt altera [b] actione contentus esse debeat, quia vtraque actio ad rei persecutionem respicit: non, vt furti, ad pœnam dumtaxat.

De furto. 1. de plagio.

51. *Vlpianus* lib.30.ad Sabinum.

MEritò autem adiectum est [c], ita demum furti actionem[d] esse, si per fallaciam, & dolo malo amouit [e]: quia, cùm sine dolo malo fecit, furti non tenetur. & sanè * plerunque credendum est, eum [f], qui partis dominus est, iure potius suo "re" vti, quàm furti consilium inire.

1 ¶Et ideo videbimus, an Fauia teneatur, & ratio [g] quidem facit, ne teneatur: verùm, si plagium fecit [h], vel suppressit, Fauia teneri [i].

Si is qui mandauit alteri vt emeret, & sibi partem cederet, ipse emit. 1. De bona fide. 2. De dolo, culpa & casu fortuito. 5. De argentariis sociis. 6. De fratribus parentum hereditates indiuisas habentibus. 7. De sociis quorum vnus pecuniam, alter operā contulit. 8. De fratribus sociis. 9. De morte socij. 10. De refectione communis insulæ. 11. De societate ad emendum. 12. De refectione rei communis. 13. De vsu rei communis. 14. De pluribus societatibus inter eosdem. 15. De sumptibus. 16. De societate omnium bonorum. De delictis.

52. *Idem* lib.31.ad Edictum.

CVm duobus vicinis fundus "coniunctus", venalis esset: alter ex his petit ab altero, *vt eum fundum emeret, ita vt ea pars, quæ suo fundo iuncta esset, sibi cederetur.* mox ipse eum fundum, ignorante vicino, emit. quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat. Iulianus scripsit, implicitam[l] esse facti quæstionem. nam[m] si hoc solùm actum est, vt fundum Lucij Titij vicinus emeret, & mecum communicaret: aduersus me, qui emi, nullam actionem vicino competere. si verò id actum est, vt quasi cōmune negotium gereretur: [n] societatis iudicio tenebor, vt tibi, deducta parte [o], quam mandauerāt, reliquas partes præstem.

1 ¶Venit autem in hoc iudicium pro socio bona fides [p].

2 ¶ Vtrùm ergo tantùm dolum, an etiam culpam [q] præstare socium oporteat, quæritur. & Celsus libro septimo digestorum ita scripsit *: Socios inter se dolum [r], & culpam præstare oportet. Si [s] in coeunda societate (inquit) artem [t], operámve pollicitus est alter, veluti cùm

a *v.l.19.§.ad l.Aquil.* b *v.l.38.§ eod.* c *l.45.§ eod.* d *sub.* contra socium. e *sub.* rem communem. f *adde l.9.§.1.§.de ser corrup.l.15.§ 36.j.de iniurii.* g prima quidem facie s. *Accursius.adde tamen l.14.Cod.ad l. Fabiam.* dic potius, rationis voce, hîc intelligi præsumptionem illam de qua paulò antè dictum est. h Præsumitur in dubio casu quisque suo iure potius vti, quàm alteri nocere, aut obesse velle. *adde l.4.Cod. si seruus exportādus. vide Alciatum. 3. præsumpt.* Interpretationem in dubio accipim° quæ delicto careat, *c. estote, de regulis.* Actus à pudis & honestis personis interpositus, præsumitur iustè ac legitimè factus. *cap nisi essent viri prouidi. De præbendis. d. c. estote.* Et cum actus referri ad delictū & nō delictum, potest, ad eā partē potius referre oportet, quę delicto careat, q̄ quæ delictū habeat. *Gloss. in c. absit. 11. quæst. 3.* Magna. n. præsumptio, ex qualitate personarū ducitur &, breuiter, dolus, regulariter nō præsumitur, nisi pbetur. *l dolus. Co. de dolo.* i vendēdo seruum dolo malo. k *sub.* criminaliter: & sunt ciuiliter. l Implicita facti quæstio: in qua facti cōtrouersia accuratè spectanda est & breuiter: Mādati agitur, vbi mādatum: pro socio, vbi animus societatis cōtrahendum fuit. m i. Si mandaui vicino meo, vt fundū venalem Titij vicinū, mihíque vtilem emeret, eúmque emi, conueniri nō possū. Quod si ei mandaui, vt eum fundum emeret, futurum nobis communem, eúmq; postea emi: aduersus contractā societatem venio: ideóque actione pro socio teneor. Cur tam variè? vel ideo quod in mandato pœnitere liceat: in societate nō permititur. n. animo societatis contrahendæ o próxima fundo meo. p ideóque socius socio de dolo & culpa tenebitur *§.2.j.eod.l.3.C eod.* vtrumque enim bonæ fidei contrarium est. q latam & leuem.
r Socius doli tenetur. *Synopsis. Basil eod. c. 49.* s *Ecloga c. 49.*
t Ars hîc pro industria pro opera denique u ¶ pollicitori. *Haloand. Budæus* licitatori. i. colono partiario plurimo omniū licitāti. *reprehensi ab Antonio Augustino 4. Emend. 9.* Politores sunt, qui agros excolere atque polire consueuerunt. Hinc Nonnius, *politiones agrorum*: Ennius 3. Satyr. *Africa campos politos gerit*: & annal. nono. *rastros dente fabros carpsit causa poliendi agri*: Varro, *ex agri dipolitionibus eyciuntur*: & apud Catonem de re rustica, *Politor, ordeum quinto modio diuidat: adde Festum, in Polimenta.* Huc refer poliendi verbum *ex l.9.§.5.j. locati.* Politio verò est, cùm ager colendus alicui locatur pactione certæ partis frugum: vt sextæ, aut septimæ, aut nonæ. *Turnebus 30. aduers. 6. ex Catonis 163.*
x Colonus partiarius non deducit impensas factas ratione fructuū, cum teneatur præstare operam ac partem.
y Socius etiam culpam præstat: si in coeunda societate artem vel operam pollicitus est. *Synopsis ibid.* Artifex culpam præstat.
z operæ & artis, *Hal.* & meo iudicio rectè. hoc sensu qui boues pastori pollicetur animo societatis in bobus contrahendæ, rem ipsam præstat: pastor autem operam: valet hæc societas. Nam velamētum operæ & artis, pretium est. Perinde est ac si pretium pastor cōferret: quippe industria eius, ac opera, vicem pretii sustinet: Ac vt societas valet vno rem, altero pretiū seu pecuniam conferente, ita hoc casu valebit, vno boues altero, operas & artem conferente. Velamētum, idest præstatio operæ & artis, pretium est: pretij loco est.
a quidam *hostimentum. Velamentum* Būdæus posse legi monet, & si barbarè, vt sit τιμὴ ἀντάξιος τῆς περγασίας καὶ τῆς τέχνης. sed Arnoldus Ferronius *apud Cuiacium Instit. eodem* legit *leuamentum*. i. examen sine sacoma, eadémque voce vsum Vlpianum in *l.3.§.2.j. si familia.* Interim pessimè hunc locum is interpretatur, qui eum ita reddit: Pecunia supplet & velat quod & in arte & opere deest, cùm sit omnino ita reddendum. ars & opera velat & supplet quod in pecunia deest. Hotom. *de vsur. 7. & 4. obseru. 7.* Æquamētū legi à nōnullis notat. & ita quidē Auellanus. *c. 24. Restitutionum legit.*

b Socius casus fortuitos non agnoscit. Ideóque si pecus æstimatum que à latronibus raptum sit, commune damnum est: si à furibus subre tum eius detrimentum qui pecus habuit: quippe custodiam præstare de stimata accepit. Datur itaque in eum pro socio actio, si modo societa cenda data sunt, quamuis æstimata. *Synop. Basilic. eo c. 49. 3. Harmenopul.*

pecus in commune pascendum, aut agrum politori [u] damus in commune quærendis [x] fructibus: nimirum ibi etiam [y] culpa præstanda est. pretium enim operæ artis [z] est velamentum [a]. Quòd si rei communi socius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire.

3 ¶ Damna [b] quæ imprudentibus [c] accidunt, hoc est damna fatalia, socij nō cogentur præstare. ideóque si pecus æstimatum datum sit, & in latrocinio, aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo, aut culpa acciderit "eius, qui æstimatum pecus acceperit." quòd si à furibus [d] subreptum sit, proprium eius detrimentū est: quia custodiam præstare debuit, qui æstimatum accepit. Hæc vera sunt. & pro socio erit actio: si modò, societatis contrahendæ causa, pascenda data sunt, quamuis æstimata.

4 ¶ Quidam [e] sagariam [f] negotiationem [g] coierunt. alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit "suámque" pecuniam perdidit: serui eius vulnerati sunt: résque proprias perdidit, Iulianus dicit damnū esse [h] cōmune, ideóque actione pro socio damni partē dimidiā agnoscere debere, tam pecuniæ, quàm rerum ceterarum quas secum non tulisset socius, nisi ad merces cōmuni [i] nomine comparandas proficisceretur. sed & si quid in medicos impensum est: pro parte socium agnoscere debere, rectissimè Iulianus probat, deinde & si naufragio quid periit, cùm non aliàs merces, quàm naui solerent [k] aduehi: damnum ambo senciēt: nam * sicuti [l] lucrum, ita damnū quoque commune esse oportet, quod non culpa socij contingit.

5 ¶ "Cùm" duo erant argentarij socij: alter eorum aliquid separatim [m] quæsierat, & lucri senserat: quærebatur, an commune esse lucrum oporteret. & Imperator Seuerus Flauio Felici in hæc verba rescripsit *: Etiam si maximè argentariæ societas inita est: quod quisque tamen [n] socius non ex argentaria causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, explorati iuris est.

6 ¶ Papinianus "quoque" libro tertio responsorum ait: SI fratres [o], parentum indiuisas [p] hereditates ideo retinuerunt [q]: *vt emolumentum, ac damnum in [r] his commune sentirent*: quod aliunde [s] quæsierint, in commune non redigetur:

7 ¶ Item ex facto consultum respondisse se ait libro tertio responsorum: Inter Flauium Victorem, & Vellicū Asianū placuerat [t] vt, *locis emptis pecunia Victoris, monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit.* erit pro socio [u] actio.

8 ¶ Idem Papinianus eodem libro ait: [x] si inter fratres voluntarium consortium [y] initum fuerit: & stipendia [z], certáque salaria in commune redigi iudicio societatis, quamuis filius emancipatus hęc non cogatur cōferre fratri (inquit) in potestate manenti. quia, etsi in potestate maneret, præcipua [a] ea haberet.

9 ¶ Idem respondit, societatem [b] non [c] posse vltra [d]

sum est. m Actione pro socio non præstātur, quæ alter ex sociis ex quæsiit. n vnius negotiationis societas ad alium non porrigitur *Barto.* menopul. 10.§.27. non minores scilicet. nec enim id fieri debet sine au tutoris *l.33.§.eod.* p Societas tacitè omnium omnino bonorum no cōtracta inter fratres, hoc ipso quod hæreditatem paternam inter has mente, vt emolumentum & damnum in his commune sentirēt. effectus est, vt non teneautur eo nomine inter se iudicio soietatis confer quid lucri extrinsecus fecerint. q expressè. quid si tacitè quibus signis atque argumentis deprehendentur societatem inijsse est, quòd is qui negotiatur, maior sit. requiritur consensus tutoris, si minores sint, *d.l.33.* & inter maiores nō sufficit ad præsumēdā tacitā soci vnius & eiusdem parentis hereditatem possideant. *Bart. hic num 3.* Item vt simul viuāt, vtque eorū vnus negotietur alterius nomine. Requirit solitæ possint semper in cōmune redigi. *v.l.4.§.eo.* vt interea mōnea feri inter eos contractā societatē omniū bonorū, sed illius tantū actu runt. adde superiorib. præsumi tacitā societatem inter duos, si inter se negotiati sint: si confecta negotiatione vnus eorū res societatis distra interfuerint rationib. quas calculatas oportebat subdecere cum credito societatis iudicio, habitationis & alimentorū nomine, pro actore eiusdē uerit: si pluries idem, diuersis locis & coram diuersis personis cōmunio uerit: si ambo promiscuè societate vsi fuerint, si constet actorem negoti fuisse: adde coniunctim superiorib. si ambo simul habitauerint, de q *Resp. 18. num. 33. & seq.* r Lucri societas in rebus certis non exten aliunde quæsita. s *adde l.4.j. de castrensi.* t vt obs socetatis, cōpetit actio pro socio *vt hîc & l.17.§.10.* u Pro socio pacta societatis nomine inita conseruari. x Quāuis frater emancip ferat in potestate manenti ea quæ adquirit in militia, nec etiā stipendi metsi maneret in potestate, patri tamen ea nō adquireret) tamen si fo tres inierint, etiam hæc in commune rediguntur *Synopsis eod. c. 49.*
y i. omniū quæstuū *Accur.* z de quibus. *l.9.C. de procur.* a *v.l.1.§.15.j.*
b Societas vltra mortem sociorum porrigi non potest *vt hîc.* Imò ne testatore potest. vide Clarum, *3. sentent. §. 1. quæst. 69.*
c Imò potest. *l.65.§.9.j. eod.* d *vide l.59.j. eod.*

a Nemo etiam per indirectum libertatem testandi sibi auferre potest conuentione perpetuæ societatis, *vt hic. vide Cuiac. obs. 10.21.* responsione ad stipulationem facta. *l.61.j. de verb. oblig.* donando. *l.vlt. circa fi. Cod. de pactis:* sed nec iurando: quia contra bonos mores eripitur alicui libertas testandi. *d. l.61. d.l. vlt.* sed iuramentū contra bonos mores præstitum, non est obligatorium: etiam in testamentis, cùm nemo possit efficere, vt leges locum non habeant in sua dispositione. *v.l. 55.j. de legat. 1.* ideóque tale iuramentū non impediet, quominus secundū testamentum fiat. *v.l.1. Cod. qui testamēta. vide hic. Bart. vide tamen l.59.j.eod.*

mortem porrigi. & ideo nec libertatem[a] de supremis iudiciis constringere quis poterit, vel cognatum vlteriorem proximioribus præferre.

10 ¶ Idem respondit: Socius[b] qui cessantis[c], cessantiúmve portiones insulæ restituerit: quamuis aut sortem cum certis vsuris[d] intra quatuor menses, postquàm opus refectum erit, recipere potest: exigendóque priuilegio vtetur, aut[e] deinceps propriam rem habebit: potest tamen pro socio agere ad hoc, vt consequatur quod sua intererat. finge[f] enim, malle eum magis suum consequi[g], quàm dominium insulæ. oratio[h] enim Diui Marci idcirco quatuor mensibus finit certas vsuras, quia post[i] quatuor dominium dedit.

11 ¶ Si qui societatem ad emendum coierint: deinde res, alterius dolo, vel culpa, empta non sit: pro socio esse actionem, constat. Planè si condicio sit adiecta, *si intra illum diem veniret*, & dies sine culpa socij præterierit: cessabit actio pro socio.

12 ¶ Item si in communem riuum reficiendum impēsa facta sit: pro socio esse actionem ad recuperādum sumptum, Cassius scripsit.

13 ¶ Item Mela scribit: si vicini semipedes[k] inter se contulerunt, vt ibi catricium[l] parietē inter se ædificarent ad onera vtriusque sustinenda: deinde ædificato pariete, alter in eum immitti non patiatur: pro socio agendum. Idémque: & si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur: & alteri tradita sit: nec præstet alteri quod conuenit, pro socio actionem esse.

14 ¶ Si plures sint inter eosdem societates coitæ: ad omnes societates sufficere[m] hoc vnum[n] iudicium, constat.

15 ¶ Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas: eos dumtaxat sumptus[o] societati imputabit, qui in eam[p] pensi sunt. viatica igitur, & meritoriorum, & stabulorum[q] iumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, rectè imputabit.

16 ¶ Socium[r] vniuersa[s] in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit. & ideo: siue ob iniuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, siue ipsius, siue filij corpori nocitum sit: conferre debere, respondit.

17 ¶ Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis[t] causis adquisierit.

18 ¶ Per[u] contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, vt præstet. & Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt: si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum[x]: si ob maleficium suum[y], ipsum tantùm damnum sentire debere. cui congruit quod Seruium respondisse, Aufidius refert: si socij bonorum fuerint: deinde vnus, cùm ad iudicium nō adesset, damnatus sit: nō debere eum de communi id consequi: si verò præsens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

53. *Idem* lib. 30. ad Sabinum.

QVod autem ex[z] furto, vel ex alio maleficio quæsitū est, in societatem[a] non oportere[b] conferri, palàm est, quia * delictorum turpis atque fœda communio est.

b Societatis plurium nomine, vno iudicio ac libello agi potest.
c quid in non faciente? *v.l. 5. Cod. de ædif. priu.*
d μετ' τόκων, Græci: centesimis vsuris. quidam legunt apud Accursium. *arg. l.4. Cod. de ædif. priuatis.*
e i. qui ædificiū socij absētis restituit, ius sumptuum & vsurarum repetendarū habet & priuilegium hypothecæ, de quo. *v. l.5.j. qui potiores.* & post quatuor mēses, dominij ius. *v.d.l.4. Cod. de ædif. priua. adde l.46. in fin.j. de damno infecto.*
f hinc collige habentem plures vias posse eligere leuiorē. *Bart.*
g suum non cōsequi. *Hal.*
h Senatusconsultum *in l. 1.j. in quib. caus. pignus: Cuiac. 19. obs. 20.*
i statim dederat Hadrianus *d.l.5.*
k atque ita murus, semipede à quoquo sociorū collato, pede cō stabat. Huc referendū quod Vitruuius *libro 2.* legibus publicis vetitū fuisse cōmemorat, maiores crassitudines, quàm sesquipedales loco communi constitui: lateritio verò, nisi displinthij aut trisplinthij fuissent, sesquipedali crassitudine non potuisse plus quàm vnam contignationem sustinere. *Plin. 3. c.13.* & hæc de crassitudine parietum. Dixi de altitudine *ad l.1, in fin. Cod. de ædific. priuatis.*
l Craticius paries, Festo Concraticius. *adde 2. Vitr. 8. & lib. 7. c.3.* is intergerinus. 35. *Plin. 15. Festus in Intergerinus.*
m Si socius, cessantibus aliis, communem domum restituerit, optionem habet vel vt impēsas recipiat, cum vsuris intra quatuor menses post refectionem (& tum priuilegium in exigendo nomine refectionis habet) vel vt post quadrimestre tempus dominium domus consequatur: aut potius actione pro socio domum retinet. Propterea verò quatuor mensibus vsuræ definitæ sunt, quoniam post quadrimestre lex dominium refectori dat. *Synopsis Basil. eod. c.50. 3. Harmenop. 10. §.28.*
n *l.25. §.5. s. famil. l.10. circa fin. j. de actionib. empt.*
o Impensas iudicio societatis consequitur à socio socius.
p hoc in socio omnium bonorum fallit. Is enim impensas in dotandis filiabus factas societati imputabit. *v. quæ notaui ad l.81.j. eodem. vide Rolandum à Valle 1. Consil. 91. numero* 49.
q *al.* stabulariorum.
r vniuersorum bonorum scilicet, ídque expressim. *l.3. §.1. s. eod.* non simpliciter. *l. 7. s. eod. adde l.73.j. eod. l.3. Cod. eod.*
s Socius omnium bonorum societati confert vniuersa, etiam ea quæ ex iniuriarum actione veniunt, & quæ ex lege Aquilia: siue ipsius, siue filij corpori nocitum sit, *vt hic.* non tamen confert ea quæ ex prohibitis causis adquisiuit. *§.17.j. eodem, Synopsis d. c.50.*
t *l.53. l.54.j. eodem.*
u Socio vel, iniuriarum, vel quòd ad iudicium non adfuisset, iniuria iudicis damnato, ex communi societatis condemnatio præstatur: iustè damnato, non præstatur. *Synopsis eod. c.50*
x hinc constat, socio illatam iniuriam sociū cōtingere, *vt hic. & j. eod. in fine.* quod non est inter emptorem & venditorem. *l.51.j. de euictionib.*
y *l.59. in fi. j. eod. v.l.46. l.203.j. de reg. iur. l.20. s. communi diuid.*

z Socius adquisita ex furto vel maleficio sociis nō communicat, turpis enim delictorum communio est, *vt hîc:* Quòd si contulerit, commune fiet: nec aliter iudicio societatis recipiet, quàm si damnatus sit. *vers. planè. j. eod. l.54.j. eodem.* Tunc enim res ita collatas solum aufert, si insciis sociis intulit: sin scientibus, pœnam quoque participat. *l.55.j. eod. Synopsis eod. c.50.*

Planè, si in medium collata sit, commune erit lucrum.

54. *Pomponius* lib. 13. ad Sabinum.

QVod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quàm[c] si damnatus sit.

55. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

SI igitur ex hoc conuentus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum pœna auferret, "solum auferret:" si mihi proponas, insciēte socio, eum in societatis rationem hoc contulisse quòd si sciente: etiam pœnam ocium agnoscere, oportet. * æquum est enim: vt, cuius participauit lucrū[d], participet & damnum.

56. *Paulus* lib. 6. ad Sabinum.

NEc quicquā interest, vtrùm manente[e] societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. Idémque est in omnibus turpibus[f] actionibus: veluti iniuriarum, vi bonorum raptorum, serui[g] corrupti, & similibus: & in omnibus pœnis pecuniariis[h], quæ ex publicis iudiciis accidunt.

De re honesta, vel inhonesta.

57. *Vlpianus* lib. 30. ad Sabinum.

NEc prætermittendum esse, Pomponius ait, ita demū hoc esse verum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit. cæterùm si maleficij societas coita sit, constat, nullā esse societatem. * generaliter enim traditur, rerum inhonestarum[i] nullam esse societatem[k].

De interitu rei in societatem collatæ. 2. De emancipatione filijfam. 3. Vel alienatione serui, qui societatem contraxerat.

58. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

SI id, quod quis in societatem contulit, exstinctum[l] sit: videndum, an pro socio agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro 7. digestorum ad epistolam Cornelij Felicis: Cùm tres equos haberes, & ego vnū: societatem coimus: *vt, accepto equo meo, quadrigam venderes: & ex pretio quartam mihi redderes.* si igitur ante[m] venditionem[n] equus meus mortuus sit: non putare se, Celsus ait, societatē manere: nec ex pretio equorum tuorum partem deberi. non enim habendæ quadrigæ[o], sed[p] vendendæ coitam societatem. cæterùm si id actū dicatur, vt quadriga fieret, eáque communicaretur: túque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubiè adhuc socij sumus.

1 ¶ Item Celsus tractat, si pecuniam[q] contulissemus *ad mercem emendam*, & mea pecunia perisset, cui perierit ea? & ait: si post collationem euenit, vt pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset: vtrique perire. vtputa si pecunia, cùm peregre portaretur ad mercem emendam, periit. si verò ante collationem, posteaquā eam destinasses[r], tūc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit: quia non societati periit.

2 ¶ Si filiusfamiliàs societatem coierit, deinde emancipatus[s] à patre fuerit, apud Iulianum quæritur, an eadem societas duret, an verò alia sit, si fortè post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scripsit libro quarto decimo digestorum, eandem societatem durare[t]: initium enim his contractibus inspi-

a & bonæ fidei iudicia. *l.5.j. de vsuris.*
b atqui inhonestos quæsitus possessor hereditatis heredi restituere cogitur? *l.52. s. de pet. hered.*
c ¶ *Ecloga c.50. in fine: adde l. 2. §. 10.j. de hereditate vendita.*
d Lucrum qui sentit, idem & damnum participare debet. *l. 29. in fin. s. eodem. l.2. §. 9.j. de hereditate vendita. l. 10.j. de reg. iur.*
e *v.l.27. in pr. s. eod.*
f Famosæ & turpes actiōes quę.
g Corrupti serui actio famosa. *l. 6.j. de obsequys.*
h Possumus enim vel ciuiliter vel criminaliter agere ex publico iudicio. *l.16. l. pen. l. vlt. Cod. de falsis.*
i Inhonestarum rerum nulla societas est.
k *l 52. §. pen. l.53. l.54. s. eod. l.35. §. 2.j. de contrahend. empt.* emptioné, mandatum. *l.1. l. 14.j. de tutel. & rationib.* fideiussionem. *l.70 in fi.j. de fid. iussorib.*
l *l.63. §. vlt.j. eo.*
m si res perit antequam coita societas sit, res ipsa ei cuius est, perierit: sic post perfectam iam societatem, communiter.
n sic quadrigæ legatum, mortuo equo perit. *l. 65. §.1.j. de legatis 2.*
o Re societas, rērum ipsarum collatione perficitur: quæ contractu initur, eo perfecto celebrata intelligitur.
p alendæ & vēdendæ quadrigæ discrimen. Haberi quadriga ante venditionem potest. Interest inter illa duo: quòd societate tantùm habendæ quadrigæ inita, vt primùm ea habita est, quicquid ex ea perit, societati pereat: vendendæ inita, quidquid pereat, non aute pereat societati, quàm ipsa quadriga sit vendita. vnde Baldus interesse notat, societas concepta sit pretij futuri, an corporum ipsorum.
q Pecuniæ iam communicatæ periculum est commune: communicandæ, solius proprietarij, hoc est eius, cuius pecunia est.
r Sic sola destinatio non reponendæ, sed nunc primùm faciendæ alicuius rei, non facit rem esse in actu: vt destinata ad affigendum non habeantur pro affixis. *l.17. §. penultimo & vltimo, l.18.j. de actionibus empt.* sic, carbonibus legatis, lignum destinatum ad carbones faciendos. *lege 55 §. septimo, infrà de legatis* 3. argento facto, cœptum: libris legatis, cœpti. *lege 52. in fine, infrà de legatis tertio.* cinctorum appellatione, cingendi: mobilium nostrorum, pecunia destinata vt mutua daretur non comprehenditur. *lege 79. §. primo, infrà de legatis 3.* Hinc Baldus decidit, determinationem non sumi, ab eo quod erit, sed ab eo quod est. quod verum esse ait Zasius: nisi destinatio ad rem reponendam in vsitatum morem referatur, *dicta lege* 17. nisi res destinata parum absit, & modicum distet à sua perfectione. Vt liber nondum clauiculatus, seu malleatus pro compacto: cingendus proximè, pro cincto. *lege penultima, infrà de militari testamento:* contractis sponsalibus fundus in dotem datus, habeatur pro dotali. eadem ex causa, citra mendacium & crimen falsi, (*de quo lege penultima. Codic. de falsis*) destinatus ad officium scribæ vel Doctoris, potest Doctor, & scriba appellari. *vide Zasium ad legem 41. in fine, infrà de legatis* 1. E contrario, pecunia destinata in emptionem prædiorum, prædij naturæ, i. rei immobili comparatur. *vide tamen legem 3. §.6. infrà de contraria tutela.*
s Emancipatione societatis iudicium non euitat filius. Ideóque societatis, cùm in potestate esset, nomine contractæ tenetur, etiamsi emancipatus sit, hoc est, etiam post emancipationem.
t *vide leg. 63. §.11. infrà eodem. adde leg. 8. suprà de capit. diminut. lege penultima, §.2. s. de institoria.*

ciendum. duabus autem actionibus agendum eſſe: vna aduerſus patrem, altera aduerſus filium. cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem ceſſit: nam eius temporis, quo poſt emancipationem ſocietas durauit, nihil præſtare patrem oportet. cum filio autem de vtroque tēpore: id eſt, de tota ſocietate. nam & ſi quid (inquit) ſocius filij, poſt emancipationem filij, dolo fecerit: eius, nō patri, ſed filio actio danda eſt.

3 ¶ Si ſeruus meus ſocietatem cum Titio coierit, & alienatus in eadem permanſerit: poteſt dici, alienatione ſerui & priorem ſocietatē finitam, & ex integro alteram inchoatam. atque ideo & mihi, & emptori actionem pro ſocio competere. item tam aduerſus me: "quàm aduerſus emptorem," ex his cauſis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem: ex reliquis aduerſus emptorem ſolùm.

De morte ſocij. 1. De eo quod ſocius male perdidit. de dolo.

59. *Pomponius* lib.12. ad Sabinum.

ADeò morte[a] ſocij ſoluitur ſocietas, vt nec[b] ab initio paciſci[c] poſſimus, vt heres "etiam" ſuccedat ſocietati. hæc "ita" in priuatis ſocietatibus ait. in ſocietate vectigalium nihilominùs manet ſocietas[d], & poſt mortem alicuius. ſed[e] ita demum, ſi pars defuncti ad perſonam heredis eius adſcripta ſit, vt heredi quoque conferri oporteat. quod[f] ipſum ex cauſa æſtimandum eſt. quid enim, ſi is mortuus ſit, propter cuius operā maximè ſocietas coita ſit? aut ſine quo ſocietas adminiſtrari non poſſit?

1 ¶ Quod in alea[g], aut adulterio perdiderit ſocius: ex medio non eſt laturus[h]. ſi quid verò dolo noſtro ſocius damni cœperit, à nobis repetat.

De vſuris & eo quod intereſt. 1. Quæ communicantur vel non.

60. *Idem* lib.13. ad Sabinum.

SOcium[i], qui in eo, quod ex ſocietate lucri faceret[k], reddendo moram adhibuit, cùm ea[l] pecunia ipſe vſus ſit: vſuras quoque "eum" præſtare debere, Labeo ait: ſed[m] non quaſi vſuras[n]: ſed quòd ſocij interſit, moram eum nō adhibuiſſe[o], ſed ſi aut vſus ea pecunia non ſit, aut moram non fecerit: contrà eſſe. Item poſt mortem ſocij nullam talem æſtimationem ex facto heredis faciendam, quia morte[p] ſocij dirimatur ſocietas.

1 ¶ Socius cùm reſiſteret communibus "ſeruis" venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus[q] eſt. impenſam, quam in curando ſe fecerit, non † conſecuturum † pro ſocio actione, Labeo ait: quia id non[r] in[ſ] ſocietatem, quāuis propter ſocietatem impenſum ſit: ſicuti ſi[t] propter ſocietatem eum heredem quis inſtituere deſiſſet, aut legatū prætermiſiſſet, aut patrimonium ſuum negligentiùs adminiſtraſſet. nam nec compendium, quod propter[u] ſocietatem ei contigiſſet, veniret in medium: veluti ſi propter[x] ſocietatem heres fuiſſet inſtitutus, aut quid ei donatum eſſet.

61. *Vlpianus* lib.31. ad Edictum.

SEcundum Iulianum[y] tamen, & quod medicis pro ſe datum eſt, recipere poteſt. quod verum eſt.

De pretio rei communis diuiſo inter verum ſocium & opinatum.

62. *Pomponius* lib.13. ad Sabinum.

SI Titius, cum quo mihi ſocietas erat, deceſſerit: egóque, cùm putarem[z] Titij hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim: & partē pecuniæ ex venditione redactæ ego, partem Seius abſtulerit: te, qui re vera Titio heres es, partem ad me redactæ pecuniæ ſocietatis iudicio non conſecuturum, Neratio, & Ariſtoni placebat: quia meæ[a] dumtaxat partis pretia percepiſſem. neque intereſſe, vtrùm per ſe[b] partes meas vendidiſſem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad ſe pertinere diceret. alioquin euenturum: vt etiam ſi duo ſocij rem vendiderint: vnuſquiſque, quod ad ſe peruenerit, partem alteri, ſocietatis iudicio, præſtare debeat. ſed nec te ex parte, quam hereditatis petitione fortè à Seio conſecuturus ſis, quicquam mihi præſtare debere: quia quod ad Seium peruenerit, tuarum partium pretium ſit. nec ad me habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

Quatenus condemnatur ſocius. 1. Vel eius fideiuſſor, vel defenſor. 2. Vel pater, vel dominus, vel ſucceſſor. 3. De æſtimatione eius quod ſocius facere poteſt. 4. De cautione eius quod facere non poteſt. 5. De occupatione. 6. Quo tempore ſpectatur, an ſocius facere poſſit. 7. De æſtimatione eius quod facere poteſt. 8. De herede. 9. Si ſocius ſeruo communi legauerit. 10. Quibus modis ſocietas ſoluitur.

63. *Vlpianus* lib.31. ad Edictum.

VErum eſt, quod Sabino videtur: etiam[c] ſi nō vniuerſorum bonorum ſocij ſunt, ſed vnius rei: attamen in id, quod facere poſſunt[d], quódve dolo malo fecerint, quo minùs poſſint, condemnari oportere. hoc enim ſummam rationem habet: cùm * ſocietas ius quodammodo[e] fraternitatis † in ſe habeat.

1 ¶ Videndum eſt, an & fideiuſſori ſocij id præſtari debeat: an verò perſonale beneficium ſit. quod magis verum eſt. Sed ſi hic fideiuſſor, quaſi defenſor † ſocij, iudicium ſuſceperit: proderit ſibi. námque Iulianus libro quartodecimo digeſtorum ſcripſit: defenſorē ſocij in id, quod ſocius facere poteſt, condemnari oportere. Idémque & in patroni defenſore accipere debere ait. Et vtique idē erit in vniuerſis, qui in id, quod facere poſſunt, conueniuntur.

2 ¶ Patri[f] autem, vel domino ſocij, ſi iuſſu eorum ſocietas contracta ſit, non eſſe hanc exceptionem dandam, quia nec heredi ſocij, ceteríſque ſucceſſoribus hoc præſtabitur. quia[g] nec cæterorum[h] heredibus, ſucceſſoribúſve, quos in id, quod facere poſſunt, conuenimus, idem præſtatur.

3 ¶ Id, quod facere ſocius poteſt, quemadmodum[i] æſtimandum ſit? & placuit, non debere deduci æs alienum, quod debetur à ſocio. ita & Marcellus libro ſeptimo digeſtorum ſcripſit. niſi[k] fortè (inquit) ex ipſa ſocietate debeatur.

4 ¶ Item videndum, an cautio[l] veniat in iudicium eius, quod facere ſocius nō poſſit: ſcilicet[m] nuda promiſſio. quod magis dicendum arbitror.

5 ¶ Si, cùm tres ſocij eſſent, egerit cum vno ex ſociis ſocius, & partem ſuam integram ſit conſecutus: deinde alius ſocius cum eodem agat, & partem conſequi integram non poterit, quia facere ſolidum non poteſt: an hic, qui minus cōſecutus eſt, cum eo agere poſſit qui ſolidum accepit, ad[n] communicandas partes inter eos, "id eſt" exæquandas: quaſi iniquū ſit, ex eadem ſocietate, aliū plus, alium minus conſequi? ſed magis eſt, vt pro ſocio actione conſequi poſſit, vt vtriuſque portio exæquetur, quæ ſententia habet æquitatem.

6 ¶ Tempus autem ſpectamus, quantum facere ſocius poſſit, rei[o] iudicandæ.

7 ¶ Hoc[p] quoque facere quis poſſe videtur, quod dolo fecit, quo minùs poſſit. nec[q] enim æquum eſt, dolum ſuum quemquam releuare. Quod &[r] in cæteris, qui in id, quod facere poſſunt, conueniuntur, accipiendum eſt. Si[ſ] tamen non dolo, ſed culpa ſua facere poſſe deſiit: dicendū eſt, condemnari eum non debere.

8 ¶ In heredem[t] quoque ſocij pro ſocio actio competit: quamuis heres[u] ſocius non ſit. * licèt enim ſocius non ſit, attamen emolumenti ſucceſſor eſt. & circa ſocietates vectigalium[x], cæterorúmque idem obſeruamus: vt heres ſocius non ſit, niſi fuerit adſcitus: verumtamen omne emolumentum ſocietatis ad eum pertineat: ſimili modo & damnum adgnoſcat, quod contingit, ſiue adhuc viuo ſocio vectigalis, ſiue poſtea. quod non ſimiliter in voluntaria[y] ſocietate obſeruatur.

a *l.52.§.9.ſ.eod l.60.l.63.§.8.l.65.§.9.j.eod.*
b Imò poſſumus, *l.65.§.9.j.eod.*
c Pacto ſocietas in poſt mortem tempus prorogari etiam non poteſt *vt l.12.ſ.de Macedon.*
d *v. quæ notaui ad l.52.§.9.ſ.eod. & Cuiac.10.obſ.25.*
e id eſt, ſocietas vt ad heredem tranſeat, requiritur vt ſit vectigalium conductio. vt ea lege facta ſit conductio, quòd heredes ſuccedant in eadē conductione, *vt hic.* addit Accurſius, vt perſona ſuccedens ſit idonea: vt ipſi ſocij non tantùm cum locatore vectigalium, ſed id inter ſe paciſcātur.
f Morte ſoluitur ſocietas: nec paciſci permittitur, vt ad heredes tranſeat, niſi publicis in vectigalibus, quòd ipſum cum ratione æſtimandum eſt: quid enim ſi propter operā mortui, ſocietas coita ſit, & ſine ipſo adminiſtrari non poſſit? *Synopſ.Baſil.eo.c.53.*
g Alea res turpis. Lucrum aleæ ſocius ſocio non communicat.
h Cur ita? *collige ex l.52.in fi.ſ.eo.*
i Vſuram lucri ſocius non præſtat., niſi ex mora, vel ſi lucro vſus ſit. De herede nihil eiuſmodi dicimus, quippe ſoluta ſocietàs eſt: quin & ſocius ſuperſtes nō quaſi vſuras, ſed vt id quod intereſt, præſtat. *Ita Græci hunc locum explicāt. Synopſis Baſil.12. Titul.1.c.54. adde 3. Harmenop.10.§.11.* vel ita, vſuræ poſt moram veram vel fictam actione ſocio præſtātur à ſocio, at nō ab herede ſocij.
k *al.* fecit.
l aut cum ea. *Cuiac.13.obſ.15.*
m Vſurę & eius quod intereſt, diſcrimen eſt.
n nam ſi quaſi fœnus, etiam citra moram aut abuſionem eius pecuniæ procul dubio deberentur. *l.17.§.3.in fi.j.de vſuris. Cuiac. ibid.*
o i. non paruiſſe interpellationi, aut nō feciſſe moram in re ipſa, pecunia verſa in ſuos vſus. nā hic morę nomine, comprehendi volumus vtramque, eam quæ fit ex perſona, quæ propriè eſt mora, & eam quæ fit ex re ipſa. *Cuiac. ibid.*   p *l.59.ſ.eod.*
q Impenſas vulneris occaſione ſocietatis accepti, ſocius à ſocio conſequitur. *vt l.61.j.eod.* quæ hanc emendat.   † hoc emendatur, *l.prox.j.eod.*
† hoc corrigitur. *l.61.j.eod.*   r *in ſocietatem venit.* quidam ita legunt.
ſ In ſocietatem quod impenditur, actione pro ſocio peti poteſt: at non continuò, quod propter ſocietatem ſit impenſum. Hæc enim diſtinguuntur, vt Græcis περὶ τὴν κοινωνίαν, & διὰ τὴν κοινωνίαν. *Synopſis ibid.c.54.*   t ſicuti nec ſi. *Haloand.*
u atqui maritus præſtare cogitur quidquid ad eum quaſi patronum ex bonis liberti peruenerit. *l.64.§.5.j.ſoluto. adde caſum l.59.in fin.j.ad Trebell.*
x i. ex occaſione quadam remota ſocietatis, ex ſua perſona tamen, veluti ſi occaſione quadam ſocio, vel legato apud Principem, res ſocietatis agenti, caſtrum ſit donatum: ſecus ſi propter ſocietatem, id eſt, contemplatione ſocietatis, bifariam enim poſſunt intelligi hæc verba. *Bart. hic.*
y Cuius ſententia prævaluit Labeonis ſententiæ, de qua *l.60.in f.ſ.eod.*
z Si pretium rei communis cum ſocio putatiuo diuiſero: à vero ille conuenietur, non ego: cùm partem meam receperim, *Bart.*
a *vide l.vlt. Cod. depoſiti.*   b id eſt ſeparatim.

C. ſoluto.   m Cautionis verbo nuda promiſſio intelligitur.   n
o Socius vtrū ſolidū facere poſſit nécne, ſpectamus tēpus rei iudicat
p Facere poſſe videtur, qui dolo fecit, ne poſſet facere: ſecus ſi culp
q Dolo proprio nemo releuatur.   r ſimilium enim eadem ratio eſt,
ſ Culpa mitius punitur quàm dolus.
t *l.35.in fi.l.36.l.40.ſ.eod.l.65.§.9.j.eod.l.3.Cod.eodem.*
u Heres ſocij, non eſt ſocius: licèt ſit emolumenti ſucceſſor. *adde*
x *l.3.Cod.eodem.*   y Quid? an non vectigalium cæterorúmque
tariæ ſunt? reſpondeo, voluntarias fuiſſe cum defuncto: nego eſſe vo
herede: & ita cùm eſſet inter Sextum Næuium, & G.Quintium coita ſo
quę in Gallia comparabantur, mortuo Gaio, cū herede eius P. Quin
cietas voluntaria, ſed, vt Cic. loquitur, hereditaria. communio e
cum herede, non ſocietas voluntaria. *Hæc Cuiac.10.obſ.25.*

9 ¶ Si

a Communi seruo cũ libertate & sine libertate relinqui potest, totúmque legatum socio testatoris adquiritur. *Paul.3.sentent.6.§.4.l.49.ĩ.ad l.Falcid.Vlp.2.Titul.7.*

b Societas soluitur intereuntibus personis, rebus, voluntate, vel actione. 3. *Harmenopul.11.§.1.*

c peremptis scilicet vel publicatis.

9 ¶ Si seruo[a] communi legatum sine libertate vnus ex dominis reliquit: hoc ad solum socium pertinet. an tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socij, quæritur. & ait Iulianus Sextũ Pomponium referre Sabinum respondentem, non communicari. & posse hanc sententiam defendi, Iulianus ait. non enim propter communionem hoc adquisitum est, sed ob suam partem. nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem, sed propter suam partem adquisierit.

10 ¶ Societas soluitur ex personis[b], ex rebus[c], ex voluntate[d], ex actione[e]. Ideóque siue homines, siue res, siue voluntas, siue actio interierit: distrahi videtur societas. * ¶ Intereunt[f] autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione[g], aut morte. ¶ Res[h] verò, cùm aut nullæ relinquantur, aut condicionem mutauerint. neque "enim" eius rei, quę iam nulla sit, quisquam socius est: neque eius quæ consecrata[i] publicatáve[k] sit. ¶ Voluntate[l] distrahitur societas renuntiatione[m].

d renuntiatione. *in fin.ĩ.eo.l.4.§.1.š.eod.l.5.Cod.eod.*

e *lege 65.ĩ.eodem.*

f Moritur homo seu persona cum damnatus aut mortis, aut relegationis, aut publicationis, aut etiam communi morte decesserit. *Harmenopulus ibidem.* & breuiter, mors est à natura vel lege.

g id est, non tãtùm naturaliter, putà morte, sed etiam ciuiliter, putà maxima & media capitis diminutionè, cùm libertatem & ius ciuitatis amittunt. sic deportati mortuorum loco habentur. *vide l.1.§.penultimo, infrà de contra tab.*

h Moritur res, cùm prorsus nulla relicta est, aut conditionẽ mutat. Mutat autem si consecrata vel publicata. *Harmenopul. ibidem.*

i *adde l.3.š.de religiosis.*

k *vide l.65.§.9.ĩ.eod.*

l Societas voluntate distrahitur expressè vel tacitè. Expressè, si renuntiauerint societati, *vt hic.* Tacitè, cùm separatim vnusquisque sibi negotiari cœperit. *l.64.ĩ.eodem. Harmenopulus ibid.*

m expressa, *lege 65.§.3.ĩ.eodem.* vel tacita, *l. 64.ĩ.eodem.* malè fit absenti. *l.17.§.1.š.eodem.* absens non est qui procuratorem reliquit, ideóque procuratori absentis renũtiari potest societas. *l.65.§.8.ĩ.eod.* malè fit etiam ante tẽpus conuẽtum, nisi socius contra pacta societatis quid faciat, vel sit rixosus & damnosus societati. *l.14.in fine š.eod.* malè fit etiã dolo: qui vt adhibeatur. *vide l.65.§.3.ĩ.eodem.*

64. *Callistratus* libro primo Quæstionum.

Itaque cùm separatim socij agere cœperint, & vnusquisque eorum sibi negotietur: sine dubio ius societatis dissoluitur.

2. De morte. 3. De renunciatione. 7. Si procurator renunciet. 8. Aut ei renuncietur. 9. De morte. 10. De negotio finito. 11. De arrogatione & emancipatione. 12. De publicatione. 13. De impensis. 14. Si cui sociorum quid absit. 15. Quibus casibus manente societate, agitur pro socio. 16. De dote.

65. *Paulus* lib.32. ad Edictum.

Actione[n] distrahitur: cùm aut stipulatione[o], aut iudicio[p] mutata sit causa societatis. Proculus enim ait, hoc ipso, quòd iudicium ideo dictatum est, vt societas distrahatur, renunciatam societatem: siue totorum bonorũ, siue vnius[q] rei societas coita sit.

1 ¶ Item bonis à creditoribus venditis[r] vnius socij, distrahi societatem Labeo ait.

2 ¶ Si in rem certam emendam, cõducendámve coita sit societas: tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri detrimentíve factum sit, commune esse Labeo ait.

3 ¶ Diximus[s], dissensu solui societatem. hoc ita est, si[t] omnes dissentiunt[u]. quid ergo, si vnus renuntiet? Cassius scripsit, eum, qui renuntiauerit societati, à se quidem liberare socios suos, se autem ab illis nõ liberare. quod vtique obseruandum est, si dolo[x] malo renuntiatio facta sit. veluti si: cùm omnium bonorum societatem iniissemus, deinde cùm obuenisset vni hereditas: propter hoc renunciauit. ideóque siquidem damnũ attulerit hereditas: hoc ad eũ, qui renuntiauit, pertinebit: commodum autem communicare cogetur actione pro socio. quòd si quid post renũtiationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus[y] admissus est in eo.

4 ¶ Item si societatem ineamus ad aliquam rẽ emendam: deinde solus volueris eam emere: ideóque renuntiaueris societati, vt solus emeres: teneberis, quanti interest mea. sed si ideo renuntiaueris, quia emptio tibi displicebat: non teneberis, quãuis ego emero: quia hîc nulla fraus est. eáque & Iuliano placent.

5 ¶ Labeo autem posteriorũ libris scripsit: si renuntiauerit societati vnus ex sociis eo[z] tempore[a], quo interfuit socij non dirimi societatem: committere eum in pro socio actione. nam si emimus mancipia, inita societate: deinde renunties mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit: hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita verum esse, (si) societatis non intersit, dirimi societatem. * semper enim non[b] id, quod priuatim interest vnius ex sociis, seruari solet: sed quod societati expedit hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate conuenit.

6 ¶ Item qui societatem in tempus coit: eam ante tempus renuntiando, socium à se, non se à socio liberat. Itaque, si quid compendij postea factum erit, eius partem non fert. at si dispendium, æquè præstabit portionem, nisi renuntiatio ex necessitate[c] quadam facta sit. quòd si tempus finitum est, liberum est recedere: quia sine dolo "malo" id fiat. 7 ¶ * Renuntiare societati etiam per alios possumus. & ideo dictũ est, procuratorem[d] quoque posse renuntiare societati. Sed vtrùm de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est: an de eo, cui hoc[e] ipsum nominatim mandatum est, videamus: an verò per vtrumque rectè renuntietur. quod est verius: nisi "si" prohibuerit eum dominus specialiter renuntiare. 8 ¶ Item scriptum est, posse procuratori[f] quoque meo socium meum renũtiare. quod Seruius apud Alfenum ita notat, esse in potestate domini, cùm procuratori eius renuntiatum est, an[g] velit ratam habere renũtiationem. igitur is, cuius procuratori renuntiatum est, liberatus esse videbitur. an autem ipse quoque, (qui) renuntiauit procuratori, liberetur, in potestate eius erit: quemadmodum diximus in eo, qui socio rẽnuntiat.

9 ¶ Morte[h] vnius societas dissoluitur, etsi consensu omnium coita sit, plures[i] verò supersint: nisi[k] in coeunda societate aliter conuenerit. nec heres[l] socij succedit. sed quod ex re communi postea quæsitum est: item dolus, & culpa in eo, quod ex ante gesto pendet: tam ab herede, quàm heredi præstandum est.

10 ¶ Item si alicuius rei societas sit, & finis negotio impositus: finitur societas. quòd si, integris omnibus manentibus, alter decesserit: deinde tũc sequatur res, de qua societatem coierunt: tũc eadem distinctione vtemur, qua in mandato: vt si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas: si nota, non valeat.

11 ¶ Societas quemadmodum ad heredes[m] socij non transit, ita nec ad adrogatorem. ne alioquin inuitus[n] quis socius efficiatur, cui nõ vult. Ipse autem adrogatus socius permanet. nam, etsi filiusfamiliàs emancipatus[o] fuerit, permanebit socius. 12 ¶ Publicatione[p] quoque[q] distrahi societatem diximus. quod videtur spectare ad vniuersorum bonorum publicationem, si socij bona publicẽtur. * nam, cùm[r] in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur. 13 ¶ Si post distractam societatem[s] aliquis in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur: quia non est verum, pro socio, communitérve id gestum esse. sed communi diuidundo iudicio huius quoque rei ratio habebitur. nam, etsi distracta esset societas, nihilominùs diuisio rerum[t] superest.

14 ¶ Si communis pecunia penes aliquem[u] sociorum sit, & alicuius sociorum quid absit: cum eo[x] solo agendum penes quem ea pecunia sit. quasi deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes[y] agere possunt[z].

15 ¶ Nonnunquam[a] necessarium est, & manente societate, agi pro socio. veluti cùm societas, vectigaliũ causa, coita est: propterque varios contractus neutri expediat[b] recedere à societate, nec refertur in medium, quod ad alterum peruenerit.

c *vt l.14. in fine, š. eodem.* vel si contraxit matrimonium, vel pater ei mortuus fuerit. *Bartolus.* *

d Procurator siue specialis, siue generalis sit, societati renuntiare potest, nisi prohibitus sit renũtiare. *l vlt. Cod.eod.* *

e protestatio potest fieri ex causa per procuratorem, etiamsi non habeat speciale mandatũ. *Bartol. adde leg. 20.§.11.š.de petit. hered.l. 2.in fin.ĩ. de diuortijs.*

f Procuratori societas renuntiare potest.

g Ratihabitio domini interdum necessaria est, vbi procurator interuenit.

h Morte vnius socii, societas extinguitur, etiam quod ad alios & superstites socios: nisi actum fuerit vt duraret. Durat tamen communio & agitur cõmuni diuidundo. *l. 1. in princi. l.4.§.1.l.52.§.9.l. 59.š.eod.*

i *lege 59. š.eodem.* morte vnius socij societas omnium dissoluitur, & si plurium consensu coita sit, plures verò, &c. *Cuiacius 10. obseruation.26.* *

k Atqui conuẽtione id effici potest. *lege 52.§. 9.l. 59.suprà eodem.*

l *l.63.§.[illegible]. š.eodem.* atqui reliqui contractus legem ex conuentione accipiunt, & actiuè ac passiuè ad heredes transeunt: quin, vnusquisque sibi & successoribus prospicere rectè potest. Cur tam variè? Faber existimat, societatem ad heredes non transire, vel ideo, quòd societas discordiam parit, (est autem discordia legibus inimica) néve libertas testandi tollatur. *l.52 §.9.š.eod.* Fallit tamen superior regula in societate vectigalium. *l.59.ĩ.eod.* nisi quis societatem pro se & suis heredibus iuramento inierit. ídque de iure canonico. *Faber per c. contingat, extra de iureiurando:* adde & restrictionem legis 63.§.8.ĩ.eod.

n Societas actione dissoluitur, cùm aut stipulatione, aut iudicio mutatur societatis causa. Qui enim ideo iudicium dictat, vt societas distrahatur, haud dubiè societati renuntiat. *Harmenop.ibid.*

o per stipulationem, interrogando & respondendo, contractus societatis transfunditur in nouam obligationem, & conuentionis formulam, priore perempta. *lege prima, infrà de nouationibus,* vel si alius socius delegetur, *lege 11.in fine, infrà de nouationibus.*

p ídque si actio pro socio ideo dictetur, vt societas distrahatur *Oldendorp.4.Class. act.21.numero 8.*

q Societas vnius etiam rei esse potest: cuiusmodi frequens est per venaliciarios, *l.44.§.1.ĩ.de ædilitio.Inst.de societate in pr.*

r vel cessione bonorum. *§.1.Inst.eodem.*

s *l.63.in fine, š.eodem.*

t Societas soluitur si omnes socij renuntient, *vt hic. Synopsis Basilic.eodem cap.59. §.tertio.*

u hoc est consentiunt, vt à societate recedatur.

x *vt in hoc exemplo, & §.4.ĩ.eod. & l.17.§.1.š.eod.§.4.Inst.eod.*

y Dolum ad futura, de quibus cogitatum non erat, extendi hinc colligit Baldus.

z Societatatis renunciatio, etiam intempestiua, punitur: non liberat denique renunciantem.

a *vide hîc Accursium.*

b ¶ Societati, quid expedtat non quod vni sigillatim ex sociis expedit, spectamus: *Synopsis dicto §.3.* Societatem ipsam spectamus non singulos socios. Sic vtilitas communis priuatæ præfertur. *adde leg.21.š.commun.diuid.*

m Societas, mutata persona, ad alium non transit.

n Inuitus nemo fit socius.

o post societatem ab eo contractam.

p *l.63.in fine, š.eod.§.7.Inst.eod,* & sic egestate. *l.4.in fin.š.eod.v.§.7.Inst.eod.adde l.1.ĩ. de bonis damnatorum.*

q Mors ciuilis & naturalis comparantur, si eundem effectum habent.

r Pro mortuo is habetur, cui viuo etiam succeditur, *vt hic.* Depostato, cui omnia bona confiscata sunt, fiscus succedit.

s *adde l.11.š.comm.diuid.*

t Quæ remanserunt in communi diuidundo.

u hoc Albericus refert ad massarium & caneuarium societatis. *arg.l.verum.§.si cùm tres.š.eod.* x *adde l.6.§.1.š.de eden.*

y is etiam qui egit pro expensis factis.

z *sub.* contra eundem

a aliud ergo regulanter.

b vel vt olim non liceat. *vide l.11.in fi.ĩ.de publicanis.*

a ſocietate diſtracta manente matrimonio, ſocius dotem vxoris præcipuam aufert diſſoluto matrimonio, diſtracta ſocietate, dotem ea die percipiet maritus, qua dotẽ ipſam vxori reſtituere debet, *vt hîc*, quod ſi dos vxori reddi non debeat, diuidetur inter ſocios. *l. prox. ʃ. eod.*
b *l. 81. ʃ. eod. l. 2. Cod. familiæ erciſc.* c *ſub.* ex ipſa ſocietate, de communi dos apud eum eſſe debet qui onera matrimonij ſuſtinet.

16 ¶ Si vnus ex ſociis maritus ſit: & diſtrahatur ſocietas manente[a] matrimonio: dotem[b] maritus præcipere debet[c]: quia apud[d] eum eſſe debet, qui onera ſuſtinet. quòd ſi, iam diſſoluto matrimonio, ſocietas diſtrahatur: eadem die recipienda eſt dos, qua & ſolui debet.

66. *Gaius* libro decimo ad Edictum prouinciale.

QVod ſi eo tẽpore, quo diuiditur ſocietas, in ea cauſa dos ſit, vt certum ſit, eam, vel partem eius reddi non oportere: diuidere[e] eam inter ſocios iudex debet:

De venditione rei communis. 1. De vſuris. 2. De impenſis. 3. Quatenus ſocius condemnatur.

67. *Paulus* lib. 32. ad Edictum.

SI vnus ex ſociis rem communem vendiderit[f] conſenſu ſociorum: pretium diuidi debet ita, vt ei caueatur, indemnem eum futurum. quòd ſi iam damnum paſſus eſt, hoc ei præſtabitur. ſed ſi pretium communicatum ſit ſine cautione: & aliquid præſtiterit is qui vendidit: an, ſi non omnes ſocij ſoluendo ſint: quod à quibuſdam ſeruari non poteſt, à cæteris debeat ferre? ſed Proculus putat *, hoc ad cæterorum[g] onus pertinere, quod ab aliquibus ſeruari non poteſt. rationéque defendi poſſe: quoniam ſocietas cùm contrahitur, tam lucri, quàm[h] damni communio initur. 1 ¶ Si vnus ex ſociis, qui non[i] totorum bonorum ſocij erant, communem pecuniam fœnerauerit: vſuráſque perceperit: ita demum vſuras partiri debet, ſi ſocietatis[k] nomine fœnerauerit. nam ſi ſuo nomine, quoniam[l] ſortis periculum ad eum pertinuerit, vſuras ipſum retinere oportet. 2 ¶ Si quid vnus ex ſociis neceſſariò de ſuo impendit in communi negotio, iudicio ſocietatis ſeruabit: & vſuras[m]: ſi fortè mutuatus[n] ſub vſuris, dedit. ſed & ſi ſuam pecuniam dedit: non ſine cauſa dicetur, quòd vſuras quoque percipere debeat, quas[o] poſſit habere, ſi alij mutuum dediſſet. 3 ¶ Nõ alias ſocius in id[p], quod facere poteſt, condemnatur, quàm[q] ſi confitetur ſe ſocium fuiſſe.†

De alienatione. 1. Quid ſit facere quo minus facere poſſit.

68. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

NEmo ex ſociis plus[r] parte[ſ] ſua[t] poteſt alienare, etſi totorum bonorum ſocij ſint.

1 ¶ Illud quæritur: vtrùm is demum faceere videtur, quo minùs facere poſſit, qui erogat bona ſua in fraudem futuræ actionis: an & qui occaſione[u] adquirendi[x] non vtitur. ſed verius eſt, de eo ſentire proconſulem, qui erogat bona ſua. ídque ex interdictis colligere poſſumus: in quibus ita eſt, *quod dolo feciſti, vt deſineres poſſidere.*

De ſocietate ad emendum, & epulis præſtandis.

69. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

CVm ſocietas ad emendum coiretur: & conueniret, *vt vnus reliquis nundinas, id[y] eſt epulas, præſtaret[z]: eóſque à negotio dimitteret[a]*: ſi eas eis non ſoluerit[b]: & pro ſocio[c], & ex vendito cum eo agendum eſt.

De tempore ſocietatis.

70. *Paulus* lib. 33. ad Edictum.

NVlla ſocietatis[d] in æternum[e] coitio[f] eſt[g].

n° 1

De ſtipulatione pænali. 1. De lucro, quæſtu, compendio.

d *l. 20. §. 2. l. 46. in f. l. 51. ſ. familiæ l. 7. in pr. l. 56. §. 1. ʃ. de iure dotium. l. 2 C. famil. adde l. 10. ʃ. de regulis. Inſt. de legit. patr.*
e ergo à contrario, vt ſocius dotem ſocio adquiſitam lucratur, eius quoque filiam dotare ex communi pecunia cogitur.
f ſocius vendẽs rem communẽ, pretium ex venditione redactũ ſociis communicare cogitur.
*
g vnus ex ſociis tenetur pro alio, quando non eſt ſoluẽdo. *B. l.*
h tunc duo rei dicuntur ſocij. *Aretin. Bart.*
i vſuras ex fœnore perceptas ſociis non communicat ſocius particularis: niſi cõmuni nomine ſociorum fœnerauerit.
k quod ſocius, non vniuerſorũ bonorum emit vel mercat⁹ eſt, vel mutuum dedit nomine cõmuni, ex pecunia communi, alteri ſocio adquiritur pro ſua parte: ſi proprio nomine adquiſiuit, non communicabit. *vt hic ʃ. eod.* niſi pupillo. *Bartol. ad l. 52. §. 6. ſ. e. adde l. 17. §. 1. ſ. eo. l. 48. ʃ. de furtis.*
l vſuras is ſolus ſibi percipit, qui ſuo periculo ſortem fœnori datam habet.
m vſuras nomine *ſocietatis à ſe depenſas ſocius à ſociis repetit. *l. 52. §. 10. ſ. eodem.*
n *ſub.* vſuris mutuum accipere, ſocietatis explicandæ cauſa ſocius poteſt.
o vſuras propriẽ pecuniæ nomine ſocietatis numeratæ ſocius à ſociis cõſequitur: quas nimirum habere potuiſſet, ſi alij mutuum dediſſet.
p *de eo dixi l. 63. §. 1. ſ. eodem.*
q Igitur ſi ſe ſocium negauerit, vltra id quàm facere poſſit condemnabitur, *vt hîc.* ita mendacij ratione fideiuſſor beneficium diuiſionis amittit. *l. 10. §. 1. ʃ. de fideiuſſor.*
† vel adſcitum in ſocietatem fuiſſe. *l. 63. §. 8. ſ. eodem.*
r illud locum habet, quando vnus eſt in dolo. *l. 63. ſ. eodem.* & cæteri contradicunt. *Bart.* ideóque hæc lex locum non habet in ſocio, filiam ſuam ex communi pecunia dotante: nec enim dolum committit, qui filiam dotat. *v. quæ not. ad l. 81. ʃ. eod. v. l. 12. ſ. comm. diuid. l. 16. in fi. ſ. de reb. cred.*
ſ Socius partem ſuam alienare & de ea tranſigere cum extraneo poteſt, *vt hic. & l. 16. ſ. de reb. credit.* Cuius rei vide elegantem diſputationem apud Ciceronem *pro Roſcio Comœdo.*
t mercium ſc. atque venalium rerum: ídque dolo, & contradicentibus reliquis ſociis. In aliis rebus non venalibus nullo modo poteſt, niſi ad inſtar procuratoris generalis, cui tantùm permittitur, res, quæ ſeruando ſeruari non poſſunt, diminuere. Ideóque, licèt ſocij inter ſe, à lege tacitum mandatum gerendi habere videantur, huiuſmodi tamen mandatum porrigitur ad ea tantùm facienda, quæ ſocietati expediunt, ſúntque vtilia. *Bart.*
u *vide l. 30. §. 4. ʃ. de legat. 3.* ſocius non affectare præſumitur quominus facere poſſit, occaſione adquirendi non vtendo; ſed bona ſua tantùm erogando. *l. 6. ʃ. quæ in fran.* excipe *l. 25. §. 8. ſ. de petit. hær.*

x Adquirere ſocius non cogitur: non tenetur denique ſocius ſoc[...] nõn adquiſiuit: hoc tantùm præſtat, quod erogauit, alienauit, & diſſipa[...]
y Nundinæ pro epulis.
z *ſub.* cæteris ad negotiandum euntibus.
a vt vnus reliquis nundinarias epulas præſtaret, eóſque ad negotium [...]

71. *Idem* libro tertio Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

DVo ſocietatem coierunt: vt grammaticam[h] docerẽt: &, quod ex eo artificio[i] quæſtus feciſſent, commune eorum eſſe: de ea re, quã voluerunt fieri, in pacto conuẽto ſocietatis proſcripſerunt[k]: deinde inter ſe his verbis ſtipulati ſunt: *Hæc quæ ſupra ſcripta ſunt: ea ita dari, fieri, neque aduerſus ea fieri. ſi ea ita data, facta non erunt: tum viginti milia dari?* Quęſitum eſt, an, ſi quid contrà factum eſſet, ſocietatis actione agi poſſet? Reſpondit: ſi quidẽ, pacto conuento inter eos "de" ſocietate facto, ita ſtipulanti eſſent, *hæc ita dari, fieri ſpondes?* futurum fuiſſe: vt[l], ſi nouationis cauſa id feciſſent, pro ſocio agi non poſſit, ſed tota res in ſtipulationem tranſlata videretur. ſed quoniam non ita eſſent ſtipulati, *ea ita dari, fieri ſpondes*[m]? ſed *ſi ea ita facta nõ eſſent, decem dari?* nõ videri ſibi, rem in ſtipulationem perueniſſe: ſed dumtaxat pœnam. nõ enim vtriuſque rei promiſſorem obligari: vt ea daret, faceret: &, ſi non feciſſet, pœnam ſufferret, & ideo ſocietatis iudicio agi poſſe.

1 ¶ Duo colliberti ſocietatem coierũt *lucri*[n], *quæſtus*[o], *compendij*. poſtea vnus ex his à patrono heres inſtitutus eſt, alteri legatum datum eſt. neutrum[p] horum in medium referre debere, reſpondit.

De culpa.

72. *Gaius* libro 2. Quotidianarum rerum ſiue Aureorum.

SOcius ſocio etiam[q] culpæ nomine tenetur: id[r] eſt deſidiæ, atque negligentiæ. culpa[ſ] autẽ non[t] ad exactiſſimam[u] diligentiam dirigenda eſt. ſufficit etenim, talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. quia qui parum diligẽtem ſibi ſocium adquirit, de ſe queri debet.

De ſocietate vniuerſarum fortunarum.

73. *Vlpianus* libro 1. Reſponſorum Maximino reſpondit.

SI[x] ſocietatem vniuerſarum[y] fortunarum coierint: id eſt, earum quoque rerũ, quæ poſtea cuique adquirentur: hereditatem cuiuis eorum delatam, in commune redigendam[z]. 1 ¶ Idem Maximinæ reſpondit: ſi ſocietatem vniuerſarum fortunarum ita coierint: *vt quicquid erogetur, vel quæreretur*[a]: *communis lucri, atque impendij eſſet*: ea quoque, quę in honorem alterius liberorum erogata ſunt, vtrinque imputanda. §1 n°1

De re empta à ſocio.

74. *Paulus* lib. 62. ad Edictum.

SI quis ſocietatem contraxerit: quod emit[b], ipſius ſit, non commune: ſed ſocietatis iudicio cogitur rem communicare[c].

De partibus ſocietatis collatis in arbitrium alterius.

75. *Celſus* lib. 15. Digeſtorum.

SI coita ſit ſocietas *ex his partibus, quas Titius arbitratus fuerit*: ſi Titius, antequam arbitraretur, deceſſerit: nihil agitur[d]. nam idipſum[e] actum eſt, ne aliter ſocietas ſit, quàm vt Titius arbitratus ſit. l. 75 n°1

Sententiæ arbitri omnino eſt parendum. Sententia verò arbitratoris reducitur ad arbitrium boni viri. Bar.

76. *Proculus* lib. 5. Epiſtolarum.

SOcietatem mecum coiſti ea condicione, vt[f] Nerua

[...]rem pacti continet, ſed pœnã tantùm. Vnde colligunt nonnulli, Pœnale[...] tionem non ſemper cenſeri nouationem. *v. l. 28. ʃ. de act. empt.* n *v. l. 13. [...]* *§. 2. ʃ. de adqu. her.* o Societas lucri, quæſtus & compendij non extenditur [...] quæ extrinſecus quæſita, ſed ad ea quæ ex operis tantùm quæſita. Lucri [...] neralis vox eſt: reſtringitur tamen vocibus his *quæſtus compendij* ſubſequ[...] vnde volunt generale verbum reſtringi per ſpeciale: Genus denique per ſp[...] ſubſequentem reſtringi. Quid ſi genus antecedat, indiuidua ſequantur? [...] ſtringitur ad indiuidua expreſſa. *v. Dynum c. generi, de reg. in 6.*
p *l. 9. ſ. eod.* q i. non tantùm doli, ſed & culpæ. *l. 52. §. 2. ſ. eod. §. vlt. Inſt. [...]*
r Culpa eſt deſidia atque negligentia, hoc eſt leuis: id enim culpæ verbo [...] bio innuit. ſ Culpam leuem non leuiſſimam ſocio præſtat ſocius. t [...] ſocio magnam diligentiã non præſtat, ſed qualem ſuis rebus adhibet. [...]
u *μεγάλην. Ecloga c. 65.* x Societate inita omnium rerum etiam [...] reditas, *vt hîc*: lucri & damni, etiam quod in honorem liberorum vnius [...] eſt omnibus imputabitur. *§. 1. ʃ. eod. Synopſ. eod. c. 66.* y non ſimplex. [...]
z Cur ita? *v. l. 3. §. 1. l. 52. §. 16. ſ. eod.* a *Eclog. 16. c. 66.* b *v. l. 5[...]* [...] non tenetur communicare. *l. 4. Cod. communia vtriuſque iudicij.* d [...] ptione. *l. vlt. in fi. Cod. de contr. empt.* in locatione. *l. 25. ʃ. locat.* & ſtipul[...] *ʃ. de verb. oblig.* e Ita arbitrium hoc, licèt in contractu bonæ fidei, [...] pretabimur: nempe quia ita conuenit. vide quæ ſcripſi ad *l. 76. ʃ. eod.*
f In arbitrium tertij, tanquã boni viri, modus & forma contractus conferri [...]
amicus

amicus communis partem societatis constitueret. *Nerua constituit: vt tu ex triente socius esses, ego ex besse.* quæris, vtrū[a] ratum id iure societatis sit, an nihilo minùs ex æquis partibus socij simus. existimo autem meliùs te quæsiturum fuisse: vtrum ex his partibus socij essemus, quas is constituisset: an ex his, quas virum[b] bonum constituere oportuisset. * arbitrorum[c] enim genera sunt duo. vnum[d] eiusmodi: vt: siue[e] æquum sit, siue iniquum: parere debeamus. quod obseruatur, cùm ex compromisso ad arbitrum itum est. alterum eiusmodi, vt ad boni[f] viri arbitrium redigi debeat: etsi nominatim[g] persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat.

77. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

VEluti cùm lege locationis[h] comprehensum est, vt opus arbitrio locatoris fiat.

78. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

IN proposita autem quæstione arbitrium viri boni existimo sequendum esse. eo[i] magis, quòd iudicium pro socio bonæ[k] fidei est.

79. *Paulus* lib. 4. Quæstionum.

VNde si Neruæ arbitrium ita prauum est, vt manifesta iniquitas eius appareat: corrigi potest per[l] iudicium bonæ fidei.

80. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

QVid enim, si Nerua constituisset: vt alter ex millesima parte, alter ex duobus[m] millesimis "partibus" socius esset? Illud potest cōueniens esse viri boni arbitrio, vt nō vtique ex æquis partibus socij simus: veluti si alter[n] plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus erat.

Pactum de filia dotanda ex pecunia communi.

81. *Papinianus* lib. 9. Quæstionum.

"SI" socius pro filia dotem promisit: & priùs, quàm solueret, herede ea relicta decessit: quæ postea cum marito de exigenda dote egit, acceptò liberata est: quæsitum est, an, si pro socio ageret, dotis quantitatem præcipere deberet, si fortè[o] conuenisset inter socios, *vt*[p] *de communi dos constitueretur.* dixi, pactum non esse iniquum. vtique si[q] non de alterius tantùm filia conuenit. nam si cōmune hoc pactum fuit: non interesse, quòd alter solus filiam habuit. cæterùm si numeratam dotē pater, defuncta in matrimonio filia, recuperasset: reddi pecuniam societati debuisse: pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus. quòd si, salua societate, diuortio matrimoniū solutum foret: cum[r] sua causa dotem recuperari. scilicet vt ea vel alij[s] marito dari possit. nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem: nisi "si" nominatim ita conuenisset. verùm in proposito largiter esse[t] videbatur, dos numerata[u] esset, an verò promissa. nam si filia datam dotem, posteaquā patri heres extitit, iure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam[x] mulier habitura fuit, etsi alius heres exstitisset. quod si acceptò à marito liberata esset: nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

De ære alieno.

82. *Idem* lib. 3. Responsorum.

IVre societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi[y] in communē arcam[z] pecuniæ versæ sunt[a].

De his quæ erant in confinio, exemptis.

83. *Paulus* lib. 1. Manualium.

ILlud quærendum est: arbor[b], quę in confinio[b] nata est: item lapis, qui per vtrumque fundum extenditur: an cùm succissa arbor est, vel lapis exemptus, "eius sit" cuius fundus pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an: qua[d] ratione duabus massis[e] duorum dominorum flatis, tota massa communis est: ita arbor hoc ipso, quo separatur à solo, propriámque substātiam in vnum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso[f] communis sit, quàm massa. sed naturali conuenit ratione, & postea tantam[g] partē vtrumque habere tā in lapide, quàm in arbore, quantam & in terra habebat.

De societate iussu alicuius contracta.

84. *Labeo* libro 6. Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

QVotiens iussu alicuius vel cum filio eius, vel cū extraneo societas coitur: directò[h] cū illius persona agi posse, cuius persona in contrahenda societate spectata sit.

a Arbitri sententiæ standum: arbitratoris stari non est necesse, cùm possit reduci ad arbitrium boni viri.

b *l. 24. ff. locati.*

c Arbitrium (qui & arbitratus Græcis, δοκιμασία & δοκιμαζόμενον) duplex. Merum quod strictè accipitur, & arbitrium boni viri merum in personam certam confertur: Boni viri, modò in certā modò in incertā. Mero adstringuntur etiā iniquo, qui se illi subiecerunt: Boni viri, non adstringūtur, *vt hic.* Illius iniquitas non corripitur, nisi dol⁹ aduersarij interuenerit, *l. 3. Cod. de arbitr. l. ita demum. ff. de verbor. oblig.* Huius iniquitas quælibet corrigitur. Illud personam non egreditur, *l. in compromissis. ff. de arbitris.* Hoc egredi personam potest, quia etsi certæ personæ nomen inferatur, non tam personæ, quàm ipsum æquitatis arbitrium inseri videtur. Æquitas autem certis personis nō circumscribitur. Igitur si hic cuius nomen insertū est, æquū non statuerit, alium adire licet. *l. vlt. Cod. de contrah. stipul. l. vltima, §. sed & si quis. Cod. comm. de legatis.* In stipulationibus, strictè in bonę fidei cōtractibus (nisi aliud conuenit. *l. si certa. 75. ff. eo.* aut natura rei sit incerta. *l. vlt. C. de contra. empt.*) & testamentis, (nisi pœna sit adscripta: pœnas enim strictè accipimus. *l. 6. ff. de verb. obligat. l. 27. ff. de condict. & demonstr.* arbitrium latiùs accipimus, *vt hic. adde Cuiac. ad l. 43. ff. de verborum obligationibus.*

d *vide l. 13. §. 2. ff. de arbitris.*

e *vide l. 22. §. 2. ff. de arbitr.*

f *vide l. 18. ff. iudicatum solui.*

g *vt in l. 43. ff. de verb. oblig.* Priores, vt iudices, ordinem iudiciarium seruant in procedendo & definiendo: Secundi, non vt iudices eliguntur, nec seruant ordinē iudiciarium, sed ex æquo & bono iudicant. Coram eis non est iudicium, ideóque vel ipse principalis aduersarius arbitrator esse potest, non arbiter aut iudex, *Cod. ne quis in sua causa. l. pen. ff. de arbit.* ab eis ideo non appellatur (nisi ex iusta causa, *vt vult Bart.*) sed eorum sententia reducitur ad arbitrium boni viri: in qua reductione, nō tenetur grauatus obseruare tempora appellationis. *Ferrar. formula 19. summario 14. num. 4. v. de arbitris & arbitratoribus hic Bart. & Corrasii nouam opinionem 4. Miscell. 18.*

h *vide d. l. 25. ff. locati.*

i Præsumimus viri boni arbitrium intercedere debere, in bonæ fidei iudiciis.

k *l. 52. §. 1. ff. eodem. l. 3. Cod. eod. §. 28. Inst. de act.*

l Arbitratus iniquus, ad boni viri arbitrium reduci potest ex eo contractu quo priùs agi poterat.

m læsus enormiter dicitur, quando fit excessus vltra dimidiam partem. *vide l. 27. §. 2. ff. de arbitris.*

n *l. 6. ff. eod. vt l. 29. §. 1. ff. eod.*

o ergo à contrario sensu colligitur, filiam vnius socij non esse dotandam de communi, nisi ex pacto ita actum sit inter socios, vt de communi dos constitueretur, *vt hic.* vt dotandi facultas, non ex vi societatis, sed pacti profluat. *l. fi. Cod. de dotis promiss.* cùm onus dotandæ filiæ personæ patris cohæreat eámque afficiat. *l. fin. Cod. de dotis promiss.* (talia ad aliū non trāseunt) quinetiā, cùm in communē arcā ea pecunia non vertatur, nec pertineat directè vel indirectè ad cōmodum societatis. *l. 52. §. 15. ff. eod. l. 82. ff. eod.* cùm ei præstetur, quæ operas societati non tribuit. *l. 8. ff. eod.* cùm nemo alterius partem, aut plus sua parte donare possit. *l. 68. ff. eod.* cùm socius quinque filiarum parens, inæqualitatem contra legem societatis seruet: quinque filias dotando in præiudicium alterius socij, trium tantùm filiarum, aut nullius parentis. Ea inæqualitas magis perspicitur, quòd illæ quinque filiæ dotem præcipuam habituræ sint: & præterea, mortuo suo parente, æqualiter res societatis cum socio diuisuræ. Adhæc, expensas profusas pro studio fratris ab altero fratre socio factas non imputari societati: eámque penè communem esse opinionem refert Rollandus à Valle. 1. *Consil. 91. numero 1. ad 31.* à qua tamē idem resilit. Mouetur: quòd omnis impensa societati imputetur. *arg. l. 52. in fin. ff. eodem.* ergo & dotis: sed & ea quæ in honorem alterius liberorum erogatur. *l. 73. ff. eod.* nō esse nouum, vt socius onus sentiat non proueniens ex societate, sed ex facto fratris. *l. 39. §. 3. ff. fam.* &, quod magis est, quod actione iniuriarūm socius præstiterit. *d. l. 52. in fi. ff. eod.* socio omnium bonorum, spe saltem & iure, adquiri hereditatem socio delatam. *l. 3. §. 1. ff. eod.* ergo & onus hereditatis, putà dotandæ filiæ socij, ad eū delatæ, trāsferendum: & ex huius legis fine, ibi, *non esse referendam pecuniam societati* perspici, filiam (etiam citra pactum initum à parente cum eius socio) dotem præcipuā habere, si modò ei soluta fuerit. Amplius in societate bonorū omniū, non attēdi: vtrùm vnus plus lucretur q̄ alius, vel vnus plus impendat, quàm alter, sed omnia generaliter partienda: dotem ab vno sociorum adquisitam, socio communicari. *l. 66.* eadem lege, dotata ab vno sociorum filia, huiusmodi onus societati imputandum: familias sociorum ex communi alendas, ergo & dotandas. nam qui tenetur alere, tenetur dotare, quia de vno ad aliud valet argumētum. *l. fin. ff. de his quibus vt indign.* Idem Rollandus *numero 45.* fusissimè ostendit, hanc esse communem opinionem, vt in societate omnium bonorum hæc lex habeat locum, citra pactum. Qui hanc opinionem negent vel admittant, vide Masuerum *apud Ferrariensem hoc titulo.*

p Pactum initum inter socios, vt filiæ dotentur de communi, validum est.

q tunc enim æquitas inter socios seruatur, *vt l. 21. §. penult. ff. de arbit. l. vlt. Cod. de fructibus & lit. expens.*

r *l. 65. in fi. ff. eodem.*

s Dotem priorem seu eandem viduæ filiæ pater reddere tenetur, si secundas nuptias contrahat. *vide l. 68. ff. de iure dotium.*

t *al.* interesse.

u Dotis numeratæ & promissæ differentia. Dos de societate soluta, matrimonio per mortem soluto, ad societatem redit: secus si promissa tantùm.

x nam filia exheredata dotem semper præcipuam habet. *l. vn. §. 11. C. de rei vxo. act.*

y εἰ μὴ εἰς τὸ κοινὸν. nisi in commune pecuniæ venerint. *Synopsis eodem. c. 75.* Extra societatē gesta, socios vel consortes non obligant, sed ipsos tantùm contrahentes.

z Arcam communem socij habere possunt, licèt non sint collegiati, licèt non faciant collegium *adde l. verum. §. si cum. ff. eod. l. 1. §. quib. ff. quod cuiusque vniuers.*

a & sic intellige *l. 27. ff. eodem.*

b Quantam partem quis in solo ac terra habet, tantam in arboribus & lapidibus separatis habet. *adde l. arbor. ff. comm. diuid.*

c duorum fundorum.

d Separatio aliud à specificatione.

e distingue, *vt in §. 25. Inst. de rer. diuis.*

f sicut dum terræ cohærebat, communis erat pro indiuiso.

g *l. 19. ff. comm. diuid. l. 7. in fi. l. 8. ff. de adqu. rer.*

h directò agi potest cum eo qui iussit. *§. vlt. Inst. quod cum eo.* Inde notant, Iubentem, in contractibus non teneri ex interpretatione, sed directò: In delictis secus, *l. fecisse. ff. de vi & vi armata.*

LIBER OCTAVVSDECIMVS.

DE CONTRAHENDA[a] EMPTIONE: ET DE PACTIS[b] INTER EMPTOREM, & venditorem compoſitis: & quæ[c] res venire non poſſunt.

De origine emptionis, & venditionis, eiúſque permutationis differentia. de nummis. Quibus modis emptio contrahitur.

Paulus lib. 33. ad Edictum.

ORIGO[d] emendi vendendíque à permutationib. cœpit[e]. olim. n. non ita[f] erat nummus[g], neque aliud merx[h], aliud pretium vocabatur. ſed vnusquiſque ſecundùm neceſſitatem temporum, ac rerum, vtilibus inutilia[i] permutabat. quando plerumque euenit: vt, quod alteri ſupereſt, alteri deſijt. ſed[k] quia non ſemper: nec facilè concurrebat: vt, cùm tu haberes, quod ego deſiderarem, inuicem haberé, quod tu accipere velles: electa materia[l] eſt, cuius publica, ac perpetua[m] æſtimatio difficultatibus[n] permutationum, æqualitate[o] quantitatis ſubueniret. ea "que" materia[p] forma publica[q] percuſſa, vſum dominiúmque non[r] tam ex ſubſtantia[ſ] præbet, quàm ex quantitate[t]. nec[u] vltrà merx vtrumque: ſed alterum pretium vocatur.

1 ¶ Sed, an ſine nummis vẽditio dici hodie[x] quæ poſſit, dubitatur[y]. veluti ſi ego togam dedi, vt tunicam acciperem. Sabinus, & Caſſius, eſſe emptionem & venditionẽ putant[z]. Nerua, & proculus, permutationem, nõ emptionem hoc eſſe. Sabinus Homero teſte vtitur, qui exercitum Græcorum ære, ferro, hominibúſque vinum emere refert, illis verſibus[a]:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο[b] καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσι[c],
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν. *id eſt:*
Hinc quidem vinum emebant comati Achiui:
Alij quidem ære, alij autem ſplendido ferro,
Alij verò pellibus, alij autem ipſi vaccis,
Alij autem mancipijs.—

Sed hi verſus permutationem[d] ſignificare videntur, non emptionem, ſicut illi[e]:

Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ὃς πρὸς Τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν: *id eſt:*
Hic rurſus Glauco Saturnius mentes exemit Iupiter.
Qui cum Tydide Diomede arma mutauit.

Magis autem pro hac[f] ſententia illud diceretur, quod alias poëta idem dicit[g]:

– πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. *id eſt:*
– emit poſſeſsionibus ſuis.

Sed verior eſt Neruæ & Proculi ſententia. nam vt aliud eſt vendere[h], aliud emere: alius emptor, alius venditor: ſic aliud eſt pretium, aliud merx, quod in permutatione diſcerni non poteſt[i], vter emptor, vter venditor ſit.

2 ¶ Eſt autem emptio iuris gentium[k]. & ideo[l] cõſenſu[m] peragitur: & inter[n] abſentes contrahi poteſt, & per nuntium[o], & per literas.

De patre & filio. 1. *De patre.*

2. *Paulus* libro primo ad Sabinum.

INter[p] patrem, & filium[q] cõtrahi emptio non[r] poteſt[ſ]: ſed[t] de rebus caſtrenſibus[u] poteſt.

a 4. *Cod.* 38. 3. *Inſtit.* 24. *Eclog. a.* 19. *tit.* 1. 3. *Harmenopul.* 3. *Extra* 1.
b 4. *Cod.* 54.
c 4. *Cod.* 40.
d Ab origine res quaſque repetere, vt contractus. *l. ex hoc iure.* ff. *de iuſtitia.* Magiſtratus & ſimilia, Iuriſconſulti & legiſlatores etiam ſolẽt *l.* 2. ff. *de origine iuris.*
e hinc permutatio & emptio dicuntur vicinæ. *l.* 2. ff. *de rer. permut.* non ſunt tamen idem. §. 1. *in fine* ff. *eod. l.* 1. ff. *de rerum permut. l.* 5. §. 1. ff. *de præſcriptis.* vt altera ab altera diſcerni poſſit, *vide quæ notani ad l.* 6. §. 2. ff. *de actio. empt.*
f Nummus initio nõ ita fuit, vti nũc eſt. Quid: hócne innuitur, nummos initio non fuiſſe ex argento vel metallo? Iaſon ex corio primũ fuiſſe cenſet: atque ita iure gentiũ nũmum fuiſſe. Verùm coriaceus nihilo plus quã metallicus à iure gentium eſt. ſed nec in nummo hîc ſubſtantia inſpicitur. (Coriaceorum autem meminit Seneca 5. *de beneficijs* 14. queis & vſos Lacedæmonios ſcribit. Ita coriacea moneta cuſa ſub Friderico 2. *Pandulphus Collenucius: Antoninus Chronicor. anno* 1240. *addit ad Chronica Vrſperg. Naucler. general.* 42 Helmodus Chronic. *c.* 395. refert apud Ranos, pano lineo cõmercia iniri. Quid: & num dicemus potius id ſignificari: Nummos ab initio non ita fuiſſe, hoc eſt nullo modo? nam & hæc verba *non ita,* alibi ſumuntur pro nullo modo. *l. ædiles.* §. *ſed enim* ff. *de ædilitio.* Græcorum interpretatio mihi multo ſimplicior videtur. Olim permutationẽ rebus hinc inde traditis: Poſtea ſequutam fuiſſe venditionem nummis ſubminiſtratis. *Synopſis Baſilic.* 19. *Titul.* 1. *c.* 1.
g De nummi vſu & inuentione vide Ariſtotelem 1. *Politic.* 6. & 5. *Ethic.* 5. A Græca voce νόμος dicitur, nempe quòd lege ſit non à natura. Lydis inuentionem nummi tribuit Herodotus *lib.* 1. Indubiè conſtat, apud alias atque alias gentes citius ac tardius nummorum vſum receptum eſſe. Vix ſanè nummi vſus apud Germanos, ſeculo Taciti: *vt ipſe Tacitus refert libello de morib. Germanor.*
h Notanda eſt differentia vtriuſque. In permutatione ſpecies certa pro ſpecie: in venditione, pretium in genere, pro ſpecie datur.
i Inutilia nobis vtilibus nobis contrahẽdo & permutando adquirere ſolemus. Eſt verò inutile, quod nobis ſupereſt: quod aut penitus inutile aut minus vtile. Viciſſim quod permutatione ab alio accipio, vt mihi vtile, ita aduerſario minus vtile eſt. Ita neceſſitate atque penuria effectum eſt, vt quod nobis deſit, vtiliter apud alios quæreremus: per cõtrarium vt à nobis alius quærat, quod ſibi deſit: quærat, inquã, inutilis, cum vtili permutatione.
k Nummus cur inuentus.
l In nummo hæc ſpectamus, materiam ſeu ſubſtãtiam, æſtimationem eius, & quidem publicam & perpetuam, *vt hîc.* Formam publicam, vſum.
m Perpetua æſtimatio hîc non eſt generalis, vt putat Accurſius, ſed nullo tempore mutabilis: ne ſi mutetur in horas, ipſis poſſeſſoribus, nummorum vſus noceat.
n Permutatio fit difficilius quàm emptio. Fuit tamẽ & initio in nummis & venditione ſua difficultas. menſurabatur enim, expendebatur, appendebatur, metiebatur per trutinam. cuius rei veſtigium hoc refert Varro, trutinam id genus in æde Saturni manſiſſe. Hinc Ennius, Poeni ſtipendia pendunt. & apud Liuium extat locus elegans de aëre Gallis appenſo. Ex ambigua illa conſuetudine libripens in venditionibus & teſtamentis adhibitus. §. 1. *Inſt. de teſtamentis.*
o Nummi vſus in eo verſatur, vt cum re permutatus, æquitate quantitatis tantum præſtet venditori emptor: quantum ipſe venditor emptori tradidit. æqualitate quantitatis id perficitur, *vt hic.* non tam ex ſubſtantia quàm ex quantitate. ff. *eodem.* Quantitas nummi, ipſa æſtimatio eſt publica & perpetua ff. *eodem.* Igitur æqualitate quantitatis, non ſua ſubſtantia, nummus venditori id quaſi repræſtat, quod ipſe emptori tradit, æqualitate, inquam, quàm fieri poteſt maximè: interdũ enim vſus exigit vt ab ea recedi poſſit *l.* 2. *Cod. de reſcind. vendit.*
p Materia nummi, metallum: forma publica, non tantùm figura nummi, aut effigies inſculpta, ſed æſtimatio publica.
q Monetã ſeu nummos cudere non cuiuſuis eſt, non priuati, non cuiuſuis ciuitatis, ſed eius tantùm qui magiſtratum gerat. Id enim ius inter regalia iura cenſetur. *l.* 1. *l.* 2. *Cod. de falſa moneta. Titulo, Quæ ſint regaliæ in feudis: & Titulo Codicum de veteris numiſmatis poteſtate.*
r Permutatione hac diſtinguitur emptio & venditio. Permutatio ex ipſa ſubſtantia vſum præbet: nummus, ex quantitate.
ſ Subſtantia cui opponitur hîc quantitas, paulo antè materia dicta eſt, *vt l.* 4. §. 20. ff. *de vſurpat.*

ditione vnum merx eſt, alterum pretium eſt.
x Venditio olim ſine nummis fuit. An hodie eſſe poſſit? Sabinus & Caſſius [...] Nerua & Proculus negant. Illi, & olim & hodie ſine nummis putabant. [...] at non hodie ſine nummis poſſe perfici exiſtimabant.
y non poteſt, *vt l. penult. Cod. de rer. permut.*
z de hæreſibus Caſſianorum, Sabinianorum, & Proculianorum. *adde l.* [...] *ſuprà de origine iuris: l.* 40. ff. *de petitione heredit. l.* 7. §. 7. ff. *de adquirend. rer.* [...] *quir. poſſeſſ.*
a Ἰλιάδ. η, *verſu.* 482.
b Venditionẽ ſine nummis dici poſſe hoc verbo, οἰνίζοντο, & alio ſequente [...] probabat Sabinus, aut potius Permutationem eſſe emptionem. Poteſt [...] tẽtia ex eoquoque probari, quòd emptio ſit iuris gentiũ. *l. ex hoc.* ff. *de Iuſtitia.* [...] mus autem à iure ciuili. ff. *eodem, ibi forma publica.* & Plinius 7. *c.* 56. emptionis [...] quam eſſe originem refert. Idem probatur ex verſibus Vlyſſis in Cyclope, vbi [...] rat Vlyſſes Silenum ſibi vendidiſſe agrum pro ſcypho vno. & Iuſtinus 2. refert [...] curgum ſtatuiſſe vt omnia emerentur compenſatione mercium. ſic Virg. [...] tandi verbum pro Emendi voce vſurpat, teſte Seruio 3. Gergicon. ibi [...] tur. & eo ſenſu mutandi verbum apud Plinium eſt 7. *c.* 56. Vice verſa, Permutatio [...] cum pecunia ſignata eſſe poteſt. *l. vlt.* ff. *de condict. cauſa data.*
c ¶ Caue de nummo boue id intelligas cum Budæo & Alciato 9. Parerg. [...] manifeſta hic eſſet planè venditio: de quo tamen dubitatur. *vide Pollucem* [...]
d hoc eſt, comprobare ſententiam Neruæ & Proculi.
e Ἰλιάδ. ζ. *verſu.* 234.
f hoc eſt, Sabini & Caſſij.
g Ὀδυσσ. α. *verſu* 430.
h in quibus conueniant, *v. l.* 2. *Cod. de rer. permut.*
i hæc ſit Prima differentia: Secunda, emptionem conſenſu, permutationem [...] perfici. *l.* 1. §. 2. ff. *de rer. permut.* Item, emptio, nominatus: permutatio, [...] (hoc tamen non fatetur Corraſius) contractus eſt. *l.* 17. ff. *de pactis* (in hoc, [...] admittitur pœnitentia: in illo, non æquè, *l.* 5. ff. *de condict. cau. data.*) Præterea [...] tor, re tradita, emptore pretium non ſoluente, ad pretium tantùm agit, [...] ipſam. *l.* 12. *Cod. de rei vindic.* in permutatione ſecus. *dict. leg.* 5. & *l.* [...] *permutat.*
k *l.* 5. *de inſtit. & iure.*
l *Synopſis Baſilicon* 19. *Titul.* 1. *c.* 1: 1. *Harmenopul.* 3. §. ἀγορασία. *facit l.* 7. [...] *prà de pactis.* Quæ iuris ſunt gentium, & conſenſu, & inter abſentes & per [...] & per literas poſſunt contrahi.
m *vide l.* 2. & *l.* 48. ff. *de oblig. & actionib.*
n *l. vlt. Cod. ſi quis alteri vel ſibi.*
o διὰ μέσου, per intermediam perſonam. *Synopſis ibidem.*
p Synopſis. *Cod. c.* 2: 3. *Harmenop.* 3.
q *ſub.* in poteſtate poſitum.
r Immò poteſt: Nam & mutuum poteſt etiam contrahi. *lege* 4. [...] *bus creditis.*
ſ nec lis. *l.* 4. ff. *de iudicijs.*
t *d. l.* 4. *Inſtit. eodem in fine principij.*
u Venditio inter patrem & filium non contrahitur, niſi de re caſtrenſi [...] *vt hic.* Cur in caſtrenſi vel quaſi? Filiusfamiliàs in id genus peculij [...] miliàs obtinet. *l.* 2. ff. *de SCtm Macedoniano.*

a *vide l.9.Cod.eodem. Synopsis ibidem & Harmenop.* Ideóque si instrumentum narrat factam venditionem, nec loquitur de pretio tale instrumentũ non probat. Hinc etiam innuitur, quòd vbicumque in aliqua dispositione fit mentio pretij, intelligitur propriè de emptione & venditione.

b Venditio sine pretio nulla est. Pretium, nota emptionis, *vt hîc.* vel, Conductionis: aut potius nummus in cõductione nõ est pretiũ sed merces.

1 ¶ Sine[a] pretio[b] nulla venditio est. Non[c] autem precij numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis[d] habitam emptionem.

De pacto, vt, si res displicuisset, esset inempta.

3. *Idem* lib.28.ad Sabinum.

SI res ita distracta sit, *vt[e] si displicuisset, inempta esset*: constat, non esse sub condicione[f] distractam, sed resolui[g] emptionem sub condicione[h].

De his quæ non sunt in commercio.

4. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si[i] ab ignorãte emitur.

5. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

QVia difficile[k] dignosci potest liber homo à seruo.

De lege commissoria. 2. De pactis contrariis.

6. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

SEd Celsus filius ait, hominem liberum[l] scientem[m] te emere non posse: nec cuiuscumque[n] rei, "si" scias alienationem esse[o]: vt[p] sacra[q], & religiosa loca: aut quorum commercium non sit: vt publica, quę nõ in[r] pecunia populi, sed in publico vsu habeãtur: vt est campus Martius.

1 ¶ Si fundus annua[s], bima, trima die, ea[t] lege venisset: [u] *vt si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: & vt, si interim emptor fundum coluerit, fructusq. ex eo perceperit, in empto eo facto restituerentur, & "vt" quanti minoris postea alij venisset, vt id emptor venditori præstaret:* ad diem pecunia non soluta, placet venditori[x] ex vendito eo nomine actionem esse. Nec conturbari debemus, quòd in empto fundo facto, dicatur, actionem ex vendito futuram esse. * in emptis & vẽditis potiùs id, quod actum[y], quàm id, quod dictum sit, sequendum est[z]. & cùm lege id dictum sit: apparet hoc dumtaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset: non[a] vt omnis obligatio empti & venditi vtrique solueretur. 2 ¶ Condicio quæ initio contractus dicta est, postea alia[b] pactione immutari[c] potest. sicuti etiam abiri tota[d] emptione potest, si[e] nondum impleta sunt, quæ vtrimque præstari debuerunt.

De conditione in arbitrium collata. 1. De emptione quanti emisti. Vel, quantum pretij in arca habeo. 2. Vel centum, & quanto pluris ab emptore vendetur.

7. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

HÆc venditio serui, *Si rationes domini computasset arbitrio*, condicionalis est. * condicionales autem vẽditiones tunc perficiuntur, cùm[f] impleta fuerit condicio. Sed[g] vtrùm hæc est venditionis condicio, si ipse dominus putasset suo arbitrio: an verò, si arbitrio viri boni? nam si

c Venditio sine scripto contracta, nuda etiam cõuentione precij perficitur, neque requirit traditionẽ pretij, *vt hic.* Quæ scripto contrahitur alias & maiores solennitates requirit. *l.17. Cod. de fide instrumẽt. Synopsis Basilicon 19. Titul.1.c.2. & ibi Scholiastes: 3. Harmenop.3.*

d potest enim sine scripto fieri. *vide l.10.Cod. de fide instrumentorum.*

e *l.4. Cod.de ædilitijs actionib.*

f Conditio quæ emptionis dissolutionẽ spectat non ipsam emptionem, cõtractum ipsum cõditionalem non reddit, sed purũ esse sinit.

g *l.2.ff.de in diem addict.*

h Quid: quod discrimen est emptionis puræ & sub conditione contractæ? In pura, emptor fructus lucratur & præscribit. *l.2.l.3.ff.de in diem addict.*

i Vẽdi ignoranti potest liber homo, locus sacer, religiosus; res denique cuius non est commercium. Vendi, inquam, non vt transferatur res in emptorẽ, (nec enim possunt res id gen⁹ in alium transferri) sed vt venditor teneatur emptori ad id quod interest. §. *vlt.Inst.eod. vide l.7.ff.eodem.*

k Difficultas cognoscendi excusat. quo iure excusari censent eum, qui bannitos receperit: cùm difficile sit bannitos & seruos ab aliis distinguere.

l *l.34.§.2.ff.eodem.*

m Emere rem cuius non sit commercium, sciens emptor non potest.

n *l.34.§.1.ff.eodem.*

o non esse, vel prohibitam esse. *Hal.*

p In commercio non sunt sacra religiosa, publica.

q *adde l.21.l.23.ff.eodem.*

r In pecunia populi non esse dicuntur, quæ non sunt singulorum, sed in publico vsu.

s Annua, bima, trima die. *adde l.si necessarias.§.annua.ff.de pignorat.*

t Tria hic pacta adiiciuntur.

u i. lege commissoria. *l.28.ff.de minorib.l.2.ff.de diuersis.*

x vbi contractus ex conuentione resoluitur, agitur actione ex eo contractu, ad id quod actum est. *v.l.4.ff.de lege commissoria.*

y Id quod actum in contractibus, nihil aliud quàm veritas: id quod dictum, simulatum esse potest, aut calumniosæ interpretationi obnoxium.

z id est, Iudex à Prætore datus, non eatenus hîc iudicat, quatenus lingua nuncupatum est, sed ex æquo, *l.11.§.1.ff.de act.empt.* secus quàm in stipulatione. *l.99.ff.de verborum obligationib.*

a Claudicare contractus emptionis potest: hoc est, vna tantùm parte rescindi.

b Pacto contrario mutari possunt quæ pacto sunt contracta.

c *vide l.72.ff.eodem.*

d A parte potest recedere, qui potest à toto: & à qualitate, si potest ab ipsa substãtia recedere.

e i. antequam res fuerit secuta. *l.3.ff.de rescindenda.*

f Conditionalis venditio, perficitur impleta conditione. *l.37.in fi.ff.eod.l.8.ff.de periculo & commodo rei vend.*

g Venditione collata in arbitrium vnius contrahentium, putà venditoris vel emptoris, intelligitur collata in arbitrium boni viri: ita, Arbitrij appellatione, boni viri arbitrium intelligitur. quòd si contractui sit adiectum conditionis modo, contractus non perficitur, nisi arbitrio consecuto.

h ¶ *vide l.13.Cod.eodem.* Venditio nulla est quæ collata est in merum arbitrium emptoris vel venditoris. i *vide l.8.ff.de oblig & actionib.*

k *vide l.17.l.46.in fine.ff.de verborum oblig.*

l An idem est si dicatur, *Si volam? vide l.8.ff.de oblig.*

m *dicta lege 17.*

n *l.1.ff.de leg.2.adde l.68.ff.de verborum signif.*

arbitrium domini[h] accipiamus, venditio nulla est: quémadmodum si quis ita vendiderit, *Si voluerit*: vel stipulanti[k] sic spondeat, *Si voluero[l], decem dabo.* neque enim debet in arbitrium rei[m] conferri, an sit obstrictus. placuit itaque veteribus, magis in[n] viri boni arbitrium id collatum videri, quàm domini. si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit: fingit autem se non accepisse: impleta condicio emptionis est: & ex empto venditor conueniri potest.

1 ¶ Huiusmodi emptio, *quanti[o] tu eum emisti: quantum pretij in arca habeo*, valet. nec enim incertum[p] est pretium tam euidenti[q] venditione. magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quàm in rei veritate incertum est. §1 n°1

2 ¶ Si quis ita emerit, *est mihi fundus emptus centum, & quanto[r] pluris eum vendidero*: valet venditio, & statim[s] impletur. habet enim[t] certum pretium[u] centum: augebitur autem pretium, si[x] pluris emptor fundum vendiderit.

De re vendita, de re futura. 1. De spe.

8. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

NEc emptio, nec venditio sine re[y], quæ veneat potest intelligi. & tamen[z] fructus, & partus futuri[a] rectè emuntur[b]: vt, cùm editus esset partus iam tunc, "cùm cõtractum esset negotium," venditio facta intelligitur, sed si id egerit venditor, ne nascãtur, aut ne fiant: ex empto agi posse. 1 ¶ Aliquando[c] tamen & sine re venditio intelligitur: veluti cùm quasi[d] alea emitur. quod[e] fit, cùm captus piscium[f], vel auium, vel missilium[g] emitur: emptio enim contrahitur, etiã si nihil inciderit: quia spei[h] emptio est. & quod missilium[i] nomine eo casu captum est, si euictum[k] fuerit: nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur[l]: quia id actum intelligitur.

De consensu & dissensu & errore contrahentium.

9. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

IN venditionibus & emptionibus consensum[m] debere intercedere. palàm est. cæterùm siue[n] in ipsa emptione dissentient, siue in pretio, siue in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vẽdere Sempronianum putasti: quia in corpore[o] dissensimus[p]: emptio[q] nulla[r] est. Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti. nam cùm in corpore dissentiatur: apparet, nullam esse emptionem[s]. 1 ¶ Si in nomine dissentiamus, verùm de corpore constet: nulla dubitatio est, quin valeat emptio & vẽditio. * nihil enim facit error nominis[t], cùm de corpore constat. 2 ¶ Inde quæritur: si in ipso corpore non erratur, sed[u] in substantia error sit: vt puta si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile: an emptio & venditio sit? Marcellus scripsit libro sexto Digestorum, emptionem esse & venditionem: quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in vino quidem consentio: quia eadem §2 n°1

o Certum est pretium cùm ita emitur, *quanti tu eum emisti emo*: huius enim pretij quantitas re ipsa certa est. Certum est, certa denique pretij quantitas est, per relationem ad aliud quod certum sit.

p non videtur incertum quod ex alio potest certificari. *Bart. l.75.§.5.ff.de verb. oblig.*

q Euidentia dicuntur, quæ ad aliud relatione facta certa & explorata sunt.

r *vt in leg.13.§.24. infrà de act. empt.*

s Statim quod impletur, purũ est.

t Venditio pura esse potest, & tamen pars pretij conditionalis.

u Pretium autẽ in emptione certum esse debet. *§.1.Inst.eod.*

x Pluris adiectio incerta, nisi alterius relatione certa fiat.

y Venditio sine pretio non est, *l.2.§.1.ff.eodem.*

z Res propriè non est, quę nõdum est, vt fructus futuri.

a Futura rectè emuntur, *vt hic, l.34.§.2.ff.eodem.* Ita, vendita re, non valet venditio, nisi res existat: Si dubius euentus venditus sit, tenet quidem vẽditio etsi nihil euenerit. denique emptio consistit rectè, siue res, siue spes vendatur. *

b & pignorantur. *vide l.15.ff.de pignoribus.* leguntur. *l.24.ff.de legat.1.§.7.Instit.de legatis.* promittuntur. *l.37.ff.de verborum obligationibus.* sed tamen semper inest tacita conditio, si nascantur. *lege 1.in fine.ff.de conditionibus & demonstrationibus.*

c *l.11.§.vlt.ff.de act.empt.*

d Quasi alea emi potest: quæ fit ita venditio, rem præsentem non habet, sed futuram.

e Aleæ species captus piscium, auium, missilium.

f *l.12.ff.de act.empt.*

g Missilia, nummi qui à magistratu liberalitatis seu largitionis titulo apud populum sparguntur.

h Spei emptio est: spes pretio emi potest. *l.11.in fin.ff.ex quib.caus.in possess.*

i *vide l.* [illegible] *in fin.ff.pro derelicto.*

k Euictio non debetur, vbi spes vendita est.

l *vide l.10.in fi.ff.de hered.vend.*

m venditio sine consensu non est. *l.5.ff.de act.empt.l.116.ff.de regulis iuris.* substantialia emptionis ac venditionis sunt, consensus, *vt hic, & l.2.Cod.eodem.* res & merx. *l.8.Cod.eodem* pretium certum [illegible] *eodem.*

n Venditio non est, vbi dissensus est, vel in ipsa emptione, vel pretio, vel quo alio, putà corpore.

o *l.4.ff.de legat.1.*

p dissensus venditionis probatur, si ostenditur error (vel in corpore, substantia, materia, sexu. *l.11.§.1.ff.eod.* pretio, contractu ipso, *vt hic:*) infantia. *§.9.Instit.de inutilib. stipulat.* furor. *l.2.Cod.eod.* cœcitas. *l.11.ff.eod.* somnus aut morbus vehemens. *l.1.in fin.ff.de auth.tut.l.1.§.3.ff.de adq.possess.* ebrietas. *l.11.§.2.ff.de pœnis.* Ironica aut per iocum facta responsio. *v.l.3.ff.de act.& oblig.adde l.55.ff.eod.l.21. Cod de transact.* Protestatio. *v.l.16.ff.de Senatusc.Macedon.* Impossibilis conditio. *l.31.ff.de oblig & actionib.* iustus metus. *l.1.l.3.ff.quod met.causa.* dolus *l.7.in pr.ff.de dolo.* q *v.l.34.ff.de adquir.possess.*

r Imò, talis stipulatio valet. *v.l.22.ff.de verb.obligationib.*

s & vsucapionem. *l.2.§.6.ff.pro emptore.*

t Error nominis reo non obest, si de re ipsa eiúsque corpore constiterit. *vide l.4.C.de testamentis.* u substantia quæ & materia, & ὀσία *ff.eodem.* materia *in l.3.§.20.ff.de vsurpat.* quid esset, *dixi ad leg.9.§.3.ff.ad exhibendum.* sanè hic distinguitur à corpore ipso.

a Rectè, *propè* adiecit. Per se enim incorrupta, vini οὐσία manet, sed per accidens corrumpitur. dixi *ad d.* §.3.
b Acetum fit, vel ab initio tale est. Fit ex vino acido: Ab initio est ex omphacio seu vuis immaturis. Prioris generis acetum, οὐσία propè idem est quod vinum, si id vendas pro vino, venditio est, neque in corpore, neque in substãtia erratum est. Vinum denique propè vẽditum intelligitur. In alterius generis aceto, secus est, cùm ab initio acetũ fuerit nunquam vinũ. Primum illud ὄξος ἀπὸ οἴνου: Alterum, σκευαστὸν, ἐξ ἀρχῆς ὄξος, τυχὸν ὀμφάκων σταφύλων. *Synops. Basilic. 19. Titul. 1. c. 7. & ibi Scholiastes. 3. Harmenopul. 3. §. 8.*
c de ea dictione. *v. l. 9. j. de tritico.*
d putà si æs pro auro veneat. *l. 14. in fi. j. e.* mẽsa cooperta auro, pro solido auro. *l. 41. in fine j. eod.* mensa quasi citrea, pro verè citrea, *l. 21. §. 2. j. de act. empt.*
e Error in materia rei, vitiat emptionem.
f In materia auri non errat, qui aurum quidem præstat, sed deterius.
g emptori igitur consulitur. *v. l. 1. §. 12. j. si quid in frau. patron.*
h Videre verè non potest cœcus; præsumptiuè nõ videt, minus peritus discernendi. vt paria sint hîc cœcus & minus peritus discernẽdi.
i erretur, à minus perito, &c. *Halo.*
k quemadmodum consensit. *Haloand.*
l Consentire nõ videtur qui non vidit.
m vel virginem ducere, cùm sit meretrix. Idem putat dicendum *29. quæst. 1. in fin.* matrimoniũ sc. valere: sed tamẽ Moses *Deut. 22.* iubet huiusmodi mulierẽ supplicio affici: adhæc. *l. 11. §. 5. j. de actionibus empt.*

propè[a] *οὐσία. i. substantia*, est: si [b] modò vinum acuit. cæterùm si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, vt embamma[c] *i. intinctus*: aliud pro alio venisse videtur: in cęteris[d] autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia[e] erratur.

10. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

ALiter atque si aurum[f] quidem fuerit: deterius autẽ, quàm emptor existimaret: tunc enim emptio valet.

11. *Vlpianus* lib. 28. ad Sabinum.

ALioquin quid dicemus, si cœcus emptor[g] fuit, vel si in materia erratur? vel[h] in minùs perito[i] discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? & quemadmodum consensum[k] qui non vidit[l].

1 ¶ Quòd si ego me virginẽ emere putarem, cùm esset iam mulier[m]: emptio valebit: in sexu[n] enim non est erratum. cæterùm si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti: quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

Inspicitur dissensus vel consensus contrahentis: non autem illorum, quibus acquiritur. Bald.

12. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

IN huiusmodi autem quęstionibus[o] personę ementium & vendentium spectari debent: non[p] eorum quibus adquiritur ex eo contractu actio. nam si seruus meus, vel filius, qui in mea potestate est, me præsente, suo nomine emat: non est quærendum, quid ego existimem: sed[q] quid ille, qui contrahit.

13. *Idem* lib. 9. ad Sabinum.

SEd si seruo meo, vel ei, cui mandauero, vendas sciẽs fugitiuum, illo ignorante, mę sciente: non teneri te ex empto verum est.

14. *Vlpianus* lib. 28. ad Sabinum.

QVid tamẽ, dicemus, si in materia[r], &[s] qualitate ambo errarent? vtputa si & ego me vendere aurũ putarem, & tu emere, cùm æs esset? vtputa coheredes viriolam[t], quę aurea dicebatur, pretio exquisito vni heredi vẽdidissent, eáque inuenta esset, magna ex parte, ænea? venditionem esse constat ideo, quia[u] auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licèt ego aureum putem, valet[x] venditio. si[y] autem æs[z] pro auro veneat, non valet.

De interitu rei. 1. De ignorantia emptoris. 2. De emptione rei suæ.

15. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

ET si consensum fuerit in corpus, id tamẽ in rerum natura ante venditionem esse desierit[a] nulla emptio est.

1 ¶ Ignorantia[b] emptori prodest, quæ non in supinũ[c] hominem cadit. 2 ¶ Si rem meam mihi ignoranti[d] vendideris: & iussu meo alij tradideris: non putat Pomponius, dominium[e] meum transire: quoniã non hoc mihi propositum[f] fuit: sed, quasi tuum dominium ad eũ transire. & ideo etiam si[g] donaturus[h] mihi rem meã, iussu meo, alij tradas: idem dicendum erit.

1. De re cuius vsusfructus est emptoris.

16. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

SVæ[i] rei emptio non valet: siue sciens, siue ignorans emi. sed si ignorans emi: quod soluero, repetere potero: quia[k] nulla obligatio fuit.

1 ¶ Nec tamen emptioni[l] obstat, si in ea re vsusfructus[m] dumtaxat ementis sit.

17. *Paulus* lib. 33. ad Edictum.

OFficio[n] tamen[o] iudicis[p] pretium minuetur.

De emptione rei communis. 1. De finium demonstratione. De vacua possessione.

18. *Pomponius* lib. 9. ad Sabinum.

SEd si communis ea res emptori cũ alio sit: dici debet, scisso pretio pro[q] portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere[r].

1 ¶ Si seruus[s] domini iussu, in demonstrandis finibus[t] agri venditi, vel errore, vel dolo plus demonstrauerit: id tamen demonstratum accipi oportet, quod[u] dominus senserit. & idem Alfenus scripsit de vacua[x] possessione per seruum tradita.

De translatione dominij in emptorem.

19. *Idem* libro 31. ad Quintum Mucium.

QVod vendidi, non aliter fit accipientis: quàm[y] si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum[z], vel etiam fidem[a] habuerimus emptori sine vlla satisfactione.

Differentia emptionis & locationis.

20. *Idem* lib. 9. ad Sabinum.

SAbinus respondit: si[b] quam rem nobis fieri velimus etiam: veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem: vt nihil aliud quàm pecuniam daremus: emptionem videri. nec posse vllam locationem esse, vbi[c] corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret. aliter atque si aream darem, vbi insulam ædificares, quoniam tunc à me substantia proficiscitur.

De pacto obscuro.

21. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

LAbeo scripsit[d], obscuritatem[e] pacti nocere potiùs debere venditori, qui id dixerit, quàm emptori: quia potuit re integra apertiùs dicere.

De pacto: Si quid sacri, vel religiosi est, eius venit nihil.

22. *Vlpianus* lib. 28. ad Sabinum.

HAnc legem venditionis: *Si quid sacri, vel religiosi est, eius venit nihil:* superuacuam[f] non esse, sed

ait quidem, esse eo casu emptionem, sed actione ex empto resolui. *adde Nouellam Leonis 93.*
n In sexu errat, qui puerum se emere putat, venditore fœminam vendente: huiusmodi error, emptionem vitiat. At in sexu non errat, qui virginem emit, quæ tamen mulier sit, idémque huiusmodi error emptionem non vitiat.
o erroris sc. seu opinionis in emptione.
p Ementium & vendentium scientia & consensus inspicitur, non eorum quibus ex contractu adquiritur.
q *l. 7. §. 3. j. de publiciana. l. 51. j. de ædilitio.*
r ne quis decipiatur his vocibus, in hac *l. & l. 1. s. eod.* Vini & aceti, æris & auri idẽ corpus. Illa enim liquida, hæc metalla. Alia verò substantia, materia, & οὐσία intrinseca dicitur. Corpus, i. eædem qualitates inter se specie tenus & extrinsecus quodãmodo respondentes. *l. 14. j. eodem, l. 21. §. 2. j. de act. empt.* intrinsecus specię differentes.
s Materia & qualitas hîc pro eodem.
t *l. 8. §. 1. j. de optione. l. 25. §. 10. l. 40. in fin. j. de auro.* ornamenti genus. *Cuiac. 2. obs. 4.* manum sc. non colli ex gemmis viridibus, vt putat Bayfius. Hinc enim constat viriolas ex auro factitari. Græci ψέλλια, κλαύια, περιχείρια. Viriæ etiam dicuntur, vt probat ex Tertulliano *libro de pallio:* & Ambrosio *1. de Abraham. Cuiacius 10. obs. 17. in fine. vidè Alciatum 4. Parerg. 8. ex Isidoro.*
u Auri aliquid habere in se, & incuruatum esse differunt. Auro vendito, valet vẽditio, si id quod tibi venditũ est ita præstetur vt auri aliquid habeas: secus si inauratũ præstatur. Priore casu non erratur in materia & qualitate, posteriore, erratur planè. Sufficit in aliqua parte rei venditæ, verum fuisse consensum contrahentium.
x Imò, non valet. *l. 41. in fin. j. eod.* vide conciliationem apud Cuiacium *2. obseru. 4. & ad l. 22. j. de verb. oblig.*
y Errat in materia qui res pro auro comparat.
z *l. 9. §. 2. s. eodem.* aurichalcum. *Anton. Mercat. 1. c. 4. in fi.*
a *v. l. 8. s. eodem.*
b Ignorantia supina emptori non prodest.

c Supinus homo, summè negligens & nimio plus ignorans quàm par sit. *§. 1. j. eo. l. 55. j. de ædilitio edict. l. 9. §. 2. j. de iur. & facti.*
d *l. 16. j. eo. l. 10. C eo. l. 84. §. 3. j. de leg. 1. l. 45. j. de reg. iur. l. 54. j. de rei vind. l. 18. C.*
e ¶ Error dominij translationem impedit, si ignorans rem meam emi, iussu alij tradideris, non abscedit à me rei dominium.

vltimum cessat in iis negotiis in quibus fidem de pretio habere non potest. *tio. s. de pub. l. si procurator. j. de iure fisci. l. qui Romæ. §. Callimachus. j. de verb. oblig.* quidem in modum sine scriptis venditio peragitur: scripta, cùm instrumentum ditionis absolutum. *Synopsis eod. c. 15. & ibi Scholiastes.*
z *l. 53. j. e. l. 38. §. 2. j. de liberali. §. 41. Inst. de re diuis.* a *d. §. 41. facit l. 12. Cod.*
b Emptio est, vbi nullum corpus, do sed nudam pecuniam, vt mihi quid pecuniam simul & corpus aliquod do vt mihi quid fiat in eo corpore, locatio est. His signis dignoscitur à conductione emptio. In emptione facti, nudum pretium nullum corpus: in locatione operarum seu facti, substantia quædã à me tur, corpus aliquod à me datur, ac præterea pecunia, *vt hic. l. 65. j. eod.*
c *adde l. 65. j. eod. v. l. 2. in fi. j. locati. §. 4. Inst. de locat.* d Obscuritas venditori non emptori. Cur venditori? quia pactum eius causa adiectum dem ratione oberit emptori, si pactum ab emptore, eiúsve gratia adiectum.
e obscurum est, quod nullo modo: ambiguum, quod duobus vel tribus telligi potest. In illo quid dictum sit. In hoc, vt rùm dictum sit, quærimus scuritatis in hac specie hoc exemplũ Græci adferũt, vendidi alicui libris, & dixi, me tribus annis huiusmodi quantitatem recipere velle. gitur anno petebat 4. libras. Ille respõdit, se quatuor annis totũ solutum ergo nõ perspicuè dixi in venditione, quomodo accipere debuerim, cui. f Sacra res penitus vendi non potest. Quid si quid in quo sacrũ venditũ sit? si eã partẽ quæ sacra sit vẽdas nominatim, venditio non valebit pars sacra excepta sit, vẽdita non erit, siue proprietatẽ ipsam, siue ius ctes. & specie vel ad mensuram vẽdas. Quòd si ita vendidero, *si quid erit, venit, nihil id præstare nolo.* Sacræ & religiosæ partes, vnà cũ aliis cris, vna denique cũ ipsa vniuersitate transferẽtur: cõsequentia trãsit: per se nõ est in cõmercio, cũ alio est. Vnde hæc notãt, spiritualia niuersitate tẽporali trãsferri, donato vel vẽdito castro: siue in specie, ram rem constituas venditam. Sed & illud, sacram non esse quidem & tamen à commercio posse excipi.

ad modica

a *Quid* particula, ad modica refertur. Ita qui fundum vendit, hac lege, *vt ne, si quid sacri vel religiosi fuerit, teneatur,* non tenebitur si quæ partes sacræ modicę fuerint: hac, inquam, exceptione venditor innuit, modicas quasdam partes sacras esse posse, at non maiori parte. Fortè, ne nihil vendidisse intelligatur. *adde l.24.j.eod.*
b *lege 6.s. eodem.* c *vide l.41 in fi.j.eod.* d *d.l.6.l.22.s.eod.* e *facit l.53.§.1.j.e.*

ad[a] modica loca pertinere. ceterùm si omne[b] religiosum, vel sacrũ, vel publicum venierit: nullam esse emptionem.

23. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

ET quod soluerit eo nomine, emptor condicere[c] potest.

24. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

IN modicis autẽ ex empto esse actionem: quia non specialiter locus[d] sacer, vel religiosus venit, sed emptioni maioris partis accessit[e].

De venditione alternata. 1. *De translatione domini in emptorem vel stipulatorem.*

25. *Idem* lib.34. ad Sabinum.

SI ita distrahatur *illa aut illa res:* vtram[f] eliget[g] venditor, hæc erit empta.

1 ¶ Qui[h] vendidit, necesse nõ habet fundum emptoris facere: vt cogitur[i], qui fundum stipulanti spopondit[k].

f In alternatiua venditione electio est venditoris, *vt hic.* Cur vẽditoris? quia debitor. *adde l. plerunque j. de iure dotium: c. in alternatiuis, de regulis in 6.*
g *l.34.§.6.j.eod.*
h Vẽditor, rem emptoris facere nõ tenetur: promissor tenetur, *vt hic.* Cur tam variè? Speciale est in venditione: nec enim necessariò venditor cogitur rem facere accipientis, nisi ipse rei sit dominus. Dare in executione esse potest, licet nõ sit in obligatione. In cæteris contractibus, Promissor rei dandæ debitor est, & ius nõ merum factum promittit. *adde l. cùm stipulatus j. de vsuris: l. cùm mora. C. de trãsac.*
i necesse habet, &c. vel sic, necesse nõ habet fundũ emptoris facere, vel nõ cogitur. *Reuard.4. Varr.19. reprehensus à Robert.1. receptæ 23.*
k vt etiam cogitur pretium vẽditoris facere is qui emit. *l.11.j. de act. empt. l.75. in fine j. de verb. obl.*
l Vendendo is cui vel bonis à iudice vel lege, interdictum vel deminuendi potestas sit negata, dominium non transfert: Vtrauis prohibitio, dominij translationẽ impedit, *vt hic.* Quid si prodigus cui interdicta bonorum administratio est? m *l.10.j. de curatore furiosi.*

De eo qui vendendi ius non habet. de venditione in fraudem creditorum.

26. *Pomponius* libro 17. ad Sabinum.

SI sciens emam ab eo, cui[l] bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, vt ei deminuendi[m] potestas non sit: dominus non ero. dissimiliter atque si à debitore, sciens creditorem fraudari, emero[n].

De bona fide.

27. *Paulus* lib.8. ad Sabinum.

QVi à quolibet rẽ emit, quam[o] putat[p] ipsius esse: bona fide emit. at qui sine[q] tutoris auctoritate[r] à pupillo emit[s] falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse: non videtur bona fide emere, vt "&" Sabinus scripsit.

De re aliena.

28. *Vlpianus* lib.41. ad Sabinum.

REm alienam[t] distrahere quem posse, nulla dubitatio est. nam emptio est & venditio: sed res emptori auferri[u] potest[x].

De seruo vendito & de peculio.

29. *Idem* lib.43. ad Sabinum.

QVotiens seruus venit, non[y] cum peculio distrahitur. & ideo: siue non sit exceptum: siue exceptum sit, 'ne cum peculio veneat:" nõ cum peculio distractus videtur. vnde[z] si qua res fuerit peculiaris à seruo subrepta condici potest, videlicet quasi furtiua, hoc ita, si res ad emptorem peruenerit.

30. *Idem* lib.32. ad Edictum.

SEd ad exhibendum agi posse nihilominùs, & ex vendito, puto.

n tunc enim fio dominus, sed res reuocatur per Paulianam. Dominij reuocandi translatio faciliùs permittitur, quàm perpetuo mansuri.
o Emisse bona fide tum dicimur, cùm opinione nostra à domino accipimus: nec tantùm à domino, sed & ab eo qui bonorum suorum administrationem habeat. *Synopsis eod. c.22.*
p *l.2. Cod. de præscr. longi.*
q Emere bona fide is non videtur, qui vel à pupillo sine tutoris auctoritate quid comparat: vel alio auctore quem scit falsum esse tutorem.
r *l.9. Cod. de vsucap. pro emptore.*
s Paria sunt nullo tutore auctore emere, & eo auctore, quem falsum tutorem esse scias.
t Alienum emi vendi potest, *vt hic.* An legari? *l.10. Cod. de legatis.* donari? *l.13. l.33. j. de mortis causa donat.* pignorari? *l.20. s. de pignorat.* mandari? *l.6.§.4. s. mandati.* permutari? *vide l.1.§.3.j. de rerum permutat.* ad feudum dari: ídque in præiudicium concedentis. *Laudensis 1. feud.27. in fine.* precario rogari? *l.21. in fine j. de adquirenda possessione.*
u An semper id verum sit. *vide quæ notaui ad l.36. s. de condict. indeb. l.2. Cod. de furtis. & Cod. de rebus alienis.*
x eáque euicta emptor in venditorem aget, vt defendatur. *l.74.§.2.j. de euict.* sed & de euictione. *l.16.j. de euict.* ante euictionem etiam venditorem conuenire potest, ab eóque petere quanti sua intersit dominium rei in eum fuisse translatum: ídque maximè si stipulatio intercessit, dolum malum abfuturum. *l.30.§.1.j. de act. empt.* eáque remedia emptor habet in venditorem rei alienæ.
y Vendens seruum, serui peculium vnà vendidisse non intelligitur, nisi nominatim cum peculio distrahat: & breuiter venditum seruum, peculium ipsius non sequitur. *Synopsis eod. c.23. l.16. s. de peculio. l.3. j. de euict. l.1.§.1.j. de pignorib. l.24.j. de peculio legato.* Cur accessorium hic non sequitur suum principale? An quia peculium non eiusdem naturæ cuius est seruus? An quòd seruo non cohæret? an potius quòd peculium ipso seruo plerumque pretiosius sit? An quod venditæ rei conditionem non extendamus aduersus venditorem?
z Venditus seruus non cum peculio, si rem aliquam peculiarem subripuerit, eáque ad emptorem peruenerit, venditori aduersum emptorem competit eo nomine condictio furtiua, *vt hic.* ad exhibendum, & ex vendito. *l.30.j. eod.* Ex vendito, inquam, ad pretium. *Synopsis d.c.23.* Imò vltrà pretium: tametsi id officio iudicis petatur, vt post Petrum & Cynum tenet Albericus.
a ¶ & antè. *arg. l.2. Cod. de act. empt.*
b Vendens tabernam in publico solo positam, non solùm ipsum, sed ius vendit, *vt hic, lege 23.j. de instructo.* sic qui legat fundum vectigalem, non ipsum fundum, sed ius quod in fundo habet. *l.71. in fi.j. de legat.1.* Superioribus casibus soli proprietas vel publici, vel alterius est: ius in solo, venditoris. In dubio autem id tantùm quisque vendere intelligitur, quod suum sit non alienum. *adde c. quod autem j. de iure patron.* Adde quæ de tabernis scripsi ad *leg.15.§.7.j. de iniurijs.*

31. *Pomponius* lib.22. ad Sabinum.

SEd & si quid postea[a] accessit peculio: reddendum est venditori: veluti partus, & quod ex operis vicarij perceptum est.

De his quæ sunt in solo publico.

32. *Vlpianus* libro 44. ad Edictum.

QVi tabernas[b] argentarias, vel cæteras, quæ in solo publico sunt, vendit: nõ solum, sed[c] ius vendit. cùm[d] istæ tabernæ publicæ sunt, quarum vsus ad priuatos pertinet.

De pacto. seruitutes, vti nunc sunt, vt ita sint.

33. *Pomponius* lib.33. ad Sabinum.

CVm in lege[e] venditionis ita sit scripum, *flumina, stillicidia: vti nunc sunt, vt[f] ita sint:* nec additur, quæ flumina[g], vel stillicidia: primùm[h] spectari oportet, quid acti sit: si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori[i] nocet. ambigua[k] enim oratio est.

c quod in dubio præsumitur. *Bar. l.71. in fin. j. de legat.1. l.15.§.6.j. de damno.*
d eadem ratione Bartolus tradit, præscribi posse in fossis vrbis, ius horti: in templo, ius inferendi mortui, quinetiã ius sedendi. *adde l.18. C. de operib. publ.*
e Lex pro parte hic vsurpatur.
f Formula hæc vetus seruitutũ recipiendarum, quæ exstat apud Varronem 4. *de lingua.* de eadẽ dixi ad Ciceronem 1 *de oratore, l.17.§.3. s. de seruit. vrbanor.*
g Stillicidia & flumina in dubio dominantia intelligimus potius, quàm seruientia.
h In contractibus priore loco spectamus quid actũ sit: hoc est, id quod nominatim lingua nuncupatum atque expressum: deinde quod verisimile.
i *l.21. s. eod. l.17. in fin. s. de seruitutib. vrban.*
k Ambiguã orationem interpretamur contra venditorem, *vt hic.* cur aduersus venditorem? nempe quia ipse eam protulit, imputare sibi meritò debet, quòd non locutus sit apertiùs.
l In fundi venditionibus plerũque hoc addebatur fundo vẽdito, seruos quosdam accedere.

De dissensu contrahentium in accessorio. 1 ¶ *Quæ res vendi possunt vel non.* 2. *De libero homine.* 3. *De re furtiua.* 4. *De emptione rei suæ, seu possessionis.* 5. ¶ *De gestu & mensura.* 6. *De alternatione. de rei interitu.* 7. *De tutore, curatore, procuratore. negotiorum gestore.*

34. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

SI in emptione fundi dictum sit, *accedere[l] Stichum seruũ:* neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cùm de alio emptor, de alio venditor senserit: nihilominùs fundi venditionem valere constat. sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem venditor[m] intellexerit. nec refert, quanti sit accessio[n]: siue plus in ea sit, quàm in ipsa re cui accedat: an minus. plerasque[o] enim res aliquãdo propter accessiones emimus: sicut cum domus propter marmora, & statuas, & tabulas pictas ematur.

1 ¶ Omnium[p] rerum: quas quis habere[q], vel possidere[r], vel persequi[s] potest: venditio rectè fit. quas verò natura, vel gentium[t] ius, vel mores[u] ciuitatis commercio exuerunt: earum nulla venditio est[x].

2 ¶ Liberum[y] hominẽ scientes emere non possumus. sed nec talis[z] emptio aut stipulatio admittenda est, *cum seruus erit:* quamuis dixerimus, futuras[a] res emi posse. nec enim fas est, eiusmodi casus exspectare.

3 ¶ Itẽ si &[b] emptor, & venditor scit furtiuum[c] esse, quod venit, à neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligabitur venditor. nec tamen ex vẽdito quidquam consequitur: nisi vltrò, quod conuenerit, præstet. Quod si vẽditor scit, emptor ignorauit: vtrimque obligatio contrahitur[d]. & ita Pomponius quoque scribit.

4 ¶ Rei suæ[e] emptio tunc valet, cùm ab initio agatur, vt possessionem emat, quam fortè venditor habuit: & in

m quẽ emptor. Cuiac.1. obs.10. quam emendationem reprehendit Fornier.2. *select.*18. Veteres interpretes hunc locum ita accipiunt, vt in incerto de certis electio sit debitoris. Atqui si quis hunc locum quoque inspiciat diligentiùs, comperiet hauddubiè emptoris esse electionem, quam hæc verba satis innuunt, *nec refert quanti sit accessio.* & post, *plerasque res aliquando propter accessiones emimus.* vnde rectè Albericus notat, non quærendum esse à quo pactum venditioni adiectum proferatur, sed in cuius fauorem. hic autem constare pactum adiectum esse, emptoris intuitu.
n *l.44.j. de ædilitio.* licèt accessorium sit maioris valoris.
o Accessionum intuitu plerunque res ipsas principales emimus: veluti domum propter marmora, statuas, tabulas pictas: fundum, propter seruos.
p Vendi res quęlibet potest, cuius sit nobis proprietas, vel possessio, vel persecutio.
q Habere ea dicimur, quorum proprietas: possidere, quorum possessio: persequi, quorum actio nobis competat. Alij habere, ciuilis: possidere, naturalis possessionis verbum esse notant.
r Vendi possessio potest.
s Vendere actiones possumus
t *l.6. s. eod.* u Venditio statuto prohiberi potest. *l. in quorum j. de pignorib.*
x & breuiter, omnes res vẽdi possunt & emi, nisi expressim à lege sint prohibitæ. hæ res vendi & emi non possunt, res sua, *vt hic:* aliena *vide l.28.j. eod.* litigiosa, *l. vlt. Cod. de litigiosis:* quæ non erit vnquam futura *l.44. l.57.j. eod.* ad vsum sacrum vel publicum perpetuò destinata. *§. vlt. Inst. eod.* fundus dotalis. *Institut. qui alienare.* res minorum: pretiosæ, sine decreto, *l.3. Cod. de præd. min.* & beneficiũ militare sine permissu domini, *Tit. de prohib. feud. alien. per Lothar. & Friderich.* liber homo. *l.4. s. eod.* arma hostib. imperij *l.2. Cod. quæ res exportari:* frumentum exercitui missum. *l. fi. C. quæ res vendi.* res furtiua, à sciente *l.34.§.3.j. eod.* venena. *l.35.§.2.j. eod.* y *d.l.6.*
z Emi liber homo non potest. Quid si ita emero: *Cùm seruus erit: vt hic.* Atqui liberum qui se vendiderit, emere licet? Fit ea venditio à volente: absente eo, de cuius venditione agitur, non ita vendi potest. Vt liberum eum: ita nec cùm seruus erit, possis vendere: Inhonesta vtrobique actio & cogitatio est siue liberum vendas, siue cùm seruus erit.
a Futuras res emere possumus. *l.8. s. eodem.* adde quæ scripsi *ad legem 22.§.9. infra de falsis.*
b Furtiuę rei venditio vtroque, id est emptore & venditore, sciente facta, neutram partem obligat: sciente tantùm emptore facta, emptorem obligat, venditorem non obligat: sciente tantùm venditore facta, vtrumque, hoc est emptorem & venditorẽ obligat. c *§.2. Inst. de vsucap.*
d Imò, nulla est obligatio. *l.57.§.1.j. eod.*
e de eo dixi *l.16. s. eodem.*

a Suæ rei poſſeſſionem ab alio emere quis poteſt, quoties à venditore poſſeſſionem ipſam auocare nullo interdicto poteſt: quòd ſi poſſit auocare, non poſſit eam quoque emere. Tum demum autem poſſeſſionẽ interdicto auocare non poſſe intelligitur, cùm aduerſarius in iudicio poſſeſſionis eſt potior, *vt hic*. Græci verò ita hanc legem reddunt. Venditoris mei poſſeſſionem vtiliter emo ab eo qui eam habet, & in iudicio poſſeſſionis potior eſſe poſſit *Synopſis eo.c.27.* minus, vt opinor, rectè & apertè.

iudicio poſſeſſionis potior[a] eſſet.

5 ¶ Alia cauſa eſt deguſtandi[b], alia metiendi. guſtus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat. menſura[c] verò non eo proficit, vt aut plus, aut minus veneat, ſed vt appareat, quantum ematur.

6 ¶ Si emptio ita[d] facta fuerit, *eſt mihi emptus Stichus*[e], *aut Pamphilus*: in poteſtate eſt venditoris, quem velit dare: ſicut[f] in ſtipulationibus. ſed vno[g] mortuo: qui ſuper eſt, dandus eſt. & ideo prioris periculum ad venditorem, poſterioris ad emptorem reſpicit. ſed & ſi pariter deceſſerunt, pretium debebitur: vnus enim vtique periculo emptoris vixit. idem dicendum eſt, etiam[h] ſi emptoris fuit arbitriũ quem vellet habere: ſi modò hoc ſolùm arbitrio eius commiſſum ſit, vt, quem voluiſſet, emptum haberet: non & illud, an emptum haberet.

7 ¶ Tutor rem pupilli emere non poteſt[i], idémque porrigendum eſt ad[k] ſimilia[l]: id eſt, ad curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt[m].

De arrhis. 1. *De pretio collato in arbitrium emptoris.* 2. *De venenis.* 3. *De ſeruo fugitiuo.* 4. *De periculo rei venditæ.* 5. De *ſpecie & quantitate.* 6. De *grege.* 7. De *periculo vini venditi.* 8. *Si venditor confinem celauerit.*

35. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

QVod ſæpè[n] arrhæ[o] nomine pro emptione datur, nõ eò[p] pertinet, quaſi ſine arrha cõuentio nihil proficiat: ſed vt euidentiùs[q] probari poſſit, cõueniſſe de pretio.

1 ¶ Illud conſtat, imperfectum[r] eſſe negotium, cùm emere volenti ſic venditor dicit, *quanti velis*[ſ], *quanti æquũ putaueris, "quanti æſtimaueris," habebis emptum.*

2 ¶ Veneni mali[t] quidem putat nõ contrahi emptionem: quia[u] * nec ſocietas[x], aut mandatum flagitioſæ rei vllas vires habet. quæ ſententia poteſt ſanè vera videri de his, quę nullo modo, adiectione alterius materiæ, vſu nobis eſſe poſſunt. de his verò: quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, vt ex his antidoti[y], & alia quædam ſalubria medicamenta conficiantur, aliud dici poteſt.

3 ¶ Si quis amico peregrè eunti mandauerit[z], *vt fugitiuum ſuum quærat: &, ſi inuenerit, vendat*: nec ipſe contra ſenatuſconſultum committit, quia non[a] vendidit: neque amicus eius, quia præſentem vendit, emptor quoque, qui præſentem emit, rectè negotium gerere intelligitur.

4 ¶ Si res vendito, per furtũ perierit[b]: priùs animaduertendum[c] erit, quid[d] inter eos de cuſtodia rei conuenerat, ſi nihil appareat conueniſſe: talis[e] cuſtodia deſideranda eſt, à venditore, qualem bonus[f] paterfamiliàs ſuis rebus adhibet. quam ſi præſtiterit, & tamen rem perdidit: ſecurus eſſe debet: vt[g] tamen "ſcilicet" vindicationem rei, & condictionem exhibeat[h] emptori. vnde videbimus in perſonam eius, qui alienam rem vendiderit: cùm is nullã vindicationem, aut condictionẽ habere poſſit: ob id ipſum damnandus eſt: quia ſi ſuam rem vendidiſſet, potuiſſet eas actiones ad emptorem transferre[l].

5 ¶ In his quæ pondere, numero, menſuráve cõſtant, (veluti frumento, vino, oleo, argento) modò[k] ea ſeruantur, quæ in cæteris: vt, ſimul atque de pretio conuenerit, videatur perfecta venditio, modò vt, etiã ſi de pretio conuenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quàm[l] ſi admenſa, adpenſa, adnumeratáve ſint. Nam ſi omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentũ, quantumcunque eſſet, vno[m] pretio[n] venierit: idẽ iuris eſt, quod in cæteris rebus. Quòd ſi vinum ita venierit, vt in ſingulas amphoras: item oleum, vt in ſingulos metretas: item frumentum, vt in ſingulos modios: item argentum, vt in ſingulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando videatur emptio perfici. quod ſimiliter ſcilicet quæritur & de his, quæ numero conſtant, ſi pro numero corporum pretium fuerit ſtatutum. Sabinus & Caſſius tunc perfici emptionem exiſtimant, cùm[o] adnumerata, admẽſa adpenſave ſint: quia venditio quaſi ſub hac condicione videtur fieri: vt in ſingulos metretas, aut in ſingulos modios, quáſve admenſus eris: aut in ſingulas libras, quas adpenderis: aut in ſingula corpora, quæ adnumeraueris.

6 ¶ Ergo & ſi grex[p] venierit: ſi quidem vniuerſaliter vno pretio: perfecta videtur, poſtquam de pretio conuenerit: ſi verò "in" ſingula corpora certo pretio: eadem erunt, quæ proximè tractauimus.

7 ¶ Sed & ſi ex doleario[q] pars vini venierit, veluti metretæ centum: veriſſimum eſt, (quod & conſtare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere. nec intereſt, vnum pretium omnium centũ metretarum an ſemel dictum ſit, an in ſingulos eos.

8 ¶ Si quis in vendendo prædio confinem[r] celauerit[ſ]: quem[t] emptor ſi audiſſet, empturus non eſſet, teneri vẽditorem[u].

De donationis cauſa.

36. *Vlpianus* lib. 43. ad Edictum.

CVm in venditione quis pretium rei ponit, donationis[x] cauſa non *exacturus: non videtur vendere*[y].

De *pretio incerto.*

37. *Idem* lib. 3. Diſputationum.

SI quis fundum iure hereditario ſibi delatum ita vendidiſſet, *erit tibi emptus "tanti," quanti à teſtatore emptus eſt*: mox inueniatur non emptus, ſed donatus teſtatori: videtur quaſi

b Guſtandi & metiẽdi vini in venditione differentia. Guſtu, quale ſit vinum: menſura, quantum vini venditum ſit probamus. Guſtus allicit emptorem non mẽſura, niſi fortè iniqua ſit. Ideò guſtatur vinũ, vt guſtu cõſtet emptio contracta ſit ãn non ſit: menſuratur, vt appareat quãtũ vini emptum ſit: guſtatur denique, vt iudicemus emptum futurum ſit, nécne: menſuratur, nõ vt emptum ſit, ſed quia iã emptum. Græci *eod. c.27.* ita hunc locum reddũt: qui emit, improbare poteſt: Qui ſub menſura emit, nec addere nec demere poteſt. *l.4.§.1.ĵ. de periculo.*

c *l.1. in fin. ĵ. de periculo.*

d *v. l.25. ſ. eod.*

e In alternatiua venditione, electio eſt venditoris, vtra res vendita ſit, vtpote debitoris: vna tamen perempta, altera vendita intelligitur. Prioris periculũ ad venditorem, alterius ad emptorem pertinet. Quid ſi ambę perierint? pretium debebitur, *vt hic: Synopſis Baſil. eodem c.27. in fine.*

f *l.95. in prin. ĵ. de ſolutionib.*

g *vide l.10. in fine ĵ. de iure dotium.*

h *dicta l.95.*

i *5. Harmenop. 5. c.40.* niſi in auctione publica, & palàm: cùm ipſe, tum eius vxor. *l.3. Cod. eodem. l.18. ĵ. de autho. tutorum.* Tutor res pupilli ita emere poteſt.

k Similium eadem eſt ratio.

l Sit hoc primum exemplum eorum qui emère vetantur: putà tutor vel curator à pupillo, *vt hic:* parens à filio, & è contrà. *vide tamen l.2. ſ. eodem.* furioſus, *l.2. Cod. eodem.* prodigus *l.6. ĵ. de verb. oblig.* adminiſtrator publicus, vel priuatus eas res, quas in ſua adminiſtratione habet, emere prohibetur. *l.47. l.72. ĵ. eo.* An inuitus quis emere vel vendere cogi poteſt? *v. quæ notaui ad l.11. Cod. eod.*

m *l.8. §.1. ĵ. de reb. eor. qui ſub tutela.*

n *Inſt. eodem in pr.*

o Arrha venditio nõ cõtrahitur, ſed probatur: Ea emptionis probatio eſt, non ſubſtantia. non deſinit res eſſe integra arrha data. *l.2. C. quando liceat ab empt.* Quid: arrhę contractus cuius naturæ eſt? alij nominatum: alij pignoris contractum eſſe putant: impropriè tamen *l.1. Cod. ſi rector: l. Iulianus §. officium ĵ. de act. empt.*

p arrhæ ſolent duob. modis dari vno modo, vt ſint argumentum & probatio emptionis *vt hic*: altero, pro parte pretij. priore caſu, venditore inuito emptor pœnitere poteſt, ſed arrham datam amittet: altero, non licet ei pœnitere.

q etiam ſi neget aduerſarius, probatur tamen conuentum eſſe de pretio per arrhã *vt hic* per ſcripturam & teſtes *l.17. Co. de fide inſtrum.* ſi aliquid pecuniarum, pretij nomine ſit acceptum *l.12. ĵ. de euict.*

r Incertum eſt pretium ita conceptum, quanti volueris, quanti æquum putaueris, quanti æſtimaueris, *vt hic.* Aliis certũ videtur, verba illa accipientibus pro boni viri arbitrio quod ſemper certum eſt. vide quæ ſcripſi *ad l.25. ĵ. locati.*

ſ Pretium conferri non poteſt in arbitrium contrahentis.

t *l.3. in princ. ĵ. de ſicarijs.*

u Argumentum à mandato ad venditionem.

x *l.57. ſ. pro ſocio l.1. §.14. in fin. ĵ. de tutelis & rationib. l.70. in fi. ĵ. de fideiuſſorib.*

y & rectè: malè quidam, & parum prudenter legunt Antidora. Antidoti fit mentio *in l.5. ĵ. de penu.* hac voce vtitur Quintilianus. 1. *Inſt.* 10. Antidotus Gellio 17.

z *l.2. § 1 ĵ. de plagiarijs.*

a Cur non vendidit, qui vendi mandauit? An quia procurator quod facit, contractu in ſuam perſonam concepto facit, vt ne dominus feciſſe ſeu cõtraxiſſe videatur? An quòd directè venditio fit à procuratore: obliquè à mandatore? *l. quæcunque ĵ. de obligat.* Inde tamen notant, perſonaliter non comparere, qui per procuratorem iudicio ſe ſiſtat. *l. vlt. Cod. de procur.* non vt ſicarium teneri, qui interfici mãdauerit, ſed vt mandantem.

b Periiſſe dicitur, quòd furto ſubreptum. vnde emphyteutica res periiſſe dicitur, quæ à prædonibus occupata eſt: vt in ea ſpecie penſionẽ emphyteuta teneatur, quaſi re perempta.

c *§.3. verſ. quod ſi fugerit. Inſt. eod.*

d Pacto cuſtodiæ lex definiri poteſt.

e *l.3. l.11. in fine ĵ. de periculo. adde l.11. ĵ. de incendio.*

l *l.1. §.1. ĵ. de periculo. ſ. 6. ĵ. eodem.*

m Vendũtur res plures vel vno pretio in omnes, vel ſingulis pretiis in ſing[...] conſtitutis. In res ſingulas, hoc eſt in ſingulas amphoras, ſingulos metretas, [...] modios, ſingulas libras, aut ſi pro numero corporum pretium ſit ſtatutum [...] ſingula corpora certum pretium ſit. cui opponitur vniuerſaliter vnum preti[...]

n non ad menſuram, pondus, ac numerum, ſed in vniuerſum *l.2. C. de peric[...]*

o *adde l.5. ĵ. de periculo.*

p Gregis, vniuerſitas eſt, grex corpus efficit quoddam ex capitibus diſtan[...]

q doliario. *Hal.* doliari. *Bud.*

r Vicinum confinem, & vt Columella loquitur, conterminum malum qui [...] vendendo, emptori actione ex empto tenetur, *vt hic: dixi ad l.1. §.6. ĵ. ſi quid [...] patroni: Nouellam 63. c.1. in fine.* Minoris enim res valet propter vicinum [...] Themiſtoclem ferunt cùm ædes diſtraheret, per præconem iuſſiſſe id edici [...] bus, quas auctioni ſubiiceret, bonum eſſe vicinum. *Plutarchus.* Hinc Columel[...] Málam, inquit, ſibi fortunam facit, qui nequã vicinum ſuis nummis para[...] primis cunabulis, ſi modò liberis parentibus eſt oriundus, audiſſe potuerit, [...] βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη, quòd non ſolùm de boue dicitur, ſed [...] nibus partibus rei noſtræ familiaris, adeo quidẽ vt multi prætulerint cætere[...] tibus, & propter iniurias vicinorum ædibus profugere relicto patrio ſolo, [...] Hiberi, Albani, Siculi, Pelaſgi, Aborigenes, Arcades. *& poſt,* Ne vicinum me[...] minem, qui nec arborem prolixiorem ſtare noſtræ regioni, nec inuiolatum [...] natium, nec pedamenti quidquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes ne[...] paſci ſinit. Iure igitur quantum mea fert opinio, M. Porcius talem peſtẽ vitare [...] ſuit. Virgilius, Et mala vicini pecoris contagia lædent. Heſiodus, [...] ὅσ τις ἀγαθὸς μέγα ὄνειαρ. vide Eraſmum in prouerbio. Aliquid mali propter [...] malum. vide Gayllum 2. *obſeruat. 69. numero* 20.

ſ Celare malum, fraus eſt. Falſum committitur vt falſum dicendo: ita & [...] verum. *facit Authent. presbyteri, Cod. de Epiſcopis.* t *vide l.39. ĵ. de act. empt.*

u *al.* teneri venditorẽ dicimus *vulgat.* vbi Accurſius ſubintelligit ad intereſſe [...] verba interpretes textum eſſe exiſtimantes putarunt, *Intereſſe* vocem eſſe [...] de quo dixi *ad l.82. ĵ. de legat.2.*

x *l.3. l.9. Cod. eodem.* Venditio donandi animo facta, ſimulata eſt, venditio [...] *vt hic. & l.3. l.9. in fin. Cod. eod.* Venditio quidem expreſſa eſt, ſed re ipſa & [...] cita donatio eſt. Pretij quidem mentio fit, non tamen vt fugatur. adde [...] Baſil. *eod. c.30.* An idem eſt, ſi in inſtrumento venditionis vel tranſactionis [...] ba appoſita reperiuntur? *quod plus valet, Sempronius dedit & donauit Titio [...] ritorum ſuorum ratione*, vt in eo contractu locum non habeat lex 8. *Cod. de [...] da*: idem eſſe ait Bartolus *in l.36. ĵ. de verb. oblig. num. 4.5.*

y Quid: videtúrne donare, vt actus valeat, vt donatio? ſic ſanè: quia donandi [...] mus fuit. *adde quæ ſcripſi ad l.5. in f. ſ. pro ſocio.* valet vt donatio, quod non valet [...] ptio, quia donandi animus fuit: ſi non fuit, ſecus.

detur quaſi

† Conditione venditionis deficiente, deficit venditio.
† *d.l.7.s.eod.m.*

detur quasi sine pretio facta venditio: ideóque similis erit sub condicione factæ venditioni: quæ † nulla est, si conditio † defecerit.

De donationis causa emptione.

38. *Idem* lib.7. Disputationum:

SI quis, donationis causa, minoris[a] vendat: venditio valet: totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens[b] vniuersa venditio donationis causa facta est. quotiens verò viliore[c] pretio res, donationis causa, distrahitur: dubium non est, venditionem valere. hoc inter cæteros. inter[d] virum verò, & vxorem donationis causa venditio facta pretio villiore, nullius momenti est.

De emptione rei suæ pignoratæ. 1. De venditione fructuum futurorum, & stipulatione pro certa quantitate.

39. *Iulianus* lib.15. Digestorum.

SI debitor rem pigneratã à creditore[e] redemerit, quasi suæ[f] rei emptor, actione ex vendito non tenetur: & omnia in integro sunt creditori.

1 ¶ Verisimile est, eum: qui fructum oliuæ pendentis vendidisset, & stipulatus est *decem pondo olei, quod[g] natum esset*: pretium constituisse ex eo, quod natum esset, vsque ad decem pondo olei. idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quàm quinque pondo olei, quæ collecta essent: à plerisque responsum est.

De pacto vt emptor intra certum tempus metiatur & de modo agri renunciet. 1. De pacto vt aqua accedat. 2. De stipulatione pretij in singula agri iugera venditi. 3. De exceptione manu satorũ. 4. De exceptione fructuum. 5. Pactum de doliis. 6. De rota per quam aqua trahitur, & situla.

40. *Paulus* libro 4. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QVi fundum vendebat, in lege ita dixerat: *vt emptor in diebus[h] triginta proximis fundum metiretur, & de modo renuntiaret: &, si ante eam diem non renuntiasset, vt venditoris fides soluta esset.* emptor intra diem mẽsuræ, quo minorem modum esse credidit, renuntiauit, & pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit: &, cùm ipse emptori suo admiteretur, multo minorem modum agri, quàm putauerat, inuenit. quærebat, an id, quod minoris esset, consequi à suo venditore posset. respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur. nam si ita dictum esset, *vt[i] emptor diebus 30. proximis fundũ metiatur, & domino renuntiet, quanto modus agri minor sit*: quod post diem trigesimũ renũtiasset, nihil ei profuturum. sed si ita pactum esset, *vt emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renuntiet*: &[k] si in diebus triginta renuntiasset, minorem modũ agri esse: quamuis multis post annis, posse eum, quo minor is modus agri fuisset, repetere.

1 ¶ In lege fundi aquam[l] accessuram dixit. quærebatur, an etiam iter[m] aquæ accessisset. respondit, sibi videri id actum esse: & ideo iter quoque venditorem tradere oportere.

a Venditio minori seu viliori pretio facta, venditionem non infirmat: donationis causa, penitus infirmat. Donationis causa venditio est, in qua nullum pretium, quippe mera largitio, merum denique beneficium est donatio. Et hæc inter cæteros valent: non inter virum & vxorem. Porrò minore pretio possis rem vendere, hypothecã seu plus pretij donare. quod quia vsitatũ: summè notandũ est.
b *v.l.36.s.eodẽ.* vel vno numo. *l.46.j.locat. l.10.in fin.j.de adqu. poss.* quibus cõtraria quodammodo videtur lex 66 *de iure dotium.*
c *l.17.s.ad Velleian.l.12.j.de iure dot.*
d Venditio viliore pretio inter virum & vxorem facta, nõ cõsistit: licèt inter cæteros valeat, *vt hic.* Diuersitatis hæc est ratio, quod viliore pretio donãdi animo facta venditio, donationis species est. Inter virum autem & vxorẽ donationes prohibitæ, *l.5.§.5.j.* titulo de donat. inter virum.
e *l.40.j.de pigneraticia.*
f Emens rẽ suã pignoratã à creditore suo, actione ex vendito ab eo commoueri non potest. Cur non potest? suæ rei emptio non est, si nõ est emptio: neque venditio est. ita fit vt ex vendito creditor experiri non possit, quasi nulla venditione.
h hæc verba q natum erit, *adde l.5.j.de triti.* quòd ad mẽsum *l.40.§.2.j.e.* quidquid ad te peruenit *l.41.§.1.j.de leg.2.* sunt loco taxationis. Taxationes dicuntur in testamentis & cõtractibus, præscriptiones quædam verborum, quibus oratio aut coercetur aut dilatatur: quę plerumque efficiunt, vt minùs, quàm dictum sit debeatur: interdum vt plus *l.40.§.2.j.eod.* sic, quòd veteres in vino diis offerendo soliti erant dicere: Mactè vino inferior esto, *Cato de re rustica: Arnob.7.aduersus gentes*: taxationis vim habebãt. *vide Cuiac.2.obs.2.* Taxationis, inquam, i. conditionis. Hinc colligit Bartol. relatiuum *Qui, Quæ, Quod,* iunctum verbo futuri temporis, facere conditionem, vt perinde sit dici, *quod natum erit*, atque illud, *si natum erit*. Item, in talibus formulis relatiua inducere conditionem distributiuè. i. quatenus natum erit, siue in totum, siue in partem. Item, verbum præteriti imperfecti, vel plusquam imperfecti, optatiui vel subiunctiui modi, vt hic *quod natum esset*, trahitur ad futurum tempus.
h Quid si conuenit consummari & terminus non sit adiectus? intra 60. dies fiet dimensio, *l.31.§.22.s.de ædilitio.* Quid si nihil de consummatione dictum est? vsque ad triginta annos, de modo agri querela perferri poterit. *arg.l.3. Cod.de præscrip.30. Costalius. adde l.5.s.si mensor.* Sed quæ mensura, aut qui modus seruabitur? *vide l.18. s.eodem.*
i Venditioni duplex hæc formula adiici potest, vt in diebus 30. proximis fundũ metiatur emptor, & modum renuntiet: vel ita, vt in diebus proximis metiatur, & renuntiet. Priore casu emptor post tricesimum diem de modo agri renuntians, non admittitur: posteriore, etiam si post 30. diem admẽsus fuerit & renuntiauerit, posse, quò minor modus agri fuisset, repetere: etsi non in diebus (ita negatione adiecta hunc locum legendum puto) renuntiasset minorem modum agri esse, quamuis etiam pòst multis annis. Diuersitatis hæc ratio est: quòd quæ certo ac finito temporis spatio conceduntur, ea finitum spatium excedere non possint. quippe certa ac finita egredi non oportet. Indefinitè dicta, quocunque tempore possunt rectè perfici. Et aliàs inane est quod Bald. [illegible] existimat, tempus priore casu adiectum mẽsurationi & relationi: posteriore, mensurationi tantùm.
k Hæ particula & deest vulgatæ editioni.
l Vendita aqua, [illegible] iter ad aquam intelligitur. *Synopsis eod.c.34.*
m *l.3.§.fin.s.de seruitutib.rusticorum.adde l.5.j.de sepulchro.*
n *vide quæ notaui ad l.39.§.1.s.eod.*
o Cùm fundus venditur ad mensuram, si plus fuerit inuentum, quàm dictum, pro toto debetur pretium. *Bald.*
p In venditionibus, pro maiore modo mensuræ, fundi pretium augetur: pro minore, minuitur.
q Manu sata seu sata non videntur, quæ ex stipula enata: vt nec satum videtur quod vel ex sacco saccarij: vel auibus ex aere in agrum cecidit. Proinde qui manu sata (seu pẽdentes fructus) exierit quæ ita in agro enascũtur excipere nõ videtur.

2 ¶ Qui agrum vendebat, dixit *fundi iugera decem & octo esse: & quod[n] eius admensum erit, ad singula[o] iugera certum pretium stipulatus erat.* viginti inuenta sunt. pro[p] viginti deberé pecuniam, respondit.

3 ¶ Fundi venditor frumenta *manu[q] sata receperat[r]*. in eo fundo ex stipula seges erat enata. quęsitum est[s], an pacto contineretur. respondit, maximè referre, quid est actũ. cæterùm, secundùm verba, esse[t] actum, quod ex stipula[u] nasceretur, non magis quàm si quid ex sacco saccarij cecidisset: aut ex eo, quod auibus ex aëre cecidisset, natum esset. 4 ¶ Cùm fundũ quis vendiderat, & *omnem[x] fructum receperat*: & arundinem[y] cæduam, & siluam in[z] fructum esse, respondit.

5 ¶ Dolia, quæ in fundo domini[a] essent, accessura[b] dixit, etiam ea, quæ seruus, qui fundum coluerat, emisset, peculiaria[c] emptori cessura respondit.

6 ¶ Rota[d] quoque, per quam aqua traheretur, nihilo[e] minùs ædificij est, quàm[f] situla.

De pignore vendito luendo. 1. De errore contrahentium.

41. *Iulianus* libro tertio ad Vrseium Ferocem.

CVm ab eo, qui fundum alij obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, *vt[g] esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante[h] Kalendas Iulias[i] liberaret*: quæsitum est, an vtiliter agere possit ex empto in hoc, vt venditor eum liberaret. respondit: Videamus, quid inter ementem & vendentem actum sit. nam si id actum est, *vt omni modo intra Kalendas Iulias venditor fundum liberaret*: ex empto erit actio, vt liberet: nec sub condicione emptio facta intelligetur: veluti si hoc modo emptor interrogauerit, *erit mihi fundus emptus, ita vt eum intra Kalendas Iulias liberes*: vel, *ita vt eum intra Kalendas à Titio redimas.* si verò sub cõdicione facta emptio est: non poterit agi vt condicio impleatur. 1 ¶ Mensam argẽteam coopertam mihi ignoranti pro solida[k] vendidisti imprudens. nulla est emptio[l]. pecuniáque eo nomine data condicetur[m].

De venditione serui, vt cum bestijs pugnet.

42. *Marcianus* libro 1. Institutionum.

DOmini neque per se, neque per procuratores suos possunt saltem[n] criminosos seruos vendere, *vt[o] cum bestiis pugnarent.* & ita Diui fratres rescripserunt.

De commendatione rei venditæ. 1. De promissione. 2. Et dolo venditoris.

43. *Florentinus* libro octauo Institutionum.

EA, quæ commendandi[p] causa in venditionibus dicũtur, si[q] palam appareant, venditorem non obligant. veluti si dicat *seruum speciosum, domum benè ædificatam.* at[r] si dixerit *hominem litteratum vel artificem[s]*: præstare debet[t], nam hoc ipso pluris vendit.

r i. exceperat; aliàs, si non recepisset, fructus sati ad emptorem pertinerent. *l.13.§.10.j.de act. emptio. l.13. Cod. de act.empt.* & legatarium. *l.27.s.de vsufr.* An idem dicendũ de pẽsionibus & censibus? *v. quæ notaui ad l. vlt.j.de iure fisci.*
s *v. ad decisionem huius casus l. 8.j. eod.*
t non esse actũ, &c. *Hal.*
u quid sit? *v.l.30.§.1.j.de verbo. signif.*
x Fructu omni excepto, arundineti & siluæ fructus intelligitur exceptus.
y *v.l.10.s. de vsufruct.*
z *al.* in fructu.
a Domini fuisse dolia in fundo videntur, vel ea quæ Seruus fũdi colonus emerit.
b ergo, nisi dictum fuerit, fundo vendito dolia emptoris nõ erunt. Cur ita? collige ex *l.17.j. de actionibus empti.*
c Doliorũ fundi venditione, dolia à seruo, eiusdẽ fundi colono empta, emptori cedunt.
d *v.l.2.s.comm. prædiorum.*
e Ædificio cædit rota aquaria & situla.
f *v.l.47.j.eod.*
g *Vt,* particula, natura sua modum: interdum conditionẽ facit, *l.has causas.j. de condit. & demonstr.*
h ante Kalẽdas idem quod intra Kalendas, & è contrà. *l.si ita quis. §. Seia j. de verb.oblig.*
i Ex his verbis Ant. Augusti. 4. *Emend.*4. notat, à Ciceronis ætate consuetum fuisse apud Romanos Kalendis Quintilibus, seu Iuliis è domo conducta migrare, eũque diẽ conductionum primum fuisse. *Cicero 2.Epist.ad Q.frat. Martialis 2.Epig. Suetonius in Tiberio. l.60.j.locati. l.9.j.qui potiores. l.12.j.de precario.*
k Solida ex argento non sunt, quæ cooperta tantùm.
l Est enim erratum in materia. *vt in lege 45.in fine, infrà eodem.* Separanda sunt autem inaurata & inargentata ab iis quæ auro vel argento cooperta sunt. Illis aurum vel argentum immixtum & infusum est. ideo, qui rem inauratam emit pro aurea, non omnino errat in materia: nam in ea inest auri aliquid. His autem quæ argento cooperta sunt, argentum infusum vel immixtum non est. talia cùm emuntur ab aliquo pro auro, erratur in materia. Nulla enim parte aurea sunt, sed operimento duntaxat laminæ vestita (vt de quadam Tiberij mensa lignea loquutus est Plinius 13.*cap.*15.) vel inclusa argento. *lege 9.§.1.in fine, infrà de supellectile.* Et ita conciliat Cuiacius 2.*obseruat.*4. hanc legem cum lege 14.*in fine, s.eodem.* quæ ait, valere venditionem cùm rem auream puto me emere, & inaurata reperitur.
m *l.16.l.23.s.eod.l.52.in medio.l.57 in pr.s.eod.l.7.j.de heredit.l.8.j.de periculo.l.11.§.5.j.de act.empt.*
n Saltem, pro etiam: hoc sensu, Vendere seruum filium etiam criminosum dominus non potest, vt cum bestiis pugnet: inhumana enim feráque est huiusmodi adiectio, turpis conditio vel modus venditioni non adiicitur
o *l.11.§.1.j.de sicarijs. adde §.vlt.Inst.de his qui sui. l.seruus.j.de seruis export.*
p *l 37.s.de dolo.l 19.j.de ædilitio.*
q Commendatio generalis rei venditæ, non refertur ad ea vilia quæ emptor non ignorat.
r Palàm videri vel in momẽto potest seruus si speciosus sit, vel domus bene ædificata: literatus, vel artifex seruus sit an non sit, non ita videri potest. Ita fiet, vt Commendatio persuasoria, venditorem non obliget priore casu. posteriore, obliget.
s *vt l.13.§.4.j.de act.empt.*
t Ista enim non videntur.

a Sanus quidem non est, qui luminibus est effossis: qui tamen cœcum palam ita emit, & de sanitate stipulatur, de alio sanitatis genere sibi ignorato intellexisse potius videtur, quàm de eo quod non ignorauit.

b Cur ergo qui sciens fugitiuum emit, & eum fugitiuum non esse stipulatur, agere ex stipulatu potest? *l.4 §.5.j.de doli mali.*

c *l.1.§.2.j.de act. empt.*

d Fallit & qui obscurè loquitur vel dissimulat insidiosè & obscurè.

e falsum committit, qui tacet quod dicere debuit, vel loquitur insidiosè, vt testis. *facit l.8.in fin.Cod.de Episcopis.* vt notarius: *adde Ciceronem 3. offic.l.39.j.de act. empt.*

f quia, vt familiæ, ita & seruorum in hoc casu vna fuit stipulatio & emptio. *v. l.29.j.de verborũ oblig.*

g poliendo propè renouata, *frippez*: facit *l.37.j.de ædilitio.*

h *l. 21. §. 2.j.de act.empt.*

i vt es pro auro. *l.9.§.2. l.14. v.l. 41.in fi.s.eod.* Aurichalcũ hic adiectiuè sumitur. de aurichalco adde quæ scripsi *ad l.4.j.de legat.1.*

k Officialis nihil quidquã horum quæ administrat iure emere per se vel per aliũ potest, nisi specialiter ei sit cõcessum. vide varias exceptiones apud Socinum regula 278. *l. 62.j.eod. l. 8.j. repetundarũ. l.46.§. 2.j.de iure fisci.v.l.vnic.C.de contractibus iudicum.*

l διὰ μέσου. *Synopsis c.393. Harmenop.3.* Per suppositas etiã personas emere is vetatur, qui per se emere prohibetur.

m Procurator Cæsaris nihil quidquam emere potest, quæ Cæsaris sunt, nisi specialiter id ei sit cõcessum.

n *Harmenop.3. tit.3.quem vide.*

o Specialiter cõcedi interdum emptio debet, aliàs in genere emptio iúsque emendi omnibus permissum.

1 ¶ Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in prõptu res sit, vt eam emptor non ignorauerit. veluti si quis hominem luminibus effosis emat, & de sanitate[a] stipuletur[b]. nam de cætera parte corporis potiùs stipulatus videtur, quàm de eo, in quo se ipse decipiebat.

2 ¶ Dolum malum[c] à se abesse præstare venditor debet, qui non tantùm in eo est qui fallendi[d] causa obscurè loquitur: sed etiam, qui[e] insidiosè, obscurè dissimulat.

De interitu vnius ex rebus venditis.

44. *Marcianus* lib.3.Regularum.

SI duos quis seruos emerit pariter vno pretio, quorum alter ante venditionẽ mortuus est: neque in viuo constat emptio[f].

De ignorantia, vel scientia contrahentium.

45. *Paulus* lib.4.Regularum.

LAbeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola[g] quis pro nouis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum, quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam & Pomponius probat. in qua & Iulianus est, qui ait: si quidem[h] ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit. quemadmodum si vas aurichalchum[i] pro auro vendidisset ignorans: tenetur, vt aurum, quod vendidit, prestet.

De administrantibus officia.

46. *Idem* lib.singulari de Delatoribus.

NOn licet ex officio[k], quod administrat quis, emere quid vel per se, vel[l] per aliam personã. alioquin non tantùm rem amittit, sed & in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri & Antonini, & hoc ad procuratorem[m] quoque Cæsaris pertinet. sed hoc ita se habet, nisi[n] specialiter[o] quibusdam hoc † consensum est.

Quæ sequuntur prædium venditum.

47. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

SI aquæ ductus debeatur prædio: "&" ius aquæ[p] transit ad emptorem: etiamsi nihil dictum sit. sicut[q] & ipsæ fistulæ[r], per quas aqua ducitur.

48. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

LIcèt extra[s] ædes sint.

49. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

ET quamquam ius aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ, & canales, dum "sibi" sequuntur, quasi[t] pars[u] ædium ad emptorem perueniunt. & ita Pomponius libro decimo putat.

Si per emptorem stet quominus condicio compleatur.

50. *Idem* lib.11.ad Edictum.

LAbeo scribit: si mihi bibliothecam[x] ita vendideris, *si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem*: & per[y] me stet, quo minùs id à Campanis impetrẽ: non esse dubitandum, quin præscriptis[z] verbis agi possit. ego, etiam[a] ex vendito agi posse, puto: quasi impleta condicione: cum per[b] emptorem stet, quo minùs impleatur.

De his, quæ non sunt in commercio, cohærentibus fundo vendito.

51. *Paulus* lib.21.ad Edictum.

† Nouella Leonis 84 id abrogat. *vide Cuiac.16.obs.13.*

p Aquæ seruitus transit vnà cũ prædio in emptorem (nisi fortè sit amissum. *l.49.j. eod.*) etiamsi nihil dictum sit, est enim ius reale.

q *l.39.in fin.s.eod.l.48.l.49.l.78.j.eod.l.38.in fin.j de act.empt.*

r Aquæduct⁹ fistulis ducitur, *vt hic.* aquæ haustus, sine fistulis, in ipso fõte vel lacu.

s Extra ædes positæ fistulæ aquæductus, emptorem ædium sequuntur. Quid si aquæductus non vtendo sit amissus? etiam fistulæ emptorem sequentur. Quid ita? Fistulæ pars ædium sunt.

t & sic, iure accessionis aliquid debetur. *l.78.j.eod.l.38. in fine.j.de act.empt. l.41.§.6. l.84.l.91.§.pen.& vlt.j.de legat.3.*

u Pars suum totum consequitur.

x Bibliothecæ venditæ. Est verò bibliotheca, numerus librorũ. *v.l.52.§.7.j.de leg.3.*

y Conditio ei impleta intelligitur, per quẽ stat quominus impleatur. *vide l.24.j.de condit.& demonstrat.*

z Præscriptis verbis agere potest, cui conditio non seruatur.

a Præscriptis verbis actio potest concurrere cum actione ex vendito.

b *vide l.7.s.eodem.*

c ¶ Littora & viæ publicæ, in modum & mensuram venditi agri non computantur, *vt hic.* aggeres & fossæ computantur: *l.prædia.§.ita legatum.j.de instructo.*

d Littora nullius sunt & omnibus vacantia.

e Nullius quæ sunt, omnibus vacant.

f *l.7.§.1.j.de periculo.*

g *Synopsis Basilic.19.Titul.1.ex lib.61. Titulo 48.c.42. vide l.41.§.1. §.3.§.5.j.de legat.1. l.vlt.j.de damno.*

h Pœna est, contractus irritatio.

i *vide l.43.in fine, s.eodem.*

k Paria sunt emptorem soluisse pretium venditori, & fideiussorem de...

l *l.19.s.eodem.*

m Satisfit venditori inuito, solutione dbiti, fideiussore, expromissore, pignore.

n Expromissor à fideiussore distinguitur. *adde §.41. Instit.de rerum diuis.*

LIttora[c], quę fundo vẽdito coniuncta sunt, in modum non computantur: quia nullius[d] sunt, sed iure gentiũ[e] omnibus vacant. nec viæ[f] publicæ, aut loca religiosa, vel sacra. itaque, vt proficiant venditori, caueri solet, *vt viæ, itẽ littora, & loca publica in modum cedant.*

Ne ædificium diruatur venditionis causa.

52. *Idem* libro 54. ad Edictum.

SEnatus censuit, *Ne quis[g] domum, villámve dirueret, quò plus sibi adquireretur: nécve quis, negotiandi causa, eorũ quid emeret, venderétve.* pœna[h] in eum, qui aduersus senatusconsultum fecisset, constituta "est:" vt duplum eius, quãti emisset, in ęrarium inferre cogeretur: in eũ verò, qui vendidisset, vt irrita fieret venditio. Planè si mihi pretiũ solueris: cùm tu duplum ærario debeas: repetes[i] à me, quod à mea parte irrita facta est venditio. Nec solùm huic senatusconsulto locus erit, si quis suam villam, vel domum, sed & si alienam vendiderit.

De translatione dominij in emptore.

53. *Gaius* libro vigesimooctauo ad Edictum Prouinciale.

VT res emptoris fiat: nihil[k] interest, vtrùm solutum sit pretium, an[l] eo nomine fideiussor datus sit. quod autem de fideiussore diximus, pleniùs[m] acceptum est, qualibet ratione "si" venditori de pretio satisfactum est. veluti, expromissore[n], aut pignore dato, proinde sit, ac pretiũ solutum esset.

De rescindenda venditione.

54. *Paulus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

REs bona fide vendita, propter[o] minimam[p] causam inempta fieri non debet.

De nuda & imaginaria venditione.

55. *Idem* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

NVda[q], & imaginaria[r] venditio pro non facta est. & ideo nec alienatio[s] eius rei intelligitur[t].

De pacto primi venditoris.

56. *Idem* lib.50.ad Edictum.

SI quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, *ne[u] prostituatur, &, si contra factum esset, vti[x] liceret[y] ei abducere*: & si per plures emptores mãcipium cucurrerit[z] ei qui primo vendit, abducendi potestas sit.

De domo exusta.

57. *Paulus* lib.5.ad Plautium.

DOmum emi: cùm eam & ego, & venditor combustam ignoraremus[a]. Nerua, Sabinus, Cassius, nihil venisse: quamuis area[b] maneat: pecuniámque solutam condici[c] posse, aiunt. Sed si pars domus maneret: Neratius ait, hanc quæstionem multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat. vt, si quidem amplior[d] domus pars exusta est, non compellatur[e] emptor perficere emptionem: sed etiam, quod fortè solutum ab eo est, repetet. Sin verò vel dimidia pars, vel minor, quàm dimidia, exusta fuerit: tunc coartandus est emptor venditionem adimplere, æstimatione viri boni arbitratu habita: vt quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius præstatione liberetur.

contractus? alibi dicam. valet donatio vtrimque. *lege 3.l.9.in fine, Cod.eodem.l...* *pro donato.*

t Quid: qui imaginarium contractum iniit, potéstne de eo simulato conqueri? potest. *Goffredus 11.quæst.*

u *vide l.1.Cod.si mancip.ita venierit ne prostituatur.*

x *adde casum l.3. Cod.de pign.*

y Pactum manus iniectionis rem ipsam persequitur, penes quem ea sit. *adde l....ditorib.Cod.de pignorib.*

z ambulauerit. *vt in l.25.§.8.s.de pet.hered.*

a Venditio domus combustæ, inter ignorantes facta ita nullius momenti: ... in area quidem domus ipsius combustæ subsistat, *vt hic.* Quid si pars aliqua ... sius domus combustæ superest? si pars amplior combusta fuerit, emptor non ... getur perficere emptionem: Imò si quid pretij nomine prorogauit, repetere potest. *vers.sed si pars.j.eodem.* Quid si vel dimidia: vel minor dimidia? emptor ... ditionem implere cogitur, æstimatione viri boni arbitratu habita. Quid: ... matione quid continetur? hoc scilicet, vt quod ex pretio propter incẽdium decrescere fuerit inuentum, ab huius præstatione liberatur. Quid si venditor sciebat ... mum esse exustam? vide *§.1.infrà eodem.* Quid si emptor? vide *§.2.j.eod.* Quid ... terque? vide *§.3.j.eod.*

b Cur non in area (quæ maior pars domus est) non consistit. *vt l.qui res.§...j de solutionibus*? Empta hîc domus fuit, non sole fini seu contemplatione ... soli, sed ædificij.

c *v.l.41.in fi.s.eod.* d Pars amplior ea dicitur quæ dimidiam ex...

e Non tantùm compellatur. *Hal.* non tantùm non compellatur. ... prehensus *à Robert.1.receptæ 16.* Florentinam defendit Cuiac. aduersus ... *obser.11.*& aduersus quendam Iurisconsultum, quem Christiano Iudæum ... *obs.17.* puto Emanuelem Zoarem intelligi. *1.obs.17.& 34.*

1 ¶ Sin autem

a Imò, vtrimque obligatio oritur. *l.34 §.3.ſ.eod*
b *l.9.ſ.de periculo.*
c Compensatur vtrinque dolus *v.l.vlt.in f.ſ.de eo per quem.*
d vide *l.9.ſ.de periculo & commodo rei vendita.*
e contractus nominati (vt emptio & venditio) interdum resoluuntur, quando sub

1 ¶ Sin autem venditor quidem sciebat, domũ esse exustam: emptor autem ignorabat: nullam [a] venditionem stare [b], si tota domus, ante venditionem exusta sit: si verò quantacumque pars ædificij remaneat: & stare venditionem: & venditorem emptori, quod interest, restituere.

2 ¶ Simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, vbi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat. & hîc enim oportet, & venditionem stare: & omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solui: vel, si solutum sit, non repeti.

3 ¶ Quòd si vterque sciebat, & emptor & venditor, domum esse exustam totam, vel ex parte: nihil actum fuisse: dolo [c] inter vtramque partem compensando: & iudicio: quod ex bona fide descendit, dolo ex vtraque parte veniente, stare non concedente.

De arborib. delectis vel absumptis.

58. *Papinianus* lib.10. Quæstionum.

Arboribus [d] quoque vento deiectis, vel absumptis igne, dictum est, emptionem fundi non videri esse contractam, si [e] contemplatione illarum arborum (veluti olivueti) fundus comparabatur: siue sciente, siue ignorante venditore. siue autem emptor sciebat, vel ignorabat, vel vterque eorum: hæc obtinent, quæ in superioribus casibus pro ædibus dicta [f] sunt.

Qualis præstatur fundus à venditore.

59. *Celsus* lib.8. Digestorum.

Cvm venderes fundum, non [g] dixisti *ita vt optimus maximúsque*. verum est, quod Quinto Mucio placebat, non [h] liberũ, sed qualis esset, fundum præstari oportere, idem & in [i] vrbanis prædiis dicendum est.

De electione.

60. *Marcellus* lib.6. Digestorum.

Comprehensum erat lege venditionis, *dolia sexaginta emptori accessura*: cùm essent centùm. in venditoris [i] fore potestate, responsum est, quæ [k] vellet dare.

De emptione conditionali rei suæ.

61. *Idem* lib.20. Digestorum.

Existimo, posse me id, quod meum est, sub [l] condicione emere [m]: quia fortè speratur [n] meum esse desinere.

De his, qui officii causa in prouinciis sunt. 1. De his quæ non sunt in commercio. 2. De auersione.

62. *Modestinus* lib.5. Regularum.

Qvi officij [o] causa in prouincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non potest: preterquam si paterna [p] eius [q] à fisco [r] distrahantur.

1 ¶ Qui nesciens [s], loca sacra, vel religiosa, vel publica, pro priuatis comparauit: licèt emptio non teneat: ex [t] empto tamẽ aduersus venditorem experietur: vt cõsequatur, quod interfuit eius, ne deciperetur.

2 ¶ Res in [u] auersione [x] empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata [y] non sit.

Si alij vendatur quã cui dominus iusserit. 1. De demonstratione fundi & nominatione finium.

63. *Iauolenus* libro 7. ex Cassio.

Cvm seruo dominus rem vendere certæ personæ iusserit: si alij vendidisset, quàm cui iussus erat: vẽditio non valet [z]. idem [a] iuris in libera persona est. cùm perfici venditio non potuit in eius persona, cui dominus venire eam noluit. 1 ¶ Demonstratione fundi facta [b], fines nominari superuacuum est [c], si nominentur: etiam ipsum

modo contractũ est, sine quo pars alia nõ fuit contractura, *Costalius.*
f *l.57.ſ.eod.*
g Quid si fundum, optimum maximum vendidisti? Fundum non seruire præstare debes: at non ei seruiri: quod tamẽ Siculus Flacc⁹ libro de constitutionib. limitum nõ admittit. *adde l. 20.§.1.ſ.de adquir. rerum dominio.*
h Qui fundum vel vrbanũ prædium vendit, nõ cogitur eum liberũ præstare, liberatur, si enim vti sit præstiterit. *l.35. ſ. de seruitut. vrb. l.6.§.4. ſ.com. prædior. l. 22.ſ.de cond. indeb. l.8.in pr.ſ. de act.empt. l.75.ſ.de euict. l. 90.ſ. de verb.sign.*
i Cur venditoris? quia debitor. Electio est in re dubia debitoris.
k integra tamẽ. *l.pen.in f.ſ.de act. empti.*
l Sub condicione res etiam nostras emere possumus.
m vt & stipulari *l.31.ſ.de verb.obli.*
n Spei habetur ratio.
o Synopsis *Basil.1.Titul 1.c.61. v.l.46.ſ.eod. & Ciceronem act.6. in Verrem.*
p Cur paterna bona militi vel officiali in sua prouincia i⁹ est emere? Affectio singularis in his rebus est. *l.si emptione ſ. de minorib.*
q *Harmenop.3. tit.3.* eaverba, *si paterna, eius* omisit.
r vel ab alio distrahente propter tributa, vel alia debita nõ soluta.
s *adde l. 70.ſ.eo.*
t Quid si iunctim legas, *in auersione. l.vlt.in fi. ſ.ad l.Rhodiam.*
u Ex empto agitur ad id quod interest, aduersus venditorem, qui sciens rẽ sacram ignoranti vendidit.

x *l.1.§.15.ſ.de exercitoria. v l.4.§.1.2.ſ.de periculo. l.36.ſ.locat.* ἐν ὁμάδι i. in vniuerso, ἐν χοπτῷ. *Edict.13.53.Synops.17 c.10.* alea, in aggere ἀθρόα τὰ φόρτια πεπρᾶσθαι. cui opponitur κοτυλίζειν & τεμαχίζειν. *Cuiac.8 obser.15.* διὰ τὴν [illegible], vno pretio. quod sc. quasi auersi quodammodo negotium contrahamus, re omni neque perspecta, neque explorata benè, non vno pretio venire res dicuntur, puta si in singula fundi iugera pretium statuatur. *Cuiac. Inst. de emptione.* In huiusmodi venditione res empta non confusè perspicitur, sed exploratur diligentissimè.
y tradita: atqui re emptori non tradita, venditoris res manet. *l.14.ſ.de furtis. l. vlt. Cod. de commodo & pericul.* ergo & eius periculum esse debet, non autem emptoris. *l.14.ſ.de furtis.*
z aliàs enim venditurus non erat.
a Mandati in emendo fines excedere nemo debet, siue liber sit, siue seruus.
b sufficienter sc.
c aliàs confines non sunt celandi. *l.35.in f.ſ.eod.* & ad eos ostendendos actione tenetur venditor. *l.48.ſ.de act.empt.*. Error eorum in legato, legatum non vitiat. *l.35.§.1.ſ.de leg.3.*
d ¶ absenti. *l.penult. Cod. de verbor signif.*
e Neque est in totum. *ſ.eod.*

f Copulam cuique partem tribuere hinc notandum ne aliquod absurdum consequatur. *adde l.5 §.5. ſ. de constituta. l.5.ſ.comm.præd.*
g Iuri adcrescendi in contractibus locus est, quoties promissoris interest. *vt hîc*, aliàs non est. *l.Mihi & Titio, ſ.de verbor.obligat. l.Iulianus.§.idem Celsus, ſ.de act.empti.* Alij ita, in contractibus ex causa onerosa diuidua vel indiuidua, ius adcrescendi locum habet.

venditorem nominare oportet, si fortè alium agrũ confinem possidet.

Si quis sibi & alij emerit.

64. *Idem* lib.2. Epistolarum.

F*vndus ille est mihi & Titio* [d] *emptus.* quæro, vtrum in partem, an in totum [e] venditio cõsistat, an nihil actum sit. respondi: Personam Titij superuacuo [f] accipiendam, puto: ideóque [g] totius [h] fundi emptionẽ ad me pertinere.

Differentia emptionis, & locationis.

65. *Idem* lib.11. Epistolarum.

Conuenit mihi tecum, *vt certum numerum tegularum mihi dares certo pretio*: quod vt [i] faceres, vtrùm emptio sit, an locatio? respondit: Si [k] ex meo fundo tegulas tibi factas vt darem, conuenit: emptionem puto esse, nõ conductionem. *totiens [l] enim cõductio alicuius rei est, quotiens materia in quo aliquid præstatur, in eodem statu eiusdem manet. quotiens verò & immutatur, & alienatur: emptio magis, quàm locatio, intelligi debet.

Quid præstat venditor fundi. 1. De venditore qui sciens seruitutem deberi reticuit. De rutis cæsis.

66. *Pomponius* lib.31. ad Quintum Mucium.

In vendendo fundo quædam, [m] etiam si [n] non condicãtur, præstanda sunt: veluti [o] *ne fundus euincatur, aut vsusfructus eius*: quædam ita demum, si dicta sint [p]: veluti viam, iter, actum, aquæ ductum præstatum iri. idem & in seruitutibus vrbanorum prædiorum.

1 ¶ Si cùm seruitus venditis prædiis deberetur [q], nec [r] commemorauerit venditor, sed sciens esse reticuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non vtendo per statutum tempus eam seruitutem amiserit: quidam rectè putant venditorem teneri ex empto ob dolum.

2 ¶ Quintus Mucius scribit: qui scripsit *ruta [s] cæsa, quæque ædium, fundive non sunt*: bis [t] idem scriptum: nam ruta [u] cæsa ea sunt, quæ neque ædium, neque fundi sunt.

De causa rei.

67. *Idem* lib.39. ad Quintum Mucium.

Alienatio [x] cùm fit, cum sua causa [y] dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mansisset. idque toto iure ciuili ita se habet, præterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

De dolo & culpa venditoris.

68. *Proculus* lib.6. Epistolarum.

SI, cùm fundum venderes, in lege dixisses, *quod mercedis nomine à conductore exegisses, id emptori accessurum esse*: existimo te in exigendo non [z] solùm bonam fidem, sed etiam diligentiam [a] præstare debere: id [b] est, non solùm vt à te dolus malus absit, sed etiam vt culpa.

1 ¶ Ferè aliqui solent hæc verba adiicere, *dolus malus à venditore aberit*. qui etiã [c] si adiectum non est. abesse debet.

2 ¶ Nec videtur abesse, si per eum factum est, aut [d] fiet [e], quo minùs fundum emptor possideat. erit ergo ex empto actio: non, vt venditor vacuam [f] possessionem tradat: cùm multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed vt si quid dolo malo fecit, aut facit: dolus malus eius æstimaretur.

Si lacus venditus creuerit.

69. *Idem* lib.11. Epistolarum.

Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium [g], & circa [h] eum lacum pedes decem quæro:

h Imò pactis *l. 41.§.9.ſ. de legat 2.*
i quas tu faceres.
k Venditio tegularũ est, cum quis ex suo fundo alteri tegulas præstat: cũ ex tuo, conductio. Cur ita? In venditione materiã præstat qui vendit: In conductione operarum: operas præstat conductor, non materiam. Hac nota venditio ab operarum conductione distinguitur. *adde l.20.ſ.eod.* vbi alienatur materia, venditio est: vbi eiusdẽ manet, cuius fuit, alio in ea operas tantùm præstante, cõductio.
l i. in hoc casu; si tua materia est ex qua fiunt tegulæ, venditio est: sin mea, conductio est. Nam in vẽditione dominium materiæ immutatur, in conductione eiusdem manet. *Synops.eod.c.54.*
m Vendẽs simpliciter fũdum, & si neque dixit liberum esse vel optimum maximum, præstare tamen hoc debet, vt ne pars fundi vel vsusfructus euincatur: cõtinet enim fundi emolumẽtum vsusfructus, etsi pars fundi non sit. *vt hic.* An & id præstare cogitur ne seruitus euincatur? non tenetur, *vers. quædam. ſ.e.* Cur tã variè? qualis fundus fuit, talem vendidit. Seruitus hæret prędio, qualitásque prædij est, Vt hæc tamẽ ita sint, neq. teneatur venditor ex empto actione, in id quod interest: æstimatoria tamen tenetur, idest quãdo minoris. *l.61.ſ.de ædilitio edicto.*
n Naturaliter quæ insunt pro expressis habentur.
o *Excipe l.1.2. C.de euict.*

p si cõdicta sint. *Hal.* si nominatim dicta, *l.57.ſ.de euict. l.6.§.5.ſ.de act.empti.*
q fundo vendito. *l.1.§.1.* vel tributum celauit. *l.21. §.1.ſ.de act. empti.* & libertatem rei emptæ. *l.69.§ 5.ſ.de euict.*
r Seruitutes prædij, venditor indicare emptori tenetur. Ideóque si emptor eas seruitutes non vtẽdo amiserit, tenebitur emptori venditor, ex empto ob dolum.
s De rutis & cæsis *l.17.§.6. l.38. in fi.ſ.de act. empt.*
t Cur bis idem scriptisse intelligitur? quia ruta cæsa, neque ædium sunt, neque fundi.
u *l.17.§.6.ſ.de act.empt.*
x traditio. *l.20.ſ.de adq.rer.* [illegible] non tantùm dominium *l.20.* sed & fructus *l.13.Cod.de act.empti*: & è contra, onera *l.23 ſ.de seruit.rustic. l.32.§.2.ſ.familiæ. l.54.ſ.de reg.iuris.* Porro causa, hic onus est, & quidquid rei coheret.
z *l.13.§.16 ſ.de act.empti.*
a Diligentia in mercede exigenda, vt ex pacto præstetur emptori, venditor præstare cogitur.
b Diligentiam qui præstat, dolo & culpa carere debet.
c *facit l.66.§.pen.in f.ſ.eo.*
d Dolum ante contractum, in contractu & post contractum præstat venditor emptori.
e in futurum. *v.l.7.§.3.ſ de dolo.*
f Vacua possessio est quæ à nemine tenetur. *l.18.infr.ſ.eod. l.3.§.6.ſ.de cõdict. ex lege. l.52.ſ.de adquir.possess. l.4.§.22.ſ.de vsucap. l.18 ſ.de vi & vi. l 52. l.75.§.7.ſ.de verbor.oblig. l.3.Cod.de adquir.possessione. Cicero.3.de oratore. Quintil.declamat.12.*
g Sabatianẽtem anguillarium *Hal.*
h Circa, est circum circa, vtrinque. *Bald.*

a *vide l.24.in fine.ʒ.de aqua pluuia.* b Ab separationis nota.
c verba contractus referuntur ad tempus contractus. *Bartol. adde l.2.§.1.ʒ.de hereditat.vend.*
d Tempus contractus in venditionis causa dubia inspicimus potius quàm consequens vllum aliud. Vnde notant, monetam quæ tempore contractus initi vsitata fuerit, soluendam creditori. Vide id genus plura apud Albericũ, vbi probat, præsentem rerum statum in dubiis inspiciendum esse.
e Imò, vtcumque ignoranter homo liber ematur, naturali ratione inutilis est venditio, *argum. l.1.§.9.ʒ.de obligat.*
f *l.4.§.62.ʒ.cod. l.4. vers. respondit.ʒ.quibus ad libertatem.*
g Liberum hominem quis sciens vendere potest, *vt hîc:* emere non potest, *vers. quod si emptor.* Priore tamen casu liber non ita venditus censetur vt præstetur. sed vt obligetur.
h Imò aliqua. *Cod. de Patribus qui filios distra.*
i Quibus mensuris res venditæ mensurãtur, in arbitrio est contrahentium.
k *l.18.§.3.ʒ.de dolo.*
l hinc constat, re ad mẽsuram vendita, mensuram loci contractus sequendam. Item ex his verbis constat: quòd licèt admittatur & toleretur deceptio in pretio: nulla tamen toleretur in pondere vel mensura, est enim semper certa regionis mensura.

nunquid[a] "&" decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit: an proximi pedes decem ab[b] Rutiliæ Pollæ iuris sint. Proculus respondit: Ego existimo: eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus[c] tunc[d] fuit: & circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt. nec ob eam rem, quòd lacus postea creuit, latius eum possidere debet, quàm emit.

De emptione hominis liberi.

70. *Licinius Rufinus* libro 8. Regularum.

Liberi hominis emptionem contrahi posse, plerique existimauerunt: si modò inter[e] ignorantes[f] id fiat. quod idem placet, etiam[g] si venditor sciat, emptor autem ignoret. quòd si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla[h] emptio contrahitur.

De mensura & pretio vini.

71. *Papirius Iustus* libro 1. Constitutionum.

Imperatores Antoninus, & Verus Augusti Sexto Vero in hæc verba rescripserunt: Quibus mensuris[i] aut pretiis negotiatores vina compararent, in[k] contrahentium potestate esse. neque enim quisquam cogitur vendere, si aut precium aut mensura displiceat. præsertim si nihil[l] contra consuetudinem † regionis fiat.

De pacto ex interuallo. 1. *De pacto si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, eius venit nihil.*

72. *Papinianus*[m] libro 10. Quæstionum.

Pacta conuenta[n], quæ postea[o] facta detrahunt[p] aliquid emptioni, contineri contractu[q] videntur. quæ verò adiiciunt[r], credimus "hoc" non inesse[f]. quod locum habet in his, quæ adminicula[t] sunt emptionis: veluti *ne*[u] *cautio duplæ præstetur:* aut *vt cum*[x] *fideiussore cautio duplæ præstetur.* sed[y] quo casu, agente[z] emptore, non valet pactum, idem vires habebit iure exceptionis, agente[a] venditore. ¶ An[b] idem dici possit, aucto postea, vel deminuto[c] pretio: non immeritò quæsitum est: quoniam emptionis substantia[d] constitit ex pretio[e]. Paulus notat: Si omnibus integris[f] manentibus, de augendo, vel deminuendo pretio rursum conuenit, recessum à priore contractu, & noua[g] emptio intercessisse videtur[h].

1 ¶ Papinianus: Lege venditionis illa facta *Si*[i] *quid sacri, aut religiosi, aut publici est, eius nihil venit.* si res non in vsu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio eius valebit[k]: nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

De æde diruta. 1. *De locis puris intra maceriam Sepulchror.*

73. *Idem* libro 3. Responsorum.

Aede sacra[l] terræ motu diruta, locus ædificij non est profanus[m]: & ideo venire non potest.

1 ¶ Intra[n] maceriam sepulchrorum hortis vel cæteris culturis loca pura seruata, si nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

De traditione clauium.

74. *Idem* libro 1. Definitionum.

Clauibus[o] traditis, ita mercium in horreis[p] conditarum possessio tradita videtur[q], si claues[r] apud[f] horrea traditæ sint, quo facto, confestim emptor dominium, & possessionem adipiscitur: & si non aperuerit horrea. quòd si venditoris merces non fuerunt, vsucapio[t] confestim inchoabitur.

De pactis implendis

75. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

Qui fundum vendidit: *vt*[u] *eum*[x] *certa mercede conductum ipse habeat.* vel, si vendat, *non alij, sed sibi*[y] *distrahat:* vel simile aliquid paciscatur: ad[z] complendum "id", quod pepigerunt, ex vendito agere poterit.

De doliis defossis. 1. *De successore emptoris.*

76. *Paulus* libro 6. Responsorum.

Dolia[a] in hórreis defossa[b], si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni[c] cessisse videri.

1 ¶ Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus[d], vti posse, quibus venditor "eius" vti potuisset: sed & longæ[e] possessionis præscriptione[f], si vtriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

De lapidicinis exceptis.

77. *Iauolenus* libro 4. ex posterioribus Labeonis.

In lege fundi vendundi lapidicinæ *in eo fundo, vbique*[g] *essent exceptæ erant:* "&" post[h] multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ. eas quoque venditoris esse, Tubero respondit. Labeo: referre, quid actum sit. si non[i] appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas:* neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non sit: & lapidicinas nullas[k] esse, nisi quæ[l] apparent[m], & cædantur. aliter[n] interpretantibus, totum fundũ lapidicinarum fore, si fortè toto eo sub terra esset lapis. hoc probo.

† Consuetudini renunciari vel derogari potest per pactum, *vt hîc:* nisi consuetudo sit prohibitoria, *l.1.Cod.de fideiussor.dot.*
m *vide Cont.1.disput.27.Hotom.quæst.35.*
n quæ & nuda, quasi sola, sine nomine & causa, qua in re differunt à contractu. Contractus enim nomen habet, aut si nomine vacat, certè causam habet. Causam, vt si datione vel facto sumpsit effectum. *Cuiac.2.obseruat.15.*
o postea facta, hoc est ex interuallo: est enim *vers. postea,* interualli nota.
p ea detrahunt emptioni, quæ non tantùm pretium minuunt, sed augent. Mutato enim pretio natura emptionis mutatur. Detrahere enim hîc, est recedere ab emptione. Cuiac.14.*obseruat.*28. Idem quoque 2.*obseruat* 15: Pactis detrahentibus leuiorem fieri conditionem emptoris: adiicientibus, grauiorem. sic sentio ea pacta detrahere emptioni, quæ emptioni detrahunt, quæ emptoris conditionem minuunt, quæ emptori nocent, prosunt venditori: cuius generis hîc adfertur pactum, ne cautio duplæ præstetur, seu vt ne teneatur venditor ob euictionem. Id genus sanè pacti nocet quàm maximè emptori. prodest vẽditori: detrahit emptionis adminiculis: detrahit emptori. Pacta verò ea adiiciunt emptioni, quæ emptori prosunt, nocent venditori, vt est hoc pactum; vt cum fideiussore cautionem duplæ præstet venditor. Hoc enim pactum adiicit emptioni, meliorem facit conditionem emptoris, prodest emptori, nocet venditori. neutrum pactum est de substantia emptionis, sed de adminiculis tantùm. Non est ex substantia, quæ non est de consensu vel pretio: Est de adminiculis, quoniam ad euictiones pertinet.
q sunt ex eodem contractu, ex natura emptionis, quæ his potissimum constat, re, pretio, consensu, id est, insunt ex parte actoris, formant actionem: insunt etiam ex parte rei: quia reum ipso iure tutum reddunt, etiam non opposita exceptione pacti, *vide l.3.ʒ.de rescindend.*
r adiicere est pacisci de adminiculis & accessionibus, &, vt Iustinianus loquitur, pedissequis emptionis, salua & integra emptionis substantia. *Cuiac.14.obseruat.28.*
f & ex parte actoris (vt pariant & forment actionem) & rei: quia tametsi ad exceptionem proficiant, tamen ad exceptionem, opponi necesse est. Nec enim ipso iure tutus est reus. & inesse ea tantùm dicuntur ex parte rei, quorum exceptionem opponi necesse non est, id est, quæ reo etiam tacenti, nec ea alleganti proficiunt. *l.3.ʒ.de rescindend.* valent ergo tantùm ad exceptionem. ne dicas autem detrahere emptioni pacta negatiua: adiicere affirmatiua, nam adiiciunt etiam negatiua. *Cuiac. ibid.*
t & pedissequa, non ex ipsumo contractu: Adminicula emptionis dicuntur quæ non perficiunt ipsam emptionem: sed quæ iam perfectæ emptionis subsidio & auxilio sunt. Huius generis, euictio est seu euictionis pactum: quod emptionem nec perficit, sed ei tantùm adiumento est.
u id est, ne venditor teneretur ob euictionem, *l.37.ʒ.de euict.*
x id est, vt venditor satisdaret de euictione, cùm non cogatur nisi repromittere.
y Pactum quod inutile est emptori ad actionem, vtile est venditori ad exceptionem.
z πλοκὴ, id est, litem faciente.
a id est, defendente venditore causam suam aduersus emptorem, qui agit de euictione, vel de euictionis cautione præstanda, & est similis πλοκὴ, *in l.1.ʒ.de edendo.*
b Quæ sequuntur pacta referenda sunt ad substãtialia emptionis, non ad adminicula: peruenit enim ad pretium auctum vel minutum.
c id est, an idem est in pactis detrahentibus, quod in eis quæ adiiciuntur.
d substantia emptionis pretium, *vt hic:* res, consensus, quibus ... ipsa perficitur. Pactum circa substantiam emptionis interpositum ... res non sit integra, nullam parit actionem: si sit integra, emptio ...

... terim ex hoc loco possis obseruare, Maceriis sepulchra includi olim ... quod ex duabus inscriptionibus probat *Brissonius, 2. sentent.16.*
p *vide l.1.§.21.in fine.ʒ.de adquirend.possess.*
q adde quæ scripsi ad *l.7.ʒ.de instructo.*
r tradita censetur, id est, quasi traditio (quæ fictione iuris ciuilis ... translatione dominij idem operatur quod vera, *l.77.ʒ.de rei vindi.* ... mentio *in l.2.Cod de pactis.* Quasi traditio fit, si claues tradantur. *vt hic:* ... constitutionem *l.21.ʒ.de adquirend.possess.l.15.ʒ.de rebus creditis:* confessione ... *l.57.ʒ.de pactis.* instrumenti consignationem, *l.1.Cod.de donationibus,* vsusfructus ... malis retentionem, *l.28. Cod.de donationibus.* per patientiam præcedentem ... *l.2.Cod.de adquirend.possess.* celeritatem alicuius actus qui alium ... *l.3.§.10.ʒ.de donat.int.vir.* appositionem custodis *l.51.ʒ.de adquirend.possess.* ... turam. *vide Bald.in l.20.Cod.de pactis.*
f Clauibus apud horrea traditis, videtur tradita possessio eorum quæ ... tibus. symboli denique traditione, res symbolo significata tradita intelligitur.
t *adde l.46.ʒ.de adquirend.rerum dominio.*
u *l.21.§.4.ʒ.de act.empti.*
x Venditor ea etiam lege fundum vendere potest, vt conductum ipse ... re habeat (qua in specie agere potest, vt conductum habeat) vel vt ... ipsemet venditori, reuendat.
y id est, venditori ipsi, *l.122.§.3.ʒ.de verbor.significat.*
z *argument.l.2.Cod de pactis inter empt.*
a an & granaria, pali, torcularia?
b *l.18.ʒ.de actionibus empti.* defixa. *l.93.§.4.ʒ.de legat.3.* eis contra ... *l.penultim.in fine.ʒ.de actionibus empti.*
c Imò, quæ sunt defossa, fundo vendito, aut villa distracta, vel legata ... non sequuntur. *l.17.ʒ.de actioni.empt.* & legatarium, *l.93.§.4.ʒ.de legat.3.* ... lus *de retractu §.1.gloss.7.num.8.* tradit mendum esse *in d.lege 93.* ... in mobilibus agi hic existimat.
d Emptori, venditoris iura prosunt. *l.3.§.2.ʒ.pro empt.l.156.§.2.ʒ.* ... 26.*Cod.de euictionibus.* Iura, vt tempus ad vsucapiendum. *l.2.§.2.ʒ.pro* ... eos enim coniunguntur tempora. *§.12.in fine.Instit.de vsu.*
e Emptori venditoris iura prosunt: vt & possessio ad longi temporis ... nem, *Synopsis eodem cap.65.adde l.177.ʒ.de regulis iuris.*
f Ius excipiendi transit ad emptorem. In iure excipiendi par ... cessoris singularis & vniuersalis.
g vbicumque *Haloander,* quod probatur ab A. August. 4. *Emend.17.* ... *Instit de seruor.* addente *l.20.in fin.ʒ.de operis libert.*
h Exceptio generalis lapidicinarum, referenda est ad eas lapidicinas quæ ... tent, non quæ occultæ.
i paria sunt, non esse & non apparere. *Bartol.*
k Paria, nullum & non apparens.
l Tempus contractus in omni exceptione inspicimus.
m hîc non censetur exceptus lapis qui nondum erat: atqui ... transfertur lapis & metallum quæ nondum erant, *leg. 3. par ... vsusfructu?*
n Absurda intrepretatio, vt & omnia quæ nimia, vitanda.

De fistulis, & castello. 1. *De emptore, qui tutelam filij venditoris gerere cœpit.* 2. *De pacto, vt, soluta pecunia, tradatur emptori possessio.* 3. *De eo, quod vi, aut tempestate factum est.*

78. *Labeo* libro 4. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

FIstulas [a] emptori accessuras in lege dictum [b] erat. quærebatur, an castellum, ex [c] quo fistulis aqua duceretur, accederet. respondi, apparere id actum esse, vt id quoque accederet, licet scriptura non continetur [d].

1 ¶ Fundum ab eo emisti: cuius [e] filij postea tutelam administrans †, nequaquam accepisti possessionem: dixi tradere te tibi [f] possessionem [g] hoc modo posse: vt pupillus, & familia eius decedat de fundo: tunc demum tu ingrediaris possessionem.

2 ¶ Qui fundum ea lege emerat: *vt soluta pecunia, traderetur ei possessio*: duobus heredibus relictis, decessit. si vnus omnem pecuniam soluerit, partem familiæ herciscundæ iudicio seruabit. nec [h], si partem soluat, ex empto cum venditore aget. quoniam ita contractum æs alienum, diuidi [i] non potuit.

3 ¶ Frumenta, quæ in [k] herbis erant, cùm vendidisses: dixisti [l], *si quid vi, aut tempestate factum esset, præstaturum* ea frumẽta niues corruperũt. si immoderatæ fuerunt, & contra [m] consuetudinem tempestatis: agi tecum ex empto poterit.

De pacto, vt is qui emit, alteram partem conductam habeat.

79. *Iauolenus* libro 5. ex posterioribus Labeonis.

FVndi partem dimidiam ea lege vendidisti, *vt emptor alteram partem, quam [n] retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat.* Labeo, & Trebatius negant, posse ex vendito agi: vt id, quod conuenerit, fiat. ego contrà puto: si modò ideo viliùs fundum vendidisti, vt hæc tibi conductio præstaretur. nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quòd eo pacto venditus fuerat. eóque iure vtimur.

De exceptione manu sator. 1. *De seruitutibus.* 2. *De silua cædua.* 3. *Si actum sit, ne dominium ad emptorem transeat.*

80. *Labeo* libro 5. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

CVm manu [o] sata [p] in venditione fundi excipiuntur: non quæ in perpetuum sata sunt, excipi viderentur: (sed) quæ singulis annis seri solent, ita vt fructus eorum tollantur. nam aliter [q] interpretantibus, vites, & [r] arbores omnes exceptæ videbuntur.

1 ¶ Huius rei emptionem posse fieri dixi, *quæ ex meis ædibus in tuas ædes proiecta sunt, vt ea mihi ita habere liceat*: déque ea re ex empto agi.

2 ¶ Silua cædua [s] *in quinquennium* [t] *venierat*. quærebatur, cùm glans decidisset, vtrius esset. scio Seruium respondisse, primum sequendum esse, quod appareret actum esse. quòd si in obscuro esset: quæcumque glans ex his arboribus, quæ cæsæ non essent, cecidisset: venditoris esset: eam autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cùm hæ cæderentur emptoris.

3 ¶ Nemo [u] potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat. sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus.

a ἀπὸ τοῦ στέλλειν, à mittenda aqua 19. *Isidorus* 10. alij à fundendo: hinc, *Varro* 4. *de lingua*, fistula aquæ, fusus aquæ.
b imò: vt non dicatur, id intelligi videtur, vt accedant emptori, *l.* 47. 48. 49. *ff. eodem.*
c Excepto aliquo, ea quoque excepta intelliguntur quibus ad id peruenitur.
d explicare implicite tamẽ continetur *Bal.*
e vide quę scripsi *ad l. 8. Cod. qui dare tutores.*
† hodie creditor pupilli tutelam eius gerere non potest. *Authentic. minoris debit. Cod. qui dare tutores.*
f imò: tutori se auctore non potest à pupillo restitui hereditas, *l. 1. §. 13. ff. ad Trebellianum.* Corrasius. 6. *Miscell.* 15. *num.* 4. nouo intellectu tradit, hîc non requiri solennitatem iudicis, vel cõtutoris: quòd tutor hîc exsequatur contractum cum patre pupilli defuncto gestum, *l. 1. Cod. quando decreto opus non est.* Sed tamen passim hoc videtur recipi, vt sibi soluat *l. 9. §. 5. ff. de administrat. tutor. l. 8. Cod. qui dare tutores*: alia obiectio afferri potest, quòd inter dantem & accipientem debet esse diuersitas, *vide Bartol. ad l. 2. ff. de stipul. seruo.*
g Possessioné sibi debitam tutor potest sibi propria authoritate sine decreto iudicis tradere, si tamẽ pupillus ipse vna cum sua familia extra possessionem fundi prius decesserit: nam quandiu quis in fundo est, vacua non est possessio. Ita tradere possessionem videtur, is qui è fundo decidit ea mente, vt alius in eum ingrediatur.
h *l. 57. ff. de ædilit.*
i Indiuidua vẽditio, inuito venditore facto plurium heredis emptoris diuidi non potest.
k Frumentum in herbis vendi potest.
l id est, te venditorem periculo subiecisti, *l. 1. in princip. vers. sed si vendit. ff. de periculo.*
m casus fortuitus, intelligitur inopinatus, non ex consuetudine eueniens. *Bartol.* hinc nonnulli etiam colligunt, sermonem quantumuis generalem, nunquam intelligi de insolitis. Generalem renunciationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum & contra consuetudinem siccitatis, *adde l. Seio, §. medico ff. de ann. legat. Schenkius* 1. *Viridarij* 38. *adde Gayllum.* 2. *obseruat.* 23. & 18. *vide quæ notaui ad l. 8. Cod. de locato.* Sanè, casu in emptorem frumenti in herbis pactione reiecto, casum insolitum non patitur emptor sed venditor.
n reseruatio, seu exceptio (quæ Gallis *grace & retenue*) partem facit contractus *vt hîc.* vnde colligit Imbertus, *in Enchiridio in verbo Retraict.* Venditorem (qui sibi facultatem retrahendi reseruauit) tali conuentione excludere propinquiorem, vel dominum, iure gentilitio vel dominico fundum venditum retrahere volentes, licèt realiter & antè eum pretium emptori obtulerint.
o *l. 40. ff. eodem.*
p sata manu intelliguntur, non quæ perpetuò sata: sed quæ singulis annis seri solent. Perpetuo sata arbores & vites: singulis annis, frumenta.
q Interpretationes absurdæ vitandæ.
r notanda differentiã, inter ea quæ singulis annis, & quæ in perpetuum seruntur.
s silua cædua vendita, glans seu omnes fructus (*ff. de glande legenda.*) emptoris sunt, *l. Iulianus. §. si fructibus ff. de act. empti.* Iure cedendæ siluæ de quinquennio in quinquennium vendito, glans quæ decidit antè tempus cedendi, est venditoris, *vt hîc*: nec enim hîc propriè silua venditur, sed ius siuæ.
t & sic in diem.
u venditio non est, cum id agitur vt ne dominium rei venditæ transeat in emptorem. Quid igitur? vel locatio, vel alius contractus. Cur non est venditio: cum pretij facta hîc sit mentio? quia hoc agitur, ne hac venditione dominium transferatur, quod venditionis proprium est.
x ¶ *l. 16. in fine ff. de pignoribus.*
y Fideiussor, ex pacto cum ipso debitore principali inito, potest pignus rei principal semere, *vt hîc*: An citra pactum emere potest? *vide l. 1. l. 2. C. d. de distractione pignorum.*

De pacto vt si fideiussor pro reo soluerit, emptum habeat prædium pigneratum. 1. *De fundo ex quo venditor frumentum annuum alij promiserat.*

81. *Scæuola* libro 7. Digestorum.

TItius, cum mutuos acciperet tot aureos sub vsuris dedit pignori siue hypothecæ prædia, & fideiussorem Lucium: cui promisit, *intra triennium proximum se eum liberaturũ: quòd [x] si id non fecit die suprascripta, & soluerit debitum fideiussor creditori: iussit [y] prædia empta esse, quæ creditoribus obligauerat.* quæro, cùm (non) sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si soluerit creditori, empta haberet suprascripta prædia, respondit: si non, vt in causam obligationis: sed, vt empta habeat, sub condicione emptio facta est: & contractam [z] esse obligationem.

1 ¶ Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua præstare prædiis Gaij Seij. postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: *quo iure, quáque conditione ea prædia Lucij Titij hodie sunt: ita veneunt, itaque habebuntur.* quæro, an emptor Gaio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius. respondit, emptorem Gaio Seio, secundùm ea, quæ præponerentur, obligatum [a] non esse.

z Valet ergo pactũ legis commissoriæ in pignore, sed in vtilitatem tertij, *vt hîc.* adde si conuenit, vt pignus ematur iusto pretio. *l. 16. in fine ff. de pignoribus.* si ex interuallo id conuenit. *l. 34. ff. de pignorat.* §1 n°1
a Personalis obligatio nõ sequitur fundum, nec eius possessorem *l. 1. §. 16. ff. ad Velleian. l. 1. §. si heres ff. ad Trebellian. l. vlt. Cod. de heredit. act. l. 15. Cod. de donat.*

DE IN [b] DIEM ADDICTIONE [c], TIT. II.

Quomodo in diem addictio fit.

Paulus libro 5. ad Sabinum.

IN diem addictio ita [d] fit: *ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra Kalendas Ianuarias proximas meliorem condicionem fecerit, quo res à domino abeat.*

Vtrum sit emptio pura, an conditionalis. 1. *De vsucapione & accessionibus, & periculo rei puræ addictæ.*

2. *Vlpianus* libro 28. ad Sabinum.

QVotiens fundus in diem addicitur: vtrùm pura [e] emptio est, sed sub condicione resoluitur: an verò condicionalis sit magis emptio, quæstionis est. & mihi videtur verius, interesse [f] quid actum sit. nam siquidem hoc actum est, *vt meliore allata condicione, discedatur*: erit pura emptio, quæ [g] sub condicione resoluitur: Sin autem hoc actum est, *vt perficiatur emptio, nisi melior condicio offeratur*: erit emptio condicionalis.

1 ¶ Vbi igitur, secundùm quod distinximus, pura venditio est: Iulianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, & vsucapere posse: & fructus [h] & [i] accessiones lucrari: & periculum ad eum pertinere, si res interierit.

3. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

QVoniam [k] post interitum rei iam nec adferri possit melior condicio.

De vsucapione, & fructibus rei sub cõditione addictæ. 1. *De interitu rei.* 3. *De dominio & oppigneratione rei addictæ* 4. *Quod vi aut clam.* 5. *Quæ requiruntur vt à priore emptione abeatur.* 6. *Quid sit meliorem conditionem afferre.*

4. *Vlpianus* libro 28. ad Sabinum.

VBi [l] autem condicionalis venditio est: negat Pomponius, vsucapere eum posse: nec fructus ad eum pertinere.

1 ¶ Idem Iulianus libro quintodecimo quærit:

SI res in diem addicta, interciderit: vel ancilla decesserit: an partus, vel fructus eius nomine, adiectio

b *Eclog.* 19. *titul.* 2. *cap.* 3.
c in hoc titulo frequentia sunt hæc tria verba, Primum *addicere*, quod est proiicere, *l. 50. ff. de euictionibus* Gallis *estrousser*. Secundum *adiicere*, id est meliorem conditionẽ adferre: auctarium adiicere, supra adiicere, liceri. Tertiũ, *abiicere*. id est, adiectioné non recipere. *l. 9. ff. eo. l. 1. Cod de vẽden. reb. ciuit. l. pen. Cod. de omni agro deserto l. 2. Cod. de locatione præd. ciuili.* Adiicere, est auctione cõstituta rem penes eum collocare qui pluris licitus fuerit in diem addicere, est rem penes emptorem collocare, hac lege, *nisi quis intra certum diẽ meliorem conditionem attulerit. Cuiac. ad l. 18. ff. eod.* addictiones προσκυρώσεις, adiectiones ὑπερθέματα Græci vocant. Tertull. *in Apologo*, sub eadem annotatione quæstoris diuinitas addicta conducitur. *Cuiac. ad tit. de fide, & iure hastæ.* hæ ad pretium, illæ ad rem referuntur. In diem addictio hoc sensu à Græcis definitur, Emptio & venditio ea lege contracta vt subsequuta licitatione siue auctione pretij (ὑπερθέματος ἤτοι ἐπαυξήσεως) intra diem, de quo in contrahenda venditione conuenit, venditio rescindatur, *Synopsis Basilicon* 19. *Titul* 2. *cap.* 3.

huius tit. aliqu[...] explicant n°[...]

d formula in diem addictionis, *adde l. 2. § 4. ff. pro empt.* Plaut. Captiuis *Act.* 1. *scena* 2. Age sis roga emptum nisi quis meliorem adferet, quæ tibi atque amicis placeat condicio magis. Quasi fundum vendam, me meis addicam legibus. Adde *l. si quis hac lege ff. de rei vindicat. l. si res ff. quibus modis pignus.*
e Pura emptio sub condicione interdum resolui potest: quod etsi accidat, non tamen condicionalis est emptio: si hoc conuenit, *vt meliore allata condicione discedatur ab emptione*, pura emptio est, quæ sub cõdicione resoluitur: sin ita, *vt perficiatur emptio, nisi melior condicio offeratur*, condicionalis est emptio. *ver. nisi*, facit conditionẽ.
f *dicta l. 2. l. 3. ff. de contrahend. empt.* g nota differantiam inter contractũ conditionalem & purum resoluendum sub conditione *vt l. 1. 2. ff. de lege commissor.* Priori cadem satis ostendit) ipso iure operatur resolutioné contractus, etsi non interuenerit pite, licèt res sit tradita, pactum tamen in diem addictionis (quod & formula eiusretrotraditio. *Iason ad. l. 58. ff. de pact. num.* 7. alias differentias *vi. in §. 1. ff. eod. l. 3. 4. ff. eod.*
h *v. l. 6. ff. eod.* i Statim ac res in diẽ addicta, & pura venditio est (quod vt accidat. ff. diximus) is cui res addicta est, vt vsucapit, fruct⁹ & accessiones lucratur, ita periculũ rei, eius est (is effectus est in diem addictionis quæ puram venditionem continet.) *vt hic.* Cur eius est periculum? Quia post interitũ rei, nulla amplius melior cõdicio adferri potest, *l. 3. ff. eod.* Quid si in diẽ addictio condicionalis est? is cui res adicta, neque vsucapit, neq; fructus suos facit *l. 4. ff. eod.* His cõstat, puræ & conditionalis venditionis magnum discrimen esse. k *adde l. 4. §. 1. ff. eod.* l *l. 2. §. 4. ff. pro empt.*

admitti poſſit,& negat admittendam adiectionem: quia [a] alterius rei,quam eius,quæ diſtracta eſt,non ſolet adiectio admitti. 2 ¶ Idem Iulianus eodem libro ſcribit:

SI ex duobus ſeruis viginti venditis, & in diem addictis,alter deceſſerit:deinde vnius nomine,qui ſupereſt,emptor extiterit,qui ſupra viginti promitteret:an diſcedatur à priore contractu? & ait, diſſimilem eſſe hanc ſpeciem partus [b] ſpeciẽ: & ideò hîc diſcedi à priore emptione,& ad ſecundam [c] perueniri.

3 ¶Sed & Marcellus libro quinto Digeſtorum ſcribit, purè vendito & in diem addicto fundo,ſi melior cõdicio allata ſit,rem pignori [d] eſſe deſinere, ſi emptor eum fundum pignori dediſſet, ex quo colligitur, quòd emptor medio [e] tempore dominus eſſet,alioquin nec pignus teneret. 4 ¶Idem Iulianus libro octageſimo octauo digeſtorum ſcripſit, eum, qui emit fundum in diem, interdicto *quod vi aut clam* vti poſſe. nam hoc interdictum ei competit,cuius intereſt,opus non eſſe factum. Fũdo autem(inquit)in diem addicto:&[f] commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet,ante quàm venditio transferatur.& ideo, ſi quid tunc vi aut clam factum eſt,quamuis melior condicio allata fuerit, ipſe vtile interdictum habebit:ſed eam actionem,ſicut fructus [g], inquit quos percepit,venditi iudicio præſtaturum.

5 ¶ Cùm igitur tunc recedatur ab emptione,vbi purè contrahitur:vel tunc non impleatur, vbi ſub conditione ſit,cùm melior condicio ſit allata: ſi falſus [h] emptor ſubiectus ſit,eleganter ſcribit Sabinus, priori rem eſſe emptam:quia non videatur melior condicio allata eſſe,non exiſtente vero emptore.ſed & ſi exiſtat alius emptor,meliorem tamen condicionem non adferat:æquè dicendum erit,perinde haberi,ac ſi non exiſteret.

6 ¶ Melior[i] autem condicio adferri videtur, ſi pretio ſit additum.ſed & ſi nihil pretio addatur, ſolutio tamen afferatur facilior pretij, vel maturior: melior condicio adferri videtur.præterea,ſi [k] locus opportunior ſoluendo pretio dicatur,æquè melior condicio allata videtur. & ita Pomponius libro nono ex Sabino ſcribit. idem ait, & ſi perſona[l] idoneior accedat ad emptionem,æquè videri meliorem condicionem allatam.proinde ſi quis accedat eiuſdẽ pretij emptor,ſed qui leuioribus emat condicionibus,vel qui ſatiſdationem nullam exigat: melior condicio allata videbitur.ergo idem erit probandum: & ſi viliori pretio emere ſit paratus:ea tamen remittat,quę venditori grauia erant in priore emptione.

5. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

QVidquid [m] enim ad vtilitatem venditoris pertinet, Pro meliore condicione haberi debet.

De fructibus.

6. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

ITem quod dictum eſt [n],fructus [o] interea captos emptorem priorẽ [p] ſequi,totiens verum eſt: quotiens nullus emptor exiſtit,qui [q] meliorem condicionem adferat: vel falſus exſtitit.ſin verò exſtitit emptor poſterior: fructus refundere priorem debere,conſtat: "ſed" venditori. & ita Iulianus libro quadrageſimo octauo digeſtorum ſcripſit.

1 ¶ Si quis extiterit, qui meliorem condicionem adferat,deinde [r] prior emptor aduerſus eum licitatus ſit, & penes eum emptorem mãſerit,dubitari poterit: vtrùm fructus[ſ] ipſe habeat, quaſi nulla meliore condicione allata: an verò [t] venditoris ſint, licèt eadem ſit perſona, quæ meliorem condicionem attulit.quod ratio facere videtur. intererit tamen quid acti ſit. & ita Pomponius ſcribit.

De effectu adiectionis.

7. *Paulus* lib.5 ad Sabinũm.

LIcet autem venditori,meliore allata condicione, addicere [u] poſteriori: niſi [x] prior paratus ſit plus adiicere [y].

De emptore admonendo melioris conditionis allato.

8. *Idem* lib.33.ad Edictum.

NEceſſe autem habebit venditor, meliore condicione allata,priorem emptorem certiorem facere: vt, ſi quid alius adiicit,ipſe [z] quoque adiicere poſſit.

De effectu adiectionis.

9. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

SAbinus ſcribit,licere venditori[a] meliorem condicionem oblatam abiicere [b],ſequíque primam quaſi meliorem,& ita vtimur. quid tamen, ſi hoc erat nominatim actum, *vt liceret reſilire emptori meliore condicione allata?* dicendum erit, diſſolutam priorem emptionem, etiam ſi venditor ſequentem non admittat.

De diſtractione pignoris.

10. *Iulianus* lib.13. Digeſtorum.

SEd ſi proponatur,à creditore pignus in diẽ addictum: nõ poteſt videri bona fide negotium agi,niſi adiectio recipiatur.quid ergo eſt,ſi inops[c] emptor,& impediendæ tantummodò venditionis cauſa interuenit? poteſt creditor,ſine periculo,priori emptori addicere.

An res addicta poſſit iterum addici. 1. De pluribus venditoribus.

11. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

QVod autem Sabinus ſcribit,fundum in diem addici non poſſe rurſus,qui ſemel fuerit in diẽ addictus: ratione eiuſmodi defendit:quia prioris, inquit, emptoris ſtatim ſit:ſcilicet quaſi non videatur melior condicio allata,ſi non ſecurè ſecundo emptori fundus addicitur,ſed alia licitatio proſpicitur.ſed Iulianus [d] libro quintodecimo digeſtorum ſcripſit,intereſſe multum,quid inter cõtrahentes actum ſit:nec impedire quidquam, vel hoc agi,vt[e] ſæpiùs"fundus" collocetur †.dum vel prima, vel ſecunda,vel tertia adiectione res à venditore diſcedat.

1 ¶ Item quod Sabinus ait:ſi,quibus vendẽtibus,duo poſteriori addixerim, vnus non admiſerit adiectionem: huius partem priori, duorum poſteriori emptam: ita demum verum eſt, ſi variis pretiis partes ſuas diſtraxerunt.

12. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

ET ſi diſpares partes vendentium fuerint.

13. *Vlpianus* lib.28.ad Sabinum.

QVòd ſi vno pretio vendiderint:dicendum eſt, totam priori emptam manere: quemadmodũ ſi quis mihi totum fundum ad diem addixiſſet:poſtea verò pretio adiecto,dimidiam alij addixerit. Celſus quoque libro octauo digeſtorum refert,Mucium,Brutum,Labeonem,quod Sabinũ exiſtimare. ipſe quoque Celſus idem probat.& adiicit,mirari ſe,à nemine animaduerſum,ꝙ ſi prior emptor ita contraxit,*vt*[f] *niſi*[g] *totum fundum emptum nollet habere*.non habere eum eam partem emptam,quam vnus ex ſociis poſteriori emptori addicere noluit.

1 ¶ Verùm eſt autem,vel vnum [h] ex vẽditoribus poſſe meliorem adferre condicionem.emere enim cum [i] tota re etiam noſtram partem poſſumus.

De adiectione ſimulata. 1. De emptore non idoneo. 3. De pupillo vel filiofam. vel ſeruo plus offerentibus. 5. De fructibus.

14. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

SI venditor ſimulauerit[k] meliorem allatam condicionem:cùm minoris [l],vel etiam tantidem alij vẽderet: vtrique emptori in ſolidum erit obligatus [m].

1 ¶ Sed ſi emptor alium non idoneum ſubiecerit, eique fundus addictus eſt: non video, (inquit) quemadmodum priori ſit emptus, cùm alia venditio & vera poſtea ſubſecuta ſit.ſed verum eſt, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cùm priore emptore, quanti ſua interſit, id non eſſe factum. per quam actionem & fructus,quos prior emptor percepit, & quo deterior res culpa vel dolo malo eius facta ſit,recipiet venditor,& ita Labeoni,& Neruæ placet.

2 ¶Sed ſi neuter ſubiecit emptorem: maiore autem pretio addictum eſt prædium ei,qui ſoluẽdo non eſt:abitum eſt à priore emptione: quia ea[n] melior intelligitur, quam venditor comprobauit, cui licuit nõn addicere.

3 ¶Sed & ſi pupillus poſtea ſine tutoris auctoritate pluris emerit:conſentiente venditore, abibitur[o] à priore emptione.Idem & de ſeruo alieno. Aliter [p] atque ſi ſeruo ſuo: [q] vel filio, quem in poteſtate habet, vel domino rei per errorem id addixerit:quia non eſt emptio his caſibus. Quòd ſi alieno ſeruo, quem putauerit liberum eſſe, addixerit: contrà ſe habebit: & erit hic ſimilis egenti.

a *adde l.2. in fi. l.3. ſ. coe.*
b *de quo §.1. ſ. eo.*
c Principali vno ſublato, aliud æquè principale conſtare poteſt.
d *l.3. ſ. quib mod. pign. adde l.31. ſ. de pign.*
e *l.41. in pr. ſ. de rei vind.*
f *l.11. §.10. ſ. quod vi aut clam.*
g *v. l.6. ſ. eo.*
h *l.55. ſ. de contrah. empt.* & falſus tutor. *l.221. ſ. de verb. ſignif.*
i Melior condicio venditionis intelligitur ſi pretii additio, ſi ſolutio pretij facilior vel maturior, ſi locus opportunior ſoluendi pretij: ſi idoneior perſona ſit noui emptoris: ſi emptor nouus remittat ſatiſdationẽ vẽditori, aut non eas conditiones exigat, quas prior emptor: & breuiter melior condicio, quę vtilior venditori *vt hic & l.5. ſ. eo* conſiderata pretij, temporis, loci, perſonæ & conditionũ qualitate. *vt hic. Synopſis Baſilic. eo c.3.*
k *v. quæ notaui ad l.8. ſ. quod certo loco.*
l perſona quò magis idonea, eò facit plus eſſe in obligatione. *l.* 112. *in fine ſ. de verb. obl. v. Eclog. c.3*
m Melior cõdicio cenſetur venditoris, quæ vtilior, ac magis conducit venditori: *Synopſis eo. c.3. in fi. 3. Harmenopul.3.*
n *l.2. in fine ſ. eo l.16. ſ. eod. l.2. §.4. ſ. pro emptore.*
o *adde l.5. ſ. de lege commiſſoria. l fructus. ſ. ſoluto matr. vide Beroũ quæſt.59.*
p Prior emptor hic eſt, cui priori res vendita, ſub pacto in diẽ addictionis, poſt quem admitti ſolet alius meliorem conditionem offerens
q *l.4. §.4. verſ. fundo. ſ. eod. l.14. §.1. l. vlt. ſ. eod.*
r *l. vlt. ſ. de iure fiſci.*
ſ προσχυρῶν Synopſis eod. c. περὶ ὑπερθεματισμοῦ, *& ibidem Scholiaſtes.3. Harmenopul.3. §.* 108.
t *l.16. ſ. eo.*
u ὑπερθεματίζειν. *Synopſis ibid.*
x imò, vt plus adiiciat, nõ cogitur. *l.9. ſ. eod.*
y Emptor poſterior rem ſolùm non fructus accipit. Cur non accipit? Non propterea quod pretium priori refundat, venditoris condicio melior fieri videtur, ſi fructus ipſe lucratiuus ſit: *Synopſis Baſilicon. eod. c.10.*
z adde caſum *l.35. ſ. de minorib.*
a Pactum addictionis nonnunquã fauore venditoris: nonnunquã emptoris adiicitur. Venditoris, in dubio & generaliter: Emptoris, ſi ita conuenerit, vt liceret emptori reſilire ab emptione meliore cõditione al-

m nec.n. à prima eſt diſceſſum. *l.4. §.5. ſ. eo.* n comprobat, qui malũ
o quomodo id fiat. *v. l.1. ſ. de nouat.*
p Verus contractus non reſoluitur per contractum qui iure non teneret quoquo iure.
q Emptio non eſt inter ſeruum & dominum: filium & patrem.

a Emptori cui plus adiicieti res addicitur, solum rei corpus addicitur: præter corpus rei nihil consequitur, *adde §.1.ff.eodem. l.6.ff.eodem.*
b *vide l.6.ff.eodem.*
c *adde l.3.ff.eodem.* & morte finitur voluntas. nolle autem non dicitur qui velle non potest. *l.4.ff. de adquirend. hereditat.*

4 ¶ Emptorem, qui meliorem condicionem attulerit, præter [a] corpus nihil sequitur, quod venierit.

5 ¶ Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quòd fructus [b] eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata: quia non id agitur inter emptorem, & venditorem.

De morte venditoris ante adiectionem. 1. Quid sit meliorem conditionem afferre.

15. *Pomponius* libro 9. ad Sabinum

SI, prædio in diem addicto, antè diem venditor mortuus sit: siue post diem heres ei exsistat, siue omnino non exsistat, priori prædium emptum est: quia *melior condicio allata quæ domino placeat, intelligi non potest: cùm [c] is, qui vendat, non existat. quòd si intra diem adiectionis heres exsistat, melior condicio ei adferri potest.

1 ¶ Si [d] fundus in diem addictus fuerit, pluris, vt quædam ei [e] accedant, quæ non accesserint priori emptori: si non minoris sint hæres, quàm quo pluris postea fundus venierit: prior venditio valet: quasi melior condicio allata non sit, si minoris sint. Idémque æstimandum est, si dies longior pretij soluendi data fuerit: vt quæratur, quantum ex vsura eius temporis capi potuerit.

De fructibus & sumptibus.

16. *Vlpianus* libro 32. ad Edictum.

IMperator Seuerus rescripsit: Sicut fructus [f] in diem addictæ domus, cùm melior condicio fuerit allata, venditori restitui necesse est: ita rursus, quæ [g] prior, emptor medio tempore necessariò probauerit [h] erogata, de reditu retineri: vel, si non sufficiat, solui æquum est. & credo [i] sensisse principem de empti venditi [k] actione.

De duabus rebus, duabus separatim addictis

17. *Iulianus* libro 15. Digestorum.

CVm duo serui duobus separatim denis in diem addicti sint: & exstiterit, qui pro vtroque triginta det: refert [l], vnius precio decem, an singulorum quina adiiciat. secundùm superiorem adiectionem, is seruus inemptus erit, cuius pretio adiectio facta fuerit. secundum posteriorem adiectionem, vterque ad posteriorem emptorem pertinebit. quod si incertum [m] sit, ad vtrius pretium addiderit, à priore emptione nõ videbitur esse discessum.

De re addicta duobus sociis

18. *Africanus* libro 3. [n] Quæstionum.

CVm in diem duobus [o] sociis fundus sit addictus: vno ex his pretium adiiciente: etiam pro ipsius parte à priore venditione discedi, rectiùs existimatur.

Si præter rem in diem addictum alia quoque veneat.

19. *Iauolenus* libro 2. ex Plautio.

FVndo in diem addicto: si [p] postea pretium adiectum est, & venditor, alio [q] fundo applicito, eum ipsum fundum posteriori emptori addixit, & id sine dolo malo fecit: priori emptori obligatus [r] non erit. nam quamuis non id tantùm, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit: tamen, si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est [s]. id enim solùm intuendum est, an [t] priori venditori bona fide facta sit adiectio:

An detur actio priori emptori contra secundum.

20. *Papinianus* libro 3. Responsorum.

PRior [u] emptor post meliorem condicionem oblatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem iure stipulationis interpositam, agere non potest [x].

d Si de nouo res accesserit ei, qui plus adiicit, quæ res nõ minoris sit, quàm id quod ab ipso adiectum est, prior venditio non rescinditur. quemadmodũ & die longiore pretij soluendi concesso, non tanta capi vsura poterit, quanti est facta accessio, *Synop. Basil. eod. c.11. 3. Harmen. pul. 3. §.111.*
e *l.19.ff.eodem.*
f *vide l.6.ff.eo.*
g Fructus percepti per emptorem, meliore conditione oblata restituuntur venditori, ita primo eidem emptori restitui oportet, quod bona fide impenderit.
h necessarij sumptus restitui debent emptori cui res aufertur.
i Argumētum à Tituli dispositione. Ita lex quæque ad eam actionẽ erit referenda, de qua titulus ipse loquetur.
k sic dicitur empti venditi.
l cui duæ res venduntur, duplici precio hoc pacto *vt aliquid addatur ad pretium*, illius venditio resoluitur ad cuius pretium fuit additum: quòd si nõ apparet neutra. *vide l.34.ff. de adilitio l.29.ff. de verborum obligatione.*
m Incertitudinis ratione, actus irritus efficitur.
n *vide Cuiac. 3. ad Afric. fol.30.*
o Duobus sociis ementibus, quibus res in diem communiter addicitur, vnus ex eis addicere potest, ac similiter cum totá re sua partem suam emere *vt hic: adde l.13.§.1.ff.eod.*
p *Commodius hunc locum ita legemus,* si venditor alio fundo applicito, eum ipsum fundum posteriorj emptori addixit, & postea pretium adiectum est, & id si sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit: hac sententia, licèt venditor priori emptori fundum in diem addixerit, potest tamẽ venditor fundo ita vendito alium applicare, eóque ita applicato, nouum emptorem qui plus pretio adiiciat, quærere. Id inquam, potest venditor facere bona fide. In hac specie, id solùm intuendum est, an posteriori à venditore bona fide facta sit adiectio: sic enim videtur legendum in fine huius legis.
q *vt in l.15.§ 1.ff.eodem.*
r *subaudi* venditor.
s id est, à prima venditione videtur recessum esse.
t *ita videtur legendum.* an posteriori (*subaudi* emptori) à venditore bona fide facta sit adiectio: id est, id solum inspicimus, in hac hypothesi, an vẽditor bona fide fundo priori emptori vendito, fundum alium adiecerit, vt priorem melius venderet: si bona fide id fecerit, nullum dubium est, à priori venditione recessum esse.
u Prior emptor, cui in diem res addicta est à venditore, licèt ipsi venditori pretium rei soluerit, contra secundum emptorem (cui plus adiicienti res a venditore addicta est) agere non potest: nisi ei stipulanti venditor secundum ipsum emptor delegauerit. Cur prior emptorẽ in secundum experiri non potest? quia personalis actio fundum non sequitur
x nisi in subsidium, venditore non soluendo, *l.2.3.4. Cod. quando fisc. vel priuat.*
y *19. Ecloga 3. facit. 2. Paulus sentent. 13. & 4. Cod. 54. l.1.*
z id est, conuentione commissoria: ideo minus Latinè dicitur *pactum legis commissoriæ.* Duarenus. Lex enim est conuentio quæ contractui adiicitur. *Cuiac. hic.*
a Lex committitur, vt stipulatio committitur, cùm aduersus stipulationem aliquid factum est. Hæc pactio, olim & veteribus dicebatur fiducia. Est autem fiducia pignus, quod creditori mancipatur, aut in iure ceditur, ea lege, vt soluta ad diem pecunia remancipetur: non soluta, creditori pleno iure committatur, *vide Cuiacium apud Paul. 2. sentent. 13.* Commissoriam dici idem author hîc notat, quòd qui in eam committit, in vniuersam venditionem committat. Ideóque statim atque hæc commissa lex est, hoc est, cùm per culpam emptoris, qui eam commisit, locum habere cœpit pactum, puta, elapso die in ea comprehenso, statuere debet venditor atque eligere, vtrum commissoriam exercere velit aduersus emptorem: an potius verũ preciũ petere: nec potest post electionẽ variare.
b in pignoribus id reprobatur, *l. fin. Cod. de pact. pig.* c Quid: pignus potéstne lege cõmissoria contrahi, vt venditio? non potest: Pactũ legis commissoriæ in pignoribus reprobatur: ne fœneratorib⁹ grassandi via pateat: *l. vltim. Cod. de pactis pignorum.*

d sub condicione resolui & contrahi differunt, sub condicione contrahitur, quæ ab initio est condicionalis: sub cõdicione resoluitur, quæ initio pura est, exitu condicionalis.
e Illud omniũ longè vtilissimũ est, quæri: An ita resoluta venditione, venditor sit immunis à laudimiis domino ac patrono præstandis? Molineus, *1. consuetud. §. 23. num. 10. & sequẽtibus,* tradit, vẽditione facta sub clausula resolutiua cadente in legẽ commissoriam, pecunia ad diẽ nõ soluta, resolui contractum. Ideóque omnia eius accessoria, & ab illo depẽdentia resoluta esse. Cõsequens esse, vt, eo casu, iura feudalia ex eodem contractu orta, exceptionis huius vel actionis ope resoluātur. Hîc enim, per non solutionẽ, venditio ipso iure retro annulata est, & ad non causam redacta: quod idẽ Molineus confirmat, *2. consuetud. §.55. gloss 1. num. 162.* vbi *numero. 165. 166. 167.* tradit, superiora intelligi, quando lex commissoria ad modicum tempus relata est: tunc enim non dicitur alienatum, quod breui reuertitur. Secus si in septennium vel amplius hæc lex sit concepta, tunc enim ex conditione tam insolenti fraus præsumitur, & aliud agi videtur, vt dominus directus toto decennio, nec tutè retrahere possit, nec vllo modo laudimia petere. tunc statim & semel iura dominicalia deberi de venditione, non de resolutione. Quid si laudimia per errorẽ soluta? an repetentur? *v. quæ notaui ad l.4. Cod. de pactis inter empt.*
f *l.2.§.3.ff. pro emptore* interim tamẽ est pura. *Lortet. hic.* g De formula legis commissoriæ, *adde l.1. l.2. Cod. de pact. pignor. 1. Feudor. 27. & 2. Tit. 51. §.6* h *ἀναγοραστὸς Synop. 19. Tit 3. c.1.* Inempti verbum solemne in lege commissoria, *l.4. l.5. l. vlt. ff. eod. Æmil. ff. de minor. sed Celsus § si fundus ff. de cõtr. empt. l.2. si duob. §.1. ff. de diuers. & tempo. præscript. l. traiectitiæ ff. de obligat.* vt & Inuenditi vox *l. vltim. §.1. ff. de rescindenda vendit.* Sed & illud vsitatum, vt res redderetur, si displicuisset, *l.6. ff. de rescindenda.* si contractus rescindatur. *Synopsis Basilic. 19. Titul. 3.* Idem dicendum est, si aliis verbis directis (lex enim nudis verbis non est imponenda, *l.2. Cod. commun. de legat.*) ita conuentum fuit, *vt habeatur pro infecta,* vel res *sit inempta* Vtrũque enim verbum est directum. consequenter idem est si sint verba importantia executionem facti: Talia enim præsupponunt resolutionem ipso facto: vt si ita conuentum sit, *venditorem posse sine ministerio iustitiæ se reinsinuare,* id est, reassumere, possidere & frui propria authoritate. Idem dicendum, si ita venditio sit concepta, *si ad diem pecunia non soluta sit, alteri vendere mihi licebit:* quia expresso effectu, pariter ipsum efficiens censetur expressum: vt hinc cõstet hæc verba, *si inemptus*, nõ esse formalia, cùm sufficiāt quæcumque importantia resolutionem contractus ipso iure *Molineus 1. consuetud. §. 23. numero 10. & sequentibus.* i *vide l.6 Cod. de legibus.* k Interpretationes absurdæ vitandæ. l Si venditor legẽ cõmissoriā non exercet inuitus: ea vti liberum est venditori. Pactũ legis cõmissoriæ adiicitur gratia creditoris. m aliàs quod in fauorem eius introductum fuisset, in eius iniuriam retorqueri iniquum fuerit, *l.6. Cod. de legibus.* volens tamen ei renunciare potest. *l. penult Cod. de pactis* n *vide l.2. ff. eod.* o *v. l.6. §.1. ff. de seruis exportandis.* p lex enim commissoria non facit conditionalem emptionem, sed eam resoluit. *Baldus.* q Lege commissoria venditioni adiecta, & emptore intra statutum tempus pretiũ non soluente, finita intelligitur emptio *vt ff.* Rem aptẽ ipsam, rei fructus, damna rei illata ab emptore venditor repetit actione ex vendito, *vt hic:* Quid si partem pretij emptor venditori numerauit? fructus lucratur eo casu. *§.1. ff. eod.* & ita obtinuisse refert Romanus *singulari. 538. 540.*

DE [y] LEGE [z] COMMISSORIA [a],

TIT. III.

Effectus.

Vlpianus libro 28. ad Sabinum.

SI fundus [b] commissoria lege venierit [c]: magis [d] est, vt sub condicione resolui [e] emptio, quàm sub condicione contrahi videatur [f].

De electione venditoris

2. *Pomponius* libro 35. ad Sabinum.

CVm venditor fundi in lege ita [g] cauerit, *si ad diem pecunia soluta non sit, vt fundus inemptus* [h] *sit*: ita accipitur inemptus esse fundus, si venditor inemptum eum esse velit: quia [i] id venditoris causa caueretur. nam si [k] aliter acciperetur: exusta villa in potestate emptoris futurum, vt, non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset.

3. *Vlpianus* libro 30. ad Edictum.

NAm legem commissoriam, quæ in venditionibus adiicitur, si volet, venditor exercebit. non [l] etiam inuitus [m].

Quæ actio datur venditori, resoluta venditione. 1. De fructibus. 2. De electione venditoris. 3. De pacto, vt quanto minoris res vendetur, exigatur à priore emptore. 4. Quo casu locus est commissoriæ.

4. *Idem* libro 32. ad Edictum.

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est, *vt nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus* [n] *fieret*: videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo percepta sint: itémque si deterior fundus effectus sit facto [o] emptoris, & quidem finita [p] est emptio. sed iam decisa quæstio est, ex [q] vendito actionem competere: vt rescriptis Im-

a *l.6.§.1.s.de contrahend.empt.l.3.Cod.de pactis.inter empt.*
b Nota humanum esse, emptorem fructus lucrari, si pretij partem perdiderit. Quid si partem pretij intulit & nullos fructus percepit? partem amittit. Est igitur lex commissoria odiosa,
c Lege commissoria statim vti debet venditor: statim, inquam, seu cùm primum lex ipsa commissa est.

peratoris Antonini, & Diui Seueri declaratur.

1 ¶ Sed, quod ait Neratius, habet rationem: vt interdum fructus emptor lucretur, cùm [a] pretium, quod numerauit, perdidit. igitur sententia Neratij tunc habet locum, quæ est humana, quando emptor aliquam partem pretij dedit [b].

2 ¶ Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scribit: statim [c] atque commissa lex est, statuere venditorem debere, vtrùm commissoriam velit exercere, an potiùs pretium petere. nec posse, si commissoriam elegit [d], postea variare [e].

3 ¶ In commissoriam etiam hoc solet [f] conuenire: *si venditor eundem fundum venderet, quanto [g] minoris vendiderit, id à priore emptore exigat.* erit itaque aduersus eum ex vendito actio.

4 ¶ Marcellus libro vicesimo dubitat, commissoria vtrùm [h] tunc locum habet, si interpellatus non soluat, an verò si non obtulerit, & magis arbitror, offerre [i] eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate soluere, quòd si [k] non habet, cui offerat: posse esse securum.

De fructibus.

5. *Neratius* libro 5. Membranarum.

LEge fundo vendito dicta, *vt [l], si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit*: de fructibus [m], quos interim emptor percepisset hoc agi intelligendum est, vt emptor interim eos sibi suo quoque iure perciperet, sed si fundus reuenisset [n]: Aristo existimabat, venditori de his iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil [o] penes eum residere oporteret ex re in qua fidem [p] fefellisset.

De resolutione emptionis: & eo, quod datum est à venditore. 1. De accessionibus. 2. De tacita renunciatione.

6. *Scæuola* libro 2. Responsorum.

DE lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit, quominus legi pareretur, & ea lege venditor velit fundos inemptos fore, & id, quod arrhæ [q] vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum.

1 ¶ Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec [r] id, quod accessurum dictum est, emptori deberi.

2 ¶ Post [s] diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquæ pecuniæ accepit. respondit, si [t] post statutum diem reliquæ pecuniæ, venditor legem dictam non exercuisset, & partem reliqui debiti accepisset, videri recessum à commissoria.

7. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

POst diem commissoriæ legi præstitutum, si [u] venditor precium petat, legi commissoriæ renunciatum videtur. nec variare [x], & ad hanc redire potest.

De emptore qui ex iusta causa non soluit.

8. *Scæuola* libro 7. Responsorum.

MVlier fundos Gaio Seio vendidit, &, acceptis arrhæ [y] nomine certis [z] pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ. quibus si non paruisset, emptor pactus est [a], *vt arrham perderet, & inemptæ [b] villæ essent.* die statuto emptor testatus est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, & saculum cum pecunia signatorum [c] signis obsignauit, defuisse [d] autem venditricem, posteriore autem die nomine fisci testatò [e] conuentum emptorem, ne [f] ante mulieri pecuniã exsolueret, quàm fisco satisfaceret. Quęsitum est, an fundi non sint in ea causa, vt à venditrice vindicari debeant ex conuentione venditoris. Respondit, secundùm ea, quæ proponerētur, nõ † cõmisisse in legẽ venditionis emptorem

d Commissoriam elegit, qui pretij vsuras petiit aut percepit. ideóque huiusmodi petitione cõmissoriæ renuntiare videtur, *vt l.4. Cod.de pactis inter empt.*
e Variatio regulariter prohibita. *l.7.j.eodem* quia electione ius est quęsitum emptori, quòd variatione venditoris interuerti illi nequit, *vide l. 20.j.de optim.legat.*
f Cõsueta adiici contractibus, nõ præsumi adiecta si aliquid adiiciát obligationi, hic notat Baldus. *adde l. vltim. Cod. de fideiussor. l. sciendum j. de verbor. obligat.*
g *l.6.§.1.s. de contrahend.empt.*
h Lege cõmissoria qui vult se liberare emptor intra statutum solutioni tempus, solutionem offerre debet: neque exigitur vt à venditore, solutionis nomine interpelletur cum primũ ad diem statutum solutum pretiũ non est, statim venditio committitur, & fit irrita, neque cõualescit. oblato postea pretio, nisi oblatũ accipiat vẽditor, vel nõ oblatum petat. *l.6.l.7.j.eod.*
i dies enim interpellat *vt hic,* & in eo qui debet sub pœna *l. 12.Cod de contrahend. & commit. stipul.* vel vsuris *l.9. §. vltim.j. de vsuris,* vel ex causa emphyteuseos *l. 2. circa finem Cod. de iure emphyteutico:* eodem modo iudex non petenti appellanti apostolos dare debet, *l.6.in fin. Cod de appellationibus.*

k ei non imputabitur, neque dicetur lex esse commissa. *vide l.vltim in fin.j.eod. l.cum quidam, § si pupillo.j.de vsuris: l.si reus.s.de procurat.*
l ea lex est commissoria *l. 2.s.eodem.*
m Fructus, dum legis commissoriæ tempus exspectatur, sunt emptoris: lege commissa, restituendi sunt venditori. Resoluto contractu, fructus restituendi sunt venditori, *vide l.6.s.de in diem* addi vbi dixi.
n Reuenire dicitur res, quæ reuertitur. o *excipe l.4.§.1.s.eodem.*
p Fidem qui fefellit, omni comendo indignus est.
q Commissoria electa à venditore, emptor, quod arrhæ aut pretij nomine dedit, amittit. *l.4.s.eodem.vt hic: facit l.25.in princip.s.de petit.hereditat.*
r Ratio: nempe ius esse, vt cum rescissa sit in principali emptio, non teneat in accessorio.
s Præsumitur venditor remittere legem commissoriam emptori, cum ab eo post diem statutum solutionis, solutionem seu rei pretium recipit *vt hic*: Eadem ratione remitti legem commissoriam vasallo, si post statutum tempus hominium à vasallo recipiat dominus. t *vide l.4.Cod.eodem.*
u *vide l.4.Cod.de pactis intrr empt.* x *vide l.4.§.2 in fin.s.eodem.*
y Arrhæ nomine interdum certa summa, *vt hic:* interdum etiam annulus dabatur; *l.11.§.6.j. de actione empti.*
z *l.vltim.Cod.quando liceat ab emptione.*
a *l.1.Cod.de pactis inter empti.* b vide quæ scripsi ad *l.2.s.eod.*
c vide quæ notaui ad *l.39.j.de solutionibus.* d *l.4.in fin.s.eodem.*
e Protestatio facta per iudicem vel officialem, debitori, *ne soluat* creditori, excusat eum, ne in moram incidat. Quid si à priuato? idem videtur, si iusta causa inhibendi fuerit, *l.4.in fin.Cod. quæ res pignori l.3. Cod. de nouationibus.* aliàs facta protestatio, vel inhibitio *l.4.s.de Publiciana.l.27.s.de constitut. Authenticam sed iam l.11.Cod.depositi.* † quia per eam non stetit quo minus solueret, *l. 23. circa finem j.de obligat & actionibus.*
g ¶4. *Cod 39. Ecloga 19. titul.4.* h ... viuentis hereditas

DE HEREDITATE [g], VEL actione vendita.

TIT. IIII.

De hereditate quæ non est.

Pomponius libro 9. ad Sabinum.

SI hereditas venierit eius, qui viuit [h], aut nullus [i] sit: nihil esse acti: quia in [k] rerum natura non sit, quod venierit.

De satisdatione à venditore hereditatis præstanda. 1. Quo tempore spectatur quantitas hereditatis. 2. De hereditate testatoris, & impuberis. 3. De eo quod ad venditorem hereditatis, vel ad eius heredem peruenit. 5. Vel ob eorum dolum, aut latam culpam non peruenit. De re deperdita aut diminuta. 6. De eo quod seruus filiúsve venditoris defuncto debuit. 7. De indebito quod heres exegit, vel soluit. 8. De obligationibus, & actionib[us] hereditariis, vel ab herede cõstitutis. 9. De lucro & dãno. 10. De re hereditaria ab herede vendita. 11. Si quid absit venditori hereditatis, vel non. 12. De seruo excepto sine peculio. 13. Vel cum peculio. 14. De ædibus quarum nomine damni infecti promissum fuerat, exceptis. 15. De venditore hereditatis, qui emptori successit, & eius hereditatem vendidit. 16. De vectigalibus & tributis. 17. De impẽsa funeris. 18. De eo qui vendit hereditatem debitoris sui. 19. De seruitutibus. 20. De venditore obligato propter hereditatem.

2. *Vlpianus* libro 49. ad Sabinum.

VEnditor hereditatis satisdare [l] de euictione [m] non debet: cùm id inter ementem, & vendentem agatur, vt neque [n] amplius, neque minus iuris emptor habeat, quàm apud heredem futurum esset. planè de [o] facto [p] suo venditor satisdare [q] cogendus est.

1 ¶ In hereditate vendita vtrùm ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore: an ea, quæ fuit, cùm aditur hereditas: an ea, quæ fuit, cùm hereditas venumdatur, videndum erit. & verius est, hoc esse seruandum, quod actum est. plerumque autem hoc agi videtur, vt quod ex hereditate peruenit in [r] id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse.

2 ¶ Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, peruenit, ex empto actioni locum faciat. & magis est, ne [s] veniat: quia alia [t] hereditas est. licèt enim vnum testamentum sit: alia tamen, atque alia hereditas est. planè si hoc actum sit: dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire: maximè si iam delata impuberis hereditas est.

4 ¶ *Peruenisse* [u] ad venditorem hereditatis quomodo videatur, quæritur. & ego puto, antequàm quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum peruenisse, quatenus [x] mandare potest earum rerum persecutionem, actionésque tribuere. enim verò vbi corpora nactus est, vel debita exegit: pleniùs [y] ad eum videri peruenisse. Sed & si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus: palam est ad eum pretia rerum peruenisse. Illud tenendum est, cum [z] effectu videri peruenisse, non prima ratione. idcirco, quod [a] legatorum nomine

tractæ venditionis hic inspicitur: at non mortis defuncti, aut aditæ her... *vt.l.69.l.77.s de contrah.empt.* In hereditatis venditionem veniunt, non ... quæ fuerunt mortis vel aditionis tempore, sed etiam ea quæ post mortem ... tionem accesserunt. Quid si heredis facto quid decesserit, ante factam ve... puta venditum sit, donatũ? pretiũ eius præstare debet. Ex his appare... quantitate hereditatis ita vẽditionis tempus spectari, vt accessiones ... geant, decessiones heredis facto contingentes non diminuant: quod ... tione legis Falcidiæ non obseruatur, in qua mortis tempus inspicitur ... sionibus augetur, vel decessionibus minuitur hereditas. Tempus quidẽ ... etiam casu vel saltem aditionis spectari conueniebat, vt in lege Falcidia ... venditionis tempus inspicitur, quia plerumque id inter venditorẽ & em... videtur. *Cuiac.ibid.* s venditor hereditatis, ius substitutionis que... hereditate, in dubio non intelligitur vendere. Cur non intelligitur ... alia est hereditas. Quid si hoc actum sit vt veniret? vẽdita cen... debita impuberis hereditate venierit, *vt hic.* t Hereditas ... est hereditas testatoris, sed instituti: alia est à testatoris here... mento sit delata. u l.17.s.*quod metus, l.23.§.1.s.de pet.hered* ...
x *l.51.in fin.s.de pecul.* Peruenisse res ad aliquem videtur, si ... & actionẽ mandare potest. y Peruenisse pleniùs seu cum effe... videtur, cuius corpus ipsum possessor nactus est, *vt hic,* aut si ... *vers.sed etsi.j.eod.* Minus plene, qui rei persecutionẽ & actionẽ tantũ ... *s.eodem.* z Peruenisse cum effectu res dicitur, cuius corpus ... peruenit: citra effectum, si persecutio aut actio *l.164.in fin.j.de ver...* uenisse id ad heredem non videtur, quod alij restituere coact... vel mutui, vel alterius oneris hereditarij, *l.165.ff.de verbor.signif.*

a Hereditatis venditor, si quid ante venditionem ipsius hereditatis ex eadem donauerit, rei ita donatæ pretium emptori prestare cogitur.
b Hereditatis venditoris heres etiam tenetur emptori in omne quod ad eum peruenit, aut quandocunque peruenerit restituere, *vt hîc*: Imo & id quod dolo malo ad eos non peruenerit.

quis præstitit, non videtur ad eum peruenisse: sed & si quid æris alieni est, vel cuius alterius oneris hereditarij: peruenisse meritò negabitur. Sed & rerum ante venditionem donatarum [a] pretia pæstari, æquitatis ratio exegit.

4 ¶ Non tantùm autem, quod ad venditionem hereditatis peruenit, sed & quod [b] ad heredem eius ex hereditate peruenit, emptori restituendum est, & non solùm quod iam peruenit, sed & quod quandoque peruenerit, restituendum est.

5 ¶ Sed & si quid dolo malo eorum factum est, quo [c] minùs ad eos perueniat, & hoc emptori præstandum est. fecisse [d] autem dolo malo, quo minùs perueniat, videtur: siue alienauit aliquid, vel etiam acceptô quem liberauit: vel id egit dolo malo, ne [e] de hereditate adquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam [f] posset adipisci. ¶ Sed & si non dolo malo, sed lata [g] culpa admiserit aliquid: vtique tenebitur. ¶ Deperdita [h] autem, & diminuta sine dolo malo venditoris, non præstabuntur.

6 ¶ Illud quæsitum est, an venditor hereditatis [i] ob debitum à filio suo, qui in potestate eius esset, seruóve, ei, cuius hereditatem vendidisset, præstare [k] debeat emptori. & visum est, quidquid dumtaxat de peculio filij, seruíve, aut in suam rem versum inueniatur [l], præstare eum debere.

7 ¶ Solet quæri, an, & si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat. & est apud Iulianum [m] hæc quæstio tractata libro sexto digestorum. & ait, quod non debitum exegerit [n], retinere heredem: & quod non debitum soluerit [o], non reputare. nam hoc seruari, vt heres emptori non præstet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum præstiterit. Si autem condemnatus præstiterit: hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum [p] sine [q] dolo malo suo: etiam si maximè creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres. quæ sententia mihi placet.

8 ¶ Non solùm autem hereditarias actiones, sed [r] etiã eas obligationes. quas ipse heres constituit, dicendum erit præstari emptori debere. itaque & si fideiussorem acceperit ab hereditario debitore: ipsam hãc actionẽ, quam habet heres, præstare emptori debebit. sed & si nouauerit, vel in iudicium deduxerit actionem, præstare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est.

9 ¶ Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita [s] damnum quoque debet ad eundem respicere.

10 ¶ Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus: non habet contra emptorem actionem: quia nõ [t] ideo condemnatur, quòd heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractæ emptori hereditatis dedit: videamus, an locus sit ex vendito [u] actioni, & puto esse.

11 ¶ Siue ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, siue procurator eius, siue alius quis pro eo, dum negotium eius gerit: locus erit ex vendito actioni: dummodo aliquid absit [x] venditori hereditatis. cæterùm si nihil absit venditori: consequens erit dicere, non competere ei actionem.

12 ¶ Apud Iulianum scriptum est, si venditor hereditatis *exceperit seruum sine* [y] *peculio*, & eius nomine cum eo fuerit actum de peculio, & in rem verso, id dumtaxat eum consequi, quod [z] præstiterit eius peculij nomine, quod emptorem sequi debeat: aut quod in rem defuncti versum est. his enim casibus æs alienum emptoris soluit. ex cæteris causis suo nomine condemnatur.

13 ¶ Quid ergo, si *si seruum cum* [a] *peculio exceperit* venditor hereditatis, conuentúsque de peculio præstitit?

c *vide l.4.ff.rerum amotar.*
d Dolo malo efficit ne res ad se peruenerit. qui alienas accepto liberat, nõ adquirit hereditatẽ quam potest, aut non adipiscitur possessionẽ quam potest adipisci.
e Adquirendi occasionem omittere, dotis species; vide tamen *l.134.ff. de regulis iuris.*
f *l.7.§.3.ff. de tributoria, l.44.ff. mandati.*
g Hereditatũ venditor latam culpam præstat in non adquisitis. Est verò lata culpa, dolo proxima.
h Hereditatũ venditor, non præstat emptori res deperditas, aut deminutas sine dolo suo.
i Si creditor filij patrem heredem scripsit, & is porro hereditatem vendiderit, emptori de peculio tenebitur, quod fuit venditionis tempore. *l.37.ff. de peculio.*
k Præstandi verbum solemne est stipulationis emptæ & venditæ hereditatis & actionis ex empto, *dixi in l. penultim.ff. eod.*
l id est, versum durat. *vide l.10.§.6.ff. de in rem verso.*
m *l.20.§.18.in fin.ff. de petit.hereditat.*
n vẽditor hereditatis id quod indebitum exegit emptori non præstat: & breuiter iniusta lucra emptori non restituit.
o venditor hereditatis id qđ indebitum soluit, emptori nõ imputat, *vt hîc*: nisi sine dolo suo condemnatus, & sententiæ iudicij coactus indebitum soluerit, *vers.fin autem cõdemnatus*. ita Iniusta sententia in causa hereditatis venditæ lata, nocet emptori, at non venditori. hoc ideo, quòd omne periculum hereditatis ad emptorem pertineat.
p Fideiussorem condemnatum indebitum soluere, id à reo principali posse repetere, hoc ex loco notant.
q aliud si dolo. *§.10.ff.eod.*
r venditor hereditatis emptori non solùm actiones in hereditate repertas cedere debet, sed etiam actiones proprias ex suo ac proprio facto competentes. *Baldus*: vt si quid constituit, nouauit, in iudicium deduxit.
s Lucri & damni par ratio: *vide l.55.in fin.ff.pro socio, l.fin.Cod.de furtis.*
t *§.7.in fin.ff.eodem.*
u Hereditatis emptor quemadmodum seu quibus casibus teneatur eiusdem hereditatis venditori.
x putà, quòd sit obligatus. *§.vltim.ff.eod.*
y Hereditatis venditor qui seruum excipit sine peculio, quidquid actione de peculio, serui nomine alij præstiterit, ab emptore hereditatis recuperet.
z aut venditor soluit pro onere quod sequi debet emptorem, & repetit: aut pro onere quod sequi ipsum venditorem debet, & non repetit.
a Hereditatis venditor qui seruum excipit cum peculio, quatenus onera peculij agnoscit, eatenus non repetit ab emptore quidquid ei venditor hereditatis soluit pro onere: quod emptorem sequitur, id ab emptore potest repetere: quod pro re ad suum & proprium onus pertinet, id non repetit, *vt hîc*:
b ¶ nam quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, ius commune non lædunt *l.56.in princip.ff.mandati.*
c Verisimilitudo in interpretationibus maximè spectanda.

Marcellus libro sexto digestorum, non petere eum, scripsit: si modo hoc actum est, vt, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet. at si contra actum est: rectè repetere [b] eum posse, ait: si verò nihil expressim inter eos conuenit, sed tantummodò peculij mentio facta est: cessare ex vendito actionem constat.

14 ¶ Si venditor hereditatis *ædes sibi exceperit*, quarum nomine damni infecti promissum fuerat: interest, quid acti sit. nam si ita excepit, vt damni quoque infecti stipulationis onus sustineret: nihil ab emptore consequeretur. si verò id actum erit, vt emptor hoc æs alienum exsolueret: ad illum onus stipulationis pertinebit. si non apparebit, quid acti sit: verisimile [c] erit, id actum, vt eius quidem damni nomine, quod [d] ante [e] venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat.

15 ¶ Si Titius Mæuij hereditatem Seio vendiderit, & à Seio heres institutus, eam hereditatem Attio vendiderit: an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? & ait Iulianus, quod [illegible] hereditatis petere à [f] quolibet extraneo [g] herede poterit, [illegible] hereditatis emptore consequatur. & certè si Seio alius heres extitisset: quidquid venditor [h] [illegible] hereditatis nomine, præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset. nam & si duplam hominis à Seio stipulatus fuissem, & ei [i] heres exstitissem, eámque hereditatem Titio vendidissem: euicto homine, rem à Titio seruarem.

16 ¶ Si quid, publici [k] vectigalis nomine, præstiterit venditor hereditatis: consequens erit dicere, agnoscere emptorem ei hoc debere. namque hereditaria [l] onera etiam hæc sunt. & si forte tributorum nomine aliquid dependat: idem erit dicendum.

17 ¶ Quòd si, funere facto, heres vendidisset hereditatem: an impensam funeris ab emptore consequatur? & ait Labeo, emptorẽ impensam funeris præstare debere: quia & ea inquit impensa hereditaria [m] est. cuius sententiam & Iauolenus putat veram, & ego arbitror.

18 ¶ Cùm quis debitori suo heres exstitit, confusione [n] creditor esse desinit. sed si vendidit hereditatem: æquissimum videtur, emptorem [o] hereditatis [p] vicem [q] heredis obtinere, & idcirco teneri venditori hereditatis, siue, cùm moritur, testator debuit, quamuis post mortem debere desiit, adita à venditore hereditate: siue quid in diem debeatur: siue sub condicione, & postea condicio exstitisset. ita tamen, si eius debiti aduersus heredem actio esse poterat: ne forte etiam ex his causis, ex [r] quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur.

19 ¶ Et si seruitutes [s] amisit heres institutus, adita hereditate ex vendito poterit experiri aduersus emptorem, vt seruitutes ei restituantur.

20 ¶ Sed & si quid venditor nondum præstiterit, sed quoque [t] nomine obligatus sit propter hereditatem: nihilominùs agere potest cum emptore.

De pecunia à venditore hereditatis exacta & perdita

3. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

SI venditor hereditatis exactam pecuniam, sine [u] dolo malo, & culpa, perdidisset: non placet eum emptori teneri.

Quid præstat venditor nominis.

4. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

SI [x] nomen [y] sit distractum, Celsus libro nono digestorum scribit, locupletem [z] esse debitorem, non debere præstare: debitorem [a] autem esse præstare nisi aliud conuenit.

5. *Paulus* libro 33. ad Edictum.

d *vide l.1.in fin Cod.de periculo.*
e Damnum ante & post vẽditionem contingens an & quando periculo sit emptoris vel venditoris?
f Hereditatis emptor id venditori præstat, quod extraneus heres prestaret.
g cui hæreditatem non vendidisset.
h Hinc collige, defunctum, si vẽditori quid debuit, hoc ab emptore posse repetere, & vẽditorem hæreditatis ea dumtaxat bona alienare, quæ in hereditate fuerũt, non ea autem transferre, quæ sibi debita fuerunt à defuncto. Ea igitur ab emptore hereditatis petere potest, non minus quàm à quouis herede.
i *leg. 48.ff. ad l. Falcidiam.*
k Hereditatis venditor, quæ vectigalia ac tributa soluit, ab emptore repetit.
l vectigalia & tributa, inter onera hereditaria numerantur, *facit l.42.ff. de pactis. adde l.45.ff. de condict. indebit.*
m vel ideo, quòd qui in funus impendit, contrahere videtur cum defuncto, nõ cum herede, *l.1.ff. de religiosis.*
n *l.95.ff.de solut: l.7. Codice de pactis.*
o Item fideicommissarius cui restituta est hereditas vicem heredis obtinet, *l.filius.§.1.ff. quod cum eo. vide l.1.§.1.l. quia perinde, §.1.ff.ad Trebell.*
p qui alius est ab emptore bonorum, de quo Caius & Imperator *in institutionibus*. bonorum enim emptor est eorum quæ distrahunt creditores.

q Hereditatis emptor vicem heredis obtinet, *vt hîc: & l.9.in fin.ff.commun.prædior.* Imò non obtinet, *l.2.Codic.eodem l.aeris, Cod.de donat.*
r putà delictis. *§.1.Institut.de perpet. & temporalibus*
s quæ debebatur à prædio hereditario, prædio venditionis hereditatis, *l.9.ff.commun prædiorum.*
t emptor hereditatis (vtpote quasi heres) quemcunque eiusdem hereditatis fideiussorem tenetur liberare. Ergo & ipsum venditorem eiusdem hereditatis, si hereditatis nomine fideiusserit, *§.15.ff.eodem.*
u *l.2.§.7.in fin.ff.eodem.*
x incipit tractare de huius tituli altera parte.
y An quodcunque? an iniuriarum? sic videtur. quia (licèt non transmittatur ad heredes ante litis contestationem quòd ea non sit in bonis, *leg.28.ff. de iniuriis*: & post ipsam contestationem sit res litigiosa: ideóque nullo actu in alium transmissibilis, *leg. 2. Cod. de litigiosis*) eam proponimus per nos & per alios, talem actionem cedere possumus, *argument. leg.17.§.20.ff.de iniuriis Accurs.*
z emptori nominis, de periculo in substantia non in qualitate venditor tenetur, *l.5.ff.eod. l.7.§.vltim.ff.de euict. l.4.§.6.ff.de doli mali except.*
a Nomen qui vendit, debitorem præstare cogitur: at non idoneum debitorem nisi aliud conuenit.

a Creditor impropriè dicitur cui exceptio poteſt obiici. *leg. vel obligatus ff. de liberali.* b Nomine certę ſummæ venditum, ad eam ſummam quæ dicta eſt, præſtari debet.
c Nomen incertæ ſummæ vendito, nomen aliquod eſt præſtandum: quod ſi nullum ſit nomen, venditor quantũ emptoris intereſt, præſtat.

ET quidem ſine[a] exceptione quoque, niſi in contrariũ actum ſit. ſeu, ſi certæ [b] ſummæ debitor dictus ſit, in eam ſummam tenetur venditor ſi incertæ [c], & nihil debeat: quanti[d] interſit emptoris.

6. *Idem* lib. 5. Quæſtionum.

EMptori nominis etiam [e] pignoris perſecutio præſtari debet: eius quoque, quod poſtea [f] venditor accepit. * nam beneficium[g] venditoris prodeſt emptori [h].

De hereditate quæ non eſt, vel non ad venditorem pertinet.

7. *Idem* lib. 14. ad Plautium.

CVm hereditatem aliquis vendidit: eſſe [i] debet hereditas, vt ſit emptio. nec[k] enim alea emitur, vt in venatione, & ſimilibus[l]: ſed res, quæ ſi non eſt: (non) contrahitur emptio: & ideo pretium, condicetur.

8. *Iauolenus* lib. 2. ex Plautio.

QVòd ſi nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emptori præſtare debuit, ita diſtingui oportebit: vt ſi eſt quidem aliqua hereditas, ſed ad venditorem non pertinet, ipſa æſtimetur, ſi nulla eſt, de qua actum videatur, pretium[m] dumtaxat, & ſiquid [n] in eã rem impenſum eſt, emptor à venditore conſequatur.

9. *Paulus* lib. 33. ad Edictum.

ET ſi[o] quid emptoris intereſt.

10. *Iauolenus* lib. 2. ex Plautio.

QVòd [p] ſi in vẽditione hereditatis id actum eſt, *ſi quid* [q] *iuris eſſet venditoris, venire, nec poſtea quidquam præſtitum iri*: quamuis ad venditorem hereditas nõ pertinuerit: nihil tamen "eo" præſtabitur: quia id actum eſſe manifeſtum eſt, vt, quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

NAm hoc[r] modo admittitur eſſe venditionem. *ſi qua ſit hereditas, eſt tibi empta*: & quaſi[ſ] ſpes [t] hereditatis. ipſum enim incertum[u] rei veneat, vt in retibus [x].

12. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

HOc autem ſic intelligendum eſt: niſi ſciens [y] ad ſe non pertinere, ita vendiderit. nam tunc ex dolo tenebitur.

13. *Paulus* lib. 14. ad Plautium.

QVòd ſi [z] ſit hereditas? "etſi" non ita conuenit, *vt, quicquid* † *iuris haberet venditor, emptor haberet*: tunc heredem ſe eſſe, præſtare debet. illo verò adiecto: liberatur venditor, ſi ad eum hereditas non pertineat.

De nomine filijfam. 1. *De reb. hereditariis, & quantitate hereditatis.*

14. *Idem* lib. 33. ad Edictum.

QVi filiifamilias nomina vendidit: actiones [a] quoque [b], quas cum patre [c] habet, præſtare debet.
1 § Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere [d] debet. quanta [e] autem hereditas eſt, nihil intereſt.

15. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

NIſi de ſubſtantia eius adfirmauerit [f].

d *adde l. 9. in f. ff. eo.*
e Pignus perſequi poteſt, qui nomen emit. *l. 6. l. 7. Cod. de obligat.* Emptori nominis cedi actio aduerſus fideiuſſoré debet. Cui perſonalis ceditur, eidem cedi debet & hypothecaria. *
f ſine ceſſione hypothecaria non tranſit in emptorem, quæ à venditore quæſita eſt poſt vẽditionem factam.
g Beneficium venditoris prodeſt emptori *vt hic*, dum ne ſit perſonale. *l. licitatio in fi. ff. de public.*
h *l. 5. C. eo.*
i *v. l. 1. ſ. eo. l. 8. ſ. de contr. emp. excipe l. 10 ff. eod.*
k Hereditatis venditio ab aleę venditione differt, *vt hîc.* Imò non differt. *l. 11. in fi. ff. eo.*
l i. non ita eſt accipienda hereditatis vẽditio quaſi alea aut ſpes vendatur, niſi aliud actum ſit *l. 10. l. 11. ff. eo.*
m puta piſcatione *l. 12. ff. de act. empt.* & ſic alea emi poteſt *vt hic*: venatio *vt hic*: piſcatio *d. l. 12.* ſpes miſſilium, ſpei enim emptio eſt, *l. 8. in f. ſ. de contrah. emp.* vt ita ſine re interdum vẽditio cõſiſtat, *vt hic*: ſed & donari ſpes poteſt. *l. 3. C. de donationib.*
n *vide l. 18. ff. de liberat. legata.*
† *vt in l. 10. ſ. eod.*
o *l. 5. in f. ſ. eo.* ſi venditor alienã hereditaté vendidit, ad ſe non pertinenté, eius æſtimationé debet: & in id quod emptoris intereſt tenetur.
p Vendere hereditaté, & quidquid iuris habeas in hereditate differũt. poſterior vẽditio titulum nõ cõfert, niſi de iure auctoris ſit probatum. Incerto enim auctoris iure, ius ſucceſſoris incertum eſt. Emptor iure emptionis vti nõ poteſt, niſi de iure venditoris probauerit.
q *adde l. 12. l. 13. ff. eo.*
r Hereditas vendi poteſt, vt iactus retis. Quum ita venditur hereditas, vẽditor hereditatem aliquam eſſe emptori non præſtat.
ſ Quaſi ſpes hereditatis iam delatæ vendi poteſt: etſi incerta ſit.
t *l. 8. ſ. de contr. empt.*
u Incertum hereditatis vendi poteſt *l. 1. Cod. de pactis.*
x *l. 12. ff. de act. empt.*
y *l. 6. in f. ff. de act. empt.*
z Si prius ita non conuenit, vt quidquid iuris haberet venditor, id venditum eſſet: emptor ſe hæredem probare cogitur. *Synopſis Baſilicon 19. Titul. 4. c. 1.*
a *l. 23. ff. eodem.*
b Nomine debitori vendito, venditum nomen aduerſus eius fideiuſſorem intelligi hinc colligitur. facit. *l. 23. ff. eo.*
c Fideiuſſor filij eſt pater *l. cum filius ff de verborum obligat. adde l. 3. §. Sed vtrum ſ. de minorib.*
d ſi hereditas vendita ſit, emptori ad eam tradendam empti actio competit, niſi viuentis. *l. 1.* niſi hereditas nulla ſit, aut ad venditorem non pertineat. *l. 7. ſ. e.* niſi nõdum ſolutum pretium, *l. 22. ff. eo.* niſi venditor perſuaſus ab emptore fuerit exiguam eſſe hereditatem, quæ alioquin erat ampla. *v. l. 4. C. eod.*
e quanta hereditas eſt, tanta præſtanda. f *l. 18. ff. de ædilitio.*
g ¶ Quaſi heres eſt fideicommiſſarius vniuerſalis, cui reſtituta eſt ex ſenatuſconſulto dicto Trebelliano hereditas.
h Hereditatem, vt heres directus, fideicommiſſarius vendere nõ poteſt

Si fideicommiſſarius quaſi heres vendiderit.

16. *Paulus* lib. 33. ad Edictum.

SI quaſi[g] heres[h] vendideris hereditatem, cùm tibi ex ſenatuſconſulto Trebelliano [i] reſtituta eſſet hereditas: quanti emptoris interſit, teneberis.

De nominibus, eius conditione, vel in diem.

17. *Vlpianus* libro 43. ad Edictum.

NOmina eorum, qui ſub[k] condicione [l], vel in diẽ debent, & emere, & vendere [m] ſolemus. ea enim res eſt, quæ emi, & venire poteſt.

Si venditor hereditatis pro parte quoque coheredum ſoluerit.

18. *Iulianus* lib. 15. Digeſtorum.

SI ex pluribus heredibus vnus, ante quàm cæteri adirẽt hereditatem, pecuniam, quæ ſub[n] pœna debebatur à teſtatore, omnem ſoluerit, & hereditatem vendiderit, nec à coheredibus ſuis propter egeſtatem eorum quidquam ſeruare poterit: cum[o] emptore hereditatis, vel ex ſtipulatu, vel ex vendito rectè experietur. omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifeſtius eſt, quòd in iudicio familiæ herciſcundæ ducitur:[p] per quod [q] nihil amplius vnuſquiſque à coheredibus ſuis cõſequi poteſt, quàm quod tanquàm heres impenderit.

De conditione.

19. *Idem* libro 25. Digeſtorum.

MVltum[r] intereſt [ſ], ſub condicione aliqua obligatio veneat, an, cùm ipſa obligatio ſub [t] condicione ſit, purè veneat. Priore [u] caſu, deficiente condicione nullam "eſſe" venditionem. Poſteriore [x], ſtatim venditionem cõſiſtere. nam ſi Titius tibi decem ſub condicione debeat, & ego abs te nomen eius emam: confeſtim ex[y] empto vẽdito agere potero, vt vel acceptum ei facias.

Si venditor hereditatis debitori defuncti ſucceſſerit. 1. *De eo qui vendit hereditatem creditoris ſui.*

20. *Africanus* lib. 7. Quæſtionum.

SI hereditatem mihi Lucij Titij vendideris, ac pòſt debitori [z] eiuſdem heres exiſtas: actione ex empto teneberis.
1 ¶ Quod ſimpliciùs[a] etiam in illa propoſitione[b] procedit, cùm[c] quis ipſe creditori ſuo heres exſtitit, & hereditatem vendidit.

Quid præſtat venditor emptori.

21. *Paulus* lib. 16. Quæſtionum.

VEnditor ex hereditate, interpoſita ſtipulatione, rem [d] hereditariam perſecutus, alij vendidit, quæritur. quid ex ſtipulatione præſtare debeat. nam bis[e] vtique nõ committitur ſtipulatio, vt & rem, & pretium debeat. & quidem ſi poſteaquàm rem vendidit heres, interceſſit ſtipulatio: credimus, pretium in ſtipulationem veniſſe, quòd ſi anteceſſit ſtipulatio, deinde rem nactus eſt: tunc rem debebit: ſi ergo hominem vendiderit, & is deceſſerit: an pretium eiuſdem debeat? non enim deberet Stichi promiſſor [f], ſi eum vendidiſſet, mortuo eo, ſi nulla mora proceſſiſſet. ſed vbi hereditatem " vendidi, " & poſtea rem ex ea vendidi: poteſt videri, vt negotium eius agam, quàm [g] hereditatis, ſed [h] hoc in re ſingulari non poteſt credi. nam ſi eundem hominem tibi

ra verò venditio. Priore caſu ante euentum cõditionis emptor agere nõ poteſt ... ſteriore ſtatim poteſt. u Obligatione ſub condicione vendita, ſtatim ... non conſiſtit: ſed deficiente condicione, nulla eſt venditio. x Obligatio ... cionalis ſeu nomen condicionale purè vendi poteſt. Vendito ita nomine ... ſtatim agere poteſt. y Actio ex empto, ex empto venditio dicitur ... *vt l. 33. ff. de act. empti. vbi dixi.* z quid ſi è contra, eius creditori ſucceſſ... *ff. eod.* a vt in *l. 35. ff. locati.* i. rudius, detracta ſcrupuloſitate, controuerſia ... ctione omni. nã ſcrupuloſius in priori parte ex Iuliano (quãtum exiſtimo ... tempore venditionis debitum non fuiſſe confuſum *Cuia. 7. ad Afric.* ...
b Propoſitio hypotheſis facti ſpecies. *l. 20. ſ. de reb. cred.* Sic Rhetori... lecticam quæſtioné Africanus & Iulianus vocãt, *hîc & d. l. 21. l. 19.* ... *letanum l. ſi pecuniæ, ſ. vt in poſſeſſ. leg.* c aut creditor debitori, ... tori heres exiſtens, hereditaté tibi vendidi. Priore caſu, licèt cõfuſione ... ſe creditor, mihi tamẽ teneris: ex empto altero. eodé modo cõfuſione ... debitor, tibi tamẽ teneor, non priſtina actione, quę cõfuſione ſublata ... pto. *Cuia. ibid.*
d Hereditaria res ſingularis, vel ipſa hereditas vendatur intereſt.
e Bis ſtipulatio nõ cõmittitur. Bis autem committitur, quoties quis ... tium debet. f *l. 91. ff. de verbor. obligat.* g potius quàm ...
h Notanda eſt differentia inter venditionem hereditatis, & ...

a Imò, pretium rei dicitur esse ex re *l.68.ff. de procuratorib. vide quæ scripsi ad l.48. in fi.ff. de furtis.*
b Res ab actione distinguitur *vt hîc & ff.eo.*
c Tacitè id agi videtur hereditate vendita, vt venditor id præstet emptori quod vt heres fecerit.
d Negligere alienum quis potest. Vnde notãt, cum qui rem actione personali debeat, fructus tollere non cogi: neque de fructibus percipiendis teneri.
e qui debet rẽ actione persona li, non tenetur eam tradere, & sic non tenetur de fructib⁹ percipiendis. *Bart.*
f Venditor hereditatis quidquid pœnæ nomine occasione hereditatis consequitur, id emptori eiusdẽ nõ præstat.
g Hinc colligit Molineus, post Odofredũ: Vendentem rẽ duobus, non incidere in crimẽ falsi, si primus emptor non soluit pecuniã 1. *Cons.* §.23. *num.*18.
h Pignoris loco vẽditor rẽ vẽditã retinere potest donec emptor satisfaciat, *l.31.§.8.ff.de ædilit. l.13.§.8.ff.de act.em l.14.§.1.ff.de furtis dixi ad Nouellam 136.c.3.*
i Cur ita? *collige ex l.13.§.8.ff. de act.empt.*
k Actione vendita, ius omne aduersus reum eiúsq; intercessores venditum intelligitur. *Synopsis Basilicõ 19. Titul.4.c.20.*
l *vt l.14.ff.eod.*
m *facit l.3.inf. C.de nouat.*
n Hereditatem Cornelii vẽdidi Titio. Attius (cui legatum rẽliquerat idẽ Cornelius) antequã legatum peteret à Titio hereditatis Cornelij emptore, heredẽ me instituit: quæritur: vtrum à Titio (cui hereditatem Cornelij vẽdidi) legatum quod Attio in ea hereditate debebatur, possim petere? vtique possum. At eidem hereditatem, (quæ id legatum debet) vendidi. Sanè vendidi: sed eò minus: vt ea ratione ipse Titius legatum Attio præstaret. Itaque mihi Titius emptor in hac specie tenebitur legati nomine, vt teneretur, si Attio non legatum esset. Sed pecunia ex mutuo vel alio contractu deberetur. *nec quidquam interfit ff.eo.*

vendidero, &, nec dum tradito eo, alij quoque vendidero, pretiúmque accepero: mortuo eo, videamus, ne nihil tibi debeam ex empto. (quoniam moram in tradendo nõ feci. precium enim hominis venditi non [a] ex re, sed propter negotiationem percipitur) & sic fit, quasi alij non vendidissem. tibi enim rem debebam, non [b] actionem. at cùm hereditas venit, tacitè[c] hoc agi videtur, vt, si quid tanquam heres feci, id præstem emptori: quasi illius negotium agam. quemadmodum fundi venditor fructus præstet bonæ fidei ratione. Quamuis, si neglexisset[d] vt alienum, nihil[e] ei imputare possit: nisi culpa eius argueretur. Quid, si rem, quam vendidi, alio possidente pretij, & litis æstimationem accepi? vtrùm pretium illi debeo, an rem? vtique rem. non enim actione ei, sed rem præstare debeo. Et si [f] vi deiectus, vel propter furti actionem duplum abstulero: nihil hoc ad emptorem pertinebit: nam si sine[g] culpa desiit detinere venditor: actiones suas præstare debebit, non rem: & sic æstimationem quoque. nam & aream tradere debet, exusto ædificio.

Si pars pretij soluta sit.

22. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

HEreditatis venditæ pretium pro parte accepit reliquum emptore non soluente, quæsitum est, an corpora hereditaria pignoris [h] nomine teneantur, respondi, nihil proponi, cur non teneantur [i].

Quid præstat venditor actioni.

23. *Hermogenianus* lib.2. iuris Epitomarum.

VEnditor actionis [k], quam aduersus principalem reũ habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit. tam aduersus ipsum reum [l], quàm aduersus intercessores huius debiti cedere debet: nisi aliud actum est.

1 ¶ Nominis venditor, quidquid vel compensatione, vel exactione[m] fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

Si hereditatis venditor legatario successerit.

24. *Labeo* lib.4. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

HEreditatem[n] Cornelij vendidisti. deinde Attius, cui à te herede Cornelius legauerat, priùs, quàm legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem. rectè puto ex vendito te acturum, vt tibi præstetur [o]: quia ideo eo [p] minùs hereditas venierit, vt id legatum præstaret emptor: nec quicquam intersit, vtrùm Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

De eo quod venditor hereditatis acquisierit nomine fundi excepti.

25. *Idem* lib.2. Πιθανῶν.

SI, excepto [q] fundo hereditario, veniit hereditas, deinde eius fundi nomine vẽditor aliquid adquisiit: debet id præstare emptori hereditatis. Paulus: Immò, semper quæritur in ea re quid actum fuerit. si autem id non apparebit? præstare eam rem debebit emptori venditor. nam id ipsum ex ea hereditate ad eum peruenisse videbitur: non secus ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

DE RESCINDENDA [r] VENDITIONE, & quando licet [s] ab emptione discedere.

TIT. V.

De re peculiari.

Pomponius lib.15. ad Sabinum.

CELSVS filius putabat [t]: si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem: etiam, si conueniat, *vt abeatur ab ea venditione*, inter patrem, & filium, & me conuenire debere: ne, si cũ patre solo pact⁹ sim, filius nõ possit liberari: & quæratur vtrúmne nihil agatur ex ea pactione, an vero ego quidem libe-

o Præstare, verbum solemne stipulationis emptæ & venditæ hereditatis & actionis exempto *vt hîc: facit l.2.§.6.ff.eo: l.is à quo, ff. de rei vindicat.* Cicero 3. *de legib.* Tu si tabellariam tuleris, ipse præstabis: *& 3. Officiorum.* Qui scire debuit de fuga & furtis, præstat edicto Aedilium.
p *l.79.in f.ff.de contra.emp l.6.in f.ff.de seruis exportandis.*
q *sub.* à venditore hereditatis.
r 4. *Cod.* 44. *Inst de emp.in fin.pr 19 Eclo.5.2.Harm.3.*
s 4.C.45. t & malè *vt in f.ff.eo.*
u ¶Contractus interdum non sunt reciproci, neque vtrinque obligatorij.
x *l.7.§.1.in pr.ff.eo.*
y Imo verum est *l.si conuenerit ff. de pactis.*
z multo minus altero inuito, ne quidem rescripto Principis *l.3.C.eo.* quamuis duplum offeras precij *l.6.* quamuis tu emptor emptioni satis non feceris *l.14.* quòd inæquali precio res distracta *l.4.C eo.*

a Imò, valere videtur huiusmodi pactio *l.56.ff. de pact.*
b Ab emptione inita cum solo filio in re peculiari, potest recedi pacto inito cum solo patre.
c Venditio re integra, sola conuentione infecta fieri potest: re non integra, non potest: adde. *l.pacta, ff. de cõtr.empt. l.7.§.6.l.58. circa finem ff. de pact §.vlt. Inst. quib. mod. toll. l.1.2.C. quando lic ab empt.*
d In venditione res non integra post pretiũ solutum.
† vel rem traditam *l.1.C. quãdo lic. ab empt.*
e Cõtrariis suis quæque dissoluuntur. Cõsensu emptio contrahitur, cõsensu dissoluitur si res nõ sit secuta. Nam re secuta res quasi contrahi dicitur.
f *d.l.7.d.l.58 l.6.§ vlt.ff. de contrah.empt. l.12.C. de pactis. l.8. Co. de pact int. empt. § fin. Inst. quib. mod. tollitur.*
g Integra res esse non desinit vel fideiussore emptori dato, vel stipulatione à venditore interposita.
h i. habetur à iudice ratio pacti, etiamsi eius pacti exceptionem reus omiserit. *Cuiac*
i Inesse contractui id dicitur, cuius nomine agi non est necesse. Hic exceptiones pacti bonæ fidei iudicio insunt.
k Fideiussor liberatur, reo liberato.
l Venditionis sub alternatione cõceptæ, pars etiam vna tantũ conuẽtione resolui potest.
m Imò, exceptio pacti cõuenti in totum obstabit. *l.27.§.4. ff. de pact.*
n *l.vlt.ff. de acceptilat.*
o In contractibus qui hinc inde obligant, cõtractu vna parte resolutus, & altera quoque parte resolutus intelligitur,
p Imò, vnius petere posse ab altero videtur *l.56.ff. de pactis.*
q hinc nõnulli colligunt, stipulationem inutilem habere vim pacti. mouentur etiam lege *27.§.pen.ff. de pactis l.8.l.19.ff. de acceptilat* Sed illæ leges loquũtur de acceptilatione, non de stipulatione. stipulatio obligationem parit, acceptilatio liberationem: propensiores sumus ad liberandum quàm ad obligandum. Inutilis acceptilatio habet pactum. Inutilis stipulatio, non habet pactum. *Cuiac. ad l.1.ff. de verb. obl.*
r i. quatenus est acceptilatio, non tollit nisi obligationẽ verbis contractam: quatenus consensum habet, valet vt pactum ad exceptionem.

ret, filius maneat obligatus. sicuti[u] si pupillus sine [x] tutoris auctoritate paciscatur: ipse quidem liberatur, non etiã qui cum eo pactus est. nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, vt vnus maneat obligatus. non [y] est verum: quia pro [z] vna parte contrahentium abiri pacto ab emptione nõ possit, & ideo si ab vna parte renouatus sit cõtractus: dicitur non[a] valere eiusmodi pactionem. sed dicendum est: * patre[b] paciscente, & liberato aduersario, filiũ quoque obiter liberari.

De iterata emptione.

2. *Idem* lib.24. ad Edictum.

SI quam rem a te emi, eandem rursus à te [c] pluris minorísve emero: discessimus à priore emptione. * potest enim, dum [c] res integra est, conuentione nostra, infecta fieri emptio: atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit. sed non poterimus eadem ratione vti post [d] pretium, solutũ emptione repetita: cùm post pretium solutum † infectam emptionẽ facere non possumus.

De contrario consensu.

3. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

EMptio & venditio, sicut [e] consensu cõtrahitur, ita contrario [f] consensu resoluitur, antequam fuerit res secuta. Ideóque quæsitum est, si emptor fideiussorem [g] acceperit. vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resoluatur obligatio. Iulianus scripsit, ex empto quidem agi non posse: quia * bonæ fidei iudicio exceptiones [h] pacti insunt.[i] an autem fideiussori vtilis sit exceptio, videndum. & puto, liberato[k] reo & fideiussorem liberari. Item venditorem ex stipulatu agentem, exceptione summoueri oportet. Idémque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

De venditione alternata.

4. Lib.8. Digestorum Iuliani Paulus notat.

SI emptio contracta sit, togæ, (puta) aut lancis, & pactus sit venditor, ne alterutrius[l] emptio maneat: puto resolui obligationem huius rei nomine dumtaxat [m].

De acceptilatione. 1. De nudo consensu. 2. De rei interitu.

5. *Iulianus* lib.15. Digestorum.

CVm emptor venditori, vel emptori venditor acceptum faciat[n]: voluntas vtriusque[o] ostenditur id agẽtis, vt à negotio discedatur: & perinde habeatur, ac si cõuenisset inter eos, vt neuter [p] ab altero quicquam peteret. sed vt euidentius appareat: acceptilatio[q] in hac causa non sua natura, sed potestate[r] conuentionis valet.

1 ¶ Emptio nuda[s] cõuentione dissoluitur, si res secuta nõ fuerit. 2 ¶ Mortuo autem homine, perinde habẽda est venditio, ac si traditus fuisset. vtpote cùm venditor liberetur, & emptori homo pereat. quare, nisi iusta conuẽtio interuenerit, actiones ex empto vendito manebũt.

De re, si displiceat, restituenda.

6. *Paulus* lib.2. ad Edictum.

SI conuenit, *vt [t] res, quæ venit, si intra certum tempus displicuisset [u], redderetur*: ex empto actio est, vt Sabinus putat: aut proxima [x] empti in factum datur.

De posteriore emptione conditionali. 1. De pupillo emente.

7. *Idem* lib.5. Quæstionum.

SI id, quod purè emi, sub[y] conditione rursus emã: nihil agitur posteriore emptione[z]. 1 ¶ Si pupilli persona interuenit, quia antè sine[a] tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit: quamuis venditori iã ei obligatus fuit: tamen, quia pupillus non tenebatur, renouata venditio efficit, vt inuicem obligati sint. Quòd si antè tutoris auctoritas interuenerit, deindè sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. ¶ Idem potest quæri, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, vt discedatur ab emptione: an proinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset: vt scilicet ipse non teneatur, sed, agente eo, retentiones competant. sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio rectè emptio sit contracta, vix bonæ fidei conuenire, eo pacto stari; quod alteri captiosum sit: & maximè si iusto errore[b] sit deceptus.

s Nuda conuentione, si res non sit secuta, emptio dissolui potest *l.2 ff.eo.*
t *adde l.31.§.22.ff. de ædilit.* u Vendebatur res plerũque hunc in modum, vt si displicuisset, redderetur *vt hîc*, redhiberetur. *l. quod si nolit. §. si quid ita, ff. de ædilitio* inempta esset *l.3.ff. de contr.empt.*
x In factum actio proxima empti actioni.
y Contractus purus, contractu condicionali non resoluitur. Emptum purè, sub cõditione emere amplius non possumus.
z non idem è contrà, quia per plenam à semiplena, non per semiplenam à plena emptione receditur *arg.l.11.in f.pr.ff. de in diem addict. l.108.§.9.ff. de leg.1.v.hic Acc.*
a *leg.1.ff.eod.*
b Nemo errans rem suam amittit *l.35.ff. de acq.rer. l.18.C. de rei vind.*

a qui errat in subscribendo, sibi non præiudicat *l.39. ff. de pign.*
b Serui contractu dominus tenetur prætoria actione non ciuili, *adde §. in personam Inst. de act.*
n hinc colligit Baldus, semper requiri subhastationem, vbi res absentis venditur *l.3. C. de execut. rei iudic.*

De subscriptione per errorem facta.

8. *Scæuola* lib.3. Responsorum.

Titius Seij procurator, defuncto Seio, ab eo scriptus heres, cùm ignoraret, fundum vendente seruo hereditario, quasi procurator subscripsit. quæsitum est, an cognito eo, priùs quàm emptio perficeretur, a venditione discedere possit. respondit: Titium, si nō ipse vēdidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quòd seruo vēdente subscripserat[a]: sed serui nomine prætoria[b] actione teneri.

De sententia præsidis.

9. *Idem* lib.4. Digestorum.

Fundus, qui Lucij Titij erat, ob vectigale[c] reipublicæ veniit. sed cùm Lucius Titius debitor professus esset, [d] paratum se esse vectigal exsoluere solidum, cùm minore[e] venisset fundus, quàm debita summa esset: præses[f] prouinciæ rescidit[g] venditionem, eúmque restitui iussit Lucio Titio. quæsitum est, an post sententiam præsidis, antequàm[h] restitueretur, in bonis Lucij Titij fundus emptus esset. respondit. non priùs[i], quàm emptori pretium esset illatum: vel si pretium nōdum esset ab emptore solutum, in vectigal satisfactum esset.

De lege commissoria.

10. *Idem* lib.7. Digestorum.

Seius à Lucio Titio emit fundum lege dicta, *vt, si ad diem pecuniam non soluisset, res inempta fieret.* Seius, parte precij præsenti die soluta, defuncto venditore, filiis eius pupillaris ætatis & ipse tutor cum alijs datus, neque[k] contutoribus pretium secundùm legem numerauit, nec rationibus tutelæ retulit. quæsitum est, an irrita emptio facta esset. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, inemptam videri.

1 ¶ Emptor prædiorum, cùm suspicaretur, Numeriā, & Semproniam, controuersiam moturas, pactus[l] est cum venditore, *vt ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec* [m] *emptori fideiussor daretur à venditore.* postea vēditor eam legem inseruit: *vt, si ex die pecunia omnis soluta non esset, & venditor ea prædia venisse nollet, inuendita*[n] *essent.* interea de aduersariis alteram mulierem venditor superauit: cum altera transegit: ita vt sine vlla quæstione emptor prædia possideret, quæsitum est, cùm[o] neque fideiussor datus "est" nec omnis pecunia secundùm legem suis diebus soluta sit: an prædia inuendita sint. respondit: si conuenisset, vt non priùs pecunia solueretur, quàm fideiussor venditi caussa daretur, nec id factum esset, cum per emptorem non staret, quo minùs fieret: non posse posteriorem legis partem exerceri.

d Resciso per sententiam contractu petēte id venditore, potest emptor excipere atque etiā postulare, vt pretium & expensas recipiat.
e *l.3. Cod. si aduersus fisc. l.3. Cod. si vendito pignore agatur. v.l.3. Cod. iure fisci.*
f Imò procurator. *l.3. Cod. de iure fisci.* Prouinciarum aliæ Proconsulares, aliæ Præsidiales. *Sueton. in Augusto*: 1. *Harmenopul.* 2. In quibus Procurator Cæsaris non erat, in eis Præses erat, quoties de fiscali causa agebatur. Vt esset Alciatus *in d.l.3.* dū in Proconsulares maximè procuratores missos esse scribit. Nam indifferenter, *τὰς τῶ ἑαυτῶ καὶ τὰ τῶ δήμου* teste *Dione*, 53.
g Rescissum satis superque intelligi contractum, si iudex dixerit, se iubere rescissum esse, hinc colligit Baldus, de quo vide Albericū.
h antequam ei *Hal.*
i *v. leg. 28. ff. de pign.* Hinc colligit *Bart.* non impediri alienationem & subhastationē, si quis tantum dicat se paratum offerre pretium: sed requiri, vt pecunia offeratur.
k tenetur autē in sua persona & in se præstare, quod aduersus alios *l. 69. ff. de fideiussorib.* Et Breuiter, soluendi pupillo potestatem tutor habuisse intelligitur, qui contutoribus suis soluere potuit. Ita fiet vt tutor in legem commissoriam incidere possit, qui intra condictum solutionis, ex caussa emptionis tempus, partem pretij contutoribus suis soluerit. Alioquin in legem commissoriam non incidit, qui non habuit, cui pretium solueret.
l Fideiussor ob euictionis suspicionem rectè petitur.
m Interdum tamen conueniebatur, vti ne venditor vadem, fideiussorem'ue daret. dixi ad Varronem. 5. de lingua.
n Inuenditi vox, nota legis commissoriæ. dixi ad *l.2. ff. de lege commissoria.*
o *l.18. §. vlt. ff. de periculo & commodo.*
p ¶4. *Co.* 48.19. *Ecloga* 6.
q interitu s. & incommodo accidente, vel dolo, vel culpa, vel negligentia, vel casu fortuito.
r perfectè aut minùs. Baro huius edicti formulam sic restituit: futuram huic titulo vice summæ: *Ante perfectam emptionem venditoris: post emptionem emptoris (nisi aliud conuenit) periculum commodúmque erit.*
s perfectè, *l.8. ff. eod. in specie. l.35. §.5. ff. de contr. empt.*
t Vino vendito, periculum est emptoris. Periculum puta acoris, vitia eiusmodi, effusio, vasorum contusio, similis denique causa *vt hîc.*
u puta mucoris, vt superius acoris *l.4. ff. eod.*
x Vini venditi periculum in se venditor potest suscipere. Quod si susceperit ad certum vsque tempus, intra tempus constitutum tantum periculum præstat, non post tempus. Si non designato tempore, vini venditi periculum in se suscepit, eatenus periculum præstabit, quatenus vinum degustetur. Cur ad vini degustationem vsque? quia tunc plenissime vinum venisse intelligitur, *vt hîc.* Ante degustationem igitur plenè venditum non videtur. Quid si non degustatum vinum, sed signata vasa vel dolia vini fuerint ab emptore? periculum vini est emptoris, nisi aliud conuenit *vt hîc.* Magnum igitur discrimen est degustati vini, & vasorum signatorum Atqui signatione doliorum facta ab emptore, traditum ei vinum censetur. *§.2. ff. eod.* proinde ei vt domino vinum perierit? Ita Trebatius sensit: à Labeone tamen notatus est *ibid.*
y *v.l.78. inf. ff. de contrah. empt.*
z sola degustatio, non facit vinum esse vēditum: degustationem sequi debet voluntas & consensus emendi. Et hoc ita est, si singulatim emptæ sint vini amphoræ. At siquis ad certam mensuram vinum emerit, ita vt in singulas amphoras pretium sit statutum: talis emptio generis, non speciei esse videtur, habens eā conditionem *vt quantum admensum fuerit, tantum sit emptum.* ita fiet: vt, ad mensurationem vsque periculum sit venditoris non emptoris. Periculum (inquam) non qualitatis (puta acoris aut mucoris *l.4. ff. eod.*) sed substantiæ: vt si vinum pereat, non emptori, cui nihil est admensum, sed venditori pereat & ita concilianda sunt iura quæ hac de re variè loquuntur. *s. hæc lex l.4. §.1. inf. l.15. ff. eod. l. 34. §.5. l.33. §. penult.* [illegible]
a quia non videntur tradita: materia contra tradita videtur, quoties *inf. ff. eod. v. Hotom. quæst. illust. 12.*
b *v.l.2. §.1. ff. eod.*

DE[p] PERICVLO[q], ET COMMODO rei venditæ[r].

TIT. VI.

De vino. 2. de dolio signato. 3. De die ad metiendum præstituto. 4. De vino doliari.

Vlpianus lib.28. ad Sabinum.

Si vinum venditum[s] acuerit[t], vel quid aliud vitij[u] sustinuerit: emptoris erit damnum: quemadmodum si vinum esset effusum, vel vasis cōtusis. vel qua alia ex causa. Sed si[x] venditor se periculo[y] subiecit: in id tempus periculum sustinebit, quoad si non designauit tempus: eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum. videlicet quasi tūc plenissimè veneat, cùm fuerit degustatum[z]. Aut igitur conuenit, quoad periculum vini sustineat, & eatenus sustinebit: aut non conuenit, & vsque ad degustationem sustinebit. sed si nondum sunt degustata, signata[a] tamen ab emptore vasa. vel dolia: consequenter dicetur, adhuc periculum esse venditoris: nisi "si" aliud conuenit.

1 ¶ Sed & custodiam ad diem mensuræ vēditor præstare debet. priùs quàm enim admetiatur vinum, "propè" quasi nondum venit. post mensuram factam, venditoris desinit esse periculum. & ante mensuram periculo liberatur, si[b] non[c] ad mensuram vendidit, "sed" fortè amphoras, vel etiam singula dolia.

2 ¶ Si dolium signatum[d] sit[e] ab emptore: Trebatius ait, traditum id videri. Labeo contrà. quod & verum est. magis enim, ne summutetur[f], signari solere, quàm vt tradere tum videatur.

3 ¶ Licet[g] autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum præstitit, nec intra diem adméſum est. effundere autem non statim poterit, priùs quàm testando[h] denuntiet[i] emptori: vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur.[k] si[l] tamen, cùm posset effundere, non effundit, laudandus[m] est potiùs. ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere. sed ita demum, si interfuit eius inania[n] esse vasa, in quibus vinū fuit. veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia. commodius[o] est autem: conduci vasa: nec reddi vinum, nisi, quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operā dare, vt quàm minimè detrimento sit ea res emptori.

4 ¶ Si doliare[p] vinum emeris, nec de tradendo "eo" quicquam conuenerit: id videri actum, vt antè euacuarētur, quàm ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria. quòd si non sint euacuata: faciēdum[q], quod veteres

tum venditoris est. vide Zasium *ad l.9. § 1. ff. de damno.*
k *al.* effundatur.
l Laude dignus est, qui cùm, etiam iure, alteri nocere possit, noceat tamen.
m Vinum igitur non effundet venditor, sed vel mercedem suorum [illegible] rum ab emptore vini exiget, (si modo eius interfuit vasa esse ina[illegible] quòd vel ea locaturus erat: aut necesse habuit, alia, nouis fortè vind[illegible] ducere, ita venditor non præcisè mercedes doliorum suorum non ex[illegible] ptore, sed illis duobus casibus) vel alia vasa conducet, (qua in specie, v[illegible] ptori reddere non cogetur, quàm ab eo conductore mercedem recep[illegible] vinum ipsum bona fide vendet, quàm minimo emptoris aduersarij [illegible] do, *vt hîc.* quo ex loco satis constat, falli & errare eos tota via [illegible] hac specie, venditorem, vinum emptoris effundere posse Maior sanè [illegible] hîc Iurisconsulto fuit, quàm vt vinum effundere patiatur. His enim [illegible] ad æquitatem quasi ascendit, vt venditor dolia sua emptori gratis conce[illegible] locet: aut si neutrum faciat, aliena locet dolia: si id etiam non procedit, [illegible] vendat bona fide, minimo aduersarii detrimento: neque huic sententiæ [illegible] gnabit, qui mox sequetur paragraphus. Quod consilium Iurisconsulti, [illegible] apud me diligentius retracto, audenter iam dicam, inter Iurisconsultum & vir[illegible] bonum nihil interesse: certissimam denique ad coelum viam esse nostrā, [illegible] fessionem, si ad æquum & bonum reuocetur.
n Inania vasa, vacua, euacuata §.4.
o humanius consilium, ne malitiis indulgeatur *l.38. circa f. ff. de rei v. indic.* [illegible] rùm Accursius ait, hoc vocabulo necessitatem venditori non impon[illegible] probo. Laudator enim facti & propositi à monitore & suasore minimè [illegible] *ff. de seruo corrupto: v. Rob. 3. sent. 12.*
p vinum doliare seu de dolio & cupa: nouum, nondum diffusum [illegible] amphoras & cados. De hac vendendi lege *v. Catonem cap. 148 de re rustica.* [illegible] dæus verò ait, doliare vinum emi, cùm in doliis emitur sine mensura [illegible] differentiam vini pendentis, quod adhuc in vuis est: vt doliare vinum sit [illegible] quod dolio continetur.
q Vinum igitur effundere venditori licebit: Facetias hic & iocos, mer[illegible] tia molestissimo lectori reponit Vlpianus. Nam superiore paragrapho [illegible] ditorem laudandum esse, si non effundat cum possit effundere: hortat[illegible] nique vt dolia gratis concedat, aut si id nolit, locet: si neutrum placeat [illegible] cet: si ne ista quidem venditori) sedeant, vt vinum vendat minimo adue[illegible] trimento. Vt ad rem redeam, mera hic *εἰρωνεία* est: qualis illa Virgiliana, [illegible] Italiam. Veutis. 9. *Quintil.* 2.

§4 l.1. n°1

a . facetè dictum,ac si diceret, per cribrum.corbis enim fit ex viminibus, colligendis liquidis inepta. *Varro 1.de re rustica 22.*& vt maximè fiat ex viminibus (quẽadmodum naues fieri Cæsar,Plinius,Lucanus auctores sunt) corbis tamen mensuræ genus non est *Cuiac. 2 obs.36.*quæ tamen sententia,cuidam anonymo(cuius extãt notæ ad hanc legem impressæ cum reliquis Duareni)displicet.

putauerunt,per corbem[a] venditorem mensuram facere, & effundere. veteres enim hoc propter mensuram suaserunt,si,quanta mensura esset,non appareat:videlicet vt appareret,quantum emptori perierit.

De custodia.

2. *Gaius* lib.2.Quotidianarum rerum.

HOc ita verum est,si is [b] est venditor, cui sine noua vindemia non sint iste vasa necessaria. si verò mercator est,qui emere vina,& vendere solet:is dies spectandus est,quo ex commodo venditoris tolli possint.

1 ¶Custodiam[c] autem,ante admetiendi diem,qualem præstare venditorem oporteat, vtrùm plenam [d], vt & diligẽtiam præstet,an verò dolum dumtaxat: videamus. & puto, eam diligentiam vẽditorem exhibere debere:vt [e] fatale[f] damnum,vel vis magna,sit excusatum [g].

3. *Paulus* lib.5.ad Sabinum.

CVstodiam autem venditor talem præstare debet [h], quam præstant hi [i], quibus res commodata [k] est;vt diligentiam præstet exactiorem quàm in suis rebus adhiberet.

De vino intra diem degustando. 1. *De auersione.*

4. *Vlpianus* libro vicesimo octauo ad Sabinum.

SI quis vina vendiderit, *& intra diem certum degustanda dixerit*,deinde per venditorem steterit. quo minùs degustarentur:vtrùm præteritum[l] dumtaxat periculum acoris [m],& mucoris venditor præstare debet?an verò etiam die præterito,vt,si fortè corrupta sint,postea quàm dies degustandi præteriit, periculum ad venditorẽ pertineat?an verò magis emptio sit soluta, quasi sub condicione venierint,hoc est,si ante diem illum fuissent degustata,& interierit, quid actum sit. ego autem arbitror, si hoc in occulto sit,debere dici,emptionem manere.periculum autem ad venditorem respicere,etiam vltra diem degustando præfinitum:quia per ipsum factum est.

1 ¶ *Si auersione* [n] vinum venit, custodia tantùm præstanda est.ex hoc apparet,si[o] non ita vinum venit,vt degustaretur,neque acorem, neque mucorem venditorem præstare debere,sed omne periculum ad emptorem pertinere.difficile[p] autem est, vt quisquam sic emat, vt ne degustet.quare si [q] dies degustationi adiectus non erit, quandoque degustare emptor poterit: &, quoad degustauerit,periculum acoris, & mucoris ad venditorẽ pertinebit. dies enim degustationi præstitutus [r], meliorem condicionem emptoris facit.

2 ¶ Vino autem *per auersionem*[s] vendito,finis [t] custodiæ est auehendi tempus. quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est.ceterùm,si nõ sit adiectum, videndum,ne infinitam[u] custodiam non debeat venditor.& est verius,(secundùm ea quæ supra[x] ostendimus)aut interesse,quid de tempore actum sit,aut denuntiare[y] ei,vt tollat vinum,certè,antequàm[z] ad vindemiam fuerint dolia necessaria,debet auehi vinum.

b Præsumitur tempus adiectũ, ex qualitate personarum:*adde l. nec semel. §. si in habitatione.l. Firmio.ĵ. quando dies legati.l. Eum qui certarũ.ĵ.de verb. obligat.*

c *l.1 §.1. s̃. eod.* qualem? *v.l.3.s̃. eod.*

d Plena custodia non tantùm dolum abfuturum,sed & diligentiam continet.

e *al.* vt fatali dãno vel vi magna sit excusatus.

f Fatale damnum excusat *v.leg. 31.ĵ. de act. empt*

g vide quę scripsi ad *l.2. Cod.eo.*

h Venditor custodiam vini debens, eam diligentiam præstare debet, quam commodatarius in rebus cõmodatis: quã quisque in suis reb⁹.

i *l.11.in f.ĵ. eo.l. 35.§.4.s̃. de contrah.empt.*

k *l.5 §.2.s̃.commodati.*

l Venditor vini,moram degustando vino adferens emptori, periculum vini præstat, nõ modo quod ante diem degustãdo vino præfinitũ, sed & post eum diem: quia per ipsum factũ est.

m *§.1.in f.ĵ.eo.l. 1.in pr.s̃.eod.*

n *v. quæ notaui ad l.62.in f.s̃. de contr.empt.*

o Vinum qui ita vendit vt degustetur,hoc est, vt emptũ sit cũ degustatũ fuerit,acorẽ & mucorem pręstat:si non ea lege vẽdiderit, neutrũ præstat *vt hîc.*

p Vina, vt sæpius ea cõdicione emebantur, vt degustarẽtur:raro,vt ne degustarentur.

q Vino degustando die non adiecta,potest emptor quandoque seu quandoque degustare:ita accidit vt dies degustationi non præstitutus(ita paulò post videtur legendum)meliorem conditionem emptoris faciat.

r *Fortè legendum*,non præstitutus,*vt paulo antè dixi.*

s Auersione vini vendere quid,dictum.*l.62.in fi.s̃.de contra.empt.*

t vt in cæteris finis negotij spectatur, dum approbetur, tollatur euehatur, restituatur.*Baro.*

u Infinitam custodiam vini auersione venditi venditum non præstat.

x *l.1.s̃.eod.*

y Protestatio efficit,vt ne qui protestatus est, infinitam custodiam præstet. *d. l. 1.§.3. s̃.eod.*

z , vinum auehere emptor debet,antequã dolia ad vindemiã fuerint necessaria.

a ¶in eadem causa est is per quem stetit,& cui tradita res:& è contrario, qui tradidit.& qui obtulit *l.17.ĵ.eod.l.2.l.4 Cod.eod.*

b *l.16 ĵ.eod:* igitur,venditor post moram emptoris, culpam non præstat. *adde l. 16.in f.s̃.eod.*

c *l.1.§.1.s̃.eodem.*

d Acetum vino interdum vtilius esse potest.Martialis.Amphora Niliaci non sit tibi vilis aceti,esset cùm vinum,vilior illa fuit.

e Exceptum emptoris causa, non potest emptor inuito venditore petere. Ita, quod eius fauore inductum est,in eius damnum recidit.

f oportet autem æquitatem esse in contractibus bonæ fidei.

g *v.l.1.C.eod.*

h Alluuio perfecta emptione,siue quid adiicit:siue quid aufert,emptori prodest vel nocet *l. vlt.ĵ.de legat.3.*Nam post venditionem fundi,tam lucrum quàm damnũ emptorem respicit. Quid enim si per alluuionem accessio facta sit, vel pars eius. aut totus adeo fluminum sit occupatus.2.*Synopsis 19.Titul.6.c.1.3.Harmenop.l 3.§.14. Theophil.§.3.Inst.de empt.*

i *§.3.Inst.de empt.*

k *§.3.Inst..de emptione:l.10.ĵ.de regul.iur.*

l Modus in fundorum venditione plerunque dicebatur.*l.2 ĵ.de act.empt.* Aggenus Vrbicus.soliti erant antiqui in conductionibus & emptionibus modum atque ita cauere,fundum illum iugera tot,in singulis iugeribus tantum.Itaque si in ea regione agitur,vbi hęc erit consuetudo,aut cautiones scilicet,aut emptiones intuendæ erunt. m In modum agri non cedebant viæ publicæ,limites,luci qui fundum tangebant nisi id actum esset,vt cederent: cùm vero neutrum dictum erat, cedere non debebant *vt hîc & littora. s̃. de contr.empt.*

Si per emptorem stet quo minùs ad diem vinum tollat.

5. *Paulus* libro 5.ad Sabinum.

SI per emptorem steterit[a],quo minùs ad diem vinum tolleret.postea, nisi quod dolo [b] malo venditoris interceptum esset,non debet ab eo præstari.si,verbi gratia, amphoræ centum ex eo vino,quod in cella esset, venierint,si admensum est donec admetiatur [c], omne periculum venditoris est:nisi id per emptorem fiat.

De exceptione facta gratia emptoris.

6. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

SI vina emerim,*exceptis acidis, & mucidis*,& mihi expediat[d] acida quoque accipere: Proculus ait quamuis id emptoris [e] causa exceptum sit,tamen acida, & mucida non venisse. nam quæ inuitus emptor accipere non cogeretur,iniquum [f] esse,non permitti venditori vel alij ea vendere.

De alluuione & fluminis occupatione. 1. *Quæ cedunt in modum agri.*

7. *Paulus* libro 5.ad Sabinum.

ID,quod post emptionem fundo accessit [g] per alluuionem [h],vel periit,ad emptoris commodum,incommodúmque pertinet.nam & si [i] totus ager post emption[em] flumine occupatus esset,periculum esset emptoris. sic igitur & commodum eius esse debet.

1 ¶ Quod venditur, in modum [l] agri cedere d[eb]et: nisi"si"id actum est,ne cederet.at quod non venit[...]dum cedendum.si id ipsum actum est,vt cederet : [...] [m] viæ publicæ [n],limites, luci, qui fundum tangunt. cùm verò neutrum dictum est,cedere non debet. & ideo nominatim caueri solet,*vt luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, totæ in modum cedant.*

De perfecta vel imperfecta. emptione& quæ requirantur vt perfecta dicatur:& quæ sint effecta perfectæ venditionis.

8. *Idem* lib.33.ad Edictum.

NEcessariò sciendum"est,"quãdo perfecta sit emptio. tunc enim scimus,cuius periculum sit.nam*[o], perfecta[p] emptione,periculum ad emptorem respiciet.¶Et,si[q] id, quod venierit,appareat [r],quid[s] ,quale quantum sit[t], "sit"& pretium,&purè venit:perfecta est emptio.¶Quòd si[u] sub condicione res venierit,si quidem defecerit [x] condicio,nulla est emptio:sicuti nec stipulatio. Quòd si exstiterit:Proculus,& Octauenus,emptoris esse periculum aiunt.idem Pomponius libro nono probat. Quòd si,pendente[y] condicione,emptor,vel venditor decesserit : constat, si exstiterit condicio, hæredes quoque obligatos esse,quasi[z] iam contracta emptione in præteritum. Quòd si,pendente condicione,res tradita sit : emptor non [a] poterit eam vsucapere pro emptore:& quod pretii solutum est,repetetur [b]:& fructus[c] medij tẽporis venditoris sunt. sicuti stipulationes [d],& legata condicionalia perimuntur,si,pendente condicione [e], res exstincta fuerit,Sanè [f] si exstet res, licèt deterior effecta:potest dici, esse damnum emptoris.

n fundo ad mẽsuram vendito. num aggeres & fossę mensurandæ sunt? Bartolus ait *in l. 51. s̃. de contr.empt.* in via aliud esse *ad l.27.§.4.ĵ. de instructo*:quod & Baldus sentit.*Co. de contrah. empt. in pr. quæst.4.*nec enim venire in commerciũ vel contractum, licèt aliqua vtilitas ex eis percipiatur: dominos prædiorũ in illis non habente[...]ulum, sed [...] [...]tatem [...] [...] magis venire ex agrorum cohærẽtia, quàm virtute contractus:id liquere magis q[...] per se vendi nõ possint. Baldus distinguit:negat ripas commensurandas, si exceptæ sint : sin comprehẽsæ in termino, vendi posse: eam conuentionem admitti venditoris gratia, qui cernens in ripa cõmoditatem (puta saliceti,arboreti) pluris fundum vẽdere voluerit,vt alter emere. res enim vt interdum emimus propter accessiones.*l.34. in pr.s̃.de cõtrah. empt.* ita, & easdem pluris ea de causa vendim⁹.Huic quęstioni subnotabo, quod *ibidem* Baldus notat,colonum ad fundi fossas (quæ ad perpetuam rei memoriam cõstructæ sint) reficiendas non teneri : teneri verò, si faciant ad vtilitatem eius anni quo conduxerit.

o Perfectæ venditionis is est effectus,vt ab ea periculum rei spectet ad emptorẽ.

p *vide l.1.Cod.eod.*

q Perfectam venditionem facit rei certitudo,eius pretium,& si pure venit:aut si sub condicione veniit,condicio extitit.

r *leg.9.Cod.de contrah.empt.*

s Certum censetur de quo apparet,quid,quale,quantum.

t *l.9.Cod de contr.empt.*

u Venditio sub condicione contracta,deficiente condicione nulla est:existente perfecta est, & periculum ad emptorem pertinet.Si ea pendente venditor vel emptor mortuus sit, obligatio transit ad heredes. quod si res tradita sit pendente conditione,emptor, eo spatio,rem ipsam vsucapere non poterit,quia pendente conditione non est emptio : Si interierit, venditoris : Si deterior tantum facta, emptoris erit periculum.

x *leg.7.in pr.s̃.de contrah.empt.*

y *l.5.Cod.eod.*

z Condicione venditionis existente,venditio in præteritum seu retro trahitur: secus igitur ante condicionem contracta.

a *leg.2.§.2.ĵ pro emptore.*

b *leg.41.in fine s̃.de contrah.empt.*

c *leg.6.circa finem Cod.de pactis inter emptorem.*

d *leg.23.ĵ.de verb.obligat.*

e *vide leg.33.ĵ.de verborum obligat.*

f Conditione venditionis pendente si res intereat, periculum est venditoris : si sit deterior, emptoris *vt hîc.* Quid ita?Vbi res non extat, fictio non habet, vel hereat,secus vbi extat , licèt deterior sit *l.huic. s̃. ad l.Aquil.*Atqui venditore, vbi emptore mortuis, pendente condicione, , non interiit venditio vel emptio? rectè: nam ipsi heredes ipsam defunctorum personam repræsentant.vna eademq; persona censentur cum defuncto,*s̃. eod.d.l si prædio s̃.de in diem addi.&. & a-*

a Dixi *ad l.60.ff. de condict.indebiti.*
b legatum tamen ex simili conditione non transit *leg.13.ff.quando dies.*
c Ius vtendi fruendi: si mihi ab vsufructuario venditum sit, fructuario ipso mortuo, heres venditoris nihil amplius mihi debebit: & tamen heredi meo debebit: in proprietarius vsumfructum mihi vendiderit, & pòst mortuus sit, hæres venditoris mihi debebit: heredi meo, nihil.

1 ¶ Si ita venierit, *est ille seruus emptus, siue* [a] *nauis ex Asia venerit, siue non venerit*: Iulianus putat, statim [b] perfectã esse venditionem: quoniam certum sit, eam contractam.

2 ¶ Cùm vsumfructum mihi vendis: interest, vtrùm [c] ius [d] vtendi fruendi. quod solùm tuum sit, vendas, an verò in ipsum corpus, quod tuum sit, vsumfructum mihi vendas. nam priore casu, etiam si statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu viuis, posteriore casu heredi meo nihil debebitur [e], heres tuus debebit.

De arboribus, ante fundi emptionem, deiectis.

9. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

SI post [f] inspectum [g] prædium, antequàm emptio contraheretur, arbores vento [h] vi deiectæ sunt: an hæ quoque emptori tradi debeant, quæritur: & responsum, non deberi: quia [i] eas non emerit, cùm, antequàm fundũ emerit, desierint fundi esse. sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, venditor autem sciuit [k], nec admonuit: quanti emptoris interfuerit, rem æstimãdam esse, si modò venit.

De emptione conditionali & pacto. 1. De loci interitu ante mensionem.

10. *Vlpianus* lib.8.Disputationum.

SI in venditione condicionali hoc ipsum conuenisset, *vt res periculo emptoris seruaretur*: puto pactum va[illegible].

[illegible] In libro septimo digestorum Iuliani Scæuola notat: Fundi [n] nomine emptor agere non potest: cùm priùs, quàm mensura [o] fieret, inundatione [p] aquarum, aut chasmate [q], alióue quo casu pars fundi interierit.

De insula combusta.

11. *Alfenus* Varus lib.2.Digestorum.

SI vendita insula combusta [r] esset, cùm incẽdium sine culpa [s] fieri non [t] possit, quid iuris sit? respondit: Quia sine patrisfamilias [u] culpa fieri potest: neque si seruorum negligentia factum esset, continuò dominus in culpa erit. quamobrem si [x] venditor eam diligentiam adhibuisset: in insula custodienda, quam debent homines frugi [y] & diligentes præstare, si quid accidisset, nihil [z] ad eum pertinebit.

De lectis, in via publica positis, & ab ædili concisis.

12. *Paulus* lib.3.Epitomarum Alfeni Digestorum.

LEctos [a] emptos ædilis, cùm in via [b] publica positi essent, concidit [c]. si traditi essent emptori, aut per [d] eum stetisset [e], quominùs traderentur: emptoris periculum esse, placet:

13. *Iulianus* lib.3.ad Vrseum Ferocem.

EVmque cum ædili [f] si id [g] non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ: aut certè cum venditore ex empto agendum esse, vt is actiones suas, quas cum ædile habuisset, ei præstaret.

d id enim vendi potest §.1. *in fine. Inst. de vsu.*
e sed mihi *leg.3.Cod.de vsufruct.*
f Fundo inspecto tantùm, nec dum empto, arbores interim, dũ emptio perficeretur, deiectæ, emptori nõ debentur. Quid ita? quia non emit: Cur non emit? quia antequam emit, fundi esse desierũt. Quid si emptor nesciuit deiectas, vẽditor sciuit, nec admonuit? quanti emptoris interfuerit, res æstimabitur. *vt hic.* Quid si quis emit fundum, & em[illegible] ne iá pe[illegible] arbores vi [illegible] ctæ, vel igne consumptę? emptio fundi non videbitur contracta, si cõtemplatione arborũ fundus comparatus est. *l 58. ff. de contrah. empt.*
g Inspecti ab emptore fundi tempus non inspicimus sed cõtractus.
h *vide leg.58. ff. de contrah. empt.*
i Venditor fundi emptori id præstare nõ cogitur, quod ante venditionem perfectam fundi esse desierit.
k *leg.39. ff. de contrah. empt.*
l aliud si nõ cõuenit *l. 5. Cod. eo.* Interim colligunt, conuẽtionem nudam vestiri contractus vnitione etiam condicionalis.
m & ita, pactũ nudũ vestitum cohærentia cõtractus valet.
n vt in rebus mobilibus, ita in immobilibus non dicitur perfecta vẽditio, antequam mensurentur. *Bartol.*
o Ante mensuram, de qua facienda conuenit, non est fundi venditio.
p Aquæ inundatione, aut chasmate fundi & immobilia interire dicũntur *vide l. 23. ff. de regulis iuris.*
q terræ motu *leg.47. in fine ff. de leg.1. vide Plin.2.c.62.*
r *l.5.Cod.eod.*
s leuissima scilicet & quidem inhabitantium, ídque plerumque *leg.3.§. 1. ff. de off. præf. vigil.* ergo non semper eorum culpa id accidit.
t fieri possit. *Hotom.4.obseruat.32.*
u non tamen sine alicuius culpa *Cuiac.17.obs.29.in fine.*
x Frugi homo, cui opponitur nequam.
y Incendium rei alienæ frugi homo & diligens custos non præstat.
z Si venditoris dolo & lata culpa incendium acciderit, tenetur de incendio *l. 11. ff. de incendio*: si diligens fuit, ad instar eorum qui sunt frugi & diligentes, in custodienda re vendita, non tenetur de incendio: vtcunque serui eius negligẽtia incendium acciderit *vt hic*: id enim fortuitò accidit, id est, extra eius dolum & latam culpam, ideóque venia indiget *l.11. ff. de incendio.* & hæc quidem de venditore. Quid de conductore dicendum est? eum scilicet eodem exemplo non teneri, si contra præsumptionem (negligentiæ s. latæ, & doli) probauerit se diligentem fuisse. quo probato securus est, *vt hic.* quanquã nonnulli distinguũt, vt cõductor teneatur incendij, seruis cõuictis si in officio sibi cõmisso deliquerint, puta lucernã in stabulo custodiendo. Si in alio loco, extra munus suum, non tenetur. Quis enim hæc præstare possit? *v. Andr. Gayl. 2. obs. 21.* Quid? an eo probato serui conductoris illico tenebuntur tanquam planè conuicti? vt continuò necesse sit ab eis incendium ortũ fuisse, si non ab eorum domino fuerit admissum? vtique conductore absoluto locator probationes suas afferre debet: ergo & certum ex iis aliquem omnino nominare tenetur, ne alioquin incerta feratur sententia. Num verò eo casu conductor vicinis tenebitur incendij nomine, si incendij ratione eis nocitum fuerit? distingue vt supra. Quid, si quis ædes incendio proximas interciderit ne ignis ad suam domũ perueniret? non tenetur: *vide leg 3.§.7. ff. de incendio.* Is verò cuius ædes ita [...] rint, viciniæ seruandæ causa, num exemplo contributionis quæ iactu [...] vicinos aget? *v.d.l.3.*
a vt & alibi mensuras. *vide leg.13.§.8. ff. locati. vide Suetonium in Claudio.*
b viarum enim cura ædilibus commissa erat *leg.1. ff. de via publica.*

1. De furto. de traditione.

14. *Paulus* lib.3.Epitomarum Alfeni Digestorum.

QVòd si neque traditi essent, neque [h] emptor, in mora fuisset, quo minùs traderentur: venditoris periculum erit.

1 ¶ Materia [i] empta si furto perisset, postquàm tradita esset: emptoris esse periculo respondit: si minùs, vẽditoris. videri [k] autẽ trabes traditas, quas emptor signasset [l].

De vino corrupto.

15. *Gaius* lib.2.Quotidianarum rerum.

SI vina, quæ [m] in doliis erunt, venierint, eáque, antequàm ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint: si quidem de bonitatẽ eorum adfirmauit [n] venditor, tenebitur emptori: quòd si nihil adfirmauit, emptoris erit periculum. quia, siue [o] non degustauit, siue [p] degustando malè probauit, de se queri debet. planè si, cùm intelligeret venditor non duraturam bonitatẽ eorum vsque ad in eum diem, quo tolli deberẽt, non [q] admonuit emptorem: tenebitur ei, quanti [r] eius interesset, admonitum fuisse.

De re ab emptore conducta, donec pretium soluat.

16. *Iauolenus* libro 7.ex Cassio.

SErui emptor, si eum conductum [s] rogauit, donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterit. quoniam* non videtur traditus is [t], cuius possessio per locationem retinetur à venditore. Periculum eius serui ad emptorem pertinet: quòd tamen sine [u] dolo venditoris interuenerit.

De mora.

17. *Pomponius* libro trigesimo primo ad Quintum Mucium.

ILlud sciendum est, cùm [x] morã emptor adhibere cœpit, iam non culpam, sed dolum malum tantùm præstandum à vẽditore. Quòd si per venditorem, & emptorem mora fuerit: Labeo quidem scribit [y], emptori potiùs nocere, quàm venditori, moram adhibitam. Sed videndũ est, ne posterior [z] mora damnosa ei sit. quid enim, si interpellauero venditorem, & non dederit id, quod emeram: deinde, posteriore offerente illo, ego non acceperim? sanè hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset, deinde, cùm omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cùm posset se ex soluere: æquum est, posteriorem moram venditori nocere.

De oneribus habitationum finitis. 1. De euictione.

18. *Papinianus* lib.3.Responsorum.

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam venditori non tenetur, si nihil aliud conuenit, quàm vt habitationes secundùm defuncti volũtatem super pretium libertis præstarentur.

1 ¶ Ante [m] pretium solutum dominij quæstione mota, pretium emptor soluere non cogetur: nisi [n] fideiussores idonei, à venditore eius euictionis offerantur.

quæ notaui ad leg.1.in pr.ff.e. m Id genus vini doliare *l.1.§.vlt.ff.eod.* n [...] notaui de adfirmatoribus ad *leg.12 § 13.ff.mandati.* o Vini doliaris [...] culum emptoris est etiam ante degustationem. p Paria sunt male [...] non degustare. q Decipit emptorẽ venditor, qui eũ non admonet [...] emptæ. *adde l.14.in fi. ff. de liberali.* qui denique eum certiorem non facit [...] rã nõ esse. r *vide l.3.Cod.eod.* s Emptor serui, eũ conductũ à [...] potest donec pretiũ soluat: *adde l.37 ff. de adquir. possess.* Idẽ precario [...] 20. *ff. de precario.* Id genus possessionis, neq; vnũ est, neque plenũ. Itaque [...] ita conductũ aut precario habet, nihil per eum adquirit. Quid, eius [...] culũ est: an vẽditoris, aut emptoris potius? emptoris, *vt hic.* t per colo[...] demus *l.25.§.1.l.37. ff. de adq. possess.* & per ipsum rei emptorẽ donec pretiu[...] *vt hic*, & è contrà. Nã, & si venditor nõ teneatur præcisè transferre dom[...] ditæ, si tamẽ vẽditor in instrumẽto fateatur se cõstituere, nomine empto[...] ditæ possessorẽ, tali verbo denotatur possessionis traditio. Nihil. n. intere[...] ingrediatur per se ipsum rẽ venditã, an per aliũ. Quid si vẽditor cõst[...] ne emptoris precario possidere? in emptorẽ sola ciuilis possessio nõ [...] fertur. *Ferrariensis formula 37. summar.12.* Bartolus, post Accursiũ, nota[...] quis possideat ciuiliter & naturaliter, ad hoc, vt faciat fructus suos. [...] *l.37. ff. de actionibus empti.* x Mora vbi solius est emptoris [...] *vt hic*, vbi emptoris & vẽditoris, qui postremus eorũ morã [...] nebitur *vers. quod si. adde Synops. Basilicon 19. Titul.6 c.9.3. Harm.[...]* *actionibus empti.* z Mora posterior nocet. vide tamen Socinũ [...] *2.inf. ff. de doli except. l.24. ff. de euict.* b Euictione initio vẽditionis [...] tor pretiũ aliàs soluere nõ cogitur, nisi fideiussores idoneos à vend[...] *hic.* Quid in hac specie, nũ rectè postulabit fideiussorẽ aduersus quo[...] stea litẽ mouere possunt? An aduersus eũ tãtũ qui tũ agat? etiã in quo[...] *§.1.ff. tit. prox. vide Interpretes in l.fi. post perfecta. Cod. de euict.* & ita [...] Richardus Malubra & Cynus *putãt.* Vnde quidã hoc [...] ne pretiũ ita venditori soluat, certos homines summittat qui litem [...] mine venditori moueant.

De mora in pretio soluendo.

19. *Hermogenianus* libro secundo Iuris Epitomarum.

VEnditori, si emptor in pretio soluendo moram fecerit, vsuras[a] dumtaxat præstabit: non omne omnino quod venditor, mora non facta, consequi potuit: veluti si negotiator fuit[b]: &, pretio soluto, ex mercibus plus[c], quã ex vsuris, quærere potuit.

DE SERVIS EXPORTANDIS[d]: vel si ita mancipium venierit, vt[e] manumittatur, vel contra[f]:

TIT. VII.

De seruo exportando, & legis remißione.

Vlpianus lib.32.ad Edictum.

SI fuerit distractus seruus, *ne aliquo loci moretur:* qui vendidit, in ea condicione est, vt possit[g] legem remittere, ipse Romæ[h] retinere. quod & Papinianus libro tertio respõdit. propter[i] domini enim (inquit) securitatem custoditur lex, ne[k] periculum subeat.

De interdictione Italiæ.

2. *Marcianus* libro secundo Publicorum.

EXportandus si venierit ab Italia, in prouincia[l] morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

3. *Paulus* libro quinquagesimo ad Edictum.

SI quis hac lege veniit: *vt intra certum tempus manumittatur, si non sit manumissus, liber sit*, si tamen is, qui vendidit, in[m] eadem volũtate[n] perseueret: heredis voluntatem non esse exquirendam.

De minore vendente seruum, vt manumittatur.

4. *Marcellus* libro vigesimoquarto Digestorum.

SI[o] minor viginti annis seruum tibi in hoc vendiderit, "& tradiderit," *vt eum manumitteres*: nullius[p] momenti est traditio: quamquàm ea mente tradiderit, vt[q], cùm viginti annos ipse explesset, manumitteres. non enim multum facit, quod distulit libertatis præstationem. lex quippe consilio eius, quasi[r] parum firmo, restitit.

De interdictione pomerij.

5. *Papinianus* libro decimo Quæstionum.

CVi, pacto venditoris, *pomerio*[s] *cuiuslibet ciuitatis interdictum est*: vrbe[t] etiam interdictum esse videtur. quod quidem aliàs cùm principum mandatis prçciperetur, etiã naturalem[u] habet intellectũ: ne scilicet, qui careret[x] minoribus, fruatur maioribus.

De pacto ne ancilla manumittatur, néve prostituatur, & de stipulatione pœnali. 1. De eo quod interest.

6. *Idem* libro vigesimoseptimo Quæstionum.

SI venditor ab emptore cauerit, *ne serua manumitteretur, néve prostituatur*: & aliquo facto cõtra, quàm fuerat exceptũ, euincatur, aut libera iudicetur, & ex stipulatu pœna petatur: doli exceptionem quidam obstaturam putãt. Sabinus, non obstaturam. sed ratio faciet, vt iure[y] non teneat stipulatio, si, *ne manumitteretur*, exceptum est. nam incredibile est, de actu manumittentis, ac[z] non potiùs de effectu beneficij cogitatum. cæterùm si, *ne prostituatur*, exceptum est: nulla ratio occurrit, cur pœna peti, & exigi non debeat: cùm & ancillam contumelia adfecerit, & venditoris affectionem[a] forte simul & verecundiam læserit. etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit ex vendito esse actionem.

1 ¶ Si quid emptor contrà, quàm lege vẽditionis cautum est, fecisset. "aut non fecisset:" nobis aliquando[b] placebàt, non aliàs ex vendito propter pœnam homini irrogatam agi posse, quàm si pecuniæ ratione vẽditoris interessét, veluti quia pœnam promisisset: cæterùm viro bono non conuenire credere venditoris interesse, quòd animo sæuientis satisfactum non fuisset. Sed[c] in contrarium me vocat Sabini sententia: qui vtiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc[d] minoris homo veniisse videatur.

Si pœna promittitur pacto nudo, non potest exigi, nisi intersit. Bart.

7. *Idem* libro decimo Quæstionum.

SEruus ea lege veniit, *ne in Italia esset. quòd si aliter factũ esset: conuenit citra[e] stipulationem, vt pœnam præstaret emptor.* vix † est, vt eo nomine vindictæ ratione venditor agere possit: acturus vtiliter: si non seruata lege, in pœnam, quam alij promisit, inciderit. Huic consequens erit, vt hactenus agere possit, quatenus alij præstare cogitur. quidquid enim excedit: pœna, non[f] rei persecutio est. Quòd, si, *ne pœnæ causa exportaretur*, conuenit: etiam affectione[g] ratione rectè agetur. Nec[h] videntur hæc inter se contraria[i] esse. cùm * beneficio[k] adfici hominem, intersit[l] hominis: enimuero[m] pœnæ non irrogatæ indignatio solam duritiem[n] continet.

Si venditor voluntatem mutauerit.

8. *Idem* lib.27. Quæstionum.

QVæsitum est: si quis proprium seruum vendidisset: &, *vt manumitteretur, intra certum tempus præcepisset*: ac postea mutasset voluntatem: & emptor nihilo minùs manumisisset: an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi, ex vendito actionem, manumisso seruo, vel mutata venditoris voluntate, euanuisse[o].

---

a Vsuras pretij, moram in eo venditori numerando, præstat emptor. An & lucrum omne quod venditor ex pretio etiam supra legitimum vsurarum modum facere potuit? non præstabit, *vt hic. adde Synops. Basilic.19.Tit.6.c.11.3. Harmenop.3.§.63.*

b Imò, eo casu lucri cessantis, aut spei lucri habenda ratio est, *l.2. in fi. ff. quod certo.* Respondeo: certi lucri initur ratio in eo qui negotiari solitus est: quíque si pretium habuisset, lucrũ præsens habere potuit. aliud est in eo qui negotiari non est solitus: tunc enim incerti lucri habenda est ratio. Multa enim accidere possunt quæ lucrum impediant. & in lege Aquilia non consideratur futurum lucrum, quod erat in spe tantùm propter eius incertitudinem. *l. 29.§.3.ff. ad l. Aquil.* & ita Corralius has leges conciliat. 3. *Miscell.* 14. sed præstat, dictam legem secũdam referri ad traiectitiam pecuniã.

c Lucrum ex mercibus suis negotiator facere etiam supra legitimum vsurarum modum potest: neque id cùm facit, iniuria facit, aut vt improbus fœnerator. Id enim lucri gen⁹, iure licitum.

d 4.*Cod.*55. τῦ μὴ διάγειν ἐν τίνι τόπῳ. 19.*Ecloga* 17. *ver.*7.

e 4.*Cod.*57.

f additur in Ecloga *ibidem* καὶ περὶ χειρὸς ἐπιβολῆς. quò pertinet *l.9.ff.eod.*

g vt in omnib⁹ quæratur, an domini voluntate Romam venerit. *l.2. Cod. si seru. export.*

h & Romæ. *Haloand.*

i Renuntiari pacto prohibitorio potest ab eo cui⁹ fauore fuit introductum. *Bald.*

k solent enim ita plerumque vendi, *ne quo loco morentur, vbi venditori nocere poßint.*

l Limitata dispositio, limitatũ producit effectum *Bald adde l.63.ff. de contrahenda emptione.*

m *adde l.27.§.2.l.30. in fin. ff. mandati: l.15.ff. de manumißionib. l.6. in fin. Cod. si mancipium ita venierit.*

n Imò, voluntatem mutare non potest. *l.1. in fi. ff. qui sine manumiss.*

o *Synopsis Basil.19.Titul.17.c.1.*

p *l.31.ff. de leg.2. lege 7. in fin. ff. qui & à quibus. l.66.ff. de verborum obligationib. l.4. Cod. qui manumittere.*

q Tempore prohibito facta non valẽt, licèt effectus sit dilatus in tempus concessum, quoties nimirum lex negotio, vel ab ipso eius initio resistit, *vt hic*, secus si prohibitio ad effectum non ad initium refertur. *l. tempus ff. de hered. instit.*

r Consilium minoris viginti annis, parum firmum lege præsumitur.

s κωλύθη τοῦ προαστείου. *Eclog.c.5.* Est igitur προαστεῖον, pomerium, suburbanum, antecurbanum.

t patria sua. *l.7.§.13.ff. de interdictis & releg.* Roma sc. *Duar. adde l. vlt. Cod. si seruus export.* vrbe qua venit. quod Demostheni & Æliano est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ.

u Naturalis intellectus est, qui à natura. A natura, hoc est, omnibus quæ omnibus hominibus, & in omnes homines ex æquo fusa est. *adde l.13.§.7.ff. de excus. tutor.*

x sc. maioribus remouetur, qui à minoribus est remotus. *lege 4. ff. de senatoribus: d.l.7. in fine.*

y Iure non tenent, quæ ipso iure non tenent. *vide l.122.§.5. in fi. ff. de verb. oblig.*

z Actus & effectus differentia. Actus, facti: Effectus, iuris est.

a Affectionis sinceræ & honestæ in actionibus ratio habetur. *adde l.7.ff. eodem.*

b *l.7.ff. eodem.* quæ est desumpta ex libro decimo quæstionum eiusdem Papiniani: hæc autem lex ex vigesimoseptimo, & ita lex sequẽs ab hac corrigitur. Ita sanè quidam putant esse. At mihi primùm non tanti librorum Papiniani dispositio est, quã in hæc Pandectarum. Dicemus itaque hanc, vt priorem, proxima & posteriore lege mutari. eò magis, quòd sequentis legis ratio tota ab equitate & bono est. & alioquin, hæc etiam lex, à viro bono. Hæc cùm exstent, tanti nobis non fuerit contraria Sabini authoritas, quanti æquum & bonum. Et verò denegata hoc casu actionis hãc rationem adferunt Græci, *Synopsis eod. c.5. in fin.* ὀργῆς ἀποπλήρωσιν οὐκ ἔχει διαφέρον. Iræ satisfactio non habet quod intersit. Addunt tamen illo loco Græci actionem dari venditori eo casu, si propterea minoris seruum vẽdidit, vt indignationi, dolori, duritiei, & inhumanitati satisfieret. Hoc, illo casu venditorem vtiliter agere posse existimant. Ego contrà, ob superiores quas attuli rationes. Et verò cùm iuris & iniuriæ summum sit discrimen, non hanc potestatem, iniurioso homini ius facit, vt vindictam suam exerceat, vt iuris nomine abutatur ad sæuitiã suam in seruos exercendã. Ideò magis nobis amplectendum est, quòd inimanis sæuitia domi notum nouis legibus sit restricta: vt sæuitiæ nomine, seruos etiam abalienare cogantur domini, & quidem bonis conditionibus, non sibi tantùm, sed & seruo. *l.2. ff. de his qui sunt sui.* Contrà qui sentiant, Læstrigonum & Cyclopum gentẽ conscientia victi, auxerint: nisi citra vindictam aut sæuitiam, intersit venditoris, seruum venditum in Italia esse, vt à quo forte insidias aut quid tale metuat.

c hic locus ostendit Papinianum variasse. *l.22. Cod. de furt. v. Cuiac. in hunc locum 2. obs.37. præsertim in fi. & 4. ad Africanũ fil.39.* Porrò variare an & quatenus liceat. *vide l.75.ff. de reg. iur.*

d Res vendita cum pacto aliquo, minus valet, quàm cum liberá vẽdita est. *adde l.3.ff. de verbor. oblig.*

e *vt in casu l.11. in fi. ff. de religiosis. & vsuris. l.3. Cod. de vsuris.*

† hoc non corrigitur per legẽ superiorem. *vide quæ ibidem notam.*

f Aliud pœna, aliud rei persecutio.

g Affectionis ratione interdũ actio promittitur. *vt l.54. ff. mandati, adde l.6. in fine princip. ff. eodem.*

h Stipulari pœnam si seruus in Italia fugerit, & si pœnæ causa fuerit exportatus, ita non contraria sunt, vt suo tamen modo contraria sint. Priore casu, pœnam possis petere, quatenus alij prçstare cogeris, *vt hic.* hoc est, si tua intersit pecuniæ ratione *l.6.ff.eo.* nõ aliàs. Durus enim homo videare, si ob id agas, quòd sæuitiæ tuæ non sit satisfactum. Posteriore casu pœnam possis rectè petere, etiam si nihil pecuniæ ratione tua intersit. Nam cùm stipulatus ab emptore pœnam, si seruum exportauerit pœnæ causa, viri boni officio atque munere fungeris. *l.6 ff. eodem.* Tua interest id nõ fieri, quà vir bonus es, quà cuiusque hominis interest, hominem beneficio adfici. affectionis iustę non iniustę habetur hæc ratio. Iusta affectio est, seruum non exportari: Iniusta, animo tuo sæuienti satisfieri, *d.l.6.* Vindictæ & duritiæ tuæ rationem haberi *hac lege.*

i Contraria postulans non audiendus.

k Beneficio adfici hominem, hominis interest. *vt in l.1.§. penult. & vlt. ff. de periculo: vide Ciceronem 2. officiorum.*

l interest hominis hominem beneficio adfici?

m Durus homo est, qui hoc ipso indignatur, quòd ex animi sui sententia ac sæuitia alteri pœna non sit irrogara, *vt hic.* Ita Caius Fimbria notatur meritò, quòd cùm in funere C. Marij curasset Scæuolam vulnerari, sanctissimum atque ornatissimum ciuitatis Romanæ, diem Scæuolæ dixit, postquam comperit eum posse viuere. Cùm ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis posset: dicunt hominem, vt erat furiosus, respondisse, quòd non totum telum corpore recepisset. *vide Ciceronem pro Sexto Roscio Amerino 9. Valer.11.*

n κακόθελους: *Synopsis eodem capite septimo,* σκληρότατα καὶ ἀπανθρωπίας. vocauit *capite quinto.*

o Quî sic? Quia quando pactum de non manumittendo seruo apponitur gratia tertij, putà emptoris, non potest per venditorem reuocari in eius præiudicium. *Baldus.*

Si emptor seruum vendiderit eodem, vel diuerso pacto.

9. *Paulus* lib. 5. Quæstionum.

TItius seruum vẽdidit ea lege, *vt, si Romæ moratus esset, manus*[a] *iniicere*[b] *liceret.* emptor alij eadem lege vendidit. seruus fugit à secundo emptore & Romæ moratur. quæro, an sit manus iniectio[c], & cui. respódi: In fugitiuo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri: quia[d] nec domino auferre se potest: nec[e] qui in fuga est, ibi moratur. quòd si, ex voluntate secundi emptoris, contra legem moratus sit: potior[f] habendus est, qui auctor fuit legis. &[g] posterior, magis admonendi emptoris, & liberandi se, eandem legem repetierit. nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cuius condicio exstitit. nam & si pœnam promisisset, tenetur: licèt ipse quoque stipulatus esset. sed in pœna promissa duæ[h] actiones sunt. manus autem iniectio in seruum competit. Quòd si prior ita vendidit, *vt prostituta libera esset*: posterior, *vt manus iniicere liceret*: potior est libertas, quàm manus iniectio. Planè si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatẽ: fauorabilius dicetur, liberam fore: quoniam vtraque cõdicio pro mancipio additur. & sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam iniuriam[i].

De libertate collata in tempus mortis emptoris.

10. *Scæuola* lib. 7. Digestorum.

CVm venderet Pamphilam, & Stichum: venditioni inseruit pactum cõuentum: *vti ne eadem mancipia, Pamphila & Stichus, quos minorato*[k] *pretio vendidit, alterius seruitutem, quàm Seij, pateretur: post*[l] *mortémque eius in libertate morarentur*[m]. quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem conuenit, post mortẽ emptoris iure ipso liberata sint. respondit, secundùm cõstitutionem Diui Adriani super hoc prolatam, Pamphilam & Stichũ, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse. Claudius: Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamuis[n] non manumissos, fore liberos in semenstribus[o] constituit: licèt in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

a Manus iniectio, quæ Græcis χειρὸς ἐπιβολή. *Synops. eod. in inscript. tituli* in legibus 12. Tabularum promittebatur aduersarij in ius vocandi & rapiendi causa: vt in illo loco manus iniectio esto & alio: si caluitur pedémue struit, manum endo iacito. de qua re scripsi ad leges 12. Tabul. Interdũ manus iniectio permittitur domino, serui sui vindicandi causa, *vt l. 1. Cod. si seruus export.* interdũ auxilij ferendi causa. *vt in fine huius legum. adde l. 20. ff. de manumiss. l. 54. Cod. de decurionib.* Tertull. 1 *aduersus Marcionem.* quodammodo iniecta manu detines aduersarij sensum. manus iniectio plerumque fiebat, causa auxilij ferendi aduersus iniuriam ... pudicitiæ, vel simili in re illatam.

b *Ecloga ibidem in Epigraphe l. 1. l. 2. Cod. si seruus exportandus.*

c Vel seruus commissus *l. 16. §. 4. ff. de publicanis.*

d ἀντιστάσει vtitur Paulus. Seruus domino se auferre fuga seu fugiendo non potest. seruus dominum possessione sua priuare per fugam non potest, seu domino subuertere possessionem non potest *l. Pomponius. l. rem. ff. de adquir. possess. l. vlt. §. seruum. ff. de public. l. non solùm. §. si rem. ff. de vsucap.*

e ἀντιπαραστάσει hac vtitur Paulus. Etiamsi seruus per fugam se domino auferre posset, quia tamen in fuga est, ibi vbi in fuga sit, morari dici non potest. Ibi non moratur, vbi agit ad fugam. *l. si seruus. ff. de legat. 3.* Hæc sunt contraria demorari & esse in fuga: stare & fugere. Fugitiui & erronei nullæ sunt sedes certæ.

k id est, minore.

l Pactum valet, vt ne seruus venditus fiat liber, nisi post mortem empt...

m ad hanc clausulam, *Vt in libertate morarentur*, referenda est cõstitutio D. Hadri... ni, non D. Marci, de quibus *ff. eod. vide Cuiac. 10. obs. 21.*

n Constitutio diui Marci, & Commodi (ad quorum ætatem peruenit ... Scæuola, huiusce legis author) seruum ea lege venditum, *vt manumitteretur* ... emptore, ipso iure liberum facit: atque ideo repræsentat, quod facere ... buit. *lege vltim. Cod. si mancip. Cuiac. 10. obs. 21. adde l. 11. §. 1. ff. de minoribus.* vide ... num 4. *obseru. 4.*

o Semenstria vel semestria D. Marci. §. 1. *Inst. de excusat.* vbi Theophilo ... *ἑξαμηνιαίας διατάξεις, ibidem scripsi.*

LIBER NONVSDECIMVS.

DE ACTIONIBVS[a] EMPTI[b], ET VENDITI[c].

Si non tradatur. 1. *De seruitute celata. de bona fide.*

Vlpianus lib. 28. ad Sabinum.

SI res vendita non tradatur[d]: in id[e], quod interest[f], agitur: hoc est, quod rem habere interest emptoris: hoc[g] autem interdum[h] pretium egreditur: si pluris interest, quã res valet, vel empta est.

1 ¶ Venditor, si, cùm[i] sciret deberi seruitutem, celauit[k]: non euadet ex empto actionẽ: si modò eam emptor ignorauit. omnia enim, quæ cõtra bonam fidem[l] fiunt, veniunt in empti actionem. sed scire venditorem, & celare[m], sic accipimus: non solùm si non admonuit[n], sed & si negauit seruitutem istam deberi, cùm esset ab eo quæsitum. sed & si proponas, eum ita dixisse: *Nulla quidem seruitus debetur: verum, ne*[o] *emergat inopinata seruitus, non teneor*: puto eum ex empto teneri: quia seruitus debebatur, & scisset[p]. sed & si id egit ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi. opinor, eum ex empto teneri. & generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri: non si securitati suæ prospectum voluit. hæc ita vera sunt, si emptor ignorauit seruitutes: quia * non videtur esse celatus, qui scit: neque certiorari[q] debuit qui non ignorauit[r].

De modo fundi. 1. *De possessione.*

2. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

SI in emptione modus[s] dictus est, & non præstatur[t]: ex empto[u] est actio.

1 ¶ Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideíve commissorum seruandorũ causa in possessione est, aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si venter in possessione sit. nam & ad hoc pertinet vacui[x] appellatio.

De fructibus. 2. *De seruitutibus.* 3. *De mora. de rei æstimatione.*

3. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

RAtio[y] possessionis, quæ à venditore fieri debeat, talis est: vt, si quis eam possessionem iure[z] auocauerit[a], tradita possessio non intelligatur.

1 ¶ Si emptor *vacuam possessionem tradi* stipulatus sit, & ex stipulatu[b] agat: fructus non venient in eam actionem.

a 4. *Cod. 49. Paulus 2. sent. 17. 19. Synopsis Basilicon eod. c. 1.*

b Ex empto actione vtitur is qui emit. *l. 11. ff. eod.*

c Ex vendito actio cõpetit venditori ad ea cõsequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. *l. 13. §. 19. ff. eo.*

d Tradi rem & restitui stipulationes, merũ factum continere, hinc colligit Zasius 2. *Responsor.* 20. cùm id quod interest hîc succedat loco rei.

e *l. 11. §. 9. ff. eod. l. 4. 10. 22. Cod. eod. l. 68. in fine. ff. de contrah. empt.*

f id quod interest, nihil aliud est quàm vtilitas, quæ mihi abest, quamque adipisci potui, quæ vel iureiurãdo actoris, vel officio iudicis æstimatur. *l. 15. §. 7. ff. quod vi.* & modo tanti, quãti res est. *l. 11. ff. de re iudicata* (vt ita planè tũc idem sit rei pretium, & id quod interest.) modò minoris est quàm res. *l. 9. in fi. ff. ad exhib.* modò pluris, *vt hac lege.* & hoc postremo genere pluris æstimata vtilitate quàm sit res, sanè quod excedit verum pretium, pœna est: cui tamẽ modus iniectus est à Iustiniano. *Cuiac. 9. obseru. 31. l. vn. Cod. de sententiis quæ pro eo. vide l. 5. ff. de in lit. iuran.*

g Id quod interest, pretium rei egredi potest, si pluris intersit, quàm res valeat, vel empta est. *Synopsis Basil. eod. c. 1.*

h Imò nunquam. *l. 21. §. 3. ff. eod.*

i tunc enim dolum committit, ideóque tenetur. *v. l. 6. §. 8. ff. eod.*

k Celans seruitutem venditor ignoranti emptori, empti actione tenetur: scienti, non tenetur.

l Mala fides est celare emptorem.

m Celat seruitutem, & qui non admonet & qui interrogatus negat seruitutẽ deberi, sed & qui id egit, ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi: & breuiter, qui improbato more versatur in celanda seruitute.

n ὑστερολογία. Is enim celat emptorem qui interrogatus non tantùm negat mendaciter seruitutem deberi, sed & qui vltrò non admonet. *vide Cic. 3. off. adde l. 39. in princ. ff. eodem.*

o *fortè legendum* vt emergat.

p *al.* sciuit.

q *c. 31. de reg. in 6. l. 43. §. 1. ff. de contrah. empt. l. 12. in fi. Cod. de contr. stipul.*

... mentiatur, in duplo eius quod mentitus est, officio iudicis æstimatione ... uenitur, *& lib. 1. tit. 19. §. 1.* quædam actiones si à reo inficientur, dupl... dicati depensi (restitutæ *depositi*) item de modo agri cum à venditore ... tus est, *& 5. Titul. 5. §. 7.* dixi ad Ciceronem 3. *Officior.*

x Vacua possessio non traditur emptori, si in ea sit tertius aliquis ventr... dei commissi, vel debiti nomine. de vacua possessione agit *l. 12. Cod. ...*

y alij datio, alij traditio. *Cuiac. 13. obs. 35. & Hotom. quæst. illustr. 11.* ... 19. definit traditionem esse dationem possessionis.

z Non traditur possessio quæ iure auocari potest. nec enim videtur ... ita datur, vt habere non possis *l. 29. §. 3. ff. de leg. 3. facit l. 22. ff. de ...* *de vsurp. & vsucap.*

a Traditum non videtur, quod iure auocari potest. *adde l. 1. Cod. ...*

b Qui simpliciter fundum (non coniunctim rem vacuámque pos... *vsuris*) tradi stipulatur, vacuam possessionem: quin vacuam posse... bus stipulatur, licèt mora in tradendo sit commissa, *vt hic.* Im... stipulatu, non sine fructibus, si moram committi contigerit, pos... cum quanti sua intersit obtineat. *l. 114. ff. de verb. oblig.* Respondeo, ... iure, non fructus: hic cùm petuntur omnes: illud quoties peti... terest, dumtaxat consequor. Atqui fructus consequor ob mora... pto egero? *vt hic in fine.* Cur tam variè? actio ex empto, bonæ fidei ... cti iuris est.

a Dandi promissor vacuam quoque possessionem debet tradere.
b A nemine occupatam. sic qui castrum restituere alteri promittit, arcem in eo à se ædificatam retinere non potest. *Bart.*
c Stipulatione, vacuam possessionem tradi, fructus non veniunt. *lege 78. in fine, infrà de verborum obligationib.*

quia[a] & qui fundum dari stipularetur, vacuam[b] quoque possessionem tradi oportere stipulari intelligitur: nec[c] tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur[d]. neque rursus plus debet esse in stipulatione: sed ex empto superesse ad fructuum præstationem.

2 ¶ Si iter, actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero: vacuæ possessionis traditio nulla est, itaque cauere debes, per[e] te non fieri, quo minùs vtar.

3 ¶ Si[f] per venditorem vini mora fuerit, quo minùs traderet: condemnari[g] eum oportet: vtro tempore pluris vinum fuit[h], vel quo venit, vel quo lis in cõdemnationem deducitur: item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel vbi agatur.

¶ Quòd si per emptorem[i] mora fuisset: æstimari oportet pretium, quod sit, cùm agatur: & quo loco minoris sit. mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minùs traderet: præsertim si[k] omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet eius loci pretia spectari, in quó agatur: sed[l] eius, vbi vina tradi oportet. nam[m] quod à[n] Brundusio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundusij tradi oportet.

De dolo promissoris. de dupla. 1. De modo agri.

4. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

SI seruum mihi ignoranti, sciens[o] furem, vel noxium esse, vendideris: quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea intererit scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non[p] possum, antequam[q] mihi quid abesset.

1 ¶ Si[r] modus[s] agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor[t] obligatus est: quia vbi modus minor inuenitur, non potest æstimari bonitas loci, qui[u] non exstat. sed non solùm si modus agri totius minor est, agi cũ venditore potest. sed etiam de partibus eius. vtputa si dictum est, vineæ iugera tot esse, vel oliueti: & minus inueniatur. ideó "que" his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

De venditione ex voluntate. 1. Vel quasi ex voluntate testatoris.

5. *Idem* lib. 3. ad Sabinum.

SI heres testamento quid *vendere damnatus* sit[x], & vendiderit[y]: de reliquis[z], quæ per consequentias[a] emptionis propria sunt, vel ex empto, vel ex testamento agi cum eo poterit.

1 ¶ Sed si falsò[p] existimans se damnatum vendere, vẽdiderit: dicendum est, agi cum eo ex empto nõ posse: quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest[c]. quẽadmodum si falsò existimans se damnatum dare, promisisset: agẽtem doli mali exceptione summoueret. Pomponius etiam incerti[d] condicere eum posse ait, vt liberetur.

De modo fundi. 1. De pacto vt quid fiat. 3. De ædificatione prope locum venditum. 4. De vase. 5. De itinere. 7. De filiofamil. vendente. 8. De dolo venditoris.

6. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

TEnetur ex empto venditor, etiam si [agnouerit[e]] minorem fundi modum esse.

1 ¶ Si vendidi tibi insulam certa pecunia, & *vt aliam insulam meam reficeres*: agam ex[f] vendito, vt reficias. si autẽ hoc solum, vt reficeres eam, conuenisset: non[g] intelligitur emptio & venditio facta, vt "& "Neratius scripsit.

2 ¶ Sed si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi ita *vt, insula ædificata, partem[h] dimidiam mihi retradas[i]*: verũ est, & vt ædifices, agere me posse ex vendito[k], & vt ædificatam mihi retradas. quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat.

3 ¶ Si locum sepulchri emeris: & propiùs[x] eũ locum, antequàm mortuus ibi inferatur, ædificatum à venditore fuerit: poteris ad eum reuerti.

4 ¶ Si vas aliquod mihi vẽdideris, & dixeris certam[m] mensuram capere, vel certum pondus habere: ex empto tecum agam, si minus præstes. sed si vas mihi vendideris, ita vt adfirmares integrum: si id integrum non sit: etiam id, quod eo nomine perdiderim, præstabis mihi: si verò non id actum sit, vt integrum præstes: dolum malũ dumtaxat præstare te debere. Labeo contrà "putat:" & illud solùm obseruandum, vt[n], nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum præstari debeat, & est verũ. Quod & in locatis[o] doliis præstandum, Sabinum respondisse, Minicius refert.

5 ¶ Si tibi iter vendidero: ita demum auctorem me laudare[p] poteris, si tuus[q] fuerit fundus, cui adquirere seruitutem volueris. iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem nõ potueris, quia dominus vicini fundi non fueris.

6 ¶ Sed si fundum tibi vendidero, & *ei fundo iter accessurum[r] dixero*: omnimodo tenebor itineris nomine. quia vtriusque rei quasi vnus venditor obligatus sum.

7 ¶ Si filiusfamiliàs[s] rem vendiderit mihi, & tradiderit: sicut pater familiàs, tenebitur[t].

8 ¶ Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita: ex empto, eò nomine, actio emptori competit. nam & dolum[u] malum eo iudicio æstimari oportet: vt id, quod præstaturum se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat.

9 ¶ Si venditor sciens obligatum[x], aut alienum vendidisset: "&" adiectum sit, *néve[y] eo nomine quid præstaret*: æstimari[z] oportet[a] dolum malum eius, quem semper abesse oportet[b] in iudicio empti, quòd bonæ fidei sit.

De mendacio venditoris.

7. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

FVndum mihi cùm venderes, *deducto vsufructu*: dixisti, "*eum*" *vsumfructum Titij esse*, cùm[c] is apud te remansurus esset, si cœperis eum vsumfructum vindicare, reuerti aduersus te non potero[d], donec[e] Titius viuat: nec in "ea" causa esse cœperit, vt, etiam si eius vsusfructus esset, amissurus eum fuerit. nam tunc (id est, si capite deminutus, vel mortuus fuerit Titius) reuerti potero ad te venditorem. Idémque iuris est, si dicas eum vsumfructum Titij esse, cùm sit Seij.

Si prædium liberum pro seruo traditur. 1. Vel contra.

8. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

SI tibi liberum prædium tradidero, cùm seruiens tradere deberem: etiam condictio incerti[f] competit mihi: vt patiaris eam seruitutem, quam debui, imponi.

d Imò continetur. *l. si stipulatus. §. 1. ff. de vsuris.* Ibi rem dari & vacuam possessionem tradi conuenit, hîc vacuã possessionẽ tantùm.
e nam in incorporalibus patiẽtia habetur pro traditione.
f *vide l. vnicam, §. si certum petatur: l. vlt. ff. de cõdict. triticaria.*
g *Fortè legendũ*, condẽnari, quomodo eum oportet: Vtrùm eo tẽpore quo pluris.
h Venditor à tempore moræ tenetur quanti plurimi res fuit, loci & temporis ratione. Temporis, inquam, rei venditæ, vel litis contestatæ: loci, quo venit, vel in quo res vendita petitur.
i Emptor, si moram committit, tenetur ratione pretij quanti plurimi.
k Moram committit, qui nulla difficultate impeditus, cùm potuit non tradidit.
l *l. 12. §. 1. ff. depositi: l. 3. ff. de rebus auth. iudic.*
m Vt si à Brundusio v.v.e.v a. f.f.B. tradi oporteat.
n à Brũdusio vinum venisse nũ id dicitur, quòd Brundusiũ tradi oportet: non ꝑ Brundusij venit? An potius quod Brundusii est: vt in Comœdia, ab Andria hæc ancilla est?
o etiam si ignorans. *l. 11. §. 7. v. l. 13. §. primo, ff. eodem.*
p Cur non possum? Duplex stipulatio iuris vel facti euictionẽ exigit. *l. 3. ff. de except. doli.*
q sed ex empto. *v. l. 30. §. 1. ff. eod.*
r Modus agri si minor inueniatur, pro numero iugerum venditor obligatur: & pro modo pretium minuitur. sin verò non totius agri, sed partis eius minor est modus (putà vineæ) tũc & bonitatis habetur ratio. *Synopsis eod. c. 4.*
s *vide quæ notaui ad l. 2. ff. eodem.*
t Auctor, est venditor qui auctoritatem debet *l. vlt. ff. de euict.*
u quod non est, non habet bonitatem nec malitiam. *Bart.* i. qualitas non potest esse sine subiecto *Bald.* Æstimari non potest, quod non est.
x Potest enim ad id damnari: quod vt intelligatur. *v. l. 49. §. 8. ff. de leg. 1.*
y ex ea causa sc. quæ necessaria est.
z *vt l. 27. ff. de solutionib.* a de quibus *l. 13. in fi. & seq. ff. eod.*
b atque ita minimè consentiens. *l. 9. ff. de contrah. empt.*
c qui petit quod redditurus est, *l. 8. ff. de doli except.*
d sine causa *l. 3. ff. de condict. sine causa.*
e ignorauerit. *Hal. vt l. 11. §. 7. ff. eod.*
f ¶ Cur ex vendito? Actione quæ ex ipso contractu est vtimũr ad ea quæ ex pacto contractui incontinenti adiecto sunt promissa. *l. pacta. ff. de contr. empt.*
g Cur non emptio facta intelligitur? quia hoc tantùm exactum est, vt insulam meam reficeres.
h si rem tibi à me venditam trado, vt in ea quid facias, eáque facta, eius rei pretij partem dimidiam retradas, non est locatio aut permutatio, sed venditio: quia in hac conuentione nominatim, *vt §. 1. ff. eod.* facta est mentio venditionis. Quod si nominatim venditionis non est facta mentio, & pecunia rem superet, emptio: si res pecuniam, permutatio: si vtrinque res & pecunia sit æqualis, in dubio intelligitur contractus innominatus. *Bart. ad l. 1. ff. de rer. permut.*
i Retradere, est retrò dare.
k atqui eo casu venditio non fuit. *l. 13. §. 1. ff. de præscriptis.*
l quàm lege sit statutum. *v. l. vlt. ff. finium.*
m Certa & integra promissa, emptori sunt præstanda. Certa, putà certa mẽsura, certum pondus, integrum. *v. l. 2. ff. eod.*
n In venditione, locatione, & cõmodato vasis. *l. 18. §. 3. ff. commodati.* in dubio intelligitur, vt incorruptum præstetur. *Bartolus*, Quid si quis nesciens vitiosum vendiderit, vel locauerit? tenebitur in id quod interest accipientis. *vide l. 19. §. 1. ff. locati.*
o *lege 19. §. 1. ff. locati.*
p nominatim citare, & ad tui defensionẽ accersere, appelláreque, quod vulgò *summare* dicitur. *Budæus ex Gell. 2. Macrob. 16.* Nam, laudare, apud veteres nihil aliud quàm nominare. Festus in Laudare. Nonius, Laudare est verbis efferre.
q est enim hæc iusta causa impedimenti. *lege 1. suprà commun. præd.*
r *lege 27. ff. eodem.*
s Filiusfamiliàs vendens, sicut paterfamiliàs tenetur. *Synopsis Basilic. 19. tit. 8. c. 6.*
t Venditi nomine, *vt hic.* vt & alibi, depositi. *lege prima, §. 42. suprà depositi.* & generaliter ex omnibus causis, vt paterfamiliàs obligatur. *lege 39. infrà de obligationibus & actionib.*
u *lege prima, in princip. suprà eodem, lege 11. §. 15. in fine, lege 9. in fine, infrà eodem, lege 43. l. 68. ff. de contrahenda emptione.*
x Qui alienum vel obligatum sciens vendit, tenetur: quanuis pactus fuerit, ne quid eo nomine præstaret. *Synops. eod. c. 6.*
y id est ne de euictione teneretur.
z & ita pactum, *Ne quis teneatur de euictione*, non prodest venditori, qui sciuit causam, ex qua res euinceretur & tacuit, *vt hic.* neque emptori nocebit si modò ignorauit euictionem. *l. 1. in fi. ff. eod. Bart.*
a non vt agat de euictione aduersus venditorem (pactum factum est enim in contrarium) sed ex empto, ex clausula doli, quia sciebat seruum alienum & tacuit. *lege 30. in fine. ff. eodem.* Baldus *ad l. 4. Cod. eodem quæst. 5.* paulò aliter distinguit, sed malè, meo iudicio.
b *lege 11. in fin. ff. eodem. l. 32. ff. d. heredit. vendit. l. 14. §. 9. ff. de ædilitio. l. fin. Cod. credit. euict. pignor.*
c & ita venditor in dolo fuisse videtur, cùm partim contrahat nomine proprio, partim vt nuntius, cùm non esset.
d eóque modo, superuacua adiectio personæ inutilis, aut falsa demonstratio personæ non vitiat contractum, sed in totum valet. *lege 64. suprà de contrahenda emptione.*
e vt eo pacto vsusfructus mihi adquiratur sub iisdem omnibus qualitatibus & cõditionibus quibus personæ nominatæ quæsitum esset. *Bart. hic. Bald. ad leg. 6. Cod. si quis alteri.*
f *lege 35. suprà de seruitutibus vrbanorum. lege duodecima, in fine, suprà de condictione indebiti.*

a *l.7.§.3.ſ.de dolo.l.6.§.4.ſ.commun.præd.*
b ſic eſt in vino vendito.*l.1.§.3.ſ.de periculo.*
c Eadem ratione agi poteſt aduerſus creditorem, vt debitum recipiat.
d *l.21.§.1.ſ.de fideiuſſoribus* hinc colligit Bartol. duas actiones eſſe poſſe in vno & eodem libello.

1 ¶ Quòd ſi[a] ſeruum prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui: 'tu' ex empto habebis actionem, remittendæ eius ſeruitutis gratia, quam pati non debeas.

De emptore qui non vult rem tollere.

9. *Pomponius* lib.20.ad Sabinum.

SI is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nollit: ex vendito agi cum eo poteſt, vt eos[b] tollat[c].

De concurſu actionum.

10. *Vlpianus* lib.46.ad Sabinum.

NOn eſt nouum[d], vt duæ obligationes in eiuſdē perſona de eadem re concurrant[e]. cùm enim is, qui vēditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres exſtiterit: conſtat, duas[f] eſſe actiones in eiuſdem perſona cōcurrentes: propriam, & hereditariam[g], & debere heredem inſtitutum, ſi velit ſeparatim duarum actionum commodò vti, ante aditam hereditatem proprium venditorem conuenire: deinde, adita hereditate, hereditarium. quòd ſi priùs adierit hereditatem: vnam[h] quidem actionem mouere poteſt: ſed[i] ita, vt per eam vtriuſque contractus ſentiat cōmodum. Ex contrario quoque ſi venditor venditori heres exſtiterit: palā [illegible] duas euictiones eum præſtare debere.

Cui datur actio ex empto. 1. *Quid in eam venit.* 2. *De traditione rei, & ſolutione pretij.* 3. *De redhibitione.* 4. *De ſanitate animalis.* 5. *De muliere empta pro virgine.* 6. *De repetitione arrharum. de emptione diſtrahenda.* 7. *Qualis præſtatur ſeruus à venditore. de cautione, habere licere. de traditione.* 12. *Si emptor noxali iudicio damnetur.* 13. *Si quæſtio de poſſeſſione moueatur emptori.* 14. *De dupla. de euictione. de dolo venditoris.* 17. *De eo quod accedit rei venditæ.* 18. *De promiſſione, habere licere, de euictione, de alea.*

11. *Idem* lib.32. ad Edictum.

EX[k] empto[l] actione is, qui emit, vtitur.

1 ¶ Et in primis ſciēdum eſt, in hoc iudicio id demum deduci, quod præſtari conuenit[m]. cùm enim ſit bonæ fidei iudicium: nihil magis bonę fidei[n] congruit, quàm id[o] præſtari, quod inter contrahentes[p] actum eſt. quòd ſi nihil conuenit: tunc ea[q] præſtabuntur, quæ naturaliter[r] in ſunt huius iudicij poteſtate.

2 ¶ Et in primis[ſ] ipſam rem[t] præſtare venditorem oportet: id eſt, tradere[u]. quæ res, ſi quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominū: ſi non fuit, tantùm[x] euictionis nomine venditorem obligat[y], ſi modo pretium eſt numeratum, aut eo nomine ſatisfactum. Emptor autē nummos venditoris[z] facere cogitur.

3 ¶ Redhibitionem[a] quoque contineri empti iudicio, "&" Labeo, & Sabinus putant, & nos probamus.

4 ¶ Animalium quoque venditor cauere debet, *ea ſana*[b] *præſtari.* & qui iumenta vendidit, ſolet ita promittere, *eſſe, bibere, vt oportet.*

5 ¶ Si quis virginem ſe emere[c] putaſſet, cum mulier veniſſet: & ſciens errare eum venditor paſſus ſit: redhibitionem quidē ex hac cauſa non eſſe: verumtamen ex empto competere actionem ad[d] reſoluendam emptionem: & pretio reſtituto mulier reddatur.

6 ¶ Is, qui vina emit, arrhæ nomine certā ſummam dedit. poſtea conuenerat, vt emptio irrita fieret. Iulianus, ex empto agi poſſe, ait, *vt arrha reſtituatur**. vtilémque eſſe actionem ex empto etiam[e] ad diſtrahendam, inquit, emptionē. Ego illud quæro: ſi anulus[f] datus ſit arrhæ nomine: & ſecuta emptione, pretióque numerato, & tradita re, anulus non reddatur: qua actione agendū eſt? vtrùm condicatur, quaſi ob cauſam datus "ſit," & cauſa finita ſit: an verò ex empto agēdum ſit. & Iulianus diceret, ex empto agi poſſe. certè etiam condici[g] poterit: quia iam ſine cauſa apud venditorem eſt anulus.

e Concurrere dicuntur actiones, quæ vno & eodē libello cōtineri poſſunt. Vnum autem libellum dici Baldus notat, cuius vnica ſit concluſio.
f Imò vna eſt, *l.5.ſ.de fideiuſſoribus.*
g *adde l.14.in pr. & §.2.ſ.de excep. rei iudic.*
h *facit l.52.§.14.ſ.pro ſocio.*
i quādo quis diuidit petitionē vnius actionis, poteſt opponi & peti vt totum reducat in vnum iudiciū. *Bart.hic.*
k *2. Feudor.55. verſ.nos autem.in fine.*
l cui opponitur ex vendito, de qua *in l.13.§.19.ſ.eod.*
m cōtractus enim ex conuentione partium, legem accipiūt. *l.1.§.6.ſ.depoſ.v. l.13.ſ.comm. prædio.*
n *l.1.ſ.de pact.* éſtque graue fidem fallere. *l.1.ſ.de conſtituta.*
o ſi modò res, perſonæ, & ſimiles circunſtantiæ vēditionem non impediant.
p quo vocabulo intellige ſucceſſores ipſorū contrahentium. Nā qui emptori ſuccedit, cū emptoris creditoribus quaſi contrahere videtur. *arg.l.5.§.2.ſ.de oblig.*
q id igitur quod in re ipſa intereſt, debebitur tātùm, nō quod extra rem.
r Naturaliter inſūt iudicij ſeu actionis empti poteſtate, quæ naturalia ſunt emptionis.
ſ Baldus *ad l.3. Cod.de peric.* notat emptorē ex emptionis contractu ſex principaliter conſequi oportere à venditore: vt ex cōtractu habeat actionem. *l.7.ſ.de dolo:* vt à venditore habeat rei, etiam furtiuæ, traditionem. *idem ad l.34.§.3.ſ.de contrah.empt.* vt non patiatur deceſſionem, tunc enim conſequitur quanto pluris ſeruum emiſſet. *l.13.§.4.ſ.eod.* vt habeat dominium rei, vel vſucapiendi conditionem: vti res vendita vitio careat: tunc enim tenetur ad intereſſe & in rem. *l.13.ſ.eod.* vt propter euictionem rei, emptor damnum non ſuſtineat, ſiue vt dolus venditoris non ei noceat ante rem emptam. *Bald.*
t & vacuam poſſeſſionem. *l.2.§.1.ſ.eod.* Rem, inquam, cum fructibus & reliquis acceſſionibus, à tempore venditionis, vt quidam indiſtinctè volunt: ſed tamē æquiùs eſt id intelligi, ſi modò venditor pretij partem ſaltem acceperit. *l.13.§.10.§.20.ſ.eod l. pen.Cod.eod.2.Paul.ſent.27.§.7.*
u principaliter & facto ipſo: non dare, i. dominium & iura dominij transferre. quí enim venditor dare poſſet (i. proprietatem vtiliter transferre. Dare enim id ſignificat. *l.75.ſ.de verb.obl.*) rem alienam quam vendidit. at iniquè dices rem alienā emptori tradi? Huiuſmodi traditione in emptorem non transfertur aliud quàm vſucapiendi conditio, venditore interim de euictione obligato. Quid ſi euicta ſit? emptor vtetur actione, vt id quod ſua intereſt conſequatur. Dixi principaliter venditorem teneri tradere. Nam per conſequentiam dominium ipſum venit tacitè, veluti ſi venditor eſt dominus, *vt ſ.eodem.*
x vt tunc loco rei ſuccedat obligatio in id quod intereſt.
y Venditor non tenetur dominium transferre, *vt hîc.* niſi genus vendat. vide Socinum *regula* 438. *Bartol.ad l.2.ſ.ſi certum petatur.*
z l.dare. Cur tam variè & diſpariter vt emptor nummos dare teneatur. i. accipientis facere: venditor rem dare non cogatur? Ille generis, hic ſpeciei, debitor [illegible] cùm eum oneret grauiùs quàm ſi genus deberet, releuatur in eo, vt tradere, [illegible] re, teneatur. *Accurſ.Bart.*

a *vt in §.4.5.ſ.eod.* b Venditor animalium cauebat, *ea ſana* præſtari. [illegible]
c Vel virginē, ducere cùm ſcortum eſſet? *v. quæ de eo not. ad l.11.in fi. & l.* [illegible]

7 ¶ "Venditorem," etiam ſi ignorans[h] vendiderit, *fugitiuum*[i] *non eſſe*, præſtare emptori oportere, Neratius ait.

8 ¶ Idem Neratius, etiam ſi alienum ſeruum vendideris, *furtis*[k] *noxíſque*[l] *ſolutum* præſtare "te" debere, ab omnibus receptum, ait. & ex empto actionem eſſe, *vt habere*[m] *licere* emptori caueatur[n]: ſed & vt tradatur[o] ei poſſeſſio. 9 ¶ Idem ait: non tradentem, quanti interſit[p], condemnari: ſatis autem non dantem[q], quanti plurimum auctorem[r] periclitari oportet.

10 ¶ Idem Neratius ait, propter omnia hæc ſatis eſſe, quod plurimum eſt, præſtari: id eſt, vt ſequentibus actionibus, deducto eo, quod præſtitum eſt, lis æſtimetur.

11 ¶ Idem rectè ait, ſi quid horum nō præſtetur, cùm cætera facta ſint: nullo deducto condemnationem faciendam. 12 ¶ Idem libro ſecundo reſponſorum ait.

EMptorem noxali[ſ] iudicio condemnatum, ex empto actione id tantùm conſequi, quanti[t] minimo[u] defungi potuit. Idémque putat, & ſi ex ſtipulatu aget: & ſiue defendat noxali iudicio, ſiue nō, quia manifeſtum fuit noxiū ſeruum fuiſſe: nihilominùs vel ex ſtipulatu, vel ex empto agere poſſe.

13 ¶ Idem Neratius ait, venditorem in re tradenda debere præſtare emptori, vt in lite de poſſeſſione potior[e] ſit. ſed Iulianus libro quintodecimo digeſtorum probat, nec videri traditum, ſi ſuperior in poſſeſſione emptor futurus nō ſit. erit igitur ex empto actio, niſi hoc præſtetur.

14 ¶ Caſſius ait, eum[y]: qui, ex duplæ[z] ſtipulatione, litis æſtimationem conſecutus eſt: aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caueri ſolet, nihil conſequi poſſe. Iulianus, deficiente dupla[a], ex empto agendum putauit. 15 ¶ Denique libro decimo[b] apud Minicium ait: ſi quis ſeruum ea condicione vendiderit, *vt intra triginta dies duplam promitteret, poſtea ne quid præſtaretur:* & emptor hoc fieri intra diem non deſiderauerit: ita demum non teneri venditorem, ſi ignorans alienum vendidit. tunc enim in hoc fieri: vt per ipſum, & per heredem eius emptorem habere liceret. qui[c] autem alienum ſciens vendidit, dolo (inquit) non caret, & ideo empti iudicio tenebitur.

16 ¶ Sententiam Iuliani veriſſimam eſſe arbitror in pignoribus quoque. nam ſi iure[d] creditoris vendiderit: deinde hęc fuerint euicta: non tenetur, nec ad pretium reſtituendum ex empto actione creditor. hoc enim multis conſtitutionibus effectum eſt. dolum planè venditor præſtabit. denique etiam repromittit de dolo. ſed etſi non repromiſerit, ſciens[e] tamen ſibi non obligatā, vel non eſſe eius, qui ſibi obligauit, vēdiderit, tenebitur ex empto: quia dolum eum præſtare debere oſtendimus.

17 ¶ Si quis rem vendiderit, *& ei acceſſurum*[f] *quid dixerit:* omnia quidē, quæ diximus in re diſtracta, in hoc quoque ſequenda ſint. vt tamen euictionis nomine non in duplum teneatur: ſed in hoc tantùm obligetur, vt emptori habere liceat: & non ſolùm per ſe, ſed per omnes.

18 ¶ Qui autem *habere*[g] *licere* vēdidit, videamus, quid debeat præſtare. & multum[h] intereſſe arbitror: vtrùm "hoc" polliceatur, *per ſe*[i] *venientéſque à ſe perſonas non fieri, quo minùs habere liceat: an verò per*[k] *omnes:* nam ſi per ſe: non videtur id præſtare, ne alius euincat. proinde ſi euicta res erit: ſiue ſtipulatio interpoſita eſt, ex ſtipulatu non tenebitur: ſiue non eſt interpoſita, ex empto non tenebitur. ſed

[illegible] tor non plus conſequitur, quàm quantum præſtitit. nam ſiue defend[illegible] cio, ſiue non (hoc eſt, ſiue condemnetur ſiue non) & æſtimationē litis ſoluat, [illegible] actionem quæ rem petit (i. ex empto) & actionem de damno infecto (hoc eſt ex ſti-) pulatu) ſi manifeſtum ſit ſeruum eſſe noxium. *Ita Græci: Author Synopſ* [illegible] *Tit.1 c.11.* u minimo defungi potuit emptor ſeruum noxæ dedendo, [illegible] tum ſolidos. x *l.1.in fi.Cod.creditorem euic.pign.* y In iudicio de [illegible] venditor duplum ſoluens aliarum rerum nomine, de quibus in venditi[illegible] ueri ſolet, non obligatur. *Synopſis Baſil.eod.c.11.* Pretium vt id quod re[illegible] conſecutus. z putà, ſi fundus, domus, vel homo, vel alia res pretio[illegible] de qua promitti ſoleat dupla.
a *l.19.ſ.de euictionibus: l.6.l.25.Cod.de euict.*
b quinto. ſex enim tantùm libros ad Minicium ſcripſit.
c Dolo non caret, qui ſciens alienum vendit.
d *l.10.ſ.de diſtract.pign.l.50.ſ.de euict.l.1.Cod.credi.euict.*
e *l.2.Cod.credit.euict.pign.*
f *l.27.ſ.eodem.*
g *vide integram legem 38.ſ.de verb.oblig.*
h non intereſt autem, *ſimpliciter habere* promiſerit, an *habere licere per* [illegible] miſerit. *Accurſ.*
i Habere licere per ſe & venientes ſuos promittens, non tenetur de [illegible] traneorum.
k Habere licere per omnes ſtipulari & promittere poſſumus.

Iulianus

a Si tibi vendidero hac lege, Neque per me, neque per heredem meum vel venientes à me personas futurum quominus habere tibi liceat, & alius rem venditam [illegible] non teneor actione damni infecti, nec actione in rem in id quod interest, sed ad restitutionem pretij, nisi pactus fuerit, nihil præstitum iri, si res euincatur dum ignorans rem alienam vendo: quippe qui scit, quamuis ita sit conuentũ, in rem actione tenetur, non is qui ignorauit. Nam fieri potest vt venditor pretium lucretur & emptor mercẽ noncõsequatur, velut in piscatione & venatione. Nam tametsi nihil captum fuerit, tamẽ emptor pretium præstat. *Synops. eod. c. 11. in prin.*

Iulianus quintodecimo digestorum scribit: * etiam[a] si apertè venditor pronuntiet: *per se, heredémque suum non fieri, quo minùs habere liceat:* posse defendi: ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest: verũtamen [b], vt pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem esse dicẽdum, * & si apertè in venditione comprehendatur *nihil[c] euictionis nomine præstatum iri:* pretium quidem deberi re euicta: vtilitatem non deberi. neque enim bonæ fidei contractus hac patitur cõuentione, vt emptor rem amitteret[d], & pretium vẽditor retineret. nisi fortè (inquit) sic quis omnes istas suprascriptas conuentiones recipiet: quemadmodum recipitur, vt venditor nummos accipiat, quamuis merx ad emptorem non pertineat: veluti [e] cùm futurum[f] iactum retis à piscatore emimus, aut indaginem plagis positis à venatore, vel pantheram[g] ab aucupe. nam etiam si nihil capit, nihilo minùs emptor pretium præstare necesse habebit. sed in suprascriptis conuentionibus contrà erit dicendum: nisi fortè sciens alienum vendit. tunc enim, secũdùm suprà à nobis relatam Iuliani sententiam, dicendum est, ex empto eum teneri: quia dolo facit.

b qui promisit de euictione pro se & herede tãtùm, tertio euincente non tenetur, nisi ad pretiũ, *vt hic.* si modò aliud conuẽtum non sit. *arg. l. 22. ff. de pactis.*

c hoc pactũ non est efficax, si vẽditor in dolo fuerit: si eius heres agat: & quãdo pretium repeti potest, nisi sit expressè dictum, quòd ad pretij restitutionem non tenebitur. *Bart. hic.*

d Imò, hoc videtur fieri posse. *l. 25. §. 17. ff. de petit. hered.*

e Iactus retis à piscatore: indago à venatore: panthera ab aucupe emi potest.

f *l. 12. j. eod.*

g i. vniuersam venationẽ. *Alciat. 1 Parerg. 42.*

h *l. 11. in fi. ff. eod. l. 8. in fi. ff. de contrah. empt. v. l. 7. ff. de heredi. vend.*

i Retis iactus vendi potest.

k Quid si vi ventorum impacti nautæ in aliam nauim piscatoriam, éxque ea, nisi præcisis funibus, se explicare nõ potuerint, ob eámque causam nulli pisces capti sint, an pisciũ non captorum habebitur ratio? non habebitur. *l. 29. §. 3. ff. ad l. Aquil.* est igitur hîc aliud q̃ in lege Aquilia.

De iactu retis.

12. *Celsus* libro 27. Digestorum.

SI iactum[h] retis[i] emero, & iactare retem piscator noluit[k]: incertum[l] eius rei æstimãdum est. si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit: id æstimari debet, quod extraxit[m].

De vitio rei vẽditæ. De sciẽtia vel ignorantia vẽditoris. 4. De mendacio venditoris. 5. De dolo emptoris. 6. Vel vendentis. 7. Tutoris. 8. De obligatione pretij. 9. De parte pretij soluta, & re euicta. 10. De fructibus. 11. De pensionibus. 12. De actionibus emptore cedendis. 13. De operis seruorum. de vecturis. De peculio aucto. 14. De alluuione. 15. De acquisitione rei emptæ ex causa lucratiua. 16. De dolo & culpa venditoris. 17. De parte fundi pro indiuiso vendita. 18. De acquisitis per seruum venditum. 19. Quid veniat in actionem ex vendito. 20. De pretio & vsuris. 21. De possessione. 22. De sumptibus in re distracta factis. 23. De pacto, vt emptor reum locupletem det. 24. De pacto, vt si prædium emptor herésve eius pluris vendiderit, eius pars venditori præstetur. 25. De procuratore. 26. De pœna in fraudem legitima vsurar. 27. De collusione procuratoris vendentis. 28. De minore circumuento. 29. De pupillo vendente. 30. De habitatione, vel fruitione excepta. 31. Quæ sunt prædij venditi vel non.

13. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

IVlianus libro quintodecimo, inter eum, qui sciẽs quid, aut ignorans vendidit, differentiam [n] facit in condemnatione ex empto. ait enim: qui[o] pecus morbosum, aut tignum vitio sum vendidit: siquidem ignorans fecit, id tantùm ex empto actione præstaturũ, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si verò sciens reticuit[p], & emptorẽ decepit: omnia[q] detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum ei. siue igitur ædes vitio tigni corruerunt, ædium æstimationem: siue pecora contagione[r] morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idoneè[s] venisse, erit præstandum.

1 ¶ Item qui[t] furem vendidit, aut fugitiuum: si quidẽ sciens[u]: præstare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si verò ignorans[x] "vendiderit:" circa fugitiuũ quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum "esse" fugitiuum scisset: circa furem non tenetur. differentiæ[y] ratio est: quòd fugitiuum quidem habere non licet, & quasi euictionis[z] nomine tenetur venditor: furem autem habere possumus.

2 ¶ Quod autem diximus, *quanti emptoris interfuit, non decipi:* multa[a] continet: vt si alios secum sollicitauit, vt fugerent: vel res quasdam abstulit.

3 ¶ Quid tamen, si ignorauit quidem furem esse: adseuerauit autem bonæ[b] frugi & fidum? &[c] carò vendidit? videamus, an ex empto teneatur. & putem, teneri. atqui ignorauit. sed[d] nõ debuit facilè, quę ignorabat, adseuerare. inter hunc igitur, & (qui scit, interest.) qui scit, præmonere debuit furem esse: hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem[e].

4 Si venditor dolo fecerit, vt "rem" pluris venderet: puta de artificio mentitus est, aut de peculio: empti eum iudicio teneri, vt præstaret emptori[f], quanto[g] pluris seruum emisset, si ita peculiatus esset, vel eo artificio instructus. 5 ¶ Per contrarium[h] quoque idem Iulianus scribit: Cùm Terentius Victor decessisset, relicto herede fratre suo: & res quasdam ex hereditate, & instrumenta, & mancipia Vellicus "quidam" subtraxisset: quibus subtractis, facilè, quasi[i] minimo valeret hereditas, vt sibi ea venderetur, persuasit: an venditi iudicio teneri possit? & ait "Iulianus" cõpetere actionem ex vẽdito in tantum, quãto pluris hereditas valeret, si hæ "res" subtractæ non fuissent.

6 ¶ Idẽ Iulianus, dolum[k] dolere à vẽditore pręstari, etiã huiusmodi specie ostendit. si[l] cùm venditor sciret fundum pluribus municipiis legata[m] debere: in tabula[n] quidem conscripserit, *vni[o] municipio deberi:* verùm postea legem consignauerit, *si qua tributorum[p], aut vectigalis, indictionisve quid nomine aut ad viæ[q] collationem præstare oportet, id emptorem dare, facere, præstaréque oportere:* ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem. quæ sententia vera est.

7 ¶ Sed cùm in facto proponeretur, tutores hoc idẽ[r] fecisse, qui rem pupillarem vendebant: quæstionis esse ait, an tutorum[s] dolum pupillus pręstare debeat. & si quidem ipsi tutores venderũt: ex[t] empto eos teneri, nequaquàm dubium est. Sed si pupillus, auctoribus eis, vendidit: in tãtùm tenetur, in[u] quantum locupletior ex eo factus est: tutoribus in residuum perpetuò condemnandis. quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est. 8 ¶ Offerri[x] pretium ab emptore debet, cùm ex empto agitur. & ideo "&" si pretij partẽ[y] offerat, nondum est ex empto actio. Venditor enim, quasi[z] pignus, retinere potest eam rem, quam vendidit.

9 ¶ Vnde queritur: si pars sit pretij soluta: "&" res tradita, postea euicta sit: vtrùm eius rei consequetur pretium integrum ex empto agens: an verò, quod numerauit? & puto magis id, quod numerauit, propter doli exceptionẽ[a].

10 ¶ Si fructibus iam maturis, ager distractus sit: etiã fructus[b] emptori cedere, nisi aliud conuenit, exploratum est. 11 ¶ Si in locatis ager fuit[c]: pensiones[d] vtique ei cedent, qui locauerat. idem & in prædiis vrbanis. nisi si quid nominatim conuenisse proponatur.

12 ¶ Sed & si quid præterea rei venditæ nocitum[e] est: actio emptori præstãda est: damni fortè infecti, vel aquæ pluuiæ arcẽdæ, vel Aquiliæ, vel[f] interdicti *quod vi aut clã.*

a Id quod nostra interest, non decipi in serui emptione, multa cõtinet. Nõ tantùm pretium serui continet, sed & si quos alios sollicitauit, vel vt fugerent, [illegible] quasdam auferrent. *Synopsis ibid.*

b [Greek]. Si venditor furem ignorabat, & tamen adseuerabat, [illegible] & frugi vendere, tenetur. Nam qui scit, quia non præmonuit [illegible], tenetur: qui ignorat, quia temere quę nõ esset adseuerauit. *Synops. eod.*

c vt carò venderet? *Hal.*

d hinc collige quem teneri ad interesse ratione culpæ in vendendo, *vt hic.*

e i. scurrilem, ac verbosam rerũ venalium commendationem, qua venditores emptorẽ hiantẽ inducere volũt: hinc illud, Laudat venales qui vult obtrudere merces.

f *vide l. 1. §. 13. j. si quid in fraud. patron.*

g vel, vt apud Paulum est. 2. *sent. 17. §. 6.* quãto minoris valuisset, emptori præstare cõpellitur, nisi paratus sit eum redhibere. *adde leg. 43. ff. de* [illegible].

h Relatiua contrariorum species. *§. 25. j. eod. dixi ad l. 41. j. de regulis.*

i *l. 9. ff. de dolo.*

k Dolum venditor præstare cogitur, tenetur de dolo, *vt hic.* Idem in locatore vt in specie proposita & agitata à Beroo. *quæst.* 61. quem vide.

l *v. l. 39. j. eod.* si venditor sciens diuersis tributis obnoxiũ esse fũdum, in venditione, vnũ duntaxat dixerit, & adiecerit, si quid huius fundi nomine tributum aut vectigal, aut indictionẽ, aut ad viæ refectionem pręstare oporteat, id emptorem dare facere oportere, actione scilicet ex empto tenetur doli mali causa, *vt hic.* si verò tutor erat qui hoc fecit in venditione rei pupillaris, si quidem ipse vendidit, tenetur: si verò pupillo vendenti author fuit, pupillus quidem in quantum locupletior factus est, tenetur: tutor autem in residuum perpetuò. Nam quòd ipsius dolo factum est, post pubertatem in pupillum, non transfertur *§. 7. j. eod.*

l i. quantum verisimiliter capi potuisset: quod colligitur ex consuetudine piscatoris. *Accurs.* Incertũ ita æstimatur, Ita, id quod interest seu lucrũ cessans piscaturæ certæ & indubitatæ, *vt hîc:* venationis & aucupij peti potest. *l. non vtique. in fi. ff. quod certo loco.* secus si captura erat incerta. *arg. l. quemadmodum §. planè. ff. ad l. Aquil. Mediceus tract. de Venatione 1. quæst. 18.*

m Vt reddiderit nõn tenebitur de euictione, quia in hoc genere venditionis non habetur respectus ad aliud quàm ad ipsam spem simpliciter. *Bald. ad l. 3. C. de donat.*

n qui rem vitiosam ignorans vendit, quanto minoris emptor fuisset empturus: qui sciens, quod interfuit emptoris rem idoneè venisse, præstabit, i. tenebitur ad interesse extra rem. *Bart.*

o Si pecus morbosum, vitiosúmve tignum vendidero, si quidem ignorans fecero, id tantùm ex pretio restituo, quanto minoris emptor, si vitium scisset, empturus erat: si verò sciens, ad id quod interest, teneor. Quid enim si ædes vitio tigni corruerint, vel contagione morbosi pecoris perierint? *Synops. eod. c. 13.*

p Reticere vitium rei venditæ, idque scienter, decipere est. *l. 45. §. 1. j. eod.*

q Venditoris emptorẽ decipientis in vitiis rei reticendis, hæc pœna est. vt omnia detrimenta præstet, quæ ex emptione emptor traxit.

r διὰ τῆς [Greek]. *Synopsis ibidem.*

s Idoneè non vendit, qui emptorem decipit: qui celat vitia rei venditæ.

t Qui fugitiuum vendidit aut furem, si quidem sciens, circa fugitiuum præstat id quod interest: circa furem, duplum pretij, & si quod emptori damnum dedit: si verò ignorans, circa fugitiuum tenetur ad pretium: circa furem non tenetur. *Synopsis eodem cap. 13.*

u *l. 4. ff. eodem.*

x *l. 11. §. 7. ff. eodem.*

y Fugitiui & furis vendendi differentia, grauiùs tenetur qui fugitiuum habet, quàm qui furem. Furem habere possumus, fugitiuum non item.

z *l. 1. Co. de ædilitiis act.*

m Vectigalia. *Cuiac. 5. obs. vlt.* quod Græca metaphrasis indicat, quæ sic habet, [Greek] *Synopsis 19. tit. 8. c. 13.*

n Tabulam hanc suspendi in auctionibus ædium faciendis, mos erat. *dixi ad l. 15. §. 32. j. de iniuriis.*

o μόνον τὸ ἕν. dumtaxat vnum deberi. *Synopsis ibidem.*

p [Greek] *Synopsis Basilic.*

q Vide quæ scripsi *ad l. 27. §. 3. j. de vsufruct.*

r celasse tributa & vectigalia fundi pupillaris venditi.

s Tutoris vendentis dolo an & quatenus pupillus teneatur.

t Actione ex empto tenetur is qui vendidit: ex vendito, is qui emit: datur ex empto emptori: ex vendito, venditori.

u *vt l. 15. ff. de dolo.*

x *l. 8. in fin. Cod. eod. l. 31. circa finem ff. de rebus creditis.*

y *l. 57. j. de ædilitiis: vide Hotom. quæst. illust. 20.*

z Quasi pignus retinere potest venditor rem quam vendidit. *adde l. 1. §. 14. j. de furtis: l. 22. ff. de hereditate vendita.*

a Id quod interest, pretium potest egredi. *l. 1. ff. eodem.*

b & operæ seruorum, & fœtus pecorum, & ancillarum partus. *Paul. 2. senten. 17. §. 7.* quinetiam id quod ipsemet venditor donauit seruo, ante traditionem: sed & hereditatem & legata per eundem seruum adquisita. *§. 18. j. eod. l. penult. C. eod. vide l. vlt. in fine. j. de iure fisci.*

c si is ager locatus fuit. *Hal.*

d vide quæ scripsi *ad l. vlt. in fi. j. de iure fisci.*

e *l. 16. j. de aqua: & aquæ pluuiæ.*

f *l. 11. §. 8. j. quod vi aut clam.*

a Modum agri in venditionibus veteres plerumque definiebant. *dixi ad legem 2. ʒ.eodem.*
b Alluuio superueniens ante traditionem prodest venditori ad mensuram, si fuit ignorans, secus si sciens. *Bart.*
c *vide leg.9.ʒ.de euictionibus.*

13 ¶ Item si quid ex operis seruorum, vel vecturis iumentorum, vel nauium quæsitum est: emptori præstabitur: & si quid peculio eorum accessit: non tamen, si quid ex re venditoris.

14 ¶ Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erāt, vendiderit: & in lege emptionis dictum est, *in*[a] *fundo centū esse iugera*, &, antequam modus manifestetur, decē iugera alluuione[b] adcreuerint: placet mihi Neratij sententia existimantis: vt, si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat aduersus eum, quamuis decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur: si verò ignorans vendidit, ex empto actionem non competere.

15 ¶ Si fundum mihi alienum[c] vendideris, & hic ex causa[d] lucratiua meus factus sit: nihilominùs ex empto mihi aduersus te actio competit.

16 ¶ In his autem[e], quæ re empta præstari solét, non solùm dolum, sed & culpam præstandam, arbitror. nam & Celsus libro octauo digestorum scripsit: cùm conuenit, vt venditor præteritam[f] mercedem exigat, & emptori prę̄stet: non solùm dolum, sed & culpam eum præstare debere. 17 ¶ Idem Celsus libro eodem scribit: Fundi, quem cum Titio communem[g] habebas, partem tuā vendidisti: &, antequam traderes, coactus[h] es communi diuidundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus: quantū ob eam rem à Titio consecutus es, id tantùm emptori præstabis. quòd si tibi fundus totus adiudicatus est: totum[i] (inquit) eum emptori trades[k]. sed ita, vt ille soluat, quod ob eam rem *Titio* condemnatus es. sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro euictione cauere debes: ob alteram autem, tantùm de dolo malo repromittere. æquum est enim, eandem esse condicionem emptoris, quæ futura esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed si certis regionibus fundum inter te, & Titium iudex diuisit: sine dubio partem, quæ adiudicata est emptori, tradere debes.

18 ¶ Si quid[l] seruo distracto vēditor donauit ante traditionem: hoc quoque restitui debet. hereditates quoque per seruum adquisitæ, & legata omnia. nec distinguendum[m], cuius respectu ista sint relicta. item quod ex operis seruus præstitit vēditori, emptori restituēdum est: nisi ideo dies traditionis è pacto prorogatus est, vt ad venditorem operæ pertinerent.

19 ¶ Ex vendito[n] actio venditori competit ad ea cōsequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet.

20 ¶ Veniunt[o] autem in hoc iudicium infra scripta: in primis pretium, quanti res venit: item vsuræ[p] pretij post dié traditionis, nam[q] cum re emptor fruatur, æquissimum est, eum vsuras pretij pendere.

21 ¶ Possessionem autem traditā accipere debemus, etsi[r] precaria sit possessio hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi.

22 ¶ Pręterea, ex vendito agendo, consequetur etiam sumptus[s]. qui facti sunt in re distracta. vtputa si quid in ędificia[t] distracta erogatum est. scribit enim Labeo, & Trebatius, esse ex vendito hoc nomine actionem. idem, & si in ægri[u] serui curationem impensum est ante traditioné: aut "si quid" in disciplinas[x], quas verisimile[y] erat etiam emptorem velle impēdi. hoc ampliùs Labeo ait, & si quid in funus[z] mortui sui impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modò sine culpa venditoris mortem obierit.

23 ¶ Item si[a] conuenerit, cùm res veniret, *vt locuples ab emptore reus*[b] *detur*: ex vendito agi posse, vt id fiat.

24 ¶ Si inter emptorem prædiorum, & venditorem conuenisset[c], *vt*[d], *si ea prædia emptor heréſve eius pluris vendidisset, eius partem dimidiam venditori præstaret*: & heres emptoris pluris ea prædia vendidisset: venditorem, ex vendito agendo, partem eius, quo pluris vendidisset, consecuturum.

25 ¶ Si procurator vendiderit, & cauerit emptori: quæritur, an domino, vel aduersus dominum actio dari debeat: & Papinianus libro tertio respōsorum putat, cum domino[e] ex empto agi posse vtili actione, ad[f] exemplum[g] institoriæ actionis: si modò rem vendendam mandauit. ergo & per contrarium[h] dicendum est, vtilem[i] ex empto actionem domino competere.

26 ¶ Ibidem Papinianus respondisse se refert: si conuenerit, *vt*[k], *ad diem pretio non soluto, venditori duplum præstaretur*: * in fraudem[l] constitutionum videri adiectum, quod[m] vsuram legitimam excedit, diuersámque[n] causam commissoriæ[o] esse ait: cùm[p] ea specie (inquit) non fœnus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur.

27 ¶ Si quis, colludente procuratore meo, ab eo emerit: an possit agere ex empto? & puto, hactenus, vt[q] aut stetur emptioni, aut discedatur.

28 ¶ Sed & si quis minorem vigintiquinque annis circumuenerit: & huic hactenus dabimus actionem ex empto[r], vt diximus, in superiore casu.

29 ¶ Si quis à pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex vno latere[s] constat contractus. nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non[t] obligat[u].

30 ¶ Si venditor habitationem exceperit[x], *vt*[y] *inquilino liceat habitare*: vel *colono*, *vt perfrui liceat ad certum tempus*: magis esse Seruius putabat, ex vendito "esse" actionem: denique Tubero ait: si iste colonus damnum dederit: emptorem ex empto agentem[z] cogere posse venditorem, vt[a] ex locato cum colono experiatur: vt quicquid fuerit consecutus, emptori reddat.

31 ¶ Ædibus distractis, vel legatis: ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habentur, vt puta puteal.

14. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

ID est, quo puteum[b] operitur,

15. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

LInes[c] "&" labra[d]: salientes[e]: fistulæ quoque, quæ

d causæ lucratiuæ non cōcurrunt.
e nō solùm hîc præstatur dolus & culpa in re vēdita, sed & in eius accessoriis.
f *l.68.ʒ.de contrah.empt*
g *l.7.§.13.ʒ.commun.diuid.*
h *l.7.ʒ.de rebus eorum: vide quæ scripsi ad l.156.ʒ.de regulis.*
i Iuri adcrescēdi in contractibus etiam locus est, si emptoris interest: non aliàs. *scripsi ad l.64.ʒ.de contrah.empt.*
k atque ita quis cogitur rem suā vendere.
l *vide §.10 ʒ.eod. l.23.ʒ.eodem. l.51. in fin.ʒ. de euictionib.*
m *l 23.in fin.ʒ.de ædilitio.*
n *l.1. l.2.C.eod.* cui opponitur ex empto actio, de qua in *l.11.in prin.ʒ.eod.*
o Venditi actione venditor ab emptore hæc cō sequitur, pretiū, vsuras pretij post diem traditionis, *vt hic*: sumptus factos in ré distractam ante traditionem (putà in ædificia, curationem ægroti serui, disciplinas, funus) §.22.ʒ.eod. *Synopsis eod.c.13.*
p post rem traditam, nisi emptor pretium statim exoluit, vsuras eius præstare cogendus est. *Paul.2.sent.17.§.9.l 5.Cod. eod.l.2. Cod.de vsuris.*
q Fructuum & vsurarum æqua vicissitudo. qui fructus rei venditæ percipit, vsuras pretij nōdum soluti præstat venditori.*l.5.Cod.eodem.*
r Possessionem rei emptæ emptor accepisse videtur à venditore, etiamsi precariò rem emptā ab eo possideat: habet enim precaria illa possessione fructus percipiendi facultatem.
s Sumptuum varia exempla in ædificia, medicos, disciplinas, funus. *l.10.in fine, ʒ.de negotijs. l.10. Cod.de negotijs.*
t εἰς ἀνόρθωτιν οἴκων. in ædibus instaurandis. *Synopsis ibidem. Fortè hic legendum,* destructa.
u ¶ *l.38.§.1.ʒ.eodem. l.16. Cod. eod.* Sumptus facti in re vendita per actionem ex vendito repetuntur. *Bart.*
x Sumptus factos in disciplinas venditi serui ab emptore actione ex vendito, venditor ipse consequitur. *l.27.§.2.ʒ.de vsufructu.l.25.ʒ.de pignoratitia.*
y Verisimiles sumptus facilè repetuntur.
z Sic venditor hereditatis funeris impensas emptori imputat. *lege secunda, §.17.ʒ. de hereditate.*
a In venditionibus sæpè hoc conueniebat, vt locupletior reus ab emptore daretur. *Synopsis eod*
b expromissor. *Accurs.*
c Inter venditorem & emptorem plerumque hoc conueniebat, vt si pluris rem emptor eiúsve heres venderet, eius quod amplius numeratum esset, partem venditori præstaret. *Synopsis ibid.*
d vt augeatur pretium si pluris emptor vendiderit. *lege 7. in fine, ʒ. de contrahenda empt.* vel vt quanto pluris fundus dotalis venierit, id in dote sit. *lege 12.§. 2.ʒ.de pactis dotalib.*
e Ex procuratoris venditione, *vt hic*; & diuisione inter coheredes suos facta, dominus obligatur. *l.66.in fi.ʒ.de euict.*
f *l.31.ʒ.de negotijs.*
g Vtilis ex vendito, in dominum, exemplo institoriæ actionis datur actio, *vt hic. l.2.ʒ.de Institoria.l.5.ʒ.de stipulat.prætor.*
h Ea relatiuorum est natura. *vt §.5.ʒ.eod.dixi ad l.41.ʒ.de reg.iuris.*
i *l.5.ʒ.de stipulat.præt.l.79.ʒ.de verb.oblig.*
k In venditionibus & hoc plerumque conueniebat, vt duplum præstaret emptor, nisi ad certam diem pretium soluisset: quòd cùm vsuram legitimā excedebat, emptorem non obligabat. *Synopsis ibid.c.14.*

l id autem vetitum est. *l.5.Cod.de legib.l.7.§.3.ʒ.de Macedoniano.*
m *l.9.l.29.l.44.ʒ.de vsuris.l.15.in fin.Cod.de vsuris.*
n *sub.* à pœna, in fraudem legum adiecta. hic aliud pœna, aliud fœnus. *l.* ... *de vsuris.*
o quæ in venditionibus quidem recipitur. *l.3.ʒ.de lege commiss.* atque ...

... gatur, conductor obligatur. *l.20.in f.ʒ.locati.* sic fieri potest vt venditor ... piat, merx ad emptorem non pertineat. *l.11.§.vlt.ʒ.eod.* & sic claudicat contr... fiat cum pupillo. *Bart* v *Cuiac.16.obs.21.*
t Cur nō obligat sibi pupillum? Quia scire debebat pupillum contrahere ... sine tutoris authoritate. *l. qui à quolibet.27. ʒ.de contr. empt. l.8.ʒ. de adqu...* *vnic. Cod. de reput. quæ fiunt in iudicio: l.1.l.2.Cod.si aduers.præscrip.*
u emendo: vt non sit securus qui à pupillo tutore absente, rem emerit... Quid si ancillás ab eo emptas statim manumiserit? tunc quidem non ... libertas, verùm emptor minori, quanti eius intererit, tenetur *l.48 §.1 ʒ.de ...* Securus erit, si minor patris defuncti voluntate & damnatione rem vendid... *quan.decreto*: aut si locupletior factus sit *v.l.10.ʒ.de institoria.l. 1.§.4.ʒ.de pecul...* *depositi.* vtcunque sit, sciendum decretum iudicis requiri, & solennitatem ... modi venditionibus.
x In venditionibus, venditores quædam nonnunquam solebant excipere ... habitatio excipitur: alibi, frumēta manu sata *l.qui fundum, §.fundi.ʒ.de ...* nes fructus *d.l.qui fundum, §.cùm fundum*: Lapidicinæ, *l.18.ʒ.de contrah.emp...*
y Venditor fundi plerūque excipiebat colono suo ius fruendi: nempe ... frui & habitare emptor permitteret, *vt hic.l.Iulianus,§.si venditor ʒ.de ...*
z nota nouum modū agendi, cum ago cōtra te vt agas *Bart. facit ...* *ge Rhodia.l.60.§.5.ʒ.locati.l.75.in fi.ʒ.de leg.1.l.2.§.28.ʒ.ne quid in loco pub...* *ingenuis.* sed tamé in hoc casu reus liberatur cedendo actioné. *Bart.hic.* ... terdum potest vt agatur, *vt hic.* dixi *ad l.50.§.6.ʒ.locati* b ... res sigillis solebāt exornare. Hinc Cicero, Tibi mādo putealia sigilla... Synopseos *eod.c.15.* c quidā legunt, *tines* vel *tenes*, *vt l.17.§.1.ʒ.si ...* *funes*. quod vocabulum Budæus ad funes haustorios refert. lines ... lacus aquam continentes. Quo sensu & λινὰς & λινοὺς Græci dicunt ... chico περὶ φυτῶν φυτεύσεως, quod Harmenop. refert. *2.Epitomat.* ... rius apud Nonnium, *Labella, Lenes. Cuiac.6.obs.6.Martial.1. Cuiac.1...* Synopseos ibidem ita hunc locum exprimit, ... τοῖς ἀναβολτοῖς σωλῆνες.
d non aquæ, vt Accursius ait, sunt crateres lapidei, quibus aqua sal... lis excipitur. Bud. lapides vel personæ ex quibus aquæ saliunt. Ba... veteribus siluani *v.l.17.§.9.ʒ.eod,* Festus in *Tullios.*
e *l.12.§.24.ʒ.de instructo.* sunt lapides ex quibus aquæ saliunt.

a Græci hunc locum exprimunt hunc in modum, εἰ καὶ πόῤῥω τῆς οἰκίας ἐκτείνονται, quamuis longè ab ædificio porrigantur.
b Paulus certè differentiam facit: vt pisces in piscinam coniecti à nobis possideantur: qui in stagno sint, non possideantur. *l.3.§.14.j.de adquir.possess.* & Molineus, grauis author, pro Consuetudine Parisiensi aduersus Ius Romanum pro Guidone Papæ & aliis. 1. *Consuetud. §.1.gloss.8. num.18.19.20.* ait aliud esse, si pisces, nō in piscinam, sed in stagnum aut viuarium coniecti, nō custodię causa, ad multiplicandum & reddēdum fructum fundi sint destinati, tūc esse partem fundi, & cēseri inter immobilia.

salietibus iunguntur, quamuis longè[a] excurrant, extra ædificium ædium sunt. Idem canales. Pisces autem, qui sunt in piscina[b], non sunt ædium, nec fundi.

16. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

NOn magis, quàm pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

17. *Vlpianus* lib.32. ad Edictum.

FVndi nihil est, nisi[c] quod terra se tenet. ¶ Ædiū[d] autem multa esse, quæ ædibus adfixa[e] non sunt, ignorari non oportet. vtputa seras[f], claues, claustra. Multa etiam defossa[g] esse[h], neque tamen fundi, aut villæ[i] haberi: vtputa vasa vinaria, torcularia[k]: quoniam hæc instrumenti[l] magis sunt, etiam si ædificio cohærent.

1 ¶ Sed & vinum, & fructus perceptos[m], villæ non esse constat.

2 ¶ Fundo vendito, vel legato: sterculinum[n], & stramenta, emptoris, & legatarij sunt. ligna autem venditoris, vel heredis: quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio Trebatij probanda est: vt, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur: si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo iaceat: an aceruus sit.

3 ¶ Quæ tabulæ pictæ protectorio includūtur[o], item "que" crustæ marmoreæ, ædium sunt.

4 ¶ Reticuli circa colūnas, plutei circa parietes, item Cilicia[p] vela, ædium non sunt.

5 ¶ Item quod insulæ causa[q] paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in ędificio sit, non tamen videtur ædium esse.

6 ¶ Si *ruta*[r] *& cæsa* excipiantur in venditione: ea placuit esse ruta[s], quæ eruta sunt, vt harena, creta, & similia: cæsa ea esse, vt arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, rectè ait, frustra[t] in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad[u] exhibendum de his agi potest. neque enim magis de materia cæsa, aut de cęmentis, aut de harena cauendum est vēditori, quàm de cæteris, quæ sunt pretiosiora.

7 ¶ Labeo generaliter scribit, ea, quæ perpetui[x] vsus causa in ædificiis sunt, ædificij esse, quæ verò ad præsens, non esse ædificij. vtputa (fistulæ) temporis quidem causa positæ, non sunt in ædium: verumtamen, si perpetuò fuerint positæ, ædium sunt.

8 ¶ Castella[y], plumbea, putea, opercula[z] puteorum, epitonia[a] fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur: quamuis non sint adfixa: ædium esse constat.

9 ¶ Item constat, sigilla, columnas quoque, & personas[b] ex[c] quorum rostris[d] aqua salire solet, villæ esse.

10 ¶ Ea, quæ ex ædificio detracta[e] sunt, vt reponantur, ædificij sunt. at quæ parata sunt, vt imponantur, non sunt ædificij.

11 ¶ Pali, qui vineæ causa[f] parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt. sed qui exempti sunt hac mente, vt collocentur, fundi sunt.

18. *Iauolenus* lib.7. ex Cassio.

GRanaria: quæ ex tabulis[g] fieri solent, ita ædium sunt, si[h] stipites eorum in terra defossi sunt. quòd si supra terram sunt, rutis[i] & cæsis cedunt.

1 ¶ Tegulæ, quæ[k] nondum ædificiis impositæ sunt, quamuis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cęsis habētur[l]. aliud iuris est in his[m], quæ detractæ sunt, vt reponerentur: ædibus enim accedunt.

De significatione emptionis, & venditionis & locationis & conductionis.

19. *Gaius* ad Edictum prætoris titulo de publicanis.

VEteres, in emptione venditionéque, appellationibus promiscuè[n] vtebantur.

20. *Idem* libro vigesimoprimo ad Edictum prouinciale.

IDem est[o] "&" in locatione & conductione.

De partu vendito eius quæ parere nequit. 1. De reticentia venditoris. 2. De errore in qualitate rei. 3. De mora venditoris. 4. De pacto vt fundus venditus venditori locetur. 5. Aut ne alij vendatur, quàm venditori. 6. De exceptione alternata.

21. *Paulus* lib.33. ad Edictum.

SI sterilis[p] ancilla sit, cuius partus[q] venit, vel maior annis quinquaginta[r], cùm id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor. ƒ21 n°2

1 ¶ Si prædij venditor non dicat[t] de tributo[u] sciens, tenetur ex empto. quod si ignorans non prædixerit, quod fortè hereditarium[x] prædium erat, non tenetur. §1 n°1

2 ¶ Quamuis suprà[y] diximus[z], cùm in cor-

c οὐδέν ἐστι τῶ ἀγρῶ ὃ μὴ ἐκ τῆς γῆς. Fundi nihil est nisi quod terræ adfixum. *Synopsis eod. c 15.*
d serræ, claues, saliētes canales, crateres, domus magis portio, quàm domus instrumētum sunt. *l.12. §.24.j. de instructo.*
e *vide l.12.§.23. j.de instructo.*
f μοχλοὶ, κλεῖς, κλεῖθρα. *Synopsis ibid.*
g κατωρυγμένα. *Synopsis*
h sic fundo, vti optimus maximúsque esset, legato, machinæ, vasa vinaria. i. cupæ & dolia in cella defixa, legato non continentur. *l.93. §. pen. j. de leg. 3.* & vino legato, dolia depressa in cella vinaria nō debentur, vt nec vasa immobilia. *l.3.§.j. de tritico:* Imò, fundo locato, dolia cum reliquo instrumento colono sunt pręstanda *l. 19.§.2.j.locati.* Itē dolia fictilia, item plumbea, quibus terra congesta est, & in his viridaria posita ædiū sunt: si ita alligata sint ædibus, vt ibi perpetuò sint. *l. 21. l.26.j.de instructo.* Ad hæc, Dolia in horreis defossa horreorum venditioni cedunt, nisi nominatim excepta sint. *l. 76.s.de contrahenda:* ea igitur quæ defossa sunt, fundi habentur. Tiraquellus de retractu. §.1. *gloss.7. num.98.* hic esse mendum ait.
i Ἐποικίου. Est verò ἐποίκιον ἡ ἐν τῷ ἀγρῷ οἰκία, domus in agro.
k Est verò torcular, lignum quo premuntur & torquentur vuæ. Lignum maximum, quod oleatum fructibus imponitur, vt oleum & vinum exprimatur. *Scholiastes synopseôs illo loco.*
l qui sic: cùm sigilla & statuæ adfixæ, instrumento domus non contineantur, sed domus portio sint? *l.12.§.23.j.de instructo.*
m aliud si penderent. *l.44.s.de rei vindic.*
n Seruitus non sequitur emptorem fundi, siue in stabulo iaceat, siue aceruus sit.
o Ea quæ tectorio non continentur, in rutis sunt, non sunt ædium. *l.241.j.de verborum signif.*
p *l.12.§.17.j.de instructo.*
q nunc primùm, *vt hic, & §.vltim.j.eodem.* aliud si vt reponatur. *dicto §. vlt. & l.18. in fi.j.eodem.*
r De rutis & cæsis adde *l.18. l.38. in fin.j.eod. l.2. in fi. Cod. eod. l.241.j.de verb.signif. l.66. s.de contr.empt. l.5.§.7.s.ad exhib. Festus & Nonius in Ruta: Cicero 2. de Orator. partitionibus & Topicis.*
s *l.18. in fin. l.38. in fi.j.eod.* ea non sunt ædium. *l. 66. in fine, s.de contrah.empt.* terra nō continentur, *l.241.j.de verb.signif.*
t Ruta cæsa etsi non sint expressa nominatim, sunt tamen tacitè venditoris.
u *l.5.§.2.s.ad exhibendum.*
x Perpetua vim maiorem habent quàm temporaria. Ex perpetua destinatione rei qualitatem finimus. Quæ sint alicubi ad tempus, non videntur ibi esse, sed quæ perpetuò. *l.quæsitum. in fi. l. si ita. j.de legat.3. vt l.32. in fin.j.de pignor.* perpetui, i. vt existimo, ea mente posita, vt illic essent, viuente eo qui intulit. *arg. l.1. s.pro socio.* vt & durante conductione. *d.l.32.*
y *l.38. in fi.j.eodem.*
z Varro 3. *de re rustica.* epitoniis versis: Vitruuius 20. Frequens compressus epitomiorum. Sunt autem Epitonia, instrumenta quibus chordæ funésque tenduntur.
a ¶ Quid si putealia, id est, opercula puteorum, seu ἐπιστόμια legamus? *vt l.13. in fine, l.14.s.eodem.*
b i. salientes, qui & ἀνάβρυτοι *Basil.* & siluani, veteribus, vt, non malè, qui glossemata interpretati, dixerint siluanum κρουνόν. hinc Cornel. *lib.3.* cōfert etiam aliquid ad somnum siluanus iuxtà cadens: & Lucretius 6. Corpora siluanos ad aquarum strata iacebant: & in fabulis Hygini c.69.70 Tres silani sunt iecati, qui Amymonius fons appellatus est: & Festus, Tullios alij dixerunt silanos, vbi *siluanos* legendum esse monet. *Cuiac.11.obseru.2.* & veteres glossæ interpretatæ sunt siluanum fontem, vel κρήνην. *Cuiac.14.obs.13.*
c Pentameter est versus, ex quorum rostris aqua salire solet. Nam in aqua prior producitur. Cicero Prognosticis, Vos quoque signa videt aquai dulcis & auræ. Lucretius 6. Quæ calidum faciunt aquæ tactum atque saporem.
d Detracti vt reponatur: & parati vt imponatur, differētia. Illud non hoc ædificij est. Fortè quod quæ reponuntur, ædificij antè fuerunt: quæ imponuntur, nunquā fuerunt ædificij. adde *l.18. §.1. eod.*
e Rostra personarum etiā sunt, seu de personis dicuntur. *Nonius 6. numero 41.*
f *v.§.5.s.eod.*
g *adde l.1.§.8.j. de vi & vi armata.*
h vt stipites nō sint defossi, si tamen ita positi vt tolli possint æstate vel hyeme ædium erunt. *l. 242. in fin.j.de verbor signif.*
i mobilibus. *l. 60.j.de adquirenter.*
k *dixi ad l.17.§. 10.s.eod.* vbi de differentia recēs impositorum, & detractorum vt reponerentur.
l *facit l.241.§.2. j.de verb.signif.*
m vt & in plūbo quod pro tegulis ponitur. *l. 242.§.2.j.de verb. signif.*
n aliud est, si vt nunc primùm imponerentur. *vide l.17.§.5.s. eod.* Idem verò est in casu pignoris, si res inducta est vt perpetuò esset. *l.32. in prin. j.de pignorib.*
o i. respectu quarundam alienationum, & aliorum contractuum, quos emptio & venditio in se complectitur. *l.29. in fi.j.de statuliberis.* Hinc Varro *de re rustica,* in emptionibus dominium legitimum sex ferè perficiunt, hereditatis aditio, mancipium, in iure cessio, vsucapio, aut si quid ex præda sub corona emit, aut si ex bonis sectionéque publicè venit. Alciat.3. *parerg.22.* An etiam in se relatione habita eiúsque vi? ait Alciatus: nam vbi emptor, ibi venditor: ídque cùm sit contractus, non autem personæ (alia est enim emptoris, alia venditoris persona) aut res vtrinque acceptæ (est enim aliud res, aliud rei pretium) considerantur. *Alciat.5.parerg.15.* vbi etiam probat apud authores principium sumi pro fine, Cuiacius verò negat, vt notabo *l.prox.j.eod.*
p *Id est.* Cuiacius ita restituit 9. *obs.15.* vt sit sensus. Veteres promiscuè vsi sunt emptionis venditionísque verbo: Promiscuè, id est, & vt conductionem intelligerent (hinc emptores fructus pro conductoribus accipiuntur *l.21.j.de annuis*) & in locatione, & in conductione veteres locationem sæpe venditionem appellarunt, & conductorem emptorem: quinetiam mercedem siue pensionem, pretium: ídque propter vicinitatem emptionis & locationis. ideóque Higen.2. *de limitibus.* mancipibus ementibus, i. conducentibus in annos singulos. *Festus*, Venditiones olim dicebantur bonorum locationes. Huic fortè legi occasionem dedit, quòd cum Publicani (ad quos refertur inscriptio, *l.prox.s.eod.*) emptores, siue redemptores dicerentur: monuerunt iuris interpretes, veteres emendi & vendendi verbo promiscuè vsos, etiam in locatione & conductione. Non enim vt emptionem pro venditione, & emptorem pro venditore, & è contrario, acciperent, ita locuti sunt. Quòd si hic eum Florentino exemplari legas, *Idem est*, sensus erit. Veteres, vt emptionis, sic locationis verbo promiscuè vsos, vt alios contractus significarent. eóque pertinet quod *ibid.* Cuiacius obseruat, fœnus videri esse locationem & conductionem. Hinc Horatius, *Conductis nummis.* i. sumptis fœnori, *quinas mercedes exigit* i. vsuras: & tamen fœnus propriè locatio non est. *vide in hunc locū Robert.1.animad.7.8.9.10. aduersus Cuiac. & Anton. Mercatorem pro eodem Cuiac.1.not.7.8.9.10.*
q Qui vendidit partum nasciturum, qui nasci non poterat, tenetur in id quod interest emptoris si sciebat, *vt hic:* sin ignorabat, restituere pretium tenetur. *l.cùm hereditatem s.de heredit.vendita.*
r raro tamen ob id emitur *l.27. s.de petit.hæredit.*
s Mulier maior annis 50. sterilis dicitur: post 50. annum non gignit *vt hic.* ideóque si ea ætate pariat, partus dicitur mirabilis: recipitur tamen, estque legitimus *l.12.C. de legit.hæredibus,* ideóque lege Iulia & Papia matribus sexagenariis, fœminis quinquagenariis, nuptiæ interdictę erāt *Vlp. in fragm. tit.16. in f. vbi dixi.* quod postea substulit Iustinianus *l.pen.C.de nuptiis.* Differentiæ ratio fuit, quòd sexagenarij apti sint ad generandum, quinquagenariæ mulieres non item. *Arist.5.περὶ ζώων.*
t *v.l.39.j.eodem.*
u de tributo non dicit, qui minorem capitationem dicit, cùm maior esset, *l.9 Cod. eodem.*
x ídque meritò. nam qui in alterius locum succedit, iustam habet causam ignorandi. *l.42.j.de reg.iuris.*
y i. lex 9. lex 14. *s.de contrah.empt.* non autem hoc refertur ad Pauli libros *Cuiac.2. obseruat.5.*
z hæc verba sunt Triboniani non Pauli. *Cuiac.9.obs.5.*

a Error in corpore consensum venditionis impedit, in qualitate non impedit. Et tamen vt qualitatis error non impediat venditionem, potest tamen emptor agere aduersus venditorem, & ab eo consequi quanti sua intersit non esse deceptum: Et verò decipitur emptor, qui mensas quasi citreas emit, quæ non sunt citreæ. si corpora spectes, mensa est, etiam quæ non citrea: si qualitatem, non videtur vendita, nisi quæ citrea esset.
b non accidente, sed materia vel genere. *Vigelius.*
c emptioné nó esse. *Halo.4. August. 17. Cuiac. 2. obser.5. Hotom. ad tit. de act. empti. Conn. 7. comm. 6. Molinæus de eo quod interest numero 36. Robert. 1. animad.*
d *l.62. §.1. s. de contr. empt.*
e fuerũt autem mensæ citreæ in magno pretio, vt Plinius indicat 13. c. 15. cuius capitis hic est titulus. *de Atlantis arboribus, & cedrinis mensis.* sed cùm in lib. 1. legatur *citreis:* & Petronius dicat, Afris eruta terris Citrea mẽsa: & Tertullia. lib. de *Pallio*, mẽsam à M. Tullio emptam (cuius meminit Plini⁹, eo capite) orbẽ citri appellet, assentiẽdũ Philãdro, qui *lib. 8. Vitruuij* 3. emendat in Plinio (*d. c. 15. & lib. 16. c. 15. & 16.*) citreis, citri, & citrum. Repositoria è citro. 13. *Plin.* 11. Citri arbores sunt frugiferæ, Cedri sũt (vt Suidas scribit) δένδρα ὑψίκομα ἄκαρπα αἷς ἀπεικάζει Δαβὶδ τὴν εἰδωλολατρείαν. Cuiac. 2. *obs.* 5. has emẽdationes, etsi ei non largitur Robertus 1. *animad.* 4. (reprehensus eo nomine ab Anto. Mercat. 1. *Not.*) tamẽ & hoc addit de citreis mensis, à Cicerone *Verrina de signis.*] Verri obiici, quòd citream mensam à Q. Luctadio, omnibus scientibus Lylibei abstulisset, citreas mensas, à Martiali inter pretiosam supellectilem numerari *lib. 9. in Mamurram, & lib. 10 de Erote.*

pore[a] consentiamus, de qualitate[b] autem dissentiamus, emptionem esse[c]. tamen venditor teneri debet, quanti[d] interest non esse deceptum: & si venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas[e] emat, quæ non sunt.

3 ¶ Cùm per venditorem steterit quo minùs rem tradat: omnis vtilitas emptoris in æstimationem venit, quæ[f] modò circa[g] ipsam rem consistit. neque enim, si potuit ex vino[h] (puta) negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est[i]: non magis, quàm si triticum[k] emerit, & ob eam rem, quòd non sit traditum, familia eius fame laborauerit. nam pretium[l] tritici, non[m] seruorum fame necatorum, consequitur. nec maior fit obligatio, quod tardiùs agitur[n]: quãuis crescat, si vinum hodie pluris sit. meritò: quia siue[o] datum esset, haberem emptor: siue non: quoniam saltem hodie dandum est, quod iam olim dari oportuit.

4 ¶ Si tibi fundum vendidero, *vt*[p] *eum conductum certa summa haberem:* ex vendito, eo nomine, mihi actio est: quasi in[q] partem pretij ea res sit.

5 ¶ Sed etsi ita fundum tibi vendidero, *vt nulli*[r] *alij eũ, quàm mihi venderes:* actio eo nomine ex vendito est, alij vendideris.

6 ¶ Qui domum vendebat: *excepit sibi habitationem, donec viueret: aut*[s] *in singulos annos, decem.* emptor primo anno maluit[t] decem præstare: secundo anno habitationẽ præstare. Trebatius ait: mutandæ[u] voluntatis potestatẽ eum habere[x], singulisque annis alterutrum præstare posse: & quamdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse.

De mendacio venditoris.

22. *Iulianus* lib. 7. Digestorum.

SI in qualitate[y] fundi venditor mẽtitus sit, non[z] in modo eius: tamen tenetur emptori[a]. pone enim dixisse eũ *quinquaginta iugera esse vineæ, & quinquaginta prati:* & in prato plus inueniri: esse tamen omnia centum iugera.

De manumissione serui venditi cum peculio.

23. *Idem* lib. 13. Digestorum.

SI[b] quis seruum, quem cum peculio vendiderat, manumiserit: nõ solùm peculij nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur: sed & eorum, quæ postea adquirit, tenetur: & præterea cauere[c] debet, *quidquid*[d] *ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restitutum iri.* Marcellus notat: Illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor si homo manumissus non esset. non continebuntur igitur, quæ[e], si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

De seruo fructuario emente. 1. Si seruus furtiuus, bona fide emptus, hominem emerit ex peculio, quod ad dominum pertinebat. 2. De seruo vendente.

24. *Iulianus* lib. 15. Digestorum.

f i. hîc non attenduntur lucra sed damna, vt & *l. vlt. s. de peric. l. 26. in fin. j. de damno. l. 1. §. 21. in fi. j. de aqua pluu. l. 71. in fin. j. de furt. facit l. 13. §. 4. in fin. j. de iniurijs.* imò, omnia detrimenta veniunt. *l. 13. s. eod.* sed & quantum mihi abest, & quantum lucrari, *l. 13. j. rem rat. hab.* quantum consequi ipse potui, *l. 33 in fin. princ.* vel meo nomine potuisti, *l. 7. Cod arbitr. tutelæ.* (putà hereditatem, *l. 23. in prin. s. ad l. Aquil.* putà quantũ depretiatum fuit par occisi. *§. 10. Inst. de lege Aquil.* non vnius anni, sed quinquennij fructus, *vt in l. 24. §. 4. j. locati:*) lucri denique habenda est ratio, *l. 2. in fi. s. quod certo loco* damnum enim incurrere videtur qui lucrum amittit, *l. 2. §. 11. j. ne quid in loco publ.* vt paucis dicam, & veteres & noui iuris authores, id quod interest & ex damno & ex lucro statuerunt, *l. vn. in fin. Cod. de sententijs, quæ pro eo quod interest.* Quid iuris sit? in pecunia numerata id locum habere quidam aiunt, *arg. l. 118. in fin. j. de verb. obligat.* Accursius certè ait, casus illos omnes speciales esse, standum esse hodie dictæ legi vnicæ.

f Vtilitatem circa rem, Interpretes nostri, Interesse intrinsecum appellant. Molinæus tamen id non admittit: cùm aliud sit circa rem & intra rem. Vult igitur interesse circa rem esse æstimationem quanti plurimi à tempore moræ. Et indubiè quæ hic circa rem vini dicitur vtilitas, paulo pòst, dicitur crescens obligatio, vinum, quod hodie pluris est.

h *l. 12. Cod. eodem.*

i Imò est, & habetur hodie lucri ratio. *l. vnica. in fine, Cod. de sentent. quæ pro eo quod interest.*

k *vide l. 10. Cod. eodem.*

l Pretium tritici hic non interpretor, pretium ab emptore venditori numeratũ, sed æstimationem tritici, ad id tempus relatam, quo hodie pluris sit. Emptor non consequitur à venditore id quod potuit negotiari ex vino, non consequitur quoque pretium seruorum fame necatorum: pretium consequitur, *vt hic.* quod hodie vinum pluris est: vini forensem atque adeo summam æstimationem, quæ à negotiatione vini hic ita separatur.

m Emptor tritici solum pretium à venditore, moram in tradendo committente, accipit, non seruorum fame necatorum, *vt hîc.* Atenim dices, emptorem à venditore consequi pretium ædium quæ corruerunt, si fortè hæ vitiosæ traditæ sint? *lege 13. s. eodem.* Peius est, inquit Accursius, malè (*vt in dicta l. 13.*) quàm nullo modo, (*vt hîc.*) tradere.

n vel soluatur à reo. *l. 8. s. quod certo loco.*

o quia si datum esset, hoc haberet emptor. quoniam verò non dedit, die, &c. *Haloand.*

p *l. 6. §. 1. s. de seruis exportandis: l. 16. s. de periculo.*

SI seruus, in quo vsusfructus tuus erat, fundum emerit: & antequàm pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamuis pretium solueris: actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem: sed indebiti actionem[f] aduersus venditorem habebis. ante capitis autem minutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam vtroque casu actionem ex empto habebis.

1 ¶ Seruum tuum[g] imprudens à fure bona fide emi. is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit. sed si quid mihi abesset ex negotio, quid is gessisset, inuicem me tecum acturum de peculio, Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego sum.

2 ¶ Seruo vendente hominem: fideiussor venditionis, omnia[h] præstare debet, in quæ obligaretur, si[i] pro libero fideiussisset. nam & in dominum actio sic datur: vt emptor eadem consequatur, quæ, libero vendente, consequi debuisset, sed vltra peculij taxationem dominus non condemnatur.

De vindemia pendente.

25. *Idem* lib. 54. Digestorum.

QVi pendentem[k] vindemiã emit: si vuam legere prohibeatur à venditore: aduersus eum petentem pretium, exceptione[l] vti poterit. *Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quæ venit, neque tradita est.* cæterùm post traditionem siue lectam vuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur[m]: ad exhibendum, vel[n] iniuriarum[o] agere poterit: quemadmodũ si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

De mendacio venditoris.

26. *Alfenus Varus* libro secundo Digestorum.

SI quis, cùm fundum venderet, dolia † centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura[p] dixisset: quamuis ibi nullum dolium fuisset: támen dolia emptori debebit.

De qualitate rei accessoriæ.

27. *Paulus* libro tertio Epitomarum Alfeni.

QVidquid vẽditor accessurum[q] dixerit: id integrum, ac sanum tradi oportet, veluti si fundo dolia[r] accessura dixisset: non quassa sed integra dare debet.

De pacto vt emptor faciat: & stipulatione pœnali adiecta.

28. *Iulianus* libro tertio ad Vrseium Ferocem.

PRædia mihi vendidisti[s]: & conuenit, *vt aliquid facerem: quòd si non fecissem, pœnam promisi.* respondit: Venditor,

hereditate liberti ad me prouenerit, emptori restitutũm iri. *Synops. Basil.*

c Ita cauet maritus vxori dotis nomine. *l. 24. §. 4. j. soluto.* d atqui ... futura successione non valet. *l. 4. Cod. de Inutil. stipulat. l. vlt. Cod. de p...*

e *v. l. 11. s. de minorib. l. 43. j. soluto.* ¶ f condictionem. *l. 41. in fi. s. de ...*

g *l. 31. §. 1. s. de reb. creditis.* h *adde l 84. j. de solut.* i *§. 1. Instit. de fid...*

k Pendentes fructus qui emit, potest eos propria authoritate colligere, ... impensis.

l doli. *l. 5. in fin. Cod. de euictionib.*

m Iniuriarum agi ob vim turbatiuã hinc colligit Castrensis: sed & ... mala fide admittatur, maleficium esse notat. Ita iniuriarum aget, ... prohibetur.

n Cur non ex empto? Castrensis putat venditorem post rem traditam ex ... non conueniri, sed aliis actionibus.

o qui alium re sua vti impedit, iniuriarum tenetur, *vide Bald. in Rub. ... fructu: vide l 13. §. 17. j. de iniurijs.*

† *vide l. 27. j eodem.*

p *vide l. 27. j. eodem.*

q *l. 6. §. 6. l. 11. §. 17. l. 26. s. eodem.*

r Dolia fundo accedere plerumque vẽditores fundi nominatim dicebant ... *& l. 26. s. eod. l. 54. in fi. j. eod. l. 60. l 76. s. de contr. empt. l. 33. j. de ædilitio.*

s Notandus est huius propositionis progressus. Contractus venditioni ... ctum adiicitur vt aliquid fiat, stipulatio pœnæ, si id factum non erit, subsequitur ... ctum non impletur ab emptore. Quid iuris? venditor agere potest ex pacto ... sc. cohærentia contractus) vt emptor faciat. Demus venditorem id neglexi... ditori duæ restant actiones. vna ex vendito, altera ex stipulatu. Quid ... simul vti poterit? Iulianus respondet venditorem priore prius vti posse ... pœnáque percepta: pœnam (sine dolo) petere non posse. At minus in ... tus est quàm eius interfuit? Iulianus hîc ait, ex priore (puta ex vend... pluris eius interfuit. *adde l. 47. in fin. j. e.* si ita est, hoc consequi videtur: Pe... nem pœnæ præcedentem contractum nõ nouari. Nam si hîc facta esset nou... noua debendi caũsa, ex ea tantùm noua obligatione non ex ea parti... anterioribus ageretur, & pœnæ stipulatio sufficere videretur. *vide apud H... illust. 10.* Interim sic habendum est, principalem obligationem pœnali st... non nouari: nisi id actum sit, *l. 8. §. 1. j de nouationibus §. 3. vers. sed cum ... mod. soll. obligat.*

ante quam

a *vide l.4.§.7.j.de except.doli mali.*
b Si ab herede imprudens emero rem mihi sub conditione legatam, actione ex empto pretium consequor. *Synopsis Basilic.eod.c.26.vide l.16.s̄.de contrah.empt.*
c *vide Cuiac.8.ad Africanum.*
d Si seruum cum peculio tibi vendā ísque furtum ante traditionem mihi fecerit: ipso iure peculium minuitur. Quod si fortè iā peculiū tibi tradiderim, id ipsum recipio, *vt hic.* sin post traditionem serui furtum acciderit, actionem eo nomine tecum non habeo, nisi eatenus quatenus ex re furtiua peculium auctum est. *versic. Nam licet.j.eod.* Quod si tu ignorans nummos istos furtiuos esse, seruo quasi peculiares ademeris & cōsumpseris: de iis mihi teneris. *vers. sciendum.j.eodem. Synops. eod. c.27. in pr.*

antequàm pœnā ex stipulatu petat, ex vendito agere potest. si consecutus fuerit, quantum pœnæ nomine stipulatus esset: agentem ex stipulatu[a], doli mali exceptio summouebit. si ex stipulatu pœnā consecutus fueris, ipso iure ex vendito agere non poteris: nisi in id, quod pluris eius interfuerit, id fieri.

De emptione rei sub conditione legatæ.

29. *Idem* lib.4.ex Minicio.

CVi res sub condicione legata erat, is eam[b] imprudens ab herede emit. actione ex empto poterit consequi emptor pretium: quia non ex causa legati rem habet.

Si seruus venditus, venditori furtum fecit. 1. *De eo qui sciens rem alienam vendit.*

30. *Africanus* lib.8.[c] Quæstionum.

SEruus[d], quem de me cum peculio emisti, priùs quàm tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res, quā subripuit[e], interierit: nihilo[f] minùs retentionem, eo nomine, ex peculio me habiturum ait: id est, ipso[g] iure ob id factum minutum[h] esse peculium: eo scilicet, quòd debitor meus ex causa[i] condictionis sit factus. Nam licèt: si iam traditus furtum mihi fecisset: aut omnino condictionem, eo nomine, de peculio non haberem: aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset: tamen in proposito & retentionem[k] me habiturum: &, si omne peculium penes te sit, vel, quasi plus debito soluerim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum: si nūmos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse, quasi peculiares ademeris, & consumpseris. condictio eo nomine mihi aduersus te competat, quasi[l] res mea ad te sine[m] causa peruenerit.

1 ¶ Si[n] sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam[o], priùs quàm euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id, quanti mea intersit, meam esse factam * quamuis enim alioquin verum sit, venditorem[p] hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat: non etiam, vt eius faciat: quia tamen dolum malum abesse præstare debeat: teneri eum, qui sciens "alienam" non suam ignoranti vendidit. Idem "est" maximè, si manumissuro, vel pignori daturo vendiderit.

e *v.l.vltim. s̄.de condict.furt.*
f Obligatio naturalis oritur ex maleficio inter dominum & seruum: eáque diminuit peculiū ipso iure.
g ἰδίῳ δικαίῳ. Synopsis *eodem c.27.* Peculiū ipso iure minuit id quod domino vel patri debetur.
h Minui, est detrahi, retineri, deduci, recidi. Igitur ipso iure minui legata, hic nihil aliud est, quàm ex lege Falcidia quartæ retentionem esse, qua heres vtitur suo iure, quasi heres & dominus. & ideo retineri dicitur Falcidia iure hereditario. *l.14.j.ad l.Falcid.* iure testamenti. *l.42.j.de vulgar.*
i *adde l.9.§.6.s̄. de pecul.*
*

De re vi adempta venditori. 1. *Quid præstat venditor serui.* 2. *De duobus emptoribus.*

31. *Neratius* lib.3.Membranarum.

SI ea res, quam empto præstare debebam, vi mihi adēpta fuerit: quamuis eam custodire[q] debuerim: tamen propius est, vt nihil ampliùs, quàm[r] actiones persequendæ eius præstari à me emptori oporteat: quia * custodia aduersus vim[s] parum proficit. actiones autem eas non solùm arbitrio, sed etiam periculo tuo "tibi" præstare debebo: vt omne lucrum, ac dispendium te sequatur.

1 ¶ Et non solùm, quòd ipse per eum adquisij, præstare debeo: sed & id, quod emptor, iam tunc sibi tradito seruo, adquisiturus fuisset.

2 ¶ Vterque nostrûm eandem rem emit à non domino, cùm emptio venditióque sine dolo malo fieret: tradítáque est. siue ab eodem emimus: siue ab alio, atque alio: is ex nobis tuendus est, qui prior[t] ius eius adprehendit: hoc est, cui primùm tradita est. si alter ex nobis à domino emisset: is omnimodo tuendus est.

k *v.quæ not.ad l.51.s̄.de cond. ind.*
l *vt l.32. in fin.s̄. de reb.cred.*
m Condictione sine causa repetimus res nostras quæ apud alium sunt sine causa. *l.si me & Titium, s̄. si cert.*
n Qui sciens ignoranti rem alienam vendit, etiā priùs quàm euincatur, ex empto conuenitúr in id quantū emptoris interest, rem eius esse factā, maximè si velit emptor manumittere vel pignorare quod emit. Qui verò imprudens rem alienam vendit, nō tenetur vt emptorem dominum faciat, sed vt ei habere liceat.

De falsis ponderibus.

32. *Vlpianus* lib.11.ad Edictum.

SI quis à me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis[u] pōderibus accepisset, vt in modo me falleret: vel emptor circumscriptus sit à venditore ponderibus minoribus: Pomponius ait, posse dici vēditorem, sibi dare oportere, quod plus est, petere quod habet rationem. ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

o *v.l.4.s̄.eod.* Ante euictionem potest interdum agi. *Synopsis eod.c.27.in fin.*
p *vide l.25.s̄.de contrah.empt.* *adde l.19.§.3.s̄.de negotijs.*
q *vide l.36.j.eodem.*
r *l.35.§.4.s̄.de contrah.empt.l.14.in pr.j.de furtis.*
s Re per vim ablata, venditor liberatur, nisi vis sit illata ob eius inimicitias; tunc enim videtur res amissa aut interiisse culpa venditoris. *l.25.§.4.j.locati. l.66. in princ.j. soluto matrimonio.*
t *l.9.§.4.s̄.de publiciana: l.15.Cod.de rei vindicat.*
u *l.32.§.1.j.de falsis: adde l.18.§.3.j.de dolo.*
x ¶ *al.*ex empto vendito. *vt l.19.s̄.de hereditate vel act.* sic Varro *2.de re Rustica 2.* ex conducto locato.
y idem si plures commodatæ sint. *l.17.§.4.s̄.commodati.*
z *vide l.42.in fi.j.eodem.* a *adde l.3.§.2.j.de itinere actúque.*

b Euicta seruitute agitur ex empto, non ex euictione. *l.75.j.de euict.*
c Venditor etiam in immobilibus custodiam debet antequam ipsa immobilia tradat. d *l.18.§.7.j.de damno.*
e *l.35.§.4.s̄.de contrah.empt.l.14.j.de furtis.* f *l.31.s̄.eodem.*
g Custodiam venditæ domus qui debet, damni infecti stipulatione, eiúsue domus nomine negligere non debet: pars enim custodiæ est ac diligētiæ, stipulari de damno infecto: qui id omisit, negligens fuit.

De pluribus rebus emptis vno pretio.

33. *Idem* lib.23.ad Edictum.

ET si vno pretio plures res emptæ sint: de singulis ex empto &[x] vendito[y] agi potest.

De qualitate rei.

34. *Idem* lib.18. ad Edictum.

SI, fundo vendito, in qualitate[z] iugerum captio est: ex empto erit actio.

De seruitute euicta.

35. *Idem* lib.70.ad Edictum.

SI quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, & interdicto[a] de itinere actúque victus sit: ex empto habebit actionem, licèt enim stipulatio de euictione non committatur, quia[b] non est de iure seruitutis in rem actione pronūciatum: tamen dicendum est, ex empto actionem competere.

De custodia rei: & stipulatione damni infecti.

36. *Paulus* lib.7.ad Plautium.

VEnditor domus[c], antequàm eam tradat, damni infecti[d] stipulationē interponere debet. quia, antequàm[e] vacuam possessionem tradat, custodiam & diligentiam[f] præstare debet: & * pars[g] est custodiæ diligentiæque, hāc interponere stipulationem. & ideo, si id neglexerit, tenebitur emptori.

De dolo venditoris.

37. *Idem* lib.14.ad Plautium.

SIcut æquum est, bonæ[h] fidei emptori alterius dolum non nocere: ita non est æquum, eidem personæ venditoris † sui dolum prodesse.

38. *Celsus* lib.8. Digestorum.

SI[i] venditor hominis dixit, *peculium eum habere decem*, nec quemquam adempturum: etsi plus habet, totum præstet: nisi hoc actum est, vt dumtaxat decem præstaret: si minus est, præstet esse decem, & talem seruum esse, vt tantùm peculij habeat.

1 ¶ Si per emptorem steterit, quo minùs ei mancipium traderetur, pro[k] cibariis[l] per arbitrium indemnitatem posse seruari, Sextus Ælius, Drusus dixerunt. quorum & mihi iustissima videtur esse sententia.

2 ¶ Firmus à Proculo quæsiit: si de plumbeo[m] castello fistulæ[n] sub terram missæ, aquam ducerent in aënum[o] lateribus circumstructum: an hę ædiū essent: an, vt ruta[p] cæsa vincta[q] fixáque[r], quę ædium nō essent. ille rescripsit, referre, quid acti esset. quid ergo, si nihil de ea re neque emptor, neque venditor cogitauerunt, vt plerumque in eiusmodi rebus euenisse solet? nónne propius est, vt inserta, & inclusa ædificio, partem eius esse existimemus?

h Bonæ fidei emptori, dolus venditoris neque nocet, neq; prodest.
† *v.l.3. C.de periculo.*
i Quum venderem seruum, dixi eum habere peculium decem aureorum. si minus est, decem aureos impleo: si plus habet, totum emptor accipit: nisi conuenit, vt decem ei duntaxat præstarentur. *Synopsis Basilicon eodem cap. 33.*
k Expensas agnoscit seu pręstat qui moram admittit.
*
l *lege 13.§.22.suprà eodem. vt in commodato, l.18. §.2.suprà commodati.*
m *vt l.17. §.8.s̄. eod.*
n *vt l.47.suprà de contrahenda empt.*

De reticentia venditoris.

39. *Modestinus* lib.5.Regularum.

QVæro: si quis ita fundum vendiderit *vti venumdatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit:* sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certiorauerit emptorem: an ex empto iudicio teneatur: cùm hæc generalis adiectio ad ea, quæ specialiter nouit, qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur[s], qui fortasse, si[t] hoc cognouisset, vel

o *vt l.19.§.2.infrà locat.* aenum *Accurs.* specum, *Budæus*: Florentina videtur esse melior vt aenum sit, miliarium, *l. 19. §.12. infrà de auro.* Miliarium autem malè Beroaldus, Nebrissensis & Accursius vas esse tradunt ad milium coquendum, sine vllo auctore. probarim id potius quod Athenæus *lib.3. δειπνοσοφιστῶν* scribit, τὸ μιλιάριον καλούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ εἰς θέρμου ὕδατος κατεργασίαν κατασκευαζόμενον. & breuiter, miliarium cocinatorium nihil aliud est quàm aeneum, in quo aqua ad potandum calefit. *lege 18.§.3.j.de instructo.* In balneatorio instrumento miliarium Paulus etiam numerat, in quo aqua ad lauandum calefit. *Paulus 3.sentent.6.§.65.& ibi Cuiac.2. obseruat.6.* Aenum etiam, id est, in quo aqua calida lauatur olea. *l.19.§.2.j.locati.* Miliarij meminit Seneca *3.Naturalium 24.*& *4.c.9.* vas sanè fuit ad calefaciendam aquam potui vsitatam. Glossis θέρμιτρον. Nam veteres aqua vsi aliàs calida in potu. Seneca *1. de ira 12. & 2.de ira 25.* *adde l.18.§ 3.j. de instructo.*
p *vide l.17.§.6.s.eodem.*
q Iuncta, *& ita vulgata.* Fixa & iuncta hîc opponit rutis & cæsis. Fixis & iunctis Liuius 39. adiicit immolita, quo nomine, quæque citra ædificij formam molita sunt significantur, vt in legibus limitum. Ne quis eos limites decumanos ne obsepto, néue quid in eis immolitum, néue quid ibi positum habeto.
r Infixa, inficta: dixi ad *l.7.j.de incendio.*
s Captiosa exceptio nocet excipienti.
t *l.13.§.6.l.21.§.1.s̄.eodem.l.35. in fin. l. 43.in fin.s̄.de contrahend. emption.l.9.s̄.de periculo.*

emptururus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cùm hoc & apud veteres sit relatū in eius persona, qui sic exceperat, *Seruitutes*[a], *si quæ debentur, debebuntur.* etenim iuris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas seruitutes debere non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere: quando hæc generalis[b] exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ vēditor nouit, quæ "que" specialiter excipere & potuit, & debuit: sed ad ea, quæ ignorauit, & de quibus emptorem certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respondit. si quid circumueniendi emptoris causa venditor in specie, de qua quæritur, fecit: ex empto actione conueniri posse.

De arboribus stantibus.

40. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius scribit: Dominus fundi de prædio arbores stantes vendiderat: "&" pro his rebus pecunia accepit: & tradere nolebat. emptor quærebat, quid se facere oporteret. & verebatur, ne hæ arbores eius nō viderētur factæ. *Pomponius:* * Arborum[c] quæ in fundo continētur, nō est separatū corpus à fundo. & ideo, vt[d] dominus, suas specialiter arbores vindicare emptor non[e] poterit. sed ex empto[f] habet actionem.

De reticentia venditoris.

41. *Papinianus* lib. 3. Responsorum.

IN venditione, super annua[g] pensitatione[h] pro aquæductu infra domum Romę cōstitutam, nihil[i] commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit. itaque, si conueniatur ob[k] pretium ex vendito, ratio improuisi oneris[l] habetur.

De compensatione lucri & damni.

42. *Paulus* lib. 2. Quæstionum.

SI duorum fundorum venditor separatim de modo[m] cuiusque pronuntiauerit: & ita vtrumque[n] vno pretio tradiderit: & alteri aliquid desiit: quamuis in altero exsuperet: fortè si dixit, vnum centū iugera, alterum ducenta habere: non proderit ei, quòd in altero ducenta decem inueniuntur, si in altero decem desint. & de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest dubitari. vtique si exiguus modus siluæ desiit: & plus in vineis habeat, quàm repromissum est. an nō facit dolo, qui iure[o] perpetuo vtitur? nec enim hîc, quod amplius in modo inuenitur, quàm alioquin dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet. & tunc tenetur venditor cùm minor modus inuenitur. Videamus tamē, ne nulla[p] querella sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniat in vinea, quàm in prato[q], cùm vniuersus modus cōstat. ¶ Similis quæstio esse potest ei, quæ in duobus fundis agitata est, & si quis duos statuliberos vno pretio vendat: & dicat, vnum decem dare iussum, qui[r] quindecim dare debebat. nam & hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor à duobus viginti accepturus sit. Sed rectius est[s]. in omnibus suprascriptis casibus lucrum[t] cum damno compensari[u]: &, si quid deest emptori, siue pro modo, siue pro qualitate[x] loci, hoc ei resarciri.

a Seruitutum recipiendarum hac generalis fuit formula. His etiam modis recipiebantur, Quibus est seruitus, vtique est. *l. 10. s. commu. præd.* De speciali seruitutum receptione, dixi ad *l. 17. §. 3. s. de seruit. vrban.*
b Generalis exceptio permissa est ignoranti: specialis, à societate exigitur.
c Arbores quæ in fundo sunt, non efficiunt corpus à fundo separatum. Vnde notāt, Dominium arborum solo cohærētium, sine solo transferri non posse.
d qui nondum rē emptori tradidit, adhuc ipsius dominus est. *l. 8. Cod. eod. l. 50. s. de rei vindic. l. 20. Cod. de pactis. l. 27. Cod. de rei vindic. l. 3. Cod. de his qui à non domino: l. 14. j. de furtis. §. 3. in fin. Insti. de empt.*
e Emptor aduersus creditorem non tradētem, non vtitur rei vindicatione, sed ex empto actione personali. Cur ita? Ex contractu generaliter non transfertur dominiū ante traditionem. *l. si ager. s. de rei vindic. l. penultima, suprà de rei vindic.* licèt ius pignoris sola conuentione transferatur. *l. 1. s. de pignoratit. act.*
f ad patientiam sc. quæ habetur loco traditionis. *Bald. ad tit. Cod. de contrah. empt. quæst. vlt. adde l. 25. s. eod.*
g Pro aquæductu Romæ annuæ pensitationes præstabantur.
h de annua præstatione scripsit Iacobus Venantius Bononiēsis.
i Venditor vt cōmoda, ita fundi vitia emptori indicare cogitur.
k Ex vendito actio datur ob pretium.
l i. celatæ pensitationis domino fundi seruientis præstandæ, quæ actio nō tendit ad euictionem, sed ad pretij exonerationem, siue ex empto quanto minoris: quod verba antecedentia, *si conueniatur ob pretiū*, ostendūt. *v. Cuiac. ad l. 38. j. de verb. oblig.* Hinc posse colligi videtur, vēditorem teneri tradere rem liberam à seruitute. Item, emptori decepto competere actionem & exceptionē.
m Modum agri in venditionibus fundorum plerumque veteres dicebant. dixi *ad l. 2. s. eod.*
n *l. 47. j. de euictionibus.*
o Actione ex edicto perpetuo.
p Si per ignorantiam venditor in vna re decipitur. & in alia decipit (in vno sc. contractu non in pluribus) debet horum fieri compensatio, *Bart.* hanc legem Bald. *ad l. 12. Cod. eod.* dicit alibi non esse.
q Nam vineæ reditus longè amplior est quàm prati: ita iudicant Iurisconsulti: ita Columella *3. c. 3.* Vulgus aliter, quòd pratum sine opere paratum sit, & quòd ei quasi minimè noceri possit, sed, vt ille docet, quòd vinea infamis est, hoc non suo, sed hominum vitio, contingit, qui vineta per auaritiam, vel inscitiam, vel negligentiā perdunt: qui, si cum scientia sociauerint diligentiam, omnes illos qui fœnum suum & olera amplexantur, incremento patrimonij facilè superarent. *Cuiac. 8. ad Afric.*
r Hæc fraus dimidium non exsuperat, & ita tolerabilis est. *l. 10. j. de statulib.*
s Verba sunt Triboniani non Pauli. *Cuiac. 8. ad Afr. fol. 202.*
t *l. 11. in fine, s. de neg.*
u Compensatio qualitatum admittitur.
x *l. 4. in fin. l. 22. l. 34. s. eod.*
y ¶ i. in diem, talis non est statuliber, sed quasi. *l. 51. §. 3. j. de fideicom. libert.* Statuliber, si ei libertas obtigerit, nullum habet patronum: is cui obtigerit fideicommissaria nullum habet duriorem vel ingratum. *Cuiac. 8. ad Afric.*
z & suo damno. *l. 10. §. 1. l. 15. l. 24. in fi. j. de fideicommiss. libertatib.*
a *vide d. l. 24. § vltimo.*
b Nolle legatum, non idem esse quod repudiare: cùm possit deliberare, hîc notat Baldus.
c habet enim electionem. *l. 45. in fin. j. eod.*

d sed venditorem, i. heredem. *l. 45. §. vlt. j. eod. & d. l. 24.*
e Paulus ab opinione Vlpiani in sententiam Iuliani declinat. *j. eodem.*
f quæ eam non liberauit, &c. *Haloand.*
† *al.* dicentis, manumissione non amitti eo modo ex empto actionē ...
g Manumissione, ex empto actionem eo modo non amitti. *Haloand.*

De venditione seruorum, quibus fideicommissaria libertas debetur. De sumptibus ab emptore factis, cui res euincitur.

43. *Idem* lib. 4. Quæstionum.

TItius, cùm decederet, Seiæ Stichum, Pamphilum, Arescusam, per fideicommissum relinquit: eiúsque fidei commisit, vt *omnes ad libertatem post annum*[y] *perduceret*, cùm legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem à sua petitione liberasset: heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla[z] commemoratione fideicommissæ libertatis facta. emptor, cùm pluribus annis mancipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit. "&" cùm cæteri quoque serui, cognita voluntate defuncti, fideicommissam libertatē petiissent, & heredē ad prætorem perduxissent: iussu[a] prætoris, ab herede sunt manumissi. Arescusa quoque, nolle[b] se emptorem patronum habere, responderat. cùm emptor pretium à venditore, empti iudicio, Arescusæ quoque nomine repeteret: lectum est responsum Domitij Vlpiani: quo cōtinebatur, Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet[c] emptorem[d] patronum habere, emptorem tamen nihil[e] posse post manumissionem à venditore cōsequi. Ego cùm meminissem, & Iulianum in ea sententia esse, vt existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare: quærò, quæ sententia vera est. Illud etiā in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, vt sumptus, quos in vnum ex his, quem erudierat, fecerat, ei restitueretur. Item quæro: Arescusa, quæ recusauit emptorem patronum "habere", cuius sit libera constituta: an possit vel legatariam, quę non[f] liberauit: vel heredem patronū habere. nam cæteri duo ab herede manumissi sunt. Respondi. semper probaui Iuliani sententiam putantis †, [manumissione[g] non amittitur[h] eo modo.] De sumptibus verò, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est. nam empti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantùm: sed[i] omne[k], quod interest emptoris, seruū non euinci. planè si in tantùm pretium excedisse[l] proponas, vt nō sit cogitatum à venditore[m] de tanta summa: veluti[n] si ponas[o] agitatorem[p] postea factum, vel pantomimum[q], euictum esse eum, qui minimo venit pretio: iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem.

44. *Africanus* lib. 8. Quæstionum.

CVm "&" fortè idem mediocrium[r] facultatum sit: '&' non[s] vltra duplum[t], periculum subire eum oportet.

45. *Paulus* lib. 5. Quæstionum.

IDque "&" Iulianum agitasse[u], Africanus refert. quod iustum est. sicut minuitur[x] præstatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cùm euincitur[y].

1 ¶ Illud expeditius videbatur: si mihi alienam aream vendideris, & in ea ego ædificauero, atque ita eam dominus euincit. nam: quia[z] possim petentem "dominum", nisi[a] impensam ædificiorum soluat, doli mali exceptione summouere: magis est, vt ea res ad periculum venditoris non[b] pertineat. quod & in seruo dicendum est[c], si in[d] seruitutem, non in libertatem euinceretur: vt dominus mercedes, & impensas[e] præstare debeat. quòd si emptor non possideat ædificium, vel seruum: ex empto habebit actionem. In omnibus tamē his casibus, si sciens[f] quis alienum vendiderit, omnimodo[g] teneri debet.

... cij s.) non debet excedere duplum pretij conuenti vel communis. *l. vnica ... tem. quæ pro eo quod interest, in princ.* nisi agatur contra scientem. *l. 45. ...* *Bartolus.*
t *lege 2. j. de euict. l. quod si nolit. §. quia assidua. j. de ædilitio.* id est, quanti res ... tantum soluit venditor emptori. vt duplum hîc non sumatur extra pretium ... *iacius in hanc legem 8. ad Africanum.* id est, cùm pretio tantundem soluit ... significationem, duplum habet in euictionibus. *lege 45. j. de euict.* nisi aliud ... rit, potest enim conueniri tripli & quadrupli. *l. si dictum j. de euict. l. si procurator ... inofficioso. l. 4. in fi. s. si quis. cautionib. idem ibidem.*
u Agitasse est respondisse. verbum Africano vsitatum. *lege 19. §. primo, supra ...* *Velleianum.*
x *l. 65. l. 70. j. de euict.* Imò non minuitur. *l. 64. j. de euict.*
y Vt è contrario non augetur quātitas euictionis, si res melior fuerit effecta. *l. ... de euictionib.* Hinc collige, quòd quando agitur ex empto de euictione, inspici ... lor rei quo tempore res euincitur, *vt hic*, secus si ageretur re euicta ex stipulatu ... *Bart. hic.*
z *l. 14. Cod. comm. diuid. l. sumptum. s. de rei vindic. l. Paulus. j. de doli except. arg. l. ... sor. § . 1. s. mandati.*
a *vide l. 16. Cod. de euictionib.* atque ita vtitur retentione, *l. 14. §. 1. s. comm. diuid.*
b Imò pertinet. *l. 43. l. 44 l 45. s. eodem.*
c Imò, non idem dicendum in seruo quod in area. *l. 27. in fi. s. de rei vind.* Sol... dicendum, si dominus habet quod soluat: secus si non habet.
d Euinci in seruitutem & libertatem differunt. Cùm serui euincuntur in libertatem, emptor relatione vti non potest: cùm in seruitutem, vti potest relatione.
e *v. l. 1. Cod. de infantib. expos.*
f *l. 13. s. eod.*
g i. etiam vltra duplum, quod notari debet.

2 ¶ Superi...

a Potest enim eligere. *l.25.j.de fideicommissariis.* ideo posse nolle dicitur. *l.43.s.eod.* nam vt nolle possit, debet posse velle. *vide l.3.j.de regulis iuris.*
b Dominium accedens venditori, prodest emptori.
c id est, rem tradere, & ea facere quæ in venditione desiderantur. *Accurs.*
d venditor scilicet.
e ab emptore scilicet.
f Materia quid esset. dixi *ad l. 12.s.de vsufr.*
g i. tradendas: vt emptori materias, putà lignũ vel lapides venderet.
h præstiterit. *vulgat.* repræsentauerit. *Cuiac.3. obs.25.vt in l.22.j. ad Trebell.* repræsentare, est exhibere, vel præmaturè dare, idcóque paulo pòst j. *eod.* neq; heres eius reliquam materiam exhibuerit: verum idẽ. Cuia. *c.13.obs.35.* ab ea emendatione discedit, & verbum repræstandi amplectitur. nam vt Plauto, & Catoni, & nostris auctoribus resoluere, est rẽ soluere: ita repræstare, est rẽ præstare, *vt l.6. s.quod cum eo.*
i Testator hìc accipitur pro defũcto: nec enim vlla hìc causa testamentaria est.
k Committit in pœnam, qui in stipulationẽ pœnalem cui pœna sit adiecta.
l Quid si heres, reliquam partẽ mulieris exhibuerit seu tradiderit, post tempus, cùm purgaret morã, vt ne pœnam conuẽtam præstaret? non purgaret? *l. magnum. Cod. de contr.stipul. l.Traiectitiæ. §. de illo. j.de verb.oblig. l.2.Cod. de iure Emphyteut.* hoc est, tametsi heres post morã offerret, pœnam tamen eius præstaret, *vt hic*: at non id quod interest: oblatio hæc pœnam conuentam non sistit: sed id quod interest tantùm, non pœnam, quia in contractibus vbi dies est & pœna, lapso die, mora purgari non potest. Stipulationẽ inter contrahentes ita placitam lex non potest immutare, nisi cum magna fraude stipulatoris. *v. Alciatum 8 Resp.4.*

2 ¶ Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem. & non sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo vendita est: "id est heredis:" quia & ipse ex empto actione tenetur. sed hoc ita, si non Arescusa elegerit[a] emptoris patronatum. tunc etenim & illius remanet liberta: & ille ex empto actionem non habet, quia nihil eius interest, cùm eam libertam habet.

Si alienæ rei venditor domino successerit.

46. *Idem* lib.24. Quæstionum.

SI quis alienã rem vendiderit, & medio[b] tempore heres domino rei exstiterit: cogetur implere[c] venditionem.

De pœna & vsuris.

47. *Idem* lib.6. Responsorum.

LVcius Titius[d], accepta[e] pecunia ad materias[f] vendendas[g] sub pœna certa, *ita vt, si non integras repræstauerit[f] intra statuta tempora, pœna conueniatur,* partim datis materiis, decessit. cùm igitur testator[i] in[k] pœnam commiserit, neque[l] heres eius reliquam materiam exhibuerit: an &[m] in pœnam, & in vsuras conueniri possit? præsertim cùm emptor mutuatus pecuniam[n], vsuras grauissimas expendit? Paulus respondit.

EX contractu, de quo quæritur, etiam heredem[o] venditoris in pœnam conueniri posse[p]: in actione quoque ex empto[q], officio iudicis. post[r] moram intercedentem, vsurarum[f] pretij rationem haberi oportere.

De instrumentis fundi & finibus.

48. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

TItius heres Sempronij fundũ Septicio vendidit ita: *fundus Sempronianus, quidquid Sempronij iuris fuit, erit tibi emptus tot nummis:* vacuámque possessionẽ tradidit, neque fines eius demonstrauit. quæritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit, & fines ostendere. respondi, id ex ea scriptura præstandum quod sensisse intelliguntur. quod si non appareat: debere venditorem & instrumenta[t] fundi & fines ostendere[u]. hoc etenim contractui bonæ fidei consonat.

De venditore, qui colonum per collusionem suppofuit.
1. De vsuris.

49. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

QVi per collusionem imaginarium colonum, circumueniẽdi emptoris causa, supposuit[x]: ex empto tenetur. nec defenditur: si: quò faciliùs excogitata fraus occultetur, colonum, & quinquennij pensiones in fidem suam recipiat.

1 ¶ Pretij sorte[y], licèt post moram, soluta[z], vsuræ peti non possunt: cùm hæ non sint in obligatione, sed officio[a] iudicis præstentur.

De emptore liberato beneficio legis.

50. *Labeo* lib.4. Posteriorum a Iauoleno Epitomatorum.

BOna[b] fides non patitur: "vt," cùm[c] emptor alicuius legis[d] beneficio pecuniam rei venditę debere desisset, antequàm res ei tradatur, venditor tradere compellatur, & re sua carere. possessione autem tradita futurum est, vt rem venditor[e] æquè amitteret: vtpote cùm petenti eam rem (emptor exceptionem rei venditæ & traditæ obiiciat: vt perinde[f] habeatur, acsi) petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

De mora.

51. *Idem* lib.5. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

SI & per emptorem, & venditorem mora[g] fuisset, quo minùs vinum præberetur, & traderetur: perinde esse ait, quasi[h] si per emptorem solùm stetisset *. non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso[i] moram faciente emptore.

1 ¶ Quòd si fundum emisti ea lege, *vti des pecuniam Kalendis Iuliis:* etsi ipsis Kalendis per venditorem esset factum, quo minùs pecunia ei solueretur, deinde per te staret, quo minùs solueres: vti posse aduersus te lege sua vẽditorem, dixi[k]: quia in vendendo hoc ageretur, vt, quandoque[l] per emptorem factum sit, quo minùs pecuniam soluat, legis pœnam patiatur. hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

De instrumentis exhibendis. 1. De prædio æstimato in dotem dato. 2. De militia. 3. De ripa domui venditæ iuncta.

52. *Scæuola* lib.7. Digestorum.

CReditor fundum sibi obligatũ, cuius chirographa[m], tributorum à debitore retro solutorum, apud se deposita habebat, vendidit Mæuio ea lege, *vt, si quid tributorũ nomine debitum esset, emptor solueret* idem fundus ob causam[n] eorum tributorum, quæ iam soluta erant, à conductore[o] saltus[p], in quo idem fundus est, venit. eúmque idem Mæuius emit, & pretium soluit. quæsitum est, an empti iudicio, vel aliqua actione emptor à venditore consequi possit, vt solutionum suprascriptarum chirographa "ei" dentur. respondit, posse emptorem empti iudicio consequi, vt instrumenta, de quibus quæreretur, exhibeantur[q].

1 ¶ Prædium æstimatum[r], in dotem à patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur. quæsitum est, an filius[f], qui hereditatem patris retinet, cùm ab ea se filia abstinuisset, dote contenta: actione ex empto teneatur, vt à creditore[t] lueret, & marito liberum[u] præstaret. respondit, teneri.

2 ¶ Inter venditorem, & emptorem militiæ[x] ita conuenit, vt salariũ, quod debeatur ab illa persona[y], emptori

m Vendita res si non tradatur, agi potest & in pœnam pactitiam, seu promissam, & ad pretium recipiendum cum vsuris, si id pretium accipit emptor ab alio cum vsuris, *vt hic.* Atqui pœnam & vsuram simul præstare, id in fraudem legitimarum vsurarum esse videtur: quamuis maiores nemo rectè stipulari possit? *l.cùm alleg. Cod. de vsuris.* Vtrumque hic simul petitur, cùm ad res diuersas referantur. Petit itaque pœnam ex stipulatione: pretium, actione ex empto: pretij vsuras, officio iudicis.
n sub vsuris scilicet vt venditori pretium lignorum solueret.
o *l.52.§.1.j.eodem.*
p actione ex stipulatu.
q quæ emptori competit præter superiorem ex stipulatu. Hinc colligit Bartolus, stipulationem pœnalem non pertinere (cùm ex empto agi possit) actionem descendentem ex contractu venditionis, & ita non nouare.
r id est, ob moram commissam à venditore.
f hinc constat emptorem & rem ipsam à venditore petere posse, & vsuras pretij illati, si pretium à tertio, soluendi causa, sub vsuris accepit. *vide Bald. ad l.4. Cod. eod. quæst.4. & ad l.2 C. d. d. vsuri.*
t his enim iura fundi declarantur.
u sed & instrumenti descriptionem ei permittere *l.15.j. de rebus author. iud. vide quæ notaui ad l.4.5.s familiæ, adde l 52.j.eodem.*
x facit exemplum Canij & Pythij *apud Cicer.3.off.*
y Officium iudicij mercenarium extinguitur sorte soluta *Bald.*
z soluta sorte, vsuræ debitæ ob moram (puta, sententiam antecedentem *l.4. Cod. depositi: l.vlt. in fine princip. Cod de vsur. rei iud*) non petuntur *vt hic. Synopsis eod.c.42.*
a *l.8.s.quod certo loco:* hinc collige, officium iudicis non præsupponere obligationem vel actionem. *adde l.3. in fin. j. de annuis.* idque in restitutionibus concedendis apparere. *l.17. in fin. l.24. in fin. s. de minorib. add. l. deducta. §. summis. j. ad Trebell. l. quæro. in fi. j. locati.*
b Emptio & venditio contractus est bonæ fidei. vnde notant, Fide emptoris soluta, venditorem fide sua liberari, vt si vnus alteri fidem seruare non cogatur, alter alteri quoque eandem seruare non teneatur.
c Emptor si, cuius beneficio pretiũ soluere non cogitur, nec cogitur venditor ad rem emptori tradendam.
d An restitutionis, aut quòd ius iniquum impetrauit, vt Accursius sentit? an acceptilationis, vt Bartolus? *l. vlt. j. de acceptilationibus.* An potiùs nouarum tabularum quibus debitum ei remittitur? vt hunc locum accipit Cuiacius 11. *obseru.*40.
e Venditor eam amittat, vtpote, &c. *Hal.*
f sensus est, Restituto minore aduersus venditorem, venditor, non modò ei rem præstare non cogitur sine pretio. *l.35. s. de minorib.* sed & traditam repetere potest. *l.27.§.1.s. de minorib.* perinde ac si neque vendidisset, neque tradidisset, *vt hic.* At inquies, restituto minore, non iuuari eius fideiussores, perinde ac si nunquam fideiussissét, sed eos creditori minoris adhuc adstringi. *l.1.2.C. de fideiuss. min. l 13.s. de minorib.* Ista non pugnant: siquidẽ hæc lex restituto minore restituit & eius aduersarium. Leges autem superiores restituũt minorem non eius fideiussorẽ, quia de nece siue detrimento tertij, putà creditoris, agitur: In quem etiam, si dolo cum minore contraxit. *l.7. §. 1. j. de exceptionib. l.2. in fin. C. de fideiussorib. min.* & si nihil illi deperit restituto minore, fideiussor restituitur, *vt in casu l. 89. j. de adq. heredit.* *
g vt qui cum certo die ac certo loco tradi vinum oporteret, nullus interfuerit.
h Emptoris mora, tollit effectũ moræ venditoris. Vel ita, in pari, hoc est eiusdem temporis mora emptoris & venditoris, deterior est agentis conditio: in successiua, vltima mora nocet.
i Mora emptoris seu debitoris non inspicitur, cùm debitor & creditor est in mora. *Bart. l.17. s. de periculo.*
k Nisi ipse venditor dolo fecerit, atque ita mora posterior (putà ab emptore adhibita, post moram venditoris) nocet, *vt hic.* nisi dolus aduersarij intercesserit *j. eo. in f.*
l pro quandocunque.
m Antapocha hic videtur definiri. Est enim chirographum tributi à debitore retro soluti. *adde l.2. Cod. de condict. ex lege.*
n Propter tributa non soluta potest fieri venditio fundi, *Cod. si propt. publ. pensitat. venditio fuer. celebrat. & Cod. de capi. nd. & distrah. pignorib tribut. causa. lib.10. tit.22.*
o Conductor tributorum alicuius prouinciæ, vel syndicus villæ, vel castri, qui tenetur soluere collectam pro omnibus de castro suo, potest vendere possessionẽ non soluentium *Bart.* vt qui emat vectigal, vel fructus, redditus & prouentus vectigalium à communi, videatur emisse pœnas transgressorum. *Cynus,* seu nomina transeuntiũ, qui tenentur soluere vectigal. *l.60.§.8.j. locati.* eóque casu siue cessæ sint actiones, siue non; tacitè tamen videntur cessæ in actu emptionis & venditionis. *Bald. ad l. 17. Cod. de vsuris.*
p Saltus, pascua, loca, & pastionibus addicta. *l. pecun. s. si seruitus. l.25.s. de pignorat. l.8. j. de instructo.* Varro 4. *de lingua.* Quos agros non colebant propter syluas, aut id genus vbi pecus pasci posset & possidebant ab vsu suo saltus nominarunt. Aelius Gallus apud Festum *in Saltum.* Saltum definit vbi syluæ & pastiones sint quarũ causa, casæ quoque ibi sunt. si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res perimit nomen saltus, non magis quàm fundi qui est in agro culto: & cuius causa habet ædificium, si qua particula in eo habet syluam. Cætera vide *in l.19. §.1.j. locati.*
q Venditor cogitur emptori exhibere instrumenta quæ ad defensionem rei venditæ pertinent. *adde l.48. in fine suprà eodem. vide leg.6. infrà de fide instrument. & l.5. s. famil.*
r Æstimatam dotem accipiens maritus, ad eam agit actione ex empto, *vt hic.* quasi videatur emisse. *adde l.1. Cod. de iure dotium, l. ex conuentione. Cod. de pactis: l. quoties. j. de iure dotium.*
f Heres scilicet 47. s. *eodem.*
t *vide l.41. j. de contrah. empt. l.5. Cod. de euictionib.* si filia ab hereditate patris se abstineat, debet dotale prædium ab herede defendi *Bart.*
u Liber fundus præstatur, cùm nemini obligatus est.
x de militiæ venditione *vide l.27. Cod. de pignor. Nouell. 58.c.5.* Cæterùm militia est officium eorum qui in aliqua schola inter statutos relati sunt, & ab ea salarium accipiunt.
y i. à collegio aut corpore aliquo, putà aduocatorum. & sic militiarũ salarium non à sola principis liberalitate promanat, vt ait *Nouell. 53.*

† iniunctam molibus iactis pilam constituit. *Haloand.*
a qui domum vendit, vel legat vti ab emptore & testatore possessa est *l.1.j.de seruit.leg.* pilas & columnas extra domum ei coniunctas vel adiacentes vendere. *vide l. 38.in fin.s.eod.* legare intelligitur *l.41.§.6.j.de leg.3.* omnia denique quæ ibi fuerũt, quibúsque domus fuerit instructior *l.91.§.1.j.de leg.3.*

cederet. quæsitum est emptor militiæ quam quantitatem à quo exigere "debet," & quid ex eiusmodi pacto venditor emptori præstare debeat. respondit, vẽditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere.

3 ¶ Ante domũ mari iunctam, molibus iactis, ripam † constituit: & vti[a] ab eo possessa domus fuit, Gaio Seio vẽdidit. quæro, an ripa, quæ ab auctore domui coniuncta erat, ad emptorẽ quoque iure emptionis pertineat: respondit, eodem iure fore venditam domum, quo[b] fuisset priùs, quàm veniret.

De mercede insulæ venditæ. de sepulchro non excepto. 2. De habitatione excepta.

53. *Labeo* lib.1. Pithanon.

SI *mercedem*[c] *insulæ accessuram "esse" emptori* dictum est[d]. quanti insula locata[e] est, tantum emptori præstetur. *Paulus*[f]: Immo si insulam totam vno[g] nomine locaueris, & amplioris conductor locauerit, & in vendenda insula mercedem emptori cessurã esse dixeris: id[h] accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit.

1 ¶ Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum[i] habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti: parum[k] habes eo nomine cautum. *Paulus:* Minimè, si[l] modo in sepulchrum[m] iter publicum transit.

2 ¶ *Si*[n] *habitatoribus habitatio lege venditionis recepta*[o] *est:* omnibus in ea habitantibus, præter[p] dominum, rectè recepta habitatio est, *Paulus:* Immo si cui in ea insula, quam vendideris, gratis[q] habitationẽ dederis, & sic receperis, *habitatoribus, aut*[r] *quam quisque diem conductum habet:* parum caueris. nominatim enim de his recipi oportuit. itaque eos[s] habitatatores emptor insulæ habitatione impunè prohibebit.

De eo quod seruus venditus fecit iussu venditoris. 1. De doliis fundo accedentibus.

54. *Idem* libro secundo Pithanon.

SI seruus, quem vendideras, iussu tuo aliquid fecit, & ex eo crus[t] fregit: ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante venditionem facere, & si id imperasti, quod etiam non vendito seruo imperaturus eras. *Paulus:* Minimè. nam, si[u] periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur. puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum[x] descendere[y], aut in cloacam demitti solitus esset. Idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris[z], quam prudens & diligens paterfamiliàs imperaturus ei seruo non fuerit. Quid, si hoc exceptum fuerit? tamen potest ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (nõ) venisset. veluti si ei imperasti, vt ad emptorem iret, qui peregrè esset. nam certè ea res tuo periculo esse non debet. itaque ea tota res ad dolum malum dumtaxat, & culpam venditoris dirigenda est.

1 ¶ *Si dolia*[a] *octoginta accedere fundo, quæ infossa*[b] *essent,* dictum erit, & plura erunt, quàm ad eum numerum: dabit emptori ex omnibus, quę vult, dum[c] integra det. si sola octoginta sunt: qualiacumque emptorem sequẽtur: nec pro non integris quicquam ei venditor præstabit.

De seruo qui est apud hostes.

55. *Pomponius* libro decimo Epistolarum.

SI seruus, qui emeretur, vel promitteretur, in[d] hostium potestate sit: Octauenus magis putabat, valere emptionem, & stipulationem: quia inter ementem, & vendentem esset cõmercium. potiùs enim difficultatem[e] in præstando eo inesse, quàm[f] "in" natura etiam si officio[g] iudicis sustinenda esset eius præstatio, donec præstari possit.

LOCATI[h] CONDVCTI[i],

TIT. II.

Cuius iuris est locatio, & quomodo contrahitur.

Paulus lib.34. ad Edictum.

LOCATIO & conductio, cùm naturalis[k] sit, & omnium[l] gentium, non verbis[m], sed consensu[n] contrahitur: sicut[o] emptio & vendito.

Collatio locationis & emptionis.

2. *Gaius* libro secundo Rerum quotidianarum.

LOcatio & conductio proxima[p] est emptioni & venditioni: hisdémque[q] iuris regulis constitit. nam vt emptio & venditio "ita" contrahitur, si de pretio[r] conuenerit: sic[s] & locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede[t] conuenerit.

b *facit l.30.j.de adquirenda rer. dom.*
c *vt l.58.in princip.j.locati.*
d Immò, vt dictum non sit, videtur accedere. *vide quæ notaui ad leg. vlt.j.de iure fisci.*
e *sub.* à quocunque: & in eo errauit Labeo.
f Paulum in tribus notare Labeonem ex hac lege obseruamus.
g Vno nomine insulam locat, qui totam locat. *vt j. eodem*, ne cum veteribus quibusdam hic legas, *tuo nomine.*
h Venditæ insulæ qui mercedem accessura dicit, de mercede sibi debita à primo conductore intelligitur, non de mercede quam prim⁹ cõductor ab aliis secundis conductoribus relocando insulam stipulatus est. Potest enim conductor relocare insulam, & quidẽ ampliori mercede.
i Bartolus id extendit ad sacellum, vt si fundo vendito sacellum inhæreat, venditũ videatur, nisi aditum habeat ex publico.
k Parum habet cautum, qui sibi parum cauit vel prospexit.
l *lege 10. s. de religiosis:* aliàs emptori cedere videtur. *l.24.l.73.in fi.s.de contrah. empt. adde l.30. in fine, s.familiæ.*
m Hîc agitur de via publica diuidente sepulchrum à fundo. *l.maritus, infrà de adquirend.rerum dominio.* Quippe via publica, finis est intra rem, nõ extra. *l.id quod. §.1.s. de periculo.*
n Vide *Romanum singulari* 27.
o Recipi dicuntur quæ excipiuntur.
p Domum tibi vendidi ea lege, vt qui in ea habitant, habitationem habeant. In ea Titius mercede, Caius gratis, quinetiam & ego simul habitamus. Titio rectè excepta est habitatio: quia licèt regulariter nemo alteri stipulari possit. *l.38.§.17.j.de verborum obligationibus.* fallit tamen in traditione rei suæ. *l.penult. Cod: ad exhibend.* An & Titio & mihi? nullo modo. vt hinc constet, in generali exceptione non comprehendi personam loquentis. *Accurs. Bartolus hic.* Quid si nullus in ea domo præter me habitabat? id videtur intelligi, vt ipse venditor habeat ius inhabitandi. *Bartolus ad l.72. (quæ illi est 75.) s. de legat.1.* Nisi malis in tres casus totam hanc legem diuidere, quorum primus hic fuerit, Venditor excipiẽs, habitationẽ habitatoribus, aliis non sibi excepisse intelligitur. quippe in generali sermone non continetur persona loquens. *l.inquisitio. Cod. de solut. l. peculium. §.sicut. j.de peculio.*
q Gratuitam habitationem habitatoribus venditor habitationis excepisse non intelligitur cùm generaliter excipit habitatoribus habitationem, *adde l. Aquil. j. de donat.* Ita fiet vt qui gratuitò habitent, specialiter excipi oporteat. si tamen propiùs consideremus hanc legem, satius est dici, etiam generali exceptione habitatorum, eos excipi quoque qui gratis habitent: at nõ hac exceptione speciali intelligi exceptos habitatores, aut quam quisque diem conductum habeat. Nec enim qui gratis habitat, conductum habet.
r Aut pro &.
s Emptor habitationis, post traditam sibi possessionem, potest impunè expellere habitatores. *facit l. colonus. §. cùm fundus. j. de vt.*
t *vt in l.26. suprà commun. diuid. lege 3.§.1.s.de seruo corrupto: & lege vltima, s. ad legem Aquiliam.*
u Vendito seruo, venditor imperare non potest, vt quæ periculosa ante venditionem facere consuetus erat, faciat, *vt hic:* sed nec id quod prudens paterfamiliàs imperaturus non esset. *vers. idem iuris j.* Quid si hoc expressum fuit, vt eo vti eius imperare posset venditor? Nouam rem etiam potest venditor imperare, quam imperaturus aliàs non erat, si non venditus esset seruus.
x *κατάδρομον γεράνου. Haloand.* Quod quid est? si credamus bono Accursio, cursus fluentium erit. Budæus, decursorium ad verbum interpretatur. Hinc Tranquillus in *Nerone c.11.* Nobilissimus eques Romanus elephanto supersedens per catadromum (quod etiam Græci hippodromon, Galli liceas & torneamenta, vocant) decucurrit. Sed quia hippodromus nihil habebat commune cum cloaca, seruus cum decursione equestri, ideo mendum hic esse putat Alciatus 1. *Parerg.* 20. & ex quarto Pollucis 19. decursionem gruis sic dictam scribit, cùm ex sublimi theatri parte, per machinam quis delapsus, aliquem rapit, & sursum secum asportat, vt cùm Aurora Memnonem rapiebat, Iupiter Ganymedem: metaphora sumpta à gruibus, quæ in terram descendunt, subripiendi alicuius lapidis causa. Hinc grus machina, Vitruuio, qua architecti saxa ingentia subleuant. Verùm Turnebus 27. *aduers.18.in fine.* catadromum funem intelligit, qui summo theatro alligatus, decliuis ad imũ theatri pertinebat solum, defigebatúrque: per quem descendere maximi periculi & artis, atque adeò miraculi erat. hinc Dio, ὅτε δὴ καὶ ἐλέφας ἀνήχθη εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ θεάτρου ἄνωθεν, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ σχοινίων κατέδραμεν ἀναβάτην φέρων. hæc ille.
y *facit l.3. §.1.s. de seruo.*
z Culpa est, si quis imperet seruo, quod prudens & diligens paterfamiliàs non sit imperaturus.
a ¶ *dixi ad l.27. s.eod.*
b *vide l.18.s.eodem. lege 76.s.de contrahenda emptione.*
c Venditor dolia octoginta infossa vendidit, si plura fuerint, quæ octoginta dabit, ea integra dabit: si tantùm octoginta sint, qualiacumque ea fuerint præstando, liberabitur.
d *lege 9. l.98. l.104. §.secundo, j. de legat. 1. l.103.j. de verborum obligat.*
e Difficile & impossibile differunt, *vt hic. & l.cùm heres. §.primo, infrà de statu liber.* Impossibile in re ipsa: Difficile in persona: vnde Aristoteli definitur Difficile λύπῃ ἢ πλήθει χρόνου, hoc est, id esse quod summo labore, vel prolixo tempore fit. Impossibile id efficit, vt ne stipulatio committatur: at, non difficile. Difficultas non facit inutilem stipulationem, *vt hic. l.2.§.ex his j.de verbor. obligat.* Impossibilitas, inutilem facit.
f *facit l.137.§.4.j.de verb.obligat.*
g Officio iudicis dantur dilationes. Dantur autem iusta ex causa, donec rectè negotium possit expediri.
h 4. *Cod.65.20. Ecloga.1. adde 11. Codice 70.71.3 Instit.25.3. Extra 18.3. Harmenopul. 8. Paulus 2. sentent. 18.* Huc referre visum est perpetuam locatoris & conductoris differentiam non sumi ab eo qui dat aut accipit. Magis perpetua erit, si dicamus locatorem esse eum, qui rem (putà domum) vel se vtendum (putà erudiendum aut magistrum) præbet: conductorem, qui rem ab alio accipit vtendam. *v. Cuiac.2.obs.28.*
i de conducti actione *vide l.15.j.eodem.*
k Naturalis locatio est, hoc est contractus locationis, iure naturali, quod & gentiũ est, inductus est. l *l.5.s.de iustitia.*
m tantùm, vt stipulatio. *l.11.§ 7.j.de oblig. & act.*
n *l.2.j.de obligationib. & actionib.*
o Locationis cum vẽditione: conductionis cum emptione, similitudo quædã est. *adde l.2.j.eodem.* p Nam in vtraque interuenit pretium. *l.vlt.in fi.s.de leg. Rhodia. l.10.in fi.j.de adq.possess.* Pretium locationis interdũ merces (vt in operis, Græci μισθὸν) interdum pensio, redactus, vt in prædiis. Græci pretium habitationis ἐνοίκιον καὶ στεγονόμιον. *Nouel.* 43.88.120. *Harmenop.3. Epitom.8. Clem. Alexandri 1. Stromaton.* τῷ μὲν ναυκλήρῳ οὐδὲν λέγεσθαι ναῦλον, τῷ δὲ τελώνῃ, τέλος, καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμούχῳ, μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῷ πωλοῦντι, ἀρραβῶνα. *Cuiac.4.obs.26.*
q differunt tamen, nam in venditione traditio, in locatione factum venit. *Bart.*
r Pretium in emptione & venditione requiritur: neque emptio est aut venditio sine pretio. Ita pretium, nota est emptionis.
s Pretium in venditione præstatur pro ipsa re: in locatione & conductione, merces præstatur pro vsu rei. Ita fit, vt ex quantitate pretij contractum donationis à venditione distinguatur. Pretium enim maius datur pro ipsa re & in emptione, quàm pro vsu rei in conductione.
t tria sunt substantialia huius contractus: consensus *l.1.s.eodem:* merces seu pretium *vt hic,* res quę locatur *l.20.s.de contrah.emptione.* Quid: merces qua in re esse debet? in pecunia numerata. *l.naturalis.§. at cùm de. j.de præscriptis.* Quid si in frumento si conuenit vt quotam fructuũ dares, puta tertiam, quartam, societas est. *l.merces.§.vis maior.j.eod. l. cùm duobus.§.in coeunda.s.pro socio.* si vt certam mensurationem seu modiationem, contractus est innominatus, & agitur præscriptis verbis. *l.si non.j.de præscriptis verbis. l.si olei j.eod.*

1 ¶ Adeo

a Familiarium,eadem penè iura sunt:alia ab aliis vix distinguntur.
b *vt l.65.ff.de contrah.*
c id est.cùm pecuniæ loco rem aliquam tradis & dominium in me transfers,emptio: si nudas operas,locatio erit.
d Vnum negotium,an hic proprium est negotium,aut proprius contractus ex se, qui ab aliis sit seiunctus? An potius hic legendum est: Sed placet primum negotiũ magis emptionem & venditionem esse? Nam duæ species hîc proponuntur, quarũ prior venditio: altera locatio est.

1 ¶Adeo autem familiaritatem [a] aliquam habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, vt in quibusdã quæri soleat [b], vtrùm emptio & venditio sit, an locatio & cõductio. vt ecce si cùm aurifice mihi cõuenerit, vt is ex auro suo annulos mihi faceret certi põderis,certæque formæ,& acceperit(verbi gratia) trecenta: vtrùm emptio & venditio sit.an locatio & conductio? sed placet [c],vnum [d] esse negotium, & magis emptionem & venditionem esse,quod si ego aurũ dedero, mercede pro opera constituta; dubium non est,quin locatio & conductio sit.

De æstimatione.

3. *Pomponius* lib.9.ad Sabinum.

CVm fundus locetur.& ęstimatum instrumentum colonus accipiat,Proculus ait,id agi, vt [e] instrumẽtum emptum habeat colonus:sicuti [f] fieret,cùm quid æstimatum in dotem daretur.

De voluntate & morte locatoris eiúsve qui precario concessit.

4. *Idem* lib.16.ad Sabinum.

LOcatio,precariíve rogatio ita facta,*quoad [g] is,qui eam locasset, dedissétve, vellet* [h] morte [i] eius, qui locauit, tollitur.

De pensione remissa.

5. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

SI tibi habitationem locauero, mox pensionem [k] remittam: [l] ex locato & conducto agendum erit.

De eo quod conductor furti actione consecutus est.

6. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

IS,qui rem conduxerit [m], non [n] cogitur restituere id, quod rei nomine,furti actione consecutus est.

De locatione alienæ insulæ per plures personas ambulante.

7. *Paulus* lib.32.ad Edictum.

SI tibi alienum insulam locauero quinquaginta, túque eandem sexaginta Titio locaueris,& Titius a Domino prohibitus fuerit habitare:agentem te ex cõducto,sexaginta consequi debere placet:quia [o] ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. *Tryphoninus* lib.9.Disputationum.

NOs videamus:ne non sexaginta præstãda,nec quinquaginta sint,sed quanti interest,perfrui conditione:tantumdémque consequatur medius, quantum præstare debeat ei qui à se conduxit : quoniam emolumentum conductionis,ad comparationem vberioris mercedis computatum, maiorem efficit condemnationem. & tamen primus [p] locator reputationem [q] habebit quinquaginta,quæ ab illo perciperet,si dominus insulæ habitare nouissimum [r] conductorem non vetuisset. quo iure vtimur.

De euictione prædij locati. 1. De morte fructuarij,qui locauit. De ædificio exusto. 2. De vi maiore. 3. De igni innocente habendo. 4. De grege abacto. 5. De imperitia. 6. De acquisitione rei conductæ.

9. *Vlpianus* lib.32.ad Edictum.

e siquidem æstimatio emptio est,*vide l.vnic.infrà de æstimatoria.*
f Aestimata quæ quis accipit, empta ea habere intelligitur.
g Locatio valet ita cõcepta, quoad voluero, res locata erit.
h Quid, si ita fuerit concepta: locatio erit,quo ad eam reuocauero? Baldus *post Cynum & Ray.* notat, morientẽ in hac specie nõ reuocare. *l cum precaria,ff.de precario.*
i tunc.n. velle desiit,*adde l.9.ff. qui sine manumiss.* Morte finitur voluntas, eiusque continuatio.*vide tamen c. Si gratiosè,de rescriptis in 6.*
k *vt l.16.ff.de liberatione.*
l *sub* ex iusta causa.
m vel commodauerit,*l.vlt §.3. Cod.de furtis.* secus est in creditore *l.22.ff.de pignorat.* in hunc locum vide Cuiac.8.*obs.*19.
n Cur ita? Quas vtilitates ex re conducta percipit conductor, eas nõ restituit locatori, ex natura ipsius contractus, omnis vtilitas rei conductoris est.
o Conductor impeditus vti frui, non modo à locatore mercedem conuentã, numeratam fortè,repetit,sed & eo amplius mercedem ab eodem exigit, quam relocando ab aliis sibi stipulatus est. Imò & id quanti interest conductoris, perfrui conductione *vt hîc & l.8.ff.eod.*
p & sic locator conductori tenetur ad interesse *vt l.sequenti.*
q exonerationem *l.15.§.7.adde l.30.§.1.ff.eodem.*
r id est vltimum. s ¶hac formula vtitur conductor aduersus locatorem. Conductor ita agit ad factum aduersus locatorem,vt ei præstetur vti frui licere domo conducta. t Locator præstans conductori,domum, æquè idoneam vti est quæ locata conductori fuit,& euicta,liberatur.*vide l.60.ff.eod.*
u an ea ratio locum habitura est in emptore & venditore? non ita. *vide l.42.ff.de act.empt.*& fideiussoribus? *vide l.25.in fin.ff.de arbitris.*dixi plenius *in l.45.§.2.ff. mandati.* x vsufructuarius ædes fructuario locare potest:quo mortuo heres fructuarii non tenetur conductori, vt ei præstet vti frui:quippe vsusfructus ea natura est, vt morte fructuarii extinguatur.*vt hîc* nisi fortè fructuarius, locauerit vt proprietarius, *vers. quid tamen.* y potest.n.locare *l.13.§.8.l.27.§.1.ff.de vsufructu.6.1.inst.Insti.de vsufr.* z Locator non tenetur conductori insula exusta.
a Locati actione tenetur conductor locatori.
b Conductor vsusfructus in quinquenniũ,præmortuo ante quinquẽniũ, fructuario locatore,non præstat pẽsionem,nisi pro rata temporis quo fructus est.*vt hîc.*Idem in præbendæ possessore *c.querelam.extra ne præter vires suas.*
c Sumptus eiusce rei gratia factos repetere colonum hic notant:at non sumptus factos fructuum cogendorum causa *c.tuam extr,de decimis.*
d Vsufructuarius potest locare ædes fructuarias in quinquenniũ, *vt hic.* Quid si in quinquennium locauit,& conductor impẽsas aliquas fecit, & antè id quinquenniũ fructuarius sit mortuus? Conductor expensas neque ab herede fructuarii, neque à proprietatis domino,ad quẽ vsusfructus rediit, recipiet. prospicere enim debuit cõductor euenire posse,vt ante quinquennium moreretur fructuarius.
e Euictio conductori non præstatur,si eam præuidere debuit.
f Inspicere debemus,quod euenire potest & quòd res est ordinata ad casum *Bartol.l.27.§.2.ff.ex quibus causis maior.*
g non tamen omnes ad id adstringũtur,*vt in l.11.§.5.ff.de minorib.l.31.ff. ad l. Aquil.*

SI quis domum bona fide emptam, vel fundum locauerit mihi,ísque sit euictus sine dolo malo: culpáque eius:Pomponius ait,nihilominùs eum teneri ex conducto ei,qui conduxit:*vt [s] ei præstetur,frui, quod conduxit, licere.*planè si dominus non patitur, & locator paratus sit [t] aliam habitationem non [u] minùs commodam præstare: æquissimum esse ait,absolui locatorem.

1 ¶ Hîc subiungi potest, quod Marcellus libro sexto digestorum scripsit:si fructuarius [x] locauerit [y] fundum in quinquennium,& decesserit,heredem eius non teneri,vt frui præstet:non magis quàm, insula [z] exusta, teneretur locator conductori. ¶Sed an ex [a] locato tenetur conductor,vt [b] pro rata temporis,quo fruitus est pensionẽ prestet,Marcellus quærit quemadmodum præstaret, si fructuarij serui operas cõduxisset,vel habitationem,& magis admittit,teneri eum,& est æquissimum.¶ Idem quærit,si sumptus [c] fecit in fundum,quasi quinquennio [d] fruiturus,an recipiat & ait,non recepturum: quia [e],hoc euenire posse,prospicere [f] debuit [g]. ¶ Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locauit.sed si quasi [h] fundi dominus? videlicet tenebitur.decepit enim cõductorem.& ita Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit. ¶ In exustis quoque ædibus eius temporis,quo ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt.

2 ¶ Iulianus libro quintodecimo Digestorum dicit:

SI quis fundum locauerit,*vt, etiam si quid vi [i] maiore accidisset,hoc ei præstaretur*:pacto standum esse.

3 ¶ Si colonus prædiorum,lege locationis, *vt innocentem [k] ignem habeant*,denuntiatum [l] sit:si quidem fortuitus casus incendij causam intulerit,non præstabit periculum locator:si verò culpa locatoris, quã præstare necesse est, damnum fecerit,tenebitur.

4 ¶ Imperator Antoninus cum patre,cùm [m] grex esset abactus,quem quis cõduxerat.ita rescripsit: Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse, probari [n] potest: iudicio locati casum præstare non cogeris : atque temporis [o],quod insecutum est, mercedes, vt indebitas recuperabis [p].

5 ¶ Celsus etiam imperitiam [q] culpæ adnumerãdam, libro octauo Digestorum scripsit. si quis vitulos pascendos,vel sarciendum quid poliendúmve [r] conduxit:culpam eum præstare debere:& quod imperitia peccauit, culpã esse.quippe vt [s] artifex(inquit)conduxit.

6 ¶Si alienam domum mihi locaueris eáque [t] mihi [u] legata, vel donata sit:non teneri me tibi ex locato ob pensionem.sed de tempore prẹterito videamus, si quid ante legati diem,pensionis debetur. & puto soluendum.

10. *Iulianus* libro ad Ferocem.

ET ego ex conducto rectè agam vel in hoc, *vt [x] me [y] liberes.*

De culpa eorum,quos conductor in fundum induxit.1. De igne 2. De deterioratione. 3. de depositione rei conductæ ob controuersiã proprietatis. 4. De fœno in villa vrbana nõ cõponendo.

11. *Vlpianus* lib.32.ad Edictum.

VIdeamus,an & seruorum culpam, & quoscunque induxerit,præstare conductor debeat : & quatenus præstat.vtrùm vt seruos noxæ dedat,an verò suo nomine teneatur:&aduersus eos,quos induxerit,vtrùm præstabit tãtùm actiones,an quasi ob propriã culpã tenebitur. mihi ita placet,vt culpam etiã eorũ,quos [z] induxit,præstet suo nomine,etsi nihil conuenit:si tamen culpã in inducendis admittit,quòd tales habuerit,vel suos [a], vel hospites, & ita Põponius libro sexagesimo tertio ad edictũ probat.

h vti quisque contrahat inspiciendum : an vt fructuarius vel domin9,vel emphyteuta, vel proprietarius.
i hinc collige regulariter.Non omnem sterilitatem, & cœli iniuriam accidentem, coloni, sed domini periculo esse,nisi aliud conuenerit *l. 8. Cod.eodẽ 3. Harmenop.8.*
k πῦρ ἀβλαβὲς *Synopsis eod.c.8. §.5.* qui & innoxius *l.11.§.1.ff.eod.* Ita plerũque locator stipulabatur ne cõductor in villa fœnum haberet. *d.l.11.§.vlt.ff.eodem.*
l Si conuenerit vt domus cõductores,innocentem ignem haberẽt, & incendium fortuitò acciderit,cõductor an teneatur? Si eius culpa contigit, tenetur. *Synopsis eod.c.8.§5.* Ita denuntiatio & admonitio, aut conuentio potius,effecit vt cõductor teneatur de casu fortuito.
m Qui gregem conduxit nõ tenetur,si pro[illegible]atũ fuerit,citra fraudem eius latrones abegisse. Quin & mercedes pro insequuto tempore solutas recuperat. *Synopsis ibid. & Harmenopul.* 8.§.15. Ita caprarius, non tenetur ad capras restituendas locatori, quas latrones furto subripuerunt.
n Præsumitur culpa in omni custode, qui gregis sui omnia capita non restituit, quod placet magis quàm quòd à Ricardo & Guilelmo veteribus interpretibus dicitur, Caprarium ea parte innocentem presumi,nisi probetur nocens. o Cõductor solutam iã mercedẽ repetere potest, vbi remissio mercedis ei facienda est. p pro tempore quo conductor non potest vti re,fit remissio mercedis non solutę,& soluta repetitur.Nã eo casu,quo pro futuro tẽpore mercedes non debentur,solutæ vt indebitæ repetũtur. q *l.172.ff.de reg.iur.*medici,*l.6.§.vlt.ff.de off.præsc.*mulionis,§ 8.*Instit.de l. Aquil.* iudicis & assessoris *vt Cod de pœna iudicis.l.2.ff.quod quisque.* r quid esset politio dixi *ad l.52.§.2.ff. pro socio.*ad eã significationẽ Anton.August.4 *Emend.*9 hoc verbũ refert.Pace tanti viri,arbitror non futurũ ingratũ lectoribus,qui Græca cum Latinis coniũgũt, si aliter sentiant:& hanc vocẽ ad fullonem referant *vt l.13.§.6.l.25.in fin.ff.eod.* siquidem reperio 20.*Synopsis* 1.c.9.*in fine.*hanc sententiam ὁ ποιμὴν, καὶ ὁ ῥάπτης, καὶ ὁ κναφεὺς ἀπὸ ἀμελείας καὶ ἀπειρίας ἀνέχονται.id est,pastor,sarcinator,& fullo ex culpa & imperitia tenentur. Idem quoque sentit *Harmenop.3.tit.8.c.161.* s Imperitus autem nemo præsumitur in eo,in quo semel probatus est industriæ plenus, vt aduocatus in iudicialibus:negotiator mercatorũ,matriculæ adscriptus, *vide Bart.ad l.1. Cod.qui & aduers.quos.* t Conductor,conductionis contractu liberatur, superueniente ei rei conductæ dominio quoquo titulo,putà legati vel donati.
u *l.31.ff.de vsucapionib.l.45.ff.de reg.iuris.* x Conductor tametsi in futurum ex conductione nõ tenetur(nimirũ adquisito rei cõductæ dominio)potest tamẽ agere aduersus locatorem vt ab eo liberetur contractu conductionis.
y id est,vt instrumentum liberationis facias: nam conductio sublata est mero iure,cùm res facta est conductoris.*dicta l.21.ff.de vsurp.& vsucapionibus Bartolus.*
z *l.3.ff.de publicanis* mala electio in culpa est,*vide hîc Accursium.*
a id est, proprios & domesticos, siue seruos *vt l.4.§.1.ff.de off.procons.* & ita Basilica habent ὁ μισθωτὸς τὴν ἀμέλειαν τῶν ἰδίων καὶ τῶν ξένων ἐπιγινώσκει *Cuiac.11.obseru.1.*

a *l.9.§.3.ſ.eod.*
b Fortuitum caſum præſtat conductor quoties quid facit in re conducta aduerſus pacta & conuenta.
c Prohibere aliquid ſimpliciter & cum modo differunt:vt hic,aliud eſt prohibere ne ignem habeas,& ne habeas nocentem.
d *l.9.§.3.ſ.eod.*

1 ¶Si hoc in locatione conuenit. *ignem* [a] *ne habeto*, & habuit:tenebitur,etiam ſi fortuitus[b] cauſa admiſit incendium,quia non debuit ignem habere.aliud[c] eſt enim,*ignē innocentem* [d] *habere*: permittit enim habere,ſed innoxium ignem.

2 ¶Item,proſpicere debet conductor, ne aliquo vel ius rei,vel corpus deterius faciat,vel fieri patiatur[e].

3 * ¶Qui *vinum de Campania transportandum* conduxiſſet,deinde,mota à quodam controuerſia,ſignatum[f] ſuo & alterius ſigillo in apothecam depoſuiſſet[g]: ex locato tenetur,vt locatori poſſeſſionem vini ſine controuerſia [reddet[h] !]niſi culpa conductor careret.

4 ¶Inter conductorem,& locatorem cōuenerat, *ne* [i] *in villa vrbana fœnum componeretur*.compoſuit. deinde ſeruus igne illato[ſe occidit[k].]ait Labeo,teneri codductorē ex locato: quia ipſe cauſam præbuit, inferendo contra conductionem.

12. *Hermogenianus* libro ſecundo Iuris Epitomarum.

SEd etſi quilibet extraneus ignem iniecerit,damni locati habebitur ratio.

Deciſio euerſo. 1. *De naue ſubmerſa.* 3. *De ſeruo peregrè ducto.* 4. *De magiſtro qui diſcipulum percuſſit.* 5. *De gemma fracta.* 6. *De veſtimentis roſis, vel permutatis.* 7. *De conductore qui migrauit.* 8. *De menſuris. Iuſſu magiſtratus fractis.* 9. *De duob.reis.* 10. *De relocatione.* 11. *De tacita renouatione conductionis.*

13. *Vlpianus* lib.32.ad Edictum.

ITem quæritur,ſi ciſiarius [l],"id eſt charucharius [m], 'dū ceteros [n] tranſire contendit,ciſium euertit, & ſeruum quaſſauit,vel occidit, puto ex locato eſſe in eum actionem:temperare enim debuit. ſed & vtilis Aquilia [o] " ei" dabitur.

1 ¶Si nauicularius onus Minturnas vehendum conduxerit[p],&,cùm flumen [q] Minturnenſe nauis ea ſubire non poſſet,in aliam nauem merces tranſtulerit [r], eáque nauis in oſtio fluminis perierit:tenetur primus nauicularius.Labeo,ſi culpa caret,nō teneri ait.ceterùm ſi vel inuito domino fecit: vel,quo non debuit,tempore[ſ], aut ſi minùs idoneo naui [t] :tunc ex locato agendum.

2 ¶Si magiſter [u] nauis ſine[x] gubernatore [y] in flumen nauem immiſerit,& tempeſtate orta,temperare non potuerit,& nauem perdiderit:vectores habebunt aduerſus eum ex locato actionem.

3 ¶Si quis ſeruum docendum conduxerit [z], eúmque duxerit [a] peregrè,& aut ab hoſtibus captus ſit, aut periierit:ex locato eſſe actionem placuit. ſi [b] modò non ſic conduxit,vt & peregrè duceret.

4 ¶Item Iulianus libro octageſimo ſexto digeſtorum ſcripſit,ſi furor [c] puero parum bene facienti forma [d] calcei tam vehementer ceruicem percuſſerit vt ei oculus effunderetur [e],ex locato eſſe actionem patri eius, quamuis enim magiſtris leuis caſtigatio conceſſa ſit: tamen hunc modum non tenuiſſe. ſed & de Aquilia[f] ſuprà diximus,iniuriarum autem actionem competere, Iulianus negat[g]:quia non iniuriæ faciendæ cauſa hoc fecerit, ſed præcipiendi.

5 ¶Si gemma[h] includenda,aut inſculpēda, data ſit,eáque fracta[i] ſit: ſi quidem vitio materiæ factū ſit, non erit ex locato actio:ſi imperitia[k] faciētis,erit,huic,ſententiæ addendum eſt,niſi periculum[l] quoque in ſe artifex receperat:tunc enim,etſi vitio materiæ id euenit, erit ex locato actio.

6 ¶Si fullo veſtimēta polienda acceperit,eáque mures roſerint [m] ex locato tenetur:quia debuit ab hac re cauere[n],& ſi[o] pallium fullo permutauerit,& alij alterius dederit:ex locato actione tenebitur, etiā ſi ignarus fecerit.

7 ¶Exercitu veniene[p], migrauit conductor: deinde hoſpitio milites feneſtras,& cetera ſuſtulerunt. ſi domino non denunciauit [q],& migrauit: ex locato tenebitur. Labeo*autem. ſi reſiſtere [r] potuit,& nō reſiſtit,teneri ait. quæ ſententia vera eſt.ſed " &" ſi denuntiare non potuit, non puto eum teneri.

8 ¶Si quis menſuras conduxerit, eáque magiſtratus [ſ] frangi[t] iuſſerit:ſi quidem iniquæ[u] fuerunt. Sabinus diſtinguit,verùm ſcit conductor,an non: ſi ſcit,eſſe ex locato actionem:ſi minùs, non. quod ſi æquæ ſunt: ita demum eum teneri,ſi culpa eius id fecit ædilis[x] : & ita Labeo, & Mela ſcribunt.

9 ¶Duo [y] rei locationis in ſolidum eſſe poſſunt.

10 ¶Si lege operis locandi comprehenſum eſſet, *vt,ſi ad diem effectum non eſſet,relocare* [z] *id liceret*:non aliàs prior conductot ex locato tenebitur,quàm ſi eadem lege relocatum eſſet:nec[a] antè[b] relocari id poteſt, quàm dies efficiendi præteriiſſe.

11 ¶Qui impleto tempore conductionis [c],remanſit [d] in conductione,non ſolum reconduxiſſe [e] videbitur, ſed etiam pignora [f] videntur durare [g] obligata. ſed hoc ita verum eſt,ſi non alius pro eo in priore conductione [h] res obligauerat.huius enim nouus[i] cōſenſus erit neceſſarius. Eadē [k] cauſa erit,& ſi reipublicæ prædia locata fuerint [l] Quod autem diximus,taciturnitate vtriuſque partis colonum [m] reconduxiſſe videri,ita accipiendū eſt:vt in ipſo anno [n],quo tacuerunt, videantur eandem locationem renouaſſe,non etiam in ſequentibus annis, & ſi luſtrum [o] fortè ab initio fuerat conductioni præſtitutum. ſed etſi ſe-

Quid innocentē ignem haberi quid eſt?an non omnis nocet,aut nocere poteſt? Ignem nocentem habet, qui ea parte fundi, aut ædiū habet, vbi maximè ac facilè nocere poſſit propter ſtipulā vicinā vel ſimilia.
e quid ſi eius inimicitia deterius factum eſt? *vide l.25.§.8.j.eo.*
f Sequeſtratæ res nōnunquam ſigillo ſequeſtrantis & aduerſarij obſignatæ in apothecam cuiuſdam tertij deponebantur.
g Carrucharius vini tranſportādi conductor, ſi culpa ſua vinum ipſum ſequeſtrarit,tenetur locatori,hoc eſt vini domino actione ex locato: qua cogitur ſequeſtro vinū ipſum liberare.
h facit *l.25 C.e.*
i Si conductor promiſerit, ſe fœnum in domo nō habiturum & habuerit:deinde ſeruus eius aut extraneus ignem intulerit,& ſuccéderit, ex pacto actioni locus eſt. *Synopſis eod.c.12. in pr.*
k illato ſuccédit *Haloand.* καὶ καύσν. *Ecloga c.12.*
l Ciſium, erat vehiculum binarum rotarū quo vtebantur Romani, cùm iter celeriter erant confecturi *Cicero pro Roſcio*: decem horis nocturnis 5060000 paſſuum ciſiis peruolauit. *& 2.Philipp.* in deciſio celeriter vrbē aduectus. De ciſio & aliis generibus vehiculorum *vide Feſtum, in, Ploximum vide Corraſ.3.Miſcel.20.*
m ἁμαξάριος *Ecloga 20.tit.1.c.12.*
n φιλονεικῶν παραλαβεῖν. Si carrucharius dū cæteros anteuertere contendit, carrucham euerterit,& ſeruum attriuerit,quem in curru pro mercede vehebat,actione locati tenetur *Synopſis e d.c.12.in fin.*
o vtilis Aquiliæ *Haloand.* Cur vtilis? vel ideò,quòd qui ciſium euertens aliū occidit,cùm non corpore ſuo damnum dederit,non directa : cùm non in corpus damnum dederit, non in factum actione teneatur:corpori tamen eius,qui occiſus eſt damnum dedit,ideóque vtilis Aquiliæ in eum dari debet:& ita intellige *§.vlt. Inſtit. de l. Aquil.* vtcunque *obſcurum: adde quæ notaui ad l.penul.Cod de l. Aquil.*
p Culpam admittit magiſter nauis,nauē in flumen mittendo ſine gubernatore.
q id eſt,Lyrim. *Horat.3.Car.17 & ibidem Acron.* Minturnas paluſtres vocat idem Horat.1. *Epiſt.5* .fuit enim Minturnis palus vbi Marius latuit, *Acron.ibidem.* de Minturnenſibus *vide l 6.§.8.ſ.ſi ſeruitus.*
r Conducit vehendum nauicularius ac mercedem accipit:In ædificiis qui conduxit,mercedem præſtat,non accipit.
ſ etiam cum idonea naui *l.36.in fi.ſ.de rei vindic.arg.l.vlt.ſ.de vſufr.*
t id eſt,deteriori, *vt in l.10.§.1.in princ.ſ.de lege Rhodia.*
u quid ſit, *vide l.1.§.1.ſ.de exercitoria.*
x Conducens ſeruum docendum,eum peregrè ducere non poteſt.
y & ita culpam admiſit.
z *ſub.*& vehendum locauit;Nam hîc duo nauicularii proponūtur,primus & ſecūdus. *infra,ibi*, tenetur primus nauicularius.
a *vide l.40.j.de furtis.*
b ¶*l.5.§.10.ſ.commodati.*
c *vide l.5.in fi.ſ.ad l. Aquil.*
d quæ Muſtricola Feſto.
e *al.*effoderetur, *al.*perfunderetur: *vt l.5.in fi.ſ ad l. Aquil.*
f *l.5.6.ſ.ad l. Aquil.*
g Cedi diſcentes(quanquam & acceptum ſit, & Chryſippus non improbet)minimè velim:quia deforme atque ſeruile eſt, *& poſt*.hoc dixiſſe ſatis eſt,in ætatem infirmam & iniuriæ obnoxiam nemini debet nimiū licere. *Quintilian.1.Inſtit.3 in fin.*
h λιθίαν legit *Ecloga c.13.*vel calicem *vt l.27.§.29.ſ.ad l. Aquil.*
i Si quis gemmam acceperit includēdam vel inſculpendam:eáque fracta ſit : ſiquidem artificis imperitia,locus erit actioni ex locato:ſin vitio materiæ, non tenetur, niſi periculum in ſe receperat. *Synopſis eod.c.43.ad l.59.& l.vlt.j.eod.*
k *l.9.§.5.ſ.eod.l.7.in fin.ſ.ad l. Aquil.*
l Periculum in ſe recipere conductor artifex poteſt.
m Si mures roſerint,quod fulloni datum erat,ex locato actioni locus erit: *Synopſis eod.adde l.59.l.60.§.2.j.eod.* Placet quod hoc loco notat,Baldus,fœneratores, quibus plerunque veſtes pignoris cauſa mācipari à debitorib.ſolent,cogi veſtes ita pignoratas purgare, & à tineis defendere:ne ſi eam diligentiam ac cuſtodiam omittant, periculi teneantur.
n id eſt,in locum tutiorem transferre, *vt l.34.in fi.j.de damno.*

o Si fullo quòd alterius erat alteri dederit, vel aliud quid vetus, quāuis ignarus fecerit,ex locato actioni locus erit. *Synopſis eod.*
p *vide l.1. in fi. j.de eo qui pro tutore.*
q notanda eſt hæc diſtinctio,ſi domino nō denuntiauit & migrauit: ſi reſiſtere potuit & non reſtitit: ſi denūtiare nō potuit. Ego magis probauerim diſtinctionē eiuſdem Labeonis *in l.9. ſ.quod met.cauſa, vide quæ ibidem notaui:facit l.15. §.2.in fi.j.eod.*
r *vide l.50.j.de regulis iuris.*
ſ putà ędilis, *vt j.eodem l.12.ſ.de periculo: leg.12.j. de decurionibus: Plautus in Rudēte*, Neptunus ita ſolet, quāuis faſtidioſus ædilis eſt: *& in Sticho* ſi quæ improbæ ſunt merces, iactat omnes,ædilitatem gerit: & Perſius *Satyr.1*, Seſe aliquē credens,Italo quod honore ſupinus Fregerit heminas Arreti ędilis iniquas: & Iuuenalis *Satyr. 10.* Huius qui trahitur prætextā ſumere mauis? An Fidenatum Gabiorúmque eſſe poteſtas? Et de menſura ius dicere, vaſa minora Frangere, pānoſus vacuis ædilis Vlubris? *vide Duar.1. diſputationum 26.in fine*
t Menſuræ iniquæ frangendæ ſunt à magiſtratu.
u Menſuræ iniquæ μέτρα κάλεβα.6. *Harmenopul.5.in Georgicis. §.vlt.* πλαστὰ falſa. *Synopſis 19.Titul.2.ex lib 60.Titul.22.c.6.*
x Aedilis qui hîc dicitur,paulò antè magiſtratus dictus eſt,vt in magiſtratu municipali exemplum hîc poni colligamus. *de quo dixi l.30.j.eod.*
y *l.47.j.eod.l.9.j.de duob.reis.*
z Relocandi pactum,eadem lege & conductione vti prius eſt,fieri debet.
a Relocandi ius pacto quæſitum,ante pacti diem exerceri non poteſt.
b neque enim ante ſuam diem conditio committitur.
c ruſtici prædij *argum.verſic.vltimi j.eodem(vbi agitur de vrbano)* vel reipublicæ *verſic.eadem j.eodem.*
d ſciente domino ſcilicet:aliàs ſi vel ignorauit non videtur cōſenſiſſe,multò minus ſi inuitò.tunc enim furti tenetur colonus fructus percipiens *l.67.in fine j.de furtis.*& ſic fructus condicuntur *l.4.§.1.ſ.de reb.cred.* Hinc legimus cōductorem legantem fructus conducti prædij ad luſtrum vſque *l.30.j.de leg.3.*
e an idem in precario? omnino, *l.4.in fine j.de precario.* an idem in Emphyteuſi? *vide Iul.Clar.lib.recept.ſentent.*
f eius ſcilicet,non eius fideiuſſoris, *vt j.eodem.*
g *l.16.Cod.eodem.*in annum ſcilicet, *dic vt j.verſic.quod autem.*
h Idem in precario *l.4.in fi.j.de precario.*
i id eſt expreſſus:atqui nouus conductoris vel locatoris conſenſus expreſſim non requiritur,& meritò:cùm is circa rem ſuam patiatur id agi ad quod ex natura contractus tenebatur. Ille verò tacitè reconduxiſſe præſumitur,potius quàm deliquiſſe. *Bartolus hîc.*
k Argumentum ſeu extenſio à priuata ad Reipublicæ locationem.
l vt ſcilicet, ſcientibus & patientibus iis, qui poteſtatem eiuſmodi prædiorum locandorum habent, inducatur tacita reconductio. Idem dicendum in prælatis & tutoribus, vt eorum ſcientia & patientia inducat tacitam relocationem. *Bartolus.*
m Conductor in ruſtico prædio habitans poſt tempus conductionis in annum videtur prædium ruſticum reconduxiſſe:non in amplius : etiamſi fortè in luſtrum ſeu quinquennium fuit prima conductio. Idem erit dicendum ſi ſecundo anno in conductione manſerit, vt in eadem ſpecie videatur tantùm in annum reconduxiſſe, *vt hîc.* His caſibus, pignora in prædium ruſticū inuecta à colono,& eiuſdē coloni propria,tacito quoque pignori locatori tenebuntur : at non ea quæ à tertio conductoris coloni nomine data fuerint.Ita fiet,vt aliena pignora in tacita reconductione non obligentur,niſi accedat domini conſenſus.
n ſi prædium erat eius naturæ,vt annuatim fructus redderet. Quid ſi bis in anno, aut luſtratim? eadem reconductio cenſebitur.
o quinquennij ſpatium, *vide l.24.§.2.j.eodem.*

& si, secundo quoque anno, post finitum lustrũ, nihil fuerit contrarium actum: eandem videri locationem in illo anno permansisse. hoc enim ipso, quo tacuerunt, consensisse videntur. & hoc deinceps in vno quoque anno obseruandum est. In[a] vrbanis[b] autem prædiis alio iure vtimur: vt, prout[c] quisque habitauerit, ita & obligetur: nisi[d] in scriptis certum tempus conductioni comprehensum est.

14. *Idem* libro 72. ad Edictum.

QVi ad certum[e] tempus conducit, finito quoque tempore, colonus est. intelligitur[f] enim dominus, cùm patitur[g] colonum in fundo esse, ex integro locare[h], & huiusmodi contractus neque[i] verba, neque scripturam[k] vtique desiderant; sed nudo consensu conualescunt. & ideo si interim dominus[l] furere[m] cœperit[n], vel decesserit[o]: fieri non[p] posse Marcellus ait, vt locatio redintegretur. & est hoc verum.

Actio ex conducto cui datur. 1. & quibus ex causis cõpetit. 2. De vi tempestatis, fluminum, auium, incursu hostium, corruptione fructuum, terræ motu. 3. De incendio fundi. 4. De mercede remissa ob sterilitatem. 5. De fructuum exiguitate. & vinear. vetustate. 6. De naui amissa. 7. De remissione mercedis. 8. Si dominus frui non patiatur. 9. Si pupillus obstentus hereditate locatoris, restituatur.

15. *Idem* libro 32. ad Edictum.

EX conducto[q] actio conductori datur.

1 ¶ Competit autem ex his causis ferè: vtputa si re, quam conduxit, frui ei non liceat: forte quia possessio ei aut totius agri, aut partis non præstatur: aut[r] villa non[s] reficitur, vel stabulum[t], vel vbi greges eius stare oporteat. vel, si quid in lege conductionis conuenit, si hoc non præstatur, ex conducto agetur.

2 ¶ Si vis tempestatis calamitosæ[u] colligerit: an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus. Seruius, omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait: vt puta fluminum, graculorum[x], sturnorum[y], & si quid simile acciderit: aut[z] si incursus hostium fiat. si qua tamen vitia[a] ex[b] ipsa re oriãtur, hæc damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit: si[c] raucis[d], aut herbis[e] segetes corruptæ sint. sed & si labes[f] facta sit, omnémque[g] fructum tulerit: damnum coloni non esse: ne supra damnum[h] seminis amissi mercedes agri præstare cogatur. sed & si vredo[i] fructum oleæ corruperit, aut solis feruore[k] non adsueto id acciderit: damnum domini futurum. si verò nihil extra[l] consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idémque dicendum, si exercitus[m] præteriens per lasciuiam[n] aliquid abstulit. sed & si ager terræmotu[o] ita corruerit, vt nusquam sit, damno domini esse: oportere n. agrũ prestari conductori, vt frui possit.

3 ¶ Cùm quidam incendium[p] fundi[q] allegaret, & remissionem desideraret: ita ei rescriptum est: Si prædiũ coluisti, propter casum incendij repentini, non immeritò subueniendum[r] tibi est.

4 ¶ Papinianus libro quarto responsorum ait,

SI vno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit[s] vbertas: nihil obesse domino remissionẽ, sed integrã pensionem, etiam eius anni, quo remisit, exigendam.[t] hoc idem & in vectigalis[u] damno respondit. Sed & si verbo donationis[x] dominus ob sterilitatem anni remiserit: idem[y] erit dicẽdum: quasi non[z] sit donatio[a], sed[b] transactio. Quid tamẽ, si nouissimus erat annus sterilis[c], in quo ei remiserit? verius dicetur, etsi superiores vberes fuerunt, & scit locator, non debere eum ad computationem vocari.

5 ¶ Cùm quidam de fructuum exiguitate[d] quereretur: non esse rationem eius habẽdam, rescripto Diui Antonini continetur. Item alio rescripto ita cõtinetur: Nouam rem desideras, vt propter vetustatem[e] vinearũ remissio tibi detur.

6 ¶ Item[f] cùm quidam naue amissa, vecturam, quam pro mutua[g] acceperat, repeteretur: rescriptum est ab Antonino Augusto, non immeritò procuratorem Cæsaris ab eo vecturam repetere[h], cùm munere vehẽdi functus[i] non sit. quod in omnibus personis similiter obseruandum est.

7 ¶ Vbicunque tamen remissionis ratio habetur ex causis suprà[k] relatis: non[l] id, quod sua interest, cõductor consequitur, sed mercedis exonerationem[m] pro[n] rata. suprà denique damnum seminis ad colonum [pertinere][o] declaratur.

8 ¶ Planè si fortè dominus frui non patiatur, vel cùm ipse locasset, vel cùm alius alienũ, vel quasi procurator, vel quasi suum: quod interest, præstabitur. & ita Proculus in procuratore respondit[p].

a Reconductio tacita in vrbanis prædiis, prout vel vti quisque habitauit post cõuentam conductionem, ita contracta intelligitur, si conductio seu locatio ipsa nõ scripta fuit. Nam si locationis contractus, non ad probationem tantùm conscriptus est, sed vt esset locatio planè scriptis inita, qui post tempus conuentum habitat vrbanum prædium conductor, reconduxisse non intelligitur. Cur tam variè? Priore casu, facilè est solo consensu contractam cõductionem solo ac tacito cõsensu reconciliari, seu continuari. Posteriore, solo consensu nõ fit tacita reconductio, quæ nominatim scriptura interposita, ab initio contracta est, atq; ita Ioannis opinio defendi potest. Ita constituendum erit, tacitum recõductoré prędij vrbani, non in amplius locatori obligari, quàm habitauerit, liberum ei, integrũque esse, quoties voluerit, habitationé relinquere, etsi fortè Anni biẽnij, vel maioris temporis fuerit prima ipsa conductio. Quid tamen si neglecta Ioannis sententia, de qua paulo ante, dicamus Conductorem (vbi non scripta fuerit cõductio) non amplius obligari, quàm ipse habitauerit: vbi scripta fuerit locatio vel cõductio, tacitè recõduxisse intelligi in id omne temp⁹ quod scriptum cõductioni fuerit adiectum, atque ita scriptum tẽpus conductionis, non scripto. hîc opponamus: Vt vbi nullum fuerit adscriptum tempus, libera sit reconductio: vbi adscriptum, coacta.

b Cur ita variè? cur non idem in vrbanis ac in rusticis? in his solùm vno tempore: in illis qualibet anni parte fructus percipiuntur. *Bartolus.*

c An hoc significat, vt in nullum tempus, aut in id omne videatur reconduxisse, quo primo cõduxerit? an potius in id in quo habitauit? Postremũ placet. *Barto.*

d ne ita accipias, nisi primus contractus fuit celebratus in scriptis. nec enim locatio scripturam requirit *l. 17. Cod. de pactis*: aut ita, nisi in scriptis iterum expressè conducat. quis enim dubitet eo casu conductionem rectè consistere? sed ita, nisi ab initio conuenerit vt scriptura esset de substantia locationis secundùm formam legis 17. *Cod. de fide instrum.* Idem dicendum si ab initio conuenerit, vt locatio stipulatione iniretur. *vide hîc Bartolum num* 13.

e Certa plerunque tempus præstitutum egrediuntur: vt hic, qui ad certum tempus conduxit, finito quoque tempore colonus est, tacita domini voluntate.

f tacitè, *vt l. 13. ff. eodem.* Patientia inducit tacitum consensum.

g eo scilicet tempore, quo ad culturam agri erat aliquid operandum, ídque non modico tempore, quod arbitrio boni viri inspici oportet *Bartolus.* quid si (citra Emphyteusim) quadraginta aut amplius annis, passus fuerit colonum pẽsiones annuatim soluere? ius proprietatis domino integrum manet *l. 2. Cod. de præscript. 30. annor.* Angelus tamen ait locationem præscribi, & fieri perpetuam, vt vlterius non possit colonus expelli, vel ex locato actione, vel vllo interdicto: cùm habeat talis colonus causam detinendi, ex quo est perpetuus colonus *Baldus ibidem.* & hoc idem sentit Harmenop.

h renouare locationem: renouare, inquam, pro eodem pretio, salario, cum omnibus pactis, modis, & clausulis quæ erant in prima.

i Tacita pacta neque verba, neque scripturam, neque præsentiam contrahẽtium requirunt. k *vide l. 24. Cod. eod. l. 17. Cod. de pactis.*

l Reconductio tacita in rusticis (idem in vrbanis) prędiis fieri non intelligitur, locatore in furorem verso. Quid ita? Conductio, tametsi tacita, consensum efflagitat, furiosus verò nullum habet consensum.

m ad quod se porrigit lex naturæ, ad id se porrigit legis fictio. *Bartol. hîc. vide l. 8. §. 2. ff. de opt. legata.* n Imò, furiosus consentire posse intelligitur *l. 2. in fine ff. soluto.*

o Mors inducit tacitam voluntatis, vt ita loquamur, mortem, hoc est voluntatis priuationem. Quid si heredes defuncti: vel curator furiosi, finitũ cõductoris tempus esse sciuerint, conductorem tamen passi sint etiã in conductione morari? Conductio tacitè renouata intelligitur *arg. l. planè, ff. pro socio.*

p *vide l. 6. ff. de precario.* Ita legis actio ac præsumptio, in iis nihil præstat, in quibus veritati locus esse non potest.

q sic enim appellatur *l. 24. in fi. ff. eod.* vel conducti. *Instit. eod. in prin.* cui opponitur ex locato. *Inst. eod.*

r Locator ædes cõductori præstare idoneè debet, hoc est ad eum vsum, ad quem locatæ & conductæ sunt.

s Idem in conductore ad longum tempus *Aretinus cons. 111.* non idem est in Emphyteuta: *idem consil. 55. Bald. in l. 1 in secunda differentia. Cod. de iure Emphyteutico*: & vsufructuario *l. 7. §. 2. ff. de vsufruct.* t Locarium, quod datur in stabulo & taberna vbi consistunt *Varro 4. de lingua.* u Calamitas propriè culmorum.

x Graculi, quòd gregatim pascuntur. Varro 4. *de lingua*: à voce tamen sibi familiari graculos dictos notat Fabius. 1. c. 6. y volitãt enim gregatim graculi, *Varro de re rustica. 1.2. Isid. 7.* & Aratus ait, φῦλα, κολοιῶν φαινόμενοι ἀγεληδὰ: nec igitur esse ὑπὸ λακέρυζας qui non sunt συναγελαστικοὶ. adde inter cæteras segetum calamitates passerum & gruum agmina: murium & locustarum similiter *vide l. 18. Cod. eod. Cuiac. 15. obs. 28. Cotta in memor. indictione* Graculorum. z Pensionis remissio cõductori fit, non ob casum vi diuina contingentẽ, sed etsi vi humana aliquid accidat. vi humana, puta incursu hostiũ, *vt hîc*, qui casus summè notãdus est, nisi fortè, damnum ab hostibus illatum, leue sit. vitia alia naturalia, accidentia, solita, insolita magna, parua. b Colono non remittitur pensio ob vitia ex ipsa re nascẽtia.

c Ita videtur distinguendum, coacuerit. Si raucis, aut herbis segetes corruptę sint, sed etsi labes facta sit, c. vt prius illud vitiũ corruptarũ raucis vel herbis segetum, ad damnum coloni nõ pertineat. Tametsi tamen defendi posse videatur, id genus vitii, quasi negligẽtiæ coloni adscribi posse, qui raucis vel herbis, agrum suum non purgauerit: vt meritò id vitium eius dãno esse debeat. Ita fiet remissio pẽsionis ob sterilitaté, nõ ob fructuũ vitia.

d i. vermiculis quibus segetes obnoxię sunt. 17 *Plin.* 18. Alciatus reposuit *erucis.* A raucis diuersæ sũt volucræ, salictis pampinis & vuis infestæ *vide Cuiac. 15. obs. 28. Cottã in memor. in voce* Rauca.

e hîc à Græcis inter herbas noxias numeratur ἄγρωστις, & ὁ σπαρτοκλέων. *Cuia. 8. ad Afric.* de auena. *vide Cottã in memor. in voce* auena. de tribulis *vide eundem in voce* tribuli. f *vide quæ notaui ad l. vltimam ff. e.* g nõ partẽ tantùm *vide §. 4. §. 5. ff. e.* h Colonus semen præstare: hoc est suo ac proprio frumento fundũ serere cogi in dubio intelligitur. i ¶ *vide Hotom. 4. obseru. 7.*

k i. rubigine siue rubellione: fitque ex rore cõcreto ad solis auroram silẽte cœlo. Græci ἐρυσίβην. de qua Orpheus καὶ ἐρυσίβην ἐρυσίβιον τε κατουρανόθεν ... ποτὶ καρπὸν ἐρυθρῆ, ἄμα δὲ ... Vredo verò, *de qua vide Cottam in memoralibus, in voce* vredo, ex rore putrefacto, si in segetibus: si in vineis, carbũculus dicitur, siue nebula aëris 18. *Plin.* 29. Galli *nyelã*, quasi nebulã vocant, de rubigine sic Horatius 3. *Carmin.* Nec pestilẽtẽ sentiet Africũ, fœcũda vitis, nec sterilẽ seges rubiginẽ. Hinc robigalia dicta & Robig⁹, cui publicæ feriæ fiebãt ad 7. Kalẽdas Maij, & cui, vt Deo (Deam facit Augustinus 4 *de ciuitat. 21.*) sacrificabatur canis, *Ouidius 4. Fast.* ne rubigo occuparet segetes. *Varro 5 de lingua Latina. idem 1. de rustic. 1.*

l *vide l. 17. Cod. eod.* m *l. 13. §. 7. ff. eod.* n Lasciuia militaris frequẽs. o Chasmate. *vide l. 11. §. 5. ff. de minoribus.* p Quid si pestẽ regioni accidisse quis conqueratur? Quid si vitiosi fructus redditi? Hippolytum de Marsiliis *singulari* 85. q i. fructuũ pẽdentiũ. An & eorũ qui à solo separati, in area sunt nondũ triturati? sic putat Fulgosius. *vide Catel. Cottã in verbo*, cõductor. r nisi cõductor ita renũciarit cõductioni sine causa etiã iusta, & omnibus exceptionibus, per quas releuaretur à pẽsionis solutione, & omni legũ auxilio iurans &c. quod memoria notandũ est aduersus publicanos & vectigaliũ cõductores *vide Cottam in memoralibus in dictione*, cõductor. s *vide l. 8. Cod. eod.* t *vide l. 4. ff. de cessionib. l. 6. §. remissa, ff. de offic. præsid.* u Pẽsio ob sterilitaté remittitur vectigali seu Emphyteuticario Reipublicæ *vt hîc*, at nõ emphyteuticario, l. 1. de quo *in l. 1. Cod. de iure Emphyteut.* x vide quæ scripsi *ad l. 14. Cod. de donat. inter virũ.* y Argumentũ à priuato conductore, ad publicũ vectigalium conductoré. z Donãdi verbo interdũ non donatio, sed transactio intelligitur. Qui dicit dono, non semper donat *vt hic* Sic qui indebitũ naturaliter, vt ciuiliter sciens soluit, donat, etiãsi dixerit soluo, nõ dono. Cur hic impropriè accipitur, verbũ donãdi? nẽpe quia additũ fuit à locatore, id donari causa sterilitatis. a vt verba contractuũ pro rei qualitate, contra proprietaté verborũ intelligãtur. *l. 29. ff. eod.* b verba cõtractus ex eius natura, vti & subiecta materia, intelligere debemus. c Quid: sterilitas quæ est? quoties si mercedé prę staret conductor, deceptus esset vltra dimidiũ iusti pretii arg. *l. 2. Cod. de rescind. vendit.* d id est, de modico dãno *l. 25. §. 6. ff. eodem.* e id. n. colono imputandũ magis, quàm in eo subleuandus est. *argumento l. 22. in fine ff. de negotiis.* f v. Caium 3. *obseruat. 1.* g *vt l. 34. in fine infrà de legat. 3. & apud Cæsarem tertio de bello ciuili.* pro inuecto nauta acceperat &c. *Holoand.* præ manu ἐν προχειρίᾳ, vel προχρείᾳ. & ita Græci, Harmenopul⁹ 2. Titul. 14. §. 1. Author *Synopseos Basilicõ 20. Titul. 1. c. 15. in l. 2. Cod. de frumento vrbis Constantinopolitanæ, & in l. 40. §. seruus, ff. de statulib* Theodorus Hermopolites *ad l. 1. Cod. de sententiis quæ pro eo quod interest.* Mutuum dicitur *in d. l. 2.* in antecessum Latini dicerent. adde *Cuiac. 3. obser. 1.*

h Imò non repetit. *vide l. 59. ff. eod.*

i casus contingens ex parte operas præstantis, condictionem inducit ei, qui mercedem prorogauit.

k Pensionis remissioné colonus impetrat, ob fructuum sterilitatem, non ob fructuum immodicitatem *vt hîc*, impetrat quoque remissionem, si fundus chasmate periit *l. 15. §. 3. ff. eod.* l Id quod interest, excedit mercedis exonerationem.

m vt ita reputetur *adde l. 8. ff. eod.* & sic conductor propter casum non agit ad interesse, sed ad exonerationem mercedis.

n pro rata, *sub.* temporis & conductionis. Est verò pro parata, hic, pro ea parte tẽporis, qua conductor fuisti.

o non pertinere *§. 2. ff. eod.* p Quid respondit? Eum scilicet qui tanquam procurator aliquid efficiat, cùm non sit, teneri ad interesse, *Bart.*

9 ¶Interdum ad hoc locato agetur, vt quis locatione liberetur, Iulianus libro quintodecimo digeſtorum ſcripſit, vtputa Titio fundum locaui: iſque pupillo herede inſtituto[a], deceſſit: & cùm tutor cõſtituiſſet abſtinere[b] pupilum hereditate, ego [c] fundum pluris locaui: deinde pupillus reſtitutus [d] eſt in bona paterna[e], ex conducto nihil [f] amplius enim conſecuturum, quàm vt locatione liberetur, mihi enim iuſta cauſa fuit locandi[g].

16. *Iulianus* libro decimoquinto Digeſtorum.

CVm eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

17. *Vlpianus* libro trigeſimo ſecundo ad Edictum.

TVtelæ tamen cum [h] tutore iudicio (inquit) aget, ſi abſtinere non debuit.

18. *Iulianus* libro decimoquinto Digeſtorum.

IN quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum [i] facere potuit.

1. *De vitio rei,* 2. *de inſtrumentis fundi locati.* 3. *De pacto vt locator certum modum frumenti certo pretio acciperet.* 4. *De adiectis.* 5. *vel illatis ab inquillino, tollendis.* 6. *De eo qui penſionem prorogauit: aut plus quam debuit, ſoluit.* 7. *De muliere quæ in naui peperit.* 8. *De herede.* 9. *De morte conductoris.* 10. *De morte legati Cæſaris & ſalario comitum.*

19. *Vlpianus* libro trigeſimoſecundo ad Edictum.

SEd addes hoc Iuliani ſententiæ, vt, ſi colluſi ego cum tutore, ex conducto tenear in id, quod pupilli interfuit.

1 ¶Si quis dolia [k] vitioſa ignarus locauerit, deinde vinum effluxerit: tenebitur in id, quod intereſt nec ignorantia eius erit excuſata. & ita Caſſius ſcripſit. aliter atque ſi ſaltum [l] paſcuum locaſti, in quo herba mala [m] naſcebatur. hîc enim ſi pecora vel demortua ſunt, vel etiam deteriora facta: quod intereſt, præſtabitur, ſciſti: ſi ignoraſti, penſionem non petes. & ita Seruio, Labeoni, Sabino placuit.

2 ¶ Illud [n] nobis videndum eſt, ſi quis fundum locauerit. quæ ſoleat inſtrumenti [o] nomine cõductori præſtare, quæque ſi non præſtet, ex locato tenetur. & eſt epiſtola Neratij ad Ariſtonem, dolia vtique colono eſſe præſtanda, & prælum & trapetum [p] inſtructa funibus. ſi minùs, dominum inſtruere ea debere. ſed & prælum vitiatum, dominum reficere debere: quòd ſi culpa coloni quid eorum corruptum ſit, ex locato eum teneri. fiſcos [q] autem quibus ad premendam oleam vtimur, colonũ ſibi parare debere " Neratius ſcripſit. " quòd ſi regulis [r] olea prematur: & prælum, & ſutulam [s], & regulas, & tympanum [t], & trocleas, quibus releuatur prælum, dominum parare oportere. item aenum, in quo olea calida aqua lauatur, vt cetera vaſa olearia, dominum præſtare oportere, ſicuti dolia vinaria: " quæ ad præſentem vſum colonũ picare oportebit. hæc omnia ſic ſunt " accipienda, " niſi ſi quid aliud ſpecialiter actum ſit.

a Conductio deſcendit in heredem etiam pupillum.

b Abſtinendi beneficium. de quo vide Cod. ſi minor vt ſe abſtineret.

c Locatam rem vni, poſſum alteri iuſta ex cauſa locare. Iuſta cauſa hæc eſt: Titio fundum locaui. Titius filium eundémque pupillum heredem inſtituit: pupillus hereditate patris abſtinuit tutore authore. Cum id ita eſſet, fundũ alteri locaui. Ab ea locatione, beneficio in integrum reſtitutionis minor reſtitutus eſt in bona paterna. quęritur an factam à me alteri locationem reuocare poſſit, aut certè, eo nomine in me agere, ac ſi agere poſſit, qd cõſequatur? Nihil amplius cõſequetur, quàm vt locatione liberetur. vt eo iure, quod pluris ſecundo locaui ne quidem conſequatur, cũ eo abſtinente, iuſta locãdi alteri cauſa fuerit. Hũc in modum, reſtitutus minor, non reſcindit ea quæ à tertio legitimè facta ſunt.

d *v. l. 1. 2. C. ſi vt omiſſam hæredit.*

e hinc dubitãdi ratio oritur. Quippe minore reſtituto, omnia iura defuncti videntur ei reſtitui, eáque lege. ius locationis defuncto adquiſitum.

f ex hac & ſequenti lege collige, locatorem iuſtè rem alteri locare poſſe, quoties in primum cõductorem nullam habuit actionem.

g *l. 24. §. 4. l. 30. l. 33.* ĵ. *eod.* eóque caſu re non integra, minor reſtitutionem inutiliter poſtulat *l. 24. §. 2.* ſ. *de minoribus.*

h *l. 7. Cod. arbitrium tutel.*

i *facit l. vltima. infrà de adminiſtratione. tut.*

k *vide l. 6. §. 4. ſuprà de actor. empti.*

l Saltus locus paſcuus, & paſtionibus accommodatus, vt dixi ad *l. creditor* ſ. *de actionib. empti.* vnde hic, Salt⁹ paſcuus & alibi ſaltus paſtionéſq; *l. 8.* ĵ. *de inſtructo.* ex his per greges & paſtiones fructus percipiebantur. *l. 9.* ĵ. *de inſtructo: l. 32.* ſ. *de vſufructu.* Imò & ex venatione *l. 62.* ſ. *de vſufructu* hinc ſaltuenſes fundi principis, nemora paſtioni deputata & locari ſolita. *Cod. de fundis patrimonialib. & ſaltuenſ.* Saltuarius, ſaltus cuſtos *l. 12. §. Saltuarium* ĵ. *de inſtructo.* Horum ſaltuum alij æſtiui, alij hiberni *l. 63.* ĵ. *de legat. 3. l. 3. §. Saltus: l. 44.* ſ. *de adquir. poſſeſſ. l. 1. §. æſtiua,* ĵ. *de aqua quotidiana.*

m peſtibilis vel lethifera, *l. penul. Cod. de ædilitiis actionibus.*

n vide *Forcatulum c. 11 Penus.*

o Locans vineam vel oliuetum, vel aliud prædium, conductori præſtare omnia inſtrumenta debet neceſſaria colono ad fructus percipiendos & vindemiam faciendam, vt ſi ea non præſtét, teneatur ex conducto actione *vt hîc.* Secus in venditore. *l. fundum mihi* ſ. *de act. empt.*

p mola eſt olearia. *Virgil. in Georg.* venit hyems, teritur Syconia bacca trapetis. Varroni 4 *de lingua:* Trapetes mole oleariæ. *vide Budæum, Cottam in memoralibus in dictione,* trapetum.

q intrita oliua nouo fiſco includitur, & prę lo ſubiicitur. *vide Columellam, Budæum, Cottam in dictione,* fiſcus.

r malè *tegulis* quidam legunt, nam mox additur *regulas* Regula eſt inſtumentum, ad oleum conficiendum paratum, *Columella* 1. aut regulis (inquit) ſi conſuetudo regionis, aut certè nouis fiſcis exprimi debent. *Idem,* oleam frangito eámque vel in regulas, vel in nouos fiſcos adiicito. *vide Budæum, Cottam in memoralibus in dictione* regula.

ſ ¶Machinam tractorii generis artemoni ſimilem. Cato *de re ruſtica,* in inſtrumẽto torcularis, tradit eſſe debere ſuculas quinque, funes ductorios quinque, trochleas decem. *vide Budæum, Cottam in memoralibus in voce ſucula.*

t eo vtimur hodie ad calcem, lapidem, & cæmenta in magnificis ædificiis ſubminiſtranda ad formam rotæ, quæ à calcantibus verſatur, *vide Cottam ibidem in dictione tympanum:* Budæus, machinam hauſtoriam interpretatur, quæ dũ verſatur, aquam, adnexis permultis modiolis, haurit, & iterum circum actu defundit.

u Pactũ vt colonus det locatori certam quantitatem fructuum certo pretio, non adſtringit ipſum locatorem, vt eam quãtitatem inuitus recipiat: cogit tamẽ, vt tantum è penſione remittat, quantum interfuerit conductoris fructus potius ſoluiſſe, quàm pecuniam numeratam.

3 ¶Si dominus exceperit in locatione, vt [u] *frumenti certum modum certo pretio acciperet,* & dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: poteſt quidem totam ſummam ex locato petere: ſed vtique conſequens eſt exiſtimare, officio iudicis hoc cõuenire habere rationem, quanto conductoris intererat, in frumento potiùs, quàm in pecunia ſoluere penſionis exceptam portionem. ſimili modo, & ſi ex conducto agatur, idem erit dicendum.

4 ¶Si inquilinus, oſtium, vel quædam alia ædificio adiecerit: quę actio locum habeat: & eſt verius, quòd Labeo ſcripſit. competere ex conducto actionem, vt [x] ei tollere liceat: ſic tamen, vt damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert, deteriorem cauſam ædium faciat: ſed vt priſtinam faciem ædibus reddat.

5 ¶Si inquilinus arcam æratam [y] in ædes contulerit, & ædium aditum [z] conguſtauerit dominus: verius eſt, ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione: ſiue ſcit, ſiue ignorauerit. officio enim iudicis continetur, vt cogat eum, aditum [a] & facultatem inquilino præſtare ad arcam tollendam, ſumptibus ſcilicet locatoris.

6 ¶Si quis, cùm in annum habitationem[b] conduxiſſet, penſionem totius [c] anni dederit, deinde inſula poſt ſex menſes ruerit, vel incendio conſumpta ſit: penſionem reſidui temporis, rectiſſimè Mela ſcripſit, ex conducto actione repeti tutum:[d] non quaſi indebitum cõducturum. non [e] enim per errorem dedit plus, ſed vt ſibi in cauſam conductionis proficeret. aliter atque ſi quis, cùm decem cõduxiſſet, quindecim ſoluerit. hîc enim, ſi per errorem ſoluit, dum putat ſe quindecim conduxiſſe, actionem ex conducto non habebit. ſed ſolam condictionem, nam inter eum, qui per errorem ſoluit, & eum, qui penſionem integram prorogauit [f], multum intereſt.

7 ¶Si quis mulierem vehendam naui conduxiſſet, deinde in naui infans natus[g] fuiſſet: probandum eſt, pro infante nihil deberi: cùm neque vectura eius magna ſit, neque [h] his omnibus vtatur, quæ ad nauigantium vſum parantur.

8 ¶Ex conducto actionem etiam ad[i] heredem tranſire palam eſt.

9 ¶Cùm quidam exceptor[k] operas ſuas locaſſet [l], deinde is, qui eas conduxerat, deceſſiſſet: Imperator Antoninus cum Diuo Seuero reſcripſit ad libellum exceptoris, in hæc verba: Cùm per te nõ ſtetiſſe proponas, quo minùs locatas operas Antonio Aquilæ ſolueres: ſi [m] eodem anno mercedes ab alio non accepiſti: fidem contractus impleri, æquum eſt.

10 ¶Papinianus quoque libro quarto reſponſorum ſcripſit.

DIem functo legato Cæſaris, ſalarium comitibus [n] reſidui [o] temporis præſtandum [p]: modò ſi [q] non poſtea comites cùm aliis eodem tempore fuerunt.

x Conductor feneſtras, oſtia, & ſimilia domus conductæ à ſe adplicitas, ſi velit, tollere poteſt. *l. in fundo.* ſ. *de rei vindic.* Sin nolit exportare, expenſas recipiet à locatore. *l. dominus §. 1.* ĵ. *eod.* aut tãto minus ex penſione ſoluere: *l. ædiles, §. qualicunque* ĵ. *de via publ.* Inuitò tamen locatore, ſuperiora ita adplicata ædificio, alteri vẽdere non poteſt. *l. ſi habitat* ſ. *de rei vindic. l. ſi quis ædific.* ſ. *de vſufr.*

y ita *Haloãder.* cameratam arcuatam *vulgat.* confornicatam. *Budæus:* concameratam, *al.* Camerum Feſto, eſt curuum.

z Locator conductori ædium ſeu inquilino aditum præſtare debet, ad res ſuas inductas exportãdas: aliàs tenetur cauere de damno infecto.

a *l. 27.* ĵ. *eod.* aliàs videretur dominus inquilinum migrare prohibere *l. 33. 34.* ĵ. *de damno.*

b vel balneum. *Ecloga c. 33.*

c Conductor penſionem initio ſoluere non tenetur: ſi tamẽ initio ſoluerit, & pòſt re conducta frui non poſſit, ſolutum repetit actione conducti: Si plus penſione ſoluerit, indebiti cõdictione. Cur nõ initio ſoluitur penſio? quia ante vſum ſolueretur. Ita notanda ac deteſtãda quorundam fœneratorum ratio eſt, qui vſuras in ipſo momento & limine mutui fœneratitij à debitore recipiunt.

d *l. 30. §. 1.* ĵ. *eod.*

e optima ratio *l. 21. §. 1.* ſ. *de inofficioſo.*

f ante diem erogauit *vt l. 53.* ſ. *de pactis: l. 4. §. 1.* ĵ. *de manumiſſionibus.*

g idem è contrariò ſi mortuus ſit in nau ialiquis *l. vlt.* ſ. *de l. Rho.* vt ſit nati infantis & mortui eadem ratio.

h Caſtrenſis has addit rationes, quòd vectura ſoluatur pro impoſitis tantùm rebus: Infantem in hac ſpecie nunquam fuiſſe impoſitum, licet mater impoſita fuerit. Deinde infantem, per id tempus quo à matre lactatus, vnum & idem corpus cũ matre æſtimari.

i *l. 10. l. 29. l. 34. Cod. eod.*

k *νοτάριος Ecloga c. 15. in fin.*

l Locat artifex operam ſuam. *l. 22. §. 2.* ĵ. *eod.* & mercedem accipit: cõductor mercedem præſtat. His cognitis, ſenſus hic elicitur, Locatorem operarum mercedem pactam atque conuentam à conductore accipere, ſi per ipſum conductorem ſteterit, ne opus præficeretur.

m Locans alteri fundum à colono ſuo deſertum, non poteſt experiri aduerſus primum colonum, qui eum fundum deſeruit. Cur ita? quia qui locat ſecundo, damnum non patitur, & ita Bartolus Fulgoſius & Iaſon cenſent: licèt aliud Caſtrenſis notet *in l. 28 §. 2.* ĵ. *eod.*

n *adde legem decimam ſextam ſuprà de offic. præſid. adde Ciceronem* 11. *ad Atticum* 1: *& 2. Verrina.*

o *l. 4.* ſ. *de offi. aſſeſſ.*

p finguntur enim ſeruiuiſſe, cùm per eos non ſteterit quominus ſeruiuerint.

q duobus cùm eodem tempore ſeruire non poſſint, à duobus ſalarium non accipient. lex enim non poteſt fingere ſuper caſu impoſſibili *Bar.* nam vbi non poteſt cadere veritas, ibi non cadit fictio *v. l. 8. §. 2.* ĵ. *de optione.* quinetiam ceſſat eorum intereſſe cùm alij ſeruiuerint *v. Iaſ. in d. l. 4.* ſ. *de offic. aſſeſſ.*

De condi-

a societas.l.6.Cod.pro socio.
b §.4.Inst.eod.
c Eclo.a c.16.
d l.46.ī.eod.
e Claudicat interdum contractus vt in l.5.l.41.ī.mandati.l.13.§.29.ī.de act.empt.
f v.l.21.ī.eod. id est,lege commissoria l.22.ī.eod. quæ huic iungēda est,vide Cuiac.16.obs.21.
g pretiū exoluat. Haloand.& meritò,quia illa pēsio magis debetur pro pretio,quod nō soluitur, quàm pro re: eóque casu non soluto pretio,réque inempta,ex locato erit actio.
h Donec particula discretiua & distributiua temporis.
i l.20.in fin.ī.eod.vide l.3.l.75.l.79.ī.de contrah.empt l.16.ī.de periculo.l.21.ī.de act.empt.
k leg.1.ī.de pactis.
l non erit autē tibi in me ex cōducto actio, vt frui liceat, quia finita simul cōductio & emptio, est commissa per te, Cuiac.ibidem.
m id est,si pretio &c. Cuiac.ibid. & huius legis initium iungendum immediatè cum fine legis 20.ī.eodem. quod Roberto displicet 11. animad.2. sed Cuiacius defenditur ab Antonio Mercatore.1.notator.11.
n l.5.§.2.ī.de præsc.
o Locator operis mercedē accipit.l.19.§.9.ī.eod.
p quæ magis inspicitur, quàm dominij translatio.
q Locator operarum necessitate adstringitur ad faciendū.
r Naturaliter, hoc est, iure gētium.l.16.in fi.ī.de minorib. l.8. Cod de rescind.
s in quantitate scilicet Ecloga c.36. nam sublata spe questus,languet mercatus. Seneca.vide Robert.3.sent.12.in fin.aliàs datur restitutio ídque temperatè.l.16.§.4.ī.de minorib.l.2.4.8.10.11.Cod.de rescind.l.3. Cod.comm.vtriusq.iudicij. eáque deceptio locum habet de iure Canonico cap.penult.de emptione. Hinc emptor viliore comparandi,venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad emptionem accedere dicuntur l.8.Cod.de rescind.

De conditione. 1. De donatione. 2. De emptore conducente,donec pretium soluat.

20. *Paulus* lib.34.ad Edictum.

Sicut emptio [a], ita & locatio [b] sub condicione [c] fieri potest.

1 ¶ Sed donationis [d] causa contrahi non potest.

2 ¶ Interdum locator nō obligatur [e], conductor obligatur.veluti cùm emptor fundum conducit, donec [f] pretium ei soluat [g].

21. *Iauolenus* lib.11.Epistolarum.

Cum venderem fundum, conuenit, *vt, donec* [h] *pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet.* an soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? respondit. Bona fides exigit, vt, quod conuenit [i], fiat, sed non amplius præstat is vēditori, quàm pro portione [k] eius temporis, quo pecunia numerata non esset.

De eo quod datur faciendum. 2. De eo qui insulā suam impensa faciendam conduxit. 3. De quantitate pensionis.

22. *Paulus* lib.34.ad Edictum.

Item [l] *si pretio non soluto, inempta res facta sit*, tunc ex locato erit actio.

1 ¶ Quotiens [m] autem faciendum aliquid datur, locatio est.

2 ¶ Cùm insulam ædificandam loco, vt sua impensa conductor omnia faciat: proprietatem [n] quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam [o], id est faciendi necessitatem [p].

3 ¶ Quemadmodum in emendo & vendendo, naturaliter cōcessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, & "ita" inuicem se circumscribere [q]: ita in locationibus quoque & conductionibus iuris est.

23. *Hermogenianus* lib.2.iuris Epitomarum.

Et ideo, prætextu [r] minoris [s] pensionis, locatione facta, si nullus dolus aduersarij probari possit, rescindi locatio non potest.

De opere probando. 1. Si colonus locauerit. 2. De eo conductore deferente prædium. 3. De his quæ præsenti die colonus præstare debet. 4. Si colono frui non liceat. 5. De herede dānato, vt liberet conductorem.

24. *Paulus* lib.34.ad Edictum.

Si in lege locationis comprehensum sit, *vt arbitratu* [t] *domini, opus adprobetur*: perinde habetur, ac si viri [u] boni arbitrium comprehensum fuisset. idémque seruatur si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit. nam fides bona exigit, vt arbitrium tale præstetur, quale viro bono conuenit. ídque arbitrium ad qualitatem operis, non [z] ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet: nisi idipsum [a] lege comprehensum sit, quibus cōsequens est, vt irrita sit adprobatio dolo [b] conductoris facta, vt ex locato agi possit.

1 ¶ Si colonus locauerit [c] fundum: res [d] posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus [e] in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset.

2 ¶ Si domus, vel fundus, *in quinquennium* [f] *pensionibus locatus sit*: potest dominus, si deseruerit [g] habitationem, vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim [h] agere.

3 ¶ Sed & de his, quæ præsenti die præstare debuerunt, (velut opus [i] aliquod efficerent, propagationes facerent) agere similiter potest.

4 ¶ Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennij nomine statim [k] rectè aget: etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur [l]. nec enim semper liberabitur dominus, eo quòd secūdo, vel tertio anno patietur, fundo frui, nam & qui expulsus à conductione, in aliam se coloniam [m] contulit, non suffecturus duabus, neque ipse pēsionum nomine obligatus erit, & quantum per [n] singulos annos compendij [o] facturus erat, consequetur *. sera [p] est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus non potest. Quòd si paucis [q] diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniáque colono in integro sunt: nihil ex obligatione, paucorum [r] dierum mora minuet. Item vtiliter ex conducto agit is [s], cui secundùm conuentionem non præstantur, quæ conuenerant: siue prohibeatur frui à domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere [t] potest.

5 ¶ Qui in plures [u] annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, vt conductorem liberaret [x]. si [y] non patiatur heres, eum reliquo tempore frui: est ex conducto actio. quòd si patiatur, nec mercedes remittat: ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius. 1. De venditione prædij locati. 2. De luminibus obscuratis. De ostiis vel fenestris corruptis. 3. De officio conductoris. 4. De arborib. excisis ab inimico conductoris. 5. vel à conductore: 6. De vi maiore. De damno & lucro. 7. De fractione rei transportandæ 8. De re amissa.

25. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio & conductio contrahi non videtur. sin autem, *quāti* [z] *Titius* [a] *æstimauerit*, sub hac condicione stare locationē, vt si quidem ipse, qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo, secundùm eius æstimationem, & mercedem persolui oporteat, & conductionem [b] ad effectum peruenire: sin autem ille vel noluerit [c], vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta.

1 ¶ Qui fundum fruendum, vel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundum, vel ædes vendat, curare [d] debet, apud emptorem vt quoque eadem pactione & colono frui, & inquilino habitare liceat [e]. alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto [f].

2 ¶ Si, vicino ædificante, obscurentur [g] lumina cœnaculi: teneri locatorem inquilino. certè quin liceat [h] colono, vel inquilino relinquere conductioné, nulla dubitatio est: de mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. Eadē intelligemus, si hostia [i] fenestrásve nimium corruptas locator non [k] restituat.

3 ¶ Conductor omnia secundùm [l] legem conductionis facere debet, & ante omnia colonus curare debet, vt opera [m] rustica suo [n] quoque tempore faciat, ne intempestiua [o] cultura deteriorem fundum faceret. præterea villarum curam agere debet, vt eas incorruptas [p] habeat.

4 ¶ Culpæ autem ipsius & illud adnumeratur, si [q] propter inimicitias [r] eius [s] vicinus arbores exciderit.

5 ¶ Ipse quoque si exciderit, non solùm ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum arborum furtim cæsarum [t], & interdicto,

h ¶ Locator etiā statim agere potest aduersus cōductorem vel inquilinum habitationem deserentem.
i vt in l.34.l.22 C.eod.
k Cōductor etiam statim agere pōt vbi frui, vti non potest
l Locator conductori nō tantùm habere, sed & pati eum perfrui cogitur.
m Colonia q̄d: vide, in l.1 §.23.ī. Ne quid in loco publico.
n Id quod nostra interest, ob non factum id quod fieri conuenit, & ad rem totam referetur & statim committetur. Ita cōductor impeditus vti frui per locatorem, eúmue, qué locator prohibere potuit, statim aget ad remissionem pēsionis, imò & ad id quod sua intererit, hoc est ad lucrum, quod ex conductis ædibus facere potuerit.
o seu lucri q̄ facturus erat reuocando l.18.ī.eod.l.30.l.33.ī.eod. l.33.in fin.ī.eod.
p Sero offert, qui offert re nō integra.
q mora potest purgari intra paucos dies.Bar.
r Paucorū dierum mora non consideratur.
s v.l.15.ī.eod.
t aliud si non potest d.l.33.in f.
u l.32.ī.eod.
x vt l.16.ī.de liberatione.
y Ex conducto actione agimus ad conductionis pacta seruanda: ex testamento actione, ad remissionem mercedis testamēto nobis relictæ.
z Certum pretium locationis vt vēditionis esse debet. Quid? pretium ita cōstitutum, *quanto Titius æst.mauerit*, estne certū? Quibusdam videtur certum esse, accipientibus hæc verba pro boni viri arbitrio. quod semper est certū, & emptionē locationémque valere, etiā pretiū non definiente Titio.l.1.ī.de legat.2. Sane boni viri arbitriū certū est: quia & ipsa æquitas. At taxatio pretij certè nō apparet, antequā eā definierit aliquis Itaq; taxati quantitaté in vēditione & locatione exigimus omni modo, & ob id videtur irrita esse venditio pretium nō definiēte Titio. quod Iustinianus probat magis l vlt.Cod.de contr.emp. l.35.§.1.ī.de contr.empt. a adde l.vlt.C.de contrah.empt. b Eadem verba Iustiniani extant in Cod.de contr.empt. Vt ea collatione liqueat Tribonianū hic Gaio tribuere verba Triboniani. & alioqui loquendi modus satis authorē prodit. c v.l.44.ī.de o. & ob.obligat. d Locatoris successor singularis, non tenetur statim de bonis. de quo plura vide hic apud Baldum. e l.9.C.eo.Ecloga c.24.adde l.vlt.ī.de iure fisci.
f adde l.12.in fi.ī.de vi & vi. g Obscuritatis nimio plus ædibus conductis à locatore, potest inquilinus migrare. h eo casu scilicet. i Locator ostia ac fenestras domus locatæ reficere suis impensis cogitur. k l.19.§.2.ī.eo.
l l.19.C.eo.§.5.Inst.eod. m fundi deterioris facti & cultura non exercitati, & ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio iudicis domino à cōductore sarciri potest.Paul.2.sent.18.§.vlt. n Colonus opera rustica suo quo quo tempore facere debet. ac præterea villæ ita curam gerere, vt incorruptam habeat.
o Intempestiua dicuntur, quæ suo tempore non fiunt.
p l.11.§.2.ī.eo.l. q. Culpa coloni ipsius fieri videtur, quod eius inimicus fecit in fundo conducto. r l.11.§ 3.ī.eo Ecloga c.25.l.66.ī.soluto:l.20.ī.com.diu.d. culpa autem debetur l 52.§.4.in fi.ī.pro socio. s non patriæ, non latronum.Bart.hic.
t in duplum l.7.in fin.ī.arbor.furtim cæs.

t l.20.Cod.eod.
u Minor autem pensio non intelligitur, in qua deceptio est vltra dimidiam iusti pretij.arg.l 2.Cod.de rescind.
x Arbitrium variè sumitur, vel vt iniquum æquo præferas.l fideicommissa,§.quā.ī.de legat 3.vel vt solennitatibus iuris sit solutus l.Si militibus.in fi.ī.de test.milit.vt voluntati morem geras.l.si quis maior.Cod.de trans.
y Arbitrij nomine continetur arbitrium boni viri l.76.ī pro socio: l.7.ī.de contrah.empt.l.75.ī.de leg.1.l.44.ī.de fideiussorib.non aliter arbiter iudicare debet quàm in se vellet iudicari, arg.l.1.ī.de solutionib.
z Arbitrium approbandæ obligationis qui habet, non potest prorogare terminū vel arctare Bart.
a quod cùm accidit quid iuris sit.vide Catt.Cot.in naturalib.indictione, arbiter cui data est. b arbitrium dolosè latum nullius est momenti.
c id enim potest, nisi aliud conuenerit.l.6.Cod.eod.
d Locatori res inuectæ secundi conductoris non sunt obligatæ pro pensione.
e Locator fructus coloni, pro pensione pignoris nomine retinere potest etiam secundi.
f in id tempus veteres solebant locare prædia: ídque vocabatur lustrum l.4.§.1.ī.de reb.cred.l.13.§.11.12.ī.locati:l.30.ī.de leg.3.l.67 in fin.ī.de furt. Imitatione lustri publici, quo vectigalia luebātur, id est, soluebantur Varro 5.de lingua. Porro lustrum illud non de quinquennio integro intelligitur, sed de quarto exacto, & quinto ineunte. g sine iusta causa scilicet v.l.27.in fi.l.55.in fi.ī eod. Iusta causa est, si vitiū sit in ipsa re conducta. Vt migrare necessitas sit conductori: secus, si voluntaria migratio, vt si emigrare velit quia duxit vxorem, vel alia priuata vtilitate ductus.

a *vide l.130.ꝟ.de regulis iuris.*
b ſic appellatur.l.7.§.2.ꝟ.*eo* à Cicerone.2.*de inuentione*: Plinio 18.c.28.*inf.*Columella 1.c.71.Seneca 1.*de beneficiis penul.*fatum l.11.§.5.ꝟ.*de minorib.* fatale damnum, vis magna *l.* 2. *in fin.*ꝟ. *de periculo*: ratio, ſeu caſus qui vim habeat diuinam *l.* 24. §.4. ꝟ.*de damno.*vis tempeſtatis calamitoſæ. vis cui reſiſti non poteſt *l.*15.§.2.*ſuprà eodem.*

quod vi aut clam,ſed vtique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur,vt ceteras[a] actiones locator omittat.

6 ¶Vis maior[b] quam Græci Θεοῦ βίαν[c], *id eſt, vim diuinam*,appellant: non debet [d] conductori damnoſa eſſe, ſi plus,quàm tolerabile[e] eſt,læſi fuerint fructus[f].alioquin[g] modicũ [h] damnum æquo animo ferre debet colonus,cui immodicum lucrum non aufertur. apparet autem,de[i] eo nos colono dicere,qui ad pecuniam numeratam cõduxit. alioquin partiarius[k] colonus,quaſi ſocietatis [l]iure,& damnum & lucrum cum domino fundi partitur.

7 ¶Qui[m] colomnam tranſportandam conduxit, ſi ea dum tollitur,aut portatur,aut reponitur, fracta ſit, ita id periculum præſtat,ſi qua ipſius,eorúmque,quorum opera vteretur, culpa acciderit. *culpa autem abeſt [n], ſi omnia facta ſunt,quæ diligentiſſimus quiſque obſeruaturus fuiſſet.Idem ſcilicet intelligemus, & ſi dolia, vel tignum[o] tranſportandum aliquis conduxerit. Idémque ad ceteras res transferri poteſt.

8 ¶Si fullo, aut ſarcinator veſtimenta [p] perdiderit, eóque nomine domino ſatisfecerit: neceſſe eſt domino, vindicationem eorum,& condictionem cedere.

De operis duob.ſimul locatis.

26. *Vlpianus* lib.2.Diſputationum.

IN operis,duobus ſimul[q] locatis,conuenit priori[r] conductori antè ſatisfieri.

*De demolitione partis ædium.*1.*De Conductore qui migrauit xxviii.vel non.*

27. *Alfenus* lib.2:Digeſtorum.

HAbitatores non, ſi paulò [ſ]minus commodè aliqua parte cœnaculi vterentur,"ſtatim" deductionem ex

c ἐκ τῆς λεγομένης θεομηνίας: *l. loga.c.*26.*vtrq Harmenop.*3. *tit.* 8. vtroque loco ſic exprimitur hęc ſentẽtia.Qui pecunia conduxit damnum immodicum,quod frugibus accidit vi maiore & ea quæ θεομηνία dicitur, nequaquã agnoſcit,ſed modicum duntaxat. At partiarius colonus quaſi iure ſocietatis, lucrum & damnum cum domino fundi partitur.
d Cur non debeat?an non ſtatim vt res vendita eſt periculum ad emptorem pertinét?an nõ locatio ſimilis emptioni?*l.*1. §.2.ꝟ.*eod.* Reſpõdeo: Si fructus futuri vendãtur, nec naſcantur, pretium nõ debetur. *l.* 8.ꝟ. *de contrah.empt.*qui fundum conducit, fructus eius emere videtur. ideóque ſi non naſcantur, non debebitur penſio.*Bart.*
e i.an vltra dimidium iuſti pretij, vt vult Iacobus de Aretio: an verò cùm colonus ſupra damnum ſeminis amiſſi,mercedes præſtare cogitur,*l.*15.§.2.ꝟ.*eo.*an potiùs cùm nihil ſupereſt colono deducta impenſa. *l.*7.ꝟ.*ſoluto* vt vult Bartol? Poſtrema hæc opinio æquior videtur,puta,ſi ager chaſmate periit.
f quorum æſtimatio inibitur, non à die ſterilitatis,ſed cõtractus celebrati. *arg. l.*8.*C de reſc vendit.*
g Penſionis remiſſio non fit ob modicum damnum.
h Iuſta hæc eſt exceptio locatoris aduerſus conductorem, quemadmodũ ſi vim maioré colonus in ſe ſuſcepit.*l.*9.§.2 ſi fundum deſeruit,*l.*15.*in f.l.*16. ſi altero anno vbertatem colonus ſenſit *l.*15.§.4.ꝟ.*eod.*
i Colonorum alii ad pecuniam numeratam conducunt, alii partiarii ſunt, & partem fructuum præſtant,*vt hîc.*
k Partiarius colonus eſt,qui haud pecuniam præſtat locatori, ſed fructuum partem. Pinius.9. Epiſtol. Nõ nummo,ſed partibus locaui.Hic γεωργὸς μορτίτης ἀμόρτη quæ fructuum eſt partitio.6.*Harmenopul.in Georgicis.*1.§.20.Idem ἡμισιαστὴς *ibid.* §.24.fortè,quòd medias fructuum præſtaret domino,qui ibidem χορηγότης fundũ colendum præſtans. Hic verò partiarius μεριζόμενος μισθωτὸς authori *Synopſeos dicitur.eod.c.*26.
l vt eo caſu hîc idem ſeruetur quod in ſociis: & ita hic contractus non tranſeat in heredem coloni *l.*4.*in f.l.*5.ꝟ.*pro ſocio.*Igitur,ſi conuentio talis ſit,vt dominus partiarium admittat colonum,quaſi ſocietas:ſi mercedem in pecunia conſtituat, vera locatio:ſi mercedem in frumento,vino,aut oleo, erit contractus, do, vt des,vel facias.*Bart.*
m Architectus. culpam factorum operariorum ſuorum præſtat.
n Culpa caret,qui ea facit,quæ diligens faceret *l.*31.ꝟ.*ad l. Aquil.*
o Græci videntur legiſſe,*lignum*, τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ λίθων καὶ ξύλων καὶ ἄλλων πραγμάτων. 3. *Harmenopul.* 8. §. 28. Et tamen Hotomanus legit ſignum. 4. *obſeruatione* 13.
p *l.*60. §.2.ꝟ.*eod.l.*4.*in.f.*ꝟ.*nautæ,caup.*
q Prior in obligatione facti,potior eſt iure.
r ne dicas eodem tempore(aliàs hæc lex ſibi cõtraria eſſet,neuter prior eſſet)ſed ab vno & eodem homine,diuerſis tamen temporibus.i. ſi eædem operæ & plurib. &c.*Accur.*
ſ modica incõmoditas cõductoris,non inducit remiſſionem mercedis.*Bart.* Sed nec cauſa idonea eſt conductori migrandi.
t ¶Tranſuerſarium quidam hic exponunt,aduerſarium.
u Inſtantis præſertim, idque ſaltem ſpecie tenus Eſt enim receptum, vt propter iuſtum metum impunè inquilinus emigrare poſſit.*l.*28.ꝟ.*de damno.*Talis eſt metus damni infecti *l.*13.§.6.ꝟ.*de damno*: ignis *l.*49.*inf.*ꝟ.*ad l. Aquil.*exercitus *l.*13.§.7.ꝟ.*eo.*peſtis *v.Bart.ad l.*8.*C.eo.* Memini,me adoleſcente,Ludouicum Sanctonium,diſertiſſimum in foro Pariſienſi aduocatum, vni ex clientib. remiſſionem penſionis impetraſſe,conquerenti,ſe propter ſpectra,idola,ſeu φαντάσματα, domui conductæ infeſta,frui non poſſe.Mouebat, quòd cùm conductio emptioni ſimilis eſſet, conductio ſtatim in conductorem periculum rei locatæ transferre videretur. Ille hanc hypotheſim emptioni fructuum futurorum comparabat,qui ſi nulli exſtitiſſent,conſtabat nullam venditionem eſſe.igitur,nullam hîc cõductionem eſſe,cum huiuſmodi ſpectra habitationem impedirent. Dicebam, conductorem eo caſu nõ ferendum,qui ſibi metum accerſeret,cum conſtaret ex Pliu.*epiſt.*7.*c.*27. Athenodorum philoſophum Athenis minimè eas res expauiſſe.metum eum non eſſe qui in conſtantẽ virum non poſſet cadere.Ille verò,non exemplis,ſed legibus iudicandum eſſe:quinetiam illum vnicum Athenodorum proferri, non vnum aut alterum:vtque ita eſſet,rarò reperiri qui non expaueſcant. hinc liquere,metum in hac hypotheſi non minus verum eſſe,quòd vnicus Athenodorus in hoc caſu talia ſpectra non reformidaſſet: nec enim ea quæ ſemel & iterum eueniunt à legiſlatore conſiderantur.ad hæc,oſtendebat, argumentum feciſſe iudicibus huiuſmodi ſpectris,non modo domos, ſed & regiones inhabitatas reddi.vtebatur autem teſtibus omni exceptione maioribus,ſcriptura diuina ſ. & Matt.1. Mar.5.Luc.8. locum ex Plinio Iuniore 27.*Epiſt.*7.pariter proferebat hiſtoriam vmbræ Samuelis,iuſſu Saulis euocatæ, & Auguſtini locum inſignem,*ex lib.de cura pro mortuis agenda.* quod eo lubentius adſcripſi,vt vel hoc loco,bene merenti cognato,quõdam curatori gratiã nõ immemoris animi qualem qualem referrem:quem ſumma & exacta iuris noſtri cognitio,vt & mores placidi & integerrimi,ad maiores pòſt honores, non patriç modo Lutetiæ, ſed & ipſi patriæ patri, hoc eſt Regi commendatiſſimum, prouexerunt. His adde quæ ad hanc quæſtioné: An remiſſio pẽſionis vel emigratio etiam peti poſſit ob peſtem & laruas & ſtrigas quæ ſcribit Arnoldus Ferronus ad §. 3. conſuetudin. Burdigalenſ.Titul. de locato. Chriſtophorus Proc. *ad* §. *vltim.Inſt.de locato.* Guido *Papa Dec.*630.v. Diuũ Gregoriũ.3.*Dialog.c.*4. Lucianũ *in dialogo Philopſeude.* Alex. ab Alex.5.*genial.*23. Pauſaniam 2. *Eliacõn vbi de Temeſſenſibus.* Aelianũ.8.*de varia hiſt.* Leonicũ 1. *de var. hiſt c.*42. Ita occulto Dei iudicio, dæmonibus etiã prouinciæ totæ infeſtãtur.vide Auguſt. 18. *de ciuit.* 18: Diuum Gregoriũ 3. *Dial.*21. Thomã 1. *parte quæſt.*114. *articulo* 1. & 4.3. Regum vltim. Epiſtolam ad Epheſios *capit.* 6.caput Epiſcopi 26.*quæſtione* 5: Authorem Mallei maleficarum. Et hanc quæſtionem quoque ſæpius agitatam in Prætorio Granatenſi refert Didacus Couarruuias. 4. *Variar.*6.

mercede facere oportet.ea enim cõditione habitatorem eſſe,vt,ſi quid tráſuerſarium[t] incidiſſet, quamobrem dominum aliquid demoliri oportet, aliquam partem paruulum incommodi ſuſtineret.non ita tamen,vt eam partem cœnaculi dominus apperuiſſet,in qua magnam partem vſus habitator haberet.

1 ¶Iterum interrogatus" eſt," ſi quis timoris [u] cauſa emigraſſet[x].deberet mercedem,nécne,reſpõdit: ſi cauſa[y] fuiſſet,cur periculum timeret,quamuis[z] periculum verè non fuiſſet,tamen non debere mercedem:ſed ſi [a]cauſa timoris iuſta non[b] fuiſſet,nihilominus debere.

De domo quæ vitium fecit.Si inquilinus poteſtatem conducendi habuit.

28. *Labeo.*lib.4.Poſteriorum Epitomatorum Iauoleno.

QVòd ſi [c] domi[d] habitatione [e] conductor æquè vſus fuiſſet,præſtaturum.

1 ¶Etiam [f] eius domus mercedem,quæ vitium feciſſet."deberi [g] putat".

2 ¶Idem [h] iuris eſſe,ſi poteſtatem conducendi habebat, vti pretium conductionis præſtaret. [i] Sed ſi [k] locator conductori poteſtatem conducendæ domus non feciſſet,& is,in qua habitaret,conduxiſſet:tantùm ei[l] præſtandum putat,quantum ſine doſo malo præſtitiſſet[m].ceterùm, ſi [n] gratuitam habitationem habuiſſet[o], pro portione[p] temporis ea locatione domus deducendum eſſe.

Sinere quid ſit:

29. *Alfenus* lib.7.Digeſtorum.

IN lege[q] locationis ſcriptũ erat: *redemptor ſiluam* [r] *ne cædito, néve cingito* [ſ], *néve deurito, néve quem cingere,*

x Conductor domus poteſt propter iuſtũ metum emigrare:ita vt ea emigratione, poſſit pro rata temporis penſionis remiſſionem petere.
y *adde l.*1.§.4.ꝟ.*de migrando*
z In iuſto metu non conſideratur euentus,ſed iuſta opinio.
a Conductor domus citra iuſtam metus cauſam emigrans, penſionis remiſſionem non impetrat.
b *v.l.*24.§.2.ꝟ.*eod.adde l* 9.ꝟ.*quod met.cauſ.*
c Conductor domus ſi,iuſtam emigrandi cauſam habens, nòn emigrauit, non conſequitur mercedis remiſſionem.ſibi enim imputare debet, quod non emigrauit, quòd denique vſus ſit ædibus à quibus emigrare potuit propter iuſtum metum.
d domus habitatione &c.*Hal.*
e mendum eſſe puto in his verbis.ſic itaque lego: Et æquè, ac ſi domus habitatione conductor vſus fuiſſet præſtaturum.
f Conductor remiſſionem penſionis impetrat eius domus quæ vitium fecit.
g à quo?non à conductore,cui eo nomine ex conducto actio competit, *leg.*13.§.61.ꝟ.*de damno:* non à locatore, is enim mercedem conductori non præſtat, ſed ab eo accipit.Accurſius, poſt Azonem monet hæc verba, *deberi putat*, eſſe cancellata in libro Iohannis, & bene. Adhæc, particulam, *etiam*, non eſſe paragraphi initium in vulgata editione, animaduerto, ſed principio huius legis omnino cohærere. ſi ita eſt, ſenſus erit, eum qui ſine iuſta cauſa emigrauerit, non minus debere penſionem, quàm ſi ipſa re verè vſus ſit,vtcunque vel antea, vel poſtea contigerit eam domum vitium facere.anteà,inquam,hoc enim ſibi imputare debet,qui ſciens vitioſam conduxit.*d.l.*13.§.6.poſtea verò,cùm id poſt moram ſuam acciderit.
h Conductor remiſſionem penſionis non modo obtinet, quoties coactus emigrare etiam conduxit,permittente locatore, ſed & id omne quod plus impendit in alia domo conducenda.
i præſtaret dominus *Hal.*mendum hîc eſſe ſuſpicor.ſic reſtitui poſſe puto. Idem iuris e. ſ. p. c. h. vt è contrario pretium conductionis præſtaret locator, ſi conductori poteſtatem.&c.
k Conductor coactus emigrare ex domo conducta, poteſt inuito locatore aliã conducere: qua in ſpecie locator tenetur conductori tantùm præſtare, quantum conductor ſine dolo malo, alterius domus conducendæ cauſa præſtiterit, *vt hîc*, Quod ſi conductor aliam domum non conduxerit,ſed gratuitam habuerit etiam ab alio,locator conductori nihil damni nomine præſtabit, ſed pro portione temporis,quo conductor perfrui non potuerit,deducta ei ex penſione.
l id eſt,conductori.
m id eſt, quanti conducturus fuiſſet: *argument. leg.* 65.§. 7.*ſuprà de condictione indebit.*
n facta emigratione ſcilicet,puta menſe Martio.tum à primo Ianuarij ad finem Decembris domum conduxiſſes.
o conductor ſcilicet,idque ab aliquo ad finem Decembris.
p id eſt,pro decem menſibus,vt in hypotheſi quam attuli,non pro integro anno. *facit l.*30.§.1ꝟ.*eodem.*
q Leges ita certæ ſeu conuentiones dicebantur redemptoribus,vt hic & *l.*30.§.3.ꝟ. *e d.l.*15.ꝟ.*de public.*
r Redemptor:qui quid pecunia ſua redimit *vt hic* redemptor ſiluæ & *l.*30. §.3.ꝟ. *eod.* redemptor ædis.in *l.*15.ꝟ.*de public.*redemptor cotoriarum in *l.*60. §.8.ꝟ.*eod.*redemptor pontis, redemptor ædificij,qui ſuis commentis ædificat *l.*39.ꝟ. *d rei vindic.*cui ſi quid mandante domino ædificij reſtituendi creditor mandes, priuilegium exigendi habeas *l.*1.ꝟ.*in quib.cauſis tacitè pignus.*
ſ hoc quid ſit *vide leg.*5.ꝟ.*arbor.furt.cæſar.adde l.*15.§. *de publican.l.* 203.ꝟ. *de verbor.ſignific.*

cædere

a *vide l.15.§.4.s. eodem.* b Non ſinendi debitor nō modo præſens prohibere facientem debet,ſed & abſens curare debet, ne quid faciat. c locare per ſingula cœnacula, & locare domum auerſione, contraria ſunt. nam auerſione,eſt totam locare vno pretio.
d ita locauit *Haloander.*

e Locator neceſſaria ex cauſa domū locatam reficiēs deducit ex penſione cōductoris pro rata temporis quo conductor non potuit ædibus perfui.
f *l.3.Cod.eodem.* & ſic dominus poteſt ex neceſſitate inquilinū expellere. ergo eadem lege, ſi iuſta cauſa ſit, inquilinus ante conductionis tempus emigrare poterit, *vide l.24.§.2. l.27.in fin.s.eod. l.25 in fine,eodem.*

cædere, vre re ſinito: quærebatur, vtrùm redemptor ſi quem quid earum rerum facere vidiſſet, prohibere deberet, an etiam ita ſiluam cuſtodire, ne quis id facere poſſit. reſpondi, verbum *ſinere* [a] vtramque [b] habere ſignificationem: ſed locatorem potiùs id videri voluiſſe, vt redemptor non ſolùm, ſi quem caſu vidiſſet ſiluam cædere, prohiberet, ſed vti curaret, & daret operam, ne quis cæderet.

De demolitione inſulæ. 1. De balneo exuſto. 2. De mulis ruptis. 3. De pretio promiſſo in ſingulos pedes. 4. De vi excepta

30. *Idem* libro 3. Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.

QVi inſulam triginta conduxerat, ſingula [c] cœnacula ita [conduxit [d].] Vt quadraginta ex omnibus colligerentur. dominus inſulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam, quæſitum eſt, quanti lis æſtimari deberet, ſi is qui totam conduxerat, ex conducto ageret, reſpondit: ſi [e] vitiatum ædificium neceſſariò [f] demolitus eſſet, pro portione, quanti dominus prædiorum locaſſet, quod eius temporis habitatores habitare non potuiſſent, rationem duci, & tanti litem æſtimari: ſin [g] autem nō fuiſſet neceſſe demoliri, ſed, quia melius ædificare vellet, id feciſſet, quanti [h] conductoris intereſſet, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere.

g Locator citra neceſſariam cauſam domū locatā reficiens, tenetur conductori in id quod intereſt, præter remiſſionē pēſionis pro portione temporis, quo frui conductor non potuit.
h *vide quæ notaui ad l.28.j.de damno.* Lucrum & in eo continetur *l.24.§.ſi colonus, s.eodem. l.33.j.eodem.*
i Ædiles erant in municipiis. His, inter cętera fori & menſurarum cura *l.13.§.8.s.eodem.* vt & balnearum conductio publicarum, *vt hîc:* Porro in municipiis etiam Ædiles fuiſſe, Feſtus & Cicero *13.epiſtolarum ad Brutū.* Spartianus teſtatur *in Adri.* ſic Areti Ædiles apud Perſiū Satyr.1. Fidenæ Gabiis Vlubris, *Iuuenal.Satyr.10.* Nouariæ, Suetonio *libro de Claris Grammaticis*, vbi de Gaio Albula, vnde de muneralibus ædilibus intelligi poteſt, *l.13.§.8.s.eodem. l.17.§.4.j.de excuſat Tutorum.l.12.j.de decurionibus.* In inſcriptionibus occurrit *ſæpe* huiuſmodi appellatio, ſeparata à Duumuiris: fortè quia diuerſi Ædiles & Duumuiri: vide Briſſonium, *3.ſelect.c.11.*

1 ¶ Ædilis [i] municipio balneas conduxerat *vt* [k] *eo anno municipes gratis* [l] *lauarentur.* poſt tres menſes incendio facto [m], reſpondit poſſe agi cum balneatore ex conducto, vt pro portione [n] temporis, quo lauationem non præſtitiſſet, pecuniæ contributio fieret.

2 ¶ Qui [o] mulas *ad certum pondus oneris locaret*, cum maiore onere conductor eas rupiſſet [p], conſulebat de actione. reſpondit, vel lege Aquilia, vel ex locato rectè eum agere: ſed lege Aquilia tantùm [q] cum eo agi poſſe, qui tum mulas agitaſſet: ex locato, etiam ſi alius eas rupiſſet, cum conductore rectè agi.

3 ¶ Qui ædem faciendam locauerat, in lege [r] dixerat: *quoad in opus lapidis* " *opus* ' *erit. pro lapide, & manu pretio.* [ſ] *dominus redemptori in pedes ſingulos ſeptem dabit.* quæſitum eſt, vtrùm factum opus: an etiam imperfectum metiri oporteret. reſpondit, etiam [t] imperfectum.

4 ¶ Colonus villam hac lege acceperat, *vt incorruptam redderet, præter vim* [u] *& vetuſtatem.* coloni ſeruus villam incendit ne fortuito caſu non videri eam vim exceptam reſpondit: nec id pactum eſſe, vt ſi aliquis domeſticus [x] eam incendiſſet, ne præſtaret. ſed extrariam [y] vim vtroſque excipere voluiſſe.

k Si balneum conducam, vt anno toto lauer, ídque tertio menſe comburatur, reſidui temporis mercedem repeto. *Synopſis eodem.cap.33.*
l Conductori fit remiſſio penſionis pro rata temporis quo fruitus non eſt, etiam ſi vſum domus conductæ aliis gratis concedebat.
m facto combuſta ſint. *vulgat.* καὶ καυθῇ τῷ τρίτῳ μηνὶ *Eclog.cap.33.*
n *vt l.28.in fin.s.eodem.*
o Si quis iumentū conduxerit, (*ἄλογον ζῷον, Synopſis eod.c.33. ἄλογον 3. Harmenopul. 8.§.29.*) ad certum onus geſtādum, idque impoſito grauiori pondere læſum fuerit; ex locato cum eo quidem agitur qui damnum dedit: Aquiliæ verò locus eſt in eum dumtaxat qui iumentum egit.
p *vt l.27.§.19.s.ad l.Aquil.*
q Imò & cum ipſo domino, ſi grauiùs onus iumento imponi mandauit. *argum. l.certe,§.1.j.de precariis.*
r Leges huiuſmodi redemptoribus dicebantur, vt in *l.29.s.eodem dixi.*
ſ *manus pretio* Haloand. *manu pretio.* Briſſon. *4.ſelect.23.* In manus pretio plerumque plus eſt quàm in re *l.13.§.1.j.de verborum ſignificatione*, pretium operæ artis. *l.52.§.2.in fine s. pro ſocio dicitur.* 33. Plin. 11. Nec copia tantum argenti quæritur vitæ, ſed validius penè manu pretium. Idem dixit manui pretium. *35.cap.11.*
t quo nomine id tacitè venit, vt pro modo menſuræ fiat ſolutio, *Coſtal.* Ita quoties merces præſtatur in ſingulas menſuras, poteſt agi etiam ante opus perfectum. *vt hic:* Idem eſt ſi prius in vniuerſum opus merces conſtituit, & redemptor operis ſit eius conditionis, vt non poſſit opus perficere, niſi pecunia accepta. *l. 2.Cod eod. l.ſi verò non remunerandi, in fine.l.ſi mandatu. meo. s.mandati.*
u *ſubaudi* illatum ab extraneo non à domeſtico. Ita fit vt generali exceptione, non contineatur perſona loquentis, ne fraus & dolus conſequatur, *adde l.29.in fine.j.de pignoribus.l.18.Cod.de ſolut.*
x quiſque factum familiæ ſuæ præſtat; vbi eius culpa arguitur, non vbi caſus accidit, *Coſtal.* Conductori vis fieri non intelligitur, quod ei fit à domeſticis: Imo id potius culpæ ſuę adſcribere debet quàm caſui. quòd huiuſmodi perſonarum opera vtatur.
y Extraria vis hîc, quæ ab extraneo & domeſtico illata. Sic extranei heredes *l.36. j.de locis liberſorum.*
z ¶ *aliàs* confuderant.
a *vide l.vltim.Cod.depoſiti.*
b onus auertere, eſt diſtrahere & permutare. Oneris auerſi actio in duplum fuiſſe videtur imitatione furti: nihil proprium habuiſſe conſtat vt in factum de publicanis, niſi fortè id actum eſt, vt innoteſceret, curæ legibus eſſe improbitatis hoc genus hominum coercere. *Cuiac.7.obſeruat.39*
c Locatarum rerum duo genera ſunt. Vnum vt idem: alterum, vt eiuſdem generis, reddatur. Idem, puta idem veſtimentum. Eiuſdem generis, puta vas ex meo argento, anulum ex auro meo. Priore caſu, res domini manet: poſteriore, in creditum itur.
d quidam *puſillatum* legunt apud Accurſium: *poſtulatum,* legit Alciatus *6 Parerg.4.* inde dictum arbitratur, quòd vt victoribus in circo daretur, à quouis poſtularetur. hinc Iuuenalis, *Accipe, victori populus quod poſtulat aurum.* & Martialis *6. Nulla venit à me argēti tibi libra poſtulati:* Budeus hic *paſtillatum*, id eſt, in paſtillos formatum, id eſt, infectum, ſunt enim paſtilli, maſſæ cuiuſque materiæ. Huiuſmodi argentum Germanos afferre, Galli *cendreas* vocant. *Puſtulatum* tamen (quod & Haloander habet) idem rectius legi monet. Hinc Suetonius in *in Nerone*, aurum puſtulatum exegit, id eſt, purgatiſſimum, excoctiſſimum τὸ πολλάκις ἑψηθὲν, quod & purū dicitur, quale Carthaginenſes Romanis dare cogebantur, ex 6. *Gell.* Citat autem Gellius Alfenum huius legis authorem: quæ res facit, vt Cotta, *in memorabilibus ſuis in dictione Argentum*, exiſtimet hîc legendum *argentum putum*, vt apud Gelliū. Cuiacius *7.obſer. 39.* monet idem eſſe, puſtulatum, poſtulatum, puſulatum. Puſtulam, puſulam, & poſtulam dici. *Tibullus*, Læderet vt teneras poſtula rupta manus. Puſtulatum dici non ſenſu Alciati, ſed quòd ſoleat argentum merum in coquendo in puſulas adſurgere, Gallicè dicitur, *argent de copelle. vide ibid. Cuiacium.* Idem certè video ab Adriano Turnebo notari *24 animadſ.2.* citátque Plinium *26.cap.8.* e vaſculario *l.39.j.de auro.*

De onere auerſo.

31. *Idem* libro quinto Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.

IN nauem Saufeij cùm complures frumentum confuderant [z], Saufeius vni [a] ex his frumentum reddiderat de communi, & nauis perierat. quæſitum eſt an cæteri pro ſua parte frumenta cum nauta agere poſſunt oneris auerſi [b] actione. reſpondit, * rerum [c] locatarum duo genera eſſe: vt aut idem redderetur, ſicuti cùm veſtimenta fulloni curanda locarentur: aut eiuſdem generis "redderetur", veluti cùm argentum puſullatum [d] fabro [e] daretur, vt vaſa fierent, aut aurum, vt anuli, ex ſuperiore cauſa rem domini manere. ex poſteriore in [f] creditum iri. Idem [g] iuris eſſe in depoſito. nam ſi quis pecuniam numeratam ita depoſuiſſet, vt neque cluſam, neque obſignatam traderet, ſed adnumeraret: nihil aliud eum debere, apud quem depoſita eſſet, niſi [h] tantundem pecuniæ ſolueret, ſecundùm quæ videri triticum factum Saufeij, & rectè datum. Quod ſi ſeparatim tabulis, aut heronibus [i] aut in alia cupa cluſum vniuſcuiuſque triticum fuiſſet, ita vt internoſci poſſet, quid cuiuſque eſſet: non potuiſſe nos permutationem facere: ſed tum poſſe eum, cuius fuiſſet triticum, quod nauta ſoluiſſet, vindicare. & ideo ſe [k] improbare actiones oneris auerſi: quia ſiue eius generis eſſent merces, quæ nautæ traderentur, vt continuò eius fierent, & mercator in creditum iret, non videretur onus eſſe auerſum, quippe [l] quòd nautæ fuiſſet: ſiue eadem res, quæ tradita eeſſt, reddi deberet, furti eſſe actionem locatori, & ideo [m] ſuperuacuum eſſe iudicium oneris auerſi. Sed ſi ita datum eſſet, in ſimili re ſolui poſſit, conductorem culpam duntaxat debere. nam in re, quæ [n] vtriuſque cauſa contraheretur, culpam deberi, neque omnimodo culpam eſſe, quòd vni reddidiſſet ex frumento: quoniam alicui primùm reddere eum neceſſe fuiſſet, tametſi meliorem eius condicionem faceret, quàm cæterorum.

ℓ31 n°1

Si fundus locatus, vel venditus, legetur.

32. *Iulianus* libro quarto ex Minicio.

QVi fundum colendum *in plures* [o] *annos* locauerat, deceſſit: & eum fundum legauit, Caſſius negauit [p] poſſe cogi [q] colonum, vt eum fundum coleret: quia [r] nihil heredis intereſſet, quòd ſi colonus vellet colere, & ab eo, cui legatus eſſet fundus prohiberetur [ſ] cum herede [t] actionem colonum habere: & hoc detrimentum

f Imò in locatione & conductione iri in creditum non poteſt: nec enim locatio transfert dominium, *leg.non ſolet.j.eodem.* An hic caſus ſpecialis eſt? an verò hoc negotium contractus innominatus fuerit non locatio? An potius dicendum eſt, mixtum eſſe negotium: vt qua parte conſideres operas ſit locatio: qua dominij tranſlationem, non ſit locatio, ſed alius contractus?
g Depoſitarum rerum duo genera, vnum, vt idem planè reddas: Alterum vt tantūdem. Idem puta eādem pecuniam cluſam & obſignatam: Tantumdem. puta pecuniam neque cluſam & obſignatam depoſitam adnumeratam.
h Atqui in depoſito non tranſit dominium. *l.Lucius s.depoſiti.* Dic hoc genus depoſiti, egredi proprios depoſiti terminos.
i Centonibus, *Haloander?* beronibus, vel peronibus, *Budæus hic.* id eſt, ſaccis, quo verbo vſus fuit Plinius *36.cap.14.* & Vitruuius *5. in fine.* Cotta in dictione, *argentum*, eam opinionem mutuatur ſuppreſſo Budæi nomine. *Cuiacius 7. obſeruatione 39.* Florentinam tuetur, addítque, Græcos in hanc legem interpretari cophinis. Turnebus *24.aduerſ.2.* legit, *Eronibus.* Erones accipit, texta quædam ſtoriarum & tegetum more, in quibus interdum pauperes dormiebant, & fruges reponebantur. huiuſmodi vaſa φορμοὶ à Græcis dicuntur apud interpretem Terentij, id eſt, Donatum. in Phormione legi, Phormionem non à formula, ſed Phormione dici ſparteo, quē nos Eronem dicimus triuialiter & pro conſuetudine.
k Oneris auerſi actiones improbatæ & cur.
l Onus auertiſſe non dicitur, qui rem ſuam auertit. Ita oneris auerſi actione nemo tenetur, niſi qui alienum onus auertit. In hac autem ſpecie nauta ea lege merces mercatorum accepit, vt ipſius nautæ fierent.
m Oneris auerſi actione in auertentes non vtitur, qui ſuum conſequi ab eo poteſt furti actione. n Culpam in re communi quiſque præſtare cogitur.
o *l.24.in fine s.eodem.l.60.j.eodem.* pluris quàm quinque, Siculus Flaccus: Alij per ſingula luſtra locare ſoliti: alij in plures annos. Pauciores quàm decem. nam qui in plures, vtile dominium habet, *l.prima, s ſi ager,* & habet ius in re, nec poteſt repelli ab emptore, legatario, vel ſucceſſore ſingulari. *Bartolus.* p Colonus non cogitur ſtare ſucceſſori ſingulari locatoris, *vt hic:* nam & eadē ratione ſingularis ſucceſſor locatoris, non cogitur ſtare colono: poteſt tamen eo caſu colonus prohiberi colere à ſucceſſore ſingulari. q *ſub.* per heredem locatoris (quia eius non intereſt coli fundum: poſtquam legatus eſt fundus:) Imò nec per legatarium: ſeu ſingularem ſucceſſorem locatoris: quoniam actiones perſonales locatoris, in eius ſingularem ſucceſſorem non tranſeunt, niſi legaſſet fundū cū omni ſuo iure, & actione ſibi cōpetente: tunc .n. videtur actionē ipſam legaſſe: & actionē vtilem in legatariū trāſtuliſſe. *l.ex legato nomine.C.de legat.* vel niſi heres actionē cederet. *l.ſi res quam.j.de euict.* quod minùs probo. Quî enim cedet heres quod ipſe non habeat?
r Is cuius nō intereſt, nō admittitur ad agendum. Nemo admittitur ad agendum niſi interſit. ſ Colonus à ſucceſſore ſingulari locatoris expelli poteſt, *vt hic:* niſi fortè colon⁹ ius habeat pignoris in re ipſa. *l.54.§.j.eod.* t *l.120.in fi.j de legat.1.*

a vt & alibi militibus adsignatus, *l.15.§.2.ff.de rei vindic.*
b Locato fundo publicato locatori, locator conductori tenetur ad solam pensionis remissionem. Sed & hîc notare possis, fiscum non cogi stare colono.
c Locati fundi publicati, & chasmate perempti collatio. alterut ro casu, solam pensionis remissionem conductori præstat locator.

ad heredem pertinere, sicuti si quis rem quam vendidisset, nec dum tradidisset, alij legasset: heres eius emptori & legatario esset obligatus.

Si colono frui non liceat.

33. *Africanus* libro 8. Quæstionum

SI fundus quem mihi locaueris, publicatus [a] sit [b]: teneri te actione ex cõducto, vt mihi frui liceat: quamuis per te non stet quo minùs id præstes. Quemadmodum [c] (inquit) si insulam [d] ædificandam locasses, & solum corruisset: nihilominùs teneberis. Nam [e] & si vendideris mihi fundum, isque priùs [f], quàm vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto [g]. quod hactenus verum erit, vt pretium restituas: non vt etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. Similiter [h] igitur & circa conductionem seruandum puto: vt mercedem, quam præstiterim, restituas, eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim. nec vltra actione ex conducto præstare cogeris. Nam & si colonus tuus fũdo frui à te, aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere [i], ne id faciat possis: tantum ei præstabis, quanti [k] eius interfuerit frui. in [l] quo etiam lucrum [m] eius continebitur [n]. sin [o] verò ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem, aut [p] potentiam eius non [q] poteris: nihil ampliùs ei, quàm mercedem, remittere, aut reddere debebis.

34: *Gaius* libro 10. ad Edictum prouinciale.

PErinde ac latronum incursu id acciderit.

De duobus quorum vterque fundum. 1. *Communem aut fundum alterius conductum habet.*

35. *Africanus* libro 8. Quæstionum.

ET hæc distinctio conuenit illi, quæ à Seruio introducta, & ab omnibus ferè probata est: vt, si auersione [r] insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit. effecerit animaduertatur, necessario [s], nec ne, id opus demolitus est. * quid enim interest [t]. vtrùm locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? Intelligendum [u] est autem, nos hac distinctione vti de eo, qui & suum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienum prædium per fraudem locauerit, nec resistere domino possit, quominùs is colonum frui prohibeat.

1 ¶ "Cùm' fundum communem habuimus, & inter nos conuenit, *vt alternis certo pretio* [x] *eum conductum* [y] *haberemus:* tu, cùm tuus annus exiturus esset, consultò fructum insequentis anni corrupisti [z]. agam tecum duabus actionibus: vna ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria [a], conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium veniet. Deinde ita notat. Nónne, quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo præstabitur à te mihi damnum? rectè quidem "notat.' sed tamen etiam Seruij sententiam veram esse puto: cum [b] eo scilicet, vt, cùm alterutra actione rem seruauerim, altera perimatur. Quod ipsum simpliciùs [c] ita quæremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, *vt alter alterius ita conductum haberet, vt fructus mercedis nomine pensarentur.*

d *l. 59.ff. eodem.*
e Locati & vẽditi fundi publicati collatio. illo casu locator, vel pensionẽ acceptã reddere, vel remissionem acceptæ facere conductor tenetur: Hoc autem venditor emptori, vel pretiũ acceptum reddit, vel nondum recepto liberationem facit emptori. Neutro casu agit, ad id quod sua intersit cõductor vel emptor.
f hinc collige, post traditionẽ, publicato fundo, nullam esse emptori actionem.
g atqui res perit domino. fũdus autem emptoris fuit ante traditionem *l.8. ff.de pericul.* & statim periculum ad eum dicitur pertinere, §.3. *Institut. de empt.* Cur tam variè? non ideò quòd Institutionibus regulæ iuris, & sic ius summum, traditur: in Pandectis, æquitas. Nã idem in *l.8.ff.de peric.* deciditur: sed quòd vtrobique ex stricto iure, hîc ex æquitate. Sensus itaque erit: ante traditionem, publicato fundo, vel peremto, etiã impedito emptore, vi maiore, aut potentia, in hoc tantùm esse actionem emptori, vt pretiũ venditor remittat vel restituat: aliud si post traditionẽ rẽ euicerit iure domini hypothecæ, possessionis, vsus, vsusfructus, superficiei *Cuiacius 8.ad Africanum.*
h est enim frequens emptionis & conductionis inter se collatio, *l.7.8.ff.de pericul.*
i Prohibere qui potest neque prohibet, cum prohibere debeat, tenetur aduersario in id quod eius interest.
k Cõductor si frui à locatore impediatur, agit etiam ad id quod sua interest, *vt hîc: Iason.1.consil.109: Paulus 1.consil.8.* vt & si à tertio, si modo locator obsistere tertio potuit, *Roman.consil 178. Socinus 1.consil.88. & 125. & 2.Consil.9.* Imò si quid dolo facit aduersùs locationem, locatoris doli tenetur. *l.promisisti, §.promisisti ff.de præscriptis verbis.* Quid si locator in re aliqua conductorem impediat, & rem æquè idoneam conductor offerat? purgatur eius factum. *l.9.in fine 12.ff.eod.l.60.ff.eodem.*
l Id quod interest, lucrum etiam continet, putà fructus, quos ex fundo percepturus erat conductor, id quod pluris locare fundum alteri potuit. *l.30.ff.eodem.*
m *l.12.l.30.l.24.§.51.ff. eodem. vide Cuiac.in hanc legem 8.ad African.* quod scilicet potuit ex ipso fundo, ex ipsa re facere: at non quod aliunde lucrari potuit: id est lucrum intrinsecus colono præstat, non extrinsecus. Nam & ita in emptione, *l.21.§.3. ff.de actione empti.*
n *l.24.§.4.ff.eod.* Imò non continetur: nec enim continetur in emptione quæ locationi similis est, *l.21.§.3.ff.de act.empti.*
o Cùm locato fundo pretiato, cõductori tenetur locator, vel ad pensionẽ reipsa restituendam: vel ad remissionem pensionis faciendam: non in id quod conductoris interest: Quia si ipse fũdus corruisset, nõ in amplius teneretur. *v. quemadmodũ, ff.eod.* quia vendito fundo & publicato, venditor non in amplius tenetur emptori, *vers Nam etsi venditoris*, quia si prohiberetur conductor, frui ab eo quem ipse prohibere propter vim maiorẽ, aut potentiam, aut latrocinium non possis, non in amplius tenereris, *vt hîc. l.34.ff.eodem.* quia si locator necessaria ex causa domum suam reficere cogeretur, non in amplius teneretur conductori, *l.35.in princip.ff.eod.* Ita fundi locati publicatio, comparatur fundo qui chasmate periit: comparatur fundo vendito publicato, comparatur vi maiori, comparatur denique necessariæ ædium refectioni. Ita locator non publicationem, non vim maiorem, non vitia rei præstabit conductori. Quid si locator cum hæc sciret omnia, nempe publicationem, vim ac potentiam maiorem & insulæ mox reficiendæ vitia? tenebitur in id quod interest conductori, *l.34.vers. Intelligendum ff.eodem.*
p *vide Paponem 10. Arestorum 7. in fine.*
q *vide l.50.de regulis iuris.*
r id est, totam vno pretio, non in singula cænacula. de auersione dicam *l.36. ff.eod.*
s hæc necessitas vi proxima est. Imò vis nihil aliud est quàm necessitas contraria volũtati, & retro necessitas, vis cõtraria voluntati: vis cui inuiti succũbimus: vt est in *l.penult. §. vltim.ff. de excusationibus.*
t ἀνάγκη τῆς διαλύσεως ἰσοῤῥόπος ἐστὶ βίᾳ ὑπερτέρᾳ. *Cuiac. c.8. ad Afric. ex Græcis.*
u Hinc versiculus expolitus est *l.33. in fine ff. eodem.*
x sine certa mercede locatio nulla est.
y Locare socius socio, partẽ pro indiuiso communem potest. Ita fiet, vt si inter socios, facta fuerit ea lex, Horatio vt alternis annis frueretur, illo casu competat ex locato & conducto actio.
z immisso fortè pecore, *l. 25. ff.commun. diuid. vide quæ notaui, ad l.48. ff. de vsufructu.* vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capra natum in fundo pascat, finge enim eum fundum fuisse vineam, vel agrum surcularium, *Cuiac. ibid.*
a sum enim meæ partis locator, tuæ conductor: & tu vtriusque partis fructus malignè corrupisti.
b ¶ ea cõditione, *vt. l.39.ff.de solutionib.* Haloander legit *in eo.* & malè.

De auersione.

36. *Florentinus* libro septimo Institutionum.

OPus [d], quod auersione [e] locatum est, donec adprobetur, cõductoris periculum est. quod verò ita conductum sit, *vt in pedes, mensuráſve præstetur*: eatenus conductoris periculo est, quatenus [f] admensum non sit. & in vtraque causa nociturum locatori, si [g] per eum steterit, quominùs opus adprobetur, vel admetiatur. si tamẽ vi [h] maiore opus priùs interciderit, quàm adprobaretur, locatoris [i] periculo est: nisi si aliud actum sit. non enim amplius præstari locatori oporteat, quàm quod sua cura, atque opera consecutus esset.

De opere, antequam probetur, consumpto.

37. *Iauolenus* libro octauo ex Cassio.

SI priùs, quàm locatori opus probaretur, vt aliqua consumptum est: detrimentum ad locatorem ita pertinet, si [k] tale opus fuit, vt probari deberet.

De operis non præstitis:

38. *Paulus* libro singulari Regularum.

QVi operas suas locauit, totius temporis mercedem [l] accipere debet, si per [m] eum non stetit, quominùs operas præstet.

1 ¶ Aduocati [n] quoque, si per eos non steterit, quominùs causam agant, honoraria [o] reddere non debent.

De domino rei locatæ.

39. *Vlpianus* libro 2. ad Edictum.

NOn [p] solet [q] locatio [r] dominium [s] mutare [t].

De custodia & periculo.

40. *Gaius* libro 5. ad Edictum Prouinciale.

QVi [u] mercedem accipit pro custodia alicuius rei, is huius periculum [x] custodiæ [y] præstat.

41. *Vlpianus* libro quinto ad Edictum.

SEd de damno ab alio dato agi cum eo non posse Iulianus ait. * qua [z] enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? sed Marcellus, interdum esse posse, ait: siue custodiri [a] potuit, ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit. quæ sententia Marcelli probanda est.

Si conductor rem conductam subripiat.

42. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

c id est, detracta communione fundi, detracta actione cõmuni diuidundo. Græci ῥίψαντες πεπαιδείας καὶ διαστάσεως. *Cuiacius. ibidem.* simplicius est rudiùs detracta scrupulositate, controuersia, distinctione omni, *vt l.20. ff.de hereditate vel actione vendita.*
d Locati operis auersione periculum est eius qui opus facere tenetur, non in infinitum, sed donec opus adprobetur: in pedes verò, mensuráſve operis periculum est, & eiusdem, non donec adprobetur: sed donec mensuretur.
e ὑπ' ὄψιν, Latinè quasi auerso vultu, vt Græci τὸ προσώπῳ διατετραμμένῳ, totum vno pretio nõ in pedes mẽsuráſve. vide quæ *scripsi ad l.62. in fine ff.de contr. empt.*
f si merces est præstanda ad mensuram, periculũ est conductoris donec mensuretur, *vide quæ notaui ad l.59.ff.eodem.*
g si dominus est in mora mensurandi, vel approbandi opus, tenebitur.
h periculum qui in se suscipit, casus fortuitos non præstat i *vide l.59.ff.eodem.*
k *l.36.ff.eod.l.59.l.vlt.ff.eod.l.5.ff.nautæ, caup.* l Locator operarum mercedem accipit. m *vide l.24.ff.de condit. & demonstr.* n *Ecloga 38.* o τὸ μίσθωμα, mercedem, *Synopsis eod c.38.* p Imò interdum mutare solet. *l.31. ff.eod.* q mihi licet, qui rem meam alteri loco, vel ab alio ignarus conduco *l.28.ff.de adquir.poss.ff. adde l.8.9.ff. commod. l.45.ff.de reg. iur.* r Locatio non est modus amittendi dominij, *vt hîc.* Ita commodando nemo rem facit eius cui commodati: retinet enim rei commodatæ possessionem & proprietatem, *l.rei, 8. l.Nemo, 9 ff.commodati.* Porro locationis verbum hîc Albericus refert ad locationẽ modici temporis. Modicum autem Paulo Castrensi est intra decenniũ. Nam quę vltra est, vtile dominiũ transfert *l.1. qui in perpetuum ff.si ager vectigal.* Imo & possessionem naturalem quod in vsufructuario apparet *Naturaliter ff.de adquir.poss.* s ex locatione tamen in longum tempus, vel in perpetuum transfertur possessio naturalis. *vide Bartol ad l.1. ff.si ager.* Quid: locatio mutátne possessionem ciuilem vel naturalem? non sed mutat detentionem tantùm, *l.non solum, §.quod vulgo ff.de vsucap.* Nam locator retinet ciuilem per se aut animo suo naturalẽ per corpus coloni, *l.1.C.de vsuc.* t excipe *l.12.§.2.l.31.ff.eod.*
u Qui pro alicuius rei custodia mercedẽ accipit, is huius periculũ custodiæ præstat, excepto damno ab alio dato, nisi custodiri potuit: quod si & custos ipse damnum dedit, tenetur. *Synopsis eo c.40.3. Harmen.8.§.30.* x id est, culpam [illegible] non autem casum fortuitum. y periculũ pro custodia, *Haloand l.5. in fine* [illegible] z *l.19.ff.commod. vide l.6.Cod.de pignor.* a & præuideri, *l.29. in fine*

Si locatum

a *l.34.§.1.j. de obligationibus.*
b Ex delicto in re conducta à se admisso, conductor hac actione potest conueniri: neque tamen hac actione locati, sed & actione ex ipso delicto admisso: sic tamen vt vna per alteram tollatur, quia rei ambæ persecutoriæ sunt: nec pænalis tolleretur per rei persecutoriam, vel è contra, *vt hîc: & l. 43. j. eodem.*

SI locatum tibi [a] seruum subripias. vtrumque [b] iudicium aduersus te est exercendum locati, "actionis," & furti.

l43 n°2

Si seruum conductum vulneret.

43. *Idem* libro 21. ad Edictum.

SI vulneraueris [c] seruum tibi locatum: eiusdem vulneris nomine, legis Aquiliæ, & ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet. idque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

De seruitute.

44. *Vlpianus* libro 7. ad Edictum.

LOcare [d] seruitutem [e] nemo [f] potest.

De serui locatoris damnum aut furtum facientibus. 1. *De seruo corrupto conducto qui furtum fecit.*

45. *Paulus* libro 22. ad Edictum.

SI domum tibi locauero, & serui mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint: non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione.

1 ¶ Si hominem tibi locauero, *vt habeas in taberna*, & is furtum fecerit: dubitari potest, an ex conducto [g] actio sufficiat, quasi longè sit à bona fide "actum" vt quid patiaris detrimenti per eam rem, quam côduxisti, an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, & in propriam [h] persecutionem cadere hoc delictum. quod magis est.

De quantitate mercedis.

46. *Vlpianus* lib. sexagesimonono ad Edictum.

SI quis conduxerit [i] nummo vno, conductio [k] nulla est: quia & hoc donationis [l] instar inducit.

De duobus reis.

47. *Marcellus* libro sexto Digestorum.

CVm apparebit, emptorem conductorémve pluribus [m] vendentem. vel locantem [n], singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo. quamquam fortasse iustius sit, etiam si soluendo omnes erunt, electionem † conueniendi, quem velit, non auferendam actori, si actiones suas aduersus cæteros præstare non recuset.

De conductore locante. 1. *Vel non restituente.*

48. *Idem* libro 8. Digestorum.

SI cui locauerim faciendum, quod [o] ego conduxeram: constabit, habere me ex locato actionem.

1 ¶ Qui seruum conductum, vel aliam rem "non [p] immobilem" non restituit: quanti [q] in litem [r] iuratum fuerit damnabitur.

De tutoribus & curatoribus.

49. *Modestinus* libro 6. Excusationum

OἹ ἐπίτροποι γενόμενοι ἢ κουράτορες, πρὶν ἐπιστῆναι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθοῦσθαι Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται. κἄν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο, προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας, κολάζεται. τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος.

c *l. 25. §. 4. s. eod. l.27. §.11. s. ad l. Aquil.*
d & pignori dare *l.11. §.2. & vltim. j. de pignoribus.*
e realem scilicet vel prædiorum cohærentem solo ad eius vtilitatem: nam personalem potest. *l. 12. §.2. s. de vsufruct. §.1. Institut. de vsu.* sed & ea iura quæ solo quidê coherent, non tamen sunt ad vtilitatem soli, vt iura vectigalium, *l. final. Cod. de vectigal.*
f id est, neque Domin⁹, neque is cui debetur. Cur nô potest? omnis locatio fit ad tempus: seruitus ad tempus constitui nô potest, *l. 4. s. de seruitutibus.* & tamé vendi potest *l. cùm manumis. §. 1. s. de contr. empt. l. 3. §. si iter. l. tenetur. §. si tibi s. de actione emptione.* Quin & pignori dari potest, tam à domino, quàm ab eo cui seruitus debetur. *l.12. j. de pignoribus.* vide quæ *scripsi ad l.11. l. 12. j. de pignoribus.*
g *adde l. 14. §. 7. s. de seruo corrupto.*
h furti noxalem, *Accurs.*
i *l.10. in fin. j. de adquirend. possessione*
k *2. Feudor. 9. §. 1.* & emptio *l.38. s. de côtrah. empt.* quæ non de vno nummo, sed de vili pretio interpretanda est. Nec obstat *l. 66. j. de iure dotium:* quæ ait, venditioné vno nummo fieri posse, quia ea venditio, cuius fit mentio in *dict. l. 66.* fit necessitate, vt quia res non erat digna maiori mercede. *Accurs. Bartol.*

l *l.20. §.1. s. eod.* cuius verò donationis? vsus. scilicet, *Ferrar. titul. 52. art. 5. in fine.* Ita locatio facta vno nummo, quæ nugatoria est, valet, vt vsus donatio. Qui rem locat vno nummo, vsum donat rei. m *l.13. §. 9. s. eodem.*
† hodie in partem debiti conueniendi sunt, *Nouell. 99. cap. 1.*
n *vide l.11. §. 9. s. eod.*
o *l.38. §.21. j. de verbor. obligat.* id enim possumus, *l.6. Cod. eodem. Ecloga cap. 66.*
p κινητὸν ἢ αὐτοκίνητον. *Synopsis eodem, cap. 95.*
q Iuratur in litem aduersus conductorem, rem conductam non restituentem, *adde l. 55. in fine j. eodem.*
r ἔνδικον ὅρκον, appellant Græci, iusiurandum in litem. *Synopsis illo loco.*
s *l.1. §. 9. j. de falsis. vide l. vnicam, Cod ne tutor vel curator vectigal. cond.*
t vide quæ notaui ad Accursium in *l.3. Cod. de Fabricensibus.*
u *vide l.31 Cod. eodem.*
x Locans militi rem ignoranter, exigere ab eo pensionem potest: neque punnitur ac valet contractus, *vt hic:* secus qui scienter, ignorans tamen, hoc est prohibitos esse milites conducere res alienas: *l. milites, Cod. eod.* Ius enim ab omnibus sciri necesse est, atqu. ita Castrensis putat.
y Delictum cessat vbi delinquendi animus non est
z vel clericum, *l. 52. §. 1. Cod. de episcop. Aristot. 3. Ethicor. 1.*
a *vt l. 13. in fin. s. eodem.*
b non ex lege fundum colit, qui neminem ei colendo adhibet.
c Silentio conuentio, tacitum pactum.
d Locaui fundû, vt si ex lege peteretur, alteri relocarem, & quò minoris locassem, id mihi præstaretur. Pluris elocaui: quæritur an id tuo, an meo potius cedat commodo? Cedit meo. at conuenit vt si minoris locassem, id mihi præstares: igitur & si pluris locaui, id tibi præstabitur? Contrariorum non est eadem semper ratio: & fallitur Accursius in *l. si merces, §. vis maior* cùm putat pensionem emptori locatori propter vbertates, cùm minuere ac remittere etiam cogatur propter sterilitates.
e Pactum appositum pro locatore non extendendum est vt ei noceat. *Bartol.*

1 ¶ Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς, ἢ κουρατωρείας, εἰσὶ κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι, καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία.

Id est:

TVtores, curatorésue constituti, prius [f] quàm officij sui rationes reddant, probibentur, ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant. ac si quis, id dissimulans, nihilominus ad conducenda Cæsaris prædia accesserit: perinde vt falsarius pœna afficitur. hócque sanxit Imperator Seuerus.

1 ¶ *Secundùm quæ sanè prohibiti erunt & à fisco conducere, qui tutelam curam regerunt.*

De milite.

50. *Idem* libro 10. Pandectarum

SI ignorans [t] quis militi [u] quasi pagano locauerit: exigere [x] illum posse, probandum est *. non [y] enim contemnit disciplinam, qui ignorauit militem [z].

De relocatione. 1. *De vitio operis facti.*

51. *Iauolenus* libro 11. Epistolarum.

EA lege fundum locaui: *vt, si non ex lege coleretur, relocare [a] eum mihi liceret: & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur.* "nec conuenit, vt, si pluris locassem, hoc tibi præstaretur," & cum nemo [b] fundum colebat, pluris tamen locaui. quæro, an hoc ipsum præstare debeam. respondit. In huiusmodi obligationibus id maximè spectare debemus, quod inter vtramque partem conuenit. videtur autem in hac specie id silentio [c] conuenisse, ne [d] quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, vt hæc ex conuentione pro locatore [e] tantummodò interponeretur.

1 ¶ Locaui opus faciendum, *ita vt pro opere redemptori [f] certam mercedem in dies singulos darem,* opus vitiosum factum est [g] an ex locato agere possim? respondit: Si ita opus locasti, *vt bonitas eius tibi à conductore adprobaretur* [h]: tametsi conuenit, *vt in singulas operas certa pecunia daretur:* præstari tamen tibi à conductore debet, si id opus vitiosum factum est *. non enim quidquam interest, vtrùm vno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modo vniuersitas [i] consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit. nisi "si" ideò in operas singulas merces co[illegible]uta erit, vt arbitrio domini opus efficeretur. tum enim [illegible]hil conductor præstare domino de bonitate operis videtur

§1 n°1

De errore in mercede.

52. *Pomponius* libro 31. ad Quintum Mucium.

SI decem tibi locem fundum, tu [k] autem existimes quinque te conducere: nihil agitur [l]. Sed & si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere: vtique non pluris erit conductio, quàm "quanti" ego putaui.

l52 n°1

De fideiussore coloni apud mancipem.

53. *Papinianus* libro 11. Responsorum.

QVi fideiussor extitit apud mancipem [m] pro colono publicorum prædiorum, quæ manceps ei colono locauit: reipublicæ [n] non [o] tenetur, sed fructus [p] in eadem causa pignoris manent.

An fideiussor conductionis teneatur in vsuras. 1. *De pensione non soluta.* 2. *De periculo serui æstimat.*

54. *Paulus* libro 5. Responsorum.

QVæro: an fideiussor conductionis, etiam [q] in vsuras, non illatarum pensionum nomine, teneatur: nec prosint ei constitutiones: quibus cauetur, eos qui

quod & in dispositione quamuis legitima obtinet fauore alterius inducta *l. non eo animum, Cod. depositi.* Quid si quis ius iniquû impetrauit sibi vtile? ipse quoque vti eo vti aduersarium pati debet, *s. quod quisque iuris, l. in ratione, §. tametsi in fine j. ad l. Falcid.*
f Redemptores operû, magistri operis, architecti, *in l. 29. s. eodem*
g ex aliis causis quàm in *l. 69. j. eodem.*
h arbitrio boni viri. *l. 24. s. eodem.*
i si vniuersitas consummandi operis ad te pertinet, de vitio operis teneris: at si in operas singulas mercedem [illegible] constitui, [illegible] arbitrio meo opus efficeretur, quatenus singulæ operæ præstitæ sunt, neque à me reprobatæ, eas tacitè videor adprobasse: idéoque opere perfecto, si vitiû in opere appareat, amplius reprobare non possum quod semel probaui, *l. 9. s. de negotiis.*
k Quoties locator maiorem pensionem sibi præstandam putat: conductor, minorem: neque locatio, neque conductio est: sin minorem locator existimat sibi præstandam: conductor maiorem, valet locatio, *vt hic* Priore enim casu fieret iniuria conductori: posteriore neque côductori, neque locatori fit iniuria.
l quia illis quinque locator nô fuit contentus. idque locum obtinet quoties locator aliud, aliud conductor intellexit. At si quis viginti stipulatus, promissionem in decem acceptet, consistet stipulatio, *l. 1. §. 4. in fine j. de verborum obligatione.* quæ huic ita conciliari potest.
m manceps est, qui publica prædia colono locat, *vt hic.* manceps etiam dicitur, qui quid à populo emit conducítve; qui manu sublata significat se auctorem emptionis esse. Idem præs dicebatur, *Festus in dictione manceps.* hinc mancipes, id est, publicani. Symmachus 2. *epistolarum*, vasorum transuectionem cupiditati mancipum (non mancipij) subtrahas. hinc mancipes, *leg. 18. Codice de cursu publico:* cursus publici scilicet qui & mancipes mutationum à Cassiodoro dicuntur, vbi Cuiacius: & mancipes comitis horreorum. *lege 1. Codice de pistoribus libro 11. titul. 16.* qui *in Nouella* 80. dicuntur προεστῶτες τῶν ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων, *Cuiacius cap. 13. de diuersis temporibus, & ab Harmenopul. titul de dignitatibus*, quod sumpsit ex libris Basilicῶn 6 *cap. 1.* & *in leg. 1. suprà quod cuiusque:* libri Basilicῶn habent *mancipium.* Eodem modo dicuntur mancipes carceris, *apud Prudentium:* sutrinæ, *apud Plinium:* Diuinitatis, *apud Tertullianum.*
n seu vico, *Accurs.*
o Fideiubens pro conductore conductoris, primo locatori non tenetur. ita fiet vt res secundi conductoris primo locatori nô sint obligatæ, sed secundo tantùm: vel ita: fideiubere apud fiscum non intelligitur, qui fideiubet apud debitorem fisci. *l. 24. §. 1 s. eodem.*
p Conductoris secundi fructus, tacitè, obligantur primo locatori *l. 7 j. in quibus causis tacitè pignus.* In vrbanis verò, inuecta secundi côductoris, obligata sunt, etiam primo locatori, non in pensionem integram, sed pro qua parte secundus côductor habitauit, *l. 11. §. 5. s. de pignoratitia.*
q *vide Paponem. 10 Arrestorum. 10. in fi.*

l54 n°2

a Fideiussor non tantum in sortem, sed & in vsuras tenetur his tribus casibus, si in omnem causam fideiussit, vt hic: si promisit iudicatum soluere: vel promisit indemnitatem, vers. in quantum. ī. eodem.
b Obserua Intercedendi modum non simplicem, sed in omnem causam qui diuersus est à l. 8. ī. quod certo loco, quæ huic legi ita concilianda est. Placentinus apud Corras. 2. Miscell. 12. num. 9. Qui in omnem causam se obligat, & ad sortem, & ad vsuras tenetur.

pro aliis pecuniam exsoluunt sortis solummodo damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si [a] in [b] omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligauit, eum quoque, exemplo coloni, tardiùs illatarum per moram coloni [c] pensionum præstare debere vsuras.* vsuræ [d] enim [e] in bonæ fidei iudiciis, & si non [f] tam ex obligatione proficiscantur, quàm [g] ex officio iudicis applicentur: tamen cùm fideiussor in [h] omnem causam se applicuit: æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus [i] vsurarum, ac si ita fideiussisset, *In quantum illum condemnari [k] ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?* vel ita, *indemnem [l] me præstabis?*

1 ¶ Inter locatorem fundi, & conductorem conuenit, *ne [m] intra tempora locationis Seius conductor de fundo inuitus repelleretur: &, si pulsatus esset, pœnam decem præstet Titius locator Seio conductori:* vel *Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, æquè decem Titio locatori præstare vellet:* quod inuicem de se stipulati sunt. quæro, cùm Seius conductor biennij [n] continui pensionem non solueret, an sine metu pœnæ expelli possit. Paulus respondit: quamuis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum: tamen verisimile esse, ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, &, vt oportet, coleret. & ideo [o] si pœnam petere cœperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem [p].

2 Paulus respondit: seruum, qui æstimatus [q] colonæ [r] adscriptus est, ad periculum colonæ pertinebit. & ideò æstimationem huius defuncti ab herede colonæ præstari oportere.

De horreis effractis & compilatis. 1. De impensis à conductore factis. 2. De colono deserente fundum.

55. *Idem* libro 2. Sententiarum.

DOminus horreorum, effractis [s] & compilatis [t] horreis non tenetur, nisi [u] custodiam eorum recepit. serui tamen eius, cum quo contractum est, propter ædificiorum notitiã [x] in quæstionem [y] peti possunt.

1 ¶ In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessariò, vel vtiliter [z] auxerit [a], vel ædificauerit, vel instituerit [b], cùm id non conuenisset, ad recipienda ea quæ impendit [c], ex conducto cum domino fundi experiri potest.

2 ¶ Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine [d] iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius [e] temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id, quod eius interest [f], indemnitas seruetur [g].

De absentia conductoris non soluentis.

c l. 58. ī. de solutionibus.
d l. 7. ī. de negot. gest. l. 8. l. 24. in fin. ī. depositi. l. 32. ī. de vsuris. l. 2. Cod. depositi.
e Vsuræ in bonæ fidei iudiciis officio iudicis magis applicantur, quàm ex obligatione proficiscuntur. Ita vsuræ vel obligatione, vel officio iudicis debentur. duæ illæ causæ vsurarum.
f Imò ex obligatione ipsa debentur. l. vsura. ī. de regulis iuris.
g hinc collige; officium iudicis obligationem non [illegible] ponere, l. [illegible] fine. ī. de act. empti.
h Fideiussor qui in omnem causam fideiussit, fideiussisse quoque in vsuras videtur. Causæ vocabulo etiam vsuræ continentur.
i qui promisit vniuersam iudicati causam solui, sortis & vsurarum nomine se obstringit.
k Fideiubens iudicatum solui, in sortem & vsuras obligatur.
l qui indemnitatem tibi promittit, & in sortem & vsuras obligatur, vide l. 1. 2. Cod. si mater indemn.
m hæc clausula, conducere volentibus, scitu vtilis est: quemadmodum & ea cuius meminit Bartol. in l. 35. ī. eodem. num. 1. 2. quoties conductori locator, in instrumento locationis obligat non tantùm omnia bona sua pro obseruatione contractus, sed ipsam rẽ, eámq; actualiter hypothecæ tradit, vel quasi: tunc his verbis colonus põt dicere, Ego insisto in fundo ipso iure pignoris & hypothecæ pro interesse meo. Hypotheca vel pignus, ius est reale, quod transit ad quemcumque successorem. Idem, quod in superioribus casibus dicendum est, si fundus locatus fuit in plures, quàm decem annos. tunc enim colono vtile dominium adquisitum est, l. 1. ī. si ager, l. 1. ī. de superficiebus. Idem dicendum, si colonus expensas in fundo fecit. tunc enim ius detinendi quousque sibi soluatur, habet. l. 12. ī. de vi & vi. In partiario idem dicendum est, vt expelli non possit eo anno quo seuit: aliàs eo finito nemo societatem inire cum aliquo tenetur, l. 16. ī. pro socio.
n vide l. 56. in fin. ī. eodem. Et ita, Promissio de non expellendo conductore intelligitur, si colonus in solutione pensionis non cessarit. Quædam enim tacitè intelliguntur. Promisi te non offensurum, intellige, nisi causam offensionis mihi dederis, l. 69. ī. de verbor. obligat. non exheredaturum, nisi causam exheredandi dederis, l. 123. ī. de verbor. obligat. non reuocare arbitrium, nisi iniustè arbitratus sis. l. 30. ī. de oper. libert. Et generaliter, ad omnes contractus hoc pertinet, vt quis non teneatur ad pœnam cum effectu, si per aduersam partem omnia non fuerint seruata. adde l. 13. §. 8. ī. de actione empti. vide, & adde l. 76. §. 27. ī. de legat. 2.
o Fidem frangenti, fidem non seruandam esse hinc colligunt: quod Hippolytus Marsilius singulari. 42. verum esse putat, etiamsi promissio iterata vel iurata sit. Hoc enim casu notat, promissionem simplicem, & nudam non seruanti promissionem iteratam vel iuratam impunè non seruari, argument. l. cum proponas, Cod. de pactis. l. siue, Cod. de transact. adde l. 154. ī. de regulis iuris. cap. 75. de regulis iuris in 6. l. penultim. & vltim. ī. de rescindenda. Eadem conditio in iuramento subintelligitur cap. querelam, de iureiurando: Ita omnis promissio alteri facta hanc tacitam in se conditionem continet, si is cui facta promissio est, pacta seruauerit vt in hac specie, Promissio de non expellendo colono, tacitam hanc conditionem complectitur, dum colonus pensionem præstet.
p Cur exceptio locatori competit? quia non est verisimile locatorem pœnam promisisse conductori in eum casum quo à conductore pensionem non acciperet.
q & ita venditus intelligitur, l. 3. ī. eodem. l. vnic. ī. de æstimatoria.
r aliàs colonæ:
s Horrea effracturis obnoxia, l. 1. l. 3. Cod. eodem. l. 1. §. 3. ī. de offic. præf. vigil. adde quæ scripsi ad l. 7. ī. de instructo.
t expilatis horreis. Haloander, de quibus cognoscit præfectus vigilum, l. 3. §. 2. ī. de offic. præfect. vigil.
u l. 60. in fine. ī. eodem.

x Præsumi non solet ignorantia facti domestici, in domesticis personis & vicinis. adde l. 9. Cod. de Nuptiis. l. 9. Cod. qui militare
y Baldus hinc colligit, furto aut delicto alicubi admisso, præsumi eius notitiam habere vicinos & domesticos: atque ideo præ aliis torquendos esse delicti indicandi causa.

56. *Idem* libro singulari de officio præfecti vigilum.

CVm domini horreorum, insularúmque desiderant: diu [h] non apparentibus, nec eius temporis pensiones † exsoluentibus conductoribus, aperire [i] & ea, quæ ibi sunt, describere à publicis [k] personis, quorum interest, audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennij [l] debet obseruari.

Quid intersit inter hanc actionem, & legem Aquiliam.

57. *Iauolenus* libro 9. ex Posterioribus Labeonis.

QVi domum habebat, aream iniunctam [m] ei domui vicino proximo locauerat. Is vicinus, cùm ædificaret in suo, terram [n] in eam aream ampliùs, quàm fundamenta cæmentitia [o] locatoris erant, congessit. & ea terra adsiduis pluuiis inundata, ita parieti eius, qui locauerat, humore [p] præstituto, madefactu, ædificia corruerũt. Labeo, ex [q] locato tantummodo actionem esse, ait quia non ipsa congestio, sed [r] humo ex ea congestione postea damno fuerit: damni [s] autem iniuriæ actio ob ea ipsa sit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata damno quis adfectus est. hoc probo.

De mercede insulæ venditæ. 1. De pœna promissa, nisi quid intra diem fiat. 2. De pecunia conductori ad rei refectionem danda.

58. *Labeo* libro quarto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

INsulam [t] vno [u] pretio totam locasti, & eam vendidisti, *ita vt [x] emptori mercedes inquilinorum accederẽt.* quamuis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit [y], quod tibi conductor debeat.

1 ¶ In operis locatione erat dictum, *antequam [z] diem effici deberet.* deinde, *si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat.* eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir [a] bonus de spatio temporis æstimasset. quia id actum apparet esse, vt eo [b] spatio eo absolueretur, sine quo fieri non possit.

2 ¶ Quidam in municipio *balineum præstandum annuis viginti nummis conduxerat:* & ad [c] refectionem fornacis, fistularum, similiúmque rerum, centum nummi vt præstarentur ei, conuenerat. conductor centum nummos petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret [d].

De parte operis concussa.

59. *Iauolenus* libro quinto Labeonis Posteriorum.

z vide Nouellam 46. cap. 1.
a puta, ostium adiecerit, l. 19. §. 4. ī. eodem. vineas posuerit, l. 61. ī. eod. nec enim conductor tenetur reficere villæ stabula, ostia, & fenestras: sed agit contra locatorẽ, vt reficiat, l. 15. §. 1. ī. eod. nisi conductor ipse ea destruxit, l. 29. Cod. eodem. viam quidem ante domum reficere cogitur, sed expensis locatoris, l. 1. §. 3. in fine. ī. de via publica: sed & tributa soluta locatori imputabit, sicut creditor pignori, l. 6. Cod. de pignoribus. adde, locatorem, reficiendo, lumina conductoris obscurare nõ posse, nec multum ei incommodare, l. 25. §. 1. l. 27. ī. eodem.
b vide l. 61. ī. eo.
c Conducti actione conductor expẽsas necessarias vel vtiliter factas in fundo conducto potest petere, aut in pensionẽ imputare, si non sint solutæ: l. ædiles. §. quinque. ī. de via. public. vel etiam exportare, si possint commodè exportari, & hoc velit, l. sed adde §. si inquilinus, ī. eodem.
d vide l. 24. §. 2. ī. eodem. 20. Synopsis Basilicon. 1. cap. 52.
e Conductor deserens fundũ conductũ, ad pensionẽ totius temporis conueniri potest. Imò & in id quod interest vt ea parte deceptus sit Azò, cum æstimauit non posse agi ad pensionem totius temporis.
f vide l. 48. in fine. ī. de vsur. l. 17. Cod. eodem.
g hîc videtur deesse lex antiqua de creditore pignoratitio, qui debitori rem obligatam locauit donec pretium solueret, vt distracto forte, aut soluto pignore, sit creditori actio mercedis, non debitori actio ex conducto, vt frui liceat, quasi finita conductione. Et verba Basilicῶν hæc sunt: ἐὰν ὁ δανειστὴς μισθώσει τῷ χρεώστῃ αὐτὸς μὲν ἔχει κατὰ τοῦ μισθωτοῦ ἀγωγὴν, ὁ δὲ χρεώστης οὐκ ἔχει κατὰ τοῦ μισθώσαντος ἀγωγήν. Cuiac. 16. obseruatione 21. in fine.
h ¶ id est, biennio. ī. eodem. aliàs decenniũ significat, l. 6. §. 3. ī. qui & à quibus manum.
† in singulari στεγανόμιον habet Harmenopul. 3. titul. 8. §. 35, quod est, teste Suida, μισθὸς ὁ ὑπὲρ τῆς μονῆς τῷ πανδοχεῖ διδόμενος.
i Synopsis cap. 54. & Harmenopul. 3. titul. 8. ex quibus hanc legem ita restitue, licet iis, quorum interest, aperire, publicísque personis præsentibus, ea, quæ ibi sunt describere: aliàs non licet locatori, in ædibus inquilini rimari.
k Conductorem non apparentem & cessantem in solutione pensionis per biennium, potest locator domum vel horrea aperire, & quæ ibi posita sunt corã publicis personis describere. descriptio enim fieri debet manu publici notarij.
l l. 1. §. 1. ī. eodem. adde Nouell. 7. cap. 3. Nouell. 120. cap. 8. Authentic. qui rem, Cod. de sacros. Eccles. ante l. 15.
m Areæ iniunctæ domui & ædificiis.
n vel sterquilinium, v. l. 17. §. 2. ī. si seruit.
o i. non ex quadrato lapide.
p l. 18. 19. ī. de seruitutibus.
q Damnum dans conductor non immediatè ex eo quod facit, sed occasionem damni mediatè præstans, non tenetur l. Aquilia, sed ex locato actione.
r Damnum hoc, mediatum est, non immediatum.
s Damnum immediatum lege Aquilia vindicatur, non mediatum. Mediatum est quod fit extrinsecus alia causa oblata.
t insula, est ædificium, quod proprio ambitu constat. v. de Festum in Insula. erant iniunctæ plerunque domui insulæ l. 91. in fine. ī. de legatis 3. res pretiosissimæ non iis reponebantur. l. 3. §. 2. ī. de offic. præfect. vigil. inde insularius, insulæ custos. l. 16. §. 1. ī. de vsu. l. 5. §. 1. ī. de institoria: l. vltim. ī. de offic. præf. vigil.
u id est, auersione, vide l. 39. ī. eodem.
x l. 53. ī. de actione empt.
y ante quem diem Haloander.
z subaudi tantum.
a l. 137. §. 5. ī. de verbor. obligat.
b l. 14. l. 137. §. 3. ī. de verbor. obligat.
c hæc dictio, ad, facit modum, l. 40. in fin. ī. de condit. & demonstr.
d Cautionem de modo implendo in contractibus debitor cogitur præstare: facit l. huiusmodi. ī. de legat. 1. l. 40. §. 5. ī. de condit. & demonstrat. Est verò cautio cum fideiussore. dict. l. 40. vide hic Bartol.

Marcius

a puta, faber architectus.
b fundi domino.
c sed qua lege? est enim distinguendum, an auersione, an in singulos pedes facta sit conductio. Item an tale fuerit opus iam factum vt probādum esset. *vt l.36.37.ſ.eod.*

MArcius [a] domum faciendam à Flacco [b] conduxerat [c]. deinde operis parte effecta, terræ [d] motu cōcussum erat ædificium. Massurius Sabinus, si vi [e] naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci [f] esse periculum [g].

Si conductor nec habitare nec locare possit. 1. De herede coloni. 2. De vestimentis quæ fullo perdidit. 3. De mutatione operis facta ex voluntate locatoris. 4. De pœnitentia eius qui opus faciendum locauit. 5. De messe sublata. De conditione furtiua. 6. De locatore qui contra suum propositum inferre passus est. 7. Si culpa serui conducti mulus periit. 8. De portorio. De custodia.

60. *Labeo* Posteriorum libro 5. à Iauoleno Epitomatorum.

CVm in [h] plures annos domus locata est: præstare locator debet, vt non [i] solùm habitare [k] conductor ex Kalendis illis [l] cuiusque anni, sed etiam locare [m] habitatori si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Ianuariis fulta [n] in Kalendis Iuniis [o] permansisset, ita vt [p] nec habitare quisquam, nec [q] ostendere alicui posset: nihil locatori conductorem præstaturum. adeò [r] vt nec cogi quidem posset, ex Kalendis Iuliis [s] refecta domus, habitare. nisi [t] si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.

1 ¶ Heredem coloni, quamuis colonus non [u] est, nihilominus domino [x] possidere existimo.

2 ¶ Vestimenta tua fullo perdidit: [y] & habes, vnde petas, nec repetere vis. agis nihilominus ex locato cum fullone. sed [z] iudicem æstimaturum, an possis aduersus furem magis agere, & ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus [a]. sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit: tunc fullonem [b] quidem tibi condemnabit. tuas autem actiones te ei præstare compellet.

3 ¶ Lege dicta, domus facienda locata erat, *ita vt probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset.* redemptor ex [c] voluntate locatoris quædam in opere permutauerat. respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum. sed, quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset [e], redemptorem absolui debere.

4 ¶ Mādaui tibi [f] *vt excuteres, quanti* [g] *villam ædificare velles.* renunciasti [h] mihi, ducentorum impensam excutere. certa mercede opus tibi locaui. postea [i] comperi, non posse minoris trecentorum eam villam constare. data autem tibi erant centum. ex quibus, cùm partem impendisses, vetui te opus facere. dixi, si opus facere perseueraueris, ex locato tecum agere, vt pecuniæ mihi reliquum [k] restituas.

5 ¶ Messem, inspiciente colono [l], cum alienā esse non ignorares, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse [m], "Labeo" ait: &, vt [n] id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum.

d Terræ motu quæ vitia accidunt operi, ea non pertinēt ad redēptorem seu architectum operis.
e Terræmotus vis naturalis est.
f id est, domini fundi. id enim locatoris periculo est. *l.36.in fine. ſ. eodem.*
g non tamen architectus plenè liberatur. debet enim opus de nouo reficere. Facti enim stipulatio indiuidua est, cuius partis præstatione debitor non liberatur. *vide l.15.l.72.ʃ.de verb. obligat.l.12.§.5.l.15.§.6.l.33.l.36.l.37.ſ.eodem.l.vltim.ʃ.eodem l.14.§.ʃ.de aqua pluuia.*
h *vide l.32.ʃ.eodem.*
i Locator tenetur pati conductorem vtentem fruentem; imò & ablocantem.
k *l.15.§.1.ſ.eod.*
l Kalendis Iuliis. *Haloander, vide quæ notaui ad l.41.ſ.de contrah.empti.*
m Conductor ablocare potest, non tamen in maius tempus quàm ipse conduxit. *l.6.Cod. eodem.*
n *aliàs* fracta, *aliàs* rupta. *Haloand.* fracta.
o ex Kalendis Iuliis fracta, vsque in Kalendas Iunias permansisset. *Haloander.*
p *vide quæ notaui ad l.41. suprà de contrahend. empti.*
q *Haloander,* ne obstendi alicui posset.
r *l.9.ſ.eodem.*
s Kalendis Iuniis. *Haloander.*
t Conductor oblatam, post tempus conuentum, habitationem recipere non cogitur.
u Imò, heres conductoris in ius defuncti succedit *Inst.eodem.in fine.*
x Locator retinet possessionem etiam per eum qui colonus non est: puta per heredem coloni. Id ideo fieri putat Baldus, quòd in hoc herede reliquiæ ipsius coloni quædam sint, *l.30.§.penultim.ʃ.de adquirend.possess.*
y *l.13.§.6.ſ.eodem.*
z id est, Qui contra duos agere potest, cogitur ex causa vnum magis eligere. *Accursius.*
a Locator, (cuius vestimenta culpa & facto fullonis amissa sunt) potest agere condictione furtiua aduersum furem qui ea vestimenta subripuit: idque expensis & periculo fullonis: aduersus ipsum verò fullonem, actione locati.
b *l.25.in fine ſ.eodem, vide l.12.ʃ.de furtis, l.5.ſ.nautæ.*
c Formam contractus non immutat, qui ab eo discedit voluntate aduersarij. Ita potest forma operis constituendi, mutari partium voluntate.
e locatoris quædam permutata essent. *Haloander.*
f architecto, redemptori.
g mihi scilicet.
h Locator propter mendacium conductoris potest à contractu recedere atque ita pœnitere: quod aduersus redēmptores ædificiorum, vt sæpius mendaces, summè notandum est.
i placet valdè lex quæ fuit Ephesi (vt Vitruuius scribit initio libri vltimi) vt bona architecti (qui publicum opus curandum recepisset & indicauisset quanto sumptu id reipublicæ esset futurum) reipublicæ obligentur, donec opus sit perfectum, & eo perfecto, si ad indicationem impensa respondeat, vt publicè decretis honoribus exornetur: si non amplius quàm quarta parte superat impensa, vt non teneatur. si suprà quartam partem, vt de suo quod superat, quartam impleat. & hoc iure æquius esse nos vti in locandis priuatis operibus ait Cuiacius, 19. *obseruatione 22.*
k id est, quinquaginta. sensus est: si me architectus vel redemptor in indicatione fefellerit, mihi licet à locatione recedere, & repetere quod ei (indicatione secuta) prærogaui. An & interesse? sic est. si temerè ac dolosè mihi indicationem fecit, *Cuiacius ibidem.*

l Colonus partiarius actionem furti non habet, sed agit contra dominum vt agat.
m *l.52.§.8.ʃ.de furtis.*
n Agi potest interdum aduersus aliquem, vt in alium agat: denique vt agatur; *vt hic & l.13.§.30.ſ.de act.empti.l.2.in fin.ſ.ad l. Rhodiam: l.fisco, in fin.ʃ.de legat 1.* Quid si hac parte reus cedat actionem? liberatur, *l.2.§.idem Labeo.ʃ. ne quid in loco publico.* Quid: non & exceptione id obtinere possū vt agas? interdum, *vt §.2 ſ eodem. l. vnde queritur. Cod. commodati.*

6 ¶ Locator horrei propositū [o] habuit *se aurū* [p], *argentum, margaritam non recipere suo periculo.* deinde, cùm sciret has res inferri, passus est [q]. proinde eum futurū tibi obligatum dixi. ac si propositum fuit, remissum "videtur."

7 ¶ Seruum meum mulionem conduxisti. negligentia eius, mulus tuus periit. si ipse se locasset, ex peculio duntaxat, & in versum damnum tibi præstaturum "dico." sin autem ipse eum locassem, non vltra me tibi præstaturum, quàm [r] dolum malum & culpam meam abesse. quòd si sine definitione personæ mulionem à me conduxisti, & ego eū tibi dedissem, cuius negligentia iumentū perierit, illam quoque culpam me tibi præstaturum aio, quòd eū elegissem [s], qui eiusmodi damno te adficeret.

8 ¶ Vehiculum conduxisti, *vt onus tuum portaret, & secum iter faceret.* id cùm pontem transiret, [t] redemptor [u] eius pontis portorium [x] ab eo exigebat. quærebatur, an etiam [y] pro ipsa "sola" reda portorium daturus fuerit. puto, si mulio non ignorauit eâ se transiturum, cùm vehiculum locaret, mulionem præstare debere.

9 ¶ Rerum custodiam, quam horrearius [z] conductoribus præstare deberet locatorem, totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi [a] "si" in locando aliter conuenerit.

De impensis à colono factis. 1. De naue conducta & nauigatione impedita.

61. *Scæuola* lib. 7. Digestorum

COlonus cùm lege locationis non esset comprehensum, vt vineas poneret: nihilominus "in fundum" vineas instituit [b]: & propter earum fructum [c] denis amplius aureis annuis ager locari cœperat. quæsitum est: si dominus istum colonum fundi eiectum [d] pensionum debitarum nomine conueniat: an sumptus vtiliter factos in vineis instituendis reputare possit, opposita doli mali exceptione? respondit, vel expensas [e] consecuturum [f], vel nihil ampliùs præstaturum.

1 ¶ Nauem [g] conduxit *vt de prouincia Cyrenensi Aquileiam nauigaret, olei metretis tribus millibus impositis, & frumenti modiis octo millibus, certa mercede.* sed euenit vt onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur, & onus impositum commisso [h] tolleretur, quæsitum est, an vecturas, quas conuenit, à conductore secundùm locationem exigere nauis [i] possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, posse.

De riuo corrupto, antequam probetur.

62. *Labeo* libro 1. Pithanorum.

SI riuum, quem faciendum conduxeras, & feceras antequàm comprobares, labes [k] corrumpit: tuum periculum est, *Paulus*: Imò, si [l] soli [m] vitio id accidit, locatoris erit periculum. si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

o ¶ ne dixeris gas, propositū in mente retētum (vt post Cynum putat Bartolus) Quis enim est tam stupidus, qui putet tacitas hominum voluntates in contractibus spectādas esse? Propositum hîc significat, proscriptum pro horrei foribus, *vide l.11.§.2.ſ.de inst. l.47.ſ.de pecul. vide Gouean. 2. var.lect.23.* vt dicam quod sentio, puto negationem huic loco deesse, vt ita sit legendum, propositum non habuit, quam sententiam hic paragraph° tuetur, in illa aduersatiua, *ac si propositum fuit:* vt sit sensus, locator horrei non habuit propositū se aurum, &c. ea inferri passus est tenetur de periculo: at si propositum fuit, remissum videtur.
p nam in horris res pretiosissimas reponi solitas testatur Iurisconsultus, *in l.1.ſ.de offic.præfecti vigil.*
q Patiētia contrarij actus id efficit, vt qui patitur obligetur, & à contrario actu recessum videatur. Id hoc ex loco notant interpretes. At ego id potius colligo, eum qui sciens in horreum aurum inferri patiatur custodiam præstare, etiamsi propositum non habuit se aurum non recipere suo periculo: quod si propositum habuit & inferri passus est, proscriptum seu propositum remisisse intelligitur.
r quia imperitum pro perito locaui, *l.27.§.34.ſ.ad l. Aquil.*
s Eorū, quos eligimus, culpa facta præstanda esse, docet Cicer.1.*epist. ad Q. Frat.*
t iter faceres, & cum pontem *Haloander.*
u Redemptor pontis non est architectus ipsius pontis, sed publicanus, qui portoria in ipsis pontibus exigebat.
x Portoria in ipsis quoque pontibus exigi solita hic locus indicio est. Seneca.2. *de Tranquillitate* cogitans & in pontibus quædam pro transitu dari.
z Mulio, carrucarius, & similes, portorium muli, vel currus nomine soluere tenentur. Quid iuris de rebus in curru positis? earum dominus. *Bartolus.*
z Horrea locari solita erant, mercium reponendorum causa, quarum custodiam conductoribus horrearij præstabant.
a *l.55.ſ.eodem: vide l.12.in fine.ʃ.de vi & vi arm.*
b Instituere vineas, est eo loco nouas ponere, vbi ante non fuerunt, *adde l.55.ſ.eod. Ciceronem, 2.in Rullum.*
c Si colonus contra legem locationis conserendo, maiorem fundo reditum adquisierit, expensas consequitur, vel eæ cum pensione compensantur, *Synopsis Basilicon.eodem.cap.59.*
d hinc collige, colonum eiectum pensionum non solutarum nomine repetere expensas vtiliter factas. Quin & hoc notant. Dominum fundi propria authoritate posse fundo expellere Emphyteutam ob non solutum canonem.
e *dict.l.55.§.1.ſ.eodem.* f Aliud in emphyteusi, *l.2. Cod, de iure emphyteut.* g aliquis scilicet. h puta quia merces vetitæ erant.
i nauta, *Cuiac. 3. obseruat.* k *l.15. §.2.ſ.eod.* id est, soli fragor non *Tabes*, vt vult Budeus & Cotta in memor. in voce *Tabes.* Labes plerumque accidit vi ventorum & flatu, aut pluuiarum incursu, aut alio casu superiore. Basilica ita habent ἐὰν ἀπὸ ὀλίσθου πάντες ἀφθῶσιν οἱ καρποί. Cyrillus autem εἰ δὲ γένοιτο ὀλίσθῳ ἐπιχλύσεις πολλῶν ὑδάτων. *Cuiac.15. obseruat.28.* Idem autor.8.ad African. notat huiusmodi labem non ex imo venire, vt fundum absorbeat: sed ex summo, vt decidat, eámque in Basilicis ὄλισθον appellari, *vt ſ.* Labem afferre, est agri superficiem seu crustam auferre. *Hotom.4.obseruat.7.* Aliud significat labes apud Festum.
l Redemptori operis opus perit, si ipsum opus proprio vitio perierit: sin soli vitio, soli domino.
m *leg.14.§.1.ʃ. de aqua & aquæ pluuiæ, leg.36. in fine, l.59.ſ.eodem adde l.15.ʃ.de verborum obligat.*

a 19. *Eclog.* 9.
b Dubitationibus tollendis leges constituuntur maximè: nec enim eorum quæ cuique nota sunt lex ferri debet, sed eorum quæ dubitationem habent.
c & ne periclitaretur actor proponendo ineptam actionem.
d *Synopsis Basilicon.* 19. *Titul.* 9.

DE ÆSTIMATORIA[a].

TIT. III.

Cur hæc actio introducta sit. Quibus casibus competit. Quid in eam venit.

Vlpianus libro trigesimosecundo ad Edictum.

ACTIO de æstimato proponitur tollendæ dubitationis[b] gratia[c]. fuit enim magis dubitatũ: cùm[d] res æstimata vendẽda datur, vtrùm[e] ex vendito sit actio[f] propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videor: an ex conducto, quasi operas conduxissem: an mandati. melius[g] itaque visum est, hanc actionem proponi. quotien[h] enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, conueniret tamen aliquam actionem dari, dandam[i] æstimatoriam præscriptis verbis actionem, est enim negotium ciuile gestum. & quidem bona fide. quare omnia & hîc locum habent, quæ in bonæ fidei iudiciis diximus.

1 ¶ Æstimatio[k] autem periculum[l] facit[m] eius, qui suscepit. aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut æstimationem[n], de qua conuenit.

De mercede.

2. *Paulus* lib. 30. ad Edictum.

HÆc actio vtilis est, &[o] si merces interuenit.

DE RERVM[p] PERMVTATIONE.

TIT. IIII.

Differentiæ emptionis, & permutationis, ac primùm, De more, & pretio. 1. De euictione. 2. De nudo consensu. 3. Si res aliena detur. 4. De traditione facta ex altera parte.

Paulus lib. 32. ad Edictum.

e Rem æstimatam vẽdendam tibi dedi, si non vendas aut restituas pretium queri possit, quę actio mihi cõpetat? Non ex vendito competit: quia res ea mente non est data, vt perpetuo iure esset apud accipientem: sed vt eam restitueret, vel pretium. Non ex locato: quia non data est vendenda. Non ex conducto, maximè si non consueuit operas locare: Non mãdati, quia hîc potest interuenire merces, *l.* 2. ĩ. *eo.* quod mãdato repugnat, *l.* 1. s̃. *mandati.* Quid igitur? recurretur ad generalẽ hanc de æstimato. Cur adde æstimato? quia res æstimata data est.
f *vide l.* 24. *in fine.* s̃. *locati.*
g Quoties dubitatur de nomine cõtractus descenditur ad actionem præscriptis verbis.
h vt quoties, *Haloander.*
i daretur æstimatoria præscriptis verbis actio: esse enim negotium, &c. *Haloander.* dandam præscriptis verbis actionẽ, *Hotom.* 5. *obseruat.* 16. putat enim hanc vocem æstimatoriam ex Glossis irrepsisse.
k *l.* 5. §. 3. s̃. *commun. diuidund.* perinde atque res vendita, *l.* 51. ĩ. *soluto.*
l Æstimatio possessorem dominum facit *vt hic adde l.* 10. ĩ. *de iure dotium.*
m Imò, præcisè non facit, sed distinguendum videtur, *vt l.* 17. §. 1. ĩ. *de præscriptis.* vtcumque sit, hinc constat hanc speciem actionis valdè differre à locatione.
n nota modum formandi libellum in actione æstimatoria.
o vt non tam habeatur ratio mercedis, quæ locationem solet inducere. *l.* 1. s̃. *mandati:* quàm æstimationis, quæ venditionem facit. *l.* 10. 11. 12. ĩ. *de iure dot. l.* 2. *in fine.* ĩ. *pro empt.*
p 4. *Cod.* 64. 20. *Eclog.* 3. 3. *Extr.* 19. Cur rerum vocabulum hîc addidit? Nempe quia permutationis nomen ad omnes contractus extenditur, in quibus res, merces operæ, imò & pecunia cum re permutatur. At hic de rerum inter se permutatione agitur: vt si species cum alia specie permutetur, putà vestis cum alia veste: Nam si genus cum genere, vestis cum panno permutabitur, cõtractus fuerit innominatus.
q ¶ Permutatio hic inter cætera differt à venditione: *Contractu*, nam vna parte dicitur venditio, altera emptio. *Personis*, ille venditor, hîc emptor. *Rebus*, vna enim parte merx est, altera pretium: In permutatione nihil horum est. Idem nomen contractus vtrinque est: Vtræque personæ dicuntur permutare: Vtrinque merx est.
r nam vterque permutat, id est, rem dat, *l.* 5. §. 1. ĩ. *de præscript. l.* 19. §. *penult.* ĩ. *de ædilit. l.* 1. s̃ *de act. empt.* puta, vnus frumenti certam modiationem dat, alter olei designatum pondus, *l.* 7. *Cod. eodem.* in emptione, vterque non emit: in locatione, vterque non locat: & ita differt formâ ab illis contractibus, permutatio.
s Permutatio à venditione differt *præstatione.* Emptor dominium pretij transferre cogitur in venditorem: venditor rei dominium transferre non cogitur: sufficit enim vt tradat, & de euictione promittat. In permutatione vtrinq; dominium transferri debet.
t hîc ab effectu sumitur differentia emptionis & permutationis, *adde l.* 25. s̃. *de contrahend. empt.*
u Dolum malum à venditione abesse venditor plerunque promittit: quod etsi non sit adiectum, præstari tamen debet. *vt hic:* & *l. si cum fundum* §. 1. s̃. *de contrahend. empt.* Ambros. 3. *officiorum*, 10. Quid, loquar de contractibus cæteris, an maximè de conceptione prædiorum, vel transactionibus atque pactis? Non honestatis formulæ sunt, dolum malum abesse?
x Imò, vt non sit euicta tenetur, *l.* 30. ĩ. *in fine.* s̃. *de act. empt.*
y Sensus est, Permutatio, locatio, aut emptio non est. Nam in emptione alius est venditor ab emptore: ille pretium, hic rem accipit: ille pretium accipientis facit: hic rem non facit accipientis. In permutatione num id agitur, vt vterque emat? vterque éstne emptor? si ita est, vtriusque res fiet (nam in venditione emptor cogitur nummos facere accipientis.) atqui hoc absurdum est. non est igitur emptio. Quid? In permutatione num id agitur, vt res ab vtroque detur loco mercedis? nullo modo. nam vbi datur merces, res in eius vicem accipitur in permutatione vterque rem dat: Igitur permutatio non est locatio.
z potest discerni, quòd eorum sit merx, &c. *Haloand.*
a *vide l.* 1. *Cod. eodem*
b Permutatio à vẽditione quoq; distat in *ipsa actione danda.* Nam euicta re vẽdita actio ex empto datur: permutata re euicta, datur actio in factũ pręscriptis verbis.
c Sexta differentia emptionis & permutationis sumpta à causa efficiente. venditio solo consensu perficitur & parit actionem, permutatio re perficitur, neque parit actionem ante rem traditam.
d Septima permutationis à venditione differentia: venditio contractus est nominatus: permutatio, innominatus.
e Aliena res permutari non potest, *vt hic.* adde quæ scripsi *ad l. rem alienam* 28. s̃. *de contrahend. empt.*
f id est, est neutrius ex parte.

SICVT[q] aliud est vendere, aliud emere: alius emptor, alius vẽditor: ita pretium aliud, aliud merx. at in permutatione discerni nõ potest[r], vter emptor, vel vter vẽditor sit: multúmque[s] differunt præstationes. emptor enim, nisi[t] nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito. venditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionem tradere, & purgari dolo[u] malo. itaque, si euicta res non sit, nihil debet, [x] In permutatione verò[y], si vtrumque pretium est, vtriusque rem fieri oportet: si merx, neutrius. sed cùm debeat & res, & pretium esse: non potest[z] inueniri, quid eorum merx, & quid pretium sit. nec ratio patitur, vt vna eadémque res & veneat, & pretium sit emptionis.

1 ¶ Vnde si ea res, quam acceperim, vel dederim, postea euincatur[a]. in factum dandam actionem[b], respondetur.

2 ¶ Item emptio ac venditio nuda[c] consentientium voluntate contrahitur. permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet. alioquin, si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus. quod in his dumtaxat receptum est, quæ[d] nomen suum habent: vt in emptione, venditione, conductione, mandato.

3 ¶ Ideóque Pedius ait, alienam[e] rem dantem, nullam[f] contrahere permutationem.

4 ¶ Igitur, ex altera parte traditione facta[g], si alter rem nolit[h] tradere: non[i] in hoc agemus, vt intersit nostra, illam rem accepisse, de qua conuenit: sed vt res contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

Similia venditionis, emptionis & permutationis, & qualis res sit præstanda.

2. *Idem* libro quinto ad Plautium.

ARisto ait, quoniam permutatio vicina[k] esset emptioni, *sanum*[l] *quoque, furtis noxísque solutum*, & *non esse fugitiuum seruum*, præstandum, qui ex causa daretur.

DE[m] PRÆSCRIPTIS[n] VERBIS, ET

g nota, re ab vno tradita ex causa permutationis, licere ei qui non dedit pœnitere, *vt hic:* ex simplici placito permutationis nulla re secuta nullam dari actionem. *l.* 3. *l.* 4. *Cod. eodem.* Ex placito stipulationis vestito stipulatione, etiam nulla re secuta, actionem nasci, *dict. l.* 3. *l.* 4. *l.* 7. *Cod. eodem.* eóque puto referendam *l.* 7. §. 7. s̃. *de pactis:* in qua dicitur nasci ciuilis obligatio, quoties rem tibi dedi vt aliam dares. Plus igitur est, subiecta contractui permutationis stipulatio, quàm partis subsecuta traditio, atque illud est, quod dicitur, Contractus innominatos stipulationis subiectione vim nominatorum consequi. ab vno contrahentium secuta traditio, non facit permutationẽ, nominatum esse contractum: subsecuta inter vtrosque stipulatio, secus. In innominatis pœnitere licet altero inuito, *vt hic:* in nominatis non permittitur. *dict. l.* 3. & 7. *Cod. eodem.*
h Octaua differẽtia permutationis à venditione hæc est. In permutatione qui rẽ suam dedit, re nõdum accepta: ab aduersario potest rẽ suam, si velit repetere, *vt hic:* in venditione qui rem dedit vel pretium, datum repetere non potest: sed in id agere debet vt cõtractus impleatur, *l. in ciuile C. de rei vind.* nec enim habet locũ condictio ob causam in cõtractibus nominatis *l. vlt.* s̃. *de condict. ob caus.* Nona hæc differentia à quibusdam adfertur. in venditionę venditorem non transferre dominium, nisi vel pretium receperit, vel fidem habuerit de pretio. In permutatione dominium rei traditæ transferri in accipientẽ etiamsi fides non sit ei habita rei, in vicem eius quæ tradita est accipiendæ. Accursius ita putat, *hic & in l.* 2. *ac. precibus, Cod. eod.* qui tamen contrarium sentit in *l. cum proponas Cod. de dolo.* quod postremum verius est. Nullo enim contractu dominium rei traditæ transfertur, nisi saltem fides habita sit.
i Hanc negationem expungit Hotomanus. 3. *obseruat.* 2.
k est enim iurisgentium, vt emptio, *arg. l.* 5. s̃. *de instit. l.* 2. *C. eod. l.* 15. ĩ. *ex quibus causis in possess.* ab ea cœpit emptio, *l.* 1. s̃. *de contrah.* non est tamen contractus nominatus, vt emptio. At enim dices, permutationis elegans esse vocabulum? respondeo, emptionis vocabulum ita speciale esse, vt scilicet ei negotio tantùm inseruiat, in quo res cum pretio permutatur: at permutationis vocabulum generis est, saltem subalterni, cuius ambitu ipsa & emptio & locatio comprehenditur, in quibus cum re, vel merces permutatur. *Bartol. ad l.* 7. s̃. *de pactis:* ideóque eius vocabulum ad certam speciem non reducitur *VVesemb. hic:* cùm omnis penè contractus constet veluti permutatione quadam. Quapropter Aristoteles dixit, medium arrogantiæ carere nomine: licèt alio loco scribat, veritatem esse medium arrogantiæ: propterea quòd veritatis nomen latius patet: ita rectè dicam, negotium do vt des, carere nomine, licèt permutatio appelletur, *Cuiac. hic.* Corrasius 1. *Miscell.* 23. *num.* 4. ait permutationem dici posse nominatum contractum, à qua opinione videtur resilire 2. *Miscell.* 15. *in fin.* & meritò. siquidem nominatis contractibus, *in l.* 7. §. 1. s̃. *de pactis:* relatis in § 2. subiicitur permutatio, quæ in alium contractum non transire dicitur. Quorsum hæc pertineat quæstio? *vide l.* 1. *in fine.* s̃. *eodem.*
l vt venditor serui, sanum, solutum furtis ac noxis, non fugitiuum denique præstare cogitur, ita qui permutat.
m 4. *Cod.* 64.
n Inuenta est actio præscriptis verbis (quæ & incerti ciuilis, *l.* 7. §. 2. *in fine.* s̃. *de pactis:* Incerti, quia id quod interest persequitur, cuius æstimatio incerta est & arbitraria. *Cuiac. Cod. eodem.* Ciuilis, non quòd lege nominatim sit prodita, sed quia ad exemplum ciuilium actionum comparata est. Nam do vt des, emptioni: do vt facias, locationi: facio vt faciãs, mandato, commodato, & precario, proxima est: eáque ratione vtilis dicitur, *Cuiac. ad l.* 7. s̃. *de pactis.*) propter controuersias Iurisconsultorum certantium de nomine actionis. Nec enim possunt tolli eæ aut euitari melius, quàm si egeris sine nomine, secundùm quod conuentione præscriptum est, narrata conuentione, narrato facto, *Cuiac. ad l.* 24. ĩ. *eodem.* 8. *ad African* Dicitur autem præscriptis verbis, quia datur ex conuentione vti scripta est, *Cuiac. Cod eodem.* Item quòd in eius formula, quemadmodum se res haberet, describebatur, tum, quæ contractus species esset, reperiebatur. *Alcia.* 4. *disp. vltimo* quasi τῶν προγεγραμμένων συμφώνων. vt Græci interpretantur rectè, quia ex conuentionibus tantùm datur, quæ scilicet alio nomine non appellantur: similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent Nihil est enim aliud actio præscriptis verbis, quàm actio in factum ciuilis, quæ nascitur ex cõtractibus qui non appellantur proprio nomine. *Cuiac. hic:* aliter demonstrari non potest ea actio, quàm si dicatur agi secundùm verba conuentione pręscripta, *Cuiac. Cod. eodem.* Verùm Hotomanus, in sua de præscriptis verbis coniectura, ait sibi videri, non *præscriptis*, sed *perscriptis verbis* legendum vel ideo quòd veteres, peruulgatæ, solennes, vsitatæ, ac legitimæ actiones notis tantùm & syllabis designarentur, vt nimium in vulgus, ac præsertim iis, qui in foro versabantur, notæ. Notis perscribi solitas, constare ex eo, quod Cicero *pro Murena* Iurisconsultos exagitans, veriti, inquit, ne sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt: Item constare lege 1. *Cod. de formulis* has aucupationes syllabarum & iuris formulas tolli: legi apud Manilium in *Astronomicis* illos versus, Hic etiam legis titulos & condita iura Nouerit, atque notis leuibus pendentia iura: Earum notarum reliquias esse in Pauli Diaconi & Valerij Probi libellis, apud quem inter veteres hæc personalis formula profertur *A.T.M.D.O.* id est, aio te mihi dare oportere

in factum

tere. De notis caput esse apud Isidorum 22. cap.1. earum quoque fieri mentionem in *Nouell.47.cap.* Has autem actiones de quibus hoc tit. agitur, ideo perscriptis verbis appellari, quòd plenis & integris verbis perscriberentur, non certa, aut compendiosa formula, vt illæ antiquæ: sed disertè, plenè, ac dilucidè: &, vt Theophilus dicere solet διηγηματικῶς, factum, conuentionem, negotium, rem gestam exprimebant. *hac Hotom.*

in factum[a] actionibus[b].

Tit. V.

Si vulgaris actio cesset. 1. De domino mercium, de magistro nauis. 2. De re data pretij explorandi causa.

Papinianus lib. 8. Quæstionum.

Nonnumquam euenit, vt cessantibus iudiciis proditis, & vulgaribus[c] actionibus, cum proprium[d] nomen inuenire non possumus, facilè[e] descendemus[f] ad eas, quæ in factum appellantur. sed, ne res exemplis egeat, paucis agam.

1 ¶ Domino mercium in magistrum nauis: si[g] sit incertum[h], vtrùm[i] nauem conduxerit, an merces vehendas locauerit: ciuilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit.

2 ¶ Item si quis pretij explorandi[k] gratia rem tradat: neque depositum[l], neque commodatum[m] erit: sed, non exhibita fide, in factum[n] ciuilis subiicitur actio.

Si vulgaris actio cesset.

2. *Celsus* libro octauo Digestorum.

Nam[o] cum deficiant[p] vulgaria[q], atque vsitata actionum nomina: præscriptis verbis agendum est.

De contractibus innominatis.

3. *Iulianus* libro decimoquarto Digestorum.

In quam[r] necesse est confugere, quotiens contractus existunt, quorum appellationes nullæ iure[s] ciuili proditæ sunt.

4. *Vlpianus* libro trigesimo ad Sabinum.

Natura[t] enim rerum conditum[u] est, vt plura sint negotia, quàm[x] vocabula.

De contractu manumisi vt manumittas. De quatuor contractibus innominatis. 1. Do vt des. 2. Do vt facias. 3. Facio vt des. 4. Facio vt facias. 5. Manumisi vt manumittas.

5. *Paulus* libro quinto Quæstionum.

Naturalis meus filius seruit[y] tibi: & tuus filius mihi. conuenit inter nos, *vt & tu meum manumitteres, & ego tuum.* ego manumisi. tu non manumisisti. qua actione mihi teneris, quæsitum est[z]. In hac quæstione totius ob rem dati tractatus inspici potest. qui in his cōpetit speciebus: Aut enim do[a] tibi, vt des: aut do, vt facias: aut facio, vt des: aut facio, vt facias. in quibus quæritur, quæ obligatio nascatur.

1 ¶ Etsi quidem *pecuniam dem*, vt rem accipiam: emptio & venditio[b] est[c]. sin autem *rem do, vt rem accipiam*[d]: quia[e] nō[f] placet permutationem rerum emptionem esse: dubium non est, nasci ciuilem obligationē. in[g] qua actione id veniet: non[h] vt reddas, quod acceperis: sed vt[i] damneris mihi, quanti interest mea, illud, de quo conuenit, accipere: vel[k] si meum recipere velim, repetatur, quod datum est: quasi ob rem[l] datum, re non secuta. Sed *si scyphos tibi dedi, vt Stichum mihi dares:* periculo meo[m] Stichus erit: ac tu dumtaxat culpam præstare debes. "Explicitus est articulus ille, do, vt des."

2 ¶ At[n] *cùm do, vt facias:* si tale sit factum, quod[o] locari solet, puta vt tabulam pingas: pecunia data, locatio erit: sicut superiore casu emptio. si res: non erit locatio: sed nascetur vel ciuilis actio in hoc, quod mea interest: vel ad repetendum condictio. Quòd si tale[p] est factum, quod locari nō possit, puta vt seruum manumittas: siue certum tempus adiectum est, intra quod manumittatur: idque, cùm potuisset manumitti, viuo seruo transierit: siue finitum non fuit, & tantum temporis consumptum sit, vt potuerit, debuerítque manumitti: condici ei potest: vel præscriptis verbis agi. quod his, quæ diximus, conuenit. Sed si dedi tibi seruum, vt seruum tuum manumitteres: & manumisisti, & is, quem dedi euictus est: si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Iulianus scribit: si ignorans, in factum ciuilem[q].

3 ¶ Quòd *si faciam, vt des:* &, posteaquam feci, cessas dare: nulla erit ciuilis actio: & ideo de[r] dolo dabitur.

4 ¶ Sed *si facio, vt facias:* hæc species tractatus[s] plures recipit. Nam si pacti sumus, vt tu à meo debitore Carthagine exigas[t], ego à tuo Romæ: vel vt tu in meo, ego in tuo solo ædificem, & ego ædificaui, & tu cessas. In priorem speciem mandatum[u] quodammodo interuenisse videtur: sine quo[x] exigi pecunia alieno nomine non potest: quamuis[y] enim & impendia sequantur, tamen mutuum[z] officium præstamus. & potest mandatum[a] ex pacto etiam naturam suam excedere. Possum enim tibi mandare, vt & custodiam mihi præstes, &[b] non plus impendas in exigendo, quàm decem. Et si eandem quantitatem impenderemus[c], nulla dubitatio est.

a Cur in factū dicuntur? quia, quòd nomine non possunt exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant, citra formulā aut solennitatem vllam, *l.6. in f. Cod. de transactionib.* *Cuiac. hic.* Factū res gesta vocatur in *leg.6. Cod. de transactionib.* à Constantino sic definitur, τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ὑποθέσεως ἀποτέλεσμα, *Cuiac, ad l.7 ff. de pactis:* qui hæc interim verba *in factum* ad Prætorias refert actiones quæ non ex contractibus dātur, sicut *præscriptis verbis*, sed ex aliis causis *hoc titulo.* Alij *in factū* interpretantur, quasi ex tali facto. Alij *in factum*, quasi infectum & in defectum: quo nihil magis ridiculū esse potest.

b sunt enim plures. Æstimatoria, & ex permutatione, actiones bonæ fidei sunt: cæteræ, de quibus hic agitur, stricti iuris. *Cuiac. hic.*

c Atque vsitatis, *l.2. ff. eod.* de quibus *in l.5. ff. de iustitia: l.7.§.1. ff. de pactis:* quibus ob sui frequentiam inter homines, & necessarium inter eos vsum, formam, & nomen facilè Iurisperiti repererunt.

d Id est, speciale non suum. i. generis *d.§.1.*

e Hinc consequitur in factum actiones non esse iudicia prodita, & vulgares actiones: hic enim opponuntur.

f descendamus. *Haloand.*

g Præscriptis verbis actio datur ex negotio gesto, quod certum est in contractum aliquem nominatum incidere, dubium est tamen in quem incidat, idque propter facti ipsius ambiguitatem. Interdum quoque datur ex negotio gesto, quod certum est cadere in contractum innominatum.

h secus si certum sit, *l.2. in pr. ff. de lege Rhodia.*

i Merces magistro nauis tradidi. Incertum est an nauē conduxerim, an verò merces vehendas locauerim: quæritur quæ actio mihi cōpetat? Neque ex conducto, neque ex locato, sed præscriptis verbis: quia dubitatur de facto ipso.

k Rem qui tradit pretij explorandi causa, neque deponit neque commodat. Non deponit, quia non tradidit vt res custodiretur: Non commodat, quia non tradidit, vt accipiens ea vteretur. *v. l.17.§.4. ff. eod. v. Alc.5. parerg.15.*

l nec enim datur custodienda, *l.1. ff. depositi.*

m quia non datur vtenda, *Iason.*

n Imò, mandatum est, si nihil ailud mando quàm vt inquiras quanti possit vendi res quæ datur vendenda. *Ias.*

o Martinus putabat commodati & depositi actiones cumulari posse. falsò: sunt enim contrariæ. nam in commodato vsus est, qui non est in deposito. At præterea dicitur hic recurrendū ad præscriptis verbis actiones, quoties dubitatur de actione.

p cùm deficiunt, *Haloand.*

q id est, propria, *l.7.§.1. ff. de pactis.*

r ad quam, *Haloand.*

s Id est, à legislatoribus. An ob huiusmodi contractuum raritatem? vt vult Hotomanus: an potius quòd varij essent, latè paterent, ac in mille rerum circumstantias, singulis horis variarentur: quòd denique non tam prægnantem causam in se continere videbantur, vt ad necessitatem exequendi trahendi essent, vt impossibile esset eos speciali nomine designare, aut sub certa forma comprehendere, vt vult Oldendorpius *in suo actionum tractatu?*

t *Aristotel.2. Ethic.7. Cicero pro Cæcinna.*

u inductum est.

x *Cic.3. de Finib. in princip* Græcis tamen magis nobis verba pariēda sunt, imponendáque noua nouis rebus nomina: *& pòst*, in omni arte cuius vsus vulgaris communisque non sit, multa nouitas nominum est.

y Potest enim filius meus naturalis non tibi tantùm, sed & mihi seruire: possum etiam stipulari, vt eum manumittas, *vt hic, & lege 2. Cod. si mancip. ita fuer. alien. vt manumittatur.*

z ¶ Dic præscriptis verbis: ídque vel ad id quod mea interesse potest, quòd seruū meum manumisi, *vt in fi. ff. eod.* vel vt manumittas seruum tuum, quia meum manumisi. *l.9. ff. eod.* vel ad id quod mea interest, seruum à te non manumitti, *§.1. ibi quanti interest mea ff. eod.*

a *l.7.§.2. ff. de pact. l.35.§.3. ff. de donationib.*

b & ea des: Nam accipere, facti est.

c Imò, non est emptio aut venditio, sed obligatio ob rem dati, causa non secuta, *l. vlt. ff. de condict. sine causa.* vide quæ ibidem scripsi: *adde Forcatulum c.19. Necyomant.*

d Permutatio non est emptio, *vt hic.* igitur ne contractus nominatus quidē: Nam à quocunque remouetur species, quæ maximè videtur inesse, ab eodem & genus remouetur? vide quæ scripsi ad *l. vnic. ff. de rerum permutatione.*

e nisi actū fuerit vt qui tradere cogitur, dominium trāsferat: tunc enim contractus est innominatus, licèt detur pecunia prioti, *l. vlt. ff. de cōdict. ob causam.*

f *l.1.§.1. ff. de contrah. empt.*

g Nota formā libelli in hoc cāsu qua petit actor rem sibi dári, aut, si id reus nolit, interesse. Item, hac postremā petitione innominatos à nominatis contractus differre, in quibus si faciendi obligatio sit, reus soluendo interesse non liberatur. *l.75. in fi. ff. de verb. oblig. Iason hic num.6.*

h Præscriptis verbis actio nō datur ad repetendum, *vt hic.* nisi expressè id actum fuerit, *l. si dominus ff. eod. l.2. ff. de condict. indebiti.*

i In id quod interest obligatio, in contractibus innominatis, succedit in obligationibus dandi faciendíve. Ita præscriptis verbis actio datur ad id quod interest: liberatur quoq; reus præstatione eius quod interest, neque dare præcisè cogitur.

k Conditio ob causam datur ei, cui contractus non impletur, ad id repetendum quod dedit.

l Periculum rei dandæ pertinet ad eum qui rem accipere debet.

m qui dedit s. Imò, in contractibus innominatis, periculum est eius qui nondū dedit, *l. vlt. ff. de condict. causa data. v. Iason. & Corras.2. Miscell.9.*

n vide quæ scripsi *ad l.2. Cod. de permutatione.*

o Factorum alia locari possunt, alia non possunt.

p Pingere, factum est quod locari solet, *in princ. ff. eod.* seruum manumittere, factum est quod locari non potest, *vt hic.* Priori casu (locatio scilicet) nominatus: altero, innominatus contractus est. Quæritur, quibus indiciis facta locabilia ab his quæ locari non possunt discernamus? an consuetudine, id est, quòd persona solita sit locare operas, *vt Bart. ad l.5. in pr. num.13. ff. de condict. causa data?* an verò quòd ex eo opere potest sequi emolumentum pecuniarium, vt vult Iason? *hic num 2. in fin.*

q Imò, Iulianus scripsit in factum actionem à Prætore dandam, non incerti ciuilē, id est, præscriptis verbis, quo nomine à Mauritiano reprehenditur, *l.7.§.2. ff. de pact.* Cuiac, *ad d.l.7.* monet hanc vocem *ciuilem* imperitè hic à Triboniano adiici. Nam si in ignorantem detur actio in factum ciuilis, *vt hic.* hæc eadem in scientem danda est, non de dolo. quod hic tamen dicitur. Et è contrà, si in scientem de dolo datur, ergo & in ignorantem prætoria. Eam vocem Tribonianus ex nota Mauritiani adscripsit, quomodo & nota Marcelli, Iuliano *in Nouell.87.* Pauli, Labeoni: *l.2.§.9. in fin. ff. de aqua pluuia:* Vlpiani Marcello: *l. pen. ff. de iure codicill.* adscribitur. Goueanus 2. *variar.27.* meritò conqueritur improbatam Iuliani sententiam, *in d.l.7.* in hoc paragrapho poni. Id tamen notat sæpius factum à Triboniano.

r *vide l.4. Cod. de dolo.*

s Tractatus, membra, quæstiones.

t Pactum hoc, vt à debitore meo Carthagine exigas, ego à tuo Romæ, éstne facio vt facias, An potius mandatū? Mādatum dixeris, quoniam neuter nostrum mutuo nomine exigere pecuniam potest sine mandato., *vers. in priorem ff. eod.* Atqui in hac specie qui exigit nomen, suis impensis exigit: mandatarius autem, impensis mandatoris: *l. idémq.§. idem Labeo. ff. mandati l. qui proprio.§. litis. ff. de procur?* Dici potest, neque eo mandatū mutare suam naturam, licèt pacto possit naturam suam excedere. *l.1.§. si conuenerit. l. Lucius. ff depositi.* Quid iuris sit? tutius est in hoc negotio ita perplexo dare actionem præscriptis verbis, *vers. sed tutius ff. eod.*

u Contractus innominatus habet vim mandati, *Bald. apud Ias. hic num.1.*

x mandato sin quo domini voluntas continetur, *l.39. ff. de negot.*

y id est, quamuis hic casus non merè gratuitum officium contineat, (nam qui hic exigunt, suis impensis nomen exigunt: quod non est in mandato) cùm tamē sit quasi mandatum, procuratori ex eo agenti non poterit opponi, quòd non sit procurator, *v. Ias. hic num.2. & Curtium iuniorem hic num.11.*

z Mutuum officium qui præstant cōmandatarii sunt, mutuū mandatū suscipiunt.

a Mandatū potest ex pacto naturā suā excedere. at quomodo? possum tibi mandare vt custodiam mihi præstes, vbi custodiam non debeas. *l. qui mercedem, ff. locati.*

b Locus est meo iudicio corruptus, cuius vim etsi sentio, vlcus tamen sanare non possum.

c Impenderimus. *Hal.*

a Quoties dubiũ est an [?] cõtractus nominatus, ratione dubij recurrimus ad innominatum. *Ias. hic num. 3. facit l. 24. circa fin. ȷ. eod.*
b Contractus innominati assumunt naturam contractus nominati, cui assimilantur, *Ias. hic num. 4.*
c Qui ius patronatus habet, non dicitur habere ius æstimabile, nec per hoc dicitur factus locupletior. *Ias. hîc numero 1.* Eorum enim quæ sunt inæstimabilia, qualia sunt libertas, potestas, patria dominica, ius patronatus, necessitudinis ratio non habetur in iudiciis: quia & haberetur frustrà. Cuius enim ratio non est, nec iniri potest. nec enim alia ratione actio ingrati iure ciuili prodita non est, quàm quòd difficilis æstimatio eius sit. Quemadmodum enim iudex inibit æstimationem. verba sunt Senecæ docentis non posse dari actionem ingrati. Et *in lege 41. in princip. suprà ad legem Aquil.* Marcellus, deletis tabulis testamenti testatori non dari actionem iniuriæ. quemadmodũ enim, inquit, æstimatio inibitur? *Cuiacius 8. ad Africanum, in explicatione l. 30. de Act. emp.*

Sin autem alter fecit, vt & hic mandatum interuenisse videatur, quasi refundamus inuicem impensas. neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius[a] erit, & in insulis fabricãdis, & in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionem. quæ actio similis[b] erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus locationi & emptioni.

5 Si ergo hæc sunt, vbi de faciendo ab vtroque conuenit: & in proposita quęstione idem dici potest. & necessario sequitur, vt eius fiat condemnatio, quanti interest mea, seruum habere, quem manumisi. an deducendum erit, quòd libertum habeo? sed hoc non[c] potest æstimari.

Vendo vt reficias.

6. *Neratius* libro primò Responsorum.

INsulam hoc modo, *vt aliam insulam reficeres,* vendidi[d]. respondit[e], nullam[f] esse venditionem: sed ciuili intentione incerti agendum est.

Do vt manumittas.

7. *Papinianus* libro secundo Quæstionum.

SI tibi decem dedero, *vt Stichum manumittas:* & cessaueris: confestim agã præscriptis[g] verbis, vt soluas, quanti[h] mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, vt decem reddas.

De seruo qui quæstionis habendæ causa æstimatus datus est.

8. *Idem* libro vigesimoseptimo Quæstionum.

SI dominus seruum, cùm furto argueretur, quæstionis[i] habendæ[k] causa ęstimatum[l] dedisset, neque de eo cõpertum fuisset, & is non redderetur: eo nomine ciuiliter agi posse: licèt aliquo[m] casu seruum retenturus esset, qui traditum[n] accepisset. Potest[o] enim retinere seruum, siue dominus pro eo pecuniam elegisset, siue in admisso[p] deprehensus fuisset. tunc enim & datam[q] æstimationem reddi à domino oportere, sed quæsitum est, qua actione[r] pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset. dixi: tametsi quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis cõclusum non fuisset: si tamen lex contractus non lateret: præscriptis verbis incerti & hic agi posse. nec videri[s] nudum pactum interuenisse, quotiens[t] certa lege dari probaretur.

Accepto tuli vt deleges.

9. *Idem* libro vndecimo Responsorum.

OB[u] eam causam accepto[x] liberatus, *vt nomen Titij debitoris delegaret,* si fidem contractus non impleat, incerti[y] actione tenebitur. itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur †, sed promissa[z] præstabitur, aut condemnatio sequetur.

De vsufructu, & cautione omissa.

10. *Iauolenus* libro decimotertio Epistolarum.

PArtis tertiæ[a] vsumfructum legauit. heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt. & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa. & per ignorantiã stipulatio[b] prætermissa[c] est. quęro, an ab herede mulieris pecunia, quę fruendi causa data est, repeti possit, & qua actione. respõdi, in[d] factum actionem dari debere.

Quibus casibus dantur actiones in factum.

11. *Pomponius* libro 39. ad Quintum Mucium.

QVia[e] actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. sed & eas actiones, quæ legibus proditæ sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet prætor in eo, quod legi deest. quod facit in lege Aquilia[f], reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ. idque vtilitas eius legis exigit.

De transcriptione rei venditæ.

12. *Proculus* libro vndecimo Epistolarum.

SI vir[g] vxori suæ fundos vendidit: & in venditione cõprehensum est conuenisse[h] inter eos, *si ea nupta ei esse desisset, vt eos fundos, si[i] ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet[k] viro:* in factum existimo iudicium esse reddendum. idque & in aliis personis obseruandum.

De re data, vt certo pretio vendatur, & superfluum venditor lucretur. 1. De area data vt ædificetur. De puero docendo vel nutriendo. De pecore pascendo.

13. *Vlpianus* libro trigesimo ad Sabinum.

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, *vt, quo pluris vendidisses, tibi haberes:* placet, neque[l] mandati[m], neque pro socio esse actionem: sed in factũ, quasi alio negotio gesto. quia & mãdata gratuita esse debent: & societas non videtur cõtracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

1 ¶ Iulianus libro vndecimo digestorum scribit. SI tibi areæ[n] meæ dominium[o] dedero, *vt, insula ædificata, partem mihi reddas:* neque emptionem esse, quia pretij loco partem rei meæ recipio: neque mandatum, quia non est gratuitum[p]: neque societatem, quia * nemo

d talis conuentio propriè non est vẽditio, quia consistit sine pretio.
e si in contractu locationis apponitur verbum, *vendo,* non mutatur natura contractus, *vt hic:* Ita error in nomine contractus, vel falsa denominatio contractus non vitiat contractum. *Ias. hic.*
f Cur nulla est venditio? quia hîc nulla pretij mentio ac numeratio: sed insula data est, vt alia reficeretur. Cæterùm vbi pretium deest, ibi venditio dici fingíve non potest. *l. 2. Cod. de contrah. empt.* Itaque fuerit hîc contractus innominatus, do vt facias: reiecto è contractu, venditionis verbo, tanquam inutili.
g Præscriptis verbis actio in eum qui accepta in id pecunia, seruum non manumisit, datur in id quod interest, si intersit eius qui dedit, seruum manumitti: si non intersit, datur condictio ob causam.
h *l. 5. in fi. ȷ. eodem.*
i *l. 15. s. de cond. causa data.*
k Præscriptis verbis actio datur ex contractu do vt facias.
Serui quoties dabantur quæstionis habendæ causa, dabantur æstimati.
m De quo dic *vt ȷ. eod.*
n Traditum hic appellat, quod paulo ante datum dixit. vnde notat Forcatulus 49. *Necyomant. 4.* pro subiectæ materia, verbum *dare* sumi pro *tradere.* quod aduersus Alciatum 2. *Paradox.* 19. notat.
o Hoc enim casu intelligitur agi, vt non reddatur seruus quæstionis habendæ causa datus si conuictus sit.
p Admissum, est flagitium.
q *Quid si* pactam æstimationem, *vel* dictam æstimationem *legamus*? nam hîc agitur de seruo qui æstimatus datus est habendæ quæstionis causa.
r Ad id repetendum quod est datum, vel eius æstimationem, competit actio præscriptis verbis, quando hoc actum est *Bart.*
s Pactum appositum iuxta traditionem rei, non est nudum: velatur enim traditionis coherentia. *Ias. adde legem 48. suprà de pactis.* vel ita: Præscriptis verbis actio datur, vt fiat quod conuenit in pacto incontinenti adiecto.
t *l. 6. C. de rer. permut.*
u Præscriptis verbis actio datur ex contractu, facio vt facias, vt fiat, quod conuenit.
x Si tibi accepto tuli decem, vt mihi debitorem tuum delegares, nec deleges, hac actione teneberis.
y ¶ Incerti actio dicitur, quæ datur ad factum. *l. 16. ȷ. eodem.*
† Imò, vetus restauratur, cùm ex ea datum condici possit, *l. 4. suprà de condit. causa data.*
z Hac actione non tantùm interesse, sed promissa seruari, petere possumus.

a *dixi ad leg. 4. Cod. quando dies legatorum.*
b Cautio interponitur ab vsufructuario rei quæ vsu consumitur, de quantitate eadem restituenda, finito vsufructu. *suprà de vsufruct. earum quæ vsu consumuntur.*
c Pecunia data ad fruendum, omissa cautione finito vsufructu repetitur per actionem in factum. *vide leg. 5. §. primo, suprà de vsufruct. earũ rerum.*
d Cur in factũ? quia heres testatoris ab herede fructuariæ eam pecuniam fructuariam repetit, quam non ipse, sed creditores hereditarij, ipsi fructuariæ, numerarũt: Nam si ipsa pecunia fuisset ipsi fructuarię ab herede testatoris numerata, eã repeteret finito vsufructu, certi cõdictione generali, vel sine causa. *l. hoc senatus, s. de vsufruct. earum rerum.*
e Actiones in factum subsidiariæ ob eam causam inuentę sũt à Prætore: quòd æquum esset actionem dari, nòn quòd vlla actio prodita erat: sed & inuentæ ad supplenda Prætorũm edicta, & leges ciuiles, quibus minus commodè cuique prospicitur, vt in hoc exemplo. Aquilia actio directa datur in eũ, qui suo corpore in corpus alterius damnũ dedit. Quoties non corpore in corpus: vel corpore in non corpus, damnum datur, nulla Aquilia comparata est. Eæ res mouit Prætorem, vt in hac specie daret in factum actionem loco actionis legis Aquiliæ, *vt hic.*
f Vbi lex Aquilia deficit, suppletur per actionem in factum. *Bartol. adde §. fin. Inst. de l. Aquil.* In factum ex leg. Aquil. datur, cùm nec oratio, nec sententia legis conuenit. hoc est, cùm neque damnum vel corpore, vel corpori datum fuerit. *d. §. vlt. l. 33. in fin. l. 53. s. ad l. Aquil.*
g Vendere vir vxori potest: valet inter virum & vxorem venditio. vide quæ scripsi *ad l. 31. §. 3. ȷ. de donat. inter virum.*
h Ex pacto de retrouendendo apposito in venditione non tantùm potest agi actione innominata præscriptis verbis, *vt hic.* sed & ex vendito actione informata ex pacto. *lege sexta, suprà de rescindenda venditione. lege secunda, Codice de pactis inter empt.*
i Aut si pretiũ auferret, *lege 2. Cod. de pactis inter emptorem.* Ita plerúmque venditores stipularentur ab emptore, vt nulli alij, quàm ipsi venditori reuenderent. *l. qui fundum, s. de contr. empt. l. si sterilis, §. si tibi, s. de act. empt.*
k Præscriptis verbis innominata actione agi potest ex pacto retrouendendi, venditioni adiecto, *vt hîc.* quinimò ex vendito actione pacto informata agi etiã potest. *lege 2. Cod. de pactis conuentis: lege si conuenit, suprà de rescindenda: lege sed Celsus, §. 1. s. de contrah. empt.*
l Qui rem accipit certo pretio vendendam, vt quò pluris vendiderit, id sibi habeat, neque mandati, neque pro socio obligatur. Non mandati, quia mandatum gratuitum esse debet, hic autem lucrum sentit. Non pro socio, quia in lucro quod facit, nullum habet socium. Quid igitur? in factum actione tenebitur.
m *adde l. 5. §. 4. s. eod. & §. 1. ȷ. eod.*
n Areæ meæ tibi dominium dedi, vt insula ædificata partem mihi reddas: estne emptio? non est, quia pretium pro area.
o aliud erit si non dominium dedi, sed vendidi, *vt in l. 6. §. 2. s. de act. empt.*
p Tale est autem mandatum. *l. 1. §. 4. s. mandati.*

societatem

a Partem tamen communicat socio. *l.1.§.1.ff.pro socio.*
b *vt l.9.Cod.de pactis.*
c cùm is, qui acceperit pecora partiaria, pascenda acceperit *d.l.9.*
d sensus est: Si res ad meliorandum ita datur, vt (translato eius integro dominio ea postea diuidatur) præscriptis verbis: si, vt pars tantùm transferretur actum est, pro socio erit actio *Bart.*

societatem contrahẽdo rei suæ dominus esse desinit[a]. Sed *si puerum docendum* vel *pecus*[b] *pascendum tibi dedero, vel puerum nutriendum: ita vt, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur*: abhorrere hęc ab area: eo quòd hîc dominus esse non desinit, quiprius fuit. competit igitur pro socio[c] actio. Sed si fortè puerum dominij tui fecero: idem se, quod in area, dicturum: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo est? in[d] factum putat actionem Iulianus dandam, "id est, præscriptis verbis." Ergo si quis areæ dominium non transtulerit: sed passus sit te sic ædificare, vt communicaretur vel ipsa, vel pretium, erit societas, idémque, & si partis areæ dominium transtulerit, partis non: & eadem lege ædificare passus sit.

De mercibus alienis in mare proiectis. 1. Si seruus spoliatus frigore moriatur. 2. De fideiussore præstando ei qui prædium pro alio obligauit.

14. *Idem* lib.41.ad Sabinum.

QVi seruandarum mercium "suarum" causa alienas merces in mare proiecit, nulla[e] tenetur actione. "sed" si sine[f] causa id fecisset: in factum: si dolo, de dolo "tenetur".

1 ¶ Sed & si[g] seruum quis alienum spoliauerit, ísque frigore[h] mortuus sit: de vestimentis quidem furti agi poterit: de seruo verò in[i] factum "agẽdum:" criminali[k] pœna aduersus eum seruata.

2 ¶ Sed[l] & si calicem argẽteum quis alienum in profundum[m] abiecerit, damni dandi causa, non lucri faciẽdi, Pomponius libro septimo decimo ad Sabinum scripsit, neque furti, neque damni iniuriæ actionem esse: in[n] factum tamen agendum.

3 ¶ Si glans[o] ex arbore tua in meum fundum cadat, eámque ego immisso pecore depascam: Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem[p], qua experiri possim: nam neque ex lege[q] duodecim tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo[r] pascitur: neque de pauperie, neque de damni iniuria[s] agi posse. in factum[t] itaque erit agendum.

De iudicio serui fugitiui.

15. *Idem* lib.42.ad Sabinum.

SOlent[u], qui nouerunt seruos fugitiuos alicubi celari, indicare eos dominis, vbi celentur: quæ[x] res non facit eos fures. solent etiam mercedem[y] huius rei accipere, & sic indicare. nec videtur illicitũ esse hoc, quod datur. quare qui accepit: quia ob causam accepit, nec improbam causam: non timet condictionem. quòd si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob indicium: hoc est, *vt si*[z] *indicasset, adprehensúsque esset fugitiuus, certum aliquid daretur*: videamus, an possit agere. & quidem conuentio ista non est nuda, vt quis dicat, ex[a] pacto actionem non oriri:

e Imò, vel ex locato, vel conducto. *l.2.ff.de lege Rhod.*
f Præscriptis verbis tenetur qui sine dolo suarum merciũ seruandarũ causa meas in mare proiicit: doli, si dolo.
g seruum tuum Titius spoliauit: seruus frigore mortuus est: de vestimentis in duplum tibi actio in Titium est: de seruo ipso, dupli petitio: criminali quoque actione seruata. *Synopsis Basilic.19. Tit.10. ex lib.20.Tit.4.c.13. in pr.*
h *Ecloga 19.tit.* περὶ ζημιουμένων ἀνθρώπων τε καὶ ἀλόγων ζώων, &c.
i Cur in factũ? Qui seruum alienum spoliat, etsi is frigore postea moriatur, corpori quidem damnum datum est, non tamen corpore ipso damnum dedi. spoliaui quidem, at non illa spoliatio mea, seruum interfecit immediatè, sed frigus. Vbi non corpore in corpus damnum datur, ibi, quia directa Aquilia non cõpetit, in factum præscriptis verbis competit actio.
k legis Corneliæ. de qua *in l.23.§.9.ff.ad leg. Aquil.*
l Si vas alienũ in profundum abiecero, non lucri faciendi causa, sed dãni dandi, domino in duplũ teneor non tamen furti in duplum actione, vel Aquilia. *Synopsis eod.c.13.in medio.*
m *l.27.§.21.ff.ad l. Aquil. adde l.55.in fi.ff.de adq.rer.dom.*
n Cur in factum? Corpore in non corpus damnum datum est. Corpore calicem tuum in profundum abieci: Corpus calicis nullum damnum recipit, sed tu qui calicis es dominus. Aquilia autem directa non datur, vbi corpore in non corpus damnũ datur. Itaque in factum hæc actio fuerit necessaria.
o Si glans tua cadat in fundum meum, eámque immisso pecore depasco, locus erit actioni in factum, non de pastu pecoris, (quia non in agro tuo paui) sed Aquiliæ. *Synopsis eod.c.13.in fine.*
p Imò, eo casu ad exhibendum actio competit, teste Pomponio, Aristoni in eo dissimili. *lege 9.§.primo, ff. ad exhibendum.* Cur tam variè? ibi dolo, hîc sine dolo. *Accursius.*
q Erat autem & actio de pastu ex lege duodecim tabularum. *adde Paul. 1. sentent. 15.§.primo.*
r De pastu actio locum habet cùm in tua glande mea pecora depasco. *facit l.penult. Cod.de leg. Aquil.*
s Neque damni iniuriæ. *Hal.* Cur damni iniuriæ? potuit enim glans immatura depasci. *l.27.§.25.ff.ad l. Aquil.*
t actione sc. eáque prætoria, non ciuili. *Cuiac. ad l.7.ff.de pactis.*
u Fures ac fugitiuos indicare an quisque teneatur.
x Fur non est, qui furem ita indicat. qui quid eo nomine accipit, ob causam non improbam accipit, condictionem non timet.
y quæ indicium dicitur. *l.4. §.4.ff.de condict. ob turpem. l.1.ff.de proxenet. vide Cuiac.5. obseru.18. Contium 1.subsiciuar.13.14.*
z Contractum innominatum fieri per dictionem *si*, hinc colligit Baldus. *adde Labeo. ff.eod. l. si quis cum debitore. ff.de iureiur. l. si intra, ff.de pactis.*
a Ex pacto nudo non oritur actio.
b ¶ Nuda pactio non est, quæ habet in se negotium aliquod.
c Actio non est datiua sed natiua, quam negotium aliquod antecedit.
d Præscriptis verbis actio, ciuilis est.
e Indicia promissa rectè petuntur vel actione doli, vel actione in factum prætoria, *vt hic.* Imò & ex stipulatu, si stipulatio intercesserit. adde *Paul.2.sent.31.§.20.*
f Doli actio locum toties habet, quoties dolus argui potest.

g Dolus autem hîc arguitur, si vel dolo induxit dominum ad indiciũ promittendum, vel si ipsi seruo causa fuit fugæ vel occultationis. h Præscriptis verbis actio competit aduersus eum, qui cretæ eximendæ ex certo loco facultatem gratuito habuit, nec locum repleuit: ex vendito, si vendita ea facultas fuit: ad exhibendum, aduersus eum qui non patitur eam tolli.

sed[b] habet in se negotium aliquid. ergo[c] ciuilis actio oriri potest, id[d] est præscriptis verbis. nisi[e] si quis & in hac specie de[f] dolo actionem competere dicat, vbi[g] dolus aliquis arguatur.

De creta exempta & loco replendo. 1. De satis in fundo alieno.

16. *Pomponius* lib.22.ad Sabinum.

PErmisisti[h] mihi cretam[i] eximere de agro tuo: *ita vt eum locum, vnde exemissem, replerem.* exemi, nec repleo. quæsitum est, quam habeas actionem. sed certum est, ciuilem actionem incerti[k] competere. si autem vendidisti cretam, ex vendito ages. quòd si post exemptionem cretæ repleuero, nec patiaris me cretam tollere: tum agam ad exhibendum[l]: quia mea[m] facta est, cùm voluntate tua[n] exempta sit.

1 ¶ Permisisti mihi *vt sererem in fundo tuo, & fructus tollerem*: seui: nec pateris me fructus tollere. nullam iuris ciuilis actionem esse, Aristo ait: an in factum[o] dari debeat, deliberari posse. sed erit de dolo.

De habitatione gratis data. 1. De æstimatoria. 2. De re inspicienda. 3. Commodo vt commodes. 4. De re ostendenda. 5. De sponsione.

17. *Vlpianus* lib.28.ad Edictum.

SI gratuitam[p] tibi habitationem dedero, an commodati[q] agere possim? & Viuianus ait, posse. sed est tutius[r], præscriptis verbis agere.

1 ¶ Si[s] margarita tibi æstimata dedero: *vt aut eadem mihi adferres*[t], *aut pretium eorum*: deinde hæc perierint ante venditionem: cuius periculum sit? & ait Labeo, quod & Pomponius scripsit: si quidem ego te venditor rogaui, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter, nostrûm, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus[u], vt dolum & culpam mihi præstes. actio autem ex hac causa vtique erit præscriptis verbis.

2 ¶ Papinianus lib.8. quæstionum scripsit:

SI rem tibi inspiciendam[x] dedi: & dicas[y] te perdidisse: ita demum mihi præscriptis verbis actio competit, si ignorem, vbi sit. nam si mihi liqueat, apud te esse: furti[z] agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundùm[a] hæc: si cui inspiciendum dedi, siue[b] ipsius causa, siue vtriusque: & dolum, & culpã mihi præstandam esse dico propter vtilitatem: periculum. non si verò mei dumtaxat causa datum est, dolum est, dolum solùm: quia prope depositum hoc accedit.

3 ¶ Si[c] cùm vnum bouem haberem, & vicinus vnum: placuerit inter nos, *vt*[d] *per denos dies ego ei, & ille mihi bouẽ commodaremus, vt opus faceret*: & apud alterum bos periit: commodati non competit actio: quia non fuit gratuitum commodatum: verùm præscriptis[e] verbis agendum est.

4 ¶ Si, cum mihi vestimenta venderes[f], rogauero, *vt ea apud me relinquas, vt peritioribus ostenderem*[g]: mox hæc perierint vi ignis, aut alia maiore: periculum me minimè

i *adde l.34.ff.de dolo. l.6.ff.de donatio.*
k Incerti actio datur ad factum *vt hic. & l.9.ff.eod.m.*
l Imò, nulla est alia, quã de dolo *d.l.34.*
m *facit l.35.§.vl.C.de donat.*
n i. quasi traditione *d.l.6.*
o vt patiẽtiam præstes, vt patiaris fructus tollere, ad hãc actionem de dolo & ad patientiam præstandam, refer affines eius actiones. nam si rem meam in tuo fundo positam congestam non patiaris tollere, & actione ad exhibendum *l.5.§.3.l.9.§.1.l.15. ff.ad exhiben.* interdicto de glãde legenda, si de glande legenda agitur. *d.l.9.§.1. & l.vn.ff.de glan.* interdicto de thesauro meo tollendo, *d.l.15.* & confessoria, de seruitutibus, vt ire agere patiaris vtar, *l.15.in f.ff.de seruitutib.*
p Gratuitã habitationem qui accipit, non cõmodati, sed præscriptis verbis actione conuenitur, *vt hic.* sic si qui gratuitã habitationem occupat, non patitur in rebus suis inuentis & illatis tacitam hypothecam, vt qui conducit. *l.5.ff.in quib. causis pignus, vel hypotheca tacitè contr.* Cur in factum actione hîc conuenitur qui gratuitam habitationem accipit? An quia constat non habitantis commodo aut precibus datam esse, vt neque commodatum sit aut precarium: sed concedentis, cuius intererat domum habitari, vt ne vacua & deserta periret?
q Potest enim habitatio commodari, *l.1.in fi.ff.commod.* & gratuito dari. *l.27.ff.de don.*
r Sic recedit à sententia Iuliani, vt hic casus sit contractus innominatus, & meritò: nam quoties dubitatur de intellectu alicuius legis, ille sensus est accipiendus qui cõuenit rubricæ illius tituli. vide alias præterea rationes apud Bellonum *2. supput.13. num.2.3.4.5.* Verùm dic melius, cum Forcatulo *49. Necyomant in f.* Tutius hic dicit, quia dando habitationem non conuenerat expressè, vt eandem mihi redderes: & ita concilia huic legi, *legem vlt.ff.eod.*
s Si tibi rem æstimatam dedero, vt eandem mihi referres, aut pretium eius & perierit ante venditionem, actionem præscriptis verbis habeo. Et siquidem ego te rogaui vt acciperes, meum est periculum: sin tu me rogasti, tuum: si neuter, nostrum, dolum & culpam mihi præstas. *Synops. Basil.24.Tit.4.c.15. 2. Harmenop.3.§.11.*
t sic alibi. Eosdem scyphos vel eiusdem ponderis argentum. *l.vlt.ff.eod.*
u Imò æstimatio præcisè periculum eius facit, qui accepit *l.1.in fin. ff.de æstimatoria.* quid? Imò re æstimata ne quidem debetur periculum nisi receptum fuerit. *l.5.§.3.ff. commodati.*
x Præscriptis verbis actione tenetur, qui recepit rem inspiciendam, & eam culpa perdidit: quòd si non perdidit, sed se perdidisse dixerit, furti & condictione furtiua, & ad exhibendum tenetur.
y Non statim creditur, qui dicit se in rem inspiciendam accepisse, & perdidisse.
z *l.78.ff.de furtis.*
a Traditione facta, recipientis gratia, leuissima: dantis, dolus & lata culpa: vtriusque, leuis tantùm culpa præstatur.
b Aliam distinctionem *vide in l.10.§.1.ff.commodati. adde l.23.ff.eodem.*
c *§.2. Inst.de locato.*
d Si commodo vt commodes, agitur præscriptis verbis. *Bart.*
e Cur præscriptis verbis non commodati? quia hinc inde res commodatæ. quod quoties accidit, gratuitum non est commodatum: ita, cùm non sit verum commodatum, commodati non agitur, sed præscriptis verbis.
f Venderes, id est, vendere velles. Idem genus loquendi in iure occurrit, de quo dixi *ad l.3.§.1.ff.de iniusto.*
g pretij explorandi causa *l.1.in fi.ff.eodem.*

præstaturum. ex quo apparet, vtique custodiam † ad me pertinere.

5 ¶ Si[a] quis *sponsionis*[b] *causa* annulos acceperit, nec reddit victori: præscriptis verbis actio in eum competit. nec enim recipiẽda est Sabini opinio[c], qui condici, & furti agi ex hac causa putat. quemadmodum[d] enim rei nomine, cuius neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? planè si inhonesta[e] causa spõsionis fuit, sui annuli dumtaxat repetitio erit.

De pecunia deposita, vt reducenti fugitiuum detur.

18. *Idem* lib. 30. ad Edictum.

SI apud te pecuniam deposuerim, *vt dares Titio, si*[f] *fugitiuum meum reduxisset*: nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est, præscriptis verbis agere. non enim ambo pecuniam ego & fugitiuarius[g] deposuimus, vt quasi apud sequestrem[h] sit depositum.

De re vendenda data vt pretium in mutuum conuertatur.
1. De fideiussore præstando ei qui prædium pro alio obligauit.

19. *Idem* lib. 31. ad Edictum.

ROgasti me[i], vt tibi nummos mutuos darem: ego, cùm non haberem, *dedi tibi rem vendendam, vt pretio vtereris.* si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non[k] accepisti mutuam: tutius[l] est, ita agere, vt Labeo ait, præscriptis verbis: quasi negotio quodã inter nos gesto proprij[m] contractus.

1 ¶ Si prædium pro te obligauero: deinde[n] placuerit[o] inter nos, *vt*[p] *mihi fideiussorem præstares*: nec facias: melius esse dico, præscriptis verbis agi, nisi merces interuenit. nam si[q] interuenit, ex locato esse actionem.

De re experienda. 3. Vel inspicienda.

20. *Idem* lib. 32. ad Edictum.

APud Labeonem quæritur: *si tibi equos venales experiẽdos*[r] *dedero, vt, si in triduo displicuissent, redderes,* túque desultor[s] in his cucurreris, & viceris: deinde emere nolueris: an sit aduersus te ex vendito actio. & puto verius esse, præscriptis verbis agendum. nam inter nos hoc actum, vt experimentum gratuitum acciperes: non vt etiam certares. 1 ¶ Item apud Melam quæritur: *si mulas tibi dedero: vt experiaris*[c]*: & si placuissent, emeres: si displicuissent, vt in dies singulos aliquid præstares*: deinde mulæ à grassatoribus[u] fuerint ablatæ intra dies experimẽti: quid esset præstandum: vtrùm pretium & merces, an merces tantùm. & ait Mela, interesse, vtrùm emptio iam erat contracta, an futura: vt, si facta, pretium petatur: si futura: merces petatur. sed nõ exprimit de actionibus. puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si verò nondum perfecta esset, actionem talem, qualem aduersus desultorem dari.

2 ¶ Si[x], cùm emere argentum velles, vascularius[y] ad te detulerit: & reliquerit: & cum displicuisset tibi, seruo tuo referendum dedisti: & sine dolo malo, & culpa tua perierit: vascularij esse detrimẽtum: quia eius quoque causa sit missum[z]. certè culpam eorum, quibus custodiendum, perferendúmve dederis, præstare oportere, Labeo ait. & puto, præscriptis[z] verbis actionem in hoc competere.

Si deficiat actio, vel exceptio.

21. *Idem* lib. 2. Disputationum.

QVotiens[b] deficit actio, vel exceptio[c]: vtilis[d] actio, vel exceptio est.

De vestimentis poliendis, sarciendisve.

22. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

SI tibi polienda, sarciendáve vestimẽta dederim: si[a] quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si verò mercede data, aut constituta: locationis conductionísque negotium geritur. quòd si neque gratis hanc operã susceperis, neque protinus[f] aut data, aut constituta sit merces: sed eo animo negotium gestum fuerit, vt postea tãtum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit: placet, quasi de nouo[g] negotio, in factum dandum esse iudicium, id est, præscriptis verbis.

Si annulus eo cui ostensus est, exciderit.

23. *Alfenus* libro tertio Digestorum à Paulo Epitomatorum.

DVo secundùm Tiberim cùm ambularẽt: alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus[h] annulum[i] ostendit, vt respiceret. illi excidit anulus, & in Tiberim deuolutus est. respondit, posse agi cum eo in factum actione.

De pecunia data vt fœnori detur, & ex eius vsuris tributum soluatur.

24. *Africanus*[k] lib. 8. Quæstionum.

TItius Sempronio triginta[l] dedit[m]: pactíque sunt[n], *vt ex reditu*[o] *eius pecuniæ tributum, quod*[p] *Titius pendere deberet*[q]*, Sempronius præstaret, computatis*[r] *vsuris semissibus: quãtóque*[s] *minus tributorum nomine præstitum foret, quàm earum vsurarum quantitas esset, vt id Titio restitueret: quod*[t] *amplius præstitum esset, id ex sorte decederet: aut*[u]*, si & sortem & vsuras summa tributorum excessisset, id, quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret.* neque de ea re, vlla stipulatio interposita est. Titius consulebat[x], id, quod amplius ex

† Custodiã qui præstat, leuem culpã præstat, non leuissimam, hoc ideo, quia pro custodia mercedem principaliter non recipit: aliàs secus. *l. qui mercedem.* s. *l. cati.*

a Præscriptis verbis actione tenetur, qui rẽ recepit vt alteri restitueret incertũ tẽporis euentũ tenetur, inqn, post tẽpus completum nisi ob causam inhonestam traditio fieri debeat.

b cuius exemplum est apud Plinium 9. c. 35. vbi loquitur de vnionibus quos Cleopatra vna cœna absumere voluit, vt sponsione cum ipso Antonio facta vinceret. Huiusmodi sponsio fiebat pignoribus depositis. & plerunque ludicra esse solebat: erátque permissa ex lege Titia & Cornelia. *l. 3.* s. *de aleatoribus. vide Budæum ad leg. 2.* s. *de origine iuris.*

c *adde l. 1. in fi.* j. *de distract. pignor.*

d furti agere non potest, qui rei neq; possessioné, neque dominiũ habuit, *vt hic.* nisi eius intersit custodiæ causa, quam alteri debeat.

e aliàs non. *vide l. 6. in fin. Cod. depositi.*

f *adde l. 15.* s. *eodem.*

g hoc verbum extat *in l. 1. in fine, Cod. Theodos. si vagum petatur mancipium. lib. 10 titul. 12.* Erant fugitiuarij, qui fugitiuos persequebãtur, quod L. Annei Flori locus indicat, *lib. 3.* Ita, inquit, qui per fugitiuarios retrahi debuissẽt, prætorios duces fugos prœlio ipsi sequebantur. & ita Varro *3. de re rust. c. 14.* loquens de cochleis. Aquafiniendæ, ne fugitiuarius sit parandus. *Cuiac. 5. obs. 8.* id est, ne si locus fugæ pateat cochleis, cogaris postea tãquam fugitiuos seruos, sic cochleas fugitiuas persequi, & vti ministerio reprehensorum. fugitiuarius autem dicitur eadem analogia, qua thunnarius & anataria aquila *apud 10. Plinium. 3.* Anataria, id est anatum insectatrix. *Bud. hic.* Varro *4. de lingua.* secuta, sedulitas Marij & Bruti retrahere nequit. Terentius, Fugitiuum retraham argentum.

h *facit l. 9. §. 3.* s. *de dolo.*

i *facit l. 11.* s. *de reb. cred.*

k Quid si accepisti? mutuum erit. atque ita pretiũ ex re vendita redactum, in mutuum pacto conuerti potest, *vt hic. & l. rogasti.* s. *de reb. cred.* quod Africanus negat *in l. 34.* s. *mandati. vbi dixi.*

l Vtilius est. *Hal.* an id electiuè ponitur? *v. Bell. 2. supput. 13.*

m distincti à mutuo.

n Præscriptis verbis agitur ex pacto incontinenti apposito: quin & actione ex cõtractu informata, si quæ huius generis fuerit.

o i. si feci vt faceres. *l. 5. §. 4.* s. *eodem.*

p *v. l. 9. §. 1.* s. *de pignorat. act.*

q Merces præsupponit locationem. *l. 5. §. 12.* s. *commodati.*

r Præscriptis verbis actione tenetur fructus eum restituere, qui eũ experiendum recepit & eam conuentionem excessit. *§. 1.* j. *eod. l. 10. l. 13. §. 1.* s. *comm.*

s Desultor erat, qui duos equos absque ephippiis agitans, ex altero in alterum mira pertinacitate desiliebat. hunc Ælianus de aciebus instruendis ἀμφίππον vocat: qp genus hominũ aciei contra Barbaros instruendæ valere ait. Ex aliis enim equis in alios trãsultare consueuerũt. hinc desultoria leuitas. sed hîc desultores equis in certamine decurrebãt victoriæ causa, quósque Græci κέλητας appellabãt, significantur *Tranquill. in Cæsare c. 39. Plin. 34. c. 5. & Varro 2. de re Rust. 7.* peritus belli aliter equos eligit atque docet, aliter quadrigarius & desultor. *Budæus. vide Isid. 18. cap. 39. & Manil.*

t Rem experiendam qui recipit, perfecta emptione tenetur ad pretium actione, & vendito, vel præscriptis verbis ad id quod conuenit.

u *facit l. 20.* s. *commod.*

x ¶ *Synopsis Basil. 24. Titul. 4. c. 19. 2. Harmenopul. 3. §. 12.*

y Qui vasa aurea & argentea facit. sunt enim inter aurifices vascularij. *Bud. hic.*

z Is cui res inspicienda data est casum fortunámq; non præstat rei, cùm eam perferendam dedit. Quid igitur? dolum & culpam præstabit, hac præscriptis verbis actione.

a Imò mandati. *§. vlt. Inst. mandati.*

b Præscriptis verbis generalis actio & exceptio datur, vbi specialis deficit.

c directa scilicet. Directæ exceptiones dicuntur, quæ titulum aliquem vel descriptionem in iure habent. Vnde certò potest intelligi, qua forma sint proponendæ. *Oldendorp. in Enchirid. except. cap. 3. numero 2.*

d in factum, scilicet, de qua *lege 4. §. 5. lege 4. §. 32. infrà de doli except.* quod factum tale est, vt licèt nominatim nullam pariat exceptionem reo conuento, æquitate tamen defendendus sit. huic exceptioni similis est exceptio doli mali. *dicto §. 32. dicta lege 4. §. 5. infrà de doli except.*

e Quoties quis gratis operas præstat, mandati: quoties dicta ac certa mercede, locationis: quoties spe mercedis, innominatus est contractus, ex quo oritur hæc præscriptis verbis actio.

f i. initio contractus.

g nec enim est mãdatum, cùm non sit gratuitum: non locatio, quia ab initio certa merces non est constituta in pecunia numerata. *Iason.*

h *adde leg. 1. §. secundo, suprà eodem.*

i Accepi anulum tuum, vt inspicerem, & in flumen excidit, hac actione teneor. *Synopsis Basilicon 24. Titulus 4. cap. 22. 2. Harmenopul. 3. §. 13.* hoc est, præscriptis verbis actione, si nulla alia supersit, tenetur, qui rem alienam culpa sua perdidit.

k *vide Cuiac. 8. ad Afric.*

l triginta millia scilicet.

m Hæc datio contractus est: fit enim certa lege.

n incontinenti sc. vt eam pecuniam Sempronius fœnori occuparet, quanto maximo posset, & vt ex reditu, &c. *Cuiac. ibidem.*

o id est vsura. *Nouella 60.* vsura (si quidem breuis est, & certa hæc definitio) est reditus pecuniæ debitæ, vel reditus sortis debitæ, vel vsusfructus nomine. *lege tertia, suprà de vsufructu earum rerum.* id est, quasi vsusfructus. *Cuiacius ibidem.*

p Ita pecunia hîc non datur, vt recipiens sibi ipsi negotietur, sed pro adnumerante: vnde colligas, hac pecuniæ adnumeratione mutuum non esse contractum. Imò nec societatem, cùm dominium pecuniæ translatum fuerit in accipienté: sed nec mandatum, cùm spes lucri fuerit.

q fisco scilicet.

r i. ad finem & modum semissis vsuræ.

s id est, & hoc pepigere inter se, vt si plus esset in vsuris quàm tributi nomine soluendum esset, vt superfluum illud vsurarum Titio daretur.

t i. & hoc etiam pepigêre, vt si plus esset in tributo, quàm in vsura semisse: vt id ne sumeret Sempronius, ex eo, quod superaret semisses vsuras (si fortè grauioribus vsuris pecuniam collocasset) sed ex sorte, id est, vt tanto minus Titio redderes ex sorte. *Cuiacius.*

u id est, & hoc tertio pepigere.

x id est, finge Sempronium plus redegisse ex vsuris, quàm soluerit tributi nomine. An ex eo pacto agere cum eo Titius potest, vt superfluum præstet ad finem modúmque semissis, vsuræ scilicet vti conuenit? poterit. Nec enim hæc conuentio tam pactum nudum est, quàm contractus, cui inest pactum *vt lege 8. suprà eodem.*

vsuris

† Si pactum nudum de præſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti. Ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non naſcitur. *Paulus 2.ſentent.14.§.1.l.3. Cod.de vſuris.*

† In ſtrictis iudiciis vſuræ non veniunt, niſi ſint in ſtipulationem deductæ, *vt hic, & l.3.Cod.de vſur. vide Cuiac.Conſult.16.*

vſuris Sempronius redegiſſet, quàm tributorum nomine præſtitiſſet, qua actione ab eo conſequi poſſit. reſpondit, *pecuniæ † quidem † creditæ vſuras, niſi in ſtipulationem deductas, nõ deberi. verùm in propoſito videndum, ne[a] non tàm fœnerata pecunia intelligi debeat, quàm quaſi[b] mandatum inter eos contractum: niſi[c] quod vltrà ſemiſſem conſecuturus eſſet. ſed[d] ne ipſius quidem ſortis petitionem pecuniæ creditæ fuiſſe. quãdo, ſi Sempronius eam pecuniam ſine dolo malo vel amiſiſſet, vel vacuam[e] habuiſſet: dicendum, nihil eum eo nomine præſtare debuiſſe. quare tutius[f] eſſe, præſcriptis verbis in factum actionem dari: præſertim cùm illud quoque conueniſſet, vt, *quod amplius præſtitũ eſſet, quàm ex vſuris redigeretur, ſorti decederet.* quod ipſum ius, & cauſam pecuniæ creditæ excedat.

De operis. De condictione indebiti.

25. *Marcianus* lib.3.Regularum.

SI operas fabriles[g] quis ſerui[h] vice[i] mutua dediſſet, *vt totidem reciperet:* poſſe eum præſcriptis[k] verbis agere:

a id eſt, vt intelligamus quæ hic actio detur, conſtituere priùs debemus, datio illa pecuniæ quis contractus ſit. Non eſt creditum, nam initio legis non dicitur Titius credidit, ſed Titius dedit. Crediti lex eſt, vt tantumdem reddatur: huius conuẽtionis ius fuit, vt quandoque minus redderetur, vel nihil. Ius crediti eſt, vt periculum ad accipientem pertineat, quod in hac conuentione non fit. Ius crediti eſt, vt vſuræ ex pacto non debeantur: hic debentur, quia initio contractus pactæ ſunt. *Cuiac.ibid.*

b id eſt, hic contractus eſt mandatum pecuniæ fœnerandæ, & ſoluendi tributi, atque ideò ſecundùm naturam mandati, periculum pertinet ad mandantem.

c niſi quid. *Halo.* Ratio dubitãdi. cuius hic ſenſus eſt. Superiori ſentẽtiæ hoc obiici poteſt: hanc conuentionem, de qua agitur, non eſſe mandatum, quòd conuenerit vt compendium grauiorum vſurarum accipientis fieret: id enim abhorret à natura mandati, quod debet eſſe gratuitum. non eſt liberalitas quàm ſequitur lucrum: nec ea res eſſe mihi debet lucro, quod non eſt periculo meo. *Cuiacius.*

d Ratio decidendi ſecundùm vnam opinionem. Senſus eſt: Lucrum huiuſmodi non adeò certum eſt, vt tolerari non poſſit hoc colore, quòd ſit incertum, & pendeat ex caſu. Nec enim fortè inueniet, qui velit grauioribus vſuris pecuniam accipere, ſicut ſalarium toleratur hoc colore, quòd ſit honor, non merces: & vt depoſiti actio eſt, licèt conuentio excedat depoſiti modum. *l.24.l.26.§.1.ſ.depoſiti:* & ita hoc fortiter de mandato defendi poteſt. ſed tamen tutius eſt agere præſcriptis verbis, & repetere ea actione quòd amplius fuerit in vſuris ſemiſſibus, quàm in tributo, vt.j. *eodem* dicetur.

e Vacua pecunia quæ ab vſuris vacua eſt: aut fœnori non data.

f Ratio decidendi ſecundum alteram opinionem. Cur tutius verò? Inuenta eſt actio præſcriptis verbis propter controuerſias Iuriſconſultorum certantium de nomine actionis, quæ non poſſunt meliùs euitari, quàm ſi egeris ſine nomine, ſecundùm quod conuentione præſcriptum eſt, narrata conuentione, narrato facto. *Cuiacius ibidem.*

g De operis ſeruorum vide Zaſium *Reſponſ.3.*

h ſerui ſui. *Haloand.*

i Præſcriptis verbis agitur, ſi operæ præſtentur, pro tot operis in vicem præſtandis.

k Cur præſcriptis verbis? quoniam qui operas ſerui ſui alteri pollicetur, vt ab eius ſeruo totidẽ operas fabriles accipiat, id non poſſit condictione indebiti recipere. Condictione indebiti, id ipſum quod dedimus, petimus: in hac ſpecie operas fabriles ſerui mei, condicere non poſſim eaſdem. Cur non eaſdẽ? quia non extant. Igitur cùm eo caſu non ſit cõdictio eius quod datum ſit, ſupereſt, vt alia, hoc eſt, præſcriptis verbis actione ad operas aliàs ſeruiles experiar.

ſicuti *ſi penulas dediſſet, vt tunicas acciperet.* nec eſſe hoc cõtrarium, quòd ſi per errorem operæ indebitæ datæ ſunt, ipſæ repeti[l] non poſſunt: nam aliud[m] dando, vt aliud reddatur, obligari iure gentium poſſumus. quod autem in debitum datur, aut ipſum repeti debet, aut tantumdem ex eodem genere. quorum[n] neutro modo operæ repeti poſſunt.

De ſcyphis datis, vt iidem, vel vt tantumdem ponderis. Vel vt alterutrum reddatur.

26. *Pomponius* libro vigeſimo primo ad Sabinum.

SI tibi ſchyphos dedi[o], *vt eoſdem mihi redderes:* commodati[p] actio eſt. ſi[q], *vt pondus argenti redderes,* quantum in illis eſſet, tantidem ponderis petitio eſt per actionem præſcriptis verbis: tam boni tamen argenti, quàm illi ſchyphi fuerunt. ſed ſi, vt *vel hos ſcyphos, vel "vt" eiuſdem ponderis argentum dares,* conuenit: (idem) dicendum eſt.

l ¶ *l.26.§.12.ſ.de condictio.indebiti.*

m Præſcriptis verbis actio poteſt ex manifeſtaria conuentione ad aliud omnino diuerſum, competere quod datum ſit: Condictio verò indebiti non competit, niſi in id idem quod datum ſit, aut in id quod eiuſdem generis ſit tantundem.

n Nec enim operæ ſemel à quoquo exhibitæ, ſiue eadem, ſiue tantundem. Non eædem, quia non extant: non eiuſdem generis, quia eiuſdem etiam hominis operæ, haud ſimiles ſunt: vt in hoc propoſito ſit neceſſe omnino, aliàs exigi.

o i.dominium tranſtuli. *Alciat.2.Parad.19.* reprehenſus à Bellono. *2.ſupput.6.* Dedi, id eſt tradidi.

p Cur non præſcriptis verbis? Nam ſi gratuitam habitationem tibi dedi, non commodati, ſed præſcriptis verbis agitur. *lege 17.ſupra eodem.* An hîc actum eſt, vt iidem ſcyphi redderentur, vt eo nomine competat commodati actio? In dicta verò *l.17.* non actum eſt vt eadẽ redderetur habitatio. At tacitè id actum dixeris? rectè: ideo Viuianus dicit commodati agi poſſe. Vlpianus, conſideratis circunſtantiis tutius eſſe agi præſcriptis verbis.

q Scyphos dedi, vt eoſdem redderes? commodati: vt vel pondus argenti redderes: vel ſub alternatione eoſdem ſcyphos, vel eiuſdẽ ponderis argentum? præſcriptis verbis actio eſt. Cur præſcriptis verbis non commodati? quia aut non iidem omnino redduntur, aut iidem reddi non poſſunt. Debes pro ſcyphis pondus? non eſt commodatum: quia aliud reddis. Debes pro ſcyphis, vel eoſdem ſcyphos vel idem pondus? tua electio eſt vt pondus debeas, ſcyphos non debeas. Commodati autem pura natura eſt, quia idem reddis ſine alternatione, quod accepiſti.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS[a] QVARTA.

Liber[b] XX.

De[c] pignoribus[d], &[e] hypothecis[f]: [&] qualiter[g] ea contrahantur: & de pactis[h] eorum.

De re aliena. 1. De peculio serui pignerati. 2. De prædio cum fructibus pignerato, deinde vendito. 3. De compensatione fructuum cum vsuris. 4. De muliere, quæ prædium suum pro viro pignerauit.

Papinianus libro vndecimo Responsorum.

CONVENTIO generalis in pignore dando[i] bonorum vel[k] postea quæsitorum[l] recepta est. in speciem autem alienæ[m] rei collata conuentione: si nõ fuit ei, qui pignus dabat, debita: postea[n] debitori dominio quæsito: difficilius[o] creditori, qui non ignorauit alienum, vtilis[p] actio dabitur: sed[q] facilior erit possidenti retentio. 1 ¶ Seruo pignori dato[r] peculium eius creditor, citra conuentionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit. nec interest, quando[s] seruus domino peculium adquisierat.

2 ¶ Cùm prædium pignori daretur: nominatim[t], *vt fructus quoque pignori essent, conuenit*. eos consumptos[u] bona fide emptor vtili[x] Seruiana restituere nõ cogetur. pignoris[y] etenim[z] causam nec vsucapione[a] peremi placuit: quoniam[b] quæstio pignoris ab intentione[c] domini separatur[d]. quod in fructibus dissimile[e] est, qui numquam debitoris fuerunt.

3 ¶ Pacto placuit, vt, ad diẽ vsuris non solutis, fructus hypothecarum vsuris compensarentur[f] fini[g] legitimæ[h] vsuræ. quamuis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conuentionem placuit: cùm, ad diem[i] minore fœnore non soluto, legitimæ maiores[k] vsuræ stipulanti rectè promitti potuerunt.

4 ¶ Cùm prædium vxor viro donasset[l], idque prædiũ vir pignori dedisset: post diuortium mulier possessionem prædij sui recuperauit, & idem prædium ob debitum viri pignori dedit, in ea dumtaxat[m] de pecunia rectè pignus à muliere contractũ apparuit, quam offerre[n] viro debuit, meliore prædio facto: scilicet si[o] maiores sumptus, quàm fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit. etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non[p] alienum suscepisse videtur.

De fideiussore qui creditori soluit & pignus suscepit.

2. *Idem* lib. 3. Responsorum.

FIdeiussor, qui pignora, vel hypothecas suscepit, atque ita pecunias soluit, si mãdati[q] agat, vel cum eo agatur: exemplo creditoris, etiam culpam æstimari oportet. cæ-

a quæ μέσον ἐπὶ τοῦ παντὸς dicitur §.5. in constitutione Græca ad magnum Senatum, vt & in Latina §.5. vmbilicus totius cõpositionis. Nam cùm sint septem præcipuæ Pandectarũ partes, hæc quarta de pignoribus media est.

b hic liber ad hypothecariam formulam pertinet.

c 8. *Cod.* 14. 2. *C. Theod.* 30. 25. *Ecloga Paul.* 2. *sent.* 5. 3. *Harmenop.* 5.

d hinc pignoratitia actio, quæ hypothecaria frequentiùs dicitur: quæ tamẽ differt à pignoratitia actione, de qua s. *lib.* 13. *tit.* 7. Illius directa, bonæ fidei est: & ciuilis, (quia pignus re contractum ciuile negotium est) debitori in creditores competit: contraria, creditori in debitorem. Hæc arbitraria (quatenus scilicet pignus persequitur nudo pacto contractum (vnde in institutionibus de actionibus dicitur hypothecaria ex ipsius Prętoris iurisdictione capere substantiã) creditori in quemlibet possessorem datur. Illa repetit, hæc rem vindicat: Illa traditione, hæc conuentione perficitur. *Cuiac. hic, & Cod. eod.*

e Pignus ab hypotheca syllabarum sono discernitur, quantum etiam lingua Latina discernitur à Græca: tamen docendi causa iurisconsulti *l.* 5. §. 1. *j. eod.* & ipse Chrysostom. *in Psal.* 38. pignus pro pignore re, & quidem mobili, cõtracto: hypothecam pro pignore nudo consensu, & re immobili accipiunt. eadẽ licentia qua & apocham ab acceptilatione: & qua medici quidam anthraca à Carbunculo & Theologi Pentecostem à quinquagesima separãt *Cuiac. Cod. eod.* illud παραδοθὲν, hoc συμφωνηθὲν, dicitur 25. *Ecloga* 1. c. 9. 3. *Harmenop.* 4.

f Hypotheca quid. *vide l.* 5. §. 1. *j. eod.*

g 8. *Cod.* 17. 25. *Eclog.* 2.

h 8. *Cod.* 35.

i Ita interpungo, dando, bonorum vel postea quæsitorum recepta est.

k id est, etiam.

l Duplex est sensus. Prior, Generaliter, non tantùm præsentia bona: non tantùm ea quę ex nostris rebus aliquando speramus, vt fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum nominatim obligare possumus, *l.* 15. *j. eod.* sed etiam ea quæ post contractum initum extrinsecus adquirere possumus, *vt hic.* Ita enim sub cõditione obligamus, si nostra futura sint. Posterior, in generali obligatione res futuras tacitè comprehendi, & obligari. De posteriori dicam *ad l. vlt. Cod. quæ res pign.*

m res aliena non potest pignori dari. *v. tit. Cod. si aliena res.*

n Obligatio pignoris constituta in re aliena creditori scienti, ex superueniẽte dominio, non confirmatur. Ratio, quia sciẽti non competit hypothecaria, *Bart.* & quia sciens, non decipitur, sed decipit se ipsum, *Ripensis.*

o id est, nunquam.

p *l.* 41. *j. de pignoratitia.*

q Quantum ad retentionem confirmatur pignus rei alienæ ex superueniente dominio, *Ripensis.*

r Vel vendito, *l.* 29. *ff. de contrah. empt.*

s Ante pignus constitutum vel post.

t Fructus nominatim obligatos & consumptos, à bonæ fidei emptore creditor vtili Seruiana auocare non potest.

u & seminatos per emptorem.

x quasi Seruiana. §. 7. *Inst. de act.*

y hoc est, pignoris causam, conuentionem, persecutionem, vsucapione perimi nõ placet, *vt hic & l.* 7. *Cod. eod. l.* 44. §. 5. *j. de vsucap.* licèt dominium vsucapi possit. Non si pignus ipsum vsucapi potest, ita ius pignoris potest vsucapi. Nam vt alia natura est pignoris, alia dominij, ita modus quærendi vtriusque ac tollendi diuersus est. Itaque, hoc casu, vsucapto pignoris dominio aduersus debitorem principalem, nondũ tamen vsucaptũ est ius pignoris aduersus eius debitorem. Tẽporis maius spatium in hoc quã in illo tollendo requiritur. Dicet aliquis, Cur non in hac specie creditori actio erit ad fructus consumptos vt ei actio est ad ius pignoris? Obscurè respondet Papinianus, in fructibus dissimile esse, qui nunquã debitoris fuerunt, quasi diceret, ius quod in bonis suis habuit debitor, facilè in creditorem suũ trãsferre potuit: translatum, creditor facilè conseruare potuit. Ius tale fuit pignoris, at non fructuum. Illud saltem debitoris fuit: Fructus verò nunquam eius fuerunt. Nõ mirum itaque si quod nunquam debitoris fuit, id creditor facilè amittere potuerit.

z i. Atenim dices, non esse potioris iuris eum qui non vsucepit quàm qui vsucepit. atqui aduersus vsucapientem pignus persequimur, *vt hic. l.* 7. *Cod. eod. l.* 44. §. 5. *j. de vsucap. l.* 12. *j. pro emptore, l.* 2. *j. pro herede:* & multo magis hoc nostro casu.

a Triennij scilicet, non decennij, vicennij, tricennij, *l. vlt. Cod. de obl. & act.* & Ecloga hanc legem sic exprimit, ἡ χρονία νομὴ οὐκ ἀναιρεῖ τὸ ἐνέχυρον. i. longi temporis possessio pignus non extinguit. hinc collige, quod si quis rem obligatam possederit decem annis, præscribit etiam contra hypothecariam.

b Id innuitur, persecutionẽ pignoris, qua hic agere vult creditor, nulla societate cum dominio coniungi, *d.* §. 5. ab intentione dominij separari, *vt hic:* id est, si vult agere, vt creditor experietur non vt dominus: Si ipse dominus pignoratitia experiretur, id tantum quod suum esset per eam repeteret, & ante pignoratitiam in hac nostra hypothesi proponeret. non ideo tamen fructus à bonæ fidei emptore consumptos, quia quatenus vsucapti sunt, nunquam eius fuerunt. Si id ipsi domino negaretur, multò magis creditori, cui minus iuris est in pignore quàm eius domino.

c hoc est petitione, natura, qualitate, conditione & adquisitione.

d *l.* 4 §. 5. *j. de vsucap.*

e Vsucapere fructus pignoris potest creditor: pignus non potest.

f i. valet pactum vt non solutis vsuris minoribus, fructus cedant loco vsurarũ legitimarum. *l.* 9. *j. de vsur. Bart.* & hæc ἀντίχρησις est *l.* 11. §. 1. *j. eod.*

g i. ad modum. Id genus loquendi reperitur *in l.* 19. *in fin. s. de compensa.* vbi plenius dixi. sed Roberti Stephani ita legit, *nisi legitimæ vsuræ sua die soluantur*, &c.

h Legitimæ vsuræ, cẽtesimæ. Appellatione enim legitimæ vsuræ (nisi de vsura nautica agatur, *l. eod.* §. 1. *C. de vsuris*) cẽtesima vsura intelligitur, vt quã suprà stipulari non licuit. Atque hic modus centesimæ videtur definitus lege Gabinia, *teste Cicerone* 5. *ad Atticum.* quod & in Cilicia edicto translatitio cauisse se, cùm eam prouinciam pro consule obtineret, Cicero refert. Eiusmodi edictum in multis Asiæ prouinciis propositum refert Plutarchus in eius vita. Hinc vsuræ licitæ, *l.* 44. *j. de vsur.* modus, *l.* 11. §. 3. *s. de pignoratitia actione.* status modus vsurarum. *l.* 29. *j. de vsuris.* modus legitimæ vsuræ. *l.* 7. *j. de vsuris: l.* 2. *in fin. s. de eo quod certo loco. l.* 10. §. 3. *s. commodati. l.* 8. *j. qui, & quibus causis pignus. l.* 3. *in fi. j. de annuis legat.* legitimæ vsuræ, *l.* 4. §. 1 *ff. de nautico fœnore.* maximæ, *l.* 38. *s. de negotijs.* grauissimæ. *l.* 7. §. 8. *j. de administ. tut.* centesimæ sunt. Est verò notandum, constitutionibus specialem modum vsuris iniectũ. *l.* 20. *Cod. de vsuris.*

i Valet pactum, vt non solutis ad diem vsuris minoribus currant maiores. *Bartol.* Paria sunt enim pacisci: vt fructus vsurarum loco sumantur, licèt plus colligatur: & pacisci de maioribus vsuris, si die sua non soluantur minores. *Accurs.*

k *l.* 13. §. 26. *s. de act. empt.*

l *subandi*, constante matrimonio.

m i. vxor potest rem propriam obligare pro marito quondã suo, quatenus est eius debitrix. *Bart.* vel ita, non potest rem suam pro viro quondam suo obligare, nisi quatenus est debitrix viri: vel ita, mulier non potest res suas obligare, nisi obliget in rem suam: aliàs iuuatur Velleiano.

n i. debere, restituere, refundere.

o *adde l.* 48. *l.* 65. *s. de rei vindicat.*

p & ideo cessat Velleianum, *l.* 21. *l.* 27. *in fin. s. ad Velleian.*

q Potest enim mandati agere. *arg. l.* 25. *j. de fideiussorib.*

a i. contra fideiussorem, qui pignus (cuius nomine fideiusserat) à creditore recipit, debitor agit non pignoratitia, sed mandati actione, *vt hic.* At si fideiussor pignus soluit alterius contractus, qui personam eius non contingebat, non mandati, sed negotiorum gestorum actione conuenietur. *l.32.* ꝟ. *de neg.*

b Creditori, quo ad pignus, non obest sententia aduersus debitorem suum dicta. *vide l. 5. Cod. eod.* atque ita, pignoris ius creditori non deperit, ex sententia aduers⁹ debitorem lata.

c Ignoráte creditore: secus, si sciente: & sic intellige *l. 63.* ꝟ. *de re iudic.*

d quasi Seruiana. hæc est. §.7. *Inst. de act.*

e *vide l. 15. §.1.* ꝟ. *eod.*

f atqui victoria legitimi heredis, legatariis & libertatibus nocet: ergo & cuiusque tertij victoria eius creditoribus nocebit. Nam hæres respondere tenetur legatariis vt creditoribus. *l.50. §.1.* ꝟ. *de leg.1.*

g Quid si contra eum? victoria aduersus legitimum heredem collusoriè agentem, non nocebit legatariis. *v. d. l.50. §.1.* ꝟ. *de leg.1. vide tamen Cuiac. 2. obseru.7.*

h *videtur legendum* debitor. nã hîc supra & infra agitur de debitore malè litem instituente non de creditore.

† in quibusdã tamen comparatur, *v. quæ notaui ad leg.1.* ꝟ. *quæ testam.*

i i. lis malè instituta à debitore (rem Sempronio à se pignoratam à tertio euincente) non nocet creditori Sempronio, cui eam rem ipse debitor pignorauit: at testamentum irritum, seu malè institutum, legatariis nocet: non igitur creditores & legatarij per omnia inter se comparantur. Non mirum ergo si victoria heredis legitimi noceat legatariis, victoria tertij aduersus debitorem, non noceat eius creditoribus.

terùm iudicio, quod[a] de pignore dato proponitur, conueniri non potest.

An sententia lata contra debitorem, præiudicet creditori.

3. *Idem* lib. 20. Quæstionum.

SI superatus[b] sit debitor[c], qui rem suam vindicabat, quòd suam non probaret: æquè seruanda erit creditori actio Seruiana[d] probanti, rem in[e] bonis illius eo tempore, quo pignus contrahebatur, fuisse. sed & si victus sit debitor vindicans hereditatem: iudex actionis Seruianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit. atquin aliud[f] in legatis, & libertatibus dictum est: cùm secundum[g] eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est: sed creditor[h] non bene legatariis per omnia † comparatur. cùm[i] legata quidem aliter valere non possunt, quàm si testamentum ratũ esse constaret. enimuerò fieri potest, vt & pignus rectè sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta.

1 ¶ Per iniuriam[k] victus[l] apud iudicium, rem, quam petierat, postea pignori obligauit. non[m] plus habere creditor potest, quam habet, qui pignus dedit. ergo summouebitur rei[n] iudicatæ exceptione. tametsi maximè nullã[o] propriam, qui vicit, actionem exercere possit. non[p] enim, quid ille non habuit, sed quid in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

De nuda conuentione.

4. *Gaius* libro singulari de formula hypothecaria.

COntrahitur[o] hypoteca per[r] pactum[s] conuentũ, cùm quis paciscitur, *vt res eius propter*[t] *aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ.* nec[u] ad rem pertinet quibus fit verbis sicuti[x] est '&' in his obligationibus, quæ[y] consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura[z] si conuenit, vt hypotheca sit, & probari poterit, res obligata erit, de qua conueniunt[a]. fiunt enim de his scripturæ, vt quod actum est, per eas faciliùs probari poterit: & sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem. sicut[b] & nuptiæ[c] sunt, licèt testationes in scriptis habitæ non sunt.

Pro quibus obligationibus res pignerari possunt. 2. Differentia pignoris & hypothecæ.

5. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

k An iniuriosa sententia effectum habeat. *v. quæ notaui ad l. 65. §.2.* ꝟ. *ad Trebell.*

l neque appellauit. *l.50. §.1.* ꝟ. *de legat.3.*

m *vide l.20.* ꝟ. *de adq. rer.*

n *adde l.28.* ꝟ. *de except. rei indicatæ.* sensus autem is est huius instantiæ obscurissimæ. Dicet aliquis, sententiam latam pro herede legitimo aduersus scriptum heredem nocere legatariis, vt hinc quis colligat, latam aduersus debitorem sententiam nocere creditori. Sunt enim legatarij quasi chirographarij heredes, ipsi heredi scripto. Responderi potest, creditorem pignoratitium, non per omnia comparari legatariis, Nam legata aliter valere non possunt, quàm si testamentum ratum sit: eò irrito, legata corruunt: vt mirum non sit sententiam aduersus heredem scriptum latam, obesse ipsis legatariis: quia nullum vnquam ius legati legatariis rectè competiit. Hoc autem casu potest fieri, vt pignus rectè sit datum, & tamen lis malè instituta à debitore. semel ius pignoris rectè constitisse sufficit: id inspicimus, inquam, non litem malè à debitore institutam.

o Sententia lata contra actorem in rei vindicatione, non tribuit dominium possessori.

p Non inspicimus ius eius, cuius commodo iniuriosa sententia lata est: sed ius eius potius in quem lata est. Superatus apud iudicem iniuria, non appellauit, superatus iure suo decidit. Hac conditione, rem vtiliter postea pignorare non potuit. *arg. l. 67.* ꝟ. *de contr. empt. l.20.* ꝟ. *de adquir. rer. domin.*

q Hypotheca quemadmodum, seu quot modis possit contrahi.

r *l.17. §.2.* ꝟ. *de pactis: l.1.* ꝟ. *de pignorat. l.2. Cod. quæ res pign.*

s Pactum conuentum à pacto, quidam an rectè separent dicetur alibi commodiùs. Sanè Græcis, 22. *Eclog. 2. c. 4.* hæc sententia ita exprimitur *ἡ ὑποθήκη συμφώνῳ συνίσταται.* Quidam pro expresso pacto accipiunt, non pro tacito.

t Obligatio bonorum debet fieri propter aliquam obligationem, *vt hic.*

u Idem extat *in l.4.* ꝟ. *de fide instrum.* i. in contrahenda obligatione bonorum, non requiruntur solennitates verborum & scripturæ. *Bart.*

x Hypothecaria, est obligatio consensu.

y Intelligit opinor, aut actionem de constituta pecunia. *Nouella 115. c.6.* aut fideiussoriam potius. nisi quis hîc malit legere, sicuti est in his obligationibus quæ verbis contrahuntur. Aut τὸ sicuti, comparat planè hypothecariam, ex consensu actionibus.

z Scriptura non est de substantia contractus hypothecarij, sed magis fit ad probandum, *vt hic l.4.* ꝟ. *de fide instrum. Nouell. 136. c.6.*

a *al.* conuenit

b *vid. tamen l.9. Cod. de nupt.*

c & omnes pene contractus. *v. l.17. Cod. de pactis.*

d ¶ *l.9. §.1.* ꝟ. *de pignoratit. l. vlt. in princ. Cod. quæ res pignori:* etiam naturali. *l.14 in fi.* ꝟ. *eodem.* quinetiam pro vsuris. *l.13. in fin.* ꝟ. *eodem.* Idem est in fideiussore, §.2. *Instit. de fideiussoribus.*

e Pignus futuræ obligationi accedere potest. de eo dixi, *l.1.* ꝟ. *eodem.*

f Et non solùm soluendæ omnis pecuniæ causa, &c. *Hal.*

g *l.5. §.1.* ꝟ. *ex quibus causis pignus.*

RES hypothecæ dari posse sciendum est pro quacumque[d] obligatione: siue mutua pecunia datur, siue dos, siue emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & siue pura est obligatio, vel in diem, vel sub condicione: & siue in præsenti contractu, siue etiam præcedat. sed & futuræ[e] obligationis nomine dari possunt. sed[f] & non soluendæ omnis pecuniæ causa, verum etiam de parte[g] eius. & vel pro ciuili obligatione, vel honoraria, vel tantùm[h] naturali. sed '&' in cõditionali obligatione non aliàs obligantur, nisi conditio extiterit. 1 ¶ Inter pignus autem, & hypothecam tantùm[i] nominis[k] sonus differt.

2 ¶ Dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

Quæ non continentur generali obligatione.

6. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

OBligatione generali[l] rerum, *quas quis habuit, habiturusve sit,* ea non[m] continebuntur, quæ verisimile[n] est quemquam specialiter[o] obligaturum non fuisse. vtputa supellex[p]. item vestis[q] relinquẽda est debitori. & ex mancipiis, quæ in eo vsu habebit, vt certum sit, eum pignori daturum non fuisse proinde de ministeriis eius perquàm ei necessariis[r], vel quæ ad affectionem[s] eius pertineant.

7. *Paulus* libro sexagesimooctauo ad Edictum.

VEl quæ in vsum[t] quotidianum habentur, Seruiana non competit.

8. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

DEnique concubinam[u], filios[x] naturales[y], alumnos[z], constitit generali obligatione non contineri. & si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

Quæ possunt pignerari.

9. *Gaius* libro nono ad Edictum prouinciale.

SEd & quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem obseruari debet.

1 ¶ Quod emptionem venditionémque recipit,

h *l.14. in fin.* ꝟ. *eodem.*

i Cur nominis tãtùm sono differunt? An quia pignus Latina vox: hypotheca, Græca est, *vt scripsi initio huius tituli.* Sed videamus an id expressè verum sit, quod hîc dicitur pignus & hypothecam solo nominis sono distare. Indubiè Pignus & hypotheca. actionem æquè pariunt. vt ꝟ. Pignus vulgò, mobilis: hypotheca rei immobilis est. *lege 238. §.2.* ꝟ. *de verb. signif. §.7. Inst. de act.* Itẽ plus est cautionis in pignore, quàm hypotheca: vt qui idoneã cautionẽ accipere iussus sit, mandato satisfecisse non videatur, nisi vel pignus, vel fideiussorem acceperit. *l.59. in fin.* ꝟ. *mandati.* Deinde hypothecaria creditor intra certum tempus experiri cogitur, intra quod nisi experiatur, actione hypothecaria decidat. Nam terti⁹ hypothecę, possessor titulũ habens, præscribit hypothecam aduersus creditorem præsentem decennio: absentem, vicennio. *l. 1. C. si aduers. creditorem.* Titulũ non habens tricennio. *l. cùm vicissim. C. de præscript. 30. annorũ.* Debitor verò eiúsve heres, annis quadraginta, *l.1. §.1. C. de annal. præscript.* Atqui pignus habet pignoraticia experiri intra certũ tempus nõ cogitur. Cur enim agat aut agere teneatur non possideat? Ita fiet vt si vel centum annis pignus possideat, neq; pignoratitia egerit, nõ pignoratitiam amittat. Est & hæc summa pignoris & hypothecæ differentia Hypothecarius creditor aduersus tertium possessorem hypothecaria experiri non potest principali non discusso. *Nouell. de fideiussorib. Authent. hic si debitor. Cod de pignorib.* Pignoratitius creditor etiã principali non discusso tertiũ pignoris possessorem conuenire potest. *l. vlt. C. de prætorio pignore.* His modis pignus & hypotheca differũt nõ tãtùm nominis sono sed & re ipsa.

k de eo dixi ꝟ. *hoc tit.* ad inscriptionem: *adde l.9. §.2.* ꝟ. *de pignorat. §.7. Inst. de actionibus. l.238. §.2.* ꝟ. *de verb. signif.*

l Generalis obligatio rerum dicitur, qua quis res obligat quas habet, quásque habiturus est: hoc est, qua præsentia non modò sed etiam futura obligat.

m *c. in generali. & de regulis iuris in 6.*

n verisimilitudo in rebus pignorandis, *l.1. Cod. quæ res pignor.* in legato, attenditur, *vt l.38. §.3.* ꝟ. *de leg.3.* & in potestate administrandi concessa, *l.7.* ꝟ. *de donationibus:* hinc Clausula generalis priuilegij non comprehendit nón verisimilia. sed vnde verisimilitudo sumitur? Id arbitrio iudicis relinquendum, qui ex affectione necessitatis, vsúque quotidiano debitoris animum suum informabit. nam quod dicitur verisimile, id ab arbitrio iudicis pendet.

o Generali obligatione nemo ea obligare intelligitur, quem non verisimile sit, etiam specialiter obligare solere vel velle, *vt hic.* nemo præsumitur aut solere aut velle su pellectilem & vestes obligare. Ita ex generali obligatione & hypotheca, quædam tacito intellectu excipiuntur. *Nouell. 39. c.1.*

p siquidem nemo præsumitur velle carere necessariis ad vsum communẽ, & quotidianum, qualia supellex continet, *l.6.* ꝟ. *de supellect.* ergo lecti & eorum accessoria, *l.52. in fin.* ꝟ. *de leg.3.* non continentur in obligatione generali.

q quæ non est in supellectili, *l.10.* ꝟ. *de supellect.* (vestis nomen quid contineat, *v. l.24.* ꝟ. *de auro.*) In obligatione generali (idem dic in cessione bonorum *Bald. ad l. fi. Cod. qui bon. ced.*) nemo vestes suas, *vt hic,* etiam hyemales obligat, *v. l.1. Cod. de militari veste, lib.12.* Vestes tamen etiam necessarias, voci præconis subiectas refert Cicero *pro Quinctio.*

r ideóque potest iis libertatem dare, secus in iis qui specialiter obligati sunt, *vide l.3. Cod. de seruo pignori dato.*

s Affectionis ratione colligimus voluntates contrahentium.

t Quotidiano vsu, res nemo verisimiliter obligat.

u putà ancillam cum qua poterat esse concubinatus, *v. Cuiac. 5. obs.6.*

x Atqui filius à patre vendi potest. *Cod. de patribus qui filios distraxerunt.* ergo & pignorari. *l. vnic. Cod. rem alienam gerentibus.*

y De naturalium liberorum adfectione. *adde l.2. C. de patribus qui filios distraxerũt: l.71. §.3.* ꝟ. *de legat 1. l.41. §.2. in fi.* ꝟ. *de leg 3. l.3.* ꝟ. *de liberali causa. v. Paul. 5. sent. 6. in fin. Nouell. 157. c.1.*

z *l 1. Cod. quæ res pignori.*

etiam[a] pignorationem recipere potest.

De re duobus simul obligata.

10. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

SI debitor res suas duobus [b] simul pignori obligauerit, ita vt vtrique in solidum[c] obligatę essent: singuli in solidum aduersus extraneos † Seruiana vtentur. inter ipsos autem si quæstio moueatur, possidentis[d] meliorem esse conditionem. dabitur enim possidenti hæc exceptio: *Si nō conuenit, vt eadem res mihi quoque pignori esset.* si autem id actum fuerit, vt pro partibus res obligarētur: vtilem actionem competere, & inter ipsos, & aduersus extraneos: per quam, dimidiam partis possessionem[e] adprehendant singuli.

De administratore bonorum reip. 1. De antichresi. 2. De vsufructu. 3. De seruitutibus vrbanis.

11. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

SI is, qui bona reipublicæ iure administrat[f], mutuam pecuniam pro ea accipiat[g]. potest[h] rem eius obligare.

1 ¶ Si ἀντίχρησις[i], *id est, mutuus pignoris vsus pro credito* facta sit: & in fundum, aut in ædes aliquis inducatur: eoúsque retinet possessionem[k] pignoris loco, donec illi pecunia soluatur. cùm in[l] vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandóque. itaque, si amiserit possessionem[m], solet[n] in factum actione vti.

2 ¶ Vsusfructus[o] an possit pignori hypothecæve dari, quæsitum est, siue dominus proprietatis conuenerit, siue ille, qui solùm vsumfructum habet. & scribit Papinianus libro vndecimo responsorum, tuendum creditorem. & si velit cum creditore proprietarius agere, *Non esse ei ius vti frui inuito se*: tali exceptione eum prætor tuebitur, *Si non inter creditorem, & eum, ad quem vsusfructus pertinet, conuenerit, vt vsusfructus pignori sit.* nam[p] & cùm emptorem vsusfructus tuetur prætor, cur[q] non & creditorem tuebitur? eadem ratione & debitori obiicietur exceptio.

3 ¶ Iura prædiorum vrbanorum[r] pignori dari[s] non[t] possunt. igitur[u] nec conuenire possunt, vt hypothecæ sint.

De seruitutibus rusticis iure pignoris constituendis.

12. *Paulus* libro sexagesimo octauo ad Edictum.

SEd an viæ[x], itineris, actus, aquæ ductus pignoris conuentio locum habeat, videndum esse Pomponius ait: vt talis pactio fiat, *vt, quandiu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor vtatur*[y]: scilicet si vicinum fundū habeat: &, si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere[z] eas vicino liceat. quæ sententia propter vtilitatem[a] contrahentium admittenda est.

De grege. de statu libero. 2. Si pignus pignori datum sit. 3. De superficiariis. 4. De rei vel fideiussoris condemnatione. 5. De conditione. 9. De vsuris. de pœna.

13. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

a Quæ expressim vendi, ea pignorari & obligari possunt. *l.18. in fin. ff. de pignoratitia. l. vnic. Cod. rem alienam gerentib.* & è contrario quæ non sunt in commercio, pignorari non possunt, *l.1. §.2. ff. quæ res pignori* An seruitutes vrbanæ & rusticæ? *v. l.11. in fi. ff. eod.* an vsusfructus? *v. l.11. §.2. in fi. ff. eod.* an homo liber, alienus, an filius mortuus, vel viuus, volens aut inuitus vasallus? *v. quæ notaui ad l.1. ff. de plagiarijs*: an pignus? *v. l.1. C. si pign. pign.* an feudū inscio domino? *v. 2. Feud. 55.* an spes præmiorum publicorum? *v. l.5. C. quæ res pignor.* an stipendia militiæ, vel quasi, putà doctorum & aduocatorū? *v. l.4. C. de execut rei iudic.* an mercedes diurni laboris? *v. d. l.4.* an præbēdæ & fructus beneficiorum? *v. d. l.4.* an res sacræ, religiosæ, hospitale ius, sepulchri? *v. l.2. C. de religiosis*: an res subiectæ restitutioni fideicommissi, præsertim si sit redimēdus is qui fideicōmisso grauatus est, aut eius liberi? *v. l.3. §.3. ff. ad Trebell.* an res litigiosæ? *v. l.1. in fin. ff. quæ res pign.* an bona minorum sine decreto? *v. l.22. Cod. de administ. tut.* an boues aratorij & agricolarū instrumenta? *vide l.7. Cod. quæ res pigno.* an flumina, mare, maris littora, palatia, theatra, turres, vniuersitas pignorari potest extraneo principi vel subiectis? *vide l.4. §.2. ff. de re iudic.*

b Coniunctim, & quidem scientibus. id enim potest. An etiam separatim, ignorātibus & diuersis contractibus dissimulata obligatione? stellionatus tenetur: nisi res quæ pluribus fuit obligata tanta sit, vt ex ea omnibus creditoribus satisfieri possit. *l.36. in fin. ff. de pignoratitia*: aut nisi priori creditori satisfecerit. tunc enim in secundi creditoris persona pignus sortitur suum effectum. *l.4. ff. qui potiores.* Quid si vendiderit, permutauerit, in solutum dederit? falsi: si modò negauit rogatus vlli obligatam: & sic intellige *l.21. ff. de falsis*: & stellionatus, si hypothecam tacuit, & ita intellige *l.3. ff. stellionatus.*

† *l.2. ff. de Saluiano interdicto.*

c Quid si solidi nulla facta sit mentio? an in solidum, an pro parte eis erit obligata? *v. l.16. §.8. ff. eodem.*

d Possidens plus iuris habet, quàm qui non possidet. *l.1. §.1. ff. de Saluiano interdicto: l.128. ff. de regulis iuris.* Agenti hypothecaria contra tertium possessorem incumbit onus probandi prioritatem hypothecæ, aliàs absoluendus possessor. An idem est si fiscus agat? *v. quæ notaui ad l.1. Cod. de iure fisci.*

e Per actionem hypothecariam auocatur nuda possessio, *l.66. ff. de euictionibus.* quod in libello hypothecariæ non est omittendum.

f Non vt curator reipublicæ. & præses. *v. l.3. §.4. ff. quod vi*: nec enim ad eam rem præpositi censentur. *facit l. vlt. ff. quod cum eo.*

g Et in vtilitatem Reipublicæ vertit. *l.27. ff. de reb. creditis*: vel speciale mandatum habet. *adde l.3. §.4. ff. quod vi.*

h Imò non potest: nam ne quidem inter priuatos magister societatis paciscendo, societati nocet. *l.14. ff. de pactis.* Imò potest: quia vel delicto curatoris collegij collegium obligatur. *l.10. in fi. Cod. de sacros. Eccles.*

i *l.17. l.33. ff. de pignoraticia: Harmenopul. 3. titul. 3. & §.122. & 5. Nouella Michaelis*: Ea conuentio licita est etiamsi pluris domus locari soleat, quàm efficiat vsurarum legitimarum ratio: admissa propter incertum euentum fructuum, eorúmque incertum pretium: etiamsi aliquo anno possit fructuum emolumentum legitimum modum excedere. *argument. l.23. Cod. de vsur.* De antichresi, *vide tractatum commerciorum & contractuum vsurariorum Molinæi, quæstio.35.* de tacita antichresi *vide l.8. ff. ex quibus causis pignus.* Porrò, futile est quod nonnulli hic legunt ἀντιπογὴ & ἀντιφωνὴ. Et hæc ἀντίχρησις, pignoratitia expressa. De expressa *vide l. penult. ff. tit. prox.*

k Et fructus eius possessionis.

l ἀντίχρησιν ædium qui habet creditor, loco vsurarū quas perciperet ex suis nummis, fructus ex ædibus pignoratis percipit his modis, vel locando, vel percipiendo, vel habitando. *l.39. ff. de pignoraticia: l.6. Cod. quod cum eo: l.14. l.17. Cod. de vsuris.*

m sensus est, Creditorem qui amisit possessionem ἀντιχρήσεως, non hypothecaria, sed in factum actione vti solere: nimirum quod ἀντίχρησις propriè hypotheca non sit. *Cuiac. 3. obseru. 35. in fin.*

n Nam id tentari potest. hypothecariam creditori competere. *Azo, Cuiacius ibidem.*

o Pignori vsumfructum dare potest fructuarius inuito etiam proprietario.

p ¶ Argumētum à venditione vsusfructus ad eius pignorationē. Vsumfructum vēdere fructuarius potest: ergo & pignorare.

q Vendi potest, (vt & cedi. *l.12. §.2. l.63. ff. de vsufruct.*) vtiliter vsusfructus ergò & pignorari, *l.9. in fin. ff. eodem.* Imò, vsusfructus formalis vendi & cedi nequit, *l.66. ff. de iure dot. §.3. Institut. de vsufruct.* nec causalis, quia non separatur à sua causa: qua non translata non potest transferri: Quid iuris? Bartolus & alij vsumfructum cedi & pignorari posse existimant: non quatenus est seruitus, sed quatenus commoditatem vtendi in se continet.

r An aliud in rusticis? sic putat Bartolus. Differentiæ rationem affert, earum perpetuam causam, id est, quia vrbanæ debent constitui sub quadam perpetuitate. *l.4. ff. de seruitutibus*: (verùm id competit etiam rusticis. *d. l.4.*) ne vrbs deformetur, *l. vlt. ff. ne quid in loco publico*: & si in his admittatur pignus, possit euenire, vt tigna auferantur, quod in rusticis non est, vt vult idē Bartolus: (Imò, est. Potest enim seruitus vrbana precariò dari, *l.3. ff. de precario*: & rusticæ & vrbanæ cōtrariæ nō sunt, sed diuersæ tantùm. Eadē est ratio in ambabus, vnde hic à contrario sensu argumentum sumi non potest) Id existimo: non solas vrbanas seruitutes esse quæ pignorari non possint: sed hîc tantùm innui, vrbanas hypothecæ subiici non posse, ex quo pignorari non possunt, *vt hic*: Ratio: quia ea tantùm pignorari possunt, quæ sunt in bonis nostris (in quibus nō sunt seruitutes. *l.1. ff. de vsufruct. leg.*) Pignorari propriè non possunt, quæ tractari non possunt aut possideri. Propriè, si rem in abstracto non in concreto, & accessoriè consideremus: possunt enim seruitutes obligari, fundo cui cohærent obligato. *arg. l.1. ff. com. præd.* & sic nihil impediet, quominus ego, qui vicinam domum habeo, nō possim vti commoditate luminis, prospectus, tigni immissi habēdi, *hæc Ripensis ad l.9. in fi. nu.62. ff. e.* nisi si dicam⁹ id ius eo casu non sumi, tanquam seruitutem, sed tanquā commoditatem vtendi, vtilitatem etiam superioribus non repugnare, *l.12. in fi. ff. eod.* vt interea dicam⁹, alij q̄ ei qui vicinus est, tales seruitutes vrbanas pignorari non posse. constare etiam minus vtilitatis in tali seruitutum vrbanarum, quàm rusticarum pignore. nam cui rustica seruitus, (putà viæ, vel itineris) pignorata est, is alteri quàm vicino fundi seruientis eam pignorare potest, etiam magnò. Quid enim, si creditoris fundus intermedius eius iter impediat? In vrbanis id esse non potest, contra propriam pignoris naturam. *l.13. §.2. ff. eod.* quam enim remotus à fundo mihi seruiente vtilitatem habere possit tigni immittendi in meum vicinum? vide tamen Cuiacium *15. obs. 6.* video Duarenum *2. disp. 13.* idem sentire: hanc legem refert ad seruitutem iam constitutam: proximam verò ad constituendam. prospectus aut tigni immittendū: seruitutem ad aliquod tempus debitor, creditoris gratia, pati potest, & precarij nomine. *l.3. ff. de precario*: & pignoris, *vt hic.* hoc ius adquisitum creditor alteri pignorare non potest. Apertius rem totam ita exponamus. Accursius & Bartolus censent seruitutes vrbanas ideo pignorari non posse, quòd earum causa sit perpetua: pignus temporarium sit. Verùm, si ea ratio cōstaret, rusticæ quoque pignorari non possent (quæ tamen pignorantur rectè) *l.12. ff. eod.* nam seruitutum rusticarum causa quoque perpetua esse debet. *l.4. ff. de seruitut.* Duarenus putat *2. disput. 13.* & vrbanas & rusticas pignorari posse, cùm possint vtræque precariò concedi. *l.3. ff. de precario.* Quid igitur: quæ Duareni sententia est? Paulum Iurisconsultum ita putare, *l.12. ff. eod.* Debitorem in suo fundo seruitutem rusticam creditori suo vicinum fundum habenti pignorare posse: qui interrogatus, idem esse in vrbano prædio non negaret. Marcianum verò hîc negare, Debitorem fundi vrbani alij non vicino seruitutem posse pignorare, qui interrogatus idem responderet in rustico prædio. Item creditorem ius seruitutis pignoratum sibi, alteri pignorare non posse. Quibus sententiis duæ contrariæ opponuntur à Cuiacio *15. obs. 6.* Prima est. Creditorem, seruitutem rusticam pignoratam sibi, alteri posse pignorare. Fructum enim rei esse, posse dare pignori, *l. vlt. ff. de vsuris.* Altera est: Ne quidem ab ipso domino seruitutes vrbanas pignorari posse, *vt hic*, rusticas posse *l.12. ff. eod.* Cur enim priore casu non possit seruitus rustica pignorari mihi vicino: vt per meum ac pignoratum fundū, ad alios fundos meos remotiores perueniat meus creditor pignoratitius? Cur non seruitutem rusticam mihi pignoratam licebit mihi pignorare creditori meo hunc in modum? At non rectè similiter dixeris, seruitutem vrbanam mihi pignoratam, posse me creditori meo vicino pignorare. Qui enim possit vicinus meus creditor, tignum rectè immittere in prædium vrbanum mihi pignoratū? Atqui precariū in vtrisque seruitutibus esse potest. *l. si quis sepulchrum. ff. de relig. l.3. l. & habet. §. precario, ff. de precario.* Pignoris vtilitas est in alienandi & pignorādi facultate, etiam inuito debitore qui pignus dedit. *l.4. ff. de pignorat. act. l. mulier. Cod. de distr. pignor.* Precariū pendet omninò à voluntate eius qui dedit. vt hæc ita sint, nondum tamen dissoluta est huius loci difficultas. nimirum cur possint pignorari rusticæ seruitutes, vrbanæ non possint? nam & rusticæ ne quidem pignorari posse videntur: cùm pignus ad tempus consistat: ad tempus autem seruitus non possit constitui. *l.4. ff. de seruitut. l.44. ff. locati?* An id in rusticis ideo esse dicemus, quòd ad earum perpetuitatē sufficiat hoc spectare, quòd in perpetuum possint distrahi, debitorem post trinam monitionē in soluendo moram admittente? *d. l.4. in fi. Paul. 2. sent. 5. §.1. & Titul. 13. §.5.*

s nec legari. *l.1. ff. de vsufruct. legato.*

t Atqui vendi possunt: possunt igitur hypothecæ dari, *lege 9. in fine, suprà eodem.*

u Argumentum à pignore ad hypothecam, pignus datur, hypotheca fit conuentione, *vt hic.* pactum tantùm conuentum de hypotheca interuenit: in pignore possessio traditur. *l.13. §.3. ff. eodem.* quod dari pignori non potest, id hypothecæ dari quoque non potest.

x Seruitutem rusticam fundum vicinum habenti creditori debitor pignorare potest, sibi constitutam creditor alij vendere potest, *vt hic.* Imò & pignorare, *l.13. §.2. ff. eodem.*

y Græci notant posse nos κατασκευάζειν τῶν δουλειῶν ἀγροικικῶν καρπόν. *Cuiac. 15. obseru. 6.*

z Fructus est vendere pignus posse.

a Cur non eadem facit (contra subtilem docendi rationem), vt idem sit in vrbanis? *Duar. ibid.* de vtilitate *l.51. §. vlt. ff. ad l. Aquil.*

Grege

a Grex pignorari potest, *vt hic:* legari. § 18. *Inst. de legat.* vindicari, *l.1.§.3.l.2.l.3.ī.de rei vindic.*
b *l.29.§.1.ǰ.eodem.l.21.ǰ.de legat.1.l.81.in fin.ǰ.de legat.3.l.3.ǰ.de instructo.*
c Ex illo grege sc. vt & alia qualibet vniuersitate.
d Et ita mutatus. *l.16.§.2.ǰ.eodem.*

GRege[a] pignori obligato. quæ[b] postea nascuntur[c], tenentur. sed & si, prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renouatus[d]: pignori tenebitur[e].

1 ¶ Statuliber quoque dari hypothecę poterit[f]: licèt, conditione existente, euanescat pignus.

2 ¶ Cùm pignori[g] rē pignoratam[h] accipi[i] posse placuerit: quatenus[k] vtraque[l] pecunia debetur, pignus secūdo creditori tenetur[m]: & tam exceptio, quàm actio vtilis[n] ei danda est[o]: quòd si dominus soluerit[p] pecuniam, pignus quoque perimitur. Sed[q] potest dubitari, numquid creditori, nummorum solutorum nomine, vtilis actio dāda sit, an non. quid enim, si res soluta fuerit? & verum est, quod Pomponius libro septimo ad Edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cuius nomen[r] pignori datū est, exacta ea creditorem secum pensaturum[s]: si verò corpus[t] is debuerit, & soluerit, pignoris loco futurum apud secūdum creditorem.

3 ¶ Et in superficiariis[u] legitimè consistere creditor potest aduersus quemlibet possessorem: siue tantùm[x] pactum conuentum de hypotheca interuenerit, siue etiam possessio tradita "fuerit", deinde amissa sit.

4 ¶ Etiam[y] si creditor iudicatum[z] debitorem[a] fecerit, hypotheca manet obligata. quia[b] suas[c] conditiones habet hypothecaria actio: id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum "est": quibus cessantibus, tenet. &[d] si cum defensore in personā egero: licèt is mihi satisdederit, & damnatus sit: æquè hypotheca manet obligata. multò magis ergò si in personam actum sit, siue cum reo, siue cum fideiussore, siue cū vtrisque pro parte: licèt damnati sint, hypotheca manet obligata. * nec[e] per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet iudicati actionem.

5 ¶ Si, sub conditione[f] debiti nomine, obligata sit hypotheca: dicendum est, ante condicionem non rectè agi: cùm nihil interim[g] debeatur, sed, si sub cōditione debiti conditio venerit, rursus agere poterit. Sed si præsens sit debitum, hypotheca verò sub conditione, & agatur ante conditionem hypothecariam: verum quidem est, pecuniā solutam non esse: sed auferri hypothecam iniquum est: ideóque arbitrio Iudicis cautiones interponēdæ sunt, *si[h] conditio exstiterit, nec pecunia soluatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit.*

6 ¶ Propter vsuras[i] quoque, si obligata sit hypotheca, vsuræ solui debent. Idem[k] & in pœna dicemus.

De obligatione in diem. 1. *De casibus ex quibus naturalis obligatio consistit.*

14. *Vlpianus* libro septuagesimo tertio ad Edictum.

e Cur tenebitur? Grex ipse substantiam nō mutat, q; substituta ei sint alia capita. *l.22.ǰ.de legat.1. l. 76. ī. de iudiciis.*
f Cur poterit? quia pendente conditione, seruus est non liber. *l.25.§.5. lege 46.ǰ. de fideic. libert. l.12. in fin. ī. famil. l.16. l.25.ǰ. de statulib. l.3.C. de fideic. libert.*
g Pignus pignori dari potest. *l. 1. l.2. Cod. si pignus pignori,* (id Græcis ἀντιχρῆσις ἐνεχύρου), vt & nomé debitoris. *l. 4. ǰ. quæ res pignor. l. 3. l.7. Cod. de hered. vend.*
h *l.18. ī. de pignorat.*
i ergo & dari *Cod. si pign. pigno ri datum sit.*
k quid? an in duriorem causam, aut maiorem summam? nullo pacto. *l.4. inf. Cod. quæ res pignori.* Quatenus, hic, est per id tempus: vt ad tempus non ad summam referatur. 25. *Synopsis 7.c.18. 3. Harmenop.75. §.18.*
l id est, vtriusque debitoris.
m Vna tamen solutione liberatur primus debitor. tunc enim desinit ei esse in causa pignoris. & ita intellige *l. 1. Cod. si pignus pignori: l. 40. ī. de pignorat. 3. Harmenop.5.§.18.*
n Hypothecaria scilicet.
o Aduersus primum debitorem.
p Cui? Titio suo creditori? an Sempronio creditoris sui creditori? vtrique potest. Num verò tibi pignoris domino Sempronius, ne Titio soluas, vtiliter denūtiare potest? vtique. *textus in l.4. Cod. eodem.* quod tamen Bartolus negat hic *num.3.* Num Titius, ne Sempronio? non posse puto. nam quo iure impediat quominus pignus tuū, ab eo, qui illud detinet recipias?
q Pignus dedi Titio in centum. Titius idem pignus Caio pignorauit. Me centum Caio soluente possum liberare pignus meum: qua etiam specie, Caius in summam à Titio sibi debitam, centum à me accepta imputabit. Quid si Titio debui non pecuniam, sed Stichum? eidem Gaio si Stichum tradam, liberabo meum pignus: ea lege, vt Stichum, pignoris nomine retinere possit, tantisper dum ei satisfaciat Titius.
r Nomen acceptum pignori dare possumus. *l.18. suprà de pignoratit. l.4. Cod. quæ res pignori.*
s i. quam pecuniam creditori creditoris mei, luendi mei pignoris causa soluo, creditorem meum ea summa exonerat ipso iure, *vt hic.*
t Putà equum (cuius loco pignori vestimenta dederat) sibi commodatum.
u *vide l.15.ǰ. qui potiores.*
x Hypotheca pacto tantùm conuento interuenit: in pignore possessio traditur. *adde quæ scripsi ad l.11 in fin. ī. eod.*
y Hinc dubitandi ratio sumitur. Videbatur enim pignus non manere creditori post condemnatum factum, debitorem. Nam per sententiam fit nouatio. *l. vlt. Cod. de vsur. rei iudic.* Nouatione noua adquiritur actio priori sublata. *l.1.ǰ. de nouat.* & pignus perimitur. *l.11.§. nouat. ī. de pignoratitia.* Verùm dici potest, sententia quidē nouam adquiri obligationem & actionem, nec tamen veterem tolli. Potest & hæc esse ratio, Pignus nouatione voluntaria tolli posse, at non iudiciali seu iudicij accepti. Iudicatum enim debitorem facientes, vt & litem contestantes nunquam deteriorem nostram causam facimus. *l.29.ǰ. de nouationib.*
z Iudicatum debitorem, vel condemnationem creditor facit, quoties à iudice obtinet vt reus satisfaciat, *vt hic: lege 8. Cod. de pignoribus: l. vnica. Cod. etiam ob chirographam pecuniam.*
a condemnatum. *vide l 8. Cod. eodem.*
b Hypothecaria actio tandiu durat, quandiu soluta non est pecunia creditori, aut ei satisfactum.
c *vide l.6.ǰ. quib. mod. pignus.*
d Hypothecariam actionem non amittit creditor, etiamsi iudicatum fecit debitorem, *vt ī. eod.* etiamsi cum defensore debitoris in personam egerit, & is satisdederit ac damnatus fuerit: *vt hic,* etiamsi in personam egerit cum reo vel fideiussore, vel cum vtroque: & hi damnati sint. *vers. multo magis ī.*
e Satisfactum creditori non videtur, hoc ipso quòd habeat iudicati actionem aduersus debitorem. Porrò satisfactio habetur pro solutione. *l.52.ǰ. de solut.*
f Hypotheca pura præsénsque constitui potest, licèt debitum sit sub conditione, *vt hic.* & è contrà præsens debitum esse potest, hypotheca sub conditione. Priore casu hypothecaria experiri non potest creditor, ante conditionem debiti: post conditionem verò, agere potest. Posteriore casu nondum soluta pecunia, ante conditionem hypothecę, debitor hypothecam creditori auferre non potest. Et breuiter, illo casu creditor ante conditionem debiti: hoc casu, debitor ante conditionē hypothecæ nō experietur.

QVæsitum est, si nondum dies pensionis venit, an & medio tempore persequi pignora permittendum sit. & puto dandam[l] pignoris persecutionem: quia[m] interest mea. & ita Celsus scribit.

1 ¶ Ex quibus casibus naturalis[n] obligatio consistit, pignus perseuerare constitit.

De rebus futuris. 1. *De re aliena.* 2. *De re sæpius obligata.*

15. *Gaius* libro singulari de formula hypothecaria.

ET quæ nondum sunt, futura[o] tamen sunt, hypothecę[p] dari possunt: vt fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, & ea quæ nascuntur, sint hypothecæ obligata. idque seruandum est: siue[q] dominus "fundi" cōuenerit aut de vsufructu, aut de his quæ nascuntur: siue is, qui vsumfructum habet: sicut Iulianus scribit.

1 ¶ Quod dicitur[r], creditorem probare debere, cùm conueniebat, rem in[s] bonis debitoris fuisse: ad eam conuentionem pertinet, quæ specialiter facta est, non[t] ad illam[u], quæ quotidie inseri solet[x] cautionibus, *vt specialiter[y] rebus hypothecæ nomine datis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & quæ postea adquisiuerit, perinde atque si specialiter hæ res fuissent obligatæ.*

2 ¶ Qui res suas iam obligauerint, & alij secundò obligant creditori: vt effugiant periculum[h], quod solent pati, qui sæpiùs easdem res obligant[a]: prædicere[b] solét, *alij nulli rem obligatam esse, quàm fortè Lucio Titio: vt in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata:* "vt sit pignori, hypothecæve id, quod pluris est," aut solidum, cùm[c] primo debito liberata res fuerit. de quo videndum est: vtrùm hoc ita se habeat, si & conueniat: an & si simpliciter conuenerit de eo, quod excedit, vt sit hypothecæ: & solida res inesse cōuentioni videtur, cùm à primo creditore fuerit liberata, an adhuc pars. sed illud magis est, quod prius diximus.

De alluuione. 1. *De re aliena, & ratihabitione.* 2. *De mutatione rei obligatæ.* 3. *De conuento hypothecaria absoluendo, vel condemnando.* 4. *De fructibus.* 5. *De præscriptione hypothecæ adiudicatæ.* 6. *De debitore condemnato ob pignus non restitutum.* 7. *De re aliena.* 8. *De re duobus obligata.* 9. *De pacto vt non soluto debito res iusto pretio æstimanda sit debitoris.*

16. *Marcianus* lib. singulari ad formulam hypothecariam.

g *lege 213. infrà de verborum signif.*
h Formula cautionis.
i Hypotheca non tātùm propter sortem, sed & propter vsuras & pœnā obligari potest. *adde l.8. in fin. ī. de pignor. act.* Imò pignus quod sortis nomine obligatur, facilè & pro vsuris obligatum intelligitur. 3. *Harmenop.5. §.14.* Quin & hoc notandum est, pignus in sorté tantùm vel in vsuras obligari. Priore casu sorte soluta, pignus repetere posse debitorem: idē pignus, vsurarū nomine à creditore non posse retineri. Posteriore, solutis vsuris repeti posse, iniustè retineri à creditore. *l. 11. §. si in sortem dumtaxat, ī. de pignorat. l.3 C. de vsuris.* Quid ita? limitatū pignus, naturā suā egredi non debet. In his speciebus, pignus vel in sorté tantùm, vel in vsuras tantùm obligatū ponitur. *l.8. in fin. l.11. §.3. suprà de pignorat.*
k Pœnæ & vsuræ cognatio. Est enim pœna vsuræ species:
l ¶ Imò danda non est: Nā ante diem pignoratitia agi non potest. *l.4.ǰ. de distract. pign. l.5. §.1.ǰ. quib. modis pignus.* Regulariter, hoc est, sine iusta causa non potest: seu nisi suspectus debitor. *arg. l. ait prætor. §. si debitorem. ǰ. quæ in fraudem: l.21. ī. de interrog. act.* At ante conditionem agi non potest. *l.13. §.5. ī. eod.* Diei & conditionis differentia est. Debitum sub conditione ante euentum conditionis omnino indebitum est: ideóque agi nō potest. Debitum in diem, statim deberi incipit atque promissum est, licèt ante diē agi non possit. *l. cedere. ǰ. de verb. signif.*
m Quoties mea interest possum pignus persequi, etiā ante diem pensionis & conditionis euentum: mea interest, si debitor suspectus esse incipit. *vide l.36. ī. de rebus creditis.* aliàs ante diem pignus vendi non potest. *l.41.ǰ. de distract. pign. l.5. §.1.ǰ. quibus modis pignus.*
n *l.5. in fi. pr. ī. eod. adde l.16. §.3.ǰ. de fideiussorib.*
o Futura, fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, & similia. *v. l.1. ī. eod. l. 8. ī. de contrah. empt. l.73.ǰ. de verb. oblig.*
p Futura ad eum modum stipulari possumus & promittere. *l.73.ǰ. de verb. oblig.* emere. *l.8. ī. de contrah. empt.* legare *l.24.ǰ. de legat.1.* sic, quod ex fundo apparuerit, quod agri alluuione accesserit, pignorare possumus. *l.16.ǰ. eod.* quod in flumine enatum. *l.14. l.15. l.16.ǰ. de legat.3.* quæ omnia effectum habent, cùm in rerum natura esse cœperūt. Subest enim tacita hæc conditio, si nata sint. *l.7. in fin. ǰ. de tritico. l.1. in fin. ǰ. de condit. & demonstrationib.*
q *l.11. §.2. ī. eodem.*
r *in l.3. ī. eod. l.23.ǰ. de probationib. arg. l.4. in pr. ǰ. de aqua pluuia.*
s *adde l.3. ī. eod. l.23.ǰ. de probat.* Hoc latiùs patet quàm in domino. sunt in bonis nō ea tantùm quæ in dominio nostro sunt, sed & quæ bona fide possidemus, vt & superficiaria. *l.49.ǰ. de verbor. signif.* Ita hic sufficit creditorem probasse rem à debitore fuisse bona fide possessam, aut vtile dominium habuisse. Falsus est enim Accursius *in §. item Seruiana. Instit. de act.* qui putat, creditorem cogi probare rem fuisse in dominio debitoris.
t i. non ad generalem, quam speciali subiicere solent contrahentes & notarij, requiritur, vt tunc fuerit in bonis debitori: in generali, sufficit si postea res quandocunque inueniatur in bonis obligantis: hinc nota modum contrahendi in hypothecaria.
u Mixtam hanc hypothecam possis dicere, ex generali & speciali.
x Notanda est hæc notariis vsitatissima alterius obligandi formula.
y *vt in l.4. §. 4. ī. si quis cautionib.*
z Stellionatus. *lege 3. infrà stellionatus. lege 36. in fine suprà de pignoratitia:* & falsi: *l.21. ǰ. de falsis.*
a Et vendunt, nam de venditionibus loquuntur. *dicta lege tertia, dicta lege vigesima prima.*
b Tunc enim volenti creditori non fit iniuria, quemadmodum si res debitoris ampla sit. *d. l.36.* Num verò necessitatis est notario (cuius ministerio debitor fortè alij obligatus fuit) vt id secundo eius creditori indicet?
c *l.4. in fi. ǰ. qui potiores.*

SI fundus hypothecæ datus ſit, deinde alluuione[a] maior factus "eſt:" totus obligabitur[b].

1 ¶ Si, neſciente domino, res[c] eius hypothecæ data ſit: deinde poſtea dominus[d] ratum[e] habuerit: dicendum eſt, hoc[f] ipſum[g], quod ratum habet, voluiſſe eum retrò[h] recurrere "ratihabitionem" ad illud tempus, quo conuenit. voluntas autem fere[i] eorum demum ſeruabitur, qui & pignori dare poſſunt.

2 ¶ Si res hypothecæ data, poſtea mutata[k] fuerit: æquè hypothecaria actio competit. veluti de domo data hypothecæ, & horto facta[l]. Item ſi de loco conuenit, & domus facta ſit. item de loco dato, "deinde" vineis in eo poſitis.

3 ¶ In vindicatione[m] pignoris quæritur, an rem, de qua actum eſt, poſſideat is, cum quo actum eſt. Nam ſi nō poſſideat, nec[n] dolo fecerit, quo minus poſſideat, abſolui debet. Si verò poſſideat, & aut pecuniam ſoluat[o], aut rem reſtituat: æquè abſoluendus eſt. Si verò neutrum horum faciat, condemnatio[p] ſequetur. Sed[q] ſi velit reſtituere, nec poſſit forte quòd res abeſt, & longè eſt vel in prouinciis: ſolet[r] cautionibus res explicari. nam, ſi caueret ſe reſtituturum, abſoluitur. Sin verò dolo quidem deſiit poſſidere, ſumma[ſ] autem ope niſus, non poſſit rem ipſam reſtituere: tanti[t] condemnabitur, quanti actor in litem iurauerit: ſicut[u] in cæteris[x] in rem actionibus. nam[y] ſi tanti[z] condemnatus eſſet, quantum deberetur: quid[a] proderat in rem actio, cùm "&" in perſonam agendo idem conſequeretur?

4 ¶ Interdum[b] etiam de fructibus arbitrari debet iudex: vt[c], ex quo lis inchoata ſit, ex eo tempore etiam fructibus[d] condemnet. quid enim, ſi minoris ſit prædiū quàm debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil poteſt pronuntiare: niſi exſtent[e], & res non ſufficit.

5 ¶ Creditor hypothecam ſibi per ſententiam adiudicatam quemadmodum habiturus ſit, quæritur. nam dominium[f] eius vindicare non poteſt. ſed hypothecaria agere poteſt. &, ſi exceptio obiicietur à poſſeſſore rei iudicatæ replicet[h], *ſi*[i] *ſecundum me iudicatum non eſt.*

6 ¶ Si pluris[k] condemnatus ſit debitor non reſtituendo pignus, quàm computatio ſortis & vſurarum faciebat: an ſi, tantum ſoluerit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? quod ego, quantum quidem ad ſubtilitatem legis, & auctoritatem ſententiæ, non[l] probo. ſemel[m] enim cauſa tranſire videtur ad condemnationem, & inde pecunia deberi. ſed humanius[n] eſt, non amplius eum, quàm quod reuera debet, dando, hypothecam liberare.

7 ¶ Aliena[o] res vtiliter poteſt obligari ſub conditione, *ſi debitoris facta fuerit.*

8 ¶ Si duo[p] pariter[q] de hypotheca paciſcantur: in quantum quiſque obligatam hypothecam habeat, vtrùm pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur. & magis eſt, vt pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. ſed vterque ſi cum poſſeſſore agat, quemadmodum? vtrum de parte quiſque an de toto, quaſi vtrique in ſolidum res obligata ſit? quod erit dicendum, ſi eodem[r] die pignus vtrique datum eſt ſeparatim[ſ]: ſed ſi ſimul illi & illi, ſi[t] hoc actum eſt, vterque rectè in ſolidum aget: ſi minùs, vnuſquiſque pro parte.

9 ¶ Poteſt ita[u] fieri pignoris datio, hypothecæve, *vt, ſi intra certum tempus non ſit ſoluta pecunia, iure emptoris poſſideat rem iuſto*[x] *pretio*[y] *tunc æſtimandam.* hoc enim caſu videtur quodammodo cōditionalis eſſe venditio. & ita Diuus Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

Qualis ſit actio hypothecaria.

17. *Vlpianus* libro quintodecimo ad Edictum.

PIgnoris[z] perſecutio[a] in[b] rem[c] parit actionem creditori.

De eo cui competit Publiciana.

18. *Paulus* libro decimo nono ad Edictum.

SI ab eo[d], qui Publiciana[e] vti potuit, quia dominium[f] non habuit, pignori accepi: ſic[g] tuetur me per Seruianam Prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

De pluribus rebus pigneratis.

19. *Vlpianus* libro viceſimo primo ad Edictum.

a Alluuio pignus auget. Creſcit pignus alluuione, *l.18.§.1.§.3.in fi. ꝟ.de pignoratitia.* & hereditas. *l.13.§.3.ꝟ.famil.* vſusfructus. *l.9.§.4 ꝟ de vſufruct.* Creſcit & alluuione legatum, dos, fideicommiſſum, feudum. *l.34.ꝟ.de rei vind. l.16.§.3.ꝟ. comm.diuid.l.4. in fin.j.de iure dotium.l.29.§.2.j.de legat.2.l.16.j.de legat.3.1. feudor.4.§.5.*

b Atqui alluuio in agris limitatis locum non habet, *l.16.j.de adquir.rer.dom.* rectè: eorum enim limitata eſt natura.

c & ita aliena. vide Dynum *ad cap. 9. de regul. in 6.*

d Ratihabitione negotiū geſtum confirmatur. *l.6.§.9.l.9.l.24.ꝟ.de negotiis. l.6..ꝟ.de ...c. l.25. Cod. de donat. inter virum.* mutuum à filiofamiliàs contractum. *l.vlt.Cod. de S.Co Macedon.* venditio. *l.44.§.1.j.de vſucap.* donatio. *d.l.25.* ſolutio. *l.71.§.1.j.de ſolut.* delictū. *l.152.§.2.j.de regulis.*

e ratihabitio pignus conciliat. *l.20.in fin.princip. ꝟ.de pignoratitia.*

f Voluntas quæ ſequitur ratihabitio eſt, *vt hic, & l.9.§.penult.j.de donat. l.3.§ ſed ſi mutua. ꝟ.de in rem verſo. l.Pomponius. §.vlt.ꝟ.de procuratoribus: l.vlt. Cod. ad S.C.tum Macedonianum.*

g *al.*hoc ipſo.

h Ratihabitio retrotrahitur ad tempus conuentionis. *v. Dyn.in c.ratihabitio, de reg.in 6.*

i Nam & is regulariter qui pignori obligare non poteſt, pignoranti cōſentiendo nihil agit. Vſufructuarius tamen pignorandi proprietatem ius non habens. *l.6.Cod.de vſufruct.* poteſt obligationi proprietatis conſentire.

k Putà domus ad aream ſit redacta, & poſtea extructa. *v.l.29 §.2.j.eodem.* domus in hortum vel horreum: locus, in domum vel vineam ſit mutatus. *j.eodem.* Hypotheca non tollitur domus, ſi ea hortus facta ſit: loci, ſi domus ibi ædificata, aut vineæ ibi poſitæ.

l & horreo facto. *Haloand.*

m Pignus creditor vindicare poteſt. *vide legem 17.j.eodem.*

n Paria ſunt poſſidere & dolo poſſidere.

o *vt l.6.j.quib.mod.pig.*

p ſcilicet, vt Poſſeſſor rem reſtituat, eáque iure pignoris à creditore retineatur. vt hìc colligere, poſſis modum formandi libelli, & ferendæ ſententiæ in actione hypothecaria.

q Summa huius legis hæc eſt. Pignus vindicat creditor à non poſſeſſore, eoue qui dolo non deſiit poſſidere? reus abſoluendus. A poſſeſſore? aut pecuniam debitam creditori ſoluere, aut pignus reſtituere poſſeſſor debet: ſi neutrum facere velit, condemnandus eſt. *vt ꝟ.eod.* ſi velit reſtituere nec poſſit, cauens ſe reſtituturum, abſoluetur. ſin reſtituere non poſſit, quia dolo deſiit poſſidere, tantùm condemnandus, quanti in litem creditor iurauerit, *vt hic.* Et hæ rei perſecutoriæ vtilitates ſunt, reſtitutio rei, pecuniæ debitæ ſolutio, cautio, iuramentum in litem.

r eo caſu. ſc.§.2.*Inſt.de off.iud.*

ſ Quò magis inutilis eſt diligentia poſt dolum, eò minus doli effectum purgat.

t Contrà non reſtituentem iuratur in litem, ſicut in cæteris in rem. *vide l.5.ꝟ.de in litem iurando.*

u Iuratus in litem aduerſus non reſtituentem in actionibus in rem. *l.5.ꝟ.de in litem iur.*

x Pignus actionem in rem parit. *l.17.j.eod.*

y Iuſiurandum in litem plus, quàm quantum debetur, hoc eſt plus debito, continet.

z Imò, tanti condemnandus videtur. *l.21.in fin.j.eod.* vide æquitatis ſententiam in §. 6.*j.eodem.*

a Quaſi Seruiana in rem actio, creditori vtilior eſt, quàm perſonalis.

b Nam hæc diſtinctio ſeruanda, de qua hic agitur.

c Pignoris fructus poſt litem cōteſtatam perceptos, poſſeſſor creditori reſtituit arbitrio iudicis, ſi minoris ſit prædiū quàm debeatur: antecedentes, hoc eſt, ante litem conteſtatam perceptos non reſtituit, niſi exſtent, & res pignorata non ſufficiat. *adde l.3.Cod.in quibus cauſis pignus.*

d Etiam de fructibus. *Haloand.* extantibus ſcilicet, non de conſumptis à bonæ fidei poſſeſſore. *l.1.§.2.ꝟ.eod.*

e *dixi ad l.3.Cod in quibus cauſis pignus.*

f Pignus ſibi adiudicatum, creditor perſequitur, non rei vindicatione, ſed hypothecaria. Quid ita? Hæc adiudicatio ius dominij non tribuit.

g quaſi agere teneatur creditor actione rei iudicatæ. *l.ſi minor annis in fideic.ꝟ.de minorib.*

h Euidenter enim iniquiſſimum eſt proficere rei iudicatæ exceptionem ei contra quem iudicatum eſt. *l.16.j.de except.rei indic.*

Formul reſtitutionis.

k *lege 21.j.eodem.* & malè: nec enim pluris condemnari poteſt. *d.l.21.*

l ¶ Aduerſus debitorem pignus non reſtituentē in litem iuratum eſt. *§.3.ꝟ.eod.l.21. in fin.j.eod.* Pluris ita condemnatus eſt, quàm ſors & vſuræ ſortis faciebāt. hæc enim poteſt egredi iuſiurandùm in litem. Quæritur, ſi ab ea condemnatione ſor... ſuraruin veram quantitatem ſoluerit, an pignus liberet, etiamſi non ſoluerit quanti in litem iuratum eſt? ſi ſubtilitatem legis & authoritatem ſententiæ ſpectamus, non exoneratus eſt, niſi quanti in litem fuerit iuratum ſoluerit: humanius eſt tamen liberare, ſi id quod re vera debeat, ſoluerit, *vt hic.* Humaniùs agitur aduerſus debitorem, quàm aduerſus extraneum poſſeſſorem. Ille non pluris quàm debuit: hic etiam pluris condemnatur. *lege 21.in fi.j.eod.*

m Prioris iudicij pronuntiatione res tranſit in rem iudicatam. dixi ad Nouellam 93.

n Subtilitas eſt iuris, debitorē teneri in veram quantitatem ſententiæ, licèt ea ſortem & vſuras debitas excedat. humanitas eſt, eū liberari dando id quod re vera debet. Ratio? quia ſi creditor ab extraneo pl' ſuo debito exegiſſet, debitori redderet. *l.21. in fin.j.eodem.* Igitur plus debito ab ipſo debitore eum exigere iniquum erit.

o *l.41.ꝟ.de pign.vide l.5.Cod.ſi aliena res.*

p *vide l.10.ꝟ.eodem.*

q Pariter hìc non eſt eodem momento, ſed eadem die, diuerſis momentis.

r Simul dicitur fieri quod eodem die fit, licèt diuerſis momentis. *Bart.*

ſ Id eſt diuerſis momentis, eadem tamen die.

t Imò, vt hoc non actum ſit, cùm res pluribus ſimul daretur, æqualis tamen omnium cauſa erit in pignore. *lege 20.§.1. ꝟ.de pignoratitia.* & ita pro ſua parte, non in ſolidum.

u *Vide quæ notaui ad legem 81.in fine principij, ꝟ.de contrah.empt.*

x De iuſto pretio adde quæ ſcripſi *ad l.50.j.de furtis.*

y Atqui pretij quantitas conferri non poteſt in alterius vel ipſius emptoris arbitrium. *lege 25.ꝟ.locati. lege 35.§.1.ꝟ.de contrahenda emptione?* Hìc pretij æſtimatio refertur ad iuſtum pretium: hoc eſt, vel ad commune ſeu forenſe, vel iudicis arbitrio finiendum: qui tanquam vir bonus arbitratur. *lege vltima, Cod. de iure dominij impetr.* electis iuſtis æſtimatoribus: exactóque ab eis iureiurando. *argum. legis 20, Cod. de fide inſtr. Nouella de non alienanda. §. quod autem.* Sin minus, ipſi litigatores æſtimatorem iuſſu iudicis eligent *argum. l.hoc edictali.§.his illud. Cod.de ſecundis nuptiis.*

z vt & hypothecæ. *l.18. Cod.de pignorib.*

a quaſi Seruiana ſcilicet. *l.16.§.3.ꝟ.eod.l.18.Cod.eodem.l 2. Cod.ſi vnus ex pluribus.§.7. Inſtit.de actionib.*

b *lege 16.§.3.in fine, ſuprà eodem: lege vnica, Cod. de alien.iudic. mut.cauſ. lege vltima, Cod.de obligat. §.Item Seruiana. Inſtit. de act. lege vltima, Cod. ſi vnus ex pluribus heredibus creditor.*

c Imò non parit in rem actionem. Nam pignus conſenſu contrahitur. *lege 1.ſuprà de pignoratitia actione: l.ſi tibi.§.de pignore.ꝟ.de pactis.* Conſenſu ius reale non adquiritur, ſed traditione. *l.20.Cod.de pactis.l.3.§.1.l.ſi partem, ꝟ. quemadmodum ſeruitut.* Num dicemus pignore adquiri in rem actionem, quòd pignoris ſecuritas ſit minimi momenti, vt ideò facilè naſcatur? An potius quod pignus mutuo aut alij contractui ſæpè adiici ſoleat: Mutuum & ſimiles contractus ex ſe iam perſonalem actionem pariant: vt niſi pignus realem pariat, ſuperuacua futura ſit pignoris adiectio?

d Id eſt, ſi à non domino. *vt l.21.§.1.j.eodem*

e Publicianam & quaſi dominium habens, pignus dare poteſt, *vt hic.* Atqui Publicianam habens, rem in bonis non habet. Creditor autem qui pignus accipit, vt pignus ſuum rectè tueatur, probare debet rem fuiſſe in bonis eius à quo accepit pignus. *l.15.§.1.ꝟ.eod?* Dicendum eſt, eum qui vtile rei dominiū habeat, rem in bonis habere. *l.49.j.de verb.ſignif.*

f Sed quaſi & vtile, indirectum, ſi ita licet loqui. *l.21.§.ſi debitor.j.eod.l.1. & toto Tit. ꝟ de Publiciana: §.3.§.4.Inſt.de act.*

g Pignus qui accepit à non domino, Publicianam tamen habente, ita defenditur per Seruianam, vt is à quo accepit, per Publicianam, *vt hic.* At non defenditur per Publicianam, *lege 13 §.primo.ſuprà de Publiciana?* Non defenditur quoque Seruiana aduerſus verum dominum pignoris. *l.18.ꝟ.de rei vindic.* Exceptio dominij repellit Publicianam. *l.vlt.ꝟ.de Publiciana: l.24.j.de except.rei iudic.* multo igitur magis ... pignus accepit à Publicianam habente.

Qui pignori

a Pignoris liberatio indiuidua est. nec enim creditor pignus, eiúsve partem reddere tenetur, nisi accepto vniuerso quod debetur, *vt hic. & l.8.§ 2.l.9.§.3.s.de pignoratit.l.85.§.penult.j.de verb.obligat.l.1.Cod.de lim.pignoris.l.16 C.de distract.pignoris.* Vniuerso, hoc est, sorte & vsuris. *l.acceptam Cod.de vsuris l.41.§.Lucius.j.de vsuris.* expensis rei & litis, *l.65.s.de rei vindic.l.vltima,§.in computation. Cod.de iure delibe. lege 2.Cod.si antiquior. credit.* eo omni quo deterius fit ius creditori. *l.elegāter.§.non solùm. s.de dolo.* Quid tamé si ita cōuentum est, vt parte sortis vel debiti soluta, creditor pignus eiúsve partem restitueret? aliud dicendum *d.l.41.§.1.* Quid si debitor partē offerat, partem aliam neget. *l.21. s.si certum?* Quid si libertas, pia causa aliud suadet? quid si debitor non sit soluendo? *Authent. hoc nisi debitor. Cod. de solut.* Quid si debitor Emphyteuta sit patrimonij Cæsaris? *l. placuit. Cod.de colla. fund. patrim. l.b. 11.* Quid si volēti publicano pars soluta: an nocebit filio? *l. vlt. Cod. de apochis.publ.* Quid si debitor diuersis locis, nō vno loco debeat? *l.2.§.si quis ita. s. de eo quod certo loco.* Quid si vnū ex pluribus fideiussoribus liberare velit debitor? *l.5.§.1.j.de solut.* Quid si vi legis quiddam debeatur? *d. Authent. hac nisi debitor.l.5.j.de verb.oblig.* Quid si pro parte soluat, pro altera parte compensationem petat? *l.5.l.12.Cod.de compensat.* Quid in specie? *l.vlt.j.quibus modis pignus.* Partis oblatione, integrum pignus liberari dicendum est.

QVi pignori plures res accepit, non[a] cogitur vnam liberare, nisi[b] accepto vniuerso, quantum debetur.

De pensione obligata.

20. *Idem* libro sexagesimo tertio ad Edictum.

CVm conuenit, vt is, qui ad refectionem[c] ædificij credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat: etiam actiones vtiles aduersus inquilinos accipiet, cautionis † exemplo[d], quam debitor creditori pignori dedit.

De procuratore & negotiorum gestore. 1. De eo qui habet publicianam. 2. De periculo & commodo pignoris. 3. De litis æstimatione.

21. *Idem* libro septuagesimo tertio ad Edictum.

SI inter colonum, & procuratorem[e] meum conuenerit de pignore, vel ratam[f] habente me conuentionem, vel mandante: quasi[g] inter me, & colonum meum conuenisse videatur.

1 ¶ Si debitor seruum, quem à non domino[h] bona fide emerat, & pignerauit[i], teneat: Seruianæ locus est. & si aduersus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet[k]. "&" ita Iulianus ait: & habet rationem[l].

2 ¶ Quidquid pignori cōmodi, siue incommodi, fortuitò[m] accessit[n]: id ad debitorem pertinet.

3 ¶ Si res pignorata non restituatur, lis aduersus possessorem erit æstimāda. sed vtique aliter[o] aduersus ipsum debitorem, aliter aduersus quemuis possessorem. nam aduersus debitorem non pluris, quam "quanti" debet: quia non pluris interest. aduersus cæteros possessores etiā pluris. & quod amplius[p] debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pignoratitia actione.

Si dominus ei qui pignerauit successerit.

22. *Modestinus* libro septimo Differentiarum.

SI Titio, qui rem meam, ignorante me, creditori suo pignori obligauerit, heres[q] exstitero: & post facto pignus directò[r] quidem non conualescit: sed vtilis[s] pignoratitia dabitur creditori.

b Cui ob eam competit exceptio non impleti contractus pignoris. *vt hic: & l.9.§.3.s.de pignoratitia. l.1. C.de solut pignor.l.85.§.penult.j.de verb.oblig.* vt & aliis casibus emptionis, *l.1.s.de in diem addict. & titulo de lege commiss.l.13.§.8.s. de act. empt.* venditionis, *l.2.§.1 l.25.l.50.s.de act. empt.* locationis, *l.9.l.15.l.24.§.4. s.locati. l 16. Cod. de locato.* conductionis, *l.1.j.de migrando.l.1.s. ager vectig.l.2.Cod.de iure emphyt.* societatis, *l.19. in fi.s.pro socio.*

c De eo dicam, *ad l.5.j.qui potiores.*

† Potest enim cautio & nomen pignori dari. *l.13.§.2. in fine, s.eodem. l.42.suprà de pignoratitia.*

d Qui ad refectionem ædificij credit pecuniam, plerū que ita stipulatur vt ædificij refecti pensiones iure pignoris recipiat, quo nomine aduersus inquilinos perinde vtili actione experiri potest, vt is qui cautionem seu nomen à debitore pignoris nouum accepit. Potest enim creditor in hac specie experiri aduersus debitores, à quibus cautio emissa aut nomen scriptum est. *adde l.15.§.2.in f.s.eod. l.18.s.de pignoratit.act.l.4.Cod.quæ res pignori.*

e Procurator priuati, *vt hic.* & reipublicæ pignori dare potest. *l.11.s.eodem.* ita & accipere. *adde l.23.j.eod.*

f Qui ratum habet vel mandat, ipse pignorare videtur. *adde l.16.§.1.s.eod.* Ratihabitione potest pignus contrahi.

g Quasi conuenisse videtur, qui per procuratorē pactus est: non ipse quidem conuenit, sed quasi. Quasi hic dicimus, non penè dicimus, aut propè, sed verè: per interpretationem tamen. h *vide l.18.s.eodem.*

i Ignorantiæ contraria sit. *l.1.s.eod.*

k Debitor non potest referre quæstionem dominij.

l Cur habet rationem? quia debitor pignus emit ab eo qui id vendidit, vt dominus. *l.optimam.Cod.de contrah. stipul.* vel ita: Debitor generali hypotheca conuentus, potest excipere rem illam ad quam agitur, non fuisse nec esse suam, sed alterius, & laudare dominum, à quo possidet, fructus denique percipere. quod cùm facit, potest accidere vt neque mendacij accusetur, cùm neque ea res fuerit in eius bonis. secus fuerit si speciali iure rem eam obligauerit. hoc enim casu quæstionem dominij obijcere, citra mendacij suspicionem, non potest. Mendacij enim cōuincitur, qui rem ipsam in specie obligauit.

m *vide l.24.§.2.s. de pignoratitia.*

n Pignori quidquid accedit commodi vel incommodi debitoris est, *vt hic.* Cur debitoris? quia dominus est pignoris. *l.6.l.pignus.9. Cod.de pignorat.l.sicut vim maiorem.19.Cod.de pignorib.§.vlt.Inst.quib.mod.re contrahit.l.23.j.de reg.iur.*

o *dixi ad l.16.§.6.s.eod.*

p *vide l.6.Cod.de pignoratit.* Pignoris fructus & omnes eius vtilitates debitori restituere creditor debet. Quin si pignus plus vendidit, acceptæ quantitatis partem imputat, primùm in vsuras, deinde in sortem. Postremò id quod superest reddit. *l.35.s.de pignoratit.act.* si illam ipsam quantitatem, quæ plus continet, fœnerauit, vel ea vsus sit, vsuras præstat. *l.6.§.1. s.de pignoratit.* Quid si creditor ex eo quod plus esse diximus: fundum comparauit? Creditor ea ipse non in fundum ipsum, sed in personam creditoris experitur. *l.vlt.Cod de distr.pignor.* Quid si plus quidem vendidit pignus, nondum tamen pretium exegit? *v.l.24. §.2.s.de pignorat.Paul.2.sent.13.§.1. & d.l.vlt.* Quid si minus exegit ex venditione? *v.l.3.l.5.l.6.Cod de distr.pignor.l.8.in fin.s.de distr.pign.l.28.s.de reb.credit.l.8.Cod.si certum.l.10.Cod.de obligat.*

q Huius legis sententia explicata est *in l.16.§.7.s.eod.*

r Quia nihil ipse pactus de pignore.

s Ad exemplum hypothecariæ, idque ex æquo & bono. *l.5.Cod.si res alienas.* atqui Modestinus ait, pignoris persecutionem non esse dandā creditori aduersus dominū pignoris cauti à debitore, postea ei succedente. *l.41.in princip.j.de pignoribus.* sic est. nam de directa loquitur: sed in fine adijcit vtilem dari. *v. quæ notaui ad l.41.v. Alcia.7.Parerg.14.Duar.2.d.sb.4.Cuiac.19.obser.26.* vide tamen Hotomanum 5.obseru.7.

De locatione. 1. De absentibus.

23. *Idem* lib.3.Regularum.

CReditor prædia sibi obligata ex causa pignoris locare rectè[t] poterit.

1 ¶ Pignoris obligatio etiam inter absentes[u] rectè[x] ex contractu obligabitur.

De eo qui prohibetur emere.

24. *Idem* lib.5.Regularum.

IN[y] quorum finibus emere[z] quis prohibetur[a], pignus accipere non[b] prohibetur.

De retentione.

25. *Idem* lib.8.Regularum.

CVm vitiose[c] vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni[d] locus non est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

De fideiussore qui pignora suscepit, & non soluit. 1. De eo qui scripsit instrumentum obligationis rei suæ. 2. De re substituta in locum rei obligatæ.

26. *Idem* libro quarto Responsorum.

FIdeiussor impetrauit à potestate[e], vt & antequàm solueret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus: nec satisfecit. modò heres debitoris paratus est soluere creditoribus. quæro, an pignora fideiussor restituere cogendus sit. Modestinus respondit, cogēdum[f] esse.

1 ¶ Pater Seio emācipato filio facilè persuasit, vt, quia mutuam quantitatem acciperet à Septitio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius "eius," quòd ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ. quærebatur, an Seius inter cætera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cùm patris se hereditate abstinuerit: nec metuiri[g] ex hoc solo, quòd mandāte patre, manu sua perscripsit instrumentum chirographi: cùm neque consensum suum accommodauerat patri, aut signo suo, aut alia scriptura[h]. Modestinus respondit, cùm sua[i] manu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse[k] manifestum est.

t ¶ Imò nō poterit. Nam qui locat fruitur. *l.12.§.si vsufructuarius.l.13.in fi.l.15.§.4.§.5.s.de vsufruct.* Creditor autem citra furtum pignore vti non potest. *l.54.j.de furtis.§.6.Inst.de oblig.ex delicto.* An hunc locum referemus ad creditorem, cui ius sit ἀντιχρήσεως, in pignore? An potius ad res eas, eáque pignora, quæ nisi locentur per creditorem, noxia futura sint ipsi debitori? *adde l.1.l.2.l.3. Cod. de pignorat.act.*

u *vide l.4.s.eodem,* hoc est, per nuntium, epistolam, procuratorem. *l.21.s.eod.l.2.s.de pact. l.1.§.2.s.commodati. l.1.§.2.s.de contrah.empt.*

x Imò non rectè. Nec enim per liberam personam pignoris obligatio nobis adquiri potest. *l.11.§.6.s.de pignoratitia.* Ipsa obligatio adquiri per liberam personam nobis non pòtest: pignoris iam obligati ipsa possessio potest. vt manifestis verbis Vlpiani constat *in d.§.6.* Quòd si rursus causam differentiæ quæsiueris, dici potest. Possessionis adquirendæ rationem naturalem esse, à traditione: obligationis, à iure ciuili. hoc ab his qui in potestate nostra sint tantū, adquiri: Illa passim à quouis. *l.53.j.de adquir.rer.d.m.* Quin obligationes cohærent proximis personis obligantibus. *l.1.l.2.l.3.s.pro soc.o.*

y Ita magistratus in sua prouincia emere vetiti. *l. qui officij causa. s. de contrah.empt.* Cicero 6.*Verrina.* Neminem qui cum potestate aut legatione in prouinciam esset profectus, tamen amenté fore putauerunt, vt emeret ergentum. dabatur enim de publico: vel vestem, præbabatur enim legibus. Mancipium putauerunt, quo & omnes vtimur, & non præbetur populo, sanxerunt, Ne quis emeret mancipium nisi in demortui locum: & post: Quæ fuit causa cur tam diligenter non in prouinciis ab emptionibus remouerent? Hæc iudices, quòd putabant exemptionem esse non emptionem, cùm venditori suo arbitratu vendere non liceret in prouinciis: intelligebant si is qui cum imperio esset, quòd apud quemcunque essent, emere velles, ídque liceret fore, vt quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet, auferret.

z Emere prohiberi minus est quàm commercium rei aut alienationem interdici. Emptione prohibita, nō interdicitur pignoris capio: alienatione, aut commercio rei interdictis, pignus accipi non potest. Hoc ideo, quòd pignoris acceptio commercij & alienationis species est. *l.1. §.2.j.quæ res pignori.l.vlt.Cod.de reb. alienis non alienandis.* emptionis verò species nō est. Hunc in modū conciliari rectius has leges possunt. *d.l.1.§.2.* quàm vt dicamus cum Accursio, venditione à lege prohibita, pignus interdici: quod permitteretur, si ab homine alienatio esset interdicta. id enim repugnat *d.l.vlt.* Neque planius quod Butrigarius putat commercio interdicto pignus interdici: alienatione prohibita, non interdici. Nam & hoc postremum falsum est. *d.l.vlt.* Minus etiam placet distinctio Bartoli, qui putat, re alienari prohibita, pignus interdici: secus si persona emere prohibeatur.

a Ratione officij ac magistratus. *l.46.s.de contrah.empt.* ídque à iudice. *l.9.§.9.j.de pœnis.*

b Imò, qui prohibetur emere, prohibetur pignori accipere. *l.1.§.2.j. quæ res pignor. l.vlt.Cod.de reb.alien.*

c Vitiosa pignoratio ius retentionis non tribuit: *v.l.6.s.qui satisd.*

d Imò, retentioni locus est. *l.1.in f.in pr. s.eod.l.8.Cod.de pignorat.*

e *l.2.j.de distract.pignor.* Idem est si emit à creditore. *l.59.§.1.s.mandati. l.1.in princ. Cod.de dolo.*

f *l.1.in fi.Cod.de dolo.*

g Nec metuere debeat ex hoc, &c. *Haloand.*

h Sed sola reuerentia. *v.l.22.j.de ritu nupt.* quæ metum non innuit.

i Qui scribit contractum obligationis rei suæ, obligationi eius consentire videtur, etiamsi filius sit, qui patre id iubente faciat.

k Imò, contractui pignoris non obest, quòd debitor testamētum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur. *l.39 in fi.s.de pignorat.* Et qui adest diuisioni bonorum, vt testis, non censetur repudiare ius, quod in illis bonis sperare potest. *l.34.§.1.j.de leg.2.*

a Id est, ab heredibus empta aliunde. hinc collige, defunctum res heredis pignorare posse.

† Res subrogata rei pignoratæ ab alio quàm à pignorante, non cadit in obligationem, nisi ex prima ortum habuerit.

b *vide leg.13.ʃ.eodem.*

2 ¶ Lucius Titius prædia, & mancipia, quæ in prædiis erant, obligauit. heredes eius prædiis inter se diuisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt. creditor postea prædia cum mancipiis distraxit. quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modò in prædiis constituta, hoc "est" in hypothecis emptor vindicare rectè possit. Modestinus respondit, si neque pignorata sunt ipsa[a] mācipia, neque † ex pignoratis[b] ancillis nata, minimè creditoribus obligata esse.

De pignore deteriorato à debitore.

27. *Marcellus* libro quinto Digestorum.

SEruum, quē quis pignori dederat, ex leuissima offensa vinxit: mox soluit. & quia debito non satisfaciebat, creditor minoris[c] seruum vendidit. an aliqua actio creditori in debitorem cōstituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest, persequendum? quid, si eum interfecisset, aut eluscasset? vbi quidem interfecisset, ad exhibendum[d] tenetur. vbi autem eluscasset[e], quasi damni iniuriæ dabimus actionem ad[f] quantum interest, quod debilitando, aut vinciendo, persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia fortè causa ceciderat: non existimo indignam rem animaduersione, & auxilio prætoris. *Vlpianus notat*: si[g] vt creditori noceret, vinxit, tenebitur: si merentem, non tenebitur.

c Cur minoris vendidit? fortè quia minoris vēdebantur serui vincti, quàm nō vincti. *Vlp.1.§.11.l.43 ĵ.de fideicomm. libert. vbi dixi: adde Paul.4.*[illegible] *12.§.4.* Cur minoris? quia deterioris conditionis erant, quàm qui non vincti: non planè ciues, sed dedititij fiebāt. *Gaius 1.Titu.1.§.4.l. vnic. Cod. de dedit. libert. §.2. Inst.de libert.*

d Aquilia, & ad exhibendum, *l.7.§.4.ʃ.de dolo. l.9.ʃ.ad exhibendum*: in factum etiam *vide l.5.in f.l.17.ʃ.ad l. Aquil. l.3.ʃ.de condict.triticar.*

e *l.5.§.vlt.ʃ.ad l.Aquil. l.3.in pr.ʃ.de condict. triticaria.*

f ad id quantū. *Haloan.* quoties æstimandum est id quod interest actoris, eius tantum damni ratio habetur, quod reuera abest, quod rei cohæret, vt Rogerius dixit: quod rem comitatur, quod circa rem consistit, &, vt Græci interpretantur, *ad l.21.§.3.ʃ.de act. empt.* τὸ ον διαφέρον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, non eius quod venit aut venire potuit extrinsecus. *Cuiac.8. ad Afric.fol 189.in fine.*

Si pater ob legatum filio sub conditione relictum pignus acceperit.

28. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

SI legati conditionalis[h] relicti filiofamiliàs, pater ab herede rem propriam eius pignori[i] accepit, &, mortuo patre[k], vel emancipato filio, condicio legati exstiterit: incipit[l] filio legatum deberi[m]: & neque pater potest pignus vindicare[n], neque filius, qui nunc habere cœpisset actionem, nec ex præcedente tempore potest quicquam iuris habere in pignore: sicut in fideiussore dicitur.

g Pigneratum seruum creditori debitor vincire non potest, vt creditori noceat: merentem potest, *vt hîc, & d.l.5.l.17.d.l.3.*

h conditionalis nomine. *Haloand.* conditio fuit, lego Titio centum si iuris sui effectus fuerit.

i Legati conditionalis nomine, rectè exigitur cautio, & pignus accipitur, *vt hîc. & l.1.§.14.l.5.§.si dies aut conditio, l.15.ĵ.vt legatorum.*

k Alterutro casu filius factus est sui iuris.

l Quia conditio extitit, sub qua illi legatum est, *vide l.18.ĵ.de reg.iur.* Ex contractu patris in aduentitiis filij interposito, vtilem actionem filio competere hinc etiam colligunt.

m Legatum relictū est Titio filiofam. sub conditione. in id legatum pignus accepit pater. Filiofamiliàs morte patris vel emancipatione sui iuris facto, conditio legati extitit: duæ quæstiones hic oriuntur. Prima, cui id legatum adquiratur. Altera, an pignus de quo diximus, filio sit quæsitum, si legatum ei adquiratur. Quòd ad primam quæstionem attinet, legatum Titio adquiritur, quoniam tempore conditionis legati, sui iuris fuit, *vt hîc, l.5.Cod. de condit.inserti: l.14.in fin.ĵ.quando dies legat.l.18.ĵ.de regulis iuris.* In legatis, statum filij, tempore conditionis legati inspicimus: vt si eo tēpore sui iuris fuerit, sibi adquirat: sin minus, patri. licèt in stipulationibus factis à filiofamiliàs sub conditione, filiofamiliàs facto sui iuris tempore conditionis, vtilitas stipulationis adquiratur patri, non filiofamiliàs. quoniā in stipulationibus, non tempus conditionis, sed quo cōtrahimus, inspicimus, vt dixi *ad l.78.ĵ.de verb.oblig.* Quod ad alteram quæstionem attinet: respondetur: ad pignus à patre acceptum, nullam eius filio Titio actionem competere. At legati commodum transit in ipsum filiū: legati eius nomine pignus acceptum est: Igitur & pignoris persecutio danda fuerit ipsi Titio? Verisimile est: ideo pignoris persecutionem Titio non competere, quòd pater sibi, non filio pignus acceperit. sibi accepit, cùm putaret legatum sibi adquiri posse: qua spe falsus & morte vel emancipatione filij pater iure proprio pignus accepit: filius, iure alio proprio pignus persequitur. Ita hypotheca per patrem accepta proprio nomine, filio non prodest qui iure suo nititur atqui quod in re filij pater stipulatur, non sibi sed filio adquirit. *l 1.l.2.Cod.quando ex facto tutoris.* Responderi potest: hoc iure, patribus fuisse adquisita, quæ per filios quærebantur: nouo iure, patres, ius administrationis in bonis filiorum consequi: vt in specie huius legis defendi possit, pignoratitiam competere filio ex patris stipulatione aut pignoris acceptione.

n filio emancipato. quid ita? quia nunc demum tenuit, cùm extitit conditiò.

o ¶ Generale pignus extēditur ad ea quæ post obligationem adquisiuit ipse debitor: at non ad ea quæ post eandem obligationem adquisiuit ipse heres aliunde, quā ex bonis defuncti auctoris. *l.1.in pr.ʃ.eod.l.15.ĵ.eod.* Quid si defunctus bona sua heredi obligauit? Quidam putant debitorem sciēter bona heredis (vtpote aliena) obligare non posse: neque eam obligationem aditione heredis confirmari, *argu.l.rem alienam, ʃ.de pignorat.* Alij putant heredis bona ea obligari, quæ tempore obligationis à defuncto contractæ, & post aditam hereditatem adquisiuerit: at non ea quæ iacente hereditate adquisiuit: quia id genus bonorum, neque testatoris, neque heredis fuerit. Nam iacente hereditate, nondum est heres. Alij putant, heredem adeundo pignus rerum suarum à defuncto contractum confirmare, quod & verius. *l.§ fundus, 16.§.1.ʃ.eodem.* nisi facto inuentario heres fuerit: tunc enim vltra vires hereditatis non obligatur. *l.vlt.Cod.de iure deliberandi.*

p i. quilibet generaliter bona sua obligare potest: sed tamen huiusmodi obligatio non porrigitur ad bona heredis.

q quàm ex re testatoris.

r Id est, si mancipia pignorata sunt.

s Imò ancilla pignorata, partus non est pignori, *vers. Cæterùm, ʃ.eodem*? Respondeo, vt partus pignori censeatur esse apud creditorem, sufficit partum fuisse conceptū apud debitorem. Nam si apud alium peperit & concepit (hoc enim postremū verbum huic legi nostræ in fine adijciendū est,) pignoratæ ancillæ huiusmodi partus nō est pignori creditori: cùm eius sit apud quem & conceptus, & editus sit. Nullo denique tempore fuit in bonis debitoris huiusmodi partus. Cæterùm vendita ancilla, partus quoque vnà cum matre venditus emptoris fit. *l. vlt.ĵ.de adquir.rerum dom. l.12. Codice de rei vindic.*

De generali conuentione & de bonis heredis. 1. De parte pignoris. 2. De domo exusta, & iterum extructa. 3. De seruo qui domini bona generaliter obligauit.

29. *Idem* libro 5. Responsorum.

PAulus respondit, generalem[o] quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum: sed[p] ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede eius ex alia[q] causa adquisita sunt, vindicari non posse à creditore testatoris.

1 ¶ Si mancipia in causam pignoris ceciderunt[r]: ea quoque[s], quæ ex his nata[t] sunt, eodem iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam adgnata teneri, siue specialiter de his cōuenerit, siue non[u]: ita procedit si[x] dominium eorum ad eum peruenit, qui obligauit, vel heredem eius. Cæterùm, (si) apud alium dominum "pepererint[y]," non erunt obligata.

2 ¶ Domus pignori data, exusta[z] est. eámque aream emit Lucius Titius: & extruxit[a]. quæsitum est de iure pignoris. Paulus respondit, pignoris persecutionem perseuerare[b]: & ideo ius[c] soli[d] superficiem secutam videri, id est, cum[e] iure pignoris: sed bona[f] fide[g] possessores non[h] aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quàm sumptus in exstructione[i] erogatos, quatenus pretiosior[k] res facta est, reciperent.

3 ¶ Si sciente, & consentiente domino, seruus, *vt omnia bona domini pignori obligata essent*, conuenit: ipsum[l] quoque[m], qui cauit, obligatum esse pignoris iure.

t *l.13.ʃ.eodem, l.1.ĵ.de Saluiano; l 1. Cod. de partu pign.*

u *adde l.7.ĵ.quibus ex causis pignus.*

x hoc est, si apud debitorem saltem partus conceptus est. *l.1. Cod. de partu pignori. l.8.§.2.ʃ.de pignoratitia act.*

y & conceperint.

De periculo pignorum nominis venditi.

30. *Idem* libro 7. Responsorum.

PEriculum[n] pignorum[o] nominis venditi ad[p] emptorem[q] pertinere[r]: si[s] tamen[t] probetur, eas res obligatas fuisse.

De fundo vectigali.

31. *Scæuola* lib.1. Responsorum.

LEx vectigali[u] fundo dicta erat, vt, *si*[x] *post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat.* postea is fundus à possessore pignori[y] datus est,

z & ita interiisse pignus videtur.

a Num conualescit pignus? quia huiusmodi extinctio impedit, ne res interiisse videatur, sed potius renouat. *l.15.§.2.ʃ.eodem.*

b *l.vlt.ĵ.eodem* Imò, non perseuerat, quia ædibus legatis exustis vsusfructus perit. *l.5.§.2.ʃ.quib.mod vsusfruct.*

c Ius soli superficies sequitur: id est, eius conditionis est superficies, cuius est solum, si solum, areáue pignorata est, superficies quoque pignorata intelligitur.

d *l.21.ʃ.de pignoratitia.*

e Pignoratus fundus, vnà cum iure suo pignoris transit in emptorem.

f Quid: emptor bonæ fidei possessor est: Is autem si insulam pignoratam emit, impensas non deducit? *lege 44. in fine, infrà de damno. adde legem 6. legem 8. suprà eodem.* Distinguendi sumptus: Ibi de sumptibus refectionis, hic de sumptibus noui ædificij agitur.

g An & mala fide? *v.l.38.ʃ.de petit.heredit.*

h Imò aliter: quippe emptor sumptus in domo pignorata factos, aduersus creditorem hypothecaria agentem non seruat etiā ædium retentione. *l.44.§.damni.ĵ.de damno.* An dicemus emptorem illa lege, malæ fidei fuisse? An potius ius strictum id esse, vt sumptus non repetat? An illa lege emptor ædificij, pretio quod numerauit, decidet: hîc autem expensas in ædificio factas, seruabit? An potius dicendum ibi, sumptus refectionis non præstari possessori à creditore: cùm eos repetere possit à venditore: hic autem nouę extructionis sumptus repetere etiam à creditore, cùm sine his sumptibus, nullius vtilitatis pignus habeat creditor?

i Aliud in refectione. *l.44 in fi.ĵ.de damno.*

k *vide l.10.ʃ.de institoria: & Nouell 6.c.vlt.*

l Id est, seruum ipsum qui promisit. hinc collige, In generali sermone contineri personam loquentis, *l.53.inf.ʃ.de act.empt.vide l.30. ʃ.locati.l.18. Cod.de solutionibus*, vt hic seruus qui omnia bona domini obligat, seipsum quoque obligare intelligitur. *facit l.10.ĵ.de distr.pignor.l.17.ĵ.de euict.*

m Imò, is qui loquitur non continetur, *l.53.in fin.ʃ.de actionib.empti*: vnde vasallus non cogitur iuuare dominum (vi contractus fidelitatis) contra seipsum. An contra patrem filium & descendentes? durum est si id exigatur, *vide l.30. Cod.de fideicommiss.l 6.l.7.l.8.ʃ.eod.*

n Periculum pignoris est, si perimitur, si debitor fiat non soluendo: si pignus ipsum euincitur.

o Pignora nominis venditi, ea pignora sunt quæ nomine vendito continentur: quæ denique obligata sortis causa in ipso nomine comprehensa. Ne alioqui putes cum Accursio, nomen pignoratum.

p Imò, ad debitorem, *lege 21.§.2.suprà eodem.* Solue est debitoris, quamdiu pignoris ipsius dominus est.

q etiamsi nondum soluit venditori pretium, *l.68.ĵ.de euictionib.*

r tacitè scilicet. multò magis si expresse id conuentum sit, & sic intellige dictam legem 68.

s *facit l.4.ʃ.de hereditate vendita.*

t Pignus vendens creditor, euictionē pignoris non præstat emptori: nisi pignus ipsum scit sibi non esse obligatum. *adde l.50.l.68.ĵ.de euict. l.11.§.sententiam, ʃ.de act. empt. l.2.C.creditorem euict.pignor.non debere: l.etsi.ĵ.de distract.pignor.*

u Vectigalis fundus ex quo vectigal certis temporibus præstatur. *vide ʃ.si ager vectigalis vel emphyteuticarius: l.71.§.si fundus, §.sed etsi.ĵ.de legat.1.*

x Vectigalis fundus seu emphyteuticarius plerumque ea lege dabatur, vt nisi certo tempore vectigal domino solutum esset, fundus ad dominum rediret.

y Vectigalis fundus pignori dari potest, *hîc.* vt & superficiarius, *l.13.§.3.ʃ.eod.* quod generale in iis qui vtile dominium habent feudis exceptis. *cap.1. de prohibita feudi alienat. per fendat.*

quæsitum

a potest vectigalis, id est, emphyteuticarius fundus, etiam non requisito domino (non idem est in feudo cap. 1. de prohibita feud. alien. per Frideri. ac quamuis à feudo ad emphyteusim argumentum ducatur, non licet tamen à iurib. feudalibus arguere ad correctionem iuris communis) pignorari, *l. 16. in fin. ff. de pignoratitia:* nisi res emphyteuticaria pignoretur pro tanto pretio, vt non sit spes eam amplius luendi. *l. 101. in fin. princip. j. de legat. 3.* nisi denique emphyteuta esset ex pacto prohibitus obligare. tunc enim in eo non potest constitui pignus prætoriũ, vel iudiciale, *argum. j. eod.* An verò res vectigalis potest pro executione rei iudicatæ capi, & creditori adiudicari? potest, saluo tamen iure domini. *vide l. 15. §. 26. 27. infrà, de damno. Ripensis.*

quæsitum est, an rectè[a] pignori datus est. respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. Item quæsiit: si, cùm in exsolutione vectigalis tam debitor, quàm[b] creditor[c] cessassent, & propterea pronunciatum[d] esset, fundum secundum legem, domini esse: cuius potior causa esset. respondit, si (vt proponeretur) vectigali non soluto, iure suo dominus vsus esset, etiam pignoris ius euanuisse[e].

De inductis in prædium.

32. *Idem* libro quinto Responsorum.

DEbitor pactus est: *vt quæcumque in prædia pignori data, inducta[f] inuecta, importata, ibi nata, paratáve essent, pignori essent.* Eorum prædiorum pars sine colonis fuit: eáque actori[g] sua colenda debitor ita tradidit, adsignatis & seruis culturæ necessariis. quæritur, an & Stichus vilicus, & cæteri serui ac culturam missi, & Stichi vicarii[h] obligati essent, vt respondit, eos duntaxat, qui hoc animo à domino inducti essent, vt ibi perpetuò[i] essent, non[k] temporis causa accommodarentur, obligatos.

Si pignus detur adiecto.

33. *Tryphoninus* libro octauo Disputationum.

IS, qui promisit *tibi, aut[l] Titio.* solutum quidem Titio repetere non[m] potest, sed pignus ei datum & [n] ante solutionem recipit[o].

De taberna. 1. De epistola non signata, & sine die, & mutuo & consule. 2. De hypotheca generali & pecunia postea mutuo accepta.

34. *Scæuola* libro vicesimoseptimo Digestorum.

CVm tabernam debitor creditori pignori dederit: quæsitum est, vtrum eo facto nihil[p] egerit, an tabernæ[q] appellatione merces[r], quæ in ea erant, obligasse videatur[f]: & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparauerit, eásque in eam tabernam intulerit, & decesserit, an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit: cùm & mercium species mutatæ sint, & res aliæ illatæ, respondit: Ea[t], quæ mortis tempore[u] debitoris in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse videntur.

1 ¶ Idem quæsiit: cùm epistola talis emissa sit: *Δανεισάμενος παρά σου δηνάρια πεντακόσια, παρεκάλεσά σε μὴ βεβαιωτὴν, ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν. οἶδας τὸ ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται, ἢ σοί. καὶ ὡς ἀξιοχρήμονι ἀνθρώπῳ ἐπιστεύσας:* id est, *Mutuatus abs te quingentos denarios, rogaui, ne sponsorem, sed pignus à me acciperes. exactè enim & pro certo nosti, nemini[y] alij tabernam, seruósque meos, quàm tibi esse obligatos: & quòd tamquam honesto viro fidem habueris:* an pignus contractum sit. an verò ea[x] epistola nullius momenti sit. cùm[z] sine die & consule sit. respondit, cùm conuenisse[a] de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quòd dies[b] & consules additi, vel tabulæ signatæ[c] non sint.

2 ¶ Creditor pignori accepit à debitore *quicquid in bonis[d] habet, habiturúsve esset.* quæsitum est, an[e] corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cùm in bonis[f] eius facta sint, obligata creditori pignoris esse cœperint. respondit, cœpisse.

De Insula combusta, & restituta.

35. *Labeo* libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI insula, quam tibi ex pacto conuento licuit vendere, combusta[g] est, deinde à debitore suo restituta: idem in noua insula iuris habes.

IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS, VEL hypotheca tacitè[h] contrahitur.

TIT. II.

De pecunia ob restitutionem ædificij credita vel redemptori subministrata.

Papinianus libro decimo Responsorum.

SENATVSCONSVLTO, quod sub Marco.[i] Imperatore factum est, pignus[k] insulæ creditori datum[l], ei, qui pecuniam ob restitutionem[m] ædificij[n] extruendi mutuam dedit, ad eum quoque[o] pertinebit[p], qui redemptori[q], domino mandante, nummos ministrauit.

¶ *De inuectis & illatis, De pensionibus & deterioratione habitationis.*

2. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

b Census, seu vectigal fundi, per alium quoque solui potest.
c potest igitur per creditorem, coloni mora purgari ipsi domino fundi vectigalis.
d num requiritur in eo casu sententia?
e Resoluto iure tradentis, resoluitur ius accipientis. Idem dicẽdum quoties resoluitur contractus, *ex l. 2. Cod. de rescind.* tunc enim ius patrono quæsitũ pro laudimiis resoluitur. idẽ est etiam, quãdo redimẽtibus nobis ex veteri pacto retrouendẽdi, ab initio adiecti resoluuntur hypothecæ, *vide Molin. 1. Consuet. 21. numero 45.*
f Inducuntur serui. *j. eod. in fi.* Inuehuntur res mobiles maiores vehiculis: importantur, quæ dorso gestari possunt. Nascuntur autem in prædio, quæ è terra oriũtur: ibi parantur, quæ neque è terra producta, neque inducta, inuecta, vel importata: sed quæ labore vel industria ibidem pacta, quæsitáque.
g Actor, qui & villicus seruus. *j. eo.* cui serui adsignantur culturæ necessarij: cũ quo serui ad culturam remittuntur. *j. eod.*
h Vicarij serui adtributi actoribus ac villicis.
i *v. l. 17. §. 7. ff. de act. empt. l. 7. §. 1. j. titul. proximo: l. 35. §. 3. j. de heredib. inst. l. 41. §. 6. j. de legat. 3. l. 25. ff. de peculio l. 40. ff. de religiosi, l. si necdum perpetui. Cod. de religiosis.*
k Imò & qui temporis causa adcommodati. *arg. l. 4. j. de instructo: l. 39. §. 1. j. de auro:* Dixi ibidem & emendaui.
l Adiecto solui quidem potest. *l. 38. l. 95. §. 5. 6. 7. j. de solutionib.* nec tamen possunt ei obligari bona, aut pignori dari.
m Adiecto pignus dari non potest, quin datum reuocatur.
n multò magis post solutionem.
o Imò non recipit: Nam inutiliter promissa, pignore accepto, retentione seruamus. *l. 4. Cod. de vsuris.*
p Cur nihil egisse videri possit? An quia taberna, de qua hîc agitur, aut in solo publico posita: aut de publico conducta: vt eius generis tabernam, pignori obligare non possis facilius: quàm res ipsas, quæ verè publicę. *arg. l. 32. ff. de contr. empt?* An potius quia taberna tantũ hîc pignori data intelligitur, nec taberna cum instrumento: quæ si ita pignorata esset, nullum dubium foret, merces tabernæ quoque pignoratas. *arg. l. 7. l. 13. l. 15. l. 23. j. de instructo?*
q Taberna pignorata, hæc vnà pignorata intelliguntur, merces tabernæ præsentes & futuræ, siue de nouo emptæ, siue in venditarum locum substitutæ. *vt hîc.* Imò substitutæ pignori esse non videntur, nisi dictum sit? *l. 26. in fi. ff. eod.* An dicemus hîc merces mutatas esse ab ipso debitore, non ab eius herede? An potius mutatione indiuiduorũ, vniuersitatis corpora (vt est taberna) ob id nõ mutata intelligi. *arg. l. grege ff. eod. l. peculium j. de legat. 2?*
r Imò merces non videntur pignoratæ. *arg. l. 32. §. 2. j. de vsuf. legato.* Num dicemus in legatis strictam nos rationem sequi: in pignoribus vberiorem? Atqui rursus dixeris, generali obligatione supellectilem non videri obligatam. *l. 6. j. eod?* Aliud supellex, aliud merces.
f si quidem merces reddunt tabernam instructiorem, *l. 285. infrà, de verbor. significat.*
t Qui tabernam, etiam & ipsas merces pignorat. moritur debitor. num in merces, (quas viuus vendidit) creditor iure pignoris agere potest? non potest, *vt hîc.* At fortè ad earum pretium aget. Quidam ita putant, nam in vniuersitate pretium succedit loco rei, *leg. 70. in fin. infrà de legat. 2. vide Ripens. ad leg. 1. suprà, eodem, numero 8. 9.*
u Quid ita: cùm legato omnium rerum, quæ in domibus erunt, non debeantur omnia quæ in domibus reperiuntur tempore mortis testatoris, & excipiantur tacitè merces, *l. 32. § 2. infrà, de vsufruct. legato.* & supellex in generali pignoratione non cõtineatur, *l. 6. ff. eodem.*
x Epistola potest pignus contrahi: vide quæ scripsi ad *l. 17. j. de iure codicill. l. 75. j. de legat. 2.*
y ¶ His verbis inducitur pignus; & sic verba enũciatiua per modum causæ probata inducunt dispositionem.
z sic habeto. in scriptura priuata diem & signationem non requiri, quoad cõtrahentes & eorum heredes: secus quoad ius prioritatis in hypotheca, *l. 11. Cod. qui potior. Bartol.* quoties enim controuersia de prioritate, tempus probari necesse est.
a tacitè scilicet ex verbis superioribus, ex parte debitoris: ex parte verò creditoris; literarũ acceptatione. Is enim literas acceptat, qui eas retinet. *vide l. 16. ff. de secto. Macedoniano.*
b Epistola sine die, & consule ad contrahendum pignus valet: ex ea tamen non est ius *πρωτοπραξίας arg. l. scripturas. Cod. qui potiores.* vide quæ scripsi ad *l. 1. §. diem & consulem j. testamẽta quemadmodũ aperiantur.* vide Mathesilanum *singul. 45.*
c Epistola pignus cõtrahitur etsi non sit signata.
d vide *l. 5. §. 1. ff. eod.*
e Qui quæ in bonis habet, habiturúsue est obligat: etiam eam pecuniam obligata: quam mutuo accepit: cuius per mutuum factus est dominus, *vt hîc leg. 2. ff. de reb. cred.* Quid: in illis corporibus pecuniæ quæ extat, num præfertur is qui ea dedit: an potius anterior creditor: an potius simul admittentur? Anterior præfertur. Nam iure singulari, depositoribus id priuilegij datum. *l. 24. §. 2. j. de reb. auct. iud. possid. l. 7. in f. ff. depositi.*
f & rectè in bonis. Nam pecunia, fit accipientis mutuum, *adde leg. 7. in fi. j. qui potior.*
g *v. l. 29. §. 2. ff. eod.*
h 8. C. 15. *περὶ τῶν σιωπηρῶς ὑποκειμένων ἐνεχύρων τε καὶ ὑποθηκῶν Ecloga 25. tit. 3.* tacitè, idest silentio, *l. 51. in pr. ff. locati.* iuris potestate. *leg. 13. §. 2. j. de hæredib. inst.* & iusta præsumptione, legis: *leg. vltima. Cod. eod.* tacitam enim hypothecam lex inducit aut præsumit, *l. 3. 4. j. eod. l. 3. Cod. eod.* nam alia hypotheca manifestaria est, alia tacita, *Cuiac. hic. & C. eod.* Tacita est igitur quæ à lege inducta, etiamsi lex eam expressam appellet: etiamsi lex velit eam hypothecam, eandem vim sectio, quàm sortitur hypotheca instrumẽto aliquo comprehensa, Idem dicere, si verbis fictionem significantibus inducta sit hypotheca *l. 7. j. eod.* Quid: potéstne testibus probari tacita hypotheca? directò non potest sed obligari, *Bald. in l. conuenticula in fi. Cod. de episcopis.*
i diuus Marcus *leg. 24. §. 1. infrà de reb. authent. ind.* oratio diui Marcel. 52. §. 10. ff. *pro socio,*
k tacitum scilicet.
l quo plures essent qui ad refectionem domûm (quas refici publicè interest) mutuo darent. *l. 47. j. de damno.*
m *vt l. 25. ff. de reb. creditis:* refabricationem *l. 5. Cod. de ædificiis priuatis.*
n vel ædificiorum *d. l. 25.*
o secundus casus est priuilegij dati mutuanti ad refectionem domus: nam prior, ad eum qui domino: secundus, ad eum qui redemptori: pecuniam numerauit, pertinet *vt hîc,* Tertius (hic enim addi potest) ad eum qui vltrò ædificat, cessante domino, *v. d. l. 52. & l. 5. Cod. de ædificiis priuatis.*
p Cur pertinebit? nihil interest, domino, an redemptori ædificij mandante nominatim ob restitutionem ædificij cedi, pecunia numeretur, qui mandat numerari, ipse accepisse intelligitur. *l. 48. §. 1. ff. mãdati.* Tacitum ius hypothecæ & priuilegiũ exigendi, non desinit esse priuilegium cũm ita extenditur. Ob restitutionem denique ædificij, mandatum fuisse hîc præsumimus: vt ex responsionis qualitate, quæstionis qualitatem colligamus, vt ne nouum sit, ab vno ad alium priuilegiũ extendi: & præsumi mandatum, in eam nominatim causam, vt ædificium restitueretur.
q Redemptor, *ὁ χορηγῶν τὴν ἔξοδον τοῦ κτίσματος. Harmenopul. 3. §. 37.* qui cementis suis ædificat. *l. 39. ff. de rei vindic.*

POmponius libro quadragesimo variarum lectionum scribit: Non[a] solùm pro pensionibus, sed & si deteriorem[b] habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuecta & illata pignori erunt obligata.

De horreo diuersorio & area.

3. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

SI horreum[c] fuit conductum, vel diuersorium[d], vel area: tacitam conuentionem de inuectis illatis, etiam[e] in his locum habere, putat Neratius, quod verius est.

De prædiis vrbanis, vel rusticis. 1. De stabula,

4. *Neratius* libro primo Membranarum.

EO iure vtimur[f], vt quæ in prædia vrbana inducta[g], illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacitè cõuenerit, in rusticis prædiis contrà[h] obseruatur.

1 ¶ Stabula[i], quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sint, dubitari potest. & quidem vrbanorum sine dubio non sunt, cùm à ceteris ædificiis separata sint. quod ad causam tamen talis taciti pignoris pertinet, nõ[k] multum ab vrbanis prædiis differunt.

De eo qui gratuitam habitationem accepit à conductore. 1. De obligatione pignoris pro parte debiti. 2. Si debitor rem fideiussoris pignerauerit.

5. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

POmponius libro tertio decimo variarum lectionum scribit, si gratuitam[l] habitationem conductor mihi præstiterit, inuecta à me domino insulæ pignori[m] non[n] esse.

1 ¶ Item illud. inquit, videndum est, voluntate[o] domini induci pignus ita posse, vt in partem[p] debiti sit obligatum.

2 ¶ Si quis[q] fideiubeat, cùm[r] res illius à debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit: bellissimè intelligitur[s], hoc ipso, quòd fideiubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. sanè si postea sint eius res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ.

De manumissione serui tacitè obligati.

6. *Vlpianus* libro septuagesimotertio ad Edictum.

(a l. 6 C. de seruo pignori dato manumisso)

LIcèt id prædiis vrbanis tacitè solet[t] conuentum accipi, vt perinde[u] teneantur inuecta, & inlata, ac si specialiter conuenisset: certè libertati[x] huiusmodi pignus non officit. idque & Pomponius probat. ait enim, manumissioni[y] non officere ob habitationem[z] obligatum.

De fructibus fundi locati. 1. De illatis vel inductis.

7. *Pomponius* libro decimotertio ex variis lectionibus.

IN prædiis rusticis fructus[a], qui ibi[b] nascuntur, tacitè[c] intelligũtur pignori esse domino fundi locati, etiam[d] si nominatim[e] id non conuenerit.

1 ¶ Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta, sed ea sola, quæ, vt ibi sint[f], illata fuerint, pignori sint: quod magis est.

De tacita antichresi.

8. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

CVm debitor gratuita[g] pecunia vtatur[h], potest[i] creditor de fructibus rei sibi pigneratæ ad modum[k] legitimum vsuras retinere.

De manumissione serui obligati.

9. *Idem* libro singulari de Officio præfecti vigilum.

ESt differentia[l] obligatorũ propter[m] pensionẽ[n], & eorũ, quę ex cõuentione manifestarij[o] pignoris nomine tenẽtur: quòd manumittere mãcipia obligata[p] pignori nõ possumus: inhabitãtes[q] autẽ manumittimus: scilicet[r] an-

a id est, inuecta non tantùm tacitè obligantur pro pensionibus, sed & pro quouis alio interesse.
b *l. 25. §. 3. ff. locati.*
c Ius taciti pignoris videbatur non pertinere ad res inuectas in horreum, diuersorium vel aream: quòd ius id, datur in res quæ inuectæ in prædia vrbana *l. 6. j. eod.* Nihil autem horum videbatur prædium vrbanum, aut habitatio vrbana. Nã horreum fructibus condendis, aut mercibus custodiendis: diuersorio, ad tẽpus, raptim ac festinanter vtimur, vt merito separetur ab habitatione. Cicero de senectute. Commorãdi natura diuersoriũ nobis dedit, non habitandi. Area verò, quæ sine ædificio est, habitatio non est: nam sine ædificijs non est habitatio.
d diuersorium *Hal.*
e *l. 5. in fi. pr. ff. ad exhib. adde l. 6. §. 2. j. qui potiores.*
f *l. vlt. Cod. eodem*: consuetudinario scilicet. nam si exacta ratione quæras, nulla aut exigua differentia erit inter rustica & vrbana prædia. *vide Cuiac. ad l. 4. ff. de pactis, in princ. adde l. 5. ibid. l. 5. ff. locati.*
g Inuecta τὰ κινητὰ, οἷον χρύσας καὶ ἐσθῆς καὶ τὰ λοιπά: Illata, τὰ αὐτοκίνητα οἷον βόες ἵπποι ὄϊς καὶ τὰ ὅμοια. *Scholiast. Synopsis Basilicon 20. Titul. 1.*
h iure moribus introducto magis quàm vlla ratione, *vt. j. eodem*: quam enim hic afferunt interpretes colorata est potius quàm vera.
i Tacitum pignus locum etiam habet in iis quæ in stabulum inuecta, licet stabulum hominis non sit habitatio, sed equorum.
k & rectè *l. 198. j. de verborum significatione.*
l Imò, idem videtur si non gratuitam habitationem præstiterit, *leg. 24. §. 1 leg. 53. ff. locati.*
m *sub.* propter pensionem, nec enim vllam pensionem debet qui gratis habitat: sed propter deteriorationem. *l. 2 ff. eod.*
n Imò, res meæ pignori sunt, si conductam domum mihi locasti, *leg. 11. §. 5. in fin. ff. de pignorat.*
o id est, pactione, *Cuiac. ad d. l. 4. ff. de pactis.*
p *l. 5. in fin. princip. ff. de pignoribus.*
q res mea apud te est à Titio pignorata, Titii nomine fideiubeo, tacitè videor rem meam tibi pignorasse.
r aliud erit, si postquam fideiussi, debitor rem meam pignorarit.
s ¶ Fideiubens, mandare intelligitur suas res obligatas esse. Pignori res meas dedisti, Ab his, pro te fideiubeo: bellissimè intelligitur, hoc ipso quod fideiubeo mandare res meas esse obligatas.
t Tacitum pignus non est, quod creditor subintellexit, sed quod omnes creditores in eadem facti specie subintelligere solent. Est & tacitũ: quod vius, lex, consuetudo vel statutum creditore tribuere solet, etiam si nominatim, de eo nihil sit conuentum. Pignus tacitum est ex legis dispositione & statuti: vt dixi in rubrica.
u Taciti & expressi an par sit virtus. vide *in c. expressa de regulis iuris.* Datur Senatusconsulto. *l. 1. ff. eod.* præcipitur, lege introducitur. Datur primario, donatur, vel exemplo alterius, *vt hîc. l. 1. Cod. comm. de legat. l. vnica §. 1. Cod. de rei vxoris l. 8. in fi. j. eod. de secundis Nup. inuest. quasi scriptum. d. §. 1* apud Concenatium, *4. quæst. 8.*
x Tacitum pignus non impedit manumissionem, *vt hic. l. 9. j. eod. l. 3. Cod. de seru. pign. dato.* Comparatur quidem speciali pignori hoc vno excepto, vt liceat seruum manumittere, *vt hic.* fauore libertatis id introductum.
y Libertatis hîc est fauor vt generalis, & tacita hypotheca non impediat serui ita nexi manumissionem. similis est fauor funeris in *l. 14. §. 1. ff. de religiosis*, vbi colonus & inquilinus dicũtur posse funerari ex inuectis & illatis suis, vt si quid superfluum manserit, hoc pro debita pensione teneatur.
z id est, ob pignus tacitum. Sciendum est tamen, seruos pecunia pupilli emptos, tacitè pignoratos pupillo & eos post tacitam obligationem frustra à quopiam manumitti, *l. 6. C. de seru pigno. dato manumiss.*
a Inuecta igitur in prædium rusticum nũquam pignori fuerint locatori? Fuerint sanè: non tacitè sed expressa conuentione: qui sensus est legis. 5. *Cod. de locato.*
b aliud igitur in fructibus aliud in inuectis vel illatis. Quid: fructus ibi natos, an naturales tantum intelligemus: an & artificiales, seu industria quæsitos? Sic sanè: vt hoc postremo casu Iason sit deceptus: & eadem maiorue ratio in industria quæsitis est, vt sint pignori locatori, quam spõte natis: vt quæ commodiora ad vitæ vsum, quàm siluestria illa, quæ terra spontè nascuntur, & alioqui restringeretur nimio plus ius taciti pignoris. An & fructus ibi nati, obligati erunt, si eos ibi esse nesciuerit locator? Accursius negat: quòd non probo.
c Hypotheca verbis fictitiis (vt est verbum intelligitur, creditur, videtur) tacitè inducta à lege, ficta non est, sed vera, *vt hic.* Quoties enim lex fictitiis verbis vtitur in negotio legitimo, quod à lege descendit. toties veritas spectatur nõ fictio: verè facit, non facit fictè. *Butrigar. consil. 20.* d Tacita est hypotæca, de qua nihil nominatim conuenit. *vt l. 4. ff. de pactis.*
e *l. 24. §. 1. ff. locati.* f *sub.* perpetuò: non ad tempus. Nam perpetuitatis ratio nobis spectãda: ad de quę scripsi ad *l. 37. in fi. ff. de pignorib.*
g non gratuita. *Hotom. 1. obs. 4.* reprehensus à Roberto 1. *recepta* 14. rectè. Cur enim hic ponam debitorem, non gratuita pecunia vti, & fructus pignoris ad legitimum vsurarum modum amittere? Qua, inquam, æquitate & vsuras pecuniæ præstabit (id enim est nõ gratuita pecunia vti) & fructus pignoris, vt antea dictum est, amittet? vt hæc sententia nõ placet: ita nec quæ sequitur, tametsi à viro doctissimo sit. *Cuiac. 8. obser. 17.* Tacitè id semper videri actũ, vt pignoris fructus suos faciat, qui det alteri mutuum. Quæro enim: qui gratuita pecunia censeri possit: cuius nomine debitor fructus pignoris amittit, ad legitimũ vsurarum modum? Itaque in id propendeo magis, vt dicatur, eum qui ab initio gratuita pecunia vtatur, si in ea soluenda morã admittat, tacitè id videri cõsensisse, vt creditor pignoris, eius fructus suos faciat: non omnes, sed ad legitimũ vsurarũ modũ. Nẽpe ita fit nõnunquam, vt quæ expressa conuentione ab initio gratuita sunt, ea ex accidenti & mora debitoris, non sint gratuita, *l. 2. l. 38. j. de vsur. 3. Harmenopult. 7. §. 15.* h vt quia vsuras ab eo pactus non sum vel stipulatus. i vi tacitæ ἀντιχρήσεως id enim vel hîc titulus exigit ita intelligi, qui de tacitis pignoribus conceptus est. Nam quoties ager traditur pignori, & nihil dicitur de fructibus, vel vsuris, tacitè videtur conuenta antichresis, *vide Cuiac. 8. obs. 17.*
k tacita ἀντίχρησις modum vsurarum seruat, expressa non item Cuiac.
l maior est enim vis specialis, quàm generalis pignoris: & maior expressi quàm taciti: cùm ea, quæ perfusoriè & tacito iure pignorantur non ita stringant.
m Tacitum est pignus, quòd pro pensione obligatum intelligitur: & breuiter expressum, quod ex conuentione manifestaria est, *vt hic.* Aut potius, conuentio manifestarij pignoris, hîc nihil aliud est, quàm pignus speciale: non propter pensionem, generale. Quos seruos manifestaria, hoc est, speciali, cõuentione obligauimus, eos manumittere non possumus: quos inhabitantes, id est, propter pensioné seu in genere obligauimus, manumittere possumus antequã pensionis nomine serui ipsi sint perclusi vel præclusi. Præclusio seruorũ facta agente creditore aut manu ab eo iniecta, seruos specialiter nectit obligátque: vim specialis habet pignoris: ideóque manumitti serui non possunt, *vt hîc & l. 6. ff. eod. l. 2. l. 8.* Cod. de seruo pignori dato manumisso: *l. 44. §. 7. j. de legat. 1. l. 66. j. de furtis.* Præclusos seruos intelligimus statim atque hostium obseratum est, aut iussio eis facta, ne ædibus discederent, neque exigimus vt in eam partem ædium sint retursi, vnde neque viam ex hostio aut fenestra spectare possint. Nerua in eo derisus est, quòd putaret seruum præclusum non videri, cui per fenestras ædium ad viam publicam prospectus esset, compedes aut lantumias nescio quas somniãs, in queis mancipandi essent serui, vt specialiter nexi viderentur.
n vide quæ scripsi *ad l. 4. ff. de pignoribus.*
o manifestaria *Hal.* Manifestarium pignus non ita commodè quidam interpretantur expressum pignus: cùm nihil aliud sit manifestarium pignus, hoc loco, quàm speciale pignus: vt hinc ne directò sumamus diuisionem pignoris in expressum & tacitum, sed in generale & speciale. generale, inquam, quo tacitè multa etiam non expressa veniunt. Nam qui res alicuius inuectas tacitè obligatas habet, non vnam aut alteram rem habet obligatam, sed vniuersitatem quãdam bonorum. Et alioqui distat longè expressum pignus à speciali: vt plurimum intersit hîc manifestariũ pignus accipiamus pro expresso: an pro speciali. Expressum pignus verbis contrahitur, est ex conuentione, constituitur inter volentes: fit & interdum generaliter. Manifestarium verò hoc pignus, neque verbis semper constat, sed re, putà præclusione aut manus iniectione, *vt hac lege*, non est ex conuentione. constituitur inuito cõductore, in speciem est, non generale.
p id est, expressim.
q nam habitationis intuitu, serui dumtaxat tacitè obligati sunt locatori.
r Speciale pignus ita rem magis afficit quam generale. Generaliter obligatum seruum manumittimus: at non eum qui specialiter sit obligatus. *l. 6. ff. eod. l. 2. l. 3. Cod. de seruo pignori dato manumisso: l. 44. §. 6. in fi. j. de legat. 1. l. 66. j. de furtis.* Libertatis fauor id præstat vt & alias præstat religionis causa, vt ex inuectis, & illatis suis inquilini & coloni funerentur potius, quàm pensio ex iis soluatur locatori. *leg. 14. §. 1. ff. de religiosis.*

sequam

tequam pensionis nomine percludamur [a]: tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus & derisus [b] Nerua iurisconsultus, qui per fenestram [c] mõstrauerat seruos detentos ob pensionem, liberari posse [d].

De re pignorata ex causa transactionis.

10. *Scæuola* libro sexto Digestorum.

TVtoris [e] heres cum herede pupilli transactione facta, cùm ex ea maiorem partem soluisset, in residuã quantitatem pignus obligauit. quæsitum est, an in [f] veterem [g] contractum iure res obligata esset. respondit, secũdùm ea, quæ præponerentur. obligatam esse.

QVÆ RES PIGNORI, VEL HYpothecæ, datæ obligari[h] non possunt.

TIT. III.

De pupillo. 1. De filiofam. vel seruo, & ne peculiari. 2. De re quæ non est in commercio.

Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam.

PVPILLVS sine[i] tutoris auctoritate[k] hypothecam[l] dare[m] non[n] potest.

1 ¶ Si filiusfamilias pro[o] alio rem peculiarem obligauerit, vel seruus, dicẽdum est, eam non teneri: licet liberam [p] peculii sui administrationem habeant. sicut nec donare[q] eis conceditur. non enim vsquequaque habent liberam administrationem. facti [r] tamẽ[s] est, quæstio, si quæratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare.

2 ¶ Eam[t] rem, quam quis emere non potest, quia [u] commercium eius non est, iure pignoris accipere nõ potest, vt Diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid

a nam moris erat, non soluente inquilino pensionem, aperiri ædes, & describi à publicis officiis, res omnes & mãcipia, quæ in eas intulisset. *l.56.ff.locati*; ac deinde ab iisdem officiis obsignari, *l.20.ff.de iniuriis, l.vlt.Cod.Theod. de administ.tut.* ac præcludi ostium ædium claustro adhibito vel consepto, quod Græcis illo loco est, τὸν οἶκον ἀποφραλίζειν. quo genere videbatur locator ipse detinere mãcipia quæ incluserat, nec iam erat tacitum, pignus, sed reale, & corporale, & quasi manifestarium: ideóque nec à præfixis & inclusis ædibus ius erat inquilino eorum mancipiorũ manumittendorum, *Cuiac. 17. obser. 39.*

b non insultando sed argumẽtando. quo modo adnotationẽ Proculi Celsus derisit, *l.10.§ 1.ff. de negot. Cuiac. ibidem.* Seneca 10. Controuers. 5. Hoc colore derisus est.

c puta in fenestra exhibito, aut se offerente seruo, & domino dicente, teste populo, eum se liberũ esse velle, *Cuiac. ibidem.*

d quasi nõ planẽ detineantur quibus pateant fenestræ. Nam si eius ratio esset vera, non tãtùm præfigẽdum esset ostium, sed præfigendæ, & obstruendæ essent fenestræ, & prospectus omnes, *Cuiac. ibidẽ.*

e *Nouell. 118. c. 5. inf.*

f transigendo tacitè intelligere videmur, vt ad primæuam obligationẽ deueniatur si transactioni non stetur.

g videtur hic cõtractus, ea obligatio esse, qua tutorum bona pupillis tacitè obligata sunt, ob administrationẽ ipsam tutelæ. *l. pro officio. Cod. de administ. tutor. l. cum oportet, in fi. Cod. de bonis quæ liberis.*

h 8. *Cod.* 16. 17. 20. 24. 25. *Ecloga* 24. 13. *Harmen.* 5.

i quin, vtcumque authoritas tutoris intercedat, non potest immobilia sine decreto pignorare, *l.1.§.2. circa fin. ff. de reb. eor.*

k Igitur hypothecam tutoris authoritate rectè dederit pupillis, *vt hîc* multò magis authore iudice. *l. si pupillorum. §. Si pupillus ff. de reb. eorum qui sub tutela: l. 3. Cod. de pignorib.* vel patre. *l. vlt. Cod. si aduers. vendit. pignorum: l. 4. Cod de alienis reb. l.1.§.2. ff. de reb. eorum.*

l expressè. *vt hîc.* Imò nec tacitè: Nec enim obligantur eius bona tutelę nomine. *l. vlt. Cod. de legat. tut.* non eius inuecta & illata, si domum conduxerit. *vt notant interpretes in l. Item quia ff. de pactis.*

m Imò: ne accipere quidem propter metum pignoratitiæ actionis. *l.38. ff. de pignoratit. act.*

n Imò potest. Nam minor xxv. annis mulieri dotis promissæ nomine, rectè sua bona pignerat expressè vel tacitè: vt per contrarium, vir minor 25. annis, sua quoque bona rectè pignorat expressè vel tacitè ob dotem vxori restituẽdam: sed & donationis propter nuptias causa vt aduersus. Bartolum quinque rationibus defendit Iason *in l. si constante numero 210. ff. soluto matr.*

o hoc est: pro creditore non peculiari: pro eo, qui, cum nullo modo contraxit, aliàs potest & ita huic legi concilianda est lex. *l.18. l.19. ff. de pignoratitia l. libera. 48. ff. de peculio.*

p Imò, seruus liberam peculii administrationem habens non tantum pignorare, sed & alienare potest, *l.18. in fin. l.19. ff. de pignorat.*

q *v. l.7. ff. de donationib.*

r Facti quæstionem hîc interpretamur, non eam tantùm, quæ ex verbis manifestissimis apparet. sed quæ ex mente est. *arg. l.6.§.1. ff. de verb. signif.* Nã & liberam peculij administrationẽ habẽs, potest etiam donare, sed cum modo, si id nominatim ei permissum sit. *d. l.7.§. Item videamus. ff. de donat.* Sed & si iusta ratione ductus fuerit. *d. l.7.§.1.* quasi tacitè id actum videatur vt iusta causa donare possit.

s *d. l.7.§.1.* Liberam administrationem peculii habens, etiam donare potest, si id nominatim sit permissum.

t *v. l.9. in fin. ff. de pignorib.*

u Compendio summo hanc legem ita finimus. Commercio vel alienatione rei interdictis, pignoris dationem prohibitam censeri. *vt hîc l. vlt. Cod. de reb. alienis non alienandis.* Nam & commercii & alienationis species est, pignus, *d. l. vl.* Emptione autem interdicta rei, non interdictam pignoris capionem. *l. in quorum finibus, 24. ff. de pignorib.* quoniam pignus, species est contractus ab emptione separata: cui neque vt species, neque vt subalternum quiddam subiicitur. Ita potest huic legi conciliari. *d l.24.* Commentitium enim est quod Accursius putat, re per legẽ prohibita alienari, eius rei pignoris capionem interdici: quæ non interdiceretur, si eius alienatio interdicta esset ab homine. Falsum est quoque quod Iacobus Butrigarius putat, commercio interdicto rei, pignori eam rem dari nõ posse: Secus si alienatio sit interdicta. refellitur enim satis, *d. l. vlt.* Neque placet quoque quod Bartolus putat, rei alienatione prohibita, interdici pignus: Secus si persona interdicta sit. Nam à quocumque quis alienare sit prohibitus, idem, pignori dare non potest. *di. Ha lege vltima.*

x ¶ Litigiosa res siue immobilis, siue mobilis, pignori accipi non potest. *vt hîc*, nisi in iis causis simus ex quibus res litigiosæ possunt in alium transferri: putà ex causa necessaria, dotis, donationis propter nuptias, transactionis, legati, diuisionis. *l. vlt. vers. exceptis. Cod. de litigiosis. l. Peto. §. prædium. ff. de legat. 2. l.1. ff. de fundo dotali.* Atque ita huic legi cõciliãda lex. 18. *ff. de rei vindicat.* qua innuitur rẽ litigiosam posse pignori dari.

y Litigiosum tamen potest iusta ac necessaria ex causa vendi. putà dotis, donationis propter nuptias, diuisionis, transactionis, legati. *l.1. ff. de fundo dotali: l. peto. §. prædium. ff. de legat. 2. l. vlt. vers. Exceptis. Cod. de litigiosis:* vt iisdem casibus pignerati posse videatur.

ergo, si prædium quis[x] litigiosum [y] pignori acceperit? an exceptione summouendus sit? & Octauenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: quod ait Scæuola libro tertio variarum quæstionum procedere, vt in rebus mobilibus exceptio locum habeat [z].

De pignore dato muliere aut filiofamiliàs contra senatusconsultum.

2. *Gaius* libro singulari de formula hypothecaria.

SI alius pro muliere, quę intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamiliàs, cui contra senatusconsultũ creditũ est: an [a] his succurritur, quæritur. & in[b] eo quidẽ, qui pro muliere obligauit rem suam, faciliùs [c] dicetur, succurri ei. sicuti [d] fideiussori huius mulieris eadem [e] datur exceptio. sed & in eo, qui pro filiofamiliàs rem suam obligauit, eadem [f] dicenda erunt, quæ tractantur & in fideiussore eius.

De posteriore creditore, qui succedit in locum prioris.

3. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

ARisto Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractũ sit, vt[g] antecedens[h] dimitteretur [i], nõ aliter in ius pignoris succedet[k], nisi[l] conuenerit, *vt sibi eadem res esset obligata.* neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore, quo casu[m] emptoris[n] causa melior[o] efficietur. denique si antiquior creditor *de pignore vẽdendo* cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cùm hoc ageretur, *ne* [p] *posset vendere*: videamus, an dici possit, huc vsque transire ad eum ius prioris, vt distrahere pignus huic[q] liceat. quod admittẽdum existimo*. sæpè enim[r] quod quis ex sua persona nõ habet, hoc per extraneum[s] petere potest [t].

z Imò non habes: potest enim res litigiosa pignori dari. *l.18. ff. de rei vindicat.*

a vt fideiussori mulieris, quæ cõtra Senatusconsultum Velleianum pro alio fideiubet, datur exceptio ipsi mulieri competens. *l.6. l.30.§.1. ff. ad sect. Vellei: l.14. ad actum Velleianum*, ita fideiussori filij familiàs, qui aduersus senatusconsulto Macedonianum mutuũ accepit, competit exceptio ipsi filij familiàs. *l.9. §. non solum suprà de secto. Macedoniano.*

b Pignus dans pro muliere fideiubente, iuuatur Velleiano: vt iuuatur qui pro muliere fideiussit. Est enim summa cognatio inter eũ, qui alieno nomine dat pignus & fideiubet, *vt hîc.* Ita pignus & fideiussio inefficax erit, si inutili obligationi principali accedat.

c Cur facilius succurritur fideiussori mulieris quàm filiifamiliãs? Qui fideiussit pro muliere etiam donandi animo (qua in specie nullum regressum habet aduersus mulierem) iuuatur Velleiano: quia totam obligationem Senatus improbat, hoc est eam etiã fideiussionem improbat, quæ donandi animo facta est. *l.16.§.1. ff. ad Sc. se Velleian.* qui pro filiofamiliàs fideiussit, si donandi animo fideiussit, Macedoniano non iuuatur. *Sed si paterfamiliàs. §. non solum. ff. de secto Macedoniano.* Cur tam variè? ratio quærenda est à constituentium voluntate.

d Fideiubere & pignus dare pro alio paria.

e vt exceptio Velleiani prodest mulieris fideiussori. *l.14. C. ad Velleia*, ita & pignoranti pro muliere, *vt hîc.*

f vt Macedoniani exceptio prosit ei, qui pro filiofamiliàs fideiussit: nisi donandi animo intercesserit *l.9 §.3. ff. de S. Maced.*

g Quoties secundus creditor in pignus primi creditoris succedere vult; non satis est, eum stipulari, vt sua pecunia primus creditor dimittatur: hoc amplius exigitur stipulari, vt sibi pignus primi creditoris sit obligatum, seu vt in illud pignus substituatur, *vt hîc.* Quid si Primo licuit ex pacto, pignus vendere: Secundo, non liceat (etiam pacto interposito) & secundus successerit in ius Primi creditoris: an secundo licebit pignus vendere? licebit: Sæpè enim per alium quis cõsequitur, quod ex sua persona non habeat, *vt hîc.* Iure suo secundus pignus vendere non potest, quia pactum est ne venderet: hoc ius personam promittentis afficit, non alium. Iure verò primi creditoris, & vt eius successor, potest. quia ius illud reale est: hypothecaria, in rem parcit actionem *l.17. ff. de pignorib.* In rem actiones, successoribus coherent & ad eos descendunt. denique vt secundus pactus est, non vt primi successor. nisi mauis dicere, pactũ pignoris non vendendi, iure non recipi: quia contrar naturam & vtilitatem pignoris est. Quo enim pignus, nisi vendere id liceat creditori, debitore ad diem non soluẽte? Proinde improbata hac conuentione, secundus pignus vendiderit, iure alieno, non suo.

h id est, qui primus tibi credidit.

i pecunia eius qui secundò tibi credidit.

k secundus ille creditor.

l nam si id actum est, vt subrogatus esset in locum prioris creditoris, in pignus & potestatem vendendi succedet. *Bartolus.* Hic casus, loquens de ordine creditorum, facit, vt doctissimus Cuiac. *hic* suspicetur hanc legem aberrare à titulo sequente, *qui potiores in pign.* sed & legem vlt. *ff. quod cum eo* à titulo *d. institoria.*

m idest, tunc enim cùm nihil actum est de subrogando secundo creditore in locum prioris &c.

n id est, eius qui emit à debitore.

o nec enim omni modo succedunt in locum hypothecarij creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit *l.1. Cod. de his qui in prior cred. loc.* sed & extraneus res obligatas liberẽdo, datum petere potest, nõ earum dominium adipiscitur. *l.21. Cod. de pignorib.* vt meritò dicat Accursius, quatuor necessaria esse secundo creditori, vt succedat in locum prioris. Primùm, vt conueniat vt sit ei obligata: item, vt in locum primi succedat: item, vt ad hoc mutuet: item, vt ipsa pecunia perueniat ad primum creditorem.

p Pactum ne possit vendi pignus, contra naturam pignoris est.

q et liceat. *Haloand.*

r Per extraneam personam sæpè id petere quis potest, quod ex sua persona petere non possit.

s hoc est, ex iure quod habet per extraneum.

t Imò, quod non possum per me, non possum per alium meo nomine gerentem *l.8. in fine. ff. de vsucap. vide Dynum in c. potest quis de reg. iuris, in 6.*

a Cauere creditori suo is dicebatur, qui mutuam pecuniam accipiebat. Vetus Horatij cõmentarius ad eum versum 2.*Satyr.*3. Dictantis quod tu nunquam rescribere possis, Dictantis aut credentis, quia cum damno dicimus, *Scribe cautionem pro ea pecunia.*

b longè aliud est rem destinare (spe futuri crediti) ad hypothecam, & actu ipso rem ipsam hypothecæ subijcere. Qui destinat, potest ante numerationem sibi factam rem destinatam alij vendere in præiudicium creditoris *l.1.ꝫ.tit. proxim.* Aliud est destinatio hypothecæ, aliud hypotheca ipsa. destinatas res hypothecæ debitor alii vendere potest, at nõ eas quæ sunt hypothecæ. Res ita vendita, post destinationem hypothecæ, ante numerationem pecuniæ, non sunt pignus creditori.

De tempore cautionis, & tempore numerationis.

4. *Idem* libro quintò Responsorum.

Titius, cùm mutuam pecuniã accipere vellet à Mæuio, cauit ei [a]: & quasdã res hypothecæ nomine dare destinauit [b]: deinde post quàm quasdam ex his rebus védidisset, accepit pecuniam. quæsitum est, an & priùs res venditæ creditori tenerentur, respondit, cùm in [c] potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere [d], eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata † est. & ideo conspiciendum, quas [e] res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit.

De filiofam. pignera.

5. *Idem* libro 5. Sententiarum.

Creditor, qui sciens filiumfamilias à parente pignori [f] accepit, relegatur [g].

QVI POTIORES [h] IN PIGNORE, vel hypotheca habeantur: & de [i] his, qui in priorum creditorum locum succedunt.

TIT. IIII.

De tempore promissionis, & tempore numerationis.

Papinianus libro octauo Quæstionum.

Qvi [k] dotem pro muliere promisit, pignus siuè hypothecam de [l] restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde [m] pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alij [n] dedit [o]: mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. quærebatur de pignore. cùm ex causa promissionis ad vniuersæ quantitatis exsolutionem, qui dotem promisit, compellitur, non [p] vtrique solutionum obseruanda sunt tempora: sed [q] dies contractæ obligationis: nec probè [r] dici, in potestate [s] eius esse, ne pecuniam residuam redderet [t], vt minus dotata mulier esse videatur.

1 ¶ Alia [u] causa est eius [x], qui pignus accepit, ad eam summam, quam intra diem certum numerasset: ac forte prius, quàm numeraret, alij res pignori data est.

c In debitoris est potestate destinatam mutuo pecuniam, à creditore non accipere: licet ei pœnitere ante numerationẽ mutui.

d quoties scilicet gratis pecunia datur. *vide l. 30.ꝫ.de reb. cred.* secus si sub vsuris. *Bart. hic.*

† Tempus numerationis hic spectamus: non destinati pignoris. Mutuum à te accep[i]: mutua conuentione res certa tibi pignori à me destinata est. Antequam numerares pecuniam, rem ita destinatam vendidi. Ea tibi pignori non est. Cur non est? quia tempore numerationis in meis bonis non fuit. Ante numerationem licet mihi pœnitere: & à te mutuum nõ accipere *vt hic*, quod satis firmo est argumento, rem integram esse debitori, ante numeratam sibi pecuniam. adde quæ scripsi ad *l.1.ꝫ. Titulo proximo.*

e vide *l.3.ꝫ.de pignorib.*

f Pignori dare filium pater non potest *vt hic, & l.1.Cod.de public. quæstitu l.6. Cod. quæ res pignori* (nec obsidem, durior enim eis conditio obsidis, quàm simpliciter nexi *arg.l.obsides, ꝫ. qui testam*) idque etiam tacitè *arg.l.2. & passim. Cod. Ne filius pro patre l. 12. Cod.de obligat.* licèt ob nimiam egestatem possit certis modis filios sanguinolentos seu recens natos vendere *l.vlt Cod.de patrib. qui filios distrax.*

g Paulus 5.*sent.*1.§.1. scripsit, deportari *& l.2.Cod. Theod. de alim. quæ inop. par. de publico pet. deb.* ea res fecit vt Cuiacius *ad 5. Paul. sent.25.§.8.* hic legendum moneat. *deportetur, adde l.6. Cod. eodem.*

h 8.*Cod* 18.25. *Ecloga* 5. Potior est autem, qui prior iure ac die. Quid si duo instrumenta eadem die conscripta reperiantur? vel hoc etiam casu certis indiciis nonnunquam potest colligi, quod eorum prius fuerit. Primùm enim ordine naturæ id instrumẽtũ præcessisse dicetur in quo habitus continebitur, posterius verò id esse in quo priuatio. Secundo publicũ priuato anterius præsumemus. *l.scripturas. Cod. qui potiores.* Tertio ex horarum discrimine prius & posterius distinguemus. *Socinus in l.1.ꝫ.soluto.* Ex ordine protocolli eiusdem notare, quod prius, quodque posterius sit possumus. *arg.leg.si quis ex argentariis, § si inutilis ꝫ.de edẽdo: l. quoties. ꝫ. de vsufructu.*

i 8.*Cod.*19.

k siue pater siue extraneus.

l Pignus de restituenda dote accipere possumus *l.quod autem §.si vxor, ꝫ. de donat. inter virum l.res hypothecæ. ꝫ.de pignorib.* licèt fideiussor non possit. *leg.1.Cod.ne fideiussores dotium.*

m Dotis restituendæ promissio interdum antecedit dotis numerationem.

n potest enim eam acceptam facere *l.49.ꝫ.de iure dotium.*

o *vt lege penultima ꝫ.tit.proxim.*

p ¶ diuersum est in *d.l.penultima.*

q Imò non dies contractæ obligationis, sed numeratæ pecuniæ *l.14.ꝫ.titul.prox.* Paulo pleniùs hanc legem retractemus. Promisi dotem pro muliere: Deinde pignus de restituenda mihi Titio dote accepi: postea pro parte dotem numeraui. Ab his maritus eandem rem alij, putà Gaio, pignori dedit. post quæ residuum dotis numeratum est (quinque tempora hic obseruanda sunt: promissæ dotis, pignoris accepti pro restituenda dote, dotis pro vna parte numeratæ, pignoris eiusdem, alii pignori dati: dotis pro residua parte numeratæ,) quæritur de pignore: quis in eo præferatur Titius an Gaius? Respõdetur: Titium potiorem esse. Cur potior? quia promissor dotis, statim ad vniuersæ quantitatis solutionem cogi potuit: in eius potestate non fuit, ne residuam pecuniam redderet. Si in eius potestate fuisset, minus dotata mulier videretur. Igitur cùm ab initio statim cogi potuerit, diem contractæ obligationis, non solutionum, obseruabimus. Vbi numeratio necessaria ab initio, contractus, *vt hic.* vbi voluntaria, numerationis tempus spectamus *d.l.4.* Numeratio posterior necessaria, trahitur retro: & hypothecam ab initio constitutam potiorem facit hypotheca in medio, seu inter duas medias numerationes, constituta. Vnde notant, ob dotem tacitam, confessámque, bona, ab initio ipso, hypothecæ esse: ídque verum in expressa hypotheca, non in tacita.

r Imò, probè dici potest, id potestate mariti esse, dotem non accipere. potest enim eam acceptam facere *d.l.49.*

s sensus est. Quando in potestate debitoris est, pecuniam non recipere, solutionis: *vt d.l.pen.* quando non est in potestate, obligationis contractæ tempus inspicitur *vt hic.* non est in potestate promissoris dotis, vtrum velit dotem numerare vel non: esset enim mulier indotata *vt hic.*

t Atqui in potestate est mariti vt eam non accipiat; cum possit per acceptilationẽ liberare. *l. vt si ab eo ꝫ.de iure dotium.* Dic: virum hoc commodè non posse: ne mulier indotata maneat. u Cur alij? quia tunc posterior præfertur priori. In casu verò superiore, prior posteriori præfertur. Cur hic præfertur posterior? quia in potestate debitoris fuit se non obligare priori. *v. l.14. ꝫ. titul. prox.* x de quo *l.9.§.1.l.11.ꝫ.eod.l.4.ꝫ.titul.prox.* y ex generali obligatione, potior habetur creditor, qui antea contraxit, eo cui postea specialiter res pignori datæ sunt *l.6.C.eod.*

De priore creditore habente generalem hypothecam, & posteriore habente specialem.

2. *Idem* libro tertio Responsorum.

Qvi generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior [y] est [z], cui postea prædiũ ex his bonis datur: quamuis [a] ex ceteris pecuniam suam redigere possit. Quòd si ea conuentio prioris fuit, *vt ita demum cetera* [b] *bona pignori haberentur, si pecunia de his, quæ generaliter* [c] *accepit, seruari non potuisset*: deficiente secunda [d] conuentione secundus creditor in pignore postea dato non tam potior, quàm solus iuuenietur.

De nouatione. 1. De prædio oppignerato, antequam poßideatur, vni & rei alij. 2. De pacto vt rem vendere liceat, & de parte rei pro indiuiso pignerata.

3. *Idem* libro 11. Responsorum.

Creditor acceptis pignoribus, quæ secunda conuentione secundus [e] creditor accepit, nouatione [f] postea facta pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem, manere [g] primo creditori placuit, tanquam [h] in suum locum succedenti.

z Imò non est potior. Pares enim iure sunt, habentes hypothecã generalẽ & specialem. *l.7.§.1.ꝫ.eod.* Dic pares esse, si eodem tẽpore cõcurrunt *vt ibi.* hic non simul concurrere, sed ex ordine.

a Imò, is cui specialis hypotheca data est, præfertur generalem habẽti. *l.2.Cod.de pignorib.* Dic ibi conuentionem specialem præcedere generalem. Ita specialis obligatio posterior nihil detrahit generali anteriori.

b Imò, si primus creditor ex cæteris bonis pecuniã suam redigere potest, secũdo creditori bona quæ ei data sunt auferri non possunt *l.2. C.de pignorib.* has sententias ita conciliat Cuiacius 11.*obs.*32. Prima conuentio primi creditoris, si fuerit specialis, & eiusdem secunda generalis sub hac cõditione tamẽ (*si specialis non sufficiet*) speciali idonea existẽte, secũdus creditor in suo pignore nõ tã potior, quàm solus futurus est. c his verbis generalis hypotheca significatur. *vide l.1.ꝫ.de distract. pign.* Sed Antonius Faber. 6.*Coniectur.*16. legendũ putat, *certa*, quemadmodũ & Baldum legisse, paulò infra indicaui.

d & ita legunt Græci. (Cuiacius tamen legit *specialiter* 11.*obs.*32.) quæ vulgaris erat conuentio *l.15 §.1.ꝫ.de pignoribus.l.9.Cod.de distract.pign.*

e Quæ fuit hæc secũda cõuẽtio? vt secũdã teneamus, prima initio nobis subiiciẽda est. Titius generaliter bona debitoris sui, pignori accepit? potior est eo cui postea res ex his bonis pignori datæ sũt. Cur potior? quia prior. Quid si ex cæteris bonis possit pecuniã suã redigere? potest & eo casu pignus possessori auocare? Quo iure? quia cũ pignori bona debitoris generaliter acceperit, singulas eorũ bonorũ species obligatas habet: vt & singulas à quibuscunque possessoribus petere. Nihil ex illa generali, eo inuito potuit minuere debitor, *vt hic.* Quid si pignus ea lege accepit, vt si pecuniã de his quæ generaliter accepit non seruaret, certa bona (nã ita legẽdũ videtur non *cætera*: quẽadmodũ & legisse Baldus videtur quoque: vbi in rebus quibusdam specificatis pignus hic constitutũ ponit) pignori habet? si hæc secũda conuẽtio locũ habuerit, & pecuniã seruare ex cæteris bonis nõ potuerit, ad ea certa bona poterit experiri. Casus hic diuersus ẽst à superiore. Nec.n. certa ac quædã bona hypothecaria auocare possessor potest, nisi in subsidium & deficientibus aliis. Quid ita? quia pacto nominatim ea bona sunt excepta; Is ordo agendi cõmuni cõuentione præstitutus, vt creditor prius ageret in cætera bona, quàm in certa quædã bona. *vt hic verquod si.* Quid si creditori iunctim bona generaliter & specialiter sint obligata? Specialiter obligata prius persequi cogitur, antequàm ad cætera bona veniat. Casus hic cõtrarius est superiori. Quippe illo casu specialia quędã bona, in subsidium cæteris deficientibus auocari possunt: Hîc generalia: si nulla specialiter obligata sint. Ita nõ pugnat *lex.2.Cod.de pignorib.* huic legi. f qui & Tertius cõmodius vocari potest: vt mox dicã. g *l.12 §.ꝫ.eod.* vide Cuiacium 11.*obs.*32.*in pr.* notãtẽ hoc loco quendam errorẽ Græcorum. h sensus est, pignora in obligatione nouãte repetita, intelligi repetita cum priuilegio ordinis. i Nouatione tollitur hypotheca & pignus. *l.18.ꝫ.de nouat.* hac sententia præmissa, speciem ita constituimus. Prius creditor quædã pignora à debitore accepit, post paulò ab eodẽ, alia pignora nouatione interposita accepit, quæ debitor à secũdo (aut potius Tertio) quodã debitore liberauerat (vt secundũ pro Tertio accipiamus, nouum esse nõ debet: Nam & omnes nuptiæ post primas & Tertiæ & Quartæ, secundæ dici possunt, *Azo, Cynus, Bartol. in rub. de secundis nupt.* substitutiones omnes post primam, secũdæ, *Cuiac. ad rubr. de vulgari:* Sic secũda electio, quæ Tertia, *c.Cleros.21.distinct.*) Nouatione ita facta secũdus aliquis creditor pignora ea auocare primo creditori studet, & quidẽ ea, quæ à Tertio accepta, quod ipse secundus ante Tertium fuerit: Ea autem quæ Primus initio habuit, quòd per nouationẽ ea desierint esse pignori *d.l.18.* ita interuentu nouationis, superioris temporis ordinẽ amisisse: & ex priore posteriorem factum. Quid iuris sit? Superioris tẽporis ordo Primo creditori manet, Quomodo manet? quasi tanquã in suũ locũ successit *vt hic & l.12.ꝫ.§.5.ꝫ.eo.* Quomodo in locũ suũ? Si nouatione facta in primi pignus successisset Quartus aliquis, vtique in locũ primi succederet. *d.l.12. §.9.* Si id nouando fieri potuisset & ius id adquiri. Quarto: cur nõ potuit ius idem per nouationem adquiri eidẽ primo, quasi in locũ suum succedenti? An quia nominatim cautum fuit in ipsa nouatione, vt ne primus creditor superioris temporis ordinẽ amitteret? Ita putat Bartolus. Ego, etiã tacito intellectu id ita esse ex[istimo]. Cum nouas debitum simpliciter, pignus quidẽ censetur liberatum: *d.l.18.* Cum ita nouas, vt pignori, quod iam habes, pignus aliud accedat, tacito intellectu id videris egisse, vt non tantũ pignus ibi sit, sed vt cum sua causa ac temporis prærogatiua, pignus tuum maneat. Stipulatur secũdus, vt in tuum pignus succedat? stipulari sane intelligitur, vt in id pignus succedat cum suo iure, cum sua temporis prærogatiua. Stipularis nouatione facta, vt primis tuis pignoribus noua quædam accedant? vide ris non in tuum primũ pignus tãtum successisse, quia ita expressè cõuenit: sed & in eius pignoris priuilegiũ: quasi tacitè id cõuenerit. Ita in hac specie Primus creditor nouãdo, ius ac priuilegiũ superioris tẽporis nõ amittit. *vt hic.* An posterioris quid enim si Tertii pignus accepit? sic videtur. Nã cùm lex superioris temporis ordinem primo creditori manere dicit, posterioris temporis ei vtilem non esse satis innuit.

1 ¶ Cùm

a Prædium mihi quæsitum à procuratore meo, & ita mihi debitum ante quã mihi traditum esset, prius pignori dedi: post quam traditum fuit, idẽ prędium alij putà secundo denuo pignori dedi? quis potior in pignore? Primus. Quid si secundus procuratori meo pretium numerauit, vnde id prædium solueret? Secundus eo casu & in quantitate & in vsuris potior est Primo: nisi fortè Primus secundo pecuniam offerat.

1 ¶ Cùm[a] ex causa mandati prædium Titio, cui negotium fuerât gestum, deberetur[b]: priùs[c] quàm ei possessio traderetur, id pignori dedit[d]: post traditam possessionem idem prædium alij denuo pignori dedit. prioris causam esse potiorem apparuit, si[e] non creditor secundus pretium ei, qui negotium gesserat, soluisset. verùm in ea quantitate, quam soluisset, eiúsque vsuris, potiorem fore constaret: nisi fortè prior ei pecuniam offerat. quòd si debitor[f] aliunde pecuniam soluisset, priorem præferendum.

2 ¶ Post diuisionem regionibus[g] factam inter fratres conuenit, *vt, si frater agri portionem pro*[h] *indiuiso pignori datam, à creditore suo non liberastet, ex diuisione quæsitæ partis partem dimidiam alter distraheret*[i]. pignus intelligi contractum existimaui. sed priorem secundo non esse potiorem: quoniam secundum pignus ad eam partem directũ videbatur, quam vltra[k] partem suam frater non cõsentiente socio non potuit obligari.

Si satisfactum sit priori creditori.

4. *Pomponius* libro trigesimoquinto ad Sabinum.

SI[l] debitor, antequam à priore[l] creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alij pignori dedisset, &, antequàm vtrique creditori soluere debitum, rem aliam priori creditori vendiderat, creditúmque pensauerit[m] cùm pretio rei venditæ: dicendum est perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset: nec enim interesse[n], soluerit, an pensauerit. & ideo posterioris[o] creditoris causa est potior.

De pecunia credita in rem conseruandam & de mercede.

5. *Vlpianus* libro 3. Disputationum.

INTERDVM[p] posterior potior[q] est priori[r]. vtputa si in rem[s] istam conseruandam[t] impensum est[u], quod sequens credidit, veluti si nauis[x] fuit obligata, & ad armandam[y] eam rem, vel reficiendam ego credidero.

6. *Idem* libro septuagesimotertio ad Edictum.

HVius enim pecunia saluam[z] fecit totius[a] pignoris causam. quod poterit quis admittere, & si in ci-

b Pignorare rẽ nobis debitam etiã possumus.
c Ratio dubitandi hinc sumi potest. Quia prædiũ primo creditori obligo, cùm nondum meum est, id est obligatum, nõdum meum tamen obligo.
d *sub.* Titius.
e Succedi non tãtùm in locum prioris creditoris, sed & prioris Domini hinc colligit Bartol[9].
f *sub.* Titius: idémque emptor prædij.
g Diuisiones, regionibus interdum fiebant, hoc autem casu fit ita diuisio, nõ vt plena ac perfecta: sed quasi cõmodioris culturæ causæ.
h Pars pro indiuiso intellectu iuris cernitur magis quàm corpore aut oculis, parsque propriè est. Nã quæ pro diuiso est, totum suum ac quoddã efficit: pars quæ ante fuit, nũc nõ est pars sed totũ. *adde l. 7. in fi. ꝗ. quib. modis pignus.*
i ex pacto vendendi pręsumitur contractum pignus, Bartol. Hinc colligunt, potestatẽ & authoritatem ingrediendi bona vi sua ac facultate, hypothecam inducere *adde Cremensem singulari 2.*
k *v. l. 2. Cod. comm. diuid.*
l *l. 15. in fine. s. de pignoribus.*
m solutum creditori censetur, si compensandi crediti causa domus illi vẽdita sit.
n soluit qui compensat.
o liberato debitore à priore creditore, qui secundus ab eo est creditor, potior est.
p id est, non semper: vt hæc lex exceptio sit regulæ, *Qui prior tempore, prior est iure. l. 3. Cod. qui potiores: l. 15. Cod. de rei vindic. c. qui prior, de regulis in 6.* Nã priuilegia non ex tempore semper, sed ex causa æstimantur. *l. 32. ꝗ. de reb. auctor. iud.*
q id est, priuilegium exigendi habet *l. 25. s. de reb. cred.* exigendo priuilegio vtitur *l. 52. §. 10. s. pro socio:* vel vt Nou. 97. c. 3. de huiusmodi creditorib. ait, κυριώτεροι κατέχουσιν. Porro, priuilegium illud plura capita habet: vnum, tacitæ hypothecæ *l. 1. s. in quib. caus. pign.* alterum, vt anterioribus tempore personalem actionem habentibus. *Mynsin. obs. 60.* tertium, vt expressam habentib. creditor præferatur.
r Quid: qui credidit in nauem reficiendam: éstne potior dote anteriorem etiam expressam habente? Salicetus negat, vt & Iason *in l. creditor s. de reb. credit.* Cynus contra. quod verius videtur. Nec enim hìc tollitur priuilegium. *l. Assiduis Cod. qui potiores.* Sed hoc casu coercetur. Deinde hoc priuilegium nostræ legis, imò nouo quoq; confirmatum est. *Nouell. 97. c. 3.* Postremo cur hic non fruatur priuilegio, cùm saluã faciat totius pignoris dotalis causam?
s qualemcunque.
t rem cõseruat qui armat *ꝗ. eo.* & reficit *ꝗ. eod. l. 52. l. 7. in pr. s. de exercitoria.* (Huius enim vocis meminit septies *d. l. 7.* negat tamen Antonius Mercator *4. not. 14. aduersus Robert.* errare qui scribunt, eum qui ad refectionem domus pecuniam credidit, habere in ea re tacitam hypothecam.) qui in cibaria credit *l. 6. ꝗ. eo.* qui restituit, *l. 25. s. de reb. cred. & l. 1. in quib. caus. pign. l. 24. §. 1. ꝗ. de reb. auth.* qui rem saluã facit, qui naulum *l. 6. §. 1.* merces, & vecturas rerum præstat *§. 2. ꝗ. eo.* cuius pecuniis debitor domũ extruxit *l. 1. s. in quib. caus. pig.* nauis comparata, fabricata, reparata: domus ædificata, aut etiam emptus ager *Nouel. 97. c. 3.* Is ergo cuius pecunia emptus ager erit (cui comparatur is, qui nunc primum ad ædificandam domum credit) hoc priuilegio vtetur *d. c. 3.* Imò, non vtetur, nisi specialiter vel generaliter agrum obligatũ habeat *l. 17. Co. de pignor. l. 7. C. qui potior. Nouell. 136. c. 3.* Quibus verbis quid aliud innuitur, quàm ei denegari tacitam hypothecam: cùm is expressim specialiter aut generaliter hypothecam stipulari necesse habeat. minus priuilegij habere eum qui ad emẽdum agrum mutuum dederit, quàm qui eius causam saluam fecerit: ædificationem, quàm reædificationem.
u non igitur sufficit necessariam esse refectionem, & nosse pecuniam se nominatim in eam rem credere, *l. 7. s. de exercitoria,* sed & eam impensam esse actualiter, oportet, *vt hìc.* (quanquam d. lex 7. videtur creditorem non adstringere, vt probet pecuniam ad refectionem erogatam esse. sed ei sufficere si sciat se credere in rem necessariam.) Demus impensam esse pecuniam in refectionem domus, quæ mox corruerit: Zasius ad *d. l. 25. post gloss. in l. 1. ꝗ. de cess. bon.* putat requiri, vt domus reficienda duret: cessare hoc priuilegium si domus non extiterit: adeo vt talis creditor priuilegium non habeat in area ædificij. vt liberè dicam quod sentio. Video eum qui mutuum dederit ad refectionem domus negotium creditoris egisse *l. 6. ꝗ. eod.* negotiorum autem gestori sufficere, vt vtiliter negotium cœptum sit, licèt effectum non habuerit *l. 10. §. 1. l. 12. in f. l. 22. in f. s. de negotiis.* ad hæc, creditores minus fauorabiles ipsis minoribus, quos certum sit non restitui aduersus creditorem, cuius pecunia seruus necessarius emptus sit, ac postea mortuus *l. 11. §. 4. s. de minorib.* Demus te ampliorem summam credidisse, quàm requisita esset ad refectionem? Idem Zasius *ibid. numero* 7. tradit in summa excurrenti cessare hoc priuilegium.

baria[b] nautarum fuerit creditum, sine[c] quibus nauis salua peruenire non poterat.

1 ¶ Item siquis in merces sibi obligatas crediderit, vel vt saluæ[d] fiant, vel vt naulum[e] exsoluatur: potentior erit licèt posterior sit. nam & ipsum naulum potentius est.

2 ¶ Tantundem dicetur, & si merces horreorum, vel areæ, vel vecturæ[f] iumentorum[g] debetur. nam & hìc potentior erit.

De eo, ex cuius nummis res est comparata. 1. De re aliena vni generaliter alteri specialiter, si debitoris fiet, obligata.

7. *Idem* lib. 3. Disputationum.

IDémque[h] est, si ex nummis[i] pupilli[k] fuerit res comparata. Quare, si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo[l] in pignus concurrent pro his portionibus, quæ in pretium rei fuerint expensæ. Quòd si res non[m] in totum ex nummis cuiusdam comparata est: erit concursus vtriusque creditoris: id est, & antiquioris, & eius, cuius nummis comparata est.

1 ¶ Si tibi, *quæ habiturus sum*, obligauerim, & Titio specialiter fundum, *si*[n] *in dominium meum peruenerit*, mox dominium eius adquisiero: putat Marcellus, concurrere[o] vtrumque creditorem & in pignore. non enim multum facit. quòd de suo nummos debitor dederit, quippe cùm res ex nummis pignoratis empta, non[p] sit[q] pignorata ob hoc solum, quòd pecunia pignerata erat.

De fisco.

8. *Idem* lib. 7. Disputationum.

SI[r] pignus specialiter respublica[s] acceperit: dicendum est, præferri eam fisco debere, si postea fisco[t] debitor obligatus est: quia[u] & priuati[x] præferuntur.

De obligatione in diem. 1. vel conditionali. 3. an priore pignore dimisso, sequens confirmetur.

9. *Africanus* libro octauo Quæstionum.

QVi balneum, *ex Kalendis proximis*[y] *conduxerat* pactus erat, vt *homo Eros pignori locatori esset, donec*[z] *mercedes*

x Nauis ædificatori priuilegium datur. *Vlpian. 3. §. 6. Nou. 97. c. 3.*
y Nauem ad armãdam qui credit, priuilegium exigendi habet vt hìc *l. 34. ꝗ. de reb. auctorit. ind.* vt & qui in nauem extruendam, instruendã fabricandam. *d. l. 34. & l. 26. ꝗ. de reb. aut. ind.* reficiẽdam & conseruãdam, *vt hìc.* Id vtilitati publicæ datur.
z Saluam fecisse totius pignoris causam, causa priuilegii exigendi inducit *vt hìc §. 1. ꝗ. eod.*
a id est omniũ creditorum.
b ¶ Cibariorum causa priuilegiata est: vt hìc qui cibaria nautæ necessaria credit, priuilegium exigendi habet.
c Cibaria non omnia priuilegium merentur, sed necessaria tantùm.
d dixi in principio hui[9] legis.
e Naulum qui soluit pro mercibus alienis, priuilegium exigendi in illis mercibus habet, *vt hìc.* Naulũ autem ex naui: vt operæ ex seruis: vecturæ ex iumentis & nauigiis: pensiones ex vrbanis ædificiis, *leg. 39. §. 1. ꝗ. de legat. 1.* mercedes ex rusticis *l. 29. s. de heredit. petit.* horreis, area, *vt hìc.*
f hinc colligit Cuiacius *9. obs. 8.* vectori merces, quas conduxit vehendas, pro vectura tacito iure obligatas esse, *leg. 6. in f. s. ad exhibend. l. 3. In quib. causis pignus.*
g Vecturæ sunt iumentorum *vt hìc & l. 39. §. 1. ꝗ. de legat. 1.* nauis: *l. 19. §. 7. s. locati* vtriusque. *l. 29. s. de heredit. petit.*
h Pignus tacitè pupillus habet in re comparata eius pecunia, *vt hìc.* Imò non habet *l. quamuis. Cod. de pignorib.* Speciale est in pupillo. Imò idem est in maiore. *l. licet 7. Cod. qui potiores. Nouell. 97. §. Consequens.* Idem est si modò id ita conuentũ nominatim. Atqui pupillus obligatam non habere videtur eam rem, sed iure suo ac propriã seu iure domini *l. si vt proponas C. de rei vind. l. 1. l. 2. ꝗ. quãdo ex facto tutoris: l. Curator. Cod. arbitrio tutelæ.* Propriè non est pupilli, sed vtiliter: cùm eam possit auocare per hypothecariam.
i *l. 3. ꝗ. de reb. cor.*
k quin & cuiusuis *l. 17. C. de pignorib.* si modo specialiter vel generaliter rem huiusmodi obligatam habet.
l Pari iure censentur & æqualiter in pignus admittuntur, æquo iure priuilegiati.
m Pupillus in re suis nummis comparata pro ea parte priuilegium habet, pro qua pecuniam contulit, nec enim fruitur priuilegio in alterius iacturam.
n *l. pen. in f. s. de pignorib.*
o Imò non concurrunt *l. 2. s. eod.* Non concurrunt, si diuersis temporibus res fuerint eis obligatæ: Illo enim casu prior tempore potior est iure. *d. l. 2. l. vlt. ꝗ. l. hac edictali. §. omnibus. Cod. de ser. nupt. l. in rebus. Cod. de iure dotium:* & ita reiecta secunda opinione Accursii, tenet Bartolus & Bald. hìc & *in l. si is qui ꝗ. de iure fisci.*
p *v. l. 48. in f. ꝗ. de furtis.*
q nunc sit pignorata &c. *Hal.*
r Hypothecam specialem expressam habens in priorẽ tempore, potior est posteriore habente expressam & tacitam.
s priuatus, vel respublica prior in tempore, præfertur fisco in iure *Bart. l. 3. C. eo. l. l. 2. C. de priuileg. fisci.*
t vel reipublicæ *l. 3. C. de remiss. pign.*
u In re publica inculto magis locum habet, quod in priuato obtinet.
x Pignus antiquius & speciale priuatus habẽs præfertur etiam fisco, vide quæ notaui *ad l. 34. ꝗ. de reb. auctorit. iudic.*
y Kalendis Iuliis: Græci ita legunt. [*interim v. quæ notaui ad l. 41. s. de contr. empt.* Hunc diem Politianus fuisse solennem inchoandis locationibus, & mercedibus exsoluendis notat. vellem addidisset & Kalendas Martias quod constat ex *leg. 58. suprà de vsufr. 1. Macr.* 12. mense Martio mercedes exoluebant magistris, quas completus annus deberi fecisset, *Cuiacius 8. ad Afric.*
z Prius creditor in diem vel sub conditione, quo inuito tenere potest contractus, præfertur secundo purè credenti. vnde notant: conditionem casualem vel mixtam retro trahi posse: at non potestatiuam, quæ in potestate sit debitoris *vt hìc §. 1. ꝗ. eodem.*

a id eſt ante diem locationis,cùm nondum quidquam deberetur propter locationem.Pignus enim præcedere obligationem poteſt.
b nam ex pacto pignoris,etiam facto ex interuallo i.ex hypotheca iure prætorio datur actio *l.17.§.2.ſ.de pact.l.23.C.de pign.*
c Pignori res eſſe poteſt etiam eo tempore quo nihil dum debetur.

ſoluerentur. Idem ante [a] Kalandus Iulias eundem Erotem alij ob pecuniam creditam pignori dedit, conſultus, an, aduerſus hunc creditorem petentem Erotem,locatorem Pretor [b] tueri deberet,reſpōdit debere licèt enim eo tempore homo pignori datus eſſet,quo [c] nondum [d] quicquam pro conductione deberetur:quoniam [e] tamen iam tunc in ea cauſa Eros eſſe cœpiſſet, vt inuito locatore ius pignoris in eo ſolui non poſſet:potiorem eius [f] cauſam habendam.

1 ¶ Amplius [g] etiam ſub conductionem creditorem tuendum putabat aduerſus eum , cui poſtea quicquam deberi cœperit:ſi modò non ea condicio ſit , quæ [h] inuito debitore impleri non poſſit.

2 ¶ Sed [i] etſi heres ob "ea" legata,quæ ſub condicione data erant,de pignore rei ſuæ conueniſſet , & poſtea eadem ipſa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac poſt condicio legatorum exſtitit:hic quoque tuēdum eum,cui priùs pignus datum eſſet,exiſtimauit.

3 ¶ Titia prædium alienum Titio pignori dedit : pòſt Mæuio:deinde domina eius pignoris facta [k],marito ſuo in dotem æſtimatum [l] dedit. ſi Titio ſoluta ſit pecunia, non ideo magis Mæuij pignus conualeſcere placebat. tunc [m] enim,priore dimiſſo [n],ſequentis confirmatur pignus,cùm res in bonis debitoris inueniatur: in propoſito autem maritus emptoris [o] loco eſt. atque ideo, quia neque tunc , cùm Mæuio obligaretur, neque cùm Titio ſolueretur , in bonis mulieris fuerit. nullum tempus [p] inueniri,quo pignus Mæuij cōualeſcere poſſit.hæc tamen ita,ſi bona [q] fide in dotem æſtimatum prædiū maritus accepit:id eſt [r],ſi ignorauit Mæuio obligatū eſſe [ſ].

De prætorio pignore.

10. *Vlpianus* libro 1.Reſponſorum.

SI & iure iudicatum,& pignus in cauſa iudicati ex auctoritate eius,qui iubere potuit,captū eſt : priuilegiis temporis fore potiorem heredem [t] eius,in cuius perſona pignus conſtitutum [u] eſt.

Si alter prius credidit , alter prius conuenit de hypotheca. 1. De ſtipulatione conditionali. 2. De Inductis in fundum. 3. De re futura. 4. Si poſterior creditor priori ſoluere paratus ſit.

11. *Gaius* libro ſingulari de formula hypothecaria.

POtior eſt in pignore , qui prius [x] credidit pecuniam, & accepit hypothecam: quamuis cum alio antè conuenerat,vt,ſi ab eo pecuniam acceperit, ſit res obligata: licèt ab hoc poſtea accepit.poterat [y] enim, licèt antè cōuenit,non accipere ab eo pecuniam.

1 ¶ Videamus,an idem dicendum ſit,ſi ſub condicione [z] ſtipulatione facta,hypotheca data ſit : qua pendente alius credidit purè,& accepit eandem hypothecam : tūc deinde prioris ſtipulationis exſiſtat condicio : vt potior ſit,qui poſtea crediſſet.ſed vereor num hîc aliud ſit dicendum.cum enim ſemel cōdicio exſtitit : perinde habetur,ac [a] ſi illo tempore,quo ſtipulatio interpoſita eſt,ſine condicione facta eſſet,quod & melius eſt.

2 ¶ Si colonus conuenit,vt inducta in fundum, illata, ibi nata,pignori eſſent,&,antequam inducat , alij rē hypothecæ nomine obligauerit , tunc deinde eam in fundum induxerit:potior erit , qui ſpecialiter purè accepit. quia non [b] ex conuentione [c] priori obligatur,ſed [d] ex eo, quòd inducta res eſt.quod poſteriùs factum eſt.

3 ¶ Si [e] de futura [f] re conuenerit,vt hypothecæ ſit,ſicuti eſt de partu : hoc quæritur,an ancilla conuentionis tempore in [g] bonis fuit debitoris [h]:& in fructibus [i],ſi conuenit vt ſint pignoris,æquè quæritur,an fundus [k],vel ius [l] vtendi,fruendi conuentionis tempore fuerit debitoris.

4 ¶ Si paratus [m] eſt poſterior creditor [n] priori creditori ſoluere,quod ei debetur:videndum eſt,an competat ei hypothecaria actio,nolente priore creditore pecuniā accipere. [o] & dicimus,priori creditori inutilē eſſe actionem:cùm per [p] eum fiat,ne ei pecunia ſoluatur.

De actione,exceptione,& replicatione, quæ dantur priori creditori contra ſecundum.Si ſecundus cum alio poſſeſſore agat. 1. Si poſſeſſor litis æſtimationem ſoluerit priori creditori. 2. Si primus creditor poſt ſecundum , aut in diem ante ſecundum,hypothecam accepit. 3. De eo qui ante & poſt ſecundum credidit. 4. Si voluntate primi hypotheca obligetur ſecundo. 5. De nouatione. 6. De Iure ſecundi creditoris in pignore aduerſus debitorem. 7. De ſecunda hypotheca ſimpliciter contracta. 8. De tertio ſuccedente in locum primi. 10. Si ſecundus pactus ſit de hypotheca vēdenda,vel pignus ei traditum ſit.

12. *Martialis* libro ſingulari ad formam hypothecariam.

CReditor , qui prior hypothecam accepit, ſiue poſſideat eam,& alius vindicet hypothecaria actione: exceptio [q] priori vtilis eſt, *ſi* [r] *non mihi ante pignori hypothecæve nomine ſit res obligata.* ſiue,alio poſſidente , prior creditor vindicet hypothecaria actione,& ille excipiat , *ſi non conuenit,vt ſibi res ſit obligata* : hic in modū ſuprà relatum replicabit [ſ].Sed ſi cum alio poſſeſſore creditor ſecundus agat,rectè aget, & adiudicari [t] ei poterit hypotheca , vt tamen prior,cum eo [u] agendo,auferat ei rem.

1 ¶ Si quoniam [x] reſtituebat [y] rem pignoratam poſſeſſor,condemnatus ex præfatis modis litis æſtimationem [z] exſoluerit [a]:an perinde ſecundo creditori teneatur,ac ſi ſoluta ſit pecunia priori creditori,quęritur.& rectè puto hoc admittendum eſſe.

2 ¶ Si primus,qui ſine [b] hypotheca credidit , pòſt ſecundum [c],qui vtrumque [d] fecit,"ipſe" hypothecam [e] accepit:ſine dubio poſterior in hypotheca eſt.vnde ſi in diem [f] de hypotheca conuenit , dubium nòn eſt, quin potior ſit: licèt ante diem cum alio creditore purè de eadem re conuenit.

3 ¶ Si idem [g] bis [h],ideſt,ante ſecundum, & poſt eum crediderit:in priore pecunia potior eſt ſecundo : in poſteriore tertius eſt.

4 ¶ Si tecum [i] de hypotheca paciſcatur debitor , deinde "idem" cum alio tua voluntate [k]:ſecundus potior erit.pecunia autem ſoluta,ſecundo an rurſus teneatur tibi,rectè quæritur.erit autem facti quæſtio agitāda , quid [l] inter eos actum ſit: vtrùm vt diſcedatur ab hypotheca in totum: (cùm)prior conceſſit " creditor, " alij obligari hypothecam:an vt ordo ſeruetur,& prior creditor ſecūdo loco conſtituatur.

5 ¶ Papinianus libro vndecimo reſpondit:

SI prior creditor poſtea nouatione [m] facta, eadem pignora cum aliis accepit:in ſuum [n] locum eum ſucce-

d Pēſionem in fine anni ſoluendā eſſe,hinc colligunt. adde *l.19.§.6.ſ.locat.*
e v.quæ ſcripſi *ad l.1.ſ.eod. & l. penult.ſ.titul. proximo.*
f locatoris ſ.cui pignus rectè ab initio conſtitutum fuit , licèt nondum cœpiſſet quidquā deberi ex locato & cōducto.& adiicit Azo rectè, *vt pote poſſet* [illegible] nata ſtatim erat obligatio, [illegible] actio *Cuiac.ibid.*
g *l.11. §.1.j. eod.* notanda eſt gradatio. Nō tātum eſt potior locator , cui ante diē primum locationis pignori res obligata eſt (licèt ante eū diem alij eadem obligata ſit credenti pecuniam purè) ſed etiam ſtipulator cōditionalis(cui pendente conditione pignus obligatum eſt) & nō tātùm ſtipulator cōditionalis, ſed etiā legatarius cōditionalis *Cuiac. ibid.*
h dixi inter huius legis *& l. 1. ſ eod.*
i Legatorū,ſub condicione nominū, pignus de di legatario : Idē pignus poſtea ſecūdo meo creditori dedi : Quis potior? Legatarius potior fuerit in eo pignore: vbi conditio legati extiterit. *vt hîc.* Conditio caſualis vel mixta retro facilè trahi poteſt : at nō poteſtatiua. vt paulò antè dixi.
k conualuit pignus vtriuſque, adquiſitione dominij,etiam poſteriore. Nam quod valeret ab initio ſi res fuiſſet debitoris,cōualeſcit poſtea ſi res eiuſdē facta ſit, *Cuiac.ibid.*
l id eſt,marito quaſi vendidit , maritum eius pignoris dominum fecit.
m Pignus ſecundo creditori tū demum prodeſſe incipit , quoties dimiſſo primo creditore,pignus in debitoris bonis fuit.
n id accidit ſiue debitor ei ſoluerit,ſiue poſterior creditor obtulerit, obſignauerit,depoſuerit debitam pecuniam *l.4.l.11 inf.j.e. l.10.C.eod.*
o Aeſtimatam rem qui accipit emptoris loco eſt.
p id eſt,non valuit,quo tempore contractum eſt:non conualuit quo tempore dimiſſus eſt Titius:quia & hoc,& illo tempore res fuit aliena.at fortè medio tempore?ne tum quidem: quia & res aliena erat,& Titius prior erat. *Cuiac.ibid.*
q Quid ſi mala fide? non videtur melior deſinēs poſſidere *c.pro poſſeſſore, extr.de regul iuris.* & ita poſt Richardum Malumbram notat Bartolus hîc.
r Ignorans, bonam fidem habere,ſeu bona fide eſſe intelligitur.
ſ aliàs ſcilicet in maritum agetur,ſi dolo malo egit cum muliere,vt res æſtimaretur fraudandi ſecundi creditoris cauſa *Cuiac.ibid.*
t Decretum primum in hæredem tranſire hinc colligit Baldus.
u hunc ſenſum huic legi attribuit Fornerius 2.*ſelect.*7.Is,eiúſve heres,cui pignus à debitore conſtitutum eſt (hoc enim verbum ad conuentionale , non ad iudiciale pignus referri debet)ei,qui poſtea authoritate magiſtratus in rem venit , & eam cœpit pro pignore poſſidere,præfertur.Sed Cuiac.9.*obſ.*37.ait hîc innui, in iudiciali pignore,eum potiorem eſſe,cuius nomine priùs captum eſt pignus ex cauſa iudicati:in Prætorio ſecus:cum miſſio illa proficiat omnib. creditorib. (videtur enim ille nō ſibi ſed omnib.poſſidere:)& hoc genus pignoris in rem , & generaliter omnium creditorum cauſa conſtituitur,illud in perſonam.
x qui prior tempore prior eſt in pignore *l.1.2.3.4.8.C.e. l.8. C.vt in poſſ. legat.l.2. C.de priuileg.fiſci.*
y *l.30.ſ.de reb.creditis.*

z *v.l.9.§.1.ſ.eod.*
a Condicio exiſtēs retrotrahitur ad tempus contractus.
b ¶Tacitum pignus,& ex conuentione pignus opponūtur. Tacitum enim eſt,quod in inductis eſt.*l.Item quia, ſ.de pactis.*
c *ſub.* ſola. d *l.5.C.locati.*

e Pignus futuræ rei quoties datur, hoc ſemper priore loco quæritur,an res ipſa principalis rei futuræ,tū fuerit in bonis debitoris pignus conſtituētis: verbi gratia : quoties quęritur.An partus ancillæ & fructus fundi rectè pignoratus ſit , id ſpectare ſolemus, num tempore cōtracti pignoris ancilla vel fundus fuerint in bonis debitoris. Eſt enim ancilla , res principalis ex qua partus: fundus, ex qua fructus.
f *v.l.1.ſ. de pignorib.*
g *v.l.3.ſ. de pignorib.*
h quia tum tenet obligatio.
i *ſub.* futuris.
k cuius fructus futuri obligati.
l In bonis rem habere vſufructuarius intelligitur.
m cum effectu puta , ſi offert *l. 10.C.eo.* ſi conſignat , ſi deponit *l.20. C.de pignor. l.19.C.de vſuris.*
n *ſub.* poſſidens pignus.
o ſ.qui pecunia *ſ.de reb.credit.*
p *l.20. §.2.ſ. de pignoraticia. l.3. C.de luit.pign.*
q Prior creditor vincit ſecundum agēdo,excipiendo & replicando.
r nota formulam exceptionis hypothecariæ.
ſ *ſub.* de proprietate ſuæ obligationis.
t id eſt,pronūciari rē ſibi hypothecatam eſſe,& poſſeſſionē reſtituēdā. *Bart.*
u *ſc.* auocante.
x *l.16.§.3.l.21.in f.ſ.de pignoribus.*
y *al.* ſi quando: & ita legit Baldus,& Alberic.
z Soluta litis æſtimatione priori creditori, ius prioris creditoris reſoluitur:& confirmatur ius ſecundi:ac ſi debitor debitum ſoluiſſet.
a *ſub.* priori creditori,& retinuit rem obligatam.
b Hypothecarius potior eo eſt qui de debito tantùm cum aduerſario cōuenit, vt ne tempus obligationis contractæ ſpectemus,ſed hypothecæ.
c *ſub.* qui accepit idem pignus. d *id eſt* ſub hypotheca credidit.
e *ſub* eandem.
f *l.11.§.1.ſ.eod.*
g Prior & poſterior ſeipſo vario reſpectu quis in credēdo eſſe poteſt:Verbi gratia ante Secundum Titio credidi , eidem poſt eundē Secundū quoque aliā ſummā credidi . in priori pecunia ſumante ſecundum : in poſteriore , poſt ſecundum. hoc eſt in priore primus : in poſteriore Tertius.
h *vt l.20.j.eod.*
i Si voluntate Titij,prioris creditoris tui , alteri, puta Mæuio, pignus obligaſti: quòd ad Titiū ,hypotheca inutilis eſt:quod ſi poſt hæc, Sempronio & Caio rē obligaſti,ac Mæuio ſolueris,num in Titij perſona pignus antiquū conualeſcit? primùm inſpicitur,quod actum eſt, *vt hîc*:ſi id non apparet:Titius videtur in totum pignoris ius remiſiſſe. *Bart.* Quid ſi Mæuio ſecundo tuo creditori,ſine conſenſu Titij prioris creditoris:Sempronio verò tertio creditori Titij conſenſu rem obligaſti,an Titius poſtponendus Mæuio?in dubio quibuſdam ita videtur , *arg.leg. 11.j.quib.modis pign.* in quo tamen ſubſiſto.
k *l.9.in fin.j.quib.mod pign.*
l Quid ineſt hoc caſu?In dubio videtur totum remittere:Accurſius *hîc & l.2 Cod. de remiſſ.pignor.* cuius contrarium notat *l.dolus.j.quib.modis pignus.* Prior ſententia verior:excepto caſu l.Interdum *Cod.ad Vellei.* Ita voluntas prioris creditoris vt obligetur res ſecundo,præiudicium ei facit aduerſus ſecundum.
m nouatione obligatio mutatur, ſuperioris temporis ordo non mutatur *Cuiac.11. obſ.32.adde l.3.ſ.eod.* Ius ac priuilegium exigendi locum habet in obligatione nouante.
n *v.l.3.ſ.eod.*

a cum priuilegio exigendi.
b Pignus Secundo creditori tenetur quoties primo creditori soluit. tenetur, inquam, non modo sortis, sed & vsurarum nomine: quæ sibi à primo debitæ fuerint.
c *v.l.22. Cod de pignorib.*
d *v.l.58.§.2.ff.ad Trebell.*

dere[a] sed si secundus non offerat pecuniam: posse priorem vendere, vt primam tantùm pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat.

6 ¶ Sciendum est, secundo [b] creditori rem teneri etiam inuito debitore tam in suum debitum, quàm in primi creditoris[c] & in vsuras suas, & quas primo creditori soluit. sed tamen vsurarum, quas creditori primo soluit, vsuras non consequitur. non enim negotium alterius gessit, sed[d] magis suum. & ita Papinianus libro tertio responsorum scripsit: & verum est.

7 ¶ Si simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eã auferre poterit, præter [e] priorem creditorem, & qui ab eo[f] emit.

8 ¶ A Titio mutuatus, pactus est cum illo, *vt ei prædiũ suum pignori hypothecæve esset.* deinde mutuatus est pecuniam à Mæuio: & pactus est cum eo, *vt* [g], *si Titio desierit prædium teneri, ei teneatur.* Tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam "tibi," *vt Titio solueres:* & paciscitur" tecũ," *vt idem prædium ei pignori hypothecæve sit, & locum eius subeat.* num hic medius tertio potior est, qui pactus est, vt, Titio soluta pecunia, impleatur condicio?[i] & tertius[k] de sua negligentia [l] queri debeat? sed tamen & hic tertius creditor secundo præferendus est [m].

9 ¶ Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit[n] ad hoc, vt priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat: successurum eum, Papinianus libro vndecimo responsorum scripsit. & omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi vt soluat priori, & loco ei succedit.

10 ¶ Si [o] priori hypotheca obligata sit, nihil[p] verò de venditione conuenerit, posterior verò de hypotheca vẽdenda conuenerit: verius est, priorem potiorem esse: nam "&" in pignore placet, si prior conuenerit de pignore, licèt posteriori res tradatur, adhuc potiorem [q] esse priorem.

De venditione insulæ & reb. inquilini.

13. *Paulus* libro 5. ad Plautium.

INsulam [r] tibi vendidi: & dixi, *prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram, pignorúmque ab inquilino datorum ius, vtrumque secuturum.* Nerua, Proculus, nisi ad vtramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum primùm ad me pertinere: quia nihil apertè dictũ esset, an communiter ex omnib. pignoribus summa pro rata seruetur. si quid superesset, ad te. *Paulus*: Facti [s] quæstio est. sed verisimile[t] est id actum [u], vt primam [x] quamque[y] pensionem pignorum causa sequatur.

Si duo à non domino, vel à non dominis pignori acceperint.

14. *Idem* libro 14. ad Plautium.

SI non [z] dominus duobus eãdem rem diuersis temporibus pignorauerit, prior potior [a] est, quamuis, si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor [b] melior sit.

De superficie.

15. *Idem* lib. 68. ad Edictum.

ETiam superficies [c] in alieno [d] solo posita, pignori dari potest. ita tamen, vt prior causa sit domini soli, si non soluatur ei solarium[e].

Si primus creditor à tertio superetur.

16. *Paulus* lib. 3. Quæstionum.

CLaudius Felix eundem fundum tribus [f] obligauerat[g], Eutychianæ primùm, deinde Turboni, tertio loco alij creditori. cùm Eutychiana de iure suo doceret, superata[h] apud iudicem à tertio creditore non prouocauerat. Turbo apud alium "iudicem" victus appellauerat. quærebatur, vtrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet. qui[i] primam creditricem, an, ea remota, Turbo tertium excluderet. Planè [k] cum tertius creditor

e Secũdus creditor primus est ante tertios, quartos & deinceps: at non ante primum.
f *v.l.2.ff. de cess. bon.*
g Tertius creditor secũdo potior, quoties succedit in locum primi.
i *sub.* obligationis.
k qui successit in locum primi.
l id est, ei imputatur quod non perquisiuit de statu prædij *vt l.19.ff. de regul. iur Bart.*
m quia eius pecunia pignus ab anteriore creditore liberatum fuit *l.16.ff.eo.*
n qui permittit pignus suum vendi, vt primo creditori satisfiat, perinde habetur ac si ipse eidem soluisset, ideóque in eius locum succedit.
o Primus secũdo potior est, etiãsi ius vendẽdi non habeat, secũdus habeat: ita eo casu primus secũdum prohibebit vendere volentem.
p nam quoties duob. in solidũ prædium distrahitur, cui priùs id traditum est, in dominio est potior *l.15. C. de rei vind.*
q ideóque prior posteriorem creditorem impedire potest, ne pignus vendat, licèt ipse vẽdere non possit.
r *sub.* ante locatam pro annua pensione.
s *v.l.24.ff. de regulis iuris.*
t *vide l.114.ff. de verb. signif.* verba non interpretamur aduers[us] proferentẽ, quoties præsumptio aut coniectura quædam pro eo est.
u Conuentio, vt pignora pertineant ad vtrũque, intelligitur eo ordine quo solui debitum principale debet *Bart.* quod cùm ita sit, verba pro vẽditore hîc interpretamur contra legem 39. *ff. de pactis l.21.ff. de contrahenda empt.*

x Pignora primo cedũt in primã pensionẽ, deinde in secũdã, nõ autẽ in vtrãque. Ita ordo personarũ trahit secũ ordinẽ hypothecæ. Hinc etiã notaur Regulã, qui prior est tempore potior est iure, locũ habere in tacitis hypothecis. y primam quoque *Haloan.* z Atqui rei alienæ obligatio non valet? dominus quidem nõ erat, sed habebat Publicianam. *l. qui ab eo. ff. de pignorib.* Quod in Publiciana statuitur, idem in hypothecaria statuitur. a Imò non est potior *l.9.§.14.ff. de Public.* b *l.15. in fine. Codice de rei vindicatione.* c Superficies quod supra soli faciẽ: puta vinea, planta *l.13.ff. de seruitut. rustic.* ædificiũ *l.23.ff. de vsucap. l.13.§.3 ff. de pignoribus. l.16.ff. de pignoratitia actione.* Ita superficiarius ius suum, hoc est superficiem pignori obligare potest, *vt hic & d. l.10. & 13* Datur enim superficiario actio in rem *l.73. l.74 l.75.ff. de rei vindic. l.1.§.6.ff. de superficies,* & interdictum, *d.l.1,§.2.* d Superficiem pignori dari non posse hinc argumentũ duci poterat. Nam superficies in alieno solo posita, *vt hic.* soli pars est area. solum sine superficie neć superficies sine solo potest vsucapi *l.26.ff. de vsucap l.44.§.1.ff de obligat.* e *l.1. ff. ne quid in loco publico.* melius quàm in *l.7.§.2. in f. ff. de vsufr. adde l.39.§.5. ... legat 1.* solarium. Solarium, Græci τεφιατικόν, quod & locarium, locariũ Varroni, *4. de lingua circa princip.* dicitur merces, quæ datur ab eo, qui locũ, in quo cõsistat, in taberna, vel stabulo cõduxit: adde & in naui *vt l.2. in f. pr. ff de lege Rhod.* Græci etiã vocant *περιθυρίων κέρδης vide Nouellam Leonis.56 & 104. Cuiac.14. obs.1.*
f si Primus creditor à Tertio superatur, non præiudicatur Secundo, nec per hoc Tertius succedit in locum prioris *Bartol.* g *sub.* ordine ac successiuè.

primum de sua pecunia dimisit, in [l] locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsoluit. fuerũt igitur qui dicerent, hîc quoque tertium creditorem potiorem esse debere[m]. mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur. Pone, primam creditricem iudicio conuenisse tertium creditorem: & exceptionem [n], alióve [o] quo modo à tertio superatam. numquid aduersus Turbonẽ, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primã vicit, exceptione rei iudicatæ vti potest? aut contrà: si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est à tertio creditore, secundus creditor tertium obtinuerit, poterit vti exceptione rei iudicatæ[p] aduersus" primam" creditricem? nullo modo, vt opinor. Igitur nec tertius creditor successit in eius locum, quem exclusit. nec inter [q] alios res iudicata alij prodesse, aut nocere solet. sed [r] sine [s] præiudicio prioris[t] sententiæ totum ius alij creditori integrum relinquitur.

Si secundus creditor emat prædium pigneratum.

17. *Idem* lib. 6. Responsorum.

"EVm," qui à debitore" suo" prædium obligatum comparauit[u], eatenus[x] tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit.

De vsuris priori creditori debitis.

18. *Scæuola* libro 1. Responsorum.

LVcius Titius pecuniam mutuam dedit sub vsuris, acceptis pignoribus, eidémque debitori Mæuius sub ijsdem pignoribus pecuniam dedit. quæro, an Titius non [y] tantùm sortis, & earum vsurarum nomine, quæ accesserunt, antequàm Mæuius crederet, sed etiam earum, quæ postea accesserunt [z], potior esset. respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

Si possessor creditori offerat, & petat ius nominis sibi cedi.

19. *Idem* libro 5. Responsorum.

MVlier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum [a]: & testamẽto maritum, & liberos ex eo natos, item ex alio[b] heredes instituit. creditor, cum posset heredes conuenire[c] idoneos, ad fundum[d] venit. quæro, an, si ei iustus[e] possessor offerat [f], compellẽdus sit ius nominis cedere [g]. respõdi, posse videri non iniustum postulare.

De hypotheca primùm secundo, deinde primo obligata.

20. *Tryphoninus* libro 8. Disputationum.

QVærebatur: si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham [h] huius rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset. de hinc tu eidem debitori crederes fortè quadraginta: quòd plus est in pretio rei, quàm primo credidisti, vtrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha? finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam. dixi, consequens esse, vt Seius potior sit in eo, quod amplius est in pignore: & oblata[i] ab eo summa primo ordine credita, vsurarũmque eius, postponatur primus creditor in summam, quã postea eidem debitori credidit.

De nouatione, & de fisco. 1. De conductione horreorum Cæsaris.

21. *Scæuola* libro 27. Digestorum.

TItius Seiæ ob summam, qua ex tutela [k] ei condẽnatus erat, obligauit pignori omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset: postea mutuatus à fisco pecuniã, pignori ei res suas omnes obligauit: & intulit Seiæ partẽ debiti: & reliquã summã, nouatione facta, eidem promisit: in qua obligatione similiter, vt suprà, de pignore conuenit. quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tẽpore prioris obligationis habuit: item[l] in his reb. quas post priorẽ obligationẽ adquisiit, donec vniuersũ debitũ suũ cõsequatur. respõdit, nihil

h Tertius creditor qui primũ p[er] sentẽtiam superauit, vt secũdũ vicisse nõ intelligitur: ita nec secũdus primum vicisse intelligitur, etiãsi Tertiũ superauit. *Bald.*
i superauerat s. hinc sumitur ratio p[ro] tertio cõtra Turbonem, quia si vinco vincentem te &c. *l 14. §.1.ff. de diuers. Bart.*
k Hoc quod sequitur est aduersus Turbonem.
l ¶ *l.6. l.12. §.8. ff. eo. l.17. l.21. infr. ff. eod. l.3. ff. de distr. pign. l.3. C. de luitione pign.*
m vi substitutionis in eius locum.
n pacti vel præscriptionis, *Bart.*
o etiã per iudicis iniuriã, *Bart.*
p pro tertio aduersus primum.
q Res iudicata aduersus vnum creditorem, alij neque præiudicat, neque prodest. *l.1.ff. de except. rei indicatæ.*
r Hac formula siue præiudicio, vtũtur multi in suis consiliis.
s & sic fallit regula, si vinco vincentem te. Cur autẽ fallit? Tertius primum exclusit, at non ei successit. Latet in his verbis acumem Pauli.
t latè pro Tertio aduersus primum,
u non vt eius fieret, in præiudicium prioris creditoris *v. l. 30. in f. ff. de excep. rei indicatæ.*
x Pignoris emptor potest ex pacto succedere in locum prioris creditoris, si modo ad eum pretium peruenerit.
y Prior tẽpore in sorte intelligitur etiã prior in vsuris *vt hic.* Imò nõ præfertur. Nam fiscus præfertur ratione sortis, non & vsurarũ, quia nõ præfertur in pœnis *l.1. C. pœnis fiscal. l. in suam ff. de Iure fisci pœnis.* Pœna autẽ est vsura *l. lecta, ff. si certũ, l. pœna ff. de condict. indeb?* Hic præcessit vsurarũ cõuẽtio: ibi creditores præcesserãt conuentionẽ vsurarũ. z *vide l 129. infr. ff. de reguiis.* a *sub.* alii. b *sub.* marito natos. c *sub.* actione personali. d eiúsq; iustũ possessorẽ. atqui priùs debitorẽ discuti oportuit. *Nouel.4.c.2.* quinetiã vero domino nõ potest fieri cessio pignoris *l.45.ff. de reg. iur.* Fundi tamẽ nomine Baldus hic intelligit actionẽ hypothecariã, quæ nõnunquã inspicitur omissa personali. Alterius fundum propriè accipit, ne sola possessio per hypothecariam hîc petatur. Vnde notat ex Rossiẽsi, possessionẽ ipsam, si loqui posset, respõdere cogi nõ ipsum possessorẽ. e Imò & qualiscũque *l.12. inf. ff. quib. mod. pig.* f debitum & litis æstimationẽ *l.2. ff. quib. mo. pig.* g Omnis possessor iustus, potest creditori pecuniã soluere, & ab eo petere, vt ille actionẽ cedat. h hypothecã *Hal.* & malè *Alciat.11. Pererg.1.* hyperocha Gallis *la plus-value*: cuius exẽplum extat *in l.15. inf. de pign.* est igi ur Hyperocha, id quod plus est in pretio fundi, quã in prioris credito *Cui.4. obs.25.* Quoties hyperocha donatur, nõ competit beneficiũ *l.2. Cod. de rescindẽd. vẽdit.* i Secũdus creditor cõfirmat sibi pignus, soluẽdo prius debitũ primo creditori: nec tenetur secũdũ debitũ ei offerre. k Pupilla tẽpore priuilegiata præfertur fisco postea cõtrahenti. l Prius creditor præfertur secũdo, etiã in bonis post secundam obligationem quæsitis debitori.

a Imò non est præferenda in postea acquisitis, *l. 28. ∃. de iur. fisci.* quod sentit Fornetius 2. *select.* 24. Sed Cuiac. 10. *obseruat.* 22. secundam Accursij opinionem tuetur, negátque eas leges inter se pugnare, hanc legem loqui ait de quæsitis post priorem obligationem antequam cum fisco contraheretur *dict. l.* 28. de rebus quęsitis post priorem posterioremque obligationem, id est, post obligationem fisci.

proponi, cur non [a] sit præferenda.

1 ¶ Negotiarij [b] marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores ex pecunia creditoris acceperant, (numerauit.) idem debitor conductor horreorum Cæsaris [c] fuit, ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium suum extendit. quæsitum est, an [d] iure pignoris eos creditor retinere possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, posse.

Conciliationem huius legis v. apud Antonium abrum 2. Coniectur. 10.

b μαρμαρίω 9. Ecloga. 5 cap. 20.

c Hypothecam expressam habet priuatus, præfertur fisco & Cæsari postea contrahenti: vt ea ratione procuratori Cæsari se obiiciat, efficiat denique, vt ne fisco bona debitoris adcorporet neglecto iure hypothecæ prioris.

d priuatus habens expressam hypothecam, fisco, vel Cæsari postea contrahenti, pręfertur. *Bartol.*

DE DISTRACTIONE [e] PIGNORUM, & hypothecarum.

TIT. V.

De eo qui prior est in speciali, & possessor in generali hypotheca.

Papinianus lib. 26. Quæstionum.

CREDITOR, qui prædia pignori accepit [f] & post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum [g], ob alium, aut eundem [h] contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum [i], nullo iure cætera [k] bona [l] titulo [m] pignoris vendidit: [n] sed ob eam rem in personam actio cōtra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit [o]: nec vtilis danda est. nec furti rerum [p] mobilium gratia rectè conuenietur: quia propriam causam, ordinis errore ductus [q], persecutus videtur. præsertim cùm alter [r] creditor furto possessionem [s], quę nō fuit apud eum, non amiserint. ad exhibendum quoque frustrà litem excipiet: quia [t] neque possidet, neque dolo fecit, vt desineret possidere. sequitur, vt secundus creditor possessores interpellare debet [u].

De fideiussore qui emptionis titulo suscepit prædiū pigneratum.

2. *Idem* lib. 2. Responsorum.

FIdeiussor conuentus [x] officio [y] iudicis adsecututus est, *vt* [z] *emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet*, nihilo minùs alteri [a] creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ [b] pecuniæ, quam fideiussor dependit, cum vsuris medij temporis facultas erit. nam huiusmodi venditio [c] transferendi [d] pignoris causa, necessitate [e] iuris fieri solet.

De eo qui emit à primo creditore. 1. *vel à debitore.*

3. *Idem* lib. 3. Responsorum.

CVm prior creditor pignus iure [f] conuentionis vendidit: secundo creditori non [g] superesse ius offerendæ pecuniæ, conuenit [h].

1 ¶ Si tamen debitor, non interueniente creditore pignus vendiderit, eiúsque pretium priori creditori soluerit: emptori poterit [i] offerri, quod ad alium creditorem de nummis eius peruenit, & vsuræ medij temporis, nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

De die solutionis delato.

4. *Idem* lib. 11. Responsorum.

CVm soluendæ pecuniæ dies pacto profertur: conuenisse videtur [k], ne [l] priùs vendendi [m] pignoris potestas exerceatur.

De secundo creditore vendente. 1. *De fideiussore, vel secundo creditore ementibus.*

5. *Martianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

CVm secundus creditor, oblata [n] priori pecunia, in [o] locum eius successerit: venditionem [p], ob pecuniam solutam, & creditam, rectè facit.

e 8. *Cod.* 28. 25. *Ecloga* 7. 3. *Harmenopul.* 4.

f *subaudi* primo loco.

g *subaudi* omnium.

h hinc colligit Cuiacius 11. *obseruat.* 32. Nouatione obligationem mutari, superioris temporis ordiné non mutari.

i Dimitti dicitur creditor, cùm ei soluitur.

k his verbis *cætera bona* significatur generalis hypotheca *vt l. 2. ∃. qui potior. Cuiac. 11. obseruat.* 32.

l quæ accesserunt tertiæ obligationi.

m impropriè: nec enim propriè est Titulus, sed quidam modus possidendi, nisi in subsidium re perépta vel præscripta.

n bona fide ignorans obligationē alterius.

o ad pretium pignoris quod percepit.

p *l. 17 in fine ∃ de præscriptis.*

q putans se priorem tempore errore iusto: quia in facto alieno iusta est ignorantia. *l. vlt. ∃. pro socio.*

r secundus. s *vide l. 1. in fine ∃. de furtis, sub.* pignoris venditi.

t ad exhibendum non tenetur qui neque possidet, neque dolo fecit, vt desinat possidere.

u agendum hypothecaria aduersum possessorem.

x à priore creditore.

y Cessio potest fieri officio iudicis.

z Iudicis authoritas ex illicito licitum facere non potest.

a fideiussor emens pignus, secundo creditori restituere cogitur, accepto tamen prioris pretio, & vsuris, *vt hîc l. 59. ∃. de fideiussoribus. l. 1. Cod. de dolo.*

b *l. 6. §. 1. ∃. eodem.*

c Inuitus quis interdum vendit. *vt hic:* pignoris causa & in casu. *l. 36. in fine ∃. mandati. l. 15. ∃. de fideicom. libert.* aliàs ereptio est non emptio cùm venditor vendit inuitus.

d per quam transfertur pignus in fideiussorem. Huiusmodi cessio, simulata quædam venditio est.

e id est, pignus in fideiussorem transferre non prius cogitur creditor, quàm si omne debitum receperit, *l. 2. Cod. de fideiussoribus. vide l. 6. ∃. eodem.*

f *Theophil. §. 2. Institut. quibus alienare liceat.*

g *l. 1. Cod. si antiquior creditor pign. vendid.*

h Qui emit à primo creditore, irreuocabiliter possidet, si modo ab eo emit cui iure conuentionis vendere licuit.

i *l. 2. 3. Cod si antiquior credit.*

k dilatio concessa super principali, censetur concessa super accessorio *adde l. 4. in fine ∃. de pactis.*

l non ante diem quo pecunia soluenda est, id est, non antequam debitor sit in mora, pignus vendi potest.

m priùs tamen peti potest. *l. 14. ∃. de pignoribus.*

n *vide l. 12. ∃. quibus modis pignus: & quæ scripsi ad l. 9. Cod. de locato.*

o *l. 12. §. 6. ∃. qui potiores.*

p Creditor potest vendere pignus pro suo debito, & pro eo quod obtulit priori creditori.

1 ¶ Si secundus creditor, vel fideiussor, soluta pecunia, pignora susceperint: rectè eis [q] offertur, quamuis emptionis [r] titulo ea tenuerunt [s].

6. *Modestinus* lib. 8. Regularum.

CVm posterior creditor à priore pignus emit: non [t] tam adquirendi dominij, quàm seruandi pignoris sui causa, intelligitur pecuniam dedisse. & ideo offerri [u] ei à debitore potest.

Si creditor iustè pignus vendidit extraneo, non potest debitor recuperare rem, nisi ex pacto, vel ratione minoris ætatis. Bart.

7. *Martianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

An debitor possit recuperare pignus venditum à creditore. 2. *De alienatione pacto prohibita.*

SI creditor pignus, vel hypothecā vendiderit hoc pacto [x], vt liceat [y] sibi reddere pecuniam, & pignus recuperare: an, si paratus sit debitor reddere pecuniā, consequi id possit? & Julianus libro vndecimo Digestorū scribit, rectè [z] quidem distractū esse pignus. cæterùm agi posse cū creditore, vt si quas actiones [a] habeat, eas cedat [b] debitori, sed quòd Iulianus scribit in pignore, idem [c] & circa hypothecam [d] est.

1 ¶ Illud inspiciendū est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta [e] eam recuperare. & si quidem ita venierit. vt, si intra certum tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur: intra illud tēpus pecunia soluta recipit hypothecam. si verò tēpus præteriit, aut si non eo pacto res venierit: non potest rescindi venditio: nisi minor [f] sit annis vigintiquinque debitor, aut pupillus, aut reipublicæ [g] causa absens, vel in aliqua earū causarum " erit ", ex quibus edicto [h] succurritur.

2 ¶ Quæritur, si pactum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus, quid iuris sit, & an pactio nulla sit talis. quasi contra ius sit posita, ideóq; veniri possit. & certum est, nullam [i] esse venditionem: vt pactioni [k] stetur.

De electione pignorum distrahendorum.

8. *Modestinus* libro 4. Regularum.

CReditoris [l] arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus [m] velit, distractis, ad suum cōmodum peruenire.

De pignore minoris vendito, quàm creditori debetur.

9. *Paulus* libro 3. Quæstionum.

QVæsitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium seruare non potuisset [n], an debitor liberatus esset, putaui, si nulla culpa imputari creditori possit. manere [o] debitorē obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorē, nisi [p] pecunia percepta.

1 ¶ Pomponius autem lectionū libro secundo ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adiici solet, *vt, quo minùs pignus venisset, reliquum* [q] *debitor redderet.* superuacuū [r] est: quia ipso iure ita se res habet, etiam non adiecto eo.

De euictione.

10. *Idem* libro 6. Responsorum.

ET si is, qui lege pignoris emit [s] ob euictionem [t] rei redire ad venditorem non potest: tamen [u] non [x] esse audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si velit eiusdem rei ex alia causa quæstionem mouere.

De nominibus & pignoribus adiudicatis in Iudicio familiæ erciscundæ.

11. *Scæuola* libro 1. Responsorum.

ARbiter diuidēdæ [y] hæreditatis, cùm corpora hereditaria diuisisset, nomina [z] quoque communium debitorum,

q ¶ *l. 3. ∃. eodem.*

r Imò, emptoris loco nō substituuntur, *l. 59. ∃. de fideiussoribus.*

s *vide l. 3. Cod. plus valere: Cuiac. 16. obseruat. 26.*

t pignus emés à primo creditore, secundus creditor non proprietaté pignoris, sed ius obligationis cōparat.

u *l. 3. §. 1. ∃. eod.*

x *vt in l. 13. ∃. de pignoratitia.*

y *Licere verbū* interdum necessitaté innuit.

z *l. 1. Cod. si antiq. cred.*

a ex vendito vel præscriptis verbis.

b *l. pen. ∃. eodem.*

c Argumentum à pignore ad hypothecā.

d specialem: non generalem. Vide Rolandum à Valle. 2. *consil.* 62. *numero* 11. vbi notat, hypothecam specialem pacto non alienandi adiectam, dominij translationem impedire: secus si generalis fuerit hypotheca.

e id est, soluere debitum.

f *l. 1. Codice si aduersus vendit. pignor. l. 9. ∃. de minoribus.*

g aut militiæ. *l. 46. Codice de restitut militi.*

h quod continetur in *l. 1. §. 1. ∃. ex quibus causis maior.*

i ita quoque. *Haloander* legit, alij tamen legunt, *nullam esse conuentionem*, & malè.

k Imò, talis pactio, ne me inuito prædium tuum alienes, non videtur admittenda. *l. penultim. ∃. de pactis.* Solutio est facilis. Qui ius habet in re (vt creditor) sibi à debitore ita pacisci potest, *vt hic*: extraneus cuius omnino interest, non potest. *vt dict. l. penultim.*

l *subaudi* vnius qui bona generaliter habet obligata. Quin ex hoc loco notat Baldus, Filium pro sua legitima posse quamcunque rem distrahere, exemplo creditoris: licèt pater ei precariis verbis substituerit.

m ex pluribus pignoribus potest vnum quod vult creditor vendere. an maius pro exigua pecunia? sic putat *Bartol.* Imò aliud videtur. *l. 5. §. 10. ∃. de rebus eorum qui sub tutel.*

n propter eius subitam inopiam superuenientem.

o pignoris nuda venditio non liberat debitorem, sed solutio facta creditori. *adde legem 10. Codice de obligation. l. vltim. paragrapho 4. Codice de iure dominij impetr.*

p *l. 26. ∃. de solutionibus.*

q *l. 3. Cod. eodem.*

r Adiectio eorum quæ tacitè insunt, contractui nihil adiicit, *adde legem non recte, ∃. de fideiussor.* adde *l. 28. ∃. de rebus credit.*

s *subaudi* à creditore.

t creditor idémque venditor pignoris, emptori de euictione non tenetur, *vt hic: l. 11. §. 16. ∃. de act. empt.*

u Euictionis etsi non teneatur creditor pignoris venditi nomine, rescindere tamen ipse venditionem factam non potest.

x id est, & si creditor non teneatur de euictione, neque promittat emptori nullam litem ei ab aliis immotam iri, ipse tamen non potest euincere, *vide l. 17. ∃. de euictionibus.*

y eadem lex repetitur in *l. vltim. ∃. eod.*

z *vide l. 77. §. 18. ∃. de legat. 2.*

bitorum,

a *vide quæ scripsi ad Titul. Cod. quando libellus principi datur.*
b *l. 69. ꝫ. quibus modis pignus.*
c *l. 9. Cod. de pignoratitia act.*
d *subaudi* non iure creditoris: vt ea ratione euictionem præstet.
e *subaudi* in perpetuum.

bitorum separatim singulis in solidum adsignauit. quæsitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest. respondi, posse.

Si creditor emat à debitore. 1. De re aliena pignorata. De lucro quod occasione pignoris creditor consecutus est.

12. *Tryphoninus* lib. 8. Disputationum.

Rescriptum est ab imperatore, libellos[a] agente Papiniano, creditorem à[b] debitore pignus emere posse: quia in dominio[c] manet debitoris.

1 ¶ Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam vendiderit:[d] videamus, an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem[e] personali actione pecuniæ creditæ. quod verè responderetur, si ea lege[f] vendidit, *ne euictionis nomine obligaretur.* quia ex contractu, "&" quali quali obligatione à debitore interposita, certè ex occasione eius redactum id precium æquius[g] proficeret debitori, quàm creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur. quantum verò ad dominum rei, si necdum pignus euictum est, vel ad emptorem, post euictionem: ipsi debitor vtili actione tenetur, ne ex aliena[h] iactura sibi lucrum adquirat. nam "&" si maiores fructus[i] fortè petens à possessore creditor abstulit[k], vniuersos in quantitatem debitam accepto ferre debebit. & cùm per iniuriam iudicis domino rem, quæ debitoris nõ fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, & quæreretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori: Scæuola noster restituendam probauit. Quòd si non ita vendidit vt certum sit, omnimodo apud eum pretium remansurum, verùm obligatus[l] est ad id restituendum: arbitror interim quidem nihil à debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem. verùm, si actione ex empto conuetus præstitisset creditor emptori, debitum persequi eum à debitore posse: quia apparuit non esse liberatum[m].

Quid præstat creditor emptori.

13. *Paulus* lib. 1. Decretorum.

Creditor, qui iure[n] suo pignus distrahit, ius suum[o] cedere[p] debet. &, si pignus possidet, tradere vtique "debet" possessionem.

De nominibus & pignoribus adiudicatis in iudicio familiæ erciscundæ.

14. *Scæuola* lib. 6. Digestorum.

Arbitri[q] diuidundæ hereditatis, inter heredes cùm corpora hereditaria diuisissent, nomina quoque cõmunium debitorum separatim[r] diuersa singulis in solidum[s] adsignauerunt. quæsitum est, an vnusquisque eorum debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit. respondit, potuisse.

QVIBVS MODIS[t] PIGNVS vel hypotheca soluitur[u].

TIT. VI.

De negotiorum gestore qui liberauit pignus. 1. De donatione inutili. 2. De transactione iudicij à defensore qui cauit iudicium solui in dominum.

Papinianus libro 11. Responsorum.

Debitoris absentis amicus negotia gessit, & pignora citra[x] emptionẽ pecunia[y] sua liberauit. ius pristinũ domino restitutum videtur. igitur qui negotium gessit, vtilem Seruianam dari sibi non rectè desiderabit[z], si tamen possideat, exceptione doli defenditur.

1 ¶ Cùm venditor[a], numerata sibi parte pretij, prædium, quod venierat[b], pignori accepisset: ac postea residuum pretium emptori, literis ad eum missis, donasset[c]: eóque defuncto. donationem quibusdam[d] modis inutilem esse constabat: iure pignoris fiscum frustrà[e] petere prædium qui successerat in locum venditoris, apparuit: cuius "pignoris" solutum esse pactum prima voluntate donationis constabat. quoniam inutilem pecuniæ

f quæ semper tacitè intelligitur, l. 2. Cod. credit. euict. pign. non deb.
g l. 23. ꝫ. de pignorat.
h adde l. 14. l. 66. ꝫ. de condict. indeb. l. 206. ꝫ. de regulis iuris. Rectè Calcagninus scripsit, paria esse aliena iactura locupletari, & dolum expressum committere.
i fructus enim imputabit in vsuras & sortem, l. 1. Cod. eodem. vide l. 2. Cod. de pactis pignor. l. 1. 2. Cod. de pignorat.
k subaudi per sententiam: & ita iuste.
l subaudi pacto expresso post euictionẽ interposito.
m in perpetuũ, sed ad tempus, l. 26. ꝫ. de solutionibus.
n vt quis iure pignus distrahat, interuenire oportet moram debitoris, l. 4. ꝫ. eodem. vt sit in mora, priùs cõueniẽdus est denunciationibus. l. 10. Cod. de pign. mora commissa, biennium expectandum est. l. 3. §. 1. Cod. de iure dom. impetr.
o id est, pignoratitiam actionem, argument. l. in creditore ꝫ. de euict. vel hypothecariam, l. penult. m. §. Latinus, ꝫ. de except. rei iudic.
p l. 7. ꝫ. eodem. & melius, l. 38. ꝫ. de euiction.
q l. 11. ꝫ. eodem.
r nam ea quæ in nominibus sunt, non recipiunt diuisionẽ: cùm ipso iure in portiones hereditarias ex lege 12. tabularũ diuisa sint, vide l. 6. Cod. famil. erciscund.
s aliàs soluendum, & ita malè in Pandectis Florentinis legi notat Brissonius, in parergis.
t de remissione pignoris, 8. Cod. 26. de luitione agitur. 8. Cod. 31. 25. Ecloga 8.
u solutione, vide l. 1. ꝫ. eodem.
x In pignus debitoris non succedit, qui pro debitore pecuniam soluit eius creditori: licèt eum liberet. Itaque, vt in pignus succedat, nominatim id conueniri oportet.
y solutione pignus tollitur, vt hic: l. 6. §. 1. in fine ꝫ. eodem, l. 19. in fine Cod. de vsuris. oblatione. l. 6. §. 1. ꝫ. eodem. depositione, dict. l. 19. vide l. 9. Cod. de solut. donatione. §. 1. ꝫ. eod. pacto de non petendo, l. 5. ꝫ. eodem. nouatione, vide l. 11. §. 1. ꝫ. de pignorat. satisfactione l. 6. in princip. ꝫ. eodem. voluntate expressa ac remissione. l. 5. ꝫ. eodem. tacitè si creditor consentiat venditioni qualicunque pignoris, l. 4. §. 1. l. 7. ꝫ. eodem. re extincta, l. 8. ꝫ. eod. tempore conuento finito, l. 6. ꝫ. eodem. mutatione personæ debitoris, §. vltim. ꝫ. eod. in. si iuratum, l. 5. in fine, aut iudicatum sit non deberi, l. 13. ꝫ. eodem.

z quia non succedit in ius debitoris, quoad actionem, sed quoad exceptionem, Bartol.
a *aliàs* creditor, *& ita Albericus.*
b id est, tradiderat, *Albericus.*
c donatione etiam inutili pignus soluitur.

donationem lex[f] facit: cui non est locus in pignore liberando.

2 ¶ Defensor absentis cautionem[g] iudicatum solui præstitit. in dominum[h] iudicio postea translato[i], fideiussores ob rem iudicatam, quos defensor dedit non tenebuntur: nec pignora, quæ dederunt.

De possessore, qui litis æstimationem obtulit creditori.

2. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

Si creditor Seruiana actione pignus à possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit[k], & ab eo debitor rem vindicet: non aliter hoc facere concedetur, nisi priùs ei debitum offerat[l].

De in diem addictione. De pacto, vt si res emptori displicuerit, sit inempta.

3. *Vlpianus* libro 8. Disputationum.

Si res distracta fuerit sic, *nisi[m] intra certum diem meliorem condicionem inuenisset:* fueritque tradita: & fortè emptor, ante quàm melior condicio offerretur, hanc rem pignori dedisset: Marcellus libro quinto digestorum ait, finiri[n] pignus, si melior condicio fuerit allata: quãquam vbi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset: pignus finiri non putet.

De redhibitione. 1. De creditore alienante pignus, vel alienationi consentiente.

4. *Idem* libro septuagesimotertio ad Edictum.

Si debitor, cuius res pignori obligatæ erant, seruum, quem emerat, redhibuerit: an desinat Seruianæ locus esse? & magis est, ne[o] desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est.

1 ¶ Si in venditione pignoris consenserit[p] creditor, vel vt debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det: dicendum erit pignus liberari: nisi[q] salua causa pignoris sui cõsensit, "vel vẽditioni, vel cæteris." nam solent multi salua causa pignoris sui consentire. Sed "& si ipse vendiderit creditor: sic[r] tamen venditionem fecit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionem ei non nocere. Sed & si non concesserat, pignus venundari, si ratam habuit venditionem: idem erit probandum[s].

2 ¶ Bellè quæritur, si fortè venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an † nocere hæc res creditori debeat, quod consensit. vt puta si qua ratio iuris venditionem impediat. dicendum est, pignus[t] valere.

Si ab hypotheca discedatur. De pacto ne pecunia petatur, 1. Vel ne intra certum tempus petatur. 2. De fideiussore dato pro hypotheca, de iure creditoris vendito. 3. De iureiurando.

5. *Martianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

Soluitur hypotheca: & si ab ea discedatur: aut paciscatur creditor, ne[u] pecuniam petat: nisi "si" quis dicat, pactum interpositum esse, *vt à persona non petatur.* & quid, si hoc actum sit, cùm fortè alius hypothecam possidebit? sed cùm pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem "&" in hoc casu possunt dici, vt & ab hypotheca discedatur.

1 ¶ Si paciscatur creditor, *ne intra annum pecuniam petat:* intelligitur[x] de hypotheca quoque idem pactus esse.

2 ¶ Si conuenerit, vt *pro hypotheca fideiussor[y] daretur,* & datus sit: satisfactum videbitur, vt hypotheca liberetur. Aliud est, si ius obligationis vendiderit creditor, & pecuniam acceperit. tunc enim manent omnes obligationes integræ: quia pretij[z] loco id accipitur, non solutionis nomine.

3 ¶ Satisfactum "esse" creditori intelligitur, & si iusiurandum[a] delatum datum est, hypothecę non esse rem obligatam.

d vt inter virum & vxorem pignoris remissio est, at nõ debiti, l. Iubẽs, Cod. ad Vell. Item Pignus 500. aureos excedẽs remitti potest sine insinuatione; sors verò eiusdem quantitatis remitti non potest sine insinuatione. Adde hic præterea Accursium.
e Imò, debito inutiliter remisso pignus vindicari potest, l. 5. Cod. de remiss. pign.
f ¶ si fortè remitto, dũ contra legem Cinciam donatum volo, remissio inutilis est. Tacitæ hypothecæ remissio inutilis non est, quia remissa hypotheca nulla fieri donatio intelligitur.
g Cautio iudicatũ solui extinguitur mutata persona: hoc est translato iudicio ab vno in alium fideiussores iudicio sisti non tenentur.
h *subaudi* ratũ habentẽ, quem admittere auctor non tenebatur.
i Mutatione personæ debitoris, pignus soluitur.
k eáque oblata actiones sibi cedi à creditore petierit. l. 19. ꝫ. qui potior.
l aliàs est in dolo, l. 8. in fine ꝫ. eodem.
m formula in diem addictionis, l. 1. 2. ꝫ. de in diem addictione.
n l. 4. §. 3. ꝫ. de in diem addictione. Resoluto iure vẽditoris resoluitur ius emptoris, si modo ex causa ambigua ac necessaria, ius venditoris solutum est.
o l. 43. §. 8. ꝫ. de adilitio.
p Tacitè creditor discedit à iure pignoris, quoties consentit omni eius alienationi, vt hic: & l. 9. in fine, l. 11. in fine, l. 12. ꝫ. eodem. l. 4. Cod. de remiss. pign.
q Nugatio hęc est: cùm quis verbis aliquid dicere videtur, efficitur verò seu subsequitur nihil.
r hinc colligit Bartolus, Protestatione conseruari ius protestantis.
s probandum eum velle. quæritur si fortè, &c. *Haloander.*
† si actus (puta, venditio) cui adhibetur consensus, non tenet, numquam nocet consensus vt hic: huic regulæ obiicitur, l. 1. §. 5. ꝫ. eodem.
t Ita, quoties actus nullus est, consensus eidem præstitus, consentienti non nocet.
u l. 9. ꝫ. 1 vers. & generaliter, ꝫ. de pignoratitia.
x l. 11. §. 2. in fin. ꝫ. de pignor. l. 2. l. 5. l. 9. Cod. de remiss. pignor. l. 17. §. 2. ꝫ. de pactis.
y vide l. 4. ꝫ. tit. prox. z l. 14. ꝫ. eod. l. add. l. 76. in fin. ꝫ. de solutionibus.
a l. 13. ꝫ. eodem.

a *l.1.§.2.ff.eodem,l.11.§.3.§.4.ff.de pignorat.l.11.§.1.l.13.§.2.l.16.§.3.ff.de pignoribus, l.9. l.10.Cod.de pignorat.l.3.Cod.de luit.pignor.*
b integrum,*l.19.Cod.de pignoribus.*
c *l.13 §.4.ff.de pignoribus.l.9.§.3.ff.de pignorat.l.52.ff.de solut.*
d id est, vsucapione longi temporis, *vide quæ notaui ad l.1.§.2.ff.de pignorat.& l.7. Cod.de pignor.* 30. annorū ab extraneo, *l.3 Cod. de præscript. 30. annorum.* quadraginta verò annorū ab ipso debitore, & eius heredibus *argument.dict.l.3.*
e puta oblatione & consignatione in iudicio facta, *de qua.ff.§. proxim.*
f *l.20. Cod.eod. l.10. ff. de pignoratitia l 9.Cod.de pignorat.*
g satisfacere minus est quàm soluere.
h *vide l.52.ff. de solut.*
i soluere plus est, quàm satisfacere.
k Pignus liberare non videtur, qui satisdationem tantùm offerat. Cur non liberat? plus est cautionis in pignore, quàm in fideiussore.
l inuito scilicet: nam in volente aliud est, *l.9.§.3.ff.de pignorat.*
m *l.4.ff.eodem.*
n *l.28.ff.de pactis.*
o solui potest procuratori omniū bonorū, vt & seruo actori: sed & ei qui in id vt solutionem reciperet præpositus est, *l. 10. in fin. l. 11. ff. de pactis. l. 34. §. 3. ff. de solutionibus.* &, quod magis est, cui pignorare licet, *l.11.l.12. ff. de pignorat.*
p qui pignus remittit, donare intelligitur. liberam pecunij administrationem habēs seruus, *l.28.in fin. ff. de pactis.* procurator, *vt hîc.* & totorum bonorum, *l. 63.ff. de procuratoribus,* alienare nō possunt nisi specialiter hoc eis mandatum sit, *vt hîc*: iidem trāsigere in nostrum præiudicium non possunt, *l. 60. ff. de procuratoribus.*

De solutione, satisfactione, tempore & alijs rationibus. 1. De solutione oblata. De satisfactione oblata, vel admissa. De satisdatione.

6. *Vlpianus* libro 73. ad Edictum.

ITem liberatur pignus, siue solutum [a] est debitum [b], siue eo nomine satisfactum, [c] "est" sed & si tempore [d] finitum pignus est, idem dicere debemus. vel si qua [e] ratione obligatio eius finita est.

1 ¶ Qui paratus [f] est soluere, meritò pignus videtur liberasse, qui verò non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa [g] causa est. ergo satisfecisse [h] prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis. at qui non admittit satisfactionem, sed [i] solutionem desiderat, culpandus non est.

2 ¶ In satisdatione autem non vtimur Attilicini sententia: qui putabat, si satisdetur [k] alicui [l] certæ pecuniæ, recedere eum à pignoribus debere.

Si venditioni consenserit creditor, vel tutor. 1. Vel procurator vel seruus actor. 2. De pacto cum debitoris procuratore vel seruo. 3. Si conuenit de parte pro indiuiso alienanda, & certa pars alienetur. 4. De diuisione rei cuius pars fuerit pro indiuiso obligata.

7. *Gaius* libro singulari ad formulam hypothecariam.

SI consensit [m] venditioni creditor, liberatur hypotheca. sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi [n] quàm si præsente tutore "auctore" consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo iudex æstimauerit.

1 ¶ Videbimus: si procurator omnium bonorum consensit, vel seruus actor, cui & solui [o] potest, & in id positus est: an teneat consensus eorū. & dicendum est, non [p] posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est.

2 ¶ Sed si [q] cum debitoris procuratore conuenit, *ne sit res obligata.* dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. Cùm autem cum seruo eius conuenerit, per ipsam pacti conuenti exceptionem debet [r].

3 ¶ Si conuenit *de parte pro indiuiso alienanda*: si certa [s] res est, quæ venit: potest dici, de reliqua parte ab initio agi oportere. nec obstat exceptio.

4 ¶ Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiuiso [t] dederit hypothecæ, diuisione facta cum socio, non [u] vtique eam partem creditori obligatam esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit. sed vtriusque pars pro indiuiso pro parte dimidia manebit obligata.

De interitu rei corporalis vel vsusfructus. 1. Si pacto remittatur pignus. 2. De pacto procuratoris in rem suam. 3. De remissione pignoris pro parte. 5. De filiofamilias & seruo. 6. De venditione permissa. 7. Si pignus permissu creditoris venditum, debitor. 8. Vel emptor qui debitori successit. 9. Vel is qui ab emptore pignori accepit, possideat. 10. De cautione creditori præstanda ab emptore. 11. De pignore legato. 12. Vel vendito, nec tradito. 13. Vel donato: vel in dotem dato: vel vendito. 14. minoris aut pluris, quam creditor concesserit. 15. De creditoris scientia, subscriptione, & consensu sine scriptis. 16. Si heres debitoris. 17. Vel nouus possessor vendiderit. 18. De venditione post tempus prefinitum à creditore. 19. De litis æstimatione soluta.

8. *Marcianus* libro singulari ad formulam hypothecariam.

SIcut [x] re corporali extincta [y], ita & vsufructu [z], extincto, pignus hypothecáve perit

q *l.17. 18. 19 ff de pactis.*
r exceptionem prodesse debet, *Haloander.*
s id est, si corpus est, *Accurs.*
t Obligans partem pro indiuiso, postea diuidendo non officit creditori: adde *l.3.§.2.ff.qui potiores.*
u *l.6.§ 8.ff.commun.diuidend.*
x Interitu rei extinguitur obligatio dominij, pignoris, vsusfructus.
y Imò, homine pignorato extincto agi potest ad exhibendum, *l.27.ff.de pignoribus.*
z potest enim pignorari vsusfructus, *l.11.§.2.ff.de pignoribus.*
a ¶ id est, pacto remittere.
b hereditario nomine: ita vt nec obligatio habeatur pro hereditaria: quod proficit cuicunque subeunti heredis locum. *vide Cuiacium ad l.21.infrà de fideiussoribus.7. tractatu ad African.*
c id est, pacto remiserit.
d Pactum factum heredi transit ad fideicommissarium vniuersalem. *l. 20.ff.de petit.heredit.Bartol.*
e Imò, non competit fideicommissario, *vide l.73.ff. ad Trebell.* Respondeo, quia suo nomine, non hereditario contraxit, *Cuiacius ibid.* Vel ita: Potest creditor pacisci, vt ne pignus obligatum habeat: de quo si cum herede pactus sit, dicendum fuerit eo pacto quoque iuuari eum, cui ex pacto Trebelliano fuerit restituta hereditas. Alij putant, Pactum superius factum defuncto & heredi eius, extendi ad fideicommissarium: at non extendi in fideicommissarium: si factum sit ipsi heredi, *argument. si tibi decem, §. cum possesseris. ff. de pactis: l. si heres pecuniam. ff. ad Trebell.*
f Fideicommissarius vniuersalis est, etiam heres. vide quæ notaui *ad l.1.§.3.ff. quod legatorum.* & quæ scripsi, *ad l.43.ff.ad Trebell.* Ita promissio in qua sit mentio herede extenditur ad fideicommissarium.
g Procurator, in rem suam siue ex parte actoris, siue ex parte rei ipsius sit procurator, loco domini habetur.

1 ¶ Creditor, ne pignori hypothecæve sit res, pacisci [a] potest. & ideo si heredi [b] pactus [c] fuerit, ei [d] quoque proderit [e] pactum, cui [f] restituit hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano.

2 Si procurator [g] debitoris in rem suam [h] sit: non puto dubitari debere, quin pactum [i] noceat creditori. Itémque si à parte creditoris procurator in rem suam exstiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem in tantum, vt putem rectè dici, & dominis [k] litis hoc casu nocere hanc exceptionem.

3 ¶ Si conuenerit, *ne* [l] *pars dimidia pro indiuiso pignori sit*: quæcunque fundi eius pars à quolibet possessore petatur, dimidia non rectè petetur.

4 ¶ Si plures dederint pro indiuiso: & cum vno creditor paciscatur, *ne hypothecæ sit.* deindè ab eo petat: etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiuiso? quia [m] de parte conuenisset: non repelli eum à toto.

5 ¶ An pacisci possunt filiusfamilias [n], & seruus, *ne res pignori sit*, quam peculiariter hypothecam [o] acceperint, & habent liberam [p] administrationem: videamus: an, quemadmodum donare [q] non possunt, ita nec pacisci ne pignori sit, possint. sed dicēdum est, vt concedere possint: scilicet si [r] pretium pro pactione accipiant: quasi vendant.

6 ¶ Si voluntate [s] creditoris fundus alienatus est: inuerecundè [t], applicari [u] sibi eū creditor desiderat. si [x] tamen effectus [y] sit secutus venditionis. nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quòd voluit venire.

7 ¶ Superuacuum [z] est quærere [a], agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor re [b] possideat. nisi quòd potest fieri, vt debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cœpisset, aut si ipse debitor emptori heres exstiterit. Verumtamen, cùm pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit, translata [c] ad presens tempus, vt possit [d] creditor replicationem doli mali obiicere.

8 ¶ Illud videamus: Si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Mæuio, vel eius à quo Mæuius emerit: & postea Mæuius Titio heres extiterit: & creditor ab eo petat: quid iuris sit. sed iniquum est auferri ei rem à creditore, qui non successionis iure, sed alio modo rem nactus est. potest tamen dici: cùm Titij dolus in re versaretur, ne creditor à possessore pecuniam recipiat: iniquissimum esse, ludificari eum.

9 ¶ Quòd si is fundus à Mæuio alicui obligatus possideatur, cui nōdum satisfactum erit: tunc rursus æquum erit excipi, *Si* [e] *non voluntate creditoris venit.* licèt enim dolus malus debitoris interueniat, qui non soluit: tamen secundus creditor, qui pignori accepit, potior est.

10 ¶ Titius tamen est: si debitor à creditore petat, vt ei permittat pignus vendere, quò magis satisfaciat: ante cautionem [f] accipere ab eo, qui rem empturus erit, vt pretium rei venditæ vsque ad summam debiti creditori soluatur.

11 ¶ Venditionis autem appellationem generaliter [g] accipere debemus: vt, & si legare [h] permisit, valeat, quod concessit. quod ita intelligemus, vt &, si legatum repudiatum fuerit, conualescat [i] pignus.

h *l.1.§ in fine. ff. de pactis.*
i *dict.l.13.vt & iusiurandum, l. 7. in fine ff. de iureiurand.*
k *l.55. ff. de procuratoribus.*
l Pactum portionis non extenditur ad partem indiuisam.
m Pactum rei rectè pignori obligatæ, rem ipsam non egreditur.
n *l.1.§.1.ff. quæ res pignor.*
o cum peculiariter pignori hypothecā &c. *Haloander.*
p Liberam habes administrationem peculij donandi ius aut remittendi gratuitò pignoris non habet, sed transigendi tantum.
q *l.3.§.8. in fine ff. de donat. int. vir. l. 7. ff. de donationibus.*
r tunc enim donatio nō est, *vt hîc*: & breuiter: iusta de causa liberam peculij administrationem habentes donare possunt, *dict.l.7. §. 1. ff. de donationibus.* & si specialiter hoc eis sit permissum, *l. 7. §. 1. ff. eodem.*
s *adde §.3.ff.eodem.*
t *vide l.158.ff.de regul.iu.*
u *subaudi iure pignoris.*
x qui consentit vt pignus alienetur, tacitè remitit ius pignoris, si alienatio sit secuta. *Bartol*
y Consensus non officit, nisi actus in quem consensum est effectum consequatur.
z Agrum specialiter hypothecæ dedit Titio creditori Sempronius. Titius creditor hypothecaria in eum fundum experitur. Excipit Sempronius: ponit enim, permissu creditoris, eum fundū venisse, itaque frustra in eum hypothecaria experiri. Replicat Titius creditor, verisimile non esse suo permissu fundum eum venisse, quem ipse debitor re possideat: cuius nec apud eum possessio sit. Contra duplicat ita debitor, fieri posse, vt is fundus permissu creditoris venditus sit, & tamen eum possideat. Quid enim impediat permissu creditoris venisse, deinde bona fidè Sempronium debitorem ab emptore eiúsve successorem eundem redemisse? Quid si ipsi emptori, heres extiterit? Quæstio hæc tota in coniectura posita est: Imòne in coniectura quidem, cùm ex se manifesta sit satis. Constat agrū, de quo agitur, hypothecæ datum *vt ff. eodem.* Constat pecuniam solutam non esse. *vers. verumtamen* Quæ cùm ita sint aperta, quis dubitat, doli mali suspicionem translatam esse ad præsens tempus, vt cùm hoc tempore, agrum, quem hypothecæ dederis, quem soluta pecunia creditori non liberaueris, ipse possideas debitori, nnunquam eum agrum permissu creditoris vendidisse præsumaris?
a credere.
b rem possideat, *Haloander.*
c De translatione Rhetorum *adde l.17.ff.14.ff.de iniuriis.*
d Imò, non potest. Nam qui semel consensit alienationi hypothecæ, hoc modo ius suum respuit, *l vltim Cod.de remiss pignor.*
e verba exceptionis, de qua *dict. l.vltim.in fin.Cod.de remiss.pignor.*
f de qua, *vide l.6.ff.de pignoratitia.*
g Venditionis & alienationis, idem effectus. Qui legat alienat. *vt hic.* Venditionis enim vocabulum omnem alienationem comprehendit, *l.29.in fin.ff. de statulib.*
h hinc collige, Posse nos alteri consentire vt de re nostra testetur.
i vtcunque sibi legandi pignoris potestatem feci, si tamen legasti, & legatum repudiatum est, pignus conualescit, *vt hîc*: facit, *§.6.7.8.9.ff.eodem.*

12 ¶ Si de-

…quod res hereditaria liberat ab hypotheca; in l. 73 agit de pa… aliqua hypothecaria acquisivit actione et ita illic non… transit quia promptiores debemus esse ad liberan… ex l. Aviang 47 ff de obligat. et actionibus et ita liberatio… heredi transit in fideicomissarium sine cessione obligatio… … arg. optime tex. in l. fin. ff de pactis

12 ¶ Si debitor vẽdiderit[a] rem, nec tradiderit: an repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an verò, cùm teneatur exẽpto, pignus extinguatur? quod & magis est. sed quid, si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? tantundem potest dici.

13 ¶ Sed si permiserit creditor vẽdere, debitor verò donauerit, an exceptione illum summoueat? an facti[b] sit magis quæstio: numquid ideo veniri voluit, vt, pretio accepto, ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. Quod si in dotem dederit, vendidisse † in hoc casu rectè videtur, propter onera matrimonij. In contrarium, si concessit donare, & vendiderit debitor: repelletur creditor. nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quòd amicus erat creditori is, cui donabatur.

14 ¶ Quod si cõcesserit decem vendere ille quinque vendiderit: dicendum est, non esse repellendum creditorem. in contrarium non erit quærendum, quin rectè vendit, si pluris vendiderit, quàm concessit creditor.

15 ¶ Non[c] videtur[d] autem concensisse creditor, si, sciente eo, debitor rem vendiderit:[e] cùm ideo passus est venire, quòd sciebat, vbique pignus "sibi" durare. sed, si subscripserit[f] fortè in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifestè appareat, deceptum esse. quod obseruari oportet, & si sine scriptis consenserit.

16 ¶ Si debitori concessum sit, & heres eius vendiderit: potest facti quæstio esse, quid intellexit creditor. sed rectè[g] venisse dicendum est. hæ enim subtilitates[h] ab ab iudicibus non admittuntur.

17 ¶ Si debitor fortè, concessa venditione, desierit[i] possidere: & nouus possessor[k] vendiderit: an duret pignus: quasi[l] personæ permiserit creditor? quod & magis est. nam si nouo possessori, non debitori, à quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere: dicendum est, nocere ei exceptionem.

18 ¶ Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere: post[m] hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori.

19 ¶ Si creditor hypothecaria vsus, à possessore litis[n] æstimationem consecutus fuerit: & à debitore petat debitum: puto, doli mali exceptionem[o] ei obstaturam.

De duobus creditoribus pignus in assem ementibus. 1. De primo creditore tacitè remittente pignus, & tertio succedente in locum secundi.

9. *Modestinus* libro 4. Responsorum.

TItius Sempronio fundum pignori dedit: & eundem "fundum" postea Gaio Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio[p], & Gaio Seio fundum eundem in assem[q] vendidit, quibus pignori antè dederat in solidum singulis. quæro: an, venditione interposita, ius pignoris exstinctum sit: ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanserit. Modestinus respondit: dominium[r] ad eos, de quibus quæritur, emptionis iure pertinere: cùm consensum mutuò venditioni dedisse proponantur, inuicem pignoraticiam actionẽ eos non[s] habere.

1 ¶ Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat. qui fundus cùm esset reipublicæ antè obligatus, secundus creditor pecuniam reipublicæ "eam" soluit. sed Mæuius exstitit, qui dicebat, ante rempublicam sibi fundum obligatum fuisse. inueniebatur autem Mæuius, instrumento cautionis cum republica facto[t] à Seio, interfuisse[u], & subscripsisse: quo cauerat Seius, fundum nulli[x] alij esse obligatum. quæro, an actio aliqua in rem Mæuio competere potest. Modestinus respondit: pignus, cui is, de quo quæritur, consensit[y], minimè eum retinere posse.

De venditione pignoris resoluta vel quæ non habẽt effectum.

10. *Paulus* libro 3. Quæstionum.

a consentiente creditore.
b vide l.24. ff. de regulis iuris.
† non vendit, qui donat: quasi vendit qui in dotem dat. vt hîc: l.29. ff. de oblig. & actionib. & ita si permittitur vnus actus alienationis, permittitur omnis alius illi similis, & eundem effectum habens, vel meliorem, (vide ff. in verbo & vẽdiderit) secus si deteriorem § 14. ff. eod.
c sola scientia & patientia creditoris venditionem pignoris non confirmat, sed subscriptio.
d Imò, videtur is cõsentire vẽditioni & renũciare hypothecæ, quo sciente & non repugnante res distrahitur, l.8. C. de remiss. pig. l.4. §.11. ff. de doli exceptione.
e vide l.6. l.8. Cod. de remiss. pignor.
f Qui subscribit in suo negotio principaliter l.9. in fin. ff. eodem. consentit, vt hîc: qui in alieno (vt notarius & testis) secus, l.39. in fin. ff. de pignorat. vide tamen l.26. §.1. ff. de pignor.
g Potestas vẽdendi debitori facta, & eius heredi facta intelligitur vt hîc.
h Subtilitates meræ iudicibus inuisæ. vide l.47. in fin. ff. de negotiis: l.20. Cod. de legibus.
i rem desierit possidere.
k non habens ab eo causam: vel habens sed singularem.
l Qui debitori vẽditionem pignoris permittit, eidem & facultatem deferendæ possessionis non permittit, id est, permissio venditionis vni facta ad alium non extenditur. Bartol.
m Permissio venditionis facta ad tempus, vltra tempus non porrigitur. Bartol.
n l.2. ff. eodem.
o Hypothecaria conuuentus possessor soluens litis æstimationem, liberat debiatorem ope exceptionis, non ipso iure.
p potest enim creditoribus debitor pignus vendere, l.12. ff. d. distr. pignor.
q hoc quid est, an in solutum? an in solidum? cui opponitur in aliquid. l.1. ff. de separationibus quod etiam vult Cuiac. An vili pretio? an ad iustum calculum? an quanti vendi potuit? in quam posteriorem opinionem descendit Alciat. 2. Parerg. 33. an pro quota debiti? vt vult Russardus.

VOluntate creditoris pignus debitor vendidit: & postea placuit inter eum & emptorem, *vt à venditione discederent.* ius pignorum saluum erit creditori. nam sicut debitori, ita & creditori pristinum[z] ius restituitur: neque omnimodò creditor pignus remittit: sed ita demum: si emptor rem retineat, nec reddat venditori. & ideo: si, iudicio quoque accepto, venditor absolutus sit: vel, quia non tradebat, in id, quod interest, condemnatus: saluum fore pignus creditori, dicendum est. hæc enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset.

1 ¶ Creditor quoque si pignus distraxit, & ex venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus[a]: dominium ad debitorem reuertitur. Idémque est in omnibus, quibus concessum est, rem alienam vendere. non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius "eius" recipiunt: sed in pristinam[b] causam res redit, resoluta venditione.

De pignore dato in dotem consensu creditricis.

11. *Idem* libro 4. Responsorum.

LVcius Titius cùm esset vxori suæ Gaiæ Seiæ debitor sub pignore, siue hypotheca prædiorum: eadem prædia cum vxore sua[c], "Seiæ" Septitiæ communis filiæ nomine, Sempronio marito eius futuro in dotem dedit[d]: postea, defuncto Lucio Titio, Septicia filia abstinuit "se" hereditate paterna. quæro, an mater eius hypothecam persequi possit. Paulus respondit: pignoris quidem obligationem prædiorum Gaiam Seiam, quæ viro pro filia communi in dotem eadem danti cõsensit[e] cùm communis filiæ nomine darentur, remisisse videri: obligationem autem personalem perseuerasse: sed aduersus eam, quæ partis[f] hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

Si debitor consensu creditoris pignus obliget tertio. 1. De oblatione pecuniæ debitæ.

12. *Idem* libro quinto Responsorum.

PAulus respondit: Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cùm debitor eandem rèm tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse videri[g]: non etiam tertium in locum eius successisse: & ideo medij creditoris meliorem causam effectam. Idem obseruandum "est," & si respublica tertio loco crediderit.

1 ¶ Qui pignoris iure rem persequuntur, à vindicatione rei eos remoueri solere, si qualiscumque[h] possessor offerre[i] vellet. neque "enim" debet quæri de iure possessoris: cùm ius petitoris remoueatur, soluto pignore.

De iureiurando & sententia.

13. *Tryphoninus* libro 8. Disputationum.

SI deferente[k] creditore iurauit debitor, se dare non oportere: pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si iudicio[l] absolutus esset. nam & si à iudice, quãuis per iniuriã, absolutus sit debitor: tamen pignus liberatur.

De fideiussore dato.

14. *Labeo* lib. 5. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

CVm colono tibi conuenit[m]: *vt inuecta, importata pignori essent: donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset:* deinde mercedis nomine fideiussorem[n] à colono accepisti. satisfactum tibi videri existimo: & ideo illata pignogn ori esse desisse.

Si debitor pecuniam primo creditori debitam offerat ei qui ius primi & secundi successit.

15. *Scæuola* libro 6. Digestorum.

PRimi creditoris, qui pignori prædia acceperat: & posterioris, cui quidã ex iisdẽ fundis dati erant, ad eandẽ personã hereditatis deuenerat. debitor offerebat, quãtũ à posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit, cogendũ[o] accipere saluo[p] iure pignoris prioris contractus.

r Pignoris ius in ius dominij venditione mutatur,
s Iuri in solidum agendi renunciat creditor, cum simul cum alio creditore, debitor rẽ pro quota debiti vendidit.
t antea facto, Haloander.
u Pignus creditori perit, quod eo consentiente alij venditur.
x Iuri pignoris renunciat primus creditor, qui fundum sibi obligatum nulli alij obligatum (coram secundo creditore) subscribit, vide l.8. §.15. ff. eodem.
y subscribendo scilicet.
z ¶ l.12. §. 12. ff. de captiuis.
a l.4. in princip. ff. eodem.
b Si res cum eadem causa ad venditorem redit, pignus in statũ pristinum redintegratur, Bartolus.
c Sic debitor consensu creditricis pignus ei affectum alteri obligat: consensu ita à creditrice præstito, ea ius pignoris amittit, vide quæ notaui ad l.12. §.4. ff. qui potior.
d Qui cõsentit rem sibi obligatam in dotem alteri dari, is videtur pignus remittere, vt hîc: etiam marito, l.11. Cod. ad Vellean.
e v. l.4. §.1. ff. eo.
f Dote filia contenta, patris hereditate abstinere potest. vnde colligunt dotem in bonis patris non esse, vide l.2. Cod. de reuocand. his quæ in fraud. cred.
g quantum ad tertiũ, nõ quantũ ad alios, l.21. Cod. ad Vellean.
h hoc est, siue iustus, siue iniustus, vt oblato debito remoueat agentẽ hypothecaria Cuiac. 11. obser. 35.

i l.16. §.3. ff. de pignor. l.19. ff. qui potiores. l.5. ff. de distract. pignor. vide quæ scripsi ad l.9. Cod. de locato.
k l.5. in f. ff. eod. l.40. ff. de iureiur.
l l.2. ff. de iureiurando.
m rectè additum est, conuenit: nam sine conuentione, inuecta & importata in prædium rusticum non sunt pignori locatori.
n l.5. §.2. ff. eodem. l.9. §.3. ff. de pignorat.
o & ita partis admittitur solutio, leg.21. ff. de rebus creditis.
p Clausula, saluo iure.

LIBER VIGESIMVSPRIMVS.

DE[a] ÆDILICIO[b] EDICTO[c], ET REDHIBITIONE[d], ET QVANTI[e] minoris.

De rebus mobilibus, vel immobilibus. 1. Edictum de venditione mancipium. 2. Ratio edicti. De dolo & ignorantia venditoris. 3. De venditoribus fiscalibus. 4. Vel factis à republica. 5. Si vel pupilaribus. 6. De vitia seu morbo manifesto. 7. morbi definitio, & diuisio an differat à vitio. 8. De morbo impediente vsum & minesterium aut leui. 9. De fanaticis, phreneticis, & aliis vitiis animi. 11. De timidis, cupidis, auaris, iracundis, melancholicis, proteruis, gibberosis, curuis pruriginosis, scabiosis, mutis, & surdis.

Vlpianus libro primo ad Edictum ædilium curulium.

LABEO scribit edictum ædilium curulium de venditionibus [f] rerum esse: tam [g] earũ, quæ soli sint: quam "earum" quæ mobiles, aut semouentes.

1 ¶ Aiũt ędiles: *Qui[h] mãcipia vendũt, certiores faciant emptores: quid morbi. vitijve cuique sit: quis fugitiuus [i], errόve sit noxáve [k] solutus non sit [l].* ¶ *Eadémque [m] omnia cum ea mancipia venibunt, palàm rectè pronuntianto. quod si mancipium aduersus ea venisset: siue aduersus quod dictum promissúmve fuerit, cum veniret, fuisset: quod eius præstari oportere dicetur emptori, omnibúsque [n], ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, vt id mancipium redhibeatur [o].* ¶ *Si quid autem post venditionem, traditionémque deterius [p], emptoris opera, familiæ [q], procuratorisve [r] eius, factum erit: siue quid ex eo post venditionem natum, adquisitum [s] fuerit: & si quid "aliud" in venditione accesserit: siue quid ex ea re fructus peruenerit ad emptorem: vt ea omnia restituat.* ¶ *Item, si quas accessiones [t] ipse præstiterit, vt recipiat.* ¶ *Item, si quod mancipium capitalem [u] fraudem admiserit: mortis consciscendæ [x] "sibi" causa quid fecerit: in vel arenam [y] depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit: ea omnia in venditione pronuntianto, ex his enim causis iudicium dabimus hoc amplius, si quis aduersus eas scient dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus.*

2 ¶ Causa [z] huius dicti proponendi est: vt occurratur fallaciis vendentium: & emptoribus succurratur, quicunque decepti à venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiam [a] si ignorauit [b] ea, quæ ædiles præstari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum. potuit enim ea nota habere venditor. neque enim interest emptoris, cur fallatur ignorantia venditoris, an calliditate.

3 ¶ Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad venditiones [c] fiscales [d].

4 ¶ Si [e] tamen respublica [f] aliqua faciat venditionem, edictum hoc locum habebit.

5 ¶ In pupillaribus quoque venditionibus erit edicto locus.

6 ¶ Si intelligatur vitium, morbúsve mancipij, vt plerumque signis [g] quibusdam solent demonstrare vitia [h] potest dici, edictum cessare. hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur.

7 ¶ Sed sciendum est, morbum apud Sabinum [i] sic definitum esse [k] habitum [l] cuiusque corporis contra naturam, qui vsum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit, id autẽ aliàs in [m] toto corpore, aliàs in parte accidere, namque totius corporis [n] morbus est puta, φθίσις [o], *i. tabes*, febris: partis, veluti cæcitas [p]: licèt homo itaque natus sit: vitiúmque [q] à morbo multum differre: vtputa, si quis [r] balbus [s] sit. nam hunc vitiosum magis esse, quàm morbosum. Ego puto ædiles tollendæ dubitationis [t] gratia bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ [u]. *i. de eodem* idem dixisse, ne qua dubitatio superesset.

8 ¶ Proinde [x] si quid tale fuerit vitij, siue morbi, quod vsum ministeriúmque hominis impediat: id dabit redhibitioni locum: dũmodo meminerimus, non vtique quodlibet quàm leuissimum efficere, vt morbosus vitiosúsve habeatur. proinde leuis [y] febricula. aut vetus [z] quartana, quæ tamen iam sperni potest, vel vulnusculũ [a] modicum, nullum habet in se delictum, quasi pronunciatum non sit. contemni enim "hæc" potuerunt. Exempli itaque gratia referamus, qui morbosi, vitiosíque sunt.

a Adde huic Titulo. De ædiliciis actionibus 4 *Gel.* 2. & quod de Manilianis legibus (à Manilio quodam iuris nostri auctore: cuius meminit Pomponius lege 2. ff. de origine iuris) refert Cicero 1. de oratore. Nec quisquam est, inquit, eorum, cui si iam sit sibi addiscẽdum aliquid nõ Teucrum Paccuuij malit, quàm Manilianas venalium vendẽdorum leges addiscere. Varro 2. *de re rustica.* Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit. *Idem c.* 5. Paulo verbosiùs hæc qui Manilij actiones sequuntur. *Idem cap.* 7. Iisdem rebus dominum in emptione mùtãt, vt in Manilij actionibus sunt præscripta.

b Ædilitium edictum dicitur quòd ædilibus curulibus curæ fuit, vt vẽditionibus omnes fraudes amoueantur, ex triplici causa. Ex reticentia (si vẽditor vitiũ ignotũ emptori reticuerit.) ex dicto promissóve (vt si dixerit abesse aliquid, qđ non abest, vel adesse quod non adest, *l.* 27. ff. *de dolo*) quod ea non caueãtur emptori, id est, non repromittantur emptori ea, quæ in rebus venalitiis edictum ædilium curulium repromitti iubet: veluti, fugitiuum non esse, rectè sanum esse, hodie esse, rectè bibere posse, habere licere, duplæ stipulationem. *Cuiac. hic adde* 19. *Ecclog. cap.* 1.

c de ædilitiis actionibus, 4. *Cod.* 58. quas Iustinianus empti & venditi actionibus ait esse παρακολουθήματα. Atqui hæ actiones superfluæ videntur, cùm sint ciuiles ex empto & vendito? Imò, inductæ sunt, vt innotesceret ædiles curam egisse, ne emptores à venditoribus circumuenirentur: quin hoc edictum aliquanto durius est: Quippe in duplum (hinc ædilitiæ actiones pœnales dicuntur, *l.* 23. §. 4. ff. *eodem.*) fit condemnatio nisi pareatur ædilitio edicto, *l.* 45. ff. *eodem.* in ciuilibus non item, nisi euictionis nomine: vel iure veteri, nisi venditor de modo agri mentitus sit (*Paul.* 1. *sentent.* 11.) vel ex lege 12. tabularum, nisi inficietur quæ dixit in faciẽdo nexu mancipióque. Ad hæc, hoc edictum datur in vnum è multis, cuius maior pars in venditione fuit, aut nulla parte minor, *l.* 44. §. 1. ff. *eodem.* ciuiles pluribus sociis vendentibus in singulos dantur pro portione, qua socij sunt, *dict. l.* 44. Hoc edictum in ignorantem datur, qui scire debuit, *l.* 1. §. 2. ff. *eodem.* ciuiles non item, si rem emptori habere liceat. Ædilitiæ temporariæ (redhibitoria enim semestris, æstimatoria annalis, exceptis certis casibus) Ciuiles perpetuæ, *l.* 56. ff. *de euictionibus Cuiac. hic.*

d quæ nostris ἀναστροφή, Platoni, ἀναγωγὴ *Cuiac. hic.* ἢ τὸ πραθὲν ἀναστρέφουσα ἀγωγὴ εἴσω ἓξ μηνῶν. 19. *Synopsis* 10. Cæterùm emptori ædilitiæ duæ actiones redhibitoria & æstimatoria. Redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita & pretio recepto, rebúsque omnibus restitutis in integrum.

e seu æstimatoria, quæ in parte rescindit venditionem, & qua emptor agit in hoc, vt quantò pluris emisset ignorans rei qualitatẽ, aut quantitatẽ id vẽditor (qui etiam ignorat) damnetur sibi reddere, *l.* 39. ff. *de actionibus empti.* hæc actio Græcis, ἡ μειοῦσα τὸ τίμημα ἐστὶ ἐντὸς τοῦ *Synopsis ibidem.* 3. *Harmenopul.* 3. *cap.* περὶ ἀναστροφῆς actio qua minuitur pretium intra annum.

f non de locationibus, *l.* 63. ff. *eodem.*

g Ædilitio edicto agitur de venditionibus rerum quæ mobiles, & soli sunt *Synopsis ibid. cap.* 1.

h Venditor pronunciare morbos & vitia serui cogitur: non fugitiuus sit, vel erro, vel noxæ solutus non sit, *vt hîc:* vel capitale quid admiserit, vel consciscendæ mortis causa quid fecerit, vel in arenam vel theatrum descenderit seu productus intromissúsve fuerit vt à bestiis depugnaret. *vers. Item si quod* ff. *eodem. Synopsis ibid.*

i *vide l.* 17. ff. *eodem.* Horatius, pœnæ securum esse eum qui in vendendo seruo excepit fugam. Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat, ille feret pretium pœnæ, securus opinor, Prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex.

k *vide l.* 17. §. 17. ff. *eodem.*

l adde Eccl. *ibid cap.* 1. vel capitale quid admiserit, vel mortis consciscendæ sibi causa quid fecerit, vel in arenam descenderit, vt cum bestiis depugnaret, *vt* ff. *eod.*

m Venditor serui qui superiora (quæ paulò ante enumerauimus) vitia non enumerat, vel in pronunciandis mentitur, obligatur in id quod interest (id est, in quantum damno adfectus est emptor) & seruum recipit: ac præterea id quo seruus, post traditionem emptori factam, factus opera emptoris familiæ vel procuratori eius, deterior sed & ea recipit, quæ ex seruo nata, quæ per eum adquisita, quæ ei vendito accesserunt, fructus ex eo perceptos, accessiones. *Synopsis ibidem.*

n *vide l.* 19. §. *penultimi* ff. *eodem.*

o *vide l.* 21. ff. *eodem.*

p *vide l.* 23. ff. *eodem.*

q *vide l.* 25. §. 5. ff. *eodem.*

r *vide l.* 25. §. 5. ff. *eodem.*

s *vide l.* 23. §. 1. *l.* 24. ff. *eodem.*

t προσθήκας *Synopsis ibid.*

u *vide l.* 23. §. 2. ff. *eodem.*

x *vide l.* 23. §. 3. ff. *eodem.*

y *Eccloga* 10. *c.* 1. εἰς κυνηγέσιον ἐπὶ τῷ θηριομαχῆσαι. vel παρεδόθη τῷ θεάτρῳ εἰς τὸ θηριομαχῆσαι. *Scholiast. ibid.*

z *leg.* 38. §. 1. ff. *eodem.*

a ¶ Ædilicia tenetur venditor etiamsi edictum ignoret. *Synopsis ibid.*

b leges enim ab omnibus tenendæ *vide l.* 9. *Codice de legibus.*

c Ædilicium edictum locum habet, ἐπὶ πολιτικῶν καὶ ὀρφανικῶν πραγμάτων οὐ μὴν καὶ δημοσίων. *Synopsis ibidem.* in municipalibus. §. 4. in pupillaribus vẽditionibus, §. 5. ff. non tamen in fiscalibus, *vt hîc:* nam si quid fiscus vẽdidit, nõ redhibetur. *Synopsis ibid.*

p Fiscus edictum ædilium curulium exercet, non patitur, *vt hîc:* (contra quàm respublica, §. 4. ff. *eodem*) sic fiscus ex contractibus vsuras accipit non dat, nisi in locum priuati debitoris succedat, *l.* 2. *Cod. de fiscalibus vsuris.*

e Reipublicæ deterior est condicio quàm fisci, *vt hîc: iuncto paragrapho superior. de quo scripsi plenius ad l.* 4. *Cod. de fide & iure hastæ fiscalis.*

f *vide l.* 16. ff. *de verbor. significat.*

g Morborum alij cernuntur palàm, alij intelliguntur, seu signis quibusdam demonstrantur.

h sunt enim quidam morbi, qui omnibus possunt apparere, *l.* 14. *in fin.* ff. *eodem.* & palàm, *l.* 43. ff. *de contract. empt.*

i puto legendum esse *morbum à Labeone apud Sabinum.* (in libro scilicet quem de edicto ædilium curulium scripsit) *sic definitum* 4. *Gell.* 2.

k Cicero 4. *Tuscul.* sic definit, morbum totius corporis corruptionem. Galenus 2. *Therapeutic.* 3. & *de symptomatibus c.* 1. Auicenna *phen.* 2. *can.* 1. *doct.* 1. *c.* 1. morbum affectum præter naturam vocat, *Fusch.* 3. *Inst.* 3. *adde l.* 60. ff. *de re iudicat.*

l νόσος ἐστὶ σωματικὴ κατάστασις παρὰ τὴν φύσιν προσγενομένη, χρήσεως πρὸς ἀπεργασίαν, ἧς ἕνεκα φύσις ἡμῖν τὴν ὑγείαν ἐχαρίσατο. *Synopsis ibid.* hoc est, morbus est constitutio corporis, quæ contra naturam nobis accidit, & vsum eius ad id facit deteriorem, cuius causa, natura nobis seruitutem dedit.

m Morborum alij in toto corpore, alij in parte accidunt.

n morborum alij, totius corporis: alij, singularum partium sunt. Totius corporis, quin & totius substantiæ phtisis, gangræna; sic, sphacelus, in iecoris, lienis aliarúmq; partium corruptela positi sunt. Putridæ febres non totius substantiæ, sed simplicis intemperiei morbi sunt. *Fernel.* 2. *de abditis.*

o *Celsus* 2. *cap.* 1. Huius plures sunt species: ἀτροφία, cùm corpus non alitur, eámque ob causam summa in eo macies exoritur: καχεξία, cum ob omnium alimentorum corruptionẽ, alius corporis habitus est: φθίσις propriè vocatur morbus periculosissimus, qui à capite oritur, inde in pulmonem distillat, quem frequens tussis sequitur, in eo pus excreatur, interdum cruentum aliquid. 33. *Cels.* 22.

p veluti cœcitatis aut pedum debilitas, 4. *Gell.* 2.

q morbum, inquit Cicero 4. *Tuscul.* appellant totius coporis corruptionem: ægrotationem, morbum cum imbecillitate: vitium, cùm partes corporis inter se dissident & *l.* 101. §. 1. ff. *de verbor. signific.* morbus est temporalis corporis imbecillitas: vitium, perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit: ita, luscus vtique vitiosus est. Hinc *Gel.* 4. *cap.* 2. In libris veterum, inquit, scriptum est, morbum & vitium distare: vitium, perpetuum: morbus, cum accessu discessúque fit.

r Balbus (Græcis ψελλὸς) magis vitiosus, quàm morbosus.

s vt & luscus, *dict. l.* 101. de balbo ff. dicemus. *l.* 10. *eodem.*

t Dubitationis tollendæ causa bis idem dicere & geminare dictiones licet, adde *l.* 56. ff. *mandati.*

u ἐν παραλλήλῳ *Alciat.* 2. *prætermiss.* & 4. *de verbor. signific.*

x Morbus siue vitium, quod vsum & ministerium hominis impedit, actioni redhibitoriæ locum dat, non tamen quodlibet aut leue, veluti leuis febricula: vel vetus quartana, vel modicum vulnus (puta in digito, quódque non sentitur.) Nam hæc ne quidem pronuntiari necesse est, vti quæ contemni possint. *Synopsis eodem & ibidem Scholiastes.*

y *de qua vide l.* 4. *in fin.* ff. *eodem.*

z *l.* 60. *in fin.* ff. *de re iudicata.*

a mediocre vlcus, *l.* 4. *in fin.* ff. *eodem.*

a qui aliqua profatus est, *vt hic.* qui circa fana bacchatur, & quasi demens responsa reddit *§.vlt.ꝗ.eod.* cuius vitium est, caput iactare, *vt hic.* hinc fanaticus error apud Horatium *lib.de arte poet.* solebant circa fana bacchari, & comas rotare sacerdotes responsa & oracula daturi. *Vergil.6. Aeneid. Lucanus 5. Iuuenal. satyr.2.* Græcis ἔνθεοι & θεοφορούμενοι, quòd non sua sponte, sed diuino numine ferri crederentur. Hinc qui atræ bilis abundantia caput iactant fanatici, Lampridius *in Heliogab.* Lactauit caput inter præcisos fanaticos. *Seneca. 10. controuers. 5.* multò vehementius insanit, quã nostri fanatici. Græci *hic 3.* fanatici nomine intelligere videntur eum, qui ex vehementiori & ardenti febre se insolẽter, aut præter morem gerit: aut per vicos insanorum more cursitat, ridicula loquens: quomodo etiã testatur. *lex quarta, §. primo.ꝗ. eodẽ.* Brissonius 2. *select.13.* Fanaticos propriè dici notat, magnæ Deûm matris sacerdotes: sic enim appellati. *Liuius 36. Iuuenal satyr.2. Prudent. in Roma & alij authores.* qui & secti, quòd virilia sibi testis amputarẽt. *Martial 5. epigram. Iuuenal ibid.* vnde & semiuiri. *Iuuenalis ibid* Varro *Eudemonib. apud Nonium.* Tibi nunc semiuiri certam comã iactant Galli: *Lucanus 1.* crinénque rotãtes sanguineis populis cùm dicunt tristia Galli. Hinc iacere caput. *Tacit.11.* vt sit morbus quem Plutarchus vocat, τῆς ὀργιζομένης ψυχῆς ... κλόνον.

9 ¶ Apud Viuianum quæritur, si seruus inter fanaticos[a] non semper caput iactaret, & aliqua profatus esset, an nihilo minùs sanus videretur. & ait Viuianus, nihilo minùs hunc sanum "esse." neque[b] enim nos (inquit) minùs animi vitiis[c] aliquos sanos esse intelligere debere. alioquin (inquit) futurum, vt in infinito[d] hac ratione multos sanos esse negaremus. vtputà[e] leuem, superstitiosum[f], iracundum, contumacem, & si qua similia sunt animi vitia. magis enim de corporis sanitate, quàm de animi vitiis promitti: interdum[g] tamen, inquit, vitiũ corporale vsque[h] ad animum peruenire, & eum vitiare. veluti contingeret φρενητικῷ. i. mentecapto[i]. quia id[k] ei ex febribus acciderit. quid ergo est? si quid sit animi vitij tale, vt id à venditore excipi oporteret: neque id venditor, cùm sciret, pronuntiasset: ex empto eum teneri.

10 ¶ Idem Viuianus ait, quamuis aliquando quis circa fana[l] bacchatus sit, & responsa reddiderit: tamen, si nũc hoc nõ faciat, nullum vitium esse. neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est: sicuti, si aliquando febrem habuit. cæterùm, si nihilo minùs permaneret in eo vitio, vt circa fana bacchari soleret, & quasi demens responsa daret: etiam si per[m] luxuriam[n] id factum est, vitium tamen esse: sed vitium animi non corporis. ideóque redhiberi nõ posse: quoniam ædiles de corporalibus vitiis loquuntur: attamen ex empto actionem admittit.

11 ¶ Idem dicit etiam in his, qui preter modum timidi, cupidi, auaríque sunt, aut iracundi.

2. *Paulus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

VEl melancholici[o],

3. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

VEl proterui[p], vel gibberosi, vel curui, vel pruriginosi[q], vel scabiosi: item muti[r], & surdi.

1. *De vitio corporis penetrante vsque ad animum.* 2. *De aleatore, vinario, guloso, impostore, mendaci, litigioso.* 3. *De vitiis animi. De fatuo vel morione, errone fugitiuo. De iumentis pauidis, vel calcitrosis.* 4. *De vitio animi vel corporis.* 5. *De morbo sontico vel non.* 6. *De morbo leui aut ex quo vsus impeditur* περὶ κακοηθείας πάθους, νόσου ἀῤῥωστίας.

19. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

b Animi vitia non efficiunt, vt quis non sanus habeatur.
c vitiis, quæ corporis aliquos, &c. *Hal.*
d Infinita fugere solemus.
e Animi hæc vitia, leuem, superstitiosum, iracundum, contumacem esse, *vt hic.*
f qui inconsulto timore deum timet. *Budæus arg. l.8.ꝗ.de condit.instit.* hos Græci δεισιδαίμονας vocant. Plutarchus libellũ scripsit περὶ δεισιδαιμονίας. Plaut. *in Rudente act.4. Scen.4.* Quid si ista aut superstiosa, aut ariola est. Modus quidam religionis est, nimirum superstitiosum esse non oportet. *Cicero pro domo: adde eundem 1. de finib. in fine.*
g Ob animi vitia locum non esse redhibitioni, nisi animi vitia ea sint, vt ad corpus vsque perueniant, vt in phrenetico apparet. nam plerumque phrenesis accidit ex febribus. Huiusmodi morbus non est animi tantùm, sed & corporis. Neque tamen hic improbauerim, si quis ordine inuerso ita legeret, Interdum tamen, inquit, vsque ad vitium corporale, animi peruenire: & id vitiare, velut contingeret in phrenetico, quia inde febres accidant. Cusam tamen lectionem tuetur lex 4.§.1.ꝗ.eod.
h *l.4.§.1.ꝗ.eodem.*
i Fuchsius 3. *Inst.11. ex Galeno 2. de symptomatib.* φρενῖτιν esse ait cerebri aut eius membranæ phlegmonem: huius tria genera facit Celsus 3.c.18. & quidem primum cum febre est, in cuius accessione ægri desipiunt & aliena loquuntur. Alterum sine febre ex tristitia. Tertium quo homines vel imaginibus, vel mente desipiunt de phrenetide, eiúsque causis, & differentiis ab insania. v.1, Tertullian.13.
k Idem Trallianus *ibidem* docet insanientes à phreneticis hinc discerni, quòd illi citra febrim, hi cum febri spectentur. Idem morbus φρενῖτις imaginosus etiam dicitur, quum φαντάσματα animo occurrunt, de quo morbo *Celsus lib.3. & Cælius Aurelianus.* A quo morbo est alius quoque imaginosus, qui κορυβαντιασμὸς, à quo morbo κορυβαντιῶντες, quibus semper aures in musica & carminum sonotibus videbantur personari. de quo morbo vide plura apud Scaligerum in Catullum.
l *vide §.9.ꝗ.eodem.*
m Luxuriæ is plerumque fructus est, furor & desperatio.
n & si plurifariam, *Budæus.* reprehensus ab Augustino 4. *Emend.11.* qui verbo luxuriæ abusum quemcumque intelligit, & morum solutionem, & effrenatam animi cupiditatem. *v. quæ notaui ad l.40.ꝗ.de damno.* Porrò luxuriam veteres verbo ἀσωτίαν comprehenderunt. *v. l.2.ꝗ.de curat. furiosi.*
o Qui atra bili vexantur. *Budæus.* Bilis atra, fex est, & sedimentum sanguinis, cuius sedes est in lienis vena caua: flauæ, seu pallidæ bilis sedes est in ea vesica, quæ subest iecori. melancholicis venerem mederi scribit Aretæus 1.c.5. *in fine.* Ægineta 1.c.35. Oribasius 1.c.6.
p *lege 18. infrà eodem.* sed quid proteruo cum gibbosis? itaque legendum puto, *vel pectorosi:* vt enim gibbosis dorsum, ita pectoroso latum & prægrande pectus est. Ea antithesis quadrat sequentibus pruriginosis, scabiosis, mutus, surdus. *Iuuenal. Satyr. 10.* Nec prætextatum rapuit Nero lucripedem, nec strumosum atque vtero pariter gibbóque tumentem.
q à prurigine, dicta à perurendo 4. *Isidor.7.*
r mutij & surdi. *Hal.* fortè mutij nomine eum intelligit, qui grauiter loquitur. Talis morbosus non est: non de muto qui ἄσημος, quémque morbosum esse ait lex 9.ꝗ.*eodem.* huic ita concilianda.

OB quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem.

1 ¶ Sed si vitium corporis vsque[s] ad animũ penetrat, fortè si propter febrem loquantur aliena, vel "qui" per vicos more insanorum deridenda[t] "loquantur," in quo sit animi vitium, ex corporis vitio accidit: redhiberi posse.

2 ¶ Item aleatores[u] & vinarios non contineri edicto: quosdam respondisse, Pomponius ait, quemadmodum nec gulosos[x], nec impostores[y], aut mendaces[z], aut litigiosos.

3 ¶ Idem Pomponius ait: quamuis non[a] validè sapiẽtem seruum venditor præstare debeat: tamen, si ita fatuũ, vel morionem[b] vendiderit, vt in eo vsus nullus sit: videri vitium. & * videmur hoc iure vti, vt vitij, morbíque appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit: si minùs, non. & ideo nominatim de errone, & fugitiuo excipitur. hoc enim animi vitiúm est, non corporis. vnde quidam iumenta pauida[c], & calcitrosa morbosis, non esse adnumeranda dixerunt. animi enim, non corporis. hoc uitium esse.

4 ¶ In summa, si quidem animi tantùm vitium est, redhiberi non potest. nisi[d] si dictum est, hoc abesse: & non abest. ex empto[e] tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit. si[f] autem corporis solius vitiũ est: aut & corporis, & animi mixtum vitium: redhibitio locum habebit.

5 ¶ Illud erit adnotandum, quod[g] de morbo generaliter scriptum est, non de sontico[h] morbo. nec mirum. hoc videri Pomponius ait. nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic ipse morbus obstet.

6 ¶ Idem ait, non omnem morbum dare locum redhibitioni: vtputa leuis lippitudo, aut leuis dentis, auriculæve[i] dolor, aut mediocre[k] vlcus. non denique febriculam[l] quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

5. *Paulus* libro vndecimo ad Sabinum.

ET quantum interest inter hæc vitia, quæ Greci κακοηθίαν[m] *i. vitiositatem,* dicunt, interque πάθος[n] *.i. perturbationem,* aut νόσον. *i. morbum,* aut ἀῤῥωστίαν. *i. ægrotationem.* tantum inter talia vitia, & eum morbum, ex quo quis minùs aptus vsui sit, differt.

De morbo perpetuo, vel temporali. 1. *De impetigine.* 2. *De spadone. De eo qui vnum testiculum habet.*

s ¶ *lege 1.§.9.ꝗ. eodem.*
t καταγέλαστα, *scholion 19. Ecloga 10. cap.3.* quæ qui facit, præsumitur fatuus *Aretinus.*
u Aleator, hoc ipso quod aleator sit, non redhibetur *lege 225. infrà de verborum significatione.*
x comesores, *lege 18. infrà eodem.*
y φενακισμὸς, Græcis impostura. φενακίζειν, imponere à φενάκη adulterina coma. Impostor etiam Græcis πλάνος. *Matth. 27.* Qualẽ Franciscum Villionum ætate suorum patrũ fuisse scribit Budæus.
z *lege 65. infrà eodem.*
a *vide l.18. infrà eod.*
b cui nullus sapientiæ vsus inest. Hinc Martialis: Morio dictus erat viginti millibus emi. Redde mihi nũmos, Gargiliane, sapit. Cotta, *murgisonem* legit *in memorabilib. in voce* murgiso. Murgisonem, inquit Festus, dixerunt à mora & decisione, quasi moricisio. Isidorus *in glossis* murgiso callidus morator (non murmurator)
c τὰ δειλὰ καὶ λακτιστικὰ ὑποζύγια, οὐκ εἰσὶν ἀμαθῆ. 19. *Synopsis 10.c.3.* Hinc Gellius 1.c.2. equus mordax aut calcitro vitiosus est, non morbosus.
d Redhibitoria locum non habet, vbi animi tantùm vitium est: nisi venditor animi vitium abesse dixerit: competit autem quanti minoris. *Synopsis d. cap.3.* Qui locus indicat non de corporis tantùm, sed & animi vitiis caueri plerumque solitos veteres. Horatius 2. *satyr.3.* Sanus vtrisque auribus atque oculis, mentem nisi litigiosum exciperet donis cùm venderet. vbi vetus interpres. Sumptum est hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi tam corporis, quàm animi, debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.
e *l.1.§ penult.ꝗ eod.*
f Redhibitoria locum habet, vbi corporis vitium est, vel corpori & animo commune. *d.c.3.*
g In ædilitio edicto & redhibitoria, non quærimur de morbo sontico, sed de qualicunque vitio, quod obsit rei. nihil enim interest, cui rei morbus obstet *d.c.3.*
h Sonticus morbus, an qui noceat? *l.113.ꝗ.de verborum significatione.* An qui vehementior, vim grauiter nocendi habet? 20. *Gell.1.* (sontes enim sunt qui nocent.) an qui cuique rei agendæ impedimento est litiganti? *l. vlt.ꝗ.de iudic.* An qui perpetuus? *l.6.ꝗ.eod.* an qui in hominẽ incidit, postquã is natus est? *l. vlt.§.1.ꝗ.eod.* an certus cum iusta causa? Ælius Stilo apud Festum. Glossariis sonticus morbus ἱερὰ νόσος. Hinc sontica causa à morbo dicitur, quæ quid agere non permittit. *Eclog. c.3.* ὀλέθριον πάθος. Talis morbus diem iudicij, ipso iure, differt etiam inuito iudice. *l.2.§.3. in fin. ꝗ. si quis cautionib. vide l.60.ꝗ.de re iudicata.* Pro epilepsia Plinius accepit νόσος δεινὸς, ὅσσι μεγαλαντάξιον Alcæus dixit quasi magni momenti.
i Aurium vitia, surditas, tarditas, tinnitus, verminatio. *vide apud Fuchsium 3. Institut.13.*
k vulnus minusculum, *l.1.§.8.ꝗ.eodem.*
l leuis febricula. *dicto §.8. suprà eodem.* leuissima febris, *lege vltima, ff de re iudic.*
m Cicero id ita exprimit. Quomodo in corpore morbus (νόσος *ꝗ.eodem.*) ægrotatio (ἀῤῥωστία *ꝗ.eodem*) & vitium (κακοηθία *hic*) sic in animo morbum appellant totius corporis corruptionem: ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cùm partes totius corporis inter se dissident: *& post,* illa duo morbus & ægrotatio ex totius corporis conquassatione & perturbatione gignuntur. vitium autem integra valetudine ex se cernitur: sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab ægritudine disiungere. vitiositas autem est habitus aut affectio in tota vita inconstans, & à seipso dissentiens 4. *Tuscul.* adde κακοηθίαν peruersissimam humorum qualitatem, κακοχυμίαν peruersam quantitatem & qualitatem humorum, quæ & διαφθορὰ seu corruptela dicitur. *Fuchs. 2. Institut. 5.* καχεξίαν passionem quæ ex intemperantia ægrotantis aut curatione medicaminis venit 4. *Isid 7.*
n πάθος est auersa à recta ratione contra naturam commotio. Zeno *apud Ciceronem 4. Tusculanorum, & libro tertio,* motum quemque in animo turbidum vocat.

a Morborum alij perpetui, alij temporarij.
b Impetix, seu impetigo, *Festus*, est vel sicca scabies, prominens à corpore, cum asperitate, & rotunditate formæ, quàm vulgus *Sarnam* appellat 4. *Isid.* 8. Græcis λειχὴν. aut vitium cutis celeriter in lepram & scabiem transiens. Celsus 5. lichenas, papulas: & lepram, impetiginem vertit.

6. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

POmponius rectè ait, non tantùm ad perpetuos[a] morbos, verùm ad temporarios quoque hoc edictum pertinere.

1 ¶ Trebatius ait, Impetiginosum[b] morbosum non esse: si eo[c] membro, vbi impetigo esset, æquè rectè[d] vtatur: & mihi videtur vera Trebatij sententia.

2 ¶ Spadonem morbosum non[e] esse, neque vitiosum, verius mihi videtur: sed sanum esse: sicuti illum, qui vnum testiculum habet, qui etiam[f] generare[g] potest[h].

7. *Paulus* lib. 11. ad Sabinum.

SIn autem quis ita spado est, vt tam necessaria[i] pars corporis & penitus absit, morbosus[k] est.

De lingua abscisa.

8. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

SI cui lingua abscissa[l] sit, an sanus esse videatur, quæritur. & exstat hæc quæstio apud Ofilium, relata "apud eum" in equo. ait enim, hunc videri non esse sanum.

De muto, & eo qui malè loquitur.

9. *Idem* lib. 44. ad Sabinum.

MVtum[m] morbosum[n] esse Sabinus ait[o]. morbum[p] enim esse, sine voce esse, apparet: sed qui grauiter[q] loquitur, morbosus non est: nec qui ἀσαφῶς[r]. *i. obscurè.* planè qui ἀσήμως. *i. sine vlla significatione vocis*, loquitur, hic vtique morbosus est.

De digito absciso, & membro lacerato. 2. De pluribus vel paucioribus digitis. 3. De myope. 4. περὶ νυκτάλωπος, h. e. de luscitioso. 5. De balbo, blæso, alypo, varo, vatio.

10. *Idem* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

IDem Ofilius ait, si homini digitus[s] sit abscissus, membríve quid laceratũ: quamuis consanauerit[t]: si tamen ob eam rem eo minùs vti[u] possit, non videri sanum "esse."

1 ¶ Catonem quoque scribere lego, cui digitus de manu, aut de pede præcisus sit, eum morbosum esse. quod verum est, secundum suprà scriptam distinctionem.

2 ¶ Sed si quis plures[x] digitos[y] habeat, siue in manibus, siue in pedibus[z]: si nihil impeditur numero eorũ: non est in causa redhibitionis propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum: sed an sine impedimento, vel pluribus, vel paucioribus vti possit[a].

3 ¶ De myope[b] quæsitum est, an sanus esset. & puto, "eum" redhiberi posse.

4 ¶ Sed & νυκτάλωπα. *i. luscitiosum*[c], morbosum esse constat: id est, vbi homo neque matutino tempore videt[d], neque vespertino. quod genus morbi Græci vocant νυκτάλωπα. Luscitionem[g] "eam esse" quidam putant: vbi homo, lumine adhibito, nihil videt.

5 ¶ Quæsitum est: an balbus[f], & blæsus[g], & atypus[h], ísque qui tardius loquitur, & varus[i], & vatius, sanus sit. & opinor, eos sanos esse.

De eo cui dens abest.

11. *Paulus* libro 11. ad Sabinum.

CVi dens[k] abest[l], non est morbosus. magna enim pars hominum aliquo dente caret, "neque ideo morbosi sunt:" præsertim cùm sine dentibus nascimur[m]: nec ideo minùs sani sumus, donec dentes habeamus. alioquin nullus senex sanus esset.

De eo, qui clauum habet, de polyposo. 1. De membris inæqualibus. 2. De gutturoso. De eo qui occulos prominentes habet. 3. De scæua & manco. 4. De oris fætore, de hircoso de strabore.

12. *Vlpianus* lib. 1. ad Edictum ædilium curulium.

QVi clauum[n] habet, morbosus est. sed & polyposus[o].

1 ¶ Eum, qui alterum oculum, aut alteram maxillam † maiorem habet, si rectè "iis" vtatur, sanum videri, Pedius scribit: ait enim, inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ex ministerio præstando subtrahit, extra redhibitionem esse. sed & latus vel crus, breuius potest adferre impedimentum. ergo & hic erit redhibendus.

2 ¶ Si quis natura gutturosus[p] sit, aut oculos eminentes[q] habeat, sanus videtur.

3 ¶ Item sciendum est, sæuam[r] non esse morbosum, vel vitiosum, præterquam si imbecillitate dextræ validiùs sinistra vtitur. sed hunc non scæuam, sed mancum esse. 4 ¶ Is, cui[s] os oleat, an sanus sit, quæsitum est. Trebatius ait, non esse morbosum, alicui os olere. veluti hircosum[t], strabonem[u], hoc enim ex illuuie oris accidere solere. si tamen ex corporis vitio id accidit: veluti quòd iecur, quòd pulmo, aut aliud quid similiter dolet: morbosus est.

De claudo.

13. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

ITem clodus[x] morbosus est.

De ea, quæ mortuos parit. 1. De prægnante. 2. De puerpera. 3. De sterili. 4. De eo qui vrinam facit. 5. De vna præcisa. 6. De digitis coniunctis. 7. De ea, quæ mulier fieri nequit. 8. περὶ αὐτιάδων. i. de consiliis. 9. De morbo nominatim excepto. 10. De morbo apparente.

17. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

QVæritur de ea muliere, quæ semper mortuos[y] parit, an morbosa sit. & ait Sabinus, si vuluæ vitio hoc[z] cõtingit, morbosam esse.

c putà mento. menti impetiginis meminit Galenus 5. *de cõpos. med. c.* 7. quæ mentagræ Plinij omnino similis.
d *l.* 12. §. 1. ↄ. *eod.*
e quia multò magis venit quã cæteri serui. *lege vlt. Cod. comm. de legat. l.* 1. *Cod. de comm. seru.* & in vectigalibus rebus spadones numerantur, *l. vlt.* ↄ. *de publ. v.* 4. *Gell.* 2. excipe tamen *l.* 7. ↄ. *eod.*
f hæc particula innuit spadoné, de quo suprà, generare posse: quod negari videtur, *l. l.* 2. §. 1. ↄ. *de adoptionibus. Caius Inst. de adopt.*
g generare non potest. Hal. reprehẽsus ab August. 3. *Emend.* 5. *&* 4. *c.* 17.
h & militare. *l.* 4. ↄ. *de re militari:* vxorem ducere, *l.* 39. *in fin.* ↄ. *de iure dotium.* testamentum facere, *l.* 5. *Cod. de testam.* adoptare, posthumum heredem scribere *leg.* 6. *infrà de lib. & posth.*
i i. vterque testiculus. id est, si est castratus.
k aliud in mulo castrato *l.* 38. §. 7. ↄ. *eo.*
l furiosus, mutúsve, cuíve quod membrum lacerum læsúmque est, aut obest, quo ipse minus aptus sit, morbosi sunt. *Masurius Sabinus* 2. *iuris ciuilis libro apud* 4. *Gell. inf.*
m de eo dixi *l.* 3. ↄ. *eod.*
n hinc dicitur esse in aduersa valetudine *l.* 43. ↄ. *de vulgari. l.* 3. §. 8. ↄ. *de vulgari.*
o libro 2. iuris ciuilis 4. *Gellius* 2.
p Morbus est sine voce esse.
q Grauiter loquitur, qui ægrè ac difficulter loquitur.
r Vocis quatuor hic vitia, mutum esse, grauiter loqui. ἀσαφῶς καὶ ἀσήμως. querum extrema edilitio edicto locum faciunt, at non intermedia illa duo.
s *Paulus* 4. *Sentent.* 9. §. 45. *l.* 38. ↄ. *de verb signif.* ad digitos pertinet §. 1. 2. ↄ. *eod. l.* 12. §. 3. *l.* 14. §. 6. ↄ. *eod.*
t consolidauerit *Haloand.*
u *d.* §. 1. 2. *d.* §. 3. *d.* §. 6.
x *l.* 14. *in fin.* ↄ. *de statu homin.*
y Plinius 11. *c.* 44. Digiti quibusdam in manibus seni. vt Curiatij, ex patritia gente filias duas ob id sedigitas appellatas accepimus, & Volcatium sedigitum, illustrem in Poetica. *& post.* Brachia nõ omnibus paria secum. Studioso Thraci in C. Cæsaris ludo notum est, dextram fuisse proceriorem. Ibidem *c.* 52. Membra animalibus agnata inutilia sunt, sicut sextus homini semper digitus.
z *l.* 38. ↄ. *de verb. signif.*
a versus integer hic deest, qui extat in Norico textu. Item de hydropico quæsitum est, an sanus esset, & puto redhiberi posse. Sed quid de μυωπε, &c.
b Qui luscitiosus Latinis 4. *Gell.* 2. Is ea quæ propè sunt, cernit, quæ procul, nõ videt. *Aristot. Problem.* 35. Cæterùm, qui non longè videt, tam sanus est, quàm qui tardius currit. *Gell. ibid.* Aetius 2. *Tetrab.* 3. *c.* 45, ait myopes dici, qui ex natiuitate, parua quidem propè vident, magna verò procul videre non possunt: & alios inæquales, alios æquales oculos habere, eámque affectionem incurabilem esse.
c Fulgentius *libro de prisco sermone.* Lucitiosos dici voluerunt, interdiu parum videntes, quos Græci μύωπας vocant. Plaut. *milite.* Mirum est lolio victitare te, tam vili tritico. Quid iam? quia lucitiosus es. Dicunt enim quod lolium comedentibus oculi obscurentur.
d Aetius 2. *Tetrab.* 3. *c.* 46. ait nyctalopas vocari, qui die quidem videant, occidente sole obscurius, deinde nocte nihil penitus cernant: quibusdam tamen contingere, vt noctu quidem melius videant: interdiu deterius: & si noctu luna appareat, nihil cernant. Idem ait Ægineta 3. *Oribas.* 8. *Synopseos* 46. *&* 4. *de locis affect. cap.* 18. *in fine.* Actuarius 4. *c.* 11. *&* 2. *c.* 7. eos vocat νυκτάλωπας ἐαρινὰς, vbi interpres vertit, nuscitiosos vernos. Marcellus *in libro de re medica*, vbi tractat de remediis oculorum. Isidorus verò 4. *c.* 8. νυκταλωπίαν ait esse passionem, quæ per diem visum patentibus oculis denegat, nocte reddit, & è contrà.
e nuscitionem, *Hal.* Eluscationem, *al.* luscitationem, *al.* Nuscitiosum Aetius Philologus appellat eum, qui propter oculorũ vitium parum videt: Aetius Stilo, qui plus videt vesperi: quàm meridie: nec cognoscit, nisi quod vsque ad oculos admouent. Nuscitiones cæcitudines nocturnæ Popilio Aurelio, *Festus.*
f qui literas vel syllabas exterit.
g qui literas vix pronuntiat.
h qui syllabam syllabæ propere iungere non potest. Balbus & atypus, vitiosi magis quã morbosi sunt. 4. *Gell.* 2. vbi Baptista Egnatius aphtiphũm legit. i. eũ qui vlceribus in ore laborat. Sed Cotta, *triphus* legit: qui Græcè *triphonius*, qualis est is, qui ob linguæ celeritatem ità confusè loquitur, vt vno tempore tres simul voces videatur emittere. sed hæc meræ nugæ.
i vari introrsus: vatij (qui & valgi) extrorsus intortos pedes habent. *Bud.* Varro *de re rustica*, & poti⁹ variis, quã vatiis.
k Eum, cui dens abest, Seruius redhiberi posse respondit: Labeo in causa esse redhibendi negauit, &c. 4. *Gell.* 2.
l Quid: cui vnũ est solidum ac continuum os loco dentis: vti fuit Prusiæ fili⁹, & Pyrrhus rex Epirotarum, qui à Græcis μονόδους. *Festus in Monodos. Plinius* 7. *c.* 16. vbi Prusiæ filij meminit. vbi & hoc notat M. Curium (qui ob id Dentatus) & Cn. Papyrium Carbonem præclaros viros cũ dentibus natos esse, in fœminis eam rem inauspicatã fuisse exempli, Valeria ita nata. vide eundem.
m absurdum est autem dicere homines non sanos nasci. 4. *Gell.* 2.
n Clauus, est tuberculum in cute extans rotundum, callosum, claui caput repræsentans, præduræ radici affixum, & in pedibus maximè nascitur, & in gradiendo dolorem inducit. *vide Æginetam* 3. *cap.* 80. *& lib.* 6. *cap.* 87. *Aetius* 4. *Tetrab.* 2. *cap.* 82. 20. *Plinius* 20. *Plinius* 1. *Epistol.* 51. alio sensu claui, *in leg.* 19. §. 5. *lege* 23. §. *primo. infrà de auro.*
o πολύπους, est tumor præter naturam in naribus obortus *Ægineta* 3. *cap.* 24. à marini polypi similitudine nominatur, nam & illius carni assimilis est. *Ægineta* 6. *cap.* 25. obstruit meatus, qui à colatu ἠθμοειδῆς dicuntur. *Actuarius* 2. *capite* 8.
† Maxillam altera maiorem qui habet, non est morbosum.
p *v. l.* 14. §. 9. ↄ. *eod.*
q qui Græcis ἐξόφθαλμος.
r qui sinistra loco dextræ vtitur. Hinc Scæuola dicitur *Varro* 6. *de lingua Latina. Liuius* 2. Græci σκαιὰν sinistram appellant, *Festus.*
s Putidus dicitur Nonio, cui os fœtidum & graue, quod naribus præfertur. *cap.* 6. *numero* 68.
t cui alæ malè redolent.
u hircosum τράχοντα *Budæus.* Iosephus Scaliger *ad* 6. *Varron. de lingua Latina.* legit raponem. *Varro* cum hic rapo vmbram quoque spei deuorasset. Sed Cuiacius 11. *obs.* 10. legit hircosum scabronem. Estque scabro, qui dentes aut gingiuas abluendi & lauandi negligentia scabras & spurcas habet. adde Festus *in Antiquitati*[bus] *vbi scripsi.* Porrò Strabo is dicitur, qui distortos oculos habet.
x Claudus *Hal.* quasi clausus pedibus. hinc Claudiorum familia, à quibus Tribus Claudia. Isidorus. 17. *Originum* 5. Codex dictus quasi caudex: sic enim & veteres Clodum pro Claudos dicebant. Idem *lib.* 12. *c.* 3. Antiqui somem, sauricericum dicebant sicut Clodum, Claudum.
y *l.* 129. ↄ. *de verbor. signif.*
z vt se: mortuos pariat, *vt hic.* Idem dicendum, si ea de causa concipere fœtum non potest. 4. *Gell.* 2.

a Prægnans mulier ſana eſt. *vt hic*, ſi modo nihil extrinſecus accidat. *§.2.j.eod.*
b *l.2.§.4.ſ.ſi quis cautionibus.*
c *l.2.Cod.de indicta viduitate.*
d Puerpera ſana eſt, ſi modo nihil extrinſecus accidat, quod inualitudinē ei imittat. *Synopſ.eod.c.9.qua in l.163.in fin.j.de verb.ſignificat.*
e *4.Gell.2.*

1 ¶ Si mulier prægnās[a] venierit: inter omnes conuenit, ſanam[b] eam eſſe. * maximum enim ac præcipuū munus fœminarum eſt, accipere, ac tueri[c] conceptum.

2 ¶ Puerperam[d] quoque ſanam eſſe: ſi modò nihil extrinſecus accidit, quod corpus eius in aliquam valetudinem immitteret.

3 ¶ De ſterili[e] Cælius diſtinguere Trebatium dicit: vt, ſi natura[f] ſterilis ſit, ſana ſit: ſi vitio corporis, contrà.

4 ¶ Item de eo, qui vrinam[g] facit, quæritur. & Pedius ait, non ob eam rem ſanum non eſſe, quòd[h] in lecto, ſomno vinóque preſſus, aut etiā pigritia ſurgēdi, vrinā faciat. ſin autem vitio veſicæ collectum humorem cōtinere non poteſt: non quia vrinam in lecto facit, ſed quia vitioſam veſicam habet: redhiberi poſſe. & verius eſt.

5 ¶ Quod Pedius idem ait, ſi vua[i] alicuius præciſa ſit: tollere magis, quàm præſtare redhibitionem, quòd morbus minuitur: ego puto, ſi morbus deſinit non eſſe redhibitioni locum: ſin autē vitium perſeueret, redhibitionem locum habere.

6 ¶ Si quis digitis[k] coniunctis naſcatur, non videtur ſanus eſſe: ſed ita demum, ſi incommodatur ad vſum manus.

7 ¶ Mulierem ita artam[l], vt mulier[m] fieri non poſſit, ſanam non videri conſtat.

8 ¶ Si quis *αἰπάδας*[m] *id eſt, tonſillas*, habeat: an redhiberi, quaſi vitioſus, poſſit, quæritur. & ſi *αἰπάδες, id eſt tonſillæ*, "hæ" ſunt, quas exiſtimo: id eſt inueteratas[o], &, qui iam diſcuti non poſſint, faucium tumores: qui *αἰπάδας, id eſt tonſillas*, habet, vitioſus eſt.

9 ¶ Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo: & de cætero ſanum eſſe dixerit, aut promiſerit: ſtandum eſt eo, quod conuenit. * remittentibus[p] enim actiones ſuas non[q] eſt regreſſus dandus: niſi ſciens venditor morbum, conſultò reticuit. tunc enim dandam eſſe de dolo malo replicationem.

10 ¶ Si nominatim morbus exceptus non ſit: talis[r] tamē morbus ſit, qui omnibus potuit apparere: vtputà cæcus[ſ] homo venibat: aut qui cicatricem[t] euidentem, & periculoſam habebat, vel in capite, vel in alia parte corporis: eius nomine non teneri Cæcilius ait: "perinde" ac ſi nominatim morbus exceptus fuiſſet. ad eos enim morbos vitiáque pertinere edictum ædilium probandum eſt: quæ quis ignorauit[u], vel ignore potuit.

De ea quæ bis in menſe: & ea quæ nunquam purgatur.

15. *Paulus* lib.11.ad Sabinum.

QVæ bis[x] in menſe purgatur, ſana non eſt. item quæ non purgatur: niſi per ætatem accidit.

De ſanato.

16. *Pomponius* lib.23. ad Sabinum.

QVod ita ſanatum[y] eſt, vt in priſtinum ſtatum reſtitueretur: perinde habendum eſt, quaſi numquàm morboſum eſſet.

Quis ſit fugitiuus. 10. *De effectu fugæ.* 11. *Quis ſit fugitiuus.* 14. *Quis ſit erro.* 15. *Quis ſit fugitiuus.* 17. *Noxa ſolutus quomodo accipitur.* 19. *De ſeruo qui manumitti non poteſt vel ſub pœna vinculorum diſtracto, vel à poteſtate damnato, vel exportando.* 20. *De eo quod venditor affirmauit.*

17. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

f ſterilis natura, ſana eſt: vitio corporis, non ſana.
g hi ἐνουρεῖν, Græcis dicūtur, quibus luxatus ceruicis veſicæ muſculus hoc vitium parit. Parit autem frequentiſſimè in pueris, *Budæus ex Paulo Aegineta 3.c.45.in fi.*
h Vrinam in lecto faciens ex ſomno, vel quod ex vino pigrè ſurgit, ſanus cenſetur: ſecus ſi vitio veſicę id faciat.
i hoc qui fieri poteſt: cùm Rufus Epheſius 1. *de appell. partiū. c.8.* dicat σταφυλὴν i. vuam non partem, ſed affectum, nominari oportere. Idémque 2.c.4. ait ſupra epiglottidem supernè columellam dependere, eámque vocari σταφυλὴν, minimámque vtilitatē adferre ſcribit, cùm ea reſciſa nulla corporis actio vitietur? Certè Fuchſius (hîc enim cogimur peritos in arte medicos conſulere, quod feciſſe veteres iuriſcōſultos conſtat) 3. *ſect.1.c.16.* ait, vuam vitium eſſe columellæ, quo ea luxata, extrema ſui parte maior eſt & liuida: supernè verò tenuis, vt ſimilitudinem fructus vuæ (vnde nomen accepit) præ ſe ferat. Columella autē (quæ κίων & γαργαρεὼν. i. gurgulio Gallis *laluette*) particula eſt carnoſa, quæ in fine palati ad fauces ſuſpenſa apparet. & hoc de vuæ ſubſtantia. Vaſſeus, *in ſuis tabulis*, auctor eſt nonnullos, quibus ea ad baſim vſque eſſet amputata, nō modò deterius loquutos, ſed etiam frigidiorem ſenſiſſe inſpirationem: pleroſque etiam pulmone ac thorace refrigerato periiſſe. Igitur vuam hic pro columella accipi conſtat.
k vt pauciores quàm quinque habeat: (de curatione digitorum cohærentium *v. Celſ.7.c.32.*) qui plures, ἑξαδάκτυλος dicebatur, vt ſ. dixi.
l quod vel natiuitate, vel pòſt accidit, variis modis, de quibus, vt & eius vitij remediis, vtile *Aetium 4.Tetrab.c.95.96.* Vitio huic cōtrariū in marito, cùm ita natura imbecillis eſt, vt coire non poſſit, *l.20. Cod. de repud.* ob eam cauſam mulier repudiari poteſt: quaſi ſummè vitioſa & impar matrimonio. *l.8.§.2.j. de bon.poſſeſſ. contr.tabul. vide Damhouderum in Enchiridio Parium in verbis marib.inutilis.*
m quid ſi legas, *vt mater, &c.* quid ſi mulier cauſetur & dicat, volo eſſe mater & filios procreare? *c.requiſiſti 33.q.1.* Græci *d.c.9.* ita legunt, ἡ στεγνὴν γυναῖκα ὥς τὰ γυναικῶν μὴ ὑπομένειν, οὐκ ἔστιν ὑγιής. Mulier tam arcta, vt muliebria perpeti nequeat, ſana non eſt. Ita hîc elegans fuerit πλοκὴ, cuius priore loco vox *mulier*, ſexum ipſum: poſteriore, *vt mulier fieri non poſſit*, eam quæ cognoſci non poſſit demonſtrat integrā: & quæ ſignata Nonio dicitur. Tertul. *lib. 2. de velandis virginib.* Dicam licet nolim, difficilè ſemel mulier fit, quæ timet fieri. Ita Cicero obiurgatus quòd ſenex virginem duxiſſet, Cras inquit, mulier erit. ſic puella apud Theocritum cùm à Satyriſco mulier fieret, παρθένος ἔνθα βέβηκα, γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀφέρπω. Cui Satyriſcus, ἀλλὰ γυνὴ μήτηρ, τεκέων τροφὸς, οὐκέτι κώρα. i. Huc virgo adueni, mulier ecce domū reditione virgo continetur, *l.13.j.de verbor.ſignif.* vt hîc, arta mulier, ita artatio ſyllabæ. *Varro.4.de lingua.*

n faucium inflāmationes cum tumore *j.eod.* glandularū, quæ in fine oris vtrinque linguæ appoſitæ ſunt, defluxu ex capite nati tumores.
o ὁ ἔχων χοιράδας παλαιὰς ἀνιάτους. i. habens ſtrumas inueteratas, & quæ diſcuti non poſſunt. *Synopſis eod c.9.*
p Renuntiari beneficio legis 2. *Cod. de reſcindenda venditione*, hinc colligunt, id genus renūciationem firmam ratámque eſſe, quod renuntians ſimilis ſit ſcienti, niſi renunciatio ſimplicitate aut facilitate interpoſita ſit. de quo vide Socinū *regula 226. & 436.*

QVid ſit fugitiuus, definit Ofilius. * fugitiuus[z] eſt, qui extra[a] domini domum fugæ cauſa, quo ſe à domino celaret, manſit.

1 ¶ Cælius autem fugitiuū eſſe ait eum: qui ea mente[b] diſcedat, nè ad dominum redeat: tametſi, mutato conſilio, ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia[c] ſua nocens eſſe deſinit.

2 ¶ Caſſius quoque ſcribit, fugitiuum eſſe, qui certo[d] propoſito dominum relinquat.

3 ¶ Item apud Viuianum relatum eſt, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendum eſſe, non vtique à fuga[e]. nam eum qui hoſtem, aut latronem, incendium, ruinámve fugeret: quamuis fugiſſe verum eſt: non tamen fugitiuum eſſe: Item ne eum quidem, qui à præceptore, cui in diſciplinam traditus erat, aufugit, eſſe fugitiuum: ſi fortè ideo fugit, quia immoderatè[f] eo vtebatur. idémque probat: & ſi ab eo fugerit, cui erat commēdatus: ſi propter eandem cauſam fugerit. idem probat Viuianus, & ſi ſęuiùs cum eo agebat. hęc ita: ſi eos fugiſſet, & ad dominum veniſſet. cęterùm ſi ad dominum non veniſſet: ſine vlla dubitatione fugitiuum videri, ait.

4 ¶ Idem ait interrogatus Proculus de eo: qui domi latuiſſet in hoc ſcilicet, vt, fugæ nactus occaſionē, ſe ſubtraheret. ait: tametſi fugere non[g] poſſet videri, qui domi manſiſſet: tamen eum fugitiuum fuiſſe. ſin autem in hoc tantùm latuiſſet, quoad iracundia domini efferueſceret[h]: fugitiuum non eſſe. ſicuti ne eum quidem, qui, cùm dominum animaduerteret, verberibus ſe adficere velle: præripuiſſet[i] ſe ad amicum, quem ad precandum[k] perduceret. ne eum quidem fugitiuum eſſe, qui in hoc progreſſus eſt, vt ſe præcipitaret. cæterùm etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locum ad præcipitandum ſe aſcendiſſet. magíſque hunc mortem ſibi conſciſcere voluiſſe, illud enim: quod plerumque ab imprudentibus (inquit) dici ſolet, eum eſſe fugitiuum, qui nocte aliqua ſine voluntate domini emanſiſſet[l]: non eſſe verùm[m]: ſed ab affectu animi cuiuſque æſtimandum.

5 ¶ Idem Viuianus ait: ſi à magiſtro puer receſſit, & rurſus ad matrem peruenit: cùm quæreretur, num fugitiuus eſſet, ſi celandi cauſa "quò," ne ad dominum reuerteretur, fugiſſet: fugitiuum eſſe. ſin verò: vt, per matrem, faciliorem deprecationem haberet delicti alicuius: non eſſe fugitiuum.

6 ¶ Cælius quoque ſcribit: ſi ſeruum emeris, qui ſe in Tiberim deiecit: ſi, moriendi dumtaxat conſilio ſuſcepto, à domino diſceſſiſſet: non eſſe fugitiuum. ſed ſi fugæ priùs conſilium habuit: deinde, mutata voluntate, in Tiberim ſe deiecit: manere fugitiuum. eadem probat & de eo, qui de ponte ſe præcipitauit, hæc omnia vera ſunt, quæ Cælius ſcribit.

7 ¶ Idem ait: ſi ſeruus tuus fugiens, vicarium ſuum ſecum abduxit: ſi vicarius inuitus, aut imprudens ſecutus eſt, neque occaſionem ad te redeundi nactus prætermiſit: non videri fugitiuum fuiſſe. ſed ſi aut olim, cùm fugeret, intellexit[n], quid ageretur: aut poſtea cognouit, quid acti eſſet: & redire ad te, cùm poſſet[o], noluit[p]: contrà eſſe. Idē putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit.

8 ¶ Idem Cælius ait: ſi ſeruus, cùm in fundo eſſet, exiſſet de villa, ea mēte, vt profugeret: & quis eum, priùs quàm ex fundo tuo exiſſet, comprehendiſſet: fugitium videri. * animum[q] enim, fugitiuum facere.

9 ¶ Idem ait: nec eum, qui ad fugam gradum vnum alterúmve promouit: vel etiā currere cœpit, ſi dominum ſequentem non poteſt euadere: non eſſe fugitiuum.

q Remittens actiones, ad eas regreſſum non habet. *l.31. ſ. de pactis. l.20.in fi. l.21.ſ.de minorib. l.15.§.5.j.de adulteriis. l.2.j.ad Turpill. v. l.4.Cod.de pact.*
r Morbi nomine qui omnibus apparere potuit, venditor nō tenetur: velut ſi cæcus venditus ſit, aut qui periculoſum in capite, vel in alia parte corporis habebat. Nam edictū eos morbos vitiáque cōplectitur, quæ quis ignorauit, vel ignorare potuit. *Synopſ. eod. c.9.in f.*
ſ *adde l.43.§.1.ſ. de contrah. empt.*
t *Ecloga c.9.*
u *lege 1.§.6.ſ.eodem.*
x nota hîc duo vitia ὑπερκάθαρσιν ſeu αἱμορραγίαν τῆς ὑστέρας. i. immodicam purgationē, de qua vide Actuarium 1 *medicæ* 22. & ἐμμηνίων ἐποχήν. i. menſtruorum retentionem *Budæus.* de vtriſque *vide Aeginetam 3. de re medica 61. 62. 63. & Oribaſ.14. Medicin. c.65.*
y *l.10.in prin.ſ. eod.*
z ¶ *adde §.1.2.3.4.5.6.7.8.9.10.11.13.13.j.eod.*
a nec enim ſufficit iactaſſe, ac fugæ conſilium ineſſe. aſſumpto actu id delictū intelligi oportet: non ſecundum propoſitionem, ſed cum aliquo facto, *lege 225.j.de verborum ſignific.* non ſolùm conſilij, ſed & facti fugę nomen eſt, *lege 43.*

§.primo, infra eodem. ab effectu intelligitur, non à fuga. *§.3.j.eod.*
b Mens fugientis, fugitiuum diſcernit.
c *lege 65.in fine, infrà de furtis.* Sera pœnitentia hîc non prodeſt, vt nec in furto, rapina, apoſtaſia. *Accurſ.* hinc colligit Bartolus Vſurarium adhuc cenſeri qui deſiit fœnerari.
d Certum propoſitum, προαίρεσις.
e fugæ vocabulum hîc videtur ſumi pro iuſta cauſa & affectu fugiendi.
f *l.43.§.1.j.eod. adde l.6.ſ.ad l. Aquil.*
g his verbis reſtringendum eſt initium huius legis.
h deferueſceret. nam efferueſcere homo dicitur cùm ita excandeſcit. *Budæus: adde l.43.§.1.j.eod.*
i proripuiſſet ſe. *Bud.*
k Perfugia duo ſerui habuere, aram & deprecatorem, *vt hîc. & lege 41.§.primo, infrà eodem:* Terentius *Phormione.* Nunc ad deprecatorem abeam, qui mihi ſit oret. Item, Nec hîc tibi aliquam aram aut deprecatorem parauetis.
l extra domum ſcilicet. Hinc enim ratio dubitandi ſumitur *in principio, ſuprà eodem.*
m non eſt verum. *Hal.*
n *vide l.4.j.quæ in fraudem creditor.*
o Qui non facit quod facere poteſt, is videtur facere nolle. *adde l.19.in fi.j.de vita.*
p Nolle dicimus cuius contrarium poſſumus.
q Animus fugitiuum facit.

a Libertatis species est, fugisse.
b *l.9.Cod.de pignoraticia.*
c Seruius *in* 2. *Æneid.* ait, dici asylum, quasi ἄσυλον. σύλειν enim est trahere: ἄσυλον, locus vnde ius abstrahendi confugam non est. *v. eundem in* 8. *Æneid.* sed potiùs à συλᾶν, quod est eripio, deriuatur. sed verius est Catastam intelligi, locum illum certum Romę, quò solebant venire qui venales producebantur, cuius cõmeminit Cyprian[9] *Epist.* 33. Tibullus 2. *Elegiar.* 2. quem sæpè coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes. Quo ex loco quoque notandum est, venaliũ trans mare aduectorum, pedes creta notatos fuisse, quod & confirmat Ouidius 1. *Amorum* 8. Nec tu, si quis erit capitis mercede redẽptus, despice Gypsati nomẽ inane pedis. & Iuuenalis *Satyr.* 1. Nuper in hanc vrbem, pedibus qui venerat albis. Plinius 35. *c.* 17. *&* 18. Est & hoc notandum, Captiuos qui lege veniebãt, sub corona & coronatos venisse. 7. *Gell.* 4. *Var.* 2. *de rustic.* 10. *Cæsar* 3. *de bello Gall.* quemadmodũ & serui quorũ nomine venditor nihil præstaret, pileati venibãt, vt ex Cœlio Sabino notat Gellius *d. loco.* Quin & plerumque nudabantur serui, vt eò melius vitia corporis emptor cognosceret. *Seneca* 11. *Epistolar.* 81. *Claudianus* 1. *ad Entropium: Lucianus in Eunucho. Sueton. Caligul.* 36. Quin & cum Titulo vẽdebãtur, ex quo cognoscebatur quid morbi vitiíve in eis esset. 4. *Gell.* 2. *Seneca* 6. *epistol.* 47. *Apollonius* 3. *apud Philostrat.*
d i. In ædem sacram. §. *vlt. Inst. de his qui sunt sui.* ad altaria. *lege* 3. *l.* 6. *Cod. de his qui ad Eccles. his qui sunt sui.*

10 ¶ Idem rectè ait, libertatis[a] cuiusdam speciem esse, fugisse: hoc est, potestate dominica in præsenti liberatum esse.

11 ¶ Pignori datus seruus debitorem quidem dominum[h] habet. sed si, posteaquam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit: potest fugitiuus videri.

12 ¶ Apud Labeonem, & Cælium quæritur: si quis in asylum[c] confugerit: aut eò[d] se conferat, quò solent venire, qui se[e] venales postulant: an fugitiuus sit. ego puto, nõ esse eum fugitiuum: qui id facit, quod publicè[f] facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam[g] Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit. "Idem puto & in eum, qui in asylum, vel quod aliud confugit. quia non fugiendi animo hoc facit." si tamen antè fugit, & postea se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desinit.

13 ¶ Item Cælius scribit, placere, "eum" quoque fugitiuum esse, qui eò se conferat, vnde eum dominus recuperare[k] non possit, multóque magis illum fugitiuum esse, qui eò se conferat, vnde abduci[i] non possit.

14 ¶ Erronem[k] "ita" definit Labeo, pusillũ fugitiuum esse. & ex diuerso, fugitiuum, magnum erronem esse. sed propriè erronem sic definimus: qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, &, temporibus[l] in res nugatorias consumptis, seriùs domum redit.

15 ¶ Apud Cælium scriptum est: Liberti apud patronum habitantis sic, vt sub vna claue[m] tota eius habitatio esset, seruus ea mente ne rediret ad eum, extra[n] habitationem "liberti" fuit, sed intra ædes patroni "&" tota nocte oblituit[o]. videri esse fugitiuum, Cælius ait. planè si talem custodiam ea habitatio non habuit: & in ea cella[p] libertus habitauit, cui commune[q] & promiscuum plurium cellarum iter est: contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat.

16 ¶ Idem Cælius ait, seruum in prouinciam missum à domino: cùm eum mortuum esse, & testamento se liberum relictum audisset[r], & in eodem officio permansisset, tantúmque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitiuum. nec enim, mentiendo se liberum, (inquit) fugitiuum esse cœpit: quia sine fugæ consilio id fecit.

17 ¶ Quod aiunt ædiles[s], *noxa solutus non sit*, sic intelligendum est, vt non hoc debeat pronuntiari, nullam eum noxam commisisse: sed illud, noxa solutnm esse, hoc est, noxali iudicio subiectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur.

18 ¶ Noxas[t] accipere debemus priuatas: hoc est, eas, quæcumque committtuntur ex delictis, (non[u] publicis criminibus) ex[x] quibus agitur iudiciis noxalibus. denique specialiter cauetur infrà de capitalibus fraudibus. ex priuatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis fortè noxæ dedere noluerit, sed litis æstimationem[y] sufferre.

19 Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus[z]: vel si sub pœna[a] vinculorum distractus sit à domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si exportandus æquissimum erit, etiam hoc prędici.

20 ¶ Si quis adfirmauerit, aliquid adesse seruo, nec adsit: vel abesse & adsit: vtputà si dixerit furem non esse, & fur sit: si dixerit artificem esse, & non sit. hi enim: quia, quod adseuerauerunt, non præstant: aduersus[b] dictum, promissúmve facere videntur.

e id enim seruis iusta de causa petere licet. *dicto §. vlt. l. 2. s. de his qui sunt sui.*
f non peccat, qui id facit quod publicè facere licet. *vide l. 3. s. de Maced.*
g ad statuas Cæsarum, *vt hîc*, ad statuam, *l. 5. j. de extraord crim.* ad Imperatoris simulachra, *l. vn. Cod. de his qui ad statuas confug.* ad imaginem Imperatoris. *l. 38. j. de iniuriis.* imaginem Cæsaris (quam interdum præferri à confugis moris erat) *lege* 28. §. 7. *j. de pœnis.*
h i. cùm nulla publica cautio tibi prosit. est enim recuperatio, vt ait Gallus Ælius apud Festum, cùm inter populos, & reges, nationésque, & ciuitates peregrinas lex conuenit, vt res priuatæ reddantur.
i si nolit. abducimur enim & per vim, *l. 15. §. 17. 18. 19. j. de iniuriis:* nolentes & inuiti. & gremiis abducere pactas. *Virgil. apud Donatum.* vt sit sensus. Si fugitiuus est quẽ non possis ab extraneo loco abducere: quod ius abducendi, tuæ ciuitati (putà quia nunquam id cum vicinis ciuitatibus pacta est) non competit: multò magis fugitiuus erit, si postquam ius illud abducendi tuæ ciuitati competierit, non possis ex eo (in quem fugit) loco, tuum seruum abducere. Priore casu tibi fugitiuus est: altero, & tibi, & tuæ ciuitati, quæ ius abducendi, & recuperandi, habet.
k Erro, pusillus fugitiuus: Fugitiuus, magnus erro. Propriè verò erro est, qui sine causa frequenter vagatur, & temporibus in res inutiles consumptis, seriùs domum redit. *Synopsis eod. c. 12. 6. Harmenopul. Titul. de verb. signif. §. 16. l. 224. j. de verb. signific. adde l. 14. Cod. de act. empti.*
l *Ecloga, c. 12.*
m Si est vna clausura, quæ vltimò claudit omnes domos & familiares, vna habitatio dicitur. *Bart.*
n *in princ. s. eodem.*
o habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit. *Haloand.* oblatuit. *al.*
p dixi ad Festum.

q vide quæ notaui de exhædra & mediano *ad l. 5. §. 2. 3. de his qui deiecer.*
r falsò sc. *Accurs.* s *l. 1. in prin. s. eodem.*
t *l. 174. j. de verb. signific.*
u Delicti & criminis differentia. *adde l. 131. in fi. j de verb. signif.*
x *l. 11. in fin. j. de euictionib. l. 200. j. de verborum signific.*

28. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

SI quid venditor de mancipio adfirmauerit[c]: idque nõ ita esse, emptor quæratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quãtò[d] minoris, iudicio agere potest. verbi gratia, si constantem, aut laboriosum, aut curacem[e], vigilacem[f] esse, aut ex frugalitate[g] sua peculium adquirentem adfirmauerit: & is ex diuerso leuis, proteruus, desidiosus[h], somniculosus, piger, tardus, comesor[i] inueniatur. hæc omnia videntur eò pertinere: ne id, quod adfirmauerit venditor, amarè ab eo exigatur: sed cum[k] quodam temperamento. vt si fortè constantem esse adfirmauerit: non exacta grauitas: & constantia, quasi à philosopho[l] desideretur. & si laboriosum, & vigilacem[e] adfirmauerit esse, non continuus labor per dies noctésque ab eo exigatur. sed hæc omnia ex bono & æquo modicè[n] desiderentur. idem & in cæteris quæ venditor adfirmauerit, intelligemus.

1 ¶ Vẽditor qui *optimum cocum esse* dixerit, optimum[o] in eo artificio prę̨stare debet. qui verò simpliciter cocum[p] esse dixerit: satisfacere videtur, etiam si mediocrem[q] cocum præstet. idem & in cæteris[r] generibus artificiorum.

2 ¶ Æquè, si quis simpliciter dixerit peculiatum esse seruum, sufficit, si is vel minimum[s] habeat peculium.

2. *Quid intersit inter dictum & promissum.* 3. *De eo quod venditor dixit, aut promisit.* 5. *De emptore permutatore, & successoribus.* 6. *De tempore actionis redhibitoria & æstimatoria.*

19. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

SCiendum tamen est, quædam, & si dixerit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem[t] serui pertinent: veluti si dixerit, *frugi*[u], *probum*, *dicto audientem*. vt enim Pedius scribit, multum interest, cõmendandi serui causa quid dixerit, an verò præstaturum se promiserit, quod dixit.

1 ¶ Planè, si dixerit *aleatorem non esse, furem*[x] *non esse, ad*[y] *statuam numquam confugisse:* oportet eum id præstare.

2 ¶ Dictum à[z] promisso sic discernitur. dictum accipimus: quod verbo tenus pronuntiatum est, nudóque sermone finitur. promissum autem potest referri & ad nudam promissionem, siue pollicitationem, vel ad spõsum[a]. secundum quod incipiet is qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit, & ex stipulatu posse conueniri, & redhibitoriis actionibus. non nouum. nam & qui ex empto potest conueniri, idem[b] etiam redhibitoriis actionibus conueniri potest.

3 ¶ Ea autem sola dicta, siue promissa admittenda sunt: quæcumque sic dicuntur, vt præstentur: non[c] vt iactentur.

y *l. 2. C. de noxalibus.*
z *v. l. 48. §. 2. j. de heredib. instit.*
a *facit l. 10. Cod. de pœnis.*
b ¶ *l. 1. §. 1. s. eod.*
c *l. 16. s. de hered. vendita.*
d *l. 25. §. 1. j. de except. rei indicatæ.*
e Currax, τρόχαλος. *Synops. eod. c.* 13. vt hinc constet antè perperam lectum, curacem. Ruffin[9] 8. *Antiqu.* 7. Nutriebantur autẽ equi, vt essent pulchri pariter & curraces. sic Æschylus Iouis nuntiũ laudans, τρόχιν appellat.
f Propertius 4. *Elegia.* Iámne tibi exciderunt vigilacis tecta Suburræ. vigilax autem Græcis, ἄγρυπνος.
g Hic περιστικὸς Græcis. Est verò peculij definitio. suũ defraudans genium comparsit miser.
h Caudex, stipes, asinus, plumbeus. Terentius *Heautont. act.* 1. *scena* 1.
i commessor. *Hal.* comessator. *Bud. & Cotta Martialis,* Qui nec leno potes, nec comessator haberi: idẽ quod gulosus, *l. 4. §. 2. s. eod.*
k i. non valdè, *l. 4. §. 3. s. eod.* non perfectè, ad aliquem modum. *l. 19. §. 4. s. eod. l. 10. in fin. j. de bon. possess.*
l aut iurisconsulto *d. l. 10.*
m Vigilax hic, vt & supra. Currax ea forma dicuntur, vt apud Catonem, vendax & emax. Cato *c. 2. de re rustica.* Patremfamiliàs vendacem esse oportet, nõ emacem. sic apud Ouidiũ 4. *de Tristibus.* Viuax. Et modo carpebant viuax de cespite gramen. Apuleius 9. *de Asino.* Sulphur viuax metallum. sic apud Virgilium, sternax equus. sic furax apud Ciceronem 3. Offic. In mancipio vendendo, dicendáne vitia, nam ea quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili, sed hæc mendacem esse aleatorem, furacem, ebriosum.
n hæ voces diligenter notandæ, modicè, non amarè, cum quodam temperamento, non exactè, ex bono & æquo, non quasi philosopho.
o de cocis loquens Liuius 9. *bell. Maced.* quod ministerium fuerat, ars haberi cœpit. De cocis 9. *Plin.* 17. Triumphorum pretiis æstimantur, nullúsque pluris æstimatur, quàm qui peritissimè censum domini mergit. Seneca 1. *de benefic.* 10. Fœdissimũ patrimoniorum exitium culina. Idem 14. *Epistol.* 91. Tam superuacuus est cocus, quàm miles. vide Plinium illo loco. Porrò cocorum nomina ea fuerunt veteribus, Antrax, Congrio, Macherio. *Iul Scaleger* 1. *poet.* p i. cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet. *l. 75. §. 2. j. de verb. oblig.*
q Mediocrem rem præstando debitor liberatur.
r *l. 19. §. 4. j. eod.* s nam in summis id quod minimum est sequimur. *l. 83. §. 3. j. de verb oblig.* t cum quadam iactatione §. 3. *j. eod.* commendatione, *l. 37. s. de dol. l. 43. s. de contrah. empt.*
u Plinius 1. *epist.* 20 Credo decẽtes esse seruos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest vt frugi sint, quod de venalibus, melius auribus quàm oculis iudicatur. Apul. 4. & 8. *Metamorphos.* Asinum, bouem, frugi dixit. x *l. 31. §. 1. j. eodem.*
y Ad statuam confugisse in seruis, nota improbitatis erat: vt non confugisse, probitatis. z Aliud est promittere, aliud dicere: multa dicuntur sine promissione. Promittimus pollicitando, vel altero nudum consensum præstante, vel stipulante. Dicimus verbis, Promittimus nuda etiam promissione, hoc est, etiam nudo cõsensu sine verbis. An potius dicta intelligimus, quæ stipulanti promittimus. Promissa, quæ etiam non stipulãti, qualia sunt ea, quæ non stipulanti promittimus, quæ pollicemur, quæ spondemus. a ad sponsionẽ. *Hal.* b nota argumentũ ab actionibus ciuilib. ad prætorias duci. c Aliud promissio, aliud iactatio. *v. s. eod. in pr.*

4 ¶ Illud

4 ¶ Illud sciendum est: Si quis artificem[a] promiserit, vel dixerit: non vtique perfectum eum præstare debet: sed ad[b] aliquem modum, peritum. vt neque consummatæ scientiæ accipias, neque rursum indoctum "esse" in artificium. sufficiet igitur, talem esse, quales vulgò[c] artifices dicuntur.

5 ¶ Deinde aiunt ædiles[d]. *Emptori, omnibúsque, ad[e] quos ea res pertinet, iudicium dabimus.* pollicentur emptori actionē, & successoribus eius, qui in vniuersum ius succedunt[f]. Emptorem accipere debemus eum, qui pretio emit. sed si quis permutauerit[g]: dicendum est, vtrumque[h] emptoris & venditoris loco haberi, & vtrumque posse ex hoc edicto experiri.

6 ¶ Tempus autem redhibitionis sex[i] menses vtiles habet. si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur: annus[k] vtilis est. sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut, si dictum promissúmve quid est, ex eo, ex quo dictum promissúmve quid est.

De dicto præcedente, & stipulatione sequente venditionem.

20. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

SI verò ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde[l] post aliquot dies interposita fuerit stipulatio: Cælius Sabinus scribit: ex priore causa, quæ statim, (inquit) vt venit id mancipiū, eo nomine posse agere cœpit.

Redhibitionis definitio & Etymologia. 1. De cautionibus in redhibitione præstandis.

21. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

REdhibere[m] est, facere, vt rursus habeat vēditor, quod habuerit. &, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio.

1 ¶ Cùm redditur ab emptore mancipium venditori[n]: de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait. & ideo cautiones necessarias esse: ne fortè aut pignori[o] datus sit seruus ab emptore: aut iussu eius furtum, siue damnum cui datum sit.

2 ¶ Item Pomponius ait, interdum etiam dupliciter[p] cautiones interponi debere: aliàs in præteritum, aliàs in futurum. vtputà si eius serui nomine, qui redhibetur, emptor, procuratórve eius iudicium accepit: vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse eius nomine ageret. cauendum autem esse ait: si quid sine dolo malo emptor condemnatus "fuerit, aut" dederit, *His rebus rectè præstari*[q]. vel si quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit: dolóve malo, vel culpa eius factum sit, quo minùs perueniret, isdem diebus[r] reddi.

3 ¶ Idem ait futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens vēdidit, fieri solere, si in fuga est homo sine culpa emptoris, & nihilominùs cōdemnatur venditor[s]. tum[t] enim cauere[u] oportere: vt emptor hominem persequatur & in sua potestate redactum venditori reddat.

22. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ET neque per se, neque per heredem suum futurum, quo minùs eum hominum venditor habeat.

De seruo deteriorato ab emptore. 1. De accessionibus. 2. De capitali fraude. 3. De seruo qui mortis consciscendæ sibi causa quid fecit. 4. Si seruus vel filiusfamiliàs vendiderit. 5. De heredibus. 6. Si bona fide possessus, vendiderit. 7. De effectu redhibitionis. 8. Si seruus venditus furtum fecerit. 9. De eo quod ob seruum peruenit ad emptorem, vel culpa eius non peruenit.

23. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

CVm autem redhibitio fit: si deterius mancipium siue animo, siue corpore ab emptore factum est: præstabit emptor venditori. vtputa si stupratum[x] sit, aut sæuitia emptoris fugitiuum esse cœperit. & ideo inquit Pomponius, vt, ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis æstimetur, & venditori præstetur. quod si sine iudice homo redhibitus sit: reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere: sufficiat vēditori ex vendito actio.

1 ¶ Iubent ædiles restitui, & quod vēditioni accessit, & si quas accessiones[y] ipse præstiterit: vt vterque resoluta emptione, nihil ampliùs consequatur, quàm [non] haberet, si[z] venditio facta non esset.

2 ¶ Excipitur etiam ille, qui capitalem[a] fraudem admisit. Capitalem fraudem admittere est, tale aliquid delinquere, propter quod capite[b] puniendus sit. veteres[c] enim fraudem pro pœna ponere solebant. capitalem fraudem admisisse accipiemus [d], dolo malo[e], & per nequitiā. cæterùm si quis errore, si quis[f] casu fecerit, cessabit edictum. vnde Pomponius ait, neque impuberem[g], neque furiosum[h] capitalem fraudem videri admisisse.

3 ¶ Excipitur & ille, qui mortis[i] consciscendæ causa quid fecerit. Malus seruus creditus est, qui aliquid facit, quò magis se rebus humanis extrahat. vtputa laqueum torsit[k], siue medicamentum pro veneno bibit, præcipitémve se ex alto miserit, aliúdve quid fecerit, quo facto sperauit mortem peruenturam: tanquam non nihil in alium ausurus, qui[l] hoc aduersus se ausus.

4 ¶ Si seruus sit, qui vendidit [m], vel filiusfamiliàs: in dominum, vel patrem de peculio ædilicia actio competit. quamuis enim pœnales[n] videantur actiones: tamen[o], quoniam ex contractu veniunt, dicēdum est, eorum quoque nomine, qui in aliena potestate sunt, competere, proinde & si filiafamiliàs, vel ancilla distraxit: æquè dicēdum est actiones ædilicias locum habere.

5 ¶ Hæ actiones quæ ex hoc edicto oriuntur, etiam aduersus[p] heredes omnes competunt.

6 ¶ Et si bona[q] fide nobis seruient liberi fortè homines, vel serui alieni, qui vendiderunt: potest dici, etiam hos hoc edicto contineri.

7 ¶ Iulianus ait, iudicium redhibitoriæ actionis vtrūque[r], id est venditorem & emptorem, quodammodo[s] in integrum restituere debere.

8 ¶ Quare siue emptori seruus furtum fecerit, siue alij cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid præstiterit: non aliter hominem venditori restituere iubetur, quam [t] si indemnem eū præstiterit. Quid ergo, (inquit Iulianus) si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam præstare. nec ampliùs[u], quàm pretio condemnabitur. & hoc detrimentum sua culpa emptorē passurum: qui, cùm posset hominem noxę dedere, maluerit litis æstimationem sufferre. & videtur mihi Iulianus sententia humanior esse.

9 ¶ Cùm redhibetur mancipium: si quid ad[x] emptorem peruenit, vel culpa eius non peruenit: restitui oportet: non solum si ipse fructus percepit, mercedésve a seruo, vel conductore serui accepit: sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quòd tardiùs ei hominem restituit. sed & si à quouis alio possessore fructus[y] accepit emptor, restituere eos debebit. sed & si quid fructuum nomine consecutus est, id præstet. item si legatum, vel hereditas seruo obuenerit, neque refert, potuerit hæc consequi venditor, an non potuerit, si seruum non vendidisset. ponamus enim, talē esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat. nihil hæc res nocebit. ¶ Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum: cuius[z] contemplatione[a] testator seruum heredem scripserit, vel ei legauerit. quia, etsi venditio remāsisset[b], nihil hæc res emptori proderat. & per contrarium (inquit) si contemplatione venditoris institutus proponeretur: tamen diceremus, restituere emptorem non[c] debere venditori, si nollet eum redhibere.

24. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ET generaliter dicendum est, quidquid[d] extra rem emptoris per eum seruum adquisitum est, id iustum videri reddi oportere.

De mancipio deteriorato. 2. familiæ appellatione qui continentur. 3. procurator quis hîc dicatur. 4. De mancipio deteriorato. 8. De his quæ præcedunt, vel sequuntur litem contestatam. 9. alia verba edicti. de venditione mancipiorum. 10. De ordine edicti.

25. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

a *l.18. in fine, s. eodem.*
b *vide l.18. s. eodem.*
c vt quales vulgò intelligūtur, tales præstentur. quòd in rerum pretiis obseruatur. *lege 63. j. ad legem Falcidiam.*
d *lege 1. §.10. eodem.*
e Pertinere dicuntur res defuncti, etiam ad successores eius.
f id est, heredibus, *lege 48. §.5. j. eodem.* sic enim definitur hereditas. *vide l.24. j. de verborum signific.*
g Emit qui pretio comparat. emit & vēdit qui permutat. Emptionis enim vocabulo alienatio intelligitur, & Emptio latè patet. *vide l.19. s. de act. empt. v. l.15. de rerum permut.*
h In permutatione, vterque emptoris & venditoris loco est. *l.1. s. de rerum permutat.*
i *vide leg.55. j. eodem.*
k *lege 38. infrà eod. l.2 in fin. Cod. eod.*
l vt sit sensus, Plerunque quæ in præfationibus concipiuntur eadem in stipulationibus repetita intelliguntur. *lege 134. §.1. j. de verborum obligat.*
m tunc enim omnia retrò aguntur. *lege 9. s. de alien. iudicij. l.10. in fin. s. quibus mod. pign.*
n vel à creditore debitori pignus. *vide leg. 15. suprà de pignorat.*
o Pignori dari potest fugitiuus vt hîc.
p *adde l.30. j. eodem.*
q *vide l.71. j. de verborum significat.*
r iisdem de rebus. *Haloand.* id reddi. vt *l.30. j. eodem. Cuiac.17. obser.21.* qui Triboniani error natus est ex singularibus litteris.
s ad pretium reddendum. *Accurs.*
t Fugitiuum qui sciens vēdit, restituere pretiū tenetur, etiamsi ei seruus non restituatur, sed nuda cautio de eo reddēdo prestetur, si captus fuerit, si ignorans, non aliter reddit pretium, quàm recepto seruo. *l. vlt. Cod. eodem.*
u tum eum cauere oportet. *Haloand.*
x Deterior ancilla, quæ stuprata, vel quæ fugitiua esse cœpit, redditur.
y ¶ *lege 1. §. primo, suprà eodem, l. 61. §. secundo, infrà de furtis.* possessionem. *lege 22.* causam vsucapionis & fructus. *lege 35. lege 75. infrà de verborum significationibus.* non tantùm corpus, sed omnem rei conditionem & causam. *lege vltima, §. vltimo, j. de verborum signif.*

z *l.75. j. de verbor. signif.*
a Cyprianus 2. ad Donatū. Hîc testamentū subiicit, ille falsum capitali fraude conscribit
b Capitalis fraus in seruo, est quę capite punitur, vt hîc. *l.12 in fin. j. de accusationibus.*
c aliàs Fraus aliud est, & aliud pœna. *l.131 j. de verborum significat.*
d Capitalis pœna dolum exigit.
e nam in maleficiis spectatur voluntas, non exitus. *vide leg. 14. infrà de sicariis.*
f Error & casus excusat à pœna capitali, *vt hîc, vide l.31. l.52. §.2. s. ad legem Aquil.*
g doli incapacem. nam aliud est incapaci. *vide l.7. C. de de pœnis. l. si arrogator, j. de tutel. l. excipiuntur j. ad Sillanianum.*
h *vide l.12 l.14. suprà de off præf.*
i *lege 1. §.1. in fine, s. eodem. adde l.9. §.7. s. de peculio.*
k vt se suspenderet.
l qui sibi non pepercit, multo minus alij parcet. *l. vlt. §.6. in fine, j. de bon. eor.* Qui in se malū admisit, omne & in omnes admittet multò magis.
m *lege 57. §.1. j. eod*
n Æditione actiones, quasi pœnales.
o Pœnales actiones ex contractibus filiorum & seruorū descendentes dantur in parentes & dominos.
p *l.48. §.5. j. eod.*
q *adde leg. 1. in fin. l. 2. s. de peculio.*
r vt ita omnia in integrum restituantur. *vide l.60. j. eod.*
s Quodammodo, diminutionis nota.
t *l.29. infr. j. eod. l.7. circa fin. j. de leg. 1. l.36. in fin. j. ad Trebell.*
u *l.24. j. eod.*
x *lege 58. §.1. j. eodem.*
y *adde §.1. s. eodem.*
z *l.13. §.18. s. de act. empt. adde l.10. §.6. j. de vulgari.*
a Contemplationis hic non haberi rationē, sed causæ effectiuæ & immediatæ notæ. *Baldus.*
b venditoris mansisset. *Bud.*
c Albericus hoc verum esse putat si agatur actione ex empto, cùm non habeat locum nisi volente emptore: secus fore si condictione sine causa agatur, tunc enim venditorem id posse petere: quasi rei suæ sit. *l. sed si plures §. in arrogato j. de vulgar. l. [illegible] j. de adquir. hered. l. penult. §.1. j. de stipul. seru.*
d Omnis causa restituenda est ab emptore. *l.1. §.1. & §. vlt. s. eod. l.25. l.31. §. [illegible] pen. vlt. l.43. §.5. l.60. j. eod. l.32. s. de petit. heredit. l.11. §.7. s. ad l. Aquil.*

AEdiles etiam hoc præstare emptorem volunt, si in aliquo deterior factus sit seruus: sed ita demum si post venditionem traditionémque factus sit, cæterùm "si ante fuit:" non pertinet ad hoc iudicium, quod antè factum est.

1 ¶ Siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue familia[a] eius, siue procurator: tenebit actio.

2 ¶ Familiæ[b] appellatione omnes, qui in seruitio sunt, continentur: etiam liberi[c] homines, qui ei bona fide seruiunt, vel alieni, accipe eos[d] quoque, qui in potestate eius sunt.

3 ¶ Procuratoris[e] fit mentio in hac actione. sed Neratius procuratorem hîc "eum" accipiendum ait: non quélibet: sed cui vniuersa[f] negotia, aut idipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum[g] est.

4 ¶ Pedius ait, æquum fuisse, id dumtaxat imputari emptori ex facto procuratoris, & familiæ, quod non fuit passurus seruus, nisi "ei" venisset. quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emptori serui sui noxæ deditionem. & ex eo, (inquit) quod procurator commisit solùm actionem præstandarum necessitatem ei iniungi.

5 ¶ Quid ergò, si culpa[h], non etiam dolo emptoris, seruus deterior factus sit? æquè condemnabitur.

6 ¶ Hoc autem quod deterior factus est seruus, non[i] solùm ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est. vtputà si imitatione[k] conseruorum apud emptorem talis factus est: aleator fortè, vel vinarius[l], vel erro euasit.

7 ¶ Sed notandum est, quod non permittitur emptori, ex huiusmodi causis noxæ dedere seruum suum: nec enim factum seruorum suorum, itémque procuratoris præstat.

8 ¶ Item sciendum est, hæc omnia, quæ exprimuntur edicto ædilium præstare eum debere, si ante[m] iudicium acceptum facta sint. idcirco enim necesse habuisse ea enumerari: vt, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, præstaretur. ceterùm post[n] iudicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur: & tam fructus "veniunt," quàm id, quòd deterior factus est: ceteráque veniunt. * iudici enim, statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcumque in iudicio versantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valdè ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta.

9 ¶ Præterea in edicto adiicitur sic: *Et quanta pecunia pro eo homine soluta, accessionisve nomine data erit, non reddetur: cuiúsve[o] pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.*

10 ¶ Ordine[p] fecerunt ædiles: vt antè venditori emptor ea omnia, quæ suprà scripta sunt, præstet: sic deinde pretium consequatur.

De redhibitione. quomodo res ordinanda sit.

26. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

VIdeamus tamen, nè iniquum sit, emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris. potiúsque res ita[q] ordinanda sit, vt emptor caueat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

Quæ pecunia emptori restituitur.

27. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

DEbet autem recipere pecuniam[r], quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. dari[s] autem non id solùm accipiemus, quod numeratur venditori, vtputà pretium, & vsuras eius: sed & si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur. cæterùm, si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur. neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, à vẽditore exigere, quid ergo, si fortè vectigalis[t] nomine datum est, quod emptorem fortè sequeretur? dicemus, hoc quoque restituendum. indemnis enim emptor debet discedere.

Si venditor non cauet.

28. *Gaius* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

SI[u] venditor de his, quæ edicto ædilium continentur, non caueat: pollicentur[x] aduersus eum (ad) redhibẽdum iudicium, intra duos menses: vel quanti emptoris intra sex menses[y].

Si venditor quæ in hac actione desiderantur, præstat, vel non. 1. De eo cuius nomine emptor obligatus est. 2. Quid contineat condemnatio venditoris. 3. Si emptor damnum sensit, vel pro seruo impendit.

29. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ILlud sciendum est, si emptor venditori hæc[z] non præstat, quæ desiderantur in hac actione, non posse ei venditorem condemnari. si autem emptori venditor ista non præstat, condemnabitur ei.

1 ¶ Item emptori præstandum est, vt pecuniæ[a], cuius nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi venditori obligatus sit, siue etiam alij.

2 ¶ Condemnatio autem fit, quanti[b] ea res erit. ergo, excedet pretium, an non, videamus, & quidem continet condemnatio pretium[c], accessionésque. an & vsuras pretij consequatur: quasi, quod sua intersit, debeat accipere? maximè[d] cum[e] fructus[f] quoque ipse restituat? & placet, consecuturum.

3 ¶ Si quid[g] tamen damni sensit, vel si[h] quid pro seruo impendit, consequetur arbitrio iudicis: sic tamen: non vt ei horum nomine venditor condemnetur, vt ait Iulianus: sed ne aliàs compellatur hominem vẽditori restituere, quàm[i], si eum indemnem præstet.

Si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, vel dictauit. 1. De impensis ab emptore factis.

30. *Paulus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

ITem si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, vel ipse eius nomine dictauit: cauendum ex vtraque[k] parte erit: vt, si quid sine dolo malo condemnatus sit: vel si quid ex eo quod egerit, ad eum peruenerit: dolóve malo eius factum sit, quo minùs perueniret: id reddat[l].

1 ¶ Quas impensas necessariò in curandum[m] seruum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit. præcedentes impensas nominatim comprehendendas, Pedius: sed cibaria seruo data nõ esse imputanda, Aristo ait. nam[n] nec ab ipso exigi, quòd in ministerio eius fuit.

Si nolit emptor hominem recipere. 1. Si seruus emptori furtum fecerit. 2. De partu. 3. De vsufructu. 4. De peculio. 5 De pluribus heredibus emptoris. 7. Si seruus communis emerit. 9 De mancipio deteriorato. 10 De pluribus heredibus venditoris, aut seruo communi vendente, aut pluribus venditoribus, aut pluribus emptoribus, aut pluribus mancipijs vẽditis. 11. De morte mancipij redhibendi. 14. De his qui ex officio pro emptore interueniunt. 15. De familia emptoris. 16. Si sæpius agatur æstimatoria. 17. De actione in factum ad pretium recuperandum. 19. De eo, quod seruo in venditione accessit. 20. Si venditor de dupla non caueat. 21. De natione mancipij pronuncianda. 22 De pacto vt nisi res placuerit, redhibeatur, & de illius rei redhibitione. 25 De eo quod emptioni accidit.

31. *Vlpianus* lib. I. ad Edictum ædilium curulium.

QVòd si nolit venditor hominem recipere: non in maiorem summam, (inquit) quàm[o] in pretium, ei condemnandum. ob hæc ergo, quę propter seruum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionẽ. cæterùm poterit euitare præstationem venditor, si nolit hominem recipere. quo facto, pretij præstationem, eorúmque, quæ pretium sequuntur[p], solam non euitabit.

1 ¶ Si venditor pronuntiauerit, vel promiserit, *furem*[q] *non esse*: tenetur[r] ex sua promissione, si furtum seruus fecit. esse[s] enim hoc casu furem, non tantùm eum, qui extraneo, sed & "eum," qui domino suo res subtraxit, intelligendum est.

2 ¶ Si ancilla redhibeatur: & quod[t] ex ea post venditionem natum erit, reddetur: siue vnus partus sit, siue plures.

3 ¶ Sed & si fortè vsusfructus[u] proprietati adcreuerit, indubitatè hic quoque restituetur.

a §. 2. j. eod. l. 1. §. 1. s. eod.
b Familiæ appellatione qui contineantur. *adde l. 1. §. 18. j. de vi & vi armata. l. 6. §. 5. Cod. de his qui ad Ecclesiam: l. 11. §. furti. j. de furtis: l. 195. §. 3. j. de verborum signif. l. 1. §. familiæ j. de publician.*
c Liberi homines in seruitiis aliorum nonnunquam erãt: neque tamen liberi esse desinebant. Varro 6. *de lingua*. liber qui suas operas in seruitute pro pecunia quam debeat, dum solueret, nexus vocatur, vt ab ære obæratus.
d & filiosfamilias, *lege 31. §. 15. j. eodem.* liberos. *l. 40. § 2.* quin & ipsum principẽ familiæ: *l. 193. j. de verborum signific. adde legem 195. §. 1. cum sequentib. j. de verborum signific. l. 1. §. 18. j. de vi & vi: adde l. 2. §. 14. j. vi bonorum raptorum.*
e *§. 1. s. eodem, §. 4. j. eodem, l. 1. §. 1. s. eodem. subaudi*, habentis liberam. & ita pòst Richardum Malumbram interpretatur Baldus. Ita procurator est qui habet sufficiens mandatũ ad id quod agit.
f *vide l. quod si nolit. §. quod in procuratore. j. eod. l. si procurator. j. de doli except.*
g *sub.* specialiter.
h *l. 23. §. vltim. in prin. s. eod. l. 31. §. 14. j. eod.*
i Deterior non tantùm redditur is cuius corpus deterius redditur, sed & is cuius animus.
k Ratio mala in culpa.
l *l. 4. §. 4. s. eod.*
*
m In iudicium non videtur venisse, quod post iudicium acceptum accidit. *l. 23. s. de iudicijs.*
n *lege 31. §. 12. j. eod.*
o pecuniæ obligat[o] dicitur vt obligatus & obstrictus furti, cõpertus sacrilegij: manifesti, criminis, æris debiti, iudicati damnatus, confessus.
p Pretium recepturus emptor, rem primũ redhibere debet. *l. 13. § 8. s. de act. empt.*
q *lege 29. in fine, infrà eodem.*
r *l. 29. §. 2. j. eodem, l. 31. §. 17. l. 59. in princ. j. eodem.*
s *vide l. 19. j. de liberali causa.*
t Emptor venditori vectigal solutum, rei redhibitæ nomine imputat, *vt hic*, vt & pignoris nomen creditor debitori, & cæteris creditoribus. *l. 6. s. qui potior.*
u ¶ *Synopsis eodem c. 19.*

x *lege 5. j. de verborum obligationib.*
y quia non cauet: nam alia tẽpora definiuntur quando vitiosa res est. *lege 19. in fine, s. eodem.*
z quæ superius dicta sunt. *lege 23. 24. & sequentibus.*
a *lege 25. in fine, s. eod.*
b Quãti res est, pretium, accessiones, vsuras pretij: & id quod interest continet.
c Venditor emptori pretium, accessiones, & vsuras restituit.
d Qui rem redhibet, fructus rei restituit: Vicissim quanti res est à venditore recipit, hoc est, pretium quod ipse venditori numerauit, à venditore recipit, accessiones, pretij vsuras, si sua interest, *vt hic. adde Beroum quæst. 59.*
e *adde l. 24. §. penult. l. 47. s. de minorib.*
f si modo periti sint. Nam fructus in rei vindicatione non veniunt nisi petiti sint: vide tamen Socinum *regula 161.*
g vide quę scripsi *ad l. 2. Cod. de rescindenda vendit.*
h *lege 23. §. 1. s. eod.*
i *d. l. 23. §. 7. s. eod.*
k *lege 21. §. 2. s. eod.*
l *vide l. 21. §. 2. s. eod.*
m *adde l. 29. §. 3. s. eodem, l. 10. in fine, suprà de negotijs. lege 10. Codice de negot. l. 18. §. 2. s. commodati.*
n Cibaria seruo pręstita is nõ recuperat, à quo serui ministerium non exigitur. Cibariorum enim impensæ naturali ratione ad eum pertinent qui vtendum accepit. *l. 18. §. 2. s. commodati.* Sic maritus impensas in doctrinam & alimenta puerorũ dotalium non seruat: quia ministeriis eorum vtitur. *lege 28. §. 1. j. de donat. inter vir. & vx.*
o *lege 58. j. eodem.*
p putà vsurarũ. *lege 29. §. 2. s. eodem.*
q *lege 19. §. primo, suprà eodem, lege 52. in fine, infrà eodem.*
r nec enim debuit temerè quidquam affirmare. *lege 13. §. primo, suprà de actione empti.*
s Fur etiam censetur qui furtum domino suo fecit.
t Redhibita ancilla, redhibendi sunt etiam partus.
u Redhibita proprietate, redhibendus est quoque vsusfructus qui ei aduenerit.

4 ¶Si

† Redhibito ſeruo peculium quæſitum ex re venditoris vnà reſtituendum eſt: at non quæſitum ex re emptoris.
a l.33.l.34.ſ.de petit.heredit.
b emptorem ſcilicet. Ideò emptori id non eſt relinquendum, nec id emptori prodeſſe debet, lege 23.in fin.ſ.eodem.

4 ¶ Si peculium † quæſiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? &, ſi quidem ex[a] re emptoris acceſſit, dicendum eſt, apud ipſum[b] relinquendum. ſi aliunde creuit, venditori reſtituendum[c] "eſt".

5 ¶ Si plures heredes ſint emptoris: an omnes[d] ad redhibendum conſentire debeant, videamus. & ait Pomponius, omnes[e] conſentire debere ad redhibẽdum: daréque vnum[f] procuratorem: ne[g] fortè venditor iniuriam patiatur: dum ab alio partem recipit hominis, alij in partem pretij condemnatur, quanti[h] minoris is homo ſit.

6 ¶ Idem ait, homine mortuo, vel etiam redhibito, ſingulos pro ſuis portionibus rectè agere. pretium autem & acceſſiones pro parte recipient. ſed & fructus[i] acceſſionis, & ſi quo deterior homo factus eſt, pro parte præſtabitur ab ipſis. niſi fortè tale ſit, quod diuiſionem[k] non[l] recipiat: vt putà ancillæ partus. in hoc enim idem ſeruandum eſt, quod in ipſa matre[m] vendita: quam pro parte redhiberi poſſe negauimus.

7 ¶ Marcellus quoque ſcribit, ſi ſeruus communis ſeruum emerit, & ſit in cauſa redhibitionis, vnum ex dominis pro parte ſua redhibere ſeruum non poſſe: non magis, (inquit) quàm cùm emptori plures heredes exſtiterunt, nec[n] omnes ad redhibendum conſentiunt.

8 ¶ Idem Marcellus ait, non poſſe alterum ex dominis conſequi actione ex empto, vt ſibi pro parte venditor tradat, ſi pro portione pretium dabit. & hoc in emptoribus ſeruari oportere ait. nam venditor † pignoris[o] loco, quod vendidit, retinet, quoad[p] emptor ſatisfaciat.

9 ¶ Pomponius ait, ſi vnus ex heredibus, vel familia[q] eius, vel procurator[a], culpa vel dolo fecerit rem deteriorem: æquum eſſe in ſolidum eum teneri arbitrio iudicis. hoc autem expeditiùs eſſe, ſi omnes heredes vnum[ſ] procuratorem ad agendum dederunt. tunc & ſi quo deterior ſeruus culpa[t] vnius heredum factus eſt, & hoc ſolutum eſt: cæteri familiæ herciſcundæ iudicium aduerſus eum habent: quia, propter ipſum damnum ſentiũt, impediuntúrque redhibere.

10 ¶ Si venditori plures heredes exſtiterint: ſingulis[u] pro portione[x] hereditaria poterit ſeruus redhiberi. & ſi ſeruus plurium venierit: idem erit dicendum. nam ſi vnus à pluribus, 'vel plures ab vno,' vel plura mancipia ab vno emantur: verius eſt dicere, ſi quaſi plures rei fuerunt venditores, ſingulis in ſolidum redhibendum. ſi tamẽ partes emptę ſint à ſingulis: rectè dicetur, alteri quidem poſſe redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item ſi plures ſinguli partes ab vno emant, tũc pro parte quiſque eorum experietur. ſed ſi in ſolidum emant, vnuſquiſque in ſolidum redhibebit.

11 ¶ Si mancipiũ, quod redhiberi oportet, mortuum[y] erit: hoc quærrtur, numquid culpa emptoris, vel familiæ eius, vel procuratoris[z], homo demortuus ſit. nam ſi culpa[a] eius deceſſit, pro[b] viuo habendus eſt: & præſtentur "ea" omnia, quæ præſtarentur, ſi viueret.

12 ¶ Culpam[c] omnem accipiemus, non vtique[d] latam. propter quod dicendum eſt, quamcumque occaſionem morti emptor præſtitit, debere eum[e], etiam ſi non[f] adhibuit medicum, vt ſanari poſſit, vel[g] malum adhibuit, ſed culpa ſua.

13 ¶ Sed hoc dicemus, ſi ante iudicium acceptum deceſſit. cæterùm, ſi poſt iudicium acceptum deceſſiſſe proponatur, tunc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus ſit. vt enim & Pædio videtur *, ea quæcumque poſt[h] litis conteſtationem contingunt, arbitrium iudicis deſiderant.

14 ¶ Quod in procuratore diximus: idem "&" in tutore, & curatore dicendum erit, ceteríſque, qui ex officio pro aliis interueniunt. & ita Pedius ait. & adiicit, quibus adminiſtratio rerum[i], culpam abeſſe præſtare, non iniquè dominum cogi.

15 ¶ Idem Pedius ait, familiæ appellatione & filiosfamiliàs[k] demonſtrari. facta enim domeſticorum, redhibitoria agentem præſtare voluit.

c lege 24.ſ.eodem.
d Redhibitio cùm fit à pluribus heredibus, vnius emptoris fieri debet eorum omnium conſenſu.
e §.7.j.eod.
f Imò, plures dari oportere conſtat. l.42.§.6.ſ.de procuratorib.
g §.9.j.eod. optima ratio. vide l.5.in fi.j.iudicatum ſolui.
h vide l.43.§.6.j.eod.
i quid ita? cùm vſuras, vſurarũ exigi non oportet. l.26.§.1.ſ.de condict. indeb. l.28 Cod.de vſur.
k partus natus diuidi non debet: igitur pro parte fiet redhibitio ſi mater redhibeatur, partus retineatur ab emptore. adde l.35.l.39.j.eod.
l Quídni partus à matre diuiſionem recipiat: cũ ouibus legatis agni non debeantur? l.81.§.penult.j.de legat.3. Cur non partus æquè poterit diuidi à matre, ac maritus ab vxore & liberis: cùm conſtet ſeruo legato vxorem & filiam legato non cedere? l.20.§.4.j.de inſtructo. adhæc, ſi cùm mater petitur, partus natus eſt, poſſeſſor nõ reſtituit, niſi actor ſpecialiter ei⁹ nomine egerit. l.10.j.de vſur.
m nam matre vendita, partus ad emptorem pertinet. l.4.in fin.j.de vſur. l.16.Cod.de act.empti. *
n §.5.ſ.eod.
† Pignoris loco rem venditam vẽditor retinere põt, quoad emptori ſatisfaciat.
o l.22.ſ.de heredit.vend. l.13.§.8.ff.de act.empti.
p l.57.j.eod.
q l.25.§.2.ſ.eod.
r dicta l.25.§.3.ſ.eod.
ſ §.5.ſ.eod.
t nam omnia quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiæ erciſcundæ veniunt. l.20.§.4.5.6.lege 17.ſ.famil.
u atqui ſinguli heredes emptoris redhibere non poſſunt.§.5.ſ.eod Cur non eadem ratio fuerit in pluribus heredibus venditoris, vt non poſſit res redhiberi niſi omnibus? Emptor tenetur ad indiuiduũ, hoc eſt, rem præſtandam: ideo actio non diuiditur inter heredes: venditor tenetur ad diuiduũ hoc quoad pretium, ideo diuiditur inter eius heredes.
x atqui ſeruus vtiliter ſingulis redhiberi non poteſt, cùm nec diuidi poſſit.
y atqui mortui redhiberi poſſe non videntur. l.vlt.Cod.eod.
z hoc extendit Albericus ad tutores & curatores, & omnes adminiſtratores.
a vide quæ notaui ad l.91.j.de verb.oblig.
b Seruus ei viuere intelligitur, cuius culpa mortuus eſt.
c quæ debetur in contractibus bonæ fidei. l.108.§.13.j.de leg.1.
d id eſt, non tantùm latam. id enim ex præcedentibus & ſequentibus euincitur.
e teneri. Haloand.

f Malum ſcienter, aut nullum medicum adhibere ægroto, paria. quod Alciatus extendit ad maritum, vt iis de cauſis mortua vxore priuetur lucro dotis.
g Culpam admittit qui ægroto medicum nullum aut malum adhibet.
h vide l.25.§.8.ſ.eodem.
i rerum permiſſa eſt eos culpa abeſſe, &c. Haloand.

16 ¶ Si quis egerit quanto minoris propter ſerui fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? & quidem ſæpiùs agi poſſe quanto minoris dubium non eſt. ſed ait Iulianus, id agendum eſſe, ne lucrum emptor faciat, & bis[l] eiuſdem rei æſtimationem conſequatur.

17 ¶ In factum actio competit ad pretium[m] recuperandum, ſi mancipium redhibitum fuerit. in qua non hoc quæritur, an mancipium in cauſa redhibitionis fuerit, ſed hoc tantùm, an ſit redhibitum. nec immeritò, iniquum eſt enim, poſteaquam venditor agnouit, recipiendo[n] mancipium, eſſe in id cauſa redhibitionis "tunc" quæri, vtrùm debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quęretur, an intra tempora redhibitus eſſe videatur.

18 ¶ Illud planè hęc actio exigit, vt ſit redhibitus. cæterùm, niſi fuerit redhibitus, deficit iſta actio: etiam ſi nudo conſenſu placuerit, vt redhibeatur. conuentio ergo dè redhibendo non[o] facit locum huic actioni: ſed ipſa redhibitio.

19 ¶ Reſtitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei ſeruo in venditione acceſſit,

20 ¶ Quia adſidua[p] eſt duplæ ſtipulatio: idcirco placuit, etiam ex empto agi poſſe, ſi duplam venditor mancipij non caueat. * ea enim, quæ ſunt moris[q] & conſuetudinis, in bonæ fidei iudiciis debent venire.

21 ¶ Qui mancipia vendunt, nationem[r] cuiuſque in venditione pronuntiare debent. plerumque enim natio ſerui aut prouocat, aut deterret emptorem. idcirco intereſt noſtra ſcire nationem. præſumptum[ſ] etenim eſt, quoſdam ſeruos bonos eſſe, quia natione ſunt non infamata, quoſdam malos videri, quia & natione ſunt, quę magis infamis eſt. quòd ſi de natione ita pronuntiatum non erit: iudicium emptori, omnibúſque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod emptor redhibet mancipium.

22 ¶ Si quid ita venierit, vt, niſi[t] placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur: ea conuẽtio rata habetur. ſi[u] autem de tempore nihil conuenerit: in factum actio intra ſexaginta dies, vtiles accõmodatur emptori ad redhibendum: vltrà non. ſi verò conuenerit, vt in perpetuum redhibitio fiat: puto, hanc conuentionem valere. Item, ſi tempus ſexaginta[x] dierum præfinitum redhibitioni præteriit cauſa[y] cognita, iudicium dabitur.

23 ¶ In cauſæ autem cognitione hoc verſabitur, ſi aut mora fuit per venditorem[z], aut non fuit præſens, cui redderetur, aut aliqua iuſta cauſa interceſſit, cur intra diem redhibitum mancipium non eſt, quod "ei" magis[a] diſplicuerat.

24 ¶ In his autem actionibus eadem erunt obſeruanda, quæ de partu[b], fructibus, acceſſionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta ſunt[c].

25 ¶ Quod emptioni accedit[d], partem eſſe venditionis, prudentibus viſum eſt.

32. *Gaius* libro ſecundo ad Edictum ædilium curulium.

ITaque ſicut ſuperiùs vẽditor de morbo vitióve, & cæteris, quæ ibi comprehenſa ſunt, prædicere iubetur: & præterea[e] in his cauſis non eſſe mancipium, vt promittat, præcipitur: ita & cùm accedat alij rei homo, eadem & prædicere, & promittere cõpellitur. quod non ſolùm hoc caſu intelligendum eſt, quo nominatim adiicitur, *acceſſurum[f] fundo hominem Stichum*: ſed etiam ſi generaliter omnia mancipia, quæ in fundo ſint, accedant venditioni.

33. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

PRoinde Pomponius ait, iuſtam cauſam eſſe, vt quod in venditione acceſſurum eſſe dictum eſt, tam integrum præſtetur, quàm illud præſtari debuit, quod principaliter veniit. nam iure ciuili, vt integra[g] ſint, quæ acceſſerant...

k vt l.25.§.2.ſ.eodem.
l ¶l.32.j.de euictionibus.
m l.27.ſ.eod.
n quod quis recipiendo agnoſcit, poſtea recuſare non poteſt. l.penult.in fin.j.de vacat. & excuſ. muner.
o atqui cautio heredis eum obligat ad ſoluẽda integra legata. l.vlt.Cod.ad l.Falcid.
p facit l.37.§.1.in fi.j.de euictio.
q Contractus dubij recipiunt modum & formam à conſuetudine Bolog. facit l.24.in fi.ſ.de vſufruct. l.46.j.de euict. l.6.l.37.j.de vſur. l.50.in f.j.de leg.1.l.17.§.1.in f.j.de aqua pluu. l.19.Cod.locati. l.1.de fideiuſſorib. *
r Seneca 10.Controuerſ.5. Quid ad rem pertinet, cuius nationis ſeruus ſit. de differentiis gentium adde Plinium 2.cap.78. Quid natio, vide Feſtum. ſic natio Sabinorum triſtis, ſeuera, tritica. Liuius 1. vbi de Numa: Cicero 15.epiſtolar. 20. Hinc ille apud Ciceronem oratione pro L. Flacco vet⁹ prouerbium, Phrygem plagis fieri ſolere meliorẽ. ſi quid cum periculo experiri velis, in Caria id potiſſimum eſſe faciendum. ſi quis deſpicatus dicitur, Myſorũ vltimus eſſe dicitur. & pòſt. Quis vnquam Græcus Comœdiam ſcripſit, in qua ſeruum primarum partiũ nõ Lydus eſſet.
ſ hinc colligit Alciatus præſumi nobiles, qui ex nobili parẽte: peritum qui ex perito, & è contrà. 1. præſumpt. 48. quæ præſumptio venit ex naſcendi lege, quum filij repræſentant parentes. Horatius, Fortes creantur fortibus. Eſt in iuuencis, eſt in eqs patrũ virt⁹: nec imbellẽ feroces Progenerant Aquilæ columbam.
t l.4.Cod.eodem.lege 6.ſ.de reſcind.
u nota tria tẽpora redhibendi, præfinitum ſeu conuentionale, tacitum, perpetuum.
x Menſes ſexaginta diebus finiuntur. vide Fornerium ad l.98.j.de verb.ſignif.
y v.l.1.in fi.ſ.ex quib.cauſ.maior.
z l.vlt.ſ.de procuratorib. l.24.l.25.ſ.ex quibus cauſis maior.
a Magis, particula electiua. l.6.in fi.pr.ſ.de condict.cauſa data. l.1.ſ.commun.diuid. l.quia magis, ſ.finium regund. l.3.j.de incendio. l.2.§.1.ſ.de reb.cred. Plautus in Perſa. Magis volo eſſe diues quàm pauper. & alibi, Vis vendere iſtá? Magis libet quàm perdere.
b Partus, fructus, acceſſiones diſtinguuntur.
c l.24.& ſequent.ſ.eodem.
d l.32.l.33.j.eodem.
e ea in acceſſoriis præſtanda ſunt quæ in principali. d.l.33.in fi.l.11.§.17.ſ.de act.emp.
f ſeruos fundis venditis acceſſuros plerumque promittebant. dixi ad l.15.j.de euict.
g l.17.§.pen.ſ.de actionib.empti.

a Dolia fundo accessura, fundi venditores sæpius dicebant. *l.27.§.de act.empti. adde l.36.§.eodem.*
c *vide Cuiac.6.ad Africanum.*
d quæstio scilicet nascitur: vtrùm vna sit venditio an plures.
e Genus hic pro artificio, professione, officio, *vt l.vlt.§.eodem.*

cessura dictum fuerit, ex empto actio est. veluti, *si dolia*[h] *accessura fundo* dicta fuerint. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum. nam si seruus cum peculio venierit: ea mancipia, quæ in peculio fuerint, sana esse præstare venditor non debet: quia non dixit, certum corpus accessurum: sed peculium tale "præstare oportere." & quemadmodum certã quantitatem peculij præstare non debet, ita nec hoc. Eandem rationem facere Pomponius ait, vt, etiam si hereditas, aut peculium serui venierit, locus edicto ædilium non sit circa ea corpora, quæ sunt in hereditate, aut in peculio. Idem probat, & si fundus cum instrumento venierit, & in instrumento mancipia sint. Puto hanc sententiam veram: nisi si aliud specialiter actũ esse proponatur.

1 ¶ Si vendita res redhibeatur: seruus quoque, qui ei rei accessit, licèt[b] nullum in eo vitium sit, redhibetur.

De pluribus rebus venditis.

34. *Africanus* libro sexto[c] Quæstionum.

CVm eiusdem generis[d] plures res simul veneant[e] veluti comœdi[f], vel chorus[g]: referre ait, in vniuersos[h], an in singulos pretium constituatur. vt scilicet interdum vna, interdum plures venditiones contractæ intelligãtur. quod vel eo quæri pertinere, vt, si quis eorum forte morbosus, vel vitiosus sit, "vel" omnes simul[i] redhibeantur.

1 ¶ Interdum, etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen vna emptio est: vt propter vnius[k] vitium omnes redhiberi "possint," vel debeant. scilicet cùm manifestum[l] erit, "non" nisi omnes quem empturum vel vẽditurum fuisse. vt plerumque circa comœdos[m], vel quadrigas[n], vel mulas pares accidere solet: vt neutri non nisi omnes habere expediat.

35. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

PLerumque, propter morbosa mancipia, etiã non morbosa redhibentur, si separari non[o] possint sine magno incommodo, vel[p] ad pietatis[q] rationem offensam. Quid enim, si, filio retento[r], parentes redhibere maluerint, vel contra? quod & in fratribus[s], & in personas contubernio[t] sibi coniunctas, obseruari oportet.

36. *Pomponius* lib.23. ad Sabinum.

SI plura mancipia vno pretio venierint, & de vno eorũ ædilicia actione vtamur: ita demum pro bonitate eius æstimatio fiet, si confusè vniuersis mancipiis constitutum pretium fuerit. quòd si, singulorum[u] mancipiorum constituto pretio, vninersa tanti venierunt, quantum ex consummatione[x] singulorum fiebat: tunc cuiusque mancipij pretium, seu pluris, seu minoris id esset, sequi debemus.

Ne veterator pro nouitio veneat.

37. *Vlpianus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

PRæcipiunt ædiles, ne veterator[y] pro nouicio[z] veneat. & hoc edictum fallaciis venditorum occurrit. vbique enim curant ædiles, ne emptores à venditoribus circumueniantur. vt ecce plerique[a] solent mancipia, quę nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere: ad hoc scilicet, vt pluris vendant. præsumptum[b] est enim, ea mancipia, quæ rudia

f id est, comœdorum, mimorum, histrionũ agmen.
g cãtorum qui etiam certo numero cõstat, qui canunt alta voce, vel tibia, vel vtroque misto: & nonnunquã etiam in comœdiis saltant & loquuntur, vniúsque comœdi sustinent partes. quo sésu mimos à choris separat lex 14. *Cod. de episc.aud. Cuiac.ibid.*
h *v.l.29.§.de verbor.oblig.*
i v. quę scripsi *ad l.5.§.7.§.ind.solui.*
k putà coryphæi, *v.l.65.§.1.§.de leg.2.*
l Id autem præsumitur.
m *l.38.§.o.l.22.§.ad l. Aquil.*
n *vide l.65.§.1.§.de legat.2.l.29.§.de verbor.oblig.*
o *l.38.in fi.§.1.eod.*
p *al.* vel ob pietatis ratioñe offensa: *al.* vel sine pietatis ratione offensa.
q Pietatis ratio non permittit matrem redhiberi sine liberis, facit *l. quæsitum est.§.sed an instrumenti.§. de fundo instr.l.possessionũ. Cod.com. vtriusq. iudicij.*
r vel partu, *vide l.31.§.6.§.eod.*
s *l.39.§.eod.*
t putà concubinam, *l.6.in fi.l.8.§.de pignorib.*
u *lege 34.§.1.§.eod.*
x consummatio fit cùm omniũ pretia redacta sunt ad vnam summam. Plautus *in Trucul.* & Seneca 5. *Epistol.* summam summarium: & eodẽ modo Iustinianus *l. vlt. Cod.de vsur.* cõsummatam quantitatẽ sortis & vsurarum, id est, in vnam summã redactam. Græci illo loco συναχθεῖσαι, *Cuiac.ad l.34.§.eod.*
y *v.l.vlt.§.vlt.§.e.*
z hîc Græcis νεώνητος, cui opponitur ὁ ἤδη δουλεύων, qui iam seruierit, veterator. *Synopsis eodem c.28.*
a Si quis velut nouitium vendiderit eum qui iam seruierit, ad redhibendum tenetur. Cupiunt enim homines, nouitios cõsequi, velut dociles & quales suos ad mores reformare possint. *Synopsis d.c.28.*
b nota præsumptionem.
c ¶id est, venditores seruorum. *l.44.§.1.§.eod.l.57.in fin.§.mandati.*
d *vide l.45.§.de contrah.emptione.*
e de quorum origine, & potestate, *vide Alex.ab Alexand.4.genial.*
f Qui iumenta vendit, morbos, eorúmque vitia dicat & ornatum, quo amicti vendendi causa fuerunt, eis tradat. Qui hoc non facit de ornamentis restituendis, vel iumentis, ornamentorum non datorum nomine recipiendis, intra dies sexaginta conuenitur: morborum verò vitiorúmve causa, intra sex menses: quanti denique minoris, intra annum. *Synopsis eod.c.29.*
g Rectè dicere, quid dixi *ad l.1.§.eod.& ad l.11.§.de duob.reis.*
h de bobus. Varro 2. *de re rust.5. ex Mamilij actionibus.* Cùm emimus domitos boues stipulamur sic: Illósce boues sanos esse noxísque præstari? Cùm emimus indomitos, sic: Illósce iuuencos sanos rectè, déque sano pecore esse, noxísque præstari spondésne? Lanij verò qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solent stipulari. Eadem forma erant emendi asini *c.6.* & equi, *c.7. ibidem.*

i Equum ostendens cum ornamentis, tradere eum debet cum ipsis ornamentis, sella scilicet & fræno, & cùm omnibus quibus demonstratus est. *Bald. vide tamen §.11.§.eodem.*
k vt quodammodo hic quadrupedibus videantur comparari mancipia, *vt in l.§.2.§.si quadrupes.*

sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora & dociliora, "&" ad omne ministerium habilia. "trita verò mancipia, & veterana difficilè est reformare, & ad suos mores formare." quia igitur venaliciarij[c] sciunt, facilè decurri ad nouiciorum emptionem: idcirco interpolãt[d] veteratores, & pro nouiciis vendunt quod ne fiat, hoc edicto ædiles denunciant. & ideo si quid, ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

Edictum. De iumentorum venditione. 1. *Argumentum.* 2. *& causa suprascripti edicti.* 3. *Collatio huius & superioris edicti.* 4. *Quid intersit inter iumentum & pecus.* 5. *De verbis dicto edicto subiectis.* 6. *De bobus.* 7. *De animali castrato.* 8. *De mula quæ non potest transiungi.* 9. *vel alterum iugum non patitur.* 10 *Quibus ex causis iumentum redhibetur.* 11. *De tempore & causa iumenti ornati.* 12. *De pluribus iumentis venditis.*

38. *Idem* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

AEdiles[e] aiunt: *qui*[f] *iumenta vendunt, palàm rectè*[g] *dicunto*[h], *quid in quoque eorum morbi vitiíque sit: vti*[i] *quæ optimè ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur. si quid ita factum non erit: de ornamentis restituendis, iumentisve ornamentorum nomine redhibẽdis, in diebus sexaginta: morbi autem vitiíve causa in emptis faciendis, in sex mensibus, vel quo minoris, cùm venirent, fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint, & alterum in ea causa fuerit, vt redhiberi debeat: iudicium dabimus, quo vtrumque redhibeatur.*

1 ¶ Loquuntur ædiles in hoc edicto de iumentis redhibendis.

2 ¶ Causa autem huius edicti eadem est, quæ mancipiorum redhibendorum.

3 ¶ Et ferè eadem[k] sunt in his, quæ in mãcipiis, quod ad morbũ vitiúmve attinet. quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum. &, si mortuum fuerit iumentum pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium "potest."

4 ¶ Iumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus. & difficilè est, vt contineatur. nam aliud significant iumenta[l], aliud significatur pecoris appellatione.

5 ¶ Idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius verba hæc sunt: *quæ de iumentorum sanitate diximus, de cætero quoque pecore*[m] *omni venditores faciunto.*

6 ¶ Vnde dubitari desiit, an hoc edicto boues quoque contineantur. etenim iumentorũ appellatione non[n] contineri eos, verius est. sed pecoris[o] appellatione continebuntur.

7 ¶ Sed enim sunt quædam, quæ in hominibus quidẽ morbum faciunt, in iumentis non adeo, vtputà si mulus[p] castratus est, neque morbi neque vitij quid habere videtur: quia neque de fortitudine quid eius detrahitur, neque de vtilitate: cum ad generandum numquam[q] sit habilis. Cælius quoque scribit, non omnia animalia castrata ob idipsum vitiosa esse: nisi[r] propter ipsam castrationem facta sunt imbecilliora. & ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse: sicuti spado[s] quoque sanus est. sed si emptor ignorauit, venditor scit: ex empto esse actionem. & verum est, quod Ofilius.

8 ¶ Quæsitum est, si mula[t] talis sit, vt transiungi[u] non possit, an sana sit. & ait Pomponius, sanam esse. plerásque denique charrucharias[z] tales esse, vt non possint transiungi.

l Qui hoc? cùm Varro 2. *de rust. c.1.* testetur, sciẽtiam pecoris parandi partes ternas habere: vnam de minoribus pecudibus (ouem, capram, suem,) alterã de maioribus (boues, asinos, equos) tertiã pecuariam, mulos scilicet canes, pastores. Porrò iumentorum appellatione non continentur boues, *vt hic.* continẽtur elephãti & cameli, *l.2.§.2.§.si quadrup.*
m Varro 2. *de re rust.2.* hanc formulam emẽdarum ouium tradit, Tanti sunt mihi emptæ. Prisca formula talis fuit. Illásce oues, qua de re agitur, sanas rectè esse vti pecus ouillũ, quod rectè sanum est & extra luscam, surdam, minã, id est, ventre glabro neque de pecore morboso esse, haberéque rectè licere, hęc sic rectè fieri spondes? &c. Quod ad capras attinet sanas sanus nemo promisit, inquit idẽ Varro *ibid.cap.3.* ita tamen emũtur. Illas capras hodie rectè esse, & bibere posse, haberéque rectè licere hæc spondésne? De suibus hoc addi à quibusdam superiori formulæ videtur, *c.4.* perfunctas esse à febri & à foria.
n *l.65.§.antepenult.§.de legat.3.l.89.§. de verborum signif.*
o pecudum, vt & muli, asini, sues, oues, capræ, *l.2.§.2.§.si quadrupes.*
p Mulus ex asino & equa gignitur, nempe 12. Gignitur etiã mula ex equo & asina. Equo & asina genitos mares hinulos antiqui vocabant. Cum equa muli coitu natum, vocarunt etiam hinnum vel ginnum. *Aristotel.6. de historia animalium 24.& 2.de generat.cap.vlt. 6.Columella 35.8. Plin.44.*
q Castratus nunquam generat.
r quærit Baldus, quid iuris sit, si manus arida alicui amputetur? nihil eo casu vtilitatis, sed quia formæ hominis detrahitur, scribit rationem eius habendam.
s *l.6.§.vlt.l.7.§.eodem.*
t De mula hoc addatur in Cappadocia & aliis locis, mulas passim generare, vt scribit Aristoteles *lib.de mirandis auscultat.& 6.de historia animal.34.& 36.* De partu mulæ adde Plinium 8.*c.49. Herodotum in Melpomene & in Polyhymnia: Liuium 6.& 37. Deonem 47. Varronem 2.de re rustica* 1 sed rariùs pariunt mulæ, vt & reliqua animalia nata ex diuersis generibus animalium, teste Plinio: vel potius quòd matricem reclusam non habent, *teste Horo. in Hieroglyphycis.* Ideo mulæ pictura Ægyptij adumbrabant mulierẽ sterilem. vnde Homerus mulas ὀρῆας quasi ventosas. omnia enim vento plena sunt inutilia ad gignendum, *teste Basilio in Hexamero. vide 27. Rhodiginum 7. hic adde Ferrandum 1. Explicationum 20. adde Festum in Mulis.*
u Transiungere est iugalium loca mutare, quadrigæ locum mutare, temonariam mulam facere, quæ præcedere solita sit: vel dextram facere quæ sinistra esse solebat.
x quæ habentur vt iungantur ad carrucham vel rhedam, qua ratione carrucharię hîc dicantur & à Varrone, rhedariæ, 3. *de re rust.* Id genus animalis primùm cœptum est iungi curribus & vehiculis. vide Festum *in Mulis.*

9 ¶Idem

si iumenta paria fuerint quæ venierint, ob morbum vnius, omnia redhibentur.

9 ¶ Idem ait, si nata sit ingenio, aut corpore, vt alterum iugum non patiatur, sanam non esse.

10 ¶ Non tantum autem ob morbum vitiúmve redhibitio locũ[a] habebit in iumentis: verùm etiam si contrà dictum, promissúmve, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum.

11 ¶ Vendendi autem causa ornatum iumentum videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem, "ornatum sit," sed si in ipsa venditione ornatum sit: aut ideo, (inquit) venale cùm esset, sic ornatum inspiceretur. * sempérque, cùm de ornamentis agitur, "&" in actione, & in edicto, adiectum est, *vendendi causa ornata ducta esse*. poterit enim iumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire.

12 ¶ Si plura iumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter vnius ornamentum. nam "&" si vitiosum sit vnum iugum, non tamen propter hoc cætera iuga redhibebuntur.

13 ¶ Si forte iugum mularum sit, quarum altera vitiosa est: non ex pretio tantùm vitiosæ, sed ex vtriusque[b] erit componendum, quanti minoris sit. cùm enim vno[c] pretio vtræque venierint, non est separandum pretium, sed quãto minoris, cùm veniret, vtrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum.

14 ¶ Cùm[d] autem iumenta paria veniunt: edicto[e] expressum est, vt, cùm alterum in ea causa sit, vt redhiberi debeat, vtrumque[f] redhibeatur. in qua re tam emptori, quàm venditori consulitur, dum iumenta non separantur. Simili modo & si triga[g] venierit, redhibenda erit tota. & si quadriga[h], redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, & vna mula vitiosa sit, vel par: solum par[i] redhibebitur: alterum non. si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mulæ vno pretio venierint: vnius erit mulæ redhibitio, non omnium. nam & si polia[k] venierit: dicemus, vnum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. hæc & in hominibus dicemus, pluribus vno pretio distractis: nisi si separari non possint: vtputà si tragœdi[l], vel mimi.

39. *Paulus* libro I. ad Edictum ædilium curulium.

VEl fratres[m].

1. *Edictu de eo, qui animal, qua vulgariter sit, ita habet, vt nocere possit.*

40. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum ædilium curulium.

HI enim non erunt separandi.

1 ¶ Deinde aiunt[n] ædiles, *ne[o] quis canem[p], verrem, 'vel minorem aprum[q]," lupum, vrsum, pantheram[r], leonem.*

41. *Paulus* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

ET generaliter, *aliúdve, quod noceret animal, siue soluta sint, siue alligata, vt contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint.*

42. *Vlpianus* lib. 2. ad Edictum ædilium curulium.

a *l. 19. in fine, ff. eodem.*
b *lege 64. ff. eodem.*
c *lege 56. ff. eodem.*
d si iumenta paria fuerint quæ venierint, ob morbum vnius, omnia redhibentur. *Synopsis eodem cap. 39.*
e *l. 38. ff. eod.*
f *l. 34. in fine, ff. eod.*
g Isidorus 18. c. 35. Quadrigæ, bigæ, trigæ & seiugæ ab equorũ numero & iugo dictæ. ex quibus quadrigas Soli, (quia per quatuor tẽpora, ver æstatem, autumnum & hyemẽ annus vertitur) bigas lunæ (quoniam gemino cursu cum sole contendit: siue quià nocte videtur & die) Trigas diis inferis, (quia hi per tres ætates homines ad se rapiunt, id est, per infantiã, iuuentutem atque senectam) seiuga seu maximũ currũ loui deorum maximo desultores consecratũt. Glossis, Trigarium, τόπος ὅπου ἵπποι γυμνάζονται. Iisdem Glossis τρίιππον, Triga. τρίπωλα, Trigæ. sic vetus Poeta, Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitij, pars benè magna mei.
h (id est, equi quatuor) quæ etiam sine curru est, *arg. l. 22. ff. ad l. Aqu. l. 10. in fi. ff. quib. mod. vsusfruct. l. 58. ff. pro socio*: nec semper ita accipitur, quasi iuncta curru: alioquin quadriga legata, deberetur currus, quod est falsum. Deinde quadrigæ, nomẽ numeri est, ideóque ad res alias transfertur: vtcùm Varro ait locum, corpus, tempus, actionẽ esse initiorum quadrigas: & Vopiscus quadrigas tyrannorum vocat, Firmum, Saturninum, Bonosum, Proculum: & Hieronymus *ad Iouinianum*, quadrigas virginum, filias Philippi Euangelistæ: *ad Paulinum*, Euangelistas, quadrigam domino: quadrigam sanctitatis *ad Pammachium: Cuiac ad l. 24. ff. eod.* Porrò multum interest, quadrigæ, an quatuor equorum vsusfructus legatus sit, *d. l. 10.* actũ fuerit vt quadriga haberetur vel venderetur, *d. l. 58.* quadrigæ vna stipulatio est, *l. 29. ff. de verborum obligatione.*
i quod Græci quidam ὀρικὸν ζεῦγος & συνωρίδα & τετρωρίδα vocant. *Cuiac. 6. ad African. ad l. 24 ff. eod.* sic Quadrigæ pro quaternario sumuntur apud Varronem 4. *de lingua*. Initiorum quadrigæ, locus, corpus, tempus & actio. *Propert. 3.* Et si quadrigæ visenda est ora Caystri, quo loco quadriga Caystri, quatuor hæ nobilissimæ vrbes, Ephesus, Smyrna, Colophon, Miletus. sic Marcellus Empiricus quadrigam vocat, τὸ τετραφάρμακον medicorum.
k Græcis πῶλεια. Xenophon lib. περὶ ἱππικῆς, est armentum equorum, hinc non omnem poliam redhiberi, *ff. eodem.* Varro, equarias vocat. Catel. Cotta *in voce Polias.* hoc vocabulum à voce πῶλος (quæ pullum significat) deriuari ait: pullum scilicet equinum: hinc πωλοδαμάζειν equos domare. Reperio etiam πωλίον Aristophani pullulum significare. Tacitus libro de moribus Germanorum equitium dixit.
l *l. 34. in princip. ff. eodem.*
m *l. 35. in fin. ff. eodem.*
n *hic & §. 1. Institut. si quadrupes.*
o Qui canem, aut aprum, aut verrem, aut vrsum, aut lupum, aut pantheram, aut leonem, aliúdve noxium animal siue solutum, siue nõ sit alligatum, vt damnum inferre nequeat, qua vulgò sit iter, habeat: & homo liber ex eo perierit, ducentos aureos præstat: si verò non perierit ille quidem, sed nocitum tamen ei sit, quantum æquum bonum iudici videtur, condemnatur: cæterarum rerum duplum damnũ præstat, *vt hic. l. 41. l. 42. ff. eod. Synopsis eod. ex lib. 51. Titul. 4. c. 30. 6. Harmenop. 1. §. 2.*

p Lex Pesulania, vel Pesulonia, vel Solonia, lata est de cane damnum dante. *Paulus 1. sentent. 15. §. 1.* Solon (teste Plutarcho *in Solonis vita*) ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. Haud absimilem legem condidit Plato his verbis, ἐὰν ὑποζύγιον ἢ ἵππος, ἢ κύων ἢ τι τῶν ἄλλων θρεμμάτων σίνηται, &c.

QVa vulgo[s] iter[t] fiet, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere, damnúmve dare possit, si aduersus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi[u] duceni: si nocitum homini libero esse dicetur, quanti[x] bonum æquum iudici videbitur, condemnetur. cæterarum rerum, quanti damnum datum factúmve sit, dupli.

De boue qui cornu petit nullis cessum dantibus: Iumentis, quæ sine causa turbantur, & semetipsa eripiunt. 1. De eo qui ad amicum domini confugit. 2. De eo qui persuasu alterius à domino recessit. 3. Si seruus alienus bona fide possessus fugerit. 4. Quid sit mortis consciscendæ causa quid facere. 5. De eo quod emptor consecutus est serui redhibendi nomine. 6. De mancipio nullius pretij. 7. De redhibitione in fraudem creditorum. 8. Si emptor seruum pignerauerit, vel eum alienauerit, vel vsumfructum eius. 9. De emptione conditionali. 10. Si seruus, in quo alienus est vsusfructus, emerit.

43. *Paulus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

BOué, qui cornu[y] petit, vitiosum esse plerique dicunt. item mulas, quæ cessum dant[z]. ea quoque iumenta, quæ sine causa[a] turbantur, & semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur.

1 ¶ Qui ad amicum[b] domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus. immò etiam si ea mente sit, vt, non impetrato auxilio, domum non reuertatur: nondum fugitiuus est: quia non solùm consilij, sed & facti[c], fugæ nomen est.

2 ¶ Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius, qui persuasit.

3 ¶ Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit, vel sciens, se meum esse, vel ignorans: fugitiuus est: nisi animo ad me reuertendi id fecit.

4 ¶ Mortis[d] consciscendæ causa sibi facit, qui propter nequitiam, malósque mores, flagitiúmve aliquod admissum mortem sibi consciscere voluit, non, si, dolorem[e] corporis non sustinendo, id fecerit.

5 ¶ Si quis seruum emerit, &, rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum cõsecutus est, deinde seruum redhibeat: reddere debebit, quod[f] accepit. sed si per eum seruum iniuriam passus, iniuriæ nomine egerit, non reddet venditori[g]. aliter forsitan atque si loris ab aliquo cæso, aut quæstione de eo habita, emptor egerit.

6 ¶ Aliquando[h] "etiam" redhiberi mancipium debebit, licèt æstimatoria, id est, quanto[i] minoris, agamus. nam si adeo nullius sit pretij, vt ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum sit: licèt æstimatoria actum fuerit: officio tamen iudicis continebitur, vt, reddito mancipio, pretium recipiatur.

7 ¶ Si quis cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non[k] redhibiturus aliàs, nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium venditor.

8 ¶ Pignus[l] manebit obligatum, etiam si redhibitus fuerit seruus. quemadmodum si eum alienasset, aut vsumfructum eius, non rectè redhibetur, nisi redemptum "sit", & pignore liberatum redhibeatur.

q hæc verba, *minorem aprum*, desunt in dicto §. primo, quæ res facit, vt Cuiacius *ibidẽ* existimet, superiora verba hic superesse. Certè Ecloga 19. *cap. 30.* ita legit, ὁ κυνάγριον ἢ κάπρον, vbi Leũclaius lectionẽ aliam notat, ὁ κύνα, ἢ σύαγρον. *adde quæ scripsi ad Nonium 2. numero 58 & 647. adde Petronium.*
r Panthera hîc, *& l. 2 ff. ad legem Aquil.* animal est. Panthera & tigris macularũ varietate, propè solæ bestiarum spectantur. sunt qui tradunt in armo, iis similem lunæ esse maculam crescentem in orbes, & cauãtem pari modo cornua, creberrimè in Africa Syriáque. Senatuscõsultum fuit vet[9] (quod ad hũc locum maximè pertinet) ne liceret Africanas in Italiam aduehere. Contra hoc, tulit ad populum Cn. Aufidius Trib. plebis, permisítque Circensium gratia importare. Prius autem Scaurus, Ædilitate sua varias 150. vniuersas misit: dein Pompeius magnus 410: Diuus August. 4 0. Cætera de Pantheris & eorum gratitudine, vide Plinium 8. *cap. 17.* Est & alio sensu in iure nostro panthera, id omne quod auceps capit, captu rúsue sit, *l. 11. §. 11. ff. de act. empti.*
s ¶ qua populi iter est. *Paulus 1. sentent. 15. §. 2.*
t Viarum curam gessisse Ædiles hic locus argumento. dixi ad *legem 1. infrà de via publica.*
u Paulus *ibidem* sic expressit, Pro modo admissi extra ordinem, actio in dominum vel custodem datur: sed fortè ad posteriorem huius legis sententiam id referendum.
x si cùm in hominem liberum quid deiectum erit, & is perierit, in 50. aureos fit condemnatio. *l. 1. §. 5. ff. de his qui deiecerint.*
y κερατίζων βοῦς. *Synopsis eodem c. 31.*
z quæ cessim eunt. *Haloand.* λακτίζοντες, *Ecloga 19. titul. 10. cap. 31.* id est, quæ calce percuriunt, quæ & calcetrones, *Nouella 1. numero 214.* Porrò cessim ire significat ἀναχωρεῖν, regredi, retrocedere. hinc *l. 52. ad l. Aquil.* interim superius plaustrũ cessim *ire cœpit.*
a ἀναιτίως. *Synopsis eodem cap. 31.* ἐναντίως. *3. Harmenopulus 3. cap. περὶ παραπεσόντων.*
b *lege 17. §. quarto, suprà eodem* vbi dixi. adde Terentium *Heautontim. actus quintus, scena 2.*
c Idem de verbo *Submittere* dicitur, *l. 70. in fine, suprà de vsufructu.*
d *vide l. 23 §. 3. ff. eod.*
e *vide l. 2. Cod. qui testamenta.*
f *vide l. 24. ff. eodem.*
g quia huiusmodi pœna infligitur ob iniuriam illatam personæ non rei. *vide l. 24. ff. de petit. heredit.*
h posterior enim actio redhibitionem continet, *l. 25. §. primo, ff. de except. rei iudic.*
i *l. 31. §. 5. l. 38. ff. eodem.*
k *adde l. 9. in fi. ff. de alien. iudic.*
l *l. 4. ff. quibus modis pign.*

a *l.22.§.mandati: l.13.l.15.ʃ.quando dies legat.*
b Imò vtiliter agi potest, *l.5.ʃ.de iniusto.*
c Priuatio ibi esse non potest, vbi non est habitus.
d vbi non cadit habitus, ibi non cadit priuatio, *adde legem* 10. *infrà de verborum obligatione.*

9 ¶ Si sub condicione homo emptus sit, redhibitoria actio ante [a] condicionem existentem inutiliter [b] agitur: quia[c] nondum perfecta emptio, arbitrio iudicis imperfecta fieri non potest. & ideo, etsi ex empto, vel vendito[d], vel redhibitoria antè actum fuerit, ex pleta condicione, iterum agi poterit.

10 ¶ Interdum, etiam si pura sit venditio, propter iuris[e] condicionem in suspenso[f] est. veluti si seruus, in quo alterius vsusfructus, alterius proprietas est, aliquid emerit. nam dum incertum est, ex cuius re pretium soluat: pendet, cui sit adquisitum. & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

De eo quod venditione accedit. 1. De pluribus venaliciariis sociis. 2. De seruo alieno vendito.

44. *Idem* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

IVstissimè ædiles noluerunt, hominem ei[g] rei, quæ minoris[h] esset, accedere: ne qua fraus aut edicto, aut iure ciuili fieret, vt ait Pedius, propter[i] dignitatem[k] hominũ. alioquin eandem rationem fuisse & in cæteris rebus. ridiculum namque esse, tunicæ fundum accedere. cæterùm hominis vẽditioni quiduis adiicere licet. nam & plerumque[l] plus in peculio est, quàm in seruo. & nonnunquam vicarius, qui accedit, pluris est, quàm is seruus, qui venit.

1 ¶ Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in vẽditione fuerit. quia plerumque venaliciarij[m] ita societatem coeunt, vt, quidquid agunt, in commune videantur agere. æquum enim ædilibus visum est, vel[n] in vnum ex his: cuius maior pars, aut nulla parte minor esset, ædilicias actiones competere: ne[o] cogeretur emptor cum multis litigare, quamuis actio ex empto cum singulis sit pro portione, quasi socij fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum potiùs vel turpiter[p] faciendum, pronius est.

2 ¶ In redhibitoria, vel æstimatoria potest dubitari, an, quia alienum[q] seruum vendidit, & ob euictionem, & propter morbũ fortè, vel fugam simul teneri potest. nam potest dici, nihil interesse emptoris, sanũ esse, fugitiuum non esse eum, qui euictus sit. sed interfuit emptoris, sanum possedisse propter operas. neque ex post facto decrescat obligatio. statim enim, vt seruus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

De condemnatione in duplum vel simpliciter.

45. *Gaius* libro 1. ad Edictum ædilium curulium.

REdhibitoria actio duplicẽ habet condemnationem. modò enim in duplum, modò in simplum condemnatur vẽditor. nam si[r] neque pretium, neque accessionem soluat, neque eum, qui eo nomine obligatus erit liberet: dupli[s] pretij, & accessionis condemnari iubetur. si verò reddat pretium, & accessionem, vel eum, qui eo nomine obligatus est, liberet: simpli[t] videtur condemnari.″

Quid caueat redhibens.

46. *Pomponius* libro decimooctauo ad Sabinum.

CVm[t] mihi redhibeas: furtis, noxísque solutum esse, promittere non debes: prӕterquam quòd iussu tuo fecerat, aut eius, cui tu eum alienaueris.

e Conditio à iure vel homine adiecta, ęquo iure, actum suspendunt.
f in pendenti, *l.* 12.§.5. *lege* 25. §. *primo, suprà de vsufruct. lege* 43. *in fine, infrà de adquirenda rerum.*
g venditioni rei modicæ homo non accedit. dic, *vt ʃ eod.*
h atqui in emptione fundi dici potest, vt Stichus seruus accedat, *lege* 34. *suprà de contrahenda emptione. vide Cuiac.* 16. *obseruat.*20.
i Homo dignissimum animal. Ouidi⁹ 1. *Metamorphoseos*, sanctius animal vocat, & qui dominetur in cætera alia animátia, Plinius 7. *in princip.* In omnibus animantibus principium homini tribuit, cùm eius causa videatur cuncta genuisse natura.
k quæ facit vt partus non sit in fructu. *lege* 27. *suprà de petit. hereditat.* vt mercis appellatione homines non contineantur, *lege* 207. *infrà de verborum significatione.*
l Accessiones plerunque potiores sunt pręcipuis suis ac primis, *vt hic.* plerunque plus est in peculio serui, quàm seruus ipse valeat: plus vicarius interdũ valet, quàm ipse ordinarius, qui vicarium habet.
m de quibus, *l.* 37. *suprà eodem, lege* 57. *lege vltima, in fine, suprà mandati. l.*73. *infrà de legat.*3 *dict. l.* 207. *infrà de verborum significatione: lege* 1. *Codic. de nundinis.*
n sociorum vnum pro cæteris omnibus posse conueniri: hinc colligit Baldus: & socios in contractu, socios esse in distractu.
o *adde leg. 2. suprà de exercitoria.*
p hinc Chrysost. *apud Gratianum c. eiiciens.* 88 *distinct.* mercator sine mẽdacio & periurio esse nõ potest. Et Demosth. *in Oratione pro Phormione:* ingens ait esse miraculũ, si idẽ mercator industrius videatur & probus. A mercatura, tanquam contagione, omnis honor atque militia segregatur, *lege* 12. *in fine, Cod. de cohortalib. lib.* 12. *lege vnic. Cod. negotiat. ne milit.* Apud Thebanos nemo habilis ad honores reipublicæ, nisi decem annis à mercatura destitisset. *Aristotel.*3. *Polit.*3. *in fine.* Ideóque Bartol. mercaturam non inter officia sed artificia numerat, *tractat. de testimoniis, numero* 62. nec absentes reipublicæ causa esse dicuntur, quia commodi captandi causa, *lege* 4. *in fin.* & quidem sui, *l.*36. ac priuatim negotiantur, *l.*42. *§. ex quib caus. maior.* si tamen penitius spectemus honoribus digni sunt, vt & reliqui. hoc enim pacto futurum est (vt inquit Xenophon *lib de vectigalib.*) vt plures mercaturæ studeant & annonæ, ex qua hominum vitæ pendent.
q *l.*11.§.7.§. *de actionib. empt.*
r si nec pretium venditor nec accessiones soluit, nec obligatum suo nomine liberat: in duplum pretij & accessionis iudicio redhibitorio cõdemnatur: sin hæc præstat, in simplum condemnatur. *Synopsis eod. c.*33.
s in duplo continetur pretium, *Baro.*
t Versus hic Iurisconsulto excidit in hac prorsa oratione. sunt & alij multi à me passim hac editione notati.

u ¶ *l.*25.ʃ. *de euictionib.*
x *l.*38.§.3.§. *eod. l.*48.ʃ. *eod. l.*16.ʃ. *de euictionib.*
y Redhibitoria sex mensium exceptione exclusus, potest quanti minoris intra annum agere *Synopsis eod. c.*35.
z Qui seruum vinctum vendit, actione de fuga non tenetur. Multo enim id amplius est, quàm dicere in vinculis fuisse, vt hic. Nam quum emptor scit de fuga, vel vinculis, vel rebus similibus, opponitur ei exceptio, §. *quarto, infrà eodem: Synopsis eodem c.*35. 3. *Harmenopul.* 3. §.78.

De manumissione. 1. Vel morte mancipio empti.

47. *Paulus* lib.11. ad Sabinum.

SI hominem emptum manumisisti[n]: & redhibitoriam, & quanti minoris denegandam tibi, Labeo ait: sicut duplæ actio periret. ergo &, quòd aduersus dictum promissúmve sit, actio peribit.

1 ¶ Post mortem[x] autem hominis ædiliciæ actiones manent.

Si quis. De morbo serui quærens, retinere eum velit. 2. Si tempore redhibitoria exclusus, velit agere æstimatoria. 3. De seruo vincto vendito. 4. De scientia emptoris. 5. De heredibus. 6. De mancipiis, & aliis animalibus. De vsufructu empto. 7. Si de vno vitio agatur, & timeatur ne alia postea appareant. 8. De simplariis venditionibus.

48. *Pomponius* libro vigesimotertio ad Sabinum.

SI tamen sine culpa actoris, familiæve eius, vel procuratori mortuus sit.

1 ¶ Audiẽdus est is, qui de vitio vel morbo serui quęrens, retinere eum velit.

2 ¶ Non[y] nocebit emptori, si, sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere.

3 ¶ Ei, qui[z] seruum vinctum vendiderit, ædilicium edictum remitti, æquum est. multò enim amplius est, id facere, quàm pronunciare, in vinculis fuisse.

4 ¶ In ædiliciis actionibus exceptionem opponi, æquum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut cæteris rebus similibus: vt venditor absoluatur.

5 ¶ Ædiliciæ actiones & heredi[a], & in[b] heredẽ competunt: vt tamen & facta heredum, quæ postea accesserint, & quod experiri potuerint, quærantur.

6 ¶ Non solùm de mancipiis, sed de omni animali hæ ″actiones″ competunt. ita vt, etiam si vsumfructum in homine emerim, competere debeant.

7 ¶ Cùm redhibitoria actione de sanitate agitur: permittendum est, de vno vitio agere, & prędicere, vt, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur.

8 ¶ Simplarium [c] venditionum causa ne sit redhibitio, in vsu est.

De redhibitione fundi.

49. *Vlpianus* lib.8. Disputationum.

ETiam[d] in fundo vẽdito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est. veluti si pestilens[e] fundus distractus sit. nam redhibendus erit. & benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionẽ aduersus emptorem cessare.

De varicoso.

50. *Iulianus* lib.4. ex Minicio.

VAricosus[f] sanus non est.

Si seruus. 1. Vel procurator emeri.

51. *Africanus* lib.8.[g] Quæstionum.

CVm mancipiũ morbosum vel vitiosum seruus emat, & redhibitoria, vel ex empto dominus experiatur: omnimodò[k] scientiam serui, non domini spectandam esse ait: vt nihil intersit, peculiari, an domini nomine[i] emerit:

a *lege* 19.§. *penultim. suprà eodem.*
b *l.*23.§.5. *suprà eod.*
c singularium venditionum, *Haloand.* Simpularium legit, Corrasius 2. *miscell* 24. quasi minutarum, & vilium, à simpulo, vase exiguo, quo Romani diis (vnde simpulatrices mulieres rei diuinę deditæ Festo) sacrificabant, teste Varrone *apud Noniũ:* hinc fluctus excitare in simpulo, id est, re minima, *Cicero* 4. *de legibus.* Sed Budæus Florentiná defendit, ait simplarias actiones eas esse, in quibus venditor non necesse habebat de dupla emptori repromittere, *vt in lege* 37. *infrà de euictionibus* eodem sensu quo duplariæ, quadruplariæ actiones, quæ in simplum & duplum dabantur: & armaturæ simplares & duplares (2. *Vegetij*) & tot quatij simplares dupláresque (à Modesto *de vocabulis*) quòd qui ea gestabát singulas vel duplices annonas perciperent. & duplicarij Varroni 4. *de lingua.* Græci ea senteńtia hunc locum ita exponunt, συνήθεις ἐστὶ μὴ ἁρμόζειν τὴν περὶ αἰτιῶν ἀγωγὴν, ὅτι περὶ ἁπλῶν πράσεων. *Synopsis eodem cap.*35. 3. *Harmenopul.* 3. §.76. In vsu est actioné redhibitoriam in simplis venditionibus non competere. simplas autem scholiastes Synopseos illo loco interpretatur, μήτε ἔπαινον μήτε ψόγον ἐχούσας, quæ neque laudem, neque vituperationem habeant.
d *l.*63.ʃ. *eodem.*
e Pestilentiæ causa (nempe si pestilens sit ipse fundus venditus) redhiberi potest fundus. dixi *ad l.*4. *Cod. eod. & ad Ciceronem* 2. *Agrar.*
f varices, sunt venæ plus æquo intumescentes. hinc varicosus, cui venæ nimio sanguine replentur. Auicenna author est, varices accidere cursoribus, & onera baiulantibus & diu stantibus. hinc Iuuenalis *Satyr.*6. varicosus fiet aruspex, ex diuturna scilicet statione. de varicum curatione, *vide Æginet.* 6. *cap.*64.82. *Celsum* 7. *de re medica* 33.
g *vide Cuiac.*8. *ad Afric.* Prima huius legis quæstio, hæc est. Si seruus vel filius morbosum aut vitiosum quid emit, an eorum, an verò patris aut domini eorum mens spectanda est.
h i. siue quoties dominus mandauit emi, certum (veluti Stichum) emi mandauit: siue incertum, id est, hominem generaliter. vtroque casu scientia serui inspicitur, non domini. *Cuiac. ibid.*
i nomine domini emit, qui domino emit nominatim, siue mandatum habeat, siue non, id est, siue quasi procurator emat, siue quasi gestor, & latius patét hæc verba *nomine domini* quasi generalia, quàm *mandato domini.* *Cuiac ibid.*

& centum

a altera huius legis quæſtio hæc eſt, an procuratoris, ementis morboſum, vel vitioſum mens potius quàm domini, ſpectanda eſt?
b etiam voluntarij, *vt & infrà eodem in verbo*, vel negotiorum geſtoris, *l.17.ſ.de in rem verſo.*
c ſi verus procurator.

& centum incertúmve, mandante eo, emerit. quia "tunc" & illud ex bona ſide eſt; ſeruum, cum quo negotium ſit geſtum, deceptum non eſſe. & rurſus delictum eiuſdem, quod in contrahẽdo admiſerit, domino nocere debet. ſed ſi ſeruus, mandatu domini, hominem emerit, quem dominus vitioſum eſſe ſciret: non tenetur venditor.

1 ¶ Circa[a] procuratoris[b] perſonam, cùm quidem ipſe ſcierit, morboſum, vitioſum eſſe: non dubitandum, quin, quamuis ipſe domino mandati[c], vel negotiorum geſtorum[d] actione ſit obſtrictus, nihilo[e] magis eo nomine agere poſſit. at cùm ipſe ignorans eſſe vitioſum, mandatu domini, qui id ſciret, emerit, & redhibitoria agat: ex perſona domini vtilem exceptionem ei non putabat[g] opponendam.

Si ſeruus venditori furtum fecerit.

52. *Marcianus* libro quarto Regularum.

SI[g] furtum domino ſeruus fecerit: non eſt neceſſe, hoc in venditione ſerui prędicere: nec ex hac cauſa redhibitio eſt. ſed ſi dixerit, *hunc furem*[h] *non eſſe:* ex illa parte tenebitur, *quod dixit, promiſitve.*

De febri tertiana aut quartana. De podagra, de morbo comitiali.

53. *Iauolenus* libro 1. ex poſterioribus Labeonis.

QVi tertiana[i], aut quartana[k] febri, aut podagra[l] vexarentur, quive comitialem[m] morbum haberent, ne quidem his diebus[n], quibus morbus vacaret, rectè ſani[o] dicentur.

Si mancipium ab emptore fugerit.

54. *Papinianus* libro quarto Reſponſorum.

ACtioni redhibitorię non eſt locus, ſi mancipium bonis[p] conditionibus emptum, fugerit, quod[q] ante nõ fugerat.

De emptore ignorante vitium ſerui empti.

55. *Idem* libro duodecimo Reſponſorum.

CVm ſex[r] menſes vtiles[ſ], quibus experiundi poteſtas[t] fuit, redhibitoriæ actioni præſtantur: non videbitur poteſtatem experiundi habuiſſe, qui vitium fugitiui latẽs ignorauit, non idcirco tamen diſſolutam[u] ignorationem emptoris excuſari oportebit.

An fideiuſſori redhibeatur.

56. *Paulus* lib.1. Quæſtionum.

LAtinus Largus: Quæro, an fideiuſſori emptionis[x] redhiberi mancipium poſſit. Reſpondi: Si in vniuerſam[y] cauſam fideiuſſor ſit acceptus: putat Marcellus, poſſe ei fideiuſſori[z] redhiberi.

Si ſeruus emerit. 1. Si ſeruus aut filiusfamiliàs vendiderit.

57. *Idem* lib.5. Quæſtionum.

SI ſeruus mancipium emit, & dominus redhibitoria agat: non[a] aliter ei venditor daturus eſt, quàm[b] ſi omnia præſtiterit, quæ huic[c] actioni continentur: & quidem

d ſi volũtarius geſtor, *adde l.4.ſ. de fid iuſſorib.* & ita Quintilianus ... malæ geſtæ procurationis in foro, negotiorum geſtorum, an & mandati actio eſt?
e id eſt, nihilominus. *vide l.2. §.1.ſ. vi bonorum rapt....*
f exceptionem etiam num putat opponendã: Conanus 3. *comment....* re... rehenſus à Robertoz. *receptæ* 4.
g *Synopſis eodem c.39.*
h *l.31.§.1.ſ.eodem.*
i ὁ τριταΐζων ἢ ὁ τεταρταΐζων *Eclog.19.titul.10. cap.40.* Porrò de cauſis tertianæ & quartanæ, *vide Fuchſ.3.ſect.1. cap.10.*
k *de qua l.1.§.8. ſ.eodem. l.60.in fin.ſ.de re iudic.*
l podagra, eſt humoris à natura alieni in pedes defluxio: hunc morbum Athenienſibus familiarẽ fuiſſe ſcribit Lucretius 7. Athide tentãtur greſſus, oculique in Achæis finibus: & Conſtantinopoli 15. *Nicephorus* 14. certè Ageſander *in Pithermo apud Athenæum*, ſcribit, ſuis temporibus pueros, puellas, eunuchos eo morbo tentatos fuiſſe per viginti annos. *Mercurialis 1. variar. 24.*
m δαιμονιζόμενοι vertit author *Synopſeos ibidem.* comitialis dicitur, quòd in comitiis vt & aliis hominum cœtibus eò correpti, maximè infeſtarẽtur, & frequẽter detegerentur. Græcis ἐπιληψία, quæ, teſte Galeno 3. *de laborantibus locis*, eſt interuallata mentis & ſenſuum cum læſione cõuulſio. Alio nomine ſacer morbus appellatur, propter ſui magnitudinem. Græcis enim familiare eſt, vt ἱερὸν, id eſt, ſacrum pro magno vſurpent. hinc, auri ſacra fames, ſacer piſcis: & Hippocrates *in 6. Epidem ſect.6. aphoriſ.9.* μεγάλην νόσον nominat. dicitur & Herculeus morbus quòd ei familiaris, vel quod magnus. Idem caducus à crebro lapſu, & lunaticus, quòd lunæ circumactionem ſequatur. Puerilis & infantilis, quòd eiuſmodi ætatem maximè infeſtet. *Fuchſ.3.ſect.1.cap.12.* Idem à Plauto *in captiuis:* & Plinio 10. *cap.23. & lib.28.cap.3.* morbus qui inſputatur appellatur, nõ quod ſputo curetur, vt quidam putant, ſed quod, ſi epilepticus occurrit, vel morbus ipſe nominatur abominandi morbi indicio ſputum emittatur. *Mercurialis 5. variar.11.* niſi fortè dicamus potius, morbum qui inſputatur, eum eſſe dicamus, quo æger liberatur, cùm primùm conſpuerit. quo vitio laborantem vidi non ſine maxima animi admiratione. Plato 11. *de legibus.* emptum hominem ſacro morbo laborantem intra annum redhiberi voluit, phtiſicum & alios intra ſex menſes: vel ideo quod reliqui morbi ſex menſibus dignoſcuntur, epilepſia vix intra annum rectè à vulgaribus diſcerni poſſit. Mercurialis 4. *variar.* 7. notat quòd Clemens Alexandr. 7. *Stromatum* ſcripſerit, hircinas carnes epilepticis auxiliari, cùm ex Plutarcho *in problematis* conſtet capras cæteris animalibus comitiali morbo tentari ob meatuum anguſtiam, quam arguit vocis earum tenuitas. vt ad Comitialem morbum reuertar, idẽ morbus maior dicitur Feſto (Galli etiam vocant, *le haut mal*) vide Feſtum *in Prohibere comitia.*
n non dicitur liberatus, qui habet aliquod ſanitatis interuallum, *Bald.*
o *vide l.31.ſ.de euictionib.*
p ὑγιαινοῦσι ἀρετῇ, bona conditione: hac ſententia. Qui emptus eſt bona conditione; ſi fugerit locum redhibitoriæ actioni non facit, ſi non & ante fugerit. *Synopſis eodem c.41.*

ſolida, non peculio tenus. nam & ſi ex empto dominus agat, niſi pretium totum ſoluerit, nihil conſequitur.

1 ¶ Quòd ſi ſeruus[d], vel filius vendiderit: redhibitoria in peculium competit. in peculio autem & cauſa redhibitionis continebitur. nec nos moueat, quòd, antequam reddatur ſeruus, non eſt in peculio. non enim poteſt eſſe in peculio ſeruus, qui adhuc emptoris eſt. ſed cauſa ipſius redhibitionis in peculio computatur. igitur ſi ſeruus "decem milibus" emptus, quinque milibus ſit: hæc quoque in peculio eſſe, dicemus. hoc ita, ſi nihil domino debeat, aut ademptum peculium non eſt. quòd ſi plus domino debeat: eueniet, vt hominẽ præſtet, & nihil conſequatur.

De ſeruo, qui rebus ablatis fugit ab emptore.

58. *Idem* lib.5. Reſponſorum.

QVæro an, ſi ſeruus apud emptorem fugit, & in cauſa redhibitionis eſſe pronunciatus fuerit, non prius venditori reſtitui debeat[e], quam[f] rerum ablatarum à ſeruo æſtimationem præſtiterit. Paulus reſpondit, venditorem cogendum non tantùm pretium ſerui reſtituere, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem: niſi[g] ſi pro his paratus ſit ſeruum noxæ nomine relinquere.

1 ¶ Item quæro, ſi nolit æſtimationem, & pretia rerũ reſtituere, an ſeruus retinendus ſit, & danda ſit actio de peculio, vel de pretio redhibiti ſerui ex duplæ ſtipulatione Paulus reſpondit, de pretio[h] ſerui repetendo competere actionem, etiam ex duplæ ſtipulatione. de rebus per furtum ablatis, iam reſponſum eſt.

2 ¶ Seruum dupla[i] emi: qui rebus ablatis, fugit: mox inuentus præſentibus honeſtis[k] viris, interrogatus, an & in domo venditoris fugiſſet, reſpondit fugiſſe. quæro, an ſtandum ſit reſponſo ſerui. Paulus reſpondit: Si & alia[l] indicia[m] prioris fugæ non deficiunt, tunc etiã ſerui[n] reſponſo credendum eſt.

De pretio ſerui redhibendi. 1. De duobus vno prætio emptis.

59. *Vlpianus* lib.74. ad Edictum.

CVm in ea cauſa eſt venditum mancipium, vt redhiberi debeat: iniquum[o] eſt, venditorem pretium redhibendæ rei conſequi.

1 ¶ Si quis duos homines vno pretio emerit, & alter in ea cauſa eſt, vt redhibeatur, deinde petatur pretium totum: exceptio erit obiicienda. ſi tamen pars pretij petatur: magis dicetur, non nocere exceptionem: niſi fortè ea ſit cauſa, in qua, propter alterius vitium, vtrumque mancipium redhibendum ſit.

De effectu redhibitionis.

60. *Paulus* lib.69. ad Edictum.

FActa redhibitione, omnia[p] in integrum reſtituuntur: perinde ac[q] ſi neque emptio, neque vẽditio interceſſit.

Si de ſeruitute agatur.

61. *Vlpianus* lib.80. ad Edictum.

QVotiens[r] de ſeruitute agitur, victus[ſ] tantum debet præſtare, quanti[t] minoris emiſſet emptor, ſi ſciſſet, hanc ſeruitutem impoſitam.

De donatione.

62. *Modeſtinus* lib.8. Differentiarum.

AD[u] res donatas [x] edictum ædilium curulium non pertinere, dicendum eſt. etenim quid ſi reſtituturum donator repromittit, quando nullum pretium interueniat? quid ergo, ſi res ab eo, cui donata eſt, melior

q *l.3. in pr. Cod. eod.*
r *lege 19. in fine, lege 38. ſuprà eodem. lege 2. ſuprà quando act. de peculio.*
ſ Vtiles dices, quibus eſt experiundi poteſtas.
t Poſſe verbũ legi aut ſtatuto adiectum, dies vtiles reddit. *Bald.*
u paria ſunt, ſcire vel ſupinè ignorare. *Baldus.*
x id eſt, venditionis, vt nonnullis placet, *argum. lege 19. ſuprà de actionibus empt.*
y *adde leg. 54. in princip. ſuprà locati.*
z poſſe & fideiuſſori redhibere. *Hal.*
a Contractum alterius qui vtitur, eo vti debet cum ſuis omnibus clauſulis & vitiis.
b *lege 31. § octauo, ſuprà eodem, lege 78. §. ſecundo, ſuprà de contrahenda emptione. lege 13. §.8. ſuprà de actionib. empti.*
c *al.* hac actione.
d ¶ *lege 23.§.4. ſ.eod.*
e reſtitui non debeat. *Auguſtinus 1. Emendat.2.*
f *lege 23. §.1.ſ. eod.*
g *l.31. in princ. ſ. eod.*
h *lege 23. §. 9. ſuprà eodem. lege 16. Cod. de euictionib*
i id eſt, ſub ſtipulatione duplæ. *Accurſius.*
k Confeſſio abſente aduerſario coram honeſtis perſonis facta, & indiciis confirmata, facit probationẽ, Quid ſi coram vicinis? idem. *adde legem 7. infrà de probationibus.*

fol. n°1

l Indiciis multis concurrentibus, probatio enaſcitur.
m An id innuitur, ex multis indiciis inſurgere plenam probationem? ait Baldus.
n *vide legem 7. infrà de probationibus: vide etiam diligenter quæ notaui ad leg.7. infrà de teſtibus.*
o *vide l.14.ſ.de exceptionib.*
p *l.21.23.§.6.l.57.ſ.eod.*
q *d.l.23.§.1.ſ.eodem.*
r Venditor fundi euictionem ſeruitutis præſtat emptori, ſi quæ ſeruitus in fundo ei vendito euincatur, non ex empto actione, quæ in id quod intereſt, concipitur. *l.66. verſ. quædam ita demum, ſ. de contrah. empt.* ſed æſtimatoria, id eſt quanti minoris, *vt hic. & l.16.ſ.de euictionib.*
ſ venditor ſcilicet.
t *vide l.39.ſ.de actionib. empt.*
u Redhibitoria, & quanto minoris pro rebus donatis & locatis locum non habent, *vt hic*, etiamſi meritis antecedentibus facta ſit donatio vel locatio. Baldus, huius conſtitutionis rationem acceſſiſſe ab Italico hoc prouerbio, *A cauallo donato, non carcare palato.*
x Cur ita? *vide l.63.ſ.eodem.*

facta sit? numquid, quanti eius, qui meliorem fecit, interest, donator conueniatur? quod minimè dicēdum est: ne[a], eo casu liberalitatis suæ donator pœnam patiatur. itaque, si qua res donetur, necesse non erit, ea repromittere, quæ in rebus venalibus ædiles repromitti iubēt. sanè de † dolo donator obligare se & debet, & solet: ne, quod benignè contulerit, fraudis consilio reuocet.

De locatione.

63. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium curulium.

SCiendum est, ad venditiones solas [b] hoc edictū pertinere non tantum mancipiorum, verùm cæterarum quoque rerum[c]. Cur autem de locationibus[d] nihil[e] edicatur, mirum videbatur. hæc tamen ratio redditur: vel[f] quia numquam istorum de hac re fuerat iurisdictio: vel quia non similiter † locationes, vt venditiones, fiunt.

De pluribus seruis vno pretio emptis. 2. De iumento errante, vel fugiente.

64. *Pomponius* libro septimodecimo Epistolarum.

LAbeo scribit, si vno pretio plures seruos emisti, & de vno agere velis, "inter" æstimationem[g] seruorū proinde fieri debere, atque "vt" fieret in æstimationem bonitatis agri, cùm ob euictam partem fundi agatur.

1 ¶ Idem ait, si vno pretio plures seruos vendisti, sanósque esse promisisti, & pars[h] dumtaxat eorum minùs sana sit, de omnibus aduersus dictum, promissum, rectè agi. 2 ¶ Ibidem ait, errare, & fugere iumentum posse, nec tamen erronem, aut fugitiuum esse, agi posse.

De animi vitiis. 1. De morbo sontico. 2. De veteratore & nouitio.

65. *Venuleius* lib. 5. Actionum.

ANimi potiùs, quàm corporis, vitium est: "veluti" si ludos assiduè velit spectare, aut tabulas pictas studiosè intueatur, siue etiam mendax [i], aut similibus vitiis teneatur.

1 ¶ Quotiens morbus sonticus[k] nominatur: eum significari, Cassius ait, qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus[l] est, non[m] qui tempore finiatur. sed morbū sonticum: eum videri, qui inciderit in hominē, postquam is natus[n] sit. sontes enim nocentes dici.

2 ¶ Seruus tam veterator, quàm nouicius dici potest. sed veteratorem, non[o] spatio seruiēdi, sed genere[p] & causa æstimandum, Cęlius ait. nam quicumque ex venalicio[q] nouiciorum emptus, alicui ministerio præpositus sit: statim eum veteratorum numero esse. nouiciū autem non[r] tyrocinio animi, sed condicione[s] seruitutis intelligi. nec ad rem pertinere, latinè sciat, nécne, "nam" (nec) ob id veteratorem esse, si liberalibus[t] studiis eruditus sit.

a *l. 49. ĵ. de re iudicata.*
† *l. 8. in fin. ĵ. de donat.*
b non ad donationes, *vt l. 62. ȝ. eod.*
c mobilium, immobilium, *l. 1. ȝ. eod.* omnium animalium, hominis, *l. 48. §. 6. ȝ. eod.* fundi, *lege 49. ȝ. eod. l. 4. Cod. eodem.*
d an verò ad locationes hoc edictum porrigitur? sic, putat Cuiacius 12. *obs.* 38. siquidem finge ædes in quinquennium conductas, quas primo anno deprehenderis insalubres, pestilentes, malè sanas, *idem arg. l. 33. Cod. de locato & conducto.* Verùm ab eo dissentit Hotomanus 4. *obseru.* 8.
e Imò aliquid. *vide l. 33. Cod. de locato.*
f Statuti cōdendi ius, est iurisdictionis non causalis, sed eius planè cui ius est condendę legis. *Bald.*
† id est, non interpositis iisdem cautionib.
g Inter æstimatio est pretium, vel interpretiū, (hæc enim vox legitur apud Cassiod. *l. 6. 2. varia.* Græcis [illegible], glossis interpondiū) redhibiti vel euicti hominis, aut euictæ partis fundi: quod scilicet venditor præstat, vel cedit emptori. & ita Seneca, quid prodest interæstimata habere omnia, si sis impetu nimius? *Cuiac. 16. obs. 5.*
h *l. 5. ȝ. eod.*
i *lege 4. §. 2. ȝ. eod.*
k *vide l. 6. ȝ. eod. l. 113. ĵ. de verbor. si. inf.*
l Morbi sontici qualitas est perpetua & inseparabilis. De qualitate dixi *ad l. 10. ȝ. si quadrupes.*
m quid si legas: damnatus sit: *vel* accusatus sit: nam mox addit Venuleius, sontes enim nocentes dici: vt videatur hoc voluisse, sonticum morbū esse qui in eum hominem incidat, qui vel accusatus, vel damnatus sit. hoc ideo, quòd sontes, nocentes dicātur. Et ita verò Venuleium scripsisse audenter adfirmare possim.
n Non tantùm qui. & ita hunc locum Alciatus accipit, *libro 4. ĵ. de verborum significatione.*
o *l. 37. ȝ. eodem, l. 11. ȝ. de negotiis: l. vlt. §. 3. ĵ. de publicanis:* veterator seu veteranum mancipium is est, qui in vrbe, non in agro (rustici namque serui, veterani non dicuntur) integro anno seruiuit. Nouicius qui anno continuo non seruiuit. Cicero *in Pisonem*, nemo queritur Syrum nescio quem de grege nouiciorum factum consulem.
p Genere & causa veteratorem æstimamus non spatio seruiendi. Quippe nouicius cùm primùm ex Venalicio emptus est, & alicui ministerio præpositus, veterator est: Nouicius autem non animi tyrocinio, sed conditione seruitutis intelligitur, non animi tyrocinio. Nam etsi Latine sciat, nouicium esse potest: vt per contrarium, veterator continuò non est, qui liberalibus studiis sit eruditus, veterator esse potest, qui liberalia studia ignoret. Nouicius esse potest, etiam qui Latinè sciat. Quid: hoc loco genus & causa quid est? ministerium ipsum. Græci ita hunc locum interpretantur: Non seruitutis spatium discernit nouicium & moribus ciuilibus nondum excultum, ab eo seruo qui iam profecit in agendis iis, quæ ingenui faciunt: sed genus & causa. Nam si nouicium emam à venaliciario, atque eum alicui ministerio præposuero, veterator esse reperietur. Nec interesse putemus, Romanū sciat nécne. Itidem nec ob id veterator est, qui studiis liberalibus eruditus sit. Porrò genus hîc, ministerium est & artificium, *vt l. 34. ȝ. eod.*
q qui & venaliciarius, σωματέμπορος. *Synopsis 18. Titul. 8. ex lib. 19. Titul. 10. cap. 51. §. quarto.*
r id est, non tantum, *v. Cuiac. 8. obser. 9.*
s Atqui seruorum vna est conditio. *l. 5. ȝ. de statu?* Est sanè: si genus libertatis spectes: secus si eius conditionem.

DE EVICTIONIBVS[u], & duplæ[x] stipulatione.

Tit. II.

De euictione totius vel partis.

Vlpianus libro 28. ad Sabinum.

SIue[y] tota res euincatur, siue pars[z]: habet regressum emptor in venditorem sed cùm pars euincatur, si quidem pro indiuiso "euincatur," regressum habet pro[a] quantitate euictæ partis, quòd si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi: pro bonitate loci erit regressus. quid enim, si, quod fuit in agro pretiosissimum, hoc euictum est, aut quod fuit in agro vilissimum? æstimabitur loci[b] qualitas: & sic erit regressus.

Si dupla non promittatur.

2. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

SI dupla[c] nō repromitteretur[d], & eo nomine agetur: dupli condemnandus est reus.

De seruo vendito qui ex peculio summam secum abstulit.

3. *Idem* lib. 10. ad Sabinum.

CVm in venditione serui peculium[e] semper exceptum esse intelligitur: is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. si, propter hanc causam, furti cum emptore actum sit: non reuerteretur emptor ad venditorem ex stipulatione duplæ. quia, furtis[f] noxísque solutum esse, præstari debet, venditionis tempore. hæc autem actio postea[g] esse cœperit.

Quomodo cauendum. 1. Si tutor vendiderit.

4. *Vlpianus* lib. 32. ad Edictum.

ILlud quæritur, an is, qui mancipium vendidit, debeat fideiussorem ob euictionem dare, quem vulgò[h] auctorem[i] secundum[k] vocant. & est relatum, non[l] debere: nisi[m] hoc nominatim actum est.

1 ¶ Si impuberis nomine tutor vendiderit[n]: euictione secuta, Papinianus libro tertio responsorum ait, dari in eum, cuius tutela gesta sit, vtilem actionem. sed adiicit, in id demum, quod rationibus eius acceptò latum est. sed, an in totum, si tutor soluendo nō sit, videamus. quod magis puto. neque[o] enim malè contrahitur cum tutoribus.

Si seruo vendito cum peculio, vicarius euincatur.

5. *Paulus* lib. 33. ad Edictum.

SErui venditor peculium[p] accessurum dixit: si[q] vicarius[r] euictus sit, nihil præstaturum venditorem, Labeo ait: quia siue non fuit in peculio, non accesserit, siue fuerit, iniuriam[s] à iudice emptor passus est. aliter atque si nominatim, seruum accedere[t] dixisset. tunc enim præstare deberet, in peculio eum esse.

Quomodo cauendum.

6. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

t Liberalia studia, libero homine digna, *l. 1. ĵ. de variis & extr. cognit.*
u 8. *Cod 45. 19. Ecloga 11.* de euictione, *Haloand.* Euincere, est legitimo certamine vincere, i. cognitione iudicis, & non vincere tantum, sed etiam rem abducere. plus est enim euincere quàm vincere: vna littera auget significationem, vt in elugere, emereri, emigrare, exigere, enarrare, emunire, & in hac materia elaudare, placet quàm nominare & laudare. *Festus apud Cuiac. 6. ad Afric. ad l. 24. ĵ. eodem.* vt ad rē redeā, si res vendita tibi, sit euicta, & ex empto tibi cōpetit actio ad pretium, *l. 11. §. 2. ȝ. de actionib. empt.* & ex conuentione simplum, *l. 48. in fi. ȝ. de adilitio: l. 37. in fi. l. 36. ĵ. eod.* duplum: *vt hîc.*
x ex edicto ædilium emptor à venditore cautionem ita stipulari solet, mihi, heredíque meo eum hominem, quem de te emi habere rectè licere (*l. 21. §. 1. l. 57. ĵ. eod.*) nec euinci eum hominem mihi, heredíve meo, partémve eius, *l. 56. §. 2. ĵ. eo.* etsi is homo à me heredéve meo petetur, tamen de ea re agenda adesse, & eam rem rectè defendere, vt denunciatum tibi erit (*l. 29. §. vlt. ĵ. eod.*) aut si ita factū nō erit, quāti ea res erit duplum præstari, dolúmque malum abesse (*l. 68. §. 1. ȝ. de contrah. empt. l. 38. §. 13. ĵ. de verborum obligat.*) absuturúmq; esse spōdésne? *Cuiac. ad l. 24. ĵ. eodem. 6. ad Afric.* Aliam formulam non huic absimilem, idem author adfert. *Cod. eod.*
y ¶ siue pars, siue totus fundus euincatur, tenetur venditor. *Synops. 19. Titul. 11. c. 1. 3. Harmenopul. 3. §. 86.* ac si quidem pro indiuiso pars euincatur, pro quantitate eius pretij tenetur, sin certa pars, pro bonitate loci euicti fit æstimatio. *Synopsis ibid.*
z *lege 39. §. 2. l. 45. ĵ. eodem.*
a *lege 60. in fin. ĵ. eodem.*
b *vide l. 45. eodem.*
c in pretiosis rebus scilicet. *vide l. 37. §. 1. ĵ. eodem*
d repromittetur. *Haloand.*
e *l. 29. ȝ. de contrah. empt. adde l. 16. §. 2. ĵ. de publicanis.*
f Venditor tenetur venditionis: furtum seruis noxísque solutum præstare debet. *Synopsis eodem c. 3.*
g *adde l. 11. ĵ. eodem.*
h *lege 56. ĵ. eodem.* ea opinio vulgi effecerat, vt satisdaretur. quia satisdatio illa, *secundum mancipium*, appellabatur. Vnde illæ notæ S. S. M. satis secundum mancipium. Cic. 5. *ad Attic.* Sunt aliquot satisdationes secundum mancipium prædiorum. *vide Cuiac. 11. obs. 4.*
i Auctor secundus, fideiussor.
k nam primus auctor est ipse venditor. venditor enim emptori auctoritatis nomine tenetur. *Cic. 3. Epist.* Si ea prædia diuiduntur quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in eius venditionibus poterit esse auctoritas.
l Dupli cautio, repromissio est, non satisdatio.
m hinc Varro 5. *de lingua* refert, in lege mancipiorum conueniri solitum fuisse, ne venditor vades daret, néve poscerentur.
n vbi id ei concessum est, *vt in l. 47. §. 1. ȝ. de minor.*
o *l. 12. §. 1. ĵ. de administr. tut.*
p Peculium non sequitur seruum venditum, *l. 3. ȝ. eod.*
q Euictio rei singulari non debetur, vniuersitate vendita.
r de quo *vide l. 17. ȝ. de peculio.*
s Euictionem iniuria factam emptori, venditor non præstat, *lege 51. infrà eodem.*
t *l. 33. ȝ. de adilitio edicto.*

Si fundus

SI fundus venierit[a] ex consuetudine[b] eius[c] regionis[d], in qua negotium gestum est, pro euictione caueri oportet[e].

Si pupillus seruum sibi substitutum vendiderit.

7. *Iulianus* libro 3. Digestorum.

QVi à pupillo substitutum[f] ei seruum emerit: agere cum substituto[g] ex empto potest, & ex stipulatu de euictione: cùm neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit.

Quid præstat hominis venditor emptor.

8 *Idem* libro decimoquinto Digestorum

VEnditor[h] hominis emptori præstare debet, quanti eius interest[i], hominem venditoris fuisse. quare siue partus ancillæ, siue hereditas, quam[k] seruus iussu emptoris adierit, euicta fuerit: agi ex empto[l] potest. & sicut[m] obligatus est venditor, vt[n] præstet, licere habere hominem, quem vendidit: ita ea quoque, quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori, vt habeat.

Si vendi à re aliena, emptor domino successerit.

9. *Paulus* libro septuagesimosexto ad Edictum.

SI vendideris seruum mihi Titij, deinde Titius heredem[o] me reliquerit: Sabinus, ait, amissam actionem pro euictione: quoniam seruus non potest euinci. sed[p] in ex empto actione decurrendum est.

De seruitute ab vno ex pluribus dominis constituta.

10. *Celsus* libro vigesimoseptimo Digestorum.

SI quis per fundum, quem cum alio communem haberet[q], quasi solus dominus eius esset, ius eundi, agendi mihi vendiderit, & cesserit: tenebitur mihi euictionis nomine, cæteris non[r] cedentibus.

De futuris casibus euictionis noxa solutus quomodo accipitur.

11. *Paulus* libro sexto Responsorum.

LVcius[s] Titius prædia[t] in Germania trans Renum emit, & partem pretij intulit. cùm in residuam quantitatem here emptoris conueniretur, quæstioné rettulit dicens, has possessiones ex præcepto principali[u] partim distractas, partim veteranis in[x] præmia adsignatas. quæro, an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit. Paulus respondit, futuros[y] casus euictionis, post contractam emptionem, ad venditorem non pertinere. & ideò secundùm ea, quæ proponuntur, pretium[z] prædiorum peti posse.

1 ¶ Ex his verbis stipulationis duplæ, vel simplæ, *eum hominem, quo de agitur, noxæ esse solutum*, venditorem conueniri non posse propter eas[a] noxas, quæ publicè coerceri solent.

De herede vendente, & tacito consensu coheredum.

12. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

QVidam ex parte dimidia heres institutus, vniuersa prædia vendidit: & coheredes pretium acceperunt[b]. euictis his, quæro, an coheredes ex empto actione teneantur. respondi, si coheredes præsentes[c] adfuerunt, nec dissenserunt, videri vnumquemque partem suam vendidisse.

De parte euicta.

13. *Paulus* libro quinto ad Sabinum.

BOnitatis[d] æstimationem faciendam, cùm pars euincitur, Proculus rectè putabat, quæ[e] fuisset venditionis tempore, cùm non euinceretur.

14. *Vlpianus* libro octauodecimo ad Edictum.

NOn in dimidiam quantitatem pretij.

De alluuione. 1. De vsufructu. 2. De seruo qui accessit fundo.

15. *Paulus* libro quinto ad Sabinum.

SEd si quid postea alluuione[f] accessit: tempus, quo accedit, inspiciendum.

1 ¶ Si vsusfructus[g] euincatur: pro bonitate[h] fructuum æstimatio facienda est.

2 ¶ Sed & si seruus[i] euincatur: quanti[k] minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

De eo quod venditioni accessit. 1. Quibus casibus stipulatio duplæ committitur. 2. An agi possit ob vitium serui euicti.

16. *Pomponius* libro 9. ad Sabinum.

EVicta re vendita, ex[l] empto erit agendum de eo, quod accessit. quemadmodum ea, quæ empto fundo nominatim accesserunt, si euicta sint, simplum præstatur.

1 ¶ Duplæ stipulatio committi dicitur tunc, cùm res restituta est petitori, vel damnatus est litis æstimatione[m], vel possessor ab emptore côuentus absolutus est.

2 ¶ Si seruus, cuius nomine duplam stipulati sumus, euictus fuerit à nobis ob id, quod fugitiuus, vel sanus non fuerit: an agere nihilominus possimus[n], quæritur. Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, vtrùm tùm euictus sit, cùm meus factus non esset, an tùm, cùm meus factus esset. in eo enim casu, quo meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est. & * quàm actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eam nec euictione, nec morte[o], nec manumissione, nec fuga[p] serui, nec vlla simili causa amitti. at si in bonis meis factus non sit: nihil ob ea, quòd fugitiuus sit pauperior sim: vtpote cùm in bonis meis non sit. Quod si sanum esse, erronem non esse, stipulatus essem: tantum mea interesse, quantum ad præsentem[q] vsum pertineret: tametsi in obscuro esset: vtpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem, & an futurum esset, vt eum quis quam aut à me aut ab eo, cui vendidissem, cuíve similiter promisissem, euinceret. summam autem opinionis suæ hanc esse, vt tantum ex[r] ea stipulatione consequar, quanti[s] mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum seruum fugitiuum non esse.

De venditore rem venditam vindicante

17. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

VIndicantem[t] venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoueri, nemini dubium est, quamuis alio iure dominium quesierit: improbè[u] enim rem à se distractam euincere conatur. eligere[x] autem emptor potest, vtrùm rem velit retinere, intentione per exceptionem elisa, an potiùs, re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

18. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SEd etsi exceptio omissa sit, aut, opposita ea, nihilominùs euictus sit: ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto[y] potest conueniri.

a & quæratur an pro euictione caueri oporteat, vel in quantum aut quomodo.
b *adde l. 31. §. 20. ff. de ædilitio.*
c Euictionis nomine cautio, præstatur secundum consuetudinem loci contractus. Locus contractus, regit contractuum iudicij, agendi ordinem.
d aut populi: finge Iudaici, apud quem ex lege Mosis, distractis prædiis rusticis venditor non tenetur in perpetuum euictionis nomine: nã anno iubilei ceu [illegible] venditor res suas recipiens euictionis nomine teneri desinebat. *Leuitic.* 25. & olim rerum mãcipio datarum venditor auctor non erat. *Varro 2. de re rustic.* 10. *Cuiac. Cod eodem.*
e ita fiet, vt si ibi satisdandi cõsuetudo fuerit, satisdationis nomine agatur
f substitutioni pupillari obnoxia, alienari, & obligari possũt: & obligant substitutum ex cõtractu pupilli *vt hic*: non idem in fideicõmissaria substitutione.
g vel herede *l.* 51. §. 3. ff. *eodem.*
h venditor mancipij, eo euicto, actione ex empto tenetur, in id quod interest emptoris, putà de iis quæ per eum adquisita sunt, & de partu ancillæ, & vbi heres scriptus, emptoris iussu hereditatem adiit. *Synopsis eod. cap.* 8.
i *l.* 70. ff. *eodem.*
k *l.* 63. ff. *ad l. Falcid. adde l.* 13. ff. *ad l. Aquil.* §. 10. *Institut. de l. Aquil.*
l *l.* 41. §. [illegible] ff. *eod.*
m *l.* 11. §. 2. ff. *de actionibus empti.*
n venditor præstare emptori debet, habere licere: dare præcisè non cogitur: ex causa tamen tenetur, si teneri nolit in id quod interest.
o *adde l.* 41. §. 1. ff. *eod. l.* 49. *in fin.* ff. *mandati: l.* 11. §. 15. ff. *de actionibus empti. l.* 19. ff. *de obligationibus.*
p Emptor succedens domino, agit ex empto ob tacitam euictionem.
q vel per alienum. *l.* 46. §. 1. ff. *eodem.*
r secus fuerit, si cæteri cedant.
s si venditor tibi fundi [illegible] quã [illegible] fuerit, aut venire, iusserit, nomine pretij teneris (ita legendum reiecta negatione apud authorem. Synopseos, *eodem. cap.* 11.) Quippe fortuiti casus euictionis, qui post factam euictionem accidunt, ad venditorem non pertinent. *Synopsis ibidem.* Euictio quæ à principis pendet plenitudine & potestate, venditori non nocet.
t [illegible] scilicet à Romanis: quæ non proprietatis, sed tantum possessionis [illegible] de quibus, *l.* 115. ff. *de verbor. significat.* quæ sine auctoritate [illegible] principis ue reuocari non poterãt. *l.* 11. §. 1. ff. *de publicanis.* aliàs, ex agris pri[illegible] ne quidem publico concilio cum ipsorum iniuria quidquam capi potest. [illegible] *præd. adde* 1. *Reg.* 21. Quin legimus cuique Tribui agros à Deo sigilla[illegible] rege prohibito se efferre supra fratres suos, *Deuteron.* 17. *vide H. tom.* [illegible] *quæ notaui ad Nouell.* 83.
u id enim ei licebat, vt superius ostensum est.
x Feudorum origo inde ducta videri potest.
y euictionis casus post emptionem perfectam contingentes, ad emptorem pertinent, *vt hic*. Ita quæ post venditionem contingunt euictionis fortuitæ causæ, venditori, nihil obstant, *l.* 21. ff. *eodem. l.* 26. *Cod eodem.* 3 *Harmenopul.* 3. §. 88.
z Euictione secuta interdum emptor pretium præstat, & rem non habet.
a Qui seruum noxa solutum promisit propter debita publica (δημόσια ἀμαρτήματα καὶ ἐγκλήματα) non tenetur. *Synopsis eodem. cap.* 12. Ita stipulatio duplæ, vel simpli, propter rixas publicas non committitur, sed priuatas tantum. *l.* 17. §. *antepenult.* ff. *de ædilitio.*
b qui pretium rei suæ accipit, eam vendidisse præsumitur.
c vide quæ notaui ad *l.* 14. *Cod. si certum petatur.* Ita nõ sola præsentia, sed præsentia & pretij participatio, nocet recipienti, vide *l. Caius* ff. *de pignorat. actione. [illegible] §. si petit.* ff. *de pignoribus.*
d ¶ *l.* 14. *l.* 15. §. 1. *l.* 45. *l.* 64. §. 3. ff. *eodem.*
e Qui promittit duplum valoris rei, intelligitur se referre ad valorem rei tempore contractus. *Baldus.* Tempus contractus in dubio consideramus.
f *vide l.* 64. ff. *eodem.*
g vsusfructus perinde æstimatur, vt fructuum cõmoditas est.
h tantum valet vsusfructus quantum fructuum commoditas. *Bald.* & quo res fructuosior eo plus valet. *Nouella.* 131. *cap.* 12. *in fin.*
i si seruitus euincatur. &c. ita *Albericus*: & *Cuiac.* 2. *obseruat.* 20. & *ad l.* 46. ff. *eod.* 6. *ad African.* vide quæ ad hunc locũ scripsi in *l.* 61. ff. *de ædilitio* & *l.* 66. ff. *de contrahend. empti.*
k Cur quanti minoris? quia seruos fundi vẽditores fundo accessuros nonnunquam promittebant. *l.* 32. *in fin.* ff. *de ædilitio: l. si in emptione.* ff. *de contrahend. empt.* Quæ accessura promissa erant ea erant præstanda, *l.* ff. *de lege commiss. l. si cum fundum. l. si in las.* ff. *de contrahend. empt.*
l *l.* 11. §. 17. ff. *de act. emp.*
m damnatus est in litis æstimationem, *Haloand.*
n ex alio capite scilicet, vt sit sensus. Stipulatio duplæ concepta in casu euictionis non impedit quominus ex alio capite possit committi alia stipulatio ad interesse, *Bald.*
o *l.* 47. *in fin.* ff. *titul. proxim.*
p *l.* 1. *Cod. de ædilitiis act.*
q id est ad operas, *argument. l.* 44. *in fin.* ff. *de ædilitio.*
r Euictionis actione ex stipulatu, agitur in id quod interest. & quidem ex vno capite, si alio non agatur.
s *l.* 3. *in fine. Cod. de rebus alienis.*
t Quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio. *l.* 73. *in fin.* ff. *eodem. l.* 72. ff. *de rei vindicat. l.* 1. *& de except. rei vend. & trad. l.* 10. ff. *de distract. pignor. l.* 4. §. 32. ff. *de doli mali excep. l.* 1. 2. *Cod. ne fiscal. rem quam vendid.*
u Euincit improbè rem à se venditam venditor.
x Exceptione submotus, non prohibetur rem ipsam actione instituta petere, si modo actio non ad eundem, sed diuersum effectum referatur secus si ad eundem, *l. si in diem.* §. 1. ff. *de cõpen.* Ita exceptione omissa, ius agẽdi amittitur vel non amittitur.
y hæc verba *ex empto* Baro 4. Manual. expungit.

a deficiente dupla ex empto agi potest, *l.11.§.14.in fin.ff.de actionibus empt.*
b exceptio legis, 17.ff.eod.m. c *adde l.7.ff.eodem*
d non obligaueris, *Haloander.*
e non est excipiendum, *Hotoman.3.obseruat.2.* Ille qui conuenitur ex suo facto non potest recurrere contra suum venditorem, *l.27.ff.eod. Baldus.*

Si à bonæ fidei possessore venditus ei successerit.

19. *Vlpianus* libro vigesimonono ad Sabinum.

Sed & si stipulatio nulla [a] fuisset interposita de ex empto actione idem dicemus.

1 ¶ Si [b] homo liber, qui bona fide seruiebat, venierit mihi à Titio, Titiúsque eum heredem [c] scripserit, quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controuersiam: ipsum de se obligatum habebo.

De euictione ob factum emptoris.

20. *Pomponius* libro decimo ad Sabinum.

Fundum meum obligaui, deinde alienaui tibi, vt eo nomine non obligaberis [d]. si eum postea abs te emam, & satis pro euictione mihi des: excipiendum [e] cautione [f], quod pro me obligatus sit: quia etiam, non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoueri.

De causa propter quam emptori rem habere non licet.

21. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

SI seruus venditus decesserit [g], antequam euincatur: stipulatio non committitur, quia [h] nemo eum euincat, sed factum [i] humanæ sortis: de dolo [k] tamen poterit agi, si dolus intercesserit.

1 ¶ Inde Iulianus libro quadragesimotertio eleganter definit, duplæ stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, vt eam emptori habere non liceat propter ipsam euictionem.

2 ¶ Et ideo ait, si emptor hominis, mota sibi controuersia, venditorem dederit procuratorem, isque victus, litis [m] æstimationem sustulerit, stipulationem duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic, idémque venditor, habet, vt ab emptore litis æstimationem [n] consequatur. *cùm igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit: non oportet committi stipulationem. quamuis, si ipse, iudicio accepto, victus [o] esset, & litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: vt & ipse Iulianus eodem libro scripsit. neque enim habere licet eum: cuius si pretium quis non dedisset, ab aduersario auferretur. propè enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione, "emptori" habere licet, non ex pristina.

3 ¶ Idem Iulianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed [p] non statim eum ad venditorem regressurum, & ex duplæ stipulatione acturum. quia interim, non propter euictionem, sed propter fugam, ei hominem habere non licet. planè (inquit) cùm adprehenderit possessionem fugitiui: tunc committi stipulationem, "Iulianus ait". nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde, cautionibus interpositis, absolutus esset: non aliàs committeretur stipulatio, quàm si adprehensum hominem restituisset. vbi igitur litis æstimationem obtulit, sufficit adprehendere: vbi cauit, non prius nisi restituerit.

Si tutor emerit, & litis æstimationem soluerit. 1. Si mulier fundum emptum in dotem dederit. XXIV. ipsi domino.

22. *Pomponius* libro primo ex Plautio.

SI pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo [q] præstiterit: stipulatio de euictione pupillo aduersus venditorem committitur.

1 ¶ Si pro euictione fundi, quē emit, mulier [r] satis acceperit, & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum à marito [s] per iudicium [t] abstulisset: potest [u] mulier [x] statim [y] agere aduersus fideiussores emptionis [z] nomine, quasi minorem dotem habere cœpisset [a], vel "etiam" nullam, si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset [b].

f excipiendum est à cautione, *Hal[illegible].*
g *l.11.Cod.de adfert.toll. l.26.Cod.eod.*
h Euictionis actioni locus est aliquo euincente: non est locus, hoc ipso quòd res absit vel sit extincta.
i sed fatum humanæ sortis, vt sit sensus. Non committi hanc duplæ stipulationem propter fatalem necessitatē (putà mortem) vt hic: casum fortuitum, *l.11.ff.eodem.* vim &, impressionē alterius, *l.vltim.* [illegible] *empt* si aliud cōuenit, *l.37.ff.eod.* item si emptor compromiserit in arbitrum, *l.56.§.1.ff.eodem.* si locum à se emptum religiosum fieri permiserit, *l.51.§.2.ff.eodem.* si dolo vel culpa sua emptor vincatur, *vide l.27.ff.eodem.* vel ex ere modicio, *l.55.ff.eod.* vel ex præscriptione, lapsis temporibus appellationis, *l.63.in fine ff.eod.* vel [illegible] culpa sua, cùm retentione rem sibi [illegible] potuit, *l.29.§.1.ff.eod.* vel omissa actione quam intendere potuit, *l.66.ff.eod.* vel omissa vsucapiendi occasione, *l.56.§.3.ff.eodem.* Item si venditori non denunciauit, vt defenderet, *vide l.29.in f.ff.eod.* item si per iniuriam vel stultitiam iudicis emptor fuerit condemnatus, *l.5.ff.eod.l.51.ff.eodem. l.8.l.15.Cod.eodem: vide l.67.infrà de fideiussoribus: l.22.§.4.ff.rem ratam:* quo casu in iudicem actio est: adde & hypothesim, *l.23.ff.eodem.l.23.ff.eodem. Cuiac. ad l.23.ff.eodem.*
k id est, actione ex empto, nomine doli, *vt Cuiac.3.obseruat.37.in fin.*
l *l.57.ff.eodem.*
m *l.66.§.2.ff.*
n *vide l.3.ff.pro emptore.*
o *l.16.§.1.ff.eodem.*
p atque ita damnatur & non agit, duplíque damno afficitur, contra quam *in l.4.§.vltim.in princip.suprà, de l.R.bod.*
q [illegible] *tutelæ.*
r à non domino.
s ¶ æquè non domino.
t id est, iure iudicióque.
u & debet. *Accurs. Bartol.*
x & ita fundo secundo emptori (putà marito) euicto, primo emptori (hoc est ipsi vxori) stipulatio habere licere committitur. *l.38.§.5.ff.de verbor.oblig.*
y *l.75.ff.de iure dot.l.2.Cod.de fundo dotali.*
z euictionis nomine. *Haloander.*
a si maritus non tantum præstiterit quanti fundus esset.

b tunc is maritus fundum non pro dote sed pro empto possidet.
c marito, apud quem dos aduentitia remanet, & etiam profectitia, si pater non sit. qui denique lucratur dotem, vel ex pacto vel lege *Alberic.* Vnde notant Euictionem deberi in pacto dotis lucrandæ.
d hinc colligit Baldus, fundum euictum marito, censeri euictum mulieri. vt si: sensus, si marito euincitur fundus dotalis, mulieri statim cōmittitur stipulatio duplæ, quia nullam dotem habere incipit, *Cuiac.* Hinc etiā colligitur, maritum lucrari dotem profectitiam, de quo dixi *ad l.4.Cod. soluto matrimonio.*

23. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

SEd & si post mortem mulieris euincatur [c]: regressus erit ad duplæ stipulationem. quia ex promissione maritus [d] aduersus heredes mulieris agere potest [e]: & ipsi ex stipulatu agere possunt [f].

24. *Africanus* libro sexto [g] Quæstionum.

NOn tamen ei consequens esset [h], vt, "&" si ipsi domino [i] nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem [k] dicamus: quamuis æquè indotata mulier futura sit. quoniam quidem etiam si verum sit, habere ei non licere seruum: illud tamen verum non sit, iudicio [l] eum euictum esse [m]. ex empto [n] tamen contra venditorem mulier habet actionem.

De manumißione.

25. *Vlpianus* libro vicesimonono ad Sabinum.

SI seruum [o], cuius nomine duplam stipulatus sis [p], manumiseris [q]: nihil ex stipulatione consequi possis: quia [r] non euincitur, quo minùs habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate tua perdideris [s].

26. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SEd hoc nomine, quòd libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor, alienum [t] se vendere. Sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus [u] fuerit eum manumittere: ex empto actionem habebit.

De exceptionibus ex persona emptoris vel venditoris. XXVIII. vel vtriusque.

27. *Pomponius* libro vndecimo ad Sabinum.

HOc iure vtimur: vt, exceptiones [x] ex persona emptoris obiectæ si obstant, venditor ei non teneatur: si [y] verò ad personam venditoris respicient, contrà. certè nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio "ei", ex facto ipsius [z] opposita, obstiterit.

28. *Vlpianus* libro octogesimo ad Edictum.

SEd si vtriusque persona, & auctoris [a] & emptoris exceptiones obiicientur: intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit. & sic, aut committetur, aut non committetur stipulatio.

Si emptor rem à domino redemerit. 1. Si emptor possessionem quam retinere, non petere poterat, amiserit. 2. Quo tempore denunciandum venditori.

29. *Pomponius* libro vndecimo ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam vendideras [b], à domino redemerim [c]: falsum esse, quod Nerua respondisset, posse te à me pretium consequi, ex vendito agentem [d], quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conueniret, & ego ex alia causa rem haberem.

1 ¶ Si duplæ stipulator [e], ex possessore petitor factus, & victus sit, quā rē, si possideret, retinere potuerit [f], peti autem vtiliter non poterit: vel ipso iure promissor duplæ tutus erit, vel certè doli mali exceptione se tueri poterit, sed ita, si culpa [g], vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit.

2 ¶ Quolibet tēpore venditori renunciari potest [h] vt [i]

e *l.1.Cod.de iure dotium.*
f *subaudi* contra venditorem euictionis nomine
g *vide Cuiac.6.ad African*
h est igitur videndum quantum distet hic casus à superiore.
i huius legis quæstio hæc est. an possim dicere nō committi stipulationem, si mulier (quæ emit à non domino) rem marito eidémque domino eiusdē rei dederit in dotem, putà marito iam non possidente pro dote, sed pro suo? non committitur. *Cuiac. ibidem.*
k *subaudi* duplæ.
l & ita hæc lex à casu *l.22.§.1.* differt.
m quia fortè ea cui seruus datus esset in dotē retinet eum quasi suum *Cuiac. ibidem.*
n quòd sæpè euenit in hoc titulo deficiente actione ex stipulatu duplæ, *vide l.41.§.1.ff.eod.*
o *subaudi* alienum.
p à venditore.
q *l.47.ff.de ædilitio: l.21.circa finem ff.de libert. causa.*
r Euictionem emptori cuius facto res perit nō præstat venditor.
s *vide l. euicta ff.eodem.*
t *vide l. vtique in fine ff.de liberali causa.*
u *vide l.24.§.22.ff.de fideicommiss. libertatibus.*
x Euicta re, amissa facto emptoris, euictio nō præstatur, *vt hic:* secus si facto venditoris, ff. *eodem.* quid si vtriusque facto? vide *l.28.ff.eodem.*
y coniunge, *l.vltim.ff.de publiciana.*
z non committitur duplæ stipulatio, si vincitur emptor vitio suo, veluti opposita exceptione stellionatus. *Cuiac. ad l.23.ff.eodem.*
a atqui, de auctoris dolo exceptio non obiicitur, *l.4.§.27.ff.de doli except.*
b *subaudi* tradideras etiam ignorans.
c vel habuerim ex quacunque causa, vel onerosa vel lucratiua. *Bologninus.*
d ad pretium scilicet. e *subaudi* idémque emptori.
f *l.si quis emptionis Cod.de præscript.30.annorum.*
g quod quis sua culpa sentit, ab alio non recuperat, *vide l.3.§.6.ff.si cui plus quàm per legem Falcid.* h *subaudi* ab emptore.
i committitur ergo duplæ stipulatio, si emptor denunciat venditori, vt motæ controuersiæ adesset, *vt hic.* si auctorem laudauerit, *l.63.§.1.ff.eodem.l.7.l.14.Cod.eod.* si postulauerit, vt ab eo defenderetur euictionis nomine, *l.57.ff.de procurato.*

de ea

a Tempore certo non præfinito quolibet tempore agi potest.
b venditor liti adsistere tantum vel subsistere dicitur, *vt hîc: l. 23. Cod. eodem. l. 85. §. antepenultim. l. 159. ff. de verbor. obligat.* quod Græcis est, προΐστασθαι: *Cuiac. ibidem.*
c defendenda.
d Denuntiationem fieri posse litis initio vel medio, at non in fine, post detecta testimonia: hinc colligit Baldus.
e *adde l. 3. in fin. C. de temp. & reparation. appel.*
f *l. 11. §. 8. ff. de act. empt.*
g stipulationi non esse sanum vel vespillonẽ esse, id quod interest continetur.
h alludit ad ea quæ continẽtur, in *l. 32. in fin. ff. eodem. l. 11. §. 4. ff. de act. empt. l. 53. ff. de ædilitio:* & ad formulam stipulationis, & Varronem imitatur, *lib. 2. de re rustic. cap. 2.* Illasce oues sanas esse, c. 4. Illasce sues sanas esse, c. 5. Illosce boues sanos esse. Idem de emptione caprarum loquẽs, capras sanas, sanus nemo promittit, neque enim sine febri sunt, *vide Cuiac. 9. obseruat. 3.*
i *vespertilionem* Budæus legit, *vt in l. 72. §. 5. in fin. ff. de solution bus.* & interpretatur myopem, qui interdiu exiliter videt, & vesperi iustã aciem habet. Suidam auctorẽ esse Cheropohonta quẽdam philosophum nycterida, id est, vespertilionem ob id dictum, quòd philosophando expaluisset, & supra modum maceratus esset. ad extremum *versipellem* legi posse ait, quo vocabulo intelligit eos, qui putant se in lupos verti, *ex Plinij 8. & 18. Aug. de ciuit. 18.* Sed Haloander legit vespillionẽ, *vt in l. 72. §. vlt. in f. ff. de solut.* verũ Cuiacius *ad l. 50. ff. de pactis,* Florentinam defendit. Vespellio, est cadauerum nudator, *Fulgentius* de quo vlciscendo agit, *l. 3. §. 7. ff. de sepulchro.* Palæmo, Vespillo sepulcrorũ violator dictus olim vespero. sed quid? *Alciatus 4. de verbor. significat.* Vespertilionem hîc appellari existimat qui ne creditoribus satisfaciat, latitet, & vespere tantum exeat; vel rationes conturbet, forte ex Æsopi fabula, qua inter cetera proditur, vespertilionem cum mergo societatem contraxisse: & immersa naui, cum vterque decoxisset vespertilionem metu creditorum vagari: mergum, frequenter se in vndas demittere, merces amissas perquirentem: atque ita fabula hac nobis reposita, reprehendit eos, qui hîc legunt vespillonem vel versipellem. Opinionem Alciati sequitur Oldendorpius in Topicis in verbo translatio. Quæ vt lectorem magis oblectarent, quàm vt ea sequerentur, attuli. Nam ne hæc quidem parum absunt ab Accursianis etymologiis.

de ea re agenda[a]; adsit[b] quia[c] non præfinitur certum tẽpus in ea stipulatione: dum[d] tamen ne[e] prope ipsam condemnationem id fiat.

Si emptori successerit furtum passus.

30. *Idem* libro decimonono ad Sabinum.

SI emptori, qui stipulatus sit, furtis, noxísque[f] solutum esse: heres extiterit is, cui seruus furtum fecerit: incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alij præstitisset.

De stipulatione sanum esse, furem, vel vespellionem.

31. *Vlpianus* libro quadragesimosecundo ad Sabinum.

SI ita quis stipulanti[g] spondeat *sanum*[h] *esse, furem non esse, vispellionem*[i] *non esse,* & cetera inutilis stipulatio quibusdam videtur. quia[k] si quis est in hac causa, impossibile est, quod promittitur. si nõ est, frustra est. sed ego puto verius, hanc stipulationem, *furem non esse, vispellionem non esse, sanum esse,* vtilem esse. hoc enim continere[l] quod interest[m], horum quid esse, vel horum quid non esse. sed "&" si cui horũ fuerit adiectũ[n] *præstari,* multo magis valere stipulationem. alioquin stipulatio, quæ ab ædilibus proponitur, inutilis erit. quod[o] vtique nemo sanus probabit.

De numero stipulationum. 1 *Si sæpius agatur quanto minoris.*

32. *Idem* libro quadragesimosexto Ad Sabinum.

QVia dicitur[p], quotiens[q] plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes, an & in duplæ stipulatione hoc idem sit, videamus. cùm quis stipulatur, *fugitiuum non esse, erronem non esse,* & cetera, quæ ex edicto ædilium curulium promittuntur: vtrùm vna stipulatio est, an plures? & ratio facit, vt plures sint.

1 ¶ Ergo & illud procedit, quod Iulianus libro quintodecimo Digestorũ scribit. egit (inquit) quanti minoris propter fugam serui: deinde agit propter morbum. id agendum est, (inquit) ne lucrum faciat emptor, & bis[r] eiusdem vitij æstimationem consequatur. fingamus emptum decem: minoris autem empturum fuisse duobus, si tantùm fugitiuum esse scisset emptor: hæc consecutum propter fugam. mox comperisse, quod non esset sanus, similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset. rursus consequi debebit duo. nam, & si de vtroque simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum fortè, qui neque sanus, & fugitiuus esset, sex tantùm esset empturus. secundum hæc sæpius ex stipulatu agi poterit, neque enim ex vna stipulatione, sed ex pluribus agitur.

Si emptor vendidit & euictum tradere non potuit.

33. *Idem* libro quinquagesimoprimo ad Sabinum.

SI seruum emero, & eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui euictum: committitur stipulatio.

De pacto ne prostituatur. 1. *Communi diuidundo.* 2. *Si dominium euincatur vel possessio actione seruiana.*

34. *Pomponius* libro vicesimoseptimo ad Sabinum.

SI mancipium[f] ita emeris, *ne prostituatur, &, tùm prostitutum fuisset, vt liberum esset:* si, contra legẽ venditionis faciente te, ad libertatem peruenerit, tu[t] videris quasi manumisisse[u]: & ideo nullum aduersus venditorem habebis regressum[x].

k Impossibilis conditio inutilem stipulationem facit.
l *subaudi* tacitè.
m cuius exsecutio confertur in futurum.
n expressè.
o Absurdus intellectus reiiciendus.
p *vide l. 29. ff. de verbor. obligat.*
q Ex diuersis capitibus, eiusdem contractus potest agi diuersis libellis, dum tamen omnes summæ non excedant, id quod vniuersi in intersit.
r *vide l. 31. §. 16. ff. de ædilitio.*
f *vide titul. Cod. si mancip. ita venierit ne prostituatur.*

t emptor scilicet.
u non tamen es patronus, sed venditor, *l. 10. §. 1. ff. de in ius vocando leg. 7. ff. de iure patron.*
x *subaudi* si mancipium fuerit alienum, *vide l. si seruum ff. eodem.*
y ¶ solet enim in iudiciis mixtis fieri adiudicatio. *§. 5. Instit. de offic. iud.*

1 ¶ Si communi diuidundo mecum actum esset, & aduersario seruus adiudicatus sit, quia[y] probauit eum communem esse: habebo[z] ex duplæ stipulatione actionem. quia non[a] interest, quo[b] genere iudicij euincatur, vt mihi habere non liceat.

2 ¶ Duplæ stipulatio euictionem non vnam continet, si quis dominium rei petierit, & euicerit: sed & si Seruiana actione experiatur.

35. *Paulus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

EVictus autem à creditore tunc videtur, cùm[c] ferè spes[d] habendi abscisa est. itaque si Seruiana actione euictus sit committitur quidem stipulatio: sed quoniam, soluta à[e] debitore pecunia potest seruum habere: si soluto pignore venditor conueniatur, poterit vti doli exceptione.

De materia, ex qua nauis, vel domus constat.

36. *Idem* libro vigesimonono ad Edictum.

NAue[f] aut[g] domu empta, singula[h] cæmenta vel tabulę emptæ non intelliguntur. ideóque nec euictionis[i] nomine obligatur venditor quasi euicta parte[k].

An de dupla cauendum, & quomodo. 2. *De emptore qui simplum, pro dupla per errorem stipulatus est.*

37. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Edictum.

EMptori duplam promitti à venditore oportet, nisi aliud conuenit[l], non[m] tamen vt satisdetur, nisi specialiter id actum proponantur: sed vt[n] repromittatur.

1 ¶ Quod autem diximus, duplam promitti oportere, sic erit accipiendum: vt non ex omni re id accipiamus: sed de his rebus, quæ prætiosiores essent: si margarita fortè, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica[o], vel quid aliud non contemptibile veniat. Per edictum[p] autem curulim etiam de seruo[q] cauere venditor iubetur.

2 ¶ Si simplam[r] pro[f] dupla per errorem stipulatus sit emptor: re euicta, consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modò omnia facit emptor, quæ in stipulatione continentur. quòd si non fecit: ex empto id tantùm consecuturum, vt ei promittatur, quòd minus in stipulationem superiorem deductum est.

Si creditor vendiderit.

38. *Idem* libro secundo Disputationum.

IN creditore, qui pignus vendidit[t], tractari potest, an re euicta vel ad hoc teneatur ex empto, vt[u] quam habet aduersus debitorem actionem, eam[x] præstet. habet autem contrariam pignoratitiam[y] actionem. & magis est, vt præstet[z]. cui enim[a] non æquum videbitur, vel hoc saltem consequi emptorem, quod[b] sine dispendio creditoris futurum est?

Si minor aduersus secundum emptorem restitutus sit. 1. *Si seruus hominem emerit, & eundem vendiderit.* 2. *De re à duobus empta.* 3. *De libero.* 4. *Vel statulibero vendito.* 5. *De vsufructu.*

39. *Iulianus* libro 59. Digestorum.

MInor vigintiquinque annis fundum vendidit[c] Titio. eum Titius Seio. minor se in ea venditione circumscriptum dicit; & impetrat cognitionem[d] non tantùm aduersus Titium, sed etiam aduersus[e] Seium. Seius postulabat apud prætorem, vtilem sibi de euictione stipulationem in Titiũ dari[f]. ego dandam putabam. respondi: iustam rem Seius postulat. nam si[g] ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit: æquum erit, per eundem prætorem & euictionem restitui.

z Imò ratione partis non committitur stipulatio, *l. 56. §. 2. ff. eodem.*
a Euictio vti locum habeat, nõ interest quo genere euictionis res euincatur.
b respicit ad varia genera vindicationum. est enim vindicatio dominij, vsus, vsusfructus, pignoris, hypothecæ, emphyteuseos, superficiei, possessionis, seruitutis. *Cuiac. ad §. 2. ff. eadem. l. 46. ff. eodem.*
c Euictionis emptor agere potest aduersus venditorem emptor, antequam etiam rem euictam restituat euincenti.
d *l. 57. ff. eod.*
e Debitorem posse offerre post sententiam; hinc colligit Baldus.
f de scapha agit, *44. ff. eodem. adde l. 42. ff. eod.*
g Naue aut domo vendita, nõ videntur singula, id est, cæmenta vel tabulæ, vendi. ideóque nec euictionis nomine venditor in duplum obligatur, quasi euicta parte, *Synopsis Basilicon eodem cap. 35. §. 5.*
h singulatim.
i *vide quæ notaui ad l. 4. §. 1. ff. eodem.*
k *l. 56. §. 2. ff. eodem.*
l incontinenti, *l. 72. ff. de contrahend. empti.*
m *l. 4. ff. eodem.*
n hæc stipulatio, repromissio, non satisdatio est.
o serica vestis res pretiosa, *vt l. 8.* Inde factum vt Romani à Barbaris sericũ emere non possent, sine comite commerciorum, *l. 2. Cod. res venire nõ possint:* cùm nõdum ratio conficiendi serici ad Romanos peruenisset & sericum, auro contrà venderetur, vt Vopiscus in Aureliano scribit libram auri, libram serici fuisse. & lex Rhodia ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσῷ. Prætiosa autem dicebantur, pro quibus aurum dependebatur ad sacoma.
p *l. 5. in fine principij ff. de verbor. obligat.*
q *l. 31. §. 20. ff. de ædilitio.*
r hinc simplaria venditio dicitur, *l. 48. in fine ff. de ædilitio.*
f Error stipulantis sibi minus quàm debeatur, stipulanti non nocet.
t iure creditoris.
u venditor tenetur actiones quas rei venditæ nomine aduersus auctorem suum habet, reddere emptori.
x *l. vltim. ff. de dist. pignor.*
y quia pignorauit rem alienam.
z id est, vt cedat.
a cedendarum actionum necessitas & æquitas.
b quod prodest, & non nocet venditori imperatur de facili. *Bartol.*
c sine decreto: aliàs non indigeret restitutione. *titul. Cod. de præd. minor. ff. eod. l. 13. §. 1. ff. de minoribus.*
d Prætoriam scilicet.
e potest enim minor restitui aduersus possessorem, *dict. §. 1.* siquidem finxeris venditionem per plures personas ambulasse, *l. 15. ff. de minoribus.*
f & rectè, *d. l. 15.*
g Eu icta re propter restitutionẽ in integrum, agitur ex empto: *vel ita:* Quo officio seu beneficio restitutionis in integrum res euincitur emptori, eodem, euictionis actio redintegranda est emptori.

1 ¶ Si seruus tuus emerit hominem, & eundem vendiderit Titio, eiúsque nomine duplam promiserit, & tu à vẽditione serui stipulatus fueris: si Titius seruum petierit, & ideo victus sit, quod seruus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset: supererit Publiciana [a] actio. & propter hoc duplæ stipulatio ei non committetur. quare venditor quoque tuus agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione summouere. Alias autem si seruus hominem emerit, & duplam stipuletur, deinde eum vendiderit, & ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus venditorem in solidum competit actio, emptori verò aduersus dominum dumtaxat de peculio. Denunciare [b] verò de euictione emptor seruo, non domino debet. ita enim euicto homine, vtiliter de peculio agere poterit. sin autem seruus decesserit, tunc domino denunciandum est.

2 ¶ Si à me bessem [c] fundi emeris, à Titio trientem [d], deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit: si quidem ex besse, quem à me acceperas, semis petitus fuerit: Titius non tenebitur [e] si verò triens, quem Titius tibi tradiderat, & sextans ex besse, quem à me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi præstabimus.

3 ¶ Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vendidit [f], quæsitum est, an euictionis nomine teneatur. respondit: Qui [g] liberum hominem sciens, vel ignorans, tanquam seruum, vendat: euictionis [h] nomine tenetur. quare etiam pater, si filium suum tanquam seruum, vendiderit, euictionis nomine obligatur.

4 ¶ Qui statuliberum [i] tradit, nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine perpetuò obligatur.

5 ¶ Qui seruum venditum tradit, & dicit [k] vsumfructum in eo Seij esse, cùm ad Sempronium pertineat: Sẽpronio vsumfructũ petente perinde tenetur [l], ac si in tradẽdo dixisset, vsusfructus nomine aduersus Seium nõ teneri, & si re vera Seij vsusfructus fuerit: legatus autem ita, vt, cùm ad Seium pertinere desisset, Sempronij esset, Sempronio vsumfructum petente [m], tenebitur: Seio agente, rectè fugiet.

Si venditor emptori successerit.

40. *Idem* libro quintodecimooctauo Digestorum.

SI is, qui satis à me de euictione accepit, fundum à me herede [n] legauerit: confestim fideiussores [o] liberabuntur, quia etiam si euictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat: nulla aduersus fideiussores actio est.

Si venditor emerit ab emptore. Deinde ei successerit. 1. Si emptor domino serui successerit. 2. Si emptor vendiderit: & successerit emptori suo, vel eum heredem habuerit, vel vtriúsque hereditas eundem reciderit.

41. *Paulus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

SI ei, cui vendidi, & duplum promisi, cùm ipse eadem stipulatione mihi cauisset, heres [p] exstiterim: euicto homine, nulla parte stipulatio committitur. neque enim mihi euinci videtur, cùm vendiderim eum: neque ei, cui me promissorem præstarem, quoniam * parum commodè dicat ipse [q] mihi duplam præstare debere.

1 ¶ Item si domino serui [r] heres exstiterit emptor: quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi videtur euincere: non committur duplæ stipulatio. his igitur casibus ex [s] empto agendum erit.

2 ¶ Si is, qui fundum emerit, & satis de euictione acceperit, "&" eundem fundum vendiderit, emptori suo heres exstiterit: [t] vel ex contrario [u], emptor venditori heres exstiterit: an, euicto fundo, cum [x] fideiussoribus agere possit, quæritur. existimo autem, vtroque casu fideiussores teneri. quoniam * & cùm debitor creditori suo heres exstiterit: ratio quædam inter heredem, & hereditatem ponitur: & intelligitur maior [y] hereditas ad debitorem peruenire. quasi soluta pecunia, quæ debebatur hereditati: & per hoc minus in bonis heredis esse. & ex contrario, cùm creditor debitori suo exstitit heres: minus in hereditate habere videtur, tamquam ipsa hereditas heredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori; cui ipse vendiderat, siue emptor venditori suo heres exstiterit: fideiussores tenebuntur. &, si ad eundem venditoris & emptoris hereditas reciderit, agi cum fideiussoribus poterit.

a Cur ita? & quando, *l.31.* ff. *de vsucap.* Qui succumbit in rei vindicatione, non prohibetur Publicianã intentare. *Bartol.*
b Denunciare dicitur facti, ideóque seruo denunciari potest. *Bald.*
c id est, duas partes.
d id est, tertiam.
e quia emptor regressum habet in venditorem pro quãtitate euictæ partis l.3. ff. *eodem.*
f *subandi* contra famem, *l.12. Cod. de patribus qui filios distrax.*
g Euictio debetur, homine libero vendito.
h *l. 4.* ff. *quibus ad libertat.*
i *vt in l.51. §.1. l.69. in princip. §.1. §.2.* ff. *eodem.*
k *adde l.7. §. de act. empt.*
l *sub.* emptori.
m *subandi* iure.
n *l.41.* ff. *eodem.*
o fideiussor non est conueniẽdus, quoties actio principalis confusa est.
p Actio confunditur, quoties venditori emptor succedit.
q *adde l. 11. circa fin* ff. *de legat. 1.*
r *l.9.* ff. *eodem.*
s sæpè hoc titulo euenit, vt deficiẽte actione duplæ, detur actio ex empto, *l.8. l. 24. l. 36.* ff. *eod. l.42.* ff. *eodem l.23. §. 1.* ff. *de vsucap.*
t & ita successit debitor creditori.
u vbi successit creditor debitori.
x *l.7. 18. C. eod.*
y locupletior, *l.1. §. 18.* ff. *ad l. Falcidiam.*
z ¶ si prægnas ancilla vendita sit, & partus euictus fuerat, vẽditor non tenetur: nec enim partus venditus est. Idem de vitulo post venditionem nato, *vt hic: & l.43.* ff. *eodem Sinopsis eod. cap. 32. §. 5. vbi vide Scholiasten.*
a Cur ita? *vide quæ notaui ad l. 41. §.1.* ff. *eodem.*
b *v. l. 36.* ff. *eod.*
c Imò venditus esse videtur, cùm portio matris & viscerum fuerit, *l.1. §.1. de ventre inspiciendo.* vẽditus quoque videtur ex alia ratione, *vide l.73.* ff. *de leg. 2.*
d seu partem esse: quo casu peti potest, *l.1.* ff. *eodem l.49.* ff. *eod.*
e *adde l. 8. in fin.* ff. *de peric. & commodo.*
f vsusfructus aliud est à fructu ipso. Vsusfructus ius est, & quiddam incorporeũ: fructus in facto & res corporea est: fructus ipse vsufructu cõtinetur: ita patet latius vsusfr... quàm fructus.

De partu ancillæ.

42. *Paulus* libro quinquagesimotertio ad Edictum.

SI prægnans [z] ancilla vendita & tradita sit: euicto partu, venditor non potest de euictione [a] conueniri: quia [b] partus venditus non [c] est.

De vitulo post vaccæ emptionem nato.

43. *Iulianus* libro quintagesimooctauo Digestorum.

VAccæ emptor: si vitulus, qui post emptionem natus est, euincatur: agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec vsusfructus euincitur. nam quod dicimus, vitulum fructum [d] esse vaccæ: non ius [e], sed [f] corpus demonstramus. sicuti prædiorum, frumenta, & vinum, fructum rectè dicimus: cùm constet, eadem hæc non [g] rectè vsumfructum appellari.

De scapha & his quæ naui coniuncti sint.

44. *Alfenus* libro septimo Digestorum à Paulo Epitomatorum.

SCapham [h] non [i] videri nauis esse, respondit: nec quidquam coniunctum habere. nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse. omnia autem, quæ coniuncta naui essent: veluti gubernacula, malus, antemnæ, velum [k]: quasi membra [l] nauis esse.

De parte fundi euicta.

45. *Idem* libro quarto Digestorum à Paulo. Epitomatorum.

QVi fundum tradiderat [m] iugerum centum, fines multo ampliùs [n] emptori demonstrauerat. si quid ex [o] his finibus euinceretur [p]: pro bonitate [q] eius, emptori [r] præstandum ait, quamuis id, quod relinqueretur, centum iugera haberet.

De vsufructu. 1. De seruitute. 2. De statulibero.

46. *Africanus* libro sexto [f] Quæstionum.

FVndum, cuius vsusfructus Attij erat, mihi vendidisti: nec dixisti vsumfructum Attij esse. hunc [t] ego Mæuio, detracto vsufructu, tradidi [n]. Attio [x] capite minuto [y], non ad me, sed ad [z] proprietatẽ vsumfructum redire ait: neque [a] enim potuisse constitui vsumfructum eo tempore, quo alienus esset, sed posse me, venditorem te de euictione conuenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc vsusfructus alienus non fuiisset.

1 ¶ Si per alienum [b] fundum mihi viam constitueris, euictionis nomine te obligari, ait. etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, rectè constitueretur: eo casu, si per alienum concederetur, euictionis obligationem contrahit.

7 ¶ Cùm tibi Stichum venderem: dixi, eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, *Si nauis ex Asia venerit.* is [c] autem, *Si Titius Consul factus fuerit,* manumissus erat. quærebatur: si priùs nauis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem euictus sit: an euictionis nomine teneatur. respondit, non teneri eum, etenim [d] dolo malo emptorem facere: cùm priùs exstiterit ea conditio, quam euictionis nomine exsoluerit [e].

3 ¶ Item si post biennium [f] liberum fore dixi, qui post annum libertatem acceperit: & post biennium in libertate euincatur: vel decem dare iussum, dixerim quinque: & his decem datis, ad libertatem peruenerit: magis esse, vt his quoque casibus non teneat.

Si vna ex duabus rebus euincatur.

47. *Idem* libro octauo Quæstionum.

SI duos seruos quinis à te emam, & eorum alter euincatur: nihil dubij fore, quin rectè eo nomine ex empto acturus sim: quamuis [g] alter decem dignus sit. nec referre, separatim singulos, an simul vtrumque emerim.

g est ergo aliud fruct..., aliud vsusfruct.. Imò qui fruct.. annuos legat, fundi vsumfructum legare intelligitur. *l. 20.* ff. *de vsufructu... 41.* ff. *de vsufruct. leg.*
h de qua *l.3. §. 1.* ff. *de rei vind. l.29 §.2.* ff. *ad l. Aquil. l. vlt.* ff. *de instructo. adde l.36.* ff. *eod.* ... ab excauãdo, quòd priùs ex ligno excauato fieret. ... speculatorium. *Isid. 19. origin. 1.*
i Nauis stipulatione scapha non petitur. Est enim scapha quiddam à naui separatum.
k quod attemon *l.242.* ff. *de verborum signific.*
l Membra rei dicuntur, quæ pars sunt ipsius rei, at non separata à re ipsa. Vnde notat Baldus, Castrum cuius separata sit iurisdictio, non esse membrum eius ciuitatis, cui seruitium aliquod præstet.
m *sub.* ex causa venditionis.
n multo ampliores. *Haloan.*
o *l.10. Cod. eod.*
p pro diuiso.
q vt ita loci æstimetur qualitas, *l.1. in fi.* ff. *eod.*
r *l. 2.* ff. *de act. empti.*
f *vide Cuiac. 6. ad African.*
t *sub.* fundum.
u ex causa vẽditionum.
x *subandi* fructuario.
y duabus enim capitis minutionibus maxima & media finitur vsusfructus. *§.3. Institut. de vsufruct.*
z *vide l.54. circa medium.* ff. *de vsufruct.*
a vsusfructus eo tẽpore constitui nõ potest, quo alienus est.
b *l.10.* ff. *eodem, adde l. 25. §.10.* ff. *famil.*
c hîc quidem mendaciũ est in effectu non nocet tamen emptori.
d vẽditoris falsa adseueratio, quę nullũ emptori damnum adfert, sed commodum potius, vẽditorem non obligat.
e exceperit. *Cuiac ibid. vel 69.* ff. *eodem.*
f Cuiacius ita ibi legit, Si post annum liberum f. d. qui post bienniũ libertatem acceperit, in libertat... euincatur. v.d. d.i.d.q. & is decem datis, &c. *adde l.10.* ff. *de statulibus.*
g *adde l.42.* ff. *de act. emp.*

Si primum

a His verbis, *vti optimus maximúsque est*, liberum fundum veteres significabant, *l. 75. ff. eod. l. cum venderes ff. de contr. empt. l. non tantum l. si non fundum. §. de verbor. signif. Sicculus Flaccus libro de condicionibus agrorum.*
b Interesse particulare confunditur, & compensatur cùm interesse totali.
c quod re euicta debetur, *l. 44. ff. de ædilitio.*

Si primum seruitus. Deinde proprietas euincatur.

48. *Neratius* libro sexto Membranarum.

CVm "fundus', vt[a] *optimus maximúsque" est*, "emptus est: & alicuius seruitutis euictæ nomine, aliquid emptor à venditore consecutus est: deinde totus[b] fundus euincitur: ob eam euictionem id præstari debet, quod ex[c] duplo reliquum est. nam si aliud obseruabimus: seruitutibus aliquibus, & mox proprietate euicta, amplius duplo emptor, quâm 'quanti" emit[d], consequeretur.

De vsufructu.

49. *Gaius* libro septimo ad Edictum Prouinciale.

(SI) ab emptore vsusfructus petatur: proinde[e] is venditori denunciare debet, atque is, à quo pars[f] petitur.

De apparitore vendente.

50. *Vlpianus* libro vigesimoquinto ad Edictum.

SI[g] pignora veneant per apparitores[h] prætoris extra[i] ordinem sententias sequentes[k]: nemo vmquam dixit, dandam in eos actionem re euicta. sed si dolo rem viliori pretio proiecerunt[l]: tunc de dolo[m] actio datur aduersus eos domino rei.

De iniuria iudicis. 1. De seruo qui post mortem venditoris liber esse iussus fuerat. 2. Si venditor voluntate emptoris sepeliatur in loco vendito. 3. De herede emptoris. Si seruus institutus post mortem emptoris iussu heredis adierit. 4. Si plures pro euictione tenentur.

51. *Idem* libro octuagesimo ad Edictum.

SI per imprudentiam[n] iudicis, aut errorem, emptor rei victus est: negamus, auctoris damnum esse debere: aut quid[o] refert, sordibus † iudicis, an stultitia res perierit? iniuria enim, quæ fit emptori, auctorem[p] non debet contingere.

1 ¶ Si Titius Stichum, post mortem suam liberum[q] esse iussum, vendiderit: mortuo deinde eo, Stichus ad libertatem peruenerit: an stipulatio de euictione interposita teneat? & ait Iulianus, committi stipulationé. quamuis enim Titius hoc casu denuntiari pro euictione non potuisset, heredi[r] tamen eius denunciari potuisset.

2 ¶ Si quis locum vendiderit, & idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus[s] fuerit: actio de euictione intercidit. hoc casu enim emptor proprietatem amittet.

3 Non mirum autem est, vt, euicto homine, de euictione teneatur heres: quamuis[t] defunctus non similiter fuerit obstrictus: cùm & aliis* quibusdam casibus plenior[u] aduersus heredem vel heredi competat obligatio, quàm competierat defuncto. vt cùm seruus post mortem emptoris heres institutus est: iussúque heredis emptoris, adiit hereditatem. nam actione ex empto præstare debet hereditatem: quamuis defuncto in hoc tantùm fuit vtilis ex empto actio, vt seruus traderetur.

4 ¶ Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum vno fuero expertus[x]: si agam cum cæteris: exceptione me esse repellendum[y], Labeo ait.

De causa ex qua stipulatio duplæ committitur.

d Duplum euictionis est, quam quanti emit emptor.
e vsusfructus & partis rei similitudo.
f *l. 1. in fi. l. 43. ff. eodem.*
g si apparitores prætoris sententias sequentes pignora vénderint, re euicta non tenétur. sed si dolo viliori pretio distraxerunt, dominus aduersus eos de dolo actionem habet, *Synopsis eod. cap. 42.*
h idem si per creditores, iudice permittente, *l. 11. §. 16. ff. de act. empt.*
i officio iudicis fit executio sententiæ: Ité causa executionis sententiæ est extraordinaria.
k ἀκολουθοῦντες, *Synopsis. al.* exsequentes. *vide l. vlt. §. 3. ff. quod metus causa* officiales non obligari ex contractu sub nomine officij sui inito, hinc colligit Baldus.
l *v. l. 36. §. 2. ff. madati.* Proiicere rem videtur, qui eam minoris vendit, quàm valeat.
m Imò negotiorum gestorũ, *l. 3. §. 8. ff. de neg.*
n *v. l. 5. ff. 10.*
o Venditori nõ officit iudicis sẽtẽtia, errore vel dolo lata.
† *adde l. 8. l. 15. Cod. eod.*
p non venditorem sed iudicem *l. 10. §. 3. ff. de edend.*
q *vide l. 39. §. 8. ff. eodem.*
r Euictionis actio potest incipere ab herede. *Bald. adde leg. 7. ff. eod.*
*
s hoc casu non cõmittitur duplæ stipulatio. *adde l. 21. ff. eod.*
t *l. 84. ff. ad l. Falcidiam.*
u actio potest augeri in persona heredis. *Bald.* Heres his casib⁹ alio iure est quàm defunctus
x vel petiero. *l. 2. ff. de duobus reis.* vel totam rem cùm eo in iudicium deduxero. *l. 31. § 1. ff. de nouationibus.*
y Imò nisi mihi ab vno solutum fuerit, aduersus alios reliquam partem petam, *l. 8. §. 1. ff. de legat. 1.*
z ¶ Euictionis stipulatio locum habet non solum in contractu venditionis, sed etiam in aliis contractibus.
a dotis, donationis: *dixi ad l. Cod. de iure dotium.* ex aliis causis est obligatio euictionis nomine, etiam sine stipulatione, veluti ex permutatione, vel ex datione facta sub lege remunerationis, ex datione in solutum, adiudicatione, articulo do vt facias, inuestitura feudi *Cuiac. ad l. 24. ff. eodem. 6. ad African.*
b non pro indiuiso, *l. 1. 2. ff. eodem.*
c Euictæ partis vbi certum pretium est, non eius bonitas sed pretium spectatur.
d Euictioné non denuncians emptori venditor, cùm possit denunciare, euictionis postea non agit. Protestationem scienter ommittens, præsumitur esse in dolo.
e *l. 8. l. [illegible] Cod. eodem. l. [illegible] in fin. Cod. de [illegible]*
f *l. [illegible] Cod. eod. l. [illegible] in fin. [illegible] princip. l. 59. l. 63. ff. eodem.*
g [illegible] non agit, qui rem præscripsit, vel vsucepit. *[illegible] in fin. Cod. de rebus alienis.*
h Euictionis non agit emptor, qui ob suam contumaciam damnatus est.

i *vide l. 53. in fin. ff. eodem.*
k euictus, *Haloander.*
l hinc colligit Alciat. 3. *præsumpt. 2.* Sententiam latam contra absentem præsumi potiùs latam ratione contumaciæ, quàm quòd malam causam habeat. *adde l. 8. §. 14. ff. de inoff.* Nec enim de delicto tunc verè constare. neminem præter ea ex sententia

52. *Idem* libro octuagesimoprimo ad Edictum.

SCiendum est, nihil[z] interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, vtrùm ex causa emptionis, an ex alia[a], vt committi possit.

De parte fundi euicta. 1. De denunciatione.

53. *Paulus* libro septuagesimoseptimo ad Edictum.

SI, fundo tradito, pars euincatur[b]: si singula iugera venierint certo pretio: tunc[c] non pro bonitate, sed quanti singula venierint, quæ euicta fuerint, præstandum: etiam si ea, quæ meliora fuerunt, euicta sint.

1 ¶ Si, cùm[d] possit emptor auctori denunciare, non[e] denunciasset: idémque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse: & ex stipulatu agere non potest.

De vsucapione. 1. De statulibero, & mendacio venditoris.

54. *Gaius* libro vigesimooctauo ad Edictum Prouinciale.

QVi alienam rem vendidit: post[f] longi temporis[g] præscriptionem, vel vsucapionem, desinit emptori teneri de euictione.

1 ¶ Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse iussus est, vendiderit: & maiorem pecuniam in condicione esse dixerit, quàm dare ei iussus est: ex empto tenetur: si modo talis est conditio, vt ad emptorem transiret. id est, si heredi dare iussus est seruus. nam si alij dare iussus: quamuis veram pecuniæ quantitatem dixerit: tamen, si non admonuerit, alij dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

De absentia emptoris. 1. De denuntiatione.

55. *Vlpianus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

SI ideò contra emptorem iudicatum est, quod[h] defuit[i]: non committitur stipulatio. magis enim propter absentiam victus[k] videtur[l], quàm quòd malam causam habuit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem iudicatum est, ad iudicium non adfuit: alius autem adfuit, & causam egit? quid dicemus? vtputa acceptum quidem cum pupillo, tutore auctore, fuit iudicium: sed[m], absente pupillo, tutor causam egit: & iudicatũ est contra tutorem. quare non dicemus committi stipulationem?[n] etenim, actam esse causam, palàm est. & satis est, ab eo, cuius agendi fuit, causam esse actam.

1 ¶ Præsenti autem venditori denuntiandum est. siue autem absit[o], siue præsens sit, & per[p] eum fiat, quo[q] minus denuntietur: committetur stipulatio.

Quomodo cauendum sit. 1. De compromisso. 2. De parte hominis. 3. De vsucapione. 4. De nuntiatione.

56. *Paulus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium.

SI[r] dictum[s] fuerit vendendo, vt[t] simpla promittatur, vel[u] triplum, aut quadruplum[x] "promitteretur:" ex empto perpetua actione agi poterit. non tamen, vt vulgus[y] opinatur, etiam satisdare debet, qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi[z] aliud conuenerit.

1 ¶ Si compromisero[a], & contra me data fuerit sententia: nulla[b] mihi actio de euictione danda est aduersus venditorem. nulla[c] enim necessitate[d] cogente, id feci.

contumaciæ infamem: eam dumtaxat partem instrumenti, quæ improbata sit, recusari: huiusmodi sententiam nõ patere præiudicium inter easdem personas ait. *l. 2. § 1. l. 19. ff. de iure fisci.*
m Tutor iudicio cepto cum pupillo, solus, ac per se, sine ipso pupillo interesse potest
n vt sic sufficiat litem à pupillo autoritate tutoris semel inceptam. *l. 1. §. 2. ff. de administr. tut.*
o in alia prouincia, *l. vltim. Cod. de præscript. leg. tempor.* vel longo itinere.
p Denunciatum ei videtur, cui & absenti, & fugienti denunciatũ est; hoc est, qui effecit, ne ei denuntiaretur. Quid: absenti vẽditori quẽadmodum denunciare possumus? cùm ad domum ei denunciatum fuerit, *l. 4. §. toties ff. de dãno:* Ita emptor neque molestiis fatigãdus, *l. 3. in fin. ff. de testibus.* neque à suis negotiis auocandus est. *l. si quis ex sequatoribus ff. forib⁹ quemadmodum testam. apert.*
q *l. 56. ff. eodem.*
r Non hoc vult simpliciter Paulus, si in vendendo dictum sit vt dupla promittatur, in id agi posse actione ex ẽpto. (id nim nimis notum est) sed hoc casu perpetuam esse actionem. exempto, quæ perpetua non est, si citra conuentionem, & sola ædilitij edicti potestate, *l. 31. §. qua assidua ff. de ædilitio* cõpetat: qđ huius legis quoque inscriptio confirmat. *adde Antoniũ Fabr. 2. Coniectur. 3.*
s per pactum in cõtinenti adiectum. *Ray.*
t vt dupla promittatur non simpla. *Cuiac. 11. obseruat. 4. argumen. l. 5. ff. de iure fisci.*
u *adde l. 74. ff. eodem.* vt duplum, vel triplum, aut quadruplum promitteretur. Anton. Faber. 2. coniectur 2. *coniectur 3.*
x supra quadruplum pœnam promittere nemo potest: quemadmodum nec vltra quadruplum vlla actio extenditur. *§. omnes de Inst. de act.* fortè quòd nimia sit affectio est quæ supra quadruplũ consequi velit. Nam adfectionibus, tam immodicis non est indulgendum, quas legislator, quantum potest, coercere solet, *l. penultim. ff. ad exhib. l. 40. ff. de damno.* y *l. 4. ff. eodem quam vide.* Imperito non creditur.
z *l. 4. ff. eodem.* hinc collige, Simpliciter obligatum ad promittendum, non teneri ad satisdandum. *Baldus* a An id habet locum in eo, qui compromisit in iudicem non suum? vide Romanum, *singulari. 12.* b Euictionis non agit aduersus venditorem emptor, qui cum apud arbitrum compromiserit, sententia eius victus fuerit, *vt hic:* Cur ita? Quia talis sẽtẽtia nõ meretur executioné, nisi volũtate emptoris. c Euictionis agit qui necessitate cogitur compromittere: at non qui voluntariè compromisit.
d *facit l. 17. Cod. eodem.* Quia huiusmodi sententia non meretur executionem præcisè, sed causatiuè, *si venditor, scil. non vult pœnam soluere. Bald.*

2 ¶In ſtipulatione duplæ, cùm homo venditur, partis[a] adiectio neceſſaria eſt. quia non poteſt videri homo euictus, cùm pars[b] eius euicta eſt.

3 ¶Si cùm poſſit vſucapere emptor, non cepit: culpa[c] ſua hoc feciſſe videtur. vnde, ſi euictus eſt ſeruus non tenetur venditor.

4 ¶Si[d], præſente promiſſore, qui de euictione promiſit, & non ignorante, procuratori[e] denunciatum ſit: nihilò minùs promiſſor tenetur.

5 ¶Simili[f] modo tenetur, & qui curauit, ne[g] ſibi denuntiari poſſit.

6 ¶Sed & ſi, nihil venditore faciente, emptor cognoſcere, vbi eſſet, non[h] potuit: nihilo minùs committitur ſtipulatio.

7 ¶Pupillo[i] etiam[k] ſine tutoris auctoritate poſſe denuntiari, ſi tutor non apparet, ex duplæ ſtipulatione, benigniùs receptum eſſe, Trebatius ait.

Si euincens deceſſerit ſine ſucceſſore. 1. aut rem donauerit legaueritúe emptori.

57. *Gaius* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

HAbere[l] licere rem videtur emptor: & ſi is, qui emptorem in euictione rei vicerit, ante[m] ablatam[n], vel abductam rem ſine[o] ſucceſſore deceſſerit: ita[p] vt neque ad fiſcum bona peruenire poſſint, neque priuatim à creditoribus diſtrahi. tunc[q] enim nulla competit emptori ex ſtipulatu actio: quia[r] rem habere ei licet.

1 ¶Quod cùm ita eſt: videamus: num: & ſi ab eo, qui vicerit, donata, legatáve res fuerit emptori: æquè dicendum ſit, ex ſtipulatu actionem non naſci. ſcilicet ſi, antequàm abduceret, vel auferret, donauerit aut legauerit. alioquin ſemel commiſſa ſtipulatio reſolui non poteſt.

De re legata LIX. ab emptore.

58. *Iauolenus* libro primo ex Plautio.

HEres[ſ] ſeruum non nominatim[t] legatum tradidit, & de dolo[u] repromiſit, poſtea ſeruus euictus eſt. agere cum herede legatarius ex teſtamento poterit: quãuis heres alienum eſſe ſeruum ignorauerit.

59. *Pomponius* lib. 2. ex Plautio.

SI res, quam à Titio emi, legata ſit à me: non poteſt legatarius conuentus à domino rei venditori[x] meo denuntiare: niſi[y] ceſſæ ei fuerint actiones, vel quodam caſu hypothecas habet.

Si dictum non ſit quantum pro euictione præſtabitur.

60. *Iauolenus* lib. 2. ex Plautio.

SI in venditione dictum non ſit, quantum venditorem pro euictione præſtare[z] oporteat: nihil venditor præſtabit, præter ſimplam, euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis. hoc quod intereſt[a].

Si venditor voluntate primi emptoris, ſecundo tradiderit.

61. *Marcellus* lib. 8. Digeſtorum.

SI quod à te emi, & Titio vendidi: voluntate mea "Titio" tradideris[b]: de euictione te mihi teneri, ſicuti[c] ſi acceptam rem tradidiſſem, placet.

De re vendita poſſeſſori. 1. De plurib. heredibus venditoris. 2. De vſufructu.

62. *Celſus* lib. 27. Digeſtorum.

SI rem, quæ apud te eſſet, vendidiſſem tibi: quia pro[d] tradita habetur: euictionis nomine me obligari, placet. 1 ¶Si ei, qui "mihi" vendidit, plures[e] heredes extiterũt: vna[f], de euictione, obligatio eſt. omnibúſque denuntiari: &[g] omnes defendere debent. ſi de induſtria non venerint in iudicium, vnus tamen ex his liti ſubſtitit[h]: propter denuntiationis vigorem[i], & prædictam abſentiam, omnibus vincit[k]. aut vincitur. rectéque cum ceteris agam, quòd euictionis nomine victi ſint.

2 ¶Si fundum, in quo vſusfructus Titij erat, "qui ei relictus eſt, "quoad[l], viuet detracto vſufructu ignoranti mihi vẽdideris: & Titius capite deminutus fuerit: & aget Titius, ius ſibi eſſe vtendi fruendi: competit mihi aduerſus te ex ſtipulatione de euictione actio. quippe ſi verum erat, quod mihi dixiſſes in vẽditione: rectè negarem, Titio ius eſſe vtendi fruendi.

De denunciatione remiſſa. 1. Si emptor victus non appellauit. 2. Si appellauit & præſcriptione ſubmotus eſt.

63. *Modeſtinus* libro quinto Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpondit, non obeſſe ex empto agenti, quòd denuntiatio pro euictione interpoſita non eſſet, ſi pacto[m] ei remiſſa eſſet denuntiandi neceſſitas.

1 ¶Gaia Seia fundum à Lucio Titio emerat: &, quæſtione mota fiſci nomine, auctorem laudauerat[n]: &, euictione ſecuta, fundus ablatus, & fiſco adiudicatus eſt, vẽditore præſente. quæritur, cùm emptrix non[o] prouocauerat, an venditorem poterit conuenire. Herennius Modeſtinus reſpondit: ſiue quòd alienus fuit, cùm veniret: ſiue quòd tunc obligatus, euictus eſt: nihil proponi, cur emptrici aduerſus venditorem actio non competat.

2 ¶Herennius Modeſtinus reſpondit: Si emptor appellauit, & bonam cauſam vitio[p] ſuo ex præſcriptione perdidit: ad auctorem reuerti non poteſt.

De decremento. 1. vel augmento. 2. vel decremento & augmento fundi venditi. 3. De euictione partis pro diuiſo. 4. Si is tradat qui rem habet pro indiuiſo.

64. *Papinianus* lib. 7. Quæſtionum.

EX mille iugeribus traditis ducenta flumen abſtulit, ſi poſtea pro[q] indiuiſo ducenta euincantur: duplæ ſtipulatio pro parte quinta, nõ quarta, præſtabitur. nã quod periit[r], damnum emptori, non venditori attulit. ſi totus fundus, quem flumen deminuerat, euictus ſit: iure[ſ] non deminuetur euictionis obligatio. non magis, quàm ſi incuria fundus, aut ſeruus traditus, deterior factus ſit. nam & è contrariò non[t] augetur quantitas[u] euictionis, ſi res melior fuerit effecta.

1 ¶Quòd ſi modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta iugera per aluuionem[x] acceſſerũt: ac poſtea pro indiuiſo pars quinta totius euicta ſit: perinde pars quinta præſtabitur, ac ſi ſola ducẽta de illis mille iugeribus, quæ tradita ſunt, fuiſſent euicta: quia alluuionis periculum non præſtat venditor.

2 ¶Quæſitum eſt: ſi, mille iugeribus traditis, periſſent ducenta: mox alluuio per aliam partem fundi ducẽta attuliſſet: ac poſtea pro indiuiſo quinta pars euicta eſſet: pro qua parte auctor teneretur. dixi, conſequẽns eſſe ſuperioribus, vt neque pars quinta mille iugerum, neque quarta debeatur, euictionis nomine: ſed perinde teneatur auctor, ac ſi de octingentis illis reſiduis ſola cẽtum ſexaginta fuiſſent euicta. nam reliqua quadraginta, quæ vniuerſo fundo deceſſerunt, pro rata nouæ regionis eſſe intelligi.

3 ¶Ceterùm cùm pro diuiſo pars[y] aliqua fundi euincitur: tametſi certus numerus iugerum traditus ſit: tamen non pro modo, ſed pro bonitate regionis, præſtatur euictio.

4 ¶Qui vnum iugerum pro indiuiſo ſolum habuit, tradidit. ſecundùm omnium ſententias non totum dominium tranſtulit, ſed partem[z] dimidiam iugeri: quemadmodum, ſi locum certum, aut fundũ ſimiliter tradidiſſet.

De venditione rei hereditariæ pigneratæ.

65. *Idem* libro octauo Quæſtionum.

REm hereditariam pignori obligatam heredes[a] vendiderũt, & euictionis nomine pro partibus hereditariis ſpoponderunt. cùm alter pignus pro parte ſua liberaſſet, rem creditor euicit. quærebatur, an vterque heredum conueniri[b] poſſit[c] ídque placebat propter indiuiſam[d] pignoris cauſam, nec remedio locus eſſe videbatur,

a Euicta parte rei, non agitur actione ex ſtipulatu, niſi hoc actum ſit.
b Imò, cùm pars euincitur, ſtipulatio committitur. *l. 34. §. 1. ſ. eod.*
c emptor culpa ſua omittens vſucapiendi occaſionem, omittit quoque beneficium regrediendi in venditorem, hoc eſt ius agẽdi ex euictione.
d Procuratori ſoli etiam denũciari euictio poteſt, præſente ipſo domino,
e ſufficit ergo in libello citationis, ſi dicatur vẽditor domi requiſitus corã vicinis. *Bartol.*
f Euictionis admonitus is intelligitur, qui fuga aut abſentia ſua efficit euictionis admoneretur.
g *l. 55. inf. ſ. eo* vide Socinum *regula* 438.
h hæc verba præſuponunt emptorem non fuiſſe negligentem, ſed diligentem, & bona fide fuiſſe verſatũ
i Euictio pupillo denũciari poteſt etiã ſine tutoris authoritate: ſi modo tutor nõ appareat.
k quia denuntians certat de damno euitando, & iure ſuo conſeruando: & quia periculum eſt in mora. An id introductum fauore pupilli? ait Accurſ⁹: negat Molinæus *nu. 309. tract. vſur.* quin, ſufficere, vt amicis & cognatis pupilli denũtietur *arg. leg. 22. ſ. ex quib. cauſ. maior. l. 5. §. 1. j. quib. ex cauſ. in poſſ. l. 5. §. 2. j. quod vi, aut clam. l. pen. in f. Cod. de non numer. pecun. l. 21. § 1. l. 37. ſ. e.*
m non dicitur res euicta per ſolam ſententiam, ſed per eius executionem.
n Euicta res emptori non videtur, niſi ablata ſit ei poſſeſſio rei, vnde notãt, Sola ſententia poſſeſſionem nõ amitti, ſed ipſa tantum executione.
o Poteſt quis ſine ſuccore decedere *l. 1. §. 14. ver. planè. ſ. depoſiti. l. 95. § 1. in f. j. de ſolutionib.*
p paria ſunt ſententiam non eſſe latam, vel ita latam eſſe, vt executioni mandari non poſſit.
q Euicta re: ſtipulatio, rem habere licere non ſtatim committitur, ſed tum demum, cum emptori habere ius licuerit.
r hinc colligit Bartolus, Eum dici eſſe in culpa, qui minus ſubtiliter perquiſiuit de iure autoris.
ſ Euictionis & ea quando teneatur hæres legatario, *vide l. cum alienã. Cod. de legat.*
t legato generis debetur euictio. *Bald.* ídque vi teſtamenti. *Bar.*
u an furtis noxíſque ſolutum. *v. l. 45. § 1. j. de legat. 1.*
x auctori: Auctori auctoris nemo poteſt denuntiare, niſi habeat iura ceſſa. debet enim fieri denuntiatio cum quodam ordine. *Bald.*
y Quid: heres tenetur ne iura cedere legatario? Accurſius negat: Guido de ſuzaria ait. *arg. l. in creditore ſ. eod. & Cod. creditor. euict. pignor.*
z Traditio ficta in ſtipulatione euictionis, eundem effectum habet, quem habet vera traditio.

a *l.* [illegible] *eo.*
b *l.* [illegible]
c Si in [illegible] quãtum [illegible] re de [illegible] præſtari emptori præter ſimplum, & ſi quid præterea interſit: *l. hic.* Quid ſi pluſquam præſtari, quídquam oporteat, quæratur, quid promittere debeat venditor? dicemus promittere duplam debere, *l. 2. ſ. eod. l. 31. §. quia aſſidua. ſ. eod.* ſi modo aut res pretioſa aut mancipiũ ſit venditum. *l. 37. ſ. eod.* Ita malè Accurſ⁹ putat hîc ſimplã præſtari, ſi hoc actũ ſit, aut ſi certa ſcientia omiſſa ſit duplæ ſtipulatio. Sed & ij malè, qui hanc legem ad res viliores trãſferũt. Nam in rebus pretioſiſſimis, ſi in vẽdẽdo nihil dictũ ſit, ſimpla tantũ præſtatur, *vt hîc*, antequam res euincatur agi poteſt, vt dupla promittatur. *d. l. 2. ſ. eod.* Quid ſi triplũ aut quadruplum fuerit ſtipulatus? *vide l. 56. ſ. eod.*
d *§. 44. Inſt. de rer. diuiſ. l. 77. ſ. de rei vindic. leg. 9. § 1. ſ. de publiciana. l. 21. inf. j. de adq. rer. l. 3. §. 20. j. de adquir. poſſeſſ.*
e *l. 4. inf. j. de verbor obligat.*
f eáque in ſolidum. *l. 85. §. 5. l. 139. j. de verb. obli.*
g *l. 85. §. 5. j. de verborum obligat.* Stipulatio aduerſus plures committitur ex mora, vel facto vnius, quoties cauſa indiuidua eſt.
h de hac dictione dixi ad *l. 29. ſ. eod. & ad d. l.* 139.
i quę ſingulos in ſolidũ ſtringit.
k Denuntiatio facit, vt qui ſunt abſentes habeãtur præſentes. *Baldus.*
l ¶Si alicui relictus eſt vſusfructus ſub hac cõditione, *quoad viuet*, licet is capite minuatur, tamen vſusfructus redintegratur, quia dictio, *quoad*, repeti facit *l. 3. §. 1. ſ. quibus modu vſufr. Bald.*

m Euictionis venditori denũciãdæ onus ac neceſſitas emptori pacto remitti poteſt ab ipſo venditore, cuiuſmodi pactũ ſatis vſitatum & frequens in contractibus cõmemorat Baldus.
n nominauerat, citauerat, interpellauerat. Auctorẽ laudare. Galli, *ſommer ſon garand.*
o Emptor præſente vẽditore ſuperatus iudicis ſentẽtia nõ cogitur tamẽ appellare. *Bal.* Quid ita? Sententia in dubio iuſtè præſumitur lata. vide Socinũ. *regula.* 362. cogitur ſ. appellationẽ ipſam inſtitutã exſequi.
p *v. l. 21. ſ. eo. l. 66. j. eo.*
q Pars pro indiuiſo eſt, quæ nullis finib. eſt, circũſcripta: pro diuiſo, circũſcripta eſt. §, 3. j. *eod.*
r *l. 70. in f. j. eo. l. 45, in pr. ſ. de act. empti.*
ſ *ſub.* ſtricto.
t Imò augetur. *l. 70. j. eod.* Augetur actione ex empto. *d. l. 70.* non ſi dupla ex ſtipulatione, quæ ſtricti iuris eſt, promiſſa ſit. *vt hîc.*
u ideſt dupla.
x *v. l. 15. ſ. eo.*
y *v. l. 3. ſ. eo.*
z. ad ſe pertinentem non ad ſocium.
a duo ſcilicet.
b In indiuiduis licèt obligatio generaliter competit in ſolidum, non tamen propterea dicuntur duo rei debendi. *Baldus.*
c *ſub.* in ſolidũ pro euictione.
d *l 1. l. 2. C. d. ſi vnus ex pluribus*

vt pe-

a agens de euictione,non cogitur iura præstar~.*Bal.*
b actione ex empto.
c licèt duo pluréſue natura rei,quæ indiuidua, ſit tenẽtur in ſolidum,non tamen dicuntur duo rei debendi.nec beneficio correis debendi dato fruuntur.*Bal.*
d *l.25.§.15.ſ.familiæ.*

vt per doli exceptionem actiones [a] ei,qui pecuniam creditori dedit,præſtarentur [b]:quia non [c] duo rei facti proponerentur.ſed familiæ[d] herciſcundæ [e] iudicium eo nomine vtile eſt. nam quod intereſt, vnus ex heredibus in totum liberauerit pignus,an verò pro ſua dumtaxat portione? cùm coheredis negligentia damnoſa non debet eſſe alteri.

Qua actione debet agere, emptor, vt committatur euictionis ſtipulatio. 1. *De reſtitutione in integrum.* 2. *Si primus emptor,à ſecundo procurator datus,litis æſtimationem ſoluit.* 3. *De diuiſione hereditatis.*

62. *Idem* lib.28.Quæſtionum.

SI:cùm venditor admonuiſſet emptorem,vt Publiciana potius,vel ea actione,quæ de[f] fundo vectigali propoſita eſt,experiretur:emptor id facere ſuperſedit [g]: omnimodo nocebit ei dolus ſuus, nec committitur ſtipulatio.Nõ idem in Seruiana quoque actione probari poteſt. hæc enim etſi in[h] rem actio eſt,nudam[i] tamen poſſeſſionem auocat:&,ſoluta pecunia venditori,diſſoluitur.vnde fit,vt emptori,ſuo nomine,non competat.

1 ¶Si is,qui reipublicæ cauſa fuit,fundum petat: vtilis[k] poſſeſſori pro euictione competit actio. Item,ſi priuatus à milite petat,eadẽ [l] æquitas eſt emptori reſtituẽdæ pro euictione actionis.

2 ¶Si ſecundus emptor vẽditorem eundémque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem : &,non reſtituto eo,dãnatio fuerit ſecuta:quodcumque [l] ex cauſa iudicati præſtiterit procurator, vt in rem ſuam datus, ex ſtipulatu conſequi non poterit.ſed quia damnum euictionis,ad perſonam pertinuit emptoris,qui mandati iudicio nihil percepturus eſt : non inutiliter ad percipiendam [n]litis æſtimationem agetur ex vendito.

3 ¶Diuiſione [o] inter coheredes facta, ſi procurator [p] abſentis interfuit,& dominus ratam habuit,euictis prædiis,in dominum actio dabitur,quæ daretur in eum qui negotium abſentis geſſit: vt,quanti [q] ſua intereſt, actor conſequatur ſcilicet vt melioris, aut deterioris [r] agri facti cauſa,finem[ſ] pretij,quo fuerat tempore diuiſionis æſtimatus,deminuat,vel excedat.

Si venditor rem euictam offerat emptori.

67. *Idem* lib.10.Reſponſorum.

EMptori [t] poſt euictionem ſerui, quem dominus abduxit, venditor eundem ſeruum poſt tempus offerendo,quo minus præſtet,quod [u]emptoris intereſt, non rectè defenditur.

Si creditor vendiderit. 1. *De delegatione.*

68. *Idem* lib.11.Reſponſorum.

CVm[x] ea cõditione pignus diſtrahitur,*ne quid,euictione ſecuta,creditor præſtet* : quamuis [y] pretium emptor non ſoluerit,ſed venditori cauerit:euictione ſecuta[z],nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium ſoluat.

1 ¶Creditor:qui [a] pro pecunia nomen debitoris per delegationẽ[b] ſequi maluit:euictis[c] pignoribus,quæ prior creditor accepit:nullam actionem cum eo, qui liberatus eſt,habebit.

De cauſa libertatis excepta. 6. *Si modus fundi dictus deſit.*

69. *Scæuola* lib.3.Quæſtionum.

QVi *libertatis cauſam* excepit [d] in venditione:ſiue iam tunc [e],cùm traderetur,liber homo fuerit: ſiue,cõditione,quæ teſtamento propoſita fuerit, impleta,ad libertatem peruenerit:non tenebitur euictionis nomine.

1 ¶Qui autem in tradendo [f] *ſtatuliberum* dicit, intelligetur hanc ſpeciem dumtaxat[g] libertatis excipere,quæ ex teſtamento, impleta conditione, ex præterito poſſit obtingere.& ideo ſi præſens teſtamẽto libertas data fuerit,& venditor ſtatuliberum pronũtiauit, euictionis nomine tenetur.

2 ¶Rurſus qui ſtatu liberum tradit,ſi [h] certam conditionem pronuntiauerit,ſub qua dicit ei libertatem datam,deteriorem cõditionem ſuam feciſſe exiſtimabitur: quia non omnem cauſam ſtatutæ libertatis, ſed eã dumtaxat,quam pronuntiauerit, excepiſſe videbitur. veluti [i] ſi quis hominem dixerit decem dare iuſſum : íſque poſt annum ad libertatem peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerit. *Stichus poſt annum liber eſto*:euictionis obligatione tenebitur.

3 ¶Quid ergo?qui iuſſum decem dare,pronuntiat [k] viginti dare debere?nónne in cõditionem[l] mentitur? verum eſt.hunc quoque in cõditionem mentiri.& ideo quidam exiſtimauerunt,hoc quoque caſu euictionis ſtipulationem contrahi,ſed auctoritas Seruii præualuit, exiſtimantis hoc caſu ex empto actionem eſſe. videlicet quia putabat eum,qui pronuntiaſſet ſeruum viginti dare iuſſum,conditionem excepiſſe,quæ eſſet in dando.

4 ¶Seruus *rationib. redditis* [m], *liber eſſe iuſſus eſt.* hunc heres tradidit,& dixit centum dare iuſſum.ſi[n] nulla reliqua ſunt [o],quæ ſeruus dare debeat:& per hoc,adita[p] hereditate,liber factus eſt:obligatio euictionis cõtrahitur: eo quòd liber homo,tamquam[q] ſtatuliber,traditur.ſi cẽtum in reliquis habet, poteſt videri heres non eſſe mentitus:quoniã* rationes[r] reddere iuſſus, intelligitur ſummam pecuniæ,quæ ex reliquis colligitur,iuſſus dare.cui conſequens eſt:vt:ſi minus,quàm centum,in reliquis habuerit.veluti ſola quinquaginta, vt, cùm eam pecuniam dederit, ad libertatem peruenerit : de reliquis quinquaginta actio ex empto competat.

5 ¶Sed & ſi quis in venditione *ſtatuliberum* perfuſoriè[ſ] dixerit,cõditionem autem libertatis celauerit [t]: empti iudicio tenebitur,ſi id neſcierit emptor. hîc enim exprimitur,eum,qui dixit ſtatuliberum & nullam cõditionem pronuntiauerit, euictionis quidem nomine non teneri,ſi,conditione impleta, ſeruus ad libertatem peruenerit:ſed empti[u]iudicio teneri:ſi modò conditionẽ,quam ſciebat præpoſitam eſſe,celauit.ſicuti [x] qui fundum tradit,&,cùm ſciat certam ſeruitutem deberi, perfuſoriè [y] dixerit,*Itinera* [z],*actus,quibus ſunt,vtique ſunt* [a],*rectè recipitur*.euictionis quidem nomine ſe liberat:ſed,quia decepit emptorem,empti[b] iudicio tenetur.

2 ¶In fundo vendito cùm modus[c] pronũtiatus deeſt: ſumitur portio [d] ex pretio: quod totum colligendum eſt ex omnibus iugerib.dictis.

Quid perſequitur actio ex empto,re euicta.

70. *Paulus* libro quinto Quæſtionum.

EVicta re,ex empto actio non [e] ad pretium dumtaxat recipiẽdum,ſed[f] ad id,quod intereſt,competit.ergo, & ſi minor [g]eſſe cœpit,damnum emptoris erit [h].

De dote genero emptoris,euicta.

71. *Idem* libro ſextodecimo Quæſtionum.

PAter [i], filiæ nomine fundum [k] in dotem dedit [l].euicto eo,an ex empto [m], vel duplæ ſtipulatio committatur [n],quaſi pater damnum patiatur,non immeritò du-

---

e Familiæ erciſcundæ iudiciũ inducitur negligentia coheredis.
f ſ. ſi ager vectigalis vel emphyteuticarius.
g *l.63.inf.ſ.eod.*
h *v.l.1.60.vbi in rem actio*
i Hypothecaria actione nudã poſſeſſionem rei auocamus: quod hypothecatia agentibus, notatu dignum eſt.*v.l.10 in f.ſ. de pignorib.*
k de vtili etiam proponitur.*l.39.ſ.eod.*
l Euictionis agi poteſt, reſciſſa præſcriptione per,in integrum reſtitutionem.
m euictionis non agitur, vbi neque res, neque eius æſtimatio abeſt.
n *l.21.§.2.ſ.eo.*
o Diuiſio eſt diſtributio partium,quæ fit cõmutatis partib⁹: Diuiſione fit permutatio: non fit diuiſio ſine permutatione. Permutatio comparata ad exemplum actionis ex empto.Igitur bonæ fidei.
p *l.67.ſ. de procuratorib. l.13. §.25.ſ.de act.empti.* Ex diuiſione facta cum geſtore cuius factum ratum habetur, datur euictio *Bald.*
q *l.70.j.eo.*
ſ i.quantitatem pretij.
t Euictionis agit emptor actione ex empto, quoties ei offertur res, omiſſo eo,quod eius interſit: Secus ſi id quod ei⁹ interſit,offeretur
t vide *l.70.j.eo.*
u *vt in d.l.70.*
x Sicut creditor pretium ſibi nõ ſolutum retinet ope exceptionis: ita non ſolutum ope exceptionis conſequitur.
y Euictionis nõ agit aduerſus primũ debitorem creditor poſt factam cum eo nouationẽ,hoc eſt, diſſolutam obligationem.
z Qui de euictione non tenetur, etiam re euicta à pretij petitione non repellitur.

a Pignus,tacita hac conditione ſemper vendi intelligitur.*l.4.ſ. de hæreditate vendita:adde l.30.ſ.de pignorib.l.11.§.16.ſ.de act.empti.*
b quid ſit delegare *v.l.11.j.de nouat.*
c ad emptorem enim pertinet periculum pignoris.*l.30.ſ.de pignorib.*
d i.vẽditor,qui dixit ſe nolle teneri de euictione ob vnã cauſam libertatis.*Accurſ.*
e Qui dicit ſe nolle teneri euictæ libertatis nomine,ſiue ſeruo pura vel conditionalis competebat libertas,non tenebitur.*vt hîc.*
f ¶ *adde l.47.in f.ſ.eod.*
g i. conditionalem.eſt enim ſtatu liber, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus, vel in conditionem,libertatem habet.*l.1.in pr.j.de ſtatu liber.*hinc & ex §. ſuperiori conſtat ſtatu libertate conditionalem tantùm:libertate,omnem libertatem excipi. vt meritò indefinitam vniuerſali æquipollere hinc appareat.
h Certam conditionem excipiens,deteriorem ſuam conditionem facit.
i Státu liber,ſub conditione ita fit,*ſi decem dederit*: in tempus,*poſt annum liber eſto.* Venditor ſuperiores cauſas in vendendo permutans tenetur. In his caſibus qui ſequuntur,notanda eſt hæc regula: Si ſtatuliberum non eadem cõditione heres vendit,cauſa eius immutabilis eſt : & luere ſe ab eo poteſt,ſimili modo vt ab herede.*l.9.§.1.j.de ſtatulib.*
k *v.l.10.j.de ſtatulib.l.42.in fin.ſ.de act.empt.*
l *al.*in conditione.
m *vt in l.5.l.6.§.vlt.l.12.l.31.j.de ſtatulib.*

n Conditio rationum reddẽdarum nihil præſtat, vbi non eſt cuius ratio reddatur.
o vt ſi nulla adminiſtrata ratio,nihilominus erit liber *l.41.§. penult.j. de fideicommiſſ. libertatib.l.26. inf.j. de ſtatulib.*idem dicendum,ſi heres cauſetur accipere rationes,*l.23, in f.l.34. §.1.j. de ſtatulib.*
p nam ante aditam hereditatem, in propriã vſucapitur ſerui tutem.*l.9. inf.j. de ſtatulib.l.55.in f.j. de fideicõmiſſ. libertatib.*
q Quid ita? An non qui ea lege *Centum dare iuſſus eſt* traditur emptori, *vt hîc.* tamquam ſtatuliber traditur? *arg.l.8. l.10.j. de ſtatulib.*
r Rationibus reddendis obnoxius reliquis reddere quoque cogitur.
ſ *vt hîc. & infrà eodem.* id eſt, obſcurè,diſſimulanter, nõ diſertè, planéque dicere. *l.5.§.1. infrà, quod vi, aut clam.* Hinc perfuſoriæ aſſertiones Suetonio in Domitiano dicuntur, ter quatérue dicis cauſa repetitæ aſſertiones in liberalibus cauſis perfunctoriæ, defunctoriæ. *Cuiacius ad legem 14. j. de excuſ tutor.*
t ſuppreſſerit, diſſimulauerit. *lege 9.§.1. infrà de ſtatuliberis.*
u ob mendacium *l.10.in f.j, de ſtatulib.* quin & ſtellionatus *d.§.1.*
x *Ecloga 19. ti. 11.c.62.*
y Perfuſoriè dicere eſt, cùm aliqua commendatione, animo commendandi nimio : at non vel negligenter, vel deceptoriè vt putat Albericus.
z Seruitutes itinerum olim ita excipiebantur. *vide Siculũ Flaccum libro de condit.agrorum*:adde quę ſcripſi *ad l.17.§.3.ſ.de ſeruitutibus vrbanorum:l.39.ſ.de act.empti.*
a Itinera,actus quibus ſunt,vt ita ſint rectè recipit.*Haloand.*
b *l.66.§.pen.ſ.de contrah.empt.*
c *l.2.ſ de act.empti.*
d *l.1.ſ.eod.*
e Pretium differt ab eo quod intereſt.
f Euicta re agitur aduerſus venditorem, & ad pretium recuperandum, & ad id quod intereſt.*l.8.l.60.l.66.in f.l.67. ſ.eo.l.21.in f.l.29.in fin.C.eod.l.43.circa fi.ſ.de actionibus empti.l.vlt.C.de comm.rer.alienar.*
g *l.66.in fi.ſ.eod.l.45.ſ.de act.empti:§.3. Inſt de emptione.*
h Imò non erit damnum emptoris : nec enim augetur quantitas, aut minuitur.*l.64.ſ.eod.*vide quæ ſcripſi *ad l.66.ſ.eod.*
i putà Mæuius,idémque filius emancipatus.
k emptum,putà à Titio.
l Sempronio genero ſuo.
m *ſub.*actio.
n aduerſus Titium,& an aduerſus eundem Mæuius agere poteſt?

a vel ſicut in matrisfamiliàs bonis. *l.4.ꝭ.de collatione bonor.*
b à quo ſit profecta. *d.l.4.* c Imò communis eſt & patris & filiæ. *l.3.ꝭ.ſoluto.*
d qui manſerant in poteſtate *d.l.4.l.1.inf.ꝭ.de dot.collat.l.6.Co.de collationib.*
e vbi verò non intereſt vllo modo, non agitur de euictione. *Bal.*
f vt & reipublicæ. *l.2.de iure dot.l.1.ꝭ.ſoluto.* g Senſus eſt, Filiæ emancipatæ fundum emptũ à Titio cũ duplæ ſtipulatione in dotem dedi: fundus euincitur filiæ, an ſtatim committitur ſtipulatio duplæ? ſtatim non committi videtur, quia vno tãtum caſu videtur dos filiæ emancipatæ data ad patrẽ reuerti poſſe, *vt hic.* verùm quis ille vnus caſus? quoties nempe ob id diuertit à marito, vt maritum lucro dotis afficiat, & patrẽ fraudet. *v.l.5.ꝭ.de diuortiis.* vide quæ notaui ad *Vlpianus 6. §.4.*
h cuius habenda eſt ratio in bonæ fidei iudiciis *l.54.ꝭ. mandati.*
i dicitur vnum inſtrumentum, quod ſimul abſoluitur, licèt obligationes plures complectatur *Bald.*
k vide quæ notaui *ad l.29.ꝭ. de verborum obligat.*
l *l.46.§.1.ꝭ.de ſolutionib.*
m vt cum extraneo ſucceſſit. idem dicendum ſi matri nõ ſucceſſit. *l.14.Cod.de rei vindicat.* hinc colligimus, Heredem ex propria perſona nõ poſſe reuocare contractum defuncti, *vt hîc.* niſi ius heredis abſorbeat factum defuncti, & ſit ei derogatorium. *Baldus: argumen. l.5.inf. infrà de diuerſ.*
n *l.14.in fi.Cod. de rei vindicat.*
o putà triplum, quadruplum. *l.56.ꝭ.eod.*
p *l.23.l.25.Cod eod.*
q Iudicis factũ cenſetur, factum partis, ſecũdum quid, nõ ſimpliciter. *Bald.*
r non tenetur qui vendidit. *Eclog.19.tt.11.c.42.*
ſ i. contra eum, cui pretii ſolutio profuit *v.l.13.inf.C.eod.*
t non antè, *l.3.Cod.eod.* Venditor emptorem defendere tenetur, at non pretiũ reddere, antè quam ſentẽtia ſit ſequuta.
u Niſi aliud cõuenerit, *l.12.C.eo.*
x *vt l.4.ꝭ.de heredit.vel act. vend.* y *v.l.23.§.2.ꝭ.ruſtic.*

bitatur. non enim, ſicut mulieris [a] dos eſt, ita patris [b] eſſe dici poteſt [c]. nec conferre fratribus [d] cogitur dotem à ſe profectam, manente matrimonio. ſed videamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoque caſu ſtipulationem.* intereſt [e] enim patris [f], filiam dotatam habere, & ſpem quandoque recipiendæ dotis. vtique ſi in poteſtate ſit. quòd ſi emancipata eſt: vix poterit defendi, ſtatim cõmitti ſtipulationem: cùm vno [g] caſu ad eum dos regredi poſſit, numquid ergo tũc demum agere poſſit, cùm mortua in matrimonio filia, potuit dotem repetere, ſi euictus fundus nõ eſſet? an & hoc caſu intereſt patris dotatam filiã habere, vt ſtatim cõuenire promiſſorem poſſit? quòd magis paterna affectio [h] inducit.

Pluribus rebus venditis, vno inſtrumento interpoſito, venditis.

72. *Calliſtratus* libro ſecundo Quæſtionum.

CVm plures fundi ſpecialiter nominatim, vno inſtrumento emptionis interpoſito, venierint: non vtique alter alterius fundus pars videtur eſſe: ſed multi fundi vna emptione continentur. & quemadmodum, ſi quis cõplura mancipia, vno inſtrumento emptionis interpoſito, vendiderit: euictionis actio in ſingula capita mancipiorum ſpectatur: & ſicut aliarum quoque rerum complurium vna emptio facta ſit: & inſtrumentum [i] quidem emptionis interpoſitum vnum eſt: euictionum autem tot [k] actiones ſunt, quot & ſpecies rerum ſunt, quæ emptione comprehenſæ ſunt: ita & in propoſito non vtique prohibebitur emptor, euicto [l] ex his vno fundo, venditorem cõuenire, quòd vna cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

Si heres alienantis euincat.

73. *Paulus* libro 7. Reſponſorum.

SEia fundos, Mæuianum, & Seianum, & ceteros doti dedit. eos fundos vir Titius, viua Seia, ſine controuerſia poſſedit. poſt mortem deinde Seiæ, Sempronia heres Seiæ quæſtionem pro prædij proprietate facere inſtituit. quæro, cùm Sempronia ipſa ſit heres Seiæ, an iure cõtrouerſiam facere poſſit. Paulus reſpondit: iure quidẽ proprio [m] non hereditario, Semproniam, quæ Seiæ, de qua quæritur heres exſtitit, controuerſiam fundorum facere poſſe: ſed euictis prædiis, eandem Semproniam heredem Seiæ conueniri poſſe: vel exceptione doli [n] mali ſummoueri poſſe.

Pactum de quantitate ob euictionem danda. 1. De prætorio pignore. 2. De lite euictionis pendente. 3. De nomine vendito.

74. *Hermogenianus* libro ſecundo, iuris Epitomarum.

SI plus [o] vel minus, quàm pretii nomine datum eſt, euictione ſecuta dari cõuenerit: placitum [p] cuſtodiendum eſt.

1 ¶ Si iuſſu [q] iudicis rei iudicatæ pignus captum per officium diſtrahatur. poſt euincatur [r]: ex empto contra eum, qui pretio liberatus eſt [ſ], non quanti intereſt, ſed de pretio dumtaxat, eiúſque vſuris, habita ratione fructuũ, dabitur: ſcilicet ſi hos ei, cui euicit, reſtituere non habeat neceſſe.

2 ¶ Mota [t] quæſtione, interim nõ ad pretiũ reſtituendũ, ſed ad rem defendendam venditor cõueniri poteſt [u].

3 ¶ Qui nomẽ, *quale fuit* vendidit: dũtaxat [x], vt ſit, nõ vt exigi etiam aliquid poſſit, & dolum præſtare cogitur.

De ſeruitutibus.

75. *Venuleius* lib. 16. Stipulationum.

QVod ad ſeruitutes prædiorum attinet: ſi tacitè [y] ſecutæ ſunt, & vindicentur [z] ab alio: Quintus Mucius, & Sabinus exiſtimant, venditorem ob euictionem teneri non poſſe. nec enim euictionis nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacitè [a] ſoleat accedere: niſi [b], *vt* [c] *optimus maximúſque eſſet*, traditus fuerit fundus. tũc enim liberum [d] ab omni ſeruitute præſtandum. ſi [e] verò emptor petat viam, vel actum: venditorem teneri, nõ poſſe: niſi [f] nominatim dixerit, acceſſurum iter, vel actum. tũc enim teneri eum, qui ita dixerit. & vera eſt Q. Mucij ſententia: vt qui *optimum* [g] *maximúmque fundum* tradidit, liberũ præſtet, non etiam deberi alias ſeruitutes: niſi hoc ſpecialiter ab eo acceſſum [h] ſit.

z Euicta ſeruitute fundo vendito, tenetur emptor, quanto minoris, non ad intereſſe: niſi vti optimus maximúſque eſſet, fundum vendiderit *vt hic.*
a ¶ cùm vterque ſc. tacuit: nam qui vendit prædium, tacitè intelligitur vẽdere totũ quale eſt: & ideo ſi non eſt liberũ, ſed debet ſeruitutem, non tenetur euicta ſeruitute. b *v.l.126.l.163.l.169.ꝭ.de verb.ſignific.*
c Libertas prædij his verbis, *vti optimus, maximus,* ſignificabatur. *vt hîc dixi ad leg. 48.ꝭ.eod.* d *v.l.69.§.3.ꝭ.de legat.1.*
e Euincente ſeruitutẽ itineris emptore, hoc eſt, petente ac vindicante ab alio ratione fundi comparati, ſi eam ſeruitutẽ nõ obtineat, nihil conſequitur eo nomine à venditore. niſi nominatim dixeris iter acceſſurum, *vt hic.* Ita ex hoc caſu & ſuperiore colligimus. Eum qui fundum ſimpliciter vendat, vti is ſit, fundum eum vẽdere: vt ſi is fundus ſeruitutem debeat, nullo modo teneatur venditor: niſi ſciuerit & non admonuerit emptorem: Si verò liberum vendit, hoc præſtat, vt nõ alij ſeruiat, non vt ei ſeruiatur.
f *l.66.l.ꝭ.de contrah.empt.*
g Optimum maximúmque fundum qui tradit, liberum à ſeruitute præſtat, at nõ dominantẽ: hoc non præſtat ei, ſeruiri, ſed eum non ſeruire.
h expreſſum *Hal.*
i vel ideo, quòd qui pro derelicto rem habet, eam omnino à ſe reiiciat. *l.36.ꝭ. de verb.obligationib.*
k auctoritas, eſt actio cõpetẽs in vẽditorem euictionis nomine. Venditor, inquit Paulus *2.ſentent. 17.§.1.* ſi eius rei quã vẽdidit dominus non ſit, pretio accepto auctoritatis manebit obnoxius. *&* §.3. Res empta mãcipatione & traditione perfecta ſi euincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur. hinc auctorem laudare, *l.63.§.1.ꝭ.eod.*
l Auctoritas, actio pro euictione.
m *19. Eclog.2.* Emptori ea exceptio competit aduerſus venditorem. *l.1.ꝭ.eo.* impugnãtem venditionẽ à ſe factam, vel à ſuo auctore.
n Nemo admittitur ad reſcindendũ ſuum factum vel ſui procuratoris, vel ſui teſtatoris.
o *v.l.17.ꝭ.de euictionib.*
p *l.14.Cod.de rei vindic. l.14.Cod. de euictionib.*
q Emptor exceptione rei vẽditæ vti poteſt, etiãſi poſſideat citra traditionẽ venditoris, dum tamẽ ſine vitio.
r vt filius liberam peculij adminiſtrationem habens. *l.41.§.1.ꝭ.de rei vindicat. l.14.Cod.de donat. ante nupt.*
ſ Si res mea vẽdita fuerit minoris, quàm ipſe mandaui, vendita nõ videtur, & mihi eam petenti nõn obſtat exceptio, *Synopſis 19.Titul. 2.c.1.ꝭ.Harmẽ.3.§.92.*
t *l.7.§. ante ꝭ. pro emptore.*
u *l.g.1.2.Cod.ſi ſeruus ex ſuo facto.*
x Quamuis emptor rei ſibi non traditæ, poſſeſſionem ſine vitio nactus fuerit, (id eſt, nõ vi, aut clam) habet exceptionem contra venditorem: niſi fortè venditor iuſtam cauſam habet, cur rem vindicet, quippè ſi iuſta cauſa ſubſit, & poſt traditionem vindicet, & exceptioni replicationem opponit. Iuſtam autem cauſam habet, ſi conuenerit vt à contractu recederetur, vel ſi xxv. annis minor fuerit venditor, aut circumſcriptus eſt. *Synopſis eod.c.3.*
y fuerit autem ei iuſta cauſa vindicandi. *Hal.*
z *l.72.ꝭ.de rei vindicat. l.4.§.32.ꝭ.de doli mali.*
a *v.l.9.in pr.§.1.2.3 ꝭ.de publiciana.*
b Exceptio rei venditæ datur ſucceſſori contra ſucceſſorem. Eſt in rem ex parte opponentis, & eius cui opponitur.
c Cur potius ſingularibus ſucceſſoribus nocet factum venditoris, quàm iiſdem factum argentarij? *l.9.§.1.ꝭ.de edendo.*

Si emptor rem habeat pro derelicto.

79. *Idem* libro decimoſeptimo Stipulationum.

SI alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero: amitti [i] auctoritatem [k], id eſt [l], actionem pro euictione, placet.

DE EXCEPTIONE REI VENDITÆ & TRADITÆ [m]

TIT. III.

De venditore. 1. & eius herede. 2. & eo cuius mandato res vendita eſt. 4. De manumiſſione emptoris. 5. Si venditorem vindicet, quam non tradidit.

Vlpianus lib. 76. ad Edictum.

MARCELLVS ſcribit, ſi alienum fundum vẽdideris, & tuum [n] poſtea factum petas, hac [o] exceptione rectè repellendum.

1 ¶ Sed & ſi dominus fundi, heres [p] venditori exiſtat: idem erit dicendum.

2 ¶ Si quis rem meam, mandatu [q] meo [r], vendiderit: vindicandi mihi rem venditam, nocebit hæc exceptio: niſi probetur, me mandaſſe, ne traderetur, antequam pretium ſoluatur.

3 ¶ Celſus ait: Si [ſ] quis rem meam vendidit minoris [t], quàm ei mandaui: non videtur alienata: & ſi petam eam, non obſtabit mihi hæc exceptio, quod verum eſt.

4 ¶ Si ſeruus merces peculiariter emerit: deinde dominus eum prius, quàm proprietatem rerum nanciſceretur, teſtamento liberum eſſe iuſſerit, eíque peculium prælegauerit: & venditor à ſeruo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit. quia [u] is tunc ſeruus fuiſſet, cùm contraxiſſet.

5 ¶ Si [x] quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, ſed poſſeſſionem ſine vitio fuerit nactus: habet poſſeſſionem contra venditorem. niſi forte venditor iuſtam cauſam habeat, cur rem vindicet, nam & ſi tradiderit poſſeſſionem, fuerit autem iuſta cauſa vindicanti [y]: replicatione aduerſus exceptionem vtetur.

Si quis rem antequam eſſet Dominus, vni: & factus dominus alteri vendiderit.

2. *Pomponius* lib. 2. ex Plautio.

SI à Titio fundum emeris, qui [z] Sempronij erat: íſque tibi traditus fuerit: pretio autem ſoluto, Titius Sempronii heres exiſterit: & eundem fundum Mæuio vendiderit. & tradiderit: Iulianus ait: æquius eſſe, priorem te tueri. quia, & ſi ipſe Titius fundum à te peteret, exceptione ſummoueretur. & ſi ipſe Titius eum poſſideret, Publiciana peteres.

De primo emptore & eius ſucceſſoribus, & ſecundo emptore. 1. De ſucceſſoribus venditoris.

3. *Hermogenianus* lib. 6. iuris Epitomatorum.

EXceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei, cui res tradita eſt, ſed [a] ſucceſſoribus etiam eius, & emptori ſecundo, etſi res ei non fuerit tradita, proderit. intereſt enim emptoris primi, ſecundo rem non euinci.

1 ¶ Pari [b] ratione venditoris etiam ſucceſſoribus nocebit: ſiue in vniuerſum ius, ſiue in [c] eam dumtaxat rem ſucceſſerint.

LIBER

LIBER VIGESIMVSSECVNDVS.

DE VSVRIS[a], ET FRVCTIBVS[b], ET CAVSIS[c], ET OMNIBVS ACCESSIONIBVS[d], & mora[e].

De modo vsurarum. 1. De socio qui pecuniam inuasit, vel in vsus suos conuertit. 2. De eo quod debetur Iudicati actione. 3. De tutore.

Papinianus lib. 2. Quæstionum.

CVM iudicio bonæ[f] fidei[g] disceptatur: arbitrio iudicis, vsurarum modus ex more[h] regionis, vbi cõtractum est[i], constituitur[k]. ita[l] tamen, vt legi[m] non offendat.

1 ¶ Socius si ideo condemnãdus erit, quòd pecuniam communem inuaserit, vel in suos vsus conuerterit: omnimodo, etiã mora non interueniente, præstabuntur vsuræ[n].

2 ¶ Nec tamen iudex iudicii bonæ fidei rectè iubebit interponi cautiones, vt, si tardiùs sententiæ cõdemnatus paruerit, futuri[o] temporis pendantur vsuræ. cùm in potestate sit actoris iudicatũ exigere. *Paulus notat*: Quid enim pertinet[p] ad officiũ iudicis, post condemnationem, futuri[q] temporis tractatus?

3 ¶ *Papinianus*: Circa[r] tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum latior[s] interpretatio[t] facta est. nemo enim ambigit hodie, siue[u] iudex accipiatur in diem sententiæ, siue sine iudice tutela restituatur, in eum[x] diem, quo restituit, vsuras[y] præstari. Planè si tutelæ iudicio nolentem[z] experiri, tutor vltro[a] conuenerit[b]: & pecuniam obtulerit, eámque obsignatam deposuerit[c]: ex eo tempore[d] non præstabit vsuras.

De litis contestatione.

2. *Idem* lib. 6. Quæstionum.

VVlgò receptum est, vt, quamuis in personam[e] actum sit, post[f] litem[g] tamen contestatam causa[h] præstetur. cuius opinionis ratio redditur: quoniam:* quale est[i], cùm petitur: tale dari debet. ac propterea postea captos fructus, partúmque editum restitui, oportet.

De tempore quod condemnatis datur ad soluendum. 2. Si quis rogetur quidquid ex bonis supererit. 3. vel quidquid ad se peruenisset, restituere. 4. De legato auri, vel argenti facti.

3. *Idem* lib. 20.[k] Quæstionum.

IN fideicõmissi[l] persecutione[m]: cùm, post iudicis sententiam, moram fecisset heres: iussit Imperator Marcus Antoninus intermisso[n] legitimo[o] tempore, quod cõdemnatis præstatur, vt vsque ad sententiam[p] commoda fideicommissarius accipiat. quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non interuenit, tametsi non[q] facilè[r] euenire possit, vt, mora[s] non præcedente, perueniatur ad iudicem. sed puta[t] legis Falcidiæ rationem interuenisse. ceterùm si[u], antequàm ad iudicem perueniretur, in mora heres fuit: exinde fructuum[x] præstandorum necessitate adstrictus[y], qua tandem ratione, quoniam & sententia victus est, legitimi[z] temporis spatio fructibus liberabitur: cùm ea temporis intercapedo[a] iudicato dilationem dare, non lucrum[b] adferre debeat?

1 ¶ In his quoque iudiciis[c], quæ[d] non sunt arbitraria, nec[e] bonæ fidei, post[f] litem contestatam, actori causa[g] præstanda est in eum diem, quo sentẽtia dicitur. certè post rem iudicatam tempus[h] a fructibus dependendis immune[i] est[k].

2 ¶ Nonnũquam euenit, vt quamquàm fructus[l] hereditatis, aut pecuniæ vsura nominatim relicta non sit, nihilominùs debeatur[m]: vtputa si[n] quis rogetur, post mortem suam *quidquid*[o] *ex bonis*[p] *supererit*[q], *Titio restituere*. vt enim ea: quæ, fide bona, deminuta sunt[r]: in causa fideicommissi non deprehenduntur[s], si pro modo ceterorum quoque bonorum deminuantur: ita, quod ex fructibus superérit, iure[t] voluntatis[u] restitui oportebit†.

3 ¶ Cùm Pollidius à propinqua sua heres institutus, rogatus fuisset filiæ mulieris, *quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cùm certam ætatem puella complesset, restituere*. idque sibi[u] mater[w] ideo[x] placuisse testamento comprehendisset[y], *ne filiæ tutoribus, sed potiùs necessitudini*[z] *res committerentur*: eundémque Pollidium fundum retinere iussisset: præfectis prætorij suasi[a], fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui[b] debere[c]: siue[d] quòd fundum ei tantùm prælegauerat[e], siue quòd lubrico[f] tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat.

a 4. C. 32. 3. Cod. Theod. l. vlt. Paul. 2. sent. 14. 23. Eclog. 3. 5. extra. 19. 3. Harm nopul. 7. seu fœnore, quod pro quantitate sortis aut pretij penditur: vel ex conuentione, vel officio iudicis: vt vsura diutinus, vsuram pariat: vsura verò, vsus sortis æstimatio sit. l. 60. ff. pro socio: l. 7. §. 4. 5. ff. de administr. vt enim vsura ab vsu, sic fœtus à fœtura, τόκος à τίκτειν dicitur, merces aut reditus (l. 24. ff. de præscriptis: l. 30. ff. de alimentis) reditus, inquam, à tempore contractus (hinc fœnus) vel à tempore moræ in diem, quo pecunia soluitur (l. 40. suprà de rebus cred.) vel quo is reditus pecuniam æquauerit. l. 26. §. 1. suprà de condict. indeb. Cuiac. C. eod. De vsuris nauticis tit. prox. infra eod. nouel. 106. suprà duplum non cõputandis Nouell. 138. pupillaribus 5. Co. 56. legatorum, fideicommissorum, 6. C. 47. fructibus & litium expensis 7. Cod. 51. vsuris rei iudicatæ. 7. Cod. 24. fiscalib. 10. C. 8.

b qui terra, vite, arbore procreãtur. Fructus enim à ferendo dicti, teste Varrone: item prædiorum, pecorum, mancipiorum, iumentorum, vehiculorum. huc refer, leg. 8. 10. 14. 15. 25. 28. l. 38. §. 12. 13. 14. l. 46. 48. ff. eod.

c l. 3. §. 1. l. 8. l. 38. §. 7. §. 10. ff. eod. l. 20. l. 22. §. 1. l. 37. §. 1. ff. ad l. Aquil. Causarum nomine hic intelligit, cùm ipsas causas, ex quibus ipsæ accessiones debẽtur, tùm modum ipsarum accessionum. Quòd is, qui ex administratione rerum ciuilium conuenitur, vsuras debeat, causa est. l. 17. §. 7. infrà eo. quòd maximas debeat, modus est. ídque fit vice cuiusdam pœnæ l. 38. ff. de negotiis: Causæ dicuntur ex variis cõtractibus, vel quasi l. 38. ff. eod modus facit eas esse licitas & illicitas, l. 29. ff. eo.

d vt sunt alluuiones, consolidationes, adquisitiones seruorum. est interim notandum, accessionum vocabulo etiam vsuras comprehendi: & generaliter omnium actionum sequellas & consequentias omnes, Cuiac. hic.

e huc refer l. 5. l. 7. l. 20. l. 14. l. 17. §. 3. §. 4. l. 21. l. 22. l. 23. l. 24. l. 27. l. 32. ff. eod.

f l. 37. §. 2. infrà eodem, l. 13. Cod. eod: l. 38 suprà, de negot. de iudiciis bonæ fidei, v. §. 28. Instit. de act.

g Quid? an non quoque vsuræ statuũtur à iudice in stricti iuris iudiciis? In quibusdam sic est, etiam si nihil interesset actoris. Cuiac. Cod. eodem. h l. 37. ff. eod.

i ¶ Imò, vbi petitum est. l. 22. in fin. suprà, de rebus credit. l. vltim. in fin. suprà, de condict. triticaria: hæc verba, *vbi contractum est*, intellige vbi actum est, vt solueret, argument. l. 21. infrà, de obligat.

k etiamsi alio loco agatur.

l ¶ Vsuræ in contractibus bonæ fidei debentur ex mora. An quæ vsitatæ in ipsa regione? Quid si varij sint generis vsuræ in ea regione? leuiores debentur.

m legem non offendas Haloand, id est, statutum, l. 29. infrà, eodem: prohibitũ modum vsurarum, l. 3. in fin. infrà, de ann. leg.

n Imò, vsuras præstabit non quasi vsuras, sed quòd socii intersit moram eum nõ adhibuisse. l. 60. suprà pro socio.

o l. 1. Cod. de sentent. quæ sine recta quantitate.

p l. 6. §. 1. suprà, quod cuiusque vniuersit.

q Imò, futuri temporis tractus ad iudicem pertinet, cùm is & cautionem in futurum interponi iubere possit, l. 7. l. 12. suprà si seruit. vindicet. l. 1. Cod. de fideicommiss. & ad usuras condemnare possit reum, quoad pecunia condemnationis soluta fuerit, l. 1. Codic. de sentent. quæ sine certa quantitat. quin vsuræ peti possunt ex causa iudicati, l. 13. in fin. Cod. eodem.

r Tutela finita tutor ipso iure est in mora, nisi offerat reliqua: ídque omne quod ex tutelæ administratione debet. vt hîc. Quid si nihil debeat? ipso iure reddita censetur ratio, l. quia libertatis §. seruus. ff. de euict.

s quia hîc, reipsa & solo tempore fit mora. l. 3. Cod. in quib. caus.

t Interpretatio latior admittitur fauore pupillorum.

u Ratio tutelæ reddi potest cum iudice, vel sine.

x l. 46. §. 3. ff. de administr. tut.

y & quidem maximas, ídque puniendæ tutorũ licentiæ causa, cùm gratuitã, integram, ac abstinentem omni lucro fidem præstare debeant. l. 38. circa fin. ff. de negotiis.

z pupillum scilicet. a vt l. 10. ff. de negotiis. l. 17. §. 1. ff. cõmodati. b id est admonuerit.

c Ad morã irregularem impediendam, pecuniæ depositio necessaria est.

d oblationis sc. & depositionis, & quidẽ publicè & solennis. l. 28. in f. ff. de administr. tut. l. 2. l. 6. l. 9. l. 19. C. hoc tit. l. vlt. C. de vsu. pupillarib.

e putà, ex stipulatu, l. 38. §. 7. ff. eod. condictione l. 31. ff. de reb. cred.

f l. 31. §. 1. l. 10. d. §. 7. ff. eo. d. l. 31.

g Post litẽ contestatam, reus factum & pactum præstat, etiam in obligationibus stricti iuris.

h i. causa, seu quod habiturus esset actor, si eo tẽpore, quo petiit restituta esset. l. 40. ff. de petit. heredit. l. 20. ff. de rei vindicat. d. l. 31. fructus ff. eo. & d. §. 7. l. 16. §. 14. ff. de pignorib.

i quale quídque est Haloand.

k ¶ Imò decimo nono. Nou. 108. In f. proœmii

l vide l. 2. Cod. de vsuris legator.

m personali sc. nã in realib. res statim restituitur, arg. §. 2. Instit. de off. iud.

n idest omisso ac prætermisso, vide Hotom. 3. obseruat 6.

o quatuor sc. mensiũ l. 2. Cod. de vsur. rei iud. Quadrimestre .i. tempus post sententiam ad soluendũ reus habet, cõuentus actione personali vt hic. Aliud si rei vindicatione. Inst. de offic. iudic. in pr.

p tantùm: nõ vt etiã reus præstet vsuras, & fructus perceptos & percipiendos, tẽpore iudicati faciẽdi.

q Mora non præcedẽte, iudex facilè adiri non solet.

r euenit tamen: vt in casu nunc sequenti.

s rei sc.

t hæres in soluendo legato morã non cõmittit, quoties solutionẽ legatariis offert ea cõdicione, vt Falcidia detrahatur: & quia nõ est in mora, nõ tenetur ad restituẽdos fructus, quos percipere potuit intra iudicati faciendi tempus.

u Mora si non præcessit iudiciũ, reus nõ tenetur de fructibus percipiendis, intra tẽpus, quod datur iudicatis. Secus, si mora præcessit iudiciũ:

x Percipiendorũ, non indistinctè, percepti veniunt l. 42. ff. eod.

y adstrictus est Haloand.

z i. quatuor mensium vt §. 10.

a Intercapedo Festo, tempus interceptum: cùm scilicet mora est ad capiendum.

b lucrũ autẽ iudicatus perciperet ex sentẽtia, si fructus perceptos à die sentẽtiæ ad finẽ temporis iudicati faciẽdi suos faceret, id autẽ iniquissimum est l. 16. ff. de except. rei iudic.

c putà in actione ex stipulatu l. 38. §. 7. ff. eod. donatione l. 22. in f. ff. de donationib.

d Litis contestatæ tẽpus consideratur in actionibus stricti iuris, etiam non arbitrariis.

e Arbitraria iudicia & bonæ fidei differunt.

f v. l. 2 ff. eod.

g id est, omnis vtilitas.

h quadrimestre.

i non est l. 38. § 7. ff. eod.

k etiã si præcessit mora sententiã, vel secuta fuit.

l perceptus iudicio testatoris.

m fructus sc. l. 32. ff. ad Trebell.

n Fructus restituere cogitur, rogatus restituere quidquid superérit ex hereditate defuncti.

o vox quidquid, refertur ad sortem, & vsuras: rem & fructus: nihil denique excipit.

p hoc non addito, meis vel tuis.

q vt in l. 58. §. penult. ff. ad Trebell.

r non animo interuertendi fideicommissi, vel pro rata sui patrimonij l. 54. in pr. ff. ad Trebell.

s comprehenduntur.

t Nouella 137. c. 4.

u Imò, ea defuncti voluntas fuisse non videtur d. l. 58. §. penult. ff. ad Trebell.

† hodie definitum est, grauatum restituere, id quod illi tantum superérit ex hereditate defuncti, posse diminuere dodrantem ex omni causa, & quadrantem ex certis causis Nouell. 108. c. 1. 2.

x adde l. multi ff. de liber. & posthum. Ratione adiecta legato, legatum augetur vt hic. vt per contrarium minuitur. l. cum pater §. dulcissimis. ff. de legat. 2. Causa & ratio declarat animum loquenti l. vlt ff. de hered. inst.

y hinc nota, matrem posse vni committere administrationem rerum quas filiæ relinquit v. Nouell. 117. c. 1.

z consanguineis. & vt ante dictum est propinquis. vt necessitudo hic nihil aliud sit quàm propinquitas.

a præfectus prætorio suasi. Hal.

b Quid: hic Pollidius potestne retinere quartam? non potest: quia nudus est minister l. Si quis Titio. ff. de legat. 2. l. si quis ad declarandum l. nulli Cod. de episcop.

c completa certa ætate, non antè.

d add. l. 43. §. penult. ff. de leg.

e & ita filiæ intuitu dilationem adiecerat. l. si ita relictis. §. Pegasius ff. de legat 2.

f Lubricũ tutelæ hîc quid est? Mater verita, ne res filiæ suæ tutoribus filiæ committerentur, Pollidium heredem instituerat, eúmque rogauerat, quidquid ex bonis ad se peruenisset, restituere filiæ suæ testatricis, ita lubrico tutelæ fideicommissi remedium prætulerat,

a Vſuram, ſpecies non recipit: In debito ſpecierum vſuræ non veniunt, niſi per vindicantem ſpecies ſint in pecuniam redigendæ.
b moram *adde l.37.inf.ſ.mandati:adde l.31.§.2.ſ.de negotiis.*
† *vide l.25,Cod eod.*
c debet enim commodatum eſſe gratuitum,ideóque ex commodato vſu, nō debentur vſuræ.

4 ¶Si auro [a], & argento facto, per fideicommiſſum relicto:mora interuenerit: an vſurarum æſtimatio facienda ſit.tractari ſolet. planè ſi materiam iſtam ideo relinquit:vt,ea diſtracta,pecunia'quę refecta",fideicommiſſa ſoluerentur,aut alimenta præſtarentur: nō oportere fruſtrationem [b] impunitam eſſe, reſponderi oportet. quòd ſi fortè ideò relinquit, vt his vaſis vteretur [c] non † ſine rubore [d] deſiderabuntur vſuræ. ideóque [e] non exigentur.

De ſtipulatione rem dari vacuámque poſſeſſionem tradi.

4. *Idem* libro vigeſimoſeptimo Quæſtionum.

SI ſtipulatus ſis,*rem dari* [f] *vacuámque* [g] *poſſeſſionem tradi:* fructus [h] poſtea captos,actione incerti ex ſtipulatu, propter [i] inferiora [k] verba,conſecuturum te, ratio ſuadet. An idem de partu ancillæ reſponderi poſſit, conſiderandum eſt,nam quod ad verba ſuperiora [l] pertinet: ſiue factum rei promittendi,ſiue [m] effectum per traditionem dominii [n] transferendi continent:partus non continetur. Verùm [o] ſi emptor à venditore nouandi animo,ita [p] ſtipulatus eſt:factum [q] tradendi ſtipulatus intelligitur. quia [r] non [ſ] eſt veriſimile, plus venditorem promiſiſſe,quàm iudicio empti præſtare compelleretur. ſed [t] tamen propter [u] illa verba *vacuámque poſſeſſionem tradi*, poteſt [x] dici partus [y] quoque rationem committi incerti ſtipulatione etenim, ancilla tradita, partum poſtea editum in bonis ſuis reus ſtipulandi habere potuiſſet.

1 ¶Si poſt contractā emptionem,ante interpoſitam [z] ſtipulationē partus editus,aut aliquid per ſeruum venditori adquiſitum eſt:quod ex ſtipulatu conſequi non poterit [a],iudicio empti conſequitur, id [b] enim, quod non trāsfertur in cauſam nouationis,iure priſtino peti poteſt.

De præſtatione contra bonos mores.

5. *Idem* libro vigeſimooctauo Quæſtionum.

GEneraliter obſeruari conuenit,bonæ fidei [c] iudicium non [d] recipere præſtationem, quæ contra [e] bonos mores deſideretur.

d id eſt verecundia. Verecūdiæ enim & pudoris habēda eſt ratio.*l.15.ſ. de cōdit.inſtit.*

e Rem dari, qui ſtipulatur. proprietatem ſtipulatur. *l. vbi autem.ſ. de verborum obligat.l. non videntur data. ſ. de regulis iuris: l. 2.Cod de contr.& committēda ſtipul.* Qui rem tradi, non proprietatē ſtipulatur, ſed poſſeſſionē: qua ex ſtipulatione non ei competit certi condictio, ſed actio ex ſtipulatu. *vt hîc.* Sanè hic qui rē dare & vacuam poſſeſſionē tradere promittit, fructus & partus quoq; promittit. Fructus veniunt vtraque ſtipulationū ſuperiore iūcta, nō diuiſa.

f Hæc tria quæ ſequuntur verba ex Gloſſa in cōtextū irrepſiſſe putat Hotomanus, 5.*obſ.*16.

g *leg.3.§.1.ſ. de act.empti l.52. in f.ſ.de verb.obligat.*

h cauſa bonorum *d.l 52.*

i licèt in ſtipulatione,*rem dari*, non veniāt fructus:ſi tamen ei ſubrogatur ac ſubiungitūr illa ſtipulatio *vacuā poſſeſſionem tradi.* his duabus ſtipulationibus ſimul iūctis fructuum ratio habebitur.*Bartol.*atque ita adiectio eam vim habet, vt coniuncta faciāt quorum neutrum per ſe faceret.*Accurſ.*& meritò.cùm adiectio aliquid operari debeat. hinc Baldus colligit,quòd licèt in contractu venditionis & emptionis dicatur, *talis vendidit & tradidit*,illud verbum *dedit*,nihil importet.

k Imò, vt hæc verba inferiora *vacuámque poſſeſſionem tradi* non ſint adpoſita: ſi tamen rem darí ſit promiſſum, vacuam poſſeſſionem tradi oportere intelligitur *l.3. §.1.ſ.de act.empti.*

l rem dari ſc.

m aliud eſt enim promittere factum tradendi, aliud effectum dominij transferendi *Bald.*

n hæc ſtipulatio,*rem dari*,continet,vt dominium omnimodo efficiatur ſtipulatoris quoquo modo.*l.75.in f.de verb.oblig.*

o Prima cauſa,i.obligatio ſecundam determinat *Baldus.*

p i.coniunctim,rem dari, & tradi, vnde colligit Baldus Stipulationem *rem tradi*, interpoſitam ex cauſa emptionis, non inducere obligationem dandi ſed tradendi: & verbum,*dandi*,in inſtrumento emptionis,intelligi de datione conſecutiua,*ſi tradens eſt dominus* non de præciſa.

q Vacuam poſſeſſionem tradi ſtipulatio vberior eſt, quàm rem tradi *vt hîc.* Qui rem dari vel tradi ſpecialiter,fructus & partus ei non debentur niſi poſt litem conteſtatam:*lege ſi filiusfamilias §. vlt. ſ.de verbor.obligat.leg.4.§. vidiamus. §. ſi actionem ſ. de vſuris.* At qui vacuam poſſeſſionem tradi ſtipulatur, cauſam etiam bonorum ſtipulatur,hoc eſt fructus & partus.*vt hîc.l.in conuentionalibus.§.vlt.ſ.de verb. obligat.*(vide tamen quæ mox dicturus ſum.) Imò priore caſu fructus debentur: *l.ſi fundum ſ.de verbor.obligat?*Id quod intereſt illa legē nōn ſunt fructus,ſed rei pretiū, & ſi quid pluris interſit circa rem.

r Interpretatio ea nobis ſemper quærenda eſt, vt ne vlla verba ſint in contractu ſuperuacua.Clauſulæ cōtractus ſingulæ,pondus ſuum, vimque ſuam obtinere debent *l.Proculus ſ.de vſufructu.*

ſ hinc illæ regulæ traduntur à Baldo,Promiſſio refertur ad id quod debuit cogitari. In ſtipulationē id deduci videtur quod de iure deduci debuit, Verba reſtringenda ſunt ſecundùm naturam contractus. Secundùm ius commune, pactum eſt interpretandum.

t Verba interpretari oportet pro natura contractus: ſecundum ius commune: ſecundum id quod iure fieri debet.*Bald.*Ita fiet vt contractui emptionis adiectis his verbis,dedit,vendidit,tradidit, verbum dandi inutile ſit. Nec enim dare cogitur venditor, niſi ſit dominus.Datio conſecutiua,vt loquūtur,exigitur,nō præciſa.*Bald.*

u vide quæ ſcripſi *ad l.167.ſ.de regulis iuris.*

x ideſt,poteſt tentari.Cur hoc additur?nempe quia poſſis etiā dicere (& quidem verius) ſtipulatione vacuam poſſeſſionem tradi, fructus non venire. *l.3.§.1.ſ. de act.empti.* Nam & hæc lex noſtra petita eſt ex quæſtionū libris. Quæſtionum autem & Diſputationum libris quæ referunt Iuriſconſulti, ſæpè non tam vera,quàm veriſimilia.

y vt qui promittit dare & tradere,fructus quoque & partus promittat *Baldus.*

z animo nouandi:venditore tamen moram admittente.

a Quid.Itaq;quia id in ſtipulationem nominatim non eſt deductum. *l. quidquid.ſ. de verb.obli.*Ita Nouatio ſtricti iuris eſt,vt quod nouanti obligationi non inſit,innouatum maneat.
b *facit l.18.§.9.ſ.de damno.*
c puta ſocietatis *l.53.l.54.ſ.pro ſocio.*pacti *l.6.l.30.Cod.de pactis*:adde & ſtipulationis.*l.4. Cod. de inutilib.ſtipulat.*

De vſuris longō tempore præſtitis.

6. *Idem* libro vigeſimonono Quæſtionum.

CVm [f] de in rē verſo cum herede [g] patris vel domini geretur:& vſurarum quæſtio moueretur: Imperator 'Antoninus' ideo [h] ſoluendas vſuras iudicauit,quod [i] eas [k] ipſe dominus,vel pater longo [l] tempore præſtitiſſet [m].

1 ¶Imperator quoque noſter Seuerus filiæ Flauij. Athenagoræ,cuius bona fuerant publicata,de fiſco ideo numerari decies centena [n] dotis nomine iuſſit, quod ea, patrem præſtitiſſe dotis vſuras,allegaſſet.

De oblatione. & depoſitione pecuniæ.

7. *Idem* libro ſecundo Reſponſorum.

DEbitor vſurarius creditori pecuniā obtulit [o]: & eam, cùm accipere noluiſſet, obſignauit, ac depoſuit. ex eo [p] die ratio non habebitur vſurarum. quòd ſi [q] poſtea conuentus, vt ſolueret,moram fecerit: nummi ſteriles [r] ex eo tempore non erunt.

De fideicommiſſo de fœtu.

8. *Idem* libro ſeptimo Reſponſorum.

EQuis [ſ] per fideicommiſſum relictis,poſt moram fetus quoque præſtabitur vt fructus. ſed fetus ſecundus [t] vt [u] cauſa:ſicut [x] partus mulieris.

De modo vſurar.De maioribus vſuris ſoluendis,non ſolutis minoribus.

9. *Idem* libro vndecimo Reſponſorum.

PEcuniæ fœnebris, intra diem certum debito non ſoluto,dupli [y] ſtipulatum, in altero tanto [z] ſupra [a] modum legitimæ [b] vſuræ reſpondi non tenere. quare pro [c] modo cuiuſcunque temporis,ſuperfluo [d] detracto,ſtipulatio vires habebit.

1 ¶ Vſurarum ſtipulatio,quamuis [e] debitor non conueniatur, committitur. nec inutilis legitimæ vſuræ ſti-

d Imò, recipit *l.52. ſ. de petit. hæredit.*

e Turpes præſtationes ex mora non veniunt.

f ¶vide Molineum tractatu de vſuris quæſt. 1. numero 207. adde. *l.28. Cod. de pactis.*

g vide Edictum Iuſtiniani. 9.c.3.

h Ex diuturna pręſtatione vſurarum(dic idem in annuo legato *l.1. Cod.de fideicomm.*)pręſumitur contracta obligatio, vel promiſſio facta vſurarum & ſortis *vt hîc.*

i Imò, etſi certis annis,vſuræ *l.7.Cod.eod.*operæ *l.31.ſ.de operis*:ſed & quiduis datū fuit, ad præſtandum tamen in poſterum id nos nō obligat *l.28. Cod de pactis.*

k mutetur hypotheſis. Fingamus,te Sempronio per decennium fundi Tuſculani nomine obſequia clientelarum præſtitiſſe:Semproniū nullo titulo niti: & tamen ex illa decennali præſtatione obſequij, ius feudi vindicare.an audietur? non putat Molinæus, quem vide,1.*Conſuetud.§. 7. num.* 21. quia de perſonali præſcriptione hîc agitur,quæ ad realem non debet extendi quæ tēpus longius expoſtulat.

l i.decennij.Probatur in hunc modum debitum per diuturnam ſolutionem, vide tamen Socinum:*regula.*82.

m quolibet anno ſc.ídque ſeparatim.nec enim ſufficit probare ſolutas pro pluribus annis ſimul.*Molin.1.Conſuet.§.7.num.21.* Ratio ſuperiorum, quia ſoluens ſciuit ſe obligatum ad id titulo legitimo & habili *Bartoli hîc.*Eſt enim de in rē verſo actio titulus legitimus.Porrò nudum pactum *d.l.28.*nudus conſenſus *d.l.7.*inter priuatos *l.30.ſ.eod.*ignorantia *d.l.31.l.22.§.penult.ſ.de oper.libert.*tituli non ſunt legitimi. vt minus mirari oporteat quòd eorum vi præſtatio à præterito in futurum neceſſariò non inducitur. At enim dices, ex inutili titulo fideicommiſſi ius alimentorum (triennio ſolutorum) præſcribi? *leg.1. Cod. de fideicommiſſ.* & meritò, cùm duplici fauore, alimentorum ſc. & teſtamenti id receptum ſit vt exiſtimat Bartolus.

n milia nummorum *Auguſt.2.Emend.6.*is modus fuit maximè dotis.Martialis:2. epigr.65.Centena decies,quæ tibi dedit dotis.Idem 11.*epigr.*24.decies mihi dotis in auro ſponſa dabis.Iuuenalis Satyr.10.Et ritu decies centena dabuntur antiquo. vide quæ notaui *ad l.11.§.1.Cod.de repudiis.*adde *Iuuenalem Satyr.6. Senecam de conſolat. ad Albinam:*Tacit.11.vbi de Hortalo:alibi *ibidem* vbi de Agrippæ filia. Agrippæ filiā poſthabitam,decies ſeſtertium dote ſolatus eſt.

o Vſuras inchoatas non impedit oblatio,conſignatio,depoſitio.*Alber.*

p *v.l.6.l.19.Cod.eod.*

q Vſuras debere incipit debitor qui oblatam creditori ſuo pecuniam ſubducit.*Alber.*

r Steriles nummi dicuntur qui vſuras non pariunt, vide quæ ſcripſi *ad l.3.§.4.ſ. de contraria tutelæ.*

ſ *l.39.ſ.eod.*alienis.

t *l.38.§.1.ſ.eod.l.48.inf.ſ.de adquir.*

u Cauſæ,& fructus diſſimilitudo.Equis enim per fideicōmiſſum relictis,poſt moram fœtus primus præſtatur vt fructus:fœtus ſecundus,vt cauſa.

x *al.*ſic,& *vel* ſic in pactum.

y *l.13.§.26.ſ.de act.empti.*

z ideſt,vt ſc. alterum ſimplum ſit ſortis, alterum vſurarum *vide Hotomanum 1. de vſur.vlt.*

a *v l.29.ſ.eod.*

b centeſimæ?*l.40. ſ.de reb.creditis:leg.8.C.ſi cert.* negat Hotomanus *1.de vſur.7.* Legitimæ: quæ plerumque in vſu ſunt: olim beſſes, hodie ex Iuſtiniani conſtitutione,ſemiſſes dixi de ea re plenius *ad l.1.§.3.ſ.de pignorib.*

c non pro modo &c.*Haloand.*

d id eſt eo quod erit ſupra legitimam vſuram; aliàs, ad diem vſuris non ſolutis ſtipulari maiores poſſumus,fini tamen legitimarum *leg.1. §.3.ſ.de pignor.* Ita vſuræ per inutiles non vitiantur.quemadmodum vtile per inutile non vitiatur,in iis quæ ſeparari poſſunt.

e *v.l.23.ſ.de oblig.& actionib.*

pulatio

a d.l.1.§.3.
b Vſurarum legitimarũ aliæ maiores aliæ minores.Qui minores initio ſtipulatus eſt:ac niſi eæ intra diem ſolutæ eſſent, maiores ſtipulatus eſt,non pœnam in fraudem vſurarum ſtipulatur: ſed vberius tantum fœnus:ídque legitimum.
c Pœnæ & fœnoris vberioris legitimi differentia.

pulatio videtur ſub ea [a] conditione concepta, *Si minores ad diẽ ſolutæ non fuerint.* non[b] enim pœna,ſed [c] fœnus vberius"iuſta"ratione ſortis promittitur. Si tamen poſt mortem creditoris nemo[d] fuit,cui pecunia ſolueretur : eius temporis inculpatam eſſe moram,conſtitit.ideo,ſi maiores vſuræ prioribus petantur,exceptio doli nõ inutiliter opponetur.

De partu.

10. *Paulus* lib.2.Quæſtionum.

PArtum [e] poſt[f] litem conteſtatam editum reſtituere poſſeſſor[g] debet.quem non deberet reſtituere,ſi,cùm mater peteretur,iam natus fuiſſet:niſi ſpecialiter & pro hoc egiſſet.

De pecunia fænerata ab adminiſtratore reipublicæ, vel à tutore.

11. *Idem* lib.25.Quæſtionum.

GAius Seius,qui rem[h] publicam gerebat, fœnerauit pecuniam publicam ſub vſuris ſolitis.fuit autẽ conſuetudo,vt intra certa tempora nõ in latis vſuris,grauiores infligerentur.quidam debitores ceſſauerunt in ſoluẽdis vſuris.quidam plus intulerunt.& ſic effectum eſt, vt omne , quod vſurarum nomine competebat , etiam pro his,qui ceſſauerant in vſuris , ſuppleatur . quæſitum eſt, an illud,quod ampliùs ex conſuetudine pœnæ nomine à quibuſdam exactum eſt,ipſi Seio proficere deberet , an reipublicæ lucro cederet.reſpondi,ſi Gaius Seius à debitoribus vſuras ſtipulatus eſſet.eas ſolas[i] reipublicæ præſtari oportere, quæ ſecundùm formam [k] ab his exigi ſolent:etiam ſi omnia nomina idonea ſint.

1 ¶Quid , ſi ſeruus[l] publicus obligationem vſurarum reipublicæ adquiſiit ? æquum eſt: quamuis ipſo iure [m] vſuræ reipublicæ debeantur : tamen pro defectis nominibus compenſationem maiorum vſurarum fieri,ſi non ſit parata reſpublica vniuerſorum [n] debitorum fortunam ſuſcipere.Eadem ferè in tutoribus[o] Marcellus refert.

De maioribus vſuris ſoluendis,non ſolutis minoribus.

12. *Idem* libro quarto Reſponſorum.

SEia mutuam pecuniam accepit à Septicio : de vſuris ita cõuenit: *Niſi ſua[p] quaque die vſuræ ſuprafcriptæ exſoluerentur,vel poſt[q] tertium menſem:tunc in maiores vſuras Seia teneretur.& deinceps [r] per ſingulas penſiones, ſi condicione data vſuræ non ſoluerentur , ea condicio obſeruaretur, donec omnis ſumma debita hoc nomine exſolueretur.* quæro, an hæc verba, *& deinceps per ſingulas penſiones condicione data vſuræ non ſoluantur,ea condicio obſeruaretur,* eò pertineant , vt,quãuis commiſſa ſit fortè prima ſtipulatio, nõ tamen in ampliorem quantitatem vſurarum conueniri poſſit , quàm eius penſionis nomine,quæ egreſſa eſt diem præſtitutũ. Paulus reſpondit.plures condiciones continere eam ſtipulationem , quæ de grauioribus vſuris præſtandis ſubiecta eſt:"id eſt,"vt per ſingulas penſiones cõdicio inſpectaretur[ſ] non illatarum ſuis temporibus leuiorum vſurarum: & ideo poſſe[t] euitari pœnam ſequentium penſionum.

Si is qui maiores vſuras promiſit , per multos annos præſtitit minores. 1. *De procuratore & negotiorum geſtore.*

13. *Scæuola* libro primo Reſponſorum.

d Moram non admittit, qui nõ habet aut offendit cui ſoluat.*l.17.§.3.l.47.ff.eo.l.137.§.4.ff.de verb.oblig.*
e *l.2.ff.eod*
f Partus editus poſt litis conteſtationem, iudicis officio debetur. ante editus, ſi petatur.
g *v.l.2. Cod.de fructib.& lit expenſ.*
h Actor Reipublicæ,qui eiuſdem pecunias tractabat.Eſt verò huius legis hæc ſententia. Curatore Reipublicæ , ſi ſua ſtipulatione. maiores quàm conſueuerat ſtipulari , ſuo more vſuras exegit ab aliquo: ab aliis minores, cõpenſatur poſterior negligẽtia, cum lucro prioris ſtipulationis. Quid ſi minores, quàm vſitatas in ea ciuitate, exigeit non admittetur hæc negligentia.
i *adde l.33.ff.eod.*
k conſuetudinem ſc. quæ hic attenditur *l.7.§.10.inf.ff.de adminiſt.tut.*
l de ſeruo publico dixi,*ad l.2.inf.ff.rem pupilli ſaluam fore.*
m ſine ceſſione.
n *vide l.75.ff.de regul.iuris.*
o ſi pupilli nomina ac contractus agnoſcere nolint.*v.l.16.ff.de adminiſtr.tut.*
p vox, *quæque,* eſt vniuerſalis. ideóque antequam omnium penſionum dies venerit peti nõ poſſe videtur. *l.8.§.3.ff.de pignorat.* hinc naſcitur ratio dubitandi.
q vide quæ notaui *ad l.172.ff.de verborum obligat.*
r Baldus, Quãdo diuerſi termini apponũtur diuerſis actibus ſucceſſiuis, tunc non eſt deſiderandus lapſus omnium terminorum, ſed quilibet terminus pro ſe ſuũ producit effectum.
ſ ſpectaretur *Haloand.*
t vſuræ & pœnæ diuiſionem diuiſa mora inducit.
u ¶ſemiſſes vſuræ,dimidię aſſis:aſſes vſuræ,ſunt centeſimæ.Centeſima,eſt quoties ſingulis penſionibus centeſima pars ſortis ſoluitur.ſemiſſis, cùm ex ducentis aureis ſingulis penſionibus vnus aureus ſoluitur.
x vſuras minores recipiens creditor,tacitè videtur pactus,de non recipiendis maioribus.*l.5.l.8.Cod.eod.*
y procurator ſc.vel negotiorum geſtor.
z Vſuras otioſæ pecuniæ geſtor non præſtat: niſi dominus , cuius geſſit negotia, ſolitus erat fœnerari.
a nam ſi procurator pecunia vſus eſt,vel eam fœnerauit , vel pecuniæ negotium geſſit,non dubium eſt teneri domino vſurarum nomine *l.10.§.3.ff. mandat* idem eſt in negotiorum geſtore.*l.6.inf.l.19.§.4 l.31.§.3.l.37.§.1 l.38.ff.de neg.geſtis: l.20.C. de negot.geſt.Paul.1.ſent 4.§.3.*
b Vſurarius eſſe non præſumitur,qui fœnori dare non eſt conſuetus.
c Quid:poſita pecunia hîc,eſt ne ea quam depoſitam apud te habeas? An quæ apud alium qui depoſitum accepit? An fœnori poſita? An potius otioſa? quod verius eſt.
d Generale mandatum habens,poteſt ea facere quæ dominus ſolitus eſt facere. *l.vniuerſorum ff. de pignor. titia act.* etiamſi ea magni ſint præiudicij. *Romanus ſingulari.*10.

QVi ſemiſſes [u] vſuras promiſit,per multos annos minores[x] præſtitit.heres creditoris ſemiſſes petit.cùm per debitorem non ſteterit , quò minùs minores ſoluat: quæro,an exceptio doli,vel pacti obſtet. reſpondi , ſi exſoluẽdis ex more vſuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit,poſſe,ſecundùm ea,quæ proponerẽtur, obſtare exceptionem.

1 ¶Quæſitum eſt,an[y] iudicio negotiorum geſtorum vel mandati pro pecunia[z] otioſa[a] vſuras præſtare debeat, cùm[b] dominus nullam pecuniam fœnerauit. reſpondit, ſi eam pecuniam poſitam[c] habuiſſet , ídque ex[d] conſuetudine [e] mandantis feciſſet,non debere quicquam vſurarũ nomine præſtare.

De fideicommiſſo. 1. *De partu ancillæ*

14. *Paulus* lib.14.Reſponſorum.

"REſpondit Paulus"

MOram in ſoluendo fideicommiſſo [f] factam : partus[g] quoque ancillarum[h] reſtituendos.

1 ¶Heres rogatus erat,poſt mortem ſuam ſine[i] reditu[k] hereditatem reſtituere.quæſitum eſt,an partus ancillarum etiam viuo herede nati,reſtituendi eſſent propter verba teſtamenti, quibus de reditu ſolo deducẽdo teſtator ſenſit.Paulus reſpondit* antè diem fideicommiſſi cedentem , partus ancillarum editos , fideicommiſſo non [l] contineri[m].Neratius libro primo ita refert : eum, qui ſimiliter rogatus eſſet,vt mulierem[n] reſtitueret,partum eius reſtituere cogendum non eſſe : niſi tunc editus eſſet, cùm in fideicommiſſo reſtituendo moram feciſſet. Neque intereſſe exiſtimo,"an"ancilla ſpecialiter,an hereditas in fideicommiſſo ſit.

De vſuris fructuum.

15. *Idem* libro 16.Reſponſorum reſpondit.

NEque eorum fructuum [o],qui poſt litem cõteſtatam officio iudicis reſtituendi ſunt,vſuras pręſtari oportere:neque eorum , qui priùs percepti quaſi malę fidei poſſeſſori,condicuntur.

De liberalitate in rem publicam. 1. *De vſuris pretij rei venditæ.*

16. *Idem* lib.1.Decretorum.

LIberalitatis in rempublicam factę , vſurę non exiguntur[p].

1 ¶Cùm vſuræ [q] pretij fundi ab eo, qui à fiſco emerat,peterentur:& emptor negaret [r] traditam ſibi poſſeſſionem:imperator decreuit,*iniquum eſſe,vſuras ab eo[ſ] exigi,qui fructus non percepiſſet.

De pacto,vt,Si quo anno minores vſuræ non ſoluentur , ex die pecuniæ creditæ maiores præſtentur. 1. *De vſuris per longum tempus non petitis.* 2. *De tacito fideicommiſſo.* 3. *Si non ſit cui poßit ſolui.* 4. *De locatione & conductione.* 5. *De fiſco.* 6. *De repub.*

17. *Idem* lib.ſingulari de Vſuris.

CVm quidem cauiſſet:*ſe quotannis quincunces [t] vſuras præſtaturum:&,ſi quo anno non ſoluiſſet, tunc totius pecuniæ ex die,[u] qua mutuat[9] eſt,ſemiſſes[x] ſoluturũ:*&,redditis per aliquot annos vſuris,mox ſtipulatio cõmiſſa eſſet: Diuus Marcus Fortunato ita reſcripſit : Præſidem prouinciæ adi:qui ſtipulationem , de cuius iniquitate[y] queſtus es, ad

e ex conſuetudine non fœnerãdi, nemo præſumitur velle vſuras exigere. *l.12.ff.de pign.adde l.21.§.1.in fi.ff.qui teſtam.l.50.in f.ff.de leg.1.*
f rei ſingularis.
g perceptos & percipiendos.*v.l.8.ff.eod.*
h alienarum.
i *vt l.58.§.4 ff.ad Trebel.* Hæc verba,*ſine reditu,* omnem acceſſionem excludunt , niſi mora fiat. Cæterum reſtituere ſine reditu hereditatem rogatus, intelligitur immunis ac liber à reditu reſtituẽdo. Imò & à partu ancillæ.
k Reditus appellatione , licèt improprie, continetur partus,& id quidem diſpoſitione teſtatoris : quoniam reditũ excipiendo, videtur partum excipere.
l *l.48.ff.de leg.2.l.41.§.10.inf.ff.de leg 3.l.21 in f.ff.de option.* hæc verba , omnem acceſſionem excludunt , niſi vbi mora committitur.
m Imò , continentur:cùm huiuſmodi partus hæres non retineat. *d.l.58.* & meritò , cùm poſt ſuam morã nati ſint. ſic enim intelligenda eſt.*d.l.58.arg.l.47.in f.ff.de leg.1.* [illegible] *cell.8.in f.*
n Reſtituere mulierem rogatus , partum reſtituere non cogitur , niſi tunc editus ſit , cum in fideicommiſſo reſtituendo mora facta eſt.
o *l.51.in f.ff.de petit.hæredit.*
p Imò exiguntur,*l.17.in f.ff.eo.l.5.ff.de operib.public.*
q Vſuras pretij fiſco præſtat qui emit à fiſco.
r Negans videtur excipere: hoc eſt qui negat rem traditã, videtur obiicere exceptionem rei non traditæ. Interim poſſis colligere , Non præſumi poſſeſſionem rei traditam emptori,niſi probetur.

ſ *l.13.§.20.ff.de act.empti,adde l.5.Cod.de pact inter empt.*
t *l.7.§.10.inf.ff.de adminiſtr.tut.l.15.l.16.§.2.ff.de alim.leg* cum ex cẽtenis quini: quoties quinta pars centeſimæ vſuræ quotannis penditur, leuiores dicuntur *in d.l.7.* modeſtæ,à Perſio *Satyr* 15.
u *facit l.40.ff.de reb.credit.*
x quæ ampliores ſunt quincuncibus. licèt autem emptori eo caſu ſtipulari, licitas tamen *leg.8.Cod.eod.* ideóque à leuioribus vſuris diſtinguuntur. *l.5.ff.de operib.public.*
y Eſt autem iniquum , vt qui pro præterito tempore obtemperauit, pro eodem tempore pœnam incurrat. *Baldus.* hoc iniquum fuit, vt ex die contractus , vſuris vſuræ adcreſcerent. Si vſuræ creſcerent in præteritum ex die contractus , vſuræ vſuris adcreſcerent : vſuræ vſurarum hoc modo exigerentur:quod ſemper fuit prohibitum.

a Princeps permittit poteſtati & arbitrio iudicis, quod legis, quodque lex iam finiuit ſatis.
b ad infinitum modum *Hal.* ſed Cuiacius 19.*obſ*8, Florentinam defendens interpretatur *ad finitum modum*.i.ad ſummum modum.ſic Plinius 31.*c*.3. niues præferuntur imbribus,niuibúſque etiam glacies velut ad finitum coacta ſubtilitate.Hæc poteſtas iudici datur. Idem 7. *ad Africanum in explicatione l.64.* ⁊.*de verb. obligat.* Adfinitum modum vſurarum, interpretatur legibus definitum modum: vt eodem ſenſu.*Varro 7. de lingua dixit*, effinitũ modum.

modum iuſtæ exactionis rediget [a].Hæc conſtitutio adfinitum modum [b] excedit. quid ergo? ſic temperanda res eſt:vt in futurũ dũtaxat ex die ceſſationis creſcat vſura.

1 ¶Diuus Pius ita reſcripſit. Parum iuſtè præteritas vſuras petis:quas omiſiſſe te,longi temporis interuallum indicat:qui eas à debitore tuo,vt gratior [c] apud eum videlicet eſſes,petendas non putaſti.

2 ¶In tacito [d] fideicommiſſo omne emolumentum heredi [e] auferendum, & fiſco præſtandum, Diuus Pius reſcripſit. ergo & vſurarum [f] emolumentum aufertur heredi.

3 ¶Si pupillo non habenti tutorem,fideicommiſſum ſolui non [g] potuit [h]: non videri moram per heredem factã, Diuus Pius reſcripſit.ergo nec ei debetur, qui, quòd reipublicæ [i] cauſa afuit, vel ex alia [k] cauſa iuſta impedit[9], ex qua reſtitutio indulgetur,petere non potuit. Quid [l] enim poteſt imputari ei,qui ſoluere, etiam ſi vellet, non potuit?nec ſimile videri poſſe,quod placuit, minoribus etiam in his ſuccurri, quæ non [m] adquiſierunt.* vſuræ [n] enim non [o] propter lucrum [p] petentium,ſed propter moram [q] ſoluentium infliguntur.

4 ¶Ex locato qui conuenitur, niſi [r] conuenerit [ſ] vt tardiùs pecuniæ illatæ vſuras deberet, non niſi [t] ex mora vſuras præſtare debet.

5 ¶Fiſcus [u] ex ſuis contractibus vſuras non dat, ſed ipſe accipit:vt ſolet à foricariis [x], qui tardiùs pecuniã inferunt:item ex vectigalibus. Cùm autem in loco priuati ſucceſſit,etiam dare ſolet [y].

6 ¶Si debitores, qui minores ſemiſſibus præſtabant vſuras fiſci [z] eſſe cœperũt:poſtquàm ad fiſcũ tranſierunt, ſemiſſes [a] cogendi ſunt præſtare.

7 ¶Eos [b], qui [c] ex adminiſtratione rerum ciuitatium conueniuntur, vſuris obnoxios eſſe, ſatis notum eſt. Idem obſeruatur in operum [d] curatoribus, ſi pecunia apud eos remanſit. Sed in ea,quam redemptoribus [e] commiſerunt, etiam ſi negligenter dederint, vſura eis remittitur. hæc autem ita ſunt,ſi nulla fraus arguitur. alioquin etiam vſuræ adplicabuntur.

8 ¶Si dies nõ ſit ab his,qui ſtatuas vel imagines [f] ponendas legauerũt.præfinitus à præſide [g] tempus ſtatuendum eſt.& niſi profuerint heredes,vſuras reipublicæ vſque ad tertiam [h] centeſimæ pendent [i].

De vſuris pretij rei euictæ. 1. *Si venditor traditata poſſeſſione deceſſerit.*

18. *Idem* lib.3.Reſponſorum.

EVictis [k] agris ſi initio conuenit, vt venditor pretium reſtitueret,vſuræ quoque poſt euictionem preſtabũtur [l]:quamuis emptor,poſt dominij litem inchoatã, fructus aduerſario reſtituit.nam incommodum medij temporis,emptoris damnum eſt.

1 ¶Poſt traditam poſſeſſionem defuncto venditore, cui ſucceſſor incertus [m] fuit:medii quoque temporis vſuræ [n] pretii,quod in cauſa depoſiti non fuit præſtabuntur.

¶*De argento, veſtimento, & ſimilibus reb. de vſufructu & proprietate.* 1. *De ſeruitutib.*

19. *Gaius* lib.6.ad legem duodecim tabularum.

VIdeamus,an in omnibus rebus petitis, in fructus [o] quoque condemnatur poſſeſſor. Quid [p] enim, ſi argentum,aut veſtimentũ,aliámve ſimilem rem:quid præterea,ſi vſumfructum,aut nudam proprietatem, cùm alienus vſusfructus ſit,petierit?*neque enim nudæ [q] proprietatis, quod ad proprietatis nomẽ attinet, fructus vllus intelligi poteſt.neque vſusfructus rurſus [r] fructus [ſ] eleganter computabitur. Quid [t] igitur, ſi nuda proprietas petita ſit?ex [u] quo perdiderit fructuarius vſumfructũ, æſtimabuntur in petitione fructus. Item ſi vſusfructus petitus [x] ſit:Proculus ait,in fructus preceptos condamnari. Præterea Gallus Ælius putat,ſi veſtimenta,aut ſcyphus petita ſint,in fructu hæc numeranda eſſe,quòd locata [y] ea re,mercedis nomine capi potuerit.

1 ¶Iter quoque & actus ſi petitus ſit:vix eſt, vt fructus vlli poſſint exiſtimari.id niſi [z] ſi quis cõmodũ in fructibus numeraret. quod habiturus eſſet petitor, ſi ſtatim eo tẽpore,quo petiſſet,ire agere non prohiberetur,quod admittendum eſt.

De vſuris illicitis.

20, *Paulus* lib.12.ad Sabinum.

VSuras illicitas ſorti mixtas,ipſas tantùm non deberi conſtat:ceterùm ſortem non [a] vitiare.

De cauſa dilationis.

21. *Vlpianus* lib.34.ad Edictum.

SCiendum eſt,non [b] omne,quod,differendi cauſa,optima ratione fiat,moræ adnumerandum [c] quid [d] enim,ſi amicos [e] adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti,vel fideiuſſoribus rogandis? vel exceptio aliqua [f] allegetur?mora facta non videtur.

22. *Paulus* lib.37.ad Edictum.

SI modò id ipſum non fraudandi cauſa ſimuletur.

1. *De mora ex re.*

23. *Vlpianus* lib.34.ad Edictum.

SEd & ſi reipublicæ [g] cauſa abeſſe ſubitò [h] coactus ſit, vt defenſionem ſui mandare non poſſit:moram facere non videbitur. ſiue in vinculis, hoſtiúmve [i] poteſtate eſſe cœperit.

1 ¶Aliquando etiam in re [k] moram eſſe decerni ſolet: ſi fortè non [l] exſtat,qui conueniatur.

De prouocatione ad iudicium. 1. *an rei mora noceat fideiuſſori.* 2. *De eo cui ſit mora.*

l24 n°2 24. *Paulus* libro 37.ad Edictum.

SI quis ſolutioni quidem moram fecit, iudiciũ autem accipere paratus [m] fuit: non videtur feciſſe moram, vtique [n] ſi iuſtè ad iudicium prouocauit.

1 ¶Cùm [o] reus moram facit,& fideiuſſor tenetur.

2 ¶Mora videtur creditori fieri:ſiue ipſi:ſiue [p] ei [q],cui mandauerat:ſiue ei,qui negotia eius gerebat, mora facta ſit.nec hoc caſu per liberam [r] perſonam adquiri videtur, ſed officium impleri.ſicuti cùm quis furtum [ſ] mihi faciẽtem deprehendit,negotium meum agens: manifeſti furti actionem mihi parat.item, cùm procurator [t] interpellauerit promiſſorem hominis, perpetuam [u] facit ſtipulationem.

De fructib. fundi communis. 1. *vel bona fide empti vel fructuarij, vel vectigalis.* 2. *Quo tempore ſpectatur bona fides in percipiente fructus.*

25. *Iulianus* libro 7.Digeſtorum.

QVi ſcit,fundum ſibi cum alio communem eſſe:fructus:quos ex eo perceperit,inuito, vel ignorante ſocio:non maiore ex parte ſuos facit,quàm ex qua dominus prædij eſt. nec refert, ipſe, an ſocius, an vterque eos ſeuerit: quia *omnis fructus, non [x] iure ſeminis,ſed [y] iure ſoli percipitur.& quemadmodum [z] ſi totum

l25 n°2

c vt gratioſior *Hal.* vt ſit ſenſus, qui ſub ſpe futuræ gratiæ vſuras non petit, eas remiſiſſe videtur *Bald.*
d Tacitum fideicommiſſum eſt, quoties hæres adcommodat fidem de reſtituenda hæreditate non capaci.*l* 46.⁊.*de petit. heredit. v.l.* 103.⁊.*de leg.*1.
e & prædoni *d.l.*46. & fraudulento.*d.l.*103.
f *l.* 18.⁊. *de his quib. & vt indig.* quas accepit ex contractu defuncti vel mora hæredis *Bald.*
g *adde l.*9.*inf.*⁊.*eod.l.*6.*inf* ⁊.*de negot.*
h potuit tamen pecunia in ædé deponi *v.l.*7. §. 2.⁊.*de minorib.*
i hic exæquantur ætatis & abſentiæ impedimétum.*Baldus.*
k *vt l.*1 §.1.⁊. *ex quib.cauſ.maior.*
l Mora regularis nõ committitur, vbi nullus eſt qui poſſit debitum offerre.
m i. in lucris.*l.* 7.§.6.*l.* 44.⁊. *de minorib.*
n Minor non reſtituitur in integrũ,vt lucrum ex alterius delicto faciat.
o Vſuræ non præſtãtur propter lucrum, ſed ex contumacia non ſoluentis: qua ceſſante, ceſſant vſuræ.
p principaliter ic., *Accurſ.*
q *l.*32.§.2.⁊.*eod.* hinc colligit Hotomanus, vſuras iure ciuili nunquam permitti, niſi ob id, quod creditoris intereſt *lib.* 1. *de vſur. c.*5.illud intereſſe ex mora & interuſurio contingere *c.*6.contrà,fœnerationem ob lucrũ creditoris.
r ideſt non tantum.
ſ in continenti.& ita vſuræ debentur ex ſolo pacto incontinenti appoſito bonæ fidei contractui *facit l.*22.*Cod.eod.* t vſuræ in bonæ fidei contractibus, non præſtantur niſi ex mora:ante moram verò,ſi ita conuenerit.
u Fiſcus moram committens vſuras ex ſuis contractibus non dat, licet ipſe accipiat: ſuccedens tamen priuato,vſuras præſtat.*l.*4.⁊.*eod.*
x à fornicariis *vulgat.* Budæus fornicarios intelligit opifices propolas & inſtitores,qui tabernas à fiſco conducunt ſub fornicibus, vt ibi venales ſuas merces habeant.poteſt tamen foricarius à forica,latrina publica,deduci.Hinc Iuuenal.*Satyr.* 3.inde reuerſi Conducunt foricas.
y licèt ſit priuilegiatus.*l.*6.⁊.*de iure fiſci:v.l.*2.*C.de his quæ vt indignis.*
z Priuilegiatus ſuccedens priuilegiato,vtitur priuilegio ſuo in futurũ tempus non in præteritum. a [illegible] *l.* [illegible] *C.de fiſcalib.vſur.lib.*10.
b *l. vlt inf.*⁊.*de adminiſt rer.*
c Ciuitatum adminiſtratores vſuras pecuniæ publicæ,quam apud ſe reliquam habent,præſtant. d Operum publicorum curatores vſuras pecuniæ publicæ quam apud ſe habent præſtant.
e Redemptoribus operum pecuniæ numerabantur ab operum curatoribus.
f Statuæ & imagines ponendæ legabantur,*vide l.*7.⁊.*de annuis legat.*
g *l.*5.⁊.*de operib.public.* h trientes.
i Imò,non præſtant.*l.*16.⁊.*eod.*
k id eſt, ſi euincantur prædia:Ablatiuum abſolutum reſolui in cõditionẽ hic colligit Baldus. Quin & hoc adiiciunt, euentum conditionis, moram inducere ſine vlla interpellatione,*adde l.à teſtatore.*⁊.*de condit. & demonſtr.*
l die interpellante pro homine.*l.*12.*C.de contrah.ſtipul.*
m Incertus etiam hæres,vſuras debet.
n *vide l.*13.*Cod. de act.empti.*
o Fructus appellatione cõtinetur quidquid ex re percipitur; item penſio omnis,& vtilitas, rei accidens.
p Dubitandi ratio.
q Nudæ proprietatis (quatenus nuda eſt proprietas) nullus eſt fructus.
r ſeruitutis fructus conſtitui nõ poteſt *l.*33.*in fin.*⁊.*ruſtic.*
ſ *al.*fructui.
t ¶Solutio huiꝰ quæſtionis.
u *l.*33.⁊. *de rei vindicat.*
x reali actione putà vindicatione vel confeſſoria.
y *l.*36.*l.*38.§.12. 13.⁊.*eod.l.*5.*Cod de rei vindicat.*
z *v.l.*4.§.2.⁊.*ſi ſeruit vindic.*
a adiectio inutilis non vitiat, ſed vitiatur *l.*29. ⁊.*eod. l.*8. *Cod.ſi cert.pet.* Illicitum licito mixtum, vitiatur & non vitiat.
b Impedimentum iuſtum excuſat à mora, (Nec enim omnis qui differt ſolutionem, in mora eſſe intelligitur) *vt hic:l. quod te mihi.*⁊.*ſi certũ petat* à culpa.*Bartol.in l.iuſtè* ⁊. *de adquir. poſſeſſ.* expenſis *Gloſſ in verbo ſolo. Nouella de induciis.* pœna legitima *Gloſ.d.ab executione inſi Cod. quorum appellati non recip.* ab eo quod intereſt:vt ne id præſtet, aut in id condamnetur *Gloſſ. in l.*3.⁊.*de tritic.*
c *l.*15.*in f.*⁊. *ex quib.cauſ.maior.*
d hoc eſt, quid enim ſi ad commodam ſolutionem debiti vel amicos vel fideiuſſores quærat vel exceptioné allegat, citra fraudandi animũ? Qui iuſta cauſa ita differt,moram non facit.*Synopſis.* [illegible] *Titul,*17.*ex lib.* 23.*Titul.*3.*c.*19. e Teſtibus amicis,vti poſſumus.*adde l.*7.*infi.l.*23.*in fi.*⁊. *quibus ex cauſis maiores.* f *v.l.*40.*in f.*⁊.*de reb cred.* g *l.*17.§.3.⁊.*eod.* h *facit l.*1.⁊.*quod certo loco.* i *l.*14.⁊.*ex quib.cauſ.maior.* k Mora rei committitur,citra interpellationem *l.*32.⁊.*eod.* vt in his caſibus.*l.item veniunt.§.petitam.*⁊.*de hered.petit.l.in minore Cod.in quib.cauſ.reſtit.l.cum verò §.apparet.*⁊.*de fideic.libert.l.vlt.in fi Cod.de iure domini impetr.l.*1.§.*rectiſſimè* ⁊.*de vi,adde l.*17.§.5.⁊.*eod.* l *l.*2.⁊.*de nautico fœnore.*
m *l.*47.⁊.*eod.l.*3.§.5.⁊.*quod vi aut clam:l.*63.⁊.*de reg.iur.l.*68.*in fi.*⁊.*de fideiuſſ.*
n Morã feciſſe nõ videtur qui ex iuſta cauſa & iuſtam habẽs cauſam litigandi, iudicium ſuſcepit.Iuſtam habens cauſam litigandi excuſatur.
o *v.l.*88.⁊.*de verb.obligat.Synopſis ibid.c.*21. p Moram inducit etiam interpellatio negotiorum geſtoris.*adde l.fiſcum.§.vnic.videamus* ⁊.*de verb.obligat.*
q *adde l.*27.⁊.*eod.* r *l.*15.⁊.*de conſtit.pecunia* ſ §.3.*Inſt.de oblig.ex delicto.l.*3.§.1.⁊.*de furtis* t *l.*72.⁊.*de procuratorib.l.*3.*in pr.*⁊.*quod vi aut clam.*
u *v.l.*91.§.*antep.*⁊.*de verb.oblig.* x Fructus non percipit,is qui ſeminauit, ſed is in cuius fundo fructus ſeminati: hoc eſt fructus iure ſeminis non percipimus, hoc eſt quia ſeminamus,ſed iure fundi & corporis,cuius vel dominium,vel poſſeſſioné vel vſumfructum habeamus, *adde* §.1.⁊.*eod.* y Solum ad ſe trahit ſemen *Bartol.* z In toto quod ius eſt,idem eſt & in parte.Ita malæ fidei poſſeſſor partis vel totius,qua malæ fidei eſt, fructus ſuos non facit.

fundum

fundum alienum quis ſciēs poſſideat, nulla[a] ex parte fructus ſuos faciet, quoquo modo ſati fuerint. ita qui communem fundum poſſidet, non faciet ſuos fructus pro ea parte, qua fundus ad ſocium eius pertinebit.

1 ¶ In alieno fundo; quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumētum ſeui. an Titius bonæ fidei emptor[b] perceptos fructus ſuos faciat? reſpondi: Quod (ad) fructus, qui ex fundo percipiuntur: intelligi debet propiùs ea accedere, quæ ſerui operis ſuis adquirunt. quoniam in percipiendis fructibus magis corporis[c] ius, ex quo percipiūtur, quàm ſeminis[d], ex quo oriuntur, aſpicitur. & ideo nemo vnquam dubitauit, quin[e], ſi[f] in meo fundo frumentum tuū ſeuerim, ſegetes, & quod ex meſſibus collectum fuerit, meum fieret. Porrò bonæ fidei poſſeſſor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod[g] dominis prædiorum tributum eſt. ¶ Preterea, cum[h] ad fructuarium pertineāt fructus à quolibet ſati, quanto[i] magis hoc in bonæ fidei poſſeſſoribus recipiendum eſt, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cùm fructuarij quidem non fiant, antequam[k] ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autem poſſeſſorem pertineāt, quoquo[l] modo à ſolo ſeparati fuerint. ſicut[m] eius, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, ſimul atque ſolo ſeparati ſunt.

2 ¶ Bonæ fidei emptor ſeuit: &, antequàm fructus perciperet, cognouit[n] fundum alienum eſſe. an perceptione fructus ſuos faciat, quæritur. reſpondi: Bonæ fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu[o] euictus fundus non fuerit. nam[p] & ſeruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis ſuis adquiret, quamdiu à me euictus non fuerit[q].

De venatione.

26. *Idem* libro ſexto ex Minicio.

VEnationem, fructus fundi negauit eſſe: niſi[r] fructus fundi[ſ] ex venatione conſtet. L 28 n° 1

De transmiſsione moræ ad heredes.

27. *Africanus* libro octauo[t] Quæſtionum.

CVm patrifamilias[u] mora facta ſit, iam in herede eius[x] non[y] quæritur mora. nam tunc heredi proximo, hereditario iure, ea competet. ideóque ad cæteros[z] quoque deinceps tranſmittitur.

a *l.40.j.de adquir.rerum domin.*
b *vide l.48.j.de adquir.rer.*
c id eſt, ipſius ſoli. *s.in princ. legis.*
d id eſt, quàm perſonæ quæ ſerit.
e Argumentum à ſimili.
f *vide leg. 9. infrà de adquirend. rerum.*
g Bona fide poſſidere, & dominum eſſe ſimilitudinem inter ſe habent. *lege 48. infrà de adquirendo rerū dominio. lege 136. infrà de regul. iuris.*
h Fructus ſunt fructuarij à quocunque ſati ſint.
i Fructus iure magis fiunt bonæ fidei poſſeſſoris, quàm fructuarij bonæ fidei. poſſeſſor plus iuris habet in percipiendis fructibus quàm fructuari[9]. Quid ita? Fructuarij non fiunt, niſi ab eo percepti ſint: bonæ fidei verò poſſeſſoris fiunt, quoquo modo à ſolo ſeparati ſint. Bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos facit, ac ſi verè eſſet dominus.
k *dicta lege 48. lege 8. in fine, infrà de annuis legat.*
l etiam ab alio, *vide leg. 78. ſuprà de rei vindicat.*
m Fructus fiunt emphyteuticarū, ſeu eius qui vectigalē fundum habet, ſtatim atque à ſolo ſeparati ſunt.
n *lege 40. infrà de adquirendo rerum dominio: adde l. ſed etſi. ſuprà de petitione heredit. l. ſi æquitas. §. partium, ſuprà de public.* vt poſſeſſor titulum habens fructus ſuos faciat, ſufficit initio bonam fidem habuiſſe, neque obſtat eíve obeſt ſcientia ſequens rei alienæ, ſeu mala fides: impedit tamen vſucapionem.
o & ita ſcientia rei alienæ non nocet: nec impedit rectè fructuum percipi: ac per conſequens bonæ fidei poſſeſſor erit. Imò non erit, *lege 48. infrà de adquir. rerum dominio.*
p *adde legem 40. infrà de adquirendo rerum dominio.* & ſic, ſuperueniens mala fides non impedit adquiſitionem dominij in fructibus induſtrialibus. *Baldus.*
q Imò cùm primum alienum fundum nouit. *lege 23. §. infrà de adquirendo rerum dominio.*
r Venatio, vt & piſcatio, fructus fundi eſt, *lege 9. §. 5. lege 62 ſuprà de vſufructu: adde legem 22. infrà de inſtructo.* Demus venationem non eſſe in fructu, num ideo malæ fidei poſſeſſor quæ in venatione cœperit non cogetur reſtituere? ſic putat Corraſius in nouo intellectu huius legis *5. miſcell. 8.*
ſ Venatio fructus fundi eſt, cùm ex venatione fructus fundi conſtat, *vt hic.* Quid: venatio in hac ſpecie ſeu hypotheſi, num eſt fructus à natura vel induſtria? ab induſtria. Plus enim facti atque operæ humanæ in ea verſatur, quàm naturæ. *Auguſtinus Bern. in cap. grauis, numero 16. de reſtitut. ſpoliat. Medicem 1. de Venatione, quæſtione decimaſexta.*
t *vide Cuiac. 8. ad Afric.*
u Mora fit enim ex perſona, *l. 24. §. 1. s. eodem.*
x qui debitorem ſc. fruſtra interpellauit.
y Mora ſemel defuncto commiſſa, perpetua eſt & tranſit ad primum heredem, vt neceſſe non ſit eius heredi moram fieri. Ita mora ſemel defuncto facta, id efficit, vt perpetuò vſuræ eius heredi debeantur.
z Nam quæ iure hereditario competunt, & ſequentibus competunt in infinitum: quæ proprio iure, non item, *lege ſeptuageſima, infrà de verborum ſignificationibus.*
a *§. 37. Inſtit. de rer. diuiſ.*
b Fructus pecudum hæc: lac, pilus, lana, agni, hœdi, vituli. Interim hîc notat Albericus, Cauſam fructuum non eſſe fructus: ideóque directò non adquiri bonæ fidei poſſeſſori, niſi aliud appareat ex mente teſtatoris, ſed & illud: Cauſam & cauſatum non eſſe idem.
c *v. l. 8. s. eod. l. 68. §. 1. s. de vſufruct.*
d *dicta l. 68. in princ. §. 37. Inſtit. de rerum diuiſ.* auget tamen hereditatem. *vide l. 27. s. de petit. hered.*
e Abſurdus intellectus vitandus.
f Homo non eſt in fructu, *d. l. 68. d. §. 37.*
g hominum gratia fructus omnes natura comparauit.
h vſuræ ſiue ſupra legitimum modum, ſiue vſurarum vſuræ in ſtipulationem deductæ, licitum per illicitum non vitiatur.
i Vſurarum ſtatutus modus quis, dixi *ad legem primam, §. primo, ſuprà de pignoribus.*
k quod prohibitum eſt, *l. 28. Cod. eodem. lege 26. §. 1. ſuprà de condict. indeb. lege 20. Codice ex quibus cauſis infam.*
l Vſuræ illicitæ adiunctæ licitas non vitiant: *vide legem 20. s. eodem.*

De fructu pecudum. 1. De partu ancillæ.

28. *Gaius* libro 2. Rerum cottidianarum "ſiue aureorum".

IN pecudum[a] fructu etiam fetus eſt: ſicut[b] lac, & pilus, & lana. itaque agni, & hœdi, & vituli ſtatim pleno iure ſunt bonæ fidei poſſeſſoris, & fructuarij[c].

1 ¶ Partus verò ancillæ in fructu non[d] eſt. itaque ad dominum proprietatis pertinet. abſurdum[e] enim videbatur, hominem[f] in fructu eſſe: cùm omnes fructus rerum, natura, hominum[g] gratia, comparauerit.

De vſuris illicitis.

29. *Marcianus* libro 14. Inſtitutionum.

PLacuit: ſiue[h] ſupra ſtatutum[i] modum quis vſuras ſtipulatus fuerit, ſiue vſurarum[k] vſuras: quod illicitè adiectum eſt, pro[l] non adiecto haberi: & licitas peti poſſe[m].

De vſuris ex pacto ciuitatis ſoluendis.

30. *Paulus* libro ſingulari Regularum.

ETiam[n] ex nudo pacto debentur[o] ciuitatibus[p] vſuræ creditarum ab eis pecuniarum.

De ſtipulatione vſurarum. Si quæ competierint.

31. *Vlpianus* libro primo Reſponſorum.

QVod in ſtipulatione ſic adiectum eſt, *& vſuras, ſi quæ competierint:* nullius[q] eſſe[r] momenti, ſi modus certus non adiiciatur[ſ].

Quomodo fit mora. 2. De vſuris ex mora in bo. fid. contractibus. 3. De mora patris vel filij. 4. De mora correi. 5. Vel fideiuſſoris.

32. *Marcianus* libro quarto Regularum.

MOra[t] fieri intelligitur nō[u] ex re[x], ſed ex perſona. id eſt[y]

m non igitur puniuntur vſurarij? hoc certè conſtat ex *Catone & Tacito*, legibus duodecim tabularum, quadrupli pœna fœneratores puniтos: fures, dupli: L. Genutium tribunum plebis tuliſſe ad populum, ne cui fœnerari liceret. *Liuius 1. Decad. 7.* retentionem ſortis & vſurarum debitori Plato concedebat, *1. de legibus*, odio habendos fœneratores, Ariſtoteles *1. Politic. 1.* & Cicero *1. officior.* tradit. inde Cato, fœneratorem improbum ciuem appellabat. rogatus, quid eſſet fœnerari, quid, inquit, hominem occidere? *Cicero 2. off.* fœnus interdictum Senatoribus & grauiſſimis viris ait Chryſoſtomus *concione 57. in Matthæi 27.* motus in vrbe. *Liuius 1. dec. 2.* & in Aſia ob fœneratores accidiſſe, quibus miſeri debitores, etiā filias ſuas vendere cogebantur: teſtatur Plutarchus *in Lucullo:* qua de re etiam Baſilius conqueritur. vide Hotomanū *2. de vſur. 1,* qui *ibidem cap. 3.* refert in Nicena Synodo etiam ſeſquicenteſimas vſuras clericis interdictas: ad hæc *Exod. 22. Leuit. 25. Deuteronom. 23. Pſalm. 15. 55. Ezechiel. 18. Nehem. 5.* vſuræ prohibentur. Tale eſt quoque illud Lucæ 5. mutuum date nihil inde ſperantes. Sed Molinæus *in principio tractat. vſurarum:* his locis negat præciſè vſuras prohiberi, ſed eam tantum quæ Neſek, id eſt, morſus Hebræis dicitur. id eſt, eam quæ proximum mordeat, quæ charitati repugnet, quæ cum damno fratris fieri ſolet. Tolle huius immoderatam & prauam nocendi intentionem, vſura beneficium, non onus, erit: vel bonæ fidei debitor ſponte in partem lucri te vocaturus eſt. Itaque vix eſt vt aſſentiar Iulio Claro *5. ſentent. §. vſuræ, in fine,* communem doctorum aduerſus gloſſam opinionem obtendenti, qua dicitur, eos qui exercent vſuras intra modum à iure ciuili permiſſum, eſſe ipſo iure infames: cum lex 20. *Codice ex quibus cauſis infamia,* ad eos qui improbum fœnus & vſuram vſurarum exigunt pertineat, & fortè ad eos qui ſemel fuerunt vſurarij. Interea rectè notat, Improbos fœneratores ad reſtitutionem vſurarum teneri, vel ad ſortis imputationem, *lege vigeſimaſexta, ſupra de condictione indebiti, & argum. lege tertia, Cod. eodem.* & extra ordinem arbitrio iudicis puniri poſſe.
n vſuræ regulariter ex nudo pacto non debentur: quòd hæc particula *Etiam* oſtendit.
o Cur debentur? fauet lex non pacto: ſed perſonæ.
p Contra regulam generalem, qua vſuræ non debentur niſi ſtipulato promiſſæ ſint, *lege tertia, Codice eodem, lege vigeſimaquarta, ſuprà de præſcriptis. Paulus 2. ſententiar. 14. §. primo.*
q Cur nullius momenti? quia vſuræ incertæ ſunt permiſſæ. *lege 41. in fine, infrà eodem. adde lege 59. §. ſecundo, infrà de re iudicata: lege 3. Codice de ſentent. quæ ſine certa quantitate.*
r Imò ſunt alicuius momenti, hunc in modū promiſſæ vſuræ. *l. 1. Cod. de ſentent. quæ ſine certa quantitate.*
ſ i. ſi non appareat de quibus vſuris conuentio facta ſit, *l. 41. in fin. j. eod. l. 75. §. penult. verborum oblig.*
t Mora quæ fit vel interpellatione hominis, vel litis conteſtatione, (hæc regularis interpretibus dicitur) non ex re, ſed ex perſona fieri intelligitur. Non ex re, quia non ideo fieri dicitur quod debitum aliquot ſubſiſtat, quòd debitum non ſit ſolutum: ſed quia perſona moram admiſit. Non ipſa rei debitæ contemplatione, ſed vitio & contumacia debitoris.
u Imò ex re, *lege vigeſimatertia, §. primo, ſuprà eod.* ? ibi de mora irregulari agitur.
x tantùm. Nam mora non fit ſine interpellatione, non interpellando, *l. 23. in fine, s. eod. l. 26. §. 1. j. de fideicommiſſarijs libertatibus.*
y Moram admiſiſſe intelligitur aduerſarius, ſi interpellatus ſit opportuno loco & tempore, nec remittatur aut intermittatur interpellatio.

a interpellatio, eſt monitio quæ fit teſtato, ſoluendi vel accipiendi eius quod debetur,gratia: mora,contemptio huius admonitionis.
b vel tempore, *l.39.ȷ.de ſolutionib.* Porrò oportuno loco denuntiat qui ad domicilium,*arg.l.8.§.9.ſ.de tranſactionib.*
c etiam alium: quàm in cuius iuriſdictione fieri debet ſolutio. *l.1.ſ.de eo quod certo.*

ſi interpellatus[a] oportuno loco[b],non ſoluerit. quod apud iudicẽ[c] examinabitur. nam (vt & Pomponius libro duodecimo epiſtolarum ſcripſit) difficilis[d] eſt huius rei definitio. Diuus quoque Pius Tullio Balbo reſcripſit, an mora facta intelligatur, neque[e] conſtitutione vlla, neque iuris auctorum quæſtione[f] decidi poſſe : cùm[g] ſit magis facti,quàm iuris.

1 ¶ Et[h] non[i] ſufficit ad probationem moræ, ſi ſeruo[k] debitoris abſentis denuntiatum eſt à creditore, procuratoréve eius: cùm etiam ſi ipſe (inquit) domino denunciatum eſt, cæterùm poſtea, cùm is ſui poteſtatem faceret, omiſſa[l] eſſet repetendi debiti inſtantia: non protinus per debitorem mora facta intelligitur[m].

2 ¶ In bonæ fidei[n] contractibus ex mora vſuræ debentur.

3 ¶ Quid ergo,ſi[o] & filiusfamilias, & pater ex perſona eius teneatur:ſiue iuſſu eius cõtractum eſt,ſiue in rem verſum eſt patris, vel in peculium : cuius perſona circa moram ſpectabitur? & ſi quidem pater dumtaxat conuenietur ex mora ſua, non tenetur. in filium tamen dabitur actio in hoc, vt,quod minùs à patre actor conſecutus eſt, filius præſtet. quòd ſi filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipſo in ſolidum, vel cum patre dumtaxat de peculio habebit.

4 ¶ Sed ſi duo[p] rei promittendi ſint, alterius[q] mora alteri non nocet[r].

5 ¶ Item ſi fideiuſſor ſolus moram fecerit, non tenetur: ſicuti[ſ] ſi[t] Stichum promiſſum occiderit. ſed vtilis actio in hunc dabitur.

De pecuniis publicis.

33. *Vlpianus* libro ſingulari de Officio curatoris[x] reipublicæ.

SI bene[x] collocatæ ſunt pecuniæ publicæ,in ſortem inquietari debitores non debent : & maximè ſi parient[y] vſuras.ſi non parient,proſpicere reipublicę ſecuritati debet pręſes prouinciæ,dummodò non acerbum ſe exactorem,nec contumelioſum præbeat : ſed moderatum, & cũ efficacia benignum[z],& cum inſtantia humanum. nam inter inſolentiam incurioſam[a],& diligentiam non ambitioſam[b] multum intereſt.

1 ¶ Præterea proſpicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur ſine pignoribus idoneis[c],vel hypothecis.

Collatio vſuraram, fructuum, & cæterarum obuentionum.

34. *Idem* lib.15.ad Edictum.

VSuræ,vicem[d] fructuum obtinent, & meritò non debent à fructibus[e] ſeparari[f]. & ita in legatis, & fideicommiſſis[g],& in tutelæ[h] actione,& in cęteris iudiciis bonæ fidei ſeruatur. hoc idem "igitur" in cæteris obuentionibus[i] dicemus.

De vſuris à lite conteſtate.

35. *Paulus* lib.57.ad Edictum.

LIte conteſtata[k],vſuræ currunt.

De penſionibus prædiorum vrbanorum.

d *facit l.202.ȷ.de reg.iur.*
e Mora quando facta intelligatur,ſcribi non poteſt, *vt hic.* vt nec quod intereſt,*l.quatenus.ȷ.de regulis iuris. adde* 2 *Feud.23.* quippe ſi ita non recte diiudicam?, niſi cognitis circunſtantiis omnibus,quas omnes in legem referre impoſſibile.eſt. Hæc autem mora in facto conſiſtit.
f Quæſtio hîc, definitio,reſpõſio.
g Facta lege definiri ita non poſſunt. In conſtitutione vel quæſtione iuris auctorum deciditur:facta apud iudicem examinantur.
h moram non facit quæuis interpellatio , *vt hîc :* interpellatio facta ſeruo abſentis debitoris , non conſtituit dominum ſerui in mora, *vt hic.* Deinde interpellatio facta ipſi ſeruo, & poſt omiſſa, moram non inducit.
i Imò ſufficit ſeruo denuntiatum eſſe. *lege de pupillo. §. general. §. meminiſſe, infrà de operis noui nunciat.*
k Imò, ſufficere videtur ſi ſeruo denunciatũ fuerit, *vide l.5.ȷ. de noui oper. nunciat.*
l Interpellationem oportet eſſe continuam, vt interpellatũ cõſtituat in mora.
m Imò, intelligitur mora fieri , etſi non ſit perpetua interpellatio. *lege in diem, ȷ. de aqua pluuia.*

n *vide l.13.Cod.eodem l.24.l.25.ſ.depoſiti.l.54.ſ.locati. lege 2.Codice depoſiti. Synopſis eodem c.29.*
o vſuras ex mora ſua pater non præſtat conuentus nomine filij actione bonæ fidei: licèt ex mora ſua interitum rei præſtęt. ídque exemplo fideiuſſorum, *§.5.infrà eod.*
p mora vnius rei debendi,alteri correo nocet ad perpetuandam, non ad augendã obligationem alterius.
q *l.173.§.penult.ȷ.de reg.iur.*
r Imò,nocet. *l.penult.ȷ.de duob.reis.*
ſ Mora propriè non eſt ſeruum occidiſſe : hîc enim duo illa ſeparantur, *vt & in l. ſi ſeruum.§.ſequitur.ȷ.de verborum obligat.* Mora eſt dilatio , ceſſatio, fruſtratio, tarditas, procraſtinatio. Occiſio ſerui,nihil eſt tale.mora emendari poteſt: occiſio ſerui non item. Vtrumque tamen , culpæ nomine continetur. Ita *in l.25.ȷ.de verborum obligat.* duplicem culpam debitor admittit, & quòd ſolutioné moratus ſit, & quòd occiderit immerentem: nam ſi merentem,culpa vacat, nec vtilis in eum actio conſtituenda eſt,*l.qui ſeruum.ȷ.de verb.oblig.v.Cuiac.ad d.l.25.*
t mora ſua fideiuſſor vſuras non debet : licèt de interitu ob morã teneatur. *l.91.§. penult.ȷ.de verb.oblig.l.38.§ penult.l.95.§.1.in fi.ȷ.de ſolutionib.*
u Curator Reipublicæ (de quo hîc) fœnori dare poterat pecunias Reipublicæ, *vt hac lege.*
x Bene collocat pecunias publicas,qui acceptis pignoribus eas credit.*§.1.ȷ.eod.*
y vſuras nummi iure parere etiam poſſunt.*dixi ad l.3.§.4.ȷ.de contr.iudic.tutel.*
z & honeſtum.*l.1.Cod de commerciis.adde l.25 in fi. ſ.de pignoratitia : l.105.ȷ.de ſolutionibus.* vt etiam detur dilatio, *lege 45.§. 10.ȷ.de iure fiſci: facit leg. 23.§.penultimo, ſ. quod metus cauſa.*
a Iniurioſam,curioſam , *Budæus.* vt ſit ſenſus : Inſolentia iniurioſã vtitur curator Reipublicæ,qui bene poſitas Reipublicæ pecunias acerbè & contumelioſè exigit:diligentia verò nõ ambitioſa vtitur,cùm malè aut parum tuto collocatas,repetit. Ita, inter iniurioſam inſolentiam & diligentiam non ambitioſam multum intereſt.
b Ambitioſa diligentia eſt, idem quod inſolentia iniurioſa: exactio acerba & contumelioſa pecunię.
c Pecuniæ publicæ credi non debent ſine pignoribus idoneis vel hypothecis. *facit l. 13.in fine,ſ.eodem.*

36. *Vlpianus* lib.61.ad Edictum.

PRædiorum vrbanorum penſiones[l] pro fructibus accipiuntur.

De contraria negotiorum geſtorum actione.

37. *Idem* lib.10.ad Edictum.

ET in contraria[m] negotiorum geſtorum actione vſuræ veniũt,ſi mutuatus ſum pecuniam,vt creditorem[n] tuũ abſoluam. quia aut in poſſeſſionem mittendus erat bonorum tuorum,aut pignora venditurus.quid,ſi domi habẽs, propter eandem cauſam ſolui?puto verum,ſi liberaui ex[o] magno incommodo,debere dici vſuras venire:eas autem, quæ[p] in regione frequentantur , vt eſt in bonæ fidei iudiciis conſtitutum.ſed ſi mutuatus dedi: hæ venient vſuræ, quas ipſe pendo. vtique ſi plus[q] tibi præſtarim commodi,quàm vſuræ iſtæ colligunt.

De actionibus in perſonam. 1. *De condictione ob rem dati.* 2. *De condictione indebiti.* 3. *De mortis cauſa donatione.* 4. *De actione fauiana, & pauliana.* 5. *Vnde vi.* 6. *Quod metus cauſa.* 7. *De ſtipulatione.* 8. *De emptione.* 8. *De emptione.* 9. *De ſocietate.* 10. *De depoſito de commodato.* 11. *Quod vi aut clam.* 12. *De fructibus antè matrimonium perceptis.* 13. *De fructibus prædiorum vrbanorum.* 14. *De fructibus fundi communis.* 15. *De iudiciis bonæ fidei.* 16. *De dote prælegata.*

38. *Paulus* lib.6. ad Plautium.

VIdeamus generali[r], quando in actione, quæ[ſ] eſt in perſonam,etiam fructus veniant.

1 ¶ Et quidem ſi fundus ob[t] rem datus ſit,veluti dotis cauſa: "&" renuntiata[u] adfinitas: fructus quoque reſtituẽdi ſunt.vtique hi, qui percepti ſunt eo tempore, quo ſperabatur adfinitas.ſed & poſteriores[x],ſi in re mora fuit "vt" ab illo, qui reddere debeat, omnimodo reſtituendi ſunt. Sed & ſi per mulierem ſtetit, quo minùs nuptiæ contrahantur: magis eſt, vt debeat fructus recipere.ratio autem hæc eſt,quòd,ſi ſponſus nõ conueniebatur reſtituere fructus,licuerat ei negligere fundum.

2 ¶ Item ſi indebitum[y] "fundum" ſolui, & repeto: fructus quoque repetere debeo.

3 ¶ Idémque eſt,ſi mortis[z] cauſa fundus ſit donatus: & reualuerit[a],qui donauit,atque ita condictio naſcatur.

4 ¶ In Fauiana[b] quoque actione : & Pauliana[c], per quam quę in fraudem creditorum alienata ſunt,reuocantur[d]: fructus "quoque" reſtituuntur. nam prætor id agit, vt perinde ſint omnia,atque ſi nihil alienatum eſſet.quod non eſt iniquum.nam & verbum *reſtitutas*[e],quod in hac re prætor dixit[f], plenam[g] habet ſignificationem, vt fructus quoque reſtituantur.

5 ¶ Et ideo cùm reſtitui prætor vult, veluti in interdicto *vnde vi*[h]:etiam fructus ſunt reſtituendi.

6 ¶ Item ſi vi, metúſve[i] cauſa rem tradam : nõ aliter mihi reſtituiſſe videtur, quàm ſi fructus "mihi" reſtituat. nec mora mea mihi aliquid aufert.

7 ¶ Si actionem habeam ad id conſequendum , quod meum non fuit , veluti ex ſtipulatu[k]: fructus non conſequar, etiam ſi mora facta ſit. quòd ſi acceptum [l]

d Vſurarum & fructuum ſimilitudo.vſuræ ſunt fructus, *vt hic.* imò non ſunt. *vide l.121.ȷ.de verborum ſignificatione.*
e vſuræ,fructus dicuntur, *vt hic* reditus, *lege 30. infrà de adimendis.* pœna,*l.lecta, ſuprà de reb.creditis: l.qui ſine vſuris, ſ. de negotiis.* id quod intereſt, *lege debitor,infrà de legatis* 2. interdum opponũtur pœnæ, *lege 11.ſuprà eodem.*
f Imò, ſeparati debent,cùm inter ſe differant. nam malæ fidei poſſeſſor de fructibus percipiẽdis tenetur. *lege 62. ſuprà de rei vindicat.* nouatio non extinguit fructuum perceptorũ perſecutionem, *lege 4.ſ.eodem.* fructus ante moram veniunt. *lege 38.§. penultimo, ȷ. eodem,* in vſuris ſecus. *vide Cuiac. 18. obſeru.3.*
g *lege 84.ȷ.de legat.2.*
h *lege 2. Codice de vſuris pupillaribus.*
i vſura obuentio eſt.
k *lege 9. infrà de verborum obligatione, l.10.C. de iudiciis.*
l ¶ *facit l.19.in fine princip. ſuprà eodem. lege 39.§.13.infrà eodem.*
m vſuræ non tantùm in directa,ſed & in cõtraria negotiorum geſtorum actione veniũt, *vt hic.* veniunt & in contrariis omnibus actionibus bonæ fidei. *Baldus. lege 19.§. 4.ſuprà de negotiis.l.18.Cod. eodem.*
n *lege 6.§.1.ſ.de negotiis.*
o ſi liberaui te magno incommodo,&c. *Haloand. adde l.3.§.1.in fin.ȷ.de contr.tutelæ.*
p *l.1.in princ.ſ.eod.*
q hoc eſt,ſi non minus.
r generatim. *Hal.*
ſ Fructus an & quando in actionibus perſonalibus debeantur.
t ob rem datur,quod dotis cauſa datur.
u *l.7.in fi.ſ.de condict.cauſa data.*
x *l.8.ſ.eodem.*
y *l.15.ſ.de condict.indebiti.*
z *adde l.8.in fi.l.29.l.35.§.3.ȷ.de mort.cauſa donationib.*
a reualere vel reualeſcere,eſt conualeſcere.
b quæ reuocat alienata in fraudem patroni.*l.1.§.5.6.& ſequentib.& vlt.l.2.l.3.§.1.l.4.l.5.l.6.l.7.l.11.l.vlt.in fin.ſ.ſi quid in fraud.patron.*
c *§.6.Inſtit.de actionib.v.l.25.§.4.ȷ.quæ in fraud.credit.& Cod.eod.tit.*
d Fructus,vnà cum re ipſa,in actionibus reuocatariis,reſtituendi ſunt actori.
e verbum *reſtituendi*,fructus,*vt hic.l.173.§.1.ȷ.de reg.iur.* priſtinum ſtatum. *l.2.§.antepenult.ȷ.ne quid in loco publico.* poſſeſſionem,*l.22.* cauſam vſucapionis,*l.35.* boni viri arbitrium,*l.73.* quod habiturus eſſet actor, ſi ei controuerſia mota non eſſet, *l.ne corpus,* omnem rem,conditionémque.*l.vlt.ȷ.de verb.ſignific.* continet. *adde l.7.in fin.Cod. pignoratitia.*
f. i.interdixit. vide quæ ſcripſi *ad Titul.de interdict.ȷ.*
g Plena ſignificatio reſtitutionis eſt,in qua non modò res ipſa , ſed & fructus reſtituuntur.
h *l.1.§.40.ȷ.de vi & vi.*
i *l.12.ſ.de eo quod vi metúſve cauſa.*
k *l.78.in fin.ȷ.de verb.obligat.*
l *vide l.2.eodem.*

eſt iudi-

eſt iudicium: tunc Sabinus, & Caſſius, ex æquitate, fructus quoque poſt acceptũ iudicium præſtandos[a], putant: vt cauſa reſtituatur. quod puto rectè dici.

8 ¶ Ex cauſa etiam emptionis[b], fructus reſtituendi ſunt. 9 ¶ Sed in ſocietatibus[c] fructus communicandi ſunt.

10 ¶ Si poſſeſſionem naturalem[d] reuocem, proprietas mea manet, videamus de fructibus. & quidem in depoſito[e], & commodato[f] fructus quoque præſtandi ſunt, ſicut diximus.

11 ¶ In interdicto quoque *quod[g] vi aut clam*, magis eſt, vt omnis cauſa, & fructus reſtituantur.

12 ¶ Ante[h] matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt, & cum ea reſtituuntur.

13 ¶ Eadem ratio eſt in fructibus prædiorum[i] vrbanorum. 14 ¶ Item ſi diuidere[k] fundum tecum velim, tu nolis, & colam: an fructus diuidi debeãt poſt deductionem impenſarum? & puto diuidendos.

15 ¶ In cæteris[l] quoque bonæ fidei iudiciis fructus omnimodo præſtantur.

16 ¶ Si dos prælegata fuerit: ante[m] nuptias percepti fructus in cauſa legati veniunt[n].

De equis vel equitio legato.

39. *Modeſtinus* libro nono Differentiarum.

EQuis[o] per fideicommiſſum[p] legatis, poſt moram heredis, fetus quoque debentur. Equitio[q] autem[r] legato, etiam ſi mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt[ſ].

De diſtractione pignoris.

40. *Idem* lib. 4. Regularum.

IN eum diem[t], quo creditor pignora diſtraxit, rectè vſuræ fiet reputatio.

De appellatione. 1. De obſignatione, & depoſitione partis pecuniæ debitæ. 2. De quantitate vſurarum incerta.

41. *Idem* libro tertio Reſponſorum.

TVtor condemnatus, per appellationem traxerat exſecutionẽ ſententiæ. Herennius Modeſtinus reſpondit, eum, qui de appellatione cognouit, potuiſſe[u], ſi fruſtratoriam[x], morandi cauſa, appellationem interpoſitam animaduerteret, etiam de vſuris medij[y] temporis eum condemnare.

1 ¶ Lucius Titius, cùm centum, & vſuras aliquanti temporis deberet, minorem[z] pecuniam, quàm debebat, obſignauit. quæro, an Titius pecuniæ, quam obſignauit, vſuras prȩſtare non debeat. Modeſtinus reſpondit, ſi[a] non hac lege mutua pecunia data eſt, vti liceret & particulam, quod acceptum eſt, exſoluere, non retardari[b] totius debiti vſurarum præſtationem, ſi, cùm creditor paratus eſſet totum ſuſcipere, debitor, qui in exſolutione totius ceſſabat, ſolam partem depoſuit.

2 ¶ Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: *ille ſcripſi, me accepiſſe, & accepi ab illo mutuos & numeratos decem: quos ei reddam Kalendis illis[c] proximis cum ſuis vſuris placitis[d] inter nos* quæro, an ex eo inſtrumento vſuræ peti poſſint, & quæ. Modeſtinus reſpondit. ſi non[e] appareat, de quibus vſuris conuentio facta ſit, peti eas non poſſe.

De fideicommiſſo.

42. *Idem* lib. 11. Reſponſorum.

a *l. 3. §. 1. ff. eodem.*
b *l. 3. §. 1. ff. de act. empti.*
c *l. 38. in fine ff. pro ſocio.*
d qualis eſt penes colonum & depoſitarium *l. 9. §. 11. ff. comm. diuid.*
e *lege 1. §. 24. ff. depoſiti.*
f *l. 5. §. 9. ff. commodati.*
g *lege 13. §. 7. infrà, quod vi aut clam.*
h *lege 7. §. 1. infrà de iure dot. l. 6. l. 7. §. 4. infrà ſoluto matrimonio.*
i *lege 36. ff. eodem.*
k *l. 51. ff. qui familiæ.*
l putà communi diuidundo. *l. 4. §. 3. ff. commun. diuid.* finium regundorum. *l. 4. §. 2. ff. finium regundorum.*
m *facit leg. 1. infrà de dote prælegata. §. 15. Inſtit. de leg.*
n quia continẽtur doli nomine.
o Harmenopulus ita hunc locum refert. 3. *Titul.* 10. §. 18. Animantia alicui legata ſunt: & poſtea ſunt à tutoribus retenta. Cenſuit Magiſter, vt legatum etiam vnà cum fœtu reciperet: dum tamen ne principalium capitum ſummam fœtus excederent.
p *lege 8. ſuprà eodem, lege 26. ff. de leg. 3.*
q id eſt, armento equorum, *lege 1. in fine, ſuprà de rei vindicat. l. 12. §. 4. infrà de vſu.* ex hac etiã lege notandum equitij legatum, ab equorum legato differre.
r Equitium an equæ, legentur, intereſt.
ſ Cur accedũt? quia eſt legatũ vniuerſale.
t *adde leg. 42. ſuprà de pignorat.*
u Appellationis iudex primã ſententiam vt confirmare, ita ſupplere, & in ſententiam deducere id quod omiſſum fuerit.
x Appellatio etiam temeraria vim ſententiæ ſuſpendit qui tamen ita appellauit in fructibus medij temporis condemnandus. *adde l. negotiorum, ff. de re iudic.* Quid appellatio fruſtratoria quæ eſt? quæ non prodeſt appellanti.
y *lege vltima, infrà de re iudicata. lege 24. ff. de appellationibus. adde legem 2. Cod. de vſur. rei iudic.*
z Intereſt noſtra, obligationem noſtram non diuidi. *vide legem 19. ſuprà de pignoribus.*
a Partis ſolutio poteſt offerri, ſi ita conuenerit: aliàs partem offerens nihil offert. *adde leg. qui ſolidum, infrà de legat.* 2. neque liberatur ab vſuris. Cur non admittitur partis oblatio? nempe quia multa habet incommoda. *lege planè, ff. familiæ erciſcundæ.*
b ſi non retardatur præſtatio vniuerſæ vſuræ per partis oblationem, igitur nihil agit debitor partem offerens: atqui iudicis officium eſt agente creditore, vt partem accipiat à debitore, *l. 21. in fi. ff. de reb. cred.*
c Iuliis, *vt l. 60. ff. locati.*
d Vſuræ incertæ peti non poſſint. Incerta vſurarum promiſſio non tenet.
e *l. 31. ff. eodem.*

f ¶ Fructus legatarij ſunt ex die dominij quæſiti: etſi pars anni maior effluxerit.
g non à die mortis, *l. 86. §. 2. ff. de leg. 1.*
h vſuras quas fiſcus ex mora generali petere potuit, fiſci ceſſionarius petere poteſt.
i *lege 17. §. 5. ſuprà eodem.*

HErennius Modeſtinus reſpondit, fructus, qui[f] poſt adquiſitum[g] ex cauſa fideicommiſſi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommiſſarium pertinere: licèt maior pars anni ante diem fideicommiſſi cedentem præteriſſe dicatur.

De eo, cui fiſcus, qui in locum priuati ſucceſſit, actionem mandauit.

43. *Idem* lib. 18. Reſponſorum.

HErennius Modeſtinus reſpõdit, eius temporis, quod ceſſit. poſtquàm fiſcus[h] debitum percepit, eum, qui mandatis à fiſco actionibus experitur, vſuras, quæ in ſtipulatum deductæ non[i] ſunt, petere poſſe.

De ſtipulatione pœnali.

44. *Idem* libro decimo Pandectarum.

POenam[k] pro vſuris ſtipulari nemo ſupra modum vſurarum licitum[l] poteſt.

De donatione inter virum & vxorem.

45. *Pomponius* libro 22. ad Quintum Mucium.

FRuctus percipiendo vxor vel vir ex re donata[m], ſuos facit. illos tamen[n], quos[o] ſuis operis adquiſierit: veluti ſerendo. nam[p] ſi pomum decerpſerit, vel ex ſilua cædit[q]: non fit eius, ſicuti nec cuiuſlibet[r] bonæ fidei poſſeſſoris: quia non ex facto eius is fructus naſcitur.

De fructibus & impenſis.

46. *Vlpianus* libro ſexageſimo ſecundo ad Edictum.

QVod in fructus redigendos impenſum eſt, non ambigitur ipſos fructus deminuere[ſ] debere.

De eo qui paratus eſt accipere iudicium.

47. *Scæuola* libro nono Digeſtorum reſpondit.

PAratum[t] iudicium accipere, ſi ab aduerſario ceſſarum[u] eſt, moram facere non videri.

De legato vſusfructus pure, & proprietatis cum liberos habebit.

48. *Idem* libro vigeſimo ſecundo Digeſtorum.

MAritus vxori ſuæ vſumfructum[x] tertiæ partis, &, cùm liberos habuiſſet, proprietatem legauit. eam vxorem heredes falſi[y] teſtamenti, & aliorum criminum accuſauerunt: qua re impedita eſt legatorum petitio. interea & filius ei mulieri natus eſt: eóque condicio legati exſtitit. quȩſitum eſt, cùm teſtamentum falſum non eſſe apparuerit[z], an fructus etiam mulieri præſtari debeant. reſpondit, præſtandos[a].

De oppigneratione.

49. *Iauolenus* libro 3. ex poſterioribus Labeonis.

FRuctus[b] rei eſt[c], vel pignori dare licere[d].

DE NAVTICO[e] FOENORE[f],

TIT. II.

Quæ ſit pecunia traiecticia.

k *lege 15. l. 16. C. eod.*
l vſurarum licitus modus, centeſima vſura. *lege 1. §. 4. ſuprà de pignoribus, vbi dixi.*
m donatarius, naturali ratione, fructus cura ſua & induſtria perceptos, id eſt induſtriales, ſuos facit. *§. 35. Inſtit. de rerum diuiſ.*
n illos tantùm. *Hal.*
o Fructuum alij operis adquiruntur, *vt hic.* alij non ex facto noſtro, *in fine, ff. eodem.* putà ſi pomum decerpã, ſiluam cædam, *ff. eodem.* Cui diuiſioni tertium membrum adiicit Bartolus, ciuiles nimirum fructus, qui neque ex operis, neque ſpontè naſcuntur, ſed iure, vt mercedes ædiũ. Alij mixtos eos appellant, natura partim: partim induſtria quæſitos. *vide Copum 1. de fruct. 3.*
p Fructus naturales, pomum decerpere, ex ſilua cedere.
q ceciderit, *Haloand.*
r Imò, omnes etiam naturales fructus ſuos facit, non ſolùm induſtriales, *lege 48. infrà de adquirend. rerum diuiſ.*
ſ *lege 36. §. 5. ſuprà de petitione hereditat. lege 48. ff. de rei vindicat.*
t *lege 24. ff. eodem.*
u *lege 9. ſuprà eod*
x dixi ad legem 4. C. *quando dies legatorum.*
y Accuſatio falſi teſtamenti ſuſpendit petitionem legati: reus tamen omnia damna præſtat.
z poſt huiuſmodi fruſtrationem.
a vel ideo, quòd is vſuras præſtat qui fruſtrationis cauſa legis Falcidiæ beneficium implorauit. *lege 89. in fine, ff. ad legem Falcidiam.*
b Fructus ſuos qui facit, idem pignori dare poteſt.
c *l. 72. ff. de reg. iur.* putà vſufructuario.
d vſumfructum ſc non proprietatem *l. 6. Cod. de vſufructu.*
e 4. *Cod.* 23. *Nouell.* 106. & 110. ſuperiori autem titulo dixit de terrenis & mediterraneis vſuris, nunc de maritimis tractat.
f ita ſcribendum eſt, non fœnore. 16. *Gell.* 11. Eſtque fœnus lucrum, quod ex conuentione accedit ad ſortem mutuo acceptam: quod ſi ad alium contractum quàm mutui accedat præter ſortem aliquid, officio iudicis, non lucri cauſa, ſed ne in damno verſetur creditor, vſura eſt non fœnus. Fœnoris vtriuſque diuerſa eſt qualitas, maritimi periculum eſt creditoris: mediterranei, debitoris, quod & debitor teſtari ſolebat, priuſquam nauis ſolueret. Demoſthenes, πρὸς Φορμίωνα. mediterranei, modus certus finitúſque: maritimi, olim infinitus, hodie finitus: ſed certè grauior mediterraneo. video tamen hoc fœnus, appellari maritimas vſuras, *lege 6. ff. eodem.*

l45 nº1

Modestinus libro decimo Pandectarum.

TRAIECTICIA [a] ea pecunia est, quæ trans mare vehitur. cæterùm, si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. Sed videndum, an merces ex "ea" pecunia comparatæ, in ea causa habentur. & interest, vtrum etiam ipsæ periculo creditoris nauigent. tunc enim traiecticia pecunia fit.

Si nemo sit, qui poßit interpellari.

2. *Pomponius* libro tertio ex Plautio.

LAbeo ait, si[b] nemo[c] sit, qui à parte promissoris interpellari traiecticiæ pecuniæ possit, idipsum testatione complecti debere, vt pro petitione id cederet.

Ex quo die periculum spectat ad creditorem.

3. *Modestinus* libro quarto Regularum.

IN nautica pecunia ex[d] ea die periculum spectat creditorem[e], ex quo nauem nauigare conueniat.

De periculo non suscepto, vel discusso. 1. De operis serui.

4. *Papinianus* libro tertio Responsorum.

NIhil interest, traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an, post diem præstitutum & cōdicionem impletam, periculum esse creditoris desierit[f]. vtrubique igitur maius[g] legitima vsura fœnus non debebitur. sed in priore quidem specie semper, in altera verò, discusso periculo. nec pignora, vel hypothecæ, titulo maioris vsuræ, tenebuntur.

1 ¶ Pro operis[h] serui traiecticiæ pecuniæ gratia secuti[i], quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem[k] centesimæ[l], non[m] vltra duplum debetur. In stipulatione fœnoris post diem periculi separatim interposita, quod "in ea" legitimæ[n] vsuræ deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

De pecunia credita vt sub conditione reddatur. 1. Et de pacto.

5. *Scæuola* libro sexto Responsorum.

PEriculi pretium[o] est[p], & si, condicione quamuis pœnali[q] non exsistēte, recepturus sis, quos dederis, & insuper aliquid præter pecuniam: si modò in aleæ[r] speciem non cadat[s]. veluti ea, ex quibus condiciones[t] nasci solēt, vt[u], *si manumittas*[x], *si non illud facias, si non conualuero*, & cætera. nec[y] dubitabis: si[z] piscatori erogaturo in[a] apparatum plurimum pecuniæ dederim, *vt si cepisset, redderet*: & athletæ, vnde se exhiberet[b], exerceretque, *vt si vicisset, redderet*[c].

1 ¶ In his autem omnibus & pactum[d] sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

De naue perempta: & pignoribus quæ sunt in alia naui.

6. *Paulus* libro vigesimoquinto Quæstionum.

FOenerator, pecuniam vsuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in naue pignori accepit[e]. ex quibus si nō potuisset totum debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriisque fœneratoribus obligatarū, si quid superfuisset, pignori accepit. quæsitum est, naue propria perempta, ex qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa naue, an ad cęterarum nauium superfluum admitti possit respondi: Aliàs quidem pignoris deminutio ad[f] damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet. sed cùm traiecticia pecunia ita datur, vt non aliàs petitio eius creditori competat, quàm "si" salua nauis intra statuta tempora peruenerit: ipsius crediti obligatio, non exsistente cōdicionē, defecisse videtur. & ideo pignorū quoque persecutio perēpta est: etiā eorū, quæ non sunt amissa. si nauis intra præstitutos dies perisset: & condicionem stipulationis defuisse videri. ideóque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis nauibus fuerunt, quæri[g]. quādo ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc, cùm condicio[h] exstiterit obligationis, & alio casu pignus amissum fuerit, vel viliùs distractum: vel si nauis postea perierit, quàm dies præfinitus periculo, exactus fuerit.

De pacto.

7. *Idem* libro tertio ad Edictum.

IN quibusdam[i] contractibus etiam vsuræ debentur, quemadmodum[k] per stipulationem. Nam si dedero decem traiecticia, vt, salua naue, sortem cum certis vsuris recipiam: dicendum est, posse me sortem cum vsuris recipere[l].

Si per creditorem steterit quoniam acceperit.

8. *Vlpianus* libro septuagesimo septimo ad Edictum.

SEruius ait, pecuniæ traiecticiæ pœnam[m] peti nō posse, si[n] per creditorem stetisset, quo minùs eam intra "certum" tempus præstitutum accipiat.

De morte debitoris.

9. *Labeo* libro 5. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI traiecticiæ pecuniæ pœna[o], vt solet, promissa est: quamuis eo die, qui primus soluendæ pecuniæ fuerit, nemo[p] vixerit, qui "eam" pecuniam deberet: tamen perinde[q] committi pœna potest, ac si fuisset[r] hæres debitoris.

a sic enim appellatur *hîc & l. 2. ff. eod. l. 13. ff. de negotiis: l. 2. in fi. ff. quod certo loco l. 3. §. 7. ff. de peculio:* sed & nautica, *l. 3. ff. eodem. l. 122. §. 1. ff. de verbor. oblig.* διαποντια χρήματα *Eclog. 7. tit. 7.* August. *Homil. 29.* quasi fœnus, traiecticium facis. & Diogenes Laertius ait, Menippum solitum ναυτικῷ τόκῳ δανείζειν, id est, credere sub lege suscipiendi periculi: & adiicit in Menippo καὶ ἐξενοχυριάζειν, quia & sub pignoribus credi solebat ea pecunia, *vide l. 122. §. 1. ff. de verborum obligatione.* Atque ita pecunia nautica ea est quę creditoris periculo trans mare vehitur, siue illa ipsa, siue etiam merces ex ea cōparatæ reportentur, modò periculo creditoris nauigetur *hac l. in fin.* hinc apud Pollucē & Demosthen. *in oratione* πρὸς φορμίωνα, *& in oratione,* περὶ λακρίτου παραγραφῆς: fœnus ἑτερόπλουν (quod pro commeatu tantùm) & ἀμφοτερόπλουν, quod pro remeatu accipitur. *vide Hotom. 1. de vsur. 9.*

b Protestatio loco petitionis est, vbi petitio fieri non potest, *ad l. capite ff. de adulteriis: Authentica si captiui. Cod. de episcopis: l. liberti, C. de Episcopatu, l. vt perfectius. C. de naali.*

c *l. 23. in fine, ff. de vsur.*

d Commodum ex ea die cuiusque est, ex qua periculum sentit, *vt hic.* & è contrà. *l. 4. ff. eodem.*

e spectat ad creditorem. *Haloander.*

f Commodum ex ea die cuiusque esse desinit, ex qua periculum eius esse definit, *vt hic,* & è contrà, *l. 3. ff. eod.*

g Imò, vsura nautica non tātùm centesima, sed infinita potest esse. *vide Paul. 2. sent. 14. §. 3.* Cuiac. *ibidem* ait Tribonianū ex Iustiniani cōstitutione vocem, *centesimam,* hîc addidisse, à qua opinione resilit *5. obseru. 38.* quem *ibidem* diligentissimè consule.

h stipulatione pœnæ & operarum eandem esse notat Cuiac. 7. ad Africanum *ad l. 23. ff. de obligat* diuersam tamen à fœnoris stipulatione, *vt hoc loco.*

i solebat enim à creditore mitti seruus vel libertus, qui pecuniā suo tempore exigeret, atque pro eius operis certa summa in stipulationem deducebatur, *vt hîc, & l. 23. in pr. ff. de oblig. & actionib.* *Cuiac. 2. obs. 11.*

k id est, ad modum. *Duar. 2 disp. 3.*

l Vsuram centesimam credita pecunia olim licebat stipulari, *vt hîc, & l. 8. Codice si certum petat.* Credito frumento & frugibus omnibus, quatuor centesimas. *lege 1. Cod. Theodos. de vsuris: l. 23. Cod. de vsuris.* Fruges recipiebant immodicas vsuras. Hodie credita pecunia stipulamur besses aut semisses: credito frumento cæterísque frugibus centesimas tantùm. *l. eod. Cod. de vsuris.* Causa differentiæ pecuniæ & frugum posita est in incerto & inconstante frugum pretio: quod etiam efficit vt frugum vsuræ ex pacto debeantur, pecuniæ, nonnisi ex stipulatione. *l. 12. Cod. de vsuris* Quin: in frugibus centesimas quisque & stipulari & promittere potest: in pecunia rusticani trientem tantùm promittere: viri illustres eundem stipulari possunt. non omnium debitorum & creditorum in pecuniæ creditæ vsuris, æqua conditio est. *adde Nouellam 32. & ibidem Cuiac.*

m has tres voces, non vltra duplum, dispungit Hotomanus *5. obseruat. 6.*

n legitima vsura, centesima. *dixi ad l. 1. §. 3. in fi. ff. de pignorib.*

o τίμημα τοῦ κινδύνου, *Basil.* id est, periculo maritimo. adfine est illud terrestre de quo mox dicturi sumus, id Græci καρμακόλλυθον, quoties: conditione quamuis, &c. vide Molineum nouè hanc legem explicantem *in tractat. vsurarum num. 98. ad 104.* negantem etiam periculum pretij hîc idem esse cum mutuo, venditione, societate, contractu vsurario, alea: esse contractum, do vt des: cui certè Basilica obstant (in eo quod mutuum esse negat) cùm ita habeant: δανείζων δ᾽ ὡσανεὶ συμφωνεῖν λαβεῖν ὁ δέδωκα σὺν ἑτέρας ποσότητι ὡσανεὶ τίμημα τοῦ κινδύνου, &c. *Cuiac. 9. obseruat. 28.* Vtcumque doctissimi viri in hanc legem scripserint, non tamen video eam adhuc sanatam esse.

p non est, etsi conditione quauis pœnali, non existente recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam, si modò in aleæ speciem non cadat. *Hotom. 5. obseruat. 1.*

q qua pœna infligitur ei qui conditionem non implet. *Cuiac. 9. obseruat. 28.*

r Hotoman. *5. obseruat. 1.* in aliam speciem. *Hotoman. 1. obseruat. 27.*

s non cadūnt in aleæ speciem ij contractus, de quibus nunc dicturi sumus, cū ex iis nascatur condictio quod in alea non est. *l. 19. infr. ff. de probationib.*

t Condictiones. *Cuiac. ex Basilic. Hotom. 1. obseru. 27. & 5. obseruat.* ! *argum. l. 76. infrà de iure dot. lege 4. infra de donatione inter vir.*

u Conditiones hæ tres potestatiuę: sub quibus pœnam maiorem sorte stipulamur, si contra pactum factum fuerit. Quid: huiusmodi stipulatio éstne in fraudem vsurarū legitimarū? non est: necenim simplex pœnę stipulatio hic est, vt in illa.

x ἵνα μὴ ἐλευθερώσῃς. *Basil.* si non manumittas. *Cuiacius ibidem.*

y stipulatione, si intra certum tempus xx. mutua non reddetur, xxx. reddes. *lege cùm stipulati sumus, infrà de verborum obligatione: l. lecta, suprà de rebus creditis.*

z at nec dubitabis in his omnibus de pactum sine stipulatione, ad augēdam obligationem prodesse. *Hotoman. 5. obs. 1.*

a Conditiones hæ duæ quæ sequuntur casuales & fortuitæ: quæ etsi operā requirant, effectu tamen ipso aleæ quasi speciem continent, & veræ conditionis instar sunt: vt ea ex causa dubium non sit, ob incertum euentum, & sortis periculum, licere supra sortem pacisci. Hæ conditiones à superioribus differunt. hæ non, vt illæ, pœnales sunt. Illæ negligentiæ nomine & ferè effectu non secuto, committuntur: hæc fortunæ solùm potestate & effectu secuto vim suam obtinent. vt in his maior sit dubitatio, quàm in illis: & tamen periculi pretium vtrobique est: & adiectio vltra legitimū vsurarum modum debetur: pactum vsurarum sine stipulatione his casibus prodest. *vide Langebekium 2. Annotationum.*

b id est, in victum & exercitationem, quam legem pulueris & cibi Terentianus Maurus vocat. *Cuiac. 9. obs. 28.*

c si non vicisset non redderet. *Cuiac. ibidem.*

d *adde l. 7. ff. eodem.*

e ¶ id enim consuetum erat. *vide l. 122. §. 1. ff. de verb. oblig.*

f *l. 6. l. 9. Cod. de pignorat*

g erogare in libertatem, vt si cepisset credere te. *Hot. 3. obs. 5.*

h *l. 5. ff. de pignorib.* i *l. 5. in fin. ff. eodem.*

k i. perinde ac si stipulatus essem, id est, citra vinculum stipulationis ex pacto.

l quippe vbi salua obligatio principalis non est, ibi salua obligatio pignoris esse non potest.

m vide quæ scripsi *ad l. vlt. ff. eod.*

n *l. 105. ff. de verb. oblig.*

o Pœnæ pecuniæ traiectitiæ exempla, pete *ex l. penult. ff. eod. l. debitor. ff. de negotiis: l. 3. §. seruus. ff. de peculio: l. 23. ff. de obligat. & act.*

p *l. 77. ff. de verborum obligationib.*

q Pœna committitur, mortuo etiam debitore, *vt hic.* Quid ita? quippe hic mora ex contractu committitur: nec requiritur vera mora personæ, quæ adesse non potest, hereditate iacente. *l. is cui. §. cessatum. ff. vt in possess.*

r *sub.* in rerum natura.

DE

a 4.C.19.22.Eclog.1 2.extra 19.

b Vtilem eſſe hunc titulum apparet, ex eo quòd neque ius, neque voluntas defuncti quidquam poſſit vbi deficit probatio *l.30.ſ. de teſtam.tutela.* quæ luci comparatur *l.vlt.C.eod.* lumen veritatis appellatur *l.4 in fi.C.de temp. & repar.appell.* ¶Quid eſt probatio? An rei dubiæ per argumenta, vt volunt quidam antiqui gloſſatores, per teſtes, inſtrumenta, indicia, præſumptiones, oſtenſio: vt vult Gofredus? rei dubiæ legitimè facta probatio vt Hoſtienſis? extrinſeca rei demonſtratio per modos legitimos ſtatutos à iure: vt vult Matheſilan⁹? An fides veri, legitimis modis & temporibus facta: vt vult Baldus? de quibus vide Ferretum in Rubr. huius tituli. An qua rei controuerſæ, teſtibus, aut tabulis iudici fit fides: vt vult Duarenus? *1.diſput.* 27. An quædam demonſtratio dictorũ factorúmque iudicis faciendа in cauſis apud eum controuerſis: vt vult Oldendorpius *in Topicis, & tract.de probat.in princip.* An inſtrumenta, vel teſtimonia, quibus veri fides fit? Cuiac. hic: intentionis ſiue legitima fides iudici ab actore reo, vel vtraque facta, Cuiac. *Cod. eod.* ¶Quæ ſpecies? inſtrumenta, perſonæ. *vide l. 11. Cod. de fide inſtrum.* directa, obliqua, plena (qualis eſt ea quæ per duos aut plures teſtes, per ſcripturas fide dignas, confeſſionem factam in iure, euidentiam facti, iuſiurandum, *de quo tamen vide l.vlt. Cod.eodem.* legitimam præſumptionem, *de qua v.d.l.vlt* fit: indicia. *vide Oldendorpium c. 2.de probat.*) ſemiplena, qualis eſt vnus teſtis, literarum comparatio, ſcriptura priuata, leuis præſumptio. *vide Oldendorpium c.3.de probat.*

DE[a] PROBATIONIBVS[b], & præſumptionibus[c],

TIT. III.

De genere vel gente.

Papinianus lib.3.Quæſtionum.

QVOTIENS quæreretur[d] genus[e] vel gentem quis haberet, nec ne: eum[f] probare[g] oportet.

De affirmante & negante.

2. *Paulus* lib.69.ad Edictum.

EI incumbit probatio, qui[h] dicit[i]: non qui negat[k].

De tacito fideicommiſſo.

3. *Papinianus* lib.9.Reſponſorum.

CVm[l] tacitum[m] fideicommiſſum ab eo datur, qui tam in primo, quàm in ſecundo teſtamento, pro eadem parte, vel poſtea pro maiore heres ſcribitur: probatio[n] mutatę voluntatis ei debet incumbere, qui[o] conuenitur[p]. cùm ſecreti ſuſcepti ratio plerumque dominis[q] rerum perſuadeat, eos ita heredes ſcribere, quorum fidem elegerunt.

De fuga ſerui.

4. *Paulus* libro ſexto Reſponſorum "reſpondit."

EMptorem[r] probare debere, eum ſeruum, de quo quæritur, antequàm emeret, fugiſſe[ſ].

De prohibitione iuris. 1. De emancipatione.

5. *Idem* lib.9.Reſponſorum.

AB ea parte, quæ dicit, aduerſarium ſuum "ab" aliquo iure[t] prohibitum eſſe ſpecialiter lege, vel conſtitutione, id probari oportere.

1 ¶ Idem reſpondit, ſi quis negat[u] emancipationem rectè factam, probationem ipſum præſtare debere[x].

c 2.Eclog.23. Præſumere, eſt ante ſumere, audere, accedere, tentare aliquid contra ius, prius adgredi, præoccupare, putare, præſagire, coniicere, cogitare, diuinare. Præſumptio, eſt coniectura ſeu diuinatio in rebus dubiis, collecta per rerum circumſtantias, ex argumentis vel indiciis frequenter euenientibus. *Oldendorpius in Topicis tractatu de præſumptionibus.* (*vide 3.regum 3.cap.2 extra de præſumpt.*) vel, præſumptiones, ſunt anticipationes (quædã de eo quod in re eſt, communi ſenſu perceptæ ex eo quod plerunque intelligitur, quodque plerumque fit, quæ probationem omnem in eum transferunt contra quem faciunt, *Cuiac.hic.* vtiliter de præſumptionibus tractauit Oldendorpius *d.loco.* fuſiſſimè verò Alciat. *in ſuo de præſumpt. tractatu.* Porrò, Præſumptionum alia maior, alia minor: hæc iuris (quia à lege introducitur) & de iure, quia à lege fluit, & habetvr à lege pro vera. Eſtque nihil aliud Alciato (*ſecunda parte præſumpt.*) quàm diſpoſitio legis præſumentis, & ſuper præſumpto tanquam ſibi comperto ſtatuentis: contra quam non admittitur probatio *vide l.vlt. Codice ad Velleian.* Alia iuris tantum, quæ eidem Alciato (in tertia parte præſumptionum) nihil aliud eſt quàm probabilis coniectura ex certo ſigno prouenіens, quæ non alio adducto pro veritate habetur. Differt præſumptio à probatione, Probatio per ſe, Præſumptio per ea quæ certa ſunt fidem facit. *vide l.83.ſ.de condit. & demonſtr.* differt à fictione, quia fictio aduerſatur veritati. præſumptio fundatur in veritate: ideóque contra fictionem non admittitur probatio: quid enim efficeret probatio veritatis vbi fictio aduerſus veritatem fingit? ideóque ſuper falſo & certo fingitur, ſuper incerto & vero præſumitur. Porrò, fictio nihil aliud eſt quàm legis aduerſus veritatem in re poſſibili, ex iuſta cauſa, diſpoſitio. *vide Alciat. in prima parte præſumpt. numero 2.*

d in materia ſucceſſionum ſcilicet & tutelarum: is enim huiuſce legis vſus eſt *arg. l.10.ſ.de gradibus.*

e Genus à gente hìc ſeparatur. Inter aſcendentes & deſcendentes eſt genus: inter agnatos, gentiléſque etiam gens eſt. Abuſiuè tamen genus pro gente interdum ſumitur. & in hæc duo genus & gentem diuiditur iure ciuili ſanguinis coniunctio. Porrò, quòd ad gentem attinet, ea diuiſa erat in ſtirpes, familias ſiue domos, *l penult. in fin.ſ.contr.tabul.* Ita hereditatis diuiſio in ſtirpes. *§.cùm filius. Inſtit.de hereditatibus. quæ ab inteſt.* non eſt in gentes, ſed in diuerſas vnius gentis ſtirpes ſeu domos diuiſio. Poteſt enim quis ex eadem gente eſſe, non tamen ex eadem domo: & contrà: Nemo ex eadem domo ſiue ſtirpe eſſe poteſt, niſi ex eadem gente ſiue genere ſit. adde quæ ſcripſi ad *legem, 195. infrà de verborum ſignificatione: adde Reuardum 5. Variar.1.*

f qui dicit ſcilicet ſe eſſe ex ea gente, de cuius ſucceſſione & tutela agitur *facit Nouell.de ſucceſſoribus 36.§.2.* ideóque ſi inter duos litigetur de cognatione, ambo probationes afferre debent *d.Nouell.36.*

g Probanda gens eſt (quotiens nimirum de gente alicuius quæſtio eſt) ex vtraque parte: cognitionaliter non μονομερῶς *adde Nouellam 36.*

h *l.2.Cod eod.Nouella 18.c.8.* Affirmatiua probatione indiget, non negatiua. Affirmanti factum incumbit probatio, non neganti.

i *d l.21.* id eſt, actor *l.23.ſ.eod.* ſeu is qui agit, vt emptor, *l.4.* patronus, *l.6.* hæres *lege 12.in fine.* qui de læſione conqueritur *lege 15.* qui voluntatem nullam dicit *lege 22.* creditor *l.11.l.23.* debitor pecuniam ſolutam affirmans *l.1.C.eod.l.18.§.1.ſ.eod.*

k Cur ita? *vide l.23.in fine, Cod.eodem.*

l Fideicommiſſum tantùm in vno teſtamento relictum, intelligitur in alio repetitum, niſi coniecturæ contrariæ ſint.

m *de quo vide l.103.ſ.de leg.1.*

n *vide l.48.l.49.ſ.de iur. fiſci.*

De alienatione in fraudem patroni.

6. *Scæuola* libro ſecundo Reſponſorum.

PAtronum manifeſtè[y] docere debere, libertum in fraudem[z] ſuam aliquid dediſſe[a], vt partem eius, quod in fraudem datum eſſet, poſſet auocare.

De fuga ſerui.

7. *Paulus* libro ſecundo Sententiarum.

CVm[b] probatio[c] prioris fugæ deficit[d], ſerui quæſtioni[e] credendum eſt. in ſe[f] enim interrogari[g], non pro domino, aut in[h] dominum, videtur.

De patria poteſtate. De libertate.

8. *Idem* lib.18.ad Plautium.

SI[i] filius in poteſtate patris eſſe[k] neget: prætor cognoſcit, vt prior doceat filius. quia & pro pietate[l], quam patri debet "præſtare," hoc ſtatuendum eſt. & quia ſe liberum eſſe quodammodo[m] contendit. ideo enim, & qui[n] ad libertatem proclamat, prior docere iubetur.

De pacto perſonali vel in rem.

9. *Celſus* lib.1.Digeſtorum.

SI pactum factum ſit, in quo heredis mentio non fiat: quæritur, an id actum ſit, vt ipſius dumtaxat perſona eo ſtatueretur. Sed quamuis verum eſt, quòd, qui excipit[o], probare debeat, quòd excipitur: attamen de ipſo dumtaxat, ac non de herede eius quoque conueniſſe, petitor, non qui excipit, probare debet. quia plerumque[p] tam heredibus[q] noſtris, quàm nobiſmetipſis[r] cauemus[ſ].

De cenſu & monumentis publicis.

10. *Marcellus* libro tertio Digeſtorum.

o hic igitur caſus excipitur à regula ſuperiore, & meritò, dũ enim putant tãquam nouatis teſtamentis occultiùs fieri fraudem legi, maiore digni creduntur odio. *Ferretus hic.*

p à fiſco: qui vult auferre tãquam ab indigno: quòd fidẽ in primo teſtamento adcommodauit de reſtitutione faciẽda incapaci. *lege cùm quædam. §. in tanto, ſ. de fideic.* Ita qui tacitam fidem adcommodauit alicui in primo eius teſtamento, probare cogitur ſe tacitam fidem eidẽ non adcommodaſſe in eius ſecundo teſtamẽto. Nec enim præſumitur mutata voluntas. Qui tacitam fidem primo teſtamento adcõmodauit, idem & in ſecũdo eandem adcõmodaſſe pręſumitur, niſi ꝓbet contrarium. In ſecundo videntur repetita quæ fuerunt in primo. vide tamen *l. 28.ſ.de adimendis: l.ſtatuis.ſ. de iure fiſci.*

q id eſt, teſtatoribus Domini rerum, hîc nihil aliud quàm teſtatores. aliàs, domini rerum principes.

r Niſi probetur, emptor probat ſeruum ante venditionem fugiſſe. 22.*Synopſis 1.c.4.* Probare tempus is debet, qui tempori nititur.

ſ *vide l.7.ſ.eodem.*

t putà aduocationis, *vt l.5.Cod.de poſtuland.* hinc collige, negatiuam ab eo probandam eſſe, qui in ea fundamentum ſuæ intentionis: facit, & qui ea vtitur aduerſus cõmunem præſumptionem. vel ita: Probare iure prohibitum, ſeu iuris prohibitionẽ & exceptionem is debet, qui eam in iudicium deducit. quippe iure permiſſum & factum quidque præſumitur, niſi contrarium probetur.

u *vt in l.2. Cod.ſi aduerſ.rem iudicat. adde l.34.ſ.ſoluto.*

x quia præſumitur pro ſolennitate actus, & iuriſdictionis.

y ¶*l.6.Cod.de dolo.l.vlt.Cod.de probationib.* Manifeſtè autem probari id dicitur quod probatur ex indiciis & coniecturis, *lege licèt, infrà de legat.1.lege ſi quis locuples, ſ. de manumiſſ.t.ſt.*

z Probare fraudem factam tenetur, qui fraudem admiſſam eſſe conqueritur.

a donaſſe inter viuos. *arg.l.1.§.1.ſ. ſi quid in fraud.patron.*

b ſi non probetur, an ad venditorem ſeruus fugerit, quæſtioni eius tormentis factæ credimus. Nam in ſe non pro domino, vel in dominum interrogari videtur. *Synopſis 22.Titul.1.c.6.in pr. Paul.2.ſent.17.§.13.l.58. in fi. ſ.de ædilitio. Scholiaſtes Synopſeos Baſilic.19.Titul.10.c.41.*

c Plena vel ſemiplena. ſunt tamen quædam alia indicia. vnde notant, Indicia minus quiddam eſſe ſemiplena probatione: Eum qui ſemiplenam probationẽ habeat, eundem indicia quoque habere.

d vt quia emptor eam probare non poteſt ſicuti debet, *l.4.ſ.eodem.*

e reſponſioni, ſic emendat *Cuiac.5.obſ.38.in fin.* ex qua re conflatum eſt ἐναντίωμα, inexplicabile cum *l.58.in fi.ſ.de ædilitio.*

f vide hîc Albericum, *l.1.§.2.ſ.de quæſt.*

g *ſub.*directò.

h quod non admittitur *l.1 §.16.ſ.de quæſtionibus.*

i Filius quoque ſui ſe iuris eſſe dicens probat. *Synopſis Baſil.22. Titul.1.c. 6.in fine,* hoc eſt, Filius qui ſe emancipatũ: ſeruus qui ſe manumiſſum ait, emancipationem & manumiſſionem probare debet. Poteſtas patria & dominica præſumitur durare, niſi probetur contrarium. Ita magis præſumitur pro patre & domino adſeuerante, quàm pro filio & ſeruo. *vel ita,* Quaſi poſſeſſio filiationis & ſeruitutis, transfert onus probandi in aduerſarium.

k ſc. eſſe. *Hal.* quia natus ex legitimo matrimonio, præſumitur eſſe in poteſtate patris. *vide Alciat.2.præſumpt.2.*

l *vide l.1.ſ.de obſequiis.*

m Nec enim re vera opponitur libertati, quòd quis etiam ſubiicitur patriæ poteſtati.

n *vide l.7.in fi.ſ.de liberali cauſa.*

o *v.l.19.in pr.ſ.eod.l.1.ſ.de exceptionib.*

p vt ſi in rem ſtipulati fuerimus. *l.8.§.pen.ſ de pign.*

q Heredibus noſtris quàm nobiſmetipſis, plerumque cauemus. *adde ſecund. Feudorum 18.*

r Heredi cauiſſe etiam intelligitur, qui ſibi cauit: ſunt enim pacta ad heredes tranſitoria.

ſ ſiue pactum fiat de non petendo: ſiue etiam alios obligemus. *vide l.3.Cod.de contrah.ſtipul.*

a id est, publicæ cuiusque territorij tabulæ *l.4.§.1.ī. de censibus* quibus ætas *l.3.ī.de censibus*, modus tributi soluendi *l. 22.§.vlt.ī.de annuis legatis*, probatur: vt & priuilegia, & facta antiqua.
b quid? sepulchris, publicè inscripta & custodita, annales (qui vel opere vel fortuna merentur fidem publicam, vt ait Plinius, qui etiam probare videntur. *arg.l.1.in p. ī. de off. quæstor.*) in publicū æs ac monumētum incisa, num probant? etiam plenè? *v.l.6.C. de religiosis.* An prouerbia? *vide l.79.§ 1.in fin.ī.de legat.3.* Imò non plenè: cùm falsis titulis vitiata fuerit imagine scriptura. *Liuius 4.& 18.* An poetarum testimonia? collige *ex l.5.in fi. ī.de rerum diuis.*
c vt testimonia sint superflua. *l.31. Cod. de donat.* Imò æqualia. *v.l.15. Cod. de fide instrument.* Imò, inferiora sunt. *l.1.in fi.Cod. de censib.lib.11.titul.57.* sed & profitenti non præiudicat censualis professio. *l.7.Cod.de donat.* non præiudicat etiā tertio, cuius bona tanquam mea professus fuero, *l.64.ī. de adquir. rer.domin. vt hic, Ferretum numero 2.3.4.*
d Scripturæ magis creditur quā testibus, in negotiis antiquis.
e Præsumitur retrò idoneus non fuisse, qui nunc inidoneus est. qui hāc præsumptionē præsentē habet pupillus, probare non cogitur, tutorem fideiussores, tum, cùm darentur, idoneos non fuisse, cùm eo quod nūc idonei sint, & tum etiā non idoneos fuisse præsumptio sit. Ex præsenti, in præteritum coniecturas ducimus.
f *l.1.§.11.ī.de magistrat.conuenien.*

CEnsus[a] & monumenta[b] publica, potiora[c] testibus[d] esse, senatus censuit.

De fideiussoribus tutorum.

11. *Celsus* lib.11.Digestorum.

NOn[e] est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cùm accipiebantur, idoneos non fuisse. nam probatio exigenda est ab his, quorū officij[f] fuit prouidere, vt pupillo caueretur.

De legato in testamento & in codicillis relicto.

12. *Idem* lib.17.Digestorum.

QVingenta[g] testamento tibi legata sunt: idem scriptū est in codicillis[h] postea scriptis. refert, duplicare[i] legatum voluerit, an repetere: & oblitus, se in testamento legasse, id fecerit. ab vtro ergo probatio eius rei exigenda est? prima[k] frōte æquius[l] videtur, vt petitor probet, quod intendit. sed nimirum[m] probationes[n] quædam à reo exiguntur. nam si creditum petam, ille respondeat, solutam[o] esse pecuniam: ipse hoc probare cogēdus est. & hîc igitur, cùm petitor duas scripturas ostēdit[p], heres posteriorem[q] inanem[r] esse, ipse heres, id adprobare iudici[s] debet[t].

De probatione ætatis.

13. *Idem* lib.30.Digestorum.

CVm de ætate hominis quæreretur, Cæsar noster in hæc verba rescripsit: Et durum & iniquum est, cùm de statu[u] ætatis alicuius quæreretur, & diuersæ[x] professiones[y] proferuntur[z], ea[a] potissimum stare, quæ nocet[b]: sed causa cognita[c], veritatem excuti oportet[d]: & ex eo potissimùm annos computari, ex quo præcipuam[e] fidem in ea re constare, credibilius[f] videtur.

De causa status.

14. *Vlpianus* libro secundo de Officio Consulis.

CIrca eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat, referendū est, quis actoris partibus fungatur. & si[g] quidem in[h] possessionem libertinitatis fuit: sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque, se ingenuū esse. sin[i] verò in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur: (scilicet eius, qui ei cōtrouersiam mouet) hoc probare debet[k], qui eum dicit libertum suum: quid enim interest, seruum suum quis, an libertum contendat? Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ vltrò[l] in se suscipiat probationes, ad hoc vt sententiam ferat pro ingenuitate facientem: (hoc est, ingenuum se esse vt pronuntietur) an obtemperare ei debeat, tractari potest. & non ab re esse opinor, morem ei geri probandi se ingenuum, & sententiam secundùm se dandam: cùm nulla † captio intercedat iuris.

De eo qui quasi filius defuncti fideicommissum soluit, & cautionem accepit.

15. *Modestinus* libro duodecimo Responsorum.

QVidam quasi[m] ex Seia susceptus "à" Gaio Seio, cùm Gaius fratres haberet, hereditatem Gaij inuasit[n]: & fratribus eiusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicōmissa soluit: cautionem[o] accepit[p]. qui postea, cognito quòd filius fratris eorum non fuisset, quærebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum[q] ab eis quasi filio, agere[r]. Modestinus respondit, cautione[s] absoluti fideicommissi statum eius, qui probari potest à fratribus defuncti filius 'mortui' non esse, minimè confirmatum esse. sed hoc ipsum à fratribus[t] probari debet.

De professione matris & aui.

16. *Terentius Clemens* lib.3.ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam[u] matris[x] professio[y] filiorum recipitur[z]. sed & aui recipienda est.

De lege falcidia.

17. *Celsus* lib.6.Digestorum.

CVm de lege Falcidia quæritur: heredis probatio est[a], locum[b] habere legem Falcidiam. quod dum probare non potest[c], meritò condemnabitur.

De operis liberti. De præiudicio. 1. De dolo. 2. De interrogatione in iure.

18. *Vlpianus* libro sexto Disputationum.

QVotiens operæ quasi à liberto petuntur: probationes ab eo, qui[d] se patronum dicit, exiguntur, & ideo Iulianus scripsit: licèt in præiudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere, sed eum, qui se patronum esse contendit.

1 ¶ Qui dolo dicit factum aliquid, licèt in exceptione[e], docere dolum admissum debet.

2 ¶ Interrogationis[f] factæ probationem actori imponi debere: id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse, se solum heredem esse: vel, si tacuisse[g] dicatur interrogatus, æquè tantumdem erit dicendum, impositam improbationem[h] non ei, qui excepit se non respondisse, sed actori.

De exceptione. 2. De promissione iudicio sisti. 2. De exceptione procuratoria. 3. Vel compensationis. 4. Vel rei iudicatæ, vel iurisiurandi, vel aleæ.

19. *Idem* lib.7.Disputationum.

IN[i] exceptionibus[k] dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere: ipsúmque exceptionem, velut intētionem, implere. vt putà si pacti conuenti exceptione vtatur: docere debet, pactum conuentum factum esse.

g quinquaginta. *Haloand.*
h vel testamento: est enim interdum moris, vt binas tabulas testamentorum faciamus. *v.l.47.ī.de leg.1.*
i *vt l.29.ī.de iure dot.* multiplicare. *l.34.§.3.ī.de leg.1.*
k Prima fronte, i. primo obtutu.
l Cur æquiùs videtur? Nempe quia ea generalis sententia est: In pari causa, probandi onus ad actorem pertinere.
m sed interdum. *Hal.*
n Probatio interdum exigitur à reo.
o *l.1. Cod. de probat.* Interdum reus probat: velut in eo, qui mutuum se quidem accepisse confitetur, verùm solutam esse pecuniam dicit. *Synopsis Basilicon 22.Titul.1.c.11.§.2.* Opponens exceptionem solutionis, probare eam cogitur.
p & earum vi duas diuersas summas ab herede petit, quasi duplicatas à testatore. *vt suprà.*
q Inanis est cautio solutione facta creditori.
r Scriptura quælibet præsumitur idonea, vímque suam habens, nisi contra probetur. Nam vel in diuersis voluntatibus præsumitur duplicatio, nisi contrà probetur: neque præsumitur quis oblitus eorum quæ fecit, vt in hac specie: legatum eiusdem quantitatis, in diuersis scripturis relictum, intelligitur duplicatum, nisi contrarium probetur. de quo vide Albericum hîc plenius.
s Probandū est iudici non aduersario, *vt hic. adde l.is apud quem. C. de edendo.* Quid ita? si aduersario fides esset faciēda, lis abiret in infinitum: nunquam fides fieret aduersario. t *l.44.in fi.ī.de leg.2.* Imò heres non tenetur probare priorem inanem esse, cùm ei parcatur, & ad vnicam dumtaxat eámque minimam summam teneatur. *l.47.in fi.ī.de leg.2.* ad hæc, legatarij ex casu probare debent defunctum duplicare voluisse legatum. *l.29.ī.de iure dot.l.34.§.3.ī.de leg 1.*
u i. an aliquis sit maior viginti quinque annis. hinc ad statū suum peruenire quis dicitur. *v.l.47 §.14.ī.de leg.2.* status ætatis hîc, idem quod ætas.
x quid enim si aspectus eius de quo quæritur ab eius professione discrepet? *l.32.ī. de minorib.* si παιδογράφια (de quibus *l.2.ī.de excus.tutor.*) matris aut aui professio. *l.16.ī.eod.* à censualibus libris (*l.3.ī.de censibus*) ab obstetricibus (de quibus *in l.3.§.6.ī.de Carbon.*) & testibus, *l.2. Cod.de his qui veniam:* discrepēt? aut, quod magis est, quid si vna earum professionum ementita sit? *vt in l.14. Cod.eod.*
y moris enim erat publicè ætatem profiteri. *v.l.3.in pr.ī.de censib.*
z his enim minores læsi ætatem probabant. *l.1.C.si minor se maior.* a *al.ei.*
b de cuius ætate quæritur. *Accurs.*
c *l.4.ī.de minoribus.*
d etiam die feriato. *lege 2.suprà de ferijs.* e *vide leg.21.in fine, infrà de test.*
f Verisimilioribus ætatum professionibus stare non oportet. g Probare se ingenuum debet, qui in quasi possessione libertinitatis est: qui possessus est ab alio vt libertus.
h In possessionem esse dixit, vt & aliàs sæpe idem genus dicendi occurrit.
i Probare aduersarium libertinum esse is cogitur, qui aduersus eum in possessione ingenuitatis morantem experitur. Quasi possessio probandi onus à nobis in aduersarium trāsfert.
k *l.18.ī.eod.l.6.in fi.ī.si libert ingen.*
l *vt in l.39.ī.de liber.caus.*
† Probādi onus volūtate nostra ipsi in nos suscipere possumus, id est, & eius qui cùm litigauit (sibi enim imputet, qui probatione aduersariū vincere non potuit. *arg.l.25.ī.de statu*) & aliorum absentium respectu: quia eorum intuitu non tā pronunciatus est ingenuus esse, quàm videri. *l.27.§.1.ī.de liberali.* quibus etiam nullū affert præiudiciū talis sententia. *l.1.ī.si libert. ingen. l.2.C.quib.re iud.*
m ¶Probare genus, ac gentē is non cogitur, qui in quasi possessione generis ac gentis [illegible].
n [illegible] testamēto.
o Epistola non plenè probatur sanguinis necessitudo. *v.l.13.l.14.Cod.eod.*
p tāquam filius & heres.
q Manus hic, cautio est. vide quæ scripsi *ad l.1.in fi.ī.de seruo corrupto.* r *al.* intestato.
s Epistola non præiudicat quidem veritati: interim tamen dum contrarium probetur, statur epistolæ.
t *sub.* conquerentibus: quippe, qui deceptionem allegat, probare eam cogitur.
u Testimonium matris & aui pro filio admittitur, *vt hîc.* Imò non admittitur. *l.parentes.C.de testibus.* An dicemus admitti iure speciali: quòd aliis melius, ætatem liberorum habeat cognitā? An admitti non vt testem, sed vt indicium facientem? An quasi supplementum semiplenæ alterius probationis? An potius quòd in hoc matris testimonio de ætate filij, nullum eius commodum versetur, sed alienum planè,
x qui ita? cùm parentes testes liberis esse non possint? *l.6.C.de testib.*
y De professionibus dixi *ad l.6.Cod.de fide instrument.*
z *l.1.§.12.ī.de liberis agnoscend.* Imò non recipitur, *l.29.§.1.ī eod.* a Potest autem id facilè ex inuētario probare. *l.vlt.§.10.Cod.de iure delib.* possunt quoque legatarij illud inuentarium impugnare. *l.vlt.§.10.Cod.de iure delib.*
b Probare Falcidiæ locum esse, heres qui ea vti desiderat, cogitur, *vt hîc.* Atqui Falcidiæ locum esse qui ait, idem negat bona defuncti sufficere legatis soluendis. Negatio autem probari non posse dicitur? An hîc quæstio est de legatorum non bonorum quantitate? An hîc agitur de bonis æstimandis, non de patrimonij quantitate? An potius, inuentarij libro, discussione bonorum defuncti facta, & vicinis eo nomine interrogatis?
c Probatio ei incumbit, qui dicit aduersarium tacuisse vel respondisse interrogatum: hoc est, aduersarium contumacem fuisse.
d Probare se patronum debet, qui ius patronatus sibi in aduersarium adserit. *l.14.ī.eod.l.6.in fi.ī si libert.ingen.* e *v.l.19.ī.eod.l.17.ī.de except. rei iudic.* Probare dolū is debet, qui dolū agendo vel excipiēdo admissum esse ait: Nec enim dolus præsumitur nisi probetur. f Probare exceptionem impedimenti, excusationis, peremptoriæ, dilatoriæ, vel declinatoriæ is debet, qui exceptionem allegat.
g *vide l.11.§.4.l.19 ī.de interrogat.*
h imposita probatione. *Hal.*
i An id probabit etiam iuramento? Iacobus de Aretio ita putat: *arg l.scire, § sufficit, ī.de excusat.tut.l.vlt.Cod.de bonis auctorit.iudic.possid.* Buttrius, Andreas & Richardus aliud censent apud Albericum & Baldum. *arg.l.3.§.si ad diem.ī.de re militari.*
k *l.5.l.9.l.18.ī.eod.l.1.ī.de except.* In exceptionibus reus, actor est: & ad probationes tenetur, *22. Synops.1.c.17.1.Harmenop.2.§.9.*

1. ¶Cùm

a vt l.2.§.6.ff.si quis cautionibus vel custodiam l.2.Cod.quib.ex caus.maior.
b l.3.Cod.de exceptionibus.
c sed quomodo quis se impeditum fuisse probare potest? si is quærit actionem intédere, testes vtique ei necessarij sunt ad probandam tempestatem, l.5.§.2.ff.ne quis eum.l.3.C.de naufragijs, lib.11.tit.5. si exceptionem quærit, isque casus testibus probari

1 ¶ Cùm quis promisisset iudicio se sisti, & reipublicæ causa afuisse dicat, & ob id non stetisse, vel dolo malo aduersarij factum, quo[l] minùs sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem[a]: probare[b] eum id, oportet[c].

2 ¶ Sed & si procuratoria[d] quis exceptione vtatur, eo quòd non[e] licuisset aduersario dare[f], vel fieri[g] procuratorem: probare id oportet obiicientem exceptionem.

3 ¶ Idem erit dicendum, & si ea pecunia petatur, quæ pensata[h] dicitur.

4 ¶ Hoc amplius: si iudicatæ rei, vel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, siue in alea[i] gestum esse contendatur: eum implere probationes, oportet.

De libero homine rapto, & in vinculis habito.

20. *Iulianus* lib.43. Digestorum.

SI quis liberum hominem vi rapuerit, in[k] vinculis habuerit: is indignissimè commodum[l] possessoris consequeretur: quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

De legato rei alienæ vel obligatæ.

l 21 n° 2

21. *Marcianus* lib.6. Institutionum.

VErius esse existimo, ipsum qui agit id est legatariũ[m], probare[n] oportere, scisse alienam[o] rem vel obligatã legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam vel obligatam. quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

De mutatione voluntatis.

22. *Vlpianus* lib.1. Responsorum.

EVm, qui voluntatem mutatam[p] dicit, probare hoc debere.

De actione hypothecaria.

23. *Marcianus* libro singul. ad formulam hypothecariam.

ANte omnia probandum est, quod[q] inter agentem & debitorem cõuenit, vt pignori hypothecæve sit. sed & si hoc probet actor: illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo[r] tempore, quo conuenit de pignore[s], aut cuius voluntate hypotheca data sit.

De chirographo cancellato.

l 24 n° 2

24. *Modestinus* libro quarto Regularum.

SI chirographũ cancellatum[t] fuerit, licèt præsumptione[u] debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quãtitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, rectè debitor conuenitur.

De condictione indebiti.

potest, téstes quoque erũt necessarij. l.3.§.7.ff. de re militari: sin minus, iuramẽto eius stabitur, si bonæ existimationis sit. l.5.§.6.ff.de re militari. & ita dicẽdum est in casu l.13.§.7.ff.de excusat. tut. de iuramento etiã traditur, l.15.§.ad exhib l.15.in fin.ff.de bonis author.v. Bald.ad l.2.§.6.ff.si quis caut:onibus.

d De procuratoria exceptione, adde §.vltim. Inst.de except.

e Paulus 1.sent. 2. Infames cognitores fieri nó possũt. Quintilianus 4. Malè petis. Procuratori enim tibi esse nó licet: sed neque illi cuius nomine litigas habere procuratorem, & alibi. Non licet tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuisti. Fortunatianus, Reum negare infamem agere posse. & tamẽ infamis pro alio postulare non potest. Aduocati enim maior dignitas est quàm procuratoris. Est enim aduocatorum corpus seminarium dignitatũ. Valentin. Nouell. de popul. Inde Sidonius Aduocatorum cùm finiũtur actiones, tunc incipiũt dignitates. Ennodius nota proximitate sociatur causidicus & senator.

f putà in criminalibus. l. pen.§.1.ff.de publ.iud. & interdum in populari actione. lege 42.ff.de procurator. aliàs enim ex edicto cuique procuratorem dare licet. l.43.§.1.ff.de procurator.

g putà, quia erat miles, non veteranus. l.8.2.ff.de procurat.
h idest, compensata.
i vide l.vlt.§.1.ff.quar.rer.act.
k inve vinculis. Hal. hinc collige, violentam possessionem non liberare possessorẽ à probatione, l.15.Cod.eodem.
l Possessionis commodo non fruitur, qui liberum hominem detinet.
m vide l.57.in pr.ff.de leg.1.
n aliàs præsumitur ignorantia, nisi scientia probetur. dixi ad l.6.Cod.qui militare. vide Socinum regula 177.
o Ignorantia facti alieni præsumitur. vide Socinum regula 176.
p Præsumi non solet voluntas mutata, nisi probetur mutatio. v.l.3.ff.eod.
q Probare conuentionem hypothecariam, & rem fuisse in bonis debitoris creditor cogitur, vt hypothecaria possit experiri: vel ita, Hypothecaria qui agit, hæc tria probare cogitur, debitum esse, rem hypothecæ subiectam, & in bonis fuisse tum debitoris.
r l.3.l.15.§.2.ff.de pign.
s specialiter non generaliter. d.§.2.
t vt & redditum, l.4 in fi.l 15.Cod.de solut.
u Instrumento debiti apud debitorem reperto cancellato, præsumitur liberatio debitori facta, vt hic. hinc, si cancellata fuerit cautio, debitor præsumptione liberatus est, nisi creditor probauerit, adhuc sibi deberi. Synops. eod.c.22. idem est, si idẽ integrum habeat, d.l.14.l.15. multò magis si creditor fateatur se reddidisse. l.2.§.1.ff. de pactis: & si eundem constet reddi mandasse. l.7.Cod.de remiss.pign.
x ¶ Aut vehemẽter fallor, aut Tribonianus manum suam huic legi admouit: quod vel ipse stylus in fine satis arguit. Paulò etiam aliter exstat apud authorem Synopseos 22.Titul.1.c.23. 2.Harmenop.2 §.10.
y Probata numeratione per creditorem, is qui pecuniam recepit, si indebitum se recepisse dixerit, id probare cogitur. Est enim eius probare. l.1.C.de probat. l.vlt.Cod. de solut. vel ita, Reus fatetur se pecuniam accepisse. actor contendit se indebitã soluisse, in hac specie, Actor probare debet se per dolum accipientis, vel aliam quam iustam ignorantiæ causam indebitum soluisse: quod nisi faciat, damnatur. Quid si actor sit pupillus minor, mulier, miles, imperitus, expers rerum ciuilium vel simplex? aliud: Reus probare cogitur se debitum accepisse. §.1.ff.eodem. Synopsis 22. Titul.1.c.23.
z vel ideo quòd contra negantẽ, de mendacio conuictus præsumitur: contra confitentem, non præsumitur extra confessionem. Bald.

25. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

CVm[x] de indebito quæritur, quis probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est. vt si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negauerit, & ipse, qui dedit, legitimis[y] probationibus solutionem adprobauerit: sine vlla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum[z] esse ad probationes præstandas, quòd pecuniam debitam accepit. per[a] enim absurdum est, eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquàm fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. ¶ Sin[b] verò ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem[c], non indebitas ei fuisse solutas: præsumptionem videlicet pro eo esse qui accepit, nemo dubitat. qui enim soluit, numquam ita resupinus[d] est[e], vt facilè suas pecunias[f] iactet, & indebitas effundat. & maximè si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, & studiosus paterfamiliàs: cuius personam incredibile est in aliquo[g] facilè errasse. & ideo eum, qui dicit indebitas soluisse, compelli ad probationes, quòd per dolum accipientis, vel aliquam iustam ignorantiæ causam indebitum ab eo solutum. &, nisi hoc ostenderit, nullam eum repetionem habere.

1 ¶ Sin autem is, qui indebitum queritur, vel[h] pupillus[i], vel minor sit, vel mulier, vel fortè vir quidem perfectæ ætatis, sed miles[k], vel agricultor[l], & forensium rerum expers, vel aliàs simplicitate[m] gaudens, & desidia[n] deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere, benè eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas & si nón ostenderit eas redhibere.

2 ¶ Sed hæc ita, si[o] totam summam indebitam fuisse solutam, is qui dedit, cõtendat. Sin autem pro parte quæritur, quòd[p] pars pecuniæ solutæ debita non est: vel quòd ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum soluit, vel exceptione tutus, errore eius, pecunias dependit, ipsum omnimodo hoc ostendere, quòd vel plus debito persoluit. vel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniã: secundũ generalem regulam, quæ eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant[q], vel soluisse[r] debita contendunt, hæc ostẽdere exigit.

3 ¶ In omnibus autem visionibus[s], quas præposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, aduersario suo de rei veritate iusiurandum[t] inferre, prius ipso pro calumnia iurante[u]. vt iudex iuramẽti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare. iure referendæ[x] religionis ei seruando.

4 ¶ Sed hæc, vbi[y] de solutione indebiti quæstio est. Sin[z] autem cautio indebitè exposita esse dicatur, & indiscretè[a] loquitur: tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli[b] debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit. nisi ipse specialiter, qui cautionẽ exposuit, causas[c] explanauit, pro quibus eandẽ cõscripsit: tunc enim stare[d]

a Tmesis pro, perabsurdum.
b Reus negat se quidquam ab actore accepisse: Actor probat se aliquid reo soluisse. In hac specie actor nõ cogitur probare, se indebitũ soluisse: sed reus potius cogitur probare se debitam pecuniã accepisse. Synopsis Basil. 22. Tit. 1.c.23.
c qui dicit acceptas à se pecunias sed non indebitas, probare non tenetur fuisse debitas, quia præsumptio generalis est ei potius fuisse solutas quàm donatas, vt ff.eodem.
d sic alibi: nemo ita supinus vt nomen suum ignoret l. vltim. Cod. de heredibus instit.
e prudens paterfamiliàs non præsumitur errare ff. eod. l.vlt. Cod arbit.tut.
f Stultus præsumitur qui pecunias suas iactat, l. penult.ff.de bonis eorum.
g quod in parte verũ est præsumitur in totum verum esse Bal.
h Probandi onus ab actore in reum conuertitur, fauore personarum: putà si actor pupillus minor, mulier, miles, simplex. l.3.ff.ad legem Falcid.
i l.1.in fin.ff.de publiciana.
k Rusticis errãtibus in iure regulariter ignoscitur. vide tamen Socinum regula 349.

l ἢ ἄπειρος καὶ ἀγροικὸς πολιτικῶν πραγμάτων. Synopsis Basilicon 22. Titulus 1. cap. 23.
m ἢ ἄλλως ἀπλῶς, vel aliàs simplex rusticitas cui ignoscitur. vide legem 3.§.22.ff.de Sillaniano.
n desidiæ deditus. Haloand.
o Qui dicit se indebitum soluisse, putà partem vel iterum soluisse, cùm exceptionem haberet, id probare cogitur. Synops.d.c.23.
p adde l.4.Cod.de non num.pec.
q id est, asserunt, si quidem eo casu personam actoris sustinent. lege prima, infrà de except.
r Probare solutionem factam esse debet, qui solutionem factam esse ait.
s id est, interrogationibus. vide l.25.§.15.ff.de pet.hered. Græci ita, ἐν πᾶσι τούτοις, in omnibus his. Synopsis eodem c.23. hoc sensu: In his omnibus iusiurandum inferri, & sacramentum de calumnia præstari & referri.
t Nouell.73.c.4.
u si hoc exigatur. l.34.§.4.ff.de iureiur.
x l.12.Cod.de reb.cred.
y Duo sunt hujus legis præcipua capita, indebiti solutio: & indebiti cautionis scriptura.
z Indebitam cautionem scripsi, causa crediti nulla inserta. (Græci ita hunc locum legunt, εἰ γὰρ λέγοι τις μὴ χρεωστῶν ποιῆσαι γραμματεῖον, καὶ ἔστιν ἀσφαλὲς, &c. Vbi interpres certam cautionem pessimè interpretatur, cùm nudam & sine causa vertere debuerit) aduersarius, probare eo casu tenetur sibi debitum esse: si causam adieci, stare cogor meæ confessioni, nisi scriptura ostendero, me indebitum promisisse. Synopsis ibid.c.23.
a indistinctè. Hal. indiscretè, generaliter, causa non addita, Ferretus hic. vnde notat Baldus, quòd cautio non habens causam adnexam vel indiscretam non valet. Græci ita, καὶ ἔστιν ἀσφαλὲς, vt paulo antè dixi.
b Donatio in dubio non præsumitur. vide Iosephum Ludouic. Titulo de donationibus, Conclusione 1.
c vide l.13.Cod.de non num.pec.
d στοιχεῖν ἀναγκάζεται. Synopsis 1. vbi interpres vertit, obscurè, procedere cogitur.

§ 4 n° 2

a cautioni, quam Græcorum imitatione ὁμολογίαν vocant. ſic confeſſio pro cautione accipitur in *l.20.in fi.ĩ.de donationib.Cuiac.ad Nouell.1.*
b *vide l.1.Cod de teſtibus.*
c ratio ſanguinis, longi temporis diuturnitas, mutua rationum redditio ac computatio, tacitè inducũt fideicommiſſi remiſſionem. *adde l.69.ĩ.de iure dot.* Menochius *2. de arbitr. Centur.1. caſu 88. numero 16.* ſi quid horum deficeret, non præſumeretur remiſſio. *Bald.*

eum oportet ſuæ confeſſioni[a]: niſi euidentiſſimis probationibus in ſcriptis[b] habitis oſtẽdere paratus ſit, ſeſe hæc indebitè promiſiſſe.

De tacita remiſsione fideicommiſsi.

26. *Papinianus* lib.20.Quæſtionum.

PRocula magnæ quantitatis fideicommiſſum à fratre ſibi debitum, poſt mortem eius, in ratione cum heredibus compenſare vellet, ex diuerſo autem allegaretur, numquàm[c] id à fratre, quamdiu vixit deſideratum, cùm variis[d] ex cauſis ſæpè (in) rationem fratris pecunias ratio Proculæ ſoluiſſet: Diuus Commodus, cùm ſuper eo negotio cognoſceret, non admiſit compenſationem: quaſi tacitè fratri fideicommiſſum fuiſſet remiſſum.

De confeſsione teſtatoris.

27. *Scæuola* lib.33.Digeſtorum.

QVi teſtamentum[e] faciebat. ei qui vſque ad certum modum capere potuerat[f], legauit licitam[g] quantitatem: deinde ita locutus eſt: *Tito centum do lego, quæ mihi pertulit*[h]*. quæ ideo ei nõ caui, quod omnem fortunam & ſubſtantiam, ſi quam à matre ſuſceperat, in ſinu*[i] *meo habui*[k] *ſine vlla cautione. Item eidem Titio reddi & ſolui volo de ſubſtantia mea centum quinquaginta: quæ ego ex reditibus prædiorum eius, quorum ipſe fructum percepi, & diſtraxi, item de Calendario*[l]*, ſi qua à matre receperat Titius, in rem meam conuerti.* quæro, an Titius ea exigere poteſt. reſpondit, ſi Titius ſuprà ſcripta ex ratione ſua ad teſtatorem perueniſſe probare[m] potuerit, exigi[n]. videtur[o] enim, eo quòd ille plus capere non poterat, in fraudem legis hæc in teſtamento adieciſſe.

Si quæratur an memoria extet.

28. *Labeo* lib.7. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI arbiter[p] animaduertere debeat, an[q] operis facti memoria exſtet[r]. hoc ei quærendum eſt, an aliquis meminerit, id opus factum eſſe. *Paulus:* Immò cùm in arbitrio quæritur, memoria facti operis exſtet, nec ne, non hoc quæritur, num aliquis meminerit, quo die, aut quo[ſ] conſule factum ſit: ſed num[t] hoc aliquo modo probari poſſit, quando id opus factum ſit, & hoc ita quod Græci dicere ſolent. ἐν πλάτει[u] enim poteſt hoc[x] memoria non teneri[y]. intra annum (putà) factum. cùm interim nemo ſit eorum, qui meminerit, quibus conſulibus id viderit. ſed cùm[z] omnium hæc eſt opinio, nec[a] audiuiſſe nec vidiſſe, cùm id opus fieret: neque ex eis audiſſe[b], qui vidiſſent, aut audiſſent. & hoc infinitè ſimiliter ſurſum[c] verſum accidet[d]: cùm memoria operis facti non exſtaret.

d Rationes hæ ſunt decidendi, Cõſanguinitas, rationes ſæpius putatæ, temporis diuturnitas.
e Teſtator confeſſus eſt teſtamento ſe centũ Titio debere, Is cuius intuitu ac fauore à teſtatore ipſo facta cõfeſſio eſt, ſummam ſuperiorẽ debiti iure petere non poterit, ſed vt probatam tantùm.
f putà filio naturali.
g putà duas vncias. *Nouell.89.c.12.§.4.*
h quæ apud me eſſe ſiuit nec repetiit. atque ita coloratur legatum. *l.37.§.penultimo, infrà de leg.3.*
i In ſinu alterius aliquid habere ſine cautione eſt, id eſt, in occulto, in poteſtate eius. Tertullianus de fuga in perſecutione paciſcens cũ delatore vel milite, vel miniſtro aliquo præſidis ſub tunica & ſinu quod aiunt: Lãpridius, in Commodo, qui etiam dicũtur condemnationes in ſinum vertiſſe, id eſt, in priuatas rationes. Cicero 3. *Tuſculana.* in ſinu gaudeo.
k *legendum eſt*, habuit.
l id eſt, fœneratitiis cautionibus & pecuniis deſtinatis fœnori: ſolebant enim creditores vſuras ſtipulari in Calendas. hinc Calendarij actio. *lege 39. ſuprà 14.ĩ de adminiſt.tut.*
m & ſic coniectura fraudis transfert onus probandi in legatarium. Præſumitur autem fraus ex confeſſione facta in fauorem incapacis. *Salicetus.*
n non iure confeſſionis, aut quià eam ſummam ſuo teſtamento confeſſus eſt teſtator: ſed quia probatur eam ſe ſummam apud teſtatorem habuiſſe.
o Præſumitur confeſſio debiti inter perſonas debiti incapaces, fraudulenta, niſi aliunde vera probetur.
p *vt l.24.§.penult.ĩ.de aqua pluuia.*
q Memoria operis facti extare dicitur, ſi ſint qui viderint, vel audiuerint, videntẽ vel audientem: per contrarium probatur non extare, ſi communis opinio eſt, non extare qui viderint, vel audiuerint videntem, vel audientem opus fieri. Ita memoria probatur per auditum auditus: memoriam non extare, per communem opinionem probatur.
r finge operis facti memoriam non extare. *l.2.§.7.ĩ.de aqua pluuia.*
ſ *l.2.§.8.ĩ.de aqua pluuia.*
t In actione aquæ pluuiæ arcendæ actor duo probat, opus manufactum, & memoriam operis extare: Reus verò, opus naturale non manufactum, & memoriam operis non extare.
u *vide l.3.ſ.de cond.triticaria.*
x & ita quod Græci d.ſ.ε.π. poteſt enim hoc, &c *Hal.*
y memoria teneri. *Hal.* non enim poteſt hoc memoria non teneri. *Renard.1.variar.14.* reprehenſus à Roberto *1.recept 22.* qui putat ita legendum. Num enim poteſt hoc memoria teneri intra annum, putà factum, &c.
z ſed tunc *Robert.1.recept.22.*
a hinc colligitur, de auditione teſtimonium admitti.
b hinc collige, teſtimonium de auditu alieno, id eſt, cùm quis audiuit, vel ab eo qui ab alio audiuerat, *vt hic*, vel ab eo qui memoria tenet, *d.l.2.§.8.ĩ.de aqua pluuia.* admitti in noui operis nunciatione, *vt hic.* & in finali quæſtione. *1.Harmenop,6.* Et in factis antiquis, de quibus memoria non ita cõſtat facilè. An in aliis quæſtionibus admittetur? apud antiquos admiſſum fuiſſe teſtatur Aſconius *in 3.Verr.* In finali quæſtione tale teſtimonium admiſſum fuiſſe notat Harmenopul. *1. Titul.6.* quanquam Seneca *lib.4.natural.quæſtion.* ſecundæ notæ teſtes eos eſſe dicit, qui vidiſſe ſe negãt, ſed audiuiſſe. Quid ſi teſtis dicit, ſe credere, vel arbitrari? maiores voluerunt, vt qui teſtimonium diceret, arbitrari ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet. *Cicero 4. Academ.* & pro Fonteio. Hoc enim verbo, *nos arbitrari*, ſcilicet & in re vera ἠθικῶς vtimur, vt & Vlpianus Demoſthenis interpres νομίζειν & δοκεῖν Græcos dixiſſe notat. οὐ πάντως ἐπὶ ἀμφιβόλου, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀληθεύειν. Quin eadem modeſtia iudices vtebantur in ſententiis, cùm ſibi ita videri pronunciabant. de quo *v.l.3.ĩ.de his qui in teſtam.delentur. Cuiac.3.obſ 26.*
c ſic alibi, ſurſum verſus.
d ſurſum verſum accideret. *Haloand.*

Si queratur, an ſit filius. 1. *De profeſsione.*

29. *Scæuola* libro nono Digeſtorum.

IMperatores Antoninus & Verus Auguſti Claudio Apolinari reſcripſerunt in hęc verba: Probationes[e], quæ de filiis dantur, non in ſola adfirmatione[f] teſtium conſiſtunt. ſed & epiſtolas[g], quæ vxoribus miſſæ allegarentur, ſi de fide earum conſtitit, nonnullam[h] vicem inſtrumentorum obtinere, decretum eſt.

1 ¶ Mulier grauida repudiata[i], filium enixa abſente marito, "vt" ſpurium[k] in actis[l] profeſſa[m] eſt. quæſitum eſt: an is in poteſtate patris ſit, &, matre inteſtata mortua, iuſſu eius, hereditatem matris adire poſſit, nec obſit profeſſio, à matre irata[n], facta reſpondit, veritati[o] locum ſuperfore.

De fideicommiſſo vel alimentis relictis ancillæ.

30. Libro primo Reſponſorum Feſto reſpondit.

SI ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri, neque 'per' fideicommiſſi[p] relicti ſibi probationem, nec quod alimenta ſunt, vt nutrici præſtita[q].

De commemoratione in chirographo pecuniarum ex alia cauſa debitoris.

31. Libro ſecundo Mactorio Sabino.

COmmemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia cauſa[r] debere dicuntur, factam, vim obligationis non[ſ] haberet.

DE FIDE[u] INSTRVMENtorum, & amiſſione[x] eorum,

TIT. IIII.

Inſtrumentorum definitio & exempla.

Paulus libro 2.Sententiarum.

INSTRVMENTORVM[y] nomine ea omnia accipienda ſunt, quibus cauſa inſtrui[z] poteſt. & ideo tam teſtimonia[a], quàm perſonæ[b], inſtrumentorum loco †

e ¶ Filiatio (ſeu υἱοθεσία) probatur teſtibus. Imò & epiſtolis patris ad matrẽ eius, de cuius ſtatu quæſtio eſt.
f *facit l.9.Cod. de nuptiis.*
g quibus probatio impleri ſolet. *lege 26. in fine, ſuprà depoſiti* ſi modò aliis indiciis eſt coniuncta, putà, ſi epiſtolæ cõiungatur natalium & adoptionis ſolennitas. *lege 13. Cod.hoc titul.* cæteroquin, epiſtola non contrahitur obligatio *dicta l.26.* petitio, ſeu ſocietas, *lege 52. ſuprà de pactis.* Huc referri poteſt quod legimus, trãſactione matris filios non fieri ſeruos. *lege 26. Cod. de tranſact.*
h id eſt, non perfectam. Epiſtolæ, ſeu priuatæ ſcripturæ, ſemiplenam probationẽ faciunt: vt ita, cùm aliis adminiculis probet, *vt hic.* Quibuſdam tamen videntur epiſtolæ plenę probationem facere, iiſque ſtari, donec contrarium probetur. Verùm prior opinio verior eſt.
i & ita irata ob repudium. Ita matris iratæ profeſſio, non præiudicat filio. *adde l. quod calore, infrà de regulis iuris.*

k idem ſi ſeruum *l.26.Cod.de tranſact.*
l idem eſt ſi in teſtamento *l.27.§.1.ſ.de inofficioſo.* & tranſactione *d.l.26.* dixi *ad l.3.ĩ.de cenſib.* hinc liber actorum Iuuenal. *Satyr.9.*
m huiuſmodi profeſſio filio nocere videtur *arg.l.16.ſ.eod. & l.3.in princip.ĩ.de liberis.arg.l.1.§.12.ĩ.de liberis agnoſc.* hinc dubitandi ratio ſumitur. De profeſſione dixi *ad l.6.Cod.de fide inſtrument.*
n hinc ratio decidendi ſumi poteſt, vt ſcilicet talis profeſſio filio non obſit: nam interdum etiam irati patres filios heredes inſtituunt contumelioſè *l.9.§.7.* cum maledicto *l.48.§.1.ĩ.de heredib. inſtit.* eorúmque increpatio non facit filios infames *l.13.C.ex quibus cauſ. infamia:* vt huiuſmodi increpatio inter odium & iuſtum dolorem patris, ſit quiddam tertium: vt è contrariò profeſſio parentum nuncupantium filios, qui non ſunt, filiis non obſtat *l.5.C.de teſtam.* & breuiter calor iracundiæ non attenditur. *l.quod calore ĩ.de regulis iuris.*
o λειπτικὴ defectio: quippe minus dicitur & plus intelligitur. Nam hîc tribus verbis totius inueſtigandæ veritatis ordo ac proceſſus innuitur. Interim tamen dicendum eſt præſumi filium, qui in domo vicinis ſcientibus natus ſit. (ſic alibi ea deminutio eſt, legatum non ademit, pro legatum dedit. *l.14.ĩ.de adimendis legatis*) Ita fiet vt à liberis hic non exigatur probatio, ſed ab eorum aduerſariis. Nec enim temerè credendum eſt parentibus aduerſus ſuum ſanguinem, hoc eſt, aduerſus liberos, iratis.
p Imò, ſi dominus ancillæ fideicommiſſum reliquit, videtur eam libertate donaſſe *l.38.ĩ.de fideicom.libertatib.*
q niſi teſtator fuerit miles. tunc enim legato alimentorum ancillæ relicto, videtur eam liberam efficere. *Nouell.78.c.4.*
r ſeu ex alio inſtrumento.
ſ Imò habet *l.generaliter, Cod.de non numerata pecunia.*
t niſi idem, & alterum inſtrumentum cuius mentio in altero facta eſt, proferatur, aut alia legitima probatio *v.Nouell.119.c.3. adde l.2.ĩ.tit.prox.*
u *4.C.21.Nouell.44.73.22.Eclog 2.3.1.Harmenop.8.2.extra.2.*
x hæc verba ab indice titulorum abſunt, hîc autem ſuperſunt *Cuiac. hic:* de amiſſione inſtrumentorum agitur in *l.4.5.C.eo.*
y *l.99.§.1.ĩ.de verb.ſignif.22.Eclog.1.c.28.*
z *l.10.§.2.in fi.ſ.de edendo.l.8.ſ.familiæ.l.34.ĩ.de adminiſtr.tut.l.vlt.ĩ.de ſuſpectis.l.5.ĩ.de iure deliberandi.*
a id eſt, dicta perſonarum *Ferretus.*
b vt ſerui *d.l.34.d.l.vlt.* actores *d.l.8.d.l.99. in fi.* Græci ita, διὸ καὶ ὑπομνήματα καὶ μάρτυρες. *Synopſis 22. Titul.1.c.28.* hoc eſt, Teſtimonia & teſtes inſtrumentorum loco habentur.
† Ita condemnatus à iudice, niſi intentionem ſuam titulis ac documentis probauerit, eandem perſonis & teſtibus probare poterit. *lege notionem 99. infrà de verborum ſignificatione.*

a adde acta publica, ciuilia vel criminalia, quæ vel authorem habent iudicem. *l.2. Cod. de edendo.* vel tabellionem, *l.17. Cod. hoc tit.* Priuata verò sunt, priuata & domestica adnotatio, testatio, *l.5. l.7. Cod de probat.* epistola de qua dixi *l.29. ff. tit. prox.* chirographum *l. vlt. ff. tit. prox.* libri rationum, *l.9. §.2. ff. de edendo:* apocha. *vide l.27. §.2. ff. de furtis:* (quæ & quitantia) debitori vtilis, ad probandam solutionem à se factam: antapocha, quæ creditori vtilis est ad probandas annuas & menstruas præstationes, & impediendas insidias præscriptionis, de qua *vide l.19. Cod. eodem:* adde inuentarium, de quo *in l. vlt. Cod. de iure deliberandi:* & ἰδιόχειρον, de quo lex 11. *Codice qui potior.* ἀνάγραφον, *l.15. ff. de rebus auth. iud.* ἀνάκρισιν. *Nouell. 142. c. 2.* seu elogium. *l.6. ff. de custod. reorũ.* breues, breuia, breuiculas chartas βρέβια. *vide l.5. Codice de conueniend. fisci debitoribus.* apostolos *l.1. ff. de libellis dimissoriis:* indices, exempla, *l.2. ff. eod.* authentica. *l.8. ff. familiæ.*

habentur[a].

De authentico, & indice & exemplo.

2. *Idem* lib.5. Sententiarum.

QVicumque [b] à fisco conuenitur: non [c] ex indice [d], exemplo alicuius scripturæ, sed & [e] authentico [f] conueniendus est. ita si contractus fides possit ostendi. cæterùm[g], calumniosam[h] scripturam vim[i] in iudicio obtinere, non conuenit.

De die repetita.

3. *Idem* libro tertio Responsorum respondit.

REpetita[k] quidem die cautionem interponi non debuisse. sed falsi[l] crimen, quantum[m] ad eos[n], qui in hoc consenserunt, contractum non videri: cùm inter præsentes, & conuenientes, res actitata sit: magísque debitor, quàm creditor deliquerit.

De scriptura.

4. *Gaius* libro singulari de Formula hypothecaria.

IN[o] re hypothecæ nomine obligata, ad rem non pertinet, quibus fit[p] verbis: sicuti est & in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura si conuenit[q], vt hypothecæ sit, & probari[r] poterit: res obligata erit, de qua conueniunt. fiunt enim[s] de his scripturæ, vt, quod actum est, per eas faciliùs probari possit: & sine [t] his autem valet, quod actum est, si habeat probationem. sicut & nuptiæ[u] sunt, licèt testatio sine scriptis habita est.

5. *Callistratus* lib.2. Quæstionum.

SI res gesta, sine litterarum quoque consignatione, veritate factum suum præbeat; non ideo minùs valebit, quòd instrumentum nullum de ea intercessit[x].

De tabulis testamenti deponendis.

6. *Vlpianus* lib.50. ad Edictum.

SI[y] de tabulis testamenti deponendis agatur, & dubitetur, cui eas deponi oportet: semper[z] seniorem[a] iuniore[b], & amplioris honoris[c] inferiori, & marem[d] feminæ, & ingenuum libertino, præferemus[e].

b Refertur hæc sententia apud Paulum *5. sentẽt. 12. §.11.*

c Authenticis scripturis fides adhibetur, non eorũ exemplis. Non hæc sed illa etiam à fisco produci oportet. *vide Albericum hîc.*

d *al.* vel exemplo. & ita apud Paulum *illo loco.* vel breui, *l.5. Codice de conueniendis fisci debitorib.*

e *al.* ex. *& ita apud Paulum ibidem.*

f Cur ita? *vide l.8. ff. familiæ. adde l.3. ff. de edendo.*

g Calumniosa scriptura vti hinc colligit Albericus, qui exemplum scripturæ exhibeat, non authenticam ipsam scripturam.

h *vide l.24. Cod. de probat.*

i Vim iustæ petitionis in iudicio habere non conuenit, *ita apud Paulum illo loco.*

k *l.51. §.2. ff. ad leg. Aquil. l.9. §.6. ff. ad exhibendum. l. 5. §.7. ff. de noui oper: nunciat. l.15. §.31. ff. de damno. l.1. §.9.10. ff. de itinere actúque. l.34. in fin. ff. de oblig. & act.* seu prolata, relata. *vide l.28. ff. de falsis:* id est, anticipata, antidata. προχρόνισμον vocat Ecloga 22. *tit.1. c.30.* vt sit sensus. Tametsi fieri non debeat dici prælatio (προχρονισμὸς) quod attinet eos, qui in hoc consenserunt, falsi crimen non competit. magis enim debitor quàm creditor deliquit.

l Falsi crimen priuato non est repetere diem in instrumento, *vt hîc.* notario est. *Bald. hîc.*

m Falsum in priuata scriptura committi potest, *vt hîc.* At quomodo? non vt id aliis noceat: sed vt ne alius alium possit accusare. Quoties enim duo pluresve in eodem instrumento falsum admittunt, alius alium accusare falsi non potest. vnde notant, socios vel consocios criminis, se inuicem non accusare.

n secus quantum ad alios quibus fieret præiudicium *d.l.28. ff. de falsis.*

o Pignus nudo consensu contrahitur, etiam sine scriptura.

p *vide l.4. ff. de pignoribus.*

q id est, si conuentum est.

r *v.l.17. Cod. de pactis.*

s plerumque & vt sæpius: interdum enim scriptura necessaria est ad probationem.

t Scripturæ generaliter ad negotiorum ipsorum substantiã non pertinent. quippe ipsa negotia æquo iure, testibus & instrumentis probantur.

u *vide l.9. Cod. de nuptiis.*

x nisi contractus talis sit, vt requirat scripturam, vt emphyteusis. *lege 1. Cod. de iure emphyteut.*

y Idem Synopsis Basilic. 12. *Titul.1. ex lib: 60. titul 41. c.32.*

z Testibus dignioribus & antiquioribus plenior fides adhibenda est.

a putà maiorem natu primogenitum. *l.77. §.21. ff. de leg.2. adde quæ notaui ad l.5. ff. de iure immunitatis: l.16. ff. de accusat.*

b *al.* iuniori.

c qualis is esse potest, qui ex maiori parte est heres *l.4. l.5. l.6. ff. familiæ.* qui à maiori parte electus est. *l.15. ff. de reb auth. iud.*

d Mas fœminæ in eodem negotio præferendus. Est enim deterioris sexus fœmina.

e eorum enim æstimatio ad iudicem pertinet. *lege quinta, Codice communia vtriusque.*

f *4. Cod. eod. Nouell. 90. 21. Synopsis Basilic. 1. §. Paulus sentent. 15. 6. Harmenopul. 6.* [illegible]

g Tituli iuris nonnunquam commendantur ab vsu, frequentia & necessitate.

h In omnibus causis criminalibus & ciuilibus, *§. 1. ff. eodem.* testamentis *l.8. Cod. qui testam. oblig. l.11. Cod. qui potior.*

i Testimoniorum vsus necessarius est. *Nouella 99. in princip. vide Quintilianum 5. in fin. princip. Oldendorp. in princ. Tract. de testib.* Necessariis in causis ciuilibus & criminalibus. *§.1. ff. eodem*

k sunt enim permulta quæ probari non possunt, nisi per testes. *Nouell. 90. in princip.*

l quod variis circumstantiis accidit.

m Testes fide dignos esse oportet: idque tam in pecuniariis quàm in criminalibus causis, quibus à lege nõ est interdictum, & qui non excusantur. *Synopsis eod. c.1. in pr.*

DE TESTIBVS[f], TIT. V.

Vsus testium. 1. *Qui & in quibus causis testes adhibentur.* 2. *De numero testium examinandorum.*

Arcadius, qui & Charisius, libro singulari de testibus.

TEstimoniorvm vsus[g] frequens[h], ac[i] necessarius[k] est: & ab his præcipuè exigendus, quorum fides non vacillat[l].

1 ¶ Adhiberi quoque testes possunt non[m] solùm in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: & hi quibus[n] non interdicitur testimonium, nec vlla lege[o] a dicendo testimonio excusantur.

2 ¶ Quanquam[p] quibusdam[q] legibus amplissimus numerus testiũ definitus sit: tamẽ, ex cõstitutionib. principũ, hæc licentia ad sufficientẽ numerũ testiũ coartatur. vt iudices moderentur[r], & eum solum numerum testium, quem necessarium[s] esse putauerint, euocari patiantur: ne[t] effrenata potestate ad vexandos homines, superflua multitudo testium protrahatur.

De fide testium examinanda. 3. *De testibus præsentibus, & testimoniis.* 5. *De liberto, impubere, damnato iudicio publico, & aliis notatis infamia.* 6. *De testibus euocandis.*

2. *Modestinus* lib.8. Regularum.

IN[u] testimoniis autem dignitas[x], fides[y], mores, grauitas examinãda est. & ideo testes, qui aduersus fidem suam testationis vacillant[z], audiendi non sunt.

3. *Callistratus* lib.4. de Cognitionibus.

TEstium[a] fides diligenter[b] examinanda est. ideóque in persona eorum exploranda erunt in primis[c] condicio[d] cuiusque: vtrùm quis decurio[e], an plebeius[f] sit: & an honestæ, & inculpatæ vitæ, an verò notatus quis, & reprehensibilis: an locuples[g], vel[h] egens[i] sit, vt lucri[k] causa quid facilè admittat: vel an inimicus[l] ei sit, aduersus quẽ testimonium fert: vel amicus[m] ei sit, pro quo testimonium dat. nam si careat suspicione testimonium, vel propter personã, à qua fertur, quòd honesta[n] sit, vel propter causam, quòd neque lucri, neque gratiæ[o] neque inimicitiæ causa fit: admittendus est. 1 ¶ Ideóque Diuus Hadrianus Viuio Varo legato prouinciæ Ciliciæ rescripsit, eum, qui iudicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. verba epistolæ hęc sunt. Tu magis scire potes quanta fides habẽda sit testibus: qui & cuius dignitatis, & cuius æstimationis sint: & qui simpliciter[p] visi sint dicere,

n omnes enim admittuntur ad testimonium dicendum, qui nõ prohibentur: de quibus dixi *Nouell. 90. in princ.* Ita edictum de testibus, prohibitorium est.

o *facit l. 4. l.5. ff. eod.*

p Testium maioris numeri quanquam lex mentionem faciat, Iudices tamen tot admittunt, quot sufficiunt: ne ob plurium productionem homines vexentur. *Synopsis eodem c.1. in fine.* Testiũ multitudinẽ iudex præscribere & definire solet.

q putà lege Seruilia repetundarum, qua vt Valerius 8. *c.1.* scribit, centum atque viginti hominib. testimonium dicere licuit. Apud Gallos ex regis Ludouici 12. constitutione receptum est, vt ne in singula factorũ capitula plures quàm decẽ testes audiãtur: quem numerũ lege Manilia receptum probatur his verbis, Inque eam rem is qui hac lege iudicium dicet, Testibus publicè duntaxat in res singulas decem denuntiandi potestas esto. & apud Valerium Probum in notis, vbi de Edictis perpetuis loquitur: Testibus publice dumtaxat decẽ denuntiandi potestatem faciam. *v. Brissonium 2. selectar. 17.*

r vide Ciceronem *2. de Finibus.*

s vbi verò numerus non adiicitur testium, duo sufficiunt, *l.12. ff. eod.*

t adde & hanc rationem, quòd qui effrenata producẽdorum testium licentia abutuntur, ij veniant in suspicionem, quòd non satis confidant veritati. *Oldendorp. c.66. except. num.1.*

u *Cicero in Topicis: 4 quæst. 3. c. item in testibus.*

x nam viles personæ repelluntur à testimoniis *Nouell. 90. in pr. & c.1. Paul. 5. sent. 15. §.1.* vbi vide exceptiones.

y & hæc potius quàm illa spectanda est *l.21. §. penul. ff. de tutorib. datis ab his.*

z *l.16. ff. eod. vide l.27. ff. de falsis l.15. ff. de quæstionibus.* huiusmodi vacillatio, improbitas videtur vocari *in l.14. Cod. eod. facit l.13. in fi. Cod. de non num.*

a *Cicero pro Flacco: 4. quæst. 3. §. Item testimoniorum.*

b *Nouella 73. c.3. in fine.*

c In testibus hæc sunt inquirenda, conditio, vita, facultates, inimicitiæ vel amicitiæ, suspicio denique, *vt hîc.*

d nam dignitas præsumptionem pro eorum fide adfert. *Nouell 90. c.1.*

e ἄρχων. *Synopsis eodem c.3.* magistratus. vt & adoptatus. *lege 17. §. secundo, suprà de adopt.*

f ἰδιώτης artifex, ignobilis, vilissimus, mimus, obscurus. *Nouell. 90. c.1.*

g cui magis creditur. *Nouell. 1. c.1. vers. si verò absunt:* quanquam diuitiæ maleuolum hominis propositum non mutant. *v.l.5. ff. de suspect.*

h *vide quæ scripsi ad Nouellam 90. c.1.*

i Pauper dicitur, qui minus quàm quinquaginta aureos habet, vnde remouetur ab accusatione. *l.10. de accusationibus;* pauper tamen fidelis esse potest. *vide §. vlt. Instit. de suspectis.* Paupertatẽ quemque etiam detegere cogi hinc colligunt, etsi non cogitur aliàs respondere ad ea, quæ eius turpitudinem detegunt. vide Socinum *regula* 411. sed & illud: Pauperem generaliter admitti ad testimonium dicẽdum, exceptis quibusdam casibus, Socinus *regula* 280.

k lucri causa moueri egenus facilè præsumitur.

l Cicero *pro Fonteio lege 17. Cod. eodem. Nouell. 90. c.7. l.20. ff. de procuratoribus: l.15. ff. de arbitr.* summus scilicet (est enim adiicienda hæc qualitas) capitalis, grauissimus, non leuis. *lege 3. in fin. de administr. legat.* putà si quis palàm tibi maledixerit, infaustas voces aduersus te iactauerit, status controuersiam mouerit. *l.6. §.17.18. ff. de excusat. tut. lege 9. ff. de his quæ vt indignis.* vel omnium bonorum vel maioris partis. *l.21. ff. de excusat. tut.* si inimicis tuis amicitiam suam copulauit. *l.28. in fi. Cod. de inoff.* aliàs sub prætextu inimicitiarum, non est detrahenda fides quæstioni. *l.1. §.24.25. ff. de quæstionibus* hoc est, confessionis, responsionis, testimonio.

m gratiosus *l.5. Cod. eod. de eo dicam in l. pen. ff. eod. 1. Feud. 26.* Confessor, conuiua, contubernalis, quicum viuat, habitet, adsit. *Cicero pro Flacco.*

n *l 9. Cod. eod.*   o *d.l.5.*

p sine vlla nota suspicionis non instructi à producente.

a præmeditatum, *Haloand.* tunc enim subornati creduntur: aliàs sine subornatione vnum & idem dicere possunt. *l.16. C. de pœnis.*
b de repente. nam è re ipsa nasci testimonium debet, non velut ex commentario. *Budæus.*
c Ad vnum aut certum tantum probationis genus, iudex se obstringere non debet.

vtrum vnum eundémque meditatum[a] sermonem attulerint, an ad ea, quæ interrogaueras, ex tempore[b] verisimilia responderint.

2 ¶ Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium in hæc verba: Quæ[c] argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiãt, nullo[d] certo modo satis definiri potest[e]: sicut non semper, ita sæpe, sine publicis monumentis, cuiusque rei veritas deprehenditur. aliàs[f] numerus testium, aliàs dignitas & auctoritas, alias veluti consentiens fama[g] confirmat rei, de qua quæritur, fidem. hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim[h]: non vtique ad vnam probationis speciem cognitionem statim alligari debere: sed ex sententia[i] animi tui te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris.

3 ¶ Idem Diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniæ rescripsit, testibus[k] se, non testimoniis crediturum[l], verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt: Quod crimina obiecerit apud me Alexander Apro: & "quia" nõ probabat, nec testes producebat, sed testimoniis vti volebat, quibus apud me locus nõ est, nam ipsos[m] interrogare soleo: quem remisi ad prouinciæ præsidem, vt is de fide testium quæreret, &, nisi implesset, quo intenderat, relegaretur.

4 ¶ Gabinio quoque Maximo idem princeps in hæc verba rescripsit. Alia est auctoritas præsentium testium: alia testimoniorum, quæ recitari solent[n]. tecum[o] ergo delibera, vt, si retinere eos velis, des eis impendia[p].

5 ¶ Lege[q] Iulia de vi cauetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceret qui se ab eo[r], parentéve eius liberauerit: quíve impuberes[s] erunt: quíque iudicio publico damnatus[t] erit, qui eorum in integrum restitutus non erit: quíve in vinculis, custodiáve publica[u] erit: quíve ad bestias[x] vt depugnaret, se locauerit, quæve palam quæstũ faciet, fecerítve: quíve, ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus, vel conuictus[y] erit. nam quidam[z] propter reuerentiam personarũ, quidam propter lubricum consilij sui, alij verò propter notam[a] & infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonij fidem.

6 ¶ Testes non temerè euocandi sunt per longum iter[b]: & multo minùs milites auocandi sunt à[c] signis vel muneribus, perhibẽdi testimonij causa. ídque Diuus Hadrianus rescripsit. Sed & Diui fratres rescripserũt: Quod ad testes euocandos pertinet: diligentię iudicantis est explorare, quæ consuetudo[d] in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. nam si probabitur, sæpe[e] in aliam[f] ciuitatem, testimonij gratia[g], plerosque euocatos: non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit, qui iudicat.

d *adde 2. Feudor. 23.*
e idem de mora dicetur, *l.32. ff. de vsur.*
f Probationum species diuersæ mutuò se iuuãt.
g Fama consentiens fidem confirmat, non facit, *vt hic, & l.9. Cod. de nup.* aliud est in falso rumore, qui non obest. *l. vlt. ff. de heredibus instituẽdis.* de fama *vide* Speculatorẽ, *titul. de notariis, §.3.* Fama, nonnullis, cum vno teste probat in ciuili causa: sine teste, plenam est probatio. vide Socinum *regula* 144. Sed & hoc notauit: Famam in antiquis factis plenè non probare: nisi iis casibus, qui iure sunt cõprehensi, vel nõtorij. vide eundem Socinum, *regula* 145.
h summatim, est in summo compendio, generaliter.
i *vide l.2.§.2.C. de iureiur. propter calum. vide Cuiac. 10. obseruation. 21.* hinc videtur colligi, iudicem teneri ad iudiciũ ferẽdum ex sua conscientia, nõ ex probatis. cõtra quàm *in leg. 6.§.2. suprà de offic. præsid. vide Hotoman. quæst. illust. 25.*
k μαρτυσι καὶ οὐ τοῖς ἐκμαρτυρίοις. *Synopsis eodem c.3. 1. Harmenopul. 6.§.9. l.10.§.5. ff. de quæst.*
l alia est enim authoritas præsentium testium. alia testimoniorum quæ recitari solent. *§.4. ff. eodem.* præsertim in criminalibus, *vide Nouellam 90. c.5. in fi.* testes audiẽdi, non eorum voces, *3. Harmenop. 6.* Errant igitur iudices qui mandant aliis testium examinationem: cùm id dumtaxat valetudine aduersa, senio, paupertate detentis, aut dignitate claris sit permissum. *v. l.15. ff. de iureiur.*
m αὐτοπροσώπως ἐρωτῶνται. *Synopsis.* in propria persona interrogantur à iudicibus testes.
n sunt enim huiusmodi testimonia muta apud iudicem, quæ veritatem rei reticere possunt.
o Testes dicturos testimonium, iudex retinere diutius potest: datis eis impendiis. vnde notant. Non sufficere vt testis etiam coram iudice iuratus, etiam mox recessurus, dicat testimonium coram honestis viris: hoc enim amplius exigi, vt præsente iudice testimonium ferat, & coram eo iuret, *vt hic.* In causis tamen ciuilibus iudex nonnunquam testium examinationem delegat.
p *l.11. Cod. eod. l.6.§.2. Cod. de appellat.*
q *4. quæst. 3. c. Idem lege Iulia.*
r libertus in patronum, vel liberti filius, testis esse non potest. *l.4. ff. eod.*
s *l.20. ff. qui testa. §.6. Inst. de testam.* ídque propter lubricum consilium *ff. eod.* ius enim & factum ignorant *l. vlt. ff. de iur. & facti ignor.* iurare non possunt. *l.4. ff. de in litem iurando.* An pubes testis esse poterit de his quæ impubes vidit? vtique, si de iis testetur quæ verisimiliter ab impuberibus capi possunt: eámque communem opinionem esse refert Oldendorpius *4. de testib. num. 12.* Quid ita? quia non prohibetur esse testis: igitur admittendus. *l.1. ff. eodem.* An seruus testatur de his quæ vidit in seruitute? *v. l.99. ff. de verbor. signif.* Atqui impubes nescit quid agit? nescit: quà præiudicium illi adfertur, *l.1. Cod. de testam. l.22. ff. de testamentis.* Quid minor viginti annis? *v. l.20. ff. eodem.* t & conuictus. *v. ff. eodem.*
u id est, ob publicum iudicium. *l.20. ff. eod.* An talis vt infamis repellitur à testimonio? non repellitur, antequam sc. condemnetur: nec enim carcer aut vincula infamiam irrogant, *l.1, Cod. ex quib. caus.* liberis hominibus: secus in seruis, & captiuis (qui ob id nunquam fiebant ciues Romani) ideo legimus (4. ἁλώσεως) Iosepho captiuo Vespasiani iussu abruptas non explicatas catenas, & hac ratione ei seruatam fuisse, ἐπιτιμίαν. *Cuiac. 15. obs. 7.*
x *l.1.§.6. vers. & qui opus. ff. de postulando.* hîc operas tantùm turpiter locat, auctorati verò totos se seruituti addicunt & se ludo vendunt. *Pithœus 9. Notar. Mosaic.* Auctorati autem spectaculo meridiano operã locabant: de quibus Theodoricus rex apud Cassiodorum *5. epistol. antepenult.* Si propter desperatam audaciam dicebantur παράβολοι apud Socratem in historia Ecclesiastica: Audaces, Claudiano in illo versu, *Audaces* legat ipsa viros, qui colla ferarum arte ligent; certóque premant venabula risu. Iidem & *confectores* Suetonio dicuntur in Augusto. Glossis Confector, ἀναιρέτης. & ita κονφέκτωρ apud Eusebium, vbi de Polycarpo Martyre. In veteri inscriptione, *Confectuariorum & suariorum corpus.* Glossis confectorium χοιροσφάγιον, Confectores, καταβόλοι. Iidem & confecij vel confici dicti à Vopisco *in Probo,* & bestiarij. *vide Iosephum Scaligerum in 4. Manilium.*
y huiusmodi personæ sunt infames *ff. eod. l.1. ff. de his qui notantur:* an ideo omnes infames remouentur? eos tantùm qui hac lege comprehenduntur, existimat remoueri Duarenus, non eos, qui actione iniuriarum, pro socio, tutelæ, mandati, &c. damnati sunt, *2. disput. 23.* qui interdum, infames, & arenarij admittuntur iusta de causa. *vide l.21.§.2. ff. eodem,* vt ad rem redeam. Non sufficit vt quis sit accusatus, oportet eum esse conuictum. Quis enim (si accusasse sufficiat) futurus est innocens? conuictum hic in non criminalibus accipe, ex sententia iudicis quæ per appellationem non sit suspensa. *vide l.6.§.1. ff. de his qui notantur, l.2. in fin. ff. de pœnis. l.1. ff. nihil innouari.* in criminalibus tantùm accusatum. *l.5. ff. de publ. iud.* vt mirum sit in lege 20. *ff. de his qui notantur:* nullã differentiam statui inter damnatum iudicio publico, & priuato. Quid ergo fiet eo casu *v. d. l.7.*

Qui non coguntur testimonium dicere.

4. *Paulus* libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam.

LEge[h] Iulia[i] iudiciorum publicorum[k] cauetur, ne inuito denũcietur, vt[l] testimonium "litis" dicat aduersus socerum, generum[m], vitricum, priuignum, sobrinum[n], sobrinam, sobrino natum, eósve qui priore[o] gradu sint, item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, viri, vxoris. item patroni, patronæ. & vt ne patroni, patronæ aduersus libertos, neque liberti[p] aduersus patronum cogantur testimonium dicere.

5. *Gaius* libro quarto ad Legem Iuliam & Papiam.

IN[q] legibus, quibus excipitur, ne gener[r], aut socer inuitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum[s] quoque filiæ contineri placet. item soceri sponsæ patrem.

De his quibus imperari potest.

6. *Licinius Rufinus* libro secundo Regularum.

IDonei[t] nõn videntur esse testes, quibus imperari potest, vt testes fiant[u].

De seruo.

7. *Modestinus* lib.3. Regularum.

SErui[x] responso tunc credendum[y] est[z]. cùm alia probatio ad eruendam veritatem non est.

Qui non coguntur testimonia dicere.

8. *Paulus* lib.4. Regularum.

INuiti[a] testimonium dicere non coguntur senes[b], valetudinarij[c], vel milites[d], vel qui cum magistratu

z Testes his tribus causis esse impediũtur, reuerentia, lubrico consilij, nota seu infamia.
a Notæ & infamiæ differentia. *l.1. Cod. de dignit.*
b Id enim est onerosum, *l.7. ff. quemadm. testam. aperiant.*
c *l.45. ff. ex quib. causis maior.*
d ¶ Cõsuetudine ita ferente, non aliàs, potest vnus iudex in alterius territorio citare testimonij dicendi causa, *vt hic.* Imò & prehendere. potest enim consuetudo iurisdictioné vnius loci minuere: alterius, augere. Quod in statutis admittitur quoque. *arg. l. Mediterran. Cod. de annonis.*

e quod sæpè fit, consuetudo est. *vide Cuiacium 20. obseruat. 1.*
f quæ sit eiusdem principis. Potest enim id consuetudo facere, *vt hic:* si non site iusdem principis, sine consuetudine id non fiet. Quod ad priorem casum attinet, *v. l.15.§.1. ff. de re iudicata. l.13.§.3. Cod. de iudiciis. adde quæ notaui ad l.12. §.1. ff. de rebus auth. iud.* Testium examinationem seu interrogationem committi rectè posse, iustis de causis hinc etiam colligunt. de quo vide plura apud Socinum *regula* 40.
g hinc nota testimonij gratia, testes ex alieno territorio euocari posse si id patiatur consuetudo. *Zas. ad l. vlt. ff. de iurisdict. omn. num. 13.* h *4. quæst. 3. §. lege Iulia.*
i *de qua l.3.§.5. ff. eod.*
k *l.10. ff. de gradibus: l.2. ff. de accusat.* Eadem lege Iulia publicorum iudiciorum, cautum fuit, ne de duobus reis quis quæreret, nisi suarum iniuriarum causa. *l.12.§.2. ff. de accusat.* vt qui reum detulisset, locum delicti personas & mensem designaret. *l.3. ff. de accusat.* vt ne reus, qui accusatori publico iudicio præscribat (quòd dicat se eodem crimine ab alio accusatum & absolutum fuisse) quàm de prioris accusationis præuaricatione cõstiterit. *l.3. ff. de prævaricationib.* vt si seruus capitali crimine postularetur, sisti eum vel ab extraneo satisdato promitteretur. Quòd si non defenderetur, in vincula coniiceretur, vel èx vinculis causam diceret, *l.2. ff. de custodia.* Vti reus vel accusator, qui domum iudicis ingressus fuisset, in legem ambitus incideret, & centum aureis mulctaretur. *l.1. in fin. ff. ad l. Iul. ambitus.* Ad hanc autem legem non pertinet, quòd Alexander rescripsit, reos capitalium criminum per procuratores defendi legibus iudiciorum publicorum permitti. *l.3. C. de accusat,* sed ad alias potius leges publicorum iudiciorum. Præter illam publicorũ iudiciorum fuit & alia priuata, qua tota priuatorum iudiciorum forma ac regula constituta erat, de qua *14. Gell. 2,* cuius etiam tria capita notaui *ad l.9.§.2. l.42. ff. de recept. arbitr. l.2.§.1. ff. de iudiciis: adde Brissonium 4. select. antiquit. 7.*
l in adfinem vel cognatum inuiti testes interrogari non possunt. *Paul. 15. sent. 15.§.2.*
m *vide l.5. ff. eodem.*
n Testes in cognatione esse non possunt sobrini & sobrina nati, *vt hic. & l.1. ff. ad l. Iul. repet. l. lex Cornel. ff. de iniuriis.* An idem est in prioribus? Est, *vt ff. eod.* sed vt quatenus extendatur cognatio, posteriores nominantur. non egredi autem septimũ gradum hic locus indicio est exsobrinus, sobrináue natus vocatur.
o Propiore gradu. *Petr. Fabr. 1. semestr. 10. adde l.1.§.10. ff. de quæstionib.*
p *4. quæst. 3. c. nec liberto.* Testis mihi est idoneus, in quem mihi iurisdictio est. Porrò in has personas imperium esse notant, In adscriptũ, personam domesticam, seruum, vxorem, libertum, liberos, famulos, colonos.
q *4. quæst. 3. c. Idonei.* r *lege 4. ff. eodem.*
s *l.8. ff. de gradib. l.4. ff. de parricidiis.* t *4. quæst. 3. c. serui.*
u tales sunt domestici, *vide l.24. ff. eod.*
x *l.3.§.5. ff. eod. l.12. in fi. Cod. eod. 4. quæst.*
y *l.58. in fi. ff. de ædilitio edicto.*
z Testes olim esse non poterant serui, nisi in subsidium. hodie serui ad testimoniũ non admittũtur. *v. Nouell. 90. c.6. & Nouell. Leonis 49.* has leges puto referri tam aduersus dominum, quàm extraneos: ita tamen vt non præiudicetur legibus, quæ volunt seruos etiam in dominum torqueri posse in certis criminibus: de quibus *v. l.1. C. de quæstionib.* a *4. quæst. 3. c. Item inuiti.* etiam in criminalibus. vide tamen Socinum *regula* 417. b cogitur tamen anus obstetrix. *l.3.§.6. ff. de Carboniano: adde l.5. 7. ff. de iure immunit.*
c *facit l.60. ff. de re iudicata.* d *l.3. in fi. ff. eodem.*

reipublicæ

a l. 2. ff. de iure fisci. l. 9. Cod. ex quib. caus. infam. l. 4. Cod. de delatorib.
b quales fortè sunt ij qui propter religionem, loco semoueri non possunt. de quibus l. 2. ff. de in ius vocando: aut qui manicis & compedibus vincti in publico sine dedecore comparere non possunt. l. 10. ff. ex quib. caus. maior. Harmenopulus 6. tit. 6. intelligit Protospatharium, & qui eo eminentiores sunt, omnes personas diuino ministerio addictas.

reipublicæ[a] causa absunt, vel quibus venire non licet[b].

De patre & filio.

9. *Paulus* lib. 1. ad Sabinum.

TEstis[c] idoneus pater[d] filio, aut filius patri non est.

l 10 n° 2

De teste in re sua.

10. *Pomponius* lib. 1. ad Sabinum.

NVllus idoneus testis in re[e] sua intelligitur.

l 11 n° 2

De teste non rogato.

11. *Idem* lib. 30. ad Sabinum.

AD fidem rei gestę faciendam etiam non[f] rogatus testis intelligitur[g].

l 12 n° 2

De numero testium.

12. *Vlpianus* lib. 37. ad Edictum.

VBi numerus testium non adiicitur[h], etiam duo[i] sufficient. pluralis[k] enim elocutio, duorum[l] numero contenta est.

l 13 n° 2

De calumniæ damnatis.

13. *Papinianus* lib. 1. de Adulteriis.

QVæsitum scio, an in publicis iudiciis calumniæ dãnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia[m] prohibentur: & Iulia lex de vi. & repetendarum[n], & peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt. verumtamen[o], quod legibus[p] omissum est, non omittetur religione iudicantium[q], ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integræ[r] frontis homo dixerit, perpendere.

De adulteris.

14. *Idem* lib. singulari de Adulteriis.

SCio quidem tractatum esse, an ad[s] testamentum faciendum adhiberi possit adulterij[t] damnatus. & sanè iustè testimonij officio ei interdicetur. Existimo ergo neque iure ciuili testamentum valere, ad quod huiusmodi testis processit, neque iure peætorio, quod ius ciuile subsequitur[u]. vt neque hereditas adiri, neque bonorum possesio dari possit.

De damnato repetundarum. 1. De Hermaphrodito.

15. *Paulus* libro 2. Sententiarum.

REpetundarum[x] damnatus, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. l 15 n° 1

1 ¶ Hermaphroditus[y] an ad testamentum adhiberi possit, qualitas[z] sexus incalescentis ostendit.

De testibus puniendis.

16. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

QVi[a] falsò[b] vel variè testimonia dixerunt, vel vtrique parti prodiderunt: à iudicibus competenter[c] puniuntur[d].

c vt & iudex, l. 10. ff. de iurisdict.
d vide l. 6. Cod. eod. adde leg. 24. ff. eod.
e vide l. 10. Cod. eod.
f Testem regulariter rogatum esse nihil necesse est, vt hîc. 4. quasi 3. c. ad fidē. Num præsumitur rogatus? præsumitur. aliud in tabellione.
g præter quàm si de testamento agatur, v. quæ notaui ad Nouell. 90. c. 2.
h sub. à lege, vel à iudice.
i Matthæi 19. duorum igitur numerus sufficiens erit, l. 1 in fi. ff. eod.
k Pluralis elocutio, duorum numero contẽta est, vt hîc. Cur contenta? quia pluralis est, quæ duorum testimonium habet. Plures, etiã duo. Et vero dualis, primus est numerus: cuius vnitas principiũ aut certè numerus numerans.
l l. 218. ff. de verborum significat. c. 40. de regulis in 6. interdum tamen tres eligi possunt vel debent. l. 1. ff. de optione. l. 17. Cod. si certum pet. quinque, l. vlt. Cod. de testam. septem, l. 21. Cod. de testam. octo, lege 8. Cod. qui testam.
m de qua vide l. 1. §. 2. ff. ad Turpill. Alij Memmiam legunt: à quibus facit 3. Valer. 7. Cicero pro Sexto Roscio.
n repetundarum.
o Testem esse, seu testimoniũ infamem dicere iudex pati nõ debet: licèt infamis nulla lege specialiter à dicendo testimonio repellatur.
p Legibus omissa, iudex supplere potest.
q & consultantium. arg. l. 2. ff. de off. assess.
r hoc ideo dicit, quia calumniatoribus frons solebat inuri ex lege Remmia, litera K. Cicero pro Roscio Amerino. quæ pœna sublata est, l. 17. Cod. de pœnis. vide Pitheum 4. notar. Mosaic.
s Testamentum ipso iure prætorio ac ciuili nullum est, in quo testes infames adhibiti. t vide l. 18. ff. eodem.
u l. 7. in fine, suprà de iustitia & iure. lege 11. suprà de præscriptis verbis: vide Nouellam 8 cap. 1. §. 1.
x l. 20. §. 5. ff. qui testam.
y vide l. 10. ff. de statu hominum.
z Qualitas potior ac potentior semper spectanda.
a Tria hæc vitia in teste, falsum, variè testimonium dixisse: testimonium aduersario prodidisse.
b falsa. Halo. l. 1. l. 9. in fi. ff. de falsis.
c competenti. Paulus 5. sent. 15. §. 5. hoc est, à iudicibus competẽtibus, ὑπὸ τῶν προσηκόντων τιμωρεῖσθαι. 6. Harmenop. 6. in f.
d ¶ Paulus 5. sent. 15. & 5. ita supplet, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submouentur.
e Testes pro extraneo qui inuicem sunt coniuncti, esse non prohibentur.
f l. 22. ff. qui testam. §. 8. Instit. de testam.
g vide Vlpianum 20. §. 3. 6.
h specialiter quibusdam prohibita, aliis concessa intelliguntur.
i adde l. 14. ff. eod. l. 20. §. 6. ff. qui testam.
k vnde colligitur? si damnata prohibetur, non damnata, non prohibetur.
l id non est admissum ex iure canonico in criminalibus causis (nisi in exceptis) sed tantùm in pecuniariis. 33. quæst. 5. c. mulierem.

m in negotio ciuili & criminali. nec enim lex distinguit: nisi in testamẽto, d. §. 8. & §. 6. Inst. de testam. l. 20. §. 6. ff. de testam. An in codicillis poterunt admitti? sic putat Speculator Titul. 4. de testam. num. 83. Oldendorpius 4. de testib. num. 13. negat admittẽdas, nisi virorum penuria. Vlpian. 20. §. 7.
n Cur ita? colligere potes ex l. 15. ff. de iureiur. sed adde, hunc locum commodè referri posse ad publicanos, quo tempore libellũ à præsidibus acceperunt mittẽdi cõmeatus ad exercitum causa. arg. l. 4. §. 2. ff. publ. vnde fortè non malè hæc verba, item is cui exercitui, &c. ff. eo. coniungerentur huic voci, publicani. nec malè loco, item is cui, legeremus, tunc cùm quid exercitui præbendũ conduxerint. vt sit sensus, Publicanos ideo inuitos cogẽdos nõ esse testimoniũ dicere, ne à munere suo auocentur.

De pluribus testibus ex vna domo.

17. *Vlpianus* lib. singul. Regularum.

PAter[e], & filius, qui in potestate eius est: item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes vtrique[f] in eodem testamento, vel eodem negotio fieri possunt[g]. quoniam nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De fœminis.

18. *Paulus* lib. 2. de Adulteriis.

EX[h] eo, quod prohibet lex Iulia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam[i] mulierem, colligitur[k], etiam mulieres[l] testimonij in iudicio dicendi ius habere[m].

Qui non coguntur testimonium dicere. 1. De pupillis.

19. *Vlpianus* libro octauo de Officio Proconsulis.

INuiti testimonium non dicunt publicani[n]: item is, qui non detractãdi† testimonij causa abierit[o]. item is, qui quid exercitui præbendum[p] conduxerit. l 19 n° 2

1 ¶ Sed nec pupillis[q] testimonium denuntiari potest.

De eo qui accusatus est iudicio publico de minore.

20. *Venuleius* libro 2. de Iudiciis publicis.

IN testimonium accusator[r] citare non debet eum, qui iudicio publico reus[s] erit, aut qui minor[t] viginti[u] annis erit. l 20 n° 2

De damnato ob carmen famosum. 1. De magistratibus. 2. De arenariis & similibus. 3. De testibus concordibus vel contrariis.

21. *Arcadius*, qui & Charisius, lib. singul. de testibus.

OB carmen famosum[x] damnatus, intestabilis[y] fit. l 21 n° 2

1 ¶ Illud quoque incunctabile[z] est: vt, si res exigat, nõ tantùm priuati, sed etiam magistratus[a], si in[b] præsenti sint testimonium dicant. Item senatus censuit, prætorem testimoniũ dare debere[c] in iudicio adulterij causa.

2 ¶ Si ea rei condicio sit, vbi harenarium[d] testem, vel similem[e] personam admittere cogimur: sine[f] tormentis testimonio eius credendum non est.

3 ¶ Si testes omnes eiusdem honestatis, & existimationis sint, & negotij qualitas, ac iudicis motus[g] cum his concurrit: sequenda[h] sunt omnia testimonia. si[i] verò ex his quidam "eorum" aliud dixerint, licèt impari numero: credendum est: sed quod naturæ[k] negotij conuenit, & quod inimicitię, aut gratię suspicione caret. confirmabítque iudex motum animi sui ex argumẽtis, & testimoniis, & quæ rei aptiora, & vero[l] proximiora esse compererit. non enim ad multitudinem[m] respici oportet: sed ad sinceram testimoniorum fidem, & testimonia, quibus potiùs lux[n] veritatis[o] adsistit.

De his, qui se, vel alios testari volunt.

22. *Venuleius* lib. 2. de Officio proconsulis.

CVrent magistratus cuiusque loci, testari[p] volentibus & seipsos & alios testes signatores[q] præbere: quo faciliùs negotia explicentur, & probatio rerum salua sit.

† al. detrectandi.
o vt quia litis gratia abest, l. 5. multitudine rerum distringitur, l. 25. ff. ex quibus caus. maior. absens ex causa necessaria.
p itẽ is qui præbenda exercitui conduxerit Alciat. 2. parerg. 33. reprehensus à Cuiacio 2. obs. 23.
q impuberibus. l. 3. §. 5. ff. eod.
r Testis in iudicio criminali, reus publico iudicio esse non potest.
s vide l. 3. §. ff. eodem.
t Testis in criminali iudicio minor viginti annis esse non potest, vt hic. In ciuili impubes esse non potest: pubes potest. l. 19. in fi. ff. eod.
u Imò, minor quatuordecim annis torqueri potest in crimine maiestatis, l. 10. l. 15. §. 1. infrà de quæst.
x Intestabilis quis, vide l. 18. in fine l. 26. ff. qui testam. l. 5. § 9. ff. de iniuriis: ὁ καταδικασθεὶς ἐπὶ τῷ ποιῆσαι παρακώδην φλυαρίαν. 1. Basil. 1. c. 21. Cuiac. 16. obs. 26. vide Senecam 5. Controuers. 6. Theophilum.
y Intestabilis & infamis infamia facti testis non admittitur in causa ciuili vel criminali: vide tamen Socinum regula 415. Sed & illud additur, Intestabilem testimonio, eundem & testamento esse intestabilem. vt qui testimonium alteri non possit dicere, idem sibi testamentum facere non possit.
z Incunctabile, id est sine dubio.
a Testimonium dicere, vel ipsi magistratus ac prætores coguntur.
b In præsenti esse, est in comitatu principis esse. vnde præsentales.
c al. dicere. d κυνηγοί. 21. Eclog. 1. c. 19. l. 3. §. 5. ff. eo. v. Nouell. 90. c. 1. 1. Harmenop. 6.
e vide 13 Cod. eodem.
f Nouella 90. c. 1. Testi infami fides non adhibetur, siue tormentis etiam in casibus exceptis.
g Motus iudicis, religio.
h l. 3. §. 1. ff. eodem.
i Testes vbi varij sunt, iis potior fides adhibetur, qui aptiora negotio deponunt. quippe ij fidem fecisse magis intelliguntur, qui indicia verisimiliora habeant. Indicia & argumenta efficiunt, vt vna probatio alteri præferatur.
k vt si de libertate quęstio est, pro ea magis, quàm aduersus eam feratur sententia. l. 24. ff. de manumissionibus.
l Verisimiliora in dubiis sequi debemus. v. l. 114. ff. de reg. iur.
m l. 8. ff. de pactis.
n Testimonia in negotiis & factis, lux dicuntur.
o l. 1. ff. eod. l. 3. ff. de probationib. facit l. 13. ff. de interrogationib.
p i. & testamentum condere, & tabulas ad quàmcunque probationem conficere. v. Duar. 1. disput. 30. Robert. 4. sent. 4. hæc enim lex ad testamenta potius referenda est, quàm ad testimonium.
q vt & alios iudices. l. 1. ff. de iurisdict. aduocatos, v. l. 1. §. 4. ff. de postulando. l. 21. ff. de interrogationib. Qui sint signatores. v. Duar. 1. disput. 30.

a sic Budæus legit, producit. i.n p. in reum, qui ante in eum testimonium dixit.
b id est, accusatum criminis alicuius: vt sit sensus, Neminem idoneum testem esse in eius causa, in quem criminis postulatum semel testimonium dixerit. *Duar. 1. disput.* 29. Cuia... *obs.* 23. sensum huius legis esse ait, qui antè in aliquem reum testimonium dixit, rursus pro eodem testis esse non potest. ὁ κατά τινός (inquit *Eclo.* 21. *tit.* 1. *c.* 22. *Hamen.* 6. *tit.* 6) ἤδη μαρτυρήσας, οὐ μαρτυρεῖ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Verùm Duarenicausam defendit Fornerius 2. *select.* 10. hunc locum ad criminale iudicium referens, motus inscriptione huius legis: quæ sumpta est ex libro 1. *de publicis iudiciis*: mouetur quoque eiusdē Harmenopuli autoritate 6. *titul.* 6. ὁ ἐγκληματικῶς τινος κατηγορήσας οὐ δύναται αὖθις μαρτυρεῖν κατὰ αὐτοῦ· ὁ γὰρ χρηματικῶς τινὶ ἀντιδικήσας οὐ κωλύεται μὲν μαρτυρεῖν κατ' αὐτοῦ ... ὑπόνοιας εὐλόγου ... κωλύεται: & Nouellam 90. accusatorum testimonium reiicere: idem legi apud Ciceronem pro Fonteio: facere *l.* 1. §. 24. ȷ. *de quæstionibus*. Non prętermittendum has diuersas sententias ab Alberico notari: Testem semel productus, amplius produci nō posse: Testem qui semel falsum testimonium dixerit, postea nō admitti: eū qui in causa criminali, in aliū testatus sit, non posse in eundē testimonium dicere, quasi inimicum.
c Testes magistratui suo apparitores seu stratores esse non posse hinc colligunt.
d 4. *quæst.* 3. *Paulus* 5. *sentent.* 15. §. *primo*, collatio legum *Mosaic. cap.* 9. Domesticus, *l.* 3. *Codice eodem*, inquit *Duar.* 1. *disput.* 28. non is tantùm dicitur qui in eadem domo habitat, sed & qui eiusdem familiæ, & gentis est, vt pater & filius, *l.* 5. *l.* 6. s̄. *quod cuiusque*: *l.* 1. *Cod. de emendat propinquor.* libertus, patronus, seruus, dominus, mercenarius, & is apud quem quis degit, *l.* 11. §. 1. ȷ. *de pœnis*. Duarenus *ibidem* fratrem ea voce contineri putat, etiamsi alibi moretur. Reuardus 2. *Variar.* 8. domestici vocabulo, intelligit eum, qui in accusatoris potestate est, *l.* 6. *l.* 9. s̄. *eod. m.* *l.* 20. ȷ. *qui testam.* Cuiacius *ad l.* 22. ȷ. *qui testamen.* domesticum intelligit, qui in eadem domo habitat. Et quod Græci dicunt οἴκοθεν ὁ μάρτυς, ex Luciano constare non esse domesticum, sed eum qui aduersus semetipsum testimonium dixerit. Alciatus 4. *de verbor. significat.* vt testes de domo, sint testes suspecti. Petrus Pitheus domesticorum nomine susceptos & clientes accipit 9. *not. Mosaic. vide l. antepenult.* §. *penult. Cod. de his qui ad Eccles.* vbi etiam de domesticis agitur. Domesticos testes Eclog. vocat οἰκειακοὺς 21. *titul.* 1. *c.* 22. οἰκειακὰς μαρτυρίας, domestica testimonia: *adde Oldendorp. c.* 4. *de testibus, num.* 5. & *c.* 66. *de except. numero* 4. Testimonium, missum domo cur dicatur, vide apud Ciceronem *pro Flacco*.
e nisi res familiæ sit probanda, quæ per alios difficillimè probari posset. *l.* 7. §. 6. *C. de repudiis*: nisi denique simplicia testimonia appareant.
f *l.* 17. s̄. *de iurisdict.*
g Ita Cicero *Verrina* 4. conqueritur Hortensium Verris patronum testem sibi in ea accusatione ereptum esse non rei innocentia, sed exceptione legis
h in aduersarios: non in eos quorum causæ patrocinati sunt, *arg. l.* 17. *Cod. eodem.* & l. reniter: Aduocatus seu patronus causæ, in testē ab aduersario produci potest, at nō ab eo cuius causæ patrocinatus est, *vt hic*. Quid: An vt testimonium dicere non possunt, ita neque testem instituere? possunt: nimirum vt verum testetur, at non vt falsum.
i quales sunt tutores, curatores, procuratores, administratores: diuersis enim officiis fungerentur vno & eodem tempore, quod est absurdum. An postquam suo munere functi sunt interrogari possunt? possunt: licet non accusare, si modò de eorum personis non agatur. *argum. l.* 18. *in* §. 8. *infrà de iure fisci*: quæ omnia ad sollicitatorem causarum ex interpretatione legis refert Ferretus *ad leg.* 1. *numero* 17. s̄. *eodem.*
k 1. *Codice* 18. 1. *Harmenop.* 1. addit Eclog. 2. *titul.* 4. καὶ τινὲς ... ἐξ αὐτῶν.
l Ignorantia duplex, alia facti, alia iuris.
m *l.* 8 *Cod. qui admit. ad bon. possess.*
n Ignorantia facti non iuris, in bonorum possessione petenda non nocet.

De eo qui ante testimonium in reum dixerat.

23. *Idem* lib. 1. de Iudiciis publicis.

PRoduci[a] testis is non potest, qui antè in eum reum[b] testimonium dixit.

De testibus è domo accusatoris.

24. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

TEstes eos, quos accusator[c] de domo[d] produxerit, interrogari non placuit[e].

De patronis. De executoribus negotiorum.

25. *Arcadius* 'qui & Charisius' lib. singul. de Testibus.

MAndatis cauetur, vt præsides attendant, ne patroni[f] in causa, cui[g] patrocinium præstiterunt, testimoniū dicant[h]. quod & in exsecutoribus[i] negotiorum obseruandum est.

DE IVRIS[k], ET FACTI ignorantia.

TIT. VI.

Diuisio ignorantiæ bimembris. 1. *Exempla vtriusque ignorantiæ.*

Paulus lib. 44. ad Edictum.

IGNORANTIA vel[l] facti, vel iuris est.

1 ¶ Nam si quis nesciat[m], decessisse eum, cuius[n] bonorum possessio defertur: non cedit ei tempus. Sed si sciat quidam, defunctum esse cognatum: nesciat autem, proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri[o]: aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem, quod scriptis[p] heredibus bonorum possessionem prætor promittit: cedit[q] ei tempus, quia in iure errat. Idem est, si frater consanguineus defuncti credat, matrem potiorem esse[r].

2 ¶ Si quis nesciat, se cognatum esse: interdum in iure, interdum in facto errat. nam si & liberum se esse, & ex quibus natus si sciat, iura autem cognationis habere 'se' nesciat: in iure errat. atsi 'quis' fortè expositus[s], quorum parentium esset, ignorat, fortasse & seruiat alicui[t], putant se seruum esse: in facto magis, quàm in iure, errat.

3 ¶ Item si quis sciat quidem, alij delatam esse bonorum possessionem, nesciat autem, ei tempus præteriisse bonorum possessionis: in facto errat. Idem est, si putet, eū bonorum possessionem accepisse. Sed si sciat, eum non petisse, tempúsque ei præterisse, ignoret autem, sibi ex successorio[u] capite competere bonorum possessionem: cedet ei tempus, quia in iure errat.

4 ¶ Idem dicemus, si ex asse[x] heres institutus, non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. quòd si nesciat esse tabulas, in facto errat.

Ratio differentiæ inter ignorantiam iuris, & facti.

2. *Neratius* lib. 5. Membranarum.

IN omni parte error in iure non eodem[y] loco, quo facti ignorantia, haberi debebit. cùm ius[z] finitum[a] & possit esse, & debeat: facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat[b].

Discrimen vtriusque ignorantiæ. 1. *De supina ignorantia.*

3. *Pomponius* libro 3. ad Sabinum.

PLurimum interest, vtrùm quis de alteriùs[c] causa & facto non sciret, an de iure suo[d] ignorat.

1 ¶ Sed Cassius, ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse, refert: non deperditi[e], & nimium[f] securi[g] hominis.

De vsucapione.

4. *Idem* libro 13. ad Sabinum.

IVris ignorantiam in vsucapione negatur[h] prodesse. facti verò ignorantiam prodesse constat.

De scientia, vel ignorantia alterius.

5. *Terentius Clemens* libro 2. ad Legem Iuliam & Papiam.

INiquissimum videtur, cuiquam scientiam alterius[i], quàm suam, nocere: vel ignorantiam alterius alij profuturam.

Quæ scientia facti requiritur.

6. *Vlpianus* libro 18. ad Legem Iuliam & Papiam.

NEc supina[k] ignorantia ferenda est factum ignorantis. 'vt' nec scrupulosa[l] inquisitio exigenda. scientia enim hoc modo æstimanda est: vt neque negligētia crassa, aut nimia securitas, satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

De lucro & damno.

7. *Papinianus* lib. 19. Quæstionum.

IVris[m] ignorantia non prodest[n], adquirere volentibus, suum verò petentibus non nocet.

8. *Idem* lib. 1. Definitionum.

ERror facti[o] ne maribus quidem in damnis, vel compendiis obest. iuris autem error nec[p] fœminis in compendiis[q] prodest. cæterùm omnibus iuris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

De ignorantia iuris. de minor. 1. *De militibus.* 2. *Quæ scientia facti requiritur.* 3. *Quibus casibus iuris ignorantia non prodest.* 4. *De eo qui falsò putat se à non domino emere.* 5. *De lege falcidia, & condictione indebiti.*

9. *Paulus* libro singul. de iuris & facti ignorantia.

REgula est, iuris[r] quidem ignorantiam cuique nocere[s]: facti verò ignorantiam non nocere. videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit:

o ex capite vnde cognati.
p *lege* 1. §. 4. *infrà de bonorum possess. secundum tabul.*
q *vide legem* 10. *infrà de bonorum possess.*
r is decipietur in iure: veteri quidem, quia mater potior erat, *lege quarta, Codice ad Tertull.* §. *tertio, de Sc. Tertull.* iure nouo, vt qui cum matre admittatur. *lege vltima, in principio, Codice ad Tertull. Nouell.* 22. *cap.* 47. *in fine. Nouell.* 118. *cap.* 2.
s *vide leg.* 3. *Cod. de infantibus expositis, & passim toto titulo.*
t seruire, facti est: seruum esse, iuris, *vt hic*.
u *de quo infrà de successorio edicto.*
x hodie sui (nō extranei) ex parte heredes etiā ante apertas tabulas adire possunt, *lege vltima,* §. *primo.* & §. 5. *Codice de iure deliberandi. adde legem tertiam, Cod. d. tit.*
y *lege* 29. §. *primo. suprà mandati.* interdum tamen iuris error excusatur, vt si coniunctam habeat rusticitatem, *lege* 7. §. 4. *suprà de iurisdict.* si incestus committitur ignoratione iuris ciuilis, non iuris gentium, *lege* 38. *in princip.* §. 1. §. 2. *infrà de adulteriis.* si tiro errat in disciplina militari, *l.* 4. *in fine,* ȷ. *de re militari.*
z Iuris & facti discrimen, Ius finitum & certum: facta infinita: Ius notum prudenti: facti interpretatio, plerumque prudentissimos quosque fallit, *vt hic*. Vnde notát, positiones iuris in libellis non admitti.
a & cognitum prudentibus, *l.* 9. §. 3. ȷ. *eodem, lege* 2. §. 43. s̄. *de orig. iuris.* *l.* 10. ȷ. *de bonorum possess.* 12. *Quintilian.* 3. patet enim ius & propositum cuique est, at facta recondita. *vide Cuiac.* 5. *obs.* 39. *in fi. præsertim.*
b & ab eis ignoretur, *l. vlt. in fi.* ȷ. *pro suo. v. Robert.* 4. *sent.* 15.
c *l. vlt. in fi.* ȷ. *pro suo.*
d talis enim ignorantia non est regulariter ferenda, *l.* 6. ȷ. *eodem.*
e τοῦ ἀπολλυμένου καὶ τοῦ λίαν ἀμελοῦς, i. dissoluti. *Eclog. c.* 3. hinc dissoluta negligentia. *l.* 29. s̄. *mandati.* & supina & crassa, *l.* 6. ȷ. *eod.*
f Nimium securus, id est, nimium ignorans.
g Quid: quæ securi & deperditi hominum ignorantia? ignorare quod sciri possit facilè. *adde l.* 6. ȷ. *eod.*
h *vide l.* 31. ȷ. *de vsucap.*
i putà procuratoris. *l.* 51. *in fin.* s̄. *de ædilit.*
k re supina, *l.* 4. ȷ. *quod vi aut clam.*
l Imò, interdum scrupulosa inquisitio & curiositas nobis necessaria est, *l.* 3. §. 9. s̄. *de in rem verso.*
m *vide Nouellam* 8. *c.* 4.
n Imò, qui in iure errat, adquirere potest, & ita retinere vt prædo non sit dicendus, *l.* 25. §. 6. s̄ *de pet. hered.*
o Iuris error, vbi de damno euitando agitur, non nocet: vbi de lucro captando, nocet etiam fœminæ: error facti neutro casu nocet.
p *vide l.* 6. *Cod. qui admitti.*
q *arg. l.* 110. *in fin.* ȷ. *de reg. iur. l.* 11. *l. vlt. Cod. hoc tit.*
r *in fi.* ȷ. *eodem, l.* 2. s̄. *eod.* & *Cod. eod. l.* 10. ȷ. *de bon. possess. l.* 11 §. 4. s̄. *de his qui notant. infam. l.* 29. §. 1. s̄. *mandati.*
s id est, non prodesse. Cuiac. 5. *obseru.* 39. quo nomine à Roberto reprehenditur. 1. *recept.* 27.

antè

a al præmitto.
b l.vlt.Cod.eod l.penult.Cod.de minoribus.leg.2.Cod.ſi aduerſ.ſolut.facit. l.29.ff. de condict.indebit.
c vide l.8.ff.eodem.
d læduntur tamen ſi iuris ignorantia inuentarium non fecerint. Harmenop.13 in f.v.tamẽ quæ notaui l.11.C.eo.
e l.11.inf.ff.de minoribus.l.3.§.2.ff.de Secto Mace.
f in quo ideo iuris ignorantia toleratur l.22.in pr. C. de iure delib.
g vide l.86.ff.de adquir.heredit.
h Ignorantia & negligẽtia ſumma eſt, id ignorare quod omnes in ciuitate nõ ignorẽt. huiuſmodi facti ignorantia ob eſt.
i l.11.§.3.ff.de inſtitoria. hinc præſumitur ſupina ignorantia ſi omnes ſciunt.
k Curioſi & negligentes, cõtrarii: diligẽs inquiſitor medius inter vtroſque.
l v. quæ notaui ad l.2.ff.eod. l.10.inf.ff.de bon. poſſeſſ.l.2.in f.ff. quis ordo in bonorum poſſeſſ.ſeruet. hoc autem ita accipiendum eſt, quaſi diceret, parcendum eſſe ruſticitati & imperitiæ: ſed hoc fieri perrarò, id eſt, certis caſibus. non exigimus vt omnes Iuriſconſultorum artificium didicerint, ſicut vt omnes patresfamilias, Magonis vel Caſſij libros: ſed communem eorum quæ in legibus continentur intelligentiam in omnibus exigimus. Hæc oportet ſcire inquit Ariſtot. καὶ μὴν χαλεπὰ ἐστιν Cuia.15.obſ.39.

antè præmiſſo,[a] quod minoribus[b] vigintiquinque annis "ius" ignorare permiſſum eſt. quod & "in" fœminis[c] in quibuſdam cauſis propter ſexus infirmitatem dicitur. & ideo ſicubi non eſt delictum, ſed iuris ignorantia non læduntur[d]. Hac ratione, ſi minor vigintiquinque annis filiofamilias[e] crediderit, ſubuenitur ei, vt non videatur filiofamilias credidiſſe.

1 ¶ Si filiusfamilias miles[f] à cõmmilitone heres inſtitutus, neſciat, ſibi etiam ſine patre licere adire: per cõſtitutiones principales ius ignorare poteſt: & ideo ei dies[g] aditionis (non) cedit.

2 ¶ Sed facti ignorantia ita demum cuique nõ nocet, ſi non ei ſumma negligentia obiiciatur. quid[h] enim, ſi omnes in ciuitate ſciant, quod ille ſolus[i] ignorat? & rectè Labeo definit, ſcientiam neque curioſiſſimi[k], neque negligentiſſimi hominis accipiendam: verùm eius, qui etiã rem, diligenter inquirendo, notam habere poſſit.

3 ¶ Sed iuris ignorantiam non prodeſſe, Labeo ita accipiendum exiſtimat, ſi Iuriſconſulti[l] copiam haberet, vel ſua prudentia inſtructus ſit. vt, cui facilè ſit ſcire, ei detrimento ſit iuris ignorantia, quòd rarò accipiendum eſt.

4 ¶ Qui ignorauit, dominum eſſe rei venditorẽ, plus in re[m] eſt, quàm[n] in exiſtimatione[o] mentis. & ideo tametſi[p] exiſtimet, ſe non à domino emere, tamen, ſi à domino ei tradatur, dominus efficitur.

5 ¶ Si quis ius ignorans, lege[q] Falcidia vſus non ſit: nocere[r] ei dicit epiſtola Diui Pij. Sed & Imperatores Seuerus & Antoninus in hæc verba reſcripſerunt: Quod ex cauſa fideicommiſſi indebitum datum eſt, ſi non[ſ] per errorem ſolutum eſt, repeti non poteſt. quamobrẽ Cargiliani heredes: qui, cùm ex teſtamento eius pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cirtenſium[t] relictam ſoluerint. non ſolùm cautiones non exegerunt, quæ interponi ſolent, vt, quod amplius cepiſſent municipes, quam per legem Falcidiam licuiſſet, redderent, verumetiã ſtipulati ſunt, ne ea ſumma in alios vſus conuerteretur, & ſcientes[u] prudentéſque paſſi ſunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi: fruſtrà poſtulant reddi ſibi à republica Cirtenſium, quaſi plus debito dederint. cùm ſit vtrumque iniquum: pecuniam, quæ ad opus aquæductus data eſt, repeti: & rempublicam ex corpore patrimonij ſui impendere: "&" in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriàm repræſentet. Quòd ſi ideo repetitionem eius pecuniæ habere credunt, quòd imperitia lapſi, legis Falcidiæ beneficio vſi non ſunt: ſciant, ignorantiam facti, non iuris, prodeſſe: nec ſtultis[x] ſolere ſuccurri, ſed errantibus. Et licèt municipum mentio in hac epiſtola fiat, tamen[y] & in qualibet perſona idem obſeruabitur. ſed nec, quòd in opere aquæductus relicta eſſe pecunia proponitur, in hunc ſolum caſum ceſſare repetitionem dicẽdum eſt. nam initium[z] conſtitutionis generale eſt: demõſtrat enim, ſi non per errorem ſolutũ ſit fideicommiſſum, quod indebitum fuit, non poſſe repeti. Item & illa pars æquè generalis eſt: vt qui, iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio vſi non ſunt[a], (nec) poſſint repetere, vt ſecundùm hoc poſſit dici: etiam ſi pecunia, quæ per fideicõmiſſum relicta eſt, quæque ſoluta eſt, non ad aliquid faciendum relicta ſit, & licèt cõſumpta non ſit, ſed extet apud eum, cui ſoluta eſt: ceſſare repetitionem.

De pupillis.

10. *Papinianus* lib.6. Reſponſorum.

IMpuberes[b] ſine tutore agentes, nihil poſſe ſcire intelliguntur[c].

m plus valet quod in re eſt, quàm quod in exiſtimatione §.11. Inſt.de legat. Imò non eſt.l.15.ff.de adquir.heredit. n Rei & opinionis differentia.
o Opinio, mentis exiſtimatio.
p Error dominij in accipiente, impedit dominii translationem: Secus in tradente.
q l.9.Cod. de lege Falcidia. Falcidiam errore iuris qui nõ deduxit, eam poſtea deducere non poteſt: maximè ſi legatum relictum erat ciuitati & ad opus publicum.
r v.l.9.C. ad l. Falcid.
ſ v.l.7. Cod.de condict.indeb.
t Cyrenenſium Halo. Cyrte fuit olim caput regni Maſeſſulorum & Maſſiniſſæ regia, teſte Liuio lib.30. Cuiac.3.obſ.58 in fine hodie Conſtantina Ionius, Algerta Fazellus.
u v.l.2.Cod. de fideicommiſſ.
x Stultis, lex nõ ſuccurrit. Eſt verò ſtultũ id ſoluere, quod poſſis deducere. v.l.4.ff. quod vi aut clam.
y Exempla nõ reſtringunt regulam.
z Generali legis principio vel ratione lex, generalis eſt etiã ſi in ipſo progreſſu lex ipſa, ſpeciei vnius exemplo vtatur. a v.l.9 C.ad l.Falcid.
b Impuberi qui tutorem non habet, tempus ipſo iure non currit, vbi vel ſciẽtia, vel potentia requiritur.
c vnde peierare non dicuntur l.26.in pr.ff.de iureiur.

LIBER VICESIMVS TERTIVS.

DE SPONSALIBVS.[a]

l1 n°1

Definitio.

Florentinus libro 3. Inſtitutionum.

SPONSALIA[b] ſunt mentio[c] & repromiſſio[d] nuptiarum futurarum[e].

Etymologia.

l2 n°1

2. *Vlpianus* libro ſingulari de Sponſalibus.

SPonſalia "autem" dicta ſunt à ſpondendo. nam moris[f] fuit veteribus[g], ſtipulari[h], & ſpondere ſibi vxores futuras.

3. *Florentinus* libro tertio Inſtitutionum.

VNde & ſponſi ſponſæque appellatio nata eſt.

De nudo conſenſu. 1. De abſentibus.

4. *Vlpianus* libro trigeſimoquinto ad Sabinum.

SVfficit nudus conſenſus[i] ad conſtituenda ſponſalia.

1 ¶ Denique conſtat, & abſenti[k] abſentem deſponderi poſſe; & hoc quotidie[l] fieri.

a 5.Co.1.28. Ecl. 1.3. Extra.1.4. Harmen.31. huc refer Nouellas Iuſtiniani 108. & 109. Leonis 18.23.93.109. vnde dicta ſponſalia? v.l.2.ff.eod.
b hinc μνηστεῖαι ſponſalia Græci appellãt. Eſt enim μνηστεύεσθαι prouidere præmunire ac præparare id quod poſtea ſit futurum, & rem aliquam ad ſeſe pertrahere, ac trãſferre. Significat autem & nomen ipſum μνηστείας promiſſionis nomẽ. 4.Harmen.1.§.1.
c μνήμη καὶ ἐπαγγελία. Synopſis 28.Titul.1.cap.1.
d non ipſæmet nuptiæ: ideóque ſpes matrimonij vocãtur.l.13.§.3.ff.de adult. (nam quæ de præſenti ſponſalia ſunt, nuptiæ ſunt) ſed tamen ſponſus ſponſam adulterij accuſare poteſt.l.8.ff.de adult. quanquam autem ſponſa mea patri non ſit nurus l.12.§.2.ff.de ritu: & ſponſa patris propriè non ſit nouerca d.l.12.§.1. non tamen patri meam, neque mihi eius ſponſam, ducere licet, d.l 12.l.14.in f. ad hæc, bina ſponſalia eodem tẽpore contrahens æquè eſt infamis, atque is qui binas nuptias cõtrahit, l.1.in f.ff.de his qui not.inf. diſſoluto matrimonio dos redditur diſſolutis ſpõſalib. (putà alterutriũs morte) arræ redduntur.l.3.Cod.eo. niſi oſculũ datũ ſit, v.l.16.Cod.de donat.ante nupt. generi appellatione ſponſus cõprehenditur, ideóque alter alteri teſtis eſſe inuitus nequit l.5.ff.de teſtib. priuilegiis etiã nuptiarũ fruitur ſponſa, putà iure prælationis.l.17.inf.ff.de reb.auth.iud. legatum ei relictũ ſub ea cõditione, ſi nupſerit, ei debetur arg.l.15.ff.de cond.& demonſt. quæ à ſponſo ſponſæ relinquuntur & donantur non magis adquiruntur patri, quàm ſi filia à marito ſuo ea habuiſſet l.5.inf.ff.de bon.quæ lib. Sponſus agit iniuriæ ſponſæ factæ.l.15.§.24.ff.de iniuriis.
e igitur quæ fiunt de præſenti impropriè ſponſalia dicuntur: ad ſponſalia de præſenti alludit lex 6.lex 7.ff.de ritu. in quibus aliqua virgo eſt, & tamen de dote habet actionem & maritum eluget. Præterea, Canoniſtæ volunt ſponſalibus de præſenti ſponſo tolli poteſtatem cõtrahendi matrimonii cum alia, ſed & cum conſanguineis ſponſæ intra gradus prohibitos c.8.extra de ſponſalib. c.1. extra de matrimonio contracto negant quoque ea dirimi poſſe ſuperueniente lepra c.vlt extra de coniugio lepr.
f hinc Arnobius, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas. Si poſt eas ſtipulationes vxor nõ dabatur, aut non ducebatur, qui ſtipulabatur ex ſponſo agebat, iudices cognoſcebant: ſi nulla iuſta cauſa erat recuſandi, quanti ſtipulantis interfuerat eam vxorem duci, tanti ſponſor damnabatur 4.Gell.4. adde Varronem 5.de lingua: & ipſam formulam apud Plautum in Trinummo. Hodie ſolennitates quædã requiruntur, vt benedictio: de qua v. quæ notaui ad Nouell. Alexij Comn.c.3.
g Hac formula gener ſocerum interrogabat, mihi deſpõdes filiam? Socer reſpondebat, ſpõdeo. Plautus Aulularia. act.1.Scæna 4.& Curculione. Act.5.Scæna.2. Trinummo Act.5.Scæna.2. quæ deſponſa erat, ſponſa: cui deſponſa, ſponſus: quo die ſpõſum erat, ſponſalia: qui ſpoponderat filiam, Deſpondiſſe dicebatur, quòd de ſponte eius, id eſt, voluntate eius exierat. Varro.5 de lingua.
h l.11.ff.eo. non igitur olim (aliud enim eſt hodie l.4.§ 1 ff.eod.) fiebant ſponſalia nudo pacto & inter abſentes, nam ſtipulatio non fit niſi inter præſentes: ideóque conſponſiones parentum, filios nõ tenebant, nec nuptiarum omnis poteſtas in patribus erat. v.l.134.ff.de verborum obligationib.
i id eſt, non requiritur ſ[illegible] 7.ff.eodem. non requiritur ſtipulatio, quorũ conſenſu contrahitur vide [illegible] criptura l [illegible] Nouell. Alexij Comn.c.3.
k l.vltima.ff.eodem.
l olim aliud fuiſſe videtur, vt notaui ad l.2.ff.eodem.

a Sponsalia inter absentes constituuntur, si quidem absentibus de hoc cōstat, vel si ratum habuerint. *Synopsis Basilicon 28 Titul.1.c.2.4.Harmenopul.1.§.22.*
b aliud est in parente puellæ *l.10.ʒ.eod m.*
c sic enim vocantur sponsalia, vt & alibi spes matrimonij *l.13.§.3.ʒ.de adulteriis.*
d soli tutores pupillæ spōsalia neq; cōstituere, nec dissoluere possunt, *vt hic* idē est in curatoribus.

5. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

HÆc [a] ita: si scientibus his, qui absint, sponsalia fiant: aut si postea ratum habuerint.

De authoritate tutori.

6. *Vlpianus* libro 36. ad Sabinum.

SI puellæ tutores [b] ad finienda sponsalia nuntium miserunt: non putarem suffecturum, ad dissoluendā nuptiarum spem [c], hunc nuntium: non magis, quàm sponsalia posse eos solos [d] cōstituere. nisi fortè omnia ista ex voluntate puellæ facta sint.

De *scriptura. 1. quorum consensus requiritur.*

7. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

IN [e] sponsalibus nihil interest, vtrùm testatio interponatur, an aliquis sine [f] scriptura spondeat.

1 ¶ In [g] sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis [h] desideratur. intelligi [i] tamen semper filiæ patrem consentire, nisi [k] euidēter dissentiat, Iulianus scribit.

De furore.

8. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

FVror [l] quin sponsalibus [m] impedimento sit, plus quàm manifestum est. sed postea interueniens, sponsalia nō infirmat.

De sponsalibus in tempus præmaturum collatis.

9. *Vlpianus* lib. 35. ad Edictum.

QVæsitum est apud Iulianum, an sponsalia sint [n], ante duodecimum annum si fuerint nuptiæ collatæ [o]. & semper Labeonis sententiam probaui existimantis, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptæ esse cœperit: si verò non præcesserint: hoc ipso, quòd in domum deducta [p] est, non videri [q] sponsalia facta [r]. quam sententiam Papinianus quoque probat [s].

De *filia in potestate, vel emancipata.*

10. *Idem* lib. 3. Disputationum.

IN [t] potestate manente filia, pater [u] sponso nuntium remittere potest [x], & sponsalia [y] dissoluere. enimuero si emancipata est: nō potest neque nuntium remittere, neque, quæ dotis causa data sunt, condicere. ipsa [z] enim filia, nubendo, efficiet dotem esse, condictionémque extinguet, quæ, causa non secuta, nasci poterit. nisi fortè quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse: vt, si nuptiis non consentiret "vel contractis, vel non contractis," repeteret, quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem.

De *consensu contrahentium.*

11. *Iulianus* libro 16. Digestorum.

SPonsalia, sicut nuptiæ, consensu cōtrahentium fiunt, & ideo, sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias [a] consentire oportet.

12. *Vlpianus* libro singulari de Sponsalibus.

SEd, quæ patris voluntati non repugnat [b] consentire intelligitur. 1 ¶ Tunc autem solùm dissentiendi à

v.l.20.ʒ.de ritu 4. Harmenopul.1.§.4.l.5.Cod.de nuptiis dotem tamē constituere possunt, augere & mutare *vide leg.61.ʒ.de iure dot. l.7.ʒ.de tutorib. datis ab his.*
e 4. *Harmenop.1.§.2 in fi.*
f idem in nuptiis. *vide l.9. Codice de nuptias.*
g Qui in nuptiis cōsentiunt, etiam in spōsalibus cōsentiūt. *Synopsis Basil con eod.c.4. Harmenopul.eod.§.3.*
h de quibus *vide l.2.ʒ.de ritu.*
i Cōsentit filiæ sponsalibus pater, qui non euidenter dissentit.
k fauore matrimonij consentit pater, qui non contradicit.
l *Synopsis eod. c.5. Harmenopul. eod.§.45.*
m *adde l.16.inf.ʒ.de ritu:4. Harmenop.1. ex Nouell.Leon.112.*
n id est, an iure sponsaliorū valeant inutiliter contractæ nuptiæ: quemadmodum quæritur, an stipulatio inutilis, vt pactū, vel vt constitutum valeat? an inutile testamētum vt Codicillus? an fideiussio inutilis, vt iussio? *Cuia.11.obs 15.*
o *dilatæ*, reiectæque in tempus pubertatis *Budæus*: nam si dilatæ nuptiæ nondum sunt, quæ nondum sunt, iniustæ esse non possunt. Itaque Cuiacius. *ad leg.5.C. de leg. præd.ciuil. & 11. obs.15.* legit, collocatæ. collocatæ, i. contractæ vt sit quæstio, An contractæ ante 12. annum nuptiæ valeant iure sponsaliorum. sic apud Cicer.3. *de oratore*: Tetulit ille coronam ad collocandas nuptias.
p De veteri deductionis in domum mariti more dixi. *ad l.penult.ʒ.de donat.inter virum & vxorem: l.15.ʒ.de condit. & demonstrat.*
q Imò, videntur tenere sponsalia, cum pater pro affectu propensiore possit filiam suam minorem 12. annis nuptum dare, & maturius in familiam sponsi perducere *l.11.§.3.ʒ.quod falso*: idque eo magis quòd dicatur tunc futura vxor: cum apud virum impleuerit 12 annum *l 4 de ritu.l.12.§.antepenult.ʒ.de adulteriis*: & ei priuilegiū dotis datum sit. *l.17.inf.ʒ.de reb.auth.* Sponsalia inutilia resoluuntur in sponsalia de futuro. *Gayll.2 obseruat.80 numero 11.*
r quæ non fuerint: nec nuptiæ, quæ esse non potuerunt. *leg.32.§.pen.ʒ. de donat. int.vir.*
s & ipsemet Vlpianus. *d.§.pen.*
t Sponsalia dissoluere & nuntium remittere pater potest, eius quæ manet in potestate, *&c. Synopsis 17.*
u aliud in tutore. *l.6.ʒ.eo.*
x *l.2.inf.ʒ.de diuortiis.*
y at non matrimonium *l.5.C.de repudiis.*
z post emancipationem & profectionem filia suo agens arbitratu, & sponso per matrimonium copulata, dotem efficit ea quæ data sunt, & condictionem patris extinguit. *Synopsis ibid.*
a *l.5 l.7.in f.ʒ.eo.*
b ¶ euidenter.
c nec enim omnis nuptiarum potestas in patribus erat, vt rectè *apud Comicum* filius, Nónne oportuit præscisse me antè, nónne priùs communicatum oportuit?
d *al.* indignis moribus: *al.* indignum maioribus.
e *v.quæ not.ad l.25.l.36.ʒ.de ritu nupt.l.penult.Cod.eod.*
f *facit l.3.§.5.ʒ.cont tab.v.2, Gell.7.*

g *v.Nouell.Leonis 109.*
h nisi destinatam testamento à patre *v.l.6.C.de interd.matrim.l.7.ʒ.de adult.*
i *l.16.ʒ.eo.l.60.§.5 ʒ.de ritu.adde Nouell.Leonis 23.*
k vide Cuiacium.16.*obseruat.35.*
l non solum biennium sed etiam triennium. Cuiac.16.*obs.35.* mouetur quòd nō annus sed bienniū legitur apud Dionem 54. & *l.2. C.de spōsalib. l.4.l.5.C. Theodos.eod.*

patre licentia [c] filiæ conceditur, si indignum [d] moribus, vel turpem [e] sponsum ei pater eligat.

13. *Paulus* lib. 5. ad Edictum.

FIliofamilias dissentiente [f], sponsalia nomine eius fieri non possunt.

De ætate.

14. *Modestinus* libro 4. Differentiarum.

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, vt in matrimoniis, quapropter "& " à primordio ætatis sponsalia effici possunt, † si modò id fieri ab vtraque persona intelligatur. id est, si non sint minores, quàm septem [g] annis.

De pupilla, tutore, & filio tutoris.

15. *Idem* libro singulari de enucleatis casibus.

TVtor factā pupillam suā nec ipse vxorē ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest [h]. scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad spōsalia pertinere.

De prohibitione nuptiarum extendenda ad sponsalia.

16. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

ORatio Imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in personam senatorū inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. rectè tamen dicitur, etiam [i] sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti: vt suppleatur, quod orationi deest.

De dilatione sponsaliorum.

17. *Gaius* lib. 1. ad Legem Iuliam [k] & Papiam.

SÆpè iustæ, ac necessariæ causæ non solùm [l] annū, vel biennium: sed etiam triennium, & quadrienniū, & vlteriùs trahunt sponsalia. veluti valetudo sponsi, sponsæve: vel mortes [m] parentium. aut capitalia crimina: aut lōgiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.

Quib. modis fiunt sponsalia.

18. *Vlpianus* libro 6. ad Edictum.

IN sponsalibus constituendis parui refert, per se & coram, an per internuntium [n], vel per epistolam, an per alium hoc factum est. & ferè plerumque cōdiciones, interpositis "personis," expediuntur.

DE RITV [o] NVPTIARVM [p],

TIT. II.

Definitio nuptiarum.

Modestinus lib. 1. Regularum.

NVPTIAE [q] sunt [r] coniunctio [s] maris [t] & feminæ [u], "& " consortium omnis [x] vitæ: diuini [y], & humani iuris [z] communicatio [a].

De consensu coeuntium & parentum.

2. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

NVptiæ [b] consistere non possunt, nisi [c] cōsentiāt omnes, id est, qui coeunt, quorúmq; [d] in potestate sunt.

De patruelibus.

3. *Idem* libro 1. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam: nuptias inter eos [e], "me" solo [f] auctore, contrahi posse Pomponius scribit. & verum est.

m *l.4. Cod.eod.*
n *l.4.ʒ eo. facit l.2.ʒ. de pactis. l.14.inf.ʒ de constituta.*
† abrogatur Nouella Leonis 109.
o Ritus, verbū Pontificale.
p ritus nuptiarū pro gentium varietate varij fuerunt, de quibus summatim dixi ad *Nouell, Leon.89.* Porrò huic titulo respondent tituli, *de nuptiis*, inscripti: 5. *Cod.4.1. Instit.10. Nouell. Iustiniani 2.19 130. 154.157. Leonis 24.33.79.89.90.98.100.4. Harmenopul.4.* περὶ γάμων νομίμων &c.28 *Eclog. ʒ. Vlp.5. Paul.2. sent.19.* sunt verò nuptiæ à nubēdo. i. operiendo *Var.4.de lingua.* hinc nubes quæ cælum operiunt 13. *Isid.7.* moris enim erat (etiā apud antiquissimos *Genes.24.* vbi Rebecca cōspecto eminus sponso suo Isaaco caput suum obtegit, docens, vt ait Ambros. *c.non illud 30. q.5.* verecundiam in nuptiis præire debere) vt nuptæ vultus suos velarent 9. *Isid. vlt.* flameo sc. *Ælius & Cincius apud Festum: v. Tertull.lib.de veland.virg.nib. & lib.de corona militis: Ambros.in 1. ad Corinth.11.* hinc nupta verba, quæ virginē dicere nefas erat *Festus*. Innupta quæ nōdum vultum suū velat. 9. *Isid.vlt.* aliàs etymologias vide apud Festū.
q vide Theophilum. Inst. de Nuptiis *vbi dixi.*
r *l.1.§.3.ʒ.de instit. & iure §.1. Instit.de patria potest.Instit. de iure naturali in pr.27.q.2.in pr.c.11.extra.de præsumpt.*
s quæ animum & cōnsensum præcipuè requirit. *v.l.15.ʒ. de condit. & demonstr.* & ita illud intellige ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν *Ephes.5.* tunc matrimonium est: adulterium, cùm quoquo modo disiunctis duobus alia caro, imò aliena, miscetur *Tertull.lib.de monogamia.*
t vnius sc. est enim polygamia meritò explosa.
u non marium inter se *v.l.2.Cod.de incestis.l.31.Cod.de adult.Nouell.141.*
x *de quo v.quæ notaui ad l.66.inf.ʒ.de donat.int.vir.*
y diuinæ domus *l.4.Cod.de crim.expil.hæredit.* an nuptiæ iniri possunt cum meretrice? *v. Nouell.Leon 93* cum infideli? *v.quæ notaui ad l 5.Cod.de Iudæis.*
z rei humanæ *d.l.4.* fortunarum. vnde mortuo marito nullis relictis liberis vxor succedebat *Halicarnass.2.* hinc sortitur domicilium mariti. *l.5.ʒ.eod.*
a hinc collige, nihil tam humanū esse quàm fortuitis casibus mulieris maritum, vel vxorem viri participem esse *l.22.§.7.ʒ.soluto*: hinc vxor socia *d.l.4.l.52.ʒ.de re iudicata*: quasi domina rerum mariti *l.1.ʒ.de rer.amot.* Addidit Iustinianus. *Instit.de patria potestate*: hæc verba, *indiuiduam vitæ societatem continens*: quibus vxor à meretrice & concubina differt. Columella 12. nihil conspiciebatur in domo diuiduū: nihil quod aut maritus aut fœmina proprium esse iuris sui diceret. Lactātius 5.2.c.21. qui seruari potest charitas nisi habitauerint semper vna, nisi deuota mens, & seruata inuicem fides, indiuiduam fecerit charitatem? Cicero.1. *Officiorum*. Prima societas in ipso coniugio est: Proxima in liberis.
b vide Guibertum. *c.12.quæstionum.*
c Sine consensu nuptiæ esse non possunt.
d *v.l.18.ʒ.eo.*
e hinc collige, inter fratris vel sororis liberos nuptias valere. *§.4.Inst. de nupt.l.19. C.de nupt.l.2.C.de Institutionib.* obiicitur tamen Theophilus *in d.§.4.* & Caius 4.7. *Contium.2.lect.1.*
f si modò filius non viuit, aliàs cōnsensus eius requiritur. *l.16.§.1.ʒ.eod.*

a *v. quæ notaui ad l.9.ff.de sponsalib.*
b *vide l.10.ff.de condit. & demonstr.*
c *4.Harmenopul.4.§4.*
d Imò, fœmina absens nubere non potest, & si vir absens vxorem ducere possit. *Paul.2.sent.19.§.5.* adde quæ scripsi *ad l.15.ff.de conditionib. & demonstrat.*

e quo pacto mulier in domicilium mariti transibat, eiúsque forum sortiebatur *ff.eodem.*
f *l.69.§.3.ff.de iure dotium.* Domus mariti, matrimonij domicilium est: ideóq; mulier per procuratorem in absentis mariti domo duci potest: in sua non potest, vide Paulũ. *2, Sentent.19.§.15.*
g *l.6.Cod.de donat. ante nuptias. vide l.vlt. Cod de incolis lib. 10.tit. 39.*
h absens.
i domi suæ, idque per alium.
k quid si non absentem accepit, sed tantum osculatus est? *v. l.16. Cod.de don. ante.*
l *v.l.1. 8.9.10. 11.ff.de his qui notant.*
m quãuis nondum in cubiculum mariti venerit, videtur nupsisse *l.35.ff. de conditionibus & demõstrationibus.*
n *vide 4. Harmenopul.4.§.7.*
o *vide l.14.§.ff. eodem.*
p hanc vocem, *sororem*, Tribonianus adiecit. nec enim moribus, aut iure gẽtium sororem ducere prohibemur (id enim licitum erat apud Athenienses & Ægyptios) sed legibus seu iure ciuili. *vide Cuiacium 16.obs 37.*
q seu iure gentium *l. vltima.ff. eodem*
r *4.Harmenopul.4.§.9.*
s in cuius potestatem quasi recidit.
t quæ non sufficeret si pater etiam saperet. *l.3.ff.eod.l.16.§.1.ff. eod.*
u *4.Harmenopul.4.§.10.*
x *adde l.11.l.12. ff.eod.l.12.§.4.ff.de captiuis.*
y Cur ita? *v. l. 42.ff.eod.*
z incestæ videbantur, quia res ad eum casum peruenerat à quo incipere nõ potest. *Accurs.*
a Sponsam patris ducere filius non potest, *§.9.instit.eod.*

De ætate.

4. *Pomponius* libro 3.ad Sabinum.

MInorem annis duodecim[a] nuptam tunc legitimam vxorem fore cùm [b] apud virum explesset duodecim annos.

De absentia.

5. *Idem* lib.4.ad Sabinum.

MVlierem [c] absenti per literas eius, vel per nuntium posse nubere[d] placet, si in domum eius[e] deduceretur. eam verò, quæ abesset[f], ex literis vel nuntio "suo" duci à marito non posse. deductione enim opus esse in mariti, non in vxoris domum, quasi in domicilium [g] matrimonij.

6. *Vlpianus* libro 35.ad Sabinum.

DEnique Cinna scribit: Eum, qui absentem[h] accepit [i] vxorem [k]: deinde rediens à cæna iuxta Tiberim perisset, ab vxore lugendum [l] responsum est.

7. *Paulus* libro singulari ad legem Falcidiam.

IDeóque potest fieri. vt in hoc[m] casu aliqua virgo & dotem, & de dote habeat actionem[n].

De seruili cognatione.

8. *Pomponius* lib.5.ad Sabinum.

LIbertinus [o] libertinam matrem, aut sororem [p], vxorem ducere non potest: quia hoc ius moribus [q], non legibus introductum est.

De furore aui vel patris. 1. De patre captiuo vel absente.

9. *Vlpianus* libro 26.ad Sabinum.

SI[r] nepos vxorem velit ducere, auo furente: omnimodo patris[s] auctoritas erit necessaria, sed si pater furit, auus sapiat: sufficit,[t] aui voluntas.

1 ¶ Is [u], cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium[x] reuertatur, vxorem ducere potest.

10. *Paulus* libro 35.ad Edictum.

SI ita pater absit, vt ignoretur, vbi sit, & an sit: quid faciendũ est, meritò dubitatur. & si trienniũ effluxerit: postquàm apertissimè fuerit pater ignotus, vbi degit, & an superstes sit: non prohibentur liberi "eius," vtriusque sexus, matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

11. *Iulianus* libro 62. Digestorum.

SI filius eius: qui apud hostes est, vel absit: ante triennium captiuitatis, vel absentiæ patris vxorem duxit: vel si filia nupserit: puto, rectè matrimonium vel nuptias contrahi? dummodò [y] eam filius ducat vxorem: vel filia tali nubat: cuius condicionem, certum sit, patrem non repudiaturum.

Si quis arroget maritum eius quam repudiauerat. 1. De sponsa patris. 2. vel filio. 3. De filia vxoris post diuortium suscepta. 4. De cognatione per adoptionem.

12. *Vlpianus* lib.26.ad Sabinum.

SI qua mihi vxor fuit: deinde à me repudiata, nupsit Seio: quem ego postea adrogaui: non sunt nuptiæ incestæ [z].

1 ¶ Inter me & sponsam [a] patris mei nuptiæ contrahi non possunt: quamquam nouerca mea non propriè dicatur.

2 * Sed & per contrarium[b] sponsa[c] mea patri meo [d] nubere nõ poterit: quamuis nurus non propriè dicatur.

3 ¶ Si vxor mea post diuortium alii nupserit, & filiam susceperit: putat Iulianus, hanc[e] quidem priuignam non[f] esse, verùm nuptiis eius abstinendum.

4 ¶ Adoptiuæ sororis filiam possum vxorem ducere, cognata enim mea non est filia eius. quia auunculus[g] nemo fit per adoptionem. & eæ demum cognationes contrahuntur in adoptionib. quæ legitimæ essent. id est, quæ [h] adgnatorum ius haberent. pari ratione & sororẽ patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodẽ patre nata.

b Contrariorum eadem est disciplina.
c Sponsam filij pater ducere non potest *d.§.9.*
d quia soceri loco habetur. *l.5.ff.de testib.l.8.ff.de gradib.*
e *d.§.9.* f Cur non est priuigna? quia non antè nuptias cum eius matre mihi contractas nata, sed post diuortium cum eius matre à me factum.
g Imò, amita fit per adoptionem eóque casu nuptiæ vetitæ sunt. *l.17.§.5.ff.eod.*
h *v.l.23.ff.de adoptionibus.* adgnationis ius nõ habẽt qui nõ sunt eiusdem familiæ. *ibid.* i vt quæ corpore quæstum fecit, vel ludicram artem exercuit, aut publico iudicio damnata *l.47.ff.eod.*
k non tamen adgnatæ. *l.23.ff.de adoptionib.* pari analogia, eam quæ neptis ex adoptione fuerit, licèt emancipatam ducere non potes. *l.55.ff.eod.*
l *§.1.inf.Instit.de nuptiis.* & quamuis adoptione cessent reliqua adoptionum iura *v.l.penult.§.2.C.de adoptionib.*
m *l.8.ff.eod.§.10.instit.eodem.*
n cum qua si matrimonium contraxeris incestum committis *l.56.ff.eod.*
o *l.44.§.3.inf.l.54.ff.eod.*

p quod honestum est *l.197.ff.de reg.iur.* ius gentium *l.vlt.ff.eod.* commune ius *§.Inst.de nupt.* ius moribus introductũ *l.8.inf.ff.eo.* i sola honestate, solo pudore. quod & si liceat vsurpare, non est honestum *l.144.ff.de reg.iur.* adhæc vna omnibus parẽtibus seruanda est reuerentia *l.6.ff.de in ius vocando.*
q nam vtcunque seruus eam conceperit est tamen parens *leg.4.§.3.ff.de in ius vocando.*

De patrona ignobili.

13. *Idem* libro 34. ad Sabinum.

SI patrona tam ignobilis[s] sit, vt ei honestæ sint vel "saltem" liberti sui nuptiæ: officio iudicis super hoc cognoscentis, hæ prohiberi non debent.

De vxore quondam patris. 1. vel filij adoptiui. 2. De seruili cognatione. 3. vel affinitat. 4. nouerca, priuigna, socrus, nurus quomodo accipiuntur.

14. *Paulus* libro 35.ad Sabinum.

ADoptiuus filius, si emãcipetur, eam, quæ patris adoptiui vxor fuit, ducere non potest: quia nouercæ locum habet [k].

1 ¶ Item si quis filium adoptauerit: vxorem eiusdem, quæ nurus loco est, ne [l] quidem post emancipationẽ filij ducere poterit. quoniam aliquando nurus ei fuit.

2 ¶ Seruiles quoque cognationes in hoc iure obseruandæ sunt. igitur suam matrem[m] manumissus non ducet vxorem, tantundem iuris est & in sorore, & sororis[n] filia. Idem è contrario dicendum est. vt pater filiam nõ possit ducere, si ex seruitute manumissi sint: "&" si dubitetur, patrem eum esse. Vnde nec vulgò quæsitam [o] filiam pater naturalis potest vxorem ducere, quoniam * in contrahendis matrimoniis naturale ius [p], & pudor inspiciendus est: contra pudorem est autẽ, filiam uxorem suam ducere [q].

3 ¶ Idem tamen, quod in seruilibus cognationibus constitutum est, etiam in seruilibus adfinitatibus seruandum est. veluti, vt eam, quæ in contubernio [r] patris fuerit, quasi nouercam, non possim ducere. & contra, eã, quæ in contubernio filij fuerit, patrem quasi nurum non ducere. æquè nec matrem eius, quam quis in seruitute vxorem habuit, quasi [s] socrum. cùm enim cognatio seruilis intelligitur, quare[t] non & affinitas intelligatur? sed in re dubia certius & modestius est, huiusmodi nuptiis abstinere.

4 ¶ Nunc videamus, quomodo nouerca, & priuigna, & socrus, & nurus intelligantur: ut sciamus, quas non liceat ducere. Quidam nouercam per se patris vxorem, & nurum filii vxorem, & priuignam vxoris ex alio marito filiam intelligunt [u]. sed quod ad hanc causam, verius est, nec aui vxorẽ, nec proaui duci posse. duas ergo, vel plures nouercas ducere non poterit. non mirum. nam & is, qui adoptiuus est, nec naturalis patris. nec adoptiui[x] vxorem ducere potest. "sed" & si plures vxores pater habuerit, nullam[y] earum ducere possum. Itaque socrus appellatione non tantùm vxoris meæ mater, sed [z] & auia, & proauia intelligitur, vt nullam earũ ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantùm filij vxor, sed & [a] nepotis, & pronepotis continetur. licèt quidam has pronurus appellant. Priuigna quoque non solùm ea mihi intelligitur, quæ vxoris meæ filia est, sed & neptis[b], & proneptis. vt nullam earum ducere possim. Item [c] eius matrem, quam sponsam habui, non posse me vxorẽ ducere, Augustus interpretatus est. fuisse enim eam socrum[d].

De vxore quondam priuigni. De marito quondam priuignæ.

15. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

VXorem [e] quondam priuigni coniungi [f] matrimonio vitrici non oportet. nec in matrimonium[g] conuenire nouercam eius, qui priuignæ maritus fuit.

Si filia senatoris libertino nupserit. 1. De nepote, & nepte. 2. De furore.

16. *Paulus* lib.35.ad Edictum.

ORatione diui Marci cauetur, ut, si senatoris[h] filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent †. quam & senatusconsultum[i] secutum[k] est.

1 ¶ Nepote vxorem ducẽte, & filius [l] consentire debet: ...

r rectè in contubernio: nam matrimonium est inter liberos homines: contubernium inter seruos, aut cum seruis. *l. 3. Codicẽ de incestis.*
s notandæ sunt hæ voces, quasi nouerca, quasi nurus, quasi socrus.
t notãdum argumẽtum à cognatione ad affinitatem.
u *l.4.§.6.ff.de gradibus.*
x *l.55.ff.eod.*
y patris aui & vlterius, (siue naturalis, siue adoptiui) vxores, mihi sunt nouercæ.
z mater, auia, proauia & vlterius vxoris meæ, mihi socrus sũt.
a vxor nepotis, *l.6.ff.de gradibus* & vlterius vxores, mihi nurus sunt.
b *l.40.ff.eod.*
c meæ vxoris (seu sponsæ) filia neptis & vlterius mihi sunt priuignæ, *vt hic:* vtcunque ex iis, vel ex concubinatu, vel ex meretrice natæ sint *l 7.ff. de gradibus*
d Imò, sponsæ parẽs socer non est *l.6.inf.l. 8.ff. de gradib.l.4.ff. de parricidiis.*
e nec vxorem quondam priuigni ducere, nec priuignæ marito nubere potes.
f Priuigni mei quondam vxorem ducere non possum. Sic nouerca priuigno mariti nubere non potest. Est enim vitricus priuigno affinis Priuignus est mihi affinis. *§. 6. Inst. de Nupt.§.* Priuigni vxor est mihi in secũdo genere affinitatis, & ita in linea ascendentium & descendẽtiũ nuptię prohibitę in secũdo genere affinitatis. An idem in linea collaterali? Non puto temerè extẽdi c. non debet.8.extra *de consanguinit.* prohibitione in secundo & tertio genere affinitatis sublata.

g *nec in manum.* Cuiacius ad *Vlp.* ita legit, & Tribonianum id immutasse ait ob desuetum morem conueniendi in manum.
h *l.34 l.42.in fin.ff.eod.l.9.ff.de senatorib.*
† id hodie correctum videtur. sunt enim permissæ quantumuis illustribus personis, cum libertis nuptiæ. *Nouell.78.c.3.Nouell.117.c.6.*
i *l.43.§.10.ff.eod.*
k Orationes Imperatorum, patrum consulta sequebantur. *vt hîc. Tacit.11.* Orationem principis secuto patrum consulto, primi Hedui senatorum in vrbe ius adepto sunt. Huius rei exemplum Senatusconsultum de petitione hæreditatis, quod ad orationem D. Hadriani factum est. *l. Item veniunt.§.præterea.l.g.si & rem ff.de pet.hered. l.1.Cod eodem Titulo.* Hinc fit, vt quod vno loco oratione principis inductum dicitur, id aliàs Senatusconsulto, citra vllam ἀντιγραφήν, tribuatur. De quo dixi *ad l.7.Cod.de prædiis minorum.*
l Imò solus aui consensus sufficere videtur *l.3.ff.eod.*

bet. neptis verò si nubat, voluntas & auctoritas aui sufficiet.

2 ¶Furor [a] contrahi matrimonium nõ sinit: quia consensu opus est: sed rectè contractum non impedit.

De fraternitate per adoptionem. 1. De adoptione generi, vel nurus. 2. De amita, matertera, amita magna, matertera magna.

17. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

PEr adoptionem [b] quæsita fraternitas eousque impedit nuptias, donec [c] manet adoptio. ideóque eam, quam pater meus adoptauit, & emancipauit, potero vxorẽ ducere. æquè & si, me emancipato, illam in potestatem retinuerit: poterimus iungi matrimonio.

1 ¶ Itaque volenti [d] generum adoptare suadetur, vt filiam emanciparet. similiter suadetur ei, qui nurum velit adoptare, vt emancipet filium.

2 ¶ Amitam [e] quoque, & materteram: item magnam quoque amitam, & materteram magnam prohibemur vxorem ducere [f]. quamuis magna amita, & matertera, quarto [g] gradu sint. Vtique autem amitam, & amitã magnam prohibemur vxorem ducere, & si per adoptionem [h] nobis coniunctæ sint.

De nuptiis renouatis, & consensu parentum.

18. *Iulianus* libro 16. Digestorum.

NVptiæ inter easdem personas nisi volẽtibus parentibus renouatæ [i], iustæ non habentur.

De patribus cogendis in matrimonium collocare.

19. *Marcianus* libro decimo sexto Institutionum.

CApite trigesimo quinto legis Iuliæ: Qui [k] liberos, quos habent in potestate [l], iniuria prohibuerint ducere vxores, vel nubere: vel qui dotem dare non volunt [m]: ex constitutione Diuorum Seueri & Antonini, per proconsules, præsidésque prouinciarum coguntur [n] in matrimonium collocare, & dotare [o]. Prohibere autem videtur, & qui conditionem non quærit.

De auctoritate curatoris.

20. *Paulus* lib. singulari ad orationem Diui Seueri & Commodi.

SCiendum est ad officium curatoris (non) [p] pertinere, nubat pupilla [q], an non. quia officium eius in administratione negotiorum constat. "&" ita Seuerus & Antoninus rescripserunt in hæc verba: Ad officium curatoris administratio pupillæ pertinet. nubere [r] autẽ pupilla suo arbitrio potest.

De consensu filiifamilias.

21. *Terentius Clemens* lib. 3. ad Legem Iuliam & [s] Papiam.

NOn cogitur [t] filiusfamilias vxorem ducere.

22. *Celsus* lib. 15. Digestorum.

SI patre cogente ducit vxorem [u], quam non duceret, si sui arbitrii esset: cõtraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur. maluisse hoc videtur.

De libertina.

23. *Idem* libro 30. Digestorum.

LEge Papia [x] cauetur †, omnibus ingenuis, præter senatores [y], eorúmque liberos, libertinam vxorem habere licere.

De præsumptione nuptiarum.

24. *Modestinus* libro primo Regularum.

IN liberæ mulieris consuetudine non concubinatus [z], sed nuptiæ † intelligendæ sunt: si non corpore quæstũ fecerit.

De filio emancipato.

25. *Idem* libro secundo Regularum.

FILIVS [a] emancipatus [b] etiam sine [c] consensu [d] patris [e] vxorem ducere potest. & susceptus filius ei heres erit.

De rea adulterij.

26. *Idem* lib. 5. Responsorum "respondit".

REas adulterij [f] factas, nec ante damnationem viuẽte marito vxores duci posse.

Si senator libertinam duxerit.

27. *Vlpianus* libro 3. ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem: quamuis interim [g] vxor non sit: attamen [h] in ea condicione est: vt, si amiserit dignitatem, vxor esse incipiat.

De liberta recusante nuptias patroni.

28. *Marcianus* libro 10. Institutionum.

Inuitam

---

a *Paul. 2 sent. 19. §. 4. l. 8. ĩ. de his qui sunt sui: l. 8. ĩ. de sponsalibus.*

b *§. 2. vers. sed si per. Instit. de nuptiis.*

c *l. 5. ĩ de gradibus. l. 35. §. 1. ĩ. de verbor. obligat. l. 9. in fi. ĩ. de liberis.*

d *d. §. 2.*

e *l. 17. Codice eodem.*

f quia parentum loco habẽtur. *§. 5. Instit. de nuptiis.*

g *l. 1. §. 6. l. 10. §. 15. ĩ. de gradibus. Vlp. 5. §. 6.*

h Imò, amitam adoptiuam ducere possum. *l. 12. in fine ĩ. eodem. vide Cont. 1. subcesiuarum. 5.*

i *l. 7. Codice de nuptiis.* vt & contractæ *l. 2. ĩ. eod. l. 7. l. 2. in fine. l. 20. in pr. Codice de nuptiis. Instit. de nuptiis in pr. 4.*

k *4. Harmenopul. 4. §. 11.*

l id est patres: An naturales tãtum dotare coguntur? nõ cogũtur. *argum. l. 41. §. 11. ĩ. de leg. 3.* mater non cogitur filiam dotare *l. 14. Codice de iure dotiũ*: ergo nec auus maternus, & auia materna. Quid auus paternus? tenetur. *l. 33. ĩ. de pactis. l. 6. ĩ. de collationibus*: An frater? vtique: si ex eodẽ sit patre *l. 12. §. penult. ĩ. de administr. tut.* Sunt tamen quidam casus, quod ad patrem attinet, excipiendi. quid enim si ære alieno sit obrutus? vtique dotare non cogetur filiam, qui in fraudem creditorum id faceret. *l. 14. in fine. l. 25. §. 1. ĩ. quæ in fraud. creditorum.* Quid si filia habet vnde dotetur? *l. 22. §. penultimo ĩ. ad Trebellianum*: quid si ingrata? *arg. Nouell. 22. c. 27. in fine.* ignominioso nubat? *l. 3. §. 5. ĩ. de contrar. tut.* si hæretica? *l. 18. Codice de hæreticis.* Quid si filia iam cõtraxit nuptias sine dote? vide Socinum *regula. 281.*

m vt interdum accidit *l. 9. ĩ de in rem verso*: idem dicendum si sint absentes vel captiui *l. 5. §. 4. ĩ. de iure dotium.*

n est enim eorum pietatis. *l. 34. ĩ. de negotiis*: voti, *l. 22. §. penultimo ĩ. ad Trebell.* & officij, filiam dotare *l. vltima, Codice de dot. promiss.*

o *l. 18. in fine Codice de hæreticis*: sed quatenus? pro ratione facultatum *d. l. 18. arg. l. 8. in fine ĩ. de in rem verso. l. 60. ĩ. de iure dotium.*

p hæc negatiua omnino vera est. Potest enim pupilla nubere arbitrio suo. *ĩ. eod.* non expectato consensu cognatorum adfinium, & curatorum *l. 8. Cod. de nupt. l. 6. ĩ. de sponsalib.* hoc tamen constat: vbi pudore eligere maritum non vult, iudicem conuocatis illius cognatis id statuere posse. *l. 20. in fin. C. de nupt.* possunt interea tutores pupillæ suæ dotem constituere. *l. 61. ĩ. de iure dotium. l. 7. ĩ. de tutorib. datis.*

q *vide l. 101. ĩ. de verborum obligat.*

r ¶Pupilla nubere suo arbitrio potest. 4. *Harmenopul. 4. §. 12.*

s Nonne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium, post tantæ auctoritatis senectutem heri Seuerus constantissimus principum exclusit? *Tertull. 4. Apologetic.*

t *l. 22. l. 28. ĩ. eod. l. 12. l. 14 Cod. eod.*

u filius: idque sola reuerentia patris, metu non duxit *add. l. 26. §. 1. ĩ. de pignorib.*

x *l. 28. Cod. eod.*

† quæ hodie abrogata est *v. Nouell. 78. c. 3.*

y Senator, senatorísque filius, libertinam vxorem ducere non poterat. *vt hic. 13. Vlp. 1. Theophil. § 5. Inst. de libertinis.*

z *l. 3. ĩ. de concubinis.*

† hodie non præsumuntur nuptiæ, nisi mulier probet à viro se ea mente acceptam, vt illi esset vxor. *Nouell. 74. c. 5.* porrò de hac præsumptione *v. Alciat. 3. præsumpt. 38.*

a in filia emancipata idem *arg. l. 20. Cod. de nupt.*

b *4. Harmenopul. 4. §. 13.*

c hinc Contius *1. subcesiu. 4.* colligit, Iure naturali. i. necessario, non requiri cõsensum parentum in liberorum nuptiis: aliàs emancipatus nunquam sine patris consensu contraheret. matris quoque (vt patris) requireretur cõsensus, qui tamen legibus non requiritur, vt quæ filios non habeat in potestate *l. 20. Cod. de nuptiis*: solus aui consensus, sine patris consensu nunquam sufficeret in elocanda nepte *l. 16. §. 1. ĩ. eodem.* Naturæ eam vim esse, vt omnibus ex æquo parentibus idem honos habeatur *l. 4. ĩ. de curatore furiosi*: vt nullo vel tempore, vel loco, vel personis mutetur *§. 11. Instit. de iure naturali*: Esaui legitimos liberos fuisse *Genes. 36.* vtcunque is sine parentum consensu contraxerit nuptias *Liranus in 28. Genes.* Tobiam felicem euentum in suis nuptiis sortitum, cui tamen patris consensus defuerit *Tob. 7.* Nullibi in scriptura mandari vt parentum consensus in liberorum nuptiis necessariò adhibeatur: Pontificibus Romanis idem visum fuisse, Nicolao *27. q. 5. c. sufficiat*: Lucio tertio (vtcunque pater reclamet nuptiis filii) *c. 6. extra de raptorib.* Innocentio tertio *c. 13. extra de sponsal b.* & Tridentinæ Synodo: Iohanni Andreæ *c. vl. extra de sponsalib. impub.* & Lombardo *distinct. 28.* canonistarum & scholasticorum principibus, videri consensum parentum ad decorum, non ad necessitatem requiri: ex ritu & honestate, magis quàm necessitate adhiberi. Constare, non omnia, quæ honesta, esse necessaria. Ideóque honesti, & iuris naturæ intuitum illegitimas nuptias non efficere, quæ sine parentum consensu fuerint contractæ. Contra obiiciunt nonnulli, vel in primis omnium nuptiis ostensum quid sequentes obseruarent. Deum, patris loco functum Euam primo homini copulasse: consensu Abrahami, Isaacum *Genes. 24.* Isaaci, Iacobum *Gẽ. 28. vers. 6.* Simsonẽ, consensu patris Manuis, nuptias contraxisse. *Iud. 14. vers. 5.* lege diuina mãdari patribus, ne Chananæis filias suas elocent *Deut. 7. vers. 3.* & pluribus aliis locis cõstare, citra parentũ voluntatem nuptias non cõtrahi, eámque authoritatem parentibus concedi *Exodi 22. Nũ. 30. 2. Samuel. 1. Corinth. 9.* Hoc Imperatores *l. vn. §. 1. C. de rapt. tu. iust. de nupt. in pr.* hoc Ecclesiæ patres, *Tertull. 2. ad vxor. in f. Ambros. in libro de patriarchis 32. q. 2. c. honorantur: August. epist. 233. Enarist. 30. q. 5. c. 1.* hoc Synodum Toletanã quartam *32. q. 2. c. vlt.* hoc iurisconsultos *l. 2. l. 16. §. 1. ĩ. eodem. l. 11. ĩ. de statu*: hoc etiam Ethnicos, *Euripid. in Andromacha: Musæum in Ero & Leandro vers. 179. 180.* sensisse. Sic sentio quoscunque liberos, siue filios siue filias, iniussu patris contrahere nuptias impunè non posse, nisi sint emancipati expressè (tunc enim videntur voluntate patris semper contrahere *leg. 3. §. 5. ĩ. de contra tab.*) vel tacitè, puta si maiores 25. annis *Nouell. 115. c. 3.* (ex edicto regis Henrici, fœminæ anno 25. masculi anno 30.) si eorum parentes absentes vel captiui fuerint. *leg. 5. §. 4. ĩ. de iure dot.* Igitur minores 25. annis nunquam impunè sine parentum consensu nuptias contrahent? sic est de iure, nisi parens condicionem non quærat, aut iniuriosè prohibeat eos nubere, vel vxorem ducere *l. 19. ĩ. eodem.* nisi furor parentes occupet. *Instit. de nuptiis in pr.* aut captiuitas *d. l. 5.* his casibus, Prætoris decreto impunè nuptias contrahent *arg. l. 19. ĩ. eodem & d. l. 5.* ita vt exhæredari ob eam causam non possint, nisi fortè propudiosè, aut cum infamia nuptias contraxerint. *d. Nouell. 115. cap. 3. leg. 3. §. 5. ĩ. de contra tab.* hæc si non præcedant, exhæredari possunt: eóque etiam pertinet edictum regis Henrici latum anno 1556. An eorum matrimonium distrahetur? si pater iustam rationem habuerit non probandarum huiusmodi nuptiarum, iniustæ nuptiæ, iniusta vxor, iniusti liberi (& vt Apuleius 6. spurii *§. pen. Institut. de nupt.*) nulla dos, nulla vxor erit. *d. § pen.* non tamen iure ciuili Romanorum dissoluitur matrimonium: ídque contemplatione publicæ vtilitatis: id est, nuptiarum. *Paul. 2. sent. 19. §. 2.* &, vt Augustinus ait *28. q. 1. cap vlt.* tale coniugium ratum est, & si non legitimum. vnde constat hanc legem ciuilem imperfectam esse, vt quæ nuptias sine consensu parentum fieri prohibeat, initas non dissoluat. eodem modo lex Cincia imperfecta, vt quæ supra certum modum donare vetet, donatum non rescindat *Vlp. tit. 1.* simile est edictum illud Henrici: vetat enim huiusmodi nuptias & punit, non tamen eas rescindit.

d Quo? num sequente? Imò. præcedere debet *Instit. de nuptiis in pr.* quemadmodum in adquirenda hæreditate *l. 25. §. 4. ĩ. de adquir. heredit.* vt meritò sint ij laudandi iudices, qui in causa simplicium sponsaliorum, patris ratihabitatione non contenti, iubent sponsalia dissolui: & nouo patris consensu noua inchoari. vide tamen Hotomanum *9. Illustr. & leg. 68. ĩ. de iure dotium.* hic etiam quæritur, An expressus consensus præcisè requiratur, an tacitus sufficiat? Postremum verius est, vt consensisse existimetur, qui sciens non contradixit *vide l. 5. Codice de nuptiis.*

e an idem in matre? superius dixi, & dicam ad *l. 20. Cod. eod.*

f *l. 17. Cod. de adulteriis.*

g ergo vitiosum ab initio interdum conualescit. *leg. 1. in fin. Cod. si rector prouinciæ.*

h Cessante impedimento nuptiarum nuptiæ conualescunt. ita quæ initio non valent nuptiæ, tractu temporis possunt conualescere, vide tamen Dinum *c. non firmatur de regulis in 6.*

INuitam [a] libertam vxorem ducere patronus non potest.

29. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

QVod & Ateius Capito consulatu suo fertur decreuisse.hoc tamen ita obseruandum est:nisi [b] patronus ideo eam manumisit,vt vxorem eam ducat.

De nuptiis simulatis.

30. *Gaius* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

SImulatæ [c] nuptiæ nullius momenti sunt.

Si senator permissu principis libertinam duxerit.

31. *Vlpianus* libro 6.ad legem Iuliam & Papiam.

SI senatori, indulgentia principis, fuerit permissum, libertinam iustam vxorem habere: potest iusta vxor esse[d].

De libertino arrogato ab ingenuo.

32. *Marcellus* libro 1.ad Legem Iuliam & Papiam.

SCiendum est,libertinum, qui se ingenuo dedit adrogandum,quamuis in eius familia ingenui [e] iura sit consecutus,vt [f] libertinum tamen à senatoriis nuptiis repellendum esse.

De redintegrato matrimonio.

33. *Idem* libro 3.ad Legem Iuliam & papiam.

PLerique opinantur,cùm eadem mulier ad eundem virum reuertatur,id matrimonium idem esse.quibus adsentior:si non [g] multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit:maximè si nec [h] dotem vir reddiderit.

De generali mandato quærendi mariti. 1. De rea adulterij. 2. De compriuignis. 3. Si pater eius, quæ libertino nupsit, Senatu moueatur.

34. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

GEnerali mandato quærendi [i] mariti filiæfamilias,nō fieri nuptias,rationis est.itaque personam eius patri demonstrari,qui matrimonio cōsenserit, vt nuptiæ contrahantur,necesse est.

1 ¶ Ream adulterii,quàm vir iure mariti postulauit, non prohibetur post abolitionem [k] vxorem denuò ducere,sed & si non iure mariti ream postulauit, iure contractum matrimonium videbitur:

2 ¶ Inter priuignos [l] contrahi nuptiæ possunt: etsi fratrem communem ex nouo parentium matrimonio susceptum habeant.

3 ¶ Filiam senatoris,nuptias libertini [m] secutam,patris casus [n] non faciat vxorem. nam quæsita dignitas liberis,propter crimen [o] patris auferenda(non)est.

De filiofam.milite.

35 *Idem* libro sexto Responsorum.

FIliusfamilias miles[p] matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

De aducta,tutore,vel curatore xxxvii. vel liberto Curatoris.

36. *Paulus* lib.5.Quæstionum.

TVtor vel curator adultam [q] vxorem ducere non potest:nisi à patre desponsa, destinatáue testamētóve [r] nominata condicione [s] nuptiis,secuta fuerit.

37. *Idem* libro septimo Responsorum.

LIbertum [t] curatoris puellæ prohiberi oportet vxorem eandem ducere.

De administrantibus officia.

38. *Idem* libro secundo Sententiarum.

SI quis officium in aliqua prouincia administrat: inde oriundam vel ibi domicilium habentē,vxorem ducere non [u] potest:quamuis sponsare [x] non prohibeatur [y].ita scilicet, vt, si post [z] officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere.liceat ei hoc facere arris tantummodò redditis [a] quas acceperat.

1 ¶Veterem sponsam in prouincia,quam quis administrat,vxorem ducere potest.& dos data nō fit caduca [b].

2 ¶Qui in prouincia aliquid administrat: in ea prouincia filias † suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

De sororis proneptæ. 1. De incestu.

39. *Idem* libro 6.ad Plautium.

SOroris proneptem [c] nō possum ducere vxorem.quoniam parentis loco ei sum.

1 ¶ Si quis ex his quas moribus [d] prohibemur vxores ducere,duxerit:incestum dicitur committere.

De filia priuignæ.

40. *Pomponius* libro 4.ex Plautio.

ARisto respondit,priuignæ [e] filiam nō magis vxorem duci posse,quàm ipsam priuignam.

De ea quæ vulgo quæstum facit. 1. De concubinatu.

41. *Marcellus* lib.26.Digestorum.

PRobrum [f] intelligitur etiam in his mulieribus esse, quæ turpiter viuerent,vulgóque quæstum facerent, etiam si non palam [g].

1 ¶ Et si qua se in concubinatu alterius, quàm patroni [h],tradidisset: matrisfamilias [i] honestatem non habuisse dico.

De honestate spectanda. 1, quib.nubere non possunt prognata senatoribus.

42. *Modestinus* libro singulari de Ritu nuptiarum.

SEmper in coniunctionibus nō solùm,quid liceat,considerandum est,sed & quid honestum [k] sit.

1 ¶Si senatoris filia,neptis,proneptis,libertino [l], vel qui artem ludicram [m] exercuit, cuiúsue pater, matéive id fecerit,nupserit:nuptiæ non erunt.

Quid sit palam quæstum facere. 3. De ea quæ palam sine quæstu se prostituit. 4. De ea quæ facère desiit. 5. De obtentu paupertatis. 6 De lenocinio. 10. De damnata publico Iudicio. 11 Vel calumniæ,uel præuaricationis. 12. De adultera.

43. *Vlpianus* libro 1.ad Legem Iuliam & [n] Papiam.

PAlam [o] quæstum facere dicemus non tantùm eam, quæ in lupanario se prostituit:verùm etiam si qua (vt adsolet[p]) in taberna cauponia,vel qua alia pudori [q] suo non parcit.

1 ¶Palam autem sic accipimus, passim, hoc est sine [r] delectu [s].non si qua adulteris,vel stupratoribus se committit:sed quæ vicem prostitutæ sustinet.

2 ¶Item,quòd cum [t] vno,& altero pecunia accepta [u] commiscuit,non videtur palam corpore quæstū facere [x].

3 ¶Octauenus tamen rectissimè ait,etiam [y] eam quæ sine quæstu,palā se prostituerit,debuisse his cōnumerari.

4 ¶Non solùm autem ea, quæ facit:verùm [z] ea quoque,quæ fecit, & "si" facere desiit, lege notatur,neque enim aboletur turpitudo quæ postea intermissa est.

5 ¶Non est inoscendum ei,quæ obtentu paupertatis [a] turpissimam vitam egit.

6 ¶Lenocinium facere,non minus [b] est,quàm corpore quæstum exercere.

7 ¶Lenas autem eas dicimus:quæ mulieres quæstuarias [c] prostituunt.

8 ¶Lenam accipiemus & eam, quæ alterius nomine, hoc vitæ genus exercet. 9 ¶Si qua [d] cauponam exercēs, in ea,corpora quæstuaria habeat:(vt multæ adsolent,sub prætextu instrumenti cauponij [e], prostitutàs mulieres habere)dicendum,hanc quoque lenæ appellatione contineri. 10 ¶Senatus [f] censuit,non conueniens esse vlli senatori [g],vxorem ducere,aut retinere damnatā publico iudicio:quo "iudicio" cuilibet [h] ex populo experiri licet, nisi si cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas, 11 ¶Si qua calumniæ iudicio damnata sit ex causa publici iudicii,& quæ præuaricationis damnata est, publico iudicio damnata esse non videtur [i].

12 ¶ Quæ [k] in adulterio deprehensa est,quasi publi-

a debent enim matrimonia esse libera. *v.l.14. Cod.de nuptiis.*
b *l.51.ff.eod.*
c *l.13.Cod.de nuptiis.v.l.54.1. de oblig. & act.*
d Politi enim non iure facta à principe confirmari *vt l.38.ff. de adoptionib.*
e Imò, quamuis libertus adoptetur à patrono ingenuus nō est *l.vlt.ff.de statu.*
f Libertinus qui se ingenuo dedit adrogādum, adrogatori ingenuus est: aliis non est. Vnde vt ingenuus senatoris filiā ducere non potest.
g *vide l.3.ff. de diuortiis.facit l.31. eod.tit.*
h tūc enim tacitè ei dos redintegratur.*vide l.64.ff. de iure dotium.l.penultima §.5.ff. solut. matrim.*
i mandaū quærendi matrimonij excedit, qui non tantum maritum quærit, sed etiam ipsas nuptias contrahit.
k *vide titulum Codicis de abolitionibus.*
l compriuignos *§.8.Instit. de nuptiis.*
m *vt l.ge 16. ff. eodem.*
n *l.9.ff. de senatoribus.*
o *vide l.26.ff. de pœnis.*
p curitas? *collige ex l.1.ff. de obsequiis.*
q *l.5.l.7. Cod. de interdicto matrim.leg.64. §.1.ff. eod.*
r destinatáve, testamentóve nominata, cōditionem nuptiarum secuta fuerit.*Cuiac.16. obs. 33.v.l.66.ff. eod. l.101.ff.de condit. & demonst.l.7.ff. de adulteriis.*
s mariti sc.putà si sit turpis vel inhonestus? *l.12. §.1.ff.de sponsalibus:*an tutor? *l.6. Co. de interdicto.*
t *adde l. 64. ff. eod.*
u *l.57.63. ff.eod. l.6. Cod. de nuptiis.*
x *leg.vn. Cod.si rect.prouinc. l.13. §.1.ff.de donat.int. vir.*
y Imò prohibetur.*arg.l.15.ff. de sponsalib.*
z *l.65.in f.ff. eod.*
a *v.l.vn.C. si rector. prouin. & Nouell.Leonis.23.*
† hodie filias elocare prohibetur. *Nouell. Leonis 23.*
b Caduca dos lege 61. infrà eod. Vlpianus in fine.
c *l.17. Cod. de nuptiis.l.vltim.Cod.si nupt.ex rescrip.§.3.Instit.de nupt.*
d *l.8.ff.eo.*iure gentium.*l.vlt.ff eod.* e *l.14.inf.ff.eod.*
f stuprum. *vulgat.*de probro adde *l.42.ff.de ver.signif.*

g quod quid fit *v.l.43.ff. eo.* quæritur tamen q fieri possit vt mulier vulgo quæstum faciat, non tamen palàm. sunt enim hæc diuersa.
h *l.1.l.2.ff.de concubinis.*
k *l.16.l.44.ff.eod. leg.197.ff. de reg. iur.4. Harmenopul.6.§.42.*
l *l.44.ff.eod. adde Vlp.tit.13. §.1*
m *Vlp.13.*
n de maritandis ordinibus sc. an lex Iulia & Papia sint vna lex, vel duæ. *v. quæ not. ad l.59. ff.de condit.& demonstrat.*
o *vide l.33.ff. de verborum significat.*
p Cauponariæ mulieres facilè prostitui præsumuntur.
q in taberna, caupona, vel aliâs pudori &c. *Hal.§.9.ff.eod.*
r Siue delectus est indistinctè, *l.vlt.ff.de iuris & facti ignorat.*
s vt alibi quod coram pluribus *l.33.ff.de verbor.significat.* palàm proscribere, est vt legi possit de plano.*v.l.11.§.3. ff.de institor.* palā nuncupare hæredem, est ita nuncupare vt exaudiri possit *l.21.ff.qui testam.*
t itē quæ cum vno &c. *Hal.* hinc collige,Palam non fieri quod cum vno aut altero fit.
u Idem si pecunia non acceptā: nā quæ gratis facit, nō ideo minus peccat.
x videtur tamen meretrix. *Rolandus à Valle.1.Consil.74.numero 20.*
y vt palam prostitui dicatur mulier, quæstū intercedere nō est necesse. *vt hic:* idem est in calumniatore *l 2.ff.de calumniatorib.*
z quæ turpiter vixit semper est ignominiosa. *Baldus.*
a mulier turpiter viuens prætextu paupertatis non excusatur.32. *q.5.c. ita Baldus.*
b Imò, maius *l.4. §. 3.ff. de his qui notantur:* Solon lenocinium morte multabat, vt ait Æschines.
c *d.leg.4. §. 2, in pr.*
d *d.l.4.§.2.ver. siue.*
e instrumenti. cauponarij *Hal.* f *l.16.ff.eod.* g & ingenuo *Vlp.13.§.2* h *§.1.Instit.de publ.iudic.*
i quoad prohibitionem nuptiarum;in aliis causis secus. *Accurs.l 1.§.1.ff. de calumniatorib.* k *Vlp.13.§.2.*

a Ordo est inuersius, ita legit Petrus Faber, Non tantum erit notata quæ publico iudicio [illegible] est, sed & quæ deprehensa 1. Semestr 23.

b Deprehẽsa in adulterio æquè notata est, vt quæ iudicio publico adulterii damnata est, quia lex non tantum sententiam notat, sed factum. hoc est, lex non tantum eam notat, quæ adulterij damnata est iudicis sententia, sed quæ in ipso facto deprehensa.

co iudicio damnata est. [a]Proinde si adulterii condemnata esse proponatur: non[a] tantùm quia deprehensa est, erit notata, sed quia & publico iudicio damnata est. Quòd si non sit deprehensa, damnata autem iudicio, notetur, quia publico iudicio damnata est. [b]At si deprehensa quidẽ sit, damnata autem non sit: notata erit. Ego puto, etsi absoluta sit, post deprehẽsionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia verum est, eam in adulterio deprehẽsam, quia[d] factum[c] lex, non[d] sententiam notauerit[e].

13 ¶ Non adiicitur hic, vt in lege Iulia de adulteriis, à quo vel vbi deprehensam[f]: proinde siue maritus, siue quis alius deprehendisse proponatur: videtur notata. sed & si non in domo mariti, vel patris sui deprehensa sit: erit notata secundum verba legis.

¶ *Legis Iuliæ, & Papiæ caput.* De senatoribus, *& eorum libertis.* 1. *Summa dicti capitis legis Iuliæ.* 2. *Si auus, vel auia artem ludicram fecerit.* 3. *De patre naturali, vel adoptiuo.* 4. *& tempore, quo artem ludicram fecit.* 7. *Si vxor senatoris, vel prognati senatore, artem ludicram facere incipiat.* 8. *ne à senatorib. ducatur, quæ à cæteris ingenuis duci non possunt.*

44. *Paulus* libro 1. ad Legem Iuliam & Papiam.

LEge Iulia † ita cauetur: *Qui Senator est: quíve filius: nepósve ex filio: pronepósve ex filio nato, cuius eorum est, erit: ne quis eorum sponsam, vxorémve sciens dolo malo habeto libertinam: aut eam, quæ ipsa, cuiúsve*[g] *pater, matérve artem ludicram facit, fecerit. Néve Senatoris filia neptísve ex filio: proneptísve ex nepote, filio nato, nata: Libertino eive, qui ipse, cuiúsve pater, matérve artem ludicram facit, fecerit: sponsa, nuptáve sciens dolo malo esto. néve quis eorum dolo malo sciens sponsam, vxorémve eam habeto.*

1 ¶ Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere, eámve, cuius pater[h] matérve artem ludicram fecerit. item libertinus senatoris filiam ducere.

2 ¶ Non obest, auum[i] &[k] auiã artem ludicram fecisse.

3 ¶ Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam, necne. tamen[l], iustum[m] patrem intelligendum, Octauenus ait: matrem, etiam si vulgò[n] conceperit.

4 ¶ Itẽ nihil[o] refert, naturalis sit pater, an adoptiuus.

5 ¶ An & is noceat, qui, antequàm adoptaret, artem ludicram[p] fecerit: atque si naturalis pater, antequàm filia nasceretur, fecerit? & si huius notæ homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse, Pomponius rectè putat, vt eis non connumeretur.

6 ¶ Si postea ingenuæ vxoris pater, matérve artem ludicrã facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cùm nuptiæ honestæ contractæ sint, & fortasse[q] iam liberi procreati sint.

7 ¶ Planè si ipsa artem ludicram facere cœperit, vtique dimittenda erit.

8 ¶ Eas, quas[r] ingenui ceteri prohibẽtur ducere vxores, senatores non ducent[s].

¶ *aliud legis Iuliæ, & papiæ caput ne liberta inuito patrono alij nubat. De empto.* 1. *De Iureiurando.* 2. *De emptore.* 3. *De filiof. milite.* 4. *De nupta vel sponsa.* 5. *Inuitus quomodo accipitur.* 6. *De seruitute patroni.*

45. *Vlpianus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

IN eo iure: quod dicit, *Inuito*[t] *patrono libertam, quæ ei nupta est, alij nubere non posse.* Patronum[u] accipimus (vt rescripto Imperatoris nostri, & Diui patris[x] eius continetur) & eum[y], qui hac lege emit, vt manumittat. quia manumissa, liberta emptoris habetur.

1 ¶ Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non[z] habebit.

2 ¶ Ne is quidem debet habere, qui non suis[a] nummis comparauit.

3 ¶ Planè si filiusfamiliàs miles esse proponatur: non dubitamus, si castrensis peculij ancillam manumiserit,

c Facti & sententiæ discrimen vnde colligitur: sentẽtiam non requiri in iis, in quibus lex factum notet.
d Imò sententia magis notanda quàm genus criminis. l.13. ƺ. de pœnis.
e notat Hal. in muliere f. in victo [illegible] in quo sententiam, nõ lex ipsa, infamiam inferat leg. 2 §.3.5. de his qui not. Cur tam variè? vel ideo, quòd maior à muliere quàm à viro pudicitia requiritur.
f vel vbi deprehensa sit. Hal.
† quæ nunc abrogata est. Vlp. 13. Nouell. 78. c. 3. Nouell. 117. c. 6.
g l.17. in f. C. de incestis. Vlp. tit. 13. §.1.
h l.7. in f. Co. de incestis.
i Aui vel auiæ infamiæ & nota nõ nocet nepotibus. Patris & matris appellatione auum & auiam non continere hinc quoque colligunt.
k appellatione patris & matris non cõtinentur auus aut auia, quoties tractatur de odio. facit l.21 ƺ. de adul.
l appellatione patris non continetur illegitimus vt hîc; quãdo scilicet dispositio legis respicit ciuilem rationem. vt hîc: non naturalem: tunc enim auus comprehenditur. l.14. §.2. ƺ. eo. l. 12. ƺ. adulteriis. Ideóque naturalis filius parentis sui mortem vindicare potest leg. 3. ƺ. de liberali causa: eundem parentem in ius vocare non potest. l. 6. ƺ. de in ius vocando: an in maiestatis pœna illegitimi comprehenduntur, vt legitimi. l.5. Cod. ad l. Iul. maiestat. an sunt domestici patris v. Bald. hic.
m Patris appellatione, iniustũ seu bastardũ patrem non contineri hinc colligunt. adde l. verba. Cod. de adulteriis: quod verum quoties lex non aliam cõstituẽdi rationem habet quàm ciuilem: secus si à natura cõstituendi causam petat. l. adoptiuus. §. seruilis. ƺ. eod. vnde notãt filio bastardo permitti iniuriam & mortem patris naturalis vlcisci: cùm hæc vltio sit à naturali ratione. facit l. 2. ƺ. de liberali causa.

n leg. 14. §. 2. ƺ. eod.
o Patris naturalis & adoptiui similitudo.
p quæ infamat l. 1. ƺ. de his qui notantur.
q nota fauorem nuptiarum honestè contractarum & liberorum ex eis procreatorum adde l. 57. ƺ. eod.
r adde l. 49 in fine ƺ. eodem. & ita lege apud Vlpianum tit. 13. §. 2. potius quàm, cæteri ingenui.

s quæ nam illæ sunt? lena, à lenone manumissa, in adulterio deprehensa, iudicio publico damnata, quæ artem ludicram fecit, à senatu damnata d. §. 2.
t l. 51. ƺ. eodem. l. 11. ƺ de diuortiis. l. 8. Cod. de operis libertorum.
u Patronus is etiam censetur, qui emit ancillam vt manumitteret: quique ita emptam manumisit.

competere ei hoc ius. est enim patronus secundum constitutiones[b]. nec patri eius hoc ius competit.

4 ¶ Hoc caput ad nuptam tantùm libertam pertinet: ad[c] sponsam non pertinet. & ideo, inuito patrono, nuntium sponsa liberta si miserit, cum alio connubiũ habet.

5 ¶ Deinde ait lex, *inuito patrono.* inuitum accipere debemus.
eum, qui [d]non consentit ad diuortium. idcirco nec à furioso diuertendo, soluit se huius legis necessitate: nec si ab ignorante diuorterit. rectius enim hic[e] inuitus dicitur, quàm qui dissensit.

6 ¶ Si ab hostibus patronus captus esse proponatur: vereor[f], ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et qui Iuliani sententiam probant, dicerent[g], non habituram connubium. putat enim Iulianus, durare eius libertæ matrimonium etiam in captiuitate, propter patroni reuerentiam. Certè si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium.

De *liberta communi.*

46. *Gaius* libro 8. ad Legem Iuliam & Papiam.

ILlud dubitationis est: an & qui communem[h] libertam vxorem duxerit, ad hoc ius admittatur. Iauolenus negauit: quia non[i] propriè videtur eius liberta, quæ etiam alterius sit. aliis contrà visum est[k]: quia libertam eius[l] esse negari non potest, licèt alterius quoque sit liberta. quam sententiam plerique rectè probauerunt.

De filia Senatoris quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecit, vel Iudicio publico damnata est.

47. *Paulus* libro 2. ad Legem Iuliam & Papiam.

SEnatoris filia: quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit: impunè libertino nubit[m]. nec enim honos[n] ei seruatur, quæ se in tantum [fœdus[o]] deduxit.

De filio patroni. 1. *De liberta ignominiosa.* 2. *De assignatione libertæ.*

48. *Terentius Clemens* libro 8. ad Legem Iuliam & Papiam.

FIlio patroni in libertam paternam eandémque vxorem idem[p] iuris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. Idémque dicendum erit: & si alterius patroni filius, viuo altero, libertam eorũ vxorem duxerit.

1 ¶ Si ignominiosam libertam suam patronus vxorem duxerit: placet, quia[q] contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium.

2 ¶ Si vni ex filiis adsignatam[r]: alter vxorem duxerit: non idem ius quod [in] patrono tribuendum. nihil enim iuris habebit. quia senatus omne[s] ius libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

De vxorib. Ducendis ab inferioris, vel Superioris dignitatis hominibus.

49. *Marcellus* libro 1. ad Legem Iuliam & Papiam.

OBseruandum est, vt inferioris[t] gradu homines ducant vxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. at contrà, antecedentis[u] gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

De manumissione & fideicommisso.

50. *Idem* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

PRoximè constitutum dicitur: vt: cùm quis libertam suam duxerit vxorem, quam ex[x] fideicommissi causa manumiserit: liceat libertæ, inuito eo, nuptias contrahere.

x Diui Seueri patris Hal. [illegible] Diui Marci l. 3. §. 3. ƺ. de suis: adde l. 10. ƺ. de in ius vocando: l. 2. § [illegible] ƺ de bon. libert. l. 2. leg. 3. Codice si mancip.
y d. §. 3.
z Imò, idem ius habebit, & erit patronus: l. 8. §. 1. ƺ. de in ius vocando.
a Non suis nũmis comparat, qui nummos ab alio accepit vt manumitteret. l. 3 § 4. ƺ. de bon. libert.
b ¶ Diui Hadriani l. 8. ƺ. de iure patronatus: adde l. 10. ƺ. de in ius vocãdo: l. 3. §. 8. l. 22. ƺ. de bon. libert. l. si quis hac lege §. Sed & si castrensem. ƺ. qui & à quibus manumissi.
c Priuilegium concessum actui perfecto, nõ debetur ei⁹ initio.
d vt l. 5. ƺ. de seruit. vrban. vbi scripsi de taciturnitate & silentio.
e Inuitus facere videtur, quo ignorante quid fit: Inuiti dicuntur, qui ignorant & absunt.
f sic respondebant interdum iuris consulti. vt hîc. & l. 67. §. 3. ƺ. eod. l. 9. §. 1. l. 59. §. 1. ƺ. de iure dotium: l. 20. §. 2. ƺ. de contra tab. l. 48. §. 1. de adq. rer. l. 1. §. 12. ƺ. de cloacis. vide Duar. 2. disp. 11.
g & quidẽ probatur sententia Iuliani dicentis Hal.
h Liberta, communi patrono etiam nupta, nõ potest eo inuito alteri nubere. Ita: quod constitutum est de liberta, extẽditur hic ad communem.
i Fictione quidam quod commune est, meũ est, vide Dynum ad l. 11. ƺ. de regulis iuris.
k nostrum videri sc. quod cõmune sit. l. 5. §. 1. ƺ. de leg. 1. l. 23 in f. ƺ. de verbor. signif.
l l. 12. ƺ. de adsignand. libert.
m vt ignobilis l. 13. ƺ. eod. facit leg. 48. §. penult. ƺ. eod. l. 29 C. ad l. adult.
n Nobilitas turpitudine vitæ amittitur. l. 1. in f. Cod. vbi senatores.
o in tantum scelus Hal. p l. 5. ƺ. de obsequiis.
q facit l. 37. in f. ƺ. de minorib.
r v. l. 12. ƺ. de adsignand. libert.
s l. 1. in pr. ƺ. de adsignand. libert.
t Tam malè inæquales veniunt ad aratra iuuenci, Quàm premitur magno coniuge nupta minor. *Ouidius in Deianira.* lege Catuleia postea promiscuè coniugia sunt permissa *Liuius* 4.
u l. 49. in f. ƺ. eod. Quod minori non licet propter ætatem, in maiore ob eandẽ causam prohibetur. x l. 10. ƺ. de diuortiis.

trahere. puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate [a] manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem præstitit, quam vllum beneficium in mulierem contulit.

De ancilla manumissa matrimonij causa.

15. *Licinnius Rufinus* libro primo Regularum.

MAtrimonij causa ancilla manumissa, à nullo alio vxor duci potest, qúam à quo manumissa est: nisi [b] patronus matrimonio eius renuntiauerit.

1 ¶ Si autem filiusfamilias matrimonij [c] causa, iussu [d] patris, ancillam manumiserit: Iulianus putat, perinde eam haberi, atque si à patre eius manumissa esset. & ideo potest eam vxorem ducere.

De incestis nuptiis, de dote.

52. *Paulus* libro 6. ad Sabinum.

INcestæ nuptiæ neque [e] dotem [f] habét. & ideo "omne" quod perceptũ est, licèt fructuum nomine, auferetur.

De parentib. & liberis.

53. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

NVptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero [g] parẽtum [h], liberorúmue sunt: siue proximi, siue vlterioris gradus sint, vsque ad infinitum.

De cognatione & iustis nuptiis. De vulgo quæsitis.

54. *Scæuola* libro 1. Responsorum.

ET nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an verò non. nam & vulgò [i] quæsitam sororem quis vetatur vxorem ducere.

De filia vel neptæ adoptiua. De patris adoptiui matre, matertera, nepte & filia.

55. *Gaius* libro 11. ad Edictum Prouinciale.

QVin etiam nefas existimatur, eam quoque vxorem ducere, quæ per adoptionem [k] filia, neptísve esse cœperit. in tantum, vt, etsi [l] per emancipationem [m] adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat.

1 ¶ Patris adoptiui mei matrem, aut [n] materteram, aut neptem ex filio, vxorem ducere non possum: scilicet si in familia eius sim. alioquin, si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet quia post emancipationem [o] extraneus intelligor.

Si sororis filia in concubinatu fuerit.

56. *Vlpianus* libro 3. Disputationum.

ETiam si concubinam quis [p] habuerit sororis [q] filiam, licet libertinam, incestum committitur.

De filio officium gerentis. 1. De status confirmatione.

57. *Marcianus* lib. 2. Institutionum.

QVi in prouincia officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio [r] suo vxorem ducenti.

1 ¶ "in libro secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat:" Diuus Marcus & Lucius Imperatores Flauiæ Tertullæ per Mensorem libertum ita rescripserunt: Mouemur [s] & temporis [t] diuturnitate, quo ignara [u] iuris in matrimonio auunculi [x] tui fuisti, & quòd ab auia tua collocata es, & numero [y] liberorum vestrorum. idcircó "que" cùm hæc omnia in vnum concurrunt, confirmamus [z] statum [a] liberorum vestrorũ in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta [b] cõtractum est, perinde [c] atque si legitimè concepti fuissent.

Si libertina senatori, quasi ingenua nupserit.

58. *Marcianus* libro 4. Regularum.

A Diuo Pio rescriptum est: si libertina Senatorem deceperit quasi ingenua, & ei nupta est: ad exemplum prætoris edicti, dandam in eam actionem. quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla [d] est.

De tutore & eius liberis.

59. *Paulus* libro singulari de Adsignatione libertorum.

SEnatusconsulto [e], quo cautum est, ne tutor [f] pupillam vel filio suo, vel sibi nuptum collocet: etiam nepos [g] significatur [h].

De his ad quos tutelæ periculum pertinet. 2. De tutoribus non administrantibus. 4. Si pendente excusationis Iudicio pupilla adoleuerit. 5. De nuptiis & sponsalibus. 6. De filio tutoris adoptiuo. 7. De liberis à tutore datis in adoptionem. 8. Si heres tutoris prouocantis victus sit.

60. *Idem* libro singulari ad orationem Diui Antonini & Commodi.

SI quis tutor quidem non sit: periculum tamen tutelæ ad eum [i] pertineat. an sententia orationis contineatur? veluti si pupilla ab hostibus capta [k] fuerit aut falsis [l] allegationibus à tutela se excusauerit, vt [m] ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. & dicendum est, hos quoque ad senatusconsultum pertinere. nam & huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari, comprobatum est.

1 ¶ Sed si propter alterius personam periculũ ad eum peruenit: videamus, ne extra sententiam senatusconsulti sit. veluti si magistratus in tutelæ periculum incidit: vel fideiusserit quis pro tutore, vel curatore. quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur. & consequens est, hoc probare.

2 ¶ Quid ergo, si honoris [n] causa tutor datus sit? quatenus nec huiusmodi tutèla in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit: quòd dictum est, ". & " honorarium tutorem periculum solere pati, si malè passus sit administrari tutelam.

3 ¶ Quin autem ille, qui, cùm datus est tutor, cessat [o] in administratione, pertineat ad orationem: non est dubitandum. quia perinde tenetur ex sacris cõstitutionibus, atque si gessisset.

4 ¶ Quid ergo si, cùm se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, & inter moras pupilla adoleuerit? an ad senatuscõsultum pertineat? quæstio in eo est, an "&" post pubertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat. nam si recipitur, & excusauerit: impunè potest ducere. si verò non debeat recipi post officium finitum, non rectè ducit. Et ait Papinianus libro quinto responsorum, officio finito excusationem recipi non oportere, & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. sed mihi hoc nequaquam placet. iniquum enim est, propter dilationem, quæ fortè non dolo, sed " quæ" ex necessitate contingit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta.

5 ¶ Quamuis verbis orationis [p] cautũ sit, ne vxorem tutor pupillam suam ducat: tamen intelligendum est, ne desponderi [q] quidem posse [r]. nam cum qua nuptiæ cõtrahi non possunt, hæc plerumque [s] ne quidem desponderi potest. nam quæ duci potest, iure despondetur.

6 ¶ Quid ergo, si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicitè, posteáque emancipatus fuerit? credẽdum est, de adoptiuis emancipatis senatum non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptiuæ familiæ obliuiscuntur.

7 ¶ Naturales liberi, licèt in adoptionẽ dati fuerint, senatusconsulto continentur.

8 Quid ergo, si tutor datus prouocauit [t], & postea heres eius victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an verò, si filius heres fuerit, & victus est, ad orationem pertineat? & cõsequens est, hoc probare: quoniam rationem [u] debet reddere.

De dote caduca.

61. *Papinianus* libro 32. Quæstionum.

DOte propter illicitum matrimonium caduca [x] facta: exceptis impensis necessariis, quæ [y] dotem ipso iure minuere solẽt: quod iudicio de dote redditurus esset: maritus, soluere debet.

De matre, cui pater eligendi filiæ maritum arbitrium dedit. 1. De collibertis. 2. De tutore qui rationes reddidit, & adulta liberos habente.

62. *Idem* lib. 4. Responsorum.

QVamquàm in arbitrio [z] matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur: frustra tamen ab ea tutor datus eligetur. neque [a] enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cùm ideo maximè matrem prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret.

a Necessitate qui facit, non confert beneficium *Baldus*. In necessitatibus nemo est liberalis *Bartol. facit l.84. ff. de hæredibus instituendis. l. 1. §. penultimo ff. de aqua quotidiana.* b *vide l. 29. ff. eodem. l. 11. §. 1. ff. de diuortiis.* c *facit l. 21. ff. qui & à quibus.* d *vide l. 1. in fi. Cod. cõm. de manumiss.* e *vide quæ scripsi ad l. 4. Cod. de incestis.* f *l. 58. ff. eodem. §. 12. Instit de nuptiis. vide l. 14. Codice de incestis.* g *l. vlt. ff. eod.* h Sic Horatius. Dos magna, parentium virtus. i *l. 14. §. 2. ff. eod. §. 1. Instit. de nuptiis. 4. Harmenop. 6. §. 47. Genes. 2. Leuit. 18. Plato 8. de leg. & 8. de repub.* Notandum est quod Varro *2. de re rustica* scribit, Cùm equus matrem, vt saliret, adduci non posset, & eum capite obuoluto peroriga adduxisset, & coegisset matrem inire, cum descendenti velũ dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eũ, ac mordicus interfecit. Idem ait Plinius 8. c. 13. & Aristoteles 8. *de historia animal. 47.* k *facit l. 14. §. 1. ff. eod.* l Extrane⁹ quis non fit per emãcipationem. *adde l. 1. §. extraneũ Co. de rei vxore. act.* m *l. 23. in f. ff. de adoptionib. §. 1. vers. & hæc adeo Inst. de nupt. v. l. 14. ff. eod.* n hæc verba *aut materteram* Hotomanus *5. obser. 16.* ex Glossa in contextum irrepsisse censet. o *l. 12. l. 13. ff. de adoption.* p etiam miles *l. 11. §. 1. ff. de adulteriis.* q *l. 14. §. 2. ff. eod.* r *Nouell. Leonis 23. l. vnic. Cod. si rector prouinciæ*: aliud erat in filia *l. 38. in f. ff. eod.* s Legitimandi ius, principis est, Imò & incestuosos legitimare potest. *vt hîc. vide Rolandum à valle. 1. consil. 61. numer. 32.* t Tẽporis diuturnitas, facti alieni ignorantia, & numerus liberorum principem ad legitimandum mouent. *v. Nouell. 139. Nouell. 154.* u Ignaris iuris mulieribus succurritur. *l. 4. Cod. de incestis: Nouell. 12. c. 1.* x *vt in l. 5. ff. de condict. sine causa l. 17. C. de nupt.* y Numerus liberorum minuit incestus crimen *l. 7. §. 3. ff. de bonis damnator.* z *adde §. 2. in f. Instit. de hæred. ab intest.* a an vero ipsum matrimonium confirmatur? non videtur, cùm continuò sit dirimendum *v. l. 4. in f. C. de incestis.* b matrimonium non potest præscribi per quadraginta annos *Bald.* c Legitimatio retro agitur ad tempus conceptionis: nempe vt legitimati fingantur legitimè concepti: *adde l. 1. l. 2. ff. de natalib. restit.* Ita legitimatio quasi restitutio nataliũ est. d *v. l. 52. ff. eod.* e *l. 64. §. 1. ff. eo. l. 7. ff. de adult.* f *l. 36. ff. eod. leg. 62. in f. ff. eod. l. 15. in f. ff. de sponsal. leg. 1. C. de interd. matrim.* g *leg. 220. ff. de verb. signif.* & *heres l. 64. § 1. ff. eo.* h Nepos filij appellatione cõtinetur ex interpretatione, non ex propria significatione *l. 14. ff. de Sc. Macedoniano. l. 6. in f. Cod. ad Macedon.* vide quæ scripsi *ad l. 6. ff. de testam. tutela l. iusta 84. ff. de verbor signif.* i qualis est is, qui falsis allegationib. se excusauit. *§. vlt. Instit. de excus.* k tunc finitur tutela *§. 1. Instit. quib mod. tut.* l *v. l. 1. 2. Cod si tutor vel cur. falsi allegat.* m aut ex *Haloand.* n *vt in l. 3. §. 2. ff. de administr. tut. l. 14. ff. de solutionib.* o dixi *ad l. 5. Cod. de testamenta tutèla.* p *l. 15. ff. de sponsalib. leg. 1. Cod. de interd. matrim.* Imò senatusconsulto. *l. 4. Cod. de excusat. tutor: dixi ad l. 7. Co. de prox. minorum.* q *l. 15 l. 16. ff. de sponsalib.* r Tutor pupillam suam vxorem ducere non potest: quod & verbis legis ita apertè exprimitur. An & desponderere potest? non potest. nam plerũq; hoc euenit, vt qui aliqua non possint nuptias contrahere, nõ possint & cum eadem sponsalia cõtrahere. sicuti per cõtrarium euenit, vt quam possis ducere, possis eandem despondere, Constat ita argmentum, an nuptiis permissis ad sponsalia permissa: vt ab iisdẽ prohibitis ad eadẽ spõsalia interdicta. s hoc dictũ est propter viduã, quæ intra tẽpus luctus despõderi potest: non tamẽ duci *l. 20. §. 1. ff. de his qui notãt.* t atqui prouocare non potest *§. 16. Inst. de excus. tut.* u eadẽ est ratio in *l. 64. §. 1. ff. eod.* x Caduca dicitur dos, cùm ab ea cecidit is cui data est, & fisco cedit. *l. 38. §. 1. ff. eo. 16. Vlp. in fi.* y *l. 1. §. 2. ff. de impẽs. in reb. dotalib.* z Generale & liberũ arbitriũ nõ extẽditur ad personas specialiter prohibitas *Bald.* a Nõ venit in potestatẽ arbitrii id, quod iure fieri nõ potest *l. 6. § 2. ff. de cond. indeb. l. 46. ff. de peculio.* Liberũ. n. & generale limitatur ad honesta. verbi gratia: Pater iussit filiam nubere matris arbitrio: nõ poterit mater filiam elocare patris inimico.

a id eſt malo exemplo, ídque ne quis putet eum, patrono adhuc ſuperſtite, adulterium in illam commiſiſſe, 28. *Eclog. 5. cap. 13.*
b id eſt contra mandata, *l. 2. §. 1. ff. de his quæ vt indign. l. 6. Cod. de nupt. vide l. 38. ff. eod.*
c id eſt, impubes, quàm ſignificationem Nonius notat: atque inde, puberes, deuirginatos dici, *Cuiac. 6. obſeruat. 16.*

d *l. vltim. ff. de legat. 1.*
e *vide l. vnic. Cod. ſi rect. prouinc. l. vnic. Cod. ſi quacunque præditus.*
f filij appellatione intelligitur hîc etiam extraneus, ídque propter idẽtitatẽ rationem. vnde colligere poſſis, Statutorum rationem attendi oportere, licèt ſtatuta ſint ſtricti iuris.
g *l. 60. ff. eodem.*
h *vide l. 38. in fin. ff. eodem.*
i *l. 6. Cod. de nuptiis.*
k An verò dos quæ caduca fuit hoc caſu reuiuiſcit? negat Gordiani conſtitutio relata à P. Pithæo *apud Cuiacium 1. obſeruat. 11.* ait autem *lex 68. ff. de iure dot. um.*
l *l. 36. ff. eodem.*
m & ſeptimum annum *Haloand.* & ita legunt in *l. 7. ff. de adulteriis:* Hodie intra annum 29. quoniam annus vtilis mutatus eſt in quadriẽnium continuum. *vide l. 6. Cod. de interdicto matrim.*
n deſtinabantur vxores filiis à parentibus teſtamento vel inter viuos, citra conuentionem, *l. 36. ff. eod. l. 7. §. 1. ff. eodem. l. 16. ff. de diuortiis. l. 101. ff. de cond. & demonſtrat. l. 134. ff. de verb. obligat l. 7. ff. de adult. l. 6. Cod. de interdict. matrim.* hinc apud Comicum moriẽs, Te iſti virũ do, amicum, tutorem, patrem: & alibi, amicum, amatorem, virum in quouis loco paratum. Hos enim omnes affectus in vno marito eſſe oportet. & apud Homerum. Ἕκτορ ἀτὰρ σύ μοί ἐσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ, ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης. *Cuiac. 16. obſeruat. 33.*

1 ¶ Mulier liberto viri ac patroni ſui mala ratione[a] coniungitur.

2 ¶ Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam ſuam ante conſtitutum tempus ætatis eius vxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, poteſt.

De præfecto cohortis vel equitum, vel tribuno.

63. *Idem* libro 1. Definitionum.

PRæfectus cohortis, vel equitum, aut tribunus, contra interdictum[b], eius prouinciæ duxit vxorem, in qua officium gerebat. matrimonium non erit. quæ ſpecies pupillæ comparanda eſt: cùm ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoque, ſi virgo[c] nupſit, non ſit auferendum, quod teſtamento relictum eſt, deliberari poteſt. exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori: quod relictum eſt[d], poteſt mulier conſequi. pecuniam tamen in dotem datam mulieris heredi reſtitui[e] neceſſe eſt.

De liberto tutore. 1. De tutore & eius filio, vel extraneo herede. 2. De filia tutoris.

64. *Calliſtratus* libro 2. Quæſtionum.

LIbertum, eundémque tutorem pupillæ: eo quòd in matrimonium collocata ipſi tutori ſuo, vel filio eius eſt: ſenatus relegandum cenſuit.

1 ¶ Senatuſconſulti, quò prohibentur tutores & filij eorum pupillas ſuas ducere, puto hæredem quoque tutoris extraneum[f] ſententia adprehendi. cùm ideo prohibuerit huiuſmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumſcribantur ab his, qui rationes[g] eis geſtæ tutelæ reddere compelluntur.

2 ¶ Tutor autem pupilli non prohibetur filiam[h] ſuam collocare pupillo ſuo in matrimonium.

De his qui militant in patria ſua. 2. De officio prouinciali finito

65. *Paulus* libro ſeptimo Reſponſorum.

EOs, qui in patria ſua militant, non videri contra mandata ex eadẽ prouincia vxorem ducere. ídque etiam quibuſdam mandatis contineri.

1 ¶ Idem "eodem" reſpondit: mihi placere: etſi contra mandata contractum ſit matrimonium in prouincia: tamen poſt depoſitum officium, ſi in[i] eadem voluntate perſeuerat, iuſtas nuptias effici: & ideo poſtea liberos natos ex iuſto matrimonio, legitimos eſſe[k].

De tutore vel curatore, eorúmve filio. 1. De curatoris liberto.

66. *Idem* libro 2. Sententiarum.

NOn eſt matrimonium: ſi tutor[l], vel curator pupillam ſuam intra viceſimum & ſextum[m] annum non deſponſam à patre, nec teſtamento deſtinatam[n], ducat vxorem vel eam filio ſuo iungat. quo facto vterque infamatur[o]: & pro dignitate[p] pupillæ extra ordinem coercetur. nec intereſt filius[q] ſui iuris, an in patris poteſtate ſit.

1 ¶ Curatoris[r] libertum eam pupillam, cuius patronus res adminiſtrat, vxorem ducere, ſatis inciuile eſt.

De filio tutoris. 1. Si auus tutelam neptis geſſit. 2. De patre vel fratre tutoris vel curatoris. 3. Si tutor vel curator adoptet maritum puellæ. 4. De curatore ventris & bonorum. 5. De filia eius, quæ ſub tutela vel curatore fuit. 6. De tutore, qui abſtinuit pupillam bonis paternis.

67. *Tryphoninus* libro 9. Diſputationum.

NOn ſolùm viuo tutore, ſed & poſt mortem eius, filius tutoris ducere vxorem prohibetur eam, cuius tutelæ rationi obſtrictus pater fuit. nec puto intereſſe: extiterit ei heres filius: an abſtinuerit paterna hereditate: an nec heres fuit, fortè exheredatus, aut præteritus, emancipatus[ſ]. nam & fieri poteſt, vt per fraudẽ[t] in eum collocata bona patris propter tutelã, reuocari oporteat.

1 ¶ De vno dubitari poteſt: ſi auus tutelam geſſit neptis ex filio emancipato natæ: an nepoti ex altero filio eam collocare poſſit[u], ſiue emancipato, ſiue manenti in poteſtate: quia * par[x] affectionis cauſa, ſuſpicionem[y] fraudis amouet[z]. ſed etſi ſenatuſconſultum ſtricto iure contra omnes tutores nititur: attamen, ſummæ[a] affectionis auitæ intuitu, huiuſmodi nuptiæ cõcedendę ſunt.

2 ¶ Sed & ſi filiusfamilias[b] tutor puellæ, vel curator fuit: puto, "vel" magis patri eius non oportere eam nubere. numquid nec fratri, qui eſt in eiuſdem poteſtate[c]?

3 ¶ Sed videamus: ſi Titij filius duxerit vxorem eam, quæ tua pupilla fuit: deinde Titium, vel filium eius adoptaueris: an perimentur nuptiæ, vt in genero adoptato[d] dictum eſt: an adoptio impeditur. quod magis dicendum eſt: etſi curator, dum gerit curã, adoptauerit maritum eius puellæ cuius curator eſt. nam finita iam tutela, & nupta puella alij: vereor[e] ne longum ſit[f], adoptionem mariti eius impedire. quaſi propter hoc interponatur, vt ratio[g] tutelæ reddendæ cohibeatur. quam cauſam prohibitionis nuptiarum contrahendarum oratio diui Marci[h] continet.

4 ¶ Et ſi quis curator ventri[i] boníſque datus ſit: prohibitionem eiuſdem ſenatuſconſulti[k] inducit. nam[l] & hic debet rationem reddere. nec ſpatium[m] adminiſtrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore diſcrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiuſmodi munere quis fuerit, habitum eſſe[n].

5 ¶ Si puellæ[o] tutelam Titius adminiſtrauit, vel curator negotia geſſit: eáque, nondum recepta ratione, deceſſit, filia herede relicta: quærenti, an eam filio ſuo poſſet Titius collocare in matrimonium, dixi poſſe[p]: quia ratio hereditaria eſſet, & ſit ſimplex[q] debitum. alioquin omnis debitor eam, cui obligatus eſſet ex aliqua ratione, prohibetur ſibi filióque ſuo coniungere.

6 ¶ Sed & is: qui pupillam abſtinet bonis patris ſui, rationem eius rei præſtare debet. & fieri poteſt, vt etſi inconſultiùs hoc fecerit, "&" hoc nomine condemnari debeat. ſed etſi, optimo conſilio[r], vſus ſit auxilio prætoriæ iuriſdictionis, quia non ſoluendo pater eius deceſſerat: nihilominùs tamen, quia iudicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiæ. nam qui benè tutelam & ex fide adminiſtrauit, nihilominùs prohibetur.

De inceſtu.

68. *Paulus* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Turpillianum.

IVre gentium[ſ] inceſtum committit[t], qui ex gradu aſcendentium[u], vel deſcendentium[x] vxorem duxerit. qui verò ex latere eam duxerit, quam vetatur: vel adfinem, quam impeditur: ſi quidem palam fecerit, leuiùs: ſi verò clam[y] hoc commiſerit, grauiùs punitur. cuius diuerſitatis illa ratio eſt circa matrimonium, quod ex latere non bene contrahitur: Palam delinquentes, vt[z] errantes maiore pœna excuſantur. clam[a] committentes, vt[b] contumaces plectuntur.

DE[c] IVRE[d] DOTIVM[e].

TIT. III.

Dotis cauſam eſſe perpetuam.

Paulus libro 14. ad Sabinum

DOTIS.[f] cauſa perpetua[g] eſt. "&" cùm voto eius, qui dat, ita contrahitur, vt ſemper[h] apud maritum ſit.

fauor dotis.

2. *Idem* libro 60. ad Edictum.

REipublicæ intereſt[i], mulieres dotes ſaluas habere. propter quas nubere poſſunt.

o Imò, non infamatur, *l. 12. ff. de his qui notant.*
p Quotiens de mitiganda aut exaſperanda pœna agitur, potius inſpicitur perſona, in quam delinquitur, quàm perſona delinquentis, *Bald.*
q *ſubaudi* tutoris vel curatoris, qui vult pupillam ſuam in vxorem ducere.
r tutoris curatoríſve, *Haloander l. 37. ff. eod.*
ſ vel emancipatus *Haloander.*
t inter coniunctas perſonas (putà patrem & filium) facile præſumitur fraus, *l. 50. §. 1. in fin. ff. de bon. libert. adde l. 15. ff. de donatio.*
u ¶ poteſt, *l. 3. ff. eod.*
x Par affectio, nihil diſpar admittit.
y Pater non præſumitur filios ſuos decipere velle: omnibus denique liberis, ex æquè patrem eſſe, omnes ex æquo amare, nulli detrahere velle, vt alteri adiiciat. *adde l. 50. in fin. ff. de bonis libertorum.*
z *l. penultim. in fin. princip. Cod. de adoptionibus.* (quod in teſtimoniis debet diligenter attẽdi. hinc enim colligunt, æquè coniunctum, neutri parti præſumi ſuſpectum) quandoque inducit, *l. vltim. Cod. vbi pupilli. & l. antepenultim. Cod. de excuſat. tutor.* Inducit, vbi ſpes eſt lucri *dict. l. vltim.* vel vbi diſpar quodammodo, *d. l. antepenult.*
a Amor nepotum ſummus eſt in auo. Amor quippe magis deſcendit, quàm aſcendit. adde *l. 7. §. 1. Cod. de curat. furioſi.*
b poteſt enim filiusfamilias tutor dari. *Inſtitut. qui teſtam. tutor. in princip. l. 7. ff. de tutelis.*

c haud dubiè? *argument. l. 5. ff. de excuſat. tut.*
d id eſt quem adoptare volumus, *§. 2. Inſtitut. de nupt. & ibi Theophil.*
e de hac dictione, *v. d. l. 45. in fin. ff. eod.*
f id eſt, remotum à ratione. *Accurſ.*
g *l. 64. §. 1. ff. eodem.*
h Antonini & Commodi, *l. 60. ff. eodem.*
i *adde 4. Harmenopul. 6. §. 6.*
k eiuſdem Senatuſconſulta, *Haloander.*
l optima ratio, *vt & ff. l. 10. §. 3.*
m Idem operatur tutela vnius diei quod longi temporis, *Bald.*
n habitum eſt. *Haloander,* deóque curator datus bonis inuẽtariũ facere tenetur *Bald.*
o ſi pupillæ *Haloand.*
p & ita priuilegia perſonalia non transferuntur etiam ad filium *Bald.*
q non valitum priuilegio defuncti. de quo lex 42. *ff. de adminiſtrat. tutor.*
r Quoties tutor pupillum vel pupillam abſtinet ab hereditate patris, optimum conſilium optimaque cautio eſt vt abſtineat cum decreto iudicis, Baldus. optimũ cõſilium eſt facere aliquid authoritate iudicis *l. 7. §. 2. verſ. permitt. ff. de minor.*
ſ *l. 5. §. 1. ff. de condict. ſine cauſ. l. 38. §. 2. ff. de muneribus, l. 39. in fin. ff. eodem.*
t Imò iure gentiũ inceſtus his caſibus nõ committitur. Nec enim apud Perſas prohibitæ huiuſmodi cõſuetudines. Catullus: Naſcetur Magus ex Gelli matriſque nefando Coniugio, & diſcat Perſicum haruſpicium. Nam Magus ex patre & gnato gignatur oportet ſi vera eſt Perſarum impia religio. Idẽ refert Harmenopulus 1. *Titul. 1. §. 15.* & Mirrha apud Ouidiũ 10. Metamorphoſeos: & quod natura remittit, Inuida iura negãt, Gentes tamen eſſe feruntur in quibus & nato genitrix & nata parenti iungitur, & pietas geminato creſcit amore. Tibulus *2. elegia 3. in fin.* Glans aluit veteres & paſſim ſemper amarunt. adde Auguſtinum, *cap. 18 in Leuiticum.*
u *l. 53. ff. eodem.*
x *l. 17. Cod. de nupt.*
y qui palam deliquit per errorem præſumitur labi: qui clam, per contumaciam. Præſumitur dolus ex facto clandeſtino, vide Cepolã in *l. 1. in f. Cod. de vſucap. pro empt.*
z Clam delinquens grauiùs punitur quàm qui palam. *Bald. l. 54. ff. de adminiſtrat. tut. l. 5. §. 4. ff. de authoritat. tutor. l. 3. §. 1. ff. de iure fiſci.*
a Mali oderunt lucem.
b Clandeſtinum factum præſumitur dolo factum *Bald.*
c *5. Cod. 12. Nouell 91. 97. 98. 18. Eclog. 15. 19. titul. 1. 3. Cod. Theophil. 13. Vlpian. 6. 2. ſent. 21. Nouell. Leon. 21. 25. 4. Harmenopul. 8.*
d περὶ προικὸς *Ecloga.* id eſt, priuilegio. *Cuiac ad l. 1. Cod. de iure fiſci:* cauſa conditione dotis: *Cuiac. Cod hoc titul*
e Dotium enim variæ ſpecies, alia eſt profectitia, alia non profectitia, & aduentitia, *l. 5. ff. eodem.*
f Dos eſt, pecunia marito nuptiarum cauſa data, vel dicta vel promiſſa. vnde Martiano Capellæ reciprocum & repenſatrix nuptiarum dicitur. *Cuiac. hic: vide quæ notaui ad l. 9. §. 3. ff. eodem.*
g Cur dotis cauſa perpetua eſt? qui dat dotem, eo voto atque animo dotem dare intelligitur, vt ſemper apud maritum ſit. ſemper, hoc eſt, matrimonio conſtante.
h his verbis ſignificatur, ex dotis cauſa dominium adquiri marito. nec enim cauſæ contractuum temporariæ (vt locationis) dominium mutant ſed perpetuæ. *Cuiac. Cod. eodem.*
i *l. 18. ff. de rebus authoritat. ind. l. 1. ff. ſoluto.*

De matrimo-

a *l.6 Cod.de incestis.l.58.ff.de ritu nupt.§.penult.Inst.de nupt.*

b Imò dos sine matrimonio esse potest. Nam si pater dotem legat in testamento, filia dotata intelligitur,tametsi non nubat:tametsi non sit nupta sed virgo. *arg.l.7. in fi.ff.de adulter.* Durum tamen est hoc quod nonnulli notant, Filiam statuto exclusam vbi masculi fuerint,dotatam intelligi, si quid ei à patre simpliciter sit legatum: idque legatum tacitè dotis causa factum intelligi: vt ea ratione filia à paterna hæreditate excludatur stantibus masculis. Gloss.in l. cum plures.§. cum Tutor.ff.de administr. tutorum. Baldus in l.23.ff.eod. Bartol. in l. 66.ff. de ritu. Cremensis singulari 3. Alexander id non admittit.in l. 23. ff.eod. Ioánes admittit, in filia pubere & nubili.

De matrimonio facti.

3. *Vlpianus* lib.36.ad Edictum.

DOtis appellatio non refertur ad ea [a] matrimonia, quæ consistere non possunt. neque [b] enim dos sine matrimonio, esse potest. vbicumque igitur matrimonij nomen non est,nec dos est[c].

De eo quod rei dotali accedit.

4. *Paulus* libro 6.ad Sabinum.

SI proprietati nudæ in dotem datæ vsusfructus accesserit[d] incrementum videtur dotis,non alia dos.quemadmodum si quid alluuione[e] accessisset.

Quæ sit dos profectitia.

5. *Vlpianus* libro 31.ad Sabinum.

PRofecticia[f] dos est,quæ à patre,vel parête[g] profecta est de bonis,vel facto[h] eius.

1 ¶ Siue igitur parens dedit dotem , siue procurator eius:siue iussit alium dare: siue , cùm quis dedisset negotium eius gerens , parens ratum habuerit : profecticia dos est.

2 ¶ Quod si quis patri donaturus dedit : Marcellus libro sexto Digestorum scripsit,hãc quoque à patre profectam esse[i].& est verum.

3 ¶ Sed & si curator furiosi, vel prodigi , vel cuiusuis alterius:dotem dederit,similiter dicemus, dotem profecticiam esse.

4 ¶ Sed & si proponas,prætorem , vel præsidem decreuisse[k],quantum ex bonis patris [l] vel ab hostibus capti,aut à latronibus oppressi,filiæ in dotẽ detur: hæc quoque profecticia videtur.

5 ¶ Si pater repudiauerit hereditatem , dotis constituendæ causa,fortè quòd maritus erat substitutus , aut quia potuit ab intestato hereditatem vindicare : dotem profecticiam non esse,Iulianus ait. sed & si legatum in hoc repudiauerit pater , vt apud generum heredem remaneat,dotis constituendæ causa : Iulianus probat , non esse profectum id de bonis . quia nihil erogauit [m] de suo pater:sed non adquisiuit.

6 ¶ Si pater,nõ [n] quasi pater,sed alio dotem promittente,fideiussit:& quasi[o] fideiussor soluerit: Neratius ait, non esse profecticiam dotem : quamuis pater seruare a reo id,qoud soluit,non possit.

7 ¶ Sed si pater dotem promisit : & fideiussorem [p], vel reum pro se dedit : ego puto , profecticiam esse dotem.sufficit enim quòd pater sit obligatus siue reo , siue fideiussori

8 ¶ Si filiusfamilias mutuatus , creditorem delegauit, vt daret pro filia dotem:vel etiam ipse[q] accepit,& dedit: videri dotem ab auo profectam , Neratius ait, hactenus, quatenus[r] auus esset dotaturus neptem suam. id enim in rem aui videri versum.

9 ¶ Si quis[s] certam quantitatem patri donauerit , ita vt hanc pro filia daret:non[t] esse dotem profecticiam,Iulianus libro septimodecimo Digestorum scripsit.obstrictus est enim,vt det,aut,si non dederit,condictione tenetur.Hoc & in matre iuris esse ait,si fortè sub ea condicione vxor marito det,vt pro filia[u] genero in dotem daret. nec videri vxorem marito donasse.rectissimè ergo ait, vt non sit interdicta donatio iure ciuili. non enim [a] hoc dedit,vt ipse habeat,sed vt genero pro filia expẽdat. denique si non dederit,condictione[x] tenetur.esse igitur dotem istam aduenticiam,Iulianus ait,& ita vtimur.

10 ¶ Si filiusfamilias dotem promiserit : & sui iuris factus,dederit : profecticiam esse dotem. non enim pro hæreditate patris æs alienum soluit:sed suum æs alienum susceptum,dum filiusfamilias esset , paterfamilias factus exonerauit.

11 ¶ Si pater pro filia emãcipata[y] dotem dederit: profecticiam nihilo minùs dotem esse , nemini dubium est. quia *non ius potestati sed parentis nomen dotem profecticiam facit.sed ita demum , si vt parens dederit. ceterùm si,cùm deberet filiæ,voluntate eius dedit : aduenticia dos est.

12 ¶ Papinianus libro decimo quæstionum ait, cùm pater curator suæ filiæ iuris sui effectæ , dotem pro ea

c quasi dos tamen dicitur. v.l. 13.§.1.circa f.ff.de petit.heredit. aliâs vbi non cadit matrimoniũ ibi non cadit nomẽ dotis.

d augmentum dotis dicitur eadem dos,nõ noua *Bald.*

e Dos aluuione augetur. vt hic.vt & pignus vide l.16.ff.de pignoribus vbi dixi.

f *Vlp.6.§.3.* vide Câpegiũ tract. de dote parte 1. quæst.1.

g *l.81.ff.eod.*

h *l.2.§.1.ff. soluto:* virilis sexus, non matre. *l.6. Cod.eod.* vt extraneus sit omnis citra parentem. *l.26.§.1.Cod.eod.l.vn.§. 13.inf.Cod.de rei vxoriæ act.*

i *facit l.6.ff. de collat.bon.* Adde quæ scripsi ad Accursiũ de profectitia fictitia.

k Imò non est profecta à patre *§.9.ff.eod.*

l pro modo facultatũ. *l.68.ff.eo.*

m putà furiosi *l.8.ff. de pact. dotalib.* vbi pater est impeditus, iudex potest supplere defectum patris, & ei[9] nomine dotẽ constituere *Baldus.*

n Repudiatio non affert titulum dotis.est enim repudiatio quædam priuatio,non titulus *Bal.*

o Pro dote dãda potest dari fideiussor,*vt hic:* non pro restituẽda *Cod.ne fideiuss.dot.*

p Non sufficit, vt dos sit profectitia , vt eã soluat pater: necesse est vt eã soluat tãquam pater.

q Pro dote danda possunt constitui duo rei *l.vn.in f.Cod.de dote cauta.*

r *l.7.§.1.ff.de Sc.Macedon.*

s *l.7.in fin.ff. de in rem verso.* hinc collige,auum cogi neptem dotare:*v.l.6.ff.de collat.bon.*

t extraneis:Dos aduentitia est,quod extraneus vel mater dat.*Vlp.16.§.3.*

u Imò,est profectitia *§.2.ff.eod.*

x communi *l.2.ff.eod.l.34.ff.de donat.int.vir.*

x *v.l.2.§.3.ff.de donationi.*

y *vide quæ scripsi ad l.4.Cod.soluto.*

z habẽs officium naturale & accidentale,in dubio videtur exsequi naturale *Bal* Id enim potentius est *l.vlt.vers.vtramque igitur C.de dot.promiss.*

a Imò,videtur potius animo se liberandi , quàm quid donandi animo fecisse *arg.l.22.§.3.ff.solut.*

b *dixi ad Vlpianum.6.§.4.*

c Pater potest vsque ad tempus nuptiarum pœnitere *v.l.vn.C.si rect.promine.*

d *l.4.Cod.soluto.*

e nullis sc.relictis liberis *l.26.§.2.ff.de pactis dotalib.* & sic mortua filia, actio dotis profecticiæ consolidatur patri *Bald.* Sed tamen Vlp. *in fragm.tit.* 6.§.4.sic scribit, Mortua in matrimonio muliere, dos à patre profecta ad eũ reuertitur quartis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum:quod si pater non sit , apud virum remanet.

constituisset:magis[z] eum quasi patrem id,quam quasi curatorem,fecisse videri [a].

13. ¶"*Iulianus* lib.19. Digestorum."

ADoptiuum quoque patrem:si ipse dotem dedit , habere [b] eius repetitionem,ait.

14 ¶ Si quis pro aliena filia dotem promiserit,& promissori pater heres exstiterit : Iulianus distinguit interesse,ante nuptias pater heres exstiterit , & dotem dederit,an postea.si ante,videri dotem ab eo profectam.potuit [c] enim nuntium remittendo,resoluere dotẽ.quòd si post nuptias,non esse profecticiam.

De dote profectitia patri reddenda. 1. quæ sit dos profectitia. 2. De circumuentione.

6. *Pomponius* libro 14.ad Sabinum.

IVre succursum est patri:vt filia[d] amissa [e] , solatij loco cederet,si redder[illegible] dos ab ipso [f] profecta:ne & filiæ amissæ,& pecun[illegible] da[illegible]num sentiret.

1 ¶ Si pater alienum [g] fundum bona fide emptum, in dotem dedit:ab ipso profectus intelligitur.

2 ¶ Si in dote danda circumuentus sit alterutèr [h],etiã maiori [i] annis vigintiquinque succurrẽdum est. quia bono &[k] æquo non conueniat,aut lucrari [l] aliquem cũ damno alterius,aut damnum sentire per alterius lucrum.

De fructib.dotis. 3. De dominio rei dotalis,aut doti destinatæ:& accessione temporis.

7. *Paulus* libro 31.ad Sabinum.

DOtis fructum [m] ad maritũ pertinere debere , æquitas suggerit.cùm enim ipse onera [n] matrimonij subeat:æquum est,eum etiam fructus percipere.

1 ¶ Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt.si verũ ante[o] nuptias percepti fuerint, in [p] dotem conuertuntur:nisi[q] forte aliquid inter maritum futurum,& destinatam vxorem conuenit:tũc enim quasi donatione facta,fructus non redduntur.

2 ¶ Si vsusfructus[r] in dotem datus sit:videamus , vtrùm fructus reddendi sunt, nec ne.& Celsus libro decimo Digestorum ait interesse , quid acti sit:&,nisi appareat aliud actum , putare s[illegible],ius ipsum in dote esse : non etiam fructus, qui percipiuntur.

3 ¶Si res in dotem dentur:puto,in bonis mariti [s] fieri : accessionémque [t] temporis marito ex persona mulieris concedendam . Fiunt autem res mariti , si constante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo,si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier,vt statim eius fiãt: efficiuntur enimuero si hac condicione dedit , vt [u] tunc efficiantur cùm nupserit : sine dubio dicemus , tunc eius fieri,cùm nuptiæ fuerint secutæ. proinde si fortè nuptiæ non sequantur nuntio remisso:si quidem sic dedit mulier, vt statim viri res fiant : condicere [x] eas debebit misso nuntio . enimuero si sic dedit , vt secutis nuptiis incipiant esse:nuncio remisso,statim eas vindicabit . sed ante nuntium remissum si vindicabit,exceptio [y] poterit nocere vindicanti [z] aut doli,aut in factum.doti enim destinata,non debebunt vindicari [a].

8. *Calistratus* lib.2.Quæstionum.

SEd nisi hoc euidenter actum fuerit: credendum [b] est: hoc agi:vt statim res sponsi fiant:&,nisi nuptiæ secutæ fuerint,reddantur.

10. *Dotis causa data quæ dicuntur. 3. De parapherms.*

9. *Vlpianus* libro 31.ad Sabinum.

SI ego Seiæ res dedero,vt ipsa suo nomine in dotẽ det: efficientur eius,licèt non in dotem sint datæ:sed condictione tenebitur. Quòd si pro ea res ego dem: si quidẽ ante nuptias:interest,qua condicione dedi: vtrùm vt statim fiant accipientis,an secutis nuptiis. si statim : nuntio misso,condicam [c]:sin verò non statim , potero vindicare [d]:quia meæ res sunt. Quare"&"si sequi nuptiæ nõ possunt propter matrimonij interdictionem , ex posteriore casu res meæ remanebunt.

1 ¶Si res alicui tradidero [e],*vt nuptiis secutis , dotis efficiantur*:& ante nuptias decessero:an,secutis nuptiis , dotis esse incipiant? & vereor [f], ne non possint in dominio eius effici,cui datæ sunt.quia[g] post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit. quia pendet donatio in diem nuptiarum. & cùm sequitur condicio nuptiarum , iam heredis dominium est , à quo discedere rerum non posse dominium , inuito eo , fatendum est.

f *l.4. Cod.soluto matr.*

g *l.81.ff.eod.*

h i.& ipsa vxor vltra vires patrimonij dotẽ cõstituens. *v.l.9 §. 1.l.48.in fin.ff. de minorib.* aut eam non æquè æstimans *l.12. §. 1.ff. eod.* An pater mulieris? an ipse maritus? is certè restituitur: si donationem fecit propter nuptias immensam,non seruato modo patrimonij. *l.1. Cod.si aduers. donat.*

i idque fauore dotis *Accurs.* nõ per restitutionẽ in integrum sed ex æquo & bono *Cuiacius ad l. 9.§.1.ff.de minor.*

k *vide l. 3. Cod. comm. vtriusque iudicij.*

l *l.12.§.1.ff. de distract.pign. v.l. 14.ff.de cõdict.indeb.*

m *l.10.§.3.ff.eo. l.32.ff.eod.l.vlt.§. 2.Cod.eod.l.vn.§. 9. Cod. de rei vxor.act.*

n *l.65.in f.ff.pro socio.*

o *l.47.ff. eod.l. 38.§.12.ff.de vsur. l.28 ff.de pact,dotalib.*

p Dotem augẽt, fructus ante nuptias percepti.

q *l.27.ff. de donat.int.vir.*

r *v.l.4.ff. de pact.dotalib.*

s *l.75.ff. eod.l. 9.Cod.de rei vindicat.adde l.5.Co. de collation.b.*

t *l.13.§.6.ff. de adq.possess.*

u nota dominium sub cõdicione dari *l. 37. §.1.ff.de adq. possess.*

x *l.76.ff.eod.*

y *l.44.in fin. ff. eod.*

z *d.l.9. Cod.de rei vindicat.*

a *adde l.8.ff. de condict.caus.dat.* hinc collige,dari vni eiusdémque rei nomine, cõdictionem & vindicationem diuerso respectu.*vt hic. v.l.9. ff.eod.*

b dotis datio in dubio præsumitur simplex, licet fiat ex causa de futuro *l. 1. §.2.ff.pro dote.*

c quia nuptiæ non sunt secutæ.*l.59.ff.eod.* atque ita:datum vt conuertatur in dotem, potest condici,si non sequatur causa & finis propter quem data est.

d *v.l.7.in f.ff.eod.*

e Mandatum dotis constituendæ,morte non finiri hinc colligunt idque iure speciali contra regulam *§.10.Inst.mandati.* quod de dote hic dicitur: Baldus in *l. mandatum ff.mandati,* extendit ad omnem piam causam.vide Cremensem *singulari* 143.

f si summum ius spectemus,nam aliud fauore dotis. *ff.eod.* de hac voce dixi ad *leg.45.ff.tit.prox.*

g Mortuus transferre dominium suæ rei non potest.

a Procurator mortuo etiam domino possessionem rei, acceptæ vt in dotem daretur, etiam inuitis heredibus potest in accipientem sciens pruidens transferre: fauor ille specialis est, *vt hic:* In rebus aliis, secus *l. 33. ff. de adquir. poss.*
b Heres per pœnitentiam non potest reuocare factum defuncti etiam contractum innominatum (*vt hic:*) quando tendit ad constitutionem. *Bald.*

c Dotis dominium discedit inuito herede.
d pro quibus in dubio respondetur. *l. 70. ff. eod. vide l. 8. Cod. de pactis conuentis.*
e Dotis causa data dicuntur quæ in dotem data.

Sed [a] benignius [b] est, fauore [c] dotium [d], necessitatem imponi heredi consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, vel absit: etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso iure transferri: ne mulier maneat in dotata.

2 ¶ Dotis [e] autem causa data, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur.

3 ¶ Cæterùm si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα [f] dicunt, quæque Galli peculium [g] appellant: videamus, an statim efficiuntur mariti. & putem, si sic dentur, vt fiant, effici mariti: & cùm distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici: nec dotis actione peti, vt Diuus Marcus "&" imperator noster cum patre rescripserunt. Planè si rerum libellus marito detur: (vt Romæ vulgò fieri videmus. nam mulier res, quas solet in vsu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum [h] solet [i] conferre eúmque libellum marito offerre, vt is subscribat [k], quasi res acceperit: & velut chirographum eius vxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum eius se intulisse) hæ igitur res an mariti fiant, videamus. & non puto. non quòd non ei tradantur. quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia non puto hoc agi inter virum & vxorem, vt dominium ad eum transferatur: sed magis, vt, certum sit, in domum eius illata: ne, si quandóque separatio fiat, negetur. & plerúmque [l] custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, vtrùm rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit. & si custodia marito committitur: depositi, vel mandati agi poterit. si minùs: agetur rerum amotarum, si animo amouentis maritus "eas" retineat: aut ad exhibendum, si non amouere eas connisus est.

f id est, præter dotem, *l. 31. §. 1. ff. de donationibus.* quæ & ἐξώπροικα. *4. Harmenop. 9. Synopsis 29. titul. 1. & lib. 30. Titul. 1. §. 3. l. 29. Cod. de iure dotium. l. 17. Cod. de donat. inter vir.* sunt hæc diuersa, dotes, παράφερνα, [illegible], ὑπόβολα, receptitia. quæ doti dantur marito ab vxore, in dubio sunt mariti, Galli, *la dot, l. 7. §. 3. ff. eod.* παράφερνα non item, *vt hic:* ἀντίφερνα, quæ dantur vxori dotis nomine propter dotem, *l. vltim. Cod. de don. inter* [illegible]. Galli *donation en faueur de mariage.* θεώρητρα. *4. Harmenopul. 7. & 10.* quæ & ἀνακαλυπτήρια munera sūt, quæ sponsi & sponsæ amici inuicem contribuunt, cùm primum illa se retectam & videndam prębet. Galli, *dons faits à l'espoux & à l'espouse le iour de leurs nopces:* ὑπόβολον, est incrementum dotis, quod, mortuo, marito, vxori superstiti redditur supra dotem. *Cuiacius 5. obseruat. 4.* reiecta Harmenopuli definitione vt vitiosa *4. tit. 10.* Galli *acroist.* Idem Cuiacius *4. Feud. 32.* ὑπόβολον ait à Germanis vocari *Morgencap*, aut *Morgengab:* Græcis ὄρθριον δῶρον. id est, matutinale donū, quod manè, die nuptiarum à viro in mulierē conferri solet. Est hodie Gallis species ab his diuersa quæ illis *douarium*, qua, vt sæpius ac pro cōsuetudine locorum, dimidiam partē quęsitorum cōstante matrimonio mobilium & immobilium vxor lucratur: vt inter se magnam habeant affinitatem ἀντίφερνα, ὑπόβολον & douarium Gallorum: de receptitiis alibi dicam.
g vox antiqua Gallorum. vt combinæ, petoriti, alaudæ.
h aliàs præsumerentur huiusmodi res esse viri. nam quæ in domo alterius reperiuntur, eius esse præsumuntur. *Bald.*
i & sic super paraphernalibus tenet instrumentum. *Bald.*
k subscriptio sola ad probationem prodest aduersus eum qui subscripsit. *l. 6. §. 1. ff. de edendo; l. 126. §. 1. ff. de verbor. obligat.*
l licèt res sint inductæ in domum viri, nisi receperit in se custodiam, non tamen tenetur ad earum periculum.

De æstimatione. 1. De partu ancillæ. 3. De fœtu pecor. 4. De æstimatione ante nuptias facta. 6. Si conuenerit, vt aut æstimatio, aut res reddatur.

10. *Idem* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

PLerumque interest [m] viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum [n] rerum ad eum pertineat. maximè si animalia in dotem acceperit: vel vestem, qua mulier vtitur. eueniet enim, si æstimata sint, & ea mulier adtriuit, vt nihilo minùs maritus æstimationem eorum prestet. quotiens igitur non æstimatæ res in dotem dantur: & meliores, & deteriores mulieri fiunt.

1 ¶ Si prædiis inæstimatis [o] aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet. si aliquid decessit, mulieris damnum est.

2 ¶ Si serui sobolem ediderunt, mariti lucrum non est [p].

3 ¶ Sed fetus [q] dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur. sic tamen: vt suppleri [r] proprietatem priùs oporteat: & summissis in locum mortuorum capitū "ex" adgnatis, residuum in fructuū maritus habeat: quia fructus dotis ad eū pertineat.

4 ¶ Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub condicione est. namque hanc habet condicionem [s], *si matrimonium fuerit secutum*, secutis igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, & fit vera [t] venditio.

5 ¶ Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit, & hoc, consequens est, dicere. nam cùm sit condicionalis venditio, pendente autem condicione mors contingens exstinguat venditionem: consequens est dicere, mulieri perisse. quia nondum erat impleta venditio. quia æstimatio [u], venditio est.

6 ¶ Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatæ, verùm conuenerit, vt aut æstimatio, aut res præstentur: si quidem fuerit adiectum, *vtrum mulier velit*: ipsa eliget, vtrum malit petere rem, aut æstimationem. verùm si ita fuerit adiectum *vtrum maritus velit*: "ipsius erit electio." aut si nihil de electione adiiciatur, electionem habebit maritus, vtrùm malit res offerre, an pretium earum Nam & * cùm illa aut illa res promittitur, rei [x] electio est, vtram præstet. Sed si res [y] non exstet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

m Res dotales æstimatæ viri, inæstimatæ mulieris periculo sunt. *vt hic: & l. 12. §. 1. in fin. ff. eod. l. 10. Cod. eod. l. vnic. §. 9. in fin. Cod. rei vxor.*
n Æstimatio possessorem dominum facit, vt de periculo rei teneatur. *adde l. 1. in fin. ff. de æstimatoria.*
o *l. 75. ff. eodem.*
p quia partus ancillæ in fructu non est, *vide l. 29. §. 1. ff. de vsuris.*

q *vide l. 7. ff. eodem.*
r *l. 68. l. 69. l. 70. ff. de vsufruct.*
s æstimatio rei traditæ nomine futuræ dotis, censetur condicionalis: vnde non transit periculum ad maritum nisi contracto matrimonio *Bald.*
t *l. 16. ff. eodem. l. 3. ff. pro emptore.*
u *vide l. 22. ff. rerum amotarum.*
x in alternatiuis, si agatur de contractu, electio est debitoris, *vt hic: l. 34. §. 6. ff. de iureiurando l. 5. §. 1. ff. depositi l. 34. §. 5. ff. de contrahend. l. 7. §. 5. ff. de donat. inter vir. l. 6. §. 1. ff. de iur. patron. l. 6. §. 1. ff. de re iud. l. 95. ff. de solut. l. 10. Cod. de condict. indeb.* (*excipe tamen. l. 2. §. 3. ff. quod certo loco*) si de vltima voluntate, legatarij, *l. 23. ff. de leg. 2. Bald.*
y ¶ *vide l. 95. ff. de solutionibus vide l. 12. ff. de verborum obligat.*

11. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SAnè & deteriorem factam reddere poterit.

De re donationis causa minoris æstimata. 1 De circumuentione. 2. De pacto, vt quod maritus debet, in dotem habeat.

12. *Vlpianus* libro 34. ad Sabinum.

SI res æstimata [z], post contractum matrimonium, donationis [a] causa, adprobetur: nulla est æstimatio quia nec res distrahi [b] donationis causa, potest: cùm effectum inter virum & vxorem non habeat. res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium: magis est, vt in matrimonij tempus collata donatio videatur atque ideo non valet.

1 ¶ Si mulier se dicat circumuentam [c] minoris "rem" æstimasse, vtputa seruum: si quidem circum in hoc venta est [d], quòd seruum dedit, non tantùm in hoc, quòd minoris æstimauit: in eo acturam, vt seruus sibi restituetur. enimuerò si in æstimationis modo circumuenta est: erit arbitrium mariti, vtrùm iustam æstimationem, an potiùs seruum præstet. & hæc, si seruus viuit. quòd si decessit: Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: "sed" non iustam, sed eam, quæ facta est. quia boni consulere mulier debet, quòd fuit æstimatus. cæterùm, si simpliciter [e] dedisset proculdubio periculo eius moreretur, non mariti. Idémque & in minore circumuenta Marcellus probat. Planè si emptorem habuit mulier iusti [f] pretij: tunc dicendum, iustam æstimationem præstandam. ídque dumtaxat "vxori" minori [g] annis præstandum, Marcellus scribit. Scæuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam æstimationem præstandam. & puto verius. quod Scæuola ait.

2 ¶ Si cum marito debitore mulier pacta sit, vt id, quod [h] debeat, in dotem habeat, dotis actione scilicet eam agere posse, existimo, licèt enim ipso iure, priore debito liberatus non sit: "sed" tamen exceptionem habere potest.

De muliere ad eundem virum reuersa.

13. *Modestinus* libro singulari de Differentia dotis.

SI mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit [i] reuersa: constantiùs dicetur, per doli exceptionem, inefficacem fieri ex stipulatu actionem, vsque quò matrimonium durat.

De re æstimata & non tradita.

14. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Edictum.

SI rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde, ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit [k]: actionem eam habere, non puto.

15. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

QVòd si per eam non stetisset: perinde pretium aufert, ac si tradidisset. quia quod euenit, emptoris [l] periculo est.

De euictione.

16. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

QVotiens res æstimata in dotem datur: euicta [m] ea, virum ex [n] empto contra vxorem agere: &, quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei præstare oportet. quare & si duplum [o] fortè ad virum peruenerit, id quoque ad mulierem redigetur. quæ sententia habet æquitatem. quia non [p] simplex venditio sit, sed dotis causa. nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris, sufficit enim, maritum indemnem præstari, non etiam lucrum [q] sentire.

De dolo, culpa & diligentia. 1. De æstimatione: & nuptiis non secutis.

17. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

IN [r] rebus dotalibus virum præstare oportet tam dolum [s], quàm culpam. quia [t] causa sua dotem accipit. sed etiam diligentiā præstabit, quā in suis rebus exhibet.

1 ¶ Si [u], re æstimata data, nuptiæ secutæ non sint: videndum est, quid repeti debeat, vtrum res, an æstimatio. sed id agi videtur, vt ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. res igitur repeti debeat, non pretium.

z viliori pretio scilicet. *Accurs.*
a *l. 7. §. 5. ff. de donat. inter vir.*
b *l. 38. ff. de contrah. emp.*
c *vide l. 6. in fin. ff. eod. l. 6. Cod. soluto.*
d in hoc circunuēta est. *Haloander.*
e id est, non iis æstimatis, *vide l. 10. ff. eodem.*
f *vide l. 50. ff. de furtis.*
g Imò, & maiori id præstandum, *l. 6. in fin. ff. eodem.*
h *l. 58. §. 1. ff. eodem.*
i *vide l. 30. ff. eod.*
k *vide l. 10. §. 3. ff. eodem.*
l *l. 7. ff. de periculo.*
m *l. 34. in fin. ff. eodem l. 1. Cod. eodem. l. 98. ff. de solutionibus.*
n *l. 52. §. 1. ff. de actione empt. l. 11. Cod. de pactis. l. 1. Cod. de euict.*
o pœna quam quis consequitur à me occasione rei mihi restituendæ, mihi restitui debet, quoties scilicet pœna succedit loco rei *Bald.*
p simplex venditio hic distinguitur à venditione dotis causa. aliàs, æstimatio facta venditionem in dubio facit. de quo vide Socinum. *regula 141.*
q *vide l. 6. in fin. ff. eodem.*
r In dotalibus rebus conseruandis maritus præstare debet, dolum, culpam & diligentiam.
s *l. 18. §. 1. l. 25. §. 1. l. 66. in princip. l. vltim. ff. soluto.*
t Dolum & culpam: Imò & eam diligentiam quam in suis rebus seruat, in alienis rebus is præstat, qui eas res sua causa accepit.
u Dote æstimata data, si nuptiæ non sunt secutæ, res ipsæ, non earum pretium petitur.

18. *Pomponius*

De re tantidem æſtimata reddenda.

18. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

SI mancipia [a] in dotem æſtimata accepiſti, & pactum conuentum factum eſt, vt tantidem æſtimata, diuortio facto, redderes: manere partum eorum apud te, Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerint.

Si alij iuſſu mariti dos detur.

19. *Vlpianus* libro trigeſimoquarto ad Sabinum.

ETiam ſi alij, iuſſu [b] mariti, dos detur: nihilominùs maritus de dote obligatur.

De obligatione vel exactione dotis collata in tempus mortis.

20. *Paulus* libro ſeptimo ad Sabinum.

IVlianus ſcribit, valere talem [c] ſtipulationem, *cum morieris, dotis nomine tot dari?* quia & paciſci ſoleant, ne à viua [d] exhibeatur quod non eſſe ſimile accepi. aliud eſt enim differre exactionem: aliud, ab initio in id tempus ſtipulari, quo matrimonium futurum non ſit. idque & Ariſtoni, & Neratio, & Pomponio placet.

De nuncio remiſſio

21. *Vlpianus* libro trigeſimoquinto ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter cauſam dotis fiat, conſtat habere in ſe condicionem [e] hanc, *ſi nuptiæ fuerint ſecutæ*: & ita demum ex ea agi poſſe, quamuis non ſit expreſſa condicio, *ſi nuptiæ*, conſtat. quare, ſi nuntius remittatur, defeciſſe condicio ſtipulationis videtur.

22. *Paulus* libro ſeptimo ad Sabinum.

ET licèt poſtea [f] eidem nupſerit, non conualeſcit ſtipulatio.

De dotis verbo non adiecto.

23. *Vlpianus* libro trigeſimoquinto ad Sabinum.

QVia autem in ſtipulatione non eſt neceſſaria [g] dotis adiectio [h], etiam [i] in datione tantundem ducimus.

De dote peculiari.

24. *Pomponius* libro quintodecimo ad Sabinum.

SI filiafamilias nuptura, ex peculio, cuius adminiſtrationem habet, dotem viro dedit. deinde, cùm in eadem cauſa peculium eius eſſet, diuortium fecerit: dos ei rectè [k] ſoluitur, quaſi à quolibet peculiari debitore.

De permutatione dotis.

25. *Paulus* libro Septimo ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta eſt, pro [l] *Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt*. ſecundum id, quod placuit, rem [m] pro re ſolui poſſe, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt, quia & permutatio [n] dotium conuentione fieri poteſt.

26. *Modeſtinus* libro primo Regularum.

ITa, conſtante matrimonio, permutari dotem poſſe dicimus, ſi hoc mulieri vtile [o] ſit: ſi ex [p] pecunia in [q] rem, aut ex re in [r] pecuniam. idque probatum eſt.

l 26 nº 1

27. *Vlpianus* libro trigeſimoſexto ad Sabinum.

QVod ſi fuerit factum: fundus, vel res dotalis efficitur

De iure patris poſt nuptias.

28. *Paulus* libro ſeptimo ad Sabinum.

POſt nuptias [ſ] pater non poteſt deteriorem cauſam filiæ facere, quia nec reddi ei [t] dos, inuita filia, poteſt.

Si pater dotem pro filia legauerit.

29. *Vlpianus* libro trigeſimoſexto ad Sabinum.

CVm [u] pater dotem pro filia promittit [x], & dotem legat: ſi quidem marito legauit: videndum eſt, an legatum valeat. & non puto valere. nam cùm creditori debitor legat id, quod debet, nullum legatum eſt. Quòd ſi filiæ legauit, valet legatum. dos enim ex promiſſione marito debetur, legatum filiæ. Et ſi quidem, hoc animo teſtatorem eſſe, filia [y] oſtenderit, vt duplicaret [z] ei legatum: habebit vtrumque: dotem, quam maritus perſecutus fuerit, & legatum ex cauſa legati. quòd ſi alterutrum voluit habere: ſi mulier legatum petat: oppoſita doli exceptione, non aliàs cogetur ei heres legatum ſoluere; quàm ſi cauerit, indemnem hoc nomine heredem futurum aduerſus maritum ex promiſſione agentem. ſed ſi maritus agat, nihil de indemnitate eum cauere oportebit. verùm mulier poſt eum agens, exceptione repelletur: quia ſemel dos præſtita eſt.

De redintegratione dotis.

30. *Paulus* libro ſeptimo ad Sabinum.

DOtem, quę in prius matrimonium data eſt, non aliter conuerti [a] in poſterius matrimonium dicendum eſt, quàm [b] cum hoc agitur. dum hoc agi ſemper interpretemur: niſi probetur aliud conueniſſe.

31. *Papinianus* libro quarto Reſponſorum.

QVòd ſi non diuortium, ſed [c] iurgium [d] fuit: dos eiuſdem matrimonij manebit.

De nummis ex re dotali receptis.

32. *Pomponius* libro ſextodecimo ad Sabinum.

SI ex lapidicinis [e] dotalis fundi lapidem, vel arbores quæ [f] fructus [g] non eſſent, ſiue ſuperficium [h] ædificij dotalis, voluntate mulieris, vendiderit [i]: nummi ex ea venditione recepti [k] ſunt dotis.

De periculo dotis exigendæ.

33. *Vlpianus* libro ſexto ad Sabinum.

SI [l] extraneus [m] ſit, qui dotem promiſit, iſque defectus ſit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non conuenerit. maximè ſi ex neceſſitate [n], non ex voluntate, dotem promiſerat. nam, ſi [o] donauit, vtcumque parcendum [p] marito, qui eum non præcipitauit ad ſolutionem, qui donauerat [q]: quémque in id, quod facere poſſet, ſi conueniſſet, condemnauerat [r]. hoc enim Diuus Pius reſcripſit: *eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id [ſ], quod facere poſſunt, condemnandos. Sed ſi vel pater, vel ipſa promiſerunt: Iulianus [t] quidem libro ſextodecimo Digeſtorum ſcribit, etiam ſi pater promiſit, periculum reſpicere ad maritum. quod ferendum non eſt. debebit igitur mulieris eſſe periculum. nec enim quicquam iudex propriis [u] auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem [x], qui de ſuo dotem promiſit, non vrſerit ad exſolutionem. multo minùs, cur ipſam non conuenerit. rectè itaque Sabinus diſpoſuit, vt diceret, quod pater, vel ipſa mulier promiſit, viri periculo non eſſe: quod debitor, id viri eſſe. quod alius, ſcilicet donaturus, eius periculo ait, cui adquiritur. adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum reſpicit.

De re matris à patre in dotem data.

34. *Idem* libro trigeſimotertio ad Sabinum.

MAter cùm filiæ aurum dediſſet vendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit [y], dein mortua eſt mater. ſi inſcia, inuitáve vxore, vir id aurum in dotem dediſſet. manet [z] id aurum heredis matris: vindicaríque poteſt: & eo minorem dotem viro datam eſſe placuit. quia res euicta [a] eſt, marito competit aduerſus ſocerum actio.

De dotis promiſſione nouata.

35. *Idem* libro quadrageſimoſeptimo ad Sabinum

DOtem à patre, vel à quouis alio promiſſam, ſi vir nouandi [b] cauſa ſtipuletur: cœpit viri eſſe periculum, cùm antè mulieris fuiſſet.

De nomine in dotem dato, & acceptillatione iuſſu mulieris facta.

36. *Idem* libro quadrageſimooctauo ad Sabinum.

DEbitor [c] mulieris, iuſſu [d] eius, pecuniam viro expromiſit. deinde vir acceptam eam, iuſſu mulieris, fecit. res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? vtrùm dotis nomine, an "&" ſi alia ex cauſa? & videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promiſit. Illud

l 32 nº 1

l 33 nº 2

a *l. penultim. §. 3. ff. ſoluto.*
b *l. 59. ff. eod. l. 22 §. penultim. ff. ſolut.*
c *vide l. 11. Cod. de contrah. ſtipul.*
d ne ea viua *Haloander.* ne à ſe viua exigatur. *Cuiacius ex* [illegible] *prælectione ad me tranſmiſſa.*
e *l. 22. l. 41. ff. eod. l. 4. §. 2. ff. de pactis.* cauſa futuræ dotis habet vim conditionis. *Baldus.*
f ſermo ſimpliciter prolatus intelligitur de prima vice. *Bartol.*
g quia titulus dotis inter virũ & vxorem tacitè videtur ineſſe *Bald.* ideóque ſi mulier omnia ſua bona marito dedit, videtur dotis cauſa dediſſe. *Bart.*
h conditionis adiectio *Contius 1. lect. 6.* ex ſcholiaſtico κατὰ πρόθεσιν conditionis inquam, huius *ſi nuptiæ ſequantur.* *vide Cuiac. 13. obſeruat. 25.*
i Argumẽtum à ſtipulatione dotis ad eius dationem.
k *l. 27. in princ. ff. de pactis. l. vlt. ff. de nouationibus.*
l permutatio dotis promiſſa eſt, *l. 25. ff. eod. l. 21. ff. de pactis. d. talibus.*
m ſolui res pro re poteſt.
n Dos permutari conuentione poteſt. adde *l. 76. ff. de verbor. ſignificat.*
o *l. 21. in fin. l. 29. ff. de pactis dotalibus adde l. 22. ſuprà ff. ſecundo. l. vltim. ff. hoc titul.*
p Permutatio cum nummis fit interdum. dixi *ad l. vltim. ff. de condict. cauſa data.*
q *l. 54. ff. eod. l. 21. ff. de pactis dotalibus.*
r poteſt fieri permutatio dotis de re ad pecuniam, aut è contra.
ſ *l. 7. Cod. eod. l. 7. ff. de pactis. dotalibus. l. 29. circa fin. ff. ſoluto.*
t *l. 34. §. 6. ff. de ſolutionibus.*
u vide Albericum in *l. quinquaginta. ff. de pro. l. & l. filia. Cod. de legat.*
x ſi dos promiſſa marito legatur, non tenet legatum: ſi mulieri, tenet. *Bald.*
y [illegible] hæres tenetur id o[illegible] *probat.*
z *facit. l. 34. §. 1. ff. de legat. 1.*
a Dos hoc caſu conuertitur, renouatur. *l. 40. ff. eodem.* idem matrimonium videtur. *l. 33. ff. de ritu nupt.* redintegratur, omnia manent in ſtatu priſtino. *l. 19. ff. ſolut.* adeo vt fiat inefficax ſtipulatio redintegrato matrimonio. *l. 13. ff. eod.*

l. 31. ff. eod. Quid vſuræ à marito medio tempore perceptę? dotem augebunt, *l. 69. §. 1. ff. eodem.*
b Imò, dos redintegrari tacitè intelligitur, *ff. eodem. mox. l. 64. ff. eodem.*
c Diuortij & iurgij differentia. Non quoduis iurgium, diuortium facit. Diuortio matrimoniũ eſſe deſinit, at nõ iurgio.
d friguſculum *vide l. 32. §. 12 ff. de donat. inter. vir.*
e Maritus non poteſt excidere arbores in fundo dotali quæ non ſunt in fructu, quòd ſi excidat, augebunt dotem *Bald. adde l. 12. ff. de vſufruct.*
f aliud dicendum ſi lapidicinæ in fructu erant, *l. 7. ff. eod.*
g *l. arboribus. ff. de vſufructu.*
h *l. 39. de legat. 2.* ſuperficies Græcis ὑπερῷον non eſt res ſoli. vnde conſequitur res mobiles, cõſentiente vxore, à marito poſſe diſtrahi *vide Cuiac. 17. obſer. 2.*
i vel in ſuam vtilitatem vertit.
k aut eorum æſtimatio, ſi in ſuam vtilitatem verterit.
l *vide Cuiac. 12. obſeruat. 17.*
m mulier non poteſt imputare marito de gratia & dilatione quam fecit extraneo (qui vltra dotem promiſerat) patri ſuo vel ſibi *Bald.*
n id eſt, vt debitor.
o Dotis donator mitius eſt conueniendus quàm qui neceſſitate dotem promiſit.
p Imò, non eſt parcẽdum, cùm ab eo ſolidum potuerit exigere, *l. 41. ff. de re iud. vide Cuiac. 12. obſeruat. 17.*
q *ſub.* mulieri.
r hoc eſt condẽnare potuiſſet: aut aduerſus eum condemnationem impetrare.
ſ *vide l. 12. ff. de donationibus.*
t *l. 30. §. 1. ff. ſolut.*
u propitiis auribus *Haloand.*
x aliud eſt, ſi maritus nõ conuenerit hęredes patris, id eſt, ſoceri ſui, *l. 44. §. 1. ff. ſolut.*
y Adpendi aurum olim conſuetum.
z pater nõ poteſt dotare filiã de bonis matris, *Bald.*
a *l. 16 ff. eodem.*

b *l. 41. §. 2. l. 71. ff. eodem.* c *l. 80. ff. eodem.*
d ſecus ſi in iuſſu, *l. 40. ff. eod. l. penultim. § penultim. ff. ſoluto.*

adhuc subest, vtrùm ante nuptias, an post nuptias id factum sit. multum enim interesse videtur. nam si, secutis nuptiis, id factum est, dote iam constituta: maritus, accepto ferendo, perdit[a] dotem. si autem antequam nuptię sequerentur: nihil videretur doti constitutum esse.

37. *Paulus* lib. 12. ad Sabinnm.

NOn enim alias petit mulieri actio, quàm si nuptiæ secutæ fuerint. nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

38. *Vlpianus* libro quadragesimo octauo ad Sabinum.

SAnè videndum est, an marito mulier, quæ iussit acceptò ferri, obligetur. & putem obligari mandati actione, & hoc ipsum in dotem conuerti, quòd mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur, rem mulieri perire, consequens est. nam, si cœperit velle de dote agere, ipsa secum [b] debebit compensare iussum suum.

De seruis manumissis. 1. De spadone.

39. *Idem* lib. 33. ad Edictum.

SI serua seruo quasi [c] dotem dederit, deinde cõstante, cõiunctione, ad libertatem ambo peruenerint, peculio eis non adempto [d], & in eadem coniunctione permãserint: ita res moderetur, vt, si quę ex rebus corporalibus, velut in dotẽ, tempore seruitutis datis, exstiterint, videantur ea tacitè in dotem conuersa. vt earum æstimatio mulieri debeatur.

1 ¶ Si spadoni mulier [e] nupserit: distinguendum arbitror, castratus fuerit, necne. vt in castrato dicas dotem non esse in eo, qui castratus non est, quia est matrimoniũ, & dos, & dotis actio est.

De renouatione dotis.

40. *Idem* libro 34. ad Edictum.

DIuus Seuerus rescripsit Pontio Lucriano in hæc verba: Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortiũ rursus [f] in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris. quæ vtique non indotata redire in matrimonium voluit. partibus suis fungi, quasi renouata dote.

Qui obligantur promittendo dotem. 1. De nuptiis non secutis. 2 De acceptilatione. 3. De condicione. 4. Si mulier promissori successerit.

41. *Paulus* libro trigesimoquinto ad Edictum.

PRomittendo dotem, omnes [g] obligantur, cuiuscunque sexus[h], conditionísque[i] sint.

2 ¶ Sed si nuptiæ secutæ non [k] fuerint, ex stipulatu agi non potest. magis enim res, quàm verba intuẽda sunt.

2 ¶ Accepti quoque latione [l] dos constituitur, cùm debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa.

3 ¶ Si à debitore [m] mulieris, sub condicione dos promittatur: & postea, sed antequàm[n] maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit: magis, periculum ad mulierem pertinere, placet [o]. nec enim videri maritum nomen [p] secutum eo tempore quo exigere non poterit. Quòd si iam tunc [q] debitor, cùm sub condicione promitteret, soluendo non fuerit: periculum viri esse: quòd sciẽs tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit.

4 ¶ Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem [r] heredem reliquerit: Labeo perinde habendũ ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat. nec enim æquum esse ait, vt ei damnetur eius pecuniæ nomine, quam ipsa debeat: & satis esse, acceptilatione eam liberari.

De his quæ pondere numero mensuraúe constant.

42. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

REs in dotem datæ, quæ pondere [s] numero [t] mensura[u] constant, mariti periculo sunt[x] quia hoc dantur: vt eas maritus ad arbitrium suum distrahat. & quandoque soluto matrimonio, eiusdem [y] generis [z], & qualitatis alias restituat vel ipse, vel heres eius.

a qui rem acceptam facit, eã perdere videtur. sic qui pactũ facit de re non petenda donare intelligitur *l. 28. in f. ff. de pac.*
b rem suam habere videtur qui eam alienari iussit.
c serua seruo non verè dotem constituit, cum inter seruum & ancillam non sit connubium, sed contuberniũ *l. 3. C. de incest.* vbicunque autem matrimonij nomen non est, nec dos est. *l. 3. ff. eod.* Ideóq; quæ dos appellatur in *l. 3. Cod. soluto matrim. & l. 67. ff. hoc tit.* impropriè dos dicitur. Id fit autem per prolepsim, de qua dixi *ad l. 3. §. 1. ff. de iniusto.* Sic quasi testamentum seruos suos facere premittebat. Plinius 8. *Epistol.* 16. adde quæ scripsi *ad l. 4. ff. de manumissio nib. l. penult. §. 2, Cod. de necessariis.*
d aliàs si eis viuens patronus non ademerit, tacitè seruis accedit §. 20. *Inst. de legat.*
e putà ancilla eo nomine ab eo manumissa: ob eam enim causam spado etiam manumittere potest *l. 14. in f. ff. de manumiss. vindicta adde l. 6. ff. de liberis.* potest etiam generare spado, qui vnum testiculum habet *l. 6. l. 7. l. 35. §. 7. ff. de ædilitio.*
f *l. 30. ff. eod.*
g *v. Vlpianum 6. §. 2.*
h Mulier non iuuatur Velleiano dotem constituens. *l. 12. l. vlt. C. ad Velleiã.*
i etiam minores: si modò non effusè dotẽ constituant. *v. l. vn. Cod. si aduers. dot.*
k *v. l. 21. ff. eo.*
l *43. l. 44. §. vlt. ff. eod.*
m *v. l. 80. ff. eod.*
n *l. 40. ff. soluto.*
o Is sibi imputare debet qui secutus est fidẽ inopis debitoris. *Bald.*
p Nomen potest dari in dotẽ *l. 2. Cod. de oblig.*
q *v. l. 35. ff. eod.*
r *v. l. 66. in f. ff. soluto.*
s vt argentum *Harmenop. schol. 4. tit. 8.*
t vt nummi.
u vt vinum, frumentum.
x licèt inæstimatæ datæ sint: sunt enim ex sua natura, quæ numero, pondere, & mensura constant, satis supérque à lege æstimata. *Bald.*
y Dos pecuniaria, in ipsa quoque pecunia restitui debet: de quo vide plura apud Iosephum Ludouicum. *Titulo de iure dotium conclusiones.*
z *l. 3. ff. de reb. cred.*

De acceptilatione.

43. *Vlpianus* libro 3. Disputationum.

LIcèt soleat dos[a] per [b] acceptilationem[c] constitui: tamen, si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec[d] nuptiæ secutæ, Scæuola ait, matrimonij causa acceptilationem interpositam, nõ secutis nuptiis, nullam esse [e], atque ideo suo loco manere[f] obligationẽ. quæ sententia vera est.

1 ¶ Quotiens autem extraneus acceptò fert debitori, dotis constituendæ causa: si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint: liberatio non sequetur. nisi fortè sic acceptò tulit, vt velit mulieri in totum donatum. tunc enim credendum est breui[g] manu acceptum à muliere, & marito datum. ceterùm mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. Planè secutis nuptiis, mulier, soluto matrimonio, dotis exactionem habebit. nisi[h] fortè sic acceptò tulit extraneus, vt ipse, quoquo modo solutũ fuerit matrimonium, condictionem habeat. tunc enim non habebit mulier actionem. Secundùm quæ cõstituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis: is effectus erit dotis exactioni: vt, si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa iã restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin verò obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præteriit: restauranda est in diem pristinum obligatio: &. si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renouanda est. Similíque modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conuersa est, & pendente obligatione, diuortium fuerit secutum: verius, obligationem sub [i] eadem condicione restitui debere. Sed si condicio exstiterit, cõstante matrimonio: ex die [k] diuortij tempora exactionis numerantur.

De patre emancipante, vel defuncto. 1. De creditrice filiafam.

44. *Iulianus* lib. 16. Digestorum.

SI pater, filiæ nomine, dotem promisisset: & eam ante nuptias emancipasset: non resoluitur promissio. nam [l] & cùm ante nuptias pater moreretur, nihilo minùs heredes eius ex promissione obligati manebunt.

1 ¶ Quæ debitorem filiumfamilias habet, si patri eius ita dotem promiserit, *quod mihi debes* [m], *vel quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt* [n]: non obligatur: sed efficit [o], vt id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. *Marcellus*: Siue igitur cum alio posthac, siue cum patre agere instituerit: exceptione [p] pacti conuenti summouebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur, quod in peculio fuisse apparuerit eo tẽpore, quo dos promittebatur. vtique si post nuptias promissa[q], eius temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

45. *Tryphoninus* lib. 8. Disputationum.

QVod si nuptura debitori filiofamilias, actionẽ duntaxat de peculio promisit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum[r] tempore inspicitut.

1 ¶ Si verò alij nuptura, iussit filiumfamilias debitorem de peculio dotẽ promittere: tempus inspicitur, quo dos promissa est. vt tantum in peculio esse æstimaretur.

De dote seruo promissa vel tradita. 1. De ea quæ debitori suo nupsit, & alternatè dotem constituit. 2. Si pater pro filia, quasi eius debitor, dotem promiserit.

46. *Iulianus* lib. 16. Digestorum.

QVemadmodum inuito [s] dominò seruus stipulatus adquirit: ita, si[t] dotem, domini nomine, sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur. sed [u] neque periculum dominus præstare debebit, si fortè debitor mulieris dotem promiserit, neque culpam. Traditione[x] quoque rei dotalis in persona serui, vel filijfamilias facta [y], dos constituitur. ita vt neque periculum, nec culpam dominus, aut pater præstet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu [z] dominus, vel pater ratam promissionem, vel donationem habuerit [a]: ideóque etiã manente matrimonio, res, quas tradiderit condictione repetituram. Item incerti[b] condictione consecuturam, vt promissione liberetur.

1 ¶ Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promisisset, *quod mihi debes aut fundus Sempronianus doti tibi erit*: vtrum mulier vellet [c], id in dote erit. & si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest ea exceptione se tueri aduersus petentẽ fundum. quòd si fundum dedisset, pecuniam marito condicet.

a ¶ vt & omnis obligatio cõditionalis. *v. l. 12. ff. de acceptilationib.*
b Dos per acceptilationem etiam constitui potest.
c *v. l. 41. §. 1. ff. eod. l. 10. ff. de condict. causa data.*
d Dotis constituendæ causa liberatio seu acceptilatio facta debitori, effectu caret nuptiis nõ secutis: caret, inquam, effectu, hoc est, nõ tollit obligationẽ.
e ergo acceptilatio requirit tacitam condemnationem *l. quod in diem ff. de regulis iuris l. actus. ff. de regulis.*
f Imò, non manet, quia tunc nihil videtur doti cõstitutum *l. 36. inf. ff. eod.*
g Manu breui dixit. *v. l. 3. inf. ff. de donat. int.* vt alibi manu lõga *leg. 79. in fi. ff. soluto.*
h *l. 29. in fi. ff. soluto matr. v. l. vn. §. 13. Cod. de rei vxor. act.*
i *l. 10. §. 3. ff. quæ in fraudem creditorum.*
k *l. 30. vers. omnia ante, C. eod. l. 7. §. 4. C. de præscrip. 30. ann.*
l nota hic comparari patris mortem cum filiæ emancipatione *leg. 22. §. 1. ff. ad Trebell. l. 3. C. de instit. & subst.*
m *v. leg. 41. §. 2. ff. eod.*
n erit *Hal.*
o efficitur *Hal.*
p *v. leg. 7. in fi. ff. eod.*
q promissa est dos, si verò ante nuptias eius tẽporis &c. *Hal.*
r Imò tempore promissæ dotis *l. 57. ff. eod.*
s Inuito etiam domino seruus adquirit stipulando. *v. leg. 32. ff. de adq. rer. dom.*
t Dotem domino adquirit seruus stipulando dotem domini nomine.
u Dotis sibi adquisitæ stipulatione serui, dominus periculũ & culpam non præstat, antequã dotis stipulationem ratam habuerit *v. l. ff. eod.*
x Dotem patri & domino adquirunt filij & serui non tantum stipulando *vt ff.* sed & res ipsas dotales traditione accipiendo.
y nomine ipsius domini ... in persona serui ... constitutum *l. ff.* seruus. *ff. eod.*
z i. quoad.
a vel traditionem non habuerit. *Haloand.*
b Incerti conductione agimus vt liberemur.
c Imò, vtrum maritus volet. *v. l. 9. §. 1. ff. de fundo dotali.*

2 ¶ Pater, etiam si falsò[a] existimans se filiæ suæ debitorem esse, dotem promisisset, obligabitur†.

De eo quod seruus in dotem datus ante nuptias acquirit.

47. *Idem* libro decimo octauo Digestorum.

SI seruo in dotem ante nuptias dato donatum[b] aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus[c] fundi, qui ante nuptias traditurus est.

De promissione dotis in anno proximo. 1. De eo quod socer genero, filiæ nomine legauit.

48. *Idem* libro secundo ad Vrseium Ferocem.

TAli facta stipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes*[d]? quæsitum est, annus ex quo tempore esset numerandus: vtrùm[e] ex die stipulationis factę, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. & responsum est, ex die nuptiarum[f] anunm esse numerandum. ne[g], si aliter obseruaremus, si intra annum nuptiæ factæ non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi.

1 ¶ Socer genero suo sic legauerat, *Lucio Titio filiæ meæ nomine*[i] *centum heres meus damnas esto dare.* hanc pecuniam generum petere debere: exactam, acceptam legatis referri: sed diuortio facto, de dote actionem mulieri reddendam, Proculus respōdit. & nihilo minùs dotis esse factam. Iulianus notat: Immò nec filiæ, si voluerit, deneganda est huiusmodi actio.

De acceptilatione.

49. *Idem* libro 5. ex Minicio.

VIr ab eo, qui ab vxori eius dotem facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam eā fecit. quęrebatur, essétne ea pecunia in dotē[k]. respondit, si acceptam non fecisset, & promissor soluendo esse desisset, quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta[l] nō esset. cùm[m] verò acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit. perinde[n] enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit.

De permutatione dotis. 1. Vel pignoris.

50. *Africanus* lib. 8.[o] Quæstionum.

QVæ fundum in dote habebat, diuortio facto, cùm in matrimonium rediret, pacta est cum viro, *vti*[p] *decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret.* ac datis decem, prius quàm fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. illud ex bona fide est, & negotio contracto conuenit, vt fundus, quasi sine causa penes maritum esse cœperit, condicatur.

1 ¶ Et hoc euidentiùs circa[q] actionem pignoraticiam apparebit. etenim si, cùm fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc "tibi" tradiderim, vt Cornelianum mihi restitueres: minimè (puto) dubitandum erit, quin statim rectè pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

De rebus filiæ emancipatæ donatis posteáque in dotem datis.

51. *Vlpianus* libro secundo Responsorum.

SI res, quas filiæ emancipatæ pater donauit[r], ex voluntate eius postea in dotem pro ea datæ sunt: à filia dotem, non a patre videri datam.

De euictione.

52. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

NOn solùm si æstimatus fundus, sed etiam si non æstimatus in dotem datus est, & alias cùm necesse non habeat mulier duplum[s] promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote: quodcumque propter eum consecutus fuerit à muliere maritus, quandoque restituet[t] mulieri de dote agenti.

Si vir donandi causa à debitore mulieris, qui soluendo non erat, stipulatus sit.

a *lege 78. infi. j. eod.*
† Cur obligabitur? onus est paternū dotare filiam, *lege vltima, Cod. de dotis promiss.*
b *lege 31. in fine, infra soluto. lege 45. §. primo, infrà de adquirend. hæredit.*
c *vide l. dotis fructus, ff. eod.*
d *sub,* futuro matrimonio.
e Dotis promissioni tempus adiectum currere incipit à tempore ipsarū nuptiarum. Cur ita? dotis soluendæ dies ante incipere non potest, quā dos ipsa sit. dos autem nulla est ante contractū matrimonium.
f terminus dotis soluendæ incipit currere à tempore contracti matrimonij, non à die promissionis: nec enim potest incipere dies soluendæ dotis, antequā sit dos. *Bald.*
g hæc enim cōditio tacitè inest, *lege 10. §. 4. ff. eod.*
h non deberi. *Haloand.*
i Quod quis suę filiæ nomine genero legauerit, id is intelligitur dotis causa legasse.
k *vide l. 41. §. 2. ff. eod.*
l *l. si extraneus, ff. eod.*
m vir qui liberauit expromissorem per acceptilationem, fingitur accepisse dotem, quam restituere ideo tenetur. *Bald.*
n qui acceptò dotem tulit promissori, vel ab eo accepisse pecuniā, vel ei dotem donasse fingitur. Acceptilatio, ficta solutio est.
o *vide Cuiac. 8. ad Afric.*
p id est, pacta est, vt aliud pro alio acciperet, putà pro fundo decem, *vt l. 25. ff. eodem.* Ita dos permutari pactò potest: nempe vt aliud reddatur,
q aliud pro alio pignus dari potest, *l. 9. §. 3. ff. de pignorat. act.*
r si donatarius consentit donatori, vt is tradat rem donatam, donatarius ipse videtur eam tradere.

s nam ob quamlibet causam promitti potest de dupla, *l. 52. ff. de euict.*
t quæri hîc potest, quid vir vxori debeat promittere? dotis restitutionem, *l. 56. j. soluto. l. 240. j. de verb. signif.* debet etiam promittere de lata culpa, & leui, & dolo. *vide l.* [illegible] *eodem.*
u Vir scienter accipiens pro dote nomina non idonea, donare videtur. *Costal.*
x Quid si animum donandi non habuit? integrum periculum præstabit maritus, *l. promittendo. §. si à debitore, ff. eodem.*
y Vindex est, qui alienam causam suscepit vindicandam, veluti quos nunc prædiatores vocamus, *Boetius in Topic. Ciceronis. vide Cuiac. 5. obs. 29.*

53. *Neratius* libro tertio Membranarum.

CVm vir vxori donare vellet, debitor mulieris, qui soluēdo non[u] erat, dotem ei promisit. ad id dumtaxat[x], ad quod soluendo fuit, viri periculo ea res est. & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit: periculum ad eam summam, quæ accesserit, crescet: permanebítque, etiam si rursus pauperior factus erit. quia neque tum, cùm dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecuniæ, quæ à debitore seruari non poterat: neque, cum soluendo "is" esse cœpit, donationis causa permaneat: cùm eo loco res sit, quo esset, si tum quoque, cùm promitteretur dos, locuples fuisset.

De rebus ex dotali pecunia comparatis.

54. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani titulo de Prædiatoribus[y].

REs, quæ ex dotali pecunia comparatæ sunt, dotales videntur[z].

De fideiussore.

55. *Paulus* lib. 11. ad Plautium.

CVm dotis causa aliquid expromittitur[a], fideiussor[b] eo nomine datus tenetur.

De morte Stichi dotis nomine soluendi. 1. Vbi debet esse dos de oneribus matrimonij. 3. De impensis in res dotales factis.

56. *Idem* lib. 6. ad Plautium.

SI is, qui Stichum mulieri debet[c] in dotem delegatus sit, &, antequam solueret debitor, Stichus decesserit, cùm neque per debitorem stetisset, quo minùs solueret, neque maritus "in" agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur. quamquam, etiam si moram maritus fecerit in exigendo, si tamen "etiam" apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. 1 ¶ Ibi[d] dos esse debet, vbi onera matrimonij sunt.

2 ¶ Post mortem patris statim onera matrimonij filium sequuntur, sicut liberi[e], sicut vxor.

3 ¶ Quod dicitur necessarias[f] impensas ipso iure dotem minuere: non[g] eò pertinet, vt si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed, nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per †partes, quanti fundus est: desinere eum dotalem esse, Scæuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia, & fundus in dote sint, & necessariæ impensæ in fundum factæ: Nerua ait, dotem pecuniariam minui. quid ergo, si mulier impensas marito soluerit: vtrùm crescet dos, an ex integro data videbitur? cuius manifestior iniquitas in fundo est, secundum Scæuolæ nostri sententiam. nam, si desinit dotalis esse, poterit alienari. rursus quemadmodum poterit fieri dotalis, data pecunia? an iam pecunia in dote esse videbitur? & magis est, vt ager in causam dotis reuertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur[h].

Si creditrix filijfam. ei nupsit.

57. *Iauolenus* lib. 1. ex Plautio.

NVptura filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, *quod*[i] *filius tuus mihi debet, id doti tibi erit:* interesse puto, vtrùm filij obligatio, an patris persecutio, & in rem versum promissioni contineatur. nam si id, quod filium dare oportet, significatum est: tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur. sin autem id, quod patrem de peculio, vel in rem verso præstare oportebit: æstimare debebit, quantum sit eo tempore id, quod[k] promittitur[l]: vt ea summa dotis esse videatur, qua patrem, eo tempore, filij nomine condemnari oportebit. quòd si nō euidenter apparuit, de cuius mulier obligatione sensit; præsumptionem ad filij debitum spectare, verisimile est: nisi[m] euidentissimè contrarium adprobetur.

Si quis ei dotem promiserit, cui mulier nubere volebat. 1. Si debens Pamphilam quod debet in dotem acceperit.

z *lege 26. ff. eodem, l.* 22. *in fine,* [illegible] *Immò, non sunt dotales, cùm vxori non quærantur; lege 12, Cod. eod.* sed fiunt comparantis, *lege vltima, Cod. de seru. pign. dato: vide quæ notaui ad legem 48. in fi. j. de furtis.* Cur tam variè? an tunc dotales censentur, quotiens voluntate vxoris comparatæ sūt, vt Accursius ait? an quòd viro ad inopiam redacto, possit vxor in huiusmodi res actione in rem vti, vt sentit Harmenopuli scholion, *lib. 4. tit. 8*? vel vtili; vt vox *videntur* hac in lege innuit, & confirmatur, *l. 55. in fine, infrà de donat. inter virum & vxorem. vide Cuiacium 5. obseruat. 29.*
a Hæc lex non loquitur de vxore; (vt, malè vulgò creditum est) sed de eo q vxore promittit animo nouandi, id est, de eo qui expromittit.
b qui ea de causa dari potest, *l. 5. §. 6. suprà eodem.*
c *vide l. 80. j. eodem.*
d *lege 75. in fine, infrà eodem. vide l. 65. in fine, ff. pro socio.*
e qui in parentum suorum potestaté recidunt mortuo auo, *l. 5. ff. de his qui sunt sui. l. 46. §. familiæ.*
f *v. l. 1. ff. de impensis.*
g *le*[illegible] *j. de impensis.* Dos expensis minui cū dicitur hoc ne intelligitur, corpora ipsarū rerum dotalium minui? Respondeo: Nullum corpus, quod dotale semel fuerit, desinit esse dotale: pars tamen aliqua dotis, aut ipsæ res vniuersæ retineri possunt, nisi impēsa reddatur. Retentio non mutat rerum dotalium qualitatem & naturam, *vt hic.* Quid si per partes tantum in fundum dotalē sit impensum quanti fundus est? hoc casu Scęuola putat fundum dotalē esse desinere, nisi intra annum impensas obtulerit mulier, *vers. sed si.* Quid si pecunia & fundus in dote sint? dos pecuniaria minuitur sententia Neruæ. *vers. si pecunia.*
† Per partes reficere, est minutatim reficere.
h fundus enim dotalis alienari non potest, *l. 5. j. de fundo dotali.*
i *l. 44. §. 1. ff. eodem.* k in quod. *Contius.*
l Immò, tempore nuptiarum, *l. 45. ff. eodem.*
m Præsumptioni statur, donec probetur contrarium, *vt hic v. l. 25. ff. quod met. caus.* Probatio hunc in modum admittitur, aduersus iuris præsumptionem. *arg. l. generaliter. § si petitum. j. de fideicommiss. l. si extraneus, ff. de condict. causa data.*

a *lege 68. infrà, eodem.*
b *l. 12 in fine suprà, eodem.*
c non redderet. *Haloand.*
d dos solui potest adiecto *Bald.*
e *vide leg. 19. ff. eodem.* f *vide Contin. [illegible]*

58. *Celsus* lib. 19. Digestorum.

SI, sponsalibus nondum factis, Titio dotem, Seiæ nomine, promiseris, *cùm ea nubere ei nollet*: tamen, si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ[a] interuenissent.

1 ¶ Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, doti habere permisit, etiã si non erit viri Pamphila, an ipsa[b] tamen Pamphila in dote, & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit, reddi mulieri debebit? quia, si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderetur[c]. nisi fortè refert: habuerit rem, quam debebat, vir, quo tempore dos constituebatur, nam ita poterit videri res ipsa ad eum peruenisse: an non habuerit. nam si non habuerit: magis est, vt liberatio obligationis potiùs quàm res ipsa, ad eum ita peruenisse videatur. ideóque partus eius non debetur.

De adiecto. 1. De fideicommisso. 2. Si quis pro libera opinata dotem dederit.

59. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

SI mulier ita dotem promiserit, *decem tibi aut Titio doti erunt*, hoc casu dici potest, vel Titio[d] dari posse. sed de dote virum teneri, quemadmodum si Titio iussisset[e] dari. nec mirum, cum etiam promissura viro dotem, possit, delegante eo, alteri promittere. [illegible] dici solet, alij, quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari. his enim casibus viro dos quæritur. non enim existimabimus illam ita promisisse, cùm vel de Titij nuptiis cogitaret.

1 ¶ Ex asse[f] heres institutus, rogatúsque mulieri dodrantem hereditatis restituere iussu eius, quod debet, doti promisit marito. Vereor[g], non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, vt hereditatem restituendo transferat actiones, & quas habet[h], & quibus est obstrictus: quas transferre ad alium, quàm[i] cui debet fideicommissum, nõ potest. Aliquis dixerit. incerti cum eo agi posse: fideicõmissi præstet æstimationem. huic ego consentire non possum. nam obligari mulieris debitorem, ita æquum est, si[k] accipere idipsum, quod ei debetur, vir[l] potest. Sed ne indotata mulier esse videatur: dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quę ei relicta est, vt ea suo marito pro dote eam solueret: quia & ad eam fideicommissum, & onera eius pertinent: delegatione[m] propter nimiam subtilitatem, & casus necessitaté minimè obtinente.

2 ¶ Eius nomine, quę libera videbatur, decem in dote dedisti. eo casu habebis condictionem, quo habere potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nuptiæ secutæ essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, vt quandóque secutis nuptiis dos esset. igitur, si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet. quemadmodnm si eum, qui sibi donaturus esset, mulieri ipsam[n] donare[o] iussisset.

De curatore modum dotis constituente.

60. *Celsus* libro 11. Digestorum.

QVæro, quantæ pecuniæ dotem promittendi adultæ mulieri curator cõsensum accommodare debeat. respondit: Modus[p] ex facultatibus[q]: & dignitate[r] mulieris, maritíque statuendus est quousque ratio patitur.

1. Vtrum res, an pretium curator in dotem dare debeat.

61. *Terentius Clemens* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

SIue generalis[s] curator, siue dotis[t] dandæ causa constitutus sit, & amplius doti promissum est, quàm facultates mulieris valent. ipso[u] iure promissio non valet: quia * lege[x], rata nõ habetur auctoritas dolo malo facta. quærendum tamen est, vtrùm tota obligatio, an quod amplius promissum est, quam promitti oportuit, infirmetur. & vtilius est dicere, id[y], quod superfluum est, tantummodo[z] infirmare.

1 ¶ Iste[a] autem curator res dotis nomine tradere debet. non etiam vt vendat cuilibet, & pretium eius in dotem det. Dubitari autem potest, an hoc verum sit. quid enim, si aliter honestè nubere non possit, quàm vt pecuniam in dotem det: ídque ei magis expediat? atquin possunt in res dotem datæ plerumque alienari[b], & pecunia in dotem cõuerti. Sed (vt expediatur quæstio) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil ampliùs quærendum est. sin[c] autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis: tunc officium est curatoris, apud eundem[d] intrare[e] iudicem, qui eum constituit, vt iterum ei, causa cognita, etiam viro absente, permittat rerum venditione celebrata, dotem constituere.

De restitutione in integrum.

62. *Modestinus* libro 5. Responsorum.

TItia cùm esset minor 25. annis, quartam hereditatis matris suæ communem sibi cum fratribus mutauit, & accepit pro ea parte fundum, quasi[f] emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit. quæro, si in integrum restituatur[g], & partem suam accipiat quartam, & reddat fundum, quid debeat maritus facere: an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis. Itẽ quæro: si hæc decesserit, & heredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint, & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus. Modestinus respondit, nihil[h] proponi, cur marito dos[i] auferenda sit. sed in meram æstimationem prædij mulier, vel eius heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

De redintegratione matrimonij, & dotis.

63. *Idem* libro singulari de Eurematicis.

STipulatio de dote reddenda ab[k] extraneo interposita, facto diuortio, statim committitur. nec redintegrato matrimonio, actio stipulatori[l] quæsita intercidit. denuò igitur consentiente[m] stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit. si modò ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tunc enim consensus eius non est necessarius.

64. *Iauolenus* lib. 4. ex Cassio.

POst diuortium mulier, si de dote maritus nihil cauit, &, cùm alij[n] nupsisset, postea ad priorem virum rediit: tacitè[o] dos ei redintegratur[p].

De eo quod seruus dotalis acquirit.

65. *Pomponius* libro 5. ad Quintum Mucium.

SI legato, aut hereditate aliquid seruo dotali obuenit, quod testator noluit[q] ad maritum pertinere: id, soluto matrimonio, reddendum est mulieri.

De vsufructu in dotem dato.

66. *Idem* libro octauo ad Quintum Mucium.

SI vsusfructus[r] fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis detur: difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus, vsumfructum à fructuario cedi non[s] posse[t], nisi domino proprietatis, &, si extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum. quidam ergo, remedij[u] loco, rectè putauerunt introducendum, vt vel locet[x] hunc vsumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno[y]. vt ipsum quidem ius[z] remaneat penes maritum: perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat[a].

g vereor ne nõ sit. *Hal.* de hac voce dixi *ad l. 45. in fin. 3. titul. prox.*
h restitutio hereditatis vel fideicommissi nõ potest fieri procuratori in rem suam, licèt fieri possit simplici procuratori. *Baldus. arg. l. 11. §. 2. ff. ad Trebell.*
i restitutio ex Trebelliano habet in se iuris auctoritatem, quia transfert ius actiuè & passiuè: quod non est in simplici cessione. *Bald. l. 1. §. 2. ff. ad Trebell.*
k vbi est impedimentum adquisitionis, non obligatur promissor. *Bald.*
l restitutio ex Trebelliano collata in personã mulieris, nõ potest viro fieri habenti ius cessũ ex causa dotis, quia personæ fideicommissarij cohæret. *Bald.*
m restitutio fideicommissi nõ potest fieri cessionario, etiam per modum delegationis. *Bald.*
n mulier, ipsa marito donare iussisset. Cuiac. ita ingeniosissimè restituit. siquidẽ hanc vocem marito addendam M. litera in hac dictione *ipsam* indicat, & ita Basilica habent, ὥσπερ εἰ ἡ γυνὴ ἐπιτρέψῃ τῷ μέλλοντι αὐτῆς δωρεῖσθαι παρασχεῖν τῷ ἀνδρί. & Cyrillus his verbis id perstringit, εἰ δὲ αὐτῇ βουλόμενος δωρήσασθαι [illegible], εἴτε [illegible] αὐτῆς, εἴτε μή, ὁ δεσπότης ἔχει κονδικτίκιον. *Cuiac. 13. obs. vlt.*
o [illegible], significat enim dare: *vt l. 46. ff. eod. Cuiac. ibid.*
p Modus is dicitur, [illegible], quem tanto [illegible] omnibus circũstantiis putatis.
q Dos constitui [illegible] debet [illegible] facultatem, & dignitate [illegible], *l. 61. [illegible] ff. eod. l. 28. Cod. de [illegible] audient. l. 7. l. 18. in fin. ff. de in rem verso: l. 43. ff. de legat. 3.* Ita alimenta constituuntur pro facultatum ratione, *l. 1. Cod. de alimentis præstandis: l. officio. l. ius alimentorum ff. de pupilli educ. l. 1. §. si mulier. ff. de ventre in possess.* vt impensa funeris, *l. ac si qui [illegible] quam autem, ff. de religiosis.* refectio ædificij, *l. quidam in testamento, ff. de leg. 2.* [illegible] personis pro facultatibus Ecclesiæ præstandæ. *Nouell. 11. c. transmissæ, extr. de [illegible] c. quandoque de vita & honestate cleric. c. ex parte de concess. præb. c. sopita, extr. de [illegible].*
r Dos maior cõstituenda est mulieri nobili quàm ignobili: dum nobili quoque nubat non ignobili. *Bald.*
s *l. 28. Cod. eodem.*
t *vide l. [illegible] ff. de [illegible] dotis.*
u *l. 9. §. [illegible]*
x Dolo malò auctoritas interposita lege rata non habetur.

y ¶ Generalis curator non potest excedere modum in constitutione dotis: & si excedit, illud solùm reuocatur quod illegitimè factum est. *Bald.*
z & vtile per inutile non viciatur, *l. 29. ff. de vsur.*
a Dotis constituendæ aut confirmandæ curator, bona immobilia mulieris, dotis causa, siue causa cognita alienare non potest. b *vt l. vlt. ff. eod.*
c Curator potest vendere bona immobilia mulieris adultæ, & ei dotem cõstituere, causa tamẽ apud iudicẽ cognita. *Bald.*
d vel aliũ competentem: quia decreta curæ & alienationis possunt interponi à diuersis iudicibus. nisi fortè hic continentiã causæ diuidi nõ oporteat. *Bald.*
e impetrare iudicem. *Hal.* verùm suspicio est, hoc loquendi genus, intrare iudicem, Triboniani manũ redolere: quo & vtitur passim in legib. Iustiniani.
f permutatio habet vim emptionis. *vt l. 2. C. de rer. permut.*
g nullũ hic æs alienum, nullũ decretum iudicis intercessisse dicitur: ideóque cùm ipso iure nulla fuerit traditio, non videtur danda esse restitutio. *l. 11. C. de præd. min.*
h in hac hypothesi: An idem erit si mulier alicui priuato cõdemnata sit cõstante matrimonio? Baldus ait.
i i. fundus dotalis adquisitus ab vxore ex causa permutationis, & sic, sententia quæ ex causa restitutionis in integrum meretur executioné contra mulieré restitutam, nõ tamen meretur executionem in re dotali. *Bald.*
k *l. 42. infr. ff. solut.*
l ex stipulatũ.
m consciente, *Hal. l. 7. C. de nuptijs. facit l. 13. §. 11. ff. loc. l. 29. §. 1. ff. de pact. dot.* & sic ius quæsitum tertio sine eius facto auferri nõ potest.
n *l. pe. § 3. ff. solut.*
o Imò, tunc tantum cùm id actũ est, *l. 30. ff. eod.*
p hinc innuit Baldus, quod si vasallus domino sit reconciliatus tacitè et feudus redintegretur.
q vbi non appa[ret] de voluntate testatoris [illegible] in dubio [illegible] legatum seruo dotali factũ, videatur factum in fauorẽ mulieris. *Bal.*
r [illegible]
s Imò potest, *l. 12. §. 2. ff. de vsufr. vide quæ not. ad l. 11. §. 2. ff. de pign.*
t *Instit. de vsufr. in fine.* u nota cautionem Iurisconsulti.
x qui locat vsumfructum, ius suum semper retinet, nec eo se abdicat.
y i. imaginarie, *l. 46. ff. locati.* Venditio vno nummo fit interdum expediendarum rerum gratia. *Inst. de testament. in pr. & §. 6. Inst. quib. mod. ius patriæ potestatis.*
z hinc colligit Baldus, quòd licèt ius decimarum non possit concedi laico, tamen ipsa perceptio cõcedi potest. ius, vim legis: perceptio, factum ostendit. ius penes [illegible] num esse potest, perceptio penes alium.
a nec dum tamen nodus [illegible] lutus est. quid? num me mortuo iuris vsufructuarij domino, atque marito, mulier vsufructu priuabitur, vt is perpetuò domino consolidetur? vel hic locus [illegible] dit in iure opus esse magna æquitate, & [illegible] interdum, reiecta subtilitate [illegible] nia, res ipsas esse considerandas.

ad l. 66. [illegible] vide [illegible] n° 5 = n° 1.

n° 2

De pecunia dotis nomine data ab ancilla.

67. *Proculus* lib.7.Epistolarum.

PRoculus nepoti suo salutem. Ancilla[d], quæ nupsit, dotísque nomine pecuniam viro tradidit, siue sciet "se" ancillam esse, siue ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere. eáque nihilo minùs mansit eius, cuius fuerat, antequàm eo nomine traderetur. nisi fortè vsucapta[b] est. nec postea quàm apud eundem virum libera facta est, eius pecuniæ causam mutare potuit. itaque nec facto quidem diuortio, aut dotis iure, aut per condictionem repetere rectè potest. sed is, cuius pecunia est, rectè vindicat eam. Quòd si vir eam pecuniam pro suo possidendo vsucepit. scilicet quia existimauit mulierem liberam esse: propiùs est, vt existimem, eum lucrifecisse. vtique si, antequàm matrimonium esse inciperet, vsucepit. Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia parauit, antequàm ea dos fieret: ita vt nec possidet eam, nec dolo fecerit, quo minùs eam possideret.

De confirmatione dotis ex post facto.

68. *Papinianus* lib.10.Quæstionum.

DOtis promissio nō[c] ideo minùs valebit, quòd ignorante initio patre, nuptiæ "non" fuerint, si postea cōsenserit. cùm * omnis dotis promissio, futuri matrimonij tacitam[d] condicionem accipiat. Nam & si minor annis duodecim, vt maior, deducta sit: tunc[e] primùm petetur, cùm maior annis apud † eūdem esse cœperit. quod enim vulgatum est, dotis promissionem in primis dumtaxat nuptiis destinare[f], neque durare[g] obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tūc locum habet, cùm intercesserunt aliæ nuptiæ.

Si post diuortium mulier viro sciente sit in possessione. 1. De vsuris. 4. De stipulatione dotis, non demonstrata re, vel quantitate. 5. De modo dotis per tutorem constituendo. 6. Si patrona pro liberta dotem promiserit. 7. De euictione. 8. Et dominio rerum æstimatarum. 9. De partu ancillæ.

69. *Idem* lib.4.Responsorum.

CVm post diuortium, viro sciente, mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit, longo tempore fuerit: conuenisse tacite[h] videtur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur. & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellitur.

1 ¶ Mulier pecuniam sibi debitam à Seio cum vsuris futuri temporis in dote promittenda demonstrauit: eas quoque dotis portionem esse[i], quarum dies post nuptias cessit, rationis est.

2 ¶ Vsuras dotis in stipulatum cùm dote post diuortium deductas, ex die[k] secundi matrimonij non esse præstādas, placuit, quia nec sortis exactio locum habere cœpit. medij autem temporis debebuntur.

3 ¶ In domum[l] absentis[m] vxore deducta, nullis[n] in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionē vxoris promissas vsuras, reuersus vir improbè [o] petit.

4 ¶ Gener à socero dotem, arbitratu [p] soceri, certo die dari, non demonstrata "re vel" quantitate[q], stipulatus fuerat. arbitrio[r] quoque detracto, stipulationem valere placuit. nec[s] videri simile, quòd, fundo non demonstrato, nullum esse legatum[t], vel stipulationem[u] fundi constaret. cùm inter modum constituendæ dotis & corpus ignotum differentia magna sit. dotis[x] etenim quantitas pro[y] modo facultatium patris, & dignitate mariti constitui potest.

5 ¶ Nuptiis ex voluntate[z] patris puellæ cum filio tutoris iure contractis, dos pro modo facultatium, & dignitate[a] natalium, rectè per tutorem[b] constitui potest.

6 ¶ Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd exstiterit ingrata, non retinebit.

7 ¶ Cùm res in dotem æstimatas, soluto matrimonio, reddi placuit: summa declaratur, non[d] venditio contrahitur. ideóque, rebus euictis, si mulier bona[c] fide eas dederit, nulla est actio viro. alioquin de dolo tenetur.

8 ¶ In dotem rebus æstimatis, "&" traditis, quamuis[f] eas mulier in vsu habeat, viri dominium[g] factum videretur.

9 ¶ Partum[h] dotalium ancillarum, dotis esse portionem cōuenit. ideóque frustra pacisci virum, vt inter vxorem & se partus communis sit.

De fauore dotis.

70. *Paulus* libro sexto Quæstionum.

IN ambiguis[i] pro dotibus[k] respondere[l] melius est.

De periculo nominis dotalis.

71. *Idem* libro decimotertio Quæstionum.

CVm[m] dotem mulieris nomine extraneus promisit: mulieris periculum est[n]. "sed" si maritus nomen secutus, vsuras exigerit[o]: periculum eius futurum respondetur.

De omnibus bonis in dotem datis. 1. De dolo, & culpa patris mariti 2. Si mulier matrem, quæ stipularetur, adhibuit.

72. *Idem* lib.8.Responsorum.

MVlier bona sua omnia[p] in dotem dedit. quæro an maritus, quasi heres[q], oneribus respondere cogatur. Paulus respondit: eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conueniri eius non posse: sed non plus esse in promissione bonorum, quàm quòd superest, deducto[r] ære alieno.

1 ¶ "Paulus respondit", in rebus dotalibus etiam[s] patrem mariti dolum & culpam præstare debere.

2 ¶ Paulus respondit,

SI mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrē, quæ stipularetur, potuisse eam[t] postea instrumentum dotale mutare.

De muto, surdo, cæco. 1. Quibus ex causa stante matrimonio dos mulieri reddi potest.

73. *Idem* lib.2.Sententiarum.

MVtus, surdus, cæcus dotis nomine obligantur: quia & nuptias[u] contrahere possunt.

1 ¶ Manente matrimonio, non perdituræ[x] vxori ob has causas, dos reddi[y] potest: vt sese suósque alat, vt fundum idoneum emat, vt in exilium, vt in insulam relegato parenti[z] præstet alimonia, aut vt egentem virum, fratrē, sororémve sustineat.

De sponsa de minore duodecim annis.

74. *Hermogenianus* libro 5. iuris Epitomarum.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit, vel minor duodecim annis, vt vxor habeatur: exemplo dotis, condictioni, fauoris ratione priuilegium[a], quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

Cuius sit dos.

75. *Tryphoninus* libro sexto Disputationum.

QVamuis in bonis [b]mariti dos sit, mulieris[c] tamen est. & merito placuit: vt si in dotem fundum inæstimatum dedit, cuius nomine duplæ stipulatione cautum habuit, ísque marito euictus sit[d]: statim eam ex stipulatione agere posse. porrò cuius interest non esse euictum, quòd in dote fuit, quódque ipsa euictionem pati creditur ob id, quòd eum in dotem habere desiit: huius[e] etiam constante matrimonio, quamuis apud maritum[f] dominum sit, emolumenti[g] potestatem esse creditur. cuius etiam matrimonij onera maritus sustinet.

De donatione mortis causa: vel promissione in tempus mortis collata.

76. *Idem* libro nono Disputationum.

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio. nam & si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur: sed si conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem[h], atque si stipulanti quiuis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine? nam[i] vt corporis vel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si "mulier" mortis "suæ" causa dotem promiserit. quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est.

De vsuris.

77. *Idem* libro decimo Disputationum.

SI mulier debitori suo, qui sub vsuris debebat, nuptura, dotem promisisset, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis vsuras non[k] esse dotales. quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri, in dotem ab ea datum esset.

De vsufructu. 4. Vel communi fundo in dotem dato. 5. De eo qui per errorem promisit.

78. *Idem* libro vndecimo Disputationum.

a addi l.39.ff.eo.
b atqui non potest vsucapi, l.1. in fin.ff. p o dote.
c v.l.63.ff.de iure dot.
d l.12.§.4.ff. eodem.
e v.l.10.ff.de condit.& demonstr.
† l.69.§ 1.ff.eod. id est, apud eundē deducta fuerit. de quo more dixi ad l.penult.ff. de donat.inter virum. & l.15.ff.de condit.& demonstrat.
f destinari. Hal.
g v.l.58.ff.eod.
h v.l.26.ff.de probat. ex tempore taciturnitatis inducitur taciti pacti exceptio.
i si vir eam, nō aluerit. Accurs. aliàs illæ vsuræ non erunt dotales. l.77.ff.eod.
k l.30.ff.eod.
l l.68.ff.eod. dixi de eo more ad d.l.penult.ff. de donat. inter vir. & d.l.15.
m v.l.5.6.7.ff.de ritu nupt.
n l.42.§.2.ff.solu.
o de iure ciuili: probè verò, de iure Canonico, c.salubriter 16.extra de vsur. Bald.
p l.3.Cod. de dot. promiss.
q quod fieri potest.
r est hoc in dote speciale, vt in arbitrium promittentis dotis cōstitutio committatur, nō demonstrata quātitate: vtque dotis stipulatio valeat, etiamsi ille qui debet arbitrari, nō arbitretur, vt hic, regulariter, secus est. v.l.43.ff.de verb. oblig.
s Ratio dubitandi.
t Paul.3.sent.6.l. 13.§.21.Inst. de legat. Vlp.2.§.4.
u l.75.ff. de verb. oblig.
x & summæ legatæ, l.30. de legat.2.
y §.5.ff.l. 60.ff.eo.
z aliàs non potest, l.66.§.pen.ff. eod.
a d.l.60.
b in extraneo tutore hoc mirum non est, l. 61.in pr.ff.eod.l. 7.ff.de tut. dat. vt autem eidem tutori & patri id liceat, mirū: cùm in rem suā author fieri videatur: quod prohibitum est. Instit. de auctor.tut.in f.
c multò minùs ea data cōdicet. l.24.Cod.eod.
d l.10.ff. si res æstimatæ marito datæ sint, non modo ei venditæ per fictionem intelliguntur, l. 9.in fin.ff. qui potior. sed re vera, l.10.§.4.in fin.ff. habuit.

e l.1 C.eod.
f ratio dubitandi: quanuis eas res ipsamet mulier vtēdo consumat, & atterat.
g & periculum, l.51.ff. l.a...ff. earum æstimationem debet, l.10. ff.eod.
h l.vn.§.9.C.de rei vxo.act.
i fingamus, eadem die Titium Mæuio creditori, & Gaiæ (dotis nomine) res suas obligasse, hoc illo antiquius instrumentū probabitur. Bald.
k l.85.ff.de reg.iur.
l id enim dotis fauor exigit, l.9. §.1.ff.eod. l.1.ff.solu. l.vlt. Cod. ... l.12.Cod.qui potior. & eodem modo pro iis quæ doti comparantur.
m ¶4.Harmenop.8.§.18
n nisi ipse maritus fuerit in mora exigendi, l.43. ff.eod.
o 1. si maluerit vsuras à promissore dotis exigere, quàm ipsam sortē, ísque promissor lapsus sit facultatibus, mariti periculū erit. atque ita culpa facit, qui cùm possit sortē exigere, vsuram exigit. facit d.l.33. & l.35.ff.eod.
p id enim potest, l.4. Cod.eod. l.1.§.1.ff eod.
q v.l.2. §.1.ff de collat.bon.
r si quidem heres mulieris tenetur. l.27.C.eo.
s l.46.ff.eod.l.36. ff.de pec.
t l.2.in fi.C.eod.
u l.43.ff.de vulg.
x vt in l.31.§.9.ff. de donat. int. vir.
y aliàs repræsentatio donationis est species. l.vlt. ff.eo. Nouella 22. c.39.
z l.21.ff.solut.
a v.l.17.in fi.ff.de reb.aut.iud.
b l.7.§.3. ff.eod. l.21.§.4.ff.ad Municipal.
c l.9.circa finem, ff.eod.
d vide l. 22.§.1. ff.de euict.
e Huic etiam, Hal.i. mulieri.
f d.§.3. v.Rober. 3.sent.8.
g l.10. §.2. ff.eod.
h l.7.§ 3. ff.eod. v.l.30.ff.de mort. caus.
i Argumentum à corporalibus ad incorporalia. facit l.20.ff.de statu hominum. l.sicut rei corporali, ff. quibus modis pignus.
k Imò, sunt dotales, l.69.§.1.ff. eod.

CVm in fundo mariti habens mulier vsumfructum[a], dotis causa eum marito dedit, quamuis ab ea vsusfructus decesserit, maritus tamen non[b] vsumfructum habet, sed suo fundo quasi dominus vtitur[c], consecutus, per dotem, plenam fundi proprietatem, non separatam vsufructu. nec est, quod non vtendo maritus amittat. Diuortio autem facto, constituet[d] in eodem fundo vsumfructũ mulieri. Quod si in matrimonio decesserit vxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus. quia, etsi vxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus vsusfructus ad proprietatem rediret. ideóque nec[e] in funus confert mulieris.

1 ¶ Planè si pater filię nomine, qui in fundo generi vsumfructum habebit, dotis constituendæ gratia cum dederit, & in matrimonio mortua fuerit: habebit ex sua persona vsusfructus petitionem.

2 ¶ Quòd si mulier, in fundo suo, marito vsumfructũ, dotis causa, constituerit: tunc ex mariti persona erit vsusfructus propriè. qui & non[f] vtendo ipsius[g] pereat. quod si acciderit; videamus, an etiam nunc dotata sit mulier. Et si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reuersus est vsusfructus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui, quòd non vtendo amisit vsumfructum, imputari non potest, ex quo[h] ipsa lucrum habet. ideóque indotata erit. Quod si alienauerit vxor proprietatem, quæ sine vllo mulieris emolumento plenior facta est: adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando[i] licuit vsufructu vti, amisit eum non[k] vtendo: nam, si habere perseuerasset vsumfructum ad diuortium, commodo mulieris cederet eius restitutio. quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamẽ vel "si" pretio, vel beneficio, sine incommodo mulieris, ad proprietatem reuertetur. Si autem vsumfructum maritus non amiserit, morte mulieris nõ finitur vsusfructus apud maritum. Diuortio autem facto, primò videamus & in hac, & in superiore specie, an pro rata temporis eius anni diuidantur fructus. quod probandum est. Ipsius autem restitutio ita fiet: vt habenti mulieri fundum, vsusfructus cedatur[l]: & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi nõ sit fundi domina, nihilo minus competit dotis actio. vt dimittat à se maritus vsumfructum. nam vel ex empto actione adhuc, vt vsumfructum præstet, mulier tenetur: aut pretium eius consequi sperat: aut cuiuis magis gratiã præstare, quàm relinquere apud inimicum[m], ius ad se[n] translatum licere ei, ciuile est.

3 ¶ Vxor viro vsumfructum dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum vendidit. quęsitum est, diuortio facto, quid dotis iudicio recuperare debeat. dixi, referre, quanti fundus venisset. nam, si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis iudicio pretium vsusfructus recuperare debet. Quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes eius nihil præstituros. nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret: scilicet vsufructu reuerso ad proprietatem. Cæterùm si fundus totus venisset, quanti debet venire (non) detracto vsufructu: intelligi, mulierem dotem, manente[o] matrimonio, recepisse. 4 ¶ Si fundus communis in dotem datus erit[p], & socius egerit cum marito, communi diuidundo, adiudicatúsque[q] fundus socio fuerit, in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit. aut si, omissa licitatione, extraneo addictus is fundus fuerit: pretij portio quæ distracta est. sed[r] ita, vt non[s] vice corporis habeatur. nec diuortio secuto præsenti die, quod in numero[t] est, restituatur[u], sed statuto tempore solui debeat. Quòd si marito fundus fuerit adiudicatus: pars vtique data in dotem dotalis manebit. diuortio[x] autem facto sequetur restitutionem propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio, scilicet vt recipiat tantum pretij nomine à muliere, quantum dedit ex condemnatione socio. nec audiri debebit alteruter eam æquitatem[y] recusans, aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiã altera portio, videamus. Iulianus de parte tantùm dotali loquitur. & ego dixi in auditorio[z], illam solam dotalem esse.

5 ¶ Si marito dotis nomine stipulanti[a] promisit per errorem[b] is, qui exceptione tutus erat, ne soluat: cogetur ei soluere: & habebit condictionem aduersus mulierem, aut patrem, vter eorum delegauit, ob id, quòd indebitum marito promisit, aut soluit.

De dote profecta ab auo. 1. De promissione cum commodissimum erit.

79. *Labeo* lib. 6. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

a v.l.57. ſ. solut.
b l.21. § si fundũ. 3. ſ. de except. rei iudicatæ. Qui totum iuris & incorporale habet, partẽ eius, iuris potestate à suo toto diuiduã, non habet.
c nec enim potest res sua cuiquam seruire, l. 26. ſ. de seru. vrb.
d d.l.57.
e v.l.16. ſ. de religiosis.
f vt in l.33. ſ. eod.
g ipsi perit. Hal.
h Culpam obiicere ei nemo rectè possit, à quo eius culpæ nomine, lucrũ sentiat, vt hic q; non obtinet in præscriptione: negligentiũ res suas odio: & possessorũ fauore.
i l.18 §.1. ver. Os filius ſ. sol.
k l.25. ſ. quibus mod. vsusf.
l v.l.57. ſ. sol: atqui vsusfructus cedi non potest. l.66. ſ. eod. Dic: cedi proprietariæ, hic. adde § finitur. Inst. de vsufruct.
m maritum sc. vt meritò sit hoc notandum, maritum post diuortium vxoris inimicum appellari, vt leg 39. ſ. de pœnis.
n à se translatũ. Hal.
o Dos constante matrimonio rectè vxori solui potest: eaque soluta maritus liberatur, vt hic. quatenus tamen facta est vxor locupletior, non vltra.
p id enim fieri potest. sed quomodo? v.l.2. C. de fundo d tali.
q l.7 § 13. ſ. cõm. diuid. l.13. §.17. ſ. de act. empt.
r Pretium licet in vniuersalibus succedat loco rei. l fi. & rem. ſ. de petit. hered. l. Imperator. in fi. ſ. de legat. 2. non tamen ita succedit pretium loco rei, vt quo tẽpore peti potuerit res, eodẽ & pretium peti possit, vt hic.
s Iure Digestorum differentia fuit bonorũ dotalium immobilium, à mobilibus: illa statim: hæc, sua die reddebantur. Bald.
t i. quod cõstat numero, ut pecunia, Contius. quod in numerato est. Hal. in numerato. i. in manu. Bud.
u l. vn. §.7. vers. exact. C. de rei vxor. act.
x In dotẽ quoties datur res cõmunis, soluto matrimonio restituere maritus debet, quidquid ad eum ex ea re

AVns neptis nomine filio[c] natæ, genero dotem dedit: & moritur, negat[d] Seruius, dotem ad patrem reuerti[e], & ego cum Seruio sentio. quia non potest videri ab eo profecta, quia[f] nihil ex his sui habuisset.

1 ¶ Pater filiæ nomine, centum doti ita promisit[g]: *cum commodissimum esset*, Ateius scripsit, Seruium respondisse, cùm primùm sine[h] turpitudine & infamia dari possit, deberi.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

80. *Iauolenus* libro 6. ex posterioribus Labeonis.

SI debitor[i] mulieris dotem sponso promiserit, posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum, ait Labeo. falsum est. quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

De nummis alienis.

81. *Papinianus* lib. 8. Quæstionum.

PAter filiæ nomine nummos alienos[k], quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit. consumptis[l] his, dos profecticia efficitur.

82. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

CVm vxor virum suum, quum pecuniam sibi deberet, in dotem filiæ communis dare iusserit, & id fecisse dicatur. puto, animaduertendum esse, vtrùm eam dotem suo, an vxoris nomine dedit. si suo[m], nihilo minùs vxori eum debere pecuniam. si vxoris nomine dederit, ipsum ab vxore liberatum esse.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

83. *Iauolenus* libro 6. Posteriorum Labeonis.

SI debitor[n] mulieris, dotẽ sponso promiserit: non posse mulierem, ante nuptias, à debitore "eam" pecuniam petere. quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

In quantum condemnatur qui dotem promisit.

84 n°2

84. *Labeo* libro sexto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI de dote promissa agitur: non oportet, in quantum facere potest, condemnari eum, qui promisit. *Paulus*: Immò, quod[o] ad extraneum attinet, semper[p] hoc verum est. cæterùm si manente adfinitate dotem promissam gener à socero petit: vtique in quantum facere potest, socer condemnabitur. si dirempto matrimonio, petitur: ex causa[q], & persona, id tribuendum puto. quid enim, si socer specie futurę dotis induxerit genero, &, cùm sciret se pręstare dotem non posse, id egerit, vt genero insidiaretur[r]?

De dote mulieri reddita, manente matrimonio.

85. *Scæuola* lib. 8. Digestorum.

FVndum filiæ[s] nomine, pater in dotem dederat. huius heredi filiæ ex asse, creditoribus vrgentibus patris, vtilius[t] videtur, potiùs fundum, qui dotalis est, distrahere, quòd minùs fructuosus sit[u] & alios hereditarios vberiore reditu retinere: maritus consentit[x]. Si nulla in ea re captio sit futura: quæro, an "ea" pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluatur. respondit, si pretium[y] creditori soluatur, rectè solutum.

DE PACTIS[z] DOTAlibus.

TIT. IIII.

De pacto post nuptias. 1. De personis paciscentibus.

Iauolenus libro 4. ex Cassio.

PACISCI post[a] nuptias, etiam si nihil antè conuenerit, licet.

1 ¶ Pacta, quæ de reddenda dote fiunt, inter[b] omnes fieri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti potest: ne ei, qui non interfuit, apud arbitrium[c] cognoscentem, pactum non prosit.

De dote apud virum mansura.

2. *Vlpianus* libro decimonono ad Sabinum.

Si cùm

communi [illegible]
y [illegible]
a [illegible]
b [illegible]
c ¶ ex fil. o. Hal. & ita auus paternus.
d Iure Digestorũ filiusfamilias habuit heredẽ in dote aduentitia. Bald.
e Immò, debet reuerti, l.6. ſ. de collat. bon.
f qui nihil. Hal.
g quo loco veteres prudenter scripserant doti dicere, Tribonianus subscripsit, doti promittere, inusitata loquẽdi formula, vt hic. & l.31. §.1. l. 44. §.1. ſ. sol. l. 31. in fi. ſ. de noua. adde l.1. C. hoc titul. Cuiac. ad titul. 6. Vlp.
h Posse, infert honestum. non possumus facere, quod honestè non possumus, quod contra bonos mores possumus, v. l.15. in fi. de cond. inst.
i l.36. l.41. §.2. l. 5 [illegible] ſ. eod l.83. ſ. eo.
k l.6. §.1. ſ. eod.
l v.l.94. in prin. & §.2. ſ. de solutionib.
m l.17. in fi. ſ. de solut.
n l.80. ſ. eod.
o l.49. ſ. de pat.
p i. siue constãte matrimonio, siue eo soluto agatur: nã semper agitur in solidum.
q l.17. ſ. soluto matrimonio: v. Iasi 1. Intell. [illegible] & 2. R [illegible]
r hinc nota ratione maleficij beneficia amitti. Bald.
s Id ad minores ampliant interpretes, l.7. ſ. de reb. eorum.
t l.61. ſ. eod.
u hinc collige, fundum dotalẽ posse distrahi ex causa vtili mulieri & marito.
x 'maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. Hal.
y l.73. in fin. ſ. eo. l.10. ſ. sol. hinc nota, non posse solui mulieri ex causa voluntaria, sed ex probabili.
z 5. C. 14. 23. Eclog. 11.
a l.12. §.1. l.29. ſ. eod. l.2. §.3. in ſ. ſ. de reb. cred.
b l.7. ſ. eod.
c arbitrum.

a Hæc verba latissimè patent. ex hac lege nota sub verbis generalibus non videri comprehendi casus qui non valent de iure. *Bald.*

b *facit l.1.j.de dote prælig.*

c id est, pactum collatum in casum diuortij, non habet locum in casum mortis naturalis. *Bald. adde l.22.j.soluto.*

SI conuenerit, vt, quoquo modo[a] dissolutum sit matrimonium, liberis interuenientibus, dos apud virum remaneret: Papinianus Iuniano prætori respondit, morte mariti[b] finito matrimonio, neque conuenisse videri, dotē remanere, &, si conuenisset, non esse seruandum pactum contra dotem, cùm mariti mortalitas interuenit.

De diuortio.

3. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

PActa conuenta, quæ in diuortij tempus collata sunt, non[c] facto diuortio locum non habent.

De fructibus in dotem conuertendis.

4. *Vlpianus* lib.31.ad Sabinum.

SI conuenerit, *vt fructus in dotem conuerteretur*, an valeat conuētio? Et Marcellus ait libro octauo Digestorum, conuentionem non valere. propè[d] enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita distinguit: "vt" si quidē fundnm in dotem dederit mulier, ita *vt*[e] *maritus fructus redderet.* non esse ratum pactum. idémque "esse," & si vsumfructum in dotem hoc pacto dedit. quod si conuenisset de fructibus reddendis, hoc est, vt in dote essent fructus, quosquos percepisset, & fundus, vel vsusfructus in hoc traditus est, non vt fundus, vel fructus fieret dotalis, sed vt fructus perciperet dotis futuros: cogendum[f], de dote actione, fructus reddere. erunt igitur in dote fructus: & fruetur iste usuris, quę ex fructibus collectis, & in sortem redactis percipi possunt. Ego vtrubique arbitror interesse qua contemplatione dos sit data. vt si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus solebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quæ ex vsuris redituum colligitur: posse dici cōuentionem valere. nec enim videtur sterilis[g] esse dos. finge, quadragena annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc cōuenisset, plus trecentum, vti boni consuleret, tam vberem dotem consecutus. Et quid dicimus: si pactum tale interuenit, *vt maritus*[h] *fructus in dotem conuerteret, & mulier se, suósque aleret*[i], *tueretúrve, & vniuersa onera sua expediret?* quare non dicas conuentionem valere?

De moribus. 1. De rebus donatis, vel amotis. 2. De impensis in res dotales factis.

5. *Paulus* lib.7. ad Sabinum.

ILlud conuenire non potest, *ne*[k] *de*[l] *moribus*[m] *agatur, vel plus, vel minus exigatur:* ne publica[n] coercitio, priuata pactione tollatur.

1 ¶ Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, *ne*[o] *ob res donatas, vel amotas*[p], *ageretur.* quia altero pacto ad furandū mulieres inuitantur: altero ius ciuile impugnatur.

2 ¶ Et si conuenerit, *ne*[q] *ob impensas necessarias ageretur:* pactum non est seruandum. quia tales impensæ[r] dotem ipso iure minuunt.

De dolo & omni periculo.

6. *Vlpianus* lib.4. ad Edictum.

POmponius ait, maritum non posse pacisci, *vt dolum*[s] *solummodò in dotem præstet:* videlicet propter vtilitatem nubentium. quamuis pacisci possit, *ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit.* nam & *vt sit dos periculo mulieris*, pacisci eum posse probat: & per contrarium, *vt ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.*

De personis paciscentibus.

7. *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum.

CVm dos, filiæ nomine, datur: optimum est, pactum conuentum cum vtroque [t] generum facere, quanquā, initio dotis dandæ, legem, quam velit, etiam citra [u] personam mulieris, is, qui dat, dicere possit. Si verò post datam pacisci velit, vtriusque persona in paciscēdo necessaria est. quoniam iam adquisita mulieri dos tum esset. quó casu si solus pater pactus esset sine filia: siue solus agat, siue adiuncta filiæ persona: ei soli[x] nocebit, & proderit pactum conuentum: nec si[y] sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. Si verò filia sola pacta fuerit, quo pacto melior conditio patris fiet, proderit & patri. quoniam per filiam patri adquiri potest: per patrem filiæ[z] non[a] potest. Si verò sic pacta sit filia. vt noceat: ipsi quandoque filiæ agēti nocebit pactum. patri verò nullo modo nocebit: nisi[b], adiecta[c] quoque filiæ persona, experiatur. Dicendum est, paciscendo filiam patris conditionem deteriorem facere non posse eo casu, quo, mortua ea in matrimonio, dos ad patrem reuersura est.

d propè paria sunt, non habere dotem vel habere sterilem, & penitus infructuosam. *Bald*

e Pactū vt maritus fructus dotis reddat, non valet, *vt hic.* Cur non valet? dos hoc casu sterilis marito intelligitur. vide tamen quę mox dicentur.

f Pactum vt si rei dotalis fructus maritus restituat, non valet, *vt s. dictum est.* Pactum, vt fructus rerum vxoris restituat valet, *vt hic.* vel ita: Pactum rei dotali adiectū, vt eius fructus restituat maritus, inutile est, vt eo pacto neglecto vir fructus lucretur Pactū verò adiectū fructibus: valet: neque illo casu vir lucratur fructus, sed vtilitatem illam tantū, quā medio tempore adquirere ea pecunia pōt. Ita Marcellus videtur distinxisse: Tu sequere Vlpiani sentētia sequentes, spectādū esse quo animo dos sit data. Quid enim, si dos vxoris in fructibus consistit, *vers. Ego.j.eodem.* Fructus eo casu vxor in sortem vertit, fruēdi vetò vtilitaté seruat aut concedit marito. Quid enim, si fructus sunt vberes?

g Pactum non valet, vt dos reddatur marito penitus infructuosa, & vt maritus onera matrimonij sustineat, fructus lucrari nō possit. *Bald.*

h Pactum vt fructus dotis sint penes mulieré, & iis se suósque alat, valet.

i *l.12.§.1.j.eod.l. vlt.j.de in rem verso.l.21.in fin.j. de donat. inter virū, lege 2.Cod.de pactis conuentis.*

k Pactum doti adiectum contra ius, non valeat.

l vt & iniuriarum, *l.27.§.4.s. de pact.* hinc collige, pactum per quod quis inuitatur ad delinquendum non valere. *Bald.*

m hodie iudicium de moribus est sublatum. *l 11. in fi. Cod. de repud.*

n Publica coercitio, priuata pactione tolli non potest.

o Doti pactum adiectum, vt ne repetantur res donatæ vel amotæ, non valet.

p nota hac in lege tria pacta impugnari, ne scilicet repetam donata, amota, impensas necessarias.

q pactum vt ne impensæ necessariæ repetantur, non valet.

r *vide l.15.j.de impens. in reb. dot.*

s contra quàm in commodato, *l.5.§.10.s.comm.*

t *l.1.§.1.s.eodem.*

u *l.20.§.1.j.eod.l.29 in fin.pr.j.soluto.*

x ¶non filiæ: cuius causam deteriorem reddere non potest, *lege 28. suprà de iure dotium.*

y sed si filia. *Haloand.* nam si filia, Conanus 8. *Comment.* 9. reprehensus à Roberto 2. *recept.* 31.

De liberis furiosi vel capti ab hostibus.

8. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

QVotiens patre furente[d], vel ab hostibus capto, filiusfamiliàs ducit vxorem, filiáque familiàs nubit: necessariò etiam pactio cum ipsis[e] dumtaxat, dotis nomine fieri potuit.

De dote reddenda socero, vel eius filio vel heredi.

9. *Pomponius* lib.16.ad Sabinum.

SI ita[f] conueniat: vt, *si viuo socero mortua sit filia, ipsi socero, si mortuo, filio*[g] *eius. si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur:* benigna interpretatione potest defendi, vtilem stipulationem esse.

Pactum aui ne à se, néve à filio dos petatur.

10. *Idem* lib.26.ad Sabinum.

AVus † pactus est, cùm dotem pro nepote[h] suscepisset, *ne à se, néve à filio peteretur,* ab *alio verò, quàm filio herede, vt dos peteretur:* exceptione[i] conuentionis filius tuēdus erit. quippe heredi nostro cauere concessum est. nec quicquam obstat, quo minùs certæ personæ, si heres erit sibi, caueri possit: quod non idem & in cæteris heredibus cauetur. & ita Celsus scribit.

Pactum patris ne se viuo néve constante matrimonio petatur.

11. *Vlpianus* lib.34.ad Edictum.

CVm pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, *ne se viuo petatur, néve*[k] *constāte matrimonio "dos petatur:"* ita pactum interpretandum Diuus Seuerus constituit, quasi adiectum esset, *se viuo.* hoc enim ita accipiendum "esse" contemplatione paternæ pietatis, & contrahentium voluntatis, vt posterior[l] quoque pars conuētionis ad vitam patris relata videatur. ne diuersa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonij separet: quódque indignissimum est, inducat, vt non habuisse dotem existimetur. quo rescripto hoc effectum est: vt si quidem viuo[m] patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuorterit, omnimodo dos peti non possit: constante autem matrimonio, mortuo patre: peti possit.

De dote apud vir. mansura. 1. De pactis vtilibus vel inutilibus. 2. De pacto ne petatur: & stipulatione pœnali. 3. De fundo vendendo, & pretio in dotem conuertendo.

12. *Paulus* lib.35. ad Edictum.

SI pater dotem dederit, & pactus sit, vt, *mortua in matrimonio filia, dos apud virum remaneret:* puto pactum seruandum etiam[n] si liberi non interueniant.

1 ¶ Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias, vel post[o] nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, vt mulier dote promissi se alat[p], & donec nupta sit, dos ab ea non petatur, aut certam summam viro præstet. & ab eo alatur, & his similia: alia ad ius pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non semper[q] voluntas contrahentium seruatur[r]. Cæterùm si conuenerit, ne omnino dos petatur: indotata erit mulier.

z in potestate, scilicet. aliud enim in emancipata. *Bald. hic.*

a *lege 17.§.4.s. de pactis, l.45.§. 2.j.de verborum obligat.*

b ille (putà pater) qui potest solus agere, si assumit secum personam inhabilem (putà filiam quæ pactū fecit de non petenda dote) repellitur. *Baldus.*

c Imò, pactum de non petenda dote à filia factum nullo modo nocet patri, vt cùm filia agere possit, id est, pater eam actionem, quam adiuncta filiæ persona potest habere, non amittit. *lege 2.§.1. j.sol. vide Zas 2. Antin. 1.*

d *adde legem 5. §.3. suprà de iure dot.*

e *lege vltima, Codice de sent. pass.* qui est ex se habilis ad matrimonium, est per se habilis ad pacta dotalia. *Baldus.*

f Pactum dotis potest gradatim conferri, primò, in se: secundò, in filios: tertiò, in extraneos heredes. *Bald.*

g *vt l. 23. infrà eodem.*

† *l.33. s.Cod. de pactis.*

h pro nepte sua dixisset, *Cuiacius 11. obs.29.*

i directa, quia auus pactus est filio suo vt heredi. *Bald.*

k hæc pars secunda conuentionis, fauore matrimonij nihil confert: quippe si valeret, nūquam dos deseruiret oneribus matrimonij. hæc igitur verba, *néve constante matrimonio*, intelligenda & restringenda sunt ex illa priori parte, *viuo promittente.* hinc interpretatio fit, ἀπὸ κοινοῦ. *vide Cuiacium 11. obseruat.29.* Ita adiectio & geminatio verborum interdum nihil confert.

l Præfationes conuentionum, vniuersæ conuentioni lucem atque interpretationem adferunt. Pacta nouissima & secunda, primo & anteriore pacto restringuuntur. meritò: cùm & verba generalia coerceantur à voce sua restringente, ídque ex præsumpta voluntate contrahentium, vt eò se posterior referat clausula, quò & prior.

m *lege 20.j.eodem.*

n *l 2.s.eodem.* o *l.1.s.eodem.*

p *vt in l.4 in fin.s.eodem.*

q non vtique. *Haloand.*

r vt quia pacta huiusmodi intercedunt in iis quæ finita sunt per iuris authoritatem, *facit l.14.j.eodem.*

2 ¶ Si mulier pacta ſit, *ne amplius, quàm pars dimidia dotis, à ſe petatur*, & *pœnã ſtipulata ſit*: Mela ait, alterutro[a] eam contentam eſſe oportere, vel exceptione pacti, "&" acceptam facere pœnæ obligationem, vel, ſi ex ſtipulatu agat, denegandam "ei" exceptionem.

3 ¶ Si fundo æſtimato, in dotem dato, pacta ſit mulier, *vt, quanto[b] pluris[c] venierit, id in dote ſit*: Mela ait, id ſeruandum, cùm "&" ex contrario conuenire poſſit, vt, ſi[d] minoris venierit, ipſa debeat.

4 Si pacta ſit mulier: vt, *ſiue pluris, ſiue minoris fundus æſtimatus venierit: pretium, quanto res venierit, in dote ſit*: ſtari eo pacto oportet, ſed ſi, culpa mariti, minoris venierit: & idipſum mulierem conſequi.

13. *Iulianus* lib. 17. Digeſtorum.

ITem ſi non venierit, æſtimatio præſtari debebit.

De die dotis reddendæ.

14. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

DE die[e] reddendę dotis hoc iuris eſt: vt liceat paciſci, qua die reddatur: dum ne mulieris deterior[f] condicio fiet.

15. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

ID eſt, vt citiore[g] die reddatur.

16. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

VT autem longiore[h] die ſoluatur dos, conuenire non poteſt. non magis, quàm ne omnino reddatur.

17. *Proculus* lib. 11. Epiſtolarum.

ATilicinus Proculo ſuo ſalutem: Cùm inter virum & vxorem pactum conuẽtum ante nuptias factum ſit[i], *vt, quibus diebus dos data eſſet, iiſdem, diuortio facto, redderetur*. poſt quinquennium, quam nuptiæ factæ ſunt, vxor viro dotem dedit[k]. diuortio facto, quæro, vtrùm quinquennij die vir vxori dotem redderet, an ſtatuto legibus tempore. Proculus reſpondit: Quod ad diem reddendæ dotis attinet: pacto exiſtimo meliorem condicionem mulieris fieri poſſe, deteriorem non poſſe. itaque ſi cautum eſt, *vt propiore[l] "tempore," quàm legibus conſtitutum eſt, reddatur*: ſtari eo debere. ſi vt longiore[m], nec valere id pactum conuentum. Cuius ſententiæ conueniens eſt dicere: ſi pacto conuento cautum eſt: *vt, quanto ſeriùs "quæque," & poſt nuptias data fuerit, tanto poſt diuortium reddatur*: ſi propiore, quàm in reddenda dote conſtitutum eſt, data ſit, valere pactum conuentum: ſi longiore, non valere[n].

18. *Iulianus* lib. 18. Digeſtorum.

LIcèt[o] manente matrimonio non poſſit inter virum & vxorem conuenire, vt longiore dos reddatur: poſt diuortium[p] tamen, ſi iuſta cauſa conuentionis fuerit, cuſtodiri id pactum debet.

19. *Alfenus* libro tertio Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.

ALiud[q] eſt[r], ſi pater pro filia dotem promiſit, *vt annua, bima, trima, quadrima[ſ], quinto anno "dos" à ſe redderetur*, & conuenit, *vt iſdem diebus dos, ſoluto matrimonio, redderetur*. hoc enim pactum ita valet, ſi[t] patri filia heres exſtitiſſet, &, interueniente ea, pactum conuentum fuerit.

De rebus donatis vel amotis, de impenſis. 1. De extraneo dotante. 2. Pactum ne à muliere, néve à patre petatur.

20. *Paulus* lib. 35. ad Edictum.

OB res[u] quoque donatas, vel amotas, vel impenſas factas, tunc facta pactio valebit. id eſt poſt diuortium

1 ¶ Si extraneus, de ſuo daturus ſit dotem: quidquid vult, paciſci & ignorãte[x] muliere, ſicut & ſtipulari poteſt: legem enim ſuæ rei dicit. poſtquàm verò dederit, paciſci conſentiente muliere debet.

2 ¶ Si conuenerit, *ne à muliere, néve à patre dos petatur*: heres[y] non habebit exceptionem. ſed ſi conuenerit, ne, manente matrimonio, viuo patre, petatur: *mortuo patre* ſtatim exigitur. &, ſi non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, ſi[z] dos exigi potuerit. niſi fortè antè diremptum ſit matrimonium, quàm facultatem petendi haberet.

De permutatione dotis.

21. *Iulianus* lib. 17. Digeſtorum.

SI mulier dotis cauſa promiſerit certam ſummam: &, pro[a] ea, mancipia in dotem dederit ea condicione, *vt periculo eius eſſent, & ſi quid ex his natũ eſſet, ad eam pertineat*: ſtari pacto conuento oportebit. nam conſtat, poſſe inter vxorem & virum conueniri, *vt dos[b], quæ in pecunia numerata eſſet[c], permutaretur, & transferatur in corpora*, cum mulieri prodeſt.

De annuo vxori promiſſo.

22. *Idem* libro ſecundo ad Vrſeium Ferocem.

QVidam fundum dotis cauſa, ab vxore ſua acceperat: intérque eas conuenerat, *vt mercedes eius fundi vir vxori, annui nomine, daret*. deinde eum fundum vir matri mulieris certa penſione colẽdum locauerat. eáque, cùm mercedes eius fundi deberet, deceſſerat: & filiam ſuam ſolam heredem reliquerat, & diuortium factum erat. vir deinde petebat à muliere mercedes, quas mater debuerat. Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac ſi inter ſe & virum non conueniſſet, vt hę mercedes ſibi alimentorum nomine darentur. cùm futurum ſit[d], vt quodammodo donationes inter virum & vxorem confirmentur, nam quod annui nomine datur, ſpecies eſt donationis.

Si conditio poſt mortem ſtipulatoris extiterit.

23. *Africanus* libro 7.[e] Quæſtionum.

PAter, cùm filiæ ſuæ nomine dotem daret, pactus eſt: *vt, mortua[f] filia, vno, pluribúſve liberis ſuperſtitibus, deducta parte tertia, reliqua dos ſibi aut poſt mortem ſuam[g] illi aut illi filiis, quos in poteſtate habebat, reddatur*. deinde hæc ita fieri ſtipulatus eſt. poſt mortem eius mulier in matrimonio deceſſerat, relictis filiis. quęſitum eſt, an ex ſtipulatione duas partes illi petere poſſint. reſpondi, poſſe. etenim vim eius ſtipulationis hanc eſſe: vt, ſi in matrimonio mortua eſſet, dos patri redderetur. & perinde[h] habendum, ac ſi talis ſtipulatio interpoſita fuiſſet, *ſi nauis ex Aſia venerit, mihi, aut[i] poſt mortem meam Lucio Titio dari ſpondes?* nam & ſi poſt mortẽ ſtipulatoris nauis veniſſet, heredi deberi.

De dote à marito, liberorum nomine retinenda.

24. *Florentinus* lib. 3. Inſtitutionum.

SI inter virum & vxorem pactum eſt, *vt certa pars dotis vel tota ob vnum vel plures[k] liberos interuenientes[l] retineatur*: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati ſunt, quàm dos daretur aut amplietur, conuentio rata eſt. nam ſufficit, eos ex eo matrimonio naſci, in quo dos data eſt.

De dote reddenda vel non petenda.

25. *Vlpianus* lib. 1. Reſponſorum.

QVod de reddenda dote, *ſi data fuiſſet, mortua in matrimonio filia*, conuenit: idem[m] de non petenda quoque videri conueniſſe: ac patrem pacti cõuenti exceptionem "nactum," ad heredem ſuum tranſmiſiſſe.

De muliere, quæ naufragio periit vna cum filio. 1. Si vir per errorem dotem non retinuit. 2. De pacto vt muliere ſine liberis defuncta, dos reſtituatur. 3. De ſumptibus itineris. 4. An pactum filiæ proſit matri. 5. Si pater qui ſtipulatus eſt, filia in matrimonio defuncta, ſibi dotem reddi: capitali crimine damnetur.

26. *Papinianus* libro quarto Reſponſorum.

INter ſocerum & generum conuenit: *vt, ſi filia "mortua" ſuperſtitem anniculum filium habuiſſet, dos ad virum pertineret: quòd ſi viuente matre filius obiſſet, vir dotis portionem, vxore in matrimonio defuncta, retineret*. mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia veriſimile videbatur[n], ante matrem, infantem periſſe: virum partem dotis retinere, placuit.

1 ¶ Vir dotem, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, ſi lapſus errore non retinuit: filiam, quæ patris ſola, matri pro parte heres exſtiterit, apud arbitrium diuiſionis[o] non improbè dotis perperam à patre ſolutæ præceptionem deſiderare conſtitit.

2 ¶ Cùm inter patrem & generum conuenit, *vt, in matrimonio ſine liberis defuncta filia, dos patri reſtituatur*: id actum inter contrahẽtes intelligi debet[p], vt liberis[q] ſuperſtitibus

a habens ius excipiendi, & pœnam petendi, alterutrum debet eligere. *Bald.*
b *lege 13. §. 24. ff. de act. empt. l. 4. Cod. de dot. promiſſ.*
c Dotis augmentum iiſdem priuilegiis fruitur quibus ipſa dos. vide quæ ſcripſi *ad l. 8. C. de iure dotium.*
d *facit l. 4. Cod. de dotis promiſſione.*
e ita eſt in rebus mobilibus: immobilibus illico, *l. vnic. §. 7. verſ. exact. Cod. de rei vxor. act.*
f *l. 7. §. 5. ff. de pactis.* Imò, deterior fieri poteſt interuenientibus liberis. *l. 1. §. 1. ff. de dote prælег.*
g *l. 17. ff. eod.*
h *l. 17. ff. eodem, l. 27. §. 2. in fin. ff. de pactis.* Pacto dotis reſtitutio differri non poteſt vltra tempus à legibus definitum.
i Etſi doté decennio toto nõ habuerit maritus, præſtituto tamen tempore doté vxori reddere tenetur: neque fit compenſatio temporis non receptę dotis ad aliud tempus. hoc eſt: Etſi dos data poſt quinquennium fuerit, & ita tardius, non poteſt tamen pactum mutuum adiici de dote tardius reſtituenda.
k poſt huiuſmodi moram non ex pacto, *l. 19. ff. eod.* non poſt matrimonium *l. 18. ff. eod.*
l propiore, *ff. eodem, in fine.* citeriore, *l. 15. ff. eod.*
m *l. 16. ff. eod.*
n vt ita non fiat compenſatio temporis ad tempus. *Bald.* conuentione tamẽ certa id licet. *vide l. 19. ff. eodem.* & poſt diſſolutum matrimonium, *l. 18. ff. eod.*
o exceptio prima regulę ſuperioris.
p tũc enim dos eſſe deſiit: & iura quæ loquuntur de pactis doti minuẽdis tollendis, intelligenda ſunt de dote, quæ eſt dos actu, vel eſſe ſperatur. *Baldus.*
q Pactum aliquod dotis valet cum patre initum, quòd cum ipſa filia non valeret.
r exceptio ſecunda ſuperioris regulæ.
ſ id eſt tribus, quatuor penſionibus. *vide Cuiac. 11. obſ. 29.*
t Pactum irritæ dotis habendæ, ad eas dotes refertur, quæ vel actu vel ſpe dotes ſunt.
u ob mores. *Cuiac. 11. obſer. 19. in fine.* motus authoritate Baſilicῶν. ſed id potuit, ob antiquatam de moribus actionem, aboleri.
x citra perſonam mulieris in *l. 7. ff. eod.*
y Dotis promiſſorem generum quòd non conuenerit gener, ipſi genero imputari non poteſt: *vt l. ſi extraneus, ff. eodem.* qui tamen ſoceri heredem conuenire cogitur, *vt hic.* vt ea parte deterior ſit heredis conditio quàm defuncti.
z *lege 33. ff. de iure dot.*

a *¶ lege 26. ff. de iure dotium.* Ità permutatio ſũ nummis fieri poteſt, *dixi ad legem vltimam, ff. de condict. cauſa data.*
b Dos (ſi ita mulieri ſit vtile) pecuniaria, verti in rem aliam poteſt, nẽpe vt pro pecunia, quam dedit marito, certa corpora ei reſtituantur.
c *vt l. 26. ff. de iure dot.*
d quod eſſe nõ debet, *infrà de donatione inter virum.*
e *vide Cuiac. 7. ad Afric.*
f *vide leg. 45. §. 3. ff. de verborum oblgat.*
g hic pater non paciſcitur ſimpliciter, ſed poſt mortem ſuam: quo tempore filius ſibi adquirere poteſt, *Cuiac ibi. l. 45. §. 2. ff. de verborum oblgat.*
h verba ſuperioris ſtipulationis ambigua ſunt: nam & ita accipi poſſunt, ſi mortua fuerit, me viuo, mihi reſtitui: vel ſi moriar antequã mihi reſtituatur, filiis. at Africanus verbis opponit vim, id eſt, mentem cõtrahentium in illo loco, illi aut illi, *ff. eod. Cuiac. ibid.*
i particula, *aut*, ſubdiſiunctio eſt, non diſiunctio.
k in cõtractibus illa verba, *propter liberos*, verificantur etiam in liberis iã natis. *Bald. facit l. 10. in fin. ff. de condit. & demonſtr.*
l Interuenientes liberi hic naſcituri. vide quæ ſcripſi *ad l. 5. verſu. pactis. Cod. de naturalib. liberis.*
m hoc ipſo, quod gener ita ſe obligat de reddenda dote, ſi ei data eſſet, videtur permiſiſſe patri, ne daret: & ita pactum feciſſe de nõ petendo. *Acc.*
n *l. 16. l. 23. ff. de reb. dub.*
o in iudicio familiæ erciſcundæ.
p hinc nota argumentum à contrario ſenſu locum habere in his quæ ſunt ſtricti iuris. *Bald.*
q qui tenetur reſtituere dotem in defectum liberorum, exiſtentibus liberis eam retinebit.

† l.30.j.eodem. vide Zasium 2. Responsor.2.
1 Pactum interpositum super dote, habet etiam locum super eius adiuncto. Bald. Dotis augmentum iisdem priuilegiis fruitur, quibus ipsa dos. Ita hic filia pacisci de augmento dotis potest, vide quæ scripsi ad l.8. Cod. de iure dotium.
b vt l.21.j.de donat.one inter virum.

filia defuncta, dos retineatur †: nec separabitur portio dotis, additamenti[a] causâ data, si postea nihil aliud conueniat.

3 ¶ Conuenit, *vt mulier viri sumptibus, quoquò[b] iret, veheretur.* atque ideo mulier[c] pactum ad litteras viri secuta, prouinciam, in qua centurio merebat, petit. non seruata fide conuentionis, licèt directa actio nulla competit, vtilis tamen in factum danda est.

4 ¶ Filia, cùm pro se dotem promitteret, pepigit, *vt, si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos soluatur.* pacto filiæ, nulla[d] matri quæritur actio. si tamen heres puellæ matri pecuniam dotis soluerit: viro contra placita petenti dotem, obstabit exceptio.

5 ¶ Pater, *si filia nupta mortem obiisset*, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio, stipulationis condicio deficit. quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu fisco[e] dotis actio quæreretur. post verum[f] autem diuortium renouatis † nuptiis, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia, quoniam ad primas nuptias pertinet.

De iurgio ficto & remissione dotis.

27. *Idem* lib.1. Definitionum.

SI liberis sublatis, reuersa post iurgium[g] per dissimulationem, mulier, veluti venali concordio[h], *ne dotata sit*, conueniat: conuentio, secundùm ordinem rei gestæ, moribus improbanda est.

De creditore remittendo ex fructibus dotis.

28. *Paulus* libro quinto Quæstionum.

QVæris, si pacta sit mulier vel ante nuptias vel post nuptias, *vt ex fundi fructibus*[i], *quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur*, an valeat pactum. dico, si ante[k] nuptias id conuenerit, valere pactum: eóque modo minorem dotem constitutam. post nuptias verò, cùm onera matrimonij fructus releuaturi sunt, iam de suo maritus paciscitur, vt dimittat creditorem. & erit mera[l] donatio.

De æstimatione & periculo rei dotalis. 1. De dote à stipulatore non repetita, & matrimonio voluntate heredis redintegrato. 2. De dote restituenda, & de his quæ mulier legauit.

29. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

CVm maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendæ[m] mulieris gratia, *vt*[n] *prædia inæstimata essent*, vt sine periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundùm priores dotales[o] tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorũ ad maritũ pertineret. respondi, nõ idcirco id pactũ de quo quæreretur, impediri, quod[p] in matrimonio factum esset, si deteriore[q] loco dos non esset. nihilò minùs, eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret, eo etiam nomine dotis eum actione teneri.

1 ¶ Titius, mulieris nomine, dotem dedit, & stipulatus est *in casum mortis, & diuortij*: diuortio secuto, non repetita dote, Titius decessit. mulier, ex voluntate heredis eius[r], redintegrauit matrimonium. quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere possit. respondi, heredem Titij: si consensisset[s], vt ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret: posse pacti exceptione summoueri.

2 ¶ Mulier de dote, quam dedit, pacta est: *vt, si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur.* ísque in eum casum stipulatus est. mulier decedens quasdam res dotales marito legauit[t], & aliis: quosdam ex seruis dotalibus manumisit. quæsitum est, an maritus earum nomine, quas legauit mulier, & seruorum, quos manumisit, fratri tenetur. respondi, nihil proponi, cur non teneretur[u]: cùm etiam heredes defunctæ tam legatariis, quàm libertatibus obnoxij sint.

c l.10. Cod. de re militari.
d l.59. in fin. j. ad Trebell.
e hinc colligit Bald. ius futurũ & conditionale publicari & cõfiscari posse.
f vide l.3. Cod. de repud.
† id est, post primas nuptias, facit l.77. §.9. j. de leg.2.
g leue sc. vide l. 32. §.12. j. de donat. int. vir. 1. Harmenopul.9.§.35.
h venali concordia. Hal. non tenet remissio dotis facta pro concordia mariti consequenda.
i adde l.4. j. eod.
k l.7. §.1. j. de iure dot.
l quod esse nõ debet inter virum & vxorem j. de donat. inter vir.
m ideo pactum non valet.
n pactum vt prædia æstimata inæstimata habeantur, non liberat virum à periculo deteriorationis rerum. Bald.
o Tabulæ etsi matrimonium non faciebant. l. donationes in cõcubinam j. de donationib. moris tamen fuit ea de re tabulas confici: quæ ideo dotales, vt hic, & l.66. j. de donat. inter virũ: l.12. j. de dote prælegata. nuptiales. l. si vicinis. Cod. de nuptijs. Tertull. libro de Pudicitia. Apul. Apolog.2. August. 2. de moribus Manichæorum, & sermone 96. & 105. Instrumentum dotale. vide l. vlt. j. de fuis. & Nuptiale. l.1. Cod. de dotis promissione. solebãt autẽ ex signatori plerũque post contractum matrimonium. vide l. Seia j. de donat. inter virum & vxorem.
p l.2. j. eodem.
q l.2. j. de iure dotium.
r Heres, cui debet fieri restitutio dotis, si secundis nuptiis consentit, videtur dotem, quã recipere debuit in secundo matrimonio remisisse, Bald. vel sic, qui consentit reconciliationi mariti & vxoris, videtur etiam consentire redintegrationi dotis. Bald.
s l.63. j. de iure dot.
t De dote mulier testari non potest in eorum fraudẽ, quibus in ipsa dote ius quæsitum est, sed in fraudem suorum tantùm heredum
u Imò, præcisè & sine distinctione tenetur, l.11. in fi. j. de dote præleg.
x ¶ vide Cuiac. in hanc legem 4. obs.23.
y non is est qui apud Dionem reperitur capitis damnatus: huius enim testamentum fuisset irritum. Cont.1. disp.5.
z ideo prælegata dicitur, quòd ei quodammodo res sua legata. est enim prælegare alteri rem, iam quodammodo suam, legare.
a diuerterat, pacto cum vxore interposito, ne ab ea peteret, & mulieri, &c. Cuiac. 13. obser.25. in fine.

b & malè. Quia pactum, de lucranda parte dotis, in casu non existentium liberorum, non implicat pactum de lucranda dote in casu existentium liberorum. Baldus.
c quòd vulgò ita solet adiici: si in matrimonio filia sine liberis decesserit, l. 4. Cod. de pign. act. Aliàs Contius 1. disp.5. ait, pactum hoc vulgare, ne à te petatur, seu pactũ de non petendo appellari.

Si conuenerit ne dos constante matrimonio petatur: & vt filia post mortem patris in matrimonio sine liberis defuncta, pars dotis apud maritum maneat, pars fratri mulieris restituatur.

30. *Tryphoninus*[x] libro decimo Disputationum.

BÆbius[y] Marcellus Bæbio Maryllo, dotis filię suæ nomine, centena promiserat. & conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio peteretur: vel, si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, vt dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur eáque etiam in stipulationem deducta erant. mortuo Marcello filio & filia superstitibus, dote vniuersa filiæ prælegata[z]: Maryllus, nata filia, diuerterat[a]: & mulier decesserat, fratre suo & filia, ex partibus æquis, heredibus relictis. Apud Petronium Magnum prætorẽ Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione vniuersam[b] dotem petebat illa coniectura: quasi inter duos placuisset, nullo filiorum exstante, mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum: magis conuenisset vtique, totam eius esse dotem, si filiũ filiámve habuisset. Ex diuerso respondebatur, pacti quidem vulgaris[c] exceptionem "etiam" heredi proficere. sed in specie, quæ proponitur, non quasi heres mulieris, ex persona defunctæ, se exceptione pacti tuebitur: sed ipse "erat" ille, qui etiam viua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset "ea" exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, summouere. eandémque defensionem etiam post mortem sororis suæ retinebat[d]. Itaque placuit, eum ab ea petitione absolui: nulla, ex hac sententia, facta derogatione fideicommissi petitioni, quam iure hereditario per filiam heres vxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

De fructibus extremi anni matrimonij.

31. *Scæuola* libro 3. Quæstionum.

SI inter virum & vxorem conuenit[e], *vt*[f] *extremi anni matrimonij fructus nõdum percepti, mulieris lucro fiant*[g]: huiusmodi pactum[h] valet.

Si fundus æstimatus centum, atque eodem pretio restituendus, volente muliere pluris venierit. 1. De dote ab inuito non exigenda.

32. *Iauolenus* libro sexto ex Posterioribus Labeonis.

VXor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat. deinde cum viro pactum conuentum fecerat: *vt*[i] *diuortio facto, eodem pretio vxori vir fundum restitueret.* postea, volente[k] vxore, vir eum fundum ducentorum[l] vendiderat. & diuortium erat factum. Labeo putat, viro potestatem fieri debere, vtrùm velit ducenta[m], vel fundũ reddere. neque ei pactum conuentum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeonem respondisse: quoniam voluntate mulieris fundus venit. alioquin omnimodo fundus erat restituendus.

1 ¶ Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserat: & pactus est, *ne inuitus*[n] *eam solueret*: nihil ab eo exigendum puto. quia[o] id: quod pacto conuento, ne inuitus exigeretur, conuenerit: in dotis causam esse non videretur.

DE[p] FVNDO[q] DOTALI.

TIT. V.

Damni infecti. 1. De transmissione ad heredem.

Paulus lib.36. ad Edictum.

INTERDVM lex Iulia[r] de fundo dotali cessat: si ob id, quòd[s] maritus damni infecti non cauebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædij, deinde iussus sit possidere. hîc enim dominus[t], vicinus fit. quia[u] hęc alienatio[x] non est voluntaria. 1 ¶ Sed & per vniuersitatem[y] transit prædiũ, secundùm quod possibile est, ad alterum: veluti[z] ad heredem[a] mariti: cum suo tamen iure[b], vt alienari non possit[c].

d vide l.26. §.2. j. eod. & Zas.2. Responsor.2.
e in ipsa dotis constitutione, i. tunc cùm dos constitueretur.
f Pactum valet, vt fructum dotis vltimi anni non diuidantur pro rata temporis.
g nec diuiduntur inter heredem mariti, & eius viduam.
h aliàs, citra pactum diuidendi sunt extremi anni fructus.
i l.1. ff de fundo dotali si dotalis fundus æstimatus datus est, & pactum interpositum fuerit, vt ipsa eadem res eodem pretio restitueretur soluto matrimonio, dotalis ipse fundus alienari poterit: dũ mulier ipsi alienationi cõsentiat.
k secus si nolente, l.50. j. solut.
l ducentis vendiderat. Hal.
m hinc sequitur, maritũ posse rem æstimatam vendere, l. vnic. §.15. Cod. de rei vxor. act. l.50. j. solut.
n idem dicendum si conuenerit, ne te viuo dos præstaretur, l.20. suprà de iure dot.
o Inuitus qui conueniri non potest, intelligitur pactum habere liberatorium.
p 5. Cod.23. vide Nouell.91.
q inæstimato scilicet. qua de causa Græci in hoc titulo semper dicunt, ἀδιατίμητον προικῷον ἀγρόν. Cuiac. hic. rebus immobilibus: hinc Ecloga loquens de dotibus, περὶ τῶν μὴ ἐκποιεῖσθαι τὰ ἀκίνητα αὐτῶν inscribit, 28. tit.15. immobilibus, putà, ædibus. v. Cuiac. hic. & Cod. eod.
r de qua l.3.4. 16. j. eod. Inst. quibus alienare non licet, in pr. l. vn. §. pen. Cod. de rei vxor. act.
s fundus dotalis ex delicto mariti confiscatur. Bald. ad l.3. j. de bon. damn.
t l.5. in pr. j. de damno. & sic ex secundo decreto transfertur dominium, vide d. l.5.
u fundus dotalis (vt & pupilli, vide l.3. §.1. j. de rebus eorum) ex causa necessaria (putà ob non præstitam cautionem damni infecti) alienari potest: idéoque lex Iulia ad hunc casum non pertinet.
x De alienatione non voluntaria, vide quædam apud Simonem de Præ. 3. de interpretat. vltimarum voluntatum. 3. dubitat.1. solut.10.
y Multa transeunt titulo vniuersali, quæ non transeunt singulari. l.62. j. de adq. rer.
z Vide Iasonem 3. consilior.31. ibi. sed præmissis non obstantibus.
a ab herede. Haloand.
b id est, salua dotis causa.
c etiam à fisco, qui, licèt soluendo sit, non potest ea ipsa alienare quæ per legem alienari prohibentur l.2. in fi. j. eodem.

De domino mariti. 1. De fisco.

2. *Vlpianus* lib.5.de Adulteriis.

SI maritus fuerit in seruitutem redactus,an dominus alienare hunc fundũ non possit?quod puto esse verius[a].

1 ¶ Quare,& si ad fiscũ peruenerit,nihilo minùs venditio fundi impeditur: quamuis fiscus[b] semper idoneus[c] successor sit,& soluendo.

Si fundus dotali seruo legetur. 1. Quibus casibus fundus dotalis alienari nequit.

3. *Paulus* lib.36.ad Edictum,

FVndus dotali seruo legatus,ad legem Iuliam pertinet quasi dotalis[d].

1 ¶ Totiens autem non potest alienari[e] fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodò competitura est.

De sponso.

4. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

LEx Iulia:quæ de dotali prædio prospexit,ne id marito liceat obligare[f], aut alienare[g]: plenius interpretandi est: vt † etiam de sponso[h] idem iuris sit, quod de marito.

De seruitutibus.

5. *Vlpianus* libro secundo de omnibus[i] tribunalibus.

IVlianus libro sextodecimo digestorum scripsit,neque[k] seruitutes[l] fundo debitas posse maritum amittere, neque ei alias imponere.

6. *Idem* lib.5.de Adulteriis.

SEd nec libertas seruitutis vrbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior condicio prædij fiat.

7. *Iulianus* lib.16. Digestorum.

SI maritus fundum Titij seruientem[m] dotali prædio adquisierit,seruitus confunditur. Sed si eundem Titio reddiderit sine restauratione seruitutis, hoc marito imputabitur. "& hoc casu maritus litis æstimationem præstabit. quòd si maritus soluendo non erit, vtiles actiones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur.

1 ¶ Sed cùm vxor fundum, cui prædia viri seruitutem debebant, in dotem dat : fundus ad maritum peruenit amissa seruitute.& ideo non potest videri per maritum ius fundi deterius factum. quid ergo "est:" officio de dote iudicantis continebitur : vt redintegrata seruitute, iubeat fundum mulieri,vel heredi eius reddi.

De oliueto succiso.

8. *Alfenus* libro 3. Digestorum à Paulo Epitomatorum.

VIr in fundo dotali, vxoris rogatu, oliuetum succiderat : hoc, (vt) nouellum reponeret. postea vir mortuus erat, & vxori dotem relegauerat. ligna, quæ ex oliueto excisa[n] essent,oportere[o] mulieri reddi respondit.

Si maritus quod debet in dotem acceperit.

9. *Africanus* lib.8.[p] Quæstionum.

SI marito debitori fundi, id, quod debet, doti mulier promiserit: dotalem fundum effici.

1 ¶ Quòd si ei promittat, qui fundum aut decem debuit:in arbitrio esse mariti[q],quod in dote sit.

2 ¶ Quòd si Stichum aut fundum debuit maritus: & quod debet, doti ei promissum sit : Sticho mortuo, fundum in dotem esse.

3 ¶ His consequens esse "ait" vt si Cornelianum,aut Sempronianum fundum debeti,id,quod debet,doti promissum sit, vtrum eorum dotalem esse malit:planè vtrum velit alienaturum: alterum alienari non posse. si tamen alienum rursus redimat,adhuc in eius potestate est, an eũ, quem retinuisset,alienari velit.

10. *Paulus* libro quinto Quæstionum.

a quia dirempto matrimonio prædiũ durat dotale, *l.12.ĵ.eod.*
b Fiscus habetur semper pro idoneo successore.*adde l.si debitori.ĵ.de fideiuss. l.2.Cod. ad l.Iul. de vi.*
c *l.1.§.18.ĵ.vt legator.*
d ideóque soluto matrimonio mulieri reddi debet, *l.65.ŝ.de iure dot.*
e nec vsucapi, *vide Cuiac.14.obseru.9.*
f *l.vlt. §.penult. Cod.de rei vxor. in fi.*
g quod quid comprehendat, *v.l.1.Cod.eod.*
† Argumentũ à marito ad spõsum : seu à nuptiis ad sponsalia. Est & hic obseruandum , quod Baldus de interpretatione duplici notat. Passiuam esse ait, quoties lex per aliam extenditur : Actiuam, quoties lex aliã extendit.
h *l.5.in fin.Cod. de bon.quæ lib.*
i Vlpianus scripsit Protribunalium libros 10. in quibus tractauit de causis, quæ nec mandantur, nec delegantur, sed à Prætoribus ipsis Præsidibúsve ꝓ tribunali expediuntur, velut de salariis, mercedibus, nutriciis, proxeneticis, restitutionibus, tutoribus, curatoribus dãdis,transactione alimentorum, prædiis pupillaribus, & dotalibus. *Cuiac.7.obseru.24.*
k Alienatione prohibita, ius remittendi prohibitũ quoque intelligitur.*adde l.vlt. Cod.de reb. alien. l.1.§.ait prætor ĵ.quæ in fraudem.*
l *l.6.& l.7.ĵ.e.d.l.3.in fin.ĵ.de rebus eor. vide Cuiac.7.obs.23. vide Renardum in libris Protribunalium.*
m seruientẽ fundum adquirens dominus, fũdi dominus, seruitutẽ confundit: vbi tamen restituenda dos est, aut redintegranda seruitus est, aut id, quod interest, præstandum.
n *adde l.7.§.12.ĵ.solut.*

o Cur oportet ea ligna oliueti succisa, voluntate mulieris restitui ? An quia non erant in fructu? An quia succisa sumptibus vxoris ?
p *vide Cuiac.8.ad Africanum.*
q Imò,in arbitrio mulieris,*l.46.§.1.ŝ.de iure dot.*
r ¶Legis auctoritas quãdoque est in alternatione,& in pendenti,& interdum pendet ab hominis voluntate,
ſ Iuliæ scilicet.
t ἀμετάπτωτικά,inconstans,incerta,quæ subinde mutari potest.
u quia dotis talis est obligatio: *Cuiac.11.obs.28.ad l.9.ŝ.eod.8.ad Afric.*

ERit[r] ergo potestas legis[s] ambulatoria[t]: quia dotalis[u] fuit obligatio. Numquid ergo, "etiam" illo nondum redempto,alterum quoque alienare possit,quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, vt nullus in dote sit ? certè ex post facto videbitur rectè alienatus , illo postea redempto.

De fundo æstimato dato, vt electio sit mulieris.

11. *Africanus* libro octauo Quæstionum.

QVòd si fundus in dotem æstimatus datus sit, vt electio[x] esset mulieris : negauit alienari fundum posse. quòd si arbitrio mariti sit,contrà esse.

De matrimonio soluto. 1. De voluntate soceri.

12. *Papinianus* lib.1.de Adulteriis.

ETiam "si" dirempto[y] matrimonio dotale[z] prædium esse intelligitur.

1 ¶ Soceri[a] voluntas in distrahendo dotali prædio nulla est.

De prædio rustico, vel vrbano. 1. De fundo, vel loco. 2. Dotale prædium quomodo accipitur. 3. De herede mulieris. 4. Si ab vxore herede fundus legetur.

13. *Vlpianus* lib.5.de Adulteriis.

DOtale prædium accipere debemus, tam vrbanum[b], quàm rusticum. ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit.

1 ¶ Prædij appellatione etiam pars[c] continetur. proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars[d] prædij alienari non poterit.& hoc iure vtimur.

2 ¶ Dotale prædium sic[e] accipimus:cùm[f] dominium marito quæsitum est:vt tunc demum alienatio prohibeatur. 3 ¶ Heredi[g] quoque mulieris idem auxilium præstabitur[h],quod mulieri præstabatur.

4 ¶ Si, vxore herede instituta, fundus dotalis fuerit legatus : si quidem, deductis legatis, mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura est, valet legatum:si minùs an non valeat quæritur: Scæuola,& si non totus, sed 'vel" aliqua pars ex eo vindicari possit, si modò aliqua pars ad dotem supplendam desit,id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait,quod quantitati dotis deest.

De fundo, qui marito volente traditus est extraneo. 1. De fundo mulieris nomine, in dotem dato. 2. Si fundus alienus marito, à quo debetur in dotem detur. 3. Si dotis causa legatum vel hereditas repudietur, vel omittatur.

14. *Paulus* lib.13.de Adulteriis.

SI nuptura Titio, voluntate eius,fundum dotis nomine Mæuio tradit: dos eius condicionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundum tradidisset.

1 ¶ Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit[i], dotalis fundus erit. propter vxorem enim videtur is fundus ad maritum peruenisse.

2 ¶ Si fundum alienum mulieri debeat maritus:eúmque mulier ei,dotis nomine, promiserit : in pendenti erit: & tunc fiet dotalis[k] cùm ad eum peruenerit.

3 ¶ Si fundum legatum sibi , dotis causa mulier repudiauerit : vel etiam substituto viro omiserit hereditatem, vel legatum: erit fundus dotalis.

De literis mariti, quibus dotis non fore prædium declarauit.

15. *Papinianus* libro primo Responsorum.

DOtale[l] prædium, cuius vir possessionem retinuit[m], post litteras ad vxorem emissas[n], quibus dotis non fore prædium declarauit,in matrimonio defuncta muliere,virum retinere placuit[o]: quia mulier[p] actionem ex pacto non habuit.

De longi temporis possessione.

16. *Tryphoninus* libro 7. Disputationum.

SI[q] fundum, quem Titius possidebat bona fide , longi temporis possessione poterat sibi quærere, mulier vt

x *l.1.Cod.eod.*
y *l.2.ŝ.eodem.*
z Dotale prædium manet, etiam dirempto matrimonio.
a id est, patris mulieris, *Cuiac.11.obs.28.*
b *vide l.198.ĵ.de verb.sign.*
c Pars continetur totius appellatione , vt & pars præstetur prædii toto fũdo vendito.
d *l.15.§.1.ŝ.qui satisd.*
e *adde d.l.15.§.3.*
f Dotale est prędium, quod ex causa dotis in dominio vel quasi dominio est mariti.
g suo non extraneo.
h Imò, nõ præstabitur.*l.1.Cod. de priuileg.dotis.*
i id est, dare voluerit, *Acc. Cuiac.14.obs.9.*
k *l.13.§.2.ŝ.eod.*
l vide in hanc legem *Cuiac. 9. obs.4.* Speciem legis ita restituamus. Vir in dotem accepit prędium, pactúsq; est de lucranda dote, *si in matrimonio moriatur mulier.* postea ad vxorem mittit litteras, quibus declarat nõ fore dotis prædium illud: quo facto renuntiasse tam doti, quàm pacto dotali intelligitur. Manẽte aliquot pòst annis matrimonio, mulier passa est maritum retinere possessioné prędij, eóque prædio, vt & ante, vti,frui. Quæritur, Defuncta muliere in matrimonio, An renunciatio à viro facta rata sit,& dotale prædium ad heredes vxoris redire debeat. Respondet Papinianus, pactum illud non habuisse effectum:tum quòd passa est mulier maritũ postea retinere fundum , quasi & ipsa tacitè repudiasse intelligatur: Tùm ꝙ nudum pactum fuerit : quod licet ad exceptionem & retentionem quidem prosit,actionem tamen producere nõ potuit. & hoc sensu omnia huius legis verba propriè accipiẽtur, & aptissimus erit intellectus: quem tamen Accursius ignorauit. vide Langebekium *c.4.*adnotation.

m ipso iure: dixi *ad l.4.Cod.de solutionibus.*
n huiusmodi litteræ pro pactione nuda habentur, vt in specie legis 34.ŝ.*mandati.*
o Cur ita? vide *Cuiac.9.obseruat.4.*
p vt & quiuis alius,*l.7.§.4.ŝ.de pactis.*
q si fundus quem alius præscribere impedit , à muliere detur in dotem , præscriptio non interrumpitur : sed & præscriptio viri periculo perficitur , nisi paucissimi dies interfuerint ad perficiendam præscriptionem,quo tempore , fundus in dotem datus fuit.

L.ib n° l

suum

ſuum marito dedit[a] in dotem: eúmque petere neglexerit vir, cùm id facere poſſet: rem periculi ſui fecit. nam licèt lex Iulia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiuſmodi adquiſitionem: nõ tamen interpellat eam poſſeſſionem, quæ per longũ tempus fit, ſi, antequàm conſtitueretur dotalis fundus, iam cœperat. planè ſi pauciſſimi[b] dies ad perficiẽdam longi temporis poſſeſſionem ſuperfuerunt: nihil erit, quod imputabitur marito.

De dote apud virum manſura.

17. *Marcianus* libro ſeptimo Digeſtorum.

FVndum dotalem maritus vendidit, & tradidit. ſi[c] in matrimonio mulier deceſſerit, & dos lucro mariti ceſſit: fundus emptori auelli non poteſt.

De lapidicinis. 1. *De fructibus à viro perceptis, cum mulier moram faceret quò minus æſtimationem partis fundi ſolueret, & fundum reciperet.*

18. *Iauolenus* libro 6. ex Poſterioribus Labeonis.

VIr in fundo dotali lapidicinas[d] marmoreas aperuerat. diuortio facto, quæritur, marmor, quod cæſum neque exportatum eſſet, cuius eſſet: & impenſam in lapidicinas factam mulier, an vir præſtare deberet. Labeo, marmor[e] viri eſſe, ait. cęterùm viro negat quidquam pręſtandum eſſe à muliere: quia nec neceſſaria ea impenſa eſſet, & fundus deterior eſſet factus. Ego non tantùm neceſſarias, ſed etiam vtiles[f] impenſas præſtandas[g] à muliere exiſtimo. nec[h] puto fundum deteriorem eſſe, ſi tales ſunt lapidicinæ, in quibus lapis creſcere poſſit.

1 ¶ Si per mulierem mora fieret, quo minùs æſtimationem partis fundi viro ſolueret, & fundum reciperet, cùm hoc pactũ erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere, ait Labeo. puto potiùs pro[i] portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri reſtituturum. quo iure vtimur.

a ... Græci in hanc legem. vide Cuiac. 14. obſ. 9. Poteſt enim res mulieris propria dotalis conſtitui inſtrumẽto dotali, ſine traditione.
b adde l.30.§.1.ff. de vſuc. tunc enim, hoc eſt, ex modici temporis negligentia, non præſumitur magna eſſe negligentia.
c Dotalis fundi venditio facta à marito, confirmatur eo rei dominiũ adepto.

d ¶ adde leg. 8. ff. ſolut.
e Ex dotali fundo marmor erutum, neque dũ exportatum, ſoluto matrimonio, mariti eſt: adeò vt & impẽſas vtiles cæſi marmoris repẽtat à muliere.
f v.l.6. in fin. ff. de impenſis.
g Imò, non ſunt præſtandæ impenſæ. l.7. §.9. ff. ſol.
h Deterior fundus fieri nõ intelligitur, in quo marmor quod in fructu conſiſtit, cæditur.
i d.l.7 §.12.

LIBER VICESIMVSQVARTVS.

DE[a] DONATIONIBVS INTER[b] VIRVM ET VXOREM[c].

Origo & ratio prohibitæ donationis.

Vlpianus lib.32. ad Sabinum.

MORIBVS[d] apud nos receptum eſt, ne † inter virum & vxorem donationes valerent. hoc autem receptũ eſt, ne mutuato[e] amore inuicem[f] ſpoliarentur[g], donationibus non temperantes, ſed profuſa erga ſe facilitate.

2. *Paulus* libro 7. ad Sabinum.

NEc eſſet eis ſtudiũ, liberos potiùs educendi[h]. Sextus Cæcilius & illam cauſam adiiciebat, quia ſæpè futurum eſſet, vt diſcuterentur[i] matrimonia, ſi non donaret is, qui poſſet: atque ea ratione euenturum, vt venalicia[k] eſſent matrimonia.

1. *Si matrimonium non valet.* 2. *De his quæ ſunt in poteſtate ſoceri.* 3. *De ſeruis.* 4. *De filio communi, vel mariti.* 5. *De eo qui eſt in poteſtate ſoceri.* 6. *De viro & ſocero, & his, qui ſunt in eorum poteſtate, aut eos habent in poteſtate.* 7. *De ſocru & nuro.* 8. *De ſeruo in quo nudam proprietatem habet maritus. De eo qui bona fide ſeruit marito.* 9. *Per quos donari non poteſt.* 10. *Quatenus donatio non valet.* 11. *De nummis vxori datis.* 12. *Si debitor mariti, ſoluerit vxori.* 13. *Si marito donaturus dederit vxori.*

3. *Vlpianus* libro trigeſimoſecundo ad Sabinum.

HÆc ratio & oratione Imperatoris noſtri Antonini "Auguſti" electa eſt. nam ita ait: Maiores noſtri inter virum & vxorem donationes prohibuerunt, amorem † honeſtum ſolis animis[l] æſtimantes, famæ etiam coniunctorum conſulentes, ne concordia pretio conciliari viderentur: néve melior[m] in paupertatem incideret, deterior[n] ditior fieret[o].

1 ¶ Videamus, inter quos ſunt prohibitæ donationes. & quidem, ſi matrimonium moribus legibúſque "noſtris" conſtat, donatio non valebit. ſed ſi aliquot impedimentum interueniat, ne ſit omnino matrimonium: donatio valebit. ergo ſi[p] ſenatoris filia libertino contra ſenatuſconſultũ[q] nupſerit: vel prouincialis[r] mulier ei, qui ibi meret[ſ], contra mandata: valebit donatio: quia nuptiæ nõ ſunt. ſed fas non eſt, eas donationes ratas eſſe: ne melior ſit condicio eorum, qui deliquerunt. Diuus tamen Seuerus in liberta Pontij Paulini ſenatoris contrà ſtatuit: quia non erat affectione vxoris habita, ſed magis concubinæ[t]. 2 ¶ Qui in eiuſdem poteſtate ſunt[u], prohibentur ſibi[x] donare. vtputa frater[y] mariti qui eſt in ſoceri poteſtate. 3 ¶ Verbum *poteſtatis* non ſolùm ad liberos trahimus, verumetiam[z] ad ſeruos. nam magis eſt, vt hi quoque, qui aliquo iure ſubiecti ſunt marito, donare non poſſint.

4 ¶ Secundum hæc: ſi mater filio, qui in patris poteſtate eſſet, donet: nullius momenti erit donatio[a]: quia patri quæritur. ſed ſi in caſtra eunti filio dedit, videtur valere: quia filio quæritur, & eſt caſtrenſis peculij. Quare & ſi filius, vel priuignus, vel quiuis[b] alius poteſtate mariti ſubiectus, de caſtrenſi ſuo peculio donauit: non erit irrita donatio.

5 ¶ Prohibetur igitur "&" vxori & nurui[c] donare etiam is, qui eſt in ſoceri poteſtate: ſi modo maritus ſit in patris poteſtate. 6 ¶ Ab vxoris[d] nurúſve parte[e] prohibitum eſt donari viro vel genero[f]. Sed &

a ſ.Cod.16.30. Eclog.1. Vlpian.7.2. Paulus ſent.23.4. Harmenop.11.4. extrauag.20.
b cõſtante matrimonio prohibitis ſcilicet, quáſque alteruter coniugũ factas ideo reuocare poteſt, niſi poſt factam donationem volũtatem non mutauerit. tunc enim donatoris morte cõfirmantur, vide l.25.C.eod. vide etiã quæ notaui ad l.1.ff.eodem.
c addit Ecloga, de donationibus inter adfines, & in poteſtate cõſtitutos: quò pertinent. l.3.§.2.& reliq.ff.eod.
d eſtenim hæc lex vna ex legibus Solonis, & vt arbitror, ex duodecim (quò facit l.3.l.31.§.7.ff.eodem) vt pleræque aliæ quæ moribus conſtant. Cuiac. hic. eodem iure ſaluo: Prætor ius dicere debet. l.11. in fine, ff.de iuſtitia: mandari nõ poteſt iuriſdictio ab eo, qui eam alieno beneficio habet, l.5.ff.de iuriſd. pupillariter liberis ſubſtituunt parentes. l.2.ff.de vulg. aduocationibus interdicitur, l.9.ff.de pœnis: fœminæ pro aliis non poſtulant. l.12.§.penult.ff.de iud. non fideiubent, non funguntur muneribus publicis, l.1.ff.ad Velleian. adde l.28.ff.ad municip. aliàs etiam ius moribus introductum, naturæ & gentium ius ſignificat, vt l.8.l.39.ff.de ritu. hinc etiam notat Bartolus in l.penult.Cod. de pactis: Baldus & Iaſon ibidem. Donationem inter virum & vxorem non firmari iuramento, quoties moribus eſt prohibita. nec enim valet aduerſus bonos mores iuramentum. ſed Iulius Clarus 4.ſent.§. donatio. q. 9. ait, contrariam opinionem eſſe communem, & ab ea iudicando, aut conſultando non eſſe recedendum: vbi etiam tradit communem opinionem, vt ſenex, puellæ: ignobilis, nobili, in compenſationẽ ſuæ ignobilitatis, vel ſenectutis aliquid vxori donare poſſit. Res tota ita diſtingui poteſt. Iure ciuili iuramento nõ poteſt confirmari talis donatio, quia nulla eſt iure ciuili: ideo nec parit naturalem obligationem, & iure ciuili iuramentũ non eſt modus inducendæ obligationis l.56.ff.de fideiuſſ. Iure canonico valet, c.vlt.de donat. inter virum. Iuramentum non inducit peccatum. Eodem etiam iure Canonico, iuramentum inducit obligationem. c.veniens. de iureiur. ſic eodem iure Canonico pactum de non ſuccedendo parenti, valet. c.quamuis de pactum, in 6. vide Pirrhum diſputat.12. in fine conſuetud. vbi refutat opiniones Bartoli (ſibi diſſimilis ea parte) & Iaſonis. Ita enim argumentatur donatio inutilis morte confirmari poteſt: Igitur & iuramento. Donatio valet inter patrem & filium, igitur & inter cõiuges. Donatio inter coniuges ſtatuto vtilis eſſe poteſt: igitur & pacto iurato.
e ne mutuo amore. *Hal.* amore alterius alter. l.31.§.7.ff.eod.
f vel vnus egeret, l.20. in pr. verſ. ſimplices. Cod.de don. ante nupt.

g d.§.7. ad egeſtatem redigerentur. d. verſ. ſimplices, Nouell. 74.c.4.
h educandi.
i diſtraherentur. *Hal.* id eſt, ne diuortij cauſam habeant ex eo quòd nõ donetur. *Harmen. Eclog.* c.1.
k venalia. *Hal.* l.3.ff.eod. vide l.27.ff.de pact.dot.
† Aliam rationem vide apud Plutarchum *in Romanis quæſtionibus.*
l vt & fide. facit l.112. in fine, ff. de verborum obligat.
m ¶ ditior in paupertatem incidat, pauperior ditior fiat. *Harmenop. Eclog.* c.1.
n id eſt, is qui accipit. eſt enim beatius dare, q̃ accipere. *Bald.*
o adde & aliam rationem ex Plutarchi problematis, vt omnia inter ſe cõmunia iudicent. *Duar. hic.*
p matrimonij cauſæ impedientes.
q quod hodie abrogatum. *Nouell.* 78.c.3.
r vide l.36.ff.de ritu.

ſ ibi moretur. *Haloand.*
t cui (excepto milite) donari poteſt. l.31.ff.de donationibus.
u ... Ecloga c.2.
x ipſi, *Budæus.*
y §.5.ff.eodem. is ſenſus eſt, vt Titio in poteſtate poſito frater donare non poteſt: Idem nec Titij vxori.
z l.215.ff.de verb.ſignif.
a puto hunc eſſe ſenſum. Titio filio in poteſtate poſito, ac marito Mæuiæ mater ipſa Titij donare non poteſt, ergo nec Mæuiæ: quia per indirectum Titio videtur donari. vide l.5.§.2.ff.eodem.
b ſenſus is eſſe poteſt. Filius in poteſtate poſitus, patri de caſtrenſi ſuo peculio donare poteſt. ergo & de eodem caſtrenſi peculio nouercæ donare idem filius, vel priuignus poterit.
c ſenſus eſt, vt vxori meæ donare non poſſum, ita nec meo genero, qui in eadem, ac ego, poteſtate, poſitus eſt: & per conſequens eius vxori quæ mihi nurus eſt: vel breuius, non poſſum donare vxori eius, qui mihi eſt ...
d duplex eſt ſenſus, Vxor mea genero, qui in eadem, ac ego, poteſtate poſitus eſt: mihi nurus mea donare non poteſt. ſiquidem ego, eiúſque maritus ſumus in eiuſdem poteſtate: vel ita, vt vxor mihi donare non poteſt, ita nec nurus, ſi in eadẽ poteſtate ſim qua eius maritus. íſque ſenſus magis placet. v.l.5.§.2.ff.eod.
e fortè legendum patre.
f vel ſocero, vt). ſi modò vir & ſocer: item vir in ſoceri ſit poteſtate.

a Vxor mea nec mihi, nec iis, quos in potestate habeo: nec iis etiam, quos mei in potestate habent, potest donare, *Eclog. c. 2.*
b si non vir. *Bud.*
c vide Ferrandum 1. *Explicationum* 21.
d vxor mea nurui, vel è contrà, donare potest, *l. 23. Cod. eod. l. 12. C. de donat. ant. nupt.*

his [a], qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate: non valebit donatio: si[b] modo vir, & socer in eiusdem sunt potestate: vel vir in soceri. cæterum si in alia familia est maritus: neque[c] socero: neque ei, qui est in eius potestate: neque ei, in cuius est, donatione interdictum est.

7 ¶ Socrui à nuru[d], vel contrà, donari non est prohibitum. quia hîc ius potestatis non[e] vertitur.

8 ¶ Si seruus meus, cuius vsusfructus alienus est, donet vxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat: vel homo liber bona fide mihi seruiens: an valeat donatio, quæritur. & in libera[f] quidem persona vtcumque admitti potest donatio. cęteræ[g] enim personę alienationem peculij, vt donent, non habent.

9 ¶ Non[h] tantùm autem per se maritus & vxor[i], cæteræque personæ dare non possunt[k].

10 ¶ Sciendum autem est, ita interdictam inter virum & vxorem donationem, vt ipso iure nihil[l] valeat, quod actum est. Proinde: si corpus sit, quod donatur: nec traditio[m] quicquam valet. Et si stipulanti[n] promissum sit, vel accepto latum: nihil valet *. ipso[o] enim iure, quæ inter virum & vxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt.

11 ¶ Si quis igitur nummos vxori[p] dederit, non fieri eius apparet: quia nihil corporis eius fieri palàm est.

12 ¶ Sed si debitorem suum ei[q] soluere iusserit: hîc quæritur, an nummi fiant eius, debitórque liberetur. & Celsus libro quinto decimo digestorum scribit, vidẽdum esse, ne dici possit, & debitorem liberatum, & nummos factos mariti, non vxoris. nam, '&' si donatio iure ciuili non impediretur, eum rei gestæ ordinem futurum, vt pecunia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perueniret. nam, celeritate[r] coniungendarum inter se actionum, vnam actionem occultari. cæterùm debitorem creditori dare, creditorem vxori, nec nouum, aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere. nam & si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulauerit[s], à debitore tuo, iubente te, pecuniam acceperit: & furti actionem te habere constat, & ipsam pecuniam tuam esse.

13 ¶ Huic sententiæ consequens est, quod Iulianus libro septimodicemo digestorum scripsit, si donaturum mihi, iussero[t] vxori meæ dare[u]: ait enim Iulianus, nullius[x] esse momenti. perinde enim habendum, atque si ego acceptam, "&" rem meam factam, vxori meæ dedissem. quæ sententia vera est.

4. *Iulianus* lib. 17. Digestorum.

IDémque est, & si mortis causa traditurum mihi, iusserim vxori tradere. nec referre, conualuerit donator, an mortuus sit. neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem. quia siue conualuerit donator, condictione tenebor: siue mortuus fuerit: rem, quam habiturus eram in bonis meis, desinam propter donationem habere.

Si sponsus sponsæ donaturus tradiderit titio, & is dederit sponsæ post nuptias. 1. De muliere correa, & de acceptilatione. 2. De viro & vxore: & his qui ad eos pertinent: & extraneis personis. 3. Si debitor viri vxori. 4. Aut vxor viri creditori promiserit. 5. De venditione minoris facta. 6. De eo quod non est vsus seruitute. 7. De exceptione & sententia. 8. De sepultura. 12. De re Deo offerenda, vel consecranda de opere publico faciendo. 13. De repudiatione hereditatis. 14. Vel legati. 15. De restitutione fideicommissi. 16. Si donans non deminuat, aut accipiens non fiat locupletior. 17. Si mulier pecuniam à marito acceptam, pro alio erogauerit. 18. Quatenus reuocatur, & quibus actionibus, quod donatum est.

5. *Vlpianus* lib. 32. ad Sabinum.

SI sponsus sponsę donaturus, tradiderit Titio, vt is spõsæ daret, deinde Titius tradiderit post[y] nuptias secutas: si quidem eum interposuerit maritus, donationem nõ valere, quæ post contractas nuptias perficiatur: si verò

e nec enim vxor mea nurum habet in potestate, nec nurus in potestate est meæ vxoris.
f i. in libero homine, qui bona fide mihi seruit.
g id est, seruus in quo nudam proprietatẽ habeo.
h Cur dicit, nõ tantùm per se? vt intelligamus neque per interpositam personã donare posse coniugẽ coniugi, *vt apud Paulum 2. sentent. 23. §. 2.* vt cõstet hũc locum mutilum esse vna orationis parte.
i maritus & vir. *Haloand.* & malè.
k hic paragraphus hac parte mutilus est, sic itaque supple ex Haloandro, donare nõ possunt sed nec per alios, *vide l. 5. §. 2. ff. eod.*
l vide tamẽ exceptiones apud Socinum *regula* 104.
m quia nõ subest causa legitima, *l. 31. ff. de adq. rer.*
n *l. 23. ff. eod.*
o Ipso iure donationes inter cõiuges non valent.
p vel è contrà, *l. 14. ff. ad exhibẽdum.*
q *l. 26. l. 39. ff. eodem.*
r *vide quæ notaui ad l. 11. ff. de reb. cred.*
s *adde l. 52. §. 11. ff. de furt.*
t Per aliũm qui facit, ipse facere videtur.
u *vt l. 4. ff. eodem, l. 56. ff. eodem.*
x Imò, alicuius momenti, *l. 31. §. 7. ff. eod.*
y constante matrimonio, donatio valebit. sufficit enim factã esse traditionẽ procuratori ante nuptias, & meritò: quia, quód traditur procuratori meo vt ad me perueniat, id ipso iure in me trãsfertur. *l. 13. in fin. ff. de don. l. penult. ff. de adqu. rer.*
z ¶ hic acceptilatio assumit principium à persona incapace: ideóque non potest extendi ad capacem.
a Acceptilatio siue sumat initium in persona capace siue incapace, extendi non potest ad personam capacem.
b Imò, per capacem & per consequentias liberanda est, *l. 29. ff. de libert. leg.*
c *l. 3. §. 6. ff. eodem.*
d *d. l. 3. §. 9.* inter virum & vxorem, nec per interpositam personam donatio fieri potest. *Paul. 2. sent. 23. §.*
e Nota, regulam, *vtile per inutile non vitiatur*, non semper veram esse.
f *l. 38. §. 1. ff. de solutionibus.*
g & locationem, *l. 52. ff. eodem.*
h Venditio & emptio inter coniuges permissa, si modò facta non sit, animo donandi. dixi *ad l. 31. §. 3. ff. eodem.*
i Inter virum & vxorem contestatione donationis imaginaria, venditio contrahi non potest. *Paul. 2. sent. 23. §. 4. l. 38. in fin. ff. de contr. empt.*
k Remittere, est donare: donat, qui remittit: ideóque vt donatio facta [illegible] subsistit, ita nec remissio. Hinc colligit Baldus, in remissione, vt in donatione [illegible] nuationem requiri: qua tamen sententia indiget quodam temperamento.

mulier eum interposuerit, iamdudum perfectã donationem: hoc est ante nuptias: atque ideo, quamuis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere.

1 ¶ Si maritus duos reos habeat, Titium, & mulierem: & mulieri[z] accepto[a] tulerit donationis causa: neuter liberatur: quia acceptilatio non valet. & hæc Iulianus libro septimodecimo digestorum scribit. Planè si "mihi" proponas, Titio accepto latum: ipse quidem liberabitur: mulier verò manebit[b] obligata.

2 ¶ Generaliter tenendum est: quod inter ipsos, aut qui[c] ad eos pertinent, aut per interpositas[d] personas, donationis causa agatur: non valere. quòd si aliarum extrinsecus rerum personarúmve causa commixta sit: si separari non potest, nec donationem impediri: si separari possit: cætera valere[e]: id, quod donatum sit, non valere.

3 ¶ Si[f] debitor viri pecuniam, iussu mariti, vxori promiserit: nihil agitur.

4 ¶ Si vxor viri creditori, donationis causa, promiserit, & fideiussorem dederit: neque virum liberari, neque mulierẽ obligari, vel fideiussorem eius, Iulianus ait: perindéque haberi, ac si nihil promisisset.

5 ¶ Circa venditionem[g] quoque, Iulianus "quidem", minoris[h] factam venditionem, nullius esse momenti, ait. Neratius autem, cuius opinionem Pomponius nõ improbat, venditionem donationis[i] causa inter virum & vxorẽ factam, nullius esse momenti: si modo, cùm animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, vt donaret. enimuerò si cùm animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit[k]: venditionem quidem valere: remissionem "autem" hactenus non valere: quatenus[l] facta est locupletior. Itaque si res quindecim, venit quinque, nunc autem sit decem: quinque tantum pręstãda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta.

6 ¶ Si, donationis causa, vir vel vxor seruitute non[m] vtatur: puto amitti seruitutem, verum post diuortium condici posse.

7 ¶ Si vxor vel maritus exceptione quadam, donationis causa, summoueri voluerint: facta à iudice absolutione, valebit quidem sententia: sed condicetur[n] ei, cui donatum est.

8 ¶ Cõcessa donatio est sepulturæ[o] causa. nam sepulturæ causa locum marito ab vxore, vel contrà, posse donari constat. & si[p] quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo venit, quod definiri solet, eam[q] demum donationem impediri solere, quę & donantem pauperiorem, & accipientem facit locupletiorem. porrò hîc non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicauit[r]. Nec mouit[s] quemquam, quòd emeret, nisi à marito accepisset. nam etsi[t] pauperior ea fieret, nisi maritus dedisset: non tamẽ idcirco fit locupletior, quod nõ expendit.

9 ¶ Hæc res & illud suadet, si vxori maritus sepulturæ causa donauerit, ita[u] demum locum fieri intelligi mulieris, cùm corpus humatur. cæterũ, antequã fiet religiosus, donantis manet. proinde, si distraxerit mulier, manet locus donatoris. 10 ¶ Secũdùm hæc, si vxori suæ monumentum purum[x] maritus magni pretij donauerit, valebit donatio. sic tamen, vt, cùm fit religiosus, valeat.

11 ¶ Sed etsi ipsa fuerit illò illata: licèt morte eius finitum est matrimonium[y]: fauorabiliter tamen dicetur, locum religiosum fieri. 12 ¶ Proinde & si maritus ad oblationem[z] Dei vxori donauit: vel locum, in quo opus publicum, quod promiserat facere: vel 'vt' ædem publicam dedicaret: fiet locus sacer. Sed & si quid ei det, vt "donũ" Deo detur, vel consecretur: dubium non est, quin debeat valere. quare, & si oleum[a] pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio.

13 ¶ Si maritus heres institutus, repudiet heredem donationis causa: Iulianus scripsit libro septimodecimo digestorum, donationem valere. neque[b] enim pauperior[c] fit, qui non adquirat: sed[d] qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si vel substituta sit mulier, vel etiam ab intestato heres futura.

14 ¶ Simili modo & si legatum repudiet: placet nobis, valere donationẽ, si mulier substituta sit in legato, vel

l *l. 31. §. 3. §. 4. l. 7. ff. eodem.*
m Quando prohibita donatio est, donator regressum habere potest in donatarium præscribentem.
n Imò, datura authoritate rei iudicatæ nõ cõdicitur, *l. 29. §. 5. ff. mandati.*
o Sepulturę causa donatio permissa est inter virum & vxorẽ. sepulturę autem causa locum interdũ donabat coniux coniugi.
p Religiosus fit locus illatione mortui.
q Donatio quæ donantem pauperiorem facit: accipientẽ, ditiorẽ, non permissa est inter coniuges. Inde fit vtà cõiuge cõiux locum sepulturæ causa, ex causa donationis possit accipere. Hãc enim donationẽ qui accipit, nõ fit locupletior. Cur non fit locupletior? quia religioni rem donatione acceptam dicat. Quæ religioni dicata, nõ sunt in dominio priuatorũ.
r est enim in iis rebus optima mensura rerum donatarum ipsa immensitas. *Nouell. 7. c. 2. §. 1.* Ideóque donatione simpliciter prohibita, non censetur prohibita donatio ad piam causam. *Bald.*
s nec moueat quemquam. *Haloand.* Imò, moueat omnes. Hoc. n. locupletior cẽsetur mulier, quòd nõ est pauperior facta, *l. 47. inf. ff. de solutionib.* §12 h.
t Pauperior fit, qui cogitur emere: non tamẽ locupletior habetur, qui nihil expendit.
u *lege 2. §. 5. & passim ff. de religiosis.*
x *l. 6. in fin. ff. de religiosis.*
y & donatio, *l. 17. Cod. eod.*
z Ad Dei oblationem, vt donum Deo detur, vt consecretur, maritus vxori donare potest, *vt hîc.* Cur potest? An fauore summi numinis ac religionis? An potius quia nihilo hac donatione locupletior est vxor?
a sic oleo indigebat Respublica ad vsum templorum, *vt hîc. & canone 71. Apostol.* vtebatur, & in rebus aliis. hinc eleonicæ munera, *lege 18. §. quinto, infrà de muneribus.*
b Donationes inter virum & vxorem sunt permissæ, in quibus neuter coniugum fit pauperior.
c *§. 8. ff. eodem.*
d Pauperior fieri non videtur, qui non adquirit, sed qui de patrimonio suo deponit seu amittit.

etiã ſi proponas eam heredem inſtitutam. 15 ¶ Si quis rogatus ſit, prçcepta certa quãtitate, vxori ſuę hereditatẽ reſtituere: & is ſine[a] deductione reſtituerit: Celſus libro decimo digeſtorum ſcripſit, magis pleniore[b] officio fidei præſtandæ functum maritum, quam[c] donaſſet, videri. & rectam rationem huic ſententiæ Celſus adiecit, quòd plerique magis fidem[d] exſoluunt in hunc caſum, quam donant: nec de ſuo putant proficiſci, quod de alieno pleniùs reſtituunt, voluntatem defuncti ſecuti. nec immeritò ſæpe[e] credimus aliquid defunctum voluiſſe, & tamen non rogaſſe. quæ ſententia habet rationem magis in eo: qui non erat, deducta quarta, rogatus reſtituere: & tamẽ integram fidem præſtitit, omiſſo ſenatuſconſulti commodo. hic enim verè fidem exſoluit, voluntatem teſtatoris obſecutus. Hoc ita, ſi non per errorem[f] calculi fecit. cæterùm indebiti fideicommiſſi eſſe repetitionem, nulla dubitatio eſt.

16 ¶ Cùm igitur nihil de bonis erogatur: rectè dicitur, valere donationẽ. Vbicumque igitur non deminuit de facultatibus ſuis, qui donauit: "valet." vel etiam ſi deminuat, locupletior tamen non fit, qui accepit: donatio valet.

17 ¶ Marcellus libro ſeptimo digeſtorum quærit.

SI mulier acceptam à marito pecuniam, in ſportulas[h], pro cognato ſuo, ordini[i] erogauerit: an donatio valeat. & ait, valere. nec videri locupletiorem mulierem factã, quamuis mutuam pecuniam eſſet acceptura, & pro adfine erogatura.

18 ¶ In[k] donationibus autem iure ciuili impeditis hactenus reuocatur donũ ab eo, "ab eáve," cui donatum eſt: vt, ſi quidem exſtet res, vindicetur[l]. ſi conſumpta ſit, cõdicatur hactenus, quatenus[m] locupletior quis eorum factus eſt.

6. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

QVia quod ex non conceſſa donatione retinetur: id aut ſine cauſa, aut ex iniuſta[n] cauſa retineri intelligitur. ex quibus cauſis condictio naſci ſolet.

Quo tempore ſpectatur an ſit locupletior. 1. *Si vxori vnguento. emendor. cauſa donetur.* 2. *De mutua donatione.* 3. *De prædio empto ex pecunia donata.* 4. *Vel partim ex donata, partim ex propria.* 5. *De æſtimatione.* 6. *De emptione pignoris.* 7. *Si maritus pro vxore venditori pretium ſoluerit.* 8. *De donatione, manumiſſionis cauſa.*

7. *Vlpianus* libro trigeſimoprimo ad Sabinum.

QVod autem ſpectetur tempus, an locupletiores ſint facti? vtrùm tempus litis cõteſtatæ, an rei iudicatæ? & verum eſt, litis conteſtatæ tempus ſpectari oportere[o]. ídque Imperator noſter cum patre reſcripſit.

1 ¶ Si maritus pecuniam vxori in vnguenta dederit, eáque eam "pecuniam" creditori ſuo ſoluerit, mox "ea" de ſua[p] pecunia vnguenta emerit: non videri locupletiorem factam, Marcellus libro ſeptimo digeſtorũ ſcribit. Idémque: & ſi lancem ob eandem cauſam ei dederit, eáque lancem retinuerit, de ſua autem pecunia vnguenta emerit: vindicationem ceſſare: quia non eſt locupletior, quæ tantumdem in re mortua[q] impendit.

2 ¶ Si vir & vxor quina inuicem[r] ſibi donauerint: & maritus ſeruauerit, vxor conſumpſerit, rectè placuit, cõpenſationem[ſ] fieri[t] donationum. & hoc Diuus Hadrianus conſtituit.

3 ¶ Idémque ait: "&" ſi vir vxori pecuniam donauerit, ipſáque ex ea prædium emerit: æſtimari oportere, in quantum locupletior facta ſit mulier. proinde & ſi prædia hodie viliſſimo ſunt: conſequenter dicemus, litis conteſtatæ tempore æſtimationem eorum ſpectandam. Planè ſi magni pretij prædia ſunt, ſumma "tantùm" numerata erit reſtituenda, non etiam vſuræ pretij.

4 ¶ Eleganter tractabitur: ſi mulier quindecim, prædia emerit: & maritus non totum pretium numerauerit, ſed duas partes pretij hoc eſt decem, vxor de ſuo quinque: deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum conſequatur. & magis eſt, vt conſequi debeat duas partes decem. vt quod periit ex pretio, vtrique[u] perierit, & marito, & vxori.

5 ¶ Si maritus æſtimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat ſe donationis[x] cauſa auxiſſe: remediũ monſtrauit Imperator noſter cum Diuo patre ſuo, reſcripto, cuius verba hæc ſunt: Cùm donationis[y] cauſa pretium auctum adfirmes: qui ſuper ea re cogniturus erit, ſi pecuniæ modum recuſabis, ipſa prædia reſtitui debere, ſumptuum deductis rationibus arbitrabitur. In arbitrio[z] igitur mariti erit, quid præſtitum malit. Idem iuris eſt, & ſi è cõtrario mulier de minore[a] æſtimatione queratur. Nec aliud in commodato æſtimato "dato" obſeruari ſolet, vt Pomponius libro quarto variarum lectionum ſcribit.

6 ¶ Si vxor à marito ſuo prædia, quæ ob[b] dotem pignori acceperat, emerit: eáque emptio[c] donationis cauſa facta dicatur: nullius eſſe momenti: pignoris[d] tamen obligationem, durare Imperator noſter cum patre ſuo reſcripſit. cuius reſcripti verba ideo rettuli, vt appareat, venditionem inter virum & vxorem bona fide geſtam non retracta: i Si tibi maritus pignora[e] propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis cauſa, vendidit: quod bona fide geſtum eſt, manebit ratum. at ſi titulus donationis quæſitus oſtenditur[f], atque ideo venditionem irritam eſſe conſtabit: iure[g] publico cauſam pignorum integram obtinebis.

7 ¶ Si vxor rem emit, & maritus pretium pro ea[h] numerauit: interdum[i] dicendum eſt, totum à muliere repetendum, quaſi locupletior ex ea in ſolidum facta ſit. vtputa ſi emit quidem rem mulier, & debebat[k] pecuniam, maritus "autem" à venditore eam liberauit. quid enim intereſt, creditori ſoluat, an venditori?

8 ¶ Vxori quis donauit ſeruum ita *vt eum intra annum manumitteret*. an ſi mulier non obtemperet voluntati, conſtitutio Diui Marci[l] imponat ei libertatẽ, ſi vir vel viuit, vel etiam diem ſuum obierit[m]: & ait Papinianus: cùm Sabini ſit ſententia recepta: qui putat, tunc fieri ſeruum eius, cui donatur, cùm cœperit libertas imponi: ídeóque nec[n] ſi velit mulier, poſt exactum tempus poſſit manumittere: rectè dici, non eſſe conſtitutioni locum. nec voluntatem mariti poſſe conſtitutioni locum facere: cùm proprium ſeruum poſſit manumittere. quę ſententia mihi quoque probatur. quia venditor ſiue donator non ſibi vult legem imponi, nec poteſt: ſed ei, qui accepit. dominio igitur penes ſe remanente, nequaquam effectum habebit conſtitutio.

9 ¶ Manumiſſionis cauſa donatio facta valet[o]: licèt non hoc agatur, vt ſtatim ad libertatem, ſed quandóque perducatur. proinde ſi, vt poſt certum tempus manumittat, vxori ſuę tradidit. tunc demum eius fiet: cùm, tempore impleto, manumittere cœperit. quare antea manumittendo nihil agit. nam & illud ſciendum eſt: ſi vxori quis ſuæ donauerit, vt intra annum manumittat, deinde non manumiſerit "ea" intra annum: poſtea manumittendo nihil agi.

8. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

SI antequàm[p] ſeruus manumittatur: morte, aut diuortio ſolutum fuerit matrimonium: reſoluitur donatio[q]. ineſſe enim conditio donationi videtur, vt manente matrimonio manumittatur.

De donatione cauſa mortis.

9. *Vlpianus* libro trigeſimoſecundo ad Sabinum.

SI eum vxori donet maritus, qui ejus erat condicionis, ne vmquam ad libertatem perduci poſſit: dicendum eſt, omnino nihil agi hac donatione[r].

1 ¶ Si, pecunia accepta, mulier manumiſerit, vel operas ei impoſuerit: ait Iulianus, operas quidem eam licito iure impoſituram, & tenere obligationem: nec videri mulierem ex re viri locupletiorẽ fieri, cùm eas libertus promittat. quòd ſi pretiũ ob manumiſſionem acceperit mulier, & ſic manumiſerit: ſi quidem ex peculio ſuo dedit, nummos mariti manere: ſin verò alius pro eo dedit, fient nummi mulieris. quæ ſententia rectè ſe habet.

2 ¶ Inter virum & vxorem mortis cauſa donationes receptæ[ſ] ſunt[t].

10. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

QVia in hoc tempus excurrit donationis euẽtus, quo vir & vxor eſſe deſinunt.

De donatione diuortij cauſa.

11. *Vlpianus* lib. 32. ad Sabinum.

a *vide l.1. Cod. ad l. Falcidiam.*
b *l.45. ſ. ad Trebell. l.202. ſ. de verborum ſignif. l.1. l.9. Cod. ad l. Falcid.*
c qui reſtituit hereditatẽ, non deducta Trebellianica, non tam donat, quàm fidei debitum implet.
d *vide quæ notaui ad leg. 62. ſ. de condict. indeb.*
e Teſtator quędam nõnunquã vult, quæ nunquam rogauit. Igitur, non omnis voluntas, rogatio eſt.
f *l.6. l.8. in fin. ſ. ad Trebell.*
g *l.12. ſ. eodem, l.25. lege 31. §. 7. ſ. eod.*
h *δωρεαὶ ὑπὲρ τῆς οἰκοδομίας* (?) *E. ecloz. c.6. vide l.6. §. ſ. de decurionibus.*
i fortè, denariorum.
k Donatæ res inter coniuges, ſi extent, vindicari: ſi non extent, condici eatenus poſſunt, quatenus qui accepit locupletior factus eſt.
l *l.6. l.35. §. 1. l.36. l.39. l.55. infra ſ. eodem, l.1. Cod. de donation. quæ ſub modo.*
m *l.50. in fine, ſ. eod.*
n *l.1. in fin. ſ. de condic. ſine cauſa.*
o quia locupletiorem eſſe, eſt cauſa actionis dandæ. *Bald.*
p *l.28. §. penult. ſ. eod.*
q ſic Plinius 13. c.3. margaritæ, gemmæque ad heredem tranſeunt, veſtes prorogant tempus, vnguenta illico expirant, & ſuis moriuntur horis. & in Pſeudolo Plautus dixit, formam & rem mortuam (fractam ſ & vacuefactam) in Trinummo, rem animam egiſſe: & Iuriſconſulti, litem mortuam, quæ omiſſa reſtitui nõ poteſt, *l.1. ſ. iudicatũ ſolui. l.3. ſ. de in fraud. l.13. C. de iudicijs. vide Cuiac. 9 obſeru. 30.*
r Donatio mutua inter coniuges valet. vide Pirrhum *in conſuetudines Aurelianenſes.*
ſ inter virum & vxoré locus eſt compenſationi.
t Imò, non fit compenſatio, *l.32. §. 9. ſ. eod.*
u deterioratio contingens, intelligitur fieri proportionaliter & pro rata.
x *l.12. ſ. de iure dotium.*
y ¶ Emptio & venditio inter cõiuges permiſſa, dum ne donandi animo ſit inita. di- *ſ ad l.31. §. 3. ſ. eodem.*
z *l.10. in fin. l.12. ſ de iure dotium.*
a Remedium legis ſecundæ, *Cod. de reſcind.* pertinet ad alios contractus. *Bald.*
b ob dotem pignus dari poteſt, *vt hic, l.17. §. 2. ſ. ad Velleian. l.5. ſ. de pignorib.* licèt nõ ſit neceſſe: cùm hodie mulier tacitam habeat hypothecam. Fideiuſſor autem ob dotem rectè nõ datur, niſi poſt ſolutum matrimonium. *l.7. ſ. de except. l. ſi cõſtante, §. quoties. ſ. ſoluto, l.1. l.2. Cod. ne fideiuſſores dotiũ,* ne videatur fidei mariti diffidere mulier, quę ſe ei, ſuámque vitam commiſit, *d. l.2. l. hac lege. Cod. de pactis conuentis.* quæ diffidentiæ cauſa nõ eſt in pignore: cùm ideo detur pign⁹, vt res magis ſit in tuto. Fideiuſſor, debitoris: pignus, rei locum obtinet. Qua de cauſa in fideiuſſore dando contumelia eſt aliqua, quæ nõ eſt in pignore dando, *l.17. ſ. de teſtam. tut.* difficilius datur fideiuſſor, quàm pignus.
c *vide l.5. §. 7. ſ. eod. l.32. §. 24. ſ. eodem.*
d Inutilis emptio, vtilem hypothecam non ſoluit.
e Dotis reddédæ cauſa mulieri maritus poteſt ſua prædia obligare, etiam conſtante matrimonio.
f hinc collige, Contractum inter virum & vxorem, nõ præſumi donationis cauſa factũ, niſi probetur: è contrario præſumi verum & nõ fictum. *Bald.*
g Iure publico pignorum cauſam integrã obtineamus. ſic infrà, iure vulgatò dixit, *l.32. §. 24. ſ. eod.*
h *l.50. ſ. eod.*
i Cõtractus inter virum & vxorem initi bona fide nõn retractantur. *adde quæ ſcripſi ad l.31. §. 3. ſ. eod.*
k Eatenus quis fit locupletior, quatenus liberatus eſt.
l *de qua l.1. l.3. Cod. ſi mancip. ita fuer. alien.*
m *l.8. ſ. eod.*
n non ſibi volunt legem imponere, nec poſſunt, *Haloan. ad d. l.40. in fin. ſ. de fideicommiſſ. libertatib.*
o inter virum & vxorem ſcilicet, ídque fauore libertatis receptum eſt, vel certè quòd nemo ex hoc fiat locupletior. *Paul. 2. ſent. 23. §. 2. l.22. C. hoc tit. l.109. ſ. de leg. 1.*
p Donatione per diuortium reuocata, modus donationis adiectus, reuocatus quoque intelligitur.
q quia donator ſeruum ab vxore manumitti voluit: vxor eſſe deſinit morte vel diuortio, *l.7. § penult. ſ. eod.*
r quia qui nunquam manumitti debuit, neque per maritum, neque per vxorem eius liber fieri potuit.
ſ id eſt, non improbatæ de iure. *Bald.*
t *l.10. l.11. ſ. eod. l.43. ſ. de mort. cauſ. donat.*

a Donatio inter coniuges morte donatoris confirmatur. *vide tamen Socinum regula 105.*
b *§.8.in fine,ī.eodem.* Quocunque tempore contemplatione mortis, inter virum & vxorem donatio facta est, morte secuta conualescit. *Paulus 2.sentent.23.§.vltimo. vide legem 40.ī.de mort.caus.*

SEd interim res non statim fiunt eius, cui donatæ sunt: sed tunc demum, cùm[a] mors[b] insecuta est. medio igitur tempore dominium[c] remanet apud eum, qui donauit.

1 ¶ Sed quod[d] dicitur, mortis causa donationem inter virum & vxorē valere, ita verum est: vt non solùm ea donatio valeat secundùm Iulianum, quę hoc animo fit, vt tunc res fiat vxoris, vel mariti, cùm mors insequetur: sed omnis[e] mortis causa donatio.

2 ¶ Quando itaque non retrò agatur donatio, emergunt vitia[f], vt Marcellus animaduerterit in specie huiusmodi: Maritus vxori mortis causa donatum voluit. interposuit mulier filiumfamilias[g], qui à marito acciperet, eíque traderet. deinde, cùm moritur maritus, paterfamilias inuenitur. an valeat traditio? & ait, consequens esse dici, traditionem valere: quia sui iuris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur: id est, cùm maritus moriebatur.

3 ¶ Idem ait: Placuisse scio Sabinianis[h], si filiæfamilias[i] vxori maritus tradet, donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si, viuo adhuc marito, sui iuris fuerit effecta. quod & Iulianus libro septimodecimo digestorum probat.

4 ¶ Proinde & si vxor marito filiofamiliàs mortis causa tradat, & is sui iuris effectus sit: sine dubio dicemus, ipsius fieri.

5 ¶ Per contrarium quoque, si vxor donauerit mortis causa patrifamiliàs marito, & mortis eius tempore filiusfamiliàs inueniatur: patri erit nunc emolumentum quæsitum.

6 ¶ Consequenter Scæuola apud Marcellum notat: si seruum interposuit mulier, vt ei tradatur mortis causa: ísque adhuc seruus dederit mulier mulieri: deinde mortis tēpore liber inueniatur: tantundē esse dicendum. 7 ¶ Idem Marcellus tractat: si is, qui interpositus est, posteaquā dederit mulieri, decesserit viuo adhuc donatore: donationē euanescere: quia debeat[k] aliquo momento[l] interposito fieri, & sic ad mulierem transire. quod ita procedit: si ea, cui donabatur, eum interposuit: non is, qui donabat. porrò si à marito interpositus est: & res ipsius statim facta est: & si ante mortem mariti tradiderit, & decesserit: traditio eius egit aliquid. vt tamen hæc traditio pendeat, donec mors sequatur.

8 ¶ Si vxor rem Titio dederit, vt is marito mortis causa traderet: eáque defuncta, inuitis heredibus eius, Titius marito dederit: interest[m], vtrum à muliere sit interpositus Titius, an verò à marito, cui donabatur. si à muliere interpositus "est": obligabit se condictione, si marito tradiderit. si autem à marito sit interpositus: mortua muliere, confestim fundus efficietur eius, quem maritus interposuit: & actionem ipse maritus cum eo habebit.

9 ¶ Si vxor rem: quam à marito suo mortis causa acceperat: viuo eo, alij tradiderit: nihil[n] agitur ea traditione: quia non ante vltimum vitę tempus mulieris fuit. Planè in quibus casibus placeat retroagi[o] donationem: etiam sequens traditio à muliere facta, in pendenti habebitur.

10 ¶ Si maritus vxori donauerit mortis causa, eáque diuerterit: an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit, infirmari donationem, nec impendere[p].

11 ¶ Idem ait, si diuortij[q] causa facta sit donatio, valere.

12. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

QVæ tamen sub ipso diuortij tempore, non[r] quæ ex cogitatione quandoque futuri diuortij fiant.

1. De deportatione. 2. Si quis acceperit, vt in suo ædificet.

13. *Vlpianus* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

SEd si mors sit insecuta, non videri facta res mulieris. quia[s] donatio in alium casum facta est.

1 ¶ Proinde & si mortis causa vxori donauerit, &[t] deportationem[u] passus est: an donatio valeat, videamus. & aliàs placet, in casum[x] deportationis[y] donationem factam valere, quemadmodum in causam diuortij. cùm igitur

c *l.20.ī.eod.* non idē est in possessione quę transferri potest, *l.1. §.4.ī.de adquiren. possess.*
d Donatio mortis causa inter virum & vxoré veita. *adde Vlpian.7.*
e *Vlp.7. in princip.* sunt enim plures species, *l.2.ī.de mort. causa donat.*
f id est, vitiátur quædam regulæ, vt illa, quæ ait: Tempus cōtractus inspici, *l.78.ī.de verborum oblig.*
g Idem si seruus. *§.6.ī.eod.*
h de hæretibus Sabinianorum, & Proculianorum, *vide l.2. in fin.ī.de orig.iur.l.40.ī.de petit.heredit. l.1.§.1.ī.de contrah empt.l.7.§.7.ī.de adquiren. rer.l.3.§.3.ī.de adquir.possess.*
i vt & filiofamiliàs, *§.2.ī.eod.*
k Dominium quod nobis per interpositā adquiritur, momēto aliquo subsistere in adquirentis persona debet, vt ad nos trāsferatur. *arg. l.quæcunque, ī.de oblig.et. l.placet.ī.de adquir hæredit. l.si mulier. §.ex asse. ī.de iure dotium.*
l Momenti etiam habetur in iure ratio.
m Nota differentiā inter procuratorem vxoris donantis, & mariti donatarij. primus, reuocatur per prohibitionem heredis donatoris: secundus, non item. *Bald.*
n dominium quod quis non habet, non potest in aliū trāsferre. *Bald.*
o vbi retroagitur ius auctoris, retroagitur ius successoris. *l.8. in fi. ī.de reb.credit.l.si quis alienam, ī.de actio.empt.*
p nec eam in pendenti esse. *Hal.*
q *lege 60.§.1.ī.eod.*
r infirmatur quid, licèt eò perueniat, vnde oritur *Accurs.*
s In vnum casū concepta cautio, ad alium nō extenditur. *facit l.si extraneus, ī.de condict.ob caus.l.si cùm dotem ī.soluto.* nisi casus omissus similis sit expresso, *l.Gallus.§.si eius.ī.de liberis & posthumis.*
t Donatio facta à viro vxori, confirmatur quidem deportatione: potest tamē maritus ipse eam reuocare, antequam moriatur, siue reuersus sit ab ipsa deportatione, siue adhuc in pœna constitutus.
u Cuiacius 3.*obs.*10.notat, Tribonianum huic legi manum suam adhibuisse: & Vlpiani. verbis attexuisse quædam ex lege 24. *Cod.eod.*
x *adde l.24.Cod.eodem.*
y & exilij, *l.43.ī.eodem.*
z ¶*l.1 Cod.de repudijs.*
a Deportationis & mortis similitudo.

b *dicta lege 24.*
c hinc collige, Ius reuocandi remanere penes deportatum, & non transire in fiscum: quia habet plus facti & animi, quàm iuris. *Bald.*
d *l.121.§.penult.ī.de verb.oblig.*
e hinc colligit Cotta, in voce, *donatio causa mortis*: Donationem causa mortis [illegible] à marito vxori [illegible] cōfirmari morte etiam ciuili, vt banno: tradit etiam, in fauorem eorum qui timent deportationem, pro remedio singulari fraudandi fisci, vt ij faciant vxori donationē mortis causa. formulā huius donationis adsignat Baldus, Dono tibi vxori meæ talem rem in casu, quo contingeret bona mea publicari.

deportatione matrimonium minimè dissoluatur[z], & nihil vitium mulieris incurrit: humanum est, donationem, quę mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari: tamquàm[a] si, mortuo marito, rata habebatur. ita tamen, vt non[b] adimatur licentia marito eam reuocare[c]: quia & mors eius exspectanda[d] est: vt tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus: siue reuersus, siue adhuc in pœna constitutus[e].

2 ¶ Cùm quis acceperit, vt in suo ædificet: condici ei id non potest[f]: quia magis donari ei videtur. quæ sententia Neratij quoque fuit. ait enim, datum ad villam extruendam, vel agrum serendum, quod alioquin facturus non erat is, qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter virum & vxorem hæ erunt interdictæ.

De ædium refectione.

14. *Paulus* lib.71. ad Edictum.

QVòd si vir vxori, cuius ædes incendio consumptæ sunt, ad refectionem earum pecuniam donauerit: valet donatio in tantum, in quantum ædificij extructio postulat[g].

De annuo, vel menstruo. 1. De vsuris & periculo rei donatæ.

15. *Vlpianus* lib.32.ad Sabinum.

EX annuo, vel menstruo: quod vxori maritus præstat: tunc, quod superest, reuocabitur: si satis immodicum[h] est, id est supra[i] vires dotis.

1 ¶ Si[k] maritus vxori pecuniam donauerit, eáque vsuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur. hæc ita Iulianus in marito libro octauodecimo digestorū scribit.

16. *Tryphoninus* lib.10.Disputationum.

QVid ergo, si ex centum, quę vir vxori donauit, quinquaginta apud debitorem "ex his" perierint, & alia quinquaginta duplicata vsuris vxor habet? non plus[l] quinquaginta, eius donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

De fructibus prædij donati. 1. De acquisitis per seruum donatum.

17. *Vlpianus* lib.32.ad Sabinum.

DE fructibus quoque videamus, si ex fructibus prædiorum, quæ donata sunt, locupletata sit, an in causam donationis cadant. & Iulianus significat, fructus quoque, vt vsuras, licitam habere donationem.

1 ¶ Sed si quid seruus donatus adquisiit: ad[m] eum, qui donauit, pertinebit.

De vsu seruorum aut vestimentorum. de habitatione.

18. *Pomponius* lib.4.ex variis Lectionibus.

SI vir vxoris, aut vxor viri seruis[n] aut vestimentis vsus vel vsa[o] fuerit, vel in ædibus eius gratis habitauerit: valet donatio.

De ancilla empto à seruo donato.

19. *Vlpianus* libro 32. ad Sabinum.

SI vxor filio donauerit, seruum, qui in patris mariti sit potestate[p], deinde is seruus ancillam[q] acceperit: dominium mulieri quæretur. nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia "hæc" ancilla empta sit. quia * nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum, qui donatur, ei, cui donatur. hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum est. virum autem scientem, alienum possidere.

1 ¶ Idem quærit: si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit: an aduersus agentem mulierem de dote, "maritus" pretium possit per exceptionem retinere. & dicendū est: posse maritum "&" exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundùm Marcelli sententiam: &, si soluerit, secundum Iulianum condicere posse.

Si seruus mortis causa donatus stipuletur.

20. *Iauolenus* libro 11. Epistolarum.

SI is seruus, qui vxori mortis causa donatus est, priùs quàm vir decederet, stipulatus est: in[r] pendenti[s] puto

f etiam si causa non sit secuta. Quid ita? quia modus insertus fauore solius accipiētis, nō reddit actum modalem sed liberū. *Bald.*
g 4. *Harmenop.* 11. tunc enim accipiens non videtur locupletior, cùm de suo tantùm amiserit. *Accurs.* aliàs Donationes huiusmodi prohibitæ sunt, *l.5.§.13.ī.eod.*
h tunc enim huiusmodi annua præstatio instar donationis est, *l.22.in fi.ī.de pactis dotalib.* Dic apertius, Vestes quotidianæ vxori donatæ à viro fiunt vxoris, nec imputantur (viro mortuo) in dotem vxoris. Vestes verò festiuæ & iocalia pretiosa (vt loquūtur pragmatici) donatá vxori, non efficiuntur vxoris: nec videtur maritus eas dedisse animo donādi, sed propter seipsum, vt vxor ornatior esset. *vide Rolandum à Valle 1.Consil.10. numero 12.*
i vsque ad reditus dotis vir donare vxori potest.
k Donati pecuniæ vxori à marito non possunt: eius tamē pecuniæ vsuras suas facit vxor, *vt hîc.* Quid si sors ipsa sit amissa: & vsuræ ex ea pecunia perceptæ duplicent sortem? Ex iis vsuris sors restituenda viro: quod reliquum erit, vxoris fuerit, *lege 16.infra eodem.*

l & ita vsuras non petet, *lege 21.§.vltimo, ī.eodem.*
m *l.19.ī.eodem.*
n Donare vt marito vxor non potest: ita nec iis qui in potestate sunt mariti
o *l.28.§.2.ī.eodem.*
p *vide l.3.§.6.ī.eodem, l.58.in fin.ī.eodem.*
q *l.17.in fin.ī.eodem.*
r *l.25.in fin.Cod.eod.l.40.ī.de mort.caus.donat.*
s Imò, causa obligationis non est in pendenti, cùm is seruus mariti seu donatoris maneat. *l.76.ī.de heredib.instit.*

esse

esse causam obligationis, donec vir aut moriatur, aut suspicione mortis, propter quam donauit, liberetur. quidquid autem eorum inciderit, quòd donationem aut perimat[a], aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmabit, aut resoluet.

De impensis in itinere. 1. De vsuris dotis.

21. *Vlpianus* lib. 32. ad Sabinum.

SI si quis pro vxore sua vectigal, quod in[b] itinere præstari solet, soluisset[c]: an, quasi locupletior esset ea facta, exactio fiat: an verò nulla sit donatio? & magis puto, non interdictum hoc. maximè si, ipsius causa, profecta est. nam & Papinianus libro quarto responsorũ scripsit, vecturas[d] vxoris, & ministeriorum eius, virum itineris sui causa datas repetere non posse. iter autem fuisse videtur viri causa, & cùm vxor ad virum peruenit. nec interesse, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio cõuenerit. * non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. ergo & si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas: & aliquid maritus expensarum nomine ei præstiterit: hoc reuocandum non est.

1 ¶ Si[e] vxor viro dotem promiserit, & dotis[f] vsuras: sine dubio dicendum est, peti vsuras[g] posse: quia non est ista donatio, cùm pro[h] oneribus matrimonij petantur. Quid tamen, si maritus vxori petitionem earum remiserit[i]? eadem erit quæstio, an donatio sit illicita. & Iulianus hoc diceret. quod verum est. Planè si conuenerat, vti se[k] mulier pasceret, suósque homines: idcirco passus est, eam dote sua frui, vt se, suósque aleret: expeditum erit. puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

De seruo donato & herede instituto.

22. *Idem* lib. 3. ad Sabinum.

VXori suæ quis mortis causa seruum donauit: eúmque cum libertate heredem scripsit[l]. an valeat institutio, quæritur. & puto: si hoc animo eum scripsit heredẽ, quod donationis se dixit pœnituisse, valere instutionem: & necessarium heredem domino seruum fieri. cæterùm si, posteaquàm heredem instituit, donauit: donatio præualebit. vel si antè donauit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

De rerum donatione & promissione.

23. *Idem* lib. 6. ad Sabinum.

PApinianus rectè putabat, orationem Diui Seueri ad rerum donationem pertinere. denique si stipulanti[m] spopondisset vxori suæ, non putabat[n] conueniri posse heredem mariti: licèt durante volũtate maritus decesserit[o].

De vsucapione.

24. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta sit donatio: &, antequàm per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum, coierint: vel contra: si inter virum & vxorem facta sit donatio: &, ante impletum tempus supradictum, solutum sit matrimonium: nihilo minùs procedere temporis suffragium[p] constat. quia altero[q] modo sine vitio[r] tradita est possessio: altero, quod fuerit vitium, amotum sit.

25. *Terentius Clemens* libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam.

SEd & si, constante matrimonio, res aliena vxori à marito donata fuerit: dicendum est, confestim ad vsucapionem eius vxorem admitti: quia & si non[s] mortis causa donauerat ei, non impediretur vsucapio. nam ius constitutum, ad eas[t] donationes pertinet: ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus fit. itaq; licèt mortis[u] causa donatio interueniat, quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quę, quia aliena est, vsucapi potest.

De re marito vendita, & mulieri tradita. 1. Quibus ex causis donatio valet inter socerum, generum, vel nurum.

26. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SI eum, qui mihi vẽdiderit, iusserim[x] *eam rem vxori meæ, donationis causa, dare*: & is possessionem iussu meo tradiderit: liberatus erit. quia licèt illa iure ciuili possidere non intelligatur, certè tamen venditor nihil habet, quod tradat.

1 ¶ Ex quibus causis inter virum & vxorem concessæ sunt donationes: ex iisdem & inter socerum[y] & generum

a Ab antecedentis confirmatione vel infirmatione, dependet, confirmatio ve infirmatio consequentis.
b Donare vxori maritus non intelligitur, qui necessaria præstat vxori alimenta, aut vestimenta quotidiana: aut pro ea soluit vectigalia itineris, gabellas, & similia. Non donat inquam, vir vxori cũ hæc facit, sed debitum potius impendit.
c vel stipendia & tributa ob dotale prædium.
d *lege 26. §. 3. ff. de pactis dotalib.*
e Dotem & vsuras dotis marito si promittat mulier, & eas pòst remittat maritus, non valet donatio, nisi remissio ea lege fiat, vt mulier se suósque alat.
f Dotis vsuræ promitti possũt, *l. 2. Cod. de dot. promiss.*
g *adde l. 15. §. 1. ff. eodem.* de vsuris dotis, vide Molinæum *in tractatu commerciorum, quæst 73. numero 495. & 523.* *adde leg. 42. §. 2. ff. soluto.*
h *l. 20. Cod. de iure dot.*
i Qui remittit, donat: Remissio, donatio est, *l. 5. §. 5. ff. eod.* *v. tamen l. 1. §. 1. ff. quib. modis pignus soluitur.*
k *l. 31. §. penultimo, lege 58. ff. eodem: dixi ad l. 2. Cod. de pactis conuentis*
l idem si fundum legauit, *lege 32. §. 15. infra eod.*
m *lege 3. §. 10. ff. eod.*
n Immò, mater id putasse videtur, *lege 33. ff. eodem.*
o Cur ita ius est? quia non secuta fuit traditio: stetit in solis finibus promissionis hæc stipulatio. ideóque leges contrariæ, quibus dicitur, Donationes inter virum & vxorem factas, morte confirmari, intelligendæ sunt de donatione facta inter virum & vxorẽ traditione corroborata, *Baldus.* hoc est, quã secuta est rei traditio.
p in præscriptione dicitur tẽpus suffragari: siquidem præscriptio causam habet ex tempore. *Baldus.*

q Donatio consistit, siue tempore licito fiat, siue in tempus licitum conferatur.
r *v. l. 6. Cod. de contrah. empt.*

-28 n°1

nurúmve cõcessas, Neratius ait. ergo socer[z] genero mortis, vel diuortij causa donabit. sed & gener socero mortis suæ, vel diuortij causa.

Si donationem nuptiæ sequantur eodem die.

27. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

INter eos, qui matrimonio coituri sunt[a], ante[b] nuptias donatio facta iure cõsistit, etiam[c] si eodem[d] die nuptiæ fuerint consecutæ.

De rei interitu. 1. De impensis. 2. De operis seruorũ. 3. De re. 4. Aut rebus emptis ex pecunia donata. 5. De acquisitis per seruum emptum ex nummis donatis. 6. De impensa facta ante annuum acceptum. 7. De vsuris dotis.

28. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

SI id, quod donatum sit, perierit[e], vel consumptum sit: eius, qui dedit, est detrimentum. meritò: quia[f] manet res eius, qui dedit: suámque rem perdit.

1 ¶ Si quid in pueros[g] ex ancillis dotalibus notas maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non seruatur marito. quia ipse ministeriis[h] eorum vtitur. sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educendum[i]: quia pro capite quid dedisset: quemadmodũ si à prædonibus[k] redemisset seruos dotales.

2 ¶ Si quas serui operas viri[l] vxori præstiterint. vel contra: magis placuit, nullam habendam earum rationẽ. & sanè nõ amarè[m]: nec, tamquàm inter infestos[n], ius prohibitæ donationis tractandum est: sed vt inter cõiunctos[o] maximo affectu, & solam inopiam timentes[p].

3 ¶ Si ex decem donatis sibi mulier seruum emerit, & is quinque sit: quinque petenda esse, apud Plautium placuit. quemadmodum, si mortuus[q] est, nihil peteretur. si verò quindecim dignus sit: non[r] plus, quàm decem, potest peti. quoniã eatenus donator pauperior factus esset.

4 ¶ Quòd si ex decem duos seruos emerit: & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quæri. & plerique, & Pomponius interesse[s] putant, vtrùm vno pretio venierint, an diuersis. si vno: tota decem petenda: quemadmodũ si vna res empta deterior facta esset, vel grex, vel carruchá, & aliqua pars inde perisset. si diuersis: hoc solum petendum, quanti sit emptus, qui superest.

5 ¶ Iulianum putasse Pomponius refert, si quid per eum seruum, quem ex nummis à marito donatis mulier adquisisset, fortè legatum, hereditatem: aut partus editus esset: eò quoque nomine petitionem faciendam esse.

6 ¶ Illud constat: si, antequàm a viro annuum acciperet mulier, ipsa de suo[t], aut etiam mutuata impenderit: videri tantum iam ex annuo consumptum.

7 ¶ Illud rectè dictum Celsus ait: Si dotis vsuras annuas vxor stipulata sit, licèt ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo[u] conuenerit, peti quidem dotis iudicio non possunt, compensari autem possunt. idem ergo dicemes in quilibet pactione, annui nomine, facta.

Si mulier ex pecunia donata emptum seruum vendiderit, & alium emerit. 1. De lana & vestimentis ex ea factis.

29. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum seruum vẽdidisset, & alium emisset: posteriore periculo mulieris esse, Fulcinius scripsit. quod non est verum, licèt non[y] ex re mariti emptus sit.

1 ¶ Si vir vxori lanam donauit, & ex ea lana vestimẽta sibi confecit[z]: vxoris esse vestimenta, Labeo ait.

30. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

VTilem[a] tamen viro competere.

Si ædificetur in area donata. 3. De venditione minoris facta. 4. De actione ex empto, vel ædilitia. 6. De solutione ante diem. 7. De legato & hereditate. 8. De munere. 9. De nummis impensis in obsonia, aut vnguenta, aut cibaria.

31. *Pomponius* libro 14. ad Sabinum.

SEd si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamuis[b] id vxori confectum fuerit, & vxoris cura, tamen viri esse. neque impedire, quòd in ea re vxor

s quia & si mortis causa donaretur, non impediretur, &c. *Cuiacius 18. obseruat. 15.*
t *lege 5. §. 16. ff. eod.*
u licèt nõ mortis causa Cuiacius *ibidem* negationem superiorem in hunc locum ita transfert.
x *lege 3. §. 3. ff. eodem.*
y *lege 4. in fine, Cod. eod.*
z ¶ *l. 3. infrà eodem.*
a id est, inter sponsum & spõsam, *l. gt 1. in fine, infra de donationibus.*
b *l. 7. §. 1. ff. de iure dot.*
c Impedimentum non præsumitur ex temporis breuitate.
d *l. 66. §. vlt. ff. eo.*
e *§. 3. infra eodem, l. 8. Cod. eodem.*
f Interitus periculum ad rei ipsius dominum pertinet.
g *l. 15. ff. de impensis.*
h Alimenta operariis quæ præstat maritus, cũ operis eorum pensare cogitur: at non si quid nutrici dedit alendo seruo dotali, aut si latronibus quid dedit, redimendi serui dotalis causa. *l. 30. in fi. ff. de ædilit. e.*
i ad educandũ. *Hal.*
k vel hostibus, *lege 21. ff. de negotijs.*
l *lege 18. suprà eodem l. 31. §. 1. ff. eod.*
m *l. 18. ff. de ædilitio.*
n Donatio inter virum & vxorem prohibita nõ est tanquã inter infestos, sed tanquam inter nimium amantes.
o Coniunctio summa est inter virum & vxorem.
p *sub.* ex nimia donatione.
q *in princ. ff. eod.*
r *l. 7. §. 3. ff. eod l. 55. in fi. ff. eod.*
s nota distinctionem an serui fuerint empti vno pretio, vel diuersis
t *l. 7. §. 1. ff. eod.*
u *adde l. 33. ff. eod.*
x *v. l. 11. C. eod.*
y Imò, ex re mariti emptum videtur, quod ex pretio rei eius venditæ redactum est. *l. 18. ff. quod met. caus.*
z id est, sibi vestimenti speciẽ fecit.
a Pro specificatis competit viro contra vxorem vtilis actio. *Bald.*

b vestes (etiam viles) quas fecit vir vxori, non videtur dare nec donare, quarum proprietas ideo est viri, vsus verò mulieris: & ideo mortua mulier non transmittet ad heredes talia vestimenta. *Bald.*

a est enim nonnisi impropriè lanipendia, quæ non de sua, sed viri lana vestiméta curat fieri: & ob id vestimenta viri esse dicuntur, quasi viri lanipédij, non mulieris, *Cuiac.9 obs.30.in fin*

b lanipendia est, non quæ lanam pectit aut carpit: sed quæ lanificis lanam præbet, totiúsque lanificij curam gerit. sic enim veteribus glossis σατμοῦχος ἐριδίων, *Cuiac. ibidem.*

tanquam[a] lanipendia[b] fuerit, & viri negotiũ procuraret.

1 ¶ Si vxor lana sua, operis ancillarum[c] viri, vestiméta sui nomine confecit muliebria: & vestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarum viro præstare nihil debere. sed viri[d] nomine vestimenta confecta virilia, viri esse: vt is lanæ vxori præstet pretium. sed si non virilia vestiméta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donauit. non valere donationem: cùm illa valeat, cùm viri nomine confecit. nec vnquàm operas viri ancillarum æstimari conuenit.

2 ¶ Si vir vxori[e] aream donauerit, & vxor in ea insulam ædificauerit: ea insula sine dubio mariti est. sed eam impensam, mulierem seruaturam placet[f]. nam si maritus vindicet insulam, rteentionem impensæ mulierem facturam. 3 ¶ Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna: sed vtrumque vnis quinque[g], donationis causa, à viro mulieri, vel contrà venierint: meliùs dicetur, communia[h] ea esse pro portione pretij: nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint: sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum. Sine dubio licet[i] à viro vel vxore minoris emere, si non sit animus donandi.

4 ¶ Si vir vxori, vel contrà, quid vẽdiderit vero[k] pretio: & donationis causa paciscantur, *ne quid venditor ob eam rem præstet:* uidendum est, quid "de" ea venditione agatur: vtrùm res venierit, & totum negotium valeat: an verò, vt ea sola pactio irrita sit: quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem nouo cõsilio inito id pacti fuisset actum. & verius est, pactum[l] dumtaxat irritum esse.

5 ¶ Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, *ne*[m] *fugitiuum, aut erronem præstent:* id est, integras esse actiones ædilicias. & ex empto.

6 ¶ Quod vir vxori in diem debet: sine[n] metu donationis præsens soluere potest: quamuis commodum temporis, retenta pecunia, sentire potuerit.

7 ¶ Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relicturus es: potes[o], rogatus[p] à[q] me, vxori meæ relinquere. & nõ videtur ea esse donatio: quia[r] nihil ex bonis meis deminuitur. in quo maximè maiores donanti succurrisse Proculus ait: ne[s] amore alterius alter despoliaretur: non quasi maleuolos, "ne" alter locupletior fieret.

8 ¶ Si vir vxori munus immodicum Kalendis Martiis[t], aut natali[u] die dedisset: donatio est. sed si impensas, quas faceret mulier, quò honestiùs se tueretur: contrà est.

9 ¶ Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsonio, aut in vnguentis[x], aut in cibariis familiæ, donatam sibi pecuniam impenderit.

10 ¶ Quæ vir cibaria vxoris[y] familiæ, iumẽtísve præstiterit, quæ in vsu communi erant: non cõdicentur. quod si familiam domesticã vxoris, aut[z] venaliciam pauit: cõtrà puto obseruari debere.

De oratione Antonini. 1. De comparatis vxori à viro: & de aliis donationibus, de falcidia. 2. Verba orationis. 3. De pœnitentia. 5. De pignore. 6. De seruitute. 7. Si donator mortem sibi consciuerit: aut eius memoria damnata sit. 8. De milite damnato. 9. Si accipiens, factus sit locupletior, vel nõ. 10. De diuortio. 11. Et redintegratione matrimonij. 12. De fribusculo. 13. De habitatione separata. 14. De morte vel captiuitate vtriusque, donantis scilicet & cui donatur. 15. De legato. 16. De viro, & vxore, & cæteris. 17. De peculio castrensi. 18. De nuru & socero. 20. De consoceris, & his, qui sunt in eorum potestate. 22. De sponsis. 23. De re donata: & de acceptilatione. 24. De societate. 25. De emptione. 26. Minoris facta. 27. De ea, quæ nupta esse non potest.

32. *Vlpianus* libro trigesimotertio ad Sabinum.

CVm hic status esset donationum inter virum & vxorem, quem antea rettulimus[a]: Imperator noster Antoninus August[9], ante excessum Diui Seueri patris sui, oratione in senatu habita, auctor fuit senatui censendi, Fuluio Æmiliano & Nummio Albino consulibus[b], vt aliquid laxaret[c] ex iuris rigore.

1 ¶ Oratio[d] autem Imperatoris nostri de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinet, quæ nomine vxoris à viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum & vxorem factas: vt & ipso iure res fiãt eius, cui donatæ sunt: & obligatio sit ciuilis: & de Falcidia[e], vbi possit locum habere, tractandum sit. cui[f] locum ita fore opinor: quasi testamento sit confirmatum quod donatum est. 2 ¶ Ait oratio: *Fas esse: eum quidem, qui donauit*[g], *pœnitere: heredem verò eripere forsitan aduersus voluntatem supremam eius, qui donauerit, durum & auarum esse.*

3 ¶ Pœnitentiam accipere debemus supremam[h]. proinde si vxori donauit, deinde eum pœnituit, mox desiit pœnitere: dicẽdum est, donationem valere: vt supremum[i] eius spectemus iudicium. quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cùm de doli exceptione opposita tractamus. vt sit ambulatoria[k] voluntas eius vsque ad vitæ supremum exitum.

4 ¶ Sed vbi semel donatorem pœnituit, etiam heredi reuocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse voluntatem. quòd si in obscuro sit, procliuior[l] esse debet iudex ad comprobandam donationem. 5 ¶ Si maritus ea, quæ donauerit, pignori[m] dederit: vtique eum pœnituisse[n] dicemus, [o]licèt dominium retinuit. quid tamẽ, si hoc animo fuit, vt vellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulierẽ remansisse, paratámque esse satisfacere creditori. dicendum est, donationem valere. nam si ab initio "ei" rem obligatam, hoc animo donasset: dicerem, vim habere donationem, vt parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem. quinimmò & si satisfecisset, potuisse eam per doli[p] exceptionem consequi, vt sibi mandentur actiones.

6 ¶ Si donator, seruus[q] fuerit effectus priuati[r]: dicẽdum est, non impletam, sed peremptam donationẽ. quamuis morti[s] seruitus comparetur. proinde & si ipsa in seruitutem redigatur, cui donatum est: exstincta erit "donatio." 7 ¶ Si maritus vxori donauerit, & mortem sibi ob sceleris[t] conscientiã consciuerit, vel "etiam" post mortem memoria eius damnata sit: reuocabitur[u] donatio. quãuis ea, quæ aliis donauerit, valeant[x], si non mortis causa donauit. 8 ¶ Si miles vxori donauerit de castrensibus bonis, & fuerit damnatus: quia permissum[y] est ei de his testari, si modò impetrauit[z], vt testetur, cùm damnaretur: donatio valebit. nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum[a]. 9 ¶ Quod ait oratio[b] *consumpsisse*[c], sic accipere debemus: ne is, qui donationem accepit, locupletior[d] factus sit. cæterùm, si factus est, orationis beneficium locum habebit. Sed etsi non sit factus locupletior: dederit tamen tantam quantitatem, eáque est: dicendum est: si is decessit, qui factus est locupletior: posse repetere id, quod dedit: nec[e] compensare id, quod consumpsit. quamuis, diuortio secuto, hæc compensatio locum habeat. 10 ¶ Si diuortium post donationẽ intercessit: aut[f] prior decesserit, qui donum accepit: veteri iuri statur[g]. hoc est: si maritus vxori donatum vult, valeat donatio: quòd si non vult, exstinguitur. plerique[h] enim cum bona gratia discedunt: plerique cum ira sui animi, & offensa.

11 ¶ Quid ergo, si diuortium factum est: deinde[i] matrimonium restauratur: & in diuortio vel mutata est voluntas, vel eadem durauit: restaurato tamen matrimonio, & voluntate donatoris reconciliata? an donatio duret, si constante matrimonio donator decesserit? & potest defendi, valere.

c *lege* 28. §.2. s. *eod.*
d *l.*29. *in fine*, s. *eod.*
e vel èconträ, *lege* 10 j. *de doli mali.*
f detentionis iure, *vt infrà eodem.*
g vnius quini: & ita minoris, *l.*5. §.5. s. *eod.*
h Emptio facta minori pretio animo donandi inducit communionem. *Baldus.*
i Venditio & emptio inter virum & vxorem est permissa, *vt hic.* Synopsis 19. *Titul.*5. *ex lib.*30. *Titul.*1. *cap.*24. & *l.*12. *suprà de præscriptis verbis.* (dũ ne donationis animo sit inita, *lege* 5. §.5. s. *eodem: lege si Gaudentiũ, Cod. eodem*) Est enim inter coniuges omnis cõtractus permissus præter donationem. *Aurelius in fine, infrà de liberatione legata.* igitur omnis contractus onus habens. *argumento l.* 7. §. 5. s. *eodem: adde l. alimenta, in fine, infrà de alimentis.* Nec inter virum & vxorem contractus bona fide initi retractandi, *lege* 5. §.7. *suprà eodem* Quinimò nec vẽditio minoris facta retractatur, dum ne donandi animo facta sit, *lege* 29. *suprà eodem.*
k de vero pretio. adde quæ scripsi *ad l.* 50. j. *de furtis.*
l id est, eam pacti partem.
m venditor plerumque seruum ita vendebat, vt ne fugitiuũ aut erronem præstaret, *vt hic.* quemadmodum nonnunquam legans dicebat emptori, vt periculo suo emeret. *Plautus Persa act.*4. *scæn.*3.
n Qui ante diẽ soluit debitum, nil donare videtur. *Bald.*
o Imò, non potes: quia & si possumus, id nullius erit momenti. *l.*3. *l.*4. s. *eodem.*
p *vide l.*46 j. *de hered. instit.*
q si vir facit, vt nomen vxoris suæ apponatur in legato, non ex eo censetur quidquam donare vxori.
r *l.*5. §.16. s. *eodem.*
s *l.*1. s. *eodem.*
t De natali die, vide Censorinum libro de die Natali.
u quæ fœminis solennes erant. in iis enim munera iis missitari solebant. *vide Festum in Martiæ Kalendæ.* vnde fœmineæ (vt prima Decembris Saturnales viris dicatæ erant) Calendæ dicuntur à Iuuenale *Satyr.*9. En cui tu viridem vmbellam cui succina mittas Grandia, natalis quoties redit, aut medium ver Incipit, & strata positus longáque cathedra, Munera fœmineis tractas secreta Calendis. Suetonius *in Vespas. cap.*19. sicut Saturnalibus dabat viris apophoreta: ita & Calendis Martiis fœminis. & Plautus *in Milite*, da mihi vir quod Calendis mittam cùm Martiæ venerint. Macrobius 1. c. 12. hoc mense, inquit, cœnam apponebant matronæ, vt domini Saturnalibus: Illæ, vt principio anni (loquitur Macrobius pro tempore veterum Romanorum, qui tunc tantùm decem menses habebant) ad promptum obsequiũ honore seruos inuitarent: Ij, vt gratiam perfecti operis præstarent. *Bud. hic.*
x *l.*7. §.1. s. *eodem.*
y *l.*21. *in fi.* s. *eod. l.*10. *Cod. eodem, l.*73. §.1. s. *de iure dot.*
z Familia vxoris alia domestica, alia venalitia. Ita inter domesticos non censentur venalicij qui habentur, vt mox vendantur.
a *lege* 1. s. *eodem.* b ¶ id est, anno vrbis 955.

c permittendo eas donationes morte cõfirmari. *Accurs.*
d Donationes inter virũ & vxorẽ morte confirmãtur, *l.*10. *Cod. eod.*
e *l.*12 *Cod. ad leg. Falcid.*
f Falcidiæ sc. Ex donatione inter virum & vxorem facta detrahitur Falcidia. perinde ac si res donatæ fuissent testamento relictæ. *v. leg.*12. *Cod ad legem Fal.*
g *l.*1. *l.*4. *Cod. eodem.*
h est enim ambulatoria voluntas vsq; ad mortem j. *eod. vide l.* 4. *in fin* j. *de adimend.*
i *v. l.*1. j. *qui testamenta.*
k *d. lege* 4. *in fi.*
l vt sc. quis præsumatur mansisse in eadem voluntate: de qua præsumptione vide Alciatum 2. *præsumpt* 16.
m Donationem quam coniugi fecit maritus, reuocasse præsumitur, si eam rẽ alteri pignorat.
n *lege* 12. *Cod. eodem.*
o hodie nõ dicemus. id enim abrogatum est, *Nouell.* 162. *c.*1. §. *primo.*
p Doli exceptione ad ædendas actiones quis cogi potest. *vide notata in l. si absentis. Cod. si certum. l. si minoris* j. *de administ. tut.*
q Donatio inter coniuges reuocatur, si donator vel donatarius seruus sit effectus.
r aut publicatus. *l.*24. *Cod. eod.*
s *l.*59. *in fin.* j. *de condit. & demonstrat.*
t *l.*2. *Cod. qui testamenta.*
u *argument. lege* 2. *Cod. qui test. fac.*
x *lege* 15. *infrà de donationibus.*
y *dixi ad legem* 14. *Cod. de testam. militis.*
z si notarius condemnatus sit falsi, iudex potest reseruare in sententia famam, & officium tabellionatus: vt & aliàs militi damnato, iudex testandi ius excipere solet. *Baldus argument. l. ex militibus Cod de test. milit.*
a & is cui testari non est permissum, *lege vigesimaquinta, infrà de mortis causa donation.*
b §.2. s. *eodem.*
c *l.*8. *Cod. eodem.*
d *l.*9. *Cod. eodem.*
e Imò, compensationi locus esse videtur, *l.*7. §.2. s. *eod.*
f Donatio inter coniuges reuocatur diuortio vel morte donatoris, *vt hic.* Quid si facto diuortio, matrimonium postea redintegretur: & præmoriatur donator? conualescit donatio. §.11. j. *eodem.*
g sed quomodo? dic, *vt* j. *eodem.*
h Diuortium fit aut cum bona gratia: aut cum ira sui animi & offensa, *vt hic.* Est igitur bona gratia diuortium, quod fit sine ira animi aut offensa.
i Matrimonij restauratione conualescit prius facta donatio. *adde §. tertium, suprà eodem.*

12 ¶Quòd-

a frigusculum, *Haloand.* friuiusculum, friuusculum, friuolusculum, leue iurgium, *l.31.ff.de iure dot.l.27.ff.de pactis dotalib. l.48.ff.de reg.iur.* de voce *friuola*, *vide l.11.§.5.in fin. ff.de pignorat.*
b vt meritò verum diuortium videretur.*l.64.ff.eod.*
c Matrimonium, res est honesta. d matrimonio.*Hal.*

12 ¶ Quòd si diuortium non intercesserit, sed fribusculum[a]: profectò valebit donatio, si fribusculum quieuit.

13 ¶ Si mulier & maritus diu[b] seorsum "quidem" habitauerint, sed honorem[c] inuicem matrimonij[d] habebāt: (quod scimus interdum & inter consulares personas subsecutum) puto, donationes non valere: quasi durauerint nuptiæ. * non[e] enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

14 ¶ Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donauit, & cui donatum est: quid dicimus? & priùs illud volo tractare. Oratio[f], si antè mors contigerit ei[g], cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit. ergo, si ambo decesserint, quid dicemus? naufragio fortè, vel ruina, vel incendio? & si quidem possit apparere, quis antè spiritum posuit: expedita est quæstio. Sin verò non appareat, difficilis quæstio est. & magis[h] puto, donationem valuisse[i]. & his ex verbis orationis defendimus. ait enim oratio, *Si prior vita decesserit, qui donatum accepit.* non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, cùm[k] simul decesserint. Proinde rectissimè dicetur, vtrasque donationes valere, si fortè, inuicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri superuixerit: licèt de commorientibus[l] oratio[m] non[n] senserit. Sed cùm neuter[o] alteri superuixerit, donationes mutuæ valebūt. nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam condictionem. locupletes igitur heredes donationibus relinquent[p]. ¶ Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, ambóque ibi decesserint non simul: vtrùm captiuitatis spectamus tempus, vt dicamus donationes valere, quasi[q] simul decesserint: an neutram, quia viuis[r] eis finitum est matrimonium[s]: an spectamus, vter priùs decesserit[t], vt in eius[u] persona non valeat donatio: an vter rediit, vt eius valeat? ea tamen fert opinio[x], vbi[y] non reuerterunt, vt tempus spectandum sit captiuitatis, quasi tūc defecerint. quòd si alter redierit, eum videri superuixisse[z], quia rediit.

15 Qui[a] quasdam res ex his, quas donauerat, legasset, quasdam non: "non" videbitur cæteras[b] noluisse ad vxorem pertinere. plerumque enim antea legat, postea donat. vel alia causa fuit legandi.

16 ¶ Oratio[c] non solùm virum & vxorem complectitur: sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur. vtputa donat socer nurui, vel contra[d]: "vel" socer genero, vel contrà: "vel" consocer consocero: qui copulatos matrimonio, in potestate habent. nam, ex mente[e] orationis, his quoque omnibus permissum est in eundem[f] casum donare. & ita & Papinianus libro quarto responsorum sensit. sic enim scribit: Socer nurui, vel genero donauit. postea filius eius, vel filia, constante matrimonio, vita decessit. quamquàm vitium donationis perseueret: tamen, si socer nullam quæstionē donationibus intulit, post mortem eius contra heredes, orationis[g] sententia[h] videtur interuenire. nam quæ[l] ratio donationem prohibuit, eadem beneficium datum implorauit. Vt igitur valeat donatio ista: Papinianus exigit: vt & filius eius, qui donauit, antè decesserit: & socer postea, durante voluntate. 17 ¶ Si filiusfamiliàs, qui † castrense peculiū habet, vel quasi castrense, vxori donet: filij personam, & mortem spectabimus[k].

18 ¶ Si nurus[l] socero donauerit: mortem nurus, &

c *l.15.ff.de condit. & demonstr. l.30. ff.de reg.iur.* vxor dignitatis nomē est non voluptatis. Ælius Verus Imperator apud Spartianū, & Plutarch. *in præcept. connub.* Nō te eadem vti & coniuge, & amica possum.
f *de qua §.1.ff.e.*
g Donatio inter coniuges nullius est momenti, donatario præmoriente. *l.6.18.20. C.eod. l.8.ff.de reb. dub. v. Paul.2.sent.23.§.5.*
h Præsumitur in dubio donatarius præmortuus quàm donator, *vt hic.* Quid hinc sequitur? non prodesse donatarij heredibus donationes, *vt hic.* Quid si mutuæ fuerunt donatiōes & simul decesserint? Vtræque donationes valebunt: quia neuter alteri superuixit.
i Imò, in dubio pro reo, *l.125.ff.de reg.iur.*
k Nihil prius aut posterius est in his quæ simul fiunt: qui simul commoriuntur.
l. *de quibus l.16. & passim ff.de rebus dub.*
m Antonini. *de qua ff.§.2.*
n Cur non sensit? quia manifestis verbis concepta de iis est, in quibus vnus prior vita decedit, *vers. si prior. ff.eo.* Igitur superior oratio de commoriētibus non sensit.
o *l.26.ff.de mort. cau.donat. adde l. 8.ff.de reb.dub.*
p Imò, non relinquent: quia neutrius heres repetit, *d.l.26.*
q quasi decedit, qui ab hostibus capitur.
r matrimonium in vita quandoque finitur, *l.1.ff.eodem. Accurs.*

s cùm ambo in seruitutem inciderint, & inter seruos non sit matrimonium, *l.3.Cod. de incest.*
t naturaliter.
u si donatarius fuit.
x *adde l.vlt.Cod.eodem.*
y Præsumūtur in dubio simul mortui apud hostes, qui simul capti ab hoste: quòd si vnus eorum redierit, præsumetur is superuixisse.
z vt qui capitur ab hostibus censetur mortuus: ita qui ab iisdem reuersus est, superuixisse intelligitur.
a Donaui res quasdam vxori. Ex his nonnullas legaui: aliàs non. Quas non legaui, eas videor voluisse ad vxorem pertinere: videor eas vxori donasse. Quid ita? plerumque antea legamus, postea donamus, *vt hic.* Ita in hac specie legatum antecedens, quarundam rerum, non tollit donationem rerum quæ non sunt legatæ. Quin & hoc quoque casu dici potest fuisse aliam causam legandi. hoc est, eo animo fuisse testatorem vt quædam legando, cætera quæ autem donauit, non adimeret.
b *vide l.12.ff.eod.l.8.ff.de leg.1.*
c *de qua §.1.ff.eod.*
d *§.18.ff.eodem.*
e Oratione a intelligit de confirmandis donationibus inter virum & vxorem. *de qua §.1.ff.eodem.*
f *vide l.26.in fine ff.eodem.*
g Cur ex mente? Qui vetat maritum vxori donare, idem eadem est mente quoque vt vetare videatur, socerum nurui donare. Quid enim interest donem meæ vxori, aut pater eidem vxori meæ? Quòd si oratio confirmat morte, donationes coniugū. eadem quoque orationis mente, morte confirmabuntur donationes, quas socer fecerit nurui aut genero.
h sententiam orationis interuenire dicit; vt verba non interuenire intelligamus.

i Donare coniux coniugi non potest: Imò neque pater meus, meæ cōiugi donare potest. ratio eam quoque donationem non admittit. Quid enim interest ipse vxori meæ donem, an pater meus? Finge patrem meum, coniugi meæ donasse: me mortuo, patrem meum non reuocasse eam donationem: atque ita mortuum? Quæ ratio in superiore seu primo casu donationem prohibebat, eadem beneficium dictum implorat. hoc est, eadem ratio efflagitat, firmam elic[...] donationem. Nā & ante patrem (qui donauit vxori meę) decessi. & eò amplius pater in eadem voluntate mortuus est, non reuocata donatione. Ita non omnes donationes parentum, factæ liberorum coniugibus, impediuntur. *adde §.23. & 24.*

perseuerantem in supremam diem voluntatem spectare nos oportet. Quòd si socer ante decesserit: dicemus, exstinctam donationem? an[m], quia maritus viuit, si vxori suę superuixit, admittimus vim habere donationem? & si quidem maritus solus socero heres exstitit: quasi noua donatio, potest seruari, in maritum collata: vt illa finita sit, alia cœperit. sin verò filius heres patri non est: finita erit donatio, ratione noua.

19 ¶ Si socer nurui nuntium miserit: donatio erit irrita. quamuis matrimonium[n], concordantibus viro & vxore, secūdum rescriptum Imperatoris nostri cum patre comprobatum est. sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium.

20 ¶ Proinde, & si duo consoceri inuicē donauerint, idem erit dicendum: si, inuitis[o] filiis, nuntium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. In hac autem donatione inter soceros facta, mors desideranda est eius, qui donauit constante matrimonio, & iure potestatis durante. Idémque & in his, qui sunt in eorum potestate.

21 ¶ Si consocer[p] consocero donauerit: & alter eorū, vel vterque copulatos emancipauerit: debet dici, donationem ad orationem non pertinere, & ideo infirmari donationem.

22 ¶ Si sponsus sponsæ donauerit, in[q] tempus matrimonij collata donatione: quamuis inter virum & vxorem donatio non videatur facta, & verba orationis minùs sufficiant: tamen donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere: vt, si durauerit voluntas vsque ad mortem, valeat donatio.

23 ¶ Siue autem res fuit, quæ donata est, siue obligatio remissa[r]: potest dici, donationem effectum habiturā. vtputa vxori acceptum tulit donationis causa, quod debeat. potest dici, pendere acceptilationem: non ipsam, sed effectum eius: & generaliter, vniuersæ donationes, quas[s] impediri diximus, ex oratione valebunt. 24 ¶ Si inter virum & vxorem societas[t], donationis causa[u], contracta sit: iure[x] vulgato nulla[y] est. nec, post decretum[z] senatus, emolumentum ea liberalitas, vt actio pro socio constituatur, habere poterit. quæ tamen in[a] commune tenuerunt, sine præstituto reuocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit: quia[b] nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter cæteros. & propter hoc nec inter virum & vxorem. 25 ¶ Idem erit dicendum, & si emptio[c] contracta sit, donationis causa. nam nulla erit.

26 ¶ Planè si minoris[d] res venierit, donationis causa: vel postea pretium sit remissum[e]: admittemus donationem valere ad senatusconsultum. 27 ¶ Si quis sponsam habuerit: deinde eandem vxorem "duxerit", cùm non liceret: an donationes, quasi[f] in sponsalibus factæ, valeant videamus. & Iulianus tractat hanc quæstionem in minore duodecim annis, si in[g] domum quasi mariti immatura[h] sit deducta. ait enim hanc sponsam esse, etsi vxor non sit. sed est verius: quod Labeoni videtur: & à nobis, & à Papiniano libro decimo quæstionum probatum est: vt, si quidem præcesserint[i] sponsalia, durent: quamuis iam vxorem esse putet, qui duxit: si verò non præcesserint: neque spōsalia esse, quoniam non fuerunt: neque nuptias, quod nuptiæ esse non potuerunt. Ideóque si sponsalia antecesserint, valet donatio. si minùs, nulla † est. quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad vxorem fecit. & ideo nec oratio locum habebit.

† Donatio facta vxori à milite, vel quasi milite marito, confirmatur ipsius filiofamiliàs morte: non morte eius patris. quippe filiifamiliàs in castrensibus & quasi castrensibus peculiis, pro patribusfamiliàs habentur.
k nā quoad peculium, patrem non habet. *l.2.ff.de Sc.Maced.*
l *§.16.ff.eod.*
m ¶ Donauit socero nurus: præmortua est socero: valet donatio. Quid si præmortuus socer? extinguitur donatio, *vt hic.* Quid si socero succedat heres filius, idem donatricis mortuæ maritus? vim habebit donatio: quasi noua donatio potest seruari in maritum collata. vt vbi deficiat socero vtilis donatio, incipiat eius filio heredi, eidémque marito donatricis prodesse, *vt hic.* Quid si idem maritus patri heres non extiterit? finita erit donatio: ratione noua.ff. *eod.* Cur noua ratione? amplius deliberandū est.
n valet sc. *l.5.C. de repudijs.* potest tamen pater dissoluere sponsalia, *l.10.ff.de sponsalibus.*

o *lege 5.Cod.de repudijs.*
p *lege 4.Cod.eodem.*
q *adde §.26.ff.eodem. lege 5.§.1.suprà eodem. lege 97.§.2.ff.de verborum obligationib. lege 4. Cod.eodem.*
r *l.4.Cod.de don. ante nupt.*
s Cur hoc adiicit? quia non omnes impediuntur. dixi *§.6.ff.eod. & §.24.ff.eod.*
t societas donationis causa facta, iure cōmuni non valet, *vt hic, & ff.eod.l.5.§.vlt.ff.pro soci l.16.§.1.ff.de minorib.l.35.§.si quis societatem ff.de donat.causa mortis.*
u aliud erit, si non donationis causa societas ineatur.
x sic *ff.l.7.§.6.in fin.* Iure publico dixit. hic autem iure vulgato, est iure communi: quo nimirum donationis causa inita societas, inutilis est: *vt paulò antè ostensum est.*
y *l.7.§.6.ff.eod.l.15.l.20.C.eod.l.5,in fi.ff.pro soc.o l.25.§.antepen.ff.de mort.caus.*
z senatusconsultum de confirmandis donationibus, inter virum & vxorem intelligit.
a In commune tenuisse vir & vxor dicuntur ea quæ contulerunt verè: cuiusmodi conditio veram efficit societatem, differentem ab ea quæ donationis causa fit: de qua paulò antè dictum est.
b societas donationis causa etiam inter coniuges non valet, *d.l.5.*
c *dicto §.6.*
d *l.5.§.5.ff.eodem.*
e *vide §.23.*
f Inutiles nuptiæ non valent, vt sponsalia, *§.28.ff.eod.*
g De hoc vetusto more deductionis in domum, dixi ad *l.penult.ff.de donat.inter vir. l.15.ff.de condit.& demonstrat.*
h *l.65.ff.eodem.*
i *vide l.9.ff.de sponsalibus.*
† *l.18.in fin.Cod.de adulterijs.*

a Tutor pupillam ducere non potest. *Cod. de interdicto matrimonio.*
b *dixi ad § 27. s. eodem.*
c Donationes prohibitę inter coniuges, prohibitę sunt inter eas quoque personas, quæ iure ac legibus coniuges inter se esse non possunt: hoc est, factæ huiusmodi donationes, nullo iure valent. non valent, inquam, etiamsi vt sponsos & sponsas spectes. valet quidem donatio facta sponsæ: non tamen valet donatio facta tanquam vxori, quę vxor non fuit: quæque vxor esse non potest. quippe illegitima & iniusta vxor ne quidem sponsa est, *vt hic, & §. 27. s. eod.*
d *l. 2. in fi. l. 13. l. 14. j. de his quib. vt indign. l. 4. Cod de incest.*
e *in fi. j. eod. l. 28. in fi. s. eod.*
f *l. 5 in fi. s. eod.*
g vt sc. mulier maritum alat: si tamé mulier scit operari, operas marito præstare cogitur, *l. 48. j. de opert. libert.*
h *vt in pr. s. eod.*
i *l. 5. §. 9. s. de iure dot.* Donatio inter coniuges valet, facta communis filiæ dotandæ causa. *v. Cremensem singulari 4.*
k Id quod nullú ab initio est, successu validú esse, & confirmari potest, benigno iure id suadente.
l de qua lex 9. *j. de diuort.*
m *v. l. 5. in fin. s. eod.*
n *vide quæ not. ad l. 40. j. de mortis causa.*
o licet enim á viro, vel vxore, minoris emere citra animú donandi, *l. 31. §. 2. in fi. s. eod.* quoties autem minoris res empta est, id, quod deest iusto pretio, supplendum est, *l. 8. Cod. de rescind.*
p subrogatú sapit naturam subrogati, *facit l. 58. j. eod.*
q *l. 27. §. 30. s. ad l. Aquil. l. 2. Cod. rer. amotar.*
r ¶ speciale mãdatum habens, *arg. l. 7. j. de donat.*
s Præsentia cum taciturnitate donationem inducit. *Bart. adde leg. 63. vers. scientib. j. de re iudicata.*
t *l. 3. §. 12. s. eod.*
u eius promissionis.

28 ¶ Sed si senator libertinam desponderit, vel tutor[a] pupillam, vel quis alius ex his qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit: an donatio, quasi[b] in sponsalibus facta, valeat? & putem, etiam[c] sponsalia improbanda: & quasi ab indignis[d], ea, quæ donata sunt, ablata, fisco vindicari.

De annuo promisso vel præstito.

33. *Idem* lib. 36. ad Sabinum.

SI stipulata fuerit mulier annuum[e]: id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. Sed si, manente matrimonio, decessisse maritus proponatur: puto, quia in annuo quoque vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex senatusconsulto.

1 ¶ Si vxor marito annuum versa vice præstiterit: restituetur ei hoc: & poterit vindicare id, quod exstat. credo, poterit & condicere[f], in quantum locupletior factus est. quia non tam solemne est annuum, quod maritus vxori pendit, & quod vxor marito præstat. immò incongruens est, & contra sexus naturam[g].

2 ¶ Et si forte maritus ab vxore stipulatus sit "id" annuum[h], decesseritque mulier, constante matrimonio: dicendum erit, ex oratione donationem conualescere.

Si res donatæ, in dotem pro filia communi dentur.

34. *Idem* libro quadragesimotertio ad Sabinum.

SIue vxor marito res donasset, ísque eas in dotem pro communi[i] filia dedisset: siue post donationem, quam in maritum cõtulit, vxor passa est, eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi[k] prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.

De diuortio illegitimè facto.

35. *Idem* libro trigesimoquarto ad Edictum.

SI non secũdum legitimam[l] obseruationem diuortium factum sit: donationes post tale diuortium factæ, nullius momenti sunt: cùm non videatur solutum matrimonium.

Si res extet, si non reddatur. 1. Si sponsus alienum anulum, & post nuptias pro eo suum dedit.

36. *Paulus* lib. 36. ad Edictum.

SI donatæ res exstant, etiam vindicari[m] poterunt. sed quia causam possidendi[n] donatio præstitit: nisi reddatur res: æstimatio facienda est iusto[o] pretio: cauerique possidenti debebit de euictione simpli, quanti ea res sit. ídque etiam Pedio videtur.

1 ¶ Sponsus alienum anulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro[p] eo suum dedit. quidam, & Nerua putãt, fieri eum mulieris. quia tunc factam donationem confirmare videtur, non nouam inchoare. quam sententiam veram esse accepi.

Si res dolo donatoriæ non extet.

37. *Iulianus* libro decimoseptimo Digestorum:

SI mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi à marito donata: vel ad exhibendum, vel damni iniuriæ[q]: cum ea agi poterit. maximè si post diuortium id commiserit.

x Inanis stipulatio ita dicitur in *l. 8. s. de condict. ob turpem causam.* adde quæ de Inani scripsi *ad l. 6. s. de dolo.*
y Cessionarius agens actione directa, niti, agere, concludere & formare libellum ex persona cedentis debet: In executione verò ipsa, sibi concludit, at non cedenti. *Baldus.*
z ergo non suo. vnde colligit Baldus, Cessa rei vindicatione non transferri dominium in cessionarium.
a Locupletior ex re mariti facta fuisse mulier ipsa intelligitur, cuius facto, debitor ei delegatus à marito, liberatus aduersus petentem maritum, doli mali exceptione se tueri potest. Quippe dolo facit creditor qui debitorem suú alteri delegauit, cùm ab eo (maximè liberato) solutionem exigit.
† adipiscendæ.
b *vide l. 42. j. eodem.*
c An est ad promouendum maritum per gradus, *l. 45. s. de negotijs. l. 11. j. de munerib*? An potius: Processus hic, consulum sunt processus de quibus alibi? *vide Nouell. 105. & l. 2. Cod. de consulib. lib. 12.*
d Donatio honoris causa ea est, qua vxor donat viro senatoriæ vel equestris dignitatis petendæ gratia: vel ludorum gratia, *lege 40. lege 41. supra eodem. lege 21. Codice eodem.*
e inter virum & vxoré donatio non valet, nisi certis ex causis mortis causa, diuortij causa, serui manumittendi gratia. hoc amplius, constitutionibus principalibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, vt is ab imperatore lato clauo, vel equo publico, vel simili honore honoretur. *Vlp. tit. 7. §. 1.*
f Inter vestimenta, alius est angustus: alius, latus clauus: hunc Græci vocant, πλατύσημον, illum στενόσημον: ac inde pro qualitate claui, quo vtebantur alij tribuni militum, laticlauij: vt ille Ruffinus, de quo *l. 4. Cod. de testam. milit.* alij angusticlauij. Senatores omnes laticlauij, equites angusticlauij vt meritò hic separentur. Lato, inquam clauo, senatores separabantur ab equestri ordine. 33. *Plin. 1. Lampridius in Alexandro Vlpian. 7. §. 1. Sueton. Augusto: & in Claudio 24. 9. Plinius. 36. 11. Quintil. vlt.* Horatius, Sumere depositum clauú fierique Tribunum. Claui, pars vestimenti potius quàm vestimentum: id eóque legato vestis continentur *l. 19. §. 4. l. 23. §. 1. j. de auro.* Et quidé ij, quibus vtebãtur senatores, equites, tribuni, non erant consuti vesti, sed supra eam demissi in pectus. Hinc Horatius, latum demisit pectore clauum. vbi Acron, Prætextam & latum clauum prunæque batillum interpretatur purpurá, quæ in pectore extenditur senatorum: Græci, τὸν κολόβιον, vocãt. vsum eius hodie retinent principes iniicientes vesti à ceruice ad pectus indumentum ex purpura vel pellib' pretiosis, & Petronius Arbiter, Pallio coccino adrasum incluserat caput, circáque oneratas veste ceruices laticlauiam immiserat mappam, fimbriis hinc atque illinc pendentibus. Latusclauus igitur & colobium, pro eodem sumuntur. Colobiis vsos veteres author est Seruius *Æneidos 9.* Hieronymus *quæst. in Genesim*: Episcopos, Epistola Pij ad Iustum, Ægyptios monachos, *Isidor.* Imò, & nostros. Colobiis ac penulis vti in vrbe senatores iubebantur, non veste militari. *l. 1. Cod. Theod. de hab. quo vti oport. int. vrb. Alexander, author Lampridio.* penulis, id est, itinerario vestimento frigoris aut pluuiæ. Cõtra, serui prohibebantur colobia & calceos habere. *Seruius Aeneid. 1. vide Cuiacium 12. obseruatione 39.*

De re communi.

38. *Alfenus* libro 3. Digestorum "à Paulo Epitomatorum".

SEruus communis viri & fratris eius, puerum donauit vxori fratris. pro qua parte is seruus[r], qui donasset, viri esset: pro ea parte munus non esse factum mulieris, respondit. 1 ¶ Idem iuris erit, si ex tribus fratribus vnus vxorem haberet, & rem communem vxori donasset. nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autẽ partibus reliquis, si id scissent[s] fratres, aut, posteaquàm donata esset, ratum habuissent, non debere mulierem reddere.

De delegatione.

39. *Iulianus* libro 5. ex Minicio.

VIr vxori pecuniam cùm donare vellet: permisit[t] ei, vt à debitore suo stipuletur. illa cũ id fecisset, priusquàm pecuniam auferret, diuortium fecit. quæro, vtrùm vir eam summam petere debeat, an ea[u] promissione propter donationis causam actio nulla esset. respondi, inanẽ[x] fuisse "eam" stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans soluisset: si quidem pecunia exstat: vindicare eam debitor potest: sed, si actiones suas marito præstare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur. ideóque maritus hanc pecuniam, debitoris[y] nomine[z] vindicando, consequetur. sed si pecunia non exstat, & mulier locupletior facta est: maritus eam petet. intelligitur[a] enim ex re mariti locupletior facta esse mulier. quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

l40 n°2

De dignitate adipiscenda.

40. *Vlpianus* lib. 2. Responsorum.

QVod apiscendę † dignitatis[b] gratia ab vxore in maritum collatum est: eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

41. *Licinnius Rufinus* lib. 6. Regularum.

NAm & imperator Antoninus constituit, vt ad processus[c] viri vxor ei donare possit.

42. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

NVper, ex indulgentia principis Antonini, recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris[d] causa. vt ecce, si vxor viro[e] laticlauij[f] petendi gratia donet, vel vt equestris[g] ordinis fiat, vel ludorum gratia.

De exilio.

43. *Paulus* libro singulari Regularum.

INter virum & vxorem, exilij[h] causa, donatio fieri potest.

De vsucapione.

44. *Neratius* libro quinto Membranarum.

SI extraneus rem viri, ignorans eius esse, ignoranti vxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donauerit: mulier rectè eam vsu capiet[i]. Idémque iuris erit: si is, qui in potestate viri erat, credens se patremfamil. esse, vxori patris donauerit. Sed si vir rescierit suam rem esse, priusquàm vsucapiatur: vindicaréque eam poterit, nec volet: & hoc & mulier nouerit: interrumpetur possessio: quia[k] transiit[l] in causam ab eo factæ donationis, ipsius mulieris scientia, propiùs est, vt nullum adquisitioni dominij eius adferat impedimentum. non[m] enim omnimodo vxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factæ, adquirere prohibitæ sunt.

h & deportationis. *l. 13. §. 1. s. eodem.*
i *l. 43. j. de mort. causa.*
k Donare vxori rem mariti, extraneus ignorans potest: Imò & is qui in potestate mariti est, rem ipsi mulieri donare potest, si se patremfamiliàs credat. Quibus casibus, ipsa mulier res eas vsucapere potest, *vt hic.* Quid si maritus resciuerit res suas ita donatas esse, antequam eas vxor vsucaperet? quid si eas vindicare potuit, neque tamen vindicauerit, & hoc etiam mulier nouerit? interrumpetur vsucapio, quia transit in causã factæ ab eo (id est marito) donationis, ipsius mulieris scientia? (ita lego cum interrogatione, manifestissimo, vt mox liquebit sensu) Propius est, vt nullum adquisitioni dominij eius adferat impedimentum.
l Quid est transiisse in causam factæ donationis à marito, ipsius mulieris scientiam? Nihil aliud est quàm maritum sciuisse rem suam ab extraneo aliquo donatam esse vxori: neque eam rem reuocasse: Item mulierem ipsam eius rei conscium fuisse.
m Donatum coniugi nõ statim videtur, si ex bonis coniugis quid ad eam peruenit. Aliud est donatione à marito aliquid accipere, aliud ex bonis mariti adquirere. Prius prohibitum, non posterius.

De detractione.

45. *Vlpianus* libro decimoseptimo ad Edictum.

MArcellus libro septimo digestorum scribit, etiam eum detrahere[a] sine mulieris damno, & citra metũ senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit:

De possessione.

46. *Idem* lib.72.ad Edictum.

INter virum & vxorem nec possessionis [b] vlla donatio est.

De impensis à marito.

47. *Celsus* lib.1.Digestorum.

VTrùm negotium[c] vxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem eius impenderit vir: facti[d], non iuris, est quæstio. coniectura eius rei ex modo, & ex genere impensæ[e] non difficilis est[f].

De vindicatione rei donatæ. 1. *De donatis.*

48. *Idem* lib.9. Digestorum.

QVæ iam nuptæ maritus donauit, viri manent: & potest ea vindicare. nec quicquam refert, quòd ampla legata ab vxore ei relicta sunt.

De re filio donata.

49. *Marcellus* lib.7.Digestorum.

SVlpicius Marcello. Mulier quæ ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire, eum patri tradidit, vti post mortem restituatur filio. quæro, an donatio tibi videatur, vt nihil agatur, an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere? respondit: Si color[g] vel[h] titulus (vt sic dixerim) donationi quæsitus est, nihil v,lebit traditio. id est, si hoc exigit[i] vxor, vt aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus. alioquin si solo[k] eius ministerio vsa est, & id egit, vt vel reuocare sibi liceret, vel vt res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret: cur non idem perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est, extraneo in hanc causam tradidisset?

De nummis donatis vt venditori soluantur.

50. *Iauolenus* libro decimotertio Epistolarum.

SI cùm mulier viginti[l] seruũ emisset[m], in eam emptionem vir quinque venditori dedit: diuortio facto, omnimodo vir eam summam exiget. neque ad rem pertinet, an is serus deterior factus sit. nã, & si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. quæritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior[n] sit eo tempore, quo de dote agebatur. facta[o] autem intelligitur, quæ ære alieno suo, interuentu viri, liberata est: quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non soluisset. neque[p] enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit: vtrùm creditam, an eam, quam ex emptione præstare debeat.

1 ¶ Quòd si mulier non emerat seruum, sed, vt emeret, à viro pecuniam accepit: tum vel mortuo vel deteriore facto seruo, damnum ad virum pertinebit. quia quod aliter emptum nõ fuit, nisi pecuniam à viro accepisset: hoc consumptum, ei periit, qui donauit: si modò in rerum natura esse desiit. nec videtur mulier locupletior[q] esse, quæ neque à creditore suo liberata est, neque id possidet, quod ex pecunia viri emerat.

De eo, quod mulier acquisiuit.

51. *Pomponius* libro 5. ad Quintum Mucium.

QVintus Mucius ait: Cùm[r] in controuersiam venit, vnde ad mulierem[s] quid peruenerit: & verius, & honestius[t] est, quod non demonstratur, vnde habeat, existimari[u] à viro, aut qui in potestate eius esset, ad eam peruenisse. euitandi autem turpis quæstus gratia circa vxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

De re vilius locata. De æstimatione rei depositæ. 1. *De promissione heredis.*

a *l.63.j.eodem. vide l.43. §.1.j.de legat.1. lege 6. Cod. de ædif priuatis.* vide interpretationem huius legis apud Cuiac. *§.cij 16.*
b Donatio, etiam possessionis, inter coniuges, non valet. *vide leg.1. §.4.j.de adquirenda poss.*
c Negotia vxoris gerere maritus potest. An aut gerat vt gestor, vel officio mariti, facti quæstio est.
d Facti quæstio non ex iure, sed ex coniecturis rei: ex modo & genere ipso elicitur, *vt hic.* Ius autem non ex coniecturis, sed ex æquo, ex lege.
e nam in paruis donatio, in magnis negotiorũ gestio præsumitur. *Bald.*
f non præsumitur autem donatio, *argum.leg.25. §.1.suprà de prob. vide Accurs. hic.*
g eadem formula loquendi est, *in l.7.s.de Sc.Mac.*
h Titulus pro colore, prætextu, velamento.
i *al.* exegit, *al.* egit, *vt paulo post.*
k nudus minister hic dicitur, qui nullum sentit commodum ex negotio gesto, *Bartolus.* vnde maritus ab vxore, vt nudus minister præfici negotio potest: non vt suuũ cõmodum & negotium gerens.
l *subaud:*, millibus.
m *lege 7. §.7.s. eod.*
n *lege 5. in fine, s. eodem. lege 8. Cod. eodem. l.20. in fine, Cod. de iure dot.*
o Locupletior facta ex patrimonio mariti, vxor intelligitur, quæ ære alieno suo, eius interuẽtu liberata est.
p Donatio fieri vxori intelligitur, quoquomodo ea ære alieno suo liberetur à marito: siue æs illud alienũ debuit ex credito, siue ex emptione.
q *dicta l. 20.in fine.*
r Præsumitur ex re mariti quæsiuisse vxor, id omne quod cõstante matrimonio adquisiuit: idque euitandæ turpis quæstus suspicionis causa, *vt hic. adde l.etiam Cod.eod.l.si defunctum.Cod.a.biter tutelæ.*
s an idem in fratre, vt quòd is adquisiuit, præsumatur adquisiuisse ex bonis paternis? non putat Accursius. cessat enim in fratre suspitio de qua hîc agitur.
t vide quæ scripsi *ad c.2.extr.de regulis.*
u *vide l.6.in fin.Cod.eodem.*
x ¶ Locatio viliori pretio facta, locatio nulla est. Depositum tamẽ minoris æstimatum, donationis causa, depositum est. Cur tam variè? Locatio sine mercede certa nunquã contrahitur: depositũ citra æstimationem dari potest: Cuius differentiæ is effectus nascitur, vt vxori rẽ viliori pretio locare maritus non possit, quin vnà donare contra leges videatur: depositum minus æstimare possit, nec tamen videri donare.

52. *Papinianus* libro decimo Quæstionum.

SI vir vxori, donationis causa, rem vilius[x] locauerit[y]: locatio nulla est. cùm autem depositum inter eas personas minoris, donationis causa, æstimatur: depositum est. hæc ideo tam variè: quia[z] locatio quidem sine[a] mercede certa contrahi non potest: depositum autem & citra æstimationem quoque dari potest.

1 ¶ Vxor viro fructũ fundi ab herede suo dari, quòd si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit. defuncto viro viua muliere, stipulatio soluitur: vt traditio quæ, mandante vxore, mortis causa facta est. nam quo casu inter exteros[b] condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

De genero, vel nuru, vel socero. 1. *De vsu rei.*

53. *Idem* lib.4. Responsorum.

MOrtis suæ causa, genero vel nurui socerum frustra donare conuenit: quia, mortuo socero, nuptiæ non soluuntur. nec interest, an pater filium vel filiam exheredauerit. diuortiis[c] species, eadem ratione, diuersa est.

1 ¶ Res in dotem æstimatas[d], consentiente viro, mulier in vsu[e] habuit. vsu deteriores si fiant, damni[f] compẽsatio non admittitur, easdem res non potest mulier sibi, quasi donatas, defendere ex illis verbis, quibus donationes[g] ei à viro legatæ sunt. cùm eiusmodi species neque donari, neque auferri videtur.

De vsuris dotis quas vir non exegit.

54. *Idem* lib.8. Responsorum.

VIr vsuras[h] promissæ dotis in stipulatum deduxerat, eásque non petierat. cùm per omne tempus matrimonij, sumptibus suis, vxorem & eius familiam vir exhiberet[i]. dote prælegata "sed" & donationibus verbis fideicommissi confirmatis: legato quidem dotis vsuras non cõtineri videbatur: sed titulo donationis remissas[k].

De re empta ex pecunia donata.

55. *Paulus* libro sexto Quæstionum.

VXor marito[l] suo pecuniam donauit. maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem, aut soli rem comparauit. soluendo non est. & res exstant[m]. quæro, si mulier reuocet donationem, an vtiliter condicticia experiatur. videtur enim maritus, quamuis soluendo non sit, ex donatione locupletior effectus: cùm pecunia mulieris res comparata exstet. respondi: Locupletiorem esse ex donatione, negari non potest. non enim quærimus, quid deducto ære alieno liberũ habeat, sed quid ex re mulieris possideat. solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quòd ibi res mulieris permanet. & vindicare[n] directò potest. & erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non vltra[o] id tamen, quod donatum est, condicatur, quàm si dotis iudicio conueniatur. sed nihil prohibet, etiã in rem, vtilem[p] mulieri in ipsas res accommodare.

Si mortis causa donatarius, rem vxori dari iubeat.

56. *Scæuola* libro 3. Quæstionum.

SI, quod mihi mortis causa donare vellet, ego purè v. xori donare vellem: non valet, quod vxori iubeo[q] dari, quia, illo conualescente, condictione teneor. mortuo autem nihilo minus pauperior sum: non enim habeo, quod habiturus essem.

De eo quod vxori donatum est, vt, si per eam diuortium fiat, reddatur.

57. *Paulus* libro septimo Responsorum.

EA, quæ à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, literas [r] ad eum misit huiusmodi: *Cum petenti mihi à te domine[s] carissime, adnuerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas: quæ summa mihi numerata est, sub ea condicione, vt[t] si per me, meósque mores*

y vt & superius, vendiderit, *lege 5.§.5. lege 31. §.tertio, suprà eodem.*
z Locationis & depositi elegans differentia.
a *vide l.23.in fine, s.commun.diuid.*
b *vt leg.35 j.de mort.caus.*
c *de quo l. 11.in fin.s.eod.*
d *adde l.7. §.5.s. eod.*
e *lege 18. s. eodem.*
f mulier vteris rebus dotalibus æstimatis, habet inde commodũ & non damnũ: & ex sola patientia vsus, donatio non præsumitur. *Bald.*
g legari potest donatio.
h *lege 15. §.1.lege 16.l.17.l.21.s.eodem.*
i id est, aleret, *vt j.de liberis exhibendis.*
k si dotis vsuras vir viuens non petiit, donasse videtur, *Bartol.* Quid si maritus vsuras dotis petiit, neque eas consecutus est, atque ob id magnum damnum sit passus, an eius heredibus vsuræ debebuntur? Baldus putat maritum, moriendo, vsuras videri remisisse: tametsi dotem legando, non intelligatur dotis vsuras remisisse, seu legasse: tametsi heres & defunctus vnà & eadẽ persona censeantur. Vide *Cremensem singularis.*
l vel è contrà, *lege 7. §. 3. suprà eod.*
m ea res mulieris efficietur, in subsidium scilicet marito non existente soluẽdo. idem est in milite, *l.8. Cod. de rei vind.*
n *vide l.5.in fin. s.eod.*
o *lege 28. §.3.s. eodem.*
q. *vide quæ notaui ad legem 54. suprà de iure dotium. & lege 8.Cod.de rei vind.*
q *lege 3.in fine, s.eodem.*
r Epistolis probatur stipulationis forma. *lege prima, Codice de contrahenda stipulatione.*
s moris enim erat vxoribus, maritos dominos vocare.
t atqui huiusmodi pœnalis stipulatio non valet. *l.19.j.de verb.oblig.* Matrimonij libertas non tollitur metu lucri amittendi: neque inuita in matrimonio detinetur, quæ diuertere non vult, ne lucrum seu donationem sibi factam à marito amittat.

a Imò, videtur conuerti non posse, *l.34 §. mandati.*
b hinc nota, contractum donationis posse conuerti in alium contractum.
c probatur autem commissa, si inter præsentes acta est. *l.1. C. de contr. st. pu.*
d *facit l.36. ſ. eodem.* inter virum & vxorem potest fieri contractus permutationis, dummodo non fiat causa donationis, *Bald.*

e *l.21. in f. ſ. eod.*
f *vide l.19. ſ. eodem.*
g morte, *l.2. C. de dot. caut.*
h *l.11. l.31. §.10. l.35. l.53. ſ. eodem. Vlpianus 7. in pr.*
i *l.56. Cod. de episcopis. Nouell. 22. cap. 5. Nouell. 11. c. 12. Nouell. 12. c. 9.*
k vt Spurio Carbillio, & Cornelio Sullæ, & aliis accidit. *Valerius lib. 2. c. 1. 4. Gell. 3. & 17. c. vlt.* ad Nonium.
l id abrogatũ, *Nouell. 117. c. 12. in fin.*
m *l.10. C. de repud. Nouell. 22. c. 6. Nouell. 117. c. 13.* Mutilatione enormi aut infirmitate summa, putà paralysi nõ dissoluitur hodie matrimonium, *c.1.2. de coniug. lepros. 27. q. 2. c decreta: c. Nicolaus. q. 7. c. qui matrimonium: quemadmodum 25. extra de iureiurand.*
n hoc abrogatum, *Nouell. 117. cap. 10.* reductũ verò *Nouell. 140.*
o donatio nec inter patronum clientem. Si ab eo, *Flor.* donatio, sed nec inter patronum & libertam (& si ab eo inuito diuertere non licet) facta donatio non separat. *Haloand.*
p ¶ *adde l. 45. ſ. eod.*
q vt si diu diuertit, *l.32. §.13. ſ. eod.*
r *l.32. §.27. ſ. eodem.*
s De dotalibus tabulis, vide quę scripsi *ad l.29. ſ. de pactis dotalibus.*
t Tabulæ dotales signari solitę, & quidem plerũque post contractum matrimonium, *vt hic.* Iuuenalis *Satyr. 2.* signatæ tabulæ, dictum fœliciter. Ingẽs cœna sedet: gremio iacuit noua nupta mariti. Apuleius *Apologetico.* Habes denuntiare causam totam, cur tabulæ Nuptiales inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana consignatæ.

quid steterit, quo minus in diem vitæ nostræ matrimonium permaneat, sine, inuito te, discessero de domo tua, vel repudium tibi sine vlla querella misero, diuortiúmque factũ per me probabitur: tunc viginti, quæ mihi hac die, donationis causa, dare voluisti, daturam restituturam me sine vlla dilatione spondeo. quæro, "an", si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat. Paulus respondit, pecuniam, quam vir vxori donauit, ex stipulatione proposita, si conditio eius exstitit, peti posse. quoniam ex donatione in pecuniam creditam conuersa[a] est[b]. quòd si stipulatio commissa nõ probetur[c]: tunc tantùm peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

Si res donatæ tempore concubinatus, post nuptias aliis acceptis reddantur. 1. De cibariis. 2. Si filius pecunia matris emerit, & instrumenta suo nomine confecerit.

58. *Scæuola* lib.2. Responsorum.

SI prædia, & mancipia, Seiæ data, effecta sint eius, tempore concubinatus, ac postea tempore matrimonij, aliis[d] acceptis, reddita sunt: quid iuris est? respondit, secundũ ea, quę proponerentur, negotium potiùs gestum videri, quàm donationem interuenisse.

1 ¶ Item, cùm quæreretur de cibariis[e] mancipiorum, respondit. Tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non possunt. sed nec tempore matrimonij, si ea mãcipia vxoris in communi vsu fuerint.

2 ¶ Filius rebus matris interuenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia & res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit: decessit in patris potestate. quæsitum est, an mater cum marito suo experiri, & qua actione vti possit. respondit: si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annũ, quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius[f] potestate fuisse proponatur, actionem habere, si donauit, repeti posse, quãto locupletior ex ea donatione pater factus est.

Si vir donet, vt in dotem accipiat.

59. *Paulus* lib.2. Sententiarum.

SI quis vxori ea condicione donauit, vt, quod donauit, in dotem accipiat: defuncto eo, donatio conualescit[g].

De vitrico, & priuigno. 1. De diuortio.

60. *Hermogenianus* libro 2. iuris Epitomarum.

VItricus & priuignus inuicem sibi donare prætextu matrimonij non prohibentur.

1 ¶ Diuortij[h] causa donationes inter virum & vxorẽ cõcessæ sunt. sæpe enim euenit, vti propter sacerdotium[i], vel etiam sterilitatem[k].

61. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

VEl senectutem[l], aut valetudinem[m], aut militiam, satis commodè retineri matrimonium non possit.

62. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomatorum.

ET ideo bona gratia[n] matrimonium dissoluitur.

1 ¶ Diuortio facto, nec instaurato matrimonio, nõ confirmabitur inter virum & vxorem facta donatio[o]. Nec inter patronum & libertam, si ab eo inuito diuertere non licet, facta donatio separatur: cùm inter hos diuortium intercedat. perinde enim id, quod donatum est, habetur diuortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

De tigno iuncto.

63. *Paulus* lib.3. ad Neratium.

DE eo, quod vxoris in ædificium viri ita coniunctum est, vt detractum[p], alicuius vsus esse possit, dicẽdum est agi posse, quia nulla actio est, ex lege duodecim tabularum. quamuis decemuiros non sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium coniũctæ essent. *Paulus notat:* Sed in hoc solum agi potest: vt "sola" vindicatio, solum re competat mulieri, non in duplum, ex lege duodecim tabularum. neque enim furtiuum est, quod sciente domino inclusum est.

De diuortio.

64. *Iauolenus* libro sexto ex Posterioribus Labeonis.

VIr mulieri, diuortio facto, quædam idcirco dederat, vt ad se reuerteretur. mulier reuersa erat: deinde diuortium fecerat. "Labeo:" Trebatius inter Terentiam & Decenatem respondit: si verum[q] diuortium fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contra. Sed verũ est, quod Proculus, & Cæcilius putant, tunc verum esse diuortium, & valere donationem diuortij causa "factam," si aliæ nuptiæ insecutæ sunt, aut tam longo tempore vidua fuisset, vt dubium non foret, alterum esse matrimonium, aliàs nec donationem vllius esse momenti futuram.

De nupta nondum viripotente.

65. *Labeo* lib.6. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

QVod vir ei, quæ nondum[r] viripotens nupserit, donauerit: ratum futurum existimo.

De domum deductione, & tabularum dotis consignatione. 1. Si in hortos ante diem tertium, quam nuptiæ ibi fierent, deducta, nuptiarum die donauerit.

66. *Scæuola* libro nono Digestorum.

SEia Sempronio, cùm certa die nuptura esset, antequã domum deduceretur, tabulæque[s] dotis signarentur[t], donauit tot aureos. quæro, an ea donatio rata sit. non attinuisse tempus, an, antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum cõsignatarum, quæ plerumque & post contractum matrimonium fierent, in quærẽdo exprimi. itaque nisi ante matrimonium contractum, quod cõsensu intelligitur, donatio facta esset: non valere.

1 ¶ Virgini in hortos[u] deductæ ante diem tertium[x], quã ibi nuptiæ fierẽt, cùm in separata diæta[y] ab eo esset, die[z] nuptiarum, priùs quàm ad eũ transiret, & priùs quàm aqua[a] & igni acciperetur, "id est, nuptiæ celebrentur[b]," obtulit decem aureos dono. quæsitum est, post nuptias cõtractas diuortio facto, an summa donata repeti possit[c]. respondit, id[d], quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse "de dote[e]" deduci.

De re empta ex nummis donatis & donatori donata.

67. *Labeo* lib.2. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI vxor[e] nummis à viro, aut ab eo, qui in eius pote-

u Cur in hortos deducebatur virgo nuptura? An quod ibidem nuptiæ celebrabãtur: & Venus, quæ nuptiis præsidet (teste *Homero in Iliade: Pausania in Messeniacis: Luciano in Charidemo*) eadem putabatur esse hortorum dea? *Varro 5. de lingua. & 1. de re rustica.* Vnde & Mæuius *apud Festum,* Venerem pro oleribus, vt Cererem pro pane: Neptunum, pro piscibus vsurpauit. Cùm & Athenienses quoque Veneris simulachrum ponerent, ἐν κήποις, *teste Pausania in Atticis: Luciano in imaginibus:* & ἐν ἐπιγραφαῖς. *36. Plin. 5.* quod & fortè fiebat ad vim generandi innuendam: sicuti & eadem fugitur è mari nata, *teste Phurnuto.* An potius virgines nupturas in hortos deductas olim dicemus: quòd veteres in hortis habitationes habuerint? vt colligi potest *ex l. 5. §. 2. ſ. de iniuriis: Tacito 16. Suetonio in Claudio 5. Asconio in Miloniana.* vnde legimus, pœnum in hortis conditam, *l.4. §.5. ſ. de pœn.* neque absentem esse, qui in hortis sit, *l.5. ſ. de procuratorib.* Cæterùm quæ in hortis erant ædificia, voluptuaria erant, & amœnitatis gratia extructa: cuiusmodi & habitationes, diætas quoque appellabant, *infrà hoc eodem §. lege 41. §. primo, infrà de legat. 3.* de quo dixi *ad legem 43. §. primo, infrà de legatis primo.* Iuuenalis satyra 10. *circa finem.* hanc interpretationem confirmat omnino: Cui muliere Cæsaris vxor destinat, optimus hic & formosissimus idem Gentis patriciæ rapitur miser extinguendus Messalinæ oculis: dudum sedet illa parato Flammeolo, Tyriúsque palàm Genialis in hortis sternitur, & ritu deciès centena dabuntur antiquo. Idem *Satyra 6 vers. 485.* Nam si constituit, solitóque recentiùs optas ornari, & properat, iámque exspectatur *in hortis.* His addamus Festo teste, Hortos apud veteres, omnes villas dictas fuisse. Et hæc de hortis. *Adde Brisson. num 3. select. 1. Ferrandum 1. Explicat. 2.*
x Tres illi dies qui fuerint: & qui iis agi solita, *dixi ad Tit. Codicis de sponsalibus.*
y Diæta habitatio separata in hortis, de qua dixi paulo antè.
z *lege 27. ſ. eodem. l. 4. l. 5. l. 6. ſ. de ritu nupt.*

a aqua & ignis acciperetur: *Haloand.* Varro 4. *de lingua:* Causa nascẽdi duplex, ignis & aqua. ideo ea in nuptiis in limine adhibentur. Mas ignis, quòd ibi semen, aqua fœmina, quòd fœtus ab eius humore fit: idem ait *lib. II.* de vita populi Romani. Item apud Seruium, mariti igni & aqua vxores accipiebant. sic Nonius, sequere me pariter, volo facias igni & aqua, volo hanc accipere. [illegible] liger, [illegible] in 4. Varronis *de lingua,* hunc locum Nonij profert. Cùm à noua spõsa, inquit, ignis in face afferretur è foco eius sumptus, fax è spina allata esset, vti eam puer ingenuus afferret: contra nouo marito cũ item è foco in titione ex felici arbore & in aquali aqua allata esset: Hinc, inquit Scaliger, apparet februi genus in quo torris ardẽs demergebatur in aquale: quod Græci vocant χέρνιβα. idque plurimi erat apud veteres: vtpote, cùm his constare vitam humanam crederent: adeo vt quem vita priuari vellent, ei his duobus interdicerẽt: eúmque vocabãt extorrem, tanquã torris illius, & χερνίβων exsortem. sic apud Hesychium. [illegible], ad verbum extorris. huc pertinet illud Ouid. Quos faciunt iustos, ignis & vnda viros. Idem *libro 4. Fastorum.* Omnia purgat edax ignis, vitiúmque metalli excoquit: idcirco cùm duce purgat oues. An quia cunctarum contraria semina rerum sunt duo discordes, Ignis & vnda Dei, Iunxerunt elementa patres, aptúmque putarũt. Ignibus & sparsa tingere corpus aqua? An quod in his vitæ causa est, hæc perdidit exul, *His* noua *fit coniux,* hæc duo magna putant? & versus Verrij Flacci & igné Pollux, vndámque iugalem, prætulit. *Cuiac. 11. obseru. 2. in fine.* Plutarchus *in Problematis Romanis quæst. 1.* vtrumque elementum à coniugatis sumi solitum, refert: vt ostenderent, se paratos ad omnia infortunia simul ferenda, etiamsi ad aquam & ignẽ reducerentur. Ea elementa Lactantius *2. Instit. 10.* vocat sacramenti genus, quo nuptiæ fœdere sanciebantur. Festus *in Aqua.* Aqua & igni interdici solent damnati, quæ accipiunt nuptæ, videlicet, quia hæ duæ res humanam vitam maximè continent. Idem *in Facem.* Facem in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquáque spargebatur noua nupta, siue vt casta, puráque ad virum veniret, siue vt ignem atque aquam cum viro communicaret. *adde eundem in Patrimi & in Rapi.* & Halicarnasseus 2. κοινωνίαν πυρὸς καὶ ὕδατος. vbi interpres legit [illegible], panem. Cur quo & more, vt putà patrio vsum Alexandrum in nuptiis Berenicis refert. Curtius 8.
b *al.* celebrarentur.
c possit, non id quod. *Hotom. 4. obs. 26.*
d Donatio inter coniuges, etiam post ductionem in domum tenet.
e Donare marito vxor potest seruum, quem ipsa emerit pecunia sibi ab eodem marito donata.

state

a *l.7.§.3.ſ.eodem.*

b *5.Cod.17.Nou.117 c.7.& ſequentib.4.Harmenop.12.* diuortium, διάσταν inter coniuges tantùm: repudium, διαζύγιον etiam inter ſponſos, *Cuiacius hic. & lege* 101 § *primo,ſ.de verborum ſignificationib.* illud maritorum, hoc ſponſorum renunciatio eſt. *Cuiacius Cod. eodem.* Primum diuortium Romæ accidit, anno vrbis 523. *vide* 4. *Gell.* 30. & 17. *cap.vltim.* 2. *Valer.* Tertull. *Apologetico.* Tanta fuit priſcis temporibus maritorum concordia. Domitianũ primum diuortiũ permiſiſſe author eſt Plut. in Probl. Rom. de formulis repudij. *vide legem* 2. *§.primo, infrà eodem.*

ſtate eſſet,ſibi donatis ſeruũ emerit[a], deinde,cùm eius factus fuerit, eum ipſum donationis cauſa viro tradiderit: rata erit traditio. quamuis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes.neque vlla actio eius nomine dari poteſt.

DE DIVORTIIS ET REpudiis [b].

TIT. II.

Quibus modis matrimonium ſoluitur.

Paulus lib.35. ad Edictum.

DIRIMITVR matrimonium diuortio, morte[c],captiuitate[d],vel alia[e] contingente ſeruitute vtrius[f] eorum.

Etymologia diuortij. 1. Verba diuortij. 2. Vel repudij. 3. De præſentia vel abſentia eius,cui renunciatur.

2. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum prouinciale.

DIuortium autem, vel à diuerſitate mentium dictum eſt: vel quia in diuerſas[g] partes eunt, qui diſtrahunt matrimonium.

1 ¶ In repudiis autem, id eſt, renunciatione, comprobata ſunt hæc verba: *Tuas res tibi habeto.* item hæc, *Tuas res tibi agito* [h].

2 ¶ In ſponſalibus quoque diſcutiendis[i] placuit renũciationem[k] interuenire oportere. In qua re hæc verba probata ſunt: *Condicione*[l] *tua non vtor.*

3 ¶ Siue autem ipſi præſenti renuncietur, ſiue abſenti per eum, qui in poteſtate eius ſit, cuiúſve is[m], eáve in poteſtate ſit: nihil intereſt.

Quod ſit verum diuortium.

3. *Paulus* lib.35.ad Edictum.

DIuortium non eſt, niſi verum[n], quod animo[o] perpetuam[p] conſtituendi diſſenſionem[q] fit. itaque quidquid in calore[r] iracundiæ: vel fit, vel dicitur: non prius ratum eſt, quàm "ſi" perſeuerantia apparuit iudicium animi fuiſſe, ideóque, per calorem miſſo repudio, ſi breui[ſ] reuerſa vxor eſt, nec diuortiſſe videtur.

De furioſa.

4. *Vlpianus* lib.26.ad Sabinum.

IVlianus libro octauodecimo digeſtorum quærit, an furioſa repudium mittere, vel repudiari poſſit. & ſcribit, furioſam repudiari poſſe: quia ignorantis[t] loco habetur[u]. repudiare autem non poſſe neque ipſam propter dementiam, neque curatorem eius. patrem[x] tamen "eius" nuntium mittere poſſe. quod non tractaret de repudio: niſi[y] conſtaret, retineri[z] matrimonium. quæ ſententia mihi videtur vera.

Si filia in fraudem patris diuertat.

5. *Idem* lib.34 ad Edictum.

SI filia emancipata [a], idcirco diuerterat[b], vt maritum lucro dotis adficiat, patrem[c] fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, ſi conſtante matrimonio deceſſiſſet: [&] ideo patri ſuccurrendum eſt, ne dotem perdat. non enim minus patri, quàm marito, ſuccurrere prætorem, oportet. danda igitur eſt ei dotis exactio, atque ſi conſtante matrimonio deceſſiſſet filia.

c Nouell 22.cap. 20. hoc tantum modo ſolius Flaminis matrimonium dirimebatur auctoribus. Feſto & Gell.10. c.15.

d Matrimoniũ olim dirimebatur captiuitate, vt & alia quauis ſeruitute: *l.ſi ab hoſtibus: l.ſi quis, ſ.ſoluto matrimonio.l.12.§.5.ſ.de captiuis. vide Nouell.22.c.7.Nouell.117.cap.12.vide Nouellam Leonis* 33.

e *Nouella* 22. *cap.9.*

f alterutrius eorum. *Haloander.*

g *l.191.ſ.de verb. ſignific.*

h fit ergo his ſolennibus verbis diuortium, quaſi actus legitim⁹. Addi poſſunt, & hæc Titinij. Aliquis veſtrum nuntiet Geminæ, vt res ſuas procuret, ædib. faceſſat,& Apuleius, Tu confeſtim toro meo diuorte, tibíque res tuas habeto. *Cuiac.hic.* & in ſatyrico Petronij, Quandem ſcelere violaſti, & communem amicitiã, res tuas ocyùs tolle,& alium locum quẽ polluas, quære. *Cuiac.Cod.eodem.* Martial. 4. *Epigram.* deſeris atque iubes res ſibi habere ſuas. mittitur etiã per nuntium & per libellum, *l.6.C.eodem.* & Iudæis certa erat formula, à qua qui recedebat, repudiando nihil agebat. Porrò mulieri in ipſo repudio claues adimebantur, vel ab ea deponebantur. Cicero *in Philippica* 2. ille ſuas res ſibi habere iuſſit, claues ademit, foráſque exegit. quem imitatus Ambroſ. *epiſt.65.* Mulier offenſa claues remiſit, domum reuertit. *Cuiac.ad Nouell.22.* vt è contrario claues dabantur, vt ſignificaretur rerum domeſticarum curam illi tradi, vt Feſtus ait.

i diſcutiuntur ſponſalia, quæ ſoluuntur.

k *l.1.Cod.de ſponſalib.l.240.ſ.de verb.ſignif.*

l Conditio hîc pro conuentione ſumitur. *Feſtus in conuente.*

m *l.10.ſ.de ſponſalib.*

n Verùm niſi diuortium ſit, diuortium non eſt.

o Animo diſtinguitur repudium à repudio per calorem miſſo.

p perpetuam diſſenſionem conſtituendi animo, diuortium fit.

q diuiſionem. *Hal.*

r *l.48.ſ.de reg.iur.*

ſ *l.7.l.33.ſ.de ritu: d.l.48. Nouell.134.cap.11.*

t Ignorantis loco habetur furioſus.

u ſenſum non habet, *l.22.§.7.ſ.ſoluto.*

x *l.5.Cod.eod.Nouell.22.c.19.in fin.l.22.§.9.ſ.ſoluto.*

y Diuortium qui facit, fatetur matrimonium fuiſſe: nec enim vbi vinculũ nullum eſt, ſeparatio eſt nec priuatio dari poteſt, ſine habitu) *l.ſi mihi & tibi §.in legatis.ſ.de legat.1.l.decem.ſ.de verb.oblig.*

z niſi conſtaret cum furioſa retineri matrimonium, *Hal.l.8.ſ de his qui ſunt ſui: l 16.ſ.de ritu: l.22.§.7.ſ.ſoluto.*

a *lege 5.Cod.eodem.*

b diuertat, *Haloander.*

De captiuitate.

6. *Iulianus* lib.62.Digeſtorum.

VXores[d] eorum, qui in hoſtiũ poteſtate peruenerunt: poſſunt videri nuptarum locũ retinere eo ſolo, quòd alij temerè[e] nubere non poſſunt. Et generaliter[f] definiẽdum eſt, donec[g] certum eſt maritum viuere in captiuitate conſtitutum: nullam habere licentiam vxores eorum migrare ad aliud matrimonium niſi mallent ipſæ mulieres cauſam repudij præſtare. Sin autem in incerto eſt, an viuus apud hoſtes teneatur, vel morte præuentus: tunc, ſi quinquennium à tempore captiuitatis exceſſerit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias. ita tamen, vt bona gratia diſſolutum videatur priſtinum matrimoniũ: & vnuſquiſque ſuum ius habeat imminutum. eodem iure & in marito in ciuitate degente, & vxore captiua obſeruando.

De pœnitentia.

7. *Papinianus* lib.1. de Adulteriis.

SI pœnituit[h] eum, qui libellum tradendum diuortij dedit, íſque per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus eſt: durare matrimonium dicendum. niſi, pœnitentia cognita, is, qui accepit, ipſe voluit matrimonium diſſoluere. tunc enim per eum, qui accepit, ſoluitur matrimonium.

De eo qui alienam vxorem duxit deinde repudium miſit.

8. *Idem* lib.2. de Adulteriis.

DIuus Hadrianus eum, qui alienam[i] vxorem ex itinere domum ſuam duxiſſet, & inde marito eius repudium miſiſſet, in triennium relegauit.

De teſtibus diuortij.

9. *Paulus* lib.2. de Adulteriis.

NVllum diuortium ratum eſt, niſi[k] ſeptem[l] ciuibus Romanis puberibus[m] adhibitis[n], præter libertum[o] eius, qui diuortium faciet[p]. Libertum accipiemus etiam eum, qui à patre, auo, proauo, & cæteris ſurſum[q] verſum manumiſſus ſit.

De liberta.

10. *Modeſtinus* lib.1. Regularum.

PAtrono inuito[r] liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo diſcedere non poteſt: niſi ex cauſa fideicõmiſſi[ſ] manumiſſa ſit. tunc enim poteſt, licèt eius ſit liberta.

11. *Vlpiannus* libro 3. ad Legem Iuliam & Papiam.

QVod ait lex: *diuortij faciend. poteſtas libertæ, quæ nupta eſt patrono, ne*[t] *eſto:* non infectum videtur effeciſſe diuortium, quod iure ciuili diſſoluere ſolet matrimonium: quare "conſtare" matrimoniũ dicere non poſſumus, cùm ſit ſeparatum, denique ſcribit Iulianus de dote hãc actionem non habere. meritò igitur quamdiu patronus eius eam vxorem ſuam eſſe vult, cum nullo alio connubium ei eſt. nam, quia intellexit legiſlator, facto libertæ quaſi diremptum matrimonium, detraxit ei[u] cum alio connubiũ. quare cuicumque nupſerit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem ampliùs putat, nec in concubinatu eam alterius patroni[x] eſſe poſſe[y].

1 ¶ Ait lex, *quamdiu*[z] *patronus eam vxorem eſſe volet.* Et velle debet vxorem eſſe, & patronus durare, ſi igitur aut patronus eſſe, aut velle deſierit: finita eſt legis auctoritas.

c *lege 71.ſ.de euictionibus.* Dotem delicto filiæ pater non amittit. Ita factum tertij, ei obeſſe non debet.

d ¶ Cuiacius *Nouella 22. & in notis Inſtitutionum.* ſtilo huius legis ductus, putat, hanc legem Triboniani eſſe, nõ Iuliani: hoc eſt, à Triboniano interpolatam.

e *vide l.g.41.ſ.de fideiuſſoribus,* κατὰ περιπέτειαν. *Nouell.22. cap.7.*

f definitio eſt Nouellæ 22.c.7. quam ibidẽ teſtatur Iuſtinianus ſe ſumpſiſſe ex anteriorum quorundã Imperatorum conſtitutione.

g *Nouella 22. cap.7.*

h *lege 3.ſupra eodem.*

i de his qui alienas vxores detinent, *vide l.2.ſ.de liber. exhib. l.11. Cod.de nupt.*

k Teſtes in diuortiis requirit lex, quò pudore afficiat aliquo, diuertentes ipſos. *vide Briſſonium libro ſingulari de adulterijs.*

l hæc enim erat legitima obſeruatio, de qua loquitur *l.35.ſ.de donation.inter virum.l.vnica, in fi.ſ.vnde vir. l.penult.ſ.de adulterijs.*

m *al.* puberibus teſtibus. Ita puberes admittebantur teſtes in iis omnib⁹ quæ gerebantur per æs & libram, *Inſtit. de teſtamentis.*

n Adhibiti teſtes, idem quod rogati, *vt §.vlt. Inſt.de teſtament.* vide quæ de rogatis teſtibus dixi *ad Nouellam 90.c.2.*

o qui libellum diuortij ferebat ſcilicet: de quo poeta, Collige ſarcinulas, dixit libertus, & abi. & meritò, vt teſtis hîc non admittitur, cùm ſit ſequeſter, & internuntius diuortij: quod in executore litis & patrono eadem ratione obſeruatur, *l.vltima,ſ.de teſtibus. Cuiac.8. obſeruat.26.* Ideóque non malè Accurſius putat præter ſeptem teſtium præſentiam, liberti requiri. neque aſſentior Briſſonio *libro ſingulari de adulterijs,* Accurſium reprehendenti, quaſi ea legis ſententia videatur, vt à ſeptem teſtium numero libertum diuertentis repelli velit, quaſi non idoneum in hac cauſa futurum teſtem.

p hinc conſtat, per libertum mitti ſolitum fuiſſe libellum repudij. Per libertum etiam patroni libellus principi datur, *lege 57.ſuprà de ritu. lege 16. infrà de interdictis.* heredes recitabant teſtamenta. Suetonius *in Tiberio,* Auguſti teſtamentum recitauit per libertum. *Dion* 56. rei defenſionem mittebant: & recitabant. *Tacit.3.vide Cuiac.8.obſ.26.*

q *al.* ſurſum verſus.

r *l.vnic.in fin.ſ.vnde vir & vxor.*

ſ *lege 50.ſ.de ritu.*

t *l.10.ſ.eod.l.50.ſ.de ritu.*

u *l.1.Cod.de inceſtis.Nouell.22.c.37.*

x alterius quàm patroni. *Haloand.*

y Imò, in alterius concubinatu eſſe poteſt, *l.1.ſ.de concubinis.*

z *l.51.ſ.de ritu.*

a non refert expressè qui l dicatur an rebus ipsis, vel factis *l.32.§.1. ff. de legibus.*
b vel aliam inciperet, quæ non solet, nisi *Haloand.*
c Concubinam vxori adiungens maritus, animum habendæ vxoris amittit. vide quæ notaui *ad l.121.§.1.ff. de verborum obligat.*
d dicendum. *Haloand.* quia constante matrimonio eam habere non licet, *l.1 Cod. de concub.*

2 ¶ Illud rectissimè placuit, qualiquali voluntate intelligi possit patronus animum habere desisse quasi in vxorem, finiri legis huius beneficium. Proinde cùm patronus rerum amotarum cum liberta, quæ ab inuito eo diuorterat, vellet experiri: Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit, intelligi[a] eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem, vel aliam importet, quæ non solet[b] nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eam adulterij cœperit, vel alio crimine postulare, quod vxori nemo obiicit: magis est, vt diremptum sit matrimoniū. etenim meminisse oportet. ideò adimi cū alio connubium, quia patronus sibi nuptā cupit. Vbicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam: dicendum est, iam incipere libertæ cum alio esse connubium. proinde si patronus sibi desponderit aliam, vel destinauerit, vel matrimonium alterius appetierit: credendus est nolle hanc nuptam. & si concubinam[c] sibi adhibuerit, idem erit probandum[d].

SOLVTO[e] MATRIMONIO dos quemadmodum petatur.

TIT[f]. III.

Fauor dotis.

Pomponius libro decimoquinto ad Sabinum.

DOTIVM[g] causa semper[h] &[i] vbique præcipua[k] est. nam & publicè[l] interest, dotes mulieribus conseruari, cùm dotatas esse feminas ad[m] sobolem[n] procreandam, replendámque liberis ciuitatem[o], maximè sit necessarium[p].

Cui dos à marito promitti, vel reddi, debet. 2. *Consensus filiæ quomodo accipitur.*

2. *Vlpianus* libro trigesimo quinto ad Sabinum.

SOluto matrimonio[q], solui mulieri dos debet. nec cogitur maritus alij eam ab initio stipulanti promittere: nisi hoc ei nihil nocet[r]. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet[s]: non debere eum cogi alij, quàm vxori, promittere, dicendū est. hæc, si sui iuris mulier est.

1 ¶ Quòd si in patris potestate est, &[t] dos ab eo profecta sit: ipsius, & filiæ dos est. denique pater non aliter, quàm[u] ex voluntate filiæ petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest. sic ergo & promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit cui vterque iusserit. cæterum, si pater solus iussit dotis actio filiæ non erit adempta, quandóque sui iuris filia fuerit facta. item, si volūtate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed vtrùm vt "&" agat solus, an "&" vt, adiuncta quoque filiæ persona, experiri possit? & puto, nec eam actionem amissam[x], quam adiuncta filiæ persona, potest habere. quòd si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

2 ¶ Voluntatem autem filiæ, cùm pater agit de dote, vtrùm sic accipimus, vt consentiat: an[y] verò, ne contradicat filia? & est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi[z] euidenter contradicat, videri[a] consentire patri.

e 5. *Cod.* 18. *Nouell. Leon.* 110. 4. *Harmenop.* 9. *ad de Nouel. Iust.* 91. 97. 98. 109.
f Hîc in editione Accursiana incipit Infortiatum quod vocat. cuius vocis originē Accursius (nempe in re tam occulta) repetit à Chaldæis. Alciatus 1. *dispunct.* hanc vocem à Barbaro aliquo innētam refert. Ferrandus 1. *Explicationum* 23. putat à voce Græca φορτίον dici, quę onus significat, hoc autē volumine matrimoniorū, tutelarūque & testamentorum materias explicari, quæ onera summa interdum contineant. sed nos quoque pariter iocemur. Quid enim si litteris Latinis semidoctus aliquis huic volumini hemistichium illud Hesiodi adscripserat, μεγάλη δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι, & exeis vocibus prioribus māserint res postremæ, vt ex iis *Infortiatum* fabricaret. sed iam cesso in re nihili operā sumere.
g *al* Dotis.
h in dubiis etiā. *vide l.70. ff. de iure dot.*
i est igitur καθολική.
k de dotis priuilegio. *vide Cod. de priuileg. dot. lib. 7. in fin.*
l *lege* 2. *ff. de iure dot.* & priuatim, *l.71. ff. de euictionib.* Porrò hîc quidam legunt, *Reipublicæ.*
m Dotis priuilegium num cessabit in muliere, anu vel sterili nubente.
n *l.7.§.3.ff. de bon damnat. Arist. 2. politicor. 7. Plutarchus in Laconicis & in Lycurgo:* & Catullus *ad Hymenæum*, nihil potest sine te, Venus, fama quod bona comprobet, Commodi capere: & potest Te volente. hinc reipublicæ nasci dicimur. *l.1.§.15.ff. de ventre in poss. mitt.* & conditio viduitatem indicens, reipublicæ vtilitati repugnat, *l.64. in fi. ff. de condit. & demonst.* Ciuitatem non mœnia sed homines efficiunt, vt Themistocles ait apud *Iustinum* 2. & Nicias apud Thucydidem 7.
o quamcunque: non tantùm Romanum.
p id est vtile. Accursio. Nam indotatæ erant vxores apud Lacedæmonios, teste Æliano 6. ex instituto Lycurgi. *Iustin. lib.3.* Idem Solon præcepit. Phalæas apud Aristotelem 2. *Politic.* 5. à diuitibus dotem dari: à pauperibus capi voluit. Babylonij deformes tantùm dotabant, *teste Herodoto in Clio.* Alicubi in Africa mulieres in templo Veneris se prostituentes, dotem suam conficiebant. Porrò, quid vera dos, vide apud Plautum in Amphitruone. adde Ferrandum 1. *Explicat.* 24.
q quomodocunque. *l.240. ff. de verb. signif.*
r id enim æquitas suadet, *v. l.2.§.5. ff. de aqua pluuia.*
s quid enim si is, cui eam delegare vult mulier, sit callidus, rixosus? adde, quòd plerumque exceptiones mulieri opponi possunt, quæ aduersus alium non possunt, *vide l.19. ff. de nouationibus.*
t Vlpianus 6.§.6. non distinguit.
u *vide l.34. ff. eod. l.1.§.1. ff. de pact. dotalibus.*
x Imò, amissa est, *vide l.7. ff. de pact. dotalib.*
y Consentiendi & non contradicendi differentia: qui non contradicit, non statim consentit.
z Consentire patri videtur filia, quæ euidenter non contradicit.
a Filia præsens & sanæ mentis, quæ patri non contradicit, satis consentit. Dixi ad *l. 6. ff. de re iudic.* nam eo casu non contradicere patri, est consentire. *Bald. arg. l.16. in fi. ff. de SC. Maced. l.12.§.1. ff. rem rat.*
b hoc speciale esse ait Decius. Non propriè, sed quasi velle hîc intelligitur præsens furiosa: quia non agitur de eius incōmodo, cùm pater cogatur eam dotare. *Decius ad leg. 5. ff. de reg. iur.* aliter illi consuli commodè non potest, nisi ista admittatur fictio: quin pater ei est loco curatoris. *lege vltima, Cod. de curat fur. Duarenus.* aliàs certè furiosa non contradicens propriè velle dici non potest, *l.14 ff. locati. Ias. hic l.6. ff. de opt.* & furiosæ patientia à sanæ filiæ taciturnitate differre debet. *Duar.*

Et Iulianus libro quadragesimo octauo Digestorum scripsit, quasi[b] ex voluntate filiæ videri[c] experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam vbi[d] non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam meritò credet. Sed[e] si absens filia sit: dicendum erit, non ex voluntate eius id factum: cauendúmque, ratam[f] rem, filiam habituram, à patre. vbi enim sapit, scire[g] eam exigimus, vt videatur non contradicere.

De exactione & solutione dotis profecticiæ.

3. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

NOn solùm autem in exigenda[h], sed etiam in soluenda[i] dote, quæ cōmunis est patris & filiæ, vtriusque[k] voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit[l]: actio de dote vtriusque tolletur.

De dote à patre exacta, & secundo viro data.

47. *Pomponius* libro quintodecimo ad Sabinum.

SI pater sine consensu filiæ dotem à viro exegisset, & eandem alij viro, eius filiæ nomine, dedisset[m], "&", mortuo patre, filia cum priore viro ageret: doli mali exceptione repellitur.

De computatione annorum, & diuisione fructuum.

5. *Vlpianus* lib.13. ad Sabinum.

DE diuisione anni eius, quo diuortiū factum est, quæritur, ex die matrimonij, an ex die traditi "marito" fundi maritus sibi computet tempus. & vtique in fructibus à viro retinendis, neque dies[o] dotis constitutæ, neque nuptiarum obseruabitur: sed quo primū dotale prædium constitutum est, id est, tradita[p] possessione[q].

6. *Paulus* lib.7. ad Sabinum.

SI ante[r] nuptias fundus traditus est: ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. idem in cæteris annis seruatur, donec diuortium fiat. nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti: hi restituendi sunt, quandoque diuortio facto, quasi dotis facti.

De impensis à muliere vel à marito factis. 1. *De diuisione fructuum vltimi anni.* 4. *De fructibus à muliere perceptis antequam nuberet.* 5. *De donationibus, de rebus amotis.* 6. *Cuius temporis fructus diuiduntur.* 9. *De fructibus pecorum.* 10. *De operis seruorum.* 11. *De pensionibus prædiorum vrbanorum.* 12. *De arboribus, de thesauro.* 13. *De lapidicinis.* 4. *De fodinis.* 15. *De retentione vel restitutione fructuum & de cautione.* 16. *De impensis à marito factis.*

7. *Vlpianus* libro trigesimoprimo ad Sabinum.

FRuctus "eos" esse constat, qui deducta[s] impensa[t], superérunt. quod Scæuola & ad mariti, & ad mulieris impensa.

c non tamē verè: furiosi enim nullus est consensus. *l.2. Cod. de contr. empt.*
d Consentire patri intelligitur filia, quæ propter dementiam cōtradicere patri non potest.
e Absente filia præcisè pater nō agit dotis nomine, sed si cauerit filiam ratam rē habituram: nec enim hoc ipso quod filia est, voluntate eius agere censetur pater. In furiosa filia contra est, Nam quoties furiosæ filię nomine dotem petit pater, filiæ voluntate petere eam videtur. Hoc interstitiū est inter absentiam & furorem: absente & furiosam filiam. In furiosa, tacita filiæ volūtate experiri pater intelligitur: in absente, non intelligitur: ideóque requiritur filiæ ratihabitio.
f Voluntas etiā post finitum negotium per ratihabitionem interponitur, *vt hic. l.3.§. sed si mutua, ff. de iure iur.* & in eo differt ab auctoritate, quæ in ipso negotio interponitur à præsente. *dixi ad l.9.§.5. ff. de auctorit. tutor.*
g Filia absens sanæ mētis admoneri debet, vt videatur tacendo non contradicere. *Duar. l.19.§.3. ff. de procur.* nisi agatur eius nomine iniuriarū, *d. l.39.§.4.*
h iudicialiter s. ab inuito. *Zas.*
i vltrò ac spontè. hinc tamen malè collegit Speculator, Procuratorem constitutum ad exigendū non posse recipere à sponte soluente. Hanc enim opinionem qui probat, lites amat. paulò meliùs Zasius, qui non potest exigere, solutionem recipere nequit: quem vide. Et tamen verum est, quod ait Iason, cuius consensus requiritur in agendo, eiusdē consensus requiritur in accipienda solutione: nam adiecto solui potest, quamuis potestatem exigendi non habeat, *lege 56.§.2. ff. de verborum obligatione.* è contrario procurator ad lites rem in iudicium deducit, cui tamen non rectè soluitur. *l.86. ff. de solutionibus.*
k hinc collige, quòd licet coniuncta persona admittatur ad agendum sine mandato, non possit tamen ei solui sine mandato creditoris. *Bart. Bald. Ias.* vt hallucinari videatur Socinus, cùm ait, in petenda & recipienda dote sufficere fictum consensum filiæ.
l tunc cessat dubitandi ratio: quia cùm filia acceperit dotem, videtur in eius vtilitatem versa. *Bart. Zas.*
m vt ex postfacto id conualescat propter æquitatem. *Bald. Iason.*
n hoc casu quæ dos excepta est à patre, in vtilitatem filiæ vertitur.
o nota hîc tria tempora contracti matrimonij, dotis constitutæ, dotis traditæ.
p Dotis dominium non transfertur in virum, nisi traditione, *vt hic. vide Bald. Nouell. tract. de dote, parte 7. priuilegio* 10. An & donationis propter nuptias? Idem author putat *ibid. facit l. vbi adhuc. Cod. de iure dotium.*
q post matrimonium, & dotem constitutam sc. si ante. *vide l.6. ff. eodem. vide Cuiac. 14. obs. 27. & apud Paul. 2. sent. 22.§.1. Duar. hic.*
r si nuptias præcessit traditio fundi dotalis, à die nuptiarum: si subsecuta est nuptias ab ipsa traditione, fructuum computatio initur, *l.5. ff. eod.* quid ergo: cui cedent fructus ante matrimonium percepti? dotem augebunt. nec enim à marito percipi potuerunt vt dotales, cùm nondum esset matrimonium: ideóque eos fructus soluto matrimonio, vxori restituet. *l.38.§.12. ff. de vsur. Duar.*
s *l 46. ff. de vsur. l.1. Cod. de fructib.*
t à marito vel vxore facta. *ff. eod. Bald.*

impensas refert. nam si mulier pridie vindemias doti dedit, mox, sublatis à marito vindemiis, diuortit: non putat ei vndecim dumtaxat mēsium fructus restitui. sed & impensas, quæ, antequam portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. Igitur, si & maritus aliquid impendit in eundem annum, vtriusque impensæ concurrent. ita & si impensarum à muliere factarum ratio habeatur, cùm plurimis annis in matrimonio fuit: necesse est primi anni computari temporis[a], quod sit ante datum prædium.

1 ¶ Papinianus[b] "autē" libro vndecimo quæstionum.

DIuortio facto fructus diuidi ait, non[c] ex die locationis, sed habita[d] ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. neque enim si vindemiæ[e] tēpore fundus in dotem datus sit, eúmque vir ex calendis Nouembribus primis fruendum locauerit, mensis Ianuarij suprema die facto diuortio, retinere virum & vindemię fructus, & eius anni, quo diuortium factum est, quartam partem mercedis, æquum est. alioquin si, coactis vindemiis, altera die diuortium intercedat: fructus integros retinebit. itaque si fine mensis Ianuarij diuortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit: vindemiæ fructus, &[f] quarta portio mercedis instantis anni confundi[g] debebunt, vt ex ea pecunia, tertia portio viro relinquatur.

2 ¶ E[h] contrario quoque idem obseruandum est. nam si mulier, percepta vindemia statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex calendis Martiis eundem locauerit, & calendis Aprilibus primis diuortium fuerit secutum: non solùm partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebitur, portionem retinebit.

3 ¶ Item[i] si messes eius anni, quo diuortium factum est, colonum ex forma locationis sequantur: ante vindemiam soluto matrimonio, nihilo minùs pecunia[k] messiū in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet.

4 ¶ Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit, antequam[l] nuberet, non debere in contributionem venire.

5 ¶ Ob donationes[m], item ob res amotas, ex his fructibus, qui post diuortium percepti sunt, compensationes fieri possunt[n].

6 ¶ Quod in anno dicitur, potest[o] dici & in sex mensibus, si bis[p] in anno fructus capientur. vt est in locis inriguis.

7 ¶ Et in pluribus[q] annis idem dici potest: vt in silua cædua.

8 ¶ Item si locatio agri talis sit, vt super[r] annuā mercedem, quinquennio quoque, aliquid[s] ampliùs præstaretur. in eo enim, quod ampliùs est, tempus ad quinquennium computamus.

9 ¶ Non solùm autem de fundo, sed etiam de pecore idem dicemus, vt lana ouium, fœtúsque pecorum pręstaretur. quare enim, si maritus prope partum oues doti acceperit, item proximas tonsuræ[t], post partum & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat? nam & hîc fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus.

10 ¶ In seruo[u] quoque anni ratio habetur, & in annum fortè operæ eius locatæ sunt: "vt" præteriti[x] temporis ad maritum, post diuortium autem ad mulierem operę pertineant. 11 ¶ De pensionibus[y] quoque prædiorum vrbanorum idem est, quod in fructibus rusticorum.

12 ¶ Si fundum viro vxor in dotem dederit, ísque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur: pro portione anni debēt restitui. Puto autem: Si arbores cæduæ[z] fuerunt, vel gremiales[a]: dici oportet, in fructu cædere. si minus: quasi[b] deteriorem fundum fecerit, maritus tenebitur. Sed & si vi tempestatis ceciderunt: dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere[c]. non magis, quam si thesaurus[d] fuerit inuentus. in fructum enim non computabitur: sed pars eius dimidia[e] restituetur, quasi in alieno inuenti.

13 ¶ Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas[f] marmoreas inuenerit[g], & fundum[h] fructuosiorem fecerit[i]: marmor, quod cæsum, neque exportatum, est mariti[k]. & impensa non est ei præstanda[l]: quia nec in fructu est marmor: nisi tale sit, vt lapis ibi renascatur[m], quales sunt in Gallia, sunt in & Asia[n].

14 ¶ Sed si cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cuius alterius materiæ sint, vel harenæ: vtique in fructu habebuntur[o].

15 ¶ Interdum marito de fructibus à muliere cauetur[p], & nihil retinet, si, fructibus stantibus, fundum mulier recipiet. interdum retinebit tantùm maritus: & nihil restituet. id est, si non[q] plus erit, quàm pro portione eum retinere oportet. interdum verò "&" reddet, si plus percepit quàm eum retinere oportet. Eadem conditio erit, etiam si cum socero, vel cum herede alterutrius de dote agatur. 16 ¶ Impendi autem fructuum[r] percipiendorum[s] causa, Pomponius ait, quod in arando, serendóque agro impensum est: quódque in tutelam ædificiorum, ægrúmve seruum curandum, scilicet si ex ædificio, vel seruo fructus aliqui percipiebantur. Sed hæ impensæ non petentur, cùm maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus priùs[t] impensis satisfaciendum est. Planè si nouam villam necessariò exstruxit, vel veterem totam, sine culpa sua collapsam, restituerit: erit eius impensę petitio. simili modo & si pastina[u] instituit. hæ enim impensæ aut in res necessarias, aut vtiles, cedunt: pariúntque marito actionem.

De lapidicinis. 1. De impensis in sementem.

8. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur[x]: lapidicinarum commodum ad maritum pertinere, constat: quia palàm sit, eo animo dedisse mulierem fundum, vt iste fructus, ad maritum pertineat. nisi si contrariam voluntatem in dote danda declarauerit mulier[y].

1 ¶ Quod in sementem erogatur, si non responderint messes, ex[z] vindemia deducetur: quia totius anni vnus fructus est.

[a] tempori. Hal tempus. *Ant. Merc. 2. notat. 7. quem vide aduersus Rober. 2. animad. 7.*

b vide in hunc paragraphum Robert, 2. *animaduers. 8.* & Anton. Mercat. 2. *notat. 8.* Duar. hic, & 1. *disp. vlt.* Alciat 3. *parad.* 1. Cuiac. 4. *Feud.* 30.

c id est, non tantùm. *Duar.*

d *lege vnica, §. 9. Cod. de rei vxoriæ act.*

e id est, calendis Octobris. *l. 2. Cod. de feriis. Philomus 15.*

f malunt Papinianus fructus vindemiæ vniuersos cū quarta parte pensionis, putà XII. cū III. confundere: & ex ea pecunia marito dare tertiam, quàm separatim ex vindemia tertiam dare, & æquè ex quarta parte pensionis, tertiam: quo genere seruaretur eadem proportio: non tantùm vt ostenderet iuxta 13. regulam Euclidis libro 7. eandem esse rationem cōfusorum antecedentium, putà VIII & II. ad confusa consequentia IIII. & I. quæ sunt cuiusque antecedentis cum suo consequenti, putà VIII. ad IV. vel II. ad I. *Anton. Merc. 2. notat. 8.*

g huius paragraphi speciem dilucidè proponit Cuiacius 4. *Feud.* 30. Calendis Octobris, inquit, vxorem duxi: dedit mihi in dotem vineam, quam vindemiis collectis fruendam loco: tribus pòst mensibus vxor à me diuertit: videor meo iure posse & vindemiæ fructus, & quartā mercędis partem retinere. sed obstat æquitas, quæ nō patitur me, & præcedentis anni fructus omnes, & instantis quartam partē, retinere, qui quatuor duntaxat mensibus in matrimonio vixi. Quare ad illud ibitur, vt vindemiæ fructus, & quarta mercedis pars confundantur & commisceantur: & ex ea omni pecunia tertiam partem feram: qui tertia quoque anni parte cum vxore vixero.

h vide in hunc §. Robert. 2. *animaduers.* 9. & Anton. Mercat. 2. *notat.* 9.

i vide speciem huius legis apud Langebekium *c. 23.* Annotationum.

k id est, æstimatio messium. *Robert. 2. animaduers. 9.* reprehensus ab Antonio Mercatore 2. *notat.* 8. qui nomine pecuniæ hîc intelligit mercedem. *vt l. 5. § 2. ff. de præscript. l. 18. §. vlt. ff. de stipulat. seruit. l. 14. Cod. de locato.*

l *vide l. 6. ff. eodem.*

m maritus ob res donatas & amotas compensat: & quia compensare potest ipso iure eas reuocat, ita vt non sit opus speciali reuocatione.

n Imò, si marito compensare licet, eidem fructus retinere permittitur. atqui prohibetur retentione vti, licèt experiri iudicio rerum amotarum possit, *lege vnica, §. quarto, Codice de rei vxor. act?* Ea res facit, vt Duarenus putet hunc paragraphum abrogatum.

o vt sc. sicut pars lapidis, est lapis, ita hîc pars anni est annus propter fructus. *Zas. hic num.* 9.

p *vide 6. Plin. 17. 17. c. 18. 18. 22.* vt apud Rhodios *v. 17. Plin. 4.* sed omnino audiendus Plinius 18. *c.* 2. in Tacapo ciuitate Africæ super omne miraculū, riguo solo palmæ prægrandi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite seritur frumētum, mox legumen, demum olus, omnia eodem anno, omniáque aliena vmbra aluntur: *& pòst,* super omnia est, biferam vitem bis anno vindemiare, hæc ille. hinc Virgilius, biferíque rosaria Pæsti. *Duar.*

q i. quemadmodum si bis in anno fructus percipiuntur, duorum quasi annorum habetur ratio: ita, si in multis annis semel tantùm fructus percipitur, plures anni vnius tantùm vicem repræsentabunt.

r id est, extra: id est, quod annuatim præstari solet: vox enim *super,* includit id, cui adiungitur.

s laudimium id esse putat Zasius *hic num.* 14. sed Iason hîc *num.* 8. plaustrum lignorum intelligit. sanè: Aratores Siciliæ plerumque cumulatiore mensura in frumento decumanis adnumerando vtebantur. Cuius loci Verres bina vel tria plerumque expressit, *Cicero 3. Verrina.*

t aut lanitondij, vt vetus interpres Horatij loquitur. *Anton. Mercat. 2. notat. 7.*

u in rebus mobilibus dotalibus (vt pecoribus & seruis) habetur ratio fructuum in diuisione atque ac immobilibus & fundo.

x quo maritus sustinet onera matrimonij. *Iason.*

y *l. 29. ff. de petit. heredit. l. 36. ff. de vsur.*

z id est, ad hoc destinatæ, vt excidantur. *vide legem 9. l. 106. de vsufruct.*

a quòd rustici gremio ad comburendum eas deferunt. Græci id lignum φρύγιον: ligna gremia, id est, tenuia. 12. *Columell.* 19. & ita intellige illud Psalm. 102. & ossa mea sicut gremium aruerūt. *Politianus apud 3. August.* 7. hinc gremia, virgulas, sarmenta, supertamenta & vitium stirpes atque radices ligni appellatione posse contineri legimus. *lege 55. §. 4. infrà de legatis* 3. Cremiales, *Haloander,* à cremādo. Germinales *vulgat.* quas Plinius congerminantes appellat, quæ ad hoc sunt deputatæ, vt ex eis germina, vel surculi colligantur: aut pedamēta ad sustinēdas vites: quo etiam genere sunt salicta, arundineta, populi, & id genus aliæ.

b Immò, ex nō cædua silua, ligna in vineam cædere potest, dum ne deteriorem fundum faciat, *lege 10. ff. de vsufructu.* quid in grandibus arboribus, quæ voluptati, sanitati, ornatui villæ, ac fundi inseruiūt? vtique impunè eas cædere non potest.

c Immò, quadamtenus in fructus cedūt, cùm iis ad vsum suū & villæ vti possit. *lege 12. ff. de vsufructu.*

d thesaurus in fundo dotali inuentus, totus nō fit mariti.

e de thesauro, *vide quæ notaui ad Nouellam Leonis 51.*

f *vide l. 8. infrà eodem.*

g fortuitò, vel vltrò aperta lapidicina. *l. vlt. ff. de fundo dotali.* cùm in eo fundo tempore dotis constitutæ, & traditæ, lapis non cæderetur, *vt l. 8. ff. eodem.*

h nec fundum, &c. *Cuiac. ad l. 4. ff. de vsucapionib. & 15. obseruat. 21. arg. l. vlt. ff. de fundo dotali:* reprehensus à Roberto *1. recept. lection.* 10.

i §. 16. ff. *eodem.* Quæstionis est, an aperta lapidicina, & cæso lapide fundus semper fiat fructuosior? & quidem videtur deterior reddi, nisi lapis renascatur. *ff. eodem. & arg. d. l. vlt.* quid etiam si agri partem necessariam instituendis lapidicinis occupauerit? *l. 13. §. 5. ff. de vsufructu,* interea hoc verum est fieri posse vt instituta lapidicina plus sit reditus, quam in arbustis, vineis, vel oliuetis, quæ fuerint *d. §. 5.*

k non quòd hi lapides sint fructus, sed vt Græci interpretes aiunt, ἐξαίρετον ὁ δόξη τὸ κέρδος διὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ λατομίου: aut, vt est in contextu Basilicῶn, eius fiunt interim tanquam fructus, licèt non sint fructus: vt teneatur etiam mulieri actione de dote, quòd fundum deteriorem fecerit, in id, quod interest, in quo continentur etiam lapides, si extent, vel quanti venierint mulieris voluntate, *vide Cuiacium 15. obseruat. 21.*

l Imò, præstanda est, *d. l. vlt.*

m non dicitur in fructu, nisi quòd renascitur, *Bald.* posse tamen maritum vti lapidibus exemptis ad ædificia sua temperatè videtur. *v. l. 9. §. 2. ff. de vsufr.*

n & aliis locis, putà in Italia. *Plin. 36. c. 15. idem 36. c. 18.* Theophrastus ait: Martianū refert credidisse lapides esse qui pariant, & spontè compleri montis vlcera, *d. cap. 5. Strabo 5.* Isidorus *16. c. 2.* sunt & montes natiui salis, in quibus ferro ceditur, vt lapis renascens maius: tantæ alicubi duritiæ, vt muros domósque massis salis faciant.

o *d. l. 9. §. 2. ff. de vsufruct.* p *l. 55. ff. eod.* nuda repromissione, *Duar. l. vlt. ff. de fund. dot.*

q *l. vlt. ff. de impensis.*

r aliæ impensæ sunt quærendi, colligendi, conseruandi fructus causa.

s *vide l. 1. in fi. ff. de impens.*

t impensæ quærendorum & colligendorum fructuum causa, deducuntur ante diuisionem, siue sint magnæ, siue sint paruæ. *Zas.*

u & pastinationes. *v. l. 70. ff. de verb. signif.*

x Is casus ab eo diuersus est, de quo dictum est *l. 7. §. 13. ff. eod.*

y vtcunque tamen id conuentum sit: pactum irritum erit, si nullis ex aliis rebus maritus onera matrimonij sustinere possit. *l. 4. ff. de pact. dot.*

z expensa facta contemplatione fructus aridi, suppletur ex liquido eiusdem anni. *Baldus.*

De mora mulieris in dote recipienda.

9. *Pomponius* libro quartodecimo ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet[a]: dolum malum dumtaxat[b] in ea re, non etiam culpam, maritus pręstare debet: ne facto[c] mulieris, in perpetuum, agrum eius colere cogatur[d]. fructus[e] tamen, qui peruenissent ad virum, redduntur[f].

De muliere apud hostes defuncta. 1. *Si vir vxorem occiderit, vel contra.*

10. *Idem* libro quintodecimo ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendũ, perinde[g] obseruanda omnia, ac si nupta decessisset[h]: vt, etiam in potestate non fuerit patris[i], dos ab eo profecta, reuerti ad eum debeat[k].

1 ¶ Si vir[l] vxorem suam occiderit[m]: dotis actionem heredibus vxoris dandam esse[n], Proculus ait. & rectè. nõ[o] enim æquum est, virum ob facinus suum dotem sperare lucrifacere[p]. Idémque & è[q] contrario statuendum est.

De re aliena in dotem data.

11. *Idem* lib. 16. ad Sabinum.

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit: reddẽda ei est, quasi suam dedisset[r]: & fructus quoque pro[s] portione anni, quo diuortium factum est.

Quatenus condemnatur maritus vel eius heres, XIV. vel defensor.

12. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

MAritum[t] in id, quod facere potest[u], condemnari, exploratum est[x]: sed hoc heredi[y] non esse præstandum.

13. *Paulus* libro septimo ad Sabinum.

QVia tale beneficium personale est, & cum persona extinguitur[z].

De pacto vt maritus in solidum damnetur.

14. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

ALia causa est defensoris[a]: quem placet sufficienter videri defendisse, si tantum vxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset.

1 ¶ Elegãter quærit Pomponius libro quintodecimo ex Sabino, si paciscatur maritus, *ne[b] in id, quod facere possit, condemnetur*, sed in solidum, an hoc pactum seruandum sit. & negat[c] seruari oportere. quod quidem & mihi videtur verum. namque, contra bonos[d] mores id pactum esse, melius est dicere. quippe cùm contra receptam reuerentiã[e], quæ maritis exhibenda est, id esse apparet.

Quo tempore spectatur, an maritus facere possit. 1. *Quæ compensationes prosunt heredi mariti.* 2. *Quatenus socer damnatur.*

15. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

REi iudicatæ[f] tempus spectatur, quatenus maritus facere potest.

1 Heredi mariti, licèt in solidum condemnetur, compensationes[g] tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, vt hoc minùs sit obligatus: vel vti ob res donatas, & amotas, & impensas. morum[h] verò coercitionem non habet.

2 ¶ Socero[i] quoque, cum quo nurus de dote agit, idem[k] honor habetur, (vt) in id damnetur, quod facere potest.

a alias dotem & culpam præstat, *l.18.§.1.j.eodem.*
b creditor est in mora, qui debitum oblatum non accipit, *l.2. Cod. de iur. emphyt. l.12. Cod. de contrah. stip.*
c cur facto? Imò, potius non facto? vel ideò quòd ea quæ non fiunt appellantur nomine facti: nomine facti nõ factum includitur. *l.2. 9.5 l.75.§.6.j. de verb. oblig. l.121. l.174.j. de reg. iuris.*
d nisi facilè hoc fieri possit. est enim vmbra latæ culpæ facilé cultum omittere. *Castrensis. Zas.*
e *l.38.§.1.s. de vsur.*
f quia quidquid ex re mea superest, meum est, *l.49.§.1.s. de rei vind.*
g id dicitur propter fictionẽ legis Corneliæ. tũc enim fingitur filia mortua, *l.12.j. qui testam. l.28.j. de vulg.*
h olim eius captiuitate dissoluebatur matrimonium, *l.56.j. eodem. l.12.§.4.j. de capt.*
i qui sic? vel ideo quòd captiuitate finiebatur patria potestas: eóque pacto filia capta videbatur sui iuris facta.
k non per stipulationem, nõ per successionẽ, sed iure patrio per consolidationẽ, & peculij recuperationem operante fictione legis Corneliæ. *Zas.* dixi ad *Vlp. 6.§.4.*
l qui aliàs pacto, vel statuto doté lucrari debuit. possumus enim de pacto ad legem rectè argumentum ducere, si vtrobiq; par sit ratio. *Zas.*
m citra causam adulterij. *l.4.C. de adulter.* quid si vulnerauit? idẽ erit si ex vulnere moriatur. Quid si domo exclusit? nõ idem. quid si infirmã non curauit? omnino idem, si de facili medicum habere potuit, *l.31.§.11.12. s. de ædilit.* quid si mortem vxoris non vindicauit? *vide l.27.j. de iur. fisc.*
n vt dotem & eius actionem amittat.
o nemo recipere debet meritũ ex maleficio suo *Bald.*
p vt statuti, aut sui pacti. sunt enim verba & pacta referenda ad merentes, nõ ad delinquentes, *l.88.§.11.j. de leg.1.* sic odiosi non comprehendũtur in gratiis. *l.51.j. de manum. test.* & statutis, quantumuis generalibus, rescriptis, priuilegiis. *Zas. hic num.5.*
q vir & vxor iudicantur ad paria. *Zas.*
r nec referenda est ei quæstio dominij alieni: idem in deposito. *l.1.§.39.s. depositi.* commodato, *l.15. l.16.s. commod.* non idem in contractibus, in quibus dominiũ transfertur, vt in mutuo. *v.l.7. Cod. si cert.* nisi pecunia consumpta, *l.13.s. de reb. cred.* aut vsucapta, quò refertur. *l.15.§.1.s. de cond. indeb.* possum tamen referre exceptionem dominij perpetui. i. possum te repellere, si dixero rem meam esse quam ipse postules, nisi in duobus casibus superius exceptis.
s *l.7.§.1.s. eod. l. vnica, §.1. Cod. de rei vxor. act.*
t non idem est in aliis debitoribus, qui iudicati etiam in carcerem coniici possunt. *l.34.j. de re iud.*
u & ita deducit alimenta ne egeat. *l.30.j. de re indic. l.173.j. de regulis.* nisi maritus sit putatiuus. *Zas. hic num.14.* nisi sit artifex, & habeat vnde se alat. *num.17.* nisi fundus dotalis à marito petatur, vt quælibet alia res, non vt dos: nisi iubente muliere, fundum dotalem promisit alteri: nisi in solidum à iudice condemnatus sit, *lege 41.j. de re indic.* nisi culpam post diuortium in rebus dotalibus commisit maritus. *l.35.s. de negot.* nisi dolo bona dotalia dissipauit, *l.18.§.1.j. eodem.* nisi constante matrimonio ob eius inopiam, bona dotalia petantur. *vide l.24.j. eodem.* nisi dotem soluit, *l.9.s. de condict. indeb.* nisi mulier sit æquè pauper ac maritus. *Zas. hic num.20. l.12.* vide & alias exceptiones apud Socinum, *regula 257.*

16. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

QVia parentis[l] locum socer obtinet.

1. *Quatenus mulier damnatur.* 2. *De marito condemnato in solidum.*

17. *Paulus* lib. 7. ad Sabinum.

EX diuerso si socer ex promissione à marito conueniatur, solet quæri, an idem ei honor habendus sit. Neratius[m] libris membranarum, & Proculus scribunt, hoc iustum[n] esse.

1 ¶ Item si mulier ex promissione conueniatur: magis placuit, defendẽdam eam per exceptionem. idem & Proculus ait. sicuti, cùm socia fuit, dabitur ei exceptio: quamuis iure ciuili sit obligata.

2 ¶ Si in iudicio dotis iudex, ignorantia iuris lapsus, condemnauerit maritum insolidum: Neratius, Sabinus, doli[o] exceptione eum vti oportere, aiunt: eáque tutũ fore.

Quatenus condemnantur filij communes. 1. *De dolo & culpa mariti.*

18. *Pomponius* libro sexto decimo ad Sabinum.

ETiam filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt[p], in id, quod facere possunt, condemnandos, Labeo ait.

1 ¶ Licèt in dotalibus rebus non solùm dolum[q], sed & culpam maritus præstet: cùm tamen quæritur in iudicio de dote, an facere possit. dolus dumtaxat comprehenditur. quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. quamquam eum dumtaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quem propter[r] vxorem adhibuit, ne ei solidum solueret: non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat: si dolo[s] mariti res dotalis interisset, & alioquin soluendo non esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minùs soluendo esset, perinde tamen eũ damnandum eius rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minùs facere possit. cæterùm, si[t] circa interitum rei dotalis, dolus malus & culpa mariti absit. actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri: veluti furti, vel damni iniuriæ.

De redintegratione matrimonij.

19. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

SI mulier diuerterit[u], &, iudicio de dote contestato, reuersa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio, exspirat iudicium, & omnia in statu pristino[x] manẽt.

Quibus ex causis dos redditur, constante matrimonio.

20. *Paulus* libro 7. ad Sabinum.

QVamuis mulier non in hoc accipiat, constante matrimonio, dotem, vt æs[y] alienum soluat[z], aut prædia idonea emat[a], sed vt[b] liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus[c], aut parentibus consuleret, vel vt eos ex hostibus redimeret: quia iusta & honesta causa est: nõ videtur malè accipere: & ideò rectè[d] ei soluitur. ídque & in filiafamiliàs obseruatur.

21. *Vlpianus* lib. 3. Disputationum.

SEd & si ideò maritus ex dote expẽdit, vt à latronibus[e] redimeret necessarias mulieri personas, vel vt mulier vinculis vindicet[f] de necessariis suis aliquem: reputatur ei id, quod expensum est: siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos[g] sit, actio dotis euanescit. & multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius, quod in ipsum impẽsum est: siue ipse maritus

x *lege 13. infrà eodem.*
y heredi extraneo, *Haloand. l.25. infra de re iud.* non suo. *l.18.j. hoc tit.*
z ad hanc regulam refer *l.14.15.16.s. de legibus: l.32.§.16. lege 45.s. de arbitr. lege 7.j. de exception. l.2. Cod. de legibus. c.7. de regulis in 6.* Porrò exceptiones septem huius sententiæ, vide apud Zasium 2. *Responsorum 4.* vbi ostendit, priuilegia personalia, interdum personam egredi.
a *l.23.j. de re iud.*
b Pactum vt ne debitor bonis cedere non possit, non valet: ne ad custodiam & carcerem obligare se videatur: quòd contra bonos mores esse dicitur. de quo tamen vide Socinũ *regula 279.*
c Quid ita? facit ad rationem huius quæstionis lex 7. *s. de postul.*
d idem dicendum in omnib[us] huiusmodi pactis. *lege 6. Cod. de pactis.*
e vide Aristot. 2. *œconom. 1.* & Plutarchum *in præceptis connubialibus.*
f *l.53.j. eod.*
g *l.24.§. penult. j. eodem.* quæ hodie locum non habent per modum retentionis, *l. vnic. §.5. C. de rei vxor.*
h De moribus, dixi *ad l.11. in fin. Cod. de repudijs & iudicio de moribus sublat.*
i *l.53.j. eodem, l.21.j. de re iud.*
k vide Zasium 2. *Respons. 9.*
l *vide leg. 5.s. de vsu. lege vltima, j. de his qui vt indign.*
m Imò, Neratius contradicit, *d.l.21. in fine.*
n Immò, distinguendum, *l. penult. s. de iure dotium: l.21. l.22.j. de re indicata.* vide *Zas. 1. Intellect. 5. & 2. Responsorum 9.*
o *adde leg. 41. in fine. j. de re indicata.*
p aliud in extraneis, *lege 12. s. eodem.*
q *vide l.17.s. de iur. dot. l. vnic. §.7. Cod. de rei vxor. act.*
r *vide l.7.§.5.j. quibus ex causis in possess.*
s maritus dolo res dotales dissipans, tenetur in solidum, *l.66.j. eod. l.78.§.2. versic. quòd si alienauerit. s. de iure dot.*
t Adde quæ scripsi *ad l.2. Cod. de rescind.* u *v.l.30.s. de iure dot.* x *Vlp.6.§.11.*
y *l. vlt. in fin. s. de iure dotium.*
z causa necessaria.
a causa vtilis. b causa honesta.
c *l.73. circa finem, s. de iure dot.*
d *adde l.22.§.1.j. eodem.*
e *adde l.36. Cod. de donat.*
f id enim pium est, *l.21. in fi. Cod. de sacros. Eccles. l.36. in pr. C. de donat.*
g Dos tota mulieris consumi potest in redimendis personis ipsi mulieri necessariis & coniunctissimis.

hon fecit

a Doti actioni doli exceptio inest.
b dotis actio bonæ fidei. §.29. *Inst. de act.*
c Doli exceptio inest omnibus bonæ fidei iudiciis.
d sumptus piæ causæ insunt actioni de dote.
e Argumentum à minori ad maius. si obligatur qui tacitè consentire intelligitur, multò magis obligatur, qui expressè cõsenserit.

hoc fecit: siue filiæ, vt faciat, dedit. sed & si non pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendũ. cùm enim doli[a] exceptio insit de dote actioni[b], vt "in" cæteris[c] bonæ fidei iudiciis: potest dici, (vt & Celso videtur) inesse[d] hunc sumptum actioni de dote. maximè[e], si ex voluntate[f] filiæ factus sit.

De pacto dantis dotem. 1. *De dote soluta filiofamiliàs.* 2. *De nouatione.* 3. *De absentia filiæ.* 7. *De furore coniugum.* 10. *De furore.* 11. *Vel captiuitate patris.* 12. *Qui tenentur actione de dote.* 13. *De dote opinata.*

22. *Idem* libro trigesimotertio ad Edictum.

SI[g] cùm dotem daret pater, vel extraneus pro muliere, in vnum[h] casum pepigit, vel in diuortium, vel in mortem: dicendum est, in eum † casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem.

1 ¶ Si post solutum matrimonium filiafamiliàs, citra patris voluntatem, exactam communem dotem consumat: patri, & viua ea, & mortua, actio superest, vt dos ipsi soluatur. quod ita verum est, si perdituræ soluatur. cæterùm, si non[i] perdituræ, & ex iustis causis soluta sit: non supererit actio: sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier.

2 ¶ Si mulier, soluto matrimonio, egentem reum dotis, per nouationem[k], decepta accipiat: nihilo minùs actio dotis ei manebit[l].

3 ¶ Si pater, filia absente, de dote egerit: etsi omissa sit de rato satisdatio: filiæ denegari[m] debet actio, siue patri heres exstiterit, siue in legato[n] tantum acceperit, quãtum dotis satis esset. & ita Iulianus pluribus locis scribit, compensandum[o] ei in dotem, quod à patre datur. lucróque eius cedit, si tantum[p] ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur à marito: qui patri soluit,

4 ¶ Si patri, propter condemnationem, Romæ[q], vbi dos petatur, esse non liceat: filiæ satis dotis[r] fieri oportet. ita tamen, vt caueat ratam[s] rem patrem habiturum.

5 ¶ Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur[t]. secundùm hæc, si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutauerit voluntatem[u], vel etiam emancipata[x] sit: frustra pater aget.

6 ¶ Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat, nonnumquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris[y] sit, vt verendum sit, ne acceptam dotem consumat. ideóque officium[z] iudicis interponendum est: quatenus[a] & filiæ, & patri competenter consuletur. Sed si latitet filia ne tali patri consentire cogatur: puto, dari quidem patri actionem. sed causa cognita. quid enim, si filia verecundè[b] per absentiam patri cõdicat[c]? cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? quòd si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est vitæ probatæ: filia leuis[d] mulier, vel admodum iuuenis[e], vel nimia circa maritum non merentem, dicendum est, patri potiùs adquiescere prætorem oportere, daréque ei actionem.

7 ¶ Si maritus, vel vxor, constante matrimonio, furere cœperint: quid faciendum sit, tractamus[f]. Et illud quidem dubio procul obseruatur, eam, personam, quę furore detenta est, quia sensum non habet[g], nuntium mittere non posse. An autem illa repudianda est, considerandum est. Et si quidem interuallum furor habeat, vel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his, qui circa eam sunt: tunc nullo[h] modo oportet dirimi matrimoniũ: sciente ea persona, quæ cùm compos mentis esset, [&] ita furenti, quemadmodum diximus, nuntium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas. quid enim tam humanũ[i] est, quàm "vt" fortuitis casibus mulieris maritum, vel vxorẽ

f secus si contradicente, *l. vlt. Cod. de negot.*
g vide Rogeriũ ad hanc legem. *tractatu de dote.*
h *v. l. 26. §. 2. š. de pactis dotalibus:* vide *Zas. Responsor. 2.*
† casus omissus in stipulatione dotis remanet in iuris communis dispositione fauore mulierũ. *Bald.*
i *l. 20. in fine, š. eod.*
k dolus dás causam nouationi, & liberationi, reddit ipsam ipso iure nullam. *Bald.*
l Imò, non manebit. *argu. l. 3. in fin. ʒ. vt legat.*
m filia non debet habere dotem & legatum, seu institutioné: alterutrò debet esse contenta. *Bald.*
n *l. 34. §. 5. ʒ. de legat. 2.*
o Imò, non est compensandum *l. vlt. Cod. de dot. promiss.* quin filia Falcidiam iure hereditario: doté iure proprio habitura est, *l. 14. ʒ. ad l. Falc.*
p cedit si ampli⁹ ab eo consecuta sit. *vide Cuiac.* 3. *ob. 16.* vide *Nauticam* 10. *de Coniect. lib. 2. numero* 5.
q *vide l. vlt. ʒ. de interdictis.*
r *sub.* nomine.
s hinc concludit Baldus ratione banni non amitti patriá potestatem.
t hinc colligit Baldus causam dotis esse causá ordinariam: & in ea requiri litis contestationem.
u potest enim consensus reuocari ante litem contestatam, sic. ut mandatum. *Baldus.* post litis contestationem non licet, *vt hic.* quemadmodum si res non sit integra, *l. 6. š. de iurisdict.* si obligationis vinculum impediat, *l. 17. §. 3. š. commodati.*
x status mutatio inducit tacitam reuocationem consensus. *Bald.*
y vt & alibi tutoris, *l. 17. §. 1. ʒ. de testam. tutela.*
z ad officium iudicis pertinet, iura partium tueri. *Bald.*
a *vide l. 2. š. eodem.*
b non intelligitur contradicere is, qui consentire tenetur ex debito iuris & honestate. *Baldus l. 1. §. 5. ʒ. quarum rerum.* quia contradictio non iustificata per causam, nil operatur.
c contradicat, *Haloander.*
d *l. 37. in fine ʒ. eodem.*
e quæ nondum facta est pubes. *vide Cuiac. 6. obs. 22.*
f Quæstio, an propter furorem alterutrius coniugum dos repeti potest.
g & ignorantis loco est.
h *l. 8. š. de his qui sunt sui. l. 16. ʒ. de ritu. l. 4. š. de diuort.*
i de amore coniugali, vide Valerium 4. *cap.* 6.
k *l. 1. š. de ritu. l. 1. ʒ. rerum amotarum. l. 4. Cod. de crimin. expilata. lege 52. ʒ. de re iudicat. Halicarnass. 2.*

l his modis probatur furor nimius.
m non intra quinquennium tamen, respectu mariti. *Nou. Leon.* 112 vltra triennium, respectu mulieris. *Nou. ll. Leonis 3.*
n dotem igitur vxor eo casu repetet.
o quæstio, an propterea quòd à marito negligitur vxor dotem repetere potest?

viri participem[k] esse? Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, vt sanitatis nulla spes supersit, circa ministros[l] terribilis, & forsitan altera persona, vel propter sæuitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tenta est: licentia[m] erit compoti mentis personę, furenti nuntium mittere: vt nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum: neque in damnum[n] altera pars incidat.

8 ¶ Sin autem, in sæuissimo furore muliere cõstituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit[o] autem infelicitatem vxoris, & non ad eam flectitur, nullámque ei competentem curam inferre manifestissimus est, sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat, vel curator furiosæ, vel cognati, adire iudicem cõpetẽtem, quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieris sustentationem sufferre, & alimenta præstare, &[p] medicinæ eius[q] succurrere, & nihil prætermitti, quæ[r] maritum vxori adferre decet[s], secundùm dotis quantitatem[t]. Sin verò dotem ita dissipaturus[u], ita manifestus[x] est, vt non hominem frugi oportet. tunc dotem sequestrari[y], quatenus ex ea mulier competens habeat solatium vná cum sua familia, pactis videlicet dotalibus, quę inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint. in suo statu durantibus: & alterius exspectantibus sanitatem, & mortis euentum.

9 ¶ Item pater furiosæ vtiliter intendere, sibi, filiæve suæ reddi dotem, potest. quamuis enim furiosa nuntium mittere non possit: patrem[z] tamen eius posse certum est.

10 ¶ Si, soluto matrimonio, pater furiosus sit: curator[a] eius, voluntate filię dotem petere poterit: aut, si curatoris culpa non sit, agere filiæ permittendum erit, cauerique oportebit de rato[b].

11 ¶ Idem decernendum est, & si ab hostibus captus[c] sit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda[d].

12 ¶ Transgrediamur nunc ad hunc articulũ, vt quæramus, aduersus quos competit de dote actio. & aduersus ipsum maritum competere, palàm est: siue[e] ipsi dos data sit, siue alij, ex voluntate[f] mariti, vel subiecto iuri eius, vel non subiecto. Sed si filiusfamiliàs sit maritus, & dos[g] socero data sit, aduersus socerum agetur. planè si filio data sit, si quidem iussu soceri, adhuc absolutè socer tenebitur. quòd si filio data sit, non[h] iussu patris: Sabinus, & Cassius responderunt: nihilo minùs cum patre agi oportere. videri enim ad eum peruenisse dotem, penes quem est peculium. sufficit autem ad id damnandum, quod est in peculio, vel si quid in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit: cum marito non poterit experiri, nisi patri heres exstiterit.

13 ¶ Si mulier in condicione mariti errauerit, putaueritque esse liberum, cùm seruus esset[i]: concedi oportet quasi[k], priuilegium, in bonis viri, mulieri. videlicet vt, si sint & alij creditores, hæc præferatur circa de peculio actionem. & si fortè domino aliquid debeat seruus: nõ pręferatur mulier, nisi in his tantùm rebus, quæ vel in dote datæ sunt, vel ex dote[l] comparatæ, quasi & hæ dotales sint.

23. *Paulus* libro trigesimosexto ad Edictum.

ET si quid in eam dotem impensum est, nec à muliere reddetur: per doli mali exceptionem seruabitur[m].

De inopia marito. 1. *De marito exheredato à patre.* 2. *De dote restituenda, vel satisdatione præstanda.* 3. *De tempore dotis soluendæ.* 4. *De seruo dotali manumisso.* 5. *De sæuitia in seruos dotales.* 6. *Si vxor viri rem commodauerit.* 7. *De publicatione bonorum mulieris.*

24. *Vlpianus* libro trigesimotertio ad Edictum.

p ex hac rerum diuersarum copulatione colligit Baldus, Alimentorum nomine non contineri pharmaca. si ita est, heres damnatus matri aut nouercæ, aut cuiuis denique alimenta præstare, non cogetur alimentorum legato, aduersæ eorum valetudinis expensas, quantũuis quotidianas, sustinere.
q & medicina ei succurrere.
r nihil prætermitti quorum maritum, *Haloander.* nihil prætermitti eorum quæ.
s vir igitur iudicis officio cogi potest ad alendam vxorem, & ægrotam curandam.
t non igitur vltra dotis quantitatem? quid si nulla dos fuerit constituta? haud dubiè, nõ solum affectione maritali ad id cogi videtur. *lege 13. Cod. de negotijs.* sed etiam iudicis officio. *argumento lege 28. suprà de religiosis.*
u quæstio, an marito dos condici potest, vel eò, quòd dotem dissipet?
x *vide legem 24. ʒ. eodem.*
y sequestratio fieri solet, quoties bonorum dissipatio tenetur, *lege 21. in fine ʒ. de appellation.*
z *lege 4. š. de diuortijs.*
a *vide legem 7. infrà de tutoribus datis: vide leg. 5. §. 3. suprà de iure dotium.*
b furiosus ad suam mentem reuersus ratam rem habere potest: ideóque valebit.
c *dicta l. 5. §. 4. suprà de iure dotium.*
d vt & de dote constituenda, *d. §. 4.*
e 4. *Harmenop.* 9. §. 13.
f nihil enim interest an alicui detur, an alij ipso consentiente, *l. 19. š. de iure dot. l. 86. ʒ. ad l. Falcid. l. 4. C. de solutionib.*
g *l. 10. Cod. eodem.*
h *l. 25. ʒ. eodem.*
i *Vlp. 7 §. vlt. l. 3. C. eod.* non consistit matrimonium, ideóque dotem condicere potest, & habet priuilegium, *l. 5. š. de condict. sine caus. l. 74. š. de iure dot. v. l. 17 l. 18. ʒ. de reb. auth. ind.*
k Dos impropria seu quasi dos, vel putatiua (qualis ea dicitur quam dat ea quæ iustã vxorẽ putat, cùm nõ sit iusta vxor) priuilegiũ aut quasi priuilegiũ veræ dotis habet, *vt hic:* habet. n. tacitã hypothecã in bonis mariti *Glo. l. 2. in fi. ʒ. de priuileg. credit. & l. Assiduis. C. qui potiores.* At spõsa nõ habet tacitã hypothecã priuilegiatam? *vt not. in l. eos. C. qui potiores: Dynus Iacob. de Aretio. Bald. l. 2. Bald. Nouell. 2. parte 3?* Diuersa ratio est spõsæ & vxoris putatiuæ. Ius enim priuilegium tacitæ hypothecæ dat doti, *vt hic.* Ante matrimoniũ cõtractũ, dos nõ est, *l. vlt. C. de donat.* Putatiuũ verò matrimonium contractũ bona fide, iisdem priuilegiis fruitur, quibus dos veræ, *vt hic, & Bart. in l. si concubinam. ʒ. rer. amot. & in l. de iure, in fi. ʒ. ad Municip.* Id tamen priuilegium vxori tantũ, non marito dari notat post Alexandrũ Negusant. *tract. de pignor. parte 2. membro 4. num. 104.*
l *v. l. 26. š de iur. dot. l. 71. ʒ. de leg. 2.*
m *l. 5. ʒ. de impens.* hodie non est locus retentioni, *l. vnic. §. 4 vers. sed nec ob impensas Cod. de rei vxor. act.*

a *Nouella 97.c.6.* hic caſus eſt ſpecialis, aliàs dos conſtante matrimonio non ſolet repeti. Quid? dote ita conſtante matrimonio repetita, num huiuſmodi pecunia nomine & affectu dotalis eſſe deſinet? nõ putat Baldus, cùm fiat eo caſu ſimplex tráſlatio de viro in mulierem. aliud eſt ſi ſoluto matrimonio pecunia dotalis repetatur, vt ſoluto matrimonio non ſit amplius dotalis.

SI, conſtante matrimonio[a], propter inopiam mariti[b], mulier agere volet[c]: vnde exactionem[d] dotis initium accipere ponamus? & conſtat, exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentiſſime[e] apparuerit[f] mariti facultates ad dotis exactionem non ſufficere.

1 ¶ Si, exheredato[g] marito, mulier agat: magis eſt, vt ex die aditæ patris hereditatis incipiat ei dotis exactio.

2 ¶ Quotiens mulieri[h] ſatiſdandum[i] eſt de ſolutione dotis poſt certũ tempus[k]: ſi maritus ſatiſdare[l] non poſſit: tunc, deducto[m] cõmodo temporis, condemnatio reſidui repræſentatur. ſed ſi, cùm maritus ſatiſdare poſſet, nollet, in ſolidum[n], eum condemnandum, Mela ait, non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio[o] conuenit: vt aut, ſatiſdatione interpoſita abſoluat maritum[p], aut, habita ratione compenſationis[q], eum condemnet. quod quidem hodie magis vſurpatur. nec ferenda eſt mulier[r], ſi dicat, magis ſe velle dilationem pati, quam in repræſentatione deductionem.

3 ¶ Siue autem mariti[ſ], ſiue vxoris periculo dos fuit: nihilo minùs legitimo tempore[t] debet ſoluere maritus.

4 ¶ Si vir, voluntate mulieris, ſeruos dotales manumiſerit[u]: ſi quidem donare[x] ei mulier voluit: nec de libertatis cauſa impoſitis, ei præſtandis tenebitur, quòd ſi[y] negotium inter eos geſtum eſt: vtique tenebitur, vt officio iudicis caueat[z], reſtituturum ſe mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti, vel ex obligatione perueniſſet.

5 ¶ Si maritus ſæuus in ſeruos dotales fuit: vidẽdum, an de hoc poſſit conueniri. & ſi quidem tantùm[a] in ſeruos vxoris ſæuus fuit: conſtat, eum teneri hoc nomine. ſi verò & in ſuos eſt natura talis[b]: adhuc dicendum eſt, immoderatam[c] eius ſæuitiam hoc iudicio coercendam. quamuis enim diligentiam vxor eam demum ab eo exigat, quam rebus ſuis exiget, nec plus poſſit: attamen ſæuitia, quæ in propriis culpanda eſt, in alienis coercenda eſt: "hoc eſt, in dotalibus."

6 ¶ Si vxor viri rem commodauerit, eáque perierit: videndum, an compenſationem[d] hoc nomine pati poſſit, & puto: ſi quidem prohibuit eam maritus commodare, ſtatim deductionem fieri: ſi verò non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbenti.

7 ¶ Si bona mulieris pro parte[e] ſint publicata, ſupereſt[f] mulieri reliquæ partis dotis exactio. Plus puto: Et ſi poſt litem conteſtatam publicata ſit pro parte dos, ſufficiet arbitrium iudicis ad partis[g] condemnationem faciendam. Quòd ſi tota dos publicata ſit, exſpirabit iudicium.

De peculio. 1. De dolo, & culpa. 2. De deterioratione 3. De ſeruis qui in fuga ſunt. 4. De locatione.

b vel ſoceri, vel cuiuſcunque doτis promiſſoris. hoc enim beneficium mulieri competit contra ſocerum vergentem ad inopiã. eſt enim eadem ratio in ſocero, quæ in marito. *Bart. hic numero* 25. quid ſi duo dotem promiſerint, an ob vnius inopiam, aduerſus alium locupletem agi dotis nomine poterit? agi poſſe ait Bart. *num.* 32. nec enim diues fideiuſſor facit videri (talis eſt correus debẽdi) principalẽ ſoluendo. *Rip. eſ.* 52. 1. Quod ad correos attinet, negat Iaſon: vnius enim diuitiæ ſupplent alterius inopiam. ſic ſentio, ſi qui dotem promiſerunt, non ſunt correi, vnius inopia alteri non nocet. *lege* 32. §. 4. *ſ. de vſuris.* ſi ſũt correi ſimul, ſiue ſocij ſint, vel non ſocij, vnius inopia alteri nocebit. *Bart. d. loco.*
c nec enim cogitur inuita agere. *l. 1. Cod. vt ne inuit.*
d hinc collige, quòd ſi ob inopiam mariti vxor dotem ſuam repetere poteſt, multò minus inuita à marito inope cogi poterit dotem ſoluere, niſi fortè dos reponatur apud honeſtos mercatores cum honeſto lucro, *cap. per veſtras, extra de dot. poſt. diuort. reſt.*
e *l. 22. §. 8. ſ. eod.* euidentiſſimè id apparet ex vulgi rumore, ſi plus impendat annuatim, quam habet ex reditu, *arg. l. 3. § 1. ſ. vbi pup. l. vlt. Cod. de cura. furioſi: Nou. 3. in princ.* ſi pro aliis fideiubeat, *Rip. hîc num.* 38. ſi neque tempus, neque finem expenſarum habet, *l. 11. ſ. de cur. furioſ.* Quid ſi maritus aut à piratis expilatus, aut naufragio, aut condemnatione iudicis, aut excommunicatione ad inopiam ſit redactus, an idem ius erit, vt vxor iſtis caſibus dotem poſſit repetere? *vide Rip. hîc num.* 37. *ad* 48. quid ſi mulier ſciens & volens, contraxit matrimonium cum marito euidenter inope, & abutẽte ſuis bonis: num dotem ei repetere licebit? vtique, ſi Bartolo credimus *num.* 23. nam vt mulier expreſſo pacto dotis conditionem deteriorem facere non poteſt, ita nec tacitè. In iis enim quæ nocent minus valent tacita quàm expreſſa: ideóque qui ita dotem dederit, non cenſetur renunciaſſe beneficio reponendi dotem in tuto. *Rip. num.* 49. vide quæ notaui *ad l. 5. Cod. de ſponſalib.* Fingamus, rebus ita conſtitutis, maritum cautionem offerre, num dotem ipſe vel retinere, vel, quod magis eſt, eam vxori & aliis, à quibus conſtituta fuerit aut promiſſa, condicere poterit? poſt Caſtrenſem, negat Rip. *num.* 52. quibus vix aſſentior: ſatis enim locuples videtur qui cauet idoneè. Porrò euidentiſſimè conſtare hîc dici quibuſdam videtur, quòd etiam conſtat coniecturis, ídque per auxeſin, de qua dixi *ad l. 1. ſ. de off. eius cui mandata eſt iuriſdict.*
f hodie ſufficit, ſi inchoauerit malè ſubſtantia vti, *Nou. 97. c. 6. in fi. pr.*
g Imò, inopia, contingens per exhæredationem, incipit eſſe euidens à die aditæ hereditatis. *Bart.*
h à marito ſcilicet.
i hinc collige, habentem dilationem à lege, cogi interim ſatiſdare. *lege 5. Cod. de precibus.* eſſe ſecus in eo, qui dilationem habet ex ſuo contractu, & ex ſua prouidentia. is enim non tenetur ſatiſdare, niſi labatur facultatibus. *lege* 31. *infrà de rebus auth. iud.*
k annua, bima, trima die.
l ob dotem fideiuſſor non interponitur niſi ſoluto matrimonio, & cur. *v. l. 1. l. 2. Cod. ne fideiuſſores dotium.* Dixi *ad l. 7. 5. 6. ſ. de donationib. inter virum & vxorem.*
m tantò minus maritus mulieri condemnandus eſt, quantò plus commodi is percepiſſet, ſi ſatiſdediſſet, & dotem non reſtituiſſet. verùm illud tantò minus num ſemper deducitur à marito? fingamus maritum ſponte ante diem conuentum, dotem velle reddere? non deducet. *Bart. hic num.* 11.
n id eſt, in continenti, nulla deductione temporis facta, ob contumaciam amittitur dilatio à lege data.
o quo hæc ſatiſdatio petitur, *l. 42. ſ. de iudic.* p à dote reddẽda ante diẽ conuẽtũ.
q repræſentationis, *Hal.* putà dotis redditæ à marito ante diem conuentum, & dotis ſtatim redditæ vxori.
r poſt litem eo caſu conteſtatam: poſt ſententiam acceptam, pœnitens ſc. is enim ad cuius poſtulationem lata eſt ſententia, non poteſt ab ea recedere. *Bald.*
ſ mariti eſt periculum, quotiens ei dos æſtimata, *l. 51. ſ. eod.* vel in quantitate *l. 42. ſ. de iur. dot.* data eſt: quoties ita cõuenit. *l. 6. ſ. de pact. dot.* t *v. l. 1. §. 7. C. de rei vx. act.*
u rectè manumiſit, *l. 62. ſ. eod. l. 7. in fi. ſ. de don. int. vir.* x ius liberti ſc. vel in compenſationem ... re. *Bart.* cui res donata eſt, & eius cõmoda (putà facultas manumittendi) data ſunt. *Bald*
y *l. 64. ſ. eod.* tunc enim vir tenetur reſtituere quidquid habet, vel habere ſperat à liberto dotali. *Bart*
z venditor ad eã cautioné reſtringitur, qui poſt vẽditionem factã manumiſit ſeruum venditum. *l. 23. ſ. de act. emp.*

25. *Paulus* libro 36. ad Edictum.

SI filiofamiliàs dos[h] data ſit iniuſſu[i] patris: de peculio quidem agetur. ſed ſiue propter impenſas à filiofamiliàs factas, ſiue propter res donatas à filio[k], vel amotas[l] ab vxore res peculiares: hoc ipſo, quòd habet actionem pater[m] ex perſona filij, maius peculium fit. & ſic totum[n] eſt præſtandum mulieri, quod eſt in peculio: quia adhuc[o] ſit, quod vxori[p] debeatur.

1 ¶ Maritum[q], in reddenda dote, de dolo malo[ſ], & culpa cauere oportet. quòd ſi dolo malo fecerit, quò minus reſtituere poſſit: damnandum eum, quanti mulier in litem iurauerit[ſ]: quia inuitis[t] nobis, res noſtras alius retinere non debeat.

2 ¶ Si poſt diuortium res dotales deteriores factæ ſint, & vir in reddenda dote moram[u] fecerit: omnimodo[x] detrimentum ipſe præſtabit.

3 ¶ Si qui dotalium ſeruorum in fuga erunt: cauere debebit maritus[y], ſe eos viri boni arbitratu perſecuturum, & reſtituturum.

4 ¶ Si vir in quinquennium locauerit fundum, & poſt primum fortè annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliàs fundum mulieri reddi oportere, quàm "ſi" cauerit[z], ſi quid præter vnius[a] anni locationem maritus damnatus ſit, id ſe præſtatum iri[b]. ſed & mulieri cauendum[c], quidquid præter primum annum ex locatione vir conſecutus fuerit, ſe ei reſtituturum.

De mora. De rei interitu.

26. *Idem* lib. 37. ad Edictum.

SEmel mora facta, ſi ſeruum dotalem poſtea, offerente[d] marito, mulier accipere noluerit, & ita is deceſſerit: non debebit pretium eius maritus, vel heres eius: ne damnum ſentiat, quòd poſtea, offerente[e] eo, mulier accipere noluit.

De herede mulieris.

27. *Gaius* libro vndecimo ad Edictum Prouinciale.

SI poſt diuortium mortua muliere, heres[g] eius cũ viro, parentéve eius agat: eadem[h] videntur de reſtituenda dote interuenire, quę ipſa muliere agente, obſeruari ſolẽt.

De eo quod maritus poteſt conſequi à muliere.

28. *Vlpianus* libro primo Inſtitutionum.

FAcere poſſe maritus etiam id videtur, quod à muliere conſequi poteſt[i]: ſcilicet ſi iam ei aliquid abſit, quòd pro muliere "aliquid" expẽdit[k]. vel mandato eius præſtitit. cæterùm, ſi nondum[l] ei abeſt, (vtputa ſub[m] conditione eſt obligatus) nondum videtur facere poſſe.

a non excuſatur vir à negligentia in dotalibus, eò quod ſit negligens in ſuis *Bal.* in bono, i. in diligentia, ea ſufficit quam in reb. noſtris adhibemus: in malo, i. in negligẽtia, nõ item, *Bart. Bald. & ſ. eod.*
b in ſuos eſt, licèt natura adhuc. *Hal.*
c quæ cadit in leuem culpam. *Bald. v. l. 2. ſ. de his qui ſunt ſui.*
d hodie retẽtiones ꝓhibitæ *l. vn. §. 4. C. de rei vx.*
e putà tertia, *l. vlt. in fi. ſ. de vi pri. nat.*
f non tranſit igitur in fiſcum inſtantia, ſeu totũ ac vniuerſitas rerum.
g ſi, iudiciũ pro parte intentatur, ſufficit pro parte ferri ſententiam. *Bart.*
h ſputà cẽtum.
i *l. 22. §. 12. ſ. eod. l. 55. ſ. eod. l. 10. C. ...*
k conſtante matrimonio ſc.
l finge ducẽta.
m pater recuperat impẽſas dotales factas à filio, res donatas ab eodem, vel eidẽ amotas: quibus omnibus eius peculium augetur, *arg. l. 7. §. 4. ſ. de peculio.*
n puto legendum, *non totum.*
o modò adhuc ſit, *Hal.*
p puto legendum eſſe, *quod vxor debeat.* fingamus enim mulierem ducenta amouiſſe: centum verò dumtaxat in dotem attuliſſe: dotis nomine actionem habet in peculium aduerſus patrem mariti: contra ſocer ducenta filio amota poſtulat.
q idem in vxore, ſi res amotas non reddit. *l. 8. in fi. ſ. de impenſ.*
r *l. 17. ſ. de iure dot.*
ſ rem enim ſuam ſibi reddi exigit, *l. 5. ſ. de in litem.*
t *v. l. 9. ſ. de impenſ.*
u *l. 38. ſ. mandati.*
x Omnimodo hîc, eſtne ſine diſtinctione? An potius in totum, ſeu integrũ? An etiam ſi dolus vel culpa abſit? An vt & naturalem interitum præſtet? *vide Cuiacium 5. ad Africanum, fol.* 79.
y niſi culpa careat, *l. 21. ſ. de rei vindicat.*
z *l. 55. ſ. eodem.*
a colono ſcil. qui ab vxore expulſus eſt iudicis ſententia. Non igitur ſimpliciter verum eſt, quòd veteres penè omnes interpretes hîc notant, vxorem cogi ſtare locationi quinquennali à marito factæ, ſed tunc demum, ſi marito præſtet omne damnum, quo caſu maritus, colono agente ex conducto, damnatus fuerit. In annali locatione fortè aliud eſſe Duarenus ait *hîc*: vbi etiam quærit, an locationi factæ à beneficiario, ſucceſſor: à tutore, pupillus: à venditore, etiam fiſco, emptor: à creditore miſſus in poſſeſſionem rei ſeruandæ cauſa, ſtare neceſſe habeat. vide quæ notaui *ad l. 9 Cod. de locato.* adde Phannucium *tract.* de lucro dotis, in *in pr.* vbi negat, dotis ſucceſſorem cogi ſtare colono.
b id ſe præſtaturam eſſe. *Haloand.*
c *vide d. l. 55.*
d *l. 9. ſ. eodem.*
e oblatione mora purgatur.
f *Pomponius* libro decimoquinto ad Sabinum *Hal.*
g *vide l. 6. Cod. de iure dotium.*
h ex perſona agentis, non variatur priuilegium conuenti, *Bald.*
i purè ſcilicet, *ſ. eod.*
k *l. 43. ſ. eodem.*
l maritus dicitur eſſe ſoluendo, in eo quò mulier ei purè debeat, ſecus ſi ſub conditione. *Bald.*
m *vide Vlp. 7. §. 3.*

Cui dos

Cui dos profectitia. 1. vel aduentitia reddi debet.

29. *Idem* libro 3. Disputationum.

QVotiens pater dotem dat, & ſtipulatur: ita demum in ſuam perſonam de dote actionem transfert, ſi ex continenti ſtipuletur [a]. ceterùm, ſi interpoſito tempore, ſtipulari velit: non, niſi cōſentiēte [b] filia, poterit: quamuis in poteſtate ſit. quia deteriorem [c] conditionem, in dote, filiæ facere non poteſt: niſi cōſentiat. planè ſi ante nuptias dotem dederit: poterit ex interuallo, ante nuptias tamen, & citra voluntatem quoque filiæ ſtipulari.

1 ¶ Si quis [d] pro muliere dotem dederit, conueneritque [e], vt, quoquo modo dirempto matrimonio, ipſi ſolueretur, poſtea maritus vxori dotem ſoluerit: rectiſſimè dicetur, exactionem nihilo minùs ei, qui dedit, contra maritum competere.

De ea quæ ſecundò nupſit. 1. Si mulier debitori dotis ſucceſſerit.

30. *Iulianus* lib. 16. Digeſtorum.

NVpta [f] non impeditur, quo minùs cum priore marito de dote experiatur.

1 ¶ Quotiens culpa viri accidit, *ne [g] dos à ſocero, aut à quolibet alio, qui mulieris nomine promiſerat, exigeretur*: ſi aut in matrimonio filia deceſſerit, aut materfamilias facta eum, qui dotem repromiſerat, heredem inſtituerit: ſatis conſtat, nihil amplius [h] virum præſtare debere, quam vt eos obligatione liberet [i].

De publicatione bonorum mariti. 1. De pacto patris, ne à ſe petatur. 2. De morte patris qui procuratorem dedit. 3. Si coheredes mariti ſoluerint partem dotis. 4. De fructib.

31. *Idem* libro 18. Digeſtorum.

SI marito, publico iudicio, damnato, pars aliqua bonorum eius publicetur: fiſcus [k] creditoribus eius ſatiſfacere neceſſe habet. inter quos vxor quoque eſt.

1 ¶ Si pater, cùm ducenta, filiæ ſuæ nomine, dotis [l] gratia, promiſiſſet, pactus fuerit, *ne [m] amplius quàm cētum à ſe peterentur*, & ſoluto matrimonio egerit: centū, de quibus conuenit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis eſſe. quod ſi, mortuo patre, cum herede eius maritus agere cœperit: iſta quoque pecunia in dote erit.

2 ¶ Si voluntate filiæ procurator à patre datus, litem de dote conteſtatus fuerit, & re ſecundum eum iudicata pater deceſſerit [n]: iudicati actionem filiæ potius, quam heredibus patris, dari oportebit.

3 ¶ Cùm patri dos data eſſet, & ei filius ex aliqua parte heres ſub conditione inſtitutus fuerit, &, pendente [o] conditione, coheredes eius dotem pro ſua portione mulieri ſoluerint: hoc minùs filius ex dote præſtare debebit. quoniam nullam actionem, eius pecuniæ recuperandæ gratia, aduerſus coheredes habet.

4 ¶ Si fundum dotalem recepiſſet mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta nō fuiſſet: nihilominùs de dote agere poteſt: quia minorē dotem recepiſſet. hoc enim ad dotis augmentum [p] pertinet. quēadmodum ſi partum [q] ancillarum non recepiſſet, aut legata, vel hereditates, quæ poſt diuortium per ſeruos dotis [r] adquiſitæ marito fuiſſent.

Si prior maritus, poſteriori dotem promiſerit.

32. *Idem* lib. 2. ad Vrſeium Ferocem.

SI prior maritus poſteriori, dotis nomine, tanquam [s] debitor mulieris dotem promiſerit: non plus, quā id quod facere poſſit, dotis futurum eſſe [t].

Si maritus vxori ſucceſſerit.

33. *Africanus* lib. 7 [u]. Quæſtionum.

QVæ, dotis nomine certam pecuniam promiſerat: quoſdam adhibuerat: qui ſtipularentur partem dotis, diſtracto matrimonio, ſibi ſolui ea, nulla data dote, obierat, eodem marito ſuo herede relicto. is damnoſam [x] hereditatem eius adierat. nihilo minùs ſtipulatoribus tenebitur. quoniam adeundo [y] hereditatem debitricis, intelligeretur [z] ſecum penſaſſe [a]. nec ad rē pertinere, quòd ſoluendo non eſſet hereditas: quando ceteris etiam creditoribus teneatur.

Vtrum dos reddenda ſit patri vel filiæ.

34. *Idem* libro 8. [b] Quæſtionum.

TItia diuortium à Seio fecit. hanc Titius in ſua poteſtate eſſe dicit, & dotem [c] ſibi reddi poſtulat. ipſa ſe matremfamilias [d] dicit [e], & de dote agere vult. quæſitum eſt, quæ partes iudicis ſint. reſpondi, patri, niſi [f] probet filiam non ſolùm in ſua poteſtate eſſe, ſed etiam conſentire [g] ſibi, deneganda actionem: ſicuti denegaretur, etiam ſi conſtaret, eam in [h] poteſtate eſſe.

De liberta.

a dotem ſibi reddi.
b l. 7. ſ. de pac. dotalib.
c v. l. 28. ſ. de iure dot.
d extraneus ſcilicet. nam pater, etiam ſimplici pacto, actionem de dote in perſonam ſuā transfert. l. 6. C. de iure dot. Cur tam variè? vel ideo, quod pater ex neceſſaria cauſa filiam dotare cogitur *Duar.*
e aliàs ſi non conuētum fuerit, actio mulieri dabitur l. 43. §. 1. ſ. de iure dot.
f dotis priuilegium non amittitur per tranſitum ad ſecūdas nuptias.
g vide quæ dixi ad l. 44. §. 1. j. eod.
h l. 35. ſ. de iure dot.
i l. 33. §. 1. ſ. de peculio.
k l. 2. Cod. eo.
l dotis permiſiſſet *Hal.* v. quæ notaui ad l. 79. in fin. ſ. de iure dot.
m vide quæ dixi ad l. 44. § 1. j. eod.
n l. vn. §. 11. C. de rei vxor.
o dum pendet conditio vnius partis, illa pars nō adcreſcit coheredib. interim pure ſubſtitutis. *Bald.*
p actio de dote datur pro eius augmento. *Bald.*
q d. l. vn. § 7.
r per ſeruos dotales *Hal.* v. l. 47. ſ. de iure dot.
ſ tanta & talis obligatio in termino referente, quanta & qualis eſt in termino ad quem fit relatio *Bald.*
t ſecundo marito ſcilicet. plus enim τῆς δυνάμει, & effectu in hoc caſu non debet, qui promittit l. 12. ſ. eod.
u v. Cuiac. 7. ad Afric.
x hinc oritur ratio dubitandi, vt in fine j. eod. dicitur: vt ſit ſenſus, eum ſibi ſoluiſſe non videri, qui adiit hæreditatem, quæ ſoluendæ doti ſibi debitæ par non ſit. *Cuiac.*
y Scientia cum taciturnitate habetur pro conſenſu. vide *Rolandum à Valle.* 1. conſil. 19. numero 37.
z ſed quanam ratione intelligitur? ea eſt. Omnem hæreditatem videri ſoluēdo, quàm hæres adiit, quæ hæredem inuenit l. 3. j. ad l. Falcid. l. 6. infrà, de bon. libert.

a confuſio pro ſolutione, vel pro penſatione cedit leg. 50. infrà, de fideiuſſoribus: l. 95. §. 2. infrà, de ſolutionibus. non tamen per omnia confuſio vim & effectum ſolutionis habet v. Cui. ibid.
b v. Cuiac. 8. ad Afric.
c profectitiam ſcilicet, & hoc verum eſt, ſiue filiafamilias fuerit, ſiue materfamilias l. 5. §. pen. ſ. de iur. dotium.

35. *Marcianus* [i] libro decimo Inſtitutionum.

LIberta, quæ, voluntate patroni, diſceſſit, de dote cum eo agere poteſt, quam ei dedit.

De publicatione dotis.

36. *Paulus* libro ſecundo de Adulteriis.

SI maritus minùs facere poteſt, & dos publicata ſit: in id, quod facere poteſt, fiſco [k] maritus condemnandus eſt: ne in perniciem mariti mulier punita ſit.

Si filia non habet cauſam contradicendi patri.

37. *Vlpianus* libro ſecundo Reſponſorum.

DOtem volūtate [l] filiæ videri patrem recepiſſe, cùm cauſas [m] contradicendi ei filia non haberet. maxime cùm ab eo poſtea, ampliore [n] ſumma, dotata ſit.

De muliere diuertente, & de ſponſalibus poſtea contractis.

38. *Marcellus* libro ſingulari Reſponſorum.

LVcius Titius, cùm eſſet filiusfamilias, voluntate patris vxorem Mæuiam duxit. & dotem pater accepit. Mæuia Titio repudium miſit. poſtea pater repudiati, abſente filio, ſponſalia cum ea de nomine filij ſui fecit. Mæuia deinde repudium ſponſalibus miſit, atque ita alii nupſit. quæro: ſi Mæuia aget cum Lucio Titio quōdam marito, & à patre herede relicto, de dote, & probetur, culpā [o] mulieris matrimonium diſſolutum: an poſſit maritus, propter culpam mulieris, dotem retinere. Marcellus reſpondit, etiam, ſi vt heres inſtitutus à patre, Titius cōueniretur, tamen, ſi ſponſalibus non conſenſiſſet, culpam mulieris multandam eſſe.

De compenſatione delictorum.

39. *Papinianus* libro vndecimo Quæſtionum.

VIro atque vxore mores [p] inuicem accuſantibus, cauſam repudij dediſſe vtrumque, pronunciatum eſt. Id ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempſerunt, neuter vindicetur. * paria [q] enim delicta, mutua penſatione, diſſoluuntur.

De Patre repetente dotem.

40. *Idem* lib. 28. Quæſtionum.

POſt dotem datam, & nuptias cōtractas, ſtipulatus eſt pater, [r] filiæ voluntate [ſ], *diuortio facto dotem dari.* ſi conditio ſtipulationis impleatur, & poſtea filia ſine liberis deceſſerit: non erit impediendus pater, quo minùs ex ſtipulatu agat. viua autem filia, ſi agere vult, exceptione ſummouendus erit.

De dote poſt diuortium numerata.

41. *Idem* lib. 37. Quæſtionum.

SI pater ignorans filiam diuortiſſe, dotē ex cauſa promiſſionis numerauit [t]: non per indebiti condictionem, ſed de dote actione pecunia petetur.

De patre Condemnato. 1. De fructib. & ſumptib. 2. De vſuris. 3. De extraneo repetente dotem, & de redintegratione matrimonij.

42. *Idem* lib. 4. Reſponſorum.

IN inſulam patre deportato [u], qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Poſt diuortiū quoque patre damnato, qui idem [x] conſentiente filia non petierat, æquè dotis actio mulieris eſt.

1. ¶ Fructus ex prædiis, quæ in dotem data videbantur [y], bona fide perceptos, & mulieris oneribus antè cauſam liberalem adſumptos, quamuis ſeruam fuiſſe poſtea conſtiterit, peti non poſſe placuit. Sumptus [z] verò neceſſarios & vtiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compenſatis fructibus perceptis, ad [a] finem ſuperflui [b] ſeruari conuenit. 2 ¶ Vſuras [c] numeratæ dotis ex ſtipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, ſi petat: gener, qui reſiduæ dotis promiſſæ fœnus ſtipulatus eſt, ita demum, ad finem vice mutua debitæ quantitatis, compenſationem opponere iuſtè videtur, ſi [d] propriis ſumptib. vxorem ſuam exhibuit. alioquin, ſi patris ſumptibus exhibita ſit, inanis vſurarum ſtipulatio compenſationi non proderit. 3 ¶ Ad virum vxore poſt diuortium reuerſa, iudicium acceptum ex ſtipulatione, quam extraneus, [e] qui dotem dederit, ſtipulatus fuerit, non diſſoluitur, nec officio iudicis abſolutio continetur.

De nominibus.

43. *Scæuola* lib. 2. Quæſtionum.

SI maritus in id, quod facere poteſt, condemnatus ſit, & nomina ſint [f] ad dotis quantitatem [g] neque ampliùs: neque habebit mandare actiones [h].

De morte Soceri, quo viuo dos peti non poterat.

44. *Paulus* libro quinto Quæſtionum.

d id eſt ſui iuris l. 30. ſ. eod. l. 4. ſ. de his qui ſunt ſui. etiam virgo. Tertull. libro de velandis virginibus.
e v. quæ notaui ad l. 5. in f. ſ. de probat.
f Præſumitur quiſque paterfamilias niſi probetur contrariū vide Bartolum 1. conſil. 42.
g l. 2. §. 1. ſ. eod. l. 2. l. 3 Cod. eod.
h dixi ad l. vnicam. §. 13. Cod. de re. vxoris act.
i ¶ Papinianus *Hal.*
k vide l. 31. ſ. eo. l. 2. C. eod.
l leg. 22. §. 6. ſ. eod.
m non dicitur contradicere, qui non habet cauſam contradicendi v. *Bal.*
n l. 34. §. 5. j. de leg. 2.
o Si matrimonium culpa mulieris diſſoluitur, dotem amittit. l. 8. Cod. de repud.
p l. 47. j. eod.
q d. l. 47. l. 28. Co. de adulteriis: v. l. vlt. in fin. ſ. de eo per quem: vide Socinum regula 86.
r pater ſiue filiæ. Cuiac. 6. ad Africanum, & ita in Baſilicis.
ſ quod facere nō tenetur propter diuortium. hinc naſcitur ratio dubitandi. nam hinc conſtat huiuſmodi pecuniam non eſſe dotalem leg. 3. ſ. iure dot. & tamen ad eam petendam actionē de dote competere.
t atque ita ciuiliter mortuo leg. 1. §. pen. contra tab.
u qui dotem conſentiente *Hal.*
x matrimonium inualidum non facit maritum lucrari fructus iure mariti, ſed iure bonæ fidei poſſeſſoris.
y l. 24. §. pen. ſ. eod.
z non nocet filiæ, ſi pater eius voluntate ſtipuletur v. l. 3. §. 5. ſ. de minorib.
a De hoc locādi genere dixi ad l. 19. ſ. de compenſat.
b id eſt, vſque ad ſumptus, qui fructuum quantitatem excedunt. *Duar.*
c v. leg 21. §. 1. ſuprà de don. int. vir.
d leg. 69. §. 3. ſ. de iure dot. l. 17. j. de doli mali.
e qua extraneus v. l. 63. ſ. de iure dot.
f ſufficientia ſcilicet.
g exoluendam vxori ſcilicet, deducto tamen victu.
h neque ampliùs habebit: mandare actiones debet *Hal.* quæ lectio, Florentina melior videtur.

a Heres institui socer à genero potest.
b videtur extincta esse obligatio propter cõfusionem, quasi creditor debitori succedat *Duar.*.
c nam filia aduersus viuum patrem non agit, l. 4. s. *de iudiciis.*
d Et sic ficta solutio non extendit vires suas extra personam succedentis. *Baldus.*

SI socer à genero heres [a] institutus, adierit hereditatem [b]: quandoque mortuo [c] patre, cum heredes eius filiam de dote acturam [d], Nerua, & Cato responderunt: vt est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto. ibidem Aristoni consensit. ego dicerem, & si emancipasset pater filiam, ipsum quoque conueniri posse. 1. ¶Lucius Titius, filiæ suæ nomine, centum doti promisit [f] Caio Seio. & inter Caium Seium, & Lucium Titium patrem mulieris conuenit: *ne [g] dos à viro, viuo Lucio Titio, id est, patre mulieris peteretur* postea, culpa mariti diuortio facto, solutū est matrimonium. & pater mulieris decedens, alios heredes instituit, filia exheredata. quæro, an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cùm eam mulieri redditurus [h] est. respondi: Cùm filia, aliis à patre heredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit: necesse habebit maritus, aut exactam dotem, aut actiones ei præstare: nec vllam exceptionem habebunt soceri heredes aduersus eum. cum * absurdè dicitur, dolo videri eum facere, qui nō ipsi, quē cōuenit, sed alii [i] restiturus petit. alioquin: & si post mortem patris diuortisset, nondum exacta dote: excluderetur ex actione dotis maritus quod non est admittendum. sed etsi ex parte filia heres patri suo extiterit: debebit maritus coheredes eius pro parte virili exigere. & mulieri reddere [k], aut actiones ei præstare.

De pacto, & stipulatione aui materni.

45. *Idem* libro sexto Quæstionum.

GAius Seius auus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem, dotis nomine, Lucio Titio merito dedit: & instrumēto [l] dotali, huiusmodi pactum, & stipulationem complexus est: *si inter Lucium Titium maritum & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ vxori, vel Gaio Seio auo materno redderetur restitueréturque.* quæro: cùm Seius auus maternus statim vita defunctus sit: & Seia postea sine culpa sua diuorterit, viuo patre suo, in cuius potestate est: an, & cui actio ex hoc pacto ex stipulatione competat: & vtrùm heredi aui materni ex stipulatu, an nepti. respondi, in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam: quoniam [m] auus maternus ei stipulatus proponitur. quod cùm ita est: heredi stipulatoris, quandoque diuorterit mulier, actio competere videtur. sed dicendum est, Seiē posse dotem solui, quāuis actio ei directò non competat, ac [n] si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. sed permittendum est [o] nepti ex hac auita conuentione, ne commodo dotis defraudetur, vtilem [p] actionem. fauore enim nuptiarū, & maximè propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum est.

Si vir vxori legauerit, ne dotem petat.

46. *Idem* libro decimonono Quæstionum.

QVi dotem stipulanti vxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat: ita [q] tamen, *ne dotem ab heredibus peteret.* ea, quæ legata erant, vxor capere non potuerat [r]. respondi. dotis actionem mulieri aduersus heredes non esse denegandam.

De lenocinio mariti.

47. *Scæuola* libro decimonono Quæstionum.

CVm [s] mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur [t] cur enim improbet [u] maritus mores [x], quos ipse aut ante corrupit, aut postea [y] probauit [z]? Si tamen [a] ex mente legis [b] sumet qui, vt nec accusare possit, qui lenocinium vxori præbuerit: audiendus est.

De dote liberorum nomine retinenda.

48. *Callistratus* lib. secundo Quæstionum.

SI dotali [c] instrumento ita stipulatio interposita sit, *vt liberorum nomine dos apud maritum resideat*, nepotū [d] quoque nomine dos retinebitur.

De nomine in dotem dato. 1. *De euictione.*

49. *Paulus* lib. 7. Responsorum.

MÆuia marito suo, inter alias res dotis, etiam instrumentum [e] solidorum decem [f] tradidit: quo Otacilius eidem Mæuiæ cauerat, *daturum se, cùm nuptum ire cœpisset, decem millia.* ex eo instrumēto maritus nihil exegit, quia [g] nec potuit. quæsitum est, si dos à marito petatur, an compellandus sit etiam illam summam, quæ instrumento continetur, refundere. respondi: potuisse quidem eum, cui actiones mādatę [h] sunt, debitorem cōuenire: sed, si sine dolo malo, vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eū conueniri posse, neque mādati iudicio [i].

1 ¶Fundus æstimatus, in dotem datus, à creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. quæsitum est, an mulier, si æstimationem dotis teneat, exceptione summouenda sit. ait enim, se propterea non teneri, quòd pater eius dotem pro se dedit, cui heres non exstiterit. Paulus respondit, prædio euicto sine dolo & culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. consequi enim eam pretium fundi euicti, euidens iniquitas est: cùm dolus patris [k] ipsi nocere debeat.

De rebus æstimatis reddendis.

50. *Scæuola* lib. 2. Responsorum.

AEstimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit: *vt ex quacumque causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur* [l]*: habita ratione augmenti, & deminutionis, viri boni arbitratu: quæ verò non exstarent, ab initio æstimatio earū.* quæsitum est: cùm res quædam, quas maritus vendiderat, exstarent: an secundum pactum & hæc ad mulierem pertinerent. respondi res, quæ exstant, si neque volēte [m], neque ratum habente muliere, venissent: perinde reddendas, atque si nulla æstimatio interuenisset.

De Interitura rei æstimatæ.

51. *Hermogenianus* lib. 2. iuris Epitomarum.

AEstimatæ res, vsu [n] etiam mulieris, periculo mariti, deteriores efficiuntur.

Si maritus dotem soluit quam non accepit.

52. *Tryphoninus* lib. 7. Disputationum.

MAritus dotem, quam non accepit, post diuortium per errorem soluit. repetet [o]: quia non numeratam cauerat. exigi enim ab eo non potuit.

De dote data filiofam.

53. *Idem* lib. 12. Disputationum.

SI filiofamilias [p] dos data est: ipse quidem dotis actione tenetur: pater autem eius de peculio. nec interest, in peculio rem, vel pecuniam dotalem habeat, nec ne. sed quatenus facere potest, hîc [q] quoque condemnandus est: Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandæ tempore. Atquin: si cum patre agatur: deduceretur [r] ex peculio, quod patri, vel subiectis ei personis filius debet. at si cum ipso filio agatur: alterius debiti [s] non fiet detractio in computatione, quantum facere possit filius.

De ære alieno.

55. *Paulus* lib. singul. de Iure singulari.

MAritus facere posse creditur, nullo [t] deducto ære alieno: item socius, item patronus, parénsve atque is, qui ex donatione [u] conuenietur, omni ære alieno deducto, facere posse intelligitur.

Si maritus ædium dotalium nomine cauerit damni infecti.

55. *Idem* libro quinto ad Plautium.

CVm mulier de dotis repetitione, post solutum matrimonium, agit: cauere [x] debet marito, qui ædium nomine damni infecti cauit [y]: si velit eam recipere: vt periculum matri amoueat.

De stipulatione, Si nupta esse desierit dotem reddi.

56. *Idem* lib. 6. ad Plautium.

SI quis sic [z] stipuletur à marito, *Si quo [a] casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis?* hac generali commemoratione, & ab hostibus [b] capta ea committetur stipulatio: vel etiam si deportata † fuerit, vel ancilla effecta. hac enim conceptione [c] omnes hi casus continentur [d]. Planè quantum veniat in stipulatione [e]? vtrùm quasi mortua sit, an quasi diuortium fecerit? humaniùs quis id com-

e vt ei nō possit obiici facta solutio de qua superius dixi. habenda est igitur mulieris ratio, cui dotis actio cum patre fuit communis.
f v. l. 79. in fin. s. de iure dot.
g Dotis petitioni renunciare gener pacto potest, vt hic & l. 30. §. 1. l. 31. §. 1. s. eod. Potest n: omittere dotis exactionem, impunè. vt id noceat vxori? falsò Cynus ita putat. in l. cum t bi. Cod. qui potiore. Quinimo Alexāder post moram existimat maritū constante matrimonio pacisci non posse de dote nō petenda, vt sibi noceat, vt hic Negusantius de pignorib. parte 2. memb. 4. numero 77.
h hinc nota: vtcunque filia exhæredata sit, dotem eam exigere, & ad eam exhæredatā actionē de dote transferri *Baldus*.
i Ista siquidem exceptio *dolo facit, &c.* non obstat in eo quod est alii restituendum, *Bald.* sed eùm eidem *v. l. 8. s. de doli except.*
k Maritus vxori quondam suæ tenetur exigere aut iuri cedere *Bald.*
l De dotali instrumento scripsi ad *l. 45. s. eod.*
m hinc dubitandi ratio ex iure stricto sumitur: neptis enim in hoc casu, auo materno extranea est, cui stipulando auus non adquirit *l. 26. C. de iure dot.*
n ratio decidēdi ea est, hoc casu nepti posse solui, tanquam adiectæ. At obiicies, In instrumento hic neptèm ordine priorem esse, ac prius nominari auū: igitur nepti, non neptem auo adiici? vel hinc constat quòd ea quę non possunt valere, cōsiderato ordine scripturæ, interpretāda sint ex ordine iuris, vt valeant *Bald.*
o permittendam esse *Hal.*
p atqui aui stipulatio directa fuit: verbis obliquis non est concepta: non igitur vtilis datur sed directa: *v. Bal.*
q aliàs & legatum ex testamento, & dotem ex stipulatu petet. *v. l. vn. §. 3. C. de rei vxor. act.*
r hinc nascitur quæstio, An cùm repulsa sit à petitione legati inutilis, admitti debeat ad petitionem antecedentis debiti, puta dotis?
s *vide Cremensem singulari. 86.*
t à marito. Accusator adulterii, excluditur per replicationem lenocinii. Baldus hinc etiam colligit, quòd si exceptio & replicatio continet dolum, replicans debet obtinere: sed si petitio & exceptio continent dolum. debet obtinere excipiens: atque ita, quando vtraque pars est in dolo, semper est deterior conditio eius qui de dolo cœpit proponere: turpis turpem accusare non potest.
u *l. 39. s. eo. l. 9. s. de neg.* quod approbo, non improbo.

x *l. 39. s. eod.*
y Quid: an audietur? cùm aduersus doli exceptionem non detur doli replicatio: *l. 4. §. 13. j. de doli except.*
z Tantum valet approbatio post factum, quantum ante factum *Bald.*
a Sed & si *Hal.* & rectè.

b Bona exceptio est, quæ de legis mente procedit *Bald.* lex est, non audiri maritum, lenonem vxoris, vxorē accusantem: mens legis est, lenonem nullo modo accusare posse.
c Dotale instrumentum, dotales tabulæ seu nuptiales. *vt hîc & l. 45. s. eod. l. vlt. j. de suis per ctum. Cod. de pactis: l. pactū. Cod. de collationibus: adde quæ scripsi ad l. 29. j. de pactis dotalibus.*
d etiam ex filia *l. 1. C. de condictionib. insert.* Nomē liberorū in contractu, comprehēdit nepotes vt hîc. & oēs descēdentes *Bald. v. l. 220. j. de verb. signif.*
e id est nomen *l. 2. Cod. de oblig.*
f aliud esset si tradidisset instrumētum pro decem: quia tūc censeretur, maritus emptor nominis. *l. 10. s. de iure dot.* & imputaret sibi inopiam debitoris. *Bald.*
g ¶*l. 41. §. 3. s. de iure dot.*
h traditione instrumēti ex causa: hinc collige, traditionem instrumēti habere vim non solum mandati vtilis, sed directi *Bald. v. leg. 1. C. de donat.*
i Inopia nominis dati in dotem, non imputatur marito *Bald.*
k à quo dotem habet ex causa lucratiua, tūc enim dolus authori nocet *l. 25. in pr. j. de his quæ in fraud. cred. l. 4. §. 27. j. de doli except.*
l *l. 21. Cod. de iure dotis.*
m *leg. vlt. s. de pact. dotalib.*
n *l. 10. l. 69. §. 8. s. de iure dot.*
o *v. l. 40. s. de condict. indeb.* dos cauta non numerata, per errorē soluta repetitur. errans non confirmat contractum præcedentem *Bal.*

p *v. l. 25. s. eod.* q *l. 15. inf. s. eod.*
r est enim ea lex peculii *l. 5. inf. s. de peculio.*
s *l. 49. j. de re iud.* t *d l. 49.*
u *l. 19. inf. j. de re iudic.* meliùs igitur agitur cum donatore, quam cum marito, parente, patrono, socio.
x *l. 7. §. 15. l. 25. inf. s. eod.* y *vlp. 6. §. 2. in fi.*
z id maritus vxori promittere solet, *l. 52. s. de iure dot. l. 240. j. de verb. signif.*
a hæc vox, nota est generalis conuentionis diuortij. b *v. l. 10. s. eod.*
† hodie, nemo deportatione fit seruus, neque ob id soluitur matrimonium *Nouell. 22. cap. 8. & 13.*
c *d. l. 240*
d Imò non cōtinentur: vide quæ dixi *ad l. 24. Cod de donat. inter virum & vxorem.*
e hac scil. in qua videtur in casum diuortii, vel mortis, stipulatio concepta & casus seruitutis omissus est. *Duaren.*
f quæ, seruitute interueniente, à marito disiuncta est.

petere

a vt minus debeatur. refertur enim casus omissus diuortii ad eum casum expressum, qui minorem summam continet *v. Duar. hîc.*
b *l.66. l.78. ff. de iure dot.*
c variis enim modis vsusfr. in dotem datur.
d Primus modus est, quoties mulier formalem vsumfructum dat marito proprietatis domino. Est enim formalis vsusfructus, seiunctus à proprietate.

petere dixerit, quod propter mortem conuenit [a].

De vsufructu.

57. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

VSufructu [b] in dotem dato: si diuortium interuenerit: nec proprietas rei apud maritum, vel mulierem sit: eã dotis esse restitutionẽ; vt maritus caueat: quamdiu vixerit: passurum se, vti frui mulierẽ heredémque eius. quod an verum sit circa adiectionem heredis, dubito. interest, quemadmodum [c] sit vsusfructus in dotem datus. Si[d] cùm haberet mulier fructũ, viro, cuius erat proprietas fundi, vsumfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet. debebatur.n. ei vsusfructus, qui ad heredem non solet trãsire. Quòd[e] si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is a viro debet. cum proprietate.n. ad heredẽ eius transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si[f] verò alienata sit proprietas: aut aliquis fundi sui vsumfructũ, mulieris iussu, viro eius dederit in dotem: inspiciendum est primùm, quemadmodum mulieri possit restitui. Potest autem vel cautionibus[h] interpositis: vt, sicut potest, vir iure suo cedat mulieri, fruíque eã patiatur: vel, si se accommodauit dominus proprietatis. volẽte eõ mulieri constituatur vsusfructus. nam aut fructũ fundi ille mulieri poterit cedere: aut aliquid videlicet pro eo (vt inter eos actum fuerit) dare. nam "&" finge, hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere. quo casu non iniquè, etiam mulieris herede agente, vir facere cogetur. quippe si moram non fecisset, pretiũ fructus mulier heredi suo reliquisset. quòd si facultatem vsusfructus vendendi proprietatis domino mulier nõ habuerit: patientiam, quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi eius præstat.

De seruo dotali herede instituto.

58. *Modestinus* lib. singul. de Eurematicis [i].

SEruus dotalis, heres ab aliquo institutus, mariti iussu vel adire vel repudiare debet hereditatẽ. sed ne maritus aut facilè repudiando, vel temerè suscipiendo incognitam successionem, dotis iudicio vxori suæ obligetur: consulendum est, mulierem coram testibus interrogari[k], vtrum velit omittere, an adquirere hereditatem. & si repudiare se dixerit, facilè mariti iussu repudiabit. quòd si hereditatem agnoscere maluerit: reddendus est à marito seruus vxori ea cõditione, vt, cùm iussu eius adierit, rursum[l] marito retradatur. ita & mariti solicitudini consuletur, & vxoris desiderio parebitur.

Si filia in fraudem patris repudietur.

59. *Iulianus* lib. 2, ad Vrseium Ferocem.

FIliæ meæ emancipatæ[m] & ægræ vir[n] in hoc[o] repudiũ misit: vt[p] mortua ea, dotem potius heredibus eius, quàm mihi redderet. Sabinus dicebat, vtilẽ mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum esse. "Gaius idem."

De sumptu funeris.

60. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

SI filiafamilias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet: tamen cõtinuo socer[q] agendo cõsequetur[r], vt impensam funeris præsentem recipiat. cætera dotis statuto tempore soluantur.

De manumissione serui dotalis.

61. *Papinianus* "libro 11. Quæstionum."

DOtalem seruum vir inuita[s] vxore, manumisit. heres solus vir si liberto institutus, portionẽ hereditatis, quam vt patronus consequi potuit ac debuit, "restituere debet: alteram verò portionem, dotis iudicio: si modò vxor manumittenti refragatur:

62. *Vlpianus* libro trigesimotertio ad Edictum.

QVòd si vir voluntate [t] mulieris seruos dotales manumiserit[u], cum donare[x] ei mulier voluit: nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur.

63. *Paulus* lib. 2. ad Legem Iuliam & Papiam.

ET desinit seruus in dote esse: quia cui, manumittendi causa, donare liceret: ei quodammodo[y] donaret, quòd permitteret manumittere.

e Secũdus modus est, quoties vxor proprietaria solum vsumfr. dat marito. & hic vsusfructus quia proprietati cohæret, causalis dicitur.
f Tertius modus est, quoties vxor vsũfructũ, cuius proprietas est tertij, marito cedit.
g Restitutio vsusfructus fit vel cautione & patientia: vel consentiente proprietario, vel proprietarius constituit vsumfructum cõsentiẽte proprietario: vel proprietario cõparante, vsusfructus vtilitatem: vt eo casu pretium quod succedit loco vsusfructus restituatur mulieri. *Bal.*
h ad quas in casib. implicitis recurritur.
i Modestini Eurematica, cõsilia & cautiones sunt à Modestino excogitatæ, rei iurísque cuiq; sui tuẽdi causa, vnde ff. eod. ait, consulẽdum est: & *in l.* 45. suaserim *in l.* 9. ff. *de suspec. tutorib.* optimũ factum est, *Cuiac.* 12. *obs.* 32. huiusmodi libros, posteriores vocarunt, Cautelas.
k desiderium apud acta publicatum corrigi non potest. *Bald.*
l i. eodem momento *v. d. l. 66.*
m vide quæ scripsi *ad l. 4. Cod. soluto matrimonio.*
n vide omnino Menochium. 11. *de Coniecturis.* 13. vbi notat, legitimatos per matrimonium, in mortis, articulo contractũ, excludere substitutũ.
o i. ob ægritudinem *l. 3. C. de repudiis. v. Nou.* 22. c. 19. eo colore, ac fine.
p *l. 5. ff. de diuortiis:* dixi ad *Vlpianum.* 6. §. 4.
q *l. 30. in f. ff. de religiosis.*
r Imò, nõ consequetur *l. 17. l. 29. ff. de religiosis.*
s i. contradicẽte. De inuito. *v. ad l. 5. ff. de seruitutib. vrb. v. in hanc legem Cuiac. 2. obs. 34.*
t *l. 24. §. 4. ff. eod. l. 63. ff. eod.*
u vide *quæ notaui ad l. 3. Cod de vindicta manumiss.*
x *d. §. 4.* y Donat qui permittit manumitti.
z ¶ lib. 57. ad edictum *Hal.*
a hinc iuncto §. 5. *& seq. ff. eo.* colligit *Cuiac. 2. obs. 74*, Ex lege Iulia vxori actionem dari vt vel res ei, vel cautio præstetur.
b notandi sunt hi casus diuersi, de seruo dotali manumisso à marito inuita muliere *l. 61.* volente & donante *l. 62. 63. ff. eod* permittente ex negotio gesto *vt hîc.*
c expromissorem *Hal.* de adpromissore dixi *ad l. 43. ff. de solutionibus.*
d *adde l. 59. in f. ff. ad Trebel.*
e Dotis nomine quæ adquisiuit, aut adquirere potuit maritus tenetur.
f *l. 14. in f. ff. de falsis*
extraordinariis, *Bald.* quãdò lex prouidet de remedio extraordinario, si cessant verba legis, intelligitur etiam mens eius cessare, & ideo non fit extensio: quia extensio non fit, nisi per mẽtem & virtutem legis *Bald.* Ita verba legis certis personis cohærentia, ad alias non extenduntur. Vel ita, vbi lex & mens legis cessat, ibi cessat legis auxiliũ directũ vel vtile. h aliàs verbũ pecuniæ latè patet *v. l. 178. ff. de verb. sig.* i id est, C. Gracchi. k i. condictio ex l. Iulia, non actio de dote, nõ ex stipulatu, nõ mandati vel negotiorum *v. Cuia. 2. obs. 34.*

64. *Vlpianus* lib. 7. [z] ad Legem Iuliam[a] & Papiam.

SI verò[b] negotium gerens mulieris nõ inuitæ, maritus dotalem seruum, voluntate eius, manumiserit: debet vxori restituere, quidquid ad eum peruenit.

1 ¶ Sed & si quid, libertatis causa, maritus ei imposuit: id vxori præstabit. 2 ¶ Planè si operæ fuerint [a] marito exhibitæ, non æstimatio earũ non erit æquũ hoc nomine vxori maritũ quippiam præstare. 3 ¶ Sed si post manumissionẽ aliquid ei fuerit liberto impositũ, id vxori præstandum est. 4 ¶ Sed & si reum maritus acceperit, ad promissorémve [c]: æque aduersus ipsum obligationem debet præstare. 5 ¶ Item quicquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè præstare cogetur: si[d] modò ad eũ, quasi ad patronũ, peruenerit. ceterùm, si alio iure nõ cogetur præstare. nec.n. beneficiũ, quod in eũ libertus cõtulit, hoc vxori debet. sed id tantùm, quod iure patronatus adsequitur, vel adsequi potuit. Planè si ex maiore parte, quã debet, heres scriptus fuerit: quod amplius est, nõ præstabit, & si fortè, cùm ei nihil deberet libertus, heredẽ eũ scripsit: nihil vxori restituet. 6 ¶ Dabit autẽ (vt ait lex) quod ad eũ peruenit. Peruenisse accipimus: siue[e] ia exegit: siue exigere potest, quia actio ei delata est. 7 ¶ Adiicitur in lege[f]: vt, & si dolo malo "aliquid" factũ sit, quo minus ad eum perueniat, "teneatur". 8 ¶ Si filium exheredauerit patronus, & ad eum bona liberti pertineãt: videndum est, an heres hoc nomine teneatur. & cùm nihil neque ad ipsum "patronum", neque ad heredẽ eius perueniat: quomodo fieri potest, vt hoc nomine teneatur?

9 ¶ De viro, heredéque eius lex tantum loquitur. de socero, successoribúsque soceri nihil in lege scriptum est. & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec vtilis actio danda.

10 ¶ Quod ait lex, *quãta pecunia erit, tãtam pecuniã dato:* ostẽdit[h], æstimationẽ hereditatis vel bonorum liberti, nõ ipsã hereditatẽ[i], voluisse legẽ præstare: nisi maritus ipsas res tradere maluerit, & hoc.n. benignius admitti debet.

65. *Scæuola* "lib. singul. Quæstionũ publicè tractatarum."

HÆc actio [k], etiã constãte matrimonio, mulieri competit.

De dolo & culpa mariti. 1. De vestimẽtis cõparatis seruo vxoris ex viri pecunia. 2. Si parte dotis: patris soluti, filia decesserit. 3. De partu ancillæ æstimatæ. 4. Si maritus plus promiserit per errorẽ. 5. Si mulier post mortẽ secundi, ad priorẽ virũ redierit. 6. De acceptilatione. 7. De muliere succedente promissore dotis.

66. *Iauolenus* lib. 6. ex posterioribus Labeonis.

IN his rebus [l], quas præter numeratã pecuniã doti vir habet dolũ[m] malũ & culpam[n] eum præstare oportere, Seruius ait. ea sentẽtia Publii Mucii est. nã is in Licinnia[o] Gracchi[p] vxore statuit. quòd res dotales in ea seditione[q], qua Gracchus occisus erat, perissent: "ait:" quia[r], Gracchi culpa, ea seditio facta esset: Licinniæ præstari oportere.

1 ¶ Seruis vxoris vir nummos in vestiarium[s] dederat: quo parato, deinde intra annum diuortium intercesserat. placuit Labeoni, Trebatio, qualia vestimenta post diuortiũ essent, talia viro reddi [t]. Idẽ iuris futurũ fuisset, si ipsa vestimẽta vir emisset, & seruis dedisset [u]. Quòd si vestimenta non redderentur, tũ virum pretiũ in dote compẽsaturũ †. 2 ¶ Filiafamilias, diuortio facto, dotem[x] patri reddi iusserat. deinde, parte dotis persoluta, pater decesserat[y]. reliquã partẽ, si nec delegata, nec promissa nouãdi animo patri fuisset, mulieri solui debere, Labeo, Trebatius putãt. idque verũ est. 3 ¶ Mãcipio in dotẽ æstimata [z] accepisti, pactũ conuentũ deinde factũ est: *vt, diuortio facto, tantidẽ [a] æstimata redderes [b]:* nec de partu dotaliũ ancillarum mentio facta est. manebit (inquit Labeo) partus tuus[c]: quia is pro periculo mancipiorũ penes te esse deberet. 4 ¶ Mulier: quæ centum dotis apud virum habebat: diuortio facto, ducẽta[d] à viro errãte stipulata erat. Labeo putat, quãta dos fuisset, tãtã deberi [e]: siue prudens mulier plus esset stipulata, siue imprudẽs. Labeonis sententiã probo. 5 ¶ Vxor, diuortio facto, partẽ dotis receperat, partem apud virũ reliquerat: deinde alii[f] nupserat: "&" iterum vidua facta, ad priorem virum redie-

l In obligatione speciei, de dolo & culpa: in obligatione generis, omne periculum præstat maritus *Bald.*
m In dotalibus rebus maritus præstat dolum, latam culpam & leuem. *l. 18. §. 1. ff. eod.*
n *v. l. 17. ff. de iure dot.*
o Lucij Crassi filia: cui dos ex senatusconsulto adempta. *Plutarchum in Gracchis.*
p Secus si non eius culpa. Nulla enim custodia priuati est, aduersus seditionẽ publicam. *l. ad eod. ff. Cõmodati.* Hinc etiam colligunt, Damno societati illato ob priuatas inimicitias vnius socij: socium id reliquiis sociis præstare. Sed & illud: Arbitrũ vel iudicem eum non posse recusare, cuius facto & culpa orta ei fuerit inimicitia aduersus iudicẽ vel arbitrum. Hoc amplius: ex Iulio, vel vt legitur, banno mariti res mulieris dotales deteriores factas, mariti periculo sarciri.
q *v. l. 25. §. 4. ff. locati.*
r In vestiariũ dare est, ad vestes emendas vt sit sensus. Dotalibus seruis pecuniam maritus dedit vt emerẽt vestes: vel ipse vestes dedit, vestes (de quibus agitur) diuortio facto tales marito restituendæ, quales sunt ipso tempore diuortii: quæ nisi reddãtur viro à muliere, vestiũ pretia in dotẽ compensare poterit maritus.
s Cur redditaq reuocata intelligũtur per diuortium. *l. cũ hic status. §. si diuortium ff. de donat. inter virum.*
t De famulis nostri tẽporis, qui liberi homines sunt, quæri solet, si ante tempus locationis finitũ recedãt ab hero suo, an vestimẽta reddere cogãtur: & an hero quasi manu iniecta eosdẽ exuere liceat? licebit, si tẽporarii vsus causa vestimẽta eis dominus cõcesserit. *l. 5. ff. de peculio. v. Duar. hîc.* † hodie nulla fit cõpensatio *l. vn. §. 4. C. de rei vxor act.* u *sub.* cõmunẽ. Quod accidit patre dotẽ pro filia constituẽte, & eã sibi reddi nõ stipulãte *l. e. vers. denique ff. eod.* Quid si filia exhæredetur vel emãcipetur? Dotis vniuersę actio trãsit in ipsã filiã: *l. vnica. §. videamus. C. de rei vxoriæ act.*
x & dubitabatur: cui dotis residuũ esset, restituendũ patri an filiæ. y tũc periculũ ad maritũ trãsit, ideóque partus ei cedunt, qui aliàs non cederent *l. 68. ff. de vsufru.*
z i. tãtæ æstimationis & pretii. a Pactũ de ancilla dotali restituenda, nõ extẽditur ad ancillæ partus. b Imò, vtcũq; ancillæ tibi æstimatæ datæ sint, partus earũ restituere cogeris *l. 1. C. eod.* c Dotis nomine plus promittẽs per errorẽ maritus, nõ tenetur restituere vltra id quod accepit. d Imò, vna centum, ex dote: altera, ex obligatione debentur. *l. 21. ff. de verb. oblig.* solue, ibi scienter. hic, per errorem, promissio facta est. e *l. 64. ff. de iure dot.*

a *v.l.33.ſ.de iure dot.*
b
d Dos primi matrimonii deuoluitur tacitè in poſterius matrimonium inter eoſem, medio non obſtante *Bald.* eadem ratione in redintegratum compromiſſum, pœnas priori adiectas reuolui putant: Eò magis, quòd non valeat compromiſſum ſine pœna *l.nō diſtinguemus ſ.de arbitriis.* Reſtituta ciuitate exſuli, omnia iura antiqua reſtitui. Hoc amplius: intermedio aliquo Tempore intercurrente, nó impediri legitimationem natorū ex concubina.
c ſecus ſi iuſſu *v.l. 36.ſ. de iure dot.*
d qui dotem accepto tulit, dotem accepiſſe intelligitur. Dotis acceptilatio, numerationi comparatur.

rat: cui centum "decem" doti dederat: neque eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. diuortio facto, reliquum ex priore dote eiuſdem diebus virum redditurum[a], ait Labeo, quibus redidiſſet, ſi superius diuortium inter eos factum non eſſet. quoniā prioris dotis cauſa in ſequentem dotis obligationē eſſet trāſlata [h]. & hoc verum puto.

6 ¶Si vir ſocero, iniuſſu [c] vxoris, manente matrimonio, dotem acceptam[d] feciſſet: etiam ſi id propter egeſtatem ſoceri factum eſſet: viri tamen periculum futurum[c], ait Labeo. & hoc verum eſt.

7 ¶Si quis pro muliere dotem viro promiſit: deinde[f], herede[g] muliere relicta, deceſſerit[h]: qua ex parte mulier ei heres eſſet: pro ea parte, dotis periculum, quod viri fuiſſet, ad mulierem pertinere, ait Labeo. quia [i] nec melius [k] æquius eſſet, quod exigere vir ab vxore non potuiſſet, ob id ex detrimento [l] viri mulierem locupletari. & hoc verum puto.

c Cur futurum eſt? Acceptum ferendo, videtur donaſſe vel recepiſſe *l.vir ab eo.ſ. de iure dotium.*
f Dotis debitori ſi mulier ſucceſſerit pro parte, pro ea parte periculum non pertinet ad maritum.
g *l.41.in fine ſ.de iure dot.*
h *ſub.* antequam dos ſoluatur marito.
i ¶Culpam eam marito imputare mulier nō poteſt, cuius tenetur is cui ipſa mulier ſucceſſit.
k ſic *in l.82.in fine ſ.de ſolutionibus.* Id enim ſolebat addi à Prætore, quod æquius melius, vt arbitrio præſertim rei vxoriæ vt auctor eſt Cicero *3.offic.* & in Topicis. adde eundē orat pro Roſcio comœdo.
l ideſt damno.

De peculio ſerui dotalis.

67. *Pomponius* lib.20. Epiſtolarum.

IN partem dotis reddēdæ erit id, quod mulieri ex[m] peculio[n] ſerui reſtitui debebit. & ideò & dolum, & [o] culpam, in eo peculio vel adquirendo. vel conſeruando maritus præſtare debet. & fructus[p], ex eo percepti, quomodo cuiuſlibet rei dotalis, ad maritum [q] pertinebunt.

m Eadem ratio dotis acceſſionis, quæ ipſius dotis.
n Dotis reddēdæ pars eſt, peculium ſerui dotalis.
o *l.g.17.ſ. de iure dot.*
p Dotalis ſerui peculij fructus pertinent ad maritum.
q In re dotali conſeruanda maritus præſtat dolum & culpam. *l.19.§.1.ſ.de peculio l.7.ſ.de iure dot.*

LIBER VICESIMVSQVINTVS.

DE IMPENSIS IN [a] RES DOTALES FACTIS.

Diuiſio impenſar. 1. *Quæ ſunt neceſſariæ impenſæ.* 2. *De imminutione dotis.* 3. *Quæ ſunt neceſſariæ impenſæ.*

Vlpianus 36.[b] ad Sabinum.

IMPENSARVM [c] quædam ſunt neceſſariæ[d], quædam vtiles [e], quædam "verò" voluptariæ [f].

1 ¶Neceſſariæ hæ dicūtur, quæ habent in ſe neceſſitatem impendēdi [g]. ceterum, ſi nulla fuit neceſsitas, alio iure habentur.

2 ¶In neceſſariis impenſis hoc ſciendum eſt, eas demum impenſas dotem minuere [h], quæ in dotem [i] factæ ſunt. ceterùm, ſi in dotem factæ non ſint [k], non habent in ſe reputationem.

3 ¶Inter neceſſarias impenſas eſſe, Labeo ait, moles [l] in mare, vel flumen proiectas. ſed &, ſi piſtrinum [m], vel horreum neceſſariò factum ſit: in neceſſariis impenſis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit: Si ædificiū ruens [n], quòd habere mulieri vtile erat, refecerit: aut ſi olİueta reiecta[o] reſtaurauerit: vel ex ſtipulatione damni infecti, ne committatur, præſtiterit.

2. *Paulus* lib.7. ad Sabinum.

VEl in valetudinem[p] ſeruorum impenderit.

3. *Vlpianus* lib.36. ad Sabinum.

VEl ſi vites propagauerit[q] vel arbores[r] curauerit: vel ſeminaria[ſ] pro vtilitate[t] agri fecerit, neceſſarias impenſas feciſſe videbitur [u].

1 ¶Nos generaliter definiemus multum intereſſe [x], ad perpetuam[y] vtilitatem agri, vel [z] ad eam, quæ non ad præſentis temporis pertineat: an verò ad præſentis anni fructum. ſi in præſentis, cum fructibus hoc compenſandum. ſi verò non fuit ad præſens tantùm apta erogatio, neceſſariis impenſis computandum.

a *19.Eclog.1.*
b & in fragmētis Titulo.6.§.4.
c *v.Vlp.tit.6. §. 14.*
d *§.1.2.3.l.2.l.3. l.4.l.5.l.14.l.15.l. vl.ſ.eo.*
e *l.5.in f.l. 6.l. 8.l.14.§.1.ſ.eodē.*
f *l.7.l.9.l. 10 l. 14.§.2.ſ.eo.*
g ratione vxoris. quia ſi factæ non ſunt, res aut peritura aut deterior futura. *l. 79.ſ. de verb. ſignification.* num mariti: vt aliàs teneatur: ſi eas non fecerit? negat Accurſius: ait autem lex 4. *ſ eod.*
h *l.5.in princ.l. §.1.ſ.eod.l.61.ſ.de iure dot.*
i ideſt rem dotalem.
k quænam illæ ſunt? putà ſi maritus debitores vxoris conuenerit. *Accurſius.* magis placet Bartolus, cum ait à marito nominis æſtimatò accepti & cuiuſcumque alterius nominis ſimpliciter accepti neceſſarias expenſas deduci.
l Liuius 2. refert, Inſulæ in Tiberi ex frumenti aceruis factæ, additæ moles. quidam tamen legunt, metas. *vi.Cottam in dictione moles,*
m Imò, piſtrini & horrei *l.6.ſ.eod.* ædificatio, inter vtiles expenſas refertur *l. 79.ſ. de verb.ſignif.*
n *l.14.ſ.eod.l.10.§.1.ſ.de negot.l.39.ſ.de petit.hered.l.51.ſ.familiæ.l.7.in f.ſ.ſoluto.Vlp. 6.§.15.* o defecta. *Haloand.*
p *l.12.ſ.eod.l.10.in f.ſ.de negot.l.10.C.de negot.ſub.* Immodicam: nam modicam non repeteret *l.diuortio §.impenſas ſ.Titulo proximo.*
q *l.12.ſ.eod.*
r arbuſti paſtinationē inter neceſſarias expenſas refert Iuriſconſultus. *d.l.79.§.1.*
ſ ſeminarium, non eſt locus vbi frumentum ad ſeminādum reponitur, vt ait Accurſius: ſed ſolum ſubactum, in quo ſemina vitium, aut arborum panguntur: vt, cùm radices egerint, inde ſtipites in aliud ſolum transferantur. *leg.9.§.6.ſ. de vſufruct.*
t *ſub.* perpetua: eſſet enim aliàs impenſa hæc vtilis non neceſſaria *l.12.ſ.eod.*
u ideóque dotem minuent.
x Impenſarum neceſſariarum aliæ ad perpetuam agri vtilitatem fiunt: aliæ ad præſentis anni fructum. Poſteriores, compenſantur cum fructibus: Priores, nō compenſantur *vt hic.*
y ad perpetuam agri vtilitatem pertinet domus exuſtæ reædificatio *l.58.ſ.de legat.*

4. *Paulus* libro trigeſimoſexto ad Edictum.

ET in totum, id videtur neceſſariis impenſis contineri: quòd ſi è marito omiſſum ſit: iudex[a] tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit, eas impenſas fieri. ſed hoc differt[b], quòd factarum ratio habetur, & ſi res malè geſta eſt: non factarum ita, ſi ob id res malè geſta eſt. Itaque ſi fulſerit inſulam ruentem, eáque exuſta ſit: impēſas conſequitur. ſi non fecerit: deuſta[c] ea, nihil[d] præſtabitur.

De imminutione dotis. 1. *Si impenſis ſatiſfiat.* 2. *De cōdictione.* 3. *quæ ſunt impenſæ vtiles.*

5. *Vlpianus* lib.36. ad Sabinum.

QVod[e] dicitur[f], neceſſarias impenſas dotem minuere, ſic erit accipiendum, (vt & Pomponius ait) non vt[g] ipſæ res corporaliter deminuātur. vtputa fundus, vel quodcumque aliud corpus. etenim abſurdum eſt, deminutionem corporis fieri propter pecuniam. cæterùm hæc res faciet[h], deſinere eſſe fundum dotalem, vel partē eius. manebit igitur maritus in rerū detentationem †, donec ei ſatiſfiat. non [i] enim ipſo[k] iure corporum, ſed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipſo iure fieri? vbi non ſunt corpora, ſed[l] pecunia. nam in pecunia ratio admittit, deminutionem fieri. Proinde ſi æſtimata corpora in dotem data ſint, ipſò iure dos deminuetur per impenſas neceſſarias. Hoc de his impenſis dictum eſt. quæ in dotem ipſam factæ ſint. ceterùm, ſi extrinſecus, non imminuent dotem.

1 ¶Sed ſi impēſis neceſſariis mulier ſatiſfecerit: vtrùm dos creſcat: an verò dicimus, ex integro videri dotem? & ego, vbi pecunia eſt, non dubito dotem videri creuiſſe [m].

1 ¶Si dos tota ſoluta ſit, non [n] habita ratione impenſarum: videndum eſt, an condici poſſit id, quod pro impenſis neceſſariis compēſari ſolet. & Marcellus admittit, condictioni[o] eſſe locum. ſed & ſi plerique negent: tamen, propter æquitatem, Marcelli ſententia admittenda eſt.

1. ad temporariā ſeu præſentem, quæ fiunt percipiendorum fructuum gratia. *Accurſ.Bartol.*
2 To vel hic ſumitur pro ideſt, vt ſ. ſi ager vectigalis vel emphyteuticarius. Nam impenſæ quæ non ad præſentis tēporis vtilitatem pertinēt, ad perpetuam vtilitatem rei dotalis referuntur.
a ¶Impēſas neceſſarias in rem dotalem facere negligens maritus tanti damnatur, quanti mulieris intereſſuit eas impēſas fieri.
b Impenſarum neceſſariarum in re dotali factarum & nō factarum differētia. Priorum habetur ratio, etſi res malè geſta eſt: Poſteriorū, ſi ob id res malè geſta eſt.
c Quid ſi alio modo ruerit inſula: quòd non refecta ſit? ex ſuperioribus ſatis colligitur, maritum teneri.
d cur nihil præſtabit? quia res nō eſt malè geſta propter culpā mariti negligentis reficere: ſed propter caſum.
e Impenſæ neceſſariæ dotem minuunt.
f *l.1.§.2.ſ.eo.l.6.§.3.ſ.de iure dot.*
g Dotem impenſis minui quod dicimus non ita intelligimus, vt corpora rerū dotalium minuantur: quippe deminutionem corporum dotalium facere propter pecuniam expenſam, abſurdum eſt.
h Immò, huiuſmodi impenſæ non faciunt, vt deſinat fundus eſſe dotalis. *d.§.3.*
† *al.* detentione. hodie ceſſat retentio. *l.vnic.§.5.C de rei vxor.*
i Dotem vniuerſale quiddā eſſe ex hoc loco colligimus. Aliud enim eſt dos, aliud corpora rerū dotalium, qua de re vide Campegium *tract.de dote parte.1.quæſt.4. Gurbertum de dotibus c.2.* Contrarium ſentit Phannucius *de lucro dotis in rubrica in verbo, Dotr.* k Ipſo iure corporum rerum dotalium ſed dotis fit deminutio, hoc eſt nō corporum ſed vniuerſitatis fit diminutio. l Pecuniam rem non eſſe corporalem hinc colligunt. *vt l.94.§.1.ſ.de ſolutionibus.* Verū corpus hoc loco, res ceteræ etiam corporales ſunt, quibus opponitur pecunia, non vt res incorporea aliqua, ſed vt in corporea, peculiare quoddam genus corporum efficiens.
m Dotis augmentum iiſdem priuilegiis fruitur, quibus & ipſa dos fruitur. *dixi ad l.8.Cod.de Iure dotium.* n Dote reſtituta mulieri eiúſue hæredibus expēſarum non facta deductione, ipſæ expenſæ condictione indebiti poterunt repeti.
o *de qua notaui ad l.51.ſ.de condict.indeb.*

a l.6.l.7.in f.l.8.l.9.l.4.in fin.ĩ.eod.d.l.vn. §.5.l.79.ĩ. de verbor.signific. vt paucis di-[illegible] [illegible]riis omissis, deterior: vtilib.omissis, nõ deterior: factis verò, fructuosior. voluptuosis non omissis, & omissis neque deterior, neque fructuosior dos efficitur. [illegible] tit.6.§.15.16.17.
b quæque rem mulieris meliorem reddunt *Hal.*

3 ¶ Vtiles[a] autem impensæ sunt, quas maritus vtiliter fecit: rémque[b] meliorem [c] vxoris fecerit, hoc est, dotem.

6. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

VEluti si nouelletum [d] in fundo factum sit: aut si in domo pistrinum[e], aut tabernam adiecerit: si seruos artes[f] docuerit.

Quæ sunt voluptuariæ. 1. quatenus vtiles seruantur.

7. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

VOluptariæ autem impẽsæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species [g] exornant.

1 ¶ Quarum vtiles non [h] quidem minuunt ipso iure dotem, verumtamen habent exactionem.

8. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

VTilium nomine ita faciendam deductionem [i] quidã dicunt, si voluntate[k] mulieris factę sint. iniquum enim esse, compelli [l] mulierem, rem vendere, vt impensas in eam factas solueret, si aliunde soluere nõ potest. quod summam habet æquitatis rationem.

Quatenus voluptuariæ seruantur.

9. *Vlpianus* libro trigesimo sexto ad Sabinum.

PRo voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem [m], exactionem patitur. nã si vult habere mulier: reddere ea, quæ impensa sunt, debet marito. aut, si non vult, pati debet tollentem: si modò recipiãt separationem [n]. ceterùm, si non recipiant, relinquendæ sunt. ita enim permittẽdum est marito auferre ornatum, quem posuit, si futurum est eius, quòd abstulit.

De reb.promercalibus.

10. "*Paulus* libro trigesimosexto ad Edictum.

QVòd si heres, in quibus impẽsæ factę sunt, promercales [o] fuerint: tales impensæ non voluptariæ, sed vtiles sunt.

De voluptuariis voluntate vxoris factis. 1. De donatione.

11. *Vlpianus* lib.36.ad Sabinum.

IN voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere [p].

1 ¶ Donationem inter virum & vxorem circa impensas[q] quoque inhibitam [r], verè Sabinus scribit.

De medicis impensis.

12. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

OMnino & in ædificandis [s] ædibus, & in reponendis [t] propagandísq; [u] vineis, & in valetudine [x] mancipiorum, modicas [y] impensas non debet arbiter curare. alioquin [z] negotiorũ gestorum potiùs, quàm de dote, iudiciũ videbitur.

De stipendio & tributo.

13. *Idem*" lib.7.Breuium."

NEque stipendium [a], neque tributum [b], ob dotalem fundum præstita, exigere vir à muliere potest. onus [c] enim fructuum, hæc impendia sunt.

Quæ sunt necessariæ, vel vtiles. 2. vel voluptuosæ.

14. *Vlpianus*" lib.5.Regularum.'

IMpensæ necessariæ sunt, quibus[d] non factis dos imminuitur. veluti[e] aggeres facere, flumina auertere [f], ædificia vetera [g] fulcire, itémque reficere. arbores in locum mortuarum reponere.

1 ¶ Vtiles sunt, veluti pecora prædiis imponere, "id est," stercorare.

2 ¶ Voluptuosæ[h] sunt, balnea[i] exstruere.

De imminutione dotis.

15. *Neratius* lib.2.Membranarum.

QVod dicitur, impensas [k], quæ in res dotales necessariò factæ sunt, dotem deminuere [l]: ita interpretandum [m] est, vt, si quid [n] extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id (est) in ea causa sit. nam tueri [o] res dotales vir suo sumptu debet, alioquin [p] tam cibaria dotalibus mancipiis data, & quæuis modica [q] ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent. omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. Sed[r] ipsæ res ita præstare intelligũtur: vt non tam impendas in eas: quàm, deducto eo, minus ex his percepisse videaris. quæ autem impendia, secundùm eam distinctionem, ex dote deduci debeant: non tam facilè in vniuersum definiri [s], quàm per singula ex genere[t] & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

16, *Idem*" lib.6.Membranarum".

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum [u] fructuum causa factæ erunt: quanquam [x] eædem etiam colendi causa fiant: ideóque non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem, speciémque eius, necessariæ sint: eas vir ex suo facit: nec vllam habet, eo nomine ex dote deductionem.

"DE[y] ACTIONE[z]' RERVM amotarum.

TIT. II.

Ratio huius actionis.

Paulus lib.7.ad Sabinum.

RERVM amotarum iudicium singulare [a] introductum [b] est aduersus eam, quæ vxor fuit. quia non placuit, cum ea furti [c] agere posse[d]: quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, vt Nerua, Cassio [e]: quia societas[f] vitæ, quodammodo dominã eam faceret: aliis, (vt Sabino, &[g] Proculo (furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat: sed furti non esse actionem constituto iure [h]. in qua sententia & Iulianus rectissimè est.

2. *Gaius* libro ad Edictum prętoris titulo de re iudicata.

NAm in honorem [i] matrimonij [k] turpis actio aduersus vxorem negatur.

De contrectatione post diuortium. 1. De seruo vxoris. 2. Si maritus furtum passo successerit. Si mulier furtum passo nupserit. 3. De reb.consumptis, aut alienatis post diuortium. 4. De filiafam.

3. *Paulus* lib.7.ad Sabinum.

ET ideo [l], si potest diuortium [m] easdem res cõtrectat, etiam furti tenebitur.

1 ¶ Item si seruus eius furtum fecerit, furti cum ea agere possumus[n].

2 ¶ Sed & cum vxore furti agere possibile est: si ei, cui heredes simus, furtum fecit: vel nobis, antequàm nuberet. tamen, propter reuerentiam [o] personarum, in vtroque casu furtiuam tantùm condictionem competere, non etiam furti actionem, dicimus.

3 ¶ Item verum est, quod Ofilius ait. etiam eas res, quas diuortii tempore mulier comederit, vendiderit, donauerit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum iudicio contineri.

4 ¶ Si[p] filiafamilias[q] res amouerit: Mela, Fulcinius aiũt de peculio[r]" dandam actionem: "quia displicuit, eam furti

c & fructuosiorem *Vlp.6.§.16.*
d *l.39.ĩ.de petit. heredit.* vinea ex nouis vitibus cõsita. τὰ νεόφυτα. *Synopsis eod. c.4.* vide tamen quæ notaui *ad l.30.§.2.ĩ.de verborum signific.* Quidam apud Albericum legũt oliuetum.
e *v.l.1.§.3.ĩ.eod.*
f *v.l.27.§.5.suprà de rei vindicat.l.79.§.1.ĩ. de verb.signific.* vide *Senecam in declamat.* Imò huiusmodi impensas maritus non seruat *l.28.§.1. suprà de donationibus.*
h *l.vlt.suprà, de fundo dotali.*
i actione mandati.
k ac non ignorante *d.§.1. d.l. vnic.§.5. Cod. de rei vxor.*
l *l.79.§.1.ĩ. de verborum signif*
m *d.§.5.in fin.*
n *l.38.ĩ. de rei vindicat.l.5. Cod. de rei vindicat. l.3.§.4.suprà, de in rem verso.*
o id est, venales *l.29.suprà, de rei vindicat.* res promercalis dicitur, quàm, præter vsus suos, venalem habet paterfamiliàs *Alciat.1.prætermissor.* Politianus venales simpliciter exposuit, (& malè) *Suet.in Cæsare.c.54: & de Claris grammaticis vbi de Palemone: Columella cap.8. vide Tiraquellũ libro de retract. lignag. §.1.Gloss.7. numero 11.infi.* Contius promercales interpretatur, venditioni destinatas: & iam à re familiari separatas. *adde Forcatulum in Penn.*
p idem quod in minore *v.l.12.§.11.suprà mandati.*
q vtiles vel necessarias.
r cum quodam tamen temperamento *v.l.14.l.21.l.28.§.1.§.6.l.31.in fin.l.47. suprà, de donationibus.*
s [illegible] *l.1.§.3.ĩ.eo.*
t *l.1.in f.ĩ.eod.* *l.14.ĩ.eodem.* de ea re valet mõderata donatio *l.14.ĩ.de donation.*
u *l.3.ĩ.eod.* x *v.l.2.ĩ.eod.*
y *Synopsis.29.Titul.1.§.10.*
z Modicæ etiam impensæ repetuntur actione negotiorum gestorum: at non actione de dote. Hac etiam re differt negotiorum gestorum actio, ab actione dotis: & negotiorum gestor, à marito. a stipendium præstabant, stipendiaria prouinciarum populi prędia: Tributũ, tributaria prouinciarũ principis prędia, de quo vide. *§.per traditionẽ* [illegible] *vocantur autẽ stipendaria & tributaria prædia*: & vide omnino The[illegible] *vbi dixi: Harmenopulum 1.Titul.2.§.46.* & de diuisione prouinciarum ab Augusto facta: Suetonium in Augusto: Dionem. *Strabonem 13.*
b *l.7.§.2.l.27.§.3.ĩ.de vsufr.l.28.ĩ.de* [illegible] *leg.* in aliis deducitur. *leg.27.ĩ. de ædilitio.l.1[illegible].ĩ.qui potior.*
c Dotalium fructuum impensas maritus ipse agnoscit: neque eas mulieri imputat. d *Synopsis ibid.c.12.*
e Impensarum necessariarum exempla.
f Flumen auertere à fundo dotali vxoris, maritus cogitur: est enim causa huius rei necessaria. *vt hic.* auertere tamen debet sine damno vicinorum: *l.2.§.merito.ĩ. ne quid in loco publico: l.1.§.Sunt qui putant.ĩ.ne quo in flumum publico.*
g *v.l.1.in fi.l.12.ĩ.eod.* h ita vocantur ab *Vlpiano 6.§.17.*

i de balneis dicam ad *l.35.in fi.ĩ.de legat.3.*
k de quibus *v.l.12.ĩ.eod.*
l ipso iure *l.1.l.5.ĩ.eod.l.vnic.§.5.Codic.de rei vxor.action.l.56.§.3.ĩ.de iure dot.l.5.in f.ĩ.de pactis dotalib.l.1.§.4.ĩ.de dote prælег.§.37.Instit.de actionib.* m Interpretari dicitur qui verborum significationem restringit vel declarat. n *Synopsis ibid.c.13.*

o Dotales res tueri suo sumptu maritus debet. *l.38.§.1.ĩ de donat.inter vir.*
p Doti non imputat maritus cibaria dotalibus mancipiis data: modicas ædificiorum refectiones, agrorũ culturas. *vt hic*, impensas quærendorũ fructuum causa factas: ea denique quæ ad conseruandam ipsam rẽ ac speciem, necessaria sunt.
q *d.l.12.ĩ.eod.*
r Dotalis res ita ac tãtum, vel ita demum, præstare & fructuosa esse intelligitur, cùm fructus ipsos impendia nõ exsuperant.
s *adde l.32.ĩ. de vsur.*
t Genus est causa & qualitas impendendi.
u *v.l.7. in f.ĩ. soluto.*
x Impẽsæ quærendorum fructuum causa factæ, etiam colẽdi agri causa fiũt *vt hîc.* aut potius, quę agri colendi causa fiũt, quærendorum fructuum causa fieri intelliguntur.
y Datur hæc actio rerum amotarum in vxorẽ, eiúsne heredem *l.6.§.4.ĩ.eod.* datur etiam mulieri in virũ. *Vlpianus 7.§.1.l.6.§.2.ĩ.eod.*
z *l.5.Cod.21.28. Ecloga 11.*
a Actio rerum amotarũ singularis, hoc est distincta à furti actione. Alii *singulare* interpretantur, vt sciam? hoc iudicium non esse generale, aut vniuersale: vel quia datur pro re singulari: vel quia fauore mariti & vxoris introductũ est iure singulari.
b Cur introductum? ne inter personas tanto vinculo coniunctas turpis furti actio detur, quæ competeret, nisi hæc singularis actio esset introducta.

c Quid: vt furti in vxorẽ agi non possit: non condictione furtiua agi potest? Accursius ita putat. *l.cum quis §.1.ĩ.de solut.arg.l.6.§.4.ĩ.eod.* Iacobus de Aretio & Dynus cõtrà sentiunt. d *l.5.ĩ.expilatæ.* e vt Neruæ & Cassio. *Hal.vide ĩ.eodem in verbis, (vt Sabino & Proculo.* f *v.l.32.§.7.ĩ.soluto: l.52.ĩ.de re iudicata.* Hinc Halicarnasseus facit vxorem κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. *Cuiac.ad tit.de ritu.* g Cuiacius *ad titul.de rerum diuision.Instit.* familias iurisconsultorũ hîc permisceri rescribit. verùm: & si Sabinianorũ & Proculianorum diuersæ fuerunt sectæ: vt Nerua & Cassius *ĩ.eo.* fieri tamen potuit vt & hoc loco idem senserint: quod & eos factitasse aliàs constat *in l.11.ĩ.de iurisdict.* h *l.20.§.3.ĩ.de statulib.* singulari, extraordinario, Alciat.7 *parerg.* 26. speciali. i reuerentiam *l.3.§.2.ĩ.eo.* k sic in honorẽ parentum & liberorum actiones quasdã tẽperamus. l quia causa cessante, cessat effectus. Post diuortium, matrimonium cessat, ideóque & honor matrimonio debitus.
m aliud, si diuortij causa *l.21.§.1.ĩ.eod.* n Imò non possumus furti, sed rerũ amotarum *d.§.1.* o honorem *l.2.ĩ.eo.* p Si filiafamiliàs nupta res amouerit, pater tenetur de peculio, quatenus ad eum peruenit, vel dolo fecit, quo minus ad eum perueniret. q *l.6.§.2.ĩ.eo.* r de peculio in patrem *Hal* sed Petrus Faber [illegible] *semest.24.* ait ordinem mutatum esse: itaque sic legendum, de peculio dandam a[illegible]nem, vel in ipsam ob res amotas, quia displicuit &c. vel ita, de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari, in ipsam &c.

obligari, vel in ipsam ob res amotas dari actionem. Sed si [a] pater, adiuncta [b] filia, de dote agat [c]: non aliter ei dandam actionem: quam si filiam rerum amotarum iudicio, in solidum, & cum satisdatione [d] defendat. sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non [e] oportere, Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

4. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

DOlóve malo fecerit, quo [f] minùs ad eum peruenerit.

5. *Papinianus* libro II. Quæstionum.

VIua quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis peruenit, vtili iudicio petendum est.

an socer agat. 2. De filiofam. 3. De heredibus.

6. *Paulus* libro 7. ad Sabinum.

COntra nurum [g] quoque socero hoc iudicium dandum, Atilicinus & Fulcinius aiunt.

1 ¶ Quotiens filiofamilias dos data est [h]: socerum ob res, diuortii causa, amotas, furti agere non posse.

2 ¶ Item cùm rerum amotarum etiam [i] in virum datur iudicium: si filiusfamilias maritus sit [k], vtrùm de peculio, an in ipsum actio dari debeat? eadem repetemus, quæ de filiafamilias diximus [l].

3 ¶ Si post diuortium [m] maritus decesserit: heres eius rerum amotarum iudicio vti potest.

4 ¶ Item heres mulieris [n] ex hac causa tenebitur, sicut condictionis nomine ex causa furtiua.

5 ¶ Sed si morte mariti solutum sit matrimonium: heres mariti hereditatis [o] petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit. Aristo, & condici ei posse, rectè putat: quia ex iniusta causa apud eam essent.

6 ¶ Quòd si, mortuo viro, amouerit: non fecit furtum: quia rei hereditariæ nondum possessæ, non fit furtum. ideóque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

De compensatione.

7. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

MVlier habebit rerum amotarum actionem aduersus virum [p]. & compensare [q] potest mulier [r] cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

Si dos soluta sit, aut nulla sit. 1. Si mulier nolit reddere.

8. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

SI: [r] cum dos solueretur mulieri, aut satis doti fieret: dictum non esset, actum iri rerum amotarum: nihilo minus agi potest. nam, & cùm dos nulla sit, eadem actio detur.

1 ¶ Sabinus ait: si mulier res, quas amouerit, non reddat: æstimari debere, quanti [f] in litem vir iurasset.

9. *Paulus* lib. 37. ad Edictum.

NOn enim æquum est, inuitum [t] suo [u] pretio res suas vendere.

10. *Pomponius* lib. 16. ad Sabinum.

IDeóque [x] nec debere eum pro euictione promittere: quòd ex contumacia mulieris id ita acciderit.

Si coniugem expellens res amouerit. 1. De Iureiurando.

11. *Vlpianus* libro 33. ad Edictum.

MArcellus Libro octauo digestorum scribit: siue vir vxorem [y], siue vxor virum domo expulit, & res amouerunt: rerum amotarum teneri.

1 ¶ Qui rerum amotarum instituit actionem, si [z] velit magis iusiurandum deferre: cogitur aduersarius iurare, nihil diuortii causa amotum esse: dum prius [a] de calumnia iuret, qui iusiurandum defert.

2 ¶ Iurare autem tam vir, quàm vxor cogetur [b]. pater autem amouentis iurare non cogitur. cùm iniquum sit, de [c] alieno [d] facto alium iurare [e]. is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. & idcirco nec heres [f] eius, qui, quæve amouisse dicetur, iurare cogetur.

3 ¶ Si quis delatum sibi iusiurandum referre [g] velit, nó videtur prætor permisisse [h].

12. *Paulus* lib. 7. Breuium.

a Rerum amotarũ nomine pater agens de dote, filiam in solidum defendere cogitur.
b id est cõsentiente.
c *sub.* suo nomine & filiæ.
d *sub.* iudicatũ solui.
e *sub.* in solidũ: Sed quàm locupletior facta est.
f *v. l. 2. §. 5. ff. de hered. vend.*
g amouentem res soceri. *l. 15. §. 2. ff. eod.*
h *sub.* siue iussu patris: ne in solidum aliàs teneatur. *l. si cum dotem §. trãsgrediamur. ff. soluto matrim.*
i Amotarum rerum actio, etiã datur in virum. *vt hîc Vlp. 7. §. 1.*
k *sub.* & subripiat res vxoris.
l *l. 3 §. 4. ff. eod.*
m & res amotas; atq; ita, post iam natam actionem rerum amotarum.
n *sub.* amouentis.
o *l. 22. in f. ff. eod.*
p *sub.* amouentem.
q *l. 1. Cod. eo. l. 24. §. 6. ff. solut.*
r Dotem soluens maritus, si non obierit, rerum amotarum compensationé, rerum amotarum agere potest, pro rebus amotis.
f In actione rerum amotarum iurat in litem, qui agit, nec liberatur is in quem agitur, data rerũ æstimatione: neque tenetur ei actor euictionis cauere. *l. 10. ff. eod. l. 25. §. 1 ff. soluto.*
t *l. 70. ff. de rei vindicat. l. 8. ff. de in litem iurando. l. vlt. ff. de annona: l. 8. Cod. de Iudæis. adde l. 2. ff. si à parente: l. 21. C. mandati. l. 25. §. 1. in f. ff. soluto. l. vlt. C de pact.*
u *legendum fortè est* non suo: manifesta planè sententia: Iniquum esse inuitum, nó suo pretio res suas vendere. Est quidé iniquum inuitum cogi res suas vendere, suo etiam ac iusto pretio Sed multò id iniquius est, cogi inuitũ res suas vendere, iniquo & iniusto pretio. Nisi verò, *suo*, interpreteris, aduersarii pretio.
x *sub* propter cõtumaciam rei vel mulieris *vt ff. eod.*
y tam viro quam vxori competit hæc actio *Bart.*
z Amotarum rerum actionem qui instituit, potest aduersario iusiurãdum deferre, dum tamen prius iuret de calumnia.
a *l. 34. §. 4. ff. de iureiur.*
b In actione rerum amotarum referri non potest iuramentum. §. 3. ff. eod.
c Iurare de alieno facto nemo cogitur.
d Ideò defensor, procurator, curator, tutor, heres non iurat. *l. 34. §. 3. ff. de iureiur. v. l. 4. ff. de in litem iurand.*
e hinc colligit Bartolus, positioni facti alieni, in criminalibus non debet responderi.

NOn magis, quàm si quis ei, qui furti agat, iusiurandum deferat, an ipse fur sit.

13. *Vlpianus* lib. 33. ad Edictum.

IDeo Labeo scribit, mulieri nó esse permittendum, referre [i] iusiurandũm. & ita edictũ [k] ordinatum videtur.

14. *Paulus* libro decimo octauo ad Edictum.

DE rebus amotis permittendum marito, vel vxori, de [l] quibusdam rebus [i]iusiurandum deferre, de quibusdam probare [m].

De habitatione. 1. De viro, & vxore, socero, & nuru: pro socero, & pro nuru.

15. *Vlpianus* libro trigesimoquarto ad Edictum.

NIhil interest, vtrùm simul, an separatim [n] habitauerunt [o]: cùm actio rerum amotarum competat etiam aduersus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitauit.

1 ¶ Vxor, & nurus [p], & pronurus, viro, & socero, & pro socero [q] furtum facere possunt: furti autem nó tenentur: nisi fortè emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri eius & furtum facit, & furti tenetur.

De publicatione bonorum mariti.

16. *Hermogenianus* libro secundo Iuris Epitomarum.

AD fiscum mariti bonis deuolutis: vxor, rerum amotarum nomine, in simplum [r] conuenitur [f], quamuis alij in quadruplum condemnentur.

De concubinatu & nuptiis facti. 1. Res amotæ quæ dicuntur. 2. De reb. extantib. vel peremptis. 3. De pignore.

17. *Vlpianus* lib. 30. ad Edictum.

SI concubina res amouerit: hoc iure vtimur, vt furti teneatur. consequenter dicemus, * vbicunque cessat matrimonium, (vtputa in ea, quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata conuenit [t], vel sicubi alibi cessat matrimonium) cessare rerum amotarum actionem: quia competit diuortij causa.

1 ¶ Res amotas dicimus non [u] solùm eas, quas mulier amouit, cùm diuortij consilium iniisset: sed etiam eas, quas nupta amouerit, si, cùm discederet, eas celauerit.

2 ¶ Non solùm eas res, quæ exstant, in rerum amotarum iudicium venire, Iulianus ait: verumetiam eas, quæ [x] in rerum natura esse desierunt. simili modo etiam certi condici [y] eas posse ait.

3 ¶ Quæ viro suo res pignori [z] datas amouerit, hoc iudicio [a] tenebitur.

18. *Paulus* lib. 6. Quæstionum.

SEd & domino [b] condictio [c] competet. sed alterutri [d] agere[re] permittendum est.

De ea quæ per alios amouit.

19. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

SEd & si diuortij tempore [e] fures in domum mariti induxerit, & per [f] eos res amouerit, ita [g] vt ipsa nó contrectauerit: rerum amotarum iudicio tenebitur. Verum est itaque, quod Labeo scripsit, vxorem rerum amotarũ teneri etiam [h] si ad eam res non peruenerit.

De re bona fide empto.

20. *Marcellus* lib. 7. Digestorum.

SI rem, quam maritus [i] bona fide emerat, vxor amouit, vel opem [k] furi tulit. ídque fecit diuortij causa [l]: rerum amotarum iudicio damnabitur.

De amotis causa mortis. 1. De seruo mulieris. 2. De seruo dotali. 3. Si dotis actio Competitura est. 4. De eo quod inter. 5. De eo quod hæc actio persequitur. De eius tempore de hered. 6. Si Conuentus, facere non possit.

21. *Paulus* lib. 37. ad Edictum.

SI mulier: cùm de viri vita desperasset: subreptis quibusdam rebus diuortisset: si conualuerit vir, vtilis rerum amotarum actio ei danda est.

1 ¶ Si seruus mulieris, iussu dominæ, diuortij causa, res amouerit: Pedius putat, ne furtũ eũ facere, quoniam nihil lucri sui causa contrectet: nec videri furtum facienti opem ferre: cum mulier furtum non faciat [m]. quamuis seruus in [n] facinoribus domino dicto audiẽdus audiẽs esse non debeat. sed rerũ amotarũ actio erit. 2 ¶ A si in dotem seruus datus, furtum viro fecerit: si quidem mulier talem esse eum scierit, totũ damnum viro sarcietur: quod si ignorauerit, tunc nó vltra condemnationé noxæ multanda erit. 3 ¶ Rerum amotarum actio damnum repræsentat [o], etiam si postea dotis exactio competat.

f heredi [illegible] ignorare potest, *Paul. 2. sent. 1. §. 4.*
g Iusiurandum in delictis referri nó posse hinc colligunt [illegible] *vlt. extr. de iureiur.* de quo vide Albericum hîc.
h *l. 13. ff. eod.* dixi *§. 2. ff. eod.*
i *vt l. 11. in f. ff. eo.*
k hinc colligit Bartolus, Argumentum ab ordine titulorum valere.
l In actione rerum amotarum, potest actor, si velit, quarũdam rerum iusiurandum deferre, & de aliis probare, *vt hîc*. Vnde notant, Inconstantiam & variationem in agendo permitti: de quo vide Albericum *hîc*.
m Circa res diuersas admittitur variatio. *Bartol.*
n vt enim separatim habitent, non desinit esse matrimonium. *arg. l. 5. l. 6. ff. de ritu. l. 32. §. 3. ff. de donat. int. vir.*
o *sub.* vir & vxor.
p *l. 6. ff. eod.*
q *l. 5. §. 2. ff. de in ius vocando.*
r *adde l. 21, §. penult. ff. eod.*
f *sub.* à procuratore fisci.
t in manu cõuenit. sic Tribonianus, pro, *in manu conuenit,* scripsit *in matrimonium conuenit,* in lege 15. ff. de ritu, quam vide.
u Amouentur res vel post diuortii cõsilium initum, vel in ipso discessu.
x Amotarum rerum tenetur mulier, siue res quas amouit exstent, siue non exstét in rerum natura.
y *v. l. 24. ff. eod.*
z Amotarum rerum actione tenetur mulier, quæ mariti pignus etiam amouit.
a *leg. 20. ff. eod.* non furti *l. vlt. in fi. C de furt.*
b *sub.* pignoris.
c *sub* & furti actio. *l. 28. ff. eod.*
d non vtique.
e id est dum de diuortio cogitat *l. 17. §. 1. ff. eo.* vnde notant, Delicti tempus dici etiam, cum quis delinquere cogitat.

f *l. 20. ff. eod. l. 52. ff. de furt.* g Amouisse res mariti intelligitur vxor, etiamsi eas non attrectauit: aut ad eam res non peruenerint.
h Amotarum rerum teneri potest mulier, etiamsi alias res contrectauit non ipsa.
i *vide l. 17 in fin. ff. eod.* k *l. 19. ff. eod.*
l *sub.* & postea diuertit.
m Imò furtum facit *l. 3. ff. eo. l. 36. §. 1. l. 52. ff. de furt.*
n l. 157. *ff. de regulis iuris.*
o *al.* reputat. vnde Albericus id verbũ interpretatur, habetur ratio damni. Atqui repræsentare hîc nihil aliud est, quàm in præsenti sistere: hoc sensu, Rerũ amotarũ præsentem esse actionem, etiamsi dos postea tantum possit exigi.

4 ¶ Commodi

a De lucro vide quæ ſcripſi *ad l. in fi. j. ratam rem.*
b in ſimplum *l. 16. ſ. eod.*
c Condictio furtiua eſt ex delicto & rei perſecutoria.
d non dicit in heredes. nec enim datur in heredes condictio furtiua niſi lite cum defuncto conteſtata *l. 9. ſ. de condict. furt. l. 7. §. 1. ſ. depoſiti: l. 2. in fine j. de prætoriis*: vel rem ipſam hæres contrectet. *l. 7. §. vlt. ſ. de cond. furt. v. Cuiac. 13. obſ. 37.*
e in ſolidum enim hoc caſu condemnantur. *l. 52. j. de re iud.*
f *l. 46. ſ. de rei vind. l. 7. §. 1. ſ. de publiciana: leg. 10. §. 5. ſ. de iure dot.*

4 ¶Commodi[a] quoque, ſi quod amotis rebus amiſerit vir, ratio habenda eſt.

5 ¶Hæc actio, licet ex delicto naſcatur, tamē rei perſecutionem[b] continet & ideo non anno finitur, ſicut[c] & condictio furtiua. Preterea & heredibus[d] competit.

6 ¶Nec viro, nec mulieri prodeſt in hoc iudicio, ſi facere non poſſunt[e]. pendet enim id ex furto.

De litis æſtimatione. 1. *De amotis cauſa mortis.*

22. *Iulianus* lib. 19. Digeſtorum.

SI propter res amotas egero cum muliere, & lis æſtimata ſit: an actio ei dāda ſit, ſi amiſerit poſſeſſionem? mouet me, quia dolo adquiſiit poſſeſſionem. reſpondi:* Qui litis æſtimationem ſuffert, emptoris loco habendus eſt. ideo ſi mulier, cum qua rerum amotarum actum eſt, æſtimationem litis præſtiterit: aduerſus vindicantem maritum, vel heredem mariti, exceptionem habet: &, ſi amiſerit poſſeſſionem, in rem actio ei danda eſt.

1 ¶Si mulier mortis cauſa res amouerit, deinde mortus eſt maritus: hereditatis petitione[f], vel actione ad exhibendum, conſequi poterit heres[g] id, quod amotū eſt.

g *l. 6. §. penul. ſ. eod. l. vlt. C. eod.*
h Opē tulit qui tulit, amouit. v. de Cuiac. 8. ad Africanum.
i vt l. vlt. j. eod. Redintegrato matrimonio, idem matrimonium, & eiuſdē eadem dos cenſetur. *l. plerique ſ. de ritu nupt.* Ita vno eodémque iudicio veniunt, quæ acta ſunt, priore & posteriore matrimonio.
k *l. 17. in fi. ſ. eo. l. 3. C. eod.*
l *l. 2. Cod. eod.*
m Imò, nō ceſſat, ſed datur *l. vlt. infi. Cod. de furt.*
n *l. 6. ſ. de condict. ob turp. l. 66. ſ. de cōdict. indeb. l. 22. §. 2. ſ. de pignor.*
o ideóque quòd condictio eſt, in ea ceſſat ignominia & infamia *l. 36. j. de oblig.*
p *l. 33. Cod. de adulteriis.*
q *l. 18. ſ. eod.* ſic habeto. Si vxor rem viri apud virum ſubripuit, rerum amotarū viro actio competit *hoc tit.* ſi rē viri apud extraneum, furti, *hac l.* à commodatario cōueniri poteſt. quemadmodum ſi rem extranei apud virum ſubripuit, ab extraneo furti conueniri poteſt, in ſubſidiū id eſt, marito nō idoneo *l. vlt. in f. C. de furt.*
r *adde l. 50. j. de furtis.*
ſ *vide l. 8. §. 1. ſ. de condict. furt. l. 2. §. 4. j. de priuat. delict. leg. 51. j. de furt. l. 2. C. de eod. furt.*
t *vide l. 2. §. 3. j. de priuatis delictis.*
u *v. l. 23. ſ. eo*
x expirat *l. 19. ſ. ſoluto. v. Cuiac. ad d. l. 23. ſ. eod.* Soluitur iudicium rerum amotarum, cum ad eum caſum peruenit, à quo incipere non poteſt.

De matrimonio redintegrato & iterum Soluto.

23. *Affricanus* lib. 8.[h] Quæſtionum.

REdintegrato[i] matrimonio, ſi iterum diuortium factum erit: ob res amotas prioris diuortij cauſa: item ob impenſas donationéſque priore matrimonio factas, manere actionem exiſtimauit.

De concurſu vindicationis, & condictionis.

24. *Vlpianus* libro quinto Regularum.

OB res amotas, vel proprias viri, vel etiam dotales, tā vindicatio quàm condictio[k], viro aduerſus mulierē competit. & in poteſtate eſt qua velit actione vti.

De conſilio diuortij, & diuortio ſecuto. De reb. ſubtractis in matrimonio.

25. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

RErum quidem amotarum iudiciū ſic habet locum, ſi diuortij conſilio res amotæ fuerint, & ſecutum diuortium fuerit. ſed, ſi in matrimonio vxor marito res ſubtraxerit, licèt[l] ceſſat rerum[m] amotarum, actio tamen ipſas res maritus condicere poteſt. nam iure gentiū condici puto poſſe res ab his, qui nō[n] ex iuſta cauſa poſſidēt.

Genus huius actionis.

26. *Gaius* libro quarto ad Edictum Prouinciale.

RErum amotarum actio condictio[o] eſt.

De adulterio.

27. *Papinianus* lib. 4. Reſponſorum.

RErum amotarum actio ob[p] adulterij crimen, quo mulier poſtulata eſt, non differtur.

De re commodatario ſubrepta.

28. *Paulus* libro 6. Quæſtionum.

SI vxor rem viri ei, cui eam vir commodauerat, ſubripuerit íſque conuentus ſit: habebit furti[q] actionem quamuis vir habere non poſſit.

De æſtimatione, de furto. De vſucaptione.

29. *Tryphoninus* lib. 11. Diſputationum.

REruni amotarum æſtimatio ad tempus, quo[r] amotæ ſunt, referri debet. nam veritate furtum fit, etſi lenius coëreetur mulier. quare nec a bonæ fidei poſſeſſore ita res amotæ vſucapiuntur. ſed ſi pluris factæ, non reſtituuntur, quæ amotæ ſunt: creſcit[ſ] æſtimatio, vt in condictione[t] furtiuæ rei.

De reintegratione matrimonij.

30. *Papinianus* lib. 11. Quæſtionum.

CVm, ſoluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem inſtituitur: redintegrato[u] rurſus matrimonio, ſoluitur[x] iudicium.

DE AGNOSCENDIS[y] ET ALENdis[z] liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

TIT. III.

Diuiſio Senatuſconſulti Planciani. 1. *De liberis natis poſt diuortium, agnoſcendis ex ſenatuſconſulto Planciano.*

Vlpianus lib. 34. ad Edictum.

SENATVSCONSVLTVM[a], quod factum eſt de liberis agnoſcendis, duas ſpecies complectitur: vnam eorum, qui agnoſcunt: aliam earum, quæ[b] falſum partum ſubiiciunt,

1 ¶Permittit igitur mulieri, parentíve, in cuius poteſtate eſt, vel ei, cui mandatum ab eis eſt: ſi putet prægnantem denuntiare, intra dies triginta[c] poſt diuortium connumerandos, ipſi marito, vel parēti, in cuius poteſtate eſt: aut domum denuntiare[d], ſi nullius eorum copiam habeat.

2 ¶Domum accipere debemus, hoſpitium[e], ſi in ciuitate[f] maneat, quod ſi non ſit, ſed in villa, vel in municipio: illic, vbi larem[g] matrimonio collocarent.

3 ¶Denuntiare autem hoc tantùm eſſe mulierem ex eo prægnantem. non ergo[h] hoc denuntiat, vt mittat cuſtodes maritus. ſufficit enim mulieri, hoc notum facere, quòd ſi prægnās, mariti eſt iam aut mittere cuſtodes: aut ei denuntiare, quòd nō ſit ex ſe prægnans. Hoc autem vel ipſi marito: vel alij[i], nomine eius, facere permittitur.

4 ¶Pœna autem mariti ea eſt: vt: niſi aut cuſtodes præmiſerit, aut contra denuntiauerit[k] non eſſe ex ſe prægnātem: cogatur maritus partum agnoſcere[l]. &, ſi non agnouerit, extra ordinem[m] coërcetur. debebit igitur reſpondere, non eſſe ex ſe prægnātem: aut nomine eius reſponderi. quod ſi factum fuerit: non aliàs neceſſe habebit agnoſcere, niſi verè filius fuerit.

5 ¶Illud notandum eſt, quod denuntiatio à marito non incipit, ſed à muliere[n].

6 ¶Sed ſi maritus vltrò[o] cuſtodes offerat. & ea[p] non admittat: vel ſi non denuntiauerit mulier: aut ſi denuntiauerit quidem, cuſtodes autem arbitrio iudicis non admiſerit: liberum eſt marito, parentíve eius, partum non agnoſcere[q].

7 ¶Si mulier, eſſe ſe prægnātem, intra triginta dies non denuntiauerit: poſtea denuntiās, cauſa cognita[r], audiri debebit.

8 ¶Quinimo: & ſi in totum omiſerit denuntiationem: Iulianus ait, nihil hoc nocere ei[ſ], quod editur.

9 ¶Dies autem triginta, continuos accipere debemus ex die diuortij[t], non vtiles[u].

10 ¶Eleganter autem apud Iulianum libro nono decimo digeſtorum quæritur: ſi intra dies triginta mulier marito non denuntiauerit & intra triginta partum ediderit: an ſenatuſconſulto[x] locus ſit. & ait, Plancianum ſenatuſconſultum ceſſare: quia de eo partu nō videtur ſentire, qui intra diem trigeſimū naſcatur, quippe dies triginta ad denuntiandum præſtituit ſenatus. ſed, hanc[y] rem non facere præiudicium partui[z], arbitror.

11 ¶Quemadmodum per contrarium, ſi maritus[a] vxore denuntiante cuſtodes miſerit, nullum[b] præiudicium ſibi faciat[c]. licebit igitur ei partum editum ex ſe negare. nec ei nocebit, quòd ventrem cuſtodierit. & ita Marcellus libro ſeptimo digeſtorum ſcripſit. ait enim: Siue quis neget vxorem, ſiue ex ſe prægnatem: ſine præiudicio rectè mittet cuſtodes. maximè ſi miſſurus, idipſū proteſtetur[d].

12 ¶Iulianus libro nonodecimo digeſtorū ſcripſit: Quod ſenatuſconſulto comprehenſum eſt: ſi[e] ſi mulier viro de-

y de liberis agnoſcendis, & alendis à parentibus, vel à patronis libertis. *vulg.* petit autem vxor à marito liberos editos, poſt ſolutum matrimonium, agnoſci quaſi ſuos.
z *5. C. 25. 31 Eclog. 6. Paul. 2. ſent. 24. 4. Harmenop. 7.*
a Plancianum vel Plautianum *l. 3. §. 1. j. eod.*
b de quarum pœna *v. l. 1. C. de falſ.*
c *Paul. 2. ſent. 24. § 5.*
d Domus intelligitur, vbi quis domiciliū habet & habitationē *l. 1. §. 2. ſ. de aleatorib.* habitationem, inquam, ſuam, vel conductam. *l. 1. §. 9. ſ. de his qui deiecerint.*
e *vide l. 5 §. 2. j. de iniuriis.* Domicilium matrimonii eſſe poteſt, in hoſpitio: ibi denique, vbi quis larem matrimonio collocauerint coniuges.
f Ciuitatis, villæ, & municipij differentia.
g An vbi maritus retinuit vxorem, vt vult Bartolus *ad l. 1. §. 9. ſ. de his quæ deiecerint*? An verò vbi maritus diuortij tempore vxorem habuit *arg. l. vlt. C. de incolis*? An vbi maritus lares paternos habet vel auitos? *vt l. 38. ſ. de rei vindic. l. 49. C. de epiſcopis*: vbi ſedes & tabulas fixit. *l. 203. j. de verb. ſignific.* (vt vult etiam Accurſ.?) An vbi auſpicia nuptiarum cepta? (hinc Euclio *in Aulularia*, Nunc thuſculum emi & haſce coronas floreas. Hæc imponentur in foco, noſtro lari, vt fortunatas faciat natæ nuptias.) An vbi ſimulachra ſuorum larium habuit? quæ videntur cuíque in aliquo loco ſpectabili fuiſſe: ad quem modum ſcribit Lampridius, Alexandrum Seuerum in larario rem horis matutinis diuinam factitaſſe, ad effigies deorum, in quibus habebat Apollonium, Orphæū, Abrahamum & Chriſtum? An vbi fixum aut magis perpetuum, ſeu frequens domicilium habuit? nā ad ea ius aptari debet. *l. 5. ſ. de legib.* & larem pro domo accipi notū eſt: hinc illa Catilinę verba apud Saluſtiū, Illos binas aut amplius, domos cōtinuare, nobis larem familiarem nuſquā eſſe? An vbi iiſdem ſacrificare ſolitus erat maritus? hinc Lar apud Plautū in Aululariæ prologo, Ea mihi quotidie aut thure, aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat.
h *Paul. 2. ſent. 24. §. 5.*
i mādatum habenti *§. 1. ſ. eod.*
k *l. 9. Cod. de patria poteſtate.*
l quantum ad alimēta: interea, mater alere partum cogitur. ea eſt pœna non improbantis *vide l. 16. j de Se. Maced.*
m *facit l. 1. §. 1. in fin. j. de vent. inſpic.*
n quia melius nouit factū *Accurſ.* ſic iuramētum ei deferri debet, qui maiorē rei geſtæ notitiā habet *Bartol. hic.*
o vltrò, ideſt non denuntiante muliere.
p *ſub.* mulier.
q niſi filius verè probet ſe filium: niſi mulier errore, aut ex neceſſitate aliqua denūciationem omiſerit. §. 7. j. *eod.* interim tamen mulier partum alere tenetur *Bart.*
r quid enim ſi nulla indicia (quæ aliàs mulieribus prægnantibus communiter ſolent accedere) cognouerit? quid ſi, cum eſſet minor, per errorem ſe prægnātem eſſe neſciuerit? videtur excuſanda *arg. leg. vlt. C. ſi aduerſ delict.*
ſ id eſt, partui *§. 15. j. eod.*
t ita vt diuortij dies computetur in iſtis triginta *Bar.*
u *de quibus v. l. 1. j. de diuortiis.*
x Plautiano: quo cauetur vt non maritus alimenta præſtare teneatur, niſi probetur filius ex eo natus.
y id eſt hanc denunciationem à muliere omiſſam.
z non præiudicat partui, quòd mater eius hoc ſenatuſconſultum contempſerit.
a negans ex te eſſe prægnantem mulierem.
b ſi alimenta ſpectes.
c Imò facit, cùm omnis partum cogatur agnoſcere *Paul 2. ſent. 24. §. 5.*
d *vide leg. 34. ſ. de negot.* Proteſtatione ius noſtrum cōſeruamus: vt ne id quod ipſi contra ius noſtrū feciſſe videri poſſumus, nobis noceat.
e Parentes, ſi quæ ex Senatuſconſulto Plautiano facere coguntur omiſerint, liberis quidem non nocent, grande tamen præiudicium ſibi faciant.

a Contestatò dicit, qui coram testibus.
b ideſt non ita debet intelligi, non eum effectum habet.
c id eſt dicere videtur, eo ipſo quòd id non negat, aut denunciat, vxorem eſſe, ex eo prægnatem.
d *al.* quandocumque. e *v. quæ not. ad l. 39. in fi. ̅ſ. de probat.* f Cur ita? *v. l. pen. ̅ſ. de his qui ſunt ſui.*
† id eſt vt denunciet marito.
g *l. 1. in pr. ̅ſ. eod.*
h Imò non eſt iniurioſum *l. 6. ̅ſ. de his qui ſunt ſui.*
i *v. l. 6. ̅ſ. de his qui ſunt ſui.*
k *§. 7. §. 10. ̅ſ. eod.*
l hoc enim probare poteſt per opinionem & communem famam viciniæ *vide leg. 9. Cod. de nupt.*
m cùm de hoc ageretur *Haloand.*
n ſententia lata in cauſa filiationis inter patrem & filium, facit fidem quo ad omnes: & nulli præiudicat prǽterquam patri & filio *Bartolus.*
o fuit, quaſi ſuꝰ *Haloand.*
p Sententia, An & quomodo ius inter omnes faciat, vide Albericum *hîc.*
q iudex, non tantum mulier, *vide l. 29. §. 1. ̅ſ. de probat.*
r Plantianum. *adde l. 1. §. 10. ̅ſ. eod.* Plantianum ſenatuſconſultũ habet locum in partu qui naſcitur poſt diuortium: Senatuſconſultum temporibus D. Hadriani factũ, in partu conſtante matrimonio.
ſ ideóque filius, qui natꝰ eſt mortuo patre, viuo auo, petet ſe agnoſci in filiũ, quoad omnia: donec auus ordinariè agat, & ipſum non eſſe filium oſtendat *Bart.*
t de quibus mox dictum eſt.
u id eſt, agi poſſe à filio: vtcumque, quo tempore fuerit natus, ſit incertum: interim tamen petit ſe pro filio agnoſci. *vide hic Bar. nu. 7.*
x ea ſcilicet de cuius filij ſtatu agitur.

nunciauerit, ſe ex eo concepiſſe: & is, cui denunciatum erit: cuſtodes ad ventrem cuſtodiendum, inſpiciendúmque non miſerit: neque conteſtato[a] dixerit, eam ſe prægnatem non eſſe: vt ei id, quod editum ſit, agnoſcere ſit neceſſe: non [b] eò pertinet: vt, ſi quis agnoſcere ſe filium diceret[c] ſuum heredem haberet, quamuis ex alio conceptus ſit. quandóque[d] enim (inquit) cœpit cauſa agi, † grãde præiudicium adfert pro filio confeſſio[e] patris.

3 ¶ Idem per cõtrarium quoque ait: ſi mulier, diuortio facto, non fecerit ea[f], quæ ſenatuſconſulto præcipiũtur: vt liceat patri non agnoſcere: non eò pertinere, vt filius natus ſuũ ſe dicere non poſſit: ſed ad id tãtùm, vt ita pater[g] alere eum cogatur: ſi conſtiterit, eum filium eſſe.

14 ¶ Idem Iulianus ſcribit: ſi: vxore denuntiante, ſe prægnatem: maritus non negauerit: non" vtique ſuum illi partum effici: cogendum tamen alere. Cæterùm [ſi] eſſe ſatis iniurioſum[h] ait, ſi quis longo [i] tempore abfuerit, & reuerſus, vxorem prægnatem inuenerit, & idcirco reiecerit: ſi quid ex his, quæ ſenatuſconſulto continentur, omiſerit: ſuum heredem ei naſci.

15 ¶ Ex his apparet: ſiue vxor omiſerit, quæ eam ex ſenatuſconſulto obſeruare oportuit: nihil [k] præiudicare filio, ſi filius eſt [l], non tantùm in iure ſui, verùm ne in alimentis quidem, ſecundùm Diui Pij reſcriptum: ſiue maritus neglexerit facere, quæ ex ſenatuſconſulto debet: natum cogitur omnimodo alere. ceterùm recuſare poterit filium.

16 ¶ Planè, ſi denuntiante muliere, negauerit, ex ſe eſſe prægnãtem: tametſi cuſtodes non miſerit: non euitabit, quo minus quæratur, an ex eo mulier pregnans ſit. quæ cauſa ſi fuerit acta apud iudicem, & pronuntiauerit, cùm de hoc agetur[m], quod ex eo prægnans fuerit, nec ne: in ea cauſſa eſſe, vt agnoſci debeat, ſiue[n] filius non fuit, ſiue fuit, eſſe ſuum[o].

2. *Iulianus* lib. 19. Digeſtorum.

IN omnibus cauſis. quare & [p] fratribus ſuis conſanguineus erit,

De ſenatuſconſulto temporibus Hadriani facto, de liberis conſtante matrimonio natis. 2. De natis poſt mortem matris, in poteſtate aui. 3. Si quæratur an ſit partus æditus Conſtante matrimonio. 4. Si quæratur, an vxor fuerit. 5. De morte parentis. 6. De his qui ſui heredes adgnoſcuntur, vel non.

3. *Vlpianus* lib. 34. ad Edictum.

SIue contra pronuntiauerit[q]: non fore ſuum, quamuis ſuus fuerit: placet enim, eius rei iudicem ius facere. & ita Marcellus libro ſeptimo digeſtorum probat. eóque iure vtimur.

1 ¶ Quia Plancianum[r] ſenatuſconſultum ad eos partus pertinet, qui poſt diuortium eduntur: aliud ſenatuſconſultum temporibus Diui Hadriani factum eſt, vt etiam ſi conſtante matrimonio partus ſit editus, de agnoſcendo eo agatur.

2 ¶ Quid ergo, ſi quis poſt mortem patris naſcatur auo ſuperſtite. in cuius poteſtate recaſurus eſt? vt ſi ex filio eius ſuſceptus probetur? videndum, quid dici debeat. & certè probandum eſt, cum auo præiudicium de partu agnoſcendo ſimiliter agendum [ſ].

3 ¶ Quid, ſi hoc ipſum in quæſtionem veniat, vtrum in matrimonio, an poſtea editus ſit? dicendum eſt. & ſuper hoc ex ſenatuſconſultis[t] agendum [u].

4 ¶ Et quid" ſit" ſi, an vxor fuerit [x], diſceptetur? & Iulianus Sexto Cecilio Africano reſpõdit, locum eſſe præiudicio [y].

y vt ſit ſenſus: Caio, qui ſe filium dicit Titij, non præiudicare debet mota de matrimonio controuerſia matri.
z ¶ Hoc caſu inſtantia iudicij non tranſmittitur ad hæredes.
a qui ſe inuicem contingunt per patriam poteſtatem *Bart.*
b *al.* præfocat quæ partum abigit, quæ viſceribus ſuis vim infert *l. 8. ̅ſ. de ſicariis*, infantem necat *l. penult. C. de ſicariis.* c *v. tit. C. de infantib. expo.*
d in neutro genere alimonia hìc legitur, vt & in *l. 73. ̅ſ. de iure dot.* necat igitur qui fame aliquem mori cogit. *vide l. 5. C. de l. Aquil.* nil enim intereſt, occidat quis an cauſſam mortis præbeat *l. 15. ̅ſ. de ſicariis.*
e *v. C. de infantibus expoſitis. & nouell. 153. in pr.*
f *al.* cauſa, quam ipſe nõ habet, exponit. Ita qui publicis locis exponit, immiſericors cenſetur. g Alere liberi parentes ſuos tenentur etiam iure naturali: vide *Ariſtotelem 10. Ethicon, & ibi interpretes.* An & bannitum, reũ criminis, vel legũ cõtemptorem patrem alere tenentur liberi? tenentur. *Nouella 12. §. ſi verò.* An & hæreticum? vide *c. 1. diſtinct. 30* Quid: bonis Eccleſiæ, cogiturne filius patrem alere? teneri videtur, ſunt enim huiuſmodi bona, quaſi caſtrenſia: *l. ſacroſanctæ: l. cum lex. Cod. de Epiſcopis.* & alioqui Eccleſiæ bona, pauperum bona ſunt. *c. aurum. 12 quæſt. 2.* quibus etiã proximos & cõiunctos iuuare iure poſſumus. *c. ad hoc, C. relatum. extr. de teſtam.* Quid: cœtus Eccleſiaſticus aut quiuis denique heres extraneus filij, cogitúrne parentem eius alere: cui ſuccedit? cogitur: etiamſi defunctos liberos reliquerit non heredes. vt poſt Gloſſam, Speculatorem, & alios notat Albericus.
h Alere liberos ſuos parentes debent *vt hic.* Quid ſi nepos patrem & auum ſimul ſuperſtites habeat, neque locupletes: An à patre vt ordo mortalitatis & ſuccedendi ſeruetur *arg. l. nam etſi ̅ſ. de inofficioſo*: an potius ab auo alendus eſt: an à quouis ipſe elegerit nepos? hoc poſtremum verius videtur. *arg. l. ̅ſ. ab inſtituto ̅ſ. ſi quis omiſſa cauſa teſtam. l. ſi is qui ſtichum. ̅ſ. de obligat.* cum quaſi duo rei ſint debẽdi. *l. 1. Cod. de duob. reis.* Quid: parens tenetúrne filium adoptiuum alere? tenetur. *adde l. penult. ̅ſ. de optione.* An & nurũ? tenetur. *l. ſi filia ̅ſ. familiæ*: An & ex inceſtu natos? non iure ciuili. ... *thẽt. ex cõplexu. C. de inceſtis. Nou. 89. c. vlt.* Sed iure Canonico *c. cum haberet extr. de eo qui duxit.* An & filiã meretricem vel adulteram? ſic videtur. *l. Imperialis. Cod. de Nuptiis l. qui ea mente ̅ſ. de furtis.* Quid ſi filius alere ſe ipſũ poſſit? vide *§. 7. ̅ſ. eod.* Quid ſi filius legitimã, aut quantum ad legitimam ſit ſatis, conſecutus fuerit, ídque proiecerit luxuria ſua? etiam alendus eſt à patre. *arg. l. libertus qui operarũ ̅ſ. de operis libert.* Quid: nũ extra domũ ſuam liberis alimenta præſtare parens cogi poteſt? cauſa cognita poteſt: vt ſi filio petenti alimẽta à patre, iniuſta ſit domi nouerca, *arg. Nouell. vt liceat matri. §. illud.*

5 ¶ Illud tenendum, hæc ſenatuſconſulta poſt mortẽ parentis ceſſare, ſi is ſuperſit, in cuius poteſtate recaſuri non ſunt. Quid ergò eſt in petitione hereditatis, quam filius intendit? quæretur, vtrùm ex eo natus ſit, cuius hereditatem petit, an non. Adeo hoc verum eſt: vt Iulianus libro non decimo digeſtorum ſcribit, ſi viuo patre redditum ſit præiudicium: & antequam ſententia feratur, pater deceſſerit [z]: tranſeundum ad Carbonianũ edictum.

6 ¶ Item hæc ſenatuſcõſulta pertinent ad eos, qui ſui[a] heredes adgnaſcantur. ceterùm ſi fortè non ſint in poteſtatem recaſuri: verius eſt, ſenatuſconſulta ceſſare.

De his, qui partum perfocant, vel abiiciunt, vel alimenta denegant, vel publicis locis exponunt.

4. *Paulus*" lib. 2. Sententiarum."

NEcare videtur nõ tantùm is, qui partum perfocat[b]: ſed & is, qui abiicit [c]: & qui alimonia [d] denegat, & "is," qui publicis locis [e], miſericordiæ cauſa [f], exponit, quam ipſe non habet.

De alendis liberis vel parentib. 1. De patria poteſtate. 2. De aſcendentibus vel deſcendentib. per vtrumque ſexum. 7. Si filius poſſit ſe exhibere. De modo alimento. 8. Si parens vel filius eſſe negetur. 10. Si quis alere detrectet. 12. De alimentis & cæteris onerib. liberorum. 13. De impubere emancipato. 14. Si mater alimenta quæ fecit in filium, à patre repetat. 15. De filio milite. 16. De ære alieno patris. 17. De heredib. filij. 18. De patronis. 20. vel liberis patronorum alendis. 22. De liberto liberti. De manumiſſo, & cauſa fideicommiſſa. De nummis ſuis redempto, De mercedib. operar. exactis. 23. De capitali accuſatione. 24. De liberta. 25. De modo & duratione alimentorum. 26. De patre & matre patroni.

5. *Vlpianus* lib. 2. de Officio Conſulis.

SI quis a [g] liberis ali deſideret: vel" ſi" liberi, vt [h] à parente [i] exhibeantur: iudex de ea re cognoſcet[k].

1 ¶ Sed vtrum eos tantum liberos, qui ſunt in poteſtate, cogatur quis exhibere: an verò etiam emancipatos, vel ex alia cauſa ſui iuris conſtitutos. videndum eſt. & magis puto, etiam ſi non ſunt liberi in poteſtate, alendos à parentibus: & vice [l] mutua alere parentes debere.

2 ¶ Vtrum [m] autem tantùm patrem, auúmve paternum, proauúmve paterni aui patrem, ceteróſque virilis ſexus parẽtes" alere cogamur": an verò etiã matrẽ, ceteróſque parentes" & "per illum ſexum contingentes cogamur alere, videndum. & magis eſt, vt vtrobíque[n] ſe iudex interponat, quorundam neceſſitatibus faciliùs ſuccurſurus, quorundam ægritudini. & cùm ex æquitate hæc res deſcendat, caritatéque ſanguinis: ſingulorum deſideria perpendere iudicẽ oportet. 3 ¶ Idem in liberis quoque exhibendis à parentibus dicendum eſt.

4 ¶ Ergo & matrem [o] cogemus, præſertim vulgò [p] quæſitos liberos alere: nec non ipſos eam.

5 ¶ Item Diuus Pius ſignificat, quaſi auus quoque maternus alere compellatur.

6 ¶ Idem reſcripſit, vt filiam ſuam pater exhibeat, ſi conſtiterit apud iudicium, iuſtè[q] eam procreatam.

7 ¶ Sed ſi filius poſſit[r] ſe exhibere: æſtimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Denique item Pius ita reſcripſit: " Aditi à te" competentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatium eius: ſi modò, cùm [ſ] opificem te eſſe dicas, in ea valetudine es, vt operis ſufficere non poſſis.

8 ¶ Si vel parens neget filium, idcircóque alere ſe nõ debere contendat: vel filius neget parentem: ſumma-

i Quid: frater locuples fratrẽ vel ſororem inopes nũ alere tenetur? Sic videtur *arg. l. 1. §. 1. ̅ſ. de tutela & rat. diſtrah. l. Tutor ſecundum in fi. l. qui filium. ̅ſ. de adminiſt. tutorũ. l. mutus §. manente. ̅ſ. de iure dotium: l. quamuis ̅ſ. ſoluto.* An adultus vel pupillus in iudicio alimẽta petere poſſunt à tutore vel curatore? poſſunt: cũ & poſſint ſerui à dominis. *l. ſeruos ̅ſ. de alimentis: l. ſeruus. Cod. de indic.* An donator omnium bonorum, à donatario: dominus, à vaſallo ? ita notãt *arg. l. 6. §. 1. ̅ſ. eod.*
k idẽ in liberto & patrono *l. 1. §. 2. ̅ſ. de præſcript. verbis.*
l hoc Græcis eſt ἀντιπελαργεῖν *Baſil. apud Stobæũ ſerm. 203.* πελαργός. Græcis ciconia: quã refert Ariſtot. 8. animal. c. 3. & lib. 9. c. 13. à liberis ali. *v. Platonẽ 4. de legib.* adde & illud Syrach. 3. Fili, ſuccurrito patri ſeneſcenti: & illud prouerbiũ, Filij aut parẽtes alant aut vinciãtur: & quod *in Iliade.* Homerus ait, Breuẽ ætatẽ ei cõtingere, qui parẽtibus nutricationis munus nõ reddiderit. laudata eſt filia, quæ patrẽ captiuum deprehenſa eſt vberibus ſuis alere: *vide Aelianum: & Feſtum in Pret. ædem: Valer. 5. c. 4. Higinus fabula 254.* & Cimon laudatus, qui patris ſepeliẽdi cauſa, captiuum ſe præſtitit Sanè Solon, infames eſſe voluit eos, qui parentes non alerent: *Laertius in Solone.*
m Alere parẽtes inopes, quoquo gradu ij ſint: & cuiuſcumque gradus ii ſint, liberi locupletes, cauſa cognita tenentur. n *l. pen. C. eod.* o Alere liberos ſuos, etiã vulgò quæſitos mater cogitur: vt viciſſim à vulgò quæſitis liberis alẽda eſt. p an & patrẽ inceſtuoſum? an & relegatum in inſulam? Iuris hoc naturæ eſſe, potius quàm ciuilis putauerim. honeſtè tamen faciunt filij, qui in inſulam relegatis alimenta præſtant *l. 73. §. 1. ̅ſ. de ritu.* an hoc ad bannitos ſit trahendum? & an filius eo caſu alimenta patri ſubminiſtrans in patriam peccare videatur, eóque nomine pecuniariter ſit cõdemnandus: alibi dicam. q cur non & iniuſtè quæſitam: cùm mater vulgò quæſitam filiam alere teneatur *§. 4. ̅ſ. eo.* r *v. l. vn. C. de mendicantib. validis.*
ſ Alere liberos opifices parẽs locuples nõ tenetur: quia alimẽta liberis nõ debẽtur, niſi in ſubſidiũ. Poteſt autẽ opifex filius, opificio ſuo ſe alere, *vt hic.* Quid ſi opificiũ ita tenue eſt, vt nõ poſſit plenè ſe exhibere? Supplere id cogitur pater. Quid ſi liberi ipſi, nullũ opificiũ didicere, poſſunt tamẽ aliquod addiſcere, atque ita vitæ ſuæ atq; alimẽtis cõſulere? Si ea cõditione liberi ſint, vt eos nõ dedeceat opificium aliquod præſtare, cogendi ſunt eo opificio victũ ſibi querere: aut id opificium addiſcere: Sin alia ſit eorũ generis & nobilitatis ratio, vix cogẽdos liberos eſſe dicemus, vt opificio aliquo vitã parare diſcãt, puta vel in vineis vel agris operas fodiendo vel aliquid tale agendo: Nã ea poſſe dicimur, quæ cõmodè & cũ honeſtate poſſumus. *l. ſed & ſi quid. §. mãcipiorũ. ̅ſ. de vſufructu. l. interdum ̅ſ. de operis libertorum. l. filius ̅ſ. de condit. ... Nepos Proculo ̅ſ. de verborum ſignif.*

a Summatim ſeu ſummariè in cauſa alimentorum cognoſcitur: Cauſa denique alimentorum ſummaria eſt. *vt hic*. Vnde notant, libello opus non eſſe ſi alimenta futura poſtulentur: cùm ea res celeritatem deſideret. Porrò de cauſis ſummariis vide Gloſſam *in Extrauag. quomodo in crimine læſæ maieſt. in verbo, ſummariè.*
b Alimenta alicui vt filio decreta à iudice, præiudiciũ non faciunt veritati. *l. 11. ſ. de his qui ſunt ſui.*

tim [a] iudices oportet ſuper ea re cognoſcere. ſi cõſtiterit, filium, vel parẽtem eſſe: tunc ali iubebunt. ceterùm, ſi nõ conſtiterit, nec decernent alimenta.

9 ¶Meminiſſe autẽ oportet, & ſi pronuntiauerint ali oportere, attamen eam rem præiudicium non [b] facere veritati. nec enim hoc pronũtiatur, filium eſſe: ſed ali debere. & ita Diuus Marcus reſcripſit.

10 ¶Si quis ex his alere detrectet: pro modo [c] facultatium, alimenta conſtituuntur, quod ſi non præſtentur: pignoribus [d] captis & diſtractis, cogetur [e] ſententiæ ſatis facere.

11 ¶Idem Iudex æſtimare debet, num habeat aliquid parens, vel an pater, "quòd" meritò filios ſuos nolit alere. Trebatio denique Marino reſcriptum eſt, meritò patrem eum nolle alere, quòd [f] eum detulerat.

12 ¶Non tantùm alimenta, verumetiam cetera quoque onera [g] liberorum, patrem ab iudice cogi præbere, reſcriptis continetur.

13 ¶Si impubes ſit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur. iniquiſſimum [h] enim quis meritò dixerit, patrem egere, cum filius [i] ſit in facultatibus.

14 ¶Si mater alimenta, quæ fecit in filium, à patre repetat, cùm modo eam audiendam, "ita" Diuus Marcus reſcripſit Antoniæ Montanæ in hæc verba: Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus neceſſariò filiam tuam exibuiſti, à patre eius præſtari oporteat, iudices æſtimabunt. nec impetrare debes [k] ea: quæ, exigente materno [l] affectu, in filiam tuam erogatura eſſes, etiam ſi a patre ſuo educeretur.

15 ¶A milite quoque filio [m], qui in facultatibus [n] ſit, exhibendos parentes eſſe, pietatis exiſtimat ratio.

16 ¶Parens quamuis ali [o] à filio ratione naturali [p] debeat: tamen æs alienum [q] eius non eſſe cogendum exſoluere filium, reſcriptum eſt.

17 ¶Item reſcriptum eſt, heredes [r] filij [ſ] ad ea præſtanda, quæ viuus filius ex officio pietatis ſuæ dabit, inuitos cogi non oportere [t]: niſi in ſummã egeſtatem [u] pater ductus eſt.

18 ¶Solent iudices cognoſcere & inter [x] patronos & libertos [y], ſi alendis his agatur. itaque ſi negent [z] ſe eſſe libertos [a] cognoſcere eos oportebit. quòd ſi libertos conſtiterit: tunc demum decernere, vt alant. Nec [b] tamen alimentum decretum tolet liberto facultatem, quo minùs præiudicio [c] certare poſſit, ſi libertum ſe neget.

19 ¶Alimenta autem pro modo [d] facultatium erunt præbẽda, egentibus [e] ſcilicet patronis. ceterùm: ſi ſit [f], vnde ſe exhibeant: ceſſabunt partes iudicis.

20 ¶Vtrùm autem tantùm patroni alendi ſint, an etiam patronorũ liberi, tractari poteſt. & puto: cauſa cognita, iudices & liberos [g] quoque patronorum alendos, decernere: non quidem tam facilè, vt patronos: ſed nonnunquam & ipſos. nam [h] & obſequium non ſolùm patronis, verumetiam liberis [i] eorum debere præſtari.

21 ¶Sed & libertus maternus alere cogitur.

22 ¶Si quis à liberti [k] liberto ali ſe deſideret: vel ab eo, quem ex cauſa fideicommiſſi manumiſi: quémque ſuis [l] nummis redemit: non debet audiri: vt & Marcellus ſcribit. exæquátque eum: qui mercedes exigendo, ius libertorum amiſit.

23 ¶Sed & patroni filium, qui capitis accuſauit libertum paternum, negat exhibendum.

24 ¶Sed & liberta cogitur patronum alere.

25 ¶De alimentis potroni arbitrer [m] ſolet dari arbitraturus, quantum ſit in facultatibus: vt perinde poſſint alimenta moderari [n]. quæ [o] tandiu præſtabuntur, quamdiu liberto ſuperſit, patrono deſit.

26 ¶Patrem, & matrem [p] patroni: cùm [q] patronus, & filij eius minimè ſuperſint: alere egentes, ipſi; ſi idonei facultatibus ſunt, coguntur.

Si patronus nolit alere libertum. De *patrono læſo, aut derelicto à liberto.*

c *§. 7. ſ. eod.*
d Alimẽta, qui præſtare tenẽtur ſi contumaces ſint, ea præſtare cogũtur pignoribus captis & diſtractis.
e hinc colligit Bartolus ſententiam alimentorum eſſe definitiuam. quod alij non admittunt. Dic: alimentis principaliter petitis, definitiuam eſſe: incidenter, interlocutoriã.
f ex quib⁹ cauſis poteſt parens filium exhæredare, ex iiſdem poteſt ei denegare alimenta & dotem. *Bartol.* Delatorem filiũ hoc eſt à quo delatus ſit, parẽs alere nõ tenetur.
g ἐσθῆτα καὶ σκηνήν. *Leunclaius. facit l. 43. l. 44. l. 45. l. 254. in fi. ſ. de verb. ſignificat.*
h Patrem egere, filio in facultatibus poſito, iniquiſſimũ eſt, *vt hîc. & l. 5. C. de bonis quæ liberis.*
i *l. 1. §. 4. ſ. de tutela & rationib. diſtrah. vide l. 1. Cod. hoc tit.*
k niſi contrariũ fuerit proteſtatus *l. 34. ſ. de negotiis: l. 11. C. de negot.*
l *d. l. 34. d. l. 11.*
m nec enim militia ſoluit ius pietatis paternæ vide *l. 1. ſ. de obſequiis.*
n *vide §. 13. ſ. eod. l. 1. C hoc tit.*
o *l. 1 Cod. eo*
p quę ſuadet vt benèfaciẽti bene faciamus *l. 25. §. 1. ſ. de petit. hæredit.*
q *l. 2. l. 3. l. vlt. C. ne filius pro patre.* Pro parente tamẽ in carcerem coniecto fideiubere tenetur. *Nouella 115. c. 3 §. 8.* Ita vaſallus non cogitur æs alienum domini diſſoluere. *1. Feudor. 26. §. 7.* Eadẽ ratione mater, filij æs alienum ſoluere nõ cogitur. *l. vlt. Cod. ne vxor pro marito.*
r onus alimentorũ patri præſtandorum non tranſit ad hæredes filij, niſi in ſubſidium.
ſ emancipati: vel ſui caſtrenſe peculium habentis. aliàs filius hæredem non habet *l. 2. ſ. de caſtr. peculio.*
t Cur minus cogentur hæredes, filij quam hæredes liberti *vt l. 8. ſ. de obſequiis.*
u demus, patri vel matrem eſſe vel fratres: an hi potius eum alere tenẽtur, quàm hæredes extranei filii? Cynus ait, Bartolus negat. Is enim in ſummam egeſtatem dicitur veniſſe, reſpectu hæredis extranei, qui nullum alium habet à quo ali poſſit.
x Pars tituli huius tertia.
y quo nomine intellige quemcunque iure patronatus adſtrictum: ideóque Eccleſia & vaſallus patronum ſuum inopem alere tenetur. An donatarius? An filius emãcipatus? *vide Bart. in l. 6. ſ. eod.*
z *vide l. 6. ſ. ſi libert. ing.*
a vindicando ſe in ingenuitatem *l. 14. ſ. de probationibus.*
b ſententia lata in cauſa ſummaria nõ facit præiudicium, ſi agatur ordinariè *Bart.*
c Præiudicio certat libertus aduerſus patronum, qui ſe libertum negat.
d *§. 10. ſ. eod.* e *vide l. vlt. ſ. eod. l. 73. ſ. de acquir. hær. d.*

f *§. 11. ſ. eodem.* g *d. l. 73.*
h *31. Eclog. 6. c. 1. & tit. 7. l. 12. Cod. de oper. libert.* nota argumentum ab obſequio ad alimenta ductum.
i *l. 5. ſ. de obſequiis: l. 3. Cod. de libert. l. 5. 7. C. de obſequiis.*
k hinc colligit Bartolus, vaſallum vaſalli mei, non eſſe meum vaſallum. adde *l. 105. ſ. de verbor. ſign.*

6. *Modeſtinus* "libro ſingul. de Manumiſſionibus".

ALimenta, liberto petente, non [r] præſtando: patronus amiſſione [ſ] libertatis cauſa impoſitorum, & hereditatis liberti punietur. non autem neceſſe habebit præſtare, etiam ſi poteſt.

1. ¶Imperatoris Commodi conſtitutio talis profertur. Cum probatum ſit, contumeliis patronos [t] à libertis eſſe violatos: vel illata manu atroci eſſe pulſatos: aut etiã paupertate, vel corporis valetudine laborantes, relictos: primùm eos in poteſtate patronorum redigi [u], & miniſterium dominis præbere cogi. ſin autem nec hoc modo admoneantur: vel a præſide emptori addicentur [x], & pretiũ patronis tribuetur.

Si negetur matrimonium fuiſſe.

7. *Idem* "libro 5. Reſponſorum."

SI neget, qui maritus fuiſſe dicitur matrimonium eſſe contractũ: eo quòd eam, quæ ſe vxorem [y] fuiſſe dicit, ancillam eſſe probare paratus ſit, alimenta quidẽ liberis præſtare interim [z] compellendum, ſin autem conſtiterit, eam ſeruam fuiſſe: nihil ei, qui paſcendos curabit, ex hoc præiudicium generare reſpondit.

De *deſcendentibus ex maſculis, vel ex fœminis.*

8. *Marcellus* "lib. 1. ad Legem Iuliam & Papiam".

NOn quemadmodum maſculorum liberorũ noſtrorum liberi ad noſtrum onus pertinet, ita & in feminis eſt. nam manifeſtum eſt, id, quod filia parit, non auo [a], ſed patri eſſe ſuo oneri: niſi pater aut non ſit ſuperſtes, aut egens eſt.

De patronis, vel liberis patronorum alendis.

9. *Paulus* "libro ſingulari de iure patronatus."

IN bonis ſuperſtitum libertorũ nullum omnino ius patroni liberiue patronorum habẽt: niſi [b] ſi tam eſſe infirmos, támque pauperes [c], præſidib⁹ probauerint, vt meritò menſtruis [d] alimẽtis à libertis ſuis adiuuari debeãt. ídque ius ita plurimis principũ conſtitutionibus manifeſtatur.

DE INSPICIENDO VENTRE, cuſtodiendóque partu.

TIT. IIII.

¶Reſcriptum de inſpiciendo ventre, cum mulier diſsimulat ſe eſſe prægnantẽ. 1. ratio dicti reſcripti. 2. De muliere ad prætorem euocanda & interroganda. 3. Si non reſponderit, aut nõ veniat ad prætorem. 4. Si fateatur vel neget ſe prægnantem. 5. De electione obſtetricum. 6. & domus in quam mulier veniat. 7. Si mulier inſpici ſe non patiatur, vel ad domum non veniat. 8. De renunciatione obſtetricum. De actione iniuriarum. 9. De tẽpore euocãdi ad præturẽ. 10. ¶Edictũ de muliere, quæ, mortuo marito, ait ſe prægnantem. 11. De eius facilitate & interpretatione. 12. Quib. denunciandũ eſt. 13. De cauſæ cognitiõe.

Vlpianus libro 24. ad Edictum.

TEMPORIBVS Diuorum fratrum [e] cum hoc incidiſſet, vt maritus quidem prægnatem mulierem diceret, vxor negaret: conſulti. Valerio Priſciano Prætori vrbano reſcripſerũt in hæc verba: Nouã rem deſiderare Rutilius Seuerus videtur: vt vxori, quæ ab eo diuerterat, & ſe non eſſe prægnatẽ profiteatur. cuſtodem apponat [f]: & ideo nemo mirabitur, ſi nos quoque nouum [g] cõſilium & remedium ſuggeramus, igitur ſi perſtat in eadem poſtulatione: comodiſſimum eſt, elegi [h] honeſtiſſimæ feminæ domum, in qua Domitia veniat: & ibi tres [i] obſtetrices [k] probatæ & artis [l], & fidei, quæ à te aſſumptæ fuerint, eam inſpiciant, & ſi quidem vel omnes, vel duæ [m] renũtiauerint [n], prægnatem videri: tunc perſuadẽdum mulieri erit: vt perinde cuſtodem admittat, atque, ſi ipſa hoc deſideraſſet. quòd ſi enixa nõ fuerit: ſciat maritus, ad inuidiam exiſtimationémque ſuam pertinere: vt non immeritò poſſit videri captaſſe hoc ad "aliquam" mulieris iniuriam. ſi autẽ vel omnes [o], vel plures, non eſſe grauidam, renuntiauerint: nulla cauſa cuſtodiendi erit.

l hoc eſt ipſius empti.
m Arbiter alimentorum decernẽdorũ cauſa dari ſolet.
n Arbiter alimentorum cauſa datus, arbitrari ſolet quãtum ſit in facultatibus eius à quo alimenta petuntur, vt ita eius arbitrio, poſſunt alimẽta moderari.
o Alimẽtarius arbiter, ita alimenta decernere debet, vt ne locupleti ab egeno præſtentur.
p Alere parentes patroni libertus non cogitur, ſuperſtitibus patrono liberis.
q *adde l. 5. ſ. de obſequiis.* argumento ducto ab obſequio ad alimenta vt §. 20. *ſ. eod.*
r ¶*vide l. 33. ſ. de bon. libert.*
ſ Alimenta petenti liberto denegans patronus, ea amittit quæ liberto impoſuit libertatis cauſa: Imò & hæreditatem liberti. *vt hîc.* Quo argumento putant donatorem omnium bonorum à donatario poſſe donationẽ reuocare: vt & dominum, feudum à vaſallo de quo dixi *ad l. 5 ſ. eod.*
t *l. 5. ſ. de iure patronat. l. 2. C. de libert. & eor. lib.*
u Dixi *ad l. 2. Co. de libertis.*
x adde & aliam pœnam *l 7. in fi. ſ. de iure patroni.*
y *adde l. 5. §. 4. ſ. eod.* nota hanc actionem præiudicialẽ, qua quędam negatur eſſe vxor.
z idem ait eſſe Bartolus in eo qui eſt in poſſeſſione præbẽdæ, cuiq; eius cauſa mouetur quæſtio.
a materno, *adde nouell. 117. c. 7. in fi.*
b Patronus nõ habet ius in bonis liberti, niſi pro alimentis neceſſariis *Bart.*
c *l 5. § 18. ſ. eod. l. 1. in f. C. de oper. libert.*
d ſic interpretor: niſi ſint ita pauperes, vt non habeant in vniuerſis bonis, vnde ſe vno menſe alere poſſint: aliàs ſecurus non erit libertus ſi patrono egenti menſtruum tantum alimentũ præbeat. An debitor alimentorum, menſtruatim debeat vel annuatim ſoluere? *v. hic Bar.*
e M. Antonini & Veri.
f *Paul. 2. ſent. 24. § 7.*
g in nouo facto, nouo conſilio opus eſt *Bart.*
h Peritis in arte ſtatur. *vt hic*: obſtetricibus in ventre inſpiciendo. qua de re plura vide apud Socinum *regula. 294.*
i Imò quinque *§. 10. ſ. eod. Paul. 2. ſent. 24. § 8.*
k medicæ ſcilicet. nam & hæ medicinam exhibere vidẽtur. *l. 1. §. 2. ſ. de extraord. cognit. vide quæ notaui ad l. 9. ſ. ad l. Aquil.*
l hinc collige credi cuique in ſua arte.
m ſi tres fuerint in ciuitate: aliàs vni credi poteſt *Bartolus.*
n affirmauerint.
o *l. 27. §. 3. de arbit.*

a Partus antequam edatur, mulieris, eiúsve viscerum portio est.
b si ita est, Cur matre vendita non cen etur partus venditus? *l.42.ꝟ.de euictionibus.*
c Interdictis parentes desiderare possunt, liberos suos sibi exhiberi, aut ducere permitti. d *adde l.1.§.4.ꝟ.de liberis agnoscendis.* Extra ordinem dare quid: dixi *ad l. vlt.§.3.ꝟ.de eo quod metus causa.*

1 ¶ Ex hoc rescripto euidentissimè apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se prægnatem, vel etiã negaret. Nec immeritò. *partus[a] enim, antequàm edatur, mulieris portio[b] est, vel viscerum. post editum planè partum à muliere, iam potest maritus iure suo filium per interdictum[c] desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti, extra ordinem[d]. Igitur princeps in[e] causa necessaria subuenit.

2 ¶ Secundùm quod rescriptum euocari mulier ad prætorem poterit: & apud eum interrogari, an se putet prægnatem: cogendáque[f] erit respondere.

3 ¶ Quid ergo, si non responderit aut non veniat ad prætorem? numquid senatusconsulti pœnam adhibemus, scilicet vt liceat marito non agnoscere? sed finge, non esse eo contentum maritum: qui se patrem potius optet, quàm carere filio velit. cogenda igitur remediis,[g] prætoris & in ius venire: &, si venit, respondere. pignoráque eius capienda, & distrahenda, si contemnat: vel multis[h] coercenda.

4 ¶ Quid ergo, si interrogata dixerit se prægnatem? ordo senatusconsulti expositus sequetur. quòd si negauerit[i]: tùnc secundùm hoc rescriptum, prætor debebit obstetrices adhibere.

5 ¶ Et notandum, quòd non permittitur marito, vel mulieri obstetricem adhibere: sed omnes à prætore[k] adhibendæ sunt.

6 ¶ Item prætor domum[l] honestæ matronæ eligere debet, in qua mulier veniat, vt possit inspici.

7 ¶ Quid ergo, si inspici se nõ patiatur, vel ad domũ non veniat? æque prætoris auctoritas interueniet.

8 ¶ Si omnes, vel plures renuntiauerint prægnatem non esse: an mulier possit iniuriarũ experiri ex hac causa? & magis puto, agere eam iniuriarum posse. sic tamen, si iniuriæ[m] faciendæ causa id maritus desiderauit. ceterùm si non iniuriæ faciendæ animo[n]: sed quia iustè credidit: uel nimio voto[o] liberorum suscipiendorum ductus est: vel ipsa eum illexerat, vt crederet, quòd cõstãte matrimonio, hoc fingebat: æquissimum erit, ignosci marito.

9 ¶ Meminisse autem oportet: tempus non esse præstitutum rescripto: quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta[p] dies præstituãtur mulieri. quid ergo? semper dicemus marito licere vxorẽ ad prætorem euocare? an verò & ipsi triginta dies prestituimus? & putem, prætorem causa[q] cognita debere maritum & post triginta dies audire.

10 ¶ De inspiciendo ventre, custodiendóque partu, sic prætor ait: *Si mulier, mortuo[r] marito, prægnatem se esse dicet: his[s], ad quos ea res pertinebit[t], procuratoríve[u] eorum bis in mense denuntiandum curet, vt mittant, si velint[x], quæ ventrem inspicient. mittãtur autem mulieres liberæ duntaxat quinque[y]: Hæque simul[z] omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, inuita muliere ventrem tangat. Mulier in domo[a] honestissimæ feminæ pariat, quàm ego constituam. Mulier ante dies triginta, quàm parituram se putat, denuntiet his, ad[b] quos ea res pertinet, procuratoribúsque eorum, vt mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclaui mulier paritura erit: ibi ne plures aditus sint, quam vnus. si erunt, ex vtraque parte tabulis præfigantur. Ante hostium eius conclauis liberi tres, & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescumque ea mulier in id conclaue, aliúdue quod, siue in balineum ibit: Custodes, si volent, id ante prospiciant: & eos, qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclaue, positi erunt, si volunt, omnes, qui conclaue aut domum introierint excutiant. Mulier, cum parturire incipiat, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribúsve eorum denuntiet, vt mittant, quibus præsentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ dumtaxat quinque: ita vt, præter[c] obstetrices duas[d], in eo conclaui ne plures mulieres liberæ sint, quàm decẽ: ancillæ, quàm sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo cõclaui, ne qua prægnas[e] sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet quia tenebræ[f] ad subyciendum aptiores sunt. Quod natum erit: his, ad quos ea res pertinet, procuratoribúsve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud[g] quem parens iusserit. Si[h] autem nihil parens iusserit: aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam. Is, apud quem educabitur, quid natum erit, quo ad trium mensium sit bis in mense: ex eo tempore, quo ad sex mẽsium sit, semel in mense: à sex mensibus, quo ad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo, quo ad fari[i] possit, semel in sex mẽsibus, vbi volet, ostendat. Si cui vẽtrem inspici, custodiríve, adesse partui, licitum non erit: factúmue quid erit, quo minus ea ita fiant, vti supra comprehensum est: ei, quod natum erit possessionem[k] causa cognita non dabo. Siue quod natum erit, vt supra cautum est, inspici non licuerit: quas vtique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit: eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo.*

e In necessariis causis princeps subuenire solet.
f nõ igitur qui recusat respondere, habetur ꝓ confesso *Bartolus*. Imò pro cõfesso habetur: saltem punitur vt contumax §.3.*in fine ꝟ. eodem.*
g Remedia hęc prętoria sunt, cogi in ius venire, respõdere, pignora capere, distrahere, multis coercere.
h Mulcæ in ius prætori cõpetit. *l.2. ... si quis in ius vocatus: dixi ad l.131.ꝟ. de verborum signif.*
i magis ... stabitur adfirmantibus obstetricibus, quã neganti mulieri.
k Consultor si debet eligi, eligitur à parẽtibus: & ipsis dissentiẽtibus à iudice. *Bartolus hîc num.5.§.1 Instit. de satisd. l.17. in fin.ꝟ. de testament. tutela: l.17 §.6.ꝟ. de arbitris.*
l aliàs si quid inhonestum imperatũ esset, non obtẽperare impunè possit, *in princ.ꝟ.eod.* §.10. *ꝟ.eo l.21.§ 7.§.11. ꝟ.de arbitris.*
m *vt ꝟ. eod. in princ.*
n *l.3. in fin.ꝟ. de iniuriis.*
o vt quia se patrem potius optat, quàm carere filio velit §.3. ꝟ *eod.*
p *l.1.§.1.ꝟ de liberis agnosc.*
q *d.l.1.§.7.*
r at non eo superstite in cuius potestate futurus est: aliàs haberet locũ mens Senatusconsulti Placiani. *l. siue cõtra §. quia Plautianum. ꝟ. Titul. prox.*
s Legitimæ personæ dicuntur. *l.2.Cod. de Carboniano edicto.*
t id est qui sperant successionẽ ex testamẽto, vel ab intestato, nemine nascente. *§ 13.ꝟ.eod.*
u Procurator interdum citandus est.
x *al.* si nollent & ita à quibusdam legi notat Albericus.
y Imò: tres *in princip.ꝟ.eod.*
z Simul & immediatè fieri etiam dicitur quod fit successiuè. Ita simul vidisse testes dicentur, qui successiuè viderint adulterum in ipsa adultera: *adde l.Testium.1. Cod.de Testib.* a *vide in prin.ꝟ.eod.§.7.ꝟ.eod.*
b Is enim semper citandus est ad quem res pertinere potest. *§.12.ꝟ.eod l.39.inf.ꝟ.de adoptionibus: l.29.ꝟ.de minoribus: l.47.ꝟ.de re iudicata: l.19.in f.C.de testib.*
c Præter dictio includit: Nam hîc præter obstetrices, possunt esse aliæ. *adde l.si filio in fi.ꝟ.soluto.* d tres obstetrices requiri videntur *in prin.ꝟ.eod.*
e ¶ néve ita facilè partus alienus supponatur.
f Tenebræ ad subiiciendum partum aptissimæ *vt hic*: & ad furta *§.2. Instit.de oblig. ex delicto.* Hinc, Constantia vxor Henrici V. (vel vt alij volunt VI.) ne suspicio esset eam, vtpote annosam, vterum mentitam partum marito supposuisse, in medio Panormitanæ Ecclesiæ vestibulo, vel vt alij volunt, in Grezi Apuleiæ vrbe, tabernaculum ei tendi iusserunt, vbi ventre custodito, nulla matronarum exclusa palàm & populo spectante Fredericum secundum Cæsarem enixa est, mense Decembri *Fazell.2.decad, rerum Sicularum 8.cap.1.*
g Imò apud ipsum parentem educandus videtur *nouell.117. cap.7.l.1. Cod. vbi pupillus educat.*
h Executore testamentario non eligente, electurũ etiam, iudex causa cognita cõstituere potest. *adde l.in venditione.ꝟ.de bonis authorit. iudicis possid.*
i id est, quo ad septem erit annorum *l.18.Cod.de iure delib.*
k Carbonianam. an verò nocebit partui mulieris, vt nullo modo filius censeatur legitimus? non nocebit. *vide l.§.8.ꝟ.de agnosc.*

11 ¶ Quamuis sit manifestissimum edictum prætoris, attamen non est negligenda interpretatio[l] eius.

12 ¶ Denunciare igitur mulierem oportet: his scilicet, quorum interest[m], partum non edi, vel totam habituris hereditatem, vel partem eius: siue ab intestato, siue ex testamento.

13 ¶ Sed & si seruus heres institutus fuerit, si nemo natus sit: Aristo scribit, hîc quoque seruo, quamuis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio prætoris esse concedenda. quam sententiam puto veram. publicè[n] enim interest, partus non subiici vt ordinum[o] dignitas, familiarúmque[p] salua sit. ideóque etiam seruus iste, cùm sit in spe constitutus successionis, qualis qualis sit, debet audiri, rem & publicam, & suam gerens.

14 ¶ Denuntiari autem oportet his, quos proxima[q] spes successionis contingit. vtputa primo[r] gradu heredi instituto: non etiam substituto. & : si intestatus paterfamilias sit: his, qui primum locum ab intestato tenẽt. si verò plures sint simul successuri, omnibus denuntiandum est.

15 ¶ Quod autem prætor ait, causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum: eò pertinet: vt, si per rusticitatem[s] aliquid fuerit omissum ex his, quæ prætor seruari voluit, non obsit partui. quale est enim: si[t] quid ex his, quæ leuiter[u] obseruanda prætor edixit, non sit factum: partui denegari bonorum possessionem? sed mos[x] regionis[y] inspiciendus est. & secundùm eum, & obseruari ventrem[z], & partũ, & infantem[a], oportet.

De effectu huius edicti. 1. Quib. casib. remittit.

2. *Iulianus* libro vigesimoquarto Digestorum.

Edictum de custodiendo partu derogatorium[b] est eius[c], quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est.

1 ¶ Sed hoc aliquando remittere prætor debet: si nõ malitia, sed[d] imperitia[e] mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur.

De ventre substituto, vel instituto.

3. *Paulus* libro vigesimoquarto ad Plautium.

l hinc colligere possis, Parum prudenter facere, qui omnes legum interpretationes damnãt. Cùm vel in manifestissimo Prætoris edicto, interpretationem non esse negligendam, Iurisconsultus scribat. Hic etiã notant, probationes in rebus manifestissimis admitti.
m *vide §.10.ꝟ.eo.*
n Interest publicè partus subiici.
o Dignitates ordinum & familiarium saluas atque integras, quàm fieri potest maximè, seruare debemus.
p vide in hunc locũ Valerium Maximum *lib.9. cap.16.* de iis qui infimo loco nati, mendacio se clarissimis familiis inserere conati sunt. sic Lucius Equitius Tiberiũ Gracchũ patrem (de quo etiam vide Appianum *li.1. de bello ciuili.* eundẽ Valerium *li.9. cap.7.*) Hierophilus equari[9] medicus C. Mariũ septies cõsulem auum venditauit: alius se Octauiæ (sororis Augusti) filiũ fecit: alius se Sertorij, alius Cnei Assidionis filium tulit expulso patriis penatibus legitimo filio: Trebellius Cabra se Claudium tulit. Quędã cũ se Rubriam Mediolani venditaret; à Iulio Cæsare repressa est. Qui se Ariaratẽ Cappadociæ regẽ simulabat, ab Antonio interfectus. hęc Valerius. De Pseudo Alexandro vide Iosephum ... ἀρχαιολογίας. De Octauia vide Plutarch. *in vita Antonij.* De Pseudo Philippo Adramiteno Andrisco, in fullonia nato vide Ammianum *lib.14. in fine.* à Metello superato: Florũ 52. & altero Pseudo Philippo à Lucio Tremellio interfecto vide Florũ *cap.53.* q hinc colligunt, iudiciũ & citationẽ dirigendam ad eũ quẽ principaliter, nõ ex cõsequentia negotium spectat, cuius interest vt partus sit.
r *l.2.§.4.ꝟ.secund.tabulas.* s cui ignoscitur *vide l.2.in fin.ꝟ.eo. vide l.3.§.21.ꝟ.de Sylan.*
t Leuis omissio solennitatis, culpæ non imputatur, vt noceat scilicet omittenti.
u Omissio modicæ solennitatis nõ vitiat: aliud est in iis quæ solẽnitatis sunt maximæ *l.8.§.17.in fine ꝟ.de transaction.* Quid autẽ est leuis solennitas? Baldus in *l.8.Cod. qui testam.* ait leuem solennitatem dici quæ non est fundata in aliqua vrgenti ratione vel vtilitate. quamquam dici possit cum Bartolo, conditionem appositam à lege nunquam intelligi continere leuem solennitatem.
x Mos regionis in bonorum possessionibus dandis custodiendus est.
y *vide l.50.in fin.ꝟ.de legat.1.* z ventris, partus & infantis differentia. Venter, antè quam natus sit: partus, in ipso actu pariendi: Infans, iam natus. a *sub.* iam natum.
b videtur Albericus legisse, *denegatoriũ*: hoc sensu. Denegari infanti Carbonianum bonorum possessionem, si mater eius solennia superius posita non obseruauerit.
c Cuius? An Carboniani: vt putat Dynus? An edicti de ventre in possessionem mittendo?
d Imperitiæ & malitiæ differentia. Non omnis imperitia, malitia est.
e *vide l.1.in fin.ꝟ.eod.*

Qui ventri

a pupillariter:quo casu est hæres ventris,eiúsque interest propter tacitam vulgarem, quæ intelligitur in expressa pupillari *l.4.ĵ.de vulg.*
b An si nemo nascatur *l.1.§.3.ĩ.eod.* An institutus, vẽtre præsente:cùm testator nullum nasciturum putaret? An institutus vnà cum posthumo?
c id est,si vult partum custodiri.

QVi ventri substitutus [a] est,vel institutus[b]:si vẽtrem seruare [c]velit:audiendus est.

De fideicommissario.

4. *Scæuola*" lib.20.Digestorum."

IS:à quo,si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis peruenisset,sorori fideicommissum[d] relictum erat:decessit,posthuma herede instituta. & substitutis aliis.quæsitum est:cùm vxor defuncti prægnatem se dicat: an sorori,procuratorive eius, secundùm formam edicti, ventrem inspicere,& partum custodire permittendũ sit. respondi,in eiusmodi specie,de qua quæreretur.posse videri,ad eius,cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum:ídque,causa cognita,statuendum.

SI, VENTRIS NOMINE muliere in possessionem missa,eadem possessio dolo malo ad[e] alium translata esse dicatur.

TIT. V.

Ratio huius edicti. 1. De muliere,& parente eius. 2. De eo qui per dolum venit in possessionem, decedere cogendo. 3. De eo quod interest. 4. De tempore huius actionis. 5. De patre mulieris.

Vlpianus" libro 34.ad Edictum."

HOc edicto rectissimè prætor prospexit,ne dũ in fauorem[f] partus possessionem polliceatur, aliis prædæ occasionem præbeat.

1 ¶ Idcirco constituit actionem[g] in mulierem,quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. Non solùm mulierem prætor coërcet:verùm eũ quoque,in cuius potestate ea fuerit [h].scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus , actionémque in tantum pollicetur in eos,quanti interfuerit eius qui experitur.

2 ¶Necessariò prætor adiecit:vt qui per dolum venit in possessionem,cogatur decedere.coget autem eum decedere non prætoria potestate , vel manu[i] ministrorum: sed melius & ciuilius faciet,si eum per interdictum [k] ad ius ordinarium[l] remiserit.

3 ¶ Interest autẽ eius,qui experitur , admissum alium in possessionem non fuisse : cùm fortè bona fide fructus perceptos consumpserit [m] : aut si prædo venerit in possessionem,à quo fructus consequi non possit,quia soluẽdo non est.

4 ¶Hæc actio etiam post annum[n]dabitur : quia [o] rei habet persecutionem.

5 ¶ Et,si filia"familias"sit,quæ dolo fecit,in patrẽ dabitur actio,si quid ad eum peruenerit.

Quid sit dolo facere. 1. Si vt patris,& filiæ,factum arguatur.

2. *Paulus*" libro trigesimo septimo ad Edictum."

DOlo facit mulier, non quæ in possessionem venientem non[p] prohibet,sed quæ,circumscribendi alicuius causa , clàm & per quandam machinationem in possessionem introducat.

1 ¶ Si & patris,& filiæ factum arguetur : in alterum, quem actor velit,reddenda est actio.quia in id , quod agentis interest [q],datur.Ideo si id,quod ei abest,ab eo,qui in potestate est,seruari possit:præter sumptus litis causa factos,inutilis erit ei hæc actio.

d Fideicommissarius vniuersalis (cuius conditio defecit, propter natiuitaté posthumi) admittitur ad custodiá partus petẽdam *Bartolus.*
e 31.*Ecloga* 8.
f est enim partus fauorabilis *l.1.§.13.ĵ.de vent.in possess.*
g [f]Qui : an non sufficiebat petitio hæreditatis, vel rei vindicatio? Prior non sufficiebat: quid enim si possessio esset penes titulo possidentem: non posterior. tunc enim ea,de quibus quis non est dominus, nõ eueniunt *Bart.*
h id est, patiẽ. an nõ etiam extraneum? haud dubiè §.2.ĵ.eo.
i manu militari.Imò, potestate iudicis inducendus est *l.3.ne vis fiat ei.*
k An vti possidetis,an vnde vi, an actionem in factum descendentem ex hoc edicto: an interdictum , ne vis fiat ei:tertia opinio magis arridet Bartolo *hîc nu.3 in fi.* Porrò, Ordinatio iure interdicto res expeditur, cùm ex formula res & causa agitur apud iudicẽ datum : extraordinario, cùm ipse magistratus expedit. dixi *ad [d]l.vlt.§.3.ĩ. de eo quod metus causa.*
l Ordinaria sũt quæ lege Plebiscito, senatuscõsultis, prætorum edictis, principũ generalibus cõstitutionibus & omnino quidquid iure scripto eatenus iustum est , vt sit certa generalis , vniformis lex actus humanos generaliter,sine speciali personarũ respectu ordinans & quodam ordinato ꝓ cursu dirigens. *facit l.nullo modo ĵ.ad l.Cornel.de falsis.* Horum numero sunt cõtractus obligationes , actiones ordinariæ , appellationes,successiones,testamẽta seruitutes ordinariæ,interdicta, *vt hîc.*vsucapiones,præscriptiones,pignora & similia de quibus *Cicero 1.de oratore.*Quid extraordinaria? *vide ĵ.de variis & extraordinariis cognit.*
m Num verò hæres possessionem & fructus à muliere petere potest?sic putat Bartolus:*arg l.9.§.5.ĵ.de reb.auth.*
n Imò annalis videtur *l.1.§.3.ĵ.titu.prox.*
o Quæ rei persecutionem continent,actiones,sunt perpetuæ.
p Non prohibere venientem in possessionem,minus est , quàm circumscribendi alicuius causa, clam & per quandam machinationem in possessionem introducere.
q *l 1.§ 4.tit.prox.*
r ¶ 31.*Eclo.* 69. vtitur enim calumnia,quæ sciens prudénsque se prægnantem non esse in possessionem venit §.2.ĵ.eod.
s *sub.*danda vel deneganda.
t Iuramentũ mulieris excusat eã à calumnia,& partui non nocet,nec prodest.*Bar.*
u *sub.*quantum ad actionem,vt possessionẽ adipiscatur:& quãtũ ad exceptionem, vt de præsumpta calumnia non puniatur. Tollit enim iusiurãdum suspicionem calumniæ,

x *sub.*ex hoc edicto.
y quia iusiurandum tollit suspicionem calumniæ.
z Iusiurandum vnius alteri neque nocet neque prodest.*l.3.§.3.in fi.ĩ.de iureiur.*
a *argu.l.1.in princip.ĩ.de alienand.iud.l.74.ĵ.de reg iur.l 2.C.de ann.except.*
b si ventris nomine &c.

SI MVLIER VENTRIS nomine in possessione,calumniæ [r] causa,esse dicetur.

TIT. VI.

De Iureiurando. 1. Ratio edicti. 2. De calumnia. 3. De tempore huius actionis. 4. De eo quod interest. 5. De parente. 6. Cui datur hæc actio. 7. De eo quod interest. 8. De morte eius cui comperebat hæc actio. 10. De legatis. 11. De libertatibus. 12. De patre & filia.

3. *Vlpianus*" libro trigesimo quarto ad Edictum".

SI de possessione[s],ventris nomine, quæratur, quæratur,&,deferente herede,mulier iurauerit prægnantem se esse: seruandum [t] est iusiurandum [u].nec tenebitur mulier[x].quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa [y],nec vis ei faciẽda est post iusiurandum.si tamen peperit:quæretur veritas,an ex eo prægnas fuerit.alteri[z] enim nec prodest,nec nocet[a] iusiurandum inter alios factum. nec partui igitur nocebit.

1 ¶Et hoc edictum ex eadem causa proficiscitur,qua[a] superius.[b] debet enim prætor, quemadmodum facilis[c] est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventri[s] nomine , ita calumniam eius impunitam [d] non relinquere,

2 ¶ Per calumniam autem in possessione fuisse videtur,quæ[e] sciens [f] prudénsque , se prægnantem non esse, voluit[g] in possessionem venire.

3 ¶ Hanc autem actionem prætor intra [h] annum vtilem pollicetur,vltrà non [i]:videlicet[k] quasi pœnalem.

4 ¶ Simili autem modo &[l] hîc[m],quanti agentis interfuit,prætor actionem pollicetur.

5 ¶ In parentem [n] etiam prætor actionem pollicetur: si modò per eum factum sit , vt in possessionem per calumniam veniret [o].

6 ¶ Competit autem "hæc"actio ei,cuius interfuit, in possessionem missam non esse. vtpúta vel coheredi speranti[p] partum:vel[is]qui substitutus[q] fuit: vel qui ab intestato,si partus non fuisset,succedere potuit.

7 ¶ Interesse autem videtur primum de alimẽtis,quæ in ventrem sunt erogata.nec enim aliàs hæc repetũtur[r], nisi per calumniam in possessionem venit. cæterùm , si res[s] calumnia caret,nihil præstabit mulier,qua sine causa alta est sub prætextu ventris.

8 ¶ Nonnunquam augebitur [t] , quod interest : si quis [u] fortè dubitans,an prægnas sit,exclusus[x] sit[y] hereditate. nam heredi eius , qui exclusus est, dandam hanc actionem,Iulianus ait. siquidem eius quoque interfuit , non fuisse calumniæ causa in possessione mulierem. quia hoc [z] si non fuisset, adeundo hereditatem institutus , heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. Sed & hoc imputatur [a] mulieri , quòd deminuta sunt multa in hereditate: dum hîc [b] contemplatione ventris non attigit hereditatem.

9 ¶ Idem Iulianus libro nono decimo digestorum sic ait:

SI [c] substitutus [d], manente muliere in possessione, decesserit:heres eius eadem actione pretium hereditatis à muliere exiget.

10 ¶ Sed an decedant[e] legata,ceteráque onera hereditatis, videndum. & mihi videtur posse dici legatarios potiùs cum muliere vsuros hac actione: quia & ipsorum interfuit,adiri hereditatem [f].

c An passim facilis est in dada bonorum hac possessione? Quòd , hic dicitur facilis,intellige,si quæ præsumptio sit, pro muliere.
d est enim notata & infamis *l.15.l.16.ĩ. de his qui notantur : l.1.§.12.ĵ de vent. in poss.mitt.l.3. in fi.ĵ.ne vis fiat.*
e Calumniari non intelligitur nisi qui sciens & prudens agit.
f *facit* l.1.ĩ. *de calumniatoribus: l.1.ĵ. ad Turpill.l.133.ĵ.de verb.significat.*
g *sub.*& venisse ꝓbatur ac pronuncietur.
h *subaudi* in eo quòd pœnã continet.
i Imò,in perpetuum : continet enim rei persecutionem *l.1.§.4.ĩ.titu.prox.*
k Pœnales actiones non vltra annum extenduntur.
l idest non solum edicto superiore , sed & in hoc edicto.
m vt in edicto superioris tituli *vide leg. vlt.*
n vt & superiori titulo *l.1.§.1.ĩ.tit.prox.*
o *sub.*filia.
p *facit l.1.§.14.ĩ.de insp. vẽtre:l.30.§.1.ĵ.de aquir. hæredit.*
q *facit d.l.1.§.13.l.3.ĩ. de insp. vent.*
r *l.1.§.3.l.3.ĵ. de ventr.in poss.*
s *l.1.§.12.ĵ. de vent.in poss.*
t vltra id quod verè intersit.
u *sub.*heres institutus.
x *sub.*per mortem.
y quia decessit non adita hæreditate , quam adire non potuit: siquidem, nemo non aditam hæreditatẽ,ad extraneum transmittit. *l.7. C. de iure delib.*
z idest si non fuisset mulier missa in possessionem per calumniam.
a hoc pœna est mulieri.
b *sub.* substitutus vel ab intestato successurus.
c Substitũtus hæres,à muliere per calumniam in possessionem missa ventris nomine,consequitur æstimationem hæreditatis amissæ ,at non æstimationem rerum legatarum:cùm eius non intersit illo casu:vt quæ aliis præstanda fuissent.Item non consequitur æstimationem seruorum quibus directa libertas relicta fuit : quia & hic quoque eius nõ interest: quoniam in omnem casum liberi fiunt. Aestimationem verò seruorum quibus fideicommissaria libertas , relicta erat, consequitur à muliere : vt qui teneatur eos redimere à legitimis heredibus testatoris & eos manumittere.
d contra mulierem succurritur hæredi substituto defuncti , & confirmantur legata & libertates *Bar.*
e ne dixeris,extinguantur,sed detrahantur.
f atque ita,eorum onera detrahẽtur,cùm eorum solutio non pertineat ad heredem substituti. Idem in ære alieno , cuius solutio incumbit venienti ab intestato.

11 Libertati [a] planè subueniendum erit aduersus eum, qui propter hereditatem hac actione egit. scilicet vt fideicommissarias [b] cogatur is præstare, qui pretium vtique etiam eorum consequitur [c]. sed & directis credo prætorem succurrere oportere: vt interuētu suo tueatur eorum libertatem.

12 ¶ Si dolus filiæfamilias interuenerit [d], & particeps [e] doli fuerit pater: suo nomine tenebitur [f].

DE [g] CONCVBINIS [h].

TIT. VII.

De liberta. 1. quæ in concubinatu haberi possunt. 2. De damnata adulterij. 3. De patrono, & filio, & nepote. 4. De ætate.

Vlpianus libro secundo ad Legem Iuliam & Papiam.

QVAE in concubinatu est: ab inuito patrono poterit discedere: & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare [i]. Ego quidē probo in concubina, adimendum ei [k] connubium, si patronum inuitum deserat. quippe cùm honestiùs sit patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere [l].

1 ¶ Cum Atilicino sentio: & puto, solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

2 ¶ Qui [m] autem damnatam adulterii, in concubinatu habuit, nō puto, lege Iulia de adulteriis teneri. quamuis, si vxorem eam duxisset, teneretur.

3 ¶ Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde filij [n] esse cœpit, vel in nepotis, vel contrà: non puto eam rectè facere, quia propè nefaria est huiusmodi coniunctio. & ideo huiusmodi facinus prohibendum est.

4 ¶ Cuiuscumque ætatis concubinam habere posse, palàm est: nisi minor [o] annis duodecim sit.

De furore patroni.

2. *Paulus* libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

SI patronus libertam concubinam habens, furere cœperit: in concubinatu eam esse humaniùs dicitur [p].

De ingenua, & liberta aliena. 1. De Iure concubinatus.

3. *Marcianus* libro decimosecundo Institutionum.

IN concubatu [q] potest esse & aliena liberta, & ingenua [r]: & maximè ea quæ obscuro loco nata est, vel quæstum corpore fecit. alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit: sine [s] testatione hoc manifestum faciente, non conceditur: sed necesse est ei, vel vxorem eam [t] habere, vel hoc recusantem, stuprum cum ea committere.

1 ¶ Nec adulterium, per concubinatum, ab ipso committitur [u]. nam, quia concubinatus [x] per leges [y] nomen assumpsit, extra [z] legis pœnam est: vt [a] Marcellus libro septimo digestorum scripsit.

Vnde concubina æstimatur.

4. *Paulus* libro decimonono Responsorum.

COncubinam ex sola animi destinatione [a] æstimari oportet.

De eo qui aliquid in prouincia administrat.

5. *Idem* libro secundo Sententiarum.

COncubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest [b].

a *sub.* relictæ in testamento ex quo non aditur hæreditas prætextu ventris.
b Fideicōmissariæ libertates nō directæ: quib' opponūtur directæ *vt j. eod.*
c id est consequutus fuit in ipsa hereditatis æstimatione.
d in adipiscenda bonorū possessione per calumniam.
e Particeps doli, suo nomine etiam tenetur.
f in solidum & erit infámis *d. l.* 15. *l.* 16. *s. de his qui not.*
g 5. C. 26. 27. 28. *Eclo.* 4. & 37. *tit.* 1. *adde nouell.* 89. *c.* 12. *Paul.* 2. *sent.* 20. Cōcubinam habere iure ciuili licuit. *l.* 3. *in fi. j. eod.* Concubinam habere vetat nouella Leonis 91. *vide Harmenopul.* 41. *titu.* 7. 3. *extra.* 2. Porro de donationibus in concubinam *vide l.* 31. *j. de donationibus.*
h de concubina, quid sit, quid differat ab vxore dicam *ad Nouell. Leon.* 91. *vide Harmenopu.* 4. *tit.* 7.
i Imò, non potest. *l.* 11. *s. de diuortiis.*
k *l.* 45. *s. de ritu.*
l ac si dicerem. Cur ab inuito patrono discedens liberta, matrimonium cum alio non potest contrahere: concubina tamen alterius esse potest? Honestius est, inquit, patrono, vt ea sit alteri concubina, quàm materfamilias. Cur honestiùs, nō explicat. fortè quòd minùs ei quæ diuertit honestum, & quia quasi iniuriam patrono facere videtur diuertendo, ideò, nunquam materfamilias fiet *l.* 41. *in f. s. de ritu: l.* 47. *§.* 4. *j. de leg.* 3. nam concubina dignitate differt ad vxore.
m 6. *Harmenopulus.* 2.
n *l.* 4. *C. de nupt.* hinc colligit Accursius contrahi stupro adfinitatem.

o §. 1. *l.* 37. *de nupt.*
p Furore non tollitur concubinatus, vt nec matrimonium *l.* 45. §. 5. *s. de ritu*: nec magistratus *l.* 46. *s. de iudiciis.*
q in concubinatu *Hal.*
r quod ad ingenuam attinet, sensus est: Cum ingenua nō potest haberi concubinatus, nisi testato, vel sine testatione, si obscuro loco nata sit, vel vulgò quæstum fecerit, aliàs cum ingenua stuprum cōmittitur *Ferret. Cuiac.* 5. *obs.* 6.
s vide quę scripsi *ad l.* 7. *Cod. de repudiis.*
t *leg.* 24. *s. de ritu.*
u Imò, committitur *l.* 13. *j. de adult.*
x Concubinatus iure ciuili legitima fuit cōiunctio.
y ciuiles, quibus concubinatus erat licita & legitima consuetudo, *vt hîc: leg.* 5. *C. ad Sc. Orfician.* semi matrimonium & coniugium inæquale *leg.* 3. *eod.* ipsa concubina ἡμίγαμος Zonaræ, vice coniux in antiquis inscriptionibus: concubina vxorem imitatur, Iulianus *nouell.* 18. est tamen concubinatus prohibitus *Nouel. Leonis* 91. *adde* 32. *q.* 4. *c.* 1. *cap. nemo sibi v. Arist.* 6. *Polit.* 16.
z Pœnam non meretur quod fit lege permittente.
a ne dicas solo delicto, vt malè est apud *Paul.* 2. *sent.* 20. *inf.* sensus est autem, i. Maritus, iuris effectu concubinam non habere intelligitur *arg. l.* 18. *C. de adul. Cuiac. apud Paul. ibid.*
b non vxorem *l.* 38. *s. de ritu.*

LIBER VICESIMVS-SEXTVS.

DE TVTELIS[a]

TIT. I.

Definitio tutelæ. 1. Definitio & Etymologia tutoris. 2. De muto. 3. De surdo.

Paulus "libro trigesimo octauo ad Edictum."

TVTELA est (vt Seruius definit) vis[b] ac† potestas in capite[c] libero[d], ad[e] tuendum[f] eum[g] qui propter ætatem suam[h] spontè[i] se defendere nequit, iure ciuili[k] data[l], ac permissa.

1 ¶ Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem[m] habent. éxque[n] re ipsa nomen cœperunt. itaque appellãtur tutores, quasi tuitores[o], atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

2 ¶ Mutus[p] tutor dari non potest. quoniam[q] auctoritatem præbere non potest.

3 ¶ Surdum[r] non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius libro [sexagesimo nono ad Edictum] probãt. quia non[s] tantùm loqui, sed & audire tutor debet.

De tutore petendo vel conueniendo.

2. *Pomponius* libro tertio ad Sabinum.

NOn[t] est exigendum à pupillo, vt sibi tutorem petat, aut vt ad tutorem suum proficiscatur[u].

De pupillo. 1. Vel adulto furiosis. 2. De curatore ad litem.

3. *Vlpianus* libro trigesimo septimo ad Sabinum.

QVi habet tutorem, "pupillus vel pupilla," si furere cœperint, in ea causa sunt, vt in tutela nihilo minùs durent. quæ sententia Quinti quoque Mucij fuit, & à Iuliano probatur. eóque iure vtimur, vt[x] cesset cura, si tutelæ ætas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur. siue nõ habent, & furor eis accesserit: nihilo minùs tutores accipere poterunt: quia lex duodecim tabularum[y] ita accepta est, vt ad pupillos vel pupillas non pertineat[z].

1 ¶ Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus: idcirco putaui, etsi minor viginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei, non vt furioso, sed vt[a] adolescenti dari[b], quasi ætatis esset impedimentum. & ita definiemus, ei[c] quem ætas curæ vel tutelæ subiicit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem. & ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit. cùm magis[d] ætati, quàm dementiæ, tantisper sit consulendum.

2 ¶ Si pupillus pupilláve, cum iusto tutore "tutórve cum eorum quo" litem[e] agere vult, & curator in eam rem[f] petitur: vtrùm, ipsis poscentibus, datur: an verò & aduersario? & sciendum est, siue agant, siue conueniantur, dari hunc curatorem posse. sed[g] non aliàs[h], quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. denique Cassius libro sexto scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi[i] præsentem[k]: neque cuique nisi præsenti, & postulanti. itaque infanti non potest dari. Idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quo minùs cum eo agatur, cogi[l] eum à prætore debuisse.

3 ¶ Quolibet[m] loco, & tempore[n], hunc curatorem dari posse, Pomponius libro sextodecimo ad Sabinum scripsit.

4 ¶ Si pupillus petat talem curatorem, nec[o] addat in quam rem: an in omnes controuersias datus sit? & ait Celsus, Seruium constituisse, in omnes[p] res datum videri.

4. *Paulus* libro octauo ad Sabinum.

QVod dicitur, si[q] indistinctè[r] datus sit curator, in totam litem datum videri: fortasse eò spectet, si familiæ herciscundæ, aut communi diuidundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore. & si indistinctè datus esset: nõ solùm eo nomine curator esset, quòd[s] ageret pupillus, pupilláve: sed inuicem[t] quoque quòd cùm his ageretur.

1 ¶ Possunt autem vel plures[u] in plurium locum vel vnus in[x] plurium[y], vel vnus vnius loco, vel in vnam[z] litem, vel in plures curator peti.

5. *Pomponius* libro decimoseptimo ad Sabinum.

CVm semel petitus sit talis curator: quamdiu is curator maneat, alius in eandem litem[a] curator peti non potest[b].

a *Vlpianus. 111. Instit. 13. Nouell. 118. c. 5. Nouell. 72. 94. 155. Nouell. Leonis 68. 37. Eclo ga 1. 5. Harmenopul. 11. Plato 11. de legib.*

b [illegible] *Theophil. Harmenopulus ibidem* §. 1. sed in §. 1. *j. eodem*, legimus eam vim & potestatem in summa, nõ simpliciter dicitur vis & potestas: sed potestas ad tuẽdum eũ, &c.

† Causa formalis per tutelę.

c in persona seu homine. Causa materialis tutelæ.

d Inde fit, vt si pupillus in seruitutem redigitur, finiatur tutela: *l. 14. §. 1. j. eodẽ.* nec quisquam tutelæ administrãdæ capax est, nisi liber. Porrò liberum caput dicimus, eũ qui alterius potestati non sit subiectus.

e Causa finalis tutelæ.

f id est, pupilli impuberis personam, *l. 14. j. de testament. tut.* Curator enim bonis & rebus datur principaliter.

g non vt per pupillum adquirat tutor, vt pater per filium.

h impuberem. *Instit. de curatoribus in princ.*

i suo ingenio, consilio.

k legibus duodecim tabularũ, & constitutionibus: Causa efficiens. vel ita lege, senatusconsultis, moribus. *Vlp.* 11. §. 2. non igitur iure naturæ? non gentiũ? Imò, & iure naturali, §. *vltimo, Institut. de Attil. tut. l. 1. s. de minoribus.*

l datur legitima, permittitur testamentaria, § 3. *Instit. eodem. Cuiacius ibidem.* vel ita, datur propinquis, permissa parentibus & iudicibus, *Vvesemb.*

m authoritatem, administrationem.

n Nomen quodque rei ipsi consentaneum atque conueniens esse debet.

o affirmatiuè hic argumentum sumitur ab etymo sed efficacius negatiuè: nisi factum iuri repugnet, aut consuetudo noua aliud inducat: nec possum dicere, Non rectè gerit tutelam, non igitur est tutor. Non fuit obnupta, ergo nec nupta.

p *l. 17. j. eod. l. pen. in fi. j. de legitim. tutorib.*

q Auctoritas non interponitur per nuntium aut epistolã, *dixi ad l. 9. §. 5. j. de auctorit. tutorum.* Aut potius, non potest interponi, nisi ipse tutor loquatur, *vt hic.* vel audiat, §. 3. *j. eodem.*

r *vide l. pen. & vlt. j. de legitimis.*

s Tutor esse non potest, qui vel loqui, vel audire non potest.

t Cur non est exigendum? quia cùm detur inuito: non est necesse exigi eius petitionem. Hoc amplius adiicitur, Tutorem à iudice dari, nemine etiam postulante.

u datur enim ignoranti & inuito, *l. 6. j. de tutorib. datis.*

x Curator non datur tutorem habenti: vbi tutelæ ætas indiget, ibi cura cessat. Proinde pupillus furiosus factus, is, vt pupillus, tutela: nõ vt furiosus cura continebitur. Tutorem habens, per furorem in curam non redigitur.

y quæ furiosis dat curatorem.

z dat enim curatores maioribus 25. annis. §. 3. *instit. de curatoribus.*

a ¶ *adde l. 6. in princ. s. quod cuiusque.*

b Atqui curator non datur nisi volenti adulto, §. *item inuiti. Institut. de curatoribus.* vt quæri possit, quemadmodum furioso curator detur? An dicemus legem id fingere, vt sibi tutorem petiisse intelligatur, cùm eius intersit curatore regi?

c Curatore vt furiosus opus non habet, is quem ætas curæ vel tutelæ subiicit. Cur ita? Ætati magis quàm dementiæ tantisper ei est consulendum, *vt hic.* ætatis ratio & causa naturalis: dementiæ, à casu. Naturæ causam seu originis qualitatem inspicimus potius quàm accidentariam.

d atque ita in dubio causa naturalis magis inspicitur, quàm accidentalis. *vide quæ notaui ad l. 5. j. d. fideiuss.*

e *lege 2. in fine. l. 5. in fine, Cod. de in litem dando: §. vltimo, instit. de author.*

f i. litem.

g Curator in litem aduersus tutores pupillis datur, poscentibus tamen id ipsis pupillis. Imò & præsentibus & quidem præsens: quin imò cogẽdi sunt inuiti, curatorẽ in eum finẽ petere, *vt hic.* Quid si infans sit pupillus? non datur nisi præscriptionis periculum aliud suadeat. Tunc enim citatis affinibus & amicis infantis, tutor, curator vel coadiutor datur, à quo & in quem agere & conueniri tutor possit.

h *l. 2. §. penult. j. qui petant tut.* nõ datur igitur inuitis, §. 2. *Instit. de curatorib.*

i Curator in litem dari non potest, nisi præsens & id acceptans. Quid: potéstne se excusare curator ab eo munere? potest. Quid: curator in litem cogitúrne inuentarium facere? non cogitur: cùm rerum nullam habeat administraiionem.

k & acceptantem. potest enim se excusare, *Bald.*

l Pupillum cogi hoc casu captis pignoribus, notat Baldus.

m Curatorem in litem potest iudex dare etiã in priuatis suis ædibus, sua domo vel cubiculo: vt necesse non sit dari à sedente pro tribunali.

n etiam feriato, *l. 2. s. de ferijs.* omni die *l. 8. §. pen. j. de tutor. datis: adde l. 8. Cod. de ferijs. adde Rebuffum in tract. de sententijs prouisionalib. art. 3. gloss. 2.* Cur in litem Curator quouis loco & tempore dari potest? An quòd huius curatoris datio propriè non pertineat ad litis ordinationem, vt vult Azo? An potius quòd semiplena cognitione & inquisitione dari potest, vt Petrus & Cynus existimant? cùm propriè ex inquisitione datus nõ dicatur, qui datus sit die feriata, & iudice nõ sedẽte pro tribunali.

o Indefinitè decretum interpositum, generaliter interpositum intelligitur.

p Curator ad res omnes in dubio datus intelligitur. *l. 4. l. 5. j. eod.*

q Indefinita æquipollet vniuersali. *Bald.*

r Indistinctè liti curator datus hoc non expresso, an ad agendum vel defendendum sit datus, nécne: intelligitur datus secundùm naturam litis, ad omnem litem: vt si duplex iudicium sit, vices actoris & rei simul subeat.

s Quid: procurator vel syndicus indistinctè datus, num intelligitur datus ad lites etiam futuras? non intelligitur ad lites futuras datus, nisi lites futuræ pendeant à præsentibus: aut sint eis connexæ.

t Curator in duplicibus iudiciis datus, debet subire partes actoris & rei. Curator enim liti datur secundùm naturam litis *Bald.* & ad agendum datus defendere tenetur, *Bart. l. 15. in fi. l. 33. §. 4. s. de procuratorib.*

u Imò, vnus tantùm dandus est, *l. 5. in fi. j. indic. solui.*

x *l. 9. s. de pact. l. 31. §. 1. s. de procuratorib.*

y An pupillorum, vt vult Accursius? An potius plurium tutorum aduersus pupillos litigantium? quod magis est. solet enim enim eo casu curator dari.

z Curator in vnam litem, pluré sve lites dari potest.

a secus in aliam. Curatorẽ enim in litẽ habenti, ad eandẽ litem alius curator cõstitui non potest: in aliam potest. Imò & in eandẽ potest, si modò prior causa cognita reuocatus sit à iudice. Ita non simul, sed successiuè dari possunt, *vt hic.*

b Cur successiuè non possunt dari, cùm plures simul dari possint?

a Ratione diuersarum causarum, vnus & idem vicem duorum curatorum sustinere potest.
b *l.8.in fi.ǂ.de tutorib. 5.Harmenopul.11.§ 3.*
c *l.8.in fi.ǂ.de tutoribus datis.*
d inuitis impuberibus. e Argumentum à tacente ad mutum. f *l.13.ǂ.de auctor tutorum.*

1 ¶ Et, si Titius (verbi gratia) aduersus Seium curator petitus sit, idem Titius aduersus alium tutorem dari poterit. vt ex diuersis causis[a] vnus duorum curatorum locum obtineat. Quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites in diuersis temporibus idem petatur.

De mutis. 1. *De tutela datiua.* 3. *De surdo impubere.* 4. *De eo cuius pater est apud hostes.*

6. *Vlpianus* 'libro 38.ad Sabinum.'

MVto[b], itémque mutæ[c] impuberibus tutorem dari, posse, verum est. sed an auctoritas eis[d] accommodari possit, dubitatur. & si potest tacenti[e]: & muto potest. est autem verius, (vt Iulianus libro vicesimoprimo digestorum scripsit) etiam tacentibus[f] auctoritatem posse accommodare.

1 ¶ Sub cōdicione[g], à præsidibu[h] prouinciarum non[i] posse dari tutorem[k] placet. &, si datus sit, nullius esse momenti dationem. & ita Pomponius ait. hanc autem adiectionem, quam præsides prouinciarum faciunt, *Tutorem do, si satisdederit*, non[l] condicionem in se habere[m], sed[n] admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quàm "si satisdederit. hoc est, non aliter ei gerere permittendum, quàm' si rem saluam fore cauerit.

2 ¶ Tutoris datio neque[o] imperij est[p], neque[q] iurisdictionis[r]: sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel lex, vel senatusconsultum, vel princeps[s].

3 ¶ Surdo[t] impuberi poterit tutor dari.

4 ¶ Ei[u] cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari 'non' posse, palàm est[x]. Sed si datus sit: an in pendenti sit datio, quæri potest & non puto dationem valere. sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si numquam pater ab hostibus captus fuisset. Immo curator[y] substantiæ dari debet: ne in medio pereat.

De filiofamiliàs tutore.

7. '*Vlpianus* "libro secundo Disputationum.'

SI filiusfamiliàs tutor à prætore datus sit: si quidem pater tutelam agnouit, in solidum[z] debet teneri: si non adgnouit dumtaxat de peculio[a]. Agnouisse autem videtur, siue[b] gessit, siue gerenti filio consensit[c], siue omnino attigit tutelam. vnde cùm quidam filio scripsisset, vt diligenter tutelam gereret, *Cùm[d] scias* (inquit) *periculum ad nos pertinere*: dixi, hunc quoque videri adgnouisse. planè, si solùm[e] monuit[f] filium, non videtur agnita.

De patrono tutore.

8. *Idem* "lib. 1. Opinionum.'

PAtronus[g] quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet & si qua in fraudem debitorum[h], quamuis pupilli liberti, gesta sunt: reuocari, ius publicum[i] permittit.

g expressà scilicet non tacita, *vt l.11.ǂ.eodem, l.8.§.1.ǂ.de testa. tutela.*
h aliud est in parentibus & testatore, *l.3.§.7.ǂ.de suspect. §.3. instit. qui testam. §.2.§.5. inst. quibus modis tutel.* An hæc diuersitatis ratio est, quòd factum testatoris, in eo quod deficit, potest suppleri per quemcunque iudicem: factum iudicis non potest expleri, nisi per eundem iudicem. ideóque ei iniungitur, vt purè & perfectè det. *Bartol.* An quòd facta iudicū certa esse debeant non conditionalia, hoc est, incerta? An quòd imperfectè datur, qui sub conditione datur, vt meritò nullam vim habeat, id genus tutoris datio?
i *lege 48. infrà de verborum obligationib.* Hæc verba, *si satisdederit*, admonitionem in se potius habét, quàm cōditionem, *vt hic.* Sic verba *cùm petiero, cùm popo, cero*, "*Si petiero*, vt his formulis stipulatio sit præsens, nisi, aliud actum probetur, *l.135.ǂ.de verb.oblig.at. l.Titia.ǂ.de condit. & demonstrat.* aliud est in operarum stipulatione, vt si quis ita à liberto stipulatus erit, cùm petiero, *l.cùm patronus ǂ.de operis libertorū.* Nam illo casu operæ non antè cedunt quàm petitæ sint: res aliæ cedunt ex tempore interpositæ stipulationis. vt rem finiam: Conditio non videtur, quæ admonitionis vim habet.
k aliud in procuratore, *l.3.§.de procurat.* Cur tam variè? fauor pupilli id expostulat, ne, dum conditionis existentia expectatur, bona dissipentur.
l Imò, conditionem facit dictio Si, *l.48.ǂ.de condict.indeb.*
m Cur non habet? quia hîc conditio adiicitur ei quòd tacitè inest de necessitate, *l.3.ǂ.de leg.1.*
n Tutor sub conditione omnimodo inutiliter datur à Prætore.
o Imperio alicui concesso, tutoris dandi potestatem concessam non esse, hinc colligit Iacobus Arctinus: quod Baldo improbatur: cùm vna cum territorio hodie transeat vniuersim ea potestas.
p Imò, imperij est. dantur enim tutores à præfecto vrbis. *Instit. de Attiliano*: qui imperium habet.
q Imò, est iurisdictionis. Prætor enim secundùm suam iurisdictionem tutorem dat, *§ 4 instit. de Attil.* & legatus proconsulis, *l.15.ǂ. de off. proconf.* quem certum est mandata sibi iurisdictione vti. *l.12.d.tit.*
r Cuius iuris fuerit? mixti imperij, inquiunt interpretes. Mynsingerus post Bellonum 1.*suppnt.*2. ait tutoris dationem esse permissionis Quid. Num vtriusque fuerit, vt Accursius sentit?
s hodie competit iure magistratus: ideóque is cui concessum est à Principe, ius dandi tutoris habet. *Bald.*
t *l.8 in fi.ǂ.de tutor.datis.*
u Curator captiui filio rectè datur. Harmenopul. *eod.c.14.*
x eius enim status dubius est.
y Captiui & absentis bonis datur curator, vt cū eo possit litigari, *l.15.ǂ.ex quib.caus. maior.l.60.in fi.ǂ.quib ex caus.in poss.*
z Pater agnoscens munus filio iniunctum, tenetur in solidum. Cur hîc consentiens pater in solidùm tenetur, cùm eo casu de peculio, & in rem verso teneatur, *l.21.ǂ.de adm.tut?*
a *vide l.11.ǂ.de tutelæ & rationib.circa finem.*
b Agnoscit munus filio iniunctum pater vel gerendo, vel consentiendo viua voce aut scripto.
a *vide l.51.ǂ.de adqu.hered.*

d Consensus probatur, quoties enunciationi, causa enunciandi adiicitur.
e Creditores, εἰς ἀσεγγραφου τῶν δανειστῶν. *Cuiac.7.obs.vlt.Eclog.37.tit.1.c.5.*
f Monentē verba non obligant. monens filium vt gerat tutelam pater, agnouisse filij tutelam non videtur.
g Creditorum *Cuiac ad l.59.ǂ.de verborum obligat. vide l.99.ǂ.de solutionibus.*

De tutoribus puniendis.

9. *Marcianus* libro 3. Institutionum.

IN eos extra[k] ordinem animaduertitur: qui probentur, nummis † datis[l] tutelam occupasse: vel, pretio accepto, operā dedisse, vt non idoneus tutor daretur: vel consulto[m] in edendo[n] patrimonio quantitatem minuerit[o]: vel euidenti fraude[p] pupillorum bona alienasset.

De municipibus.

10. *Vlpianus* "lib.2.ad Edictum."

ETiam non[q] municeps[r], tutor dari[s] potest, dummodò municipi detur.

De furioso dato tutore.

11. *Paulus* "libro 3.ad Vitellium."

FVriosus, si tutor datus fuerit, potest intelligi ita[t] dari, *Cum suæ mentis esse cæperit.*

De tutoribus in loco absentium datis.

12. *Idem* "libro 10.Responsorum."

QVæsitum est: an hi, qui in locum absentis reipublicæ[u] causa tutores[x] dati[y] sunt, mortuo[z] illo, tutores perseuerent: an alij petendi essent. Paulus respondit, eos[a], qui in locum absentis dati sunt, nō reuerso eo, in eadem causa perseuerare vsque ad tempus pubertatis. l 12 n 2

De curatore dato ad valetudinem aut senectutem tutoris. 1. *De adiutore tutelæ.*

13. *Pomponius* 'libro 2.Enchiridij.'

SOlet etiam curator dari aliquando, tutorem[b] habenti, propter aduersam tutoris valetudinem, vel senium ætatis. qui magis administrator[c] rerum, quàm curator esse intelligitur[d].

1 ¶ Est etiam adiutor[e] tutelæ, quem solet prætor permittere tutoribus[f] constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ. ita tamen, vt suo[g] periculo eum constituant[h].

Quibus modis tutela finitur.

14. *Vlpianus* "libro trigesimoseptimo ad Sabinum."

SI adrogati sunt adhuc impuberes, vel deportati[i] sint pupilli: tutores habere desinunt.

1 ¶ Item si in seruitutem[k] pupillus redigatur, vtique finitur tutela. 2 ¶ Aliis quoque modis desinunt esse tutores: si fortè quis ab hostibus[l] fuerit captus: vel pupillus, vel tutor. 3 ¶ Sed etsi ad tempus[m] fuerit quis datus: tempore finito, tutor esse desinit. 4 ¶ Præterea, si suspectus[n] quis fuerit remotus, desinit[o] esse tutor.

5 ¶ Sed etsi ad certam conditionem[p] datus sit: æquè euenit, vt desinat esse tutor, existente condicione.

Si tutor est apud hostes.

h Ius patronatus à fraude non excusat.
i Pauliana actio *vide ǂ.quæ in fraudem credit.*
k ¶ Extra ordinē punitur tutor qui tutelam redemit, aut alij detulit. extra ordinem, id est, arbitrio iudicantis. *adde l.hodie.ǂ.de pœnis.* Atqui salarium tutori constitui potest, *l.à tutoribus in fine, ǂ.de administr. tutor.* Potest & procurator pecuniam accipere? *l.tutori, Cod.de negotijs: l.inuitus, ǂ.de procuratoribus.* meritò: nam & salarium, iam tutori aut futuro tutori constituitur: & procuratoris voluntarium officium est.
† *l.1.§.7.ǂ.de off. præfect.*
l *sub.iudici.*
m Consultò hîc est malitiosè.
n Edit patrimonium pupilli tutor, qui id vel demonstrat iudici, vel eius quantitatē in inuentarium refert.
o id accidit, si in inuentario quid reticeatur ex bonis, *lege vltima, Cod.de magistratibus conueniend.*
p *lege 7.§.8.in fine, lege penultima, ǂ.de minoribus, l.vlt. Cod. si aduers. vendit.*
q *l.24.ǂ.de tutoribus datis.* Aliàs veteres quidam legunt, *Etiam municeps.*
r Imò, non municeps, dari non potest, *lege 1.in fine, ǂ.de tutoribus datis.*
s Tutorem etiā non municipem, municipi iudex dare potest, *vt hic.*
t Furiosus tutor sub conditione tacita, cùm suæ mentis erit, dari potest. An & sub expressa: vt quemadmodum furiosus tutor datus, sub hac conditione datus intelligitur, vt sit tutor, cùm suæ mentis fuerit: Ita liceat expresè tutorem dare, Titium furiosum, cùm suæ mentis erit tutor esto, *l.6.§.1.ǂ.eodem, l.10.§.3.ǂ.eod.*
u *lege prima, Cod. in quibus causis tutorem non habenti. vide legem 15.infrà de tutoribus datis.*
x *lege 3.§.10.ǂ.de suspectis. lege 9.ǂ.de tutelæ & rationib.distrahendis.*
y à testatore vel iudice.
z Tutores dati, in locum absentis, durant etiam illo defuncto. *Bartol.*
a substitutus datus in locum absentis, absente non redeunte, durat in officio ad eius finem vsque
b *5.Harmenopul.11.§.50.* Ita curator vel actor periculo tutoris eligitur, quoties ipse tutor administrare non potest morbo vel senio impeditus.
c & coadiutor, *l.10.§.vlt.ǂ.de excus.l.11 Cod.de procurat.*
d cuius etiam officium cessat finita necessitate, *d.§.vlt. Bart.*
e actor, *§.vltimo, instit.de curatoribus, lege 24.ǂ.de administr. tut.lege 11. Cod. de procuratorib.* βοηθὸς Constantino: Ἀκούτωρ Suidæ, diuersus ab actore, de quo scripsi ad lig.6. *infrà quando ex facto tutoris. adde l.6.Cod.quomodo & quando iudex.* οἰκονόμος. *Paulus ad Galat.4.vers.2.*
f *sub.*postulantibus.
g *lege 24.infrà de administr.tutel.§.primo, instit. quibus modis tutela, lege 5. Cod.de auth. præst.*
h id est, constitui postulant. Quid: adiutoris tutelæ officium duratne mortuo ipso tutore? non durat. *c.grandi.ext.de supplenda.*
i Deportati pupillus doli capax potest, propter delictum, *lege non solùm, suprà de in integrum.*
k *§.1.Inst.quibus modis tutela.*
l *§.2.Instit.de Attil.tut.*
m *§.5.instit.quib mod.tut.l.1.Cod.in quib.caus.tut.hab.*
n *§.vlt.Inst.quib.modis tutela.*
o & alius eius loco dabatur, *Vlp.11.§.23.*
p *§.2.instit.quib.mod.tutela.l.9.§.2.ǂ.de tutela.*

15. *Idem*

a non vt proditor patriæ, sed vt explorator hostium.
b Imò transfuga, tutor manere non potest, cùm postliminij ius non habeat, l.19. §. 7.ꝑ.d. capt.
c nam interdum mulieres tutelæ officio funguntur, Cod. quando mulier tut. off.
d vt leg. vltim.ꝑ.eodem, l.2.ꝑ.de reg.

15. *Idem* "libro 38. ad Sabinum."

SI quis tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit[a]: quia seruus non efficitur: tutor manet[b], sed interim a præsidibus alius tutor dabitur.

De fæminis. 1. De transmissione tutelæ.

16. *Gaius* "libro duodecimo ad Edictum Prouinciale."

TVtela plerumque[c] virile[d] officium est.

1 ¶ Et sciendum est, nullam[e] tutelam hereditario iure ad alium transire. Sed ad liberos[f] virilis sexus perfectæ[g] ætatis, descendunt legitimæ: cæteræ[h] non descendunt[i].

Si tutor furiosus, aut mutus, aut surdus sit.

17. *Gaius* "libro octauo ad Sabinum."

COmplura senatusconsulta facta sunt: vt in locum[k] furiosi, & muti, & surdi tutoris, alij tutores dentur.

De fæminis.

18. *Neratius* "libro 3. Regularum."

FEminæ tutores[l] dari non possunt: quia id munus masculorum[m] est: nisi à principe filiorum[n] tutelam specialiter postulent.

e Hereditario iure tutelæ siue testamentariæ, siue legitimæ siue datiuæ, non transit ad heredes.
f tanquam agnatos, non tanquā heredes. l.46.ꝑ. familiæ. adde leg. 56.§.2.ꝑ. de iure dot.
g Olim minores 25. annis legitimi & datiui tutores fiebant. Inst. de satisdat. tut. vt quæ de perfecta ætate, hic leguntur, adiecta sint à Triboniano, nō sint autem iurisconsulti, vt & in l. 4. l.8.ꝑ.de legitim. tutoribus, l.1.ꝑ.de fideiuss. tutorum.
h testamentariæ, vel datiuæ.
i non iure trāsmissionis, sed ordine gradus.
k l.4.ꝑ.de excus. tutor. Vlp.21.
l Executores tamen vltimarum voluntatum cōstitui possunt. Gloss. in l. vxor.ꝑ. ad leg. Cornel. de fals. c. vlt. de test. in 6.
m l.16.ꝑ.eodem. l.21.ꝑ.de tutoribus datis. l.2.ꝑ.de reg. iur.
n vide C. d. quādo mul. tut. la. off.
o l.Cod. 28. 1. inst. 13. 47. Eclog. 2.
p id enim curæ fuit legibus, lege 20. in fin.ꝑ.eod.
q cuius hæc verba sunt, Paterfamilias vti legas sit super pecunia tutelāue suæ rei, ita ius esto. Vlp.11.§.14. Cornificius 1. ad Herenn. l.53. l.120.ꝑ. de verb. signif.
r §.3. instit. de tutelis. Tutela testamentaria est ex permissione legum.

DE TESTAMENTARIA[o] tutela,

TIT. II.

Origo huius tutelæ. 1. Quibus datur tutor testamento, de sexu, de potestate. 1. De postumis. 2. De nepote.

Gaius libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.

LEGE[p] duodecim tabularum[q] permissum[r] est[s] parētibus[t], liberis[u] suis siue feminini[x] siue masculini sexus, si modò in potestate[y] sint, tutores testamento dare.

1 ¶ Item scire debemus, etiam postumis[z] filiis, vel nepotibus, vel cęteris liberis licere parentibus, testamento tutores dare: qui modò in ea causa sint, vt, si viuo eo nati fuerint, in potestate eius futuri "sint," neque testamentum rupturi[a].

2 ¶ Item ignorandum non est eum[b], qui filium in potestate, & nepotem ex eo æquè in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita rectè dedisse videri: si nepos post mortem eius[c] in patris sui potestatem recasurus[d] non sit, quod euenit, si, viuo testatore, filius in potestate eius esse desierit.

2. *Vlpianus* "lib.2. ad Sabinum."

NEc[e] militem[f] liberis recasuris in potestatem, tutorem dare posse, à Diuis fratribus rescriptum est.

s Ita, Tiberius Nero moriens, Tiberio & Claudio Druso filiis tutorem reliquit Octauium Cæsarē. Dion 48. sic & Virginium Rufum sibi tutorem relictum Plinius scribit 2. epistol 1. Cicero 13. epist. 61. ad Silium. Pinnius, de tum tutorem, tum etiam secundùm heredem instituit.
t An matri? dat quidem mater tutorem testamento, sed indiget confirmatione, l.4.ꝑ.eodem.
u An etiam emancipatis? ita datus confirmandus est, l.3.ꝑ.de confirm. tutore. An spuriis? non valet datio: quia non sunt iure filij.
x Fœminas dati tutores, & propter ætatem, & propter rerum forensium ignorantiam, testis est Vlpianus 11.§.1.
y adde l.2.ꝑ.de vulgari: l.73.§.1.ꝑ.de reg. iur. & emancipato: sed confirmandus est §. vlt. inst. de tutelis.
z vide § 4. instit. de tutela. Postumis dare tutorem possumus, si modo sint in nostra potestate, & agnascendo non rumpant testamentum, & si non sint recasuri in alterius potestatem.
a vt quia instituti vel exheredati: non præteriti. vide hic Albericum & Baldum.
b l.10.§.2.ꝑ.eodem.
c sub. aui.
d §.3. instit. de tut.
e multò minus, paganum.
f cur ita? v. l.28. in fi.ꝑ.de militari testa.
g Quod fit in dispositione confirmata, videtur fieri in dispositione confirmante, & retro. Bald.
h An potest dari tutor ab intestato codicillis? negat Baldus: confirmandus est tamen à iudice, l.3.ꝑ.de contra. tut.
i quod hodie sæpiùs intelligitur, §.1. instit. de codicill. Bart. hic. Quod in confirmata fit dispositione, id videtur fieri in dispositione confirmante. Confirmatio retrò firmat. Quid si tutor datus est ab intestato: hoc est, codicillis testamento non confirmatis? confirmandus erit à iudice: vt minus solenniter datus, l.3.ꝑ. tit. prox.
k Quid: num hic requiritur expressa confirmatio: An & sufficiat tacita? Hoc, Accursius: Illud, Petrus ait. Prius verius est: cùm taciti & expressi eadem sit virtus.
l Testamentum id propriè ac verè dicitur, quod iure factum est.

m Paria sunt, non fieri aut non de iure.
n l.10.§ 2. in fine, ꝑ. eodem.
o §. Harmenopulus 11.§.3.
p & auia Bartolus.
q lege 4. Codice eodem.

De codicillis. 1. De datione iure vel non iure facta.

3. *Idem* "libro 35. ad Edictum."

TEstamento datos tutores, accipere debemus etiam eos, qui codicillis[g] testamento[h] confirmatis[i] scripti[k] sunt.

1 ¶ Sed eos demum testamanto datos accipere nos oportet, qui[l] iure[m] dati sunt.

De patre & matre.

4. *Modestinus* "lib.7. Differentiarum."

PAter, herede instituto filio, vel exheredato[n] tutorem dare potest[o]. mater[p] autem non nisi[q] instituto: quasi[r] in rem potiùs, quàm in personam, tutorem dare videatur. Sed & inquiri[s] in eum, qui matris testamēto datus est tutor, oportebit: cùm à patre datus, quamuis minùs iure datus sit, tamen sine inquisitione[u] confirmatur. nisi si causa propter quam datus videbatur, in eo mutata[x] sit: veluti si ex amico inimicus, vel ex diuite pauperior effectus sit.

De tutore dato filiis, vel filiabus vel liberis vel postumis.

5. *Vlpianus* "libro quintodecimo ad Sabinum."

SI quis filiabus[y] suis, "vel filiis" tutores dederit: etiam[z] postumæ videtur dedisse: quia filiæ appellatione[a] etiam postuma continetur.

6. *Idem* "libro 39. ad Sabinum."

QVid si nepotes[b] sint? an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint, videndum. & magis est, vt ipsis quoque dati videantur: si modò liberos[c] dixit. cæterùm, si filios, non continebuntur[d]: aliter enim filij, aliter nepotes appellantur[e]. Planè si postumis[f] dederit: tam filij postumi, quàm cæteri liberi, continebuntur[g].

De herede.

7. *Paulus* "lib.3. ad Sabinum."

TVtores non[h] ab herede, sed a[i] testatore protinus[k] proficiscuntur[l], simul atque aliquis heres extitisset. nam & ipse heres, tutor dari potest[m]: & post mortem heredis, tutor rectè dari potest.

Si tutor esse vetetur. 1. De conditione, de tempore. 3. De duabus donationibus.

8. *Vlpianus* "libro vicesimoquarto ad Sabinum."

TVtor datus, vetari[n] tutor esse potest, vel testamento, vel codicillis[o].

1 ¶ Sed si sub[p] condicione fuerit tutor datus: deficiēte condicione, tutor non erit.

2 ¶ Tutorem autem & à certo tempore dare[q], & vsque[r] ad certum tempus licèt, & sub condicione, & vsque[s] ad condicionem.

r Tutor à matre datus in rem potius, quàm in personam datus videtur.
s sub. plenè & cum magna inquisitione, cùm filium non instituerit: aliàs summariè. lege vltima, in fine, infrà qui pet. tutor.
t § vltimo, instit. de tutel. l.6.ꝑ. de confirmādo tutore.
u plena: sed quali, quali. Baldus.
x mutatis morib. mutātur honores.
y §. vltimo, instit. eodem.
z Imò filiæ datus tutor postumæ datus non videtur: quia legatum filiæ factum non intelligitur de postumo, l. qui filiabus, ꝑ. de legat. 1. An hoc ideo fit, quod tutor detur potestatis ratione, quæ est etiam in postumos: (quod tamen esse non videtur, l. vlt.ꝑ.de collat.) An quia datur vt filiis aut liberis, quorum voce cōtinentur etiam postumi?
a vide l.164.ꝑ.de verborum significat.
b Nepos filij appellatióne non cōtinetur, vt hic. nisi aliud suaserit euidens voluntas defuncti, vel præsumptio & interpretatio iusta, l.59.ꝑ.de ritu nupt. Nec nepotis igitur nomine pronepos, & sic deinceps. Testatores, leges ipsas imitantur. Leges liberorū appellatione vtuntur, quoties quid vniuerso generi præstitū volunt: Filiorum, quoties filiis solis: nepotum, quoties nepotibus solis. l. liberorum, §. 1.ꝑ.de verborum significat. Eadem quoque erit ratio filiorum, fratrum vel sororū, quos in vsu vocamus nepotes. Accurs. l.2. Cod. de success. edicto. Spartianus nepotes per fratrem: Ouidius, nepotes à fratre.
c liberorum (non filiorum) appellatione nepotes: posterorum, nati & posthumi continentur, §. vlt. inst. eod.
d sub. inspecto communi vsu loquendi.
e sub. vulgariter.
f posteris. Hal. vide quæ scripsi ad Theophilum. Inst. eod.
g Cur continebuntur? An quia postumi vox, non gradus ipsos distinguit, sed colligit: filiorum verò vox, gradus ipsos distinguat: vt vult Baldus?
h Cur non ab herede tutor proficiscitur? quia si ab herede proficisceretur, heres sibiipsi tutorem daret. Atqui inter dantem & accipientem differentia esse debet. lege Prætor.ꝑ.de tutoribus datis. Cur à testatore? quia si non ab herede proficiscitur, necesse est à testatore eum procedere.
i Procedit ab aliquo, quod ab eo emanat tanquam à causa, non tanquam à medio.
k ἀμέσως. idem dicendum est, si serui non à coheredibus, sed à semetipsis instituti, l.6.§. vlt.ꝑ.de heredib. instit. v. Cuiac. 17. obseru. 28. sed tamen constat ex l.10.ꝑ.eod. hereditate nondum adita tutorem alium dari posse.
l hoc dicit ad distinctionem legatorum & fideicommissorum, quæ omnia ab herede proficiscuntur.
m qui non posset dari, si tutelæ datio ab herede etiam proficisceretur. Cuiacius ibidem.
n Tutela (vt & executio testamenti) potest codicillis adimi.
o testamento confirmatis.
p l.11.ꝑ.eod. Testamentaria tutela recipit diem & conditionem.
q sub. testatori: vt hoc sit verum in testamentario tutore, de quo hoc titulo agitur: non in datiuo, seu dato à iudice.
r Paul. Galat. 4. vers. 2.
s Tutela testamentaria diem & conditionem recipit. adde §. si cund. quibus. dis tutela.

a *al.*datione.*sub.*testamentaria.
b in quo nouissima conditio spectatur, *l.87.ʝ.de condit. & demonstr.*
c hæc leuissima conditio est.
d hæc nouissima conditio est.
e *vide l.10.§.1.ʝ.eodem.* f Dies tutelæ cedit à die aditæ hereditatis, *vt hîc.* non à die mortis vt legata, *l. tutores, ʒ. eod. l. si is qui tres. §. euenire ʝ. de excus. tut.* Ideo regula Catoniana locum non habet in tutela. *l. antepenult. ʝ. de regula Catoniana.* Cur ab adita hereditate cedit dies tutelæ? Quæ non trãseunt ad heredem, eorũ dies cedit ab hereditate adita, non à morte testatoris (quod in vsufructu & libertate apparet, *l.1. in fine. lege 2. ʝ. quando dies legat. l.1. §. in nouissimo. Cod. de caducis.* Tutela autẽ non transit ad heredem, *l. tutela. ʒ. titul. prox.*

3 In tutoris dationem[a] vtrùm leuissima condicio, an nouissima, 'vt in legato[b],' spectanda est? vtputa: *Titius*[c], *cum poterit tutor esto: Titius si*[d] *nauis ex Asia venerit, tutor esto.* & Iulianus libro vicesimo digestorum rectè scripsit nouissimam[e] scripturam esse spectandam.

De *aditione.*

9. *Pomponius* libro tertio ad Quintum Mucium.

SI nemo hereditatem[f] adierit[g]: nihil[h] valet ex his, quæ testamento scripta sunt[i]. si verò vnus ex pluribus adierit: tutelæ statim[k] valent: nec[l] expectandum erit, vt omnes hereditatem adeant.

De hereditate Iacento. 1. De pluribus dationibus. 2. De nepote. 3. De furioso. 4. Vel seruo datis tutoribus.

10. *Vlpianus* "libro trigesimo sexto ad Sabinum."

SI hereditas nondum adita[m] sit, ex qua tutor speratur: verius est, alium[n] tutorem posse dari[o]: quasi nondum sit, nec speretur[p].

1 ¶ In tutelis testamentariis id sequimur, quod nouissimum[q] est. &, si sæpius tutor datus sit, nouissimam[r] scripturam intuemur.

2 ¶ Qui filium, & ex eo nepotem habebat[ſ], si nepoti tutorem dederit: habet disceptationẽ, an aliquo casu non sit vtilis datio. vtputa si proponas, filium[t], viuo[u] patre, decessisse, & nepotem[x] ex eo successisse, viuo auo. & fortiùs dicẽdum est, tutelam quoque[y] è lege [Iunia] Vellea[z] confirmatam[a]. nam & Pomponius libro sexto decimo ex Sabino scripsit, valere tutoris dationem. cùm enim confirmatum sit testamentum[b]: consequenter[c] tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod valet. id est, vbi nepos vel heres institutus[d] sit[e], vel nominatim exheredatus 'sit'.

3 ¶ Si furiosus testamento detur: si quidem, *cùm*[f] *furere desierit:* tutorem esse rectè datum, Proculus existimat[g]. quòd si datus sit purè: negat[h] Proculus valere dationem. sed est verius, quod & Pomponius ait, rectè videri datum: & tunc fore tutorem, cùm sapere cœperit.

4 ¶ Seruus alienus ita[i] dari tutor potest[k], *Si liber erit, tutor esto.* Quinimmo, & si purè datus sit, videtur[l] inesse hæc cõdicio, *Cum liber erit.* Potest autem quis & extraneo[m] seruo defendere ex hac[n] causa fideicommissariam[o] libertatem. quid enim interest[p], suum seruum, an alienum tutorem scripserit: cùm pupilli fauore, & publicæ vtilitatis, adsumpta[q] libertas fit in persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur & huic[r] fideicommissaria[ſ] libertas defendi, si voluntas apertissimè non refragetur.

g *l.10. ʝ. eod. l.45. §.1. ʝ. de excusa. tut.*
h Immò valet, *argu. Authent. ex causa, Cod. de liberis præteritis.* Testamento rupto, quòd in eo præteriti aut iniustè exheredati liberi, institutiones irritæ quidẽ sunt, at non legata, *d. Authent.* Testamento rupto ob non aditam hereditatem, tutelæ irritæ manẽt.
i Igitur aditio hereditatis, tutelas præcedet: nullus tutor erit, nõ denique authoritatẽ præstabit tutor ante aditã hereditatẽ. Proinde & pupilli adire prius hereditatem debebunt quam tutorẽ habeant: & tamen dicitur pupillum sine tutore hereditatem adire non posse. *l. Pupillus ʝ. de adquir. heredit. l. potuit. Cod. de iure delib.* videntur hæc perplexa & ἀσύστατα? An dicemus pupillum adire hereditatem authoritate iudicis. *l. si infanti, Cod. de iure delib. l. bonorum. Cod. qui admitti?* An dari curatorem ad adeundam hereditatem, *l. cùm quædam. Cod. de administ. tutor.* (quod non videtur: quia authoritas curatoris in impubere non est idonea ad hereditatem adeundam, *l. cùm in vna, §. tutor ʝ. de appellat. l. solet. ʒ. titul prox. §. interdum. Inst. de curator. l. quoties. C. in quib. causis tutor. habenti.*) An potius tutorẽ dari ad hereditatem adeundam. *arg. l.10. ʝ. eodem, §.1. Inst. de Atil. § vlt. Instit. de author. tutor.* An verò dicemus, existentiam sui heredis confirmare dationem tutelæ: *vt §. posthum. Inst. de hered. ab intestato. §. sui. Inst. de heredum qualitate.* hoc est, suũ heredem ipso iure heredem esse, licèt se non immisceat, *l. si nemo, in fine ʝ. eod. l. si post mortem ʝ. de legat. 1.* vt ea ratione omnia quæ testamento continentur, sui heredis existentia, hoc est, eo ipso quod suus aliquis est heres, confirmata intelligantur, sine vlla aditione, *l. ita tamen. §. si pater. l. apud Iul. ʝ. ad Trebell.* vt post Dynum notat Bartolus, Baldus, Albericus: licèt Raynaldus neget, existentiam sui heredis id hîc præstare (quæ aliàs confirmat fideicommissa vniuersalia tabularum pupillarium & libertatis, & inducit transmissionem ad heredes etiam extraneos, *l. ita tamen. §. si pater. ad Trebell. l. cùm quasi. §. sed & si quis ʝ. de fideic. libert. l. ex militari. in fi. ʝ. de test. milit. l. apud hostes. Codice de suis. l. 3. Cod de iure delib. l. 1. Cod. si vt ab hereditate se abstineat.*) eò magis quòd existentia sui heredis nomine solo non effectu agere quibusdam dicatur? Dyni opinio verior, hoc adiecto: Dato coherede extraneo, heredi suo, aditionem requiri: suo herede solo existente, sine aditione confirmari tutelam.
k *sub.* ab adita hereditate: vt paulò antè dixi.
l sufficit enim, vt vnus adierit.
m *vt l.8. ʒ. eodem.*
n *dixi ad l. ʒ. eodem.*
o etiam specialiter ad adeundam hereditatem, *d. l. 9. l. impuberi ʝ. de tutorib. datis.* qui adita hereditate, tutor esse desinet.
p *sub.* vt res ita se habent, hoc est, non adita hereditate.
q *vide l.8. in fi. ʒ. eod. l. pen. in fi. ʝ. de contrar. tut.*
r id est, vltimam.
ſ *vt l.1. in fi. ʒ. eodem.*
t à me institutum.
u Atqui viuus non habet heredem. *lege 1. ʒ. de hereditate vendita: l.1. ʝ. pro herede?* Nepos hîc viuo succedit in suitatem, non in hereditatem: vt sit suus, non vt sit heres aui viuentis.
x à me substitutum, quo casu meus filius me viuo moreretur.
y non tantùm institutionem, & alias partes testamenti.
z de qua lex 29. §.11. & *sequ. ʝ. de lib. & posth.*
a An dicemus permissam cum Bartolo? an cõfirmatam vniuersaliter cum Baldo? an confirmatam, quod ad institutionem heredis attinet, cum Dyno?
b *vide d. §.11.*
c Testamentum quod per legem Velleam subsistit, etiam quantum ad tutelam testamentariam habet effectum. *Bald.*

d *vt l.4. ʒ. eodem.*
e *sub.* vnà cum filio.
f *vide l.11. ʒ. de tutelis.*
g & benè. h *sub.* malè.
i *§.1. vers. seruus autem alienus. Instit. eodem.* k Imò non potest seruus dari tutor, *l. in seruit. Cod. qui dare tut. poss.* nam potest à iudice: potest à testatore.
l Imò non videtur, *d. §.1.*
m argumentum à minori ad maius. quod nobis licet in seruos extraneos, hoc multò magis in nostros licebit.

De conditione, vel die. 1. De excusatione. 2. Vel remotione. 3. Vel morte vel cap. deminutione tutoris testamentarij.

11. *Idem* "lib.37. ad Sabinum."

SI quis sub condicione[t], vel ex die, tutorem dederit: medio[u] tempore alius tutor dandus est: quamuis legitimum tutorem pupillus habeat. *sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare[x]. 1 ¶ Et si semel ad testamentarium deuoluta fuerit tutela, deinde excusatus[y] sit tutor testamentarius: adhuc diximus, in locum excusati dandum, non ad legitimũ tutorem redire tutelam[z].

2 ¶ Idem dicimus, & si fuerit remotus. nam & hic idcirco[a] abit, vt alius detur.

3 ¶ Quod si tutor testamento datus decesserit[b], ad legitimum tutela redit. quia hîc senatusconsultum cessat.

4 ¶ Planè si duo, pluresve[c] fuerint tutores testamentarij: in locum eius, qui decessit, vel in ciuitate esse desiit[d]: poterit dari alius[e]: cæterùm, si nullus supersit, vel in ciuitate sit, legitima tutela succedit.

De certa re, vel causa.

12. *Idem* "lib.38. ad Sabinum."

CErtarum[f] rerum[g], vel causarum[h], testamento[i] tutor dari non[k] potest, nec[l] deductis rebus.

13. *Pomponius* "libro 17. ad Sabinum."

ET, si datus fuerit, tota[m] datio nihil valebit.

14. *Marcianus* "libro secundo Institutionum."

QVia[n] personæ[o], non rei[p], vel causæ, datur[q].

15. *Vlpianus* "lib.38. ad Sabinum."

SI tamen tutor detur rei Africanæ[r], vel rei Syriaticæ[ſ], vtilis datio est. hoc[t] enim iure vtimur.

Filiorum liberorúmve. 5. Aut postumor. appellatione qui continentur.

16. *Idem* libro trigesimonono ad Sabinum.

n hoc est, hoc ipso quod tutor datus sit.
o *vide leg. 5. Cod. eodem. l. 9. Cod. de fideicommiss. libertatib.*
p *sub.* nihil.
q ¶ id est, admissa.
r *sub.* seruo alieno, qui tutor testamento datur.
ſ *lege 9. Cod. de fideicommis. libert. lege 24. §. si quis ʝ. de fideicommiss. libert. 2. Paul. sent. 13. §. vltimo.* Imò directa, *§. 1. Instit. eodem. l. 24. §. 10. ʝ. de fideicommiss. libertatibus. vide Cuiacium 18. obseruat. 5. vide l. 9.* vbi dixi & ad *Theophil. inst. quibus modis testamenta.*
t potest enim ita à patente dari, *§.3. insti. eodem. vide quæ notaui ad legem 6. §.1. ʒ. de tutelis.*
u *§.1. inst. de Atiliano.*
x & tutelæ procedunt ad modum hereditatis. vt ergo spes heredis instituti excludit venientem ab intestato: ita testamentarius excludit legitimum venientem à lege. *Baldus.*
y *l.2. Cod. in quib. causis tutorem habent. Vlp. 11. §. 23.*
z* Cur ita? vel ideo, quòd à iudice, id principaliter agente, tutor suspectus remouetur; vt alius detur, *vide l.2. ʝ. eodem. Bartol,* vt ad eundem pertineat institutio, ad quem destitutio spectat: eius est conferre, cuius est priuare. Isti actus contigui, vnus actus ab alio consurgit, ideóque ab eodem pendent, *Bald.* An ideo quòd in remoto remanent reliquiæ testamentariæ? in eo qui remotus est ob dolum, id esse non potest: ideóque ea ratio Baldo *ibid.* displicet. a *l.3. §.9. de legitim. tutorib.*
b de morte naturali nullum est dubium. tunc enim tutor citra ministerium iudicis remouetur. *lege 6. in fin. ʝ. de legitim. tutoribus.* si ciuiliter, secus. *Bartol. hic numero 2. Bald.* c Plures tutores testamento dari possunt, *vt hic. adde l.23. ʝ. de tutor. dat.*
d alteri superstiti eius tutela non accrescit. *Bald.*
e quia debet alius dari loco mortui.
f *5. Harmenopul. 11. §. 9.*
g putà fundi. *Bald. §.4. Instit. eod.*
h putà administrationis hordei vel vini *Baldus.* aut potius si pupillum appellet vel appellare velit.
i Tutor certæ rei dari testamento non potest, *vt hic.* à iudice potest. Albericus hîc & *in l. si hereditas, ʒ. eodem.*
k Imò potest: Nam ad adeundam hereditatem potest dari. *l.10. ʒ. eod. l. impuberi ʝ. de tutoribus datis. l. cùm in vno, §. tutor ʝ. de appellat.* Potest & dari rei Africanæ vel Syriacæ. *l.15. ʝ. eodem* Respondeo. datur ad adeundam hereditatem ideò, vt tutor testamento datus confirmetur: quia tutelæ datio non confirmatur, nisi adeatur hereditas, *l.9. ʒ. eodem:* nec potest adire pupillus sine aliquo tutore, *§. neque. Inst. de auth. tutor.* Porrò quòd datur rei Africanæ vel Syriacæ non repugnat. Nam qui ita datur vniuersitati bonorum quæ in Africa sunt, datur non certæ rei vel causæ. Quin si stricto iure ageremus, dicẽdum esset rei Africanæ dari non posse, *l. ex facto ʝ. de heredib. instit.* Verùm vsu ipso obtinet, dari ita posse. vnde mox adiicit Vlpianus, Vtilis datio est hoc enim iure vtimur. Ideo verò vniuersæ rei tutorem dari posse Petrus censet, quòd tam dissita patrimonia, varias tutelas facilè admittant. Iacobus de Arenio, putat legem ea permissione tutoris testamento dati onus minuere, vt nec se, ob ita dissita patrimonia, facilè excuset.
l Tutor in personam solam pupilli non datur deductis rebus, *vt hic.* quia datur præcipuè & directò in personam: secundò in res ipsas. Datus simpliciter tutor, ad res omnes, in quacunque sint iurisdictione, datus intelligitur. m Vtile in totum vitiatur inutilis adiectione, *vt l. per seruum, § 1. ʒ. de vsuf. & habit.* n Tutela est personaru: Cura, rerum ac bonorum: tutor in personã, curator in res datur, *l. in comsputandis. Cod. de nuptijs.* o est enim potestas in personam, *l.1. ʒ. de tutelis.* p Imò omnibus rei datur, *l 12. §.3. ʝ. de admin. tut.* q i. dari debet. r Tutor dari potest rebus Africanis vel Syriacis, *vt hîc,* at non ita, rebus in villa aliqua existentibus, vt aliqua sit ratio rerum vnius prouinciæ & villæ, vt notat hîc Albericus & Porcus, *Inst. qui test. tutor.* ſ vel Syriacæ *Hal.* adde vel Romanæ, vel prouinciali, *l. 27. ʝ. de tutorib. dat.*
t Quòd tutor vniuersitati bonorum dari potest, ratio petenda est non è stricto iure, sed ex vsu populi Romani.

a Filiorum appellatione, filiæ etiam continentur, *vt hic.* vnde notant, substitutum alicui, *si sine filiis decesserit*, non admitti nisi post filias testatoris: hoc est, excludi à filiabus defuncti nisi mens alia sit testatoris. Alioquin, sine filiis decessisse non videtur, qui moriens filiam reliquit. *vide Manticam 3. de Coniecturis 13.* Quin & hoc quoque colligitur: Prohibitione facta filiis, Ne alienent, prohibitionem factam quoque fœminis ne alienent. de quo vide *Concinatium 3. quæst. 15.*

SI quis ita dederit, *Filiis meis tutorem do:* in ea condicione est, vt tam filiis, quàm filiabus dedisse videatur. filiorum enim appellatione &[a] filiæ[b] continentur.

1 ¶ Si quis filio tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse videatur? & de hoc Pomponius dubitat. magis autem est, vt omnibus[c] dedisse videatur.

2 ¶ Si quis liberis tutores dederit, vel filiis, & habeat quosdam apud hostes: etiam ipsis dedisse videbitur[d], si nõ aliud aperte probetur testatorem sensisse.

3 ¶ Si quis, cùm ignoraret se filium Titium habere, filiis tutores dederit[e]: vtrũ his solis dedisse videatur, quos[f] in potestate scit, an ei quoque, quem ignorauit se habere? & magis est, vt huic dedisse nõ videatur[g]: licet nomen filiorum admittit & ipsum, sed quia de ipso non sensisset: dicendum est, cessare in personam eius, dationem.

4 ¶ Proinde & si certus fuit filium decessisse, qui superat: idem erit dicendum. nec enim videtur ei dedisse, quem obisse credebat.

5 ¶ Si postumis dederit[h] tutores, hique viuo nascantur: an datio valeat[i]? & magis[k] est, vt vtilis[l] datio fiat, etiã si viuo eo nascantur.

De satisdatione.

17. *Idem* "libro trigesimoquinto ad Edictum."

TEstamento datos tutores non[m] esse cogendos satisdare rem saluam fore, certo[n] certius est. Sed nihilo minùs, cùm quis † offert satisdationem, vt solus administret, audiendus est[o]: vt edicto[p] cauetur. sed rectè prætor etiam cæteris detulit hanc condicionem[q], si & ipsi velint satisdare, nam & si ipsi parati sunt satisdare: non debent excludi[r], alterius oblatione: sed, impleta videlicet ab omnibus satisdatione, omnes gerent, vt qui cõtentus est magis satis accipere, quàm gerere, securus[s] esset.

1 ¶ Non omnimodò autem is, qui satisdat, præferendus est[t]. quid enim, si suspecta persona sit, vel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? vel quid, si iam multa flagitia[u] in tutela admisit? nónne magis repelli, & reiici à tutela, quàm solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repelluntur. quia plerumque benè probati, & idonei, atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent reiici. quinimò nec iubendi sunt satisdare.

2 ¶ Duplex igitur causæ cognitio est: vna ex persona eius, qui obtulerit satisdationem, quis, & qualis est: alia contutorum[x], quales sunt, num fortè eius existimationis[y] vel eius honestatis sunt, vt non debeant hanc contumeliam[z] satisdationis subire.

18. *Callistratus* "libro tertio Edicti Monitorij."

QVòd si plures satisdare parati sint, tũc idonior[a] præferendus erit, vt & tutorum persona inter se, & fideiussorum[b] comparentur[c].

De tutore datiuo, de postumo.

19. *Vlpianus* "libro trigesimoquinto ad Edictum."

SI nemo tutorum prouocet ad satisdationem, sed exsistat quidam[d], qui tutor non est, desideraretque, vt aut satisdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisdare cõmittant tutelam: non est audiendus. neque enim aut[e] extero[f] committenda tutela est: aut testamento dati tutores, contra ius, satisdationi subiiciendi sunt.

1 ¶ Hoc edictum de satisdatione ad tutores testamentarios pertinet[g]. Sed & si ex inquisitione dati[h] sunt tutores. Marcellus ait, "&" ad hos pertinere hoc edictum, & id oratione etiam Diuorum fratrum significari. ideóque & illi clausulæ sunt subiecti: vt si cui maior[i] pars tutorum decernat, is gerat, quem maior[k] pars eligat: quamuis verba edicti ad testamentarios pertineant.

2 ¶ Testamento datus postumo[l] tutor, nondum est tutor, nisi postumus edatur. datur tamen aduersus eum, substituto pupilli, negotiorum[m] gestorum[n] actio[o]. sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor, prius quàm quicquam gereret[p], remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur, si quid planè gessit post editum partum: de eo quoque, quod antè gessit, tutelæ iudicio tenebitur: & omnis[q] administratio in hac actione veniet.

Qui tutores dari possunt.

20. *Paulus* "libro trigesimo octauo ad Edictum."

TVtor[r] incertus[s] dari non potest.

1 ¶ Testamento quemlibet possumus tutorem dare, siue is prætor, siue consul sit[t]: quia lex duodecim tabularum id confirmat[u].

21. *Idem* "libro octauo Breuium."

TEstamento[x] tutores hi[y] dari possunt, cum[z] quibus testamenti factio est.

De libero opinato.

22. *Vlpianus* "libro quadragesimo quinto ad Edictum."

SI quis tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat[a] liberum esse, "cùm esset seruus:" is neque liber, neque[b] tutor erit.

De datione collata in arbitrium tutoris.

23. *Africanus* "lib. 8.[c] Quæstionum."

TVtor ita rectè non datur, *illi aut[d] illi filiis meis, vtri[e] eorum volet[f], Titius tutor esto.* quid enim dicemus, si Titius constituere nolit[g], vtri ex filiis tutor esse velit?

1 ¶ Ita autem rectè[h] tutor dabitur, *Titius si[i] volet[k], illi filio meo tutor esto.*

De pluribus tutoribus.

24. *Iauolenus* "lib. 5. ex Cassio."

SI plures tutores sint: à prætore curatorem posci litis causa, superuacuum[l] est: quia, altero[m] auctore, cum altero agi potest.

De excusatione à tutela vnius.

25. *Modestinus* "libro 4. Pandectarum."

DVobus pupillis tutor datus, & si alterius tutela se excusare potest, cùm[n] res[o] separatæ[p] sint, attamen alterius tutor[q] manet.

De matre. 1. De eo, qui à contutoribus rationes accipere debet. 2. De querela inofficiosi.

26. *Papinianus* "lib. 4. Responsorum."

IVre nostro[r] tutela communium liberorum matri, testamento patris, frustra[s] mandatur. nec[t], si prouinciæ præses imperitia[u] lapsus patris voluntatem sequendam decreuerit, successor[x] eius sententiam, quam leges nostræ non admittunt, rectè sequetur.

1 ¶ Honoris[y] causa tutor datus non videtur, quem pater à cæteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandauit, rationes accipere voluit[z].

b at non è contrà, *l. 45. ff. de leg. 2.*
c cuiusque sexus, & omnibus liberis, etiam filiæ. *vide leg. 116. l. 122. ff. de verb. signific. l. 17. ff. de leg. 1.*
d propter spem postliminij. *Accurs.*
e An idem erit si eos tantùm heredes instituerit. *vide leg. 9. Cod. de testam. milit.*
f verba restringimus ad ea, de quibus cogitatũ est.
g *l. 40. in fin. ff. de fact. l. 24. in fine ff. de liber. & posthum. l. 3. Cod. de n. off.*
h *sub.* testamento.
i valere non videtur: quia appellatione posthumorum, iam nati non continentur, *l. 10. ff. de liberis & posth. l. 164. ff. de verborum signif.*
k Cur magis est? Posthumi etiam dicũtur, qui post testamentũ nascuntur
l *l. vltim. Cod. de posth.*
m *Inst. de satisd. tut. in pr.*
n Idem loquendi genus *in l. Stipulatio ista habere licere. § sicut autem ff. de verborum obligat.*
† *l. 4. Cod. de tutore qui nõ satisd. §. 1. instit. de satisd. l. 7. ff. rem pupill.*
o Cur ita? collige ex lege 3. §. 16. ff. de administr. tut.
p id est, vt secũdum formam edicti res pupilli salua foret, *dicta l. 4.*
q cauẽdi & administrandi.
r *sub.* si sunt æquè idonei: quippe aliàs præfertur magis idoneus, *l. 18. ff. eod.*
s contra contutorem, non contra pupillum.
t cur ita? *vide l. 6. ff. de suspect.*
u *lege 3. §. 3. de administr. tut. l. 3. § 4. ff. de suspect.*
x *sub.* non satisdantium.
y quid existimatio. *vide l. penult. §. 1. ff. de extraord. cognit.*
z satisdatio, est grauamen honesto & probato viro. *Bald.*
a Idonei magis præferendi.
b Idonior dicitur, qui fideiubet, quàm qui non fideiubet.
c *l. 16. ff. de accusationib.*
d Extraneus volens satisdare, non repellit tutores ab administratione.
e contra quam in licitatione & communi diuidundo iudicio. *vide legem 1. Cod. commun. diuidundo.*
f id est, non nominato in testamento.
g *sub.* vt ne cogantur satisdare
h *sub.* à maioribus magistratibus, hi enim dati ex inquisitione non satisdant, *vt hic.* qui à minoribus, satisdant, *l. penult. ff. de excusat. tut.*
i Pars maior tutorum decernere ex seipsis potest vnum qui gerat tutelam.
k *§. 1. instit. de satisd. tut. l. 3. §. 7. ff. de administr. tut.*
l De eo quod quis gerit antequam nascatur posthumus, negotiorum gestorum: de eo quod post eum natum gerit, tutelæ tenetur.
m *sub.* si postumus non nascatur.
n vt protutelæ teneatur. *vide legem primam, §. sexto, suprà de eo qui pro tutore, lege 29, suprà de pactis.*
o Imò, nec protutelæ, neque negotiorum gestorum actio, sed vtilis in factum in eum datur, *l. 24. §. de tutelæ, & rationib.*
p *sub* nato postumo.
q ante natum postumum, & post eum natum.
r vt & is cui tutor datur, *lege 23. infra eodem*, procurator, *lege 65. suprà de procurator.* institutus. *lege 62. § 1. infrà de heredibus instituendis.* legatarius, *§. 25. instit. de legat.*
s *lege 30. infrà eodem, §. 27. vers. tutor. instit. de leg.* ἄδηλος, *Eclog. c. 7. 5. Harmenopul. 11. §. 29.*
t habet tamen excusationem. *§. 3. instit. de excusat.*
u Cur confirmat? quia in hac specie inferior dat superiorem. Verùm quoniã id fit iure testamenti non iurisdictionis, lex eã dationem confirmat.
x passiua: nam filiofamiliàs nõ est testamenti factio, qui tamen rectè tutor datur, *instit. eodem, in princ.* Immò, iij quibus testamẽti faciẽdi ius est præter Latinum Iunianum. *Vlp. 11. §. 15.*
y *sub.* tantum.
z & hi ciues Romani *11. Vlpianus 16.*
a *§. 1. instit. eod. lege 24. §. 9. ff. de fideicommiss. libertatib.*
b *Theophil. §. 1. Institut. qui testamento tutores dari.*
c *vide Cuiac. 8. ad Afric.*
d Imò rectè vtrique datus eo casu intelligitur. *lege 4. Codice de verborum signification.*
e si ita datur. alterutri datur. *argument. lege 16. ff. de leg. 2.*
f *sub.* tutor.
g Is omnino vt incertus tutor videtur dari, de quo qui constituere, nisi velit, cogi non potest.
h Cur rectè? quia est certa persona cui datur.
i An hæc verba referẽda sunt ad tutorem? An ad pupillum, vt vult Raynutius & Petrus?
k Obligatio ad aliquod officium (non ad rem pecuniariam) potest conferri ad voluntatem eius, qui grauatur. *Bart.*
l adeò vt si datus sit, datio sit nulla.
m *l. 8. § 4. ff. de tutelæ. l. 1. Cod. de in litem dando.*
n i. quamuis. o i. patrimonia pupillorum.
p in testamentis de vno ad aliud non infertur. *Bart.*
q si id non excuset: proposita alia excusatione.
r *l. 16. ff. de tutel. Scholiast. Harmenop. 1. Titul. 1.* Hodie id ius correctum est. potest enim mater esse tutrix filij sui. *Nou. 118. c. 5. l. 2. C. quando mulier tut. off. l. 5. §. 8. ff. de administ. tut. l. 2. §. 25. ff. ad Tertull.* s *vide l. vlt. ff. de tutelis.*
t Iudicis successor sequi factum illegitimum ipso iure, antecessoris sui non debet. *adde l. 1. Cod. sentent. rescindi non posse.* u multò magis si sciens.
x Successor factum antecessoris non legitimi sequi non debet. *l. 19. ff. de reb. cer.*
y Honorarius non est tutor, qui rogatus est à testatore rationes ab aliis audire vel accipere. *vt hic.* tametsi is videatur cum plena administratione, & quasi aliis præpositus constitutus. z Is enim honorarius tutor est, qui non administrationis & bonorum, sed honoris causa datur. *l. 3. §. 9. ff. de admin. tut.* Iussus accipere rationes ab aliis, non est honorarius, quando id onus ei iniunctum est.

a *lege 31.§.eodem.*
b Tutor datus filio exheredato à patre, confirmandus est, vbi dubius est euentus litis ei futuræ aduersus pupillum.
c Euentu aliquid declaratur.
d id est, sententiæ ferendæ in querela inofficiosi testamenti.

2 ¶ Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam, exheredato[a] filio, cui tutorē pater dedit, eundem[b] à prætore confirmari oportet. euentus[c] iudicatæ[d] rei declarauit vtrùm ex testamento patris, an ex decreto prætoris, auctoritatem acceperit.

Si paterfamilias intestatus decessisset aut testamentum falsum esse dicatur. 1. De præiudicio.

27. *Tryphoninus* libro quartodecimo Disputationum.

IDem fiet, si intestatum decessisse patrē pupilli nomine defendatur, falsúmve testamentum nomine pupilli dicatur: & si[e] patruus extet, legitimus tutor futurus ab intestato. quia tutorem habenti tutor dari non potest[f]: nam commodius[g] ipse qui scriptura continetur, à prætore dabitur. vt, sine vllo litis præiudicio, iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat.

1 ¶ Cùm autem ipse patruus, quém tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur[h], & ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet: alium tutorem petendum, Iulianus respondit.

De legato tutori, qui se excusauit, vel eius filijs. 1. De libertate fideicommissaria. 2. De patrono.

28. *Papinianus* libro quarto Responsorum.

QVi tutelam testamento mandatam, excusationis iure, suscipere noluit[i], ab his quoque legatis summouendus[k] erit, quæ filiis eius relicta sunt: modò si legata filij non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt.

1 ¶ Verbis[l] fideicommissi manumissus, non iure tutor testamento datur. post libertatem itaque redditam[m], ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur.

2 ¶ Impuberi liberto[n] patronus frustra tutorem dabit: sed voluntatem eius, si fides inquisitionis congruat, prætor sequetur.

De eo qui sibi tutelam adscribit testamento.

29. *Idem* libro quintodecimo Responsorum.

EX sententia senatusconsulti Liboniani[o], tutor non erit qui se testamento pupillo tutorem[p] scripsit. cùm autē patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset: eum, quamuis alij[q] tutores essent, curatorem dandum respondi: nec admittēdam excusationem, quam iure publico habebat: quoniam promisisse[r] videbatur: nec vt suspectum remoueri.

De tutore incerto.

30. *Paulus* libro sexto Quæstionum.

DVo[s] sunt Titij: pater, & filius. datus est tutor Titius: nec apparet, de quo sensit testator: quæro, quid sit iuris. respondit: Is datus est, quem dare se testator sensit. si id non apparet: non ius deficit[t], sed probatio. igitur neuter[u] est tutor[x].

Si testamentum ruptum dicatur.

31. *Scæuola* libro quarto Quæstionum.

SI pater exheredatæ[y] filiæ tutores dederit, & testamētum eius ruptum dicatur, nato postumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillę dari ad petendam intestati hereditatem.

De non eiusdem ciuitatis ciuibus. 1. De eo qui propter rerum notitiam tutor datus est. 2. De seruo minore, tutore dato.

32. *Paulus* libro nono Responsorum.

QVæro, an[z] non eiusdem ciuitatis[a] ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse.

1 ¶ Idem Paulus respōdit, eum quoque, qui propter rerum notitiam[b] tutor datus est, perinde in omnibus, & administrationis, & accessionis iure conueniri posse, atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt.

2 ¶ Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his verbis dedit: *Filijs meis tutores sunto Gaius Mæuius, & Lucius Eros*[c], cui Eroti libertatem non dedit. fuit autem Eros[d] intra viginti quinque annos ætatis. quæro, an possit libertatem sibi vindicare. Paulus respondit: quoniam placet, eum[e], qui à domino tutor datus est libertatem quoque meruisse videri[f]: eū quoque, de quo quæritur, in eadem causa habendum: & liberum quidem ab adita hereditate esse: tutela autem, post legitimam ætatem[g], onerari.

De particula tum.

33. *Iauolenus* libro octauo ex posterioribus Labeonis.

TVtoribus ita datis: *Lucium Titium tutorem do. Si is non viuit*[h], *tum Gaium Plautium tutorem do*. Titius vixerat, & tutelam gesserat[i]: deinde mortuus erat[k]. Trebatius negat, ad Plautium pertinere tutelam Labeo contrà. Proculus, quod Labeo. ego Trebatij sententiam probo[l], quia illa verba[m] ad mortis tempus referuntur.

De mutatione tutorum in codicillis.

34. *Scæuola* libro decimo Digestorum.

CVm codicillis[n] ideo alios tutores dari significasset, *quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset*: an nihilo minus, qui eorum viuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? respōdit, nihil proponi, cur[o] non permanerent[p].

e Dubia tutela testamētaria excludit legitimā.
f *lege 10.§.de tutoribus datis. lege 9. Codice qui petant tut. l. vn. vers. quod tamen. Cod. de tutoribus vel curatoribus illustr. lege 9. Cod. qui dari tutores. argu. §.1. Instit. de Attil. §.5. instit. de curatoribus. lege 4. Cod. in quibus causis tut. hab.*
g Quid ita? Præsumitur pro testamento, licèt dicatur falsum. *Bart.*
h Tutor non est confirmandus, qui status controuersiam moturus pupillo speratur.
i etiam in partem, *lege 111.§.de leg. 1.*
k *lege 28. §.1. lege 32. infrà de excus. tut.*
l Qui heredem suum rogat, vt seruum suum Erotem manumittat, non rectè sic postea scribit, *Eros tutor esto* quid ita? quia qui Erotem tutorem esse iubet, eundem directò liberū esse iubet, ac suum idcirco libertū facit. at qui rogauit, heredi libertum attribuit: Is itaque non ex testamento, sed ex heredis manumissione libertatem consequetur.
m atqui libertas ei tacitè data intelligitur, *l. 10. in fine, §. eodem, §.1. instit. eodem.*
n *l.1. Codice eodem.*
o de quo in inscriptione tituli *§. de falsis. & l. 5. lege 14. lege 15. §. de falsis. lege 3. Cod. de his qui sibi adscri.*
p *lege 18. §.1. §. de falsis. adde l. 25. §. de procuratoribus.*
q *lege 2. Codice in quibus causis tut. hab.*
r *§.4. in fine. Institut. de excusat.*
s *vide leg. 4. Cod. qui testament. facere*
t Iussus, & voluntas testatoris, nihil quidquam potest, vbi deficit probatio.
u *vide l. 20. §. eodem.*
x & ita ratione incertitudinis euitatur condemnatio. *vide legem 27. infrà de rebus dubiis.*
y *l. 26. in fin. §. eodem.*
z ¶ Tutorem testamento dare possumus eum qui nostræ non sit ciuitatis, *vt hic*. Et tamen iudex sibi non subditum, putà vrbanus magistratus prouincialem aliquem, tutorem dare non potest, *l. neque. Cod. qui dari tutor. l. 1. l. diuus §. de tutorib. datis. l. inter. §. 1. §. de excusat. l. 1. Cod. vbi pet. tut.* Cur tam variè? An quia cùm iudex dat tutorem, considerat iurisdictionem suam: testator, cùm dat tutorem, suam iurisdictionem non considerat, quia nullam habet: vt Dynus putat?
a *vide l. 10. §. de tutelis.*
b *l. 1 Cod. de periculo tutorum.*
c duplici quasi nomine hic appellatur Eros simul & Lucius. Prænomen enim patroni, liberti ita adsumebant. vnde notant directam libertatem ei competiisse.
d Tutores testamento dati non fiebant ante legitimam ætatem, *vt hic §. furiosus. Inst. qui testamenta facere. vide l. 28. §. de cond. & demonstr.*
e Tutor à domino datus, hoc ipso libertatē consequitur, *vt hic. Inst. quib. testam. tutores.* An fideicommissariam? *vt l 9. Cod. de fideic. liber. l. si hereditas. 10. in fi. §. de testam. tutela. l. 24. §. si quis tutorem §. de fideicommiss. libert.* Possis dicere, directam: quod testator seruum quasi liberum duplici nomine L. Erotem appellauerit. An directam? vt

f tacitè, *§.1. inst. e.*
g *§.2. instit. eod.*
h Verbum præsentis temporis trahitur ad tempus mortis testatoris, non ad tēpus testamenti. Quid ita? An id fit ob consequētem vocem, *Tum*, quæ extremum tempus notat? An potius, id fit ex natura rei ipsius, qua de re nunc agitur, quę suadet, quęque actum eo potissimū tempore spectare, quo vim sortitur.
i post mortem testatoris.
k constante tutela.
l atqui verbum legati, amplissimè accipiēdum est in tutelis, *lege 120 §. de verborum signif.*
m id est, hic articulus, *Tum*, ad extremitatem & tempus mortis refertur: *l. 4. in fi. §. de condit. & demonstrat. vide tamen Baldum.*
n *l. 2. Cod. eod.*
o Cur manent tutores? quia dēfectus causæ finalis in hac oratione, ipsam orationem reddit inutilem. Porrò cùm tutores testamento dati permaneant: sequitur tutores codicillis datos, tutores non esse vt Baldus notat: & post Thomam Albericus.
p igitur dati in vltimis codicillis non sunt tutores. *Bald.*

DE CONFIRMANDO[q] TVTORE, VEL CURATORE.

TIT. III.

Propositio. 1. Si tutor testamento rectè datus sit vel non. 2. De patre & alijs.

Modestinus libro sexto Excusationum.

VT ne de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum: pauca & de his scrutemur.

1 ¶ Sunt quidam dati rectè tutores secundùm † testamenta: id est[r], & à quibus oportet, & quibus oportet[t], & quomodo[u] oportet, & vbi[x] oportet. Pater enim filiis, vel nepotibus quos habet in potestate, rectè dat tutorem, sed in testamento. Si autem fuerit persona talis, quæ non potest dare, velut mater[y], aut patronus[z], aut extraneus quis, aut persona, cui non potest dari, velut si pater filio non[a] existenti in potestate, aut filiæ dederit, aut si[b] dixerit, *Precor te curam habere rerū*: aut[c] in codicillis[d] non confirmatis dederit tutorem, aut curatorem: tunc, quod deficit, repleri à consulari[e] potestate constitutiones concesserunt, & secundùm[f] mentem confirmari[g] tutores.

2 ¶ Et si quidem pater fuerit, qui dederit tutorem:

q *§. Cod. 29. 37. Eclog. 3.*
† id est, in testamento, vel alia vltima voluntate.
r *v. l. 7. in fi. §. eo.*
s putà à parentibus paganis, *l. 1. tit. prox.* milite, *l. 2. d. tit.*
t putà filiis in potestate, *d. l. 1.*
u nec enim omnes dari possūt, *l. 21. §. tit. prox.* nec omnes dare.
x id est, in ea voluntate, in qua potest dari, testamento scilicet, vel codicillis, *l. 3. d. titul.* An epistola, imperfecto testamento? *vide l. 2. Cod. eodem.*

y *lege 2. §. eodem.* z *lege 4. §. eodem.*
a Tutor emancipato vel filio naturali datus à patre, confirmandus est à iudice, *vt hic*. Quid si spurio datus est? non est confirmandus, *l. 1. §. T. tut. prox.*
b Tutor hoc modo, hácve forma minus rectè datur.
c Tutor minus solenni voluntate codicillis datur.
d *facit §. 3. Instit. de Attil.* e *vide l. 5. §. eodem.*
f Ex mente testatorum iudex confirmat tutores minus solenni voluntate datos, iudex supplet defectum, formæ, personæ, solennitatis & dubitationis.
g Quid: tutores inutiliter à patre dati, confirmati ita à iudice: non præferentur legitimis? Glossæ sunt in ea decisione variæ. Quædā enim censent præferri legitimū: alij confirmatū: alij cōcurrere vtrūque. Martius Sillius præfert confirmatum arg. *l. de creationib. Cod. de Episcop. audientia.* videtur enim quasi testamētarius tutor cùm necessariò eum confirmare iudex teneatur. An idem est in eo qui datus ab extraneo cōfirmatur à iudice? non idem. nec enim hic confirmatur necessitatē, sed inquisitione facta, vt datiuus tutor sit censendus. Vnde colligitur hunc tutorem, legitimis idoneis existentibus, non præferri. adde hic Albericum.

amplius

amplius nihil[a] vt plurimum inquirit, qui præest[b]: sed simpliciter[c] eum confirmat. Si autem alius quis dederit: tunc[d] inquirit personam, si apta sit.

3 ¶ Hoc amplius scire oportet: quoniam curator[e] testamẽto neque à patre rectè[f] datur[g]: sed datum assuetum est confirmari[h] ab eo, qui præest[i].

De matre.

2. *Neratius* lib. 3. Regularum.

MVlier liberis non rectè[k] testamento tutorem dat[l], sed si dederit[m]: decreto[n] prætoris, vel proconsulis, ex inquisitione confirmabitur[o]: nec satisdabit pupillo rem saluam fore.

1 ¶ Sed etsi curator à matre testamento datus sit filijs eius, decreto confirmabitur[p] ex inquisitione.

De patre.

3. *Iulianus* lib. 21. Digestorum.

QVi à patre tutor scriptus est aut nõ iusto[q] testamento, aut non vt lege præcipiebatur[r]: confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde[s] ac si ex testamento tutor esset. id est, vt[t] satisdatio ei remittatur[u].

De eo qui libertum vel extraneum, heredem instituit.

4. *Paulus* "libro singulari de excusationibus tutelarum."

SI patronus[x] vel quiuis extraneus[y] impuberi, quẽ heredem instituerit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non malè dicetur, iudicium eius sequendum esse, qui & personam eius, quem tutorem esse voluerit, nouerit[z], & impuberem[a] ita dilexit[b], vt eum heredem instituerit.

De patruo.

5. *Papinianus* "lib. 11. Quæstionum."

TVtores à patruo[c] testamento datos iussit[d] prætor magistratus confirmare. hi cautionem quoque accipere debuerunt[e], nec voluntas eius[f], qui tutorem dare nõ potuit, negligẽtiam[g] magistratuum excusat. Denique prætor nõ[h] antè decretum interponere potest, quàm per inquisitionem idoneis pronunciatis. vnde sequitur, vt, si tutelæ tempore soluendo non fuerunt, in id, quod de bonis eorum seruari non possit, contra magistratus[i] actio decernatur.

De patre.

6. *Idem* "lib. 5. Responsorum."

SI filio puberi[k] pater tutorem, aut[l] impuberi[m] curatorem dederit: citra inquisitionem[n] prætor eos confirmare[o] debebit.

De patre naturali. 1. *De inquisitione.*

7. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomatorum.

NAturali[p] filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur à patre. nec sine inquisitione confirmatur.

1 ¶ Si quæratur, an ex inquisitione rectè datus sit tutor, quattuor[r] hæc[s] consideranda sunt, an hic dederit, qui[t] dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datur, cuius dandi facultas erat: & pro[u] tribunali decretũ interpositum.

De inquisitione an durauerit patris voluntas.

8. *Tryphoninus* "libro quartodecimo Disputationum."

IN confirmando tutore hoc prætor inquirere debet: an durauerit[x] patris voluntas. quod in facili est, si proximo[y] mortis tempore tutores non iure, vel curatores scripserit pater. nam si ante annos, vt[z] spatio medio potuerit facultatium, dati non iure tutoris à patre, fieri deminutio vel morum antè celata, vel ignorata, emersit improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserunt.

9. *Paulus* "libro singulari de cognitionibus."

VEl cum fisco[a] aliquem contractum damnosum miscuissent.

10. *Tryphoninus* "libro quartodecimo Disputationum."

VTilitatem[b] pupillorum prætor sequitur[c]: non scripturam testamenti, vel codicillorum. nam patris voluntatem prætor ita accipere[d] debet, si non fuit ignatus[e] scilicet eorum, quæ ipsa Prætor de tutore comperta habet. Quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillisue non iure dedit, scripsit, tutorem esse nolle? nempe non sequitur primam[f] voluntatem prætor, à qua pater discessit.

De auia.

11. *Scæuola* "lib. 20. Digestorum."

AVia[g] nepotibus curatorem dedit, fideicommisso relicto. quæsitum est, an administrare curator compelli debeat. respondit: curatorem quidem non[h] esse: sed, cùm aliquid ei testamento datum esset, teneri[i] eum ex fideicommisso, si non curam susciperet: nisi id, quod ei datum esset, nollet petere, aut reddere esset paratus.

1 ¶ Item quæsitum est, an iste curator satisdare[k] nepotibus debeat. respondit: quasi curatorem, non debere[l]: sed cùm fideicõmissum ab eo[m] peti posset, fideicommissi[n] nomine satisdare[o] debere.

DE[p] LEGITIMIS[q] TVTORIBVS.

TIT. IIII.

De l. XII. tab. de succedentibus ab intestato. 1. *De consanguinea de patrona, & eius liberis.* 2. *Si is qui ad tutelam legitimam vocatur, sit apud hostes.* 3. *De eo qui latitauit, ne seruum manumitteret de liberto filia adsignato.*

Vlpianus "lib. 14. ad Sabinum."

a *al.* nihil multum: hoc sensu. Tutorem qui confirmat iudex aut nihil penitus inquirit, aut non multum.
b ὀνηγορεῖ.
c simpliciter confirmatur, qui sine inquisitione confirmatur.
d Cur testamento curator à patre dari non potest? An quia tutor datur inuito, non curator, *§. item inuiti. Inst. de curat?* An quia tutor datur iure patriæ potestatis, quæ in personã directa est, potius quàm in res, vt putat Cynus *in l. 7. Cod. de test. tut?* An quia puberes, ipsi curatorẽ petere possunt: vt necesse non sit curatorẽ eis à patre dari, *l. 1. Cod. qui petant tut?* An quòd in lege 12. Tabularum, tutelæ testamentariæ nõ curæ fit mentio: *Vlp. 11. author ad Herennium 1. l. 53. l. 120. ⁊. de verb. signif?* quod vtcũque placet: non tamen omnino, cùm tutela rei suæ, in lege XII. Tabul. nihil penè aliud videatur quàm rerum ipsarum cura. Quin & hoc seruandum est curatores puberibus à patre datos, confirmari à iudice, *vt hic.* dari etiam vtiliter testamento liberis non vt puberibus, sed vt furiosis. *l. de creationib. C. d. de Episcopal. audient.* Quin: Dion refert Cæsare Octauio puberi dedisse ἐπιτρόπους: vt mox dicetur.
e In tutorum inquisitione, iudices personã potissimum inquirũt, nũ apta sit.
f *l. 7. C. de testam. tut. §. 1. instit. de curatorib.* Cur non datur? an quia lex 12. tabularũ, de qua agitur in *l. 53. ⁊. de verborum signific.* loquitur tantùm de tutela, non de cura, vt vult Cuiacius *7. obs. 6.* An verò quod pater directè disponere non potest de rebus filij vltra pubertatem, *l. 2. in princip. ⁊. de vulgari: l. 8. in fin. Cod. de impub. & alijs. adde l. 16. ⁊. de curat. furiosi.* An quod lex nolit iam adultis prospici testamento, cùm sibi possint ipsi prospicere, vt vult Cynus? sed de his plenius paulò ante dictum est.
g Imò Dio scribit testamento Cæsaris Decium Brutum, & percussores alios quosdam, Caio Octaui ἐπιτρόπους datos: quo nomine curatores significauit: nam tutores Octauio dari non potuerunt in plena & firmata pubertate. *vide Cuiacium 7. obseruationum 6.*
h citra inquisitionem: quia lex patris electioni plurimum confidit, cùm nullus sit affectus qui vincat paternum: *l. vlt. Cod. de curat. furiosi.* Quid: curator ita testamento datus num confirmatur inuito adulto? Odofredus ita putat: & *d. §. inuiti. Inst. de curator.* referti ad curatores à iudice datos. Verùm ab Odofredo dissentit Baldus.
i decreto præsidis, vel prætoris, *d. §. 1.*
k *l. vlt. ⁊. de tutelis.*
l Immò, viuente viro mater tutorem communi filio rectè relinquit. *Harmenopul. Titul. 11.*
m *vt l. 1. Cod. eodem.*
n Decreto & inquisitione facta, tutor à matre datus confirmatur, *vt hic.*
o *l. vlt. Cod. eodem.*
p *§. 1. Inst. de curatoribus.*
q vel imperfecto. *l. 2. Cod. eodem.* vel codicillis. *l. 1. ⁊. eodem.*
r vt quia dedit tutorem emancipato, *§. vlt. Inst. de atil. tutore.*
s vide quæ scripsi *ad l. 1. §. 1. ⁊. eod.*
t Tutorem à satisdando liberare potest testator, testamento etiam non solenni. Hinc etiam colligunt, Probari voluntatem testatoris etiam minus solenni voluntate.
u *adde l. vlt. ⁊. eodem.*
x *l. 1. §. 1. ⁊. eodem*
y *d. §. 1. d. l. 32. vers. similis est. ⁊. de excusat. tut. Nouell. 117. c. 1.*
z Eligens, præsumitur cognoscere eum quem eligit. vnde notant, Eligentem indignum, præsumi sciẽtẽ & prudentem eligere. vt postea eligendi potestate priuetur. *adde l. 1. §. penult. ⁊. furti aduersus.*
a Qui impuberem heredem instituit, videtur eum eligere in filium, denique patris loco illi esse. *Bald.* vt & alibi fratris. *l. 58. in fi. ⁊. de heredib. instit.*
b *arg. l. nemo. ⁊. de heredib. instit.*
c Tutor à patruo testamento inutiliter datur iure duplici. vno, quòd detur ab eo qui pupillos in sua potestate non habeat: altero, quod testamento det tutorem; *l. 1. §. e.*
d Tutoris confirmatio delegari potest, *vt hic,* at non datio.
e Tutoris inquisitio & confirmatio cui committitur, is nihil eorum quæ necessaria sunt prætermittere debet.
f patrui.
g in exigenda cautione.
h Inquirere vtrum persona sit idonea, necne, pronunciare idoneum vel non idoneum debet, qua ratione, notant: Iudicẽ decretum interponentẽ super rerum pupillarium venditione, hoc pronunciare cogi, venditionem rerum pupillarium fieri ex causa necessaria: sed & illud: Discussionis faciende iudicem eam rite factam, pronunciare cogi: nec enim alias solẽnẽ præsumi.
i *l. 5. Cod. de magistratibus conueniend.*
k impuberi. *Haloand.* & ita legit Albericus.
l *sub.* plenum.
m aut puberi. *Hal.* Florentinã defendit Charõdas: Russardus verò nõ probat.
n Curator impuberi: tutor puberi dari non solet: sed tutor impuberi: curator, puberi.
o *v. §. 1. Instit. de curatorib.*
p ¶ Tutorẽ naturali filio pater naturalis dare non potest, *vt hic.* cur non potest? quia filiũ naturalem non habet in potestate. Patria quippe potestas, iustis nuptiis adquiritur. *Instit. de patria potestate.*
q id est, confirmatus, vt huic titulo hoc caput cohæreat.
r adde & quintum mores tutorum, *l. scire. ⁊. de tutoribus.*
s nota modum inquisitionis, *adde l. 1. §. 1. ⁊. eod. l. 21. §. 2. ⁊. de tutorib. datis.*
t *v. Cod. qui dare tutores.*
u Decretum iudicis si non pro tribunali sedente iudice interpositum sit, nullũ est.
x *l. 9. l. 10. ⁊. eod. l. 4. in fi. ⁊. de test. tut.*
y Præsumitur voluntas propinqua seu non ita dudum expressa, durare.
z Tutorẽ à patre datum eum non confirmat iudex, qui postquam datus est à testatore, cœpit facultatibus labi & patrimonium suum deminuere: qui mores suos ante honestos aut celatos, in luxuriosos & improbos mutauit: qui testatori ipso postea factus est inimicus, *vt hic.* qui fisco obligari cœpit: idq; ex cõtractu aliquo damnoso. *l. 9. ⁊. eod.* Quid ita? vtilitatẽ pupillorum, patris scripturæ Prætor præferre debet, *l. 10. ⁊. eod.* Deinde noluisse eũ confirmari præsumitur testator. videtur enim quisque velle (cùm ita liberis ignarus improbos tutores dat) nolle eos à magistratu confirmari, si magistratui improbi aut pupillis noxii esse detegantur, *vt hic. vers. Nam patris voluntate.*
a *l. vlt. Cod. qui dare tutor. l. vn. Cod. ne tutor vect.*
b *l. 7. §. 1. ⁊. de annuis:* seu mentem potius quàm verba, *l. 3. §. antepen. ⁊. de adimend.*
c *sub.* repellendo tutores, & eos non confirmando.
d id est sequi. e *sub.* pater.
f *l. 10. §. 1. ⁊. de testam. tut.* Nouissimam scripturam testatoris in tutelis confirmandis sequitur iudex. g Quidam *vulgata.* h *sub.* nisi confirmetur.
i *sub.* adultis: quibus curator datus est, At non cogitur præcisè curã suscipere: cùm legatum ea conditione relictum, *vt curam gereret,* possit vel tum petere: aut acceptũ iam reddere.
k Curator inutiliter datus, cõfirmandus tamen legis præcepto à iudice, non satisdat, rem adulti saluam fore: sed fideicommissi nomine ei relicti, vt id redderet, si curam adultorum non gereret. l *l. 3. in fin. ⁊. eod.*
m repeti. n restituendi nepotibus si non administret.
o *sub.* rem pupilli saluam fore.
p *5. Cod 30. 1. inst. 15. 16. 17. 18. 19.*
q id est, agnatis, *l. 1. ⁊. eod.* & patronis, &c. Hodie sublata est differentia agnatorum & cognatorum. *Nouell. 118. c. 5.*

a ideo, per eminentiam dicuntur legitimi tutores, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalàm, vt agnati: seu per consequentiam, vt patroni. *Vlpian. 11. §. 3.*
b Vlpianus paulò id immutat. legitimi aut senatusconsultis constituti (vt agnati, patroni) aut moribus, vt qui mulieri, pupillóve qui cum suo tutore lege, aut legitimo iudicio agere vult. *Vlp. 11. §. 24. adde l. 7. §. de capite minutu.*

LEGITIMAE[a] tutelæ lege[b] duodecim[c] tabularum agnatis[d] delatæ sunt: & consanguineis[e]: item patronis: id est his[f], qui ad legitimam hereditatem admitti possint[g]. hoc summa prouidentia: vt qui[h] sperarent hanc successionem ijdem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

1 ¶ Interdum alibi[i] est hereditas, alibi tutela. vtputa si sit consanguinea pupillo. nam hereditas quidem ad adgnatam[k] pertinet: tutela autẽ ad adgnatũ[l]. Item in libertinis[m], si sit patrona, & patroni filius. Nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona[n] obtinebit. Tantũdémque[o] erit, & si sit patroni filia, & nepos.

2 ¶ Si apud hostes[r] sit frater, inferioris[q] gradus adgnato tutela non defertur. nam, & si patronus apud hostes sit, patroni filio tutela nõ defertur, sed interim[r] à prætore datur.

3 ¶ Interdum "autem" etiam sine hereditate tutela defertur. interdum hereditas sine tutela. vt puta in eo[f], qui latitauit[t], cùm seruum[u] "suum" rogatus esset manumittere. nam generaliter Diuus Pius rescripsit Aurelio Basso, ius patroni eum[x] nõ[y] habere, his verbis: Planè tergiuersatio eorum, qui subuertere fideicommissam libertatem velint, eo modo puniatur, ne[z] ius[a] patroni adquirant in eo, quem liberum esse nolunt. Idem erit, si filię adsignatus[b] libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, vt Marcellus notat: legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

De capitis deminutione pupilli.

2. *Idem* lib. 37. ad Sabinum.

LEgitimam tutelam[c] capitis deminutione pupilli, etiam ea[d], quæ salua ciuitate contingit[e] amitti nulla dubitatio est.

¶ *De patronis, de fideicommissis, de empto vt manumittatur. 3. De liberto orcino, & S. C. Rubriano. 4. Si ex pluribus patronis. 5. Aliqui. 6. Vel omnes decesserint. 9. De morte & cap. deminutione. 10. De parentibus & tutoribus fiduciariis.*

3. *Idem* libro trigesimooctauo ad Sabinum.

TVtela legitima, quæ patronis defertur "è" lege[f] duodecim tabularum, non quidem specialiter, vel nominatim delata est, sed per[g] consequentias[h] hereditatium, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt.

1 ¶ Ergo manumissor ex lege duodecim tabularum tutor est: siue sponte "manumisit", siue etiam compulsus ex causa fideicommissi manumisit.

2 ¶ Sed etsi hic lege emit, *vt manumitteret*, & ex constitutione[i] Diui Marci ad Aufidium Victorinum, peruenit ad libertatem: dicendum est tutorem esse.

3 ¶ Planè si fortè ex Rubriano[k] senatusconsulto peruenerit ad libertatem: non habebit tutorem eum, qui rogatus est: sed Orcinus[l] libertus effectus, ad familiam[m] testatoris pertinebit. in qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet testamento manumissis.

4 ¶ Si duo, plurésve manumittãt: omnes tutores sunt. Sed, si mulier[n] sit inter manumissores, dicendum est, solos masculos fore tutores.

5 ¶ Sed si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes cæteros patronos est, quamuis ille filium reliquerit. Sed & si ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo, & si in seruitutem redactus sit, apparet, cæteros esse tutores.

6 ¶ Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere.

c *l. 3. §. 1. eodem. instit. de legit. agnat. tut. in princ. Instit. de legit. patr. tut. in princ.*
d *l. 6. ꝗ. eodem.* qui hodie, non differunt à cognatis. *Nouell. 118. c. 5.*
e Consanguinei hic, non sunt adgnati & cognati, vt perperam notat Accursius, sed fratres ex eodem patre qui capite minuti nõ sunt: & alioquin, sanguis & consanguinei sunt diuersa. Sanguis, est cognatio vniuersa naturalis: Consanguinitas, est fraternitas. §. *vlt. Inst. de succ. cognator. vt i ad Accur. um scripsi.*
f An adoptiui? Accursius negat: Iacobus de Rauenna ait, quod & confirmari videtur hoc loco.
g id est, patroni non propalàm; sed per consequentiam ad tutelam libertorũ admittuntur. *Vlpian. ibid. §. 3.* per interpretationẽ, *insti de legit. patr. tut. in pr.* non tamen ideo minus legitimi prioribus, quod nõ ex verbis, sed ex sententia legis admittuntur. *vide l. 6. in fin. ꝗ. de verb. signif.*
h *l. 73. ꝗ. de regulis iuris: instit. de legit. patron. tut.*
i i. ad alium pertinet.
k quæ hic agnata, paulò antè cõsanguinea dicta est. Consanguinea porrò, soror est.
l fortè patruum & remotiorem.
m *sub.* in pubertibus.
n *l. 6. §. 4. infrà eod.*
o Nam filiæ deferetur hereditas & tutela nepoti.
p aliud si deportatus, *l. 9. §. 6. ꝗ. de tut. & ration.* priori casu speratur legitima ob ius postliminij: altero non ita, propter delictum.
q Quamdiu speratur postliminiũ legitimi tutoris proximi, tandiu non admittitur ad tutelam alius agnatus remotior: sed interim, ac pendente postliminio tutor à Prætore datur.
r id est, captiuus.
f herede instituto & adeunte hereditatem.
t in fraudem libertatis scilicet. *vide l. 28. §. vlt. ꝗ. de fideicommiss. libert. adde l. 7. §. 7. ꝗ. ex quibus causis in poss.*
u *sub.* tunc.
x *sub.* rogatum.
y vt succedat: cogitur tamen tutelam subire, *infrà eodem: & facit lex 3. §. secundo, infrà eodem.*
z Contumacia quis honores & commoda mittit non onera.
a Patronatus ius in eum is non consequitur, quem liberare noluit.
b Adsignant liberis suis plerumque libertos suos patroni.
c non tamen patronorum. *Vlp. 11. §. 9. l. 7. ꝗ. de capit. minut.*
d Ea minima capitis diminutio est.

e qualis est adrogatio, *l. 14. ꝗ. de tutelis:* minima capitis diminutio, *§. 3. Instit. quibus modis tut. fi.*
f Ex lege seu legitimũ est, & id quoque quod ex mente & ratione legis ducitur, *l. nominis. §. verbum ex legibus ꝗ. de verb. signif.*
g Tutela pupilli penes eum esse debet, penes quem successio. Ita à iure succedendi, ad ius tutelæ ascendimus.

7 ¶ Proinde si alter ex patronis filium, alter[o] nepotẽ reliquerit: vtrùm ad solum filium, an verò & ad nepotem tutela pertineat, quia & nepos in familia patri sui proximus est: hoc apparebit ex legitimis hereditatibus. legitima autem hereditas ad solum filium pertinet. ergo & tutela ad solum filium descendit: post[p] filium tunc ad nepotem.

8 ¶ Quæri potest: si patroni filius sit remotus, vel excusatus, an nepoti tutela deferatur. & Marcellus in ea sententia est, vt succedi non posse scribat. idcirco[q] enim abierunt tutela, vt alij in locum eorum dentur: non vt successio admittatur.

9 ¶ Non tantum autem morte[r], verum etiam capitis deminutione successio[f] debet in legitima tutela admitti. quare si proximior capite deminutus est: qui post eũ est, succedit in tutelæ administratione.

10 ¶ Si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet: vicem[t] legitimi tutoris sustinet. Pichard Instᵃ de legtᵃ parentu tutela

4. *Modestinus* "lib. 4. Differentiarum."

QVo defuncto, si liberi perfectæ[u] ætatis exsistant, fiduciarij[x] tutores fratris, vel sororis efficiuntur.

De tutela vni decernenda. 3. De prouocatione ad satisdationem. 5. De capitis deminutione.

5. *Vlpianus* "libro trigesimoquinto ad Edictum."

LEgitimos tutores nemo dat: sed[y] lex duodecim tabularum fecit tutores.

1 ¶ Sed, etiam hos cogi satisdare, certum est. in tantum, vt etiam patronum[z], & patroni filium, cæterósque liberos eius cogi, rem saluam fore, satisdare[a], plerísque videatur: sed hoc, causa[b] cognita, prætorem statuere debere, melius est: vtrum debeat satisdare patronus, liberíque eius, an non. vt, si persona honesta[c] sit, remittatur ei satisdatio: & maximè si substantia modica sit. si autem patroni persona vulgaris, vel minùs honesta sit: ibi dicendum est, satisdationem locum habere: vt * aut modus tutelæ, aut persona[d], aut causa admittat satisdationem.

2 ¶ In legitimis, & in his, qui à magistratibus dantur, quæsitum est, an vni decerni tutela possit, & ait Labeo, & vni rectè tutelam decerni posse enim aliquos vel absentes, vel furiosos esse. quæ sententia, vtilitatis gratia, admittenda est: vt vni decernatur administratio.

3 ¶ An ergo & prouocare[e] se inuicem secundum superiorem clausulam possint? & magis est: vt, si omnes satis non dederint, vel si finita est satisdatio (nonnumquam enim satisdatio ab eis non petitur, aut satis desinit esse cautum) aut magistratus municipales ab his, quos dederint, aut non potuerunt aut noluerunt satis exigere: posse dici etiam in his, quo casu cautum non est, admittendam prouocationem

4 ¶ An ergo & in patronis idem sit dicendum, maximè vbi cessat satisdatio? & puto, in patronis non oportere admitti prouocationem, nisi ex magna causa: ne quis spem successionis deminuat. nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatronum damno adfici, qui solus rem pupilli malè administrat.

5 ¶ Si legitimus tutor capite minutus[f] sit. dicendum est, desinere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelæ, finita tutela.

De *intestato.*

6. *Paulus* "libro trigesimooctauo ad Edictum."

INtestato[g] parente mortuo, adgnatis[h] defertur tutela. Intestatus[i] autem videtur non tãtum is, qui testamentũ non fecit[k]: sed & is, qui testamento liberis suis tutores

h *Vlp. 11. §. 3.* interpretationem. *Inst. de legit. patr. tut. l. quo tut. l. a ꝗ. de regulis iuris.*
i cuius fit mentio, *l. 2. Cod. si mancip.*
k de quo *vide l. 26. §. 7. ꝗ. de fideicommiss. libert.*
l directò manumissus. Quidam Horcinus legunt. *Vlp. 2. §. 8.* nam & orcum quidã dixere, παρὰ τὸ ὅρκος. Charonanus à Theophilo dicitur, quasi Charõtis. *Cuiac. ibid.*
m *l. 48. ꝗ. de manumiss. testam.* aliàs nullius, *l. 4. §. de bon. libert.* quo dammodo sibi libertus, *lege vn. §. 8. Cod. de lat. liber. toll.*
n *lege 1. §. 1. ꝗ. eodem. instit. de legit. patron. tut. in fine. Nouell. 118. cap. 5.*
o ¶ *lege 5. in fi. l. 23. §. 1. ꝗ. de bon. libert.*
p Patruum præferri nepoti, hoc est filio, ex fratre, hinc colligitur, & ita in regis Roberti causa iudicatum refertur Baldus hîc & Oldradus, *consil. 94.*
q *v. l. 11. ꝗ. de testam. tut.*
r *l. 4. §. 1. ꝗ. de tut. & rat.*
f *dixi ad Vlpianum 16. §. in fin.*
t *§. 6. Instit. quibus modis ius patriæ potest. Instit. de legit. par. tut.*
u *lege 8. ꝗ. eodem.* vide quæ de perfecta ætate ad hunc locum scripsi *in lege 16. §. 1. ꝗ. de tutelis.*
x liberi suis, emancipatis: vt emancipati emancipatis fiduciarij sunt: sui, suis legitimi: vt emancipati suis (ex cõstitutione Anastasij) legitimi tutores sunt. *v. Cuiac. instit. de fiduciaria.*
y Legitimi tutores, fiunt à lege, non dantur à iudice.
z Legitimos tutores (quiqui illi sint siue patroni siue alij, vt hic notat Baldus) satisdare coguntur rem pupilli saluã fore: causa tamẽ cognita remitti potest illis satisdatio, vt si honesti locupletes palàm, aut nullum fideiussorem nanciscantur: quod & in decreto iudex adiicere debet.
a & inuentarium facere, *l. vlt. Cod. arbitr.*
b *l. 13. §. 1. ꝗ. t. t. prox.* c Honestas vitæ excusat à satisdatione.
d *vt l. 2. §. 4. ꝗ. qui satisd. l. 17. §. 1. ꝗ. de testam. tut.*
e *vide l. 17. in pr. l. 19. ꝗ. de testam. tut.*
f *l. 2. Cod. eodem. §. vlt. inst. de legit. agn. tut.*
g Quia tunc testamentaria non speratur, *l. 11. ꝗ. de testam. tut.*
h *l. 1. ꝗ. eodem, l. 1. Cod. eodem.*
i Intestatus dicitur, qui testari potuit, neque testatus est. vnde notant, furioso vel mente capto mortuis, iure intestati eorum bona non occupari à fisco, posita cõsuetudine, vt intestatis quibuscunque succedat fiscus. Nec enim propriè furiosos intestatos dici, qui testari non potuerunt. *Cyn. Petr. Iacob. Ray. Bald.*
k *§. 1. instit. de heredit. quæ ab intest.*

non

a vt intestatus videatur quod ad tutelam attinet.
b *l.11.§ pen.ſ. de testamentaria.*
c *§.1.Inst.de legit.agnat.tut.l.10.§.1.§.6.j.de gradib.*
d *l.4.ſ.eodem.vide quæ scripsi ad l.16.§.1.ſ.de tutelis.*
e *l.9.j.eodem,§.vlt.instit.de cap.diminut.Nouell.118.c.2.*

non dedit.quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem[a] dicemus, si tutor testamento datus, adhuc filio impubere manente, decesserit[b]. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

Qui sunt agnati.

7. *Gaius* "libro 1. Institutionum."

SVnt autem adgnati[c], qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt: quasi à patre cognati. veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus, & patrui filius, nepósve ex eo.

De gradu adgnatorum.

8. *Paulus* "lib.38.ad Edictum."

SI relinquero filium impuberem, & fratrem, & nepotẽ ex alio filio: constat, vtrósque esse tutores, si perfectæ[d] ætatis sunt. quia eodem[e] gradu sunt.

9. *Gaius* "libro duodecimo ad Edictum Prouinciale."

SI plures sunt adgnati[f], proximus tutelam nanciscitur[g]. &, si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur[h].

De adgnata. 1. De surdo, vel muto.

10. *Hermogenianus* "libro secundo iuris Epitomarum."

ADgnato propior fœmina, quo minùs sit impuberis adgnati tutor, non obiicitur. Ideóque patruus sororem consanguineam habentis fratris filij legittimus erit tutor. nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne sint tutores, obstat.

1 ¶ Surdus, & mutus, nec legitimi tutores esse possunt: cùm nec testamento, nec alio modo vtiliter dari possint.

De surdastro.

11. *Paulus* "libro sextodecimo ad Plautium."

MInus autem audiens potest[i].

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBUS DATIS[k] AB HIS, QUI IUS DANDI HABENT: & qui[l], & in quibus causis specialiter[m] dari possunt.

TIT. V.

De prouincias regentibus. 1. De legato proconsulis. 2. Quibus præses tutorem dare potest.

Vlpianus "libro 39.ad Sabinum."

SIVE[n] proconsul[o], siue præses[p] siue etiam præfectus Ægypti[q], siue procôsulatum "obtineat" prouinciæ, "vel" temporis[r] causa, præside defuncto, vel quia ipsi[s] prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit.

1 ¶ Legatus[t] quoque proconsulis ex oratione Diui Marci tutorem dare potest.

2 ¶ Quod autem permittitur, tutorem dare, prouinciæ præsidi: eis tantùm[u] permittitur, qui sunt eiusdem[x] prouinciæ, vel[y] ibidem domicilium habent[z].

De tutore temporario.

2. *Idem* "lib 35.ad Edictum."

CVm quidam tutores dati appellassent[a], quidã autem non adessent: Diuus Pius rescripsit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

Qui dari possunt à magistratu municipali.

3. *Idem* "lib.36 ad Edictum."

IVs dandi tutores datum est omnibus[b] magistratibus municipalibus[c]. eóque iure vtimur. sed illum, qui ab eodem[d] municipio, vel[e] agro eiusdem municipij est.

De prætore.

f *sub.* non eodẽ gradu constituti.
g Cuiacius 10. *obseruat.11.* putat in legibus duodecim tabularũ ita scriptũ fuisse, Agnatus proximus familiam nancitor, id est, prehendito.
h quidam legunt, nanciuntor. Festus Nancitor, nactus erit, prædatus erit: Item in fœdere Latino, pecuniam quis nãcitor, habetos & si quid pignoris nancitur, sibi habeto.
i *adde l.1. in fi ſ. de tutelis.*
k *5.Cod.34.1.instit.20.*
l *5.Cod.35.*
m *5.Cod.33.36.*
n *5.Harmenop.11.§.18.*
o *facit lex 8. lege 9.j.de offic. procons.*
p *facit l.11.ſ.de off.præsid.§.4.institut.de Attil.*
q vt & iuridicus Alexandriæ, d §.4. *lege 1.suprà de off.iud.*
r ad eum pertinet titulus legis *2.Cod.de off. eius qui vicem.*
s Vicarium præsidis tutorẽ dare posse hinc colligunt.
t *l.penult.ſ.de off.procons.*
u Iurisdictionis actus non exercetur nisi in personam subditã.
x *lege 27.j. eodem. lege 3. ſ.de offic. præs.l.vltim. ſ.de iurisdict. lege 4.in fin.j.eodem, lege 1. §.penultimo, l.23. in fine.j.de excus. tut.§.4. institut.de Attil.*
y Loci alicuius esse ij videntur, qui ex eo loco sunt originis ratione.
z Imò, non municipes dari possunt, *l.10.ſ.de tutelis.*
a à sententia excusationem non admittentem. *l. 17.in fine.j.de appellat.*
b Municipalibus magistratibus, seu Duumuiris tutoris dãdi ius initio datum: vt tutoris & curatoris dationem haberẽt: nimirum, vt tutores darent iniussu præsidum. Hodie non aliàs possunt quàm iussu præsidum. *Inst.de.Attiliano tutore.* quod & circa defensores, præsides vsurparunt. *Nouell.15.* adde quæ scripsi de duumuiris *ad l.26.j.ad Municipalem: & l.3.j.qui petant tutores.*
c *5.Harmenopul.11.§.19.*
d *l.2.ſ.eodem.*
e *l.Insulæ.ſ.de iudic.l.qui ex vico.j.ad Municip.*
f *l.4.ſ.de off.Prætor.l.e.ſ.de off.Præs.*
g quidni? *arg.l.4.ſ.quod cuiusque.*
h qui humiliora negotia tractat, *l.5.c.de pedaneis.*
i Tutelarias causas non compromitti hinc colligit Bartolus & Baldus.
k *l.28.§.2.ſ.de recepi.arbitris.*

l atqui præses apud se manumittit, adoptat, emancipat, *l.2.ſ.de off.Præs.v.Cuiacium 7.obseruat.17.*
m seipsum quis eligere non debet, nec patronus seipsum præsentare, nec exemplariter se filio substituere. *Bart.in l.43.j.de vulg.num.33.*
n Absens & absenti tutor dari potest.

4. *Idem* "libro nono ad legem Iuliam & Papiam."

PRætor ipse se tutorem dare non[f] potest[g]: sicut nec pedaneus[h] iudex, nec[i] compromissarius[k], ex sua sententia fieri[l] potest[m].

De præsentibus, absentibus vel ignorantibus, inuitis.

5. *Gaius* "libro duodecimo ad Edictum Prouinciale."

ILlud semper constitit, præsidem posse tutorem dare[n] tam absentem[o], quam præsentem, & tam præsenti quam absenti.

6. *Vlpianus* "libro 8. de omnibus tribunalibus."

NEc non ignoranti[p], &[q] inuito.

De dote.

7. *Idem* "libro primo de omnibus tribunalibus."

NOn tãtùm ad dotem[r] dandam[s] nupturæ curatorem dari oportet: verumetiam ei "quoque," quæ iam nupta est[t]. sed & ad dotem augendam datur. & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest.

De mandata iurisdictione. 1. De furore magistratus. 2. Quibus diebus datur tutor. 3. De furiosis, mutis, surdis.

8. *Idem* "libro octauo de omnibus tribunalibus."

NEc[u] mandante præside, alius[x] tutorem dare poterit.

1 ¶ Si prætor, vel præses prouinciæ, in furore, aut dementia constitutus, dederit tutorem: non puto valere. quamuis enim prætor, vel præses sit, nec furor ei magistratum[y] abroget: attamen datio nullius erit momenti.

2 ¶ Dari tutor omni die[z] poterit.

3 ¶ Furioso[a], & furiosæ[b], & muto[c], & surdo[d], tutor vel curator à prætore vel præside dari poterit.

De hereditate adeunda.

9. *Marcianus* "lib.9.Institutionum."

IMpuberi[e] ad hereditatem adeundam vt tutor detur ex causa permissum est.

Si erratum sit in petitione tutoris.

10. *Idem* "libro 5.Regularum."

TVtor si petitus fuerit habenti[f], sed, absente eo, quasi non habenti datus sit: datio nulla est *. nã & quoquomodo in petitione tutoris sit erratum fuerit in[g] facti causa, maximè post constitutionem Diuorum fratrum, nõ valet tutoris datio.

De absentia tutoris.

11. *Celsus* libro vndecimo Digestorum.

CVrator pupillo vel pupillæ non datur, si[h] tutor eorum afuerit[i].

De his qui rebus suis superesse non possunt. 1. De filio curatore patri dando. 2. De prodigis.

12. *Vlpianus* libro tertio de officio Proconsulis.

HIs, qui in ea causa sunt, vt superesse[k] rebus suis non possint, dare curatorem, proconsulem oportebit.

1 ¶ Nec dubitabit, filium[l] quoque patri curatorem dare. quamuis enim contrà sit apud Celsum, & apud alios plerósque relatum, quasi indecorum sit, patrem à filio regi: attamen Diuus Pius Iustio[m] Celeri, item Diui fratres rescripserunt, filium, si sobriè viuat, patri curatorem dandum magis quàm extraneum.

2 ¶ Diuus Pius matris querellam de filiis prodigis[n] admisit, vt curatorem accipiant, in hæc verba: Non est

o aliud in curatore, *l.7.§.2.ſ.de tutelis.*
p *l.2.ſ.de tutelis.*
q Inuito alio quod facimus: id eo ignoráte multo magis promittitur.
r Doti nupturæ & nuptæ constituendæ vel augendæ vel mutandæ curator constitui potest. *lege 5.§.3.4.l.61. lege 69.§.5.ſ.de iure dot. vide legem 22.§.10.ſ.soluto. Vlpianus 11. §.20.l.obligamur. §.lege.j.de oblig.*
s & augendam & mutandam. *j.eodem.* dicendam promittendam: ídque ex lege Iulia de maritandis ordinibus, *Vlp.11.§.20.*
t dos enim post nuptias dari potest, *l.vlt.Cod.de donat.ante nupt. Paul.2.sent.21.*
u id est, quamuis Præses putet id sibi mandare licere, *lege 6.§.4.ſ.de tutelis.*
x alij is tutor dari poterit. *Haloand.*
y Furor administrationẽ tollit, at non dignitatem, *l.20.ſ.de statu.*
z Tutor dari potest omni die, *v.leg.3.§.3.ſ.de tutelis.* etiã dominico, nisi dandus sit ex inquisitione, *l.naturali, ſ.de confir.tut. Iacob. Aretin. Bald.* Nam quæ maiorem strepitũ desiderant, ea die dominico expediri non ita pium sit.
a *l.1.Cod.de curat.furiosi: §.3.instit.de curatorib.*
b impuberibus vel adultis.
c *l.6.ſ.de tutelis. 5.Harmenopul.11.§.13.*
d *l.6.§.3.ſ.de tutelis.*
e *l.3.j.eodem.*vide quæ scripsi *ad l.12.ſ.de testam.tutela.*
f *l.27.ſ.de testam.tut.*
g Tutor datur ei cui dari non debuit, & ex causa, ex qua dari non debuit, inutiliter datus intelligitur. Quid si datus est tutor alicui, quasi non habenti tutorẽ, cùm tamen tutorem haberet, sed absentem? quia obreptum iudici non valet datio, *vt hic.* si iudex dedit ex officio, vltrò ac spontè, valet.

h Curator non datur pupillo habenti præsentem tutorem, *vt hic.* datur itaque non habenti præsentem tutorem. i adfuerit. *vulg. Hal.* nisi fortè valetudo id exigat, *l.13.ſ.de tutelis.* k *l.2.j.de curat.furiosi.* l Curator patri filius dari potest, *l.1.2.4.j.de curat.furiosi.* Quid: tenetúrne rationibus patri reddendis? tenetur sanè: vt & mater liberorum tutrix, *l.2.Cod.quando mulier* Quid, pater liberorum tutor: éstne rationibus reddẽdis obnoxius? vt extraneus obnoxius est si tutorio nomine administrat: secus si vt vsumfructum habẽs in bonis filii. *l.si superstite.Cod de dolo.l.Aurelius.§.Titius.j.de liberal.legata, liberet.C.ad l.Falcid.l.vlt.Cod.de sentent.passis.*
m *vide Cuiac.10.obs.37.* de Iustij nomine. n *v.l.1.j.de curatore furiosi.*

a Probatur quis ex sermone. rebus & factis, mentis compos sit nécne. Ita, probatur mentis qualitas, actu exteriori.
b *facit l.27.ǀ.de condit.inst.*
c Atqui tutor seruo non datur, *l.1.ǀ.de tutelis.* Potentia actui propinqua, actus esse videtur. Datur autem hic tutor seruo, qui proximè futurus est liber

nouum, quosdam, etsi mentis suę videbuntur [a] ex sermonibus compotes esse, tamen sic[b] tractare bona ad se pertinentia, vt, nisi subueniatur his, deducãtur in egestatem. eligendus itaque erit, qui eos consilio regat. nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

Si impuberi libertas & hereditas relicta sit.

13. *Papinianus* "libro 11. Quæstionum."

SI impuberi libertas & hereditas per[c] fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: senatus censuit eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum[d]: vt[e] tamen pupillo, pupillæ tutor ab eo, cuius dandi erit, detur: qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas, & rem saluam fore, ab herede caueatur. Postea Diuus Hadrianus, vt idem[f] in eo seruetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

1 ¶ Quamuis autem à patrono, rem saluam pupillo fore, non facilè cautio[g] exigatur: tamen senatus pro[h] extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem, & ius quidem liberti, quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum. tutela verò sine[i] vinculo cautionis non committitur. quid ergo, si non caueat? non dubiè tutela non erit apud patronum.

2 ¶ Sed si puella duodecimum annum[k] impleuerit, tutor desinit esse[l]. quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo[m] cedet cautionis.

De liberis patroni.

14. *Idem* "libro 12. Quæstionum."

LIbertus non aliis patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quàm qui iura patronatus sperare possunt[n].

De excusatione ad tempus.

15. *Paulus* "libro 2. ad Edictum."

IN omnem[o] rem curator dandus est in eius tutoris locum, qui reipublicæ[p] causa abfuit.

16. *Idem* "lib.73. ad Edictum."

NEc ille desinit[q] tutor esse[r]. quod & in omnibus, qui ad tempus excusantur, iuris est.

De præiudicio.

17. *Vlpianus* "libro 9. ad Edictum."

EI, qui de statu[s] suo litigat[t], tutorem dari posse Pomponius scribit. & verum est. vt ita demum teneat datio, si liber est.

De inquisitione.

18. *Idem* "libro 61. ad Edictum."

IN dando tutore ex inquisitione, & in eum inquiritur, qui senator[u] est. & ita Seuerus rescripsit.

De decurionibus. 1. Et duumviris.

19. *Paulus* "lib.16. ad Plautium."

VBi absunt[x] hi, qui tutores dare possunt, decuriones[y] iubentur dare tutores: dummodo maior pars conueniat. vbi non est dubium, quin vnum ex se dare possint.

1 ¶ Magistratus municipalis collegam[z] suum quin dare tutorem possint, non est dubium.

De ventre. 1. De curatore dando curatorem habenti.

20. *Modestinus* "libro septimo Differentiarum."

VEntri[a] tutor à magistratibus populi Romani dari nõ potest: curator potest. nam, de curatore constituendo, edicto comprehensum est.

1 ¶ Curatorem[b] habenti, quo minùs alius curator detur, regula iuris non est impedimento[c].

d *l.22.§.1.ǀ.ad Trebell.*
e *l.9.ǀ.eod.l.17. in fin.ǀ.de appellationib.*
f Nam superiori casu dictum est, de tutore dato ei cui libertas & hereditas per fideicommissum relicta: hic autẽ casus pertinet ad eum cui directa data est.
g *v.l.5.§.1.ǀ.tit. prox.*
h Pro patrono non est habendus, qui nõ fungitur officio patroni.
i *l.2 c. de tutore vel curat. qui non satisd.*
k tunc curatorem habere incipit.
l *l.33.§.1.ǀ.de adminis.tut.l.3.cap. quando tutor esse des.*
m i. pro satisdatione, *v.l.8.ǀ.de curat.furiosi.*
n Sperare autẽ non possunt liberi eius, qui fideicommissariã contulit. *l.5.§.2.ǀ.de agnosc. lib.l.24.ǀ.de excus. tut.* sperare possunt ij, quorum parens directam contulit, *v.l.5.C. de excusat.tut. Accurs.* sed Cuiacius 14. *obs.* 6. eorum nomine qui iura patronatus sperare non possunt, intelligit: liberos à patrono exheredatos, qui bonorũ possessionem, contra tabulas, vel vnde legitimi, in bonis liberti petere non possunt.
o præterquã ad hereditatem adeundam, *l. Impuberi, ǀ.eod.*
p *l.11.l.12.ǀ.de tutelis.*
q & si possit vti iusta exceptione, *l.11.§.2.ǀ.de minorib.*
r vt alius tutor detur, nisi absẽs desiit esse tutor.
s *l.1.Cod.qui dare tutores. l.si putas. Cod. de petit. hered.*
t Dubij euentus causa suspenditur tutoris datio. Ita dubitatio plerumque magis attenditur, quàm veritas.
u *l.15.§.2.ǀ.de excusat.tut.*
x Absente magistratu decuriones tutores dare possunt, etiam ex seipsis.
y *l.3.ǀ.titul.prox.adde §.4. Inst.de Atil.*
z *vide Cuiac.7 obseru.17.*
a Ventri curator dantur, non tutor. *l.8.ǀ.de curat.furiosi.*
b ¶ Curatorem habẽti, curator dari potest, *vt hic.l.12. Cod.qui dare tutores.* Tutorem tamen habẽti, à tutor non datur, *l.9.Cod.qui petant tutores.*
c contra quam tutorem habenti. Cur ita? *vide Cuiac.17.obseru.7.* Imò, non contra quàm in [illegible] te *l.21.in fin.ǀ.de excus.*
d *vide l.vlt.ǀ.de tutelis.*
e hodie in matre & auia id correctum, *v.Cod.quando mul.tut.off.*
f [illegible]
g putà emancipatione.

h Quod vna via prohibetur, alia non debet esse permissum. *Bart.*
i An extraneus, vt putat Ferrandus, 1. *Explicat.*25? An filius: vt Alciatus? quod iuri videtur repugnare: vt ne prohibere filium possit pater à tutela: cùm viuus ac superstes ipse pro tutela filio delata, satisdare debeat, *l.vlt.ǀ.de suspectis: l.31.ǀ.de excusat.*
k finge à matre. *vide l.vn.Cod.si contra matris voluntatem.*

De fœminis. 1. De liberis à matre institutis sub condicione si emancipentur. 2. Si quis à parentibus prohibitus sit tutor esse. 3. De legatione. 5. De moribus. 6. De his qui se ingerunt aut pecuniam dant.

21. *Idem* "libro 1. Excusationum.

SCire oportet magistratus, quòd curatrices minoribus mulieres[d] non creabunt[e].

1 ¶ Si mater sub hac condicione[f] scripserit filios heredes, *Si soluti patris potestate fuerint*[g]: solutis his, & propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit: etiãsi voluerit: vt non alia[h] via hoc, quod noluit testatrix, fiat. & hoc ita à Diuo Seuero promulgatum est.

2 ¶ Sed etsi quis[i] à parentibus[k] prohibitus fuerit tutor esse: hunc neque creari oportet: &, si creatus sit, nec recusauerit, prohiberi eum esse tutorem manente epitimia[l].

3 ¶ Eos, qui in legatione sunt, ne creent tutores vel curatores, magistratus: quia per id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet.

4 ¶ Si præfectorium[m] hominem in legatione existentem Romanus princeps[n] dederit tutorem, dimittetur.

5 ¶ Cum reliquis oportet magistratum & mores[o] creandorum inuestigare *. neque[p] facultates[q] enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, vt bona electio[r] vel voluntas, & benigni mores.

6 ¶ Semper autem maximè hoc obseruent magistratus, ne creent eos, qui se ipsos volunt ingerere[s], vt creentur, quíque pecuniam dant. hos enim & pœnæ obnoxios esse, promulgatum est.

De decurionibus.

22. *Idem* libro 5. Excusationum.

ET qui non sunt consiliarij[t] vel senatores: consiliariorũ, vel senatorum filijs tutores creantur[u]. sicut & consiliarij vel senatores his, qui non sunt ex consiliariis, vel senatoribus.

De pluribus tutoribus.

23. *Idem* "libro quarto Pandectarum."

SImul[x] plures[y] tutores dari possunt.

De tutore inquirendo ex vicinis ciuitatibus.

24. *Paulus* libro nono Responsorum.

DIui Marcus & Verus Cornelio Proculo. Si quando[z] desint in ciuitate, ex qua[a] pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit magistratuum, inquirere ex vicinis[b] ciuitatibus honestissimum quemque, & nomina[c] præsidi prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.

De curatore dato impuberi.

25. *Idem* libro decimo Responsorum.

CVratorem impuberi datum quacũque ex causa, perseuerare in diem pubertatis[d] in eadem cura, respondi. ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

De tutore dato impuberi opinato.

26. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

SEiæ egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione[e] datus est tutor quasi minori[f]. quæro, an excusare se deberet. respondi, secundùm ea, quæ propo-

l id est, salua existimatione, saluo honore, *l.5.ǀ.de suspectis.* Hinc constat Cœlium Rhodigin. grauiter errare, qui Epitimium hic notat accipi pro iurgio. adde Alciat.2. *parerg.*29.
m ἐπαρχικὸν ἄνθρωπον, prouincialem: id est eum, qui cùm ex prouincia esset, Roma legatus venit. de huiusmodi prouincialibus legatis legitur, *l.2.§.3.l.8 l.19.§.3.ǀ.de iurisd. l.25.in fin.ǀ.de iureiur.*
n ὁ ἐν Ῥώμῃ ἄρχων, id est, qui Romæ præest: magistratus, ἄρχων *l.13.§.1.§.vltimo, ǀ.de excusat. tut.* πόλεως ἄρχων *l.14.§.9.ǀ.de excus.tut.*
o *l.7.ǀ.de confirmando.*
p *5. Harmenop.* 11.§.28.
q *l.17.§.1.ǀ.de testamentaria: l.6.ǀ.de suspectis.*
r προαίρεσις, cõsilium votum ac studium iuuandi pupilli. Ita, Iudex explorabit in eligendo tutore, an rectè vitam instituerit, num modestus sit, non egens, non orbus, non vagus, sed locuples, qui norit pueros educare, & eos amet. *Harmenopul. 5. titul.* 11.§.2. *Theophil. instit. de satisd.tut. vide Anton.August.hic.*
s vel qui adfectant tutelas, *§.5. instit. de excusat.* est enim suspectus, qui operam ingerit, *vide leg.* 25.*ǀ.de procuratoribus.*
t βουλευταί: verte decuriones passim hac in lege, vbi vox, *consiliarij*, occurrit, *vt l.2.§.8.in fine, Cod.de veteri iure: adde Nouell.* 38. 49. 87. municipales senatores. *v. August.hic.*
u Imò non consiliarius, cõsiliario non datur? *l.spadonem.§.1.ǀ.de excus.tut.* Non consiliarius seu non senator, in dignitate tamen aliqua constitutus, rectè tutor datur consiliario vel senatori: In nulla dignitate constitutus, secus.

x *vide l.5.Cod.qui dare tutores.*
y *l.1.Cod.de tutorib.illustr.*
z *l.1.§.10.ǀ.de magistratibus conueniendis.*
a *l.10.ǀ.de tutelis.*
b *l.6.Cod.qui dare tutores.*
c eo casu vnius loco sunt. vide quæ scripsi *ad legem 4. Cod. in quibus causis tutorem habenti.*
d nec vltrà extenditur, *l.14.ǀ.de vulgari: l.2.in fi.Cod.in quib.caus.tutor.hab.l.1.C.quando tutor esse desinant.*
e & ita scienter.
f & malè: *facit l.1.§.2.ǀ.quæ sent.l.1.Cod.quando prouoc.*

nerentur,

a Iurisdictionum diuersarum ratione, diuersi iudices dant tutores. Quid si vno loco sit origo pupilli: altero, domicilium: in tertio bona habeat? Iudex originis tutorem dabit, vt & domicilij. Imò & bonorum iudex curatorem illis bonis dabit, vt notat Bartolus aduersus Dynum existimantem, tutorem datum à iudice originis vel domicilij pupilli, bonis in tertio aliquo loco sitis datum intelligi. *arg. l. magis. §. illud ff. de reb. eor.*

nerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari, quod non gereret.

Si pars bonorum sit Romæ, pars in prouincia. 1. *De libertinis.*

27. *Hermogenianus* libro secundo iuris Epitomarum.

PVpillo, qui[a] tam Romæ quàm in prouincia facultates habet, rerum[b], quæ sunt Romæ, prætor[c], prouincialium præses tutorem dare potest[d].

1 ¶ Libertino tutores liberti[e] dandi sunt sed etsi ingenuus detur, nec[f] se excusauerit, tutor perseuerabit.

Si is ad quem periculum tutelæ spectat, tutor detur.

28. *Paulus* libro secundo Decretorum.

ROmanius Appulus ab iudice appellauerat[g] dicens, se non debuisse dari in tutela collegam ei[h], quem ipse, cùm magistratus esset, nominasset[i] suo periculo: ne in vna tutela duplex periculum sustineret. decreuit Imperator, posse quem & fideiussorem[k] pro tutore esse, & nihilo minùs tutorem dari. itaque detentus est in tutela.

De absentibus.

29. *Idem* libro singulari de cognitionibus.

SI peregrè agant, qui tutores, vel curatores dati sunt: vt intra diem trigesimum[l], notum his à magistratibus fiat, Diuus Marcus rescripsit.

l propter litem, §. licet ff. de excus. tutor. Pro Bartolo facit l. Iurisperitos, §. cùm oriundi ff. de excus. tutor.
b Atqui tutor datur personæ. l. quia personæ, ff. de test. tut. datur personæ directò: rebus, per consequentias.
c vide l. 3. in fi. ff. eod.
d vide l. vn. Cod. vbi petant. tut. aliàs Prætor prouincialibus, præses vrbanis reb⁹ tutorem nõ dat, l. vlum. ff. de iurisdict.
e l. 1. §. 4. l. 44. ff. de excusat.
f l. 1. Cod. de excusat.
g Atqui nõ appellatur à tutelæ datione, l. 1. §. si quis tutor ff. quando app. ll. sit? Hîc appellauit à sententia reprobante excusationẽ.
h vel. l. 60. §. 1. ff. de ritu.
i Vnus & idem potest esse nominator, tutor & fideiussor.
k Fideiubere pro contutore quis potest, idoneus tamen, vt & alij pro aliis. hinc vicaria fideiussio, adde Nouell. 53. §. suspectio.
l vel l. 13. §. 1. ff. de excusat. tut.

QVI PETANT[m] TVTORES vel curatores, & vbi petantur.

TIT. VI.

De matre.

Modestinus lib. 7. Differentiarum.

MAtris sollicitudo[n] in petendis filio tutoribus, non etiam curatoribus, obseruatur: nisi[o] quo casu impuberi curator petendus est.

De cognatis affinibus, amicis, educatoribus. 1. *De matre. De libertis.* 3. *De creditoribus.* 4. *De adulto & eius procuratore.* 5. *Et cæteris.* 6. *De excusatis à tutela.*

2. *Idem* libro 1. Excusationum.

SI minores non habent eos, qui ex legibus sunt, defensores[p]: si quidem tutoribus indigent propter ætatem: possunt petere, eis tutores constitui, cognati[q], &, qui secundùm affinitatem sunt, familiares parentum masculorum & fœminarum[r]: possunt & amici[s] parentum, & educatores[t] ipsorum puerorum hoc petere.

1 ¶ Alij igitur voluntate petunt tutores[u]. sunt autem quidam, quibus est necesse petere tutores: puta, mater[x], & liberti[y]. ex his enim illa damnum patitur: hi autem & puniuntur, si nõ petierint eos, qui ex legibus defensores[z] sunt. Mater enim expellitur a legitima[a] filij hereditate, quasi existens indigna accipere hereditatem legitimam, negligens[b] ei constitui tutorem. Et non solùm si non petierit: sed & si puritatis[c] gratia petierit eum, qui dimitti poterat, deinde dimisso[d] eo, vel abiecto, alium non petierit rursum, vel ex studio malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati apud præsidem puniuntur, vt emendẽtur: si apparuerint vel propter negligentiam, vel propter

m 5. Cod. 31.
n lege 1. Codice eodem.
o mater tenetur filiis impuberibus tutorem petere. An adultis curatorem? non tenetur: nisi si impubes curatore opus habeat.
p κηδεμόνας, de qua voce vide l. 10. §. 7. ff. de excus. tut.
q vel. 10. Cod. eodem. Atqui proximi cognati, vt agnati, hodie legitimi sunt tutores: Igitur cùm ipsi sint lege tutores, necesse nõ habent tutorem petere: Ponendũ est in hac specie testamento datos fuisse tutores, sed remotos, vel excusatos ita vt non legitimis sed datiuis opus esset, *l. si quis sub condit. §. de testam. tutel.* & ita Dynus & Bartolus
r familiares parentibus tam masculis quàm fœminis. *Haloand.*
s Amicitiæ ratione datur actio *Seneca 3. Controuers. in fin. princip.*
t Educationis ratione admittitur quis ad agendum, qui aliàs non admitteretur.
u & hi quidem ex electione, vel voluntate petunt tutores. *Hal.*
x *l. 6. Cod. eod. m.*
y An & agnati? nouo iure etiam coguntur petere tutores agnati, *l. sciant. Cod. de legitimis hæredibus.*
z κηδεμόνες.
a ab eorum successione repellitur, *lege 2. §. 23. infrà ad Tertyll. §. penultimo, Instit de senatusc. Tertyll.*
b Atqui hodie legitima tutrix est liberorum mater. *Authent. matri & auiæ. Codice quando mulier*: igitur tutorem petere necesse non habet? Necesse habet, si tutrix esse noluit: nam inuita tutrix esse liberorum non cogitur.
c ὁσίας χάριν, dicationis gratia. puritatis gratia. *Contius 1. d sput. 16.* defunctoriè, *d. l. 2. §. 32. ff. ad Tertyll.* ἀφοσιώσεως χάριν *l. 13. §. 6. ff. de excus. August. hîc.* male legit 5. Haloander *prauitatis.* Dicis causa *vide* ... *commod.* ... Bruto & Cassio prouinciæ, dicis causa datæ *Cornel. Nepos in Attici vita*. sed ánne tu dicis causa vindicaueris? Cicero pro Muræna: vide Cuiac. obser. 3.
d Obsequij deserti periculum ita subeunt, qui aut non petunt tutores quos debeant, aut eos quos non debeant, *l. 2. Cod. eodem.*
e ¶ Modestino id fuit familiare ipsa legum verba interdum recitare, *lege 1. §. 2. ff. de excusat. tut.*
f δανειστής, creditor.
g Litigaturus aduersus pupillum, tutorem ipse petere non debet, sed iis nunciare, qui petere possunt, vt ipsi tutorem pupillo constitui petant à iudice. Agit in eos vt agant: aut petit potius, vt petant.

malitiam non petiisse.

2 ¶ Quæ autem de matre dicta sunt, ostenduntur in epistola Diui Seueri, cuius verba subiecta sunt.

DIuus Seuerus Cuspio Rufino. Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo. & ideo quæ mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis, vel, prioribus excusatis, reiectísve, non confestim aliorum nomina dederit: ius non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.

3 ¶ Si quidem aliquis vel fœnerator[f], vel legatarius, vel alius necessariam[g] habeat aduersus pupillum persecutionem[h]: ipse quidem non petet tutorem pupillo: sed eos, qui petere possunt, rogabit petere: vel, si hi neglexerint, tunc accedens[i] ad præsidem, hoc ipsum dicet: vt constituto tutore legitimo, ea aduersus pupillum moueatur persecutio.

4 ¶ Hæc quidem de tutoribus. Curatores autem minores sibi[k] ipsis petent. si quidem adfuerint, per se ipsos: si[l] autem abfuerit aliquis eorum, petet per procuratorẽ.

5 ¶ An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est. & Vlpianus egregius[m] ita scribit, non licere alium ei petere, sed ipsum sibi[n] ipsi.

Et apud Paulum libro 9. responsorum ita relatum est:

CVratorem, ignorante, nec mandante[o] pupilla, non rectè ei a[p] tutore petitum videri: periculúmque eorum, quæ curator non[q] iure datus gessit non sine ratione eum, qui petit, cogẽdum agnoscere. Et alia parte eiusdem libri ita respondit, si matris iudicium princeps secutus, curatores filiæ eius dedit: periculum administrationis eorum eam respicere debere.

QVi qualitercunque dimissi sunt per excusationem à tutela, necesse non habẽt[r] petere pupillis tutorem, vt ait Seueri & Antonini constitutio.

De decreto decurionum.

3. *Paulus* lib. 10. Responsorum.

DEcreto decurionum & ipsum[s] magistratum[t] curatorem dari potuisse, respondi[u].

De matre.

4. *Tryphoninus* libro tertiodecimo Disputationum.

CRedendum est & eam matrem constitutione[x] contineri: quæ à patre non legitimè tutores testamento vel codicillis datos[y] filiis impuberibus, non postulauit decreto confirmari. 1 ¶ Sin autem idoneis datis tutoribus pluribus vnus eorum vel decessit, vel temporalem excusationẽ accepit[z]: mater, quæ propterea in loco illius alium non petit, quin[a] numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidem in verba constitutionis; sed sententia[b] excusatur[c]. 2 ¶ Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit, ei adiungi alios[d]: mater eos quoque petere debet. &, si non petit, incidet in sententiam[e] constitutionis. 3 ¶ Hæc autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum[f] repellitur. Si verò maritus ei fideicommissum a filio relinquerit, cui mulier non petit tutorem, *Si sine liberis decesserit*: vel sub hac ipsa condicione, *Si intestatus mortuus erit*: fideicommissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, non[g] est perempta[h].

4 ¶ Quæ[i] autem suspectum tutorem non fecit: nec verbis, nec sententia constitutionis, in pœnã incidit. quòd

h σύστασιν, consistentiam. vide l. 1. C. d. eod.
i l. 4. Cod. eodem. l. 28. §. 2. vers. ne autem. Cod. de admin. tut. l. 7. §. 1. ff. de mino. §3 n°1
k l. 16. Cod. eod.
l Curatores sibi dari postulãt minores per se vel per procuratorem.
m κράτιστος optimus, præstantissimus. egregius *Hal.* aliàs, Alexander Vlpianum vocat parentem suum, *l. 4. Cod. locati.* disertissimum, *lege vlt. Cod. de institutionibus*: summi ingenij virum, *l. vnic. §. 9. Cod. de caducis*: Diocletianus prudentissimum virum appellat, *l. 11. Cod. de quæstionibus Anton. August. hîc.*
n *l. 3. §. 2. ff. de tutelis.*
o nec consentiente, *l. 43. §. 3. ff. de procuratoribus*
p Curatorẽ pupillo petere tutor non potest.
q Tutor nõ videtur, qui non iure datus est.
r tutiùs tamen facturi sunt, si petierint, *l. 29. §. 2. ff. de administr. tut.* aut saltẽ admonere debent ipsos pupillos, vt petant sibi curatores: cùm & tutores finita tutela id facere debeant, *l. ita autem §. si tutor ff. titulo proximo*
s Municipalis magistratus ipse, hoc est, Duumuir rectè ab ipso ordine tutor datur, *vt hîc.* vide quæ scripsi *ad l. 26. ff. ad Municipalem.* §3 n°7.
t *facit l. 19. ff. tit. prox.* vide Cuiac. 7. obseru. 17.
u *sub.* iussu præsidis: vel vbi magistratus absunt, *l. 19. ff. tit. prox.*
x quæ matrem impuberi filio tutorem non petentem eius successione priuat, *l. 2. §. 1. §. 2. ff. eodem.*
y & ita reiectos, *l. 2. §. 23. ff. ad Tertull.*
z i. quid si non omnes excusati, vel non omnes reiecti?
a quia numerus. *Hal.*
b sententia seu mens legis potentior est quàm verba, vt hîc. sententia legis excusatur, qui in verba legis admittit, *l. non dubium, Cod. de legibus: l. nominis. §. verbum ff. de verborum signif.*
c Imò, ei imputatur, *l. 2. §. 29. ff. ad Tertull.*
d quod quando fiat, *vide l. 9. ff. de suspect.*
e & erit eadem pœna, *l. 6. in fi. ff. de verb. signif.*
f si impubes moriatur, *l. 3. Cod. ad Tertull.*
g Imò est perempta, *l. omne. Cod. ad Tertull. l. sciant. Cod. de legit. heredibus*? Quidquid matri debetur, vt ab ipso pupillo, id mater in hac specie amittit. sed hîc debebatur fideicommissum vt ex bonis mariti: ideóque id non amittit, quia in bona mariti nihil deliquit.
h Imò, hoc casu omnis successio matri est deneganda, siue ab intestato, siue iure substitutionis, *l. 6. Cod. ad Tertull.*
i Matri ignoscitur quæ tutores liberorum suspectos non postulauit. Nam suspectum discernere, virilis est animi, & delicta potest ignorare mulier: eiúsque iudicium non sufficit ad eligendos liberis tutores.

eiusmodi facta diiudicare,& æstimare, virilis[a] animi est[b]. & potest etiam delicta[c] ignorare mater: satísque est, eam petisse talem, qui inquisitione per prætorem habita idoneus[d] apparuit. & ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores sed inquisitio fit, etiam si maximè in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

DE ADMINRISTATIONE ET periculo[e] tutorum,& curatorum[f] qui gesserint[g], vel non[h].& de agentibus, vel conueniendis[i], vno, vel pluribus.

TIT. VII.

De tutore administrare cogendo. 1. De periculo tutoris cessantis. 2. De deffensione pupilli. 3. De adulto vel curatore conueniendis. 4. De debitoribus pupilli, vel adulti conueniendis.

Vlpianus "libro 35.ad Edictum."

GERERE[k] atque administrare tutelam, extra ordinem tutor[l] cogi[m] solet[n].

1 ¶ Ex quo scit[o] se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à Diuo Marco constitutum est: vt, qui scit se tutorem datum[p]: nec excusationem, si quam habet, allegat intra tempora præstituta: suo[q] periculo cesset.

2 ¶ Sufficit tutoribus ad plenam defensionem: siue ipsi iudiciũ suscipiant: siue pupillus, ipsis[r] auctoribus. nec[s] cogendi[t] sunt tutores cauere, vt defensores solent. licentia igitur erit: vtrùm malint ipsi suscipere iudiciũ: an pupillum exhibere, vt, ipsis auctoribus, iudicium suscipiatur. ita tamen, vt pro his, qui fari[u] non possunt, vel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem, qui supra septimum annum ætatis sunt, & præstò fuerint, auctoritatem præstent.

3 ¶ In causis autem adultorum licẽtia erit agentibus: vel ipsum adultum præsentem in iudicium vocare, vt cõsensu curatoris conueniatur: vel contra curatorem agere, vt ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum.

4 ¶ Non denegari autem neque tutoribus, neque curatoribus, etiam debitores pupillorum, vel adultorum, ex persona sua, prospectu officij, in iudicium[x] vocare: vel eis hoc facientibus, suum accommodare consensum.

De actione iudicati.

2. *Idem* "lib.9.ad Edictum."

SI tutor condemnauit[y], siue ipse condemnatus[z] est: pupillo, & in[a] pupillum potiùs[b] actio iudicati datur. & maximè si non se liti obtulit: sed cùm non posset, propter absentiam "pupilli," vel propter infantiam, auctor ei esse ad accipiendum iudicium. & hoc etiam Diuus Pius rescripsit. & exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem iudicati semper tutore cõdemnato: nisi abstineatur[c]. tunc enim nec in tutorem, nec in pupillum, nec pignora tutoris capienda esse, sæpè rescriptum est.

1 ¶ Ampliùs Marcellus libro vicesimo "primo" digestorum scribit: & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus: fideiussoribus[d] quoque eius debere subueniri. sed "&" si pupillus non abstinuit: quemadmodum ipsi, ita & fideiussoribus eius subueniri, maximè si pro absente pupillo, vel pro infante satisdedit.

De eo quod vnus, ex pluribus curatoribus gessit. 1. De eo qui ex pluribus pater administrationem commisit. 2. De tutoribus honorariis. 3. Quibus casibus ab eo creditur, cui testator administrationem delegauit. 4. De curatoribus adiungendis tutori testamentario. 5. De curatoribus testamento datis. 7. Si non sit à testatore electus tutor, aut electus gerere nolit. 8. Si tutores velint omnes gerere. 9. Vel tutelam diuidere.

3. *Idem* "libro trigesimoquinto ad Edictum."

SI plures curatores dati sunt: Pomponius libro sexagesimo octauo ad edictũ scripsit, ratum haberi debere[e], etiam quod per vnum[f] gestum est. nam & in furiosi curatoribus[g] ne vtilitates furiosi impediantur, prætor vni eorum curationem decernet: ratúmque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est.

1 ¶ Si parens, vel pater, qui in potestate habet, destinauerit testamento, quis tutorum tutelam gerat[h]: illum[i] debere gerere prætor putauit, meritóque parentis statur voluntati, qui vtique rectè filio prospexit. tantumdem prætor facit & de his, quos parens destinauit testamento "ipse" autem confirmauit. vt si parens declarauit, quem velit tutelam administrare, ille[k] solus administret.

2 ¶ Cæteri igitur tutores non administrabunt. sed erũt hi, quos vulgò honorarios[l] appellamus. nec quisquam putet, ad hos periculum[m] nullum redundare. constat enim, hos quoque excussis[n] prius facultatibus eius[o], qui gesserit, conueniri oportere. dati sunt enim, quasi obseruatores actus eius, & custodes. imputabitúrque eis quandóque, cur, si malè eum conuersari videbant, suspectum "eum" non fecerunt. assiduè igitur & rationem ab eo exigere eos oportet: & sollicitè curare, qualiter conuersetur. &, si pecunia sit, quæ deponi possit: curare, vt deponatur[p] ad prædiorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant, honorarios tutores omnino non teneri. tenentur enim secundum ea, quæ suprà ostendimus.

3 ¶ Quamuis autem ei potissimùm se tutelam commissurum prætor dicat, cui testator delegauit: attamen nõnunquam ab hoc recedet.[q] vtputa si pater, minus penso consilio, hoc fecit, fortè minor[r] viginti quinque annis. vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ, vel frugi videbatur: deinde postea idem cœpit malè[s] conuersari, ignorante testatore. vel si contemplatione facultatium eius, res ei commissa est, quibus postea exutus est.

4 ¶ Nam etsi vnum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adiunguntur curatores. nam imperator noster cum patre rescripsit: cùm duos quis libertos suos tutores dedisset, vnum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum: curatores eis adiungendos. nec patris secuti sunt voluntatem[t].

6 ¶ Quod in tutoribus scriptum est: & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit, à prætore confirmandos.

6 ¶ Apparet igitur prætori curæ fuisse, ne tutela per plures administretur, quippe etsi pater non destinauerit, quis gerere debeat: attamen id agit, vt per vnum[n] administretur: (sanè enim faciliùs[x] vnus tutor & actiones exercet, & excipit) ne per multos[y] tutela spargatur.

7 ¶ Si nõ erit à testatore electus tutor, aut gerere nollet: tum is gerat, cui maior[z] pars tutorum tutelam decreuerit. prætor igitur iubebit eos conuocari[a]. aut si nõ coibunt, aut coacti non decernent: causa cognita, ipse statuet, quis tutelam geret.

8 ¶ Planè si non consentiant tutores prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem nõ habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi: dicendum est, prætorem permittere eis[b] omnibus gerere.

9 ¶ Item si diuidi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt, vt distribuatur inter eos administratio.

4. *Idem* libro nono ad Edictum.

VEl in partes[c], vel in regiones. &, si ita fuerit diuisa, vnusquisque exceptione summouebitur pro ea parte[d], vel regione[e], quam non administrat.

De pecuniæ depositione. 1. De eo qui gerere cœpit. 2. Et abstinuit. 3. De eo qui tutelam gerendam mandauit. 4. De debitore patris, qui tutelam administrauit filij. 5. Si tutor puberem factum non monuit, vt sibi curatores peteret. 6. De dote cœpta ante curationem finitam. 7. Si testator iusserit tutores esse aneclogistos. 8. Vel ex consilio matris pupillorum tutelam gerere. 9. Vel aliquid non vendere. 10. De scientia tutoris se tutorem esse.

5. *Idem* libro trigesimoquinto ad Edictum.

ITa autem depositioni[f] pecuniarum locus est, si ea summa corradi, "id est colligi," possit, vt comparari ager possit. si enim tam exiguam esse tutelam "facilè" probatur, vt ex nummo refecto prædium puero comparari non possit: depositio cessat. Quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat, videamus. &[g] cùm causa[h] depositionis exprimatur, vt prædia pupillis comparentur: manifestum est, vt ad minimas summas non videatur pertinere. quibus modus præfiniri generaliter non potest: cum faciliùs causa cognita, per singulos possit examinari. Nec tamen auferenda facultas est, etiam minores summas interdum deponi postulare, si suspecti tutores esse videantur *.

a vir seu masculus magis discernit quæ sint agenda, quàm fœmina in masculo, iudicium maius exigitur quã in fœmina.
b atqui plenum officium à matre desideratur, *l.2.§.42.ff.ad Tertull.*
c Suspectus tutor fit ex delicto.
d qui sit, *vide l.2.§.37 ff.ad Tertull.*
e *5.Cod.38.*
f *37.Eclog.7.* & de pecunia pupilli fœneranda, vel deponenda, *5.Cod.37.*
g *facit 5.Cod.44.45.46.47.48.57.*
h *5.Cod.*[illegible]
i *facit 5.Cod.39.40.52.54.*
k *11.Vlp.25.*
l *sub.* qui nondum administrare cœpit.
m Imò non cogitur, *l.si tutor.ff.de author.tut?* Cogitur si vel nunquam gessit: vel gessit quidem, sed eius cessatio pupillo nocitura est, *l.vlt.Cod.eodem.* Quod si certum est non nocituram, non cogitur: si dubitatur, non cogitur quoque, sed tutelæ tenetur.
n à iudice iudicis officio, captis pignoribus. *l.6.in fine, Cod.de testam.tut.*
o *l.5.in fin.ff.eodem.* scit autem, qui certè scit se datum esse.
p testamẽto vel à iudice: dum tamen vtiliter sit datus, *l.3.ff.de testam.tut.*
q tenetur enim actione tutelæ pro neglectis, *l.vres tutores, §.in eum.ff.eod.*
r *vide leg.1.Cod.qui legitimam personam.*
s Imò, cogendi sunt satisdare de rato. *l.vulgò.ff.eodem.* Non cogitur tutor satisdare, quoties dubium est tutor sit nécne.
t *l.28.§.3.Cod.eodem. adde l.55.§.penultimo, ff.de euict.*
u vide quæ notaui *ad leg.54.ff.de re iudicata.*
x *l.22.l.46.in fine, ff.eodem.l.18.l.21.Cod.eodem.l.4.ff.de except.rei iud.l.56.§.4.ff.de furt.l.2.Cod.arbit.tut*
y id est, obtinuit.
z Iudicati actio non datur contra tutorem, nisi se liti obtulit, sed contra pupillum: nisi pupillus se abstineat hereditate eius, cuius causa condemnatus est.
a *vide l.1.ff.quando ex facto tutor.*
b Imò in tutorem danda est: exemplo procuratoris, qui etiam finito officio conuenitur, *l.procurator qui pro euictione.3.de procurat.* An hic differentiam constituemus inter tutorem & procuratorem cum Accursio: vt hic etiam finito officio conueniri possit, tutor non possit? An cum Iacobo Rauenate & Richardo, dicemus eandem esse rationem procuratoris & tutoris: sed in *l.procurator.* procuratorem finito officio ideo conueniri, quòd fines mãdati excessit?
c nisi abstineat. *Hal.l.vlt.in fin.ff.si quis cautionib.*
d *l.89.ff.de adquirend.heredit.* tunc enim nihil creditoribus deperit: vt qui saluam habeant actionẽ aduersus eos qui hereditatem adituri sunt.
e Immò, ratum non est habendum, quod per vnum gestũ fuerit. *l.consilio.§.penult.ff.de curat.furiosi?* Quod per vnum, alio contradicente, gestum est, ratum haberi non debet: secus si consentiente.
f *l.24.§.1.ff.eod.l.7.in fin.ff.de curat.fur.l.5.Cod.de auth.præst.*
g *vide l.pluribus.ff.de procurat.c.vlt.extr.de testam.*
h ¶Tutoribus quibusdam solet decerni gestio seu administratio à tutore. *l.14.§.1.ff.de solut.*
i *§.1.vers.quòd si nemo.Instit.de satisd.l.14.§.1.ff.de solutio.*
k *l.3.§.5.ff.iudicatum solui.*
l *l.60.§.1.ff.de ritu nupt.l.56.§.1.testam.tut.l.14.§.1.ff.de solutionib.*
m *l.60.§.2.ff.de ritu nupt.l.4.§.2.ff.rem pupilli saluã.l.1.Cod.si tutor nõ gess.*
n *l.39.§.11.ff.eod.l.6.Cod.arbitr.tut.*
o & eius fideiussorum.
p *l.5.ff.eod.*
q Voluntatem testatoris in tutelis nõ semper sequitur iudex.
r minor viginti quinque annis potest filio tutorem testamento dare.
s vt in casu *l.4.in fin.ff.de testam.tut.* [illegible] *confirm.tut.*
t *vt in l.5.§.9.ff.eod.*
u *v.l.24.in fi.ff.eo.*
x Vnus tutor faciliùs actiones exercet & excipit, quàm si per plures tutelas spargatur.
y multitudo noxia.
z *l.19.ff.de testam.tut.§.1.vers.quod si non fuerit instit.de satisd.*
a *Nouell.118.c.5.*
b *Nouell.118.c.5.*
c quotas: putà vni dimidia: alteri, dimidia.

d *l.46.§.6.l.47.§.2.l.51.l.55.ff.eod.l.2.Cod.si ex plurib.tutorib.l.2.C.de peric.tut.l.2.Cod.de diuid.tut.* e *l.51.ff.eodem.*
f *de qua l.3.§.2.in fi.ff.eodem.*
g Dictum restringitur ex causa: *vel,* Causa effectum interpretatur, *l.1.ff.de doli except.l.cùm pater.§.dulcissimis.ff.de legat.2.*
h Dictum determinatur secundùm suam causam. *Bart.*

i Gessisse

a lege 55.in princip.ꝭ.eodem. lege 5.in fin.ꝭ.de magiſtratibus conueniendis. adde l.88.ꝭ.de adquir.hereditat.
b Modicum etiam qui quid tutelare attigit, tutelæ tenetur. adde l.gerit.ꝭ.de adquir. hereditat.
c fictione ſc.vide Bald.v.Dynum regula qui facit 72.de regulis in 6.

1 ¶ Geſſiſſe autem videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigit[a]. etiam ſi modicum[b]. ceſſántque partes eorum,qui ſolent ceſſantes cogere adminiſtrare.

2 ¶ Quòd ſi, poſteaquam geſſit, tunc ſe geſtu abſtinuit:etiam ſuſpecti poſtulatio ſuccedit.

3 ¶ Quòd ſi quis tutelam mandauerit gerendam:geſtáque fuerit ab eo,cui mandatum eſt:locus erit tutelæ actioni. * videtur[c] enim geſſiſſe,qui per alium geſſit.quòd ſi non acceſſit is, cui mandatum eſt : vtili actione conuenitur.

4 ¶ Debitor[d] patris, qui tutelam adminiſtrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur etiam ob id,quod patri debuit[e].

5 ¶ Si tutor pupillum ſuum puberem factum non[f] admonuerit, vt ſibi curatores peteret : (ſacris enim conſtitutionibus hoc facere iubetur,qui tutelam adminiſtrauit) an tutelæ iudicio teneatur ? & magis puto , ſufficere tutelæ iudicium , quaſi connexum[g] ſit hoc tutelæ officio quamuis poſt pubertatem admittatur.

6 ¶ Poſt completum viceſimum quintum annum ætatis,ſi nondum rationes redditæ ſunt, nec ad cauſam inſtrumenta[h] pertinentia : fidei, ac verecundiæ curatorum conuenit, vt conſilio ſuo cœptam[i] litem perficiant. ſi igitur ceſſent in his, quæ conſtituta ſunt, faciendis : magis puto ſufficere negotiorum geſtorum iudicium,etiam ſi actum eſt:ſi tamen huius rei ratio reddita non eſt.

7 ¶ Iulianus libro viceſimoprimo digeſtorum huiuſmodi ſpeciem proponit : Quidam decedens filiis ſuis dederat tutores : & adiecerat , *Eos "quos" aneclogiſtos*[k] *eſſe volo*.& ait Iulianus,tutores,niſi[l] bonam[m] fidem[n] in adminiſtratione præſtiterint , damnari debere: quamuis teſtamento comprehenſum ſit, vt[o] aneclogiſti[p] eſſent. nec eo nomine[p] ex cauſa fideicommiſſi quicquam conſequi debebunt, vt ait Iulianus. & eſt vera iſta ſententia. * nemo enim ius publicum remittere poteſt huiuſmodi cautionibus:nec mutare formam antiquitus conſtitutam[r].damnum[f] verò,quodcumque ex tutela quis ſenſerit, & legari,& per fideicommiſſum ei relinqui[t] poteſt[u].

8 ¶ Papinianus libro quinto reſponſorum ita ſcribit: Pater tutelam filiorum conſilio[x] matris geri mandauit,& eo nomine tutores liberauit[y].non idcirco minùs officium tutorum integrum erit. ſed viris bonis conueniet , ſalubre conſilium matris admittere. tametſi neque liberatio tutoris,neque voluntas patris aut interceſſio matris, tutoris officium infringat.

9 ¶ Vſque adeo autem licèt[z] tutoribus patris præceptum negligere[a]:vt ſi pater caueret, *ne quid rei ſuæ diſtraheretur*,vel *ne mancipia" diſtrahantur*,vel" *ne veſtis*, "vel" *ne domus*, "vel' *ne aliæ res periculo ſubiectæ* : liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.

10 ¶ Ex[b] quo[c] innotuit[d] tutor , ſe tutorem eſſe : ſcire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. innoteſcere autem qualiterqualiter , ſufficit : non vtique teſtatò eum conueniri.nam etſi citra teſtationem,ſcilicet vndecũque, cognouit : nulla dubitatio eſt, quin debeat periculum ad ipſum reſpicere.

6. *Idem* 'libro trigeſimoſexto ad Edictum."

HOc autem, quòd cognouit[e] tutor, pupillus probare debebit[f].

De Iureiurando faciendo. 1. De diſtractione dierum quæ tempore pereunt. 2. De prædiis comparatis non idoneis. 3. De vſuris.

7. *Idem* libro trigeſimoquinto ad [Ed]ictum.

TVtor[g], qui rep[ertoriu]m[h] non fecit , quod vulgò inuentarium[i] app[ellatur], dolo[k] feciſſe videtur:niſi forte aliqua neceſſaria[l], & iuſtiſſima cauſa[m] allegari poſſit, cur id factum non ſit. ſi quis igitur dolo[n] inuentarium nõ fecerit: in ea condicione eſt, vt teneatur[o] in id, quod pupilli intereſt. quod ex iureiurando in litem æſtimatur. Nihil[p] itaque gerere, ante[q] inuentarium factum, eum oportet. niſi id,quod dilationem[r] nec modicam exſpectare poſſit.

1 ¶ Si tutor ceſſauerit in diſtractione earum rerum, quæ tempore depereunt[f] : ſuum periculum facit. debuit enim confeſtim[t] officio ſuo fungi. Quid,ſi contutores exſpectabat vel differentes, vel etiam volentes ſe excuſare? an ei ignoſcatur ? & non facilè ignoſcetur. debuit enim partibus ſuis fungi[u].non[x] quidem præcipiti feſtinatione , ſed nec moratoria cunctatione.

2 ¶ Competet aduerſus tutores tutelę actio,ſi[y] male contraxerint[z]: 'hoc eſt," ſi prædia comparauerint non idonea,per ſordes,aut gratiam. Quid ergo,ſi neque ſordidè, neque gratioſè , ſed bonam condicionem elegerint? rectè quis dixerit , ſolam latam [a] negligentiam eos præſtare in hac parte debere.

3 ¶ Si, poſt[h] depoſitionem pecuniæ,comparare prædia tutores neglexerunt : incipient in *vſuras* conueniri[c], quamquam enim a prætore cogi eos oportet ad comparandum: tamen , ſi ceſſent , etiam vſuris plectendi ſunt, tarditatis[d] gratia. niſi[e] " ſi" per eos factum non eſt , quo minùs compararent.

4 ¶ Pecuniæ , quam in vſus ſuos conuerterunt tutores,legitimas[f] vſuras[g] præſtant. ſed hoc ita demum, ſi euidenter doceantur pecuniam in vſus ſuos conuertiſſe. ceterùm non vtique,qui nõ fœnerauit, vel nõ depoſuit[h], in ſuos vſus vertit. & ita Diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet,in vſus ſuos pecuniam vertiſſe.

5 ¶ Vertiſſe in ſuos vſus 'non" accipimus eum , qui debitor patris pupilli fuit,deinde ipſe ſibi[i] non ſoluit. hic enim eas vſuras præſtabit,quas patri promiſerat.

6 ¶ Si tutor pecuniam pupillarem ſuo nomine fœnerauit:ita demum cogetur vſuras,quas percepit,præſtare: ſi ſuſcipiat pupillus cæterorum nominum periculum.

7 ¶ Si deponi[k] oportet pecunias ad prædiorum cõparationem:ſi quidem factum eſt: vſuræ non current.ſin[l] verò factum non eſt:ſi quidem nec præceptum eſt, vt deponantur: pupillares præſtabuntur. ſi præceptum eſt, vt neglectum : de modo vſurarum videndum eſt. & ſolent prætores comminari, vt,ſi non fiat depoſitio, vel quando tardiùs fiat,legitimè[m] vſuræ præſtentur.ſi igitur comminatio interceſſit:iudex,qui quandoque cognoſcet,decretum prætoris ſequetur.

8 ¶ Idem ſolent facere prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere,ad alendos pupillos, penes ſe aliquid,vt quidquid conſtiterit penes eos eſſe,eius grauiſſima[n] vſura pendatur.&,hoc perſequi oportere iudicem, palàm eſt,cum[o] & alia pœnæ adiectione.

9 ¶ Reſiduarum autem ſummarum pupillares vſuras pendi oportet.

10 ¶ Quæ autem ſunt pupillares[p] vſuræ , videndum eſt.& apparet,hanc eſſe formam vſurarum: vt eius quidẽ pecuniæ, quam quis in vſus ſuos conuertit , legitimam[q] vſuram præſtet. Sed & ſi negauit, apud ſe eſſe pecuniam: & prætor pronuntiauit contra eum:legitimas ſoluere debebit. vel ſi moram depoſitioni fecit, & prætor irrogauit ei legitimas. Sed & ſi, dum negat aliquam quantitatem penes ſe eſſe, pupillis ad onera ſua expedienda impoſuit neceſſitatem, mutuam pecuniam legitimis vſuris accipiendi: tenebitur in legitimis. itẽ ſi à debitoribus legitimas exegit. Ex cæteris cauſis ſecundum morem[r] prouinciæ præſtabit vſuras,aut quincunces[f],aut trientes,aut ſi quæ aliæ leuiores in prouincia frequentantur.

d An abrogetur hîc paragraphus vide Nouell. 72. c.2. vide quæ dixi ad l.8. Cod. qui petant tutores.
e ideò ei. ſibi ſoluere debet, l.9.§.1.in fin. & l.ꝭ. Cod. [...] ꝭ.de tutelæ & rationib.
f Tutor finita tutela, monere pupillũ ſuum debet, vt curatorẽ petat.
g adde l. 11. Cod. arbitr.tutelæ.
h vide l.vnicam. Cod.vt cauſæ poſt pubertatem.
i Curator etiam finita cura, cœptum negotium perficere tenetur, l.24.in fine,l. 27 ꝭ.de appellationib.l.1.Cod.vt cauſæ poſt pubert.
k ἀνεκλογίστους, Haloand. ἀνυπευθύνους, Ecloga 37.& 7.c.4. adde leg. 118.ꝭ.de leg. 1. ἀνεξετάστους.l.23. §. penult ꝭ. de pecul. eis quæſtionem non fieri, l. 20.ꝭ.de lib.leg. rationem ab eis non exigi,l.9.ꝭ.de lib.legat.
l Generali liberatione ſeu remiſſione adminiſtrationis non intelligitur remiſſa adminiſtratio dolo inita.adde c. ex quiſiſti §.ſi vero.illud. extr.de teſtam.
m l.60. in fin.ꝭ mandati. Synopſis Baſilicon 37. Tit. 7.c.4.5. Harmenopul.11.§.52.
n ideo tenentur de dolo.l.20. in fine.ꝭ. de liberatione:l.18. Cod. de fideic.
o In generali mandato ſubintelligitur bona fides.
p ἀνεκλόγιστοι. Hal.
q ſi dolum admiſerint ſc.
r vt ſc.quis non teneatur de dolo futuro,l.27.§. 3.ꝭ de pactis.
ſ l.49.§.3.l.41. in fi.ꝭ eod.
t remitti.
u Imò,ſi quis rationes exigere vetatur,non impeditur reliqua exigere. l. 9 ꝭ.de libir.leg.
x vt l.26 ꝭ.de teſtam.tut.
y Conſiliarius datus tutori, non minuit tutoris ipſius officium.
z Imò,non licet,l.7.in fi.Cod eod.
a Teſtatoris voluntatem tutor interdum poteſt iure negligere.l.3. §.3.ꝭ.eo. in hunc locum vide quæ notaui ad l 14.§.5.ꝭ.de religioſ.
b Ex particula includit vocem cui adiicit ir prohibitio l.de diuiſione,ꝭ.ſoluto.
c l.5.§.1.ꝭ.eod.l.17.ꝭ.eod.l.19.Cod.eod. d ſub.ſe tutorem datum eſſe.
e Tutor(qui iuſtè datus eſt neque excuſatus) periculum tutelæ præſtat, ex eo die, quo ſciuit,ſe tutorem datum eſſe.
f Probatio pupillo incumbit aſſerẽti tutorem ſuum ſciuiſſe , ſe tutorem datũ eſſe.
g etiam honorarius.Bart.hic num.3. non actor cõſtitutus à tutore num.2. non tutor ad lites num.5. An datus ad vnum articulum, putà ad adeundum? cautiùs eſt vt faciat num.4.ſed & procurator ad lites & negotia : actor vniuerſitatis , executor teſtamenti & ſentẽtiæ,curator ad lites, hoſpitalarius, heres grauatus fideicommiſſo: ſeruus,ſocius,frater,communium bonorum : filius,paternorum : Pater filij bonorum adminiſtrator.hi omnes etiam vſque ad 30.annos tenentur reddere rationem actus. vide Rolland.à Valle 1.conſil.49.
h l.3.§.16.ꝭ de ſuſpect.5.Harmenop.11.§.25.
i ſic appellatur,l.5.Cod.de peric.tut.l.24.Cod.eod.l.27. Cod de epiſc.aud. l.vlt.Cod.arbitr tut.l.vlt.§.5.in fi.§.6.in fi,Cod.de curat.fur. ὑπογραφὴ,37 . Eclog.7.c.5. ἀπογραφὴ. Nouell. 94.in fi. Tutor qui repertorium non fecit,in litem iureiurando tenetur.
k Præſumitur dolus contra omittentem ſolemnia. vide Rolandum à Valle 1.Conſilior.49 numero 55. Inuentarij omiſſione præſumitur fuiſſe in dolo tutor qui id omiſit.l.ad commentarienſem,Cod.de cur.re.
l ¶Neceſſitas ex illicito facit illicitum l.27.in fi.ꝭ.de manum.teſtam.
m demus tutorẽ morbo ſontico detentum. v. Bart.hic numero 17.18.
n Dolo non facit inuentarium, vel qui omnino non facit :aut nõ coram notario, iudice,& non omniũ rerum, & inſtrumentorũ, l.25.Cod.eod.
o Pœna tutoris inuentarium nõ conficientis dolo malo , l.vlt.in p.Cod. arbitr. tut. Excipe tamẽ eos nõ teneri ad inuentarium conficiendum, ſi teſtator eis remiſit inuentarij cõfectionem l. vlt. Cod.arbitr.tut.
p Ante inuentarium factum,tutor nihil pupillare attingere poteſt : niſi iuſta cauſa interueniat.
q d.l.24. Cod.eo.
r adde l.22. Cod. eod.l. vlti. Cod. de tut. & curat. qui non ſatiſd.
ſ d.l.22.
t Confeſtim, eſt quàm primũ potuit, l.2.§. Confeſtim.ꝭ.ad Tertull.
u Vendendo ea quæ ſeruari non poterant.
x Tutor res pupilli tempore perituras , neque tardiùs,neque nimis feſtinanter vendere debet.
y Tutor ſi quid per ſordes aut gratia ex pecunia pupilli comparauit , tenetur id pupillo præſtare.
z v.l.57.ꝭ.eod.
a v.l.223.ꝭ.de verbor.ſignif.
b Tutor qui depoſitam ſeu deſtinatam pecuniam à teſtatore ad prædiorũ emptionem, in emptionẽ prædiorũ non vertit , vſuras eius pecuniæ pupillo præſtat. An potius hic locus accipiendus eſt, de pecunia fœneratitia, à debitore recepta ? Prior ſententia verior. arg. §.7.ꝭ.
c excipe vt.ꝭ.eod.
d Tarditas punitur. Eſt verò tarditas mora, ceſſatio, negligentia.
e niſi fortè credere non potuerunt,lege 12.in fin.ꝭ.eodem.
f l.38.ꝭ.de negot. quæ ſint. vide l.1. Cod.de vſur.pupill.
g Vſuras centeſimas pecuniæ pupillaris quàm in vſus ſuos verterunt, præſtare tutores pupillis debent.
h ſed otioſam tenuit. i d.l.38. k vt l.5.ꝭ.eodem.
l adde §.3.ꝭ.eodem.
m de quibus vide l.1 Cod de vſur.pupillarib.
n Vſura grauiſſima,centeſima,l.8.ꝭ.de minorib.ſcripſi ad l.1.§.3 ꝭ.de pignorib.
o al.& cum alia.
p Vſuræ pupillares variæ.legitimas ſeu centeſimas debet tutor, ſi pecuniam pupillarem in vſus proprios vertit : ſi conuictus ſit , pecuniam habuiſſe pupillarem , ſi pecuniam pupillarem habens otioſam, coegit pupillos pecuniam mutuo accipere, ad onera ſua expedienda: ſi legitimas à debitoribus exegit. Conſuetudinarias verò & pro more regionis vſuras præſtat ex cæteris cauſis. ſunt verò interdum vſuræ illæ regionum variæ inter ſe quoque, putà,quincunces,trientes,vel tenuiores.
q §.4.ꝭ eodem.d.l.1.Cod.de vſur.pupillaribus. l 3 Cod.arbitr.tut. maximæ, l.38. ꝭ.de negot.adde l.1.in fin.ꝭ.de vſur.
r l.1 in princ.ꝭ.de vſur.
ſ de quibus vide l 17.ꝭ.de vſuris.

a non perpetuò, pericueranter, sine intermissione & laxamento: excipiuntur enim duo menses. *vel*, non statim atque pecunia pupillaris ad eos peruenit, aut vt statim à debitoribus pecuniam exigere potuerunt.
b duorum mensium. *Hal. Nouell. 72. c. 6.* vide huius loci interpretationem *in l. 15. j. eodem.* c hoc Græci sic expresserunt, τοῦτο δὲ ὡς ἐστὶν ἐπὶ συγχρησαμένου.

11 ¶ Vsurę à tutoribus non statim[a] exiguntur: sed interiecto tempore, ad exigendum, & ad collocandum, duũ mensiũ[b]. ídque in iudicio tutelę seruari solet. quod[c] spatium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum vel adolescentium in suos vsus conuerterunt.

12 ¶ Si vsuras exactas[d] tutor vel curator vsibus suis retinuerint, earum vsuras agnoscere eos oportet. sanè enim parui refert, vtrùm sortem pupillarem, an vsuras, in vsus suos conuerterint.

13 ¶ Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam heredes curatoris tamdiu vsuras præstabunt, quamdiu non interpellauerint, vt loco defuncti curator constituatur.

14 ¶ Si tutor pro cõtutore condemnetur[e]: an etiam in[f] vsuras condemnandus sit, quęritur. & placet, (vt multis rescriptis continetur, & Papinianus libro duodecimo quæstionum ait) etiam in vsuras eum condemnandum, si suspectum facere supersedit. & quidem eas demum vsuras cogendum præstare, quas etiam suæ administrationis cogitur.

15 ¶ Sciendum est, tutorem, & post officium finitum, vsuras debere in diem[g], quo tutelam restituit.

De pecunia credita.

8. *Idem* "libro vigesimotertio ad Edictum."

SI tutelæ agat is[h], cuius tutela administrata est: dicendum est, nonnunquam diem creditæ[i] pecuniæ exspectandam: si fortè tutor pecunias crediderit, pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit. sanè, quod ad pecunias attinet, ita 'demum' verum est, si potuit[k], & debuit[l] credere. cæterùm, si non debet credere, non exspectabitur.

De stipulatione concipienda. 1. De solutione. 7. De mutuo. 8. De aug[men]to.

9. *Idem* "libro trigesimosexto ad Edictum."

QVotiés tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. stipulari enim debet aut pupillus, aut seruus pupilli. quòd si neque pupillus eius ætatis erit, vt[m] stipulari possit: neque seruum habebit: tunc ipse tutor, quíve[n] in ejus potestate erit. quo casu Iulianus sæpissimè scripsit, vtilem actionem pupillo dandam. sed & si absens sit pupillus: oportere tutorem suo nomine stipulari, nequaquam ambigendum est.

1 ¶ Si paterfamiliàs eum, pro quo fideiussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris conuenit, vt, cùm dies pecuniæ præterierit, creditori debitum[o] soluat. & ideo, cessante eo, si pupillus suæ[p] tutelæ factus soluerit ex causa fideiussoria: non solùm mandati, sed etiam tutelæ agere poterit, hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit[q]. quòd si in diem debitor fuit iste tutor: quibusdam videtur, non venire in tutelæ iudicium: si modò is dies post tutelam finitam superuenit. quòd si dies adhuc durante tutela venit, putant, omnimodo deuolui in tutelæ iudicium. Ego, & hoc, & superius ita verum puto, si facultatibus labi tutor cœpit. cæterùm, si idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ iudicio. Nec quisquam putet, nullum effectum hoc habere: namque si quis dixerit, in tutelæ iudicium deuolui[r]: &[f] priuilegio locus est: & fideiussores tenebuntur, si rem saluam fore cautum est.

2 ¶ Item si[t] temporali[u] actione fuit obligatus tutor: dicendum est, locum esse tutelæ iudicio, vt perpetua actio sit.

3 ¶ Et generaliter, quod aduersus alium præstare debuit pupillo suo, id aduersus se quoque præstare debet. fortassis & plus[x]. aduersus alios enim experiri sine[y] actione non[z] potuit, aduersus se potuit[a].

4 ¶ Sed si sub vsuris grauioribus patri pupilli pecu-

d vsurarum pupillarium à tutoribus exactarũ, ipsi tutores vsuras debent, si eas in suos vsus verterint. *l. 58. §. 1. j. eod.*
e *l. 2. Cod. de vsur. pupillarib.*
f *dixi ad l. 2. Cod. de vsuris pupillaribus.*
g *l. 46. §. 3. j. eod.*
h Tutelæ agit is cuius tutela administrata est.
i Idem potest dici de locationibus factis à tutore.
k non potuit, si non fuit ei cui crederet, *l. 12. in fi. j. eod.*
l debuit, si id præceptum est à testatore, *l. 7. §. 7. j. eod.*
m vt si infans fuerit, *l. 1. j. de verbor. oblig.*
n per seruum tutoris, ita quæritur vtilis pupillo actio, sicuti per ipsum tutorem. *Bart.*
o *facit l. 5. §. 4. s. eod.*
p i. finita tutela. *Instit. de pupill. in princip. in verbis,* priùs moriatur, quàm in suã tutelã venerit. suæ tutelæ fit, pubertate.
q *§. 2. j. eod. l. 18. s. de negot.*
r Debitum ex alia causa in actionem tutelæ deuoluitur, si tutor debuit, & potuit soluere, & pupilli interest, vt id in actioné illam deuoluatur. *Bart.*
f Priuilegiũ habent debita in tutelæ iudicium deuoluta.
t Tutor idémque debitor téporalis tenetur à se exigere.
u Idem dicendũ si obligatus, actione perpetua. *Alberic. hic.*
x Tutor in seipsum plus pręstare debet pupilli nomine, quàm aduersus alios.
y sine actione nemo experitur, *l. 31. §. 4. in fi. s. de heredit. petit.*
z vt quia naturale erat debitum, quod exigere non poterat, vt potè quia inefficax erat actio.
a Igitur à seipso debitum naturale exigere cogetur tutor? cogetur, si id debitum cœpit ante tutelam. *Bartol.* An & à pupillo exiget debitum naturale? non exiget. *Dyn. Bart.*

b ¶*sub* si soluat, vel soluere omittat.
c ideo à tempore solutionis, non current vsuræ.
d Argumentum à iure soluendi ad ius exigendi.
e *l. 5. §. 4. s. eod. l. 23. Cod. eod. l. 78. §. 2. j. de leg. 2.*
f Tutor à seipso exigere quod ipse debeat cogitur. *l. 23. Cod. de administ. tut.*
g *sub.* à pupillo.
h *l. 13. s. de negotijs. vide l. 78. §. 1. j. de contrah. empt.*
i *l. 3. §. 5. j. de contrar. tut.*
k *lege* denuntiare verum debet: hoc sensu, Tutor in iure interrogatus id quod rei contineat veritas respondere cogitur, licèt id noceat pupillo: Præferre denique pupillo veritatem debet. vnde notant, Confessioni tutoris stari in lite pupilli. *adde leg. enim. §. sed an ipsos j. de confessis. l. vnic. Cod. de confessis.*

l Tutor honoraria aduocatorum & alias expensas litis factas in lite pupillari, imputare sibi debet.
m vel calumniosam, *l. 6. Cod. eod. adde l. 78. §. 1. j. de leg. 2.*
n vt eo casu duplicem personam sustineat, mutuantis scilicet, & eius qui mutuũ datur. *Bart.*

niam debuit quàm sint pupillares: videndum est, an ei aliquid imputetur[b]. & si quidem soluit, nihil est, quod ei imputetur[c]. potuit enim soluere, nec onerare se vsuris. si verò non soluit: vsuras cogendus est agnoscere, quas à se exigere debuit.

5 ¶ Sicut[d] autem soluere[e] tutor, quod debet: ita & exigere[f], quod sibi debetur[f], potest, si creditor fuit patris pupilli. nam & sibi[h] soluere potest: si modò fuit pecunia, vnde soluat[i]. & si vsuræ fuerunt grauiores, quæ ei debebantur, releuabitur eis pupillus: quia tutor se potuit liberare. sicut aliis quoque soluere & potuit, & debuit.

6 ¶ Nec vtique necesse habet, si conueniatur, per iudicem soluere. idcircóque si mala causa pupillaris est, denuntiare[k] sibi verum debet. Denique Imperator Antoninus cum patre, etiam honoraria[l] eos imputare pupillo, prohibuit, si superuacaneam[m] litem instituissent, cùm cõuenirentur à vero creditore. nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere.

7 ¶ Non tantùm autem sibi soluere tutor, verum etiam sibi creditam pecuniam scribere[n] "potest:" vt Marcellus libro octauo digestorum scripsit. séque mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam proscribendo[o].

8 ¶ Constat, eum, qui ad augmentum[p] datur, (vtputa ad bona materna, quæ postea accesserunt, vel ad quid aliud augmentum) administrare bona pristina non solere. Si autem suspectum[q] facere priorem tutorem supersedit, vel satis ab eo exigere: plectetur.

9 ¶ Per contrarium autem, qui datus est simpliciter tutor pupillo vel curator, si quid postea[r] augmenti accesserit, periculo tenetur: quamuis soleat[f] ad augmentum dari curator. quę res non facit, vt ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis vtilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus, siue datus non est, tenetur administrationis necessitate is, qui antea erat datus.

De defensione pupilli.

10. *Idem* "lib. 49. ad Edictum."

GEneraliter quotiescúmque non fit nomine pupilli, quod qui vis paterfamiliàs idoneus facit[t]: non videtur defendi. siue igitur solutionem, siue iudicium, siue stipulationem detrectat: defendi non videtur.

De peculio.

11. *Idem* "lib. 33. ad Edictum."

CIrca pupillum, cuius tutor seruus erat pronunciatus, Diuus Pius rescripsit, in rebus, quas ex pecunia pupilli seruus comparauerat, dominum non posse vti prærogatiua deductionis[u]. Quod & in curatore obseruandum est.

De pluribus tutoribus. 1. De rebus pupillis alienatis. 2. De sumptibus. 4. De pecunia otiosa.

12. *Paulus* "lib. 38. ad Edictum."

CVm plures tutelam gerunt: nulli eorum in contutorem[x] actio, pupilli nomine, datur.

1 ¶ Quæ[y] bona fide à tutore gesta sunt, rata[z] habentur etiam ex rescriptis Traiani, & Hadriani. & ideo pupillus rem à tutore legitimè distractam vindicare non potest. nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non seruatur: némine scilicet emente[a]. nec interest, tutor soluendo fuerit, nec ne, cùm, si bona fide "res" gesta sit, seruanda sit. si mala fide, alienatio non valet.

4 ¶ Nimium est, licere tuto[ri re]spectu existimationis pupilli, erogare ex bonis eius, [quo]d e[x] suis[b] non honestissimè fuisset erogaturus.

3 ¶ Cùm tutor non[c] rebus [dum]taxat[d], sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes[e] pręceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro dignitate[f] natalium constituet. alimenta[g] seruis, libertísque, nonnunquam etiam exteris,

o Tutor potest seipsum debitoré pupillo adscribere, & à pupillo mutuo [accipe]re: vt ea ratione duplicem personam sustineat, mutuãtis ac mutuum accipientis: & in se sua palàm auctoritatem interponat.
p Tutor datus patrimonio superuenienti, nó tenetur de anteriori, sed prior tenetur de augmento superueniente. *Bart.*
q *l. 18. j. eod. l. 3. j. de suspect.*
r *l. vlt. §. 7. Cod. de curat. fur.*
f *vide l. vlt. Cod. in quib. caus. tutor hab.*
t quod quid sit, *vide l. 32. j. eod. l. 1. j. de tutelæ & rationib.*
u hîc enim alienare non potuit res pupilli, *l. 52. vers. planè. s. de pecul.*
x *vide l. 32. infi. j. eodem, lege vltima, Cod. de suspectis.*
y 5. *Harmenop.* 11. §. 50.
z *l. 11. j. de curat. furiosi. Synopsis 37. Titul. 7. c. 11. 5. Harmenopul. 11. §. 50.*
a nemine cum his contrahente, *lege 24. §. primo, suprà de minoribus.* aliud autem exposcit vtilitas promiscui vsus, *lege 17. §. secundo, s. de instit. tor.*
b Culpa est, cùm quis aliter versatur in alienis, quàm in suis rebus.
c *ita rescribo,* nó moribus dumtaxat, sed etiam rebus pupilli pręponatur. quadrat enim hæc traiectionis sententia, ad quæstionem de rebus pupilli alienandis hîc propositã: At, positá quies, tutori licet mercedes præceptoribus cõstituere solénia munera parentibus & cognatis mittere, dotem sorori alio patre natæ cõstituere? Quid ni liceat: Tutor enim nõ moribus dumtaxat, sed & rebus pupilli præponitur. Nisi ex cusa hîc lectione hunc sensum adferas, Tutoris partes esse res pupillorum non tantùm conseruare, sed & eas in mores pupillorum in melius formandas erogare. Verùm hæc sententia vt per se vera sit, & huic exemplo conueniat, non conuenit tamen aliis, quæ de solemnibus muneribus, & de dote sororis pupilli tractant, vt eò magis placeat mihi superior emendatio, quò frequentes in iure huiusmodi traiectiones sunt, vt aliàs notaui.

d Quid ita? An non legimus tutorem rebus non dari, *lege decimaquarta, suprà de testamentaria.*
e *facit lex prima, §. sexto, infrà de tutelæ & rationibus.* διδακτρα, Mineruał Festo.
f *l. 13. j. eodem.* l 12 §3 nº1
g *dicta l. 1. §. 8.*

si hoc

a Atque illa? Ne dicas nuptialia: quippe nuptialia munera, vt non neceſſaria, mittere prohibetur. *l. 13. in fin. ʒ. eod.* Quid igitur: quæ illa fuerint? ſolemnia ex Varrone, Feſto, Seruio interpretamur, quæ ex more recepto cognati inuicem natali cuiuſque die miſſitabant. chara cognationis munera vocat Tertullianus in libro de Idololatria. adde Martialem 9. *Epigram.* 54, 55. 56. quod & faciebant Romani Saturnalibus, *ʒ. Macrob. 7. Martial. 4. 7. 10. Adde Briſſonium 4. ſelectar. 3.*

ſi hoc pupillo expediet, prçſtabit. Solemnia[a] munera[b] parentibus, cognatiſque mittet. Sed non dabit dotem[c] ſorori alio[d] patre natæ, etiamſi aliter ea nubere non potuit. nam etſi honeſtè, ex liberalitate tamen fit: quæ ſeruanda arbitrio pupilli eſt.

4 ¶ Si tutor pecuniam pupillarem credere non[e] potuit: quòd non erat, cui crederet: pupillo vacabit.

De modo ſeruorum, qui circa pupillum futuri ſunt. 1. De pecunia otioſa. 2. De ſumptibus & ſolutionibus.

13. *Gaius* libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.

TVtor, ſecundum dignitatem[f] facultatéſque pupilli, modum ſeruorum æſtimare debet. qui circa eum futuri ſunt.

1 ¶ Non[g] eſt audiendus tutor, cùm dicat, ideo ceſſaſſe pupillarem pecuniam, quòd idonea nomina non inueniret, ſi[h] arguatur[i] eo tempore ſuam pecuniam benè collocaſſe.

2 ¶ In ſoluendis[k] legatis[l], & fideicommiſſis, attendere debet tutor, ne cui non debitum ſoluat. Neque nuptiale munus matri[m] pupilli, vel ſorori mittere[n]. Aliud eſt, ſi matri fortè, aut ſorori pupilli tutor ea, quæ ad victum[o] neceſſaria ſunt, præſtiterit, cum ſemetipſa ſuſtinere non poſſit. nam ratum id habendum eſt. Nec enim eadem cauſa eſt eius: quod in eam rem impenditur: & quod muneris[p], legatorúmve nomine erogatur.

De facto contutoris.

14. *Paulus* "libro 8. Breuium."

ETiam contutoris[q] factum imputatur collegæ[r], ſi potuit, & debuit ſuſpectum facere. interdum, & ſi debuit ſatis petere. nam, ſi idoneus ſubitò lapſus eſt, nihil collegæ imputari poteſt.

De negligentia tutoris.

15. *Idem* "libro ſecundo Sententiarum."

SI tutor conſtitutus, quos inuenerit debitores, non cõuenerit, ac per hoc minùs idonei efficiantur: vel, intra[ſ] ſex primos menſes, pupillares pecunias non collocauerit[t]: ipſe in debitam pecuniam, & in vſuras eius pecuniæ, quam non fœnerauit, conuenitur[u].

De nominibus.

16. *Idem* "libro ſexto ad Sabinum."

CVm quæritur iudicio tutelæ, quæ nomine à tutore facta agnoſcere pupillus debeat: Marcellus putabat: ſi tutor pecuniam pupilli mutuam dediſſet, & ſuo[x] nomine ſtipulatus eſſet: poſſe dici, nomina integra pupillo ſalua eſſe, deperdita & malè contracta ad[y] tutorem pertinere, ſed[z] verius ſe putare, poſſe[a] tutorem eam condicionẽ adoleſcenti deferre: vt id, quod geſſiſſet tutor in contrahendis nominibus, aut in[b] totum agnoſcere, aut à toto recedere. ita vt perinde eſſet, ac ſi tutór ſibi negotium geſſiſſet. Idem eſt, etſi pupilli nomine crediſſet.

Ex quo tempore tutor tenetur.

17. *Pomponius* "libro decimoſeptimo ad Sabinum."

QVi iuſſus eſt ab eo, qui ius iubendi habet, tutelam gerere: ſi ceſſaſſet[c]: ex[d] quo iuſſus eſt, indemnem pupillum præſtare debet, non ex quo tutor eſſe cœpit.

De authoritate tutoris. 1. Si alter ex tutoribus conueniatur.

b *d. l. 1. §. 5. l. 13. in fi. ʒ. eod.*
c an alimenta? ſic videtur, *l. 4. ʒ. vbi pupillus.*
d hinc collige, fratrem non cogi dotare ſororem ex alio patre natam. *v. leg. 19. ʒ. de ritu.*
e excuſabitur, *l. 7. §. 7. l. 8. in fin. ʒ. eod.*
f *l. 12. in fi. ʒ. eodem. adde l. 12. §. 5. ʒ. de religioſis.*
g hodie tutor tenetur tantùm cuſtodire pecuniã pupillarem, *Nouell. 72. c. 6.*
h Tutor an & quomodo res ſuas, pupillarib9 præferre poſſit. vide apud Romanum *ſingulari 701. adde quæ ſcripſi ad Gloſſam, l. ſi vt certo. ʒ. mandat.*
i vide ſimilem cauſam in *l. 5. §. 4. in fin. ʒ. commodati.*
k *l. 6. in fi. l. 7. l. 57. l. 67. §. 1. ʒ. de cond. indeb.*
l à pupillo relictis & præſtandis.
m *l. 1. §. 5. ʒ. de tutelæ & rationib.*
n Imò, ſolennia munera parentibus & cognatis mittere poteſt, *l. 12. §. 3. ʒ. eodem.*
o *l. 4. ʒ. vbi pupillus educari.*
p ſeparatim ab alio gerentis, qui ſoluendo non eſt.
q *l. 12. §. 3. ʒ. eod.*
r *l. 39. §. penult. ʒ. eod.*
ſ *5. Harmenopul. 11. §. 64.*
t primo anno ſc. nam ſequentibus annis ſingulis duo ei mẽſes dantur, quorum ratione nullæ ab eo pecuniatum vſuræ exiguntur. detrahuntur hi duo menſes in ponẽda vſurarum ratione, quòd tantùm tẽporis ad exigendas & rurſus collocandas pecunias tutori ſuppetere neceſſariũ videatur, *l. 7. §. 11. ʒ. eodem. vide Cuiacium 5. obſeru. 12. & Nouella 72. c. 6. & adde leg. 58 §. 3. ʒ. eodem.*
u hodie tantùm abeſt vt cogatur fœnerari: vt ſi pecunias pupillares crediderit, illarum periculum ad eum pertineat. *Nouell 72. c. 6.*
x *l. 46. §. 2. ʒ. eodem. Synopſis Baſilicon 37. Titul. 11. ex Tit. 8. 8. c. 15. ʒ. Harmenop. 11. § 44.*
y *l. 24. in fi. Cod. eod. Nouell. 72. c. 6.*
z Variatio non admittitur circa diuerſa connexitatem habentia. *Albericus.*
a *5. Harmenopul. 11. §. 44.*
b *vide l. 75. ʒ. de regulis iuris.*
c *l. 5. in fin. ʒ. eodem.*
d Excuſatione non admiſſa tutoris ſe excuſare volentis, tutor periculũ tutelæ prçſtat non à die excuſationis non admiſſæ, ſed à die ex qua datus eſt tutor, quæ antè excuſationem fuit.
e ¶ Tutela ita conſtituta eſſe poteſt, vt etiam in nulla re tutor auctoritatem ſuam præſtet. Quod etſi poſſit accidere, tenetur tamen tutelæ iudicio. Quid ita? Aliunde poteſt tutor obligari quàm ex auctoritate interpoſita.
f *l. 39. §. 15. ʒ. eod. l. 23. ʒ. de tutelæ & rationib.*
g contutori. *Hal. adde l. 32. in fin. ʒ. eodem.*

h *de quo vide l. 31. §. 1. ʒ. de rebus auth. iud.*
i *l. 39. §. 6. ʒ. eodem, l. 15. in fin. Cod. de excuſat. tut.*
k Tutor, cuius excuſatio non eſt admiſſa, tenetur vel ex eo tempore quo gerere debuit.
l poteſt enim dari tutor, *l. 7. ʒ. de tutelis.* m Tutori teſtamentario filio conſentiens pater, obligatur de peculio & in rem verſo, *vt hîc.* Imò in ſolidùm, *l. ſi filius, ʒ. de tutelis.* An hac lege agitur de teſtamentario tutore, ibi de datiuo? An quia fauor eſt huius iudicis? An quia ſi teſtamentarius tutor datus ſit filius, pater non cogitur ſatiſdare: vt vult Iacobus de Aretio? An potius, quòd in tutela, cuius nomine ſatiſdare cogi poteſt pater? in eadẽ cogitur pater expreſsè filio conſentire, *vt vult Bartolus.*

18. *Vlpianus* "libro vigeſimoprimo Digeſtorum."

QVi tutor negotia pupilli geſſit, quamuis in nulla re auctor pupillo fuerit: quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. quid[e] enim prohibet, ita patrimonium pupilli compoſitum eſſe, vt nihil gerere neceſſe ſit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat?

1 ¶ Ex duobus tutoribus, ſi cum altero actum fuerit, alter[f] non liberabitur.

De concuratoribus.

19. *Vlpianus* lib. 1. Reſponſorum.

ACtus ſui rationem concuratori[g] reddere non eſſe compellendum. ſed, niſi cum eo adminiſtrationem communicet "ſi non" ex fide curam gerat, ſuſpectum[h] poſtulari poſſe.

De excuſatione non recepta.

20. *Idem* "libro quinto de Officio proconſulis."

TVtor, vel curator: cuius[i] iniuſta appellatio pronuntiata erit, cuiúſve excuſatio recepta non ſit: ex[k] quo accedere ad adminiſtrationem debuit, erit obligatus.

De patre tutoris.

21. *Marcellus* libro ſingulari Reſponſorum.

LVcius Titius Gaium Seium filiumfamilias[l], teſtamento, filio ſuo tutorem dedit Gaius Seius, ſciente, & conſentiente patre, tutelam adminiſtrauit. quæro: an, defuncto Gaio Seio, actio tutelæ aduerſus patrem eius: & in quantum competat. Marcellus reſpondit, ſecundùm ea, quæ propoſita eſſent, actione[m] de peculio, & de in rẽ uerſo[n] patrem teneri: nec multum videri in hoc caſu[o] facere patris ſcientiam & conſenſum ad obligandum eum inſolidum. niſi fortè, contutore, vel alio quo volente eum facere ſuſpectum, interceſſit, & quaſi in ſe periculum recepit.

De nouatione, petitione, & donatione.

22. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

TVtor, ad vtilitatem[p] pupilli, &[q] nouare[r], & rem in iudicium[ſ] deducere[t] poteſt. donationes[u] autem ab eo factæ, pupillo non nocent.

Cautio de rato.

23. *Vlpianus* "libro nono ad Edictum."

VVlgò obſeruatur, ne tutor caueat[x], *ratam rem pupillũ habiturum:* quia[y] rem[z] in iudicium deducit. Quid tamen, ſi[a] dubitetur, an tutor ſit, vel an duret[b] tutor, vel an geſtus illi commiſſus ſit? æquum eſt, aduerſarium non decipi[c]. Idem & in curatore eſt, vt Iulianus ſcripſit.

De actore conſtituendo. 1. De tutela duobus ſimul permiſſa.

24. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

DEcreto prætoris actor[d] conſtitui periculo tutoris ſolet: quotiénſque[e] aut diffuſa[f] negotia ſint: aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id poſtulet. Si tamẽ nõdum fari pupillus poteſt, vt procuratorem facere poſſit, aut abſens ſit: tunc actor neceſſariò conſtituendus eſt.

1 ¶ Si duobus ſimul tutela gerenda permiſſa eſt vel à parente, vel à contutoribus, vel à magiſtratibus: benignè accipiendum eſt, etiam[g] vni[h] agere permiſſum. quia duo ſimul agere non[i] poſſunt.

De reſtitutione in integrum.

25. *Vlpianus* "libro 13. ad Edictum."

n Imò pater inſolidùm tutelæ tenetur, ſi filio gerenti conſenſit *d. l. 7.*
o vt & in quibuſuis aliis obligationibus. *Bartolus.*
p Quid ſi dubiũ ſit, an ad vtilitatem pupilli pertineat? poteſt etiam nouare. *l. nouare. §. 1. ʒ. de nouat.*
q *l. 20. §. 1. ʒ. de nouation.*
r Imò, deminuendi cauſa trãſigere non poteſt, *lege 46. in fin. ʒ. eodem.*
ſ *l. 1. in fin. ʒ. eodem.*
t Igitur & compromittere.
u *l. 46. in fin. ʒ. eodem.* ne quidem mortis cauſa, *l. 1. §. 1. ʒ. de tutel. & rationib.*
x actor tamen à tutore datus cauet, *l. 9. ʒ. rat rem. hab. l. 13. Cod. de admin. tutor.*
y *l. 11. §. 7. ʒ. de except. rei iudic.*
z ius pupilli in iure periclitari facit, perinde ac ſi ipſe litigaret, *l. ſi mater. §. hoc iure. ʒ. de except. rei indic. l. procurator ʒ. ratam rem haberi.*
a Quid ſi is de cuius mandato dubitatur, an cauet de rato? An potius aduerſariũ indemnem fore *l. Prætor, §. ſi controuerſia. l. quæ vias. §. 1. ʒ. de damno:* vt Dynus putat? ſanè, voluntarium mandatum habens, putà procurator, cauet de rato: neceſſarium habens, vt tutor, cauet ſub hac conditione ſi non apparebit eum tutorem eſſe. *Ioan. Bart.*
b An cauet de rato: ſi plenè conſtat de mandato: ſemiplenè de eo reuocato? Ita notat Bart.
c & eo caſu tutorem cauere: num de rato, num de indemnitate? *v. Bart. hîc num. 2.*
d qui paulo pòſt procurator, *l. 13. inf. ʒ. de tutel. v. l. vn. Cod. de actore à tutore.*
e Actor conſtitui ſolet, quoties neceſſitas eſt ex parte rei (putà patrimonij, quod diffuſum proponitur) vel ex parte tutoris (vt quià in dignitate, vel ſenex vel infirmus) vel ex parte pupilli (putà ſi infans vel abſens, *vt hac lege.*) Imò etſi nulla ſit neceſſitas, ſponte *l. Neque. Cod. de procurat.* Conſultiùs tamen eſt vt addatur quædã cauſa, quamuis generalis, putà propter impedimentum rei familiaris. *l. Thais. §. 1. ʒ. de fideic. liber.* f *Theophil. §. 1. Inſt. de ſatiſd. tutor.* g Imò omnes agent, *l. creditor. §. duobus. ʒ. mandati: l. ſicuti, ʒ. de arbitr. l. qui proprio, in fi. ʒ. de procurat.* An aliud hîc in tutore quàm ibi in procuratore: quòd ius tutelæ ſit indiuiduum, & in ſolidùm apud quemlibet tutorem. h *l. 3. §. 6. ʒ. eodem. l. 1. Cod. ſi ex plurib. tutorib.*
i Quid ſi velint vnà atque omnes experiri? poſt Gloſſam & Dynum, Bartolus ita putat, reiecta opinione Cyni & Iacobi Aretij.

SI minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus:& ei sint condemnati in id,quod sua intererat[a], minoris tutores, culpa eorum,condemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? & Papinianus Respõsorum libro secundo ait, nihilo minùs posse restitui. & idcirco curatores,si nondum iudicatum fecerunt,posse prouocãtes,per exceptionem doli consequi,vt eis mandentur[b] aduersus tutores actiones.quid tamen, si iam fecerunt iudicatum curatores[c]? proderit hoc tutoribus : quoniam nihil minori abest, qui de præda[d] magis, quàm de damno sollicitus est. nisi fortè mandare[e] actiones paratus sit curatoribus.

De administratore conueniendo.

26. *Paulus* "libro vigesimo quarto ad Edictum."

(CVm) curatore[f],& pro tutore[g],etiam manente administratione agi potest.

De authoritate tutoris.

27. *Idem* "lib.7. ad Plautium."

TVtor : qui tutelam gerit: quantum ad prouidentiam pupillarem,domini[h] loco haberi debet.

De cautione iudiciali & tutela finita. 1. De vsuris.

28. *Marcellus* lib.8.Digestorum.

TVtor pro pupillo in iudicium vocatus,solemniter cauit. si inter moras puer ad pubertatem peruenit[i]: nõ est cogendus accipere iudicium.

1 ¶ Tutor:qui,post[k] pubertatem pupilli,negotiorum eius administratione abstinuit : vsuras præstare non debet, ex quo[l] obtulit pecuniam. Quinetiam iustiùs mihi videtur: eum,per quem non stetit,quo minùs conuentus restitueret tutelam ad præstationem vsurarum non compelli. *Vlpianus notat* : Non sufficit obtulisse , nisi & deposuit[m] obsignatam tuto[n] in loco.

29. *Idem* libro 8.Digestorum.

MAximéque heredem tutoris. nam periniquum est, eum, cui fortè post viginti annos,vel ampliùs[o], in mentem venit,tutelam reposcere:etiam vsuras postulare.

De defensione pupilli.

30. *Idem* "libro vigesimoprimo Digestorum.

TVtoris præcipuum est officium, ne indefensum[p] pupillum relinquat.

In quantum tutor tenetur.

31. *Modestinus* libro primo Excusationum.

DIui Seuerus & Antoninus Augusti Sergio Iuliano. Forma:qua singuli tutores,prout[q] quisque gessit tutelam,nonnunquã insolidum[r] tenentur:dumtaxat intra pubertatis tempora locum habet:non etiam si post pubertatem administrauerint.

De fideiussore tutoris. 1. De cautionibus amissis. 2. De fructibus qui percipi potuerunt. 4. De restitutione aduersus venditionem. 5. De impensis voluptuariis. 6. De annonis. & contributionibus ex consuetudine præstandis. 7. De relegatione tutoris.

32. *Idem* libro sexto Responsorum.

SIne herede tutor decessit. quæro : an curator pupillo datus: cùm neque inuentaria , neque alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeantur:possit eundem[s] fideiussorem conuenire ex stipulatione , quanti pupilli interest. Modestinus respondit *, in id, quod tutor conueniri potuit,fideiussorem[t] "quoque" conueniri posse[u].

a *l.20.§.1.ī.de tutela & rationib.*
b *l.1.§.18.ī.de tutelæ & rationib.*
c i.solidum persoluerunt. *l. 15.ī. de tutelæ & rationibus.*
d *v.l.15.in fin. ī. ad Velleian.*
e Cedi posse inuentarij beneficium hinc colligunt.
f *l.4.in fi.ī.de tutela & rationibus.*
g *l.1.§.3.ī. de eo qui pro tutore.*
h *vide l.56.§.penult.ī.de furt.adde l.157 ī.de regulis iuris:* in ædes.vide Ciceronem 5.*ad Attic.vlt.*
i adoleuerit, *lege vlt.ī.si quis cautioni.*
k Vsuræ quas tutor præstat pupillo vt impuberi, post pubertatem non prestat, si modò pecuniam pupilli legitimè deposuit & obsignauit tuto hoc loco. Est enim iniquũ ab eo tutore vsuras exigere,qui reliqua obtulit tutelæ.
l *l.1.in fine.ī.de vsuris. l 4. Cod.de vsur.pupillarib.*
m *vide l.19. Cod. de vsur.*
n *vide l.34.in fi.ī. de damno:l.9.C.de pignorat.act.*
o actio tutelæ olim nõ erat ex perpetuis. *vide l. 8. in fin. Cod. arb. tutelæ.* sed postea ad 30. annos restricta est , *l.3.in fi.Cod.de præscrip.*
p Officium tutoris precipuum est,pupillum indefensum non relinquere : quod initio tutelæ tutor promittere debet. *l.28.l.vlt. §. defensionem. C. eodem.*
q In solidùm tutores obligãtur, quà gerunt ex officio publico: secus, quà ex priuato.*Bart.*
r *vide legem 2. Cod. de diuid. tutela.*
s Tutore mortuo sine herede, tenetur eius fideiussor.
t *¶l.3.ī.de fideiussorib.tutor.*
u casu scilicet, citra culpam tutoris. *vide l.50.ī. eod.*
x & sic durat accessoria obligatio sine principali. Non iuratur tamen aduersus ipsum fideiussorem in litẽ, quia actione stricti iuris hic conuenitur,hoc est,ex stipulatione. An aduersus tutoris heredem? iuratur in litem : si ipse in dolo fuerit.*l.vlt Cod.de in litem iur.*
y Damnum casu contingens tutor non præstat.
z satis est igitur si probetur fructus,percipi potuisse. Ita: Tutor præstat fructus pupillo,nec eos tantùm quos percepit,sed & quos percipere potuit.
a *vide l.39 in fin.ī.eodem.*
b pupillo scilicet.
c *adde l.24 §.4.ī.de minoribus.*
d Restitutus in integrum minor aduersus venditionem rerum suarum , pretium non restituit, nisi eo factus sit locupletior: sed nec expensas voluptarias. *§.5.ī.eodem. adde l.7.ī.quæ in fraud.cred.l.1.Cod.de præscripi.30.ann.*

1 ¶ Modestinus respondit,damnum,si quod[x] "datum" accidit , eo quia cautiones soluti vectigalis inuentæ non sunt,ad tutorem, cuius[y] nulla culpa admissa proponitur, minimè pertinere.

2 ¶ Modestinus respondit,tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere , qui ex fundo bona fide percipi potuerunt[z].

3 ¶ Item respondit:si[a] minus à seruo[b] tutor percepit, quàm bona fide ex fundo percipi potuit:ex eo,de quo pupillæ sit obstrictus,quantum ex peculio serui seruari possit,eidem tutori proficere debere. scilicet si non perdituro[c] seruo administrationem credidit.

4 ¶ Interposito curatore , adolescens fundum Titio vendidit: postea, adgnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. quæro : an, cùm ex hac venditione melior factus nõ est.neque in rem suam quidquam versum probetur : pretium emptori restituere non debeat. Modestinus respondit *, pretium[d] fundi ab adolescente venundati, si[e] rationibus eius non profuit[f], nec quidquam de eo (à) iudicante de in integrum restitutione statutum est:emptorem frustrà postulare.

5 ¶ Item respondit, sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adolescentem onerandum non esse[g], qui tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, vt in facie pristina[h] "(id est,quę fuit ante venditionem)" ædificium esse possit:emptori auferre,permitti oportere.

6 ¶ Lucius Titius coheres,& curator sororis suæ: cũ esset ex ciuitate , in qua vsitatum erat[i] ipsos dominos[k] prædiorum,non conductores,onera annonarum[l] & contributionum[m] temporarium[n] sustinere : morem hunc & consuetudinem[o] semper obseruatam secutus, & ipse pro communi & indiuidua hereditate annonas prestitit.quæro,an in rationibus dandis opponi curatori possit,quia nõ rectè pro parte sororis tales impensas fecerat. Modestinus respondit,"in" id[p] demum curatorem adultę reputare ex causa,de qua quæritur, posse,quod ipsa,si rem suam administraret,erogare compelleretur.

7 ¶ Tutores duo, post venditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diuiserant. post quam diuisionem,alter eorum in exilium[q] datus est, durante tutela.quærebatur,an,actore constituto,contutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poterit. Modestinus "respondit." Si hoc quæritur : an , contutore relegato, contutor eius, tutelæ actionem exercere possit,non[r] posse[s],respondi.

De diligentia tutoris. 1. De curatoribus constitutis. 2. De herede pupilli. 3. De sumptibus in tutelam,vel in tutores factis.

33. *Callistratus* libro quarto de Cognitionibus.

A Tutoribus , & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium,quam paterfamiliàs[t] rebus suis ex bona fide præbere debet.

1 ¶ Officium tutorum, curatoribus[u] constitutis , finem[x] accipit. ideóque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. ídque etiam Diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit.

2 ¶ Heredibus quoque pupillorum electio eadem aduersus tutores, in[y] quó potissimùm consistere velint, competit[z],quæ ipsis,quorum tutela administrata sit.

3 ¶ Principalibus constitutionibus declaratur: Sumptuum[a], qui bona fide in tutelam, non[b] qui in ipsos tutores fiunt,ratio haberi solet. nisi ab eo,qui eum dat, certũ solatium[c] ei constitutum est.

De seruis torquendis.

34. *Iulius Aquila* libro Responsorum respondit.

AD instruendam[d] diligentiam iudicantis, & pupillorum vtilitatem admittendam , seruos[e] quoque eorũ interrogari[f] posse.

e *lege 27.§.1.in fine, ī. de minoribus.*
f *lege 10. Cod.de prædijs minorum.*
g Imò, omnes bona fide factæ expensæ debentur , *lege 39. in fine, ī. de minoribus.*
h *lege 5. in fine, Codic. de rei vindic.*
i aliàs conductores tenerentur ad soluendum vectigal, *lege 6.Cod.de pignoribus.* nec pactione aliter constitui potest inter debitorem & creditorem , *lege 42.suprà de pactis.*
k Annonas & tributa quotannis conferebant possessores, id est, vel ipsi domini prædiorũ, vel conductores : ídque per causam tuendi exercitus, *lege 1. Cod.de exact.tribut.*
l Annonæ in speciebus consistunt, veluti frumento,vino , oleo,pane, carne, sale.
m Contributiones (quæ intributiones & tributa)in corporibus consistunt , veluti auro , argento,aere,equis,vestibus. súntque vel soli vel capitis. *l. vlt.ī.de censib.*adde quę scripsi *ad l.27.§.3.ī. de vsufruct.*
n *al.* temporariarum. *al.* contributioné temporariam.
o Consuetudo extra ius commune inducta, minores etiam obligat.
p *l.13.§. 2.ī.eod.*
q Relegatione tutela non finitur: vt hinc constet à pupillo tutelæ cõueniri nõ posse tutoré relegatum: nempe cõstante ipsa tutela,nondum finita. secus si fuerit deportatus, *vt in l. si tutor,in fi.ī.de rat distrah.*
r *l.11.in pr.l.19. in pr.ī. eod.l.2.C.eo.*
s saltem potest aduersus fiscum *v.l.9.ī.penult.ī.de tut.& rat.*
t *v.l.10.ī.eod.*
u i.anno 12. in fœminis,& 14.in masculis. *v.l.13. §.penul.ī.de tut.& curat. datis ab his*
x Tutela vbi desinit,ibi cura incipit. Finis & interitus tutelæ,actus est,& vt ita loquamur,generatio curæ.
y id est, in quem.
z Imò non competit,*l.42.in fi.ī.eod.*
a *l 3.Cod.eod.*
b Expensas in suam ac propriam personam factas, tutor pupillo imputare non potest,*vt hic* Pone tutorem à negotiis suis auocatum pupilli causa? Aliud fuerit, si tutelæ nomine iter instituere aliquod fuerit coactus: Tales enim sumptus rectè pupillo imputat:*Iacob.de Aret.Bartol.Alberic.*
c Potest iudex tutori ex certa causa salarium constituere. *Bart.*
d *vide l.1.ī.de fide instrum.*
e *d.l.1.l.vlt.ī.de suspectis.l 1.§.3.ī.de tutelæ & rationib.*
f & torqueri,*l.22.Cod.eod.* Ita in causa suspecta tutori & rationis reddẽdæ, possunt torqueri serui pupilli.

De mi-

a *vide l.44.in princ.ꝭ.eodem.*
b Tutor ſecundus ſeu poſterior nomina facta à priore tutore cogitur ſuſcipere, at non exigere ſuo periculo.
c Quid: æquitas, quibus in negotiis ipſo iure aliquid inducit? non tantùm in ſocietate, ſed & omni contractu, *vt hic. l.4.l.10.l.21.ꝭ.de compenſat.* Accurſius hoc malè coanguſtat ad cauſam vſurarũ, *in l.10.ꝭ. de compenſat.* Olim nõ fiebat ipſo iure, neque per exceptionem doli in ſtrictis iudiciis, poſtea cœpit fieri, o, poſita exceptione doli ex conſtitutione D. Marci, quæ ſtrictum iudicium bonæ fidei fecit. Poſtea inter prudentes conſtitit ipſo iure fieri, idque confirmatum cõſtitutione Seueri Alexandri, *l.4.l.6.C. de compenſat,* deinde cõſtitutione Iuſtiniani, *l. vlt.Cod.de compẽſat.* vide Cuiac. *8.obſeru.16.*
d *adde l.4.ꝭ.de compenſationibus adde Cuiac. 8. obſeru,16.*
e Compenſatio vni tutori obiicitur propter alterius debitum.
f vide quæ dixi *ad l.2.Cod.ſi ex pluribus tutorib.*
g Tutelam non iuris eſſe ſed iuriſdictionis: an hoc ſignificat, Tutelam nõ fieri iure ſed iudicis authoritate? An tutelam eas res cõtinere quę non diuiduntur? An tutelam non eſſe iuris magni, hoc eſt imperij, ſed iuriſdictionis, ſeu minimi Imperij, vt quidam loquuntur? An tutelæ ius indiuiduum eſſe, cũ apud quẽlibet ſit ſolida & tota tutela: diuiſionem verò ſeu adminiſtrationẽ tutelæ, iuriſdictionis eſſe, vt putat Bartolus?
h Imò, iuriſdictionis non eſt, *l.6.§.2.ꝭ.de tutelis.*
i *adde l.2.in fin. C.de diuid.tut.*
k ſiue ſit paterfamiliàs, ſiue filiusfamiliàs, ſiue liber: ſiue ſeruus. tametſi cũ de ſeruo hîc loquimur, ſeruum negotia gerentẽ intelligere debeamus, ac non tutorem, *l. ſi arrogati. ꝭ. de tutel.*
l *v.l.Pomponius, ꝭ.de negotiis.* Variata conditione gerentis, variatur obligationis conditio.
m de quibus vide *l.9.in fin.ꝭ.de tutelæ & rat.*

De nominibus.

35. *Papinianus* "lib.2.Quæſtionum."

TVtor ſiue curator nomina[a], quæ iuſtè putat non eſſe idonea, a priore tutore vel curatore ſuſcipere quidẽ cogitur, non[b] tamen exactionem periculo ſuo facere.

De diuiſione tutelæ.

36. *Idem* "libro 3. Quæſtionum."

INter tutores diuiſa tutela eſt. æquitas[c], quæ merum[d] ius compenſationis[e] inducit, propter officium & perſonam agentis tutoris non[f] differtur. nam diuiſio tutelæ, quæ[g] non iuris, ſed iuriſdictionis[h] eſt, modum adminiſtrationi facit: & inter ipſos[i] locum habet: nec experiri cum pupillo volentibus obſtare debet.

Si mutetur conditio tutoris.

37. *Idem* "libro 11. Quæſtionum."

TVtorem[k]: qui tutelam gerit: Sabinus, & Caſſius, prout[l] gerit, in ſingulas res per tempora, velut ex pluribus cauſis[m], obligari[n] putauerunt.

1 ¶ Secundùm quam ſententiam ſeruus inſtitor dominicæ mercis, vel præpoſitus debitis exigendis: ſi liber factus in eodem actu perſeueret: quamuis tempore ſeruitutis obligari non potuerit: præteriti temporis nomine, actione, negotiorum geſtorum, non inutiliter conuenietur: earum ſcilicet rerum, quæ connexam[o] rationem cum his, quæ poſtea geſta ſunt, habuerunt. ſic "enim" & tutelæ iudicium, earum quoque rerum cauſa, tenere placuit, quę poſt pubertatem adminiſtrantur, ſi poſterior actus priori cohæreat, neque diuiſus propriam rationem habet.

2 ¶ Inde deſcendit quæſtio, quæ vulgò circa filiumfamiliàs tractata eſt, qui tutor teſtamento datus, poſt tutelam geſtam emancipatus[p], in eodem officio perſeuerauit. & ſecundùm Sabini, & Caſſij ſententiam eueniet: vt de eo quidem, quod poſt emancipationem geſtum eſt, in ſolidum conueniri poſſit: de præterito autem, ſiue peculium non ſit ademptum, ſiue ademptum ſit, in id, quod facere poſſit. quod ſi, ſuperioris temporis nomine, patrẽ[q] de peculio pupillus conuenire maluerit: (annus enim vtilis, ex quo tutela agi poſſe cœpit, computabitur) ne capiatur pater, inducta totius temporis cauſa. tempus, quo filiusfamiliàs tutelam geſſit, comprehendendum erit.

De pluribus tutoribus qui non adminiſtrauerunt.

38. *Idem* "libro duodecimo Quæſtionum."

SI plures tutelam non adminiſtrauerint, & omnes ſoluendo ſint: vtrùm, quia nullæ partes adminiſtrationis inueniuntur, electioni locus erit? an, vt[r] eiuſdem pecuniæ debitores excipere debebunt periculi ſocietatem[ſ]? quod magis[t] ratio ſuadet[u].

1 ¶ Si quidam ex his idonei non ſint, onerabuntur ſine dubio cæteri. nec iniquè: cùm ſingulorum contumacia pupillo damnum in ſolidum[x] dederit.

2 ¶ Vnde quærendum eſt, an actiones[y] pupillus "ei", qui ſolus conuenitur. in alterum pro parte ſcilicet præſtare debeat. ſed, cùm propria cuiuſque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc deſiderari[z]?

De protutoribus próve curatoribus. 3. De duobus tutoribus vno rerum Italicarum, altero prouincialiũ. 4. De contractu tutoris. 5. De mutuis cautionibus & pignoribus curatoris 6, De appellatione tutoris. 7. De curatoribus rerum Italicarum petendis à tutoribus rerum prouincialium. 8. De tutore Romæ ſubſtituto in locum eius, qui res Italicas & prouinciales adminiſtrauerat. 9. De protutoribus próve curatoribus. 10. De heredibus tutorum. 11. Si quidam geſſerunt, quidam non. 12. De lite poſt pubertatem peracta. 13. De remiſſione culpæ tutorum. 14. De nominibus & vſuris. 15. De tutoribus & curatoribus conueniendis. 16. De eo qui contutoris heredem non conuenit, aut contutorem ſuſpectum non fecit. 17. De tutore fratris coheredis. 18. De ſeruo actore manumiſſo ab adoleſcente.

n Tutela conſtante obligatur tutor naturaliter & ciuiliter, *vt hic.* ſed non naſcitur actio, *l. ſi tutor.ꝭ.de tutel. & rat.*
o Connexorum idem eſt iudicium. *v.l.3.ꝭ.de tut. & rat.*
p *v.l.11... pr.ꝭ.de tut. & rat.*
q *vide l.11.in fi..ꝭ de tut. & rat.*
r Diuiſionis non ceſſionis beneficium habent tutores in gerendo negligentes ſeu contumaces. Imò diuiſionis beneficium non habent. *l.1. §.nunc tractemus.ꝭ.de tutelæ.* quod & ita Azo cenſet, malè. quippe vnum tantùm eligi non poſſe hîc dicitur: & ſimul conueniendos eſſe.
ſ id eſt, petere beneficium diuiſionis.
t Imò non magis id ſuadet ratio. poteſt enim pupillus vnum ex tutoribus non gerentibus eligere, & in eum vnum ac ſolum experiri: cùm ius eligendi habeat aduerſus plures tutores non contumaces in gerendo, *l. à tutoribus, §. heredibus, ꝭ.eod. l.2.C.de diuid.tutela.* vide hîc Bartolum.
u vt ſc. conueniantur pro virili. *l.1.§.10.§.11.ꝭ.de tut. & rat.*
x ergo ſi non idonei erunt, in ſolidum tenebuntur, *v.l.55.in pr.ꝭ.eod.*
y Inter plures tutores contumaciter non gerentes, ceſſionis beneficium non eſt, *vt hic.* Imò eſt. *d.§.nunc tractemus*? Non eſt aduerſus plures tutores qui ex culpa cõueniuntur, *vt ib.* Eſt aduerſus eos qui ex contumacia conueniuntur, *vt hîc.* hoc eſt qui ex delicto.

39. *Idem* "libro quinto Reſponſorum."

TVtores: qui poſt finem tutelę per errorem officij durantes, rerum adminiſtrationem retinuerunt: nominum paternorum[a] periculum, quę poſt pubertatem adoleſcentis idonea fuerunt, præſtare cogendi non erunt: cũ[b] actionem inferre non potuerunt.

1 ¶ Curator à patre teſtamento datus impuberis negotiis ſe per errorem immiſcuit: poſtea à prætore tutoribus aliis datis[c], periculum futuri temporis ille, qui poſtea nihil geſſit, non præſtabit.

2 ¶ Qui ſe negotiis impuberis[d] non iure tutor datus, ſecundum patris voluntatem immiſcuit: errore comperto, tutorem à prætore conſtitui conſultiùs petet[e], ne fortè, ſi rem cœptam deſeruerit, fraudis vel culpę cauſa condemnetur. nõ idem ſeruatur, ſi quis vltrò negotium alienum geſſerit. cùm ſatis[f] abundéque ſufficiat, vel in vna ſpecie per amici laborem domino conſuli.

3 ¶ Heres inſtitutus, qui non habuit ſubſtitutũ, priùs quam hereditatem adiret, quam impuberi reſtituere debuit, vita deceſſit. cùm hereditas in Italia eſſet, ſcriptus autem heres in prouincia vita deceſſiſſet: tutores prouincialium[g] rerum, culpæ nomine, condemnandos exiſtimaui: ſi cauſam teſtamenti non ignorantes, vtilitatem impuberis deſeruerunt[h]. nam hereditatis in prouincia fideicõmiſſo reſtituto, cauſam quidem iuris expediri potuiſſe, rerum autem adminiſtrationem ad eos recidere debuiſſe, qui tutelam in Italia ſuſcepiſſent.

4 ¶ Aduerſus tutorem, qui pupillũ hereditate patris abſtinuit[i], actionem denegari non oportet creditori[k], qui cum ipſo tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem impuberis verteret.

5 ¶ Curatores adoleſcentis, mutui periculi gratia, cautionem inuicem ſibi præbuerũt, & in eam rem pignora dederunt. cùm[l] officio depoſito[m], ſoluendo fuiſſent: irritam cautionem eſſe factam, & pignoris vinculum ſolutum, apparuit.

6 ¶ Tutor datus aduerſus ipſam creationem prouocauit. heres eius poſtea victus[n], præteriti temporis periculum pręſtabit. quia non[o] videtur leuis culpa, contra iuris auctoritatem, mandatum tutelæ officium detrectare[p].

7 ¶ Rerum[q] prouincialium tutores, in[r] vrbe cauſas appellationis impuberum agente, rerum Italicarum curatores vt impuberibus conſtituantur, ad officium ſuum reuocare debent. alioquin: ſi priùs in prouinciam redierint: dolum aut culpam[ſ] eorum in ea quoque parte rectè iudex conueniet.

8 ¶ Patruus: teſtamento, fratris filio tutor datus: cùm in Italia domicilium haberet: tam Italicarũ rerum, quàm prouincialium adminiſtrationem ſuſcepit: atque ita pecuniam ex vẽditionibus Romæ refectam, in[t] prouinciam traiecit, & in calendarium pupilli conuertit. tutor in locum eius Romæ ſubſtitutus, adminiſtrationem pecuniæ, quæ[u] non pertinet ad tutelam ſuam[x], ſuſcipere non cogitur.

9 ¶ Curatores teſtamento, vel tutores inutiliter[y] dati, neque decreto prętoris confirmati, negotia geſſerunt. vice mutua periculum præſtare coguntur[z]: cùm officium ſponte[a], citra iuris adminiculum, iniuerint: & qui fuit idoneus, decretum prætoris curatores vel tutores conſtituentis implorare debuerit.

10 ¶ Tutoribus idoneis diem functis, vice[b] mutua periculum ad heredes eorum[c] non redundat: quod non habuit locum, officio tutelæ manente[d].

11 ¶ In[e] eum, qui tutelam gerere noluit, poſt[f] cæteros, qui geſſerunt, actionem 'vtilem' tutelæ dari placuit. quod tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui ſe negotiis miſcuerunt, ſed communi[g] negligentia periit: citra ſubſtitutionis ordinem, æqualiter omnium periculum ſpectat.

12 ¶ Tutores, pubere pupillo conſtituto[h], litem appellationis inchoatam, iuſſu conſulum[i] ob notitiam rei perfecerunt. cùm iudicatum perſequi non[k] potuerunt[l], periculo culpæ non ſubiiciuntur.

z *adde l.12.§.1.ꝭ. de furtis.*
a ¶ *l.43. in pr.ꝭ.eo.*
b Ei qui non poteſt agere, non imputatur periculum nominis, *Bart.*
c putà, quia curator impuberi non datur. *v.§.9.ꝭ.eod. facit l.101. §.2.ꝭ.de condit. & demonſt.*
d *v.§.9.ꝭ.eod.*
e Imò, non eſt illud neceſſe, *l.2. in fi.ꝭ.qui pet.tut.*
f *v.l.20.Cod.de negot.*
g quæ ſunt agẽda in perſona, vel in rebus, ea pertinent ad tutoré eius regionis vnde eſt perſona, & vbi res ſunt, *Bart.*
h *§.6. in fi.ꝭ.eod. l.47.§.2.in fi.ꝭ.eod.*
i *vide tit. Cod.ſi minor ab hered.ſe abſt.*
k Imò, oportet denegari, *l.2.§.1. in fi.ꝭ.eod.*
l Cauſa ſublata cautionis interponendæ ceſſat effectus cautionis interpoſitæ.
m *v.l.vlt.Cod.in quib.cauſ.tutor.*
n *v.l.20.ꝭ.eod.*
o Appellare iniuſtè non leuis culpa eſt, ſed dolus vel lata culpa. Ita fit, vt omne periculum, quod ea appellatione pendente acciderit, pręſtet tutor, qui iniuſtè appellauerit.
p & deſerere, *§.3.ꝭ.eod.*
q Curatorem rebus prouincialibus dari petere tutor vrbanus poteſt. ſic tutor vnius prouincię, rectè petit curatorem conſtitui, ad eam cauſam quæ in alia prouincia tractatur.
r Appellatur ex prouincia in vrbem.
ſ *v.§.3.ꝭ.eod.*
t Tutor domicilium mutare poteſt ex vna prouincia in aliam.
u *v.l.16. §.4.ꝭ.de excuſat.*
x quæ tranſlata eſt in prouinciã: & patrimonio prouinciali applicita.
y *§.1.2. ꝭ.eodem.* Protutores tenẽtur in ſolidum, vt tutores.
z *l.1.in fi.l.4.in fi.C.de teſtam.tut.§.5.ꝭ.eod.*
a Beneficium diuiſionis locum non habet inter eos qui ſponte adminiſtrant.
b Heres tutoris non tenetur ex ſua perſona, ſi non exegit heredem alterius.
c *v.l.53.ꝭ.eodem.*
d Tunc enim vnius periculum ad alium pertineret.
e In geſtis, priùs conuenitur qui geſſit, quàm qui non geſſit: in non geſtis, ſinguli æquo iure conueniuntur.
f *l.1.Cod.ſi tutor non geſſerit: adde l.3.§.1. & 2. ꝭ.eod.*
g ex eo quod communi negligentia actum eſt, omnes in ſolidum tenentur.
h & ſic finita tutela.
i vt & legati, *vide l.5. §.7.in fi.ꝭ.eod.*
k Tutoribus qui agere non potuerunt, nihil imputatur.
l licèt finita tutela cauſa cepta peragi poſſit per tutorem cauſa cognita, non agitur tamen iudicati in eum. *Bartol.*

a Reſtitutionis auxilio non iuuatur,qui veniam ætatis impetrauit, *l.1. Cod. de his qui veniam ætatis.*

b Venia ætatis impetrata alienare & pignorare olim licuit,at non donare, *vt hic, & l.vlt.Cod.ſi maior factus alienat.ratam.* hodie, nec alienare,nec pignorare. *l.3.Cod. de his qui veniam ætatis.* Porrò veteres interpretes,ad maiorem 25. annis hunc locum referunt,non ad eum qui veniam ætatis impetrauit.

c. Tranſactionis & donationis diſcrimen.

d Periculum nominum exigendorum negligēti in ea re tutori imputatur.

e *v. l.1. §.18.ĵ.de tutelæ & rationibus.*

f Tutoribus cōuentis non liberantur curatores, & è contrà curatoribus conuentis, tutores quoque non liberātur, niſi quatenus exactum eſt.

g *vide l.18.in fin. ſ.eod.*

h Tutori imputatur negligentia ſi heredē cōtutoris non cōuenit: ſicut ſi ſuſpectum contutorem facere neglexit.

i *l. 2.in fin. Cod. de tut. vel cur. qui non ſatiſd.*

k *l.4.ſ.eod.l.2.in fi.ĵ.de magiſt.conueniend.*

l Priuilegia militum extendere ad alienam iniuriam non debemus. *adde l. nec annus C.de emāc. lib.25. l.2. §. meritò.§.ſi quis à principe.ĵ. ne quid in loco publ.*

m ſed nec alias cauſas & res,quā militares. *v.de l.28.l.41.ĵ. de milit. teſta.*

n Imperitiæ venia nō datur militibus in vltimis voluntatibus.*l.3. Cod.eod.*

o *adde l.5.§.7.ſ. eod.*

p Qui rationem actus ſui reddere tutorem ſuum vetat, non ei remittit aut legat, res ex tutela perceptas, aut contractus dolo initos. Ita fit vt eius contutores eo nomine poſſint conueniri,quòd eum tutorē (cuius dolus probatur) ſuſpectum non fecerint.

q *vide d.§.7.in f. ſ.eod.*

r *l.19.ĵ.de rebus author. ind.* vt in perſonali præferatur cæteris.

13 Ab eo,qui[a] reſtitutionis auxilio non iuuatur,quæſtio culpæ tutorum,conuentione,remitti poteſt:nec[b] donatum,ſed[c] tranſactum videtur.

14 ¶ Negligentiæ tutorum periculo[d] nominum,quæ pater vſuris maioribus fecit,adſcripto:pupilla quidem actionem[e] calendarij præſtare cogitur:exactas autem vſuras tutelæ tempore,citra vllam compenſationem retinet.

15 ¶ Adoleſcens: tutoribus conuentis[f],à quibus totum ſeruari non potuit: aduerſus curatores, qui[g] tutelam ad ſe negligentia non tranſtulerunt, integram actionem retinet.neque enim tutelę iudicio conſumptum videtur, quod alterius officij querellam habuit.

16 ¶ Tutor[h]: qui tutoris[i] idoneum heredem conuenire,pupilli nomine, noluit: damni vicarius ſubſtituitur. vt is,qui non idoneum tutelæ tempore[k] ſuſpectum facere ſuperſedit.

17 ¶ Tutelæ iudicium ita differri non oportet: quòd fratris, & coheredis impuberis idem tutelam ſuſtineat.

18 ¶ Quod de peculio ſerui actoris: quem adoleſcens poſtquam res ſuas adminiſtrare cœpit,manumiſit [&] retinuit,aut retinere potuit: in ratione reddenda, curatori per iudicem acceptò feretur.

De priuilegio militari.

+ 40. *Idem* libro 6.Reſponſorum.

IMpuberi filio centyrio curatorem dedit. decreto prætoris nō ſecuto:ſi nihil curator datus adminiſtret:periculo contumaciæ,vel negligentiæ non adſtringetur. nam * priuilegium[l] militum ad alienam[m] iniuriam porrigi nō oportet. nec in aliis,circa[n] ſupremam voluntatem,imperitiæ venia datur,quàm in bonis militum. * filij verò tutela iure patrię poteſtatis,non militię præmio mandatur.

De remißione rationum reddendarum.

41. *Idem* libro 7. Reſponſorum.

QVi plures tutores habuit: vnum, qui ſoluendo non fuit[o],*rationem*[p] *actus ſui vetuit reddere.* quoniam eius liberatio, quod ex tutela percepit,aut dolo contraxit, nō eſt relicta: contutores qui ſuſpectum facere neglexerunt, ex culpa rectè conueniuntur. tutor enim legatarius ex culpa,quæ teſtamento[q] remiſſa eſt,non tenetur.

De priuilegio pupilli.

42. *Idem* lib.1.Definitionum.

EX pluribus tutoribus in ſolidum, vnum tutorem iudex condemnauit. in rem ſuam iudicatus procurator datus,priuilegium[r] pupilli non habebit.quod[ſ] nec heredi[t] pupilli datur[u]. non enim cauſæ,ſed perſonæ ſuccurritur,quæ meruit præcipuum fauorem.

De ære alieno. 1. De dote promiſſa ſupra vires patrimonij.

43. *Paulus* libro 7.Quæſtionum.

CVm poſt mortem[x] pupilli deſinit eſſe nomē idoneū, tutor[y] periculo eximitur.

1 ¶ Qui, cùm eſſet fratris ſui filiæ curator, quadringenta, dotis nomine, marito eius ſe daturum promiſit: quæro,an ſuccurrendum ſit ei: cùm,poſtea ære alieno emergente[z],ſupra vires[a] patrimonij eius,dos promiſſa ſit: quoniam in inſtrumēto ita ſcriptum ſit, *Ille patruus & curator*[b] *ſtipulanti ſpopondit.* mouet quęſtionem:quòd non vt[c] de ſuo dotem daret: ſed, cùm crederet rationem pupillarem ſufficere, promiſit. præterea &[d] illud hîc poteſt tractari: vt: ſi ſciens curator non ſufficere, promiſerit[e]: vel donaſſe videatur,vel quoniam dolo fecit[f],non illi ſuccurratur. reſpondi: * Curator cùm officium ſuum egreſſus[g],

ſ Cedi alteri non poteſt beneficium, quòd ad heredem tranſmitti non poteſt.

t Priuilegium pupilli non tranſit ad eius heredes: niſi eius generis ſit,vt perſonæ mero iure non detur,*l.à tutorib.§.heredib.ſ.eod.l.non ſolùm,ſ.de reſtit. in integ.*

u Imò datur,*l.33.§.2.ſ.eod.*

x vel pubertatem.*l.39.in princ.ſ.eodem.* & ſic finita tutela,ſi nomen pupilli fiat non idoneum,periculum,eſt tutoris.

y *l.47.§.5.ĵ.eodem.*

z *5.Harmenopul.11.§.38.*

a id enim reuocatur.*vide l.vn.Cod ſi aduerſ.dot.l.9.§.1.ſ.de minorib.*

b nomine curatorio promittens,interdum quis non tenetur. *Bart.l.2.ſ.eodem. v.l.5.§.1.ĵ.quando ex facto tutor.*

c *vide quæ not.ad l.vlt.ſ.de inſtitoria.*

d nec illud. Ita emendat Antonius Faber 6.*Coniectur.*18.

e *arg.l.fin.verſ.vtraque.Cod.de dot.promiſſ.l.53.ĵ.de reg.iur.v.l.9.Cod.de cond.indeb.*

f *l.2.§.3.ſ.ad Velleian.*

g Egreditur officium qui id promittit ſciens, quod ſcit pupillum non debere.

h ¶Curator dotem promittēs pro pupilla,eam non videtur promittere animo donandi,ſed repetendi.*facit l.34.ſ.de negot.*

i creditorem adimplere, eſt ſoluere creditori. *Cod. de conueniendis fiſci debitoribus libro 10.*

k *adde l.9.§.1.ſ.de minoribus.*

l nouiſſimi curatores ſc.*adde l.35. ſ.eodem.*

m Agnouiſſe nomina pupillaria ab anteceſſore adminiſtratore contracta, ſibi aſſignata [illegible] videtur, [illegible] verò vel aliquo acta ea, vt idonea agnouit, *l.[illegible] ſ.de tutel.* nō [illegible] ſimpliciter [illegible] pit. Minus eſt enim nomen ſuſcipere quàm agnoſcere.

n *l.19.ĵ.de tutela & ratio.* Imò nō transferunt.*l.tutor ſiue ſ.eod.* ſolue: non transferunt in ſe periculum eorū nominum, quę ſimpliciter ſuſceperunt,non tamen agnouerunt.

o pupillus vſuras reliquationis acceptando, priuilegium ſuū non amittit.*Bartol.* in cæteris aliud eſt,*l.24.§.2.ĵ. de rebus author. iud.*

p Atqui id fieri non poſſe videtur. *arg.l.39.§.13. ſ.eodem:* An liberauit tranſigendo non donando?

q Improbus eſt, qui cùm vnum tutorem liberauerit, id quod ei remiſerit, ab altero tutore velit exigere. Ita, liberatus tutor cedere actiones ſuas non poteſt donatori, vt in collegam tutorem agat.

r Cur duo magiſtratus non habētur vt duo rei? An quia alter alterius culpa tantùm tenetur, nō ex dolo,*l.antep.ĵ.de magiſt conuen.* vt putat Accurſius? An quia magiſtratibus hoc iure beneficium diuiſionis competiit, quod hoc iure aliis reis nō cōpetiit: vt vult Bartolus? quod magis videtur. Nam alioquin magiſtratus, tenetur etiam ex culpa communi *l. Imperator ĵ.ad municip. l. Magiſtratus ĵ.de adminiſt. rerum.* vt ea parte falſus Accurſius videatur. At hodie beneficium diuiſionis datum eſt duobus reis. Igitur duo magiſtratus,hodie ſunt correi? Correus beneficium diuiſionis habet, ſi correus ſit præſens,& tum idoneus ſit cùm conuenitur. *Authent. hoc ita.Cod.de duob.reis.* magiſtratus id beneficium habet (vt & tutor) vberius. ſufficit enim collegam fuiſſe idoneum tempore depoſiti officij, ſeu ante litem.*l.ex perſona.Cod.de probat.*

ſponte ſe obligauerit:non puto,ei à prætore ſubueniri debere.non magis,quàm ſi creditori puellę pecuniam ſe daturum ſpopondiſſet. ſed is, de quo tractamus: ſi non donandi animo, ſed negotij gerendi cauſa, dotem promiſit: habet mulierem obligatam[h]. & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri: quia habet dotem.ſicut in collatione bonorum dicitur.vel certè poſt diuortium:ſiue exacta ſit dos,ſiue maneat nomen.quia poteſt efficere, vt ei acceptò feratur. Quòd ſi mulier ſuum curatorem adimplere[i] id, quod ſupra vires patrimonij[k] eius in dotem dare promiſit,non queat:curatorem quidem in hoc,quod ſuperfluum eſt, per exceptionem releuari: mulier verò cautionem in maritum exponere debet,quòd,ſi quandoque locupletior conſtante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito ſeruat.

De nominibus.

44. *Idem* lib.13.Quæſtionum.

QVi[l]: nominibus, à curatoribus prioribus, ſuſceptis, ſiue tutoribus:nomina adgnouerunt[m]: periculum in ſe transferunt[n].

1 ¶ Sed ſi pupillus poſt pubertatem, rationibus à tutore acceptis,reliquationem eius ſecutus,vſuras acceptauerit[o]:priuilegium ſuum non amittit in bonis tutoris vēditis. prætor enim priuilegium ei ſeruare debet.

De liberatione vnius ex duobus adminiſtratoribus.

45. *Idem* libro 14. Quæſtionum.

SI pupillus alterum ex tutoribus poſt pubertatem liberaſſet[p]: improbe alterum illius[q] nomine conabitur interpellare. ¶ Idémque dicemus in duobus magiſtratibus collegis, quorum alterum reſpublica conuenit. Sed hæc in magiſtratibus tractaui, quaſi duo rei eiuſdem debiti eſſent omnimodo. quod non[r] ita eſt[ſ].nam,ſi vterque idoneus eſt, electio locum non habet. ¶ Is[t] autem: qui tēpore liberatus eſt: non ei ſimilis eſt,qui nihil habet:ſed ei qui ſatisfecit.habet enim,quod obiiciat petitori.

Si adultus debitorem ſuum procuratorem fecerit. 1. De diuiſione adminiſtrationis. 2. De pecunia fœnerata. 3. De vſuris. 4. De fideiuſſore tutoris. 5. De apocha tutoris. 6. De duobus tutoribus teſtamentario & datiuo,vel pluribus datiuis. 7. De authoritate tutoris.

46. *Idem* libro nono Reſponſorum.

LVcius Titius curator Gaij Seij, tempore curæ, fundum Cornelianum locauit Sempronio: qui Sempronius reliqua traxit[u]. pupillus, ætate probata[x], eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem. quæro: an ex eo,quòd ille vt procurator egit,omne debitum adoleſcens agnouiſſe videatur: eóque nomine curatorem ſuum liberaſſet[y].Paulus reſpondit:non ex eo:quòd adultus eum, qui prædia eius coluit, procuratorem habere voluit: debitum, quod ex conductione reliquatus eſt,adgnouiſſe eum videri.

1 ¶ Sempronij, qui ex pollicitatione[z] debitor patriæ ſuæ exſtiterat, bona reſpublica[a] iuſſu præſidis poſſedit. quorum bonorum,magiſtratus reipublicę tres curatores conſtituerunt,qui apud Græcos ἐπιμεληταὶ[b],*id eſt,curatores* vocantur. qui poſtea inter ſe, ſine conſenſu reipublicæ, adminiſtrationem bonorum Sempronij diuiſerunt[c]. ex quibus quidā,cùm reliqua traherent,idonei in ipſo tempore adminiſtrationis eſſe deſierūt. poſtea pupillus heres Sēpronij,qui abſtētus erat,ab imperatore impetrauit, vt

ſ conueniuntur enim pro virili. *v.l.7.ĵ.de magiſtr.conuenien. l.3.Cod. de magiſt.conu.*

t Præſcriptione liberatus,ſimilis eſt ſoluenti, *vt hic.* poteſt enim aduerſario culpā & negligētiam ita obiicere,vt eum repellat ab agendo,perinde ac ſi ei ſoluiſſet. nihilo minus poteſt præſcriptio,quàm ſolutio. quippe ſolutio, naturalem etiam obligationem tollit,quam non tollit præſcriptio. u i.reliquatus eſt.

x antè non poteſt, niſi præſente curatore,*l.11.in fin. Cod.de procurat.*

y non liberauit *ĵ.eod.* Adultus debitorem ſuum colonum procuratorem conſtituens, non videtur eum, vt debitorem idoneum ex cauſa antecedente approbare. *Bart.*non videtur reliqua ei remittere,quæ,cùm colonus eſſet,contraxit.

z *v.l.1.ĵ.de procurat.* a *al.*Reipublicæ. & malè.

b ij decem erant apud Athenienſes. eodem munere fungebantur, quo apud Romanos Ædiles cereales.*Alciat.2.parerg.29.*

c Diuiſione facta inter plures tutores, vnus pro alio tenetur, antequam ventum ſit ad ipſos magiſtratus,qui tutores dederunt: quod contra eſt in diuiſione facta inter plures Reipublicæ adminiſtratores.

bona

a An negotiorum: vt vult Accursius & Bartolus?
b Imò, is conuenietur, cui legitima hereditas quæsita est. *lege 26. in fin. ſ. de negotijs gest.*
c Imò eadem: cùm magistratus in solidùm pro altero teneatur §. 6. j. eodem: l. 45. ſ. eod. l. cùm alicui. ſ. de negotijs: l. Aufertur, in fin. j. de iure fisci.

d *Synopsis Basilicon 37. Titul. 11. ex Titulo 8. c. 65.*
e *l. 16. in princ. ſ. eodem.*
f Tutela finita ante solutioné, currunt vsuræ quæ prius currebant.
g *l. 7. in fin. ſ. eod. l. 1. §. fin. ſ. de vsuris.*
h Fideiussor tutoris ea nõ præstat quæ tutor post pubertatem pupilli sponté gessit, *vt hic.* Quid si tutor negotiũ aliquod connexum gessit? Fideiussor tenebitur. Ex hoc loco notant quoque: Fideiussores iemestri custodiæ castris, post id tempus non teneri: neque præstare custodiam: nisi fortè promiserint castrum restituere. *Bart.*
i nam semel adquisita exceptio fideiussori ei auferri non potest. *l. vlt. ſ. de pactis.*
k Apochæ à tutoribus datæ, fidem faciũt contra pupillum. Inde colligũt, Procuratoré ad mutuum accipiendum constitutũ posse de recepta pecunia confiteri: eóque nomine apocham dare, vt aduersus Bartolum & doctores sentit Zasius 1. *Responsorum 21.*
l nec remoto ab administratore, *v. l. 114. §. 2. j. de solutionib.*
m Apocha seu scriptura tutoris probat cõtra pupillum, licèt in tutorem regressum habeat pupillus, *vt hic.* Atqui confessio tutoris sponté facta, pupillo non nocet? *l. certum. §. sed an ipsos. j. de confessis?* Hoc argumento putat Bartolus, in huiusmodi apocha solam confessionem recepti nõ sufficere: sed eò amplius veræ numerationis mentionem fieri ibidem oportere. *l. 1. § si mutuam. j. si quid in fraudem patroni.*
n *dicta l. 14. §. 1.*
o Atqui habenti tutorem, tutor non datur. *l. 1. Cod. in quibus casib. tut. hab.* Specialis est hic casus.
p atqui tutorem habenti tutor non datur, *l. 1. Cod. in quib. caus. tut. hab.*
q *vide l. 4. ſ. eodem.*
r Imò contutor prius est conueniendus, quàm magistratus, *l. 1. §. nunc tractemus. j. de tutela & rat. dist.* An hic initio diuisa fuit administratio per iudicem? An potius hîc agitur, quando tutores simul diuersæ conditionis (putà vnus testamentarius, alius datiuus, alius legitimus) Ibi quando omnes eiusdem sunt conditionis: quod & sentit post Iacobum Aretinum Bartolus?
s Si tutor testamentarius & datiuus gerunt diuisim, pro datiuo prius peruenitur ad magistratum quàm ad testamentarium. secus si omnes essent datiui. qui casus est singularis. *Bart.*
t *l. 1. in pr. j. de magistr. conueniend.*
u *arg. l. 5. j. de magistr. conu.*
x *vide l. 1. §. fin. ſ. eodem.*
y *vide l. 1. §. 1. de tut. & rat.*
z Imò, transigere potest indistinctè, *l. 56. §. 4. j. de furtis.* Transactio diminuendi causa, tutoribus interdicta.
a Tutor iussus omnia gerere cum alterius, putà Titij, consilio: an præcisè consilio Titij vti debet? sic sanè, si Titius & officium & administrationem habet, *vt hinc colligitur.* Quid si Titius non est particeps officij? nõ cogitur eius consiliũ sequi: potest tamen sequi. & ita accipienda lex. *l. Quidam, §. pater, ſ. eod. l. 1. §. si plures, ſ. de exercit. l. idémque, §. si quis. ſ. mandati. l. si quis mihi. §. si coram, j. de adquir. heredit.*
b *v. l. 14. §. 1. j. de solutionib.*
c Imò, cuique eorum rectè soluitur: nisi à Prætore interdicta sit administratio *l. 14. §. 2. j. de solutionib.*
d Iussus quid facere consilio alterius, si quidẽ est particeps officij, tenetur eum requirere & sequi. *Bartolus.*
e *sub.* alimentũ.
f Tutores iuberi possunt à testatore, in sumptib. & alimentis pupillo decernendis, mulierum arbitrium & æstimationem sequi.
g *v. leg. 1. §. 1. j. de l. 2.*
h *al.* repererunt.
i *v. l. 21. j. de oblig. & act.*
k Reus soluendi vbicunque petitũ esset, vbicũq; conuenietur, ibi videbitur cõtraxisse: dũmodo reus cõueniatur, vbi vel ipse præsens est, vel bona possidet, *vt hic.*
l *v. l. 39. §. 3. ſ. eod.*
m *vide l. 4. ſ. eodem.*
n i. inutiliter datus. *l. 2. Cod. de eo qui pro tutore.*
o Venditas res suas iniustè, pupillus vindicare potest.
p tanquã res illegitimè venditas. *Bart.*
q de vnciariis vsuris *v. Bud. & Aug. 10.* Est autẽ vnciaria vsura, pars duodecima centesimæ: cùm mille ducentis mensibus, siue centum annis, vsura æquatur sorti: quoties nimirũ annuatim vnũ in centũ soluitur: semuncialis verò est vicesima quarta pars cẽtesimæ quæ in ducentis annis sorti æquatur. *de qua Tacit. 5. adde Molinæum de vsuris in pr. num. 53.*
r Tutor qui suo nomine & pupilli facere potest, indistinctè seu simpliciter cùm facit, suo nomine fecisse videtur.
s sed suo periculo. *adde leg. 10. ſ. mandati.*
t Tutor mutuum dare & pignus occipere potest.
u Damnum subitò emergens in re pignorata, tutori non imputatur.
x *l. 43. ſ. eodem.*
y An potuit cum suo pupillo societatem expresè contrahere? An tacitè censetur durare societas? *v. Aiciat. 1. præsumpt. 23. & additiones ad eundem ibid. in litera* C. vbi etiam eam quæstionem tractat: An quæsitum per vnum fratrem simul habitantium post mortem patris censeatur adquisitum ex communi. *v. hic etiam Bart.*
z Compendiũ negotiationis, extra rem ipsam est: & ab vsuris separatur. *adde l. 58. j. eod. l. 3. j. ad l. Falcid.*
a *l. 58. j. eod. v. Cuiac. 8. ad Afric. fol. 189. circa princ.*
b hinc nota, vsuram dici, non compendium. impendium igitur hîc præstabitur non cõpendiũ. *v. Cuiac. 10. obs. 36.*
c Imò, compendium præstandum, *l. 65. §. 2. ſ. pro socio.*
d Imò, videtur non imputandum, cùm tutores regiones suas defendere debeant. *l. 2. §. 2. j. de cura bon. dand.*
e Curatores furiosi & prodigi plenam rerum habent administrationem.
f Plenam rerum administrationem habens, plus quiddam habet quàm rerum custodiam: hoc inquam habet, vt etiam vendere possit eas res quæ deteriores futuræ non sunt. Porrò plena administratio, libera administratio est. *l. si procurator. Cod. de procurat. l. 1. ſ. de off. procons.*
g Curatores bonorũ & ventris à curatoribus furiosi & prodigi distinguuntur. Hi enim postremi plenam rerum habent administrationẽ: Illi custodiam tantùm, & earum rerum quæ deteriores futuræ sunt, venditionem: plenam denique neque liberam habent rerum administrationem.
h *v. l. 5. §. 2. j. de Carbon. edict.*
i de quo? *vide d. l. 5. in princ.*
k corporaliter sc. *Bar.* Imò aliud videtur. *arg. l. 6. in fi. ſ. de off. præf. l. pœnã. C. de pœnis.*

bona paterna ei restituerentur. Quæro, an ex bonis eorũ, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat: cùm indiuiduũ his officium curæ à magistratibus iniunctum sit. Paulus respondit: si pupillo in curatores bonorum actiones[a] decerni placuerit: pro eius portione, qui idoneus non sit, magistratus conueniri oportere[b]. alia[c] enim causa est tutorum: alia eorum, qui reipublicæ negotia administrant. 2 ¶ Tutorem[d]: qui pecuniam[e] pupillarem, quamuis suo nomine, fœnerauit: non videri contra constitutiones fecisse, quæ prohibent, pecuniam pupillarem in vsus suos conuertere.

3 ¶ Quæsitum est, an eius pecuniæ qua tutor vsus est, post[f] finitam quoque tutelam in diem[g] iudicij accepti easdem vsuras præstare debeat. Paulus respondit, finita administratione eas vsuras debere computari, quæ in tutelæ iudicio computantur.

4 ¶ Paulus respondit: propter ea, quæ post pubertatem, nulla[h] necessitate cogente, sed ex voluntate sua tutor administrauit: fidéiussorem, qui saluam rem fore cauit, non teneri[i].

5 ¶ Tutelæ iudicio tutor conuentus edidit librum rationum, & secundum eum condemnatus soluit. postea (cùm) à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus: "&" prolatæ sunt ab his apochæ[k] tutoris: quæsitum est, vtrùm aduersus tutoré, an aduersus debitores actio ei cõpetat. Paulus respondit, si tempore administrandæ tutelæ tutori tutelã gerenti[l] debitores soluissent[m], liberatos eos[n] ipso iure à pupillo. sed si cum tutore actum esset: posse eundem adolescentem, propter eam causam, tutelæ experiri: & aduersus exceptionem rei iudicatæ, doli mali vti replicatione.

6 ¶ Cùm testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his vita defunctus fuisset: in[o] locum eius petẽte matre, ex præsidis prouinciæ præcepto, à magistratibus "alius" tutor datus est[p]. à quo magistratus satis exegerunt, rem saluam fore. tutor testamento datus, postea datum suspectum fecit. quæsitum est, in quantum teneatur. Paulus respondit, tutorem testamento datum pro ea[q] parte conueniri oportere, pro qua parte administrauit. pro contutoris autem portione priùs[r] eos[s] conueniri debere, qui pro eo se obligauerunt[t]: vel magistratus, qui eum dederunt. tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an suspectum facere debuerit. præsertim cùm suspectum quoque eum postulasse dicatur. Aliàs quidem, cùm magistratus plures tutores dant, non[u] priùs ad eos reuerti pupillus potest, quam omnes tutores excusati fuerint. in proposito, cùm vnus à magistratibus datus proponeretur, non est visum, priùs collegam conueniendum, qui & suspectum fecit, & testamento datus est. perindéque habendos singulos, ac si in partes dimidias tutores dati essent.

7 ¶ Tutoribus concessum est[x], à debitoribus pupilli pecuniam exigere, vt ipso iure liberentur: non etiam donare[y], vel etiam deminuendi causa cum iis transigere[z]. & ideo eum, qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse. §7 n°1

Si testator iubeat fieri ex consilio alicuius. 1. De æstimatione diurni. 2. De instrumentis debitorum prouincialium repertis à tutoribus rerum Italicarum. 3. De venditione facta à protutore. 4. De vsuris. 5. De mutuo & pignore. 6. Si tutor venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & sibi redemptis, negotium suo nomine exercuit. 7. Si tutor rerum Italicarum creditori prouinciali soluerit.

47. *Scæuola* "lib. 2. Responsorum."

TItium & Mæuium tutores quis dedit: & cauit: *Βούλομαι καὶ παρακαλῶ, πάντας γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίου τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης. καὶ δίχα αὐτοῦ τὸ γινόμενον, ἄκυρον ἔστω.* id est, *Volo & rogo, omnia fieri cum Mæuij fratris mei consilio. & quod sine eo fiet, irritum sit.* Titius solus à debitoribus exegit. an liberati essent? respondi, si[a] & administrationem Mæuio dedisset[b], non rectè[c] solutum[d].

1 ¶ *Quantum "autem" filio meo diurnum[e] sufficiat: Marina, & Ianuaria æstimabunt.* quæro, an contenti esse debeant tutores arbitrio[f] mulierum. respondi sumptum boni viri[g] arbitrio faciendum.

2 ¶ Tutores dati ad res Italicas, instrumenta Romæ repererunt[h] debitorum prouincialium, *vt pecunia Romæ aut, vbicumque[i] petitum fuerit, soluatur.* quæro: cùm[k] neque debitores in Italia essent, neque eorum prædia: an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat. respondi, si prouincialis contractus esset, non pertinere. respicere tamen[l] ad officium eorum: ne, instrumentorum ignorantia, contractus eos[m], ad quos administratio pertineret, lateret. 3 ¶ A matre datus[n] testamento tutor, cùm putaret se tutorem esse, distraxit[o] bona materna, & paterna pupillorum: & decessit non soluendo. quæritur, an pupillus res possit vindicare. respondi, si manent res pupilli, vindicari ab eo posse[p].

4 ¶ Præfectus legionis ita testamento cauit: *Volo, vt sit in arbitrio tutorum filij mei, si voluerint huius summæ vncias[q] inferre vsurarum nomine. ita, ne nummi dispargantur.* quæro, si apparuerit pecunia fœnerata à tutoribus, iudicio tutelæ vncias vsuras, an verò eas, quas stipulati sunt, præstare debeant. respondi: Si secundum voluntatem defuncti elegissent[r] vsurarum præstationem, neque pupilli[s] nomine in fœnus dedissent: id præstatur, quod testator voluisset.

5 ¶ Lucius Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, &[t] rem hereditariam pignori ei dedit. post[t] triennium iam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco[u] bona defuncti adiudicata sunt, quia mortẽ eius heres non est vltus. quæritur, an id nomen pupillus recusare possit. respondi, secundùm ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum[x] non pertinere.

6 ¶ Altero ex duobus fratribus sociis bonorum & negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor, venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & sibi redẽptis, negotium suo[y] nomine exercuit. quæsitum est, vtrùm cõpendium[z] negotij, an vsuras pecuniæ præstare debeat. respondi, secundùm ea, quæ proponũtur, pupillo vsuram[a] non compendium[b] præstandum[c].

7 ¶ Tutor rerum Italicarum, conuentus à creditore prouinciali, vbi rem pupillus habuit, soluit. quæsitum est, an id tutelæ iudicio reputari potest. respondi, nihil proponi, cur non[d] possit.

Differentiæ curatorum.

48. *Hermogenianus* libro 1. Iuris Epitomarum.

INter bonorum ventrísque curatorem, & inter curatorem furiosi, itémque prodigi, pupillíve, magna est differentia. quippe cùm illis[e] quidem planè[f] rerum administratio: duobus[g] autem superioribus[h] sola custodia, & rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditio committitur. 48 n°1

De contumacia tutoris punienda.

49. *Paulus* "lib. 2. Sententiarum."

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum[i], aut fundorum omissam comparationé, tutor, si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem[k] coercebitur.

a *l.32.§.2.ff.eodem l.4.Cod.de periculo tut.*
b in loco verisimiliter tuto.aliàs tenetur tutor *vide l.3.Cod.de peric.tut.*
c quo modo vnus tutor tenetur pro aliis, eodem modo tenetur eius fideiussor. *Bartolus.*
d *vide leg.4.ff.eodem.* e *lege 4.ff.eodem.*

De incursu latronum, de periculo nominum.

50. *Hermogenianus* libro secundò Iuris Epitomatorum.

SI res pupillaris incursu latronum[a] pereat[b]: vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cùm fuisset celeberrimus, solidùm reddere non possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur.

De fideiussore tutoris, de diuisione tutelæ.

51. *Venuleius* libro sexto Stipulationum.

SI duo, pluré sve tutores tutelam administrent: in fideiussorem quidem insolidum: per quemlibet[c] eorum committitur stipulatio. at si inter eos diuisa sit tutela regionibus, quod plerumque fit: & alius vrbica negotia, alius peregrina administraret: tunc ex substãtia cuiusque rei, aut committi contra fideiussorem stipulationem, aut non committi dicemus. nam licèt omnes tutores sint, & tutelam gerant: tamen cùm quis de ea[d] re, quæ extra[e] suã regionem erit experiri, vel ad iudicium vocari cœperit: perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelæ permissa non esset *. quantum enim facit in[f] totum denegata: tantumdem valet[g], si in ea re, de qua agitur, denegata sit.

De dote & impendijs ad nuptias.

52. *Neratius* libro primo Responsorum.

CVrator pro minore non[h] tantùm dotem dare debet: sed etiam impendia[i], quæ ad nuptias facienda sunt.

De periculo tutorum & magistratuum.

53. *Paulus* libro secundo Decretorum.

AEmilius Dexter, magistratus sui tempore, datis tutoribus, cessauerat in exigenda satisdatione. deinde [a] quibusdam excusatis, à sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat. creatus conueniebatur in solidùm duplici ratione: quòd, cùm magistratus esset, & tutores dedisset, satisdationem non exegisset: ex diuerso dictum est, licèt satis exactum non esset, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos[k] fuisse tutores. neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. pronuntiauit: si[l] in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores, licèt "&" satis non esset exactum, curatorum esse periculum: si minùs: tutorum, & magistratuum. "hoc est, tunc esse periculum eius, qui suspectum non fecisset, aut satis non exegisset: cùm, finita tutela, non inueniretur idoneus fuisse."

De tutore pecuniam pupilli mutuato.

54. *Tryphoninus* libro secundo Disputationum.

NOn existimo maximis[m] vsuris subiiciendum eum, qui à contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cauit, certásque vsuras promisit, quas & alij debitores pupillo dependunt. quia hic sibi non consumpsit, nec[n] clam[o], nec quasi sua pecunia licenter abutitur. & nisi his vsuris à contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. & multùm refert: palàm[p] apertéque[q] debitorem se, vt[r] extraneum & quemlibet, faceret pupillo: an sub administratione tutelæ, pupillíque vtilitate, latenter[s] sua commoda, pupilli pecunia iuuaret.

De pluribus tutoribus.

55. *Idem* libro quartodecimo Disputationum.

TRes tutores pupillo dati sunt. vnus tutelam gessit, & soluendo non est. secundus Titio gerendam mandauit[t]: "& Titius quædam administrauit." tertius nihil omnino gessit. Quæsitum est, quatenus quisque eorum teneatur. ¶ Et[u] tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelæ. & in solidùm vniuersi tenentur[x]. ¶ Planè, si[y] pecunia numerata pupilli inter eos distributa est[z], non in maiorẽ summam quisque eorum, quàm accepit, tenetur.

1 ¶ Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quæ proponitur ex lege[a] duodecim tabularum aduersus tutorem in duplum[b], singuli in solidum teneantur: & quamuis vnus duplum præstiterit, nihilo minùs etiam alij teneantur. nam in aliis furibus eiusdem rei pluribus, non est propterea cæteris pœnæ deprecatio, quod ab vno iam exacta est[c]. sed * tutores, propter[d] admissam administrationẽ, non[e] tam inuito domino contrectare eam videntur[f], quàm perfidè agere. nemo[g] denique dicet: vnum tutorem & duplum hac actione præstare: & quasi specie condictionis, aut ipsam rem, aut eius æstimationem.

2 ¶ Non[h] solùm ergo gessisse tutelam is creditur, qui alij gerendam mandauit[i]: sed & qui[k] satis à contutore accepit, rem saluam pupillo futuram: eíque permisit administrationem totius tutelæ. nec potest se defendere constitutionibus[l], quæ iubent antè conueniri eum, qui gessit.

3 ¶ Item in eo, quod nemo gessit, non vtique eius periculum est, qui quædam gessit: sed communiter omniũ. exigi autem ab eo solo periculũ ob alia, quæ non gessit[m], non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ vel consummationẽ cœptorum ab eo desiderabant, vel ita coniuncta fuerunt, vt separari non debuerunt.

4 ¶ Quod autẽ dicitur, desisse soluendo esse, vel non esse, contutores præstare debere: videamus, qualem[n] intellectum habet. id est: vtrùm sufficit, nihil deminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est: sed eandem faciem[o] patrimonij permansisse: an, etsi nihil post accidit, quod palàm faciat deminutionem patrimonij, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris: sed hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, vsque ad mortem patris, aliam æstimationem accipere debet. nam apertè prodigo[p], vel cuius bona venierunt[q], licèt obreptum[r] fuerit prætori, qui decreto eum dedit, permittere contutori administrationem non debet &[s] potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens ignorasse: aut cùm destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

De tutore, qui rem pupilli venditam retinet.

56. *Scæuola* "lib. 4. Digestorum."

TVtor rerum & animalium[t] pupilli venditionem fecit: sed quædam animalia, emptoribus pretium non soluentibus, retinuit[u], & apud se habuit: pretium idem rationibus pupilli acceptò tulit. ex his aliquot nata sunt. defuncto tutore, heres "eius" eandem tutelam administrauit, & animalia annis plurimis possedit. quæsitum est, an: cùm is, cuius tutela administrata est, annis vigintiquatuor esset: iure animalia vindicaret. respondit, secundũ ea, quæ proponerentur, pupillũ ea vindicare non posse.

De debitoribus conueniendis ex inuentario. 1. De emptione.

57. *Idem* "lib.10. Digestorum."

CHirographis[x] debitorum incendio exustis, cùm ex[y] inuentario tutores conuenire eos possent[z] ad soluendam pecuniam, aut nouationem[a] faciendam cogere, cùm idem circa priores debitores propter eundem casum fecissent, id omisissent circa debitores pupillorũ: an, si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt, iudicio tutelæ consequantur? respondit: si adprobatum fuerit, eos tutores hoc, per dolum[b], vel culpam prætermisse: præstari ab his hoc deberi.

f Quod de toto prædicatur, prædicatur & de parte, *vt hîc.* Nulla committitur stipulatio aduersus eum qui tutor non est, Nec igitur (diuisis tutelæ regionibus) commissa stipulatio aduersus alium committetur, *lege 76. in pr. ff. de rei vind. v. l.3. ff. pro derelicto.*
g Imò nõ valet tantundẽ, in genere denegare, quod in specie denegare, *l. quoties. in fin. ff. de vsufr?* Genere, includitur vel excluditur res ipsa, vt in ipsa specie: durat tamẽ magis genus quàm species, *vt hic. l. si ipsorum, in pr. ff. de legat. 3. l. omnes, C. de præscript. 30. ann.* Fit etiam interdum, vt res non ita genere contineatur vt specie, vt eo casu specialis permissio vel prohibitio requiratur, *l. Illud. § si talis. ff. de minorib.*
h *l.9.Cod.eod.*
i *de quibus v.l. 13.§.vlt.ff.eod.*
k *l.39.§.10. ff. eodem, l.1.Cod.de diuid.tutela l.vlt.in fi.Cod.in quib. causis tutor.hab.*
l sententia sub conditione dici potest', quoties ea conditio est, quæ negotio ipsi cohæret, *l.cùm Iudex.Cod.de senten. l.à diuo. §.in vendit.ff.de re iudic. l. 1.§. biduum ff.quãdo appell.*
m centesimis, *v. l.38. vers sed quoniam vsur. ff. de negot.*
n Clandestina præsumuntur fraudem continere. *vide Cæpolam ad l.1.Cod.pro emptore.*
o ideo mitiùs punitur, *v.l.vlt. in fi.ff.de ritu.*
p Tutor potest mutuo accipere pecuniam pupilli à cõtutore vel seipso, palàm & bona fide, non clàm.
q non per interpositam personam, *l.5.§.3.ff.de auth.tut.l 5.C.de contrah.empt.*
r vt extraneus, & quilibet potest quis interdum, quod ex suo officio, vel vt ipse non possit, *vt hic.*
s *vide l 2.Cod.de repud heredit.*
t is gessisse videtur, *§.2.ff.eodem. & arg.l.5.§.1.ff.eodem.*
u ¶ Tutorũ generaliter periculum est commune, vt in solidùm teneantur, *vt hic.* quod obtinet, quoties communiter ipsi gesserunt, vt quia tutela non fuit diuisa vel à testatore vel à iudice, *l.si duo.ff.eod.* Quid si vnus gessit, alter non gessit? Priùs conuenietur qui gessit, *l.tutores, §.qui post.§.in eum.§ tutor. ff.eod.* Quid si finita administratione, omnes sunt soluendo? Inter eos diuidetur periculum, *l.53.ff.eod.*
x vbi cæteri non sunt soluendo, *l.38.§.1.ff.eodem. l.12.vers. nec quisquam.ff.rem pupilli saluam fore.*
y Tutela, non tota, sed in re aliqua (putà pecunia aliqua) diuisa à testatore vel à iudice, periculum eius rei ita diuisæ, diuisum intelligitur: vt quisque ea tantùm parte teneatur, quam accepit. Ita, Partis diuisio ad partem idem præstat, quod totius diuisio ad totum. *adde l.51.ff.eod.*
z *vide l.4.ff. eodem.*
Dixi ad Ciceronem 1. *de Oratore*, vbi tractatur de Hypseo Octauio.

b Tutorum periculum est cõmune, quoties ad id quod interest in eos agitur. Quid si actione pœnali ex facto in eos agitur? Pœna, non à singulis in solidum exigetur, sed ab omnibus communiter vnica sufficiet solutio, *vt hic, l.si multi.ff.de pub lic.l.facti. leg. ff.ad leg.Iul peculat.l. Aufertur, in fi.ff.de iure fisci.*
c Imò, si ab vno exacta, cæteri liberantur, *l 1.C.de condict. furt.*

d Administratio delictum & pœnam minuit, *vt hic.* Imò administratio non minuit delictũ, *l. Athletas. §. prætor. ff. de his qui not. inf.* An id ita statuitur, quod caupo conuenitur ibi non vt caupo, sed vt quilibet tenẽs quæstuaria mãcipia. An potius quòd cauponis officiũ est publicum, vtilitate non authoritate?
e Atqui tenetur furti. *l.1.§.in tutela.ff.de tutel.& rat.distr?* Ibi non cõuenitur vt tutor, sed vt quilibet: hîc, vt tutor. *Bart.*
f & sic velamen administrationis tẽperat furtum.
g Imò, duplo nõ inest simplum, *l. si pro fure.ff.de cõdict.furtiua.* Hic tutor conuenitur actione de rationibus distrahendis & vt tutor: at nõ actione furti vel vt fur.
h Gessisse tutelã is videtur, non tantùm qui gessit ipse, sed & qui vel alteri vel cõtutori mandauit gerendam, aut ab eo satis accepit.
i *§ prox.ff.eod.l. 5.§.1.ff.eod.*
k *vt §.1.instit.de satisd.*
l *l fin. Cod de diuid.tut.l.fi. Cod.si tut.non gess.*
m *d.l.fin.C.si tut.*
n Desiisse soluendo tutores quando dicãtur.
o facies eadem patrimonij, idẽ status eiusdem.
p hinc colligitur, quòd licet quis sit manifestè prodigus, tamen valeant gesta per eum, nisi interdicatur ei administratio. *v.l.6.ff.de verb. obligatio. Bart.*
q Præsumitur non soluendo is cuius bona veneunt.
r *vt l.5.§.penult. ff.de reb.eor.*
s Cur ita? *v.l.6.ff. de suspect.*
t *v.l.22.in fi.Cod. eod.*
u atqui tutor & vẽditoris & emptoris officio fungi non potest. *l. 5.§.2.ff.de auth.tut.* vt in re sua authoritatẽ interponat? Iustè ab initio fuit interposita tutoris authoritas, quasi extraneo aliquo tum empturo: quo nõn emente, potuit in tutorem transferri ius emendi: ita non videbitur noua emptio, sed antiquæ in personam tutoris translatio, vt hoc etiam addatur tutorem hic emisse rem pupilli palàm & bona fide. x publicis: nam in priuatis non fit comparatio. *Bart.* y Exemplum instrumenti in inuẽtario transcripti probat: vt ex eo cõueniri possint debitores. *Nouella 119.c.3. dixi ad Authent.si quis Cod. de edendo.* atqui ex instrumenti exẽplo conueniri neminem posse videtur. *Authent.si quis in aliquo.Cod.de edendo?* Dici potest: hoc exemplũ authoritate simul iudicis & parte citata descriptum esse. *l.Nam ita.ff.de adopt.l. Nam ita.ff.de reg.iur.* deinde totã seriem instrumenti seu chirographi, in ipso cõmentario transcriptam esse, non eius tantùm partẽ. Nã pars tantũ exscripta chirographi, nihil probaret. *arg.l.incivile ff. de legib.* z *l.6.l.7.ff.de edendo.Nouell.127.c.2.* hinc collige, ex instrumẽto exemplato in inuẽtario probari debitũ vel delictũ. Imò, id non posse fieri videtur. *v.Nouell. 119.c.3.* a in hanc legẽ vide nonnulla apud Cuiaciũ *19.obs.36.* mutatio chirographi, nouatio est. b *l.39.ff.eod.l.2.Cod.arbitr.tut. vide l.35.ff.de reb.credit.*

1 ¶ Ab eo

1 ¶ Ab eo: qui, sententia præsidis, bonis ademptis, relegatus erat: cùm ex permissu principis[a] appellatio eius recepta sit, quam is, qui pronuntiauerat, non receperat, fundum emerat pupillus, interuenientibus tutoribus: & appellatione iniusta pronũtiata, fundus ei ablatus est[b]. quæsitum est, an tutelæ iudicio pretium fundi pupillus consequi à tutoribus possit. respondit, si scientes[c] emerũt ab eo, qui in ea causa esset, vt obnoxius sententiæ priori esset: tutelæ iudicio eos teneri.

De rationibus reddendis. 1. De sorte facta ex vsuris. 2. De cessatione tutoris testamento, quod ruptum videbatur dati. 3. De exactione legati neglecta. 4. De sorte facta ex vsuris.

58. *Idem* "libro vndecimo Digestorum."

QVi negotiationem, per Pamphilum, & Diphilum, priùs seruos, postea libertos, exercebat: suo testamento eos tutores reliquit: & cauit, *vt[d] negotium eodem more exerceretur, quo, se viuo exercebatur.* hi "que" tutelam administrauerunt, non tantùm cùm impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem eius. sed Diphilus quidem cum incremento[e] negotiationis rationes obtulit[f]: Pamphilus autem putauit, reddere oportere non ad incrementum negotiationis[f], sed ad computationem vsurarum, vt in tutelæ iudicio solet. quæsitum est, an, secũdùm voluntatem defuncti, exemplo Diphili, Pampilus quoque rationem reddere debeat. respondit, debere. *Claudius Tryphoninus:* Quia * lucrum facere ex tutela non[h] debet.

1 ¶ Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto, adhuc impubere pupillo. qui supererat: ex persona pupilli sui, iudice accepto, consecutus est[i] cum vsuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum peruenerat. quæsitum est: iudicio tutelæ, quo experitur pubes factus, vtrùm eius tantum 'portionis,' quæ ab initio [quod] ex tutelæ ratione peruenerat ad defunctum contutorem vsuræ veniant: an[k] etiam eius summæ, quæ ex sortis[l] vsuris pupillo aucta. post mortem eius ad superstitem æquè cum sorte translata sit, aut transferri debuit. respondit, si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum vsuras præstãdas[m]. quòd si pecunia mansisset in rationibus pupilli: præstandum, quod bona fide percepisset, aut percipere potuisset: sed, fœnori dare cum potuisset, neglexisset. cùm id[n] quod ab alio debitore nomine vsurarum cum sorte datur, ei, qui accipit, totum sortis vice fungitur, vel fungi debet.

2 ¶ Testamento dati tutores, quod[o] ruptum videbatur[p], cessauerunt in administratione tutelæ: & à præside tutor datus est pupillo. iussi autem sunt etiam hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare coniuncto eo, qui à præside datus cœperat administrare, quæsitum est, ex testamento datos periculum "antecedentis temporis" administrationis, vtrùm ex apertis tabulis, an ex quo iussi sunt, pertineat "ad eos." respondit, ad eos, de quibus quæreretur, nullum antecedẽtis[q] temporis periculum pertinere.

3 ¶ Pupillo herede instituto, filiæ exheredatæ duo milia nummorum aureorum legauit, eosdémque tutores vtrisque dedit. quæsitum est, an ex eo die[r], quo duo milia potuerunt à substantia hereditatis, & in nomina collocare, neglexerint: vsurarum[s] nomine pupillę tutelæ iudicio teneantur. respondit, teneri[t].

4 ¶ Quæsitum est, an vsuræ pupillaris pecuniæ, quas tutores debuerunt, cùm ad curatorem transferuntur, in sortem[u] computantur[x]: & vniuersæ summæ vsuras debere curatores incipiant. respondit, omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia * omnis sors efficitur.

De pacto tutoris cum creditoribus.

59. *Idem* "libro vigesimosexto Digestorum."

CVm hereditas patris ære alieno grauaretur: & res in eo statu videretur, vt pupilla "ab" hereditate paterna abstineretur: vnus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit[y], vt certa crediti portione contenti essent, acciperéntque[z]. idem[a] curatores iam viripotenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt. quæsitum est: an, si aliquis tutorum creditor patris pupillæ, solidã pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cum vsuris fecerit: reuocari à curatoribus pupillæ ad portiones eas possit, quas cæteri quoque creditores acceperunt. respondit *eum tutorem, qui cęteros ad portionem vocaret[b], eadẽ parte contentum esse debere.

a v.l.1.§.1. nihil innouari.
b an sine pretio? v.Bartol.
c vide l.7.§.2.ꝫ. eodem hinc colligitur, facta pendente appellatione reuocari in pristinum statum per officium iudicis appellationis. v.l.6.ꝫ.de appell.recipiend.
d Testator negotiationem mandare libertis suis potest: vt eam exercere tutores dati teneantur.
e Incrementum negotiationis, est eiusdem cõpendium. ab vsuris differens, vt l.47.§.penult.ꝫ.eod.
f & sic ex defuncti voluntate.
g v.quæ not.ad l.47.§.pen.ꝫ.eod.
h lucrum facere ex pupilli tutela tutor non debet. (Lucrum autem non facit qui salarium à iudice eo nomine accipit, l.à Tutoribus, in fi.ꝫ.eod.) adde l.46.§.4.in fin.ꝫ.de procur.
i vide l.7.§.12.ꝫ.eod.
k Omnis pecunia, siue sors sit, siue vsura quam tutor pupillorũ nomine percipit, eiusdem status & conditionis est: vtraque sortem efficit: & sortis rationem sustinet. adde §.4.ꝫ.eod.
l ex sortis vsuris, &c. vt de anatocismo intelligas id.
m sed quomodo? v.l.54.in fi.ꝫ.eod.
n v.l.7.§.12.ꝫ.eod. quod tutor exegit ab alio, nomine vsurarum, ei sortis loco est.
o Tutor inutili testamento datus, confirmatus à iudice periculum tutelæ pręstat, ab eo tempore quo iussus est à iudice, tutelam administrare.
p fortè tamen non erat: vt quia posthumus natus, non erat legitimus.
q i. ante confirmationem. l.2.C. de confirm.tut.
r quo? v.l.13.§.1. v.l.15.ꝫ.eod.l.24.Cod.eod.
s vsuras ex pecunia pupillari pręstat tutor, in qua fœnori occupãda neglĩgẽs fuit.
t hodie tenentur tantùm custodire. Nouella 72.c.6.

u vsuræ pupillares quas pupillorum nomine tutores accipiunt, sortis locum obtinent: vt bono & vtilitati pupilli sortem efficiant, & pro sorte habeantur: eadem sit ratio in illis, quæ in sorte alterius pecuniæ.
x computantur, l.7.§.12.ꝫ.eodem. y Pactum quod tutor facit cum creditoribus pupilli, tenetur seruare in seipso, si sit & ipse creditor pupilli. *Bart.* At fuerit ei officium damnosum contra *l. si quis.ꝫ.de quemad.ap.r*? Num dicemus cum Accursio tutorem, id in sua quoque persona sequi cogi, quod maior pars creditorum hîc consenserit aliquid remittendũ esse pupillo? An potius aditione hereditatis facta à pupillo, tutorem eundémque creditorem, debitorem nactum fuisse, quem nõ habuisset, ea hereditate non adita? An potius, quòd cùm alios prouocauit ad partẽ debiti remittendam, in id quoque ipse consensisse tacitè intelligatur: vt volenti nulla facta fuerit iniuria?

z *fortè legendum,* abiréntque.
a *al* iidem.
b ¶*l.44.in fi.ꝫ.de pact.*

De herede tutoris.

60. *Pomponius* "libro octauo Epistolarum."

SI tutoris heres[c] exsecutus est, quæ tutor inchoauit[d]: tutelę etiam eo nomine tenetur.

De petitione hereditatis.

61. *Idem* "lib.20.Epistolarum."

APud Aristonem ita scriptum est. *Quod culpa[e] tutoris pupillus ex hereditate desiit, possidere, eius ęstimatio in petitione hereditatis sine vlla dubitatione fieri debebit. ita, si pupillo de hereditate cautum sit. * cautum autem esse videtur, etiam si tutor erit idoneus, à quo[f] seruari possit id, quod pupillus ex litis æstimatione subierit. Sed si tutor soluendo non est: videndum erit, vtrùm calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat. perindéque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset. similiter atque pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuisset, corrupisset, perdidisset. De possessore quoque furioso quæri potest: si quid ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset. tu quid putas? Pomponius: Puto eum[g] verè dicere. sed quare cunctatus es, si soluendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cùm alioquin elegantiùs dicere poterit, actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis pręstandas esse. sicuti heres, vel bonorũ possessor, si nihil culpa eius factum sit, (veluti si fundo hereditario[h] vi deiectus sit, aut seruus hereditarius vulneratus ab aliquo sit, sine culpa possessoris) nihil plus, quàm actiones, quas eo nomine habet, præstare debeat. Idem dicendum est, & si per curatorem furiosi, culpa, vel dolo, quid amissum fuerit. quemadmodum si quid stipulatus tutor, vel curator fuisset, aut vendidisset rem hereditariam. *Impunè autem puto admittendum, quod per furorem[i] alicuius accidit. quomodo si casu aliquo, sine facto personæ, id accidisset.

c *v.l.1.in pr.l.4.ꝫ.de fideiuss.tut.*
d Tutoris heres inchoata ab auctore exsequi potest: vnde & tutelæ nomine obligatur quoque *vt hic.* aliàs non tenetur exsequi, non inchoata ab auctore, *v.l.tutores,ꝫ.eod.l.etiam,ꝫ.de fideiuss tutor.*
e *l.4.ꝫ.quando ex facto tut.l.7.Cod. de arbitr.tut.*
f *l.1.ꝫ.quando ex facto tut.*
g Aristonem si de quo in pr. huius legis.
h de eo vide *l.16.§.4.ꝫ.de petit.hered.*
i *v.l.14.ꝫ.de off. præsid.*

DE AVCTORITATE[k] ET consensu tutorum, & curatorum.

TIT. VIII.

De negotio pertinente ad tutorem. 1. De tutore inuito retento.

Vlpianus "libro 1.ad Sabinum."

QVAMQVAM * regula sit iuris ciuilis, *in[l] rem suam[m] auctorem tutorem fieri non posse:* tamen potest tutor proprij sui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio auctoritatis ea est, vt heres fiat. per consequentias[n] contigit, vt debitum subeat. Se tamen auctore, ab eo stipulari non potest[o]. Et cùm quidam auctoritatem accommodaret pupillæ suæ, vt seruo suo stipulanti sponderet. DIuus Pius Antoninus rescripsit. iure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior[p] facta est, dandam actionem. Sed si auctor fiat, vt filio[q] suo quid tradatur: nulla erit auctoritas. euidenter enim sua auctoritate re[illegible] quirit.

1 ¶ Tutor si inuitus[r] retentus sit[s] per vim: non valet, quod agitur. neque enim præsentia corporis[t] sufficit ad auctoritatem. vt si somno, aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

De authoritate non interposita vel perperans adhibita.

2. *Idem* "libro vigesimoquarto ad Sabinum."

NVlla[u] differentia est, non interueniat auctoritas tutoris, an perperam[x] adhibeatur.

De interrogatione.

k *5.Cod 59.1.Instit.21.37.Eclog.8.* Authoritas est pars administrationis, atque approbatio expressa tutoris. *Cuiac. hic & Cod.eodem.* separatur autem à voluntate auctoritas. Auctoritas interponitur in ipso negotio, non post negotium nec per nuntium, aut epistolam: voluntas etiam post finitum negotiũ per ratihabitionem & actu quolibet sine verbis, *dixi ad l. 9 ꝫ.eod.* Auctor in rem suam nemo esse potest. *l.1.ꝫ.eodẽ.* Velle & consentire in rem suam quis potest.
l Auctor in rem suam nemo esse potest, *vt hic.* & in eo differt auctoritas à voluntate. potest enim quis in rem suã velle.
m *l.5.in pr.l.7.in pr.ꝫ.eod.*
n & sic ex consequentia interdum licet, quod non licet directò, *l.7.in pr.ꝫ.eod.* o Cur ita? *v.l.5.in princ.ꝫ.eodem.* p *vide leg.5.ꝫ.eodem.*
q *l.5.in fi.l.7.in princ.ꝫ.eodem.*
r Auctoritatem præstare pupillo inuitus tutor non potest: eum in modum interposita auctoritas non valet. s *l.2 arg.l 17.ꝫ.eod.*
t cum ignorantia, sc. atque ita potest esse præsentia sine consensu. *Bart.*
u Paria sunt auctoritatem non interposuisse & malè.
x Paria sunt auctoritas nulla & vitiosa. *v.l.6.ꝫ.qui satisdare.*

a Qui non interrogatus reſpondet pro interrogato habetur, *l.9.in princip. ſ.de interrog.in iure.*
b Auctoritas vnius tutoris ſufficit, ſi poſſit adminiſtrare. *l.5.in pr.Cod eod.*
c Imò, pupillus quoties talis tutor hereditatem adit obligatur, *l.49.ſ.de adq.hered.*
d Tutore honorario authore pupillus vendendo & tradendo non alienat, *vt hic.* Atqui hereditatem adit eo auctore? *l. 49 ſ.de adquir. hered?* An ideo traditio ab aditione ſeparáda eſt: quòd aditio animi ſit potius, quàm facti vel adminiſtrationis, *l.20 ſ.de adquir. heredit.* & ſuppletur facilè animus quolibet tutore auctore, *l. pupillus ſ.de regulis iuris.* venditio verò & traditio, facti eſt potius quàm animi *l. conſilio, §.vlt.ſ.de curator.furioſi.* vt ideo auctoritas eius requiratur qui negotia gerit, neque ſufficiant honorarij? Atenim dices ſolutionem eſſe facti *d. l.conſilio.* & tamé recte fit ſolutio tutori honorario. *l.quod ſi fortè, l. 14.§.6.ſ.de ſolutionib?* Fit rectè honorario tutori ſolutio: at non ab eo, vel à pupillo eo auctore. An verò hac lege noſtra dicemus cum Azone interdictá à Prætore adminiſtrationé huic tutori, cuius negatur auctoritas ſufficere? Prior ſententia verior eſt.

3. *Paulus* "libro octauo ad Sabinum."

Etiam ſi non[a] interrogatus tutor actor fiat, valet auctoritas eius, cùm ſe probare dicit id, quod agitur. hoc eſt enim auctorem fieri.

De pluribus tutoribus, de tutore remoto.

4. *Pomponius* "libro decimoſeptimo ad Sabinum."

Et ſi, pluribus datis tutoribus, vnius[b] auctoritas ſufficiat: tamen, ſi tutor auctoretur, cui adminiſtratio tutelæ conceſſa non eſt, id ratum à prætore haberi non debet[c]. & ideo puto verius eſſe: quod Ofilio placebat: ſi[d] eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam à pupillo, ſciens alium eius tutelam gerere: dominum me non poſſe fieri. Item ſi eo auctore emam, qui[e] à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi.

An pupillus tutori obligetur. 1. De venditione & emptione.

5. *Vlpianus* "libro quadrageſimo ad Sabinum."

Pupillus obligari tutori, eo[f] auctore, non poteſt. Planè ſi plures ſint tutores, quorum vnius auctoritas ſufficit: dicendum eſt: altero auctore, pupillum ei poſſe obligari: ſiue mutuam pecuniam ei det, ſiue ſtipuletur ab eo. Sed & cùm ſolus "ſit" tutor, mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo ſtipuletur: non erit obligatus tutori. naturaliter tamen obligabitur, in[g] quantum locupletior factus eſt. nam in pupillum nõ tantùm tutori, verùm cuiuis actionem, in quantum locupletior factus eſt, dandam Diuus Pius reſcripſit.

1 ¶ Pupillus vendendo[h] ſine tutoris auctoritate non obligatur. ſed nec in emendo[i], niſi in quantum locupletior factus eſt.

2 ¶ Item ipſe tutor & emptoris[k] & venditoris officio fungi[l] non poteſt[m]. Sed enim: ſi contutorem habeat, cuius auctoritas ſufficit: procul dubio emere poteſt, ſed ſi mala fide emptio interceſſerit, nullius erit mométi. ideóque nec vſucapere poteſt. ſanè ei ſuæ ætatis factus, comprobauerit emptionem contractus valet.

3 ¶ Sed ſi per interpoſitam[n] perſonam, rem pupilli emerit: in ea cauſa eſt, vt emptio nullius mométi ſit: quia[o] non bona fide videtur rem geſſiſſe. & ita eſt reſcriptum à Diuo Seuero, & Antonino.

4 ¶ Sanè ſi ipſe quidem emit palàm[p] dedit autem nomen, non mala fide, "ſed" ſimpliciter, vt ſolent honeſtiores non[q] pati nomina ſua inſtrumentis inſcribi: valet emptio. quòd ſi callidè: idem erit, ac ſi "per" interpoſitam perſonam emiſſet.

5 ¶ Sed & ſi creditor pupilli diſtrahat, æquè emere bona fide poterit.

6 ¶ Si filius tutoris[r], vel quæ alia perſona iuri eius ſubiecta, emerit: idem erit, atque ſi ipſe emiſſet.

6. *Pomponius* "libro decimoſeptimo ad Sabinum."

Tvtores, quibus adminiſtratio decreta non eſſet[ſ], tanquam[t] extraneos, rectè à pupillo emere placet.

De duobus tutoribus, de ſtipulatione.

7. *Vlpianus* "libro quadrageſimo ad Sabinum."

Qvod dicimus*, in rem ſuam, auctoritatem accommodare tutorem non poſſe, totiens verum eſt, quotiens per ſemet, vel ſubiectas[u] ſibi perſonas adquiritur ei ſtipulatio. cæterùm negotium ei geri per conſequentias[x] vt dictum eſt, nihil prohibet "auctoritas."

e *adde caſum l. 7.§.5.ſ.pro emptore.*
f *v.l.18.in prin.ſ.eod.*
g Naturaliter tutori pupillus obligatur, quatenus factus eſt locupletior. *§.prox.in fin.ſ.eod. l.1.ſ.eod. v.l.3. ſ.commoda. l.vlt. Cod. pro emptore.§.vlt. Inſtit. quibus alienare: l.3.§.1.ſ. de tributoria.*
h Pupillus obligari non poteſt ſine tutoris auctoritate in contractu hinc inde obligatorio. *Inſtit.eod.in pr.adde l.1.& 2. Cod.ſi aduerſ.vend.*
i *Inſtit. eod.in pr. adde l.11.§. 4.lege 27.§.1. ſ.de minoribus.*
k *l.34.in fin. ſ.de contr.ab.empt.*
l Cur nõ poteſt? inter vendenté & ementem eſt diuerſitas. *lege ſuprà de rerum permutatione.*
m Imò poteſt, *lege 56.in fin.ſ.tit prox.*
n *vide l.7.in princ.ſ eodem.*
o Præſumitur mala fide emere, qui quid comparat ex rebus pupilli, per interpoſitam perſonam. de quo vide pleniùs hic Bartolum.
p *v.l.54.circa fin.ſ de adminiſt tut.*
q vide Edictum Iuſtiniani 7.c.
r *vide l.1.ſ eod.in fi.pr.*
ſ de quibus *l.4.ſ.eod.*
t Vt extraneus à pupillo rectè emere poteſt tutor, cui decreta non eſt adminiſtratio, *vt hic.* At quomodo? eorum auctoritate, qui eam præſtare poſſunt: quibus adminiſtratio non eſt denegata.
u *l.5.§.3.ſ.eod.adde l.26.Cod.de adm.tut.*
x *l.1.ſ.eodem.*
y ¶ Ita diuerſitas tutorũ auctoritatem præſtantiũ, non impedit duos reos coſtitui.
z ſufficit autem vnius tutoris auctoritas, niſi expreſsè dictũ ſit, vt ne vnius auctoritas ſufficeret, *l. Titium.ſ.Titul.prox.*
a Filius tutor, non poteſt auctoritaté interponere, patre contrahente, in cuius ſit poteſtate.
b datiui vel teſtamentarij. Nam legitimi ſimul eſſe non poſſunt, cùm pater præcedat filium vno gradu: atque ita in tutela, *l.ſi plures.ſ.de legit.tutorib.*
c *d.l.1.in fi.pr.ſ.eod.*
d hinc quæritur, an filius notarius poſſit conficere inſtrumentum de contractu patris? Non poſſe videtur, quia notarius teſtis munere fungitur. Poſſe videtur: quia notarij officiũ, cùm ſit officium publicum, in eo nõ curatur patria poteſtas. Bartolus ait poſſe, ſi non ſit in patria poteſtate.

1 ¶ Si duo rei ſint ſtipulandi, & alter me auctore, à pupillo ſtipuletur, alter, altero tutore auctore: dicendũ eſt, ſtipulationem valere[y]. ſic tamen, ſi auctoritas tutoris vnius ſufficiat[z]. cæterùm ſi non ſufficiat, dicendum erit inutilem eſſe ſtipulationem.

2 ¶ Si[a] pater, & filius, qui in poteſtate eius fuit, tutores[b] fuerunt: & pater ſit ſtipulatus, filio auctore: nullius mométi erit ſtipulatio. idcirco, quia in rem patris auctor eſſe filius[c] non poteſt[d].

De conditione.

8. *Idem* "lib.48.ad Sabinum."

Etſi condicionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet purè auctor fieri. nam auctoritas[e] non condicionaliter, ſed purè interponenda eſt, vt condicionalis contractus confirmetur.

De omnibus contractibus. 1. De manumiſſione. 2. De ſolutione. 3. De hereditate. 5. Quomodo interponitur authoritas.

9. *Gaius* libro duodecimo ad Edictum Prouinciale.

Obligari ex omni contractu pupillus ſine tutoris auctoritate non poteſt[f]. adquirere autem ſibi ſtipulando[g], & per traditionem accipiendo[h], etiam ſine tutoris auctoritate poteſt. ſed credendo[i] obligare ſibi non[k] poteſt[l]. quia ſine tutoris auctoritate nihil alienare poteſt.

1 ¶ Ex hoc autem quòd pupillus nullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poteſt, apparet nec manumittere[m] eum ſine tutoris auctoritate poſſe. hoc ampliùs, licèt tutoris auctoritate manumittat, debet è lege Ælia Sentia[n] apud conſilium cauſam probare.

2 ¶ Pupillus ex omnibus cauſis, ſoluendo[o] ſine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre poteſt. ſi tamen creditor bona fide pecuniam pupilli conſumpſerit[p], liberabitur pupillus.

3 ¶ Hereditatem[q] adire pupillus ſine tutoris auctoritate non[r] poteſt: quamuis lucroſa ſit, nec vllum habeat damnum. 4 ¶ Nec ex ſenatusconſulto Trebelliano hereditatem recipere "pupillus" ſine tutoris auctoritate poteſt. 5 ¶ Tutor ſtatim[ſ] in[t] ipſo negotio præſens[u] debet auctor fieri. poſt[x] tempus verò, aut per epiſtolam interpoſita eius auctoritas, nihil agit.

6 ¶ Etiam ſi non exaudiat tutoris auctoritatem is; qui cum pupillo contrahit, ſcriptis tamen hoc adprobetur: rectè negotium geritur[y]: veluti ſi abſenti pupillo per epiſtolam[z] vendam aliquid, aut locem: & is, tutoris auctoritate, conſentiat.

De tutore, qui auctor fieri non potuit.

10. *Paulus* "lib.24.ad Edictum."

Tvtor, qui per valetudinem, vel abſentiam, vel aliam iuſtam[a] cauſam auctor fieri non potuit, non tenetur.

De bonorum poſſeſſione.

11. *Gaius* libro 15. ad Edictum Prouinciale.

Si ad pupillum, aut furioſum, bonorum poſſeſſio pertineat: expediendarum rerum gratia, & in agnoſcenda[b] & in repudianda bonorum poſſeſſione voluntatem tutoris curatoríſque ſpectari debere, placuit. qui ſcilicet, ſi quid "eorum" contra commodum[c] pupilli, furioſive fecerint, tutelæ, curationíſve iudicio tenebuntur.

De ſeruo communi, tutoris & extranei.

12. *Iulianus* lib.21. Digeſtorum.

Si ſeruus communis, tuus & Titij, à pupilla tua, te auctore, aliquam rem per traditionem acceperit: tota ad Titium pertinebit. *Marcellus notat:* Nam quodcumque ad omnes dominos non poteſt pertinere[d]: id pro ſolido ad eum, cui adquiri poteſt, pertinere, veteres cõprobauerũt.

e Auctoritatis interpoſitio conditionem nõ recipit, vt & actus quiuis legitimus *l.77.ſ.de reg.iur.*
f *Inſt.eod.in pr.*
g *l.1.Cod.eod.§.1. Inſtit.eod. §.2.Inſtit.qui.alien. licet vel non, l. 11 ſ.de adqu.rer.dom.*
h *§.2. Inſt.quibus alien.non licet.*
i *l.19.§.1.ſ.de rebus cred.*
k Quid ita? cùm poſſit obligari, vbi fit locupletior? *l.1.§. An in pupillum. ſ. depoſiti.*
l nec pecuniam facit accipientis, *d.§.2. Inſti.quibus alien. l.14.in fin.ſ. de ſolutio.*
m ſiquidem qui manumittit alienat: manumiſſio, eſt alienatio, *l.vlt. Cod de rebus alien.*
n *§.4 Inſt. quib. ex cauſ.manumit.*
o *v.l.14. in fi.ſ.de ſolution.*
p i. alteri crediderit, vel in ſolutum dederit, *l. 19.§.1. ſ. de rebus cred.*
q *v.l.11.ſ.eod.*
r Cur non poteſt: cùm mutuũ dando non obligetur? Non quia non obligatur mutuum dando, prohibetur mutuum dare: ſed quia mutuũ dádo, rem ſuam alienat.
ſ Theophil.*eod.* §.2. perſeueranter, cùm negotiũ geritur, à principio ad extremũ: quod Cuiacius non admittit. ſatis eſt, ſi ſtatim atque peractum eſt negotium, in re præſenti tutor actor fiat. nec quidquam nocet ſi in ipſo tractatu, & geſtu negotij non interfuerit, *l.25.§.4.ſ.de adq.heredit. vide Cuiacium 13.obſeruat.31.*
t Auctoritas interponitur in ipſo negotio, non poſt tranſactum negotium, nec per nuntium aut epiſtolam, *vt hic. l.1.in fi.ſ.de tutelis: l.ſi quis mihi bona.§.iuſſum.ſ.de adquir. hered.* Voluntas etiam poſt finitũ negotium eſt pro ratihabitione. *l.3.§.ſed ſi mutua.ſ.de in rem verſo. l.2.in fin.ſ.ſoluto matrimonio* & actu quolibet ſine verbis, *l.5.ſ.ratam rem habere.* Ita, Conſenſus poteſt ſubſequi: vt & iuſſus ex interuallo aliquó præcedere, *l.ſi quis mihi bona, §.iuſſum.ſ.de adquir.hered.*
u *§.2. Inſtit.eodem.*
x putà poſt vnum diem. *Theophil.§.2.Inſt.eod.* at non poſt vel ante tempus modicũ, dum ne actus contrarius aliquis interuenerit, *l.continuus.ſ.de verb.oblig.*
y quando contractus geritur per epiſtolam, tunc perficitur, quando recipiens conſentit. *Bart.* ſummam manum venditio accipit conſentiente eo, cuj ſe vendere quis ſcribit. *Cuiac.13.obſ.31.*
z Epiſtola ratum haberi negotium poteſt. *l.34.ſ.mandati.*
a *l.1.in fin. ſ.eodem.*
b *l.8.§.3.ſ.eodem.§.1.Inſtit.eod.l.7.§.3.Cod.de curat.fur.*
c contra modum, *Haloand. v.l.17.ſ.eodem.*
d *l.1.§.4 in fin.ſ.de ſtipul.ſeru.*

a *l.6.in princ.ſ.de tut.*ſine tutore verò naturaliter, *l.1.in fin.j.de nouat.*
b ad impediendum effectum contractus cum pupillo initi.
c Auctoritatem rectè interponi, tutore præſente & ſciente, etiamſi non loquatur, hinc colligunt.
d *lege 1.in fine, ſuprà eodem.*

Si pupillus taceat.

13. *Idem* lib.21. Digeſtorum.

IMpuberes tutore auctore obligantur, etiam ſi taceant[a] nam cùm pecuniam mutuam acceperint, quamuis nihil dicant, auctoritate tutoris interpoſita tenentur. quare etſi non debita pecunia his perſonis ſoluta fuerit, quamuis tacuerint, interpoſita tutoris auctoritas ſufficit, vt cõdictione teneantur.

De abſentia vel ignorantia tutoris.

14. *Idem* libro 31. Digeſtorum.

NOn multum intereſt[b], afuerit tutor, cùm negotium cõtraheretur, an[c] præſens[d] ignorauerit, quale eſſet, quod contrahebatur.

De iudicio accipiendo & intentando.

15. *Marcianus* "lib.2. Regularum."

ACcipientis[e], & edentis iudicium[f], idem tutor auctor vtríque fit. ſed "hoc" vtrũ ita eſt, ſi bis auctor factus eſt, an & vna auctoritas ſufficiat eo animo, vt ad vtrumque pertineat: dubitat quidem Pomponius. ſed fortiter defenditur, ſufficere[g] vnam auctoritatem.

De tutore cæco.

16. *Paulus* "libro 1. ad Legem Æliam Sentiam."

ETiam ſi tutor cæcus[h] factus ſit, auctor[i] fieri poteſt.

Si tutor nolit auctor fieri.

17. *Idem* "lib.6. ad Edictum.

SI tutor pupillo[k] nolit auctor fieri, nõ debet eum prætor cogere. primùm quia iniquum eſt, etiam ſi non[l] expedit pupillo, auctoritatem eum præſtare: deinde, etſi expedit, tutelæ iudicio[m] pupillus hanc iacturam[n] conſequitur.

De delegatione, de procuratore dando, de eo quod pertinet ad tutorem.

18. *Idem* "lib.1. ad Plautium."

POteſt[o] pupillus, tutore auctore, debitorem ſuum Titio delegare[p]. ſed cùm tutor debet pupillo: dicendum eſt, neque delegari[q] eum, neque procuratorem aduerſus tutorem dari ipſo tutore auctore poſſe: quia futurum ſit, vt auctoritate ſua liberetur[r].

De curatore impuberi dando.

19. *Idem* libro 9. Reſponſorum.

CVratorem e[illegible]am impuberi dari poſſe. ſed ad ea quæ ſolemnitatem[ſ] iuris deſiderant[t], explicanda, tutore auctore opus eſſe.

De diuiſione hereditatis, de ſubſignatione tutoris.

20. *Scæuola* libro 10. Digeſtorum.

INter pupillos paternæ hæreditatis diuiſio facta eſt, præſente tutore, ſed non adſignante[u] inſtrumento diuiſionis. quæſitum eſt, an ei ſtari oporteret, reſpondit, ſi tutor auctor fuiſſet non idcirco minùs ſtandum eſſe diuiſioni[x], quod non adſignaſſet[y].

De abſtentione ab hereditate paterna.

21. *Idem* lib.26. Digeſtorum.

DEfendente tutore, pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem. inter quem, & creditorem acta[z] facta ſunt apud procuratorem Cæſaris infrà ſcripta. Priſcus procurator Cæſaris dixit[a], *Faciat iudicata* Nouellus curator dixit, *Abſtineo[b] pupillum.* Priſcus procurator Cæſaris dixit, *Reſponſum habes. ſcis, quid agere debeas.* quæſitum eſt, an ſecundùm hęc acta adoleſcens "à" bonis patris abſtentus ſit. reſpondit, proponi abſtentum[c].

De eo quod ad tutorem pertinet.

22. *Labeo* libro 5. Pithanon.

SI quid eſt, quod pupillus agendo, tutorem ſuũ liberaturus eſt[d]: id ipſo tutore auctore, agi rectè nõ poteſt.

e Duobus pupillis, in duabus cauſis poteſt idẽ tutor tam in agendo quàm in defendendo auctoritatem præſtare.
f vt in communibus iudiciis, *l.42.§.penult.ſ.de procurat.*
g vna verborũ formula, vna denique oratione vtroque pupillo aut potius litigátibus inter ſe: pupillis auctoritatem tutor poteſt interpònere.
h Cæcus etiam tutor, auctoritatem poteſt interponere. vide quę ſcripſi *ad l.1.Cod. qui morbo.*
i retinet enim ſuam poteſtatẽ, *facit l.1.§.5.verſ. quamuis, ſ. de poſtulan.*
k *ſub.* contrahẽte, vel quaſi contrahenti, extra iudicium tamẽ: nam in iudicio cogitur defendere. Quidã putant etiam extra iudicium auctoritatem ſuam interponere cogi tutorem, ſi certa ſit atque euidẽs pupilli vtilitas, ſecus ſi dubia ſit.
l *l.11. in fi ſ.eod.*
m de auctoritate non minus, quàm de adminiſtratione tutor ratiõẽ reddere tenetur. *Cuiac.Cod.eod.*
n id eſt, quod ſua intereſt.
o Imò, non poteſt tutor debitorẽ pupilli delegare. *l.nouare.j.de nouat?* Nõ poteſt vt conditionẽ pupilli faciat deteriorem.
p Delegare ſuũ debitorem creditori ſuo pupillus poteſt. An & tutorem ſuum debitorem? non poteſt: quia futurum eſſet, vt auctoritate ſua tutor liberaretur à pupillo, *vt hic.* Quid: poteſt ne ſolus tutor, ſine pupillo delegare? Quidã negant. *arg.l.reſtituta.§.1.j.ad Trebell* quod Bartolus non admittit, ſi tamen pupillo expediat. *l.Tutor.ſ.tit.prox.*
q *adde l.vlt.j.eo.*
r Delegatus liberatur ab eo creditore, à quo delegatus eſt alteri. Qui delegat debitorem eundem à ſe liberat, & alij obligat, aut verius obligatum cedit.
ſ *vide l.vlt.Cod.de in litem dando.*
t vt ad appellandum *l.17.§.fin.j.de appell.adde §.vlt.inſt.hoc tit.*
u id eſt, ſubſcribente.
x hinc collige, inter pupillos fieri poſſe diuiſionem. *vide l.17.Cod.de præd.min.*
y non eſt neceſſaria auctorantis ſubſcriptio in diuiſione. *Bart.*
z Formulæ huic actorum, adde quæ ſcripſi *ad l.3.j.de his quæ in teſt.debet.* Porrò huiuſmodi acta notis excipi ſolita, oſtendi *ad l.33.ſ.ex quibus cauſis maiores.*
a ſine ſcriptis ſententiam, in articulis incidentibus ferri poſſe hinc colligit Baldus. adde Romanum *ſingulari 5.*
b id eſt, peto vt pupillus meus abſtineat ab hereditate patris, & ita reſtituatur aduerſus aditionem. *vide Cod.ſi minor vt ab hær.ſe abſt.*
c Quid ita? cùm ſolus tutor ſine cauſæ cognitione abſtinere pupillum non poſſit? *lege 13.in fine pr.j.de minor.* ¶ d *lege 18.in fi.ſ.eod.* e *5.Cod.39.*

QVANDO[e] EX FACTO[f] TVTORIS, vel curatoris, minores[g] agere, vel conueniri poſſunt,

TIT. IX.

De pupillo condemnando ob dolum, vel culpam tutoris.

Pomponius "libro viceſimo nono ad Sabinum."

OB dolum malum, vel culpam tutoris, Ariſto ait pupillum poſſeſſorem cõdemnandum. ſed non puto, quanti actor in litem iuraret. & tamen illud ita eſt, ſi rem[h] à tutore pupillus ſeruare poſſit.

Si tutor vel curator crediderit.

2. *Vlpianus* 'lib.1. Opinionum.'

SI tutor, vel curator, pecunia eius, cuius negotia adminiſtrat[i], mutua data, ipſe ſtipulatus fuerit, vel prædia in nomen ſuum emerit: vtilis actio ei[k], cuius pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

De dolo tutoris.

3. *Papinianus* "libro vigeſimo Quæſtionum."

DOlus[l] * tutorum puero neque nocere neque prodeſſe debet. Quod autem vulgò dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc verum eſt, cùm ex illius fraude locupletior[m] pupillus factus non eſt. Quare meritò Sabinus tributoria[n] actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris exiſtimauit. ſcilicet ſi, per iniquam diſtributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depoſiti[o] quoque actione dicendum eſt: item hereditatis petitione: ſi modò quod tutoris dolo deſiit[q], pupilli rationibus illatum probetur.

4. *Vlpianus* "libro 64. ad Edictum."

AT ſi extrinſecùs[q] aliquid tutor[r] dolo admiſerit, pupillo[ſ] nihil nocere oportet.

De tutela, vel curatione finita.

5. *Papinianus* 'lib.5. Reſponſorum.'

POſt mortem furioſi non dabitur[t] in curatorem qui negotia geſſit, iudicati[u] actio: non magis, quam in tutores[x]: ſi modò nullam ex conſenſu, poſt depoſitum officium, nouationem factam, & in curatorem, vel tutorem obligationem eſſe tranſlatam, conſtabit.

1 ¶ Tutor, qui pecuniam ſe ſoluturum cauit[y], quam pater pupilli cõdemnatus fuerat, actionem poſt tutelam finitam, rectè recuſat. Non[z] idem in eo[a] placuit, qui ſuo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit. niſi fortè creditor ideo contraxit, vt in cauſam iudicati pecunia tranſiret.

De actore.

6. *Idem* "lib.2. Definitionum.'

TVtor, interpoſito decreto prætoris[b], actorem[c] reliquit. ſecundùm eum ſententia dicta, iudicati transfertur ad pupillum actio non[d] minùs, quàm ſi tutor obtinuiſſet.

De infante.

7. *Scæuola* "libro 13. Quæſtionum.'

TVtori, qui infantem defendit, ſuccurritur, vt[e] in pupillum iudicati actio detur.

Si coheredis tutor fideicommiſſi nomine in ſolidum cauerit.

8. *Idem* "libro quinto Reſponſorum."

f adminiſtratione, contractu, fide, diligentia dolo, culpa. *Cuiac. hic.*
g pupilli & adoleſcentes, *Cuiac. hic.*
h id eſt, ſi tutor ſit ſoluendo, *vt l.vlt. ſ.de admin. tutel.*
i idem in vxore [illegible] & muliere, eſſe ait Bartolus.
k id eſt pupillo, *l.2.l.4.Cod. codẽ. 37.* [illegible] *§.pen. ſ. de contr.* [illegible]
l *l.15. in princ.ſ. de dolo.* vide *Bartolum in l.ſi dolo.j. ſi quis omiſſa cauſa teſtam.*
m dolo tutoris eatenus conuenitur pupillus, quatenus eſt factus locupletior.
n *vide l.3.§.vlt. ſ.de tribut.*
o *adde caſum l.1.§.15.ſ.depoſiti.*
p *ſub.* eſſe in hereditate.
q id eſt, in re ſua propria, ſuóque nomine.
r *vide leg. 61. in pr. ſ.de adm.tut.*
ſ *l.198.j.de reg. iur.*
t Imò, dari videtur, *l.67.ſ.de procuratorib. l.3.§.2.j.de adm. tut.*
u Iudicati actio ex ſententia cõtra curatorem, curatorio nomine furioſi, vel tutorem lata, non datur in ipſũ curatorẽ vel tutorẽ finita tutela, niſi poſt depoſitum officium, debitum pupillorum ſuorum nouauerint, & in ſe obligationem tranſtulerint.
x quam in tutores poſt depoſitum officium: ſi modò nullã ex conſenſu nouationem factam, &c. hanc traiectionem notat Cuiacius 20. *obſeru.39.*
y vt tutor ſcilicet. *vide quæ notaui ad l.vlt.ſ.de inſtitoria.*
z Quod promittit tutor directò, & ab ipſo negotio initio vt rei pupilli inſeruiat, tutela finita ab eo peti non poteſt, *vt in princip. legis.* Quod ſuo nomine initio accepit mutuũ, poſtea in rem vertit pupilli, ab eodem tutore etiam finita tutela peti poteſt.
a *vide l.43.§.1.ſ.de adm.tut.* b *vt l.24.ſ.de admin.tut.*
c Actorem ad agendum: vt & adiutorem tutor eligit, *vt hic l.1.Cod. de actore à tutore ſeu creditore dando.l.ſi actor.Cod.de appellat.l.actor.j.ratam rem.* Curatorem ipſum magiſtratus. quia enim ab eis procurator conſtitui non poteſt, (propterea quòd domini non ſunt, ideo hoc eis datum eſt, vt quoties abfuturi eſſent, vel aliàs impedirentur, decreto Prætoris vel Præſidis actorem darent. actor autem ad agendum, *vt ſ.*adiutor ad alia munia. *l.ſolet.ſ.de tutelis.*
d Vt pupillo adquiritur per tutorem, ita eidem adquiritur per actorem ab ipſo tutore conſtitutum.
e *l.8.j.eod.l.1.l.3.Cod.eod.l.2.ſ.de adm.tut.l.28.C.de adminiſt.tut.l.4.§.1.ſ.de re iudic.*

Tutor, qui & coheres pupillo erat, cùm conueniretur[a] fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quæsitũ est, an[b] in adultum pupillum pro parte[c] danda sit vtilis actio. respondit danda.

DE SVSPECTIS[d] TVtoribus, & curatoribus,

Tit. x.

Vtilitas huius tituli. 1. *Propositio dicendorum.* 2. *Vnde suspecti crimen descendit.* 3. *Qui de suspecto cognoscunt.* 5. *qui accusare possunt.* 6. *De muliere accusante.* 7. *De tutore plebeio.*

Vlpianus "libro trigesimoquinto ad Edictum."

HÆc clausula[e] & frequens[f], & per necessaria est. quotidie enim suspecti tutores postulantur[g].

1 ¶ Primùm igitur tractemus vnde[h] descendat suspecti crimen[i]: & apud[k] quos postulari[l] quis possit suspectus tutor, vel curator: deinde quis[m], & à[n] quo, & ex quibus[o] causis remouetur: déque pœna suspecti. 2 ¶ Sciendum est, suspecti crimen è *lege*[p] *duodecim tabularum* descendere.

3 ¶ Damus[q] autem ius remouendi suspectos tutores Romæ prætoribus[r]: in prouinciis, præsidibus earum.

4 ¶ An[f] autem apud legatum proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit[t]. sed Imperator Antoninus cum Diuo Seuero Braduæ Maurico proconsuli Africæ rescripsit, posse *: quia mandata iurisdictione, officium[u] ad eum totum[x] iuris dicundi transit. Ergo & si prætor mandet iurisdictionem: simili[y] modo dicendum est, suspectum posse apud eum postulari. cui mandata est. cùm[z] enim sit in prouincia hoc rescriptum: consequens erit dicere, & eum, cui à prætore mandata est iurisdictio, posse de suspecto cognoscere.

5 ¶ Ostendimus[a], qui possunt de suspecto cognoscere. nunc videamus *qui suspecti fieri possunt*. & quidem * omnes tutores possunt: siue[b] testamentarij sint, siue nõ sint, sed alterius generis tutores. quare & si legitimus sit tutor, accusari poterit. quid si patronus? adhuc idem erit dicendum: modò vt meminerimus, patrono parcendum[c].

6 ¶ Consequens est, vt videamus, *qui possunt suspectos postulare*. & sciendum est, quasi[d] publicam[e] esse hanc actionem: "hoc est, omnibus patere."

7 ¶ Quinimò & mulieres admittuntur: sed hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedunt. vtputa mater, nutrix[f] quoque, & auia 'possunt.' potest & soror. nam in sorore & rescriptum exstat Diui Seueri. & si qua alia mulier fuerit, cuius prætor perpensam[g] pietatem intellexerit, non sexus verecundiam egredientis[h], sed pietate[i] productam, non continere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem.

8 ¶ Si quis de plebeiis, ob facta atrociora[k] in tutela admissa, fuerit apud prætorem accusatus: remittitur ad præfectum[l] vrbis grauiter puniendus[m].

De liberto tutore.

2. *Idem* 'libro 1. de omnibus tribunalibus.'

Libertus[n] quoque, si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum vrbis remittetur puniendus[o].

De tutore accusante contutorem. 1. *De liberti accusante.* 2. *De curatore suspecto.* 4. *De accusatione.* 5. *Ex quibus causis suspecti remouentur.* 6. *De eo qui desiit esse tutor, & cœpit esse curator, vel iterum tutor.* 9. *De vna tutela habente interualla.* 10. *Si absuturus reipublicæ causa desiderauit in locum suum constitui alium tutorem.* 11. *De curatore ventri bonísque dati, deinde tutore dato.* 12. *De tutore inimico & aliis causis remouendi tutorem.* 13. *De rebus vetitis sine decreto distractis.* 14. *De tutore qua non præstat alimenta.* 16. (*De repertorio conficiendo*) *De pecunia deponenda ad prædiorum comparationem.* 17. *De abstentione ab hereditate.* 18. *De infamia.*

3. *Idem* 'libro trigesimoquinto ad Edictum.'

TVtor quoque contutorem[p] potest suspectum facere: siue duret adhuc tutor: siue iam desierit ipse, cõtutor autem maneat tutor. & ita Diuus Seuerus rescripsit. Plus Diuus Pius Cæcilio Petino rescripsit, posse[q] tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere.

1 ¶ Liberti quoque pupillorum gratè facient, si tutores, vel curatores eorum, malè gerentes rem patronorum, vel liberorum patronorum, suspectos fecerint. Sed si patronum suum vt suspectum in tutela facere velint: melius[r] est, libertos ab accusatione repelli: ne in ipsa cognitione grauius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pareat.

2 ¶ Non tantùm autem adolescentis curator, sed etiã furiosi, vel prodigi, vt suspectus remoueri potest.

3 ¶ Sed &[f] si quis curam ventris bonorúmve administrat, non carebit huius criminis metu.

4 ¶ Præterea videndum, an & sine[t] accusatione possit suspectus repelli. & magis est, vt repelli debeat[u], si prætori liqueat[x] ex apertissimis[y] rerum argumentis, suspectum eum esse. quod fauore[z] pupillorum accipiendum est.

5 ¶ Nunc videamus, ex *quibus causis suspecti remouean tur*. & sciendum est: aut, ob dolum in tutela admissum, suspectum licere postulare, si[a] fortè grassatus in tutela est: aut sordidè egit, vel perniciosè pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus iam tutor. quòd si quid admisit, antè[b] tamen "admisit," quàm tutor esset, quamuis in bonis pupilli, vel in tutela non potest suspectus tutor postulari: quia delictum[c] tutelam præcessit. proinde si pupilli substantiam expilauit, sed antequam tutor esset: accusari debet expilatæ hereditatis 'crimine," si minùs, furti.

6 ¶ Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idémque sit curator confirmatus adolescenti, an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari. & cùm possit tutelæ à concuratoribus conueniri: consequens erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi possit, deposito[c] officio, & alio sumpto.

7 ¶ Idem erit quærendum, "&"[e] si proponas aliquem desisse esse tutorem, & rursum cœpisse, (vtputa vsque ad tempus, vel ad condicionem erat datus: deinde iterum, vel superueniente condicione testamentaria[c], vel etiam à prætore postea datus 'est') an suspectus postulari possit: & quia duæ tutelæ sunt: si est, qui eum tutelæ iudicio conueniat: æquissimum erit dicere, cessare crimen suspecti.

8 ¶ Si autem ipse tutor est solus: nunquid, quia tutelæ cessat, remouendus sit ab hac administratione, quasi 'in hac" suspectus ex eo[d], quòd in alia malè versatus sit? Ergo & in eo, qui curator solus post finitam tutelam cõfirmatus est, idem dici potest.

9 ¶ Quòd si quis ita tutor datus sit, *quoad in Italia erit, tutor esto*: vel, *quoad trans mare non ierit*: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administrauit, antequã trans mare abesset? & magis est, vt postulari possit: quasi vna[g] tutela sit habens interualla.

10 ¶ Si quis absuturus[h] reipublicæ causa, desiderauit in locum suum constitui alium[i] tutorem: an reuersus ex antè gesto suspectus postulari possit? & quia potest, ex priore gestu, vtili actione conueniri: cessabit postulatio.

11 ¶ Si curator ventri[k] bonísque[l] datus, fraudulenter versatus sit, deinde tutor datus[m]: an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest. & si quidem habet contutores, nõ poterit postulari: quia conueniri potest. si non habet, amoueri potest.

12 ¶ Si tutor inimicus pupillo, parentibúsue[n] eius sit, & generaliter, si qua iusta causa prætorem mouerit, cur non debeat in ea tutela versari: reiicere eum debebit.

13 ¶ Seuerus, & Antoninus rescripserunt Epcurio, tutores, qui res vetitas[o] sine decreto distraxerunt, nihil quidem egisse: verùm, si per fraudem id fecerunt, remoueri eos oportere.

14 ¶ Tutor, qui ad alimenta[p] pupillo præstanda copiã sui non faciat, suspectus est, poterítque remoueri.

15 ¶ Sed si

---

a puta à legatariis.
b *v. l. 7. 3. eod.*
c si negotium pro parte spectat ad pupillũ, pro alia ad tutorem, tutor videtur pro illa facere nomine tutoris: pro alia proprio. *Bart.*
d *5. Cod. 43. 1. Instit. vlt. 37. Ecloga* 10.
e i. materia.
f Quotidiana subtilius examinanda, *l. legim ÿ. de liberat. legata.*
g si à gestione se abstineat, vel malè gerant. *l. 5. §. 2. ÿ. de adm. tut*
h quo ex iure? dic ex lege duodecim Tabularum §. 2.
i id est, actio vel accusatio criminis de suspecto. hoc enim crimẽ non est publicum.
k §. 3. §. 4.
l accusari.
m *§. 5. ÿ. eod.*
n *§. 6. 7. 8. l. 2. l. 3. ÿ. eod.*
o *§. 3. §. 5. ÿ. eod.*
p *Instit. eodem, in princ.*
q *§. 1. Instit. eod.* De suspecto cognoscere & remouere possunt Prætores & Præsides.
r Imò, præfectis vrbi. *v. l. 1. §. 7. 3. de off. præf. vrb.*
ſ De suspecto cognoscere potest legatus proconsulis, at non eo nomine remouere.
t nunc non est dubium *ÿ. eodem.* nam & iidem legati tutores dari possunt, *l. penult. ÿ. de off. procons.* & cognitio suspecti mandari potest, *vide l. 3. ÿ. de off. eius cui mand.*
u id est, potestas, *vt l. 3. §. 2. ÿ. de administr. rerum ad ciuit. l. 1. ÿ. de iurisdict.*
x Imò, non totum, *l. 6. ÿ. de off. procons.*
y Prætoris & Proconsulis cognatio.
z Ius prouinciale seu prouinciæ ad vrbem extenditur.
a *§. 2. Instit. eod.*
b *l. 4. Cod. eod.*
c *d. §. 2. l. 11. ÿ. de postulando.*
d *§. 3. Instit. eod. l. 6. Cod. eod.* Suspecti tutoris accusatio, quasi publica est. cur quasi publica? An quia verè publica? An quia non est omnino publica: quia si verè publica esset, non omnibus pateret. fœminæ ad hãc accusationem non admitterentur: quæ tamen admittuntur. *l. qui accusare ÿ. de accusat.*
e publicum est quod omnibus patet. *Bart.*
f *adde l. 13. ÿ. de manumiss. vind.*
g propensam. *Inst. eod. §. 3.*
h *al.* egredientem.
i *§. 3. Inst. eod. l. 5. §. 1. ÿ. quibus ex causis in possess.*
k *§. 1. 1. ÿ. eodem ad. de l. 48. ÿ. de adm. tut.*

k quæ non numerantur inter atrocia illa, de quibus in *l. 3. §. 14 §. 16. ÿ. eodem. l. Auxilium, ÿ. de minorib.*
l *l. 2. l. 3. §. 14. eodem. §. 10. §. 11. Instit. eod. l. 1. §. 7. 1. de off. præf. vrb.*
m & hæc quæstio pro tribunali tantùm cognoscitur, *l. 1. §. 11. ÿ. ad Turpill.*
n *§. 11. Inst. eod.*
o etiam in corpus. *Theophil. §. 11. Inst. eod.*
p *§. 1. 9. §. 3. de adminis. tut.*
q in dubio inspicitur magis causa prohibẽs, quàm permittẽs *vide quæ notaui ad l. 5. ÿ. de fideiuss. sorib.*
r Prohibitio magis spectatur, quàm permissio.
ſ *§. 11. ÿ. eodem. ad. de l. 48. ÿ. de adm. tut.*
t Inquirere in suspectos tutores iudex potest: eósque remouere: idque fauore pupillorũ, *vt hic.* Quid: qui ita remotus, éstne infamis? non est, *Dyn. & Bartol. Gloss. in l. vlt. Cod. eodem.*
u Tutor remoueri potest eã officio iudicis sine accusatione *Bart.*
x vel ipso iudice principaliter inquirente: vel incidenter fraudem tutoris detegente.
y *vt l. fin. Cod. de prob.*
z Inquirere ad vtilitatem priuati, ex suo officio iudex non potest (excipitur tamen hic pupillus) ad vtilitatẽ publicã, potest.
a *l. 17. §. 1. 3. de testam. tut.*
b ob crimẽ cõmissum aliàs quàm in tutela (dici idem potest in notario secundùm Baldũ) non potest quis remoueri vt suspectus, *Bart*
c delictum tutelam præcedẽs hic non attenditur.
d *l. 3. in fin. l. 4. in princ. ÿ. de tutel. & ration.*
e vam datiua vtilis ita esse non potest. *l. 6. §. 1. de tutel.*
f in vno malus, præsumitur in eodem genere malus. *l. 7. §. 1. circa fin ÿ. de accus.*
g *adde l. 45. in pr. ÿ. tit. prox.*
h *vide l. 1. & 2. Cod. si tutor reip. causa. l. 1. Cod. in quibus causis tutor.*
i Dixi ad Theophil. §. 2. Inst. de excusat. l. 13. ÿ. de tut.
k *vide l. 8. ÿ. de curat. fur.*
l *vide §. 2. ÿ. eod.*
m *vide tit. ÿ. de curat. bon. dando.*
n quid iuris erit si transuersalibus? id arbitrio iudicis & regionis consuetudini relinquendum. *Bart.*
o alienari sc. *vide l. 22. Cod. de adm. tut.*
p *l. 7. §. 1. ÿ. eod. §. 9. instit. eod. l. 6. ÿ. vbi pupill. educari.*

15 ¶Sed si non latitet: sed si præsens, nihil posse decerni contendit, quasi inopibus: si datis pupillo aduocatis, in mendacio reuincatur: ad præfectum vrbis [a] remittendus est. neque enim interest: id agere quemquam, vt corrupta fide inquisitionis, tutor constituatur: an bona fide constitutum, velut prædonem, bonis alienis incumbere. hic ergo non quasi suspectus remouebitur: sed remittetur[b] puniendus ea pœna, qua solent adfici, qui tutelam, corruptis ministeriis prætoris, redemerunt.

16 ¶Qui[c] pecuniam ad prædiorum emptionem conferre, neque "pecuniam' deponere peruicaciter perstant, quoad emptionis occasio inueniatur: vinculis publicis [d] iubentur contineri: & insuper pro suspectis habentur. sed sciendum est, non omnes hac seueritate debere tractari: sed vtique humiliores. ceterùm eos, qui sunt in aliqua dignitate positi, non opinor vinculis publicis contineri oportere.

17 ¶Is tutor, qui inconsideranter pupillum vel dolo abstinuit hereditate: potest suspectus postulari.

18 ¶Qui ob segnitiem[e], vel rusticitatem, inertiã, simplicitatem, vel ineptiam[f] remotus sit: in hac causa est, vt, integra existimatione [g], tutela vel cura abeat. Sed & si" quis' ob fraudem non remouebit aliquem, sed ei adiunxerit: non erit famosus: quia non est abire tutela iussus.

3. De prohibito gerere. 4. De his qui non gesserunt.

4. *Idem*" libro primo de omnibus tribunalibus."

HÆ enim causæ faciunt, vt, integra existimatione [h], tutela vel cura quis abeat.

1 ¶Decreto igitur debebit causa remouendi significari [i], vt appareat de existimatione.

2 ¶Quid ergo, si non significauerit causam, remotionis decreto suo? Papinianus ait, debuisse [k] dici hunc integræ esse famæ. & est verum.

3 ¶Si prætor, sententia sua, non remouerit tutela, sed gerere prohibuit: dicendum est, magis esse, vt & hic desinat tutor esse.

4 ¶Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari. verùm ob ignauiam, vel negligentiam, [l] vel dolum, si dolo fecerunt, possunt remoueri.

De satisdatione.

5. *Idem*" libro tertio Disputationum."

SVspectus fieri is[m] quoque, qui satis dederit, vel nunc offerat, potest. expedit enim pupillo, rem suã saluam fore, quàm tabulas rem saluã fore cautionis habere. Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum [n] suspectum [o] non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

6. *Callistratus*" lib. 4. de Cognitionibus".

QVia* satisdatio propositum tutoris maleuolum [p] nõ mutat: sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat.

De impuberibus accusantib. tutores, vel adultis Curatores. 1. De lata negligentia. 2. De tutore qui non præstat alimenta. 3. Si tutor datus non comparat.

a v. l. 1. in fi. s. eo.

b l. vlt. in fi. Cod. arbitr. tutelæ.

c tutores qui repertorium non fecerunt, vel qui pecuniam *H. al. adde l. 9. s. de tutelis.*

d Hæc verba refert Cujacius ad leges 12. tab. 10. obser. 11.

e *l. 4. in fin. s. eo.*

f vel paupertatem *l. 2. C. de tutore qui non satisd.*

g *l. 4. s. eod.*

h Infamis fit tutor ob dolum remotus. *hac lege l. 7. in fi. s. eod. l. 2. in fin. s. eod. §. 6. Inst. eod. l. vlt. Co. eod.*

i *l. 2. §. 2. s. de his qui notam.*

k Cur ita? collige ex *l. 104. s. de regulis iuris.*

l *l. 2. l. 3. Cod. eo.*

m *l. 6. s. eod §. vlt. Instit eo. l. 17. §. 1. s. de testam. tut.*

n *l. 3. in pr. s. eod.*

o atqui colega ad reddẽdam rationem nõ tenetur *l. 19. s. de adm tut.*

p *v. l. 17. §. 1. s. de testa. tut. v. l. 21. s. de tutorib. datis.*

q *¶l. 6. in f. C. eod. §. 4. Inst. eod.*

r Adolescentis & impuberis in suspecti tutoris postulatione dissimilitudo, Hi suspectos non faciunt: illi faciũt, ex consilio necessariorum.

s Consilium sequi necessariorũ interdũ lex nos iubet.

7. *Vlpianus*" libro 1. de omnibus tribunalibus."

IMpuberibus[q] quidem non permittitur suspectos facere. adolescentibus [r] planè volentibus suspectos facere curatores suos, permittitur: dummodò "ex" cõsilio [s] necessariorum id faciant.

1 ¶Si [t] fraus non sit admissa, sed lata negligentia: quia ista propè fraudem accedit: remoueri hunc, quasi suspectum oportet.

2 ¶Præterea accesserunt quædam species ex epistola Imperatoris nostri, & Diui Seueri ad Atriunculonium. nam aduersus eos, qui, ne alimenta [u] decernantur, sui copiam perseuerant non facere: vt suis rebus careant, præcipitur: reiq. seruandæ causa, pupillus in possessionẽ mittatur eius, qui suspectus sententia [x] sua factus est: quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi iubentur.

3 Item, si quis tutor datus non compareat: solet [y] edictis euocari: nouissiméque, si copiam sui nõ fecerit, vt suspectus remoueri ob hoc ipsum, quòd copiam sui non fecit. quod & perrarò, & diligenti habita inquisitione faciendum est.

De moribus & paupertate tutoris.

8. *Idem*" libro 61. ad Edictum.

SVspectum tutorem eum putamus, qui moribus [z] talis est vt suspectus sit. enimuerò tutor, quàmuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus.

De cognato vel affini pupilli, vel patrono tutore.

9. *Modestinus*" libro singulari de Eurematicis."

SI tutor aliquo vinculo necessitudinis, vel adfinitatis pupillo coniunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerit, & quis eorum à tutela remouendus videatur: optimum factum [a] est, curatorem, ei potiùs adiungi [b], "quàm eundem' cum notata fide & existimatione remoueri.

De periculo post remotionem.

10. *Papinianus* libro 12. Quæstionum.

DEcreto prætoris, vt suspectus, remotus, periculum futuri temporis non timet[c]. iniquum enim videtur, remoueri quidem à tutela, vel cura: in futurum autem non esse securum.

De tutela finita.

11. *Idem*" libro 5. Responsorum."

POst finitam[d] tutelã, cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem recepta, soluitur.

De fraude tutoris per seruum detegenda.

12. *Iulius Aquila* libro Responsorum.

NIhil proponi, cur præscribere [e] curator possit in cognitione suspecti, quo minùs religio prætoris à pupillari seruo[f] detegente fraudes instruatur [g].

t *l. vlt. Cod. eod.*

u *v. l. 3. §. 14. s. eod. §. 9. Instit. eod.*

x Fugitiuus sententia sua fit suspectus quoties nimirum fuga ipsa habetur pro delicto. Adde quæ de fuga scripsi *ad l. 28. in fi. s. de bonis libert. adde l. 1. Cod. de desertorib. l. locorum Cod. de omni agro deserto. Nouella 53.*

y *l. 68. s. de indiciis.*

z Mores faciũt suspectum tutorẽ, (dic idem in nuncio & tabellario) non facultates. *§. fin. Inst. eod. l. 5. C. eod. adde l. 17. §. 4. s. de admin.*

a optimum factum est: & ita locutus est Cicero 1. *Catil.* Salustius *in Iugurtha.* Plautus *in Aulularia. v. Cuiac. 12. obs. 32. & l. 58. s. soluto.*

b Imò remouendus est omnino *l. vl. in fin. C. arbitrium tutelæ.*

c *l. 22. Cod. de excusat.*

d *l. 1. C. eod. adde §. 8. Inst. eod.*

e excipere *vt in l. 15. §. 7. s. de adult.*

f *v. leg. 33. s. de adm. tut.*

g *v. l. 1. s. de fide instrum.*

LIBER VICESIMVSSEPTIMVS.

DE [a] EXCVSATIONIBVS[b].

Præfatio. 3. Qui creari non possunt. 4. De Ingenuis & libertinis. 5. De sponsis.

Modestinus lib. 1.[c] Excusationum.

HERENNIVS [d] Modestinus Ignatio Dextro. S. Conscribens librum, vt mihi videtur, vtilissimum, quẽ excusationẽ tutelæ & curatoriæ volui, hunc tibi misi,

1 ¶Faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinam manifestam, enarrãs legalia Græcorum voce: & si cognouero, inepta [e] ea ad transferendum esse.

2 ¶Apponam[f] dicendorum, narrationi etiam ipsa[g] legum verba [h], si necesse erit: vt dicendorum simul & legẽdorum vsum habentes, integritatem indigentibus & vtilitatem præbeamus. 3 ¶Dicendum igitur primum est quos creari non oporteat.

4 Libertinis pupillis ingenuos[i] tutores vel curatores, præsides non dabunt, nisi ómnimodo libertinorum penuria[k] secundùm locum illum sit. libertinis[l] enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem[m] loco sint [n], oratio diui Marci iubet. Si autem dabitur: diuus Seuerus impuberum curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi[o] iustè rationes reddiderit, rescripsit[p].

5 ¶Non potest curator esse sponsæ [q] sponsus, vt senatus dicit. creatus autem talis absoluetur[r].

De septuagenario. 1. De ætate probanda. 2. De numero liberor. 9. De trib. tutelis.

2. *Idem* libro 2. Excusationum.

EXcusantur à tutela[s] & curatoria, qui septuaginta[t] annos compleuerũt. Excessisse autẽ oportet septuaginta

a 5 Cod. 62. ad 70. 1. Inst. 25. Pau. 2. sent. 27. 38. Eclog. 1.

b Tutorum. s. vt enim senatorũ alii à senatu amouẽtur, alij excusantur: ita & tutores à tutela. Cuia. hîc.

c sex libros excusationum cõscripsit.

d Interpretatio hæc Latina cuiusdã Latini interpretis, nõ Modestini, qui Græcè scripsit: cuius denique extãt Græca fragmenta hæc.

e δύσφρασα, coguntur tamẽ Græci sæpissimè Latinis vti vocibus, quales sunt illæ, Curator, orario, incola, spado, salarium, veteranus, primipilus, legionarius, legatarius, caliga, patronus, excusatio, librarii, calculatores.

f v. l. 2. §. 2. s. *qui petant tutores.*

g verba siue sententiæ siue testimonii quæ cõmodè in vulgarem sermonem transferri non possunt, ipsissima & vt ita loquamur, de verbo ad verbum & formaliter referenda.

h i. an quædam ex libris Vlpiani & Pauli? an constitutiones imperatorum? *v. Ant. Aug. hîc & Cuiac.*

i ¶*l. 3. C. eod.*

k Nobilium penuria, ignobiles ad dignitates promoueri posse hinc colligit. *l. generali. §. sponsis. s. de decur. l. honor. in fi. s. de muneribus.*

l *l. 27. in f. s. de tutorib. datis.*

m *l. 13. in f. s. eod. l. 3. s. de tutorib. dat. l. 5. C. qui dare tut. l. 3. C. qui pet. tut.*

n Imò & eos qui non sunt ex eodẽ loco *l. 10. s. de tutelis: v. Cuiac. hic*

o εἰ μὴ ἐμαρτυρήσατο δικαιολογήσεται. nisi tẽpore finito se excusauerit.

p Tutor datus non iustè, si administrat, rationes perinde tenetur reddere ac si iustè datus esset.

q μνηστῆρα, μνηστῆς: vtriusque verbi appellatio ad eos pertinet qui matrimonio iuncti sunt. & ita, *apud Matthæũ & Lucã,* quidam non ineptè, μνηστευθεῖσαν, & μεμνηστευμένην, nuptam interpretantur. *v. l. 14. s. de curat. fur.* de tutela fœminarum *v. Cuiac. 7. obs. 11.*

r ἀπολυθήσεται, i. excusabitur.

s & à cæteris munerib. personalib. *l. 3. C. qui ætate*

t *§. 13. Inst. eod. l. vn. C. qui ætat. l. 3. C. qui ætate vel profess.*

a Aetas, quæ certo tempore ante in negotio aliquo, putà ad excusationem, exigitur, initio ipsius negotii esse debet: ita vt posteà superueniens, pendente iudicio nihil conferat ad excusationem.
b ἐκ παιδογραφιῶν natalibus professionibus *v.l.13.l.16.ff.de probationib.*
c *Dixi ad l.13.ff.de probat.l.2.Cod.de his qui veniam ætatis.*

ta annos tempore[a] illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis, aut quo condicio, quæ testamento inscripta est, completa est: non intra tempora excusationis.

1 ¶Ætas autem probatur aut ex natiuitatis scriptura[b], aut aliis[c] demonstrationibus legitimis.

2 ¶Remittit[d] à tutela vel curatoria & liberorum multitudo[e]. 3 ¶Legitimos[f] autem liberos esse oportet omnes, etsi non sint in potestate[g].

4 ¶Oportet autem liberos viuos[h] esse, quando[i] tutores patres dantur. qui enim antea decesserunt, his nõ connumerantur. neque rursus nocent, qui postea moriuntur. & hoc ita inquit constitutio diui Seueri.

5 ¶Hoc autem videtur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: conuenit autem hoc & in omni alio.

6 ¶Qui autẽ in ventre est, etsi in multis partibus legũ comparatur[k] iam natis, tamẽ neque in præsenti quæstione, neq; in reliquis[l] ciuilibus muneribus prodest patri. & hoc dictum est in constitutione diui Seueri.

7 ¶Non solùm autem filij remissionẽ tutelæ tribuunt, & filiæ: sed etiam nepotes[m] ex filiis masculis nati, masculi, & fœminæ. Auxiliantur autem tum, quando, patre eorum mortuo, illius locum supplent[n] auo. Quotcumque autem nepotes fuerint ex vno filio, pro vno filio numerantur[o]. Hæc autem ex constitutionibus, quæ de liberis loquuntur, possunt colligi. nusquam enim facilè est inuenire, vbi de filiis loquatur constitutio, sed de liberis. appellatio autem hæc & ad nepotes[p] extenditur[q].

8 ¶Numerum autem liberorum determinatum cõstitutionibus esse oportet vnicuique tunc, cùm creatur. nam si[r] post creationem generantur, non auxiliantur: vt constitutio inquit Seueri & Antonini.

9 ¶Amplius autem, & qui habet tres [s]tutelas, aut tres curatorias[t], aut commixtim[u] tres curatorias & tres tutelas, & adhuc manentes, hoc[x] est nondum excedentibus[y] ætatem minoribus: hi excusantur, ad tutelam vel curatoriam vocari[z]. Sed tamen & si curator quis fuerit, non impuberis[a], sed furiosi, seu prodigi: in numerũ curarum & hæc computabitur curatoria. quod sic se habere docet constitutio Seueri & Antonini. Dicit autem hæc & nobilis[b] Vlpianus de tribus tutelis.

3. *Vlpianus* libro singulari de Officio prætoris tutelaris.

TRia[c] onera tutelarũ dant excusationem. Tria autem onera sic sunt accipienda: vt non numerus[d] pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorũ separatio[e]: & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum[f] patrimonium haberent, vel quibusdam tutor, quibusdam curator: vnam tutelam suscepisse creditur.

4. *Modestinus* libro secundo Excusationum.

DIximus[g] tres habentes tutelas, ad quartam non vocari. quæsitum est igitur, si quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam vocatus appellauerit[h], &, adhuc pendente[i] iudicio appellationis ad quartam tutelam promoueatur, vtrùm à quarta se excusans, mentionem[k] faciet & tertiæ, an omnino dimittet illam. Et à Diuo Seuero & Antonino constitutum inuenio, non oportere ad quartã promoueri à tertia appellantem[l] sed: pendente tertiæ creationis excusatione[m], illius finem expectare[n], terminum futurum. quartæ creationis: recta ratione. si enim ordine præpostero[o] quartam suscipiat quis: eueniet, vt, post tertiam extantem, iniusta tertiæ appellatione apparẽte, quatuor oneribus grauetur extra[p] leges.

1 ¶Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum aut curatoriarum: filius eius non vexabitur[q]. & ita

d id est excusat.
e πολυπαιδία de qua vide *Instit.eod in pr l.12. C.qui num.lib.* exemplum summi fauoris *v.l.7.§.3.ff.de bõ. damnat.* Porrò multi dicuntur duo, tres, quatuor, quinque.
f non naturales tãtùm. *Theophil.Inst e d.* Publicè enim interest legitimè progenitis patriam augeri *l.2.Cod.de indict. viduit.* non adoptiui *v.l.2.§.2.ff.de vacat.muner.*
g si quidem emancipati prosunt *d.l.2.§.5.*
h defuncti enim non prosunt, nisi in bello amissi *v.l.18.ff.eod.*
i *facit l.28.infrà eod.*
k *l.7.2.ff.de statu.*
l Cur ita? *v.quæ notant ad l.9.in f.ff.ad l. Falcid.v.hic Cuiac.*
m *l.3. C. de his qui num.libe.*
n Auus mortuo filio tenet locum patris: & nepotes locum filii. *adde l.Sed si in condicione. §.nepotes ff. de hæredib.inst.*
o vt non eorũ capita numerẽtur, sed stirpes. quin & ita fit in successione ab intestato. *v. §.6. inst. de hæredit. quæ ab intestato.*
p Nepotes excusant à tutela, vt filii.
q id est porrigitur: quia non est propria extẽsio, sed generalis vocabuli prædicatio. *v.l.103.ff. de verbor signif.*
r *§.4.ff.eod.*
s *l.4.ff.eod. §.5. Inst.eo.l. vnic.C. qui num.tut.*
t curationes.
u Imperfectæ duæ excusationes eiusdem generis perfectam constituunt.
x Tutela adhuc manere dicitur, nondum excedentibus ætatem minoribus.
y *v.l.non tantum ff.eod.*
z non tamen excusantur à reliquis munerib.ciuilibus *l.3.C.de excus.muner.*
a μὴ ἀφήλικος.i.minoris 25.annis. *Anton. Aug.hic.*
b alibi dicitur egregius *l.3.in fi.ff.qui petant tutor.* nobilissimus *l.4.in f.ff.eod.*
c *l.2.§.vlt.ff.eo.* d *§.5 Inst.eod.*
e *v.l.15.§.15.l.31..in fin.ff.eo.*
f Indiuisa patrimonia, vnius patrimonium censentur. *c.1.extr.ne sede vacante.*
g *d.§.vl.& l.3.ff eo.l.6.ff.eo.*
h quidam appellari non posse à tutelæ datione existimant: verùm id Cuiacius negat *arg.l.13.l.6.ff.eo.l.penul.ff.de tutor datis l.20.ff.de administr.tut. l.17.in f.ff. de appellat. l.1.§.1.ff.quando appellandum.l.18.C.h.t.* i Appellatione pendente nihil est innouãdum: siue causam spectes in qua est appellandum, siue eam quæ ei cohæreat.
k Appellationi non renunciat, qui sententiam pro se allegat. *Bald.*
l ἀλλὰ, μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν, i. suspensa allegatione tertij, eius finis expectabitur. Tertiam vocat sententiam causam appellationis, ex qua cognoscetur quarta subeunda sit necne. Si hac non liberatur, altera liberabitur: & è contrà. Quarta, ordine decretorum est quarta: vi ipsa & effectu est tertia: sed non antequam de tertia bis secundum tutorem iudicetur. *v.Cuiac.hic.* m vel appellatione.
n Quoties alterum ab altero dependet, principale prius inspiciendum est.
o Præposteratio litis non permissa. p id est præter. q Cur nõ vexabitur? Quoties paterfamilias vnius domus onera sustinet, toties eiusdem domus liberi onera non sustinẽt. Onus patri impositũ, & ab eo præstitum, prodest liberis, vt aliud onus nõ subeant. *adde l.filio pater ff.de legat.1.l.1.Cod.de non cõt.nuandis.* r Tria onera tutelarũ in vna domo sufficiunt *l.5.ff.eo.* s nã domũ dicimus, plures personas vnius potestati subiectas *l.1.Co.de honor.& mun.li.10.tit.40.l.3.C.de filiisf. & quead.lib.10.tit.60.* Theophil.§.

constitutum est à Diuo Seuero & Antonino. hoc autem & è contrario est, quòd oportet filij tutelas remissionem patri dare. & rursus vtrisque cõmunes: id est, vnam filij, & duas patris: aut è conuerso. Tunc autem[r] hæc ita se habent, cùm onus vni[s] domui, non[t] separatis contingit. Scribit autem & Vlpianus nobilissimus hæc eadem.

5. *Vlpianus* libro singulari de Officio prætoris tutelaris.

TRia[u] onera in domo vna[x] esse sufficit. proinde si pater alicuius, vel filius, vel frater[y] qui est in eiusdẽ potestate[z], tria onera sustineat, quæ ad periculum patris sui spectent, quia voluntate eius administrant: omnibus excusatio à tutela competit. Sed si non Patris voluntate administrent: non prodesse, sæpè rescriptum est.

De professionibus & medicis. 12 *De iurisperitis.* 13. *De athletis.* 14. *De sacerdotio.* 15. *Quale munus sit tutela.* 16. περὶ στρατηγιῶν τῶν πόλεων. *h.e. De magistratib.municipalib.* 17. *De capitalibus inimicitiis.* 18. *De status Controuersia.* 19. *De rusticis humilibus & illiteratis.*

6. *Modestinus* libro 2. Excusationum.

SI duas habenti tutelas, aliæ duæ simul superinductæ fuerint: quæ est ordine tertia, auxiliabitur ei ad remissionem quartæ: etsi[a] Imperator[b] fuerit, qui quartam iniunxerit: aut tertiam, &, antequã cognoscat[c] imperatoris mandata, promotus[d] erit ad aliam[e]. Si[f] autem ordo non apparuerit, sed in vna die duæ creationes proponerentur in diuersis chartis: non qui creatus est, sed qui creauit, eliget[g], quam oporteat eum suscipere.

1 ¶Grammatici, sophistæ, rhetores, medici, qui περιοδευταὶ, id est, circulatores[h] vocantur, quemadmodum à reliquis muneribus, ita & à tutela & à cura requiem[i] habent[k].

2 ¶Est autem & numerus rhetorum[l] in vnaquaq. ciuitate, qui vacationem numerum habent, & hæreses[m] quædam propositæ lege. quod manifestum est ex epistola Antonini Pij, quæ descripta quidem est communitati Asiæ, vniuerso[n] autem orbi conueniens est: cuius capitulum hîc subiectum est: Minores quidem ciuitates possunt quinque[o] medicos[p] immunes habere, & tres sophistas[q], & grammaticos totidem. maiores autem ciuitates, septem, qui curent, quatuor, qui doceant vtramq. doctrinam. maximæ autem ciuitates, decẽ medicos, & rhetores quinque, & grammaticos totidem. Supra[r] nunc autem numerum ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat. Decet autem, maximo quidem numero vti[s] metropoles[t] gentium: secundo autem quæ habent vel forum[u] causarum[x], vel loca iudiciorum: tertio autem reliquas.

3 ¶Excedere[y] quidem hunc numerum non licet: neque sententia[z] senatus, neq. alia qua adinuẽtione: minuere autem licet. quoniam pro ciuilibus muneribus apparet hoc tale factum. 4 ¶Et vtiq. non aliter de immunitate hac fructum habebunt, nisi decreto[a], senatus inscripti[b] fuerint numero concesso, & circa[c] operationẽ[d] se negligenter nõ habeant. 5 ¶Et philosophos quidem liberari à tutelis Paulus scribit ita: Philosophi, oratores, grammatici, qui publicè iuuenib prosunt, excusantur à tutelis[e]. nam & Vlpianus libro quarto de officio procõsulis ita scribit: *Philosophi, Oratores, Grammatici qui publicè Iuuenib. prosunt excusantur à tutelis nam & Vlpianus lib. 4. De officio proconsulis ita scribit.* ¶Sed &[f] reprobari[g] medicum posse à republica, quamuis semel probatus sit, Imperator noster cum patre, Lælio Basso rescripsit.

t Vnitas domus inter patrẽ & filium videtur ex patria potestate.
u dixi *l.2 §.5. & sequẽtib.l.67. §.2.ff.de ritu.*
x dixi *l.4.§.1.ff.eo.adde l.31.in fi.ff.eod.*
y *Adde l.67.§.2.ff.de ritu.*
z *l.3.C.de filijsfa.*
a Interpretamur volũtatem principis ex iure communi.
b Excusare se à tutela quis potest, etiãsi eã iniũxerit princeps.
c Principẽ non contemnit qui ignorat eius mãdatum. vnde rursus notant, mandatum principis non obligare ignorantes.
d Appellatur etiã à promoto ad honores.
e Ordinis ratione inferioris factũ præfertur facto Prĩcipis *Bald.*
f Ordo certus seruandus: incertus à iudice definiri debet.
g Gratiæ locus non est in necessariis: sed & id colligũt, Dubiũ quod ex facto iudicis oriatur, per iudicem ipsum definiri. Eius esse definire, cuius sit disponere.
h circuitores. circũforanei, rectè, si dixisset περιαγοραῖοι: de Periodeuta *v.l.42.§.9.in f.C.de episc.* datur medicis circuitoribus tãtum immunitas, nõ iis qui sedentarii sunt, & in vmbra studia medicinæ exercent *Cuiac.hic.*
i id est excusationem.
k & meritò: est enim eorũ causa iustissima *l.1.§.ff.de extraordin. cognit.*
l ῥητόρων id est, professorum liberaliũ artium, de quib' dicam ad *l.4. C.de professo.& med.*
m καὶ αἱρέσεις id est, condiciones (malè Accursius diuisiones ciuitatum. nec.n. Iurisconsultus dixit διαιρέσεις) Lex enim has cõdiciones dat, vt professores & medici probentur decreto ordinis: & sic condiciones propositas dicit lex penultima *ff.de condit.& demonst.*
n Principem esse totius orbis Imperatorem hinc colligunt.
o *l.1.ff.de decretis ab ordine.* p Hi Archiatri dicũtur, quasi principales medici: honorati comitiua primi & secundi ordinis *v.l.vlt.C.de professorib.& med.*
q sophistæ, qui docent præcepta docendi. Rhetores, etiã ii qui non docent *v.Cuiac.hic.* r Immunitatẽ ab oneribus publicis ciuitates alicui præstare non possunt nisi ad suũ præiudicium. s Vrbiũ aliæ metropoles, aliæ forũ causarũ habent, aliæ neutro iure censentur. t Metropolitanæ vrbes aliis maiores
u Non omnis ciuitas forum causarum habet: sine foro causarũ ciuitas esse potest.
x ἀγορὰς δικῶν: alii legunt ἀγορὰς δικαίων quam lectionem probat hic Cuiacius.
y Numerum à superiore finitum inferior excedere non potest.
z Principis maior est potestas quàm senatus.
a *l.8.C.de professorib.& med.* b Priuilegio non fruuntur, qui matriculæ non inscripti. c Salarium professori non debetur lectiones non continuanti.
d vt immunitas datur tantùm medicis circuitoribus *§.1.ff.eod.* ita & Rhetoribus, sophistis: i. præceptoribus & magistris.
e at non à muneribus patrimonialibus *§.7.ff.eod.*
f Reprobari potest medicus etiã semel probatus. Cur potest? Publicæ vtilitati id debetur. g *v.l.2.l.8.10.C.de profess.& med.*

7 ¶De Ph

a Rari sunt qui philosophantur. *vt hic.* Sic rari boni apud Iuuenalem *Satyr.*8. Sic rari oratores & quidē pauciores, quàm in sua quaque arte alij professores. De quo Cicero queritur. *lib.*1. *de Oratore.*
b vix singulæ ætates singulos ferunt philosophos. c hinc constat philosophos non excusari à munerib. patrimonialibus *v.l.*6. *C. de muner. patrimonialib.*

7 ¶De Philosophis autem eadem constitutio diui Pij ita dicit: Philosophorum autem non constitutus est numerus: quia rari [a] sunt, qui philosophātur[b]. Existimo autem, quoniam qui diuitiis superabundant, voluntariè[c] tribuent pecuniam in vtilitates patriæ. si autem propriè loquantur de substantia, inde iam manifesti fient non philosophantes.

8 ¶Est autem imperatoris Commodi constitutionibus inscripum capitulum ex epistola Antonini Pij: in qua manifestatur, & philosophos habere immunitatem tutelarū. sunt autem hæc verba: Consimiliter autem his omnibus Diuus pater meus[d] mox ingrediens [e] principatum, constitutione existentes honores, & immunitates firmauit scribens, philosophos, rhetores, grammaticos, medicos, immunes esse gymnasiis[f] sacerdotij[g] stantes[h], & neque ad frumenti [i], & vini, & olei emptiones, & præpositiones, & neque iudicare, [k] neq; legatos esse, neque in militia numerari nolentes, neque ad alium[l] famulatum [m] eos cogi.

9 ¶Ampliùs & illud scire oportet, & eum, qui in patria[n] propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere. si enim existens Comaneus in Cæsarea doceat aut medicetur: apud Comanenses immunitatem non habet. & hoc ita promulgatum est à diuo Seuero & Antonino.

10 ¶Valdè tamen disciplinis instructos, & si supra numerū, & in aliena patria morā faciāt, esse immunes Paulus scribit dicens, Diuum Pium Antoninum ita iussisse.

11 ¶Romæ[o] philosophantem cum salario, vel sine salario remissionem habere promulgatum est à Diuo Seuero & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere: quoniā in regia vrbe, quę & habetur, & est cōmunis patria, [p] decenter vtique vtilem seipsum præbens, non minùs, quàm in propria patria, immunitate fruetur.

12 ¶Legum verò doctores in aliquo præsidatu [q] docentes, remissionem non habebunt: Romæ [r] autem docentes à tutela & cura remittuntur.

13 ¶Vlpianus libro singulari de officio prætoris tutelaris ita scribit:

Athletæ[s] habent à tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati[t] sunt [u].

14 ¶Gētium præsidatus, putà[x] Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, tribuit immunitatem à tutela: hoc est, quo [y] ad in præsidatu sunt.*

15 ¶Tutela non est[z] reipublicæ munus, nec quod ad impēsam pertinet: sed ciuile: nec prouinciale videtur tutelam administrare.

¶Tutela non est reip. munus, nec quod ad impēsam pertinet, munus, sed ciuile: nec prouinciale videtur tutelam administrare.

16 ¶Remittuntur à tutela & cura magistratus [a] ciuitatum.

17 ¶Dat remissionem tutelæ & capitalis [b] inimicitia à creato facta aduersus[c] patrem pupillorum: nisi secundū testamentum[d] apparuerit datus tutor: nisi, postquàm scriptum est testamentum, capitale certamē[e] eis adinuicem constitit: vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia: propter[f] hoc autē videtur esse datus tutor, vt supponatur debito, & negotiis: & hoc ex epistola Imperatoris Seueri ostenditur.

18 ¶Amplius autem absoluitur à tutela, cùm quęstionem quis pupillo de statu mouet: cùm videtur hoc non calumnia[g] facere, sed bona fide. & hoc diui Marcus & Seuerus[h] promulgauerunt.

19 ¶De rusticis autem, & humilibus, & illiteratis, scribit Paulus ita:

Mediocritas [i] & rusticitas interdum excusationē præbent, secundùm epistolas diuorum Hadriani & Antonini. Eius, qui se neget literas [k] scire, excusatio accipi non debet†: si[l] modò non sit expers negotiorum.

De paupertate.

7. *Vlpianus* libro singulari Excusationum.

Paupertas[m] sanè dat excusationem, si quis imparem se oneri[n] iniuncto possit probare. idque Diuorum fratrum[o] rescripto continetur.

De militib. veteranis. 12. De primipilaribus.

8. *Modestinus* libro tertio Excusationum.

Sed & milites, qui honestè compleuerunt[p] militiæ tēpus[q], remissionem habēt tutelarum aduersus omnes hodie priuatos. Aduersus[r] autem filios[s] eorum, qui eidē ordini communicauerūt, & eorum, qui olim milites fuerunt, intra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autem non habent. coæqualitas [t] enim honoris [u] militiæ fortior videtur olim militum priuilegio. nisi [x] fortassis alias habuerint iustas tutelæ excusationes: vtputà numerum annorum, vel aliquid tale, quale & priuatos aduersus omnes excusare consueuit. Hæc [y] autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt. Nepotes[z] enim eorum, qui olim milites fuerunt in eodem loco cum reliquis priuatis esse creduntur.

1 ¶Qui nimirum[a] ignominiosè dimissi sunt [b]: similes [c] his, qui nequaquàm militauerunt, existimantur. & propter hoc neque ipsi habent priuilegium [d]: neque [e] filiis, eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati, obligabuntur.

2 ¶Quandoque[f] autem non complent quidam militiæ tempus [g], & tamen habent remissionem tutelarum, sed non eandem cum iis qui compleuerunt. qui enim vigesimum[h] annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui compleuit tempus militiæ.

3 ¶Qui autem intra hos annos dimissus est, non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus: quemadmodum & reliquorum ciuilium munerum remissionem habet. qui enim intra quinque annos [i] militia solutus est, nullam sibi vindicabit immunitatem. qui autē post quinque annos vnius anni habet immunitatē: qui autem post octo, biennij: qui autem post duodecim, triennij. qui autem post sexdecim, quadriennij. qui autem post viginti, sicut suprà diximus, continuò absoluetur.

4 ¶Qui autem inter nocturnos custodes [k], qui sunt Romæ, militauerit: anni solius habet remissionem.

5 ¶Ita autem: si honestè scilicet absoluti fuerint, sicut dictum est: vel, propter ægritudinem, causariam [l] remissionem acceperint. est[m] enim & hæc honesta. qui enim ignominiosa potitur remissione, non habet vacationem.

6 ¶Veteranus [n] autem esse creditur, non solùm legionarius, sed & omnis [o] qui qualitercumque [p] militauit: etsi honestè est & ipse solutus. " filiorum tamen tutor creabitur. " etenim legionarius [q] eius, qui inter nocturnos custodes [r] militauit, filiorum tutor fit.

d Hadrianus s. *arg. l. vlt. ff. de min.*
e moris enim erat initio imperij cuiusque, immunitatem vel petentibus confirmare, vel etiā vltrò non petentibus concedere ex instituto Tiberij: *Sueton. in Tito.* extat etiam edictum Neruæ confirmātis beneficia à Domitiano concessa *Plin.* 10. *epist.* Aurelius Victor in eodē: *Cuia. ad l.* 2. §. 1. *ff. eod.* adde Plin. 2.
f ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχιῶν, ἀγορανομιῶν, ἱερωσυνῶν. Gymnasiarchæ præsunt exercitio palestræ, cum sumptu aliquo *Hesych. Vlpianus in orat. contra Leptinē: Philo in Flaccum: Cuiac. hîc.* gymnasiarches, idē quod Xystarches oleum certaminibus præbēs. De ædilitate *v. l.* 1. *ff. de via publica.*
g de sacerdotiis veterum, *v. quæ notaui ad l.* 1. *C. de offic. Comm. Orient.*
h ἱερωσυνῶν ἐπισταθμιῶν. *Hesychius* ἐπισταθμία, ὑποδοχὴ ξένων *Cuiac.*
i à munere sitoniæ vel eleoniæ.
k quod aliàs in vitis iniungi solet. *l.* 14. §. 14. *ff. de mun. & honor.*
l ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν prouinciale munus *Ant. August. Cuia. hîc.*
m putà suscipiendorum hospitum. *l.* 21. *ff. de vacat. mun.* non vulgarium sed eorū qui sunt in comitatū Principis aut legati.
n originali & communi, putà Romæ. *v. l.* 9. *ff. de vac. mun.*
o *v. l.* 9. *ff. de vac. mun.*
p *l.* 33. *ff. de munerib. & honorib.*
q ἐπαρχία.
r legis professores Romæ excusationem à tutela habent. s *v. l.* 5. *C. quæ res pign.*
t Coronati caput in signum honoris hinc colligit Baldus.
u hos vocabant στεφανίτας ἀγῶνας. *Galenus ad Thrasybulum adde l.* 1. *C. de athletis.* alij sunt qui dicuntur ἀργυρίται quos qui vicerunt, consequuntur pecuniaria commoda *Vlpian. in orat. in Leptinem. v. l.* 40. *ff. de re iudica.*
x ἀσιαρχία. *Act.* 19. 30. 4. *Eufeb.* 15. hoc sacerdotio qui fungebantur suis sumptib. præerant ludis institutis in honorem Dei. Munerarii dicuntur à Ruffino. De sacerdotum immunitate. *Cicero in Lucullo. vide l.* 8. *ff. de vacat.*
y Cessante causa priuilegii cessat priuilegium.
z Ind publicum munus est §. 1. *Instit. eod. v. hîc Cuiac.*
a στρατηγοὶ τῶν πόλεων. *v. l.* 15. §. 9. *ff. eod.*
b κεφαλικὴ ἔχθρα, i. ob capitalem accusationem orta. *nouell.* 90. *c.* 7. *Ant August.*
c inimicus pupillo præsumitur, qui eius patri fuit inimicus: etiamsi pupilli pater sit mortuus. d Probatur pax & redingratio amoris, testamēto, vt per subsequentia mentia. e κεφαλικὸς ἀγών, i. lis capitalis, quam sola mors diremptura sit. *adde Paul. sen.* 27. §. 1. Quid: quæ Capitalis inimicitia apud veteres fuit? quam solēni quadam ratione præsentibus testibus professi erant. renūciata amicitia vt colligi potest ex Cicerone *oratione pro l. Flacco.* Seneca 10. *epistolar. &* 2. *&* 3. *de Ira & declamat.* 10. Sidonio. 7. *Epistolar.* Arnobio. 2. *aduersus gentes.* Sic Germanicus amicitiā renunciat Pisoni apud Suetoniū *in Claudio.* Sic Tiberius Gracchus ex professo inimicitias gessit cum Africano & Asiatico Scipionibus 4. *Valer.* cuiusmodi inimicitiæ testatæ eidem [illegible] *ibid.* Acerrimè, inquit, cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat: eorūmque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graues testatásque inimicitiās profecta fuerat. Ita capitales inimicitię *hîc & l.* 18. *in f. ff. de procur. l.* 15. *ff. de arbitr. l.* 3. §. 9. *ff. de adimendis legat. l.* 9. *ff. de his quib. vt indignis.* §. *item si propter. Inst. eod.* testatæ denunciatæ, quæ sanguinem & vindictam spectant ex professo.
f Arbitrio iudicis definitur lis sit reconciliata verè, nec ne.
g Calumniosa aut falsa excusatio non præbet excusationem. Qui statim cōtrouersiam mouet pupillo, excusatur quidem ab eius tutela, si tamen id per calumniā dicit, nō excusatur. Itaque in eas causas inquirere iudex debet, *vt hîc.* Eadē ratio fuerit in eo qui falsò se dixerit pupilli creditorem, vt eo nomine excusetur. Eadē quoque in eo qui accusat testes, ne eorū testimonio accusari vel cōuinci possit.
h Μάρκος καὶ Βῆρος Marcus & Verus. Hi sunt qui diui fratres & interdum fratres Imperatores vocantur. *v. Ant. & Cui. hîc.*
i ¶ *v. l.* 15 §. 15. & *l.* 40. *ff. eo.* vt Græcè μετριότης, ita Latinè mediocritas paupertatem significat, & hoc sensu hominē mediocrem dicimus, & mediocre patrimonium.
† hodie recipitur. §. 8. *Inst. eo.*
k Pro rustico nō est habēdus, qui peritiā rerū agendarū habet.
l Illiterati non excusabantur olim à tutela, si modò non expertes negotiorum. quod ad orphanotrophos, & hospitatorios extēdit Bal.
m Paupertas excusat à tutela §. 6. *Inst. eod.*
n *facit l.* 40. *ff. e.*
o Seueri & Antonini *Theophil.* §. 6. *Inst. eod.*
p quin vt non cōpleuerint, ne quidem si velint tutores esse possunt *lege* 4. *C. qui dare tut.*
q i. veterani.
r Priuilegiatus aduersus æquè priuilegiatū nō vtitur priuilegio.
s παῖδας. hinc & ex sequētibus colligere possis appellatione παίδων solos filios, non nepotes intelligi. *&* *l.* 6. *ff. de testamēt. tut.* & ideò, cum esset interdictū τοῖς παισί, id est filiis Senatorum ne ludo polluerētur: Augustus postea idē nepotibus interdixit, *Dion.* 54. cui regulæ repugnare videtur *l.* 84. *ff. de verb. sign. v. Cuiacium ad l.* 2. *ff. eo.*
t Par in parem priuilegio vtitur. u Honoris species est malitia.
x Priuilegio sublato seu reuocato, iure communi vtitur, qui priuilegium amisit.
y Nepotes iure communi non continentur appellatione filiorum.
z In priuilegiis nepotes non continentur appellatione filiorum.
a *al.* nimium. Vnde notauit Baldus, in infamia gradus esse, vt in virtute.
b formulam missionis ignominiosæ, v. apud Hirtium *de bello Africano: adde l.* 13. § 3. *ff. de re militari.*
c Reatus omnem honorem excludit.
d vt excusentur à tutelis.
e οὔτε τοῖς τούτων παισὶν παλαιστρατιώταις. neque horum filiis quiolim. Bulgarus ita rectè vertit. f Militiæ iustum tempus qui complet, perpetuam habet immunitatem: qui non complet, interdum vel nullam vel temporalem pro rata temporis quo in militia fuit. g vt alij emeriti, quorum ætas militaris definitur ab anno 17. ad 46. ex instituto Seruij Tulli & lege Gracchana.
h *v. l.* 9. *C. quando prouocare.* ante emerita stipendia dimittuntur, qui 20. annos in militia fecerunt *l. vltim. Cod. de his qui non impletis: Dion.* 57. *Tacit.* 1. *Cuiacius hic.*
i *v. in hunc locum Cuiac.* k *l.* 1. *l.* 3. *ff. de of. præfecti vigilum.* vigiles etiā milites sunt *l.* 1. *ff. de bo. p. ff. ex test. milit. l.* 15. §. 3. *ff. de adult. Vlp. tit.* 3. §. 5. *vbi* vide.
l Causarii ob vitiū ægritudinis aut senectæ dimissi *l.* 8. *C. de re militari l.* 13. vt Græcis αἰτία, sic Latinis causa vitium est: Seneca, causariæ partes animi. i. vitiosæ.
m Aegritudo militi parit honestam missionem.
n συμβετεράνος vox hybrida, poterat dicere συναποστρατευθείς.
o *facit l.* 15. §. 3. *ff. de adul.* p in quocumque genere militum.
q *l. vlt. C. de excusat. veter.* r de quibus §. 4. *ff. eod.*

7 ¶ Iam verò & militi impuberi [a] curator dabitur, qui olim miles fuerit: scilicet si pater huius mortuus fuerit: siue etiam hic emancipatus[b] fuerit, similiter.

8 ¶ Et de vniuersis his constitutiones testantur [c].

9 ¶ Scribit autem & Vlpianus ita.

Sed ignominia missi, ab [d] vrbicis planè tutelis excusabuntur: quia [e] ingredi eis vrbē nō licet [f]. ¶ Planè si quis in cohortib. vrbanis [g] permilitauit [h], licèt antè viginti annos mittitur, tamē perpetuā habet à tutelis excusationē.

10 ¶ Quæsitum est autem: vtrùm vnam & semel tutelam recipiunt qui olim fuerunt milites: vel vno tempore non amplius quàm semel: quiescente autem prima tutela, rursus "priuilegium" recipiāt [i]. aliter atque in priuatis, qui quieuerunt. non enim auxiliantur his, qui habuerunt, neque inter tres adnumerantur. ita & in his, qui olim fuerunt milites, non[k] prodest creatum esse. Hoc autem & in curiis[l] est promulgatum, vt ostendit Diui Seueri & Antonini constitutio.

11 ¶ Et nihil differt, qualiter indigēt filij comilitonis[m] tutore vel curatore: vtrùm emācipati, vel patre mortuo.

12 ¶ Primipilarij ex cōstitutionibus imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarij autem filiorum tutores erunt. Primipilarij autem hi existimantur, qui exercent[n] primum pilum [o]. Si autem non exercens, mortuus fuerit, huius filiorum primipilarius tutor non erit.

De cohorte prætoria.

9. *Vlpianus* lib. singulari de officio prætoris tutelaris.

SI tribunus in cohortibus prætoriis permilitauerit, etiam collegarum filiorum tutela excusabitur, beneficio diui Seueri, & imperatoris nostri.

De absentia reip. causa: 1. De anno vacationis. 4. De rebus quæ sunt in alia prouincia. 5. Si primipilo functus, tutelā susceperit, & rursus ad militaria munera assumatur. 6. De assessore. De excusatione ad tempus. 7. Si minor. 25. annis, curator vel tutor detur. 8. De aduersa valetudine. De furore.

10. *Modestinus* lib. 3. Excusationum.

NOn solum autem, qui ad caligatas[p] militias & reliquas, primipilarij militauerūt. sed & qui qualitercūque necessitatis publicæ plebis Romanorū gratia absentes fuerunt, anni [q] habent vacationem post reuersionē[r].

1 ¶ Annus denique hic non solum his, qui compleuerunt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur: sed & hi, qui qualitércunque[s] quieuerunt [t] à publica necessitate, & reuersi sunt: & si minus tēpus eo, quod constitutum est, consummauerunt.

2 ¶ Quas denique priùs habebāt tutelas: propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negotij gratia abibant: has, quum reuersi fuerint, confestim recipient, nihil eis auxiliante anno. annus enim ad futuras, nouásque datur: non ad eas, quæ resumi debent.

3 ¶ Annus autem copulatorum dierum scrutabitur[u]: ex quo quis reuersus est, rectam viam dirigens, vel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus.

4 ¶ Et qui in testamento [x] dati sunt tutores, renuent, secundùm leges, administrationē earum[y], quæ in alia prouincia sunt possessionum, quod ostendit subiecta Diui Seueri constitutio. Diui Seuerus & Antoninus Augusti Valerio. Testamento tutor datus, antè præfinitum diem adire debuisti, & postulare, vt ab administratione rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris.

5 ¶ Qui primumpilum [z] expleuit, si cum tutelam suscepisset vnius filij, rursus [a] in militates necessitates [b] assumptus erit, deponet solicitudinem tutelæ.

6 ¶ Similiter & in [c] locum illius tutoris, quem postea sibi collegam[d] quis adduxerit, dabitur curator: vt ait constitutio Diui Seueri. quam rectè adaptans[e] omnibus [f] similibuscapitulis, curatorem dari dicet in [g] locū eorum, qui temporis vacationem recipiunt. 7 ¶ Si libertus impubes dabitur à patrono tutor filiis suis, vel alius quicūcumque minor vigintiquinque annis: donec [h] quidē impubes fuerit, non molestabitur: interim autem alter in locum eius creabitur curator[i]. Similis est huic & legitimus tutor[k], si impuberem esse contigerit. etenim in locum eius curator [l] interim dabitur.

8 ¶ Si quis ita ægrotus fuerit. ut oporteat eum non omnino[m] dimitti à tutela: in locum eius curator[n] "interim" dabitur. senatus autē hic rursus recipiet tutelam. Si quis autē & in insaniam [o] inciderit, similis est huic. & ita Vlpianus scribit:

Aduersa [p] quoque valetudo excusat: sed ea quæ impedimento est[q], quo minùs qui suis rebus superesse possit: vt Imperator noster cum patre rescripsit.

11. *Paulus* libro singulari de excusatione tutorum.

ET nō tātùm ne incipiāt, sed[r] & à cœpta excusari debēt.

1. *De mutatione domicilij.*

12. *Modestinus* lib. 3. Excusationum.

IDem Vlpianus scribit: Sed in hoc rescripto adiectum est, solere vel ad tēpus, vel in perpetuū excusari, prout valetudo est, qua adficitur. Furor [s] autem non in totū excusat: sed efficit, vt curator interim [t] detur.

1 ¶ Sunt & alij, qui, etsi iam sint tutores vel curatores, continuò tamen de reliquo absoluuntur à solicitudine. putà qui domicilium aliò transtulerūt[u] ex rescripto Imperatoris scientis[x] quidem tutorem esse eum, trāsmigrare[y] autem expressim ei concedentis, & horū alterutrum literis[z] significantis.

De appellatione. 1. De tempore proponendi excusationes.

13. *Idem* libro 4. Excusationum.

SCire [a] oportet, quoniā neque dati tutores, neque testamentarij prouocare necesse habent [b]: vt ostendit constitutio Diui Veri [c] & Antonini. Hoc autē obseruari oportet, & in datis curatoribus, in [d] paucissimis. n. distant curatores à tutoribus. Aduersus denique sentētias auferentes[e] eis excusationes, licentiam habebunt appellandi.

1 ¶ Multa verò obseruari oportet, vt concedatur, tutores vel curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim, eos cōstituto legibus tempore[f] ad iudicē accedere. sunt autem constituta tempora hæc: Qui enim in ipsa ciuitate est, vbi creatur, vel intra centesimum lapidem à ciuitate: intra quinquaginta[g] dies excusabitur: postea autem non admittetur, sed tenebitur ad solicitudinem. & si horum quid non fecerit, erit in eadem[h] causa, in qua esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere: neque [i] vlla ei via relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centū miliaria à ciuitate abest: viginti miliaria habebit numerata in vnamquámque diem, à quo [k] cognouerit: (oportet autem ei manifestari[l] à præsidibus vel in faciem[m], vel ad domum [n]) & extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationē. Hoc autem conuenit & iis [o], qui testamento dati sunt: siue tutores fuerint, siue curatores, quos confirmari[p] à magistratibus [q] consuetum[r] est.

2 ¶ Aliud etiam inuenimus. in Diui Marci promulgatione[s], inquisitione dignum. etenim ei, qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, vel intra centum miliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit. ei verò, qui vltra centū miliaria habitat, in vnamquámque diem numerari [t] viginti miliaria iussit: & extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationem. vnde contingit, vt, si cuius habitatio centum sexaginta miliaribus absit, is octo & triginta dierum spatium habeat: octo quidem, centum sexaginta miliariorum nomine, in vnamquamque diem viginti miliariis numeratis: triginta verò, eo quòd ad excusationem faciunt. erit igitur in deteriori ordine, qui longiùs habitat, eo qui intra centum miliaria est, vel in ipsa ciuitate: si vtique his quidem semper quinquaginta dies spatij sunt, illis verò pauciores. sed etsi maximè verba legis hunc habeant intellectum,

a στρατιώτῃ τῷ ἀφήλικος minori: ne alioqui, cum Accursio, Baldo hic & Bartolo in *l. in ratione. § quod vulgo. j. ad l. Falcid.* putes, Impuberes militare potuisse: vide *Tiraquell. 6. de Nobilitate.*
b Pater non est legitimus curator filij emancipati: *vt hîc.* Quid igitur? iudex dabit curatorem.
c Testimonium lex perferre potest: Vnde notant, statuti verbis narrationem facti continentibus, fidem adhiberi.
d Infamis excusatur à tutela in vrbe gerenda.
e Militibus ignominia missis in vrbem ingredi non licuit. Vnde colligas, Eum tutorem in ea vrbe dari non posse, cui in eam vrbem ingredi non liceat.
f non quòd id eorum honori detur, vt de conductorib. vectigalium dicitur. *l. penul. § 10. j. de iure immunitatis*: & de iis, qui necessitate impediuntur. *l. pen. in f. j. eo.*
g hinc milites vrbaniciani *l. 35. § 4. s. ex quibus caus. maior.* vigilibus, incendii: vrbanis, custodia vrbis potissimum committitur: Prætoriis, custodia Imperatoris. hi σωματοφύλακες, καὶ δορυφόροι dicūtur Herodiano *lib. 5. Cuiac. in hūc locum & P. Fabrum 1. Semestr.*
h Permilitare dixit, vt & aliàs pernoctare. *l. Vrbana. § Pernoctare. j. de verbor. signif.* Quibus in verbis, Per perfectionem quandam adiicit.
i Priuilegium non amittitur per actum contrarium ipsi priuilegio.
k Tutorē creatū esse non prodest ad excusationem, sed administrasse: non excusat creatio sed nominatio.
l ἐπὶ τῶν κουρατορειῶν.
m commilito, qui simul militat.
n Priuilegii officio concessi, officium in habitu & actu esse debet *Bald.*
o qui fuit primipili centurio, primus centurio, primus centurionum, primi ordinis centurio. dicitur etiā eo nomine & is, qui nōdum deposuit primipilum: cuius præcipuum munus fuit in exhibenda militari annona *v. l. 10. § 5. j. eod.*
p caligatæ militiæ sunt gregariorum, & manipulariorum militum & tyronum. Caliga, militare tegmen pedum. Aliæ sunt clariores militiæ, vel etiam Palatinæ: nam & in Palatina militia, & in officio magistratuum primipilares fuisse constat *Cuiac. hîc dixi ad l. 10. j. de custodia.*
q Excusantur à tutelis, intra annum à reditu, qui absentes Reipublicæ causa desierunt. r *l. 2. C. si tutor. vel curat. reipubl.*
s Imò, non qui qualitercumque. *§ 3. Inst. eod.*
t ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁπωσοῦν παυσαμένοις τῆς δημοσίας χρείας, i. perfunctis publico negotio. *Cuiac. hîc.*
u i. non est vtilis: computatur ex quo rediit vel redire debuit recta via, sine mora, aut sine circuitione *l. 4. j. de vacat. muner.*
x Tutor testamento datus excusatur ab administratione rerum alterius prouinciæ, *vt hîc.*
y *adde l. 12. l. 19. l. 21. § penul. l. 42. l. vlt. in f. j. eod. l. 2. l. 11. Cod. eod. l. 39. § 8. s. de admit. tut.*
z ὁ πριμίπιλον ἀνύσας. Primipilaris excusatur ab omnib. tutelis, præterquam vna filiorum primipilaris, post annum *v. l. 8. in fi. s. eod.*
a Publicum officium post tutelam iniunctum excusat ab administratione, vt interim detur alius. b ad exhibendam annonam στρατιωτικὰς χρείας διατροφάς.
c *§ 2. Instit. eod. § 5. Inst. de curatorib.*
d συγκάθεδρον.
e Legis virtus in eo quoque consistit, vt similes similibus connectantur.
f vide quæ notaui *ad l. 19. Cod. de Sacros. Eccles.*
g Curator datur in eius locū, qui excusationē temporariā habet tutelam.
h ¶ Spes testamētarii tutorii, efficit, vt interim detur tutor à iudice, locum facit interim datiuo tutori, neque locus fit legitimo tutori. Eadem ratione spes legitimi proximioris, locum facit datiuo, excluso remotiore legitimo. Porrò in spe id esse dicitur, quod est in potentia naturali.
i κηδεμών: quod verbum est ambiguum: siquidē eo significatur tam tutor quàm curator. reperitur etiam *j. eod. & in l. 2. in prin. & § 1. s. qui pet. tut.*
k hæc excusatio, propria excusatio non est, quia tutela non soluit. datiui & testamentarij se excusant, non legitimi. *v. Cuiac. ad l. 10. in j. eod.*
l κηδεμών.
m μὴ παντάπασιν.
n *l. 13. s. de tutelis. § 5. Inst. de curatorib.*
o μανίαν vel furorem *v. l. 12. j. eod.*
p *l. 11. l. 12. j. eod. § 7. Inst. eod. l. vnic. C. qui morbo.*
q putà sontica *l. 2. § 3. in fi. s. si quis cautionibus. l. 40. j. de re iud.*
r *l. 40. j. eod.*
s *l. 10. in fin. s. eod.*
t *§ 11. s. de tutelis. § 2. Inst. qui testam. tut.*
u Translatū à principe sciente ad aliud domicilium, intelligitur liberatus ab oneribus primi domicilij & tutelis ibi gerendis.
x Principis certa sciētia idem præstat, quod clausula, Nō obstante.
y de eo genere migrationis *v. l. 4. C. de iure fisci.*
z Scripturā requiri in gratiis quæ à Principibus solent impetrari hinc quidem colligunt. Alii scripturam non exigi necessariò vt gratia esse incipiat, sed vt probetur. a hæc lex est de tēporibus excusationum
b possunt tamen apppellare à nominatione, *j. eod. v. l. 4. s. eod.* c *al.* Seueri.
d Curatores à tutoribus distant in paucissimis.
e Appellari non potest à tutela, vel cura nisi per iudicem legitima excusatio non sit admissa. *adde l. ait prætor. § permittitur. s. de minorib. c. ex parte de appellat. in 6.*
f intra 50. dies: dic vt *j. eod.* g *l. 38. j. eo. § 16. Inst. eod.*
h Paria sunt nullo modo comparere, & post tempus lege constitutum.
i Contumacia non se recusantis intra tempus purgari non potest.
k *l. 6. C. eod.* l *l. vlt. s. de tutorib. datis.*
m Renuntiatio fit vel ad faciem, hoc est præsenti: vel ad domum, absenti.
n quod & quando fiat *v. Cuiacium 7. obser. 15.* Porrò denuntiationem ad domū eam vim habere notat Baldus, vt id tēpus currat ignorāti, quod aliàs nō currit, nisi [illegible]
o id est, & datiuis & testamentariis. An legitimis negat Cuiacius. *v. l. 10. § 7. s. eod.*
p Confirmari etiam testamentarios probat Cuiacius. *7. obser. 7.*
q ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων à Præside. r Consuetudo in tutore & curatore confirmandi seruanda. s Promulgare quid: vide Festum in Promulgari.
t *l. 3. j. de verb. signif.*

tamen

2

a Quoties ex verbis legis, simpliciter intellectis, præfertur iniquum æquo, recedimus à verbis, & stamus menti rationi legis. *Baldus.*
b Κερϐίδιος.
c *§.16. Inst. eod.*
d *adde leg. 38. ℨ. eod.*

tamé mens[a] legislatoris aliud vult. ita enim & Cerbidius[b] Scæuola[c], & Iulius Paulus, & Domitius Vlpianus, coryphæi legum prudentum scribunt dicentes, ita oportere hoc obseruari, vt nunquam alicui minus[d] detur quinquaginta dierum spatio: tunc autem longius[e], cùm annumeratio dierum, qui in viam computantur, adiectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies. vt putà si dixerimus, aliquem a [f] quadringétis quadraginta miliariis habitare. hic[g] enim viæ quidem habebit dies viginti duos, ad excusationé aút alios triginta.

3 ¶Obseruabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque [h] excusantur a tutela, vel cura, vel parte eius. 4 ¶Consequens auté est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis vsus, non aliter audietur quam si obseruauerit constitutum [i] tempus, nisi fortè alterius [k] alicuius ciuitatis est ciuis.

5 ¶Ita verò necesse est custodiri constitutum tempus: vt & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum Diui Verus & [l] Antoninus ostendant in constitutione iubentes, nó detineri eum, qui in locum eius creatus sit, quasi non [m] liceat alium dari in locum existentis tutoris.

6 ¶Sufficit autem, intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim posteà nolens[n] desierit, non ei nocebit. Ideóque si repræsentauerit[o], qui se solùm, non permanserit[p] autem postea, vt se excuset: post constitutum tempus, exceptione repellitur [q]. & hoc dicit constitutio imperatorum Veri & Antonini.

7 ¶Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (putà maris, vel hyemis, vel incursus latronú, aut aliam quam similem[r]) constituto tempore non poterit venire: ignoscendum ei[s] est. cuius[t] fidem tametsi[u] sufficit firmare ex ipsa naturali [x] iustitia: est tamen & constitutio Imperatorum Veri & Antonini hæc dicens.

8 ¶Scire autem oportet: non sufficere, si accedat ad iudicem: sed oportere, etiam de specie [y] remissionis testari: &, si multa habeat iura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minùs, similem esse ei, qui nequaquá accessit, aut accessit quidem, iustam autem remissionis causam non nominauit. 9 ¶Quinquaginta verò dies continui [z] numerantur, incipiendo à tempore cognitionis, quo quis cognouit sepsum datum esse.

10 ¶Oportet autem vnam [a] testari ante tribunal, vel aliter, in submemorationibus. Potest [b] autem & libellos[c] dare[d], vt iidem ipsi aiút imperatores. 11 ¶Hæc de iis, qui obseruare constitutum tempus debent. De iis autem, qui non subiecti sunt constitutis temporibus, age scrutemur.

12 ¶Qui non iustè dari sunt tutores, (hoc est, à quibus non oportet[e], aut quos non oportet, aut quibus non oportet[f] aut quo nó oportet modo[g]) si neq; cófirmentur, neque administrauerint, sunt immunes [h]. neque opponet quis eis, quod constituta[i] tépora excusationú nó obseruauerint. neque enim habét excusationis necessitaté: vt ostenditur in subiectis constitutionibus, quas exempli gratia subieci. adaptantur autem vtique omnibus.

Diui Seuerus & Antoninus Augusti Narcisso: Ab auo materno tutor datus[k], necesse non habuisti excusari: cùm ipso iure non teneris [l]. si igitur administrationi tè nó immiscuisti, potes esse securus.

e τόπῳ δὲ μακροτέραν legendum puto. μακροτέραν vel σμικροτέραν, hoc est minoré, hac sentétia. Regulariter pauciores 50. diebus ad excusationé nó dari: pauciores tamen tum dari, cum dierú adnumeratio qui in viam cóputantur, adiectis 30. diebus (quos ad excusationem lex dat) excedit 50. dies vt in hoc exemplo. Titius habitat 440. miliario: hic viæ, quidé habebit dies 22, ad excusationé 30. quia dies viæ 22, iunct. 30. diebus, excedút dies 50 In priore exéplo aliud fuerat. Pone Titium 160. miliariis abesse. Hic 8 dies habiturus est ad excusationem: ac præterea non 30, sed 42. Vt non pauciores 50. diebus habeat: ne deteriore sit loco quàm qui in vrbe.
f A particula diuidit & separat.
g Dilationes dantur magis distantibus quàm qui propè.
h alij enim excusantur in omnem tutelam, alij in partem *v. l.19. ℨ. eod. l.2. C. eod. l. 111. ℨ. de legat. 1.*
i Tépus constitutum à lege, in quaque re seruari oportet. Excusatur tamen alienę ciuitatis ciuis, qui intra id statutum tempus non egerit. Ita ius strictum solennitatis remittitur peregrino & extraneo ignoranti.
k is enim potest impunè iurisdictioni extranei iudicis non obtemperare *§. vlt. ℨ. eod. l. vlt. ℨ. de iurisdict.*
l Seuerus. m *l.9. Cod. qui petant tutores. l.9. C. qui dare tutores.*
n *al.* volens: quod & notat Glossa & *Bald.*
o διόπερ ἐὰν ἀφοσιώσεως χάριν μόνον ἐντυχῇ, *sic in l.2. §.1. ℨ. qui petant tutores,* ἀφοσιώσεως χάριν putitatis gratia. Harpocratio ὥσπερ ὁσίας ἕνεκα perfusoriè. hinc perfusoriæ assertiones. *Suet. in Domitiano. v. Cuiac. hîc.*
p Paria sunt non comparuisse, aut legitimè aduersarium non expectasse in iure *l. 1. infi. ℨ. quib. ex caus. in possess.*
q Tempus legitimum elapsum vim habet peremptorii.
r putà clarigationem seu repressalias.
s Dilatio prorogatur propter impedimenta. t *v. l.19. §.1. ℨ. de probationib.*
u similis ratio in lege 5. ℨ. *de seruis exportandis*: Naturalis ratio pro lege scripta obseruanda est: etiam sine lege, rationé naturalé adferre sat est. *vt hîc: l. cum ratio naturalis. ℨ. de bonis dam. l. In summa §. item Varus ℨ. de aqua pluuia.* Vnde notant legé generalé restringi per rationé naturalé: neque verisimiliter lege contineri casus, quos vir bonus non statueret. x Naturalis iustitia est iuris notorium, de quo vide *l.4. ℨ. ad l. Aquil. l. vlt. ℨ. de bonis damnat. l.220. ℨ. de verb. signif.* De Natura dixi *ad l.1. §.8. ℨ. de dote prælegata.* Naturalem rationé allegare, pro lege sufficit. y Generaliter rationé reddi haud sufficit: cùm in specie reddi oportet. z continui esse debent. *§.16. Inst. eod.* non vtiles. a μιμαρτυρήσεως, vnà testari. b Scripturam non exigit excusatio tutoria, *vt hîc.* Quid exceptio recusationis, vt, non numeratæ pecuniæ? Scripturá exigit. *l. apertissimi. Cod. de iudiciis. Authent. hanc autem. Cod. de non numerata: vide Socinum regula 78.* c βιβλίδια. sed quo fine? vt scilicet cótestetur excusatio summouendæ præsumptionis gratia: aliàs pro tribunali disceptatur, excutitur, recipitur excusatio tutoris. & sic intellige *l.25. ℨ. eod.* d ἐπιδιδόναι χαμόθεν. de plano. ἐξ ἐπιπέδου. qua forma χαμαιδικασταὶ dicuntur iudices pedanei, iudices qui plano pede iudicát, nec cent. & χαμαιδιδάσκαλοι, quasi pedanei magistri, qui primas literas docent de plano, nec cathedram habent *Cuiacius hîc. adde quæ notaui ex eodem ad l.11. §.3. de exerc. action.* Ita χαμόθεν quidá interpretantur, malè. superficiariè: præcipuè verò Accursius in *l.25. ℨ.* libellos interpretatur sententiá inter absentes latam, vel apud iudicem delegatum. e putà à matre. *l.1. Cod. de confirmando:* vel auo materno *ℨ. eod.* tutore vel patrono: *l.1. Cod. de testam. tut.* vel tutoré extraneo. f vt qui datur à patre filio emancipato vel naturali. g vt qui dátur verbis precariis, nó directis. *v. l.1. ℨ. de confirm. tut.* h à proponenda excusatione. i *l.6. Cod. eod.* k inutiliter scilicet: l *fac. t. l.8. ℨ. de fideiussor. & tut.* m *¶v. §.4. ℨ. eod. l.5. C. qui dare tutor.*
n Ciuium alij, ciues, & originarii: alij, incolæ. o Hi μέτοικοι. *l.4. Cod. de iure fisci.*

Similiter autem & si eum, qui non[m] suppositus est iurisdictioni, creabút magistratus tutorem vel curatorem: neque hic necessitatem habet obseruare constituta tempora. vtputa quia neque ciuis[n], neque incola[o] est.

De libertis tutoribus.

14. *Idem* lib.5. Excusationum.

Libertum [p] cùm de excusatione tutorum & curatorum tractatur, scire oportet, non solùm patris pupilli, sed & matris intelligi debere.

1 ¶Sed & cùm de liberis patroni quæsierimus: scire oportet, appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiá, sed & in nepotes ex vtroque latere, & eos, qui deinceps sunt.

2 ¶Sed etsi ius [q] anulorum aureorum impetrauerit: adhuc custodit libertorum ordinem secundùm hæc, quæ rescripsit Marcus Antoninus.

3 ¶Qui propria pecunia emptus & manumissus est: nequaquam connumeratur reliquis libertis[r].

4 ¶Si plures liberti fuerint[s]: vnus omnibus libertis tutor dabitur, & à tribus tutelis non absoluetur.

De spadone. 1. *De eo qui patri promisit, se futurum tutorem* 2. *De dignitate.* 5. *De librariis & calculatorib.* 6. *De Iudæis.* 7. *De rationibus ciuitatis.* 8. *De libertis vxor. Senator.* 9. *De magistratibus. De fideiussoribus. De tutorib. honorariis.* 10. *De publicanis.* 11. *De plurib. causis excusationis.* 12 *De immunitate Ciuilium aut publicorú munerum.* 13. *An liberatus tutela vel cura, possit eisdé actis vti ad excusationé alterius.* 14. *De tutore ignoto patri, vel matri pupilli.* 15. *De trib. tutelis vel curatorib.* 16. *De filiofam. tutore.*

15. *Idem* lib.6. Excusationum,

Spadonem [t] quoque creabunt tutorem [u]: nullá enim habet excusationem: vt constitutio ostendit Imperatorum Seueri & Antonini. 1. ¶Qui patri promisit[x], se fore tutoré liberorum: excusari ab hac tutela nó potest: etsi aliter habet ius excusationis. 2 ¶Scire oportet, nulli dignitaté tribuere excusationem. vnde si quis senator[y] fuerit, hic tutor erit & eorú, qui inferioris ordinis sunt, quá senatorú. quemadmodú rescripsit Diuus Marcus & Commodus. 3 ¶Si quis aút tutor vel curator fuerit non senatoris vel aliter non[z] in dignitate positi deinde postea fiat senator: continuò absoluetur à solicitudine. Si aút liberi, quorum tutelam aut curá administrabat, erát senatoris[a]: non absoluetur a tutela aut cura. 4 ¶Similiter aút, & qui inferioris[b] ordinis est, nó excusabitur a tutela vel cura maiorum. 5 ¶Neque librarios[c], neque calculatores [d], quos vulgò rationarios dicimus, habere immunitatem, dicunt Diuorum constitutiones[e]. 6 ¶Iam aút & Iudæi [f] nó Iudæorum tutores erunt: sicut [g] & reliqua[h] administrabunt. constitutiones. n. in iis solis sine molestia eos esse iubent, per quæ cultus[i] inquinari videtur[k]. 7 ¶Ratiocinatio[l] ciuitatis neq; in numerú vnius tutelæ procedit. 8 ¶Liberti[m] vxorum senatorú vnius, etsi res eorum disponunt, nó absoluuntur tamen à tutelis. hoc enim masculorú senatorum libertis[n] solùm concessum est. 9 ¶Si ciuitatis[o] princeps, id est, magistratus[p], incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ: hanc non cónumerabit aliis tutelis[q]: quemadmodum nec fide iussores[r] tutelæ, sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt.

p hæc lex est de iis quorú excusatio non recipitur. libertus auté non excusatur *l.5. Cod. eo.* nisi aduersa valetudine laboret *l. penult. in f. ℨ. eod.* & sit minor annis *l.10. §.7. ℨ. eo.* adde & aliam exceptionem *ℨ. eo.* quin si minus idoneus est adiungi ei curator potest. *Paul. 2. sent. 29. §.1.*
q libertus donatus anulis, tutor datus liberis patroni, non habetur pro ingenuo.
r ná in plerisque aliis iura patronatus manumissori non debentur *l.10. ℨ. de in ius vocando: l.5. §.2. ℨ. de liber. agnosc. l.71. §.2. ℨ. de adq. hæredit. l.1. C. de bon. libert. l.7. de oper. lib.*
s ἐὰν πολλοὶ ἀπελεύθεροι ὦσιν, etc. Author τοῦ πλάτους. Ita legit Cuiacius.
t Spadoni hoc ipso quòd spado sit, non est à tutela excusatio. *l.1. Cod. e. d.*
u tale vitium non est impedimentum, quominus suis & alienis superesse possit.
x Promissio tutelæ gerendę retractari non potest: Post eam promissionem non est excusatio à tutela *l.29. ℨ. de testam. tut.*
y συγκλητικὸς de quo *hîc*, & βουλευτὰς de quo in *l.18. l.22. ℨ. de tutorib. datis* differút. Rectè vetus interpres in Euangelio vbi est βουλευτὴς vertit, decurio.
z μὴ ἀξιωματικοῦ.
a *al.* Senatores, & ita Dynus legit. Vnde Nicolaus Neapolitanus colligit, Pupillum in senatoré cooptari posse: quo quid ineptius? cùm à senibus Senatus dictus sit & Cicer. *in Verrina 4.* notat quò apud Halesinos pueri annorum senum, septenúmque denum senatorium nomen nudinarentur: & lege à P. Clodio lata cautum esset, vt Ne quis minor annis 30. Senator cooptaretur. Certè finito anno 24. permisit in Senatum admitti. August. vide *Alexand. 4. Genial. 11.*
b varij fuere ordines Senatorum: olim, patricii, conscripti, pedarij; hodie illustres, spectabiles clarissimi. *Cuiac. hîc & l.1. C. de dignitatibus.*
c *l.92. ℨ. de regul. iuris.*
d μηδὲ λιβραρίους μηδὲ καλκουλάτορας οὓς διαψηφιστὰς λέγομεν, ii numerandi artem docent *l.1. §.6. ℨ. de extraord. cognit. l.4. C. de profess. & med.*
e additur in Basilicis *lib.38.* ζυγοστάτας, id est, ponderatores & libripendes: possunt addi *ex d. l.1. §.6.* notarii & tabularii.
f Iudæus non tutor lector esse potest, *vt hîc.* nec tamen eo casu apud Iudæú pupillus Christianus morabitur, cùm eius periculum versetur. *l.2. Co. vbi pupillus educari. Iacobus Rebuffus. ad l. omnes. Cod. de decurionib. facit. l.1. Cod. Ne Christianum mancipium: facit quoque finis huius paragraphi.*
g Iudæi ea ratione decuriones esse possunt. *l.50. Cod. de decurionib.*
h & etiam collegia habent *v. l.3. inf. ℨ. de decur.* i ἡ θρησκεία.
k ideóque salua religione septimo die neç arma mouere, nec iter vllú instituere tenentur *vide Ioseph. 14.* l λογιστεία. logistæ curatores & patres reipublicæ *vide l.30. C. de decurionibus.* m verte meliùs: liberti mulierum senatoriarum, quamuis earum negotia gerant, à tutelis non excusantur. *Cuiac.*
n id est, ei liberto qui res patroni procurat. *l.17. §.1. ℨ. ad municipalem: vide tamen l.13. C. hoc tit. & adde l.43. l.44. inf. ℨ. hoc tit.*
o ὁ τῆς πόλεως ἄρχων *vide l.21. §.4. ℨ. de Tutorib. datis.*
p municipiorú scilicet στρατηγὸς. sic vetus interpres Lucæ 22. στρατηγοὺς magistratus interpretatur, quos idem Lucas 24. ἄρχοντας vocat: adde *l.21. §.4. ℨ. de tutorib.*
q est enim tutor subsidiarius *ℨ. de magist. conuen.*
r in numerum trium onerum non cedit, si quis sit fideiussor tutoris *l.60. ℨ. de ritu*, vel si tutor sit honorarius.

a vel à fisco:item coloni prædiorum & è contrà *l.49.š.locati.Cuiac.ad l.8.C.eo.*
b Imò,qui præsentes id munus curant excusantur *v.l.8.§.1.j.de vacat.*vide *hic* Cuiacium,differentiam constituentem inter vectigalia fisci & ciuitatis.
c *vide l.vnicam Cod.qui ætate.*
d variæ species excusationis,si per se singulæ imperfectæ sint, nec turba seu acervo valent *Cuia.*

10 ¶Qui vectigalia conduxit à ciuitatibus[a],non excusatur à cura[b].

11 ¶Qui iura multa poterit dicere, quorũ vnũquodque per se ipsum satis validum nõ est:an possit excusari, quæsitum est.puta septuaginta[c] quis annorum nõ est,neque tres habet tutelas,sed neque quinque filios, aut aliquod aliud ius remissionis:habet nimirum duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorum est: aut alia quædam talia dicit,per se ipsa quidem perfectum auxilium non præbentia,quæ tamen,si inuicem cõiuncta sint,iusta appareant.sed visum est,hunc non excusari[d].

12 ¶Qui accepit vel habet immunitatem ciuilium vel publicorum munerum,hic a tutela vel cura non excusabitur.

13 ¶Qui absolutus est à tutela vel cura, non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius tutelæ vel curationis vtetur,si nõ extiterint ei iura remissionis.

14 ¶Qui dixerit,se ipsum ignotum esse patri vel matri pupilli:eа de causa liberandus non est[e].

15 ¶Est autem quando & qui tres habet tutelas vel curas,non habet ius remissionis. puta si quis affectauerit suscipere.Iam autem & tutor,qui modici" patrimonij[f]" factus est,affectasse videtur. 16 ¶Vlpianus libro singulari de excusationibus ita scribit:

SI quis,inter tres tutelas,emancipati[g] filij sui tutelam administret:an ei hæc in numerum procedit,scio dubitatum[h].Inuenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere.

17 ¶Si quis creabitur tutor, existẽs in patris potestate,deinde pater noluerit pro eo cauere:iusserunt[i] leges, & ipsum patrem creari tutorem[k]: vt nullo modo impediatur tutelæ cautio.vt ostẽdit Diui Hadriani cõstitutio. Imperator Hadrianus Bitrasio Pollioni legato Lygdonensi[l].Si Claudius Macer,quamuis filiusfamilias sit, idoneus tutor esse videbitur, pater autem eius idcirco cauere non vult,vt filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseuerauerit:existimo,te huic fraudi rectè occursurum:vt & filius,& ipse[m] ad tutelam liberorũ Clementis gerendam compellantur[n].

De excusatione à cura.

16. *Idem* lib.2.Responsorum.

GAius testamento Nigidium filio suo tutorem dedit, eundémque, vsque ad vicesimum quintum annum, curatorem[o] constituit. quæro, cùm liceat Nigidio à curatione[p] etiam citra appellationem[q] se excusare, ex qua die tempora, quæ in excusationibus obseruanda Diuus Marcus statuit,computanda sunt: vtrùm[r] ex die aperti testamenti,an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est post quartumdecimum annum impletum. Modestinus respõdit, excusationem[s] à cura tunc necessariã esse,cùm decreto prætoris seu præsidis cõfirmatus curator fuerit.

De trib.tutelis. 1. De iliensib. 2. De collegiis vel corporib. 4. De ædilitate. 5. De honoribus. 6. De dominis nauium. 7. De inquilinis.

17. *Callistratus* lib.4.de Cognitionibus.

NOn tantùm magnitudo[t] patrimoniorum ineunda est susceptarum trium tutelarum,quæque suscipiẽda est:sed etiam ætas pupillorum consideranda est. nam si priorum pupillorũ ætas prope[u] pubertatem sit, ita vt tantummodo semestre[x] tempus reliquum fuerit, aut eorum,quorũ suscipere tutelam cogitur:non dabitur excusatio.ídque principalibus constitutionibus cauetur.

1 ¶Iliensibus[y] & propter inclytam nobilitatem[z] ciuitatis,& propter coniunctionem[a] originis Romanæ, iã antiquitus & senatusconsultis & constitutionibus principum plenissima[b] immunitas tributa est,vt etiam tutelæ excusationem habeant:scilicet eorum pupillorum,qui Ilienses non sint.ídque Diuus Pius rescripsit.

2 ¶Eos,qui in corporibus sunt,veluti fabrorũ[c], immunitatem habere dicimus.etiam,circa tutelarum exterorum hominum administrationem, habebunt excusationem:nisi si facultates eorum adauctæ fuerint,vt ad cetera quoque munera publica suscipienda compellantur. ídque principalibus constitutionibus cauetur.

3 ¶Non omnia tamen corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent:quamuis[d] muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi[e] nominatim id priuilegium eis indultum sit.

4 ¶Is,qui ædilitate[f] fungitur,potest tutor dari. nam ædilitas inter eos magistratus[g] habetur,qui priuatis muneribus excusati sunt,secundùm Diui Marci rescriptum.

5 ¶Sanè notum est,quòd gerentibus[h] honorem, vacationem tutelarum concedi placuit.vacare autẽ eos,qui tunc primùm vocentur ad suscipiendum officium tutelę. ceterùm eos,qui[i] iam se miscuerint administrationi, ne tempore quidem magistratus vacare,"æquè notum est."

6 ¶Domini nauium[k] non videntur haberi inter priuilegia. vt à tutelis vacent. ídque Diuus Traianus rescripsit.

7 ¶Inquilini castrorum[l] à tutelis excusari solent: nisi eorum,qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castro,eadémque condicione sunt.

De liberis bello amissis.

18. *Vlpianus*"lib.20.ad legem Iuliam & Papiam."

BEllo[m] amissi,ad tutelæ excusationem prosunt. quæsitum est[n] autem,qui sunt isti:vtrùm[o] hi, qui in acie sunt interempti:an verò omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsidione fortè. meliùs igitur probabitur,eos solos,qui in acie amittuntur, prodesse debere,cuiuscumque sexus,vel ætatis sint. hi[p] enim pro republica ceciderunt.

De his,qui in Italia domicilium habent.

19. *Idem*"lib.35.ad Edictum."

ILlud vsitatissimum est,vt his,qui in Italia domicilium[q] habeant,administratio rerum prouincialium[r] remittatur.

De lite cum pupillo.

20. *Iulianus*"lib.20.Digestorum."

SI pupillum patruus contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum:æquum est,tutorẽ[s] pupillo dari,recepta patrui excusatione. vel, si nolit excusationem petere,remoto eo à tutela, ita litem de hereditate[t] expedire.

1. De plurib.excusationib. 2. De excusatione pro parte patrimonij.

21. *Marcianus*"lib.2.Institutionum."

PRopter litem[u],quam quis cum pupillo habet,excusare se à tutela nõ potest.nisi fortè de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuersia sit.

1 ¶Qui se[x] vult excusare, si plures habet excusationes,& de quibusdam non probauerit,aliis vti intra tempora non prohibetur[y].

2 ¶Licèt[z] datus tutor ad vniuersum patrimoniũ datus est:tamen excusare se potest[a], ne vltra centesimum lapidem[b] tutelam gerat:nisi in eadem prouincia[c] pupilli patrimonium sit.& ideo illarum rerum dabunt tutores in prouincia præsides eius.

3 ¶Nec senatores vltra centesimum lapidem[d] vrbis tutelam gerere coguntur.

4 ¶Habenti[e] ergo tutorem tutor datur. sed aliarum rerum,non earundem" datur."

e *§.10.inst. eod.* rectè enim ignotus hæres instituitur *l.11. C. de hæred. instituend. §.vl. inst. de hæred.instit.* rectè ignoto donatur. *l.29. C.de donat.* rectè ignotus tutor datur.
f ὁ μετρίας γενόμενος ἐπίτροπος, id est,qui mediocris patrimonij, vel mediocris pupilli *ar. l.4.š. de vsu & habit. l.25.§.1.j.de opera. libert.* factus est tutor.non igitur pauperis tutor,sed pauperis tutor, eis verbis significatur, qui tam leuem tutelam dicis causa præsumitur affectasse, vt expleretur numerus trium tutelarum:eámque confirmat opinionẽ Theophilus *in §.5.* si modo [illegible] tenuissimã, non,vt Cuttius, opulentam, interpreteris.Et ita non tã tres tutelæ, quàm tria onera difficilima excusant *l.31. in fi.j.eod. Cuiac. ad l.2.š.eod.*
g Tutela filij emancipati numeratur inter tres tutelas. *vt hîc.* dubium autẽ mouebat, naturalis sti [illegible]: *l.Amicissimos.§. Lucius.j.eod.*
h quia tutelã filij onus non videtur esse, cùm pietatis ratione ad eam compellatur pater *l.16. in f.j.eod.* & rem agere videtur,cũ agit filij,vt pater quidã apud Antiphanem [illegible] ἀγαπητὸς [illegible] πράττων [illegible] χάριν ἔρανον ἐμαυτῷ [illegible] φέρειν apud Stobæum 121.*vide Cuiac.hîc.*
i Pater latitans in fraudem legis ne filius tutor fiat, cogitur vnà cum filio administrare: cogitur vnà cũ filio se obligare & tutelã gerere.*vt hîc.*An idem in dote? ita notat Dynus.*adde l.si non dotem.in fi.š.soluto.*
k atque ita tutela filio delata computatur in numerum trium tutelarum *l.4.š. eodem.* l Lugdunensi *Haloand.*à Plinio verò 36 *cap.7.* procurator Claudij Cæsaris in Ægypto:& à Dione 57.Præfectus prætorio.fortè ex familia huius Vitrasij nomẽ accepit Senatusconsultum Vitrasianum *Cuiac.hîc.*
m pater scilicet.Ex hoc verbo (iuncta epigraphe huius rescripti in verbo Lugdunensi) Imbertus in Enchiridio notat aduersus Accursium, Gallos veteres filios habuisse in sua potestate:[illegible] facere ad quæstionem,an hodie in Gallia pater lucretur vsumfructum bonorum filij aduentitiorum.
n captis pignoribus *§.penul.instit.de satisd.*
o Curator testamento constitui daríue potest.*vt hîc.*
p quia curator testamento non datur.*l.6.Cod.de negotiis.*
q *vt l.1.§.1.j.quando appellandum,*aliàs appellare potest.*vide l.4.š.eod.*
r Curator adulti,non cogitur se excusare ante confirmationem. Actus qui indiget confirmatione,esse perfectè non videtur,antequam sit confirmatus.
s *adde l.20 C.eod.*
t *l.31.§.4.j.eod Theophil.§.1.Inst.de satisdat tutor.*
u Distare nihil videtur,quod propè sex menses est,quod intra semestre fieri potest.*vt hîc.* Prope pubertatem esse videtur,qui ab ea semestri tantum distat.
x *vide l.4.§.26.j.de doli except.*Tres tutelæ excusant à quarta, nisi si qui ex iis, quorum tutela geritur vel defertur,proximi sint pubertati, vt quia semestre duntaxat tempus supersit.
y & aliis quibus hoc nominatim indultum est *l.41.in f.j.eod.adde l.24. C.eo.l.1.j.ad munici.Tacit.12.Strabon.13.Sueton in Claudio.Liuium 38.Cuiac.10.obs.5.*
z Nobilitas tribuit immunitatem.
a Coniunctione originis priuilegium confertur vide Cuiacium *10.obseruat.5.*
b Iliensibus immunitas plenissima data. sub Claudio enim soluti sunt omni publico munere.
c ¶& nauicularioriorum. *l.24.Co. eod.*
d *l.15.§.12.š.eo.*
e Præsumi non solet priuilegiũ, nisi probetur.
f *vide l.6.§.8.š. eod.* Possis hoc ad ædiles municipales referre. *dixi ad l. 30.§.1. š.locati.*
g *§.3.instit.eod.*
h *l.41.j.eod.§.3. Inst.eod.vbi Theophil.*
i *l.28.j.eod.*
k *adde l.5.§.64. j.de iure immunitatis.*
l id est, aduenæ.hinc colligit Baldus, aduenas nõ teneri ad custodiam castri. Quidam inquilinos castrorum vrbanorũ interpretãtur de quibus *Iaziw.4.c.5.* Fuerint fortè ij quos Galli appellant,*morte-payes.*
m Bello amissi qui dicãtur.*Inst. eo.in pr.l.vlt.j. de vacat.muner.*
n quia soli liberi superstites psunt regulariter *l.2.§.4.š. eod.2. Gell.15.*
o In acie quis cadat, an in obsidione,interest. Minus est enim in obsidione cecidisse, quàm in acie. Hi quasi in bello amissi, ad tutelæ excusationẽ prosunt: Illi nõ tã in bello quàm p causam belli amissi à tutela non excusant.
p pro Republica cecidisse intelligũtur:qui in acie ceciderunt.
q Domicilium in Italia habẽtes, à rerũ prouincialiũ administratione excusãtur.
r *l.2.C.eo.adde l.10.§.4.l.13.§.3. š.eod.*
s alium scilicet. Nã qui litem habẽt cum pupillo,vel adolescente,olim excusabantur si his esset omnium bonorum,vel de statu.*l.6.§.18.š.eod.* hodie ob quamuis litem remouentur.*Nouell.72.c.1.* t *l.16.C.eo.§.4.Instit.eod.*
u *d.l.16.d.§.4.* x *§.16.Inst.eo.*
y *vide l.8.j.de exceptionibus.* z *§.17.Inst.eod.*
a *l.10.§.4.š.eo.l.2.C.eo.l.27.š.de tutorib.datis.*
b vide quæ scripsi *ad §.3.j.eod.*
c de exceptione longinquæ prouinciæ adde *l.35.§.2.š.de procurat.*
d Lapidibus itinerũ spatia dimetiebãtur veteres.*vt hic.* & *§.2.š.eod.§.16.Inst.eod.* & miliariis *l.1.§.4.š de offic.præf.vrb.*vnde colligitur, lapidem & miliarium pro eodem sumi:hoc ideò, quod singulis miliariis lapideæ columnæ, spatiorũ signa inscripta habentes,positæ essent. *Plutarchus in Gracchis* Notata inscriptis lapidibus itinerum spatia testatur quoque Quintil.*4.c.vlt.*Cuiusmodi lapides Boetius *lib.3. de Geometria,*appellat, Cursorios. & in vetusto libro Canonum poenitentialium,miliaria lapidea,litteris plena viam docent,& in momẽto quod Theleziæ exstat, viam fecei ab Regio ad Capuã & in ea via põtes omnes,miliariis tabellariosque posciuei. Hinc sunt Nuceriã vsque milliaria 51: Franci vero, *Leugis* (vocabulum id Francum est vt ex Paulo VVarnefrido,libro 15 appendicis ad Eutropium: Hieronymo in Iohelem: & legibus Baiuuariis à Theodorico latis: Isidoro in libello variorum de limitibus) itinera dimetiebãtur:adde Brissonium.*4.select.8.* & quæ scripsi de miliario, columna.Romæ posita *ad l.153.j.de verb signif.*
e Dixi *ad l.4.Cod in quib.causis tutot.hab.*

De geome-

a *l.2.C.de excusationib.artificum.*
b licet habeant immunitatem *d.l.2.in f.*nam generaliter data immunitate, semper tutelæ exceptæ videntur. *v.Cuiac.in l.6.§.1.ff.eo.& in l.2.Cod.de mune.patrim.*
c *l.30.l.41.ff.eod.*
d magistratus municipalis non excusatur à tutela.

De geometris. 1. De his quib.princeps curam alicuius rei iniunxit.

22. *Scæuola* lib.1.Regularum.

GEometræ[a] à tutelis non vacant[b].

1 ¶ Hi verò, quibus princeps curam alicuius rei iunxit, excusantur à tutela, donec[c] curam gerunt.

De magistratu municipali. 1. De his qui in castris merent.

13. *Vlpianus* lib.2.Responsorum.

PRopter magistratum, quem in municipio[d] quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi.

1 ¶ Si in castris merentes, non[e] ab eo tutores dentur, qui in castris merebat: excusationem habere, respondi.

De manumissione ex causa fideicommissi.

24. *Papinianus* lib.11.Quæstionum.

NEquaquàm credendum est, ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria[f] libertas soluta est. nam in toto ferè iure manumissor eiusmodi nihil iuris vt patronus aduersus liberti personam cõsequitur: excepto, quòd in ius vocare patronum iniussu prætoris non debet.

De libello.

25. *Vlpianus* lib.2.de officio Proconsulis.

EXcusare se tutor per libellos[g] non poterit[h].

De mensorib.frumentariis.

26. *Paulus* lib.singulari de Excusationibus.

MEnsores frumentarios[i] habere ius excusationis, apparet ex rescripto Diuorum Marci & Commodi, quod rescripserunt præfecto annonæ.

De legatario.

27. *Marcianus* lib.5.Regularum.

LEgatarius, qui rogatus[k] est alij omne legatum restituere, si maluit se excusare à tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur. Cui similis est, qui de falsò egit, nec obtinuit.

De petitione & decreto. 1. De eo quod tutori relictum est 2. De exilio tutoris.

28. *Papinianus* lib.5.Responsorum.

TVtor petitus, antè[l] decreti diem, si aliquod priuilegium quærit, rectè petitionem institutam excludere non poterit. 1 ¶ Quæ tutoribus remunerandæ[m] fidei causa, testamento parentis relinquuntur: post excusationẽ, ab heredibus extrariis quoque retineri placuit[n]. quod non habebit locum in persona filij, quem pater impuberi fratri coheredem, & tutorẽ dedit: cùm iudicium patris, vt[o] filius, non vt tutor, promeruit.

2. ¶ Tutorẽ ad tẽpus exulare[p] iussum, excusare nõ oportet. sed per tẽpus exilij curator in locũ ipsius debet dari.

29. *Marcianus* lib.2.Institutionum.

PLanè si in exilium datus sit tutor: potest se excusare, si in perpetuum datus est[q].

1 ¶ Faciliùs autem[r] exulis ignorantia, qui contutorem[s] suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

De consiliariis principum. 1. De reb.quæ partem Romæ, partim in prouincia sunt. 2. De fratre. De Collibero tutore, vel curatore dato à patrono.

30. *Papinianus* lib.5.Responsorum.

e *vide l.1.ff.de tutorib.datis.*
f aliud est si directa *vide l.14.ff.de tutorib.dat.*
g Cur ita? *vide l.9.§.1.ff.de off.proconsul.*
h potest tamen contestari excusationem per libellos *vt l.13.§.10.ff.eo.*
i *vd.l.vn.C.de conditis in publicis horreis: v.quæ notaui ad l.5.infr.ff.si mensor.*
k *l.18.§.14.ff.de inoff.*
l *l.17.§.5.ff.eo.l.45.ff.eo.& l.7.ff.de iudic.*
m *f.Harmenop.*
n *§ 41.*
n *l.28.ff.de test.tut.l.41.§.3.ff.de pign. liber.*
o Præsumitur pater soluere vt pater, non v. administrator bonorum filij. *vide Alciatum.l.præsumpt.26.num.5.*
p *l.32.inf.ff.de admin.tut.*
q eiúsque loco dari potest tutor vel curator *l.14.§.ff.de solut.*
r in perpetuũ exilium dãnati.
s qui domi mãsit.
t *vide l.16.§.12.ff.eod.*
u ¶ *vide leg.11.§.2.ff.de minoribus.* Consiliarii principũ à tutelis immunes. Principum cõsiliarios hîc interpretor eos, qui circa latus principum agũt. *vt.ff.eod.* vnde pars eius corporis dicũtur *in l.5.Cod.ad l.Iul.maiest.*
x in perpetuũ.
y Cõsiliarii qui circa latus principum versantur his de causis à tutelis excusantur. Primò, quòd circa latus ipsius principis agant, quẽ deserere neq; possint, neque Reipublicæ expediat. Deinde honor ille consiliarii, finem certè temporis & loci non habet. Quod cum ita sit, cõsiliarij principum, meritò in perpetuum excusantur à tutela. In perpetuum, hoc est, non ad tempus, non ratione huius vel huius loci, sed omnium planè: cum, quoquo tempore sequi principẽ eos oporteat. Nescitur enim quo temporis spatio Princeps eos apud se habiturus sit, aut in quẽ locum missurus: *adde l 22.in fi.ff.eod.* Vnde notãt, annonas Ecclesiasticas percipere eum, qui sit in seruitio sui antistitis.
z Legatorum alios esse à latere, alios de latere hinc colligunt.
a Perpetua ea dicuntur quę certum finem neque loci, neque temporis habẽt. *adde l.sufficit.ff.de cond.indeb.* quæ ab arbitrio & mera voluntate principis pendent: cùm sit incertum quo tempore finitum.
b Tutor qui decreto constituitur ad diuersa patrimonia administranda, vtriusque iudicis decreto constituendus est. vnde notant de delicto in confinibus commisso, vtrunque iudicem simul cognoscere debere, ne contrariæ sententiæ in re eadem ferãtur. Item habentem bona in diuersis territoriis si ab vno bonis sit multatus, ab alio, seu apud alium, vel in alio territorio bonis nõ esse multatum. vnde rursus colligas, Bonis in vno territorio, confiscatis, non censeri confiscata in alio.
c tutor decernendus administrationi diuersorum patrimoniorum, debet decerni per vtrumque iudicem, non per alterum *Bald.*
d Priuilegio excusatus à tutela, excusatur etiam à tutela fratris. Ita priuilegium excusationis tutelæ, fratris coniunctione quauis potentius est.
e *vide l.12.C.eod.* priuilegii ius potentius est, quàm naturæ *Bald.*
f *sub.* à quartaq;, idque putà propter numerum triam tutelarum.
g *l.6.ff.eod.*
h Tres tutelæ excusant à quarta, quinta & vlterioribus. quòd si vna ex tribus desierit, quia hoc casu quarta reputatur tertia, quasi succedens in locum tertiæ, & quinta censetur quarta, quasi succedens in locum quartæ, in quarta quæ succedit loco tertiæ non erit excusatio, sed à quinta quæ successit in locum quartæ: quod obtinet, siue omnes tutelæ vnius generis sint, putà omnes datiuæ, siue diuersorũ generum, putà, quædam datiuæ, quædam testamentariæ,

i Ita accessit ei quarta quædam ac quinta tutela.
k hoc est quarta tutela successit in locum tertiæ, cùm primum vna ex tribus tutelis finita est.
l vt ita ex quarta, & quinta tutela, prior ea censeatur cuius decretum priùs est *Cuiac.ad l.2.ff.eo.*

IVrisperitos[t], qui tutellam gerere cœperunt, in consilium[u] principum assumptos, optimi maximique principes nostri constituerunt excusandos.[x] quoniam[y] circa[z] latus eorum agerent, & honor delatus finem[a] certi temporis, ac loci non haberet.

1 ¶ Cùm oriundus[b] ex prouincia, Romæ domicilium haberet, eiusdem curator decreto præsidis[c] ac prætoris constitutus, rerum administrationem vtrubique suscepit. placuit, eum duas curationes administrare non videri: quòd videlicet vnius duo patrimonia non viderentur.

2 ¶ Qui priuilegio[d] subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur[e].

3 ¶ Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constet, nihilo minùs iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

De tribus tutelis.

31. *Paulus* lib.6.Quæstionum.

SI[f] is qui tres[g] tutelas administrabat, duobus[h] pupillis, diuersis decretis, datus est, qui potuit excusari,[i] & priùs, quã causas excusationis allegaret, vnus ex pupillis, quorum iam tutelam administrabat, decessit: vbi desiit ei competere excusatio, statim[k] tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda[l]. nam ipso[m] iure tutor est, & antequàm excusetur. Potuit ergo tutela, qui nunc quarto loco inuenitur, excusari. sed cùm non sit excusatus, necessariò subeundum est onus illius quoque tutelæ. Nec[n] me mouet, quòd dicat aliquis, hoc[o] ne exigi, an administretur tutela. hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio, ceterùm si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. 1 ¶ Idem[p] euenire potest, si duobus testamentis, cùm haberet tres tutelas, tutor datus est. vbi[q] non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quæratur, quæ prior delata sit tutela: sed[r] aditę[s] hereditatis, vel condicionis existentis. 2 ¶ Illa[t] quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta dilata, licèt in quartam priùs detentus sit: quòd huius, id est, quartę, ex quo iussus est administrare: illius, ex quo datus est, periculum sustinet. 3 ¶ Eum,[u] qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimaui, quasi deposita illa. 4 ¶ Ceterùm putarem, rectè facturã prætorem, si etiam[x] vnam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa[y] & negotiosa sit, vt pro pluribus cedat. Neque igitur fratres consortes[z] plurium loco habendi sunt. neque non fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter reddenda sit. Et ex diuerso fratres, diuisio patrimonio duæ tutelæ sunt. non enim (vt dixi) numerus pupillorũ, sed difficultas[a], rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est.

De eo quod relictum est tutori.

32. *Idem* lib.7.Quæstionum.

NEsennius Apolinaris Iulio Paulo. Mater filiũ suum pupillum, vel quiuis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit heredem, & Titio legatum dedit: eúmque eidem pupillo tutorem adscripsit. Titius confirmatus, excusauit se à tutela. quęro, an legatum amittat[b]. & quid, si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datúsque à prętore tutor

m Ipso iure quis est tutor antequam excusetur. Cui rei hoc argumẽtum est, quod ei iã tutori excusatio cõpetat, nõ antè. *l.Gaius.ff.eod.* Ita si ius excusationis natũ, antequam quis eo vtatur, expiret, nihil proderit anteà natũ esse. Quippe omnis exceptio & excusatio, tum demum spectãda est, cùm proponitur, seu cum in iudiciũ deducitur. Antè competiisse nihil iuuat, si desiit postea competere.
n Tutelã ex tribus finitam, in numero trium tutelarum non haberi paulò ante diximus, vt ea ratione quæ quarta decreta erat à iudice in eius locum succedat, & fiat tertia: quæ quinta quoque decreta erat ab eodẽ iudice, succedat in locum quartæ & fiat quarta. De quo possit aliquis dubitare, ac tãdem etiam dicere, Tutelam finitam, non eò finitã intelligi, quòd finita sit eius administratio: sed tum demum ac potius finitam, cum rationes plenè fuerint redditę. Cęterùm hîc rationes redditas nõ poni. proinde finitã quidẽ administrationem, at non finitam tutelam. Paulus cõtra existimat, finitam tutelam cẽseri, cùm primum finita est administratio, etiã antè redditas rationes cùm primum periculum cessationis non sustinet tutor. finita hũc in modum vna ex tribus tutelis, quartam succedere in eius locum, quæ desiit.
o *al.*hoc non exigi: *al.*hîc non exigi.
p Quod superiori capite dictum est de tutela quarta & quinta decreta per iudices, idem obtinet, in tutela quarta & quinta decreta per testatores.
q In testamentis prius & posterius non sumitur ex die testamenti vel apertis tabulis, sed ex die, ex quo actus (de quo quæritur) effectum sumit.
r Tutelæ dies testamentariæ, non cedit à die mortis testatoris aut apertis tabulis, sed ab adita eius hereditate, vel conditione existente post aditionem. *vt hîc.*
s *vide l.7.ff.de testam.tut.l.55.§.2.infrà ad Trebell.*
t Si quarta & quinta tutelæ sint testamentariæ, & quarta subrogatur loco tertiæ, tutor statim atque notitiam habuit, tenetur administrare: vbi verò quinta loco quartæ, post elapsos dies excusationis, *vel ita.* Qui duas habet tutelas, deinde ad alias duas vocatur, tertiæ adstringitur, statim atque sciuit se tutorẽ datum: quartæ, post finitum tempus excusationis.
u Qui tres tutelas habet, & vnius tutelę pupillos abstinet hereditate paterna, duas tantum tutelas habere videtur, ideóque aliã tutelam delatam agnoscere cogitur. *vt hîc.* Cur duas tantum tutelas habere videtur? An quod eius tutelæ, cuius nomine pupillos hereditate patris abstinuit, habitu quidem tutor est, sed sine effectu sine re, sine administratione: vt Baldus hunc locum accipere videtur? An quia quo momẽto, pupillos hereditate paterna abstinuit, eodem, quasi deposuisse tutelã intelligitur. vt hoc loco dicitur?
x Etiam vna tutela (diffusa tamen habens negotia) sufficit ad excusationẽ aliarum
y *l.17.ff.eod.*
z si tres sint fratres consortes, vna est tutela: si tres dissortes, tres sunt tutelæ. Consortes fratres dicuntur & socii, quibus communis domus, communiáque sunt patrimonia *Cuia.hîc.& 5.obser.10.* Quid Cõsors & Disors dixi ad Festũ in Disortiones.
a *vide l.15.§ 15.ff eod.*
b amittit *l.28.in pr.ff.de test.tut.*

a Testatoris præceptum non seruans, legatum eius testamento relictum amittit.
b Tutor testamentarius dicitur is etiam qui confirmatus est à iudice. Quid ita? Iudex ex se non confirmat, sed iudicium testatoris sequutus.
c hinc notat Baldus, testamentarium tutorem confirmatum à iudice, testamentarium dici non datiuum. quia iudex eum non ex se cõfirmat, sed ex iudicio patr. s.
d *vide l.4.§. de confirm. tut*
e Alumni tutores dati cõfirmãdi, adde quæ de alũno scripsi *ad l 1. Cod. quæ res pignori.*
f *37. Synops. 1. c. 21. 5. Harmenopul. 11. 3. 41. l. 5. §. 2 ǰ. de his quæ vt indig. l. penult. in f. C. de legatis. adde vt 1 eod.*
g Tutor vel curator inutiliter testamento datus, à iudice cõfirmandus, si se excusat à tutela, priuatur legato sibi in eo testaméto relicto, etiamsi ab extraneo aliquo tutor datus sit, nisi testator aliàs fuit legatum relicturus: quod non præsumitur nisi ab eo dicatur, *vt hîc.* An idem est in tutore dato per iudicem? non idem. Quæque hic dicta sunt de tutore se excusante, vtrum locũ habent, etiã in cessante ab administratione vel suspecto remoto? Sic sanè. *vt hic & legib. sequẽtib.*
h *sub.* vtrũ contemplatione tutelæ relictum sit an non sit.
i Distingue vtrum præcedat tutela an legatum.
k hic notat Baldus, Codicillos trahi ad mẽtem testamenti, & contra.
l vel sit verisimile eum voluisse. *l. tutor. § 1. 2. §. eod.*
m siue præcedat, siue sequatur præsumitur ratione tutelæ, relictum fauore pupilli.
n *d. l. 5. §. 2 ǰ. de his quæ vt indign.*
o Testator nõ videtur eum tutelã gerere voluisse, quem ipse tutorem nõ dedit.
p Non credimus hominẽ aliquid velle nisi id quod dicit *Bald.*
q *l 8. Cod. de administ. tut.*
r ... primio afficienda *Bald.*
s Commodum

excuset se: an æquè repellendus sit à legato. & an aliquid intersit, si a patre vel emãcipato pupillo tutor datus sit vel puberi curator. respõdi: Qui[a] nõ iure datus [sit] vel tutor vel curator à patre, cõfirmatus[b] à prætore, excusationis beneficio vti maluit: repellendus est à legato. idque & Scæuolæ nostro placuit. nã & prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti[c] sequitur iudicium. Idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri quiuis extraneus[d], qui pupillum heredem instituit, eique & in tutore dando prospicere voluit. quales sunt alumni[e] nostri. Rectè ergo placuit, eum, qui recusat[f] id, quod testator relinquit, ab eo, quod petit, quòd idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo, eum, qui onus tutelæ recusauit, repellendum à legato: sed[g] ita demũ, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quòd eidem tutelam filiorũ iniunxit: non quòd alioquin daturus esset, etiam sine tutelæ. Id apparere potuit[h], si posueris, testamẽto legatum adscriptum, codicillis verò postea factis tutorem datum. in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem esse voluerit testator.

33. *Idem* lib. 23. Quæstionum.

SEd hæc[i] nimium scrupulosa[k] sunt, nec admittẽda: nisi euidenter pater expresserit[l], velle se dare, etiam si tutelam non administrauit. semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam[m].

34. *Idem* lib. 7. Quæstionum.

EX eis apparet non esse his similem eum, quem prætor[n] tutorem dedit, cùm posset vti immunitate. hic enim nihil contra iudicium fecit testatoris. nam, quem[o] ille non dedit tutorem, eum voluisse[p] tutelam administrare filij, dicere non possumus.

35. *Idem* lib. 23. Quæstionum.

QVid autem, si se non excusauerit, sed administrare noluerit, contentus, quòd ceteri idonei essent? hic poterit conueniri[q], si ab illis res seruari non potuisset. sed hoc non quærendum est. sed contumacia punienda[r] est eius, qui quodammodo se excusauit. multo[s] magis quis dicere debebit indignũ iudicio patris, qui, vt suspectus, remotus est a tutela.

1. *Si Ius trium liberorum habens curator filio petatur.*

36. *Idem* lib. 9. Responsorum.

AMicissimos[t] quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere: & ideo ad suscipiẽdum onus tutelæ etiam honore legati eos persequi. sed cùm proponatur is, de quo queritur, in testamento legatum meruisse[u], & idem pupillo substitutus[x]: non est verisimile, hũc demum eum testatorem substituere voluisse, si & tutelã suscepisset. & ideo eum, de quo queritur, a legato quidẽ, si adhuc viueret pupillus, repellendum fuisse. a substitutione autem non esse summouendũ[y], cùm eo casu etiam suscepta tutela finiretur[z].

1 ¶Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus vnum habet emancipatum[a] eius ætatis, vt curatores accipere debeat. quæro, si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator à prætore detur, an iure publico vti possit, & nihilo minùs trium filiorum nomine vacationem postulare. respondi præmium quidẽ patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere[b]. sed cùm filio suo curator petatur, contra naturales[c] stimulos facit, si tali excusatione vtendum esse tentauerit.

De falsa allegatione & de vitio pronuntiationis.

37. *Scæuola* lib. 2. Responsorum.

QVi testamento tutor datus fuerat: adito prætore, dixit, se tres liberos habere. adiecit præterea, habenti patruũ legitimum tutorem se vitiosè tutorem datũ. prætor ita decreuit: *Si[d] legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio.* quæro, cùm nemo patruus

s ... officio remouetur propter culpam. *l. Mænia ǰ de annuis.*
t ... Electam, eligenti præsumi amicum.
u ... à tutela, repellitur à legato. *l 28. §. de testa. tut.* non ... Ratio? quia non intelligitur relinqui ... post illud depositum *Bal.* Substitutio pupillaris cõfertur in ... tutela.
x ... impuberi potest ei tutor testamento dari: *vt hîc* at non à iudice, ídque propter suspicionem speratæ successionis. *arg. l. 1. §. 1. ǰ. vbi pupillus. l. vlt. Cod. vbi pupillus educari.*
y *adde casum l. 51. §. de vsuf. ucd.*
z quia, cùm hîc substitutio competat, & incipiat vbi tutela desinit, non intelligitur fieri contemplatione tutelæ.
a Emancipatus filius stricto iure prodest patri, etiam vt excusetur à cura ipsius emancipati: naturales tamen aliud suademus.
b Priuilegio, quod habeo propter te (id est, propter liberos) vtor contra te *Bald.*
c Naturales stimulos sequi debemus. *vide l. 15. §. 15. §. eod. adde leg. 7. Cod. de integr. restit. min.*
d Sententia sub condicione inutiliter datur *l. 1. §. 5. in f. ǰ. quando appell.*
e ¶quia lata est sententia sub condicione *d l. 1. §. 5.*
f Errori, non malitiæ, subuenitur. *l. 32. in f. ǰ. de cond. & demon.*
g *leg. 13. §. 1 §. 6. §. eod.*

impuberi tutor esset, an nihilo minùs tutor remansit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, quamuis iustas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter vitium[e] pronuntiationis.

1 ¶Item, quæro, si acquieuisset sentẽtiæ, an ob id, quòd non gessit tutelam, vtilis actio in hunc dari debeat. respõdi: si errore potiùs, quod se pro iure triũ liberorum, quod allegabat, excusatum crederet, quam malitia[f], ab administratione cessasset: vtilem actionem non dandam.

De tempore excusationis.

38. *Paulus* lib. 2. Sententiarum.

QVinquaginta[g] dierum spatium tantummodò ad cõtestandas excusationum causas pertinet. peragendo enim negotio, ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

39. *Tryphoninus* lib. 13. Disputationum.

SI[h], cùm ipse instituerét[i], vt proferret excusationem: mora contradictionis[k] impeditus est, quo minùs decreto liberaretur: excusationem rectè probari.

De tutore, cæco, surdo, muto, furioso, valetudinario. 1. De paupertate.

40. lib. 2. Sententiarum.

POst[l] susceptam tutelam, cœcus[m], aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut valetudinarius deponere tutelam potest. 40 n°1

1 ¶Paupertas quæ operi[n], & oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem.

Administrantibus rem principum. 1. De præfecto annonæ, aut vigilum. 2. De commitibus absentiam reipub. causa. 3. De Iure corporis vel collegij.

41. *Hermogenianus* lib. 2. Iuris Epitomarum.

ADministrantes[o] rem principum[p], ex indulgentia eorum licet citra codicillos, à tutela, itémque cura, tempore administrationis delata excusantur.

1 ¶Idémque custoditur in his, qui præfecturam annonæ: vel vigilum[q] gerunt.

2 ¶Eorum, qui reipublicæ[r] causa absunt, comites[s], qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quæ absentibus vel profecturis[u] delata est, excusantur. nam susceptam antea non deponunt. ¶Qui[x] corporis[y], item collegij[z] iure excusantur: à collegarũ, filiorúmque eorũ tutela non excusantur: exceptis his[a], quibus hoc specialiter tributũ est.

42. *Paulus* lib. singulari de Cognitionibus.

PLanè vltra centesium[b] miliarium[c] ab vrbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

De liberto Senatoris.

43. *Hermogenianus* lib. 2. Iuris Epitomarum.

LIbertus[d] senatoris, filiorum eius tutelã administrans, ab aliis tutelis non excusatur[e].

De ingenuis & libertinis.

44. *Tryphoninus* lib. 2. Disputationum.

CVm ex oratione Diui Marci ingenuus[f] libertino tutor datus excusari debeat: eandẽ[g] excusationẽ competere etiam ei, qui ius anulorum[h] impetrasset, Imperator noster cum Diuo Seuero patre suo rescripsit.

1 ¶Ergo si pupillo libertino habenti ius anulorum, datus sit ingenuus tutor vel curator: consequens est, vt excusatio eius ob hanc conditionum diuersitatem[i] non debeat accipi, 2 ¶At si antequam pupillus, vel pubes minor annorum vigintiquinque ius anulorũ acciperet. Lucius Titius ei datus, vt ingenuus, excusatus fuit: post impetratum beneficium, denuo[k] eidem tutor curatórue dari poterit, exemplo eo, quo placuit, & rescriptum est, eum qui tẽpore, quod intra annum erat, ex quo reipublicæ[l], causa abesse[m] desierat, excusatus fuit, præterito eo, ipsum suo[n] loco dari posse.

3 ¶Et quamuis libertinus, qui senatori patrono procurat[o], excusationem ab aliorum tutela habeat: iste tamen, qui ius anulorum impetrauit, qui in[p] ordinem[q] ingenuorum transit, tali excusatione vti non posset.

h excep... legis sup...
i id est, ... ret, insisteret ... constitueret, et consistere vel constare, *m in §. 1. ǰ. de custod. reor. l. 19. in f. ǰ. de adult.*
k adaeriam facit *l. vlt. C. de inofficio.*
l *l. 11. §. eo. l. 7. §. de tu. e...*
m *vide l. 5. Cod. eod. leg. 1. Cod. qui morbo.*
n id est, administrationi *adde l. 7. §. eo.*
o *l. 17. §. 5. l. 22. §. 1. §. eod. l. 10. C. eod.*
p *§. 1. Instit. eod.* vel fisci.
q *adde l. 8. §. 4. §. e...*
r *§. 1. instit. eod. l. 10. in pr. §. hoc tit. l. 1. C. de profess. orib. & medicu.*
s Comites eorũ qui Reipublicæ causa absunt nõ excusantur à tutela iam suscepta, sed ab ea tantum quæ absentibus iis aut mox profecturis delata est. Ita priuilegium excusationis trãsit ad comites, sicut ad ipsos dominos.
t *l. 6 §. 5. §. eod. vlt. ǰ. eod.*
u *l. 35. §. 8. §. ex quibus causis maiores.*
x Corporati & collegiati Romæ vrbis excusantur à tutela aliorum, at nõ à collegarum tutela. Nisi specialiter hoc sit eis tributum. *vt hic.* Ita priuilegium collegii, non datur collegiato aduersus collegiatum) vel nisi vltra cẽtesimũ miliariũ ab vrbe tutela sit gerenda.
y *l. 17. §. 2. §. eod. l. penul. in f. Cod. eod.*
z *l. vlt. ǰ. eod.*
a putà vrbicis *d. l. vlt. §. 1.*
b centesimum *Hal. vel l. 21. §. 2. §. eod.*
c De miliario aliàs sæpe dixi.
d *vide quæ not. ad l. 15. §. 6. §. eod.*
e stricte igitur priuilegium accipimus *d. l. 15.*
f *leg. 27. in f. §. de tutorib. datis.*
g Paria sunt priuilegio qualitatem inesse & natura. *vt hîc*, eodem priuilegio fruuntur ingenui, & aureis annulis donati. Vtrique excusantur à tutelis libertinorum.
h *§. 1. 2 ǰ. eod. l. 14. §. 2 ǰ. eo.*
i Diuersa quidem est, à natura, conditio ingenui & libertini habentis ius aureorũ annulorum: ciuili tamen iure, eadem: ideóque hæc diuersitas negligitur, vt ea neglecta, rectè tutor datur ingenuus libertino habenti ius aureorum annulorum.
k Sententia retrò lata non prodest statu mutato.
l *l. 10. §. eod.*
m In locum suiipsius dari potest tutor.
n *vide l. 1. C in quib. causis tutor. hab.*
o In ordinem ingenuorum transit, iure aureorum annulorum donatus.
p *l. 15. §. 8. §. eod. l. 13 C. eo. l. 17. § 1 ǰ. ad municip.*
q Ordo alius est ingenuorum & libertinorum.

De absentia

De absentia reip. causa. 2. De iure liberorum. 3. De tutore commendato. 4. De liberto qui genere non potest.

45. *Idem* lib.13.Disputationum.

Titius filius meus, quoad[a] *reipublicæ*[b] *causa non abierit, tutor esto.* gessit tutelam ex testamẽto delatam: deinde reipublicæ causa abesse cœpit. & desiit. an, quasi noua tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam reipublicæ causa? an quia præcessit testamẽtum absentiam ob publicam causam, & est ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem parauit? magis est, vt hæc vna[c] tutela sit. ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse.

1 ¶ Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto: cùm*[d] *reipublicæ causa aberit, tutor ne esto: cùm redierit, tutor esto:* quid de excusatione aut ob absentiam reipublicæ causa, aut aliam, quæ pòst obuenit, dici oporteat, videamus. ¶ Præcedit autem alia quæstio: testamento[e], ex die, vel sub condicione "tutores" dati, an se excusare ante diem, condicionémve necesse habeant: & in primis an iã dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere. Sed verùm est, non[f] antè esse tutorem, quàm dies venerit. nam nec antequam[g] adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento iã gesta fuit tutela: & qui excusatus est, aliàs afuturus reipublicæ causa, reuersus continuò heret tutelis ante susceptis, etiã intra annum. sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor. & ideo ex secunda tutela excusare se potest.

2 ¶ Si à prætore detur curator mente[h] capto, aut muto, siue ventri: excusatur iure liberorum.

3 ¶ Romæ datos tutores eos tantùm accipere debemus, qui vel[i] à præfecto vrbis, vel à prætore, vel in[k] testamento Romæ[l] confecto, vel in continentibus[m] dati sunt.

4 ¶ Si tanta[n] corporis, aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, vt ne suis quidem negotiis sufficiat: necessitati[o] erit succumbendum: ne impossibile[p] iniungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli, & aduersus vtilitatem[q] eius.

De pistoribus. 1. De domicilio.

46. *Paulus* "lib. singulari de Cognitionibus."

Qui in collegio[r] pistorum sunt, à tutelis excusantur. si modò per semet[s] pistrinum exerceant. sed non alios puto excusandos, quàm qui intra[t] numerum sunt.

1 ¶ Vrbici autem pistores à collegarum quoque filiorum tutelis excusantur[u].

2 ¶ Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium[x] non habere, vbi ad tutelam datus est. idque Imperator Antoninus cum Diuo patre significauit.

a Quoad & Donec particulæ tẽporis in se spatium habent, nõ tamen inducunt conditionẽ quæ perpetuò rem extinguat.
b vide l.1. Cod. in quibus causis tutorem habenti.
c l.3. §.7.ff. tit. prox.
d quoad reipublicæ causa Hal.
e Tutores ex die vel sub conditione testamẽto dari possunt.
f Tutores ex die vel sub conditione dati, se excusare nõ coguntur antè diẽ vel cõditionem: idq; intra quinquaginta dies excusationibus proponẽdis præfinitos. Quid ita? iidem nec antè aditam hæreditatem coguntur se excusare.
g l.9.C. de testamentar. tutela.
h Liberorũ numero quis excusatur, vt ne curator mẽte capto, aut muto, aut ventri datur.
i §.4. Instit. de Atiliano tutore
k Testamentaria tutela, datiua etiam dici potest. vt hic.
l Testamẽtum fieri debet ex consuetudine & solennitate loci vbi fit, non ex consuetudine loci ipsius testatoris. In Testamentis & contractibus inspicitur locus vbi actus ipse geritur, non agentiũ ipsorum vel cõtrahentium.
m l.2.ff. de verborum signif.
n l.10.§.8.ff.eod.
o Necessitati succumbẽdum, vide quæ notaui ad l.8.§.9.ff.eod.
p Græci hoc loco eleganter ἀνάγκη τῆς διαλύσεως ἰσοῤῥόπος ἐστὶν βίᾳ ὑπερτέρᾳ Cuiac. 8. ad Africanum.
q Nam in Tutelis semper spectamus vtilitatẽ pupilli. l. vtilitatem. ff. de cõfirmãdo tutore.
r Pistores habuerunt Romæ suum collegium vide l.41.§.3.ff.eo.
s vide quæ not. ad l. 6.§.1.& §. 4.ff.eod.
t l.41.§.2.ff.eod.
u specialiter d. l.41.in f.
x l.10.§.4.ff.eod.
y l.5.C.49.
z l.5.C.50.

VBI[y] PVPILLVS EDVCARI, VEL morari debeat: "& de alimentis[z] ei præstandis,"

TIT. II.

De prætore adeundo. 1. De circumstantiis considerandis à prætore. 2. De eo qui recusat apud se educari.

1. *Vlpianus* "lib.34.ad Edictum."

SOLET prætor[a] frequentissimè[b] adiri, vt constituat, vbi filij vel alantur[c], vel morentur: non tantùm in postumis[d] verùm omninò in pueris

1 ¶ Et solet ex[e] persona, ex condicione[f], "&" ex tempore statuere, vbi potiùs alendus sit. & nonnumquàm à voluntate patris recedit[g] prætor. Denique cùm quidam testamento suo cauisset, *vt filius apud*[h] *substitutum educetur:* Imperator Seuerus rescripsit, prætorem æstimare debere, præsentibus ceteris propinquis[i] liberorum. id enim agere prætorem oportet, vt sine vlla maligna suspicione[k] alatur partus, & educetur.

2 ¶ Quamuis autem prætor recusantem apud se educari, non polliceatur, se coacturum: attamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum[l] cogere[m]: vt puta libertum parentem, vel quem aliũ de adfinibus, cognatísve. & magis est, vt interdum debeat id facere.

3 ¶ Certè non malè dicetur, si[n] legatarius, vel heres educationem recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere, exemplo[o] tutoris testamento dati. quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. ceterùm, si[p] esset relicturus, etiam si educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio. & ita Diuus Seuerus sæpissimè statuit.

De reputationibus tutoris admittendis. De modo alimentorum.

2. *Idem* "lib.36.ad Edictum."

Officio iudicis, qui tutelæ cognoscit, congruit, reputationes[q] tutoris non improbas[r] admittere, vtputà[s] si dicat, impendisse in alimenta pupilli, vel disciplinas[t].

1 ¶ Modus autem, si[u] quidem prætor arbitratus est, is seruari debet, quem prætor statuit. si verò prætor non est aditus, pro modo[x] facultatium pupilli debet arbitrio iudicis æstimari. nec enim permittendum est tutori, tantum reputare, quantum dedit, si plus æquo dedit.

2 ¶ Hoc amplius: etsi prætor modum[y] alimentis statuit, verumtamẽ vltra vires facultatium est, quod decretum est, nec suggessit prætori de statu facultatium: non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, si suggessisset, aut minuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur.

3 ¶ Sed si pater statuit alimenta liberis, quos heredes scripserit: ea præstando, tutor reputare poterit. nisi[z] fortè vltra vires facultatium statuerit. tunc enim imputabitur ei, cur nõ addito prætore desiderauit, alimẽta minui.

6. De pupillis egenis. De alimentis diminuendis vel augendis.

3. *Idem* "lib.1.de omnibus tribunalibus."

Ius alimentorum decernẽdorum pupillis prætori competit: vt ipse moderetur[a], quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adolescentibus præstare debeant.

1 ¶ Modum[b] autem patrimonij spectare debet, cùm alimenta decernit. & debet statuere tam moderatè: vt[c] non vniuersum reditum[d] patrimonij in alimenta decernat: sed semper sit[e], vt aliquid ex reditu supersit.

2 ¶ Ante oculos habere debet in decernendo &[f] mancipia[g], quæ pupillis deseruiunt, & mercedes[h] pupillorum, & vestem, & tectum pupilli. ætatem[i] etiam contemplari in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur.

3 In amplis tamen patrimoniis "positis" non cumulus patrimonij, sed quod exhibitioni frugaliter[k] sufficit, modum alimentis dabit.

4 ¶ Sed si non constat, quis modus facultatium sit, inter tutorem, & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem[l]. nec temerè alimenta decernere: ne in alterutram partem delinquat. priùs tamen exigere debet, ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa. & comminari grauiores ei vsuras[m] infligi eius, quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum.

5 ¶ Idem ad instructionem quoque pupillorum, vel adolescentium, pupillarum, vel earum quæ intra vicesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatium, & ætatis eorum, qui instruuntur.

6 ¶ Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non[n] compellitur[o]. & si fortè post decreta alimenta, ad egestatem fuerit pupillus perductus: deminui debent, quæ decreta sunt. quemadmodum[p] solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

De alimentis pupillæ pupilli. præstitis.

4. *Iulianus* lib.22.Digestorum.

Qui filium heredem instituerat, filiæ dotis nomine, *cùm in familia nupsisset*, ducenta legauerat, nec

Pœna hæc est legatarii, heredis vel tutoris, pupillum apud se educare recusantis, vt denegentur ei actiones ex Testamento.
o l.28.§.1.ff. tit. proximo: l.28.ff. de testa. tutela. Argumentum à tutela ad educationem. vide quæ scripsi: ad l.1 Cod. vbi pupilli.
p l.32. l.33. l.34. ff. de excusat.
q l.3.ff.eo.§.2. Instit. de obl. ex quasi contractu. Expensas tutorum non improbas iudex officio suo admittit.
r l.2. Cod. de alimentis.
s Expensæ hæc non improbæ dicũtur, quæ factæ in alimenta pupilli vel disciplinas.
t d.l.2.
u Expensarũ in educando pupillo modum priore loco petimus ex ipsius iudicis decreto: si id dictum non sit, ex facultatum modo præstãdas esse dicimus iudicis arbitrio.
x l.12. §.5.ff. de religiosis: l.12.§.3. ff. de administrat. tut.
y l.3.ff.eod.
z Voluntas patris, alimenta filiis suis decernentis non semper seruatur. *Accur.* quid enim si vltra facultates alimenta statueret testator.
a l.2. in pr.§.1.ff. eod.
b d.l.2.§.1.
c Expensas qui præstat, id semper spectare debet, vt minor sit expẽsa quàm reditus; vt plus sit in reditu quàm in expensa.
d Expensæ pro reditu patrimonij fieri debent.
e Sumptus faciendi sunt vt aliquid supersit vide l.24.ff. soluto.
f In expẽsis pupillorũ spectamus expensas etiam mãcipiorum eius: mercedum, vestis, tecti ætatis eius.
g l.12.§.3.ff. de administrat. tut.
h quæ aliis præstantur pro pupillis. Mercedũ autem nomine hîc intelligi videtur alimentorum mercedes.
i nec enim in pueros tãti sumptus faciendi, quanti in maiorem. l. 10. inf.ff. de alim.

Tituli à frequenti vsu commendantur.
a l.1.l.2.ff. de feriis.
d Posthumorum, etiam educandorum curam habet iudex. l.2. Cod. vbi pupilli.
e Circumstantiæ personarum, conditionum, & temporis iudici semper spectandæ.
f d.l.2. g vt hic & aliàs l.14.§.5.ff. de religiosis: l.5.§.9.ff. de administrat. tutorum.
h vide l.36.§.1.ff. de excusat.
i facit l.18. in f.C. de nupt. vide l.5. infrà quibus ex causis in possess.
k l.2. Cod. eod.
l Inuitum, apud se educare pupillos interdum cogit Prætor.
m l.1.C. vni. vbi pupill.

k Frugaliter, est quanti virum frugi & bonum virum æstimari oportet. Baldo frugaliter est competenter: Alberico, largè.
l Causæ cognitio in litigiosis adhibenda.
m l.7.§.8.ff. de administrat. tut.
n Tutor egenos pupillos alere non tenetur.
o sed nec tutorem egenum pupilli alere tenentur l.33. inf.ff. de admin tut.
p Augmenti & deminutionis eadem est ratio. Vt augetur & minuitur pupilli reditus, ita augere & minuere pupilli sui vel adulti expensas tutor & curator potest.

a de quibus *vide l.1.ī.de extr.cognit.*
b non idem eſt in dote *l.12.§.3.l.13.§.2.ī.de admid.ſtr.tut.*
c putà ne alimenta quidem.
d Dos relicta alicui,ei debetur cum eſt aut talis ætatis,hoc eſt 13 annorum licèt nō-dum nupſerit.vide Cynum *in l.ſancimus Cod.de nupt.Bartolum in l.Titio centum.§. Titio genero.ī. de cōdit. & demonſtrat.*

quicquam[a] præterea:& tutorem eis Sempronium dedit. is à cognatis & "à" propinquis pupillæ perductus ad magiſtratum,iuſſus eſt, alimenta[h] pupillæ, & mercedes, vt liberalibus[c] artibus inſtitueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare.pubes factus pupillus puberi[d] iam factæ ſorori ſuæ ducenta,legati cauſa, ſoluit. quæſitum eſt, an tutellæ iudicio conſequi poſſit,quod in alimenta pupillæ & mercedes à tutore ex tutela pręſtitum ſit.reſpōdi:Exiſtimo:etſi[e],citra magiſtratuum decretum,tutor ſororem pupilli ſui aluerit,& liberalibus[f] artibus inſtituerit[g], cùm hæc aliter ei contingere non poſſet: nihil eo nomine,tutelæ iudicio, pupillo, aut ſubſtitutis pupilli præſtare debere.

De cauſæ cognitione.

5. *Vlpianus*"lib.3.de officio Proconſulis."

SI diſceptetur, vbi morari, vel vbi educari pupillum oporteat:cauſa cognita id præſidem[h] ſtatuere oporterebit.In cauſæ cognitione euitādi[i] ſunt, qui pudicitiæ impuberi poſſunt inſidiari[k].

De abſentia tutoris.

6. *Tryphoninus* lib.14.Diſputationum.

SI abſens ſit tutor,& alimēta pupillus deſideret:ſi quidem negligentia,& nimia[l] ceſſatio in adminiſtratione tutoris obiiciatur,quæ etiam ex hoc arguatur, quòd per abſentiam eius deſerta derelictáque ſunt pupilli negotia: euocatis[m] adfinibus, atque amicis[n] tutoris, prætor,edicto propoſito,cauſa cognita, etiam abſente tutore,vel remouendum eum,qui dignus tali nota videbitur, decernet,vel adiungendum curatorem. & ita, qui datus erit,expediet alimenta pupillo. ſi verò neceſſaria abſentia tutoris,& improuiſa acciderit,(fortè[o] quòd ſubitò ad cognitionem[p] principalem profectus, nec rei ſuæ prouidere,nec conſulere pupillo potuerit) & ſperatur redire,& idoneus ſit tutor,nec expediat alium adiungi,& pupillus alimenta de re ſua poſtulet: rectè conſtituetur ad hoc[q] ſolum.vt ex re pupilli alimenta expediat.

DE TVTELÆ[r] ET RATIONIBVS[ſ] diſtribuendis, & vtili curationis cauſa actione.

TIT. III.

¶ *De Actione tutelæ. De factis vel omißis.* De dolo. *Culpa & diligentia.* 1. De *mortis cauſ.* 2. *vel non mortis cauſa donatione.* 3. *De rationibus.* 4. *De matre alita.* 5 De *munere nuptiali.* 6. De *alimentis ſtatutis tutori.* 8. *vel ſeruis,vel libertis,vel aliis hominib.liberis.* 9. *De ſumptibus litis & viaticis.* 10. *Quatenus plures tutores tenentur.* 16. *De ſucceſſoribus tutoris.* 17. *vel pupilli.* 18. *De actionibus tutori mādandis.* 19. *De rationibus diſtrahendis. De genere tutelæ.* 20. *Quid veniat in hanc actionem.* 21. *De actione tutelæ & rationibus diſtrahendis, & furti.* 23. *De ſucceſſoribus.* 24. De *tempore huius actionis.*

Vlpianus"lib.36.ad Edictum."

IN OMNIBVS[t] quæ fecit tutor,cùm facere non deberet: item in his, quæ non fecit[u], rationem reddet hoc iudicio:præſtando dolum, culpam[x],& quantam in ſuis rebus diligētiam.

1 ¶Vnde quæritur apud Iulianum libro vigeſimo primo digeſtorum,ſi tutor pupillo auctoritatem ad mortis cauſam donationem[y] accōmodauerit,an tutellæ iudicio teneatur.& ait,teneri eum.nam ſicuti[z] teſtamenti factio (inquit) pupillis conceſſa non eſt:ita nec[a] mortis quidem cauſa donationes permittendæ ſunt[b].

2 ¶Sed & ſi non mortis cauſa donauerit tutore aucto re:idem Iulianus ſcripſit,pleroſque quidem putare, non valere donationem. & plerumque ita eſt.ſed[c] nonnullos caſus poſſe exiſtere,quibus ſine reprehenſione tutor auctor ſit pupillo ad diminuendum, decreto ſcilicet interueniente.veluti ſi matri[d], aut ſorori, quæ aliter ſe tueri non poſſunt,tutor alimenta præſtiterit.nam cùm[e] bonæ fidei iudicium ſit:nemo feret (inquit) aut pupillum, aut ſubſtitutum eius quærentes, quòd tam coniunctæ[f] perſonæ alitæ ſint.Quinimmò per contarrium putat poſſe cum tutore agi tutelæ,ſi tale officium prætermiſerit.

3 ¶Officio tutoris[g] incūbit,etiam rationes[h] actus ſui cōficere[i],& pupillo reddere[k].ceterùm ſi non fecit,aut ſi factas nō exhibet:hoc nomine,iudicio tutelæ tenebitur[l]. De ſeruis quoq; interrogationes,ſed & quęſtiones habēdas,& hoc officio iudicis[m] conuenire placuit. nám Diuus Seuerus decreuit,cùm neque inuentaria, neque auctionalia[n] proferentur,remedio eo vti debere,vt rationes à ſeruis,qui rem geſſerant,proferantur. has rationes ſi eſſe mala fide conſcriptas à ſeruis dicunt tutores,etiā in quæſtionem ſerui interrogari poterunt.

4 ¶Præterea ſi matrem[o] aluit pupilli tutor:putat Labeo imputare eum poſſe.ſed eſt verius, nō niſi perquàm egenti dedit,imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli.vtrumque[p] igitur concurrere oportet: vt & mater egena[q] ſit,& filius in facultatibus poſitus.

5 ¶Sed ſi munus[r] nuptiale matri pupilli miſerit:non eum pupillo imputaturū[ſ], Labeo ſcripſit. nec per quàm neceſſaria eſt iſta muneratio.

6 ¶Si pupillis tutores pater dedit,inter quos & libertum ſuum,pérque eum voluerit tutelam adminiſtrari,& tutores certam ſummam ei ſtatuerunt, quia aliter ſe exibere non poterat:habendam eius rationem, quod ſtatutum eſt,Mela exiſtimat.

7 ¶Ergo & ſi ex inquiſitione propter rei notitiam fuerit datus tutor,eíque alimenta ſtatuerint contutores: debebit eorum ratio haberi.quia iuſta cauſa eſt præſtandi.

8 ¶Sed & ſi ſeruis[t] cibaria præſtiterit, vel libertis,ſcilicet rei pupilli neceſſariis: dicendum eſt,reputaturum. Idémque,& ſi liberis hominibus:ſi tamen ratio præſtandi iuſta intercedat.

9 ¶Item ſumptus[u] litis tutor reputabit, & viatica:ſi ex officio neceſſe habuit aliquò excurrere, vel proficiſci.

10 ¶Nunc tractemus, ſi plures tutelam pupilli adminiſtrauerint, pro qua quiſque eorum parte conueniendus ſit.

11 ¶Et ſi quidem omnes ſimul geſſerunt tutelam, & omnes[x] ſoluendo ſunt: æquiſſimum erit,[y] diuidi[z] actionem inter eos pro portionibus virilibus,exemplo[a] fideiuſſorum.

12 ¶Sed & ſi non omnes ſoluendo ſint: inter eos,qui ſoluendo ſunt,diuiditur actio.ſed prout[b] quiſque ſoluendo eſt,poterunt conueniri.

13 ¶Et ſi fortè quis ex facto alterius tutoris condemnatus præſtiterit,vel ex communi geſtu,nec ei mandatæ ſunt actiones: conſtitutum eſt à Diuo Pio,& ab Imperatore noſtro, & Diuo patre eius,vtilem[c] actionem tutori aduerſus contutorem dandam.

14 ¶Planè: ſi ex dolo communi conuentus præſtiterit tutor: neque mandandæ ſunt actiones, neque vtilis competit.quia proprij delicti pœnam ſubit.quæ res indignum eum fecit,vt à ceteris quid conſequatur doli participibus:*nec enim vlla ſocietas[d] maleficiorum[e],vel cōmunicatio iuſta damni ex maleficio"eſt".

15 ¶Vſque adeo autem ad contutores non venitur, ſi[f] ſint ſoluendo contutores:vt priùs ad magiſtratus,qui eos dederunt, vel ad fideiuſſores veniatur. & ita Imperator noſter Vlpio Proculo reſcripſit. Quod enim Marcellus libro octauo digeſtorum ſcripſit.quódque ſæpiſſimè reſcriptum eſt,quamdiu vel vnus ex tutoribus idoneus eſt, non poſſe ad magiſtratus,qui dederunt,veniri:ſic erit accipiendum,ſi[g] non contutor ob hoc conueniatur, quòd ſuſpectum facere,vel ſatis exigere noluit.

16 ¶Hanc actionem etiam in[h] heredem tutoris competere conſtat.

17 ¶Sed & heredi[i] pupilli æquè competit, ſimilibúſque[k] perſonis.

18 ¶Non

---

e Frater tenetur alere ſororē nondū nubilem cui in tēpus nubendi pater docem reliquerit.
f Liberales artes quę dicantur vide in *l.1. ī. de variis & extr.cognit.*
g Alere qui alium tenetur iure naturæ, eundem & liberalibus artibus inſtituere cogitur. Ita alimētorum verbo,artes,eruditio atque diſciplinæ continētur,ſi quis alium iure naturæ alere tenetur: ſecus ſi teſtamento.
h *l.1.ī. eod. l.1. C.eod.*
i Priuignos nō cogi cum nouercis ſuis habitare hinc colligunt.
k tales ſunt nouercæ. hinc notat Baldus, Sequeſtrum fieri debere, quando partes inter ſe diuerſæ ſunt.
l *l.3. §.14. ī.de ſuſpectis.*
m *adde l.5. infra quib. ex cauſ. in poſſ.* hinc nota quando proceditur contra indefenſum abſentem, vocandos eſſe cognatos & affines eius.
n *l.223.ī. de verborum ſignif.*
o Caſus improuiſus eſt, factum Principis: quippe quoties iubet, parendum; & quidem reb[9] propriis etiam relictis.
p *l.41.ī.de excuſationib.*
q id eſt ſolummodo ad hunc actum: ad alendum dabitur curator.
r actione ſcilicet quæ arbitriū dicitur 5. C. 51. quòd huius iudicii poteſtas omnis ſit in arbitrio iudicantis.
ſ *l.1.§.3. 19.l.2. ī.eod.37.Eclog.7. 38.Eclog.3.*
t in actionē tutelæ venit factū, non factum, dolus,culpa, & diligentia tutoris.
u quæ faceret idoneus paterfamilias *l.10. ſupra de adminiſtr. tut.*
x *ſub.*leuem.
y *l.22.l.46. in fine ī. de adminiſtrat.tut.l.12.infra de curat.furioſi.l.16.Cod.de adminiſtr. tut.vide tit.Cod.ſi aduerſ.donat.*
z Argumentum à teſtamēto ad donationem cauſa mortis valet prohibitiuè. Hinc etiam colligunt,mortis cauſa donationem vltimæ voluntati magis accedere quàm contractui.*vt hîc* Si modo formam & modum ſpectes,non perſonam. Quippe contrahere pupillus tutore auctore poteſt:donare non poteſt.*vt hic.*hoc addendum, filiumfamiliàs,non pupillum tamen,donare cauſa mortis poſſe,patris conſenſu.*Bald.*
a nota argumentum à teſtamento ad donationem cauſa mortis.
b Imò,permittuntur iis,qui teſtamentum facere poſſunt.*l.25. infra de mort. cauſa donat.*vide Graſſum.*§.donatio mortis cauſa,quæſt.4.*
c Tutor certis caſibus deminuere poteſt patrimonium pupilli.At quomodo? decreto iudicis:ſi matri aut ſorori pupilli prorſus egenis alimenta ſuppeditet. Quinimò agi eo caſu aduerſus tutorem poteſt,ſi tale officium prætermiſerit.
d *¶adde l.21.ſupra ſoluto:l.13.§.2.ſupra de adminiſtrat.tut.adde l.4.ſupra tit proximo.*

e Tutela bonæ fidei iudicium eſt.
f Coniunctis perſonis multa debemus quæ extraneis non debemus.
g cuiuſcumque & curatoris,& negotiorum geſtoris,*l.2.ſupra de negotiis*, procuratoris ad lites,ad negotia *l.46,§.4.ſupra de procuratoribus*: orphanotrophi, ſeu hoſpitalarii *nouell.131.cap.15.*hæredis grauati fideicommiſſo *l.vltima Cod.de iure deliberandi: Bartolus ad l. 72.§.2. infrà de condit.& demonſtrat.* ſerui inſtitoris, ſocii, fratris adminiſtrātis bona cōmunia,patris negotia filii gerentis, officialis publici,notarii, argentarii, quæſtoris publici: *vide Roll. à Valle 1. conſ.49.*commiſſarii, curatoris bonis dati, miſſi in poſſeſſionem, vſufructuarii.
h inuētarium, repertorium bonorum pupilli *l.7.ſupra de adminiſtrat. tutor.* libros expēſarum pupilli nomine factarum *argumen.l.2 ſupra tit. proximo.* auctionalia ſeu rationalia *verſic.de ſeruis, infra eodem.* Ita tutor rationū codicē conſcribere, in quem referre omnes expenſas pupillares debet.
i *l.7.l.46. §.5. ſuprà de adminiſtrat.tutor.*plenè, ſufficienter *l.10. §.2.ſupra de edēd.*
k edere:nec ferendus eſt,ſi eas ſe amiſiſſe dixerit:quia eius officium eſt eas diligenter cuſtodire *adde §.vltimum inſtitutionū. de Atill.tutor.*
l iurabitur quoque in litem eo caſu *l.vlt. C. de in litem iurand.* nam qui non facit quod ex officio ſuo debet,in dolo eſt præſumpto *v.Mol.1.conſuet.parte 1. §.6. gl.6.nu.34. ad 38.*
m Tortura petitur fieri officio iudicis *Bald.*
n rationalia inſtrumenta auctionis.
o *l.13.§.2.ī. de admin.tut.*
p *v.l.5. §.13.ī. de agnoſc.lib.l.1. C.de alend.lib.*
q Synopſis Baſilicon.37. *Titul. 1. lib.38.Titul. 2.* [r] *& 3.e.2.*
r *d.l.13. §.2. de adminiſtr.tut.*
ſ Imò imputabit *l.12. §. pen.ī. de adminiſtr. tut.*
t *v.l.3.§.2. ī.tit. prox.*
u *l.33.in f.ī. de adminiſtr. tut. l. 10. §.9. ī. mandati.*
x tempore depoſiti officium *l.3.Cod.de probat.*
y *l.38.ī.de adminiſtr.tut.l.6.C.arbitr.tut.ſ. vlt.ī.rem pup.*
z Imò non diuidetur *l.2.C.de diui. tut.*
a *l.vlt.Cod.de conſtituta pecunia.*
b *§.15.ī.eod.*
c *l.20.ī.eo.*
d Societas non eſt communio,ſed per ſocietatem inducitur iuſta communicatio lucri & damni,dixi *ad l.63.ī.pro ſocio.*
e *l.57.ī.pro ſocio:l.35.§.2.ī.de contrah.empt.l.70.in f.ī.de fideiuſſorib.*
f *§.12.ī.eod.vide l.3 Cod.de probat.*ſi non ſint ſoluendo. *Ita legit. Cuiacius ad Titul Cod.de diuidenda tutela.*
g *al.*ſi contutor.*Ita Cuiacius ad Titul Cod.de diuidenda tutela & in l.vlt.Cod.de periculo nominatorum libro XI.ex Hugotino.*
h *v.l.3.C de hæredib.tutorum.*
i *l.7.ī.eod.l.12.C.eod.l.2.in f.C.com.de ſucceſſ.*
k creditoribus.*l.18.ī.eod.*

a *l.20.in f.j.eod.l.25.in f.l.39.§.4.ſ.de admin.tut.l.2.C.de diuid.tut.l.2.C.de cõtrar.iud.tu.*
b *v.l.2.j.eod.*
c *l.2.in f j.eod.v.Paul.2.ſent.30.& ibid.Cuiac.l.55.§.1.ſ.de adminiſtr.tut.*
d quæ minus quiddam continet quàm id,quod intereſt §.23.j.eod.
e tutelæ ſc.& rationib.& diſtrahendis.Illa,finita tutela,vt rationes dẽtur & reddã-tur:hac etiam finita tutela,in duplum cũ eo qui in gerẽda tutela pecuniã intercepit, vel quam rem aliam pupilli abſtulit, auertit,ſubripuit, agitur: hac ferè formula, quod ex rationib. pupilli abeſt. Concurrit cũ ea furti actio *v.Cu.hîc.*

18 ¶Non tantùm ante condemnationem, ſed etiam poſt condemnationem,deſiderare tutor poteſt, mandari ſibi actiones[a] aduerſus contutorem,pro quo condemnàtus eſt.

19 ¶Rationibus diſtrahendis[b] actione non ſolùm hi tenentur tutores,qui legitimi fuerunt:ſed omnes qui iure tutores ſunt,& gerunt tutelam.

20 ¶Conſiderandum eſt in hac actione, vtrùm pretium rei tãtùm duplicetur[c]:an etiam quod pupilli interſit.& magis eſſe arbitror: in hac actione, quod intereſt, non venire, ſed rei tantùm æſtimationem[d].

21 ¶In tutela ex vna obligatione duas eſſe actiones[e], conſtat.& ideo,ſiue tutelæ fuerit actum," de rationibus diſtrahendis agi non poteſt.ſiue cõtra tutelæ actio, quod ad ſpeciem iſtam,perempta eſt.

22 ¶Hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniam pupillarem, & furti teneri Papinianus ait. qui, & ſi furti[f] teneatur hac actione conuentus,furti actione non liberatur.nec.n.eadẽ eſt obligatio furti,ac tutelæ: vt quis dicat, plures eſſe actiones eiuſdem facti,ſed plures obligationes.nam & tutelæ,& furti obligatur.

23 ¶Hanc actionem[g] ſciendum eſt perpetuam eſſe: & heredi,ſimilibùſque perſonis dari ex eo, quod viuo pupillo captum eſt.Sed in heredem cæteróſque ſucceſſores non dabitur:quia[h] pœnalis[i] eſt.

24 ¶Hæc actio tunc competit,cum & tutelæ actio 'eſt"hoc eſt.finita[†] demum tutela.

De cauſa actionis. 1. De actione furti,& conditione furtiua. 2. quid perſequitur hæc actio de rationib. diſtrahendis.

2. *Paulus*'lib.8.ad Sabinum.'

ACtione" de" rationibus[k] diſtrahendis nemo teneatur,niſi qui in tutela gerendá rem ex bonis pupilli abſtulerit.

1 ¶Quòd ſi furandi animo fecit, etiã furti tenetur[l]. Vtraque autem actione obligatur,& altera alteram non tollet. Sed & condictio ex furtiua cauſa competit. per quam ſi cõſecutus fuerit pupillus,quod fuerit ablatum: tollitur hoc iudicium:quia nihil abſit pupillo.

2 ¶Hæc actio licèt in duplum[m] ſit, in ſimplo rei perſecutionem continet:non tota dupli pœna eſt.

¶De actione tutelæ. Si incertum ſit quantum tutori, Curatoríue debeatur.

3. *Pomponius*"lib.5.ad Sabinum.'

SI tutelæ, aut negotiorum geſtorum agatur, incerto[n] hoc,quantum ab aduerſariis debetur tutori,procuratoríve: arbitratu iudicis cauendum eſt,quod eo nomine eis abſit.

Quando agi poteſt. 1. De emancipatione tutoris. 2. Si impubes agat. 3. De curatore furioſi.

4. *Paulus*"lib.8.ad Sabinum."

NIſi finita[o] tutela ſit,tutelę agi non poteſt. Finitur autem non ſolùm pubertate[p], ſed etiam morte tutoris vel pupilli[q].

1 ¶Filiumfamilias emancipatum, ſi tutelam[r] adminiſtret, etiam directò teneri Iulianus putat.

2 ¶Si adhuc impubes tutelæ agat,nihil conſumitur.

3 ¶Cum furioſi curatore non[ſ] tutelæ, ſed negotiorum geſtorum actio eſt.quæ competit etiam[t] dum negotia gerit.quia[u] nõ idẽ in hac actione,quod in tutelę actione dũ impubes eſt is cuius tutela geritur,conſtitutũ eſt[x].

De depoſito.

5. *Vlpianus*"lib.43.ad Sabinum."

SI tutor[y] rem ſibi depoſitam[z] à patre pupilli, vel commodatam,non reddat:non tãtùm commodati, vel depoſiti,verùm[a] tutelæ,quoque tenetur.&,ſi[b] acceperit pecuniam,vt reddat:pleriſque placuit, eam pecuniam vel depoſiti,vel commodati actione repeti,vel condici poſſe.quod"habet rationem:quia"turpiter accepta ſit[c].

De dolo & emancipatione tutoris.

6. *Idem*"lib.31.ad Edictum."

SI filiusfamilias[d] tutelam adminiſtrauerit:& liberatus patria poteſtate,dolo aliquid fecerit :an actio tutelæ

f *l.2 §.1.j. eod. adde l.55.§.1.ſ. de adm tut.*
g de rationibus diſtrahendis ſc.
h *l.1.j.de priuatis delict.*
i in duplum *l.2.in f.j.eod.*
† *v.l.4.j.eod.*
k *v. quæ not.mi ad l.1.§.19.21.ſ. eod.*
l *l.1.§.22.ſ. eod. l.33.j.de furtis.*
m *v.l.1.§.20.ſ. eod.*
n Ab obligatione conditionali quis conſeruatur indẽnis, non per ſolutionem, ſed per idoneã ſatiſdationem *Bal.ad l.13.§.5.ſ. de pignoribus.*
o *l.1.in f.ſ.eod.l.9.§.2.l.18. in f.j.eod.l.3.§.6.ſ. de ſuſpec. v. Cuiac. in hãc leg.ẽ 17.obſ.7.*
p vide quæ dixi ad l.1.Cod.quãdo tutores eſſe deſinant.
q *§.3.inſtit.quib.mod.*
r *l.11.j.eod.*
ſ Curator furioſi non tutelæ, ſed negotiorum actione tenetur.
t *l.16.j.eod.l.26.ſ.de adm.tut.*
u Curatoris furioſi, à tutore & curatore adulti hæc differentia eſt. Ille dũ gerit negotia, conueniri poteſt negotiorum geſtorum: Hi dũ gerũt negotia, neque Tutelæ, neque curæ conueniuntur *vt hîc.* Quid ita variè? In pupillis & adultis certum tẽpus eſt ac finitiua: In furioſis nullum.
x In pupillo & adulto tempus certũ eſt in furioſo,non æquè. *Accurſ.Bal.*
y debitor patris *l.5.§.4 ſ. de adm.eod.*
z *l.2.§.1.l.vlt.ſ. de condict.ob turp. l.vlt.ſ.de depoſ.*
a Tutor aliis pluribus iudiciis teneri poteſt, quàm tutelæ. *vt hîc*, tenetur commodati & depoſiti.
b Soluendi officium ſuſtinẽs, ſi nomine ſolutionis aliquid recipit,turpiter facit: ídq; reſtituere tenetur,quod aduerſus theſaurarios regum & Principum ſummè notandum eſt. Solent enim hi vel ipſi,vel per interpoſitos ſubſtitutos, ſolutionis nomine nonnulla exigere.
c *d.l.2.§.1.ſ.de condict.ob turp.*
d *l.2.§.1.j.eod.*
e ¶Fideiuſſio,qua pater pro filio obſtringitur iuris neceſſitate, finitur filio ſui iuris facto. f *l.1.§.16.ſ.eod.*
g Tutela finitur, tutore ab hoſtibus capto.
h hinc collige,valere iudicium contra captiuum hoſtium.*Bald.*
i *l.15.ſ.ex quib.cauſ.maior.l.6.in f.ſ.de tutelis.*
k Fictio ſuperueniens non extinguit iudicium interim rectè agitatum non impedit ius agendi. *Bald.*

patrem"quoque"hoc nomine teneat,quæritur.& æquum eſt,vt[e] eum dumtaxat dolum pater præſtet, qui cõmiſſus eſt ante emancipationem filij.

De cauſa hereditaria. 1. De captiuitate tutoris.

7. *Idem*"lib.35.ad Edictum."

SI pupillus heres[f] exſtiterit ei,cuius tutelã tutor ſuus geſſerat,ex hereditaria cauſa cum tutore ſuo habebit actionem.

1 ¶Si tutor in hoſtium poteſtatem peruenerit : quia[g] finita tutela intelligitur:fideiuſſores, qui pro eo rem ſaluam fore ſpoponderint : & ſi quis exiſtat defenſor[h] eius, qui paratus eſt ſuſcipere iudicium tutelæ : vel ſiquis"ſit" curator[i] bonis eius conſtitutus:rectè conuenientur[k].

De abſentia reipub.cauſa. 1. Si pupilli frater perfectæ ætatis eſſe cæperit. 2. De conditione. 3. de die. 4: Si tutor deſiit & iterum cæpit eſſe. 5. De curatore adiuncto. 6. De tutore confiſcato. 7. De cæteris actionibus præter tutelæ.

8. *Papinianus*"lib.28.Quæſtionum."

QVamuis iure poſtliminij tutelam priſtinam poſſit integrare[l].

9. *Vlpianus*"lib.25.ad Edictum."

SI tutor reipublicæ cauſa abeſſe cœperit : ac per hoc fuerit excuſatus[m],quòd reipublicæ cauſa aberit: tutelæ[n] iudicio locus eſt.Sed ſi deſierit[o] reipublicæ cauſa abeſſe.conſequenter deſinit, qui in locum eius datus eſt: & tutelæ conueniri poterit.

1 ¶Si duobus impuberibus fratribus tutor datus ſit:& alter eorum in legitimam[p] tutelam fratris ſui,perfectæ[q] ætatis conſtituti: recidit[r] eum,qui datus eſſet,tutorẽ eſſe deſiiſſe, Neratius ait.quia igitur deſinit,erit tutelæ actio etiam ex perſona impuberis,quamuis ſi teſtamẽto datus fuiſſet,non deſineret[ſ] eſſe tutor eius, qui adhuc erat impubes,quia* ſemper legitima tutela teſtamẽtariæ cedit[t].

2 ¶Si teſtamento ſub condicione tutor datus ſit, deinde alius medio tempore ex inquiſitione:dicendum eſt, locum eſſe tutelæ iudicio,exiſtente conditione : quia tutor eſſe deſinit. 3 ¶Sed & ſi quis teſtamento vſque ad tempus fuerít datus,idem erit dicendum.

4 ¶Et generaliter quod traditum eſt, pupillum cum tutore ſuo agere tutelæ non poſſe:hactenus verum eſt, ſi eadem tutela ſit[u].*abſurdum enim erat,à tutore rationẽ adminiſtrationis negotiorũ pupilli repoſci, in qua adhuc perſeueraret[x].in qua autem deſinit tutor. & iterum cœpit'eſſe' : ſic ex priſtina adminiſtratione tutelæ debitor eſt pupillo,quomodo ſi pecuniam creditam à patre eius accepiſſet.Quem igitur effectum hæc [ex] ſententia habeat,videamus.nam,ſi ſolus tutor eſt, vtique ipſe ſecum non aget.ſed vel per ſpecialem[y] curatorem cõueniendus eſt.vel pone eum contutorem[z] habere,qui poſſit,aduerſus eũ iudicem accipere:ex qua cauſa cum eo tutelæ agi poteſt.Quinimò ſi medio tempore ſoluendo eſſe deſierit,imputabitur contutoribus,cur non egerunt cum eo.

5 ¶Si[a] tutori curator ſit adiunctus, quamuis ſuſpecto poſtulato,non cogetur tutelæ iudicium tutor ſuſcipere: quia tutor maneret.

6 ¶Sed & ſi[b] fuerit tutor cõfiſcatus[c]: aduerſus[d] fiſcum dandam eſſe actionem conſtat ei, qui loco eius curator datus ſit,vel contutoribus eius.

7 ¶Cæteræ actiones præter[e] tutelæ, aduerſus tutorem competunt,& ſi adhuc tutelam adminiſtrant.veluti furti,damni,iniuriæ,condictio[f]

10. *Paulus*'lib.8.breuis Edicti'.

SEd non dantur[g] pupillo, dum tutor tutelã gerit,quãuis enim morte tutoris intereant: tamẽ pupillus cum herede eius actionem habet.quia ſibi ſoluere[h] debuit[i].

De emancipatione tutoris.

11 *Vlpianus*"lib.35.ad Edictum'.

SI filiusfamilias tutelã adminiſtrauerit[k], deinde[l] fuerit emancipatus[m]: remanere eum tutorem, Iulianus. ait:& cùm pupillus adoleuerit, agendum cum eo[n],eius quidem temporis,quod eſt ante emancipationẽ,in quãtum facere poteſt : eius verò quod eſt poſt emancipationem,in ſolidũ. cum patre verò dumtaxat de peculio[o]. manere enim aduerſus eum, etiam poſt pubertatem, de peculio actionẽ.neq; enim antè annus cedit, intra quem de peculio actio detur,quàm tutela fuerit finita.

l *§.2. inſtit. de Attiliano.*
m *l.11.§.2.ſ. de minorib.*
n Tutelæ intermiſſio facit cenſeri tutelam denuo receptam, nouam tutelam eſſe.
o Perfecta ętas, annorum 25.
p Pubes impuberi fratri tutor eſt legitimus *l.19.§.1.ſ. ad Vellean.*
q Datur enim tutor. *l.12.ſ. de tutelis:l.3 §.10 ſ. de ſuſpectis.* Imò curator *§.2.Inſt. de excuſat. tutorum.*
r reciderit *Hal.*
ſ *l.3.C. de teſtã. tut.*
t Tutela datiua cedit legitimæ:legitima,teſtamẽtarię *Bald.*
u ſecus ſi ſit noua tutela. tunc enim tutor conueniri poteſt per curatorem *Bald.*
x Actus continuatus & diuerſi differunt.Priore caſu,totius temporis ratione, vna eſt actio : altero plures *Bald. adde l.4.ſ.eod.*
y nec enim generalẽ habet *facit l.3.§.2.ſ.de tutelis.§.vlt. Inſtit. de Attiliano.*
z *l.24. ſ. de teſtam.tut.*
a Tutoris officium nõ finitur curatoris adiunctione.
b Tutela finitur tutore confiſcato, damnato, eiúſque bonis publicatis & tutelæ actione agi poteſt.
c Tutore cõfiſcato in perpetuum,finitur tutela *l.28. l.29.ſ. de excuſ.l.14.§.3. j.de ſolutionib.*
d *l.32.in f.ſ. fide adminiſt.*
e Tutela conſtante, aduerſus tutorem agi tutelæ non poteſt: furti,damni, iniuriæ poteſt.
f vt prout gerit, in ſingulas res,velut ex pluribus cauſis obligetur *l.37. ſ. de adminiſtr.tut.*
g quatenus exercitium ſpectamus: ídque quãdo oriuntur poſt tutelam: ſecus ſi ante. *Bald.*
h *v.l.69.j.de fideiuſſ r.*
i Actionẽ deuolutam magis durare quàm primitiuam hinc colligit Baldus.
k non vt legitimus tutor ſed vt datiuus & teſtamentarius.
l Variatur qualitas & modus agendi,propter varietatem temporum.
m *l.37.§.1.ſ.de adm.tut.l.5.j.de curat.fur.l.4.C.de legit.§.4.Inſt.quib.mod.tut.*
n *l.4.§.1.ſ.eod.*
o *d.l.37.in f.*

12. *Paulus* lib.8.breuis Edicti.

FIlius autem tutor propter hoc suum factum [a] cum patre agere non potest ante pubertatem. quia [b] nec finita tutela, hoc ab eo exigi potest.

De pubertate.

13. *Vlpianus* lib.35.ad Edictum.

SI tutor post pubertatẽ pupilli negotia administrauerit: in iudicium tutelæ veniet id tantũ, sine [d] quo administratio tutelæ expediri non potest. si verò post pubertatem pupilli is, qui tutor eius fuerat, fundos eius vẽdiderit: mancipia, & prædia comparauerit: neque venditionis huius, neque emptionis ratio iudicio tutelæ continebitur. Et est verum, * ea, quæ connexa [e] sunt, venire in tutelæ actionem. sed & illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam, deuolui iudiciũ tutelæ in negotiorum gestorum actionem [f]. oportuit enim, eum a semetipso tutelam exigere. Sed & si quis, cùm tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus: dicendum est, negotiorum gestorum eum conueniri posse.

14. *Gaius* lib.12.ad Edictum Prouinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo, licet breuissimo [g], intermiserit administrationem tutor: deinde [h] cœperit gerere: sine vlla dubitatione, tam tutelæ, quam negotiorum gestorum iudicio, cum eo agendum est.

De dolo communi tutor.

15. *Vlpianus* lib.1. Disputationum.

SI ex duobus tutorib. cum altero quis transegisset [i], quamuis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri. nec immeritò: cùm * vnusquisque [k] doli sui pœnam sufferat. Quòd si cõuentus alter præstitisset: proficiet id, quod præstitit, ei, qui conuentus non est. licet enim doli ambo rei sint: tamen sufficit, vnum satisfacere. vt in duobus, quibus res cõmodata est, vel deposita, quibúsque mandatum est.

Si conueniatur qui est adhuc tutor. 1. vel curator.

16. *Idem* lib.74.ad Edictum.

SI cum adhuc tutore ex stipulatu agatur: vel cum his, qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an, quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit & plerique putant, etiam hanc actionem propter eandem vtilitatem differendam [l].

1 ¶Cum curatore pupilli siue adolescentis agi [m] poterit [n], & si vsque adhuc cura perseueret [o].

De sumptib. litis.

17. *Idem* lib.3.de officio Consulis.

IMperatores Seuerus & Antoninus rescripserũt in hæc verba: Cùm hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi à tutoribus vel curatoribus debeatur: non habet rationem postulatio tua volentis, in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari [p].

De tutore qui pupillum perperam abstinuit.

18. *Papinianus* lib.25. Quæstionum.

CVm tutor, negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet [q], bonis patris venditis tractari solet, vtilis actio pupillo relinqui, an creditoribus [r] concedi debeat. & probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam. scilicet vt quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur: quod autem dolo vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non priùs competet, quàm pupillus ad [s] pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur.

De nomine probato à nouissimo curatore.

19. *Vlpianus* lib.1. Responsorum.

SI probatum [t] est nomen debitores à nouissimo curatore, frustra tutorem de eo conueniri [u].

De restitutione in integrum aduersus adultum. 1. De restitutione adulti aduersus tutorem.

20. *Papinianus* lib.2. Responsorum.

ALterius curatoris heredem minorem, vt [x] maiore pecunia cõdemnatum, in integrum restitui placuit.

a delictum, malam administrationẽ quæ præcessit emancipationem.
b Accessorium ea suspendit ratio, quæ principale suspendit.
d facit l.17.ff. de negotiis. Administratio coherẽs tutelæ venit in actionem tutelæ.
e Connexa veniunt in actionẽ tutelæ l.11.C. eod. l.37.§.1.ff. de admin. tut. adde l.1. §.3.ff. de eo qui pro tutor.
f l.6.in f. l.8. ff. de negot.
g cùm in aliis causis mora breuissimi temporis, non inducat discrepantiã l.8. ff. de cond. & demonst.
h Ex duplici officio duæ oriuntur agendi formæ.
i Trãsactio minus operatur quàm solutio, quoties nimirũ agitur de extendenda libertate ad aliam persõnam.
k l.1.§.17.ff. depositi: l.25. circa finem ff. de administr. tutor.
l ad tempus finitæ tutelæ v. l.1.ff. rem pupilli. Ita: suspensa actione principali, suspenditur & omnis alia actio quæ inde originem habet.
m propter vnã speciẽ malè administratam.
n Imò non poterit l.14. Cod. de administr. tutorum.
o l.4.in f.ff. eo. l.26.ff. de administ. tut. l.1. §.3.ff. de eo qui pro tut. l.14.C. de administrat. tut.
p Nemo sumtus cogitur ministrare contra seipsum facit l.10. ff. de postulando: l.11.C. de testib. hinc cõcludit Baldus, Assessorem dari expẽsis actoris, si is solus assessorẽ petit: vtriusque, si iudicis officio detur.
q l.4.C. eod.
r Gestor bonorum tenetur creditoribus ex mala gestione, seu negotiis malè gestis.
s l.1.in f.ff. eo.
t Probatum semel nomẽ debitoris, perpetuo probatum intelligitur.
u l.44.ff. de administ. tutor. v. Cuiac.7.obs.12.
x Restituitur minor aduersus sentẽtiam: vt puta si in maiorem pecuniam sit restitutus quàm debuerit.
y ¶id est restitutio minori concessa.
z Minore aduersus maiorem restituto, ipsi maiori restituitur actio cõtra tertium, qui beneficio ipsius minoris fuerat liberatus.

Ea [y] res materiam litis aduersus [z] alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi minore pecunia condemnatũ, si non sit eius ætatis actor, cui subueniri debeat. sed æquitatis ratione suadente, per vtilem [a] actionem ei subueniri, in quantum alter releuatus est, oportet.

1 ¶Non idcirco actio, quæ post vigintiquinque annos [b] ætatis intra restitutionis tempus aduersus tutorem minore [c] pecunia tutelæ iudicio condemnatum redditur, inutilis erit [d], quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt [e], itaque, si nõ iudicium [f] à curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem præstari [g] sibi.

De actione tutoris aduersus contutorem.

21. *Idem* libro primo Definitionum.

CVm pupillus tutelæ actione contra tutorem alterũ, tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit: [h] quamuis postea iudicatum fiat: tamen actio data [i] non intercidit. quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium [k] solutum videtur.

De defensione tutoris de priuilegio pupilli.

22. *Paulus* lib.13. Quæstionum.

DEfensor tutoris condemnatus non auferet priuilegium [l] pupilli [m]. neque enim sponte cum eo pupillus contraxit [n].

Si heres tutoris vel magistratus conueniatur.

23. *Idem* libro nono Responsorum.

COnuento [o] herede tutoris iudicio tutelæ, curatorem eiusdem neque ipso iure liberatum videri [p], neque exceptionem rei iudicatæ ei dandam. idémque in heredibus magistratuum obseruandum.

De postumo non nato.

24. *Idem* libro secundo Sententiarum.

POstumo [q] tutor datus, nõ nato posthumo, neque tutelæ, quia nullus pupillus est: neque pro tutore, quia nulla significatio [r] est: neque negotiorum gestorum iudicio tenetur [s]: quia administrasse negotia eius, quia natus non esset, non videtur. & ideo vtilis [t] in eum actio dabitur.

De priuilegio tutelæ.

25. *Hermogenianus* lib.5. Iuris Epitomarum.

NOn solùm tutelæ priuilegium [u] datur in bonis tutoris: sed etiam eius, qui pro tutela negotiũ gessit: vel ex curatione pupilli, pupillæve, furiosi, furiosæve debebitur, si eo nomine cautum non sit.

DE CONTRARIA [x] TVTElæ [y], & vtili [z] actione,

TIT. IIII.

Ratio huius actionis. 1. De protutore. De curatoribus. 3. De tempore huius actionis. 4. De Compensatione & petitione. 5. De causa obligationis. 7. De obligatione quæ tempore finitur. 8. Si Iudicio directo tutelæ. 11. vel rationibus distrahendis non agatur.

Vlpianus lib.36.ad Edictum.

COntrariam [a] tutelæ actionem prætor proposuit, induxítque in vsum, vt faciliùs tutores ad administrationem accederent scientes, pupillum quoque sibi obligatum fore ex sua administratione. quamquàm enim sine tutoris auctoritate pupilli non [b] obligentur, nec in rem [c] suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, vt tutori suo pupillus sine tutoris auctoritate

a l.1.§.10.ff. eod. l.2.C. de contrar. iud. tutelæ.
b post vigesimum quintum ætatis annum. Hal.
c Curatores soluentes propter culpã tutoris absoluti, beneficium restitutionis in integrum sibi cedi aduersùs tutorem rectè à pupillo postulant.
d aduersùs alios l.3. l.5. C. si tutor vel curat. int.
e v. l.25.ff. de administ. tut.
f al. iudicatum vt l.21.ff. eod.
g l.1.§.18.ff. eod. hinc notat Baldus, beneficium restitutionis in integrum cedi posse.
h Solutio facta edendæ actionis causa, debitorẽ non liberat. Cur ita? Solutio ad vnum finẽ destinata cõtrarium effectum haud sortitur
i id est cõcessa.
k v. l.76.inf. de solutionib. Solutio ordinata ad vnũ finem nõ debet eius oppositum operari Bal.
l Priuilegium petitoris nõ mutatur ex persona defensoris.
m Ex persona defensoris rei, non mutatur priuilegium petitoris Bald.
n id est quasi contraxit litigãdo.
o Tutelæ actio aduersùs heredẽ tutoris mota, curatores, aut hęredes magistratuũ nõ liberat, neq; parit eis exceptionem rei iudicatæ.
p l.18.inf.ff. de administ. tut.
q l.19.§.vlt.ff. de testam. tut.
r id est nulla similitudo est: propter quam actio tutelę locũ habere possit.
s Imò negotiorum tenetur l.26.ff. de negotiis.
t v. l.47.ff. de negotiis.
u reale & personale.
x 5.C.58.
y quæ tutori competit ad id repetendũ quod ei abest.
z negotiorum gestorum: Ea cõmpetit curatori Cuiac.
a sic enim vocatur ff. in epigraphe: l.6.ff. eod. §.2. Inst. de obliga. quæ ex quasi contract. & contrarium iudicium §.4.ff. eod. leg.3. §.1.8.ff. eod. leg.6. in f. ff. de his qui notant. adde leg.5. §.1. ff. de oblig. & act. leg.2. in fin. ff. de negotiis.
b l.9.ff. de author. tut.
c l.1.ff. de dot. auth. tut.

a & naturaliter in hoc casu l.5.§.de author.tut l.46.§.de oblig.& act.
b §.3.§.eod. c l.vltim.§.de eo qui pro tut.
d l.24 in fin.§.de obligat.
e quibusuis curatoribus hoc iudicium datur.
f quibusuis contraria, nempe directa eo tantùm tempore competit, l.4.§.titul.proximi.

ciuiliter [a] obligetur, ex administratione scilicet. etenim prouocandi fuerant tutores, vt promptiùs de suo aliquid pro pupillis impendant, dū sciunt, se recepturos id, quod impenderint.

1 ¶ Hæc actio non solùm tutori [b], verumetiam ei [c], qui pro tutore negotia gessit, competere debet.

2 ¶ Sed & si curator sit vel pupilli, vel adolescentis, vel furiosi [d], vel prodigi: dicendum est, etiam his contrarium dandum. Idem in curatore quoque ventris probandum est. quæ sententia Sabini fuit existimantis, cæteris [e] quoque curatoribus ex iisdem causis dandum contrarium iudicium.

3 ¶ Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori. cæterùm, quamdiu durat, nondum competit [f]. Sed si pro tutore negotia gessit, vel etiam curam administrauit: locus erit iudicio etiam statim [g], quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit.

4 ¶ Præterea, si tutelæ iudicio quis conuenietur, reputare [h] potest id, quod in rem pupilli impendit [i]. sic erit arbitrij eius, vtrum compensare [k], an petere velit sumptus. Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non [l] habuit? an contrario iudicio experiri possit? & vtique potest [m]. sed [n] si reprobata [o] est hæc reputatio, & adquieuit: non debet iudex contrario iudicio id sarcire.

5 ¶ An in hoc iudicio, non tantùm quæ pro pupillo, vel in rem eius impensa sunt, veniant: verumetiam ea quoque, quæ debebantur aliàs tutori, (vtputa à patre pupilli si quid debitum fuit) quæritur. & magis puto, cùm integra sit actio [p] tutori, non esse in contrarium iudicium deducendum.

6 ¶ Quid tamen, si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo non exegit? videamus, an contrario iudicio tutelæ indemnitatē consequatur. quod magis probandum est. nam * sicuti quodcumque aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio consequetur: ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, vel eius securitatem.

7 ¶ Ego: & si ex causa, quæ tempore finitur [q], obligatio aliqua fuit: tutelæ contrarium iudicium esse ei opinor.

8 ¶ Hanc actionem dandam placet, & si tutelæ iudicio non agatur [r]. etenim nonnumquàm pupillus idcirco agere tutelæ non vult, quia [s] nihil ei debetur: immò plus in eum impensum est, quàm quod ei ab est. nec [t] impediendus est tutor, contrario agere.

2. *Iulianus* libro decimosecundo Digestorum.

Longè magis dandum est, & si rationibus [u] distrahendis actio intendatur.

De modo impensarum. 1. De liberatione. De vsuris. De compensatione. 7. De euentu rei gestæ. 8. Quibus ex causis datur hæc actio. 9. De tempore huius actionis De successoribus.

3. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Edictum.

Quid ergo, si plus in eum impendit, quàm est in facultatibus? videamus, an possit hoc consequi. & Labeo scripsit, posse [x]. sic tamen accipiendum est, si expedit pupillo ita tutelam administrari. cæterùm si non expedit: dicendum est, absolui pupillum oportere. * neque enim in hoc administrantur tutelæ, vt mergantur [y] pupilli. iudex [z] igitur, qui contrario iudicio cognoscit, vtilitatem [a] pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit.

1 ¶ Contrarium [b] iudicium an [c] ad hoc quoque competat, vt quis à pupillo exigat liberationem, videndum est, & nemo dixit, in hoc agere quem contrario posse, vt [d] tutelæ iudicio liberetur [e]. sed tantùm de his, quæ ei propter tutelam absunt. consequitur [f] autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiā cum vsuris [g]. sed vel trientibus [h]: vel his, quæ in regione [i] obseruantur: vel his,

aim. contrariorum autem eadem est ratio.
g quia tutor non est. l.1.§.3.titul.proximo
h l.2.d.10.§.vbi pupillus.
i id est, impensas, sumptus, l.3.§.1.§.eodem.
k l.3.Cod. eod. l.1.Cod.de in litem dando tutore.
l quia nec admisit exceptionem neque reprobauit expressè.
m l.8.§.2.§.de negotiis l.7.§.1.§.de cōpensationibus.
n Exceptionem non admitti, & discussam reprobari per interlocutoriam aut definitiuam differunt. Priore casu non obstat exceptio rei iudicatæ: non posteriore, l.si non autem, §.vltim.§.de negot. l. quod in diem. §.si rationes.§.de compensat. l. vltim. §.vltim. Cod. de compensat.
o dict. §.1.
p facit l.2. in fine Cod.de in litem dando tutore.
q sunt enim quædā quæ certo tempore finiuntur l.8.l.19.§.de negotiis. nec enim omnes in hæredes actiones dantur: aliæ sunt temporales.
r id est, hæc actio vltro datur, l.10.§.de negotiis. l.17.§.1.d.18.in fine.§.commodati.
s l.3.in fin. Cod. eodem.
t Cōtraria tutelæ actio proponi potest, licet exceptio proponi non possit.
u de hac actione vide. §. titul. proxim.
x si modo vtiliter cœptæ & factæ sint impensæ: aliàs non cōsequetur impensas, §.eod. vide §.7.§.eodem.
y Pupilli sumptibus non sunt mergendi.
z Tutor in pupillam plus expendere nō debet quàm sit in eius facultatibus.
a Vtilitatē pupilli iudex semper spectare debet. l.10.§.de confirmat tut.
b Contrario iudicio tutor non agit vt liberetur, sed vt accipias potius expensas.
c nota quid consequamur contrario iudicio tutelæ: & formulam collige huius actionis.
d Potest tamen augere vt indemnis seruetur à pupillo. l.vltim.§.eodem.
e fingamus tamen tutorem, iustam ob causam, tutela liberari velle, qua actione aget? vide §. de excusat.tutor.
f l.22.§.de ruit.
g l.19.§.4.§.de negot.l 18.Cod.de negot l.37.§.de vsuris.
h fitales debentur, secundum condicionem suæ personæ, l.26.Cod.de vsuris.
i l.1.§.de vsuri.
k dict.l.37.
l Imò consequitur. dict.l.19.§.4.§.de negot.
m pensabit, Haloander. sensus est, Si tutor pecuniam pupillarem fœnerari debuit, (hodie necessitas ea tutori est remissa, Nouell 72.cap.6.) & aliquid pupilli nomine soluit: nec pupillus ab eo (pecuniæ non fœneratæ) nec is à pupillo (pecuniæ solutæ pupilli nomine) vsuras exiget. At fortè, cùm pecunia pupillari, quàm apud se reliquam habet, pensabit? ne id quidem, vide l.11.§.de compensationibus
n l.10.§ 6.§.de in rem versō.
o id est, ob eam causam.

quibus mutuatus est, si necesse [k] habuit mutuari, vt pupillo ex iusta causa prorogaret: vel his [l] à quibus pupillum liberauit: vel quibus caruit tutor si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam.

2 ¶ Planè si fortè tutor aliquid pecuniæ debuit fœnerare, aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse vsuras consequitur [l], nec pupillo præstabit [m].

3 ¶ Quare & si in vsus suos conuertit, deinde aliquid impendit, in rem pupillarem: quam impendit, desinit vertisse [n]. & exinde [o] vsuras [p] non præstabit. Et: si ante impendit in rem pupillarem, mox in vsus suos vertit: non videbitur vertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, vt eius summæ non præstet vsuras.

4 ¶ Vsuras vtrùm tamdiu consequetur tutor, quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelam, videamus, an ex mora tantùm: * & magis est, vt, quoad [q] ei reddatur pecunia, consequatur, nec enim debet ei sterilis [r] esse pecunia.

5 ¶ Si tamen fuit [s] in substantia pupilli, vnde consequetur: dicendum est, non oportere eum vsuras à pupillo exigere.

6 Quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita [t] ad prædiorum [u] comparationem? siquidem non postulauit à prætore, vt promatur pecunia, vel hoc minùs deponatur: sibi [x] imputet [y]. si [z] verò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est, non deperire ei vsuras contrario iudicio.

7 ¶ Sufficit [a] tutori, benè & diligenter negotia gessisse: & si euentum [b] aduersum habuit, quod gestum est.

8 ¶ Iudicio contrario tutelæ præstatur & id, quod in rem pupilli versum ante tutelam, vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum [c] probatur. & quod antè impensum est: siue pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator. sed & si non pro tutore negotia gerebat: debet venire, quòd antè impensum est. deducuntur enim in tutelæ iudicium sumptus quoscunque [d] fecerit in rem pupilli sic tamen, si ex bona fide fecit.

9 ¶ Hanc actionem [e] perpetuam † esse, palàm est. & heredi, & in heredem dari, cæterósque successores [f]: & ad quos ea res pertinet, & in eos.

De tutore remoto.

4. *Iulianus* libro 21. Digestorum.

A Tutela remotus eo [g] loco haberi debet, quo esset finita tutela [h]. & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita [i] cōtrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit. nihil enim prohibet, suspectum tutorem esse: quamuis complura in rem pupilli impenderit: quæ eum amittere non oportet.

De herede tutoris.

5. *Vlpianus* libro 1. Responsorum.

Heredem tutoris [k], si eam summam soluerit in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse respondi.

Si tutor se pro pupillo obligauit.

6. *Paulus* libro 5. ad Plautium.

SI tutor pro pupillo se obligauit [l], habet [m] contrariam actionem, & antequam [n] soluat.

DE EO, QVI PRO [o] TVTORE, próve curatore negotia gessit [p].

TIT. V.

Ratio huius actionis. 1. quid sit pro tutore gerere. 2. De seruo. 2. Si antè pubertatem agatur. 4. De tutela finita. 5. Si pro tutore administrauit. Deinde quasi tutor. 6. De

p pecuniæ scilicet quam in vsus suos vertit.
q nota regulam.
r sterilem pupillorum pecuniā lex esse non patitur, vt hic: & l.7.§.de vsuris, vt hinc colligas, iure ciuili, nūmos nūmum parere, l. 33.§.de vsuris.
s l.5. §.5.§ de administrat.tutor.
t vide quæ notaui de destinata pecunia, ad l. 58.§.1.§.pro socio. Porrò depositæ pecuniæ nomine Zasius ad l.15.§. de re iudicat. intelligit, non simplicem depositionem, & separationē pecuniæ, 79. §.1.§. de legat.3. depositā hic intelligi ait, quæ ex venditione rei immobilis sit redacta: quæ nō simpliciter redacta, sed in arcam, prædij emendi causa specialiter reclusa. Porrò, an pecunia redacta ex immobili cēseatur immobilis, vide quæ notaui ad l.84.in fine §.de furtis.
u vel redituum annuorum. siquidem talis pecunia prædio cōparatur: neutrum sine decreto tutor impunè potest attingere, argumēt. l.22. Cod. de administrat. tutor.
x Imputare, sibi debet, qui à Prætore vel iudice id non petiit, quod petere potuit vel debuit.
y nam si à Prætore id postulasset, et Prætor id permittere potuisset l.15. in f.§. de re iudicata.
z Iniuria facta tutori si sub administratori dicitur facta pupillo, ideóque ei nocet.
a l.10.§.1.§.de negotiis, vide quæ notaui ad leg.4. Cod.mandati.
b Euentum aduersum negotiorum pupillarium tutor non præstat, si ea initiò gessit ex bona fide.
c In connexis idem iudicium Bald.
d vtiliter tamen cœptos, §.7.§.cod.
e tutelæ contrariam.
† l.8.Cod. arbitr. tutor. hodie 30. annis finitur, l.3.in fin. Cod. de præscript.30.
f singulares non vniuersales, leg. 1.§.si heres.§ ad Trebell l.omnino Cod.de obligat.
g Remotus tutor eodem iure est, quo is cuius tutela tempore finita est.
h licet quis remoueatur ab actu, non perdit iura quæ adquisiuit medio tempore. Baldus.
i Remotus à tutela, id quod impendit in eam tutelam, actione tutelæ contraria recuperat.
k & fideiussoris, l.14.§ mandati.
l §.2.in fine Instit.de obligat.ex quasi contractu.
m At quatenus? nempe vt liberetur à suscepta obligatione, vel vt ei præstetur indemnitatis cautio, l.si tutelæ §.Titul.proxim.
n l 28.in fine.§.de negot.l.45.§ mandati.
o §.Cod.47.etiam proprio nomine: aliàs non teneatur finito officio.
p cum neque tutor, neque curator esset.

a sic enim dicitur. §.6.§.8.ī. *eod.*
b Protutelæ actio prætoria.
c Protutelæ actio inuenta quia plerumque incertum est, vtrum quis tutelam pro tutore administrauerit vt tutor, an vt quasi tutor.
d Protutelæ agi potest etiam ante pubertatem: qua parte protutelæ actio differt ab actione tutelæ, quæ antè pubertatem non mouetur. Cur autē hæc etiam antè pubertatem moueri potest? Quia vt principium nullum verum ac certum habet, ita nullum quoque finem certum habet.

eo, qui tutorem habere non potest. 7. De curatore dato impuberi. De eo qui cum tutor non esset, coactus est gerere. 8. De vsuris. 9. De gestis vel omissis.

Vlpianus [a] lib. 36. ad Edictum.

PROTVTELAE [a] actionem necessariò prætor [b] proposuit. nam: quia [c] plerumque incertum est, vtrùm quis tutor, an verò quasi tutor pro tutore administrauerit tutelam: idcirco in vtrumque casum actionem scripsit: vt: siue tutor est, siue non sit, qui gessit: actione tamen teneretur. solent enim magni errores intercedere: vt discerni facilè non possit: vtrùm quis tutor fuerit, & sic gesserit an verò non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit.

1 ¶ Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis: siue se putet tutorem, siue scit non esse. finget tamen "esse".

2 ¶ Proinde & si seruus quasi tutor egerit: Diuus Seuerus rescripsit, dandum in dominum iudicium vtile.

3 ¶ Cum eo, qui pro tutore negotia gessit etiam [d] ante pubertatem agi posse, nulla dubitatio est: quia tutor non est [e].

4 ¶ Quare, si quis, finita tutela, pro tutore negotia impuberis gessit: tenebitur.

5 ¶ Sed & si priùs pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: æquè tenebitur ex eo, quod pro tutore administrauit. quamuis deuoluatur [f] hic gestus in tutelæ actionem.

6 ¶ Si quis quasi tutor negotia gesserit eius, qui iam pubes est, neque tutorem habere potest: pro tutelæ actio cessat. simili modo, & si eius, qui nondum natus est [g]. nam vt pro tutore quis gerat: eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem. "id est, impuberem esse oportet." sed erit negotiorum gestorum actio.

7 ¶ Si curator impuberi [h] à prætore datus, negotia gesserit: an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur. & est verius, cessare [i] hanc actionem. quia officio curatoris functus est. Si quis tamen, cùm tutor non esset, compulsus à prætore, vel à præside præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: videndum, an pro tutore teneatur. & magis est, vt quamuis [k] compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit cùm tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit.

8 ¶ In protutelæ iudicio vsure quoque veniunt [l].

9 ¶ Sed vtrùm solũmodo in id, quod gessit, tenebitur: an verò in id etiam, quod gerere debuit? & si quidem omnino non attingit [m] tutelam, non tenebitur. neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. quòd si quædam gessit: videndum, an [n] etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. & hactenus [o] tenebitur, si alius gesturus fuit. sed "&" si cognito, quòd tutor non fuit, abstinuit "se" administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit [p], vt ei tutorem peterent. quod verius est.

De venditione.

2. *Celsus* libro 25. Digestorum.

SI is, qui pro tutore [q] negotia gerebat, cùm tutor non esset, rem pupilli vendidit [r]: nec [s] ea vsucapta est [t]: petet eam pupillus, quanquàm ei cautum est. non enim eadem huius, quæ tutoris, est rerum pupilli administratio.

De eo qui ignorabat se tutorem esse.

3. *Iauolenus* "lib. 5. Epistolarum."

QVæro: an is, qui cum tutor testamento datus esset & idipsũ ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi protutore negotia gesserit, teneatur. respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire [u] quoque se tutorem esse debet, vt eo affectu negotia gerat, quo tutor gegere debeat.

De fide & diligentia.

4. *Pomponius* "libro 16. ad Quintum Mucium."

QVi pro tutore negotia gerit: eandem fidem, & diligentiam præstat, quam [x] tutor præstaret.

De contrario iudicio.

e *l.26.ī. de administrat. tutor. l.4.ī. de tut. & rationibus.*
f cohereat, *l.13.ī. de tut. & rationibus.*
g posthumi, *l.19. in fine ī. de testament. tutor.*
h Curator impuberi non tantum ad lites, *l.3.§.2.ī. de tut.* sed ad negotia dari potest, *l.25.ī de tutor. dat. Bald.*
i *Dixi ad l. 3. Cod. arbitrium tutelæ.*
k Compulsus à iudice æquè tenetur rationes reddere, quàm qui non compulsus gessit.
l *subaudi* à die moræ.
m attigerit, *Haloander.*
n Pro tutelę actione pro tutor conuenitur etiam ob ea quæ non gessit
o *facit. l.6.§. vltim. ī. de negotiis.*
p Recessurus à negotiis pupilli, de discessu pupilli cõiunctos certiorare debet. An idem in fideiussore? *vide l.10.§.12.ī. mandati*: & conductore? *vide l.13.§.7.ī. locati.*
q id ad possessorem prælaturæ extendit *Baldus.*
r etiam interposito decreto. vnde colligunt: vẽditionem rerum pupilli etiam interposito decreto iudicis & cum auctoritate protutoris factam nõ valere, *Baldus.*
s Imò vtcunque vsucapta est non notet pupillo. *l.4.§.24.ī. de doli mali.*
t quia non potest vsucapi res pupillaris. *l. 48. ī. de adquirend. rerum.*
u vt tutor non gerit, qui ignorans in re pupillari versatur *adde l.22. ī. de adquirend. heredit.*
x de qua *vide l.33. ī. de administrat. tut.*
y ¶ *l.1.§.1.ī. de contrar. tut.*
z περὶ πλαστῶν ἐπιτρόπων, 38. Eclog. 6.
a dicetur, *Haloander.*
b similis ratio in *l.1.ī. de exercit.*
c Quem in modum multa desunt? quandoque est gestũ à vero tutore & tamẽ locum habet hoc edictum *vt ī. eodem.* quandoque non est gestum à verò tutore, & tamen non habet locum hoc edictum, §.5.ī. *eodem.*
d Interdum verba legis sunt defectiua, neque in omnem casu & euentum consulunt, *adde l.12.ī. de legibus.*
e *adde l.1.§.2. in fin. ī. quod cuiusque vniuers.*

5. *Vlpianus* "lib. 10. ad Edictum".

EI, qui pro tutore negotia gessit, contrarium [y] iudicium competit.

QVOD [z] FALSO TVTORE AVctore gestum esse dicatur [a].

TIT. VI.

Æquitas, edicti. 1. Verba edicti. 2. Si tutor authoritatem accõmodare non potuit. 3. De duobus tutoribus altero falso, altero vero. 4. De pluribus falsis tutoribus. 5. De pro tutore. 6. alia verba edicti. De scientia & ignorantia actoris.

Vlpianus "lib. 12. ad edictum."

HVIVS edicti æquitas non est ambigua: ne [b] contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur.

1 ¶ Verba autem Edicti hæc sunt: *Quod eo auctore* "(inquit)" *qui tutor non fuerit.*

2 ¶ Verbis edicti multa [c] desunt [d]. quid enim: si fuit tutor: is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit? putà [e] furiosus, vel aliam regionem datus.

3 ¶ Sed Pomponius libro trigesimo scribit, interdum, quamuis "à non" tutore gestum est, non pertinere ad hãc partem edicti. quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodauerint? nónne valebit, quod gestum est [p]?

4 ¶ Item hoc edictum: licet singulariter scriptum sit: si tamen plures interuenerint, qui tutores non erant: "tamen" locum habere debere, Pomponius libro trigesimo scribit.

5 ¶ Idem Pomponius scribit: etiam si pro tutore negotia gerens, auctoritatem accommodauerit: nihilo minus hoc edictum locum habere. nisi fortè prætor decreuit [g], ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est. tunc enim valebit per prætoris tuitionem, non [h] ipso iure [i]. 66 nº 2

6 ¶ Ait prætor: *Si actor ignorauit, dabo integrum restitutionem.* scienti [k] non subuenit. meritò: quoniam [l] ipse se decepit.

2. *Paulus* "lib. 12. ad Edictum."

SI *id* (inquit) *actor ignorauerit* [m]. Labeo: & si dictum [n] sit, & bona fide non crediderit [o].

3. *Vlpianus* "libro 12. ad Edictum."

PLanè si is sit, qui auxilio non indiget: scientia ei non nocet. vtputa si pupillus [p] cum pupillo egit. nam cùm nihil actum sit, scientia non nocet.

4. *Paulus* "libr. 12. ad Edictum."

MInori viginti quinque annis succurretur, etiam si scierit [q].

l5 nº 2 5. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

INterdum, tamen & si [r] scientia noceat [s], tamen restitutio facienda erit, si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum.

6. *Paulus* "lib. 12. ad Edictum."

PVpilli [t] scientia computãda non est: tutoris eius computanda est. vtique "&" si pupillo cautum sit: meliùs dicitur, rem suam restitui pupillo, quàm incertum [u] cautionis euentum, "eum" spectare. quod & Iulianus si aliàs circumuentus sit pupillus, respondit.

Alia verba edicti. 1 De scientia dolo & metu eius, qui auctor fuit. 2 Interpretatio verborum. quanti ea res erit. 3 De sumptibus Iudicij restitutorio. 4 si plures auctores fuerint.

7. *Vlpianus* "lib. 12. ad Edictum."

NOuissimè prætor ait: *In eum, qui cùm tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo: vt quanti* [x] *ea res erit, tantam pecuniam condemnetur.*

1 ¶ Non semper tutor conuenitur. nec sufficit, si sciẽs auctor fuit. verùm ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid, si compulsus, aut metu ne [y] compelleretur, auctoritatem accommodauerit? nónne debebit esse excusatus?

2 ¶ Quod ait prætor, *quanti ea res erit*: magis puto, non pœnam, sed [z] veritatem [a] his verbis contineri.

3 ¶ Pomponius libro trigesimo rectè scribit, etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo.

4 ¶ Si plures sint, qui auctores fuerunt: perceptione ab vno facta, & cæteri liberantur, non [b] electione.

f vt ita per inutile, vtile non vitietur.
g Auctoritas interposita à falso tutore, valet propter auctoritatem prætoris decernentis se ratum habiturum: aliàs non valet, *l.4. Cod. in quibus causis in integr. rest. non est.*
h non ipso iure, seu vi ipsa gestionis, sed auctoritate decreti.
i potest enim Prætor supplere defectum tutoris.
k *l.145.ī. de reg. iuris.*
l Decipienti se non subuenitur.
m *l.57.ī. de obligat. & act.*
n id est, denunciatũ. Ita denunciatio facta ab eo cuius nõ interest denũciationé factã esse denunciatũ non cõstituit in mala fide: vt qui possit ei denunciationi impune fidem non habere.
o id accidere potuit. quia is, cuius non interest denũciare, denunciauit. Eius denunciatio non inducit malam fidem, *vide l.13.ī depositi.* vide quæ notaui *ad l.10.§.3.ī. quæ in fraud. credit.*
p *adde l.6.ī. eodem.*
q *l.3. Cod. de in integr. rest. min.*
r tamẽ etsi vnica dictione, *Cicero ad Plancium. 4. epistol. famil. 15. vide Cuiac. 1. obseruat.* 14. Eam vocem repetiri apud Plautum, *in milite*: apud Ciceronem, *in Verrem. & de petitione consulibus: 3. de oratore: & 5. ad Atticũ.* 17. *& 12. ad Atticum.* Cæsarem. *7. de bell. Gall. duobus locis*: apud Ennium, Lucanum *in carmine ad Pisonem*: Senecam, *lib. 5. de beneficiis* notat Muretus 11. *Varia.* 17. & Catullũ: Terẽtium in Andria.
s *l.1. inf. ī. eod.*
t *l.3.ī. eod: m. vide Cuiac. 52. obser.* 48.
u *vide l.66.§.1.ī. ad Trebellian.*
x Falsus tutor tenetur ad id interest, ei qui eius authoritatem secutus est
y Paria sunt aliquid fieri (puta confiteri coactè, vel timore coactionis *Baldus.*
z Pœna & veritas differunt.
a veram rei æstimationem, *l.1. in fin. ī. si quis ius dicenti. l.2. ī si quis satisdat. leg. 179. ī. de verbor. significat.*
b perceptionis & electionis differentia.

8. *Paulus*

8. *Paulus* "lib. 12. ad Edictum."

ET ideo si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non denegandam in id, quod deest, Sabinus scribit.

De eo qui aliū, vt auctoraretur, adhibuit. 1. De successoribus[s] de tempore & forma har. actionum. De his qui sunt alieni iuris.

9. *Vlpianus* "lib. 12. ad Edictum."

HVius actionis exemplo Pomponius libro trigesimo "primo" scribit, dandam actionem aduersus eum, qui dolo[a] malo adhibuit, vt alius auctoraretur inscius.

1 ¶ Has in factum actiones heredibus quidem competere, ceterísque successoribus:[b] in eos verò non reddi, Labeo scribit. nec in ipsum post annum: quoniam & factum[c] puniunt, & in dolum concipiuntur: & aduersus eas personas, quæ alieno iuri[d] subiectæ sunt, noxales erunt.

De actione finita, De vsucapione.

10. *Gaius.* "lib. 4. ad Edictum Prouinciale."

SI[e] falso[f] tutore actū sit, & interea dies actionis exierit[g], aut res[h] vsucapta sit[i]: omnia incommoda perinde substinere debet[k]: ac si illo tempore, vero tutore auctore, egisset[l].

De dolo & conditione eius, qui auctor fuit. 2. De filiafam. de ancilla. 3. De patre. 4. De eo ad quem dos pertinet.

11. *Vlpianus* "lib. 35. ad Edictum."

FAlsus[m] tutor, qui in contrahēdo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione propter dolum[n] malum: cuiuscumque condicionis fuerit: vel sui iuris, vel alieni.

1 ¶ Qui dolo[o] malo auctoritatem accommodauit, tenebitur hoc edicto.

2 ¶ Sed & si quis filiæfamilias auctor factus sit ad cōtrahendum, tenetur. Idémque iuris est: si ancillæ quis, tutore auctore, credidisset. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contraxit, qui aliter impubere contracturus non fuit, quàm si tutoris auctoritas intercessisset.

3 ¶ Iulianus libro vigesimo primo digestorum tractat, an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem[p] duodecim annis nuptum dedit. & magis probat, patri ignoscendum esse, (qui) filiam suam maturiùs in familiam sponsi perducere voluit. affectu[q] enim propensiore, magis quàm dolo "malo" id videri fecisse.

4 ¶ Quòd si intra duodecim annos hæc decesserit, cùm haberet dotem: putat Iulianus: si dolo malo conuersatus sit is, ad quem dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione condicentem summouere in casibus, in quibus dotem vel in totum, vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

De interrogatione in iure.

12. *Idem* "lib. 1. Responsorum."

EX eo, quòd interrogatus tutorem se esse respondit, nulla eum actione teneri[r]. si tamen, cùm tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxit: vtilem actionem aduersus eum dandam.

DE FIDEIVSSORIBVS[s], & nominatoribus, & heredibus[t] tutorum, & curatorum.

TIT. VII.

De inchoatis à tutore. 1. De eo quod penes tutorem vel pupillum fuit.

Pomponius "lib. 17. ad Sabinum."

QVAMVIS heres tutoris tutor nō[u] est: tamē ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimæ[x] ætatis, & masculus sit, explicari[y] debent[z]: in quibus dolus eius admitti potest.

1 ¶ Quod penes tutorem fuit, heres[a] quoque eius reddere debet. quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine[b] caret, sed extra tutelam est, & vtili actione hoc reddere compellitur.

Si per alium postuletur, vel nominetur tutor.

2. *Vlpianus* "lib. 39. ad Sabinum."

POstulare tutorem videtur, & qui[c] per[d] alium postulat. item nominare[e], & qui per alium hoc idem facit.

a l. 7. ff. eodem.
b vniuersalibus.
c Facti nomine delictum intelligitur.
d id est, dominio.
e vide Cuiac. 22. obseruat. 19.
f si cum falso, Haloand. r.
g ei scilicet qui aduersus pupillum agebat.
h putà actoris.
i à pupillo.
k ipse pupillus.
l verbo agendi hîc, intellige actionem & exceptionem, vt l. 1. infrà de exception.
m vide Cuiac. 22. obseruation. 20.
n l. 7. ff. eodem.
o in princip. ff. eodem. dict. l. 7. l. 9. in princip. & §. 1 § eod.
p l. 9. ff. de sponsalibus.
q de quo vide l. 62. ff. de ritu. l. 3. ff. de liberat. legata: l. 4. in fin. ff. de re militari: l. 36. ff. de excusat. tutor. l. 7. Cod. de curatore furiosi.
r Mendacium quod nemini nocet, non punitur, etiamsi quis iudici mētiatur. Bald.
s 5. Cod. 57.
t 5. Cod. 54.
u Tutela ad heredes non trāsmittitur. l. 16. in fin. ff. de tutelis: vide 5. Harmenopul. 11.
x id est, viginti quinque annorum vide quæ scripsi ad l. 16. §. 1. ff. de tutelæ: l. 27. ff. de negotiis.
y Ad heredes, defuncti officiū quidem seu ius officij nō trāsit, trāsit tamen administratio seu exercitiū in connexis extra iudicialibus, l. Nā & seruius §. sed esse vino. ff. de negotiis. Nam in iudicialibus heres tutoris, exequi nō potest etiam inchoata: quod vltimū tamē non admittit Dynus, Andreas, & Aretius, argument. l. 1. in fin. ff. si pendente appell. l. si tutor. ff. de appell. contra legem Tam ex contractibus §. certè ff. de iudiciis.
z l. 4. ff. eodem. l. 5. ff. de administr. tut. l. 27. ff. de appellat.
a vide l. 4. ff. eodem.
b Heres tutoris pecuniā pupillarem intercipiens crimine non caret.
c Postulare vel nominare etiam is videtur qui per alium postulat vel nominat.
d l. 1. § 2. ff. de postulando.
e potiorem scilicet, vide Paul. 2. sentent. 28. §. 1. 2.
f ¶ Vsuras easdem præstant fideiussores tutorum & eorum heredes, quas tutores ipsi præstare debent.

De vsuris.

3. *Idem* "lib. 35. ad Edictum."

ETiam[f] fideiussorem[g], & heredes fideiussoris ad rationem eandem vsurarum reuocandos esse constat, ad quam & tutor reuocatur.

De dolo. 1. & negligentia heredis. 2. De vsuris. 3. De fideiussoribus, & affirmatoribus sine stipulatione obligandis.

4. *Idem* "libro 36. ad Edictum."

CVm ostendimus, heredem[h] quoque tutelæ iudicio posse conueniri: videndum, an etiam proprius eius dolus, vel propria administratio veniat in iudiciū. & extat Seruij sententia existimantis: si, post mortem tutoris, heres eius negotia pupilli gerere perseuerauerit: aut in arca tutoris, pupilli pecuniam inuenerit, & consumpserit: vel eam pecuniam, quam tutor stipulatus fuerat, exegerit: tutelæ iudicio eū teneri suo nomine. nam cùm permittatur aduersus heredem ex proprio dolo iurari in litem: apparet, eum iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio.

1 ¶ Negligentia[i] planè propria heredi non imputabitur.[k]

2 ¶ Vsuras quoque eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præstare debet heres tutoris. quantas autem, & cuius temporis vsuras præstare debeat: ex bono & æquo constitui ab iudice oportet.

3 ¶ Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt: æquum est, perinde[l] teneri atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. ¶ Eadem causa videtur adfirmatorum[m]: qui scilicet, cùm idoneos esse tutores adfirmauerint, fideiussorum vicem[n] sustinent.

De reputationibus.

5. *Paulus* "lib. 38. ad Edictum."

SI cum fideiussoribus tutoris ex stipulatione rem saluam fore agetur, easdē reputationes habebūt quas[o] tutor.

De beneficio diuisionis fideiussoribus concedendo.

6. *Papinianus* "lib. 2. Responsorum."

PVpillus contra tutores, eorúmque fideiussores[p], iudicem accepit: iudice defuncto, priùs quàm ad eū iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. officio cognoscentis conueniet: si tutores soluendo sint, & administratio non dispar, sed communis fuit: portionum[q] virilium admittere rationem ex persona[r] tutorum.

7. *Idem* "libro tertio Responsorum."

SI fideiussores, qui *rem saluam fore pupillo* cauerant, tutorem adolescens vt ante conueniret, petierant,[s] atque ideo stipulanti promiserunt[t] se reddituros, quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos, qui soluendo essent, actionem residui diuidi[u]: quod onus fideiussorum susceptum videretur. nam & si mandato plurium pecunia credatur, æquè diuiditur actio. si enim quod datum pro alio, soluitur: cur species actionis æquitatem diuisionis excludit[x]?

De herede eius, qui non iure datus non gessit. 1. Si tutor lite Contestata, vel ante decesserit.

8. *Paulus* "lib. 9. Responsorum."

HEredes eius: qui non iure[y] tutor, vel curator datus, administrationi se non immiscuit: dolum, & culpam[z] præstare non[a] debere.

1 ¶ Paulus respondit, tale[b] iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. Hoc eò pertinet, vt non excusetur heres, si dicat, se instrumenta tutelaria non inuenisse. nam[c] cùm ex omnibus bona fide iudiciis propter[d] dolum defuncti heres teneatur: idem puto obseruandum "&" in tutelæ actione. Sed constitutionibus subuentum[e] est ignorantiæ heredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cùm post mortem tutoris heres conueniatur: non si, lite contestata, tutor decesserit. nam[f] litis contestatione & penales actiones transmittuntur ab vtraque parte, & temporales[g] perpetuantur.

g l. 8. ff. de eo quod certo l. 92. ff. de administrat. tut.
h l. 1. in princip. l. 3. ff. eodem.
i vide Cuiacium 13. obseruat. 39. l. 1. Cod. de heredib. tutor. l. 4. ff. de magistratib. conueniendis.
k nisi sit nimia, l. 4. in princip. ff. de magist. conueniend. l. 1. Cod. de hered. tut. Imò ne si quidem magna sit, adde l. 4. ff. tit. proxim. vide Cuiac. 13. obseruat. 39.
l Fideiussor tenetur ex stipulatione, non ex contractu quo reus principalis obligatur, Bald. ad l. 33. Cod. de Episcopis.
m Adfirmator hîc tenet vicem fideiussoris: aliàs nō tenetur, nisi dolo adfirmauerit, l. 7. §. vltim. ff. de dolo.
n vide l. 12. § 13. in fine. ff. mandati.
o l. 6. in fine. ff. eodem.
p Diuiditur actio tutelæ vt inter ipsos tutores, ita inter fideiussores eorum: Datur vtrisque beneficium diuisionis. Porrò hic agitur de fideiussoribus qui omnes pro omnibus: non singuli pro singulis fideiusserint.
q l. 51. ff. de fideiussoribus.
r l. 5. ff. eod.
s hoc enim possunt eligere, l. 1. Cod. de fideiussoribus tutor. vide Nouell. 4. cap. 1.
t Tacita nouatio non tollit beneficium legis, Bald.
u Inter fideiussores habet locum beneficium diuisionis, Baldus.
x vbi eadem ratio, idem beneficiū ibi esse debet, Bald.
y l. 13. §. 12. in fine ff. de excusat. tut. l. 1. Cod. de testament. tutor. l. 5. Cod. qui dare tutores.
z in abstinendo.
a Cur non debent? Iuris impotentia, negligentiā excusat.
b Heres tutoris eo iudicio tenetur quo tutor ipse.
c Argumētum à genere ad speciem.
d Heres tenetur ex dolo defuncti.
e Heres excusatur ob ignorantiam: ídque antè litem contestatam cum defuncto, secus si lis cum defuncto contestata.
f litis contestatæ hi sunt effectus: pœnales, transmittuntur ad heredes: temporales, perpetuantur.
g §. 1. Institut de perpetuis & temporalibus leg. 1. Cod. ex delict. defuncti. l. 9. §. 3. ff. de iureiurand. l. 29. ff. de nouat.

DE MAGISTRATIBVS conueniendis [a].

TIT. VIII.

De ordine, de magistratibus. De fideiussoribus & nominatoribus magistratuum. 1. De prætore & aliis, qui tutores dandis ius habent. 2. De præside & magistratibus. 4. De pupillis & eorum successoribus. 5. De præside & magistratibus. 6. Si tutor vel curator datus non sit. 7. Si magistratus distulerit in successorem. 8. De electo ad æstimandas satisdationes. 9. De conuentione magistratuum. De collega qui non dedit. 10. De tutoribus exquirendis ex vicinis ciuitatibus. 11. De satis exactione. De tutore idoneo vel non 14. De priuilegio pupilli. 15. Quis stipuletur rem saluam fore. 16. De effectu stipulationis. 17. De patre magistratus.

Vlpianus "lib. 36. ad Edictum."

IN ORDINEM [b] subsidiaria actio nō dabitur, sed in magistratus [c]: nec in fideiussores eorum. hi enim rempublicam saluam fore promittunt, non pupilli. proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur. sed soli magistratus. Sed si ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos, qui præsentes fuerunt. parui enim refert, nominauerint, vel fideiusserint, an in se periculum receperint. vtilis ergo in eos actio competit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per ordinem electus.

1 ¶ Neque [d] prætor, neque quis alius, cui tutoris dandi ius est, hac actione tenebitur [e].

2 ¶ Si præses prouinciæ denuntiare magistratus tantùm de facultatibus tutorum voluit, vt ipse daret: videamus, an, & quatenus teneantur. & extat Diui Marci rescriptum: quo voluit eos, qui præsidi renunciant, non [f] perinde teneri, atque si ipsi dedissent: sed, si deceperunt, gratia fortè, aut pecunia, falsa renunciãtes. Planè si præses prouinciæ satis eos exigere iussit: non dubitabimus, teneri [g] eos, etiam si præses dederit.

3 ¶ Si præses prouinciæ, nominibus ab alio [h] acceptis, ad magistratus municipales remiserit, vt se nominibus instruant: & perinde instructus dederit tutores: an exemplo eorum, qui prætorem instruunt, debeãt magistratus teneri, quæritur. vtique enim interest: vtrùm ipsi magistratus nomina electa dederint præsidi: an ea, quæ ab alio præses accepit, inquisierint. & puto, vtroque casu "sic" teneri: quasi dolo, vel lata culpa versati sunt.

4 ¶ Non tantùm pupilli, sed etiam successores eorum, subsidiaria agere possunt.

5 ¶ Si curatores fuerunt minùs idonei dati: dicendum est, teneri magistratus oportere, si ex suggestu [i] eorum, vel nominibus ab eis acceptis, præses dederit. Sed & si ad eos remiserit, vt ipsi dent, vel post dationem vt exigerent satisdationem: periculum ad eos pertinebit.

6 ¶ Magistratibus imputatur, etiam si omnino tutor vel curator datus non sit. sed ita demum tenentur, si [k] moniti [l] non dederint. ideo damnum, quod impuberes, vel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato non paruerunt.

7 ¶ Sciendum autem est: si magistratus municipales data opera tutelam distulerint [m] in successores [n] suos, vel si satisdationem data opera traxerint, quoad successores accipiant: nihil eis prodesse.

8 ¶ Diuus Hadrianus rescripsit, etiam in eum, qui electus est ad æstimandas [o] tutorum satisdationes, actionem dandam.

9 ¶ Si inter magistratus hoc conuenerit [p], *vt alterius tantùm periculo tutoret darentur*: conuentiones pupillo non præiudicare, Diuus Hadrianus rescripsit. conuentione enim duumuirorum ius publicum [q] mutari non potest. priùs tamen arbitror conueniendum eum, qui hoc suscepit: deinde, excusis facultatibus eius, tunc veniendum ad collegam. quemadmodum si solus dedisset: diceremus, prius eum, deinde collegam adgrediendum.

10 ¶ Si [r] quando desint in ciuitate, ex qua pupilli oriundi [s] sunt, qui idonei videantur: officium est magistratuum exquirere ex vicinis ciuitatibus honestissimum quemque, & nomina præsidibus prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium [t] dandi sibi vindicare.

11 ¶ Si magistratus ab initio tutorem idoneum [u] dedit, & satis non exegit [x]: non sufficit. quòd si satis exegit, & idoneum exegit: quamuis postea facultatibus lapsi sint tutores, vel fideiussores: nihil [y] est, quod ei, qui dedit, imputetur. non enim debent magistratus futuros casus & fortunam [z] pupillo præstare.

12 ¶ Sed & si satis non exegit: idoneus tamen tutor eo [a] tempore fuit, quo tutelæ agi potest: sufficit.

13 ¶ Probatio [b] autem non pupillo incumbit, vt doceat fideiussores soluendo non fuisse, cùm acciperentur: sed [c] magistratibus, vt doceant, eos soluendo fuisse.

14 ¶ Priuilegium [d] in bonis magistratus pupillus nòn habet. sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est.

15 ¶ Exigere autẽ cautionẽ magistratus sic oportet: vt pupilli seruus [e]: aut ipse pupillus, si fari potest, & in in præsentiarum est, stipuletur à tutoribus, item fideiussoribus eorum rem saluam fore. aut: si nemo est, qui stipuletur: seruus publicus [f] stipulari debet, rem saluam fore "pupillo" aut certè ipse magistratus.

16 ¶ Planè [g] vbi seruus publicus, vel ipse magistratus stipulatur: dicendum est, vtilem actionem pupillo dandam.

17 ¶ Si filiusfamilias fuit magistrat⁹, & caueri pupillo non curauerit, aut non idoneè cautũ sit culpa eius: an, & quatenus in patrem eius actio danda sit, quæritur. & ait Iulianus, in patrem de peculio [h] dandam: siue voluntate eius filius decurio factus sit, siue non. nam & si voluntate patris magistratum administrauit, attamen non oportere patrem vltrà, quàm de peculio, conueniri. quasi rempublicam saluam "solam" fore promittat, qui dat voluntatem, vt filius decurio creetur.

Si vnus ex duobus tutoribus pupillo in solidùm satisfecerit.

2. *Idem* "lib. 3. Disputationum."

PRoponebatur [i], duos tutores à magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta [k]: quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conuentum satis pupillo fecisse, & quærebatur, an tutor iste aduersus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem: cùm sciret à contutore suo satis non esse exactum. dicebam, cum à tutore satis pupillo factum sit: neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cùm numquàm tutor aduersus magistratus habeat actionem. senatus enim consultum pupillo subuenit. præsertim cum sit, quod tutori imputetur: quòd satis à contutore non exegit, vel suspectum non [l] fecit, si scit, (vt proponitur) magistratibus eum non cauisse.

3. *Iulianus* "lib. 21. Digestorum."

QVòd si tutor ab hac parte culpa vacet: non erit iniquum aduersus magistratus actionem ei dari.

De magistratu, & herede magistratus, vel tutoris.

4. *Vlpianus* "libro tertio Disputationum".

NOn [m] similiter tenentur heredes [n] magistratuum, vt ipsi tenentur. nam nec hæres tutoris [o] negligentiæ [p] nomine tenetur. nam magistratus quidem in omne [q] periculum succedit: hæres ipsius dolo [r] proximè culpæ succedaneus est.

Si vnus ex tutorbus sine herede decesserit.

5. *Iulianus* "lib. 21. Digestorum."

DVo tutores partiti [s] sunt inter se administrationem tutelæ, alter sine hærede decessit. quæsitum est, in magistratum, qui non curasset, vt caueretur: an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet. respõdi, æquius [t] esse, in alterum tutorem dari, quàm [u] in magistratum. debuisse enim eum, cùm sciret pupillo cautum non esse, vniuersa negotia curare, & in ea parte quàm alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset. nam: etsi aliquam [x] partem negotiorum pupilli administrauerit: tenetur etiam ob rem, quam non gessit. cùm gerere deberet.

De herede magistratus.

6. *Vlpianus* "lib. 1. ad Edictum."

QVod ad hæredem [y] magistratus pertinet: extat Diui Pij rescriptum, causa cognita debere dari actionem. nam magistratus si [z] tanta fuit negligentia, vt omnem cautionem omitteret: æquum est, haberi eum loco [a] fideiussoris, vt & hæres eius teneatur, si verò cauit, & tunc idonei [b] fuerunt. "& "postea desierunt: sicut" &" ipse magistratus probè recusaret hanc actionem, ita & hæres multo [c] iustiùs. Nouissimè non aliàs ait in hæredem actionem dandam, quàm si euidenter magistratus cum minùs idoneis fideiussoribus contrahunt:

In quan-

a §.Cod.75.
b id est, magistratus vrbanos & prouinciales, §.1 ʒ.ead. § vlt. Inst. de satisd. tut. l 53. ʒ. de administrat. tutorum.
c municipales & duum viros.
d §. vltim. Inst. de satisdat. tutor.
e cur ita? quia dãnum per eos non euenit: sed iniungunt aliis, d.§. vlt. Cuia. hic. Nõ tenebitur igitur magistratus ad aliũ rescribens, vt se informet: nisi sordidè, aut gratia falsa rescribat.
f Periculũ tutelę in se nõ suscipitq; inquirendi onus in se recipit, nisi falsum renuntiarint.
g si non receperint idoneam satisdationem.
h Paria sunt aliquid fieri proprio motu, vel ad denunciationem alterius: vtroque modo Iudex malè iudicans litẽ suam facit, Bald.
i Ille, ad cuius suggestionem fit quod fieri nõ debet, tenetur dãnũ passo, Bal.
k Officio magistratus quod qs præstare debet, tacitam habet conditionem, si denunciatum ei fuerit.
l monitionem tamen anteuertere possunt, & ex inquisitione dare, §. 4. Instit. de Attilia.
m In successoris tempus differre magistratus id nõ debet, quod ipse præstare atque perficere tenetur.
n l. 2. Cod. eod.
o vide l. vltim. Cod. eod. Æstimatores rerum publicos, si iniustè æstiment teneri hinc colligunt.
p Pactum quod inter se magistratus faciũt, non nocet pupillo, cui ex officio obligantur, nisi ordinis ratione: scilicet vt priore loco conueniatur magistratus, qui in se periculũ suscepit, quàm alius.
q vide l. 20. ʒ. de religiosis.
r l. 24. ʒ. de tutoribus datis.
s Origo pupilli in dando ei tutore potissimum spectatur.
t Iurisdictionem suam egredi non licet.
u l. 6. ʒ. eodem.
x l. 3. Cod. eod. l. 11. ʒ. de probationibus, §. 2. Institut. de satisdat. tutor.
y Officio suo semel functus, non tenetur.
z Casum & fortunam pupillo magistratus pręstare nõ debent, l. 7. §. 8. ʒ. de mun.
a vide l. 3. Cod. de probat.
b Præsumitur nõ idoneis quisque esse facultatibus, nisi contrarium probetur: hoc est non præsumũtur facultates: magis pręsumitur paupertas.
c Probare debet se officio functum fuisse magistratus in eo quod gessit.
d Magistratus bona non obligantur tacite ex quasi delicto seu ex negligentia.
e & publicus, ʒ. eo. l. 2 l. 3. l. 4. l. 6. ʒ. rẽ pupilli saluã.
f dict. l. 2.
g Ex tabellionis vel magistratus stipulatione actio vtilis cuique adquiritur sine cessione. Quid ita? quia publicum officium gerunt.
h l. 3. in fin. ʒ. de peculio.
i Tutor soluẽs regressum habet contra tutorem, non contra magistratum: nisi ipse tutor qui regressum habet sit sine culpa, magistratus cum culpa.
k ídque contra leges, §. 15. Instit. de Attiliano.
l l. 39. §. 16. ʒ. de administrat. tutor.
m Heredes interdum minus tenentur quàm defunctus cui successit. Defunctus etiam negligentiæ teneri potest: hæres, culpę dolo proximæ.
n l. 6. ʒ. eodem.
o & fideiussoris tutorum, l. 4. §. 1. ʒ. titul. prox.
p etiam nimię, v. Cuiac. 13. obs. 39. v. l. 1. C. de hered. tutor. l. 4. §. 1. ʒ. de fideiuss. tutor.
q Periculum omne qui præstat, negligẽtiæ quoq; tenetur, vt hîc: Periculi verbo, continetur dãnum negligẽtia datum.
r Ex culpa dolo proxima heres obligatur.
s l. 2. in fin. Cod. de diuidund. tut.
t l. 46. §. 6. ʒ. de administrat. tutor.
u l. 4. Cod. eod.
x l. 5. §. 1. ʒ. de administ. tutor.
y v. l. 4. ʒ. eod. l. 2. Cod. eod.
z Excusati negligentia nõ potest, qui omnia omisit.
a Fideiussoris loco habetur magistratus, qui sua negligentia non exegit satisdationem, quam debuit exigere.
b l. 1. ʒ. 11. ʒ. eod.
c Heredis iustior est excusatio, q̃ defuncti.

[illegible] atus, ratione doli, in solidum: culpæ, pro virili tenentur. *Bald.*
[illegible] *l.3.inf. Cod. eod l.45.š.de admidist.tut.*
[illegible] possint à magistratibus exigi, eó modo quo à tutoribus, quando conue[illegible]ur actione tutelæ.
d Vsuræ pœnarum non debentur. nam si deberentur, vsura vsuræ esset. cùm nihil aliud sit vsura quàm pœna nó soluentis, *dixi ad l. C. de fiscalib.* [illegible]
e [illegible] pœnarum nó debentur.
f prædiis 5. C. 71. & [illegible], & [illegible] tutibus, & [illegible]
g [illegible] 9. [illegible] cautio [illegible] longa possessio, dona[illegible]tio.

In quantum magistratus tenetur.

7. *Celsus*" libro 11. Digestorum'.

IN magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas, vtrùm [a] pro virili portione actio danda sit: an optio sit eius, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat. respondit: Si dolo fecerunt magistratus, vt minùs pupillo caueretur: in quem vult, actio ei danda in solidum est. sin culpa" dumtaxat" eorum, neque dolo malo id factum est: æquius esse existimo, pro portione[h] in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salua res sit.

Si vnus ex curatoribus sine herede deciderit.

8. *Modestinus*" libro 6. Responsorum".

MAgistratus à curatoribus adulti cautioné exegerunt, rem saluam fore. ex his alter sine herede decessit. quæro, an indemnitatem in solidùm collega eius præstare debeat. Modestinus respondit nihil proponi, cur non debeat.

De vsuris.

9. *Idem*' libro 4. Pandectarum."

AN in magistratus actione data, cum vsuris sors exigi debeat [c]: an vero vsuræ peti non possint: quoniam constitutum est pœnarum [d] vsuras [e] peti non posse, quæsitum est. & rescriptum est à Diuis Seuero & Antonino, & vsuras peti posse: quoniam * eadem in magistratibus actio datur, quæ competit in tutores.

h i. pignori ob[illegible] tus in illum locū Me tibi supposui. tanquam aliquod pignus, inquit, *Cuiac. hîc.*
i *l.2. C. de curat. furios. l.9. in fin. C. hoc titulo.*
k [illegible] *C. de administr. tutor.*
l anno vrbis 944.
m [illegible]
o *l.3. Cod. quando* [illegible]
p *l.* [illegible] *13.š.* [illegible]
q *l.* [illegible] *š. e d.*
r [illegible]
s *l. penult. §.š. eodem.*
t [illegible] *§. penult. l.5. Cod. eod. l.* [illegible] *55. in fin. š. de administra. tut.*
u [illegible] *eodem l.17. Cod. eodem.*
x *vide l. 2. Cod. si aduersus vendition. pignor.* quid si ab ipso pupillo. *vide l.7. §.1. š. eodem.*
y Testator cauere testamento potest, vt res eius distrahantur.
z hinc collige, Etiam in filiis mercatorum, requiri decretum in his, quæ possunt seruando seruari *Bald.*
a volũtas non semper eadé in testatore præsumitur. Nam si res venales testator superstes habuit, [illegible] eas post morté, venales habere velle c[illegible]sendus est. A testatoris vsu, plerunque recedimus? cur ita? fauere pupilli.
b Non omnis voluntas patris est testamentum. *Bald.*
c in hoc casu: licet in aliis talis conuentio licita sit. *l.13. §.8. š. de act. empt.*
d [illegible] est autem per emptionem.
e [illegible] contractus emptionis potest: non tamen valere pactum in eo [illegible] *Bald.*
f [illegible] ab eo empta est, dari statim potest, sic vt quo mo[illegible] dominium est, eodem in re ipsa pignus ab initio posiit [illegible] ab initio obligatio pignoris inhærere potest, [illegible] verum, [illegible] iure, ipso iure: sed si impe-

DE REBVS[f] EORVM, QVI SVB tutela, vel cura sunt, sine decreto non alienandis[g], vel supponendis[h],

TIT. VIIII.

Summa. 1. *Tempus.* 2. *Et verba orationis Seueri.* 3. *De rebus quas defunctus venales habuit.* 4. *An prædia sint obligata venditori.*

Vlpianus "libro 35. ad Edictum."

IMPERATORIS Seueri[i] oratione prohibiti sunt tutores & curatores prædia rustica[k] vel suburbana distrahere.

1 ¶ Quæ oratio in senatu recitata est, Tertyllo & Clemente consulibus[l], idibus Iuniis.

2 ¶ Et sunt verba eius huiusmodi. *Præterea, Patres conscripti, interdicam*[m] *tutoribus & curatoribus*[n], *ne prædia rustica vel suburbana distrahant: nisi*[o], *vt id fieret parentes testamento vel codicillis cauerint: quod si fortè æs*[p] *alienum tantum erit, vt ex rebus cæteris non possit exsolui: tunc prætor vrbanus vir clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet*[q], *quæ possunt alienari*[r] *obligarive debeant. manente*[s] *pupillo actione, si postea potuerit probari, obreptum*[t] *esse prætori. si communis res erit, & socius ad diuisionem prouocet:*[u] *aut si" creditor, qui pignori agrum à parente*[x] *pupilli acceperit, ius exequetur: nihil nouandum censeo.*

3 ¶ Si defunctus, dum viueret, res venales habuerit: testamento[y] tamen non cauerit, *vti distraherentur*: abstinendum[z] erit venditioni. non[a] enim vtique, qui ipse voluerit[b] vendere, idem etiã postea distrahenda putauit.

4 ¶ Si minor viginti quinque annis emit prædia: *vt, quoad pretium solueret, essent pignori obligata venditori*: non puto pignus valere[c]. nam vbi dominium quæsitum est minori[d], cœpit non posse obligari[e].

2. *Paulus*" libro singulari ad orationem Diui Seueri.'

Sed hic videtur illud mouere, quòd cum[f] dominio pignus quæsitũ est: & ab initio obligatio inhæsit. Quòd si à fisco[g] emerit: nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato venditore inciderit: imperiali[h] beneficio opus est, vt ex rescripto pignus confirmetur[i].

Si ex pupilli pecunia fundus alteri pupillo sit comparatus.
1. *De prætorio pignore.* 2. *De litis æstimatione.* 3. *De fundo restituti ex condemnatione.* 4. *De Iure emphyteutici vel embateutico.* 5. *De vsufructu & seruitutibus.* 6. *De lapidicinis & fodinis.*

3. *Vlpianus* "libro 35. ad Edictum."

periali beneficio pignus confirmatum sit.
g Tacitè fisco obligata sunt bona maioris, qui à fisco comparauit. *l. 2. l. 3. Cod. de priuilegio fisci*, secus in minore, *vt hic: l. 2. Cod. in quibus caus. pign. tacitè.*
h *l. 2. Cod. quando decreto opus non est*
i nam confirmatio, inualidum validum facit.

SEd si, pecunia alterius pupilli, alteri pupillo fundus sit comparatus: isque pupillo vel minori traditus: an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus sit emptus? & magis est, vt saluum sit ius pignoris (secundùm constitutioné Imperatoris nostri, & Diui patris eius) ei pupillo, cuius[k] pecunia cóparatus est fũdus.*

1 ¶ Pignori[l] tamen capi, iussu magistratus, vel præsidis, vel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. ¶ Sed & in possessionem[m] mitti rerum pupillarium à prætore quis potest. & ius pignoris cõtrahitur, siue legatorum seruandorum causa, siue damni infecti. vt procedat[n], iuberi etiam possideri poterit. Hæ enim obligationes siue alienationes[o] locum habent: quia non ex tutoris, vel curatoris volũtate id fit: sed ex magistratuum auctoritate. 2 ¶ Item quæri potest: si fundus a tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur: an litis æstimatio oblata[p] alienationem pariat? & magis est, vt pariat: hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit.

3 ¶ Idémque erit dicendum, & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit & contra pupillum pronuntiatum, tutorésque restituerunt. nam & hîc valebit alienatio propter rei iudicatæ[q] auctoritatem.

4 ¶ Si ius ἐμφυτευτικὸν vel ἐμβατευτικὸν[r] habeat pupillus: videamus, an distrahi hoc à tutoribus possit. & magis est, non posse[s]. quamuis ius prædij potius sit.

5 ¶ Nec vsusfructus alienari potest, etsi solus fuit vsusfructus pupilli. ¶ An ergo hic nec non vtendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? & manifestum est, restaurari debere. ¶ Sed si proprietatem habeat pupillus: non potest vsumfructum, vel vsum alienare. quamuis oratio nihil de vsufructu loquatur. ¶ Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli, vel adolescentis: nec seruitutem remitti. ¶ Quod & in fundo dotali[t] placuit

6 ¶ Si lapidicinas, vel quæ alia metalla[u] pupillus habuit stypteriæ[x], vel cuius alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas, vel quid aliud huic simile.

4. *Paulus* "libro singul. ad orationem Diui Seueri."

QVod tamen priuatis licet possidere.

1. *De Salinis.* 2. *De fundo bona fide empto à pupillo.* 3. *Vel ei pignerato, vel ex causa damni infecti possessi.* 4. *De legato & fideicommisso.* 5. *Si pupillus promiserit.* 6. *aut promissori.* 7. *Venditione successerit.* 8. *De repudiatione legati.* 9. *De ære alieno.* 14. *Si æs alienum nullum sit.* 15. *De obreptione.* 16. *De prædiis communibus pro diuiso, vel indiuiso.*

5. *Vlpianus*" libro 35. ad Edictum."

MAgis puto ex sententia orationis impediri alienationem.

1 ¶ Sed & si salinas[y] habeat pupillus, idem erit dicendum.

2 ¶ Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat[z]: dicendum puto, nec hunc alienare tutores posse. ea enim, qua quasi pupillaris verò distractus est, venditio valet[a].

3 ¶ Si fundus pupillo pignoratus[b] sit, an vendere tutores[c]? hunc enim quasi debitoris, hoc est alienum, vendunt. si tamen impetrauerat pupillus vel pater eius, vt iure dominij[d] possideant: consequens erit dicere, non posse distrahi, quasi prædium pupillare. Idémque, & si fuerit ex causa damni infecti iussus possidere.

4 ¶ Si fundus legatus, vel per fideicommissum fuerit relictus Seio à pupillo herede instituto: an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate prætoris? & putem, si quidem rem suam legauit, cessare orationem. sin[e] verò de re pupilli: dicendum erit, locum esse orationi, nec inconsultò prætore posse alienare.

5 ¶ Si pupillus stipulanti spoponderit, an soluere possit sine prætoris auctoritate? & magis est, ne possit. alioquin inuenta erit alienandi ratio[f].

6 ¶ Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritque[g] pupillus in stipulatum: fortiùs dicetur, sine prætoris auctoritate posse eum reddere. Idémque, & si iure hereditario alij successerit, qui erat obligatus.

k *l.7. š. qui potiores.*
l *l.1. Cod. eodem.*
m *l.26. š. de pignorat. act.*
n vt dominiũ præcedat iuberi &c. Grecè ὅπη τοῦ διαπράξασθαι *vide Cuiac. 7. obseruat. 23.*
*
o Missio ex secundo decreto transfert dominium: vide quæ notaui ad *l.5. š. de damno.*
p &, ad eam soluendam coacto per iudicem possessore
q Propter auctoritatem rei iudicatæ, & per sentẽtiam transfertur dominiũ *Bart.*
r Ius ἐμφυτευτικὸν ius prædij est, quod & ἐμβατευτικὸν: vtrũque perpetuarium. quin mò temporarium esse potest *l. vltim. §. si ager vectigalis*: videlicet, si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. *Cuiac. Institut. de locat.* ἐμβατευτικὸν dicitur ἐκ τοῦ ἐμβατεύειν, quòd creditor ius habeat ingrediendi in bona pignorata, *Alciat. 1. Parerg. 36.*
s Pupilli proprietatem, vel vtile dominium, tutor alienare non potest.
t *l.5.6.7. š. de fundo dotali.*
u id est, lapides, cretas, arenas. Metallorum nomine, lapides etiã intelliguntur: & apud Spartianum in statuam Nigri ex Thebaico lapide factam, Nigrum nomé habet, nigrum formauim' ipsi, Vt cõuenirent forma metalla sibi. *Cuiac. 15. obseruat. 21. in fin. adde l.9. § 2.3. l.13. §.5. š. de vsufructu*: facit titulus. *Cod. de metallariis*, sub quo tractatur de saxis & lapidib'. Ita metallũ dicetur, quidquid erutũ ex terra. sic sulphur viuax metallum *Apul. 9. de asino.*
x id est, aluminis παρὰ τὸ στύφειν, quòd potentissimè adstringit.
y vide quæ notaui *ad l.8. §.8. š. de pœnis.*

z habeto nomine Publicianam *l.1. š. de Publiciana*: non tantũ nudã possessionem
a posse etenim, si quasi pupillaris distractus est, venditio non valet *vulg. & Haloan.* vel sic, Ea enim (quã quasi pupillaris vero pretio distractus est) venditio valet.
b Pignus pupilli tutor eorum sine decreto alienare potest. *vt hic*: Cur potest? quia pignus pupilli, non est res pupilli. Pignoris possessio sola transit in creditorem non dicta lege commissoria. *l. cum & fortis. §. vltim. š. de pignor. titia act.*
c tutores possint. *Haloander.*
d *l. vltim. Cod. de iure dominij.*
e Quando testator legat rem heredis, non transit dominium in legatarium recta via. *Bal.*
f *adde l.3. š. de Senatusconsult. Macedon.*
g *l.1. Cod. quando decreto opus est.*

a hic notat Baldus dictionem, *cætera*, comprehendere ea quæ sunt de perfectione contractus.
b an id quod venditorem facere & præstare oportet? (quo sensu cætera cognitionis dicimus, *l.29.* ff. *de minorib.* Omnia quæ ad cautiam pertinent) an generalem hypothecam, vt intelligemus quomodo dicimus, cætera bona pignori dare, *l.2.§. qui potior. l. 1.* ff. *de distract. pignor.* vt sit sensus, pupillum ea generaliter obligare posse, quæ eius auctor alienare iusserit.
c Alienat, qui repudiat.
d *v. in hanc l. Rolladum à Valle 1. consil.33.*
e *l.1.§.2. vers.2.* ff. *eod. adde l.15.§.2.* ff. *de re iudicata.*
f Hæc venditio est, fructuũ futurorum venditio.
g *l.16. C. eod.*
h Decreti interpositio in vēditionibus rerū pupillarium est futuræ venditionis permissio: quæ ordine precedere ipsam venditionē debet.
i Res pupilli immobiles non aliàs vendi possunt quàm si creditor vrgeat vel dispendiũ sit in mora, *l. vltim. Cod. eodem.*
k *l.1.§ 2. vers. 2.* ff. *eodem.*
l iuxta modum necessitatis, mēsuranda est potestas vendendi & obligãdi *Bald.* vt ne vnius nũmi prætextu aut vilissimi debiti res pretiosas & magno numero vendamus.
m *adde l.7.§.8.* ff. *de minoribus.*
n Inquirere facti veritatē à peritis iudex debet.
o Iudex non debet esse nimium credulus.
p nam quis facilè mentitur propter lucrum suũ *Bald.*
q *adde l.5. §. 13. quibus ex causis in possess.*
r breuem descriptionem bonorum pupillarium. de hac voce, vide Cuiac. 8 *obseruat.* 1. Robertum. 2. *animaduers.* 14. Ant. Mercatorem. 2. *not.* 14.
s *l.9 §. 5.* ff. *de off. proconsulis: l. 1.§.4.* ff. *de postulando:* Bald. hic notat, vsitatum in Francia esse, vt inopi cũ Re[illegible] ipse aduocatum administret.
t vel ex eo aduocatorum vtilitas intelligitur, *adde l. 22.* ff. *de testibus.*

7 ¶ Eadem ratione, & si parens fundum vendidit, vel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici, pupillum cætera[a] venditionis[b] inconsulto prætore posse perficere.

8 ¶ Fundum autem legatum repudiare pupillus sine prætoris auctoritate non potest. esse[c] enim & hanc alienationem, cùm res sit pupilli, nemo dubitat.

9 ¶ Non passim[d] tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit venditio. námque non esse viam eis distractionis tributam. & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit. Cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs[e] alienum expediri. quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus, quæ conueniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe[f] atque obuentionum. Item requirat, num aliæ res sint præter[g] prædia, quæ distrahi possint, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui, quàm ex prædiorum distractione, tunc[h] permittet distrahi. si modò vrgeat[i] creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suadeat.

10 ¶ Idem prætor æstimare[k] debebit, vtrùm vendere potiùs, an obligare permittat. nec non illud vigilanter obseruare, ne plus[l] accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris quàm "quod" opus sit ad soluendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur. ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur. sed si sit alia possessio minor, vel minùs vtilior pupillo: magis eam iubere distrahi, quàm maiorem, & vtiliorem.[m]

11 ¶ In primis igitur, quotiens desideratur ab eo, vt remittat distrahi, requirere[n] debet "eum," qui se instruat de fortunis pupilli, nec[o] nimiùm tutoribus, vel curatoribus credere: qui nonnunquam, lucri[p] sui gratia, adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requirat ergo necessarios[q] pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium, qui notitiam pupillarium habet. aut, si nemo inueniatur, aut suspecti sint, qui inueniuntur, iubere debet, edi rationes: itémque synopsin[r] bonorum pupillarium: aduocatúmque[s] pupillo dare, qui instruere[t] possit prætoris religionem, an adsentire venditioni, vel obligationi debeat.

12 ¶ Illud quæri potest, si prætor aditus permiserit distrahi possessionem prouincialem[u], an valeat, quod fecit & putem valere[x]. si modo tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque administrationem subierant[y].

13 ¶ Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato, pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare, vt pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere, daréque viatorem, qui ei renuntiet[z], pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio vel obligatio.

14 ¶ Si æs alienum non interueniat, tutores tamen allegent expedire, hæc prædia vendere, & "vel" alia comparare[a], vel certè istis carere: videndum est, an prætor eis debeat permittere. & magis est, ne possit[b]: prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat. proinde, & si permiserit, ære alieno non allegato, consequenter dicemus, nullam esse venditionem, nullúmque decretum. non enim passim distrahi iubere, prætori tributum est, sed ita demum, si vrgeat æs alienum.

15 ¶ Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum[c] esse prætori. sed videndum est, vtrùm in rem an in personam dabimus ei actionem. & magis est, vt in rem detur, non "tantùm" in personam aduersus tutores siue curatores.

16 ¶ Communia[d] prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint. cæterùm si pro diuiso[e] communia sint: cessante oratione, decreto locus erit.

Si alius proprietatem fundi, alius vsumfructum habeat.

6. *Idem* "libro secundo de omnibus tribunalibus."

SEd si fortè alius proprietatem fundi habeat, alius vsumfructum: magis est, vt cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio[f] est.

De prædiis communibus pupillorum. 1. De pignore distrahendo à creditore pupilli. 2. De parente tutore. 3 De tutore qui aliud fecit, quàm quòd decretum est. 4. De decreto alternato 5. Si res sine decreto obligetur.

7. *Idem* libro trigesimoquinto ad Edictum.

SI pupillorum[g] sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: videamus, an alienatio locum habere possit. &, cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem[h] impediri[i]. neuter enim poterit prouocare[k]. sed ambo prouocationem exspectare. Item, si eosdem tutores habeant, multò magis[l] quis impeditam alienationem dicet.

1 ¶ Si pupillus dedit pignori "ex" permissu prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alternatio possit impediri. sed dicendum est, posse[m] creditorem ius suum exequi. tutiùs[n] tamen fecerit, si prius prætorem adierit.

2 ¶ Si pater, vel parens, tutor sit alicui ex liberis: an prætor adeundus sit, si obligare velit? & magis est, vt debeat[o]. pronior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri[p].

3 ¶ Si prætor tutoribus permiserit vēdere, illi obligauerint, vel contra: an valeat, quod actum est? & * mea fert opinio, eum, qui aliud[q] fecit, quàm quòd à prætore decretum est, nihil egisse[r].

4 ¶ Quid ergo si prætor ita decreuit, *vēdere obligaréue permitto*? an possit liberorum arbitrium habere, qui faciat[s]? & magis est, vt possit. dummodò sciamus, prætorem non rectè partibus suis functum[t]. debuit enim ipse statuere, & eligere, vtrùm magis obligare, an vendere permittat.

5 ¶ Si obligauit rem tutor sine decreto, quamuis obligatio non valeat, est tamen exceptioni[u] doli locus. sed tunc, cùm tutor acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui[x] sub pignore erat creditor.

6 ¶ Item videndum est, an & obligare ei rem possit. & dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec grauioribus vsuris valere obligationem: vt ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

De pro tutore prauo curatore. 1 De curatoribus. 2 an obligari communia possint.

8. *Idem* "libro secundo de omnibus tribunalibus."

QVi neque[y] tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore: eos non posse distrahere res pupillorum, vel adolescentium, nulla dubitatio est.

1 ¶ Sed si curator sit furiosi,[z] vel cuius alterius non adolescentis: videndum est, vtrùm iure veteri valebit venditio, an hanc orationem admittemus. & puto, quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiunt[a]. &[b] de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum.

2 ¶ An obligari communia possint, quæritur. sed non puto, sine decreto obliganda[c]. nam quod excepit oratio, ad hoc tantum pertinet, vt perimatur communio[d], non vt augeatur difficultas communionis.

Si præsidis successor fraudem & dolum deprehenderit.

9. *Idem* "libro quinto Opinionum".

QVamuis antecessor præsidis decreuisset, ea prædia venundari, quæ tutor pupilli, subiecto[e] nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti auctoritatem, & fidem tutori commissam, deprehendisset successor[f] eius: æstimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum[g] coercere debeat.

De litis æstimatione.

10. *Idem* "libro sexto Opinionum."

ILlicitè[h], post senatusconsultum, pupilli vel adolescentis prædio venumdato: si eo nomine, apud iudicem

tutelæ,

u Decretum potest interponi de re alibi existente.
x Ratione personæ, voluntaria iurisdictio effectum suum extendit ad res extra territorium iudicij sitas, *Bald.*
y tutius est tamen ab vtroque iudice decretum interponi, *l 30.§.1.* ff. *de excusat. tut. vide quæ notaui ad l. vltim.* ff. *de iurisdict. l.16. Cod. de prædiis minorum.*
z hinc colligit Baldus, credi viatori seu nuncio publico & iurato, quoties rē exequitur secundum naturam sui officij, & in modicis.
a per mutandi facultatem tutori, prætor tribuere non debet, *vide l.4. Cod. eodem.*
b *l.12.18. Cod. eodem.*
c *l.1.§.2. vers.2.* ff. *eodem. l.55. in fin.* ff. *de administrat. tutor.* Ex decreto obreptitio non transfertur dominium. *Bald.*
d *vide l.7.* ff. *eodem.*

se. vbi partes discretæ, ibi non est communio. Vbi non est communio, ibi diuisio. *Bartol.*
g *adde l. vltim. Cod. de fundo dotali. l.17. Cod. hoc titul. l.13. §.17.* ff. *commun.* [illegible]
h qui diuidit, alienat.
i quid si euidens sit vtilitas vtriusque pupilli? diuisionem valere aiunt interp[illegible] argument. l. 14. in fin. ff. pro socio: l. vltim. ff. de [illegible] dot. l.20. [illegible] ctorit. l. tu.
k id est, alter ex pupillis alterum prouocare ad diuisionem [illegible] 329.
l Cur ita? vide *leg. 42. §. 6.* ff. *de procuratoribus.*
m facit lex 16. ff. *de pignor.* [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible] liberos [illegible] præsumptione, [illegible] præsump[illegible].
q [illegible] minus, quàm est permissum.
r A forma decreti non est recedendum. est enim stricti iuris, nec extenditur ad similia, vel minora *Baldus. adde l.8.§.13.* ff. *quibus mod. pignor. solut. vide quæ notaui ad l. 21.* ff. *de regulis iuris.*
s quid faciat [illegible].
t quia decretum iudicis non debet esse alternatiuum.
u *l. 14. Cod. eodem.*
x [illegible] *de pignoratitia.*
y *leg. 4. in fine Codice de cur. furiosi.*
z *leg.11. in fine infrà eodem. leg. 2. Codice de curat. furios.*
a accipiuntur [illegible].
b *adde leg. 34. in fine* ff. *de contrahend. emptione.*
c *leg. 17. Codice eodem.*
d *l.1.§.2. vers. vltimo suprà eodem.*
e *l.2. Codice eodem.*
f *l.26. suprà de testament. tutel.*
g *adde l.38.§.4.* ff. *de pœnis.*
h Illicitè quod hic dicitur venundatum prædium, éstne prædium vēditum: non adhibitis, solemnitatibus iuris? An potius prædium venditũ proprio nomine? Barto[illegible] in *l. cum vir.* ff. *de vsucap.* hoc postremum non putat: cùm hic titulus sit de alienationibus quæ fiunt per tutores, at non de his, quas tutor facit proprio nomine, vt in dubia quæstione hunc casum referamus ad suam Rubricam, *l. Imperator* ff. *de in diem addict.* Præterea vt se tutor hîc obligauerit proprio nomine, in facto consensit: quod præsumi non solet, nisi probetur. *l. in Cello §. [illegible]* ff. *de captiuis* ad hæc si nomine proprio hîc vendidisset tutor, stricto iure repeteretur, & tamen dicitur hîc repeti ex æquitate ff. *eod. l. vindicantem.* ff. *de euict.* Ex æquitate, inquam, quia promissio negatiua, *Non cōtra veniendi,* tacitè videtur inesse omni contractui: alioqui pateret fraudi ac dolo via. qua ex causa Interpretes notát, [illegible] clausulam in mandatis superuacuam esse, cùm & ea omissa mandator ratum habere teneatur. Ab his hic intellectus improbatur lege *si seruo infrà qui & à quibus manumiss.* Postremò maior est dubitatio in hac interpretatione, quoniam si tutor se hic obligasset nomine proprio, indubius esset casus.

Lio n° 2

a igitur non stricto iure: vt hinc colligas in hac facti specie, Tutorem se non o- [illegible] nomine, sed vt tutorem vendidisse.
[illegible] alienationis prædiorum pu- [illegible] à tutore, in emptorem [illegible] summo iure ex- [illegible]

tutelæ, vel vtilis actionis æstimatio facta est, eáque soluta vindicatio prædij ex æquitate [illegible] inhibetur.

De causæ cognitione Cum curatores distrahi [illegible].

11. *Idem* libro tertio, de Officio proconsulis.

SI prædia minoris vigintiquinque annis distrahi desiderentur: causâ cognita † præses prouinciæ debet, id permittere. Idem seruari oportet, & si furiosi [c] vel prodigi, vel cuiuscumque alterius prædia curatores velint distrahere.

Si tutor in locum creditoris successerit.

12. *Marcianus* libro singulari ad formulam Hypothecariam.

NOn fit † contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, vt eius loco succedat.

De fundo infructuoso. 1. Si tutor errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditorib. soluerit.

13. *Paulus* libro singulari ad orationem Diui Seueri.

SI fundus sit sterilis [f], vel saxosus, vel pestilens [g]: videndum est, an alienare eum nó possit. & Imperator Antoninus & Diuus pater eius in hæc verba rescripserunt: Quod allegastis, infructuosum esse fundum, quem vendere vultis: mouere nos non potest. cùm vtique pro [g] fructuum modo pretium inuenturus sit.

1 ¶ Quamquàm autem neque distrahere: neque obligare tutor pupillare prædium possit: attamen Papinianus libro quinto responsorum ait, tutorem pupilli sine decreto prætoris non iure distrahere. si tamen (inquit) errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus [h] paternis pueri soluerit: quandóque domino prædium cum fructibus vindicanti, doli non inutiliter opponitur [i] exceptio, pretium, ac medij temporis vsuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti: si ex ceteris eius facultatibus æs alienum solui non poterit. Ego autem notaui: Etsi solui potuerit: si tamen illæ res saluæ erũt, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit: dicendum est, adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

De testamento irrito.

14. *Idem* libro nono Responsorum.

PAulus respódit, etsi testamentũ patris postea irritum esse apparuit, tamen tutores [k] pupilli, siue curatores filij, nihil contra orationem Diuorum principum fecisse videri, si, secundùm voluntatem defuncti testamẽto scriptam, prædium rusticum pupillare vendiderunt [l].

DE CVRATORIBVS [m] FVRIOSO ET aliis [n] extra minores dandis [o].

TIT. X.

De prodigo & furioso.

Vlpianus lib. 1. ad Sabinum.

LEGE [p] duodecim tabularum prodigo [q] interdicitur bonorum suorum administratio. quod moribus [r] quidem ab initio introductum est. sed solent hodie prætores, vel præsides, si talem hominem inuenerint, qui [f] neque tempus, neque finem [t] expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando [u] profudit, curatorem ei dare, exemplo furiosi [x]. & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit, quod si euenerit, ipso iure [y] desinunt esse in potestate curatorum.

1 ¶ Curatio autem eius [z] cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat Diui Pij rescriptũ, filio [a] potiùs curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

De his qui reb. suis superesse non possunt.

2. *Paulus* libro primo de officio Proconsulis.

SEd & aliis dabit proconsul curatores, qui [b] rebus suis superesse non possunt: vel dari iubebit. nec dubitabit, filium quoque patri [c] curatorem dari.

De curatore bonis dando.

3. *Vlpianus* libro trigesimo primo ad Sabinum.

DVm deliberant [d] heredes instituti adire, bonis à prætore curator datur [e].

De furiosa.

4. *Idem* libro trigesimooctauo ad Sabinum.

FVriosæ matris curatio ad filium [f] pertinet. pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua debebitur.

Si bona claræ personæ venire debeant.

5. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

CVrator ex senatusconsulto constituitur, cùm clara [h] persona (veluti senatoris, vel vxoris eius) in ea causa sit, vt eius bona [i] venire debeant. nam, vt honestiùs ex bonis eius, quantum potest, creditoribus solueretur, curator constituitur, distrahẽdorum bonorum gratia, vel à prætore, vel in prouinciis a præside.

De causæ cognitione.

6. *Vlpianus* libro primo de omnibus tribunalibus.

OBseruare [k] prætorem oportebit, ne cui temerè citra causæ cognitionẽ plenissimum curatorẽ det. quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt [l], quo magis, curatore accepto, onera [m] ciuilia detrectent.

De patrimonio corpore ac salute furiosi. 1. De alienatione facta à curatore, qui non cauit. 2. De exceptione rei Iudicatæ. 3. an vni ex curatorib. rectè soluatur: & an vnus rem furiosi alienare possit.

7. *Iulianus* libro vigesimoprimo Digestorum.

COnsilio & opera curatoris tueri [n] debet non solum patrimonium. sed & corpus, ac salus [o] furiosi.

1 ¶ Curator dementi datus, decreto interposito, vti satisdaret, non cauit [p]: & tamen quasdã res de bonis eius legitimo modo alienauit. si heredes dementis easdem res vindicẽt, quas curator alienauit. & exceptio opponetur, *si non curator vendiderit*: replicatio dari debet, *aut si satisdatione interposita secũdum decretum vendiderit* quod si, pretio accepto, curator creditores furiosi dimisit [q]. triplicatio doli tutos possessores præstabit.

2 ¶ Cum dementis curatorem, quia satis [r] non dederat, & res malè administraret, proconsul remouerit à bonis, aliúmque loco eius substituerit curatorem, & hîc posterior, cùm nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteáque heredes demẽtis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem vtatur: heredibus replicatio danda erit, *aut si is, qui egit, satisdederat*. Sed an replicatio curatori profutura esset, iudex æstimabit. nam si curator sequens pecuniã, quam ex condemnatione cósecutus fuerat, in rẽ furiosi vertisset: doli triplicatio obstabit.

3 ¶ Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi rectè soluetur, vel an vnus rem furiosi alienare possit. respondi, rectè solui [f]. eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundũ furiosi legitimè mercaretur, vsucapturum. quia * solutio, venditio, traditio, facti [t] magis, quam iuris sunt. ideóque sufficit vnius [u] ex curatoribus persona: quia intelligitur alter consentire. denique si præsens sit, & vetet solui, vetet venire, vel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor vsucapiet [x].

De curatore bonorum ventris nomine.

8. *Vlpianus* libro sexto de officio Proconsulis.

BOnorum, ventris [y] nomine, curatorem dari oportet. Bcúmque, rem saluam fore, viri boni arbitratu satisdare proconsul iubet. sed hoc, si non ex inquisitione detur. nam, si [z] ex inquisitione, cèssat satisdatio.

[illegible] inhibetur? An quia sine solennibus vendidit? An quia pretiũ recepit?
c *l.8.§.1.ś.eo.*
† hodie fieret contra constitutionem Iustiniani *Nouell. 72. in prin.*
[illegible] *adde l.* [illegible]
g [illegible] rei ex eius reditu intelligitur *adde l.* [illegible]
h [illegible] *Cod. eod.*
i [illegible]

f Prodigus neque tempus neque finem habet expensarũ *adde Aristotel. 4. Ethic. 1.* Sic largitio fundum non habet *Cicero 1. de offic.* Ita prodigus, à prodigendo id est, consumendo *Festus prodigere.*
t [illegible] peccat ἐν τῇ δόσει, sicut auarus ἐν τῇ λήψει. *Cuiac. ad l.6. ś. de* [illegible]
u [illegible] sua nequitia & liberos ad egestatem perducendo. formu- [illegible] prodigo, vide apud Paulum 3 *sent. 4. §. 7.*
[illegible] *ipsi ad leges* XII. Tabularum. *Titulo de Tutelis adde Ciceronem. 2. de Inuentione & Tusculana: 2. Vlp. 3. l. 7. Cod. de curat. furiosi: l. 27. §. Sin autem. Cod. de Episcop. audien.* vt meritò hic quæri possit, an quemadmodum pater furioso substituere potest §. 1. *Inst.*
[illegible] *12. §. 2. ś. de tutorib. dat. Cic. de Senectute.*
z *Vlp. 11. §. 2.* nostro more *Cic. ibid.* v quæ notaui *ad l. 1. ś. de donat. int. vir.*

de pupil. ita possit prodigo *v. l. 16. §. 1. ś. eod.*
y i. quando certum est, eos neque fuisse amplius, neque prodigos esse *Bald.*
z i. patris furiosi.
a *l. 3. Cod. eod.* b *§. 4. inst. eod.*
c Filius patri furioso curator esse potest, *vt hic & l. 1. ś. eod. l. 4. ś. eod. l. 12. §. 1. ś. de tutoribus & curatorib. dat. adde l. 60. §. 4. ś. mandati. l. 3. Cod. eod.* neque impunè negligit furiosum parentem. *Nouell. 115. c. 3. §. 12.*
d *l. 8. ś. quib. ex caus. in possess.*
e aut signo publico defuncti domus obsignanda.
f *v. l. 2. in fi. ś. eodem.*
g si ita est, cur non in nuptiis matris consensus æquè requiritur ac ipsius patris?
h Clarissimorum nomine, senatores olim honorati, *vt & l. 100. ś. de verborum signif. l. 8. ś. de senatorib. l. 22. ś. ad municip. l. 10. Cod. de Nuptiis. Lampridius in Alexandro*, ac multis aliis clarissimis appellationẽ tributam esse verisimile est, q̃ senatorib⁹: Atque ita accipiẽda est clara dignitas *l. 23. ś. quod metus causa* clarissimus vir. *l. 52. §. 2. ś. de iudiciis. l. 35. ś. de legat. 3. l. 16. §. 1. ś. de his quæ vt indignis. l. 12. ś. de publ. iudic. l. 18. §. 1. ś. de iure fisci.* Lampridius *in Alexandro*, Præfectis Prætorio, senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi essent & declararentur: eáque nullã maiorem (quam conferret) dignitatem dicebat se habere Hadrianus, *teste Spartiano.* Postea Præsidibus prouinciarũ & aliis tributum vt clarissimi dicerẽtur, *v. Brissonium 3. select. 16.*
i *v. leg. 4. C. de curat. bon. dando.*
k Curator datur causa prius cognita.
l *facit l. 13. § 1. in fi. l. 14. ś. de off. præs.*
m *facit l. 2. §. 2 in f. ś. de his qui notant.*
n id est defendi, vt passiuè hanc vocem accipias.
o quin & ipsi mores furiosi *l. 12. §. 3. ś. de administ. tut.* & ipsa securitas spectãda *leg. 14. ś. de*
[illegible] *præs.* p *v. §. 2. ś. eod.*
q *l. 13. §. 1. ś. tit. prox.*
r *§. 1. ś. eod. l. 1. l. 3. l. 5. C. de tutor. qui non satisd.*
f vni sc. *l. 14. §. 5. ś. de solutionib.*
t Contractus & distractus sunt facti.
u *l. 5. C. de administ. tut. Vlp. 11. §. 26.*
x Vide *Zasium. 2. Responsor. 39.* vbi exponit, quando actus legitimũ sint facti vel iuris.
y *l. 20. ś. de tutorib. datis: l. 24. ś. de reb. auth.*
z *l. 13. in fin. ś. de tutoribus dat. Instit. de satisd. in pr.*

De curatore bonis diſtrahendis dato.

9. *Neratius* libro primo Membranarum.

CVius bonis diſtrahendis curatores facere ſenatus permiſit, eius bona creditoribus vẽdere non permiſit: quamuis creditores poſt id beneficium bona vendere mallent. ſicut enim, integra re, poteſtas ipſorum eſt, vtrum velint, eligendi: ita cum alterum elegerint, altero [a] abſtinere debent. Multóque magis id ſeruari æquum eſt, ſi "etiam" factus eſt curator, per quem bona diſtraherentur: quamuis, nondum explicato eo negotio, deceſſerit. nam & tunc ex integro alius curator faciendus eſt, neque heres prioris curatoris onerãdus. cum accidere poſſit, vt negotio, vel propter ſexus, vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem maiorem, minorémve, quàm in priore [a] curatore ſpectata erat, habilis non ſit. poſſint etiam plures heredes ei exiſtere: neque "aut" per omnes [b] id negotium adminiſtrari expediat: aut quicquam dici poſſit, cur vnus aliquis ex his potiſſimum onerandus ſit.

De interdictione bonorum. 1. Si curator rem ſuam quaſi furioſi tradat, vel furioſi quaſi ſuam.

10. *Vlpianus* libro decimoſexto ad Edictum.

IVlianus ſcribit, eos, quibus per prætorem bonis interdictum eſt, nihil [c] transferre poſſe ad aliquem, quia in bonis non habeant, cùm eis deminutio [d] ſit interdicta.

1 ¶ Curator furioſi rem quidem ſuam quaſi [e] furioſi tradere poterit, & dominium transferre. rem verò furioſi ſi quaſi ſuam tradat: dicendum, vt non transferat dominium: quia non furioſi negotium gerens tradidit.

De pignore.

11. *Paulus* libro ſeptimo ad Plautium.

PIgnus à curatore furioſi datum valet, ſi, vtilitate [f] furioſi exigente, id fecit.

De rei dedicatione & alienatione.

12. *Marcellus* libro primo Digeſtorum.

AB adgnato [g], vel alio [h] curatore furioſi, rem furioſi dedicari [i] non poſſe cõſtat. adgnato enim furioſi non vſquequaque competit rerum eius alienatio: ſed quatenus negotiorum exigit adminiſtratio.

Si legitimus curator inhabilis ſit.

13. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

SÆpè [k] ad alium è lege [l] duodecim tabularum curatio furioſi aut prodigi pertinet, alij prætor adminiſtrationem dat. ſcilicet cùm ille legitimus inhabilis [m] ad eam rem videatur.

a Qui à principio duas vias habet, vnam eligendo, videtur alteri renũtiaſſe. *Baldus.*
b tunc ad primogenitum recurrendum eſſe, Bald. ait.
c *l. 6. ff. de verbor. obligat.*
d *l. 26 ff. de contrahend. emptio.*
e Curator rem pupilli ſuo nomine vendens, non trãsfert dominium: ſi pupilli tantum, vel ſuo & pupilli, ſecus. Hoc poſtremum emptoribus vtile eſt.
f *l. 12. §. 1. ff. de adminiſt. tut.*
g ad adgnatos furioſorum cura pertinebat. *Vlpianus* 12, §. 2.
h qui & neceſſarius dicitur *l. 13. §. 1. ff. de off. præf.*
i & donari *l. 1. §. 1. ff. de tutelæ & ration.* poteſt tamen nouare *l. vlt. §. 1. ff. de nouat.*
k Proximior non ſemper curator aut adminiſtrationẽ habet. quippe etſi proximior, ſi tamen ſit inhabilis, alij defertur adminiſtratio.
l lege XII. tabularum cura defertur proximis.
m *l. 10. in fin ff. de legitimis tutoribus*
n ¶ *v. l. 1. §. 5. ff. de excuſatio. l. 2. Cod. qui dare tutores: l. 4. Cod de excuſat. tut. §. 19. Inſtitut. de excuſa.* vt mulieribus tutores dati fuerint, vide apud Vlpianum *titul.* 11. §. 18. 20. 22. 23. 24. 25. 27.
o Meretrici bonis interdicitur. vide Paul. 3. *ſentent.* 4. §. 6. & vbi Cuiacius: reprehenſus à Fornerio. 2. *ſelect.* 5. Luxuriæ vocabulo intelligit, prodigum: vt luxurioſè viuere, nihil aliud ſit, quàm profusè. & hoc ſenſu ἀσωτίαν Cicero 2 de finibus vbi de Epicuro loquitur, vertit, Luxuriã. ſic Feſto Luxa membra, Luxurioſus in re familiari: Ita Luxuria immoderata in *l. 40. ff. de damno. l. 1. ff. de ædilitio.* adde Nonium in Luxuria.

De viro & vxore.

14. *Papinianus* libro quinto Reſponſorum.

VIrum vxori [n] mente captæ curatorem dari non oportet.

De muliere quæ luxurioſè viuit. 1. De priuilegio furioſi, prodigi, & cæterorum.

15. *Paulus* libro tertio Sententiarum.

ET mulieri, quæ luxurioſè viuit [o], bonis interdici poteſt. l.15 n°1

1 ¶ In bonis curatoris priuilegium [p] furioſi furioſæve ſeruatur. Prodigus, & omnes [q] omnino, etiam ſi in edicto non ſit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium conſequuntur.

Si pater furioſo. 1. Vel prodigo curatorem dederit.

16. *Tryphoninus* libro decimotertio Diſputationum.

SI furioſo puberi, quamquam [r] maiori annorum viginti quinque, curatorem pater teſtamento dederit: eum prætor dare debet [s], ſecutus patris voluntatem. manet enim ea datio curatoris apud prætorem, vt reſcripto Diui Marci continetur.

1 ¶ His conſequens eſt, vt, "&" ſi prodigo curatorem dederit pater [t], voluntatem eius ſequi debeat prætor, eúmque dare curatorem. Sed verùm omnimodo: an ita, ſi futurum eſſet, vt, niſi pater aliquid teſtamento cauiſſet, prætor ei bonis interdicturus eſſet? & maximè ſi filios habeat iſte [u] prodigus?

2 ¶ Potuit tamen pater & aliàs prouidere nepotibus ſuis ſi eos iuſſiſſet heredes eſſe, & exheredaſſet filium [x]: eíque, quod ſufficeret, alimentorũ nomine, ab eis certum legaſſet, addita cauſa [y] neceſſitatéque iudicij ſui. aut, ſi non habuit in poteſtate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuiſſent, ſub conditione eos heredes inſtituere, vt emanciparentur [z] à patre prodigo.

3 ¶ Sed quid, ſi nec ad hoc conſenſurus [a] eſſet prodigus? "ſed" per omnia iudicium teſtatoris ſequendum eſt. ne [b] quem pater vero conſilio prodigum credidit, eum magiſtratus, propter aliquid fortè ſuum vitium, idoneum putauerit.

De manumiſſione & alienatione.

17. *Gaius* libro primo de Manumiſſionibus.

CVrator furioſi nullo [c] modo libertatem [d] præſtare poteſt: quòd ea res ex adminiſtratione non eſt. nam in tradendo ita res furioſi alienat, ſi "id" ad adminiſtrationem negotiorum pertineat. & ideo ſi donandi cauſa alienet, "neque" traditio quicquam valebit: niſi ex magna vtilitate furioſi hoc cognitione iudicis faciat.

p *l. 19. 20. 21. 22. ff. de rebus authoritat. iud.*
q puta, negotiorum geſtores *l. 23. ff. de rebus author. iud.*
r *§. 3. Inſtit. eod.*
s vide *lig 2. in fin. ff. de confirmando tutore.*
t Pater, ratione prodigalitatis, filio curatorem dare poteſt. *Baldus.*
u Hic caſus hodie vſitatiſſimus eſt.
x ſcilicet prodigum: non tamen plenè. nam eo caſu pater alimenta cogitur filio relinquere, ídque non ſit in prodigi odium, ſed eius potius fauorem, ne diſſipet bona.
y nota cauſam exheredationis teſtamento eſſe adiiciendam.
z Prodigus, licèt res ſuas non poſſit alienare, poteſt tamen emancipare ſuos liberos *Baldus.*
a nec enim cogi debet emancipare, *§. vltim. Inſtit. quibus modis ius patr. pot.*
b Præſumitur, prodigus, quem pater ſuo teſtamento prodigum appellauit. vide *Alciatum. 1. præſumpt. 15.*
c Quid ita? Curator adminiſtrare poteſt, nõ dare. qui manumittit, non adminiſtrat ſed alienat. Alienatio, adminiſtrandi voce non continetur: quod ad rerum quoſcunque adminiſtratores extendi poteſt.
d *vide l. 13. ff. de manumiſſ.*

DIGESTO-

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS QVINTA[a].

LIBER XXVIII.

QVI TESTAMENTA FACERE POSSVNT[b], & quemadmodum[c] teſtamenta fiant.

Definitio teſtamenti.

Modeſtinus." libro ſecundo Pandectarum." cobarrub. de tt v. in R.a l. apl. y c n. 3.

TESTAMENTVM[d] eſt[e] voluntatis[f] noſtræ[g] iuſta[h] ſententia[i], de eo[k], quod quis poſt[l] mortem[m] ſuam[n] fieri velit[o]. l. 1 n° 1

De mentis vel corporis Sanitate.

2. *Labeo* "libro I. poſteriorũ Iauoleno Epitomatorum."

IN[p] eo, qui teſtatur, eius temporis, quo teſtamentum facit, integritas[q] mentis[r], non corporis[s] ſanitas exigenda eſt[ſ].

De iure teſtandi.

3. *Papinianus* "libro 14. Quæſtionum.

TEſtamenti[t] factio[u] non priuati, ſed publici iuris eſt[x]. l. 3 n° 1

Si queratur an teſtamentum valeat.

4. *Gaius*" lib. 2. Inſtitutionum."

SI quæramus an valeat teſtamentum: in[y] primis animaduertere, debemus, an is, qui fecerit teſtamẽtum, habuerit teſtamenti factionem[z]: deinde ſi habuerit, requiremus an ſecundum regulas iuris[a] ciuilis teſtatus ſit[b].

De ætate teſtatoris.

5. *Vlpianus*" libro ſexto ad Sabinum."

A[a] qua[c] ætate teſtamentum vel maſculi, vel feminæ facere poſſunt, videamus. verius eſt, in maſculis[d] quidem quartumdecimum,[e] annum ſpectandum, in feminis verò duodecimum completum[f]. Vtrùm autem exceſſiſſe debeat quis quartumdecimum annum, vt teſtamentum facere poſſit? an ſufficit compleſſe? propone aliquem Kalendis Ianuariis natum, teſtamentum ipſo natali ſuo feciſſe quartodecimo anno. an valeat teſtamentum? dico valere. plus arbitror: etiam ſi pridie[g] Kalendarum fecerit poſt ſextam[h] horam noctis, valere teſtamentum. iam enim compleſſe videtur annum quartumdecimum, vt Marcianò videtur.

De filiofamil. De ſurdo vel muto.

6. *Gaius*" lib. 17. ad Edictum Prouinciale."

QVi[i] in poteſtate parentis eſt, teſtamenti faciendi[k] ius non habet[l]. adeo vt quanuis pater ei permittat, nihilo magis tamen iure teſtari poſſe.

1 Surdus, mutus teſtamentum facere non poſſunt[m]. ſed ſi[n] quis "poſt" teſtamentum factum, valetudine, aut quolibet alio caſu, mutus, aut ſurdus eſſe ceperit ratum nihilominùs permanet teſtamentum.

7. *Aemilius Macer* libro primo ad Legem viceſimam hereditarium.

a Conſtitutio ad omnes populos §. 6.
b 6. *Cod.* 22. 2. *Inſtitut.* 12. *Vlpian.* 20. *Paul.* 3. *ſentent.* 4. 4. *Cod. Theodo.* 4. 35. *Eclog.* 1. 3. an ſui iuris? an mulier? *vide* 5. *Harmenopul.* 1. an alieni iuris? 2. liberti? 3. Epiſcopi? Monachi? 4. *ibidem. adde. Nouell. Leon.* 37. Imperatoris ſerui? *Nouella. Leon.* 38. an captiui? 40. cæci? *Nouell. Leon.* 69.
c 6. *Cod.* 23. 2. *Inſtitut.* 10. 25. *Eclog.* 2. An imperfectũ valeat inter liberos & extraneos, *vide Nouel.* 107. quot teſtes, & an ſignacula requirantur, *vide Nouell. Leon.* 41. 42. an per conſcribendi ignaros poſſint confirmari, *vide Nouell.* 43. de teſtamento reſignato, *vide Nouel.* 82. occulto, 4. *Harmenopul.* 1. περὶ διαθήκης μυστικῆς καὶ περὶ ἀτελοῦς καὶ περὶ ἀγράφου καὶ περὶ διαθέσεως. *vide* 35. *Eclog.* 2. *Nouell. Leon.* 69. Porrò rectè ait, quẽadmodum, nec enim poteſt quis arbitrio ſuo teſtari, *vide l.* 13. *Cod. de teſtament.*
d *Synopſis eodem. cap.* 1.
e natura ſua ſcilicet & definitione. quid etymo? Quaſi mentis teſtatio, *Inſtitut. eod. Vlpian.* 10. §. 1. *Seruius* 2. *de leg. apud Gell.* 6. *cap.* 12.
f mentis, *Inſtitut eodem Vlpian. ibid.* hinc colligunt teſtamentum numerari in voluntariis, *vide l.* 1. *Cod. de ſacroſanct. eccleſiaſt.*
g noſtra non eſt, quæ non eſt integra, *l.* 2. *l.* 16. *in fin. l.* 17. quæ ab alio pendet, putà patre *l.* 6. quæ iuſtè captiua, *l.* 8. *l.* 11. *l.* 13. *l.* 19 cuius libertas ſententia capitali, à qua non eſt appellatum, nobis adempta eſt, *dict. l.* 8. §. 1. *& ſequeſt. l.* 13. *in fin. l.* 18. *in fin.* quam exprimere omnino non poſſumus, *l.* 6. *in fine. l.* 7. quam liberam eſſe neſcimus, *l.* 14. *l.* 15. *ꝟ. eodem* quæ in alienum arbitrium eſt collata, *vide l.* 32. *ꝟ. de heredibus. Inſtitut.*
h id eſt, in id ſolenniter facta, *Vlpian. ibidem.* ſecundum regulas iuris, *l.* 4. *in fin. ꝟ. eod.* in ſuo genere, putà vt teſtamentum, non vt alius actus abſolutè. In eo teſtamentum differt à codicillo, quòd nullam ſolennitatem ordinationis deſideret, *Inſtitut. de Codicill. in fine:* non contra leges, *vide l.* 55. *ꝟ. de legat.* 1. *adde quæ notaui ad l.* 14. §. 5. *ꝟ. de religioſ.* Ad ſolennitatem referendi ſunt teſtes, *l.* 20 §. 7. §. 8. *ꝟ. eodem.* §. 3. *Inſtitut. de teſtament. ordin.* (quod tamen Cuiacius negat, 2 *ad Africanum.*) & heredis inſtitutio. non eſt ſolenniter facta, quæ eſt imperfecta, *l.* 29. *ꝟ. eodem.* nec valet, niſi eam voluerimus valere, vt codicillos, *l. vltim. Cod. de Codicillis.* Solenniter factum teſtamentum ex iuris Romani legibus, iuris eſt ciuilis, non gentium. Ideóque extranei Romæ non ſunt capaces teſtamenti, *vide l.* 2. *ꝟ. ad l. Falcid.* Rectè Baldus notat, quadruplicem perfectionem in teſtamento requiri, materiæ ſcilicet id eſt, voluntatis defuncti: formæ ſeu ſubſtantiæ, vt eſt inſtitutio heredis: ſolennitatem confirmationis per mortem teſtatoris, & teſtamenti executionem
i Teſtatio, *Inſtitut. eodem.* conteſtatio *Vlpian. ibid.* quatenus dicitur ſententia teſtamentum, habere vim legis dici poteſt, *Nouell* 22. *cap.* 2. quatenus teſtatio, chirographi loco eſt, vel quaſi, legatariis, *l.* 41. *ꝟ. ad Aquil. l.* 3. *ꝟ. de pignoribus. l.* 50. §. 1. *ꝟ. de leg.* 1. *l.* 42. *ꝟ. de obligat.*
k non tamen de omni re. de quibuſdam enim teſtari non poſſumus, nec quouis modo, nec quiduis imperare
l huc enim vſque tantùm, voluntas ambulare poteſt, *l.* 32. §. 3. *ꝟ. de donationibus inter vir. & vxor.* ideóque & ſuprema dicitur, *dict. l.* 32. §. 2. & ſuprema dicitur ordinare, qui teſtamentum facit, *l.* 36. *ꝟ. de pignorat.* & poſtremum iudicium, *l.* 13. *Cod. de teſtament.*
m naturalem ſcilicet, ea enim propriè mors eſt, *vide l.* 47. *in fin. ꝟ. de iure fiſci*: eámque ante nihil legatariis & fideicommiſſariis competit: propter pœnam rumpitur. quilibet enim vtroque tempore teſtamenti faciendi poteſtatem habere debet, & cùm facit teſtamentum & cùm moritur, *l.* 1. §. 7. *ꝟ. ſecund. tab.* propter captiuitatẽ ſuſpenditur. An per ingreſſum monaſterij confirmatur teſtamentum, tanquã morte naturali? *vide Bald. hîc.*
n non alterius.
o hinc voluntas dicitur teſtamentum, *l.* 14. §. 1. *ꝟ. de diuerſis.* hinc promanat, quòd in teſtamentis in re dubia potiſſimùm inſpicimus volũtatem defuncti, *vide l.* 69. *ꝟ. de leg.* 3. quã etiam in dubio colligimus ex iure communi, vt id voluiſſe videatur, quod ſit cõſentaneum iuri municipali (vbi municipale reperitur) vel eo deficiente, iuri communi *vide l.* 57. §. 2. *ꝟ. ad Trebell.*
p *Synopſis eod. cap.* 2.
q ſinceritas, *l.* 3. *Cod. eodem.*
r *facit l.* 17. *ꝟ. eodem.*
ſ cenſetur tamen ſatis ſuperque fuiſſe in teſtamẽto, nota ſi tius eum ſanæ mentis ſcripſerit: cùm aliàs etiam quilibet ſanus mente præſumitur, niſi contrarium probetur, *l.* 4. *Cod. d. codicill.*
t *Synopſis Baſilicon. eod. cap.* 6.
u id eſt, ius teſtamenti faciendi tribuitur cuique ex iure publico & legibus, non priuatorum voluntate. nec enim pater filiofamiliàs, *l.* 6. *ꝟ. eodem. l.* 43. *ꝟ. de vulgari* (& ſi ei ius vouẽdi tribuit lex 2. *ꝟ. de pollicitationibus*) nec patronus liberto teſtamenti factionem præbet, *l.* 47. §. 2. *ꝟ. de bon libert. Cuiac. hîc.*
x licet vtilitas teſtamenti plerúmque ad res, & perſonas priuatas: ideóque teſtamentum vocatur ius publicum, *l.* 1. *ꝟ. ad l. Falcid.*
y In quaque iuris materia primò querendum eſt, de perſonis, *l.* 24. *Codice de procuratoribus.*
z *vide l* 19. *ꝟ. eodem.*
a iure, *leg.* 1. *ſuprà de petit. hereditat.* de regulis in teſtamento obſeruandis, *vide* §. 3. *Inſtitut. de teſtament.*
b demus defunctum teſtamentum non perfeciſſe, an valebit tacitè vt codicillus? non valebit, *l.* 8 *Cod. de codicil.* valebit tamen inter liberos, *vide l.* 21. *Cod. de teſtam.*
c ¶ *Synopſis eodem. cap.* 7. *Vlpian.* 20. §. 2.
d *l.* 19. *ꝟ. eodem.* § 1. *Inſtitut. eodem. l.* 4. *Cod. eod. l.* 1. §. 8. *ꝟ. ſecund. tabul. l.* 2. *Cod. quando prouocat. Paul.* 3. *ſentent.* 4. §. 1 igitur pupilli non poſſunt? ſic ſanè. id tamen olim remiſſũ fuit tribunis militum, *l. vltim. Cod. de teſtament. milit.* & profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno & Nicephoro *Cuiac. ibid.*
e fit enim in eo mutatio per ſeptenarium, vt, ex Solone, tradit Clemens *lib.* 6. infans vſque ad 7: impubes ad 14. *vide hic Cuiacium.*
f *dic vt ꝟ. eodem. Gaius.* 1. *Inſtitut.* 7.
g hic annus cœptus habetur pro completo, contra quàm in aliis multis cauſis, *vide quæ notaui ad l.* 3. §. 3. *ꝟ. de minoribus.*
h Dies ciuilis ſiue Romanus eſt à media nocte ad inſequentem mediam noctem conſtans horis vigintiquatuor. *l. more ꝟ. de feriis.* Hac ratione quoties anni teſtatoris computandi erant, computabantur ij de die ad diem, *vt hîc*: valere dicitur teſtamentum quod quis fecit anno 14. pridie natalis ſui, poſt mediam noctem.
i de peculio pagano & militari, *Cuiac. hîc.*
k de iure ciuili, cùm eo nihil ſibi proprium habeat: ſecus ex conſtitutionibus, quibus hæbet militare peculium, *Inſtitut. eodem. in princip,* vide aliàs exceptiones apud Socinum, *regula.* 153.
l neque per æs & libram. quia nec verba nuncupatim loqui, nec verba familiæ emptoris exaudire poteſt. *Vlpianus in fragmentis.* nec qualecunque. cùm accire, rogare, audire teſtes non poſſit, *argument.* §. 4. *apud Paul.* 3. *ſentent* 4.
m Prima exceptio.

a Synopsis. eod. cap. 9. Secunda exceptio.
b Quid si miles testamenti potestatem impetrauerit? vide l. 10. Cod. eod.
c alterutro morbo laborans, scilicet, & quidem paganus.
† si modò solenitates in eo obseruauerit l. 35. Cod. de inoffic de surdo & muto hoc olim verum fuit. Hodie surdus omnino, & mutus à natura, non potest. Qui talis est casu, vel voce vel scriptura potest: multò magis si alterutro tantùm morbo laborat v. l. 10. Cod. eod. adde Nouell. Leon. 40.

SI[a] mutus, aut[b] surdus[c], vt liceret sibi testamétum facere, à principe impetrauerit: valet testamentum †.

De eo qui est apud hostes. 1. De eo, cui aqua & igni interdictum est. 2. De deportatis. 3. De relegatis, & interdictis. 4. De damnatis ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum.

8. *Gaius* libro 17. ad Edictum prouinciale.

EIus[d], qui apud[e] hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet †, quamuis redierit.

1 ¶Si[f] cui aqua & igni interdictum sit[g]: eius nec illud testamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod postea" fecerit." bona quoque, quæ tunc habuit, cùm damnaretur, publicabuntur †: aut, si non videantur lucrosa, creditoribus concedentur.

2 ¶In insulam deportati in eadem causa sunt.

3 ¶Sed relegati in insulam, & quibus terra Italica & sua prouincia interdicitur, testamenti faciendi ius retinent[h].

4 ¶Hi verò, qui ad ferrum[i], aut ad bestias, aut in metallum damnantur †, libertatem perdunt, bonáque eorum publicantur. vnde apparet, amittere eos testamenti factionem.

De accusato.

9. *Vlpianus*" libro quadragesimoquinto ad Edictum."

SI quis, post accusationem in custodia fuerit defunctus[k] indemnatus[l]: testamentum eius valebit.

De eo qui manus amisit.

10. *Paulus*" libro tertio Sententiarum."

Qui[m] manus amisit[n], testamentum facere potest, quamuis scribere[o] non possit.

De obside.

11. *Vlpianus* libro decimo ad Sabinum.

OBsides[p] testari non possunt[q], nisi eis permittatur[r].

De eo qui in potestate hostium decessit.

12. *Iulianus*" libro quadragesimosecundo Digestorum."

LEge Cornelia[s], testamento eorum[t], qui in hostium potestate decesserint, perinde cófirmantur[u], ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestate non peruenissent. & hereditas ex his eodem modo ad vnumquemque pertinet. quare seruus heres scriptus ab eo, qui in hostiũ potestate decesserit, liber & heres erit, seu[x] velit, seu nolit: licèt minus propriè[y] necessarius heres dicatur. nam & filius eius, qui in hostium potestate decessit, inuitus[z] hereditati obligatur: quamuis suus heres dici non possit[a], qui in potestate morientis non fuit.

De capto à latronibus. 1. De legati. 2. De condemnato qui appellauit.

13. *Marcianus*" libro quarto Institutionum."

QVi[b] à latronibus[c] capti sunt, cùm liberi manent, possunt facere testamentum.

1 ¶Item qui apud externos[d] legatione funguntur, possunt facere testamentum[e].

2 ¶Si quis in capitali crimine damnatus, appellauerit, & medio[f] tempore, pendente appellatione, fecerit testamentum, & ita decesserit: valet eius testamentum.

De eo qui de statu suo dubitat vel errat.

14. *Paulus*" libro secundo Regularum."

d Synopsis eod. c. 9.
e §. vltim. instit. eod. l. 10. ff. de testamento milit. Paul. 3. sentent. 4. §. 8.
† hodie valet ex Nou. Leonis 40.
f vide Socinum regula. 76.
g in locum interdictionis, successit deportatio v. l. 3. ff. penultim.
† hodie nō publicantur Nouel. 134. capit. vltim.
h retinét enim ciuitatem l. 7. §. 3. infrà, de interdict. Paul. 3. sent. 4. §. 9.
i Suetonius in Nerone ad gladium l. 5. §. 6. infrà, de iniusto: l. 25. §. 3. ff. de adquired. hæredit. quique intra annũ consumédi sunt Paul. 5. senten. 17. §. 1. in fin. ad ludum venatorium, vel gladiatorium damnati l. 1. Cod. ad l. Fab. Hæc pœna postea mutata est l. 1. Cod. de gladiatorib. Cuiacius hîc & illic apud Paul. vide etiam P. Pithæum ad 11. Notar. Mosaicar.
† hodie qui in metallum damnantur libertaté non amittunt Nouel. 22. capit. 8.
k qui & antequam moriatur testari potest: certus enim est de suo statu, licèt sit incertus de eius duratione Baldus. valet enim testamentum decedentis pendente appellatione l. 13. in fi. ff. eo. Porrò nomine defuncti, hîc nec intellige eum qui mortem sibi consciuit in custodia v. l. 6. §. 7. ff. de iniusto.
l An aliud est in accusatis maiestatis, & repetundarum? ait Accursius ex l. 20. ff. de accus. negat Bartolus hîc: sed fatetur ex secunda sententia infirmari eorũ testamentum.
m vide Nouellam Leonis 26. & 27. quæ scripsi ad l. 4. §. 12. ff. de re militari.
n putà in bello, vel rixa & conflictu. quid si supplicij causa, an eius testamentum valebit? valere putat Baldus hîc, quem vide.
o facit l. 29. de testamentis.
p quos ab hoste sc. obsides accepimus l. 31. ff. de iure fisci.
q nec enim sunt ciues: captiuis comparantur d. l. 31. Tacit. 11. non obsidem, sed ciuem, nec ex testamento, nec ab intestato heredem habet Cuiac. d. l. 31.
r dato vsu togæ Romanæ v. l. 32. ff. de iure fisci.
s de qua v. l. 21. ff. de vulgari.
t Synopsis eod. c. 12.
u id est, vires suas retinent. conualescere, est vires recipere.
x 2. Gaius. 3. §. 7.
y l. 18. ff. ad l. Falc. l. 4. §. 1. ff. de bon. libert. l. 3. ff. de ver. sig.
z adde §. 2. in f. inst. de here. qualit. & diff.
a §. 2. instit. de hered. qual.
b vide Manticam. 2. de Coniecturis. 7.
c l. 1. ff. de leg. 3. l. 24. ff. de capt.

QVi" in" testamento domini manumissus[g] est, si ignorat dominum decessisse, aditámque eius esse hereditatem, testamentum facere non potest †: licèt iam paterfamilias, & sui iuris est. nam, qui incertus[h] de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

15. *Vlpianus*" libro duodecimo ad Edictum."

DE statu[i] suo dubitantes[k], vel[l] errantes, testamentũ facere non possunt: vt Diuus Pius rescripsit.

De filiofamil. seruo alieno, postumo, surdo. 1. furioso.

16. *Pomponius*" libro singulari Regularum."

FIliusfamilias[m], & seruus alienus, & postumus[n], & surdus, testamenti factionem[o] habere dicuntur. licèt enim testamentum facere non possunt: attamen ex testamento" vel" sibi, vel aliis adquirere possunt.

1 ¶*Marcellus notat*: Furiosus quoque testaméti factionem habet, licèt testamentum facere non potest[p]. ideo autem habet testamenti factionem: quia potest[q] sibi adquirere legatum, vel fideicommissum. nam etiam compotibus mentis personales[r] actiones etiam ignorantibus adquiruntur.

De mente capto.

17. *Paulus*" libro tertio Sententiarum[s]."

IN[t] aduersa corporis valetudine mente captus[u], eo tépore testamentum facere non potest.

De prodigo de damnato ob carmen famosum.

18. *Vlpianus*" libro primo ad Sabinum."

IS[x], cui lege[y] bonis interdictum[z] est, testamentum facere non potest †. &, si fecerit, ipso iure non valet[a]. Quod tamen interdictione vetustius[b] habuerit testamétum, hoc valebit. Meritò ergo nec testis[c] ad testamentum adhiberi poterit, cùm[d] neque testamenti factionem habeas.

1 ¶Si quis ob carmen famosum[e] damnetur: senatusconsulto expressum est, vt intestabilis[f] sit. ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi.

De filiofam. De pupillo, de seruo.

19. *Modestinus*" libro quinto Pandectarum."

SI filiusfamilias[g], aut pupillus[h], aut seruus[i] tabulas testamenti fecerit, signauerit: secũdùm eas bonorum possessio[k] dari non potest: licèt[l] filiusfamilias sui iuris, aut pupillus, pubes, aut seruus, liber factus decesserit. quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuerit.

De testib. de testamento furiosi.

20. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum.

QVi testamento heres instituitur, in eodem testaméto testis[m] esse non potest[n]. Quod in legatario[o], & in eo, qui tutor scriptus est, contrà habetur[p]. hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat: vtputa si impubes[q], si in potestate sit testatoris.

d non subditos imperio Romano.
e secũdùm suas leges [illegible] Bar. Ferret Cuiac.
f adde l. 9. ff. eod. l. 6. §. 8. ff. de iniusto.
g [illegible] Nouell. Leonis.
† hodie potest Nouell. Leon. 37.
h l. 15. ff. eo. l. 1. ff. de leg. 3.
i [illegible]
k Synopsis eo. c. 6.
l Dubitans nõ errat: hic enim separatur ab errante.
m v. l. 8. C. de pet. hær.
n Posthumi sũt capaces hæreditatis, & legatorũ vt hîc. Imò, non sunt l. 29. §. 15. ff. de liberis.
o passiuam.
p l. 9. C. eod. Tuditani tamé furiosi testamentum fuit cóprobatum à cétumuiris Cic. 3. Phil. 7. Valer. Max. 8. de eius furore meminit Lactătius 3. c. 23.
q vide l. 24. ff. de obligat.
r dominium enim ignoranti non adquiritur v. Cui. hîc.
s tit. 4. §. 12.
t Synopsis c. 18.
u l. 9. Cod. eod.
x Synopsis c. 19.
y à Prætore. de quo v. Paul. 3. sent. 4. §. 7.
z id est, prodigus, de quo vide quæ dixi ad l. 1. ff. de curatore furiosi.
† §. 2. inst. quib. nõ est permissum. commercium enim illi est interdictum, qui familiam mancipare non potest Vlp. 20. §. 13. hodie potest ex Nouell. Leon. 39.
a Imò valere debet. nec enim cuiquam testamenti factione interdicitur l. 6. ff. de iniust.
b vel eam subsequitur recepta vitæ sanitate, & ad bonos mores eo reuerso Paul. 3. sent. 4. §. 12.
c excipe, vt antea dixi ex Paulo.
d §. 6. Inst. de test. ordin. ac si diceret qui in suis vt incuriosus reiicitur, multo magis & in alienis reiiciendus est.
e [illegible] iniuriis.
f l. 21. ff. de testibus.
g Is enim, nisi sit [illegible] 20. § 10. Paul. 3. sent. 4. §. 3.
h nec enim impubes [illegible] 20. ff. eod. Vlp. 20 § 12.
i nisi publicus Prætoríve sit [illegible] iacius, seruus publicus P. Romani. Is plus iuris habet, quàm ciuitatu aut priuatorum seruus.
k v. l. 1. §. 8. ff. secund. tabul. v. l. 5. C. de testam. fac. poss.
l vide l. 26. ff. de regulis.
m Transit iurisconsultus à personis testantibus ad testamenti solemnia.
n nisi in testamento arcano, secreto, & mystico: de quo v. Nouell Leon. 66.
o l. 22. Cod. de testamentis.
p Cur heres non poterit, legatarius poterit. l. 23. Cod. de testam? vel ideo quòd totũ negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, inter testatorem & heredem agitur §. 10. Institut. de testam. Vlpia. 20. §. 3. vide Forner. 2. selection. 12.
q l. 1. ff. eod.

1 ¶Pote-

a *v.l.15.ʒ.de captiuis.*
b adhibe.i non poſſe *Cuiac ad l.13.ʒ.de teſtib.*
c *§.6 Inſtit.de teſtam.ordin.* An in codicillis? ſic viſum eſt interpretibus. *l.vlt.Cod.de cod icill.* præter quàm Harmenopuli ſcholiaſti, *1.tit 6.* qui eam quoque remouet à teſtimonio dicendo in donatione cauſa mortis. An in criminalibus cauſis? *v.quæ notaui ad l.18.ʒ.de teſtibus.* An in crimine maieſtatis? ſic ſane vt: & in iis vbi viri nõ aduocãtur *Har. ibid.v.tit. de inſp. ventr.* alias exceptiones vide apud Socinum *regula* 419.

1 ¶Poteſtatis autem verbum non ſolùm ad liberos, qui ſunt in poteſtate, referendum eſt: verumetiã ad eum, quem redemit ab hoſtibus. quamuis placeat, hunc ſeruum non eſſe: ſed vinculo [a] quodam retineri, donec pretium ſoluat.

2 ¶Per contrarium quæri poteſt, an pater eius, qui de caſtrenſi peculio poteſt teſtari, adhiberi ab eo ad teſtamentum teſtis poſſit. & Marcellus libro decimo Digeſtorum ſcribit poſſe. & frater ergo poterit.

3 ¶Quæ autem in teſtamento diximus ſuper perhibendis teſtimoniis eorum, qui in poteſtate ſunt: in omnibus teſtimoniis accipias, vbi aliquid negotij geritur, per quod adquiratur.

4 ¶Ne furioſus quidem teſtis adhiberi poteſt, cùm compos mentis non ſit. ſed, ſi habet intermiſſionem, eo tempore adhiberi poteſt. teſtamentum quoque, quod ante furorem conſummauit, valebit. & bonorum poſſeſſio ex eo teſtamento competit.

5 ¶Eum, qui lege repetundarum damnatus eſt, ad teſtamentum adhiberi poſſe [b] exiſtimo: quoniam in iudicio teſtis eſſe vetatur.

6 ¶Mulier teſtimonium dicere in teſtamento [c] quidem nõ poterit. alias autem poſſe teſtem eſſe mulierem, argumento [d] eſt lex Iulia de adulteriis, quæ adulterij damnatam teſtem produci, vel dicere teſtimonium vetat.

7 ¶Seruus quoque meritò ad ſolemnia adhiberi non poteſt: cùm † iuris ciuilis communionem non habeat, in totum, ne [e] prætoris quidem edicti.

8 ¶Et veteres [f] putauerunt, eos, qui propter ſolemnia teſtamenti adhibentur, durare debere [g], donec ſuprema conteſtatio peragatur.

9 ¶Non tamen intelligentiam ſermonis [h] exigimus. hoc enim Diuus Marcus Didio Iuliano in teſte, qui Latine non nouerat, reſcripſit. nam ſi vel ſenſu [i] percipiat quis, cui rei adhibitus ſit: ſufficere.

10 ¶Sed ſi detenti ſint inuiti ibi [k] teſtes: putant, non valere teſtamentum.

De heredib. palàm nuncupandis. 1. De mutatione aut declaratione teſtamenti. 2. De teſtibus rogandis. 3. De vno contextu.

21. *Idem* libro ſecundo ad Sabinum.

HEredes palàm [l], ita [m] vt exaudiri poſſint, nuncupandi ſunt [n]. Licebit ergo teſtanti vel nuncupare heredes, vel ſcribere. ſed, ſi nuncupat, palàm debet. Quid eſt palàm? non vtique in publicum: ſed vt exaudiri poſſit. exaudiri autem non ab omnibus, ſed à teſtibus. &, ſi plures fuerint teſtes adhibiti, ſufficit [o] ſolemnem [p] numerum exaudire [q].

1 ¶Si quid [r] poſt factum teſtamentum mutari [ſ] placuit, omnia ex integro facienda ſunt [t]. Quod verò quis obſcurius in teſtamento vel nuncupat, vel ſcribit, an poſt ſolemnia explanare poſſit, quæritur. vtputa Stichũ legauerat, cùm plures haberet: nec declarauit, de quo ſentiret. Titio legauit, cùm multos Titio amicos haberet. errauerat in [u] nomine, vel prænomine, vel cognomine, cùm in corpore non erraſſet. poterítne poſtea declarare [x] de quo ſenſerit? & puto, poſſe. nihil enim nũc dat. ſed datum ſignificat. Sed & ſi notam poſtea adiecerit legato, vel ſua voce, vel literis, vel ſummam, vel nomen legatarij, quod non ſcripſerat, vel nummorum qualitatem: an rectè fecerit? & puto, etiam qualitatem numerorum poſſe poſtea addi. nã etſi adiecta nõ fuiſſet, vtique placeret, coniectionem [y] fieri eius, quod reliquit, vel [z] ex vicinis ſcripturis, vel ex conſuetudine [a] patrisfamilias, vel regionis [b].

2 ¶In teſtamentis [c], quibus teſtes rogati [d] adeſſe debent †, vt teſtamentum fiat: alterius rei cauſa: fortè rogatos, ad teſtandum non eſſe idoneos placet. quod ſic acci-

d tale iit argumentum, Lege vetatur adultera eſſe teſtis: ergo, mulier nõ adultera, lege teſtis admittitur.
† Aliud in Latino Iuniano *Vlp.20.§.8.*
e ſed ne prætorii quidem edicti *Vulg. Hal. v.l.7.ʒ.de falſis.*
f iuris auctores, ſcilicet, qui de teſtamento per æs & libram ſcripſerunt.
g niſi cõtagio, vel aliquis alius caſus obſtet. *l.8. C.de teſtam.*
h puta Latini, ſi Latinè quis teſtetur: atque ita Græcus poteſt eſſe teſtis in teſtamento Latini. *v. quæ notaui ad l. 21.in fin. Cod. de teſtã. adde Paul. 3.ſent.4.§ 13.*
i Teſtis debet teſtificari, de eo quod ſenſu aliquo percepit: & per ſenſum, rationem ſui dicti reddere *adde l. 18. Cod.de teſtib. Bart.Bald.*
k in teſtamento ſcil. dic idem in contractu, qui ab inuito notario factus, ipſo iure non valet. *Baldus.*
l *l.vlt. infrà, de iure Codicillorum l.29.Cod.de teſtamentis.*
m formulam vide apud. *Vlp.* 20.§.9.
n ſunt *Haloãd.* in teſtamento nũcupatiuo ſcilicet, nam in myſtico, ſeu ſcripto, id non requiritur *v. Nouell.* 119.*cap.*9. Porrò vt olim nuncupatio fieret *v. Vlpian.20 §.9.*
o Plus, igitur, creditur teſtibus affirmantibus, quàm negantibus. *Baldus.*

p qui requiritur de natura huius actus. nam in codicillis, & teſtamentis, ruri factis, aut peſtis tempore, pauciores quàm ſeptem ſufficiunt.
q ſuperflui teſtes non nocent *v.Paul.3.ſentent.4.§.10.*
r puta hæredem: vel legata.
ſ Synopſis 35.*Titul.*1.*c.*21.§.6.
t hæres, ſcilicet, in teſtamento inſtituendus erit: legata, in codicillis relinquenda *l.16.infrà, de vulgari:* & hæc mero iure vera ſunt. nam nuda voluntate legatum mutare poſſumus *l.3.in fin.infrà, de adimendis:* decennii ſilentio, aut nuda voluntate *l.27. Cod.de teſtamentis.* u vide *l.4.Cod.eod.*
x Obſcura teſtamenti poſſumus ſine ſolennitate, nudis literis, vel nuda voluntate declarare. y Coniectio, eſt coniectura.
z Coniecturas voluntatis teſtatoris colligimus vel ex vicinis ſcripturis vel ex conſuetudine, teſtatoris vel regionis.
a *l.50.in fi.ʒ de legat.1.* Porrò conſuetudinem de qua hoc loco, etiam poſſis referre, ad conſuetudinem loquendi teſtatoris, de qua vide Manticam *3.de coniectura.9.*
b *l.1.ʒ.de vſuris: l.50.in f.ʒ.de legat.1.* Obſcurum declaratur ex coniecturis.
c Aliud in codicillis. *l.vlt.Cod.de codicill.* in teſtamento ad pias cauſas & inter liberos: *Gloſſ.in d.l.vlt.* vide *Socinum regula* 420.
d *l.21.in fi.Cod.de teſtam.* vt rogarentur v.Vlp.20.§.9.Paul.*3.ſent.*4.§.4.& *ibid.*Cuiac. vide quæ ſcripſi de rogatis teſtibus.ad *Nouellam* 90.*c.*1.
† ſufficit ſi ante, quàm teſtamentum fiat, certiorentur *ʒ eod*

e ¶*v.l.28.C.de teſtament.*
f niſi quid aliud obſtet. *l.8.C.de teſta.*
g non igitur poterit in teſtamento donari, promitti per ſtipulationem, celebrari contractus? id negat lex 20.*ʒ.de verb.ſign.* ſed tamen, poſt Accurſium, omnes interpretes reclamant. eámque communem opinionem in ſcholis & foro eſſe receptã ait Ferretus *hîc.* verùm Iulius Clarus *3.ſent.§.teſtamẽtum quæſt.* 75. ſcribit, hanc regulam ita procedere, quando conuentiones & contractus, qui celebrantur in teſtamento, non ſunt penitus extranei ab ipſo teſtamento, ab Actus omnino non eſt extraneus à teſtamento, libertorũ adſignatio: ea neque legatum eſt, neque fideicommiſſum *l.7. ʒ.de adſign.libert.* & tamen teſtamento fieri poteſt *l.1.§. 3.dict. tit.*

piendum eſt: vt, licèt ad aliam rem ſint rogati, vel collecti: ſi tamen ante "teſtimonium" certiorentur, ad teſtamẽtum ſe adhibitos: poſſe eos teſtimonium ſuum rectè perhibere.

3 ¶Vno contextu [e] actus teſtari oportet. [f] eſt autem vno contextu, nullum actum alienum [g] teſtamento intermiſcere, quòd (ſi) aliquid pertinens ad teſtamentum faciat, teſtamentum non vitiatur.

De teſtibus. 4. De ſubſcriptione & ſignis.

22. *Idem* "libro trigeſimonono ad Edictum."

AD teſtium numerum [h] ſimul adhiberi poſſumus: 'vt' ego [i], & pater: & plures [k], qui fuimus in eiuſdem poteſtate.

1 ¶Conditionem [l] teſtium tunc inſpicere debemus cùm ſignarent [m], non mortis [n] tempore. ſi igitur tũc, cùm ſignarent tales fuerint, vt adhiberi poſſint: nihil nocet, ſi quid [o] poſtea eis contigerit.

2 ¶Si ab ipſo teſtatore anulum accepero, & ſignauero: teſtamentum valet, quaſi alieno [p] ſignauerim.

3 ¶Si ſigna turbata ſint [q] ab ipſo teſtatore, non videtur ſignatum.

4 ¶Si quis ex teſtibus nomen ſuum non adſcripſerit, verumtamen [r] ſignauerit: pro [ſ] eo eſt, atque ſi adhibitus non eſſet. & ſi (vt multi faciunt) adſcripſerit ſe, non [t] tamen ſignauerit: adhuc idem dicemus.

5 ¶Signum autem vtrùm [u] anulo tantùm impreſſum adhibemus: an verò, & ſi non anulo, verùm alio quodam impreſſo? variè enim homines ſignant. & magis eſt, vt tãtùm [x] anulo quis poſſit ſignare. dum tamen habeat *χαρακτῆρα* [y], *id eſt, formam, inſculptámque ſigni imaginem* [z].

6 ¶Poſſe & nocte [a] ſignari teſtamentum, nulla dubitatio eſt.

7 ¶Signatas tabulas accipi oportet, & ſi linteo, quo tabulæ inuolutæ ſunt, ſigna impreſſa fuerint [b].

23. *Idem* "lib.4.Diſputationum."

SI teſtamẽtum, quod reſignauerit teſtator, iterum [c] ſignatum fuerit ſeptem teſtiũ ſignis: non erit imperfectum. ſed vtroque iure valebit: tã ciuili, quam prætorio.

De plurib. exemplis.

24. *Florentinus* "libro decimo Inſtitutionum."

VNum [d] teſtamentum [e] pluribus [f] exemplis [g] cõſignare quis poteſt. ídque interdum neceſſarium eſt. fortè ſi nauigaturus, & ſecũ ferre, & relinquere iudiciorum [h] ſuorum teſtationem velit.

De teſtamento imperfecto.

25. *Iauolenus* libro quinto Poſteriorum Labeonis.

SI [i] is, qui teſtamentum faceret, heredibus primis nũcupatis, priùs quàm ſecũdos exprimeret heredes obmutuiſſet [k]: magis cœpiſſe eum teſtamentum facere, quàm feciſſe, Varus digeſtorum libro primo Seruium reſpondiſſe ſcripſit. itaque primos heredes ex eo teſtamento non [l] futuros. Labeo tum hoc verum eſſe exiſtimat, ſi conſtaret [m], voluiſſe plures eum, qui teſtamẽtum feciſſet, heredes pronunciare. ego nec Seruium puto aliud ſenſiſſe:

De inteſtabili.

26. *Gaius* "libro vigeſimoſecundo ad Edictum prouinciale."

CVm lege qs inteſtabilis [n] iubetur eſſe: eò pertinet, ne

h in alieno negotio ſc. §.8.*Inſt. de teſt.v.l.7.ʒ.de teſtib.*
i Teſtis in vltima alicuius voluntate poteſt eſſe pater & filius *Synopſis 35.Titul.* 1.*c.*22.
k *Vlp.*20.§.6.
l veram vel putatiuam §.7.*Inſt. de teſt.l.1. Cod.de teſt.* 2. *Feud.* 19. *in fi.*
m in teſte initium ſpectamus. initium, i. tempus quo teſtis fuit. *l.1.Cod.eod.l.1.§.12.ʒ. de quæſt. l.99.in fi.ʒ.de verbor.ſignif.*
n teſtatoris ſc.
o puta ſeruitus, infamia, cõdemnatio, quibus fit inteſtabilis.
p eſt enim teſti alienum *adde §. 5.in fi.Inſt.de teſt.*
q conſultò ſc. non caſu *l. vlt.ʒ. ſi tab.teſt. extant.*
r Signare teſtamentum aliud eſt quàm teſtamento nomen ſuis adſcribere.
ſ Teſtamenti ſcriptura iure valet nõ quam teſtes nõ ſignauere.
t Signa, ex iure prætorio: ſubſcriptio teſtium, ex conſtitutionib⁹ requiritur.
u Anulis teſtamenta veteres obſignabant. *adde Feſtum in ſignare.*

x vt non tantum anulo *Hotom.1.obſ*20. reprehenſus à Roberto *1.receptæ* 21. & à Cuia.14.*obſ*.11.
y Anulo non quouis teſtamentum ſignari poteſt, ſed eo tantum qui habeat *χαρακτῆρα*. §.5.*Inſt.eod.* z talis anulus ſignatorius eſt: ſigillaricius Vopiſco dicitur.
a *v.quæ not.ad l.20.in fin.Cod.de tranſact.Synopſ.eod.c.23.*
b è contrariò, linteo inciſo conſultò à teſtatore non videntur tabulæ ſignatæ *l.pen.ʒ.ſecund.tab.* c Res ad naturam ſuam tacitè redit.
d hoc eſt, vnius teſtamento plura exempla.
e Exemplis pluribus fieri poſſunt teſtamenta. *vt hîc* contractus. *Pragmaticum Iuſtiniani c.*21.litteræ. Cicero.4.*familiar.*4.litteræ non vno exemplo.
f *v.l.1.§.6.ʒ.ſecund.tab.*
g exemplaribus, authenticis. poteſt etiam vnum, quaſi authenticum: aliud, quaſi exemplum facere *d.l.1.§.7.* An duo poſſunt in vno tantum exemplo teſtamenta facere? hoc tantum Valentinianus dedit coniugibus *Nouel.1. de teſtamentis. v.Cuiac.hîc.* Huc refer elegantem ſpeciem, ex Minſingero.*1.obſ.*8.
h Teſtamentum, iudicii noſtri teſtatio.
i forte *legendum*, ſi quis cum teſtamentum.
k *5.Harmenopul.1.§.16.& 48.*
l *l.29.C.de teſtamentis:* actus enim imperfectus dicitur nullus.
m nam aliàs tribus verbis perficitur teſtamentum: Lucius hæres eſto *l.1. §.3.ʒ. de hæred.inſt.* n *v.l.5.§.9.ʒ.de iniur.*

eius testimonium recipiatur.& eo amplius (vt quidam putant) néve ipsi dicatur testimonium.

De teste qui testamentum scripsit.

27. *Celsus* libro decimoquinto Digestorum.

DOmitius[a] Labeo Celso suo salutem. Quæro an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum[b], idem quoque, cùm tabulas scripsisset, signauerit. Iubentius Celsus Labeoni suo salutem. Aut non intelligo[c], quid sit, de quo me cõsulueris: aut valdè stulta[d] est consultatio tua. plus enim quàm ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem & tabulas testamenti scripserit.

Si seruus testamentum scripserit.

28. *Modestinus* lib. 9. Regularum.

SEruus[e], licet alienus, iussu testatoris testamentũ scribere non prohibetur.

De testamento imperfecto.

29. *Paulus* lib. 14, Responsorum.

EX ea scriptura, quæ ad testamentum faciendum parabatur, si nullo iure testamentum perfectum esset, nec[f] ea, quæ fideicommissorum verba habent, peti posse.

1 ¶ Ex his verbis, quæ scriptura paterfamilias addidit, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ὅπῃ πάσης ἐξουσίας.[g] *Hoc testamentum volo esse ratum, quacumque[h] ratione poterit*, videri eum voluisse, omnimodo valere ea, quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.

De subscriptione testium.

30. *Idem* libro 3. Sententiarum.

SIngulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio[i] chirographo[k] adnotare conuenit, quis, & cuius testamentum signauerit.

Si quis se Imperatorem facturum heredem iactauerit.

31. *Idem* lib. 5. Sententiarum.

EIus[l] bona, qui se Imperatorem facturum heredẽ esse iactauerat,[m] fisco occupari non possunt

---

DE LIBERIS[n], ET POSTVMIS[o], HEredibus instituendis, vel[p] exheredandis[q].

TIT. II.

Quib. mod. exheredatur nominatim.

Vlpianus lib. 1. ad Sabinum.

QVID sit nominatim exheredari, videamus. nomen[r], & prænomen, & cognomen eius dicendum est? an sufficit vel vnum[s] ex his? & constat, sufficere.

2. *Idem* lib. 6. Regularum.

NOminatim exheredatus filius & ita videtur, *Filius meus exheres esto*, si nec nomen eius expressum sit. si modò vnicus[t] sit. nam si plures sunt filij, benigna interpretatione potiùs à plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

1. *purè filium exheredari.* 2. *De exheredatione inter medias institutiones: vel, qui heres erit.* 3. *vel ante institutionem,* 4. *vel inter duos gradus.* 5. *commixtos.* 6. *vel à secundo gradu.*

3. *Idem* lib. 1. ad Sabinum.

ET si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natũ dixit: rectè exheredat[u]. & si cum conuicio[x], dixerit, *Nõ nominandus*, vel, *Non filius meus, latro, gladiator*: magis est vt rectè exheredatus sit. &, si ex adultero[y] natum dixerit,

1 ¶ Purè[z] autem filium exheredari[a] Iulianus putat. qua sententia vtimur.

2 ¶ Filius inter[b] medias quoque heredum institutiones rectè exheredatur. & erit à toto gradu[c] summotus, nisi fortè ab vnius persona eum testator exheredauerit. nam, si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio. quemadmodũ si ita eum exheredauerit: *Quisquis mihi erit filius, exheres esto.* nam (vt Iulianus scribit) huiusmodi exheredatio vitiosa est. quoniam post[d] aditam hereditatem voluit eum summotum. quod est impossibile.

3 ¶ Ante[e] heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus summotus est.

4 ¶ Inter[f] duos autem gradus exheredatus, ab vtroque remotus est, secundùm Scæuolæ sententiam, quam puto veram.

5 ¶ In eo, qui miscuit duos gradus, exheredationem valere, Mauricianus rectè putat, veluti: *Primus heres esto ex semisse. si primus heres non erit, secundus ex semisse heres esto. tertius ex alio semisse heres esto. filius exheres esto. si tertius heres non erit, quartus heres esto.* nã ab vtroque gradu summotus est.

6 ¶ Si ita testatus sit paterfamilias, vt à primo[g] quidem gradu filium præteriret, à secundo solo exhæredaret: Sabinus, & Cassius, & Iulianus putant, perempto primo gradu, testamentum ab eo gradu exordium capere, vnde filius exhæredatus est. quæ sententia comprobata est.

De eo qui vxorem habet vel non.

4. *Idem* lib. 3. ad Sabinum.

PLacet, omnem masculum posse postumum[h] heredem scribere, siue iam maritus sit, siue nondum vxorem[i] duxerit. nam & maritus repudiare vxorem potest: & qui non duxit vxorem, postea maritus effici. nam & cùm maritus postumum heredem scribit: non vtique is solus postumus scriptus videtur, qui ex ea, quam habet vxorem, ei natus est, vel is, qui tunc in vtero est: verùm is quoque, qui[k] ex quacumque vxore nascatur. ʃ 4 nº 1

5. *Iauolenus* lib. 1. ex Cassio.

IDeóque qui postumum heredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium: is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

De eo qui generare facilè non potest. De spadone. 1. de castrato. 2. De Hermaphrodito.

6. *Vlpianus* lib. 3. ad Sabinum.

SEd est quæsitum, an is, qui generare, facilè non possit, postumum heredem facere possit. & scribit Cassius, & Iauolenus[l], posse. nam & vxorem ducere[m], & adoptare[n] potest. Spadonẽ quoque posse postumum heredem scribere, & Labeo, & Cassius scribunt, quoniam, nec ætas nec sterilitas ei rei impedimento est.

1 ¶ Sed si castratus[o] sit: Iulianus Proculi opinionẽ secutus, non putat postumum heredem posse instituere. quo iure vtimur.

2 ¶ Hermaphroditus planè, si in eo virilia præualebunt postumum heredem instituere poterit[p]. § 2 nº 1

Si filius præteritus viuo patre decesserit.

7. *Paulus* lib. 1. ad Sabinum.

SI filius, qui in potestate[q] est, præteritus[r] sit, & viuo patre decedat: testamentum nõ valet. nec superius rumpetur[s]. & eo iure vtimur.

De exheredato à primo gradu, & præterito à secundo.

8. *Pomponius* lib. 1. ad Sabinum.

SI, primo herede instituto, filium[t] exheredauero, à secundo autem substituto non[u] exheredauero, & dum pendet, an prior aditurus sit, filius decesserit: secundùm sententiam, qua vtimur, non erit secundus heres: quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exheredatus non sit. quod si in postumo filio idem acciderit, vt natus viuo patre[x], à quo exheredatus sit, moriatur: eadem dicenda erunt de substituto: quoniam, cùm est natus filius, loco eius est, qui superstes est.

De temporali vitio & valetudine. 1. De nupta alij. 2. De exhæredatione filij, & præteritione nepotis. 3. De ea quam nefas est ducere. 4. De sorore adoptiua.

9. *Paulus* libro primo ad Sabinum.

a vide Manticà. 2. de Cõiectur. 12.
b De Scriptura testamenti vide. 22. Cod. de test. n. Synops. 35. Titul. 1. c. 29.
c id videtur quæsisse Labeo, An rogatus ad testamentum scribendum, testamẽtum nõ rogatus rectè signare possit: vt videatur omnino aliud fecisse ab eo, de quo rogatus fuerit. aliud enim est scribere, aliud signare, seu sigillum adponere.
d Stultè interroganti, rusticè respondendum Bart.
e quilibet enim potest testamentum scribere l. 21. C. de testam.
f i. imperfectũ testamentũ non valet, ne quidem iure codicilli. v. tamen l. 11. § 1. j. de leg. 3. l. 29. C. de fideicommis.
g i. omni iure l. 87. in fin. j. de leg. 2.
h etiam iure codicillorum.
i hinc colligit Baldus, Subscriptionẽ non posse alteri cõmitti, ne quidem notario. Alieno tamen anulo subsignare possum § 5. Inst. eod.
k Testamento ita subscribere testes oportet, L. Titius subscripsi & Gaij Seij testamẽtum, obsignaui. Testament: iure non valet, quod ita subscriptum nõ est adde. Synopsis 35. Titul. 1. c. 31. Nouellam Leonis 82.
l adde l. 6. Cod. qui testam.
m Paul. 5. sent. 12. § 9 v. l. 22. j. de iure fisci.
n 6. C. 28. iam natis.
o 6. Cod. 29. i. nascituris de voce posthumis v. l. 3. j. d. iniusto.
p vide l. 4. Cod. qui testamenta. Theophilũ. Inst. de exhæredat. liberorum: Ferrandum 2. explicat. 30.
q 2. Instit. 13. huius tituli vtilitatem v. in l. 30. j. eod.
r Quod ad exhæredationes attinet magna sẽper causa esse debuit vt liberos parentes exhæredarent. Cicero pro Roscio Amerino, Seneca 1. de Clementia.

s Nominatim satis exhæredatus videtur is cuius nomẽ, vel prænomen, vel cognomen exprimitur l. 34. j. de cond. & demonstr.
t Indefinita ad vnum tantum relata, orationi singulari æquipollet Bald. nihil interest, vtrùm dicas: Socrates, an Sophronisci filius: cùm vnus Sophronisco sit filius. Porphyrius. v. Cuiac. hic Quin Theophilus Inst. de exhæredat. liberorum, Nominatim exheredatum videri, qui designatus sit ἀπὸ ἐπιτηδεύματος, ἀπὸ τέχνης, ἀπὸ ἡλικίας, ἀπὸ χρώματος ex studiis, arte, ætate, colore. Et breuiter omnem sermonem qui dilucidè explicans personam de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim perfacere.
u nam è cõtrario rectè instituit cum conuicio l. 48. § 1. j. de hered. instit.
x Imò, non rectè exheredat, si cum conuicio dixit l. 9. § 8. in fin. j. de heredib. instit. adde l. 29. in fin. suprà. de probationib. l. 13. C. ex quib. caus. in f. l. 1. § 8. j. de Carboniano.
y ex adulterio Bal. d. § 8.
z l. 68. inf. j. de heredib. instit. l. 18. j. contra tabulas: l. 1. § 3. j. de ventre in possess. mitt.
a Purè etiam posthumus instituendus est l. 22. l. 24. j. eodem.
b & ante l. 1. j. de hæredib. instit.
c Gradus hîc intellige non ex numero heredum, sed ex ratione successionis.
d ¶ l. 98. inf. j. de hær. inst.
e l. 1. Cod. eod.
f l. 1. Cod. eod.
g l. 3. inf. j. de iniusto: l. 75. j. de hered. b. inst. l. 43. § 1. j. de vulg.
h Posthumus testamenti factionem passiuã habet l. 3. j. secund. tab. § 4. Instit. de hær. qual. Vlp. 22. § 15. 18. 19. 21. v. Paul. 3. sent. 4. § 22. 23.
i Antequã quis vxorem ducat, posthumũ instituere potest.
k Qui posthumum instituit, non tantum sentit de eo, qui nascetur ex vxore præsenti: sed ex futura Bald.
l & Iauolenus & Cassius Cuiac. hîc.
m v. l. 39. j. de iure dot.
n l. 2. § 1. j. de adoptionib. potest testamẽtum facere eo tempore quo plerũque pubescit. Paul. 3 sen. 4. § 2. potest generare l. 6. 7. 35. § 7. j. de ædilitio. potest manumittere l. 14. inf. j. de manumiss. vind.
o castratis quid sit permissum v. l. 5. Cod. qui testamenta.
p & ad testamentum testis adhiberi l. 15. in f. j. de testi. & mas æstimari l. 10. j. de statu.
q l. pen. j. eod.
r leg. 16. in f. j. de vulgari: Instit. de exheredat. liber.
s in quo scil. filius institutus est, vel exheredatus Cuiac. hîc. Secundum testamentum, quod ratione præteritionis est nullum, non tollit primum, etiamsi præteritus viuo testatore decedat Bald.
t iam natum, non posthumum.
u Filius iam natus rumpit spem eius gradus, à quo præteritus est, incõtinenti: posthumus verò, statim cùm nascitur. Bart. & si filio ab instituto exheredato, à substituto præterito valet institutio, substitutio non item Cuiac.
x viuo Primo Cuiac. hîc: & inst. de exhered. liber.

Si quis

SI quis postumos, quos per ætatem[a] aut valetudinem habere forte non potest, heredes instituit: superius testamentum rumpitur. quod natura[b] magis in homine generandi, & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium, aut valetudo, propter quam abducatur homo à generandi facultate.

1 ¶ Sed si ex ea, quæ alij[c] nupta sit, postumum quis heredem instituerit: ipso iure non valet: quòd turpis[d] sit institutio.

2 ¶ Si filium exheredauero, nepotemque ex eo præteriero, & alium heredem instituero, & superuixerit[e] filius post mortem meam: licèt ante aditam hereditatem decesserit: non tamen nepotem rupturum testamentum, Iulianus, & Pomponius, & Marcellus aiunt †. Diuersumque[f] est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodem statu. rumpit enim his casibus nepos testamentum. quòd moriente auo filij ius[g] pependerit[h], non abscisum, vt superiore casu, fuerit. Sed & si heres institutus omiserit hereditatem erit legitimus heres. quoniam hæc verba, *si[i] intestato moritur*, ad id tempus referuntur, quod[k] testamentum destituitur[l], non[m] quod moritur.

3 ¶ Sed si ex ea[n], quam nefas sit ducere, postumum heredem instituero: non putat rumpi testamentum Pomponius.

4 ¶ Sed, si[o] per adoptionem sororẽ factam habeam, potero postumum ex ea heredem instituere: quia, adoptione soluta[p], possum eam ducere vxorem.

De forma instituendi postumum.

10. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

COmmodissimè is, qui nondum natus 'est,' ita[q] heres instituitur: *siue viuo me[r], siue mortuo[s], natus fuerit, heres esto.* aut etiã purè, neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit: eo casu, qui omissus sit, natus rumpit[t] testamentum. quia "hic filius" nec sub condicione quidem scriptus heres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamẽto adprehensus.

De successione sui heredis.

11. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

IN suis heredibus euidentius apparet cõtinuationem[u] dominij eò rem perducere, vt nulla videatur hereditas fuisse, quasi[x] olim hi domini essent, qui etiam viuo patre quodammodo domini † existimantur. vnde etiam filiusfamilias appellatur, sicut paterfamilias: sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur: sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur. hac ex causa, licèt non sint heredes instituti, domini[y] sunt. nec obstat, quòd licèt eos exheredare: quòd[z] & occidere[a] licebat.

De ventre execto. 1. De animali non integro edito.

12. *Vlpianus* "libro nono ad Sabinum."

QVod dicitur, filium natum rumpere testamentum: natum accipe, & si exsecto[b] ventre editus sit. nam & hic rumpit testamentum: scilicet si nascatur in potestate.

1 ¶ Quid tamen, si non integrum[c] animal editum sit, cum spiritu[d] tamen? an adhuc testamentum rumpat? & hoc tamen rumpit.

De institutione vxoris, & postumi, vel postumæ. 1. De ademptione hereditatis & libertatis. 2. De exheredatione filij post mortem eius.

13. *Iulianus* "libro vicesimonono Digestorum."

a Inhabilis ex accidẽti, non ex natura, posthumum instituere potest.
b *vide Nouellam Leonis* 60.
c Nõ possumus ex ea muliere quæ nupta est, vel quam honestè vxorem ducere non possumus, posthumũ heredem instituere *hic: & §.3. §.4. ĩ. eod.* Possumus ex quacumque alia, *l.4.s̃.eodem.* & vidua, *l.27.ĩ.eod.*
d *facit l.1. in fine, s̃. de his qui notãt. Nouell.22.c.16.*
e *vide l.2. Cod. de liberis præteritis.*
† hodie quid iuris sit. *v.l.34. Cod. de inoff.*
f Cur diuersum? vide Langebekium *c.20. Annotationum.*
g filius pependerit, *Hotom. 1. obseru.14.*
h *v.l.7.§.1.ĩ.de Carbon.*
i *dixi ad Vlpianum 26.§.1.infi.*
k quo.
l destituitur autem, & deseritur testamentum nõ adita hereditate, *l. vlt. s̃ de cond. inst.*
m *vide quæ scripsi ad leg. 83.§.5. vers. sed genus ĩ. de verb. oblig.*
n *§ 1. s̃. eod.*
o *v.§.1. s̃. eod.*
p *l.17. s̃. de ritu: l.35.§.1.ĩ. de verb. oblig.*
q id est, vno ex his quinque modis. Qui mihi nascetur posthumus: qui post testamentum: qui me viuo: qui me mortuo, qui me viuo, vel mortuo, posthumus nascetur, heres esto. Primus, vt simplicior, ita à notariis diligenter est seruãdus: *adde Paul. 3. sent. 4.§.22.*
r Ea institutio postumi fit ex lege Iulia Velleia. *Vlp. l.22.§.19.*
s Ea institutio postumi fit ex iure ciuili. *Vlp. ib.* & ita in omnem casum instituitur, *l.47.§.1.ĩ. de heredib. instit.*
t Imò nõ rumpit. *l. vlt. Cod. de postliminio reuers.*
u ea statim fit, *l.1.§.7.ĩ. si quis omissa causa.* statim ipso iure, *l.14.ĩ. de suis. adde l.30.s̃. ex quibus causis maior.*
x *§.2. Inst. de heredum qualitate.* Cicero 1. *Verrina*, Quibuscum viui nostra partimue.
† i. necessarij heredes, *l.63.ĩ. de adquir. heredit.*
y si filius, ergo heres. *Galat. cap.3. in fine cap.4. numero* 7. hinc appellantur αὐτοκλη-ρόνομοι
z *al.* quos. Argumentum à maiore ad minus. licèt enim exheredare, si licèt occidere.
a *l. vlt. Cod. de patria potest. l.5.ĩ. de parricid. Cicero pro domo.*
b *l.6. in fin. princ. s̃. de inoff. l.41.ĩ. de verb. signif.*
c *l.3. circa f. Cod. de posth. hered. Theophil. §.2. Inst. de exheredat. liberor.*

SI ita scriptum sit, *si filius mihi natus fuerit, ex besse[g] heres esto:* "*ex reliqua parte vxor mea heres esto.*" *si verò filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto: ex reliqua parte vxor heres esto.* & filius[f], & filia nati essent: dicendum est, assem distribuendum esse in septem partes: vt[f] ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnam partẽ habeat. ita enim, secũdùm voluntatẽ testãtis, filius altero tãto amplius habebit quàm vxor. item vxor altero tanto ampliùs quàm filia. licet[h] enim subtili[i] iuris regulæ cõueniebat, ruptum fieri testamentum: attamen, quam ex vtroque nato testator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est. quod etiã Iuuentio Celso apertissimè placuit.

1 ¶ Regula est iuris ciuilis, qua constitutum est, hereditatem[k] adimi non posse. propter quam liber & heres esse iussus, quamuis dominus ademerit eodẽ testamento libertatem, nihilo minùs & libertatem & hereditatem habebit.

2 ¶ Testamentum, quod hoc modo scribitur, *Titius post mortem filij mei heres esto, filius exheres esto*, nullius momenti est. quia filius post[l] mortem suam exheredatus est[m]. quare & contra tabulas paternorum libertorũ huiusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

De postumo partim præterito, partim exheredato. 1. Quo casu valet gradus, à quo filius preteritus est. 2. De falso elogio.

14. *Africanus* "libro quarto[n] Quæstionum."

SI postumus à primo gradu exheredatus[o] à secundo præteritus sit: quamuis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas: secũdum tamen gradum vitiari placet: ad hoc, vt, prætermittentibus institutis, ipse heres existat. immò & si, defuncto eo, heredes instituti omiserint hereditatem: non posse substitutos adire. Itaque & si à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus, à tertio exheredatus sit, & viuentibus primis, & deliberantibus, decedat: quæri solet, omittentibus primis aditionem, vtrùm ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potiùs ad legitimos heredes pertineat[p] hereditas. quo & ipso casu rectiùs existimari putauit, ad legitimos eam pertinere. Nam & cum duobus[q] heredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, à primis exheredatus postumus, à secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit, quamuis postumus excludatur[r], nõ tamen magis substitutum admitti[s].

1 ¶ Quod vulgò dicitur, eum gradum, à quo filius præteritus[t] sit, non valere, non vsquequaque verum esse "ait." nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum à substitutis exheredari. ideóque si filio, & Titio heredibus institutis, Titio Mæuius substitutus sit: omittente Titio hereditatem, Mæuium eam adire posse: quamuis filius secundo gradu exheredatus non sit.

2 ¶ Si quis ita scripserit, *ille, quem scio ex me natum non esse, exheres esto:* hanc exheredationem ita nullius momẽti esse ait, si[u] probetur ex eo natus. non enim videri quasi filium exheredatum esse, cùm elogium[x] pater, cùm filiũ exheredaret, proposuisset, "&" adiecisset propter eam causam exheredare: probatúrque, patrem circa causam exheredationis errasse.

15. *Vlpianus* "libro primo ad Sabinum."

IDem est, & si ita dixerit, *ille illius filius exheres esto*, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

De filio instituto, & postumo præterito, & nepote.

16. *Africanus* 'libro quarto[y] Quæstionum."

d *v.l.2. l.3. Cod. de postliminio reuersis.*
e ¶ hic filius ad matrem, & mater ad filiam est in proportione dupla. Erit ergo eadem ratione diuidenda hereditas inter geminos & matrem.
f Simplicibus duobus expressis, mixtus casus continetur.
g Proportionis hæc est ratio, vt quæ sit ratio octo ad quatuor, ea sit quatuor ad duo: & duorum ad vnum.
h A subtilitate discedimus, vt æquũ sequamur.
i *al.* subtilis iuris.
k libertatem. *Cuiac. hic.* hereditatem seruo *Hal.* hãc postremam tuetur lex 6. *inf. ĩ. de hered. instit.* Florẽtinam defendit lex 17.§.2. *ĩ. de testament. milit.*
l *l.29.§.10.ĩ. eodem.*
m Post mortem exheredatus est, quãdo post mortem filij hereditas adiri potest: itaque hic filius pro præterito habetur.
n *vide Cuiac. in hanc legem 4. ad Afric.*
o hodie nõ exheredãtur posthumi. nec enim hodie licet parẽtibus filios exheredare, nisi ingratos *Nouell. 115. c. 3.* Posthumi autem ingrati esse non possunt.
p Pertinere dicitur hereditas quæ delata est, nondum adquisita, vel repudiata. *vide Cuiac. ibidem.*
q *l.19.ĩ. de iniusto.*
r morte sua scilicet.
s Quis admittetur? An qui simul institutus? *vt hic.* Imò ne simul quidem institutus, cũ testamẽtum ruptum videatur *l.19.ĩ. titul. prox.* i. Posthumus admittetur? Hîc substitutus admitti negatur, etiãsi posthumus excludatur morte. Quæ responsio per se satis imperfecta: plenior requirẽda est *ex d.l.19.*
t Filius, qui non instituitur, ab omnibus gradib. exheredandus est. Qui instituitur, non necesse est eum exheredari à sequentibus, *Cuiac. ibidem.*
u Nulla est exheredatio filij, si probet filius elogium falsum: secus si non probet. *l.3.s̃. eodem.*
x noiariam, vituperationem *lege 6. lege 11. in fine, infrà de custodia.* cum elogio, μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ προσαχθέντων. Elogia μηνύσεις: & elogia *lege 3. infrà de re militari.* μετὰ αἰτιοφορᾶς. Notaria, scriptum breue apud August. & Symmachum, pro vituperatione & conuicio, *vt hic, & leg.1.§.9. infrà de Carbon. lege 37.§.2. infrà de legat.3. vide Cuiacium ibidem.*
y *vide Cuiac. hic, & 4. ad Afr.*

SI filius heres institutus sit, omisso postumo, filióque substitutus[a] nepos ex eo sit: si interim moriatur filius, postumo non nato: nepotem tam patri, quàm auo suum heredem futurum. quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit. tunc, quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat. sicut euenire solet, cùm sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quàm ei pareret, moriatur.

De forma exheredationis.

17. *Florentinus* "libro decimo Institutionum."

FIlij etiam hoc modo exheredantur: *filius exheres sit*[b], *filius exheres erit.*

De exheredatione non notæ causa.

18. *Vlpianus* "libro quinquagesimo septimo ad Edictum."

MVlti non notæ[c] causa exheredant filios, nec vt eis obsint, sed vt[d] eis consulant: (vt puta impuberibus) eisque fideicommissam hereditatem dant.

De exheredatione ex parte, vel certare.

19. *Paulus* "libro primo ad Vitellium."

CVm quidam filiam ex asse heredem scripsisset, filióque, quem in potestate habebat, decem legasset, adiecit, "*& in cætera parte exheres mihi erit*," & quæreretur, an rectè exheredatus videretur: Scæuola respondit, non videtur. & in disputando adiiciebat, ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus, rectè exheredaretur. aliámque causam esse institutionis, quæ benignè[e] acciperetur: exheredationes autem non[f] essent adiuuandæ.

De filio qui pendente conditione institutionis se dedit arrogandum.

20. *Modestinus* "libro secundo Pandectarum."

SVb conditione[g] filius heres institutus, si pendente conditione adrogandum se dedit[h] necessarius heres non erit[i].

Si idem exheredetur, deinde instituatur.

21. *Pomponius* "libro secundo ad Quintum Mucium."

SI filium nominatim exheredauero, & eum postea heredem instituero: heres erit[k].

De postumo instituto sub condicione.

22. *Terentius Clemens* "lib. 17. ad Legem Iuliam & Papiam."

CVm postumus sub condicione[l] instituitur, si priùs quam nascatur, condicio exstiterit: non rumpitur testamentum, postumi adgnatione.

De adoptione.

23. *Papinianus* "libro duodecimo Quæstionum."

FIlio, quem pater post emancipationem à se factam, iterum adrogauit, exheredationem antea scriptam nocere dixi. nam in omni ferè iure sic obseruari conuenit, vt veri patris adoptiuus filius nunquam intelligatur: ne imagine, naturæ veritas[m] adûbretur[n]: videlicèt quòd nō translatus, sed redditus videretur. nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quòd loco nepotis filium exheredatum pater adrogauit.

1 ¶ Si Titius heres institutus, loco[o] nepotis adoptetur[p]: defuncto postea filio, qui pater videbatur, nepotis successione[q] non rumpitur testamentum ab eo, qui heres inuenitur.

De postuma instituta sub condicione.

24. *Paulus* "libro nono Quæstionum."

POstuma sub conditione heres instituta, si, pendente conditione, viuo patre, nascatur, rumpit testamentū.

De exheredatione, cæteri omnes filij filiæque. 1. De institutione postumi alieni, qui paulo ante testamentum, testatore ignorante natus erat.

25. *Idem* "libro 12. Responsorum."

TItius testamento heredem instituit, & filium habés, sic exheredationem posuit: *cæteri*[r] *omnes, filij filiæque meæ exheredes sunto.* Paulus respondit, filium rectè[s] exheredatum videri. Postea consultus, an videatur exheredatus, quem pater putauit[t] decessisse, respondit, filios & filias nominatim exheredatos proponi. de errore autem patris, qui intercessisse proponitur, apud iudicem agi oportere.

1 ¶ Lucius Titius, cùm suprema[u] sua ordinaret in ciuitate, & haberet nepté ex filia prægnante, rure[x] agente, scripsit id, quod in vtero haberet, ex parte heredem. quero, cùm ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in ciuitate, hora[y] diei sexta[z], "eodem die", albescente[a] cœlo, rure sit enixa Mæuia masculum, an institutio heredis valeat, cùm, quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset partus. Paulus respondit, verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur. sed si (vt proponitur) eadem die: qua testamentum factum est, neptis testatoris, antequàm testamentum scriberetur, enixa esset, licèt ignorāte testatore, tamen institutionem iure factam videri[b], "rectè" responderi.

De filiofam. milite.

26. *Paulus* "lib. 3. Sententiarum."

FIliusfamiliàs, si militet, vt paganus, nominatim à patre aut heres scribi, aut exheredari debet[c]: iam sublato edicto Diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

De postumo ex qualibet vidua.

27. *Idem* "libro 3. ad Neratium."

POstumum ex qualibet[d] vidua[e] natum sibi filium heredem instituere potest.

Si filius pendente condicione tam institutionis, quàm exheredationis moriatur. 1. De nepote qui recedit in potestatem militis testatoris ob mortem aui. 2. De postumo ex certa vxore instituto. 3. De postumo ex ea quæ tempore testamenti non poterat esse vxor. 4. Si postumus & postuma instituantur: & vnus solus nascatur.

28. *Tryphoninus* "libro vicesimo Disputationum."

FIlius[f] à patre, cuius in potestate est, sub condicione, quæ non est ipsius potestate, heres institutus[g], & in defectum conditionis exheredatus, decessit pendente etiam tunc conditione tam institutionis, quàm exheredationis. dixi, heredem eum ab intestato mortuū esse. quia, dum viuit[h], neque ex testamento heres, neque exheredatus fuit. Herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem filij institui[i] potest.

1 ¶ Filiusfamiliàs miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in eiusdem potestate. cùm militare desisset, patre eodémque auo defuncto, quæsitum est, an rumpatur eius testamentum. Non quidem adoptauit[k]: nec hodie ei natus ex filius: nec, priore subducto de potestate suo herede, vlterior successit in proximum locum. sed tamen in potestate suo herede cœpit, quem non habebat. similque paterfamilias factus est, & filius sub eius recidit potestate. rumpetur ergo testamentum. Sed, si heres sit institutus, vel exheredatus iste eius filius, non rumpitur. quia nullo circa eum nouo facto, sed ordine quodam naturali[l], nactus est potestatem.

2 ¶ Si quis ex certa[m] vxore natum scribit heredem: in periculum rumpendi testamentum deducit, ex alia susceptis liberis.

3 ¶ Si quis eo[n] tempore, quo nondum eius vxor esse posset, testator natum ex ea scripsit heredem: an postea contracto licito matrimonio natus, heres ex testamento esse possit, quæritur. veluti si scribas hodie heredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia ancilla[o], vel minor annis vigintiquinque ea, cuius pater tuus[p] tutelam administrauit, aut tutor tu ipse fuisti: postea "Titia" vxor iusta tibi fuerit, vel libertatem adepta, aut tē-

---

a suitatem substitutione vulgari tolli hinc colligunt, de quo vide *Socinum regula* 390.
b his verbis, *sit* & *erit*, institutio & exheredatio fieri potest, *l. 15. C. de testam. Vlp.* 21. §. 1.
c Exheredatio non omnis, notę causa fit. inest tamen in exheredatione, quasi quædam nota. *v. Cuiac. hic.*
d *l. 16. §. 2. ff. de curat. fur. l. 12. §. 2. ff. de bon. libert.*
e Institutiones sunt fauorabiliter interpretandæ: exheredationes, strictè: ideóque in his non, vt in illis, locus est iuri adcrescēdi. *Bald.*
f ideo restringēdæ. sunt enim fauorabilia extendenda: odia coercenda. *Dynus in c. odia, de regulis in 6.*
g putà si Alexandriam iuerit.
h post mortem patris.
i quia nec suus: vel ideò, quòd in familia patris non est, tempore delatæ hereditatis. Suus est autem, qui in familia proximior est, delatæ hereditatis tempore, *Cuiac. hic.*
k Secunda scriptura potior est priore, tunc maximè cùm prior odiosa est. *Bald.*
l Institutioni postumi adiecta conditio, & ante eum natum existens, testamentum non rūpit.
m i. ius naturale.
n Vbi habetur veritas, non est opus fictione: nec fictioni cum veritate conuenit. *Decius ad l. 5. ff. de reg. iur.* Quādo fictio & veritas tendunt ad vnum, veritas præualet fictioni. *Bart.*
o *l. 10. ff. de adop.*
p vel adrogetur *l. 18. ff. de iniust.*
q *l. 6. §. 3. ff. de iniusto.*
r ¶ plures filij ita exheredari solent. De exheredatione inter cęteros vide Inst. de exheredat. *liber. in pr. & §. 1. Vlpian.* 22. §. 20. 21. 22.
s Imò malè. Nā qui ita exheredatur filius, *ἀοριστως* seu indefinitè exheredatur. Filius autem in potestate, inter cæteros exheredare non debet, sed nominatim. *Theophil. in pr. Inst. de exhered. liberor.*
t *l. 29. ff. de manumiss. test.*
u id est, testamentum.
x & ita ignorantem. vnde colligunt, Rustico ignosci qui feudi inuestituram non petierit intra tempora moribus præfinita. *Anchoranus consil.* 393. *Choppinus 3. de priuilegijs rustic. 4. num. 2.*
y i. meridie. Ita ignorans citò moriturus testator potest meridie heredē instituere, qui iā albescente cœlo natus sit.
z de sexta die, *vid. l. 2. in fin. de verb. signif.* Hic verò hic sexta hora, sexta à media nocte. more enim Romano dies incipit à media nocte, *l. more, ff. de ferijs. v. Forcatulum c. 10. Anniu.*
a i. diluculo, nōdum clarescente: vt primùm albescere lucem vidit, *Vergil. 4. Aeneid.* albicasset Phœbus *Gell.* 15. albente cœlo copias educit, *Cæsar 1.* dies inalbebat. *Apul. 7. Cuiac. hic.*
b atque ita fauore testamenti, & propter ignorantiam testatoris, natus habetur pro non nato. Nemo enim dubitat, testatorem aliter fuisse prouisurū, si sciuisset. *v. leg. 22. in pr. ver. Brasidas ff. ad Trebell. l. 3. §. 16. ff. de test. tut.*
c vtcūque enim sit miles, pater in filium ius paternum habet, *l. 1. ff. de obsequijs.*
d legem restringi, vt impropriius sensus & fictio euitetur hinc colligit Stephanus de Phedericis *libro de interpret. legum, c. qualiter lex restringatur ex mente. adde l. statu. in pr. ff. de iure fisci.*
e secus si ex nupta, *l. 9. §. 1. ff. eodem.*
f vide Langebekium c. 1. *Annotationum.*
g & ideo malè institutus. debet enim institui sub conditione potestatiua. *l. 4. ff. de condit. instit.* sub casuali non potest.
h id est, quia pro præterito habetur. *Cuiac.*
i substitui. vide Antonium Fabrum 3. *Coniectur.* 15.
k hîc notat Baldus, his modis dici posthumū per natiuitatem, adoptionem, si quis incipit tenere primum locum, si incidat in patriam potestatē, per legitimationem.
l Interest quid fiat facto hominis, an ordine naturæ. *Bald.*
m Verba specialiter prolata non possunt ad aliud prorogari. *Bald.*
n Valet institutio posthumi ex ea quæ vxor esse potest: licèt ea non possit esse vxor de præsenti. *Baldus.*
p 4. *Harmenopul.* 4. §. 19 Non est mihi aut filio meo cum ea connubium, cuius tutor aut curator sum: erit tamen allegatis, redditisque rationibus, & expleto tempore 25. annorum & vtilis anni: vel ex constitutione Iustiniani expleto tempore 19. annorum.

pore

a non prohibito tamen de iure diuino vel naturali. *Baldus.*
b sua cuique vice,non mutuo,*Cuiac.*
c Aquilius sc.de quo vide *l.2.§. 43.* ff. *de origine iuris.* cautiones eius commendat. *Cicero orat.pro Cæcinna.*
d sub conditione,*vide l.4.ff.de heredibus instit.* multo breuiùs instituerentur eo modo quem notaui ad l.... ff.eod.

pore annorum vigintiquinque,& vtilis anni,& rationum allegatione:an natus heres esse possit? Nemo certè dubitabit, ex Titia,quæ tunc propter tenorem ætatis vxor duci non potuit, quando testamentum fiebat,natum postea ea vxore ducta, heredem esse posse. Et generaliter nato post testamentum, herede scripto, aditus est ad hereditatem: in qualicumque statu[a] testamenti faciendi tempore fuit,quæ postea testatori ciuiliter nupta est.

4 ¶ Quid autem, si filium post testamentum natum ex besse,filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit heredem, nec vllum coheredem dedit, nec substituit inuicem[b] alium? vnus natus solus testamento fit heres.

¶ ¶ *De institutione nepotum vlteriorúmve postumorum suorum.* ¶ *Ius antiquum, de institutione natorum post mortem parentis,de institutione nepotis si filius ante annum testatoris moriatur.* 1. *Si non exprimatur de morte filij.* 2. *De institutione pronepotis,si nepos.* 3. *Aut filius.* 4. *Aut vterque moriatur.* 5. *Si exprimatur de morte filij & alius casus contigerit.* 6. *Si filius apud hostes decesserit.* 7. *De nepote qui apud hostes conceptus est, & rediit.* 8. *Si nepote non rectè instituto, pronepos ex eo instituatur.* 9. *Si pronepos institutus adoptetur in locum nepotis.* 10. *De institutione præcedentium personarum.* 11. ¶ *Legis Velleæ.* 12. *Caput primum de natis post testamentum.* 13. *Et alterum de his, qui post testamentum succedunt in locum suorum heredum.* 14. *Si filius sit apud hostes.* 15. *Si nepos nondum natus instituatur & viuo patre nascatur.* 16. *Et emancipetur.*

29. *Scæuola* "libro sexto Quæstionum."

GAllus[c] sic[d] posse[e] institui postumos[f] nepotes[g] induxit[h] *si filius meus, viuo*[i] *me, morietur*[k], *tunc si quis mihi ex eo nepos, siue quæ neptis*[l], *post mortem meam in decem mensibus proximis*[m] *quibus filius meus moreretur*[n] *natus nata erit*[o], *heredes sunto.*

1 ¶ Quidam rectè admittendum credunt, etiã si non exprimat de morte filij, sed simpliciter instituat[p]: vt eo casu valeat,qui ex verbis concipi possit[q].

2 ¶ Idem credendum est Gallum existimasse & de pronepote[r]:vt dicat testator: *si me viuo,nepos decedat, tunc qui ex eo pronepos*[s], &[t] cætera.

3 ¶ Sed & si viuo filio: iam mortuo pronepote[u], cuius vxor pregnas esset,testamentum faceret:potest dicere:*si me viuo filius decedat, tunc qui pronepos.*

4 ¶ Num,si & filius,& nepos viuat,concipere, vtrísque mortuis,viuo se,tunc qui pronepos nasceretur?quod similiter admittendum est.ita sanè,si priùs nepos,deinde filius decederet: ne successionè testamentũ rumperetur.

5 ¶ Et quid, si tantùm in mortis filij casum conciperet? quid enim,si aquæ & ignis interdictione[x] peteretur? quid,si nepos,ex quo pronepos institueretur, vt ostendimus,emancipatus[y] esset? hi enim casus,& omnes,ex quibus suus heres post mortem scilicet aui nasceretur, non pertinent ad legem Velleam. sed ex sententia legis Velleæ & hæc omnia admittenda sunt: vt ad similitudinem[z] mortis,cæteri casus admittendi sint.

6 ¶ Quid,si, qui filium ápud hostes[a] habebat, testaretur? quare non induxere:vt,si antea quam filius ab hostibus rediret, quamuis post mortem patris, decederet, tunc deinde nepos: vel etiam adhuc illis viuis post mortem scilicet aui nasceretur, non rumperet? nam hic casus ad legem Velleam non pertinet. melius ergo est, vt in eiusmodi vtilitate,præsertim post legem Velleam, quæ & multos casus rumpendi abstulit *, interpretatio admittatur: vt instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur,rectè instituisse videatur, quibuscumque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperétque præteritus,atque etiam si generaliter[b], quidquid[c] sibi liberorum natum erit post mortem. aut,quicumque natus fuerit,sit institutus:si suus[d] nasceretur.

7 ¶ Si eius,qui filium habeat, "&" nepotem ex eo in-

e ex legibus 12. tabularum: iis saltem non refragantibus. Ea posse dicimur, quæ iure permittente possumus. *vide quæ notaui ad l.12. in fin.ff. de bon.poss.*
f suos sc. *Cuiacius:* quin & alienos, *l.pen.ff.de legat.1. Salomonius.*
g quo casu sc. præmortuo patréte auo suo, sui futuri sunt. alioquin, rumperetur testamentũ. *Paulus 3 senten.4. §.23.*
h ex legibus 12. tabularum scil. absque eo, quòd decurrãt ad Prętores pro bonorum possessione impetranda. *Salomonius ad g.l.penult.ff.de leg.1.*
i Is cuius pater viuo auo moritur, Opiter Latinis dictus. *vide Festum in Opiter.*
k hæc verba nõ sunt necessaria in institutione postumi nepotis.§.1.ff.eod.
l adde vel ex nepote pronepos, aut pronepis, §. 2.ff.eod.
m à morte, non testatoris, sed genitoris postumi ff.eod.l.vlt.Cod.de posthum.hered.instit. non post decem menses. *l.3. §.11.ff.de suis. Nouel.39.c.2,*multo minùs post longius tempus, *l.6. ff. de his qui sunt sui. vide l.12.ff.de statu.*
n vel aqua vel igni interdictus: vel emancipatus §.4. vel captiuus apud hostes erit: & generaliter, quibuscumque casibus nepos post mortẽ meam suus reperietur, §. 5.6.ff.eodem.
o vel ab hostibus redierit §.7. tunc enim videtur nasci.
p sufficiet ergo, si ita instituat, instituo filium, & nepotem ex eo: & ita verbũ, *instituendi*, ad filium relatum, propriè: ad nepotem, pro *substituere*, sumitur. *Bald.*
q is casus institutioni tacitè inest. cæterùm,non videtur testator sensisse quod non dixit.
r nam qui inducit postumos institui posse,pronepotes comprehendit.
s Pronepos posthumus institui potest in eum casum, quo suus futurus est. *Cuiacius.*
t Seneca 2.*de beneficiis,cap.16.* Refert quid,cui,quando,quare,vbi,&c. De hac particula,*& cætera*, quam vim habeat. vide hîc Bartolum, *adde §.12.ff.eodem.*
u mortuo nepote, *Hal.Cuiac.*
x Aqua & igni interdictus,habetur pro mortuo,*v l.1.§.8.ff.contra tab.*
y Emancipatio in his quæ per eam extinguuntur, comparatur morti. *Bald. vide l.3. Cod.de inst.*
z Prouisio facta in vno casu,censetur facta in simili.*Bald.*
a Captus ab hostibus apud eos moriens,fingitur mortuus à tempore captiuitatis, *l.12.ff.de test.*
b Potest quis sibi generaliter prouidere: & tantùm prodest prouisio generalis, quoad genus: quantum specialis,quoad speciem. *Bald.*
c Ea verba referuntur ad eum,qui suus nascitur,non ad alienum. *Bald.*
d Qui non est suus,institui potest sub conditione,*si suus erit. Baldus.*
e ¶ex eo pariat. *Cuiac. hic.*
f Ius antiquum hîc,leges duodecim Tabularum.*Vlpianus 22.§ 19.*

stituat[e] nurus prægnas ab hostibus capta sit, ibíque viuo pariat,mox ille,post mortem patris,atque aui,redeat: vtrùm hic casus ad legem Velleam respiciat, an ad ius antiquum[f] aptandus sit? possitque vel ex iure antiquo, vel ex Vellea institutus non rumpere?quod quærendum est: si, iam mortuo filio, pronepotem instituat, redeátque, mortuo. Sed cùm testamentum ab eo non rumpitur: nihil[g] refert, vtrùm ex iure antiquo, an ex lege Vellea excludatur.

8 ¶ Forsitan[h] addubitet quis:an istis casibus,si nepos post testamentum nascatur,viuo patre suo, deinde ex eo concipiatur,ísque viuo patre,deinde auo,nascatur:an nõ potuerit heres institui, quia pater ipsius non rectè[i] institutus esset. quod minimè est expauescendum. hic enim suus heres nascitur,& post mortem nascitur. 9 ¶ Ergo & si pronepos[k] admittetur: qui natus erit ex nepote,postea viuo filio,atque si ex eo natus esset,adoptatur. *

10 ¶ In omnibus his speciebus illud seruandum est, vt filius dumtaxat,qui est in potestate[l],ex aliqua parte[m] sit heres institutus: nã frustra exheredabitur post[n] mortem suam. quod non esse necessariò in eo filio,quia apud hostes "est," si ibi decedat. & in nepote certè, & pronepote: quorum si liberi heredes instituantur, institutionẽ nunquam exigemus:quia possunt præteriri.

11 ¶ Nunc de lege Vellea[p] videamus. voluit viuis nobis natos similiter non rumpere testamentum.

12 ¶ Et videtur primum caput eos spectare,qui,cùm nascerentur,sui heredes futuri essent. Et rogo: si filium habeas,& nepotem nondum natum tantùm[q] ex eo heredem instituas: filius decedat: mox, viuo te,nepos nascatur? ex verbis dicendum est non rumpi testamentum. vt non solùm illud primo capite notauerit: si nepos,qui eo[r] tempore instituatur, quo filius non sit: vèrùm & si viuo patre nascantur[s].quid enim necesse est,tempus testamẽti faciendi respici? cùm satis sit,obseruari id tempus,quo nascitur.nam etsi ita[t] verba sunt, *Qui testamentum faciet, is omnis*[u] *virilis sexus,qui ei*[x] *suus heres futurus erit*, & cætera[y], *etiam si [viuente] parente viuo nascantur.*

13 ¶ Sequenti parte, succedentes in locum liberorũ, non vult "lex" rumpere testamentum. & ita interpretandum est: vt: si & filium, & nepotem, & pronepotem habeas: mortuis vtique, pronepos institutus succedens in sui heredis locum,non rumpat. Et benè verba se habẽt, *Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit*[z], ad omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilij sententia diximus. nec solùm si nepos viuo patre decedat, nec succedens pronepos[a] auo mortuo rumpat: sed & si superuixit patri, ac decedat: dummodò heres institutus sit,aut exheredatus. 14 ¶ Videndum,num hac posteriore parte,*Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius,* & cætera, *in locum suorum sui heredes succedunto:* possit interpretatione induci: vt: si filium apud hostes habens,nepotem ex eo heredem instituas:non tantùm si viuo te filius decedat:sed etiam post mortem,antequam ab hostibus reuersus fuerit:succedendo,non rumpet. nihil enim addidit[b],quo significaret tempus: nisi quòd (licèt audenter[c]) possis dicere, viuo patre hunc suum heredem esse desisse, licèt post mortem decedat: quia nec redit,nec potest redire. 15 ¶ Ille casu in[d] difficili est:si filium habeas, & nepotem nondum natum instituas, ísque nascatur viuo patre suo, ac mox pater decedat. non enim suus heres est tempore,quo nascatur: nec posteriori alij succedendo prohiberi videtur rumpere,quàm qui iam natus erit, Denique "&" superiore capite: vt liceat institui nondum natos,qui,cùm nascentur,sui erunt:permitti. posteriore capite non permittit institui: sed vetat rumpi: néve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit. Porrò procedere debet, vt vtiliter[e] sit institutus, (quod nullo iure potuit) qui nondũ natus erat? Iuliano tamẽ videretur, duobus[f] quasi capitibus legis cõmixtis, in hoc quoque inducere legẽ:ne rumpantur testamenta.

g Cùm habetur statutum, vlterius non est quęrẽda ratio.*Bald.*
h vide Langebekium c.40.annotationum.
i id est, nullo modo. *Accursius.* Aretinus tamen, coniectura ductus putat nepotem hîc institutum,si testatore mortuo nasceretur, eúmque viuo testatore natum: ergo malè institutum. Salomonius putat hunc locum deprauatum esse.
k & si nepos. *Cuiac.hic.* ergo & sic pronepos.*Haloand.*
l nam is, qui est apud hostes pręteriri potest, si non reuertatur, *lege penultim.ff.eodem.* nullum enim habet ius in bonis patris. cæteri præteriri nõ possunt.
m olim quota, hodie certa.*Baldus.*
n *lege 13. in fine,* ff. *eodem.* Exheredatio non potest incipere post mortem ex heredati. *Baldus.*
o quod non est necesse. *Haloan. Cuiac.*
p *vide l.10.§.2. suprà de testam. tut.* Et, lex Iulia Vlpiano dicitur, *tit.22.§.19.*
q natum tamen *Hal.*
r si nepos eo tẽpore, *Haloander Cuiac.*
s patre instituatur. *Cuiac.* vox *nascatur*, & *instituatur*, deest apud Haloandrũ.
t nam & ita verba sunt *Cuiacius.* nam ita *Haloander.*
u omnes virilis sexus, *Haloand.*
x qui cùm nasceretur suus futurus erit instituendi potestatem habeto. *August.*
y vide Langebekium *cap. 41. Annotationum.* *adde §.2.suprà eodem.*
z desierit,liberi eius & cæteri in locum suorum sui heredes succedunto: néve ob eam rem, si instituti aut nominatim exheredati ad similitudinem posthumorum sunt, minus ratum testamẽtum esto,*Ant.August.*

a nec succedens nepos,*Gouean.Cuiac.*
b Non debemus requirere, plus quàm verba legis aut statuti requirunt. *Baldus.*
c hinc colligit Baldus, Interpretibus audaciam esse permissam.
d *al.*indifficilis est. *Quid si legas*, in difficili. vide quæ scripsi *ad leg. primam,§.secundo, infrà de migrando: hic in leg.9.§. 11. infrà de heredibus instituendis:* planè erit similis,*& lege 31.§.1.infrà de vulgari.* non simili modo. *& in l.74.§.3.ff.de adquir. hered.* similis est.
e vt inutiliter Hotom.reprehensus à Roberto 1 *recept.32.*
f hinc notat Bald. Validum esse argumentum duarum legum, vel duorum capitulorum eiusdem legis.

16 ¶ Quæremus[a] tamē: cùm recepta est Iuliano sententia: an, si nascatur nepos viuo patre suo, deinde emancipetur, sponte adire possit hereditatem. quod magis probandum est. nam emancipatione suus heres fieri non potuit.

De liberis præteritis.

30. *Gaius* "lib. septimodecimo ad Edictum Prouinciale."

INter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur, principale[b] ius est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis, ne preteritis istis, rumpatur[c] testamentum. námque, filio[d], qui in potestate est, præterito, inutile[e] est testamentum.

De filio qui est apud hostes.

31. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

DVm apud hostes[f] est filius, pater iure fecit testamentum, & rectè eum præteriit. cùm, si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

De exheredatione emancipati, & præteritione sui.

32. *Marcianus* libro secundo Regularum.

SI, filio emancipato[g] exheredato, is, qui in potestate est, præteritus sit: ipse quidem emancipatus, si contra tabulas petat, nihil agit[h]: ab intestato[i] autem & suus & emancipatus venient.

DE[k] INIVSTO, RVMPTO[l], irrito[m] facto testamento[n],

TIT. III.

Quibus ex causis testamentum non valet.

Papinianus "lib. I. Quæstionum."

TESTAMENTVM[o] aut[p] non iure factum dicitur, vbi sollemnia[q] iuris defuerunt: aut nullius esse momenti, cùm filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rumpitur alio[r] testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione[s] sui heredis: aut in irritum constituitur, non adita hereditate[t].

De posteriore testamento.

2. *Vlpianus* "libro 2. ad Sabinum."

TVnc[u] autem prius testamentum rumpitur, cùm posterius[x] ritè perfectum est. nisi fortè posterius vel iure militari sit factum: vel in eo scriptus est, qui[y] ab intestato venire potest. tunc enim, & posteriore non perfecto, superius rumpitur.

De posthumo exheredato vel præterito.

3. *Idem* libro tertio ad Sabinum.

POstumi[z] per virilem sexum[a] descendentes, ad similitudinem filiorum, nominatim exheredandi sunt: ne testamentum, adgnascendo, rumpant.

1 ¶ Postumos[b] autem dicimus eos "dumtaxat," qui post mortem parentis nascuntur. Sed & hi[c]: qui post testamentum factum in vita nascuntur: ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.

2 ¶ Vnde etiam ante[d] heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt. nam Diuus Marcus decreuit, idem in postumo, quod in filio, seruandum. nec ratio diuersitatis reddi potest.

3 ¶ Ex[e] his apparet, aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum[f]. illi iniustum faciunt: hi rumpunt. illi semper: hi, si nascantur[g], nec inueniant se exheredatos:

4 ¶ Sed & si sit, ante[h] hoc, aliud testamentum, à quo postumus exheredatus sit[i]: placet, siue post mortem testatoris nascatur, siue viuo testatore, vtrumque ruptum esse: & superius per inferius, & inferius per postumum.

5 ¶ Nominatim autem exheredatus posthumus videtur: siue ita[k] dixerit: *Quicumque mihi nasceretur*: siue ita, *ex Seia*: siue ita, *venter exheres esto*. sed & si dixerit. *postumus exheres esto*: natus vel[l] post mortem, vel viuo testatore, non rumpet.

6 ¶ Licèt autem postumus præteritus adgnascendo rumpat: tamen interdum euenit, vt pars testamēti rumpatur. vtputa si proponas, à primo[m] gradu postumum exheredatum, à secundo præteritum. nam hîc primus gradus valet, secundus ruptus est.

4. *Idem* "lib. 4. Disputationum."

DEnique & deliberantibus[n] primo gradu scriptis heredibus: qui secundo gradu scripti sunt, heredes obtinere hereditatem non possunt, gradu enim rupto & infirmato, ampliùs hereditas inde obtineri non potest.

5. *Idem* "libro tertio ad Sabinum."

NAm & si sub conditione sit heres institutus quis, à quo postumus non est exheredatus: tamē pendente[o] conditione rumpitur gradus, vt & Iulianus scripsit. Sed & si sit ei substitutus quis: etiā deficiente conditione primi gradus, non admittetur substitutus, à[p] quo scilicet postumus exheredatus non est. Puto igitur, existente quidem cōdicione primi gradus, postumo potius locum fore. post defectum autem conditionis natus postumus gradum non rumpit: quia[q] nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere postumus solet. quamuis filius sequentem gradum, à quo exheredatus est, patiatur valere. Sed si à primo gradu præteritus, à secundo exheredatus sit: si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis vixit: totum testamentum ruptum est. nam, tollendo primum gradum, sibi locum facit.

De nepote præterito. 2. *De capto ab hostibus.* 5. *De eo qui se venundari passus est.* 6. *De seruitute pœnæ.* 7. *De deportatione.* 8. *De eo qui mortem sibi consciuit.* 9. *De appellatione.* 10. *De condemnatione illicita.* 11. *De memoria post mortem damnata.* 12. *De postliminio, de lege cornelia, de restitutione damnati.* 13. *De testamento militis aut veterani.*

6. *Idem* "libro decimotertio ad Sabinum."

SI[r] quis, filio exheredato, nuru prægnante relicta, decesserit: & extraneum sub conditione instituerit: & pendente conditione, post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit: & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum? & dicemus, testamentum non rumpi[s]. cùm nec exheredari huiusmodi[t] nepos deberet ab auo, quem pater præcedebat. Planè, si fortè institutus omiserit hereditatem, hunc auo suo futurum heredem ab intestato, non dubitatur. Vtrumque propriis rationibus. nam adgnascendo quidem is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore[u]. ab intestato verò is succedit, "cui" ante eum alij non est delata hereditas. non fuisse autem filio delatam hereditam apparet, cùm deliberante instituto decesserit. Sed hæc ita, si[x] mortis aui tempore in vtero nepos fuit. cæterùm si postea conceptus est: Marcellus scribit, neque vt suum, neque vt nepotem, aut cognatum ad hereditatem, vel ad bonorum possessionem posse admitti. 1 ¶ Sed si pater eius, qui mortis aui tempore in vtero fuit, apud hostes erat: nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem aui succedēdo[y], testamētum rumpet. quia suprascripta persona ei non obstat. nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cùm in ea causa decedat. quamquam captiuus reuersus, patris sui iniustū faceret testamentum, in eo præteritus.

2 ¶ Siue autem in ciuitate nepos fuit conceptus, siue apud hostes: quoniam datur & partui postliminium: succedendo, testamentum rumpit.

3 ¶ Succedendo itaque sui non rumpunt, siue[z] fuerint instituti, vel exheredati ab eo gradu, ad quem hereditas defertur. scilicet si gradus ille valeat.

4 ¶ Quocumque autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint: succedentes liberi, si fuerint instituti, vel exheredati, non rumpent testamentū: siue per captiuitatem, siue per mortem, vel pœnam.

5 ¶ *Irritum*[a] fit[b] testamentum, quotiens ipsi testatori aliquid contigit[c]. putà si ciuitatem amittat per subitam seruitutem, ab hostibus[d] (verbi gratia) captus. vel si maior annis viginti venum[e] se dari passus[f] sit ad "actum[g] gerendum," "pretiúm" "ve" participandum.

a vide Langebekium *cap.* 42. *Annotationum.*
b *l.* 1 *l.* 3. § 3. ꝟ. *tit. prox. Nouell.* 115. *c.* 3 *c.* 4. *Inst. de exheredat. liber.*
c postumo nato scilicet.
d nato sc.
e ab initio.
f *l.* 7. ꝟ. *eodem.*
g *l.* 8. ꝟ. *contra tabulas.*
h ipso iure.
i Testamentū in quo filius in potestate est preteritus, deducitur ad intestati causam, *Bald.*
k *adde* 2. *Inst.* 27. 5. *Harmenopul.* 5. 39. *Synopsis* 2.
l *Vlp.* 23. § 1. *Inst. quib. mod. testam. infirm.*
m Irritum testamentum Procitum dicitur Festo.
n varia sunt testamentorum πάθη. est enim aliud iniustum ac non iure factum & nullum: nō iure factum, quod non ritè ac solenniter: nullum, in quo filius præteritus est: ruptum, mutatione, & agnatione sui heredis: irritum, non adquisita hereditate, capitis minutione testatoris, tempore decennij. *vide Cuiac. hic.*
o *Synopsis eodem c.* 1.
p Testamenti hæc quatuor vitia: non iure factū, nullius momenti, ruptum, irritum.
q vt si pauciores septem testibus. *Theoph. l Instit. eod. in pr.*
r *l.* 4. *in fi.* ꝟ. *de adimendis.*
s [illegible] *Cod. de ordine iudiciorum.*
t *l.* 4. *Cod. de fidei commiss. l.* 12. § 5. ꝟ. *de bonis libertorum.*
u *Synopsis eodem c.* 2.
x *l.* 21. § 1. ꝟ. *qui test. [illegible]*
y *l.* 21. §. *penult. Cod. de testam.*
z *Inst. de exheredat. liber. Synopsis eod. c.* 3.
a cuiuscumque sexus. *Vlp.* 22. § 18.
b 2. *Gaius* 3. §. *adde Festum in Postumos.* hîc & passim in Pandectis Florentinis, vox *postumus*, sine *h*, aspiratione scribitur. quæ res effecit, vt doctiss. Cuiacio ea vox videatur non à *post*, & *humus* deriuari: sed eam particulā [illegible], intendi & inflecti. sicuti à citra, citumus: extra, [illegible] & à Græcis verti πύστυμον, non πόσθυμον, 3. *obseru.* 4. in eo reprehensus à Roberto 3. *animad.* 1. & 2. defensus ab Anton. Mercat. 2. *Notat.* 2.
c Postumi per prolepsim, hi dicuntur, qui in vita testatoris nascuntur, post eius testamentum. Ita dos dicitur quæ dos non est, *lege* 39. ꝟ. *de iure dotiū.* vendere, pro velle vendere, *l.* 17. § 4. ꝟ. *de præscriptis.*
d *vide l.* 1. ꝟ. *de hered. instit.*
e *Synopsis eodem c.* 3
f posterorum, 2. *Feudor.* 95. *al.* postumorum.
g *l.* 1 *in fine.* ꝟ. *eodem. l.* 2. *Cod. de contra tab.*
h sed & si stante. *Hal.*
i exheredatus non sit. *Hal.*
k Nominatim dicitur fieri, quod ex ipso nomine apparet, licèt nō sit propriū. *Haloand.*
l § 1. *Inst. de exheredat.*
m *l.* 3. ꝟ. *de liberis.*
n Quādiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest, *v. l.* 3. ꝟ. *de adq. hered.*
o atqui euentus conditionis semper est expectandus, vt agi possit, *l.* 22. ꝟ. *mandati. l.* 43. §. *penult.* ꝟ. *de [illegible]* quando dies legat.
p *vide l.* 83. ꝟ. *de regulis iuris.*
q *vide l.* 208. ꝟ. *de reg. iur.*
r *vide l.* 10. *in fi.* ꝟ. *de bonis libertor. & quæ scripsi ad l.* 3. *Cod. de collationib.*
s summo iure, *l.* 9. § 2. ꝟ. *de liberis*: non nouo, *vide l.* 34. *Cod. de inoff.*
t Postumus, quē alius præcedit tēpore mortis testatoris, potest præteriri (de veteri iure scilicet) licèt qui eū præcedebat pater, desinat esse in rerum natura. ideóque postum⁹ ita præteritus, non rumpit testamentum. *Baldu.*
u *dic vt in dicta l.* 34.
x *l.* 6.
y i. agnascendo.
z *l.* 23. *in fi. l.* 25. ꝟ. *de liberis.*
a *Synopsis Basilicon* 39. *Titul.* 2. *cap.* 6.
b superiùs dixit de vitio rupti: nūc tractare incipit de vitio irriti.
c *v. Inst. de capit. dimin* § 4. *Instit.* [illegible]
2 *Gaius* 3. § 6.
d [illegible] § 5.
e *l.* 5. § 1. ꝟ. *de statu* § 4. *institut. de iure perso. lege* 14. ꝟ. *de pœn.*
f hodie prohibetur huiusmodi venditio. *Nou. Leonis* 59.
g Ingenui nonnunquam seipsos vendebant, vt essent actores dominorum. præferebant conditionem actoris serui suæ ac propriè, adde Cuiacium *ad l.* 1. *Cod. ne quis liber. lib.* 11.

6 Sed & si

6 ¶ Sed & si quis fuerit capite[a] damnatus, vel ad bestias, vel ad gladium[b], vel alia pœna, quæ vitam adimit: testamentum eius irritum fiet. "&" non tunc, cùm consumptus est, sed cùm sententiam passus est. nam pœnæ[c] seruus efficitur. nisi[d] fortè miles fuit ex militari delicto[e] damnatus. nam huic permitti solet testari, vt Diuus Hadrianus rescripsit. &, credo[f], iure militari testabitur. Qua ratione igitur damnato ei testari permittitur: numquid, & si quod antè habuit factum testamentum, si ei permissum sit testari, valeat? an pœna irritum factum, reficiendum est? &, si militari iure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si voluit id valere, fecisse id credatur.

7 ¶ Eius[g], qui deportatur, non statim irritum fiet testamentum, sed cùm princeps factum comprobauerit[h]. tunc enim & capite minuitur. Sed & si[i] de decurione puniendo, vel filio, nepotéve, præses scribendum principi interlocutus est: non puto, statim seruum pœnæ factum: licèt in carcere soleant, diligentioris[k] custodiæ causa, recipi. nec huius igitur testamentum irritum fiet, priùs quàm princeps de eo supplicium sumendum rescripserit. proinde, si antè decesserit, vtique testamentum eius valebit. nisi mortem sibi[l] consciuit. Nam eorum, qui mori magis, quàm damnari, maluerint ob conscientiam criminis, testamenta irrita constitutiones faciunt[m], licèt in ciuitate decedant. Quòd si quis tædio[n] vitæ, vel valetudinis aduersæ impatientia, vel iactationis[o], vt quidam philosophi[p]: in ea causa sunt, vt testamenta eorum valeant[q]. Quam distinctionem in militis quoque testamento Diuus Hadrianus dedit epistolâ ad Pomponium Falconem. vt, si quidem ob conscientiam delicti militaris mori maluit, irritum sit eius testamentum. quòd si tædio vitæ, vel dolore, valere "testamentum." aut si intestatò decessit, cognatis[r]: aut si non sint, legioni[s] ista sint vindicanda.

8 ¶ Hi autem omnes, quorum testamenta irrita dãnatione fieri diximus, si prouocauerint[t], capite non minuuntur. atque ideò neque testamenta, quæ antea fecerunt, irrita fient: & tunc testari poterunt. hoc enim sæpissimè est constitutum. nec videbuntur, quasi de statu sui dubitantes, non habere testamenti factionem. sunt enim certi status, nec ipsi de se interim certi.

9 ¶ Quid tamen, si appellationem eius præses non recepit: sed, Imperatori scribẽdo, pœnam remoratus est? puto, hunc quoque suum statum interim retinere: nec testamentum irritum fieri. nam (vt est oratione Diui Marci expressum) * tametsi prouocantis, vel eius, pro quo prouocatur, appellatio non fuerit recepta: pœna tamen sustinenda est[u], quoad princeps rescripserit ad literas præsidis, & libellum rei cum literis missum. nisi[x] fortè latro manifestus, vel seditio prærupta, factióque cruenta, vel alia iusta causa, quam mox præses literis excusauit, moram non recipiant: non pœnæ festinatione, sed præueniẽdi periculi causa. tunc enim punire permittitur, deinde[y] scribere.

10 ¶ Quid, si quis fuerit damnatus illicitè, pœna nõ sumpta? an testamentum eius irritum fiat, videamus. vtputà decurio[z] ad bestias. an capite minuatur, testamentúmque eius irritum fiat? & non puto: cùm sententia eum non tenuerit. Ergo & si quis eum, qui non[a] erat iurisdictionis suæ, damnauerit: testamentum eius non erit irritum, quemadmodum est constitutum.

11 ¶ Sed ne eorum quidem testamenta rata sunt, "sed irrita fient," quorum memoria post mortem[b] damnata est. vtputa ex causa maiestatis, vel alia tali "causa."

12 ¶ Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri: adiiciendum est, postliminio[c] reuersi vires suas recipere iure postliminij. aut, si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. Ergo & si quis damnatus capite, in integrum indulgentia[d] principis sit restitutus: testamentum eius conualescet.

13 ¶ Filiifamiliâs veterani sui iuris morte patris factum testamentum irritum non fieri constat. nam, quantum ad testandum de castrensi peculio pro[e] patrefamiliâs habendus est. & ideò nec emancipatione[f] irritum fieri militis, vel veterani testamentum verum est.

Rupto primo gradu, qui valet iure speciali, secundus, qui dependet ex eo, non rumpitur. Bartol.

7. *Vlpianus* libro decimo ad Sabinum.

SI miles iure ciuili testamentum fecerit: & primo gradu heredem eum scripserit, quem iure militari poterat: secundo eum, quem communi[g] iure potest: & post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, & à secundo incipiet testamentum.

a Synopsis eodem c. vide Clarum ... quæst. 21.
b v. l. 8. §. qui testam. fac.
c hodie nemo pœnæ seruus efficitur, Nouella 22. c. 8.
d Synopsis d. c. 6.
e dixi ad l. 14. Cod. de testam. milit. non tamen ex rapta fide facramenti, l. 11. j. de testam. milit.
f qui consilium dat iurisperitus, se credere respõdere potest. quod perinde est ac si diceret, se affirmare.
g d. c. 6.
h nec enim ante deportationẽ confirmatam à Principe amittitur ciuitas à deportato. l. 2. §. 1. j. de pœnis. l. 6. j. de interdict.
i vide quæ scripsi ad leg. 1. Cod. de bonis proscript. lege 27. j. de pœnis, l. 1. in fin. pr. j. quando appellandum: & quæ scripsi ad Titul. de decurionib.
k adde Cuiaciũ 14. obseru. 34.
l vide quæ notaui ad leg. 9. §. qui testam. fac.
m Primis tamẽ temporibus vrbis Romæ, & sub Cicerone, bona C. Licinij Marij, sui ipsius interfectoris, ac repetundarum rei, confiscata non fuerunt. Val. Max. 5. c. 12.
n vide l. 3. §. 4. j. de bonis eorum qui ante sent.
o Vel iactatione, Haloand. vide quæ scripsi ad leg. 3. §. 4. j. de bonis eorum. addit Paulus 5. sent. 12. §. 1. loco iactationis, vel pudore æris alieni.
p & alij, de quibus vide Valeriũ 7. c. 22. aduersus eos scripsit Varro Satyram, cui titulũ fecit, περὶ ἐξαγωγῆς. vide Nonium cap. 2. numero 375.
q eorum etiam corpora humantur.
r l. 2. j. de veteran. & milit. success.
s vexillationi, l. 2. in fi. Cod. de heredit. decur.
t vide l. 15. §. qui testam. l. 2. in fin. j. de pœnis.
u l. 6. j. de appellat. recip.
x seditionis propulsatio moram & longiorẽ causæ cognitionem non admittit. adde l. 6. §. 1. Cod. de custodia. l. 16. j. de appellat. l. 2. Cod. quorum appellat. l. 3. in fin. Cod. de off. Præfect. Præt. Orient.
y vide quæ notaui ad l. 7. §. 2. j. ad leg. Iul. maiest. Cato apud Sallustium in Catilina. Cætera maleficia tum persequâre, vbi facta sunt: hoc nisi prouideris ne accidat, vbi euenit, frustrà iudicia explores.

De adoptione. 1. Et emancipatione.

8. *Idem* "libro vndecimo ad Sabinum."

VErùm est, adoptione[h] vel adrogatione[i] filij filiæue, testamentum rumpi: quoniam sui heredis adgnatione solet rumpi.

1 ¶ Filia cùm emancipatur, vel nepos: quia vna[k] mancipatione exeunt de potestate, testamentum non rumpunt.

De postliminio.

9. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

SI pater ab hostibus capiatur, filio manente in ciuitate: reuerso eo, non rumpitur[l] testamentum.

10. *Idem* "libro primo ad Vitellium."

SEd nec filius postliminio rediens rumpit patris testamentum, vt Sabinus existimauit.

De tabulis vacuis.

11. *Vlpianus* "lib. 46. ad Edictum."

SI binæ[m] tabulæ proferantur diuersis temporibus factæ, vnæ priùs, aliæ postea, vtræque tamen septem testium signis[n] signatæ, & apertæ posteriores vacuæ[o] inuentæ sint, "id est, nihil scriptum habentes omnino:" superius testamentum non est ruptum. quia sequens nullum est.

Quibus casibus testamentum conualescit iure prætorio. 1. De posteriore testamento, quo prius confirmatur iure fideicommissi.

12. *Idem* libro 4. Disputationum.

POstumus præteritus, viuo testatore natus decessit. licet iuris scrupulositate, nimiáque subtilitate[p], testamentum ruptum videatur: attamen, si[q] signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundùm tabulas accipere heres scriptus potest[r]. rémque[s] obtinebit, vt & Diuus Hadrianus, & Imperator noster rescripserunt. Idcircó "que" legatarij, & fideicommissarij habebunt[t] ea, quæ sibi relicta sint, secuti. Idem & circa iniustum & irritum testamentum erit dicendum: si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit.

1 ¶ Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset: & in eo comprehendisset[u], fidei heredis committere, vt priores tabulæ valerent: omnimodo prius testamentum ruptum est. quo rupto, potest quæri, an vice codicillorum id valere deberet. & cùm hæc verba sint fideicommissi: & sine dubio vniuersa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt: non solùm legata, & fideicommissa: sed & libertates, & heredis institutio.

De nepote succedente in locum filij.

13. *Gaius* "libro secundo Institutionum."

POstumorum[x] loco sint & hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes. vt ecce si filium, & ex eo nepotem[y], neptémve in potestate habeam: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui heredis habet: quamuis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint. sed si filius meus, me viuo, morietur: aut qualibet ratione exeat de potestate mea: incipit nepos neptísve in eius loco succedere. & eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum: ita & nepotem, neptémve ex eo, necesse est mihi vel heredem instituere, vel exheredare: ne fortè, me viuo, filio mortuo, succedendo in locum eius, nepos neptísve, quasi adgnatione rumpat testamentum. ídque lege Iunia Vellea prouisum est.

De exheredatione alternata.

14. *Paulus* "libro singulari de adsignatione libertorum."

z l. 9. §. 11. j. de pœnis.
a v. l. vlt. j. de iurisdict.
b potest enim quis post mortem damnari. vide l. vlt. j. ad legem Iul. maiest.
c l. 22. in princ. & §. 1. j. de captiuis.
d v. l. vlt. Cod. de sent. passis.
e §. 2. §. 3. Inst. de milit. testa.
f lege 22. l. 23. infra de testam. milit. Testamentum restituti factum tempore dãnationis, conualescit ipso iure, neque opus est vt confirmetur à restitutione. vide Oddum Sfortiam tract. de restitut. quæst. 97. articul. 2.
g Lex præsumit, militem testari potius voluisse iure communi, quàm speciali. v. quæ notaui ad l. 5. j. de fideiuss.
h §. 1. Inst. quib. modis testam. infirm.
i Synopsis eodem c. 9. 2. Gai. 3. §. 4.
k Vlpianus 10. §. 1.
l vide l. 12. suprà qui testam. facere.
m potest enim quis pluribus codicibus testari. l. 24. §. qui testam. §. 13. Instit. de test. ordinan.
n l. 22. §. 5. §. de testam.
o Vacuæ tabulæ, mentis testationem defuncti non continent: ideóque, licèt posteriores, prius testamentũ non rumpunt.
p lege 3. §. 3. §. eodem.
q Vlpianus 23. §. 6.
r ídque approbari omnium communi opin. testatur Clarus 3. sent. §. testamẽtum. quæst. 45. hinc etiam sequi ait: Ob iuris subtilitatem nõ adiri hereditatem: sed peti bonorum possessionem
s id est, hereditatem. vide quæ notaui ad leg. 8. j. vnde liber. §. 6. Instit. eodem. & ib. Theophil.
t Imò, non habituri sunt, l. 81. j. de leg.
u dixi ad leg. penult. Cod. qui testamenta.
x Posthumi dicuntur, qui vel post testamentum, vel post mortem testatoris nascuntur, lege 3. §. primo, suprà eodem. & illi quidem, vel sui vel alieni. Posthumorum loco censentur, qui in sui heredis locum succedendo testatori, sui heredes fiunt, vt hic.
y vide l. 2. C. de liberis præteritis.

SI ita facta sit exheredatio, *si filius natus, natáve*[a] *sit, exheres esto:* vtrísque natis, non rumpitur testamentum.

De nato post captiuitatem patris testatoris.

15. *Iauolenus* "libro quarto Epistolarum."

QVi vxorem prægnatem[b] habebat, in hostium potestatem peruenit. quæro, filio nato, quo tempore testamentum in ciuitate factum rumpatur. & si filius antè moriatur, quàm pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint. respondi: Non puto dubium esse, quin per legem Corneliam[c], quæ de confirmandis eorum testamẽtis qui in hostium potestate decessissent, lata est, nato filio, continuò[d] eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur. sequitur ergo, vt ex eo testamento hereditas ad neminem[e] perueniat.

De posteriore testamento.

16. *Pomponius* "libro 2. ad Quintum Mucium."

CVm in secundo testamento heredem eum, qui viuit, instituimus: siue purè, siue sub conditione: tamen conditio existere potuit[f]: licèt non exstiterit: superius testamentum erit ruptum. Multum autem interest, qualis condicio posita fuerit. nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. In præteritum[g] concepta ponitur, veluti, *Si Titius consul fuit.* quę conditio si vera est "(id est, si Titius consul fuit)" ita est institutus heres, vt superius testamentum rumpatur. tum enim ex hoc heres esset. si verò Titius consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. Quòd si ad præsens[h] tempus conditio adscripta est herede instituto, veluti, *si Titius consul est:* eundem exitum habet: vt, si sit, possit heres esse, & superius testamentum rumpatur: si non sit, nec possit heres esse, nec superius testamentum rumpatur. In futurum autem collatę condiciones: si possibiles sunt, existere potuerunt "licèt non exstiterint:" efficiuntur, vt superius testamentum rumpatur, etiam si non exstiterint. si verò impossibiles[i] sunt, veluti, *Titius, si digito cælum tetigerit, heres esto:* placet perinde esse quasi conditio adscripta non sit, quæ est impossibilis.

De filio præterito.

17. *Papinianus* "libro quinto Responsorum."

FIlio præterito[k], qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata præstantur[l]: si prę teritus fratribus[m] partem hereditatis auocabit. quòd si bonis se patris abstinuit, licèt[n] subtilitas[o] iuris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono & æquo[p] tuebitur[q].

De herede arrogato à testatore.

18. *Scæuola* "libro quinto Quæstionum."

SI, qui heres institutus est, à testatore adrogetur[r]: potest dici satis ei factum. quia & antequam adoptetur, institutio vt in extraneo locum habebit.

De postumo partim exheredato, partim præterito.

19. *Idem* "libro 6. Quæstionum."

SI ego[s] & Titius instituti simus: & à nobis posthumus exheredatus sit, à[t] substitutis nostris non sit exheredatus: Titio defuncto, ne[u] ego quidem adire potero. iam enim propter instituti personam à quo posthumus exheredatus est, in[x] cuius locum substitutus vocatur, à quo postumus exheredatus nõ est, ruptum est[y] testamentum.

1 ¶ Sed si ego & Titius inuicẽ substituti simus: quamuis in partem substitutionis exheredatus non sit: mortuo, vel repudiante Titio, me posse adire puto, & ex asse heredem esse.

2 ¶ In prima tamen specie, etsi viuat Titius, neque ego sine illo, neque ipse sine me adire poterit: quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum, itaque simul adire possumus.

De testamento inciso à testatore mente capto.

20. *Idem* "libro tertiodecimo Digestorum."

LVcius Titius, integra mente, & valetudine, testamẽtum fecit, vti oportet. postea cùm in valetudinem aduersam incidisset, mente captus tabulas easdem incidit[z]. quæro, an heredes his tabulis instituti adire possint hereditatem. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non ideo minùs adiri posse[a].

a *Ve* particula, pro coniunctione accipitur: vt alibi particula, *Siu*, *vide l.10.ꝟ.de auro.* [illegible]

b *l.22.§.4.ꝟ.de captiuis.*

c *de qua v.l.28.ꝟ. de vulgari.*

d Continuò hîc est confestim. alibi pro duabus horis, vt in inter dicto de vi. alibi pro triduo. *l.vlt. Cod. de errore aduoc. l.vlt. Cod. de iudicijs.v.Cuiac.c.1.de præscript.*

e *l.1.C.de postum.*

f *l.91.ꝟ.de condit. & demonstr. §.2. Inst.quib.mod.t.st. infirm.*

g *l.3. §.13.ꝟ.de bo. libert.*

h *v.l.37. in pr.ꝟ. de reb.cred.*

i *v.l.3.ꝟ.de condi. & demonstr.*

k atque ita iniusto testamento reddito

l non idem erit si filius iniustè exheredatus: tũc enim legata debentur, institutio heredis non valet. *Nouell.115. c.3.in fine.*

m hinc rectè cõcludas, aliud existimasse Papinianũ in extraneis institutis. vt non ita generaliter sit accipienda hæc sententia. qua dicimus, filio præterito, patris iudicia cõprobante, ex æquo & bono defendi testamentũ. de quo vide plura apud Antonium Fabrũ 1. *Coniect.*19.

n vide quæ scripsi *ad l. vlt. C.de bon. possess. contra tabul.*

o ad quam refer *l.2 ꝟ.vnde lib.*

p *l.2.ꝟ.de except. rei iudic.*

q passiuè hoc verbum accipitur, *vt l 7. ꝟ. de curat.furiosi.l.30.ꝟ.de liberali causa. l.6. §.penul ꝟ.de legat. præstan l.3.Cod. de seruit.l.10. ad Velleianum.*

r vel adoptetur, *l 23.in fin. ꝟ.de liberis.*

s *adde l.14. ꝟ.de liberis.*

t Exheredári nõ tantùm ab institutis, sed etiam à substitutis postumus debet, ne aliàs ab institutis exheredatus nec ab eis substitutus rũpat testamẽtũ.

u Testatus & intestatus pro parte mori quis nõ potest, *vide Tiraquellum 13. priuilegio piæ causæ.*

x substitutus in locum instituti vocatur.

y Imò non est, *v.l.14.ꝟ.de liberis.*

DE[b] HIS, QVÆ IN TEstamento delentur[c], inducuntur[d], vel inscribuntur[e].

TIT. IIII.

Si inconsultò deleta, vel adempta, legi possunt. 2. *Vel non.* 3. *Etsi petantur, an obstet exceptio.* 4. *De hereditate adempta.* 5. *De codicillis deletis.*

Vlpianus "libro quintodecimo ad Sabinum."

QVAE[f] in testamento legi possunt: ea inconsultò[g] deleta, & inducta[h] nihilo minùs valent: consultò, non valent. Id verò, quod non iussu domini scriptum, inductum, deletúmve est, pro nihilo est. *legi* autem sic accipiendum[i]: non intelligi: sed oculis[k] perspici quæ sunt scripta. cæterùm, si extrinsecus intelliguntur, non videbuntur legi posse. sufficit autem, si legibilia sint. *Inconsultò deleta*†, siue ab ipso, siue ab alio, sed nolentibus: *inducta*, accipiendum est, & si perducta sint.

1 ¶ Quod igitur incautè factum est, pro[m] non facto est, si legi potuit. Et ideo & si nouissimè (vt solet) testamento[o] fuerit adscriptum, *lituras, inductiones, superinductiones ipse feci*: non[n] videbitur referri ad ea, quæ inconsultò contigerunt. Proinde & si inconsultò superscripsit, induxisse se: manebunt. &, si ademit, non erunt adempta.

2 ¶ Sed si legi non possunt, quæ inconsultò deleta sunt, dicendum est, non deberi. sed hoc ita demum si ante consummationem testamenti factum est.

3 ¶ Sed consultò quidem deláta[o] exceptione petentes repelluntur: inconsultò verò, non repelluntur: siue legi possunt, siue non possunt. quoniam si totum testamentum non exstet, constat valere omnia, quæ in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator, denegabũtur actiones. si verò alius inuitò[p] testatore, non denegabuntur.

4 ¶ Et hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, si fortè sit substitutus, iure facta videbitur: non quasi adempta: (quoniam hereditas semel data, adimi facilè non potest[q]) sed quasi nec data.

5 ¶ Si quis codicillos in testamento confirmauit, & codicillis aliquid adscripsit: mox deleuit ita, vt appareat: an debeatur? & Pomponius scribit, codicillos deletos non valere.

De cancellatione propter vnum heredem facta.

2. *Idem* "libro quarto Disputationum."

CAncellauerat quis testamentum, "vel induxerat," etsi propter vnum heredem facere dixerat. id postea testamẽtum signatum est. Quærebatur de viribus testamenti, déque portione eius, propter quem se cancellasse dixerat. Dicebam, si quidem vnius ex heredibus nomen induxerit, sine dubio cæteram[r] partem testamenti valere, & ipsi soli denegari actiones. sed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si voluntas ea fuit testantis, vt tantùm heredis institutio improbetur. Sed si instituti nomen induxit, & substituti reliquit: institutus[s] emolumentum hereditatis non habebit. Sed si omnia nomina induxerit: (vt proponitur) adscripserit autem, idcirco se id fecisse, quia vnum heredem offensum habuit: multùm interesse arbitror: vtrùm illum tantùm fraudare voluit hereditate: an verò, causa illius, totũ & testamentum infirmare: vt licèt vnus inductionis causam præbuerit, verùm omnibus offuerit. & si quidem soli ei ademptam voluit portionem, cæteris[t] nihil nocebit inductio. non magis, quàm si volens vnum heredem inducere, inuitus & alium induxerit. quòd si putauerit totum testamẽtum delendum ob vnius malum meritum, omnibus denegantur actiones. Sed an legatariis denegari actio debeat, quæstio est. in ambiguo tamen interpretandum erit, & legata[t] deberi, & coheredum institutionem nõ esse infirmandam.

Si testator nomen heredis, & serui manumissi induxerit.

3. *Marcellus* libro vigesimonono Digestorum.

Proximè

z ¶& ita inconsulto, *l.1.ꝟ.eod.l.1. in fi.ꝟ.secund. tab.*

a quia testamẽtum factum tempore sanæ mentis, non potest reuocari constãte furore.

b 35. *Synops.* 7. Cancellata, χαραχθέντα & περιχαραχθέντα: Inducta περικλουβισθέντα & περισφραγισθέντα: deleta, ἀπαλειφθέντα.

c Irritum fit etiam testamentum, si deleatur, aut incidatur. *Cuiacius hîc.* idque permissum est, *l.17.ꝟ. de adimendis legat.*

d *Suet. in Iulio, c.17.*

e hæc tria verba Suetonius in *Nerone* colligauit: Ita, inquit, multa & deleta, & inducta & superscripta inerant, Inscriptum, hîc pro superscripto accipitur.

f hęc verba sunt Sabini *Cuiac.*

g *l.12.C de testam.*

h Consultò inducta adimunt, *l.16.ꝟ.de adimend.*

i hęc verba sunt Vlpiani. *Cuiac.*

k Illud dicitur posse legi, quòd oculis perspici potest.

† oblita maculis & lituris.

l hinc perductũ nomen, *l.8.§.3.ꝟ. secund.tab.* i.cancellatum, *l.22.C. de solutionib.*

m Incautè factum, pro nõ facto habetur.

n Verba generalia non referuntur ad ea de quibus non est cogitatum. *Bald.*

o testamento sc.

p *l.1.ꝟ.eod.l.12.in fi.C.de testam.*

q potest tamen, *l.16.l.17.ꝟ.de adim.*

r i. alteram, seu reliquas vel cæteras partes testamenti.

s substitutus. *Cuiac.*

t Si testator omnium, i. & institutorũ & substitutorum, nomina induxit: & dubitetur cuius eorum causa id fecerit, in dubio id præsumitur fecisse eius causa qui demeruit, vt cæteris non noceatur.

u Nemo enim præsumitur velle officere his qui non demeruerunt.

PRoximè in cognatione principis, cùm quidam heredum nomina induxisset, & bona eius vt caduca à fisco vindicarentur[a], diu de legatis dubitatum est: & maximè de his "legatis" quæ adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta. plerique etiam legatarios excludendos existimabant: quod sanè sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset: nonnullos opinari: id iure ipso peremi, quod inductum sit: cætera omnia valitura. quid ergo? non & illud interdum credi potest, eum, qui heredum nomina induxerat, satis se cõsecuturum putasse, vt intestati exitum faceret? * sed in re dubia benigniorem[b] interpretationem sequi, non minùs iustius est, quàm tutius. Sententia[c] Imperatoris Antonini Augusti, Pudente & Pollione consulibus. *Cum Valerius nepos, mutata voluntate, "&" inciderit testamentum suũ, & heredum nomina induxerit: hereditas eius, secundum Diui patris mei constitutionem, ad eos, qui scripti fuerint, pertinere non[d] videtur*[e]. Et aduocatis[f] fisci dixit: *Vos habetis iudices vestros*[g]. Viuius Zeno dixit: *Rogo[h], domine Imperator, audias me patienter. de legatis quid statues?* Antoninus Cæsar dixit: *videtur tibi voluisse testamentum valere*[i], *qui nomina heredum induxit?* Cornelius Priscianus aduocatus Leonis dixit: *Nomina heredum tantum[k] induxit.* Calpurnius Longinus aduocatus fisci dixit: *Non potest vllum testamentum valere, quod heredem non habet*[l]: Priscianus dixit: *Manumisit quosdam, & legata dedit*[m]. Antoninus Cæsar, remotis omnib⁹ cùm deliberasset, & admitti rursus eosdẽ iussisset[n], dixit: *Causa præsens admittere videtur humaniorem[o] interpretationem: vt ea dumtaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit.* Nomen serui, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescripsit, liberum eum nihilo minùs fore. quod videlicet fauore constituit libertatis.

De vnis tabulis deletis.

4. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

PLuribus[p] tabulis eodem exemplo scriptis, vnius testamenti voluntatem eodem tempore dominus sollemniter compleuit. si quasdam tabulas in publico depositas, abstulit, atque deleuit[p], quæ iure gesta sunt, præsertim cùm ex[r] cæteris tabulis quas non abstulit res gesta declaretur, non constituentur irrita. *Paulus notat:* Sed si, vt intestatus moreretur, incidit tabulas: sed hoc adprobauerint hi, qui ab intestato venire desiderant: scriptis auocabitur hereditas.

DE HEREDIBVS INstituendis[f],

TIT. V.

De initio testamenti. 1. Quis dicatur institutus. 2. De muto & surdo. 3. Quot verbis testamentum nuncupatiuum fieri possit. 4. De institutione ex fundo. 5. De oratione imperfecta, de verbo vno.

Vlpianus "libro 1. ad Sabinum."

QVi testatur, ab heredis institutione plerumque[t] debet[u] initium[x] facere testamenti. Licèt etiam ab exheredatione, quam nominatim facit. nam Diuus Traianus rescripsit, posse nominatim etiam ante[y] heredis institutionem filium exheredare.

1 ¶ Institutum autem heredem, eum quoque dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus[z].

2 ¶ Mutus & surdus rectè heres institui potest[a].

3 ¶ Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus: quinque[b] verbis potest facere testamentum: vt dicat, *Lucius Titius mihi heres esto.* Hęc autem scriptura[c] pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur. qui poterit etiam tribus[d] verbis testari: vt "dicat," *Lucius heres esto.* nam & *mihi*, & *Titius* abundat.

4 ¶ Si ex[e] fundo fuisset aliquis solus institutus: valet institutio, detracta fundi mentione.

5 ¶ Si autem sic scribat, *Lucius heres*, licèt non adiecerit[f] *esto*, credimus plus nuncupatum, minus scriptum. & si ita, *Lucius esto:* tantũdem dicimus. ergo & si ita, *Lucius* solummodo. Marcellus non insubtiliter non putat hodie hoc procedere. Diuus autem Pius, cùm quidam portiones inter heredes distribuisset ita, *ille ex parte tota, ille ex tota:* nec adiecisset, *heres esto:* rescripsit, valere institutionem. quod & Iulianus scripsit.

6 ¶ Item Diuus Pius rescripsit, *illa vxor mea esto*, institutionem valere, licèt deesset *heres*.

7 ¶ Idem Iulianus, *illum heredem esse*, non putauit valere: quoniam deest aliquid, sed & ipsa valebit, subaudito, *iubeo*[g].

De institutione ex partibus quas adscripsero: vel, quas adscripsi: vel ex quibus me heredem scripsit: vel ex quibus testamento matris scriptus est.

2. *Idem* "libro secundo ad Sabinum."

CIrca eos: qui ita heredes instituti sint, *ex[h] partibus, quas adscripsero:* non putat Marcellus eos heredes, nullis adscriptis partibus. quemadmodum si ita essent heredes instituti, *si eis partes adscripsero.* sed magis est, vt sic vtraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti nõ refragatur: ex quibus partibus adscripsero: si minus, ex æquis. quasi duplici[i] facta institutione. quam sententiam Celsus libro sextodecimo digestorum probat. Alter atque "probat" in illa institutione: *ex qua parte me[k] Titius herèdem scripsit, Seius heres esto.* tunc enim, si non est à Titio scriptus, nec Seius ab eo. nec immeritò. hîc enim creditur inesse conditio. sed Marcellus hæc similia putat.

1 ¶ Potest autẽ interesse, vtrùm ita quis scribat, *ex his partibus, quas adscripsi*[l], an *adscripsero*: vt superiori modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionẽ, quomodo in illo Marcellus, *ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent, heredes sunto*, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

De seruo alieno. 1. De seruo testatoris 2. De conditione si Titius heres erit. 3. De statu libero. 4. De dilatione apperturæ tabularum si impuberum substitutus, se arrogandum dederit.

3. *Idem* "lib. 3. ad Sabinum."

SEruus[m] alienus vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest.

1 ¶ Si seruum meum purè heredẽ scripsero, sub conditione[n] liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est.

2 ¶ Si quis ita scripserit: *si Titius heres erit, Seius heres esto,* "*Titius heres esto:*" quasi quæuis conditio, exspectatur[o] Titij aditio, vt Seius heres fiat. & sanè & Iuliano, & Tertylliano hoc videtur.

3 ¶ Qui fideicommissam libertatem sub conditione accepit, potest ab herede purè cum libertate heres institui: &, non exspectata conditione, libertatem & hereditatem consequitur: & erit interim[p] necessarius: &, existẽte conditione, voluntarius heres efficiatur. vt non desinat heres esse, sed vt ius in eo mutetur successionis.

4 ¶ Aperturæ[q] tabularum dilatio, necessarij heredis ius non mutat, vt solemus in substituto impuberis dicere. nam est relatum: si se adrogandum dederit substitutus impuberi, defuncti filius: necessarium eum fore[r].

De institutione sui heredis sub conditione.

4. *Idem* "libro 4. ad Sabinum."

SVus[s] quoque heres, sub[t] conditione heres potest institui[u]. Sed excipiendus est filius: quia non sub omni cõditione institui potest. & quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius[x], potest[y]. de hoc enim inter omnes constat. sed vtrùm ita demum institutio effectum habeat, si paruerit conditioni: an, & si non paruerit. & decessit? Iulianus putat, filium sub eiusmodi conditione institutum, "etiam" si conditioni non paruerit, summotum esse. & ideò, si coheredem habeat ita institutus, non debere eum exspectare donec conditioni pareat filius cùm, etsi patrem intestatum faceret non parendo conditioni, proculdubio exspectare deberet. quæ sententia probabilis mihi videtur. vt sub ea conditione institutus, quæ in arbitrio eius sit, patrem intestatum non faciat.

1. ¶ Puto rectè generaliter definiri, verũ in potestate

a fortè ex causa leg. 4. Cod. de his quæ vt indign. b v. l. 10. infr. de reb. dub. d nota formulam veterem agendi apud Principem. adde & alias ex l. 1. Cod. de appellationib. vide Cuiac. 18. obseru. 32. Hác quoque actorũ formulam possis notare. adde l. penult. de auct. tutor: l. penult. ad l. Iul. de vi priuata. d De aduocatis fisci dixi. adde l. vlt. de postul. e nihil enim interest, quis nomen heredis inducat, an ei adimat, l. 16. de adimendis. v. Cuiac. 3. obseru. 26. f 15. Gell. 5. g Præfectos ærarij, l. 12. de his, quæ vt indignis. l. 2. §. 4. ne quid in loco publ. dixi ad l. 42. de iure fisci. quasi diceret, nõ est ea de re, ipse Imperator solicitandus. h Hac formula vtebantur quoque iudices, cùm dicerent, *sibi non videri*. de qua dixi ad leg. 28. de probat. l. 1. §. 5. ad Turpill. sic Magistratus, teste Festo, cùm de consilij sententia capitis quem condẽnaturus erat, *patrauisse videri*, pronuntiabat. Ita quæ iurati iudices cognouerant, ea non esse facta, sed videri pronuntiabant, Cicero 4. Academic. Verrin. 4. 6. in Pisonem: de finibus: Liuius 25. Lactant. 4. Instit. qua & forma decreta collegij Tribunorum & Pontificum concipi mos erat. Cicero 4. Verr. pro domo sua: 4. ad Attic. 2. i In vtilitatem legatariorum sc. k quasi diceret, Non igitur inductio heredũ nocebit legatariis. l l. 1. in fi. de vulgar. l. vlt. de iure codicill. §. 34. Inst. de legat. m hic stricto iuri opponantur causæ fauorabiles, n nota formam sententiæ ferendæ in principis auditorio. Princeps litigãtes remoueri iubet, deliberat, admitti eosdem iubet, sententiam pronuntiat. o hinc possis colligere Humaniorem sententiam existimari, quæ actum quoquo modo sustentat, quæ pœnã vnius ad alium non extendit, quæ libertati fauet, quæ contra fiscum respondet, atque ita, Cancellatio instituti heredis, legatis & libertati non nocet. addc Alciat. 3. præsumpt. vlt.

p vide l. 24. qui testam. fac.

q vide quæ scripsi ad l. 30. Cod. de testam.

r hoc interpretes extendunt vtiliter ad notarium. Si de eodem, inquiunt, facto sint plura instrumẽta, vnius cancellatio, alterius integri vires non tollit, nisi de mẽte constet. Bart. Bald.

§5 n°1

f 6. Cod. 24. 2. Institut. 14. Vlpian. 21. 22. Huius Tituli summa hæc est, Testamentũ non valere sine institutione heredis. §. 1. eodem Quid si testamẽtum ad piã causam pertineat? aliud putant, vide Tiraquellum priuilegio 9. piæ causæ. t nec enim semper qui testatur, ab institutione initium facit, sed ab exheredatione. u i. potest, vt. x l. 2. §. 4. de vulgari. y fac. lex 3. §. 3. de liberis. l. 3. §. 2. de minor. z est enim aliud testamentũ scriptum, aliud quo viua voce heredem nuncupamus, vide l. 29. Cod. de testamentis. a lege 16. qui testam. §. 4. instit. de heredit. qualit. non poterat tamen olim esse emptor familiæ. Vlp. 20. §. 7. b vel trib. vide eod. c id est, adnotatio: sic alibi dicitur scriptura Mutij, l. 7. de annuis. Iuliani, l. 18. de damno: postquã poeta sensit scripturam suã. Terent. in Adelph. Cuiac. hic. d Tribus verbis testari possum?. e l. 9. §. 13. l. 10. eod. f l. 7. in fine, Cod. de testamentis. g ¶ vel volo, l. 10. Cod. de fideicommiss. h lege 36. infrà eod. i conditionali & pura. Cuiacius hic. k adde leg. 29. eod. l nota differentiam inter emãcipationem de præterito & futuro. m l. 31. eod. n lege 38. §. 2. eod. o nec Seius erit, ante Titij aditionem. p l. 71. §. 1. de adquirend. heredit. q Ius necessarij heredis, dilatio extrinsecus adueniens (vt est dilatio aperturæ tabularum) non mutat. vide plura apud Langobekium. cap. 27. Annotat. r Imò necessarius non erit, l. 20. de lib. s ne dum necessarius & voluntarius

l2 n°1

t l. 6. §. 1. eod l. 29. de liberis. l. vlt. de condit. instit. l. 83. de cond. & demonstr. l. 20. §. 4. in fin. de bon. libert. l. 4. Cod. de inst. & subst.

u etiam in legitima, dummodò conditio sit potestatiua. Alciat. Cuiac.

x vt te instituo, si testamentum feceris.

y nam ex quo potest eam conditionem implere, censetur quasi purè institutus. & ideò si illam non adimplet, videtur tacitè paternam hereditatem repudiare: nec reiicitur talis conditio potestatiua ab institutione filij, nisi sit contra bonos mores. vide Iul. Clar. 3. sent. §. testamentum. q. 39. v. l. 15. de cond. inst.

fuerit conditio, an non fuerit, facti[a] potestas est. potest enim & hæc, *si Alexandriam peruenerit*, non esse in arbitrio per hiemis conditionem. potest & esse, si ei, qui à primo miliario Alexandriæ agit, fuit imposita. potest & hæc, *Si decem Titio dederit*, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere. propter quæ ad generalem definitionem recurrendum est.

2 ¶ Sed & si filio sub conditione, quæ in eius potestate est, herede instituto: nepos sit substitutus, siue extraneus: puto, viuo filio non extaturum heredem substitutum[b]: post mortem verò extaturum. "nec necessariam "à" substituto filij exheredationem: cùm, etsi fuerit facta, frustra est. post[c] mortem enim filij facta est: quam inutilem esse, aliàs ostendimus. opinamur igitur, filium, si sit institutus sub ea conditione, & sit in eius potestate, non indigere exheredatione à sequentibus gradibus. alioquin & "à" coherede indigebit.

5. **A**Pud Iulianum libro vicesimonono Digestorum *Marcellus* notat.

SI eiusmodi sit conditio, sub qua filius heres institutus sit, vt vltimo[d] vitæ eius tempore certum sit, eam existere non posse: &, pendente ea, decedat: intestato patri heres erit: veluti, *Si Alexandriam peruenerit, heres esto.* Quòd si etiam nouissimo tempore impleri potest, veluti, *Si decem Titio dederit, heres esto:* contra puto.

De die condictioni adiecto. 1. De postumo Velleano. 2. De medio tempore. 3. De seruo communi.

6. *Vlpianus* "libro quarto ad Sabinum."

SEd si conditioni dies esset adiectus[e], vtputa, *Si Capitolium intra dies triginta ascenderit:* tantundem potest dici: vt: si non paruerit condicioni: substitutus possit admitti, filio repulso. consequens est sententiæ Iuliani, & nostræ.

1 ¶ Nepotes autem, & deinceps cæteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta, sub omni[f] condicione institui possunt: etsi redigantur ad filij condicionem.

2 ¶ Solemus dicere, media[g] tempora non nocere. vtputa ciuis Romanus heres scriptus, viuo testatore factus peregrinus[h]: mox ciuitatem Romanam peruenit, media tempora non nocent. Seruus alienus sub condicione heres scriptus, traditus est seruus hereditario: mox vsucaptus ab extraneo, non est vitiata institutio.

3 ¶ Si seruum communem cum libertate dominus heredem scripserit, & eum redemerit[i]: necessarius efficietur. Sed si substitutus sit impuberi, & partem redemerit impubes: necessarius non efficietur, (vt) Iulianus scribit.

4 ¶ Sed si sit cum libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Iulianum quæritur. & putat, in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem[k] non valere: ne a semetipso ei adimatur libertas. seruus enim heres institutus, a semetipso libertatem accipit. quæ sententia habet rationem. nam sicuti legari sibi non potest, ita nec à se adimi.

7. *Iulianus* "libro trigesimo Digestorum."

SI seruus communis [l], sub cōdicione heres institutus, viuo testatore libertatem consecutus sit: etiam pendente condicione testamentariæ libertatis, adire hereditatem potest.

1 ¶ Item: siue testator eum alienauerit [m], siue heres post mortem testatoris: iussu domini, hereditatem adibit[n].

Si hereditatis delatæ à duobus dominis dies simul cedit, seruus vtrique necessarius erit. Bart.

8. *Idem* "libro secundo ad Vrseium Ferocem."

DVo socij quendam seruum communem, testamento facto, heredem & liberum esse iusserant: ruina simul oppressi perierant. plerique responderunt, hoc casu duobus orcinum[o] heredem existere. & id est verius.

1 ¶ Sed & si sub eadem conditione seruum communem vterque socius liberum heredémque esse iussisset, eáque extitisset: idem iuris erit.

a facti potiùs esse, *Haloand.* facti atque ideo in potestate iudicis *Cuiac.*
b Cur ita? vide *l.* [illegible] *redit.*
c *l.* 29. §. 10. ∫. *de liberis*
d *l. vlt.* ∫. *de cond.* i *stit.*
e Vbi est conditio & dies, cōditio non potest impleri post dié *Baldus.*
f Liberi sequētis gradus post filium possunt sub omni conditione institui. *Bartol. adde l.* 4. ∫. *eodem.*
g Sunt tria tempora testamenti, mortis testatoris, medium tempus, & aditionis, *l.* 49. § 1. *l.* 50. ∫. *eodem.* §. 4. *vers. medio. Instit. de hered. qualit.*
h De peregrino dixi *ad l.* 1. *C. eod.*
i *l.* 18. ∫. *de vulgari.*
k *l.* 13. §. 1. ∫. *de liberis.*
l Si seruus cum libertate, *Cuiac. hic. argum. l.* 90. ∫. *eodem.*
m *lege* 9. §. 16. ∫. *eod.*
n adire poterit, *l.* 38. §. 2. ∫. *eod.*
o orcinum & heredem, *Cuiacius.*
p *lege* 4. *Cod. eodem.*
q *vide l.* 92. ∫. *de regulis iuris.*
r *ad l. leg.* 4. ∫. *de leg.* 1.
s Imò [illegible], *l.* 7. *Cod. de testam.*
t putà notario, *l.* 24. *Cod. de testamentis.*
u Error qui non vitiat, remouetur: vt actus maneat validus. *Bald.*
x Quid ita? vide *l.* 110. ∫. *de verborū obligat.*
y id est, scriptor testamenti.
z Maiori summę, minor inest, *l.* 27. §. 3. ∫. *de receptis. l.* 19. ∫. *de peculio. l.* 15. ∫. *de leg.* 1. *l.* 1. §. 4. ∫. *de verbor. oblig.*
a Testamentum notis inusitatis scriptū non valet: vsitatis valet. *adde l.* 6. ∫. *de bonorum possess. Nouell.* 107 *c.* 1. Imò & inusitatis notis scriptum testamentum, ad pias causas valere notat Tiraquellus 12. *priuilegio piæ causæ Authent. quod sine, Cod. de testam.* Porrò de notis adde *l.* 40. ∫. *de testam. militis: l.* 15. *Cod. de hered. inst. l.* 33. ∫. *ex quib. causis maiores.*
b id ὁμολογούμενον γνώρισμα. Græci vocant. *Cuiac.*

c *l.* 48. §. 1. ∫. *eodem.* d nisi certus, *Haloan. Vlp.* 22. §. 4. *dixi ad* §. 4. *Theophil. Inst. de hered. inst.* excipe tamen *l.* 49. *Cod. de episcop.*
e ideóque incerta persona heres institui non potest. Incerta est si dixero, qui primus ad funus meum venerit, *Vlp.* 22. §. 4. *adde l.* 62. §. 1. ∫. *eod.* Certus intelligitur desi-

De errore in herede. 1. Vel in corpore. 2. Vel in parte. 5. Vel in conditione. 7. Vel in adiectione coheredis. 8. De demonstratione heredis. 12. De iure heredis, & diuisione hereditatis. 13. De heredibus institutis ex partibus vnius fundi. 14. De institutione, liber esto, & postea heres. 15. Si substituto maior pars data sit, quàm instituto. 16. Si seruus proprius institutus in eadem causa non manserit.

9. *Vlpianus* "libro quinto ad Sabinum."

QVotiens volens[p] alium heredem scribere, alium[q] scripserit, in corpore[r] hominis errans: (veluti *Frater meus, patronus meus*) placet: neque[s] eum heredem esse, qui scriptus est, quoniam volūtate deficitur: neque eum, quem voluit, quoniam scriptus non est.

1 ¶ Et si in re quis errauerit: (vtputa, dum vult lancem relinquere, vestem leget) neutrum debebit. Hoc, siue ipse scripsit, siue scribendum dictauerit[t].

2 ¶ Sed si non in corpore errauit, sed in parte: (putà "si," cùm dictasset, ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus) Celsus libro "duodecimo quæstionum" digestorum vndecimo, posse defendi[u] ait[x], ex semisse heredem fore: quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum. quę sententia rescriptis adiuuatur generalibus. Idémque est, & si ipse testator minus scribat, cùm plus vellet adscribere.

3 ¶ Sed si maiorem adscripserit testamentarius[y], vel (quod difficilius est probatione) ipse testator: vt pro quadrante semissem: Proculus putat, ex quadrante fore heredem. quoniam inest[z] quadrans in semisse. quam sententiam & Celsus probat.

4 ¶ Sed, & si quis pro centum ducenta per notam[a] scripsisset, idem iuris est. nam & ibi vtrumque scriptum est: & quod voluit, & quod adiectum est. quæ sententia non est sine ratione.

5 ¶ Tantumdem Marcellus tractat & in eo, qui condicionem destinans inserere, non addidit. nam & hunc pro non instituto putat. Sed si condicionem addidit, dum nollet: detracta ea, heredem futurum: nec nuncupatum videri, quod contra voluntatem scriptum est. Quam sententiam & ipse & nos probamus.

6 ¶ Idem tractat: & si testamentarius contra voluntatem testatoris condicionem detraxit, vel mutauit: heredem non futurum: sed pro non instituto habendum.

7 ¶ Sed si, cùm primum heredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum & secundum scripsit: solus primus scriptus heres videbitur: & solus heres exitet, quasi ex parte dimidia institutus.

8 ¶ Si quis nomen heredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo[b] eum demonstrauerit, quod penè nihil à nomine distat, non tamen eo, quod contumeliæ[c] causa solet addi: valet institutio.

9 ¶ Heres institui, nisi vt certè[d] demonstr[illegible]r, nemo potest[e].

10 ¶ Si quis ita dixerit: *Vter[f] ex fratribus meis, Titio, & Mæuio, Seiam vxorem duxerit, ex dodrante: vter non duxerit, ex quadrante heres esto:* "hîc" rectè factam institutionem esse, certum est. sed quis, ex qua parte, incertum.

11 ¶ Planè erit similis, si ita institutio facta fuerit: *Vter[g] ex suprascriptis fratribus meis Seiam vxorem duxerit, heres esto.* sed & hanc puto valere institutionem. quasi[h] sub condicione factam *.

12 ¶ Heredes iuris[i] successores sunt. &, si plures instituātur, diuidi[k] inter eos a testatore eius oportet[l]. quod si non fiat[m], omnes æqualiter[n] heredes sunt.

13 ¶ Si duo sint heredes instituti, vnus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse[o] eiusdem fundi: Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, vt, detracta[p] fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti, hereditate potirentur [q]. si modò voluntas patrisfamilias manifestissimè non refragatur [r].

14 ¶ Si quis ita scripserit: *Stichus[s] liber esto, &, posteaquam[t] liber erit, heres esto:* Labeo, Neratius, "&" Aristo opinantur, detracto verbo medio *postea*, simul ei "&" libertatem & hereditatem competere. quæ sententia mihi quoque vera videtur.

15 ¶ Si quis primum[u] ex triente, secundum ex triente heredem instituerit: &, si secundus heres non erit, tertium ex besse heredem scribat: hic, secundo repudiante [x], bessem habebit non solum iure substitutionis, sed & institutionis. id est, trientem iure substitutionis, trientem iure institutionis.

gnatus à testatore per relationē ad aliam scripturam, in qua sit nomen [illegible] expressum. [illegible] Testamentum numero 36. eá[illegible] opinionem esse communem ait, non tantùm receptam in legatariis, sed & in heredibus.
f *l.* 24. ∫. *eodem, l.* 24. §. 1. ∫. *de damno.*
g *V*[illegible] idem est, quod *si quis.*
h Certitudo ex euentu conditionis, certa censetur vel ab ipso initio
i *sub. vniuersi. lege* 24. *lege* 178. §. 1. ∫. *de verborum significatio. l.* 59. 62. 128. §. 1. *l.* 194. ∫. *de regulis iuris. lege* 6. ∫. *de exceptionibus: l.* 9. 11. ∫. *de diuersis.* Ita heredis nomine is intelligitur, qui de iure succedit.
k Diuidi ius potest: nam hic diuiditur hereditas quæ ius est. de quo vide plura apud *Baldum.*
l quoties id à testatore dictū est.
m *sub.* diuisio.
n §. 6. *Institut. eodem.*
o & ita dispariter.
p ¶ Institutio in re certa trahitur ad vniuersalem institutionem: quia demonstratio rei certæ, nō coercet institutionem ad ipsam rem: sed perinde est ac si rei certæ facta non esset mentio. Vniuersalis successio, non notatur ex re certa designata.
q potiantur.
r atque ita, heredes æquis partibus instituti ex re certa, pariter seu ęquè vniuersaliter sunt heredes, nisi repugnet intentio testatoris. *Bald.*
*
s seruus meus, scilicet.
t qui ita instituitur, perinde est ac si purè institutus sit. *adde l.* 49. ∫. *eod. l. l.* 21. *l.* 22. ∫. *de cond. inst. Inst. de hered. instit. in pr. &* §. 1. Videbatur dicendū hác institutioné esse nullā, quia liber initio factus deinde heres. liber autē esse nō poterit ex testamēto, nullo ei coherede dato. Nā testamēto libertas non competit, nisi ex eo testamento fuerit aliquis heres. *l. si nemo,* ∫. *de testam.* tut. Verùm vt vitetur id ἀσύστατον vocé *posteaquā*, sic interpretantur, vt ordiné intellectus non temporis designet. Ita fiet vt ea voce detracta, fiat simul liber & heres. *Postea*, temporis interuallum nullum innuit in his, quæ simul sunt natura.
u *facit l.* 15. §. 1. ∫. *eod.* x Quid si adiit? substitutio facta tertij eu anuit.

16 Seruus

16 ¶ Seruus cum libertate heres institutus, si[a] sit alienatus[b]: iuberi adire ab eo potest, cui alienatus est. sed, si redemptus[c] sit à testatore, institutio valet: & necessarius heres erit.

17 ¶ Si seruus ex die[d] libertatem acceperit, & hereditatem purè[e]? mox[f] sit alienatus, vel manumissus: videamus, an institutio valeat. & quidem, si alienatus non esset, potest defendi, institutionem valere: vt, die veniente libertatis, quæ hereditatem moratur: competente libertate, & heres necessarius existat.

18 ¶ Sed si in diem libertas, hereditas "autem" sub condicione data sit: si condicio post diem aduenientem extiterit: liber & heres erit.

19 ¶ Sed "&" si purè fuerit heres institutus. libertate in diem data: si sit alienatus, vel manumissus: dici debet, heredem eum posse existere.

20 ¶ Sed "&" si non ipse seruus sit alienatus, sed vsusfructus in eo: æquè institutio valet: sed differtur in id tēpus, quo extinguitur vsusfructus.

De duobus heredibus institutis ex diuersis partibus diuersorum fundorum.

10. *Paulus* "libro primo ad Sabinum."

SI alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit: perinde[i] habebitur, quasi non[k] adiectis partibus heredes scripti essent. nec[l] enim facilè sed diuersitate pretiûm[m] portiones inueniūtur. ergo expeditius est, quod Sabinus scribit, perinde habendum, ac si nec fundum, nec partes nominasset.

De coniunctis, & institutione ex re certa.

11. *Iauolenus* "libro septimo Epistolarum."

ATtius[n] *fundi Corneliani heres esto* "*mihi.*" *duo*[o] *Titij illius insulæ heredes sunto.* habebunt duo Titij semissem, Attius[p] semissem. ídque Proculo placet. quid tibi videtur[q]? respondit: Vera[r] est Proculi opinio.

De partibus inæqualibus exæquatis.

12. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

SI, inæqualibus partibus datis, ita adiiciatur: *Quos*[f] *ex disparibus partibus heredes institui, æquè heredes sunto*: existimandum est, exæquari eos, scilicet si hoc ante[t] peractū testamentum scriptum sit.

De adiectione, Aeque heredes sunto. 1. De diuisione hereditatis. 2. Si pars vacet. 4. Si testator duodecim vncias excesserit.

13. *Vlpianus* "libro septimo ad Sabinum."

INterdum hæc adiectio, *Æquè*[u] *heredes sunto*, testatoris voluntatem exprimit. vtputa, *Primus & fratris mei filij æquè* † *heredes sunto.* nam hæc adiectio declarat, omnes ex virilibus partibus institutos: vt & Labeo scripsit. qua detracta, semissem[x] fratris filij, semissem primus haberet.

1 ¶ Paterfamilias distribuere hereditatem in tot partes potest, quot[y] voluerit. sed solemnis[z] assis distributio in duodecim[a] vncias fit.

2 ¶ Denique, si minus[b] distribuit, potestate[c] iuris in hoc reuoluitur. vtputà si duos heredes ex quadrāte scripserit. nam hereditas eius[d] residua[e] accedit, vt ex semissibus videantur scripti.

3 ¶ Sed si alter ex quadrante, alter ex semisse, heredes scripti sunt: qui accedit quadrans, pro partibus hereditaris eis adcrescit.

4 ¶ Sed si excesserit in diuisione duodecim vncias, æquè pro rata[f] decrescet. vtputà, me ex duodecim vnciis heredem, te ex sex scripsit. ego hereditatis habeo bessem, tu trientem.

5 ¶ Sed si duos ex asse heredes scripserit, alios ex duodecim vnciis: an æquè distributio fiat, apud Labeonē libro quarto posteriorum quæritur. & putat Labeo, & illos ex[g] semisse, & hos, qui ex duodecim vnciis scripti sunt, ex semisse heredes fore. cui sententiæ adsentiendum puto.

6 ¶ Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia & sexta: eodem libro Labeo ait, in viginti vncias assem diuidendum: octo laturum ex dimidia & sexta scriptum, illos duodecim.

a Institutus seruus cum libertate & alienatus, non amittit libertatem, cùm iussu noui domini adire possit. Quid si redemptus à testatore? redit eius institutio in pristinā causam, vt efficiatur necessarius heres.
b l. 7. in fi. s. eod.
c l. 50. s. eod.
d putà post annum.
e id est, simpliciter.
f Institui seruum meum simpliciter? differtur institutio in tēpus datæ libertatis, nisi facit à iure manumiss⁹ vel alienata eius proprietas. Nam si eius tantùm vsusfructus alienatus est, differet libertatis & hereditatis datio, in tempus finiti vsusfructus.
g hereditas sub conditione dari potest, aliā quoque recipit. v. l. 9. Cod. de heredib. instit.
h Dixi ad Vlpianum 1. §. 19.
i Perinde, omné omninò similitudinem nō denotat. Nam hoc n̄ perinde, referendum est ad portiones.
k l. 1. §. 4. l. 9. §. 13. s. eod.
l nullo modo.
m prædiorum. Haloand. pretiorum.
n His verbis est disiūctus à duobus Titiis, de quibus s.
o His verbis cōiūctim inter se.
p Cur ita? v. l. 17. §. 4. s. eod.
q de hac formula scripsi ad l. 21. §. 1. s. de arbitris.
r At quæ illa est? Institutos in re certa & coniunctos, in ipso iure succedendi vniuersim & accrescendi, cōiunctos esset loco vni⁹ haberi, in diuisione hereditatis cum alio facienda.
f Inæquales initio, seu prima parte testamenti, æquales fieri possūt in vltima parte testamenti. Ita finis scripturæ principio eius præfertur.
t Eodem testamento quis se corrigere potest. Consummato testamento, si quæ corrigere velimus, omnia ex integro facienda, Cuiac.
u Æquè particula distribuit in capita non in stirpes.
† Omnes coniuncti vnius loco habentur. l. 15. §. 1. l. 53. in fin. s. eod.
x l. 19. in fi. s. de legat. 1.
y [illegible] Paulus 3. sent. 4. §. 19.
z & [illegible]itata, l. 50. s. eodem.
a vt Astrologi res omnes reuocant ad duodecim partes, menses, horas, signa, latitudinem signorum: sic nos hereditatem, vsuras, & res solidas omnes, Cuiacius hic.

7 ¶ Apud eundē refertur: *Titius ex parte tertia:* deinde asse expleto, *Idem ex parte sexta.* in quatuordecim[h] vncias hereditatem diuidendam, Trebatius ait.

De parte prima, secunda.

14. *Iauolenus* "lib. 1. ex Cassio."

SI quis heredes ita instituit, *Titius ex parte prima, Seius ex parte secunda, Mæuius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta, heredes sunto:* æquè partes hereditatis ad institutos pertinebunt: quia testator, appellatione numeri, scripturæ magis ordinem[i], quàm[k] modum partibus imposuisse videtur.

Si tertius instituatur ex eadem parte, ex qua secundus. 1. Si in substitutione excedatur as.

15. *Vlpianus* "lib. 7. ad Sabinum."

IVlianus quoque libro trigesimo refert: si quis ita heredem scripserit, *Titius ex parte dimida heres esto, Seius ex parte dimidia: ex qua*[l] *parte Seium institui, ex eadem parte Sēpronius heres esto:* dubitari posse, vtrùm in tres semisses diuidere voluit hereditatem, an verò in vnum semissem Seium & Sempronium coniungere. quod est verius. & ideo coniunctim[m] eos videri institutos[n]. sic fiet, vt Titius semissem, hi duo quadrantes ferant.

1 ¶ Idem eodem libro scripsit: si primus ex semisse, secundus ex semisse: si primus[o] heres non erit, tertius ex dodrante substitutus sit: facti quidem quæstionem esse. verùm rectè dicitur, si quidem primus adierit, æquales partes habituros. si repudiauerit, quindecim partes futuras: ex quibus, nouem quidem laturum tertium. sex secundum.

16. *Iulianus* "lib. 30. Digestorum."

NAm tertium & instituti & substituti personam sustinere: in tres partes institutum videri, in sex substitutum.

De institutis sine parte.

17. *Vlpianus* lib. 7. ad Sabinum.

ITem quod Sabinus ait, *Si cui pars adposita non est*, "excutiamus." duos ex quadrantibus heredes scripsit: tertium sine parte. quod assi deest[p], feret. hoc & Labeo.

1 ¶ Vnde idem tractat: si duos ex vndecim, duos sine parte scripsit: mox vnus ex his, qui sine parte[q] fuerunt, repudiauerit: vtrùm omnibus semuncia, an ad solum sine parte scriptum pertineat. & variat. sed Seruius omnibus adcrescere ait. quam sententiam veriorem puto. nam quantum[r] ad ius adcrescendi, non[f] sunt coniuncti, qui sine parte instituuntur. quod & Celsus libro sextodecimo digestorum probat.

2 ¶ Idémque putat: & si, expleto asse, duos sine parte heredes scripserit: neque hos, neque illos coniunctos.

3 ¶ Sed si, asse expleto, alium sine parte heredē scripserit, in alium assem veniet. Aliter atque si ita scripsisset, expleto asse, *Ex reliqua parte heres esto:* quoniam, cùm nihil[t] reliquum est, ex nulla[u] parte heres institutus est.

4 ¶ Sed[x] si, expleto asse, duo sine partibus scribantur: vtrùm in singulos asses isti duo, an in vnum assem coniūgantur, quæritur. & putat Labeo, & verius est, in vnum[y] assem venire. nam & si vnus sine parte, duo coniunctim[z] sine parte instituantur: non trientes fieri, Celsus libro sextodecimo scripsit, sed duos semisses.

5 ¶ Quòd si quis dupondium distribuit, & tertium sine parte instituit: hic non in alium assem, sed in trientem[a] venit, vt Labeo quarto posteriorum scripsit. nec Aristo, vel Aulus[b], vtpote probabile, notant[c].

Institutus sine parte, habebit, quod deest ad dupondium. Bartol.

18. *Paulus* "lib. 1. ad Vitellium."

"SAbinus:" Quæsitum est: si plus[d] asse paterfamilias distribuisset, & aliquem sine parte fecisset heredem: vtrúmne is assem habiturus foret, an id dumtaxat, quod ex dupondio deesset. & hanc esse tolerabilissimam sentētiam puto: vt eadem ratio in dupondio omníque re deinceps, quæ in asse seruetur. *Paulus:* Eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo.

De substituto in partem non heredis.

19. *Vlpianus* lib. 7. ad Sabinum.

b l. 8. s. secund. tabulas.
c 1. tacitè. l. 7. s. de regulis iuris.
d militis, l. 3. Codice de testamento militis.
e §. 7. institut. eodem.
f quæ excedit, quæ vacat. l. 47. §. 1. s. eod. §. 7. inst. eod.
g adde l. 23. Cod. de legatis.
h Atqui hęc verba Tertia, Sexta, nō tam modum partibus imponunt, quàm ordinem scripturæ, l. 14. in fine, s. eod.
i Ordo loquendi non significat ordinem succedendi: vel ita, Nemo plus iuris habet, ex eo quod prior sit nominatus, Bald.
k ordo scripturæ, & modus distinguuntur.
l lege 142. in fine, s. de verborum signif.
m re & verbis.
n Cur ita? vide l. 3. s. eod.
o lege 9. §. 7. s. eod.
p de asse non distributo. adde l. g. 77. s. eodem. §. 6. Inst. eodem, lege 12 infrà secund. tab.
q certa.
r Coniuncti iure adcrescendi non sunt, qui sine parte sunt instituti.
f Atqui paulò antè dixit omnibus adcrescere. Igitur sunt coniuncti, l. re coniuncti. s. de legat. 3. An exigēda hæc negatio est, vt sit sensus, vocatos sine parte, re cōiunctos esse cum iis, quibus certa pars est relicta? vide Grassum in §. Ius adcrescendi. quæst. 5. numero 4. in fine. si modò vna oratione coniuncti sint.
t lege 19. in fine, l. 78. l. 79. l. 80. s. eod. l. 12. s. secund. tab.
u Imò, ex aliqua, lege 87. s. eodem.
x vide Antoniū Fabrum 5. Coniecturar. [illegible]
y id est, alterum, l. 53 in fine. s. eod.
z adde leg. 11. s. eodem, lege 59. §. 2. s. eodem. lege 9. s. de vulgari. l. 11. Cod. de impuberum.
a sed in tressem Hotom. in §. 6 Instit. eodem. ídque non separatim, sed coniunctim. i. in summam trium assium. nam qui triens est in asse, in tripundio est as. Viglius.
b fortè Cascellius. Cuiac.
c Aristo & Aulus scripta Labeonis notarunt, & vt probabiles eorum notas accepit Vlpianus.
d l. 87. s. eod. §. 6. instit. eodem.

EX facto etiam agitatum Pomponius & Arrianus referũt: si quis, vacua parte relicta, ita instituerit: *Si mihi Seius heres non erit*[a], (quem non instituerat) *Sempronius heres esto*: an hic occupare possit vacantem portionem: & Pegasus quidem existimat, ad eam partem admitti. Aristo contra putat: quia huic pars esset data, quæ nulla[b] esset. quam sententiam & Iauolenus probat, & Pomponius, & Arrianus. & hoc iure vtimur.

De institutis sine parte.

20. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

QVo loco[c] scribatur heres sine parte: vtrùm primo, an medio, vel nouissimo: nihil interest.

1 ¶ Si iam mortuo quadrans, alij dodrans datus sit, & alius sine parte scriptus sit: Labeo ait, eum, qui sine parte heres institutus sit, alterum assem habiturum. & hanc mentem esse testantis. quod & Iulianus probat. & verum est.

2 ¶ Quòd si viuus & mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes instituti sunt, ex altera alius: æquas partes eos habituros, ait. quia mortui pars pro non scripto[d] habetur[e].

De institutione serui proprij.

21. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

TRebatius ait, si non rectè scribi: *Quisquis*[f] *mihi heres erit, Stichus liber & heres esto*[g]: liberum tamen "futurum." Labeo, & heredem eum futurum, rectè putat.

1 ¶ Seruo[h] libertatem purè[i], hereditatem sub condicione dari posse, verissimum puto. vt tamen vtrumque ex condicione pendeat.

22. *Iulianus* "libro trigesimo Digestorum."

ET, expleta quidem condicione, liber herésque erit, quocumque loco[k] libertas data fuerit. deficiente autem condicione, perinde habetur, ac si libertas sine hereditate fuerit.

De die certo, vel incerto. 1. De conditione. 4. De causæ cognitione.

23. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

SI quis instituatur heres in diem[l] certum, vel incertum[m]: is bonorum possessionem[n] agnoscere potest: &, tamquàm heres, distrahere hereditatem[o].

1 ¶ Sed si bonorum possessionem non admittat, sed condicionem trahat, cui facilè parere possit: (veluti, *Si seruum*, quem in potestate habeat, *manumiserit*: nec manumittat) hic prætoris erunt partes, vt imitetur edictum suum illud, quo præfinit tempus, intra quod adeatur hereditas.

2 ¶ Item[p] si condicioni heres parere nón poterit, quam in sua potestate non habebit: (veluti institutione collata in alterius[q] factum, aut quendam casum, *Si ille*, putà, *consul factus fuerit*) tunc, postulantibus creditoribus constituet prætor: nisi intra certum tempus hereditas obtigerit, aditáque fuerit: se bona defuncti creditoribus possidere "iussurum." & interim, quæ vrgebũt[r], per procuratores distrahi iussurum.

3 ¶ Sed si sub condicione quis heres institutus sit: & graue æs alienum sit, quod ex pœna crescit, & maximè si publicum debitum imminet: per procuratorem soluendum æs alienum. sicuti cùm venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habet.

4 ¶ Et ideo ait, causæ cognitionem adiectam propter eos[s], qui sine dilatione peregrè essent: vel ægritudine, vel valetudine ita impedirentur[t], vt in ius produci non possint: nec tamen defenderentur.

De institutione coniuncta & alternata.

24. *Celsus* "libro decimosexto Digestorum."

TItius, & Seius, vtérve[u] eorum[x] viuet, heres mihi esto. existimo, si vterque viuat, ambo[y] heredes esse. altero mortuo, eum, qui supererit[z], ex asse[a] heredem fore.

25. *Vlpianus* "lib. 6. Regularum."

QVia tacita substitutio inesse videatur institutioni[b].

De legato.

a *heres erit*, Augustinus ita legit: nec probatur in eo à Cuiacio.
b *l. 17. § 3. s. eod.*
c *l. 78. §. penult. in fine. j. eod. § 6. in fi. instit. eod.*
d pro non scripta, *Hal.*
e & apud coniunctum remanet, *l. vn. § 3. Cod. de caducis.*
f Hæc verba, *Quisquis mihi heres erit*, non faciunt conditioné, quãdo non subest persona ad quam possint referri.
g *sub.* in solidum.
h Libertas simpliciter relicta, differtur in euẽtum cõditionis, sub qua data est hereditas, qua non existẽte nõ erit liber nec heres, si erat in solidum institutus: sed si habebat coheredem, non differtur. imò statim debetur, etiamsi postea hereditatis cõditio deficiat, quia confirmatur aditione coheredis.
i id est, simpliciter, *l. 18. j. de conditionibus instit.*
k gradu, *l. 2. in fine, j. de statu liberis.*
l *l. 2. §. 3. j. secund. tabul.*
m vis huius capitis in hoc articulo consistit: quia dies incertus in vltimis voluntatibus conditionem facit *l. dies incertus j. de condit. & demonstrat.* Pendente autem conditione heres adire non potest, nec petere bonorũ possessionem iuris quæ dominium tribuit, sed eam, quæ facti, quæ solam administrationem.
n *sub.* secundùm tabulas.
o consequitur ita bonorum administrationem, & potestatẽ vendendi, vt satisfiat creditoribus hereditariis, perinde ac si curator fuisset institutus hereditati incerti.
p vide Antoniũ Fabrum 5. *Coniectur. tr. 18.*
q Institutio cõditionalis collata in factum alienum, non est in potestate instituti.
r *l. 5. §. 2. j. de Carboniano. l. 8. j. quibus ex causis in possess. l. 4. j. de rebus auth. iud. l. 1. j. de curat. bonorum dand.*
s *l. 2. j. quis ordo in bonorum possess.*
t *vide l. 60. j. de re iudicata.*
u *l. 9. §. 10. s. eodem.*
x substitutionem vulgarem verbis aientibus fieri posse (& tunc tacitè) hinc colligunt. Nam expressa fit verbis negantibus & adfirmatiuis, vt si Titius heres nõ erit, Seius heres esto.
y *l. 4. vers. melius, Cod. de verb. signif.* Imò neuter heres videtur, quia τὸ *Vter*, de vno, Vterque de duobus dicitur, *v. si creditores. Cod. de pact. l. si ex toto, §. 1. j. de legat. 1.* vnde cù non constat, de quo videatur testator sensisse, magis videbitur institutio vitiari ipsa incertitudine. An dicemus τὸ, Vter de vno tantũ prædicari, quoties iungitur verbo quod non conuenit nisi vni: *l. vter, C. de cõdit. instit.* de duobus verò, si verbo iungatur, quod duobus competat, *vt l. penult. C. de impuberum & alijs substit.*?
z *l. 7. j. de reb. dub.*
a scilicet in dimidia sua, tanquam institutũ: & in dimidia defuncti, tanquam tacitè substitutũ, *l. 25. j. eod.*
b *l. vlt. Cod. eod.* hinc notat Baldus, omnem institutionem collatam in defectũ heredis, esse vulgarem.

26. *Celsus* "lib. 16. Digestorum."

IDque & in legato eodem modo relicto senatus censuit.

De institutione pura, & conditionali.

27. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

SI te solum ex parte dimidia purè, ex altera sub condicione heredem instituero, & substituero tibi: non existente condicione, substitutum ex ea parte heredem fore, Celsus ait.

1 ¶ Sed si te heredem instituero: & deinde eundem te sub condicione instituam: nihil valere sequentem institutionem. quia satis plena[c] prior fuisset.

2 ¶ Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis condicionibus fuerint factæ: vtra prior condicio exstiterit, id faciet, quod suprà diximus, si purè & sub condicione idem instituatur.

De ordine.

28. *Vlpianus* "lib. 5. ad Sabinum."

SI ita[d] quis institutus sit, *Titius heres esto, si Secundus heres non erit*: deinde, *Secundus heres esto*: placet, primo gradu Secundum esse institutum.

De verbo quisque.

29. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

HOc articulo *quisque*[e] omnes[f] significantur. & ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit, *Titius, & Seius, quãta quisque eorum ex parte heredem me*[g] *habuerit scriptum, heres mihi esto*: nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse. quoniam ad omniũ factum sermo refertur. in quo puto testatoris mentem respiciendam. sed humanius est: eum quidem, qui testatorem suum heredem scripserit, in tantam partem ei heredem fore[h]: qui autem eum non scripserit, nec ad hereditatem eius admitti.

De seruo pignerato.

30. *Vlpianus* "libro 21. ad Edictum."

PIgnori obligatum seruum, necessarium domino posse fieri[i], imperator Seuerus rescripsit. ita tamen, si paratus sit, priùs creditori satisfacere.

De seruo. 1. Hereditario.

31. *Gaius* "libro 17. ad Edictum Prouinciale."

NOn minùs seruos[k], quàm liberos, heredes instituere possumus. si modo eorum[l] scilicet serui sint, quos ipsos heredes instituere possumus. cùm testamenti factio cum seruis ex persona dominorum introducta est.

1 ¶ Hereditarium[m] seruum ante aditam hereditatẽ, ideo placuit heredem institui posse: quia creditum est, hereditatem dominum[n] esse defuncti locum[o] obtinere.

De institutione collata arbitrio alterius. 1. De captiuo.

32. *Idem* lib. 1. de testamentis ad Edictum prætoris vrbani.

ILla institutio, *quos Titius voluerit*, ideo vitiosa est[p], quòd alieno[q] arbitrio permissa est. nam satis constanter veteres decreuerunt, testamentorum[r] iura ipsa per se firma[s] esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere.

1 ¶ Is, qui apud hostes est, rectè heres instituitur. quia iure postliminij omnia iura ciuitatis in personam eius in suspenso retinentur, non abrumpuntur. Itaque, si reuersus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. Seruus quoque eius rectè heres instituitur. &, si reuersus sit ab hostibus, potest eum iubere adire hereditatem. si verò ibi decesserit, qui ei heres existet, potest per seruum heres fieri.

De instituto ex parte purè.

33. *Idem* "lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris vrbani."

SI quis ita scripserit: *Titius ex parte dimidia heres esto: idem Titius ex altera parte dimidia, si nauis ex Asia venerit, heres esto*: cum ex pura institutione adierit heres, quãuis condicio alterius institutionis pendeat, ex asse fit heres: scilicet etiam condicione deficiente. cùm non[t] prosit ei condicio quicquam existens. quippe cùm non dubitetur, quin, si quis ex parte dimidia heres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex asse heres institui videatur.

c ¶ Quando prima forma institutionis est plenior secunda, statur priori.
d Nõ primò nominatus, sed qui primus succedit, habetur loco instituti. *Bald.*
e *l. 1. j. de verbor. signif.*
f *l. 8. §. 3. s. de pignorat.*
g *l. 20. in fin. j. de condit. & demõst.*
h Imò non erit. Est enim huiusmodi institutio captatoria: hoc est nulla. *l. 1. infi. j. de his quæ pro non scriptis: facit l. 61. j. de verb. signif.* adde quæ scripsi *ad l. 11. C. de testamento militis.*
i Nexus pignoris non impedit existentiam necessarij heredis, si creditori satisfiat, *Bald.*
k *l. 3. s. eod. Instit. eod.*
l *l. 49. §. 1. j. eod.*
m *l. 50. l. 62. j. eod. §. 2. Inst. eod.*
n *l. 13. §. 2. l. 43. s. ad l. Aquil. l. 15. s. de interrogationib. l. 9. Cod. depositi. adde l. 13. §. 5. infi. j. quod vi aut clã. l. 1. §. 1. si is qui testamento.*
o *§. 2. Inst. eod. l. 116. §. 3. in fin. j. de leg. 1. l. 34. j. de adquir. rer. l. 15. l. 22. j. de vsucapionib. l. 28. j. de stipulat. seruor. l. 22. j. de fideiussorib. l. 24. j. de nouat. omnib. l. ge 62. l. 138. j. de regul. iur. Instit. de stipul. seru. in pr.*
p Imò valere videtur, *l. 43. §. 2. j. de legat. 1.*
q Testamentum ab alieno arbitrio pendere non potest. *vide leg. 52. in fi. j. de condit. & demonstr.*
r Testandi ius per se firmum esse debet, non ex alieno pendere arbitrio.
s Firma dicuntur quæ ipsa per se sunt, non ex alieno arbitrio, aut ab alio dependent.
t Non expectatur conditio, cuius euentus nil prodest *Bart.*

De die.

De die.

34. *Papinianus* "lib.1. Definitionum."

HEreditas[a] ex die[b], vel ad diem[c] non[d] rectè datur[e], sed vitio temporis sublato[f], manet institutio[g].

De pluribus institutis heredibus.

35. *Vlpianus* lib.4. Disputationum.

EX facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, vnum rerum prouincialium, alterum rerum Italicarum: &, cùm merces in Italia deuehere soleret, pecuniam misisse in prouinciam ad merces comparãdas: quæ comparatæ sunt, vel viuo eo, vel post mortem: nondum tamen in Italiam deuectæ. Quærebatur: merces vtrùm ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat: an verò ad eum, qui prouincialium[h]. Dicebam[i] *, receptum esse, rerum[k] heredem institui posse: nec esse inutilem institutionem. sed ita, vt officio iudicis familiæ herciscundæ cognoscentis[l] contineatur, nihil ampliùs eum, qui ex re institutus est, quàm rem, ex qua heres scriptus est, consequi. Ita igitur res accipietur: verbi gratia, pone duos esse heredes institutos: vnum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Libiano: & fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem. erunt quidem heredes ex æquis partibus, quàsi sine partibus instituti. verumtamen officio iudicis tenebuntur, vt vnicuique eorum fundus, qui relictus est, adiudicetur[m], vel adtribuatur.

1 ¶ Vnde scio quæsitũ, æris alieni onus pro qua parte adgnosci debeat. & refert Papinianus, cuius sententiã ipse quoque probaui, pro[n] hereditariis partibus eos adgnoscere æs alienum debere. hoc est, pro semisse. fundos etenim vice præceptionis accipiendos. Quare si fortè tantum sit æs alienum: vt nihil, detracto eo, superesse possit: consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas, nullius esse momenti. Et si fortè Falcidia[o] interueniens recisionem[p] esset legatorum factura, hîc officio[q] iudicis recidit præceptiones istas. vt non[r] plus quisque eorum habeat, quàm esset habiturus, si legatum accepisset vel aliud[s], vel etiam præceptiones. Quòd si fuerit incertum, an Falcidia interuentura sit: rectissimè probatur, officio iudicis cautiones[t] esse interponendas.

2 ¶ Cùm hæc ita sint: hæc etiam institutio, de qua quæritur, non est repellenda, si alius rerum prouincialiũ, alius rerum Italicarum heres fuerit scriptus. officióque iudicis adtribuentur singulis res, quæ adscriptæ sunt. Erunt tamen heredes ex æquis partibus[u]: quia nulla pars adscripta est. Quæ res facit: vt si fortè in aliis facultatibus plus sit, (in Italicis fortè, quàm in prouincialibus) in aliis minùs, & æris alieni ratio vrgeat: dici imminutioné eandem fieri, quam supra ostendimus. Proinde, & si aliis fuerint legata relicta, contributio admittenda erit.

3 ¶ Rerum autem Italicarum, vel prouincialium significatione quæ res accipiendæ sint, videndum est. & facit quidem totum voluntas defuncti. nam, quid senserit, spectandum est. verumtamen hoc intelligendum erit, rerum Italicarum significatione eas contineri, quas perpetuò[x] quis ibi habuerit, atque ita disposuit, vt perpetuò haberet. cæteroquin si tempore[y] in quo[z] transtulit in alium locum, non vt ibi haberet, sed vt denuo ad pristinũ locum reuocaret: neque augebit[a], quò transtulit: neque minuet, vnde transtulit. Vtputa de Italico patrimonio quosdam seruos miserat in prouinciam (fortè Galliam) ad exigendum debitum, vel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent, dubium non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere debere. Vt est apud Mucium relatum, cùm fundus erat legatus vel cum instrumento, vel cum his, quæ ibi sunt. Agasonem enim missum in villam à patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum, "Mucius" ait: quia non idcirco illò erat immissus, vt ibi esset. Proinde si seruus fuerit missus in villam, interim illic futurus, quia[b] dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus: responsum est, eum ad villæ legatum non pertinere Quare ne serui quidem: qui operari in agro consuerunt, qui in alios agros reuertebantur, "&" quasi ab alio commodati: in ea sunt conditione, vt ad legatum pertineant: quia non[c] ita in agro fuerant, vt ei agro viderentur destinati[d]: Quæ res in proposito quoque suggerit, vt Italicarum rerum esse credantur hæ res, quas in Italia esse testator voluit.

4 ¶ Proinde & si pecuniam misit in prouinciam ad merces comparandas, & nec dum comparatæ sint: dico, pecuniam, quæ idcirco missa est, vt per eam merces in Italiam aduehérentur, "in" Italico patrimonio iniungendam. Nam & si dedisset in prouincia de pecuniis, quas in Italia exercebat ituras & redituras: dicendum est, hanc quoque Italici patrimonij esse rationem.

5 ¶ Igitur efficere dici: vt merces quoque istæ: quæ[e] comparatæ sunt, vt Romam veherentur: siue prouectæ sunt eo viuo, siue nondum: & siue scit, siue ignorauit: ad eum heredem pertinere, cui Italicæ res sunt adscriptæ.

De parte adscribenda in codicillis.

36. *Idem* "lib.8. Disputationum."

SI quis ita scripserit heredem, *ex qua[f] parte codicillis Titium heredem scripsero, heres esto:* etiam si pars in codicillis non fuerit adscripta, erit tamen heres, quasi sine parte institutus[g].

De nepote postumo instituto secundum Galli formulam. 1. De substitutione reciproca. 2. De filiis institutis, & exheredato.

37. *Iulianus* "libro vigesimonono Digestorum."

CVm in testamento ita scribitur *si filius meus me viuo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus, heres esto:* duo gradus heredum[h]. nullo enim casu vterque ad hereditatem admittitur[i]. Ex quo apparet: si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri heres extiterit: non[k] posse Titium vnà cum filio heredem esse. quia non in primũ, sed in secundum gradum substituitur.

1 ¶ Hæc verba: *Publius, Marcus, Gaius inuicem substituti, heredes mihi sunto:* sic interpretanda sunt, vt breuiter videretur testator tres instituisse heredes, & inuicem eos substituisse[l], perinde ac si ita scripsisset, *Ille, & ille, & ille instituti heredes, & substituti sunto.*

2 ¶ Qui tres filios habebat, & ita scripserit, *filij mei heredes sunto. Publius[m] filius meus exheres esto:* videri potest, prima parte duos dumtaxat filios heredes instituisse.

Si seruus legatus instituatur post mortem legatarij. 1. Si testamento hereditas purè, libertas sub condicione, & codicillis libertas purè seruo relinquatur. 2. De alienatione serui instituti. 4. De alienatione aut manumissione serui legatarij. 5. Si emptor seruum nondum sibi traditum pro parte heredem scripserit.

38. *Idem* "lib.30. Digestorum."

QVi filio impuberi exheredato Pamphilum legat[n], eundem post[o] mortem filij ex parte heredem instituere eodem modo potest, quo is, qui seruum Sempronio legatum[p], eundem post mortem Sempronij ex parte heredem instituit.

1 ¶ Seruus testamento heres purè scriptus, liber autẽ iussus esse, si[q] intra Kalendas Decembres decem dedisset si codicillis purè libertatem acceperit: intra Kalendas quidẽ neque liber, neque heres erit, nisi decem dederit: si intra Kalendas non dederit, liber ex codicillis erit.

2 ¶ Si quis seruum suum, liberum sub[r] condicione, heredem purè scripsisset, eúmque vendidisset[s] pendente condicione: iussu emptoris, seruus adire hereditatem potest. quia & constitit institutio, & est, qui ius imperandi habet.

3 ¶ Quòd si post defectam condicionem alienatus fuisset: non potest, iussu emptoris, hereditatem adire. quia eo tempore ad eum peruenisset, quo iam extincta institutio, inutilis fuerat.

4 ¶ Igitur cùm seruus sub condicione liber esse iubetur, & legatum purè accepit: si, pendente condicione, manumissus, vel alienatus fuerat: legatum habebit, aut domino adquiret: quamuis mortis tempore condicio libertatis extincta fuerit. si verò post defectum condicionis manumissus, aut alienatus fuerit: legatum ad irritum recidit. 5 ¶ Cùm venditor seruum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire iubet, restituere coheredi serui necesse habet. quia lucrum[t] facere eius serui iure, quem vendidit, non debet. Planè non totum, quod adquisierit, restituet: sed pro ea dumtaxat parte, qua seruus coheredem habuerit.

39. *Marcianus* lib.2. Regularum.

ID est, partem dimidiam serui, & quartam hereditatis. Libro trigesimo digestorum Iuliani Marcellus notat: Immò "&" id debet præstari, quod consequi venditor nõ potuisset, si priùs, quàm adiret seruus partem hereditatis, is traditus esset. quod est verum.

a non idem est in legato, *l. vlt. Bal. de legatis.*
b §.9. *inst. t. eod.* [illegible] Cur ita? ne quis pro parte testatus mori videatur, *l. 7. ff. de reg. iur.*
c Cur ita? est enim durum vt qui heres semel factus est, nomé heredis exuat, *l. 88. in fin. ff. eod.*
d *sub.* nisi à milite, *vide l. 8. Cod. de testam. militis. vide qua scripsi ad l. 9. Cod. de hered. instit.*
e nisi ratione libertatis, *l. 9. §. 18. ff. eod.*
f Institutus *donec vixerit* in perpetuũ est heres: vitium temporis tollitur vt pura maneat institutio, *vt hîc. §. heres. pure, Instit. eod.* nisi probabili aliqua cõiectura doceatur, rogatus restitue re post mortem hereditaté legitimis heredibus ab intestato. *Castrens. 2. cõsil. 241. Corn. 1. Consil. 60.*
g vt institutus heres ex Calendis Martiis, statim possit adire: vt ad aliquod tãtum tempus heres perpetuò heres futurus sit.
h Respondeo, ad eum, qui rerum Italicarum heres fuit institutus, pertinere. Nam ea quæ aliquo tempore loco destinato (putà Italia) absunt, perinde habentur ac si non abessent. *Baldus. adde §. 3. in fine, §. 4. §. vltimo, ff. eodem.*
i hoc quod sequitur Vlpiani respõsum ad finem §. 3. ita longè petitum est, vt illud prætermitti à lectore satiùs sit, quàm legere.
k *l. 1. §. 4. ff. eodem. l. penult. Cod. eod.*
l inter coheredes sc.
m *lege 78. infra eod.*
n *l. 85. in princip. & §. 1. ff. de verborum obligationib.* Pro hereditariis portionibus, onera hereditaria heredes sustinẽt *l. 1. Cod. si certum petat.* nisi intercedat pignus vel hypotheca. tunc enim possessor obligatæ rei cõueniendus est. *v. l. 2. Cod. de act. heredit.*
o *vide Manticã 9. de Coniect. vltimarum voluntatum, 13. numero 10.* [illegible]
p Falcidia legata resecat.
q [illegible]
r *l. 22. §. 1. in fin. ff. ad l. Falcid. vide l. 17. Cod. ad l. Falcid.*
s Falcidia detrahi potest ex institutione facta in rebus certis. Habetur enim qui institutus est, pro legatario, vt ex communi opinione refert Mantica 9. de Coniect. vltimarum voluntatum, 13. numero 10. *Grass. §. Falcidia. quæst. 5.*
t *l. 1. ff. si cui plus quàm per leg.*
u *adde l. 13. Cod. eod.*
x *adde l. 39. §. 1. ff. de auro: l. 17. §. 7. ff. de act. empti. l. 32. ff. de pignorib. l. 7. ff. quibus ex causis pignus tacitè.*
y si in tempore. *vide l. 44. ff. de leg. 3.* si ad tempus translata.
z si tempore ini quo transtulit. *Cuiac.* quid si legamus, si tempore quædã transtulit. vt, tempore transferre, sit ad tempus transferre.
a *l. 86. ff. de leg. 3.*
b Pœnæ causa serui ex vrbe in villam mittebantur. vide quæ *scripsi ad Titul. si seruus exportandus.*
c *v. l. 4. ff. de instructo*
d Destinatum à testatore portioni relictæ seu legatæ, ipsi rei legatæ cedit. de destinatione, vide plura apud Simonem *de Prætis 4. de interpretat. vltimarum voluntatum. 1. dubit. 7. numero 50.*
e ¶ *l. 27. §. 1. ff. de instructo.*
f *l. 2. in fi. ff. eod.*
g vt quæ valere possint sine declaratione, non vitientur non facta declaratione.
h vnus instituti, alter substituti.
i nec enim gradus subalterni primo gradui cõiungendi sunt.
k *adde l. 3. ff. de adquir. heredit.*
l atque ita valet substitutio sine institutione expressa: *adde l. 41. in fin. ff. de vulgari. adde l. 10. ff. de mortis caus. donat. adde l. vn. §. 7. Cod. de caducis.* atque ita in eadem oratione verborũ fiet institutio & substitutio reciproca.
m hæc postrema pars testamẽti priorem declarat & restringit.
n *adde l. 5. §. 3. C. de necessar. seruis hered. instit.*
o Seruus legatus post mortem legatarij, institui ex parte heres cum libertate, & substitui filio, potest: eritque necessarius, *lege 19. infrà de vulgari.*
p Instituere eũ seruum heredem possumus, quem alteri legauimus.
q Aditio hereditatis purè relictæ, retardatur per conditionem impositam libertati. *Baldus.*
r *l. 3. ff. eodem.*
s *l. 7. ff. eodem.*
t Postquam quis rem vendidit, ex ea lucrum & commodum sperare non debet. *Baldus.*

Si liber opinatus instituatur, & alius ei substituatur.

40. *Iulianus* libro trigesimo Digestorum.

SI paterfamiliàs Titium, quem ingenuum[a] esse credebat, heredem[b] scripserit: eique, si heres non posset, Sẽpronium[c] substituerit: deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu[d] domini adierit hereditatem: potest dici, Sempronium in partem[e] hereditatis admitti. nam qui scit aliquẽ seruum esse, & eum heredem scribit & ita substituit, *si*[f] *Stichus heres non erit, Sempronius heres esto:* intellegitur tale quod[g] dicere, si Stichus neque ipse heres erit, neque alium fecerit. atqui eum, quem liberum putat esse heredem scripserit: hoc sermone: *si heres non erit*, nihil aliud intelligitur significare, quàm si heredati[h] vel sibi adquisierit, vel mutata condicione alium heredem non fecerit. quæ adiectio àd eos pertinet, qui patresfamiliàs heredes scripti, postea in seruitutem deducti fuerint. igitur in hoc casu semisses fient. ita vt alter semis[i] inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, & substitutũ, æquis portionibus diuidatur.

41. *Pomponius* "libro 12. ex variis Lectionibus."

ET hoc Tiberius[k] Cæsar constituit[l] in persona Parthenij[m]: qui, tanquàm ingenuus, heres scriptus, adierat hereditatem: cùm esset[n] Cæsaris seruus. nam diuisa hereditas est inter Tiberium[p], & eum, qui Parthenio substitutus erat: vt refert Sextus Pomponius.

De seruis propriis institutis ab eo, qui soluendo non est.

42. *Iulianus* "libro 64. Digestorum."

QVi soluendo non erat, duos[p] Apollonios liberos heredésque esse iusserat. altero ante[q] apertas tabulas testamenti mortuo, nõ ineleganter defendi poterit, eum, qui supererit, liberum & solum necessarium heredem fore. quòd si vterque viuit, institutionem nullius esse momenti propter legem Æliam Sentiã, quæ ampliùs quàm vnũm necessarium heredem fieri vetat.

43. *Paulus* "libro 1. ad legem Æliam Sentiam."

INuicem enim eos sibi obstare.

De facto coheredis.

44. *Alphenus* "lib. 5. Digestorum."

PAterfamiliàs testamẽto duos heredes instituerat: eos monumentum[r] facere iusserat in diebus certis: deinde ita scripserat, *Qui*[f] *eorum non ita fecerit, omnes exheredes sunto.* alter heres hereditatem prætermiserat. reliquus heres consulebat, cùm ipse monumentum instruxisset, numquid minùs heres esset ob eam rem, quòd coheres eius hereditatem non adisset. respondit, neminem ex alterius facto hereditati neque alligari, neque exheredari posse. sed vti quisque condicionem impleset, quamuis nemo adisset præterea, tamen eum heredem esse[t].

De conditione possibili & impossibili.

45. *Idem* "lib. 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

SI[u] *Mæuia mater mea, & Fuluia filia mea viuent, tum mihi Lucius Titius heres esto.* Seruius respondit: si testator filiam numquam habuerit, mater autem superuixisset: tamen Titium heredem fore. quia id, quod impossibile[x] in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.

De fideicommisso de mandato.

46. *Africanus* "lib. 2.[y] Quæstionum."

QVidam, cùm filiumfamilias heredem instituere vellet, ne ad patrem eius ex "ea" hereditate quicquã perueniret, voluntatem suam exposuit filio. filius, cùm patris offensam[z] vereretur, petiit à testatore, ne sub condicione, *Si*[a] *à patre emancipatus esset*, heredem eum institueret: & impetrauit[b] ab eo; vt amicum suum heredem institueret. atque ita testamento amicus filij, ignotus[c] testatori, heres institutus est. nec quicquàm ab eo petitum

a §. vlt. Instit. de vulgari.
b *sub.* in vniuersum.
c Sempronium coheredem substituerit, *Alciat.* 1. *disp.* 2. Goueanus *obseruat.* 6. Duarenus, Balduinus, Vvesebek: Mynsinger. Cantiũcula, Lancellotus Politus. *Instit. de vulgari.* hoc sensu, Inter Titium & Sempronium eius coheredem in semissem & æquas partes diuidi: deinde propter patrisfamiliàs errorẽ, rursus semissem Titij cũ Sempronio diuidendum. verùm hæc lectio displicet Viglio. *Inst. de vulgari:* Canono 10. *commentar.* 7. Batoni.
d Hereditatem adire iussu domini seruus potest.
e dimidiam, *vt* ꝫ. *eod.* æqualem. Theophil. Inst. *de vulgari.*
f *l.* 7. ꝫ. *de adquir. heredit.* §. *vlt. Inst. de vulgari.*
g quid.
h *al.* hero. *al.* hereditatẽ. *al.* quã si sibi.
i ita vt as. *Cuiac. hic. & inst. de vulgari. al.* vt vterque. *al.* alteruter.
k *d.* §. *vlt. inst. de vulgari. al.* Titus & Vespasianus. *Suet. Dion Martial. al.* Diuus Pius *Theophil* quod de Antonino Pio interpretatur Conanus 10. *c.* 7.
l Ius sibi dicere potest qui superiorẽ non recognoscit. *vide quæ scripsi ad Titul. ne quis in sua causa.*
m vide quæ scripsi *ad* §. *vlt. Inst. de vulgari.*
d hîc notat Baldus: Cæsarem iudicem esse posse in causa propria. *adde l.* 13. ꝫ. *tit. prox.*
o *al.* Titum & Vespasianum.
p & malè. nam lex Sentia amplius, quàm vnũ necessarium heredem fieri vetat ꝫ. *eod. l.* 43. *lege* 57. ꝫ. *eod.* §. 1. *Inst. quibus ex caus. manumit.* quod refer ad l. Iuliam & Papiam.
q antequam heres extiterit. hîc collige, Regulã Catonianam nõ pertinere ad l. Iuliam & Papiã. *l. vlt.* ꝫ. *de reg. Caton. Cuiac. hic:* adde quæ scripsi *ad Vlp.* 21. §. 31.
r *adde l. pen.* ꝫ. *de condit. & demonstr. l.* 13. ꝫ. *de manumiss. testam.*
f Instituti etiam extranei plerumque exheredabantur, nisi voluntati testatoris paruissent. Cuius rei exempla exstant in *l. vxorem*, §. *eius heres* ꝫ. *de legat.* 3. *l. Seius* ꝫ. *ad l. Falcid. l. si certarum*, §. *si eodem* ꝫ. *de testam. militis.* sic in testamento Gregorij Nanzianzeni, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσάν μου ἀποκληρονόμοι. & in testamento B. Remigij. Cæterùm omnes exheredes estote, suntote. quam fuisse vulgarem testamentorum in Galliis clausulam, formula edita à Marculpho indicat, in qua est, *Reliqui verò heredes exheredes sunto.* Alioquin exheredationem in extraneo ineptam esse, *l. quidam cùm filium* ꝫ. *de verb. oblig.*
t *l.* 6. *Cod. de conditionib insertis.*

est quærebatur: si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatem: an fideicommissum ab eo peti possit, aut aliqua actio aduersus eum esset: & vtrùm patri, an filio competeret. respondit: etiam si manifestum sit scriptum heredem fidem suam interposuisse: non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quàm si & ipsum testatorem fidem eius secutum esse probaretur. si tamen, cùm à filiofamiliàs rogaretur amicus, & aditurum se hereditatem recepisset, & restituturum patrifamiliàs facto: non absurdè dici possit, mandati actionem futuram. & eam actionem patri inutilem[d] fore: quia non sit ex bona fide, id ei restitui, quod testator ad eum peruenire noluerit. sed nec filio vulgarem[e] competituram, verùm vtilem[f]. sicuti dare placeret ei, qui, cùm filiusfamiliàs esset, pro aliquo fideiussisset, ac paterfamiliàs factus soluisset.

De verbo immò. 1. De institutione filiæ, & postumi, & postumæ. 2. Si primo vnciæ, reliquis partes dentur.

47. *Idem* "lib. 4.[g] Quæstionum."

SI ita scriptum fuerit, *Titius, immò*[h] *Seius heres esto:* Seiũ solum heredem fore respondit. Sed & si ita, *Titius heres esto, immò Seius heres esto:* idem erit dicendum.

1 ¶ Quidam testamento ita heredes instituit: *Titia filia mea heres esto. si quid mihi liberorum, me viuo*[i], *mortuóve nascetur. tunc qui virilis sexus vnus*[k] *pluresve nascentur, ex parte*[l] *dimidia & quarta: qui fæmini sexus vna pluresve natæ erunt, ex parte qua mihi heres sit.* postumus ei natus est. cõsulebatur, quota ex parte postumus esset. respondit, eam hereditatem in septem partes distribuẽdam. ex his filiam quatuor, postumum tres habituros. quia filiæ totus as, postumo dodrans datus est. vt quarta portione ampliùs filia, quàm postumus, ferre debeat. ideo si postuma quoque nata esset: tantumdem sola filia, quantum vterque postumorum habituri essent. itaque in proposito cùm as filiæ, dodrans postumo sit datus, vigintiunam partes fieri: vt filia duodecim, nouem filius habeat.

2 ¶ In testamento scriptum est: *Lucius Titius ex duabus*[m] *vnciis, Gaius Attius ex parte vna, Mæuius ex parte vna, Seius ex partibus duabus, heredes mihi sunto.* consulebatur, quid iuris esset. respondit, hanc scripturam, illam interpretationem accipere posse: vt Lucius Titius duas vncias habeat: cæteri autem, quasi sine[n] partibus instituti, ex reliquo dextante heredes sint. quem dextantem ita diuidi oportet, vt Seius quincuncem, Attius & Mæuius alterum quincuncem habeant.

De institutione hereditatis dominus esto. 1. De herede instituto cum maledicto. 2. De instituto à domino cum qua adulterium commisisse dicitur. 3. De falsa demonstratione heredis.

48. *Marcianus* "lib. 4. Institutionum."

HIs verbis[o], *Titius hereditatis meæ dominus*[p] *esto.* rectè institutio fit.

1 ¶ Illa institutio valet[q], *filius meus impiissimus*[r], *malè de me meritus, heres esto.* purè enim heres instituitur cum maledicto. & omnes huiusmodi institutiones receptæ sunt.

2 ¶ Interdum[f] nec cum libertate vtiliter seruus à domina heres instituitur: vt constitutione Diuorum Seueri & Antonini significatur: cuius verba hæc sunt: Seruum adulterij accusatum[t], non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit eiusdem criminis postulata, rationis est. quare sequitur, vt in eundem à domina collata institutio nihil momenti habeat.

3 ¶ Si in patre[u], vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum est: dum de eo, qui demonstratus sit, constet: institutio valet.

Si seruus alienus cum libertate institutus, testatoris efficiatur. 1. Quibus temporibus testamenti factio requiritur.

49. *Florentinus* libro decimo Institutionum.

SI alienum seruum liberum & heredem esse iussi, & is postea meus effectus est, neutrum[x] valet, quia libertas alieno seruo inutiliter data est.

u Conditio eadem est *in l.* 6. §. 1. ꝫ. *de condit. & demonstr.*
x *l.* 6. *in fine* ꝫ. *de condit. & demonstrat.* Cur hæc conditio impossibilis dicitur, nõ falsa? quia non propriè falsa est, sed nugatoria. Quæ sunt impossibilia, & nõ propriè falsa sunt. Cur impossibilis est? quia in rerũ natura nũquam fuit. Testator ita scripsit, si filia mea viuet Titius heres esto. Filiã nunquã habuisse testator hîc proponitur. hæc igitur conditio, quia nunquã in natura fuit, impossibilis fuit. & quia impossibilis natura, nõ vitiat institutioné heredis.
y *vide Cuiac.* 2. *ad Afric.*
z nam filiorum institutiones sub conditione emãcipationis factæ, plerumque filios inuidiosos & patribus offensos reddunt.
a sub ea conditione Curtius Perosus instituit apud Plinium 8. *epist. adde Suetonium in Vitellio. Nouell.* 159. *c.* 1.
b *adde l.* 31. §. 7. ꝫ. *de do. int.*
c Potest enim ignotus testatori institui, *l.* 11. *Cod.*
d ¶ Imò vtilem, *l.* 70. ꝫ. *de verb. obligat.*
e i. directam. *l.* 42. ꝫ. *de furtis.*
f quæ in factũ dicitur *l.* 12. §. 6. ꝫ. *mandati.*
g *vide Cuiac.* 4. *ad Afric.*
h *l.* 21. ꝫ. *de manumiss. testam.*
i eo genere potius commodius instituitur, *l.* 10. ꝫ. *de liber.*
k sic in Satyra Varronis, quę inscribitur *Testamentum.* Si quis mihi filius, vnus, pluresve: nam qui vnius tantũ mentionem facit in periculum rumpendi deducit testamentum pluribus natis.
l *adde l.* 13. ꝫ. *de liberis.*
m *adde l.* 78. §. 2. *eod.*
n *l.* 36. ꝫ. *eod.*
o *l.* 15. *Cod. de testamentis.*
p id est heres. Heres enim pro domino ita sumitur, §. *vlt. vbi Theophil. Inst. de heredum qualitate.*

q Imò non valet, quia Institutio, vt & legatum & donatio, fit meritis antecedentibus, *l.* 9. ꝫ. *pro socio vide l.* 9. §. 8. ꝫ. *eodem.*
r *l.* 9. §. 8. ꝫ. *eod. adde l.* 3. ꝫ *de liberis. vide Valer.* 5. *c.* 9.
f *l.* 76. §. 4. ꝫ. *de leg.* 2. *inst. eod. in pr. vers. est tamen casus.*
t maculatum. *Instit. de heredibus instituend. in fine princip.* ἔνοχον τῇ μοιχείᾳ. *Theoph. ibid. vbi scripsi.*
u *facit l.* 4. *Cod. eod. l.* 58. *in fi.* ꝫ. *hoc tit. l.* 5. *Cod. de testam. l.* 2. *Cod. de necessariis.*
x Imò, vtcumque libertas superuacuè data videatur, institutio tamen non infirmatur. *paulus* 3. *sent.* 4. §. 20.

1 In extra-

1 ¶ In extraneis heredibus illa obseruantur, vt sit cum eis [a] testamenti factio. siue ipsi heredes instituantur: siue hi, qui in potestate eorum sunt. & id duobus [b] temporibus inspicitur: testamenti facti, vt constiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat. hoc amplius, & cùm adibit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue purè, siue sub condicione heres institutus sit. nam ius heredis eo vel maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. medio [c] autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel condicionem institutionis existentem, mutatio iuris heredi non nocet. quia (vt dixi) tria tempora inspicimus.

a §. 4. Institut. de heredit. qualit. & differ. l. 49. ṡ. eod. l. 10. Cod. eodem.
b dict. §. 4.
c dict. §. 4. vers. medio autem tempore.

De seruo proprio instituto. deinde alienato. 1. De condicione impossibili. 2. De diuisione hereditatis.

50. *Vlpianus* lib. 6. Regularum.

SEruum meum heredem institutum cum libertate, si viuus vendidero ei, cum quo testaméti factio non est, posteáque eum redemero [d]: ex testamento mihi heres esse poterit. nec medium tempus, quo apud eum fuit, vitiauit institutionem. quia verum est, vtroque tempore, tam testamenti faciendi, quàm mortis "tempore", meum fuisse. Vnde, si apud eum remanserit, vitiatur institutio. vel, si cum eo testamenti factio est iussu eius adeundo adquiret ei hereditatem.

d l. 9. §. penult. ṡ. eodem.

1 ¶ Si in non faciendo impossibilis [e] condicio institutione heredis sit expressa, secũdùm omnium sententiam heres erit, perinde acsi purè institutus esset.

e l. 3. ȷ. de condit. & demonstr.

2 ¶ Hereditas plerumque [f] diuiditur in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad assem. "puta" hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, "as."

f vide l. 3. § 1. ṡ. eodem. §. 5. Instit. eodem.

De institutione serui proprij, si liber erit 1. vel si meus erit cum moriar

51. *Marcianus* "libro tertio Regularum."

TAlem institutionem quidem valere non putabant, *Stichus liber esto: & si [g] liber erit, heres esto.* Sed Diuus Marcus rescripsit, hanc institutionem valere, perinde [h] atque si non erat adiectum, *si liber erit.*

1 ¶ Si quis ita scripserit, *Stichus si meus erit cum morior liber & heres esto*: alienatus non poterit iussu emptoris adire hereditatem. quamuis, etsi non erat hoc expressum, non aliàs liber & heres fieri poterat, quàm si mansisset eius. Sed si viuus eum manumiserit: Celsus libro quintodecimo Digestorum scribit, fieri hunc heredem. non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palàm est. neque verba omnino repugnant. nam quamuis seruus eius non est, at certè libertus est.

g l. 9. § 14. ṡ. eod. Institut. eodem. l. 21. l. 22. ȷ. de condit. instit.
h dixi ad l. 6. Cod. de instit.

De seruo hereditario.

52. *Paulus* "lib. 2. Regularum".

SEruus hereditarius [i], heres institui potest: si modò testamenti factio fuit cum [k] defuncto: licèt cum herede instituto non sit.

i l. 31. § 1. ṡ. eod.
k Vlpian. 22. §. 1. Theophil. §. 2. Institut. de heredibus instituendis.

Si quibusdam institutis, & inuicem substitutis, ac cæteris exheredatis, deinde legata, & libertates dentur, postea alij heredes instituantur & inuicem substituantur.

53. *Marcellus* "libro singulari Responsorum."

LVcius Titius, Seio & Sempronio ex semissibus heredibus institutis, & cæteris [l] exheredatis, inuicem heredem substituit, deinde legata. & libertates dedit: postea ita subiecit: *Cornelius, & Salustius, & Varo æquis partibus heredes sunto. quos inuicem substituo.* quæro, quantum vel priores duo ex semissibus instituti, vel posteriores habere debeant. Marcellus respondit, in obscuro esse, Cornelium & Salustium & Varonem primo, an secundo, vel tertio gradu heredes instituere voluerit: sed secundùm scripturam testamenti, quæ poneretur, alterum [m] assem datum eis videri.

l id est, filiis: aliàs, in extraneis hæc enunciatio inepta est.
m qui sine parte heres institutus est vacãtem portionem vel alium assem occupat [illegible]

Si seruus proprius pupillariter substitutus alienetur à pupillo & instituatur heres ab emptore.

54. *Neratius* "libro primo Membranarum."

PAter filio impuberi seruum heredem substituit, liberúmque esse iussit. eum pupillus vendidit [n] Titio. Titius cum, iam primo testamento facto, in secundo testamento liberum heredémque esse iussit, [o] superius testamentum Titij ruptum est. quia his seruus & heres potest esse: &, vt superius [p] testamentum rumpatur, sufficit, ita posterius factum esse, vt aliquo casu potuerit ex eo heres existere. quod ad vim autem eius institutionis pertinet: ita se res habet [q], vt, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titij testamento libertatem hereditatémque consequi non possit. si pupillus in suam [r] tutelam peruenerit: perinde ex Titij testamento liber heréique sit, acsi pupillo substitutus non fuisset. si pupillo heres extitit: propiùs est, vt Titio quoque, si velit, heres esse possit.

n [illegible] Bald.
o emptor scilicet.
p Prius testamentum à posteriori rumpitur.
q ¶ Seruus substitutus impuberi, & ab eo alienatus, nõ potest à nouo domino heres institui: nisi is impubes in suam tutelã venerit.
r id est, cum pubes fact⁹ fuerit, l. 50. ȷ. de legat. 3. l. 5. § 2. ȷ. ex quibus caus. imposs.

De testatore qui non est soluendo.

55. *Paulus* "libro primo ad legem Æliam Sentiam."

SI is, qui soluendo non [s] est, primo loco Stichum, secundo eum, cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & heredem instituerit: Neratius, secundo [t] loco heredem scriptum fore, ait. quia non videtur creditorum fraudandorum causa manumissus [u].

s l. 42. ṡ. eodem.
t l. 24. in fin. ȷ. qui & à quibus.
u Nec enim à tali debitore volens manumittitur, l. 84. ȷ. eod.

De institutione, si intra annum illum decessero.

56. *Idem* "libro singulari de secundis tabulis."

POtest [x] quis ita heredem instituere: *si intra annum sexagesimum decessero, ille mihi heres esto.* non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub condicione instituisse.

x Imò, non potest: eo enim casu heredi nihil datum videtur, l. 1. § 1. ȷ. de reg. Catoniana.

De testatore qui non est soluendo.

57. *Idem* "libro quinquagesimoseptimo ad Edictum."

SI is, qui soluendo non est, seruum cum libertate heredem instituerit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit à substituto. lex enim Ælia [y] Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus est, conseruat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest.

y de qua l. ex 40. ṡ. eod. in.
z adde Vlpian. 20. §. 1.

De pronomine hic. 1. De herede sub appellatione fratris instituto.

58. *Idem* "libro quarto ad Vitellium."

NEmo dubitat rectè ita [z] heredem nuncupari posse, *hic [a] mihi heres esto*; cùm sit coram, qui ostenditur.

1 ¶ Qui frater [b] non est, si fraterna [c] caritate diligitur, rectè [d] cum nomine suo sub appellatione fratris heres instituitur.

a Heredis nomen nuncupari non est necesse, sufficit institutum demõstrare, l. 9. § 8. ṡ. eod.
b Fratrem appellare possumus, quem heredem nominamus, vide l. 4. ṡ. de confirmat. tutor. adde l. 48. in fin. ṡ. hoc titul.
c adde l. 8. Cod. de obligat.
d neq; vitiatur institutio quasi incerta perperam instituta. vide quæ scripsi ad l. 24. ȷ. de testam. milit. Error in nomine heredis, cum de persona cõstat non vitiat heredis institutionẽ: sunt enim vocabula reperta hominis gratia: quæ si alio modo intelligantur nihil interest, l. si in nomine C. d. de testam. §. si quidem in nomine. Instit. de legat. Ita talia patris vel patriæ denominationõ vitiat institutionem, l. his verbis. in fin. ṡ. eod. Ita fratris vocabulo, amicum rectè instituim⁹, vt hic: vt & vxorem, adfinis vocabulo, l. non id o. Cod. de heredibus inst. vide plura apud Manticam, 4. de Coniectur. 5.

De libero homine bon. fid. seruiente. 1. De socio institutos ex qua parte socius est. 2. De coniunctis. 3. De iure accrescendi. 4. quo tempore spectatur testamenti factio. 5. De instituto ex parte purè, & ex parte sub conditione. 7. Si coheres coheredi successerit.

59. *Celsus* [o] libro decimosexto Digestorum.

LIber [e] homo, cùm tibi seruiret, heres institutus, iussu tuo adiit. Trebatius esse eum heredem: Labeo, tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quòd alioquin vellet obligari.

1 ¶ Si quis ita heredem instituerit: *Titius qua ex parte est in vectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto*: quidam *mihi socius* putant, si asse descripto id dictum sit, vt maximè socius fuerit Titius, non esse heredem. sed, si pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem esse. quód totum & ineptum, & vitiosum est. quid enim vetat, asse descripto vtiliter Titium, ex parte fortè quarta, ex qua socius erat heredem institutum esse?

2 ¶ *Titius heres esto [f]. Seius, & Mæuius heredes sunto.* verum est, quod Proculo placet, duos semisses esse. quorum alter coniunctim duobus datur.

3 ¶ Cùm quis ex institutis, qui [g] "non" [h] cum aliquo coniunctim institutus sit, heres non est: pars eius omnibus proportionibus hereditariis adcrescit. neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit.

4 ¶ Si heres institutus scribendi testamenti tempore ciuis Romanus fuit, deinde ei aqua & igni interdictum est: heres fit, si intra illud tempus, quo testator decessit, redierit [i]: aut si sub condicione heres institutus est, quo tempore condicio exsistit. Idem & in legatis, & in bonorum possessionibus.

5 ¶ *Titius ex semisse heres esto. Seius ex quadrante heres esto. Titius, si in Capitolium ascenderit, ex alio quadrante heres esto.* antequam Capitolium ascendat, si pro herede gerat: "ex semisse heres erit." si Capitolium ascenderit, & ex quadrante heres erit. nec erit ei necesse [k] pro herede gerere, quippe iam heredi.

6 ¶ Si ita scriptum fuerit: *Titius ex parte tertia, Mæuius ex parte tertia heredes sunto. Titius: si intra tertias Kalendas nauis ex Asia venerit, ex reliqua parte heres esto.* videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit. nam duo heredes instituti sunt. Sed Titius aut ex semisse, aut ex besse. ita sextans vtique erit in pendenti. &, si condicio exstiterit, ex besse heres erit. si non exstiterit, ille sextans Mæuio adcrescet. sed si decesserit Titius, antequam

e l. 54. ȷ. de adquirend. rerum. l. 21. Cod. de iure de libert.
f vide l. 11. ṡ. eod.
g Portio disiuncti ab omnibus, omnibus accrescit pro hereditaria parte, Bald.
h Ita legendũ putat Duaren. 2. de iure accrescendi. 11.
i l. 104. ȷ. de cond. & demonst.
k Ius expressum trahit ad se tacitum, Bald.

a Dubius euentus in vltimis voluntatibus non transmittitur, *Baldus.*
b dari nihil intelligitur ei qui in rerum natura non est.
c Quando quis prætendit plures institutiones diuersorum, potest vnam cognoscere aliam repudiare, *Bald.*
d heres pro parte, nec habeens coheredem in solidum est heres, *Bald.*

condicio exsistat, deinde condicio exstiterit: tamen ille sextans non Titio heredi, sed Meuio adcrescet. nam, cùm adhuc dubium esset, Titio, an Mæuio is sextans datus esset, Titius decessit. nec [a] potest intelligi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura [b] non fuit.

7 ¶ Attius Titium & Mæuium & Seium æquis partibus heredes instituit, Titius interim solus adiit hereditatem, & Seium heredem instituit: poterit Seius Titij adire hereditatem: Attij vel adire [c], vel omittere. sed Attio, antequàm adeat, vel omittat eius hereditatem, ex semisse heres erit. si adierit Seius Attij hereditatem, Titius ex triente duntaxat heres erit. & per hereditatem Titij triens duntaxat ad Seium perueniet. alterũ trientem ex sua institutione habebit. Quid ergo, si ab Attio Titius & Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres extiterit? potéstne Attij hereditatem omittere? an necessario ei ex asse heres est? quippe cum alius nemo [d] heres institutus est, quàm is ipse, qui ex aliqua parte iam heres est: perinde est, quasi vnus heres per Titium institutus sit.

De testatore qui non est soluendo.

60. *Celsus* lib. 29. Digestorum.

QVi soluendo non erat: seruũ primo loco, & alterum seruum secundo loco heredes scripsit. solus is, qui primo loco scriptus est, hereditatem capit. nam lege Ælia [e] Sentia ita cauetur, vt si duo plurésve ex eadem causa heredes scripti sint, vti [f] quisque primus scriptus sit, heres sit.

De exheredatione.

61. *Modestinus* lib. 8. Responsorum.

QVi volebat [g] filiam exheredare, sic testamento cõprehendit: *te autem, filia, ideo exheredaui, quoniam* [h] *contentam* [i] *te esse doti* [k] *volui*. quæro, an efficaciter exheredata sit. Modestinus respondit, nihil proponi, cur non esset voluntate testatoris exheredata.

De relicto in tempus capiendæ hereditatis. 1. De demonstratione heredis.

62. *Idem* lib. 2. Pandectarum.

IN tempus [l] capiendæ hereditatis institui heredẽ posse, beneuolentiæ est. veluti: *Lucius Titius, cum capere potuerit, heres esto.* Idem & in legato.

1 ¶ Quotiens [m] non apparet, quis heres institutus sit: institutio non valet. quippe euenire potest, si testator complures amicos eodem [n] nomine habeat, & adsignationem nominis singulari nomine vtatur. nisi ex aliis apertissimis [o] probationibus fuerit reuelatum, pro qua persona testator senserit.

De coniunctis, & disiunctis & iure accrescendi.

63. *Iauolenus* lib. 1. ex Cassio.

HEredes sine partibus vtrùm [p] coniunctim, an separatim scribantur: hoc interest. quod, si quis ex coniunctis decessit, hoc non ad omnes, sed ad reliquos, qui coniuncti erant, pertinet. sin autem ex separatis: ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio eius pertinet.

De seruo postumi.

64. *Idem* lib. 7. Epistolarum.

EIus seruum, qui post [q] mortem meam natus erit, heredem institui posse, Labeo frequenter scribit. ídque verum esse manifesto argumento comprobat: quia seruus hereditarius [r], priùs quàm adeatur hereditas, institui heres potest: quamuis testamenti facti tempore nullius [s] sit.

De legato, De commendatione liberti.

65. *Idem* lib. 12. Epistolarum.

HEreditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cùm institutus heres non sit. nec quicquam ei prodest [t], quod [u] ab eo aliquid legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus [x] est, ex quo, si manumissus non est, seruus est.

e *l.83. §.1. ff. eod.* *l.42. ff. eodem.*
f *l.24. §.17. ff. de fideicommiss. liber.* Ordo verborum designat ordinẽ intellectus, *Baldus.*
g *l.2 l.17. ff. de liberis l.3. Cod. de liberis*
h *aliàs* dote.
i his verbis non inducitur exheredatio: sed tollitur actio ad supplementum, *l.29. Cod. de inoffic.*
k Exheredationibus interdum causa non turpis adiiciebatur, vt *in* ... *l. emptor. §. vltim. ff. de rei vindicat.* Et ita Leontius Philosophus, cum Eudociæ filiæ, quæ tandem Theodosio nupsit, ex futurum positione & effectu prosperam fortunam portendi præuideret ideo modicum quid ei reliquit, quòd ea fortuna sua contenta esse deberet, *Zonar. tomo.3.*
l Non capax potest institui, cum capere poterit. *Bald.* Porrò tempus capiendæ hereditatis hîc refer ad orbum, de quo dixi ad *l.* ... 13.
m *Paul. 3. sent. 4. §. 16. l.17. §.3. ff. de regulis iuris vide quæ notaui ad l. 20. ff. de testament. tutor. vide Antoniũ Faber. 2. Coniectur. 9.*
n Institutus (si plures eiusdem nominis habeat) is demum videtur si probauerit se à testatore designatum: sin minus, institutio non valet ob incertam institutionẽ, *vt hîc:* Quid si Titium instituit heredẽ & si aliquis Titius est non speciali aliqua amicitia ei coniunctus, aut genere proximus? hæ circunstãtiæ declarant nominis obscuritatẽ, *Roman. in l. heredes palam. ... l. ... ff. de testament. tutela. Ias. l.1. §. hoc autem ... ad Trebell.* ... Titio filiam & neptem habẽte (etsi superstes neptem appellauerit semper nomine filiæ) filiam tamen institutam videri non neptem, *l. cum acutissimi. C. de fideicommiss. Cynus, Albericus, Ramn. Iason in l. si pater Cod. de heredibus institut.* Eadem ratione filiis institutis, solos filios non filias institutas videri, si filiæ statuto excludantur masculis extantibus, *Anchar. Bald. in l. tres fratres ff. de pact. Alex. in l. Gallus §. quidam rectè. ff. de liberis.* Huc referendum pauperibus indistinctè institutis domicilium defuncti testatoris pauperes institutos, intelligi, *l. si quis ad declinandam l. nulli. Cod. de episcopis. l. hæc conditio in fin. ff. de condit. & demonstrat.*
o Quoties dubitatur de persona hæredis, apertissimis probationibus debet videri de quo testator senserit, *Bald.*
p *vide l.142. ff. de verbor. significat.*
q Seruus eius qui nondum est in rerum natura potest institui, *§.2. Instit. eod. Bald.*
r *vide l.31. ff. eodem.*
s Seruus hereditarius, nullus est veritate inspecta: fictione tamen dicitur hereditatis.
t ad præsumendam scilicet institutionem.
u Non ideo quis præsumitur institutus hæres, quòd ab eo quid legatum sit.
x ¶ Commmendatio non affert titulum, *Bald.*
y Hic Titius Caio & Mæuio (de quibus ff.) coniunctus est, re tantum.
z Hi duo verbis coniuncti.

De iure accrescendi.

66. *Pomponius* lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI ita quis heredes instituerit: *Titius* [y] *heres esto. Gaius* [z] *& Mæuius* [a] *æquis ex partibus heredes sunto:* quamuis Et, syllaba coniunctionem [b] faciat: si quis tamen ex his [c] decedat, non [d] alteri soli [e] pars adcrescit, sed & omnibus coheredibus [f] pro hereditariis portionibus. quia non tam coniunxisse [g], quàm celerius dixisse videatur. [h]

De institutione conditionali & pura.

67. *Idem* lib. 2. ad Quintum Mucium.

SI ita scriptum fuerit: *Tithasus* [i], *si in Capitolium ascenderit, heres esto. Tithasus heres esto:* secũda scriptura potior erit. plenior [k] est enim, quàm prior.

De institutione collata in voluntatem alterius. De his quæ tacita valent, expressa non valent.

68. *Idem* libro septimo ad Quintum Mucium.

SI quis Semproniũ heredem instituerit sub hac [l] condicione: *si Titius in Capitolium ascenderit:* quamuis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, & hoc ipsum in potestate sit repositum Titij: quia tamen scriptura nõ est expressa voluntas Titij, erit vtilis ea institutio. Atquin si quis ita scripserit, *si Titius voluerit, Sempronius heres esto:* non valet institutio [m] * Quædam enim in testamentis si exprimantur [n], effectum nullum habent. quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa, & momentum aliquod habebunt. Sic enim filij exheredatio cum eo valet, si quis heres existat. & tamen nemo dubitat, quîn, si ita [o] aliquis filium exheredauerit, *Titius heres esto: & cum heres erit Titius, filius exheres esto:* nullius momenti esse exheredationem.

De institutione duorum heredum vter eorum volet.

69. *Proculus* lib. 2. Epistolarum.

COrnelius, & *Mæuius, vter eorum volet, heres esto.* vterque vult. Trebatius, neutrium fore heredem: Cartilius, vtrumque. tu cui adsentiaris? Proculus: Cartilio adsentio. & illam adiectionem, *vter eorum volet*, superuacuam puto [p]. id enim, etiam ea non adiecta, futurum fuit: vt, vter vellet, heres esset: vter nollet, heres non esset. quòd si hi ex numero necessarorum [q] heredum essent: tum id non frustra adiectum esse [r]: & non solùm figuram, sed vim quoque condicionis continere. dicerem tamen, si vterque heres esse vellet, vtrumque heredem esse.

De Captatoria institutione.

70. *Papinianus* lib. 6. Responsorum.

CAptatorias [s] institutiones non eas senatus improbauit, quæ mutuis [t] affectionibus iudicia prouocauerunt: sed quarum condicio confertur ad secretum [u] alienæ [x] voluntatis. [y]

71. *Paulus* lib. quinto ad legem Iuliam & Papiam.

ILlæ autem institutiones captatoriæ non sunt: veluti si ita heredem quis instituat, *qua* [z] *ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Mæuius heres esto:* quia in præteritum [a], non in futurum institutio collata est.

1 ¶ Sed illud quæri potest, an idem seruandum sit, quod senatus censuit, etiam si in aliam personam captionem [b] direxerit. veluti si ita scripserit: *Titius, si Mæuium* [c] *tabulis testamenti sui heredem à se scriptum ostenderit, probaueritque, heres esto.* quod in sententiam senatusconsulti incidere, non est dubium [d].

a hi duo verbis tantùm coniuncti, quia sub vna oratione compreheduntur: & tamen re non sunt coniuncti, propter diuisionem portionum: quia testator dixit, æquis partibus, *Bartol. l. 89. ff. de legatis.3.*
b verbalem scilicet.
c duobus scilicet.
d & ita verbis coniuncti, non præferuntur re coniunctis.
e verbis coniuncto.
f id est, etiam ei qui re tantùm est coniunctus.
g *subaudi* re quàm verbis.
h celerius dixi, *Gaius & Mæuius heredes sunto:* quàm, *Caius heres esto, Mæuius heres esto.*
i Hoc verbo Græci mansuetum significant.
k Plenior volũtas est seruanda in testamento, *vt hîc:* in procuratoria, in statutis, in arbitriis, *Baldus.*
l *l.52. ff. de condit. & demonstrat.*
m quia etsi in voluntatẽ & potestatẽ tertij potest referri cõditio facti non tamen mera conditio voluntatis poni potest, *l.52. ff. de condit. & demonstrat.*
n *l.52. in fin. ff. de condit. & demonstrat. l.77. l.195. ff. de regulis iuris.*
o Exheredatio filij non potest conferri post aditam hereditatem. *Bald.*
p quia hereditas nõ defertur nisi volenti.
q *vide l.12. ff. de condit. institut.*
r quia talis institutio in suo, *si voluerit*, non est cõdicionalis quoad suspẽdendum effectum institutionis: sed eum tantum facit ex necessitate voluntarium. *Bald.*
s *l.64. ff. de legat.* 1. *vide* ... *Cuiac. 16.* ...
t *l.* ... quem ... *Cod. de pact.* Quod tamẽ si legamus mutuatũ, hoc est sermonibus vel blanditiis prouocatis affectionibus dixi *ad l.11. Cod. de testam. milit.* ... *& in dict. l.3.*
u *l.3. in fin. ff. de probat. l.10. ff. eod. l. 11. Cod. de testam. milit.* ... alienæ voluntatis éstne conditio à testatore ad posita eo fine, vt ab alio heres instituatur, *Cuiac. 16. obseruat. 11. Augustinus. 4. Emendat. 15.* An potius Captatoria institutio est, cuius conditio seu euentus confertur à testatore, in meram alterius voluntatem? An verò techna testatorum, per quam alteri hereditatem pollicetur si ab eo ipse vel alius instituatur, *l.12. Cod. d. condit.*
x *l.52. ff. de condit. & demonstrat.*
y Non ita est in legato sic vt in institutione, *vide l.43. §.2. ff. de legat.1*
z *l.1. ff. de his, quæ pro non scriptis.*
a *l.29. ff. eod.* hinc nota, Non posse quẽ adstringi ad instituendum, spe præmij. *Bald*
b *aliàs* captationem.
c *vide l.61. ff. de verbor. obligat.*
d Igitur non valebit institutio facta spe alterius substitutionis: videtur tamen esse cõtra legẽ 19. *Cod. de pact.*

De testa-

De testatore qui non est soluendo.

72. *Terentius Clemens* "lib.4.ad Legem Iuliam & Papiam."

SI quis solidum [a] à lege capere non possit [b], & ex asse sit institutus ab eo [c], qui soluendo non est: Iulianus ex asse respondit, legi enim locum non esse in ea hereditate, quæ soluendo non est.

a Bannitus an aliquid possit adquirere in territorio vnde bānitus sit vide apud Socinū, *regula* 36.
b vt filius naturalis, *l.1.Cod.de natural.* *l.2.Cod.de naturalibus lib.*
c solidi nō capax, potest institui ab eo qui nō est soluendo.

De conditione.

l.73 n°1

73. *Gaius* "lib.13. ad legem Iuliam & Papiam."

SVb condicione herede instituto, si substituamus: nisi eandem condicionē repetemus: purè eum heredem substituere intelligimur.

De exceptione certæ rei, vel vsusfructus.

l.74 n°1

74. *Licinius Rufinus* "libro secundo Regularum."

SI[d] ita quis heres institutus fuerit: *excepto [e] fundo, excepto vsufructu heres esto*: perinde erit iure ciuili, atque si sine ea re heres institutus esset: ídque auctoritate Galli Aquilij factum est.

d vide Langebekium cap. 5. Annotationum.
e *l.82.ff.de leg.2.*

De filio substituto, vel exheredato à substituto.

75. *Papinianus* "libro duodecimo Quæstionum."

SI filius substituatur ei, [f] à quo præteritus est: non vt intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem. quoniam, & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, vbi filius esset exheredatus.

f *l.3.in fin.ff. de liberis.*

De seruo vxori à marito mortis causa donato.

76. *Idem* "lib. 15. Quæstionum."

SEruus vxori à marito mortis causa donatus, mariti manet [g], vt & Iuliano quoque videtur. Idem, si accipiat libertatem simul & hereditatem, viro necessarius heres erit, nec sine libertate aliquid ei legari potest [h].

g Imò non manet, *l.20.ff.de donat.int.vir*
h summo iure: secus ex æquitate, *l.5 §.2. Cod.de necessar.*

De herede scripto in codicillis.

77. *Idem* "libro septimodecimo Quæstionum."

ASse toto non [i] distributo, ita scriptum est: *quem[k] heredem codicillis fecero, heres esto.* Titium codicillis heredem instituit. eius quidem institutio valet ideo: quòd licet codicillis [l] dari hereditas non possit [m] tamen hæc ex testamento data [n] videtur. sed hoc tantùm [o] ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

i *l.17.ff.eodem.*
k Relatio cum omnib' suis qualitatibus fit.
l *l.2. Cod.de codicill.*
m nisi à milite, *l.19.ff. de testam. militis.*
n *l.38.ff.de condict. & demonst.*
o In relato quidquid est, id in referētē censetur repetitum, *l.in sententiis ff.de re iudicata.*

De heredibus institutis ex certis rebus. 1. De institutione ex duobus partibus, & ex quadrante. De nummis legatis. 2. Quibus casibus sit transitus ad dupondium. 3. De instituto ex reliqua parte, vel non facta reliqui mentione.

78. *Idem* "lib. 6. Responsorum."

QVi non militabat [p] bonorum maternorum, quæ in Pannonia possidebat, liberum heredē instituit: paternorum, quæ habebat in Syria, Titium. iure semisses ambos habere constitit. sed arbitrum diuidendæ hereditatis supremam voluntatem, factis adiudicationibus [q], & interpositis propter actiones cautionibus, sequi salua Falcidia. scilicet vt quod vice mutua præstarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur [r].

1 ¶Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mæuio ex quadrante scriptis heredibus: assem in dodrantem esse diuisum, respondi. modum enim duarum partium [s] ex quadrante [t] declarari [u]. Quod veteres, nummis Titio legatis, nummorū specie non demonstrata [x], ceterorum legatorum contemplatione receperunt.

2 ¶Filiis heredibus, æquis partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus vnciis: vnū assem inter omnes videri factum, placuit: & ex eo decem vncias filios accepisse. tunc [y] enim ex altero asse portionem intelligi relictam, cùm, asse nominatim dato, vel duodecim vnciis distributis, residua portio non inuenitur. * nihil [z] autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis assis residuum accepisse videatur.

3 ¶Seius Mæuium ex parte, quam per leges [a] capere possit, heredem instituit: ex reliqua [b] Titium. si Mæuius solidum capere poterit: Titius adiectus, aut substitutus heres non erit.

p aliud in milite, *l.10 §.6.ff.ad Treb ll.*
q *l.35.ff.eodem*
r & sic generis ad genus fit cōpensatio.
s in quibus Titius fuit institutus.
t .i. ex ea parte qua Mæuius institutus est.
u & sic sequētia declarant præcedentia: & testator appellatione duarum partium intellexit duos quadrantes.
x tunc nummi currentes intelliguntur legati, *Bald.*
y Non fit transitus ad dupondium, vbi verba & mens testatoris possunt saluari sine isto transitu, *Bald.*
z *§.6.Instit.eod.*
a sub. Papias, *Vlpian .13.*
b Partis & residui appellatio totum comprehendit, *Bald. ad d. l.2 Cod.eod.*

79. *Idem* "lib.1. Definitionum."

QVòd si non sit reliqui facta mentio: tantumdem in altero asse habebit Mæuius, quantum Titius in primo.

80. *Idem* "lib.6. Responsorum."

QVòd si Mæuius nullius capax sit in totum substitutus admittitur.

De postumis. De institutione captatoria.

81. *Paulus* "lib. 9. Quæstionum."

CLemens Patronus testamento cauerat, vt, si sibi filius natus fuisset, heres esset: si duo filij, ex æquis partibus heredes essent: si duæ filiæ, similiter: si filius & filia: filio duas partes, filiæ tertiam dederat. duobus filiis & filia natis: quærebatur [c] quemadmodum in proposita specie partes faciemus. cùm filij debeant pares esse, vel etiam singuli duplo plus, quàm soror accipere. quinque igitur partes fieri oportet. vt ex his binas masculi, vnam femina accipiat.

1 ¶Si ita scripserit testator: *Quanta [d] ex parte me à Titio heredem institutum recitassem, ex ea parte Sempronius mihi heres esto*: non est captatoria [e] institutio. planè, nullo recitato testamento ab ipso testatore, inanis videbitur institutio remota suspicione captatoriæ institutionis.

c *addi l.47.§.2.ff eod l.13.ff. de libertat.*
d Baldus hîc notat dictionē, *quanta*, indicare conditionem.
e *l.70.ff.eodem.*

De institutione si legitimus heres vindicare nolit.

82. *Scæuola* "lib. 15. Quæstionum."

l.82 n°1

SI quis ita [f] heres instituatur, *Si legitimus heres vindicare nolit hereditatem meam*: puto, deficere condicionem testamenti, illo vindicante.

f Ex voluntate testatoris causa intestati potest præcedere causam testati in ordine succedēdi, *Bald.* voluntas testatoris potest causa intestati præcedere testati causā. substitutio vulgaris potest fieri ab intestato herede.

De testatore qui non est soluendo.

83. *Idem* "libro 18. Quæstionum."

SI non lex Ælia Sentia [g], sed alia lex [h], vel senatusconsultum [i], aut etiam constitutio[k], serui libertatem impediat: is necessarius fieri non potest[l], etiam si non sit soluendo testator.

1 ¶Temporibus Diui Hadriani cenatus sensuit, si testator, qui cùm moritur, soluendo non fuit, duobus pluribúsve libertatem dederit, eísque hereditatem restitui iusserit, & institutus heres suspectam sibi hereditatem dixerit, vt adire eam cogatur, & ad libertatem perueniat, qui priore [m] loco scriptus fuerit, eíque hereditas restituatur. idem seruandum in his, quibus per fideicommissum libertas data fuerit. Igitur, si primo loco scriptus desideraret adire hereditatem, nulla difficultas erit. nam si posteriores quoque, liberos se esse dicent, & restitui hereditatem desiderent: an soluendo sit hereditas, & omnibus liberis factis restitui deberet, apud prætorem quæreretur. absente autem primo, sequens desiderans adiri hereditatem, non est audiendus. quia si primus velit[n] sibi restitui hereditatem, præferendus est: & hic seruus futurus.

g de qua, *l.42. l.60.ff.eod.*
h putà Fauia, *l.12.ff. de manumiss.*
i *vid. l.11.ff.qui & à quibus.*
k *l.48. §.2.ff.eod.l.1. l 2. Cod. qui possunt ad libert.*
l Imò, is qui soluendo non est, heredem necessarium etiam in fraudem creditorum relinquere potest, *l.3. Cod.de necessariis.*
m *l.60.ff.eod. l.24.ff. qui & à quibus manumiss.*
n *l.22.§.1.ff.ad Trebellian.*

Si dominus seruum cui libertatem debebat, instituerit.

84. *Paulus* "lib. 23. Quæstionum."

SI seruo fideicommissa data sit libertas: heres hūc eundem seruum cum libertate heredem reliquisset: quæsitum est, an necessarius fiat heres. & humanius est, & magis æquitatis ratione subnixum, nō fieri necessarium. qui enim, etiam inuito [o] defuncto, poterat libertatem extorquere: is liber esse iussus, non [p] magnum videtur beneficium à defuncto consequi. immò nihil [q] commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem.

1 ¶Idem probandum erit & in illo seruo, quem testator ea lege emerat, vt manumitteret, si heres fuerit institutus. nam & hic, seposito beneficio testatoris, proprio iure poterit ad libertatem peruenire ex constitutione Diui Marci[r].

2 ¶Idem & in eo, qui [s] propria sua data pecunia, emptus est ab aliquo. nam & hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

o *l.90.ff.eodem.*
p *l.50.ff.de ritu.*
q Vectigal ex insinuatiōis necessitate (finge eam statuto requiri) & legato relicto pro malè ablatis nō solui hinc colligūt: eùm ex huiusmodi negotiis nihil adquiratur, *vide Corsetū singulari, statuto cauetur.*
r de qua, *vide l.2. Cod. si mancip. ita fuer. alien. vt manumit.*
s *l.4.ff. de manumiss.*

De particula aut.

85. *Scæuola* "lib.2. Responsorum."

LVcius Titius, qui fratrem habebat, testamento ita cauit: *Titius frater meus ex asse mihi heres esto. si mihi Titius heres esse noluerit, aut*[t] *(quod*[u] *abominor) prius morietur, quā meā hereditatē adierit, aut filiū filiámve ex se natū natúmve nō habebit: tunc Stichus, & Pamphilus, serui mei, liberi & heredes mihi æquis partibus sunto.* quæro: cùm Titius hereditatem adierit, & liberos aditæ hereditatis tempore non habuerit: an Stichus & Pamphilus ex substitutione liberi & heredes esse possint. item quæro: si ex substitutione neque liberi, neque heredes esse possint: an in partem hereditatis videantur adiecti. respondit: Apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, vt quemquam heredem adhiberet fratri, quem apertè ex asse heredem instituisset. igitur, si frater adiit, Stichus & Pamphilus heredes non erunt. quos eos amplius noluit heredes esse, si frater, priùs quàm hereditatem adiret, decessisset liberis relictis. nam prudens consilium testantis animaduertitur. non [x] enim fratrem solùm heredem prætulit substitutis: sed & eius liberos.

t hæc particula pro, *Et*, hîc sumitur, vt & *l 6. Cod. de institut. & substitut.* vide *l.pen.Cod.de verb. significat.*
u *l.41.in fin.ff. de vulgari.l.88.§.9.ff.de legat 2.* *Plin. 9. epistol. ad Tyron. Q. Curtius. 7.* Quod dij prohibeant, *Terent.* Quod Deus auertat, *Cicero* Dij auerruncent, *Cicero 9. ad Attic.*
x Verba testatoris sunt interpretanda, secundùm quòd naturalis ratio, & necessitudo sāguinis dictat, *Bald.* *adde l.6. Cod. de institut.*

De suo herede sub condicione instituto.

86. *Macianus* "libro septimo Fideicommissorum.

IAm dubitari nô potest, suos quoquo heredes sub hac[a] condicione institui posse, vt, si voluissent, heredes essent. si heredes non essent, alium, quem visum erit, eis substituere. Negatúmque, hoc casu necesse esse, sub contraria condicione filium exheredare. primùm quia tunc tantùm id exigeretur, cùm in potestate eius non esset, an heres patri existeret, exspectantis extrinsecùs positæ condicionis euentum. deinde quòd etsi quacumque posita condicione deberet filius sub contraria condicione exheredari: in proposito ne possibilis quidem reperiri posset. certè si verbis exprimeretur, inepta[b] fieret. huic enim condicioni, *Si volet, heres esto*, quæ alia verba contraria[c] concipi possunt, quàm hæc, *Si nollet heres esse, exheres esto?* quod quàm sit ridiculum[d], nulli non patet.

1 ¶ Non ab re autem hoc loco vellet excessus hic subiungeretur: suis ita heredibus institutis, si voluerint[e] heredes esse, non permittendum ampliùs abstinere se hereditate: cùm ea condicione instituti, iam non vt necessarij, sed sua sponte heredes exiterunt: sed & ceteris condicionibus, quæ[f] in ipsorum sunt potestate, si sui pateant: ius abstinendi adsequi non debent.

Si testator assem excesserit: & alium ex residua parte, vel partis non factæ mentione instituerit.

87. *Hermogenianus* "lib. 3. iuris Epitomatorum."

EX vnciis sex primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione heres instituatur: quinque vncias hereditatis tertius habebit. in vigintiquatuor etenim partes hereditate distributa, tertio ratio[g] calculi, veluti[h] ex decem partibus instituto, quinque vncias adsignauit.

De testatore qui non soluendo.

88. *Gaius* "lib. singul. de Casibus."

EI, qui soluendo non est, aliquo[i] casu euenit, vt & seruus cum libertate heres exsistat, "& præterea alius heres adiiciatur. veluti si, seruo cum libertate herede instituto," ita" adiectum sit, *Si mihi Stichus heres erit tunc Titius quoque heres esto.* nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres exstiterit, heres esse non potest[k]. cùm autem semel heres exiterit seruus: non potest adiectus efficere, vt qui semel heres exstitit, desinat heres esse[l].

De socio, de seruo communi, de seruo heredis.

89. *Paulus* "libro 2. Manualium."

SI socius heres institutus sit ex asse, & seruo communi legetur purè sine[m] libertate: hoc legatum non constitit[n] Planè sub condicione ei vtiliter & sine libertate legabitur. quoniam & proprio seruo ab herede rectè sub condicione legatur. Quare etiam heres institui sine libertate, vt alienus, socio herede scripto poterit. quia & proprius cum domino heres institui poterit.

De seruo proprio instituto qui necem domini detexit.

90. *Tryphoninus* "lib. 21. Disputationum."

TEstamento domini seruus sub condicione cum libertate heres institutus, pendente adhuc condicione necem domini detexit: eúmque prætor mereri[o] libertatem decreuit, etsi postea condicio testamenti extiterit, aliunde liber est: id est, ex præmio, non[p] ex testamento. igitur non est necessarius domino heres. licet autem ei volenti adire[q].

De imperatore litis causa instituto.

91. *Paulus* "lib. 5. Sententiarum".

IMperatorem litis[r] causa heredem institui, inuidiosum[f] est. nec calumniâ facultatem ex principali maiestate capi oportet[t].

De testamento ex falsa causa mutato.

92. *Idem* Imperialium sententiarũ in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo: seu Decretorum[u] "lib." secundo."

PActumeius Androstenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeij Magni ex asse heredẽ instituerat: eíque patrem eius substituerat. Pactumeio Magno occiso, & rumore perlato[x], quasi filia quoque eius mortua eius mortua, mutauit testamentum: Nouiúmque Rufum heredem instituit, hac præfatione: *Quia heredes, quos volui habere mihi continere non potui: Nouius Rufus heres esto.* Pactumeia Magna supplicauit Imperatores nostros. &. cognitione suscepta, licèt modus institutioni contineretur, quia falsus[y] non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putauit Imperator ei subueniendum: igitur pronuntiauit[z] hereditatem ad Magnam pertinere. sed legata, ex posteriore testamento eam præstare debere, proinde atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

a *l. 69. ff. eodem. l. 12 de cond. Inst.*
b Quod ineptum est, dicitur impossibile.
c Velle & Nolle, contraria, *vt hîc*: non velle, mediũ est, *Bartol. l. 3. ff. de regulis iuris.*
d Cur ridiculum? quia nemo seipsum exheredare potest.
e Nulla magis potestatiua est conditio quam ista, *Si volueris.*
f *l. 4. ff. eodem.*
g Ratio calculi est seruãda, *Baldus.*
h *l. 18. ff. eodem.*
i Potest fieri per posteriꝰ (putà condicionaliter) quòd per prius (id est, simpliciter) fieri nõ potest, *Bald.*
k Cur ita? *vide l. 3 §. 2. ff. eodem.*
l *l. 7. §. 10 in fin. ff. de minor.*
m *l. 76. in fin. ff. eodem.*
n *l. 76. in fin. ff. eodem. vide l. 3. Cod. de legatis.*
o purè scilicet: atque ita vox publica priuati ac testatoris voci præiudicat, *Bald.*
p *l. 84. ff. eodem.*
q eo casu. aliàs non licet, *vide l. 57. in fine ff. de adquirend. hered.*
r *§. vltim. Instit. quibus modis test. infirmit. l. vltim. ff. qui testam. Paul. 5. sentent. 12. §. 8. vide l. 1. Cod. qui militare.*
s *v. l. vltim. C. de fiscus vel Resp. Paul. dict. loco.*
t nota contra illos qui instituunt Ecclesiam Romanam, sperantes ex hoc, quòd Ecclesia moueat litem cõsortibus Baldus Idem, *hic* notat, Plura priuatis permitti quàm Principi, Principem magis quàm alios abstinere debere ab illicitis. Hæc verba literis aureis scribenda, hæc ille.
u de tribus Paulis Decretorum libris, *vide Cuiac. 2. obseruat. 26.*
x *l 28. ff. de inoffic.* vide Ciceronem. 1. de *oratore.*
y In hac sententia Princeps non dicit condemno. atque ita sufficit ferre sententiam declaratoriam licèt nõ sit insertum verbũ condemno, vel absoluo, *facit l 21. §. 1. ff. de receptis.*
z *vide l. 3. §. 3. ff. de testament.*

DE VVLGARI[a], ET PVPILLARI[b] SUBSTITUTIONE[c].

TIT. VI.

Diuisio institutionis. 1. substitutionis. 2. De liberis institutis, vel exheredatis, Qui ei substitui possunt. 1. Si pater sibi heredem non instituerit.

Modestinus "lib. 2. Pandectarum".

HEREDES[d] aut instituti dicuntur, aut substituti. instituti, primo gradu[e]: substituti, secundo, vel tertio.

1 ¶Heredis substitutio duplex est, aut simplex veluti. *Lucius Titius heres esto si mihi Lucius Titius heres non erit. tunc Seius heres "mihi" esto. si heres non erit, siuè erit, & intra pubertatem decesserit, tunc Gaius Seius heres mihi esto.*

2 ¶ Substituere liberis tam heredibus institutis quàm exheredatis[f] possumus: & tam eum, quem heredem nobis instituimus, quàm alterum.

3 ¶ Substituere liberis pater non potest, nisi si[g] heredem sibi instituerit. nam sine[h] heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

Quibus liberis pupillariter substituitur. 1. Si pater sibi testamentum non fecerit, aut eius hereditas ex testamento adita, non sit. 2. De herede instituto adire cogendo. 3. Si minor adeundæ hereditatis causa sit restitutus. 4. De ordine scripturæ. De filio vel seruo testatoris, vel posthumo suo pupillariter substitutis. 7. De ordine in questione, an valeat testamentum.

2. *Vlpianus* "lib. 6. ad Sabinum."

MOribus[i] introductum est, vt quis liberis impuberibus[k] testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim[l] annos perueniant, feminæ ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in potestate[m]. ceterùm emancipatis non possumus: postumis[n] planè possumus nepotibus etiam possumus: & deinceps si qui nõ recasuri sunt in patris potestate. sed si eos patres præcedant, ita demum substitui eis potest. si heredes instituti sint, vel exheredati ita enim post legem Velleam succedendo non rumpunt testamentum. nam, si principale[o] ruptum sit testamentum, & pupillare euanuit. Sed si extraneum quis impuberem heredem scripserit, poterit ei substituere: si modo eum in locum nepotis adoptauerit, vel adrogauerit, filio præcedente.

1 ¶Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi[p] quoque debet facere. ceterùm soli filio non poterit, nisi fortè miles[q] sit. Adeo autem, nisi sibi quoque fecerit, non valet: vt, nisi adita quoque patris hereditas sit, pupillare testamentum euanescat. Planè si omissa causa principalis testamẽti, ab intestato possideatur hereditas: dicendum est, & pupillo substitutum seruandum.

2 ¶Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem institutum adire hereditatem, vt ex secundis tabulis fideicommissum conualescat. vt, puta si iam pupillus decessit. ceterùm, si adhuc[r] viuat improbũ[s] esse Iulianus existimat eum, qui sollicitus est de viui hereditate.

3 ¶Ego, etiam si minor vigintiquinque annis adeunde hereditatis causa fuerit restitutus, puto proficere secundis tabulis, vt prætor vtiles actiones decernat substituto.

4 ¶ Priùs[t] autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere: & non conuertere ordinem scripturæ. & hoc Iulianus putat, "priùs sibi debere deinde filio heredem scribere." ceterùm, si antè filio, deinde sibi testamentum faciat non valere. Quæ sententia rescripto Imperatoris nostri ad Virium Luppũ Britanniæ præsidem comprobata[u] est. & meritò: constat enim, vnum[x] esse testamentum, licèt duæ sint hereditates. vsque adeò, vt, quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat. & postumum suum filio impuberi possit quis substituere.

5 ¶ Sed si[y] quis ita[z] fuerit testatus, *Si filius meus intra quartumdecimum annum decesserit, Seius heres esto.* deinde, *Filius heres esto*: valet substitutio licèt conuersa[a] scriptura filij testamentum fecerit.

6 ¶Sed & si ita scripserit, *Si filius mihi heres non erit, Seius heres esto: filius heres esto*: secundo quidẽ gradu Seius scriptus est heres, &, si filius heres non exstiterit, procul dubio Seius ei[b] heres erit. sed etsi exstiterit filius heres, & in pubertatem defunctus est, Seius admittendus rectè videtur vt non ordo scripturæ, sed ordo successionis spectetur.

7 ¶Quod

a *§ 2. Institut. 15.*
b *2. Institut. 16. 6. Cod. 26.*
c substitutio appendix institutionis præcedentis, *l. 35. ff. de adquirend. hered.*
d *Paul. 3. sentent. 4. §. 17. Vlpian. 22. §. 33. 350. Synopsis 10. cap. 1. 5. Harmenop. 8. §. 1. §. 2.*
e id est, primo loco, *l. 2. §. 4. ff. secund. tabul.*
f *§. 4. Institut. de pupillari. Vlpian. 23. §. 8.*
g *l. vltim. ff. de iure codicil. §. 34. Institut. de legat.*
h Institutione heredis testamenta vim accipiunt, *l. vltim. Cod. de iure codicill. §. 34. Institut. de legatis.*
i Consuetudine & statuto fieri potest, ut quis decedat pro parte testatus & intestatus, *v. Tiraquellum 13. priuilegio piæ causæ.*
k *Institut. de pupill. in princip. l. 7. Cod. de imper. & aliis substitut.*
l *§. 8. Institut. de pupill.*
m cùm non extranei. *§. vltim. institut. de pupill.*
n *§. 4. Institut. de pupill.*
o *§. 5. inf. Inst. de pupill.*
p *dict. §. 5. in princip.*
q *l. 15. §. 15. l. 41. in fin. ff. de testam. milit.*
s Viuentis de hereditate sollicitum esse improbum est, *l. 1. §. 21. ff. de collat. bon. l. vltim. Cod. de pactis. l. 2. inf. ff. de his quæ vt indignis: l. 29. l. 30. ff. de donat.*
s nisi præsente eo de cuius hereditate agitur, pacifcatur, *l. vltim. C. de pactis.*
t *l. 1. ff. de hered. instituit.*
u improbata, Gouean. 1. *Var.* 9. reprehensus à Roberto 1. *rec.* 34.
x vel quasi, *§. 2. Institut. de pupill.* duplex, *l. 1. ff. si cui plus quàm per legem Falcid.*
y Sed & si quis, *Goueanus 1. Var.* 9. reprehensus à Robert. 1. *rec.* 34.
z præmissa scilicet substitutione institutioni.
a Verba, præposita & postposita idem significant, *Bald.*
b Quando vulgaris expressa includit pupillarem tacitã, vulgaris naturam habet vulgaris & pupillaris: ita vt virtute ipsius succedatur, quando ita pubert, *Bal.*

a Id autem indicat verbum *ſubſtituere*, quod ſignificat ſecundum actum & non priorem, *Bald.*
b ſi ſpectes ordinem ſucceſſionis non ſcripturæ.
c id eſt, generaliter.
d *vide l.7. Cod. eodem.*

7 ¶ Quod igitur dictum eſt, ſingulis liberorum ſubſtituere licere: ideo adiectum eſt, vt declaretur [a], non eſſe à filij teſtamento incipiendum [b] impuberis.

De ſubſtitutione pupillari quiſquis mihi heres erit.

3. *Modeſtinus* "libro primo differentiarum."

CVm filio in puberi pater ita [c] ſubſtituerit, *Quiſquis mihi heres erit. idem filio impuberi heres eſto*: placuit ad hanc ſubſtitutionem ſcriptos tantummodò "ad hereditatem" admitti. itaque [d] dominus, cui per ſeruum hereditatis portio quæſita ſit, ex ſubſtitutione impuberi heres effici non poterit, ſi ſeruus ab eius exierit poteſtate.

Si pater in vnum caſum ſubſtituerit. 1. De ſubſtitutione reciproca.

4. *Idem* " lib. ſingula. de Eurematicis [e]."

IAm hoc iure vtimur ex Diui Marci & Veri conſtitutione, vt, cum pater impuberi filio in alterum caſum ſubſtituiſſet, in vtrumque caſum ſubſtituiſſe intelligatur [f], ſiue filius heres non exſtiterit: ſiue exſtiterit, & impubes deceſſerit. l4 n°1

1 ¶ Quod ius ad tertium [g] quoque genus ſubſtitutionis tractum eſſe videtur. nam ſi pater duos filios impuberes heredes inſtituat, eóſque inuicem ſubſtituat: in vtrumque caſum reciprocam [h] ſubſtitutionem factam videri Diuus Pius conſtituit. §1 n°1

2 ¶ Sed ſi alter pubes [i], alter impubes, hoc communi verbo [k], *eóſque inuicem † ſubſtituo*, ſibi fuerint ſubſtituti: in vulgarem tantummodò caſum factam videri ſubſtitutionem Seuerus & Antoninus conſtituit. incongruens [l] enim videbatur, vt in altero duplex eſſet ſubſtitutio, in altero ſola vulgaris. Hoc itaque caſu ſingulis ſeparatim pater ſubſtituere debebit: vt ſi pubes heres non extiterit, impubes ei ſubſtituatur. ſi autem impubes heres exſtiterit, & intra pubertatem deceſſerit, pubes frater in portionem coheredis ſubſtituatur. quo caſu in vtrumque euentum ſubſtitutus videbitur. ne, ſi ſingulari modo impuberi quoque ſubſtituat, voluntatis quæſtionem relinquat, vtrùm de vna vulgari tantummodo ſubſtitutione, in vtriuſque perſona ſenſiſſe intelligatur. ita enim in altero vtraque ſubſtitutio intelligitur, ſi voluntas [m] parentis non refragetur. vel certè euitandæ quæſtionis gratia ſpecialiter. [n] in vtrumque caſum impuberi ſubſtituat fratrem: *Siue heres non erit: ſiue erit, & intra pubertatis annos deceſſerit.*

De ſubſtitutione, quiſquis mihi heres erit. Quiſquis mihi heres erit conditio ad deficientis quoque partem vocat. Duar.

5. *Gaius* " lib. 3. ad legem Iuliam & Papiam."

SI in teſtamento heredes ſcripti ita alicui ſubſtituti fuerint, vt ſi [o] is heres non eſſet; quiſquis ſibi heres eſſet, is in parte quoque deficientis eſſet heres: pro qua parte quiſque heres exſtitiſſet, pro [p] ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet. neque intereſſe, iure inſtitutionis quiſque ex maiore parte heres factus eſſet, an quòd, per legem [q] alteram partem alicuius vindicaſſet. l5 n°1

Prohibitus ſuccedere patri, quatenus poßit ſuccedere filio.

6. *Terentius Clemens* lib. 4. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI is [r] qui ex bonis teſtatoris ſolidum capere non poſſit [ſ], ſubſtitutus ſit ab eo impuberi filio eius: ſolidũ ex ea cauſa capiet, quaſi à pupillo capiat. ſed hoc ita interpretari Iulianus noſter videtur, vt ex bonis, quæ teſtatoris fuerant amplius capere non poſſit. quod ſi pupillo aliquid præterea adquiſitum eſſet, aut ſi exheredato eſſet ſubſtitutus: non impediri eum capere, quaſi à pupillo capiat.

De ſubſtitutione facta poſt pubertatem:

7. *Papinianus* "lib. 6. Reſponſorum."

VErbis ciuilibus [t] ſubſtitutionem poſt quartumdecimum annum ætatis fruſtra fieri conuenit [u]. ſed qui non admittitur vt ſubſtitutus, vt adiectus heres quãdoque non erit. ne fiat contra voluntatem, ſi filius non habeat totum interim, quod ei teſtamento pater dedit.

De ſubſtitutione pupillari pura, vel condicionali: veluti.
1. Si mihi heres erit: aut, quiſquis mihi heres erit.

e de quibus, *vide l.58 ꝭ. ſolut.*
f Vulgaris expreſſa continet tacitam pupillarem: & è conuerſo, *Bald.*
g Primus caſus eſt delatæ hereditatis: ſecundus ad pupillitatem, *l. 8. Cod. de impub. & aliis*: tertius eſt, qui habet formulam diuerſam à vulgari pupillari ſubſtitutione, introductam potiſſimum propter caduca: vt, remedio ſubſtitutionis reciprocę, valeret inter coheredes ius adcreſcendi antiquum, potiùs quàm ius caduci. Et formulam ſi inſpicias, multa ſunt genera ſubſtitutionum: ſi ſucceſſionem, duo tãtùm, vulgaris & pupillaris: qua diuiſione comprehendũtur quæcumque ad inſtar earum rediguntur & duplices, ſiue, vt loquitur Theophil[o], vulgaris pupillaris, *Cuiac. hîc.*
h noſtri breuiloquam (quòd breui ſermone plures contineat ſubſtitutiones) id eſt, compendioſam appellant.
i *vt l. 6. Cod. de teſtament. milit. l. 2. Cod. de Impubert.*
k Verbum, ſubſtituere, eſt Verbum commune: poteſt enim trahi ad diuerſas ſpecies inſtitutionum, putà directã & fideicõmiſſariam, *Bald.*
† *l.43. ꝭ. eod. l. 2. Cod. eod.*
l Incongruè de perſona reſpondetur, *vt hic*: de contractu, *l. 52. §. 2. ꝭ. de verbor. obligat.* de facto *l.24. ꝭ. de legat.* de aliis atque aliis rebus, *l.13. ꝭ. de offic. præſid.*
m vt tacita includatur expreſſæ, in poteſtate eſt teſtatoris, *Bald.*
n Optimum eſt conſilium, vt teſtator ſubſtituẽdo exprimat ſingulos caſus, vt non remaneat quęſtio voluntatis, *Bald.*
o *vide quæ ſcripſi ad l. vnicam. Codice de caducis.*
p Quantam partem quis habet in inſtitutione primæua, iure primæuo vel accreſcendi, tantam habet ex ſubſtitutione, *Bald. adde l.24. ꝭ. eodem*
q Papiam caducariam. *l. vnica. Cod. de caducis*, id eſt, iure accreſcendi. hinc nota, quòd pars iure accreſcendi, dicitur propria. *Bald.*
r putà cœlebs *vide Vlpian. 3. §. 2. 9.*
ſ putà filius naturalis, *l. 2. Cod. de nat. Accurſ.* vt vxor inſtituta pro parte, & pupillo ſubſtituta, quæ olim plus decima bonorum mariti capere non poterat per legem Iuliam hodie ſublatam, *l. 2. Cod. de infirm pœnis cœlibat Gouean.* His verò verbis, *Cuiac. 9. obſeruat. 17.* aliud quàm de orbo & cœlibe exemplum profert, putà de vxore, quæ ex teſtamento mariti ſolidùm capere non poteſt: ex teſtamento filij poteſt, *Vlpianus.*

t id eſt, directis, legitimis, communibus, vulgaribus, quibus opponũtur obliqua & precaria. directa ſunt, vt, *Heres eſto: Heredem facio: Do, lego, capito ſumito, habeto, Vlpian. 25. §. 1. Zaſ. Gouean. Duar. 2. diſput. 9. vide Cuiac. 11. obſeruat. 25.*
u niſi à milite. *l. 15. ꝭ. eodem.*
x ¶ Subſtitutio pupillaris poteſt fieri purè & ſub condicione extrinſeca.

8. *Vlpianus* lib. 4. ad Sabinum.

QVi liberis [x] impuberibus ſubſtituit, aut purè [y], aut ſub condicione [z] ſolet ſubſtituere. Purè [a] ſic: *Si [b] filius meus intra pubertatẽ deceſſerit, Seius heres eſto.* ſiue Seius iſte heres inſtitutus ſit, & impuberi ſubſtitutus, nullam habet condicionem: ſiue ſolùm ſubſtitutus. ſub [c] condicione autem inſtitutum ſi ſubſtituat, id eſt, *ſi mihi heres erit*: non aliàs exiſtet heres ex ſubſtitutione, niſi & ex inſtitutione heres fuerit [d]: cui ſimilis [e] eſt & hæc ſubſtitutio, *Quiſquis [f] mihi ex ſupraſcriptis heres erit.* habet enim in ſe "eandem" conditionem "ſimilem ſuperiori."

1 ¶ Hæc verba, *Quiſquis mihi heres erit, idem impuberi filio heres eſto*, hunc habent ſenſum, vt non omnis, qui patri heres exſtitit, ſed [g] is, qui ex teſtamento heres exſtitit, ſubſtitutus videatur. & ideo neque pater, qui per filium, neque dominus, qui per ſeruum exſtitit, ad ſubſtitutionem admittetur, neque heredis [h] heres. quia non [i] ex iudicio veniunt. partes [k] quoque eædem ad ſubſtitutos pertinent, quas in ipſius patris familiæ habuerũt hereditate

Si pater heredes ſuos & alium præterea pupillo ſubſtituat.

9. *Labeo* "lib. 1." Poſteriorũ à Iauoleno Epitomatorũ.

SI pater filio impuberi eoſdem, quos ſibi, & te vnum [l] præterea heredem inſtituit: bonorum filij te dimidiam, [m] ceteros patris heredes communiter dimidium ita habere, vt vnus ſemis apud te maneat, alterius ſemiſſis pro his partibus inter heredes paternos diuiſio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

De ſubſtitutione pupillari quiſquis mihi heres erit. 1. qui fiunt heredes neceſſarij pupillo. 2. in quibus bonis ſuccedit ſubſtitutus impuberi. 3. De ſubſtituto pupillariter, qui repudiauit hereditatem patris. 5. in quibus bonis ſuccedit ſubſtitutus impuberi. 7 De eo qui inſtitutus, & ſibi ſubſtitutus eſt.

10. *Vlpianus* lib. 4. ad Sabinum.

SEd ſi plures ſint ita ſubſtituti, *Quiſquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit*, deinde quidam ex illis, poſteaquàm heheredes extiterint patri, obierũt: ſoli ſuperſtites [n] ex ſubſtitutione heredes exiſtẽt pro rata partiũ, ex quibus inſtituti ſint. nec quicquam valebit ex perſona defunctorũ.

1 ¶ Quos [o] poſſum heredes mihi facere neceſſarios, poſſum & filio. vt ſeruum meũ, & fratrem ſuum, quamuis in rebus vmanis [q] nondum ſit. poſtumus igitur erit fratri heres neceſſarius.

2 ¶ Filio impuberi herede ex aſſe inſtituto ſubſtitutus quis eſt. exſtitit patri filius heres. an poſſit ſubſtitutus ſeparare hereditates, vt filij habeat, patris non habeat? non poteſt. ſed aut vtriuſque debet hereditatem habere, aut neutrius. iuncta [r] enim hereditas cœpit eſſe.

3 ¶ Idémq; eſt, ſi pater me heredem ſcripſerit ex parte, "&" filium ex parte, & ego patris hereditatem repudiauero: nam neque filij hereditatem habere poſſum.

4 ¶ Si ex aſſe heres inſtitutus, filio exheredato ſubſtitutus, repudiauerit patris hereditatem, cùm non haberet ſubſtitutum: non poterit filij adire. * nec enim valet filij teſtamẽtum, niſi [f] patris fuerit adita hereditas. nec "enim" ſufficit ad ſecundarũ tabularum vim, ſic eſſe factũ teſtamentũ, vt ex eo adiri hereditas poſſit. 5 ¶ Ad ſubſtitutos [ſ] pupillares pertinent, & ſi [t] quæ poſtea pupillis obuenerint. neq; enim ſuis bonis teſtator ſubſtituit, ſed impuberis. cùm & exheredato ſubſtituere quis poſſit. niſi mihi proponas militem eſſe, qui ſubſtituit heredẽ hac mẽte, vt ea ſola velit ad ſubſtitutũ pertinere, quæ à ſe ad inſtitutũ peruenerunt. 6 ¶ In adrogato quoque impubere dicimus, ad ſubſtitutũ eius ab adrogatore datũ non debere pertinere ea, quæ haberet, ſi adrogatus non eſſet: ſed ea ſola, quæ ipſe ei dedit adrogator. niſi fortè diſtinguimus: vt quartam quidem, quam omnimodo ex reſcripto Diui Pij debuit ei relinquere, ſubſtitutus habere nõ poſſit: ſuperfluũ habeat. Scæuola tamen libro decimo Quæſtionũ putat, vel hoc [u] adrogatori permittendum. quæ ſententia habet rationem. ego etiam ampliùs puto, & ſi quid beneficio adrogatoris adquiſiit, & hæc ſubſtitutum poſſe

y ¶ Quid ita? An aliud eſt ſubſtitutio, quàm cõditionalis inſtitutio? *vide l.41. §.6. ꝭ. eodem.*
z *l. vltim. §. 1. ꝭ. eodem. Paul. 3. ſentent. 4. §. 18.*
a In ſubſtitutione pupillari purè facta non requiritur vt inſtitutus ſit heres patris.
b Cõditio quæ tacitè ineſt, etiam expreſſa actum conditionalem non facit.
c Verba adſirmatiua ſub conditione concepta, diſpoſitionem & inſtitutionem inducunt, *vt hic*: etſi vulgò dicatur, in diſpoſitione non eſſe quæ ſint in conditione, & conditione nihil certum conſtituere.
d Imò, vt heres non ſit, aliud erit, *l.21. ꝭ. de hereditat.*
e Inſtitutiones ſi Titius mihi heres erit: & Quiſquis mihi heres erit, verborum conceptione & formula diſſimiles, re & effectu pares ſunt.
f Quiſquis diſtributione iunctum verbo futuri tẽporis inducit diſpoſitionem.
g ſubſtitutio pupillaris in qua fit mentio heredum teſtatoris, ad eos tantũ heredes pertinet qui iudicio defuncti ſunt heredes, at non per aliam perſonam (vt eſt, pater per filiũ: dominus per ſeruum. Hi non ſunt heredes ex iudicio defuncti, ſed per mediam perſoná. vnde notãt, verbũ ſimpliciter prolatum, intelligi per prius, non per poſterius.
h *l. 70. ꝭ. de verb. ſignificat.*
i Heredum alij heredes iudicio defuncti, alij nõ iudicio defũcti, *vt hic: & l.1. §.4. vt legatorum nominate.*
k *l.34. ꝭ. eodem.*
l Coniunctus, habetur loco vnius perſonæ: diſiunctus, locò alterius.
m *vide l. vltim. Cod. eodem.*
n Spes vulgaris ſubſtitutionis non tranſmittitur ad heredes.
o *l.2. §.4. ꝭ. eodem.*
p humanis.
q *l.59. ꝭ. de adquirend. heredit.* Coniunctorum & vnitorum impoſſibilis eſt ſeparatio. Hereditatem proprie dici antè aditam hereditatem: poſt aditam, patrimonium heredis dici hinc colligunt *Socin. ad l.1. §.8. ꝭ. de adquirend. heredit.*
r Quando principale eſt caducum & acceſſorium etiam, *Bald.*
ſ Sicut pater non poteſt decedere pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus: ita nec filius cui pupillariter ſubſtituitur, *Bald.*
t Imò non ea, *l.22. §.1. ꝭ. de adopt.*
u id eſt, quartam ſubſtitionis. Atque ita pater, nõ tantũ naturalis ſed adoptiuus poteſt ſubſtituere filio pupillariter, etiam in legitima, *Bald.*

habere. vtputa adrogatoris amicus [a] vel cognatus ei aliquid reliquit.

7 ¶ Nemo inſtitutus, & ſibi ſubſtitutus ſine cauſæ mutatione [b] quicquam proficit. ſed hoc in vno gradu. ceterùm, ſi duo ſint gradus, poteſt dici, valere ſubſtitutionem: vt Iulianus libro trigeſimo Digeſtorum putat. ſi quidem ſic ſit ſubſtitutus ſibi, cùm haberet coheredem Titium, *Si Stichus heres non erit, liber & heres eſto*: non valere ſubſtitutionem. quòd ſi ita: *Si Titius heres non erit, tunc Stichus liber & heres, & in eius partem eſto*: duos gradus eſſe: atque ideo, repudiante Titio, Stichum liberum & heredem fore.

Quo tempore ſpectatur an heres poßit capere

11. *Paulus* lib. 1. ad Sabinum.

SI is qui heres inſtitutus eſt, filio ſubſtitutus ſit: nihil oberit ei in ſubſtitutione, ſi tunc capere poſſit, cùm filius deceſſit. Contrà quoque poteſt pœnas [c] in teſtamento pupilli pati, licèt in patris paſſus non ſit.

De ſeparatione hereditatis paternæ, & pupillaris.

12. *Papinianus* lib. 3. Quæſtionum.

SI filius, qui patri, ac poſtea fratri ex ſecundis tabulis heres extitit, hereditatem patris recuſet, fraternam autem retinere malit: audiri debet [d]. iuſtiùs enim prætorem facturũ exiſtimo, ſi fratri ſeparationem bonorum patris conceſſerit. etenim ius dicenti [e] propoſitum eſt, liberos oneribus hereditariis non ſponte ſuſceptis liberare: non inuitos ab hereditate remouere. præſertim quòd, remotis tabulis ſecundis legitimam haberet fratris hereditatem. itaque legata dumtaxat ex ſecundis tabulis præſtari debent, habita ratione facultatium in Falcidia, non patris, vt aliàs ſolet, ſed impuberis.

De gradu ſubſtituti pupillariter.

13. *Pomponius* lib. 1. ad Sabinum.

QVo gradu [f] heres liberis ſubſtituatur, nihil intereſt.

De fine ſubſtitutionis pupillaris.

14. *Idem* lib. 2. ad Sabinum.

IN pupillari ſubſtitutione, licèt longius [g] tempus comprehenſum fuerit, tamen finietur ſubſtitutio pubertati [h].

De ſubſtitutione facta à milite.

15. *Papinianus* lib. 6. Reſponſorum.

CEnturio [i] filiis, ſi intra [k] quintum & vigeſimum annum ætatis ſine liberis vita deceſſerint, directò ſubſtituit. intra quatuordecim annos etiam propria bona filio ſubſtitutus iure communi capiet. poſt eam autem ætatem, ex priuilegio militum, patris duntaxat, cum [l] fructibus [m] inuentis in hereditate.

Si ſeruus legetur, & à ſubſtituto filij liber eſſe iubeatur 1. Si pater primum ſibi, deinde filio: vel primum. Sibi, & filio, Deinde ſibi teſtamentum fecerit.

16. *Pomponius* lib. 3. ad Sabinum.

SI quis eum, quem [n] teſtamento ſuo legauit, rurſus à ſubſtituto filij liberum eſſe iuſſerit: liber erit: quaſi legato adempto. nam & in legato in his teſtamentis nouiſſima [o] ſcriptura erit ſpectanda. ſicut in eodem teſtamento vel teſtamento & codicillis confirmatis obſeruaretur.

1 ¶ Si, ſuo teſtamẽto perfecto, alia [p] rurſus hora [q] pater filio teſtamentum fecerit, adhibitis legitimis teſtibus: nihilominùs id valebit. & tamen patris teſtamentum ratum manebit. Nam & ſi ſibi, & filio pater teſtamẽtum feciſſet, deinde ſibi tantùm vtrumque ſuperius rumpetur. Sed ſi ſecundum teſtamentum ita fecerit pater, vt ſibi heredem inſtituat, ſi viuo ſe, filius decedat: poteſt dici, non rumpi ſuperius teſtamentum. quia * ſecundum non valet, in [r] quo filius præteritus ſit.

De naſcituro poſt mortem eius. cui pupillariter ſubſtituitur.

17. *Idem* lib. 4. ad Sabinum.

SVbſtitui liberis is etiam poteſt, qui [ſ] poſt mortem eius natus fuerit, cui ſubſtitutus heres fuerit.

De ſeruo communi pupillariter ſubſtituto. De ſubſtitutione, vel inſtitutione ſerui legati.

18. *Vlpianus* lib. 16. ad Sabinum.

SI ſeruus communis [t] ſubtitutus ſit impuberi cum libertate, ſi quidem à patrefamilias fuiſſet redemptus, erit impuberi neceſſarius. ſi verò ab impubere redemptus: non neceſſarius, ſed voluntarius fit heres, vt Iulianus libro trigeſimo Digeſtorum ſcribit. quòd ſi neque à patre, neque à pupillo fuerit redemptus: æquitatis ratio ſuggerit, vt ipſe pretium [u] partis ſuæ domino offerens poſſit & libertatem, & hereditatem conſequi.

1 ¶ Si Titio fuerit legatus [x] ſeruus. poſſe eum impuberi [y] ſubſtitui cum libertate, quemadmodum inſtitui potuit legatus. & euaneſcit legatum exiſtente condicione ſubſtitutionis.

29. *Iulianus* libto trigeſimo Digeſtorum.

IDem eſt, & ſi poſt [z] mortem legatarij ſeruus ſubſtitutus ſit:

De ſubſtitutione pupillari.

20. *Vlpianus* libro ſextodecimo ad Sabinum.

PAtris & filij [a] teſtamentum pro vno [b] habetur etiam in iure prætorio. nam (vt Marcellus libro Digeſtorum nono ſcribit) ſufficit [c] tabulas eſſe patris ſignatas, & ſi reſignatæ ſint filij. & ſeptem ſigna patris ſufficiunt.

1 ¶ Si pater ſibi per [d] ſcripturam, filio per nuncupationem, vel contrà fecerit teſtamentum: valebit.

De ſubſtitutione, ſi intra decimum annum deceſſerit.

21. *Idem* lib. 41. ad Edictum.

SI ita quis ſubſtituerit: *ſi filius meus intra [e] decimum annum deceſſerit, Seius heres eſto*, deinde hic ante quartumdecimum, poſt decimum, deceſſerit: magis eſt, vt non poſſit bonorum poſſeſſionem ſubſtitutus petere. non enim videtur in hunc caſum ſubſtitutus.

De bonorum poſſeßione contra tabulas.

22. *Gaius* lib. 15. ad Edictum Prouinciale.

IS, qui contra tabulas teſtamenti patris bonorum poſſeſſionem petierit, ſi fratri impuberi ſubſtitutus [f] ſit, repellitur [g] à ſubitutione.

Ex ſubſtitutione reciproca qui xxv. vocantur pro qua parte.

23. *Papinianus* libro ſexto Reſponſorum.

QVi [h] plures heredes inſtituit, ita ſcripſit: *Eóſque omnes inuicem [i] ſubſtituo*. poſt aditam à quibuſdam ex his hereditatem, vno eorum defuncto, ſi condicio ſubſtitutionis exſtitit, alio herede partem ſuam repudiante, ad ſuperſtites tota portio pertinebit. quoniam inuicem in omnem cauſam ſinguli ſubſtituti videbuntur. vbi enim quis heredes inſtituit, & ita ſcribit, *Eóſque inuicem ſubſtituo*: hi ſubſtitui videbuntur, qui heredes exſtiterunt [k].

Pars data in inſtitutione, cenſetur data in ſubſtitutione.

24. *Vlpianus* lib. 4. Diſputationum.

SI plures ſint inſtituti ex [l] diuerſis partibus, & omnes inuicem ſubſtituti: plerumque credendum, & ex [m] iiſdem partibus ſubſtitutos, ex quibus inſtituti ſint. vt ſi fortè vnus ex vncia, ſecundus ex octo, tertius ex quadrante ſit inſtitutus: repudiante tertio, in nouem partes diuidatur quadrans, ferátque octo partes, qui ex beſſe inſtitutus fuerat, vnam partem, qui ex vncia, ſcriptus eſt: niſi fortè alia mens fuerit teſtatoris, quod vix credendum eſt: niſi [n] euidenter fuerit expreſſum.

De filijs impuberibus inuicem ſubſtitutis & extraneo ſubſtituto ei, qui nouißimus morietur.

25. *Iulianus* libro vigeſimoquarto Digeſtorum.

SI pater impuberes filios inuicem ſubſtituerit, & ei, qui nouiſſimus mortuus fuerit, Titium: reſpondendum eſt, ſolos fratres [o] bonorum poſſeſſionem accepturos: & quodammodo duos gradus huius inſtitutionis factos. vt primo fratres inuicem ſubſtituerentur, ſi illi [p] non eſſent, tunc [q] Titius vocaretur.

Si poſtumus pupillariter ſubſtitutus viuo patre naſcatur

26. *Idem* libro vigeſimonono Digeſtorum.

SI pater filium impuberem heredem ſcripſerit, & ei ſubſtituerit, ſi quis ſibi poſt mortem natus erit, deinde viuo fratre poſtumus natus fuerit: teſtamẽtum viuo rumpetur. poſt mortem autem fratris viuo patre natus, ſolus heres patri ſuo exiſtet.

a Beneficium quod alij conſertur meo nomine, mihi confertur. An idem in vxore, vt quæ ei fuerint donata à conſanguineis mariti, cenſeantur ei data fauore mariti: vt ita donatio marito adquiratur? Veteres aiunt: Alciatus negat. de qua præſumptione, *vide Alciatũ 1. præſumpt. 18. vide quæ notaui ad l. 9. Cod. de donation. ante nuptias.*

b id eſt, ſine ademptione cõmodi ex ſubſtitutione prouenientis, *Bartol.* Cauſa mutatur, ſi res à me in aliũ transferatur, *l. 48. §. 1.] eod.*

c Pœna eſt, nõ poſſe capere ex teſtamento, *Baldus*. Pœnas autem legis Iuliæ cœlibib. cõſtitutas intelligit de quibus. *dixi ad Vlpia. 14. §. 1. vide Vlpi. 14 §. 1.*

d *l. 57. §. 1. ad Trebell.*

e id eſt, prætori, *l. 1.] de iuriſd.*

f *l. 36.] eodem.*

g quid ſi breuius? *l. 21.] eod. m.*

h *aliàs* pubertate. Ita pupillaris ſubſtitutio finitur pubertate: filiis enim impuberibus tãtum fieri poteſt, *vt hic: l. coh. redu. §. cis filiæ. hoc tit. Inſtit. de pupillari 2. Gaius. 4.* Hanc ſubſtitutionem ſic deſcribit Horatius. *2. ſermon. 6.* ſi cui præterea validus malè filius, in re Præclara ſub latus aletur, ne manifeſtum Cælibis obſequium nudet te, leuiter in ſpem Arripere officioſus, & vt ſcribere ſecundus heres; vt ſi quis caſus puerũ egerit Orco, in vacuũ venias,

i *l. 8. Cod. eodem.*

k *vide Cuiac.* in hanc legem. 11. *obſeruat. 25. & 12. obſeruat, 27.*

l Fructus inuẽti in hereditate, tempore mortis, vel percepti poſt mortẽ teſtatoris iacente hereditate, vel percepti poſt aditam hereditatẽ, an & quemadmodũ fideicõmiſſario ſint reſtituendi, vide omnino apud Manticam, *7. de Coniecturis vltimarum volũt. 10.*

m *l. 9.] ad l. Fal.*

n *vide l. 14.] de legat. 2.*

o *v. quæ not. ad l. 21. §. 1.] qui teſt.*

p Teſtator poteſt facere teſtamentum ſibi & filio, diuerſis horis & tabulis.

q de hora & horis, *vide Cuiac. cap. 2. de præſcript.* & Oldend. *cap. 7. de præſcript.*

r *vide l. 7.] de liberis.*

ſ Poſthumus poteſt iam nato pupillariter ſubſtitui, *Bald.*

t *l. 6. §. 3.] de hereditat. Inſtitut.*

u ¶ Fauore libertatis & pupillaris ſubſtitutionis, cogitur quis vendere partem ſuam, *vide l. 1. §. 1. de comm. ſeru.*

x *l. 14.] eodem.*

y *l. 5. § 3. Cod. de neceſſariis.*

z *l. 38. de heredi. tat. Inſtitut.*

a *ſubaudi* impuberis.

b *§. 2. & ibidem Theophil. Inſtit. de pupillari. l. 28. verſ. me illud monet.] de rebus autorit. iud.* ideóque vna ſolemnitas ſufficit, in vtroque, *Baldus*. Proinde vt ibidem Theophil⁹ ſcribit ſeptem teſtes ſufficiunt, neque quatuordecim exiguntur.

c *l. 9.] ſecund. tabular.*

d *l. 8. in fine] ſecund. tabular.* adde quæ ſcripſi *ad l. 11.] teſtam. quemadmodum aper.*

e quid ſi in tempus longius? *vide l. 14.] eod.* Permiſſum intra tempus, poſt tempus videtur denegatum, *Baldus*.

f *vide Tyraquellum priuilegio. 29. pia cauſa.*

g *l. 8. §. 4. ſuprà de inoffic. l. 27. §. 2.] ad Trebell. l. 5. §. 2. §. 4.] de legat. præſtand.* Qui impugnat paternum teſtamentum, non debet ex pupillari & acceſſorio commodum reportare, *Baldus*.

h vide Lãgebekiũ, *cap. 7. Annotationum. Cuiac. in hanc legem. 10. obſeruat. 40.*

i ex ſubſtitutione reciproca debẽt admitti heredes ſuperſtites, non autem heredes præmortuorum: & debent admitti pro hereditariis portionib⁹, *Baldus*.

k *leg. 41. §. 1.] de adquirend. hereditat.*

l *§. 2. Inſtitut. de vulgari.*

m *l. 5. l. 8. in fin. leg. 10.] eodem. l. 41. §. 1.] de adquirend. hereditat. §. 2. Inſtitut. de vulgat. §. 7. in fine Inſtitut. de pupil. l. 1. Codice. de impub. & aliis.*

n vt ſi dixerit teſtator hos ſubſtituo ęquis partibus.

o præmortui ſcilicet ac primo defuncti.

p fratres.

q Subſtitutus poſt filios, aliquo viuente, non admittitur. Extraneus in dubio videtur ſubſtitutus poſt mortẽ omnium filiorum. Nunquã admittitur ſubſtitutus, vbi ſupereſt pſona, quę ex pręſũpta volũtate defũcti debet antecedere ſubſtitutũ. *Bald.*

r Agnatione poſthumi rumpitur teſtamentum ex ſubſtitutione, *Bald.*

Si quis

Si quis heredi ſubſtituto ſubſtituatur.

27. *Idem* "lib. 30. Digeſtorum."

SI[a] Titius coheredi ſuo ſubſtitutus fuerit, deinde[b] ei Sempronius: verius puto, in vtramque[c] partem Sẽpronium ſubſtitutum eſſe.

De L. Cornelia.

28. *Idem* "libro 62. Digeſtorum."

LEx[d] Cornelia, quæ teſtamenta eorum qui in hoſtium poteſtate deceſſerunt, confirmat[e], non ſolùm ad hereditatem ipſorum, qui teſtamenta fecerunt, pertinet: ſed ad omnes hereditates, quæ ad quemque ex eorum teſtamento pertinere potuiſſent, ſi in hoſtium poteſtatẽ non perueniſſent. Quapropter cùm pater in hoſtium poteſtate deceſſit, filio impubere relicto in ciuitate, & is intra tempus pubertatis deceſſerit: hereditas ad ſubſtitutum pertinet, perinde ac ſi pater in hoſtium poteſtatem non perueniſſet. Sed ſi pater in ciuitate deceſſit, filius impubes apud hoſtes: ſi quidem mortuo patre filius in hoſtium poteſtatem peruenerit: non commodè dicitur, hereditatem eius ex ea lege ad ſubſtitutos pertinere? ſi verò viuo patre filius in hoſtium poteſtatem peruenerit: non exiſtimo, legi Corneliæ locum eſſe. quia non efficitur per eam, vt is, qui nulla bona in ciuitate reliquit, heredes habeat. Quare etiam ſi pubes filius viuo patre captus fuerit, deinde, mortuo in ciuitate patre, in hoſtium poteſtate deceſſerit: patris hereditas ex lege duodecim tabularum, non[f] filij ex lege Cornelia, ad adgnatum proximum pertinet.

a §.3. *Inſtitut. de vulgari.*
b Subſtitutus ſubſtituti videtur vtrique ſubſtitutus. *Bald.*
c Cur ita? vide Paponé. 20. *Arreſtorum. 3. articulo. 3.*
d Vide Antonium Fabrum 3. *Conject.* 9.
e Heres eius qui apud hoſtes mortuus eſt, heres fingitur ante mortem patris, ídque propter fictionem legis Corneliæ, *l.* 25. ff. *familiæ. l.* 12. ff. *qui teſtament. l.* 9. ff. *de iniuſto. l.* 3. §. 6. ff. *de bon. poſſ. l.* ff. *de ſuis. l.* 4. § 1. ff. *de bon. libert. l.* 22. ff. *de captiuis. vide in hanc legem Cuiac.* 15. *obſeruat.* 17.
f *l.* 10. *in fin.* ff. *de captiuis.*

29. *Scæuola* "lib. 15. Quæſtionum."

SI pater captus ſit ab hoſtibus, mox filius, & ibi ambo[g] decedant: quamuis prior pater decedat: lex Cornelia ad pupilli ſubſtitutionem non pertinebit, niſi reuerſus in ciuitate impubes decedat. quoniam[h] etſi ambo in ciuitate deceſſiſſent, veniret ſubſtitutus.

g *l.* 11. ff. *de captiuis.*
h quamquam, *Cuiac. ad l.* 19. ff. *de vſurpat. & vſucap.*

De ſubſtitutis tertio gradu.

30. *Iulianus* "lib. 78. Digeſtorum."

QVidam teſtamento Proculum ex parte quarta; & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem inſtituit: deinde Quieto Florum, Proculo Soſiam heredes ſubſtituit: deinde, ſi neque Florus, neque Soſia heredes eſſent, tertio gradu ex parte dimidia & quarta coloniam[i] Leptitanorum, "&" ex quarta complures heredes ſubſtituit in plures quàm tres vncias. Quietus hereditatem adiit. Proculus, & Soſia, viuo teſtatore, deceſſerũt. quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum, an ad ſubſtitutos tertio[k] gradu pertineat. reſpondi, eam videri voluntatem patrisfamilias fuiſſe, vt tertio gradu ſcriptos heredes ita demum ſubſtituerit, ſi tota hereditas vacaſſet. ídque apparere euidenter[l] ex eo, quod plures, quàm duodecim, vncias inter eos diſtribuiſſet. & idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

i *l. vltim.* ff. *de cenſibus.*
k Coniunctus ſubſtituto præfertur ex præſumpta voluntate teſtatoris, *l.* 2. §. 6. ff. *de bonorum poſſeſ. ſecundum tabul.*
l Illud dicitur probari euidenter quod probatur ex coniecturis & veriſimilitudinibus, *Bald.*

De ſubſtitutione pupillari, quiſquis mihi heres erit. 1. *vel ſi ille mihi heres non erit.*

31. *Idem* "libro ſingulari de Ambiguitatibus."

IN ſubſtitutione filio ita facta, *Quiſquis mihi ex ſupraſcriptis heres erit, idem filio heres eſto*, quæritur: quiſquis heres quandoque fuerit intelligatur: an quiſquis heres tum erit, cùm filius moriatur. placuit prudentibus, ſi quandoque[m] heres fuiſſet. quanuis enim viuo pupillo heres eſſe deſiſſet[n], fortè ex cauſa de inofficioſo, quæ pro parte mota eſt: futurum tamen eum heredem ex ſubſtitutione, creditum eſt.

1 ¶ Non ſimili modo in hac ſpecie dicendum eſt, ſi quis, cùm filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberẽ, ita filio ſubſtituiſſet: *Si Lucius filius meus impubes deceſſerit, neque mihi Gaius filius heres erit*[o], *tũc Seius heres eſto.* nam ita prudentes hoc interpretati ſunt, vt ad impuberis mortem condicio ſubſtitutionis eſſet referenda.

m Sufficit ſemel quem heredem extitiſſe niſi teſtator eũ heredem eſſe tempore mortis requirat, *Bald.*
n Heres interdum eſſe deſinit, *l.* 43. ff. *eodem.* §. 4. *Inſtitut. de heredit. ab inteſtato.*
o nota differentiam inter hanc condicionem, *Si heres non erit*, de qua hîc: & illam, *Quiſquis heres erit*, de qua ff. *eodem.*

De coheredibus ſubſtitutis, & alio aliiſve adiectis.

32. *Idem* "lib. 1. ad Vrſeium Ferocem."

QVi complures heredes ex diſparibus[p] partibus inſtituerat, & in his Attium: ſi Attius non adierit, ceteros ex iiſdem partibus, quibus inſtituerat, heredes ei ſubſtituerat: deinde ſi Attius non adiſſet, Titium coheredem eis, qui ſubſtituti ſunt, adiecit: quæſitum eſt, quam partem is, & quam ceteri habituri eſſent. reſpondi. Titium viriliem[q], ceteros hereditarias. veluti ſi tres fuiſſent: Titium partem quartam Attianæ partis habiturum: reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus inſtituti erant, reliquos habituros eſſe. Quòd ſi non ſolum Titium, ſed etiam alios adieciſſet heredes: hos quidem vtiles partes habituros. veluti ſi tres (putà) coheredes fuiſſent ſubſtituti, extranei duo adiecti: hos quintas partes Attianæ partis, reliquos autẽ coheredes hereditarias partes habituros eſſe, "dixit."

p Diſiuncti in inſtitutione intelliguntur, diſiuncti in ſubſtitutione facta per verba, *quiſquis mihi heres erit*, *Bald.*
q Coheredes reſpectu aliorũ ſubſtitutorum, dicuntur venire in viriles: habito reſpectu inter ſeipſos, diuidunt pro hereditariis portionibus, *Bal.*

Si mater filio, cum pubes erit, inſtituto, vulgariter ſubſtituat. 1. *Si quis nepoti ſecundum Galli formulam inſtituto, vulgariter ſubſtituatur.*

33. *Affricanus* "lib. 2.[r] Quæſtionum."

SI mater ita teſtetur, vt filium impuberem, cùm[s] erit annorum quatuordecim, heredem inſtituat, eíque pupillaribus[t] tabulis, ſi ſibi heres non erit, alium ſubſtituat: valet[u] ſubſtitutio.

1 ¶ Si filius, & ex eo nepos poſtumus, ita heredes inſtituantur, vt Gallo Aquilio placuit, & nepoti, ſi is heres non erit, Titius ſubſtituatur: filio herede exiſtente[x], Titium omnimodo, id eſt, etiam ſi nepos natus non fuerit, excludi[y] reſpondit.

r ¶ *vide Cuiac.* 2. *ad African.*
s *vide l.* 9. *Cod. de heredibus inſt.*
t pupillares dicuntur impropriè: quia mater non poteſt ſubſtituere pupillariter.
u ſubſtituere filio vulgariter mater poteſt etiam inlegitima. An & pupillariter? nõ poteſt.
x apparente, *vide Cuiac.* 2. *ad African.*
y Subſtitutio facta in locum deficientis primi & ſecundi gradus non vendicat ſibi locum inſtituto adeunte, *Bald.*

De ſupremo, & proximo. 1. *De ſubſtitutione, quiſquis mihi heres erit.* 2. *De bonor. poſſeſ. contra tabulas.*

34. *Idem* "lib. 4.[z] Quæſtionum."

EX duobus impuberibus ei, qui ſupremus moreretur, heredem ſubſtituit. ſi ſimul[a] morerentur, vtrique heredem eſſe reſpondit: quia ſupremus[b] non is demum, qui poſt aliquem, ſed etiam poſt quem nemo ſit, intelligatur. ſicut & è contrariò proximus[c] non ſolùm is, qui ante aliquem, ſed etiam is, ante quem nemo ſit, intelligitur.

1 ¶ Filium impuberem, & Titium heredes inſtituit: Titio Mæuium ſubſtituit: filio, quiſquis ſibi heres eſſet ex ſupraſcriptis, ſubſtituit. Titius omiſit hereditatem. Mœuius adiit. mortuo deinde filio, putat, magis ei ſoli ex ſubſtitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit.

2 ¶ Etiam ſi contra patris tabulas bonorum poſſeſſio petita ſit: ſubſtitutio tamen pupillaris valet: & legata omnibus præſtanda ſunt, quæ à ſubſtitutione data ſunt.

z *vide Cuiac.* 4. *ad African.*
a *l.* 42. ff. *eodem. l.* 22. §. 4. ff. *de donat. l.* 9. ff. *de rebus dub. l.* 11. ff. *ſecundum tabularum.* Quæſtio eſt de pariter commorientibus, qualis inſcriptio eſt veteris cuiuſdã fabulæ Plauti, *Cõmorientes*, tranſlatæ ex Græca Diphili, [illegible], *Cuiac.*
b ſupremus dicitur primus & vltimus.
c *l.* 9. ff. *de rebus dub. l.* 1. §. 5. ff. *vnde cognat. l.* 92. *l.* 155. *l.* 162. ff. *de verb. ſignificat.*

35. *Idem* "libro quinto Quæſtionum."

ET ſi contra tabulas patris petita ſit à pupillo bonorum poſſeſſio: in ſubſtitutum tamen eius actionem legati dandam eſſe, ita vt augeantur[d] præterea: quòd filius extraneis non debuerit. ſic & creſcere à ſubſtituto data legata, ſi per bonorum poſſeſſionem plus ad filium perueniſſet: quemadmodum & ipſe filius plus exceptis deberet, his conſequens eſſe exiſtimo, vt, ſi impubes ex aſſe heres ſcriptus ſit, & per bonorum poſſeſſionem ſemis ei ablatus ſit, ſubſtitutus in partem legati nomine exoneretur. vt quemadmodum portio, quæ per bonorum poſſeſſionem acceſſerit, auget legata: ita & hîc, quæ abſceſſerit, minuat[e].

d *l.* 5. ff. *de lect. præſtand.*
e *l. vltim. in fin.* ff. *de legat.* 3.

De numero graduum. De ſeruo herede neceſſario. 1. *De numero heredis ſingulis gradibus. De ſubſtitutione reciproca.*

36. *Martianus* "libro quarto Inſtitutionum."

POteſt[f] quis in teſtamento plures gradus heredum facere: putà, *Si ille heres non erit, ille heres eſto*, & deinceps plures. vt nouiſſimo loco in ſubſidium vel ſeruum neceſſarium heredem inſtituat.

1 ¶ Et vel plures[g] in vnius locum poſſunt ſubſtitui, vel vnus in plurium, vel ſingulis ſinguli, vel inuicem ipſi qui heredes inſtituti ſunt.

f *l.* 1. *l.* 13. ff. *eod. Inſtitut. de vulg. in princip.*
g §. 1. *Inſtitut. de vulgar.* vbi vide Theophilum: 35. *Synopſis Baſilicon.* 10. *cap.* 34. 5. *Harmenopul.* 8. §. 3.

Si ſingulis liberis vel nouiſſimè morituro ſubſtituatur.

37. *Florentinus* "libro 10. Inſtitutionum."

VEl ſingulis[h] liberis, (vel) qui eorum nouiſſimus morietur, heres ſubſtitui poteſt. ſingulis, ſi neminem eorum inteſtato decedere velit. nouiſſimo, ſi ius legimarũ hereditatium integrum inter eos cuſtodiri velit.

h §. 6. *Inſtitut. de pupilli. l.* 87. §. 2. ff. *de leg.* 2.

Si non omnibus liberis ſubſtituatur 1. *De ſubſtitutione pupillari ad breue tempus ætatis* 2. *& aliis ſubſtitutis poſt illud tempus.* 3. *Si heres à fideicommiſſario coactus aderit.*

38. *Paulus* "lib. ſingul. de ſecundis tabulis."

QVi plures liberos habet, poteſt quibuſdam[i] ſubſtituere. neque vtique neceſſe habet, omnibus. ſicuti poteſt nulli ſubſtituere.

1 ¶ Ergo[k] & ad breue tempus ætatis ſubſtituere poteſt. vtputà: *ſi filius meus intra annum decimum deceſſerit, Titius ei heres eſto.*

2 ¶ Itaque, & ſi diuerſos ſubſtituat poſt finem ætatis, admittendum erit. veluti: *ſi intra annum deceſſerit, Titius heres eſto: ſi poſt decimũ, intra quartumdecimũ, Mæuius heres eſto.*

i *l.* 39. §. 1. *l.* 45. ff. *eodem.*
k Poſſumus arguere de perſonis ad tempus: ſecùs de numero perſonarum ad diminutionem tẽporum, *Bald.*

a *l.14 §.4 ad Treb.* ſicut aditio ſpontanea paternæ hereditatis, confirmat tabulas pupillares, ſic & coacta aditio. *Bald.*
b *§.5. Inſtitut. de pupill.*
c & ita diuerſæ conditionis, *l.45. ff. eodem. l.6. Cod. teſtament. m lit.*
d Sapiens teſtator teſtari debet conſilio ſapientum. *Bald.*

3 ¶ Si à patre inſtitutus, rogatúſque hereditatem reſtituere, coactus [a] ex fideicommiſſario adierit, quamuis cetera, quæ in eodem teſtamento relicta ſunt, per eam aditionem confirmentur, vt legata, & libertates: ſecundas tamen tabulas non oportere reſuſcitari deſtituto iam iure ciuili teſtamento, "Quintus" Ceruidius Scæuola noſter dicebat. ſed plerique in diuerſa ſunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars [b] ſunt prioris teſtamenti. quo iure vtimur.

De duobus impuberibus, altero in poteſtate, altero emancipato. 1. Si alius vulgariter, alius pupillariter ſubſtituatur. 2. De iure accreſcendi.

39. *Iauolenus* lib. 1. ex Poſterioribus Labeonis."

CVm ex filio quis duos nepotes impuberes habebat, ſed alterum eorum in poteſtate, alterum non [c], & vellet vtrumque ex æquis partibus heredem habere, &, ſi quis ex his impubes deceſſiſſet, ad alterum partem eius transferre: ex conſilio [d] Labeonis, Ofili, Caſcellij, Trebatij, eum quem in poteſtate habebat, ſolum heredẽ fecit: & ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cùm in ſuam [e] tutelam veniſſet, legauit [f]. quòd ſi is qui in poteſtate ſua eſſet, impubes deceſſiſſet: alterum heredem ei ſubſtituit.

1 ¶ Filio impuberi in ſingulas [g] cauſas alium & alium heredem ſubſtituere poſſumus. veluti vt alius, ſi tibi nullus filius fuerit: & alius, ſi filius fuerit, & impubes mortuus fuerit, heres ſit.

2. ¶ Quidam quatuor heredes fecerat & omnibus heredibus præter vnum ſubſtituerat. vnus ille, cui non erat quiſquam ſubſtitutus, & ex ceteris alter, viuo patrefamilias, deceſſerat. patrem, cui nemo [h] erat ſubſtitutus, ad ſubſtitutum quoque [i] pertinere, Ofilius Caſcellius reſponderunt: quorum ſententia vera eſt.

De bonis impuberis arrogati.

40. *Papinianus* lib. 29. Quæſtionum."

CAuſa cognita [k] impubes adrogatus deceſſerat. quemadmodum legitimis heredibus auctoritate principali proſpicitur vinculo cautionis: ita, ſi fortè ſubſtituit naturalis pater impuberi, ſuccurrendum erit ſubſtituto. nam & legitimis heredibus futuris non aliæ, quàm vtiles [l], actiones preſtari poſſunt.

Si ei, qui coheredi ſubſtitutus eſt, alius ſubſtituatur. 1. De ſubſtitutione reciproca. 2 Si is, cui parens ſubſtituit, mortis tempore non ſit in eius familia. 3. De fideicommiſſo. 4. De coniunctis. De ſubſtitutione reciproca. 6. Si coheres vel extraneus ſubſtituatur impuberi. De eadem re vni in primis tabulis, alteri in ſecundis legatà 7. De pupillari ſubſtitutione ei quæ nouiſſima moritur. 8. De ſubſtitutione in locum partémve filij. De inſtituto ex re certa

41. *Idem* libro 6. Reſponſorum."

COheredi [m] ſubſtitutus, priùs quàm hereditatem adiret, aut condicio ſubſtitutionis exiſteret, vita deceſſit. ad [n] ſubſtitutum eius, ſiue ante ſubſtitutionem, ſiue poſtea ſubſtitutus ſit, vtraque portio pertinebit. nec [o] intererit, prior ſubſtitutus poſt inſtitutum, an antè decedat.

1 ¶ Ex his [p] verbis, *eóſque inuicem ſubſtituo*, non adeuntis portio ſcriptis heredibus pro modo ſibi vel alij quæſitæ portionis defertur.

2 ¶ Cùm filiæ, vel nepoti qui locum filij tenuit, aut poſt teſtamentum cœpit tenere, parens ſubſtituit: ſi quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia: ſubſtitutio pupillaris fit irrita.

3 Quòd ſi heredem filium pater rogauerit, *ſi* [q] *impubes diem ſuum obierit Titio herediatem ſuam reſtituere*: legitimum heredẽ [r] filij, ſalua [ſ] Falcidia, cogendum [t] patris hereditatem, vt ab impubere fideicommiſſo poſt mortem eius dato, reſtituere placuit. Nec aliud ſeruandum, cùm ſubſtitutionis condicio puberem ætatem verbis precariis egreditur. Quæ ita locum habebunt, ſi [u] patris teſtamentum iure valuit. alioquin ſi non valuit: ea ſcriptura, quam teſtamentum eſſe voluit, codicillos non faciet [x]: niſi hoc expreſſum eſt. Nec fideicommiſſo propriæ [y] facultates filij tenebuntur. Et ideo ſi pater filium exheredauerit [z], & ei nihil reliquerit: nullum fideicommiſſum erit. Alioquin ſi legata, vel fideicommiſſa filius acceperit: intra modum eorum, fideicommiſſum hereditatis à filio datum, citra Falcidiæ rationem, debebitur.

4 ¶ Qui diſcretas [a] portiones coniunctis [b] pluribus ſeparatim dedit, ac poſt omnem inſtitutionis ordinem ita ſcripſit, *quos heredes meos inuicem ſubſtituo*: coniunctos [c] primo [d] loco vice mutua ſubſtituere videtur: quibus inſtitutionum partes non agnoſcentibus, ceteros omnes coheredes admitti.

5 ¶ Qui patrem & filium pro parte heredes inſtituerat, & inuicem ſubſtituerat: reliquis coheredibus datis, poſt completum aſſem ita ſcripſit, *hos omnes inuicem ſubſtituo.* voluntatis fit quæſtio commemoratione omnium patrem & filium ſubſtitutioni coheredum miſcuiſſet, an eam ſcripturam ad ceteros "omnes" tranſtuliſſet. quod magis veriſimile videtur propter [e] ſpecialem inter patrem & filium ſubſtitutionem.

6 ¶ Coheres impuberi filio datus, eidémque ſubſtitutus, legata è ſecundis [f] tabulis relicta perinde [g] præſtabit [h], ac ſi purè partem, & ſub condicione partem alteram accepiſſet. Non [i] idem ſeruabitur alio [k] ſubſtituto. nam ille Falcidiæ rationem induceret, quaſi planè [l] ſub condicione primis tabulis, heres inſtitutus: tametſi maximè coheres filio datus quadrantem integrum obtineret. Nam & cùm legatum primis [m] tabulis Titio datur ſecundis autem tabulis eadem res Sempronio: Sempronius quandoque Titio concurrit.

7 ¶ Cùm pater impuberi [n] filiæ, quæ nouiſſima diem ſuum obiſſet, tabulas ſecundas feciſſet, & impubes filia, ſuperſtite ſorore pubere, vita deceſſiſſet, irritam eſſe factam ſubſtitutionem placuit: in perſona quidem prioris, quia nouiſſima deceſſit: in alterius verò, quia puberem ætatem compleuit.

8 ¶ Non videri [o] cum vitio factam ſubſtitutionem his verbis placuit: *ille filius meus ſi (quod* [p] *abominor) intra pubertatis annos deceſſerit: tunc in locum partémve eius Titius heres eſto.* non [q] magis, quàm ſi, poſt demonſtratam condicionem, ſibi heredem eſſe ſubſtitutum iuſſiſſet. Nam & qui [r] certæ rei heres inſtituitur, coherede non dato [ſ], bonorum omnium hereditatem obtinet.

De duobus impuberibus ſimul pereuntibus.

42. *Idem* lib. 1. Definitionum."

QVi duos impuberes filios heredes reliquerat, ita ſubſtituit, *ſi* [t] *ambo* [u] *mortui eſſent.* deinde pueri poſt mortem patris ſimul perierunt. duæ hereditates ſubſtituto deferuntur. ſed ſi diuerſis temporibus vita decedãt: in hereditate nouiſſimi pueri, eius fratris, qui antè mortuus eſt, hereditatem ſubſtitutus inueniet. ſed in ratione

---

e id eſt, poſt 14. annum, *vide l. 54. ff. de hered. Inſtitut.*
f hoc verbum eſt obliquum.
g vt ita expreſſum faciat ceſſare tacitum. *Bald.*
h *l. 29. in fin. ff. eod. l. 42. ff. eod. l. 9. ff. de rebus dub.*
i Non ſolum ad primos heredes inſtitutos. atque ita ſubſtitutus vulgariter, inſtitutis dicitur coniunctus, *Bal.*
k nec enim aliter poteſt, *vide l. 18. ff. de adopt. l. 2. Cod. de adopt.*
l Per publicam perſonam adquiritur vtilis. nõ directa actio, *Bald.* quod confirmat Cuiacius *conſultatione. 46.*
m *vide Langebekium. cap. 11. Annotat.*
n *l. 27. ff. eodem.* Subſtitutus ſubſtituti, eiuſdémque coheredis, videtur in vtriuſque portionem ſubſtitutus, *Bald.* ſubſtitutus, ſubſtituti directa ſubſtitutione, intelligitur ſubſtitutus quoque inſtituto, *vt hic*: & fideicommiſſaria ſubſtitutione multò magis, in qua teſtatoris voluntas potiſſimum ſpectatur, *l. heredes §. cum ita. ff. ad Trebell.*
o vide *Paponem. 20. Arreſtorum. 3. articul. 2.*
p Reciproca ſubſtitutio videtur facta pro partibus hereditariis ſibi vel vel alteri quæſitis, *Bald.*
q ſubſtituere etiam poſt pubertatem verbis fideicommiſſariis liberis noſtris poſſumus *adde l. 6. in fine. Cod. de teſtament. milit.*
r Falcidia & Trebellianica deducitur etiam ab herede. dixi ad *leg 10. Codice. ad legem Falcidiam.*
ſ hinc colligit Goueanus, Iure ciuili vnam dumtaxat quartæ retentionem permitti: additque *l. 10. Cod. ad l. Falcid.* qua de re alibi dicam commodiùs.
t ſubſtitutiones odioſas eſſe hinc colligunt, cùm onus heredibus inferant & eorum mortem ſpectent, *dixi ad l. 3. §. 5. ff. de verbor. obligat.* & impediant bonorum alienationem, *l. vltim. Cod. de fideicommiſſ. ir.* quod odioſum, *l. cum vſque. ff. ſi à parente.* hoc etiam notant, ſubſtitutionem eſſe facultatem fauore cognationis excogitatam vt bona conſeruentur in familia. *Decius conſil. 652. Socinus Iunior conſil. 168. Bald. conſil. 104.* Vnde in dubio ſemper pro fideicõmiſſo iudicandum eſt *Socinum conſil. 249.* præſertim ſi agnationis facta ſit mentio, *Ancharanus conſil. 29. Gozadius conſil. 89. Curtius conſil. 22. Pariſ. conſil. 7. 35. 63. Graueta. conſil. 288.* Plena denique interpretatio ſumitur in fideicommiſsis vt actus valeat, *Graueta conſil. 208. Decius in l. in Teſtamentum. ff. de regulis.*
u Si non valet teſtamentum, non valet ſubſtitutio fideicommiſſi, *Bald.*
x Clauſula, ſi non valet iure teſtamenti, non intelligitur tacitè, ſed debet adiici expreſſè, *Bald. vide l. 28. ff. de fideicommiſſ. libert.* Porrò de clauſula codicillari, *adde l. 8. §. 1. Cod. de codicill.*
y *l. 17. §. 2. ff. ad Trebellian.* In fideicommiſſaria ſubſtitutione non veniunt bona impuberis: ſecùs in pupillari, *Bald.*
z Subſtitutio fideicommiſſaria non poteſt fieri exheredato: ſecus in pupillari, *Bald.*

40 in l. di arrogator adopt. 9 n° 28 =

a diſtinctas, ſeparatas. b quod ſit raro.
c Subſtitutio reciproca generaliter facta, refertur prius ad coniunctos, deinde ad cæteros, *Bald.* Vel ita: Reciproca ſubſtitutio inuicem videtur facta ſecundum ordinem coniunctionis, *Graſſ. §. Ius accreſcendi quæſt. 8. numero 2.* vel ita: vbi diſcretæ inſtitutorum ſunt portiones, etiam eorum ſubſtitutiones diſcretæ intelligũtur, nec alterutra ad alteram producitur.
d ordinem in ſubſtitutione præſumimus ex amore & dilectione defuncti. In ſubſtitionib[us] prę ſumũtur à teſtatore magis dilecti, hoc eſt, in ſubſtitutionibus præfertur qui teſtatoris habent affectioné atque iudicium *Caſtrenſis, Aretinus: lex Iaſ. hic Alex. 2. conſil. 66. Decius conſil. 86. Curtius Iunior. cõſ. 125. 161.*
e *l. vltim. in fin. Cod. eodem.*
f legata relicta in ſecundis tabulis, contribuũtur cum relictis à ſubſtituto in primis tabulis, non cum relictis ab alio.
g ſubſtitutus pupillariter perinde habetur ac ſi eſſet ſubſtitutus in teſtamento paterno ſub cõditione: quia nihil aliud eſt ſubſtitutio q̃ cõditionalis inſtitutio, *l. in ratione legis Falcidiæ §. quod vulgo. ff. ad l. Falcid.*
h de contribuendis legatis ab inſtituto, & ab eodem impubere ſubſtituto relictis, *vide Cuiac. 4. obſeruat. 36.* Quoties pars grauata nõ grauatę accedit, ex ſubſtitutione pupillari portio augetur per non grauatam & ita fit contributio, *vt hic*: Non augetur tamẽ quoties legata nominatim relicta à pupillo, *l. quis fundum §. qui filiam. l. in ratione §. quæſitum. ff. ad l. Falcid.* aut ſi grauata portio non grauatæ accedat ex iure accreſcẽdi, *l. quid. ſi alter vtro. ff. ad leg. Falcidiam.*
i de non contribuendis legatis à pupillo, & pupilli ſubſtituto relictis cũ his quę ab alio quodam coherede pupillo relicta ſunt, *vide Cuiac. 4. obſeruat. 37.*
k Pars quæ defertur ex ſubſtitutione ad extraneum non augetur portione coheredis. Quid ita? *v. l. in ſing. ff. ad l. Falc.*
l i. ſimpliciter.
m legata re duobus: vni in teſtamento patris alteri in tabulis pupillaribus, ſecundo legato non intelligitur primum ademptũ, *vt hic: l. plane §. ſi coniunctim. ff. de legat. 1.* Quinimò faciunt ſibi partes per concurſum, perinde ac ſi res eadem legata fuiſſet duobus in eodem teſtamento, *l. ſi pluribus. ff. de legat. 1. §. eodem. Inſtitut. de legat.* re denique videntur cõiuncti.
n ſubſtitutio pupillaris facta nouiſſimo in pupillari ætate moriente, expirat ſi vltimus moriatur pubes.
o *vide Cuiac. in hunc. §. 10. obſeruat. 40.* ſubſtitutio facta filio valet, licet inſtitutio non præceſſerit: cum intelligatur præceſſiſſe, *Bartol.* quod non probatur Dyno, Henrico, Angelo Baldo, Iaſoni. *adde l. 37. ff. de hered. Inſtitut. l. 10. ff. de mort. cauſ. l. vnic. Cod. de caducis.*
p *l. 4. Cod. eod. l. 85. ff. de heredibus Inſtit.*
q id eſt, non magis quàm ſi ... iecta eſſet alia condicio extrinſeca.
r *5. Harmenopul. 1. §. 38* ſubſtitutio ... facta in partem vel rem certam, ſi alius non reperitur, trahitur ad vniuerſum patrimonium.
ſ partis appellatione totum continetur, *l. 2. §. 2. ff. ...*
t ſubſtitutus duobus impuberibus ſi ambo in ætate pupillari deceſſerint, vtrique ex pupillari ſubſtitutione ſuccedit, aliàs vltimo morienti: & in ratione Falcidiæ non computatur hereditas primi, quam reperit in hereditate ſecund. & legata relicta à ſubſtituto impuberis euaneſcũt.
u *v. l. 34. ff. eod.*

Falcidiæ

a *l.14.§.2.ī.ad l.Falcid.* b vnicam cum dimidia, *vt.l.ex.ī.de legat.præſtandis.*
b Falcidia retineri dicitur iure teſtamenti, *vt hîc:* vt aliàs iure hereditario, *l.14.ī.ad legem Falcidiam:* adde quæ ſcripſi, *ad l.30. ī.de act.empt.*
d Nouum enim erat, patrem puberi filio ſubſtitutum.
† hodie non eſt neceſſe impetrari: poteſt enim pater exemplariter ſubſtituere filio muto, *leg.9. Cod.eodem.*

Falcidiæ, pueri prioris [a] hereditas non veniet. nec ſubſtitutus amplius, quàm ſeſcunciam [b], iure [c] teſtamenti deſiderabit. legata quoque, quæ à ſubſtituto eius filij data ſunt, qui prior inteſtatò deceſſit, ad irritum recidunt.

De ſubſtitutione quaſi pupillari. 1. De ſubſtituto ad breue tempus ætatis, & alio ſubſtituto poſt illud tempus. 2. De filijs à primo gradu præteritis 3. De ſubſtitutione, quiſquis mihi heres erit.

43. *Paulus* "lib. 9. Quæſtionum."

EX facto [d] quæritur: Qui filium habebat mutum puberem: impetrauit † à principe [e], *vt muto ſubſtituere ei liceret*, & ſubſtituit Titium. mutus [f] duxit vxorem poſt mortem patris. & naſcitur ei filius. quæro, an rumpatur teſtamentum. reſpondi: Beneficia [g] quidem principalia ipſi principes ſolent interpretari. [h] verùm voluntatem principis inſpicientibus, poteſt dici, eatenus id eum tribuere voluiſſe, quatenus [l] filius eius in eadem valetudine [k] perſeuerat. " & " vt quemadmodum iure ciuili pubertate finitur pupillare teſtamentum, ita princeps imitatus ſit ius in eo, qui propter infirmitatem non poteſt teſtari. Nam & ſi furioſo filio ſubſtituiſſet: diceremus, deſinere [l] valere teſtamentum, cum reſipiſſet [m]: quia iam poſſet ſibi teſtamentum facere. etenim iniquum incipit fieri beneficium principis, ſi adhuc id valere dicamus. auferret enim teſtamenti factionem homini ſanæ mentis. Igitur etiam * agnatione [n] ſui heredis dicendum eſt rumpi ſubſtitutionem. quia nihil intereſt, alium heredem inſtitueret ipſe filius poſtea, an iure habere cœpit ſuum heredem. nec enim aut patrem, aut principem de hoc caſu cogitaſſe, veriſimile eſt: vt eum, qui poſtea naſceretur, exheredaret. Nec intereſt, quemadmodum beneficium principale intercedat circa teſtamenti factionem: vtrùm in perſonam vnius, an complurium.

1 ¶ Item quæro: ſi ita facta proponatur ſubſtitutio: *filius meus ſi intra* [o] *decem annos deceſſerit. Titius heres eſto: ſi intra quatuordecim, Mæuius.* filiúſque octo annorum deceſſerit: vtrùm Titius ſolus ex ſubſtitutione ei heres erit, an & Mæuius. quia certum eſt, & intra decem, & intra quatuordecim annos filium deceſſiſſe. reſpódi*, omne quidem ſpatium, quod eſt intra pubertatem, liberum eſſe patri ad ſubſtituendum filio. ſed finis [p] huius pubertas eſt. magis autem eſt, in vtroque eorum tempus ſuum ſeparatim [q] ſeruari. niſi contraria voluntas teſtatoris apertè oſtendatur.

2 ¶ Lucius Titius, cùm haberet filios in poteſtate, vxorem heredem ſcripſit, & ei ſubſtituit filios. quæſitum eſt, an inſtitutio vxoris nullius momenti ſit, eò [r] quòd ab [f] eo gradu filij non eſſent exheredati. reſpondi, eum gradum, à quo filij præteriti ſint, nullius [t] eſſe momenti. & ideo, cùm iidem ſubſtituti proponantur, ex teſtamento eos heredes extitiſſe videri. ſcilicet quia non totum teſtamentum infirmant filij: ſed tantùm [u] eum gradum, qui ab initio non valuit. ſicut reſponſum eſt, ſi à primo ſit filius præteritus, à ſecundo exheredatus. nihil autem intereſt, qua ratione, ſecũdi heredis inſtitutio valeat: vtrùm qui ab eo filius exheredatus eſt, an quia ipſe filius ſubſtitutus eſt.

3 ¶ Iulius [x] Longinus pater eos, quos ſibi heredes inſtituerat, filio ita ſuſtituit, *quiſquis* [y] *ſibi heres eſſet.* vnus ex heredibus inſtitutis, qui tacitam [z] fidem accommodauerat, vt non capienti partem ex eo, quod acceperat, daret, ad ſubſtitutionem impuberis admiſſus, vtrùm [a] pro ea parte, pro qua ſcriptus fuit, veniat: an verò pro ea, quam cepit, ita vt augeatur eius pars in ſubſtitutione? reſpondi.* Qui in fraudem [b] legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur. nec [c] deſinet heres eſſe, licèt res, quæ ita relictæ ſunt, auferuntur. [d] & ex ſecundis tabulis in tantum heres eſſe poteſt, in quantum ſcriptos eſſet: ſatis [e] enim punitus eſt in eo, in quo fecit contra leges. Quinimmò, etſi deſineret heres eſſe, idem dicerem. quemadmodum [f] intelligendum eſt in eo, qui, cùm ſcriptus eſſet heres, poſtquàm adiſſet hereditatem, in ſeruitutem redactus eſt, & poſtea libertaté donatus. cui permiſſum eſt, ad ſubſtitutionem venire, quæ ei in teſtamento [g] fuerat relicta, licèt enim hereditatem ex inſti-

l.73.ī.de iure dot.
g *l.191. in fin.ī. de regulis iuris.*
h Interpretatio principis vim legis habet, *Nouella.138.*
i † ſubſti tutio exẽplaris facta ex priuilegio principis ratione morbi vel vitij, ceſsãte morbo vel vitio expirat, *Bald.*
k eſt enim morboſus, *l.9.ī. de ædilitio.*
l *l.31.ī.eodem.*
m reſipuiſſet.
n *l.101.ī.de cõdict. & demonſt. l.6.Cod. de inſtit. & ſubſtit.*
o *l.38.§.1.ī.eodem.*
p Species temporis derogat generi. *Bald.*
q Specie derogatur generi ídque vel in rebus, *l.vxorem. §. fæliciſſi. ī. de legat.3. l.quæſitum. in fin.ī.de fundo inſt.* vel in tempore, *vt hîc:* vel in perſonis *l. coheredi. §. qui patriæ ī.eodem.*
r Præteritus ſit filius à primo gradu, ſubſtitutus à ſecũdo: incipit teſtamẽtum à ſecundo gradu. Primo gradu vitiato incipit teſtamẽtum à ſecundo. Ita filius impugnans primum gradũ à quo preteritus eſt, poteſt ſuccedere ex ſubſtitutione vulgari.
f *l.3.in fine.ī.de de liberis.*
t Præteritio filij in poteſtate poſiti, reddit teſtamentum ipſo iure nullũ, *l.1.ī. de iniuſt. l.poſth. Cod. de bonorum poſſeſſ.cõtra tabul.*
u Qui improbat primum gradum, reportare cõmodum poteſt ex ſecundo gradu, *Bald.*
x *Antonius Faber. 5. Coniectur. 17.*
y Qui ſemel eſt heres, licet deſinat eſſe heres in totum vel pro parte (vt quia ei tãquã indigno aufertur hereditas) admittitur tamen ad ſubſtitutionem propter verba Quiſquis mihi heres erit, ſit filio meo ſuſtitutus.
z Tacitam fidem accommodat, qui incapaci partem, ex eo quod accipit, dat.
a hanc verborum traiectionem hîc obſeruat, Cuiac *in prælectione ad me tranſmiſſa* vtrum pro ea parte quam cœpit veniat, an pro ea parte pro qua ſcriptus fuit ita vt augeatur, &c.
b *vide l.30.ī. de legat.*
c Heredi indigno aufertur commodum hereditatis, non tamen nomen heredis, nec vllum aliud commodum, quod ſequela ſit ſolius nominis, *Bald.* Ita fiſcus hoc caſu non propriè heres fuerit, licèt teneat locum heredis in eo quod debetur quod creditum eſt, quod legatum eſt, *l.2.Cod. ad l. Iul.de vi:l.cum fiſco.ī. ad ſillam.l. Recuſare §. fiſco.ī. ad Trebellian.*
d Qui tacitam fidem adcommodat de reſtituenda re incapaci, priuatur eo quod reſtituere voluit incapaci (quippe ea parte deliquit) at non ſubſtitutionem pupillari, in qua nihil deliquit, *vt hîc: arg.l.cum quidam iur.ī.de donat.* Vnde notant, Excluſum à teſtamento paterno non excludi à tabulis pupillaribus. Ius ſubſtitutionis pupillaris, bonorũ publicatione ſeu confiſcatione nõ contineri. Quid ita? futura non continétur publicatione bonorum, *l.eius §.1. ī.de teſtament. l. ſi tibi mandauero §. ſi tit. ī. mandati* An quia publicatio ad bona pupilli nihil pertinet, ſed ad bona patris tantum quibus eſt adcommodata fides tacita, vt vult Iaſon?
e Nemo duplici pœna afficiẽdus, *l.4.§.2. ī. de lege Rhod.*
f Heres ob ſeruitutẽ qui eſſe deſint, ſi poſt fiat liber, admittitur ad ſubſtitutionẽ factam his verbis, Quiſquis mihi heres erit. Quid ita? licet ſeruitute ius heredis amittat, retinet tamen nomen heredis, quod ſatis eſt, vt recuperata libertate, recuperet quoque ius ſubſtitutionis.
g an in inſtitutione data? id enim teſtamentum interdũ ſignificat, *vide Cuiac.7.obſeruat.18.*
h ¶ Acceſſoriũ non confirmat ſuum principale, *vt hîc.* Hinc fit, vt remiſſo pignore, debitum remiſſum non intelligatur: vt pactũ veſtitutũ aut ſtipulatio pœnalis rei acceſſoriẽ, non veſtiat pactum nudum adiectum rei principali, *l. l. nuda. Cod. de contrahend.ſtipul.*
i ne ex pupillari, quod ex principali valet, ipſum principale cõfirmari videatur, *vide l.10. ī. de iur. codicil.* Principale non capit vires ab acceſſorio. *Bald.*
k *vide. l.4.§. 2. ī.eodem.*
l *l.39.§.eodem.*
m Abſurdum eſt vnius verbi in alterius perſona vim eſſe duplicem, in alterius ſimplicẽ, *Goueanus.l.4.62.* sup. codi.
n pertinet aliter, ſi eiuſdem ætatis liberi inſtituti, inuicemque ſubſtituti fuiſſent. tunc enim altero defuncto intra pubertatem, eius ſucceſſio, non ad matrem, ſed ad ſubſtitutum eius, deuoluitur. vulgar. quam Cuiac.17 *obſer.26.* ita emendat, aliter ſi eiuſdem condicionis & ætatis liberi
o *v.l.81.ī.de adq.hered.*
p Appellatio heredis complectitur omnem heredem, qui iudicio teſtatoris ſuccedit ex quocumque gradu, *Bald.*
q Subſtitutus moriens, viuente eo qui ſubſtitutus fuit, non tranſmittit ius ſubſtitutionis ad heredem, *Bald.*
r ſubſtitutione pupillari aduentu pubertatis extincta, etiam extinguitur tacita pupillaris quæ ea continetur: deſtructo medio, deſtruitur finis.

tutione amiſit, tamen ex ſubſtitutione iſtam portionem, quantum amiſit, percepturum.

Primas tabulas ex ſecundis non confirmari.

44. *Idem* "libro decimo Quæſtionum."

EX pupillari teſtamento ſuperius principale [h] neque ex parte, neque in totum confirmari poſſe, Mæcianus ſcripſit [i].

De ſubſtitutione reciproca.

45. *Idem* "lib.12. Reſponſorum."

LVcius Titius legitimum filium, & alterum [k] naturalem, heredes inſtituit: eóſque inuicem [l] ſubſtituit. Titius legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, poſt patris mortem impubes deceſſit, ſuperſtite matre, & fratre naturali, quem etiam coheredem habebat. quæro "an hereditas eius ad Titium naturalem fratrem ex cauſa ſubſtitutionis pertineat, an verò ad matrẽ. reſpondi: ad primum caſum non exiſtentium heredum, ſubſtitionem, de qua quæritur, pertinere: non ad ſequentem, ſi quis eorum poſtea deceſſiſſet intra pubertatem. cùm in naturalis filij perſona duplex [m] ſubſtitutio locum habere non poterit. & ideo ad matrem legitimi filij hereditas ab inteſtato pertinet [n].

1 ¶ Paulus reſpondit, ſi omnes inſtituti heredes omnibus inuicem ſubſtituti eſſent, eius portionem, qui quibuſdam defunctis poſtea portionem, ſuam repudiauit, ad eum [o] ſolum, qui eo tempore ſuperuixit, ex ſubſtitutione pertinere.

De fideicommiſſo, & conditione ſi mihi heres erit

46. *Idem* "lib.13. Reſponſorum."

PAterfamilias, primis tabulis poſtumo herede inſtituto, ſecundis ſibi, vel filio ſi intra pubertaté deceſſiſſet, Gaium Seium fratrem ſuum ſubſtituit, deinde Titium Gaio Seio: & poſtea ſic dixit, *quod ſi Gaius Seius frater meus primo loco ſubſtitutus, heres* [p] *mihi eſſet. tunc Titio fideicommiſſum relinquo.* quæro cùm filius patri heres extiterit, eóque intra pubertatem mortuo, frater teſtatoris ex ſubſtitutione heres ſit: an fideicommiſſum debeatur cùm ita relictum ſit, ſi Gaius frater ſuus ſibi heres extitiſſet. reſpondi, fratrem defuncti, qui in vtrumque caſum inſtitutus ver ſubſtitutus eſt, filio impubere defuncto, ea, quæ teſtator, reliquit, præſtare debere. nec aduerſari hæc verba. *quod ſi Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari volo:* cùm verum ſit, eum & teſtatori heredem extitiſſe.

De ſubſtitutis, ſubſtitutæ pupillariter

47. *Scæuola* "libro ſecundo Reſponſorum."

QVi habebat filium & filiam impuberes, inſtituto filio herede, filiam exheredauit: &, *ſi filius intra pubertatem deceſiſſet,* filiam eidem ſubſtituit. ſed filiæ, ſi, antequàm nuberet, deceſſiſſet, vxorem ſuam, item ſororem ſuam ſubſtituit. quæro, cùm filia impubes prior [q] deceſſerit, deinde frater eius impubes, an filij hereditas ad vxorem & ſororem teſtatoris iure ſubſtitutionis pertineat. reſpondi, ſecundùm ea, quæ proponerentur, non [r] pertinere.

De ſeruo communi. 1. De ſeruo legato, & inſtituto deinde ſub conditione, ſi heres non erit, inſtituto cum libertate ſi quis ſibi ſubſtituatur. 2. De ſeruo proprio pupillariter ſubſtituto. Deinde alienato à pupillo, & inſtituto ab emptore.

48. *Idem* "libro ſingulari Quæſtionum publicè tractarum."

Quando vnus repræſentat plures, poteſt pro parte heres eſſe (atque ita facit locum ſubſtitutioni vulgari)& pro parte non eſſe, *Bald. Vel ita* ſi ſeruo duorum dominorum cõmuni inſtituto datus ſubſtitutus vulgaris iuſſu vnius adeat, alterius repudiat, ſubſtitut⁹ admittitur. Ita ſeruus cõmunis inſtitutus heres, poteſt pro parte adire & pro parte repudiare: contra, *l. 1. l. 2. l. ſi ſolus. ʒ. de adquir. heredit. l. quidam C. de iure delib.* hoc ideo, quia repræſentat perſonam duorum.

SEruum communem [a] habemus. hic heres ſcriptus eſt. &, *ſi* [b] *heres non ſit*, Mæuius illi ſubſtitutus eſt alterius iuſſu dominorum adiit hereditatem, alterius non. quæritur, an ſubſtituto locus ſit, an non. & verius eſt, ſubſtituto [c] locum eſſe [d].

1 ¶*Titius heres eſto. Stichum Mæuio do lego. Stichus heres eſto. Si Stichus heres non erit, Stichus liber heréſque eſto.* in hac quæſtione in primis quærẽdum eſt, vtrùm vnus gradus ſit, an duo: & an cauſa mutata [e] ſit ſubſtitutionis, an eadem permaneat. Et quidem in pleriſque quæritur, an ipſe ſibi ſubſtitui poſſit, & reſpondetur, cauſa [f] inſtitutionis mutata [g] ſubſtitui poſſe. igitur ſi Titius heres ſcriptus ſit, &, ſi heres non ſit, idẽ heres iuſſus ſit: ſubſtitutio nullius momenti erit: ſed ſi ſub condicione quis heres ſcriptus ſit, purè autem ſubſtitutus "eſt:" cauſa immutatur: quoniam poteſt ex inſtitutione defici conditio, & ſubſtitutio aliquid adferre. ſed ſi exſtiterit condicio: duæ [h] puræ ſunt: & ideo nullius momenti erit ſubſtitutio: contrà ſi purè quis inſtituatur, deinde ſub cõdicione ſibi ſubſtituatur: nihil [i] facit ſubſtitutio condicionalis. nec mutata intelligatur. quippe cùm, "&" ſi extiterit condicio, duæ puræ ſint inſtitutiones. Secundùm hæc propoſita quæſtio manifeſtetur: *Titius eſto. Stichũ Mæuio do lego. Stichus heres eſto. ſi Stichus heres non erit, Stichus heréſque eſto.* Nos didicimus, quoniam eodem teſtamẽto & legatus ſit Stichus, & libertatem accepit, præualere [k] libertatem. &, ſi præualet libertas, non deberi [l] legatum. & ideo iuſſu legatarij non poſſe adire hereditatẽ. ac per [m] hoc verũ eſſe, Stichum heredẽ non eſſe. & ex ſequentibus verbis libertatẽ illi competere: cùm vnus gradus videtur. Quid ergo, ſi non adierit Titius? incipiet ſubſtitutione Stichus liber & heres eſſe. porrò, quamdiu non adit iuſſu legatarij, nec ex cauſa legati intelligitur legatarij eſſe effectus. & ideo certũ eſt, illum heredẽ non eſſe. hac per hoc ex his verbis, *ſi heres non erit, Stichus liber heréſque eſto*, liber, & heres exiſtet. Hoc autẽ, quod ſentim⁹, Iulianus quoq; in libris ſuis probat. 2 ¶Si pupillus ſubſtitutũ ſibi ſeruũ alienauerit [n], eúmq; emptor liberũ heredémq; inſtituerit: nũquid iſte in ſubſtitutione habeat ſubſtitutis vniuerſum? & ſi quidẽ pupillus ad pubertatẽ peruenerit, neceſſarius [o] ex teſtamẽto emptoris heres exſtitit: ſin verò intra pubertatẽ deceſſerit: ex ſubſtitione quidẽ liber & heres ſit, & neceſſarius patri pupilli: emptori autẽ volũtarius [p] heres exſtitit. [r]

DE CONDICIONIBVS [q] Inſtitutionum. TIT. VII.

De condicione impoſsbili, vel alio mendo.

Vlpianus "lib. 5. ad Sabinum."

SVB impoſſibili [r] cõdicione, vel alio [ſ] mẽdo [t] factã inſtitutionem placet non vitiari.

De pronomine meus. 1. mei.

2. *Idem* lib. 6. ad Sabinum.

SI teſtamẽto cõprehẽſum ſit. *ille ſeruus, ſi meus erit:* aut, *qui meus erit, cum moriar heres eſto:* quatenus accipiatur. *meus* [u] quæritur. & ſi quidẽ alienauit in eo vſumfructũ, nihilo [x] minùs ipſius [y] eſt. ſi verò partẽ in eo alienauit: an deficiat cõdicio inſtitutionis, quæritur. & verius eſt, nõ [z] defeciſſe cõdicionẽ: niſi [a] euidẽtiſſimis probationibus teſtatorẽ voluiſſe apparuerit: pro hac cõdicione hæc verba inſeruiſſe, ſi totus ſeruus in dominio eius remãſerit. tũc enim, parte alienata, cõdicio deficit. 1 ¶Sed ſi duo ſerui ita ſint heredes inſtituti, *Primus & ſecundus, ſi mei erunt*,

ſ̃ure delib. b Conditio, *ſi heres non ſit*, inſtitutionib⁹ adiecta, id ſignificat, *quatenus heres non erit.*
c ſubſtitutus hîc concurrit cũ inſtituto.
d pro parte ſcilicet non omnino, *l. 65. ʒ. de adquirend. heredit.*
e ſubſtitui ſibi ipſi niſi mutata cauſa, nemo poteſt: hoc eſt niſi ſubſtitutio adferat emolumentum, *vt l. ſed ſi plures ʒ. eodem.* Quid ita? effectu bis vnus & idem eſſet inſtitutus: ita ſecunda inſtitutio idẽ continens inutilis eſt ſi(vt quoties bis legatur) ſecundum legatum non valet, *l. cũ quæſtio. Cod. de legatis.* vt & quoties bis idẽ ſtipulamur, ſecũda ſtipulatio nihil iuuat, *l. qui bis idem. ʒ. de verborum obligat.* niſi inſtitutio adferat aliam vtilitatem: quia teſtator ſæpius loqui poteſt, at nõ ſæpius legare, *l. Mæuius §. eum qui ʒ. de legat. 2.*
f id eſt, vtilitas.
g *l. 10. in fin. ʒ. eodem.*
h Conditio purificata, hoc eſt, quæ extitit, pura cẽſetur, ſeu idẽ operatur quod quæ pura eſt ab initio. Puri & purificati inſtrumenti idem eſt iudicium, *l. ſi pupillus §. 1. ʒ. de condict. inſt. l. quæ de inofficioſ. ʒ. de inoffic. vide Iaſon hic.*
i *l. 27. ʒ. de hered. inſtitut.*
k Quoties duo relinquũtur, valet id quod eſt fauorabilius, *l. 14. ʒ. de legat. 2. l. 10. in fin. ʒ. de manumiſſ. teſtam. l. 50. ʒ. de fide liber. l. 20. ʒ. de regulis iuris.*
l ſi liber eſt, legatum de ipſo factum nullum eſt: legatarius eius non erit dominus.
m Qui non poteſt adire ex inſtitutione nec ex ſuo arbitrio, nec alterius iuſſu adire poteſt, *Bald.*
n Alienatio à pupillo facta, non officit pupillari ſubſtitutioni, *Bald.* Pupillus alienando ſeruum ſibi pupillariter ſubſtitutum non euertit iudicium teſtatoris. Ita valet alienatio ſerui pupillariter ſubſtituti pendente conditione & caſu pupillaris ſubſtitutionis. ſic res ſubiectas legato vel fideicommiſſo conditionali poteſt interim heres alienare: cuius tamen alienatio reſoluitur adueniente conditione, *l. vltim. §. penultim. Cod. comm. de legat. l. Marcellus §. 1. 5. ʒ. ad Trebell.* An pupillus eadem ratione poterit alienare omnia bona ſua: vt & ſeruum, Bartolus, Bald. Angel. Imola. Alexand. Caſtrenſ. Raphael ita putant, *in l. ſed ſi cõdicioni. §. ſi ſeruum communem ʒ. eodem. argument. l. fideicommiſſa. § ſi rem. ʒ. de legat 3.* Iaſon negare videtur: cùm ſit inter hæc duo, alienationem ſerui & bonorum (diſcrimen: cùm ſerui alienatio remoretur, adueniente conditione) in bonis ſit alia ratio.
o *l. 71. §. 1. ʒ. de adquirend. heredit.* ſeruus ſubſtitutus pupillariter, heres neceſſarius eſt etiam primi teſtatoris, *vt hic:* Quid ita? heres heredis, teſtatoris eſt heres, *l. paterfamilias. ʒ. eodem.*
p *l. 54. in fin. ʒ. de hereditat. inſtitut.*
q 6. *Cod.* 25. Conditio, eſt euentus futurus, qui in dubio eſt, ſit an non ſit, *Cuiac. hîc.*
r Impoſſibilis natura vel iure conditio vel alia quæ habetur pro non adiecta, inſtitutionem non vitiat, vt pura remaneat inſtitutio, *vide l. 3. ʒ. de condit. & demonſt. adde §. 10. & ibidem Theophil Inſtitut. de heredibus inſtitut.*
ſ Relatiuum facere conditionem hinc notat Baldus quoties euentũ futurũ notat.
t vel alio modo, *Haloander.*
u *l. 85. ʒ. de legat 3.*
x Domini: voce intelligitur etiam nuda proprietas: quod dominium vindicantibus in rei vindicatione ſcitu dignum eſt, *adde l. ſciendum. §. 1. ʒ. quod cuiuſque vniuſ vel. §. ſi fundus. ʒ. de vſufr.*
y proprietarij, quod pro parte meum eſt, meum dicitur: parte, inquam, proprietatis ſcilicet, *l. 1 §. 1. ʒ. de Silanian.*
z Cur non deficit conditio? Noſtrum eſt, etiam cuius pars noſtra dici poteſt.
a *l. 68. §. 2. ʒ. de legat. 3.*
b ¶Conditio diuiditur ſiue vni, ſiue pluribus adiiciatur.
c *l. 45. ʒ. de cond. & demonſtrat. l. 161. ʒ. de regulis iuris.* & ita conditio dandi dicitur impleri per ſolã oblationem, ſi is, cui debetur, nolit recipere, *Bald.*

cum moriar, liberi & heredes ſunto, & alter ex his ſit alienatus: Celſus rectè putat, ſic accipiendũ, atq; ſi ſingulos [b] ſeparatim ſub eadem condicione heredes inſtituiſſet.

Si per heredem non ſtet, quominus impleat conditionem.

3. *Paulus* "lib. 1. ad Sabinum."

SI ita heres inſtitutus ſim, *ſi decem dedero*: & accipere nolit [c], cui dare iuſſus ſum: pro impleta condicione habetur.

De ſocietate. 1. De ſeruo hereditario non alienando, & muciana cautione.

4. *Vlpianus* "lib. 8. ad Sabinum."

SI [d] qui ita ſint inſtituti: *Si ſocij vnà bonorum meorum permanſerint vſque* [e] *ad annos ſedecim, heredes ſunto*: inutilem [f] eſſe inſtitutionẽ ſecundùm verborũ ſignificationẽ, Marcellus ait [g]. Iulianus autem, quoniã & ante [h] habitam hereditatẽ iniri ſocietas poteſt, quaſi rei futuræ, valere inſtitutionẽ. quod eſt verum [i]. 1 ¶Idẽ Iulianus ſcribit, eũ, qui ita heres inſtitutus eſt, *ſi ſeruũ hereditariũ non alienauerit*, cauentẽ [k] coheredi implere cõdicionẽ. ceterùm, ſi ſolus heres ſcriptus ſit, ſub impoſſibili [l] conditione heredem inſtitutum videri. quæ ſententia vera eſt.

De pluribus condicionibus.

5. *Paulus* "lib. 2. ad Sabinum."

SI heredi plures [m] condiciones coniunctim [n] datæ ſint, omnibus parendum eſt: quia vnius [o] loco habentur. ſi diſiunctim [p] ſint, cuilibet [q].

De monumento faciendo & impoſſibilitate conditionis.

6. *Vlpianus* "lib. 9. ad Sabinum."

SI quis ita inſtitutus ſit, *ſi monumentum poſt mortem teſtatoris in triduo* [r] *proximo mortis eius feciſſet*: cùm monumentũ in triduo perfici non poſſit: dicendum erit, conditionem euaneſcere, quaſi impoſſibilem [ſ].

De cautione legator. præſtandorum.

7. *Pomponius* "lib. 5. ad Sabinum."

SI quis ſub cõditione heredes inſtituiſſet, *ſi inuicem cauiſſent*, ſe legata eo teſtamento relicta reddituros: placet, remitti eis cõdicionẽ. quia ad fraudẽ [t] legum reſpicerent, quæ vetarent, quoſdam legata capere. quamquã "&" ſi cautũ eſſet: in ipſa actione, exceptione [u] tuendus eſſet promiſſor.

De Iureiurando.

8. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

QVæ ſub condicione [x] *iuriſiurandi* relinquũtur, à prætore reprobantur [y]. prouidit enim: ne is: qui ſub iuriſiurandi cõdicione quid accepit: aut omittendo condicionem, perderet hereditatẽ: legatúmve: aut cogeretur, turpiter accipiendi, condicionẽ iurare. voluit ergo, eum, cui ſub iuriſiurãdi cõdicione quid relictũ eſt, ita capere, vt capiunt hi, quibus nulla talis iuſiurandi cõdicio inſeritur. & rectè. cùm enim faciles [z] ſint nõnulli hominum ad iurandũ contemptu [a] religionis [b], alij perquàm timidi [c] metu diuini numinis vſque ad ſuperſtitionẽ [d]: ne vel hi, vel illi, aut cõſequerentur, aut perderent, quod relictum eſt: prætor conſultiſſimè interuenit. etenim potuit is, qui voluit factũ, quod religionis cõdicione adſtringit, ſub cõdicione faciẽdi relinquere. ita enim homines aut faciẽtes admitterẽtur, aut non facientes deficerẽtur condicione. 1 ¶Hoc edictũ etiã ad legatũ pertinet, nõ tantùm ad heredũ inſtitutionẽ. 2 ¶In fideicõmiſſis quoq; oportebit, eos, qui de fideicõmiſſo cognoſcunt, ſubſequi [e] prætoris [f] edictum. ea propter, quia vice [g] legatorum funguntur. 3 ¶Et [h] in mortis [i] cauſa donationibus dicendum eſt, edicto locũ eſſe [k]: ſi fortè quis cauerit, *niſi* [l] *iuraſſet ſe ali-*

d Antonius Faber. 2. *Coniect.* 16.
e Teſtator poteſt præcipere heredib⁹, ne diuidant, niſi vſque ad certum tempus.
f Cur inutilis eſt, quia perplexa: eiuſque conditionis forma repugnat conditioni inſtitutionis.
g *ſaubaudi* & malè: quippe heredes eſſe nõ poſſunt antequã ſocij: nec ſocij bonorum præſentium, antequàm heredes: quia nondum domini.
h ſocietas ſuper futura ſucceſſione interdum poteſt cõtrahi, *Bald.*
i Vnde ſufficit impleri conditionẽ quoquomodo contracta ſocietate, dùm duret per tempus adiectum à teſtatore.
k Mutiana cautione, *vide l. 7. §. 2. ʒ. de condit. & demonſtrat. & Cuiac. in 2. obſeruat. 2.* Conditio negatiua impletur per cautionem Mutianam, *Bald.*
l de qua, *vide l. 3. ʒ. de condit. & demonſtrat. adde Cuiac. conſul. 5.*
m Conditiones coniunctæ, omnes adimplẽdæ: In diſiunctis, electio eſt implentis. In copula & coniunctiua, duo extrema vera eſſe oportet: In alternatiua, vnum ſufficit eſſe verũ, *l. 13. §. 2. ʒ. de rebus dub. l. 129. ʒ. de verbor. obligat.*
n *§. 11. inſtitut. de heredibus inſtitut.*
o Coniuncti, vnius loco habẽtur: vide quæ ſcripſi *ad l. 29. ʒ. de verbor. obligat.*
p *l. 78. in fin. ʒ. de condit. & demonſtr.*
q id eſt, vni ex pluribus. Dictio, *quilibet*, eſt dictio particularis, non vniuerſalis: non collectiua, ſed diſtributiua: de qua vide Molineum, *1. parte Conſuetud. §. 2. nummer. 48.*
r de ſumptu triduano ſepulchri, vide Ciceronem, *2. & 3. de legibus.*
ſ Conditioni adiectæ in fraudem legum, non eſt parendum: ac licet re ipſa obtemperatum ſit, aut in contractum tranſlata ſit, vim non conſequitur. Vnde notant, impoſſibile teſtatori per modum diſpoſitiuum, non poſſe eundem id facere per modum conditionis. *l. 3. ʒ. de condit. & demonſtrat.* eáque valet vt puta.
t Præſumitur dolus vbi nimia diligentia adhibita, *dixi ad l. 2. Cod. de furt. & adl. 17. Cod. de teſtament.*
u *1. §. 14. in fin. ʒ. vt legatorum.*
x Id eſt, ſi iurauerit, *l. 29. §. 2. ʒ. de teſtam. milit l. 112. ʒ. de legat. 1. l. 20. ʒ. de condit. & demonſt. v. Cuiac. 5. obſ. 1.*
y Imò, non reprobantur, *l. 39. ʒ. de iureiur.*
z Iurans facilè, Deum non timet: difficilè, timet. *v. c. etſi Chriſtus de iureiur.*
a Atque adeo intrepidi quæcunque altaria tangunt, *Iuuenal. ſatyr. 13.*
b Religionem contemnunt qui facilè iurant: & hi impij: alij metu diuini numinis vix iurant, & hi plerumque ſuperſtitioſi. Ita neque in iureiurando impietas, neque ſuperſtitio ferenda.
c *l. 21. Cod. de fide inſtr.*
d de qua vide *l. 1. §. 9. ʒ. de ædilitio & l. 30. ʒ. de pœnis.*
e Iudex ſequi formam legis debet, neque ab ea recedere.
f *ſaubaudi* fideicommiſſarij
g iiſque ſunt exæquata, *l. 1. ʒ de legat. 1*
h Edictum prætoris vltimarũ voluntatum, extenditur ad donationes mortis cauſa.
i Conditio impoſſibilis adiecta donationi cauſa mortis, non vitiat donationem. *vide Corſetum ſingulari conditio.*
k quia ad inſtar legatorum ferè ſunt comparata, *§. 2. inſtitut. de donat.*
l Renuncianti beneficio legis 2. Cod. de reſcindenda venditione, beneficium dictæ legis non dari hinc colligunt: vide tamen Socinum, *regula 226. & 436.*

quid factum

a l.26.ℨ.de condit. & demonſtrat. b Conditio iuſta non remittitur, licet iniuſta ei adiuncta non remittatur. Ita vtile inutili non vitiatur.
c Quod prohibitum eſt ſimpliciter, prohibetur etiam alternatiuè, *Baldus*.
d Conditio iuramenti licet remittatur, non tamen remittitur id cuius nomine iurari debet. Ita aliud eſt, liberare iuramento & obligatione principali.

c *l.41.§.8.ℨ.de legat.3.*
d Paratus implere conditionem teſtamenti filius ſuccedit ex ipſo teſtamento, proprie non per fictionem.
e *l.45.ℨ.de condit. & demonſtrat.*
f *aliàs* impleta. Ita conditio licet remittatur à prætore, ſi tamen inſtitutus paratus eſt eam implere, non ſuccedet tanquam ex conditione remiſſa, ſed tanquam ex impleta. hoc caſu ciuili: illo, prętorio iure ſuccederet, *Bald.*

quid facturum, reſtituturum, quod accepit. oportebit itaque remitti cautionem.

4 ¶ Si quis ſub iuſiurandi condicione, & præterea [a] ſub alia ſit inſtitutus: huic, videndum eſt, an remittatur condicio, & magis eſt, vt remitti iuſiurandi conditio debeat, licèt [b] alij condicioni parendum habeat.

5 ¶ Sed ſi ſub iuſiurandi condicione ſit inſtitutus, aut ſi decem "milia" dederit: hoc eſt, alternata condicione, vt aut pareat conditioni, aut iuret: aliud quid videndum, numquid remitti ei condicio non debet, quia poteſt alteri conditioni parendo, eſſe ſecurus. ſed eſt verius remittendam condicionem, ne [c] alia ratione condicio alia cum vrgeat ad iuſiurandum.

6 ¶ Quotiens heres iurare iubetur *daturum ſe aliquid, vel facturum*, quod non improbum eſt: actiones hereditarias non [d] aliàs habebit, quàm [e] ſi dederit, vel fecerit id, quod erat iuſſus iurare.

7 ¶ Mortuo [f] autem, vel manumiſſo Sticho, viuo teſtatore: qui ita heres inſtitutus eſt, *ſi iuraſſet ſe Stichum manumiſſurum*: non videbitur defectus condicione "heres." quamuis verum ſit, compellendum eum manumittere, ſi viueret. Idem eſt, & ſi ita heres inſtitutus eſſet quis: *Titius heres eſto, ita* [g] *vt Stichum manumittat*: aut, *Titio centum ita lego, vt Stichum manumittat*. nam, mortuo Sticho, nemo dicet ſummouendum eum. Non videtur enim defectus condicione, ſi parere condicioni [h] non poſſit. implenda eſt enim voluntas, ſi [i] poteſt.

8 ¶ De hoc iureiurando remittendo non [k] eſt neceſſe adire prætorem. ſemel enim [l] in perpetuum à prætore remiſſum eſt. nec per ſingulos remittendum. Et idcirco, ex [m] quo dies legati ceſſerit, remiſſum videtur, etiam ignorante [n] ſcripto herede: Ideóque in herede legatarij rectè probatur, vt poſt diem legati cedentem, ſi deceſſerit legatarius, debeat heres eius actione de legato vti: quaſi purè legato relicto eſt, cui heres exſtiterat.

De conditione contra bonos mores.

9. *Paulus* "lib.45. ad Edictum.

CONdiciones, quæ contra bonos [o] mores inſeruntur, remittendæ ſunt. veluti: *ſi* [p] *ab hoſtibus patrem ſuum non redemerit* [q]: *ſi parentibus ſuis, patronóve alimenta non præſtiterit*.

De herede ſcribendo. Is aut ſcripto in codicillis De conditione in præteritum, vel præſens relata.

10. *Vlpianus* "lib.8. Diſputationum."

INſtitutio talis, *Si codicillis* [r] *Seium hæredem ſcripſero, hæres eſto*, non eſt inutilis in quouis herede inſtituto, præter [s] filium, eſt enim condicionalis inſtitutio. nec videtur hereditas codicillis [t] data, quod interdictum eſt. verùm condicionalis eſt hæc inſtitutio, quæ teſtamento data eſſet. Proinde & ſi ita ſcripſerit, *Cuius* [u] *nomen codicillis* [x] *ſcripſero, ille mihi heres eſto*: pari ratione dicendum erit, inſtitutionem valere, nullo iure impediente.

1 ¶ Si quem ita inſtitutum ponamus, *Ille, ſi eum codicillis heredem ſcripſi, heres eſto*: valet inſtitutio etiam in filio, quæ in poteſtate eſt. cùm * nulla ſit condicio [y] quæ in præteritum [z] confertur, vel [a] quæ in præſens. veluti: *Si rex Parthorum viuit: ſi nauis in portu ſtat.*

Si per heredem non ſtet quo minùs impleat conditionem.

11. *Iulianus* "libro decimonono Digeſtorum."

SI quis teſtamento hoc modo ſcripſerit: *Filius* [b] *meus, ſi Titium adoptauerit*, [c] *heres eſto: Si non adoptauerit, exheres eſto*: & filio parato [d] adoptare, Titius nolit [e] ſe adrogandum dare: erit filius heres quaſi expleta [f] conditione.

De conditione ſi volet.

12. *Hermogenianus* "libro tertio Iuris Epitomarum."

VErba hæc, *Publius Mæuius, ſi volet, heres eſto*, in neceſſario [g] condicionem faciunt [h]: vt, ſi nolit, heres non exiſtat. "nam" in [i] voluntaria heredis perſona fruſtra [k] adduntur. cùm & ſi non fuerint addita, inuitus non efficitur [l] heres.

De conditione impleta.

13. *Iulianus* "libro trigeſimo Digeſtorum."

EI [m], qui ita hereditatem, vel legatum accepit, *ſi decem dederit*: nèque hereditas, neque legatum aliter adquiri poteſt: quàm ſi, poſt impletam condicionem, id egerit ſcriptus heres, vel legatarius: per quod hereditas aut legatum adquiri ſolet.

De conditione contra ius aut contra bonos mores, aut deriſoria.

14. *Martianus* "lib. 4. Inſtitutionum."

COnditiones contra edicta [n] Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legis vicem obtinerit, ſcriptæ, vel quæ contra bonos mores, vel deriſoriæ ſunt, aut huiuſmodi, quas prætores improbauerunt [o], pro non ſcriptis habentur. & perinde, acſi conditio hereditati, ſiue legato adiecta non eſſet, capitur hereditas legatúmve.

15. *Papinianus* "libro decimoſexto Quæſtionum."

FIlius, qui fuit in poteſtate, *ſub condicione* ſcriptus heres *quam ſenatus aut princeps improbant* [p] teſtamentum infirmet [q] patris ac [r] ſi condicio non eſſet in eius poteſtate. nam quæ facta lædunt pietatem, exiſtimationem, verecundiam noſtram, & (vt generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec [ſ] facere nos poſſe credendum eſt.

De perplexitate.

16. *Marcianus* "lib. 4. Inſtitutionum".

SI *Titius heres erit, Seius heres eſto: Si Seius heres erit, Titius heres eſto*: Iulianus inutilem [t] eſſe inſtitutionem [u] ſcribit, cùm condicio exiſtere non poſſit.

De pluribus conditionibus.

17. *Florentinus* "lib. 10. Inſtitutionum.

SI plures inſtitutiones [x] ex eadem parte ſub diuerſis condicionibus fuerint [y]: cõdicio, quæ prior extiterit, occupabit inſtitutionem [z].

De tacita repetione.

18. *Marcianus* "libro ſeptimo Inſtitutionum".

CVm [a] ſeruus purè liber, & heres ſcriptus ſub condicione ſit: &, ſi heres non exſtiterit, legatum acceperit: in legato repetitam [b] videri condicionem, Diuus Pius reſcripſit.

1 ¶ Hac ratione & Papinianus ſcribit: cum auia nepotem ſub condicione emancipationis pro parte heredem inſtituit, & poſtea codicillis ſcriptis hoc amplius [c] ei legauit, quàm quòd heredem eum inſtituit: repetitam videri condicionem emancipationis etiam in legato: quamuis in legato nullam, vt in hereditate ſubſtitutionem feciſſet.

Si quis ſuſpectam hereditatem adierit.

19. *Idem* "libro octauo Inſtitutionum."

SI ita ſcriptum fuerit, *Titius heres eſto: ſi Titius heres erit, Mæuius heres eſto*: ſi [d] Titius ſuſpectam [e] adierit hereditatem: poteſt Mæuius ſuo arbitrio adire, & quartam [f] retinere.

De dote non petenda. 1. De manumiſſione ſerui hereditarij. 2. De inſtitutione, & legato.

20. *Labeo* "libro ſecundo Poſteriorum à Iauoleno Epitomatorum."

e *l.14.ℨ.de legat.3. l.26.ℨ.de condit. & demonſtrat.*
f *l.6.in fine.ℨ.de condit. & demõſtr.*
g modus.
h id eſt, modo. dixi ad Titulum. *Cod. de his quæ ſub modo.*
i Conditio *ſi poteſt* ſubintelligitur in quoque facto mandato, *vide cap.41.ℨ.de regulis iuris.*
k Vbi iuramentum eſt relaxatum per legem, nõ eſt opus miniſterio iudicantis, *Baldus*.
l Iudicium adiri nõ eſt neceſſe in his quæ iure ſunt permiſſa. Generaliter ſemel diſpoſitũ ſigillatim conſtitui non eſt neceſſe. Quod remiſſum eſt à lege, non eſt neceſſe remitti à iudice, *l.de pupill.ℨ.de operis noui nuntiat.*
m An quia mors teſtatoris euenit vt vult poſt Gloſſã Bartolus? An quia legatarius impleuit onus legato adiectũ, vt vult Dynus? Primam veriorem in trãſmiſſione: alteram in petitione notat Baldus.
n Ignorãtes etiam, iuuantur legis beneficio, *adde l. nullam interiſſ.ℨ. de condit. & demonſtrat.*
o *l.14. l.15.ℨ. eodem. l.29.§.2.in fine.ℨ.de teſtam. milit. l.2.§.44.ℨ. ad Tertull.*
p Patrem redimere filium, naturaliter tenetur.
q *facit l.73.ℨ.de iure dot.*
r *l.38.ℨ.de condit. & demonſtr.*
ſ Inſtitui ſub condicione futura filius non poteſt.
t Codicillis hereditas dati non poteſt, *l. Scæuola ℨ.ad Trebell.*
u Inſtitutio facta in ſcriptura confirmata, videtur facta in ſcriptura confirmante. confirmatum trahitur ad tẽpus cõfirmationis. cõfirmatio cõfirmatum præcedere poteſt, *l. Aurelius §. teſtamento ℨ.de libert. legat.*
x Codicillis teſtamentum declarari & purificari poteſt, *Baldus*.

y Conditio nulla in præteritum vel præſens confertur.
z *l.80.ℨ.de condit. & demonſtr.*
a ſub condicione præterita vel præſenti inſtitui filius poteſt. Vnde notant, inſtitutionis alij conditione veram eſſe ſufficere: non requiri tamen vt ſit liquida. differentiam eſſe inter non lequidum & condicionale.
b *ſubaudi* emancipatus.

g *l.69.86.ℨ.de heredibus inſtit.*
h Imò, talis cõdicio pro enunciatione pura habetur, *l.1.§.8.ℨ. ſi quis omiſſa cauſa.*
i *l.69.in fin.ℨ.de heredibus inſtituendis.*
k ¶ ſi particula non ſemper facit cõditionem.
l efficiatur.
m Conditionẽ qui implet, adire hereditatem, aut legatum agnouiſſe non videtur. Ita hic inſtitutus ſub conditione poteſtatiua, poteſt repudiare impleta conditione.
n *l.9.ℨ.eodem. Paul.3.ſentent.4.§.15. l.20.ℨ.de condit. & demonſtrat. inſtitut. de legat. in fin. l. vnic. Cod. de his quæ pœnæ nomin. l.6. Cod. de pactis.*
o *l.15.ℨ.eodem.*
p improbauerunt, *l.14.ℨ.eod.*
q Infirmat, *Haloand.* atqui huiuſmodi condiciones, vt impoſſibiles de iure, pro non ſcriptis habentur, *l.3.ℨ.de condit. & demonſtrat.*
r Conditio turpis adiecta filio inſtituto in poteſtate patris, reddit teſtamentum nullum.
ſ *vide cap.58.de regul. in 6.* Ea impoſſibilia dicuntur, quæ non, niſi cum dedecore poſſum⁹: quę ſalua fama & exiſtimatione non poſſumus, *vide quæ notaui ad Nouell.83. & l.79.ℨ.de iure dot.* Paria ſunt impoſſibili & turpe: in noſtra poteſtate non eſſe & iniuſtum.
t *vide l.188.ℨ.de de regulis iuris.*
u Huiuſmodi enim inſtitutio eſt perplexa. nec enim condicio præcedere poteſt effectũ diſpoſitionis, *Bal.*
x id eſt, plures cõdiciones continentes inſtitutionem.
y *ſub.* de eodem herede.
z eáque conſiderabitur.
a Conditio adiecta inſtitutioni, videtur repetita in legato & prælegato. b *l.77.ℨ.de condit. & demonſtratione.*
c quid his verbis ſignificetur, *vide Cuiac.8. obſeruat.36.*
d Condicio ſi heres erit, impletur etiam per coactam aditionem: huiuſmodi condicionem interpretamur non tantum in ſpontanea, ſed & in coacta aditione. Coacta aditio, aditio eſt, & puram efficit condicionem ſi heres erit.
e *l.67.ℨ.ad Trebell.* f *ſubaudi* ſuæ partis non Titij.

a *vide in hanc legem Cuiacium.9.obſeruat.4.*
b Dos profectitia remanet penes virum, dixi *ad l.4.Cod.ſoluto matr.*
c Conditio non petendi & non exigendi, impletur per acceptilationem, vel ſi per virum non ſtet quominus acceptò feratur.
d *l.22.in fin.ſ.eodem.*

MVlier, quæ viro ſuo ex dote promiſſam pecuniam debebat, virum heredem ita inſtituerat, *ſi eam pecuniam, quam doti promiſiſſet, neque*[a] *petiſſet neque*[b] *exegiſſet. puto:* ſi vir denuntiaſſet ceteris heredibus, per[c] ſe non[d] ſtare quo minùs acceptum faceret id, quod ex dote ſibi deberetur: ſtatim eum heredem futurum. quòd ſi ſolus heres inſtitutus eſſet in tali condicione: nihilo minus puto ſtatim eum heredem futurum. quia ἀδύνατος[e] *id eſt impoſsibilis* condicio pro non ſcripta accipienda eſt.

1 ¶Si quis hereditarium[f] ſeruum iuſſus eſt manumittere, & heres eſſe: quamuis ſi manumiſerit, nihil agat: tamen heres erit. verum eſt enim, eum manumiſiſſe. ſed poſt aditionem, libertas ſeruo data, ſecundum voluntatem teſtatoris conualeſcit.

2 ¶Si quis te heredem ita inſtituit, *ſi ſe*[g] *heredem inſtituiſſes, aut quid ſibi legaſſes* nihil[h] intereſt, quo[i] gradu is à te heres inſtitutus, vel quid[k] ei legatum[l] ſit: dummodò aliquo[m] gradu id te feciſſe probes.

De condicione cum liber erit.

21. *Celſus* libro decimoſexto Digeſtorum.

SEruus alienus ita[n] heres inſtitui poteſt, *Cùm liber erit.* proprius autem ita inſtitui non[o] poteſt.

22. *Gaius* libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale.

QVia ratio ſuadet: eum, qui libertatem dare poteſt, ipſum debere aut præſenti die, aut in diem, aut ſub condicione dare libertatem: nec habere facultatem, in caſum à quolibet obuenientis libertatis heredem inſtituere.

De alternatione ſi per heredem non ſtet quo minùs conditionem impleat.

23. *Marcellus* libro decimoſecundo Digeſtorum.

VTer ex fratribus meis *conſobrinam noſtram duxerit*[q] *vxorem, ex dodrante: qui non duxerit, ex quadrante heres eſto.* aut nubit alteri, aut non vult nubere. conſobrinam qui ex his duxit vxorem habebit dodrantem. erit alterius quadrans, ſi neuter eam duxerit vxorem, non quia ipſi ducere noluerunt, ſed quia illa nubere noluerit: ambo in partes æquales admittuntur. plerumque enim hæc condicio: *Si vxorem duxerit, ſi dederit, ſi fecerit:* ita accipi oportet, quòd[r] per eum non ſtet, quo minùs ducat, det, aut faciat.

24. *Papinianus* libro ſexto Reſponſorum.

QVi ex fratribus meis *Titiam conſobrinam vxorem duxerit, ex beſſe heres eſto: Qui non duxerit ex triente heres eſto.* viuo teſtatore conſobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes ſemiſſes habebunt. quia verum eſt, eos heredes inſtitutos, ſed emolumento portionum euentu nuptiarum diſcretos.[ſ]

De ſeruo.

25. *Modeſtinus* libro nono Regularum.

SVb condicione heres inſtitutus ſeruus, ſine iuſſu domini condicioni parere non poteſt.[t]

De pupillo.

26. *Pomponius* libro ſecundo ad Quintum Mucium.

SI pupillus ſub condicione heres inſtitutus fuerit, conditioni etiam ſine[u] tutoris auctoritate parere poteſt, idémque eſt, & ſi legatum ei ſub condicione relictum fuerit. quia condicione expleta, pro eo eſt, quaſi purè ei hereditas, vel legatum relictum ſit.

e Dotis curandæ pactum locũ habet ſiue dos ſit ſoluta, ſiue non ſit ſoluta. *vide l.3.l.7 in fin.ſ.de condic.& demonſtr.*
f Pone conditionem fuiſſe, Titius heres eſto, ſi ſeruum meum manumiſerit.
g Pone eam conditioné fuiſſe, Titius heres eſto, ſi me inſtituerit.
h *l.29 ſ.de hered. inſtitu.* ad. huiuſmodi inſtitutio. An captatoria eſt? *vide l.in fin. ſ. de his quæ pro non ſcriptis.* dixi ſ. *de teſtament.milit.*
i ſubſtitutus omnis, etiam inſtitutus dici poteſt. Conditio ad inſtitutioné relata, locum habet etiá in ſubſtitutione.
k Legatarius dicitur, ne quid etiam minimum legatum eſt.
l Legatarius etiam is dicitur, qui ius habet ab inſtituto, vel à ſubſtituto vel quouis alio gradu.
m Verbum *inſtituo*, eſt commune ad omnes gradus. Inſtituit, qui ſubſtituit.
n *l. 9. §.14 & ſequentibus.l.51.ſ. de heredit. Inſtit. de heredibus inſtituend. in princ. §.1. Inſtitut. qui teſtam.tutores.*
o Cur non poteſt? An quia quod teſtator in ſua poteſtate habet, id fortunæ committere nõ debeat?
p nam quod liberè explicari poteſt à teſtatore, fortunæ non eſt committendum. *Bald.*
q *l.24.ſ.eodem. l.2.§.6.ſ. ſecund. tabulas.*
r Conditionem impleuiſſe is videtur per quem non ſtat eam impleri, *l.20.ſ. eodem. l.92.§.1.ſ. de legat.1.l.13. in fin.ſ. de annuis.l.14.l.40.l 57. in fine. l.58. ſ. de condit.& demonſtrat.*
ſ Licèt condicio deficiens faciat deficere diſtributionem, non tamen facit deficere diſtributum, *Baldus.*
t parere poteſt, *Cuiac.2.obſeruat.16.*
u Conditioni parere pupillus poteſt etiam ſine tutoris auctoritate: eíque parendo conſequitur hereditatem & legatum, *l.5.ſ.de condit.& demonſtr.*
x ¶Ex verbis teſtamenti præſumitur quis furioſus, ſi ea ſapiunt furorem: niſi per alia iudicia probetur contrarium, *Bald.*
y Voluntas defuncti non ſemper eſt ſequenda, *l. 14. §.5.l.37.in fine.ſ.de religioſis. l.5.§.4.ſ. de adminiſtr.tutor.l.1.in fine.ſ.ad legem Falcid.Nou.ll.1.cap.1. Nouell. 22.cap.43. in fin.l.6.ſ.de vſufruct.*
z An quia id hominis conditioni inter cætera animantia, debeatur, vt mortuus ſepeliri debeat, non abiici. An verò teſtandæ immortalitatis cauſa id ſit, cùm ſit eius nota ſepultura? Cicero 1.*Tuſculana.* Quid ipſa ſepulchrorum monumenta, quid elogia ſignificant, niſi nos etiam futura cogitare? Idem 3.*de finibus.* Ex hac animorum affectione teſtamenta, commendationéſque morientium natæ ſunt. vbi verbum commendandi ad ſepulturam refero, *l.14. §. 4. ſuprà de religioſ.* An potius quod ſepultura quaſi imago eſt corporis humani corruptioni obnoxiæ?
a Conditio contra humanitatem tanquam iuri contraria, ſpernitur.
b Præſumitur teſtator ſanæ mentis, niſi contrarium probetur, *adde l.nec codicillis Cod.de codicill.* Item præſumptio alia, aliam tollit, *vt hîc.*
c *§.2.Inſtitut.de codicillis. vide l.2.Cod.de codicillis.*

De reliquiis teſtatoris. 1. De codicillis.

27. *Modeſtinus* libro octauo Reſponſorum.

QVidam in ſuo teſtamento heredem ſcripſit ſub tali condicione, *ſi*[x] *reliquias eius in mare abiiciat,* quærebatur cùm heres inſtitutus condicioni non paruiſſet, an expellendus eſt ab hereditate. Modeſtinus reſpondit: Laudandus[y] eſt, magis quàm accuſandus, heres: qui reliquias teſtatoris non in mare ſecundùm ipſius voluntatem abiecit: ſed, memoria humanæ condicionis, ſepulturæ[z] tradidit. ſed hoc priùs inſpiciendum eſt, ne[a] homo, qui talem condicionem poſuit, neque compos mentis eſſet. igitur ſi[b] perſpicuis rationibus hæc ſuſpicio amoueri poteſt, nullo modo legitimus heres de hereditate controuerſiam facit ſcripto heredi.

1 ¶Heredi, quem teſtamento purè inſtituit, codicillis ſcripſit condicionem. quæro, an ei parere neceſſe habeat, Modeſtinus reſpondit: Hereditas[c] codicillis neque adimi poteſt. porrò in defectu condicionis de ademptione hereditatis cogitaſſe intelligitur.

De filio inſtituto ſub condicione, & nepotibus ſubſtitutis vel non ſubſtitutis.

28. *Papinianus* libro 13. Quæſtionum.

SI filius ſub condicione heres erit, & nepotes ex eo ſubſtituantur: cùm * non[d] ſufficit, ſub qualibet condicione filium heredem inſtitui: ſed ita demum teſtamentum ratum eſt, ſi[e] condicio fuit in filij poteſtate: conſideremus, numquid interſit, quæ conditio fuerit adſcripta: vtrùm quæ[f] moriente[g] filio, impleri non potuit: (veluti *ſi Alexandriam ierit filius heres eſto.* iſque Romæ deceſſit) an verò quæ potuit[h] etiam extremo vitæ momento impleri. veluti: *Si Titio decem dederit, filius heres eſto.* quæ condicio nomine filij per[i] alium impleri poteſt. nam ſuperior[k] quidem ſpecies condicionis admittit, viuo filio, nepotes ad hereditatem: qui, ſi neminem ſubſtitutum haberet dum[l] moritur, legitimus patri heres extiterit. argumentóque eſt, quod apud Seruium quoque relatum eſt. quendam enim refert ita heredem inſtitutum, *ſi in*[m] *Capitolium aſcenderit: quòd ſi non aſcendiſſet, legatum ei datum.* eúmque, antequàm aſcenderet, mortem obiiſſe. de quo reſpondit Seruius condicionem morte defeciſſe: ideóque, moriente[n] eo, legati diem ceſſiſſe.[o] altera[p] verò ſpecies condicionis, viuo filio, non[q] admittit nepotes ad hereditatem. qui, ſubſtituti ſi non eſſent, inteſtato auo heredes exiſterent. neque[r] enim filius videretur obſtetiſſe: poſt cuius mortem, patris teſtamentum deſtituitur.[ſ] quemadmodum[t] ſi, exheredato eodem filio, nepotes, cùm filius moreretur, heredes fuiſſent[u] inſtituti.

DE[x] IVRE DELIBERANDI[y],

TIT. VIII.

De ſeruo. 1. Verba edicti. 2. Quod tempus præſtituendum.

Vlpianus libro 60. ad Edictum.

SI SERVVS fuerit heres inſtitutus: vtique[z] non ipſi præſtituimus tempus ad deliberandum: ſed: ei, cuius ſeruus eſt, quia pro[a] nullo iſti habentur apud prætoré, itemque plurium ſeruus ſit, vtique omnibus dominis præſtituemus.

1 ¶ Ait prætor, *Si tempus ad deliberandum petet,*[b] *dabo.*

2 ¶ Cùm dicit tempus, nec adiicit dié: ſine[c] dubio oſtendit, eſſe in ius dicẽtis poteſtate quẽ diem præſtituat.[d]

2. *Paulus* libro 57. ad Edictum.

ITaque pauciores centum dierum non ſunt dandi.

An dies ad deliberandum ſæpius detur.

3. *Vlpianus* libro 60. ad Edictum.

NEc non illud ſciendum, nonnumquam ſemel, nonnumquam ſæpiùs[e] diem ad deliberandum datum eſſe, dum[f], prætori ſuadetur, tempus, quod primùm aditus præſtituerat, non ſuffeciſſe.

d Inſtitui ſub conditione poteſtati ... eius ſi poteſtatibus ...
e *vide l 4. ... her ...*
f Conditio ... temporis ſpatium continens, impleri vltimo vitæ momento non poteſt, dandi poteſt: etiam per alium: quin impletæ ignoranti puram diſpoſitionem efficiunt.
g *vide l.5.de heredi. inſtit.*
h *adde l. 12. 1. de verbor.ſignific.*
i Conditioni implẽdæ poteſt vnus pro alio offerre, *l.quid cũ §.1.ſ.de ſolut. adde l.15. in fine ſ. de ſtatu lib.manum.*
k ſi Alexandriæ erit filius
l dum eſt in actu moriendi, & efficitur ſuus heres, & ita tranſmittit: nam ſi nõ tranſmitteret, momẽtanea iſta adquiſitio negligetur, *l.vlt. Cod.de bonis.quæ libert.* Ita ſui heredis exiſtentia, etiam momentanea inducit tranſmiſſionem hereditatis.
m de hac cõdicione vide Duarenũ.1.*diſput.15.*
n in actu moriendi exiſtente.
o quia prius defecit conditio inſtitutionis, quàm vita: Ita quodam momento extitit conditio & tranſmittitur, vt hinc colligas: ſuam ita tranſmittere hereditatem vt legatarios legatum.
p ſi Titio decem dederit.
q quia per totum vitæ Tempus pendet conditio inſtitutionis.
r Filius nõ officit ſequẽtibus in ſuitate, quoties ipſe numquam fuit ſuus, vt quia dum vixit, fuit in ſuſpenſo conditio.
ſ *§.7. Inſtit. de heredit. quæ ab inteſtat.*
t Similitudo eius qui conditionis defectu & per exheredationem excluditur. neutro caſu reperitur exiſtentia ſui heredis.
u hoc caſu nepotes tanquam ſui ſuccederent auo.
x *6. Codice. 30.*
y Tempus dabatur inſtitutis deliberandi, & cernendæ hereditatis. (de cretione. *vide Vlpian.22 §.27 & ſequent.*) hodie tutior inuenta eſt ratio adquirẽdæ hereditatis, ex inuentario ſcilicet: de qua, *vide l.vltim.Cod.eodem.*
z Deliberandi ius dominis competit non ſeruis. Vnde colligas, Deliberandi tempus ſtatui perſonis idoneis & capacibus, non incapacibus.
a *l.13.§.de capite minutis l.32.ſ. de regulis iuris.*
b Deliberandi tempus non datur niſi potenti *facit, l.ad peremptorium ſ. de iudicis. l.2.Cod.vt intra certum tempus ciuilis quæſtio terminetur. l.4.paragrapho hoc iudicium ſ.de damno l properandum §.1.Cod.de iudiciis.*
c Arbitrarium tempus eſt, quod lege non eſt finitum.
d *l.9 in fin.Cod.eodem.*
e Imò nunquam ſæpius, *l vltim.§.13.in fin.Cod.eodem.*
f Deliberandi tempus ſæpius dari poteſt: ex magna tamen cauſa

4. *Idem* "libro ſexageſimoprimo ad Edictum."

SEd hoc impetrari non debet, niſi ex magna cauſa.

De inſtrumentis inſpiciendis. 1. *De diſtractione & ſolutione.*

5. *Idem* "libro 70. ad Edictum."

ARiſto ſcribit, non[a] ſolùm creditoribus, ſed & heredi inſtituto prætorem ſubuenire debere. hiſque copiã inſtrumentorum[b] inſpiciendorum facere. vt perinde[c] inſtruere ſe poſſint, expediet, nécne, agnoſcere hereditatẽ.

1 ¶ Si maior ſit hereditas, & deliberat heres, & res ſunt in hereditate, quæ[d] ex tractu temporis deteriores fiunt adito[e] prætore, poteſt is, qui deliberat, ſine præiudicio[f] eas iuſtis pretiis vendere[g]. qui poſſit etiam ea, quę nimium ſumptuoſa ſint, veluti iumẽta, aut venalicia, item ea quæ morâ deteriora fiant, vendere. quíque præterea curaturus ſit, vt æs alienũ[h], quod ſub pœna, vel ſub pretioſis pignoribus[i] debeatur, ſoluatur.

6. *Gaius* "libro vigeſimotertio ad Edictum Prouinciale."

IGitur ſi quidem in hereditate ſit vinum, oleum, frumentum numerata pecunia: inde fieri debebunt impendia[k]. ſi minùs, à debitoribus hereditariis exigenda[l] pecunia quod ſi nulli ſunt debitores, aut iudicem prouocent: venire debent res ſuperuacuæ[n].

Alia verba edicti, ſi pupilli nomine petitum ſit. 1. *Et eorum interpretatio.*

7. *Vlpianus* "lib. 60. ad Edictum."

AIt prætor: *Si*[o] *pupilli, pupillæ nomine poſtulabitur tempus ad deliberãdum, an expediat, eum hereditatem retinere: & hoc datum ſit: Si iuſta cauſa eſſe videbitur: bona interea deminui, niſi ſi cauſa cognita boni viri arbitratu, vetabo.*

1 ¶ Meritò prætor impedit interim deminutionem, quamdiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandũ.

2 ¶ Quid ſit autẽ *deminui*[p] *vetabo*, videamus. his verbis prætor non tantum alienationem[q] impedit, verumetiam actiones exerceri non patitur. eſt enim abſurdum, ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere[r]. & ita Labeo ſcribit.

3 ¶ In cauſæ autem cognitione hoc vertetur, an iuſta[ſ] cauſa ſit, vt diminuere prætor permittat. ergo & funeris cauſa deminui permittet. item eorum, quę ſine piaculo non poſſunt præteriri. veſcendi[t] gratia æquè deminui permittet. ſed & vbi vrget, ex aliis quoque cauſis permittere eum oportet: vt ædificia ſarciãtur: ne agri inculti ſint: ſi qua pecunia ſub pœna debetur, vt reſtituatur, ne pignora[u] diſtrahantur. ex aliis quoque iuſtis cauſis prætor aditus deminutionem permittet: neque enim, ſine permiſſu eius, debet deminutio fieri.

De eo qui ſe abſtinuit.

8. *Idem* "libro 61. ad Edictum."

SI quis ſuus heres, poſteaquàm ſe[x] abſtinuerit, tunc petat[y] tempus ad deliberandum: videamus, an impetrare debeat. magíſque eſt, vt ex cauſa debeat impetrare, cùm nondum[z] bona venierint.

De alimentis.

9. *Paulus* "lib. 58. ad Edictum."

FIlius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate[a].

De gradibus heredum.

10. *Marcellus* "libro 28. Digeſtorum."

SI plures gradus[b] ſint heredum inſtitutorum: per ſingulos obſeruaturum ſe, ait prætor, id, quod præfiniẽdo tempore[c] deliberationis edicit. videlicet vt, à primo quoque ad ſequentẽ tranſlata hereditate, quamprimùm inueniat ſucceſſorem, qui[d] poſſit defuncti creditoribus reſpondere.

De conditione ſi filius nullus erit, qui in ſuam tutelam veniat: & filio libertino.

11. *Iauolenus* "libro quarto ex poſterioribus Labeonis."

QVi filium libertinum habebat, heredem eum inſtituerat. deinde ita ſcripſerat: *ſi mihi filius nullus erit, qui in ſuam*[e] *tutelam veniat, tum Dama ſeruus liber eſto.* is filius pupillus libertinus erat. quærebatur, ſi Dama liber eſſet. Trebatius negat: quia filij[f] appellatione libertinus quoque contineretur. Labeo contrà: quia eo loco verum filium accipi oportet. Trebatij ſententiam probo: ſi tamen teſtatorem de hoc filio locutum eſſe apparet.

a Deliberandi tempus creditorum & heredũ fauore introductum. Debẽt autem creditores heredibus copiã inſtrumẽtorum inſpiciendorum facere, vt ſe inſtruere inde poſſint, agnoſcere debeant nécne hereditatem. Ita editio inſtrumẽtorum fieri debet deliberãti.
b *l. 28. ǰ. de adqu. hered.*
c *fortè legendum* exinde, *vel* inde.
d officium iudicis, pendente dilatione, nõ quieſcit in his quę neceſſe eſt interim expediri. Dilatio non impedit ſequeſtrẽ, ſi iuſta cauſa id exigat.
e ſequeſter fructus vendere poteſt, adito tamen prætore, hoc eſt, eius auctoritate, *l. 7. in fin. ǰ. eodem, l. vlt. ſ. de reb. creditis: l. ſi magiſtratus ǰ. de reb. aucto. iudic.*
f *ſub.* aditionis inducendæ vel præſumendæ.
g *l. 5. ſ. de hered. pet.*
h & alimenta. *l. 9. ǰ. eod.*
i *l. 7. in fi. ǰ. eod.*
k *adde l. vlt. §. 4. C. de bon. quæ lib.*
l *ſub.* per curatorem bonis datũ.
m negando ſe debitores.
n Fructus, & quę in fructu conſiſtunt omnia, tẽpore fiunt deteriora.

o Deliberante pupillo, bona hereditaria alienari, vel actiones hereditariæ exerceri non poſſunt niſi cauſa cognita Prætoris permiſſu.
p *v. Hot. 3. obſ. 16.*
q rerum pretioſarum *l. 63. ſ. de procurat. l. 22. Cod. de admin.*
r In iudiciũ deducere, eſt ſpecies alienationis *Bald.*
ſ ¶ & neceſſaria, *l. 53. ſ. de pet. here.*
t *l. 9. ǰ. eod.*
u *l. 5. in fi. ǰ. eod.*
x poſt repudiationem.
y & ita variet, *l. 8. ǰ. de collat. adde quæ ſcripſi ad leg. 39 §. 1. ǰ. de leg. 3.*
z licitũ eſt abſtinẽti adire, re integra *l. 6. ǰ. de optione: l. vlt. Cod. de repud. heredit.*
a *l. 6. §. 3. ſ. eod.* maximè ſi nulla ſint ei bona *l. 51. ſ. de petit. hered. l. vlt. in fin. Cod. de ordin. cognat.*
b *l. 3. ǰ. de adq. hereditat.*
c Per ſingulos gradus, ſinguli termini ſtatuendi ſunt *Bald.*
d non ad alium finẽ, putà excludendum ſucceſſorem. *dixi ad l. 1. §. 12. ǰ. de ſucceſſ.*
e *l. 59. ǰ. de leg. 3.*
f *v. in hunc locum Cuiac. 3. obſer. 37.* Appellatione filij, continetur etiam naturalis in ſeruitute conceptus *Bald.*

l 11 n° 1

LIBER VICESIMVS-NONVS.

DE TESTAMENTO[a] MILITIS.

De origine priuilegij militaris. 1. *Etymologia militis, & exercitus.* περὶ τάγματος περὶ χιλιάρχου.

Vlpianus "libro quadrageſimoquinto ad Edictum."

MILITIBVS liberam[b] teſtamẽti factionẽ primus quidem Diuus Iulius[c] Cæſar conceſſit. ſed ea conceſſio temporalis erat. poſtea verò primus Diuus Titus dedit. poſt hoc Domitianus. poſtea Diuus Nerua pleniſſimam indulgentiam in milites contulit. eámque & Traianus ſecutus eſt. & exinde mandatis inſeri cœpit caput tale. "Caput ex mandatis." *Cùm in notitiam meam prolatum ſit, ſubinde teſtamenta à commilitonibus*[d] *relicta proferri, quæ poſsint in controuerſiam deduci, ſi ad diligentiam legum reuocentur, & obſeruantiam: ſecutus animi mei integritudinem erga optimos fid. liſſ. móſque commilitiones, ſimplicitati*[e] *eorum conſulendum exiſtimaui. vt, quoquo modo*[f] *teſtati fuiſſent, rata eſſet eorum voluntas. Faciant igitur teſtamenta, quo modo volent: faciant, quo modo poterint, ſufficiatque ad bonorum ſuorum diuiſionem faciendam nuda*[g] *voluntas teſtatoris*[h].

1 ¶ Miles autem appellatur, vel[i] à militia, id eſt duritia, quam pro nobis ſuſtinent: aut à multitudine, aut à malo, quod arcere milites ſolent: "aut a numero mille[k] hominũ, ducitum[l]" à Græco verbo, tractum[m] à tagmate. nam Græci mille hominum multitudinem τάγμα appellant, quaſi milleſimum quemque dictum. vnde ipſum ducem χιλίαρχον appellant[n]. Exercitus autem nomen ab exercitatione[o] traxit. concreta ab abstractis || §1 ff de pacti / ubi notata — Ossual. 1. c. 4

Cur de teſtamento militis ſeparatim edicatur.

2. *Gaius* libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale.

DE militis teſtamento ideo ſeparatim proconſul edicit, quòd optimè nouit, ex conſtitutionibus principalibus propria atque ſingularia iura in teſtamenta[p] eorum obſeruari.

De milite, qui deſtinauit iure communi teſtari, de clauſula codicillari.

3. *Vlpianus* "libro ſecundo ad Sabinum."

SI miles, qui[q] deſtinauerat communi iure[r] teſtari, antè defecerit, quam teſtaretur: Pomponius dubitat. ſed cur non in milite diuerſum probet? neque enim, qui voluit iure communi teſtari, ſtatim beneficio militari

a 6. Cod. 21. 2. Inſtit. 11. 35. Synopſis 21
b habet enim multa propria & ſingularia, *l. 2. ǰ. eod.* Poteſt enim miles imperfectè teſtari *l. 35.* & notis *l. 40. ǰ. eod.* quoquomodo, *inſ. eod. in princ. l. 1. Cod. ad.*
c & pòſt eum Auguſtus, Nerua Traianus, *Inſtit. quibus non eſt permiſſ. in prin.* & alij.
d Sic enim principes appellant milites. quoties verò eos exauctorãt, Quirites, id eſt, quaſi priuatos & paganos *v. Petrum Fabrũ 1. Semeſt. 17.*
e imperitiæ. *Inſtit. eod. in pr.*
f *Inſt. ibid.*
g *l. 15. §. 1. ǰ. eod.*
h niſi domi ſit. tunc enim iure communi teſtari debet *l. pen. C. eod.* quidam addunt: ſi in tentorio, duobus vocatis teſtibus: *argu. l. 24. ǰ. eod.* ſi in prœlio, eos nullo vocato teſte teſtari poſſe *l. 15,* C. eo. quæ Viglius nõ probat. Probat autem *inſtit. eod. in pr. num. 11.* adhuc hodie durare militis priuilegia in condẽdis teſtamentis.
i Miles vel à militia, multitudine, malo, millenario numero, *vt hic.* à malitia *Varro.*
k ¶ Tot enim milites, nempe mille, tres trib⁹ mittebant ad legionem conficiendam. *Varro de lingua.*
l *al.* ductum.
m *al.* χίλιον. vnde χιλιάστυς tractum eſt, &c.
n adde & aliud etymon, à mollitia, κατ' ἀντίφρασιν dici, quòd nihil molle, ſed potiùs quid aſperum gerat *Paul. apud Feſtum:* alij à malitia deriuant.
o quòd exercitãdo fiat melior *Varro 4. de lingua.*
p *al.* teſtamẽto. *al.* teſtamentis.
q *Synopſ. eod. c. 3.*
r i. perfectè ac ſolenniter *l. 35. l. 40. ǰ. eod.*

ad §1. vide lopez animadversiones c. 1. n° 5 ubi non etymologias sed allusiones = Curat 12 obs. c. 37. et 26. c. ulto = Ossuald. 1. comment. c. 4. lit. A.

renuntiauit.* nec[a] credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia. sed magis vtroque genere voluisse propter fortuitos casus, quemadmodum plerique pagani solent, cum testamenta faciunt per scripturam, adiicere, velle hoc etiam vice†codicillorum valere. quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicicillos non esse? nam secundùm nostram sententiam etiam Diuus Marcus rescripsit.

De muto, surdo.

4. *Idem* "lib. 1. ad Sabinum."

IVre militari surdum[b] & mutum testamentum facere posse ante causariam[c] missionem, in numeris manentem placet.

De substitutione.

5. *Idem* "lib. 4. ad Sabinum."

MIlites etiam[d] his, qui heredes extiterunt, possunt substituere in his dumtaxat, quæ sunt ex testamẽto eorum consecuti.

De institutione ex fundo.

6. *Idem* "lib. 5. ad Sabinum."

SI miles vnum ex fundo heredem scripserit: creditum, quantum[e] ad residuum patrimonium, intestatus decessisset. * miles[f] enim pro[g] parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

De adgnatione postumi, viij. vel quasi.

7. *Idem* "lib. 9. ad Sabinum."

QVi iure militari testatur: etsi ignorauerit[h] prægnantem vxorem, vel non fuit prægnas: hoc tamen animo fuit, vt vellet, quisquis sibi nascetur, exheredem esse: testamentum non rumpitur.

8. *Marcellus* "lib. 10. Digestorum."

IDem est, & si adrogauerit filium, nepósve successerit in locum filij.

1. *De testamento facto ante militiam.*

9. *Vlpianus* "lib. 9. ad Sabinum."

IDémque erit dicendum: & si nato filio, viuo se, maluit eodem testamento durante decedere. nam videtur iure militari refecisse testamentum.

1 ¶ Vt est rescriptum à Diuo Pio in eo, qui, cùm esset paganus, fecit testamentum: mox militare[i] cœpit. nã hoc quoque iure militari incipiet valere, si hoc maluit miles.

De hostium potito.

10. *Idem* lib. 11. ad Sabinum.

FAcere testamentum hostium potitus[k] nec iure militari potest[l].

De capitali condemnatione. 1. De incertitudine aut ignorantia status.

11. *Idem* lib. 45. ad Edictum.

EX[m] militari delicto capite damnatis testamentum facere licet super bonis dumtaxat[n] castrensibus. sed vtrùm iure militari, an iure communi, quæritur. magis autem est, vt iure militari eis testandum sit. nam cùm ei quasi militi tribuatur ius testandi, consequens erit dicere, iure militari ei testandum. quod ita intelligi oportet, si non sacramenti[o] fides rupta sit.

1 ¶ Si miles incertus[p], an sui iuris sit, testamentum fecerit: in ea condicione est testamentum eius, vt valeat. nã & si incertus, an pater suus viuat, testamentum fecerit: testamentum eius valebit.

2 ¶ Si filiusfamiliàs ignorans patrem suum decessisse, de castrensi peculio in militia testatus sit: non pertinebunt ad heredem eius, patris bona: sed sola[q] castrensia.

12. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

MIlites enim ea dumtaxat, quæ haberent[r], scriptis relinquunt.

De mutatione testamenti. 1. De veteranis. 2. Qui possunt à milite institui. 3. De seruo proprio, quasi libero instituto. 4. De fideicommisso trahendo ad ius directum si hæres mortuus sit antequam adeat.

13. *Vlpianus* "lib. 45. ad Edictum."

IDem est, & si de testamento mutando cogitauit: non quia adimere volebat castrensia bona heredi scripto: sed quia de paternis testari volebat, & alium heredem scribere.

a de hac præsumptione, *vide Alciat. 3. Præsumpt 25.*
† *l. 8. §. 1. Cod. de Codicillis.*
b vide in hanc legem Viglium *§. quinimmò & mutus 2. inst. eod.*
c *l. 17. Cod. eod.*
d *v. l. 6. in fin. C. eod.*
e creditur. *vulg.*
f *§. 5. & ibi Theophil Inst. de hered. inst. l. 7. ff. de reg. iuris.* an & alius? interdum posse innuit lex 14. ff. e. An ad pias causas? ita putat Tiraquellus priuilegio 13. *piæ causæ: adde l. 15. ff. de inofficioso.*
g *l. 11. in fi. l. 12. l. 13. l. 19. l. 37. ff. eod. l. 1. 2. eod. l. 7. ff. de reg. iur.*
h Ignorantia nõ officit testamento militis *Bald.*
i *l. 20. ff. eod.*
k i. captiuus. *v. l. 15. ff. ex quib. caus. maior.*
l *l. 8. ff. qui testam. fac.*
m *l. 6. §. 5. ff. de in iusto. l. ff. de Veteran. & milit. success.*
n *dixi ad l. 14. C. eod.*
o De sacramento militari dixi pleniùs *ad l. 2. ff. de veteranis: adde 16. Gell. 3. Halicarnass. 10. Appianus 1. Ciuil.* in Consulis verba iurabant, *Liuius 3. 22. 45.* Cæsaris salutem se omnibus antelaturos, *Arrian 3. Epicteti 14.* patré, matrem, & omnes proximi eierabant. *Tertull de corona milit.* se & liberos *Suet. in Caligula.* se nisi completa militia non recessuros. *9. Isid. 3. Seruius 8. Aeneid.* Iurabant in verba & præcepta principis. *Veget. 2. c. 6. Suet. Claudio c. 9 in Galba 11. 16. Othone 8. Vitellio 15. Vespasiano 6. Tacit. 6. 17. 20. Ammian. 21. & 26.* Id sacramento rogari & dicere. *Liuius 4. 24. 25. Seneca epist. 37. 66. Plin. 10. Epistol. Tacit. 1. 20.*
p *l. 9. ff. de iure codicillorum.*
q quorũ ratione moritur testatus *v. l. 6. ff. eod.*
r quæ habent. *Haloand.*
ſ vt eo pacto in paganis moriantur intestati, *l. 2. Cod. eod.*

1 ¶ Sed si iam veteranus decessit, vniuersa[t] bona etiã paterna ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro vndecimo digestorum scribit.

NEque enim iam potuit de parte bonorum testari[u].

2 ¶ Et deportati, & ferè omnes, qui testamenti factionem non habent, à milite heredes institui possunt. Sed si seruum pœnæ heredem scribat, institutio non valebit. Sed si mortis tempore in ciuitate inueniatur, institutio incipit conualescere[x], quasi nunc data hereditate. Et generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, vt institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inueniatur vt à milite institui poterit.

3 ¶ Si seruum proprium, quem liberum esse credidisset, miles heredem[y] sine libertate instituit: in ea cõdicione est, vt institutio non[z] valeat.

4 ¶ Cùm miles in testamento suo seruo libertatem dederit: eidémque & à primo, & à secundo herede pera fideicommissum hereditatem, reliquerit: quamuis & primus heres, & substitutus priùs quàm adierint hereditatem, mortem obierunt: non[b] debere intestati exitum facere, Imperator noster cum Diuo Seuero rescripsit. sed perinde habendum est, ac si eidem seruo libertas simul & hereditas directò data esset. quæ vtraque ad eum peruenire testatorem voluisse, negari non potest.

14. *Marcianus* "lib. 4. Fideicommissorum."

TRactabatur, an tale[c] aliquid & in paganorum testamentis indulgendum esset. & placet, non sine distinctione hoc fieri. sed si quidẽ viuo testatore, & sciente[d], decessissent, nihil noui statuendum: si autem ignorante, aut post mortem eius omnimodo subueniendum.

De testatore, qui non est soluendo 1. De nuda voluntate instituendi, vel adimendi, vel confirmandi. 2. De testamento facto ante militiam. 3. De eo qui se scripsit heredem in testamento. 4. De tempore & conditione. 5. De substitutione pupillari. 6. De tempore petendæ bonorum possess.

15. *Vlpianus* "lib. 45. ad Edictum."

IN fraudem[e] planè creditorum nec miles ampliùs quã vnum necessarium facere poterit.

1 ¶ Sicut autem hereditatem miles nuda[f] voluntate dare potest, ita & adimere potest. Denique si cancellauerit testamentum suum, vel inciderit[g]: nullius erit momẽti. Si tamen testamentum cancellauerit, & mox valere voluerit: valebit ex suprema voluntate. Et ideo cùm miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset: qui super ea re cogniturus erit, considerabit quo proposito id fecerit. nam si mutatæ[h] voluntatis eum pœnituisse probabitur: renouatum testamentum intelligetur. quòd si ideo, ne ea, quæ scripta fuerint, legi possint: causa irriti facti iudicij potior existimabitur.

2 ¶ Testamentum ante militiam factum à milite si in militia decesserit, iure militari valere, si militis voluntas contrario non sit[i], Diuus Pius rescripsit.

3 ¶ Si quis se scribat heredem in testamento militis, non remittitur ei senatusconsulti pœna.

4 ¶ Miles & ad[k] tempus heredem facere potest, & alium post tempus: vel ex condicione, vel in condicionem.

5 ¶ Item tam sibi[l], quàm filio, iure militari testamentum facere potest. & soli filio, tametsi sibi non fecerit. quod testamentum valebit, si fortè pater vel in militia, vel intra annum militiæ decessit.

6 ¶ Bonorum possessionem, vltra tempora edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro quartodecimo "quæstionum scribit." quia generalis est ista determinatio[m].

De fundo dotali.

16. *Paulus* "libro 43. ad Edictum."

DOtalem fundum si legauerit miles, non erit ratum legatum propter legem Iuliam[n].

De heredib. institutis ex certis rebus. 1. Si alius sit heres rerum castrensium, alius cæterarum. 2. De ademptione solius hereditatis. 3. Si pater militis omissa causa testamenti, peculium possideat, aut dolo fecerit, quo minus possideret. 4. De testamento facto in militia, & codicillis post militiam, de lege falcidia.

17. *Gaius* "libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale."

SI certarum[o] rerum heredes instituerit miles, veluti alium vrbanorum prædiorum, alium rusticorum, aliũ cæterarum rerũ: valebit institutio perindéque habebitur atque si sine partibus heredes eos instituisset. résque omnes suas per præceptionem cuique legando distribuisset.

1 Iulianus

t ¶ *lege 19. §. 2. ff. de castrensi peculio.*
u quia iure communi testari debuit *§. 3. instit. eodem.*
x Testamẽtum militis citiùs cõualescit, quàm pagani *Bald.*
y vel tutorem. *adde l. 24. §. 9. ff. de fideicommiss. liber.*
z Cur ita? *v. l. 5. in fi. Cod. eod.*
a Fauore militiæ, & libertatis ratione, verba obliqua trahuntur ad directa. *Bald.*
b idq; iure speciali.
c fauore libertatis sc. de qua actum *l. 13. in fin. ff. eod.* possis etiam non inutiliter quærere: An paganus hodie pro parte testatus pro parte intestatus mori possit: præsertim ratione diuersorum bonorũ diuersam iurisdictionem habentium, & ad pias causas. vide Tiraquellum priuilegio 13. *piæ causa.*
d Fideicommissarius moriens viuo testatore, eóque id sciente, transmittit fideicommissi ius in heredem. *adde quæ dixi ad l. 14. Cod. de fideicommiss. vide Sebast. Medicẽ tract. de morte, parte 2. Conclus. 44.*
e Priuilegium alicui cõcessum, in damnum tertij recidere non debet *Bald.*
f *l. 1. ff. eod.*
g *l. 20. in fi. ff. eod.*
h *l. 25. in fi. ff. eod.*
i Eo ipso quòd miles testamentum factum non mutat, approbare videtur. *Bald.*
k putà quoad viuit *l. 19. ff. eod. l. 8. Cod. eod. l. 41. ff. eod.*
l *l. 2. §. 1. ff. de vulgari.*
m προθεσμία. *vide Cuiac. initio libelli de præscrip.*
n *de qua v. l. vn. §. 15. Cod. de rei vxor. act.*
o *adde l. 16. §. 6. ff. ad Trebell.*
p An aliud in pagano *vide leg. 78. ff. de hered. instit.*

1 ¶ Iulianus etiam ait: si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset: quasi duorum hominũ duas[a] hereditates intelligi. Vt etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset. extra castra contracto ære alieno is solus [b] obligetur, qui cæterarum rerum heres scriptus esset. Cui scilicet conueniens videtur respõdisse, vt ex quaqua causa debeatur militi: vel huic heredi, vel illi, ipso iure debeatur. Quòd si alterutra pars bonorum ære alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat; & propter hoc is, qui ex ea parte heres institutus est, non adierit: alterum, qui adisset, compellendum esse, aut defendere totam hereditatem, aut totam creditoribus soluere.

2 ¶ Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit: adempta videtur hereditas. cùm * in paganorum testamento sola hereditas exheredatione adimi[c] non possit.

3 ¶ Si pater à filiofamiliàs milite ex castrensi peculio heres institutus, omissa [d] causa testamenti, aliquid ex peculio possidebit, dolóve malo fecerit, quo minùs possideret: datur in eum legatorum actio.

4 ¶ Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post[e] militiam, & intra annum missionis moriatur: plerísque placet, in codicillis iuris ciuilis regulam spectari debere: quia non sunt a milite facti. nec ad rem pertinere, quòd testamento confirmati sunt. Ideóque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiæ locum[f] non esse. at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

18. *Tryphoninus* "libro 18. Disputationum."

SI verò composita vtraque legata, tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, vltra dodrantem sint: quæritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet. commodissimè autem id statuetur, vt ex vniuersitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat: id quod supererit, pro dodrante & quadrante diuidatur inter heredes, & eos, quibus codicillis legata data sunt.

1 ¶ Quid ergo, si consumant vniuersorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: vtrùm nihil[g] ferent hi, quibus codicillis legatum est: an aliquid? & quoniam, si adhuc miles hęc quoque legasset, contribuebãtur[h] omnia, & pro rata ex omnibus decedebat ea portio, quam ampliùs legauerat, quàm in bonis habuerat: nunc quoque idem fiat. deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt: ex summa, quæ efficiebatur debita, si ęquo iure omnia deberentur, quartam deducat his solis, quibus codicillis legata sunt.

2 ¶ Quòd si, post vtraque legata solida computata, deprehenderetur, quod remaneat apud heredem, nõ tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quòd ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

De duobus testamentis, de herede ex parte, de codicillis & testamento. 2. De duobus heredibus tempore distinctis.

19. *Vlpianus* "libro quarto Disputationum."

QVærebatur: si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud[i] fecisset: & in eo comprehendisset, fidei heredis committere, vt priores tabulæ valerent, quid iuris esset. dicebam: Militi licet plura testamenta facere[k]. sed, siue simul fecerit, siue separatim, vtique valebunt, si hoc specialiter expresserit. nec superius per inferius rumpetur cùm & ex parte heredem instituere possit: hoc est, ex parte[l] testatò, ex parte intestatò decedere. Quinimmò & si codicillos antè[m] fecerat, poterit eos, per testamentum sequens cauendo, in potestatem institutionis redigere[n], & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. Secundùm hæc in proposito referebam: si hoc animo fuerit miles, vt valeret prius factum testamẽtum: id, quod cauit, valere oportere. ac per hoc effici, vt duo testamenta sint. sed in proposito cùm fide heredis committatur, vt valeat prius testamentum: apparet, eum non[o] ipso iure valere voluisse, sed [p] magis per fideicommissum, id est, in causam fideicommissi, & codicillorum, vim prioris testamenti conuertisse.

1 ¶ Vtrùm autem totum testamentum in eã causam conuersum [q] sit, hoc est, & heredis institutio: an verò legata tantùm, & fideicommissa, & libertates, quæritur. sed mihi videtur non solùm cætera pręter institutionem heredis, sed & ipsam institutionem [r] in causam fideicommissi vertisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur.

2 ¶ Si quis à milite heres ad tempus[s] scriptus esset, & alius ex tempore: quęritur, an posterior heres à priore relicta legata debet: & arbitror, hunc non debere: nisi alia voluntas militis probetur.

a vide l.1. Codice eod.
b Onus æris alieni, suum sequitur patrimonium. Bald.
c l.13. §.1. ff. de liberis. l.1. §. 4. ff. de his quæ in testam. l.6. in fin. ff. de be[...]
d Pater occupãs iure peculij, & omittens ex testamento, tenetur legatarijs, Bald.
e l.17. ff. ad legem Falcid.
f dixi ad l.12 C. eodem.
g Relicta testamento diminuuntur per relictũ codicillorũ: relicta codicillis, fin[...] gũtur relicta testamento Bald.
i. [...] §.5. ff. ad leg. Falcid.
i Miles cũ duobus testamentis decedere potest Bald.
k ita vt prius per postremum non censeatur reuocatum Bal.
l l.6. ff. eod.
m [...]
n Testator potest verba obliqua transferre ad directa Bald.
o Testamẽtum quod ipso iure non valet, defuncti volũtate per fideicommissum valere potest: hoc est, in causã, fideicommissi & codicillorũ vertipotest.
p vide quæ scripsi ad l. 10. Cod. qui testam. facere.
q hinc nota, Quod quãdo testamentũ transfertur in vim codicillorum, non solùm transferuntur legata, sed etiam institutio heredis. Bald.
r ¶ Fideicõmissarius lata appellatione, institutus dici potest. Angel. §. legatarijs. Inst. de testament. vide quæ scripsi ad l.1. §.1. ff. ad Trebell.
s vide l.15 §.4. ff. eodem. Aliud est ordinare successionem per distinctionem tẽporis, aliud est substituere. Bal.
t Priuilegium quod conceditur propter officium, finito officio terminatur Bald.
† l.9. ff. eod.
u l.15 §.1. ff. eod.
x Qui apponit sigillum, approbare videtur. Bald.
y vide Cuiac. 4. ad Afric.
z Synopsis Basilic. 35. Titul. 3 ex titul.21. c.17.
a l.26. ff. eod.
b A verbis legati, vel statuti, vel [...] recedere non debe[...] [...] possumus priuilegia extendere Bald.
c [...] to. §.5. inst. eod. d §.1. inst. eod. e Catilio Seuero Hal. de eo ex-

De tribuno militum qui successorem accepit. 1. De testamento facto, ante militiam.

20. *Iulianus* "libro 27. Digestorum."

TRibunus militum, si intra dies certos, quàm successor eius in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor eius in castra venit: ideo[t] cõmuni iure ciuium Romanorum codicilli eius æstimandi sunt.

1 ¶ Cùm aliquis, facto testamento militare cœperit: id quoque testamẽtum, quod †, antequam militare cœperit, fecerat, aliquo casu intelligitur militiæ tempore factum. ueluti si tabulas inciderit[u], & legerit testamentũ, ac rursus suo signo signauerit[x]. ampliùs si & aliquid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit. quòd si nihil horum inciderit, testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit.

De anno missionis.

21. *Africanus* lib.4.[y] Quæstionum."

QVod[z] constitutum est, vt testamẽtum militiæ tempore factum, etiam intra [a] annum post missionem valeret: quantum ad verba eius: ad eos dumtaxat [b], qui mitti solent, id beneficium pertinere existimauit. secundùm quòd neque præfectos, neque tribunos, aut cæteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc priuilegium habituros.

De capitis deminutione.

22. *Marcianus* "lib.4. Institutionum."

MIles filiusfamiliàs, si capite minutus fuerit: vel emancipatus, vel in adoptionem datus à patre suo: testamentum eius valet, quasi ex[c] noua voluntate.

23. *Tertyllianus* "libro singulari de Castrensi peculio."

IDem, & si paterfamiliàs miles de castrensibus rebus dumtaxat testatus, adrogandum se dederit. Si verò missus iam, hoc fecerat: non valet testamentum.

Rescriptum Traiani.

24. *Florentinus* "lib.10. Institutionum."

DIuus[d] Traianus Statilio Seuero[e] ita rescripsit. Id priuilegium quod militantibus datum est, vt quoquomodo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, vt vtique priùs cõstare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura & à non militantibus fieri potest. Si ergo miles: de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis[f] ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi esse heredẽ, & cui libertatem tribuere: potest videri, sine scripto hoc modo esse testatus. & volũtas eius rata habenda est. Cæterùm si[g] (vt plerumque sermonibus[h] fieri solet) dixit alicui, *Ego te heredem facio:* aut, *tibi bona mea relinquo:* non oportet, hoc pro testamento obseruari. Nec[i] vllorum magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit. & per hoc iudicia[k] vera subuertũtur.

De testamento facto ante militam.

25. *Marcellus* "lib. singul. Responsorum."

TItius, priùs[l] quàm tribunus legionis [m] factus esset, testamentum fecit. & postea cinctus [n], manente eodem defunctus est. quæro, an militis testamentum videatur esse. Marcellus respondit: Testamentum, quod ante tribunatum fecisset: nihil si postea ab eo factum, dictum esse probaretur, quòd valere vellet: ad commune ius pertinet. constitutionibus enim principum non militum testamenta, sed quę à militibus facta sunt, confirmantur. sed planè fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum, quod antè fecerat, valere, aliquo modo declarauit.

tat epistola Plinij lib.1. sub Traiano vixit, fuítque D. Marco proauus maternus, & vrbis Præfectus, teste Capitolino, *in vita Marci* eáque dignitate priuatus ab Hadriano, *Spartianus in Hadriano.*
f Testes in testamento militis requirũtur, & quidẽ plures & rogati, *v. quæ scripsi ad Nou. Leon.* 40.
g Institutũ eum heredẽ non continuò intelligimus, quẽ testator se facturum heredẽ iactauerit, *vt hîc. l. vlt. ff. de test.* (etsi institutiones tanquam fauorabiles, aliàs extendere soleamus) Hinc fit, vt ne institutiones contra testatoris voluntatem interpretemur, adeò vt verbũ instituit, plerumque flectamus ad fideicommissum, vt testatoris voluntas seruetur. *Paul. Castr.* 2. *consil.* 5. Ita fit quoque vt is institutus non videatur, quem in cõtractu aliquo heredem meũ appellauero. *Bart. in l. Tale pactum. in fin. ff. de pactis. Alex. in l. licet inter priuatos. C. de pact.* quemadmodum is institutus non videtur, cui decem pro sua benedictione reliquero. *Bald. in procemio decret. Alexan. in l. nam quod. §. nõ omnis. l. apud Iuliam ff. ad* Trebel. 2. cõsil. 70. *Ias. Authent. nouissima. C. de inof. & in l. & si pepererit. ff. de liberis.* nisi cõmuni vsu benedictionis verbũ accipiatur pro institutione. *argu. l. Labeo ff. de supp. lect.*
h ὁμιλίας Theophil. §.1. Inst. eod.
i *l.7. C. de rescindenda §.1. instit. de milit. testam.*
k βουλήσεις dixit Theophilus, voluntates.
l Qualitas quæ est causa alicuius effectus, debet inesse tunc tẽporis, cùm de illo effectu disponitur: nec postea superueniens patrocinatur.
m Legiones sub Iulio fuerunt triginta. legiones singulæ decẽ cohortibus constabãt. Prima censu, genere, litteris, forma, & virtute pollẽtes habuit. reliquę pro ut principi placuisset à Tribunis vel præpositis regebantur. Legionibus itaque fuerunt sui tribuni, *vt hîc.* vt & cohortibus. adde quæ de legionibus dixi *ad l.12. C. de re mil. lib.12.*
n de veteri more milites cogendi, dixi *ad l.43. ff. eodem.*

De ignominiosa missione.

26. *Macer* "lib.2. Militarium."

TEstamenta eorum, qui[a] ignomiæ[b] causa missi sunt, statim desinũt militari[c] iure valere, quòd anni[d] spatium testamentis eorum, qui honestam, vel causariam missionem meruerunt, tribuitur.

1 ¶ Ius testandi de castrensi[e] peculio, quod filiisfamiliàs militantibus concessum est, ad eos, qui ignominię causa missi sunt, non pertinet. quòd hoc, præmij loco[f] merentibus tributum est.

De reuersione ad primum testamentum.

27. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

CEnturio[g] secundo testamento postumos heredes instituit, neque[h] substitutos dedit. quibus non additis, ad superius[i] testamentum se redire testatus est. cætera, quæ secundo testamento scripsit, esse irrita placuit: nisi nominatim ea confirmasset, ad priorem voluntatem reuersus.

De filiofamiliàs milite, qui filio impuberi substituit, & tutores dedit.

28. *Vlpianus* "lib.36. ad Sabinum."

CVm filiusfamiliàs miles decessisset, filio impubere herede instituto, eique substituisset in aui potestate manenti, tutoresque dedisset: Diui fratres rescipserunt, substitutionem [k] quidem valere, tutoris [l] autem dationem non valere. quia hereditati quidem suæ miles, qualẽ vellet substitutionem facere potest. verumtamen alienum[m] ius minuere non potest.

De restitutione ex S. C. Trebelliano. 1. De manumissione. 2. De conditione iurisiurandi, vel turpi. 3. De bonorum possessione contra tabulas.

29. *Marcellus* "libro 10. Digestorum."

SI à milite scriptus heres sua sponte adierit hereditatem, & rogatus totam hereditatem restituerit: ex Trebelliano[n] transeunt actiones.

1 ¶ Miles[o] testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo, cuius libertas lege Ælia Sentia: vel aliqua impeditur.

2 ¶ Edictum prætoris, quo iusiurandum[p] heredibus institutis legatariisque remittitur, locum habet etiam in militum testamentis. sicut etiam in fideicommissis. Idẽque si turpis[q] esset condicio.

3 ¶ Patri[r] "eius," qui in emãcipatione ipse manumissor extitisset, contra tabulas testamenti dandã bonorum possessionem partis debitæ placet: exceptis his rebus, quas in castris adquisisset: quarum liberam testamenti factionem habet.

30. *Paulus* "lib.7. Quæstionum."

NAm in bona castrensia non esse dandam[s] contrà tabulas filij militis bonorum possessionẽ, Diuus Pius Antoninus rescripsit.

De manumissione serui legati.

31. *Marcellus* "lib.13. Digestorum".

SI miles Titio, & Seio seruum legauerit: & eum Titius manumisisset, deliberante Seio: moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico. quia & si heres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius[t] repudiasset: liber[u] esset.

Si secundum voluntatem militis non adeatur.

32. *Modestinus* "libro nono Regularum."

SI secundum probabilem voluntatem militis hereditas eius non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt[x].

De postumo.

33. *Tertyllianus* "libro singulari de Castrensi peculio."

SI filiusfamiliàs miles fecisset testamentum more militiæ: deinde, post mortem patris, postumus ei nasceretur: vtique rumpitur[y] eius testamentum. Verùm si perseuerasset in ea voluntate, vt vellet adhuc illud testamentum valere: valiturum illud, quasi rursum aliud factum: si modò militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi postumus.

1 ¶ Sed si filiusfamiliàs miles fecisset testamentum: deinde postea, viuo eo, & adhuc auo quoque superstite, nasceretur ei postumus: non rumpitur eius testamẽtum. quia cùm id, quod nasceretur, in potestate eius non perueniret: non videtur suus heres adgnasci. Ac ne auo quidem suo hunc nepotem postumum, cùm viuo filio nasceretur, suum heredem protinus adgnasci. & ideo nec aui testamentum rumpi. quoniam, licet in potestate aui protinus esse inciperet, tamen antecederet[z] eum filius.

2 ¶ Secundùm quæ: si filiusfamiliàs miles testamentum fecerit, & omiserit postumũ per errorem, non quòd volebat exheredatum: deinde postumus, post mortem aui, viuo adhuc filio, id est patre suo: natus fuerit: omnimodo rumpet illius testamentum. Sed si quidem, pagano[a] iam illo facto, natus sit: nec conualescet ruptum. si verò militante adhuc, natus fuerit: rumpetur: deinde: si voluerit ratum illud esse pater, conualescet sic, quasi denuo factum.

3 ¶ Sed & si, viuo auo, nascatur postumus: hîc non rumpet continuò patris testamentũ. si superuixerit post mortem aui, viuo adhuc patre: rumpet[b] quòd nouus illi nunc primum heres adgnascitur. Ita tamen, vt nunquam possit duorum [c] simul testamenta rumpere, & aui, & patris.

De milite qui mori maluit. 1. De secundo testamento cœpto. 2. De nuda militis voluntate.

34. *Paulus* "libro decimoquarto Quæstionum."

EIus militis: qui[d] doloris impatientia[e], vel tædio vitæ, mori maluit: testamentum valere, vel intestati bona ab his, qui lege vocantur, vindicari, Diuus Hadrianus rescripsit.

1 ¶ Militia missus intra annum testamentum facere cœpit, neque perficere[f] potuit. potest dici, solutum ita esse testamentum, quod in militia fecit, si iure militiæ fuit scriptum. alioquin, si valuit iure communi, non esse iure rescissum.

2 ¶ Nec tamen circa militem eadem adhibebitur distinctio. nam quocumque[g] modo testamentum fecerit, nouissima voluntate rescindetur. quoniam voluntas quoque militis testamenti est.

35. *Idem* "libro decimono Quæstiodum."

MIles si testamentum imperfectum[h] relinquat: scriptura, quæ profertur, perfecti testamenti potestatem obtinet. nam militis testamentum sola [i] perficitur voluntate. Quique plura per dies varios scribit, sæpe facere testamentum videtur.

De codicillis ad testamentum factis. 1. De priore testamẽto mutato pro parte. 2. De adgnatione postumæ. 3. Si veteranus qui iure communi, militiæ tempore, testamentum fecerat: intestatus esse malit. 4. Si is qui testamento militari superius iure communi factum rupit, post annum missionis decesserit.

36. *Idem* "lib.6. Responsorum."

MIlitis codicillis ad testamentum factis, etiam hereditas iure videtur dari. quare si partem dimidiã hereditatis codicillis dederit: testamento scriptus ex asse heres, partem dimidiam habebit: legata autem testamẽto data communiter[k] debentur.

1 ¶ Miles castrensium bonorum, & non castrensium, diuersis heredibus institutis, postea castrensiũ bonorum alios heredes instituit. prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit. nec videtur mutare, etsi prioribus tabulis vnus heres scriptus fuisset. 2 ¶ Miles in supremis ordinandis, ignarus[l] vxorem esse prægnatem, ventris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit: neque legata deberi. si qua verò medio tempore scriptus heres legata soluisset: vtilibus actionibus filiæ datis, ob improuisum casum esse reuocanda[m]. nec institutum, cùm bonę fidei possessor fuerit, quod inde seruari non potuisset, præstari.

3 ¶ Veteranus moriens, testamentum iure communi, tempore militiæ factum, irritum esse voluit[n]: & intestatus[o] esse maluit. heredum institutiones, "ac substitutiones" in eodem statu mansisse, placuit. legata verò petentes, exceptione[p] doli mali secundùm ius commune summoueri. cuius exceptionis vires ex persona petentis æstimantur. "&" alioquin potior[q] est, in re pari, causa possessoris[r]. 4 ¶ Miles iure communi testatus, postea testamento iure militiæ super bonis omnibus facto, post annum militiæ vita decesserat. prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit.

Si ex duobus heredibus vnus adeat, qua ex parte miles intestato moritur, ea ex parte patronus ei succedit. Hotom.

37. *Paulus* "lib.7. Quæstionum."

Si duo-

a Synopsis Basilicon 35. *Tit.* 20. *c.*21.
b ignominiæ. *Haloand.*
c hinc colligit Baldus, Testamẽtum infamis valere de iure cõmuni, nõ de iure priuilegiato.
d *l.*21. *ff. eod. l.* 5. *Cod. eod. l.*38. *ff. eod.* § 1. *I. eodem & ibid. Theophil.*
e *l.* 1. *ff. eod.*
f Priuilegia conceduntur in præmium, & ideo ad odiosos, & merentes non pertinent *Bald.*
g *vide Contium* 1. *disput.*3.
h neque eo quenquam substituit, postea huiusmodi verbis cauit, quibus nõ editis ad superius testamentũ, &c. *Zoanet. lib. refist. cap.*1.
i Primum testamentum, virtute confirmationis extremæ, efficitur tertiũ, & præualet secundo. *Bald.*
k *l.*5. *ff. eod.*
l *l.*41. § 2. *ff. eod. l.* 2. *ff. de testam. tut. l.* 40. *ff. de administ. tut.*
m *l.*2. *ff. de testament. tut.*
n In militis testamento habet locum auctoritas Senatusconsulti Trebelliani *Bald.*
o *v. l.*4. *C. eod.*
p *l.*8. *ff. de condit. instit.*
q *l.*14. *ff. de cond. instit.*
r *v. Cuiac.* 8. *obs.* 23.
s patri sc. *l.*1. § 4. *ff. si quis à patrono manumiss.*
t *l.* 2. *ff. de manumiss.*
u *v. l.*1. *C. de communi seruo. instit. de donat. in fi.*
x hinc colligit Baldus, Legata ad pias causas non deberi, non adita hereditate
y Posthumus rumpit testamẽtum filij militis, nisi nascatur viuo auo. *Bald.*
z *l.*3. *Cod. de posthumis.*
a Testamẽtum ruptum agnatione posthumi nõ conualescit ex nuda voluntate pagani, sed militis *Bald.*
b *l.*28. § 2. *ff. de liberis.*
c Est impossibile, vt nepos simul rumpat testamentum patris & aui, sicut est impossibile, vt sit in vtriusquę potestate, & vtrique agnascatur *Bald.*
d *Synopsis* 35. *Titul.*21. *c.*27.
e *l.*6. § 7. *ff. de in iusto.* Lepidũ est, quod hîc à quibusdam dicitur & præsertim à Baldo, Testamẽta eorum qui seipsos impatientia doloris occidunt, valere secundùm Iuriscõsultos: eos tamẽ ire ad inferos, secundùm Theologos.
f Testamentum perfectum rumpit imperfectũ, nisi in milite, *Bald.*
g Testamẽtum imperfectũ militis alio imperfecto reuocari potest, *vt hîc.* At imperfectum testa ẽtum patris inter liberos nõ potest reuocari nisi alio perfecto. *v. quæ scripsi ad Nouell.* 107. *c.*2.
h *l.*3. *ff. eod. Synopsis* 35. *Titul.* 21. *c.*28.
i & nuda *l.*1. *ff. eod.*
k Qui succedit in partem hereditatis, succedit in partem onerum *Bald.*
l *l.*9. *l.*10. *Cod. eod.*
m Ignorantia, (purà præteriti posthumi,) dans causam testamẽto, ei officit, & legata soluta cõdicuntur *Bald.*
n *vide Paponem* 20. *Arrestorum* 1. § 3.
o Testamẽtum alio testamento reuocandum, *dixi ad Authent. hoc inter liberos, Cod. de testam.*
p *v. l.*30. *Cod. de testam.*
q Si actor non habet ius petendi, licèt reus non habeat ius possidendi, reus tamẽ potior est: ex regula, qua possessores potiores sunt iure *Bald.*
r *l.*154. *ff. de regul. iuris.*

SI duobus à milite liberto ſcriptis heredibus, alter omiſerit hereditatem: pro ea parte inteſtatus videbitur defunctus deceſſiſſe. quia miles & pro[a] parte teſtari poteſt. & competit patrono ab inteſtato bonorum poſſeſſio. niſi "ſi" hæc voluntas defuncti probata fuerit, vt, omittente altero, ad alterum vellet totam redire[b] hereditatem.

Si conditio poſt annum miſsionis extiterit. 1. Si miles miſſus iterum militare cœperit.

38. *Idem* "libro octauo Quæſtionum."

QVod dicitur: ſi miles intra[c] annum, quàm miſſus eſt, deceſſerit: valere eius teſtamentum, quod iure militari fecerat: verum eſt, etiam ſi poſt annum condicio inſtitutionis extiterit, mortuo eo intra annum. Et ideo, ſi heredi filio ſubſtituerit, nihil intereſt, quando filius moritur. ſufficit enim, patrem intra annum obiſſe.

1 ¶ Miles teſtamentum fecerat. deinde non ignominiæ cauſa miſſus, rurſum[d] cinctus[e] eſt in alia militia. quærebatur, an teſtamentum eius, quod in militia fecerat, valeret. quæſiui, vtrùm iure militari, an communi iure teſtatus eſt. & ſi quidem communi iure teſtatus eſt: nulla dubitatio eſt, quin valeat. ſed ſi, vt miles, feciſſet teſtamentum: agitare cœpi, quando adſumptus fuiſſet, poſtquàm deſiit in numeris eſſe: vtrùm intra annum, an poſt annum. cognoui intra annum eum adſumptum. ergo ſi, cùm adhuc iure militari valeret, rurſus eodem iure poſſet teſtari: numquid, etiam poſt annum eo mortuo, valeat teſtamentum? me mouebat, quòd alia militia eſt poſterior. ſed humanius eſt dicere, valere teſtamentum: quaſi coniuncto munere militiæ. Non loquor[f] de eo, qui voluit valere teſtamētum etiam adſumptus. hic enim quaſi in militia ſequenti fecit teſtamentum, exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare cœpit.

De mortuo apud hoſtes & de lege Cornelia.

39. *Idem* "libro nono Quæſtionum."

SI filiusfamiliàs miles captus, apud hoſtes deceſſerit: dicemus, legem Corneliam[g] etiam ad eius teſtamentum pertinere. ſed quæramus: ſi pater eius priùs in ciuitate deceſſerit, relicto nepote ex filio: an ſimiliter[h] teſtamentum patris rumpatur. & dicendum eſt, non rumpi teſtamentum. quia ex eo tempore, quo captus eſt, videtur deceſſiſſe.

De teſtamento notis excepto & nondum literis præſcripto. 1. Si ſeruo legatum ſit. 2. De ſerua inſtituta: deinde legata vt manumittatur.

40. *Idem* "libro vndecimo Reſponſorum."

LVcius Titius miles notario "ſuo" teſtamentum ſcribendum notis[k] dictauit: &, antequam literis præſcriberetur, vita defunctus eſt. quæro, an hæc dictatio valere poſſit[l]. reſpondi, militibus, quoquo modo velint, & quo modo poſſunt, teſtamentū facere conceſſum eſſe. ita tamen, vt, hoc ita ſubſecutum eſſe legitimis[m] probationibus oſtendatur.

1 ¶ Idem reſpondit, ex teſtamento eius, qui iure militari teſtatus eſſet, ſeruum, qui (licèt ſub condicione) legatum meruit[n], etiam libertatem poſſe ſibi vindicare.

2 ¶ Idem "reſpondit": Lucius Titius miles teſtamentum ita fecit, *Pamphila ſerua mea ex aſſe mihi heres eſto.* alio deinde capite, Sempronio commilitoni ſuo eandem Pāphilam reliquit. cuius fidei commiſit, vt eam manumitteret: quęro an heres eſſet Pamphila, atque ſi directò accepiſſet libertatem. reſpondi, intelligendum militem, qui ancillam ſuam heredem inſtituerat, ignoraſſe, poſſe ex ea inſtitutione etiam libertatem ei competere. & ideo ſine cauſa poſtea à commilitone petiſſe, vt eandem manumitteret, cùm ex priore ſcripturâ libera[o] & heres effecta eſt: poſtea, nullo præiudicio voluntati facto, fruſtra legata eſt.

De herede ex tempore vel ad tempus. 1. De muliere in quam turpis ſuſpicio cadit. 2. De tutoris datione. 3. De legato relicto à ſubſtituto filij non inſtituti. 4. De ſubſtitutione filio emancipato, vel in poteſtate aui exiſtenti facta. 5. De hereditate non adita.

41. *Tryphoninus* "libro decimooctauo Diſputationum."

MIles ita heredē ſcribere poteſt:[p] *Quoad viuit Titius heres eſto. poſt mortem eius, Septicius.* Sed ſi ita ſcripſerit, *Titius vſque ad annos decem heres eſto,* nemine ſubſtituto: inteſtati cauſa poſt decem annos locum habebit. Et quia diximus, ex certo tempore, & vſque ad certum tempus, milites poſſe inſtituere heredem: his[q] conſequens eſt, vt, antequàm dies veniat, quo admittatur inſtitutus, inteſtati herditas deferatur. Et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis ſpatio, licèt nō modicum ſit, ex eodem priuilegio competat.

1 ¶ Mulier, in[r] qua turpis ſuſpicio cadere poteſt, nec ex teſtamento militis aliquid capere poteſt, vt Diuus Hadrianus reſcripſit.

2 ¶ Nec tutorem ei[ſ], qui in aliena eſt poteſtate, miles dare poteſt.

3 ¶ Si miles exheredauerit filium: vel ſciens eū filium ſuum eſſe, ſilentio præterierit: an legatum à ſubſtituto eius dare poſſit, quæſitum eſt. dixi, non poſſe: licèt ampla legata reliquerit[t] exheredato[u].

4 ¶ Miles & emancipato filio ſubſtituere poteſt. Verùm hoc[x] ius in his exercebitur, quæ ab ipſo ad eum, cui ſubſtituit, peruenerint: non etiam in his, "ſi" quæ habuerit, vel poſtea adquiſierit. nam & ſi filio ſuo, viuo adhuc auo, ſubſtituit: pòſt adquiſitam ei aui hereditatem, nemo diceret, ad ſubſtitutum pertinere.

5 ¶ Si militis adita non fuerit hereditas: an ſubſtitutio, quam pupillo fecit, valeat, quæritur. & conſequens erit, hoc dicere. quia permittitur, militem filio facere teſtamentum, quamuis ſibi[y] non fecerit.

Ex quo tempore quis iure militari teſtari poſsit.

42. *Vlpianus* "libro 45. ad Edictum."

EX eo tempore quis iure militari incipit poſſe teſtari, ex quo in numeros[z] relatus eſt: antè, non. proinde qui[a] nondum in numeris ſunt, licèt[b] etiam lecti tirones ſint, & publicis expenſis iter faciunt, nondum milites ſunt. debent enim in numeros referri.

43. *Papinianus* "libro ſexto Reſponſorum."

FIliusfamiliàs equeſtri militia exornatus, & in comitatu principum retentus, cingi[c] confeſtim[d] iuſſus, teſtamentum de caſtrenſi peculio facere poteſt.

De his qui in hoſtio loco teſtantur.

44. *Vlpianus* "libro 45. ad Edictum."

REſcripta principum oſtendunt, omnes omnino: qui eius ſunt gradus, vt iure militari teſtari nō poſſint[e], ſi in hoſtico[f] deprehendantur, & illic decedant: quomodo[g] velint. & quomodo poſſint, teſtari: ſiue præſes ſit prouinciæ, ſiue quis alius qui iure militari teſtari nō poteſt.

DE ADQVIRENDA[h] VEL Omittenda[i] hereditate,

TIT. II.

De aditione, & repudiatione pro parte.

Paulus "libro ſecundo ad Sabinum."

QVi totam hereditatem[k] adquirere poteſt, is pro parte, eam ſcindendo adire non[l] poteſt.

2. *Vlpianus* "libro quarto ad Sabinum."

SEd & ſi quis ex pluribus partibus in eiuſdem hereditate inſtitutus ſit: nō poteſt quaſdam partes repudiare, quaſdam adgnoſcere.

De ſubſtitutione.

3. *Idem* "lib. 6. ad Sabinum."

QVamdiu[m] prior heres inſtitutus hereditatem adire poteſt, ſubſtitutus non poteſt.

De eo qui non poteſt adire.

4. *Idem* "lib. 3 ad Sabinum."

NOlle adire hereditatem non videtur, qui non poteſt[n] adire.

De muto. de ſurdo. 1. De prodigo.

5. *Idem* "lib. 1. ad Sabinum."

MVtum[o], nec non ſurdum, etiam ita natos, pro herede gerere, & obligari hereditati poſſe, conſtat.

1 ¶ Eum, cui[p] lege bonis interdicitur, heredem inſtitutum poſſe adire hereditatem conſtat.

De filiofamiliàs inſtituto. 4. De eo qui ſe putat filiumfamil. aut incertus eſt. 5. De inſtitutione nepotis ex filio exheredato. 6. De herede adoptato à filio exheredato. 7. De metu.

6. *Idem* "lib. 6. ad Sabinum."

a *l. 6. ſ. eod.*
b Verbū redeat, eſt verbum directum *Bald.*
c *v. l. 26. ſ. eod.*
d Priuilegia cōiunguntur, & factū prætextu vnius priuilegij conſeruatur per aliud priuilegiū ſuperueniēs *Bal.*
e de veteri more militum cingendorum, dixi *ad l. 43. ſ. eod.*
f Quia tunc non eſſet dubium, quod valerēt ex recenti voluntate *Bal.*
g *l. 14. ſ. de captiu.*
h hoc vocabulū magnā vim habere indicat Cuiacius.
i & ita eo tempore quo filium ſuum in poteſtate non habebat. *Accurſ.* hanc enim negatiuam Cuiacius gloſſæ reſtituit, vt mihi fidem fecit eius quædam prælectio ad me trāſmiſſa.
k *Synopſis 35. Tit. 1. c. 33.* de teſtamento notis ſcripto à pagano & milite, *v. Cuiac. 3. obſeru. 3. adde quæ ſcrip. i ad l. 35. ſ. ex quib. cauſis maior. l. 15. C. hoc tit. l. 9. §. 3. ſ. de heredib. inſtit.*
l non valet, vide Paponem 3. *Notar. 2.*
m *l. 24. ſ. eod.*
n *v. l. 7. in fi. Cod. eod.* In aliis ita ius non eſt *l. 2. l. 5. §. 2. C. de neceſſ. heredib.*
o *l. 10. in fin. ſ. de manumiſſ. teſtam.*
p i. ad tempus, *l. 15. §. 4. l. 19. ſ. eo. l. 8. C. eod.*
q ¶ Quæ diuiſionem recipiūt in ſubſtantia, diuiſionem recipiūt in tempore *Bal.*
r *l. 14. ſ. de his quæ vt indig. Synopſis 6. Titul. 36. ex lib. 35. Tit. 21. c. 36.* Miles turpem perſonam inſtituere nō poteſt *Bal.*
ſ *l. 29. ſ. eod. l. 2. ſ. de teſtam. tutela.*
t reliquerit. Exheredato miles & emancipato. *Bal, adde l. 5. ſ. eo.*
u Miles non poteſt relinquere ſubſtituto exheredati. *Bal.* fortè ita hîc locus eſt reſtituēdus reliquerit. Exheredato miles & emancipato, &c.
x Miles teſtando impuberi filio non ita teſtatur vt teſtamento pupillare fruatur militari priuilegio, *vt hîc.* Aliud eſſe volunt, ſi pater miles teſtetur filio impuberi ad pias cauſas. vide Tiraquellum 20. *priuilegio piæ cauſæ.*
y *l. 15. §. 5. ſ. eod.*
z i. in aliquā cohortem, dixi *ad l. 18. C. eod. l. 1. in f. ſ. de bonor. poſſ. ex teſtam. milit.*
a Ille qui nō eſt de numero, non gaudet priuilegio *Bald.*
b Sola electio non facit militē, ſed receptio ad numerum *Bald.*
c Cingi milites apud Romanos mos fuit, *l. 25. l. 38. ſ. eodem.* vt & præfectos. *Xiphilinus in Traiano.* exemplo militū. *Seruius 2. Aeneid.* Inde teſtamentum in procinctu, quod milites pugnaturi, *Feſt.* vel vt Plutarchus refert, ὅταν ἀποζώννυσθαι ἔμελλον, præſentibus commilitibus nuncupabāt. de quo teſtamenti genere Cicero 1. *de oratore. & 2. de Natura.* Velleius 2. Tacit. 11. Nec in caſtris ſine nota, diſcinctus verſabatur. Hinc pœnæ militaris, genus diſcingi. *Sueton. Liuius, Frontinus 4.* diſcincti quoque ſub iugum mittebantur *Feſtus.* qui exauctorabantur. *Herodian. 2.*
d Proximus cingi, habetur pro cincto. Paria ſūt, aliquid eſſe factum, vel in proximo faciendū, *Bald.*
e *Synopſis 35. Titul. 21. c. 39.* vt pagani.
f *d. l. vn. in princ.* Miles & quicūque alius, qui in manus inimicorum moritur ſine vlla ſolennitate poteſt teſtari *Bald.*
g *l. 15. C. eod.*
h *6. C. 30.* quid ſit adire hereditatem, bona, inſtitutionem, nomen, teſtamentum, *v. Cuiac. 7. obſ. 18.*
i *6. C. 31. Paul. 4. ſent. 4.*
k *l. 6. C. de impuberum,* vel totum legatum. *Paulus 3. ſent. 6. §. 12. adde l. 38. ſ. de legat. 1. l. 20. in f. Cod. de iure delib.*
m *l. 69. ſ. eod. l. 3. in fi. l. 37. ſ. de heredib. inſt. l. 4. ſ. de iniuſto: l. 19. §. 1. ſ. de condit. & demonſtrat. l. 3. §. 2. ſ. de ſecund. tab. l. 5. C. de impub.*
n *l. 18. ſ. eod.* Eius eſt priuatio, cuius eſt poſitio. Vbi non adſiſtit iuris potētia, voluntas eſt inanis & vacua *Bald.*
o *l. 93. §. 1. 2. ſ. eod. §. vlt. in fin. inſtit. de hered. qualit.*
p *vide leg. 6. ſ. de verborum obligationib.*

a patrem vel dominum scilicet, l. 8. in princ. vers. siue à contrario. Cod. de bonorum quæ liber. Ita aditione filij vel serui non obligantur patres vel domini.
b Hæreditatem adire non potest sine iussu patris filius, licèt bonorum possessionem possit petere, eam petitionem patre postea ratam habente. vel ita, Hereditatis aditio confirmari nō potest rati habitione patris, licèt bonorū possessio & decretum possit. Quid: quæ ratio est, vt hereditatis aditio facta per filiū ratihabitione patris, bonorum possessio possit: confirmari non possit? An quia hereditas initio per procuratorē adiri non potest, eadem ex post facto rata haberi quoque non possit. l. Paulus. ¯j. eod. An quia aditio hereditatis actus legitimus est, qui in pendenti esse nequeat. l. actus. ¯j. de regulis iuris: bonorum possessio non itē? An quia aditio ministerij non est, sed tota pendet ab animo constituentis adire? An vt ne heres per alium heres esse videatur, non directò?
c Decretalis bonorum possessio potest esse in pēdenti & confirmari ratihabitione l. 1. Cod. qui admitti.
d l. 24. ¯j. rem ratā haberi.
e l. 1. Cod. qui admitti ad bonorum. i. sine iussu, non præcedente iussu. Quid: potēstne filius hereditatem adire sine iussu patris? potest, eo etiā contradicente l. vlt. Cod. de bonis quæ liberis. multo magis ignorante. l. qui potest. ¯j. de regulis iur.
f videbatur filiꝰ in hereditate materna adquirenda tanquam sibi debita plus posse, quàm in hereditate extranei, l. filiusfam. ¯j. eod. sed vtrobique idem est, vt hîc.
g sub. vt aditio facta non præcedente iussu patris non valeat.
h l. 10. Cod. de petit. hered. l. 4. l. 18. circa fin. Cod. de iure delib. Præsumitur solennitas iuris ex temporis diuturnitate: vnde notant, Præsumi pro consuetudine & longa possessione.

QVi in aliena est potestate, non potest inuitum[a] hereditati obligare eum, in cuius est potestate: ne æri alieno pater obligaretur.

1 ¶ Sed[b] in bonorum[c] possessione placuit, ratam[d] haberi posse eam, quam citra[e] voluntatem adgnouit is, qui potestati subiectus est.

2 ¶ Sed & si legitima hereditas filio delata sit ex senatusconsulto Orfitiano, matris[f]: idem[g] erit probandum:

3 ¶ Sed & si non adierit filius, diu[h] tamen possedit pater hereditatem: credēdus est admisisse[i] hereditatem: vt Diuus Pius & Imperator noster rescripserunt.

4 ¶ Si is, qui[k] putabat[l] se filiumfamiliàs, patris iussu adierit: eum neque sibi, neque ei, qui iussit, quæsisse hereditatem, constat. quamquam[m] is, quem pater iussit adire, & decessit[n], si adierit[o] iam mortuo patre, obliget se hereditati: vt Iulianus libro trigesimo primo digestorum scripsit. Nam eum, qui dubitat[p], vtrùm filiusfamilias, an paterfamiliàs morte patris factus sit, posse adire hereditatem magis admittit.

5 ¶ Interdum filiifamiliàs & sine[q] aditione adquirent hereditatem his, in quorum sunt potestate, vtputa si nepos[r] ex filio exheredato, heres sit institutus. patrem enim suum sine aditione faciet, heredem, & quidem necessarium[s]. 6 ¶ Sed si quis heres institutus adoptetur à filio exheredato: necessarium eum non facit: sed iuberi debet, vt adeat: quoniam mortis tempore in potestate non fuerit. nam per[t] eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset exstaturus.

7 ¶ Celsus libro quintodecimo digestorum scripsit.

EVm, qui[u] metu verborum[x], vel aliquo timore coactus, fallens adierit hereditatem: siue liber sit, heredē non[y] fieri placet: siue seruus sit, dominum heredem non facere.

De substitutione vulgari. 1. De abstentione. 2. De herede heredis.

7. *Paulus* "libro primo ad Sabinum."

SI[z] quis filiumfamiliàs heredem instituerit: & ita scripserit: *si mihi Titius iste filiusfamiliàs heres non[a] erit, Sempronius heres esto:* filio adeunte iussu patris, substitutus excluditur.

1 ¶ Si filius, priùs quàm sciret se necessarium extitisse patri heredem, decesserit relicto filio necessario: permittendum[b] est nepoti abstinere se aui hereditate. quia & patri[c] eius idem tribueretur.

2 ¶ In omni successione, qui ei[d] heres extitit, qui Titio quoque heres videtur esse, nec potest Titij omittere hereditatem.

De impubere.

8. *Vlpianus* lib. 7. ad Sabinum.

MOre[e] nostræ ciuitatis neque pupillus, neque pupilla, sine tutoris auctoritate obligari possunt[f]. hereditas autem[g] quin obliget[h] nos æri alieno, etiam si non sit soluendo, plus[i] quam manifestum est. de[k] ea autem hereditate loquimur in qua non succedunt huiusmodi personæ quasi necessariæ.

1 ¶ Impubes[l], qui in[m] alterius potestate est, si iussu eius adierit hereditatem: licèt consilij[n] capax non fuerit: ei adquirit hereditatem.

i i. agnouisse: ea nimirum solennitate quæ iure requiritur.
k Errans (qui existimat se iussu patris adire) adire hereditatem non potest, vt hic. sciens vel dubitans, potest, vt ¯j. eodem.
l l. 96. ¯j. eodem.
m hinc colligitur, Actus sequentes præsumi fieri ad executionem præcedentium. vide Alciat. 2. præsumpt 24.
n sub. pater: pòst iussum & ante aditionem.
o sub. filius.
p Dubitans quod quis facit, valet omni modo, quo melius valere potest, vt hic, nisi certa scientia nominatim exigatur, l. in totum omnia. ¯j. de regulis.
q v. §. 3. Inst. de hered. quæ ab intestato. sine iussu præcedente aditionem.
r Nepos (patre exheredato) auo suus est heres & necessarius, vt hic. Cynus anomalum heredē putat: cùm sit in potestate, non tamen proximū tēpore mortis: & malè
s Heres quisque is efficitur, qualis is fuit per quem heres factus est. Ita non necessarius heres, alium necessarium non facit.
t Heredem necessarium non facit, qui ipse non est necessarius, vt hic. Exheredatus à patre, alium adoptando, adoptiuum non facit necessarium heredem patri.
u Protestatio præcedens, aditioni hereditatis contraria, actum aditionis reddit inutilem.
x verberum. Cuiac. ad l. 21. §. 5. ¯s. de eod. quod metus: adde l. 16. Cod. de iure deliberandi. ex impressa lectione colligit Baldus, Potentiorum verba inducere iustum metum.
y Imò fit heres d. l. 21. §. 5. ¯s. de eo quod met. causa.
z Hereditatis aditio facta per filiumfamiliàs iussu patris, vulgarem substitutum excludit. a l. 40. ¯s. de heredib. instit.
b suus heres transmittit ius immiscendi & abstinendi: beneficia adquirendi & omittendi, ad heredes transeunt. c l. 42. ¯j. eodem d Heres heredis, testatoris primi heres censetur, l. vlt. §. de heredib. instit. l. 3. ¯s. de heredit. petit. l. 194. ¯j. de reg. iur.

e Moribus multa introducta. Est verò moribus hîc, idem quod iure ciuili.
f ciuiliter & naturaliter. g Pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur ex suo facto, sed ex dispositione legitima, non adit hereditatem sine tutoris auctoritate. h Obligat nos æri alieno hereditas, etiamsi non sit soluendo. i Probationes quasdā plusquā notorias esse hinc colligunt. k Cur de ea loquitur hic Iurisconsultus? quia vbi pupillus suus & necessarius est heres, iure ipso est heres etiam sine tutoris auctoritate. sic tamē est heres vt abstinere possit, vt abstinendi beneficiū habeat. quod beneficium abstinendi id ei præstat, vt ne ante conueniri possit quàm se hereditati immiscuerit.
l l. 7. §. 1. ¯j. de bon. possess.
m Filius maior infante, hereditatem iussu patris adire potest.
n Impubes non plenè consilij capax est, plenum consilium nō habet, l. 9. ¯j. eod. l. vlt. C. de test. mil. l. 1. C. de falsa moneta.
o ¶ Hereditatē adire tutoris auctoritate pupillꝰ maior infante potest.
p l. 18. C. de iure deliberandi.
q sub. testati & intestati.
r l. 26. ¯s. de iureiu.
s Nescire is dicitur qui ex causis rem non cognoscit: Nā id scire est. Scire tū demum arbitramur, cùm eius causas cognoscimus.
t Vlp. 22. §. 8.
u Pupilli & furiosi similitudo.
x Destinatio pro actu perfecto est nonnunquam.
y Indiuidui partem qui facit, totum fecisse videtur.
z l. 80. ¯j. eod.
a l. 57. in pr. vers. sed impuberib. ¯j. eo.
b i. nō impediēte immixtione.
c Nam si se immiscuerint, abstinendi beneficiū non habent ipso iure, sed per restitutionem in integrum.
d Iure communi quod conceditur, precibus impetrari à principe vel iudice non est necesse. adde l. quæ sub conditione. ¯j. de cond. inst. v. l. 6. ¯j. ad Trebel.

Pupillus potest cum tutoris auctoritate, hereditatem adire. Bart.

9. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

PVpillus si[o] fari[p] possit: licèt huius ætatis sit, vt causam[q] adquirendæ hereditatis non intelligat: (quamuis non videatur[r] scire huiusmodi ætatis puer. neque enim scire[s], neque decernere talis[t] ætas potest, non[u] magis quam furiosus) tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere potest. hoc enim fauorabiliter eis præstatur.

Si destinans partem habere, pro herede gesserit.

10. *Vlpianus* "lib. 7. ad Sabinum."

SI ex asse heres destinauerit[x] partem[y] habere hereditatis, videtur[z] in assem pro herede gessisse.

De abstentione.

11. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

IMpuberibus[a] liberis omnimodo[b] abstinendi potestas fit: puberibus autem ita, si[c] se non immiscuerint.

12. *Vlpianus* "lib. 11. ad Edictum."

EI, qui se non miscuit hereditati paternæ, siue maior sit, siue minor, non esse[d] necesse prætorem adire, sed sufficit[e], se non miscuisse hereditati. Et in semenstribus Viuiis Soteri & Victorino rescriptum, non esse necesse pupillis in integrum restitui ex auito[f] contractu, quorū pater constituerat non agnoscere hereditatem, neque[g] quicquam amouerat, vel pro herede gesserat.

De effectu repudiationis, de hereditate delata non. 1. Si quis dubitet an sit delata, de substituto. 3. De filiofam. instituto.

13. *Idem* "lib. 7. ad Sabinum."

IS, qui heres institutus est, vel "is" cui legitima hereditas delata est, repudiatione[h] hereditatem amittit. Hoc ita verum est, si[i] in ea causa erat hereditas, vt & adiri posset, cæterùm heres institutus sub conditione, si ante conditionem existentem repudiauit, nihil egit: qualisqualis fuit condicio: etsi in arbitrium collata est.

1 ¶ Si quis dubitet[k], viuat testator, nécne: repudiando nihil agit. 2 ¶ Substitutus[l] quoque similiter si antè repudiat, quam heres institutus decernat[m] de hereditate, nihil valebit repudiatio.

3 ¶ Neque filiusfamiliàs repudiando sine[n] patre, neque[o] pater sine filio, alteri nocet[p]. vtrique autem possunt repudiare.

14. *Paulus* "lib. 2. ad Sabinum."

IDem[q] est etiam, si legitima hereditas filiis obuenit.

De voluntario herede, qui se putat necessarium, vel contra.

XVI.

15. *Vlpianus* "libro 7. ad Sabinum."

IS, qui putat[r] se necessarium, cùm sit voluntarius: non poterit repudiare. nam[s] plus[t] est in opinione[u], quàm in veritate.

16. *Idem* "lib. 24. ad Edictum"

ET è contrario, qui se putat necessarium, voluntarius existere non potest.

Si testamentum dicatur non valere. 1. De institutione heredis legitimi.

17. *Idem* "lib. 7. ad Sabinum."

e l. 2. C. de leg. heredib. f Hereditate auita nepos abstinere potest, & se immiscere hereditati paternæ: vt contractus aui nepos non teneatur, nisi eius sit heres mediatè vel immediatè. g l. 42. in fin. ¯j. eod. h contraria destinatione, inst. de hered. qualit. in fin. §. 5. instit. de bon. poss. l. 1. §. 3. ¯j. vnde liberi: l. 1. §. 6. ¯j. de succes. edicto. l. 4. Cod. qui ordo in bonor. poss. l. 22. §. 1. Cod. de iure delib. l. 4. C. de repudianda. i Renunciatio iuri nondum competenti non valet, adde l. 45. §. 1. ¯s. de legat. 2.
k v. l. 23. ¯j. eod. Hereditatem repudiare non potest, qui dubitat de morte testatoris. Renunciare nemo potest iuri nondum competenti, vel quod dubitat competere.
l Hereditatem repudiare non potest substitutus vulgaris, antequam eam repudiet institutus. m Cernere, est, quasi decernere se heredem esse velle. de cretione v. Cuiac. 7. obs. 18. Vlp. 22. §. 27. & sequentib. n Hodie repudiare potest etiam sine patre vel non adire, l. 8. Cod. de bonis quæ liberis.
o l. 11. Cod. de iure delib.
p Cur ita? v. l. 1. §. 1. ¯j. de success. edicto.
q Hoc est, superiora obtinent, siue de hereditate testamentaria agatur, siue de legitima
r Hereditatem repudiare non potest qui errat in qualitate successionis. v. l. 23. ¯j. eo.
s Opinio quæ repugnat hereditatis aditioni vel repudiationi, inutilem reddit aditionem & repudiationem.
t In opinione plus est quàm in veritate, vt hic. l. 20. ¯s. quib. mod. vsusf. Imò minus, l. 4. ¯j. de manumiss. vindict. Imò non plus, vt l. 2. §. 2. §. 15. ¯j. pro emptore: d. l. 20. §. 11. Inst. de legatis. l. 9. §. 4. ¯j. de iuris & facti ignor.
u sub. eius. Quid ita? quia opinatur se necessarium, cùm sit voluntarius. Plúsne est in necessario herede quàm in voluntario? Est sanè. Voluntarius repudiare potest, necessarius non potest. Ne alioqui putes cum Accursio & aliis hîc regulam generalem constitui. Nam contrà, interdum minus est in opinione priuati, quàm in veritate, lege 20. suprà quibus modis vsusfruct. & ita plus ei nocet opinio, quàm prosit veritas.

NEc[a] is, qui non valere testamentum, aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum[b] sit, falsum non[c] esse, quod falsum dicitur: sicut adeundo adquirit: ita repudiando amittit hereditatem.

1 ¶ Heres institutus, idémque legitimus. si quasi institutus repudiauerit, quasi[d] legitimus non amittit hereditatem. sed si[e] quasi legitimus repudiauit, si quidem scit se heredem institutum, credendus est vtrumque[f] repudiasse. si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit: neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiauit: neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata[g].

De eo qui potest acquirere vel non.

18. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

IS[h] potest repudiare, qui & adquirere potest.

De morte testatoris.

19. *Idem* "libro 59. ad Edictum."

QVi hereditatem adire, vel bonorum possessionem petere volet: certus[i] esse debet, defunctum esse testatorem.

Quid sit pro herede gerere. 1. De his quæ filius gessit.

20. *Vlpianus* libro 61. ad Edictum.

PRo[k] herede gerere videtur[l] is, qui aliquid facit quasi heres, & generaliter Iulianus scribit, eum demũ pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit, pro herede autem gerere, non esse[m] facti, quam animi[n]. nam hoc animo esse debet, vt velit esse heres. cæterùm si quid[o] pietatis 'causa fecit," si quid custodiæ[p] causa fecit, si quid quasi non heres egit, sed quasi alio iure dominus: apparet, non videri pro herede gessisse.

1 ¶ Et ideo solent testari liberi, qui necessarij existunt: non animo heredis se gerere, quæ gerunt: sed aut pietatis, aut custodiæ causa, aut pro[q] suo. Vtputa patrem *sepeliuit*[r], vel *iusta*[s] *ei fecit*. si animo heredis, pro herede gessit. enimuerò[t], si pietatis causa hoc fecit, non videtur pro herede gessisse. Seruos hereditarios *pauit*: iumenta aut pauit, aut distraxit. si hoc vt heres gessit, pro herede. aut si non vt heres, sed[u] vt custodiat, aut putauit sua, aut dum deliberat, quid fecit, consulens, vt saluæ sint res hereditariæ, si fortè ei non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede gessisse. Proinde & si fundos, aut ædes *locauit*, vel *fulsit*, vel "si" quid aliud fecit. nõ hoc animo, quasi pro herede gereret: sed dum ei, qui substitutus est, vel ab intestato heres exstaturus[x], prospicit, aut res tempore perituras distraxit: in ea causa est, vt pro herede non gesserit: quia non hoc animo fuerit.

2 ¶ Si quid tamen quasi heres petit, sed ex his, quæ ad heredem extraneum nõ transeunt videamus, an oneribus se immerserit hereditariis. vtputà à liberto parentis operas petit. has heres extraneus petere non potuit. hic tamen petendo consequi potest. & constat, pro herede eum non gessisse: cùm petitio earum[y] etiam creditoribus competat, & maximè futurarum.

3 ¶ Sed & qui in sepulchrum hereditarium mortuũ intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus[z], vt Papinianus ait. quæ sententia humanior est: licèt Iulianus contrà scripserit.

4 ¶ Papinianus scribit, filium heredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, vulgò putare quosdam, si à statulibero pecuniam accepit à creditoribus conueniendum: siue nummi peculiares fuerint, siue nõ fuerint. quia ex defuncti voluntate accipitur, quod condicionis implendæ causa datur. Iulianus autem, & si[a] non abstinuit, idem existimauit. Ita demum autem pro herede gessisse ait Papinianus, si solus heres sit. cæterùm si coheredem habeat, & coheres adiit: non est cogendus (inquit) is, qui accepit à statulibero, actiones creditorum suscipere. nam, cùm se filius abstinet, idem debebit consequi[b] iure prætorio, quo[c] emancipatus consequitur, qui hereditatem repudiauit. quo facto, statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus, potuisset non heredi dando ad libertatem peruenire. Itaque tunc pro herede geri dicendum esse ait, quotiens accipit quod citra nomen[c] & ius[d] heredis accipere non poterat.

5 ¶ Si sepulchri violati filius aget, quamuis hereditarij: quia ex bonis patris, capit: non videtur bonis immiscere. hæc enim actio pœnam & vindictam[e], quàm rei persecutionem, continet.

De re surrepta, vel expilata. 1. De solo animo. 2. De hereditate delata, vel non. 3. De ignoratione partis, vel conditionis.

21. *Idem* 'libro septimo ad Sabinum.'

SI quis extraneus rem hereditariam quasi[f] subripiens vel expilans tenet, non pro herede gerit. nam admissum contrariam[g] voluntatem declarat.

1 ¶ Interdum autem animus[h] solus eum obstringet hereditati. vtputa si re non hereditaria quasi heres vsus sit. 2 ¶ Sed ita demum pro herede gerendo adquiret hereditatem, si[i] iam sit "ei" delata. cæterùm ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus: ex iisdem causis nec pro herede gerendo quicquam agere, sciendum est. 3 ¶ Si quis partem[k], ex qua institutus est, ignorauit: Iulianus scribit, nihil ei nocere, quominus pro herede gereret. quod & Cassius probat, si condicionem, sub qua heres institutus est, non ignorat. si tamen extitit condicio, sub qua [substitutus] est. Quid tamen, si ignorat condicionem extitisse[l]? puto posse[m] adire hereditatem. quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

De ignorantia causæ, ex qua defertur hereditas.

22. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

SI is, ad quem legitima hereditas pertinet, putauerit defunctum seruum suum esse: & quasi peculium eius nactus sit: placet, non obligari eum hereditati. Idem ergo dicemus, (vt ait Pomponius) si quasi libertini sui, cum ingenuus esset, bona 'eius' occupauit. Nam * vt quis pro herede gerẽdo obstringat se hereditati, scire[n] debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat. veluti adgnatus proximus iusto testamento scriptus heres, antequam tabulæ proferantur, cùm existimaret intestatò patremfamiliàs mortuum, quamuis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. Et idem iuris erit, si[o] non iusto testamento scriptus heres, prolatis tabulis, cùm putaret iustum esse, quamuis omnia pro domino administrauerit, hereditatem tamen non[p] adquiret.

Si hæres certus sit vel incertus de iure suo.

23. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

IN repudianda hereditate, vel legato, certus[q] esse debet de suo iure is, qui repudiat.

De hereditate non gratis omissa.

24. *Vlpianus* "libro septimo ad Sabinum."

FVit quæstionis, an pro herede gerere videatur, qui[r] pretium hereditatis omittendæ causa capit. & obtinuit: hunc pro herede quidem non gerere, qui ideo accepit ne heres sit: in edictum tamen prætoris incidere[s]. siue igitur à substituto "non" heres accepit, siue à legitimo: mortis causa accepisse videtur. Idémque[t] erit, & si non accepit, sed promissa sit ea pecunia. nam & stipulando[u] mortis causa capit.

De bona fide seruiente, de seruo fructuario. 1. Vel vniuersitatis. 2. Vel fisci. 3. Vel pœna. 4. De iussu paterno.

25. *Idem* 'libro octauo ad Sabinum."

SI[x] quis mihi bona fide seruiat seru[o] alienus: iussu meo hereditatem adeundo, nihil promouebit: nec adquiret mihi. nec fructuarius quidem seruus.

1 ¶ Seruus municipum, vel collegij, vel decuriæ[y], heres institutus, manumissus, vel alienatus, adibit hereditatem.

a Hereditatem repudiando is nihil agit qui putat testamẽtum non valere, vel esse falsum.
b *l. 3. in fi.].eod.*
c Negatiuã indefinitã sub sensum cadere hinc colligit Baldus.
d *l. 41. l. 76. in fine.]. eodem. l. 2.]. vnde legitimi. l. 1. §. 11.]. de successor. l. 2. § 2.]. ad Tertull. l. 91.]. de reg. iur. l. 13. Cod. de iure delib.*
e id est, si quasi ex testamento, *l. 91.]. de regulis iuris.*
f Heres institutus cũ vnũ vult, duo vult. vnum id quod ipse velit, alterum, sine quo velle nõ potest. Repudiatio vnius, non est alterius repudiatio, nisi aliter valere non possit. Ita vnus actus vim plurium habere potest. *l. singularia,]. si certũ. l. 3. §. sciendum.]. de donat. inter virum.* vno iure exclusus, alio non admittitur. *l. vindicantem,]. de euict. l. filius]. de bonis liber. l. 1. §. sed videndum]. de successorio edicto. l. miles. §. sexaginta]. de adult.*
g Quid ita? quia causa testati, intestati causã præcedit.
h *l. 4.]. eodem, l. 174. in fin]. de regulis iuris.* Contrariorum eadẽ est disciplina, vt vbi vnũ non sit, non sit & alterũ. Porrò vide ad hanc legem, Repetitionem Roberti Marantæ elegantem & vtilem.
i *v. l. 32.]. eodem. adde l. 1.]. pro emptore.*
k *Vlp 22. §. 26. §. vlt. Inst. de hered. qualit. v. l. 1. C. de repudianda:* vide Manticam 12. *de coniecturis 2. & vlt.*
l Aditio alia tacita: alia expressa.
m *al.* non tam esse facti. Est verò Hellenismus. *Ant. August. 4. Emendat. 8.*
n *l. 5. C. de iure deliberandi.*
o *v. l. 1. C. de iure delib. l. 1. C. de repudianda heredit.*
p fortè vel custodiendi corporis, vel custodiẽdarum rerum causa.
q i. putans sua,]. eod.
r *l. 49. in fin]. familia.* s *al.* busta, & *malè. v. l. 2.]. de in ius voc.* Bustum est de combustis. Iustum, de sepulturis. Forcatul. 1. *Necyomant.* t id est, Nam si.
u *l. 4. C. vnde legitimi. l. 1. C. de repud. §. vlt. instit. de hered. qualit. adde l. 21. 22. 29. 42. §. 1. 78. 87.]. eod.* x exstiturus.
y Filius agens vt heres, intelligitur se talem asserere qualem requirit natura petitionis. *Baldus.*
z Quia exheredato etiam id licet, *l. 6. §. 1.]. de religiosis.*
a *v. l. 4. C. arbitr. tutelæ.*
b *adde l. 57.]. eod.*
c quod consistit in appellatione. d quod in effectu seu commodo consistit.

e *l. 6. in fin. l. 10. in fi.]. de sepulchro.* Filius qui persequitur ius vindictæ & non attingit aliquid hereditarium, non videtur pro herede se gerere. *Bal.*
f *l. 20. §. 1. vers. seruos,]. eod. l. vlt. §. 10. C. de iure deliber.*
g Cur contrariã? Nemo sibi furtũ facere intelligitur. Subripuisse hîc dicitur, igitur alienum furatus est. si alienũ, non pro herede gessit. quippe qui pro herede gerit, tanquã suũ attingit. Furtum non est modus hereditatis adeundæ Non adit hereditatẽ, qui quid ex ea subuertit.
h *l. 88.]. eod.* Animo solo hereditatem adit, qui quasi heres vtitur re non hereditaria. Animũ potius quã factũ inspicimus.
i *l. 27. l. 69.]. eod. l. 9. C. qui admitti. l. 12. C. de iur. delib.*
k *adde l. 75.]. eod. l. 5. in fin.]. si pars hereditatis.* adire non prohibetur, qui ignorat portionem hereditatis, & conditionem institutionis impletam.
l *sub.* & eo ampliùs ignorat cõditionem adiectam: vt quia credit se purè institutum: quippe si sciret adiectam conditionem & nesciret eã extitisse, adire non posset. *l. multum,]. de condit. & demonst.* sed tamen Accursius putat re ipsa ignorasse. vehementer tamen opinatũ, eámque vehementem opinionem veritati & certitudini exæquari.
m Imò, non potest, *l. 2. in fi. l. 21.]. de cond. & dem.*
n Hereditatem adire nemo potest, nisi qui scit qua ex causa ad eum hereditas perueniat. *l. 93.]. eodẽ. l. 1. §. 4.]. secun. tab. §. vlt. inst. & de hered. qualitate: l. 3.]. de eo qui pro herede.*
o *l. 6.]. secund. tab.*
p Cur nõ adquiret? Errauit in causa substantiali. Aditione facta ex vna causa seu vno capite, actio non cõfirmatur. Itaque adire volens cogitur dicere, an ex testamento, an ab intestato potius sit heres. Is sane hereditatem adire non potest. q *l. 13. §. 1. l. 8. l. 16. l. 17.]. eod.* r Pro herede non gerit, qui quod accepit, aut stipulatus est, ne heres esset, aut omittendæ hereditatis causa. Quid igitur? mortis causa accepisse videtur. Differunt enim pro herede gerere, & mortis causa accipere, hæreditatem adire, & hereditatis omittendæ causa aliquid accipere. Actus agentiũ interpretamur ex eorũ proposito, non ex opposito. f Cur ita? *v. l. 21.]. eod. l. 1. 2.]. si quis omiss. causa.* t Argumentum à pecunia numerata accepta, ad stipulatã. u *v. l. 34.]. de mort. caus.* x Hereditas nõ adquiritur per seruũ bona fide possessũ vel fructuariũ. y *sub.* vrbis Romæ. Decurialiũ vrbis Romæ corpus fuit. Hi acta senatus perscribebant & seruabant, *l. 1. l. 2. C. de decurialib. vrbis Romæ.*

a *l.46.§.pen.ʒ.de iure fisci.*
b *l.1.§.2.ſ.de off.proc.Cæſ.l.46.§.1.ʒ.de iure fiſci: adde titul.de off. procur Cæſar.*
c Hereditatem ſicus non adquirit per ſeruum pœnæ. *v.l. 8.in fin.ſ. qui teſtam.fac. vide Cuiac.13.obſeru.10.*
d *l.17.ʒ de pœnis* Iuſſus. e Pater .n. certiorari debet,*l.vlt.ʒ.quis ordo in bon.poſſ.* Iuſſus patris debet præcedere in adeũda hereditate, ſed cõſenſus poteſt ſequi.*Bald.*

2 ¶ Si fiſci[a] ſeruus ſit, iuſſu procuratoris[b] Cæſaris adibit hereditatem, vt eſt ſæpe reſcriptum.

3 ¶ Si quis planè ſeruus pœnæ fuerit effectus, ad gladium[c], vel ad beſtias, vel in metallum damnatus: ſi fuerit heres inſtitutus: pro[d] non ſcripto hoc habebitur. idque Diuus Pius reſcripſit.

4 ¶ Iuſſum[e] eius, qui in poteſtate habet, non[f] eſt ſimile tutoris auctoritati, quæ interponitur perfecto[g] negotio. ſed præcedere debet[h], vt Gaius Gaſſius libro ſecundo iuris ciuilis ſcribit. & putat, vel per internũtium[i] fieri poſſe, vel per[k] epiſtolam[l].

5 ¶ Sed vtrùm generaliter *quæcumque tibi hereditas fuerit delata*: an ſpecialiter? & magis placet, (vt Gaius Caſſius ſcribit) ſpecialiter[m] debere mandare.

6 ¶ An nominatim de viui[n] hereditate mãdari poſſit, quæritur, ſed ego non puto recipiendum, vt de viui hereditate mandetur. ¶ Planè, ſi rumor[o] fuit Lucium Titium deceſſiſſe, poterit ei mandare, vt, ſi ſcripſit eum, adeat. aut ſi cluſæ[p] adhuc tabulæ ſunt: & ſit[q] incertum, an filius ſcriptus ſit heres.

7 ¶ Sed quid ſi mandauit, *vt hereditatem obligat*[r]? an videtur mandaſſe, vt adeat? quid ſi, *vt petat bonorum*[ſ] *poſſeſſionem*? aut *vt rem hereditariã diſtrahat*? aut quid ſi petitam bonorum poſſeſſionem ratam[t] habuit, mox[u] filius adeat hereditatem? vel quid, ſi pro herede gerere mandauit, filius adiit hereditatem? an iuſſu[x] videatur adiſſe, dubitari poteſt. immò verius eſt, ex his omnibus aditionem eſſe introducendam.

8 ¶ Pater filio ita ſcripſit: *ſcio fili, quod pro tua prudentia inuigilabis*[y] *hereditati delatæ tibi Lucij Titij.* puto, iuſſu patris adiſſe[z].

9 ¶ Quid, ſi mandauit, *ſi*[a] *expedit adire, adito? ſi*[b] *putas expedire "adire", adito?* erit iuſſu aditum.

10 ¶ Si coram[c] Titio iuſſit adire, ſi[d] arbitrio Lucij Titij rectè puto iuſſiſſe.

11 ¶ Sed ſi mandauit quaſi ex aſſe inſtituto, & inueniatur ex parte: non[e] puto, ex iuſſu adiſſe. Quòd ſi ex parte iuſſit, poteſt ex aſſe adire. ¶ Aliter[f] atque ſi mandauit quaſi ab inteſtato, & ex teſtamento adiit. nam non puto quicquam egiſſe. At ſi ex teſtamento mandauit, poterit[g] & ab inteſtato: quoniam[h] non fecit deteriorẽ conditionem patris. ¶ Idémque, & ſi[i] quaſi inſtituto præcepit, & inueniatur ſubſtitutus: vel contrà[k].

12 ¶ Sed ſi mandauit, vt patris adiret: ſit autem & impuberi ſubſtitutus: non ſufficit iuſſum.

13 ¶ Planè[l] ſi ſic mandauit, *ſi qua ex teſtamento Lucij Titij deferatur hereditas:* poteſt defendi, iuſſu adiſſe.

14 ¶ Sed ſi, poſteaquam iuſſit, pœnitentiam[m], egit[n], prius quàm adiret: nihil agit adeundo.

15 ¶ Item ſi ſe adrogandum dederit, priùs quàm filius adiret: non eſt adquiſita hereditas.

De iuſſu patris vel domini.

26. *Paulus* "lib.2.ad Sabinum."

SI ego & ſeruus meus, vel filius, heres inſtitutus ſit: ſi iuſſero filio, vel ſeruo, adire: ſtatim[o] & ex mea inſtitutione me heredem eſſe, Pomponius ſcribit. idem & Marcellus probat, & Iulianus.

Si viuus ſit is in cuius bonis gerendum eſt.

27. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

NEminem pro herede gerere poſſe viuo[p] eo, cuius in bonis gerendum ſit, Labeo ait.

f Iuſſus & auctoritatis differẽtia. Iuſſus præcedit negotium: auctoritas perfecto negotio ſeu in ipſo negotio, interponitur, *vt hic.* Iuſſus per nuntium & epiſtolã fieri poteſt: auctoritas non poteſt, *vt hic.* dixi *ad l.9.§.3.ʒ.de auctorit.praest.*
g Auctoritas perfecto negotio interponitur, *vt hic.* i. ſtatim in ipſo negotio, nõ poſt tranſactum negotium, *vt dixi l.9.§.5.ſ.de auctorit.tutor.* Comitatur negotium, non anteced.t, neque ſequitur.
h Imò, non eſt neceſſe. *l.1.C.qui admitti ad bonor.poſſ.ſſ.*
i Nũtio vti poſſumus in iubendo: at non in auctoritate præſtanda.
k Epiſtola, iubere poſſumus: auctoritatem interponere non poſſumus.
l Iuſſus poteſt fieri in abſentia. *Bald.*
m Non tantùm valet generale quoad generalia, quãtum ſpeciale quoad ſpecialia, *Bald.*
n Viuẽtis vt hereditas adeatur mãdari rectè nõ poteſt, *l.21.§.2.ſ.eod.* Spes in mortem alterius, reprobatur *Bald.*
o Pro licito habetur, quod licere probatur *Bal.*
p De ſcriptura clauſa, nõ poteſt haberi vera certitudo Bald. qui hic etiam notat, Atteſtationes clauſas eſſe oportere, donec publicentur, nec cõmittatur ſubornatio *Bald.*
q & ſic incertũ, *Hal.*
r huiuſmodi impropria vocabula non nocent, *l.pater.§.conditionum.ʒ.de condit. & demonſtr.l quoniam, Cod. de teſt.* Vnde notant, eum qui collector hereditatis defuncti à defuncto ſit relictus, heredem eſſe. Nam qui iubet hereditatem colligi, iubet adiri hereditatem. Vnde rurſus colligas, Verba minus propria, non vitiare iuſſum.
ſ *l 117.ʒ.de regulis.*
t Ratihabitio bonorum poſſeſſionis inducit tacitum iuſſum aditionis. *Bald.*
u Heres iure prætorio factus, etiam iure ciuili heres fieri poteſt. Ita hereditas vna & eadem diuerſo iure apud vnum & eundem eſſe poteſt. *l.diuortio, §.ſi fundum.ʒ.ſoluto matr.l.puberem.Cod.de iure delib.*
x *l.11.ʒ.eodem.*
y Verba enunciatiua & monitoria mandatum tacitè inducunt *Bald.* Ita interpellaſſe debitorem videtur creditor ſi ei dixerit, Cogita vt mihi ſatisfacias. Item delictum ſeruo mandaſſe, qui ei dixerit, vide vt ne domum redeas, niſi me vltus ſis, & eo nomine tanquam mandatorem delicti capite plexum Florentiæ refert Bartolus.
z *vide l.92.ʒ.eodem.*
a Conſenſu conſanguineorum minor contrahere ſtatuto iuſſus, ſi ſine eorũ conſenſu contrahat, contractus ipſo iure nullus eſt. vide Socinum *regula 261.*
b Pater conferendo filio liberum arbitrium mandare videtur *Bald.*
c Hereditatis aditionem in arbitrium filij vel tertij pater conferre poteſt.
d ſcilicet arbitrio *Hal.*
e Quid ita? Error in iubente iuſſum vitiat.
f A forma mandati non eſt recedendum. Qui à forma recedit, à ſubſtantia recedit *Baldus.*
g Qui mandat quod eſt magis periculoſum, videtur mandare quod eſt minus. *Baldus.* h Hereditatem adire iure inteſtati minus periculoſum eſt, quàm ex teſtamento.
i Inſtitutionis verbo ſubſtitutio continetur. nec enim οὐσίᾳ inter ſe differunt, ſed gradu.
k *ſub.*dum ne fiat deterior conditio. l Speciale mandatum adeundi, reſtrictius eſt generali. Specifica verba minus continent quàm indefinita.

De rationibus tabulis, literis inſpiciendis.

28. *Vlpianus* "lib.8. ad Sabinum."

ARiſto exiſtimat, prætorem[q] aditum facultatem facere debere heredi, rationes[r] defuncti ab eo petere, penes quem depoſitæ ſunt, deliberanti de adeunda hereditate.

29. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

QVi heres inſtitutus prohibeatur ab eo: qui vna inſtitutus, iam hereditatem adiit: tabulas, literas, rationes inſpicere[ſ] mortui: vnde ſcire poſſet, an ſibi adeunda eſſet hereditas: non videtur pro herede gerere.

De iuſſu paterno. 1. De proximo herede à filio poſtumo & de ſuo herede. 8. Si teſtamentum dicatur non valere.

30. *Vlpianus* "libro octauo ad Sabinum."

CVm quidam legationis[t] cauſa abſens[u] filium heredem inſtitutũ non potuiſſet iubere adire in prouincia agentem. Diuus Pius reſcripſit conſulibus, ſubuenire ei oportere[x], mortuo filio: eo quòd reipublicæ cauſa aberat[y]. 1 ¶ Quod dicitur: *proximus*[z] *Atilio poſtumo heres, dum*[a] *mulier prægnas eſt, aut putatur eſſe, adire hereditatem non poteſt: ſed, ſi ſcit non eſſe prægnatem, poteſt:* accipe proximus à ventre, qui ſuum heredem pariturus eſt. "Et" non ſolùm ad teſtatos hæc verba, verùm ad inteſtatos quoque pertinent. Et in eo ventre idem accipias, qui legitimum, vel[b] conſanguineum pariturus eſt. Quoniam * mortis tempore qui in vtero eſt, quantum ad moram faciendam inferioribus & ſibi locum faciendum, ſi fuerit editus, pro[c] iam nato habetur. "Idémque & per bonorum poſſeſſionem edictalem[d]". Denique prętor ventrem mittit in poſſeſſionem. 2 ¶ Siue igitur putem prægnatem, ſiue ſit re vera prægnas, quæ eum paritura eſt, qui ſuus heres futurus eſt: adire hereditatem non poſſum. quoniam in eo eſt, vt rumpatur teſtamẽtum, niſi[e] ſi proponas ventrem inſtitutum, vel exheredatum[f].

3 ¶ Quod dicitur, *ſi putatur eſſe prægnas*: ſic accipiendum "eſt," ſi dicat ſe prægnatem. Quid ergo: ſi ipſa non dicat, ſed neget: alij dicant prægnatem eſſe? adhuc adiri hereditas non poteſt. finge obſtetrices dicere. Quid, ſi ipſe putat ſolus? ſi iuſta ratione ductus, non poteſt adire. ſi ſecundum multorum[g] opinionem poteſt.

4 ¶ Quid ergo: ſi prægnas fuit, cùm putaret heres nõ eſſe prægnatem, & adiit: mox abortum[h] factum eſt? proculdubiò nihil egerit. Totiens igitur ei ſua præſumptio proficit, quotiens concurrit cum veritate[i].

5 ¶ Sed & ſi ipſa mulier heres inſtituta ſit, quæ ſe prægnatem fingit, adeundo adquiret hereditatem. Per contrarium non adquiret, ſi ſe putet prægnatem, cùm nõ ſit. 6 ¶ Suum heredem, certum eſt, ex aſſe[k] heredem eſſe, etſi putat eſſe prægnatem mulierem, quæ non[l] eſt prægnas. Quid, ſi vnũ in vtero habeat? an ex parte dimidia ſit heres? ſiue inſtitutum poſtumũ proponas, ſiue inteſtatum patrem deceſſiſſe. quod & [Sextum Proponiũ] opinatum Tertyllianus[m] libro quarto quæſtionum refert, putaſſe enim, ſicuti "cùm" vacuo[n] vtero ſuus ex aſſe heres eſt, ita & cùm vnum gerit, nec per naturam humanæ cõdicionis alium partum formare poteſt, (quod quidem poſt certum tempus conceptionis eueniet) ex parte dimidia & ignorantem fore heredem, non[o] ex quarta,

m Hereditatis adeundæ iuſſus reuocari poteſt, licet in notitiam iuſſi nõ venerit.
n de effectu reuocationis, *v.hic Bald.*
o Adire partem ſibi per aliũ delatam qui vult, idem & partem ſibi delatam adire intelligitur. Conſenſus mediatus, trahit ad ſe mediatum.
p *l.21.§.2.l.25.§.6.ſ.eodem.* Viuentis hereditas adiri nõ poteſt.
q *l.5.ſ.de iure deliberandi.*
r probantur rationibus defuncti, eiuſdem facultates. *adde leg. Neſennius. ſ.de negotiis.l.maritus.in fi.ʒ.ad l.Falc.*
ſ Non videtur adire hereditatem, qui petit inſtrumẽta defuncti edi.
t *l.86.ʒ.eodem.* legationis cauſa abſens, Reipublicæ cauſa abſens dicitur.
u *l.vlt §.1.ʒ.quis ordo in bon. poſſ.* Hereditatis adeundæ commodo excluſus propter propriã vel filij abſentiã reſtituitur
x Imò nõ oportet *l. denique ſed vtrùm.ſ.de minoribus*? Patri non ſubuenitur ob ætatem filij, *vt ibi:* propter abſentiam eiuſdẽ ſubuenitur, *vt hic.* vt ea ratione plenior ſit abſentiæ quàm ætatis reſtitutio.
y Qui legatione fungitur, reipublic. cauſa abeſt.
z *l.1.§.14.ſ.de inſp ventre. l.1.§.6.ſ.ſi mul. ventris nom.* Proximus defuncto dum adire hereditatẽ ex teſtamẽto vel ab inteſtato poteſt, remotiores non admittuntur. Ita fit vt ſiue vxor defuncti ſit prægnans, *vt hic.* ſiue dubitetur eſſe *§.2.ʒ.* poſterior adire non poſſit hereditatem.

a Prægnante vxore defuncti, poſterior adire non poteſt. *Bald.*
b Legitimus & conſanguineus hîc opponuntur, cùm tamen vnus & idẽ poſſit eſſe, interdum legitimus & conſanguineus. *l.1.in fi.ʒ.de ſuis.*
c Qui in ventre eſt, pro nato habetur. *l.84.ʒ.eod.v.l.7.ſ.de ſtatu.l.2.3.§.9.ʒ.de ſuis.*
d Imò & decretalem, *l.3. §.à municip.verſ. proinde.ʒ.de bonorum poſſeſſ.* Vtramque habet. Ea enim ratio eſt edictalis ad decretalem, quæ iuris ad ſententiam vel decretũ.
e Venter iure æqualis vel poſterior non exſpectatur.
f Venter inſtitui & exheredari poteſt.
g *vide l.3.ſ.de Sc.Macedon.* Fama dicitur multorum opinio *Baldus.* Sic præſumitur nemo id ignorare quod in fama omnium eſt: aliàs præſumitur ignorantia, *l.6.Cod. qui militare.* h Abortum dixit in neutro: vt & Feſtus Abortum.
i Tria ſunt quæ faciunt aditionem valere, veritas, propria heredis opinio, & fama, ſcilicet, quòd non ſit prægnans. Porrò fama conſideranda eſt, vbi agitur de incerto, non de iis quæ certa ſunt *Bald.* De fama *vide Tertull.in apolog.aduerſ.gentes.*
k *l.5.ſ.ſi pars hered.l.3.§.10.ʒ.de ſuis.*
l Si vxor non eſt prægnans, filius iam natus, eſt heres in ſolidum. *Bald.*
m Tertullianus libros quæſtionum compoſuit.
n Vacuus vterus dicitur, mulier quæ prægnans non eſt: Nam hîc opponitur mulier quæ vnum vtero gerit.
o Imò ex quarta, *l.Antiqui, ſ.ſi pars heredit.pet l.ſed & ſi. ſ. de Iudiciis.* Hîc ſufficit naturæ certitudo: Ibi certum quoque iudici eſſe debet. Ita manifeſtum aliud natura eſt: aliud nobis, *l.cùm ad præſes.ſ.ſi cert.l.ſi pecuniam, §.ſi ſeruum. ſ.de condit.ob cauſ.*

a In hereditate filio vel seruo, qui maiores sint pupillis, delata, inspicitur eorum scientia, non patris & domini, *vt hic*. si minores pupillis, patris vel domini inspicietur scientia: cùm scientiam perfectam habere non possint, *l. pupillus. s. eod.*
b Hereditatem adire potest, qui certus est valere testamentum, licèt communi opinione testamentum falsum habeatur.

vt Iulianus putat. 7 ¶ Scientia[a] autem, vel opinio, si filiusfamiliâs, vel seruus instituti sunt, vtrùm ipsorum, an domini, vel patris accipienda sit? finge patrem putasse prægnatem, filium certum esse finge, & sic adire. an adquirat hereditatem? puto adquirere. sed contrà, non adquirere. 8 ¶ Si[b] certus[c] sum, non esse falsum testamentum, vel irritum, vel ruptum: licèt dicatur esse: possum adire hereditatem.

De postumo & iure accrescendi.

31. *Paulus* "lib. 2. ad Sabinum."

HEredi cum postumo[d] instituto reliquæ partes adcrescunt[e], quæ postumo datæ sunt, si certum sit non esse prægnatem, licèt heres ignoret[f].

De ignorantia & dubitatione heredis.

32. *Vlpianus* "lib. 8. ad Sabinum."

HEres institutus, si[g] putet testatorem viuere, quamuis iam defunctus sit, adire hereditatem nō potest[h].
1 ¶ Sed & si scit, se heredem institutum: sed vtrùm purè, an sub condicione, ignoret: non poterit adire hereditatem, licèt purè heres institutus sit. & sub condicione, licèt paruerit condicioni.
2 ¶ Sed & si de condicione testatoris[i] incertus sit, paterfamiliâs, an filiusfamiliâs sit: non poterit adire hereditatem, etsi eius condicionis sit in veritate, vt testari poterit.

33. *Paulus* "lib. 12. ad Plautium."

QVòd si dubitet, apud hostes decessit, an ciuis Romanus[k]: quoniam vtroque[l] casu est ius adeundi, & in re est, vt possit adire: dicendum est posse adire.

Error in condicione personæ adeuntis, aditionem non impedit. Ex Bart.

34. *Vlpianus* "lib. 8. ad Sabinum."

SEd "&" si de[m] sua[n] condicione quis dubitet, an filiusfamiliâs sit: posse eum adquirere hereditatem, iam dictum est. ¶ Cur autem, si suam ignoret condicionem, adire potest: si testatoris[o], non potest? illa ratio est, quod qui condicionem testatoris ignorat, an valeat testamentum, dubitat qui de sua, de testamento certus est.
1 ¶ Sed & si, cùm[p] esset purè institutus, putauit sub conditione, & impleta condicione, quam[q] infectam putauit, adiit: an possit adquirere hereditatem? consequens est dicere, posse eum adire[r], maximè cùm hæc suspicio nihil ei offuerit, nec periculum adtulerit. Faciliùs quis admittet, si quis[s] purè institutus, putabit se sub condicione institutum, condicionémque impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hæc suspitio offuit.

De substituto coheredi. 1. De patre & filio coheredibus. 2. De fratribus coheredibus.

35. *Idem* "lib. 9. ad Sabinum."

SI quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus. antequam ex causa substitutionis ei deferatur hæreditas, pro herede gesserit: erit heres ex causa quoque substitutionis[s]. quoniam inuito[t] quoque ei adcrescit portio. Idem dico, & si filiusfamiliâs, vel seruus, iussu domini, vel patris, adierint hereditatem, mox emācipatus, vel manumissus, ex causa substitutionis adeant. erunt namque heredes: sunt enim appendices[u] præcedentis institutionis.
1 ¶ Si[x] exclusus[y] per condicionem sibi datam pater filium iussit adire: dicendum erit, eum non quæsisse suam portionem.
2 ¶ Sed si ex duobus filiis vnum iusserit, debebit & alium filium iubere adire.

De patre, & filio, vel domino & serua coheredibus.

36. *Pomponius* "lib. 3. ad Sabinum."

SI ex sua parte dominus vel pater adierit: necessarium est iussum[z], vt filius, vel seruus coheredes adeant[a].

De iure heredis.

37. *Idem* "lib. 5. ad Sabinum."

HEres in omne[b] ius mortui, non tantùm singularum rerum dominium succedit. cùm & ea, quæ in nominibus sint, ad heredem transeant[c].

De duob. suis heredib. quorum alter immiscuit se.

38. *Vlpianus* "lib. 43. ad Edictum."

SI duo sint necessarij heredes, quorum alter se abstinuit, alter, posteaquàm prior abstinuit, immiscuit se. dicendum est hunc non posse recusare, quo minùs tota[d] onera hereditaria subeat. qui enim scit, aut[e] scire potuit, illo abstinente, se oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur.

De causa testati & intestati.

39. *Idem* "lib. 46. ad Edictum."

QVamdiu[f] potest ex testamento adiri hereditas, ab intestato non[g] defertur.

De filio instituto, & substituto impuberi.

40. *Idem* "lib. 4. Disputationum."

QVæsitum est, an licèt quis paternæ hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat, vel faciat, an creditoribus paternis cogatur respondere. vtputa[h] si impuberi fuerit substitutus. in qua specie Iulianus libro vicesimosexto Digestorum scripsit, incidere eum in edictum[i], si se immiscuerit impuberis hereditati. nam qui iudicium parentis oppugnauerit[k], nō debet ex eadem hereditate quicquam cōsequi. Sed Marcellus eleganter distinguit, multùm interesse, vtrum ex asse fuerit institutus "in" patris testamento, an ex parte. vt si ex parte, potuerit sine metu, remota patris successione, impuberis hereditatem amplecti.

41. *Iulianus* lib. 26. Digestorum.

FIlius[l], qui se paterna hereditate abstinuit[m], si exheredati fratris hereditati se immiscuerit[n], & pro herede gesserit, poterit ex[o] substitutione hereditatem obtinere.

De herede instituto & substituto impuberi. 1. De societate. 2. De manumissione serui paterni. 3. Vel castrensis peculij.

42. *Vlpianus* lib. 4. Disputationum.

IVlianus libro vicesimosexto Digestorum scripsit, "SI pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non[o] esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit[q]. inclinat enim in hoc, vt putet substitutum etiam patris onera subiturum. quæ[r] sententia à Marcello rectè notata est. impugnat enim vtilitatem[s] pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem. metu enim onerum patris, timidiùs quis etiam impuberis hereditatē adibit. Alioquin (inquit) & si frater fuit, omissa causa testamēti, ab intestato possidebit hereditatē. & quidem impunè. * nec enim videtur voluisse fraudare[t] edictū, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. Sed[u] quod in fratre scripsit, credo ita intelligendum, si

c *l. 17. s. eodem.*
d Postumo non nato, aut quē certum sit non nasciturum partes eius adcrescunt eius coheredi.
e *l. 3. in fi. j. de bonorum possess.*
f Adcrescit portio deficiens vel ignoranti. In iure adcrescendi consideratur veritas nō opinio.
g Hereditatem adire non potest qui dubitat, an hereditas sibi sit delata (vt si dubitet de vita testatoris, de conditione testamēto inserta, de testatoris statu) Cōtrà adire potest, si certus sit delatam sibi hereditatem esse, licèt dubius sit in quibusdam circunstantiis: vt si dubitet, testator captiuus decesserit néc ne: an ipse sui iuris sit, vel non sit. sufficit enim scisse eum tem esse, licèt eius modū ignoret.
h Cur ita? *v. l. 19. s. eod. l. 1. §. 4. j. secund. tab. l. 4. C. de postl.*
i *l. 34. j. eod.*
k Constabat tamen testamentum in ciuitate conditum, sciebat quidem testatoré mortuū sed ignorabat an captiuus, an dimissus à captiuitate mortuus esset. Ita ignorabat, an heres esset ex lege Cornelia, an ex fictione postliminij. Huiusmodi dubitatio, non nocet. scit enim satis, qui effectum compertum habet, licèt modū ignoret.
l Dubitatio non nocet, quoties neutra pars dubitationis nocet: secus si altera tātùm *vt l. 32. s. eodem.*
m Hereditatem adire potest, qui de sua conditione dubitat: non potest qui de conditione testatoris, *vt hic*. Cur tam variè? Qui ignorat conditionem testatoris, dubitat an valeat testamentum: id ignorat, vnde ius præcipuè defertur. Qui suam ignorat, de testamento certus est, non ignorat id quod præcipuum est, sed quod secundarium & accessorium, *vt j. eod.*
n *l. 96. j. eodem.*
o *l. 32. §. vlt. s. eod.*
p Hereditatem adire potest, qui credit, institutionis conditionem extitisse, quæ pura planè fuerit.
q Qui credit institutionem purificatam, quæ à principio pura fuerat, is potest adire hereditatem *Bald.*
r nec enim errat in effectu, sed in eius mediis.
s putà ante repudiationem Titij.
t *l. 53. in fin l. 59. in fin. j. eod. l. 6. in fin. Cod. de impub. l. 20. in fin. Cod. de iure delib. l. vn. §. 10. vers. in his itaque. Cod. de caducis.* Aditio hereditatis ex institutione, trahit ad se partē venientem ex substitutione vulgari, vel ex iure adcrescendi: vt quæ sint appendices institutionis. Ita quod ius fuerit in principali, idem fuerit & in appendicis: In eandem personam conueniet ius substitutionis & accrescendi.
u dicuntur & appendiciæ. dixi ad Festum in Appendices.
x *vide in hunc §. Cuiacium 12. obs. 14.*
y Adire qui non potest ex sua persona (vt potè conditione exclusus) iubere filium coheredem adire, potest. portionem suam non adquirit iudicio testatoris, sed patrio iure: non vt heres defuncti, sed vt pater sui filij quem habuit coheredem. [illegible] Patrem & filium eodem simul testamento institutos, non ordine successionis, sed simul institutos: vt ne obstet, *l. Gallus. § idem rectè. s de liberis & posth.* cū ibi testari ita oportuerit defunctum Galli consilio.

z *l. 26. s. eod. l. 25. j. si quis omissa causa.*
a *adde l. 80. in fin. j. eodem.*
b *l. 1. 2. 3. j. de bon. poss. l. 59. j. de reg. iur.*
c *l. 156. l. 177. j. de reg. iur adde l. 76. in fin. s. de contrahen. emptione.* Heres non solùm dominij defuncti, sed & omnium obligationum successor est, siue actiuæ siue passiuæ, quæ ei & in eum competunt.
d Qui adiit hereditatem pro parte, totam cōsequitur, si pars coheredis vacet, & in solidum tenetur creditoribus hereditariis, *Bald.*
e Paria sunt scire, & facilè scire posse.
f Testati causa potior est quàm causa intestati, si modò testamētum iustum est, neque tale vt rumpi possit. *lege 70. j. eodem, l. 89. j. de regulis iuris. l. 2. Cod. vnde liberi. l. 8. Cod. commun. de succ. ssionib.*
g vide tamen *l. si quis ita heres. s. de here. inst.*
h substitutus impuberi instituto, Iuliani sententia non potest substitutionem siue institutionē obtinere: Marcelli verò sententia distinguitur. Nā si solus fuit institutus, vera est sententia Iuliani: sin coheredem, qui & adeat, habuerit: substitutionem cōsequi quis potest, etsi hereditatem paternam non habeat. Ita qui solus institutus est, & repudiat hereditatē primam, pupillarem obtinere non potest: si coheredē habuit, eúmque adeuntem, potest *Bald.* Agnoscēs hereditatem pupillarem, paternam videtur quoque agnoscere, si solus fuit heres: secus si habuit coheredem.
i de hoc edicto vide Cuiaciū 18. *obs. 8.*
k Ex testamento, quod quis impugnat, nemo reportat commodum.
l hic erat institutus ac præterea substitutus pupillariter fratri exheredato.
m *l. 17. §. 1. s. eodem.*
n *sub.* fratre mortuo in pupillari ætate: vt ita extitisse conditionem substitutionis pupillaris dicamus.
o Cur ex substitutione hereditatem obtinebit, cùm ipse hereditate paterna abstinuerit? Perobscurè sanè dicitur, Existentiam sui heredis confirmare tabulas pupillares, vt ipse suus heres possit pupillariter succedere exheredato.
p *l. 7. §. 1. l. 12. circa fin. s. eod l. 56. j. eod.*
q aliud est, si ei ab intestato succederet.
r substitutus pupillo, si pupillus hereditate paterna se abstinuit, & impubes decessit, adeundo ex substitutione, hereditariis oneribus defuncti testatoris non tenetur Marcelli sententia, ea parte Iulianū notantis. Primùm enim, cur non pupilli hereditatē quis adeat lucrosam, vt ea ratione defunctus aliquē habeat heredē, quem nō haberet, si qui ei substitutus est, vnà cum ipsius pupilli hereditate, patris pupilli hereditatem onerosam adire cogeretur. Ita cùm Iuliani sententia hæc, repugnet vtilitati pupilli, rectè notata est à Marcello. Est & hæc ratio aduersus Iulianum. Substitutus in hac hypothesi, mallet ab intestato, quàm ex substitutione succedere: Nam ab intestato succedens euitaret onera hereditatis patris pupilli. Ab intestato eo succedente destitutum fieret testamentum: ídque nullo substituti ipsius incommodo, cui iure licet ab intestato succedere potius, quàm ex testamēto, si id dolo non faciat, sed vt damnum euitet.
s substitutio pupillaris, & ex ea successio continet vtilitatem ipsius pupilli.
t *l. 77. §. 31. in fi. j. de leg. 2.* Fraudem nō committit, qui periculum cauet. Fraudem legi Corneliæ non facit, qui suis rebus cauet: qui damni vitandi causa mauult ab intestato succedere quàm ex testamento, *l. cùm pater. §. Titio. j. de leg. 2.*
u Frater testatoris potest esse heres impuberis ex substitutione, nec erit vllo modo heres testatoris. Frater autē impuberis, vtrique heres est necessarius

a vide l.1.§.16.ꝫ.de adquir.rerum dominio.
b & eius conten u.
c Filius qui prosequitur idem factum patris, videtur se immiscere: secus si inchoat nouum factum vel proprium. *Bald.*
d non emancipatus *l.1.Cod.de iure d.lib.* e *l.86.§.vlt.ꝫ.eodem.* Hereditatem adire videtur, qui seruum hereditarium manumittit. quia nemo seruum hereditariũ manumittere potest nisi heres.

non impuberis frater fuit, sed testatoris. ceterùm vtique, si frater à patre fratri substitutus impuberi[a] sit, sine dubio necessarius heres existet.

1 ¶ Si in societatem, quam viuo[b] patre inchoauerat filius, post mortem patris perseuerauerit[c]: Iulianus rectè distinguit, interesse, vtrùm rem cœptam sub patre perficit, an nouam inchoauit. Nam si quid nouum in societatem inchoauit: non videri miscuisse hereditati patris scripsit. 2 ¶ Si seruum paternum filius[d] manumiserit[e], sine dubio miscuisse se paternæ hereditati videbitur.

3 ¶ Proponebatur filius à patre de[f] castrensi peculio seruos comparasse: eósque a patre manumittere rogatus, cùm heres esset ab eo institutus, quærebatur, si se abstinuisset paterna hereditate, eósque manumisisset, an miscuisse se paternæ hereditati videatur. dicebamus, nisi euidenter quasi heres manumiserit, non debere eum calumniam pati, quasi se miscuerit hereditati.

De seruo hereditario.

43. *Iulianus* "lib.30. Digestorum."

HEres per seruum hereditarium eiusdem hereditatis partem, vel id, quod eiusdem hereditatis sit, adquirere non potest[g].

De restitutione aduersus immixtionem.

44. *Idem* "libro 47. Digestorum."

QVotiens pupillus patri heres extitit, & abstinet se hereditate: quamuis patris bona sub creditoribus fiant: tamen[h] rata haberi debent, quæcumque pupillus bona[i] fide gesserit. & ideo ei, qui fundum tutore auctore, à pupillo emerit[k], succurrendum[l]. nec interest, pupillus soluendo sit, nécne.

De seruo adeunte.

45. *Idem* "lib.1. ad Vrseium Ferocem."

ADitio † hereditatis non est in opera seruili.

1 ¶ Idcirco, si seruus dotalis[m] adierit, actione de dote eam hereditatem mulier recuperabit: quamuis ea, quæ ex operis dotalium adquiruntur, ad virum pertineant[n].

2 ¶ Et cùm quæstus[o] & compendij societas initur: quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium conferet: sibi autem quisque hereditatem[p] adquirit.

3 ¶ Præterea nec fructuarius[q] quidem seruus iussu eius, qui vsumfructum in eo habet, adire hereditatem poterit.

4 ¶ Et quod à quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi seruiebat: propter[r] me heres institutus erit, posse eum iussu meo adire hereditatem: potest verum esse vt intelligatur non operâ suâ mihi adquirere, sed ex re mea. sicut[s] in stipulando, & per traditionem accipiendo, ex re mea mihi adquirat.

Si testamentum falsum dicatur.

46. *Africanus* "lib.1.[t] Quæstionum."

CVm falsum[u] testamentum diceretur: si quidem ipse heres accusaretur, quoniam certus esse debeat, se[x] falsum non fecisse, rectè adibit hereditatem: sin autem alius argueretur citra conscientiam eius, non potest adire, quasi dubitet verum esse testamentum.

De furore.

47. *Idem* "libro 4.[y] Quæstionum."

QVi seruum suum heredem institutum adire iusserat: priùs quam ille adiret, furiosus[z] est factus. negauit, rectè seruum aditurum. quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest: * furiosi autem voluntas nulla est.

48. *Paulus* "lib.1. Manualium."

SI quis alicui[a] mandauerit, vt si existimauerit, peteret sibi bonorum possessionem, & postquàm ille perit, furere[b] cœperit: nihilo minùs adquisita est ei bonorũ possessio. quòd si, antequàm ille petat, is, qui mandauit petendum, furere cœperit: dicendum non est, statim ei adquisitam bonorum possessionem. igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

De authoritate tutoris.

49. *Africanus* "lib.4.[c] Quæstionum."

PVpillum[d] etiam eo[e] tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait[f].

50. *Modestinus* "libro singulari de Eurematicis."

SI per epistolam[g] seruo pupilli, tutor hereditatem adire iusserit: si post subscriptam epistolam tutor moriatur[h], antequam ex epistola seruus adiret: nemo dicturus est, obligari[i] postea pupillum hereditati.

De dubitatione, vtrum ex duobus testamentis valeat. 1. De iussu paterno. 2. Aditione conditionali.

51. *Africanus* "lib.4.[k] Quæstionum."

EVm, qui duobus testamentis eiusdem testatoris heres scribitur, cùm dubitet, num posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem, placet[l].

1 ¶ Filiusfamiliàs heres scriptus patrem suum certiorem fecerat, videri sibi, soluendo esse hereditatem. pater rescripserat, sibi parum idoneum renunciari[m]: Itaque debere eum diligentiùs explorare: & ita adire, si idoneam comperisset. filius, acceptis literis patris, adiit hereditatem. dubitatum est, an rectè adisset. probabiliùs diceretur, quamdiu persuasum ei non sit, soluendo esse hereditatem, patrem non obligasse.

2 ¶ Sed & si ita quis dixerit, *si[n] soluendo hereditas est, adeo hereditatem*: nulla[o] aditio est.

De filio furiosi. 1. De instituto ex parte purè, ex parte sub condicione.

52. *Marcianus* "lib.4. Institutionum."

CVm heres institutus erat filius. & habebat partẽ furiosum, in cuius[p] erat potestate, interponere se suam beneuolentiam Diuus Pius rescripsit: vt, si filiusfamiliàs adierit[q], perinde habeatur, atque si paterfamiliàs adisset permisitque ei, & seruos hereditaris manumittere[r].

1 ¶ Qui ex parte heres institutus est purè, ex parte sub condicione, solus: etiam[s] pendente condicione, si adierit hereditatem, ex asse heres erit: quia solus heres futurus est omnimodo: nisi habeat in condicionalem partem substitutum.

1. *De iure accrescendi.*

53. *Gaius* libro quartodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

QVi ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia purè, ex alia sub conditione, & ex pura institutione adierit, & decesserit, posteáque condicio extiterit: ea quoque pars ad heredem[t] eius pertinet.

1 ¶ Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam inuitus[u] excipit "id est[x], tacitè ei deficientium partes etiam inuito adcrescunt."

De tempore successionis.

54. *Florentinus* "lib.8. Institutionum."

HEres quandoque[y] adeundo hereditatem, iam[z] tunc[a] à morte successisse defuncto intelligitur.

De abstentione.

55. *Marcianus* "lib.2. Regularum."

CVm hereditate patris necessarius heres se abstineat: condicio coheredi, siue suo, siue extraneo, defertur: vt aut totam adgnoscat, aut à toto recedat. & ita se abstinere potest propter[b] alium, qui per suam personam non poterat si tamen creditores dicant, se contentos esse eius portione: quia non potest exonerari, nisi deferatur côdicio: & alterius parte abstinere se creditores debent, vt eius actiones ei, qui conuenitur dentur.

f Filius cùm vtitur iure proprio, non se immiscet paternæ hereditati. Actũ quemque interpretamur, vt eo minus quisque obligetur.
g Quia antequã heres adeat, non est heres: post aditionem heredis seruus nõ est amplius hereditarius *Bart.*
h Licèt quis (putà pupillus administrator) remoueatur ab officio, valent tamẽ ea quæ per eum legitimè facta sunt, constante officio.
i *l.6.§.2.ꝫ.de rebus author.*
k æris alieni soluẽdi causa. *l.magis.§.ne passim.ꝫ.de rebus eorum.*
l vt non reuocetur fundus à pupillo venditus.
† Hereditatis adeundæ actus, in opera non cõsistit, vt hic. Ideóque hereditas quæsita per seruum dotalé, mulieri soluto matrimonio restituenda est. §.1.ꝫ.eod. quæ non restitueretur, si operis serui quæsita diceretur. nã quod ex operis serui dotalis maritus adquirit, id suum facit, & sibi adquirit: neque restituit mulieri.
m *l.47.ꝫ.de iure dot.*
n nisi testator expressim vetuerit marito adquiri *l.65.ꝫ.de iure dot.*
o Hereditatis adquisitionem non inducit, quęstus & compendij societas. *l.13.l.71.ꝫ.pro socio.*
p *l.9.ꝫ.pro soc.*
q *l.25.ꝫ.eod.* Hereditatem fructuarius seruus fructuario non adquirit.
r Id quod mei contemplatione disponitur, meũ esse videtur. *Baldus.* Hereditas propter me relicta, homini libero qui bona fide à me possidetur, mihi adquiritur.
s nota argumentum à contractu ad aditionem hereditatis.
t *vide Cuiac.1.ad Afr.fol.4.*
u *l.1.Cod.de bonorum possess.secundum tabul.*
x in facto proprio præsumitur quis scire veritatem: certusque esse debet, se id fecisse, vel non fecisse *Bald.*
y *vide Cuiac.4.ad Afr.fol.53.*
z *l.48.ꝫ.eodem.* Mandatum de adeunda hereditate tacitè reuocatur per furorem mandanti superuenientem.
a putà procuratori *l.3.§.7.ꝫ.de bonor.possess.*
b ¶Furor superueniens non vitiat actum iam perfectum *l.47.ꝫ.eod.*
c *vide Cuiac.4.ad Afr.fol.54.*

d maiorem infante: qui fari potest. Nam infans ne tutore quidem auctore adire potest, vt qui verba aditionis loqui non possit. subuenitur tamen ei, vt per tutorem adire possit. *l.si infanti.Cod.de iure d.lib.* e pupillus tutore honorario auctore hereditatem adire potest, *vt hic:* immò non potest, *dixi ad l.4.ꝫ.de auct.tut.*
f *adde l.4.ꝫ.de auctor.tut.* g Epistola iubere possumus adiri hereditatem.
h morte reuocatur mandatũ. *l.26.l.27.§.1.ꝫ.mandati.*
i *l.7.ꝫ.ratam rem haberi.*
k *vide Cuiac.4.ad Afr.fol.46.*
l Cur ita? vel ideo quod de vtriusque testamẽti viribus dubitat. Prioris scilicet, an per posterius sit reuocatum. posterioris, an sit verum.
m Pater qui filio rescribit, sibi videri non idoneam hereditatem, eo ipso videtur prohibere, ne adeat, donec filio oppositum rescribat, *Bald.*
n hinc colligitur, Aditionem hereditatis esse actum qui non recipiat conditionem.
o Quid ita? Hereditatis aditio actus legitimus est, purè fieri debet, sine conditione: semel, tutore auctore, nõ curatore, iussu patris & domini, testatò & certis conceptísque verbis, per se, nõ per alium: symbolo aliquo, veluti percussione digitorum. Quæ omnia cessant in petitione bonorum possessione. quia ius prætorium, ius solenne non est. *l.27.ꝫ.de regulis iuris.* sic iussum adeundi conditionale esse potest: licèt aditio esse non possit conditionalis.
p *l.8.ꝫ.de his qui sunt sui.*
q quid si mutuum contraxerit? idem esse ait Baldus.
r ob furorem patris, filio à Principe permittitur ius adeũdæ hereditatis sibi delatæ & manumittendi. vnde notant, Filium, si furiosum parentẽ habet, rectè contrahere sine eius consensu, (tametsi aliàs cõsẽsum patris lex vel statutum exigat, item vtiliter ex mutuo obligari: denique pro patrefamiliàs haberi.
s Conditio minimè expectanda est, cuius euentu atque subsistentia effectus non augetur. Conditio necessaria adquisitionem non impedit neque suspendit, sed contingens tantùm.
t Etiam heredi heredis pro parte adquiritur portio, in conditionis euentum *Baldus. adde l.2.in fi.ꝫ.de liberat.legata.*
u Ius adcrescendæ hereditatis fit etiam inuito.
x Tacitè fieri intelligitur, quod inuito fieri lex iubet.
y quandocunque.
z *l.193.ꝫ.de regulis iuris.*
a Hereditatis rectio fingit ratio quem à morte testatoris,
b *lege 29.in fine, infrà de liberat.leg.* Permittitur ex accidenti, quod aliàs non permitteretur, *Baldus.* Quod non possum per me, possum interdum per alium. Abstinere licèt ab hereditate propter alium, quod iure nostro aliàs non licet.

a Æquitas quæ patrocinatur defuncto, patrocinatur eius heredi. *Bald.*
b Abstinendi beneficium datur impuberibus & puberibus.
c sic heredes habent beneficium abstinendi, nisi se immiscuerint. de abstinendi beneficio *adde §.2. Inst. de heredum qualitate & differentia.* Porrò duplex abstinendi beneficium est. vnum concessum edicto prætoris mortui suo heredi competens antequàm se immisceat: Imò & post immixtionē, quæ ipso iure non valet. Alterum quod à iudice conceditur, restitutione in integrum data, post immixtionem quæ ipso iure tenet. conceditur, inquam, fauore ætatis minori, idque extraneo heredi, vt suo.
d Abstinēdi beneficium eò pertinet, vt quis se ab hereditate abstineat.
e Cur proconsul? Agitur hac lege de edicto prouinciali, vt inscriptio huius legis indicat.
f suus heres mero iure est heres: quo & creditoribus hereditariis tenetur.
g Heres suus post immistionē non habet abstinendi beneficiū, nisi immistio sit ipso iure nulla: vel ex edicto de minoribus, ope restitutionis in integrum reuocetur *Bald.*
h Edictū de minoribus, generale.
i Contra immistionem iuris, & de iure (qualis ea est quæ à seruis fit, vtpotè necessariis heredibus) non habet locum beneficium & remediū abstinendi *Bald.*
k Institutionis ius ideo dicitur directum, quod eo iure quis à se ipso capiat, non per mediā manum alterius: atque hinc manifesta est differentia substitutionis directæ & obliquæ.
l Quoties adquisitio & transmissio necessaria est, hereditas nō adita transmittitur ad heredes: secus si voluntaria *Bald.*
m *l. 10. §. 2. j. de vulgari.*
n Spes iuris adcrescendi transmittitur ad quēlibet heredem. *Bald.*
o Filius emancipatus bonorū possessionē inutiliter agnouit, & bona possedit: An possidendo videtur gerere pro herede, vt ne impediatur illo actu inutili? Labeo ita putat: Iauolenus post Proculum contrà sentit. Quid ita? Hæc possessio differt à quæstione pro herede. non ex ea descendit pro herede gestio: sed manat potius ab vtili agnitione.
p Non cogitur heres probare testatorem sanæ mentis fuisse, nisi contraria præsumptione oneretur. Quo iure? præsumitur quisque sanæ mentis esse. Cur præsumitur? Naturalis ea qualitas est hominis: προλήψεις, & præsumptiones tutò ac certò ducimus à natura.
q *l. 3. Cod. de impub. & aliis subst.*
r Inuito non adcrescit portio deficiens ex postfacto per restitutionem in integrum. *Baldus.*
s Iurans, voluntatem suam perspicuè satis: imò enixissimè ostendit.
t Adire hereditatem non videtur qui implet conditionem, nisi expresse hoc animo faciat adeundi *Bart.*
u Iurando voluntas declaratur.
x Adire non videtur qui conditionem implet citra animum adeundi. Animus distinguit aditionem.
y Iussum neutro genere dixit.
z *§. 1. vers. si verò alienatus. instit. de hered. instit.*

56. *Vlpianus* "libro 57. ad Edictum."

SI is qui immiscuit se hereditati, decessisset, deinde alter se abstinet: eadem condicio deferenda est heredi[a] eius, quæ & ipsi. quod Marcellus ait.

De abstentione. 1. De restitutione in integrum. 2. De seruis necessariis heredibus.

57. *Gaius* "libro vicesimo tertio ad Edictum Prouinciale."

NEcessariis heredibus non solùm impuberibus, sed[b] etiam puberibus, abstinendi[c] se[d] ab hereditate proconsul[e] potestatem facit: vt quamuis creditoribus[f] hereditariis iure ciuili teneantur, tamē in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiam si se immiscuerint[g] hereditati, præstat abstinendi facultatem. puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

1 ¶ Sed tamen & puberibus minoribus vigintiquinque annis, si temerè damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali[h] edicto, quod est de minoribus vigintiquinque annis, succurrit: cùm, & si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrum eos restituit.

2 ¶ Seruis autem necessariis heredibus, siue puberes, siue impuberes sint, hoc non permittur[i].

58. *Paulus* "lib. 2. Regularum."

EX parte heres institutus seruus, & nondum adita hereditate à coherede eius, liber & heres fit necessarius. quia non[k] a coherede, sed à semetipso accipit libertatem. nisi ita institutus fuerit: *cum mihi quis heres erit, Stichus liber & heres esto.*

De instituto qui substitutus est impuberi.

59. *Neratius* "libro secundo Membranarum."

QVi patri heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem eius prætermittere. quod sic recipiendum est: "etiam" si viuo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit. nā is, qui heres extiterit, pupillo quoque heres necessariò[l]. nā si ipsum inuitum obligat, coniungi[m] eam paternæ hereditati, & adscrendi iure adquiri cuicumque[n] patris heredi existimandum est.

Instituto, qui ab intestato, petit.

60. *Iauolenus* lib. 1. ex posterioribus Labeonis.

FIlium emancipatum[o] pater solum heredem instituit. &, *si is heres non esset*, seruum liberum & heredem esse iusserat. filius, tamquàm pater demens fuisset, bonorum eius possessionem ab intestato petit: & ita hereditatem possedit. Labeo ait, si probaretur[p] sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamēto patri heredem esse, hoc falsùm puto. nam filius emancipatus cùm hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuò[q] ad substitutum heredem transit. nec potest videri pro herede gessisse, qui, vt hereditatē omitteret, ex alia parte edicti possessionem bonorum petat. *Paulus.* Et Proculus Labeonis sententiam improbat, & "in" Iauoleni sententia est.

De restitutione in integrum, & iure accrescendi.

61. *Macer* libro primo de Officio Præsidis.

SI minor annis, posteaquàm ex parte heres extitit, in integrum restitutus est: Diuus Seuerus constituit vt eius partis onus coheres suscipere non[r] cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

Si heres scriptus pareat conditioni. 1. Iussu domini.

62. *Iauolenus* "libro primo ex posterioribus Labeonis."

ANtistius Labeo ait, si ita institutus sit, *si iurauerit, heres esto*, quamuis[s] iurauerit, non tamen eum statim heredem futurum, antequàm[t] pro herede aliquid gesserit. quia iurando voluntatem magis suam declarasse[u] videatur. Ego puto satis eum pro herede gessisse, si[x] vt heres iurauerit. Proculus idem. eóque iure vtimur.

1 ¶ Si seruus heres institutus, post iussum domini, antequàm adiret, alienatus esset: nouum iussum[y] posterioris[z] domini, non iussum prioris exigitur[a].

De furioso.

63. "*Libro* singulari regularum Pomponij Marcellus notat."

FVriosus adquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest[b]: nisi "si" necessarius patri, aut domino heres existat: per[c] alium autē adquiri ei potest: veluti per seruum, vel eum, quem in potestate habet.

De seruo communi.

64. *Iauolenus* "libro 2. ex posterioribus Labeonis."

SEruus duorum heres institutus, & adire iussus, si alterius domini iussu adierit, deinde manumissus fuerit: poterit ipse adeundo ex parte dimidia heres esse.

65. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

ET si substitutum haberet idem seruus ita, *Si heres non erit, ille heres esto:* substitutus locum non habet[d].

66. *Vlpianus* "libro 61. ad Edictum."

SI seruus communis[e] vel vni ex dominis, vel pluribus, vel omnibus heres extiterit necessarius: nullius eorū hereditate se poterit abstinere.

67. *Idem* "lib. 1. Regularum."

SEruus communis ab extero heres institutus, si iussu vnius adierit hereditatem, non pro maiore parte interim heredem eum facit, quàm[f] pro dominica. deinde cæteris sociis non iubentibus, tacito[g] iure partes ei adcrescunt[h].

68. *Paulus* "libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam."

CVm solus seruus heres institutus sit, sicut licet vno tempore omnium dominorum iussu adire hereditatem, ita & separatis temporibus singulorum iussu rectè adit. nam sæpius adit, non ex testamento, sed ex iure dominorum venire, vtilitatis causa, videtur. ne, alterius[i] festinatione, alterius ius lædatur.

De tempore adeundi, vel repudiandi.

69. *Vlpianus* "lib. 69. ad Edictum."

QVamdiu[k] institutus admitti potest, substituto locus non est, nec antè succedere potest, quàm excluso herede instituto. Eueniet igitur, vt necessarium sit remedium[l] prætoris & circa denegandas primo actiones, & circa præstituendum[m] tempus substituto: quia[n] intra diē primo præstitutum neque adire hereditatem potest, neque pro herede gerere. Is[o] autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere[p]. Ergo exspectamus[q] in singulis, vt priùs eis deferatur hereditas, tunc deinde, posteaquàm delata est, exspectamus diem[r] præstitutū: intra[s] quē "diem" nisi aut adeat, aut pro herede gerat, denegamus[t] ei actiones.

Siue succedatur iure ciuili, siue prætorio, scripti præcedunt legitimos, etiamsi conditio sit adiecta. & interim non potest repudiari, nisi coram iudice. Bart.

a Cur ita? Finita potestate domini, iussus eius finitur.
b *l. 7. §. 3. Cod. de curat. furiosi.* vide Hotomanum 5. *obs. 27.*
c Per seruum, eúmue quem in potestate habet furiosus adquirere hereditatē potest, licèt per seipsum nō possit, *vt hic.* Cur tā variè? An quia iure, factóque ipse adquirere non tam prohibetur, quàm nō possit: qui si prohibitus esset per per se adquirere, aliū quoque adquirere non posset?
d omnino: secus pro parte. *l. vlt. §. de vulgari.*
e *§. 3. inst. de heredib. instit.*
f *§. 3. & ibi Theophil. Inst. de heredib. inst.*
g Quid ita? ne defunctus pro parte intestatus moriatur: quam ob causam inductum est ius adcrescēdi. *v. Grassum. §. Ius adcrescendi. quæstion. 3.*
h *l. 3. in fi. j. de bon. poss.* Ius adcrescēdi est inter heredes lege coniūctos, *vt hic.* non inter legatarios. *l. & proculo. j. de leg. 2.* Cur tam variè? Ius adcrescendi locum habet in directò iure adquirendi (talis est hereditas) etiam inter non cōiunctos, ne testator decedat pro parte testatus & intestatus.
i *l. vlt. j. de Silaniano. l. 5. §. 5. j. de nou. operis nunt.*
k *l. 3. §. eod.* substitutus non admittitur, quādiu institutus admitti potest, hoc est, nisi post institutū: instituto excluso, vel per tacitā renunciationem quæ temporis lapsu inducitur. Ita ordo succedēdi seruatur, vbi plures sunt gradus, neque admittuntur secūdi, sequentésve, nisi priorib. exclusis.
l Ad petitionē primi substituti præfigitur terminus substituto: secūdi verò substituti, primo substituto.
m Tempus adeundi præstituitur instituto, petente primo substituto: primis verò substitutis, si posteriores an sequētes id petant. Quippe quæ ratio instituti est ad primos substitutos, eadem est eorum ad vlteriores. n vide quæ scripsi *ad l. vlt §. 14. C. de iure delib.* o Substitutus secundus succedit in locum primi, primo decedente. vt ex secundo fiat primus substitutus: Ita secundæ institutiones primæ fiunt. p vt substitutio secunda prima esse incipiat. q Fatalia adquirendi, exercendi, vel acceptandi tempora nemini nocent, antequàm ius ei competere cœperit. omnis enim priuatio habitum aliquem fingit. r bonorum possessioni sc. *l. 4. j. de bon. possess. l. 1. in pr. §. 1. j. de success. edict. l. 4. Cod. qui admit. §. 4. circa fin. inst. de bon. possess.*
s Renunciatio tacita, diei lapsu inducitur. Renunciat adquirendæ hereditati, qui intra tempus adeundæ hereditati constitutum, non adit.
t Sequens non admittitur, nisi primus excludatur per renunciationem saltem tacitam, quæ inducitur ex termini lapsu.

70. *Paulus* "lib.57.ad Edictum."

IN plurium heredum gradibus hoc seruandum est, vt, si testamentum proferatur, priùs[a] à scriptis[b] incipiatur, deinde[c] transitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet: etiam[d] si idem sit, ad quem vtroque modo pertineat. nam hoc gradatim[e] consequitur, vt priùs[f] ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. Idem iuris est in bonorum possessione: vt priùs scriptus repellat bonorum possessionem, deinde is, qui ab intestato petere potest.

1 ¶ Si verò ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, condicio data sit: nihil constituere potest de legitima, antequàm dies condicionis transeat. & ideo dicendum est & in eo casu. Si respondit neutram[g] hereditatem ad se velle pertinere: bona defuncti à creditoribus possidenda "sunt."

De seruo redempto ab hostibus. 1. De eo qui manumitti debuit. 3. De suo herede per quem factum est, quo quid ex hereditate amoueretur.

71. *Vlpianus* "libro 61. ad Edictum."

SI seruum quis alienum ab hostibus redemerit, & heredem eum cum libertate instituerit: magis puto, fore eum liberum, & necessarium heredem. nam cùm scribit ei libertatem, vinculo suo resoluit. & in hoc solùm reddit iure postliminij: vt non iterum[h] seruus eius fiat, cuius erat, antequàm caperetur: (hoc enim satis impium est) sed "vt" pristino domino suã existimationem[i] omnimodo offerat, vel maneat ei obligatus, donec pretium soluat. quod libertatis fauore introductum est.

1 ¶ Si quis hac lege emptus sit, vt intra certum diem manumittatur, & cum libertate heres institutus: sit: an ei succurrẽdum sit, vt se abstineat, videamus. magísque est, vt, donec[k] dies non extiterit, possit ei necessarius heres effici, & non possit "se" se abstinere. sin autem dies præteritus fuerit, tunc non necessarius, sed voluntarius heres efficitur: & potest se abstinere secundùm exemplum eius, cui fideicommissaria libertas sub condicione debebatur. 2 ¶ Si quis dederit nummos domino, vt manumittatur: puto, huic omnimodo esse succurrendum.

3 ¶ Prætor ait, *Si per eum eámve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoueretur.*[l]

4 ¶ Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amouerit: abstinendi beneficium non habebit.

5 ¶ Non dixit prætor, *Si quid amouerit:* sed, *Si per eum eámve factum erit, quo quid ex ea amoueretur.* siue ergo ipse amouerit, siue amouendum curauerit: edictum locum habebit.

6 ¶ Amouisse eum accipimus, qui quid celauerit, aut interuerterit, aut consumpserit.

7 ¶ An prætor, *Quo quid ex ea amoueretur.* siue autem vna res, siue plures fuerint amotæ edicto locus est. siue ex ex ea hereditate sint, siue ad eam hereditatem pertineãt.

8 ¶ Amouere non videtur, qui non[m] callido animo nec maligno rem reposuit. Ne is quidem, qui in re errauit, dum putat non esse hereditariam. Si igitur non animo amouẽdi, nec vt hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam: dicendum est, eum amouisse non videri.

9 ¶ Hæc verba edicti ad eum pertinẽt, qui antè quid amouit, deinde se abstinet. cæterùm si[n] antè se abstinuit, deinde tũc amouit: hîc, videamus, an, dicto locus sit. magísque est, vt putem, istic Sabini sententiam admittendã, scilicet vt furti potiùs actione creditoribus teneatur, etenim qui semel se abstinuit, quamadmodum ex post delicto obligatur.

De tempore adeundi.

72. *Paulus* "libro 1. ad Plautium."

SI quis heres ita scriptus fuerit, vt intra certum tempus adeat hereditatem, &, si non ita adierit, alius, ei substituatur, prior autem hæres, antequam adiret, decesserit[o]: nemo dubitat, quin substitutus, vltimum diem[p] aditionis exspectare non solet[q].

De alimentis.

73. *Idem* "lib.7.ad Plautium."

SI quis, non[r] quasi heres, sed quasi patroni filius, egẽs[s], à liberto paterno ali velit: proculdubio hoc extra[t] causam est immiscendi se bonis paternis, & ita rectè Labeo scribit.

a *l.2.l.4.l.5. Cod. vnde legit.*
b Testati causa præcedit causam intestati, de iure ciuili & Prætorio *Bald.*
c Legitimi heredes succedunt post institutos & testamentarios.
d ordo qui in diuersis est personis, in vna & eadem persona seruatur, si in eam diuersa iura cõcurrant.
e Legitimus sub conditione institutus, pendente conditione adire hereditatem non potest, neque ex testamẽto, neque ab intestato.
f *l.39.š.eod.*
g *l.77.š.eod.*
h non vt iterũ, *Contius 1. Lect. 7.*
i Seruum alienum, quem ab hostibus redemimus, instituere heredẽ possumus, numerato, priùs pretio eius domino *Bald.*
k *l.3.§.3.š. de heredib. inst. l. vlt. in fi. š. de vulgari.*
l Sui heredes, nec furari ex hereditate, nec subripere, nec expilare, sed leuiore verbo amouere dicũtur: & eodẽ modo heredes non fieri, sed existere, & apparere, ἀναφαίνεσθαι. *vide Cuiac. instit. de her. qualit.*
m Doli etsi lex non faciat mentionem: dolus tamen subintelligitur *Bald.*
n Quod impedit indulgẽdum beneficium, nõ tollit indultum. *Bald.*
o Finita causa dilationis, finitur dilatio *Bald.* Quoties certum est primum adire non posse, substitutus adire potest: *vel ita*, Institutione concepta in diẽ, vel sub conditione, existente conditione potest adiri hereditas, die nõ expectata
p qui adpositus fuit in institutione: aliàs nunquã intelligitur dies repetita seu intellecta, nisi cõiectura aliqua probabilis id suadeat.
q nõ soleat. *Haloand. adde l. vlt. C. qui admit.*
r Hereditati se non immiscet, qui gerit nõ quasi heres.
s secus si locuples *l.5.§.19.š. de agnoscend. liber.*
t Actus diuersus ab aditione, non includit hereditatis aditionem *Baldus.*
u ¶ Errans in quantitate aditionis, adire hereditatem non vetatur.
x *l.23.l.32.š. de condit. & demonstrat.* Errans implet conditionem plus faciendo, sed non minus *Bald.*
y Hereditati se non obligat, qui per alium possessus heres institutum est intuitu alterius adit.

De ignorantia vel dubitatione heredis.

74. *Idem* "lib.12.ad Plautium."

QVi putat se decem[u] dare iussum, cũ quinque iussus sit: si decem dederit: fiet heres adeundo.

1 ¶ At si quinque putet se iussum dare, cùm decem dare iussus est, & dat quinque[x]: non implet conditionẽ, sed ad aliquid proficit, vt, si adimpleuerit reliquum, aliorum quinque datione videatur condicio esse impleta.

2 ¶ Qui[y] bona fide seruit, si quasi iussu[z] domini adierit, non obligabitur.

3 ¶ Similis est huic statuliber, qui iussus ab herede adire hereditatem, post condicionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret adiit.

4 ¶ De eo, qui heres institutus ab aliquo, dubitat[a], an libertas ei ex testamento domini obtigerit, cùm nesciat conditionem libertatis extitisse, vel hereditatẽ[b] aditam, an adeundo heres fiat, videndum. Iulianus hunc diceret fieri heredem.

De errore petentis bon. possessionem vel adeuntis.

75. *Marcellus* "lib.9.Digestorum."

EX semisse Titius heres scriptus est. quadrantis[c] bonorum possessionem per errorem[d] petit. quæro, an nihil actum sit, an verò perinde omnia seruanda sint, ac si quadrans nominatus non sit. respondit, magis nihil actum esse: quemadmodum cùm ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

De substitutio, qui ex parte sub conditione institutus est.

76. *Iauolenus* "lib.4.Epistolarum."

SI tu ex parte sexta sub condicione institutus fuisses heres, & omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde condicio iure sextantis extitisset: quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat. respondit: Nihil interest, utrùm ex substitutione priùs adierit, an ex prima institutione. cùm ab vtraque caussa vna aditio sufficiat. sextans itaque, qui sub condicionem datus mihi est, ad me solum pertinet.

1 ¶ Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem, nunquid dubitas, quin[e] ex substitutione adeundo Titiandæ partis, habiturus partem esses? respondit: Non dubito, quin, si prima institutione adeundo heres esse possim, in potestate[f] mea sit, quam partem hereditatis aut amittere velim, aut vindicare.

De causa testamenti & ab intestato.

77. *Pomponius* lib.8.ad Quintum Mucium.

ILlud dubitari potest: "an" si cum testamento heres institutus essem ab eo, qui etiam si intestatus decessisset, legitima hereditas eius ad me pertineret: an simul[g] vtrãque hereditatem repudiare possim, quoniam antequàm ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondũ ad me pertinet. verùm eodem momento intelligor[h] & ex testamẽto, & legitimam repudiare. sicuti si legitimam velim ad me pertinere, cùm sciam testamento mihi relictam, videbor antè repudiare testamentum[i], & ita legitimam acquisisse.

De societate & rerum communium vsu.

78. *Idem* lib.35.ad Quintum Mucium.

DVo fratres fuerant: bona communia habuerant. eorum alter intestato mortuus, suum heredem non reliquerat. frater, qui supererat, nolebat ei heres esse. consulebat, num ob eam rem, quòd communibus, cùm sciret eum mortuum esse, vsus[k] esset, hereditati se alligasset. respondit, nisi eo consilio vsus esset, quòd vellet se heredẽ esse, non astringi. itaque cauere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem[l] interponeret.

De acquisitione per alium.

79. *Vlpianus* "libro secundo ad legem Iuliam & Papiam."

PLacet, quotiens[m] adquiritur per aliquem hereditas, vel quid aliud, ei cuius quis in potestate est, confestim[n], adquiri ei, cuius est in potestate, neque[o] momento aliquo subsistere in persona eius, per quem adquiritur, & sic adquiri ei, cui adquiritur.

De instituto ex pluribus partibus. 2. Si seruus ex parte purè institutus sit, ex parte sub conditione, dato coherede.

80. *Paulus* libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI solus heres ex pluribus[q] partibus fuero institutus,

z *lege 1. Cod. de iure deliberandi.*
a *lege 96.š.eod.*
b *vide leg. vnic. §. 6. Cod. de caducis.*
c Qui ex minori parte, quàm sit institutus adit, non adit.
d Actus errore admissus non valet, siue fiat coram iudice, siue extra iudicium. *Bald.*
e Repudians hereditatem ex institutione admitti potest ex substitutione vulgari, *Bald.*
f *lege 17. § 1. š. eodem.*
g *l.70. in fine. š. eod.*
h Qui repudiat ab intestato, videtur etiam ex testamento repudiare: quia, cùm aliquid simpliciter fit, præsumitur fieri eo ordine quo debet fieri. *Baldus.* Facta priore loco præsumũtur, quæ priore loco fieri oportet. Priùs est autem, vt quis ex testamento succedat, quàm ab intestato.
i id est, hereditatem. Interdum enim vocabulum testamenti pro hereditate vsurpatur. *vide Cuiacium 7. obs. 8. in fine.*
k Remanere in communi, seu vsus rei communis (nisi ius communionis excedatur, id autem accidit, cùm quis solus, & in solidum possidere vult) non inducit persumptiuã aditionem hereditatis *Bald.*
l Dominationẽ interponit, non qui pro fructuario, aut possessore, aut patrefamilias, sed qui se pro proprietario gerit. *Cuiac. 10. obseru. 16.*
m *lege decima, infrà de adquir. rerum.*
n Adquisitio duplex Baldo cõstituitur. Vna quæ transeat, Altera quæ permaneat. Primã notat proficisci à persona adquirẽte, & in eam desinere cui adquiritur, totam tamen cohærere personæ adquirenti. *l. qui liberis §. hac verba. š. de vulgari. l. cùm filio. infrà de legat. 1.* Alteram ita cohærere personæ cui adquiritur, vt ab ea non separetur.
o Ordo nullus hîc temporis statuitur, sed intellectus tantùm.
p ἐν ἀτόμῳ. de momento vide Cuiacium *cap. 1. de præscriptionibus.* Ciuiles adquisitiones ex persona filij vel serui, immediatè transeunt in patrem vel dominum *Bald.*
q *l.52.š.eodem.*

vnam

Lo. n°1

a Licet testator det substitutum vulgarem, non videtur permittere, vt scindatur actus aditionis *Bald.*
b Institutus sæpius ab eodem, non potest fieri sæpius heres. vt ita vnica aditio trahatur ad omnem portionem. *vt hic.* Quid si ex se heres fieri non possit. Sed per aliū? Noua portio nouam requirit aditionem. §. *vlt.* ĵ. Quid ita? mox sequetur.

vnam partem omittere non possum. nec [a] interest, in quibusdam habeam substitutum, necne.

1 ¶Idem puto, etiamsi aliis mixtus heredibus, ex pluribus partibus heres institus sim. quòd & hîc adeundo [b] vnam portionem, omnem acquiro, si tamen delatæ sint.

2 ¶Item [c] si seruus meus ex parte heres institutus sit purè, ex parte sub condicione, dato scilicet coherede, & iussu meo adierit, deinde eo manumisso, cõdicio alterius portionis extiterit: verius est, non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum comitari. omnia enim paria permanere debent in id tẽpus, quo alteris portionis condicio extet, vt adquiratur ei, cui prior portio adquisita est.

3 ¶Ego quidem puto, & si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si condicio extiterit. & illud, quod dicit eis, semel [d] adeundum, in eiusdem persona locum habet: non [e] cùm per alium adquirenda est hereditas [f].

De spe substitutionis ad heredem non transmittenda.

81. *Vlpianus* libro 13. ad Legem Iuliam & Papiam.

TOtiens videtur heres institutus etiam in causa substitutionis [g] adisse, quotiẽs adquirere sibi possit. nam si mortuus [h] esset, ad heredem non transferret substitutionem.

De seruo instituto cuius dominus capax non est.

82. *Terentius Clemens* libro sextodecimo ad Legem Iuliam & Papiam.

SI seruus eius, qui capere nõ potest, heres instituatur, &, antequam, iussu domini adeat hereditatem, manumissus, alienatúsve sit, & nihil in fraudem legis factum esset: ipse admittitur ad hereditatem. sed & si partem capere possit dominus eius: eadem [i] dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest. nihil enim interest, de vniuerso [k] quæratur, quod capere nun possit, an de portione.

De iure accrescendi.

83. *Vlpianus* libro 18. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI totam an partem [l], ex qua quis heres institutus est, tacitè rogatus sit restituere: apparet, nihil ei debere adcrescere: quia [m] rem [n] non videtur habere [o].

De ventre prætcrito.

84. *Papinianus* lib. 16. Quæstionum.

VEntre [p] præterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exter [q], heres institutus sit: quãdiu rumpi testamentum potest, [r] non [s] defertur ex testamento hereditas [t]: sed si vacua [u] ventre mulier fuit, &, incerto eo, filius in familia retentus, vita decessit: heres fuisse intelligitur. emancipatus, aut exter, non aliter possunt hereditatem quærere, quàm si non esse prægnantem sciant. ergo si ventre pleno sit mulier, nónne iniquum erit, interea [x] defunctum filium heredi suo [y] relinquere nihil? & ideo, decreto [z], filio succurrendum est. quia, siue frater ei nascatur, siue non nascatur, patri heres futurus est. eadémque ratio facit, vt emancipato quoque subueniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

De metu.

85. *Idem* lib. 30. Quæstionum.

SI metus [a] causa adeat aliquis hereditatem: fiet, vt, quia inuitus heres existat, detur obstinendi facultas.

Si quis moriatur antequam sciat se institutum. 1. de hereditate rei perduellionis. 2. quid sit pro herede gerere.

c vide in hunc §. Cuiacium 12. obs. 4.
d Aditio hereditatis est actus legitimus: ideóque purè fit *l.* 77. ĵ. *de reg. iur.* & semel *vt hic: v. Cuiac.* 7 *obs.* 18.
e *l.* 36. ŝ. *eod. l.* 22. §. 1. ĵ. *de oper. libert.*
f Quia propter personã mediã, cuius status potest variari, non potest omnis institutio vniformiter censeri. Variato autem medio, variãtur extrema, & corũ effectus *Bald.*
g Spes succedendi ex substitutione vulgari, ad hæredem nõ transmittitur.
h *l.* 9. *inf.* ĵ. *de fur. l.* 8. *inf. l.* 10. *l.* 23. *inf. l.* 45. *inf. l.* 47. ĵ. *de vulg.*
i vide Antoniũ Fabrum. 1. *Coniectur.* 10.
k *l.* 3. ĵ. *pro derelicto.* Quòd de toto prædicatur, & de parte quoque prædicari intelligitur vide *l.* 78. ŝ. *de rei vindic.* [illegible]
l Si totam hereditatẽ aut partem *Hal.* Si totã eam *Cuiac.* 2. *obs.* 7. 3. *obs.* 38. vt hæc particula *An* veteri more vsurpata sit pro *aut.* adde *l.* 29. *in fi.* ĵ. *de statuliber.*
m Ius adcrescendi defertur [illegible] scriptum in rem est, ideóque nec personã sequitur, quoties nimirũ agitur de proprietate non de vsufructu. Cur tam variè? In vsufructu ius principale scriptum ac receptum est, in personam fructuarii: igitur & eius iuris accessio personalis, accessio, putà ius accrescendi. *l. si Titio* §. *si fundum* [illegible] *de vsufructu.*
n Cui adimitur principale, ei adimitur accessorium *Baldus.*
o Ei velut indigno eripitur hereditas, qui tacitè cauet se incapaci hereditatẽ restituturum *v. Cuiac.* 12. *obser.*
p Ventre præterito, institutus interea adire nõ potest. Quid ita? mox dicetur. *l.* 30. §. 3. *l.* 46. ŝ. *eod. v. in hanc legem Cuiac.* 3. *obser.* 21.
q id est extraneus.
r *sub.* nato posthumo.
s Quia interim pendent vires testamenti, & instituti expectant præteritos *Baldus.*
t interim adiri hereditas non potest, neque bonorum possessio peti.
u *fortè legendum* vacuo. vt. ĵ. ventre pleno.
x id est, dum ius testamenti pendet. *v. l.* 4. *in fin.* ĵ. *contra tabulas.*
y An etiam in extraneo? vide quæ scripsi. *ad l. vnicam* §. 3. *Cod. de caduc. toll.*
z *tit.* [illegible] *de ventre in possess.*
a [illegible]itrium quod non est liberum, neminem hæreditati obligat. *Baldus l.* 6. ŝ. *eo.* [illegible] *l.* 21. §. 5. ŝ. *de eo quod met. caus. l.* 16. *Cod. de iure deliber.* An velle videatur, qui cogitur *v. Cuiacium* 16. *obser. vlt.*
b Pomponius Auitus *Hal.*
c alias, ex æquo & bono competit: atque ita impeditus adire ex iusta absentia, vtcumque interim decedat, ius tamen petendæ restitutionis & aditionis relinquitur heredi.

86. *Idem* libro sexto Responsorum.

PAnnonius Auitus [b], cùm in Cilicia procuraret, heres institutus, ante vita decesserat, quàm heredem se institutum cognosceret. quia bonorum possessionem, quam procurator eius petierat, heredes Auiti ratam habere nõ potuerãt: ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant. quæ stricto iure [c] non competit, quia intra diem [d] aditionis Auitus obisset. Diuum tamen pium contra constituisse Mæcianus libro quæstionum refert in eo, qui legationis [e] causa Romæ erat. & filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem [locum] habere, quod & hic humanitatis gratia obtinendum est.

1 ¶Rei perduellionis [f] hereditatem, suspensa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia liquet, potest quærere.

2 ¶Pro herede gessisse filium placet, qui [g] moriens, comperto matrem suam intestatò vita decessisse, codicillis petit ab heredo suo. vt maternorum bonorum seruum manumitteret [h], ac sibi parẽtibúsque suis in possessionem matris monumentum extrueret.

Quid sit se immiscere. 1. De actionibus confusis pupillo restituendis.

87. *Idem* lib. 10. Responsorum.

EVm bonis patris se miscere conuenit, qui remoto familiæ vinculo, pro herede gerere videretur. & ideo filius, qui tamquam ex bonis matris, cuius hereditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentẽ, vt maternum, ignorans possedit [i]: abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non videtur.

1 ¶Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confusas [k] actiones restitui oportet.

Quid sit pro [illegible] gerere.

88. *Paulus.* lib. 1. Quæstionum.

GErit [l] pro herede, qui animo [m] agnoscit successionem, licet nihil [n] attingat hereditarium. vnde & si domum pignori datam, sicut hereditariam, retinuit: cuius possessio qualisqualis [o] fuit in hereditate: prò herede gerere videtur. idémque est, & si alienam rem, vt hereditariam, possedisset.

De abstersione pupilli & eius fideiussoribus.

89. *Scæuola* lib. 13. Quæstionum.

SI pupillus [p] se hereditate abstineat: succurrendum est [q] fideiussoribus ab eo datis, si ex hereditario contractu conuenirentur.

De curatore. 1. De peculio castrensi.

90. *Paulus* lib. 12. Responsorum respondit.

PEr curatorem [r] hereditatem [s] adquiri non posse [t].

1 ¶Idem respondit: si iussu aui nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatem adisset: adquisisse ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mutatione [u] personæ desierint.

De eo qui abstinuit, & per suppositam personam bona emit.

91. *Idem* libro 15. Responsorum respondit.

SI is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam [x] personam emptoris bona patris mercatus probatur: perinde eum conueniri oportere à creditoribus, atque si bonis paternis se immiscuisset.

d Dies aditionis, centum dies *l.* 9. §. 1. ŝ. *de Iuris & facti ignor.* dixi *ad l.* 2. *Cod. qui admitti.*
e *l.* 30. ŝ. *eod.*
f Pendente accusatione cõtra memoriam defuncti, heres (cui liquet de innocentia) adire potest *Bald.*
g Potest quis, testamẽtum faciendo hæreditatẽ adire, & quasi cõtrahere, hoc est, qui testatur de re hereditaria sibi relicta, videtur gerere pro herede, *adde l. si aui*a. *Cod. eod.* atque ita vltimæ voluntati potest contrarius permisceri *Bald.*
h *l.* 42. §. 2. ŝ. *eo.*
i Actus qui in extraneo inducit hæreditatis aditionẽ, in suo, inducit immistionem *Bartol.*
k Restitutio in integrum actiones confusas in integrũ statum restituit.
l *l.* 20. ŝ. *eod.*
m Ex animo dependet pro herede gestio. Quid an pro herede gestio animo solo siue verbis neq; factis inducitur? Itẽ quibus verbis vel factis? An & nõ faciendo, aut res hereditarias pupilli nomine in cõmentarium vel inuentarium referẽdo? vide hîc Bartolus. *l.* 21. §. 1. ŝ *eod.*
n *l.* 4. *C. vnde legitimi: l.* 6. *l.* 14. *Cod. de iure deliber d. l.* 5. §. 1. ŝ. *de administ.*
o Hereditas verã possessionẽ non habet, sed qualemqualem. de hac voce *v. l.* 5. *in f.* ŝ. *de condic.* Hinc notãt, possessionẽ improprissimam esse in hereditate: hoc est non veram. idéóque finge non posse eam possidere: Cum in iis tantũ fictio locum obtineat, in quibus veritati sit locus. *l.* 7. ĵ. *de Responsor.* 27. vbi de fictionis & improprietatis differentia. Adde quæ scripsi *ad l.* 32. ĵ. *de Trebell.*
p *l.* 51. ŝ. *de procurator. b. tut.*
q nihil. n creditoribus hæreditariis deperit, vt quibus etiã maneat salua actio, aduersus eũ qui nomine hæreditatis aditurus est, translatione iudicij nil amittit: 3. *Harmenopul.* 5. §. 27.
r per procuratorem *Hal.* Atque ita legitur in manuscriptis Contii. Vnde quidam hunc locũ ita accipiunt. quasi hereditarius adquiri nõ possit per procuratorem Cæsaris *l.* 1. ŝ. *de offic. proc. Cæsar.* vide Contium 2. *Subresiuar.* 17.
s nisi opimam *l.* 1. *in f.* ĵ. *de off procurat. Cæsar. l.* 3. §. 7. ĵ. *de bonor. poss.* An per procuratorem, tutorem curatorem adquiri possit hæreditas, vide Cuiacium 1. *obs.* 34.
t est enim actus legitimus, ideóque nisi purè *l.* 77. ĵ. *de reg. iur.* nisi semel *l.* 80. *inf.* ŝ. *eod.* nisi verbis conceptis *l.* 51. *inf.* ŝ. *eod.* nisi testibus præsentibus adiri potest hæreditas *v. Cuiac.* 7 *obs.* 18. u *l. vlt. C. de inofficioso.* x Titulus adquisitus clã, & generalis possessio, faciũt vt præsumatur fraus & simulatio *Bald. vide l.* 2. *Cod. de repudiand.*

De Iussu.

92. *Idem* lib. 17. Responsorum.

FIliusfamilias duxit vxorem. ea, filiis sublatis, intestata decessit. filij iussu patris, non aui [a], adierunt hereditatem. quæro, an auo adquisita sit hereditas. Paulus respondit, secundùm ea, quæ proponuntur, nihil actum esse.

In mandante requiritur certitudo causæ. 1. Iussus potest fieri nutu & litteris Bart.

93. *Idem* lib. 3. Sententiarum.

PAter quotiens filio mandat adire: certus esse debet, "an" pro parte, an ex asse: & "an" ex institutione, an ex substitutione: & "an" testamento [b], an ab intestato filius suus heres existat.

1 ¶Mutus [c] pater vel dominus, filio vel seruo heredibus institutis, magis est, vt, si intellectu non careat, nutu iubere possit adire hereditatem. vt ei iure eius commodum quæri possit, quod facilè explicari possit scientiâ literarum.

2 ¶Mutus seruus, iussu domini pro herede gerendo, obligat dominum hereditati.

De repudiatione bonorum superstitis.

94. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris Epitomarum.

QVi superstitis [d] bona repudiat, post mortem eius adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur [e].

Quibus modis hereditas recusatur.

95. *Paulus* lib. 4. Sententiarum.

REcusari [f] hereditas non tantùm verbis, sed etiam re [g] potest, & alio quouis indicio voluntatis.

De pubere, qui se pupillum putat.

96. *Hermogenianus.* lib. 3. Iuris Epitom.

QVi se pupillum falso [h] existimans, cum esset pubes, pro herede gessit: quo minùs heres existat, nihil error talis ei nocebit.

De eo qui adit ex p[osteri]ore testamento quod putat [v]alere.

97. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

CLodius Clodianus, facto priùs testamento, postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat. scriptus heres, cùm posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit. sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat [i], repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem nō posse adire. dicebam non [k] repudiare eum, qui putaret posterius valere. pronunciauit, Clodianum intestatum [l] decessisse.

Si quidem ex heredibus restituatas aduersus aditionem.

98. *Scæuola* lib. 26. Digestorum.

QVæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sēpronio tot dotis nomine spoponderat, & pro vsuris, in exhibitionem, certam summam prǣstabat: decessit, relictâ Seiâ filiâ, & aliis heredibus. cum quibus Sempronius iudicio [m] egit, condemnatíque pro portionibus hereditariis singuli heredes, inter quos & Seia, Sempronio cauerunt, summam, qua quisque condemnatus erat, vsuris iisdem, quæ ad exhibitionem à testatrice præstabantur. postea, excepta Seia filia, ceteri heredes abstinuerunt hereditate beneficio [n] principis: & tota hereditas ad Seiam [o] pertinere cœpit. quæro, an [p] in Seiam, quæ sola heres remansit. & omnia vt sola heres egerat, pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hereditate abstinuerint, vtilis actio dari debeat. respondit, pro parte eorum, qui "se" abstinuissent, actiones solere decerni in eam, quæ adisset, & maluisset integra hereditaria onera subire.

Si vnus ex necessariis heredibus abstineat.

99. *Pomponius* libro 1. Senatuscon-sultorum.

ARisto in decretis Frontianis [q] ita refert: cùm duæ filiæ patri necessariȩ heredes extitissent, altera se paterna abstinuerat [r] hereditate, altera bona paterna vindicaret, totúmque onus suscipere parata erat [s]: Sanctū Cassium, [t] prætorem, causa cognita, actiones hereditarias vtiles daturum, rectè pollicitum, ei [u], quæ ad hereditatem patris accederat [x], denegaturúmque ei, quæ se abstinuerat.

TESTAMENTA QVEMADmodum aperiantur [y], inspiciantur, & describantur.

TIT. II.

Quib. fiat copia inspiciendi describendíque testamentum. 1. Ratio huius edicti. 2. Si quis neget, se sigillum suum adgnoscere.

Gaius libro 17. ad Edictum Prouinciale.

OMNIBVS, quicumque desiderant [z] tabulas [a] testamenti inspicere [b], vel etiam describere, despiciendi describendíque potestatem facturum se prætor pollicetur. Quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est.

1 ¶Ratio autem huius edicti manifesta est. neque enim sine iudice transigi, neque apud iudicem exquiri veritas de his controuersiis, quæ ex testamento proficiscerentur, aliter potest, quam inspectis [c] cognitísque verbis testamenti.

2 ¶Si [d] quis neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minùs aperiuntur tabulæ, sed aliàs suspectæ [e] fiunt.

Cuius est testamentum. 1. Quæ dicuntur testamenta. 2. quæ pertinent ad causam testamenti. 3. De pluribus testamentis. 4. Si dubitetur, vtrum viuat, an decesserit testator. 5. De lectione. 6. De die & Consule. 7. De tempore ad exhibendum dando. 8. De eo qui fatetur, aut negat, apud se tabulas esse.

2. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

TAbularum testamenti instrumentum [f] non est vnius hominis, hoc est heredis: sed vniuersorum, quibus [g] quid illic adscriptum est. quin potiùs publicum est instrumentum.

1 ¶Testamentum autem propriè illud dicitur, quod iure perfectum est. sed abusiuè testamenta ea [h] quoque appellam⁹, quȩ falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel rupta. itémque imperfecta [i] solemus testamenta dicere.

2 ¶Ad causam autem testamenti pertinere, videtur id, quodcumque [k] quasi ad testamentum factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem. & tam principales, quàm [l] secundæ [m] tabulæ edicto continentur.

3 ¶Si plura sint testamenta, quæ quis exhiberi desideret: vniuersorum ei facultas facienda est.

4 ¶Si dubitetur [n], vtrùm viuat, an decesserit is, cuius quis, quod ad causam testamenti pertinet, inspici † describíque postulat: dicendum est, prætorem causâ cognitâ statuere id debere vt, si liquerit [o], eum viuere, non [p] permittat inspici tabulas. & vt ipsam scripturam quis inspiciat, & sigilla, & quid aliud ex tabulis velit spectare.

5 ¶Inspectio tabularum etiam lectionem [q] earum indicat.

6 ¶Diem autem & consulem [r] tabularum non [s] patitur prætor describi vel inspici. idcirco, ne quid falsi fiat. námque [t] etiam inspectio materiam falso fabricando instruere potest [u].

7 ¶Vtrùm autem incontinenti [x] potestatem inspiciendi vel describendi iubet: an desideranti tempus dabit ad exhibitionem? & magis est, vt dari debeat, secundùm locorum [y] angustias, seu prolixitates.

8 ¶Si quis non negans apud se tabulas esse non patiatur inspici & describi: omnimodo ad hoc compelletur. si

tamen

---

a Nepos in aui potestate, aui iussu, non patris, adire debet.
b *l.22.ff.eod.*
c *l.5.ff.eod.l.2.ff. de bonor.poss.* furiosus *instit. de hæred.qualit.inf.*
d *l.31.l.17.l.70. ff.eod.l.4.ff. de adsign.libert.* Viuus heredem nō habet, ideóq; qui sibi & filio paciscitur, filio paciscitur vt heredi.
e nisi renūciationi interpositū sit iuramentum, eáque iuramento sit iuncta *c. 2. de pact. in 6. vide l.3. Cod. de collat.*
f Hereditas recusari quibus verbis videatur vide apud Manticam 12.c.14.
g *v.l.7.ff.ad Treb.l.* Factis, nō tantū verbis res declaratur *v. Paul. 4. senten 4. §.1.*
h *l.6.§.3.4 l.4.l.74.inf.ff.eo. l.21. circa finem ff. de cōdit.& demonst.* Veritas præfertur opinioni *Baldus.*
i & malè *ff.eod.*
k Nō repudiat hereditatem ex priori testamēto delatam, qui eam adit ex se[cund]o testamē-to quòd valere putat. Nec repudiat is hereditatem qui eā sibi competere ignorat.
l Institutus in testamento solēni ante aditam hereditate decedens, facit testatorem intestatū decessisse.
m Actio diuisa inter plures heredes per legem. XII. Tabul. per sententiā subsequentem, & cautionem: coheredibus se abstinentibus, solida transfertur in personam eius qui eam hereditaté possidet: vt in eum actio rei iudicatæ trāsferatur.
n *l.60.in fin. ff. eod.*
o *sub.* volētem.
p Aduersus vnum ex plurib⁹ heredibus adeuntem solidæ actiones dantur.
q ¶Frontonianis *Hal.*
r Aduersus aditionem hereditatis vno heredum restituto, alteri coheredi tota adcrescit hereditas. Proinde vt in solidum adeunti, solidæ actiones hereditariæ cōpetunt: ita non in solidum abstinente, denegantur quoque solidæ.
s parata esset *Hal.*
t Secundum Cassium *Hal.* u *sub.* filiæ.
x accesserat *Hal.* y 6.C.32.
z i. quorum inter est: non calumniandi animo petentibus. Nam verba generalia ad honestos petitores restringuntur *Baldus.*
a quid in nuncupatiuo? collige ex lege 2.C. *secund. tab.*
b [illegible] *l.2.§.5. ff. eod.*
c hinc colligere possis, Transactionem & renunciationem factam, non inspectis, cognitísque verbis testamenti, non valere *l.6. in fi. l.12. ff. de transactionib.* qua de re vide Rollādum à Valle 1. *consil. 13. præsertim numer. 26. & sequētibus. vide* Paponem 3. *Nota. 9. c. des restitutione de trāsactione depēdant de testament.*
d 35. *Synops. 6. c. 2.*
e Contradictio vnius testis, non impedit aperturā testamenti, sed reddit scripturā suspectam *Bald.*
f *l.1.ff. de fide instrument.*
g *l.3.§.10 ff. de tabul. exhib.*
h Hæ qualitates testamentorū. Testamentorum aliá iure perfecta, alia falsa, iniusta, irrita, rupta, imperfecta.
i *l.1.§.5.ff. de tabul. exhib.*
k seu id quod quocunque tenore factum sit *l. vlt. C. eod. l.1. ff. de tabul. exhib.*
l ordo est inuersus, legēdum est, tam secūdæ, quàm principales *Petr. Fab. 1. Sem.* [illegible]
m de quib. *in l. 11. ff. eod.*
† tabulas sc.
n Mors quemadmodum probetur vide *in l. 6. §. 2. ff. de Silaniano.*
o In præterito, vt pluit & luit. *Cuiac. 11. obs. 1.*
p hoc Baldus ita extendit, Vt, viuo testatore, notarius nō debeat heredi testamentum edere. *add. Hiber.* [illegible] 9.11. viuentis atque imperitatis hominis tabulæ hoc edicto non exhibentur.
q Inspiciendi instrumenti data facultate datur facultas eius legēdi: vide *quæ dixi in l.6. ff. de alimentis.* vt per contrarium colligamus ea non esse inspiciēda, quæ legenda nō sint.
r hinc colligere possum [illegible] ris f. ille apud veteres diem & consulem testamentis ad[illegible] *aade l.3. Cod. Ciceronem. 13. Epistol. famil. 29.* An verò id necessitatis est? nihil nocere testamēto, si vtrumque desit, post Pithœū ex veteribus an[illegible] Cuiacius *mi. 20. ff. qui testam. fac.* quin eodem modo; id est sine die, cautio interponi potest *l. 34. §. 1. in f. ff. de pignorib.* vide quæ notaui *ad l.3. ff. de accusat. & ad l.21. Cod. de testam.*
s Imò patitur. *l. prætor. §. 1. ff. de edendo?* Patitur si à tabellione, eóue petatur, cuius muneris sit instrumenta atque testamenta conficere. *d. l. prætor.* secus si à nudo possessore testamenti. & ita hunc locum veteres accipiunt Bartolus, Baldus, Albericus.
t *l.1.§.2.ff. de edendo.*
u At quomodo? nempe quia possunt actores, die vel consule cognitis, [illegible] ἔγγραφον καὶ ἀνατρεπτικὸν conficere 1. *Harmenop. 4.* quo scilicet, quasi posterius, prius rumpatur *v. Cuiac. 3. obs. 7.*
x Dilatio iusta editioni instrumentorum concedenda.
y Locorum habita ratione dilationes dari solent.

tamen neget [a] penes se tabulas esse: dicendum est, ad [b] interdictum remitti, quod est de tabulis exhibendis.

De vindicatione tabularum, & actione ad exhibendum.

3. *Gaius* libro 17. ad Edictum Prouinciale.

IPsi tamen heredi vindicatio [c] tabularũ, sicut ceterarum hereditariarum rerũ competit. & ob id [d] ad exhibendũ [e] quoque agere potest.

De signatoribus cogendi VII. & de absentibus.

4. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

CVm [f] ab initio aperiendæ sint tabulæ: prætoris [g] id officium est, vt cogat [h] signatores [i] conuenire, & sigilla [k] sua recognoscere [l].

5. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

VEl negare se signasse. publicè [m] enim expedit suprema hominum iudicia exitum† habere.

6. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

SEd si maior pars [n] signatorum fuerit inuenta: poterit ipsis interuenientibus, resignari testamentum, & recitari.

7. *Gaius* libro 7. ad Edictum Prouinciale.

SEd si [o] quis ex signatoribus aberit: mitti debent tabulæ testamenti, vbi [p] ipse sit, vti adgnoscat. nam reuocari [q] eum adgnoscendi causâ onerosum est. quippe sæpe cũ magna captione à rebus nostris reuocamur. & sit iniquũ, damnosum [r] cuique esse officium suum. nec ad rem pertinet, vnus absit, an omnes. & si fortè, omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas vrgeat: debet proconsul curare, vt interuenientibus optimæ [s] opinionis viris aperiantur, & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem, quibus interuenientibus apertæ sunt, obsignentur. tunc deinde eò mittantur, vbi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

De secundis tabulis.

8. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

PVpillares [t] tabulas, etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur, attamen, si seorsum eas signatas testator reliquerit, prætor eas aperiri, nisi [u] causa cognita non patietur [x].

9. *Paulus* libro 45. ad Edictum.

SI mulier ventris [y] nomine in possessione sit: aperiẽdæ sunt secundæ tabulæ, vt sciatur, cui demandata sit curatio.

De duobus exemplariis. 1. De tabulis sui natura apertis. 2. Si tabulæ non appareant.

10. *Vlpianus* libro 13. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI in duobus [z] exemplariis scriptum sit testamentum alterutro patefacto, apertæ tabulæ sunt.

1 ¶Si sui natura tabulæ patefactæ sunt: apertum videri [a] testamentum, non dubitatur. non enim quæremus, à quo aperiantur.

2 ¶Si tabulæ non compareant [b], vel exustæ [c] sint: futurum est, vt subuenire [d] legatariis debeat. Idẽ est, si suppressæ, vel occultæ sint.

De codicillis & secundis tabulis.

11. *Gaius* libro vndecimo ad Legem Iuliam & Papiam.

SIcut [e] codicilli pars [f] intelliguntur testamenti: ita secũdæ [g] tabulæ principalium tabularum partem obtinere videntur.

De authentico & exemplo.

12. *Vlpianus* libro 13. ad Legem Iuliam & Papiam.

SI quis fecerit testamentum, & exemplum eius: exemplo quidem aperto, nondum apertum est testamentum. quòd si authenticum [h] patefactum: est totum apertum.

a *l. 1. §. 1. ff. de tabul. exhib.* Testis negans etiam vnicus reddit dubium: dixi *ad l. 9. in fi. Cod. de testib.*
b Aduersus cõfitẽtem se tabulas habere testamenti, hoc edictum, aduersus negãtem, interdictum de tabulis exhibendis datur. Cur tam variè? An quia hoc edictum officio iudicis, sine litis cõtestatione, & in confitẽtem datur? Interdictum vero iudicii formã exigat, exceptiones & probationes vt putat Baldus?
c Hæres, vt cæteras res hereditarias vindicare potest, ita & tabulas testamẽti.
d Cui vindicatio, ei & ad exhibendum actio competit.
e *l. 3. §. 8. ff. ad exhibendum.*
f nota formam publicandi testamenti ex hoc loco, & iuncta lege 5. 6. 7. & sequentibus: *adde Paul. 4. sent. 6. §. 1.*
g 35. *Synops.* 6. c. 4. vel cuiusque idonei, vel competentis iudicis *l. 2. C. eo.*
h Testes cogi possunt sigilla sua recognoscere.
i Quid si illi mortui sint? An testamentũ concidet? non putat Vigius (*ad §. 7. inst. de testam. ordin. num. 9.*) etiãsi eo casu penitus sigilla cognosci nequeant, dummodo appareat à mortuo subscriptum, subsignatúmque testamentum. Iniquum est enim vt vnius testis facto pereat testamentum, cùm alioquin de voluntate certi esse possimus *arg. l. vlt. C. de edicto D. Hadriani. adde l. 6. ff. eo*
k quid si agatur de testamento non scripto, sed nuncupatiuo: & vnus testium sit mortuus? An testamentum concidet? negat *ibid.* Viglius *num. 5. 6.*
l hęc igitur verba, *officium Prætoris est vt cogat, &c.* tunc locum habent, cùm testamentum scriptum est & omnes testes viuũt.
m *l. 1. ff. titul. proximo. l. 1. Cod. de sacrosanct. Eccles. nouell. 22. cap. 2.* † id est effectum.
n 35. *Synops.* 6. c. 6. quid si nulli omnino sint præsentes? coram Prætore & honestis personis testamentum aperiri poterit *ff. eo. & l. 2. C. eo.*
o 35. *Synops.* 6. c. 7. p vide *l. 18. Cod. de Testam.*
q *l. 3. ff. de testib.* Testis negotia sua omittere cogi non potest, testimonii dicendi causa: ne officium, quòd alteri præstat, ei sit damnosum.
r *l. l. l. 29. ff. ex quib. caus. maior. l. 140. ff. de reg. iur.*
s *l. 2. Cod. eod. vide omninò Paulum 4. sent. 6. §. 2. & Cod. de edicto Diui Hadriani.*
t *vide l. 3. Cod. eod.* u vide quæ scripsi *ad l. 11. ff. eod.*
x Cur ita? *vide § 3. instit. de pupillari.*
y *l. 1. ff. de ventre in possess.*
z *vide l. 2. l. 5. ff. eod. l. 1. § 5. ff. secund. tabulas.*

SI QVIS, OMISSA [i] CAVSA testamenti, ab intestato, vel alio modo possideat hereditatem.

TIT. IIII.

Summa edicti. 1. De eo, qui per se vel alium potest acquirere. 2. De eo qui in potestate habet heredem institutum. 5. Si idem sit institutus & substitutus. 6. De repudiatione. 7. De suis heredibus. 8. De conditione potestatiua. 9. De causa ex qua hereditas possidetur. 10. De eo qui dolo desiit. 11. aut non cæpit possidere. 13. De fraude omittentis, vt ad legitimum perueniat.

Vlpianus libro 50. ad Edictum.

PRAETOR [k] voluntates defunctorum tuetur [l]. & eorum calliditati occurrit, qui, omissa causa testamẽti, ab intestato hereditatem partémve eius possident ad hoc, vt eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possideretur hereditas, & in eos actionem pollicetur [m].

1 ¶Et parui refert, verùm quis per semetipsum, an per alium adquirere potuit hereditatẽ. nam, quomodocunque potuit, si non adquisiit hereditatem, in ea causa est, vt incidat in edictum prætoris.

2 ¶Prætermittere autem causam testamenti videtur, qui, cùm [n] posset iubere, noluit id facere.

3 ¶Quid ergo, si seruus eius, cùm iuberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? sed compellendus est seruus hoc facere. ideóque dominus ab intestato veniens incidit in edictum.

4 ¶Sin autem nec certioratus est dominus à seruo, & postea ipse ab intestato possedit hereditatem: non debet incidere in edictum: nisi si fingit ignorantiam [o].

5 ¶Si proponatur idem & institutus [p] & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in edictũ, quæritur. & non puto incidere. quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit.

6 ¶Prætermittere [q] est causam testamenti, si quis repudiauerit hereditatem.

7 ¶Qui sunt in potestate, statim [r] heredes sunt ex testamento. nec, quòd se abstinere possunt, quicquam facit. quòd si postea miscuerunt, ex testamento videntur heredes. nisi si abstinuerint quidem se testamento: verùm ab intestato petierint bonorum possessionem. hîc enim incident in edictum.

8 ¶Qui sub conditione institutus heres potuit [s] parêre condicioni, nec paruit, cùm condicio talis sit, vt in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possideat hereditatem: debebit edicto teneri. quia eiusmodi condicio pro pura debet haberi.

9 ¶Non quærimus, qui prætermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant, vtrùm iure legitimo possideãt, an non. nã, quoquo [t] iure possideãt hereditatẽ, vel partẽ [u] eius, conueniri ex edicto poterunt. vtique si non ex alia causa possideant. Vt puta si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum seruandorum causa. Vel si proponas eum crediti [x] seruandi causa venisse in possessionem. nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur. Totiens igitur edictum prętoris locum habebit, quotiens aut quasi heres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si fortè quasi prædo [y] possideat hereditatem, fingens sibi aliquẽ titulum ab intestato possessionis. quocumque enim modo hereditatem lucrifacturus quis sit, legata præstabit.

10 ¶Sanè interueniente cautione [z], *Euicta hereditate legata reddi*: etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit, quo [a] minùs possideat: eueniet, vt perinde teneatur, atque si hereditatem adisset.

11 ¶Dolo autem malo fecisse videtur, quo minùs possideat, qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, vt legatarij, ceteríque qui quid in testato acceperunt, careant his, quæ sibi relicta sunt.

a Quid ita? Natura quod sit, eo loco est, quo quæ constant ac perficiuntur, artificio. Arte & natura comparantur. Nihil interest natura an facto hominis tabulæ aperiantur.
b *l. 1. § 3. in fine ff. secund. tabulas.*
c *adde dict. l. 1. § vltimo.*
d Incerta igitur petitio admittetur, etsi neque incerta probatio, neque cõdemnatio admittatur.
e Codicilli eadẽ ad testamentum ratio: quæ secundarum tabularum ad principales. Codicilli, pars testamẽti, secundæ tabulæ pars sunt ita prĩcipalium tabularum.
f *l. 18. ff. de iure codicillorum.*
g *l. 2. § 2. ff. eod.* Secundæ tabulę, pupillares dicũtur: quibus opponũtur, *vt hîc l. 2. § 2. ff. eo.* principales *l. 5. § 14. ff. de his quib. vt indig. l. 11. § 5. l. 79. ff. ad l. Falcid. l. 1. § 1. ff. si cui plus quam per legem Falcid. l. 2. § 3. ff. de statulib.* Secũdæ autem dicũtur fortè, quòd pupillares substitutiones in inferiori parte testamenti seu ima cera fieri solebãt: aut plerũque cauebãt, ne inferiores illæ viuo testatore aperirentur. 2. *Gaij. Inst. 4. § 3. Inst. de pupillari subst. l. vlt. ff. ad Sc. Trebell.* Ideóque nõ aperiebantur, nisi causa cognita. *l. 8. ff. eod.* Plerunque tamen sufficiebat, solas patris tabulas signatas esse. *l. 20. ff. eadem vulgari: l. 9. in fi. ff. de bonor. possess. secund. tab.* Atque ita ex testamẽto quod secundas tabulas habet, adiri potest hereditas *l. 14. § 3. ff. ad Sc. Trebell.*
h de authentico *v. l. 8. ff. familiæ ercisc. l. 3. C. de diuers. rescript.*
i ¶6 C. 39. prętermissa *l. 1. § 2. § 6. ff. eod.*
k *l. vlt. C. eod.*
l *v. l. 5. ff. tit. proximo.*
m conueniri possunt *l. 6. ff. eo.*
n Dominus nõ potest obtendere inobedientiam serui, cum habeat ius cogendi *Bald.*
o Ficta ignorantia non excusat.
p *l. 10. in fin. ff. de vulgari.*
q Testamenti causam prætermittit, qui hereditatem repudiat.
r *v. l. 11. ff. de liberis.* Filius est heres ipso iure, eámque ob causam creditoribus tenetur *Bald.*
s Conditio potestatiua non censetur condicio *Baldus: l. 174. ff. de regulis iuris.*
t *v. l. vlt. ff. eo.* u *l. 13. ff. eod.*
x *dixi ad l. 2. Cod. qui potiores.*
y Colorata, vel improba possessio. non est melioris condicionis, quàm ea, quæ habet iustum titulum *Baldus.* z *l. vlt. Cod. de petit. hæred.*
a *vide l. 131. ff. de regulis iuris.*

12 ¶Sanè quæstionis fuit, vtrùm is demum dolo malo facere videatur, quò minùs possideat, qui per dolum eam possessionem dimittat, quam aliquando habuit: an verò is "quoque," qui hoc ipsum malitiosè fecit, ne [a] ab initio possidere inciperet. Labeo sibi videri ait, non minùs[b] delinquere eum, qui non incipiat possidere, quàm eum, qui desinat. quæ sententia obtinet.

a vide l. 131. ff. de regulis iuris.
b Imò, minùs tenetur hic, quàm ille l. 68. §. 1. ff. pro socio. l. 1. §. 6. ff. si quis in fraud. patroni. l. 6. ff. quæ in fraud. cred.

13 ¶Si quis per fraudem [c] omiserit hereditatem, vt ad legitimum perueniat: legatorum petitione tenebitur [d].

c l. 1. C. eod.
d Imò, is non tenebitur, sed possessor l. 4. §. 1. in fi. ff. eod.

De eo qui pretio accepto prætermisit.

2. *Idem* libro 7. ad Sabinum."

LIcèt pro herede gerere non videatur, qui pretio[e] accepto prætermisit hereditatem: tamen dandam in eum[f] actionem, exemplo eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, Diuus Hadrianus rescripsit. proinde legatariis, & fideicommissariis tenebitur.

e Pro herede nō gerit, qui pretiū accipit, ne sit heres. Sed vt hereditas ad substitutū deferatur: in edictū tamen incidit l. 3. l. 10. in f. ff. eod. l. 24. ff. de adquir. hæred. At quomodo? legatariis tenetur & fideicommissariis vt hîc discusso priùs substituto. §. 1. ff. eod. Vnde notant, vafro homini & cauto, ordinis & discussionis beneficiū dari.
f d. l. 24.

1 ¶Sed vtrùm ab eo erit incipiendum, & sic ad heredem veniendum: an conuertemus ordinem? mihi videtur humanior esse hæc sententia, vt possessor hereditatis prior excutiatur: maximè si lucratiuam [g] habet possessionem.

g Imò, qui pro donato habet, à legatariis nō conuenitur l. vlt. ff. eod.

3. *Pomponius*" lib. 3. ad Sabinum."

SI pecuniam[h] à substituto acceperis, vt prætermitteres, isque adierit: an dāda sit legatariis actio, dubitari potest. & puto: si ipse quoque prætermiserit, & quòd lege ad se rediret, possidebit hereditatem: in vtrumque vestrùm dandam. vt ei tamen, cui ab vtroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

h v. l. 2. ff. eo.

De eo qui gratis omisit, 1. *De possessore & eo qui omisit.* 2. *Si heres vel legatarius omiserit.* 3. *De hereditate vendita.*

4. *Vlpianus*" lib. 50. ad Edictum."

SI quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum [i] vult præstitum, ei, qui substitutus est, vel legitimo: numquid locus non sit edicto? planè indignandum est, circumuentam voluntatem defuncti. & ideo si liquidò cōstiterit, in necem legatariorum hoc factum: quamuis non pecunia accepta, sed nimia[k] gratia collata dicendum erit, locum esse vtili actioni aduersus eum, qui possidet hereditatem.

i l. 1. Cod. eod.
k Nimia gratia qui facit, æquè punitur atque is qui pecunia accepta quid facit.

1 ¶Et rectè dicetur: Vbicumque quis, dum vult præstitum ei, qui se repudiante venturus est, non repudiaturus, nisi præstitum vellet, & maximè si ob euertenda iudicia id fecit: " ibi dicendum est, " aduersus possessorem competere actionem. sic tamen: vt: ibi quidem pecuniâ acceptâ repudiauit: ibi dicamus, eum, qui omisit conueniendum: vbi verò gratis, in fraudem tamen eorum, quibus quid relictum est: possessorem [l] debere conueniri vtili actione.

l Imò, possessor non conueniendus est, sed is qui omisit l. 1. in f. ff. eod.

2 ¶Quamquàm de heredibus institutis videatur prætor loqui, attamen etiam ad alios hæc res serpet. vt: Si sit legatarius [m], à quo fideicommissum relictum est: & hic id egisset, vt omittatur hereditas, dolóque id fecit: conueniri debet.

m Legatarius cuius dolo malo repudiata hereditas est, fideicōmissariis relicta præstare cogitur.

3 ¶Si quis vendiderit[n] hereditatem: vtique possidere videtur [o]: non dolo fecisse, quo minùs possideat.

n l. 28. ff. eod.
o Qui vendit hæreditatē, non tenetur tāquam fraudulētus, sed tanquam verus heres Baldus.

De patrono aliter instituto quam debuerit.

5. *Marcellus*" lib. 12. Digestorum."

EXcusatus videtur patronus[p], qui institutionem prætermisit, cùm aliter esset à liberto scriptus heres, quàm eum institui oportet. nam & si seruus eius ex asse institutus fuerit, & per quemcunque casum [q] non potuerit iussu domini adire hereditatem: impunè prætermittet ex testamento hereditatem.

p adde l. 6. §. 8. ff. eod.
q putà, fugam. l. quod sæpè. §. si quis amico. ff. de contr. empt.

De voluntate testatoris, & alia Iusta causa omittendi. 4. *Si bona ad alium pertineant. De collusione.* 5. *De possessione.* 7. *bonorum vacantium.* 8. *De patrono.* 9. *De bonor. possessione contra tabulas.* 10. *De libertate relicta sub cōditione.*

6. *Vlpianus*" lib. 50. ad Edictum."

r l. 1. ff. eod.

QVia autem is, qui ab intestato possidet hereditatē, conueniri[r] potest, si omittit causam testamēti: quæsitum est, si quasi ex voluntate testatoris videatur omisisse, an cogatur præstare. Vtputa, fratrem suum scripsit heredem: & codicillos fecit ab intestato: petítque à fratre, vt, *si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa præstaret quibusdam.* si igitur, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatem: videndum est, an legatariis cogatur respondere. & Iulianus libro trigesimo primo digestorum scribit: cogendum primùm legata præstare: mox, dimissis legatis, si quid superfuerit ex dodrāte, tunc fideicommissa cogi præstare: ceterùm, si legata adsumant[s] dodrantem, tunc nihil fideicommissariis præstandum. habere enim integrum[t] quadrantem[u], legitimū heredem oportet. Ordo igitur à Iuliano adhibetur: vt priùs legata [x] præstentur: deinde ex superfluo[y] fideicommissa [z]: dummodò quadrans non tangatur. Ego puto Iuliani sententiam ita accipiendam: vt: si, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatem: cogatur omnimodo legata præstare. nec enim utique omittere ei hereditatem permisit, qui fideicommissa ab eo relinquit" ab" intestato.

s absumāt Hal.
t ¶Hic locus ostendit legitimā onerari legatis non posse.
u legis Falcidię sc. l. 18. inf. ff. eod. l. vlt. C. eod. l. 1. §. 2. l. 22. ff. ad leg. Falcid.
x tanquam relicta ex testamento.
y sub. dodrāte.
z sub. tanquam relicta ab intestato.
c Legata quæ debentur tanquam ex testaméto, priùs sunt soluenda, quàm ea quæ debētur tanquam ab intestato Bald.

1 ¶Planè si nominatim id[a] ei permisit [b]: dicemus, nō eum incidere in edictum. quia vsus est facultate ea, quam ei testator concessit. quòd si non ei concessit specialiter testator omittere: is ordo erit sequendus, quem Iulianus ostendit.

a sub. omittere ex testamento hereditatem.
b §. 3. ff. eod. l. 1. §. 5. inf. ff. eo.
d sub. in eū qui ex testaméto repudiat hereditatem, vt eam ab intestato adeat.

2 ¶Quid deinde dicemus, si iisdem & ex testamento legata, & fideicōmissa ab intestato fuerint relicta, & præterea aliis fideicommissa? an ordinem illum debeamus facere, quem Iulianus monstrat: an verò contribuemus omnes fideicommissarios, quasi æquales? & magis est, vt ita distinguamus: multū interesse, vtrùm incidit in edictū heres, an, non. nam si incidit: præferendi [e] erunt hi, quibus testamento relicta fuerunt quædam. sin verò non incidit: quia hæc fuit testatoris voluntas, vt daret ei facultatem, & ab intestato succedendi, vel quia alia causa intercessit, quæ secundùm ea, quæ suprà scripta sunt, non offendit edictum: dicēdum est, contribui fideicommissa debere quasi exæquata.

e id est omissionis ex testamento.
f §. 1. ff. eod.
g de hac clausula vide l. 12. inf. ff. qui satisdare.

3 ¶Non simpliciter autem prætor pollicitus est, se daturum actionem [d]: sed causa cognitâ. nam siue inuenerit testatorem huius rei [e] auctorem [f] esse: ipsúmque permisisse ab intestato succedere, aut si qua alia [f] iusta causa omittendi interuenerit: vtique nō dabit actionem in eum[h] legatorum.

h omittentem ex testamento, & ab intestato adeuntem.

4 ¶Item si inuenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem. si verò nulla suspitio [i] collusionis religionem prætoris instruxerit.

i l. ab herede. ff. de separat. Probatur collusio per suspicionem & indicia.

5 ¶Si autem is, cui auferri hereditas potest, aliquid possideat de hereditate, & possidere desierit sine dolo malo: magis est, vt desinat conueniri.

6 ¶Quod ergo tempus spectabimus, possideat, nec ne? litis contestatæ tempus spectari debet.

7 ¶Certè si vacantia bona quis possiderit, & quadriennniū[k] præterierit, indubitatè conueniri poterit ex hac parte edicti. quia & omisit causam testaméti, & quia ab intestato possedit. & quidem sic, vt præscriptione quadriennii tutus sit.

k à tēpore denunciationis: vicennium verò à tempore delationis l. 1. §. 2. §. 3. ff. de iure fisci.
l l. 19. ff. eod.

8 ¶Si patronus ex debita sibi portione hæres scriptus, dato sibi coherede, ex alia parte omiserit institutionem, quia debita pars eius erat exhausta, omiserit & coheres, deinde possideat patronus ab intestato legitimam hæreditatem totam dandam in eum legatorū actionem. Celsus libro sextodecimo Digestorū ait, quæ in Titium competeret. sufficerétque patrono [l], quòd integram debitam sibi portionem habeat. hæc autem ita sunt, si coheres collusit cum patrono. aliter enim non esse patronum cogendum legata præstare. neque [m] enim interdictum est, vt quis omittat hereditatem, si sine [n] fraude id fiat.

m Inuitus nemo cogitur hereditatem retinere seu non omittere: modò id fiat sine fraude.
n l. 77. §. 31. ff. de legat. 2.

9 ¶Hoc[o] edictum etiam ad contra tabulas[p] bonorum possessionem pertinere, magis dicendum est. scilicet vt qui, accipiendo contra tabulas bonorum possessionem, liberis parentibúsque[q] legata præstaret: si omiserit eam bonorum possessionem, & ab intestato possideat hereditatem: cogatur ea præstare, quæ præstaret, si contra tabulas bonorum possessionem accepit.

o v. l. 9. C. contra tabulas.
p v. Cuiac. 3. obs. 20.

10 ¶Si libertas sub condicione fuerit data, *si decem dederit,* & omissa causa testamenti fuerit: non aliter libertas competet, quàm si condicioni paritum sit.

q l. vlt. vers. sancimus C. de liberis præteritis.

De legato præceptionis.

7. *Marcellus*" lib. 12. Digestorum."

QVidam Titium & Mæuium instituit heredes, & cētum Titio legauit. vtérque omisso, [r] testamento, legitimam adiit hereditatem. non probè legatorum actionem Titius postulabit. Idem, si vtrique legasset [s].

r Qui potest adire hereditatē, si omittit, beneficio huius edicti non vtitur. Bartol.
s Prælegata per hoc edictū non confirmantur Bald.

De conditione.

8. *Vlpianus*" lib. 50. ad Edictum."

SI quis sub[t] condicione dandorum decem, vel qua alia, quæ in dando, vel in faciendo fuit heres institutus, omissa causa testamenti, ab intestato possideat hereditatē: videndum est, an huic, in cuius persona condicio collata est, subueniri debeat, & magis est, ne subueniatur[u]. neque enim legatarius est.

t Hoc edictu locū non habe eius causa qu conditionis i plendę causa dum est.
u Imò, subu niri debet qui cond ci non imple § 8 ff. eod

9. *Paulus*" libro quadragesimoquinto ad Edictum."

SEd & si adhuc parendi cōdicioni tempus habeat, hac parte edicti non tenetur.

Si is qui

Si is qui omisit cum alio possideat. De substituto cui legatum est. 2. Si institutus, vel substitutus omisserint.

10. *Vlpianus* "lib. 50. ad Edictum."

SI non solùs, sed cum[a] alio possidet hereditatem is, qui omisit causam testaměti: rectissimè Iulianus ait, quod & Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorũ actionem vtilem. nec[b] enim aspernari debet, obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit. hoc[c] autẽ ita est, nisi si pecuniam accepit is, qui omisit causam testamenti. tunc enim in solidum tenebitur.

1 ¶Cùm substitutis ab institutis legata fuissent relicta[d], & tam instituti[e], quàm substituti, omissa causa testaměti, possideant ab intestato hereditatem: Diuus Pius rescirpsit, neque improbè, neque imprudenter[f] institutos legata recusare substitutis data. rectè enim recusant in se dari legatorum, fideíve commissorum petitionem substituto, cui liberum fuit adeunti hereditatem, non fideicõmissorum petere, sed vniuersa bona obtinere.

2 ¶Si duo sint heredes, institutus, & substitutus, & ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem: quæstionis est, an ambo cogãtur legata prestare: & vtrùm vnusquisque ea legata, quæ à se relicta sunt, an verò ambo vtraque legata cogantur præstare. Ego puto, in solidum[g] aduersus singulos legatorum petitionem dandam. Sed vtrùm eorum, quæ à se legata sunt, an verò etiam eorum, quæ ab altero herede, videamus. Et alias proponamus, institutum solum possidere hereditatem, eorum legatorum, quæ sunt à se relicta, an etiã eorum, quæ sunt à substituto relicta, actionem patietur? dicendum est, ita demum etiam eorum, si dolo substituti perueniat ad institutos hereditas sine pecunia. nam si pecuniam accepit substitutus, ipse erit conueniendus. Item si solus substitutus possideret: si quidem, pecunia[h] accepta, institutus omisisset: dicemus, institutum suis legatariis respõdere debere, substitutum suis. si autem sine pecunia, aduersus substitutum dabimus actionem. Nunc cùm ambo possideant, meliùs dicetur, singulos suis legatariis respondere debere.

11. *Iauolenus* "libro 7. Epistolarnm."

SI[i] ab instituto & substituto eadem res mihi legata sit, &, omissa causa testamenti, hereditatẽ possideant lege: etiam si ab vtroque herede solidum[k] mihi debetur: tamen ab vno legatum consecutus, ab altero petere non potero. eligere itaque reum potero.

De libertatibus. 1. De herede eius, qui incidit in hoc edictum.

12. *Vlpianus* "libro 50. ad Edictum."

DE libertatibus[l] quoque in hoc casu quæsitum est, an competant tam hæ, quæ ab instituto, quàm hæ, quæ à substituto datæ sunt. & magis est, vt competant, tam directæ, quàm fideicommissariæ.

1 ¶Heredem eius, qui omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat. magis est enim, rei persecutionem, quàm pœnam continere. & ideo "&" perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conueniatur heres: tunc enim in id[m], quod ad eum peruenit, conueniretur.

De eo qui partem siue rem possidet.

13. *Gaius* "libro 17. ad Edictum Prouinciale."

ET si non totam aliquis hereditatem, partémve[n] eius, ex qua heres institutus est, ab intestato possideat, sed" vel "minimam[o] portiunculam, vel etiam vnam aliquam rem: tenetur hoc edicto.

14. *Idem* "lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris Vrbani."

QVamuis non propriè pars hereditatis in vna[p] re intelligatur.

15. *Idem* "libro 17. ad Edictum Prouinciale."

NEc id iniquum est: cùm, ex suo[q] quisque vitio, hoc incommodo afficiatur.

16. *Idem* "lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris Vrbani."

CVm enim hereditas ab eo[r] quoque peti possit, qui vnam aliquam rem hereditario nomine possideat: dubitari non oportet, quin verum sit, quod diximus.

Si omittens non possideat.

17. *Idem* "lib. 17. ad Edictum Prouinciale."

SI quis, omissa causa testamenti, omnino eam hereditatem non possideat: excluduntur legatarii[s]. nam[t] liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere, licèt eo modo legata[u] libertatésque intercidũt. sed in fideicommissariis hereditatibus id prouisum est, vt, si scriptus heres nollet adire hereditatem, iussu prætoris adeat[x], & restituat. quod beneficium[y] his, quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sint, non magis tributum est, quàm legatariis.

a Possidẽs cùm doloso in fraudẽ creditorum, cõuenitur simul cum eo *Bald.*
b Damnũ sentire debet, qui & lucrũ consequitur. *l. 149. ꝟ. de reg. iur.*
c *sub.* vt vterque teneatur ꝓ parte.
d fortè sub cõditione si substituti non sint. *vt l. si in testamento inf. ꝟ. eod.*
e Si institutus & substitutus repudiant in fraudem legatariorum, non potest substitutus petere legata relicta sibi ab instituto, *Bald.*
f *al.* imprudenter.
g Si institutus & substitutus repudiauit in fraudem legatariorum, vnusquisque tenetur suis legatariis in solidum *Bald. adde l. 11. ꝟ. eod.*
h *l. 2. l. 3. s. eo.*
i Si institutus & substitutus repudiant in fraudem legatorum & vtérque possidet, legatario vtriusque vtérque tenetur in solidum: alter tamen est eligendus.
k *adde l. 10. §. vlt. in pr. s. eo.*
l *l. 22. vers. cum enim ꝟ. eod.*
m Ex dolo defuncti descendit obligatio in hæredem, si ad eũ peruenit res aliqua *Bald.*
n *l. 1. §. 9. s. eo.*
o Minima etiã possessio idẽ præstat, quòd maior.
p *§. 9. Instit. de fideicommiss. hæred.*
q *l. 203. ꝟ. de reg. iur.*
r *l. 4. s. de hæredit. pet.*
s *l. 2. in f. Co. eod.*
t Inuitus nemo cogitur hæreditatem etiã lucrosam adire, nisi per fideicõmissariũ vniuersalẽ.
u *d. l. 2. in f.*
x *l. 4. ꝟ. ad Trebell. §. 6. vers. sed quarta instit. d. fideicommiss. liber.*
y *sub.* cogendi hæredem adire.
z *v. l. 24. ꝟ. eod.*
a i. quartæ *l. 6. in pr. vers. ego s. eod.*
b *l. 6. §. 8. s. eod.*
c *videl 13. Cod. de fideicommiss.*
d vnde legitimi *l. 2. in f. vnde legitimi.*

De duob. heredib. omittentib. 1. De lege Falcidia.

18. *Idem* "lib. 2. de testamentis ad Edictum prætoris Vrbani."

SI "duo heredes instituti, ambo, omissa causa testamenti, ab intestato possideant hereditatem, tũc, quia vterque prętorio iure perinde habetur, atque si ex testamento hereditatem adisset: pro partibus[z] in singulos cõpetit actio.

1 ¶Admonendi sumus, huic, in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiæ[a] concedendum.

De parte debita patrono.

19. *Idem* "lib. 17. ad Edictum Prouinciale."

PRæterea patrono[b] quoque, qui ex asse heres institutus est, si ab intestato possiderit hereditatẽ, commodum partis debitæ, quod habiturus foret, si ex testamẽto adisset hereditatem, saluum "ei" debet esse.

De legato relicto ab instituto, & à substituto.

20. *Vlpianus* "lib. 4. Disputationum."

SI eadẽ res diuersis personis ab instituto & substituto fuerit relicta: non vterque, sed qui ab instituto[c] accepit, solus vindicabit.

De patre heredis omittente.

21. *Iulianus* "lib. 27. Digestorum."

SI filius meus à matre sua heres scriptus fuerit, & ego, testamenti causa omissa, bonorũ possessionem[d] eiusdem filij nomine petiero: actio legatorum in me dari debebit: non secus ac si ipse heres scriptus, omissa causa testaměti, bonorum possessionem ab intestato accepissem.

De legato libertate & hereditate. 2. Si legetur substituto sub Conditione, si heres non erit.

22. *Idem* "libro 31. Digestorum."

SI in testamento ita scriptum fuerit, *Titius hæres esto. si Titius hæres erit, Mæuius hæres esto.* & Titius omissa causa testamenti hereditatem legitimam[e] possederit: Mæuio[f], aduersus eum petitio hereditatis dari nõ debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa omissa non fuisset. Cùm enim omisso testamento hereditas possidetur: legatorum quidem & libertatium[g] ratio habenda est. quia aliter[h], quàm ab herede dari non potuerunt. hereditatis verò, quæ ita data est, rationem habere prætor non debet. sua enim culpa testator sub hac condicione hereditatis partem dedit, quam potuit purè[i] dare.

1 ¶Quare etsi ita scriptum fuisset, *Titius heres esto. quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, Stichus liber heresque esto*, & Titius omisso testamento, hereditatem possideat: libertatem prætor Stichi tueri non debet: nec hereditatis petitionem ei dare.

2 ¶Si quis hoc modo testamentum scripserit, *Titius heres esto, si Titius heres non erit, Mæuius heres esto. quisquis mihi ex suprascriptis heres erit, Mæuio, si mihi heres non erit, centum dato*, deinde Titius[k], omisso testamento, legitimã hereditatem possideat: an Mæuio, euius in potestate fuit, vt ex substitutione adeundo totam[l] hereditatem habere, legatorum actio dari debeat, quæritur. & placet dari. quia nihil prohibet, Mæuium iustam causam habuisse, propter quam nollet negotiis hereditariis implicari[m].

De filiis institutis, & emancipato præterito.

23. *Vlpianus* "libro quadragesimosexto ad Edictum."

SI filius[n], qui mansit in patris potestate, item filia[o], heredes instituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas accipere possessionem potuit, vt intestati patris possessionem acceperint: legata omnibus præstabũt. nec[p] filia dotem[q] suam fratri conferet: cùm vt scripta videatur hereditatem habere.

e Legitima hæreditas, quæ ab intestato defertur: cui opponitur testamenti causa.
f Institutio directa hoc edicto nõ seruatur. Sed & id quoque colligunt: Nullam obligationẽ naturalem esse inter coheredes, reiecta Glossa. *l. si post diuisionem. Cod. de iuris & facti ignor.*
g *l. 12. s. eod. l. 28 inf. l. 29. ꝟ. eod. l. 2 Cod. eod.*
h Legata & fideicommissa aliter, quam ab hærede dari nõ possunt.
i *adde. l. Seruus alienus cum l. seq. ꝟ. de condit. inst.*
k Substitutus omittens iusta ratione nõ in fraudem, petit legata sibi data ab instituto qui in fraudem repudiauit.
l Qui vniuersũ repudiauit, potest alio iure venire ad partem vniuersi *Bal.*
m *facit l. 4. §. 11. ꝟ. de doli mali.*
n *v. Cuiac. 3. obs. 20.*
o Soror quæ conuenitur ad legata hoc edicto: quia censetur hæres testamẽtaria non cõfert dotẽ. Vnde addit Baldus: Fictionem & veritatem eodem miti priuilegio: Fictum heredẽ consequi priuilegia veri heredis: fictum ciuẽ, veri ciuis.
p Introductum contra se quemque in fauorem suam inducere posse, vt ius habeat retinendi, hinc colligit. Baldus *l. filius in fi. s. de inreiur. act.*
q *l. 3. ꝟ. de dotis collatione.*

De pupillo. 1. De adulto.

24. *Paulus*[a] lib.60.ad Edictum.

SI dolo tutoris [a] omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hereditatem possideat: danda est legatorum actio in pupillum. sed eatenus[b], quatenus hereditas ei adquisita est. quid enim, si cum alio possideat hereditatem?

1 ¶Sed hoc & in eo, qui pubes est. plerique putãt obseruandum: vt pro qua parte possideat, teneatur. quamuis prætor perinde[c] in eum det actionem, atque si adisset hereditatem.

De eo qui omisit, & iussit Seruum substitutum XXVI. *vel filiam substitutam adire. 1. aut filiæ substitutus adiit.*

25. *Celsus* lib.16. Digestorum.

CVi seruus ipsius substitutus est, seruum suum adire [d] iussit[e], si idcirco fecit, ne legata præstaret: vtraque [f] præstabit: & quà heres est, & qua, omissa causa testamenti, possidet ex substitutione hereditatem: salua Falcidia[g] ei seruata.

26. *Papinianus* lib.16. Quæstionum.

IVlianus scribit, patrem, qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditem, legata, quæ ab ipso data sunt ex sententia edicti præstaturum: quoniam filia patri substituitur in casu [h], non vt arbitrium eligendi relinquatur. sed si varia legata supra dodrantem data sint: eorũ prius rationem habendam, quæ à filia relicta sunt non [i] enim caret dolo pater, qui, honore [k] proprio omisso, propter[l] compendium alienam institutionem maluit.

1 ¶Denique si filiæ pater substitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Iulianus existimat.[m] quia nemo filiæ patrem contra votum[n] parẽtium substituere videtur: sed vt arbitrium eligendi relinquat.

De institutione & pupillari substitutione. 1. De eo qui non emancipauit filium suum substitutum, 2. De non fide scripto herede.

27. *Idem* lib.6. Responsorum.

MAter secũdis tabulis impuberi filio substituta, locum[o] edicto facit, si, omisso testamento [p], legitimã hereditatem filij possideat. Idem Iuris erit, & si filio heres data sit, & substituta.

1 ¶In sententiam edicti, propter legatorum causam, frater incidisse: non[q] videbatur, [r] qui filium [s] suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipauit: sed ab intestato per eum bona possidere cœpit.

2 ¶In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis [t] consilio cum heredibus scriptis participato[u], legitimam hereditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia prætoris dabitur.

De venditione serui instituti. 1. De legatis, fidei commissis, & libertatibus.

28. *Mæcianus* libro 4. Fideicommissorum.

SI seruum heredem institutum Dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum præstare, priùs quàm adire iuberet, vendiderit[x]. præstare id debet: cùm per pretium serui, hereditatis quoque æstimationẽ consequatur.

1 ¶Institutus heres & rogatus restituere hereditatem, si, omissa caussa testamenti, legitimam hereditatem possideat, non dubiè, vt legáto ceteráque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere compellendus est. libertates [y] quoque tam directas: quàm fideicommissarias. sed si alienos seruos rogatus sit manumittere, vtique redimere eos debebit. eam autem decessionem patietur is, cui restituta fuerit hereditas, quam is, qui ei restituerit, passurus fuit.

29. *Vlpianus* libro quinto Fideicommissorum.

QVi, omissa causa testamenti, ab intestato possidet hereditatem: seruos ad libertatem perducere debet. ne eis factum noceat eius, qui ex testamẽto adire noluit. sic tamen, vt habeat libertos.

De causa possessionis.

30. *Hermogenianus* libro tertio Iuris Epitomarum.

QVi, omissa causa testamenti, pro[z] emptore [a], vel pro dote, vel pro donato, [b] siue alio[c] quolibet titulo, exceptis pro herede, & pro possessore, possideat hereditatem: à legatariis, & fideicommissariis non conuenitur.

a Omittens ex testamẽto vt ab intestato adeat, minimum rem possidẽdo tenetur in solidum id præstare quod ab eo relictum est, hoc tamen fallit in minore quũ si dolo tutoris omiserit, nõ teneatur, nisi quatenus possidet.
b *l.18. in pr. s. eod.*
c Perinde dixit: temperamẽtũ tamen quoddam adhibendũ est. *Bald.*
d quasi dicat, ex institutione repudiauit.
e *v.l.36.s. de adquir. hæred.*
f relicta à se & à seruo.
g *v.l.18. in f. s. eod.*
h Substitutio vulgaris cõpræhendit duos casus, *si heres esse noluerit, vel non poterit, l.3. Cod. de hæred. instit.*
i Honor commodo pecuniario præferẽdus: qui secus facit, dolo facere videtur. Honestũ prȩferẽdũ vtili.
k Institutio, honor: exhæredatio, notæ & iniuriȩ species, est. *l. filium. j. de legatis præst.*
l *vide l.5. Cod. de Institut.*
m Vota parentũ hæc sunt: sibi adquirere tũ filiis: at non sibi, deinde filiis, aut simul sibi & filiis. Ita qui reditum sibi liberísque emit., sibi eos comparat primò, & superstiti: deinde post mortem, liberis.
n *v.l.7 in f. j. vn. deliberi.*
o Præsumitur in dolo esse mater quæ propriã institutionem omisit, vt adeat ex substitutione filiæ.
p id est substitutione pupillari quæ ex testamento defertur.
q Dolum non admittit pater qui filium emancipare non vult, sed potius ab intestato possidere.
r nõ videbitur *Hal.* Imò, videbitur. Is enim qui potuit parere, & nõ paruit, tenetur *l.1. §.8. s. eod.*
s *sub.* institutum sub. conditione emancipationis.
t *l.10. in pr. s. eo.*
u dolo cessante, hoc edictum cessat.
x *v.l.4. inf. s. eo.*
y *l.12. s. eod.* z Hoc edicto non conuenitur qui possidet, titulo inter viuos.
a Imò, is conuenitur *l.91. s. de adquir. hæredit.*
b Imò, is conuenitur *l.2. in f. s. eod.* c *l.1. §.9. s. eod.*
d ¶6. *Cod.53.3. Paul. sent. 5.35. Eclog. 16.*
e hoc Senatusconsultum factum est non sub D. Marco, sed Augusti temporibus, Dolabella, & Silano coss. nam Senatusconsultum de quo agitur in lege 13. j. *eod.* posterius fuit Silaniano. Id verò factum fuit sub Augusto. Simile igitur veri est, anno præcedenti Silanianũ esse factum: Cuiac. *obs.* 19. id notat ex monitione P. Fabri.
f quod & Neronianũ appellari à Paulo 3. *sent.5.* & Pisonianum putat *ibidẽ* Cuiacius.
g nec aperiant *Hal.* Porrò ea fuit Senatusconsulti sententia, hæreditatẽ eius, qui à familia occisus esse diceretur ante habitam quæstionẽ, adiri non posse: neque bonorum possessionẽ postulari *Paul. 3. sen.5. §.1.* An hæres antea adire non possit? v. Cuiac. 18. *obs.6.*

DE [d] SENATVSCONSVLTO Silaniano [e], & Claudiano [f]: quorum testamenta ne aperiantur [g].

TIT. V.

Senatusconsulta: vt occiso domino, quæstio habeatur, & supplicium sumatur de seruis, nisi opem tulerint. Ratio. S.C. 1. De nuda proprietate. 2. De bon. fid. possessore. De fructuario. 3. De seruo pignerato. 4. vel sub Conditione legato. De statulibero. 5. De libertate debita ex fideicommisso. 6. De parte dominij. 7. De seruis patris. 10. De alumno. 11. De seruis matris. 12. De filiis captiui occisis. 13. De seruis patris purè legatis, vel manumissis. 14. De seruis peculij castrensis. 15. De viro & vxore. 16. De occiso vi aut clam. 22. De eo qui sibi manus Intulit. 24. Si non constet occisum esse. 25. quæstio quid. 26. De his qui sunt in eodem tecto, vel in eadem regione. 30. De occiso in villa. 31. vel in itinere. 32. De seruis impuberibus. 34. De auxilio lato. 36. De clamore. 37. De seruo vulnerato. 38. Si dominus. De seruis conquestus non sit.

Vlpianus lib.50. ad Edictum.

CVm aliter nulla domus tuta esse possit, nisi, periculo capitis sui custodiam [h] dominis tam ab domesticis, quàm ab extraneis, præstare serui cogantur: ideo senatusconsulta introducta sunt de publica quæstione [i] a familia necatorum habenda.

1 ¶Domini appellatione continetur, qui [k] habet proprietatem, etsi vsusfructus alienus sit.

2 ¶Qui seruum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur. nec qui vsumfructum [l] solum habuit.

3 ¶Seruus pignori[m] datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia perinde habetur, atque si pignori datus non esset.

4 ¶Serui appellatione etiam hi continentur, qui sub conditione legati sunt. nam [n] medio tempore [o] heredis sunt. nec [p], quòd condicio existens efficit, vt desinant esse heredis. facit, ne videantur interim eius esse. Idémque erit dicendum in statulibero.

5 ¶Sed in eo, cui fideicommissa libertas [q] purè debetur, exstat rescriptum Diui Pij ad Iubentium Sabinum: quò ostenditur, non [r] esse festinandum ad tormẽta eius, cui fideicommissa libertas debetur. & magis est, ne puniatur ob hoc, quòd sub[s] eodem tecto fuit, nisi particeps [t] sceleris fuerit.

6 ¶Domini appellatione etiam pro parte [u] dominum contineri dicendum est.

7 ¶Domini appellatione & filiusfamilias[x], ceteríque liberi, qui in potestate sunt, continentur, senatusconsultum enim Silanianum non solùm ad patresfamilias, verùm ad liberos quoque pertinet.

8 ¶Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus libro 12. Digestorum dubitat. ego puto pleniùs accipiendum, vt etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate non sunt.

9 ¶In eo, qui est in adoptionem datus, non[y] putamus locum habere senatuscõsultum: quamuis in adoptato locum habet.

10 ¶Sed nec in aluno[z] occiso locus est senatuscõsulto.

11 ¶De matris[a] seruis, filio filiáve occisis, quæstio non habebitur.

12 ¶Si pater ab hostibus captus sit: quæstionem de seruis habendam & supplicium, filio occiso, eleganter Scæuola ait. Quod etiam post mortem patris probat, si, antequàm ei suus heres existat, occisus fuerit.

13 ¶Idem Scæuola ait, constantiùs defendendum, herede instituto filio, de his quæstionem habendam & supplicium, qui purè[b] legati vel manumissi sunt, ante aditam hereditatem filio occiso. quamuis enim si viueret, herede eo existente, ipsius[c] non essent futuri: attamen vbi decessit, quà extinctum legatum & libertas est, senatusconsulto fore locum dicit.

14 ¶Si pater necatus sit, an de seruis filii quæstio habeatur. si fortè castrensi peculio seruos habuit? & magis est, quæstionem de seruis filii [d] habendam[e], suppliciúmque sumendum, licèt non sit in potestate filius.

15 ¶Si vir [f] aut vxor occisi esse proponantur, de

h de qua *l.19. j. eod.*
i *v. Tacitum 14. Annalium: adde Plin. in epistolis: l.18. s. familiæ l. 27. s. communi diuidundo.*
k Domini appellatione intelligitur etiam nudus proprietarius. *facit l. recte. j. de verb. sign.* vt ne ea ratione varius videatur, qui se dominũ dixerit aut asseuerit, & proprietarium probauerit.
l *Instit. de hæred. instit. in fine pr.*
m Pignus est in dominio debitoris. *v. l. 27. §.2. j. de adultor.*
n Heredis sunt serui & in eius dominio pendẽte conditione & die, serui sub cõditione legati, vt & statuliberi. *vt hîc.*
o *v.l.4. s. si seruit. vindic.*
p Conditio existens in legatis retro nõ agitur.
q *l.5. Cod. de quæst.*
r Cur nõ est festinandum? quia mox manumittendus, habetur pro manumisso.
s Sub eodem tecto fuisse: crimen non est: sed tũ demum crimen admisit qui sceleris particeps fuit
t Participes scelerum, vt rei ipsi tenentur.
u *§.1. s. eod. l.15. §.1 s. qui satisd. l. 13. §.1. s. de fundo dotali. l. 2. s. de cond. instit*
x hinc colligit Baldus, Dominũ, & filios à vasallis defendi oportere. Eadẽ pœna puniti vasallum offendẽtem dominum & eius liberos. Castratũ patris, prodesse filiis eius & nepotibus. etiã emancipatis: at non aliis puta familiaribus, domesticis & alienis.
y Quid ita? Adoptiuus in aliam familiam adscitus est.
z De alumno dixi *ad l.1. Cod. quæ res pignori.*
a hinc colligit Baldus, Filium non esse de domo matris, Matre viuente, rei maternæ dominos filios non haberi.
b vel condicionaliter *§.4. s. eod. adde l.64. j. de furtis.* c *l.64. j. de furtis.*
d vt qui seruiunt filio, censeantur quoque patri seruire.
e Imò non est habenda. *l.10. §.2. j. de quæst.* f *v. Paul. 3. sent. 5. §.5.*

seruis

seruis eorum quæstio habetur [a]. quamquàm neque viri serui propriè vxoris dicantur, neque vxoris propriè viri. sed quia [b] commixta familia "est," & vna [c] domus est: ira vindicandum, atque in propris seruis, senatus censuit.

16 ¶Sed neque vxore occisa, neque marito de seruis soceri quæstionem habendam, senatus censuit. Marcellus autem libro duodecimo digestorum etiam in soceri seruis idem, quod in mariti, rectè dixit.

17 ¶Occisorum [d] appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per [e] vim aut cędem sunt interfecti:" vt" putà iugulatum, strangulatum, præcipitatum, vel saxo, vel fuste vel lapide percussum, vel quo alio [f] telo" necatum".

18 ¶Quòd si quis (putà) veneno [g], vel etiam quo alio, quòd clam necare soleat, interemptus sit: ad" hoc" senatusconsultum vindicta mortis eius non pertinebit. hoc idcirco: quia totiens puniendi sunt' serui", quia auxilium domino non tulerunt quotiens potuerunt [h] ei aduersus vim opé ferre, & non tulerunt. Ceterùm [i] quid potuerũt facere aduersus eos, qui veneno, vel quo alio more insidiantur?

19 ¶Planè si venenum per vim infusum sit senatusconsultum locum habet.

20 ¶Vbicumque igitur vis adhibita est, quæ interimere solet: ibi dicendũ est, locum senatusconsulto fore.

21 ¶Quid ergo si dominus veneno non per vim necatus esse proponatur? impunitum erit factum? nullo modo, licet enim cessat senatusconsultum Silanianum: nec quæstio suppliciúmque de his, qui sub eodem tecto fuerunt, habeatur: tamen si qui conscii, vel factores [k] sceleris fuerunt, hi demum supplicio adficiuntur. & adiri hereditas, aperiríque tabulæ etiam ante quæstionem habitam possunt.

22 ¶Si [l] sibi [m] manus quis intulit, senatuscõsulto quidem Silaniano locus non est, sed mors eius vindicatur. scilicet vt: si in cõspectu seruorum hoc fecit, potuerúntque eum in se sæuientem prohibere: pœna adficiantur: si verò non potuerunt, liberentur.

23 ¶Si quis non metu criminis imminẽtis, sed tædio [n] vitæ, vel impatientia doloris sibi manus intulit, eius testamentum aperiri & recitari mortis casus non impedit.

24 ¶Item illud sciendum est, nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem, liquere igitur debet, scelere interremptum, vt senatusconsulto locus sit.

25 ¶Quæstionem autem sic accipimus: non tormenta tantùm, sed omnem inquisitionem, & defensioné mortis.

26 ¶Hoc autem senatuscõsultum eos quidem, qui sub eodẽ tecto fuerunt, omnimodo punit. eos verò: qui non [o] sub eodem tecto, sed in eadẽ regione non aliter, nisi conscij fuissent.

27 ¶Eodem [p] autem tecto qualitèr accipiatur, videamus: vtrùm intra eosdem parietes, an & vltrà [q]: intra eandem diætam, vel cubiculum, vel eandem domum, vel eosdem hortos, vel totam villam, & ait Sextus, sic esse sæpè [r] iudicatum: vt quicumque eo loci fuerunt, vnde vocem [t] exaudire potuerunt, hi puniantur: quasi sub eodem tecto fuerũt: licèt alij validioris vocis, alij exiguioris" sunt, "nec omnes vndique exaudiri possunt.

28 ¶Iuxta hoc tamen videtur & Diuus Hadrianus rescripsisse in hæc verba: Serui [u], quotiés dominis suis auxilium ferre possunt, non [x] debent saluti eorum suam anteponere. potuisse autem ancillam, quæ in eodem conclaui cum domina sua fuerat, auxilium rei ferre, si non corpore suo, at certè voce [y] plorantem: vt hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirẽt. hoc ipsum manifestum est, quòd dixit percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset. vltimum vtique supplicium pati debet vel hoc, ne [z] ceteri serui credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere.

29 ¶Hoc rescriptum multa continet. nam ei nõ parcit, qui eodem conclaui fuit. & ei, qui timuit [a] mori, non ignoscit. & quòd vel voce oporteat seruos domini auxilium ferre, ostendit.

30 ¶Si quis in villa agens occisus sit: plus quàm iniquum est, si fortè diffusa latè prædia habeat, de omnibus, qui in ea regione fuerint, seruis & quæstionem haberi, & supplicium sumi. sufficit ergo eos: qui cum ipso, qui occisus dicitur, fuerunt: & qui suspicione cædis, aut conscientia attingi videbuntur:" de his" quæstionem haberi.

31 ¶Cùm dominus in itinere [b] esset occisus: de his: qui vna cum eo fuerunt, cùm occideretur, vel cùm vnà fuissent, profugerunt: supplicium sumendum est. quòd si cũ domino nemo fuit: cùm occideretur: cessant ista senatusconsulta.

32 ¶Impubes [c] seruus, vel ancilla nondum viripotens, non in eadem causa erunt. ætas enim excusationem meretur.

33 ¶Impuberi autem vtrùm in supplicio tantùm parcimus, an verò etiam in quæstione? & magis est, vt [d] de impubere nec quæstio habeatur, & alias solet hoc in vsu obseruari, vt impuberes non torqueantur. terreri tãtùm solent: & habena [e], vel ferulâ [f] cædi.

34 ¶Excusantur autem serui, qui auxilium tulerunt sine dolo malo. nam si finxit se quis auxiliũ ferre, vel dicis [g] gratia tulit: nihil hoc commentum ei proderit.

35 ¶Tulisse [h] autem auxilium non tantùm is videtur, qui seruauit dominum: (hoc est, qui potuit ita opem ferre, vt saluus esset dominus) verùm is quoque, qui quidquid [i] potuit, fecit: tametsi dominus interfectus est, veluti si quis clamauit, *vt ad auxilium* conueniretur: aut terruit adgressores: atque si quis turbam conuocauit, aut si corpus suũ obiecit: vel alias corpore suo auxilium tulit.

36 ¶Non tamen semper, qui clamore vsus est, auxiliũ tulisse videtur. quid enim, si, cùm posset manu depellere à domino periculum, ille clamorem inanem elegit? plectendus vtique erit.

37 ¶Quid, si [k] vulnerati sint serui, cùm protegerẽt dominum? dicẽdum est, parci eis debere, nisi si aut ipsi [l] vulnera ista fecerunt data opera, ne punirentur: aut talia [m] vulnera isti acceperunt, vt possent nihilominùs opé ferre, si voluissent.

38 ¶Si dominus mortiferè vulneratus superuixerit [n], nec de quoquam seruorum suorum conquestus [o] sit: etiam si sub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit.

Si dominus officium seruorum purgauerit.

2. *Calistratus*" libro 5. de Cognitionibus."

DIuus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hæc verba: Cùm constiterit apud te, Piso carissime, Iulium Donatum, posteaquàm conterritus aduentu latronum profugerat uillam suam, vulneratum esse, mox testamento facto purgasse [p] officium seruorum suorum: nec pietas pro seruis, nec sollicitudo heredis obtinere debet, vt ad pœnam vocentur, quos absoluit dominus ipse.

De seruo ægroto. 1. *Si dominus de seruis conquestus sit.* 2. *De viro & vxore.* 3 *De seruo qui vni tantum opem tulit.* 6. *De seruo clauso.* 7. *vel ætate defecto.* 8. *vel surdo.* 9. *vel cæco* 10. *vel muto.* 11 *vel furioso.* 12 *De receptatore seruis noxij.* 13. *De eo qui cædem domini detexit.* 16. *De manumißi testamenti.* 18. ¶*Edicta prætoris de tabulis non apperiendis & Summa* 19. *De apertura.* 21. *De eo qui ignorat occisum.* 22. *De ignorantia Iuris.* 23. *De lino inciso.* 24. *De parte aperta.* 25. *De codicillis.* 26. *Si id, quod apertum est Iure valeat, vel non.* 27 *De secundis tabulis* 28. *De plurib. relinquentibus.* 29 *De succeßione ab intestato.* 30. *De eo qui deceßit, antequã adiret.*

3. *Vlpianus*" lib. 50. ad Edictum."

SI quis in [q] graui valetudine [r] adfectus, opem domino ferre non potuerit: subueniendum est ei.

1 ¶Si quis moriens [s] dixisset, à seruo [t] vim mortis allatam esse sibi: dicendum est, non [u] esse credẽdum domino, si moriens hoc dixit: nisi potuerit & probari.

2 ¶Si maritus vxorem noctu intra cubiculum secum cubantem necauerit. vel vxor maritum: serui pœna senatusconsulti liberabuntur. Sed si exaudissent [x], & opem nõ tulissent: plectendi erunt, nõ tantùm si proprii essent mulieris: sed etiam si mariti.

3 ¶Si tamen maritus in adulterio depræhensam occidat: quia ignoscitur [y] ei: dicendum est, non tantùm mariti, sed etiam vxoris seruos liberandos, si iustum [z] doloré exsequenti domino non restiterunt [a].

4 ¶Si cùm omnes domini adgressuram paterentur, vni seruus opem tulit: an sit excusandus: an verò, quia omnibus non tulit, plectendus? & magis est:' vt" si quidem omnibus ferre potuit, quamuis quibusdam tulit, supplicio adficiendum: si verò simul omnibus non potuit, excusandum, quia quibusdam opem tulerit. nam illud durum est dicere: si, cùm duobus auxilium ferre, non possit, elegit [b] alteri esse auxilio: electione crimen eum contraxisse.

5 ¶Quare & si seruus mulieris marito dominæ magis auxilio fuit, quàm dominæ, vel contrà: dicendum est, ignosci ei debere.

a *l.1. §.13. ῑ. de quæst.*
b Matrimonii vis, vnam domũ facit viri & vxoris.
c *v. l.1. ῑ. rerum amotarum.*
d Occisi dicuntur qui vi aut cæde interfecti: puta iugulati, strangulati, præcipitati, percussi saxo, vel fuste, vel lapide: necati denique alio quo telo.
e *v. Paul. 3. sent. 5. §. 2.*
f vide *l. 233. §. 2. ῑ. de verbor. signif.*
g *v. l. 21. ῑ. eo.* Imò si veneno, idem erit. Houestati enim hæredis cõuenit qualém cũque mortem testatoris inultã non prætermittere *Paul. 3. sent. 5. §. 2.*
h *l. 3. §. 4 ῑ. eod. l. vlt. inf. Co. eod. l. 50. ῑ. de regulis iuris.*
i Vis parum nihilúe prodest aduersus ea quæ clam geri ac cõmitti solent.
k *al.* fautores.
l Seruus dominum iuuare cogitur, ne seipsũ strãgulet, aut sibi manus inferat. Id enim iniuriã inferre non est sed opem ferre. vis non omnis, iniuria est: sed quæ animo fit nocendi. Ita vim non facit medicus, dũ secat: aut q furiosũ legat.
m *Paul. 3. sent. 5. §. 4.*
n *l. 3. §. 4. ῑ. de bon. eor. qui ante sent.*
o *l. vlt. Cod. eod. Paul. 3. sent. 5. §. 6.*
p Sub eodem tecto fuisse hi dicũtur qui eò loco fuerint, vnde vocem eius cui vis infertur, exaudire potuerít.
q *Paul. 3. sent. 5. §. 5.*
r Iudicatis sæpe rebus standũ est. Optima. n. interpretatio est quæ ducitur ex sententiis iudicantium.
s putà, cùm eodem in itinere, vel de proximo *Paul. 3. sent. 5. §. 6. 7. 8.*
t Vicini dicuntur, qui vocem alterius cõquerentis adire possunt.
u *vide 6. Valerij 8.*
x vide quę scripsi in mea Epitome feudorum. Titulo *de his quæ vt indignis.*
y *l. vlt. Cod eod.* Voce etiã nuda auxilium ferre po[n]: quis intelligitur. Quin his vocibus & querelis exauditis, indicia de vi rectè colliguntur.
z *adde l. 1. C. ad l. Iuliam repetund.*
a Mortis metus non excusat seruum pro domini vita ac salute seruanda mori recusantem: Eadem penè possis dicere pro subdito, Principem suum in vitæ discrimine deserente.
b *Paul. 3. sent. 5. §. 8.*
c ¶ §. 33. ῑ. eod. *l. 14. ῑ. eod.* delicti tamen non capax *l. 23. ῑ. de furtis.*

d *l. 10. ῑ. de quæstionibus.*
e Habena, hic lorum. Horat. 2. *Epistol. 2.* In scalis iacuit, metuẽs pendentis habenæ.
f *adde l. 1. C. de cursu publico.*
g de hac dictione *vide l. 4. ῑ. commodati.*
h Probat se opé domino tulisse, non is tantũ qui probat se dominũ seruasse, sed & qui fecit quidquid potuit, qui clamauit ad auxiliũ, qui terruit aggressores, qui turbã cõuocauit, qui corpus suum obiecit, vel alias auxilium tulit.
i Auxilium opemúe tulisse dicitur, qui fecit quod potuit.
k Probans infirmitatem, probat quoque se opem ferre non potuisse
l Adfectata vulnera non excusant seruum, opé domino non ferentem.
m Vulnus modicum non excusat seruũ, domino opem nõ ferentem.
n Mortiferum ac mortale seu lethale dicitur tametsi vulneratus superuiuat.
o *l. 2. ῑ. eod.*
p *v. l. 5. C. familiæ ercisc.*
q Hæc particula videtur superesse: aut solœcismus fuerit. De Solœcismo adde *l. 82. ῑ. de legat. 2. l. 14. Cod. de fideic.* Solœcismum autem dictum putant à Solone, quòd in legibus suis pingui Minerua sit locut[us].
r *facit l. 15. in pr. l. 23. §. 1. l. 34. ῑ. de operis libert.*
s Morientis testimonio, dicto & querelis an fides habenda sit: vt iis quis torqueri possit dixi *ad l. 6. Cod. de test. ordin.* Sanè hìc nõ creditur morienti, nisi & ea probétur: tametsi aliàs nemo pręsumitur moriens immemor suæ salutis. *l. vlt. C ad l. Iul. repetũd.*
t vel à filio *l. 4. ῑ. de inofficioso.*
u nota, depositioné morientis, & offensi nõ audiri *facit l. 39. ῑ. de pignorat. l. 28. in f. ῑ. ad Vellejã.* nec fidé facere aduersus seruos *vt hîc*: filios *d. l. 4. ῑ. de inoff.* vt hinc possis colligere, Rei depositionem supplicii tempore, neminem onerare, alteri præiudiciũ non facere. vide Medicem parte 3. *Tract. de morte, numero 32.*
x *v. l. 4. in fine pr. ῑ. de noxalibus.*
y quantum ad pœnam legis Corneliæ, sed non in totum *l. 22. in f. l. 24. l. 38. §. 8. ῑ. de adulteriis. l. 1. in f. ῑ. de sicariis.*
z Iustum dolorem licet cuique exequi.
a aliàs, Non resistere, cùm possis, culpa est.
b In re pari, gratificationi locus est *Bald. v. l. 53. l. 54. ῑ de re iudicata.*

6 ¶Subuenitur eis, qui eo tempore, quo dominus dominave occisus est, clausi ita fuerunt sine dolo malo, vt erumpere succurrendi causa, aut comprehendendi eos, qui cædem fecerint, non potuerint. Nec interest, à quo clausi continebuntur. Sic tamen, si non [a] data opera voluerint se ita includi, ne opem ferre possint. Clusos [b] accipere debemus, & si sunt vincti: si tamen ita vincti, vt omnino erumpere vincula, & auxilio esse non potuerunt.

7 ¶Ignoscitur etiam his, qui ætate defecti [c] sunt.

8 ¶Surdus quoque inter imbecillos [d] numerandus est, aut inter eos, qui sub eodem tecto non sunt. quia vt illi per spatium, ita hic per morbum nihil audit.

9 ¶Cæcus quoque veniam mereri debet.

10 ¶Mutum simili modo excipimus: sed ibi, vbi vocis tantum auxilium superfuit.

11 ¶Furiosos excipi nequaquam dubium est.

12 ¶Si quis' quem" eorum seruum seruámve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit [e] vel celauerit sciens dolo malo: in ea causa est, ac si lege, quæ de sicariis lata est, facinoris noxius fuerit.

13 ¶Si ex stipulatu seruus debeatur, & cædem domini arguerit [f], & pro 'hoc" præmio [g] liber esse iussus sit: ex stipulatu actio stipulatori non datur. nam, & si supplicio adfectus fuisset, non daretur, quòd si sub eodem tecto non fuit: ex stipulatu actio in æstimatione serui vtilis erit creditori.

14 ¶Vtrùm autem is solus videatur indicasse [h] vel arguisse, qui ad hoc prosilit vltrò: an etiam is, qui, cùm accusaretur, ipse detorsit in alium crimen? & magis est, vt ille hoc præmio dignus sit, qui vltrò ad accusationem prosilit.

15 ¶Hi quoque, qui non potuerunt aliàs ad libertatem pereuenire, (vt putà si hac lege distract[o] erat quis, ne manu mitteretur) poterunt propter hoc, quod in commune vtile est, ad libertatem peruenire.

16 ¶De his quoque seruis, qui testamento manumissi sunt [i], perinde atque seruis, supplicium sumendũ est.

17 ¶De his: qui, antequàm testamentum occisi occisæúe aperiretur, profugissent, posteáque aperto testamento liberi scripti inuenirentur: perinde, ac si de seruis, quæstio habenda, suppliciúmque sumendũ est. nam est æquissimum, vltioni dominorum non obstare indulgētiam ipsorum. quam [k] quisque pleniorem esset expertus, eo grauiorem sceleri suo pœnam merebitur.

18 ¶Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occisus esse dicetur: id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendúmque curet, edicto cauetur, priùs quàm de ea familia quæstio ex senatusconsulto habita, suppliciúmque de noxiis sumptum fuerit.

19 ¶Aperire autem hìc ille videtur, qui naturaliter aperit: siue sint signatæ, siue non sint legatæ [l] sed tantùm naturaliter clausæ.

20 ¶Aperire accipere debemus, prohibitos nos, vel palàm, vel publicè, vel secretò: Omnis enim apertura prohibita est.

21 ¶Si quis ignorans occisum, apperuerit: non debet hoc edicto te ne ri [m].

22 ¶Et si sciens, non [n] tamen dolo apperuit, æquè non tenebitur: si fortè per imperitiã [o], vel per rusticitatem [p], ignarus edicti prætoris, vel senatusconsulti, aperuit:

23 ¶Si quis tabulas quidem non aperuit naturaliter, linum autem inciderit: excusatus erit. quia dolo caret, qui ipsas tabulas non aperuit.

24 ¶Si autem non totum testamentum, sed pars [q] eius aperta sit: dicendum est, in edictum incidisse eum, qui aperuit. parui enim refert, vtrùm totum, an pars aperiatur.

25 ¶Si quis codicillos aperuerit, testamentum non aperuerit: in edictum incidit. nam & codicilli ad causam testamenti pertinent.

26 ¶Item siue iure valeat, id, quod apertum est, siue non valeat: attamen edicto locus est.

27 ¶Eadem seruantur & de his, quæ ad causam substitutionis pertinent, si pupillus pupilláve occisus occisáve esse dicetur.

28 ¶Si alius aperuit, alius recitauit, alius descripserit: omnes in edictum incident, qui singula eorum fecerunt.

29 ¶Non tantùm ex testamento, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc edictũ pertinet: vt ne [r] quis adeat, bonorúmve possessionem [s] petat, antequàm quæstio de familia habeatur. ne heres, propter compendium suum, familiæ facinus occultaret.

30 ¶Eleganter Scæuola ait: vt quis ad heredem suum vtiles actiones transmittat, si fortè ante aditionem decessit: exploratum esse debere, idcirco eum non adire, quòd senatusconsulto, edictóque terreatur.

31 ¶Si condicioni intra diem ex die mortis præstitutum parêre iussi, ignorantia non paruerunt: si idcirco ignoratum est, quia, metu senatusconsulti aperiri tabulæ non potuerunt: succurritur [t] eis ad implendam condicionem.

32 ¶Si & aliud impedimentum sit de nõ adeunda hereditate. vel aperiendarum tabularum: "sit" & senatusconsulti: nihil [u] prodesse impedimentum senatusconsulti, si & aliud fuit. veluti si prægnas [x] vxor occisi fuit, vel etiã putabatur: & propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

a l.12. §. 8. ff. si quis caution.
b l.9. ff. ex quib. caus. maior.
c Senes & decrepitos à quæstione & tormentis immunes esse hinc colligunt. vide Clarum. 5. sentēt. §. vlt. quæst. 64.
d l.3. l.9. ff. de ædilitio. l.43. ff. de vulgari.
e Qui reum recepit, tenetur eiusdem criminis. vide l.1. ff. de recept.
f iudicauerit §. 14. 15. ff. eo. l. 197. ff. de verb. sig. l. 1. Cod. pro quib. caus. serui. v. Cuiac. 18. obs. 22.
g v. l.25. ff. eod. l. 2. ff. de iure fisci. l.8. ff. de accusat.
h vindicasse Hal. Florētinam defendit Augustinus 2. Emend. 19. Cuiacius 18. obs. 22.
i de statuliberis: de quibus l. 1. §.4. in fi. ff. eod. adde Paul. 3. sent. 5. §. 6.
k Pœna maiori digni sunt, q ma iora præmia sũt experti l. vn. in f. Co. de conductorib. lib. 11. tit. 71.
l al. ligatæ.
m quia nõ præsumitur dolosus, qui ignorat. de qua præsumptione v. Alciat. 3. præsum. 30.
n Dolum non continuò admittit, qui sciens quid facit.
o l.5. §.1. ff. d. his quæ vt indignis.
p iuris. vt l. 8. Cod. qui admitti. cui parci solet l. 7. §. 4. ff. de iurisdict. l.2. §.1. ff. si quis in ius vocat. l. 1. in f. ff. de edēdo. l.1. in f. ff. de inspiciend. vent. l.2. in f. ff. de iure fisci. l.31. C. de testam. quod in sagacissimis fallit arg. l. 6. §. 19. ff. de excus. tut. & in delictis. Iason ex d. l. 7. ait rusticitatem nũquam excusare, nisi in casib. in iure compræhensis.
q vide quæ notaui in Epitome feudorum Titulo si quid in fraudem patroni: & Titul. & contr. empt.
r l.5. §.1. ff. eo.
s l.5. §.1. ff. eo.
t vide quæ notaui ad l. vnicam. §. Cod. de caducis.
u ¶In dubio potentior est causa quę nocet, quàm quæ prodest v. l. 5. ff. de fideiussor.
x l.4. in f. ff. eod.
y ex substitutione Cuiacius 4 obs. 13.
z l.3. in f. ff. eod.

4. *Papinianus* "libro sexto Responsorum."

QVi postumos heredes instituerat: non natis postumis, vxorem secundo loco scripsit heredem. cùm à familia necatus diceretur, vxor diem suum obierat. heredes mulieris actiones ex constitutione [y] sibi dari postulabant. eos ita demum audiendos esse respondi, si mulier, quam in vtero nihil gestare constabat, propter senatusconsultum hereditatem adire noluit. alioquin, prægnate [z] ea defuncta, nullam iniuriæ querellam interuenisse.

De necessariis heredib. 1. De bonorum possessione. 2. De publicatione bonorum. 3. De incuria & medici insidiis.

5. *Vlpianus* 'libro 50. ad Edictum."

NEcessarios heredes puto edicto compræhendi, si [a] se misceant hereditati.

1 ¶Nec bonorum [b] possessionem peti prætor permittit. & ego puto ad omnes [c] bonorum possessiones hoc edictum pertinere.

2 ¶Non aliàs bona publicantur [d], quàm si constabit, esse occisum patremfamilias: & heredem ante quæstionem de familia habitam, suppliciúmque sumptum, adisse hereditatem.

3 ¶Vbi quis incuria necatus est, vel medici [e] insidiis: adiri quidem hereditas potest, sed heredi defensio mortis incumbit.

Si certus sit percussor. 1. De herede accusato. 2. Si vnus ex dominis non compareat. 3. De eo qui appetitus est, nec occisus.

6. *Paulus* "libro quadragesimosexto ad Edictum."

ET, si percussor certus sit: tamen habenda quæstio est, vt cædis mandator [f] inueniatur. Vtique autem ipse maximè quæstioni dabitur, quamuis & ceteri puniantur.

1 ¶Quamuis aliàs in caput domini serui non torqueantur: rectè tamen fiet quæstio, etiam [g] si heredem accuset: siue extraneus heres, siue ex suis sit.

2 ¶Si vnus ex dominis non compareat [h], quærendum est de casu eius per seruos, quos communes habuerunt. magis enim de salute, aut vltione domini non comparentis, quàm in caput præsentis torquebuntur.

3 ¶Si appetitus [i] sit, nec occisus dominus: nihil senatusconsulto cauetur. ipse enim in familiam suam potest animaduertere.

7. *Idem* "libro singulari ad senatusconsultum Silanianum".

ET (in) libertos extraordinarium [k] auxilium habebit.

De seruo vendito. 1. De castrensi peculio.

8. *Idem* 'libro quadragesimosexto ad Edictum.'

SEnatusconsulto Pisoniano cauetur, *vt, si pœna obnoxius seruus venisset* [l] *quandoque animaduersum in eum esset, vt venditor pretium præstaret*: ne emptori iniuriam fecisse videatur senatus.

1 ¶Si filiusfamilias, qui in castrensi [m] peculio testatus est, occisus sit: omni modo id defendendum est, vt ex quibus casibus ad fiscum [n] patrisfamilias bona pertinent, his casibus & huius peculium, potiùs quàm ad hæredes, qui delinquerunt in adeundo, & similibus, vltíve non sunt.

De confiscatione bonorum ob mortem inultam.

9. *Gaius* "lib. 17. ad Edictum Prouinciale.

Cum fisc-

a Suos non dici ad hanc edicti pœnam antequã se immisuerint, ex hoc loco notat Baldus.
b l.3. §.29. ff. eod. Paul. 3. sent. 5. §. 1.
c sunt enim variæ: sex ordinariæ, vna extraordinaria Instit. de bon. poss.
d l.8. in f. ff. eod.
e Medicus eo casu punitur l. 6. §. 7. ff. de off. præs. adde l.3. ff. de variis & extraordin. cognit.
f l.17. ff. eod.
g Habetur de familia quæstio, etiamsi hæres testatorem occidisse dicatur Paul. 3. sent. 5. §. 9.
h Mortu', præsumitur, ac probatur qui diu quæsitus in itinere aut conflictu non cõparet. Alios modos mortis probandæ vide apud Capellã Tholozanam decis. 312. An & anno centesimo? vide l.23. Cod. de Sacros. Eccles. Ex hac quoque lege decidenda est pars legis. 2. §. 4. ff. testamenta quemadmod. aper.
i Perfecta esse homicidia ac delicta interdum exigitur vt vindicari possint, ac de præfectis delictis statuta intelligenda esse notat Baldus: vt ad statuta de homicidio, nõ pertineat lex is qui cum telo. Cod. ad l. Cornel. de sicariis.
k vt sc. in seruitutem redigātur arg. l.2. Cod. de libertis.
l Alienatio se[…] ui fisco ob pœ[…] obnoxij, nõ i[…] pedit vindict[…] fisci.
m Castrēse [pe]culium publ[…] tur propter [de]lictum hæ[…] filij.
n v. leg. 5. § [..] eod. d. 9. ff. eod.

CVm fisco caduca[a] bona defuncti addicantur propter inultam mortem: in [b] eum legatorum actio datur[c]: & libertates ratæ sunt, eorum scilicet, qui senatusconsul-to excipiuntur.

De filio exhæredato. 1. De liberis.

10. *Paulus* libro singulari ad senatusconsultum Silanianum.

SI exheredatus filius, antequàm adiretur patris hereditas, occisus sit, ex euentu[d] inspicietur. vt, si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse videantur. si verò irritum testamentum factum sit: quia ipsius essent, si viueret: omnia perinde aguntur, acsi dominus esset

1 ¶Sub Diuo Traiano constitutum est, de his libertis quos viuus manumiserat, quæstionem haberi.

11. *Tryphoninus* libro 2. Disputationum.

IDémque erit & de [e] his, qui ius anulorum petierant.

Si seruus legatus pro præmio libertatem accipiat.

12. *Paulus* libro singulari ad Senatusconsultum Silanianum.

SI seruus à testatore occiso legatus sit: & prætor pro præmio statuerit liberum eum esse: dicendum est, nõ impediri libertatem [f].

De tempore cognitionis aperti testamenti.

13. *Venuleius Saturninus* libro 2. de publicis iudiciis.

IN cognitione aperti aduersus senatuscõsultum testamenti eius, qui à familia sua occisus dicatur, quinquénij [g] tempus constitutum est senatusconsulto, Tauro & Lepido consulibus [h]. quod tamen ad extraneos pertinet. namque eos, qui parricidii pœna teneri possunt, semper[i] accusare permittitur eodem senatusconsulto.

l14 n°2 *De seruo impubere.*

14. *Mæcianus* lib. 11. de publicis iudiciis.

EXcipiuntnr senatusconsulto Silaniano impuberes [k] serui. Trebius autem Germanus legatus etiã de impubere sumi iussit supplicium. & tamen non sine ratione. nam is puer nec multùm à puberi ætate aberat: & ad pedes domini cubuerat, cùm occideretur: nec postea cædem eius prodiderat. vt enim opem ferre eum non potuisse constabat: ita silentium præstitisse etiã postea, certum erat. & his duntaxat impuberibus senatusconsulto parci credebat, qui tantùm sub eodem tecto fuissent. qui verò ministri, vel participes cædis fuissent: & eius ætatis, (quamquàm nondum puberis) vt rei intellectum capere possent: his non magis in cæde domini, quàm in vlla alia [l] causa parci oportere.

Si substitutus vltus sit necem testatoris. 1. Si heredi scripto legatum fuerit. 2. De herede scripto vel legitimo.

15. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

SI sequens[m] gradus vltus fuerit necem testatoris, an priore [n] hereditas ad illum transferatur? & ait Papinianus, non esse hoc. nam pœna illius, huius præmium esse non debet.

1 ¶Cùm ex parte heredi instituto legatum quoque erat, & in vlciscenda morte cessauerat: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, tam hereditatis portionem, quàm legatum, ei auferendum.

2 ¶Heredibus [o] autem, qui in vlciscẽda morte defuncti cessauerant, tam testamento, quàm ab intestato auferuntur bona. (fortè & si quasi patronus venit) quamuis hi suo iure admittantur.

Si seruus communis necem detexerit.

16. *Marcellus* lib. 12. Digestorum.

DOmino à familia[p] occiso, seruus cõmunis [q] necem eius detexit. fauore libertatis liber quidem fieri debet: pretij [r] autem partem sibi contingentem socium cõsequi oportet.

De familia torquenda.

17. *Modestinus* lib. 8. Regularum.

PRiùs de se familia torquenda est. &, si confiteatur: tũc interrogetur, quo mandante[f] flagitium admissum sit.

De querela inofficiosi, & morte defuncti vindicanda.

18. *Idem* lib. 9. Regularum.

[a] ...duca bona ...addicuntur ...ter inultam ...tem.
[b] Hæreditate ...licata seu cõ ...ta, omnia o... ...a hereditatis ...neant in fis... ...m. Onera, in... ...am, legatorũ ...libertatum. ...atque ita sen... ...onus heredi... ...tis l. 2. inf. ff. si ...s aliquo testari.
[c] ...x in eum datur legatorum persecutio. l. 50. §. 2. ff. de leg. 1. quemadmodũ & aduersus priuatos successores l. 2. inf. ff. de alimentis. l. 60. in f. ff. de condit. & demonstr. l. 3. inf. ff. ad Trebell. l. 14. ff. de iure fisci. l. vn. §. 14. Cod. de caducis.
d Euentus futurus expectandus quando non apparet de delicto, inspecto tẽpore præsenti, Bald.
e adde l. 42. ff. de adultor.
f quia liber, habetur pro mortuo: l. si mihi alienum, ff. de solut. l. inter omnes. ff. de furtis. & sic obliquè & indirectò ius tertii absorbetur Bal.
g v. Cuiac. 4. obs. 14.
h v. quæ not ad inscriptionem huius tituli.
i l. vlt. ff. ad l. Põp. de parricid. adde Tiraquellũ de pœnis causa. 29.
k l. 1. §. 33. ff. eod.
l quam in nulla alia Hal.
m vt putà soror defuncti. l. 10. C. de his quæ vt indignis.
n An à priore, putà vxore defuncti instituta d. l. 10.
o facit lex 20. l. 21. ff. de his quæ vt indignis.
p Exstat hæc Marcelli sententia in l. 1. Cod. de commun. seruo.
q 36. Synops. ...
r §. vlt. Instit. de donationi.
f l. 6. ff. eo. quo in anno. manuscrip. Acurs. vnde notat, Testes interrogandos esse de die & mense dixi ad Accursiũ Nouella de Testibus. §. & licèt.
t 36. Synops. ...
u l. 1. ff. eod.
x Auxiliũ fertè alter alteri, armis, manu, clamore, corporis obiectu.
y l. 1. §. 36. ff. eod.
z l. §. 28. §. 36. l. 3. §. 10 ff. eod.
a l. 1. §. 35. inf. ff. eod.
b l. 1. §. 18. §. 19. l. 5. inf. ff. eod. l. 21. ... l. 7. C. eod.
c v. l. 19. ff. eo.
d & fructus l. 17. ff. de his quæ vt indig.

ET inofficioso testamento queri idem, & mortem vindicare defuncti non prohibetur. idque Paulus respondit.

De auxilio à familia ferendo.

19. *Idem* lib. 8. Pandectarum.

CVm[t] dominus occiditur: auxilium ei familia ferre debet[u] &[x] armis, & manu [y], & clamoribus[z], & obiectu [a] corporis, quòd si, cùm posset, non tulerit: merito de ea supplicium sumitur.

De reb. hereditar. ordinandis.

20. *Papinianus* lib. 2. Responsorum.

HEres, qui veneni[b] causam persequitur, res hereditarias vrgentes ordinare, saluis probationum indiciis non prohibetur.

De tempore petendæ possessionis, de libertate. 1. De fideicommisso. 2. De appellatione.

21. *Idem* lib. 6. Responsorum.

PRopter veneni [c] quæstionem tempus petendæ possessionis non profertur: cùm, eo quoque suspenso crimine, rectè petatur. Aliud senatui placuit, cùm à familia dominus necatus dicitur. seruorum videlicet causa: quorum libertatem, quæstionis habendæ gratia, negligi necesse est.

1 ¶Neptis, quæ possessionem auiæ petierat, mortem eius, interfectam sciens, nõ defenderat. fideicommissam[d], quod auia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit. dolus enim heredis punitus est. si [e] autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiserit: fideicommissum esse retinendum, integrato iure debiti, rationis est.

2 ¶Præsidis iniquitate reis illatæ cædis absolutis: heredibus, qui non defunctoriè [f] debitum officium impleuerant, quamuis [g] non prouocassent, hereditatem auferri non oportere visum est.

De morte heredis.

22. *Paulus* libro 16. Responsorum.

GAius Seius, cùm languesceret [h], questus est, *se veneno occidi* [i] *à seruo suo*: & sic exspirauit. cui heres exstitit Lucia Titia soror: & mortem eius exequi neglexit. & ipsa post annum decimum[k] decessit. exstitit, qui bona nũtiaret Gaij Seij quæro, an morte Titiæ extinctum sit crimẽ. Paulus respõdit, causam de qua quæritur, cùm sit pecuniaria [l] mortè [m] ingratæ[n] heredis extinctam non videri.

D. S. C. *Trebelliano.*

23. *Mæcianus* lib. 13. Fideicommissorum.

SI, antequam patefieret testatorem occisum, tabulæ testamenti apertæ essent. deinde innotuisset, id admissum esse, causà cognità puto[o] compellendum institutum adire hereditatem, quàm suspectam diceret: & ex Trebelliano senatusconsulto restituere[p].

24. *Vlpianus* lib. 50. ad Edictum.

SI quis quasi suspectam hereditatem coactus[q] adit: nõ tenetur edicto.

De præmio eius qui fugitiuos requisiuit & conuicit. 2. De actione populari in centum aureos.

25. *Gaius* libro 70. ad Edictum Prouinciale.

LEge Cornelia cauetur de præmio [r] accusatoris, qui requisiuit & renuntiauit eos seruos, qui ex ea familia ante quæstionẽ fugerint[f]. vt in singulos [t] seruos, quos conuicerit, quinque aureos ex boni occisi, aut, si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico [u] accipiat. quod præmium non in omnes seruos, qui sub eodem tecto locòve fuerint, sed in eos solos, qui cædem admisissent accusatori tribuitur.

1 ¶Præterea cauetur, vt de his, qui ante quæstionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de sicariis iudicium fiat. ita vt ex[x] vinculis causam dicant: & conuicti, perinde ac serui puniãtur. & ei, qui conuicerit, deni aurei præmij nomine darentur ex bonis damnati.

2 ¶Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui aduersus edictum prætoris tabulas testamenti aperuisse dicetur. vel si quid aliud fecisse dicetur. (nam vt ex supradictis apparet) plura sunt, propter quæ pœna edicti constituta est. ¶Palàm est autem popularem

§2 n°2

e Confusa aditione hereditatis actio non integratur, si hereditas ob dolũ sit euicta: secus si per negligentiã. Ita in pœnis pecuniariis culpa sufficit, neque dolus exigitur.
f v. l. 1. §. 34. ff. eod.
g Sufficit hæredi accusasse, nec tenetur appellare.
h v. l. 3. §. 1. ff. eo.
i Mori viuentẽ non mortuum hinc colligunt.
k Post decennium mouetur quæstio bonorũ, & sic. Ingratus hæres longo tempore nõ præscribit Bal. v. tamen l. 13. ff. eod.
l & ipso iure imposita.
m Mors delinquentis, non impedit causam bonorum post mortem agitari Bald.
n Ingratus est hæres, qui non vindicat mortẽ defuncti Bald.
o Hereditatem adire cogendus est heres, & restituere fideicõmissum, etiã ante vindicatam mortem defuncti. hoc amplius adiicit Baldus, mortis defuncti vindicandæ onus heredi, at nõ fideicommissario vniuersali imminere.
p & sic restitutio fideicõmissi non patitur moram propter inultam mortem defuncti Bal.
q putà à prætore. Iussus enim iudicis excusat l. 2. §. vlt. ff. si quis cautionib.
r l. 3. §. 13. ff. eod, vide quæ scripsi ad l. 13. §. 2. ff. de iure fisci. Cicero pro Cluentio. Præmio quis ad accusandum inuitatur.
f Fuga sola suspicionem facit dixi ad Nouellã. 161. c. 1.
t Si statutum pollicetur talentum deferenti reum læsæ maiestatis, quot quis reos detulerit, tot talenta feret.
u Præmium debetur de bonis offensi, ei qui vindicat necem: si non sufficiunt bona offensi, debetur de publico Bal.
x l. 2. ff. de custodia reorum. Reus criminis causam ex vinculis debet dicere, nec dimittendus est datis fideiussoribus Bal.

actionem esse. cuius [a] pœna in centum [b] aureos ex bonis damnati extenditur.& inde partem dimidiam ei, cuius opera conuictus erit,præmij nomine se daturum prætor pollicetur:partem [c] in publicum redacturum.

De eo qui fideicommissum accepit ab herede.

26. *Scæuola* lib.34.Digestorum.

FIdeicommissum [d],quod ex testamento fratris patruelis Gaius Seius Titio debebat, ab heredibus Seij Titius accepit.quæsitum est, cùm necem Gaij Seij heredes eius non vindicauerint,an"Titius"nihilominus" eos" heredes [e] vt indignos accusare possit ob id, quòd necem eius nō vindicauerint:nec obsit ei, quod ab iisdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit.respondit,nihil proponi cur obstaret.

An delictum heredis coheredi noceat.

27. *Callistratus*"lib.1.de iure fisci."

SI de pluribus heredibus,quibusdam inuitis,aut ignorantibus, apertum erit testamentū:non amittunt portiones suas,qui [f] culpa c are nt.

SI QVIS [g] ALIQVEM TESTARI prohibuerit,vel coegerit [h].

TIT. VI.

De testamentar. prohibito. 1. *Si dominus scripti heredis dolo fecerit,ne testamentum mutaretur.* 2. *De plurib. heredib.*

Vlpianus"lib.48.ad Edictum".

QVI [i]: dum captat hereditatem legitimam, vel ex testamento:prohibuit tastamētarium [k] introire,volente eo [l] facere [m] testamētum, vel mutare [n]: Diuus Hadrianus constituit,denegari ei debere actiones:denegatísque ei actionibus,fisco [o] locum fore.

1 ¶Si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur [p], in quo seruus eius scriptus erat: quamuis manumissus adierit hereditatem, actiones ei denegantur. cùm & liberis eius,si quid fuerit datum, denegari debeat, etsi non fuerint in potestate. Sed si legatum ei relictum sit, ídque restituere sit rogatus:cōsequens erit dicere,admitti eum ad legatum,quod non ipse habuisset,sed ad alium sit translaturus.

2 ¶Si plures heredes instituti sint:& omnes dolo fecerint quo minùs testamentum mutaretur: dicendum est, actiones omnibus denegari.quia omnes dolo fecerunt.

De testib.impeditis. 1. *De fratrib.* 2. *De fideicommisso.*

2. *Paulus*"lib.44.ad Edictum."

SI [q] quis dolo malo fecerit,ut testes non veniant [r],&per hoc deficiatur facultas testamenti faciendi: denegādæ sunt actiones ei,qui dolo fecerit:siue legitimus heres sit,siue priore testamento scriptus.

1 ¶Fratris autem factum fratri [s] non nocet.

2 ¶Si fidei eius,qui dolum admisit,commissum est,vt hereditatem restitueret:ea hereditas caduca cum suis [t] oneribus fiet.vt commodum legis Falcidiæ fiscus sentiat: dodrantis autem fideicommissarius.

De viro & vxore.

4. *Papinianus*"libro 15.Responsorum.

VIrum:qui non per vim,nec dolum, quo minùs vxor contra eum, mutata voluntate, codicillos faceret, intercesserat: sed (vt fieri adsolet) offensam [u] ægræ mulieris maritali sermone placauerat: in crimen non incidisse,respondi.nec ei,quod testamento fuerat datum,auferendum,

DE [x] IVRE [y] CODICILLORVM [z].

TIT. VII.

De testamento non iure facto.

Vlpianus"lib.4.Disputationum."

SÆPISSIME rescriptum & cōstitutum est, eum,qui testamentum facere opinatus est,nec voluit quasi codicillos id valere, videri nec [a] codicillos fecisse. Ideóque quod in illo testamento scriptum est, licèt quasi in codicillis poterit valere,tamen non debetur.

De nato. 1. *mortuóue post testamentum ante codicillos.* 2. *vtrum spectetur tempus testamenti facti, an codicillorum. De libertate.* 3. *De furioso.* 4. *De hereditate.*

2. *Iulianus*"lib.37.Digestorum."

SI ei [b],qui post testamētum factum, & ante codicillos scriptos natus esset,codicillis per fideicommissum aliquid daretur:vtile est.

1 ¶Quòd si ei,qui † post testamentum factum,& antequam codicilli scriberentur,mortuus esset, datū esset: pro non scripto habetur.

2 ¶Codicillorum ius singulare [c] est: vt quæcumque in his scribentur, perinde haberentur ac si in testamento scripta essent.Ideóque [d] seruo,qui testamenti facti tempore testatoris fuisset,codicillorum tempore alienus, nō rectè libertas directa datur.Et contrà:si: cùm testamentū fiebat,alienus esset:codicillorum tempore,testatoris: intelligitur alieno seruo libertas data. Et ideo licèt directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundum est.

3 ¶Furiosus [e] non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quicquam agere intelligitur: cùm per omnia [f], & in omnibus,absentis [g] vel quiescentis loco habetur [h].

4 ¶Hereditas testamento inutiliter [i] data, non potest [k] codicillis quasi hereditas confirmari:sed ex fideicōmisso petitur,salua ratione legis Falcidiæ.

De codicillis ab intestato. 1. *De legitima heredib.natis post codicillos.* 2. *De testamento facto.*

3. *Idem*"lib.39.Digestorum."

SI quis, cùm testamentū nullum [l] habebat, codicillis fideicōmissa hoc modo dedit:*quisquis* [m] *mihi heres erit bonorúmve possessor, eius fideicommitto*: fideicōmissa præstari debent.quia paterfamilias, qui testamenti factionem habet,& codicillos faceret [n], perinde haberi debet,acsi omnes heredes eius essent, ad quos legitima eius hereditas vel bonorum possessio peruentura esset.

1 ¶Sed & si post codicillos factos natus quis esset proximus adgnatus,vel suus heres:fideicommissum præstari debebit.intelligitur enim is quoque heres scriptus. & ideo non peinde habendus est, ac si rupisset hos codicillos.

2 ¶Testamento facto, etiam [o] si codicilli in eo confirmati non essent,vires tamen ex eo capient.Denique,si ex testamento hereditas [p] adita [q] non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius momenti erit.

De eo qui non est soluendo.

4. *Idem*"lib.63.Digestorum."

EVm qui codicillorum tempore soluendo sit, rectè libertatem dare placuit.quamuis testamenti facti tempore soluendo non fuerit.

De codicillis factis ante testamentum.

5. *Papinianus*"lib.7.Responsorum."

ANte [r] tabulas testamenti codicilli facti † non aliter valent:quàm si testamento. quod postea factum est, "vel"codicillis confirmentur: aut voluntas eorum quocumque [s] indicio retineatur. sed non seruabuntur ea, de quibus aliter defunctus nouissimè iudicauit. /§ nº 1

De conditione. De substitutione. 1 *De pluribus codicillis. De scriptura & signaculis.* 3. *Qui possunt facere codicillos* 4. *Si mortuo legetur.*

6. *Marcianus*"lib.7.Institutionum."

DIui Seuerus & Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem,quæ, cùm purè liberos suos heredes insti-

a adde l.12.ff.de dolo.l.vn.ff. de arbitris: adde §.3 inst.de success. libert.
b in centū millia sestertiū *Pau.* 3.*sent.* in decem Hotomanus in sua disputatione de aureo Iustinianeo.
c In popularibus actionibus pars pecuniæ, actori: dimidia, fisco applicatur: quod verum est in casibus expressis à iure, aliàs regulariter totū actori debetur *l. Agraria.ff. de termino.l.si cui.ff.de verbor.signif. l.si quis id quod.ff. de iurisdict. ind. Baldus.*
d Fideicōmissarius vniuersalis potest accusare hæredē de inulta morte defuncti *Bal.*
e *l.9.ff.eod.*
f *l.5.§.6.ff.de noui operis nūc.* Puniri non debet, qui culpa caret.
g 6.*Cod.* 34.*v. Paul.*5, *sent.* §.2. 35.*Eclog.*4.
h de eo crimine vide in oratione Isæi περὶ τοῦ κλεονύμου κλήρου.
i Ei etiam velut indigno aufertur hereditas qui adfinē) tollenda est ex hoc loco vox hæc adfinem. Nulla est enim adfinitatis iure ab intestato successio) vel cognatū, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentū facere prohibuit: aut nē iure subsisteret operā dedit. *Paul.* 5.*sent.*12.§.2. *adde l.*2.*Cod.eod.*
k i. testamenti scriptorem *l.* 9. §.6.ff.*de hæredib. inst.l.*3. *in f.ff. ad Trebell.l.*22.§.10. *ff.de falsis.*
l sic interpretor: eò, vbi quis vult testamentū facere vel mutare.
m §.1.ff.eo.*l.*19.ff. *de his quæ vt ind.*
n vel ordinare *l.*2.*C.eod.*
o *Synops.eod.c.*1.
p *in pr.ff. eod.l. vn.ff.quib. nō compet.bon.poss.*
q *Synopsis eo.c.*2.
r & ita iure nō subsisteret *Paul.* 5.*sent.*12.§.1.
s *l.5.§.5.ff.de noui oper.nunc.*
t *v.l.9.ff. de Silaniano.*
u Iudiciū vxoris postremum in se prouocare, maritali sermone,non est criminosum *l.vlt.C.eod.adde l.70.ff.de hæredib.instit.*
x 6.*C.*36.2.*instit.vlt.*4.*Co.Theod.*4.36.*Eclog.*1.
y ac solennitate.Porrò non tanta solennitas requiritur in codicillis,quanta in testamento §.*vlt.inst.eod.*
z Codicillus quid est? An correctio testamento,vt Moschopulus putat? An supplementum testamenti,vt Theophilus? Neutrū verum est.Nam & sine testamēto fieri codicillus potest, & qui neque corrigit neque supplet testamentum, codicillus est. Codicillus igitur est intestati voluntas,vel testamenti sequela minus solennis.Fit enim ab intestato verbis precariis tantùm:& ex testamento vires accipit. Testamentum si non valet, aut si rumpitur,non valet codicillus: rumpitur codicillus. Quid si ante testamentum factus est? est etiam sequela:quia intellectus posterior est.*l.5.ff. eo.*
a Inutile testamentum vim codicillorum non habet *l.13.§.1.ff.eod.l.29.ff.qui testamenta.*
b Codicillis fideicommissum relinqui potest ei q in vtero sit testamenti tempore,vel qui natus sit codicillorum tempore.
† *l.4.ff. de his quæ pro non scriptis.*
c Codicillis scripta perinde habentur ac si testamento scripta essent. *vt hic.* Inde fit vt rupto testamēto, rumpantur codicilli.
d Codicillis directa libertas rectè nō datur seruo qui alienus fuerit tempore testamenti, licèt tempore codicillorum fuerit testatoris. *vt hic.* vt per contrarium, Codicillis rectè datur directa libertas seruo,qui testamenti tempore fuerit testatoris,licèt codicillorum tempore fuerit alienus.
e *l.5.C.eo.* quid distet à prodigo vide Hotomanū 3.*obs.*29.
f Imò, non per omnia *l.2.ff. de procurator.*
g *l.7.§.9.10.11. ff.quib.ex caus. in poss.l.124.inf.ff. de regul.iur.*
h vox *Habetur.* Fictionem notat, nisi antecedant hæc verba *per omnia*, *vt hic vel in omnibus.* Vnde notant vtile esse, vt peregrinus ciuis factus cæterorum ciuium iure fruatur, cautionē eā optimam esse, vt mixta hæc verba, *habeatur & sic iniugātur*, vide Corsetum singulari, *Habetur*
i Inutiliter testamento datæ hereditas, codicillis quasi hereditas cōfirmari non potest.Inutile testamentū, non valet vt codicillus.Hereditatis appellatio directa intelligitur. *vt hic & in libertatibus.ff. de manumissis testamento.*
k Nec enim ius testamenti & codicillorum confundi oportet §.2.*inst.eod.*
l *v.l.9.ff.eo.* Qui succedit ab intestato potest grauari.
m hæc verba, non facto testamento, ad intestato venientes referuntur *Bal.*
n & codicillos facit.
o Codicilli vires ex testamento capiunt,etiamsi in testamento non sint confirmati.
p Codicillus,vt testamento non valente,non valet:ita rupto testamento rumpitur,adde *l 6.ff.eod.*
q Si est factum testamentum ad confirmationem codicillorum,requiritur aditio ex testamento:si non est factum,ab intestato *Bald.*
r §.1 & ibi Theophilus vbi dixi.*inst.eod l.22.§.6.ff.de falsis.* Adde *Antoniū Fabrum* 5.*Conectur.*12.5.*Harmenop.*5.§.7.36.*Synops* 1 *c.*3.
† Codicillus etiā ante testamentū factus,Testamēti sequela est:quippe intellectu posterior est, valet quoque etiamsi testamento nō sit cōfirmatus, si modo voluntas testatoris quocumque iudicio retineatur.Hodie codicilli valent.etiamsi non sint specialiter confirmati.§.1.*Inst.eod.*
s sed tamen Cuiacius putat, Codicillis scripta verba directis, non aliter valere quàm si specialiter testamento sint confirmata 18.*obs.*7.

fuerit

tuerit, condicionem emancipationis codicillis adiecit. quia neque [a] condicionem heredi instituto codicillis adiicere, neque substituere directò potest.

1 ¶Codicillos & plures [b] quis facere potest, & ipsius manu neque [c] scribi, neque signari, necesse est.

2 ¶Licèt in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, *vt* [d] *non aliàs valere, velit, quàm sua manu signatos & subscriptos*: tamen valent facti ab eo codicilli, licèt neque ab eo signati, neque manu eius scripti fuerint. nam ea, quæ postea [e] geruntur, prioribus derogant [f].

3 ¶Codicillos is demum facere potest, qui [g] & testamentum facere potest.

4 ¶Si post testamentum factum mortuo [h] codicillis quis legauerit, licèt testamento confirmatis: pro [i] non scripto legatum fit.

Vtrum spectetur tempus testamenti facti an codicillor.

7. *Idem* lib. 2. Regularum.

QVædam non referuntur ad confirmationem codicillorum. veluti si ante captiuitatem quis codicillos cōfirmauerit, & in captiuitate codicillos scribat. nam non valent. Idem est, si aliquo modo ius testamēti faciendi desierit habere [k].

1 ¶Præterea in illis: quæ non iuris, sed facti sunt: non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque si, vbi confirmatio [l], scriptum fuisset. Veluti si ita in codicillis scriptum erit, *vestem, quæ mea est*: codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. Item, *Si Titius viuus est* [m]: vel, *si tot annis est*, codicillis legauit Seio. tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

Quib. mod. Codicilli fiunt. 1. *De fideicommisso ab intestato.* 2. *qui possunt facere codicillos.* 3. *De arrogatione & emancipatione. De muto. De adgnitione postumi.* 4. *De militia.* 5. *Si seruo legatum vim testamento, libertas in Codicillis datur.* 6 *De confirmatione codicillor. nouissimor.*

8. *Paulus* lib. singul. de iure codicillorum.

COnficiuntur codicilli quatuor modis. aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine [n] testamento.

1 ¶Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem.

2 ¶Codicilli totiens valent, quotiens quis [o] testamentum quoque facere possit. Non tamen hoc ita intelligemus, vt exigamus, potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere: (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?) sed si iure testamenti factionem habuit.

3 ¶Si post factum testamentum codicillos quis confirmauerit, deinde adrogandū [p] se præbuerit, & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: quæritur, an ex codicillis legata debeantur. nam & testamentum valet. sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit. nec similis est muto [q], qui rectè codicillos cōfirmauerit. licèt enim is testamentum facere non possit: tamen testamentum, quod antè fecerat, in eodem statu est: huius autem testamentum sublatum est: & de alienis quodammodo rebus testatur. sed dicemus, codicillos valere. nam etsi postumus natus repetit testamētum, & decesserit: nihilominus codicilli valent.

4 ¶Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an iure militari valeant codicilli, quæritur: quoniam testamentum iure communi valet, nisi "si" militiæ tempore signauit, vel quædam adiecerit. certè codicilli militiæ tempore facti, non debent referri ad testamentum: sed iure militari valent.

5 ¶Si [r] ei seruo, qui testamento legatum acceperat, libertas codicillis detur: vtile legatū esse dicemus: quasi [f] ab initio constiterit legatum.

6 ¶Si quis certi generis codicillos confirmauerit: putà *quos nouissimos fecero*: non vtique statim, quæ codicillis dantur, consistere videbuntur, quandiu [t] alij quoq. fieri possint. & ideo, si alij post ea fiant, legata in prioribus data non valebunt.

De incerto sui status.

9. *Marcellus* libro 9. Digestorum.

ARisto negauit valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, necne esset, ignorasset [u] *Vlpianus notat*: Nisi [x] veteranus fuit. tunc enim & testamentum valebit.

a [illegible] lis adiicere potest *l penult. in f.* [illegible] *b §. vlt. inst. eod.* c Codicillus testa[illegible] la est minus solennis. *§. vlt. Inst. de Codicillis*, nullæ in eo formulæ obseruantur, nulla certa verba, nullus ordo, nullus in eo libripens, nullus emptor familiæ, nec scribi aut signari debet, testatoris manu *vt hic.*
d *l. 22. ꝗ. de legat. 3.*
e Posteriores codicilli prioribus derogant.
f de clausula derogatoria, vide Cuiacium 14. *obs. 7. vide l. 75. ꝗ. de reg. iur*
g *l. 6. §. 2. ꝗ. eo.*
h *v. l. 4. ꝗ. de his quæ pro non scriptis.*
i id refert ad caduca, in quib⁹ Iurisconsulti versati, dixi ad *l. vnicam. Cod. de Caducis.*
k Vbi causa efficiens deficit, ibi confirmatio nihil operatur *Bal.*
l vbi confirmauit *Hal.*
m Verbum *est*, denotat tempus præsens *Bal.*
n *l. 3. ꝗ. eod. l. 16. ꝗ. eod. §. 1. inst. eo.*
o *l. 6. §. 3. ꝗ. eod.*
p *l. 6. §. 5. ꝗ. de minori.*
q *l. 6. in f. ꝗ. qui testā. §. 3. in f. inst. quib. non est permiss. facere testā.*
r Codicillis scripta perinde cōfirmantur, ac si testaméto scripta essent. Inde fit, vt legatū testamento relictū seruo proprio, valeat, quasi relictum cum libertate, si modò libertas codicillis adscripta sit.
f Si legatum ab initio non valet, confirmatur ex post facto, impedimento ex vltima voluntate testatoris [illegible] to *Bart. l. 91. §. 2. ꝗ. de l. 1. l. 9. l. 19. ꝗ. de manumiss. testam. l. 8. C. de fideicommiss.* vt hic regula Catoniana locum non habeat.
t Vltimus codicillus non est, post quem aliū facere superstes testator potest. Viuo testatore, nullum eius testamentum nouissimum seu vltimum est dicēdum.
u *l. 1. ꝗ. de leg. 3.*
x ¶Codicillos facere non potest qui de suo statu dubitat, nisi sit miles. *l. [illegible] de testam. milit.*

De hereditate.

10. *Papinianus* libro decimoquinto Quæstionum.

QVod per manus traditum est [y], *codicillis hereditatem dari non posse*: rationem illam habet: ne [z] per codicillos, qui ex testamento valerent, ipsum testamentū, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur.

De libertatib. & postuma præterita.

11. *Idem* libro decimonono Quæstionum.

QVi graui vtero vxorem esse ignorabat: codicillis ad filium scriptis, libertates [a] dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset: placuit, libertates [b] à solo filio præstari posse.

12. *Idem* libro vigesimosecundo Quæstionum.

REdemptis à sorore partibus.

De hereditate.

13. *Idem* libro decimonono Quæstionum.

ILlud enim [c] sine dubio dici nō potest, etiā filiā manumittere cogendam, cùm ab ea nihil pater petierit, & iure suo heres exstiterit.

1 ¶Tractari solet de eo, qui, cùm tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, *Titium heredem esse volo.* sed multùm interest, vtrùm fideicommissariam hereditatem à legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit: an verò testamentum facere se existimauerit. nam hoc casu nihil à legitimo peti poterit. Voluntatis autem quæstio ex "eo" scripto plerumque declarabitur [c]. nam si fortè à Titio legata reliquit: substitutum adscripsit, heres si non extitisset: sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligitur. [d]

De legato relicto, vel adempto in codicillis post mortem heredis.

14. *Scæuola* libro octauo Quæstionum.

QVidam referunt (quantum repeto) apud Viuianum Sabini & Cassij, & Proculi expositam esse in quæstione [e] huiusmodi controuersiam: an legata: quæ posteaquam instituti mortem obierunt [f], codicillis adscripta vel adempta sunt: a substitutis debeatur. id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat, acsi testamento facta esset. quod Sabinum & Cassium respondisse aiunt. Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini & Cassij collectio [h] (quam & ipsi reddunt) illa est, quòd codicilli pro parte [i] testamenti habentur, obseruationémque [k] & legem iuris inde traditam seruent. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere. *nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis [l] non est: licèt testamenti fuerit. esse enim debet, cui detur: deinde sic quæri, an datum consistat: vt non antè [m] iuris ratio, quàm persona, quærenda sit. & in proposito igitur, quod [n] post obitum heredis codicillis legatum, vel ademptum est, nullius momenti est. quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est. eáque ademptio & datio nunc vana efficietur. Hæc in eo herede, qui ex asse institutus erit, dato substituto, ita vt ab instituto codicilli confirmarentur.

1 ¶Quòd si duo instituti sint, substitutis datis: vnúsque eorum decesserit: vtilia videtur legata. sed circa coheredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si, *quisquis mihi heres erit*, legatum erit: an verò non: quia sit substitutus heres, qui partem faciat, licèt ipse non debeat. idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multóque magis solum coheredem, totum [o] debere puto. quia is adiunctus sit: qui etiam tunc, cùm adiungebatur, in rebus humanis non erat.

15. *Africanus* lib. 2. [p] Quæstionum.

SEd cùm ea testatoris voluntas fuerit, vt ex vniuersa hereditate legata erogarentur: dicendum scriptis he-

y *l. 6. §. 1. ꝗ. eo. §. 2. inst. eod.*
z [illegible] *vulgari.* Codicillis testamentum confirmari non potest. Quid ita? Accessio, suum principale non confirmat: Nihil [illegible] causæ est: quod confirmat, confirmatō maius est.
a Libertas codicillis relinqui potest.
b *adde l. 77. §. 29. ꝗ. de legat. 2. l. 31. §. 1. ꝗ. de fideicōmiss. libert.*
c Ex præsumptione colligitur, vtrùm testator voluerit instituere directò, vel non. *Bart.*
d quomodo? *v. l. 14. C. de testamētis.* Testamētum, non codicillos facere voluisse is videtur, qui heredem instituit; ab herede legata reliquit, qui substitutum hæredi adscripsit, hæc enim omnia testamento fieri solent.
e Quæstio, propositio dubia est.
f Pro non scripto dicitur, quid quid ei relinquitur, qui non est; vel ab eo, qui nō est in rerum natura *Baldus.*
g post mortem heredum institutorum.
h i. syllogism⁹, conclusio.
i Codicilli, pars sunt testamenti *v. l. 16. ꝗ. eo.*
k Hoc quid est: Codicilli ꝑ parte testamēti habētur, obseruationē & legem iuris inde traditam seruant? Ne dicas, Easdem esse testamenti & codicillorū solennitates: Sed eadem in codicillis *obseruare* quæ in testamēto, vt is demū faciat codicillos, qui testamentū: & vt ei legetur codicillis, cui & testamento.
l *v. l. 4. ꝗ. de his quæ pro non scriptis.*
m Priore loco quærendum est de persona, quā de iure *Bald. vide, l. 6. ꝗ. de falsis.*
n Codicillis legatum relinqui & adimi post obitum heredis nō potest, sed & eò amplius *legē iuris* codicillorū inde traditā seu petitā. Codicillos & testaméta iisdem modis in firmari, vt & pòst Azonem Accursius acutè notat.
o Imò, partem *l. 19. in f. ꝗ. eo.*
p *v. Cuia. 2. ad Afric. fol. 14. 15. 16. 17.*

redibus profuturam doli exceptionem.ſi amplius[a] quàm hereditaria portio petatur.

De Codicillis ab inteſtato vel ex teſtamẽto. De nato poſt codicillos.

16. *Paulus*" lib.21. Quæſtionum.

AB[b] inteſtato factis codicillis relicta,etiam poſtea natus inteſtati ſucceſſor debebit. quicunque enim ab inteſtato ſucceſſerit,locum habent codicilli.nam vnus caſus eſt.nec intereſt,qui ſuccedit,dum inteſtato ſuccedat. ad teſtamentum autem, quod quouo tempore feciſſet, pertinent [c]codicilli. & (vt manifeſtiùs dicam)inteſtato paterfamilias mortuo,nihil deſiderãt codicilli, ſed vicem teſtamenti exhibent:teſtamento autem facto, ius ſequuntur eius.

De literis.

17. *Idem*" lib.3, Sententiarum."

LItteræ[d],quibus hereditas promittitur[e],vel animi affectus exprimitur,vim codicillorum non obtinent.

De codicillis ante teſtamentum factis.

18. *Celſus*" lib.20. Digeſtorum."

PLautiana Celſo ſuo ſalutem. Lucius Titius his verbis ita cauit: *Si quid tabulis aliòve quo genere ad hoc teſtamẽtum pertinens reliquero* [f], *ita valere volo*.quæro an codicilli, qui ante hoc teſtamentum ſcripti ſunt, debeant rati eſſe. Iuuẽtius Celſus Plotianæ ſalutem. Hæc verba : *Si quid ad hoc teſtamentum pertinens reliquero,valere volo*:etiam ea,quæ ante teſtamentum ſcripta ſunt,comprehendere.

a *l.1.§.17.ͳ. ad Trebell.*
b *vide l.8.ͳ.eod.*
c *l.14.ͳ.eod l.11.ͳ. quemad.teſtam. aperiant.*
d *l.52.ͳ. de pactis.*
e Hereditas promitti non poteſt *Bal.*lepidam eſt, quod idem addit ... qui promittit hæreditatem ſeruire de vento.
f Imò obtinẽt. Nam epiſtola fideicommiſſum relinqui poteſt? *l.22. Cod. fid. ...*
g Verbũ futuri temporis, etiam præterita comprehendit *l.123. ͳ.de ver.ſign.f.*
h *v. Antonium Fabrum 3. Coniectur.*11.
i hærede eo relicto *Hal.*
k A filio quem teſtator grauare non credidit,legata non debentur *Baldus.*
l extitiſſet pa-

Si quis damnetur quaſi ſolus heres ab inteſtato,& habeat coheredem.

19. *Marcellus*" lib.14. Digeſtorum".

IS [g] qui vnum filium habebat, cùm codicillos ad eum ſcripſiſſet,deceſſit inteſtatus,herede eo [i] " & ' quem poſtea procreauit.adgnatione ſui heredis nemo dixerit codicillos euanuiſſe. igitur ſi nihil tum de poſtumis ſperauit[k]:" & ' codicilli non euaneſcent:& quæ relicta ſunt, pro parte dimidia filius,ad quem codicillus factus eſt,ſoluere compellitur : non etiam poſtumus:ſed & ſi codicillos reliquiſſet,duobus ſuperſtitibus filiis decedens : cùm putaret,alterum ex his priùs deceſſiſſe: ſimili modo dici poteſt, omnia perinde debere filium, ad quem ſcripti ſunt codicilli,atque ſi ſolus heres extitiſſet patri [l] Immò duntaxat partem[m] debet.Eorum tamen,quæ pro parte præſtari non poſſunt, nihil eorum præſtandum. quoniam illi non fuerit filio ablatus,niſi[n] ſolum putaret ſucceſſorem ſibi futurum. *l 19 n°1*

De herede nuncupato,& legatis ſolis ſcriptis.

20. *Paulus*" lib.5.ad legem Iuliam & Papiam,"

SI palàm [o] heres nuncupatus [p] ſit, legata autem in tabulis collata fuerint : Iulianus ait,tabulas teſtamenti non intelligi,quibus [q] heres ſcriptus non eſt, & magis codicilli[r], quàm teſtamentum, exiſtimandæ ſint.& hoc puto rectiùs dici.

tri:Vlpianus notat. Imò, &c. *Hal.*eodẽ modo Vlpianus notat Marcellũ *in l.27. inf.ͳ. de tign. l.28.inf.ͳ. de adminiſt.tut.*
m Imò, totum *l.14.in f.ͳ.eo.*
n Nõ præſumitur, quod pater velit diminuere hæreditatẽ filij per legatum: ... qua præſumptione *v. Alciat.* 1. *præſ.3.*
o Sic enim nũcupãdi ſunt *l.21. ͳ. qui teſtamenta.*
p Codicilli pars eſſe poſſunt teſtamenti etiam nuncucupatiui.
q *v.l.1.inf.ͳ.de vulgari.*
r Nominatio hæredis ſine ſcriptura,nõ facit vt ſcriptura continẽs legata ſine inſtitutione ſit teſtamentũ, ſed vt codicilli habeantur *Bartol.*

LIBER TRIGESIMVS.

DE [a] LEGATIS [b], ET [c] FIDEICOMMISSIS [d], (LIBER PRIMVS.)

De exæquatione legator.& fideicommiſſor.

Vlpianus lib.67.ad Edictum.

PER [e] omnia[f] exæquata [g] ſunt [h] legata [i] fideicommiſſis [k].

Qui poſſint fideicommittere.

2. *Idem*" lib.1. Fideicommiſſorum."

SCiendum eſt, eos demum fideicommiſſum poſſe relinquere,qui[l] teſtandi ius habẽt [m].

De conditione.

3. *Idem*" lib 4.ad Sabinum."

HÆc verba teſtatoris. *Quiſquis* [n] *mihi ex ſupraſcriptis heres erit*:aut *ſi*[o] *heres erit Seius*:vel *ſi hereditatem adierit*:ſubiectum legatum,vel fideicommiſſum, non faciunt conditionale[p].

De errore in nomine rei legatæ. 1. *De legato relicto ab hered.certar.rer.*

4. *Idem*" lib.5.ad Sabinum."

SI quis in fundi[q] vocabulo errauit. & Carnellianum pro Semproniano nominauit : debebitur Sempronianus.Sed,ſi in corpore [r] errauit,non debebitur [ſ]. Quòd ſi quis,cum vellet veſtem legare, ſupellectilem adſcripſit, dum putat ſupellectilis appellatione veſtem contineri. Pomponius ſcripſit, veſtem non deberi. quemadmodum, ſi quis putet,auri appellatione electrũ vel aurichalcum [t] contineri : vel(quod eſt ſtultius) veſtis [u] appellatione etiam argentum contineri. Rerum enim vocabula [x] immutabilia ſunt:hominum[y] mutabilia [z].

1 ¶Si quis heredes inſtituerit, & ita legauerit: *Quiſquis mihi Gallicanarum rerum heres erit damnas eſto dare* : ab omnibus [a] heredibus videri legatum. quoniam ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

De electione. 1. *& pronomine Meus.*

5. *Paulus*" lib.1.ad Sabinum."

SErui electione legata, ſemel [b] dumtaxat optare poſſumus,

1 ¶Labeo ait:cùm certa res aut perſona legatur ita, *Qui meus erit cum moriar,heres dato*:& communis ſit[c]:totum deberi Trebatium, verò reſpõdiſſe,partem[d] deberi,Caſſius ſcripſit.quod & verius eſt.

2 ¶Cùm fundus cõmunis legatus ſit non adiecta portione ſed *meum*[e] nominauerit:portionem[f] deberi conſtat.

De conditione & demonſtratione. 1. *De pronomine meus.*

6. *Iulianus*" lib.33. Digeſtorum.

STichum, *qui meus erit,cum moriar,heres meus dato.* magis cõdicionẽ[g] legato iniecíſſe,quàm demõſtrare[h] voluiſſe,patrem-

a De legatis multa præclarè & acutè notata vide apud Antonium Fabrum *6.Coniectur.*1. *adde.2.Ger.7.§.vlt. §.10 ... de hæred. & Inſt. de ſingul.reb. per fideic.relict. ...*
b *6.C.37.2.inſt. 20.Vlp.24.Paul. 3.ſent. & Hermogen.* ... quid eſt? An delibatio hereditatis, ... teſtator ex eo quod vniuerſum foret heredis, alicui quid collatũ velit:vt Florentinus ſcribit.*l.116. ͳ.eod.* An donatio teſtamento relicta,vt Modeſtinus *l.36.ͳ. de legat.*2. His addẽdum eſſe quaſi quædam legata *v.l.filiæ. 18. Cod. familiæ. vbi vide Accurſium.*

r *l.9.ͳ.de cõtrah. empt.l.9.ͳ.de hæredib.inſt.*
ſ tũc enim teſtator non ſcripſit quod voluit: ſcripſit quod noluit.
t non ideo dicitur, quòd ex auro & ære mixtum ſit: aliàs vẽdit ... aurichalci pro auro valeret *l.14.ͳ.de contrah.empt.* ſed æs quod auri colorem & ſplendorẽ habet, quod longo iã tempore non reperiti effœta tellure Plinius ait *lib.34.* *v. Anton. Mercat.1.meta.4.* *Ioſeph.Scalig. apud Feſt. in voce Aurichalcum:vbi etiam dixi ... l.45.inf.ͳ. de contrahenda empt.* Fuit, auro præſtantius. *Plaut.* *Seruius 12. Æneid.*

c Legata imperatiuè,fideicommiſſa precariis verbis relinquũtur *Vlp.24 §.1.& 25. §.1* d *6.Cod.42.2.Inſtit.23.Vlp.25.Paul.4.ſent.1.*In hunc titulũ ſcripſerunt ex Neotericis Zaſius,Alciatus,Duarenus,Ferretus.
e Per omnia exæquata,vi eadem ſunt,licèt nomine & forma ſint diuerſa.§. *Sed nõ vſque.Inſt.eod.§.1.Inſt.de donat.§ pari ratione. Inſt.quib.mod.ius patriæ poteſt:l. Antoninus ͳ.de fideic.libert.l.Ius ciuile.ͳ.de iuſtitia.l.vlt.Cod.de contr.empt.*
f putà in quartæ deductione de qua vide Cuiacium *4.obſ.4.*
g à Iuſtiniano *v.l.2.C.comm.d legatis.v.Duaren.hic & 2.diſp.9.* De verbo exæquari, adde legem vn.§.1.ͳ *vtrubi.§.4.in f.inſt de interdict*
h legata fideicommiſſis exæquata.igitur diuerſa.Eſt enim diuerſorum exæquatio. Fuerint igitur forma & nomine diuerſa:vt & natura,eadem.
i Si quidem olim erãt inter legata & fideicommiſſa differentiæ:de quibus vide *hic* Alciatum ...
k ... Zaſius *hic num.*13.
l *Vlp.25.§.4.l.1.ͳ.de legat.3.adde l.24.ͳ.de fideicom.libert.l.confirmantur. §.codicillo. ͳ. de iure codicill.*
m vtcunque filius teſtari non poſſit,poteſt tamen donare cauſa mortis *l.25.§.1.ͳ. de mort.cauſa.*
n Dictio *quiſquis*,apta eſt ad condicionem faciendam *l.6.ͳ.eod.*
o Dictio *Si*,condicionem facit *l.24.ͳ quando dies legat.*
p Cur ita?vel ideo,quòd condicio quæ tacitè *Bald.*quæ ex neceſſitate ineſt, legatũ condicionale non facit *Socinus,Zaſius hic.*eius expreſſio nihil operatur,*Alciat.hic.adde l.107.ͳ.de cond. & demonſt.*Tacitè quæ inſunt,ſi adiecta ſint,nihil noui iuris conſtituunt.*l.3.Cod.de fideiuſſ.l.22.§.9.ͳ.quando dies legat.l.7 in fi.Cod. de reuoc.donat.*
q vel hominis *l.8.§.2.ͳ.ſecund.tab.*

u Veſtis appellatione argentum non continetur.
x Errõre in proprio nomine admiſſo, legatum debetur:in appellatiuo,vel corpore,non debetur.Quid ita?vocabula rerum,immutabilia : idcóque in illis nemo cenſetur errare:Hominũ verò,mutabilia ſunt, idcóque facilè fit,vt in illis error admitti poſsit & decipi.
y Vocabula alia rerum:alia hominum:hæc mutari poſſunt:illa,non poſſunt.Quid: hominum vocabula quæ ſunt?Ne dicas cum Accurſio, ea eſſe quæ ab hominibus impoſita.quippe omnia,etiam rerum vocabula,ab hominibus impoſita, ... Ariſtotele.1 *de interpretat. & c.2.de generatione.*Ne dixeris rurſus cum eodem, ea eſſe, quæ ſint hominum,ſed quæ ab hominibus deducta.Verbi gratia,hîc Cornelianus, & Sempronianus fundus,vocabula ſunt non rerũ ſed hominum.Fundus, rei nomen eſt, & quidem immutabile:Hominum verò vocabula mutari poſſunt ... qui fuerit Cornelianus,poſtea ſit Sempronianus,ne ... *vide.Ferrandum.1.Explicat.31.* z *l.Cod.de mutat.nomin.*
a quoties enim teſtator vult vt quiſquis illi hæres erit det, centum nullum hæredem excipit:ideóque ab omnibus peti poteſt.*l.33.ͳ.de leg.2.*
b *l.20.ͳ.de optione.*Semel eligere permiſſum.nec vbi elegeris,variare licet. *adde l. huiuſmodi.§.ſtichum.ͳ.eod.*Electione,ius eligendi in vniuerſum abſumimus.
c Poſſumus rem communem legare.Nam quod commune eſt, aut futurũ commune eſt,meum eſt *v.l.46.ͳ.de ritu.l.2.Cod.de comm.ſeruo.* d *l.30.§.4 9.de leg.3.*
e Verba,*meum & tuum*,ſunt ambigua:intelliguntur enim de toto & parte *l. 25.ͳ. de verb.ſign.*vide in hunc locum Socinum *regula:224.*
f *2.§.1.ͳ.eo.* g vt nihil interſit,an ita dictum fuerit,*qui meus erit*: an ita,*Si meus erit.l.85.ͳ.de leg.3.v.Cuiac.2.obſ 30.*
h Imò.ea enarratio demonſtrationem continet *l.34.inf.ͳ de auro.*

lb n°1

se,patremfamiliàs apparet. eo quòd,si demõstrandi causa hæc oratio poneretur, ita[a] concepta esset, *Stichus, qui meus est*: non,*qui meus erit*.Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit.vt,si totum alienauerit, legatum extinguatur. si partem : pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit.

De domino legatarij repudiante.

7. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

LEgatum seruo delatum dominus potest[b] repudiare[c].

De augmento, & decremento. 1. De duobus heredibus alternatè oneratis. 2. De pluribus rebus alternatè legatis.

8. *Pomponius* libro secundo ad Sabinum.

SI ex toto fundo legato testator partem[d] alienasset:reliquam dumtaxat partem deberi,placet.quia[e],etiam si adiecisset[f] aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet.

1 ¶ Si ita[g] scriptum sit, *Lucius Titius heres meus, aut Mæuius heres meus decem Seio dato:* cum vtro[h] velit, Seius aget:vt:si cum vno actum sit,& solutum:alter[i] liberetur: quasi 'si'' duo rei promittendi in solidum obligati fuissent: quid ergo,si ab altero partem petierit? liberum cui erit ab alterutro reliquum petere. idem erit, & si alter partem soluisset.

2 ¶ Si ita legatum sit, *Lecticiarios*[k] *octo, aut*[l] *pro his in homines singulos certam pecuniam, vtrum legatarius volet :* non potest legatarius partem seruorum vindicare, pro parte nummos petere:quia vnum[m] in alterutra causa legatum sit. quemadmodum si olei pondo quinquaginta, aut in singulas libras certum[n] æs legatum sit. ne, aliter obseruantibus,etiam vno homine legato, diuisio concedatur. nec interest,diuisa ea summa,an iuncta ponatur.'&'' certè[o] seruis, aut pro omnibus[p] certa pecunia legata, non posse inuitum heredem partem pecuniæ,partem mancipiorum debere.

De eo quod est apud hostes.

9. *Idem* lib.3. ad Sabinum.

ID,quod apud hostes est,legari[q] posse[r] Octauenus scripsit:& postliminij[s] iure consistere[t].

De optione.

10. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

IVlianus,nec à filiofamiliàs sine iussu patris optari posse[u],nec ante aditam hereditatem,putat,quod est verũ.

De fideicommisso relicto à patre, vel domino legatarij.

11. *Papinianus* "libro nono[y] Quæstionum."

CVm filiofamilias vel seruo alieno[z] legatum vel hereditas datur[a]:fidei committi patris vel domini potest[b]. ac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit,cùm ipsis,per quos commodum hereditatis vel legati patri dominóve quæritur, fideicommissum relinquitur. denique Iulianus non insubtili ratione motus, patrem, cuius filius heres institutus est, extero[c] quidem,habita ratione legis Falcidiæ, restituere hereditatem respondit: quoniam ex persona filij teneretur: ipsi verò filio,non admissa Falcidia: quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset:ac pater non vt heres[d], sed vt pater,rogari videtur.& ideo si filio rogat[e] sit pater post mortem suam,quod ad se peruenit ex legato vel hereditate filio relictis,restituere, ísque viuo patre decedat : omnimodo patrem id retenturum:quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

Si legatarius collegatario successerit. 1. De difficultate præstationis. 2. De seruis alienis. 3. De nouissimis & præcedentibus scripturis.

12. *Pomponius* "libro tertio ad Sabinum."

SI mihi & tibi eadem res legata fuerit : deinde,die legati cedente, heres tibi extitero[e]: liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quòd tibi heres sim,

a id est,in præteritum tempus. nam demonstra[illegible] [illegible] præteritum : conditio, in futurum concipitur. l.[illegible] in fine, [illegible] conditionibus & demonstrationib.
b Imò, non potest, l.4. §.2.j.de lega.2. vide Cuiac. 3.obs.11.
c quia potest & alienare Repudiare,est alienare l.5.§.8.j.de rebus eorum.
d l.24.§.penult. j.eod.
e id est, quia sicut res legata aucta crescit,ita de minuta decrescit.
f l.[illegible] de instructo. l.32.§.15.j.de donatione inter vir. g vide l.9.j.de duobus reis
h l.25.j.de leg.2.
i l.[illegible] in fi. j. de euictionib.
k Lectitarios, Haloand. & l.29. j. de verborum obligationib. Cæterùm lecticarij erant, qui lecticas faciebant, in quibus per vrbẽ potentiores ac ditiores circunferebantur, vt & l.65.§. primo, infrà de legat.3. lege vnic. Cod. de excus. artif. quarum lecticarum meminit Iuuenalis Satyra 1. Quin & eodem nomine dicebãtur hi quoque, qui lecticas ipsas circunferebant, quos Petronius arbiter lectuarios appellat. Procurator, inquit Insulæ, à duobus lectuariis in mediam [illegible] proferatur. Lecticariorũ meminit quoque S. Sulpitius in quadam ad Ciceronem epistola.
l atque ita illud aut illud. v.l.27. j.de legat.2.
m In alternatiuis vnum tantũ legatum esse intelligitur.
n Si æstimatio pro re legata alternatiuè subiicitur, non potest solui pars rei legatæ,& pars æstimationis.
o id est, ad numerum.
p aliud esset, si pro singulis certa pecunia danda esset.
q ne varia solutio in vna re re[illegible], vide l. 15.j.de leg.2.
r Immò, legari non posse videtur, id quod nostrum, apud hostes nostros sit. Nam fundum hostium stipulari non possumus. l.103.j.de verborum obligationib. An aliud in legato : aliud in stipulatione fuerit? Idem apertiùs explicemus, Rem nostram quæ semel nostra fuerit,quæque apud hostes sit,legare possumus: vt & stipulari (vt hic quod satis innuunt hæc verba, iure postliminij) quæ nunquam nostra fuit,quæque apud hostes sit,neque stipulari,neque legare possumus. Qua ratione notant,Pontificem Romanum, regnum Hierosolymitanum possessum à Saracenis regi Carolo legasse & donasse, cùm semel Ecclesiæ fuerit.
s non posse Hal.

adquiram "legatum." si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, vt tota mea sit:ex hereditario[f] legato petere eam posse[g] Proculus ait.

1 ¶ Si quis seruos, quos Gadibus[h] haberet,eo testamento, quod Romæ moriens fecerit, triduo[i],quo mortuus fuerit, heredem dare mihi damnauerit : ratum esse legatum[k]:& angustias[l] temporis nihil legato nocere.

2 ¶ Regula iuris ciuilis est, quæ efficit : vt[m] quibus ipsis legare possumus, eorum quoque seruis[n] legare possumus.

3 ¶ In legatis nouissimæ[o] scripturæ valent[p]. quia mutari[q] causa præcedentis legati vel die, vel cõdicione, vel in totum ademptione,potest.sed si sub alia & alia cõditione legatum ademptum est:nouissima ademptio spectanda est. ¶ Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura valet.nam si ita scripsero. *Quod Titio infra legauero, id neque do,neque lego:* quod infra legatum erit,non valebit. nam & eum sermonem: quo præsentia legata data, in diem proferuntur[r]: ad postea quoque scripta legata pertinere placuit[s]. ¶ Voluntas[t] ergo facit,quod in testamento scriptum valeat,

De homine generaliter legato.

13. *Idem* "libro quarto ad Sabinum."

CVm incertus homo legatus tibi esset,heres Stichum seruo suo tradidit. Neratius respondit : si voluntate[u] domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit: perinde eum liberatum,atque si Stichus legatus esset.

De ademptione legati.

14. *Vlpianus* "libro quintodecimo ad Sabinum."

SI ita sit adscriptum, *Si cui legauero bis,semel hæres ei dato :* vel, vt semel debeatur: & eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos:an vtrùmque debeatur? & ait Aristo, vnum videri legatum. nam quod ademptum est, nec[x] datum videri, secundùm Celsi & Marcelli sententiam,quæ vera est,

1 ¶ Sed Papinianus libro nonodecimo quæstionum ait: & si post legata sæpiùs adscripta idem hoc subiecit, *semel*[y] *præstari velle*. & hoc ante impletum testamentum fecerit : ipso iure videri cætera legata adempta. sed quo magis erit ademptum? non enim apparet.& ait,posse dici,exiguius esse præstandum.

De errore in quantitate. 1. De iure accrescendi.

15. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

QVi quartam partem bonorum legare voluit, dimidiã scripsit. Proculus rectè ait,posse defendi quartam legatam:quia inesset[z] dimidiæ. Idem erit,& si quinquaginta voluit legare,& centum scripta sunt. quinquaginta enim debebuntur. Sed & si plus legare voluit, & minus scripsit: valebit legatum.

1 ¶ Si quis vnam summã filiabus legauerit, vt etiam de postuma sentiret: si ea non est nata, superstiti solidum debebitur.[a]

1. Si is,qui cum alio damnatus sit,solus sit heres. 2. De iure accrescendi.

16. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

SI duobus res coniunctim legata sit : quamuis alter in rerum natura non[b] fuerit: alteri solam partem deberi puto verum esse.

1 ¶ Heres,adiecto ei nomine cuiusdam,qui heres nõ sit,dare damnatus, totum legatum debet. nam & si duos ex heredibus suis nominatim quis damnasset,& alter hereditatem non adisset:qui adisset[c], totum deberet,si pars eius,qui non adisset,ad eum,qui adisset,peruenerit.

2 ¶ Si Titio & postumis legatum sit,non nato postumo[d],totum Titius vindicabit. Sed & si testator Titio & postumis viriles partes dari voluisset, vel etiã id expressisset:totum legatum Titio debetur,non nato postumo.

Cur appellatione filiæ contineatur postuma. 1. Si postumæ legetur & plures nascantur. 2. De legato præceptionis.

17. *Vlpianus* lib.15.ad Sabinum.

ademptione. *adde l.75.j.de reg.iur.* r *l.30,in fi.j.eod.* s *vide l.22.j.de legat.3.*
t *l.7.in fi.j.de supellect.v.Cujac.14.obs.7.* u *l.49.j.de solutionib.* x *l.17.Cod.eod.*
y & sic nuda voluntate adimuntur legata *l.3.in fi.j.de adimend.*
z quia inest *Hal.l.9.§.3.j.de heredib.instit.vide l.110.j.de regulis iuris.*
a & adcrescet *l.7.j.de rebus dub.*
b *l.34.§.9.j.eodem.*
c *l.122.§.1.j.eodem.*
d *l.7.in princ.j.de rebus dubiis.*

t vel emptionis, *l.104.§.2.j.eod.*
u Res in quo spes est postliminij,legari potest. Quis autem legatarij fructus fuerit? Heredi incumbit onus, eiúsue rei redimendæ ac recuperandæ *Ias.*
x Quid ita? optioni tacitè inest repudiatio: si quidem vno electo ex pluribus aliud repudiatur *d.l.5.j.eod.* id autem filio sine patre non licet *l.13. in fin.j.de adquir. heredit.* Ita,filiusfamiliàs sine iussu patris optare legatum non potest.
y vide in hanc legem Cuiacium 10.obs.38.
z *lege 62.j.de legat.2.*
a ea patri vel domino adquiritur, *l.79. j. de adquirenda hereditate.*
b vt scilicet emãcipet filium, vel seruum, eíque hereditatẽ restituat.
c hic pater (cuius filius est institutus heres) extero restituit hereditatem fideicommissariã, quartam deducit, vt heres in effectu: cùm ipso filio non deducit.
d quia si vt heres restitueret, sibi ipsi restitueret: quod est absurdum *l. 41. in fi.pr. j. de euictionib. Duar.hic*
e & ita legatum adcreuerit mihi ex causa lucratiua,*l.21.§.1.j.de legat.3.*
f ¶ ex testamentario.
g eam non posse *Contius.*
h loco à Roma remoto *Horat.2. Od.2.*
i & ita sub conditione impossibili.
k vtcumque sit conditio impossibilis *v. l.3.j. de cond. & demonst.*
l *l.19.Cod.eod.*
m legatum seruus an possit capere ex persona eius domini diiudicandum est. de quo vide quę scripsi *ad l.1.j.de verb.oblig.*
n *l.82.§. vlt.j.de leg. 2.l. 5.j.de seruitutib.*
o *l.87.j.de cond. & demonst.*
p vide tamẽ *ver. interdum.j.eod.*
q legati causa mutari potest vel in die vel in cõditione,vel in totũ

a Filiæ legans, etiam de postuma sensisse intelligitur, si mentionem aliqua parte testamenti postumæ fecerit: secus, si non fecerit. Hunc tamen locum refert Iason ad verè postumos qui mortuo testatore nascuntur, non ad natos post testamentum viuo testatore: cùm eos testator viderit, imò & dilexerit, *l. si cognatis ĵ. de reb. dub. lege cùm ita legatum. §. 1. ĵ. tit. 1.* Quid si quis filiabus quis leget id, quod eis necessitate præstare teneatur, puta dotem? aut tutorẽ det? postumũ contineri non tant *l. si quis filiabus. ĵ. de test. tut. vide Iasonem hic numero 26. & sequ.*

b *vide quæ scripsi ad l. 50. ĵ. eod.* Testamenti (vt & legis, & statuti) verba ambigua, alia eius parte declarantur & interpretationem accipiunt, *vt hic*: Imò & testatoris aliis scripturis & epistolis. *l. alimẽta. §. 1. ĵ. de alimẽt.* vt per contrariũ contractus verba declarãtur ex verbis prolatis in vltima voluntate. *l. vxori in fi. ĵ. de legat. 2.* Ita fiet vt vna cum clausula legati, legatario petenti ea fiet quoq; edenda clausula, qua ipsius legati clausula interpretationem & lucem potest accipere *Bart. Angel. Ias.*

c *v. l. 164. ĵ. de verbor. signif.*

d *Qua*, particula distributiua, quæ vt vni, ita pluribus conuenit, vt, *quisquis & quicumque.*

e Euidens quid est? quod etiam coniecturis colligitur, *l. Imperator, ĵ. eod. l. qui à testamento. §. de vulgar.*

f singularis sæpe accipitur pro plurali, *vt hic.* filia, pro filiabus. *l. 81. §. 8. ĵ. eo. l. 24. l. 25. l. 26. §. de heredib. instit. l. vltim. ĵ. ad Trebell.*

g ἀρχαισμὸς. Varro Andabata, Hęc loca aliquid genunt: Lucretius 3. Tanto magis inficiandum, totum extra corpus durare genique. Priscus X. Gigno pro Geno vetustissimi protulerunt. Varro 4. *de re rustic.* Antequam genat siliquas.

h Prælegata, hoc est legata nobis etiam institutis, consequimur iudicio familię erciscũdæ: hoc est, pro parte: quòd si repudiemus hereditatem, actione ex testamento solidum consequimur.

i *l. 91. § 2. ĵ. eod. l. 4. § 11. ĵ. de doli mali. v. l. 12. C. de legatis.* Legatarius pro parte & pro alia heres, hereditate abstinere & legatũ cõsequi possunte

Qui filiabus[a] legauit, si mentionem aliqua[b] parte testamenti postumę fecit, videtur in filiarum legato & de postuma[c] sensisse.

1 ¶Si quis ita legauerit: *Si qua[d] filia mihi genitur[e], ei heres meus centum dato:* pluribus natis[f], videtur singulis tantundem legasse. quod ita accipiendum "est." nisi euidẽs[g] sit contraria sententia testatoris.

2 ¶Si[h] vni ex heredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio iudicis familię herciscundæ, manifestum est. sed etsi abstinuerit se[i] hereditate: consequi cum hoc legatum posse, constat.

18. *Iulianus* "libro trigesimoprimo Digestorum."

Et quidem totum[k] legatum petere potest. quamuis à[l] semetipso inutiliter ei legatum fuisset.

De repetitione legati. 1. Et pluribus legatariis.

19. *Vlpianus* "libro 15. ad Sabinum."

Legata inutiliter data, Papinianus putat libro quęstionum, confirmari per repetitionem[m]: "id est, per hanc scripturam" postea fortè in codicillis factam, *Hoc amplius ei heres meus dato.* & diuersum esse in illa scriptura: *Quas pecunias legaui: quibus dies adpositus non est: annua, bima, trima die heres meus dare damnas esto.* non enim hoc egisse testatorem, vt confirmaret, quæ inutilia sunt: sed vt diem vtilibus prorogaret.

1 ¶ Idem eodem loco & in substituto impuberis scripsit: vt, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri heres exstiterit, & decesserit.

2 ¶ In legato pluribus relicto, si partes adiectæ non sunt, ęquæ[n] seruantur.

Si vnus ex seruis legetur.

20. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

Qui duos seruos haberet, vnum[o] ex his legasset, vt non intelligeretur, quem legasset[p]: legatarij[q] est electio.

De grege & insula.

21. *Vlpianus* "libro 15. ad Sabinum."

Grege[r] legato, & quæ postea[s] accedunt, ad legatarium pertinent.

22. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

Si grege legato, aliqua pecora, viuo testatore, mortua essent, in eorúmque locum aliqua essent substituta[t]: eundem[u] gregem videri. & si deminutum ex eo grege pecus esset, & vel vnus bos superesset[x]: eum vindicari posse: quamuis grex desisset esse. quemadmodum insula legata si[y] combusta esset, area possit vindicari[z].

23. *Paulus* "lib. 3. ad Sabinum."

Si quis bonorum partem legauerit, vt hodie fit: sine fructibus[a] restituitur: nisi mora[b] intercesserit heredis

De re futura. 1. De vsufructu. 2. De augmento. 3. De decremento rei legatæ. 4. De pronomine meum.

24. *Pomponius* "libro quinto ad Sabinum."

Qvod in rerum natura adhuc non sit[c], legari posse: veluti, *quidquid illa ancilla peperisset:* constitit: vel ita: *ex vino, quod in fundo meo natum est: vel, fœtus tantum dato.*

1 ¶ Si vsumfructum[d] habeã, eúmque legauerim: nisi postea proprietatem eius nactùs sim: inutile legatum est.

2 ¶ Si quis, post testamentum factum, fundo Titiano legato partem aliquam adiecerit[e], quam fundi Titiani destinaret: id quod adiectũ[f] est, exigi à legatario potest. & similis est causa alluuionis[g]. "&" maximè si ex alio agro, qui fuit eius, cùm testamentũ faceret, eam partẽ adiecit.

3 ¶Quòd si, post testamentum factum, ex fundo Titiano aliquid detraxit[h], & alij fundo adiecit: videndum est, vtrúmne eam quoque partẽ legatarius petiturus sit, an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit: cùm nostra destinatione fundorum nomina[i] & domus, non natura, constituerentur. & magis est, vt, quod alij destinatum est, ademptum esse videatur.

4 Si nauem legauero, & specialiter meam adscripsero: eámque per partes totam refecero[k], carina eadem manente. nihilominùs rectè à legatario vindicaretur.

Si patri heredis legetur.

25. *Paulus* "lib. 3 ad Sabinum."

A Filio[l] herede etiam purè patri[m] legari potest. nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit. Igitur, & si iussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam.

Quid sit legatorum nomine pertinere. 1. De interitu rei legatæ. 2. De parte bonorum.

26. *Pomponius* "lib. 5. ad Sabinum."

NOn[n] amplius legatorum nomine ad quemquam pertinere videtur, quàm quod, deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superesset.

1 ¶Si certum corpus heres dare damnatus sit: nec fecerit, quo minùs ibi, vbi id esset, traderet: si[o] id postea sine dolo & culpa heredis perierit: deterior fit legatarij[p] conditio. 2 ¶Cùm, bonorum parte legata, dubium sit, vtrùm rerum partes an æstimatio debeatur: Sabinus quidem & Cassius æstimationem, Proculus & Nerua rerum partes esse legatas existimauerunt. sed oportet heredi succurri[q]: vt ipse eligat, siue rerum partes, siue æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres cõceditur, quæ sine dãno diuidi possunt. sin autem vel naturaliter[r] indiuisę sint, vel sine dãno diuisio earũ fieri nõ potest: ęstimatio ab herede omnimodo pręstãda est.

27. *Paulus* "lib. 9. ad Plautium."

POtest autem heres vel paucioribus, vel in vna re relictam partem legatario dare: in quam vel legatarius consenserit, vel iudex[s] æstimauerit. ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus, vindicare portionem.

De debito legato creditori.

28. *Vlpianus* "lib. 19. ad Sabinum."

SI creditori meo, tutus[t] aduersus eum exceptione, id, quod ei debeo, legem: vtile legatum est: quia remissa ei exceptio videtur. sicut Aristo ait: id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi: legatũ valere. quia ciuilis mihi datur actio pro honoraria.

1 ¶ Marcellus libro vicesimo octauo putat: rẽ quàm ex stipulatu mihi debes, si legaueris: vtile esse legatum: "vt neque[u] Falcidia hoc minuat.

29. *Paulus* "lib. 6. ad legem Iuliam & Papiam."

SIn[x] autem neque[y] modo, neque tẽpore, neque conditione, neq; loco debitũ[z] differatur: inutile[a] est legatũ.

De clausula qua dies adiicitur legatis, quibus dies appositus non est.

30. *Vlpianus* "lib. 19. ad Sabinum."

TAlis scriptura: *quas pecunias[b] legaui, quibus dies adpositus[c] non est: eas heres meus annua, bima, trima die dato:* ad corpora legata non[d] pertinet: sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continentur.

1 ¶ Et ad ea tantùm legata pertinet, quibus dies non est adpositus. proinde si fortè purè legatum est, ex hac adiectione prorogabitur.

2 ¶Quid, si fortè centum mihi legata sunt præsentia? vtrùm annua die[e] dabuntur, an verò præsentia: & ait Seruius, & Labeo, præsens deberi. Quamuis igitur superuacua sit hæc adiectio, quantum ad vim, & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, vt præsenti die legatum debeatur.

k *vide quæ scripsi ad l. 16. Cod. de fideic.* l *l. 116. § 1. ĵ. eodem.*
m *l. 12. ĵ. eod.* de parte [illegible] *Cuiacium 8. obs. 36.* sanè τὸ *Amplius* hac lege [illegible].
n *arg. l. 23. in fin. Cod. eod. adde § 6. inst. de heredib. inst.*
o ex duobus sc. aliud erit si vnum tãtùm legauerit: tunc enim heredis electio est, *l. [illegible]. § 1. ĵ. eodem.*
p i. Quoties incertus ex certis legatus est, legatarij electio est.
q *l. 2. ĵ. de optione. v. l. 106. ĵ. de verb. oblig.* quid si duo sint legatarij? is in eligendo præferetur, qui prior erit nominatus. *arg. l. 34. §. de vsufr.*
r 5. *Harmenop.* 10. § 6. i. toto vniuersali.

s § 18. *instit. eod. l. 3. ĵ. de instructo.*
t *l. 24. in fi. ĵ. eod. l. 65. § 1. in fin. ĵ. de legat. 2. l. 16. l. 79. § penult. ĵ. de legat. 3.*
u *l. 76. §. de iudiciis.*
x In residuis vniuersitatis superierit legatum *l. 10. in fi. l. 11. §. quib. mod. vsusfr. l. 38. ĵ. de auro.* y 5. *Harmenop.* 10. § 7. z Imò, eo casu area vindicari non potest, *l. [illegible] quib. mod. vsusfr.*

a *l. [illegible]. § 1. ĵ. de legat. 2. l. 18. § 1. § 2. ĵ. ad Trebell.*
b *l. 48. ĵ. de legat. 2. l. 26. ĵ. de legat. 3.* adde idem esse in legatis ad pias causas, *l. 46. § 4. C. de episcopis.*
c sed tamẽ esse potest *l. 15. l. 17. ĵ. de legat. 3. § 7. inst. eod.* aliàs legatũ erit inutile, *l. 7. in fi. ĵ. de tritico.*
d *l. 20. Cod. eod.*
e *v. l. 1. C. finium regundor.*
f *l. 3. ĵ. de instruct.*
g *l. 16. ĵ. de leg. 3. adde l. 16. §. de pignorib.*
h *l. 8. §. eod. l. 65. ĵ. de leg. 2. d. l. 3.*
i *v. l. 12. §. finium regundor.*
k *v. l. 22. §. eod.*
l *Vlp. 24. § 24.* Legare à seruo herede, ipsi domino ità possumus. § 33. & *ibi Theophil. Instit. de legat.*
m *l. 91. ĵ. eod. l. 17. in fi. ĵ. quando dies legat.*
n *l. 70. in fi. pr. ĵ. de leg. 2.*
o interdum sine detrimento heredis moritur seruus legatus.
p *l. 14. in fi. §. eod. l. 32. § 2. ĵ. de leg. 2. l. 22. in fi. l. 88. § 2. ĵ. de leg. 3. l. 18. in fin. ĵ. de auro. l. 30. § 2. ĵ. ad l. Falc. § 16. inst. hoc tit.*
q *l. 32. § 7. ĵ. de vsufructu legato.*
r Diuidua alia sunt natura, alia lege. Natura, quę naturaliter diuidi non possunt: lege, quæ sine damno diuidi non possunt.
s vel arbiter *l. 3. § 1. ĵ. de alimentis.*
t *l. 13. ĵ. de liberat. legata.*
u *l. 1. § 13. ĵ. de dote prælegata*
x Debitũ differtur modo, tempore, cõditione, loco, *vt hic.* & re ipsa. *l. nemo. ĵ. eod. l. interdũ. ĵ. de verbor. oblig.* His detractis præsenti die debetur ex stipulatiõe *l. 14. ĵ. de reg. iur.* in cõstituto decẽ dierum spatiũ est, *l. promissor. § 1. §. de constituta pecun.*
y Cùm obligationem differri dicit, i. modo, tẽpore, conditione, loco, quatuor terminos in decursum collocat: & quasi χιασμὸν facit: quod & τ χῆμα χιαστὸν vocant Græci. nã modus respondet conditioni, tempus loco *v. Cuiac. 14. obs. 24.* z mihi sc. *l. 25. vers. contra. ĵ. de liberatione. § 14. inst. eod.* a Legare creditori debitor quod ei ipse debeat non potest: nisi modo, tempore, conditione, loco meliorem faciat creditoris conditionem, *vt hic* [illegible].
b Pecuniæ legato, corpora non continentur, sed i[illegible] pondere, numero, mensura constant. c *l. 54. ĵ. de condit. & demonst.* Porrò hæc verba, *quibus dies adpositus non est*, Cuiacius ait esse ex interpretatione non ex formula: ídque apparere ex lege 19. §. *eod. vide Cuiac. 15. obs. 19.*
d Imò pertinet, *l. 178. ĵ. de verb. signif.*
e i. tribus pensionibus. cõpendium enim orationis hic affectauit Tribonianus pro annua, bima, trima die. *v. Cuiac. 7. obs. 20. dixi ad Vlp. 6. § 13. l. 3. ĵ. de annuis.*

a Legata in annos singulos ac menses, initium & finẽ habent & quia initium & finem habent, certa sunt. diem habent: vt ne videantur ex eorum legatorum esse numero, quibus dies non est adpositus.
b Certa dicuntur quæ initium & finem habent. Certitudo esse censetur in his quæ initium & finem aliquem habent.

3 ¶ Sed si[a] annos singulos, aut singulos menses sit legatum relictum: cessabit ea scriptura, quia hoc legatum & initium[b] & finem habet.

4 ¶ Sed & si sub condicione sit legatum relictum: potest dici, cessare annuam adiectionem: quia dies incertus appellatur[c] condicio.

5 ¶ Cui congruit, quod Trebatius existimat, si cui legetur, *quando annorum viginti erit:* vulgarem hanc clausulam cessare.

6 ¶ Item si legetur pecunia, *quæ[d] in arca est*, vel vinum, *quod in apothecis est:* dicendum est, cessare clausulam. quoniam, quotiens species legetur, cessare diximus.

7 ¶ Hanc[e] autem scripturam non solùm ad præcedentia[f] "sola" legata: sed ad vniuersa, quæ testamento adscripta sunt: extendi, Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt. ídque verum est.

31. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

SEd etiam ad ea: quæ codicillis confirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

De legator. repetitione à substituto pupilli. 1. De verbo homonymo. 2. De relicto parti ciuitatis.

32. *Vlpianus* "libro vigesimo ad Sabinum."

SI quis à filio pupillo herede instituto, *cùm[g] is in tutelam suam venisset*, pecuniam legauerit, & à substituto herede legata repetierat[h]: impubere[i] filio mortuo, secundus heres legatum non debebit. quòd ita verum esse tam Sextus, quàm Pomponius putant, si repetitio[k] legatorum ad eum modum concepta sit, "veluti: *Quæ à filio meo legaui, quæque eum dare iussi, si mihi heres esset: id heres meus[l] iisdem diebus dato.* sed si ita repetita fuerint. *Quæ à filio meo legaui heres meus dato*: purè repetita videbũtur legata, "&" dumtaxat demonstratio eorum facta. igitur & hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debebitur.

1 ¶ Si quis plures Stichos habens, Stichum legauerit: si non[m] apparet, de quo Sticho sensit: quem[n] elegerit, debet præstare.

2 ¶ Si parti[o] ciuitatis[p] aliquid sit relictum, quod ad ornatum, vel compendium reipublicæ spectat: sine dubio debebitur.

De re pluribus legata.

33. *Paulus* "lib. 3. Regularum."

SI[q] pluribus eadem res legata fuerit: si quidem coniunctim[r]: etiam[s] si alter vindicet, alter ex testamento aget: non plus[t], quàm partem[u], habebit is, qui ex testamento aget. Quod si separatim[x]: si quidem euidentissimè[y] apparuerit, ademptione à priore legatario facta, ad secundum legatum, testatorem conuolasse: solum posteriorem ad legatum peruenire, placet. sin autem hoc minimè apparere potest: pro virili[z] portione ad legatum omnes venire. scilicet[a] nisi[b] ipse testator ex scriptura manifestissimus[c] est, vtrumque eorum solidum accipere voluisse. tũc enim vni pretium, alij ipsa res adsignatur: electione rei vel pretij[d] seruanda ei, qui prior[e] de legato siue fideicõmisso litem contestatus est. ita tamen, vt non[f] habeat licentiam, altero electo, ad alterum transire.

1. De eadem re sæpiùs in eodem testamento, vel duobus testamentis legata. 7. De emente rem sibi legatam. 8. De eadem re duob. testamentis legata. 9. De legatariis coniunctis. 10. vel disiunctis. 11. Si legetur heredi & extraneo. 12. Si legetur heredib. 13. Si vnus ex legatariis heredi successerit. 14. De duabus rebus alternatè legatis. 15. De fundo legato vt partem habeat.

34. *Vlpianus* "lib. 21. ad Sabinum."

PLanè, vbi transferre voluit legatum in nouissimum, priori non debebitur: tametsi[g] nouissimus talis sit, in

c *l. 75. ff. de cond. & demonst. l. 8. C. de testam. manumiss.* Conditio, dies est incert'.
d Quoties quæ pondere, numero, vel mensura constát, non simpliciter legátur, sed vti certo quodá loco concluduntur, non quantitas se l speciei, legatum est. Ita pecunia quæ in arca est legata, speciei est legatum ac corporis, non quantitatis, *vt hic.* Quis inde effectus? Pecuniæ legato, pecunia quæ ita in arca fuerit non continebitur. Quid ita? Pecuniæ legato, quantitates sola continetur, non species, *vt hic.* non corpora, *hac lege in pr.*
e Qui ita loquitur, *Quas pecunias legaui*, legata ea non tantùm intelligit, quæ antea legauit, sed & vniuersa, hoc est ea, quæ post ea legabit, eodẽ testamento, *vt hic.* Imò & ea quæ legauerit in codicillis testaměto confirmatis *l. 1. ff. eod.*
f *l. 12. in fi. ff. eod. l. 31. ff. eod.*
g Conditionem facit tempus certæ ætatis, putà pubertatis, adiectæ grauato.
h Repetita à substituto qualitas, quæ legatum vitiat, in dubio nõ censetur *l. seruo. §. si ab impubere. ff. eod: l. Titia. 9. 1. ff. de verb. obligat* Quid ita? ne actus pereat. *l. quoties. ff. de reb. dub.*
i antequam veniret in tutelam suam.
k *v l. 19. ff. eod.*
l Heres testatoris est is etiam, quẽ pupillariter filio suo q. substituit, *vt hic. l. sed & si plures. §. ad substitutos. ff. de vulgari & pupil. C. de hered. inst.*
m *l. 37. in fi. l. 39. § 6. ff. eod. v. l. 20. ff. eod.*
n quem heres elegerit *vulg.* Imò quem legatarius elegerit. *v l. 106. ff. de verb. oblig.* Ita, Electio est heredis, si certum aliquem testator senserit, de eo tamen non constet. Cur hîc incertitudo non vitiat legatum? Apparet ex nomine proprio rei legatæ adiecto, testatorem certi cuiusdam habuisse rationem, licèt in indiuiduo ac specie is sit incertus. Quid si incerta sit persona legatarij: an idem? Ita putat Castrensis *ex l. si quis seruum §. inter duos. ff. de legat. 2.* quod Iasoni displicet *l. si fuerit. vers. sed etsi legatum. l. si quis de pluribus. ff. de reb. dub.* An idem in iudiciis, vt heres possit declarare voluntatem defuncti? non idem: ne reo fiat præiudicium *Ias. hic.*
o Legari parti ciuitatis potest, modò ad commodum totius ciuitatis pertineat, *vt hic.* vt id legatum peti possit: videatur à tota & vniuersa ciuitate, licèt eius parti sit relictum. Quid pars ciuitatis expulsa: potéstne syndicum sibi eligere? posse censet Bartolus *hic.* An parti ciuitatis improbatæ, putà sectæ legari potest? non potest. An pars ciuitatis quæ intra pomerium, & ea quæ extra est, separatim possunt alteri, ciuitatem ipsam subiicere? negat Bart. Bald. Castrens. Ias.
p Potest autem legari ciuitatibus *Vlp. 24. § 28.*
q *5. Harmenop. 10. § 8.*

r An re & verbis, vt putãt Dynus, Aretinus? An verbis tantùm, vt Castrensis? Iason mutat inter vtrosque. s Legatariorum eiusdem rei vnus ex testamento actione personali: alteri rei vindicatione experiri potest. t *l. 85. ff. eod.*
u Quid ita? vide quæ scripsi *ad l. 43. ff. de re iudicata.*
x Legata eadem re duobus separatim, quilibet in dubio pro virili admittitur, non in solidùm.

cuius persona legatum non constitit. At si coniuncti disiunctive commixti sint: coniuncti[h], vnius personæ potestate funguntur.

1 ¶ Si eadem[i] res sæpiùs[k] legetur in eodem testamẽto: ampliùs, quàm semel, peti non potest, sufficítque, vel rem consequi, vel rei æstimationem.

2 ¶ Sed si duorum[l] testamentis mihi eadem res legata sit: bis petere potero: vt ex altero testamento rem consequar, ex altero æstimationem.

3 Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas[m] eadẽ in eodem testamento sæpiùs: Diuus Pius rescripsit, tunc sæpiùs præstandam summam, si euidentissimis probationibus ostendatur testatorem multiplicasse[n] legatum voluisse. Idémque & in fideicommisso constituit. Eiúsque rei ratio euidens est: quòd eadem res, sæpiùs præstari non potest: eadem[o] summa, volente testatore, multiplicari potest.

4 ¶ Sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum sæpiùs sit relictum, vtputa centum, quæ in arca habet, sæpiùs legauit. tunc enim fundo legato esse comparandum credo.

5 ¶ Sed si pondus auri vel argenti sæpiùs sit relictum: Papinianus respondit, magis[p] summæ legato comparandum. meritò: quoniam non species certa relicta videatur.

6 ¶ Proinde & si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur: sæpiùs relictum: idem erit dicendum. 'id est, sæpiùs deberi, si hoc testator voluerit.'

7 ¶ Quod si rẽ emissem[q] mihi legatã: vsque ad pretiũ quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio.

8 ¶ Et multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit: sed alter me restituere rogauerit vel ipsam rẽ, vel aliud pro ea. aut "si" sub conditione legasset dandi quid pro eã. nã hactenus mihi abesse res videtur, quatenus sum præstaturus.'

9 Si coniunctim[r] res legetur: constat partes[s] ab initio fieri, nec solùm hi partem[t] faciunt, in quorum persona constitit[u] legatum: verùm hi quoque, in quorũ persona non constitit legatum. vtputà si Titio, & seruo proprio sine libertate.

10 ¶ Sed si in pupillari testamento alij eandem legauerit, quàm mihi in suo testamento legauit: Iulianus scribit, concursu[x] partes nos habere. interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legauit.

11 ¶ Si duobus sit legata, quorum alter heres institutus sit: à semetipso[y] ei legatum inutiliter videtur. ideóque quod ei à se legatum est, ad collegatarium pertinebit.

12 ¶ Inde dicitur: si duo sint heredes, vnus ex vncia, alter ex vndecim vnciis: & eius fundus legatus sit: vnciarum heredem vndecim partes in fundo habiturum[z]: coheredem vnciam.

13 ¶ Planè si alter ex legatariis heres extiterit heredi, à quo legatum erat relictum: non ideo minùs partem collegatario faciet. retinet enim pro parte legatum.

14 ¶ Si ita Titio legetur, *fundum Seianum, vel vsumfructum eius sibi habeto:* duo esse legata: & arbitrio eius esse, an velit vsumfructum vindicare.

15 ¶ Sed & si quis ita leget Titio, *fundum do lego, vt eum pro parte habeat:* mihi videtur posse dici, partem habiturũ: videri enim fundi appellatione non totum fundum, sed[a] partem appellasse. nam & pars[b] fundus rectè appellatur.

De manumißione serui legati.

35. *Paulus* "lib. 3. ad Sabinum."

SI "heres" alienũ hominẽ dare dãnatus sit, & hîc à domino[c] manumissus sit: nihil ex hoc legato debetur[d],

De perplexitate exceptionum. 1. De exceptione. 2. De particula Et, & particula cum. 3. De interitu rei duob. legatæ.

36. *Pomponius* "lib. 6. ad Sabinum."

T*Itiæ textores meos omnes, præterquàm quos hoc testamento alij legaui, lego. Plotiæ vernas[e] meos omnes, præterquàm*

in solidùm.
y *l. 7. in fi. C. eod.*
z *l. vn. § 11. vers. Sin autem disiunctim. C. de caduc.*
a Scilicet particula, declarat & restringit. *l. iusiurandum quod ex conuentione. § pro curator. ff. de iureiur. l. diuortio. § impendia ff. soluto.*
b *d. § 11. vers. hæc autem ita.*
c manifestissimum quid? vel id quod ex coniecturis colligimus: *l. licèt. ff. eod.*
d *v. l. 20. ff. de legat. 3.*
e Litis contestatione lis occupatur. *l. 32. ff. de probat.*
f *l. 20. ff. de optione.* Electio in vltimis voluntatib' mutari non potest
g *l. 20. ff. de adimendis*
h ¶ aduersus disiunctos sc *facit l. 7. ff. de vsufr. adcresc.*
i *5. Harmenopul. 10. § 31.*
k *l. 23. in fi C. eod. v. l. 66. ff. de leg. 2. l. 11. ff qui omissa causa testam. l. 1. § pen. ff. de dote prælegata.* Species (& quæ ad speciem accidunt) sæpè legatæ, semel debentur: nisi in duorũ testamentis. excipe etiam § 3. ff. eo. *adde l. 18. ff. de legat. 2.*
l *v. § 6. Inst. eod. l. 66. ff. de leg. 2.*
m *l. 87. in fi. pr. ff. de leg. 2.* De differentia corporis & quantitatis vide Cuiacium 14. *obs. 19. adde l. 94. ff. de solutionib.*
n *adde l. 29. ff. de iure dot.*
o *l. 21. § 1. in fin. ff. de legat. 3.*
p Ponderis auri, & summæ legatæ similitudo, & à specie certa differentia. *adde quæ scripsi ad l. 1. ff. de contr. empt.*
q *l. 108. § 4. § 5. ff. eod.*
r *l. 75. ff. eod.*
s Partes fieri dicũtur alicui, quoties vno ex duobus cõiunctis nõ percipiente, alteri pars adcrescit.
t Partem hi faciunt, non quorum personæ in diuisione hereditatis partẽ accipiunt: sed cùm eius qui repudiat aut incapax est, pars coniuncto adcrescit.
u Quod ab initio, in vno legatariorum constitit, alteri non adcrescit, *l. 16. ff. eod. l. 84. § 8. ff. eod. l. 7. ff. de legat. 2. vide Vlp. 4. § 12.*
x Vt vno non petente alteri adquiratur *l. 1. § 3. ff. de vsufr. adcresc.*
y *l. 116. § 1. ff. eodem.*
z *l. 104. § 3. 4. ff. eod.* a Fundi appellatione, pars venit.
b Partis fundi appellatione, totus ipse fundus intelligitur. *v. l. 60. ff. de verb. signif.*
c vel à prætore præmij causa *l. 12. ff. de Silaniano:* & sic factum heredis non interuenit *§ 6. inst. de legat.*
d Si res aliena desiit posse præstari sine facto debentis, iam nec æstimatio soluetur. *Zas.*
e id est, domi natos. *Varro 9. de lingua: vide l. 15. infrà de auro.* vere natos: quod tempus anni maximè naturale fœturæ est. *Festus, Nonius,* verna οἰκογενής. *vide Cuiac. 10. obs. 17.* hoc autem vocabulo, *verna*, significamus seruos domui nostræ natos. *vide Robert. 2. sent. 13.*

a hinc oritur perplexa petitio. Titia petit textores omnes, etiam vernas, cùm non appareat à suo legato vllos textores esse exceptos. Plotia petit omnes vernas, etiamsi essent textores: cùm non appareat à suo testamento vllos vernas esse exceptos.
b Plotiæ vernas non legauerit, intelligi possit *Hal.*
c Si duobus (putà Titiæ & Plotiæ) certi generis (putà textores & vernas) serui legantur, ij communes erũt qui de vtroque participant, etiamsi obscurè excipiantur: clarè excepti, sunt neutrius *Zas.*

quos alij legaui, lego[a]. cùm essent quidam "&" vernæ, idem & textores: Labeo ait: quoniam nec quos Titiæ textores non legauerit, aliter apparere possit, quàm si cognitum fuerit, quos eorum Plotię legauerit: nec quos Plotiæ[b] legauerit, possit: neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quæritur: & ideo cõmunes[c] ambob9 esse: hoc enim iuris est, & si neutri9 legati nomine quicquã esset exceptũ.

1 ¶ Quòd si hoc modo esset legatum, *textores omnes præter vernas:* & rursus, *vernas omnes præter textores:* qui & verna & textor esset, neutri fuisse legatum.

2 ¶ Nihil[d] distat: vtrùm ita legetur, *Titio & Mæuio:* an ita, *Titio cum*[e] *Mæuio.* vtrobique enim coniunctim legatum videtur.

3 ¶ Si alteri Stichum heres dederit, quem duobus dare damnatus fuerat: & antequam interpellaretur ab altero[f], Stichus mortuus[g] est: heres non tenetur: quia nihil[h] per eum factum intelligitur.

De legato generali. 1. Si testator de re certa sensit: nec apparet, de qua cogitauit.

37. *Vlpianus* "libro 21. ad Sabinum."

LEgato generaliter relicto veluti hominis: Gaius Cassius scribit, id esse obseruãdum, ne optimus[i], vel pessimus[k] accipiatur[l]. quæ sententia rescripto Imperatoris nostri, & Diui Seueri iuuatur. qui rescripserũt, homine[m] legato actorem non posse eligi[n].

1 ¶ Si de certo fundo sensit testator, nec appareat, de quo cogitauit: electio[o] heredis erit, quem velit dare. aut, si appareat, ipse fundus vindicabitur. Sed & si lancem legauerit: nec appareat, quam: æquè electio est heredis, quam velit dare.

De acquisitione, & repudiatione pro parte. 1. De effectu repudiationis.

38. *Pomponius* "libro sexto ad Sabinum."

LEgatarius[p] pro parte adquirere, pro parte[q] repudiare legatum nõ potest: heredes[r] eius possunt: vt alter eorum partem suam adquirat, alter repudiet.

1 ¶ Si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere: pro[s] eo erit, quasi nec legatum quidem sit & ideo dicimus, nec confusas seruitutes, si fortè prædium mihi legatum prædio meo debuerit seruitutes. & integra furti actio manebit, si seruus legatus sit "ei," cuius nomine furti agere poterit legatarius.

De fuga aut absentia serui legati. 1. De fructibus & cæteris accessionibus & rei legatæ interitu. 2. Si res vendita ante traditionem legetur venditori. 3. Vel extraneo. 4. De lapide cædendo. 5. De oneribus præteritis ab herede soluendis. 6. De verbo homonymo. 7. De re aliena. 8. De re principis. 9. De re vniuersitatis. 10. De re principis.

39. *Vlpianus* "libro 21. ad Sabinum."

CVm[t] seruus legatus in fuga[u] "esset," vel longinquo absens exigatur, operam præstare heres debet, vt[x] eam rem requirat, & præstet. & ita Iulianus scribit. nam & sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus "libro vicesimo epistolarum."

APud Iulianum quærit. putátque, sumptum præstandum. quod & ego arbitror sequendum.

1 ¶ Fructus[y] autem hi deducuntur in petitionẽ, non[z] quos heres percepit, sed quos legatari9 percipere potuit. & in id operis seruorum, vel vecturis iumentorum, vel naulis[a] nauium dicendum. ¶ Quod in fructibus dicitur, hoc[b] & in pensionibus vrbanorum ædificiorum intelligendum erit. ¶ In vsurarum autem quantitate mos[c] regionis erit sequendus. iudex igitur vsurarum modum æstimabit, & statuet. ¶ Ipsius quoque rei interitum post[d] moram[e] "debet," sicut[f] in stipulatione, "si post moram res interierit, æstimatio eius pręstatur." Item partus[g] ancillarum. ¶ Et si seruus fuerit legatus: & hereditas[h], vel legatum, vel quid per eum adquisitum sit: heres præstare debet. 2 ¶ Si Titius à me rem emisset: & eandem[i] mihi legasset, antequam[k] ei traderem: mox[l] ei tradidero, & pretium recepero: videtur[m] quidem is prima[n] facie rem mihi meam[o] legasse, & ideo legatum non consistere. sed ex[p] empto actione liberatus, vtique per[q] legatum rem vindicare potero, quam tradidi. Sed si[r] nõdum erat solutum mihi pretium[s]: Iulianus scribit: ex vẽdito quidẽ me acturũ, vt pretium exsequar: ex[t] testamẽto verò, vt rem, quam vẽdidi, & tradidi, recipiam. Idem subiungit: si pretiũ quidem mihi erat solutũ, rem autem nondum tradiderã: ex testamento me agẽtem liberationem[u] consequi[x].

3 ¶ Idem Iulianus scribit: si fundũ testator, quẽ ab alio emerat, mihi legauit: heredem cogendum[y] mihi actionẽ[z] ex empto præstare: scilicet si nondũ res tradita fuerit vel defuncto[a], vel heredi[b]. 4 ¶ Si quis alicui legauerit, *licere*[c] *lapidem cædere:* quæsitũ est, an etiã ad heredẽ hoc legatum transeat. & Marcellus negat ad heredẽ trãsmitti[d]: nisi[e] nomen heredis adiectum legato fuerit. 5 ¶ Heres[f] cogitur legati prædij soluere vectigal[g] præteritũ[h], vel[i] tributũ, vel solarium[k], vel cloacarium[l], vel pro aquæ forma.

d *Et, Cũ*, hæ, inquam, particulæ eandem vim habent: vtræque coniungunt.
e *l.112. §.2.j.eod. l. 7. in fin. s. de vsufr. adcresc. l. 40. j. de vsu & vsufr. leg.*
f id heredi liceat.
g *v. Manticã 19. de Coniectur. 12.*
h Eadem est ratio in lege 114. *in fi. j. eod. adde l. 45. j. de oblig. & act.*
i *l. vlt. §. 1 in fin. Cod. comm. de legatis.*
k *l. 110. j. eod.*
l sed mediocris. *l. 14. in fi. s. eod. l. 39.* [illegible] *eod.*
m Homine seu seruo legato, actorem seruum eligere non possumus. Actor enim inter seruos potiorem locum obtinet. *vide l. 35. §. 2. Cod. de donat.*
n Electio in legatis, legatarij est, *vt hic.* quod obtinet in vindicationis legato.
o *l. 32 §. 1. s. eod.* quin & minor: si is vtilis aliquo modo esse possit. vide Socinũ *regula 212.*
p 5. *Harmenopul. 10. §. 5.*
q *l. 4. l. 6. l. 58. j. de legat. 2. adde Paul. 3 sent. 6. §. 12. adde l. 1. s. de adquir. heredit.*
r Heredibus interdum plus iuris est, quàm testatori.
s *l. 44. §. 1. l. 86. §. 2. j. eod. l. 26. Cod. de fideicommiss.*
t *l. 5. Harmenop. 10. §. 10.*
u *l. 84. §. 10. j. eodem.*
x *l. 69. in fin. j. eod.*
y *adde Paul. 3. sent. 6. §. 46.*
z De fructibus percipiendis qui tenetur heres (idem in malæ fidei possessore. *l. si nauis in fin. l. præterea, s. de rei vindic.*) eos fructus præstat non quos ipse, sed quos aduersarius percipere potuisset, vt in fructibus percipiendis habeatur ratio petitoris non possessoris. Quod obtinet in fructibus prædij vrbani, rustici, & aliis, *vt hic.*
a *vide l. 6. s. qui potiores.*
b nota argumentum à fructibus ad pensiones.
c *l. 1. s. de vsur.*
d Fructus: omnes denique alias accessiones naturales & ciuiles, heres post moram suam, præstat legatario: si modò legatarius legatum petat actione personali ex testamento (quemadmodum in bonæ fidei iudiciis fit. *l. mora. §. in bonæ. l. videamus. §. si actionem. s. de vsur.*) sin legatum petat, rei vindicatione (vt si res legata esset ipsius legatarij) fructus etiam ante moram heredis percipiet: ab eo nimirũ tempore, quo rei legatæ factus est dominus: seu tempore aditæ hereditatis. *l. si tibi homo. §. cùm seruus. j. eod.* tanquam perceptos ex re propria, *l. Herennius. s. de vsu. l. 1. l. 2. Cod. de vsur. & fruct. rei. leg* Ita titulus non excusat heredem à fructibus percipiendis quod videtur esse contrà, *l. si fundum. Cod. de rei vindic.* Quid ita? In re legata, legatarius est quasi heres *l. id tempus in fi. j. de vsur. l. quod in rerum. §. 1. s. eod.*
e vel post culpam suam & delictum *l. 47. in fi. j. eod.*
f Atqui fructus in iudiciis stricti iuris debentur à litis contestatione: in bonæ fidei, à mora. *l. cùm fundum. s. si certum: l. videamus. §. si actionem s. de vsur?* In vtroque iudicio post moram & interitum, debetur æstimatio (atque ita similitudo est contractuum stricti iuris & vltimarum voluntatum *l. si ex legati causa. j. de verb. oblig.*) in fructibus, alia ratio est inter iudicia bonæ fidei & stricti iuris.
g Partus post moram heredis, debetur legatario, *vt hic* Quin, ante moram debetur, si partus sit perceptus ex re propria ipsius legatarij. *l. si tibi homo. §. cùm seruus. j. de verb. obligat.*
h *l.* [illegible] *§. 2. in fin. j. eodem.*
i Legari mihi res mea potest, in qua alius ius habet: *l. senatus. §. qui ab hostib. j. eodem.* aut quæ mihi auocari potest, *vt hic. l. in bello. §. si quid. j. de capt.* aut dubio iure mea est.
k legatum non extinguitur mutatione rei legatæ facta ab alio in testatore. *l. quod in rerum. §. 1. s. eod.* quod extinguitur, si testator voluntate vltrò ac spontè dominiũ eius alienet *l. fideicommissa. §. si rem. j. de legat. 1.*
l etiam ex interuallo: Ita *mox* particula interdum, magnum spatium continet *l. sed & si quis. § si operas. s. de vsufr.*
m Si Testator legat venditori rem quam ab eo emit, deinde legatarius, idémque vẽditori eandem rem tradiderit testatori, pretio recepto, huiusmodi traditione non videtur legatarius ius legati abdicare.
n Prima facie videri qui dicit, deinde contrarium definit, discedit à priori opinione. *c. ad audientiam de rescript.* si nihil post definit, qui prima facie videri sibi ait, definisse rem, ipsis verbis satis intelligitur. *l. vnic. §. si verò non omnes. Cod. de caduc.*
o licèt res mea mihi legari non possit. *v. l. 13. Cod. eod.* si tamen tu in re mea ius habeas huius, iuris respectu mihi rem meam legare potes.

p Venditor tradens rem emptori liberatur actione ex empto: etiamsi non transtulerit dominium: fortè quia non erat dominus. *l. ex empto. s. de act. empt.*
q Liberationis legatum in actionem verti hinc colligunt. facit *leg. quod in fi. j. de liberatione.*
r Venditor ante receptum pretium, rem simpliciter tradẽs, fidem habere de pretio intelligitur: nisi contrà denunciet, atque ita transfert dominium.
s tunc fidem habui de pretio *l. 19. s. de contrah. empt.*
t Rem & pretiũ eius simul interdum consequimur. quoties nimirum actiones variis ex causis oriuntur: vt hic actio ex contractu oritur ad pretium: ex testamento, ad rem ipsam. aliàs rem simul & pretium consequi nõ possumus. *l. 1. Cod. si seruus extero: l. rescriptum. §. si pacto. s. de pact. lege prædia. C. de act. empt.*
u Legãs sibi debitum, ipsi debitori, liberationẽ videtur legare. de quo tamen vide hic Iasonẽ, *numero 4.* dicam etiã paulo pòst.
x Legata quæ tẽdunt ad liberationem, actionẽ pariunt *Zas. numero 11.*
y Legato nomine, heres nomen testatoris, & actionem ex eo nomine competentem cedẽdo, se ac defunctum pariter liberat, *l. seruum filij. § cum chirographum, j. eodem.*
z Legans rem sibi debitam, intelligitur legasse actionem, quam habet ad rem *Zas. adde §. 21. Inst. eodem:* Imò quiddam aliud quàm actionem. hoc enim casu legatarius non experitur sine cessione, *vt hic.* cùm actio legata est, experitur vtili actione. *l. ex legato. Cod. de legatis.* vide Cephalum *1. consil. 15. num. 7.*
a Legans rem sibi debitam ab extraneo, etsi tacitè videatur legare nomen debitoris, si tamen testator post testamentum eam rem à debitore exegerit, non extinguit legatum, *vt hic.* secus si dixisset, lego nomen debitoris Titij: quoniam id exigendo extinguit legatum *l. fideicommissa. §. si rem. j. de legat. 3.*
b Legans simpliciter rem sibi debitam ex contractu, neglecto eo legato, alia res heredi solui potest, neque propterea legatum extinguitur.
c Legato factum cohærens, personæ legatarij cohæret: vt ne transeat faciendi ius ad heredem (tametsi solet dici eãdem personam esse testatoris & heredis: idem ius esse in herede quod in eius auctore) nisi nominatim dictum sit, vt heredi quoque ius faciendi esset. Quid: quo iure factum hic dicitur cohærere legato & personæ legatarij? An quia incertum & infinitum qualitate & tempore: cùm testator legat, *licere lapidem cædere,* neque adiicit, modum tempúsue cædendi, vt putat Iason? Quid: cùm hoc ius in heredem non transire hic dicatur: licétne legatario, quamdiu vixerit sæpius ac sępius, an verò semel tãtùm lapidẽ cedere? *arg. l. boues. §. hoc sermone. j. de verb. signif.* hoc ait Aretinus: Castrensis, addubitat: Iason annum legatũ esse ait. *arg. l. cũ quidã. j. de annuis.* d est enim personale legatũ. *v. l. 22. j. de vsu & vsufr. leg.*
e *vide l. 92. j. de verb. oblig.* Renũciare emphyteusi pro se & liberis acceptæ patrẽ non posse hinc colligunt, cùm casus contingens in persona legatarij, non noceat eius heredibus *hic.* & duæ quasi concessiones videantur, vna patri: altera, liberis facta, *l. stipulatio ista. §. si quis ita. j. de verborum obligation. l. vlt. s. de pactis. Dyn. Ray. Bald. Salic. Flor. Raphael. Castrens. Ias.* nisi fortè pater adquisiuisset emphyteusin pro se & liberis heredibus. In hoc enim proposito liberi heredis facto, & renunciatione patris obligantur. *Imola. Alexand.*
f Heres cogitur soluere vectigalia & onera publica merè realia præterita, hoc est rej legatæ cohærentia, *vt hic.* Cur præterita soluere cogitur? prædium hujusmodi onerum nomine obligatum censetur *l Imperatores. j. de publ. l. 1. Cod in quibus causis pignus tacitè.* sed & fructus præteriti temporis ex ea re legata percipit heres. *§. 1. s. eodem.* igitur & hoc onus sentire debet. Quid si tale vectigal viuo testatore indictũ, & eius solutio incidat post mortem eius? Heres id vectigal præstare etiam cogitur, vt impositi vectigalis habeatur potius ratio: quàm temporis quo solui vectigal debet. *Castrens. Alex. Areti. Bald. Ias.* Quid si vectigal soluendum, par sit fructibus rei legatæ? Cynus putat tributi in futurum præstandi onus ad heredem pertinere. *arg. l. qui Concubinam. §. qui hortos. j. eodem* ne legatum alioqui penitus inutile reddatur.
g Hypothecam tacitam in collectis induci hinc colligunt, vt bona allibrata & acatastrata (sic enim loquuntur Itali) pro collectis sint tantùm subiecta hypothecæ, *l. 1. Cod. in quibus causis pignus.* ac nisi collectæ soluantur, possint vendi. *l vlt Cod sine censu: & Cod. de vendend. bonis fisci. l Imperatores. j. de publ.* Imò vendi possunt pro pœnis etiam impositis, *Alex. in notis ad Bartolum in creditor. s. de act. empt.* adeò vt post ea solenniter vendita debitor non admittatur offerens collectas: secus si non solenniter vendita. *l. 1. C. de fide & iure hastæ fisc. Bald. in l. 1. C. si propter publ. censit.* h idq. ratione legatarij. aliàs ipse fiscus potest, si vult, ab ipso prædio, i. à legatario, vel emptore & possessore, tributũ exigere *l. 7. j. de public. l. 36. j. de iure fisci. l. 5. in fi. j. de censib. l. 1. C. de annon. & tribut.* vix scio an sit vtilior casus, in hoc titulo, & qui magis occurrat.
i Vectigalis tributi, solarij, cloacarij, & aquæ formæ differentia. k de quo vide l. 15. *in fi. s. qui potior.* l *l. 27 §. 3. s. de vsufr. adcresc.*

5 Scio

a al.fatebatur. Porrò,his verbis,vulgò fatebitur:nihil aliud significatur,quàm vulgò & passim receptum esse.
b Legare minimum de incertis testator intelligitur : vt ea re,electio sit heredis eius non legatarij. *vide l.14.in fi.l.37.s̄.eod.adde l.43.in fin.ĵ.de leg.2.l.29.l.75.ĵ.de leg.3.*
c Legare res alienas (vel eas quarū difficilis paratio seu adquisitio est) possumus, *vt hic.* scientes tamen, vel coniunctæ personæ. *l.cùm alienam. C. de legat. l. vnum ex familia.§.si rē, ĵ.eod.* An & in re aliena heredem instituere? non possumus etiam scienté. *l. vlt. C. de hered.inst.* Quid ita? An quia legatū præcipuè ac secundariò rem legatam prospicit: heredis institutio, personā, vt Bald, & Iason notant?
d aliàs non *l.14. in fi.ĵ.de leg.3. l.4. §.1.ĵ.de statulib.*
e Difficultas præstationis non vitiat legatū, *vt hic.* quia nec vitiat contractum etiā stricti iuris, *l.cōtinuus. §.illud ĵ.de verb.oblig.l.in testament ĵ.de regul.*
f qui non sunt in commercio.
g Furiosus videtur, qui hortos Augusti aut rem principis vsui seruienté legat, *vt hic.* Ita furor ex sermone eius,de quo agitur, probatur. *adde l.quidam in suo, s̄. de condit.*
h Difficile, admodum, impossibile. Quis inde est effectus? huiusmodi difficultas rei legatę coherés legatū vitiat, adeò vt nec æstimatio quidé debeatur. An idem si talis difficultas tempori præstationis rei legatæ cohæreat aut conditioni?vide *l.si mihi & tibi.§.si quis.s̄.eod.l.1.s̄.de condit.inst.*

6 ¶ Scio ex facto tractatum, cùm quidā duos fundos eiusdem nominis habens,legasset fundum Cornelianum: & esset alter pretij maioris,alter minoris : & heres diceret minorem legatum,legatarius maiorem: vulgò fatebitur[a], vtique minorem [b] eum legasse, si maiorem non potuerit docere legatarius.

7 ¶ Constat, etiam res alienas[c] legari posse: vtique si parari possint[d]:etiam si difficilis[e] earum paratio sit.

8 ¶ Si verò Salustianos hortos,qui[f] sunt Augusti : vel fundum Albanum , qui principalibus vsibus deseruit, legauerit quis:furiosi[g] est , talia[h] legata testamento adscribere. 9 ¶ Item campum[i] Martium, aut forum[k] Romanum,vel ædem sacram[l] legari non posse constat.

10 ¶ Sed & ea prædia Cæsaris, quæ in[m] formam patrimonij redacta sub procuratore[n] patrimonij sunt, si legentur : nec[o] æstimatio eorum debet præstari. quoniam commercium eorum,nisi[p] iussu[q] principis,non sit : cùm[r] distrahi non soleant.

De re aliena.

40. *Idem* "lib.2.Fideicommissorum."

SEd si res aliena , cuius[s] commercium legatarius non habet,ei[t],cui ius possidēdi non[u] est. per fideicommissum relinquatur:puto æstimationem[x] deberi[y].

De rebus corporalibus vel incorporalibus. 1. De his quæ sunt ædificiis iuncta.

41. *Idem* "lib.21. ad Sabinum."

CÆtera igitur præter hæc videamus.&[z] quidem corpora[a] legari omnia,& iura [b],& seruitutes[c] possunt.

1 ¶ Sed ea, quæ ædibus iuncta sunt, legari non[d] possunt.quia hæc legari non posse senatus censuit, Auiola & Pansa[e] consulibus[f].

2 ¶ Tractari tamen poterit, si quando marmora, vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus,an legatum conualescat. &[g] si quidem ab initio non constitit legatum, ex postfacto non conualescet. quemadmodum nec res mea legata mihi, si[h] post testamentum factum fuerit alienata[i].quia vires ab initio legatum non habuit[k]. Sed,si sub [l] conditione legetur,poterit[m] legatum valere:*si[n] exsistentis conditionis tempore mea non sit, vel ædibus iuncta non sit:* secundùm eos, qui & emi[o] rem meam sub conditione, & promitti[p] mihi stipulanti, & legari aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impediet : conditionale non [q], quia ad conditionalia Catoniana non[r] pertinet.

i *§.4.inst.eodem.* ibi dixi ad Theophil.
k *l.137.§.6.ĵ.de verborum oblig.*
l *Vlpianus 24.§.9.*
m In formam patrimonij Cæsaris prædia redigi dicebantur, quæ patrimonio Cæsaris(veluti corpori alicui suo) iungebantur.
n Procurator patrimonij,qui & rei priuatæ procurator. Meminit huius Procuratoris Capitolinus in Macrino. Fuit autem institutus primùm à Seuero post Clodiū Albinum victum,*teste Spartiano.* Antea,rei familiari principis, liberti plerūque nonnunquam equites,sine aliqua muneris & administrationis forma duo,pluresve pręficiebantur *Tacit.3.* Hic procurator rei dominicæ appellari cœptus *l.penult.C.de conuen.fisci debit.* cui similis fuit posterioribus temporibus,Comes rerum priuatarum. de quo dixi *Cod.de off.Comit rerum priuat.*
o Legatorum (quorum omnino difficilis ac impossibilis præstatio est) ne quidem æstimatio debetur, *vt hic.* Quid si ignarus testator coniunctæ personæ rem principis legauit? Raphael putat æstimationem deberi: quia si sciuisset principis esse,aliud legasset.*l.si quis inquilinos.ĵ.eod.* quod Castrensis & Alex.non probat.
p Impossibile censetur , quod priuati expedire non possunt sine Principis vel domini sui consensu.*adde l.4.§.pr.& §.1.ĵ.de fideic.libert.*vide tamen *l.quidam relegatus.ĵ.de reb.dub.l.interdicit.ĵ.de condit.& demonst.*
q *l.12.Cod.de fundis patrimonialibus.* aliàs locari tantùm solent.*l.12,d.tit.Cod.*
r Patrimonium,principis sine eius iussu speciali vendi non potest. *adde l.1.s̄.de off.proc.Cæs.*
s Legata re aliena, quæ sit in commercio cuiusque præterquam legatarij, debetur æstimatio: si modò vitio legatarij impedimentum acciderit. *Ias.* Quid si quis stipuletur cuius commercium ipso non habeat, habeant cæteri ? ne quidem æstimatio debetur. *l.multum interest.ĵ.de verb.oblig.* Quid ita? stipulationes strictè interpretamur. *l.quidquid.ĵ.de verb.oblig.*
t al.&.ita Græci *καὶ*. Synopsis Basilic. 44.*Titul.1.c.38.*
u ei cui ius possidendi est. Cuiac.*ad l.34.ĵ.de verb. oblig.* reprehensus à Roberto 3.*animaduers.*11 defensus ab Antonio Mercatore 3. *notat.*11.
x *vide l.114.§.5.ĵ.eod.l.11.§.16.ĵ.de legat.3.*
y Æstimatio rei quoties debetur,peti ea etiam in libello potest.
z Edictum legatorum prohibitorium est certarum rerum , vt & certarum personarum,*vt hic.* Idem in edicto de testibus.*l.1.s̄.de testib:l.quoniam. Cod.de her.*de testamētis *l.si quæram.s̄.de testa.*de matrimoniis *c.cùm apud extr.de sponsa.*procuratorib⁹. *l.mutus.§.1.s̄.de procur.* Permissa quæque nisi prohibita sint. Prohibitum autem qui quid ait,id probare cogitur.
a *§.21.inst.eodem.*
b *l.30.§.1.ĵ.de legat.3.*
c *l.17.in fin.ĵ.de legat.3,*
d *§.3.in fin.ĵ.eodem.* Imò possunt : præsertim si sine damno auferri possunt,*l.43.§.1.ĵ.eodem:l.45.s̄.de donat.inter virum :* & auferendæ res aptandæ sunt ædificio publico *§.5.ĵ.eod.vide l.6.Cod.de ædif.priuat.adde l.11.§.14.ĵ.de legat.3.*
e Affixa ædibus nunquam legari possunt ; ne vrbs ruinis deformetur.*l.2. Cod.de ædif.priuat.* Aliud igitur fuerit,si amoueri possint, sine ædium deformatione *l.nutu.in fin.ĵ.de legat.3.l.Marcellus.ĵ.de donat.inter virum.* si ædificium illicitè factum *l. fideicommissa.§.si quis illicitè.ĵ.de legat.3.* si domunculæ affixa.*l.senatus.§.Marcellus.ĵ.eod.*si adfixa legentur ad opus aliquod publicum *§.5.ĵ.eod.*
f sub Traiano,anno Christi 123.
g Ab initio nullum, cessante etiam impedimento non conualescit. h & si post.
i *§.19.in fi. instit. eod.*
k Imò legatum mihi hoc casu debetur *l.1.in fi.ĵ.de regula Catoniana.vide Cuiac. ad l.16.ĵ.de verb.oblig.*
l Adfixa ædibus possūt legari sub conditione.*l.98.ĵ.de condit.& demonstrat.*
m sub cōditione quædam fieri possunt, quæ purè facere non licet.
n Expectatio ea iniusta non censetur, vt adfixa ædibus separentur, *vt hic.* (secus est si quis expectet, vt liber,fiat seruus : vt sacrū, fiat prophanum, *l.inter stipulantē, §.sacram.ĵ.de verborū oblig.*) Quid ita? adfixa ea iustè possunt nullis modis eximi: vt transferantur in alias ædes domini.
o mea res sub conditione mihi vendi,promitti, legariue potest, *vt hic. adde l.proprias. Codice eodem.*
p *v.l.98.ĵ.de verborum oblig.*
q *v.l.4.ĵ.de regul. Catoniana.*
r Cur regula Catoniana ad legata conditionalia & substitutiones (quæ nihil aliud sunt quàm conditionales institutiones)*l.in ratione.§.quod vulgò.ĵ.ad leg.Falcid.* non pertinet? An quòd testator qui conditionem adiicit, tempus testamenti vetat inspici,sed aliquod futurum tempus?

3 ¶ Item quæri potest, si quis binas ædes habens , alteras legauerit,& ex alteris aliquid iunctum ei, cui ædes legauit,an legatum valebit. mouet quæstionem,quòd ex senatusconsulto & constitutionibus licet[s] nobis ab ædibus nostris[t] in alias[u] ædes transferre possessoribus earum futuris:id est,non distracturis. & ita Imperator noster,& Diuus Seuerus rescripserūt.numquid ergo & legari possit ei, cui aliam domum legem ? sed negandum erit. quia cui legatum est,non est possessor futurus.

4 ¶ Si duobus domum legauerit Sempronianam , & ex ea alteri eorum marmora ad extructionem domus Seianæ,quam ei legauerat : non malè agitabitur,an valeat, quia dominus[x] est vtriusque legatarius. Et quid,si quis domum *deductis[y] marmoribus* legauerit, quæ voluit heredem habere ad exstruendam domum, quam retinebat in hereditate? Sed melius dicetur in vtroque,detractionem non[z] valere.legatum tamen valebit,vt[a] æstimatio eorum præstetur.

5 ¶ Sed si quis ad opus reipublicæ faciendum legauit:puto,valere legatum. nam & Papinianus libro vndecimo respōsorum refert, Imperatorē nostrum, & Diuum Seuerum constituisse, eos, qui reipublicæ ad opus promiserint, posse detrahere ex ædibus suis vrbanis atque rusticis, & id ad opus vti. quia[b] hi quoque non promercij[c] causa id haberent. Sed videamus,vtrùm ei[d] soli ciuitati legari possit,in cuius territorio est,an & de alia ciuitate in aliam transferre possit. & puto , non esse permittendum[e].quamquam constitutum sit,vt[f] de domo,quam aliquis habet,ei permittatur in domum alterius[g] ciuitatis transferre.

6 ¶ Hoc senatusconsultum non tantùm ad vrbem[h], sed & ad alias[i] ciuitates pertinet.

7 ¶ Sed & Diuorum fratrum est rescriptum ad libellum Procliani & Epitynchani ob debitum[k] publicū desiderantium , vt sibi distrahere[l] permittatur. quod eis ius distrandi denegauerunt[m].

8 ¶Hoc senatuscōsultum non tantùm ad ædes, sed & ad balinea, vel aliud quod ædificium, vel porticus[n] sine[o] ædibus,vel tabernas,vel popinas extenditur [p].

9 ¶ Item "hoc" prohibetur [hæc] legari,quod non aliàs[q] præstari potest, quàm vt ædibus detrahatur,subducatur.id est,marmora,vel columnæ. Idem & in regulis, "& in" tignis, & ostiis[r] senatus censuit. Sed & in bibliothecis parietibus inhærentibus.

10 ¶ Sed si cancelli "sint," vel vela : legari poterunt. Non tamen fistulæ,vel [s] castella[t].

s ¶Imò non licet,si ea detractione publicus deformetur aspectus. *l.2.Cod. de ædificiis priuatis.*
t non communibus tamen *l.si quis post hanc.Cod.de ædific.priuat.*
u etiam disiunctas,diuersas,& in alia ciuitate sitas. *§.5.vers. sed videamus.ĵ.*at non in villa.*l.si quis post hanc. Cod.de ædific priuat.*
x Pro parte dominus, verè totius rei dominus dici potest. Nam verbum *est* quod sequitur,veritatis est index: si modò veritas notari potest. aliàs secus: vt in hoc exemplo : *Florentini sint originarij Perusini.* vox *e sint* fictionis est nota , non veritatis. nec enim statuentium auctoritas quidquam valet aduersus naturam. Præstat itaque dici,Pro parte dominum, totius dominum fictè dici.
y Directò , legando , quod quis facere non potest , id & excipiendo , non facit. Vt non possis damnare legatarium, vt ex domo ei legata detrahat marmora, eáque heredi præstet : ita non possis ædes legare deductis marmoribus : hoc est, vt ex iis ædibus heres ipse detrahat marmora.
z Quidquid directò prohibetur,etiam per obliquum prohibetur.
a Legatum de adfixis domui detrahendis per se inutile est, vt detrahi possint: vtile est tamen vt debeatur æstimatio.
b Adfixa ædibus tollenda legari non possunt , nisi tollenda in opus publicum legantur. Quid ita? Qui ita legat,promercij causa id non facit,*vt hic.* nec oratione generali publica vtilitas coercenda. *l.si quis in graui.§. vtrùm s̄.ad Sillan.l.hoc modo.ĵ.de condit.& demonstr.* Ita à fauore publico vrbis ruinis non deformandæ , recedimus propter fauorem publicum maiorem.. Fauendum est vtilitati publicæ magis, quàm ornatui ædium. c quod vetitum est *l 52.s̄.de contrah.empt.v.l.vlt.ĵ.de damno.*
d Adfixa ædibus in vna ciuitate legari non possunt ad vsum publicum alterius ciuitatis, *vt hic.* Ita vni ciuitati nihil detrahendum,vt id alteri tribuatur.
e Neque enim reipublicæ suæ detrahendum est propter alterius commodum.
f Adfixa ædibus in vna ciuitate,in aliam domum nostram alterius ciuitatis transferre possumus, *vt hic.*licèt legare non possimus *vt s̄.eod.* g Eadē ratione notant, Frumēto vetito extra territoriū exportari, frumentū quemque exportare posse extra territorium,vsus sui causa. interest enim nostra frumento propter nos vti,quàm ab alio emere,etsi eodem pretio. h vrbis Romanæ statuta ad alias ciuitates extenduntur , in quibus eadem est ratio , licèt sola Roma, publicum habeat *l.eum.ĵ.de verb.signif.* i quibus hoc datum erat à senatu,vt legib.Romanis vterentur *Zas.*
k Affixa ædibus detrahere non licet ob debita vectigalia , tributa , & cætera huiusmodi. non licèt,inquam,siue ipsi domino, siue officialibus. Adfixa intellige,ostia,tegulas, fenestras. At possumus detrahere adfixa,vt fiat ædificium publicum. *§.5.s̄.eod* ?An id fit: quasi magis fauendum ornatui quàm debito publico : cùm in omnium oculos ornatus incurrat,non debitum. l hinc possis etiam colligere, nō valere legatum domus,vt diruatur *l.114.§.9.ĵ.eod.* m legimus tamen motu iudicis villas delinquētis dirui posse *l.20.s̄.com.diuid.* n Porticus appellatione domus non continetur,nisi per extensionem,*vt hic.* o porticus in ædibus *Hal.*
p sunt enim species ædificij.*l.9.in fi.ĵ.de incend.* q *§.1.s̄.eod.l.43.l.114.§.9.ĵ.eod.*
r Ostium continetur appellatione domus.*l.1.§.hoc interdict. ver:cloaca.ĵ.de cloacis.*
s *τὸ,Vel,*quibusdā videtur dispungendum *arg.l.78.s̄.de contr.empt.* t *al.*castelli.

a quæ ſpontè mouentur vt horologia. *v. Alciat. 1. parerg. 20.*
b *vide l. 79. in fin. ȷ. de verb. ſignif.*
c Quæ perpetuò, & tanquam portio ædibus inhærent, detrahi non debent. *adde l. fundi. §. Labeo. ȷ. de act. empt.*
d Deſtinata ad ædificium legari poſſunt, *vt hic.* At adfixa non poſſunt *s. eod. hac l.* Deſtinatorum & adfixorum alia ratio eſt. Deſtinatum ædificio, non eſt ædificij: nō eſt perfectū, non habetur pro impleto, ac perfecto, ac facto.
e de deſtinationis effectu *vide l. 58. §. 1. s. pro ſocio.* Deſtinata ad aliquod ædificium legari poſſunt.
f Adfixa ædibus noſtris detrahere poſſumus, vt in alias noſtras transferamus, ac poſtea propoſito mutato ea alteri tertio legare. Quid ita? vbi ab initio ſeparatio adfixorum licita fuit, licet id propoſitum mutare: vt ex poſtfacto liceat, quod aliàs non liceret.
g *adde l. 6. ȷ. de auro.*
h Cur extinctū erit legatum extinguitur, quoties facto teſtatoris, etiam neceſſario, res legata eſſe deſiit. Ita fit vt ſi rē legatam iunxerit ædibus ſuis teſtator, extinctum rei eiuſce legatum intelligatur. *adde l. Seia. ȷ. de auro.*
i Legatum facto heredis extingui iure non poteſt. *l. ſi id quod. ȷ. de liberatione.*
k Legata res, etiamſi facto heredis perierit, imò & nuda eius ignorantia ac negligentia, debetur æſtimatio legatario.

11 ¶ Sed automataria[a], aut ſi qui canthari, per[b] quos aquæ ſaliunt, poterunt legari: maximè ſi impoſititij ſint.

12 ¶ Quid ergo in ſtatuis dicēdum? ſi quidem inhærent parietibus, non licebit. ſi verò aliàs exſiſtant, dubitari poteſt. verùm mens ſenatus pleniùs accipienda eſt: vt ſi qua ibi fuerunt perpetua[c], quaſi portio ædium, diſtrahi non poſſint.

13 ¶ Proinde dicendum eſt, nec tabulas adfixas & parietibus adiunctas, vel ſingula ſigilla adæquata, legari poſſe.

14 Sed ſi parauit[d] quædam teſtator quaſi[e] tranſlaturus in aliam domum, & hæc legauit: dubitari poterit, an valeat. &[f] puto, valere.

15 ¶ Sed ſi ea, quę legauit, ædibus[g] iunxit, extinctum[h] erit legatum.

16 ¶ Sed ſi[i] heres ea iunxit, puto non extingui:

42. *Idem* "libro ſecundo Fideicommiſſorum."

SIue ſcit, ſiue ignorauerit[k].

De legato in arbitrium heredis vel extranei collato. 3. De redempto ab hoſtibus.

43. *Idem* "libro vigeſimo primo ad Sabinum."

SEnatus enim ea, quæ ſunt ædium, legari[l] (non) permiſit. hæc autem mortis tempore ædium non fuerūt. heres ergo æſtimationē præſtabit. Sed ſi detraxerit, vt[m] præſtiterit: pœnis erit locus. quamuis, vt non vendat, detraxit, ſed[n] vt exſoluat.

1 ¶ Marcellus etiam ſcribit, ſi maritus diætam[o] in[p] vxoris hortis[q], quos in dotem acceperat, fecerit, poſſe eū hæc detrahere[r], quæ vſui eius futura ſint, ſine mulieris tamen damno. nec[ſ] ad hoc ei ſenatusconſultum futurum impedimento. Ergo ſi non eſt ei obfuturum, quo minùs detrahat: dici oportebit, poſſe eum hæc legare, quæ detrahere poteſt.

2 ¶ Legatum in aliena voluntate poni poteſt[t], in heredis non[u] poteſt[x].

3 ¶ Qui ab hoſtibus redemptus eſt, legari ſibi[y] poterit. & proficiet legatum ad liberationem vinculi[z] pignoris, quod in eo habuit, qui redemit.

De peculio caſtrenſi. 1. Si quis rem ſibi legatam alij legauerit. 2. De mutatione rei legatæ. 4. De domo impoſita areæ legatæ. 5. De chirographo. 6. De nomine ſi ſeruus legetur & liber eſſe iubeatur. 8. Si ſtatuliberum heres legauerit. 9. De aditu ad fundum, cuius eſt vſusfructus legatus.

44. *Idem* "libro vigeſimoſecundo ad Sabinum."

SEruum filij[a] ſui, caſtrenſis peculij, legare pater[b] poteſt. &, ſi viuo patre mortuus ſit filius, & apud patrem peculium remanſit, conſtitit legatum. cùm[c] enim filius iure ſuo non vtitur, retrò creditur pater dominium in ſeruo peculiari habuiſſe.

1 ¶ Si quis rem ſibi[d] legatam ignorans adhuc, legauerit, poſtea cognouerit, & voluerit ad ſe pertinere: legatū valebit. quia, vbi legatarius non repudiauit, retrò[e] ipſius fuiſſe videtur, ex quo hereditas adita eſt. ſi verò repudiauerit, retrò[f] videtur "res" repudiata fuiſſe heredis.

2 ¶ Si pocula quis legauit, &[g] maſſa facta eſt[h], vel contrà: item ſi lana legetur, & veſtimentum ex ea fiat[i]: Iulianus libro trigeſimo ſecundo Digeſtorum ſcripſit, legatum in omnibus[k] ſupraſcriptis conſiſtere: & deberi, quod exſtat. quam ſententiam puto veram, ſi modo non mutauerit teſtator voluntatem.

3 ¶ Sed & ſi lancem legauit, & maſſam[l] fecit, mox poculum: debebitur poculum, durante ſcilicet voluntate.

4 ¶ Si areæ[m] legatæ domus impoſita ſit, debetur legatario[n]. niſi teſtator mutauit voluntatem.

5 ¶ Eùm, qui chirographum[o] legat, debitum legare, non ſolùm tabulas, argumento[p] eſt venditio. nam[q], cùm chirographa veneunt, nomen veniſſe videtur.

6 ¶ Sed etſi nomen[r] legetur: benignè id, quod debetur, accipiendum eſt: vt actiones aduerſus, debitorem cedantur[ſ].

7 ¶ Si idem ſeruus & legatus, &[t] liber eſſe iuſſus ſit: interdum[u] procedere ſolum legatum poterit. vt[x] puta, ſi in fraudem creditoris data erit libertas[y]. vel ſi is ſit ſeruus, qui in perpetuam[z] ſeruitutem venierit. idem erit, vel ſi ſeruus ſit fortè pignori[a] datus.

8 ¶ Si ſtatuliberum[b] heres legauerit: expediet[c] heredi ipſum ſtatuliberum præſtare, magis, quàm æſtimationem. etenim æſtimationem "veram[d]" præſtabit. ipſum uerò ſi dederit: exſiſtente conditione, nullum ſentiet dānum. iam[e] enim æſtimatio poſtea non petitur ab eo hominis liberi.

9 ¶ Si duos fundos habens teſtator, alterius mihi vſumfructum, alterum Titio leget: aditum[f] mihi legatarius non debebit: ſed heres[g] cogitur redimere aditum[h] & præſtare.

l *v. l. 41. §. 9. s. eodem.*
m *al.* vt pręſtet. *vel,* vt præſtaret. Vnde colligimus, Heredem non excuſari à pœna huius legis, ſi res adfixas ædibus ſeparauerit, vt ſatisfaceret legato ac voluntati teſtatoris.
n Solutio emptioni ſimilis. Ita lex prohibens & pœnalis venditionibus adiecta extenditur ad in ſolutū dationem *l. 1. ȷ. pro emptore: l. vlt. ȷ. quibus ex cauſis in poſſeſ. l. ſi prædium. Cod. de euict.*
o habitationem voluptatis cauſa. Alij exponunt, domunculam fructuum cauſa: & ita prædium ruſticum, *vt Aretin. Bald Rayn.* Alij domunculam etiam in vrbe, *vt Imola & Alex.* Alij habitationem patrisfamiliàs, in qua diè is habitet.
p In hortis diætas veteres habuêre, *vt hic: l. 66. §. 1. s. de donat. inter virum & vxor. l. 13. in fin. s. de vſufr. l. 41. §. 1. l. 55. §. 3. ȷ. de legat. 3. Plinius 2. epiſtol. ad Caßium.* quæ & commutatione Gręcis vſitata, Zetę dicuntur Lampridio in Heliogabalo in duobus locis.
q De hortis dixi *ad d. l. 66. & ad l. 4. §. 5. ȷ. de pecun.*
r *l. 45. s. de don. int. vir. vide Cuiac. 5. obſ. 16.*
ſ Cur non eſt impedimento? Maritus adfixa prædio dotali ita detrahens non id facit, negotiandi ſeu promerij cauſa (quod ſenatus prohibet. *l. ſenatus. l. cætera. s. eod.*) ſed neceſſitate, ne ſuas expenſas amittat *l. Marcellus. s. de donat. inter vir. l. doce ancillam. s. de rei vind. l. pro voluntar. s. de impenſis.*
t Imò, non poteſt *l. 52. ȷ. de condit. & demonſt. v. Cuiac. 2. obſ. 2.*
u Cur non poteſt legatum conferri in liberam voluntatem hæredis? Heres nunquam præſumeretur velle obligari, *l. ſub hac. ȷ. de obligationib.*
x *l. 8. ȷ. de obligat & act. v. tamen l. 11. §. 7. ȷ. de legat. 3. l. 46. §. 3. 4. ȷ. de fideicommiſſ. libert.*
y Legare homini libero (in quem ius pignoris ipſi habeamus: vt is eſt, quem ab hoſtibus redemimus) ius illud pignoris poſſumus: vt ea ratione iure pignoris videatur liberatus, *vt hic.* eodem modo, vaſallo, ius vaſallagij legare poſſumus: vt & debitori, actionem quam in eum habemus: vnde notant in his ſpeciebus, differentiam non eſſe inter legatarium ipſum & rem legatam: legatarium & rem legatam, vnum eſſe. Ita fur & res furtiua eſt fugitiuus. *l. ancilla. ȷ. de furtis: l. 1. Cod. de ſeruis fugitiuis.*
z Captiuus redemptus, redimenti eſt pignori: tantiſper dum ei redemptionis pretium ſoluerit. *l. 15. ȷ. de captiuis.*
a *¶ l. 9. verſ. idem referebat. ȷ. de caſtrenſ. peculio. adde l. 98. §. 3. ȷ. de ſolutionib.*
b An & ipſe filius caſtrenſe ſuum peculium legare poteſt? ſic ſanè: & id abalienare ſiue inter viuos, ſiue vltima voluntate *l. 2. s. ad Macedon.*
c Filiofamiliàs milite inteſtato moriente, caſtrenſia eius omnia finguntur retrô fuiſſe patris eius, *vt hic: l. proponebatur. l. hereditatem in pr. & §. pater: l. vlt. ȷ. de caſtrenſ. pecul.* eáque occupat pater iure peculij *l. 2. l. pater qui caſtrenſe. ȷ. de caſtrenſi.* Cur finguntur retrò patris fuiſſe? Quidquid filius etiam miles adquirit, patri adquirit ſtricto iure. Nam militia non eſt modus tollendæ patriæ poteſtatis *l. placet. s. de adquir. hered. l. 1. ȷ. ſi quis à parente manumiſſ. §. filiusf. Inſt. quib. mod. ius patr. l. 2. Cod. de caſtrenſi peculio. lib. 12.* Hinc fit vt publicato filio, non publicetur eius peculium, *l. 3. Cod. de bonis proſcript.*
d Legare, rem nobis legatam, ignorantes poſſumus, ſi modò legatum voluerimus ad nos pertinere, *vt hic.* Quid ſi id legatum repudiauerimus? res ita repudiata retrò videtur fuiſſe heredis. *ȷ. eodem in fi.* An valebit legatum? Bartolus, Salicetus, Caſtrenſ. Alex. ita putant: Dynus, Iacob de Aretio, Cynus, Bald. Angel. Flor. Imola, Raphael, Iaſon negant. Talis enim repudiatio, alienatio eſt. *l. magis. §. fundum, s. de reb. eorum.* vt ea re videatur extingui legatum, *l. rem legatam. ȷ. de adim. legat. ſi fideicommiſſa. §. ſi rem, ȷ. de legat. 3.*
e *l. 38. §. 1. s. eod. l. 86. §. 2. ȷ. eod l. 17. in fi. l. 34. l. 35. l. 36. s. ad l. Aquil. l. 8. ȷ. de reb. dubiis.*
f Legatum, legatarij cēſetur fuiſſe à morte teſtatoris, fictè: à die aditæ hereditatis, verè. *l. ſi tibi homo. §. cùm ſeruus. ȷ. eod.*
g legata re, ſæpiùs arte mutata, legātum non extinguitur. Huiuſmodi iterata mutatio, non cōtinuatam voluntatem efficit.
h legatum conſiſtit *ȷ. eod.* Imò, non conſiſtit, *l. 36. in pr. s. de vſufruct.*
i legatum conſiſtit *ȷ. eod.* Imò, non conſiſtit. *l. 88. in princ. ȷ. de legat. 3.*
k *§. 3. ȷ. eod. l. 49. §. 5. l. 88. in fin. ȷ. de legat. 3. adde l. 9. in princ. verſ. hæc omnia. §. 2. ȷ. de tritico.*
l *vide §. 2. s. eod.*
m In area legata ædificatum, legatario debetur, etiam vltra areā ipſam. Ita legato ſolo, cedit ſuperficies & ædificiū ei pòſt impoſitū *facit l. Paulus. s. de pignorib. l. adeò. §. cùm in ſuo. ȷ. de adquir. rerum dom. l. 2. Cod. de rei vindic.* Augmentum legati, cedit legatario, *l. ſi ex toto. l. quod in rerum. §. 1. s. eodem.*
n & ipſa domus, & ſuperficies. *l. 39. ȷ. de leg. 2.* Chirographum qui legat debitum legat. ſunt iſta ſynonima, chirographum, debitum, creditum, quod debes, nomen debitoris actiones. His ſpeciebus, effectu ipſa actio cenſetur legata, *vt hic.* aliud fuerit, ſi quis legauerit ſpecificè rem ſibi debitam: id enim legatum, rei eſſe dicitur non actionis. Inter hæc duo diſcrimen conſtituitur. Priore caſu, legatarius, ſine vlla ceſſione heredis, actione ſua vtiliter experiri poteſt: poſteriore, ſine ceſſione non poteſt. *l. ex legato. C. de legatis: l. 39. §. 2. s. eod. vide Cephal. 1. Conſil. 15. v. l. 59. ȷ. de legat. 3. v. l. 1. Cod. de donat.*
p Argumentum à venditione ad legatum: à contractu ad vltimas voluntates valet affirmatiuè, *vt hic.* adde quæ ſcripſi *ad l. 3. ȷ. de verb. oblig.* Quo iure? Contractibus cùm minus faueatur, licèt à minori ad maius interpretationem extendere atque argumentari.
q Chirographo legato vel vendito, non tabulæ, ſed debitum, & nomē ipſum quod tabulis continetur, legatum & venditum intelligitur, *vt hic.* Quid ita? legatum aliàs ridiculum eſſet & inutile.
r *l. 39. §. 3. ȷ. eodem*
ſ Legato nomine debitoris, liberatur heres teſtatoris cedendo legatario actionē, *vt hic. l. ſi ſic. §. 1. ȷ. eodem.* vnde notant, heredē ſuo ſumptu & impenſa id nomen exigere non cogi: Imò ne quidem ſuis ſumptibus inſtrumentum nominis dare. *Bald. Angel. Flor. Alex. Iaſon.*
t Hæc capita ſeparata ſunt, & ad diuerſas perſonas referuntur, vt ea re vtile per inutile non vitietur. *l. ſancimus. Cod. de donat. l. 1. §. illud. §. Trebatius. ȷ. de aqua quotid.*
u Interdum, vox, inquam, illa, *Interdum* natura ſua denotat regulam generalē contrariam eſſe. *l. interdum. s. de condict. indeb.*
x Legatus vni ſeruus & liber eſſe iuſſus in fraudem creditorū, non fit liber: valet eo caſu legatum ſerui. Libertatis datione inutili, non reuocatur legatū ſerui ipſius, cui libertas ita data eſt inutiliter.
y tunc enim qui inutiliter manumittitur, legari eodem teſtamento poteſt. *l. 37. ȷ. de legat. 2.*
z id enim fieri poteſt. *v. l. 5. Cod. ſi mancip. ita fuerit alien.*
a *l. 3. C. de ſeruo pign. dato.* b *l. 81. §. 9. ȷ. eodem.*
c vbi euictio non debetur, cōſultius eſt rem ipſam præſtare, quàm æſtimationem.
d *adde l. mortis cauſa in fi. ȷ. de donat. cauſa mortis.*
e Æſtimatio (poſt rem ipſam ſemel à nobis præſtitam) ampliùs à nobis peti non poteſt, *vt hîc.* Quid ſi æſtimationem rei præſtiterit legatæ, cuius legatæ conditio non extitit: An eam æſtimationem repetet? non repetet. Quid ita? tanti videtur æſtimaſſe dubium euentum conditionis, *l. ſi ſeruus. s. de condit. furt. l. ſi heres. l. Lucius. §. vlt. ȷ. ad Trebell.*
f vſufructu fundi legato, intelligitur via ad fundum fructuarium neceſſaria legata, per alium fundum teſtatoris, *vt hic.* Quid ita? fundum fructuarium aut fundi vnius vſumfructum videtur ea qualitate & conditione legaſſe, qua ipſe habuit: *l. damnat. §. 1. ȷ. de vſufr. l. binas. s. de ſeruit. vrban. l. 1. §. vltimo, s. ſi vſusfr. petat. l. teſtator. s. ſi ſeruitus vindic.* Quid: eo nomine in quem agetur? non in legatarium alterius fundi, è cuius fundo ſeruitutem expectamus, ſed in ipſum heredē. Cur non in legatarium fundi? quia nihil ab eo mihi legatum eſt, ſed ab herede.
g *l. 15. ȷ. de vſu & vſufructu leg.*
h *adde l. vlt. in princ. s. de ſeruitutib. vrban.*

Si legatarius

a res quæ ſubiacet pupillari ſubſtitutioni ignoranter alienari poteſt *Bald.* Atqui res obnoxiæ reſtitutioni ex ſubſtitutione fideicommiſſaria & vulgari, alienari non poſſunt. *l.* ... *§.in autem. Authent. res quæ. Cod. comm. de legat?* Aliud eſt in ſubſtitutione pupillari, *vt hic: l. qui filium, ꝫ. vbi pupilli: l.1.§.ſe. ꝫ. de tutelæ & rat.* Cur aliud? Vt teſtator poteſt ſua alienare, facto teſtamento, *l. cùm hic ſtatus. §. oratio. ꝫ. de donat. inter virum. l. fideic. §. rem. ꝫ. de legat. 3.* ita pupillus poſt ſubſtitutionem pupillarem, quia ſubſtitutio pupillaris eius eſt teſtamentum. *Papinianus. §. ſed nec impuberis. ꝫ. de inofficio. l.2.§. prius. l. patris & filij. ꝫ. de vulgar.* Præterea ſubſtitutio pupillaris bono pupilli inuenta eſt, non vt ei ſit oneri. *Inſt. de pupillari.* & eo differt à fideicommiſſaria & vulgari: quæ oneri ſunt *l. coheredi. §. cùm filio. ꝫ. de vulgar.* An dicemus potiùs, poſt Baldum & Alexandrum, Pupillum habentem ſubſtitutum pupillarem, non poſſe res ſubſtitutioni obnoxias, niſi ob iuſtã cauſam, alienare. *arg. l.1. §. ſed nonnullos, ꝫ. de tutelæ & rationib. diſt?* An dicemus *d. §. ſed nonnullos,* referendũ eſſe ad ſubſtitutionem fideicõmiſſariam cum Iaſone?

b mens (etiam ſcienter) legatũ ſiue ab extraneo ſiue ab herede, rem legatam eueniente conditione petere poteſt, *vt hic.* Quid ita? Iuri futuro etiam expreſsè renuntiari non poteſt.

c & legatum petetur, non obſtãte, quòd legatarius interim emerit ab inſtituto.

d non nominatim ac ſpecialiter *l.58. ꝫ. de euictionib.*

e In damnationis legato, electionem eſſe heredis hinc colligunt.

Si legatarius rem emerit, & alienauerit. 1. *Qualis res præſtari debet ex legato generali.* 2. *Vel ſpeciali vel ſtipulatione.*

XLVI.

45. *Pomponius* "libro ſexto ad Sabinum."

SI à ſubſtituto pupilli ancillas tibi legaſſem, eáſque tu à pupillo emiſſes[a], &, antequam[b] ſcires tibi legatas eſſe, alienaueris: vtile legatum eſſe[c], Neratius, & Ariſto, & Ofilius probant.

1 ¶ Heres generaliter[d] dare damnatus[e], ſanum eum eſſe promittere[f] non[g] debet. ſed furtis, & noxiis ſolutum eſſe, promittere debebit. quia ita[h] dare debet, vt[i] eũ habere liceat. ſanitas autem ſerui ad proprietatem[k] eius nihil pertinet. ſed ob id, quòd furtum fecit ſeruus, aut noxam nocuit, euenit, quo minùs eum habere domino liceat. ſicuti ob id, quòd obligatus eſt fundus, accidere poſſit, vt eum habere domino non liceat.

2 ¶ Si verò certus homo legatus eſt: talis[l] dari debet, qualis[m] eſt.

46. *Idem* lib. 9. Epiſtolarum.

QVæ de legato dicta ſunt: eadem[n] transferre licebit ad eum, qui vel Stichum, vel hominem dari[o] promiſerit.

Quando & vbi legatum ſolui debet. 2. *De ſeruo legato qui in fuga eſt.* 3. *De duobus ſeruis alternate legatis.* 4. *Si res periit aut non comparet.* 5. *De culpæ æſtimatione.* 6. *De interitu rei legatæ.*

47. *Vlpianus* "libro vigeſimoſecundo ad Sabinum."

CVm res legata eſt: ſi quidem propria fuit teſtatoris, & copiam eius habeat heres: moram facere non debet[p]: ſed eam præſtare[q]. Sed ſi res alibi ſit, quàm vbi petitur: primùm quidem conſtat, ibi[r], eſſe præſtandam, vbi[ſ] relicta eſt. niſi alibi teſtator voluit. nam ſi alibi voluit: ibi præſtanda eſt, vbi teſtator voluit, vel vbi veriſimile[t] eſt eum voluiſſe. & ita Iulianus ſcripſit tã in propriis, quàm in alienis legatis. Sed ſi alibi relicta eſt, alibi[u] autem ab herede tranſlata[x] eſt dolo[y] malo eius: niſi ibi præſtetur, vbi petitur: heres condemnabitur doli ſui nomine. cæterùm ſi ſine dolo: ibi præſtabitur, quò tranſtulit.

1 ¶ Sed ſi id[z] petatur, quod[a] pondere, numero, menſura continetur: ſi quidem certum corpus legatum eſt: (veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa) ibi præſtabitur, vbi relictum eſt: niſi alia mens fuit teſtantis. ſin verò non fuit certa ſpecies: ibi erit præſtandum, vbi[b] petitur.

2 ¶ Itaque ſi Stichus ſit legatus, &[c] culpa[d] heredis non pareat: debebit æſtimationem eius præſtare. ſed ſi culpa nulla interuenit, cauere heres debet de reſtitutione ſerui, non æſtimationem præſtare. Sed & ſi alienus ſeruus in fuga ſit ſine culpa heredis, idem dici poteſt. nam "&" in alieno culpa admitti poteſt. cauebit autem ſic, *vt, ſi fuerit adprehenſus, aut ipſe, aut æſtimatio præſtetur.* Quod &

f *l.71.§.1.ꝫ. eodem. l.68. ꝫ. ad Trebellianum.*

g Legato ſeruo in genere, heres vel infirmum ſeruum dando, liberatur, *vt hic.* dat etiam mediocrem, qui dat infirmum. *arg. l. legato generaliter. ꝫ. eodem: l. ſi heres generaliter. ꝫ. eodem.*

h *l.26.§.3. ꝫ. de legat. 3.*

i In legato generis heres præſtat euictionem, *vt hic.* in ſpeciei, non præſtat *§.1. ꝫ. eodem.* An quia generi nulla eſt qualitas, vt ſpeciei *in fin. ꝫ. eod.* vt putat Bald. & Flor? An quòd in legato generis lata poteſtas eſt her[illegible] præſtanda: in ſpeciei, reciſior: vt cenſet Bellaperticanus?

k *adde l.75. in fin. ꝫ. de verb. oblig.*

l Species legata, talis ab herede præſtanda ea eſt, qualis ea eſt, *vt hic.* Quid ſi teſtator ſciuit eam eſſe alteri obligatã? heres eam luere cogitur. *l. quid ergo, §. ſi heres. l. ſi res obligata. ꝫ. eodem.*

m *l.56. l.70. l.116. in fin. ꝫ. eod.*

n hinc notare poſſumus ſimilitudinem vltimarum voluntatum, & contractuum. *v. hic Duar.* & argumentum ſumi à teſtamento ad contractus. *v. l.26. ꝫ. de pignoratitia. l.4. in fi. ꝫ. de operis libert.* & è co[illegible] *21. ꝫ. de verb. oblig.* vide hîc plura apud Iaſonem.

o Dandi promiſſor in contra[illegible] ſtricti iuris, dominium transferre cogitur, *vt hic. §. hic itaque. Inſt. de act. l. vbi autem in fi. ꝫ. de verb. oblig. l. vlt. ꝫ. de condict. ob. cauſ* An & in bonæ fidei? præſtatione eius quod intereſt, liberari putat Accurſius *in §. actionum. Inſt. de act.* quod Ioanni Fabro & Angelo diſplicet. Angelus putat Accurſij ſententiã veram eſſe in obligationibus dandi & faciendi mixtis.

p minus enim ſolueret, quàm legatum eſt *l.85. ꝫ. de ſolutionib.*

q præſtare abſque mora *Haloand.* qua intercedente, vſuras & omnem vtilitatem præſtandam Sabinus ait. Sed ſi, &c. Ita vulgata habet: Ita veteres quoque legerũt. De mora vide Hotomanum 2. *obſeruat.* 12. de vſuris. *adde l.84. in fin. ꝫ. eodem.*

r *vide l. vnic. Cod. vbi fideicommiſſ.*

ſ An vbi erat tempore teſtamenti? an vbi ea ſita eſt? Heres, ſpeciem legatam ibi in dubio præſtare cogitur, vbi ea ſita eſt: vt adeundo, non continuò contrahat eò loci vbi adit hereditatem, ſed vbi res ſitæ, *vt hic.* In contractibus, ſpecies præſtanda, vbi petitur. *l. heres abſens. ꝫ. de Iudic.*

t *l.52.§.2. ꝫ. de iudicijs.* Veriſimilis etiam voluntas defuncti ſeruanda, non tantùm expreſſa.

u Legatã rem aliò trãsferre dolo malo heres nõ debet. Quid ſi trãſtulerit? vbi eam petet legatarius præſtabit, qui antè eam alibi præſtare non cogebatur, quàm quo loco ſita erat.

x *l.38. ꝫ. de iudicijs.*

y Quid ſi ſine dolo malo, in prouinciam tranſtulerit longinquam? Idem fuerit, vt eam præſtare teneatur vbi petetur *l. ſi ſeruum. §. de iſto. ꝫ. de verbor. oblig.*

z Quantitas legata (idem in legato generis quidã ſtatuunt) præſtatur ab herede, legatariis, vbi ipſa quantitas petitur: non eo loco, vbi ea eſt, *vt hic.* Quid ita? quãtitas nullo certo loco circunſcribitur. *l. Gaius. ꝫ. de legat. 2.*

a *d. l.38. verſ. præterea.*

b vide Pekium c.33 de amortizatione bonorũ. *l.30. ꝫ. de legat. 3.*

c Heres legati ſua culpa amiſſi, præſtat æſtimationem legatario, ſiue res propria fuerit teſtatoris, ſiue áliena. Quid ſi ſine culpa amiſerit? non præſtat æſtimationem, ſed cauet ſe eam reſtiturum, vbi inuenerit.

d *§.4. ꝫ. eod.*

e ¶ *v. l.2. in fi. ꝫ. de rei vindic.*

f In legato alternatiuo electio eſt heredis, *vt hic.* Imò legatarij. *l. Lucio. ꝫ. tit. 1.* An hîc legati præſtatio relata nominatim eſt ad heredem, vt putat Dynus, Bald. Caſtrenſ. Alex. Aretin.? An potius heredis eſt electio, vbi nullam moram facit legatario, vt hinc colligit Iaſon? quod verius. Ita Sticho & Pãphilo præ[illegible]tibus, eliget heres quem præſtet: ſi præſens Stichus, abſens ſit Pamphilus, eligere abſentẽ non poteſt, vt eum det legatario. vt qui moram, ſua electione, faceret ipſi legatario: quod hîc vetatur.

in ſeruo ab hoſtibus capto conſtat.

3 ¶ Sed ſi Stichus aut Pamphilus legetur, & alter ex his vel in fuga[e] ſit, vel apud hoſtes: dicendum erit, præſentem præſtari, aut abſentis æſtimationem. totiens[f] enim electio eſt heredi committenda, quotiens moram non eſt facturus legatario. Qua ratione placuit, & ſi alter deceſſerit[g], alterum omnimodo præſtãdum. fortaſſis vel mortui pretium. Sed ſi ambo ſint in fuga: non ita cauendum, vt, ſi in poteſtate ambo redirent: ſed, ſi vel alter. & vel ipſum, vel abſentis æſtimationem præſtandam.

4 ¶ Item ſi res aliena, vel hereditaria ſine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil ampliùs, quàm cauere eum, oportebit. ſed ſi culpa[h] heredis res perit[i], ſtatim damnandus eſt.

5 ¶ Culpa autem qualiter ſit æſtimanda, videamus: an non ſolùm ea, quæ dolo proxima "ſit," verùm etiam quæ leuis eſt: an numquid & diligentia[k] quoque exigenda eſt ab herede. quod verius eſt.

6 ¶ Item ſi fundus chaſmate perierit: Labeo ait, vtique æſtimationẽ non deberi. quod[l] ita verum eſt, ſi non[m] poſt moram[n] factam id euenerit. potuit[o] enim eum acceptum legatarius vendere.

Si ſeruus heredis rem legatam ſurripiat. 1. *Si vnus ex heredibus ſeruum legatum interficiat.*

48. *Pomponius* "libro 6. ad Sabinum."

SI heredis ſeruus rem legatam, ignorante[p] domino, ſubtraxiſſet & vendidiſſet? Atilicinus, in factum[q] dãdam actionem: *vt vel noxæ ſeruum dederet dominus,* vel *ex peculio[r] præſtaret, quod ex venditione eius rei haberet.*

1 ¶ Si vnus ex heredibus ſeruum legatum occidiſſet: omnino mihi non[ſ] placet, coheredem teneri, cuius culpa factum non ſit, ne res in rerum natura ſit.

De legato cum erit quatuordecim annorum. 4. *De debito legato creditori.* 8. *De damnato vendere.*

49. *Vlpianus* "lib. 23. ad Sabinum."

SI cui legetur, *cùm[t] quatuordecim annorum erit:* certo iure vtimur, vt[u] tunc ſit quatuordecim annorũ, cùm impleuerit: & ita Imperatorẽ decreuiſſe Marcellus ſcripſit.

1 ¶ Ergo cùm eſſet ſic relictum, *cùm ad quartumdecimum annum perueniſſet, annua, bima, trima die,* & decem & ſeptem annorum mortis tempore inueniatur: præſens legatum erit. proinde ſi quindecim annorum: conſequenter dicemus, poſt biennium deberi. ſi ſedecim: poſt annum "debebitur." ſi menſes deſint ad ſeptimumdecimum annum: reſiduis menſibus "debetur." hæc ita, ſi putans minorem eſſe quatuordecim annorum, cùm iam exceſſiſſet, ſic legauit: ſi verò ſcit, triennium ad legati præſtationem ex die teſtamenti facti numerabimus.

2 ¶ Hoc[x] autem legatum & conditionale eſt, & in diem. conditionale tamdiu, quamdiu quartusdecimus annus ſit completus, poſtea in diem.

3 ¶ Et ideo, ſi quidem ante quartumdecimum annũ deceſſerit, ad heredem nihil tranſit. certè poſtea ad heredem transfert. Quòd ſi teſtamenti facti tempore minor

g *l.11. circa fi. ꝫ. de leg. 2.* h *§.2. ꝫ. eodem.*

i *ſub.* vel non compareat. hæc enim paria, non eſſe & non apparere *Bart.*

k Obligatus ex teſtamento tenetur, de leui, non de leuiſſima culpa *Bald.* ſed omnino Iaſon aduerſus Gloſſam Accurſij, & Duarenus ait, Heredem non tantùm teneri ob culpam latam, ſed etiam ob leuem, & leuiſſimam. hîc enim dicitur heres primũ leuem præſtare, deinde diligentiã. Quod quid aliud quàm leuiſſima culpa? *v. Duar. hic. adde l.108.§.12. ꝫ. eod.*

l legatæ rei interitu ante moram, heres liberatur: vt ne quidem æſtimationẽ præſtet, *vt hic.* Excipe caſum *l. cùm quidam, Cod. de condit. inſert.*

m Superueniens caſus non excuſat moram præcedentem. *Bald. l.39.§.1. in fin. ꝫ. eodem, l.108.§.11. ꝫ. eod. l.6. ꝫ. de vſu & vſufr. l.3. Cod. de vſur. & fruct. rei leg.*

n Poſt moram heres præſtat interitum rei legatæ. Quid ita? res ipſa legatario præſtita fuiſſet, potuiſſet non apud eum, ſed apud alium mori, *vt hic.* Ita aduerſus morã admittẽtes, ſtrictam interpretationẽ, iúſque ſtrictum ſequimur. *l. locum. §. condemnatio. ꝫ. de tabulis exhib. l. de ætate. §. qui facult. ꝫ. de interrog. act.*

o *l.14.§.11. in fin. ꝫ. de eo quod met. cauſa.*

p Heredis ſeruo furtũ cõmittente in re legata, domino ignorãte, heres liberatur vel ſeruũ noxæ dedendo, vel præſtando ex peculio ſerui, quod ipſe ſeruus ex vẽditione rei legatæ redegerit, *vt hic.* Imò non liberatur noxæ dedẽdo: cũ id quod ad ſe peruenerit reſtituere priùs cogatur, deinde ſeruũ noxæ dedere. *l. ſi ſeruus. ꝫ. de cond. furti?* An hac lege noſtra furti agitur: ibi, ad id quod dominus ex ſeruo cõſequutus eſt, vt Aretinus putat? An noxæ dabit, ſi nihil ad eũ peruenit: de peculio vero cõuenitur, ſi nihil peruenit? Quid ſi in ſerui peculio minus ſit, quàm pretiũ rei legatæ vẽditæ ſit? vltra peculiũ tenetur, verã æſtimationẽ præſtare *l. miles. §. decẽ. ꝫ. de re indic. l.1.§. ſi ſeruus. ꝫ. de his qui deiecer.* Quid ſi domino ſciente, ſeruus rei legatæ nocuit? dominus tenetur inſolidùm. *l.2. l. in delictis. ꝫ. de Noxalib.*

q *l.63. in fi. ꝫ. de leg. 2. l.9 §.4. in fi. ꝫ. ad exhib. adde l.52.§.20. in fi. ꝫ. de furtis.*

r De peculio actione ex ſerui delicto dominus nõ tenetur, niſi quâ quid ad eum peruenit, factúſue eſt locupletior *l.3.§. ex furtiua. ꝫ. de pecul. l. quoties. ꝫ. de noxalib.*

ſ Imò factũ coheredis nocet alteri coheredi: *l.2.§.1.§. etiamſi. l.4.§. Cato. l.5. in fi. ꝫ. de verb. oblig.* Nocet, in indiuiduis: & ſi pœnã defunctus promiſerit *d. l.2.* non nocet, *vt hic.* Imò prodeſt vt cæteri liberẽtur *l. cũ res. l. nõ amplius. ꝫ. eo.*

t *v. Cuiac. ad l.5. ꝫ. qui teſt.* Robertũ 3. *anim.* 26. Anton. Merc. 3. *not.* 26.

u *l.48. ꝫ. de cõd. & dem. l.22. ꝫ. quãdo dies leg.*

x *d. l.22. ꝫ. quãdo dies leg.*

a *l.11.§.22.j. de leg.3.* hinc sumitur exceptio, Tua non interest: Tu non es nominatus in testamento, de qua exceptione v. Oldendorp. 51. *de exception.*
b Fideiussor, debitor est creditoris, *vt & lege & magis j. de solut. l. si seruum videamus j. de verb. oblig.* vnde notat post Angelum, Iason, Fideiussorem apud pupillum, eiusdem tutorem esse non posse: cùm fideiussor apud pupillum, sit eius debitor *Auth. minoris debitor. C. qui dare tutores. v. l. 7. j. de liberat. legata*

quatuordecim annis filius inueniatur: puto tẽpus *annua, bima, prima die* præstationis, ex die completi quarti decimi ann. statim cedere: nisi euidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis.

4 ¶ Si Titio decem, quæ ego debeo, legauero, & rogauero eadem creditori præstare: fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil eius interest: heres verò potest cum legatario agere, quia ipsius[a] interest, creditori solui, ne eum conueniat. ergo, propter hoc, valebit legatum.

5 ¶ Sed si testator decem mihi sub fideiussore debuit: fideicommissi petitio non solùm heredi, sed & fideiussori competit. interest enim eius, solui mihi, quàm ipsum conuentum, mandati actionem intendere. nec interest, soluendo sit, nécne.

6 ¶ Iulianus "libro trigesimonono Digestorum scribit:"

SI fideiussor creditori legasset, quod ei deberet[b], an legatum valeret. & ait, creditoris quidem nihil[c] interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem, interest enim ipsius liberari. quippe cõueniri à fideiussoris herede non[d] poterit.

7 ¶ Quòd si idem fideiussor Titio leget, & fidei eius commiserit, *vt[e] creditori soluat:* & debitor, & fideiussoris heres agere cum Titio ex causa fideicommissi poterunt: quia vtriusque interest, legatarium soluere.

8 ¶ Meminisse autem oportet, eum[f], qui damnatur[g] "hoc solum," fundum vendere, non[h] gratis damnari hoc facere, sed hoc solum, vt vendat vero[i] pretio.

9 ¶ Quòd si certo[k] pretio sit damnatus facere: necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

De seruo communi. 1. De sententia lata contra heredem. 2. Si quis ante quæstionem de familia habitam adierit, vel necem testatoris non defenderit. 3. De nummis.

50. *Idem* "libro vigesimo quarto ad Sabinum."

SI seruus plurium sit, pro[l] dominij portione legatum ei relictum adquiret.

1 ¶ Si hereditatis iudex contra heredem pronuntiauerit non[m] agentem causam, vel lusoriè[n] agentem: nihil hoc nocebit legatariis. Quid ergo, si per iniuriam fuerit pronuntiatum, non tamen prouocabit? iniuria ei facta[o] non[p] nocebit legatariis, vt & Sabinus significat. Si tamen secundùm substitutum[q] pronuntiet: an ille legatariis teneatur, videamus. & cùm ius facit hæc pronũtiatio, quod attinet ad ipsius personam, numquid legatariis teneatur. nec enim tam improbè causari potest, secundùm se iudicatum per gratiam. respondebit[r] igitur & legatariis[s], vt creditoribus[t].

2 ¶ Si quis ante quæstionem de familia habitam, adierit heredem, vel necem testatoris non defenderit: legatorum persecutio aduersus[u] fiscum locum habet. Quid tamen si fiscus bona non adgnoscat? ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. Sed si subiecit delatorem sibi, vt ei hereditas adiudicetur, & oneribus careret, vel minùs plenè defendit causam: non se exonerat: exemplo eius, qui collusoriè [x] de hereditate litigauit.

3 ¶ Si numerus nummorum legatus sit, neque[y] apparet, quales sunt legati: ante[z] omnia ipsius patrisfamilias[a] cõsuetudo, deinde regionis[b], in qua versatus est, exquirenda est. sed & mens [c] patrisfamiliæ, & legatarij dignitas, vel caritas, & necessitudo. item earum, quæ præcedunt[d], vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

De certis nummis aut certa lance.

51. *Papinianus* "libro quarto Quæstionum."

SEd si certos [e] nummos, veluti *quos in arca habet*, aut certam lancem legauit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum, vel rei legatæ continentur: neque permutationem recipiunt: & exemplo cuiuslibet corporis æstimanda sunt.

c Imò creditoris interest. Fideiussor enim id legans creditori quod ei debeat, vtilitatem adfert creditori. Nam iure nouo creditor experiri aduersus reũ principalẽ priùs debet, deinde aduersus fideiussorẽ. *Authent. præsente. Cod. de fideiuss.* Cui beneficio videtur hoc generis legato, renunciare ipse fideiussor. vnde putat Salicetus hanc legem esse correctam. Atqui non ita est: Pone fideiussorem renunciasse beneficio d. Authenticę pręsentę? Hoc generis legato (de quo hic agitur) videtur fideiussor renunciasse ei beneficio: quod & putat Iason.
d Fideiussor legans creditori, quod ipse ei debeat, nõ se à creditore liberat: sed debitorẽ potius, vt nõ fideiussoris heredes possint conuenire, *vt hic.* Quid si heredes ipsi, creditori soluerint? ne id quidẽ repeti posse à debitore, per fideiussoris heredes notat Iason. *adde tribus. j. de vsufr earum rerum.*
e Fideiussor damnare potest legatarium, vel heredem, vt pro debitore principali, soluant.
f Vendere simpliciter damnatus heres à testatore, intelligitur iussus vendere iusto pretio.
g *l. 54. l. 89. §. 1. j. de legat. 2. l. 30. §. 3. j. de legat. 3. l. 5. s. de act. empti.*
h Nec enim est vẽditio sine pretio *l. 2. in fin. s. de contrah. empt.*
i de vero & iusto pretio, vide Fornerium 2. *select.* 19. & quę notaui *ad l. 2. Cod. de rescindẽda.* & Nouellam Romani senioris
k Vendere certo pretio damnatus heres, pretiũ egredi non debet, etiamsi modicum esset, vt eo prætextu iuuari non possit lege 2. *Cod. de rescindenda vendit. adde l. etiam. §. 1. j. de petit. hered.* nisi testator putauit, id esse iustum pretiũ, quod adiecit. *Raph. Alex. Ias. arg. l. cùm tale. §. falsam. j. de condit. & demonstr.*
l *l. 20. in fi. j. de legat. 2.* legatum seruo communi relictum, dominis adquiritur non æqualiter sed pro dominica portione, *vt hic.* vnde notant relictum castro, adquiri dominis castri non æqualiter, sed pro dominicis portionibus. *Bald. Flor. Imol. Raphael. Ias.* vt eadem ratione res nostræ nobis adquirant, vt serui. *lege casus j. de annuis legatis.*
m Sententia lata contra heredem legatariis non nocet, si ea lata sit contra heredem causam non defendentem, vel collusoriè defendentem, vel si sententia ea iniuriosa dicatur, & ab ea non appellauit, *vt hic.* His casibus exceptis, sententia lata cõtra heredẽ nocet legatariis. *l. Papinianus. §. si ex causa. s. de inoff. l. si superatus. §. 1. s. de pignorib. l. 1. j. de except. rei iudic.*

n *l. si per lusoria. in fi. j. de appel. l. qui repud. in f. s. de inof. l. diui. j. de liber. l. etsi. s. de euict.*
o facta nocebit legatariis. *Cuiac. 2. obs. 7. adde & eundem 16. obs. 32.* reprehenditur autem à Roberto 2. *except.* 13.
p *l. 14. in prin. & § 1. j. de appellat.*
q Legata relicta ab instituto censentur repetita à substituto, *vt hic.* Quid ita? substitutus, instituti locum subit. *net l. coheredi. s. de vulgari: l. Iulian. s. de hered. instit.* ita ius coniũctionis instituti, transit ad substitutum, *l. cũ ex filio. §. vlt. s. de vulgari.*

De seruis omnibus cum peculio legatis. 1. De legato repetito à substituto.

52. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

SI cui serui omnes cum [f] peculio legati sint: etiam hi serui debentur, qui nullum peculium habent.

1 Si à filio impubere sub conditione legatum sit, & filius heres exstitit, deinde mortuus est: potest dici, patrẽfamilias, qui à filio sub conditione legauit, à substituto purè repetit [g], statim voluisse à substituto dari, si filius pendente conditionę decessisset.

2. De re bis eidem lagata. 3. De seruo occiso. 4. Vel noxæ dedito. 5. De animali occiso. 6. De damno infecto. 7. De illatione mortui. 8. De seruo ad maleficium compulso ab herede, vt ab alio occideretur. 9. De seruo capto ab hostibus.

53. *Vlpianus* "libro vigesimoquinto ad Sabinum."

QVid ergo, si maiorem quantitatem à substituto reliquit? quod excedit: hoc erit, quod à substituto relictum est. quod verò concurrit cum summa superioribus tabulis inscripta, inde debebitur.

1 ¶ Sed si repetierit legatum cum alio, fortè fundum mihi legauerat ab impubere, repetiit hunc ab impuberis herede mihi & Seio: repetitio[h] hæc efficiet, vt pars mihi debeatur.

2 ¶ Si quis duos heredes scripserit, & damnauerit vnumquemque, solidam rem legatario præstare: idem est, atque si duobus testamentis legatum esset. nam & si mihi, & filio, vel seruo meo esset eodem testamento legatum: sine dubio valeret legatum vtriusque, vt & Marcellus apud Iulianum adiicit.

3 ¶ Si heres hominem legatum occidit ob facinus[i], "hoc est, merentem:" sine dubio dicendum erit, eum ex testamento non teneri.

4 ¶ Sed si noxæ dedit, an teneatur, quia potest redimere? & puto, teneri. 5 ¶ Sed si animal legatum occiderit: puto teneri, non vt carnem præstet, vel cætera 'λείψανα[k], id est, *reliquias:*' sed vt [l] præstet pretium, quanti esset, si viueret.

6 ¶ Item si ædes legatas ob damnum infectum possideri passus est: puto, eum teneri. debuit enim[m] repromittere[n]. 7 ¶ Sed si mortuũ intulit, fecítque[o] religiosum locum legatum: si quidem patremfamiliàs intulit, cum aliò inferre non posset, vel tam opportunè non haberet: ex testamento non tenebitur. an verò teneatur, vt pretiũ loci præstet? "&" si quidem ipse paterfamiliàs illò inferri voluit, ex testamento non tenebitur. quòd si heres intulit suo arbitrio, debebit præstare, si sit in hereditate, vnde pretium præstetur. testator enim, qui legauit, vel aliò inferri voluit, vel pretium loci legatario offerri.

8 ¶ Item si seruum non ipse occidit, sed compulit[p] ad maleficium, vt ab alio occideretur, vel supplicio adficeretur: æquissimum erit, pretium eum præstare. quòd si sua mala mente ad hoc processit: cessabit æstimatio.

9 ¶ Seruus legatus, si ab hostibus captus sit sine dolo heredis, non præstabitur: si dolo, præstabitur.

De turpi legato. 1. De conditione, si arbitratu illius nupserit. 2. De conditione [illegible] enda. 3. Quota pars debetur à singulis heredibus.

54. *Pomponius* "lib. 8. ad Sabinum."

TVrpia[q] legata, quæ denotandi magis legatarij gratia scribuntur, odio scribentis, pro non scriptis habẽtur.

1 ¶ Si Titiæ legatum relictum est, si arbitratu Seij nupsisset, & viuo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei deberi.

r Heres secundùm quẽ in causa petitæ hereditatis, etiã iniuria iudicatũ est, tenetur creditoribus & legatariis. *Dyn. Bald. Imol. Castrens. Ias.*
s *adde l. 74. j. eo.*
t *vide quæ notaui ad l. 1. s. qui testam.*
u *vide l. 9. s. de Silaniano.*
x *facit l. 1. §. 34. s. de Silaniano.*
y *l. 75. j. de leg. 3.*
z legatũ obscurum declaratur ex his coniecturis, cõsuetudine patrisfamiliàs, regionis, mẽte testatoris, dignitate legatarij, caritate, necessitudine, ex præcedentibus & sequentibus, *vt hic.* Quid: coniecturæ quæ hîc enumerãtur, quo ordine hîc enumerantur, súntne potiores? Castrensis negat, existimans potiorem esse coniecturam quæ ex antecedentibus & consequentibus ac vicinitate scripturarum ducatur. *arg. l. cùm pater. §. cùm perfectò. j. de lega. 2. l. heredes palàm. §. si quid post. s. de testam.* Contrariũ censet Pet. Imola. Alex. Aretin. *arg. cùm pater. §. j. eod. Nouell. 1. §. inordinatum: l. nec enim. j. de solut. l. 2. §. priùs. s. de vulgari. l. penult. j. de aliment: l. si cui annum. j. de annuis. l. Nummis. j. de leg. 3.*
a *d. l. 75. l. 13. in fi. s. de vsuris. l. 21. §. 1. s. qui testam. l. 3. in fi. j. de supellect.*
b *l. 31. §. 19. s. de ædilit. l. 1. s. de vsuris. d. §. 1. l. 1. in fi. de inspic. vent. l. 18. §. 3. j. de instructo. l. 34. j. de reg. iur.*
c Mens testatoris, non est mẽs eius coniecturata, sed coniecturæ quibus mentem collig[imus].
d Præcedentia lucẽ adferũt sequentibus obscuris & generalibus: & è contrà, *vt hic.* etiamsi præcedentia sint meræ præfationes. *l. vlt. s. de hered. inst. l. Titia. §. idem. j. de verb. oblig.*
e *v. l. 75. j. de leg. 3.*
f ¶ *adde l. 13. in fi. j. de manumiss. testam.*
g repetiit *Hal. adde l. 89. j. de cond. & demonstr.*
h *l. 23. in fi. Cod. eodem.*
i *l. 96. j. de verborum oblig.*
k i. reliquias: id est carnem & corium: nec ea quidem debentur vsufructuario, *l. pen. s. quib. mod. vsufr. l. 49. j. de leg. 2.*
l *l. 14. §. 1. s. de cond. furt. adde l. 49. in fi. s de rei vind.*
m Imò non debuit. *l. 15. §. 3. j. de damno.*
n quia missus est tantùm ex primo decreto *Accurs.*
o *l. vlt. j. de religiosis. l. 66. §. 4. j. de legat. 2.*
p Paria sunt, occidere, vel compellere aliquem ad delinquendum, vnde mors sequatur *Bald.*
q *§. vlt. inst. eod. l. 112. §. 3. j. eod. l. vn. in fin. Cod. de his quæ pœnæ.*

2 Sed & si serui mors impedisset[a] manumissionem, cùm tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilo minùs debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quo minùs perueniat ad libertatem.

3 ¶ Si pars heredum nominata[b] sit in legãdo, viriles[c] partes heredes debent. si verò omnes, hereditarias.

De legibus. de obligatione.

55. *Idem* "lib. 9. ad Sabinum."

NEmo[d] potest in testamento suo cauere, ne leges[e] in suo testamento locum habeant[f]. quia nec tempore[g] aut loco, aut conditione finiri obligatio heredis legatorum nomine potest[h].

De seruo legato qualis legatario præstatur.

56. *Idem* "libro quartodecimo ad Sabinum."

SI legati serui nomine stipuletur legatarius, fugitiuum eum non esse præstari: nihil veniet in eam stipulationem. quia qualis sit, talis[i] ex testamento præstari debet. nec vllum in legato damnum facere intelligeretur.

De re obligata.

57. *Vlpianus* "libro trigesimotertio ad Sabinum."

SI[k] res obligata, per fideicommissum fuerit relicta: si quidem scit[l] eam testator obligatam, ab herede luenda est: nisi si animo alio fuerit, si nesciat, à fideicommissario. nisi si vel hanc, vel aliam rem relicturus fuisset. si scisset obligatam: vel potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno. Quòd si testator eo animo fuit, vt quamquàm liberandorum prædiorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen apertè vtique de his liberandis senserit, poterit fideicommissarius per doli exceptionem à creditoribus, qui hypothecariam secum agerent, consequi, *vt actiones sibi exhiberentur*[m]. quod quamquàm suo tempore non fecerit, tamen per iurisdictionem præsidis prouinciæ id ei præstabitur.

De sumptibus in rem legatam factis.

58. *Papinianus* "libro nono Responsorum."

DOmus hereditarias exustas, & heredis nummis extructas, ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis[l], & ædificiorum ætatibus[m] examinatis, respondi.

59. *Vlpianus* "libro 33. ad Edictum."

SI[p] modò nullâ culpâ eius incendium[q] contigisset.

60. *Iulianus* libro 39. Digestorum.

QVòd si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti condictio ei competet, quasi plus debito soluerit.

61. *Papinianus* "libro nono Responsorum."

SVmptus autem in reficienda domu necessarios[r] à legatario factos, petenti ei legatum, cuius postea conditio exstitit, non esse reputandos existimaui.

De ancilla cum liberis legata.

62. *Paulus* "libro quadragesimoprimo ad Edictum."

SI ancilla cum[i] liberis legata sit: & ancilla sola, si non sint liberi: & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

De ancillis, & eo quod ex his natum erit.

63. *Celsus* "libro decimoseptimo Digestorum."

SI ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legauerit: vna mortua, Seruius partum eius negat deberi: quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto. & nec verbis, nec voluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

De captatoria scriptura.

64. *Gaius* libro quintodecimo ad Edictum Prouinciale.

CAptatoriæ[t] scripturæ simili modo neque in hereditatibus neque in legatis[u] valent.

De particula præter. 1. De conditione, si legatarius volet. 2. De dono.

a *l. 6. §. 1. j. de cōd.* [illegible]
b *l. 124. j. eod.*
c æquas *l. 23. j. ad Trebell.*
d nota locũ de ratione testandi.
e *l. 35. C. de inoffi-* [illegible] deó que testator non poterit prohibere insinuationem testamenti, si ea statuto requiritur, *Doctores hic:* non poterit prohibere liberos primi grad⁹ præsertim, quominùs detrahant quartam Trebellianicam. *v. l. 6. C. ad Sc. Trebell.* non potest fructuario remittere cautionem de vtendo fruendo arbitrio boni viri, & inuentarij conficiendi [illegible], *v. l. 1. C. de vsufr.* Cuiacius aliud putat. *arg. l. vlt. Cod. arbitr. tutel.* non potest in præiudicium creditorum, etiam creditori, remittere inuentarij confectionem, *v. l. 1. §. 1. C. de iur. delib.* non potest prohibere quo minùs heredes in perpetuum hereditatem diuidant, *v. l. 52. §. 9. l. 70. j. pro socio.* non potest legatario potestatem facere propria auctoritate, possidente herede res legatas capiẽdi legati, *v. l. 5. C. de lega. adde l. 34. §. 1. j. de leg. 2. scripsi ad l. 1. §. 2. j. quorum legatorũ.* non potest prohibere, quominùs heres res suas aliẽnet, *v. l. 8. C. de Iudæis.* sed & ius ad crescendi inter institutos. *v. l. 7. j. de reg. iur.* de quibus *v. Clar. 3. sent. in §. testamẽta. q. 61. & seq.*
f *l. 112. in fin. j. eod. l. 7. §. 16. s. de pact. l. 6. s. de adminis. tut. l. 13. Cod. de testam. l. 27. j. de reg. iur. v. Iul. Clarum 3. sent. §. testamentum. q. 61.*
g de tempore, loco, & conditiõe *v. Duar. hic.*
h testator sc. potest tamen ipse heres pacto ius suũ deterius facere.
i *l. 45. in fi. s. eodem.*
k *5. Harmenop. 10. §. 57.*
l *l. 6. C. de fideicommiss. §. 11. in fi. inst. hoc tit l. 21. s. de probat.*
m exhibeantur.
n Qui in cõseruandis rebus hereditariis sumptus factus est, imputari debet *l. 19. in fin. j. ad Trebell.*
o [illegible] & quantitate [illegible] lineiorũ [illegible] modulo late[illegible], aut cæmen[illegible], aut marmo[illegible] operis æsti-

65. *Idem* "libro primo de legatis ad Edictum prætoris."

SI ita legatum sit: *Seio seruos decem do, præter eos decem, quos Titio legaui:* si quidem decem tantùm inueniantur in hereditate, inutile est legatum: si verò ampliores, post eos, quod Titius elegit, in cæteris valet legatum: sed non in ampliores, quàm decem, qui legati sunt. quòd si minùs sunt, in tantos, quanti[x] inueniantur.

1 ¶ *Illi, si[y] volet, Stichum do.* conditionale est legatum: & non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit. quamuis aliàs quod sine adiectione, *Si volet*, legatum sit, ad heredem legatarij transmittitur. aliud[z] est enim iuris, si quid tacite[a] cõtinetur: aliud si verbis exprimatur. 2 ¶ Si domus fuerit legata: licèt particulatim[b] ita refecta sit, vt nihil ex pristina materia supersit: tamen dicemus, vtile manere legatum. at si, ea domu destructa, aliam[c] eodem loco testator ædificauerit: dicemus, interire legatum. nisi aliud testatorem sensisse, fuerit adprobatum.

De re emenda, vel vendenda.

66. *Idem* "libro 18. ad Edictum Prouinciale."

ET si æquo pretio emere[d] vel vendere[e] iusserit heredẽ suum testator: adhuc vtile legatum est. quid enim, si legatarius, à quo temere fundum heres iussus est, cùm ex necessitate eum fundum vẽderet, nullum inueniret emptorẽ? vel, ex diuerso, quid, si legatarij magni interesset, eum fundum emere: nec aliter heres vendıturus esset, quàm si testator iussisset?

De delicto serui legati. 1. Quotam partem singuli heredes debent.

67. *Idem* "libro primo de legatis ad Edictum prætoris."

SEruus vni ex heredibus legatus, si quid in hereditate malitiosè fecisse dicatur, fortè rationes interleuisse[f], non aliter adiudicandus est, quàm ex eo, volentibus coheredibus, quæstio habeatur. Idem est, & si extraneo fuerit legatus.

1 ¶ Si ex pluribus heredibus ex disparibus partibus institutis, duobus eadem res legata sit: heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili[g] id legatum habere debent.

De legato post mortem patris. 1. Vel domini. 2. De libertate relicta seruo legato.

68. *Idem* "libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale."

SI *post mortem patris* filio legetur: dubium non est, quin, mortuo patre, ad filium pertineat legatum. nec intersit[h], an patri hæres extiterit, nécne.

1 ¶ Sed si seruo *post mortem domini* relictum legatum est, si quidem in ea causa durabit, ad heredem domini pertineat vsque adeo, vt idem iuris est, & si testamento domini liber esse iussus fuerit. antè enim cedit dies legati, quàm aliquis heres domino existat[i]. quo fit vt hereditati adquisitum legatum, postea herede aliquo existente ad eum pertineat: præter quàm si suus heres aliquis, aut necessarius domino ex eo testamento factus erit. tunc enim quia in vnum concurrit vt & heres existat, & dies legati cedat, probabilius dicitur, ad ipsum potiùs, cui relictum est, pertinere legatum, quàm ad heredẽ eius, à quo libertatem consequitur.

2 ¶ Si purè[k] legatus seruus, sub conditione liber esse iussus fuerit: sub contraria condicione valet legatum: & ideo, existente conditione, legatum peremitur: deficiente, ad legatarium pertinebit. & ideo si pendente conditione "libertatis" legatarius decesserit, posteáque defecerit conditio "libertatis:" ad heredem legatarij non pertinet legatum.

3 ¶ Quòd si idem purè legatus sit, & ex die liber esse iussus erit: omnimodo inutile legatum est, quia, diem vẽturam, certum est. ita Iulianus quoque sensit.

4 ¶ Vnde ait: Si seruus Titio legatus sit, & idem post mortem Titij liber esse iussus fuerit: inutile legatum est[l]: quia moriturum Titium, certum[m] est.

Si seruo legato legetur. 1. De alienatione serui sub conditione legati. 2. De ære alieno soluendo, de dote. 3. De seruitutibus. 4. De rationibus reddendis. 5. Si dubitetur an res legata extet.

69. *Idem* "libro 2. de legatis ad Edictum prætoris."

SEruo legato[n] legari posse, receptum est: quòd adita hereditate, statim seruus adquiritur legatario, deinde sequetur legatum.

matione facta. *Cuiac.* Alius tamen, ætatis vocabulo intelligit æstimationẽ factã tẽporis quo ædes ab herede restauratæ duraturæ essent, quẽ reprehendit Cuiacius 18. *obs.* 38. v. eundem Cuiacium de ætatis vocabulo 6. *obs.* 3. Alij legũt, quãtitatibus, alij qualitatibus. *Forner. 1. select. 2.*
p tunc enim teneretur.
q *l. 3. §. 1. s. de off. Præf. vigil.*
r necessariò factos petenti legatario, legatũ, cuius postea conditio extitit, non esse reputandos, &c. audio doctissimum virum Iacobum Cuiaciũ, hanc legem ita emendasse.
s *v. l. 3. j. de peculio legato.*
t captare, est venari & aucupari lucrum. Porrò, Captatoriæ scripturæ, αἱ χάριν ἀνταμείψεως γραφαί. *Synopsis Basilic. 1. c. 56.*
u neque in Institutionibus, *l. 11. C. de test. militis. l. 70. s. de heredibus instit.*
x ¶ *l. 8. §. 2. j. de legat. 2.*
y Magis enim operatur expressum, quàm tacitum *Bald.*
z *l. 69. j. de condit. & demonst.*
a *l. 47. j. de cond. & demonst.*
b Per partes *l. 10. §. 1. s. quib. mo. vsusfr. 5. Harmenop. 10. §. 32.*
c *l. 7. j. de instruct. adde l. 76. s. de iudic.*
d Factum legari potest *l. 108. inf. j. eod.*
e *l. 49. §. 8. 3. eod.*
f *v. l. 12. C. de testam. ordinand.*
g *l. 2. j. de instructo.*
h Vbi fit mentio filij ab extraneo, filius non venit vt heres, sed vt filius, sec⁹ si à patre. *v. l. 17. §. 4. s. de pact.*
i i. cedit à die mortis *l. 1. §. 5. C. de caducis.*
k *l. 20. j. de vsu & vsufructu leg.*
l Imò, non est inutile *l. 65. in fi. j. de leg. 2.*
m Mors certa, dies mortis incertus.
n *l. 91. §. 3. j. eodem.*

1 ¶ Si seruum sub conditione legatum heres alienauerit[a], deinde cõditio extiterit: potest nihilominùs à legatario vindicari: nec extinguitur legatum.

a l.15. ff. de rebus dubiis.

2 ¶ Si testator quosdam ex heredibus iusserit æs alienum soluere: non creditores habebunt aduersus eos actionem. sed coheredes[b], quorum interest hoc fieri. Nec solùm hoc casu alius[c] habet actionem, quàm cui testator dari iussit: sed alij quoque. veluti si filiæ nomine genero aut sponso dotem dari iusserit. non enim gener, aut sponsus, sed[d] filia habet actionem, cuius maxime interest.

b l.20.§.3.§.8. ff. familiæ.
c l.11.§.22. ff. de legat.3. l.8.§.3. ff. de liberat. legata.
d aliud in dote. l.5. C. de dotis promiss.

3 ¶ (Si fundus, qui legatus est,) seruitutem debeat impositam: qualis[e] est, dari debet. Quòd si ita legatus sit, *Vti[f] optimus maximusque*: liber[g] præstandus est.

e l.66.§.6. ff. de legat.2.
f adde l.91.§.4. ff. de legat.3. l.22. ff. de instructo.
g l.59. ff. de contrah. empt. l.75. ff. de euiction.

4 ¶ Seruus, qui in negotio fuerit, legatus, nõ antè tradi debet, quàm rationes explicet. & si ad iudicium itum sit, iudicis eædem partes esse debent.

5 ¶ Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit, dubitetur: fortè si dubium sit, an homo legatus viuat: placuit, agi quidem ex testamento posse, sed officio iudicis contineri, vt cautio[h] interponeretur, qua heres caueret, eam rem persecuturum, &, si natus sit, legatario restituturum.

h l.39. ff. eod.

De furto, de seruitutibus.

70. *Idem* libro octauodecimo ad Edictum Prouinciale.

SI seruus Titij furtum[i] mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto seruum tibi legauerit: non est iniquum, talem[k] seruum tibi tradi, qualis apud Titium fuit. id est, vt me indemnem præstes furti nomine, quod is fecerit apud Titium.

i l.64. ff. de furtis.
k l.45. in fi. ff. eod.

1 ¶ Nam & si fundus, qui meo fundo seruiebat, tibi legatus fuerit: non aliter à me tibi præstari debeat, quàm vt pristinam seruitutem recipiam.

2 ¶ Nec dissimile est ei, qui mãdato alicuius seruum emit, vel ei, qui seruum redhibet: qui omnes non[l] aliter restituere seruum coguntur, quàm vt ratio habeatur furti, quod ab eo seruo factum fuerit, vel antequam negotiũ contraheretur, vel postea.

l l.23.§.8. ff. de ædilitio.

3 ¶ Quare & si post aditam hereditatem seruus legatus heredi furtum fecerit, ita præstari debebit, vt ob hoc delictum quasi litis æstimatio à legatario sufferatur heredi.

De domo. 1. De euictione. 2. De tempore ad soluendum dando. 3. De æstimatione loco rei præstanda. 5. De fundo vectigali.

71. *Vlpianus* libro quinquagesimoprimo ad Edictum.

SI domus alicui simpliciter sit legata, neque adiectum, quæ domus: coguntur[m] heredes, quam vellet, domũ, ex his, quas testator habebat, legatario dare. quòd si[n] nullas ædes reliquerit: magis derisorium est, quàm vtile legatum.

m cogetur heres, quam domũ volet ex his, *vulg. l.106. ff. de verbor. obligat.* coguntur heredes quam domum volent ex his *Hal.* adde l.32.§.1. ff. eod.
n d. l.106.

1 ¶ De euictione an cauere debeat is, qui seruũ præstat ex causa legati, videamus. & regulariter dicendum est, quotiens siue iudicio præstita res legata euincitur, posse eam ex testamento peti. cæterùm si iudicio petita est, officio iudicis cautio necessaria est, vt sit ex stipulatu actio. 2 ¶ In pecunia legata confitenti heredi modicum[o] tempus ad solutionem dandum est. nec vrgendum ad suspiciendum iudicium. quod quidem tempus ex bono & æquo prætorem obseruare oportebit.

o vide l.1.§.6. ff. si quis testamento.

3 ¶ Qui confitetur se quidem debere: iustam autem causam[p] adfert, cur vtique præstare non possit: audiendus est. vtputa si aliena res legata sit, negétque dominum eam vendere, vel immẽsum pretium eius rei petere adfirmet. aut si seruum hereditarium neget se debere præstare: fortè patrem suum[q] vel matrem, vel fratres naturales[r]. æquissimum est enim, concedi ei, ex hac causa æstimationem officio iudicis præstare.

p v. l.45.§.1. ff. eo. l.29.§.3. ff. de leg.3.
q facit l.8. ff. de pignorib.
r l.11. ff. de manumiss. vindict. In auctione, fratres hostilis hasta nõ diuidit. *Seneca 9. Controuers.3.*

4 ¶ Cùm alicui poculum legatum esset, vellétque heres æstimationem præstare, quia iniquum esse aiebat, id separari à se: non impetrauit id à prætore. alia enim conditio est hominum, alia cæterarum rerum. in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod suprà probauimus.

5 ¶ Si fundus municipum vectigalis[s] ipsis municipibus sit legatus, an legatum cõsistat, petíque possit, videamus. & Iulianus libro trigesimo octauo digestorum scribit, quamuis fundus vectigalis municipum sit, attamen, quia[t] aliquod ius in eo is, qui legauit, habet, valere legatum.

s Vectigalis fundus legari, etiam ipsis municipib9 potest.
t adde l.16. in fi. ff. quib. mod. vsufruct.

6 ¶ Sed & si non municipibus, sed alij fundum vectigalem[u] legauerit: non[x] videri proprietatem rei legatam, sed id ius, quod in vectigalibus fundis habemus.

u l.1. ff. si ager vectigalis. Eadem ratio in tabernis: quæ in solo publico l.32. ff. de contr. empt.
x Vectigalis fundi possessor proprietatẽ non habet sed ius tantùm: proprietas, penes ipsum municipium est.

72. *Paulus* libro quadragesimooctauo ad Edictum.

SI quis legauerit fundum Cornelianum, exceptis vineis, quæ mortis eius tempore erunt[y]: si nullæ vineæ erunt, legato nihil decedit.

y vide l.123. ff. de verb. sign.

De iusso facere, vt quis habeat. 1. De ciuitatibus & viris.

73. *Gaius* libro 3. de legatis ad Edictum prætoris.

SI heres iussus sit facere, vt Lucius centum habeat: cogendus est heres centum dare: quia nemo facere potest, vt ego habeam centum, nisi mihi dederit.

1 ¶ Vicis legata perinde licere capere, atque ciuitatibus †, rescripto Imperatoris nostri significatur.

† vide l.122. ff. eodem.

De repetitione legati à substituto.

74. *Vlpianus* libro quarto Disputationum.

LIcèt Imperator noster[z] cum patre[a] rescripserit, videri[b] voluntate testatoris repetita[c] à substituto, quæ ab instituto fuerant relicta: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit euidens diuersa[d] voluntas quæ ex multis colligetur: an quis ab herede legatũ vel fideicommissum relictum, noluerit à substituto deberi. quid enim, si aliam rem relinquit à substituto ei fideicõmissario vel legatario quam ab instituto non relinquerat? vel quid, si certa causa fuit, cur ab instituto relinquerat, quæ in substituto cessaret? vel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? in obscura igitur voluntate locum habere rescriptum, dicendum est.

z Antoninus sc.
a Seuero sc. lege 61. in fi. ff. de legat.2. l.4. C. de Sc. Trebell.
b de hac præsumptione vide Alciatum 3. præsumpt.35. adde Socinum regul.334.
c l.50.§.1. ff. eod. l.126. in fi. ff. eod. l.61. in fin. l.77.§.15. l.82.§.1. ff. de legat.2.
d coniectura cõiecturam tollit.

De legato collato in arbitrium heredis. 1. De eo quod quis debet. 3. Alternate.

75. *Idem* lib.5. Disputationum.

SI sic legatum vel fideicommissum sit relictum, *si æstimauerit[e] heres, si comprobauerit, si iustum putauerit*: & legatum, & fideicommissum debebitur. quoniam quasi viro[f] potiùs bono ei commissum est: non in meram voluntatem heredis collatum.

e vide l.11.§.7. ff. de legat.3.
f l.24. ff. locati.

1 ¶ Si mihi, quod Titius debet, fuerit legatum, neque Titius debeat[g]: sciendum est, nullum esse legatum & quidem, si quantitas non sit adiecta, euidẽti ratione nihil debebitur[h]. quia non apparet, quãtum fuerit legatum. nam & si quid ego Titio debeo, ei legauero quantitate non adiecta: constat, nullum esse legatum. cùm si decem, quæ Titio debeo, legauero, nec quicquam Titio debeam: falsa[i] demonstratio non perimit legatum: vt in legato dotis Iulianus respondit.

g i. nec reperiatur debitum adde l.32.§.5. ff. de legat.2. l.25. in fi. ff. de liberat. legat.
h vide l.20. ff. de verb. oblig.
i vide l.21. ff. de leg.2. l.33. ff. de condit. & demonstr.

2 ¶ Quòd si addiderit: *decem, quæ mihi Titius debet, lego*: sine dubio nihil erit in legato. nam inter falsam demõstrationem, & falsam conditionem, siue causam, multùm interest. proinde & si Titio decem, quæ mihi Seius debet, legauero, nullum erit legatum. esse enim debitor debet. nam, & si[k] viuus exegissem, exstingueretur legatum. &, si debitor maneret, actiones aduersus eum heres meus dumtaxat præstare cogeretur.

k §.21. inst. eod.

3 ¶ Si quis ita stipulatus, *Stichum, aut decem, vtrum ego velim*, legauerit, quod ei debebatur: tenebitur heres eius, vt præstet[l] legatario actionem, electionem habituro, vtrum Stichum, an decem persequi malit.

l Actio alternatiua cedi potest.

4 ¶ Proinde si Stichũ legauerit, cùm ille ei Stichum aut decem deberet: incerti actio legatario aduersus heredem competit, vt scripsit Iulianus libro trigesimotertio Digestorum. per quam actionem compellat heredem experiri. &, si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei, si decem[m], nihil consequetur. secundùm quòd erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

m l.50.§.1. ff. de legat.2.

76. *Iulianus* libro trigesimoquarto Digestorum.

QVòd si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mæuio Pamphilum: oneratus heres intelligitur, vt necesse habeat alteri[n] actionem suam alteri[o] æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

n ei sc. cui eligendi potestas obuenerit.
o ei sc qui eligere non potest.

De fideicommisso relicto à depositario, vel alio debitore.

77. *Vlpianus* libro quinto Disputationum.

SI pecunia fuit deposita[p] apud aliquem, eiúsque fideicommissum, vt eam pecuniam præstet: fideicõmissum ex rescripto Diui Pij debebitur, quasi videatur heres rogatus remittere id debitori. nam si conueniatur debitor ab herede, doli exceptione vti potest. quæ res vtile fideicommissum facit. quod cùm ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

p Depositarius & debitor sic est fideicommissi onere grauari, & grauatus habet exceptionẽ contra heredem petentem *Bald.*

De fideicommisso relicto à legatario.

78. Idem

78. *Idem* 'libro octauo Disputationum.'

Fideicommissum, quod à legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si [a] ad legatarium legatum peruenerit.

a l.70. ſ. de legat.2.

De decem relictis Titio, & Seio.

79. *Iulianus* "libro quinto Digestorum."

SI quis, testamento suo, Titio & Seio decem dari iusserit: nullam hæc verba recipiunt ambiguitatem: vt dena[b] dixisse videatur[c], qui decem dixit.

b i. singulis decem, facit l.44. in fi. ſ. de legat.2.
c Imò, qui sibi & Titio decem, eadem non alia stipulatur l. 38. §. 19. ſ. de verb. obl.

De relictis vltra vires patrimonij.

80. Apud *Iulianum* libro 32. Digestorum *Marcellus* notat.

IS, qui sola triginta relinquerat, Titio triginta legauit, Seio viginti, Mæuio decem. Massurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mæuium quinque consecuturos. ita tamen, vt ex his pro rata [d] portionis Falcidiæ satisfiat.

d Propter defectum facultatũ, & propter legem Falcidiam, fit legatorum deminutio *Bart.*

Si hæres fundum legatum legauerit. 1. Si seruo plurium legetur. 2. De seruo vni purè, alteri sub conditione, nisi manumittatur legato. 3. Si fundus excepto ædificio legetur. 4. De legato quisquis cum patrono heres erit, De seruis à testatore æstimatis. 5. De conditione quæ consistit in dando, & de acceptilatione. 6. Si legatarius ignorans sibi legatum rem legatam legauerit. 7. De legato à filio impubere, & à substituto. 8. De coniunctione, & alternatione legatariorum. 9. De statulibero. 10. Si seruus à filio impubere legetur & à substituto liber esse iubeatur.

81. *Iulianus* libro trigesimosecundo Digestorum.

SI fundum sub conditione legatũ heres pendente conditione sub alia conditione alij legasset, & post existẽtem conditionem, quæ priore testamento præposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua heres legauerat, exstitisset: dominium à priore[e] legatario non discedit.

e l.105 ſ. de cond & demonst.

1 ¶ Si seruo communi res legata fuisset: post alter dominus agnoscere legatum, alter[f] repellere. nam in hanc causam seruus communis quasi duo serui sunt.

f l.41. §.9. ſ. de legat.3.

2 ¶ *Stichum Sempronio do, lego. si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, eundem Stichũ Titio do, lego.* quæsitum est, quid iuris esset. respondi, Sempronium interim totum habiturum, &, si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effectum. sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere.

g & sic superficies sequitur solum l.21. ſ. de pignorat. l.44. § 1. in fin. ſ. de oblig. & act.

3 ¶ Qui fundun excepto ædificio, legat: appellatione ædificij aut superficiem significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est. si de soli superficie exceperit: nihilo minùs iure legati totus[g] fundus vindicabitur. sed, exceptione doli mali posita, consequetur heres "id" vt sibi habitare in villa liceat. in quo inerit, vt iter quoque & actum in ea habeat. si verò solum quoque exceptum fuerit fundus, excepta villa vindicari debebit. & seruitus ipso iure villæ debebitur. non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legauerit, ita vt alteri seruiret. sed inclinandum est, testatorem etiam de solo[h] cogitasse, sine quo ędificium stare non potest.

h Imò, de sola superficie cogitasse dicendum est, vide l.30 ſ. de seruitutib. rustic.

4 ¶ Si libertus patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex cæteris, & ita legauerit: *Quisquis mihi alius ex suprascriptis cum patrono meo heres erit, seruos illum & illũ Titio lego, quos æstimo[i] singulos vicenis aureis*: intelligendum erit à coherede patroni dumtaxat legatum datum, & ideo Titium non ampliùs quincuncem in seruis vindicare posse: Adiectio autem illa, *Quos æstimo singulos vicenis aureis*, non mutat legati conditionem, si legis Falcidiæ rationem habere oporteat: nihilominùs enim verum pretium seruorum in æstimationem deducetur.

i Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur æstimatiõe, quã testator fecit nõ magis minui potest, quàm auferri l.15. in fi. l.42. ſ. ad l. Falcid. v. l.1. Cod. arbitrium tutelæ.

5 ¶ *Titio fundum do, lego, si heredi meo decem dederit.* si decem heres Titio debuisset, & ea Titius accepta[k] ei fecisset: fundum vindicare potest.

k Dat, qui acceptum facit. Idcóque dare decem iussus Titio & legatũ accipere ab herede, legatum vindicare poterit, si Titio decem accepto tulerit. v. l.115. ſ. de reg. iur.

6 ¶ Si [l] Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequàm sciret ad se legatum pertinere, decesserit, & eundem Seio legauerit, & heres Titij legatum non[m] repudiauerit: Stichum Seius vindicabit.

l vide Langebekium c.13. Annotationum.
m vide quæ notaui ad l.19. in fi. ſ. quemadm. seru. amitt. vide quæ notaui a l Nouel lam 48. c.1.

7 ¶ Si paterfamiliàs, ab impubere filio, Titio fundum legauerit, & à substituto eundem eidem Titio, & pupillus patri heres exstiterit [n]: siue vindicauerit Titius legatum, siue repudiauerit: quãuis filius impubes decesserit à substituto vindicare non poterit. hoc enim, quod rursus à substituto legatur, perinde habendum est, ac si repetita legata essent. Quare & si purè à filio[o], sub conditione à substituto legatum fuerit: perinde omnia seruabuntur, ac si tantùm à filio legatum fuisset. Contra autem, si à filio sub conditione, à substituto purè legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit: ex substitutione sola legatum valebit.

n & ita habeat ex causa lucratiua, l. 21. §.1. ſ. de leg.3.
o v l.89. ſ. de condit. & demonstr.

8 ¶ His verbis, *Lucio, & Titio, eorúmve, cui fundum do, lego*, vtiliter legatur. & si vtrique vixerint, vtrique[p]: si alter, alteri totum[q] debebitur.

p ¶ l.17. §.1. ſ. eodem.
q l.7. ſ. de rebus dubiis.

9 ¶ Cùm statuliber[r] sub conditione legatus est, & pendente conditione legati, conditio statutæ libertatis deficit: legatum vtile fit. nam sicut statuta libertas tunc perimit legatum, cùm vires accipit: ita legatum quoque non antè perimi potest, quàm dies cesserit eius.

r l.44. §. 8. ſ. eod. l.9. §. vlt. ſ. de optione.

10 ¶ A filio impubere legatus, & à substituto liber esse iussus, si quidem pupillus ad pubertatem peruenerit, ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur. mortuo verò pupillo, libertas competit. Longè magis hoc seruari conueniet: si idem seruus sub conditione ab impubere legatum fuerit, & pendente conditione, filius intra pubertatem decesserit.

Si legatarius rem ex alia causa acquisierit. 2. Vel rei vsumfructum. 3. Aut eius partem. 4. De partu legato & emptione ancillæ. 5. De duobus reis. 6. De alternatione.

82. *Iulianus* "libro trigesimotertio Digestorum."

NOn quocumque modo "si" legatarij res facta fuerit: die cedente, obligatio legati extinguitur, sed ita, si eo modo fuerit eius, quo auelli non possit. ponamus rem, quæ mihi purè legata sit, accipere[s] me per traditionem die legati cedente, ab eo herede, à quo eadem sub conditione alij legata fuerit. nempe agam ex testamento. quia is status est eius, vt existente condicione discessurum sit à me dominium. nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeatur, & is cùm sub cõditione alij legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucratiua: nihilo minùs existente cõdicione ex stipulatu agere potero.

s Duæ causæ lucratiuæ concurrunt, quatenus in vna plus est, quàm in altera, *Bald.* adde d.l.17. ſ. de oblig. & act.

1 ¶ Si ex bonis eius, qui reipublicæ causa aberat, rem vsu adquisierim, & ea, antequam euinceretur, mihi legata sit, deinde postea euincatur[t]: rectè ex testamento petam, eam mihi dari oportere.

§1 nº. 1. [illegible] 4 pag. 116

t Res mea, quæ potest à me euocari, mihi legari potest *Bald.*

2 ¶ Fundus mihi legatus est. proprietatem eius fundi redemi[u], detracto vsufructu. postea venditor capite minutus est, & vsusfructus ad me pertinere cœpit. si ex testamẽto egèro: iudex tanti litem æstimare debebit, quantum mihi abierit.

u § 9. inst. eod.

3 ¶ *Marcellus:* Idem erit, & si partem redemero, pars mihi legata est, aut donata, partem[x] enim dumtaxat petere debebo.

x l.22. circa fin. ſ. de legat.2.

4 ¶ *Iulianus:* Quòd si legatum mihi est, quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam[y] mercatus sum, & ea apud me peperit: non possum videri partum ex causa lucratiua habere, quia matrem eius mercatus sum. argumẽtum rei est, quòd euicto eo, actio ex empto competit.

y l.73. ſ. de leg.2.

5 ¶ Qui Gaium & Lucium eiusdem pecuniæ reos habebat, si ita legauerit, *Quod mihi Gaius debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare: Quod mihi Lucius debet, id heres meus Mæuio damnas esto dare*: eam condicionem herẽdis sui constituit[z], vt is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis æstimationem præstare. Si tamen viuus testator Gaio acceptum fecit: necesse est, vt Sempronij & Mæuij legatum inutile sit.

z l. vnic. § 11. vers. hoc autem ita. C. de caducis.

6 ¶ Cùm mihi *Stichus aut Pamphilus* legati fuissent duorum[a] testamentis, & Stichum ex "altero" testamento consecutus fuissem: ex altero Pamphilum petere possum. quia & si vno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucratiua meus factus fuisset: nihilo minùs Pamphilum petere possem.

a Lucratiuę duę causæ in diuersis rebus, testamentis & partibus possunt concurrere.

De parte.

83. *Marcellus* "libro 13. Digestorum."

TItius Stichi partem [b] tibi legauit eiusdẽ Stichi partem Seius tibi legauit. ex vtriusque testamento consequeris.

b hîc pars Stichi legatur, quæ pars legetur, non exprimitur: hinc colligit Baldus, In parte intellectuali, quæ non potest ad oculũ demõstrari, cõcurrere posse plures causas lucratiuas.

De conditione quæ in cauendo consistit. 2. Si heres rem legatam eidem legatario legauerit. 3. De legato generali & rei interitu. 4. De ædibus & seruitutibus. De seruo debilitato. 5. Si legatarius rem legatam emerit ab herede. 6. De dote à patre legata. 7. De conditione, si tabulas chirographi reddiderit. 8. De legatariis coniunctis. 9. De alternatione. 10. De ancilla quæ in fuga est. 11. De alternatione. 12. qui sunt coniuncti, vel disiuncti. 13. De heredibus legatariis.

84. *Iulianus* "libro trigesimo tertio Digestorum."

HViusmodi legatum: *Si Titius heredi meo cauerit*[a], *centum Mæuio se daturum: & heres meus Titio centum*[b] *dato*: vtile[c] "legatum" est. quemadmodum[d] quod[e] alicui legatum, ex causa fideicommissi restituatur.

1 ¶Eadem ratione hoc quoque legatum vtile sit: *Si Titius heredi meo cauerit, se in municipio ex centum aureis opus facturum: Tum ei centum aureos heres meus dare damnas esto.*

2 ¶Si Sempronius Titium heredem instituerit, & ab eo post biennium fundum dari iusserit Mæuio, Titius deinde[f] ab herede suo eundem fundum Mæuio præsenti die legauerit, & Mæuius pretium[g] fundi ab herede Titii acceperit: si ex testamẽto Sempronii fundum petere velit: exceptione repelli poterit, si pretio fundi contentus non erit.

3 ¶Si cui homo legatus fuisset: & per legatariũ stetisset, quo minùs Stichum, cùm heres tradere volebat, acciperet: mortuo Sticho, exceptio[h] doli mali heredi proderit.

4 ¶Ædes, quibus heredis ædes seruiebant, legatæ, sunt traditæ legatario non imposita seruitute. dixi, posse legatarium ex testamento agere: quia non [i]plenum legatum accepisset. nam & eum, qui debilitatum ab herede seruum acceperit, rectè "ex" testamento agere.

5 ¶Qui seruum testamento, sibi legatum, ignorans[k] eum sibi legatum ab herede emit: si, cognito legato, ex testamento egerit, & seruum acceperit: actione ex vendito absolui debet[l]. quia hoc iudicium fidei bonæ est, & continet[m] in se doli mali exceptionem. Quòd si, pretio soluto, ex testamento agere instituerit: hominem cõsequi debebit. actione ex empto pretium recuperabit, quemadmodum recuperaret. si homo euictus fuisset. Quòd si, iudicio ex empto factum fuerit, & tunc actor compererit legatum sibi hominem esse, & agat ex testamento: nõ aliter absolui heredẽ oportebit, quam si pretiũ restituerit, & hominem actoris fecerit.

6 ¶Cùm pater[n] pro filia sua, dotis nomine, centum promisisset: deinde eidem centum eadem legasset: doli mali exceptione heres tutus erit[o], si & gener ex promissione, & puella ex testamento agere instituerit. conuenire enim inter eos oportet, vt alterutra actione contenti sint. 7 ¶Si ita cui legatum esset: *Si tabulas*[p] *chirographi mei heredi meo reddiderit, heres meus ei decem dato*: huiusmodi conditio hanc vim habet[q], si hæredem meum debito liberauerit. quare & si tabulæ exstabunt: non intelligetur conditioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit. & si tabulæ in rerum natura non fuerint: existimabitur implesse conditionem, si heredem liberauerit. Nec ad rem pertinebit, iam tunc, cùm testamentum fiebat, tabulæ interciderint, an postea, vel mortuo testatore.

8 ¶Si Titio & Mæuio legatus fuerit Stichus, qui Titij erat: debebitur pars Stichi Mæuio. nam Titius, quãuis ad legatum non admittatur, partem[r] faciet.

9 ¶*Stichum aut Pamphilum, vtrum heres meus volet*[s], *Titio dato*. si dixerit[t] heres, Stichũ se velle dare: Sticho mortuo, liberabitur. cùm autem semel dixerit heres, vtrum dare velit: mutare[u] sententiam non poterit.

10 ¶Legatum est ita: *Fundum Cornelianum, & mancipia, quæ in eo fundo, cùm moriar, mea erunt, heres meus Titio dato*. ancilla, quæ in eo fundo esse consueuerat, mortis tẽpore, cùm in fuga esset, enixa est. quæro, an vel ipsa, vel partus eius legato cedat. respondi: An in fuga[x] sit, legata[y] videtur. & licèt fugitiua erat, perinde habetur, ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamiliàs. huic consequens est, vt partus[z] quoque matrem sequatur, & perinde[a] de legato cedat, ac si in fundo editus fuisset.

11 ¶Si Titio Stichus aut Pamphilus, vtrum eorum malet, legatus est, deinde Pamphilum testator Titio donauit[b]: Stichus in obligatione remanet.

12 ¶Quibus ita legatum fuerit: *Titio & Mæuio singulos seruos do, lego*: Constat "eos" non[c] concursuros in eundem seruum. sicuti non concurrunt, cùm ita legatur: *Titio seruum do, lego: Mæuio alterum seruum do, lego.*

13 ¶Si is, cui legatum fuerat, antequam cõstitueret, qua actione vti vellet, decessit duobus heredibus relictis: legatum accipere simul venientes, nisi[d] consenserint non possunt. quare, quamdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint, rem communiter habebunt. consentire autem vel sua sponte[e] debent, vel iudice[f] imminente.

De legatariis coniunctis.

85. *Paulus* "libro vndecimo ad Plautium."

DVobus coniunctim[g] fundus erat legatus. alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit. alter, si fundum totum[h] vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellitur. quia defunctus semel ad eos legatum peruenire voluit.

a *l. 32. ī. ad Trebell. l. 3. Cod. de legatis.*
b Licèt onus æquipolleat legato, nihilo minùs legatum est vtile. *Bald.*
c Legatum cautionis dandi vel faciendi, *vt hic: & §. 1. ī. eod.* præstandæ, comparatur legato cui onus restituendi adiectum est.
d Legatum vtile est, etiamsi tãtundem sit in onere, quantum in ipso legato, *vt hic.* Imò non est, *l. in autem s. eod. l. ciuitatibus in fin. ī. eod.*
e hinc colligere possis, stipulationem, & contractum testamento permisceri posse.
f Si, in testamẽto testatoris, & heredis, eidem, eadem res legatur, semel tantũ debetur *Baldus.* Cur semel? hæ duæ causæ lucratiuæ, descendunt ex testamentis duorum, quæ loco vnius habentur, scilicet testatoris & heredis. deinde heres videtur id ius tantùm legare quod ipse habeat, hoc est, ius per biennium retinendi.
g Qui ex vna causa rei æstimationem consecutus est, non potest cõsequi eam ex alia causa lucratiua. *Bald*
h *v. l. 72. ī. de solutionib.*
i *v. l. 12. ī. de auro,* Si res legata traditur deterior, vel in ea aliquid iuris desit, non contingit heredi liberatio ab actione ex testamento. *Bald.*
k *v. l. 16. s. de contrah. emp.*
l Nec enim bis eandẽ rem consequi debet. *lege* 108. §. 4. *ī. eod*
m *dixi ad l. 3. C. de except.*
n *l. 1. Cod. eod.*
o vt non teneatur ad duplicem præstationem. vnde colligitur, Patrem pro filio decem promittentem, si postea ei quid leget, animo compensandæ dotis promissæ legasse intelligi. vide tamẽ Socinum *regula* 282.
p *l. 59. ī. de leg. 3.*
q Conditio reddendi chirographi, includit liberationem debiti. *Bald.*
r *l. 34. §. 9. s. eod.* Ille qui non admittitur ad partem iure legati, ad eam iure proprij dominij admitti debet *Bal.*
s *vide legem* 109. §. 1. *ī. eodem.*
t *l. 11. §. 1. in fin. ī. de legat. 2.*
u *d. l. 11. l. 20. ī. de opt.* Eligens variare non potest. *Bald.*

De pignore. 1. De re bis legata. 2. De seruo legato, De legati repudiatione vel adgnitione. 3. De fundo vnius heredis. 4. De superficie.

86. *Iulianus* "libro 34. Digestorum."

SI tibi homo, quem pignori dederas[i], legatus ab alio fuerit: actionem ex testamento habebis aduersus heredem, vt pignus luatur.

1 ¶Si testamẽto Stichus ab vno herede legatus fuerit Mæuio, & eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus, & antequàm codicilli aperirentur, Mæuius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso iure vindicari ex codicillis non potest. quia testator semel legatum ad eum peruenire voluit.

2 ¶Cùm seruus legatur: & ipsius serui status, & omnium, quæ personam eius attingunt, in suspenso[k] est. nam si legatarius reppulerit à se legatũ, numquàm[l] eius fuisse videbitur. si non reppulerit, ex die aditæ hereditatis eius intelligetur. Secundùm hanc regulam & de iure eorum, quæ per traditionem seruus acceperit, aut stipulatus fuerit, déque his[m] quæ legata ei, vel donata fuerunt, statuetur: vt vel heredis, vel legatarij seruus singula gessisse existimetur.

3 ¶Si fundus ab omnibus heredibus legatus sit, qui vnius heredis esset: is quidem cuius fundus esset, non amplius, quàm partem suam præstabit: cæteri in reliquas partes tenebuntur.

4 ¶Valet legatum, si superficies legata sit ei[n], cuius in solo fuerit. licèt is dominus soli sit. nam consequetur, vt hac seruitute liberetur, & superficiem lucrifaciat.

De filio eodémque heredi prælegatum sit.

87. *Papinianus* "libro 18. Quæstionum.

FIlio pater, quẽ in potestate retinuit, heredi pro parte instituto, legatum quoque relinquit, durissima[o] sententia est[p] existimantium denegandam ei legati petitionem, si patris abstinuerit hereditate. * non[q] enim impugnatur iudicium ab eo, qui iustis rationibus noluit[r] negotiis hereditariis implicari.

88. *Marcianus* "libro sexto Institutionum."

SEd si non aliàs voluit pater habere eum legatum, nisi hereditatem retineat: tunc neque aduersus coheredẽ dandam ei legati petitionem, secundùm Aristonis sententiam constat: cùm ipsi filio non videretur esse soluendo hereditas. & hoc ita est, licèt non condicionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissimè adprobetur.

89. *Iulianus* "libro 36. Digestorum."

NAm nec emancipatus, hereditate omissa, legatum[s] ab herede petere prohibetur. prætor enim permittendo his, qui in potestate fuerint, abstinere[t] se hereditate paterna, manifestum facit, ius se in persona eorum tribuere, quod futurum esset, si liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuissent.

90. *Papinianus* "libro decimooctauo Quæstionum."

QVid ergo, si ita legauerit? *Hoc amplius filio meo.* non dubiè voluntatis quidem quæstio erit. sed non absimilis est prioris casus circa filij prouidentiam[u], nisi euidens voluntas contraria patris probetur.

1 ¶Planè si pluribus filiis institutis[x]: ratione legatorũ actio denegabitur ei, qui non agnouerit hereditatem.

Si filio, vel patri, vel fratri heredis, vel seruo patris eius legetur. 1. Si legetur seruo. 2. Legato, de accessionibus rei legatæ.

91. *Iulianus* "lib. 36. Digestorum."

QVæsitum est, si filiusfamiliàs, qui filium[y] habebat, heres institutus fuisset, cùm esset vterque in potestate aliena, an ab eo, filio eius legari possit. respõdi: Cùm possit à filio patri[z] legari: consequens est, vt vel fratri ipsius, vel filio, vel etiam seruo patris sui legetur.

x *l. 39. ī. eod. l. 8[illegible]. ī. de l[illegible]*
y Re[illegible] ingitur [illegible] iatis institutione.
z *l. 1. in pr. ī. ad municipal.*
a Ex [illegible] est in f[illegible] tus in fuga [illegible] dicitur *Bal.*
b *l. 82. § vltim. ī. eod.*
c *l. 23. in fin. Cod. eodem.* Qui vocantur ad res diuersas, licet enim sint cõiunctì verbis, re tamen sunt disiũcti: ideóque pars coniuncto deficiens, alteri coniuncto non adcrescit, sed heredi testatoris. *Grassus §. Ius adcrescendi: quæst. 8. numero 5.*
d *l. 34. s. de vsufruct. l. 3. in fin. s. quemadm. vsusfr. amit.*
e vide quæ notaui *ad l. 52. ī. de obligat.*
f Transactio nõ fit: ideò irrita, si iudice iubente facta sit.
g *vt l. 80. ī. de legat. 3.*
h ¶nec enim potest: cùm fundo duobus coniunctim legato, singulis pro virili detur actio *l. 9. l. 33. §. 9. l. 79. ī. eod. l. 88. §. 6. in fin. ī. de legat. 2. l. 80. ī. de leg. 3. §. 8. instit. eod. l. 56. ī. de verb. obligat.*
i Res mea, alij obligata, potest mihi ab extraneo legari, & venit luitio in legatis *Bald.*
k Legatæ rei dominiũ, recta via transit ad legatarium adita hereditate. *v. l. 64. ī. de furtis.*
l *l. 54. §. 1. s. eod.*
m *l. 39. §. 1. s. eod. §. 3. instit. per quas person. cuique adquir. vide quæ notaui ad l. 61. ī. de leg. 3.*
n debitori *l. 1. ī. de liberatione.*
o *l. 4. §. 9. ī. de doli mali except. v. l. 12. C. de legat. Socinus regula* 156.
p Imò non est: cùm priuetur legitima. *v. l. 4. ī. ad Trebell.*
q Qui renũtiat, non dicitur impugnare.
r voluit. *Haloander.*
s *l. 4. §. 11. ī. de doli mali.*
t *v. Nauticam* 14. *de coniecturis* 10.
u *v. Cuiac.* 14. *obseru.* 29.
x institutis, intereos verbis legatorum bona diuiserit: voluntatis ratione legatorum, &c. *vulg. Hal.*
y Filius institutus potest grauari, filio in aui potestate constituto. *Baldus.* vide quæ notaui *ad legem* 9. *Codice de donatione ante nuptias.*
z *l. 25. s. eodem.*

1 ¶ Præsenti quidem die data libertate, seruo legari vel purè, vel sub condicione poterit. Cùm verò libertas sub condicione data fuerit: aliàs vtiliter, aliàs inutiliter purè legabitur. nam si ea condicio libertatis fuerit, vt patre familias statim mortuo possit ante aditam hereditatem existere condicio: (veluti, *Stichus, si decem Titio dederit, vel Capitolium ascenderit, liber esto*) vtile legatum est. huiusmodi autem condiciones, *si heredi decem dederit, si post aditam hereditatem Capitolium ascenderit*, inutile legatum efficient. Necessariò [a] autem ex asse herede scripto, etiam hæ condiciones, quæ ante aditam hereditatem impleri possunt, inutile legatum efficient.

a l.86. in fin. j. de condit. & demonst.

2 ¶ Duobus heredibus institutis, alteri Stichum legauerat, & eidem Sticho decem. cùm Stichus, viuo testatore, ad libertatem peruenisset: totum legatum ei debebitur. nam in solidum constitisse caussam legati in eius persona, hoc quoque argumento est: quòd si heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adisset, [b] solidum ab altero herede consequi possit.

b dixi ad l. 12. Cod. de legatis.

3 ¶ Seruo legato legatum datum est [c]. si alienatus à testatore fuisset, legatum ad emptorem pertinebit.

c Potest enim seruo legato legari, l. 69. s. eod. olim non poterat. Vlpian. 24.

4 ¶ Cùm seruus Titio, & eidem seruo aliquid legatur: fideicommitti potest, vt aut seruum alicui restituat, vel ea, quæ seruo legata sunt. hoc ampliùs, etiam ipsi seruo, cùm liber erit, fideicommissum à Titio dari potest.

5 ¶ Si quis Stichum legauerit, & eundem alienauerit, vel manumiserit, deinde codicillis eidem legatum dederit: legatum vel manumisso, vel emptori debebitur.

6 ¶ Si mihi seruus à re herede legatus fuerit, & eidem seruo aliquis legauerit, & viuo eo, qui mihi seruum legauerat, dies legati seruo dati cesserit: confestim id legatum hereditati [d] adquiritur. & ideo, quamuis postea moritur is, qui seruum mihi legauerat, ad me id, quod seruo legatum est, non pertinebit.

d l.38. j. de leg. 2.

7 ¶ Cùm homo ex testamento petitus est: causa eius temporis, quo lis contestabatur [e], repræsentari [f] debet actori. & sicut partus ancillarum, sicut fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducũtur: ita, quod seruo legatorum, vel hereditatis nomine interim obuenerit, præstandum est petitori.

e l.1. Cod. de vsur. vel fructibus legat.
f id est, præstari, l.84. in fin. j. de legat. 2.

De venditione fundi per fideicommissum relicti. 1. De conditione implenda. 2. De herede legitimo fideicommittentis vel filiis eius impuberis.

92. *Iulianus* "lib. 39. Digestorum".

SI fundum per fideicommissum relictum vnus ex heredibus, excusso [g] pretio, secundùm reditum eius fundi mercatus sit propter æs alienum hereditariũ, præsente & adsignãte eo, cui fideicõmissum debebatur: placet, non fundum, sed pretium eius restitui deberi. *Marcellus* notat: Si fundum restituere malit heres, audiendũ existimo.

g Valor rei ex eius reditu sumitur, vide l.13. s. de rebus eorum. qui sub tutela vel cura sunt.

1 ¶ *Iulianus*.

SI Titio pecunia legata fuerit, & eius fideicõmissum, vt alienum seruum manumitteret, nec dominus eum vendere velit: nihilo minùs legatum capiet. quia per eum non [h] stat. quo minùs fideicommissum præstet. nam, & si mortuus fuisset seruus, à legato non summoueretur.

h l.23. in fin. s. de condit. institut. l.88. §.3. j. de leg. 2.

2 ¶ Sicuti conceditur vnicuique, ab eo, ad quem legitima eius hereditas, vel bonorum possessio peruentura est, fideicommissum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filij legitima hereditas, vel bonorum possessio peruentura est, fideicommissa rectè dabuntur.

93. *Vlpianus* "libro primo Fideicommissorum."

QVod si fideicommissum hactenus, quatenus impubes decedat, valebit. ceterùm, si pubes factus decesserit, euanescit fideicommissum.

1. De seruo herede vendito. 2 De alternatione. 3 qui possunt onerari fideicommisso.

94. *Iulianus* "libro 39. Digestornm."

PLanè si filium impuberem exheredauerit [i], fideicõmissum legitimus heres præstare cogendus non erit, nisi idem & patri heres fuerit.

i A legitimo herede exheredati, fideicommissum dari non potest, vide l.126. j. eodem.

1 ¶ Qui rogatus erat hereditatem, ex qua seruus eius heres institutus erat, restituere, (cùm) alij seruum vendidisset: quæsitum est, an hereditatem restituere cogendus est is, ad quem hereditas ex emptione serui heredis scripti peruenerit. dixi compellendum esse ad fideicommissum restituendum, eum, qui seruum suum heredem scriptum vendidit: cùm pretium hereditatis, quam restituere rogatus est, habeat. Is autem, ad quem hereditas ex emptione serui heredis scripti peruenerit, ex causa [k] cogendus erit fideicommissum præstare id est, si dominus serui heredis scripti soluendo non erit.

k vide l. 2. Cod. de herditate vendita.

2 ¶ Si cui Stichus aut Dama legatus esset, electione legatario data & fidei eius commissum esset, vt Stichum alteri præstaret: si Damam vindicare [l] maluerit: nihilominùs Stichum ex causa fideicommissi præstare debebit [m]. siue enim pluris est Dama, compellendus "est" Stichum redimere: siue minoris, æque Stichum iustè dare cogetur: cum per eum steterit, quo minùs ex testamento haberet, quod fideicommissum fuerit.

l ... ad Vl... §.14.

m ¶ quia videtur dolo versatus fuisse in exigendo Dama, cùm non eius, sed Stichi præstatio fuerit ei commissa, l.108. §.12. j. eodem.

3 ¶ Qui testamento manumittitur, & neque legatum, neque hereditatem capit: fideicommissum præstare cogendus non est [n]. Ac ne is quidem, qui seruum legatum rogatus fuerit manumittere. Is enim demum pecuniam ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid eiusdem generis, vel similis, ex testamento consequitur.

n Neminem enim oportet plus legati nomine præstare, quàm ad eum ex hereditate peruenit, l.1. §.17. in fin. j. ad Trebellian.

95. *Vlpianus* "libro primo Fideicommissorum."

VIdendum tamen est, numquid, si vice operarum rogauerit eum aliquid [o], debeat hoc fideicommissum valere. quod nequaquam dicendum est. quia nec operæ imponi huiusmodi liberto [p] possunt, nec impositæ exiguntur, quamuis testator ita cauerit.

o aliquid dare, Haloander.
p id est, fideicommissario, l.5. Cod. de operis lib.

De demonstratione, & conditione. 1 De bonis vacantibus 2. De morte serui legati. 3. De herede rogato præcipere, & legatariis distribuere. 4. De pecunia danda à statulibero.

96. *Iulianus* "libro trigesimonono Digestorum."

QVidam testamento vel codicillis ita legauit: *aureos quadringentos Pamphilæ dari volo ita, vt infrà scriptum est. ab Iulio auctore aureos tot: &, in castris quos habeo, tot: &, in numerato quos habeo, tot.* post multos annos, eadem voluntate manente, decessit: cùm omnes summæ in alios [q] vsus translatæ essent. quæro, an debeatur fideicommissum. respondi: Vero similius est, patremfamilias, demonstrare potiùs heredibus voluisse, vnde aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possint, quàm condicionem fideicommisso iniecisse, quòd initio purè datum esset. & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur.

q l. 13. j. de adimendis legat.

1 ¶ Quotiens lege [r] Iulia [s] bona vacantia [t] ad fiscum pertinent: & legata & fideicommissa præstantur, quæ [u] præstare cogeretur heres, à quo relicta erant.

r Lege Iulia bona vacãtia ad fiscum deferebantur.
s sub caducaria, Vlpian. 20. §. 7. in fin.
t Intestatorum facultates, sine legitimis heredibus morientium, fisci iuribus vindicãtur, vide titul. Cod. de bon. vacãtibus lib. 10. titul. 10. l. pen. Cod. de præp. sit. sacri cub. lib. 12. titul. 5.
u l. 6. § 3. j. ad Trebell.

2 ¶ Si tibi seruus legatus fuerit, & petitum à te, vt Titio aliquid præstares vsque ad pretium serui, deinde seruus decesserit: nihil fideicommissi nomine præstare cogendus eris [x]:

x aliud erit, si maritus pro mãcipiis dotalem pecuniam legauerit, eáque viuo marito mortua sint. tunc enim mariti voluntas tuẽda est, l.8. j. de dote.

3 ¶ Si scriptus ex parte heres rogatus sit præcipere pecuniam, & eis, quibus testamento legatum erat, distribuere [y]: id, quod sub conditione legatum est, tunc præcipere debebit, cùm conditio extiterit. interim [z] aut ei, aut his, quibus legatum est, satisdari oportet.

y vide Nouellam Leonis 68. l. 7. in fi. j. si cui plus quàm per legem Falcid.

4 ¶ Cui statuliber pecuniam date iussus est, is rogari potest, vt eandem pecuniam alicui restituat. nam cùm possit testator codicillis purè libertatem dare, & hoc modo conditionem extinguere: cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

z Executoribus seu dispensatoribus testamentariis præstatur cautio legatorum, vt hic: l.114. §.12. j. eodem l. 12. in fin. s. qui satisdat. l. 4. in fin. Cod. vt in possess. leg. Imò, & petitio, l. alio. j. de alimentis. adde quæ scripsi ad l. 107. j. eodem.

De re legata aut alia restituendo.

97. *Idem* "libro quadragesimo secundo Digestorum."

SI mihi Stichus legatus esset, fideíque meæ commissum, vt aut Stichum, aut Pamphilum meum seruum redderem, & in Sticho aliquid ex legato [a] propter legem Falcidiam perdidissem: necesse habebo, aut Pamphilum seruum meum totum Titio dare, aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

a l. 21. §. 1. j. de annuis legat.

De seruo capto ab hostibus.

98. *Idem* "libro quinquagesimosecundo Digestorum."

SEruus ab hostibus captus [b], rectè legatur, hoc enim iure postliminij fit: vt, quemadmodum heredem instituere possumus seruum, qui in hostium potestate est, ita legare quoque eum possemus.

b seu res hostium, l.104. §. 2. j. eodem.

De domino & seruo legatarijs.

99. *Idem* "lib. 70. Digestorum."

SI domino [c] Stichus legatus esset, & seruo eius [d] optio data: partem dimidiam [e] Stichi dico ad dominum pertinere: quòd possit seruus manumissus eundem Stichum optare.

c putà Pãphilo.
d putà Pãphili.
e Quando res legata est duobus coniunctim vni purè, alteri sub condicione, ille cui purè, relinquitur interim habebit partem tantum, Bartol.

Si heres rem legatam eidem legauerit.

100. *Idem* "libro 77. Digestorum."

SI mihi Sempronius [f] à Titio herede legauerit, Titiúsque [g] mihi sub eadem condicione eandem rem legauerit: existente conditione, captam legatum ex testamento Sempronij [h].

f primus testator.
g secũdus testator heres prioris.
h prioris testatoris scilicet & sic dispositio heredis non tollit dispositionẽ defuncti, Bartol. adde l. 67. l. 88. l. ...

De domino & seruo collegatariis. 1. De capto ab hostibus.

101. *Idem* "lib. 78. Digestorum."

SI seruo meo Stichus legatus fuerit testamento, ídque legatum repudiauero [a], deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum esse: nihilominùs eundem vindicare possum.

1 ¶ Si ei, qui in hostium [b] potestate est, legatum fuerit, & is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit: quamuis postliminio confirmari potuit.

De testatore minore viginti annis.

102. *Idem* "lib. 81. Digestorum."

SI minor "quàm" viginti annis dominus seruum, causa non probata, manumiserit, & postea legatum ei dederit: ísque alienatus ad libertatem perductus fuisset, legatum non capit †. nam perinde nullius est momenti legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

De tacito fideicommisso.

103. *Idem* "libro octuagesimotertio Digestorum."

IN tacitis [c] fideicommissis fraus [d] legi fieri videtur [e] quotiens quis neque testamento, ne codicillis rogaretur [f], sed domestica [g] cautione [h], vel chirographo obligaret se ad præstandum fideicommissum ei, qui capere non potest.

De heredibus generaliter damnatis, & herede excepto. 1 De tabellis heredi reddendis. 2. De re hostium. 3. Si legetur heredi à primo gradu. 6. vel à secundo. 7 De socero herede.

104. *Idem* "libro primo ad Vrseium Ferocem."

AB omnibus heredibus legatum ita erat: *quisquis mihi heres erit, damnas* [i] *esto Titio dare centum*: deinde infrà comprehensum erat: ne vnus ex heredibus daret. quæritur, reliqui heredes vtrùm tota centum "dare" deberent, an deducta vnius "illius" hereditaria portione. respondit, verius esse reliquos [k] heredes tota centum debere: cùm & significatio verborum non repugnet huic sententiæ, & voluntas testatoris congruat.

1 ¶ In testamento sic erat scriptum: *Lucio Titio, si is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam ex promiseram, dederit: centum dato.* Titius deinde, antequàm tabellas heredi redderet, decesserat. [l] quæsitum est, an heredi eius legatum deberetur. Cassius respondit, si tabulæ fuissent, non deberi: quia, non redditis his, dies legati non cessit. Iulianus notat: Si testamenti faciendi tempore tabulæ nullæ fuerunt: vna ratione dici potest, legatum Titio deberi: quod *ἀδύνατος id est, impossibilis* [m] conditio pro non [n] scripta habetur.

2 ¶ Etiam rem [o] hostium posse legari, Sabinus ait, si aliquo casu emi possit.

3 ¶ Si Attio ita legatum fuerit: *quisquis mihi heres erit, damnas esto Attio heredi decem dare*: deducta [p] sua parte, Attius decem petet [q].

4 ¶ Item si iussus fuisset heres decem dare, & fundum sibi habere: deducta [r] sua parte, decem dabit.

5 ¶ Denique constitit, cùm ita legatum fuisset, *quisquis mihi heres erit, damnas esto heredi meo decem dare*, exæquari omnium heredum partes. eo quòd vnusquisque & sibi, & coheredi suo dari damnatus videtur.

6 ¶ Cùm quidam heredem instituit, quãdoque [s] mater eius decessisset, deinde secundus heres scriptus fuisset, & ab eo legata ei, qui sub confessione heres institutus fuisset, relicta essent, ísque, viua matre, decessisset, postquam dies legati cesserit: quæsitum est, an heredi eius legata deberentur. verius est legatum heredi [t], siue purè substituto legatum datum est primo heredi, siue sub hac conditione, *si heres non fuerit.* quia, moriente eo, conditio impletur.

7 ¶ Si, socero à genero suo herede instituto, pars [u] hereditatis àlij legata fuisset: deducta [x] dote, eum debiturum esse partem hereditatis legatam, Sabinus respondit. quemadmodum, si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea deducta, partem hereditatis daturus fuisset.

De eo quod quis debet.

105. *Idem* "libro primo ex Minicio."

LEgatum ita erat: *quæ Lucius Titius mihi debet* [y] "*ea*" *heres meus Cornelio dare damnas esto*, nihil ampliùs ex hoc legato, quàm actiones suas, heres præstare debet.

a Duobus, legatis relictis, vnum repudiare, alterum amplecti possumus, *l. 5. ff. de legat. 2.*
b *§. 24. Institut. de legatis l. 4. in fin. ff. de his quæ pro non: l. 1. Cod. de hered. instit.*
† hodie minor ex quo tempore testari potest, libertatem potest conferre. *Nouell. 119. cap. 2.*
c *l. 46. ff. de hered. petit. l. 17. §. 2. ff. de vsur. l. 3. ff. de probat.*
d *l. 123. in fin. ff. eodem. l. 10. ff. de his quæ vt indign. l. 45. ff. de iure fisci.*
e Fraus huiusmodi punitur cõfiscatione, *l. 3. §. 5. ff. de iure fisci.*
f id est, non palàm, *l. 3. ff. de iure fisci. Vlpian. 25. §. 17.*
g Tacitè fit, quod fit domi, vel nuda pollicitatione vel cautione vel chirographo.
h putà nuda pollicitatione, *dict. l. 10. ff. de his quæ vt indignis.*
i Damnas pro damnatus. Alij legunt, damnes: ea forma qua Copes pro Copioso.
k Si testator vnum ex heredibus exemit ab onere, cæteri ad onus integrum tenebũtur, *Bart.*
l *adde l. 109. ff. de condit. & demonstrat.*
m Legatario mortuo, ante conditionis possibilis euentum legatum extinguitur, *Bartol.* Cõditio possibilis impedit trãsmissionem, *Bal.*
n *l. 3. ff. de condit. & demonstrat.*
o *l. 103. ff. de verbor. obligat. l. 9. l. 98. ff. eodem.*
p Iurare contra seipsum, neminem inuitũ cogi hinc colligũt nõnulli. *v. Additiones Bartoli ad l. Paul. 29. in fin. ff. de pignoribus.*
q Cur ita? *vide l. 34. §. 11. ff. eod.*
r *l. 44. in fin. ff. de condit. & demonstrat.*
s quandocunque *Haloander.*
t Si conditio impletur vltimo vitæ momento, legatum transfertur ad heredem. [illegible]
u [illegible] *8. in fin. ff. de legat.*
x Rogatus restituere hereditatem, deducit dotem sibi debitam & quolibet aliud debitum.
y *l. 10. ff. de liberatione leg.*

De oratione imperfecta.

106. *Alfenus* "*Varus* lib. 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

SI in testamento scriptum esset, *heres meus aureos centum Licinio damnas esto*, neque adscripsisset [z] *dare*: deberi legatum, constat.

De herede iusso præcipere, & præstare legata. 1. Si seruo legato legetur.

107. *Africanus* "libro secundo Quæstionum." [a]

SI à pluribus heredibus legata sint, eáque vnus ex his præcipere [b] iubeatur, & præstare: in potestate eorũ, quibus sit legatum, debere esse ait, vtrúmne à singulis heredibus petere velint, an ab eo, qui præcipere sit iussus. itaque eum, qui præcipere iussus est, cauere debere coheredibus, indemnes eos præstari.

1 ¶ Si quis seruum, cui aliquid [c] sine libertate legauerit, *cum morietur ipse seruus*, leget: minimè dubitandum, quin vtile legatum futurum sit. propterea [d] scilicet quòd, moriente seruo, id, quòd ipsi legatum erit, ad eum, cui ipse legatus fuerit, peruenturum sit.

De seruo qui in fuga est. vbi præstatur legatum. 1 Si seruo legatario res legata donetur. 2 De legato generali. 3. De alternatione. 4. Si legatarium rem stipulatus sit. 5. De re bis eidem legata. 6. Si fundus defuncti heredi ab alio legetur. 7. De verbo hoc amplius. 9. Si seruus alienus liber esse iussus, & legatus sit. 10. De legato vel stipulatione. Decem, quæ in arca. 11. De mora & rei periculo. 12. De dolo & culpa. 13. Si creditor rogetur pignus vendere, & superfluum restituere. 14. Si quis rogetur acceptis centum, aliquid facere. 15 De mutuo & vsuris.

108. *Idem* "libro quinto [e] Quæstionum."

SI seruus legatus, viuo testatore fugisse [f] dicatur: & impensa, & periculo [g] eius, cui legatus sit, reddi debet: quoniam rem legatam eo [h] loco præstare heres debeat, in quo à testatore sit relicta.

1 ¶ Si id, quod ex testamento mihi debes, quilibet alius seruo meo donauerit: manebit adhuc mihi ex testamento actio: & maximè si ignorem meam factam esse. alioquin consequens erit, vt, etiam si tu ipse seruo meo eam donaueris, inuito me libereris. quod nullo modo recipiendum est. quando ne solutione quidem inuito me facta libereris.

2 ¶ Cùm homo Titio legatus esset: quæsitum est, vtrùm arbitrium heredis est, quem velit dandi, an potiùs legatarij. respondi, veriùs dici, electionem [i] eius esse, cui potestas sit, quæ actione vti velit: "id est legatarij."

3 ¶ Huiusmodi legatum, *illi, aut illi, vter eorum prior Capitolum ascenderit*, vtile esse, euidenti argumento probari ait: quod constet vsumfructum libertis legatum, & qui eorum superuixerit [k], proprietatem, vtiliter legari. ídque & de herede instituendo dicendum existimauit.

4 ¶ Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius à te herede mihi legauit. si quidem non [l] ex lucratiua causa stipulatio intercessit: vtile legatum esse, placebat. sin è duabus: tunc magis "placet," inutile esse legatum: quia nec absit quicquam, nec bis eadem res præstari possit.

5 ¶ Sed si cum mihi ex testamento Titij Stichum deberes, eundem à te herede Sempronius mihi legauerit, fideíque meæ commiserit, vt eum alicui restituam: legatum vtile erit: quia [m] non sum habiturus. Idem iuris erit, & si pecuniam à me legauerit. Multò magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ locus sit: quod inde abscidit ratione Falcidiæ, ex sequenti testamento consequar.

6 ¶ Item si domino heres exstitero, qui non esset soluendo, cuius fundum tu mihi dare iussus esses: manebit tua obligatio, sicut maneret, si eum fundum emissem.

7 ¶ Si ita scriptum erit: *amplius, quam Titio legaui, heres meus Seio decem dato*: dubitandum non erit, quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil vltra decem debeatur. nam & vsitatum ferè est sic legare: *Lucio Titio tot, & hoc* [n] *amplius, vxori, & liberis eius, tot.*

8 ¶ Si ei, cui nihil legatum est, cum hac adiectione, *hoc amplius* aliquid legetur: minimè dubitandum est, quin id, quod ita legauerit, debeatur. multóque minùs dubitandum, si ab eo, qui nihil [o] mihi debet ita stipulatus fuero, *amplius quam mihi debes, decem dare spondes?* quin decem debeantur.

9 ¶ Si seruus alienus liber esse iussus, & legatus sit: peti eum ex legato posse ait. nam cùm libertas nullius momenti sit: absurdum esse, per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret, & si solum datum fuisset.

z *l. 67. §. 9. ff. de legat. 2.*
a vide Cuiac. 2. ad Afican.
b dispensare, præstare, distribuere: hic dispensator est legatorũ, & ita appellatur in Nouella Martiani, de testibus. & [illegible] Basil. in l. 17. ff. de legat. 2. minister. Huiusmodi ministros, executores testamentorum vocat ἐπιτρόπους Nouella Leonis 68. à Laërtio [illegible] dicuntur, vide Cuiac. ibidem. exequendi testamenti causa sæpè eligebantur à testatore *l. 7. ff.* [illegible] per legem Falcid. Nouell. Martiani de testibus. His dispensatoribus præstatur cautio legatorũ *l. 96. ff. 3. ff. eodem.* Imò & petitio, vt hîc: & l. [illegible] de alimentis.
c Legari seruus legato potest, vide quæ scripsi ad l. 5. §. 2. Cod. de necessar. hered.
d vide in hunc locum Cuiac. 2. ad Afican. fol. 19. vtque punctis hunc paragraphum distingui oporteat.
e v. Cuia. in hãc leg. [illegible]
f [illegible]
g Vide [illegible]
h vide [illegible]
i vide l. 2. ff. de optione: Cicero 2. de inuent. [illegible]
k vide l. 11. ff. de rebus dub.
l *l. 45. in princ. l. 84. §. 5. ff. eodem. l. 102. §. 2. ff. de leg. 3. §. 6. Instit. de leg. vide tamen l. 21. §. 1. ff. de leg. 3. in l. 34. §.* [illegible] *eodem.*
n Verius [illegible] plicatione [illegible] cit, repetitioné [illegible] Bud.
o Falsa demõstratio non minuit legatum.

10 Qui

10 ¶ Qui quinque in arca habebat, ita legauit, vel stipulanti promisit: *decem quæ in arca habeo* [a]: & legatum, & stipulatio valebit [b]. ita tamen, vt sola quinque vel ex stipulatione, vel ex testamento debeantur. vt verò quinque, quæ deerunt [c], ex testamento peti possint, vix ratio patietur. nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non sit, legatum videtur. Quod si mortis tempore plena summa fuerat, & postea aliquod ex ea deperierit: sine dubio soli heredi deperit.

11 ¶ Si seruus legatus sit, & moram [d] heres fecerit: periculo eius & viuit, & deterior fit: vt, si debilem [e] fortè tradat, nihilo minùs teneatur.

12 ¶ Cùm quid tibi legatum, fideíve tuæ commissum sit, vt mihi restituas: si quidem nihil præterea ex testamento capias: dolum malum dumtaxat in exigendo eo legato, alioquin [f] etiam culpam [g] te mihi præstare debere, existimauit. sicut in contractibus fidei bonæ seruatur: vt, si quidem vtriusque [h] contrahentis commodum versetur, etiam culpa: sin vnius solius, dolus malus tantummodò præstetur.

13 ¶ Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem instituit, & filiam exheredauit. deinde ita cauit, *te Titi rogo, fideique tuæ* [i] *committo, vti margarita, quæ tibi pignori dedi, vendas: &, deducto omni debito tuo: quod ampliùs erit, id omne filiæ meæ restituas.* ex ea scriptura filiam a fratre fideicommissum petere posse, vt is actiones suas aduersus debitorem ei præstaret. hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intelligendum, eius scilicet, quod pretium pignoris summam debiti excedat.

14 ¶ Non autem mirandum, si "cùm" alius rogatus sit, alius [k] fideicommisso obstringatur. nam & cùm in testamento ita scribatur: *te Titi rogo, vt, acceptis centum, illum seruum manumittas, vel Sempronio quid præstes*: parum quidem aptè [l] scribi verùm æquè intelligendum. heredis fidei commissum, vt pecuniam Titio præstet. ideóque ipsum Titium cum herede acturum: & libertatem seruo, vel Sempronio, quod rogatus sit, præstare cogendum.

15 ¶ Auidius filij sui fideicommisit, vt certam pecuniam quatuor libertis suis mutuam daret [m], & vsuras leuiores [n] taxauerat: placuit, hoc fideicommissum vtile totum esse.

Interpretatio faciẽda, per quam legatũ non sit inutile. Duar. Facultas soluendi aliud pro alio transit ad singularem possessorem. Bartolus.

Si maritus vxori leget, quæ ei donauerit. 1. *De alternatione.*

109. *Idem* "libro sexto [o] Quæstionum."

SI quando quis vxori suæ ea, quæ viuus donauerat, vulgari [p] modo leget: non de aliis donationibus videri eum sentire ait, quàm de his, quæ iure valituræ non sunt. alioquin "& "frustra [q] legaturus sit: "atque" si ita exprimat, *quæ vxori iure donauero*: vel ita, *quæ vxori manumissionis* [r] *donauero, "ea ei lego."* nam inutile legatum futurum est.

1 ¶ Heres, cuius fideicommissum erat, vt mihi fundum aut centum daret fundum Titio vendidit. cùm electio [s] ei relinquitur, vtrùm malit, dandi, vt tamen alterum solidum præstet: prætoris officio conuenire existimo, vt, si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem. ita enim eadem [t] causa constitueretur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset quando etiam aduersus ipsum heredem officium prætoris siue arbitri [u] tale esse deberet: vt, si fundus non præstaretur, neque pluris, neque minoris, quàm centum æstimaretur.

De legato generali.

110. *Idem* "libro octauo Quæstionum."

SI heres generaliter seruum, *quem* [x] *ipse voluerit* dare iussus, sciens furem dederit: ísque furtum legatario fecerit: de dolo "malo" agi posse ait. sed quoniam illud verum est, heredem in hoc teneri, vt non [y] pessimum det: ad hoc tenetur vt & alium hominem præstet, & hunc pro noxæ dedito relinquat.

De excusatione tutoris.

111. *Marcianus* "libro 2. Institutionum."

ETiam si partis [z] bonorum se excusauerit tutor (putà Italicarum [a], vel prouincialium rerum) totum, quod testamento datum est, ei auferetur. & ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De adscriptitijs. 1 *De manumißione serui legati.* 2. *De particula Cum.* 3. *De facto illicito.* 4 *De iureiurando.*

112. *Idem* "libro sexto Institutionum."

SI "quis" inquilinos sine prædiis, quibus [b] adherent, legauerit: inutile est legatum. [c] sed, an æstimatio debeatur, ex voluntate defuncti statuendum esse, Diui Marcus & Commodus rescripserunt.

1 ¶ Cùm seruum suum heres damnatus dare, eum manumiserit [d]: tenetur in eius æstimationem. nec interest, scierit, an ignorauerit legatum. Sed & si donauerit seruum heres, & eum is, cui donatus est, manumiserit, tenetur heres: quamuis ignorauerit, à se eum legatum esse.

2 ¶ Si ita legatum fuerit, *Titio cum Seio do lego* [f]: vtrisque legatum est. sicut vtrumque legatum est, cùm fundus cum domo Formiana legatus est.

3 ¶ Si quis scripserit testamento, fieri, quod contra ius [e] est, vel bonos mores: non valet. veluti si quis scripserit contra legem aliquid, vel contra edictum prætori, vel etiam turpe [g] aliquid.

4 ¶ Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, iusiurandum contra vim [h] legum & auctoritatem iuris in testamento scriptum, nullius esse momenti.

De seruo alieno. 1 *De cibarijs seruo legatis.* 2 *De legatis repetitis à substituto in tertio gradu.* 3. *Vel à substituto impuberis.* 5. *De sepultura.*

113. *Idem* "libro 7. Institutionum."

SEruo alieno ita legari potest, *quoad* [i] *seruiat*: vel *si seruus fortè Titij erit*: vt & Marcellus ait.

1 ¶ Si quis post tempus libertatem seruo suo dederit, & interea rogauerit, heredem, donec ad libertatem perueniat, cibaria [k] ei dare testatoris voluntati obtemperandum esse, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

2 ¶ Si quis à primo herede centum legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteáque generaliter repetierit legata: trecenta videtur repetiisse.

3 ¶ Sed si pater impuberi filio substituerit, & à substituto legata repetierit: si pupillus heres extiterit, & intra pubertatem decesserit: repetitio non valet, quia voluntas defuncti hæc est, vt semel debeantur.

4 ¶ Si ab impubere legatum fuerit sub condicione, *si ad pubertatem peruenerit*, & à substituto repetitum [l] fuerit: legatum debetur & à substituto. nec videtur repetita conditio quæ [m] inutile legatum facit.

5 ¶ Ineptas [n] voluntates defunctorum circa sepulturam (veluti vestes [o], aut si qua alia superuacua vt in funus impendantur) non valere, Papinianus libro tertio responsorum scribit.

De peculio castrensi. 1. *De liberto & patrono.* 2. *De fisco.* 3. *Si quis rogetur restituere fundum sibi legatum, & præterea centum post mortem suam.* 4 *vel pure.* 5 *Si relinquatur ei, qui capere non potest.* 6. *De rogato vt heredem instituat.* 7 *De rogato hereditatem suam, vel partem eius restituere.* 8. *De emancipatione.* 9 *De ædibus destruendis.* 10. *De manumißione fideicõmissarij.* 11 *De fideicõmisso relicto filiofam. vel seruo.* 13. *De condicione, si sine liberis decesserit.* 14. *De alienatione prohibita.* 15. *hoc adiecto, vt in familia relinquatur.* 19. *De morte serui relicti.*

114 *Idem* "libro octauo Institutionum."

FIliusfamilias [p] miles vel veternuas, licèt sine testamento decedat, potest fideicommittere à patre: quia etiam testamentum facere potest.

1 ¶ Si libertus ab intestato decesserit: à patrono potest, vsque ad [q] partem debitam, fideicommissum relinquere. quia, si testamentum faceret, licebit ei partem debitam solam relinquere.

2 ¶ Qui intestato decedit: & scit bona sua ad fiscum peruentura vacantia: fidei fisci committere potest.

3 ¶ Apud Marcellum libro duodecimo digestorum talis quæstio agitatur: Quidam ab eo, cui fundum legauerat, fideicommiserat, vt eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio. eiusdẽ legatarij fidei commiserat: vt Titio daret centum. quæritur, quid iuris sit. & ait Marcellus: si Titio testator centum ex fructibus, quos viuus legatarius perceperit, reliquerit: & legatarius post tantum temporis decessisset, vt ex fructibus centum fierent: Titium centum accepturum. si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titij fideicommissum extingui: quia placet, * non plus [r] posse rogari quem restituere, quàm "quantum" ei relictum est.

4 ¶ Sed si Titij fideicommissum non est in tempus mortis legatarij collatum: ait Marcellus, confestim fideicommissum Titio dandum: sed cautione exacta, quanto amplius ceperit, reddi. quàm cautionem ita committi, si priùs legatarius decesserit, quàm ex fructibus centum perciperet. sed vix est, vt legatarium ex reditibus voluit antè [s] dare quàm fructus legatarius percepisset. certè erit legatarius audiendus, si velit totum fundum præstare, si de restituendo caueatur. absurdum enim est, de suo [t] eum præstare centum: maximè si fundus centum, vel non multo pluris est, quo iure vtimur.

5 ¶ Si quid alicui licitè fuerit relictum, "vel ius aliud" quod ipse quidem propter corporis sui [u] vitium, vel propter qualitatem relicti, vel aliam quamcumque probabilem causam habere non potuit, alius tamen [x] hoc habere potuit: quanti solet comparari, tantam æstimationem accipiet.

6 ¶ Vt quis heredem instituat aliquem, rogari [y] non

a vide l.37.§. de verbor. obligat. l. [illegible] hæc verba pro cõditione & cãsunt. quantitatem significant & ius legati, & certũ corpus nũmorum.
b Imò, non valebit, l.120.§. de verbor. oblig.
c id est, quæ [illegible] rerum natura, l.7. in fin. §. de tritico.
d l.47.§ penult. & vlt. §. eod.
e adde l.12.§. de auro.
f si cõmodum sentias.
g Qui testamẽto non sentit commodum, nõ tenetur de leui culpa: secus, si sentit commodum. Bald.
i Licet verba [illegible] ad debitorem, actio tamen cõpetit contra heredem, cui in dubio videtur [illegible]
k vide l.11.§.21. [illegible]
l Non aptè vide Antonium Fabrum 5. Coniectur.18. Nã aptè id scriptum est, sed non aptè satis. quia his verbis, heres pecunia Titio dare neque iussus, neque rogatus est.
m Factum, vtiliter legari potest [illegible] eod.
n Valet legatum, in quo heres iubetur pecuniam leuioribus vsuris mutuare. Bald.
o vide Cuiaciũ 6. ad Africanum.
p de quo, l.33. §.1.§. de legat.3. l. 39. de auro.
q Verborum interpretatio ea sumenda est, vt ne 'frustra' adiecta videantur, l.84.§.4. l.109. eodem: l.25.§.17.§. famil.
r l.22. Cod. de donat. inter vir.
s l.30. in fin. §. de [illegible]
t Emptor eius condicionis esse debet, cuius & venditor, Bald.
u vide que notat ad l.7.§. de fideicom. Vide ad hunc locũ Antonium Fabrum 3. Coniectur.13.
x vide l.109.§.1. eod.

c nam quæ à solo inseparabilia sunt, per se separatum legata nihil operantur.
d §.16. vers. si verò Inst. de legat.
e §l.36.§.2.§. eo.
f Quod lex reprobat, testator adprobare non potest, Bald. l.55. §. eodem. l.16.§. de vsu. & vsufruct. l.3. in fin.§. de an[illegible] Cod. de his quæ pœnæ. §. vltim. Institut. de legat.
g l.54.§. eod. turpia legata Græcis, λοιδόριαι [illegible]
h l.8.§. de conditionibus instit. Iuramentum nõ firmat actum iure prohibitum, Bald.
i. l.82. in fin.§. de legat.2.
k l.17.§. de alimentis.
l adde l.89.§. de condit. & demõst.
m Repetita nõ censetur conditio, quæ repetita vitiaret & inutile legatum faceret, Bartol. l. ab exheredat. l.126.§. vltim.§. eodem l.1. §. de dote prælegata. l. vltim.§. de manumissis testam. l. Titia 34. §.1.§. de verbor. obligat. Bartolus in l cum seruus §. de conditionibus instituend. Castrens. in l. auia §. de condit. & demonstr. Alexand. in l. si idem. §. sed si vnà §. de Iurisdict. omn. iudic.
n Nec enim omnis qui testatur, sapit.
o vel. vltim. in fin.§. de auro: l.14. §.5.§. de religiosis. Idem cõstituisse Lycurgum refert Alexander ab Alexandro, 3. Genial. 2. & 6. cap. 4. Quàm grauiter è scripturis Baldus, Nudus egressus sum de ventre matris meæ & nudus reuertar illuc. Scio tamen Rebuffum aliud sentire in causa episcoporum, vt eos nefas sit inuestitos sepelire. adde Suetonium* in Augusto, cap. 100. & Liuium 34.
p* l.1.§.6.§. ad Trebellian.
q l.2. in fin.§. ad dote.
r l.2.§.17.§. ad Trebellian.
s Quod est præstandum ratione fructuum, nõ debet præstari ante perceptos fruct9, adde l.58. §. de vsufructu.
t l.34.§.2. in fin. §. de legat.3.
u l.40.§. eodem
x vide quæ scripsi in Epitome Feudorũ, Titulo de testamentis.
y l.17.§. ad Trebellian.

poteſt. planè ſenatus cenſuit perinde habendum, atque ſi rogaſſet hereditatem reſtitui.

7 ¶ Quid ergo, ſi heres poſt mortem ſuam rogatus fuerit hereditatis ſuæ partem quartam reſtituere? verius eſſe exiſtimo, quod & Scæuola notat, & Papirius Fronto ſcribit, valere fideicommiſſum, atque ſi de hereditate ſua reſtituenda rogatus eſſet. & eatenus reſtituenda eſt, quatenus [a] hereditas teſtatoris patitur, ſecundùm [b] vulgarem [c] formam iuris.

8 ¶ Sed ſi liberos ſuos emancipare rogatus fuerit, non cogitur [d] hoc facere. poteſtas enim patria, inæſtimabilis [e] eſt.

9 ¶ Ædes deſtruendæ [f] neque legari, neque per fideicommiſſum relinqui poſſunt. & ita ſenatus cenſuit.

10 ¶ Si fideicõmiſſum relictum fuerit ſeruo alieno ſine libertate, & ad libertatem peruenerit: dicendum eſt, poſſe eum admitti ad capiendum.

11 ¶ Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, eum qui rogatus eſt ſub condicione fratris ſui filiis reſtituere, ante diem fideicommiſſi cedentem ne quidem ex voluntate eorum poſſe reſtituere his in poteſtate patris agentibus. cùm poſſit, die fideicommiſſi cedente, ſui iuris conſtitutis ipſis debere reſtitui: vel, ſi aliquis ex his antè deceſſerit, non omnibus.

12 ¶ Idem principes reſcripſerunt, filiis ante diem fideicommiſſi venientem reſtitui hereditatem maternam neceſſe non eſſe. ſed præſtare heredem poſſe vulgarem cautionem: [g] aut, ſi præſtare eam non poterit, mitti liberos in [h] poſſeſſionem fideicommiſſi ſeruandi cauſa: vt pro pignore, non [i] vt pro dominis poſſideant: vel alienandi ius, ſed vt pignus habeant: vt filius per patrẽ fructus conſequatur, & ſeruus per dominum.

13 ¶ Cùm erit rogatus, ſi ſine liberis deceſſerit, per fideicommiſſum reſtituere: conditio defeciſſe videbitur, ſi patri ſuperuixerint liberi: nec quæritur, an heredes extiterint.

14 ¶ Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, eos: qui teſtamento vetant quid alienari, nec [k] cauſam exprimũt, propter quam id fieri velint: niſi [l] inuenitur perſona, cuius reſpectu hoc à teſtatore diſpoſitũ eſt: nullius eſſe momenti ſcripturam: quaſi nudum præceptum reliquerint. quia talem legem teſtamento non poſſunt dicere. Quòd ſi liberis, aut poſteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibuſdam perſonis conſulentes, eiuſmodi voluntatem ſignificarent: eam ſeruandam eſſe. ſed hæc neque creditoribus [m], neque fiſco [n] fraudi eſſe. nam ſi heredis, propter [o] teſtatoris creditores, bona venierunt: fortunam communem fideicommiſſarij quoque ſequuntur.

15 ¶ Cum pater, filio herede inſtituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommiſit, *ne fundum alienaret. & vt in* [p] *familia relinqueret*: & filius decedens, duos heredes inſtituit [q] tertium exheredauit, eum fundum extraneo legauit: Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, verum eſſe, non paruiſſe voluntati defuncti filium.

16 ¶ Sed & ſi, cùm duos exheredauit, vnum heredem inſtituit, fundum extraneo legauit: "vt" putat Marcellus, poſſe exheredatos petere fideicommiſſum. Quod euenit, & ſi viuus filios emancipaſſet [r], & poſtea fundum alienaſſet.

17 ¶ Sed ſi omnes filij heredes inſtituti ſint ex diſparibus partibus: non poſſunt petere fideicommiſſum ex minore parte ſcripti: vt viriles, non hereditarias partes, in eo habeant. verum [ſ] eſt enim, in familia reliquiſſe, licèt vni [t] reliquiſſet.

18 ¶ Item ſi vnum heredem inſtituiſſet, nec quicquã legaſſet: exheredati nihil interim, quamdiu in familia res eſt, petere poſſunt.

19 ¶ Interdum etiam cum lucro [u] heredis moritur ſeruus legatus, vel per fideicommiſſum relictus. veluti ſi alienus [x]: vel "licèt" proprius, pluribus tamen ſeparatim ita relictus, vt vnuſquiſque in ſolidum capiat. "ſcilicet ſi" ſine culpa heredis mortuus ſit.

De verbis precarijs.

115. *Vlpianus* "libro ſecundo Inſtitutionum."

ETiam hoc modo [y]. *Cupio* [z] *des, opto des, credo* [a] *te daturum*: fideicommiſſum eſt.

Definitio legati. 1 *Si legetur heredi, vel heredi & extraneis* 2. *An heres legari poßit.* 3 *De ſeruo hereditario.* 4 *Localis fundus dari debet, & de ſeruitutibus.*

a patitur, ſecundum vulgarem formam iuris & ſi filios ſuos emancipare rogatus &c. *Cuiac. vide Paulum 4. ſentent. 13. §.1. & ibid. Cuiac.*
b *l.70. §.2. ʒ. de legat.2.*
c vulgaris formula hic interprete Accurſio, ſtricta eſt formula: veriſimilius eſt, ius rectum & ordinariũ intelligi: quo legatarius non cogitur filios emancipare: quia patria poteſtas eſt res inęſtimabilis & ſancta. Cogi tamen poteſt iure extraordinario, id eſt, authoritate principis. *adde l.92. ʒ. de condit. & demonſtrat: Paul.4 ſentent.13.§.1.* Ceterum Quidum hic initium paragraphi conſtituunt.
d Ideò cogitur, *l.* [illegible] *de condit. & demonſtrat.*
e Inæſtimabilis eſt patria poteſtas, *vt hic*: vt & libertas, *l.106. ʒ. de regulis iuris.*
f *vide quæ notaui ad l.41.§.7. ʒ. eodem.*
g *vide l.12. in fin. ʒ. qui ſatiſdat.*
h *l.1.§.1. ʒ. vt in poſſ. legat.*
i *vide l.5. ʒ. vt in poſſ. legat.*
k *l.38.§.4. l.93. ʒ. de legat.3.*
l *l.69.§.3. ʒ. de legat.2. vide Rolandum à Valle. 1. Conſil.25. numero.17.18.19.*
m Bonorum alienatione vetita, excipiuntur pignora in gratiam creditorũ, *Cuiac.5. obſeruat.16. vide l.1. Cod. debitorẽ venditione pignor.*
n Bonorum alienatione vetita, non excipitur viceſima. nec enim iuſſus teſtatoris fiſco fraudi erit, quominùs fiſcus detrahat viceſimã, *Cuiac.5. obſeruat.* 16. An vero id referemus, ad viceſimam rerum venalium, vel hæredrtatis? *vide eundem 9. obſeruat.24.*
o nã ſi propter heredis, *Haloander.*
p *dixi 5. Feud.13.*
q Alienationis verbo inſtitutio compreheditur, *addel. 1. Cod. de fundo dotali l. vltim. Cod. rebus alienis nõ alienãdis*:
r tunc enim non eſt voluntaria alienatio, *l.69.§.1. ʒ. de legat.2.*
ſ *dict. l.69. in fin.*
t *l.67.§.2. in fin. ʒ de legat.2.*
u id eſt. citra damnum heredis, *l.26.§.1. ʒ. eod.*
x *l.22. in fin. ʒ. de legat.3.*
y *facit l.11. ʒ. de legat.3.*
z Fideicommiſſi verba Cupio, opto, credo te daturum adde *l.118. ʒ. eodem. Paul.4 ſent.1.§.6. dixi ad l.2. Cod. de codicill l.2 Cod. commun. de legatis: l.11. Cod. de fideicommiſ.*
a *aliàs* confido.
b ¶μείωσις 34. *Eclog.* 1. *cap.*105. adde & aliã definitionẽ, *l.36. ʒ. de legat.2.§.1. Inſt. eod.*
c *l.18. l.34.§.11. in fin. ʒ. eod. Vlpian.24.§.22.*
d *vide l.31. ʒ. de heredibus inſtituend.*
e *l. 45. in fin. ʒ. eodem.*
f *l.1. ʒ. quemadmodum ſeruit.*
g *l.76.§.2. ʒ. de legat.2.*
h Ciuitatibus legari poteſt, *l.22. ʒ. eod.*
i Ciuitatibus in eas cauſas legabatur in diſtributionem, opus, alimenta, eruditionem puerorum, *vt hic*: & ſimilia, vt ad honorem & ornatum eius, *vide l.122. ʒ. eod.*
k Diſtributio hæc aliàs diuiſio dicitur, *l.122. ʒ. eodem. vbi vide* diſtributionis quoque verbo, intelliguntur aliæ diſtributiones

116. *Florentinus* "libro vndecimo Inſtitutionum."

LEgatum eſt delibatio [b] hereditatis, qua teſtator ex eo, quod vniuerſum heredis foret, alicui quid collatum velit.

1 ¶ Heredi à ſemetipſo [c] legatum dari non poteſt: à "te" coherede poteſt. Itaque ſi fundus legatus ſit ei, qui ex parte dimidia heres inſtitutus eſt, & duobus extraneis: ad heredem, cui legatus eſt ſexta pars fundi pertinet. quia à ſe vindicare non poteſt: à coherede verò ſemiſſario, duobus extraneis concurrentibus, non ampliùs tertia parte. extranei autem, & ab ipſo herede, cui legatum eſt ſemiſſem, & ab alio herede trientem vindicabunt.

2 ¶ Alienus ſeruus heres inſtitutus legari ipſe à ſe nec totus, nec pro parte poteſt.

3 ¶ Seruo hereditario rectè legatur, licèt ea adita non ſit. quia hereditas perſonæ [d] defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur.

4 ¶ Fundus legatus talis dari debet, qualis [e] relictus eſt. itaque ſiue ipſe fundo heredis ſeruitutem debuit, ſiue ei fundus heredis: licèt confuſione [f] dominij ſeruitus extincta ſit: priſtinum ius reſtituendum eſt. & niſi legatarius imponi [g] ſeruitutem patiatur: petenti ei legatum, exceptio doli mali opponetur. ſi verò fundo legato ſeruitus non reſtituetur, actio ex teſtamento ſupereſt.

De ciuitate.

117. *Martianus* "libro tertiodecimo Inſtitutionum."

SI quid relictum ſit ciuitatibus, [h] omne valet: ſiue [i] in diſtributionem [k] relinquatur, ſiue in opus, ſiue in alimenta, vel in eruditionem [l] puerorum, ſiue quid aliud.

De verbis præcariis.

118. *Neratius* "libro decimo Regularum."

ET eo modo [m] relictum, *Exigo*, [n] *deſidero, vti des*: fideicommiſſum valet. ſed & ita, *Volo hereditatem meã Titij eſſe: ſcio hereditatem meam reſtituturum te Titio.*

De rationibus reddendis.

119. *Marcianus* "libro primo Regularum."

SI ſeruus *vetitus eſt à teſtatore rationes* [o] *reddere*: non hoc conſequitur, vt ne, [p] quod apud eum ſit, reddat, & lucrifaciat: ſed ne ſcrupuloſa [q] inquiſitio fiat. hoc eſt, vt negligentiæ ratio non habeatur, ſed tantùm fraudium [r]. Ideò & [ſ] manumiſſo non videtur peculium legari per hoc, quòd vetitus eſt rationes reddere.

De alienatione ædium, quorum redditus legatus eſt. 1 *Si fideicommiſſarij diſtractione conſenſerint.* 2. *De fructibus fundi legati.*

120. *Vlpianus* "libro ſecundo Reſponſorum:"

NIhil proponi, cur prohibeatur hæres ędificia diſtrahere [t], quorum [u] reditus ſportulæ [x] ſunt relictæ. ſalua tamen cauſa legati.

1 ¶ Omnibus [y], quibus fideicommiſſum relictum eſt, ad diſtractionem conſentientibus, nullam fideicommiſſi petitionem ſuperfuturam.

2 ¶ Fructus ex fundo purè legato, poſt aditam hereditatem [z] à legatario perceptos, ad ipſum pertinere. colonum [a] autem cum herede ex conducto habere actionem.

De particula cum.

121. *Martianus* "lib.3. Regularum."

SI quis legauerit Titio cum Mæuio: & ſine altero alter ad legatum admittitur. nam & cum dicit prætor, *Ventrem cum* [b] *liberis in poſſeßionem eſſe iubeo*: etſi non ſint liberi: venter in poſſeſſionem mittetur.

De relicto ad ornatum, vel honorem ciuitatis. 1. *Si is à quo legatum eſt non adierit.* 2 *Si is, cui ſub conditione dandi legatum eſt oneretur fideicommiſſo.*

122. *Paulus* "lib.3. Regularum."

CIuitatibus [c] legari poteſt † etiam quod ad honorem, ornatúmque [d] ciuitatis pertinet. Ad ornatum: putà quod ad inſtruendum forum, theatrum, ſtadium, legatum fuerit. Ad honorem: putà quod ad munus edendum, venationémve [e], ludos ſcenicos [f], ludos Circenſes, "relictum fuerit:" aut quod ad diuiſionem [g] ſingulorum ciuium, vel epulum [h], relictum fuerit. hoc ampliùs, quod in alimenta ætatis putà infirmæ [i] (ſenioribus [k], vel pueris, puelliſque) relictum fuerit: ad honorem [l] ciuitatis pertinere reſpondetur.

quæ pęſitati ſolent Eccleſiaſticis perſonis, quod ſtatus horis ſolemnibus ſpeciebus adfuerint, *c.2.§.1. de ætate & qualitate in Clemẽt. c. vnic. de clericis nõ reſident. in 6. cap. licet vobis de prabend.*
l Eruditionis is eſt fauor vt in eam debita, valeant.
m *adde l.11. ʒ. de leg.3.*
n *vide l.111. ʒ. eo.*
o *l.23.§.2. ʒ. de pecul. vide l.5.§.7. ʒ. de adminiſt. tutor.*
p Rationibus reddendis liberat⁹ reliqua debet reddere, *vt hic*: vt & volumina ipſa ratione, *l. vltim. §. ʒ. de liberat. legata.*
q Rationibus reddendis liberatus, ſcrupuloſè non eſt inquirẽdus: negligentiæ eius ratio nõ habetur, ſed fraudis & doli tantum.
r *l.9. ʒ. de liberatione.*
ſ Rationibus reddendis liberatus & manumiſſus, *hoc ipſo* quod rationibus reddendis liberatus eſt, peculium ſuum non cõſequitur. Hinc etiam colligitur legatũ vtile non vitiari per inutilẽ libertatis dationem.
t *vide l.49.§.8. ʒ. eodem. l.21. ʒ. de ann. legatis. l.38. ʒ. de vſu & vſufr.*
u *aliàs* è quorũ reditu ſportulæ. *Haloander.*
x Sportulæ qd Budæum in *l. ſi mulieri ʒ. de donat. inter virum & vxorem: Alciatum.3. diſpunct.* 17.
y *l.11. Cod. de fideicommiſſis.*
z tũc enim heres eſt in mora dãdi legati: ideó que fructus reſtituere tenetur, *l.84. ʒ. de legat.2.* adde quædã ex Paulo huic loco non inidonea 3. *ſentent.6.§.64.*
a *l.32. ʒ. locati.*
b Dictio *Cum* non facit conditionem, *l.13. in fin. ʒ. de manumiſſ. teſtament.*
c *l.73. in fin. l.117. ʒ. eod. l.26. ʒ. de negotiis l.1.§.5. ʒ. ad l. Falcid. l.26. ʒ. ad Trebell. l.12. ʒ. vt in poſſeſſ. legat. Vlpian. 24.§.28. Vlpian.22.§.5.*

† olim non poterat: neque per alium inſtitui heredes poterant, *Vlpian.22.§.5.*
d Honor ciuitatis ab eius ornatu diſtinguitur. Ad ornatum ciuitatum hæc pertinent, forum, theatrum, ſtadium: ad honorem verò hæc muneris editio, venatio, ludi ſcenini & Circenſes.
e de venatione adde quæ ſcripſi *ad l.4. ʒ. de adminiſtrat. rerum. l.5. ʒ. de pollicit. adde Nouell.105. c.1. vbi dixi.*
f Ludorum alij ſcenici, alij Circenſes. dixi de ludis ad leges XII. Tabularũ. adde *Alex. ab Alexandro 6. genial.19.*
g Diuiſio hîc eſt diſtributio, *l.117. ʒ. eod. adde l.23. ʒ. de ann.*
h *l.17. in fin. ʒ. de condit. & demonſt.* viſcerationẽ, *l.54. ʒ. de legat.3. Anton. Auguſt.4. Emend 1.*
i hinc colligit Alciat⁹, Statutũ aliquid diſponẽs in caſu infirmitatis, habere locũ in caſu ſenectutis. Probata ſenectute, reſultare pręſumptionẽ iuris, q quis ſit eger, *vide Alc.1 preſ.53.* vbi etiã ait pręſũptionẽ eſſe, libidinẽ minui in ſenectute.
* *adde l.6.§.1.* [illegible] *de trãſact.*
k [illegible]
l Quod ad alimenta ſenũ, puerorũ & puellarũ relinqtur, ad honorẽ ciuitatis [illegible]

1 ¶ Luci[illegible]

1. ¶ *Lucius*[a] *Titius & Gaius Seius Publio Mæuio decem dare damnas*[b] *sunto.* Gaius Seius heres non extitit. Sabinus ait, Titium solum, legatum debiturum. nam Seium pro non scripto habendum esse. hæc sententia vera est." hoc est, Titius tota decem debebit."

2 ¶ Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, si centum heredi dedisset: si tantum[c] sit in pretio fundi, quantum heredi dari iussus est: non est legatarius cogendus fideicommissum à se relictum præstare, quoniam nihil[d] ex testamento videtur capere, qui tantum erogat quantum accipit.

a l. vni. §. 3. Cod. ... b Veteres dicebant, damnas in plurali, non damnes, v. Paul. 3 sentent. 6. §. 6 & ... gat. 3. c adde l. 23. ff. de legat. 3. d Capere non videtur, qui tantum erogat, quantum accipit, vide l. 51 ff. de regulis iuris.

Si fideicommissarius heredi successerit pro parte. 1. De tacito fideicommisso.

123. *Marcellus* "libro singulari Responsorum."

LVcius Titius, cùm duos filios heredes relinqueret, testamento ita cauit: *Quisquis mihi liberorum meorum heres erit, eius fidei committo, vt, si quis ex his sine liberis decedat, hereditatis meæ bessem, cum morietur fratribus suis restituat.* frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem. quæro, an fideicommisso satisfecerit. Marcellus respondit, id, quod ex testamento Lucij Titij fratri testator debuisset, pro[e] ea parte, qua alius heres exstitisset, peti posse: nisi diuersum sensisse eum probaretur. nam parum inter hanc speciem interest, & cùm[f] aliàs creditor debitori suo exstitit heres. sed planè audiendus erit coheres. si probare[g] possit, ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, vt contentus institutione, fideicommisso abstinere deberet.

1 ¶ In testamẽto ita scriptum est: *Gaio Seio illud & illud heres meus dato. & te rogo, Sei, fideique tuæ mando, vti ea omnia, quæ "supra" scripta sunt reddas sine vlla mora. ei redderes ipse.* quæro, an tacitum[h] fideicommissum sit, cùm personam testator, cui restitui vellet testamento non significauerit. Marcellus respondit: Si in fraudem legum tacitam fidem Seius accõmodasset: nihil ei prodesse potest." si his verbis paterfamilias cum eo locutus esset. non enim ideo circumuenisse minùs leges existimandus est: cùm perinde incertum sit, cui prospectum voluerit.

e l. 50. ff. de fideiussoribus. f Confusio fit pro parte, quoties creditor debitori succedit, l. 6. Cod. de heredit. action. g l. 85. ff. de leg. 2. h de quo lex. ... eodem.

Pro qua parte heredes teneant.

124. *Neratius* "libro quinto Membranarum."

SI heredes nominatim[i] enumerati, dare quid damnati sunt: propius est, vt viriles[k] partes debeant[l]. quia personarum enumeratio hunc effectum habet, vt exequentur in legato præstando: qui, si nominati non essent, hereditarias partes debituri essent.

De legato præceptionis & bonor. possess. contra tab.

125. *Rutilius Maximus* "libro singulari ad legem Falcidiam."

SI heres centum præcipere iussus sit, & restituere hereditatem: & patronus bonorum possessionem contra tabulas petierit: sicut legata: ita præceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur[m].

De substituto vt legitimo herede exheredati. 1 De substitutis postumo.

126. *Paulus* "libro singul. de secundis tabulis."

AB exheredati substituto, inutiliter legetum datur. Ergo nec à legitimo exheredati fideicommissum dari poterit. quòd & legitimi eo iure præstare coguntur, quo, si scripti fuissent. Sed si committente aliquo ex liberis edictum prætoris, quo contra tabulas bonorũ possessionem pollicetur: scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus eius, legata pro modo patrimonij, quod ad filium peruenit, præstabit: perinde ac si id, quod per bonorum possessionem filius habuit, à patre accepisset.

1 ¶ Cùm à postumo[n] ita legetur, *si heres erit*: &, non nato postumo, substituti adeant: legata eos debere, existimandum[o] est, quæ ille, si viueret, debiturus erat.

De *postumo alieno*

127. *Idem* "libro singulari de iure Codicillorum."

AFratris[p] postumo fideicommissum dari potest. sola enim voluntas[q] seruatur in fideicommissis. & obtinuit Galli[r] sententia, alienos quoque postumos, legitimos nobis heredes fieri.

Si tutor pupillam suam vxorem duxerit.

128. *Marcianus* "libro secundo Institutionum."

SI tutor pupillam suam contra[s] senatusconsultum vxorem duxit; illa quidem ex testamento eius capere potest: ipse autem non potest. & meritò. delinquunt enim hi, qui prohibitas nuptias contrahunt: & meritò puniendi sunt. quod imputari non potest mulieri, quæ à tutore decepta est.

i ¶ l. 54. in fin. ff. eodem. quid sit nominatim, vide l. 92. ff. de leg. 3. k Imò, pro hereditariis conueniendi ... 17. ff. de duobus. reis. l & accipiant, §. 6. Institut. de heredibus instit. m l. vltim. inf. ff. de leg. 3. n nam posthumo fideicommitti potest, l. 1. §. 6. ff. de leg. 3. o Repetitam non videri conditionem, quæ repetita vitiaret, legatũ hinc colligunt, dixi ad l. 113. §. 4. ff. eodem. p Posthumo alieno fideicõmitti potest. §. 26. Institut. eod. q l. 7. in fin. ff. de supellectili. r l. 29. ff. de liberis. s l. 63. in fin. ff. de ritu l. 2. §. 1. ff. de his quæ vt indign.

LIBER TRIGESIMVS-PRIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, (LIBER SECVNDVS.)

De legato in arbitrium alterius collato.

Vlpianus lib. 9. ad Sabinum.

IN ARBITRIVM alterius[a] conferri legatum, veluti conditio[b] potest.[c] quid enim interest[d]: *Si Titius in Capitolium ascenderit*, mihi legetur: an, *Si voluerit?*

1 ¶ Sed cùm ita legatum sit pupillo siue pupillæ, *Arbitrio tutorum*: neque conditio inest legato, neque mora. cùm placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro[e] viri boni arbitrio accipi quæ[f] enim mora est in boni viri arbitrio, quod iniectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus[g] videlicet patrimonij?

De numero legator.

2. *Paulus* "libro septnagesimoquinto ad Edictum"

QVotiens nominatim[h] plures res in legato[i] exprimuntur[k], plura legata sunt. si autem supellex[l], aut argentum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit vnum legatum "est."

a An extranei? sic putat Augustin. 4. emendat. 15. in fin. sed tamen, adde l. 75. ff. de legat. 1. b veluti conditionem, Cuiac. 2. obseruat. 2. c Imò, legatum in heredis voluntatem conferri non potest, l. 43. §. 2. ff. de leg. 1 Quid aio? Imò potest, si modo non plenum arbitrium ei committas, sed quasi bono viro, l. 11. §. 7. ff. de legat. 3. vide Cuiac. obseruat. 2. d Imò, multum. nam legatum sub hac cõditione, Si Capitolium ascenderit, debetur: l. 11. §. 1. ff. de condit. & demonstrat. sub ea, si voluerit, non debetur, l. 11. §. 7. ff. de legat. 3. e dict. l. 11. §. 7. ff. de legat. 3. l. 7. de contrah. empt. l. 47. §. 1. in fin. ff. de administr. tutor. f hinc colligit Alciatus, Præsumi pro laudo & sententia arbitri ... 12.

De condicione quæ est in potestate heredis.

3. *Idem* "libro quarto ad Plautium."

SI ita legetur: *Heres dare damnas esto, si in Capitolium non*[m] *ascenderit*: vtile legatum est: quamuis in potestate eius sit ascendere, vel non ascendere.

An possit pro parte repudiari, pro parte acquiri.

4. *Idem* "libro octauo ad Plautium."

NEminem eiusdem rei legatæ sibi partem[n] velle, partem[o] nolle, verius est.

5. *Idem* "libro septimo Quæstionum."

SEd duobus[p] legatis relictis, vnum quidem repudiare, alterum verò amplecti posse, respondetur.

1 ¶ Sed si vnum ex legatis onus[q] habet, & hoc repellatur: non idem dicendum est. pone eum, cui decem & Stichus legatus est, rogatum[r] seruum manumittere. si Falcidia locum habet: ex decem, vtriusque legati quarta deducetur. igitur, repudiato seruo, non euitabitur onus deductionis: sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

g l. 14. ff. de annuis. h l. 3. ff. de peculio. i Idem in stipulatione: tot enim sunt stipulationes, quot res sunt, l. 29. ff. de verbor. obligat. k sub. coniunctim, nõ disiunctim, l. 27. ff. eod. l l. 6. inf. ff. eod. m ¶ v. l. 7. ff. de cond. & demonst. n Vasalli catalogum cogi dominum seu patronum vniuersum probare hinc colligit Molineus in cõsuet. Parisiens. de matiere feudale §. 35. num. 28. o Legatarius pro parte adquirere vnum vel idem legatum, pro parte repudiare non potest, l. 38. ff. de leg. 1. p ex diuersis causis, l. 101. §. 1. ff. de legat. 1. adde l. 10. ff. de vsu & vsufruct. leg. q l. 15. in fin. ff. de alimentis. r dict. l. 36. §. 3. ff. ad leg. Falcid. l. 22. ff. de fideicommiss. liber.

6. *Idem* "libro singulari ad Legem Falcidiam".

GRege autem legato, non potest [a] quædam sperni, quædam vindicari. quia non plura, sed vnum legatum est. Idémque dicemus. peculio legato, aut veste [b], aut argento, & similibus.

Si vnus ex collegatariis capere non potest.

7. *Idem* "libro octauo ad Plautium."

SI Titio, & ei, qui capere [c] non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur [d], & vnus capere non potest: quinque sola Titio dantur.

De seruo qui in fuga est. 1. Si cui decem, aut si noluerit, homo legetur. 2. De amphoris tot ex dolio illo. 3. Si dubitetur, vtri dandum sit legatum 5. De parte hereditatis.

8. *Idem* "lib. 9. ad Plautium."

SI quis seruum heredis, vel alienum legauerit: & is fugisset: cautiones interponendæ sunt de reducendo eo. sed si quidem viuo testatore fugerit, expensis [e] legatarij reducitur. si post mortem, sumptib. heredis.

1. ¶ Si ita legetur: *Sempronio leg. decem: aut, si noluerit, hominem Stichum lego:* hoc casu duo legata sunt. sed vni contentus esse debet.

2. ¶ Si quis legauerit ex illo dolio amphoras decem, etsi non decem, sed pauciores [f] inueniri possint: non extinguitur legatum: sed hoc tantummodò accipit, quod inuenitur.

3 ¶ Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potiùs dari oportet: vtputa si Titio relictum est, & duo eiusdem nominis amici testatoris veniant, & legatum petant, & heres soluere paratus sit, deinde ambo defendere heredem parati sint: eligere [g] debere heredem, cui soluat, vt ab eo defendatur.

4 ¶ Certam pecuniam legatum si & legatarius, & substituti legatarij peterent, & heres soluere paratus sit: si ambo defendere heredem parati sint: eligere debet heres, cui soluat, vt ab eo defendatur. & si neutrius manifesta calumnia videatur, ei potiùs soluendum, cui primùm [h] legatum est.

5 ¶ Si cui certam [i] partem hereditatis legauero: Diuus Hadrianus rescripsit, vt neque pretia manumissorum, neque funeris impensa deduceretur.

De parte bonorum.

9. *Modestinus* "libro nono Regularum."

CVm autem pars bonorum ita legatur, *bonorum meorum, quæ sunt, cùm moriar:* dos, [k] & manumissorum pretia è medio deducenda sunt.

De accessione.

10. *Iauolenus* "lib. 1. ex Plautio."

CVm fundus nominatim legatus sit, si quid "ei" post testamentum factum adiectum [l] est, id quoque legato cedit, etiam si illa verba adiecta non sint, *qui meus erit:* si modò testator eam partem non separatim possedit, sed vniuersitati prioris fundi adiunxit.

De *statulibero.* 1. De *alternatione.*

11. *Pomponius* "libro septimo ex Plautio."

STatuliberum ab herede ne tunc quidem, cùm dubia sit eius ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse Labeo ait: quia seruus eius [m] esset. sed si heres eandem [n] conditionem legato inserat, quæ libertati à testatore data præposita fuerit: valet legatum. nam & si, cùm moreretur heres, seruus liber esse iussus esset: rectè sine libertate ei ab herede legari posse constitit. quia superuacuum sit, ei libertatem dare, quam ex testamento heredis capturus non sit, sed "ex" testatoris "habet.

1 *Stichum aut Pamphilum, vtrum heres meus volet, Titio dato: dum vtrum velit dare, eo* [o] *die, quo testamentum recitatum erit, dicat.* si non dixerit heres Pamphilum, an Stichum dare malit: perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichũ aut Pamphilum dare damnatus esset, vtrum legatarius elegerit. Si dixerit [p], se Stichum dare velle: Sticho mortuo, liberari eum. Si ante diem legati cedentem alter [q] mortuus fuerit: alter, qui supererit, in obligatione manebit. Cùm autem semel dixerit heres, vtrum dare velit: mutare [r] sententiam non poterit, & ita & Iuliano placuit.

De pecunia. 1. De legato, cum heres morietur.

12. *Paulus* "libro secundo ad Vitellium."

SI pecunia legata in bonis legantis non sit, soluendo tamen hereditas sit: heres pecuniam legatam dare compellitur: siue de suo, siue ex [s] venditione rerum hereditarium, siue vnde voluerit.

1 ¶ Quod ita [t] legatum est. *heres, cum morietur, Lucia Titio dato decem:* cùm incerta die legatum est, ad heredes legatarij non pertinet, si viuo herede decesserit.

De duobus reis. 1. De eo quod testatori debetur.

13. *Pomponius* "libro septimo ex Plautio."

QVi duos reos eiusdem pecuniæ habet, Titium, atque Mæuiũ: ita legauit: *quod mihi Titius debet, Mæuio heres meus dato: quod Mæuius debet* "*Seio dato,* his verbis onerat heredẽ: nam cùm actiones suas heres Mæuio præstiterit aduersus Titium, videtur Mæuius facto eius liberatus esse. & idcirco Seio heres tenebitur [u].

1 ¶ Si is, qui vnum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur heres duobus satisfacere, vni actione cedendo, alteri pecuniam soluendo [x].

Si seruus legatus, & liber esse iussus sit 1. De seruo alieno

14. *Paulus* "libro 4. ad Vitellium."

SI idem seruus & legatus [y], & liber esse iussus sit: fauor libertatis præualet [z]. sin autem & in posteriore scriptura legatus est, & euidens [a] ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti voluntatem præualebit.

2 ¶ Seruo alieno [b] herede instituto, post mortem domini eius, cui adquisita hereditas & libertatẽ fideicommissariam dari posse, constat.

De alternatione.

15. *Celsus* "lib. 6. Digestorum."

SI quis, duobus heredibus institutis, ita legauerit: *Stichum aut decem heredes danto:* non [c] potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare: sed necesse est, vtrumque aut Stichum totum, aut decem soluere.

16. *Paulus* "libro decimonono Digestorum."

SI Titio aut [d] Seio, *vtri heres vellet,* legatum relictum est: heres alteri dando, ab vtroque liberatur, si neutri dat: uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret. nam vt stipulando duo rei constitui possunt, ita & testamento potest id fieri.

De fideicommisso relicto à legatario. 1. Si vni ex libertis legatum sit: nec appareat cui.

17. *Marcellus* "libro decimo Digestorum."

SI quis Titio decem legauerit: & rogauerit, [e] *vt ea restituat Mæuio:* Mæuiúsque fuerit mortuus [g]: Titij [h] commodo cedit, non heredis: nisi [i] duntaxat vt ministrum [k] Titium elegit. Idem est, & si ponas vsumfructum legatum.

1 ¶ Si heres damnatus esset, decem vni ex libertis dare: & non constituerit, cui daret: heres omnibus [k] eadem decem præstare cogendus est.

De re legatarij.

18. *Celsus* "lib. 17. Digestorum."

HErédem meum ita tibi obligare possum: vt, si, quandoque ego moriar, tuus seruus Stichus non erit: dare eum tibi damnas sit.

De alternatione.

19. *Idem* "lib. 18. Digestorum."

SI is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, cùm Stichũ sibi legatum putaret, vindicauerit: ampliùs mutandæ vindicationis ius non habet [l]. tanquam si damnatus [m] alterutrum dare, Stichum dederit: cùm ignoret, sibi permissum, vel Pamphilum dare: nihil repetere possit [n].

De seruo communi è iure accrescendi

20. *Idem* "libro decimonono Digestorum."

ET Proculo placebat, & à patre sic accepi, quod [o] seruo communi legatum sit, si alter dominorũ omitteret [p] alteri non adcrescere [q]. non enim coniunctim, sed partes [r] legatas. nam ambo si vindicarent. eam quemque [s] legati partem habiturum, quam in seruo haberet.

De dote de verbo reddere.

21. *Idem* "libro vigesimo Digestorum."

CVm quidam vxori suæ dotem reddidisset: quadraginta ei legare voluisset: &, quamquam sciret dotem redditam [t], hoc tamen prætextu vsus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret: existimo, deberi

a non possunt, *Haloander. adde l. 38. ff. de legat. 1.*
b *l. 2. ff. eodem.*
c *l. 34. §. 9. ff. de legat. 1.*
d de legato dãnationis, *vide Vlpian. 24. §. 4.*
e *l. 108. ff. de legat. 1.*
f *l. 65. l. 108. §. 10. ff. de legat. 1*
g Vbi collegatarij sunt pares per omnia potest heres gratificari cui vult.
h *l. 6. Cod. de legatis.* Præsumitur enim in dubio magis pro instituto, quàm pro substituto, *Baldus.*
i Legatarius hereditatis, non partis bonorum, subijcitur oneribus, *vt hîc: & l. 9. ff. eod. l. vlt. ff. de vsu & vsufr.*
k *l. 104. in fin. ff. de legat.*
l Quod rei legatæ accedit, ad legatarium pertinet, *Bartol.*
m heredis, *l. 9. ff. de statulib.*
n Heres non legat statulibero, nisi sub conditione libertatis, vel nisi fiat liber per mortẽ heredis, *Bald.*
o Qui concedit electionem vsque ad tempus, post tempus videtur causam reuocare, & alteri concedere.
p *l. 84. §. 9. ff. de legat. 1.*
q *l. 47. §. 3. ff. de legat. 1.*
r *dict. §. 9. l. 20. ff. de optione.* Electio ex libera voluntate mutari non potest, *Bald.*
s *l. 26. ff. familiæ.* Legatario pecuniæ debetur pecunia numerata, licèt in bonis testatoris non sit inuenta, sed sola immobilia, *Baldus.*
t *l. 4. ff. quando dies legat.*
u Quando facto heredis debitor liberatur, imputatur heredi, *Bald.*
x quia iura cessa vni, non possunt postea cedi alteri. *l. vnic. §. 14. Cod. de caducis.*

y Quoties duo simul relinquuntur quæ [illegible] valere non possunt, valet fauorabilius, *Bald. l. 16. l. 18. in fin. ff. d. vulgari. l. 9[illegible] in fin. ff. de condit. & demonstr. l. 10. in fin. l. 40. ff. de manumiss. testament.*
z excipe casum legis 37. ff. [illegible]
a *vide l. 50. de fid. commiss. lib. [illegible]*
b *l. 16. ff. de fideicommiss. libert.*
c In diuersis rebus non potest fieri solutio, *Bald. adde l. 85. ff. de verbor. oblig. l. 8. in fin. ff. de lega. 1. l. 34. §. 1. ff. de solutionibus.*
d *vide l. 9. ff. de duobus reis.*
e Legatarius potest rogari de legato restituẽdo.
f *l. 60. ff. eod. l. 38. §. 6. ff. de legat. 3. l. vnic. §. 4. §. 9. vers. sin autẽ Cod. de caducis.*
g Legem Papiam ea tantùm vindicare, quæ apud heredem remansura sunt non, quæ apud legatarium nunc colligit Cuiaci. 5. *ad Africanum. adde l. 60. ff. eod. 5. Harmenop. 10. §. 26. l. 8. ff. de aliment.*
h *l. 8. ff. de alimentis.*
i Qui à Græcis vocatur [illegible], de quo vide quæ notaui, *ad l. 107. ff. de legat. 1.*
k *l. 24. vers. idẽ. ait. ff. eodem.*
l Cur ita? vide quæ notaui ad *l. 35. ff. de condit. indebiti.*
m *dixi ad Vlpianum. 24. §. 14.*
n nihil repetere poterit, *Haloander* Imò, poterit, *l. 19. §. 3. ff. de condit. indebit. vide Cuiac. 8. obseruat. 35.*
o An proprietas? an vsusfructus? non vsusfructus, *vide l. 1. §. 1. ff. de vsufr.* ergo proprietas. cur ita? nõ ideo certè, quòd vsusfructus personæ serui cohereat. nam, si ita esset nunquam à persona, vt personale discederet.
p Omissa delata, amittim[illegible] adquisita. omissa proprietas, vel omissus vsusfructus alteri adcrescit: amissa non adcrescit, amissus non adcrescit, *vide Cuiac. 5. ad African. fol. 69.*
q Imò, adcrescit. *l. 1. §. 1. ff. de vsufructu adcrescenda.*
r *l. 80. ff. de legat. 3.*
s *l. 50. ff. de leg. 1.*
t *§. 1[illegible] eod. l. 1. Cod. de falsa causa.*

deberi quadraginta. etenim *reddendi* [a] verbum, quamquàm significationem habeat retrò dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

Si testator rem legatam aut eius partem legatario soluerit.

22. *Idem* lib. 21. Digestorum.

LVcius Titius, in testamento suo, Publio Mæuio militiam [b] suam reliquit [c]: siue pecuniam "eius," quæcumque redigi ex venditione eius potuerit, cum suis commodis. sed cùm superuixit testamento Lucius Titius, militiam vendidit, & pretium exegit, & dedit [d] ei cui illam militiam vel pretium eius testamento dari voluerit. post mortem Lucij Titij iterum Publius Mæuius vel militiam, vel pretium eius ab heredibus Lucij Titij exigebat. Celsus: existimo, pretium militiæ præstari non oportere: nisi legatarius ostenderit. testatorem, & post factam solutionem, iterum eum pretium militiæ accipere voluisse. quòd si non totum [e] pretium militiæ, sed partem viuus testator legatario dedit: reliqui superesse exactionem: nisi heres " & "ab hoc decessisse testatorem ostenderit. onus [f] enim probandi mutatam esse defuncti uoluntatem, ad eum pertinet: qui fideicōmissum recusat.

De alternatione. De vsufructu rei legatæ.

23. *Marcellus* lib. 13. Digestorum.

L*Vcio Titio fundum Seianum, vel vsumfructum fundi Seiani lego.* potest legatarius vel fundum vindicare, [g] vel fructum, quod facere non potest is, cui tantùm fundus [h] legatus est.

De legato in voluntatem heredis collato.

24. *Vlpianus* libro secundo Fideicommissorum.

CVm quidam ita fideicommissum reliquisset, *rogo restituas libertis meis quibus* [i] *voles*: Marcellus putauit, posse heredem & indignum [k] præferre. At si ita, *his quos dignos putaueris*: petere posse ait eos, qui non offenderint. Idem ait, si neminem [l] eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri, quasi iam præsenti die datū, cùm sic relinquitur, "*quibus voles*", nec vlli offerat. Planè, si ceteri defuncti sunt superstiti dandum, vel heredi eius, si priùs, quàm peteret, decessit. Scæuola autem notat: Si omnes petere potuerūt, cùm nulli offertur: cur non [m] & qui decesserunt, ad heredem transmiserunt? vtique, si vno petente iam eligere non potest, cui det? videtur enim Marcellus, cùm fideicommissum ita relinquitur, *ex libertis cui voluero*, "arbitrari," nisi offerat, cui heres velit, & statim offerat, sine aliquo scilicet interuallo, statim competere omnibus [n] petitionem. cùm igitur omnibus competat, meritò notatus est, cur superstiti soli putet dandum. nisi fortè antequàm iustum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui potiùs offerat. ceteri decesserint.

25. *Marcellus* lib. 15. Digestorum.

SI tamen, quibusdam absentibus præsentes petent, cum præsenti die relictum sit fideicommissum: causa cognita [o] statuendum est: explorandúmque, an & alij sint petituri.

De vsufructu rei legatæ.

16. *Idem* lib. decimosexto Digestorum.

IS, cuius in seruo proprietas erat, fructuario [p] herede instituto: alicui eum seruum legauit. non potest heres doli mali exceptione vti, si legatarius vindicare seruum vellet non relicto heredi vsufructu.

De alternatiue.

27. *Celsus* lib. 34. Digestorum.

SI illud [q] aut [r] illud legatum sit, vnum legatum est. si sub cōtrariis conditionibus aliud atque aliud legatū est, vnum [s] legatū esse arbitramur. neque refert, & heredum, & eorum, quibus legatum est, diuersas personas esse. veluti si ita legatum est: *si Nerua consul factus erit, Titius heres Attio fundum: si non erit Nerua consul factus, Seius hæres Mæuio centum dato.*

De parte debita patrono.

28. *Marcellus* libro vigesimonono Digestorum.

CVm patronus ex debita parte institutus, fideicommissum relictum ab eo præstare non cogitur: si omiserit institutionem: qui eam partem vindicant, vtrùm eodem modo retinere, an verò præstare debeant fideicommissum: & magis est, deberi fideicommissum. quoniam* quod illius personæ præstaretur, hoc nequaquam ad [t] alium pertinere deberet.

x Ius antiquum vocat, quod antè legē Papiam, *l. vnic. Cod. de caducis.*

* ... 41. Plenis religionum animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi, facem

a *l. 100. ff. de legat. 3. l. 94. ff. de verbor. signif.*
b militia est officium, ... qui in aliqua schola inter statuta relati sunt, ex quo commoda & salaria à Principe consequuntur.
c poterat enim interdum militia relinqui, *l. vlt. Cod. de pigno.*
d Legata viuo testatore præstari possunt. *l. 6. ff. de auro: vt non heredibus. vide l. 1. ff. pro herede.*
e Totum habet, cui nihil deducitur.
f *l. 11 §. 12. ff. de legat 3.*
g *Dixi ad Vlpia. 24. §. 14.*
h vbi legatur alternatiuè totum vel pars, vtrumque est in obligatione, *adde l. 34. in fin. ff. de legat. 1. l. 10. ff. de vsu. & vsufr. l. 2. ff. de optione. vide l. 10. in fin. ff. de iure dot.*
i *Volo* verbum sui natura liberam tribuit potestatem, *adde l. 46. in princ. ff. de fideicomm. libert. l. 7. §. 1. ff de rebus dub. l. a fin. l. si sit. 75. ff. de legat. 1.*
k Indignus potest eligi.
l *l. 17. in fin. ff. eodem. l. 67. §. 7. l. 7. §. 4. ff. de legat. 3. l. 21. in fin. ff. de statuliberis.*
m *dict. l. 17. in fin. ff. eodem.*
n *l. vnic. Cod. de his. quæ ante apert. tabulas.*
o interim dum absunt alij, *facit l. 4. ff. de rebus auth. iud.*
p Testator legando rem, simpliciter intelligitur legare proprietatem, *Bald.*
q *l. 8. § 2. ff. de leg. 1. l. 25. ff. quando dies legat.*
r Aliud erit si ita legetur, *illud & illud. vide l. 2. ff. eodem. adde quæ scripsi ad l.* ...
s *adde l. 2. ff. de in diem. addi*. Vnū, *dicitur* quod finaliter vnum est, *Bald.*
t ... *l. 1. §. 1. ff. de iure immunitatis. l. 6. ... de regulis iuris, cap. 7. de regulis iuris in 6. ...*
u ... *ff. de vsu. vide l. 1. §. 43. ff. de aqua quotidiana & æstiua.* Legata ... cum ... *Bald.*
... *l. 74. ... de legat.*

Si legatarius oneratus fideicommisso, non accipiat legatum.
1. *De relictis ab herede qui non adiuit.*

29. *Celsus* libro trigesimosexto Digestorum.

PAter meus referebat, cùm esset in consilio Duceni Veri consulis, item in sententiam suam: vt, cùm Otacilius Catulus, filia ex asse herede instituta, liberto ducenta legasset: petissétque ab eo, vt ea concubinæ ipsius daret: & libertus, viuo testatore, decessisset: & quod ei relictum erat, apud filiam remansisset: cogeretur [u] filia id fideicommissum concubinæ reddere.

1 ¶ Quod alicuius heredis nominatim fideicommittitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres.

2 ¶ Si filio heredi pars eius, à quo nominatim legatum est, adcrescit: non † præstabit legatum, quod iure antiquo [x] capit.

De relicto in tutelam viæ non adscripta certa quantitate.

30. *Idem* libro trigesimoseptimo Digestorum.

QVidam in testamento ita scripsit: *Reipublicæ Grauiscanorum* [y] *lego in tutelam viæ* " *reficiendæ*, "*quæ est in colonia eorum, vsque ad viam Aureliam.* quæsitum est, an hoc legatum valeat. Iuuentius Celsus respondit: Propemodum quidem imperfecta est hæc scriptura, *in tutelam* "*Aureliæ*" *viæ*: quia summa adscripta non est. Potest tamen videri tāta summa legata, quanta ei rei sufficeret: si modò non apparet, aliam fuisse defuncti voluntatem, aut ex magnitudine eius pecuniæ. aut ex mediocritate [z] facultatium, quam testatrix reliquit. tunc enim officio iudicis, secundùm æstimationem patrimonij, & legati, quantitas definiri potest.

De his qui manumitti non possunt legatis vt manumittantur.

31. *Modestinus* libro primo Regularum.

SI quis [a], quos non poterit [b] manumittere, legauit, vt manumitterentur: nec legatum, nec libertas valet.

Relictum quando præstari debet. 1. *De fundo detento à legatario ante conditionem impletam* 2. *De his quæ in fundo erunt.* 3 *De legato quidquid horreo erit.* 4. *De herede legatarii fideicommisso onerati.* 5. *Si res legatæ non reperiuntur.* 6. *De fideicommisso relicto familiæ.*

32. *Idem* libro nono Regularum.

OMnia, quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die [c] aditæ hereditatis præstentur. [d]

1 ¶ Fundum ante conditionem completam ab herede non traditum, sed à legatario detentum [e] heres vindicare cum fructibus poterit. [f]

2 ¶ CVm ita legatur: *illi hoc amplius fundum illum cum* [g] *omnibus rebus, quæ in eodem fundo erunt*: mancipia [h] quoque continentur.

3 ¶ Cùm ita legatur, *quidquid in horreo meo erit*: & is, cui legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi [i] legati sui gratia, in horreum intulerit, quod illatum est, non videtur esse legatum.

4 Quod à legatario petitum erat, vt alij restitueret: si legatarius decedat; heres [k] quoque eius id, quod legatum est, præstare debebit.

5 ¶ Species nominatim legatæ: si non reperiantur [l], nec dolo heredis deesse probentur [m]: peti ex eodem testamento non possunt.

6 ¶ In fideicommisso, quod familiæ [n] relinquitur, hi ad petitionem eius admitti possunt, qui [o] nominati sunt [p]: aut post omnes eos exstinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui [q] ex his primo gradu procreati sint. nisi specialiter defunctus ad vlteriores voluntatem suam extenderit.

Qui & pro qua parte præstant legata.

33. *Idem* libro nono Responsorum respondit.

LEgatorum petitio aduersus heredes pro partibus hereditariis [r] competit. nec pro his, qui soluendo non sunt, onerari coheredes oportet. [s]

1 ¶ Qui plures heredes instituit testamento, à quibusdam nominatim relinquit legata. postea codicillos ad omnes heredes scripsit. quæro, quæ legata debeant. Modestinus respondit, cùm manifestè testator testamento expresserit, à quibus heredibus legata præstari vellet, licet codicillos ad omnes scripserit: apparet tamen, ea, quæ codicillis dedit, ab his [t] præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

De fideicommisso petu vt seruum tuum manumittas cum tot capita seruorum tibi in Codicillis legauero. 1. *De heredibus iussis accipere à semetipsis.* 2. *De domino fideicommissarij, qui diuisioni quasi testis interfuit.* 3. *De his quæ testator in prætoriū vxoris transtulerat.* 4. *De conditione implenda.* 5 *De dote filiæ relicta* 6. *De eo quem testator dixit esse onera sustentaturum & legata præstaturum.* 7. *De his quæ testator dixit futura heredis post mortem eius, qui ea reliquerat.*

s vbi agitur personali & hypothecaria, *vide hîc Bald.*
t *vide l. 33. ff. de alimentis.*

... in cœlo, visam Gabiis ædem Apollinis & priuata ędificia cōplura, *Grauiscis* murū portāque de cœlo tacta.
z *l. 69. §. 4. ff. de iure dot.*
a putà minor, *vide l. 4. ff. de seruis exportandis.*
b quos nō potuit; *Haloander.*
c *vide l. 7. ff. quādo dies legatorum.* Notat hic Bald. quadruplicem cessionem legatorum. Primam, quoad transmissionem, *l. vnic. §. 5. Cod. de caducis.* Secundam, quoad dominij trāslationem, *l. 86. §. 2. ff. de legat. 1.* Tertiam quoad actionem nascentem. Quartam quoad præstationem.
d ante igitur non debentur legata, nec præstentur.
e Legatarius nō potest inuadere rem legatā sub condicione: & si inuadit interim vindicatur ab eo, *Bald.*
f Cur ita? *vide l. 12. in fin. ff. de vsufruct.*
g *l. 68. in fin. l. 78. §. 2. l. 93 §. 2. ff. de legat. 3.*
h Rerum appellatione continentur personæ, *vide quæ notaui ad l. 1. ff. de rebus credit.*
i *vide l. 18. §. 12. ff. de instructo.*
k *l. 40. §. 1. ff. ad Trebellian.*
l *l. 26. §. 1 ff. de legat. 1.* Quæ non reperiūtur præsumuntur non esse, *Bald.*
m Qui allegat dolum vel culpam, is probare debet.
n *adde l. 54. ff. ad legem Falcid.*
o Nomine proprio ad substitutionem vocati à testatore, cæteris præferuntur: censentur enim magis dilecti.
p suo ordine, scilicet quaten⁹ proximiores.
q Repræsentatio est in fideicōmissis filius ingreditur locū patris defuncti, vt aduersus Baldū, post Glossā, Angelū, Puteū, Imolā, Alexandrum, Socinum, Bertrandū, Ruinum, Corauelū, & Sassaneū, Durantium, Deciū, Goradinū, Socinum, Molineum, Fabium de Eugubio, & Corneum, refert Cephalus 1. *consil. 16. numero. 29.*
r *l. 44. ff. eod. l. 4. in fin. ff. de legat. 1. l. 98. ff. de legat. 3.*

34. *Idem* "libro decimo Reſponſorum."

TItia, cùm teſtamento facto decederet, heredibus inſtitutis Mæuia & Sempronio filiis ſuis ex æquis partibus, petit à Mæuia, vt Stichum ſeruum ſuum manumitteret, in hæc verba: *à te autem Mæuia filia cariſſima peto, vt Stichum ſeruum tuum manumittas, cum in miniſterio tuo tot capita ſeruorum tibi his codicillis legauero*: nec legauit.[a] quæro, quid his verbis relictum videatur? cùm vt ſuprà cautum eſt, duobus heredibus inſtitutis defunctam teſtatricem, & mancipia hereditaria duarum perſonarum fuiſſe, & codicillis nihil relictum ſit de præſtãdis mancipiis, nec poſſit vtile fideicommiſſum putari, quod datum non ſit, cùm legaſſe ſe dixerit, nec adiecerit legati ſpeciem, nec ab herede, vti præſtarentur mancipia, petierit. Modeſtinus reſpondit, ex verbis conſultationi inſertis Mæuiam, neque legati neque fideicommiſſi petitionem habere, neque libertatem ſeruo ſuo dare compelli.

1 ¶ Lucius Titius in teſtamento ſuo ita cauit: Ὀκταβιάνῃ Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν χωρίον Γάζαν σὺν ταῖς ἐνθήκαις αὐτοῦ πάσαις. Ὀκταβιανῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ. Ἐξαίρετον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λαβεῖν σύγκτησιν[b] ἀγωνοφόρον[c] Κωμάνων, σὺν αἷς ἔχει ἐνθήκαις πάσαις. id eſt, *Octauiane Stratonicæ dulciſſimæ filiæ meæ ſalutem. Volo eam à ſe[d] ipſa accipere villam Gazam cum impoſitionibus[e] ſuis omnibus. Octauiano Alexandro dulciſſimo filio meo ſalutem. Præcipuum volo eum accipere ſynteſin ſterilium[f] villarum cum impoſitionibus ſuis.* quæro, an huiuſmodi ſcriptura integrum prædium ſingulis datum eſſe videatur, an verò partem hereditariam duntaxat contineat: cùm inutiliter à ſemetipſo quemque eorum, quam habebat, partem accipere voluit. Modeſtinus reſpondit, non ſic[g] interpretãdam ſcripturam, de qua quæritur, vt fideicommiſſum inutile fiat. Item quæro, ſi integrum prædium relictum eſſe videtur, an pretium portionis fratri & coheredi ſoluendum ſit: vt hoc ipſo, quòd à[h] ſemetipſo accipere præcepit, pretio illato integrum habere eum voluerit. Item reſpondit, ad ſolutionem pretij fideicommiſſarium minimè compellendum.

2 ¶ Lucia Titia inteſtata moriens, à filiis ſuis per fideicommiſſum alieno ſeruo domum reliquit. poſt mortem, filij "eius" iidem qui heredes, cùm diuiſerunt hereditatem matris, diuiſerunt etiam domum. in qua diuiſione dominus ſerui fideicommiſſarij quaſi[i] teſtis adfuit. quæro, an fideicommiſſi perſecutionem adquiſitam ſibi per ſeruum, eo quòd interfuit diuiſioni, amiſiſſe videatur. Modeſtinus reſpondit, fideicommiſſum ipſo iure amiſſum non eſſe[k], quod ne repudiari[l] quidem poteſt. ſed nec per doli exceptionem ſummouetur: niſi euidenter apparuerit: omittendi fideicommiſſi cauſa hoc, "eum" feciſſe.

3 ¶ Gaius, Seius, "cùm domum ſuam" haberet, & in prætorio vxoris ſuæ tranſtuliſſet, quaſdam res de domo ſua in eodem prætorio[m] tranſtulit. ibíque poſt multos dies decedens, teſtamento vxorem ſuam heredem & alios complures reliquit. quo teſtamento ſignificauit verba, quæ infrà ſcripta ſunt. *In primis ſciant heredes mei, nullam pecuniam eſſe penes[n] vxorem meam. Sed nec aliud quidquicquam. Ideóque hoc nomine eam inquietari nolo.* quæro: an ea, quæ viuo eo in prætorio vxoris eius tranſlata ſunt, cõmuni hereditati vindicari poſſint: & an ſecundùm verba teſtamenti præſcribi coheredibus poſſit à parte vxoris defuncti. Modeſtinus reſpondit: ſi ea, quæ in domum ſeu prætoriũ vxoris defunctus tranſtulit, præcipua ad eam pertinere voluit: nihil proponi, cur volũtate[o] ipſius ſtandum non ſit[p]. neceſſe igitur habet mulier[q], talem voluntatem fuiſſe teſtatoris oſtendere. quod niſi fecerit, in hereditate mariti & hæc remanere oportet.

4 ¶ Si ea condicione liberto[r] fideicommiſſum relictũ eſt, *ne[ſ] à filiis eius recederet*: &[t] per tutores factum eſt, quo minùs condicionem impleret: iniquum eſt, eum, cùm ſit inculpatus, emolumento fideicommiſſi carere.

5 ¶ Qui, inuita filia, de dote egerat, deceſſit, eadem illa exheredata, filio herede inſtituto: & ab eo fideicõmiſſum filiæ dotis nomine reliquit. quæro, quantum à fratre mulier conſequi debeat. Modeſtinus reſpondit: Quod in primis eſt, non[u] eſſe conſumptam de dote actionem mulieri, cùm patri ſuo non[x] conſenſerit, vtique non ignoras. ſic enim res explicatur: vt: ſi quidem maior[y] quantitas in priore dote fuit: illius petitione ſit tantummodò mulier contenta. quòd ſi in ſumma dotis nomine legata amplius ſit, quàm in dote principali: compenſatio[z] fiat vſque ad eandem ſummam, quæ concurrit: & id tantũmodò, quod excedit in ſequenti ſumma, ex teſtamento conſequatur. non[a] eſt enim veriſimile, patrem duplici præſtatione dotis filium eumdémque heredem onerare voluiſſe: præterea cùm[b] putauerit ſe efficaciter, licèt non cõſentiente filia, inſtituiſſe aduerſus generum de dote actionem.

6 ¶ Lucius Titius, relictis duobus filiis ſuis heredibus diuerſi ſexus inſtitutis, addidit caput generale, *vti legata, & libertates ab his heredibus ſuis præſtarentur.* quadam[c] tamen parte teſtamenti à filio petit, vt omne onus legatorum in ſe ſuſtineret, in hunc modum: "ea:" *Quæcumque in legatis reliqui, vel dari præcepi: ab Attiano filio meo & herede dari præſtarique iubebo.* deinde ſubiecit in præceptione relinquẽda filiæ ſuæ hæc verba: *Paulinæ filiæ meæ dulciſſimæ ſi quid, me viuo, dedi comparaui: ſibi habere iubeo. Cuius rei quæſtionem fieri veto. & peto à te filia cariſſima, ne[d] velis iraſci, quod ampliorem ſubſtantiam fratri tuo relinquerim, quem[e] ſcis magna onera ſuſtentaturum, & legata, quæ ſupra feci, præſtaturum.* quæro: an "ex" his extremis verbis, quibus cùm filia ſua in teſtamento pater locutus eſt, effectum videatur, vt hereditariis actionibus, "id eſt" omnibus filium ſuũ onerauerit: an verò iam ſolùm propter onus legatorum locutus eſſe videatur, petitiones autem hereditariæ in vtrumque heredem creditoribus dari debeant. Modeſtinus reſpondit, vt actiones creditorum filius ſolus[f] excipiat, iuſſiſſe teſtatorem, non proponi.[g]

7 ¶ Titia, cùm nuberet Gaio Seio dedit in dotem prædia, & quaſdam alias res. poſtea decedens codicillis ita cauit: Γάϊον Σεῖον τὸν ἄνδρα μου παρακατατίθεμαί σοι ὦ θύγατερ. ᾧ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίου χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν, μετοχὴν[h] κώμης Νακλήνων, ἣν ἔφθασα δεδωκυῖα εἰς προῖκα, σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προικί, καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν περὶ τῆς προικός. ἔσται δὲ μετὰ "τὴν" τελευτὴν αὐτοῦ σοῦ καὶ τῶν τέκνων σου. id eſt, *Gaiũ Seium virum meum commendo tibi ô filia. cui voto dari ad vitæ vſum & fructum participationem Caſtelli Nacleorum, quam præueni dediſſe in dotem, cum corporibus, quæ inferuntur doti. & in nihilum moleſtari eum de dote. erũt enim poſt mortem eius tua. & filiorum tuorum.* præterea alia multa "huic" eidem marito legauit, vt, quam diu viueret, haberet. quæro: an propter hæc, quæ codicillis ei extra dotem relicta ſunt: poſſit, poſt mortem Gaij Seij, ex cauſa fideicommiſſi, petitio filiæ & heredi[i] Titiæ competere & earum rerum nomine, quas in dotem Gaius Seius accepit. Modeſtinus reſpondit: Licèt non ea verba proponuntur, ex quibus filia teſtatricis fideicommiſſum à Gaio Seio, poſtquàm præſtiterit. quæ teſtamento legata ſunt, petere poſſit: tamen nihil prohibet, propter voluntatem[k] teſtatricis, poſt mortem Gaij Seij, fideicommiſſum peti.

Si vxori legetur, quæ vſus huius cauſa parata ſunt.

35. *Idem* "lib. 16. Reponſorum reſpondit."

LEgatis vxori, quæ vſus eius cauſa parata ſunt, eos ſeruos ad eam non pertinere, qui non proprij ipſius, ſed communis[l] vſus cauſa parti ſunt.

Deſcriptio legati.

36. *Idem* "lib. 3. Pandectarum."

LEgatum eſt donatio[m] teſtamento[n] relicta.[o]

Si ſeruus legetur, & liber eſſe iubeatur.

37. *Iauolenus* "lib. 1. ex Caſſio."

QVi teſtamento inutiliter[p] manumiſſus eſt, legari eodem teſtamẽto poteſt. quia totiens efficacior eſt libertas legato, quotiens vtiliter data eſt.

De eo quod ſeruus legatus acquirit.

38. *Idem* "lib. 2. ex Caſſio."

QVod ſeruus legatus ante aditam hereditatẽ adquiſiit, hereditati[q] adquirit.

De ædificio impoſito areæ legatæ.

39. *Idem* "lib. 3. ex Caſſio."

SI areæ[r] legatæ, poſt teſtamentum factum, ædificium impoſitum eſt: vtrumque debebitur: & ſolum, & ſuperficium[ſ].

De legato duobus ſeruus vnius.

40. *Idem* "lib. 1. Epiſtolarum".

a Onus iniunctum prætextu alicuius emolumenti, non debetur, ſi illud emolumentum non detur, *Bald.*
b σύγκτησις *hic & l. alumnæ. §. Titia. ff. de adimendis.* Gloſſis Maſſa, quod & verbum eadem ſignificatione eſt in Nouella Leonis & Anthemij, *Nouella de bonis vacantibus.* vt communi inquiũt iure Geſtiana maſſa, de qua quæritur prædictæ dominæ illuſtri reſtituatur. Eſt autem, σύγκτησις hic & *l. 30. §. 1. ff. de adimendis legatis.* multa prædia vicina ac ſe continẽtia. Qua ratione dici exiſtimant, Syntheſim veſtium *l. 38. §. 1. ff. de auro*: Vaſorum, *Martial. Statius, ſyluar. 4. Q. Serenus ſamonicus, cap. de lumbricis & cap. de venenis.*
c *v. de l. vlt. §. 17. ff. de muneribus.*
d Teſtator legatario ius cõferre poteſt, legati non ab herede, ſed per ſe, hoc eſt, à ſemet ipſo capiendi: ita reſtringe, *l. 1. §. 2. ff. quorũ legatorum.* non tamen auferendi ab ipſo herede iam poſſeſſore. *Clarus. 3. ſentent. 68.* Porrò eam partem expreſsè auferre poteſt, vel tacitè. Expreſsè, vt *ff. cod.* Tacitè ſi eum faciat executorem teſtamenti, ſi vetet heredẽ moleſtiã vllam inferre legatario in re legata: ſi voluit legatũ libere ad legatarium peruenire: ſi rẽ legatario tradidit, aut ea apud eũdem ſciuit ſine vitio, *vide Ripenſem ad l. 1. ff. quod legatorum. num. 11. 12. 13. 14.*
e ἐνθήκας Entheca quid ſit, *vide l. 2. ff. de inſtructo.*
f σύγκτησιν ἀγωνοφόρον. Ἀμυνοφόρον. *Haloander.* alij [illegible], vt ſit plãtæ genus, *Ariſtot. 9. de nat. anim.* hic interpres videtur legiſſe ἀφόρων χωρίων vel magis ἀστόρων: quo verbo fœnea poſſeſſio intelligitur in Nouellis.
g Verba teſtatoris à proprietate detorqueri poſſunt, ne alioquin legatum inutile fiat, *Bartolus.*
h *vide l. 18. l. 34. §. 11. l. 116. §. 1. ff. de legat. 1. Vlpian. 24. §. 22.*
i Qui diuiſioni vt teſtis adfuit, non cenſetur repudiare ius quod in illa ſpoteſt, prætendere, *vide Bartolum, l. 34. in fin ff. ſoluto.*
k Imò, videtur amiſſum, *l. 26. §. 1. in fin ff. de pignoribus.*
l Imò, repudiari poteſt, *l. 7. ff. de legat. 2. vide Cuiac. 3. obſeruat. 11.* quod nec repudiatum, *Haloander.*
m villa vrbana. Prætoria prædia voluptati deſeruiunt, *l. 198. ff. de verbor. ſignificat.*
n de hac dictione, *vide l. 63. ff. de verb. ſignificat.*
o voluntati ipſius.
p Cur ita? *vide l. 69. ff. de legat. 3.*
q Imò, non mulier ſed heres, *l. 18. ff. de auro.*
r Idem dicendum: ſi eadem conditione maritus vxori legauerit, ne à filiis ſuis recederet. Prohibita enim vxor cum ſuis filiis morari, ab eorum [illegible], [illegible] conſequetur.
ſ *l. 30. §. 5. ff. de legat. 3.*
t Quod fit à perſona repræſentante, videtur fieri à perſona repræſentata, *Bald.*
u Dotis actio mulier ſeu filiæ nõ conſumitur, qua inuita pater de dote egit.
x Inuitus dicitur, qui nõ conſenſit.
y *l. 22. §. 3. l. 37. ff. ſolut.*
z ¶ Compẽſandi animo in dubio quiſque intelligitur legare potiùs, quàm donandi. præſumitur compenſandi voluntas magis quàm donandi.
a Præſumi non debet teſtator voluiſſe heredẽ duplici præſtatione onerare.
b Præſumitur quiſque id facere, quod iure valeat.
c Vt ita diſpoſitio ſpecialis deroget, generali, *Bartol.*
d verba adulatoria non inducunt fideicommiſſi petitionẽ, *Baldus.*
e hæc verba, vt ſuperflua, non vitiant rei veritatem, *l. 32. §. 6. ff. de auro.*
f Imò, is intelligitur oneratus qui præcipere iuſſus eſt, *l. 170. ff. de legat. 1.*
g nam propter generalia verba non eſt veriſimile in dubio velle teſtatorem à ſpeciali prouiſione receſſiſſe, *Baldus.*
h μετοχὴ quæ hic dicitur, non eſt participatio, ſed vniuerſitas prædiorum vno clauſa ſepto, authore Suida illo Dauidis loco, ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό, cuius conceptum in ſemet reuoluitur: qua oratione ſumma ciuium coniunctio ſignificatur.
i *vide l. 22. Cod. de legatis.*
k *l. 7. ff. de ſupellectili.*
l *vide l. 10. ff. de auro.*
m 34 *Eclog. 1. §. 1.*
n Imò, & codicillis legatum relinqui poteſt, *Cod. de his quæ pœnæ nomine teſtament. vel codicillis relinquuntur.*
o ab herede præſtanda, *argument. l. 5. Cod. eodem. §. 1. Inſtitut. eodem.* in hanc definitionem, vide Cuiac. *hic in paratitl.* adde aliam definitionem legati ex lege, 116. ff. *de legat. 1.*
p putà in fraudem creditorum *l. 44. §. 7. ff. de legat. 1.*
q Hereditati adquirit ſeruus hereditarius, quidquid adquiritur, hoc eſt quidquid adquiritur antè aditam hereditatem, id hereditati adquirit, *l. 91. §. 6. ff. de legat. 1.*
r *l. 44. §. 4. ff. de legat. 1.*
ſ Ea vox reperitur in lege 32. ff *de iure dot.* & in indice Titulorum, de ſuperficiis.

Si duobus

a *l.* [illegible] *in fin. l. 60. ĵ. eodem.*
b Hic Seius & Mæuius verbis coniuncti.
c Hic re tantum coniunctus est.
d Atqui nõ est inter eos ius adcrescendi inter quos nulla est coniunctio, *argument. l. 20. ĩ. eod. l. 1. ĩ. de vsufruct. adcrescend.*

SI duobus seruis meis eadem res legata est, & alterius serui nomine ad me eam pertinere nolo: totum [a] ad me pertinebit: quia partem alterius (serui per alterum seruum adquiro: perinde ac si meo & alterius) seruo esset legatum.

De iure adcrescendi 1. De dote.

41. *Idem* "lib. 7. Epistolarum."

MAEuio fundi partem dimidiam, Seio [b] partem dimidiam lego: eundem fundum Titio [c] lego. si Seius decesserit: pars eius vtrique adcrescit. quia cùm separatim [d] & partes fundi, & totus legatus sit: necesse est, vt ea pars, quæ cessat, pro portione legati cuique eorum, quibus fundus, separatim legatus est, adscrescat.

1 ¶ A me heredi vxori meæ ita legatum est: *Quidquid propter Titiam ad Seium* [e] *dotis nomine peruenit, tantam pecuniam Seius heres meus Titiæ det.* quæro, ad deductiones impensarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur. respondit: Non dubito, quin: vxori suæ [f] quòd ita legatum est, *A te heres peto, quidquid ad te peruenisset, vt tantum ei dares*: tota dos sine [g] ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. Non autem idem ius seruari debet ex testamento extranei, quod seruatur in testamento viri, qui dotem vxori relegauit. hæc enim taxationis loco habenda est, *Quidquid ad te peruenit.* illîc autem, vbi vir vxori relegat, id videtur legare, quod in iudicio dotis " mulier" consecutura fuerit.

Si non capax solidi oneretur fideicommisso.

42. *Idem* " lib. 11. Epistolarum."

CVm ei, qui [h] partem [i] capiebat, legatum esset, vt [k] alij restitueret: placuit, solidum [l] capere posse.

De legato quantum heres habebit. 1. vel quanti vnus heres habebit. 2. De fructibus fideicommissi in diem relicti 3 De alternatione.

43. *Pomponius* " lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI ita relictum fuerit: *Quantum heres* [m] *meus habebit, tantum Tithaso dari volo*: pro eo est, quasi ita scriptum sit, Quantum omnes [o] heredes habebunt.

1 ¶ Quòd si ita fuerit: *Quantum vnus heres habebit, tantum Tithaso heredes meos dare volo*: minor [n] pars erit accipienda, quæ venit in legato.

2 ¶ Pegasus solicitus fuerat distinguere: si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem: interesse, cuius causa tempus dilatum sit: vtrúmne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere: an legatarij: veluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit: tunc [o] enim fructus præstandos & antecedentis temporis. & hæc ita intelligenda sunt, si non [q] nominatim adiectum est, vt cum incremento heres fideicommissum præstet.

3 ¶ Si ita scriptũ sit, *Decẽ aut quindecim heres dato*: pro eo est, ac si decẽ [r] sola legata sint. aut si ita sit, *Post annum, aut post biennium. quàm ego decessero, heres dato.* post biennium, [s] videtur legatum. quia heredis [t] esset potestas in eligẽdo.

De legato, heres mẽs damnas esto. 1. De eadẽ summa bis legata.

44. *Idem* "lib. 4. ad Quintum Mucium."

SI pluribus heredibus institutis, ita scriptum sit, *Heres meus* [u] *damnas esto dare aureos quinque*: non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnari, vt vnà quinque dẽt.

1 ¶ Si ita legatum fuerit, *Lucius Titius heres meus Tithaso quinque aureos dare damnas esto*: deinde [x] alio loco ità, *Publius Mæuius heres Tithaso quinque aureos damnas esto dare*: nisi Titius [y] ostenderit adimendi [z] causa à Publio legatum esse relictum: quinos [a] aureos ab vtroque accepit.

De filiis & filiab. 1. De repudiatione legati conditionalis, vel in diem. 2 De conditione nuptiar.

45. *Idem* "lib. 8. ad Quintum Mucium."

SI ita sit scriptum, *Filiabus* [b] *meis centum aureos do*: an & masculini generis & feminini liberis legatum videatur? nam si ita scriptum esset, *Filiis meis hosce tutores do*: responsum est, etiam [c] filiabus tutores datos esse. quod non [d] est ex contrario accipiendum, vt filiarum nomine etiam masculi contineantur. exemplo enim pessimum est, feminino [e] vocabulo etiam masculos contineri.

1 ¶ Si sub condicione, vel ex die certa, nobis legatum sit: ante [f] condicionem vel diem certum, repudiare non possumus. nam nec pertinet ad nos antequàm [g] dies veniet, vel condicio existat.

e Vide omnino ad hunc locum Antonium Fabrum. 1. Coniectur. 3.
f aliàs tuę(simi-lis est error, in *l. ex asse 28. ĵ. ad Trebellian.*) Et ita legendum demonstrant verba hæc sequentia, quidquid ad te peruenisset. Vtique enim dixisset Iauolenus, quidquid ad me peruenit, si de legato testatoris vxori relicto intellexisset.
g Imò quasdam impensas deduceret, *l. 5. ĩ. de dote.*
h *l. 16. §. 15. ĵ. ad Trebellian.*
i Legari incapari potest, vt restituat legatũ capaci *vt hic: & l. 28. ĵ. de legat. 2. l. 16. §. 15. ĵ. ad Trebellian.*
k puta orbo, Dixi ad Vlpianum 13 *l. 16. §. 12. ĵ. ad Trebelliã.* vel vxori & viro. *Idem Titulo. de decimis.*
l Solidum totum atque integrũ est id quod deductioné patitur nullam. Seneca. 2. *de beneficiis.* Vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos quibus promissa sunt, perueniãt, sine vlla, quod aiũt, deductiõe.
m Relatio facta ad heredem complectitur omnes heredes. *Bald.*
n ergo iste dimidiam, reliqui heredes aliam partem dimidiam habituri sunt.
o nam in dubio minimum accipiẽdum est, *l. 39. ĩ. de legat. 1.* Imò minimum nõ est accipiendum, *l. 37. ĩ. de legat. 1. l. 38. ĵ. de auro.*
p *l. 3. §. 2. in fin. ĩ. de vsuris. l. 21. §. 2. in fin. ĵ. de annuis. l. 78. §. 12. ĵ. ad Trebellian.*
q *l. 63. §. 4. ĵ. ad Trebellian.*
r est enim hæc summa minor, *l. 12. l. 33. §. 3. l. 109. ĵ. de verbor. obligat. facit. l. 39. §. 6. ĩ. de legatis.* vide cap. 30. de regulis. in 6.
s [illegible] enim tempus debitori cõmodius est, *dict. §. 6.*
t Imò, legatarij, *l. 23. ĩ. eod. dixi ad Vlp. 24. §. 14.*
u Vox indefinita æquipollet vniuersali, collectiuè non distributiuè, *Bartol. Bald.*
x Vbi sunt diuersæ orationes, & diuersi heredes grauati, quilibet per se de diuersa summa grauatus intelligitur, *Bald.* vel sic, Si vni à diuersis heredibus quantitas relinquitur, in dubio ab vtroque debebitur tota, *Bald.*
y heres scilicet. Imò, non is sed legatarius probare debet, *l. 29. ĩ. de iure dot.*
z *facit l. 9. ĵ. de adimendis.*
a *l.* [illegible] *de leg. 1.*
b *5. Harmenopul. 10. §. 3.*

c *l. 16. §. 1. ĩ. de test tut. v. l. 116. ĩ. de ver. sign. f.*
d *vide Hotman Consil. 6.*
e *l. 81. ĵ. de legat. 3. vide quæ notaui ad Nouell. 134. cap. 9.*
f Renunciari iuri nondum competenti non potest, *adde l. 13. ĩ. de adquir. hered.*
g *l. 1. §. 11. ĩ. quod legatorum.*

2 ¶ Si pater filiæ suæ testamento aureos tot heredem dare iusserit, *vbi* [h] *ea nupsisset: si filia nupta sit,* [i] cùm testamentum fit, sed absente patre & ignorante: nihilo minùs legatum debetur. si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse.

De eo quod quis debet.

46. *Proculus* " lib. 5. Epistolarum."

SI scripsisset, qui legabat, *Quidquid mihi Lucium Titium dare facere oportet, Sempronio lego.* nec adiecit, *Præsens in diémve*: non dubitarem, quantum ad verborum significationem [k] attineret, quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies, moriente eo, qui testamentum fecisset nondum venisset. adiiciendo autem hæc verba, *Præsens in diémve*: apertè mihi videtur ostendisse, eam quoque pecuniam legare voluisse.

De duobus exemplariis.

47. *Idem* libro 6. Epistolarum.

SEmpronius Proculus Nepoti suo salutem. Binæ [l] tabulæ testamenti eodem tempore exemplarij [m] causa scriptæ, vt vulgò [n] fieri solet, eiusdem patrisfamiliàs proferuntur. in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati sunt Titio. quæris, vtrùm & quinquaginta aureos, an centum dumtaxat habiturus sit. Proculus respondit: In hoc casu "magis" heredi parcendum est, ideóque vtrumque legatum nullo modo debetur: sed tantummodò quinquaginta aurei.

De dote relegato. 1. De herede demente.

48. *Idem* libro 8. Epistolarum.

LIcinnius Lucusta Proculo suo salutem. Cùm faciat condicionem in releganda dote, vt si mallet vxor mãcipia, quæ in dotem dederit, quàm pecuniam numeratam recipere: si ea mancipia vxor malit: numquid etiam ea mancipia, quæ postea ex his mancipiis nata sunt, vxori debeantur, quæro [o]. Proculus Lucustæ suo salutem. Si vxor mallet mãcipia, quàm dotem accipere: ipsa mancipia, quæ æstimata in dotem dedit, non [p] etiam partus mancipiorum ei debebuntur.

1 ¶ Bonorum possessione dementis curatori data, legata à curatore, qui furiosum defendit, peti poterunt. sed qui petent, cauere [q] debebunt, *si hereditas euicta fuerit, quod legatorum nomine datum sit, redditu* [r] *iri.*

De morte animalis legati. 1. De tessera frumentaria. De militia. 2. De re cuius commercium legatarius. 3. Vel heres non habet. 4. De oneribus partis accrescentis.

49. *Paulus* "libro 5. ad Legem Iuliam & Papiam."

MOrtuo boue, qui legatus est: neque corium [s]: neque caro [t] debetur [u].

1 ¶ Si Titio frumentaria [x] tessera [y] legata sit, & is decesserit: quidam putãt, extingui legatum. sed hoc non est verum. nam cui tessera, vel militia legatur: æstimatio videtur legata.

2 ¶ Labeo [z] refert, agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse, Trebatium respondisse. quod merito [a] Priscus Fulcinius falsum esse aiebat.

3 ¶ Sed [b] Proculus "ait:" si quis heredem suum eum fundum, cuius commercium is heres non habeat, dare iusserat ei, qui eius commercium habeat: putat, heredem obligatũ esse (quod verius est) vel in ipsam rem, si hæc in bonis testatoris fuerit: vel, si nõ est, in eius æstimationem.

4 ¶ Si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, [c] aut munus dari: pro portione sua eos præstare, quib9 pars hereditatis adcresceret, æquè atque cætera legata, placet.

De substitutione. 1. De eo quod quis debet alternatè
2, Vel simpliciter.

50. *Marcellus* "libro 28. Digestorum."

VT heredibus substitui potest, ita etiam legatariis. [d] videamus, an idem fieri possit, & cùm [e] mortis causa donabitur: vt id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit, quod magis est. quia in posterioris quoque persona donatio confertur. 1. ¶

SI Titius mihi Stichum aut decem debeat: & legauero tibi Stichum quem mihi debet: placet exstingui [f] legatum, decẽ solutis. & si diuersis, alij decem, alij Stichus legatus fuerit: ex euentu solutionis legatum valet.

2 ¶ Cùm ita legatum est: *Quantam pecuniam heres meus à Titio exegerit, tanta Mæuio dato*: si sub cõdicione legatum est: antequàm exacta pecunia sit, legatarius agere non

h ¶ De hac voce *vbi* iuncta verbo futuri temporis, *vide Bartolum in l. 1. ĵ. de condit. & demonstrat.*
i iam scilicet. Si iam facta sunt quæ condicionis loco ponuntur, & nesciat testator, præsentia debentur, *l. 11. ĵ. de condit. & demonstrat.*
k cui in dubio statu, nisi contrarium probetur, statur, *l. 69. ĵ. de legat. 3.*
l *§. 13. Instit. de Testament.*
m *aliàs* exemplaris. Quid Exemplarium seu axemplar éstne originale, seu primaria scriptura, vt putat Accursius, & Bartolus? An id quod ex aliquo trãscriptum est, vt Ferrandus, 1. *Explicationum.* 33.
n *l. 1. §. 5. ĵ. si eund. tabul. §. sed & vnum Instit. de testament.*
o ὑποσιώπησις seu reticentia figura est quoties id facetur, quod facilè intelligi potest. Idem accidit quoties Icti proponunt quæstioné, nec respõdent. Nam si adfirmando proposuerunt quæstionem, intelliguntur respondere etiam adfirmando: seu negatiuè, negãdo, *l. 31. §. 1. suprà de rebus creditis.*
p *l. 14 in fin. ĩ de vsur.*
q *l. 8. ĵ. si cui plus quàm per legem Falcid.*
r redditum iri.
s *l. 30. ĩ. quibus modis vsufruct. vide l. 53. §. 5. ĵ. de legat. 1.*
t *l. 70. §. 2. l. 30. ĩ. quibus modis vsufruct.*
u aliud est, si vindicari bos poterat, *l. 49. in fin. ĩ. de rei vind. l. 14. §. 2. ĩ. de condict. furt.*
x *l. 52. §. 1. ĩ. de iudiciis* éstque tesserá frumentaria, signum frumentarium, quo exhibito frumentum proportione à principe dabatur, *vide Turneb. 19. aduer.* 26. hinc tessarij, qui annonã diuidebant, *vide Cuiac. 6. obseruat. 33. in fin.*
y vel tribus, *l. 33. ĵ. de leg.* [illegible]

z *vide. Cuiac. Institut. eodem. l. 34. ĵ. de verbor. obligat.*
a Imò, immerito, vide quæ notaui ad *l. 34. ĵ. de verbor. obligat.*
b quasi diceret, multùm interest, vtrùm stipuler rem cuius commercium non habeo, an promittam. Priori casu, inutilis est mihi stipulatio: altero, vtilis est, *l. 34. ĵ. de verbor obligat.*
c Damnari heres potest vt alij domum extruat, *vide Paul. 3. senten.* [illegible]
d *l. 36. §. 1. l. 77. ĵ. de condit & demonstrat. dixi ad l. 9. Cod. de fideicom.* [illegible]
e *§. 1. Institut. de singul. rebus per fideicommiss relict.*
f *l. 57. in fin. ĩ. de legatis. 1.*

poteſt. quod ſi ſtatim dies legati cedit: (vt Publicius rectè putat) legatarius agere poteſt, vt actiones præſtentur.

De capacitate. 1. De adoptione.

51. *Vlpianus* "lib. 8. ad legem Iuliam & Papiam."

SI ita quis teſtamento ſuo cauiſſet: *Illi, quantum plurimum per legem* [a] *accipere poteſt, dari volo:* vtique tunc, cùm quando capere potuerit, videtur ei relictum. Sed & ſi dixerit: *Quàm maximam partem dare poſſum, damnas eſto heres meus ei dare:* idem erit dicendum.

1 ¶Is: cui in[b] tempus liberorum tertia pars relicta eſt: vtique non poterit, adoptando [c], tertiam partem conſequi.

De capacitate.

52. *Terentius Clemens*, "lib. 3. ad Legem Iuliam & Papiam."

NOn oportet [d] priùs de condicione cuiuſquam quæri, quàm hereditas legatúmve ad eum pertineat.

De eo quod mulieri relictum eſt pro dote.

53. *Idem* "lib. 4. ad Legem Iuliam & Papiam."

CVm ab vno [e] herede mulieri pro dote, compenſandi [f] animo legatum eſſet: eáque dotem ſuam ferre, quàm legatum maluerit: vtrùm in omnes heredes, an in eum ſolum, à quo legatum eſt, actio ei dote dari debeat, quæritur. Iulianus, in eum [g] primùm à quo legatum ſit actionem dandam putat, nam cùm aut ſuo iure, aut iudicio mariti contenta eſſe debeat: æquum eſſe eum, à quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vſque ad quantitatem legati onus huius æris alieni ſuſtinere: reliqua parte dotis ab heredibus ei præſtanda.

1 ¶ Eadem erunt dicenda, ſi heres inſtituta pro dote, omiſerit hereditatem, vt in ſubſtitutum actio detur. & hoc verum eſt.

2 ¶ Sed de legatis & legis Falcidiæ ratione bellè dubitatur: vtrùm is [h], in quem ſolum dotis actio detur, legata integra ex perſona ſua debeat, perinde ac ſi omnes heredes dotem præſtarent: an dotem totam in ære [i] alieno computare, quia in eum ſolum actio eius detur. quòd ſanè magis rationem habere videtur.

De conditione ſi tantum dederit legatarius, quanti res valet.

54. *Idem* "lib. 13. ad Legem Iuliam & Papiam."

SI quis fundus [k] centum dignus legatus fuerit, ſi centum heredi, vel cuilibet alij dederit: vberrimum videtur eſſe legatum. nam aliàs intereſt legatarij fundum potiùs habere, quàm centum. *ſæpè enim confines [l] fundos etiam [m] ſupra iuſtam æſtimationem intereſt noſtra adquirere.

Si legatarius collegatario ſucceſſerit. 1 De ſeruo hereditario.

55. *Gaius* "lib. 12. ad legem Iuliam & Papiam."

SI Titio & mihi eadem res legata fuerit: & is die cedente legati deceſſerit, me herede relicto: & vel ex mea propria cauſa, vel ex hereditaria legatum repudiauero: magis placere video, partem, defeciſſe.

2 ¶Si eo herede inſtituto, qui vel nihil vel non totum capere poteſt, ſeruo hereditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate [n], videndum eſt, vtrùm heredis, an defuncti perſona, an neutrius ſpectari debeat. & poſt multas varietates placet: vt: quia nullus eſt dominus, in cuius perſona de capacitate quæri poſſit: ſine vllo impedimento adquiratur legatum hereditati: atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicumque poſtea heres exſtiterit, ſecundùm quod accipere poteſt. reliqua autem pars ad eos, qui iure vocantur venit.

De principe.

56. *Idem* "lib. 14. ad Legem Iuliam & Papiam."

QVod principi [o] relictũ eſt, qui, antequàm dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt: ex conſtitutione Diui Antonini, ſucceſſori eius debetur [p].

De auguſta.

57. *Iunius Mauricianus* "lib. 2. ad Legẽ Iuliã & Papiam."

SI Auguſtæ legaueris, & ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt [q] ſicuti Diuus Hadrianus in Plotinæ, & proximè imperator Antoninus in Fauſtinæ Auguſtæ perſona conſtituit, cùm ea antè inter homines eſſe deſiit, quàm teſtator decederet.

Si legarius rem ex parte voluerit.

58. *Gaius* "lib. 14. ad Legem Iuliam & Papiam."

SI cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte voluerit ſuam eſſe: totam [r] adquirit.

a Iuliam & Papiam vt inſcriptio huius loci indicat.
b *vt l. 9. ſ. de condit. & demõſt.*
c & ſic, appellatione parentũ non ſemper veniunt adoptiui, *l. 76. ſ. de condit. & demonſtr.* aliter quàm in lege 8. *ſ. de in ius vocando.*
d etiam à fiſco *vide Cuiac. 1. ad African. fol.* 8.
e id eſt, cùm vnus heres oneratus eſt, facit *l. 20. §. 8. ſ. familiæ, l. 46. ſ. ſoluto.*
f Quid: compenſandi animꝰ nũ præſumitur? *vide l. 34. §. 5. ſ. eod. l. 6. ſ. de hered. inſtit. l. 85. ſ. de legat. 3.*
g Teſtator poteſt vnum heredum grauare reſtitutione dotis.
h *l. 8. ſ. ad leg. Falcid.*
i Tota dos cõputatur in ære alieno: vnde, nõ detrahitur Falcidia de dote ſed de reſiduo, *Bald.*
k *adde l. 49 in fin. ſ. de legat. 1.*
l Confines fundos interdũ ſupra iuſtam æſtimationem emimus, *l. 1. §. 15. ſ. ſi quid in fraudem. patroni. l. 36. ſ. de bonis libertorum.*
m Id quod intereſt ſępè excedit iuſtam rei æſtimationem.
n *l. 31. ſ. de heredibus inſtituẽd.*
o Princeps ſolutus eſt legibus caducariis: quia ſunt odioſæ. vide quæ ſcripſi *ad l. 4. Cod. ad legem Falcidiam.*
p quia licet Imperator moriatur, dignitas tamen & eius officium non moritur, *Bald.* aliud eſt in Auguſta, *l. 56. ſ. eodem.*
q atqui id Principi licet, *l. 56. ſ. eod.* iiſdem autem priuilegiis quibus princeps fruitur, vtitur, *l. 32. ſ. de legib.* Cur tã variè? vel ideo ꝙ dignitas Auguſtę mediatam cauſam habet, & à mariti dignitate depẽdet: eóq; nomine ſucceſſorem non habet in ea dignitate.
r quia pro parte adquirere, pro parte repudiare non poteſt, *l. 38. ſ. de legat. 1.* Partis acceptatio, reliquum ad ſe trahit, *Bald.*

Si legato Domino & ſeruo, vel duob. ſeruis eiuſdem.

59. *Terentius Clemens* lib. 15. ad legem Iuliam & Papiam."

SI mihi purè, ſeruo meo vel purè, vel ſub condicione, eadem res legata eſt [ſ]: egóque legatum, quod mihi datum eſt, repudiem: deinde, condicione exiſtente, id, quod ſeruo meo legatũ eſt, vellem ad me pertinere: partem legati deficere, reſponſum eſt. niſi ſi quis dubitet, an exſiſtente condicione, ſi ſeruus uiuat, omnimodo legatũ meum fiat, quod ſemel ad me pertinere voluerim. quod [t] æquius eſſe videtur. Idem eſt, & ſi duobus ſeruis meis eadem res legetur.

Si fideicommiſſum à legatario relictum deficiat.

60. *Vlpianus* "lib. 16. ad legem Iuliam & Papiam."

IVlianus ait: Si à filiò herede legatum ſit Seio, fideíque eius commiſſum "fuerit" ſub condicione, vt Titio daret, & Titius pendente condicione deceſſerit fideicommiſſum deficiens [u], apud [x] Seium manet, non ad filium heredem pertinet. quia * in fideicommiſſis potiorẽ cauſam habere eum, cuius fides electa ſit, ſenatus voluit.

De oneribus portionis accreſcentis.

61. *Vlpianus* "lib. 18. ad legem Iuliam & Papiam.

SI Titio & Mæuio heredibus inſtitutis, qui quadringẽta relinquebat, à Titio ducenta legauerit, &, quiſquis heres eſſet centum: neque Mæuius hereditatem adierit: trecenta [y] Titius debebit.

1 ¶Iulianus quidem ait: ſi alter ex legitimis heredibus repudiaſſet portionem, cùm eſſent ab eo fideicommiſſa relicta. coheredem eius non eſſe cogendum fideicommiſſo præſtare. portionem enim ad coheredem ſine onere pertinere. ſed poſt † reſcriptum Seueri: quo fideicommiſſa ab inſtituto relicta, à ſubſtitutis debentur [z]: & hic quaſi ſubſtitutus, cum ſuo onere conſequetur adcreſcentem portionem.

De fideicommiſſo relicto à domino heredis.

62. *Licinius Rufinus* lib. 4. Regularum.

SI alienus [a] ſeruus heres inſtitutus fuerit, à domino eius fideicommiſſum relinqui poteſt [b]. ſed ita hoc fideicommiſſum dominus præſtare debet, ſi per ſeruum factus ſit heres. quòd ſi, antequàm iuſſu eius adiretur hereditas, ſeruus manumiſſus fuerit, & ſuo arbitrio adierit hereditatem: dominus id debiturus non eſt, quia heres factus non eſt, nec ſeruus, quia rogatus eſt. itaque vtilis actio hoc caſu competit, vt is [c], ad quem emolumentum hereditatis peruenerit, & fideicõmiſſum præſtare compellatur [d].

De re in funus conſumpta.

63. *Calliſtratus* "lib. 4. Edicti monitorij."

SI heres rem legatam ignorans [e], in funus [f] conſumpſit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec poſſidet, nec dolo malo fecit, quo minùs poſſideret. ſed per in factum [g] actionem legatario conſulitur, vt indemnitas ei ab herede præſtetur.

De mutua ſubſtitutione omiſſa, De coniecturis.

64. *Papinianus* "lib. 15. Quæſtionum."

CVm proponebatur, in ſcriptura fideicommiſſi, quod pluribus ſub condicione fuerat relictum, per errorem omiſſam mutuam ſubſtitutionem, quam teſtator in ſecundis tabulis, cùm eoſdem ſubſtitueret, expreſſit: Diui Marcus & Commodus Imperatores reſcripſerunt, voluntatem manifeſtam [h] videri mutuæ factæ ſubſtitutionis, etenim in cauſa fideicõmiſſi, vtcumque precaria voluntas quæreretur, coniectura potuit admitti.

De peculio, de familia. De lecticarijs. De pediſequis 1. De quadriga. 2. Si ſeruo legato libertas poſt tempus relinquatur.

65. *Idem* "lib. 16. Quæſtionum."

PEculium legatum augeri [i] & minui poteſt, ſi res peculij poſtea eſſe incipiant, aut deſinant. Idem in familia erit: ſiue vniuerſam familiam ſuam: ſiue certam, veluti vrbanam [k]: aut ruſticam, legauerit: ac poſtea ſeruorum officia [l]: vel miniſteria mutauerit. Eadem ſunt, lecticariis, aut pediſequis legatis.

1 ¶ Quadri-

ſ ¶ eo caſu diuerſa iura in meã perſonam conueniunt.
t Quando plura iura concurrunt, vno repudiato, non repudiatur alterum, *Bald. adde l. 40. ſ. de legat. 1.*
u Si fideicommiſſum deficit, legatum remanet penes legatarium, nec trãſit ad heredem, *Bartol.*
x *vide l. 16. l. 17. ſ. eodem.*
y Si portio minus grauata magis grauatæ accedit, augetur legatum, *Bald.*
† aliud erat ante reſcriptum, *l. 29. in fin. ſ. eod.*
z *l. 74. ſ. de legat. 1.*
a puta Titij.
b cuius, putà tertio.
c putà ſeruus manumiſſus.
d atque ita nõ grauatus fideicommiſſo, conuenitur vt commodum ſentiẽs & onus iniunctum domino petitur actione vtili ex teſtamento ab eius ſeruo manumiſſo adeunte hereditatem, *Bald.*
e *l. vltim. in fin. ſ. eod. l. 9. §. 4. in fin. ſ. ad exhibẽd. l. 25. §. 2. in fin. ſ. ad Trebellian. l. 1. §. 17. in fin. ſ. vt legatorum.*
f ignorãtia heredis rẽ legatam in alium vſum conuertentis, eũ excuſat à dolo: non tamen eum liberat à præſtatione æſtimationis *Bald.*
g *l. 48. ſ. eodem.*
h Fideicommiſſaria ſubſtitutio probatur per coniecturas, *Bald.* Probari ſæpẽ teſtibus voluntatem teſtatoris omiſſam errore notarij hinc colligunt, vide plura apud *Mynſingerum. 4. obſeruat. 8.*
i *§. 20. Inſtitut. hoc titul. l. 8. ſ. de pecul. legato.* creſcit, decreſcit, moritur, hominis ſimile eſt, *vide l. 40. ſ. de pecul.*
k *vide l. 97. ſ. de legat. 3.*
l *adde l. 5. ſ. de legat. 3.*

a Quadriga, biga, triga à Latinis est numerus queternarius, binarius, ternarius. Græci eodem modo ζευγίδα, τετρωρίδα dicunt. Marcellus Empiricus quadrigam vocat τὸ τετραφάρμακον medicorum. Propertius *lib.3.* vocat quadrigam Caistri, vrbes Ephesum, Smirnam, Colophonem, Miletum: & vetus poëta, Triga mihi paucos inter dilecta sodales, Triga sodalitij, pars benè magna mei. hæc Iosephus Scaliger. *in 3. Propertij.*

1 ¶ Quadrigæ [a] legatum, equo postea mortuo [b], perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat [c] quadrigam [d]: sed si medio tempore deminuta suppleatur [e], ad legatarium pertinebit.

2 ¶ Titio Stichus legatus, post mortem Titij libertatem accepit: & legatum adita [f] hereditate, & libertas post mortem Titij competit [g]. Idémque est, & si moriēte Titio liber esse iussus est.

2 ¶ Si tamen Titio ex parte herede instituto, seruus legatus sit, & post mortem eius liber esse iussus sit: siue adierit hereditatem Titius [h], siue non adierit, post cuius mortē libertas ei data est: defuncto eo, libertas competit.

b *l.58.§. pro socio.*
c ὁ χαρακτηρίζων αὐτοῖς.
d Cur ita? colige ex lege 34. *in pr.* lege 38 *§.* 13. *ſ. de ædilit.* quam vide.
e *l.10. in fin. l.* 11. *ſ. quibus modis vsusfr.* adde *l.* 22. *ſ. de legat.1.*
f *l.* 2[illegible]*.ī. de manumiss. testament.*
g imò, non cōpetit, *l.68. in fin. ſ. de leg.1.*
h *l.26.§.6.ī. de fideicomm. libert.*
i *l.14.§.1. l.34. §.1 ſ. de leg.1. l.1. §. penultim. ī. de dote.*
k *vide l.114. ī. de regulis iuris.*
l *§.14. Institut. eodem vers. contra in fin. ī. de liberatione.*

Si heres legatario legauerit. 1. *De eadem re duobus testamentis legata.* 4. *Si heres sepelierit in loco legato.* 5. *De re legata in testamento, & in codicillis.* 6. *De vsufructu, & seruitutibus fundi legati, & cæteris præstationibus.* 7. *De nuda proprietate legata à municipibus.*

66. *Idem* lib. 17. Quæstionum.

MÆuius fundum mihi ac Titio sub conditione legauit. heres autem eius eundem sub eadem condicione mihi legauit. verendum esse Iulianus ait: ne exstante condicione pars eadem ex vtroque testamento mihi debeatur. Voluntatis tamen quæstio erit. nam incredibile videtur, id egisse heredem vt eadem portio bis [i] eidem debeatur. sed verisimile [k] est, de altera parte eum cogitasse. sanè constitutio principis, qua placuit eidem sæpè legatum corpus non onerare heredem, ad vnum testamentum pertinet. Debitor autem non semper, quod debet, iure legat. [illegible] ita, si [l] plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem condicione, relinquitur, quod emolumentum legari futurum est?

1 ¶ Duorum [m] testamentis pars fundi, quæ Mæuij est, Titio legata est, non ineleganter probatum est, ab vno herede soluta parte fundi: quæ Mæuij fuit, ex alio testamento liberationem obtingere: neque postea, parte alienata reuocari actionem semel extinctam [n].

2 ¶ Sed si pars fundi simpliciter, non quæ Meuij fuit, legetur: solutio prior non peremit [o] alteram actionem: atque etiam hanc eandem partem aliquomodo suam [p] factam poterit alter heres soluere * [neque] plures [q] in vno fundo dominium [r] iuris intellectu [s], non [t] diuisione corporis obtinent.

3 ¶ Non idem respondetur, cùm duobus testamentis generatim homo legatur. nam qui, soluente altero, legatari factus est, quamuis postea sit alienatus, ab altero herede idem solui non poterit. Eadémque ratio stipulationis est. *Hominis [u] enim legatum, orationis compensatio singulos homines coninet. vtque ab initio non consistit in his, [x] qui legatarij fuerunt: ita frustra soluitur cuius dominium postea legatarius adeptus est: tametsi dominus esse desinit.

4 ¶ In fundo legato si heres [s] sepelierit, estimatio referenda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari. quare, si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare rationis est.

5 ¶ Eum qui ab vno ex heredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationem legatæ rei abstulit: post ea codicillis [y] apertis ab omnibus heredibus eiusdem rei relictæ dixi dominium non quærere. * eum enim, qui pluribus speciebus iuris vteretur, non sæpiùs [z] eandem rem eidem legare: sed loqui sæpiùs.

6 ¶ Fundo legato, si vsusfructus alienus sit, nihilominùs petendus est ab herede. * vsusfructus enim: etsi in iure, non [b] in parte consistit: emolumentum tamen rei continet. Enimuero fundo relicto, ob reliquas [c] præstationes, quæ legatum sequentur, [d] agetur. verbi gratia, [e] si fundus pignori datus, vel aliena possessio sit. Non idem

m *l.34.§.2. ſ. de legat.1. vide §.6. & ibi Theophilū Institut. de legat. vbi scripsi.*
n Extincta semel actio non reuocatur.
o prior peremit, *Haloander fecit l.83. ſ. de legat.1.*
p *l.67. ī. de sol.*
q námque plures *Haloander.* quod Hotomanus probat, *quæst. illustr.18.*
r Dominium diuidi potest
s Intellectu iuris, nō diuisione corporis, plures in vno & eodem fūdo partes dominij habent. *l.5. ī. de stipulat. seruor.*
t Intellectus & corpus opponūtur.
u *vide Cuiac.14. obseruat.21.*
x *vide l.13. Cod. eod.*
y *l. vltim. ſ. de religiosis.*
z Codicillis legati potest.
a *l.42. in fin. ſuprà de vsufructu. & quemadmodū l.18. ī. de verbor. obligat.*
b Imò, vsusfructus pars est dominij, *l.7. ſ. de vsufruct. & quemadmodum l. l.70.§.2. in fin. ī. de fideiussor. vide Hotom.18. illustr.*

c *vide l.[illegible]7. ī. de solutionibus.* d *l.12. ī. de auro.*
e Heres tenetur, si fundus traditur deminutus, putà cum vsufructu, vel pignoratus, vel ab alio possessus. f ¶ *l.5. ſ. de vsufructu & quemadmodum.*
g *l.114.§.17. ſ. de legat.1.* Electio potest fieri in vltimis voluntatibus, & non vitiat testamentum, *Bald.*
h Is cui commissa electio est, cogi potest officio iudicis vt eligat.
i *l.100. ſ. de legat.1.*
k Cur potest? hoc casu ius eligendi non consistit in præsenti, sed à tempore mortis: cùm non consumetur electione.
l Electus, non dicitur adquirere ius in electione, sed ex testamento, ex quo procedit electio: & ideo in ratione legis Falcidiæ non inspiciuntur vires patrimonij eligentis, sed testatoris, *Bald.*
m Donari videtur quod nullo iure cogente ceditur, *vide l.29. ī. de donat.*
n Primogenituræ onus imponi non potest, *adde notata* ad Authenticam, *licet 28.* [illegible]
o [illegible] *in fin. ſ. de leg.1. adde l.94. in fin. ī. de legat.3.*
p Electio vnius, est exclusio reliquorum, *Bald.*
q Non dicitur eligere de familia qui vno de familia instituto, fundum legat extraneo: & ideo omnis de familia admittitur ad petendum, *Bald.*

r *adde l.78. ſ. de heredibus instituend.* quid sit tacita pensatio. *vide Cuiac.15. obseruat.1.*
s Is scilicet qui testamento iussus erat, rem vni ex familia electo relinquere.
t Iussus vnum ex familia eligere, mandato non satisfacit, dum exterum eligit.
u Is scilicet qui iussus est testamento fundum vni ex familia restituere.
x si præterea tantumdem ei relictum esset, quod fundi pretium efficeret, *Haloand.*

placuit de ceteris seruitutibus. Sin autem res mea legetur mihi, legatum propter istas causas non valebit.

7 ¶ A municipibus heredibus scriptis, detracto vsufructu, legari proprietas potest: quia non vtendo [f] possunt vsumfructum amittere.

De re relicta illi ex familia quem heres cum morietur elegerit. 8. *Si testator rem heredis quasi suam legauerit.* 9. *De verbis omissis.* 10. *Si testator cauit, non dubitare se, vxorem liberis suis reddituram.*

67. *Idem* lib. 19. Quæstionum

VNum ex familia: propter fideicommissum à se, cùm moreretur, relictū: heres eligere [g] debet [h]. ei, quem elegit frustra testamento suo legat, quod, posteaquam electus est, ex alio [i] testamento petere potest. vtrùm ergo non constitit, quod datur, quasi creditori relictum: an, quamdiu potest [k] mutari voluntas, non rectè creditori cōparabitur? siue tamen durat electio, fuisse videtur creditor: siue mutetur, ex neutro testamēto petitio cōpetit.

1 ¶ Si Falcidia quæratur: perinde omnia seruabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est primo testamento fideicommissum relictum fuisset. * non enim facultas necessariæ electionis, propriæ libertatis [m] beneficium est. quid [n] est enim quòd de suo videatur reliquisse, qui quod relinquit omnimodo reddere debuit?

2 ¶ Itaque si cùm fortè tres ex familia essent eius, qui fideicommissum reliquit, eodem, vel dispari gradu: satis erit, vni [o] reliquisse. nam, postquàm [p] paritum est voluntati, ceteri condicione deficiunt.

3 ¶ Sed si, vno ex familia herede instituto, ille fundus extraneo [q] relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia heredi heres extitisset, verùm is, qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis ceteris fideicōmissum petētibus facere partem intelligitur. nam quæ ratio ceteros admittit, eadem tacitam [r] inducit pensationem.

4 ¶ Si duos de familia non æquis portionibus heredes scripserit [s], & partem (fortè quartam) extero [t] eiusdē fundi legauerit: pro his quidem portionibus, quas iure hereditario retinent, fideicōmissum non petetur: non magis, quàm si alteri fundum prælegasset: pro altera verò parte, quę in exterū collata est, virile, qui sunt de familia, petēt: admissa, propter heredes, virium portionum pēsatione.

5 ¶ Sed & si [u] fundum heres vni ex familia reliquerit: eiúsque fidei commiserit, *vt eum extero restituat*: quæsitum est, an hoc fideicommissum peti possit, dixi ita demū peti posse, si [x] fundi pretium efficiat. sed si quidem ille prior testator ita fideicōmissum reliquisset: *rogo fundū, cui voles, aut quibus voles ex familia, relinquas*, rem in expedito fore. quod si talia [y] verba fuissēt: *peto non fundus de familia exeat*: heredis heredem propter sequēs fideicommissum, quod in extremū collatū est, oneratū intelligi: petituris [z] deinceps ceteris ex primo testamēto fideicōmissum post mortem videlicet eius, qui primo electus est.

6 ¶ Et ideo: si, electo vno, fideicōmissum in exterum non cōferatur: non alias ei qui electus est, fideicōmissum præstandum erit, quàm interpositis cautionibus [a] *fundum, cum morietur, si nō in familia cum effectu relinqueretur, restitui.*

7 ¶ *Rogo fundum, cum morieris, restituas. ex libertis cui voles.* quod ad verba attinet, ipsius erit electio. nec petere quisquā poterit, quamdiu præferri alius potest. defuncto eo, priùs [b] quàm eligat, petent omnes [c]. Itaque eueniet: vt, quod vni datū est, viuis pluribus vnus petere non possit. sed omnes petāt, quod non omnibus datū est. & ita demū petere possit vnus, si solus, moriente eo, superfuit.

8 ¶ Si rem tuam [d]: quam [e] existimabam meam, te herede instituto, Titio legem, non est Neratij Prisci sententiæ, nec constitutioni locus: qua cauetur, non cogendum præstare legatum heredē. nam succursum [f] est here-

y In familia, fundum relinquere grauatus, quēlibet etiam remotiorem ex familia potest elegere, *vt hîc:* hoc ideo quòd electus non heredi sed testatori hereditatē acceptam ferre debet Alciatus in l. qui Romæ, *§. coheredes. ī. de verbor. obligat.*
z *dixi.5. Feud.13.*
a *l.3.§.4. in fin. de adimendis.*
b *vide l.21. Cod. de fideicommiss.*
c *l.24. vers. idē ſ. eodem.* Heredis est eligere: Eo mortuo, ante electionem ius eligendi nō trāsmittitur, *Bald.*
d id est, heredis, *vide l.25. Cod. de fideicommiss.*
e *vide l.10. Cod. eod.* Valet legatum rei hereditariæ ab ignorante testatore relictum, *Bald.*
f Legare rem propriam magis intelligitur testator quàm alienam, *vt hîc:* nam & hoc vltimæ voluntati consentaneum est magis quę eo fini inuenta vt de re sua ac propria quisque testari possit, *l.1. ſ. de testamentis.* Ex qua sententia, hæ rursus cōsectaneę sunt, Testatorem in dubio videri ius id solū legare, quod in ipsa rē habeat: *l. quod in rerum natura. §.1. ſ. de legat. l. Sticho ī. de vsufructu legat. l. vxor patris. Cod. de legat.* Ad quē modū cautionem & chirographum & instrumentū legās, ius quod iis habet ac debitū legare intelligitur. *l. seruus filij §. cum qui ſ. de legat.1. l. qui chirographū ī. de legat.3.* Qui rationum librum legat, debita & credita legare intelligi. *Cornelius 4. consil.173.* legans Ecclesię, nō ipsas ædes aut prædia, sed ius patronatus legat *argument. l. momenta. Cod. de legatis.* legans fundum vectigalem, non proprietatem, sed ius legat, *legat. l. si domus. §. vlt. ſ. de legat.1.* Rem communem cum alio legans, partem suam tantum legat, *l. serui electionem. § vlt. ſ. de legat 1.* (nisi rem cū ipso herede communem legat testator: tūc enim totam legat, nisi fundum suum legauerit.) *Bartol. in dict. §. vlt. Corn. 2. consi.84.* Fundum suū legans, non id legat, eámve partem quam præstare ipse alij personali actione tenetur, *l. qui concubinam. §. qui fundum ī. de legat.3.* sicuti dimidiam dimidiæ, quam habet, is tantum legat, qui dimidiam indistinctè legat: *argument. l. Lucius, §. filiam hoc titulo.* Ita qui rem tibi pignoratam legat, non ipsam rem sed ius pignoris tantum legasse videtur. *l. Iulianus. ī. de legat.3.* Ita qui rem sibi debitam legat, actionem in personam relinquit eius rei nomine non rem ipsam precisè *l. apud Iulianū. § si Titius. ſ. de legat.1.* Ius denique suum relinquit etsi ius id in spe mera consistat. *Accurs. in l. seruum filij. ſ. de legat.1.* & morte ipsius testatoris sit peniturū, atque ita futurum sit inutile, *l. vxor. Cod. de legat.* Quid si rem alienam possidet, eámque leget simpliciter? etiam proprietatem ipsam non tantùm possessionem legasse videbitur. *Alex. in l. si domus. § vlt. ſ. de legat.1.* Quid si partim, iure proprio seu directo, & emphyteuseos rē possideat, rémque leget? eā tantū partem legasse, quam habuit iure directo notat Socinus Iunior. *consil.72. numero.70.* Quid si rem alienam sciens legauit? aliud. *§ non solum Instit. de legat.* Vnde plura apud Manticam. *9 de coniecturis vltimarum voluntatum. capite.1.*

dibus, ne cogerentur redimere, quod testator suum existimans reliquit. sunt enim magis in legandis suis[a] rebus, quàm in alienis comparandis, & onerandis heredibus faciliores voluntates. quod in hac specie non euenit, cùm dominium rei sit apud heredem.

9 ¶ Si omissa [b] fideicommissi verba sint: & cetera, quæ leguntur, cum his, quæ scribi debuerant, congruant: rectè datum & minus scriptum, exemplo institutionis, legatorúmque, intelligetur. quam sententiam optimus quoque Imperator noster Seuerus secutus est.

10 ¶ Item Marcus Imperator rescripsit, verba: quibus testator ita cauerat, *non dubitare* [c] *se, quodcumque vxor eius cepisset, liberis suis redditurum*: pro fideicommisso accipienda quod rescriptum summam habet vtilitatem. ne scilicet honor [d] benè transacti matrimonij, fides etiam communium [e] liberorum, decipiat patrem, qui melius de matre præsumpserat. & ideo princeps prouidentissimus & iuris religiosissimus, cum fideicommissi verba [f] cessare animaduerteret, eum sermonem pro fideicommisso rescripsit accipiendum.

68. *Paulus* "lib. 11. Quæstionum."

SEquens quæstio est, an etiam, quæ viuus [g] per donationem in vxorem contulit, in fideicommissi petitionem veniant. respondi, ea extra causam bonorum defuncti computari debere, [h] & propterea fideicommisso non contineri. quia ea habitura esset etiam alio herede exsistente. Planè nominatim maritus vxoris fideicommittere potest, vt & ea restituat.

De fideicommisso, contentus sis pro tua parte centum aureis. 1. De alienatione prohibita. 2. De fideicommisso tutoris. 3. De alienatione extra familiam prohibita.

69. *Papinianus* "lib. 19. Quæstionum."

PEto Luci Titi, *contentus* [i] *sis centum aureis.* fideicommissum valere placuit: ídque rescriptum est: Quid ergo, si cùm heredem ex parte instituisset, ita locutus est? *peto, pro parte tua contentus sis Luci Titi centum aureis.* petere poterunt coheredes partem hereditatis, retinente siue præcipiente, quo contentum esse voluit defunctus. Sine dubio facilius est, hoc probare, quàm probari potuit illud: cùm ibi fideicommissum petatur ab his, "cum" [k] quibus testator non est locutus. Idem dicemus si, cùm ex asse scripsisset heredem, eius gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur: *peto pro hereditate quam tibi reliqui, ad fratrem meum iure legitimo rediret; contentus sis centum aureis.*

1 ¶ Prædium, quod *nomine* [l] *familiæ* relinquitur: si non voluntaria[m] facta sit alienatio, sed bona heredis veneant: tamdiu [n] emptor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis: post mortem eius non habiturus, quod exter [o] heres præstare cogeretur.

2 ¶ Mater, filio impubere herede [p] instituto, tutorem eidem adscripsit [q]: eiúsque fide commisit, *vt, si filius suus intra quatuordecim annos decessisset restitueret* [r] *hereditatem Sempronio.* non [s] ideò minùs fideicommissum rectè datum intelligi debet, quia tutorem dare mater non potuit, nam & si pater, non iure facto testamento tutoris fidei commiserit: æquè præstabitur, quemadmodum si iure testamentum factum fuisset. sufficit enim, vt ab impubere datum fideicommissum videatur, ab eo [t] dari quem is, qui dabat, tutorem dederat, vel etiam tutorem fore arbitrabatur. Idem in curatore impuberis, vel minoris annis debet probari. Nec interest, tutor rectè datus viuo patre moriatur, vel aliquo priuilegio excusetur, vel tutor esse non possit propter ætatem, cui tutor fuerat datus. quibus certè casibus fideicommissum non intercidit, quod à pupillo datum videtur. Hac denique ratione placuit, à tutore, qui nihil accepit, fideicommissum pupillo relinqui non posse: quoniam quòd ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli iure debeatur.

3 ¶ Fratre herede instituto, petit, *ne domus alienaretur. sed vt* [u] *in familia relinqueretur.* si non paruerit heres voluntati, sed domum alienauerit, vel extero herede instituto decesserit: omnes fideicommissum petent, qui [x] in familia fuerunt. Quid ergo, si non sint eiusdem gradus? ita res temperari debet, vt [y] proximus quisque primo [z] loco videatur inuitatus. nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum lædi debet. sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus sit cauere, se familiæ domum restituturum. Quòd si cautio nõ fuerit ab eo qui primo loco admissus est, desiderata: nulla quidem eo nomine nascetur conditio: [a] sed, si domus ad exterum quandoque peruenerit, fideicommissi petitio familiæ competit.[b] Cautionem [c] autem ratione doli mali exce-

a §. 4. *Institut. eodem.*
b *vide l.10. Cod. de fideicommissis.* Imperfecta scriptura dummodo possit recipere intellectum non vitiat, *Bald.*
c Huiusmodi verba enunciatiua dispositionẽ inducunt.
d quo legitima vxor à concubina differt, *l. 49. §. 4. ff. de leg. 3.*
e hæc res monet maximè, *l. 57. ff. de ritu.*
f *vide l.15. Cod. de fideicommiss.*
g Quæ à viuo testatore donata sunt non censentur fuisse in eius bonis, *l. 67. in fin. ff. eodem.*
h Imò, nõ debet, *dict. l.15.*
i His verbis, vtpote taxatiuis & deprecatiuis factũ fideicommissum valet *vide l.11. §. 4. ff. de legat.3.*
k Non inspicitur cum quo testator loquitur, sed in quem testatoris intentio dirigitur, *adde l. 108. §.13. ff. de legat.1.*
l nomini familiæ, *Haloander.*
m *l.114. §.14. ff. de legat. 1. adde l. 21. ff. de fideicommiss. libert. vide Cuiac. 15. obser. 7.* Quãdo à testatore procedit causa alienationis, res alienatæ nũquã reuocantur.
n Propter debitum heredis, bona subiecta restitutioni videri possunt vsufructu tenus.
o extraneus.
p *vid. l. 4. Cod. de testament. tutel.*
q & ita vtiliter.
r *vide l.20. Cod. de fideicommiss.*
s *l.34. §.1. ff. de vsu & vsufructu.*
t *l.5. Cod. de rebus creditis.*
u *vide l.135. §.3. ff. de verb. obligat.*
x quid si nulli sint? *vide l.114. §. 14. ff. de legat.1.*
y nota ordinem obseruandum circa gradus. Præsumitur enim affectio ordinata, *Bald.*
z *l.77. §.3. ff. eod. l.6. Cod de instit.*
a Imò, nascetur, *l.5. §.1. ff. vsufruct. quem. cauς.*
b Cur ita? *vide l. vlt. C. de reb. alienis nõ alienandis.*
c *l.3. §. 4. in fin. ff. de adimendis.*
d ¶ *l.14 §.17. in fin. ff. de legat.1.*
e quid sit familia, *vide l.196. ff. de verbor. signific.*
f *l. 78. ff. de leg. 1.*
g *l.8. ff. de leg.3.*
h Legatarius quantitatis non potest vltrà grauari quàm percipiat: potest tamẽ grauari in specie maiori, *ff. eod. ver. enim verò si pecunia accepta Bal.*
i *vide ff. eodem.*
k *vide l.26. ff. de legat.1. l.1. §.17. in fin. ff. ad Trebell.*
l *vide l.114. §.6. ff. de legat.1.*
m *adde l.122. in fin. ff. de legat.1.*
n Rogatus post mortem suam restituere, *quidquid ei ex hereditate defuncti su-*

ptionis puto iustè desiderari: quamuis nemo alius vlterior ex familia supersit.

4 ¶ Si quidam sint postea emancipati [d]: tractari potest, an hi quoque rectè fideicommissum petant. & puto, rectè petituros: quoniam familiæ [e] appellatione personæ quoque hæ demonstratæ intelliguntur.

De legatario rogato restituere totum, vel partem. 1. vel duplum eius quod accepit. 2. De herede iusso heredem facere. 3. de iusso restituere quidquid ex hereditate super erit.

70. *Idem* "libro 20. Quæstionum"

IMperator Antoninus rescripsit: legatarium, si nihil [f] ex legato accepit, ei, cui debet fideicommissum, actionibus suis posse cedere [g]: nec id cogendum soluere. Quid ergo, si non totum, sed partem legati relicti restituere rogatus: abstinuit eo? vtrùm actionibus suis in totum cogetur cedere, an verò non nisi ad eam quantitatem, quæ fideicommisso continetur? quod ratio suadet. Sed & si legatum perceperit: * non ampliùs ex causa fideicommissi cogendus erit soluere, quàm recepit.

1 ¶ Si, centum legatis, *duplum* [h] *restituere* rogatus sit: ad summam legati videbitur constituisse. si autem post tempus fideicommissum relictum sit, vsurarum dumtaxat additamentum admittetur. nec mutanda sententia erit quòd fortè legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut pœnam stipulationis imminentem euasit. Hæc ita, si quantitas cum quantitate conferatur. enimuero [i] si, pecunia accepta, rogatus sit rem propriam, quamquam maioris pretij est, restituere: non [k] est audiendus legatarius, legato percepto, si velit computare. non enim æquitas hoc probare patitur, si, quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat.

2 ¶ Cum quidam filio suo ex parte herede instituto, patruum eius coheredem ei dedisset, & ab eo petisset, *vt* [l] *filium suum pro virili portione filiis suis coheredem faceret*: si quidem minus [m] esset in virili portione quàm fratris hereditas habuit: nihil ampliùs peti posse. quòd si plus: etiam fructuum, quos patruus percepit, vel, cùm percipere potuerit, dolo non cepit, habendam esse rationem, responsum est. non secus quàm, si centum "milibus" legatis rogetur: post tempus maiorem quantitatem restituere.

3 ¶ Cùm autem rogatus, *quidquid ex* [n] *hereditate super erit, post mortem suam restituere*, de pretio rerum venditarum aliàs [o] comparat: deminuisse, [p] quæ vendidit, non videtur.

71. *Idem* "libro 8. Responsorum".

SEd quod inde comparatum est, vice permutati [q] dominij restitueretur.

72. *Idem* "libro 20. Quæstionum."

IDem seruandum erit, & si proprios [r] creditores, ex ea pecunia dimiserit. * non enim absumitur, quod in corpore patrimonij retinetur.

De matre partus legati empta.

73. *Idem* "libro vigesimotertio Quæstionum."

SI, quod ex [s] Pamphila nascetur, legatum mihi fuerit: & ego Pamphilam emam, eáque apud me sit enixa: ratione summa responsum est, non [t] ex causa lucratiua partum intelligi meum factum. ideóque petendum ex testamento: tamquam istum emissem. vt scilicet, pretij contributione facta, consequar tantum, quanti puerum, deducta matris æstimatione, constitisse mihi, iudex in causa legati datus æstimauerit,

De prolatione diei.

74. *Idem* "libro 27. Quæstionem.

TItio *centum aureos heres præsens dato*: [u] deinde protulit diem legatorum. non est verum, quod Alfenus retulit, centum præsenti [x] deberi: quia diem proprium habuerunt..

De epistola. 1. De legato præceptionum.

75. *Idem* "libro 6. Responsorum."

MIles ad sororem epistolam, [y] quam post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit: *scire te volo, donare* [z] *me tibi aureos octingentos*, fideicommissum deberi sorori constitit. nec aliud probandum in cuiuslibet suprema voluntate. placet enim, consistere fideicommissum, ac si [a] defunctus cum eo loquatur, quem precariò remuneratur.[b]

1 ¶ Pro parte heres institutus, cui præceptiones erãt relictæ, post diem [c] legatorum cedentem, ante aditam hereditatem, vita decessit. partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit, præceptionum [d] autem portiones, quæ pro parte coheredum constiterunt, ad [e] heredes eius transmittit.

perierit res quasdam hereditarias vendidit, de ca... ... lias comparauit, quæro vtrum res eas ita emptas restituere post mortem suam debeat? tenetur. Quid ita? quia superfunt: non sunt diminutæ. Atqui non tam ex hereditate defuncti, quàm ex pretio rei hereditariæ venditæ, comparatæ videntur? Iuris fictione videntur ex hereditate superesse. At quomodo? res ita cõparatæ vice permutati dominij sunt, *l.71. eodem.* sunt rerum hereditariarum vice.
o Hereditarias res nõ diminuit, qui ex earũ pretio aliàs comparauit.
p quid sit deminuere, *vide l. 21. ff. de heredit. petit.*
q & sic res succedit in locum precij contra legem, *25. §.1. ff. de hered. petit.* In vniuersalib⁹ preciũ succedit loco rei, *vide quæ notaui ad l. 34. ff. de pignorat. l. 26. l. 26. ff. de iure dotium, l.22. in fin. ff. solut.*
r Qui rogatus restituere, *quidquid ex hereditate super erit*, hereditarias res aliquas vendidit: & ea ex pecunia fideicõmissaria creditores proprios dimisit, eã pecuniam restituere cogitur. Cur ita? quia ei superesse ea pecunia intelligitur. Quomodo superesse? quia nõ absumit, sed in corpore patrimonij retinuit? Quomodo retinuit si ea pecunia creditores propriòs dimisit?
s *l.82. §.4. ff. de leg.1. l.12. in fin. ff. de capt.*
t Si quis emit vxoré prægnantem non censetur habere partum ex causa lucratiua.
u *præsenti dato*, Haloander.
x præsenti die, *Cuiac. 7. obseruat. 20.* reprehensus à Robert. 1. *rec. 24.*
y *§. Harmenop. ... Cod. de fideicommiss.*
z nota verbum donationis hic sumi pro fideicommisso.
a Scribẽs, quasi loquitur, *vide l. 7. in fin. ff. de supellectile.*
b quem precario rogat, *Cuiac. 2. obseruat.*
c *l. vnic. §.2. Cod de caducis*
d *vide l.12. Cod. de legatis.*
e & ita prælegata nõ veniunt, in iure adcrescẽdi, *l.18. ff. de leg.1. v. l.16. C. de fideicom.*

De testamento pro parte rescisso per querellã inofficiosi. 1. *De hereditate legata.* 2. *De vsufructu, & seruitutibus rei legatæ.* 3. *De eo quod quis debet legato.* 4. *Si Status serui, cui legatum est, extrinsecus suspendatur.* 5. *De iusso plus restituere vni quàm alij.* 6. *Si tutori non iure dato legetur.* 7. *De muciana cautione.* 8. *De variis actionibus legatorum.* 9. *De memoria testatoris damnata.*

76. *Idem*[a] libro sexto Responsorum.[*]

CVm filius [a] diuisis [b] tribunalibus [c] actionem inofficiosi testamenti matris pertulisset[d], atque ita variæ[e] sententiæ iudicum extitissent: heredem, qui filium vicerat, pro partibus, quas aliis coheredibus abstulit filius, non [f] habiturum præceptiones sibi datas, non magis quàm cæteros legatarias actiones, constitit. sed [g] libertates ex testamento competere placuit, cùm pro parte filius de testamento matris litigasset. quod non erit trahendum ad seruitutes, quæ pro parte minui non [h] possunt. planè petetur integra seruitus ab eo, qui filium vicit. patris autem æstimatio præstituitur. aut, si paratus erit filius pretio accepto seruitutem præbere, doli summouebitur exceptione legatarius; si non offerat partis æstimationem [i]. exemplo scilicet legis Falcidiæ.

1 ¶ *Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publij* [k] *Mæuij.* Sempronius ea domum onera suscipiet, quæ Mæuianæ hereditatis fuerunt, & in diem mortis eius, qui heres Mæuij exstitit, perseuerarunt. sicut vice mutua præstabuntur actiones, quæ præstari potuerunt.

2 ¶ Dominus, herede fructuario scripto, fundum [l] sub condicione legauit. [m] voluntatis ratio non patitur, vt heres ex causa fructus[n] emolumentum retineat. diuersum[o] in cæteris prædiorũ seruitutib⁹, quas heres habuit, responsum est. quoniã fructus [p] portionis instar obtinet. [q]

3 ¶ *Heres meus Titio dato, quod ex testamento Sempronij debetur* [r] *mihi.* cùm iure nouationis, quam legatarius idémque testator antè fecerat, legatum ex testamento non debeatur:* placuit falsam demonstrationem legatario non obesse: nec in totum falsùm videri, quod veritatis primordio adiuuaretur.

4 ¶ Seruus purè manumissus, cui libertas propter impedimentum iuris post aditam hereditatem nõ competit, quod status eius extrinsecus suspenditur, fortè propter adulterij [s] quæstionem, ex eodem testamento neque legata, neque fideicommissa purè data sperare potest: quia dies inutiliter cedit.

5 ¶ Pater cum filia pro semisse herede instituta, sic testamento locutus fuerat: *peto, cum morieris licèt alios quoque filios susceperis, Sempronio nepoti meo plus* [t] *tribuas in honorem nominis mei.* necessitas quidem restituendi nepotibus viriles partes, præcedere videbatur. sed moderandæ portionis, quam maiorem in vnius nepotis personam conferri voluit, arbitrium filiæ datum.

6 ¶ Non iure tutori dato mater legauit. si consentiat, vt decreto prætoris confirmetur, & prætor non [u] idoneum existimet: actio legati non denegabitur.

7 ¶ Qui Mucianam cautionem [x], alicuius non faciendi causa, interposuit: si postea [y] fecerit: fructus [z] quoque legatorum, quos principio promitti necesse est: restituere debet.

8 ¶ Variis [a] actionibus legatorum simul legatarius vti non potest. quia legatum datum, in partes diuidi non potest. non enim ea mente datum est legatariis, pluribus actionibus vti: sed vt laxior eis agendi facultas sit, ex vna interim, quæ fuerat electa, legatum petere.

9 ¶ Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post [b] defuncti memoriam damnatam apparuit: modò si à legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

a exheredatus à matre scilicet.
b Cur dixit diuisis tribunalibus? scripsi ad l.10.ff.de inofficioso. adde Cuiac 10. obser.10. Ranardũ in libro pro tribunalium.
c erant enim quatuor, Quintilianus 12. cap. 5. in fine. sed omnino vide Cuiac. 9. obseruat. 20.
d id est, egisset de inofficioso testamento.
e putà quædam pro filio, quædam aduersus filium, vt l. 15. §. 2. ff. de inoff. l. 13. Cod. de inoffic.
f Pro qua parte resolutum est testamentũ, pro ea neque legata, neq; fideicõmissa neq; prælegata debẽtur, dict. l. 13.
g dict. l. 13. Cod. de inoff.
h Excepto vsufructu omnes seruitutes indiuiduæ sunt, vide l. 1. §. 9. ad legem Falcidiam.
i vide l. 80. in fin. ff. ad legẽ Falcidiam
k vide l. vltim. Cod. de heredit. instituend.
l cuius vsusfructus erat penes ipsum heredem.
m Titio putà. Iã fingamus condicionem euenisse: legatari⁹ fundum ab herede petit: quid iuris?
n Volũtas præsumpta non patitur vt heres, prætextu vsusfructus sibi cõpetentis in eo fundo, solam proprietatẽ legatorum cedat. hinc colligimus, Testatorẽ, simpliciter legantem, videri legare ius suum & heredis, si tale ius in vsufructu, vel proprietate consistit, Bald.
o Casus est. Fingamus heredem meum ius stillicidij habere in fundum meum: fingamus me eundẽ fundum Titio legasse. Titius fundum liberum sibi tradi ab herede meo postulat. num audiendus est? neutiquã, l. 116. in fin. ff. de legat. 1. l. 18. ff. de seruo.
p in primo casu scilicet.
q [illegible] l. 58. ff. de verbor. obligat.
r Possumus dicere nouis debitũ fuisse, quod ante nouationẽ debitum fuit.
s l. 28. ff. [illegible] de [illegible] l. vnic. [illegible] de adempt. [illegible]
t Plus, præsupponit tantumdem: Natura comparatiui includit positiuum, Bald. & sic venditor donans emptori *quod plus valet* res non renunciat beneficio legis, 2. [illegible] rescindenda. quia qui plus donat non dat immodicum, Bald. vide quæ scripsi ad l. 26. Cod de legatis.

De hereditate, prædio, & pecunia acceptis restituenda. 1. *De donatione causa mortis.* 2. *De dote viro legata.* 3. *De surdo & muto. De ignorantibus.* 4. *De morte & deportatione.* 5. *De prætio prædiis dotalis & legato.* 6. *Si creditor debitori mandauerit, vt ei soluat, cui mortis causa donabat.* 7. *Si heres oneratus fideicommisso non adeat.* 8. *De euictione.* 9. *De dote.* 10. *De fideicommissario eligendo, cum heres morietur.* 11. *De manumissis ex fideicommisso.* 12. *De fideicommisso, quidquid ad te peruenerit.* 13. *De condicione si sine liberis decesserit.* 14. *De rationibus reddendis à curatore.* 15. *De fieicommissi repetitione à substituto* 16. *De mensæ nedgotio.* 17. *De partu ancillæ rellctæ.* 18. *De diuisione facta à coheredibus rogatis hereditatem restituere post mortem, & de nominum prædiorúmque periculo.* 19. *De fructibus rei relictæ.* 20. *De rebus relictis, ne controuersia oriatur.* 21. *De traditu & assignatis vini ex heredibus custodiæ causa.* 22. *De scriptura imperfecta.* 23. *De iureiurando.* 24. *Si pater filiæ mandet, ne testetur, quoad liberos tollat.* 25. *De fideicommisso distribuas liberis, vt quisque meruerit.* 26. *De verbis fideicommissi.* 27. *De alienatione extra familiam prohibita.* 29. *Si is, quem testator solum successurum putabat, fideicommisso oneretur.* 30. *De verbis contentus sis. &c. quæ vim habent æstimationis, non fideicommissi.* 31. *Si fideicommisso oneratus fideicommissarium heredẽ instituat eumque oneret fideicommisso.* 32. *De alternatione, electione, & substitutione.* 33. *De eo quod fideicommittens dixit se alia scriptura declaraturum.*

77. *Idem*[a] libro octauo Responsorum.[*]

CVm pater filios eorúmque matrẽ heredes instituisset: ita scripsit. *peto à te filia, vt, acceptis ex hereditate mea in portionem tuam centum aureis, & prædio Tusculano, partem hereditatis restituas matri tuæ.* respondi, prædium [c] quidem hereditarium iudicio diuisionis de communi filiam habituram, pecuniam autem de parte sua retenturam.

1 ¶ Eorum, quibus mortis [d] causa donatum est, fidei committi quoquo tempore potest. quod fideicommissum heredes salua Falcidiæ ratione, quam in his[e] quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabunt. Si pars donationis fideicommisso teneatur, fideicommissum quoque munere Falcidiæ fungetur. Si tamen alimenta præstari voluit, collationis totum onus in residuo donationis esse respondendum erit ex defuncti voluntate, qui de maiore pecunia præstari non dubiè voluit integra.

2 ¶ Mater filiis suis vulgò [f] conceptis dotem suam, mortis causa donando, stipulari [g] permisit. cùm aliis heredibus institutis, petisset à filiis, *viro dotem restitui*: totum viro fideicommissum dotis deberi, si Falcidiæ ratio non interuenerit. ideo retentionem[h] dotis virum habere placuit. alioquin Falcidiæ partem heredibus, à filiis ex stipulatu cum viro agentibus, ex dote esse, per in factum actionem, reddendam.[i]

3 ¶ Surdo & muto, † qui legatum accipit, vt, cùm morietur restituat, rectè mandatur. nam & ignorantes[k] adstringuntur fideicommisso, quibus ignorantibus emolumentum ex testamento quæritur.

4 ¶ Hereditatem [l] filius cùm moreretur, filius suis, vel cui ex his voluisset, restituere fuerat rogatus. quo interea in insulam deportato: [m] eligendi facultatem non esse pœna perempta placuit: [n] nec fideicõmmissi condicionem ante mortem filij heredis exsistere: viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint, cùm de aliis eligendi potestas non fuerit.

5 ¶ Qui dotale prædium contra legem Iuliam vendidit, [o] vxori legatum dedit, [p] & emptoris fidei commisit, *vt ampliùs* [q] *ei pretium restituat.* emptorem fideicommissi[r] non teneri constabat.[s] si tamen, accepto legatò, mulier venditionem irritam faceret: eam, oblato pretio, doli placuit exceptione summoueri.

6 ¶ Mæuio debitori suo reus stipulandi mandauit vt *Titio, cui mortis causa donabat, pecuniam debitam solueret.* cùm sciens [t] dominum vita decessisse Mæuius pecuniam dedisset: non esse liberationem secutam, constitit: nec, si Mæuius soluendo non esset, in Titium actionem solidi, vel iure Falcidiæ dandam esse: quia mortis causa cepisse non videretur. diuersum probandum foret, si Mæuius ignorans [u] dominum vita decessisse pecuniam errore lapsus dedisset. tũc enim portio iure Falcidię reuocaretur.[x]

7 ¶ Cùm pater fideicommissum prædiorum, ex testamento matris, filiæ deberet: eandem pro parte ita heredem instituit, *vt hereditatem fideicommisso compensaret:* [y] eadémque prædia, filio exheredato, dari voluit. quamquàm filia patris hereditatem suscipere noluisset, fideicommissum tamen ab [z] heredibus esse filio præstandum, ad quos hereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit. quòd si alium filiæ substituisset, eum oportere filio fideicommissum reddere.

8 ¶ Euictis [b] prædiis, quæ pater, qui se dominum esse crediderit, verbis fideicommissi filio reliquit, nulla cum fratribus & coheredibus actio erit. si tamen inter filios diuisionem fecit: arbiter, coniectura voluntatis, non patietur, eum partes coheredibus prælegatas restituere: nisi parati fuerint, & ipsi patris iudiciũ fratri conseruari.

9 ¶ Pater certam pecuniam exheredatæ filiæ verbis fideicommissi reliquit. eámquem *nupturæ dotis nomine dari voluit*, filio dotem stipulante. cum filius minorem [b] dotem dedisset, superfluum esse filiæ reddendum constabat. Díuortio quoque secuto, fideicõmissum filiam rectè petituram, vt actio stipulationis sibi præstaretur:

y Legari potest res fideicommisso obnoxia.
z *l. 61. in fin. ff. eodem.*
a *l. 69. l. 72. ff. ad Trebellian.*
b *l. 78. in fin. ff. ad Tertullian*

x Mutiana cautio includit plenam restitutionem rei & fructus, Bald.
y vide l. 17. ff. de his quæ vt indig.
z vide Nouellã 22. cap. 44.
a Plures enim legatario competunt, l. 1. Cod. commun. de leg. & fideicommiss.
b Quando dãnatur defuncti memoria, testamẽtum eius declaratur nullum: legata soluta repetuntur, Bald.
c ¶ l. 58. §. 3. ff. ad Trebell.
d l. 3. in princip. & fin. ff. de legat. 3. vide l. 9. Cod. de fideicommiss. vel non mortis, l. 89 §. 3. ff. eodem.
e vide l. 5. Cod. ad legem Falcid.
f Mater filiis vulgò conceptis donare potest mortis causa, Bald.
g l. 11. in fin. ff. de dote.
h vide l. 18. Cod. ad l. Falcid.
i ¶ 21. ff. ad Trebellian.
† vide Paul. 4. sentent. 1. §. 4.
k adde l. vltim. Cod. quando dies legatorum.
l vide Cuiac. 3. obseruat. 10. in princip.
m Ius eligendi, deportatus non perdit, Bald.
n Cur ita? vel ideo, quod vera mors est ea, quæ corporis & animæ separationẽ continent, l. 48. in fi. ff. de iure fisci. l. 121. §. 2. ff. de verb. obligat. non deportatio in insulam. Hîc casus mortis non trahitur ad deportationem, vt & in l. 121. §. penult. ff. de verbor. oblig.
o l. vnic. §. 15. Cod. de rei vxor. act.
p animo compensandi, dict. l. vnic. §. 5.
q id est, præterea, vt l. vltim. §. 1. ff. de doli mali except. vt sit sensus, maritum vxore, legatum, ac præterea fideicommissum dedisse.
r fideicommissi nomine constabat. *Antonius Faber 4. coniecturar. 11.*
s Cur ita? vide l. 1. §. 17. in fin. ff. ad Trebellian.
t Qui sciens id soluit ad quod non tenetur, videtur donare, Bald.
u l. 19. §. 3. ff. de donat. Soluens ignoranter liberatur, & solutum defalcatur, Bald.
x vide l. 18. Cod. ad l. Falcidiam.

a Indotatam filiam eſſe ac manere velle pater non præſumitur.
b vide Langebeckium *c.12. Annotationum.*
c Nupta intelligitur quæ primas nuptias contraxit non ſecundas. *vt hic, l. bones §.1. ꝟ. de verborum ſignif.* Quid, non nupta? celebs: quæ nec primas nuptias experta eſt, virgo. vide Cuiacium *conſultat. ont. 47.*

quoniam veriſimile [a] non erat, patrem interponi ſtipulationem voluiſſe, quo filia poſt primas nuptias indotata conſtitueretur. ceterùm, ſi [b] poſtea nuberet, ad ſecundas nuptias cautionem extendi non [c] oportere.

10 ¶A [d] filia, [e] pater petierat, *vt, cui vellet ex liberis ſuis, prædia, cùm moreretur reſtitueret*, vni ex liberis prædia fideicommiſſi [f] viua [g] donauit. non eſſe electionem, propter incertum diē fideicommiſſi, certæ donationis videbatur. nam in eum deſtinatio dirigi poteſt, qui fideicommiſſum inter ceteros habiturus eſt, remota mortis electione.

11 ¶*Fidei heredum meorum committo, ne fundum Tuſculanum alienent, & ne de familia nominis* [h] *mei exeat.* ſecundùm voluntatem eos quoque inuitatos intelligendum eſt, quibus heredes extranei fideicommiſſam libertatem reddiderunt.

12 ¶*Fidei tuæ committo vxor, vt des, vt reſtituas filiæ meæ, cùm morieris, quidquid ad te quoquo nomine de bonis meis peruenerit.* etiā ea, quæ poſtea codicillis vxori dedit, fideicommiſſo continebuntur. nam * ordo [i] ſcripturæ non impedit cauſam iuris ac voluntatis. ſed dos prælegata retinebitur. quoniam reddi [k] potiùs videtur, quàm dari.

13 ¶*Volo prædia dari libertis meis, quod ſi quis eorum ſine* [l] *liberis vita deceſſerit, partes eorum ad reliquos pertinere volo* collibertum [m] patris eundémque filium, ex [n] voluntate [o] ſubſtitutionem excludere placuit.

14 ¶Curatoris ſui fruſtra fideicommiſſa videtur, *vt heredi fratri, negotiorum geſtorum rationem redderet.* quamquam igitur teſtamento cautum eſſet, vt, cùm ad ſtatutum [p] ſuum frater perueniſſet, ei demum ſolueretur: tamen ſub curatore alio fratrem agentem, rectè placuit, actionem inferre. cùm illis verbis fratri potiùs conſultum videretur, quàm ſolutio, quæ iuſtè fieri potuit, dilata.

15 ¶Ab inſtituto extraneo prædia libertis, cùm moreretur, verbis fideicommiſſi reliquerat, & petierat *ne ex* [q] *nomine familiæ alienarentur.* ſubſtitutum ea prædia debere ex defuncti voluntate. reſpondi. ſed vtrùm confeſtim, an ſub eadem condicione, voluntatis eſſe quæſtionē, ſed coniectura ex voluntate teſtatoris capienda, mors inſtituti expectanda eſt.

16 ¶Menſę [r] negotium ex cauſa fideicommiſſi cum [s] indemnitate heredum per cautionē ſuſceptum, emptioni ſimile videtur, & ideo non erit quęrendum, an plus in ære alieno ſit [t], quàm in quæſtu.

17 ¶Pater filię mancipia, quę nubenti dedit, verbis fideicommiſſi pręſtari voluit partus ſuſceptos, etſi matres ante teſtamentum mortuę fuiſſent, ex cauſa fideicommiſſi pręſtandos reſpondi. nec aliud in vxore confirmatis donationibus pridem obſeruatum eſt.

18 ¶Hereditatem poſt mortem ſuam rogati reſtituere, nominum periculo, quę per diuiſionem [u] obtigerunt, inter coheredes interpoſitis [x] delegationibus [y], non adſtringuntur: non magis, quàm prędiorum, cùm permutatio rerum diſcernens communionem interueniet.

19 ¶*Filia mea præcipiat, ſibique habeat, volo, rem matris ſuæ.* fructus, quos medio tempore pater percipiet, nec in ſeparato habuit, ſed abſumpſit, vel in ſuum patrimonium conuertit, non videntur filiæ relicti.

20 ¶*Dulciſsimis fratribus meis, auunculis autem tuis, quæcumque mihi ſuperſunt in Pamphylia, Lycia, vel vbicumque, de maternis bonis, concedi volo, ne quam cum his controuerſiam habeas.* omnia corpora maternę hereditatis, quę in eadem cauſa dominij manſerunt, ad voluntatem [z] fideicommiſſi pertinent. ex iiſdem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprij patrimonij verſa, item iure diuiſionis res propriæ factæ non præſtabuntur. cùm diſcordiis [a] propinquorum ſedandis proſpexerit, quas materia [b] communionis ſolet excitare.

21 ¶Pater, pluribus filiis heredibus inſtitutis, moriēs

d Quid ita? Simpliciter enunciata, ad primum actum tantùm referuntur. Vnde notant, pœnam primæ ſtipulationis interpoſitæ in prima locatione: non cēſeri repetitam in ſecunda locatione: cùm pœna nō ſit ex eodem contractu aut ex natura contractus.
e vide interpretationem huius loci apud *Cuia. 10. obſ. 39.*
f *al.* fideicommiſſa.
g Eligere qui debet, cùm morietur, antè mortem eligere, non poteſt: eligendo ante mortē nihil agit.
h quid nomen in iure ſignificat, *v. Alciat. 4. diſp. 1.*
i *v. l. 6. ꝟ. de ſolutionib.*
k *v. l. 2. circa fin. ꝟ. de dote v. Paul. 4 ſent. 1. §. 1.*
l Cur ex voluntate? Sine liberis non decedit, qui cum filiis naturalibus deceſſit. *adde l. vlt. ʒ. de iure delib.*
m *v. l. vlt. ʒ. de iure delib.*
n *vide l. 157. ꝟ. de regulis iuris.*
o *vide l. 6. infi. Cod. de inſtitutionib.*
p *l. 13. ʒ. de probationibus*: dixi *ad l. 5. Cod. quando dies legat.* ἀκμὴν. i. ætatē 25. annorū ſic appellatur, quòd ſit creſcendi finis: qualis perfecta plena ac integra ætas à Iuriſconſultis dicitur, quę ſequitur ætas παρακμὴ & Hippocrat. *apud Gale. 5. Aphoriſ. 9.* ſenſit, ætatem 25. annorum eſſe finem pubertatis *v. Cuia. ʒ. de minorib.*
q *§. 11. ʒ. eo. v. l. 74. ʒ. de leg. 1. l. 108. ꝟ. de cōdit. & demonſtrat.*
r Menſę negotium legari poteſt.
ſ ideſt, ita vt heredes indemnes ſeruet legatarius. Porrò, hæc *indemnitatis* formula notanda eſt.

t *v l. 6. l. 7. ʒ. pro ſocio.*
u Nomina inter coheredes interpoſitis delegationibus diuidebantur *l. 2. §. vlt. ʒ. familiæ: l. arbiter l. vlt. de diſtract. pignorum.*
x Inter coheredes æs alienum diuiditur lege 12. tabularum: vel pacto, interpoſitis delegationib.
y contra quam in lege 40. §. 2. *ʒ. de pact.*
z Fideicommiſſa ipſa ampliantur, reſtringuntur, extenduntur, declarantur, & limitantur per rationem, & cauſam propter quam teſtator motus fuit ad fideicōmiſſum ita faciendum: adeò vt talis ratio potius attendi debeat, quàm verba expreſſa. eámque communem eſſe concluſionem refert Iulius Clarus *3. ſent. § teſt. q. 76. num. 1.* Ratio dictum ampliat & declarat tanquam mens & anima diſpoſitionis: verbis præfertur, vt anima corpori: caſus expreſſos continet, vt ne omiſſi intelligantur: continet, inquam, vt genus, ſpecies continet.
a Diſcordiæ inter propinquos ſedandæ: hoc eſt, is intellectus nobis ſumēdus eſt in lege ſtatuto, teſtamento, vt ad propinquos inter ſe componendos interpretationem ſemper ſumamus. b Communio inter propinquos diſcordias excitare ſolet. *l. 25. ʒ. de ſeru. vrban.*
c ¶Clauium & anuli traditio facta vni filiorum à patre, intelligitur facta ad cuſtodiam non ad tranſlationē dominii: hoc eſt ad cuſtodiam, non transferendi dominij cauſa, *vt hîc.* Imò transfertur dominium traditione clauium *l. clauibus. ʒ. de cōtr. empt.* Ibi traditionem clauium præceſſit titulus ordinatus ad dominium. Idem actus numero, vti diuerſa eſt agentis voluntas, diuerſos effectus parit.
d Primogenitis claues & anulum à patre moriente interdum tradi ſolitum hinc colligas. *v. l. vlt. ʒ. de fide inſtrum.*
e Adſignandi verbum iuris tranſlationem hîc non innuit.

claues [c] & anulum, cuſtodiæ cauſa, maiori [d] natu filiæ tradidit: & libertum eidem filiæ, qui præſens erat, res, quas ſub cura ſua habuit, adſignare [e] iuſſit. commune filiorum negotium geſtum intelligebatur. nec ob eam rem apud arbitrum diuiſionis præcipuam cauſam filiæ fore.

22 ¶Cùm imperfecta [g] ſcriptura inuenitur: ita demum verbum legati, vel fideicommiſſi, quod præcedit [h], vel ſequitur, ad communionem [i] adſumitur, ſi dicto [k] ſcriptum congruat.

23 ¶Filius matrem heredem ſcripſerat, & fideicommiſſa tabulis data cum [l] iuriſiurandi religione præſtari rogauerat. cùm teſtamentum nullo [m] iure factum eſſet, nihilo minùs matrem legitimam heredem cogendā præſtare fideicommiſſa, reſpondi. nam [n] enixæ [o] voluntatis preces ad omnem ſucceſſionis ſpeciem porrectæ videbantur.

24 ¶*Mando* [p] *filiæ meæ pro* [q] *ſalute ſollicitus ipſius, vt quoad liberos tollat, teſtamentum non faciat: ita enim poterit ſine periculo viuere.* fideicommiſſariam hereditatem ſorori coheredi non [r] videri relictam apparuit. quòd [ſ] nō de pecunia ſua teſtari: ſed, obtentu conſilij [t], derogare iuri, teſtamentum fieri prohibendo, voluit.

25 ¶*Rogo filia, bona tua quandoque diſtribuas liberis tuis. vt quiſque de te meruerit* [u] videtur omnibus liberis, etſi [x] non æqualiter promeruerint, fideicommiſſum relictum. quibus matris electione ceſſante, ſufficiet, ſi [y] nō offenderint. eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, ſi ſoli promeruiſſent, exiſtimaui. quòd ſi neminem elegerit: eos ſolos non admitti, qui offenderunt.

26 ¶Donationis prædiorum epiſtolam [z], ignorante filio, mater in æde [a] ſacra verbis fideicommiſſi non ſubnixam depoſuit, & literas tales ad ædituum [b] miſit: *inſtrumentum voluntatis meæ poſt mortem meam filio meo tradi volo.* cùm pluribus heredibus inteſtatò [c] die ſuū obiſſet: intelligi fideicommiſſum filio relictum, reſpondi. non [d] enim quæri oportet, cum quo de ſupremis quis loquatur: ſed in quē voluntatis intentio dirigetur.

27 ¶Libertis prædium reliquit, ac petit, *ne id alienarent, vtque in familia* [e] *libertorum retinerent.* ſi, excepto vno, ceteri [f] partes ſuas vendiderint [g]: qui non vendidit [h], ceterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet. eos enim ad fideicommiſſum videtur inuitaſſe, qui [i] iudicio paruerunt. alioquin * per abſurdum erit, vice mutua petitionem induci. ſcilicet vt ab altero partem alienatam quis petat, cùm [k] partē ſuam alienādo perdiderit. ſed hoc ita procedere poteſt, ſi [l] pariter alienauerint. ceterùm, prout quiſque prior alienauerit, partē poſterioribus nō faciet: qui verò tardiùs vendidit, ei, qui non vendidit, in ſuperiorum partibus feciſſe partem intelligitur. at ſi nemo vendiderit, & nouiſſimus ſine liberis vita deceſſerit: fidecomiſſi petitio non ſupererit.

28 ¶Cùm inter libertos ad prædij legatū liberta quoque fuiſſet admiſſa, quod patronus petit, vt de nomine familiæ non exiret: heredem libertæ filium [m] partē prædij, quam mater accepit, retinere viſum eſt.

29 ¶Cùm exiſtimaret [n] ad ſolam conſobrinam ſuam bona peruentura: codicillis ab ea factis, pluribus fideicōmiſſa reliquerat. iure ſucceſſionis ad duos eiuſdem gradus poſſeſſione deuoluta: rationibus æquitatis, & perpetui edicti exemplo, pro parte dimidia mulierem releuandam reſpondi: ſed libertates [o] ab ea præſtandas, quas intercidere damni cauſa durum videbatur.

30 ¶Pater, qui filio ſemiſſem dederat, & ſororibus eius impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus: *fili contentus* [p] *eris pro tuo ſemiſſe aureis ducentis: & vos filiæ pro veſtris quadrantibus centenis aureis.* vice mutua liberis fideicōmiſſū hereditatis re-

f Cur communes? Ita, quòd pater filios ex æquò diligere.
g Imperfecta ſcriptura hic quid eſt? An ſemi, lena? An impropria?
h Oratio imperfecta vel ex precedenti, vel ſequēti perficitur, ſi hoc fieri poteſt *Bald.*
i Quid eſt ad communionem verba præcedentia vel ſequentia adſumi? nihil aliud quàm interpretationem afferri imperfectæ ſcripturæ, ex antecedentibus & ſequentibus ipſius ſcripturæ.
k Dictum hîc, quid eſt? voluntas, intentio. Scriptum dicto non congruit, cum aliud natura vocabuli, aliud voluntas loquentis habet.
l *vide l. 3. ꝟ. de iure fiſc. l. 2. Cod. comm. de legatis.*
m putà, quia teſtes non erant rogati.
d Codicillaris clauſula vt & inteſtati interdum tacitè ſubintelligitur. *vt hîc*: iurante teſtatore, vel herede, ſubintelligitur clauſula codicillaris, ſi non valet iure teſtamēti, valeat iure codicillorū.
o Iuſiurandum enixę voluntatis argumētum eſt *vt hîc*: Catullus, Qui dū aliquid cupiens animus prægeſtit apiſci, Nil metuit iurare: *adde quæ not. ad l. 37. §. 5. ꝟ. de leg. 3. v. Cuiac. 17. obſ. 25. & ad Nouell. 48.*
p id eſt conſulo *ꝟ. eod. adde l. 68. §. 1. ꝟ. de leg. 3.*
q *Inſt. de ſubſt. pupill.*
r Imò, ex hac ſcriptura fideicōmiſſum debetur *l. 74. in pr. ꝟ. ad Trebell.*
ſ Fauore alterius dicta ſeu enunciata in eius fraudem verti non oportet
t Conſiliū non obligat eum cui conſilium datur teſtamento. u *l. 20. ꝟ. de manumiſſ. teſtam.* x Imò. vt quiſq; meruerit. *ʒ. eod. l. cum filius. §. pater. ʒ. eod.* Cur ita? An lex eò æquam diſtributionem facit, quòd teſtator rem totam retulerit ad merita heredis, non ad ſua?
y Præſumitur enim quilibet bonus de qua præſumptione *v. Alciatum 3. præſumpt. 2.* & idoneus *3. præſumpt. 3.* Præſumitur meruiſſe, qui non demeruit.
z Epiſtola quæ reperitur in æde ſacra depoſita per teſtatorē, probat eius voluntatem.
a *v. l. 5. in f. ʒ. familiæ.* b qui ædes tuetur *§. 2. inſt. de tutelis.*
c *al.* inſtitutis: quod improbat Antonius Faber. *3. Coniecturar. 12.*
d Teſtator poteſt cum extraneo prorſus loqui de ſupremis ſuis: hoc eſt vltima voluntate. e *Nouell. 159. c. 3.*
f id eſt, omnes ſimul. g Simul, non ſucceſſiuè. *verſ. ſed hoc ita. ꝟ. eod.*
h nec conſenſit *v. l. 11 Cod. de fideicommiſſ.*
i *vide l. 134 in fi. & l. 154. in fi. ꝟ. de regulis iuris.*
k Qui pœnā petit, extra omnem culpam debet eſſe: qui non facit quod non debet, percipit quod non oportet. Hoc. n. natura pœnarū, & legitimarū & conuentionaliū, vt liquida ſit cauſa prius quàm pœna petatur *vide Bart. ad l. 55. ʒ. locati.*
l vide *Nouell. 159. c. 3.* m Non alienat extra familiam, quæ filio vēdit, licet mater filium in ſua familia verè non habeat. *Bald.*
n vide quæ ſcripſi *ad l. 56. §. 1. ꝟ. de verbor. oblig.*
o *vide l. 11. ʒ. de iure Codicillorum.* p *vide l. 11. ꝟ. de legat. 3.*

linquisse non videbatur:sed æstimationem [a], vt à parentibus frugi fieri solet, patrimonij sui fecisse. nec idcirco fratrem iudicio tutulæ bonæ fidei rationes quandoque præscriptione demonstratæ quantitatis exclusum.

31 Titio fratri suo Mæuius hereditatem, Seij "à" quo heres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus, eodem Titio herede scripto, petit, vt moriens Titius tam suam, quam Seij hereditatem Sempronio restitueret. cùm, ex fructibus medio tempore perceptis, fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset: æris alieni loco, non esse deducendum fideicommissum, respondi. quoniam ratione [b] compensationis percepisse debitum videbatur. planè est ea lege. Mæuius Titium heredem instituat, ne fideicommissum ex testamento Seij retineat: Falcidiam compensationi sufficere. sed iniquitate occurrere. prudentiùs autem fecerit, si ex testamento fratris hereditatem repudiauerit, & intestati possessionem acceperit. nec videbitur dolo fecisse, cùm fraudem excluserit[c].

32 ¶ *A te peto, marite, si quid liberorum habueris, illis prædia*[d] *relinquas*[e]. *vel, si non habueris, tuis, siue meis propinquis, aut etiã libertis nostris.* non esse datã electionem[f], sed ordinem [g] scripturę [h] factam substitutioni, respondi.

33 ¶ Vicos ciuitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicommissi non [i] ideo minùs deberi placuit[k], quòd testator fines eorum significaturum, & certaminis formam, quam celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac posteà morte pręuentus non fecit.

De mora. 1. De æstimatione loco rei legatario soluenda. 2. De mora & vsuris, & sumptib. litis. 3. De alienatione extra familiam prohibita. 4. De eo qui emit à creditore.

78. *Idem* "libro nono Responsorum."

QVi solidum fideicommissum frustra petebat, herede Falcidiam [l] obiiciente, si partem interim [m] solui sibi desiderauerit, neque acceperit, in eam, moram passus intelligitur.

1 ¶ Cùm, post mortem emptoris, venditionem reipublicæ prædiorum optimus maximúsque princeps noster Seuerus Augustus rescindi[n], heredibus pretio restituto, iussisset: de pecunia legatario [o], cui prędium emptor ex ea possessione legauerat, coniectura voluntatis, pro modo ęstimationis, partem soluendam esse, respondi.

2 ¶ Etiam respublia, fideicommissi post moram[p], vsuras præstare cogitur. sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his sarciendum erit, qui post dictam sententiam iudicatum soluère [q] supersederunt. Nec aliud seruabitur in litis sumptibus, si [r] ratio litigandi nõ fuit*. ignauiã etenim prætendentes audiri nõ oportere. Quod in tutoribus[f] quoque probatur.

3 ¶ Prędium pater de familia liberorum alienari, verbis fideicommissi prohibuit. supremus [t] ex liberis, qui fideicommissum petere potuit, non idcirco minùs actionem in bonis suis reliquisse visus est, quòd heredem extrarium [u] sine liberis decedens habuit.

4 ¶ Si creditor ab eo, qui testamentum fecit[x], domũ acceptam iure pignoris vendidit: contra emptorem fideicommissi causa[y], tametsi voluntatem defuncti non ignorauit, nihil decernetur.

Si rem fideicommissam, quidve ex ea, oneratus fideicommissario & aliis reliquerit.

79. *Idem* "libro vndecimo Responsorum."

QVæ fideicommissa moriens "libertis viri debuit, eorundem prædiorũ sui, [z] quoque libertis fructum reliquit, iuris ignoratione lapsi, qui petere prædia ex mariti testamento debuerunt [a], secundùm fideicommissum inter ceteros [b] longo tempore perceperunt. non ideo peremptam videri petitionem [c] prioris fideicommissi constitit[d].

De acquisitione legati.

80. *Idem* "libro primo Definitionum."

LEgatum ita [e] dominium rei legatarij facit, vt hereditas heredis res singulas. quod eò pertinet: vt, si purè res relicta sit, & legatarius non repudiauit defuncti voluntatem: rectá [f] viá dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquàm factum heredis.

Si scriptus heres succedat ab intestato.

81. *Paulus* libro nono Quæstionum.

SI quis, testamento facto, à filiis suis, quos heredes instituisset, fideicommissa reliquisset: non vt a legitimis heredibus, sed vt à scriptis, & testamentum aliquo casu irritum factum sit: filij ab intestato venientes fideicommissa ex testamento præstare compelli non [g] possunt.

De debito legato creditori. 1. De legatis à substitutis. 2. Si legetur seruo alieno.

82. *Idem* "libro decimo Quæstionum".

DEbitor decem legauit creditori, quæ ei post annum sub pignore debebat[h], non (vt quidam putant) medij temporis tantùm cõmoddum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt. Nec tollitur petitio, si interim annus superuenerit. nam sufficit, quòd vtiliter dies cessit. Quòd si viuo testatore annus superueniat: dicendum erit inutile [i] effici legatum: quanquàm constiterit ab i[illegible]. Sic & in dote prælegata responsum est totam eam [illegible] testamento peti posse[k]. Alioquin, secundùm illam sententiam, si interusurium [l] tantùm est in legato, quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quæ non [m] est legata: nec pars fundi facilè inueniretur, quæ possit pro commodo peti.

1 ¶ Si, Primo & Secundo & Tertio heredibus institutis, sic legata dentur: *Si mihi primus heres non erit, secundus Titio decem dato: Si secundus mihi heres non erit, primus Seio fundum Tusculanum dato*: vtrisque omittentibus hereditatem, Primo, & Secundo: quærebatur, substituti, quos eis dederat, an & cui legata præstare debent. ab [n] vtroque substituto legata debentur.

2 ¶ Seruo alieno posse rem domini legari Valens scribit. item id, quod domino eius pure debetur, cùm enim seruo alieno aliquid testamento damus, domini [o] persona, ad hoc tantùm inspicitur, vt sit cum eo testamenti factio. ceterùm ex persona serui constitit legatum. Et ideò rectissimè Iulianus definit; * id demùm seruo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset. Calumniosa est enim illa annotatio, posse legari seruo, & quandiu [p] seruiat. nam & hoc legatum ex persona serui vires accipit. Alioquin & illud adnotaremus, esse quosdam seruos, qui, licèt liberatatem consequi non possint, attamen legatum & hereditatem possunt adquirere domino. Ex illo igitur præcepto, quod dicimus, serui inspici personam, in testamentis dictum est, seruo hereditario [q] legari posse Ita non mirum, si res domini, & quod ei debetur, seruo eius pure legari possit quamuis [r] domino eius non possent "hæc" vtiliter legari.

Si seruus alienus heredi à quo fideicommissum sub conditione meruit substituatur.

83. *Idem* "libro vndecimo Quæstionum."

LAtinus Largus. Proximè ex facto incidit species talis. libertinus patronum ex semisse heredem instituit, & filiam suam ex alio semisse. fidei commissit filiæ, vt quibusdam ancillis patroni restitueret, cùm hę manumissæ essent. &, si eadem filia heres non esset, substituit ei easdem ancillas. quoniam filia non voluit heres exsistere, ancillæ iussu domini ", id est patroni " adierunt defuncti hereditatem. post aliquantum temporis ab eo manumissæ, quærebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possint. rogo ergo, quid de hoc existimes, rescribas. Respondi: nec [r] repetitum, videri in hunc casum fideicõmissum: sed alterutrum datum, vel fideicommissum, vel ipsam hereditatem. meliùs autem dici, in [t] eundem casum substitutas videri, in quem casum fideicommissum meruerunt: & ideo ad substitutionem eas vocari. Cùm enim seruo alieno fideicommissum ab vno ex heredibus sub condicione libertatis fuerit datum: idémque seruus ei heredi substituatur: licèt purè substitutio facta sit: ta-

a Æstimatio facta à testatore portionum hereditariarũ, non facit ius fideicõmissi inter heredes. vide quæ notaui *ad Nouellam 48. c. 1.*
b *l. 12. §. ad leg. Falcid.*
c nam fraudem excludere, bonus dolus est *l. 1. §. de dolo. l. 6. §. 8. §. si quis omissa*: Qui fraudem excludit, non præsumitur fraudulẽtus: de qua præsumptione vide Alciatum *3. præsumpt.* [illegible]
d fingam⁹ duo reliqu. [illegible]
e Substituere legatariis & fideicommissariis possumus *vide l. [illegible] Cod. de fideicõ-miss.*
f marito, vt vi superiorum verborum donet hereditatem cui volet: sed videtur mulier substituisse propinquos liberis, secundũ ordinem scripturæ.
g *l. 69. §. 3. §. eo.* hic ordo scripturæ videtur, Tuis liberis, meos propinquos: propinquis tuis, meos: vtrisque, libertos nostros substituo
h *legendum videtur* scriptura.
i *vide l. 8. Cod. [illegible]*
k Imò, non deberi videtur. Notum est enim, eũ qui cõditionem destinat inserere & nõ addidit, non instituisse *l. 9. §. 5. §. de heredib. inst.*
l *l. 2. Cod. de vsuris & fructibus legator.*
m Iusta causa in parte, nõ tollit moram in alia *Bart.* Partis & Totius aliã esse interdũ rationé hinc colligitur.
n nota, Rempublicam restitui aduersus contractum *Baldus.*
o Si prædium euincitur, pretiũ legatario debetur *Baldus.*
p Quidnã huiusmodi mora ab interpellatione finitur? an à die condemnationis [illegible]? Prius aiunt veteres: secundum Corrasius *2. miscell. [illegible]*
q *l. [illegible] de [illegible] tutor.*
r *l. [illegible] ad [illegible]*
f [illegible]
t [illegible]
u *l. [illegible] Cod. quan-* [illegible]
x [illegible] res [illegible]

y i. Fideicõmissatij ab huiusmodi emptore fundum testatoris non [illegible] auocabunt, quòd is fundum extra familiam voluerit alienari. z id est, & viri & suis libertis. a id est, liberti viri. b id est, cum libertis vxoris.

c aduersus libertos vxoris.
d atque ita qui vtitur re minus vtili, non præiudicat sibi ad petendã postea rẽ magis vtilem.
e id est, rectà via legata ab eo qui legauit ad eũ cui legata sũt transeunt *l. 64. in fin. §. de furtis.*
f ¶ *l. 64. §. de furtis.*
g Imò, possunt, *l. 12. §. de inofficio.* adde tamen *l. 1. Cod. de postliminio reuersis.*
h id est, debitor creditori suo purè, quæ ei sub condicione debebat legauit. id enim potest *l. 13. l. 14. §. de liberat.*
i Imò, non fit inutile *l. 5. §. ad legem Falcid. §. 14. Inst. de legatis.* Solue: est inutile, & sine cõmodo, cùm alia actione personali ex obligatione peto possit. Est vtile, cùm actione ex testamento peti possit.
k statim sc. quãuis alioquin annua die dos præstanda esset *l. 1. §. 2. §. de dot.*
l Interusuriũ, commodum est repræsentatæ summæ, quæ in diẽ debebatur. *l. 66. §. ad l. Falcid. l. 9. §. 8. §. de peculio.* Sed quid? In vulgata editione legitur, Interesse, Si ita est, verbum *interesse*, erit [illegible], *vt c. 1. de rescriptis c. si facta. Si de feudo cõtrouers. 3. Quintil. 9.* Qua penè dicẽdi forma vsus est Hieronymus *in epistola aduersus Iohannem Episc. Hierosolym.* Benè, inquit, benè: sed quo istud tuum tam benè? Virgilius, Donat habere viro: *v. Corras. 1. miscell.* 20 Crimen rapere *l. crimẽ. Cod. de vi publica.* Scire tuũ nihil est: *Persius.* Cum nostrum ad viuere triste adspexi. velle, suũ cuiq; est. Fumęus *ad c. 1. de eo quòd interest.* notat idẽ verbum reperiri *in. l. 35. in fi. §. de cõtr. emptione.* quod falsũm. adde Guibertũ *libro singular. quæstion. 4.*
m Nõ entis nullæ qualitates.
n *l. 74. §. de leg. 1. v. in hãc legẽ Cuiac. 17. obs. 5.*
o *l. 12. §. 2. §. de leg. 1. l. 5. §. de seruit. leg.*
p Imò, non est calũniosum dici posse seruo legari, quoad seruiet *l. 113. §. de leg. 1.*
q *v. l. 26. §. de stipul. seruor.*

r Imò, ei legare nõ possumus, cuius domino legare nõ possumus *l. 12. §. 2. §. de legat. 1.*
f Imò repetitum videtur *l. 74. §. de leg. 1.* t Condicio adiecta in fideicommisso vult videtur repetita in substitutione vulgari de eadem facta *Baldus.*

men sub[a] eadem condicione substitui videtur, sub qua fideicommissum meruit.

De libertate & pecunia per fideicommissum relictis seruo proprio.

84. *Idem* lib. 21. Quæstionum.

SI quis seruo suo fideicommissam libertatem reliquit & aliud quid adscripsit: quidam dicunt: quia placebat, ab herede eum manumitti debere: futurum esse, vt non admittatur ad fideicommissum. sed hoc iniquum est. in huiusmodi enim persona vtriusque quodammodo dies cessit, & libertatis, & pecuniæ petendæ adeo vt putem,* si mora fiat præstandæ libertati, etiam fideicommisso moram videri factã: & vsurarum[b] onus accedere. nam & cetera, quæ medio tempore adquisiit domino, dũ moratur præstare libertatem, eidem restitui oportere, rectissimè responsum est.

De pignore legato creditori.

85. *Paulus* libro quarto Responsorum.

CReditorem, cui[c] res pignoris iure obligata à debitore legata esset, nõ prohiberi pecuniam creditam petere, si voluntas testatoris compensare[d] volentis euidẽter non ostenderetur.

De herede instituto, exceptis domibus, & quæ ibi sunt. 1. De fundo diuiso vt facilius locetur.

86. *Idem* libro decimotertio Responsorum.

G*Aius Seius pronepos meus heres mihi esto. ex semisse bonorum meorum, excepta[e] domu mea, & paterna, in quibus habito, cùm omnibus, quæ ibi[f] sunt. Quæ omnia scias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere.* quæro: cùm sit in his domibus argentum, nomina debitorum, supellex, mancipia: an hæc omnia. quæ illîc inueniuntur, ad alios heredes institutos debeant pertinere. Paulus: Respondit, nomina debitorum non contineri[g], sed omnium esse communia: in ceteris verò nullum pronepoti locum esse.

1 ¶Titius, cùm fratris filio fundos & vrbana prædia legaret. in his & fundum Seianum legauit: quem ipse paterfamilias, quoad viueret, vno quidem nomine vniuersum habuit: sed, quo[h] faciliùs conductorem inueniret, per duas[i] partes locabat: ita vt ex qualitate loci superiorem partem, Seianum superiorem: inferiorem autem partem, Seianũ inferiorem appellaret. quæro, an is fundus totus ad fratris filium pertineat. Paulus respondit, si testator fundum Seianũ vno nomine vniuersum possedit, quamuis eundem diuisis[k] partibus locauerat, vniuersum[l] eum ex causa fideicõmissi præstari oportere: nisi[m] si heres, de qua parte testator senserit, euidenter probauerit.

De tessera frumentaria. 1. De vsuris & mora. 2. De fideicommisso eius, qui vltimus decesserit. 3. De inofficiosa donatione.

87. *Idem* libro decimoquarto Responsorum.

TItia Seio tesseram[n] frumentariam comparari voluit post diem[o] trigesimum à morte ipsius. quæro: cùm Seius[p], viua testatrice, tesseram frumentariam ex causa lucratiua habere cœpit: nec[q] possit id, quod habet, petere: an ei actio competat. Paulus respondit, ei, de quo quæritur, pretium[r] tesseræ præstandum. quoniam tale fideicommissum magis in quantitate[s], quàm in corpore consistit.

1 ¶Vsuras fideicommissi, post[t] impletos annos viginti quinque, puellæ, ex quo mora[u] facta est, deberi respondi. quamuis enim cõstitutum sit, vt minoribus vigintiquinque annis vsuræ omnimodo præstentur: tamen nõ pro mora hoc habendum est. quam sufficit semel[x] interuenisse, vt perpetuò debeantur.

2 ¶Seia libertis suis fundum legauit, fideique eorum ita commisit: *Fidei autem vestræ Vere & Sapide committo, ne eum fundum vendatis: eúmque, qui[y] ex vobis vltimus decesserit, cùm morietur, restituat Symphoro liberto meo & successori, & Beryllo, & Sapido, quos infrà manumisi, quíve ex his tunc superuiuent.* quæro: cùm nec in prima parte testaméti, qua fundum prælegauit, eos substituit, in secunda tamen adiecerit verbum, *Qui vltimus decesserit*: an pars vnius defuncti ad alterum pertineret. Paulus respondit, testatricem videri in eo fideicommisso, de quo quæritur, duos gradus substitutionis fecisse: vnum, vt is, qui ex duobus prior morietur, alteri restitueret: alterum, vt nouissimus his restitueret, quos nominatim postea enumerauit.

3 ¶Imperator[z] Alexander Augustus Claudiano Iuliano præfecto vrbi. Si liquet tibi, Iuliane carissime, auiam interuertendæ inofficiosi querellæ patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse[a]: ratio deposcit, id, quod donatum est, pro dimidia[b] parte[c] reuocari.

4 ¶Lucius Titius, cùm haberet quinque liberos, vniuersos emancipauit, & in vnum[d] filium Gaium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, & modicum sibi residuum seruauit, & vniuersos liberos cũ vxore scripsit heredes: in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Gaio Seio prælegauit: & ab eo petit, *vt ex reditibus prædiorum, quæ viuus[e] ei donauerat, Mæuiæ filiæ tot aureos daret, item alteri fratri alios tot.* conuentus à Mæuia sorore sua, legem Falcidiam implorat. quæro: cùm sanctissimus Imperator, (vt suprà scriptum est) contra voluntatem donantis, ea, quæ donata sunt, reuocari præceperit: an Gaius Seius compellendus sit secundùm voluntatem patris ex donationibus fideicõmissum præstare heredi sororis. Paulus respondit, post literas[f] Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoque specie, de qua quæritur, subueniendum[g] sit liberis, quorum portio, in vnum filium donationibus collatis, imminuta est. præsertim cùm Imperator noster contra voluntatem patris subuenerit: in proposita autem causa etiam voluntas patris pro his, qui fideicommissum petunt, intercedit. sed si Falcidia lex intercedit, fideicommissa in solidum esse præstanda propter immodicarum donationum rationem.

De *augmento & decremento. 1. De summa præcipienda pro sepultura. 2. De hereditate bonísue præcipiendis cum suis oneribus.* 3. De *modo implendo. 4. Si legatarius dolo heredis factum esse dixerit, ne testamentum mutaretur nec obtinuerit. 5. De repræsentatione legati in diem. 6. Si ita relinquatur: libertis libertabúsque, & quos hoc testamento manumisi, & Seiæ alumnæ meæ.* 7. De *legatis duplicatis à substituto.* 8. *De nomine legato. 9. De eo quod testator vult, deficientibus scriptis heredib. ad aliquem pertinere. 10. De falsa debiti Confessione.* 11. De *alimentis. 12. De fideicommisso filiis restituendo. 13. Si fidei committatur legatarij vt seruo heredis restituat. 14. De alienatione prohibita. 16. Si rogatus relinquere vni, potiùs quàm alij, intestatus decedat. 17. De voluntate testatoris, vt non legitimè factum pro Iure legitimo habeatur.*

88. *Scæuola* libro tertio Responsorum.

LVcius Titius testamento ita cauit: *Si quid cuique liberorum meorum dedi, aut donaui, aut in vsum concessi, aut sibi adquisiit, aut ei ab aliquo datum aut relictũ est, id sibi præcipiat, sumat, habeat.* filij nomine calendariũ[h] fecerat. postea sententia dicta est, & placuit, id, quod sub nomine ipsius, filij in calendario remenserat, ei deberi, non etiã id quod exactum in rationes suas pater conuertisset. quæro, si id, quod exegisset pater ex nominibus filij ante testamẽtum factum, iterum post testamentum factum in nomen filij conuertisset, an ad filium secundùm sententiam pertineret. respondi, id, quod ex eadem causa exactum, in eadem causam redisset, deberi.

1 ¶*A te peto Titi, fideíque tuæ committo, vti curam[i] condendi corporis mei suscipias: & pro hoc tot aureos è medio præcipito.* quæro, an, si. Lucius Titius minus[k] quàm decem aureos, erogauerit, reliqua summa heredibus proficiat. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, heredum commodo proficere.

2 ¶Quæ merito heres extiterat, ita testamento cauit: *Mæui & Semproni filij dulcissimi præcipitote omne, quidquid ex hereditate bonísue Titij Domini mei[l], patris vestri, ad me peruenit mortis eius tempore: ita tamen, vt omne onus eiusdem hereditatis tam in præteritum, quàm in futurum, nec non etiam si quid post mortem Titij Domini mei, adgnoscatis.* quæro, an, si quid soluisset post mortem mariti, cùm ipsa fructus cepisset, dedisset, ad onus[m] eorum pertineret. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, ea dumtaxat onera legatariis imposuisse, quæ superessent.

3 ¶*Quisquis mihi heres heredésve erunt, hoc amplius Lucius Eytychus, quàm quod eum heredem institui, è media hereditate sumito, sibíque habeto vnà cùm[n] Pamphilo, quem liberum esse iubeo, instrumentum tabernæ ferrariæ, ita vt negotium exerceatis.* Lucius Eytychus[o], viua testatrice decessit.

a *adde l. 77. ĵ. de condit. & demõst.*
b Vsuræ & fructus in legatis & fideicommissis debentur post moram *l. 87. §. 1. ĵ. e. l. 23. l. 47. l. 91. inf. l. 120. inf. s̄. de leg. 1. l. 35. ĵ. de l. 3. l. 34. s̄. de vsur.*
c *vide l. 16. Cod. de legatis.*
d *v. l. 6. Cod. de hæredit. actionib. l. 6. C. de hæred. inst. l. 123. s̄. de leg. 1. adde Paul. 3. sent. 6. §. 8.*
e De institutione facta sub huiusmodi forma *adde l. 74. s̄. de hæred. inst.*
f Legato omniũ quæ in domo sunt, nomina debitoris nõ continentur *v. l. 92. ĵ. de leg. 1.*
g Imò, cõtineri videntur *l. 27. §. 2. ĵ. de instructo.*
h *vide l. 14. Cod. de Sacros. Eccles.*
i & ita diuisis partibus. *vt. ĵ.* Atqui pars, id nobis est, quod pro indiuiso habemus *l. 25. ĵ. de verborum signif.*
k Diuisio facta gratia culturæ, non est vera diuisio: nec ea, inducit numerum prædiorũ. Baldus. Idem notat hinc colligi posse, Eum, qui non possit diuidere, posse tamen dimidium locare quoad fructus. adde *quæ scripsi ad l. 1. Cod. finium regundorum.*
l Zasius. 2. *Responsor.* 21. notat, Castri alicuius adprehensione, omnia alia corpora ad id castrũ pertinẽtia, adprehensa intelligi.
m Si aliud est in parte quàm in toto, nõ quidquid prædicatur de toto, idẽ prædicabitur de parte.
n de qua *v. l. 39. §. 1. s̄. eod.*
o hîc libertati fideicõmissariæ inicitur condicio, *Si legauero.* vide Cuiacium *ad l. 2. s̄. de heredib. instit.*
p legatarius.
q Petere iustè id nemo possit, quod ipse iam habeat.
r habet igitur tesserã & pretiũ.
s *l. 34. §. 3. s̄. de leg. 1.* vide *l. 94. §. 1. ĵ. de solutionib.*
t Finita ætate, cuius fauore cõceditur priuilegiũ, finitur priuilegium *Baldus.*
u *l. 84. s̄. eod.*
x *adde l. 2. §. 3. ĵ. quod vi aut clam.* hoc est vna interpellatio sufficit, modò fiat opportuno loco vel tẽpore, nec remittatur, vel intermittatur *v.*

Cuiac. 8. ad Afr. fol. 203.
y *v. l. 37. 1. de vulgari l. 2. C. quando dies legati.*
z ¶qui Paulum cõsuluit, hoc Imperatoris rescriptũ libello suo præposuisse videtur: vt Paulus iudicaret accõmodari posset nécne, ad propositæ quæstionis definitioné: idque indicat §. vltimus *in fin. ĵ. eod. v. Pith. 16. mot. Mosayc.*
a de donationibus immodicis *v. Cuiac. 5. obs. 14. adde l. 1. C. de inoff. donationibus.*
b quartæ partis. *l. 5. l. 6. l. 7. Co. de inofficios. donat.* Cũr pro dimidia? forte plures erant heredes, *vide quæ scripsi ad l. 8. Cod. de reuoc. donat.*
c *v. l. 16. §. 1. ĵ. de iure patronatus.*
d Donatio inofficiosa in vnum ex liberis collata, per querelam alterius reuocatur vsque ad legitimam ei debitam portionem Bald.
e *l. 37. §. 3. ĵ. de leg. 3. l. 56. inf. ĵ. ad leg. Falcid.* Pater potest eum fideicommissi onere grauare, cui inofficiosè donauit irreuocabiliter inter viuos *Baldus.*
f *de quibus §. 3. s̄. eod.*
g *l. 1. l. 6. l. 7. C. de inoff. donat. nouell. 92. c. 1.*
h *adde l. 64. ĵ. de leg. 3.* hinc quæstio nascitur, An quod pater filij nomine mutuo dederit, filio donasse videatur.
i Sepulturæ & cõdendi sui corporis curam vni interdũ demandabant testatores.
k Executor minùs expendens, quàm testator dixit, residuum reddit hæredi *Bald.* Nudus minister nullum commodũ sentire debet ex testamẽto *Bartol.* quid si plus? non rectè petit: *adde l. 31. §. 4. s̄. de negotiis.* Cur ita? *v. l. 17. s̄. eod. l. 60. §. s̄. mandati:* vide *l. 202. ĵ. de verbor. signif.*
l ita solent mulieres maritos suos dominos vocare.
m *adde l. 48. l. 65. s̄. de rei vind.*
n de hac dictione *v. l. 13. in f. ĵ. de manumiss. testam.*
o Eutychus.

cessit. pars hereditatis eius ad coheredẽ pertinuit. quæro an Pamphilus eodem testamẽto manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitti possit: licet taberna vt voluit testatrix, exerceri non possit. respondi, admitti.

4 ¶Sempronia substituta heredi instituto, legata accepit, *si heres non esset.* mouit contra † institutum actionem, quod dolo eius factum esse dicebat, quo minùs testatrix volens primo loco scribere eam heredem, testamentum mutaret: nec obtinuit quæro, an legati persecutionem saluam haberet. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, saluam habere.

5 ¶Testator legata *ante quinquennium vetuit peti præstaríque.* sed heres quædam sua [a] sponte ante quinquennium soluit. quæsitum est, an eius, quod ante diem existentem solutum est, repræsentationem, in reliqua solutione legati reputare possit. respõdi non propterea minùs relictum videri[b], quòd aliquid ante diem sit solutum.

6 ¶Lucius Titius testamento ita cauit: *Prædiolum meum dari volo libertis libertabúsque meis, & quos hoc testamento manumisi, & Seiæ alumnæ [c] meæ, ita ne[d] de nomine familiæ meæ exeat, donec ad vnum proprietas perueniat.* quæro, an Seia in cõmunione cum libertis habeat portionem, an verò sibi partem dimidiam eius prædioli vindicare possit. respondi, perspicuam esse testantis voluntatem, omnes ad viriles [e] partes vocantis.

7 ¶Impuberem filium heredem instituit: vxori dotem prælegauit, item ornamenta, & seruos, & aureos decem: &, si impubes decessisset, substituit: à quibus ita legauit: *Quæcunque primis tabulis dedi, eadem omnia ab heredibus quoque heredis mei in duplum dari volo.* quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoque iterum debeatur. respondi, non videri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. Item quæro, cùm corpora legata etiã nunc ex lucratiua causa possideantur, an à substitutis peti possint. respondi, non posse.

8 ¶*Ciuibus [f] meis do lego chirographum Gaij Seij.* postea codicillis vetuit, à Seio exigi: & ab herede petit, vt ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominauit, eandem summam reipublicæ daret. quæsitum est, si posterior idoneus [g] non esset, an integram quantitatem heredes præstare debeant. respondi, heredes reipublicæ aduersus eum duntaxat debitorem, qui nouissimis codicillis (vt proponitur) designatus est, actionem præstare debere.

9 ¶Filiam ex asse instituit heredem, eíque substituit nepotem suum, & ita cauit: *Si (quod [h] abominor) neque filia mea, neque nepos meus, heredes mei erunt[i]: tunc portionem meam partis dimidiæ fundi illius ad libertos meos pertinere [k] volo.* quæritur: cùm ante testatorẽ & filia & nepos decesserunt, & intestati [l] bona pertinuerunt ad pronepotem eius: an fideicommissum ad libertos pertineret. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, si nullus alius heres institutus, substitutúsque esset, quàm filia & nepos, videri legitimorum fideicommissum esse, vt præstarentur.

10 ¶*Quisquis heres erit: sciat, debere [m] me Demerito patruo meo denaria tria, & deposita apud me à Seleuco patruo meo denaria tria, quæ etiam protinus reddi & solui eis iubeo.* quæsitũ est, an, si non [n] deberentur, actio esset. respondi, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommisso.

11 ¶Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de [o] domũ dimisit[p]: & cibaria[q], quæ dabat, præstare desiit: mox facto testamento ita legauit *Quisquis mihi heres erit: omnibus libertis meis, quos hoc testamento manumisi, & quos ante habui, quosque, vt manumittantur, petij, alimentorum nomine in menses singulos certam pecuniam dato.* quæsitum est. an Damæ & Phamphilo fideicommissum debeatur. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, ita deberi, si[r] hi, qui petent, manifestè docerent, eo animo circa se patronum, cùm testamentum faceret, esse cœpisse, vt his quoque legatum dari vellet. alioquin nihil ipsis[s] præstetur.

12 ¶Damæ & Pamphilo, quos testamento manumiserat, fundum dedit, *ita vt post mortem suam filiis suis restituerent.* eodem testamento petiit ab heredibus suis, *vt Pãphilam manumitterent*, quæ Pamphila, filia naturalis erat Pamphili. idem Pamphilus, post diem legati sui cedentẽ

† Impugnãs heredem, nõ dicitur impugnare testamentũ: nec ideo perdit cõmodũ testamẽti Bal. & legata Bar.
a vide *l. vlt. Cod. ne vxor pro marito*
b debebit *Cuiac. 5. obs. 13.*
c De alumno vide *l. 1. Cod. quæ res pignori.*
d de hoc legati genere. *adde l. 108. ꝟ. de cõdit. & de[illegible]*
e Qua in re perspicua est? in eo sc. quod omnibus pariter reliquit sub eadem condicione *Ne fundus de nomine familiæ exeat*
f *v. l. 85. ꝟ. de l. 1.*
g Qui ciuibus legat, ciuitati legasse intelligitur *l. 2. ꝟ. de rebus dub.*
h Si alicui legatur nomẽ debitoris, heres tenetur ad solã cessionem nominis faciendam: non tenetur autem nomẽ idoneum facere.
i *vide l. 85. ꝟ. de heredib. inst.*
k Relicta in defectum testamẽti, videntur relicta ab intestato, *Baldus.*
l verbum, *pertinere*, ad fideicommissum trahitur *Bart.*
m *l. 3. l. 26. ꝟ. de iure codic. l. 9. in f. ꝟ. de leg. 3.*
n Confessio in vltima voluntate non probat cõtractum inter viuos, nisi pars altera fuerit præsens.
o *l. 21. ꝟ. eod.*
p Legans alimenta libertis, iis legasse alimẽta non intelligitur, quos domo sua superstes. ipse expulit, nisi ii probent se in patroni gratiã redijsse: vnde notãt, Verba generalia nõ trahi ad eos q offẽderũt.
q signum irati patroni & dirimendæ amicitiæ *Tac. 5. l. 41. princ. & l. 5. ꝟ. de manumiss. testam.* Ita expulsus domo alicuius, præsumitur esse inimicus: vt in eũ testari non possit, adde *l. testamento Centurio. ꝟ. de manum. testã.*
r Cibaria liberti à patronis intercidi [illegible] si qui peterẽt. *Bal.*
t Atque ita generalia verba restringuntur, ne odiosi cõprætendãtur *Bart* Verba referũtur ad merentes nõ ad delinquẽtes *v. l. 10. ꝟ. soluto.* Generale mandatum habens, cum inimicis mandantis transigere non potest *Bald.*
u *l. 100. ꝟ. de leg. 1.*
x [illegible] Naturales, filiorum appellatione continentur.
y *l. vlt. in fi. ꝟ. de iur. delib. v. l. 6. in f. C. de instit. & substit.*
z Venient igitur ad Emphyteusim quæ promissa erit stipulanti & eius filiis.
a Cur ita? quia libertas non censetur data. Nemo paganus propriæ ancillæ legat, [illegible] adscripta, aut data *l. 20. ꝟ. de adimẽdis. l. 4. C. de legat. l. 28. C. de fideicõmissis.*
b Cur ita? quia consensus alienationi præstitus, vim habet tacitæ repudiationis *Bald.* Ita fiet: vt si testator ita insulam legauerit, vt ex reditu eius, masculi duplũ: fœminæ simplum percipiant, reditus æqualiter inter liberos diuidatur at nõ ipsa pro[illegible]
c expressim declarata. aliàs reseruatio in mente retenta nihil

testamento heredem instituit Mæuium, eiusque fideicõmisit, *vt hereditatẽ suam,* (id est, fundi suprascripti partem dimidiam, quam solam in bonis ex testamento patronæ suæ habebat) *Pamphilæ filiæ suæ, cum primùm libera fuisset, restitueret. quæro:* Pamphila manumissa vtrùm ex testamento superiore [t] patris sui patroni eam partem petere possit: an verò ex testamento patris naturalis[u], ex causa fideicõmissi, habita ratione legis Falcidiæ. respondi, ex his, quæ proponerentur, probari, Pamphilam duntaxat ex testamento superiore fideicommissum petere posse. *Claudius:* quia creditur, *appellatione filiorum & naturales liberos, id est, in seruitute [x] susceptos, contineri. [y]

13 ¶

Scæuola: Codicillis Gaio Seio centum legauit, eiusque fidei commisit, *vt ancillæ testatoris ea daret.* quæro, an vtile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare iussus est. respondi, non esse [z]. Item, si vtile non est, an legatarius heredi, cuius ancilla est, restituere compellatur. respondi, non compelli. sed nec ipsum legatarium legatum petere posse.

14 ¶ Insulam libertis vtriúsque sexus legauit: ita *vt ex reditu eius masculi duplum, feminæ simplum percipiant. eámque alienare vetuit,* ex consensu omnium ab herede venundata est. quæro, an & ex pretio insulæ duplum mares, simplum caperent feminæ. respondi, ob pretium nullam [a] fideicommissi persecutionem esse: nisi ea mente [b] venditioni consenserunt, vt similiter ex pretio mares quidem duplum, feminæ autem simplum consequantur.

15 ¶Instituto filio herede, & ex eo nepotibus emancipatis, testator ita cauit: Βούλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μηδὲ δανείζεσθαι κατ' αὐτῶν· ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς, καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις, εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. ἐὰν δέ τις βουληθῇ αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτοῦ, ἢ δανείσασθαι κατ' αὐτοῦ, ἐξουσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ, καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτοῦ. ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον. id est, *Volo meas ædes non vendi ab heredibus meis, neque fænerari super [c] eas: sed manere eas firmas, simplices meis filijs & nepotibus per vniuersum † tempus. Si autem aliquis eorum voluerit vendere partem suam, vel fænerari super eam: potestatem habeat vendere coheredi suo, & fænerari ab eo. si autem aliquis præter hæc [d] fecerit, erit, quod obligatur inutile atque irritum.* quæritur: cùm filius defuncti mutuam pecuniam à Flauia Dionysia acceperit, & locatis [e] ædibus pro parte sua, pensiones sibi debitas creditrici delegauerit: an condicio testamenti extitisse videatur, vt filiis suis fideicommissi nomine teneatur? respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, non extitisse.

16 ¶Matre & vxore heredibus institutis ita cauit: *A te vxor carissima peto, ne quid post mortem tuam fratribus tuis [f] relinquas habes filios sororum tuarum, quibus relinquas. scis vnũ fratrem tuũ, filium nostrum occidisse, dum ei rapinam [g] facit. sed & alius mihi deteriora fecit.* quæro, cùm vxor intestata [h] decessit, & legitima eius hereditas ad fratrem pertineat, an sororis filij fideicommissum ab eo petere possunt. respondi, posse defendi, fideicommissum deberi.

17 ¶*Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi sine vllo iurisperito [i], rationem animi [k] mei potius secutus, quàm nimiam & miseram diligentiam [l]. & si minus aliquid legitimè minúsve peritè fecero, pro [m] iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas.* deinde heredes instituit. quæsitum est intestati [n] eius bonorum possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possint. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, posse.

De epistola. 1. De rei æstimatione. 2. Si legetur scripto heredi. si heres non erit, & præterea alij. 3. De communicatione bonorum ex causa fideicommissi. 4. Si rem fideicommissarij obligauerint, creditórque vni ex illis vendiderit. 5. De dote onerata fideicommisso. 6. Si fideicommissarius onerato successerit pro parte. 7. De re alienata ab eo, qui ignorabat se oneratum fideicommisso.

operatur *Baldus.*
c Qui petit sibi credi *super, res suas*, perinde est ac si diceret, Res meas tibi obligo *Bald.*
† Substitutiones perpetuæ & in infinitum iure ciuili approbatæ, *vt hic.* hodie intra quartũ gradum restrictæ. *Nouella 159. adde Hotomanũ. 1. consil.*
d id est, si hæredum aliquis alteri quàm cohæredi suo partem vendiderit, aut pignori dederit. hinc nota, Prohibitũ vendere extraneo, non prohiberi eidem locare.
e Alienare prohibitur, locare in longissimum tempus seu 100. annos non prohibetur. *vide Socinum regula. 11.*
f Prohibitus alteri, puta Titio, relinquere, videtur iussus facere & curare, ne Titius ab intestato succedat *Baldus.*
g id est, dum rapas sereret, & locum iis serendis pararet, quo modo rapina dicitur. Rapina etiã rapistrum dicitur. *Columell. 9. c. 4.* Sic portina dicitur *in l. 58. ꝟ. de vsufructu*: Napina & Rapina. Columella 11. c. 2
h Decedere ab intestato est, species relicti & alienationis *Bal.*
i hinc nota, Veterum adeo exactam diligentiã fuisse in testamentis ordinandis, vt sine iurisperito vix quisquam testamentum facere auderet. Ita litem vix instruebant aut suscipiebant sine aduocato *Nouella 58. c. 1. l. 22. Cod. de testam.* Crassus apud Ciceronem. 2. *de oratore.* Scæuolã ludens: si, inquit, nullum erit testamentum ritè factũ, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues, cum Tabulis venient, omnium testamẽta tu scribes vnus. Arrianus. 2. dissertationum Epicteti (sic enim Gellius 17. c. 19. Titulũ eorũ librorũ reddidit) νομικὸς καὶ ἐξηγεῖται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην οὐ γράφει, μηδεὶς πῶς δεῖ γράφειν ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. Suetonius *in Nerone c. 32.* Deinde vt ingratorũ in principẽ Testamẽta ad fiscũ pertinerẽt ac ne impunè esset studiosis iuris, qui scripsissent vel dictassent ea. *Hæc illc.* Quo loco, studiosi iuris, iurisperiti *l. 1. ꝟ. de offic. adsess. l. diuus ꝟ. de extr. cognit.*
k Clausulã codicillarem in omnibus testamẽtis hodie tacitè intelligi notat Cuiacius. (8. *ad Africanum in explicatione. §. Locaui tibi fundum.*) quòd soleat ea adscribi frequentissimè, & omniũ testatorum ferè eadem sit mens, quæ Lucio Titio *hac lege.*
l Atqui nemo efficere potest quin leges habeant locum in suo testamento? *l. 55. ꝟ. de leg. 1.*
m *l. 29. in f. ꝟ. qui testamenta.*
n Fideicommissa ab intestato deberi possunt *v. l. 5. C. de codicillis.* Testator iubere potest, vt valeat testamentum omnimodo quo melius valere poterit: vt si non valeat iure testamenti, valeat iure codicillorum *adde l. 96. in f. ꝟ. ad Trebell.*

§13 nº1

89. Idem[a] libro quarto Responsorum.

Testamento filium & vxorem suam heredes instituit. postea epistolam scripsisse dicitur: qua &, quidquid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit, *præcipua hæc eum, suique iuris, & post mortem suam habere velle.* quæro: cùm testamento significauerit, si quid obsignatum recepisset, id vice codicillorum valeret, epistola autem non[a] sit obsignata: an, quæ epistola continentur, ad filium pertineant. respondi, si fides[b] epistolæ relictæ constaret, deberi, quæ in eam dare se velle significauit.

a Obsignatio in codicillis non requiritur necessariò. Ratio dubitandi sumitur ex l.6. §.2. ſ. *de iure codicill.*
b De fide cõstat, si manu eius, de quo quæritur, scriptã esse cõstet: aliàs, epistola nõ probat.

1 ¶Qui indiuisam cum fratre suo rem habebat, filias suas heredes instituit, & ita cauit: *Propter res vniuersas, quæ mihi cum illo fratre meo, patruo vestro, communes sunt, quas æstimationis cõstiterit esse vniuersas duo milium aureorum: fidei vestræ committo, vti pro portione vestra mille aureos à Lucretio Pacato patruo vestro accipiatis.* huic testamento quinquennio superuixit[c], & abundè patrimonium reliquit. quæsitum est, an heredes Lucretij Pacati secundùm verba suprascripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur. respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non facere voluntatem, vt vniuersa datis millenis aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tempore in rebus fuerat, oblationem debere fieri.

c Verba generalia testamenti (vt & generalis æstimatio facta à testatore bonorum suorum) restringũtur ad tẽpus testamẽti, non referuntur autem ad bona postea quæsita *Bald.*

2 ¶Seio, quem heredi substituerat, ita legauit: *Seio, si mihi heres non erit, & vxori eius Marcellæ argenti libras quindecim dari volo.* quæro, cùm Seius heres extiterit, an Marcellæ legati dimidia portio debeatur. respondi, secũdùm ea quæ proponerentur, deberi.

3 ¶Lucius Titius intestatò[d] moriturus, cùm haberet vxorem, & ex ea filiam emãcipatam, codicillis hæc[e] verba inseruit: *Pertinent[f] autem hi codicilli ad vxorem & filiam. primùm autem rogo, sic inter vos agatis, vt me viuo egistis. itaque rogo, vt quidquid aut ego relinquero, aut quod vos ipsæ habetis, commune[g] vobis sit.* filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæritur, an aliqua pars hæreditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri deberetur, & quota. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, dimidiam partem deberi: si modò vxor parata sit, in commune bona sua conferre.

d *l.114. §.2. ſ. de leg.1.*
e *v.l.11.ſ. de l.3.*
f *l.78.ſ. ad Trebell.*
g Communione bonorum legata quid veniat *v.d.l.78.* Potest testator præcipere in testamẽto communionẽ heredibus *Bald.*

4 ¶Quatuor filios æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legauit. filij, cum vniuersa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia, hereditario creditori soluerunt, & posteriori obligauerunt. qui, cùm ei debitum non solueretur, prædia vniuersa, lege pignoris, vni ex heredibus vendidit[h]. quæritur: an cùm iste filius ex causa emptionis ea possideat, fratribus & coheredibus fideicommissi petitio esset: an verò ea perempta esset, cùm communiter vniuersa sequenti creditori obligauerint. respondi, actionem[i] quidem fideicommissi in[k] personam competentem omnibus inuicem manere, non autem fideicommissum restituendum est, nisi priùs debitum ab eis emptori eidémque coheredi persolueretur.

h ¶Possumus cũ tota re etiã partem nostram emere *vt in l. 17. ſ. com. diuid. v.l. 13. inf. ſ. de in diẽ addict.*
i familiæ erciscundæ sc. *l.7 ſ. familiæ.*
k *v.l. 65. ſ. de rei vindicat.*

5 ¶Filiæ fidei commisit in hæc verba: *Peto à te filia mea, vt dotalem[l] cautionem post mortem meam mutes, & ita renoues, vt fratres tui dotem stipularentur hoc casu, vt, si sine liberis vno pluribúsve in matrimonio morieris, dos ad eos perueniat.* post mortem patris decessit maritus, antequam renouaretur cautio dotalis. & postea alii nupta decessit, nullo liberorum relicto, viuo adhuc Titio vno ex fratribus. quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quæ in dotem fuerant. respondi, posse fideicommissum ab heredibus sororis peti, si per eam stetit, quo minùs dotẽ frater stipularetur.

l Potest pater per fideicõmissum filiæ substituere in dote *Bald.* quãdo dos excedit legitimam: aliàs non potest vllum onus in legitima poni *Bald.*

6 ¶Filium & filiam heredes instituit, & libertis legata dedit, eorúmque fidei commisit in hæc verba: *A vobis peto, vt quidquid vobis legaui, contenti sitis viuentes, vt post vos[m] filiis meis restituatis.* defuncta testatricis filia Mæuia libertus decessit, herede instituto patronæ filio ex parte debita, ex altera extraneo. quæsitum est, an, adita hereditate, patronæ filius à coherede suo partem eorum, quæ ex testamento matris ad Mæuium libertum peruenerant, petere potest. respondi, eius, quod ei deberetur, si[n] hereditatem non adisset, partem à coherede petere posse.

m i. post mortẽ vestram.
n *l.16.ſ. de auro.*

7 ¶Maritus vxorem ex asse heredem instituit, cuius post mortem codicillos aperiri testator præcepit. prædium hereditarium, vxor, infructuosum rationi suæ existimans[o] vendidit[p]. emptor quærit, an retractari hæc venditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hereditas data deprehenderetur, an verò solùm quantitas pretij ab herede vxoris fideicommissariis debeatur. respondi, propter iustam[q] ignorantiam tam mulieris, quàm emptoris, heredem mulieris, vt fundus apud emptorem remaneat, fideicommissario pretium dare debere.

o *v.l.63.ſ. eod.*
p *vide Bertrandum 4. consil.6.*
q *l. vlt.ſ. de trãsactionib. l.1. in fin.ſ. depositi.* Res subiecta restitutioni propter iustam ignorantiã, potest efficaciter alienari: debetur tamẽ pretiũ *Baldus.* Hinc etiã colligit Rolandus *à Valle 1. consil. 9. numero 4.* Discussionis exceptionẽ dari ementi rem fideicommissariã, aduersus euincentem, vide tamen *quæ scripsi ad l.29. Cod. de iure dotium:* adde omnino huic legi Bertrandum 4. consil.6.

LIBER

LIBER TRICESIMVS-SECVNDVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, (LIBER TERTIVS[a].)

De ignorantia vel dubitatione testatoris. 1. De manumissione testatoris. 2. De aqua & igni & interdictis. De deportatis. 6. De eo ad quem aliquid peruenturum est. 7. De proximo bonorum possessore, & inferiorib. 8. De nondum nato. 9. De successorio edicto.

Vlpianus libro 1. Fideicommissorum.

SI INCERTVS[b] quis sit, captiuus sit, an à latrunculis obsessus: testamentum facere non potest[c]. Sed & si sui iuris sit ignarus, putétque se per errorem, quia à latronibus captus est, seruum esse velut hostiũ: vel legatus[e], qui nihil se à captiuo differre putat: non posse fideicommittere, certum est. quia nec[f] testari potest, qui, an liceat sibi testari, dubitat.

1 ¶Sed si filiusfamilas[g] vel seruus[h] fideicommissum reliquerit, non valet. si tamen manumissi decessisse proponantur: constanter dicemus, fideicommissum relictum videri, quasi nunc datum, cùm mors ei contingit videlicet si durauerit[i] voluntas post manumissionem. hæc vtique nemo credet in testamentis nos[k] esse probaturos: quia* nihil in testamento valet, quotiens ipsum testamentum non valet: sed si aliàs: fideicommissum quis reliquerit.

2 ¶Hi quibus aqua &[l] igni interdictum est, item[m] deportati[n] fidei commissum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi ius habent, cùm sint, ἀπόλιδες[o], id est, *extorres*.

3 ¶Deportatos[p] autem eos accipere debemus, quibus princeps insulas adnotauit[q], vel de quibus deportandis scripsit. ceterùm, priùs quàm factum præsidiis comprobet, nondum amisisse quis ciuitatem videtur. proinde si antè decessisset: ciuis decessisse videtur: & fideicommissum, quod ante relinquerat, quàm sententiam pateretur valebit. sed & si post sententiam, antequàm Imperator comprobet: valebit, quod factum est: quia certum statum vsque adhuc habuit.

4 ¶A præfectis verò prætorio vel eo, qui vice[r] præfecti ex mandatis principis cognoscet, item à præfecto vrbis deportatos, (quia[s] ei quoque epistola Diui Seueri & Imperatoris nostri ius deportandi datum est) statim amittere ciuitatem[t]: & ideo[u] nec testamenti faciendi ius, nec fideicommittendi constat habere.

5 ¶Si quis planè in insulam deportatus codicillos ibi fecerit, & indulgentia Imperatoris restitutus, iisdem codicillis durantibus decesserit: potest defendi fideicommissum valere, si modò in eadem voluntate durauit.

6 ¶Sciendum est autem, eorum fidei cõmitti [quem] posse, ad quos aliquid[x] peruenturum est morte eius: vel dum eis datur, vel dum eit non adimitur.

7 ¶Nec tantùm proximi bonorum possessoris, verùm inferioris[y] quoque fidei committere possumus.

8 ¶Sed & eius, qui nondum[z] natus est, fidei cõmitti posse: si modò natus, nobis successurus sit.

9 ¶Illud certe indubitatè dicitur, si quis intestatus decedẽs, ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fidei commissum reliquerit, si, illo repudiante, ad sequentem gradum deuoluta sit successio, eum fideicommissum[a] nõ debere. & ita Imperator noster[b] rescripsit.

10 ¶Sed & si à patrono sit relictum, & aliquis ex liberis eius, mortuo, admissus sit ad bonorum possessionem: idem erit dicendum.

De filio præterito.

2. *Gaius* libro 1. Fideicommissorum.

EX filio[c] præterito[d], licet suus heres erit, fideicõmissum relinqui non potest.

De viro & vxore. 1. De fideicommisso eius, cui seruus legatus est manumittendus. 2. De debito legato creditori. 3. De proprietario cuius vsusfructus mortis causa donatus est. 4. De pignore liberato mortis causa.

3. *Vlpianus* libro 1. Fideicommissorum.

SI mulier dotem stipulata fuerit, & acceptò tulit marito in hoc dotem, vt fideicommissum det: dicendum est fideicommissum deberi. percepisse enim aliquid à muliere videtur, hæc ita, si mortis causa donaturam mulier marito fecit acceptum. Sed & si mortis causa auxerit marito dotem, vel in matrimonium eius mortis causa redierit: potest dici, fideicommissum ab eo deberi.

1 ¶Iulianus scribit, si seruus mihi legatus sit, eúmque manumittere rogatus sim, fidei commissum à me relinqui non posse: scilicet si purè roget. nam si sub condicione, vel in diem: propter fructum medij temporis, posse me obligari, nec Iulianus dubitaret.

2 ¶Si rem quis debeat ex stipulatu ei, cui rem legauerit: fideicommittere eius non poterit[f]: licèt ex legato commodum sentire videatur, quòd dominum nanciscitur statim, nec expectat ex stipulatu actionem. fortassis quis dicat, & sumptum litis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari, sed nequaquàm dicendum est, huius fidei committi posse.

3 ¶Sed & si habenti tibi proprietatem, vsumfructum mortis[g] causa cessero: potest dici, fideicommittere me posse. nec quemquam moueat, quòd vsusfructus solet morte[h] extingui. nam[i] medij potiùs tẽporis, quo viuat, qui donauit, commodum cogitemus.

4 ¶Si autem pignus[k] debitoris liberauero mortis causa, & eius fidei cõmisero: nõ potest valere fideicõmissum.

De fideicommisso à patre vel domino heredis.

4. *Paulus* libro 4 sententiarum.

A[l] Patre vel domino relictum fideicommissum. si hereditas ei non quæratur, ab emancipato filio vel seruo manumisso vtilibus actionibus postulatur. penes eos enim quæsitæ hereditatis emolumentum remanet.

De municipio & his qui remp. gerunt. 1. De herede heredis, vel legatarii.

5. *Vlpianus* libro 1. Fideicommissorum.

SI fuerit municipio[m] legatum relictum: ab his, qui rẽpublicam gerunt, fideicommissum dari potest.

1 ¶Si quis non ab herede vel legatario, sed[n] ab[o] heredis vel legatarij herede fideicommissum reliquerit: hoc valere, benignum est.

De rogato fideicommittere. 1. De fideicommisso si Stichus Seij factus, iussu eius adierit.

6. *Paulus* libro 1. Fideicommissorum.

SEd etsi sic fideicommissum dedero ab herede meo: *Te rogo Luci Titi, vt ab herede tuo[p]. petas dari Mænio decẽ aureos*: vtile erit fideicommissum: scilicet, vt, mortuo Titió, ab herede eius peti possit: idque & Iulianus respondit.

1 ¶Sic autem fideicommissum dari non poterit: *Si Stichus Seij factus, iussu eius hereditatem adierit. rogo, det.* quoniam qui fortuitò, non iudicio[q] testatoris, consequitur hereditatem vel legatum, non debet onerari: nec recipiẽdum esse, vt cui nihil[r] dederis, eum rogando obliges.

De seruo deportati. 1. De seruo heredis. 2. De fidei patris commisso, vt restituat filiæ.

a in primo, de rebus quæ legari possunt: in secundo, de personis quibus legare possumus: hoc libro agitur de verborum & rerum significatione, quæ ad legata pertinent.
b v.l.14. in f. ʒ. qui testam.
c nisi sit miles l.11.§.1.ʒ. de test. milit. adde l.9.ʒ. de iure codicill.
d leg.13.ʒ qui testam.
e extranei sc. à latrunculis captiuus testamentum facere potest l.13.§.1.ʒ. qui testam.
f v.l.2.ʒ. de legat. 1. vlp.25.§.4.
g l.6.ʒ. qui testam.
h l.19.ʒ. qui testam.
i v.l. penult. Cod. qui testament. vide Onciacum c. vlt. quæst. Academic.
k non esse: ita scriptum esse in archetypo Florentino ait Antonius Augustinus 1.c.2.
l l.1.§.1.ʒ. qui testam.
m al. id est. Successit enim deportatio in locũ interdictionis aquæ & ignis. l.2.ʒ. de pœna. quæ & ipsa exilium vocatur. in l.2.ʒ. de publ. iudic. Porrò de aquæ & ignis interdictione agitur in d.l.1.ʒ.18. lege 18. in f.ʒ. de statu. l.5.ʒ. de capita minut. l.4. in fi.ʒ. de gradib. l.38.ʒ. de solut. l.10. in fi.ʒ. de vi publ. l.1.ʒ. ad l. Iul. pecul. l.2.ʒ. de pœnis. l. vlt.ʒ. de legationib. l.5. in fi. ʒ. de varijs, & extr. cognit. Fuit autem introducta hæc pœna propterea quod vita ciui Romana vetustissimis legibus eripi non poterat. Cicero pro Balbo, pro Cæcina: pro domo sua: Cæsar apud Sallust. in Catilinar. Liuius. Paterculus. Paulus sentent. Hæc perdebat exul, quòd in illis vitæ causa ... 4. Festus. exulem nefas erat domo recipere. Paul.5.sent.28. Mansit autem hæc pœna ad tempora vsque imperatorum l.2.ʒ. de pœnis. vide Brissonium.3. select.5.
n d.l.1.§.2.
o l.17.ʒ. de pœnis.
p l.7.ʒ.2.ʒ. de interdict. & relegat.
q rescripto suo. s. De hoc genere dicendi vide Duar. 1. disp.8. in f. & l.1.C. de precib.
r Vicarij, præfectorum prætorio erant vicarii. l.2. C. de off. eius qui vic. l.1. Cod. vt omnes iudices l.4. C. de annon. tributis & l.1.ʒ. de proximis Sacrorũ scriniorum. Porrò quot fuerint vicarii, cum in Oriente, tũ in Occidente, Notitia Imperii Romani indicabit.
s Præfectus vrbi deportandi potestatem habet.
t Deportatus ciuitatem amittit.
u Testamentum facere, nisi quis ciuis sit, nemo potest, ideóque deportatus, testamentum facere non potest: Imò ne quidẽ fideicõmittendi potestatem habet. adde l.7.§.2.ʒ. de interdictis.
x l.1.§.17. inf. ʒ ad Trebell.
y l.5. in f. ʒ. eod.
z id est, posthumi l.126. infi. ʒ. de legat.1. v. Paul. 4. sentent.1.§.2.
a Fideicommissum debere. Ita legit & negationẽ hoc loco dispungit Antoninus Faber.4. Coniecturar.15. ne hic locus repugnet §6.7.8 ʒ. eod. & l.sf. Titio.61.§. Iulianus. ʒ. de legat.2.
b Seuerus vel Antoninus.
c ¶vel à patrono l.31.§.3.ʒ. de fideicommiss. libert.
d l.31. C. de fideicommiss.
e Eorum fidei cõmitti potest, quibus mortis causa donatum est. l.77.§.1.ʒ. de leg 2.
f Imò, poterit, ídque eo magis quòd commodum repræsentationis hîc esse dicitur l.1.§.10.ʒ. ad legem Falcid.
g d.l.77.§.1.ʒ. de leg.2.
h l.2.§.1. l.5.ʒ. quib. mod. vsufr.
i Vsustructus potest mortis causa donari: adeo vt ea etiam donatione, fructus medii temporis debeãtur: & retro agatur ipsa donatio, etiã fructus causa, vt hîc. quod non idem est in donatione coniugũ, morte cõfirmata, vti notatur in lege talis scriptura ʒ. de legat.1. Ita mortis causa donatarius fructus lucratur etiam ante mortem quæsitos.
k Pignoris remissionem non esse donationẽ hinc colligit Baldus facit l.1.§.1. ʒ. quib. modis pignus soluitur.
l Fideicõmissum à patre vel domino (putà à Titio) relictum, vtili actione fideicõmissarius petere potest ab emãcipato filio vel seruo eius à cuius persona relictum est: hoc est à filio vel seruo Titij, si modò ipsi Titio hereditas sit, relictum adquiri non potest.
m Quod municipio legaui id per fideicommissum alteri possum relinquere à persona eius qui municipium seu eam Rempublicam gerit.
n Fideicommittere possumus etiam ab heredis vel legatarii herede.
o Rectè fideicommittitur ei ad quem aliquid peruenturum est l.1.§.6.ʒ eo. l.15. ʒ. de liberat. legat.
p v.l.40.§.1.ʒ. ad Trebell.
q Qui fortuitò, non iudicio testatoris capit, non potest grauari: siue vtamur proprio siue appellatiuo nomine Zas.2. intel.11.
r l.1.§.17 ʒ. ad Trebell.

a *l.5.C.de testam.milit.* b *l.5.ff.ad leg.Falcid.*
c actionem cedere *Hal.l.70.ff.de leg.2.*
d Si testator reliquit fideicommissum ab omni successore, etiam is successor præstat fideicommissum quem testator non credebat successurum. Cuiuscunque heredis nomine, intelligũtur etiã hi heredes, de quibus testator nõ cogitauit: putà posthumus, cognatum, vxor.

7. *Vlpianus* libro 1. Fideicommissorum.

SI deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum: ac fiscum pertinere, dicendum est. nisi si eũ deportatus viuo testatore alienauerit, vel fuerit restitutus. tunc enim ad ipsum debebit pertinere.

1 ¶Si miles[a] deportato fideicõmissum reliquerit: verius est, quod & Marcellus probat, capere eum posse.

2 ¶Si quis creditori suo legauerit id[b], quod debet: fidei committi eius non poterit, nisi commodum aliquo ex legato consequatur: fortè exceptionis timore, vel si quod in diem debitum fuit, vel sub condicionem.

De fideicommisso legatarij. 1. *De seruo heredis.* 2. *De fidei patris commisso, vt restituat filiæ.*

8. *Paulus* lib. 1. Fideicommissorum.

SI legatarius, à quo fideicommissum datum est, petierit legatum: id tantùm, quod per iudicem exegerit, præstare fideicommissario cogetur: vel, si nõ exegerit, actione cedere[c]. ad eum enim litis periculum spectare, iniquũ est, si non culpâ legatarij lis perierit.

1 ¶Seruo heredis fideicommissum vtiliter non relinquitur: nisi fidei eius commiserit, vt seruum manumittat.

2 ¶Cùm ita petisset testator, *vt, quidquid ex bonis eius ad patrem peruenisset, filiæ suæ ita restitueret, vt eo ampliùs haberet, quàm ex bonis patris habitura esset*: Diuus Pius rescripsit, manifestum esse, de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset.

De succedentibus ab intestato.

9. *Mæcianus* libro 1. Fideicommissorum.

SI ita fuerit fideicommissum relictum, *ad quemcumque ex testamento meo, vel ab intestato*, vel ita ad[d] *quemcumque quoquo iure bona mea peruenient*: hac oratione & eius, qui postea natus erit, inve familia venerit, & eius, qui postea cognatus esse cœperit, fidei cõmissum videtur eius quoque, quæ nondum nupta erit, sed postea eo casu, quo ex edicto[e] ad vxorem bona mariti intestati solent pertinere.

De coniunctis.

10. *Valens* lib. 2. Fideicommissorum.

SI tibi, & ei, qui ex tribus liberis meis in funus eũ venerit, centum aureos legauero: non[f] minuitur in tua persona legatum, si[g] nemo venit[h].

De verbis fideicommissi. 1. *De exemplo testamenti præparato.* 2. *De commendatione.* 3. *De rogato restituere portionem accepta certa quantitate.* 4. *De verbis sufficit tibi: vel cõtentus esto.* 5. *De fideicommisso vel legato collato in arbitrium. heredis.* 9. *De rogato prædia diligere, & curam eorum agere, vt possint ad filios peruenire.* 10. *De filio heredis fideicommissario.* 11. *De cõditione, si morte patris sui iuris fuerit effectus.* 12. *De alienatione rei legatæ.* 13. *De exactione debiti legati.* 14. *De ædificio illicitè facto.* 15. *De fauore.* 16. *De militia relicta seruo alieno.* 17. *quid præstandum ex fideicommisso.* 18. *Si quis alicui reliquerit, &, si is relictum perdidisset, rursus id ei reliquerit* 19. *Si fideicommittens dixerit, summam fideicommissam posse compensari.* *De voluntate fideicommittentis seruanda,* 20. *Si plurium interest, & testator de vno.* 21. *De plurib. senserit.* 22. *De rogato soluere publicum pro aliquo.* 23. *De relicto in opus ciuitatis faciendum.* 24. *De reb. indiuiduis.* 25. *De Iusso opus facere.*

11. *Vlpianus* lib. 2. Fideicommissorum.

FIdeicommissa[i] quocumque[k] sermone relinqui possunt: non solùm Latina, vel Græca[l], sed etiam Punica, vel Gallicana, vel alterius cuiuscumque gentis.

1 ¶Quotiens quis exemplum testamenti præparat, & priùs decedat, quàm testetur: non valent[m] quasi[n] ex codicillis, quæ in exemplo scripta sunt: licèt verba fideicõmissi scriptura habeat. & ita Diuum Piũ decreuisse, Mæcianus scribit. 2 ¶Si ita quis scripserit. *illũ tibi cõmendo*[o]: Diuus Pius rescripsit, fideicõmissum non deberi. aliud est enim personam commendare: aliud, voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare.

3 ¶Cùm esset quis rogatus restituere portionẽ acceptâ[p] certâ quãtitate: respõsum est, vltrò petere ipsum fideicõmissum ab herede posse. Sed vtrùm, si volet, præcipiet, restituétque portionẽ: an verò, & si noluerit, cogatur, acceptâ quantitate portionem restituere, propriæ est deliberationis. & sanè, cùm quis rogatur, acceptâ certâ quantitate portionem restituere, duplex est fideicommissum: vnum, vt possit petere quantitatem paratus portione cedere: aliud, vt, etsi non petet, tamen[q] cogatur[r] fideicommissario restituere parato præstare quantitatem.

4 ¶Si quis ita scripserit, *sufficiunt tibi vineæ, vel fundus*: fideicõmissum est. quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur, *contentus*[s] *esto illa re.* 5 ¶Sic fideicõmissum relictum, *nisi heres meus noluerit, illi decem dari volo*, quasi condicionale fideicommissum est: & primã voluntatẽ exigit. ideóq; post primã voluntatẽ non erit arbitrium heredis dicendi noluisse. 6 ¶Hoc autem legatum, *cùm*[u] *voluerit*, tractũ habet, quamdiu viuatis, à quo fideicõmissum relictũ est. verùm si, antequã dederit[x] decesserit: heres eius præstat[y]. sed & si fideicõmissarius, antequàm heres cõstituat, decesserit: ad heredem suum nihil transtulisse videtur. condicionale[z] enim esse legatum, nemini dubiũ est: &, pendẽte condicione legati, videri decessisse fideicommissum. 7 ¶Quanquàm aũt fideicommissum ita relictũ non debeatur†, *si*[a] *voluerit*[b]: tamẽ si ita adscriptum fuerit, *si fueris arbitratus, si putaueris, si æstimaueris*[c] *si vtile tibi fuerit visum, vel videbitur*: debebitur. nõ enim plenum arbitrium voluntatis heredi dedit, sed quasi viro bono commissum relictum.

8 ¶Proinde si ita sit fideicommissum relictum: *illi, si te meruerit*[d]: omnimodo fideicommissum debebitur. si modò meritum, quasi apud virum bonum, collocare fideicommissarius potuit. Et si ita sit, *si te non offenderit*: æquè debebitur. Nec poterit heres causari, non esse meritum, si alius vir[e] bonus & non infestus meritum potuit admittere. 9. ¶Hæc verba, *te fili rogo, vt prædia, quæ ad te peruenerint, pro*[f] *tua diligentia diligas, & curam eorum agas, vt possint*[g] *ad filios tuos peruenire*,[h] licèt non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium[i] quàm necessitatem reliquendi: tamen ea prædia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur continere.

10 ¶Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit: etsi verbis non sit ita relictum, *cùm pater moreretur*, sed[k] intelligi hoc possit: (putà quia sic relictum est, *vt relinquat*[l] *filio*: vel *volo eum habere*:[m] vel, *volo ad eum pertinere*[n]) defendetur, in id tempus fideicommissum relictum, quo[o] sui iuris filius efficitur.

11 ¶Si cui ita fuerit fideicõmissum relictum, *si*[p] *morte patris sui iuris fuerit effectus*, & emancipatione sui iuris factus sit: non[q] videri[r] defecisse condicionem. sed & cùm[s] mors patri contingat, quasi extante condicione, ad fideicommissum admittetur.

12 ¶Si rem suam testator legauerit, eámque necessitate vrgente alienauerit[t]: fideicommissum peti posse: nisi probetur, adimere ei testatorem voluisse, probationem autem mutatæ voluntatis ab[u] heredibus exigendum.

13 ¶Ergo & si nomen, quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit: non tamẽ hoc animo, quasi vellet exstinguere fideicommissum: poterit dici, deberi. Nisi fortè inter hæc interest[x]. hic enim exstinguitur ipsa constantia[y] debiti: ibi res durat, tametsi alienata sit. Cùm tamen quidam nomen debitoris exegisset, & pro[z] deposito pecuniam habuisset: putaui, fideicommissi petitionem superesse. maximè quia non ipse exegerat, sed debitor vltrò pecuniam obtulerat: quam offerente ipso non potuit (non) accipere. Paulatim igitur admittemus, etsi ex hac parte pecuniæ rem comparauerit, quam non hoc animo exegit, vt fideicommissarium priuaret fideicommisso, posse adhuc fideicommissi petitionem superesse.

e *vide.l. vnicã. ff. vnde vir & vxor.*
f Non minuitur hic, nihil aliud est, quàm non decrescit. Nam per cõtrarium, Adcrescit idem est, quod non minuitur vel non decrescit. Quid: nũ cẽtum aurei, tui erũt? Quidam ita putant, cùm pluribus cõiunctim sunt legati: & quòd ob reliquorũ moram diligẽti pars adcrescat. Id Accursius non probat. Vim enim eam coniunctionis esse, vt e pluribus cõiunctim legata, nemo plus parte sua possit petere. Secus fore si disiunctim, centum aurei essent legati.
g Cõditio quæ vni personaliter adscribitur, àd alterũ non porrigitur. *Bald.*
h *adde l.13.in f. ff. de manumiss. testam.*
i Cur dixit fideicõmissa, quacumque linguã dari posse? Olim directa ciuilia seu legitima testamentorũ verba, Latina dumtaxat lingua concipi poterant: Obliqua, vt fideicommissa, quauis lingua enunciari poterant *Vlp.25.*
k & quaq; forma.
l Fideicommissum olim Græcè scriptũ valebat, licèt legatũ Græcè scriptum non valeret *Vlp. 25. §.9.* sic Græcè acceptò fieri potest *v.l.8.in f.ff.de acceptil.* & tutor dari (quod olim non poterat) *l. vlt. C.de testam. tut.* & testari possumus *l.21. in f. C. de testamentis*: & directã libertatẽ dare (quod olim quoq; non licuit) *l.14. C.de testam. manum.* Olim decreta interponi Latinè oportebat *l. 48. ff. de re iudicata*: sed post translatum Byzantium imperium, etiam Græcè sententiæ ferri cœperunt *l.12 C.de sentent. & interlocutionib.* sic verbis obligatio Græcè fieri potest *l.1.§.6.ff.de verbor.obligat.§.1.instit. de verbor. obligat.* & fideiussio *v.l.8.ff.de fideiussorib.* & acceptilatio *l.8.ff.de acceptilat.*
m Imò, valent *l.39.ff.de fideicommiss.libertatib.l.vlt.ff.de iure codicill.*
n *v l.vlt.C.de codicillis.*
o Commendo non est verbum precarium. *Paul.4.sent.1.§.6.v.l.12. C. de fideicommiss.libertatib.* p *l.40.inf.ff.eod.v Cuiac.ad l.8.C de transact.*
q *§.7.inf.inst.de fideicommiss.hæredit.*
r Imò, non cogitur *l.30 §.7.in pr.ff.ad l.Falcid.*
s *l.37.§.4.ff.eod.l.69.in pr.l.77.§.3.ff.de leg.2.*
t Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo cui relinquit loqui potest. *d.l. 69. v.Paul.4.sent.1.§ 5.*
u *l.41.§.13.ff.eod.l.46.§.4.ff.de fideicommiss.libert.*
x id est, voluerit. *v.Cuiac.14..obs 9.*
y aliud in stipulationib. *vt, l.46.§.2.ff.de verbo, obligat.*
z Dies Incertus, est condicio *l.75.ff.de condit.& demonst.Accurs.*

a *Volo*, verbum liberam potestatem confert. *vt hic: & l.24.in fi.ff.de legat.2.l.46.ff. de fideic.libert.l.vtrum.ff.de reb.dub.*
† Imò, debetur *l.1.ff.de leg.2.* b *l.43.§.2.ff.de leg.2.*
c *l.73.ff.de leg.2.* legatum in arbitrium legati, quasi viri boni collatum, valet.
d si demeruerit *Hal.l.46.§.3.ff.de fideic.libert.l.20.ff.de manumiss.testã.* e *v.l.22.in.ff. de reg.iur.*
f Fideicõmissum relinquit, qui his verbis vtitur, pro tua diligentia dilige prædia, quæ ad te peruenerint, & curã eorum agas, vt possint ad filios tuos peruenire.
g *Posse*, verbum trahitur ad necessitatem: neque nudam potentiam demonstrat, sed actum, planè.
h Peruenire, verbum indicat fideicõmissum.
i Verba consilij inter liberos, inferunt necessitatem.
k Quod intelligi potest, habetur pro expresso *Bald.*
l A patre filio relinqui potest ad tempus quo suis iuris erit. *vt hic*, purè non potest. *§. an seruo. Inst.de legatis.*
m *Habere* verbum trahitur ad fideicõmissum, *vide.l. Centurio. ff.de vulgari.*
n *Pertinere* verbum fideicommissarium. *vt hic.* Imò directũ. *§.licet.Cod.de pactis.* Dic id commune esse.
o *adde l.8. inf. ff.eod.*
p *l.70.ff.de condit. & demonst.l.15.ff.quando dies leg.*
q Imò videtur defecisse: nec enim ciuilis actus eãdem vim habet, quam naturalis: hoc est: nõ videtur idẽ solui patria potestate per emancipationem & per mortem patris. *arg.l.vlt. Cod.de his qui veniam ætatis.* Dic: ciuilis & naturalis act⁹ hic eundem esse effectum: in lege contraria, diuersum.
r Cur ita? nil. n. refert quid ex equipollentibus fiat.
s Imò statim debebitur cũ sui iuris factus fuerit. *l.* [illegible] *ad Trebell.l.si ita.ff. quãdo dies legat. l.3.Cod.de institut.* An dicemus etiã ante mortẽ patris admitti: licet videri possit res non esse sine controuersia: vt vult Accursius? An statim admitti vtili actione ex testamento: nõ statim, sed post mortẽ patris directa actione testamẽti, cùm viuo patre, nec dum plenè liberatus sit propter reuerentiam patri debitam. *l.1.Cod.de ingratis liberis.* vt Iacobus Aretinus? An hunc locũ propriè accipiendum esse: leges cõtrarias, hac nostra lege definiẽdas esse, vt censet Petrus? t *v.§.12.Inst.de legatis: Paul.4. sent.1.§.9.v.l 3.C.de legatis.* Necessaria alienatio, nõ perimit legatũ *Bald.* [illegible] perimit. vide Socinũ *regula.*218. u Imò à legatario. Nã legatarius probare debet, testatorẽ non mutasse volũtatem *l.rem legatam.l.cum seruus.ff.de adim.legatis?* Hic necessitate: ibi volũtate testator alienauit. x Rem legare, & cã alienare: est ne idem quod nomẽ legare, & id exigere? Nõ idẽ. Cũ testator rẽ corporalẽ à se legatã alienat: res ipsa durat: cùm nomen exigit, constantia seu substãtia debiti extinguitur. Posteriore casu, siue testator nomen exegerit spõte vel necessitate, legatarius probare debet, sibi nõ ademptũ fuisse nomen ea exactione. Priore verò casu, [illegible] sustinet, nisi cũ testator rem ipsam volũtate alienauit. y σύστασις. [illegible] *Antõ. Augusti.2.Emend.1.* z Nomen qui legat, & id à debitore pòst exigit, legatariis id ademisse non intelligitur, si nomen exactum in deposito habuit. Hoc iudicio legatarius probare potest, nomen sibi non esse ademptum à testatore.

14 ¶Si quis illicitè ædificasset[a]:(id[b] est, hoc, quod dirui constitutiones iubent) an fideicommissum relinquere ex eo[c] quis possit, videamus. & puto posse [d]. cùm enim dirui necesse sit: nulla dubitatio est, quin senatusconsultum impedimento non sit.

15 ¶Si heres rogatus sit certam summam vsuris certis fœnori dare [e]: vtile est fideicommissum. sed Mæcianus putat, non alias cogendum credere quàm idoneè ei caueatur. sed ego procliuior sum, vt putem cautionem non exigendam.

16 ¶Si seruo alieno [f] militia [g] relinquatur: an domino quæratur legatum, quæritur. & aut scit seruum esse: & dico, æstimationem deberi[h]. aut ignorauit: & denegari fideicommissi persecutio debet: quia †, si sciscet seruum, non relinquisset:

17 ¶Ex his apparet, cùm per fideicommissum aliquid relinquitur, ipsum præstandum, quod relictum est. cùm verò ipsum præstari non potest, æstimationem esse præstandam.

18 ¶Si quis decem alicui per fideicommissum reliquerit, &, si [i] perdidisset id, quod testamento relictum est, rursus ei reliquerit: querebatur, an sequens fideicommissum valeat, vel an exigere heres debeat cautionem, salua fore decem, ne cogatur ad prestationem: & an, si sepiùs perdidisset, sepiùs ei sarciretur fideicommissum. Diuus Pius rescripsit: neque cautionem exigendam: & non[k] ampliùs, quàm semel, postquàm perdidisset, præstandum. non enim onerandus est heres, vt in infinitum, quotiens perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed vt per fideicommissum posterius duplicata eius legata videātur: nec ampliùs ad periculum heredis pertineant, si quid postea is consumpserit, ex soluto & posteriore fideicōmisso.

19 ¶Item si quis certam quātitatem cui reliquerit: & addiderit, faciliùs hanc summam posse compensari, cùm debitor sit fideicommissarius ex causa hereditatis Gaij Seij: nec velit ille hereditatem adire Gaij Seij: sed petat fideicommissum: Imperator noster, contra voluntatem eum testantis petere fideicommissum, rescripsit: cùm * in fideicommissis precipue spectanda seruandáque sit testatoris voluntas [l].

20 ¶Plerumque euenit: multorum interesse id[m], quod relinquitur: verùm testatorem vni [n] voluisse honorem habitum. & est hæc sententia Marcelli verissima.

21 ¶Sic euenit vt interdum, si plurib. testator honorē habere voluit, & de pluribus sensit, quamuis vnum[o] legatum sit, tamen ad persecutionem eius plures admittantur. Vtputa si decem fuerunt eiusdem rei[p] stipulandi: & heres, vel fideicommissarius rogatus est, *vt eis* [q] *solueret*. hic enim, si omnium interest, & de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere potuerunt. sed vtrùm in partem agent, an in solidùm, videamus. & credo, prout cuiusque interest, consequentur. vnus igitur, qui occupat, agendo totum consequitur: ita vt caueat, defensu iri aduersus ceteros fideicōmissarios eum, qui soluit: siue socij sunt, siue [r] non.

22 ¶* Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri[s] verò fideicommissi petitio vel legati competit. vtputa si fidei heredis committatur, *vt ipse publicum pro* [t] *Titio præstet*. fideicommissum hoc, vel legatum non [u] publicanus petit, licèt ei sit adscriptum: sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multùm autem interesse arbitror, cui volet prospectum, cuiusque cōtemplatione testator fecerit. plerumque[x] autem intelligendū est, priuati causa hoc fecisse, licèt emolumentum publicano quæratur.

23 ¶Si in opere ciuitatis faciendo aliquid relictum sit: vnumquemque[y] heredem in [z] solidū teneri, Diuus Marcus & Lucius Verus Proculæ rescripserunt. tēpus tamē coheredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciēdum: post quod solam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi sumptum pro parte eius.

24 ¶Ergo & in statua, & in seruitute, ceterísque, quæ diuisionem [b] non recipiunt, idem Diuus Marcus rescripsit.

25 ¶Si quis opus facere iussus, paratus sit pecuniam dare reipublicæ, vt ipsa faciat, cùm testator per ipsum id fieri voluerit: non[c] audietur [d]: & ita Diuus Marcus rescripsit.

De artificio docendo.

x Præsumitur quisque ei cauisse, cuius interest maximè.
y *l.25.§.12.ff.familiæ*. Cur in solidum quilibet heredum tenetur? ita ius est in indiuiduis. *vt.§.24.ff.eod.* z Imò pro parte. *l.mortuo.§.vlt.ff.titul.1.* Ibi heredes iussi tantum dare ad opus. hîc ipsum opus facere.
a *v.l.80.in f.ff.ad leg.Falcid.*
b *l.72.ff.de verb.oblig.*
c Cur non audietur? quia electa est industria personæ. Facti debitor ex testamēto, facere præcisè cogitur. *adde l.stipulationes ff.de verb.obligat.*
d hinc colligit Corrasius, 2 *miscell.3.numer.4*, Quod si quis ex alterius verbis ad factum obligatus præcisè cogitur: multò magis is tenebitur, qui se proprio ore obligauit. e est enim longa inter artifices differentia *l.31.ff.de solutionib.*

a putà ædificio [illegible]
b Aedificata illicitè, dirui lex iubet.
c Ex ædificio necessario diruendo, possunt legari marmora & colūnæ *Bald.* Nec enim reputatur esse id quod debet necessario destrui.
d Aedificata illicitè per fideicommissum relinquere possumus, *vt hîc*. vt sit hic casus, exceptionis loco *ad l.* [illegible] *de legat.1.*
e Factum legari potest *l.109. inf.ff.de legat.1.*
f *v.l.40.ff.de leg.1.*
g quid sit militia *v.Nou.53.c.5.* huius incapax est seruus.
h tale enim legatum in quantitate potiùs, (cuius seruus nō est incapax) quàm in corpore consistit *v.Cuiac. ad l.34.ff.de verb. oblig.*
† Militiæ impares serui. Vnde notant: Rusticos feudum nobile sibi stipulari nō posse.
i *l.1.§.11.ff. vt legatorum seu fideicommiss.*
k *d.§.11.l.vlt.§.13.inf. C. de iure deliberandi.*
l *l.7.inf.ff.de iu[illegible]*
m i.plerunque euenit vt pluribus cōpetat legati petitio, tamen vni ex eis legatum sit.
n vt in legatis spectetur illud Cassij, Cui bono: & Platonis, [illegible] *Cuiac.14.obs.26.*
o quamuis vni legatum sit *Cu[illegible]*
p id est, promissoris *Cuiac. 14. obs.26.*
q vt ei solueret *Cuiac.ibi.*
r Accursius tamen *in l.ex duobus.ff. de duobus* [illegible] agendo occupare debitum quoties socii non sunt: quod & [illegible] notat.
s [illegible]
t Pro Titio præstare est nomine Titii.
u Imò publicanus petit. *l. seruo legato.§. si testator ff. de legat. 1.* Hic publicani non intererat, vtpote, nudi executoris, ideóque [illegible] prospicitur.

12. *Valens* lib.1. Fideicommissorum.

STichus liber esto. & vt eum heres artificium doceat, vnde se *tueri possit, peto*. Pegasus inutile fideicommissum esse ait: quia genus[e] artificij adiectum non esset. sed prætor, aut arbiter [f], ex[g] voluntate[h] defuncti, & ætate, & condicione, & natura, ingenióque eius, cui relictum erit, statuet [i], quod potissimum artificium heres docere eū sumptibus suis debeat.

De verbo hoc amplius.

13. *Mæcianus* libro 2. Fideicommissorum.

SI sic locutus erit testator: *heres meus illi fundum dato: Seio hoc amplius decem*: non erit dubitandum, quin Seius & fundi partem [k], & decem ex testamento percipere debeat.

De conditione si non nupserit. 1. De Conditione Iurisiurādi. 2. De re aliena redimenda.

14. *Gaius* lib.1. Fideicommissorum.

NOn dubium est, quin, si vxori legatum sit, *si non* [l] *nupserit*, ídque alij restituere rogata sit, cogenda[m] est, si nupserit, restituere.

1 ¶Heres quoque, cui iurisiurandi [n] cōdicio remittitur, legatum & fideicommissum debet.

2 ¶Sed si cui legatum relictum est, *vt alienam rem redimat, vel præstet*. si redimere[o] non possit, quòd dominus nō vendat, vel[p] immodico[q] pretio vendat: iustam [r] æstimationem inferat.

De his quæ in profundo esse dicuntur.

15. *Mæcianus* lib.2. Fideicommissorum.

HÆ res testatoris legatæ, quæ in[s] profundo esse dicūtur, quandoque[t] apparuerint, præstantur.

De alluuione, de insula, de re futura.

16. *Pomponius* lib.1. Fideicommissorum.

SÆpè legatum plenius [u] restituitur fideicommissario, quàm esset relictum. veluti si alluuione ager auctus esset, vel etiam insulæ natæ [x].

De seruitute.

17. *Mæcianus* lib.2. Fideicommissorum.

ETiam ea, quæ futura[y] sunt, legari possunt: vt insula vel in mare, vel in fluminibus enata.

1 ¶Seruitus [z] quoque seruo prædium habenti rectè legatur.

De posteriore testamento non Iure facto.

18. *Pomponius* lib.1. Fideicommissorum.

SI iure testamēto facto fideicommissum tibi relinquero, deinde[a] postea aliud fecero non iure, in quo fideicommissum relictū tibi, vel aliud quàm quod priore testamento, vel omnino non sit relictum: videndū est, mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, vt nolim, ratum tibi sit priore testamento relictum: quia nuda[b] voluntate fideicommissa infirmarētur. sed vix [c] id obtinere potest. fortassis ideo, quòd ita demum à priore testamēto velim recedi, si posterius valiturum sit. & nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, etiā si iidem heredes vtroque testamento instituti, ex priori exstiterunt.

De relicto vt quid fiat.

19. *Valens* lib.5. Fideicommissorum.

SI tibi legatum est, vel fideicōmissum relictū, vti quid facias: etiam si non interest heredis, id fieri: negādam tibi actionem, si [d] non[e] caueas heredi futurū, quod defunctus voluit, Nerua & Atilicinus rectè putauerunt.

De eadem re duobus relicta in solidum.

20. *Vlpianus* lib.6. Fideicommissorum.

SI res mihi per fideicōmissum relicta, eadē tibi legata vel per fideicommissum relicta sit, non communicādi animo, sed vtrique in solidum: ambigendum non est. si alteri sit soluta, alterum, nullū quidem ius in ipsam rē habere, sed [f] actionem de pretio integram eum habere.

De nutu, de causa lucratiua. 2. De columnis vel tignis relictis.

21. *Paulus* lib.4. Sententiarum.

NVtu [g] etiam relinquitur[h] fideicommissum: dummo-

f vide quæ notaui *ad l. per ut: ff.d. confessis.*
g Certum colligimus ex coniecturis volūtatis defuncti, ætatis, condicionis, naturæ, ingenij. *adde l.6.§.5.ff. de Carboniano.*
h *l.7.C.de fideicommiss.*
i Imò non statuet: quia incertum.
k Imò sola decem Seius feret *l.108. §.7.ff. de leg.1.*
l *l.63. inf.ff. de cōdit. & demonst.*
m Imò, non est cōgenda *v.l. 22. ff.de cond. & demonst. v. Robert. 1. animaduers. 3. & Ant. Mercat. 1 notat.3.* An ius nouum hîc proponitur? An hæc verba *quin cogēda* idem significant, *quod non cogenda*? An potius hîc fideicōmissum simpliciter relictum est citra pœnā, si non nupserit: vt probat Bartolus?
n *l.8.§.6.ff. de condit.instit.*
o *l.30.inf.ff.eo.*
p Paria sunt nolle vendere, & iniusto pretio.
q *l.31.§.4.ff. de fideicōmiss.libert.*
r Vendere iussus, si immodicū pretium exigat, modum in pretio seruare cogitur à Iudice. *vt hîc l.alieno.§.si is cuius.ff. de fideic. libert.*
s *l.24.ff. de legat.1.2. Harmenopul.6.§.1.*
t quādocūque.
u *l.3.ff.de instructo:*
x de quibus *v. Plinium 87.*
y *d.l.24.ff. de leg.1.*
z *l.41.ff.de leg.1. & ff. de seruitute legata.*
a Legatū relictū in testamēto solenni, per voluntatem minus solennē sequentem non intelligitur reuocatū.
b Nuda voluntate fideicōmissum adimitur.
c Imò obtinebit: & relicta in primo testamento nō debentur, licet sequēs voluntas sit inualida *l.etsi transferā: l.3. in fi l.4.ff. de adimendis.l.fideicommissum. Cod. de fideic. l.planè. ff.de legat.1.* An leges contrariæ locum habent quoties expressè legatū, reuocatū est secundo testamento vtili: Tum enim præsumitur testator legatum prioris testamenti reuocasse? An verò in *d l.3. & d.l.4.* præsumitur legatū ex aliis indiciis (putà inimicitiis) ademptū: non ex sola testamenti secundi factione?
d Imò legatarius nō cauet. *l.liberto.§.Largius.ff.eod.* Cauet legatarius: at non nudus executor. e Legatarius de modo implēdo cauere debet *l.40.inf.ff.de cōd. & demōst. Nouella.1.c.1.* f Ad pretium competit actio vbi res haberi non potest.
g *l.22.C.de fideicommiss. Vlp.25.§.3.* νεύματι *4. Eclog.3.* Sine scriptura *adde l.5.ff. de re iudicata.* Quid: nutu quomodo quis relinquere potest? vel humeris, vel capite adnuēdo. *l.seruo inuito.§.si pupilli.ff.ad Trebell.* quod & notarius referre in testamentū cogitur. h Imò non relinquitur. *l.discretis.Cod.qui testamenta.* non relinquitur, seu relinqui non potest ab omnino muto: sed ab eo qui mutus sit ex accedenti.

l 21 n°7.

a i à quo rogatus erit:& ita nutu relinqui potest, si ab altero verba idonea pronunciata sint, quib. testator nutu responderit.
b igitur mutus testamentum non faciet,*l.10.C qui testamenta:Vlp.20.§.7.§.13.* vtique,nisi morbus ei impedimento sit *j.eod.*
c hæc verba,*nisi superueniens* & sequentia ex dicta lege 10. sumpta esse ait Cuiacius *ad l.6.s.qui testã.*

dò is nutu relinquat [a], qui & loqui potest[b],nisi superueniens morbus ei impedimento sit[c].

1 ¶Fideicommissum relictum, & apud eum,cui relictum est, ex causa lucratiua [d] inuentum, extingui placuit: nisi [e] defunctus æstimationem quoque eius præstari voluit.

2 ¶Columnis ædium vel tignis per fideicommissum relictis,ea tantummodò amplissimus ordo præstari voluit,nulla æstimationis facta mentione, quæ sine domus iniuria [f] auferri possunt,

De priore & posteriore voluntate. 1. De condemnatione militis. 2. De morte serui relicti.

22 *Hermogenianus*[a] lib.4.Iuris Epitomarum[a].

SI quis in principio testamenti adscripserit, *cui bis legauero,semel*[g] *deberi volo*,postea eodem testamento, vel codicillis,sciens,sæpè eidem legauerit: suprema voluntas potior [h] habetur.nemo enim eam sibi potest legem dicere,vt à priore ei recedere non [i] liceat. Sed hoc ita locum habebit,si specialiter [k] dixerit,prioris voluntatis sibi pœnituisse,& voluisse[l],vt legatarius plura legata accipiat.

1 ¶Miles [m], in eum ex militari delicto capitali dicta sententia,permittente [n] eo in ipsa sententia, qui damnauit,sicut testamenti faciendi,ita fideicommissi relinquendi potestatem consequitur.

2 ¶Mortis damnum per fideicommissum serui relicti,antequàm mora fiat, fideicommissarius solus[o] patitur: licèt alienus relinquatur.

Sic relictum.sit imperatori ex testamento imperfecto.

23. *Paulus* lib. 5.Sententiarum.

EX [p] imperfecto testamento legata vel fideicommissa Imperatorem vindicare,inuerecundum [q] est[r]: decet enim tantæ maiestati,eas seruare leges [s] quibus ipse solutus esse videtur [t].

De repetitione indebiti.

24. *Neratius*[a] lib.2.Responsorum[a].

CReditori ita potest legari, ne indebitum ab eo [u] repeteretur.

De alternatione. 1. De quæstione voluntatis.

25. *Paulus*[a] libro 1.ad Neratium[a].

I*Lle aut* [x] *ille heres Seio centum dato.*potest Seius,ab vtro[y] velit,petere.

1 ¶Cùm in verbis nulla ambiguitas est, non [z] debet admitti voluntatis quæstio.

De fructib.& omni damno & mora.

26. *Idem*[a] lib.2.ad Neratium.[a]

IS,qui fideicommissum debet,post moram [a] non tãtùm fructus,sed etiam omne damnum,quo adfectus est fideicommissarius,præstare cogitur.

Si legetur filiæ heredis in testamento & relinquatur patri in Codicillis. 1. De rogato in codicillis vt certa re contentus sit pro omni hereditate,& his quæ in testamento relicta fuerant. 2. De fideicommisso quod testator à debitore solui voluit.

27. *Idem*[a] lib.2.Decretorum.[a]

PAula,Callinico ex parte herede instituto, filiæ eiusdem Iubentianę,cùm in familia nupsisset, decem testamento legauit.deinde [b] post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adiecto *hoc amplius*,pronuntiauit,vtramque summam deberi. maximè cùm in codicillis filiæ Callinici nihil legatum fuisset.

1 ¶Pompeius Hermippus filium Hermippum ex dodrante, filiam Titianam ex quadrante heredes instituerat,& prædia certa singulis prælegauerat. præterea,si sine liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiæ dari iusserat.post testamentum factis codicillis, filiæ certa prædia dederat:eámque bis contentam[c] esse voluit pro omni hereditate,& his,quæ in testamento relinquerat.Hermippi bona ad fiscum peruenerant.Titiana soror fideicommissum petebat.quærebatur vtrùm pro hereditate tantùm,an & pro his,quæ post mortem frater rogatus erat restituere,pater eam voluisset accipere ea, quæ codicillis[d] relinquerat:mihi ab omni voluntate recessum videbatur.placuit humaniùs interpretari, ea sola [e], quæ viuente[f] fratrè acceptura erat,adempta videri: nõ etiam quę post mortem eius relinquerat,si sine liberis decederit.& ita pronuntiauit.

2 ¶Iulianus Seuerus decedẽs,institutis quibusdã heredibus,alumno suo quinquaginta legauerat: eáque Iulio [h] Mauro colono suo,expensionibus fundi debitis [i] ab eo,præstari voluerat:eidémque Mauro quædam legauerat.cùm de hereditate fiscus quæstionem mouisset: iussu [k] procuratoris. Maurus pecuniam fisco soluerat. postea heres scriptus obtinuerat fiscum [l].alumno autẽ mortuo, heres eius fideicommissum ab herede Mauri petebat. placuit Imperatori, non[m] videri eius [n]fideicommissum, sed demonstratum [o], vnde accipere posset.& ideo heres Seueri hæc præstare debet.

De capacitate.

28. *Idem*[a] lib.singulari ad senatuscon[sult]um Tertullianum.[a]

SI fidei meæ committatur,vt,quod mihi relictũ fuerit, supra[p] quod capere possum [q], alii [r] restituam posse [s] me id capere,constat,

De legato,vestem quæ eius causa empta parata esset. 1. Si legetur tanta pars,quantam habet vnus heres. 2. De verbo peruenisse. 3. De euictione. 4. De Conditione, si in potestate mea erunt.

29. *Labeo* lib.2.Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

QVi concubinam habebat,ei vestem prioris concubinæ vtendam dederat.deinde ita legauit,*vestem, quæ eius causa empta*[t]*,parata esset*.Cascellius,Trebatius negant, ei deberi prioris concubinæ causã parata.quia alia[u] conditio esset in vxore.Labeo id non probat:quia in eiusmodi legato non ius [x] vxoreum sequendum, sed verborum interpretatio [y] esset facienda:idémque vel in filia, vel in qualibet alia persona iuris esset. Labeonis sententia vera est.

1 ¶Cùm ita legatum esset,*vt Titia vxor mea tantandem partem habeat* [z]*,quantulam* [a] *vnus heres*:si non æquales partes essent hæredum:Quintus Mucius,& Gallus putabãt, maximam partem legatam esse: quia in maiore [b] minor quoque inesset:Seruius, Ofilius, minimam [c]: quia cùm heres dare damnatus esset,in potestate eius esset, quam partem daret.Labeo hoc probat ídque verum est.

2 ¶Cùm ita legatum esset:*quanta*[d] *pecunia ex hereditate Titij ad me peruenit,tantam pecuniam heres meus Seiæ dato*: id legatum putat Labeo,quod acceptum in tabulis[e] suis ex hereditate testator retulisset. ceterùm negat cauendum heredi à legatario, si quid fortè postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset.ego contrà puto [f]: quia * non[g] potest videri peruenisse ad heredem,quod eius hereditatis nomine præstaturus esset.idem Alfenus Varus Seruio placuisse scribit.quod & verum est.

3 ¶Si heres tibi,seruo generaliter legato, Stichũ tradiderit,ísque à te euictus [h]fuisset: posse [i] te ex testamẽto agere,Labeo scribit. quia * non [k] videtur heres dedisse, quod ita dederat,vt habere non possis.& hoc verũ puto.

d 44.*Synopsis.3.c.*21.putà successione, legato *l.*12.*l.*81.§.7.... 8. §.4.*j.de leg.*1.§.6. *inst... legatis.*
e *l.*34.§.3. *s.de leg.*1.
f & ita restringe legem 43. *s. de leg.*1.nec enim rectè legantur domus destruẽdæ 34. *Eclog.*1.*c.*102.Vectigalium aut pignoris causa ædes discoperiri non posse hinc colligit Bartolus.*arg.l. cætera s.de legat.*1.
g His verbis testator, libertatẽ testãdi sibi præcipere videtur.
h Ita: bis idem debebitur.
i *l.*7.§.8. *s. de do.int.vir.*
k Hæc verba Triboniani esse videntur non. Hermogeniani Iurisconsulti.Nã exigit ante sciẽtiam,post specialem derogationem. v. Cuiaciũ 14.obs.7.vbi de clausula derogatoria tractat. adde Iulium Clarũ 3.*sent.§ testamentum quæst.*99. & *l.*6.§.2.*s. de iur. codic.v. Paponem* 20.*arestor.*1.§.4.
l Bartolus tamẽ negat testatorẽ tollere non posse vim legis *Maeuius.§.duorum s.de leg.*1.qua canetur,duas causas lucratiuas nõ posse concurrere circa rem eãdem in eundem.
m *l.*32.§.8.*s.de donat.int.vir.l.*11. *§.de testam. milit.*
n Dixi ad *l.*14. *C.d.de test. militis.*
o *l.*114.*inf.s.de leg* 1.
p 5. *Harmenopul.*8.§.104. & 105.*l.*3. *Cod. de testam.* & *quod ibidem notant.*
q audiant hoc Principum adulatores: non tãtum inuerecundum est subditis & Principi id sentire, sed etiã non licet *l.*4. *C. de legibus.*
r v. quæ notaui de iure Principis *ad Nouell.*85.*in pr.*
s passim:& exempli causa in testamentis *l.*7.*C.qui testamenta:l.vlt.s. qui testam. l.*81.*s.de hæred.inst.*
t rectè ait, *videtur*. nec enim verè solutus est legibus, quin eis alligatus est *l.*4.*C. de legibus.*
u iam acceptum sc.ad quod repetendum aliàs hæredi competebat condictio.
x *v.l.*9.*j.de duobus reis.*
y *l.*8.§.1.*s.de leg.*1.
z *l.*7.*inf.j.de pupill. filii.*
a *l.*23.*s.de leg.*1 *l.*8.*l.*39.*s.de vsuris.l.*18.*j.ad Trebell.*
b Legatum filiæ in testamento factum,non reuocatur per legatum factum patri, in Codicillis *Bart.*
c Si testator iubet aliquem contentum esse pro his quæ in testamento reliquerit intelligitur de relictis purè,non de his quæ sub condicione,sensisse *Bart.*
d Legatum filiæ factum non reuocatur per legatum factum patri in codicillis.
e i.ea tantum quæ purè legata sunt.
f Imò & fideicommissum futurum debetur *l. qui Romæ.§.duo fratres.j.de verb.oblig.* An hic equitas?ibi ius strictum?An potius hic loquitur pater inter liberos:ibi frater inter fratres?An potius ibi malè iudicatum fuit? hanc sententiam vt veram tenet Bartolus.

g i.non ea quæ sub cõdicione legata.Verba exclusiua intelliguntur adposita rebus ita stantibus,quod ad interpretationẽ capitis quamuis de pactis in 6.facit.*vide Angelum in l.quoties.§.si duo s.de hered.inst.*
h à Iulio Mauro *Hal.*
i à debitore suo legatum præstari voluerat.

k Hoc facit ad quæstionem, vtrùm ciuitas possit cogere debitores exulis soluere:& si soluãt, vtrùm liberẽtur *Bartol.*
l ita legitur & loquitur Iurisconsultus *in l.*16. *s.qui potiores.*obtinuerat aduersus fiscum, *Hal.*
m Imò quoties debitum demõstratur vnde soluatur videtur grauatus debitor,non heres. *l. antepenult.§. ciuibus.s.de legat.*2.*l. si seruus.§.penult.* & *si penult.* & *si pecunia.s. de legat.*2.An hic debitor damnatus est à iudice soluere?An hic relictum nõ agnouit? An debitor hic adhibitus fuit ad executionem solut. Hoc verius videtur Bartolo.
n i.debitoris.
o Si debitũ demonstretur vnde soluatur,non videtur grauatus debitor,sed hæres *Bart.* Imò,ipse debitor grauatus videtur *l.*88.§.8.*s.de leg.*2.
p Legatum incapaci relictum an valeat. vide *in l.cogi §. si qui. j.ad Trebell.*
q i. mihi incapaci.
r vide quæ scripsi *ad l.* 42.*s. de legat.*2.
s *l.*16.§.15.*j. ad Trebell.*
t Duobus adiectiuis prolatis respectu vnius substantiui,non requiritur vtriusque cõcursus. Nam licèt hic testator dicat empta,parata:sufficit parata esse, licèt testator dicat empta, parata:Sufficit parata esse, licet non empta.
u differt.n.vxor dignitate à concubina *l.*49 §.4. *j.eod.*
x Ius vxoreum vel vxorium,est ius receptum in vxore.
y At quæ interpretatio? vt vestis prioris cõcubinæ,legata intelligatur secũdæ testatoris cõcubinæ:licet ei legauerit,vestẽ eius causa emptã,paratã. Atqui in hanc specie,vestis de qua agitur,secũdæ concubinæ, causa nõ fuit empta,sed prioris?licèt cõiunctim empta parata secũdę cõcubinę legauerat, sufficit tamen alterutrũ verũ esse,sufficit paratũ fuisse eius causa,licet nõ emptũ,vt hic.Atqui in cõiũcta oratione requiritur vtriusque partes veras esse: *l.si heredi plures. s.de condit.institut.l.si quis ita stipulatus fuerit dotem.j.de verb.oblig.* An hæc oratio neque cõiuncta,neq; disiũcta est,sed soluta?An potius in cõiuncta oratione sufficit alteram partẽ verã esse,quoties duo adiectiua referũtur ad substantiuũ generis:nõ ad certum aliquod & finitũ? z *Habeat* particula adiecta portioni hereditatis,trahitur ad fideicõmissũ,nõ ad institutionẽ.Quin id verbi refertur ad heredẽ:perinde ac si dictũ fuisset, ab heredis manu accipiat.Vnde notãt,verba executiua legati, referri ad heredẽ, non ad legatariũ. a *l.*43.*s.de leg.*2. b Maiori parti minor inest.
c Minora in dubiis adsumimus *vide l.*12.*j.de verb.oblig.* d adde *l.*97.*j.de verb.signif.*
e Atqui actori reus nõ edit.*l.qui accusare l.vlt.C.d.de edẽdo*,non edit ad intentionẽ seu probationes instituẽdas nũc primũ:sed ad institutas iã adiuandas. *adde l. prædiis §.Titio.j.eod.l.penult.in fi.j.ad l.Falcid.* f cauendum sc.*l.*36.*j.ad Trebell.*
g *Peruenit* seu *peruenerit* intelligitur cũ effectu.*l.*39.§.6.*s.de l.*1. h *l.*71.§.1.*s.de leg.*1.
i Imò non potes:nec.n.legatario præstat euictionẽ heres.*l.si à substituto.§.1.s. de legat.*1.legatario speciei non præstat euictionem hæres,sed generis tantum.
k Traditũ nõ intelligitur,quod iure põt auocari *l.*3.*s.de actionibus empt.l.*45.§.1.*s.de leg.*1.

sed hoc

sed hoc amplius ait, debere te, priùs [a] quàm iudicium accipiatur, denuntiare heredi. nam, si aliter feceris, agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio.

4 ¶*Si Stichus & Dama serui mei in potestate mea erunt, cum moriar: tum Stichus & Dama liberi sunto, & fundum illum sibi habento.* si alterum ex his post testamentum factū dominus alienasset, vel manumisisset: neutrum liberum futurum, Labeo putat: sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis sententiam voluntati defuncti magis puto conuenire.

De duobus paribus. 2. De fructibus prædij conducti. 2. De pecunia & libertate seruo proprio legatis. 3. De re vendenda certo pretio. 4. De fundo communi. 5. De legato vxori, dum cum filio Capuæ erit. 6. De ædibus alienis.

30. *Idem* lib. 2. Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

QVi quatuor pocula oleaginea habebat, ita legauit: *pocula oleagina paria* [b] *duo.* respondi, vnum par legatum esse: quia non ita esset, *bina paria*: neque ita, *poculorum paria duo*, idem & Trebatius.

1 ¶Qui hortos publicos â republica conductos habebat, *eorum hortorum fructus* [c] *vsque ad lustrum* [d], *quo conducti essent, Aufidio legauerat. & heredem eam conductionem eorum hortorum ei dare damnauerat, sinereque vti eum & frui.* respondi, heredem teneri, sinere frui. hoc ampliùs heredem [e] mercedem [f] quoque horreorum reipublicæ præstaturum.

2 ¶Cùm testamento scriptum esset: *Sticho seruo meo heres quinque dato: & si Stichus heredi meo biennium seruierit, liber esto*: post biennium legatum deberi existimo. quia in id [g] tempus & libertas, & [h] legatum referri deberet. quod & Trebatius respondit [i].

3 ¶Si fundum *mihi vendere* [k] *certo pretio damnatus es*: nullum fructum eius rei ea vēditione excipere, tibi liberum erit: quia id pretium ad totam causam fundi pertinet.

4 ¶Qui fundum, mandatu meo in societate, mihi [l] & sibi emerat, deinde eum finibus [m] diuiserat: &, priùs quàm mihi traderet, ita eum tibi legauerat: *fundum meum* [n] *illi do.* negaui, amplius [o] partem [p] deberi [q]: quia verisimile non esset, ita testatum esse patremfamilias, vt mandati heres eius damnaretur.

5 ¶*Vxori meæ dum cum* [r] *filio meo Capuæ erit* [s], *heres meus ducenta dato.* filius [t] à matre migrauit. si ambo Capuæ habitassent, legatum matri debitu iri [u] putaui: quamuis vnà [x] non habitassent. sin autem in aliud municipium transissent, vnius anni tantummodo debitu iri, quo vnà habitassent, quantòlibet tempore. Trebatius ait. videamus, an his verbis, *dum cum filio Capuæ erit*, non condicio significetur: sed ea scriptura pro superuacuo debet haberi. quod non [y] probo. sin autem per mulierem mora non est, quo minùs cum filio habitet: legata ei deberi.

6 ¶Si, ædes alienas vt dares, damnatus sis: neque [z] eas vlla [a] condicione emere possis: æstimare iudicem oportere, Atteius scribit, quanti ædes sint: vt, pretio soluto, heres liberetur. idémque iuris est, etsi potuisses emere non emeres.

De ædibus.

31. *Idem* lib. 1. Pithanorum à Paulo Epitomatorum.

SI cui ædes legatæ sint, is omne habebit id ædificium, quòd solùm earum ædium erit. *Paulus*: Hoc tunc demum falsùm est, cùm [b] dominus [c] "ædium" binarū aliquid conclaue, quod supra concamerationem [d] alterarum ædiū esset, in vsum alterarum conuertit, atque ita his vsus fuerit. namque eo modo alteris ædibus id accedet alteris decedet.

De substitutione.

32. *Scæuola* lib. 14. Digestorum".

SExtiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marcium sororis filios scripsit heredes. Sextiam substituit Marcio, & Marcium Sextiæ. dedit autem per præceptionem Marcio certas species. Marcius partem hereditatis, ex qua scriptus erat, omisit. &, eo intestato defuncto, bona eius ad fratrem legitimum Seium deuoluta sunt. quæsitum est, an Sextia ex substitutione etiam hæc, quæ prælegata [e] Marcio erant, iure substitutionis à legitimo herede defuncti sibi vindicare possit, respondit, secundum ea, quæ proponerentur, Sextiam in legatis, quæ Marcio data sunt, substitutam non esse.

De legato domus eam partem in qua morari consueuimus. 1. De verbo temporis præteriti. 2. De viro qui vxori, cuius pignus luerat, legauit quidquid concessit.

33. *Idem* "libro 15. Digestorum".

VXori suæ inter cetera ita legauit, *& domus eam partem, in qua morari consueuimus.* quæsitum est: cùm tam testamenti faciendi tempore, quam mortis, totam [f] domum in vsu habuerit, nec quicquam ex ea locatum: an ea tantummodò videtur legasse cubicula, in quibus dormire [g] consueuerat, respondit, eam omnem [h] partem, in qua morari cum familia sua consueuisset.

1 ¶Vxori suæ inter cetera ita legauit *Vxori meæ. Quidquid viuus* [i] *dedi, donaui, vsibúsve eius comparaui, concedi volo.* quæro, an quod, post testamentum factum, ei donatum est, id quoq: concessum videatur. respōdit verba quę proponerentur, nihil [k] pro [l] futuro" tempore" significare.

2 ¶Cùm Seius pro vxore centū aureos creditori soluerit: & ornamentum pignori positum luerit: postea [m] autem, testamento facto, vxori suæ legauit, *quidquid ad eum* [n] *inve stipulatum eius cōcessit.* & hoc ampliùs vicenos aureos: amuos: quæsitum est, an hos centum aureos heredes viri ab vxore, vel" ab" heredibus eius repetant. respondit: si donationis causa creditori soluisset: teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetāt: atque etiam petentes, exceptione summoueri. quod præsumptum [o] esse debet [p], nisi contrarium ab herede approbetur [q].

De nomine legato. 1. De optione nominis. 2. De ære alieno soluendo à legatorib. 3. De oneribus ab vno ex heredibus subeundis.

34. *Idem*" lib. 16. Digestorum,"

NOmen debitoris in hæc verba legauit: *Titio hoc amplius dari volo decem aureos, quos mihi heredes Gaij Seij debent, aduersus quos ei actionem mandari volo, eique eorundem pignora tradi.* quæro, vtrùm heredes tantùm decem dare debeant, an" in" omne debitum, hoc est in vsuras [r] debeāt mandare. respondi, videri vniuersam eius nominis obligationem legatam. Item quæro: cùm, ignorante matrefamilias, actores in prouincia adiectis sorti vsuris, decem stipulati sint: an, ex causa fideicommissi suprascripti, etiā incrementum huius debiti ad Titium pertineat, respondit, pertinere.

1 ¶Filio ex parte hærede scripto, præceptionem dedit inter cetera his verbis: *Titio filio meo nomina ex Kalēdario* [s], *quæ elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas* [t] *sunto sine dolo malo.* eidem filio viuus omnium rerum suarum administrationem permisit. qui post testamentum factum, ante mortem patris annos decem, quibus procurabat patri contra veterem consuetudinem patris, qua Kalendarium exercebatur, nouos debitores amplarum pecuniarum fecit: & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat. maius creditum contulit, adhóc, vt viginti nominibus propè [u] omnis substantia Kalendarij esset. quęsitū est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecit, præceptio permittenda est. respondit, ex his electionem [x] habere, quæ testamenti [y] tempore testator in Kalendario habuit.

2 ¶Vni ex heredibus per præceptionem reliquit ea, quæ ex patrimonio viri sui Aretonis ei supererant: eiúsque fideicommisit, hęc eadem restituere pronepoti, cùm erit annis sedecim: in quibus hæc verba adiecit: *Item rogo, vti reliquum æs alienum, quod ex bonis Aretonis debetur, omnibus creditoribus ex reditibus eorum bonorum soluas, reddas, satisque facias.* quæsitum est:" an," si probauerit heres, non

a Euictionem denuntiare ante litem contestatam debet, qui titulum lucratiuum habet: nam qui onerosum habet, quandocunque ante sententiā denunciare potest *adde l. si rem in fi. ff. de euictionib.*

b Paria duo & bina paria legare differunt.

c nam iura legari possunt *l. 41. ff. de leg. 1.*

d Cōductiones in quinquenniū fieri solebāt *vide l. 4. §. 1. ff. de reb. cred. l. 67. §. vlt. ff. de furt.* & dixi *ad Varronē libro 5. & ad Festum.*

e Imò legatarium *l. inactenus l. si pendentes. § si quid cloacarij ff. de vsufr.*

f *l. 27. § 3. ff. de vsufr. & quēadm.* Horti conducti legati, heres mercedem soluere tenetur: alioquin legatarius, nullam penè vtilitatem sentiret. *vt hîc.* Eodē modo si seruus legatus in fuga est, hæres operā, sūptúmque in eo conquirēdo præstare debet *l. 108. ff. de legat. 1.* vnde notāt: Hæredem teneri præstare pretiū amortizationis regi ac fisco debitū ex legato immobilium Ecclesiæ facto: quod tamen non placet Peteio. *c. 33. de amortizatione bonorum.*

g biennii sc.

h Conditio apposita libertati, videtur apposita legato. vide tamen. *l. quæsitum. §. 2. ff. de legat. 2.*

i interim tamē alendus est ab hærede *l. 16. ff. de annuis.*

k *l. 49. in f. ff. de leg. 1.*

l ita mandatū consistere potest *l. 2. §. 4. ff. mādati.*

m Finibus agri diuidebantur

n rectè ait, *meū*, quod enim cōmune est nostrū est quodāmodo.

o Legato fundo, pars fundi ea non debetur quam testator actione personali, alteri dare debuit.

p amplius parte *l. 5. §. 1. §. 2. ff. de leg. 1.*

q & meritò, nec enim socius plus parte sua alienare potest *v. l. 68. ff. pro socio.*

r [illegible] *de leg. [illegible] de condit. & demonstr.*

s [illegible] eadem [illegible]

t Legatum vxori [illegible] *dum cum filio Capuæ erit* tempore debetur si per filiū stet [illegible] debebitur, quibus morata fuerit, non pro futuris.

u debitum iri *Hal.*

x [illegible]em domo. Diuersum autem est legetur vxori, *dum cum filio erit*, hoc enim casu simul cum filio & in eadem domo esse debet: &, legetur, *dum cum* filio Capuæ [illegible] sufficit enim Capuæ esse, vt ne in eadem domo esse sit necesse.

y Imò probandum videtur: Nam certo loco addici, seruitutis species est: quæ nulli libero homini sed libertis tantum iniici potest. *l. Titio. §. Titio. ff. de condit. & demōst.* Sanè addici certo loco simpliciter species est seruitutis: Sec⁹ si quid cui legetur. sub ea conditione, si certo loco moretur.

z Aestimationem ædium legatarum præstare cogitur heres, qui eas emere, vti iussus est, non potest. Quid si heres potuit emere, nec emit? idem. *l. cum pater in f. cū. l. sequent. ff. ad l. Falcid. adde l. is qui Cod. de in litem iur.*

a *l. 14. in f. ff. eod. §. 4. inst. eod.*

b Aedibus legatis quid cedat vel non cedat æstimamus ex earum aditu. *adde l. quod conclaue ff. de dāno.*

c Ex cuius vsu volūtas eius inspicitur *l. 15. in f. ff. de vsu & vsufr.*

d *v. l. 1. Cod. de ædit. priuat.*

e Prælegata non veniunt in substitutione vulgari: secus in fideicommissaria *Bald. l. 3. §. 4. ff. ad Trebell. vide l. 16. Co. de fideiuss.*

f & sic nomine partis, totum interdum (putà ratione incertitudinis) intelligitur *arg. l. 2. in f. C. de her. inst.* Est συνεκδοχὴ quoties pars rei, temporis, & similiū pro toto sumitur, adde *l. 76. ff. de rei vin.*

g Morari propriè ibi quis dicitur, vbi dormire qs consueuit.

h Quid: domus ea parte legata in qua morari consueuit testator, nū tota domus debebitur quam in vsu habuit testamenti vel mortis tempore: An potiùs omnis ea pars in qua morari cum familia sua cōsueuit? An ea tātum cubicula in quibus dormire consueuerat? tot enim partes hac quæstione pponuntur. Iurisconsultus eam omnē partē deberi, in qua morari cum familia sua consueuit: quæ verba interpretes accipiunt dé tota domo quod falsùm puto. Legauit. n. testator his verbis *eam partē in qua morari cōsueuimus.* Cōsueuimus dixit, nō, *consueui* vt intelligamus id legatū referendū esse ad eas partes, vbi non ipse solus dormiuit, sed vbi tota familia dormiuerit. Nec tamē continuò totas ædes deberi: quia partē ædiū, non totas ædes legauit: nisi omni partē ædium eius familia habitare consueuerit.

i Legans vxori quidquid ei viu⁹ donauit, non intelligitur id ei legare, quod post id testamentum ei donauerit. Ita verbū præteriti tēporis nō extenditur ad futurū:

k Imò aliquid. *l. Talis scripturā §. vlt l. si qui. ff. de legat. 1.* verbū præteriti tēporis nō extēditur ad futura quæ purè nō sūt cōcessa: puta ad donationes iure non permissas.

l verbum præteriti tēporis licèt aliàs porrigatur ad futurū, non tamen porrigitur ad ea quę à iure communi exorbitant *Bart.*

m Ex verbis prolatis in testamento potest declarari id quod dependet ex mera voluntate testatoris, licèt pertineat ad contractum *Bart.*

n ne dicas quidquid vxori concessit aut donauit: Sed quidquid ad vxoris creditorē (cuius paulò ante facta mentio est) iure eius stipulatum concessit, id est, quidquid ei, ex eius stipulatione, adnumeratum est: quidquid eo nomine ad eum peruenit. *adde Menochium 2. de arbitr. centur. 1. eo casus. 8. número 17. 18.*

o De hac præsumptione vide Menochium *d. loco*: Alciatum. 1 *præsumpt.* 32.

p Imò non debet. *l. si donatio. Cod. de donat.* Præsumitur donatio, si is à quo res accipitur sit diues, & quantitas accepta non sit magna.

q *al.* probetur.

r Nominis legato debitum & vsuræ continentur *Bart.*

s *v. l. 64. in f. ff. eod.*

t in plurali: non damnes. *v. l. 122. §. 1. ff. de leg. 1.*

u Donatione omnium propè facultatū (vt omnium) fraudē præsumi hinc colligit Bartolus.

x *adde l. vlt. ff. de optione. l. vlt. ff. de auro.*

y Imò eliget ex futuris *l. vlt. ff. de optione; l. Mela. §. 1. ff. de alimentis.*

sufficere reditum bonorum ad totius debiti exsolutionem, nihilo minùs tamen ipse debet adgnoscere onus æris alieni. respondit, * manifestè proponi, ex reditibus bonorum eorum iussum æs alienum exsoluere, non [a] de proprio.

3 ¶Pater, filio & filia heredibus institutis, cùm singulis certa prædia, & Kalendaria prælegasset, ita cauit: *A te autem fili carissime" peto," quæcumque legaui, præstari volo. Et si quid euenerit, æris alieni, si quod in tempus pro mutuo*[b] *acceperam, & debuero, à te solui volo: vt, quod sorori tuæ reliqui, integrum ad eam pertineat.* quæsitum[c] est, an, quod ex quacumque causa debuit pater, à filio sit præstandum. respondit, posse filiam ex fideicommisso consequi, vt leuaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam peruenisset.

De tribu comparanda. De mora heredis. 1. De falsa Demonstratione. 3. De vsu balnei.

35. *Idem* libro 17. Digestorum.

PAtronus liberto statim tribum [d] emi petierat [e]. libertus diu moram ab herede patroni passus est, & decedens heredem reliquit clarissimum[f] virum. quæsitū est, an tribus æstimatio heredi eius debeatur. respondit, deberi.[g] Idem quæsiit: an & commoda[h], & principales liberalitates [i], quas libertus ex eadem tribu vsque in diem mortis suæ consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundùm voluntatem patroni sui tunc comparata esset: an verò vsuræ[k] æstimationis heredi eius debeatur. respondi, quidquid ipse consecuturus esset, id ad heredem suum transmittere. Menochium. cons. 337

1 ¶Sempronio ita legauit: *Sempronius sumito prædia ea omnia quæ sunt vsque*[l] *ad prædium, quod vocatur Gaas, finibus Galatiæ, sub cura villici primi, ita vt hæc omnia instructa sunt.* quæsitum est: cùm in eodem confinio prædiorum vnum sit prædium non Galatiæ, sed Cappadociæ finibus, sub cura tamen eiusdem villici: an etiam id [m] prædium cum ceteris ad Sempronium pertineat. respondit, & hoc deberi [n].

2 ¶Libertis, quos nominauerat, ita legauit: *Fundum Trebatianū, qui est in regione Atellata: Item fundū Satrianum, qui est in regione Niphana, cùm taberna dari volo.* quæsitum est: cùm inter fundos, quos suprà legauit, sit quidem fundus vocabulo Satrianus, in regione [o] tamen Niphana nō sit: an ex causa fideicommissi libertis debeatur. respondit: si nullus esset Satrianus in regione Niphana: & de eo sensisse testatorem, certum sit, qui alibi esset: nō "idcirco" minùs deberi, quia in regione designanda lapsus [p] esset.

3 ¶Codicillis confirmatis ita cauit: *Tiburtibus municipibus meis, amantissimisque: scitis balineum Iulianum, iunctum domui meæ, ita vt publicè sumptu heredum meorum, & diligētia decem mensibus totius anni præbeatur gratis.* quæsitum est, an & sumptus refectionibus necessarios heredes præstare debeant. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, videri testatorē super calefactionis & præbitionis onus, de his[q] quoque sensisse, qui ad quotidianam tutelā pertineant, quibus balineæ aut instruuntur, aut deniq; inter solitas cessationum vices parari purgarique, vt habiles ad lauandum fierent, sint solitæ.

De inofficioso testamento.

36. Apud *Scæuolam* libro 18. Digestorum *Claudius* notat.

NEc fideicommissa ab intestato data debētur ab eo[r], cuius de inofficioso [s] testamento constitisset. quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse. ideóque nec aliud quid pertinens ad suprema eius iudicia valet.

Si is cui sua res legata est oneretur fideicommisso. 1. De codicillis quibus præcipitur, vt, si quid aliud prolatum esset, non valeat. 2. De hereditate codicillis in alium translata. 3. De fideicommisso donatarij. 4. De eo cui mulieri mandauit, vt dotē stipularetur. 5. De confessione debiti facta in testamento. 7. De fideicommisso, omnibus quos manumisi, manumiseram siue his tabulis, siue quibuscumque aliis.

38. *Scæuola*" lib. 18. Digestorum.

CVm quis decedens Seiæ matri fundum, qui proprius matris erat, legauerat: ab ea petierat, vt eundē, cùm moreretur, Flauiæ Albinæ coniugi suæ restitueret. post mortem testatoris, mater apud magistratū professa est: nihil se aduersus voluntatem filij sui facturam: paratámque se fundum Flauiæ Albinæ tradere, si sibi annua bina

a *l. 114. §. 3. in f. ī. de leg. 1. l. 1. §. 17. inf. ̄j. ad Trebell.* Imò legatarius hereditatis tenetur ad onera. *l. cum filius. §. 1. l. statuliberum. §. vl. ī. de legat. 2.* Non tenetur quoties testator designauit onera: seu voluit heredes onera subire.

b pro mutua *vt leg. 15. §. 6. locati. Cæsar. 3. de bello ciuili.* quasi mutuo datur quod prærogatur *P. Pythæus apud Cui. 3. obs. 1.*

c Cur quæsitū? Mutui facta tantum fuit mētio. Verùm quæcunque declarandi causa adiecta sunt, ea minuere legatum nō debent. Mutui verbum declarādi, non restringendi causa adiectū est.

d Libertini ciues Romani in tribus vrbanos referebātur, sed non simul ac libertatem nacti erant. Sicut L. Cornelio nō statim tribus concessa fuit ac ciuitas vt Cicero scribit *pro L. Cornelio*: Vnde hîc liberto, tribum enim mandat patronus.

e nec enim simul atque quis libertatē nactus erat, in tribus vrbanas referebatur. sic, L. Cornelio tribus cō cessa, nō fuit statim cum ipsa ciuitate, vt ait Cicero. *pro L. Cornelio. v. Cuiac. 7. obs. 14.* Quod de tribu emenda dixi, dic idem in tessera frumētaria *l. 49. §. 1. ī. de legat. 2.*

f id est Senatorium dixi *ad l. 5. ī. de Curatore furioso.*

g Imò non debetur tribus æstimatio, sed ipsa res seu ipsa tribus. *l si domus. §. cum alicui. ī. de legat. 1.* An æstimatio hîc præstanda est, quod testator certæ personæ tribus præstare volunt: ea autem persona sublata, res præstari nō debeat. Sed æstimatio? An potius hîc non tribus legata, sed emptio tribus: & ita factum: vt post moram faciendi teneatur heres ad id quod interest?

h i. annonas, tesseras frumentarias, liberalitates principis: ad quem locum propriè pertinet inscriptio hæc vetus. *Traiano Augusto Germanico Dacico, Pontifici maximo Trib. pot. vi. Imp. 4. C. s. V. P. P. tribus 35. quod liberalitate optimi principis commoda earum etiam locorum adiectione amplificauit.* relata à Cuiacio *7. obs. 14. inf.*

i congiaria. veteres glossæ scribunt congiarium liberalitatem in legib. appellari. Congiarium ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν ὑδάτων δωρεά. *v. Cuiac. 10. obs. 37. inf.*

k *leg. 84. suprà. de legat. 3. l. de dictione vsque, vide* Bartolum hîc. & quam vim habeat quoties agitur de fauore vel odio: quoties adiecta loco, temporis, numero, gradui.

præstarentur redituum nomine. sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit. quæsitum est, an iure fundum alii vendere possit. respondit: si de legati iure, fideique commissi quæreretur: secūdùm ea, quæ proponerentur: nec[t] valuisse, quod matri suum legabatur: neque onus fideicommissi processisse, si modò nihil [u] præterea mater cepisset.

1 ¶Qui testamento heredem scripserat: Mæuio ducenta legauit: & fidei eius commisit, *vt centum daret Glauce Tyche, Elpidi autem quinquaginta*, postea Mæuius volente testatore, literas emisit ad eas, secundùm voluntatem testatoris restituturum. postea testator fecit codicillos: quibus & hoc præcepit, *vt pater hos codicillos si quid aliud prolatum esset, non valeat*[x]. quæsitum est, an Mæuius, qui ducenta, accepit quia mutauit voluntatem de ea epistola testator, à mulieribus cōueniri ex causa fideicōmisi possit. respondit, secundū ea, quæ proponuntur frustra[y] Mæuium conueniri, siue ducenta, siue prædium pro his accepit.

2 ¶Seiam & Mæuium libertos suos æquis partibus heredes scripsit. Mæuio substituit Semproniū pupillum suum. deinde codicillos, per fideicommissum confirmauit, quibus ita cauit: *Lucius Titius Seiæ heredi suæ, quam pro parte dimidia institui, salutem. Mæuium libertum meum, quem in testamento pro parte dimidia heredem institui, eam partem hereditatis veto accipere. Cuius* [z] *in locum, partémve eius, Publium Sempronium dominum meum heredem esse volo.* & Mæuio, ad quem hereditatis portionem noluit peruenire, cum hoc elogio[a] fideicommissum reliquit: *Mæuio liberto meo de me nihil merito dari volo lagynos* [b] *vini vetusti centum quinquaginta.* quæsitum est: cùm voluntas [c] testatoris hæc fuerit, vt omnimodo perueniat portio hereditatis ad Sēpronium pupillum: an fideicommissum ex verbis suprascriptis valere intelligatur: & à quo Sempronius petere possit, cùm ad certam personam codicillos scripserit. respondit, posse fideicommissum à Mæuio peti.

3 ¶Pater emancipato filio bona sua vniuersa, exceptis duobus seruis, non mortis causa donauit: & stipulatus est à filio in hæc verba: *Quæ tibi mancipia, quæque prædia donationis* [d] *causa tradidi, cessi: per te non fieri dolo" ve" malo, neque per eum ad quem ea res pertinebit: quo minùs ea mancipia, quæque ex his adgnata erunt, eáque prædia cum instrumēto, cùm ego volam, vel cùm morieris, quæque eorum exstabūt, neque dolo malo aut fraude factove tuo, eiúsque ad quē ea res pertinebit, in rerum natura, aut in potestate esse desissent: Si viuam: mihi, aut cui ego volam, reddantur, restituantur. Stipulatus est Lucius Titius pater spopondit Lucius Titius filius.* Idem pater decedens, epistolam fideicommissariam ad filiū suum scripsit in hæc verba: *Lucio Titio filio suo salutem. Certus* [e] *de tua pietate, fidei tuæ committo, vti des præstes illi & illi certam pecuniam. & Lucrionem seruum meum liberum esse volo.* Quæsitum est: cùm filius patris nec bonorum possessionem acceperit. nec ei heres exstiterit: an, ex epistola, fideicommissa & libertatem præstare debeat, Respondit: etsi neque hereditatem adisset, neque bonorum possessionem petisset, & nihil ex hereditate possideret: tamen nihil minùs & ex stipulatu [f] ab heredibus patris, & fideicommisso ab his, quorum interest, quasi debitorem conueniri posse. maximè post constitutionem Diui Pij, quæ hoc induxit.

4 ¶Nuptura, duobus filiis" suis", quos ex priore marito habebat, mandauit, *vt*[g] *viginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solui posset matrimonium, vt etiam alterutri ex his tota dos soluatur.* constante matrimonio, vno ex filiis mortuo: vxor per epistolam petit à superstite filio, vti quandóque partem dimidiā dumtaxat dotis exigeret, & ea contentus[h] erit, alteram autem partem[i] apud maritum eius remanere concedat. quæsitum est, postea in matrimonio muliere defuncta: an maritus, si de tota dote conueniatur à filio, doli mali exceptione se tueri possit, & an vltrò ex causa fideicōmissi actio ei competit, vt de parte obligationis accepto ei feratur. respondit, & exceptionē vtilem fore, &, vltrò [k] ex fideicommisso peti posse. Idem quærit, an de reliqua dimidia parte mandati actio vtilis sit heredibus mulieris aduersus filium eius. respondit, secundum ea, quæ proponerētur, maximè post literas ad filium scriptas, non fore vtilem. *Claudius*: Quoniam in his expressit, vt contentus esset partis dimidiæ dotis. quibus verbis satis fideicommissum filio relinqui placuit.

5 ¶Codicillis ita scripsit:

Βύλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶ[ναι]. Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ μου δηνάρια μύρια πεντακισχίλια· ἅτινα ἔλαβον παρακα-

m *adde l. 91. §. 3. ̄j. eod.*

n Imò hoc prædium non debetur: Nam dictio *vsque* excludit. *l. filiusfamilias §. 1. ī. de legat. 1. l. Sacularij. §. Sūt quadam. ̄j. de extraord. l. 1. §. in publico, l. penult. ̄j. de seminib.* Excludit, vbi aliàs interpretatio legis esset vitiosa. *l. 1. §. 1. ̄j. an per alium causæ appellat.* aliàs includit. *l. si cum exceptione. §. quatenus. ī. quod met. caus. l. vlt. ī. ī. de senat. l. à celigato. Cod. Nupt. Authent. quod cū Cod. de procurat. l. Authent. Quod locum. Cod. de donat. causa mort. Nouell. de appellat. §. illud etiam.*

o Error regionis non nocet, si constet de corpore.

p & sic, falsa demonstratio non vitiat legatum *l. 33. ̄j. de cond. & demonst.*

q Legato vsu balinei, videtur legata omnia necessaria ad balineum *Bartol.* §3 n°1

r *l. 13. ī. de inofficioso.* Rupto testamēto per querelam, non præstantur legata, si ab intestato fuerit repetita *Bart.*

s *l. 13. ī. de inofficioso*: dixi *ad l. vlt. §. 1. Cod. de codicill.*

t ¶Si non tenet legatum, nec onus fideicōmissi adiectum *Bart.*

u vltra partem debitam. *l. 20. ̄j. de donationib.*

x Is postea voluntatem de epistola mutauit.

y Imò cōueniri rectè potest legatarius ex fideicōmisso: cum id viuo testatore promiserit. Se restiturū. *l. vlt. in pr. ̄j. de solut. l. statius. ̄j. de iure fisci.* An hîc facta promissio est contēplatione al cui[9] legati, quod postea factum non est. *arg. l. 1. §. si quis sub conditione. ̄j. vt legatorū.* In dicta verò lege vltimo promissio facta est inter viuos, nulla contemplatione legati? An in *d. l. 1.* adeo heredis suscipiētis in se tantum fideicommissum id, constitutum est?

z *l. 3. Cod. de l. ... vtdib. inst.*

a *v. l. 14. inf. ī. de liberis.*

b lagenas vini *Hal.*

c verba directa in codicillis prolata, ad fideicommissum trahuntur *Bart.*

d *l. 87. §. 4. ī. eo.*

e Donatario volenti potest imponi onus fideicommissi à testatore, tanquam debitori *Bartol.*

f *l. 3. Co. de donationib. quæ sub modo.*

g Dotem sibi redde mandato mulieris qui stipuletur. præsumitur in dubio interpositus, vt minister: non vt suo nomine ac sibi dotem stipularetur.

h *l. 11. §. 4. ī. eod.*

i *v. l. vlt. ̄j. de dote.*

k de hac dictione *vid. l. 10. ī. de negotiis.*

a Iusiurandi additi adseueratio auget fidem scripturæ, & debitoribus prodest: aliàs nihil veritati officit, quòd defunctus modum patrimonij sui declarauit. *vide* [illegible]

b *adde l.6.Cod.de probat.l.5.Cod.familiæ.*

c *l.77.§.25.* [illegible] Imò non est credenda, *Authentica*, *l. si quis in aliquo documento.Cod.de edendo:l.rationes.Cod.de probat.* credenda est contra testatoré, non contra alium: contra scribentem, non contra tertium.

d An ad probationem depositi: An potius ad fideicómissi petitioné? Alij hoc postremum putant *arg.l. Lucius.* [illegible] *l.qui vxori.* *ʒ.de auro: l.si cre-* [illegible] *l. Lucius Titius.§. quisquis.ʒ.de leg.a.* 2. Alij probationem induci censent, siue quia testator iurauit: siue quia dixit se iurasse.

e Confessio (etiã iurata) facta in testamento fauore incapacis, præsumitur facta in fraudem. *adde l. testamentum.ʒ.de probat.*

f *facit l.27.ʒ.de* [illegible]

g *facit Nouel.119.c.3.*

h *l.9.ʒ.de alimẽtis.*

i *Siue*, particula, non restringit. *adde l.si quis ita.ʒ.de auro.*

k *vide Langebe-* [illegible]

l Alienationis prohibitio propriè pertinet ad alienationé voluntariam, non ad necessariam. [illegible] *§.prædium ʒ.de legat.2. l.filiusfamilias.§.diui.ʒ.de legat.1.*

m atque ita alienandi prohibitione necessaria non continétur. *Bart.*

n *al.* exsolueretur.

o similis petitio est in *l.94.ʒ.eod.* & quæ scripsi *ad l.108.ʒ.de cond.& demonstr.*

p *v.Alciat.4.dispunct.1.*

q aliud in formula de qua in *§.7.ʒ.eodem.* vbi mandat testator prædiũ suæ suc- [illegible] Quin liberti appellatione libertus liberti continetur. *l.cùm pater.§.cùm inter §.fidei heredis.ʒ.de legat.2 l.alimenta.§.vlt.ʒ.de ali-* [illegible]

r *vide Cuiacium 15.obs.4.*

παράθηκην παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδώσω ἃ γίνονται σὺν τόκῳ, τρεῖς μύρια ἀποδοθῆναι αὐτῷ βούλομαι: οὕτω γὰρ τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα. *id est*, *Volo omnia quæ infrà ordinata sunt, firma esse. Maximo domino meo denaria quinquies mille: quæ accepi in depositum à patruo eius Iulio Maximo, vt ei viro facto vel adulto reddam cum vsuris, quæ sint triginta millia: ei dari volo. ita enim patruo suo iuraui*[a]. Quæsitum est, an ad depositam pecuniam petendam sufficiant verba codicillorum, cùm hanc solam nec aliam vllam probationem habeat. Respondi: Ex his, quæ proponerentur, scilicet cùm [b] iusiurandum dedisse super hoc testator adfirmauit, credenda[c] est scriptura[d].

6 ¶ Titia honestissima fœmina, cùm negotiis suis opera Callimachi semper vteretur, qui ex testamento capere[e] non poterat, testamento facto manu sua ita cauit: Τιτία διεθέμην καὶ βούλομαι δοθῆναι Καλλιμάχῳ μισθοῦ χάριν δηνάρια μύρια. *id est: Titia testamentum condidi: & volo, dentur Callimacho mercedis gratia*[f] *denarium decem millia.* quæro: an hæc pecunia, ex causa mercedis, ad heredibus Titiæ exigi possit. respondi, non idcirco, quòd scriptum est, exigi posse in fraudem legis relictum[g].

7 ¶ Ex his verbis testamẽti: *omnibus, quos*[h] *quásve manumisi, manumiseram, siue*[i] *his tabulis, siue quibuscumque aliis, filios filiásve suos omnes concedi volo:* quæsitũ est, an his, quos viuus manumisisset, debeantur filij. respondit, his quoque, quos quásve ante testamẽtum factum manumisisset, filios filiásve ex causa fideicommissi præstari oportere.

De alienatione & opigneratione prohibita. 1. De fideicommisso deficiente. 7. De alienatione prohibita. 8. De coherede recipiendo in re prælegata.

38. *Idem* libro decimonono Digestorum.

PAter [k] *filium heredem prædia alienare*[l], *seu pignori ponere, prohibuerat: sed conseruari liberis ex iustis nuptiis, & cæteris cognatis, fideicommiserat.* filius prædia, quæ pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore, nummis noui creditoris, à priore in sequentem creditorem, pignoris hypothecæve nomine, transtulit. quæsitum est, an pignus rectè contractum esset, respondit, secundùm ea, quę proponerentur, rectè[m] contractum. Idem quæsiit: cùm filius prædia hereditaria, vt dimitteret hereditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fideicõmissum ignorauerunt, benè emerint. respondi, secundum ea, quæ proponerentur, rectè contractum, si non erat aliud in hereditate, vnde debitum exsoluisset[n].

1 ¶ Duobus libertis Sticho & Erote heredibus institutis, ita cauit: *Fundum Cornelianum de*[o] *nomine*[p] *meorum exire veto.* vnus ex heredibus Stichus ancillam Arescusam testamento liberam esse iussit, eique partem suam fundi legauit. quæro, an Eros & cæteri cõliberti Stichi, ex causa fideicommissi, eius fundi partem ab herede Stichi petere possint. respondit, non[q] contineri.

2 ¶ Filiam[r] suam heredem scripserat, & ita cauerat: *veto autem ædificium de nomine meo exire, sed ad vernas meos, quos hoc testamento nominaui*[s], *pertinere volo*[t]: quæsitum est: defuncta herede, & legatariis vernis: an ad vnum libertum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret. respondit, ad[u] eum, qui ex vernis superesset, secundùm ea, quæ proponerentur, virilem[x] partem pertinere.

3 ¶ Fundum[y] à filio, *quoad vixerit, vetuit venumdari, donari, pignorari*: & hæc verba adiecit: *quod si aduersus volũtatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad*[z] *fiscum pertinere. ita enim fiet, vt fundus Titianus de nomine vestro nunquã exeat.* quæsitum est: cùm viuus filius eum fundum secundùm voluntatem patris retinuerit: an, defuncto eo, nõ ad heredes scriptos à filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat. respondit, hoc ex voluntate defuncti colligi posse: filium, quoad viueret, alienare vel pignorare non posse: testamenti[a] autem factionem & in eo fundo in extraneos etiam heredes habiturum[b].

4 ¶ Iulius Agrippa primipilaris testamento suo cauit, ne vllo modo reliquias eius, & prædium suburbanũ, aut domum maiorem heres eius pignoraret, aut vllo modo alienaret. filia eius heres scripta heredem reliquit filiã suam neptem primipilaris, quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos instituit heredes. quæsitum est: an ea prædia extraneus heres haberet: an verò ad Iuliam dominam [c], quæ habuit patruum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent. respondi: cùm hoc nudum[d] præceptum[e] est: nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quo minùs ad heredes pertinerent[f].

5 ¶ Quindecim libertis: quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat: & adiecerat hæc verba: *sibíque eos habere possidere volo ea lege & condicione, ne quis eorũ partem suam vendere, donaréve, aliúdve quid facere alij velit. quod si aduersus ea quid factum erit, tũc eas portiones prædiúmve cum taberna ad rempublicam Tusculanorum pertinere volo.* quidam ex his libertis vendiderunt partes suas duobus conlibertis suis ex eodem[h] corpore. emptores autem defuncti Gaium Seium extraneum heredem reliquerunt. quæsitum est: partes, quæ venierunt, vtrùm ad Gaium Seium, an ad superstites collibertos suos, qui partes suas non vendiderunt, pertinerent. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, ad Gaium Seium pertinere[i]. Idem quæsiit, an partes venditæ ad rempublicam Tusculanorum pertinerent. respondi, non pertinere. *Claudius*: Quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respiciẽda est, sed emptorum, qui secundùm voluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix venundari. nec condicio exstitit dari fideicommissi[k] Tusculanis. 6 ¶ Fidei commisit eius, cui duo milia legauit, in hæc verba: *à te Petroni peto, vti ea duo milia solidorum reddas collegio*[l] *cuiusdam templi.* quæsitum est, cùm id collegiũ postea dissolutum [m] sit, vtrùm legatum ad Petronium pertineat, an verò apud herede n remanere debeat. respondit, Petronium iure petere: vtique si per eum non stetit, parêre defuncti voluntati.

7 ¶ Mater filios heredes scripserat, & adiecit: *prædia, quæ ad eos ex bonis meis peruentura sunt, nulla ex causa abalienent*[n] *sed conseruent successioni*[o] *suæ, déque ea re inuicem sibi cauerent.* ex his verbis quæsitum est, an prædia per fideicõmissum relicta videantur. respondit, nihil de fideicommisso proponi[p].

8 ¶ Ex parte dimidia heredi instituto, per preceptionem fundum legauit, & ab eo petit: *peto, vti velis coheredẽ tibi recipere in fundo Iuliano meo, quem hoc amplius te præcipere iussi, Clodium Verum nepotem meum, cognatum tuum.* quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeatur. respondit, deberi[q].

De fideicommisso, suo ad filios meos peruentura e. 1. De prædiis relictis quæ fideicommissarius voluit, & de verbo μάλιστα. 2. De reuocatione legati.

39. *Idem* lib. 20. Digestorum.

PAmphilo liberto *hoc amplius, quàm codicillis reliqui, dari volo cẽtum. scio*[r] *omnia quæ tibi Pamphile relinquo, ad filios meos peruentura: cum affectionem tuam circa eos benè perspectam habeo.* quæro, an verbis suprascriptis Pamphili fidei commisit, vt post mortem filiis defuncti cẽtum restituat. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri quidem, quantum ad verba testatoris pertinet, fideicommissum Pamphili, vt centum restitueret: sed cùm, sententiam [s] defuncti à liberto decipi, satis inhumanum est: centum ei relictos, filiis testatoris debere restitui: quia in simili specie & Imperator noster Diuus Marcus hoc constituit.

1 ¶ Propositum est, non habentẽ liberos nec cognatos, in discrimine[t] vitæ cõstitutum per infirmitatẽ, arcessitis[u]

a prohibitio alienationis heredi facta, donec vixerit, non impedit quo minùs testamento leget extraneo. ideóque prohibitus in vita alienare, non impeditur heredẽ scribere etiam extraneum *Alciatus*.

b Imò non est habiturus. Nam ratio prohibitæ alienationis etiam testamento alienationem comprehendit: dixit enim testator, *de nomine vestro nunquam exeat.* vide Bartol. Quinimò alienare prohibitus, in perpetuum etiã testamẽto alienare prohibetur. *l.114.§.15.ʒ.de leg.1.l.15.C.de secund. nupt. v. Conuenatium 3.quæst.14.*

c hinc notat Cuiacius *3.obs.18.in fin.* matronas dici etiã dominas, non respectu maritorum duntaxat (quomodo ipsi quoque mariti ab vxoribus domini appellãtur) sed etiam per se *adde l.19.§.1.ʒ.de annuis*: ea de re vide etiã Fornerium *1.select.11.*

d secus vbi nudum non est. *vt l.peto.§.fratre.ʒ.de legat.2.* Porrò nudum præceptũ hic est, quod nullã pœnæ adiectionem continet.

e Alienationis nuda prohibitio sine causa adiecta, alienationé non impedit.

f Cur ita? collige ex lege *62.ʒ.de adquir.rer.*

g Alij alienare prohibitus intelligitur prohibitus aliis omnibus alienare, præter coniũctos. Nam ad cõiunctos in eodé legato, non refertur, & inuicem videtur permissa alienatio. *facit l.voluntas.C.de fideicommiss.* repugnare tamen videtur ratio. *l.cùm hi.§.si vni.ʒ.de transact.*

h Cur pertinet? Prohibitus alienare partem suã, non videtur prohibitus alienare partẽ quam redemit. *Bart.* vide Bellonum *4.supputationum 12.*

i Ex eodem corpore liberti, an sunt liberti eodem testamento nominati? An einsdẽ patroni?

k reipublicæ Tusculanorum, Tusculanus fidei cuius cui duo millia solidorum legauerat, commisit in hæc verba, &c. *Hal.*

l Collegio legari potest. *l.20.ʒ.de reb.dub.l.2.l.3.C.de incertis personis.*

m An legata ad pias causas caduca, remanent apud grauatum? non videtur, cùm in alias causas æquè pias conuerti debeant *l.16.ʒ.de vsu & vsufr.v tamen hic Bart.*

n *vide l.67.ʒ.de verb.signif.*

o hæc formula diuersa est à *§.1.ʒ.eod.*

p dubitari. *Vigelius 32. Pandect.6.fol.703.* Quid: Dynus putat non esse hic fideicommissum ex verbis sed ex mente: Alij putant fideicommissum non esse inter heredes, sed inter eorum successores: Bartolus putat, nullo modo fideicommissum esse: cùm hic agatur de successore vniuersali. *adde l.sciendum.§.penult.ʒ.de ædilitio: l.sciendum, in fi.ʒ.de verb.signif.*

q Ad fideicommissum ita trahuntur verba institutionis ex re certa, si ad heredem institutum verba sint relata. *l.1.§.si ex fundo: l.ex fundo.l.ex facto.ʒ.de hered.inst.*

r Verba enũtiatiua ad grauatũ directa, dispositionẽ inducunt *Bart.*

s *v.l.7.in fi.ʒ.de supellectil.*

t Testari quisque potest, etiã in discrimine vitæ constitutus. *adde l.5.C.ad Trebel.*

u accersitis *Hal.* Porrò *arcessendi* verbũ, eo significatu accipitur *in l.dom.C.vbi causæ fiscales.* & ita apud Fest. quidã ita legũt. Nouerca dicitur quã quis liberis sublatis arcessẽdæ (malè legitur arcẽdæ. aliis augẽdæ) familię causa vxorẽ ducit.

s dando libertatem quæ ex lege Caninia danda erat nominatim, *l.88.§.* [illegible] *de leg.2.Cuiac.15.obs.14.*

t his verbis, post mortem heredis ædificium vernis [illegible] videtur, *l.5.ʒ.de auro.*

u Prohibitio hæc volo venire seu vendi, & volo [illegible] conditionalis est: perueniet enim fundus ad nominatum, si prævenditum fuerit aduersus prohibitionem testatoris. Ideóque in hac specie venditus fundus eius erit, qui tempore venditionis superstes fuerit.

x Nominum enim nuncupatio viriles partes ab initio fecit: & ideò, singulis ab initio, quasi diuisim, partes adscriptæ fuisse videntur, *l.41.§.9.ʒ.eod. l.7.ʒ.de legat.2.* & consequenter inter eos non est ius adcrescendi. *l.3.ʒ.de vsufruc.adcresc.l.16.in fin.ʒ.de leg.1.* ideò, inquam, inter eos non est ius adcrescendi, nisi adiecerit testator, donec ad vernas ædificium perueniat. *v.Cuiac.15.obs.4.*

y *vide Alciat hic.*

z *l.1.Cod.* [illegible] *itorem venditionem pignoris.*

a Alienatio interdicta filio quoad vixerit, nõ videtur ei interdicta in testamento.

amicis[a], Gaio Seio contubernali dixiſſe, quòd vellet[b] ei relinquere prædia, quæ nominaſſet: eáque dicta in teſtationem[c] Gaium Seium redegiſſe: etiã ipſo teſtatore[d] interrogato, an ea dixiſſet: & reſponſo[e] eius tali[f] *μάλιστα*, id eſt, *maximè*, inſerto. quæſitum eſt, an prædia, quæ deſtinata eſſent, ex cauſa fideicommiſſi ad Gaium Seium pertinerent. reſpondit, ſuper hoc ne dubitandum eſſe, quin fideicommiſſum valet.

2 ¶ Duas filias æquis ex partibus heredes fecerat: alteri fundum prælegauerat: & ab ea petierat, *vt ſorori ſuæ viginti daret:* ab eadem filia petit, vt *partem dimidiam fundi eidem ſorori reſtitueret.* quæſitum eſt, an viginti præſtari "non" deberent. reſpondi, non[g] eſſe præſtanda.

Si vt ſolus heres legitimus fideicommiſſo oneratus ex parte bonorum poſſeſſ. acceperit. 1. De iuſſo reſtituere hereditatem corpore aliquo retento.

40. *Idem* "libro viceſimoſeptimo Digeſtorum."

POſt emancipationem patris ſuſcepta, à patruo vt legitimo[h] herede petierat, *vt partem hereditatis auunculo ſuo daret, & agros duos*, ad vtrúmque autem vt proximũ cognatum ſucceſſio eius pertinuit per[i] bonorum poſſeſſionem. quæſitum eſt: cùm in parte hereditatis fideicommiſſum non conſtiterit, quàm ſuo iure per bonorum poſſeſſionem auunculus habiturus eſt: an nihilo minùs in partem agrorum cõſiſtat: vt Titius partes agrorum duas: id eſt vnam, quam ſuo iure per bonorum poſſeſſionem habeat, alteram verò partem ex cauſa fideicommiſſi petere debeat. reſpondit, poſſe petere. Idem quæſiit: ſi ab eodem patruo fideicommiſſum aliis quoque dederit: vtrùm in ſolidum, an verò pro parte ab eo pręſtanda[k] ſint. reſpondit, in ſolidum[l] præſtari.

1 ¶ Seiam ex dodrante, Mæuium ex quadrante inſtituit heredes. fidei Seiæ committit in hæc verba: *à te peto, tuæque fidei committo, quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit*[m], *reſtituas filio tuo retentis*[n] *tibi hortis meis*. quęſitum eſt cùm generali capite fideicommiſiſſet, quiſquis heres eſſet de omnibus vt præſtarent, quod cuique legaſſet, "præſtari fieríve iuſſiſſet:" an cùm dodrantem hereditatis reſtituerit, hortos in aſſem vindicare Seia debet. reſpondit, etiam coheredis fideicommiſſum videri, vt quadrantem, quem in his hortis haberet Seia[o], redderet.

De vindicatione prohibita. 1. De parte domus libertis legatæ, vni liberto legata. 2. De filiis patri legatis præter legatos vxori. 3. De re quibuſdam nominatim, deinde vni ex heredibus ſermone generali legata. 4. De pueris intra ſeptem annos ætatis legatis. 5. An, filiis legatis, nepotes debeantur 6. De fideicommiſſo, quidquid tibi poſſideo. 7. Si pater filiæ dotem reliquerit eámque rogauerit pati, vt filius & vxor ſtipulentur, deinde ipſe viuus dotem dederit. 8. De adoptione. 9. De agri plaga transcribenda, ita vt prætium hereditati inferatur, de euictione promittatur, & cautio præſtetur ne ea res ad certas perſonas perueniat. 10. De partu rei relictæ. 11. De patre naturali, qui, cum filiæ fideicommiſſum deberet, dotem pro ea dedit. 12. De fideicommiſſo reſtituto ante diem. 13. De rogato reſtituere cum volet. 14. De rogata reſtituere, à qua ſatis exigi vetuit.

41. *Idem* "libro vigeſimoſecundo Digeſtorum."

VXorem & filium communem heredes inſtituit: & vxoris fidei commiſit in hæc verba, *peto à te domina*[p] *vxor, ne ex fundo Titiano partẽ tibi vindices*[q]*: cum ſcias me vniuerſam emptionem eius fundi feciſſe: ſed beneficio affectionis & pietatis, quam tibi debui, eandem emptionem, cùm nummis meis comparaſſem, tecum communicaſſe.* quæſitum eſt, an eum fundum in ſolidum filij eſſe voluerit. reſpondit, eum, de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi voluiſſe, ac ſi vniuerſus hereditarius eſſet: vt pro[r] dimidia parte & vxor, & filius agrum vt hereditarium habeant.

1 ¶ In teſtamento ita ſcriptum fuit: *domum meam cum horto*[ſ] *applicito, libertis meis concedi volo.* & alio capite: *Fortunio liberto meo ex domu mea, quam libertis dedi, diætam*[t] *in qua habitabam, item cellarium*[u] *iunctum eidem diæta, ab herede meo concedi volo.* quæſitum eſt, an heres teſtatoris oneratus videatur in præſtando legato Fortunio, quamuis domus vniuerſa libertis ſit prælegata. reſpondit, non eſſe oneratum[x].

2 ¶ Codicillis confirmatis ita cauit: *omnibus autem libertis meis, & quos viuus, & quos his codicillis manumiſi, vel poſtea manumiſero: contubernales*[y] *ſuas, item filios, filias lego, niſi ſi quos quáſve ad vxorem meam teſtamento pertinere volui, vel ei nominatim legaui, legauero.* idem poſtea petiit ab heredibus ſuis, vt regionem Vmbriæ, "Tuſciæ," Piceno[z] coheredes vxori ſuæ reſtituerent cum omnibus, quæ ibi erũt, & mancipiis ruſticis, vel vrbanis, & actoribus, exceptis manumiſſis. quæſitum eſt: cùm Eros & Stichus ſerui in diem vitæ teſtatoris, in Vmbria, in Piceno actum adminiſtrauerint: ſint autem Damæ, quem teſtator viuus manumiſerat, filij naturales: vtrùm eidem Damæ ex verbis codicilli ab heredibus pręſtandi ſint: an verò ad Seiam vxorem ex verbis epiſtolæ pertineant. reſpondit, ex codicillis ad patrem eos naturalem pietatis intuitu[a] pertinere.

3 ¶ Feliciſſimo & Feliciſſimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legauit cum caſa[b]. & alio capite, Titio filio, quem ex parte quarta heredem ſcripſerat, prælegauerat in hæc verba: *tibi fili hoc amplius de medio ſumito legata mea, quæ mihi tam pater tuus præſens, quàm Cælius Iuſtus frater patris reliquerunt.* quęſitum eſt: cùm fundus Gargilianus teſtatrici à marito eius, id eſt, à patre Titij filij legatus ſit: cui fundus ex cauſa fideicommiſſi debeatur: vtrùm Titio filio tantùm, an Feliciſſimo & Feliciſſimæ, an tribus. reſpondit, non eſſe veriſimile, eam: quæ nihil aliud Feliciſſimo & Feliciſſimę, niſi hæc, "quæ" ſpecialiter, legauit: ad filium, cui & hereditatis ſuæ partẽ reliquit, legatum generali[c] ſermone transferre voluiſſe.

4 ¶ Teſtamento pueros[d] ita legauerat: *Publio Mæuio dominulo*[e] *meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis, dumtaxat intra annos ſeptem.* poſt annos complures, quàm fecit teſtamentum, moritur. quęſitum eſt, cuius ætatis Mæuio mancipia debantur: vtrúmne, quæ teſtamẽti facti tempore intra ſeptem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inueniantur. reſpondit, eam videri ætatem deſignatam, quæ eſſet, cùm[f] à teſtatore relinquerentur.

5 ¶ Concubinæ inter cætera his verbis legauerat: *Fundum in Appia cum villico ſuo, & cõtubernali eius, & filijs*[g]*: dari volo.* quæſitum eſt: an nepotes quoque villici, & contubernalis eius teſtator ad concubinam pertinere voluit. reſpondit, nihil proponi, cur non deberentur.

6 ¶ Legauerat per fideicommiſſum Mæuius ita, *& quidquid*[i] *in patria*[k] *Gadibus poſſideo.* quæſitum eſt, an ſi quam ſuburbanam adiacẽtem poſſeſſionem haberet, hæc quoque ex cauſa fideicommiſſi Mæuiis debeatur. reſpondit, poſſe[l] ad hanc quoque verborum ſignificationem extendi. Item quæſitum eſt: calendarij[m]. quod in patria ſua, vel intra[n] fines eius, defunctus exercuit: inſtrumenta in domo, quam in patria ſua habebat, reliquid: an id quoque Kalendarium propter verba ſuprà ſcripta Męuiis ex cauſa fideicommiſſi deberetur. reſpondit, non deberi[o]. Item quæſitum eſt: an pecunia: quæ in arca domi Gadibus inuenta eſſet, vel ex diuerſis nominibus exacta, & ibi depoſita[p]: ex fideicommiſſo debeatur. reſpondit, ſuprà[q] reſponſum.

7 ¶ Teſtamento, quo filium & vxorem heredes inſtituerat, filiæ per fideicommiſſum centum, cùm in familia nuberet, legauit: & adiecit ita: *Fidei tuæ, filia, committo: vt cùm in familia nubas*[r]*, & quotieſcumque nubes, patiaris ex dote tua, quam dabis, partem dimidiam ſtipulari fratrem tuum & Seiam matrem tuam pro partibus dimidijs dari ſibi, ſi in matrimonio eius, cui nubes, ſine diuortio facto, priuſquàm dos tua reddatur, eóve nomine ſatisfactum erit, morieris nullo filio filiáve ex eo relicto.* pater virginem filiam nuptum collocauit, eiúſque nomine dotem dedit[ſ]: & poſt diuortium eandem recepit: & alij in matrimonium cum dote dedit, & ſtipulatus eſt, eam "dotem" ſibi aut filiæ ſuæ reddi. manente filia in matrimonio ſecundo, mortuus eſt eodem teſtamento relicto. eique heredes

a id eſt, legatariis, *Duarenus*: Fornerius 2. *ſelect.* 12 tradit, legatarios in teſtamento teſtes eſſe poſſe. *arg. l.* 14. *ȷ. de rebus dubiis.* quod non placet Cuiacio 9. *obſeru.* ... *n ſi.*
b Verbum *velle*, in vltimis voluntatibus, & aliis actionibus habentibus dependentiam de futuro, inducit diſpoſitionem: ſecus in his quæ incontinenti debent perfici *Bartolus.* quod Caſtrenſi & Iaſoni diſplicet, in *lege cunctos populos, Cod. de ſumma Trinitate.* cùm quid quid teſtamento vel inter viuos dicitur, diſpoſitionem inducat, ſi animo perpenſo ac deliberato dicatur, *l.* 8. *ȷ. de iure delib.*
c hinc collige, ſignatoribus teſtamenti rectè legari *l.* 22. *Cod. de teſt.*
d Teſtamẽtum fieri poteſt ſtipulatione interpoſita.
e vide Iaſonem in *l. cunctos populos. Cod. de ſumma Trinitate.*
f addeʼ *l.* 1. §. 2. *ȷ. de verborum obligationib. l.* 12. *Cod. de fideiuſſoribus.* §. 1. *inſtit. de verborum obligationibus.*
g legato reuocato, onus legati reuocatum intelligitur. *facit l. alteri ȷ. de adim. legat.*
h An emancipatione tollitur ius legitimum? tollitur iure nouo. §. *vltimo. Inſtit. de legit. agnat. ſucceſ. l. lege. Cod. de legit. hered.*
i & ita iure prætorio: non iure fideicommiſſi.
k Quid: à quo præſtanda ſunt hic fideicommiſſa? An à patruo, q ſoluere grauatus videtur *ȷ. eodẽ*? An ab auunculus? vide Bartolum hic.
l Imò, partem, *lege* 19. *in fine, ſuprà de iure codicill. l.* 79. §. 29. *ȷ. de leg.* 2.
m *vide l.* 57. *ȷ. ad Senatuſconſ. Trebell.*
n Retinere corpus hereditariũ aliquod iuſſus, pro parte ſua retentionem: pro parte coheredũ etiam petitionem habet.
o Seiæ redderet. Ita emendat Antonius *Faber.* 1. *Coniectur.* 14.
p quo ſenſu vxores dominæ dicerentur, vide Fornerium 1. *ſelect.* 11. *Cuiacium* 3 *obſ.* 18. *in fin. adde l.* 38. §. 4. *ȷ. eod. l.* 19. §. 1. *ȷ. de annuis.*
q *adde l.* 6. *Cod ſi quis alteri vel ſibi.*
r his verbis deficientibus, vxor dimidium fundi haberet ex emptione, & aliud dimidium diuideret cum filio. *arg. l.* 22. *in fi. ȷ. de peculio.*
ſ De hortis & habitationibus veterum, in hortis dixi *ad leg.* 66. §. *primo, ȷ. de donat. inter virum.*
t Diætæ, habitationes voluptuariæ in hortis, *vt hic. & dicta l.* 66. *l.* 43. §. *primo, ȷ. de legatis* 1.
u ¶ *vide l.* 24. *ȷ. de manumiſſ. teſtam.*

x Cur ita? quia non eſt veriſimile teſtatorẽ voluiſſe grauare heredem duplici pręſtatione *Bal.*
y id eſt, vxores ſeruas §. 5. *ȷ. eodẽ. vide l.* 12. §. 7. §. 43. *ȷ. de inſtruct.*: Inter ſeruos nõ eſt connubium, ſed cõtubernium, *l.* 3. *Cod. de inceſtu.* *Interim.* nota Vxores & filios parentibus legari poſſe.
z in Piceno coheredi vxori *Haloand.*
a *l.* 102. *ȷ. de condit. & demonſtra.* Nec enim veriſimile eſt teſtatorem voluiſſe duram ſeparationem iniungere, §. 5. *ȷ. eodem. l.* 11. *Cod. comm. vtriuſque iudicij. adde l.* 6. 7. 8. *ȷ. de pign. l.* 71. §. 3. *in fine, ȷ. de leg.* 1. *l.* 2. *Cod. de patribus qui filios diſtrax. l.* 3. *ȷ. de liberali cauſa.* An quia legatum vxoris magis generale eſt quàm libertorum, ideo generi per ſpeciem derogatur. An quia vxori hìc nominatim non relinquitur ſed generaliter.
b Caſa quid. dixi *ad l. penult. ȷ. de vſufr.*
c Generi per ſpeciem derogatur, *l.* 99. *in fin. ȷ. eod. l.* 80. *ȷ. de reg. iur.*
d Pueri appellatione ætatẽ puerilem demõſtramus *l.* 204. *in fi. ȷ. de verb. ſignif.*
e ſic Marculus, à Marco dicitur apud Feſtum.
f Legati mancipij æſtimatio à tempore facti teſtamẽti, nõ mortis teſtatoris dicitur. *v. quæ notaui ad l.* 3. *in verbo deteriorem in fi. ȷ. de reb. credit.*
g Filiorum legatorum appellatione, veniunt nepotes.
h Quid verò ꝑponitur, vt nepotes debeantur? fortè vt euitetur dura nepotum à parentibus ſeparatio. *v.* §. 2. *ȷ. eod.*
i vox generalis.
k In patria ſeu vrbe noſtra eſſe ea poſſeſſio videtur, quæ vrbi adiacet. *adde l.* 12. *in fi. ȷ. de ſupellectili.*
l Patriæ appellatione, etiam ſuburbia continentur. Ita ... quod in patria habet, legat id omne quod in vrbe ſua & eius ſuburbiis poſſidet.
m Qui legat *quidquid in patria ſua poſſidet.* Calendarium quod in patria eiúſue finibus, habet non legat.
n Qui legat, *ad quod in patria ſua poſſidet*, non id tantùm legat quod in patria ſua poſſidet, ſed id omne quod intra patriæ fines eius eſt. *Patria* verbum finibus propriis ac ſuis etiam terminamus.
o Cur ita? vel ideo quòd in generali legato non continentur nomina debitorum *l.* 86. *ȷ. de leg.* 2.
p *ſub.* ad tempus non perpetuò. *l. ſi chorus.* §. 1. *l. fundus ȷ. eod. l. ſi vxori* 39. §. *cùm ita.* 1. *ȷ. de auro: l.* 32. *ȷ. de pignorib. l.* 7. *ȷ. in quib. cauſis pignus tacitè.*
q i. in caſu proximo *d. l.* 86. At quis ille eſt? *Legato eorum quæ in patria noſtra habemus* non contineri Calendaria: non contineri pecunias quoque ad tẽpus ibi depoſitas.
r nubes *Hal.*
ſ & ita ademiſſe legatum ei cenſetur. *arg. l.* 11. *Cod. de legatis.*

exſtiterunt

exſtiterunt filius & vxor: poſtea marito defuncto, puella, dote recepta, nupſit alij, præſentibus[a] & conſentientibus fratre & matre, quæ etiam dotẽ eius auxit. & [b] neuter eorum ſtipulati ſunt dotem. mox matri filius & filia heredes exſtiterunt, deinde in matrimonio filia deceſſit, marito herede relicto, quæſitum eſt: cùm puella non ex cauſa legati pecuniam in dotem ab heredibus patris acceperat, ſed mortuo ſecundo marito mater familias facta dotem recuperauerat: an heres eius ex cauſa fideicommiſſi fratri defunctæ teneatur in eam pecuniam, quam percipere poſſet, ſi dotem ſtipulatus eſſet. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur non teneri.

8 ¶ "Eius' heres, vel legatarius rogatus eſt, *vt quendam*[c] *adoptet* his verbis adiectis, *ſi aliàs fecerit, exheres eſto*: vel, *perdat legatum*. quæſitum eſt, ſi non adoptauerit, an "ei, qui adoptatus non eſt," actio quædam ex fideicommiſſo competit. reſpondit, fideicommiſſum, quo quis rogatur, vt adoptet, ratum non[d] eſſe.

9 ¶ *Agri plagam*[e], *quæ eſt in regione illa, Mæuiis, Publio & Gaio transcribi*[f] *volo, pretio facto viri boni arbitratu, & hereditati illato, duplæ euictione expromiſſa reliquis heredibus ita vt ſub pœna centum promittant, eam agri plagam partémve eius ad Seiam poſterósve eius non peruenturam quaqua ratione.* quæſitum eſt, an legatum valeat, cùm Publius emere velit, Gaius nolit. reſpondit, eum qui fideicommiſſum præſtari ſibi velit, poſſe[g] partem[h] dimidiam eius agri, qui legatus eſt, petere, quamuis alter perſequi nolit. Item quæſitum eſt: cautio, quæ interponi debeat ſecundùm voluntatem, pro quota parte cuique heredum præſtanda ſit. reſpondit, pro ea portione, quæ ex fideicommiſſo præſtatur.

10 ¶ Sorori legauit homines, quos nominauit teſtamento, eiúſque fidei commiſit, vt eadem mancipia filiis ſuis, cùm obiret, reſtitueret. quæſitum eſt, adgnata ex his an defuncti filij heredibus reſtituenda ſint poſt mortem legatariæ, an remaneat ad [i] heredes eius. reſpondit, "ea," quæ poſtea adgnata eſſent, verbis fideicommiſſi non[k] contineri.

11 ¶ Pater naturalis filiæ ſuæ, ex teſtamento mariti eius, fideicommiſſi debitor: cùm ea mulier alij nuberet: non mandatu mulieris, dotem marito eius dedit, & ſibi reddi eam ſtipulatus eſt, ſi ſine liberis filia moreretur. mulier filiam ſuſcepit. quæſitum eſt, an fideicommiſſum à patre exigere poſſit. reſpondit, ſi nec[l] ratam habuiſſet dotem datam, ſupereſſe fideicommiſſi petitionem. Idem quæſiit, an, ſi pater acceptò facere ſtipulationem velit, mulieri perſecutio fideicommiſſorum deneganda ſit. reſpondit, ſuprà reſponſum. eúmque patrem, de quo quæreretur, ſi ita dediſſet, vt mulier ratum haberet, poſſe condicere.

12 ¶ Seium maritum ſcripſit heredem: eíque ſubſtituit Appiam alumnam: fideíque heredis commiſit, vt poſt mortem ſuam hereditatem eidem alumnę reſtitueret, aut, ſi quid antè contigiſſet[m] alumnę, tunc Valeriano fratris filio reſtitueret eandem hereditatem. quæſitum eſt: ſi Seius viuus, quidquid ad eum ex hereditate perueniſſet, alumnæ reſtituiſſet: an ſecundùm voluntatem defunctæ id feciſſe videretur: præſertim cùm hæc eidem ſubſtituta eſſet. reſpondit: ſi viuo[n] Seio Appia deceſſiſſet, nõ eſſe liberatum à fideicommiſſo Valeriano relicto.

13 ¶ Scæuola reſpondit: Cùm heres ſcriptus rogatus eſſet, cùm[o] volet, alij reſtituere hereditatem: interim nõ eſt compellendus ad fideicommiſſum. *Claudius*: Poſt[p] mortem "enim" vtique creditur datum.

14 ¶ Heredis ſcripti fideicommiſerat, vt Seiæ vniuerſam reſtitueret hereditatem: & vxoris fidei commiſit in hæc verba: *A te Seia peto, vt quidquid ad te ex hereditate mea peruenerit, exceptis his, "ſi" qua tibi ſupra legaui, reliquum omne reddas, reſtituas Mæuiæ infanti dulciſsimæ. A qua Seia ſatis*[q] *exigi veto: cum ſciam, eam potius rem aucturam, quàm detrimento futuram.* quæſitũ eſt, an ſtatim [r] Mæuia fideicommiſſum à Seia petere poſſit. reſpondit, nihil proponi cur non poſſit[ſ].

De ſumptibus in monumentum extruendum.

42. *Idem* "libro 33. Digeſtorum."

TItius heredes inſtituit Seiam vxorem ex parte duodecima, Mæuiam ex reliquis partibus: & de monumento, quod ſibi exſtrui volebat, ita cauit: *corpus meum vxori meæ volo tradi ſepeliendum in fundo illo, & monumentum exſtrui vſque ad quadrigentos aureos.* quæro: cùm in duodecima parte non amplius, quàm centum quinquaginta aurei, ex bonis mariti ad vxorem perueniant: an hac ſcriptura ab ea ſola monumentum ſibi teſtator exſtrui voluerit. reſpondi, ab vtraque [t] herede monumentum pro hereditatis portionibus inſtruendum [u].

a Præſenti & cõſentienti non fit iniuria.
b Ex legato repudiato, nihil peti poteſt.
c *l.11.ſ.de condit. inſtit.*
d Imò, eſt ratũ, *l.ſi cui.ſ.de condit. & demonſtration.* Quid: valétne onus adoptandi, licèt petitionem fideicomiſſi non inducat ei quem iuſſit teſtator adoptare? An potiùs nullo modo valet id onus, tãquam contra bonos mores? An *d.l.ſi cui* agitur de emãcipando: hîc de adoptando? *adde l.ſi quis in teſtamento.ſ.de condit. inſtit. l.filiumfamiliàs.§.ſecundùm vulgarẽ.ſ.de legat.1.*
e regionem, tractum.
f id eſt, in eos tranſferri: ducta locutione ex eo quòd veteres in foro, & de menſæ ſcriptura magis quàm ex arca, domóque pecuniam numerabant: nã quòd argentarius Titio acceptũ ferret, Titiíque nomen expũgeret, tranſcribere dicebatur: hæc vox etiam repetitur *in l.13.ſ.ad Velleianm. l.12.ſ.de præſcriptis.l.14.in fi.Cod.de ſacroſancta eccleſ.*
g Imò, non poteſt, *l.64.ſ.de contrah. emptione.*
h *l.81.§.1.ſ.de legat.1.*
i *Ad*, pro *apud*, *vt l.1.ſ.apud eum à quo appellatur: l.7.ſ.de incendio*: vt apud pro ad *l.43.ſ.familiæ.*
k *l.14.§.1.verſic. Paulus reſpondit in fin.ſ.de vſuris.*
l Pater naturalis dotando filiam, magis compenſandi, quàm donandi animum habuiſſe videtur: ſecus in legitimo, *l.vlt.Cod.de dot.promiſſ.* hinc colligitur, Patrem naturalem non cogi filias dotare. *vide quæ notaui ad leg.19.ſ.de ritu nuptiarum.* Quod Paleotus *tractatu de ſpuriis c.49.numero 5.* negat pertinere ad patrẽ naturalem, qui multa filiæ bona habeat. vide Cãpegium *tractatu de dote. parte 1. quæſt.17.*
m *vide l.162.ſ.de verb ſignif.*
n *l.114.§.11.in fi.ſ.de legat 1.* o *l.11.§.6.ſ.eod.* p Reſtituere, *cùm volet*, rogatus, poſt mortem ſuam reſtituere rogatus intelligitur. In vltimis voluntatibus moriendo quis velle videtur, *vt hîc.* Imò moriendo videtur nolle. *l.centum.§.ſi ita ſtipulatus.ſ.de verb.oblig.* Aliud in contractibus: aliud in vltimis voluntatibus. q ſatis exigi qui vetat, fideicommiſſi diem non differt. r Fideicommiſſum purè relictum, ſtatim peti poteſt. ſ ſtatim ſc. Imò, ſtatim peti non debet, ſed poſt mortem matris. *arg.l.75.ſ.ad Trebell.* t ¶Imò ab ea tantùm, cui ſepulturæ cura commiſſa eſt. poteſt enim vel vnum tantùm heredum teſtator onerare. *l.cùm ab vno.ſ.de legat.2.* poteſt, ſi vult: ſed hîc in dubio præſumitur cura ſepulturæ vni tantùm iniecta: cæteros ſumptus ex æquo ab heredibus faciendos eſſe voluiſſe. quod etiam colligitur ex quantitatẽ relicti.
u quo nomine coheres à coherede cogi poteſt actione familiæ, vel præſcriptis in factum *l.18.§.2.ſ.familiæ.* ab extraneo non poteſt, ſed à Pontificibus. *l.50.in fi.ſ.de heredítat. petitul. l.8.ſ.de religioſis l.vltim.ſ.de mortuo inferendo. l.28. Cod. de epiſcopis* vel à prætore, *l.14.§.2.ſ.de religioſis.*

De quantitate dotis legatæ, arbitrio boni viri conſtituendæ.

43. *Celſus* 'libro 15. Digeſtorum."

SI filiæ pater dotem arbitratu tutorum dari iuſſiſſet: Tubero perinde hoc habendum ait, ac ſi viri boni arbitratu legatum ſit. Labeo quærit, quemadmomodum apparet, quantam dotem cuiuſque filię boni viri arbitratu conſtitui oporteat. ait, id non † eſſe difficile ex dignitate[x]. ex facultatibus, ex numero liberorum teſtamentũ facientis æſtimare.

De fundo legato, cum his qui ibi erunt.

44. *Pomponius* "libro ſecundo ad Sabinum.'

SI fundus legatus ſit *cum his, quæ ibi*[y] *erunt*, quę ad tempus[z] ibi ſunt, non videntur legata. & ideo[a] pecuniæ quæ fœnerandi cauſà ibi fuerunt, non ſunt legatæ.

De vxoris cauſa emptis vel paratis.

45. *Vlpianus* 'libro 22. ad Sabinum."

HOc legatum, *vxoris*[b] *cauſa*[c] *parata*[d], generale eſt: & continet tam veſtem, quàm argentum, aurum, ornamenta, cæteráque, quæ vxoris gratiâ parãtur. Sed quæ videantur vxoris cauſà parari? Sabinus libris ad Vitelliũ ita ſcripſit: Quod[e] in vſu frequentiſſimè verſatur, vt in legatis vxoris adiiciatur, quòd eius cauſa parata ſint: hãc interpretationem obtinuit, quod magis vxoris "cauſa," quàm[f] communis promiſcuíque vſus cauſâ paratum foret. neque intereſſe viſum eſt, ante[g] ductam vxorem id paterfamiliàs parauiſſet, an poſtea: an etiam ex his rebus, quibus ipſe vti ſoleret, vxori aliquid adſignauiſſet: dum id mulieris vſibus propriè adtributum eſſet.

46. *Paulus* "libro ſecundo ad Vitellium.'

EA tamen adiectio legatum aliàs exiguius, aliàs pleniùs efficiat[h]. augetur, cùm ſic[i] ſcriptum eſt *quæque eius cauſa parata ſunt.* id enim ſignificat, & ſi quid præter ea, quæ dicta ſunt, eius cauſa paratum eſt. minuitur, detracta coniunctione: quia ex omnibus ſuprà comprehenſis ea ſola definiuntur, quæ eius cauſâ parata ſunt.

47. *Vlpianus* "libro 22. ad Sabinum."

SI quid earum rerum antè[k], comparauit, quàm vxorem duxit: ſi id ei, vt vteretur, tradidit: perindè eſt, quaſi poſtea parauiſſet. ex eo autem legato ea pertinent ad vxorem, quæ eius cauſâ empta, comparata, quæque retenta ſunt. in quibus etiam quæ prioris vxoris, quæque filiæ, neptis, vel nurus fuerunt, continentur.

1 ¶ Inter emptum[l] & paratum quid intereſt, quæritur. & reſponſum eſt, in empto paratum ineſſe[m], in parato non continuò emptum contineri. veluti ſi quis, quæ prioris vxoris cauſâ emiſſet, poſteriori vxori tradidiſſet: eas res eum poſterioris vxoris cauſâ parauiſſe, non emiſſe, conſtat. ideóque quamuis maritus poſterioris vxoris cauſa nihil emerit: tamen tradendo, quæ prior habuerit, eius cauſâ parata ſunt: & ſi ei adſignata[n] non ſunt, legato cedunt. at quæ prioris vxoris cauſâ parata ſunt, ita poſteriori debentur, ſi ei adſignata ſint. quia non eſt ita de poſteriore vxore cogitatum, cùm compararentur.

† Imò, difficilè eſt, *l.1.Cod.de dotis promiſſ. adde l.cùm poſt.§.gener.ſ.de iure dot.*
x *v.l.60.l.69.§.4.ſ.de iure dot. l.25.Cod.de nupt. l.9.C.de adminiſtr. tut.*
y Eſſe, alicubi, ea intelliguntur, quæ ibidem ſunt perpetuò nõ ad tempus.
z vel caſu, *l.67. l.68.in fin. l.84.in fin.ſ.eod. l.3.§.3.ſ.heredib. inſti. l.32.§.2.ſ.de vſu & vſufr.*
a *His quæ ibi erunt* legatis, pecunia fœnerandi cauſa non intelligitur legata, *vt hic.* Cur ita? quæ fœnerandi cauſa alicubi pecunia eſt, ad tempus eſt, non perpetuò. modo ibi eſt, modò nõ eſt. Hoc autem legato, *quæ ibi erunt*, legata intelligũtur quæ perpetuò ibi ſunt non ad tempus, verbi τοῦ εἶναι, ea natura eſt, vt res momẽtarias, fluxas ac minimè manẽtes nõ innuat. adde quæ ſcripſi *ad l.41.§.6.in fine ſ.eod.*
b *Synopſis Baſilic.44.Tit.3.c.49.*
c *l.47.ſ.eod. l.13.ſ.de auro.*
d Paratorum, vxoris cauſa, voce intelligitur id omne quod eius cauſa paratũ eſt: putà continetur, veſtis, argẽtum, aurum, ornamẽta, cæteráq; quæ vxoris gratia parari ſolent.
e Parata alicuius cauſa ea videntur, quæ ad eius vſum proprium ſunt deſtinata: non quæ ad vſum communem eius & alterius.
f *l.10.ſ.de auro.*
g *l.47.in pr.*
h *al.* efficit.
i *d.l.10.verſ.ſed quod Quintus.ſ.de auro.* Pone ita legatum: *Veſtem, aurum, argentum, quæ vxoris cauſa parata ſunt do lego.* Relatiuũ *quæ* ea tantùm demonſtrat quæ nominatim ſunt expreſſa. At cùm ita lego, *Veſtem, aurum, argentum, quæque vxoris cauſa parata ſunt do, lego*: legatum in hac ſpecie augetur. Nec enim veſtis aurum & argentum tantùm debetur, ſed alia, quæcunque vxoris cauſa parata fuerint. Tanti intereſt, relatiuo *quæ* adiiciatur coniũctio *que*, an non adiiciatur. priore enim caſu exiguius eſt legatum: vberius poſteriore.
k *vide l.45.in* [illegible] *ſ.eod.* l *l.49.§.3.ſ.eod.*
m Imò non ineſt: Nam qui legat empta, non legat parata *l.49.§.3.ſ.eod.*
n i. tradita: Adſignare & tradere idem eſt, *l.19.ſ.de auro. l.22.ſ.de manumiſſ.teſt.* *Plinius* 10. *Epiſt. vide Cuiac.12.obſ.8.in fin.*

48. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

NAm ne id quidem, quod traditum est, si postea adéptum sit, legato cedet.

4. De concubinæ. 5. Vel uxoris. 7. Vel filij filiæve vel servi servæue causa paratis.

49. *Vlpianus* "lib. 22. ad Sabinum."

ITem legato continentur mancipia: putà lecticarij[a], qui solam matremfamiliàs portabant. item iumenta, vel lectica[b], vel sella, vel burdones[c]. item mancipia alia: puellæ fortassis. quas sibi comatas[d] mulieres exornant.

1 ¶ Sed & si fortè virilia ei quædam donauerit, quodammodo eius causa parata videbuntur.

2 ¶ Proinde si quædam promiscui vsus sint, solitus tamen fuerit ab ea quasi vsum mutuari: dicendum erit, ipsius causa videri parata.

3 ¶ Item interest[e]: *ipsius causa parata*[f], sint ei legata: an *ipsius causa empta.* paratis enim omnia continentur, quæ ipsius vsibus fuerunt destinata[g]. empta verò ea sola, quæ propter eam empta fecit maritus. vnde non[h] continebũtur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinauit. vtroque autem legato, continebũtur, & quæ maritus emi mandauerat, vel quæ emerat, necdum autem ei adsignauerat, adsignaturus si vixisset.

4 ¶ Parui autem refert, vxori, an concubinæ quis leges, quæ *eius causâ empta parata sunt.* sanè enim, nisi[i] dignitate[k], nihil interest.

5 ¶ Si vxori aurum, *quod eius causâ paratum est,* legatũ sit: & postea sit conflatum[l], materia tamen maneat: ea ei debetur.

6 ¶ Sed vt legatum valeat, mortis tempore vxorem esse debere, Proculus scripsit. & verum est. * separatio[m] enim dissoluit legatum.

7 ¶ Hoc legatum & filio & filiæ relinqui potest, *Quæ eius gratia parata*[n] *sunt:* & seruo seruæque. & continebuntur, quæ ipsi sunt adtributa[o], vel destinata[p].

De legato, cùm in suam tutelam peruenerit. 4. Vel cùm sui iuris fuerit factus. 5. Vel cum ad pubertatem peruenerit. 6. Vel cum suæ ætatis: vel legitimæ: vel iustæ, vel maturæ factus sit: vel, cum adoleuerit.

50. *Idem* "libro 23. ad Sabinum."

CVm filiofamiliàs ita legatur, *Cum is in*[q] *tutelam suam*[r] *peruenerit:* pubertatis tempus significatur. Et sanè si impuberi[s] filiofamiliàs legatum sit: plerumque sentiendũ est, quod Sabinus ait, vt non & paterfamiliàs fiat, sed vt pubes. Cæterùm si mater quæ suspectam habuit mariti, à quo diuorterat, vitam, filio suo, quamuis impuberi leget: non videtur sensisse de eo tempore, quo pubes est: sed eo, quo & pubes, & paterfamiliàs est. Nam & si pubes fuit: multò magis dicemus, de patrefamiliàs eam sensisse: ac si dixisset, *In suam tutelam & in suam potestatem.*

1 ¶ Quod si quis patrifamiliàs impuberi leget, cùm suæ tutelæ sit: de pubertate sensit. Interdum & de viginti quinque annis, si mens testantis appareat. Nam si iam puberi, minori tamen vigintiquinque annis legauit: proculdubio anni vigintiquinque erunt præstituti.

2 ¶ Item si furioso[t], vel prodigo, vel ei, cui prætor ex causa curatorem dedit, ita sit legatum: puto, & de eo sensum casu, quo curæ, & tutelæ liberetur.

3 ¶ Ex his & huiusmodi apparet, volũtatis quæstionem Sabinum interpretatum. Et vtique non dubitaret: si puberi, & multò magis maiori vigintiquinque annis ita sit legatum: de sua potestate testatorem sensisse.

4 ¶ Sic autem hæc scriptura varia est, & voluntatis habet quæstionem: vt illa quoque, si quis ita scripserit, *Cum sui iuris fuerit factus*: nam aliter aliàs accipiatur[u]. & plerumque[x] potestatis liberationem cõtinet, plerumque pubertatem, vel vicesimumquintum annum.

5 ¶ Ego quidem, & si quis iam puberi, minori tamen vigintiquinque annis sic legauerit, *Cum ad pubertatem peruenerit*: puto, de ætate[y] eum sensisse, quæ caret[z] in integrum restitutione.

a Sellis & lecticis honestiores fœminæ vehebantur. quarum vsus probrosis fœminis interdictus à Domitiano, teste Suetonio & Dione 58. Senecà de remediis fort. Apuleio 11. *Metamorph.* vnde Tertullianus, pessum ire pudicitiam quærebatur, quòd stolis sellisq; de auratis, in publico mulieres versarentur, quò facies de plano posset perspici. adde quæ scripsi de veste matronorum & meretricum *ad l.15. §. 15. ȷ. de iniur.* & de sella gestatoria, *ad l.7. ȝ. de servit. rustic. præd. §. 7. Theophil. de iure natural.*

b de qua vide *l. 7. ȝ. de servitutib. rust.*

c i. mulos. eodé namque sensu *ad l. 62. ȷ. eod.* Græci scribunt, τῶ λεγάτῳ τῶν φερνῶν καὶ οἱ μῦλαι συνέχονται. (*Synopsis Basilic. 44. Titul. 3 c. 58.* legit κορδονίων) Hieronymus in *translatione 2. Regum,* vt tollam onus duorum burdonum. Burdones etiam manui & burici vocantur. *vide Cuiac. 10. obs. 16. in pr.* Pessimè Accursius hìc exposuit, baculos quibus effertur domina: eósue qui dominã portabant.

d queis sibi comas mulieres. *Cuiac. ibidem.* Hæ sunt quæ cinifliones dicuntur, ornatrices. *vide l. 65. §. 3. ȷ. eod.*

e Generis legato, species omnes continétur: speciei verò, nõ continetur alia species sub eodé genere posita.

f inter paratum & emptũ interest. *v. l. 47. §. 1. ȝ. eod.*

g Imò destinata ad vsum non videntur contineri: cùm non habeantur pro traditis. *l. cætera in fin. l. sequent. ȝ. de legat. 1.*

h Imò empti nomine continetur paratum. *l. 47. §. 1. ȝ eod.*

i Vxor à concubina non differt nisi dignitate, *vt hic.* Quid ita? Vtraque coniunctio iure ciuili comprobatur. *l. 1. ȝ. de concubin. Nouell. quibus modis naturales. §. 1.*

k Nomine matrisfamiliàs quálibet honestam mulierem intelligimus, *l. 41. in fi. ȝ. de ritu. l. 3. in fi. ȷ. de liber. exhib. l. 46. in fi. ȷ. de verborum signif. l. 29. Cod. de adulteris. adde l. 67. §. 10. ȝ. de legat. 2. vide Cuiacium 3. obseruat. 18.*

l *l. 44. §. 2. ȝ. de leg. 1.* m *l. 13. ȷ. de auro.*

n Parati verbo adtributa & destinata continentur.

o Adtributa à destinatis distinguuntur.

p Destinata dicuntur quæ parata.

q In tutelam suam venisse, nihil aliud quàm pubertatis tempus, attigisse: idue tempus, quo quis alterius tutelam euadens, suam subire videtur.

r *l. vlt. ȝ. de iure deliberandi: instit de pupillari.*

s Impuberi filiofamiliàs relictum, cùm primùm pubes factus fuerit non debebitur, licèt nõ [illegible] sit paterfamiliàs.

6 ¶ Idem & si "quis," *Cum suæ ætatis fuerit factus:* vel, *legitimæ ætatis*: vtrùm de pubertate, an de vigintiquinque annis sensum "sit," disputari de voluntate potest. non minùs quàm si ita adscripserit, *Cum iustæ*[a] *ætatis* "*sit*" *factus:* vel, *cum maturæ ætatis:* vel, *cum adoleuerit.*

De legato cum in tutelam suam peruenerit.

51. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

SI filiæfamiliàs ita legatum sit, *Cũ in tutelam*[b] *suam peruenerit:* tunc debebitur, cùm viripotens[c] facta fuerit.

52. *Vlpianus* "libro 24. ad Sabinum."

LIbrorum appellatione continentur omnia volumina[d]: siue in charta, siue in membrana sint, siue in quauis alia materia. sed & si in philyra[e], aut "in" tilia, (vt nõnulli conficiunt) aut in quo alio corio: idem erit dicendum. Quòd si in codicibus sint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis: an debeantur, videamus. & Gaius Cassius scribit, deberi & membranas libris legatis. consequenter igitur cætera quoque debebuntur, si non aduersatur voluntas testatoris.

1 ¶ Si cui centum libri sint legati: centum volumina[f] ei dabimus: non centum, quæ quis ingenio suo metitus est, cui ad libri scripturam sufficerent. vtputa cùm haberet Homerum totum in vno volumine: non quadraginta octo libros computamus: sed vnum Homeri volumen pro libro accipiendum est.

2 ¶ Si Homeri corpus[g] sit legatum, & non sit plenũ: quantæcunque partes[h] hodie inueniantur[i] debentur.

3 ¶ Libris autem legatis bibliothecas[k] non contineri Sabinus scribit. idem & Cassius. ait enim, membranas, quæ scriptæ sint, contineri. deinde adiecit, neque armaria, neque scrinia, neque cætera, in quibus libri conduntur, deberi.

4 ¶ Quod tamen Cassius de membranis puris scripsit, verum est. nam nec chartæ puræ "debentur," libris legatis: nec chartis[l] legatis, libri debebuntur. nisi fortè & hîc nos vrserit voluntas[m]. vtputa si quis fortè chartas sic reliquerit, *Chartas meas vniuersas:* qui nihil aliud, quàm libros, habebat: studiosus studioso. nemo enim dubitabit, libros deberi. nam & in vsu plerique libros chartas appellant. Quid ergo, si quis chartas legauerit puras? membranæ non continebuntur: neque cæteræ adscribendum materiæ: sed nec cœpti[n] scribi libri.

5 ¶ Vnde non malè quæritur, si libri legati sint, an contineantur nondum perscripti. & non puto contineri. non magis quàm vestis appellatione, nondum detexta[o] continetur. sed perscripti libri nondũ malleati[p] vel ornati cõtinebuntur. proinde & nondũ conglutinati, vel emendati continebuntur. sed & membranæ nondum consutæ continebuntur.

6 ¶ Chartis legatis, neque papyrum ad chartas paratum, neque chartæ nondum perfectæ continebuntur.

7 ¶ Sed si bibliothecam legauerit: vtrùm armarium[q] solum, vel armaria "cõtinebuntur:" an verò libri quoque contineantur, quæritur. & eleganter Nerua ait, interesse "id," quod testator senserit. nam &[r] locum significari bibliothecam eo, aliàs armarium, "(sicuti dicimus, eboreã bibliothecam emit) "aliàs libros," sicuti dicimus, bibliothecam emisse." Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non sequi: non per omnia verum est. nam interdum armaria quoque debentur, quæ plerique bibliothecas appellant. planè si mihi proponas adhærentia[s] esse membro[t] armaria, vel adfixa: sine dubio nõ debebuntur, cùm ædificij portio sint.

8 ¶ Quod in bibliotheca tractauimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca[u] legata tractat. & ait, anulos quoque contineri: non solùm thecam, quę anulorum causa parata sit. hoc autem ex eo cõiectat: quòd ita proponitur quis legasse, *Dactyliothecam meam, & si quos præterea anulos habeo.* & ita Labeonem quoque existimasse air.

t *lege antepenult. Cod. de curat. furiosi.*

u *al.* accipitur.

x sui iuris dicũtur, qui vel potestate liberati, qui puberes, qui XXV. annum attigerunt.

y de ea ætate. *Hal.*

z nec enim sufficit ad veniam impetrandam ętatis allegatio, *l. vlt. Cod. de his qui ven. ætat.*

a ¶ Ætates hîc tres enumerãtur, Iusta, matura, adolescens. & paulò antè, sua ætas, legitima.

b id est, tutelæ finem.

c *l. 5. §. 2. ȷ. quibus ex caus. in possess. eatur.*

d Ideo dicta sũt volumina, quòd veteres volumina, in cilyndri modum complicare solebãt. *vide Paul. 3. sent. 6. §. 87.*

e foliis chartæ non colligatis. 13. *Plin. 15. 16. cap. 26. 10. cap. 3.* de philyra & tilia vide Cottam *in memoralib. in voce Librorum.*

f *Synopsis Basilic. 44. Titul. 3. cap. 48.* Volumẽ & liber hîc, idẽ: quod Laurẽtius Valla non admittit authoritate Plinij, qui tres libros in sex volumina diuisos (propter amplitudinem) refert: ita volumen libro minus esse. sed Valla parum adsequitur hũc locum. Porrò volumen, à voluẽdo: vnde volumen: serpentis cauda est Virgilio & Valerio.

g eodem modo Latinè diceremus, Corpus iuris ciuilis. Corpus enim sumitur pro opere aliquo scripto. *Cicero ad Quint. fratrem 2.* Hinc σωματεῖα legũ. *Nouell. Leonis 1.*

h quantæcumque partes inueniantur *Haloan.* quantæcumque partes rhapsodiæ. alij ita legunt.

i *l. 76. ȷ. eod.*

k de bibliothecis *§. 7. ȷ. eod. adde l. 50. ȝ. de contrah. empt.*

l Chartarũ nomine, libros legatos videri prudentes coniiciunt tribus argumentis: quòd dixerit testator chartam vniuersam, quòd nullas alias chartas quàm libros habuerit, quòd studiosus studioso ita legauerit. *v. Cuiac. consult. 35.*

m *vide l. 15. Cod. de fideicom.*

n *l. 19. §. 11. ȷ. de auro:* de destinatione *v. quæ not. ad l. 58. §. 1. ȝ. pro socio.*

o *l. 22. l. 23. ȷ. de auro.*

p hac voce vtitur Columella 12. 6. 19.

q *l. 12. §. 34. ȷ. de instructo: l. 50. ȝ. de contr. empt.*

r Festus: Bibliothecæ, & apud Græcos & apud Latinos, tam librorum per se magnus numerus, quàm locus ipse, in quo libri collocati sunt, appellantur.

s *v. l. 17 ȝ. de act. empt. l. 12. §. 23. ȷ. de instructo*

t Membrum pro cubiculo sumitur, hic & *l. 13. §. 1. ȷ. de manumiss. testam.*

u anulorum capsula 37. *Plin. 1.*

9 ¶Sunt

9 ¶ Sunt tamen quædam, quæ omnimodo legatum sequuntur. vt lectum legatum contineat, & fulctra [a] & armariis & loculis claustra & claues cedunt.

De argento legato. 1. De anulis legatis.

53. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

ARgento legato constat arculas [b] ad legatarium non pertinere.

1 ¶ Item anulis legatis dactyliothecæ [c] non cedunt.

De verborum hoc amplius.

54. *Pomponius* "libro septimo ad Sabinum."

SI purè tibi legauero: deinde postea scripsero ita: *Hoc* [d] *amplius, si nauis ex Asia venerit, heres meus ei fundum dato*: verius est, eo verbo *amplius* superiora repeti. Sicuti dicimus, *Lucius Titius plebi quina milia dedit, hoc amplius Seius viscerationem* [e]: quina quoque milia Seium dedisse intelligimus. Et, *Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum*: Seium quinque quoque cepisse intelligimus.

De lignis & materia. 7. De lignis, carbonibus, titionibus lignis coctis. 8. De sulphuratis. 9. De ad faces paratis. 10. De strobilis.

55. *Vlpianus* "libro 25. ad Sabinum."

LIgni [f] appellatio nomen generale est. sed sic separatur: vt sit aliquid materia [g], aliquid lignum. materia est, quæ ad ædificandum, fulciendum necessaria est. lignum, quidquid comburendi causa paratum est. Sed vtrùm ita demum, si concisum sit, an & si non sit? & Quintus Mucius libro secundo refert, si cui ligna legata essent, quæ in fundo erant: arbores quidem materiæ causa succisas non deberi. nec adiecit, si "non" comburendi gratia succisæ sunt, ad eum pertinere. sed sic intelligi consequens est.

1 ¶ Ofilius quoque libro quinto iuris partiti ita scripsit, cui ligna legata sunt, ad eum "omnia" ligna pertinere, quæ alio nomine non appellantur: veluti virgæ: carbones, nuclei oliuarum, quibus ad nullam aliam rem, nisi ad comburendum, possit vti. sed & balani [h], vel si qui alij nuclei.

2 ¶ Idem libro secundo negat, arbores nondum concisas, nisi quæ minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui ligna legata sunt. ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim fuit concisum, si iam concidendo fuit destinatum. proinde si siluam huic rei habebat destinatam: silua quidem non cedet: deiectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur: nisi aliud testator sensit.

3 ¶ Lignis autẽ legatis: quod comburendi causâ paratum est, continetur: siue ad balnei calefactionem, siue diætarum [i] hypocaustarum [k], siue ad calcem, vel ad aliam rem coquendam solebat vti.

4 ¶ Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit, nec sarmenta ligni appellatione contineri. sed (si voluntas non refragatur) & virgulæ, & gremia [l], & sarmenta [m], & superamenta materiarum, & vitium stirpes, atque radices [n] continebuntur.

5 ¶ Lignorum appellatione in quibusdam regionibus (vt in Ægypto: vbi arundine prolignо vtuntur. & arundines, & papyrum comburitur) & herbulæ quædam, vel spinæ, vel vepres continebuntur. quid mirum? cùm ξύλον id est, *lignum*, hoc: & naues [o] ξυληγὰς [p]. id est, *lignorum vectrices*, appellant, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἑλῶν. id est, *à paludibus* deducunt.

6 ¶ In quibusdam prouinciis & editu [q] bubum ad hanc rem vtuntur.

7 ¶ Si lignum [r] sit paratum ad carbones coquendas [s] atque conficiendas: ait Ofilius libro quinto iuris partiti, carbonum appellatione huiusmodi materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum. non enim lignorum gratia hæc testator habuit. sed & titiones, & alia ligna cocta ne fumum faciant, vtrùm ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur.

8 ¶ Sulphurata [t] quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem.

9 ¶ Ad faces [u] quoque parata, non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas.

10 ¶ De pinu [x] autem integri strobili [y], ligni appellatione continebuntur.

De palis & perticis.

56. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

PAli [z], & perticæ in numero materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

a fulcra *Hal.* fulctum lecto cedit *l.26.§.1.in fin.ff.de adquir. rer. dom.*

b Arculas argẽteas Heliogabalus fertur primꝰ habuisse. *Lampr.* c *l.1.§.5.ff.de furt.* d *l.10.§.2.ff.de annu. l.3.ff.de dolo.* de hac voce vide Cuiacium 8. *obs.*36.

e Visceratio, *dianomè kreôn*, Glossis: quid esset, dixi ad *l.122.ff.de legat.1.*

f *l.167.ff.de verb. signif.*

g Aliud est materia, aliud lignũ dixi ad *l.12.ff. de vsufructu.* dixi ad *Festum.* Abietaria negotiatio.

h *d.l.167.in fine*, *balanos* generale nomen est, omnia continens quæ apud nos glandis vocabulo comprehenduntur: de quibꝰ *v. Dioscoridem c.* 54.& 13. *Plin.* 4.

i Diætæ cubicula, siue cœnacula, in quibus viuimus versamúr que æstate ad vmbram, hyeme ad solem. *en tou diaitèmasi*, i. vivo. hæc vox reperitur in lege 13.§. 8.ff. de vsufruct. *l.43.§.1.2.ff.de leg.2.* hinc diætarij *l.1.§.4.2.ff.de instructo.* *diaitè*, cœnaculũ Gloss. k *l.16.ff.manda-ti.* *hypocausis en tô hypokausteiô.* locus, qui succenso sub pauimento igne, calefieri solet.

l *l.11.in fi.ff.arbor. furtim cæsarum.* hinc gremiales arbores. *v.l.7.§.11.ff.soluto.*

m adde Festum in Sarpta.

n *al.* tidicas. *vt l.13.§.13.quod vi.*

o *v.* quæ notaui ad *l.1.§.12.ff.de exercitoria.*

p Alciatus 2. *prætermiss.* legit *xylêgia*, vel *xylophoria*.

q *i.* stercore, excremẽto. Editus dicitur ab edendo, seu extra mittendo.

r *l.167.ff.de verb. signif.* lignum deputatum ad carbones coquendos, non est lignum, vide quæ de destinatione scripsi ad *l.58.§.1.i.profecto.*

s coquendos. *Hal.*

t sulphurata *Haloand.* d.l.167.

u *d.l.*167.

x *d.l.*167.

y *strobilos.* i. nucleus pinus. *vide Plinium* 16.c.13.

z *l.17.ff.de contr. empt. l.168.ff. de verb. signif.*

De materia arca, armario.

57. *Pomponius* "libro trigesimo ad Sabinum."

SEruius respondit, cui omnis [a] materia legata sit, ei nec arcam, nec armarium legatum esse.

De vxoris causa paratis.

58. *Vlpianus* "libro quarto Disputationum."

CVm vxori suæ quis ea, quæ eius causâ parata sunt [b], legasset, deinde [c] viuus purpuras cõparasset in prouincia, nec dum tamen aduexisset: rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

De chirographo.

59. *Iulianus* "libro 34. Digestorum."

QVi chirographum [d] legat: nõ tantùm de tabulis cogitat: sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur. appellatione enim chirographi vti nos pro ipsis actionibus, palam est: cùm venditis chirographis, intelligimus nomen venisse. quin etiam si nomen [e] quis legauerit: id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

De agnis. 1. De seruis & ancillis vrbanis. 2. De vxoris causa paratis, de penu. 3. De prædiis & quæ prædiorum colendorum causa parata sunt.

60. *Alfenus* "libro 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

CVm quæreretur, agni [f] legati quatenus viderentur: quidam aiebant, agnum dumtaxat sex mensium. sed verius est, eos legatos esse, qui minores [g] anniculi essent.

1 ¶ Seruis & ancillis vrbanis [h] legatis, agasonem mulionem legato non cõtineri respondi, eos enim solos "in" eo numero haberi, quos paterfamilias circum [i] se ipse sui cultus causa haberet.

2 ¶ Lana, lino, purpura vxori legatis, quæ eius causâ parata essent: cùm multam lanam, & omnis generis reliquisset: quærebatur, an omnis deberetur. respondit, si nihil ex ea destinasset ad vsum vxoris, sed omnis commixta esset: non dissimilem esse deliberationem, cùm penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamiliàs vendere solitus [k] esset. nam si vina diffudisset, habiturus vsioni [l] ipse, & heres eius: tamen omne in penu existimari. sed cùm probaretur, eum, qui testamentum fecisset, partẽ penus vendere solitum esse: constitutum esse, vt ex eo, quod ad annum [m] opus esset, heredes legatario darent. sic, mihi placet, & in lana fieri: vt ex ea, quod ad vsum annuum mulieri satis esset, "ea" sumeret. non enim deducto eo, quod ad viri vsum opus esset, reliquum vxori legatũ esset: sed quod vxoris causa paratum esset.

3 ¶ Prædiis legatis: & quæ eorũ prædiorum colendorum causa empta, paratáque essent: neque topiarium, neque saltuarium legatum videri ait: (topiarium enim ornandi, saltuarium [n] autem tuendi [o] & custodiendi fundi, magis quàm colendi, paratum esse) asinum machinarium legatum videri: item oues [p], quę stercorandi fundi causâ pararentur: item vpilionem [q], si eius generis oues curaret.

De textoribus qui sui essent cùm moreretur.

61. *Idem* "lib 8. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

TExtoribus omnibus, qui sui essent, cùm moreretur, legatis: quæsitum est, an & is, quem postea [r] ex his ostiarium fecisset, legato contineretur. respondit, contineri. non enim ad aliud artificium [s], sed ad alium vsum transductum esse.

De sexu masculino & fœminino.

62. *Iulianus* "libro singul. de Ambiguitatibus."

QVi duos mulos habebat, ita legauit: *mulos duos, qui mei erũt, cum moriar, Seio heres dato.* idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Seruius, deberi legatum: quia [t] mulorum [u] appellatione etiam mulę continentur. quemadmodum appellatione seruorum etiam [x] seruæ plerumque continentur. Id autem eò veniet, quod * semper sexus [y] masculinus "etiam" femininum "sexum" continet.

De repetitione legatorum.

63. *Idem* "lib. 1. ad Vrseium Ferocem."

IN repetundis legatis hæc verba: quæ adiici solent, *itẽ* [z] *dare damnas esto*: & ad condiciones, & ad dies legatorũ easdem repetendas referri, Sabinus respondit.

a *l.88.§.1.ff.eod.*

b parata essent. *Hal.*

c deinde viuus *Hal.* vãn hanc *l.* *Cuiac.* 12.*obs.*8.

d *l.44.§.5.l.84.§.7.ff.de leg.1.l.3.§.1.de lib. 1 at. leg. l.18.§.2.l.28.ff.de mort.caus.donat.*

e *l.4.ff.de verb.signif.*

f *l.65.in fin.ff.eod. Paulus* 3.*sent.* 6.§.74.

g *Synopsis Basil.* 44.tit.3.c.56.

h vrbanis seruis legatis agasones & mulieres non continentur, sed ij tantùm, quos paterfamiliàs circum se sui cultus causa habuit.

i *l.99.ff.eod. l.12.ff. de supellect. l.116.ff.de verb.signif.*

k *l.4.§.2.ff.de penu legata*: de loco à solitis & cõsuetis dixi ad *l.9.§.8.ff.de reb. cred.*

l vsionis verbo vsus est Iuriscõsultus quoque *in l.27.§.4.ff.de auro.* sic vsio Varroni: & abusio Ciceroni 11. *ad Atticum* 20.

m Ita pro vno tantùm anno debebitur. *addde l.mẽ quod liquidè. §.itẽ si quis.ff. de pena legata.*

n *de quo l.* 12.§.4.ff.*de instructo.*

o *l.16.§.1.ff.de vsu & habitat.*

p *l.9.ff. de instructo.*

q opilionem. *v. Paul.* 3.*sent.* 6.§.38. *in fin.* opilio, quasi ouilio.i.ouium custos.

r Mutatio artificij ad officium, non mutat substantiam legati.

s Seruo ab vno artificio ad aliud translato, legatũ extinguitur. *vide Cuiac.* 9. *obser.* 17. *adde l.55.§.1.ff.eodem.*

t Mulorum legato, mulæ continentur.

u *Synodoniar.* de quibus *v. l.* 49.ff.*eod. Synopsis* 44. *Titul c.*8.

x *l.81.ff.eod.l.101. l.195.in fi.ff.de verbor.signif.*

y Masculinus sexus fœmininũ semper cõtinet.

z Idẽ dictio inducit repetitionem præcedentis qualitatis, vbi personarum vel rerum identitas est. *v. Bart. hic.*

a *l.6.j.de instructo.*
b Kalendario legato vel excepto à legato, nomina debitorum & pecuniæ destinatæ ad Kalendariis legatæ vel exceptæ intelliguntur.
c *l.34.§.1.s.eod.l.88.s.de leg.2.*
d *adde l penultim.j.de adimendis.*

De calendario.

64. *Africanus* "libro sexto Quæstionum."

QVi filium & nepotem heredem instituerat: certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicõmissum dederat, *excepto*[a] *Kalendario*[b]. mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia nnmerata inuenta est. plerisque videbatur, vix verisimile esse, vt testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animaduersione existimabam: cùm quis Kalendarium[c] præstari alicui voluerit, vtrùmne nomina dumtaxat debitorum præstari voluisse intelligendus est, an verò etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen Kalendario destinata fuerit. & magis puto: quemadmodum si exactæ pecuniæ, & rursus collocatæ essent: permutatio nominũ non perimeret, vel minueret fideicommissum: ita ipsæ quoque pecuniæ: si adhuc[d] Kalendario, id est nominibus faciendis, destinatæ essent: eidem fideicommisso cedere debeant. quin etiam illud quoque "putem" defendi posse: vt non modò à debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacumque de causa redactæ, eidem tamen rationi "fuerint" destinatæ, fideicommisso cedant.

De seruis negotiatoribus. 1. *De officio & artificio seruorum.* 3. *De ornatricibus.* 4. *De pecoribus* 5. *De iumentis.* 6. *De equis.* 7. *De ouibus & agnis.*

65. *Marcianus* "libro septimo Institutionum."

LEgatis seruis, *exceptis negotiatoribus*[e]: Labeo scripsit, eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotij excendi causa. veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent. cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos, qui piscaroribus[f] præpositi sunt, nõ videri negotiationis appellatione contineri. & puto veram esse Labeonis sententiam.

1 ¶ Si ex[g] officio quis ad artificium trãsierit: quidãm rectè putant, legatum exstingui[h]. quia officium artificio mutatur[i]. Non idem è contrario[k]: cùm lecticarius[l], cocus[m] postea factus est.

2 ¶ Si vnus seruus plura artificia sciat, & alij coci legati fuerunt, alij textores, alij lecticarij: ei cedere seruũ dicendum est[n]: cui legati sunt, in quo artificio plerumque versabatur[o].

3 ¶ Ornatricibus[p] legatis, Celsus scripsit, eas, quæ duos tantùm menses apud magistrũ fuerunt, legato non cedere: alij & has cedere: ne necesse sit, nullã cedere: cùm omnes adhuc discere possint: & * omne artificium incrementum recipit[q]. quod magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum[r] est.

4 ¶ Pecoribus[s] legatis, Cassius scripsit, quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur. & sues[t] autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait:

Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Παρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

id est:

Inuenies hunc aßidentem suibus: quæ pascuntur
Iuxta Coracis saxum, iuxtáque fontem Arethusam.

5 ¶ Iumentis[u] legatis, boues[x] non continentur: nec contrà.

6 ¶ Equis[x] "autem" legatis, & equæ continentur.

7 ¶ Ouibus[y] legatis, agni[z] non continentur. quamdiu autem agnorum loco sunt, ex vsu cuiusque loci sumendum est. nam in quibusdam locis ouium numero esse

e Negotiatores serui dicuntur, qui ad emendũ, locãdum & conducendum præpositi: at non ij qui officium aliquod exercent in herili domo, *vt hîc.* Quid qui mutuũ dat: qui proprias possessiones locat, aut alias conducit: qui semel quid meritus est: éstne negotiator? non est. *Bart.*
f *fortè legendum* piscationibus.
g Officij & artificij discrimen est. de effectu huius differentiæ vide Forcatulum c.27. *Penus.*
h *l.12.in f.s.quib. mod. vsus fr. adde l.65.s.de legat.2.*
i Quia officium artificio mutatur, non idem è contrario. Cùm lecticarius cocus postea factus est, si vnus seruus, &c. Zoanetus *c. 7. restitution.* ita monet legendũ.
k *v. Cuiac.9.obs. 17.in pr.*
l Lecticarij hîc, *& §.1.j.eod.* An artifices qui lectos faciunt, an potius qui lecticam portant? vide quæ scripsi *ad l.8.§.6.s.de leg.1.*
m Cocus nomẽ officij non artificij hîc constituitur. Atqui inter artifices refertur §. 2.j.*eod.* quod & confirmat *l. si quis vẽditor. s. de ædilitio.* Ita Liui[o] queritur de insigni temporis luxu, quo coqui ministerium in artẽ transiit. & extât Cœlij Apicij de re culinaria, libri decem, vbi eam artificẽ nominat. An dicemus cum Accursio coquum esse artificem, cùm delicatiores cibos apparat? An hîc dicemus coquum nominari artificem: neque lecticarium (hoc est, qui lecticam portet) in coquũ euasisse: sed cocũ in lecticariũ? Quærat aliquis, cui bono hæc ita sollicitè disquiri oporteat? si cocum artificem posuerimus, eadem opera pluris æstimari fatebimur. *l. si duobus. §. sancimus Cod. communia de legat* Deinde si artificiales vel fabriles operas indebitas patrono libertus errore iuris præstiterit, æstimationẽ earum condicet: qui officialium æstimationem non condiceret, *l. si non sortem. §. libertus. s. de condict. indebiti.* Artificiales operæ edentis sumptu & victu præstantur. *l. suo victu. j. de operis lib.* officiales, patroni *l. operæ. j. de operis libert.*
n dicendum est, qui legatus est artificio in quo plerumque. *Hal.*
o *add. l.81.s.eodem.*
p huiusmodi mulieres ciniflones dicuntur, quibus mulieres comas sibi exornabant *adde l.49.in pr.s.eod. adde l.25.§.1.j.de auro. Festus,* Acus qua ornatrix vtitur. Acus comatoria Petronio. Ouidius, Tuta sit ornatrix. Martialis, Galenus apud Cuiacium 11.*obs.16.in fin.* Hinc cinerarij, Varroni 4.*de lingua.* & incoctæ Festo.
q *adde l.20.j.de fideicommiss.libert.*
r Cur congruum est? quamdiu viuimus, discere possumus *l.20.j.de fideic.libert.*
s *Paul.3.sent.6.§ 73.l.38.§.3.4.5.6.s.de ædilitio.44.Synops.3.c.61.*
t *l.2.§.2.s.ad l.Aquil §.1.Inst.de lege Aquil.*
u *l.38.§.6.s.de ædil.Paul.3.sent.6.§.74.*
x idem est in mulis, *l.62.s.eod. adde l.81.j.eod.l.195.j.de verb.signif.*
y *l.81.§.penult.& vlt.j.eodem.*

z *l.60.s.eodem.* a *titul.6.§.76.*
b saltuum alij æstiui, alij hiberni. dixi ad Festum *in saltus.*
c solet verbum, perpetuitatem notat.
d *vide l.44.s.eodem.*
e Qui omne dicit, nihil excipit. f Imò non videtur, *l.73.l.101.j.eodem.*

videntur, cum ad tonsuram venerint.

De auibus legatis.

66. *Paulus* "lib.3. Sententiarum[a]."

AVibus legatis, anseres, phasiani, & gallinæ, & auiaria debebuntur. phasianarij autẽ, & pastores anserũ non continentur: nisi id testator expressit.

De salto, & his, quæ ibi esse solent.

67. *Marcianus* "libro 7. Institutionum."

QVi saltum æstiuum[b] legauit: & hoc ampliùs *etiam eas res "legauerit," quæ ibi esse solent*[c]: non videtur de illis pecoribus sensisse, quæ hieme in hibernis, aut æstate in æstiuis esse solent: sed de illis "sensit," quæ perpetuò[d] ibi sunt.

De pignore. 1. *De verbis futurum enunciantibus.* 2. *De seruis communibus.* 3. *De prædiis cum Enthecis.*

68. *Vlpianus* "libro primo Responsorum."

"IVliano respondit."

TEstatorem, adiiciendo *prædium Seianum omne*[e], eam quoque partem fundi suprascripti quasi ad se pertinentem videri[f] per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus est, saluo scilicet iure debitoris.

1 ¶ Ex his verbis: *curare*[g] *agros attendere: & ita fiet, vt filius meus filios vestros vobis condonet:* fideicommissum peti non[h] posse.

2 ¶ Seruos communes à Seia ita relictos: *si*[i] *mei erunt cum moriar:* non deberi: si[k] modo hoc sensit testatrix, vt ita deberentur, si in solidum eius fuissent.

3 ¶ Prædiis cum his enthecis[l], quæ in ea possessione sunt, relictis: mancipia quoque prædiorum, cùm illîc testamenti facti tempore fuerunt, cedent: sed & quę postea accesserunt: si[m] modò hoc testator manifestè expressit.

De verborum significatione. de iuuenibus.

69. *Marcellus* "lib. singul. Responsorum."

NOn[n] aliter à[o] significatione verborum recedi oportet, quàm[p] cùm manifestum est, aliud sensisse testatorem. 1 ¶ Titius codicillis suis ita cauit: *Publio Mænio omnes iuuenes, quos in ministerio habeo dari volo.* quæro, à qua ætate iuuenes, & in quam intelligi debeant. Marcellus respondit: quos verbis quæ proponerentur, demonstrare voluit testator: adnotionem[q] eius, qui de ea re cogniturus esset, pertinere. * non enim in causa testamentorum ad definitionẽ[r] vtique descendendũ est: cùm plerumque abusiuè loquantur: nec propriis nominibus ac vocabulis semper vtantur. cæterùm existimari posset iuuenis is, qui adolescentis excessit ætatem, quoad[s] incipiat inter seniores numerari.

De lana legata. 11. *De lino legato.* 12. *De versicoloribus.* 13. *De purpura.*

70. *Vlpianus* "lib. 22. ad Sabinum."

SI cui lana[t] legetur: id legatum videtur, quod tinctum non[u] est[x], sed αὐτοφυὲς *i. sponte sua natum.*

1 ¶ Siue autem facta est, siue infecta lanæ appellatione continetur. 2 ¶ Quæsitum est, vtrùm lanæ appellatione ea sola cõtineatur, quæ neta non est. an & ea, quæ neta est. vtputa stamẽ & subtemen[y]. & Sabinus & netam contineri[z] putat. cuius sententia vtimur.

3 ¶ Lanæ appellationẽ eatenus extendi placet, quoad ad telam[a] peruenisset.

4 ¶ Et sciendum, sucidam[b] quoque contineri, & lotam, si modò tincta non sit.

5 ¶ Lanæ appellatione tomentum[c] non continebitur[d].

g *facit l.32.j.de pen.* mando vt faciat *l.77.§.24.s. de leg.2.*
h Imò peti potest, *l.74.j.ad Trebell.*
i Conditio, *si meus erit*, intelligitur in solidùm, si testator hoc sensit, aliàs secus, *l.2.s.de condit.instit. l.Sticum qui meus erit.3.de legat.1.l.si quos seruos.j.eodem.*
k *l.2.s.de condit. instit.*
l *vide l.34.§.1.s. de leg.2. vide l.2.j. de instructo.* 44. *Synopsis* 3. c. 64. Cuiacius legisse videtur, enthecio *ad l. vlt. Cod. de diuer. præd. vrb.*
m *l.32.in fin.s.de leg.2.*
n 44. *Synopsis* 3. *c.65.* Imò aliter: interdum enim vel manifestæ voluntati testatoris non statur, *l.4.s.de leg.1. sed* Ibi erratum est in nomine appellatiuo.
o Quid: quo ordine iudex recedet à verborum significatione testamenti: est enim iudicis interpretari testamenta. *l. voluntatis. Cod. de fideicõmiss?* Primum inspicit, quid senserit testator: deinde quid verisimile: tum eo deficiente recurrit ad primam significationem verborum: quod si plures sint, propriam interpretationem sequitur, non impropriam. Quòd si plures propriæ sint, minimam sequetur, *l. in conditionibus. l. pater Seuerinam, §. conditionem j. de condit. & demonstr. l. si seruus plurium. §. vlt. s. de legat.1.* *Dynus c. inspicimus de regul. in 6. l.1.§. si is qui nauẽ. s. de executor.*
p *l.34.§.3.l.46.s. de leg.2.l.27.§.2. j. de instructo.*
q *l.7.Cod.de fideicommissis.*
r id est, ad propriam verborũ significationem, *l.18.§.3.j.de instructo.l.7.in fin.j. de supellectili. l.219.j.de verborum significationib. l.96.j.de regulis iuris.l.3 in fin. Cod. de liberis præteritis.*
s Iuuentutem sequitur senectus. *Senec. 4. Epistol.30.* Iuuenis censetur qui inter senex non refertur. t *l.88.j.eodem.*
u Imò, lana legata, ea etiam quæ tincta est debetur. Lana tincta, etiam lana est, *l.32.§.6.j.de auro. Paul.3.sent.6.§.82.* x *§.12.j.eodem.*
y subtegmen *Hal.* & malè. subtemen est quod subest stamini. Subtemen κρόκη ἐφύφη *v. Cuiac.11.obs.6.* at tamen apud Terentium *Heautontim. act.2.* legitur subtegmẽ.
z Imò, lanę appellatione stamen, subteménve legato non continetur. *Paul.3.sent. 6.§.82.* solue. Paulo subtemen est, filum in lana iam contextum: Sabino verò hîc, filum subteminis causa paratum *Cuiac. ibid.* Lanæ finis est quoad vsque ad telam peruenit *Gouean.2.Var.9.*
a Lana legata, non continetur ea quæ ad telam peruenit, hoc est, quæ tela facta est.
b succidam *Hal.*
c tormentum *Hal.* & malè. neque enim hîc de aliqua machina bellica sensit Vlpianus. Interim notandum est, aliud lanam esse, aliud tomentum.
d licèt lanas in tomenti vsum venisse. i. tomenti loco esse testetur Plinius 8.c.48. De tomento Lingonico & Circensi vide Petrum Fabrum 1. semest.11.

7 Ne ea

a Et quidem lanæ sordidæ ad irrigationes commodæ sunt: vstæ, in vlceribus carnem citò consumunt *Ægineta 7.* succidæ, superuacuus est vsus: lota ad impiendum vulnus proficit. *Celsus 5.de re medica.* oleo imbuta, ad aluei profluuium valet. *Tralianus 8.cap.7.* calida & sulphurata, ad pleuritidem sedandam confert *Ægineta 3.c.33.*
b Lana legata, etiam ea continetur quæ non est separata pellibus, *vt hic.* Quod Bartolus refert ad pelles animantium iam mortuorum, non viuorum: deinde refert ad pelles eorum animalium, quæ lanæ causa primariò ac directò habentur: non quæ habentur propter pelles directos, propter lanam secundariò. Negat prætereà, lanam aderinam, (puto sericũ aut tamentum intelligi) cõtineri legato lanæ.
c est lanugo quę ex pomo cuiusdam fruticis apud Arabas decerpitur: gossipium veteribus: *Alciat. 6.parerg. 25.* quibusdam sericum videtur. dixi *ad l.2.Codice qua res venire.*
d Imò, nõ aliud in lino quàm in lana, *l.32. §.6.ĩ.de auro.*
e & constat apud veteres lanæ appellatione versicoloria nõ contineri. *Petrus Faber apud Cuiac. 3.sent. Paul. 6.§. 81.*
f *in pr. s̃.eod.*
g Versicolorum appellatione nõ continentur ea quæ tincta non sunt: naturaliter alba vel nigra: denique quæ quem que colorem alium naturalem retinent.
h Versicoloriũ appellatione cõtinetur purpura & coccum.
i *Paulus 3. sent. 6.§.82.*
k *v.l.78.§.5.ĩ.eo.*
l fuceinũ quidam legunt. Buccinum *Haloand.* quod Cottæ placet, *in voce Purpura:* Est autem buccinum inter genera concharum, minor purpura, ad similitudinem buccini, quo sonus editur. *Plin.9.c.36.*
m id est, purpurea viola: vnde ianthina vestis. Martialis, Buccina famosæ donans, & Ianthina mœchæ. *vide Cottam in dictione purpura.* Inde purpura ianthina *in l.1. Cod. quæ res venire.*
n Destinata lana purpuræ tingendæ, nondum est purpura: pro purpura non habetur.

6 ¶ Sed nec ea lana, ex qua quis quasi vestimentum fecerit valetudinis vel deliciarum gratia continebitur.

7 ¶ Ne ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt vel medicinæ[a] lanarum appellatione continentur.

8 ¶ Sed & pelles[b] lanatæ contineantur? & hoc lanæ cedere, manifestum est.

9 ¶ Lana legata: etiam leporinam lanam, & anserinam: & caprinam, credo contineri: & de ligno, quam ἐριόξυλον[c] (*i. lanam ligneam*) appellant.

10 ¶ Linum autem, lana legata, vtique non continebitur.

11 ¶ Lino autem legato, tam factum, quàm infectum continebitur: quodque netum, quodque in tela est, quod est nondum detextum. Ergo aliud[d] in lino, quàm in lana est. Et quidem si tinctum linum sit: credo, lino continebitur. 12 ¶ Versicoloribus videndum est, & constabat[e] apud veteres: lanæ[f] appellatione versicoloria non contineri: sed ea omnia videri legata quæ tincta sint, & neta: quæ neque detexta, neque contexta sunt. proinde quæritur, an purpura appellatione versicolorum contineatur. & ego arbitror, ea[g], quæ tincta non sunt, versicoloribus non adnumerari. & ideo neque album, neque naturaliter nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis. purpuram[h] autem, & coccum, quoniam nihil natiui coloris sunt, contineri[i] arbitror, nisi aliud sensit testator.

13 ¶ Purpuræ autẽ appellatione omnis generis purpuram contineri puto. sed coccum[k] non continebitur. fucinum[l], & ianthinum[m] continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtegmen factum contineri, nemo dubitat. lana tingendæ purpuræ "causa" destinata[n] non continebitur.

De verbo Suum.

71. *Idem* "libro 20. ad Sabinum."

Cum *suæ*[o] ancillæ siue serui in testamento scribuntur: hi designari videntur, quos paterfamilias seruorum numero habuit.

72. *Paulus* "libro quarto ad Sabinum."

Eadem in omnibus rebus, quas *suas* quis legauerit, dicenda sunt.

73. *Vlpianus* "libro 20. ad Sabinum."

Suos[p] autem seruos vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno[q] iure testantis. inter quos fructuarij non continebuntur.

1 ¶ Sed qui bona fide testatori seruiunt, suorum appellatione, magis est, vt contineantur: si modò suorum appellatione eos, quos suorum numero habuit, voluit contineri.

2 ¶ Eos verò, quos quis pignori[r] hypothecæve dedit[s], sine dubio inter suos[t] legasse videbitur debitor: creditor nequaquam.

3 ¶ Proinde si quis seruos habuit proprios, sed[u] quorum operas locabat[x], vel pistorias[y], vel histrionicas, vel alias similes: an seruorum appellatione etiam hos legasse videatur? quod & pręsumi[z] oportet: nisi[a] contraria voluntas testatoris appareat.

4 ¶ Eum qui venaliciariam[b] "vitam" exercebat, puto *suorum* numero non facilè contineri velle eiusmodi mancipia: nisi euidens voluntas fuit etiam de his sentiẽtis. nam quos quis ideo comparauit, vt illicò distraheret: mercis[c] magis loco, quàm suorũ habuisse credendus est.

5 ¶ Vicarios[d] autem seruorum *suorum* numero non contineri, Pomponius libro quinto scribit.

74. *Pomponius* "libro sexto ad Sabinum."

Si quis *suos* seruos legauit: communes[e] quoque continentur: & in quibus vsusfructus[f] alienus fuit.

De nummis.

75. *Vlpianus* "lib.20.ad Sabinum."

Nummis[g] indistinctè legatis: hoc receptum est, vt exiguiores[h] legati videãtur, si neque ex consuetudine patrisfamiliæ, neque ex regionis, vnde fuit, neque ex contextu[i] testamenti possit apparere.

De chartis, de tabulis.

76. *Idem* "lib.2. ad Edictum."

Chartis[k] legatis: nemo dicet scriptas, & libros iam factos, legato cedere. Hoc idem & in tabulis est.

De repetitione legator.

77. *Iauolenus* "lib.1.ex Plautio."

Cum in substitutione legata repetuntur, libertates[k] etiam continentur.

De eo qui disciplinæ causa abest. 1. De nominibus debitor, De nummis, de legato generali vel speciali. 2. De prædiis vti possessa sunt, & quæcumque ibi erunt. 3. De fundo ita vti est, adscribendo. 4. De materia & specie. 5. De purpura, cocco, coracyno, hisgino, melino. 9. De vxoris causa paratis. 7. De his quæ in fundo sunt.

78. *Paulus* "lib.2.ad Vitellium."

Quæsitum est Stichum seruũ ex eo fundo ante annũ mortis testatoris abductum, & disciplinæ[m] traditum postea in eum fundum non reuersum: an deberetur. responsum est: si studendi causa misisset, non quo de fundo eum aliorsum transferret: deberi.

1 ¶ *Mæui fili, quod iam tibi maximam partem facultatium dederim, contentus esse debes fundo Semproniano cum suis inhabitantibus, id est familia, & quæ ibi erunt.* quæsitũ est de nominibus debitorum, & nummis. Eadem epistolam talem emisit: *Argentum omne, & supellectilem, quodcumque habeo, tibi dono, & quidquid in prædio Semproniano habeo.* an supellex, quæ in aliis prædiis, vel domibus esset, ad Mæuium pertineret. & an serui, quos ex eo fundo aliis legauit. Responsum est, nomina[n], & nummos non videri deberi: nisi manifestè de his quoque legandis voluntas defunctæ adprobaretur. seruos, ex iisdẽ fundis aliis datos, deminuisse filij legatum de argento, & supellectili, quæ alibi esset: eum, cuius notio est, æstimaturum: vt id obtineat, quod testatori placuisse à legatario adprobabitur.

2 ¶ Prædia quidam reliquit, adiectis his verbis: *vti à me possessa sunt, & quæcumque ibi erunt, cum moriar.* quæsitũ est de mancipiis[o], quæ in his prædiis morata[p] fuerunt, vel operis rustici causa, vel alterius officij: ceterísq. rebus quæ ibi fuerunt in diẽ mortis: an ad legatariũ pertinerẽt. respondit, ea omnia de quib. quæreretur, legata videri.

3 ¶ *Peto vt fundum meum Capanianum Genesiæ alumnæ meæ adscribatis ducentorum aureorum, ita vti*[q] *est.* quæritur, an fundo & reliqua colonorũ, & mancipia, si qua mortis tempore in eo fuerunt debeantur, respondit: reliqua quidem colonorum non[r] legata: cætera verò videri "illis" verbis, *ita vti est*, data.

4 ¶ Illud fortasse quęsiturus sit aliquis, cur argẽti appellatione etiam[s] factum argentum comprehendetur: cùm, si marmor legatum esset, nihil præter rudem materiam demonstratum videri posse. cuius hæc ratio traditur: quippe[t] ea, quæ talis naturæ sint, vt sæpiùs in sua redigi possint initia: ea materiæ potentia victa, numquam vires eius effugiant.

5 ¶ Coccum[u] quod proprio nomine appellatur, quin versicoloribus cederet, nemo dubitauit. Quin minùs porro coracinum[x] aut isginum aut melinum suo nomine, quàm coccum purpuráve designatur.

6 ¶ Cùm vir ita legasset: *quæ vxoris causa*[y] *parata sunt, ei do lego:* "ego" apud prætorem[z] fideicommissarium petebam etiam res æstimatas[a]: quarum pretium in dotem erant, nec obtinui[b]: quasi testator non sensisset de his rebus. àtquin, si in vsum eius datæ sint, nihil interest, ab ipsa, an ab alio comparatæ sunt. postea apud Aburnium Valẽtem inueni ita relatum: Mulier res æstimatas in dotem dederat, ac deinde maritus ei legauerat his verbis: *quæ eius causa comparata, emptáque essent,* dixit, emptorum paratorúmque appellatione non contineri ea, quę in dotem data essent: nisi si maritus eas res, posteaquam ipsius factæ essent, in vxoris vsum conuertisset.

7 ¶ Rebus, quæ in fundo sunt, legatis accedũt etiam ea, quæ tunc non sunt, si esse solent. nec[c], quæ casu[d] ibi fuerunt, legata existimantur.

o *vide l. 73.ĩ.eodem*
p suum cuiusque est, quod pleno iure eius est, *l.71.lege 72.s̃ eodem. l.74.ĩ.eod.l.24.§.4.ĩ.de auro. 44. Synopsis 3.c.69.*
q Pleno iure rem non habet, qui in ea vsumfructum tantùm habet.
r vt olim fiduciæ. *Paul.3.sent.6.§.69.in fin.*
s Nostrum non est quod pignori accepimus, *l.9.in fin.ĩ.de supellect.*
t suum quisque rectè dixerit, quod pignori dedit.
u suum quisque seruum rectè appellet, cuius operas locet. Quid ita? Qui locat serui sui operas, dominium serui non amittit. Locando dominum non amittimus, *l.101.ĩ.eod. adde l.68.s̃.eod.*
x locat operas, qui mercedem accipit.
y locati pistoris & histrionum operæ solebant.

z Cur præsumitur suorum numero habere? hoc ideo, quòd qui locat seruum suum, dominiũ transferre non intelligitur. Nihil in ius dominij sui facit, qui rem suam alteri locat: suorum igitur numero seruos habere præsumitur qui eorum operas locat.
a A præscriptione communi recedimus inspecta agentis contraria voluntate.
b venalitiarios seruos nõ legat, qui suos seruos legat. Quid ita? Tales seruos vẽditor mercis loco potius habet, quàm suorũ numero. suorum numero, ea quisque habet, quæ constantia quadã possidet. Quæ mercis causa possidemus, ea in horas, atque adeò in momenta possidemus, hoc est, tantisper dũ inueniatur emptor. *vide l.37. lege 44.§.1.s̃. de ædilit.*
c *vide l. 207. ĩ. de verborum significat.*
d *l.38.§. 2.s̃.de peculio. l.15.ĩ.de peculio lega.*
e Commune quod est, meum dici potest, *l.239.in fi. ĩ. de verborum signific.*
f *l.25.ĩ.de verbor. signif.*
g *l.50.in fin. l.51. s̃.de legat.1.*
h *v.l.39.§.6.s̃.de leg.1.*
i ¶ *v. l. 44.ĩ.de manumiss. testam.*
k *l.52.§.4. s̃.eodem.*
l *l.80.ĩ.de verbor. signif.*
m *adde Senec. 9. Cõtrouers.9.* Fũdo instructo legato vti esset missus studiorum causa debetur. atque ita absens habetur pro præsente. studiorũ causa absens abesse non videtur. idẽ de actore *l. 12.§. 38. l.20. §. 6.ĩ.de instructo.*
n *lege 86. suprà de leg.2.*
o *l.32.in fin.s̃.de legat.2.*
p Ea esse in fundo videtur, quæ ibi sunt, vt perpetuò sint.
q *l.101. in fi.ĩ.eod. l.27. §. penult.ĩ.de instructo.*
r Cur non legata? An quia reliqua ibi non erãt vt perpetuò essent? An quod reliqua, & cætera debita, certũ fundũ non afficiũt, sed vniuersum potiùs, defuncto patrimonio. *vt l. si fideicommiss. §. tractatum. s̃.de iudic. l. ex facto. s̃.de heredib.inst.*
s *l.19.ĩ.de auro.*
t Materiæ appellatione non cõtinetur materiatũ, quod ad suam materiã reuerti non potest.
u *l.70.§.12.in fi.s̃.eod.* rubeum, gramen laudatissimum quod nascitur circa Emeritam Lusitaniæ ciuitatem.
x crocinum, aut œnanthinum, aut mœlinum. Cotta, *in voce coccum:* Crocinus, idem quod croceus. vel ita, coccinum. i. cocci coloris: vbi de œnanthino Hisgino, seu Isgino ac melino colore tractat.
y *l.58.s̃.eod.*
z De prætore fideicommissario dixi ad 25.§.12.
a Empti & parati legato, non continentur res æstimatæ in dotem datæ, si non fuerint ad vsum traditæ.
b Num ea sententia iusta fuit? sic omnes putant: à quibus Cuiacius dissentit, quem vide 12.obs.9.
c Casu quæ absunt vel adsunt. abesse vel adesse non videntur.
d *vide l.44.s̃.eodem.*

a *vide l.29.ꝟ.de verborum obligat.* b vide in hunc locum Cuiacium *6.ad Afric.fol.99.* c *adde l.93.ꝟ.de verborum signif.* d Mobilibus legatis aurum & argentum non debetur, nisi de eis manifestè testator senserit. *Paul.3.sent.6.§.60.* e Esse alicubi non videntur, quæ ibi sunt vt mutuò dentur.

De choro & familia. 1. De legato, Quæ ibi mobilia mea erunt. 2. De area. 3. De seruo legato.

79. *Celsus* "lib.9. Digestorum."

SI chorus aut familia[a] legetur: perinde[b] est, quasi singuli homines legati sint.

1 ¶ His verbis, *quæ ibi mobilia[c] mea[d] erunt, do lego*, nũmos ibi repositos, vt[e] mutui darentur[f], non esse legatos, Proculus ait[g]: at eos, quos præsidij[h] causa repositos habet, (vt quidam bellis ciuilibus factitassent) eos legato contineri: & audisse[i] se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium[k] appellantes, quod præsidij causa seponeretur.

2 ¶ Area legata, si inędificata medio tempore fuerit, ac rursus[l] area sit: quamquàm tunc peti non[m] poterat: nunc[n] tamen debetur.

3 ¶ Seruus quoque legatus, si interim manumittatur, & postea seruus factus sit, "postea" peti potest[o].

De coniunctis.

80. *Idem* "lib.35. Digestorum."

COniunctim[p] heredes institui, aut coniunctim legari, hoc est: totam hereditatem, & tota legata singulis data esse: partes[q] autem concursu fieri[r].

De sexu. 1. De muliere vel viro legatis. 2. De pecudibus. 3. De armento. 4. De ouibus. 5. De ouium grege.

81. *Modestinus* "libro nono Differentiarum."

SEruis[s] legatis, etiam ancillas quidã deberi rectè putant: quasi commune nomen vtrumque sexum contineat. Ancillis verò legatis masculos[t] non deberi, nemo dubitat. Sed pueris legatis etiam puellæ[u] debentur. Id non æquè, in puellis pueros contineri, dicendum est.

1 ¶ Mulieribus verò legatis etiam[x] virgines debentur[y]: sicuti viris legatis, etiam pueros deberi respõdetur.

2 ¶ Pecudibus[z] autem legatis: & boues, & cætera iumenta continentur.

3 ¶ Armento autem legato, etiam boues[a] contineri conuenit: non etiam greges ouium, & caprarum.

4 ¶ Ouibus[b] legatis: neque agnos, neque arietes cõtineri quidam rectè existimant.

5 ¶ Ouium verò grege legato: & arietes, & agnos deberi, nemo dubitat.

82. *Idem* "libro nono Regularum."

SEruus, qui in fundo morari solitus erat, si fugerit[c]: licèt post mortem testatoris adprehendatur: fundo legato, vt instructus est, etiam ipse "legato" cedit.

De fructib[us] & cæteris quæ vice fructuum sunt. 1. De posteris.

83. *Idem* "lib.10. Responsorum."

QVod his verbis relictum est: *Quidquid ex hereditate bonisve[d] meis ad te peruenerit, cum morieris, restituas:* fructus[e], quos heres viuus percepit, itẽ quæ fructuũ vice sunt, non[f] venire placuisse. nec enim quicquam proponi, ex quo de his quoque restituendis testatricem rogasse, probari potest.

1 ¶ Idem testator, qui libertis fideicommissum relinquebat, substitutione inter eos factã expressit, *vt post mortem extremi ad posteros eorum pertineret.* quæro, cùm nemo alius[g] sit, nisi libertus eius, qui extremò mortuus est: an is ad fideicommissum admitti debeat? respondit: Posterorum[g] appellatione liberos tãtummodò, non etiam libertos eorum, quibus fideicõmissum relictum est, fideicommisso contineri, nequaquàm incertum est.

f *facit l.95.ꝟ.eod.* vel vt ex eis emerẽtur prædia, *l.3.§.6.ꝟ.de cont.tut.l.22.de admin.tut.*

g Cur ita? vel ideo quòd legibus præsumitur testator quibuscũque mobilibus memoratis, non generaliter pretiosiora quæq;, sed specialiter memoraturus fuisse. *Harmen.5.titul.*12. alij hanc rationem addũt, quòd ea pecunia animi destinatione non fuit testatori sua. Aliud verò fore volunt si simpliciter mobilia legata sint. vide in hunc locum Hotomanum 3.*obs.*3. elegantissimè tractantem, An pecunia fœneratitia, & in prædiorum emptionẽ deposita, mobilis sit, nécne.

h id est, θησαυρίζειν, reponere in crastinum & futuras necessitates.

i An prouerbia probant? id videtur innuere lex 6. *in fin.ꝟ.de off.præsid.*

k *l.4.l.5.§.3.ꝟ.de pecul.*

l *l.22.ꝟ.de leg.*1.

m Imò peti potest: nec enim desiit esse in rerum natura *l.98.§.vlt.ꝟ.de solutionib.*

n *l.36.ꝟ.de vsufructu.*

o Imò, peti non potest *l.27.in fin.ꝟ.de adimen.*

p *l.85.ꝟ.de leg.*1.

q Partes cõcursu fieri dicuntur, quoties vno partem suam non petente, alter qui petit, totum cõsequitur, *l.1.§.3.ꝟ.de vsufr.adcrescend.*

r *v.Vlp.24.§.13.* & *ibid. Cuiac.*

s *Paul.3.sent.6 §.69.* Masculinum concipit fœmininum *l.62.in f.ꝟ.eod.l.101.in fin.ꝟ.de verb.signif.*

t *vide l.45.ꝟ.de leg.*2.

u *vide l.204.ꝟ.de verb.signif.*

x *l.25.§.9.ꝟ.de auro.adde l.13.l.195.in fi.ꝟ.de verborum significationib. Synops d.loco.*

y 44.*Synopsis 3.c.75.*

z Imò non debentur. Nam ex Seruio 2.Æneidos Valla notat, mulierum appellatione virgines non contineri: quod tamen hîc dicitur: vt & virorum appellatione, pueros contineri. Verùm legisse vel Tertullianum grauem authorẽ in libro de velandis virginibus debuit Valla. Naturale, inquit, vocabulum est fœmina. Naturalis vocabuli generale, mulier: generalis etiam speciale virgo, vel nupta vel vidua, vel quot etiã ætatis nomine accedunt. adde quæ scripsi ad *l.quæritur. §.3.suprà de ædilitio edicto.*

a *l.89.ꝟ.de verborum signif: adde quæ scripsi ad l.12.ꝟ.de seruit.rustic.præd.*

b *l.63.in fin.ꝟ.eodem.*

c Fugitiuus dicitur esse in eo loco à quo fugit. *l.84.§.10.ꝟ.de legat.*1.

d Bona & hereditas differunt. *adde l.16.§.1.ꝟ.ad Trebell.*

e *l.75.ꝟ.ad Trebell.*

f Imò veniunt, *l.3.§.2.ꝟ.de vsuris.l.32.ꝟ.ad Trebell.* An dicta lege 3. dies adiecta est fideicommissarij gratia: hîc, heredis? in dicta lege 32. vox *quantumcunque*, vsurpata: hîc autem vox *quidquid*?

g Posterorum appellatione continentur liberi, non liberti. h ¶ *l.4.§.4.ꝟ.de penu legat.* i De horreis scripsi *ad l.7.ꝟ.de instructo.* k Imò non debentur. *l.quæsitum.§.vlt.ꝟ.eod.l.si vxori.ꝟ.de auro.* An dicemus deberi, perinde ac si in ciuitate essent. At quę extra vrbẽ custodiæ deposita fuerunt, ea mente deposita fuerunt, vt essent non ea in vrbe & quidem perpetuò? An potius horti extra vrbem, horti sunt vrbi contigui?

De his quæ sunt Romæ legatis.

84. *Iauolenus* "lib.2. ex Cassio."

CVi, *quæ[h] Romæ essent*, legata sunt: ei, etiam quę custodiæ causa in horreis[i] extra vrbem reposita sunt, debentur[k].

De verbo meum.

85. *Pomponius* "lib.2. ad Quintum Mucium."

NVper constitutum est à principe: vt & non adiecto hoc[l] *meum*[m], si quis corpus alicui leget, & ita sentiat, vt ita demum præstetur, si suum sit: ita valere legatum. vt appareat, magis sentẽtiam legantis, non hoc verbum *meum* respiciendum esse. & ideo elegans est illa distinctio: vt, * quotiens certum corpus legatur, ad præsens tempus adiectum hoc verbũ meum non faciat condicionem, si verò incertum[n] corpus legetur: (veluti ita, *vina mea, vestem meam*) videatur pro condicione hoc verbum esse *mea*: vt ea demum, quæ illius sint, videantur legata. quod non puto fortiter posse defendi. sed potiùs & hîc vestem, vel vinum, quod suorum[o] numero habuerit, hoc legatum esse. sic enim responsum est, etiã, quod coacuerit[p], vinum legato cedere, si id vini numero testator habuisset. Planè in mortis tempore collatum hunc sermonem, *vestem, quæ mea erit*, sine dubio pro cõdicione accipiendum puto. sed &, *Stichum, qui meus erit*, puto pro condicione accipiendum. nec interesse, verùm ita, *qui meus erit*: an ita *si meus erit.* vtrubique condicionẽ "eam" esse. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem, *qui meus erit*, pro demonstratione accipiendum. sed alio[q] iure vtimur[r].

De legato domum quæque ibi mea erunt.

86. *Proculus* "lib.5. Epistolarum."

SI ita legatum est: *domum, quæque mea ibi erunt, cum moriar:* nummos ad diem exactos à debitoribus, vt aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. & Labeonis distinctionem valdè probo: qui scripsit, nec quod casu abesset, minùs esse legatum: nec, quod casu[s] ibi sit, magis esse legatum.

Quæ continentur appellatione legati.

87. *Paulus* "libro 4. ad Legem Iuliam & Papiam."

ET fideicommissum, & mortis causa donatio[t] appellatione legati continetur[u].

De lana. 1. De materia. 2. De naue. 3. De massa.

88. *Idem* "lib.5. ad Legem Iuliam & Papiam."

LAna[d] legata: vestem, quæ ex ea facta sit, deberi non placet[y]. 1 ¶ Sed & materia[z] legatã: nauis, armariúmve ex ea factum, non vindicetur. 2 ¶ Naue autem legata dissoluta[a]: neque materia, neque nauis debetur. 3 ¶ Massa autẽ legata: scyphi[b] ex ea facti, exigi possint[c].

De coniunctis.

89. *Idem* "lib.6. ad Legem Iuliam & Papiam."

RE[d] coniuncti videntur, non etiam verbis, cùm duobus separatim[e] eadem res legatur. Item verbis[f], nõ etiam re, *Titio & Seio fundum æquis[g] partibus do lego:* quoniam semper partes habent legatarij. Præfertur[h] igitur omnimodo cæteris, qui & re & verbis coniunctus est. Quòd si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorem[i]. Si verò verbis quidem coniunctus sit, re autem non: quæstionis est, an cõiunctus[k] potior sit. & magis est, vt "&" ipse præferatur[l].

l *Meum*, prõnomen adiectũ certo corpori & verbo præsenti, demõstrationem: incerto corpori, taxationem: futuro tẽpori, conditionem facit.

m *l.2.ꝟ.de cond.inst.l.6.ꝟ.de leg.*1.

n *l.10.vers.sed quod Quintus.ꝟ.de auro.*

o *l.73.ꝟ.eod.*

p *l.9.§.2.ꝟ.de tritico.*

q vt sc. particula, *si meus erit*, magis conditionem legati innuat, quàm demonstrationẽ *l.6.ꝟ.de leg.*1.

r Imò, non alio iure vtimur. hæc enim particula demonstrationẽ innuit *l.34.in fi.ꝟ.de auro.*

s Casu rem alicubi seu certo loco esse, non inspicim[us], sed hoc potiùs perpetuò ibi esse. *v.l.44.ꝟ.eodẽ. l.35.§.3.ꝟ.de her.inst.*

t An vt fideicõmissum & mortis causa donatio, legati appellatione continetur, ita & hereditas? continetur, *l.obuenire.ꝟ.de verbor.signif. v. Bart. in l.filium.§.si legata.ꝟ.de leg.præst.*

u *§.2.instit.de donationib.*

x *adde l.70.ꝟ.eo. Paulus 3.sent.6.§.85.in fin.*

y Potentior est enim forma quã materia. Præstantior est in veste formæ natura, quàm materiæ. Imò etsi ex lana legata vestimentũ fiat, legatum nihilominùs debetur, *l.44.§.2.ꝟ.de leg.*1 *v.Cuiac.5.ad Afr.fol.65.*

z *l.57.ꝟ.eod.*

a *l.10.§.7.ꝟ.quib.mod.vsufr.l.84.§.5.ꝟ.de verb.obli.l.98.in fin.ꝟ.de solution.*

b *d.l.44.§.2.ꝟ.de leg.*1.

c Imò non possunt, *l.10.§.5.ꝟ.quib.mod.vsufr.*

d *l.142.ꝟ.de verb.signif.* vide in hãc legem Alciatum *hîc.* & 4. *Paradox.*8. & 9.c.7. Ripensem, & Zasium 1.*respons.*18.

Porrò, Re tãtùm coniuncti sunt, quibus separatim, hoc est, diuersis orationibus, eadem res legatur.

e i. duabus orationibus. f Verbis tantùm coniuncti dicuntur, quibus vna & eadem oratione partes eiusdem rei relinquuntur. *adde l.3.§.1.ꝟ.quib.mod.vsusfr.amitt.* g *adde l.13.l.66.ꝟ.de her.inst.* h Coniunctus simul re & verbis, re tantùm vel verbis tantùm coniunctis præfertur. i *sub.* re & verbis coniuncto. k Quid: num hac voce intelligendus est re & verbis coniunctus? Quidam putant: nam cùm mox sequatur Coniunctũ esse potiorem, satis ostenditur re & verbis coniunctum, coniuncto verbis tantùm esse potiorem. Alij hanc vocem *Coniunctus* accipiunt pro verbis tantùm coniuncto, hac sententia. Coniunctum verbis tantũ, potiorem esse, re tantùm coniuncto. Nam si quod modò potior est verbis tantùm coniunctus, dicendũ est eũ potiorẽ esse re tantũ coniuncto, cùm vtrinque coniuncto non sit potior. Alij contra hanc eandẽ vocẽ *coniunctus* accipiunt, de re tantùm coniuncto, quem verbis tãtùm cõiuncto anteponũt. Planè Bologninus re tantũ cõiunctos præferri ait. Hugolini Petri, cõmunis denique sentẽtia est, verbis tãtùm cõiunctos præferri re tantùm cõiunctis. Azo, Accursius, & alij multi neutrũ alteri præferri, sed simul admitti existimãt *v. Grassum lib sent. §. Ius adcrescendi. quæst.*13. l de iure accrescendi hîc communiter tractatur. de quo vide Grassum in sententiis, *§. Ius adcrescendi.*

De legato

a l.34.j.de condit. & demonstr.
b Nominatim legatum videtur, quod, à quo legatum sit, intelligitur. adde Theoph. verb. nominatim. Inst. de exh. redat. liber.
c Nominatim legatum intelligitur non tantùm ex pronuntiatione, sed ex intellectu.
d v.l.... l.101. s.eo.
e l.20.j.de instructo. v Paul.3.sent. 6.§.53. l.52.in fin. s.de act.empt.
f Taberna purpuraria legata cum purpuris & institorio eius, pretia purpuræ condita vel debita, non debentur eo legato.
g Imò, debita, l. cùm pater.§.mensa.s.de legat.2. ibi legatur mensa seu negotiatio: hic taberna seu locus.
h l.86.s.de leg.2.
i Probari solo emptionis titulo fines plebanatus, hinc colligit post Accursium Bartolus.
k voluntas testatoris magis colligitur ex eius usu, quàm ex instrumentis emptionis.
l hoc genus probationis est firmissimum l.1.j.de reb.dub.
m l.20.§.7.j.de instructo.
n Domo legata, balineum eius quod publicum probatur, nisi alias separetur, legato cedit. Paul.3.sent. 6.§.57.
o Non ex una, sed ex pluribus coniecturis colligitur, legato domuum balneas contineri, quę publicè præberi solebant. adde l.52. §.4.s.eo. v. Cuiac. consult.35.
p Domo legata, hortus debetur, si hortus domus causa comparatus est, ut amœnior ac salubrior domus esset, & aditus in eum per domũ fuit: denique si hortus ædiũ additamentũ fuit.
q adde l. ult. s.de servit.urb.in.
r Hortos amœnitatis & salubritatis causa comparatos ...
s Aditui cedit res ea, ad quam per eum aditum acceditur: Ex aditu iudicatur, res una cedat alteri, an non cedat. adde l. quod conclaue j.de damno.

De legato nominatim.

90. *Idem* "libro 7. ad Legem Iuliam & Papiam."

NOminatim[a] legatum accipiendum est: quod[b] à quo legatum sit, intelligitur: licèt[c] nomẽ pronuntiatum non sit.

De reliquis. 1. De prædiis cum prætorio, sicut à testatore in diem mortis possessa sunt, de taberna purpuraria cum servis institoribus & purpura quæ in diem mortis fuerunt. 3. De prædiis sicuti comparata sunt. 4. De domo legata.

91. *Papinianus* "libro 7. Responsorum."

PRædiis per præceptionem filiæ datis cum reliquis[d] actorum & colonorum, ea reliqua videntur legata, quæ de reditu prædiorum in eadem causa manserunt. alioquin pecuniam a colonis exactam, & in Kalendarium in eadem regione versam, reliquis non contineri neque colonorum, neque actorum, facilè constabit. tametsi nominatim actores ad filiam pertinere voluit.

1 ¶ Ex his verbis, *Lucio Titio prædia mea illa cum prætorio, sicut[e] à me in diem mortis meæ possessa sunt, do*: instrumẽtum rusticum, & omnia, quæ ibi fuerunt, quo domus fuisset instructior, deberi convenit. colonorum reliqua non debentur.

2 ¶ Pater filio tabernam [f] purpurariam cum servis institoribus, & purpuris, quæ in diem mortis eius ibi fuerunt, legavit. neque pretia purpuræ condita, neque[g] debita[h], neque reliqua legato contineri placuit.

3 ¶ *Titio Seiana prædia sicuti comparata sunt, do lego.* cũ essent Gabiniana quoque simul uno pretio comparata: non[i] sufficere solum argumentum emptionis respondi: sed[k] inspiciendum: an litteris & rationibus[l] appellatione Seianorum Gabiniana quoque continentur, & utriusque possessionis confusi [m] reditus titulo Seianorum acceptò lati essent.

4 ¶ Balneas legatæ domus esse portionem constabat quòd si eas publicè[n] prębuit: ita[o] domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, & in usu patris familiæ vel uxoris nonnunquàm fuerunt, & mercedes eius inter cęteras meritoriorum domus rationibus acceptò ferebantur, & uno pretio comparatæ, vel instructæ communi coniunctu fuissent.

5 ¶ Qui domum possidebat, hortum [p] vicinum[q] ædibus comparavit, ac postea domum legavit. si hortum domus causa comparavit, ut amœniorem domum ac[r] salubriorem possideret, aditumque[s] in eum per domum habuit, & ædium hortus additamentum[t] fuit: domus legato continebitur.

6 ¶ Appellatione domus insulam quoque iniunctam domui videri[u], si uno pretio cum domu fuisset comparata, & utriusque pensiones similiter acceptò latas rationibus ostenderetur[x].

De instrumentis & pecunia.

92. *Paulus* "libro decimotertio Responsorum."

S*I mihi Mævia & Nigidia filiæ meæ heredes erunt: tunc Mævia è medio sumito, præcipito, sibique habeto fundo meos illum & illum cum casulis & custodibus omnium [y] horum fundorum, & cum his omnibus agris, qui ad coniunctionem cuiusque eorum fundorũ emptione, vel quolibet alio casu obtigerint: item cum omnibus mancipiis, pecoribus, iumentis, cæterisque universis speciebus, quæ in[z] iisdem fundis, quóve eorum, cum moriar, erunt. uti optimi maximique sunt, utique eos in diem mortis meæ possedi, & (ut pleniùs dicam) ita uti cluduntur*: in fundo autem uno ex his, qui prælegati sunt, tabulariũ[a] est: in quo sunt & complurium mancipiorum emptiones: sed & fundorum, & variorum contractuum instrumenta: præterea & nomina debitorum. quæro, an[b] instrumenta communia sint. respondi, secundum ea, quæ proponuntur, instrumẽta emptionum, item debitorum, quæ in fundo prælegato remanserunt, non[c] videri legato contineri.

1 ¶ His verbis, domibus legatis, *fidei heredum meorum committo, uti sinant, eum habere domus meas, in quibus habito, nullo omnino excepto, cum omni instrumento[d], & repositis omnibus*, non videri testatorem de pecunia[e] numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

De alienatione prohibita. 1. De confessione debiti facta in testamento. 2. De prædiis uti possessa sunt, & quæcumque ibi erunt tempore mortis. 3. De fratribus & sororibus. 4. De fundo cum sylvis, uti optimus maximúsque est. 5. De coherede in re legata recipiendo.

93. *Scævola* "libro tertio Responsorum."

LVcius Titius testamẽto suo cavit, *nec [f] ullo modo prædium suburbanum, aut domum heres alienaret.* filia eius heres scripta heredem reliquit filiam suam: quæ easdem res diu possedit, & decedens extraneos heredes instituit: quæsitum est, an prædia pertinerent ad Iuliam, quæ Lucium Titium testatorem patruum maiorem habuit. respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factũ, quo minùs ad heredem pertineret, cùm hoc nudum[g] pręceptum est.

1 ¶ *Semproniæ mulieri meæ reddi[h] iubeo ab heredibus meis centum aureos quos mutuos acceperam.* quæsitum est, si hanc pecuniam ut debitam Sempronia petens[i], victa sit, an fideicommissum peti possit: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex[k] alia causa debitum.

2 ¶ Quidam prędia legavit libertis, adiectis his verbis: *uti à me possessa sunt, & quæcumque ibi erunt, cum moriar.* quæsitum est: an mancipia † quæ in his prædiis morata in diem mortis patrisfamilias fuerunt operis rustici causa vel alterius officii, cæteræque res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant. respondit, pertinere.

3 ¶ Quæsitum est, an, quod heredes fratribus[l] rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret. respondit, pertinere[m]: nisi aliud sensisse testatorem probetur.

4 ¶ Collegio[n] fabrorum *fundum cum silvis, quæ ei cedere solent, ut[o] optimus maximusque esset,* legavit. quæro, an ea quoque, quæ in diem mortis ibi fuissent, (id est fænum, pabulum, paleam: item machina, vasa vinaria, id est cuppæ, & dolia, quę in cella defixa sunt: item granaria) legata essent. respondit, non[p] rectè peti quod legatum non [q] esset.

5 ¶ Ex[r] parte dimidia herede instituto, per præceptionem fundum legavit, & ab eo ita petit: *peto, uti velis coheredem tibi recipere in fundo Iuliano meo: quem amplius te recipere iussi, Clodium verum nepotem meum, cognatum tuum.* quæro, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti deberetur. respondit, deberi.

De petitione ne fundus de nomine testatoris exeat.

94. *Valens* "lib.2. Fideicommissorum."

IS, qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legaverat, & petierat, *ut curarent, ne[s] de nomine suo[t] exiret.* quærebat: ex tribus qui primus moriebatur, utrùm utrique vel alteri ex his, qui sibi in legato coniuncti essent, relinquere partem suam deberet: an posset vel alii conliberto suo eam relinquere. placuit, etsi voluntatis quæstio esset, satis illum facturum. etsi alii[u] relinquisset. quod si nulli dedisset: occupantis, an omnium conlibertorum. & num eorum tantùm quibus pariter legatum esset. petitio fideicommissi esset, dubitabatur. & Iulianus rectè omnibus debere putavit.

Interpretatio verborum quantas summas.

95. *Mæcianus* "libro secundo Fideicommissorum."

Q*Visquis mihi heres erit, damnas esto dare, fideique eius committo, uti det, quantas[x] summas dictavero, dedero.* Aristo res quoque corporales contineri ait: ut prędia, mancipia, vestem, argentum. quia & hoc verbum *quantas*, non ad numeratam dumtaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione & stipulationibus emptæ[y] hereditatis apparet. & *summæ*[z] appellatio similiter accipi deberet: ut in his argumentis, quæ relata essent, ostẽditur. voluntatem[a] præterea defuncti, quæ maximè in fideicommissis valeret, ei sententiæ suffragari. neque enim post eam præfationem[b] adiecturum testatorem fuisse res corporales [c], si dumtaxat pecuniam numeratam præstari voluisset.

De hereditate restituenda.

96. *Gaius* "libro secundo Fideicommissorum."

t Additamenta etiam immobilia cedunt principalibus suis. u Primogenito, seu Maiori natu, insula huiusmodi accessura est, si vi statuti domũ paternam iure hereditario consequi debeat. *Bart.* x addit Bartolus. Idem dicendum esse, si aliunde aditus non sit, *l.47.in fi.j.de damno, adde l.31. s.eodem.*
y Et si hoc legatum latissimè patet, non tamen eo continentur instrumenta j. *eod.*
z *l.41.§.6.in fi.l.78.§.1.l.91.§.2.s.eod.l.86.s.de leg.2.l.12.§.45.l.18.in fi.j.de instructo.*
a Tabularium: locus ubi tabulæ & instrumenta servantur. b Instrumenta non continentur legato generali. c Imò, videntur contineri, *l.27.§.3.in fi.j.de instruct.*
d Instrumenti, vox ad instrumentum domuum (quarum antè facta mentio est) refertur. Proinde legata domo cum omni instrumento, pecuniæ in ea domo repertę, non debebũtur. nec enim pecunia domus est instrumentũ.
e *adde l.79.§.1. s.eod.*

f ¶ Alienare prohibito Titio herede, heres Titii alienare potest, (videtur enim hæc prohibitio unius ac certi cuiusdam tantùm heredis esse) Aliud fuerit si testator indefinitè, heredem alienare vetuerit, hoc enim interdicto omnes testatoris heredes etiam secundi prohibentur alienare, *ut hic.l. si plures. j.eo. Novella de restitut.* Quid si filios alienare voluit? nepotibus ius alienandi est. *dict. Novella.*
g Nudum præceptum testatoris nõ valet *Bart.* Nudum dicitur, quod nullã præcepti rationem habet l.38.§.4.s. *eod.*

§4 n° 1

h *v.l.94.j.de verbor.signific.*
i *l.28.in fin.j.de liberatione.*
k sententia absolutoria in una causa lata, nõ parit exceptionem rei iudicatæ adversus eum qui ex alia causa agere velit.
† *v.l.32.in fin.s. de leg.2.*
l fratrum appellatione continẽtur etiam sorores, *ut hic.* consanguinei vel uterini secũdi gradus, nisi fortè alia sit alicubi loquendi ratio, 22. *quæst.2.c. quærit.*
m *v.l.38.s.familiæ.*
n Collegiũ suũ etiam fabri habuerunt Romæ.
o *l.69.§.3.s.de leg.1.l.22.j.de instructo.*
p Imò rectè petitur. fũdo enim legato *uti optimus est*, etiam instrumenta fundi debentur, *l. fundo j. de fundo instructo.*
q Atqui vendita domo huiusmodi res emptori cedunt, *l.18.l.54.in fin.s.de act.empt.* Tiraquell⁹ *lib. de retract §.1. gloss.7. num.98.* hic mendũ esse putat.
r extat hîc idem locus *in l. pater filiũ in fi.s eod.*
s similis petitio est *in l.38.§.1.s.eod.l.108.j.de cõd. & demonstrat.*

t Libertos gentilitium nomen patronorum suorum usurpasse hinc colligitur. quã de re dixi *ad l.108.j.de condit. & demonstrat.* u & sic appellatione familiæ continentur non nominati à defuncto *Bart.* x *adde l.117.j.de verb.sign.l.37.s.de peculio.*
y *l.2.s.de hered.petit.* z summæ verbum speciebus & corporibus adcommodatur, non vi propria, sed ex manifestaria defuncti voluntate: qui cùm dixisset initio, *quas summas* dictavero, do lego, dictavit postea corpora.
a voluntas defuncti maximè in fideicõmissis spectanda. *v.l.7.C.de fideicom. l.pen.s. de leg.1.* b Præfationem vocat, clausulam superiorem *quantas summas dictavero.*
c Incorpoream rem esse pecuniam hinc colligit Hotomanus 15. *Illustr. vide l.94. §.1.j.de solutionib.*

SI Titius ex parte heres, rogatus sit *Mænio hæreditatem restituere*, & rursus Titio coheres eius rogatus sit partem suam, aut partis[a] partem restituere: an hanc quoque partem, quam à coherede ex fideicômisso recipit, Titius restituere Mæuio debeat, Diuus Antoninus consultus, rescripsit, non[b] debere restituere. quia * hereditatis appellatione neque legata, neque fideicommissa continentur[c].

De reliquis.

97. *Paulus* "libro secundo Decretorum."

OSidius[d] quidam, instituta filia Valeriana herede, actori suo Antiocho data libertate, prædia certa, & peculium, & reliqua[e] relegauerat, tam sua, quàm colonorum. legatarius proferebat, manu patrisfamiliæ reliquatum, "&" tam suo, quàm colonorum nomine. item in eadem scriptura adiectum in hunc modum: *item quorum rationem reddere debeat, scilicet quæ in condito habuerat paterfamiliæ, frumenti, vini, & cæterarum rerum.* quæ & ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud presidē obtinuerat. ex diuerso cū diceretur, reliqua colonorū ab eo non peti, nec propria, diuersam autem causam esse eorum, quæ in condito essent: Imperator[f] interrogauit[g] partem[h] legatarij, quærendi[i] causa. pone (inquit) in cōdito centies[k] aureorum esse, quæ in vsum sumi solerent. diceres totum, quod esset relictū in arca, deberi? & placuit rectè appellasse. A parte legatarij suggestum est, quædam à colonis post mortem patrisfamiliæ exacta. respondit, hoc quod post mortem exactum[l] fuisset, reddendum esse legatario.

De verbo heres.

98. *Idem* libro singulari de forma testamenti.

SI plures gradus sint heredum, & scriptum sit, *heres meus dato:* ad omnes[m] gradus hic sermo pertinet, sicuti hæc verba, *quisquis mihi heres erit.* itaque si quis velit non omnes heredes legatorum præstatione onerare, sed aliquos ex his: nominatim damnare debet.

De mancipiis vrbanis & rusticis. 4. *Si idem sit lecticarius, & cocus.* 5. *Vel verna, & cursor.*

99. *Idem* libro singulari de instrumenti significatione.

SEruis vrbanis[n] legatis: quidam vrbana mancipia non loco, sed opere separant: vt licèt in prædiis rusticis sint, tamen, si opus rusticum non faciant, vrbani videtur. dicendum autem est, quòd vrbani[o] intelligēdi sunt, quos paterfamiliàs inter vrbanos adnumerare solitus sit. quod maximè ex libellis familiæ, item cibariis [p] deprehendi poterit.

1 ¶ Venatores [q] & aucupes vtrùm in vrbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari. sed dicendum est, vbi paterfamiliàs moraretur, & hos alebat, ibi eos numerari.

2 ¶ Muliones[r] de vrbano ministerio sunt: nisi propter opus rurestre testator eos destinatos habebat.

3 ¶ Eum, qui natus est ex ancilla vrbana, & missus in villam nutriendus, interim in neutris esse quidem putāt. videamus, ne in vrbanis esse intelligatur. quod magis placet.

4 ¶ Seruis lecticariis legatis: si idem lecticarius sit, & cocus: accedet[s] legato.

5 ¶ Si alij vernæ[t], alij cursores legati sunt: si quidam & vernæ & cursores sint: cursoribus cedent. * semper enim species [u] generi derogat. si in specie [x] aut in genere vtrique sint: plerumque[y] communicabuntur.

De verbo reddere. 1. *De duabus statuis marmores & omni marmore legatis.* 2. *De factis paratisque vxoris causa.* 3. *De vasis.* 4. *De testudineis.*

100. *Iauolenus* "libro 2. ex Posterioribus Labeonis."

HEres meus damnas esto Lucio Titio Stichum seruum meum reddere[z]. vel ita, *illum seruum meum illi reddito.* Cascellius ait, deberi. neque id Labeo improbat. quia * qui reddere[a] iubetur, simul dare iubetur.

a *adde l. 164. ff. de verb. signif.*
b Imò, debet, *l. 16. Cod. de fideicōmiss.*
c Imò, continētur. est enim hereditas successio in vniuersum ius defuncti. *l. 24. ff. de verb. signif.* Inter iura defuncti legata continentur.
d *al.* Ofilius.
e *l. 91. s. eod. l. 17. ff. de optione. l. 20. §. 3. ff. de instructo.*
f nō frustrà Imperatoris fit hîc mētio: est enim hîc locus ex libris Decretorū Pauli. sunt autē Decreta, sententiæ imperatoriæ.
g In iure reddēdo, vel ipsi Principes plerunque partes seù litigatores interrogabant.
h putà patronū legatarij: aut eū qui à legatario erat.
i & quasi irridendi, vt sit quasi Ironia. vt in *l. 13. s. quod metus causa. adde l. 24. ff. de verb. signif.*
k id est, centena millia aureorū.
l Appellatione reliquorum, nō continetur pecunia iam exacta, vel quæ ad vsum patrisfamiliàs est deposita *Bart.*
m *l. 33. s. de legat. 2.*
n vrbani serui à rusticis non loco, sed opera separantur. vnde accidit vt prędio rustico esse possint serui, & tamen vrbani esse. *l. 60. §. 1. s. eod. l. 65. s. de leg. 2. l. 12. ff. de suppellect. l. 166. ff. de verb. signif.*
o vrbani serui, quos vrbanorū numero testator habuit.
p *l. 166. ff. de verb. signif.* cibariis. id est, diariis & demensis. Horatius 2. *epist.* cùm seruis vrbana diaria rodere mauis. *vide Cuiac. ad Nouell 6.*
q *Paul. 3. sent. 6. §. 71. l. 12. §. 12. ff. de instructo.*
r *Paulus 3. sent. 6. §. 72.*
s Imò non accedet: id enim officium inspiciēdum est, in quo magis versatur, *l. legatis. §. si vnus. s. eodem* An hîc cocus fuit vilium ciborum? An ibi æquè in vtroque officio versatus, in vno tamen assiduè magis quàm in alio?
t *vide l. 36. s. de legat. 1.*
u In dubio potior existimatur causa specialis, quàm generalis. *vide quæ notaui ad l. 5. ff. de fideiuss. l. 1. ff. de auro. l. 41. ff. de pœnis l. 80. ff. de regul. iuris. l. 16. s. de legibus. adde l. 7. ff. de except. rei iudic.*
x Atqui species accidentibus non constat, §. *vlt. Inst. de iure personarum.* Litis significatione species diuersæ dici possunt quæ solis accidentibus differunt.
y *vide hîc Accursium.*
z Reddendi verbo datio continetur, *l. 94. ff. de verb signif.*
a *vide l. 94. ff. de verb. signif.*

1 ¶ Duæ statuæ marmoreæ cuidam nominatim: item omne marmor erat legatum. nullam statuam marmoreā, præter duas, Cascellius putat deberi. Ofilius, Trebatius contra. Labeo Cascellij sententiam probat. quod verum puto. quia duas statuas legando, potest videri non putasse in marmore se statuas legere.

2 ¶ *Vxori meæ vestem mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum, argentum, quòd eius causa factum paratúmque esset, omne do lego.* Trebatius hæc verba: *quod eius causa factum paratúmque est*, ad aurum & argentum dumtaxat referri putat. Proculus ad omnia[b]. quod & verum est.

3 ¶ Cui Corinthia[c] vasa[d] legata essent, & βάσεις (*i. bases seu fulcra*) quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas βάσεις[e] testator numero vasorum habuit. Proculus verò rectè ait, si æneæ quidem sint, non autem Corinthiæ, non deberi.

4 ¶ Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi, Labeo, Trebatius responderunt. quod verum est.

De prædiis legatis Ὅσα κέκτημαι, *h. e. quæcumque possideo.* 1. *De fundo ita uti est.*

101. *Scæuola* "libro sextodecimo Digestorum."

QVi habebat in prouincia, ex qua oriūdus erat, propria prædia, & alia pignori sibi data ob debita codicillis ita scripsit: *τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι βούλομαι εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι[f]· ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καρποῖς, ἀποθέτοις[g], κατασκευαῖς πάσαις.* id est, *suauissimæ patriæ meæ volo in partem suam dari, & ipsi separatim adiudico prædia omnia, quæcumque in Syria possideo, cum omnibus in eis existentibus "&" pecoribus "&" seruis, "&" fructibus "&" vsu consumptilibus "&" apparatu omni.* quæsitum est, an etiam prædia, quæ pignori habuit testator patriæ suæ reliquisse videatur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non [h] videri relicta: si modò in[i] proprium patrimonium (quod ferè[k] cessante debitore fit) non sint redacta.

1 ¶ *Peto fundum meum, ita vti*[l] *est, alumnæ meæ dari.* quæsitum est, an fundo & reliqua colonorum, & mancipia, si qua mortis tempore in eo fundo fuerint, debeantur. respondit, reliqua[m] quidem colonorum nō esse legata, cætera verò videri illis verbis, *ita vti est*, data.

De lateralibus viatoriis, & quidquid in his conditum erit. 1. *De falsa demonstratione.* 2. *De militia.*

102. *Idem* "libro 17. Digestorum."

HIs verbis legauit: *Vxori meæ lateraria*[n] *mea viatoria, & quidquid in his conditum erit, quæ membranulis mea manu scriptis continebuntur, nec ea sint exacta, cum moriar, licèt in rationes meas translata sint, & cautiones ad actorem meum transtulerim.* hic chirographa debitorum, & pecuniam, cùm esset profecturus[o] in vrbem, in lateralibus condidit: & chirographis exactis, quàm pecunia erogata, reuersus in patriam, post biennium alia chirographa prædiorum, quæ postea comparauerat, & pecuniam in lateralia condidit. quæsitum est, an ea tantùm videatur nomina ei legasse, quę postea reuersus in hisdem lateralibus cōdidit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non deberi, quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis manu eius scriptis continerentur. Idem quæsiit, an, cùm emptiones prędiorum in hisdem lateralibus cōdiderat, prædia quoque legato cedant. respondit: nō quidem manifestè apparere, quid de prędiis sensisset: verùm si ea mente emptiones ibi haberet, vt his legatariæ datis proprietas prędiorum pręstaretur, posse defendi: prędia quoque deberi.

1 ¶ Paterfamiliàs ita legauit: *Lances numero duas leues*[p], *quas de sigillaribus*[q] *emi, dari volo.* is de sigillaribus leues[r] quidem non emerat, lances autem emptas habebat. & dictauerat testamentum ante triduum, quam moreretur. quæsitum est, an hæ lances, quas emptas de sigillaribus habuit, legato cederent, cùm nullas alias de sigillaribus emerit, nec legauerit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, deberi eas, quas de sigillaribus emisset.

b ita vt intelligatur etiā legata vestis eius causā non parata.
c Corinthiorum vasorum tanta olim fuit æstimatio, vt argento & auro penè anteponeretur. *adde Plinium 84. cap. 1.*
d de legato vasorum, *v. l. 19. §. 10. ff. de auro.*
e abaces. *Vulgata & Nebrissens.*
f *al.* ὁ ωθῆναι.
g ἀποθέτοις, Alciatus legit 4. dispunct. 18. à ἀποθέτω, quod est cōsumo: quasi diceret, cùm iis quæ vsu cōtumi possunt, malè: καρποὺς ἀποθέτους, Polluci: est ἡ φυλαττόμενος καὶ ἀποκείμενος, fructus reseruatitius & sole adustus. *vide Ferrandum 1. Explicat. 34.*
h Prædiis legatis, ea non intelligitur testator legasse, quæ pignorata habuit, nisi ex mora debitoris non soluentis, ea in proprium patrimonium vertit. vide quę scripsi *ad l. 9. in fi. ff. de supellectile.* Imò videntur relicta. Nam qui omne legat, nihil excipit, *l. 68. s. eodem.* solue: Prædia obligata hîc non videntur obligata: quia dictio *omnis* ea dumtaxat comprehendit, quæ natura verborum significari possunt. *adde l. 73. §. 2. s. eod.*
i Pignus in proprium patrimonium creditori verti potest, cessante debitore in solutione.
k Cessat debitor in luenda re pignorata, si sit tali pretio pignorata, vt non sit spes eius amplius luendæ. *vide l. 31. s. de pignoribus* & ita restringe, *l. 22. §. 1. s. de maxalib.*
l *l. 78. §. [illegible] s. eod. l. 27. §. [illegible] de instructo.* Fundo legato [illegible] est, nō deberi reliqua.
m quod reliqui debent coloni, seu reliquatio, hîc, sunt pensiones à colonis debitæ. [illegible] *l. 91. l. 97. s. eod. l. 32. [illegible] & [illegible] 20. l. ege 27. ff. de instructo.*
n lateralia mea *Hal.* [illegible] in lateralibus condidit pecuniam. *& post*, pecuniam in lateralia condidit. [illegible] emptiones prædiorum in lateralia condidit. Lateralia viatoria, sunt capulæ [illegible] ad ephippiū vtrinque loro suspēsis, ea quæ nobis in itinere necessaria sunt [illegible] mus.
o ea est causa, ob quam hæc pecunia non debetur *l. 79. §. 1. s. eod.*
p sunt puræ, quæ non sunt asperæ signis.
q vox *Sigillaria* hîc locum vrbis Romæ significat, in quo sigilla vasáque cælata venibant. *Sueton. in Claudio & Nerone*: Gellius 5. c. 4. Hinc dies sigillariorum, in Saturnalibus, vide Alex. ab Alexandro 3. *Genialium* 4.
r atq; ita hîc testator errat. legat enim lāces leues quæ cælatę sunt. *v. Cuiac. 11. obs. 30.*

2 ¶ Alumno

2 ¶ Alumno præcepit militiam his verbis: *Sempronio alumno meo illud & illud: & cum per ætatem licebit, militiam illam cum introitu* [a] *comparari volo: huic quoque omnia integra.* quæsitum est, si Sempronius eam militiam sibi comparauerit, an pretium eius, sed & id, quod pro introitu erogari solet, ex causa fideicommissi ab heredibus consequi possit. respondit, secundùm ea quę proponerentur, posse.

3 ¶ Idem testator liberto militiam [b] his verbis legauit, *Seio liberto meo militiam do lego illam.* quam militiam & testator habuit. quæsitum est, an onera [c] omnia & introitus militiæ ab herede sint danda. respondit, danda.

De legatis relictis à substituto pupilli exheredati. 2. De bonorum possessione contra tab.

103. *Idem* "libro singulari Quæstionum publicè tractatarum."

SI pater exheredato filio substituit [d] heredem extraneum, deinde [e] ille extraneus hunc filium heredem instituit, & heres factus intra pubertatem decedat: puto, à substituto ei filio, omnino legata præstari non [f] debere, quia non directò [g], sed per successionem ad filium hereditas patris peruenit.

1 ¶ Plus ego in fratre, qui, cùm heres exstitisset patri, exheredatum fratrem heredem instituit, accepi, substitutum eius legatum non debere. ac ne quidem si intestato fratre successerit. quia non principaliter, sed per successionem bona fratris [h] ad eum peruenerunt.

2 ¶ Si filius ex vncia heres institutus sit [i], & "ab" eo legata data sint, habeat & substitutum, deinde commisso edicto per alium filium, accepit partis dimidiæ bonorum possessionem: substitutus eius vtrùm ex vnciâ legata [k] prẹstat, an verò ex semisse? & verius est ex semisse [l]. "sed [m] ex vncia, omnibus. ex reliquis, liberis & parentibus."

3 ¶ Contrà quoque si ex dodrante institutus, cómisso edicto, semissem [n] acceperit bonorum possessionem: ex semisse tantum legata substitutus debebit. quomodo enim augentur, vbi amplius est in bonorum possessione: sic & vbi [o] minus est deducitur.

a hoc verbum etiam reperitur in §. vltimo ǀ. eodem. vetus hîc mos fuit, vt pro ingressu aliquid præstaretur prio rib⁹ militiæ, scholæ, officij, collegij, curiæ, corporis. Suetonius *in Claudio*: pro introitu sacerdotij. Plinius *ad Traianum* 10. *epist.* 113. Superest vt inspicias, an in omnibus ciuitatibus certum aliquid omnes, q [illegible] leguntur, debeant pro introitu dare. Solatium & suffragium vocat lex 11 *Cod. de proximis sacror. scrin.*
b militia legata, onera & introitus militiæ præstantur ab herede.
c honoraria legit Cuiacius *ad l.7. Cod. de proxim. sac. scrin.*
d instituit, *vide Cuiac. 2. obser. 32.*
e Exheredatum cum substituto, suum instituere possumus
f Imò, substitutus exheredati legata præstare debet: potest enim legatis onerari à testatore. *l. in ratione. §. vltimo. ǀ. ad leg. Falcid.* Substitutus grauari potest, quoties ipse defuncti est heres: aliàs non potest.
g id est principaliter, *vt ǀ. eod.* vtrumque idem *Cuiac. ibidem. & §. vlt. instit. quod cum eo.*
h patris ad eum *Cuiac. 2. obs. 32.*
i fit, habeat & substitutū, & ab eo legata data sint, deinde, &c. sic restituit Cuiacius 3. *obs. 9.* quā lectioné nō probat Antonius Faber 5. *Coniectur. 1.*
k à se, non à pupillo *Cuiacius ibidem.*
l vsque ad semissem *l. 5. ǀ. de leg. præstand.*
m sed ex v.o.e.r.l. & p. hæc verba esse cuiusdam imperiti interpretis notat Cuiacius *ibidem*
n semissis acceperit, &c. *Cuiac. ibid.*
o *l. 35. in fi. š. de vulgari. l. 125. š. de legat. 1.*

LIBER TRIGESIMVS-TERTIVS.

DE ANNVIS [a] LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Vbi legatum præstandum.

Pomponius "libro quinto ad Sabinum."

CVM in annos singulos quid legatum sit, neque adscriptū, quo loco detur: quocumque [b] loco petetur, dari debet. sicuti ex stipulatu [c], aut nomine [d] facto petatur.

De mora heredis.

2. *Idem* lib. 6. ad Sabinum.

IN annos [e] singulos heres damnatus sinere me frui fundo, si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit, licèt postea patiatur, quia cultura sim exclusus, tamen totius [f] anni nomine mihi tenebitur. quemadmodum si diurnas operas Stichi dare damnatus, non à mane [g], sed à sexta [h] diei hora det: totius diei nomine tenetur.

De legato, annua, bima, trima die. 5. De legati trima die. 6. De vsuris.

3. *Vlpianus* "libro 24. ad Sabinum."

SI legatum sit relictum [i] annua, bima, trima die [k], triginta fortè: dena [l] per singulos debentur annos, licèt non fuerit adiectum *Æquis pensionibus.*

1 ¶ Proinde & si adiectum fuerit *pensionibus*, licèt nō sit insertum *æquis* item si scriptum fuerit *æquis*, licèt non sit adiectum *pensionibus*: dicendum erit, æquas fieri.

2 ¶ Sed si adiectū *Pensionibus inæquis*, inæquales debebuntur. Quæ ergo debeantur, videamus. & puto eas deberi, (nisi specialiter testator electionem heredi dedit) qui [m] vir bonus fuerit arbitratus. vt pro facultatibus defuncti & depositione [n] patrimonij debeantur.

3 ¶ Sed & si fuerit adiectum *Viri boni arbitratu*: hoc sequemur, vt pro positione patrimonij sine vexatione & incommodo heredis fiat.

4 ¶ Quid si ita, *Pensionibus, quas* [o] *putauerit legatarius*? an totum petere possit, videamus. &, puto totum non petendum simul. sicut & in heredis electione. fieri enim pēsiones debere testator voluit. quantitates dumtaxat pensionum in arbitrio herèdis, aut legatarij contulit.

5 ¶ Sed si ita sit legatum, *Heres meus Titio decem trima* [p] *die dato*, vtrùm pensionibus, an verò post triennium debeatur? & puto sic [q] accipiendum, quasi paterfamiliàs de annua, bima, trima die sensisse proponatur. 6 ¶ Si cui certa quantitas legetur, &, quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid, velut vsuras [r] iusserit testator prẹstari: legatum valet: sed [s] in vsuris hactenus debet valere, quatenus modum probabilem [t] vsurarum non excedit.

De numero, & natura legati annui, & transmißione ad heredes.

4. *Paulus* "lib. 62. ad Edictum."

SI *in singulos annos* alicui legatum sit: Sabinus (cuius sententia vera est) plura [u] legata esse ait: & primi anni purum, sequentium [x] condicionale. videri enim hanc inesse condicionem, *si viuat.* & ideo, mortuo [y] eo, ad heredem legatum non transire.

De pensione vltimi anni.

5. *Modestinus* "lib. 10. Responsorum."

AV *obis quoque, cæteri heredes, peto, vt vxori meæ præstetis, quoad viueret, annuos decem aureos.* vxor superuixit marito quinquennio & quatuor mensibus. quęro, an heredibus eius sexti anni legatum integrum debeatur. Modestinus respondit, integri [z] sexti anni [a] legatum deberi [b].

a 44. *Eclog. 4.* legatum in annos singulos, debetur in ingressu anni *l. 8. ǀ. eod.*
b In dubio, legatū ibi dari debet vbi petitur, *l. 38. vers. præterea. š. de iudiciis. l. 47. §. 2. š. de leg. 1.*
c rectè ea diuiditur. Alia est enim obligatio ex stipulatu, alia quæ ex nomine fit. cùm ex mensæ scriptura pecunia numeratur, nominibus contrahitur obligatio: cùm ex arca, ex domo, *lege 40. š. de rebus creditis*: per stipulationem. *v Cuiac. ad l. 9. š. de pact.*
d Nominibus obligato (quæ & scriptura fieri dicebatur) olim in vsu § 1. *Instit. de litterarum oblig.* tabulas proferebat, qui alterum sibi obligabat ex quoquo contractu: & ad eas scribendas & subsignādas vrgebat: vt omissa veteris obligationis causâ, ex litterarū subsignatione ciuilis succederet debiti persecutio. *Theophil. Inst. de litterarum obligat.* Cùm nomina fiebant, pararij interponebātur, signatores aduocabātur, & chirographū dabatur. *Seneca 2. de bene.* qui obligabatur, stipulatione interrogabatur quóque. *Idem Seneca 3. de benef. 15.* Porrò pararij, quibusdam librarij: *arg. c. 93. ǀ. de regulis iuris.* Plauto *Anlularia.* actuarij. Vlpiano, Tabellio: testes verò in nominibus Romæ, equites alij clari nominis & integræ famæ viri (quales ex albo Prætorio priuati litigaturi, aliquid facturi, sibi quasi iudices & arbitros eligebāt. *Seneca 3. de benefic. 14. Gell. 2.*) in prouinciis, duumuiri decuriones, & alij non ignobiles, *l. 22. š. de testibus.* Ea erat formula interrogationis, *Centum illos aureos, quos mihi ex causa mutui debes, tu mihi ex conuentione & promissione literarum tuarum debes?* Tum debitor respondebat, *Ex conuentione dabo mearum litterarum*, (falsus est enim Theophilus *d. loco*, dum commētus est ad creditorem litteras misisse debitorem. Is enim præsens interrogabatur, *vt dixi.*) Creditor tabulas tenens, parariis dabat transcribendam eam formulam, adiecto loco die, consule. *l. 1. š. de edendo: l. 9. §. 1. ǀ. de pœnis.* Testes deinde subsignabant, & nomen eo ampliùs suum subscribebāt. *l. 39. ǀ. de verbor. signif. l. 22. §. 4. š. qui testamentis l. 4. š. de auct. tutorum.* modum signandi explicat Paulus 5. *sentent. 25.* Hi signatores dicebantur à testibus vtcumque differentes, *l. 20. š. de testib. l. vlt. š. de lege commiss. l. 32. §. 1. ǀ. de furtis.* Huiusmodi nomina, syngraphæ appellatæ potiùs quàm chirographa: Nam in chirographis gesta tantùm: in syngraphis, citra fidem veritatis etiam pactio veniebat. *Predianus.* Ita plurium nomina fiebant *sent. 2. de benef.* pluriū, sc præsentia. Nam qui nomine obligatur, vnū tantùm nomē facit, non plura. *l. 41. in fi. ǀ. de fideic. libert. l. 12. §. 11. [illegible] mādat.*
e *adde l. 16. in fi. š. de verb. oblig*
f Imò partiū tātùm *l. stipulationes non diuiduntur §. planè ǀ. de verb. oblig.* Hîc mora partis aut in parte anni admissa, totius temporis commodum abstulit.
g *adde l. 3. l. 15. ǀ. de operis libert.*
h i. meridie. *v. l. 7. ǀ. de vsurpat.*
i dic idem esse si ita legatū sit, donec nubat, *l. 17.* die nundinarum *l. 20. §. 1.* die natali *l. 23.* per quadriennium, *l. 24. ǀ. eod.* quotānis *l. 12. §. 6. ǀ. quādo dies*: si ex reditu pars aliqua legetur *l. 58. in fi. š. de vsufruct. & quemadm.*
k i. vnis, secūdis, tertiis pēsionib.
l legatū annua, bima, trima die, præstari debet p annuas pēsiones æquales, nisi mens alia testatoris fuerit.
m quas vir. &c. Iussus distribuere, arbitrio viri boni fūgi debet.
n ¶ positiōe §. 3. ǀ. eod. Positionē autem vocat, situm patrimonij.
o dare iubeens pēsionibus quas Tertius aliquis declarauerit, si ille Tertius declarare non potuerit, videtur iussisse vt vna pensione id daretur.
p Trima die qui quid dari alteri iubet, compendiosè annuam, bimam, trimam diē intelligit. vnde notat Bartolus, Iussum dare tribus terminis, iussum intelligi dare tribus annis.
q i. post triennium.
r de vsuris testamētarlis *v tit. C. de vsur. vel fruct. leg.*
s Vsuræ etiam testamento adiectæ legatæque, legitimum vsurarum modum excedere non debent. Et tamen hinc satis constat, Iure ciuili, vsuras etiam testamētarias promitti. Nam iure Canonico aliud dicendum putat Bartolus. *adde l. 2. ǀ. de his quæ pœnæ nomine.*
t *l. 1. š. de vsuris l. 112. š. de leg. 1. dixi ad l. 1. §. 3. š. de pignorib.*
u *l. 11. ǀ. eod. l. 13. ǀ. quando dies.* Non est ita in stipulatione in annos singulos cōcepta, quæ vna est *l. 16. in fi. ǀ. de verb. oblig.* Imò vnum legatum est *l. nec semel. l. etsi. l. Firmio. in fi. ǀ. quando dies legat.* An ibi vnum legatum, cuius præstatio diuisa fuerit fauore heredis? An ibi alimentaria causa est? An ibi certum tempus adiectum? Prior, vera.
x In legatario, singulis annis capacitatē exigimus: in stipulationibus, initio capacitatē fuisse sat est, *l. 1. §. 16. ǀ. ad l. Falc. l. 10. l. 23. ǀ. quando dies legat. l. 35. in fin. ǀ. de mort. cau. v. d. l. 16. in fi. ǀ. de verb sign. adde l. post duos C. de aduocat. diuers. iudic.* excipe tamen *l. 6. ǀ. eo.*
y *l. 10. š. de cap. minut.*
z Legatū annuū vt trāsmitti possit, sufficit vltimū annū esse cœptum.
a nec dum cōpleti, *l. 22. ǀ. eod. l. 58. š. de vsufr. & quemad.*
b Imò nō debetur *l. si operas l. si d & si quis. §. si operas. š. de vsufr. l. petitionem. C. de aduocat. diuers.*

a Annua reipublicæ, *vt hic.* vel templo, *vt l.20.in fin.ĵ.eod.* legata, in perpetuum debentur. *adde l.16.ĵ.de vsu & vsufr.legato.* neque morte executoris extinguuntur.
b Imò non præstatur in perpetuum, *l.legatum in fin.ĵ.de administratione rerum ad ciuit. pertinentium.* Ibi ad ludos inhonestos relictum est.
c aliud est in vsufructu qui centum annis tantùm durat, *l.8.ĵ.de vsufr.legato.* ne alioquin proprietas semper sit inutilis *Bart.*

De pecunia ad ludos, quibus heredes voluit præsidere, relicta.

6. *Idem* "libro vndecimo Responsorum."

ANnuam pecuniam ad ludos[a] ciuitati reliquit, quibus præsidere heredes voluit. successores heredum negant, se debere: quasi testator tamdiu præstari voluisset, quamdiu præsiderent heredes. quæro igitur, "an," cùm præsidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuò præstari voluerit. Modestinus respondit, fideicommissum quotannis in[b] perpetuum[c] reipublicæ præstandum esse.

De eo, quod ad scribentis authoritatem non ad obligationem inducendam pertineat.

7. *Pomponius* "libro 8. ad Quintum Mucium."

QVintus Mucius ait: Si quis in testamento ita scripsit: *Filij filiæque meæ ibi sunto, vbi eos mater sua esse volet: eisque heres meus in annos singulos, inque pueros puellásque singulas damnas esto dare cibarij nomine aureos decem:* si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atque puellæ sunt: nihil est, quòd ex testaméto agere possit[d]. nam ea res eo pertinet, vti tutores sciant, quæ volũtas testatoris fuit: vti possint eam pecuniam sine periculo dare. *Pomponius:* In[e] testamentis quædam scribuntur, quæ ad authoritatem dumtaxat scribentis referũtur, nec obligationem pariunt. Hæc autem talia sunt: si te heredem solum instituam, & scribam, *vti monumentum mihi certa pecunia facias.* nullam enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad auctoritatem meam conseruandam poteris, si velis, facere. Aliter atque si, coherede tibi dato, idẽ scripsero. nam siue te solum damnauero, vti monumentum facias: coheres tuus agere tecũ poterit familiæ herciscundæ, vti facias: quoniam interest[f] illius: quinetiam si vtrique iussi estis hoc facere, inuicem actionem habebitis. Ad auctoritatem scribẽtis hoc quoque pertinet: cùm quis iussit *in municipio imagines*[g] *poni.* nam si non honoris municipij gratia id fecisset, sed sua: actio eo[h] nomine nulli competit. Itaque hæc Quinti Mucij scriptura[i], *Liberi mei ibi sunto, vbi eos mater sua esse volet,* nullam obligationẽ parit: sed ad auctoritatem defuncti conseruandam "id" pertinebit: vt, vbi iusserit, ibi sint. ¶ Nec tamen semper[k] voluntas eius aut iussum conseruari debet. veluti[l] si prætor doctus sit, non expedire, pupillum eo morari, vbi pater iusserit, propter vitium, quod pater fortè ignorauit in eis personis esse, apud quas morari iussit. ¶ Si autem pro cibariis eorum in annos singulos aurei decem relicti sint: siue hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos voluerit: siue ita acceperimus hunc sermonem, vt ipsis filiis id legatũ debeatur: vtile erit: & magis enim est, vt prouidentia filiorum suorum hoc fecisse videatur. Et in omnibus, vbi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnimodo obseruanda est. sed interuentu[m] iudicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam feruntur, ad effectum perduci.

Collatio annui legati & vsusfructus.

8. *Gaius* "lib. 5. ad Legem Iuliam & Papiam."

IN singulos annos relictum legatũ simile[n] est vsuifructui, cùm morte[o] finiatur. sanè capitis deminutione[p] non finitur, cùm vsusfructus finiatur. & vsusfructus ita legari potest, *Titio vsumfructum fundi lego: "&" quotiénsque capite minutus erit, eundem vsumfructum ei do.* illud certè amplius est in hoc legato: quod ingressu[q] cuiuslibet anni, si decesserit legatarius, eius anni legatum heredi suo relinquit quod in vsufructu non ita est: cùm * fructuarius, etiam si maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: heredi suo eos fructus non[r] relinquet.

De pignore.

d Officio tamen iudicis quis potest.
e In testamentis non omnia quæ ibidem adscripta sunt, obligant heredem: sunt enim non nulla quæ ad authoritatem duntaxat scribentis referuntur: hoc est, quæ sua tantùm causa non alterius priuati, aut ciuitatis adiiciũtur. Iussit testator monumentũ sibi fieri ab vnico & solo suo herede? Ille vnicus ac solus heres, nemini obligatus est, vt monumẽtũ id faciat, sed authoritate solius defuncti ad id cogi potest. Obligatio nulla est nisi inter diuersas personas. Nulla est inter testatorem & heredem: Est inter coheredes: vnde in hac specie, heres iussus monumentum facere, cogi ad id per coheredẽ potest: quemadmodum inuicem eo nomine experiri poterũt, si vtriq; iussi sint monumẽtum ponere.
f Is agere potest cuius interest, *l.5.in fin.ĵ.ne quis eum:* hinc exceptio illa valida est, Tua non interest.
g Imagines ponendæ in municipio plerunque legabantur. *l.17.in fi.ĵ.de vsuris: l.44.in fi.ĵ.de vsufructu: l.14.ĵ.de cõdit. & demonstr. l.5.ĵ.de operib. publ. Cicero 4 Verrina duobus locis.*
h *v.l.6.in fin.ĵ.de auro.*
i scriptura Mucij dicitur, vt alibi Iuliani & Africani.
k Testatoris nõ omnem voluntatem seruat Prætor, *vt hic. adde l.14.§.5.ĵ.de religiosis. l.10.ĵ.de cõfirm.tutoris.*
l Pupillus vbi morari debeat, summæ curæ esse debet iudicibus: adeò vt voluntatẽ parẽtum ea parte (si pupillis noceat) negligere possint & debeant.
m Executoribus testamentariis imminent iudices, vt testamenta exequantur. *Castrensis in l.nulli.Cod. de Episcopis.*
n Similitudo & dissimilitudo vsusfructus, & in annos singulos relicti. similitudo, vtrúque morte finitur: dissimilitudo triplex, Nam vsusfructus capitis diminutione finitur: potest prorogari in tempus capitis diminutionis: fructuarius in ingressu anni moriens, fructus nondum perceptos ad heredem non transmittit.
o *vide l.3.in fin.ĵ.quibus modis vsusfr.* p *l.10.ĵ.de capite minutis.*
q Legatarius in singulos annos in ingressu cuiusque anni, si decesserit, eius anni legatum heredi suo relinquit.
r Fructus pendentes ad heredem suum vsufructuarius non transmittit, *l.13.ĵ.quib. mod.vsusfr.amitt. l.25.§.1.vers.præterea.ĵ.de vsuris. l.48.ĵ.de adqu. rer. dom. §.36.instit.de rerum diuis.*
s ¶ Potest ager in alimenta obligari, *l.8.§.11.ĵ.de transact. vide l.12.ĵ.de alimentis.*
t Cur rectè petetur? Qui quid legat super aliquo fundo, eum obligare videtur. *ĵ.de reb.eorum qui sub tutela: l.cod. cillis. § instituto. ĵ. de legat.2.*
u vt singulare scilicet: non tamen reprehendit.

9. *Papinianus* "libro septimo Responsorum."

FVndus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos relinquit, pignus[s] rectè[t] petetur. *Paulus* notat[u]: Hoc admittendum est, & in aliis rebus hereditariis: vt & in eas[x] legatarius mittatur[y].

De diuisione legati. 1. De eo quod à testatrice viua præstabatur. 2. De centum legatis, præter id quod anni nomine à viuo accipiebat. 3. De eo quod à testatore viua præstabatur.

10. *Idem* "libro octauo Responsorum."

SEio *amico fidelißimo: si voluerit, sicut meis negotiis interueniebat, eodem modo filiorum meorum interuenire: annuos senos aureos & habitationem, qua vtitur, præstari volo.* non[z] ideo minùs annua Seio pro parte hereditaria viuentis filiæ deberi placuit, quòd ex tribus filiis Titiæ duo aliis heredibus institutis vita decesserunt: cùm tam labor[a], quàm pecunia, diuisionem reciperent.

1 ¶ *Medico Sempronio quæ viua præstabam, dari volo.* ea[b] videntur relicta, quæ certam formam erogationis annuæ non incertam[c] liberalitatis voluntatem habuerunt.

2 ¶ *Vxori præter*[d] *id, quod à me viuo annui nomine accipiebat, aureos centum dari volo.* annuum videtur, & semel centum aureos reliquisse.

3 ¶ *Libertis dari volo, quæ viua præstabam,* & habitatio[e] præstabitur. sumptus iumentorum non debebitur, quem actori domina præstare solita fuit vtilitatis suæ causa. ideo nec sumptum medicamentorum medicus[f], libertus rectè petet: quem vt patronam[g] eiusque familiam curaret, acceptabat[h].

De numero legator. de iure capiendi.

11. *Paulus* "lib.21. Quæstionum."

CVm in annos singulos legatur: plura[i] legata esse, placet: & per singula legata ius capiendi inspicietur. idem in seruo inspiciendum est ex persona dominorum.

De seruitute.

12. *Idem* "lib.13. Responsorum."

GAius Seius prædia diuersis pagis Mæuiæ & Seiæ legauit, & ita cauit: *Præstari autem volo ex prædiis Potitianis, prædiis*[k] *Lutatianis annua harundinis milia trecena, & salicis mundæ annua librarum singula milia.* quæro: an id legatum, defuncta legataria, extinctum sit. Paulus respondit: seruitutem[l] iure constitutam non videri neque in personam[m], neque[n] in rem: sed fideicommissi petitionem cõpetisse ei, cui prædia Lutatiana legata sunt: & ideo, cùm annua legata fuerint: mortua[o] legataria, finitum legatum videri[p].

De conditione implenda.

13. *Scæuola* "libro quarto Responsorum."

MÆuia nepotem ex Mæuio puberem heredem instituit, & Lucio Titio ita legauit: *Lucio Titio viro bono, cuius obsequio gratias ago, dari volo annuos, quamdiu viuat, aureos decem si rebus nepotis mei interueniat, omnémque administrationem rerum nepotis mei ad sollicitudinẽ suam reuocauerit.* quæro: cùm Lucius Titius aliquo tempore Mæuij negotia gesserit: & per eum nõ[q] stet, quo minùs gerat: Publius autem Mæuius nollet eum administrare: an fideicommissum præstari debeat. respondi: si[r] non propter fraudem, aliámve quam iustam causam improbandæ operæ causa remotus esset à negotiis, quæ administrare secundùm defuncti voluntatem vellet: percepturum legatum.

x & interdum heredis ipsius, *l.6.Cod. vt in poss. legat.*
y si non satisdetur *ĵ. vt in possess.*
z Imò, ideò minus debebitur, *l.13.ĵ.eod.* Ibi stetit per eum, cũ quo morari debebat, hic per casum. *adde leg.1. Cod.de institut. & substit. l. in testamento ĵ. de condit. & demonstrat.*
a Labor & pecunia diuidi possunt: *adde l.13.ĵ.eod.*
b Imò ea quæ tempore mortis præstitit *l. Mela. §.1 ĵ.de alimentis.*
c Incerta nunquam in dubio præsumimur promisisse. vnde notant generalem renunciationem non complecti, insolitas siccitates, dixi *ad l.78. ĵ. de contr. empt.* Procuratorẽ generalẽ posse ea facere, quæ dominus solitus erat facere. *l. vel vniuersorum 12.ĵ. de pignoratitia actione.*
d *l.54.ĵ.de leg. Præter.* dictio ponitur inclusiuè, quoties cadit inter res separatas, quarum vna aliam non comprehẽdit (vt inter genus & species) aliàs secus, *l. Nam quod.in fi.ĵ. de pec.legat. c.dudum extr de elect.*
e *l.33.ĵ.de vsufr. leg.*
f Medicinam exercebant etiam liberti.
g legans, quæ viuus præstabat, ea tãtùm legat, quæ ipse sui causa nõ eius vxor sui causa præstabat.
h *l.40. §.2.ĵ.de pact. l.9.in fin.ĵ.de alimentis.*
i *vide l.4.ĵ.eod. l.28.ĵ.quib. modis vsusfr.*
k Quemadmodum cùm legatur seruo meo, adquiritur mihi: ita quando legatur rei meæ, videtur mihi relinqui *Bart.*
l An eo nomine prædium est obligatum? est: sed generaliter, non specialiter, *l.1 Cod. comm de legat. l. creditorio. ĵ. de separat. bonorum.*
m Imò in personam: cùm sit vsusfructus. *l. si quis ita. ĵ.de vsufr.* Ibi fructus à seipso percipiebat: hic ab alio.
n Imò in rem, *l. item. l. veluti. ĵ.de seruitutib.rustic.* sane nõ est seruitus. nec enim hic patientia præstatur. *vt l. quoties ĵ.de seruitut.* sed datur. Hic legantur annua, seruitutes verò perpetuæ sunt. *l. quoties. ĵ.de seruit.* ad numerum res hic relinquitur: seruitus realis constituitur ex fundi necessitate. *l. & Atilicinus. ĵ.de seruit.rustic.* o Annua præstatio finitur morte legatarij. *v.l.10. ĵ. de capite minutis.* p non videri. & ita quosdam legisse notat Bartolus. q Conditio quæ pendet ex legatarij & tertij voluntate, si tertij facto impeditur sine facto & culpa legatarij, habetur pro impleta: *adde l.10.ĵ.eod. l.8.in fin.ĵ.de condit. & demonstr.* r Imò legatum non consequitur, etiamsi sine fraude remoueatur. *l. Seio. ĵ. eod.* Ibi casu remotus est: hic facto eius, in cuius persona impleri debuit conditio.

[illegible]ui tenetur cum alio morari, non tenetur eum simpliciter aliò sequi : sed hoc declarabitur arbitrio boni viri. *Bart.*

b *adde l.23.in fi.s.de condit.instit.l.20.in fi.j.de oper.libertorum.*

c hinc notat Bartolus, Vxorem teneri virum sequi si modica sit excursio.

d hoc est, quantitate legati: quod fortè non sufficit ad huiusmodi expensas. Vnde flotant, vasallum sequi dominum suú nó cogi si itineri faciendo, feudi fructus non suf[illegible]

1 ¶Vxore herede scripta, ita cauit: *Libertis meis omnibus, alimentorum nomine, singulis annuos denarios duodecim ab herede dari volo, si ab vxore mea non*[a] *recesserint.* quęro cùm paterfamilias sua voluntate de ciuitate difficilè profectus sit, ea autem adsiduè proficiscatur: an liberti cum ea proficisci[b] debeant. respondi, non posse absolutè responderi : cùm multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda. ideoq; huiusmodi varietas viri boni arbitrio dirimenda est. Item quæritur: cùm proficiscens eis nihil amplius obtulerit, ac per hoc eam secuti non sint: an legatum debeatur. respondit: & hoc ex longinquis, breuibusque[c] excursionibus, & modo[d] legati æstimandum esse.

De summa non adiecta.

14. *Vlpianus* lib.2. Fideicommissorum.

SI cui annuum fuerit relictum sine[e] adiectione summæ: nihil videri huic adscriptum, Mela ait. sed est verior Neruæ sententia[f], quod testator præstare solitus fuerat, id videri relictum, si minus, ex dignitate personæ statui oportebit.

De solutione ante diem.

15. *Valens* lib.7. Fideicommissorum.

IAuolenus.

EVm: qui rogatus *post decem annos restituere pecuniam*, ante[g] diem restituerat. respondit, si[h] propter capientis personam, quòd rem familiarem tueri nō posset, in diem fideicommissum relictum probetur, & perdituro[i] ei id heres ante diem restituisset : nullo modo liberatum esse. quòd si tempus heredis[k] causa prorogatum esset, vt commodum medij temporis ipse sentiret: liberatum eum intelligi. nam & plus eum præstitisse, quàm debuisset.

Si seruo libertas post certum tempus, legatum ex die mortis domini relinquatur.

16. *Paulus* lib.3. ad Neratium.

SEruus *post decem annos liber esse iussus est*, legatúmque ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est. eorum[l] quidem annorum, quibus iam liber erit, legatum debebitur: interim autem heres ei alimenta præstare compellitur[m].

De legato, donec nubat. 1. *De vino quod domi nasceretur.*

17. *Labeo* lib.2. Posteriorum à Iauoleno epitomatorum.

LEgatum ita est: *Attiæ, donec*[n] *nubat, quinquaginta damnas esto heres meus dare:* neque adscriptum est, *in annos singulos.* Labeo, Trebatius præsens legatum deberi putat. sed rectiùs dicetur, id legatum in[o] annos singulos deberi.

1 ¶*Vini Falerni quod domi nasceretur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus Attio dato.* etiam pro eo anno, quo nihil[p] vini natum est, deberi duos culeos[q]: si modò ex vindemia cæterorum annorum dari possit.

De morte fideicommissoris. 1. *Quando legatum peti potest.*

18. *Scæuola* lib.14. Digestorum.

COdicillis testamento confirmatis[r], fundum libertis legauit, *eúmque alienari vetuit: sed pertinere voluit & ad filios libertorum, vel ex his natos*, deinde hæc verba adiecit: *A quibus præstari volo heredi ex reditu eius fundi decem per annos singulos vsque ad annos trigintaquinque à die mortis meæ.* quęsitum est, cùm heres à Titio institutus, intra[s] trigesimum quintum annum ætatis decesserit, an residui temporis fideicommissum ex verbis suprascriptis heredis quoque heredi[t] debeatur. respondit, deberi[u]: nisi ostendatur à libertis, testatorem ad heredis trigesimumquintum annum respexisse[x].

1 ¶Sticho alumno suo centum, & menstruos decem, & annuos centum dari voluit. & Semproniam: quam heredem ex triente instituerat, rogauit in hæc verba: *Fidei tuæ committo, Sempronia soror, vti legata: quæ alumnis meis relinqui, ex medio recipias, & apud te habeas, quoad*[y] *vsque commendatos habeas.* quæsitum est, cùm Sempronia, cuius fideicommissum sit abstinuerat, se hereditate, antequàm[z] secundùm voluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam, an Sticho de legatis actio etiam ante vicesimum quintum annum competat. respondit, competere[a].

De morte legatarij onerati fideicommisso. 1. *De legato generali & speciali.* 2. *De eo quod testatrix viua præstabat.*

19. *Idem* lib.17. Digestorum.

TItia, herede Seia scripta, vsumfructum fundi Mæuio legauit, eiúsque fidei commisit in hæc verba, *A te Mæui ex*[b] *reditu fundi Speratiani præstari volo Arrio Pamphilo & Arrio Sticho ex die mortis meæ annuos sexcētos quotannis, quoad viuent.* quæsitum est, cùm Mæuius annua alimenta præstiterit, post mortem autem eius fundus ad heredem Titiæ pleno iure redierit, an alimenta, ex fideicōmisso, Pamphilo & Sticho debeantur. respondi, nihil[c] proponi, cur debeant præstari ab hæredibus Titiæ, cùm ab vsufructuario alimenta relicta sunt. Idem quæsiit, an ab heredibus Mæuij legatarij præstanda sint. respondi, nihil ab herede legatarij, nisi testatorem manifestè probetur voluisse etiam finito vsufructu præstari, si modò id, quod ex vsufructu receptum esset, ei rei parandæ sufficeret.

1 ¶Qui Marco homini docto certa annua præstabat, testamento cauit, *Domina*[d] *sanctißima, scio te de amicis meis curaturam, ne*[e] *quid his desit: verumtamen & Marco dari octingenta*[f]. quæsitum est, an Marcus, præstitis sibi ex causa legati octingentis, annua quoque[g] consequi debeat. respondit, nihil[h] proponi, cur non secundùm ea, quæ in consultatione collata essent, debeantur.

2 ¶*Lucio Titio auri pondo*[i] *tria, quæ viua præstabam.* quæro cùm testatrix quadraginta Titio, quoad viueret, salarij nomine certam summam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præstiterit, an eadem ex causa legati vel fideicommissi ab heredibus eius Titio præstari debeant. respondit, nihil proponi, cur præstanda non sunt.

De conditione. 1. *De eo quod relictum est sacerdoti & hierophylaco & libertis qui in illo templo erunt.*

20. *Idem* lib.18. Digestorum.

ANnua his verbis legauit, *Si morarentur*[k] *cum matre mea, quam heredem ex parte institui.* quæsitum est, an, mortua[l] matre, conditio adposita defecisse videatur, ac per hoc neque cibaria, neq; vestiaria his debeantur. respondit, secundùm ea[m] quæ proponerentur, deberi[n].

e Incertum legatum valet, nō quia annuū est, sed quia alimēta continet : aliàs non valet. *l.cum post. §. gener. s. de iure dotium.* Ita in contractibus incerta promissio nó valet. *d. §. gener. l. triticum. l. ita stipulatus j. de verb. obligat.* nisi aliquo alio certū esse demon[illegible] *l. triticum.* vel nisi causa fauorabilis sit, puta dotis, alimentorum & viæ reficiendæ. [illegible] indefinito, primùm inspicitur consuetudo legantis : dein, ea cessante, modus eius patrimo[illegible] fauore alimētorum legatum incertū valet, *l.22.j.de alimentis.*

g Ante diem restituens legatum an libere[illegible] *l. [illegible] j. de obligat. l. 17. j. de [illegible]*

h An tempus capientis seu le[illegible] causa adiectum præsumitur, an potius hæredis? hęredis : vtpote debitoris : *vt notatur in l. qui Romæ j. de verb. obligat.*

i Quid si non [illegible] sol[illegible] uit? solutione hęres liberatur.

k Si dilatio ponitur gratia hæredis, antè solui [illegible] legatarij, non potest. *l. 122. j. de verbor. oblig.*

l *l. 113. s. de legat. [illegible] legat.3.*

m Imò, non compellitur, cú legatum eo ca[illegible]

[illegible] eo tempore quo seruus est, in dominum non agit : liber factus, agit pro tempore iam præterito. *l. lecta. s. si certum. l. huiusmodi. j. de verb. obligat.* Prior vera: Nam hic interim, hoc est etiam dum seruus est, agere seruum dicitur. Quid: an huius legati nomine seruum constituet procuratorem? *vide l. seruum quoque. s. de procurat.*

n Legatum, *donec nubat*, intelligitur annuum. *Bart.* Idem dicendum si legatum sit, *quoad viuet. l. 56. §. 4. j. de verb. obligat.*

o Imò vnicum legatú esse videtur. *l. apud Iulianum. l. si ita. s. de legat. 1.* Dic annuum hic esse fauore dotis: vt legataria facilius nubat in tam lauta dote. *vt hîc.* Idem dicendum esset in alimentis & simili causa fauore digna.

p In annuo legato quod deficit in fructibus vnius anni, suppletur ex fructibus sequentium annorum, *Bart. l. 13. j. de tritico. l. 12. j. de alimentis.*

q *v. l. vlt. §. vlt. s. de pignorat. act.*

r [illegible] hæredis opus non est, *Inst. de codicillis.*

s & ita ante 35. cuius temporis nominati, facta mentio est à testatore.

t Deberi ait Iurisconsultus. atqui annuum legatum finitur morte, *l. 8. s. eod.*

u Imò non debetur: quia annuum legatum finitur morte legatarij, *l. in singulos. s. eod.* Legatum annuū simplex, morte legatarij finitur: Legatum annuum ad certum [illegible]us, non item : cùm debeatur ac præstet ad vsque finem temporis testa[illegible] præstituti.

x *Forte legendum est*, non respexisse. Hac sententia : ad annos trigintaquinque legatum est Titio : Titius ante id tempus mortuus est: debeturne legatum residui temporis eius hæredibus? debetur : nisi ostendatur testatorē, ad Titij trigesimumquintum annum nón respexisse : hoc est, voluisse ei quidem legatum præstari, si ad id vsque tempus viueret: si non viueret ad id tempus, non præstari.

y id est, vsque ad 25. annum ętatis, *arg. l. 21. §. 4. j. eo.*

z Atqui tametsi repudians, retinere pecuniam apud se potuit, vt ministra. quippe non hæres, minister esse potest, *l. alimenta. j. de alimentis.* Hîc quia hæres & ministra seu executrix relicta simul: hæreditate repudiata, ministerium exequēdi legati retinere non potest. *adde l. Lucius. j. de fideic. libert.*

a ante diem scilicet. Imò nō competit ante diem. *l. 1. j. de condit. & demonstr.* Hîc dies adiecta fauore legatarij: non ibi. Imò hoc casu nulla omnino petitio esse videtur. *l. 26. in fi. j. quando dies legat.* Hîc sine vllo cōmodo depositā apud se pecuniam habere debuit.

b *l. 20. §. 2. j. de alimentis.*

c Imo legatū deficiens remanet apud hæredem cum suo onere. *l. si ab eodem. j. de vsufructu. l. vnica. §. pro secundo. §. nouissimo. C. de caducis tollend.* Hîc legatum cœpit in ipso legatario : & eò amplius extinctum ex natura ipsius legati & voluntate defuncti : Ibi legatū nunquàm verè cœpit: quin eò amplius finitio est citra cogitationem & voluntatem defuncti.

d Matronę dicebātur dominæ, non tantum respectu maritorum, *l. 41. supra de legat. 3. l. vlt. j. de auro: Nouell. 74. cap. 4.* sed & per se. *l. 38. §. 4. supra de legat. 1.*

e His verbis, *ne quid his desit*, legare videmur quod viui atque superstites legatario præstabamus.

f volo scilicet. hoc enim verbum subintelligitur, *l. 10. C. de fideicom.*

g A legato generali, per speciale non recedit, quoties simpliciter relinquitur, non ob eandem causam.

h Imò speciei legato, receditur à generali. *l. alimenta. §. Basilicæ. l. Stichus. j. de alimentis.* An ibi id ita voluit expresè testator: vt putat Accursius : An ibi relicta species est ob eandem causam, ex qua & genus: vt vult Dynus? An ibi legatum alimentorum iterari non potest: hocce autem legatum, potest: vt vult Petrus? Atqui rursus dicitur generalem sententiam ad specialem nō referri. *l. dolo. l. stipulationes commodißimum. j. de verbor. obligat.* Non refertur si generalis sententia præcedat & specialis sequatur: secus si specialis præcedat, & generalis sequatur.

i Si testator id pondus legauit, quod præstabat ad numerum, legatum tamē valet ad ipsum pondus.

k *vide in hanc leg. Cuiac. 17. obser. 22. in fin.*

l *l. 20. in fin. infra de alimentis.*

m Si conditio legati deficit morte eius in quem collata conditio est, non extinguitur legatum, *vt hîc.*

n Imò non debetur. *l. 1. C. de institutionib. l. in testamento. infra de condit. & demonstr.* Speciale est hic fauore alimentorum.

a Ecclesiæ sacerdoti legatum, videtur ipsi Ecclesiæ relictum seu Ecclesiæ intuitu legatum, vide Bartolum *in l. ciuibus. j. de rebus dub.*

b *ἱεροφύλακι, Haloand. seu æditio. l. 3. §. 3. j. de tab. exhib.*

c *v. l. 3. s. eod.* Legatum reipublicæ vel templo, perpetuum est. Cuiacius *ad l. 16. j. de verbor. oblig.* ait habere se constitutionem Iustiniani, *περὶ καταλιμπανομένων ἀναλωμάτων πτωχοῖς ἢ ξενῶσιν ἢ ἄλλοις ποιν εὐαγέσι συστημάτων.* intelligit fortè legem 46. §. 9. *C. de episcop.*

d Denicales ferias intelligit & Nouemdialia. de quibus dixi ad Festum.

e Ecclesiæ sacerdoti legatũ, intelligitur esse annuum fauore piæ causæ.

f *vide l. 13. j. de rebus dub.*

g An vltra centum annos? An centũ annis tantum vt in vsufructu: *collige ex l. penult. j. eod. l. si vsusfructus. j. de vsufructu. l. annum. s. de legatis 3.*

h id est, conductoribus, *vide Cuiac. 9. obser. 15. vide quæ notaui ad l. 19. l. 20. s. de action. emp.*

i suo quidem iure: sed tamen saluo iure legatorum, *l. 120. s. de legat. 1.*

k Legatum ex reditu certæ rei præstandũ, non extinguitur alienatione hereditatis.

l Legatario fideicõmitti potest.

m qua vtitur hæres aduersus legatarios, *l. 1. s. ad leg. Falcid.*

n non videtur. & ita legatarius onere extrinseco grauatus Falcidiam non detrahit contra fideicommissarium, licèt ipse Falcidiã ab herede passus fuerit, *l. 25. in fi. j. ad legem Falcid.*

o Imò, tãtùm minuẽdum est fideicommissario, quãtum legatario ex Falcidia detractũ erit, *l. 32. §. 4. j. ad leg. Falcid.* An hîc legatarius dãnatus est dare quiddã extrinsecum: puta decem: ibi intrinsecum, puta partem relicti seu legati?

p Commendabant interdum parentes liberos suos, amicis suis: *vt hîc. & l. generali. §. du. 15. j. de vsufructu. l. Lucius. §. filiam. j. ad Trebell. Cicero lib. 2. & 3. de Finibus: 1. de Oratore: Ouid. 3. Trist. 13. 4. Propert. vlt. Cæsar de bello ciuil. Terent. Andr. act. 2: sic 5. Sueton. Claudio. c. 6.* Libertos *l. verba. j. de alimentis. l. Imperator. j. de manumiss. testam. l. Thais. §. Lucius. j. de fideicomm. libert. l. fideicommissa. §. si ita quis. s. de legat. 2.*

1 ¶Attia fideicommissum his verbis reliquit: *Quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, vti det ex reditu cenaculi mei, & horrei, post obitum, sacerdoti*[a] *& hierophylaco*[b], *& libertis, qui in illo templo*[c] *erunt, denaria decem die nundinarum*[d], *quas ibi posui.* quæro, vtrùm his duntaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis, & in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his qui in locum eorum successerunt. respondit, secundùm ea quæ proponerentur, ministerium nominatorum designatum, cæterùm[e] datum templo[f]. Item quæro, vtrùm vno dumtaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur, an etiam in perpetuum[g] decem annua præstanda sint. respondit, in perpetuum.

De alienatione prædij cuius reditus pars relicta est. 1. De lege Falcidia. 2. De fideicommisso reciproco. De fructibus. 3. De modo implendo. 4. De satisdatione. 5. De morte eius, cuius fideicommissum est.

21. *Idem*||lib. 22. Digestorum.||

LIberto suo ita legauit: *Præstari volo Philoni, vsque dum viuet, quinquagesimam omnis reditus, quæ prædijs à colonis vel emptoribus*[h] *fructus ex consuetudine domus meæ præstantur.* heredes prædia vendiderunt[i], ex quorum reditu quinquagesima relicta est. quæsitum est, an pretij vsuræ, quæ ex consuetudine in prouincia præstarentur, quinquagesima debeatur. respondit, reditus[k] dumtaxat quinquagesimas legatas, licèt prædia vendita sunt.

1 ¶A liberto, cui fundum legauerat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum[l] dederat Pamphilæ annua dena. quæsitum est, si lex Falcidia[m] liberto legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur[n]: cùm ex reditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri minutum[o]: nisi si alia mens testatoris probaretur.

2 ¶Filium ex dodrante, vxorem ex quadrante instituit heredes: & filij fidei commisit, vt nouercæ restitueret hereditatem: ab ea autem petit, *vt infirmitatem filij commendatam*[p] *haberet: eique menstruos aureos denos præstaret, donec ad vicesimumquintum annum ætatis peruenerit: cùm autem impleßet eam ætatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret.* filius, deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, nouercæ hereditatem restituit: & postea impleuit vicesimumquintum annum ætatis, quæsitum est, cùm nouerca vniuersæ hereditatis haberet dodrantem, semunciam[q], & sicilicum[r]. an eius partem dimidiam priuigno suo restitueret. respondi, secundùm ea quæ proponerentur, tantùm restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiæ nomine filius deduxisset, semissem faceret. Idem quæsiit, an, quòd infirmitati[s] filij pater consulere voluerit, fructus quoque medij temporis nouerca eis restituere deberet. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, debere.

3 ¶Lucius Titius testamento patriæ suæ ciuitatis[t] Sebastenorum centum legauit, vti alternis annis ex vsuris eiusdem certamina[u] sub nomine||ipsius||celebrarentur: & adiecit hæc verba: *quod si conditione suprascripta recipere legatam sibi pecuniam ciuitas Sebastenorum noluerit: nullo modo heredes meos obligatos ei esse volo, sed habere sibi pecuniam.* postea præses prouinciæ ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, & in causam legati reipublicæ adiudicauit[x]. post cuius sententiam respublica à plerisque adiudicatis sibi pecunias percepit. quæsitum est, an si respublica conditionibus[y] testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertineat. respondit: rempublicam voluntati[z] testatoris parêre compellendam[a]: ac, nisi faciat, in his quidem summis, quæ per numerationem vel nouationem solutæ sunt, vtili repetitione[b] heredes adiuuandos: ab his verò nominibus, quæ neque soluerunt reipublicæ, neq; nouatione abscesserunt

q vnciæ partem dimidiam.

r vnciæ partem quartam, teste Volusio Mætiano. duas drachmas.

s *l. 43. §. 2. s. de legat. 2.* t *al.* ciuitati.

u vel quid tale. *l. 17. in fi. j. de condit. & demonstr.*

x *Vlp. 19. §. 16.*

y id est, modo, *vide quæ scripsi ad titulum Codicis, de his quæ sub modo.*

z *l. 5. l. 5. supra de administrat. tut.*

a Imò, potest eam summam in alios vsus conuertere, *l. 17. j. de vsufruc. l. 1. l. 5. j. de administr. rerum ad ciuit. pertinent.* Potest, nisi testator mandauerit eas summas ad hæredes suos redire, nisi id quod ipse iusserit, fiat.

b *d. l. 17. in fi. l. 2. C. de his quæ sub modo.*

c ¶Quid si post mortem? Idem: Imò & multo magis. *Accurs. Bartol.*

d Executorem testamentarium hunc constituit Castrensis *in l. Nulli. 28. C. de Episcopis.* Qui Græcis *ὑπουργὸς, in l. 17. s. de legat. 2.* Dispensator legatorum. *Nouella Martiani, de test. cleric.* Qui & *ἐπίτροποι, Nouella Leonis 68.* Vbi clerici *ἐπίτροποι* curatores esse possunt: & suprà *ἐπίτροποι* id est, executores esse posŝũt. Huiusmodi executores, in testamento Theophrasti & Stratonis apud Diogenem Laertiũ, dicuntur *ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων.* e *vide l. 7. j. si cui plus quam per l. Falc.*

à pristina obligatione, non prohibendos, quo minùs debitum petant.

4 ¶Largius Eurippianus consuluit, alumno certam pecuniam patronum testamento legasse, déque ea re testamento ita cauisse: *pecuniam, quam Titio liberto & alumno meo legaui, esse volo penes*[c] *Publium Mæuium vsque ad annum vicesimumquintum ætatis eius, próque ea computari cum eo vsuras quadrantes. quantum autem in sumptum ei statuendum sit, tu Publi Mæui, cum*[d] *patris affectum ei præstare debeas, æstimabis.* quæsitum est, an heredes à Publio Mæuio satis accipere debuerint, soluentes eam pecuniam. respondit, cùm testamento nulla exigendæ[e] satisdationis commemoratio fiat, satis habuisse heredes, secundùm voluntatem defuncti Publio Mæuio pecuniã numerare. & ideo nec Titius alumnus, vel heredes eius audiri debeant, aduersus heredes patroni agentes, quòd satis non exegerunt. ex ea enim numeratione etiam à Titio, ac proinde etiam ab heredibus eius liberatos esse suprascriptos heredes. nisi[f] viuente[g] testatore Publius Mæuius soluendo esse desierit. tunc enim cautio ab eo exigenda est.

5 ¶Pater duos filios æquis ex partibus instituit heredes: maiorem: & minorem, qui etiam impubes erat: & in partem eius certa prædia reliquit: & cùm quatuordecim annos impleuerit, certam pecuniam ei allegauit: idque fratris eius fideicommisit: à quo petit in hæc verba: *à te peto Sei, vt ab annis duodecim ætatis ad studia liberalia fratris tui inferas matri eius annua tot vsque ad annos quatuordecim. eo amplius tributa fratris tui pro*[i] *censu eius dependas, donec bona restituas. & ad te reditus prædiorum illorum pertineant, quo ad perueniat frater tuus ad annos quatuordecim.* quæsitum est: defuncto maiore fratre, herede alio relicto: vtrùm omnis conditio percipiendi reditus[k] fundorum, anniuersaria præstetur: alia quæ præstaturus esset: si viueret Seius, ad heredem eius transierint[l]: an verò id omne protinus ad pupillum & tutores transferri debeat. respondit, Secundùm ea, quæ proponerentur, intelligitur[m] testator quasi cum tutore locutus, vt tempore, quo tutela restituenda est, hæc, quæ pro annuis præstari iussisset, percipiendísque fructibus, finiantur. sed cùm maior frater morte præuentus est, omnia, quæ relicta sunt, ad pupillum & tutores eius confestim[n] post mortem fratris transisse.

De pensione anni non completi.

22. *Alfenus Varus*||lib. 2. Digestorum à Paulo Epitomatorum.||

F*Iliæ meæ, quotienscumque vidua erit, in annos singulos centum heres meus dato.* quæritur, si filia minùs annui temporis vidua fuisset, numquid minùs ei centum deberentur. respondit, sibi videri[o], tametsi totùs annus nondum fuisset, tamen deberi.

Vtrum legatum sit perpetuum.

23. *Marcianus*||lib. 6. Institutionum.||

CVm quidam decurionibus diuisiones[p] dari voluisset die[q] natalis sui, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile, testatorem de vno anno sensisse: sed de perpetuo legato.

24. *Idem*||lib. 8. Institutionum.||

CVm erat certa pecunia, id est centum, reipublicæ Sardianorum[r] relicta per quadriennium[s] certaminis Chrysantiani[t]. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, videri perpetuam pensitationem reliquisse testatorem per quadriennium, non in primum quadriennium.

De filiofam.

25. *Valens*||lib. 2. Fideicommissorum.||

FIliofamilias, quoad in potestate patris sit, in annos singulos dena[u] dari possunt.

f Legatorũ distributor satisdare nõ debet, nisi pauper fiat testatore [illegible] *[illegible] quam per l. Falcid.* Vnde notãt, l'aupertatis interuentu procuratorem reuocatum intelligi, *l. 12. in fi. s. qui satisdare.*

g Hæres soluens executori testamentario, conueniri non potest à legatariis.

h & ita maior est ei fiduciarius, *Instit. de fiduciaria.*

i pro cuius modo certum est, singularum ciuitatum ciues & possessores tributa dependere: *adde l. 7. C. de bon. proscript. vide Cuia. j. de censibus.*

k Atqui fructus hunc maiorem fratrẽ non lucrari videtur, *ex l. si ita. §. Pegasus. supra de legat. 2. l. in fideicommissi. §. cum Polidius. supra de vsuris.* Hic testator voluit maiorem natu lucrari fructus.

l non trãseunt *l. 49. §. 3. supra de legat. 1. l. 22. j. de vsufruct.*

m Imò non intelligitur: nec enim præ[illegible]tur persona extrinseca. *argum. l. si ita stipulatus. §. Chrysogonus. j. de verb. obligat.* Deinde præsumitur quisque agere id quod agit, nomine proprio agere, *l. & magis. j. de solutionib.* Hæc omnino vera, nisi circunstantiæ aliud suadeant. *l. post mortem. s. quando ex facto tutoris. l. cũ post. s. de admin. tutorum.* Nã hic testator de rebus pupilli loquitur: & voluntatem suam retulit ad tempus pupillaris ætatis: & loquebatur cum successore seu fratre, qui tutor erat fiduciarius.

n Imò, non confestim, sed post pubertatẽ, *l. 5. C. quãdo dies legat. l. Seius. j. ad Trebell.* An quòd ibi tempus adiectũ, grauati causa, hic, onerati? An hîc se retulit ad tempus quo tutela finitur: vt nihil intersit morte an tempore finiatur? An interest legetur prius alicui: deinde executor cõstituatur. *vt hîc. & l. à filia. §. 1. j. ad Trebell.* vel legatarius damnetur in certum tempus ætatis restituere. *d. l. Seius. l. ex his. Co. quando dies.*

o *adde l. 5. supra eod.*

p *vide l. 122. supra de legat. 1. adde Suetonium. Cæsar. 83. in fin.* Diuisio Glossis *διανομὴ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου.* q *vide l. 3. supra eod.*

r Sardis vrbs Tmolo monti vitifero contermina, in prouincia Mæonia, id est Lydia, proxima Mysiæ, *de qua l. 3. s. de offic. assessor.* Vnde Sardiana iurisdictio *5. Plin. 29.* [illegible] Strabo 10. refert. Sardiam terræmotu ætate Tiberij, qua ipse floruit, [illegible] deinde restitutam, florentem ac claram extitisse. s *vide d. l. 3.*

t Chrysas *teste Strabone. 10.* oppidum, Apollinis delubro insigne. Vnde certamen Chrysanthianum, *hîc.* vt Apollinis honori id certamen à Sardianis dicatum fuisse suspicio sit: vel fortè Cereri. Memoriæ enim proditum est, Cererem Argos venientem à Pelasgo hospitio exceptam: ibi ex Chrysantide de filiæ raptu cognouisse. *Pausan. in Atticis. sen. 1.* u *adde l. 79. s. de legat. 1.*

DE

b nec pignorari, *vide l.11.ſ.de pignorib.* c *l.33.in fi.ſ.de* ... Imò poteſt, *l.2.§.1.l.per quem.ſ.de ſeruit.ruſt.l.15.ſ.commun.præd.* In ſeruitute nobis conſtituta ſeruitutem aliam cōſtituere non poſſumus: In noſtro fundo, qui iam altero ſeruiat, ſeruitutem conſtituere poſſumus. Hæc, ſeruitutis nō eſt ſeruitus, ſed ſeruientis iure fundi. d *Vlpian.24.§.27.*

c Imò triginta tantum, *l.68.in fi.princip.j.ad legem Falcid.vide Cuiac.cap.34.de præſcriptionib.*
d *l.56.in fi.ſupra de vſufr.& quemadmod.*
e Idem dicitur de legato ad redemptionem captiuorum: vt ſcilicet excludi non poſſit niſi præſcriptione centum annorum. *vid.quæ ſcripſi ad l.23.C.de ſacroſ.Eccleſ.*

DE VSV [a] ET VSVFRVCTV, ||& reditu,|| & habitatione, & operis, per legatum vel fideicommiſſum datis,

Tit. II.

An legatum valeat. De natura ſeruitutis.

1. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

NEC vſus nec vſusfructus itineris, actus viæ, aquæductus legari poteſt[b]. quia ſeruitus ſeruitutis eſſe non[c] poteſt. nec erit vtile ex ſenatusconſulto[d], quo cauetur, vt omnium, quę in bonis ſint, vſusfructus legari poſſit: quia id[x] neque [e] ex bonis, neque [f] extra bona fit. ſed incerti actio erit cum herede: vt legatario quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præſtet: aut ea ſeruitus conſtituatur ſub hac cautione, vt, ſi deceſſerit legatarius, vel capite deminutus ex magna cauſa fuerit, reſtituatur.

De operis ſeruorum.

2. *Papinianus*||lib.17.Quæſtionum.||

HOminis operæ legatæ, capitis[g] deminutione, vel non vtendo non amittuntur[h]. Et quoniam ex operis mercedem percipere legatarius poteſt, etiam[i] operas eius ipſe locare poterit. Quas ſi prohibeat heres capi, tenebitur. Idem eſt[k], & ſi ſeruus ſe locauerit. Et quia legatarius fructuarius non eſt, ad heredem ſuum operarum legatum tranſmittit. ſed ſeruo vſucapto, legatum[l] perit[m].

De operis hominis liberi.

3. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

HOminis quoque liberi[n] operæ legari poſſunt: ſicut locatori, & in ſtipulationem deduci.

De nuda proprietate legata.

4. *Vlpianus*||lib.18.ad Sabinum.||

SI purè proprietas legata erit, ea ad legatarium perueniet, quamuis fructuarius heres ſit inſtitutus.

5. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

VSumfructum, *cùm moriar*[o] inutiliter[p] ſtipulor. idem eſt in legato. quia & conſtitutus vſusfructus morte intercidere ſolet.

De mora heredis.

6. *Pomponius*||lib.15.ad Sabinum.||

SI vſusfructus mihi *in biennium continuum à morte teſtatoris legatus ſit*, & per heredem ſteterit[q], quo minùs eum mihi daret: præterito biennio, nihilo minùs tenetur: quemadmodum teneretur, ſi res legata in rerum natura eſſe deſiſſet, quam quis deberet, moratúſque[r] eſſet in ea danda. vt peti quidem iam vſusfructus, qui legatus ſit, non[s] poſſit: quia alius futurus ſit, quàm qui legatus fuerit. ſed[t] æſtimatio[u] eius bima dumtaxat facienda ſit.

De operis.

7. *Vlpianus*||lib.26.ad Edictum.||

OPeræ teſtamento relictæ quando cedere debeant? vtrùm ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hereditas eſt? & cui pereant dies, quibus æger ſeruus fuit? & puto, ex[x] die petitionis[y] eas cedere. quare ſi poſt petitas æger[z] eſſe ſeruus cœperit: legatario peribunt.

De vſufructu municip. delicto.

8. *Gaius*||lib.3.de legatis ad Edictum prætoris.||

SI vſusfructus[a] municipibus legatus erit: quæritur, quouſque in eo vſufructu tuendi ſint. nam ſi quis eos perpetuò tuetur, nulla vtilitas erit nudæ proprietatis, ſemper abſcedente vſufructu. vnde[b] centum[c] annos[d] obſeruandos eſſe conſtat[e]: qui finis vitæ longiſſimus[f] eſſet.

De fideicommiſſo legatarij.

9. *Vlpianus*||lib.8.Diſputationum.||

SI ab eo, cui legatus eſſet vſusfructus, fideicommiſſum fuerit relictum: licet vſusfructus ad legatarium non[g] peruenerit: heres[h] tamen, penes quem vſusfructus remanet, fideicommiſſum præſtat[i]: quod & in militis teſtamento erit dicendum, ſi legatarius, à quo fideicommiſſum relictum eſt repudiauerit legatum, vel viuo teſtatore deceſſerit.

De fundo & eius vſufructu eidem legato.

10. *Iulianus*||lib.78.Digeſtorum.||

SI Titio fundus, & [k] eiuſdem fundi vſusfructus legatus fuerit: erit[l] in poteſtate eius, fundum[m], an vſumfructum vindicare malit. &, ſi fundum elegerit, neceſſariò plenam proprietatem habebit, licèt vſumfructum à ſe repulerit. Si verò vſumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit: ſolum vſumfructum habebit.

De habitatione.

11. *Idem*||lib.1.ex Minicio.||

HAbitationis legatum in ſingulos annos, ab[n] initio anni deberi[o] conſtat.

De eo quod heres poſuit in fundo cuius vſusfructus legatus eſt.

12. *Alfenus*||*Varus* lib.2.Digeſtorum à Paulo Epitomatorum.||

HEres in fundo, cuius vſusfructus legatus eſt, villam poſuit. eam inuito fructuario demolire[p] non poteſt: nihilo magis, quàm ſi, quam arborem poſuiſſet, ex fundo ||is|| euellere[q] vellet. ſed ſi, antequàm vſufructuarius prohibuerit, demolierit[r]: impunè facturum.

De relicto alternis annis.

13. *Paulus*||lib.13.ad Plautium.||

CVm vſusfructus alternis[s] annis legatur: non vnum, ſed plura[t] legata ſunt. aliud[u] eſt in ſeruitute aquæ, & viæ. viæ enim ſeruitus vna[x] eſt: quia natura ſui habet intermiſſionem[y].

De vſufructu duob. ſeparatim relicto.

14. *Celſus*||lib.18.Digeſtorum.||

DVos ſeparatim vtifrui ſinere damnatus heres, communiter vtifrui paſſus eſt. quærebatur, an vtrique ex teſtamento teneretur. dixi teneri, ſi[z] teſtator vtrumque ſolidum habere voluit. nam ipſius onus eſt, vt ſolidum ſingulis legatum præſtaret. qua parte igitur alterum vtifrui ſineret heres, ea parte eum non ſinere alterum vtifrui. ideóque per æſtimationem, vnicuique quod deeſt, replere debet.

De habitatione quoad viuet. 1. De via fructuario præſtanda.

15. *Marcellus*||lib.13.Digeſtorum.||

D*Amnas eſto heres Titium ſinere in illa domo habitare, quoad viuet.* vnum[a] videtur eſſe legatum.

1. ¶Qui duos fundos habebat, vnum legauit, & alterius fundi vſumfructum alij legauit. quæro, ſi fructuarius ad fundum aliunde[b] viam non habeat, quàm per illum fundum, qui legatus eſt, an fructuario ſeruitus debeatur. reſpondit, quemadmodum ſi in hereditate eſſet fundus, per quem fructuario poteſt præſtari via, ſecundùm voluntatem defuncti, videtur id exigere ab he-

---

[Left margin notes, partly cut off:] ...Imò poteſt. ...ta nobis conſtituta... ...iam altero ſeruiat... ...tutes p-... vt hîc. & ta men, quia non continuo extra bona, magis eſt vt bonis adnumerentur, vt ea ratione, tam ea quæ ſunt quàm quæ intelliguntur, in bonis non ſtris cōputetur. e Imò eſt ex bonis: cum eius nomine nobis competat actio & exceptio, *l.rē in bonis j.de adquir.rerū domin.* ... quia neque ſine fundo poſſe, neq; non habēti fundū cedi poteſt. *l.ſi ultima.§.1.j.de* ... *Inſt.* ... eſt acceſſio alterius. Eſt tamē lætiſſima interpretatione in bonis. f Imò ſecuitutes ſunt extra bona: quia nobis debentur in prædio alieno. *l.vſufruct.ſ.ſi vſusfruct.petatur.* Non eſt ita extra bona, vt propietas eius ſit alterius. g Operarum legatum ab vſusfructus legato differt. Operæ ... capitis diminutione vel nō vtendo: deinde operas locare poſſumus, & mercedē ex iis accipere. Quin ipſe ſeruus, cuius operas ipſi habemus, ipſe ſe locare poteſt. Poſtremo ad heredes operarum legatum tranſmittimus. h Imò poteſt. *l.3.§.3.de vſufru.* Ibi petitur ... vſusfructus. i *l.1.l.3.ſupra de oper.ſeruor.* ... cit ex operis ſerui mercedem capere aliud operis ſerui locare. Qui illud poteſt, & hoc ſanè poteſt, & retror ſum, Qui illud non poteſt, hoc non poteſt, *vide Cuiac.14.obſ.23.* ... ſi vſucapto ſeruo ... *C.de pignorib.* ... non item, *vide* ... *oper.libert.* ... *ſupra de vſufruc.& quemadmod.* ... vtilis, *l.45 §.1.j.de verb.obliga.* ... ſtipulatione ... quis vſumfructum ſibi ... vnde debet extingui.

l id eſt, vide Cuiac. in hunc locum, *14.obſ.23.* m operarum ſc. ſi vſucapto ſeruo, ius pignoris vel vſusfructus, quod in eo habes, non perimi... *C.de pignorib.* Cur tam variè? vel ideo quòd operæ dominij ius ſequuntur: ... non item, *vide Cuiac.19.obſ.23.* o vt liberti, *l.26.§.12.ſupra de condit.indeb.* ... *oper.libert.* p Vſusfructus ab eo caſu incipere non poteſt, à quo extingui ... *ſupra de vſufruc.& quemadmod.* q Imò, ſtipulatio hoc modo conce... vtilis, *l.45 §.1.j.de verb.obliga.adde l.vnic.C.vt actionis ab hæredib.l.11.C.de con...* ſtipulatione. hoc certè verum eſt in reliquis legatis: in vſufructu falſum. Nec ... quis vſumfructum ſibi, *cùm morietur*, ſtipulari poteſt, ne aliàs vſusfructus eò ... vnde debet extingui.
r *l.37.ſupra de vſufruct.& quemadmod.*
ſ *...l.47.in fin.ſupra de leg.1.*
t Id quod intereſt in obligationibus faciendi, petitur quoties deſiit poſſe fieri. *l. ... ſtipulationes non diuiduntur.j.de verbor.obligat.*
u Imò cùm præteritæ fuerint. *l.13.§.2.l.22.j.de operis libert.* Ibi certæ, hîc incertæ.
x quæ rei peremptæ loco ſolet ſuccedere. In ea etiam veniunt fructus percepti.
y Imò à die mortis: vt cætera legatà. *l.vnica.§.in nouiſſimo. C.de caducis*: à die petitionis cedunt, vt dici poſſint eſſe obligatione: à die mortis, vt tranſmitti.
z & debitis. *l.vlt.§.1.ſupra de oper.ſeruor.*
a An iu annum ciuitati relictum ita finitur vt vſuſfructus. Rogerius negat: Hugo... ſi, quod & Bartolo probatur. *l.ſingulos.ſ.tit.1.*
b An nullo penitus alio modo? Imò & non vtendo: & ſi ciuitas aratrū patiatur ... *§.vlt.ſ.de leg.2.l.ſi vſusfruct. ſ.quemadm.vſusf.amitt.*

[Right margin notes:] f atq; ita Reſpublica ęſtimatur, ὡς ὁ μακρο-χρόνιος ἄνθρωπος: hoc tēporis ſpatium, ſeculum Varroni dicitur. g Legatū caducū vel quaſi, remanet apud heredem cum onere ſuo. h *l.29.§.1.ſ.de legat.2.l.19.j.de adimend.* i Imò non præſtat. *l.vnica.§.in primo. C. de caducis.* Quę pro non ſcriptis dicuntur apud legatarium remanent ſine onere. *vt ibi.* Caduca & quaſi, ad eum tranſeunt cum onere. adde quæ ſcripſi *in l. Titia, ſupra titul.prox. l. Stichus, §.1.j.de adimend.legat.* k Coniunctio poſita inter res penitus diuerſas reſoluitur in diſiunctam. *vt hîc.* & in his formulis, valeat iure teſtamenti & codicillorū: ſubſtituo vulgariter & pupillariter & per fideicōmiſſum: Cōſtituo Titiū procuratorem, actorem & Numium: vxor. ſit domina & fructuaria. *Bartol. hîc.* l *l.5. ſupra de legat.2.* m *vide l.23. ſupra de leg.2.* n *l.12.§.1.j.quādo dies legat.* Imò ab initio anni habitatio debeti non poteſt: cùm habeat cauſam cōtinuam ac ſucceſſiuā, per integrum annū. *l.item. §.quærit. ſupra locati.* An hic habitatio eſt relicta: ibi pecunia pro habitatione? An initio deberi dicitur, quod eo tempore inſpicimus an legatarium habitationis ſit capax legati: non quòd ei preciſè eò tēpore debeatur: Bartolus ita putat, aduerſus multos.

o Quid ſi habitationis legatarius intra annum mortuus fuerit? habitationem non tranſmittet ad heredes: exempli vſusfructus. *l.cum antiquitas. C.de vſufructu.*
p demoliri non poteſt. *Haloand.*
q *l.15.in princip.ſupra de vſufruct.& quemadmod.*
r demolitus erit, *Haloand.adde l.2.ſupra ſi vſusfr.pet.* In fructuario fundo villam poſitam heres demoliri non poteſt inuito fructuario.
ſ poteſt enim ita conſtitui. *l.16.§.2.ſupra, famil.ia*: vel ex die, *l.4.ſupra, de vſufruct.& quemad.l.vnic.§.3.ſupra, quando dici vſufruct.*
t *l.28.ſupra, quibus modis vſufruct.*
u Cur aliud? legatum viæ quia perpetuum, indiuiduum eſt. *l.4.ſupra de ſeruitut.* vſusfructus diuidi poteſt.
x Imò multiplex. *l.ſi prius.j.de aqua pluuia.* Ibi ſeparatim conceſſio aquæ facta eſt, ideoque multiplex eſt ſeruitus: hîc ſimul ac ſemel.
y in vſu ſcilicet, & continua poſſeſſione, *l.20.ſ.de ſeruitutib.vrb.* in vſusfructu non idem. nam & ſi poſſit vſufructuarius non ita aſſiduò capere fructus: tamen aſſiduò vtitur re, eáque fruitur, dum eam naturaliter poſſidet, *vide Cuiac.14.obſer.18.*
z *l.vnic.§.11.verſ.hoc autem ita.C.de caducis tollendis.*
a Imò annuum eſt legatum ob vocem, quoad, & donec. *l.legatum.ſupra, titul.1.* Ibi diuiduum, hîc indiuiduum, eſt legatū. diuiduum ibi, quia vſusfructus: Indiuiduum hîc, quia habitationis.
b Vſusfructus adminiculis eget, *l.1.§.1.ſupra ſi vſusfr.petat. l.vltim.ſupra de ſeruitut. vrban.*

a *l.45.in fine.ŝ.de legat.1.*
b Vsusfructus legatario viam heres cõstituere potest,retinendo alterum fundum legatum per quem via petitur ad alium fundum legatum.*vt hîc.* Atqui viam emere tenetur heres,non gratis exigere ab altero legatario. *l.seruum filij.§.vlt.ŝ.de leg.1.* Ibi redimit viam heres per retentionem vel incerti condictionem, proinde hæ species nõ sunt diuersæ.

rede[a], ita & in hac specie non[b] aliter concedendum esse legatario fundum vindicare,nisi priùs ius[c]transeundi vsufructuario præstet. vt * hæc forma in agris seruetur, quæ viuo[d]testatore obtinuerit: siue donec vsusfructus permanet,siue dum ad suam proprietatem redierit.

De legato ciuitati ad certum vsum.

16. *Modestinus* lib.9.Responsorum.

LEgatum ciuitati relictum est, *vt ex reditibus quotannis in ea ciuitate, memoriæ conseruandæ defuncti gratia spectaculum*[e] *celebretur*,quod illic celebrare non licet,quæro,quid de legato existimes. Modestinus respondit: cùm testator spectaculum edi voluerit in ciuitate,sed tale[f],quod ibi celebrari non licet,iniquum esse, hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinauerit,lucro heredum cedere[g] igitur adhibitis[h] heredibus,& primoribus[i] ciuitatis, dispiciendum[k] est[l], in quam rem conuerti debeat fideicommissum, vt memoria testatoris alio & licito genere celebretur.

17. *Scæuola* lib.3.Responsorum.

QVidam prædia reipublicę legauit, de quorum reditu quotannis ludos edi voluit,& adiecit: *quæ legata peto, decuriones.& rogo,ne*[m] *in aliam speciem aut alios vsus conuertere velitis.* respublica per quadriennium continuum ludos non edidit.quæro,an reditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus restituere debeat, vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento:respondit, &,inuitis heredibus possessione adprehensa,perceptos fructus restituendos[n] esse, & non erogatum secundùm defuncti voluntatem,in alia,quæ deberentur,compensari.

De legatario designando.

18. *Modestinus* lib.9.Responsorum.

QVi plures habebat libertos, testamento suo dixit, *se habitationem relinquere iis,quos codicillis designasset*,cùm[o] nullos postea designauerit: quæro, an omnes admitti debeant. respondit, Si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullum posteà designauit: legatum habitationis perfectum esse non[p] videtur: non[q] existente,cui datum intelligi possit.

Si alij fundus,alij vsusfructus,eiusdem fundi legetur.

19. *Idem* lib.singulari de Eurematicis.

SI alij fundum, alij vsumfructum eiusdem fundi testator legauerit:si eo proposito fecit,vt alter nudam proprietatem haberet:errore[r] labitur.nam detracto vsufructu proprietatem eum legare oportet eo modo: *Titio fundum detracto vsufructu lego:* vel *Seio eiusdem fundi vsumfructum heres dato.*quod nisi fecerit, vsusfructus inter eos communicabitur:quòd* interdum[s] plus valet scriptura, quàm peractum sit.

De vsufructu serui, qui sub conditione liber esse iussus est.

20. *Pomponius* lib.8.ad Quintum Mucium.

SI seruum sub[t] conditione liberum esse iubeam, & vsumfructum eius tibi legauero:valet legatum.

De alternatione.

21. *Paulus* lib.septimo ad legem Iuliam & Papiam.

TItio vsusfructus Stichi, *aut si nauis ex Asia venerit, decem legata sunt.* non petet vsumfructum, antequàm[u] conditio decem existat, vel deficiat:ne[x] potestas heredis, vtrum velit,dandi auferatur.

De reditu.

22. *Vlpianus* lib.15.ad legem Iuliam & Papiam.

PAtrimonij mei reditum omnibus[y] annis vxori meæ dari volo.Aristo respondit, ad heredem vxoris non[z] transire: quia[a] aut vsuifructui[b] simile esset[c],aut huic legato,*in annos singulos.*

c De iure,trãseundi,*dixi ad l.6 ĵ. de seruit.leg.* *
d *vide l.31.ŝ.de legat.3.*
e putà ludos funebres: qui mos apud Homerum obseruatus fuisse perspicitur.*vide Alciat.1. parerg.22.* officium autẽ mortuis talibus spectaculis facere se, veteres arbitrabantur. nam olim,quoniã animas defunctorum humano sanguine propiciari creditum erat, captiuos,vel malo ingenio seruos mercati in exequiis immolabant.Postea,placuit impietatẽ voluptate adũbrare. itaque, quos parauerant armis, quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tãtum vt occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. ita mortẽ homicidiis consolabantur. hæc Tertullianus,*libro de spectacul. cap.de munere.*
f *l.112. §.pen.ŝ. de legat. 1. adde l. 37.ĵ. de condit. & demonstr.l.13. in fin.ĵ.de pollicitationibus: adde l.14. §. ŝ.de religiosis.*
g Imò,heredib. cedere debet, *l. 38.§. 6 in fin.ŝ.de legat.3.l.2.§.3.ŝ. de annuis.* Imò conuerti in aliũ vsum licitũ Reipublicæ & ciuitatis commodo debet.ĵ. *eod. l.1. l. conditiones. l. filius.ŝ.de condit. instit.*
h Imò adito Principe. *l.legatum.ĵ.de administrat.rerum ad ciuit.pertin.* si pecunia, qua de agitur, ad vsum illicitũ relicta, *vt hîc.* aut non sufficit vsui licito. *d.l. legatum.* per ipsos primores ciuitatis in alium vsum verti potest. Sin ad vsum licitũ sufficit, in aliũ vsum verti non potest sine authoritate principis. *d.l. legatum: c.2. de religiosis domib.in Clement.* nisi testator ad suos heredes reuerti legatum voluerit, si id non fieret,*l.17.ĵ.eo.l.liberto.§.Lucius.ŝ.titul.1.*
i qui & primarij ciuitatis,Ciceroni *3.Verrina.*
k Quid si discordes sint?Iudex medius adhibebitur. *l.1.l.in coniunctione. C.de nupt.*
l Obserua diligentissime hoc cõsilium. potest enim ad res maximè vtiles adaptari:*adde l.1.& l.4.ĵ.de administrat.rer.ad ciuit.*
m Qui sic testatur,periculo legis superioris (26.scilicet) occurrit.
n *vide l.2.§.3.ŝ.de annuis.l.2.C.de his quæ sub modo.*
o Incerto legatario, habitatio relicta non debetur: Incertitudine legatarij, legatum redditur nullum.*vt hîc.*
p Imò videtur perfectum.*l.cum pater.§.vlt.ŝ.de legat.2. l.si testamentum. C.de instit. & substit.*Ibi certa persona,fines incerti:hîc incerta est persona.
q *l.4.ĵ.de rebus dubijs.* r *l.1.§.17.ĵ.vt legat.nomine.* * s *vide l.34.ĵ.de regul.iur.*
t *l.68.§.2.ŝ.de legat.1.* u *vide l.14.ĵ.quando dies legator.* x Electio est heredis in alternatiuis, *vt hîc.*Imò legatarum est.*l.Lucio.ŝ.de legat.2.* Hîc verba executiua relata fuerunt ad heredem.
y Legare reditum omnibus annis,& singulis annis, Imò vsumfructum legare paria sunt. z *l.41.ĵ.eo.* a Quæ similia sunt,eiusdem iuris censentur.

b *l.3.in fin.ŝ.quibus mod.vsusfr.amit.l.21.in fi.infra de annuis.*
c Vsusfructus & legatum in annos singulos,ad hæredes nõ transit. d ¶ ... pianus, *Hal.* e *l.3.l.5.ŝ.quibus mod.vsusfr.l.3.§.2.supra vsusfr.quemadm.caue...*
f debeatur. g tunc tamen.*Hal.* nec tãtum.Cuiac.*14.obs.17.*reprehensus à ... berto *1.animaduers.5. adde l.8.supra de annuis:& d.l.3.l.5.supra quibus mod.vsusfr.*defensus ab Antonio Mercatore *1.notat.3.* vt sit sensus,Vsumfructum non tacitè tantum, sed etiã expressim repeti posse, *d.l.3.*

De repetitione vsusfructus.

23. *Iunius*[d] *Mauricianus* lib.2.ad leg.Iuliam. & Papiam.

LIcet testatori repetere[e] legatum vsusfructus,vt etiam post capitis deminutionem deberetur[f]. & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tãtùm[g] esse huic constitutioni locum, cùm in annos singulos relegaretur.

De fructu bonorum legato. 1. De seruo quem testator alicui seruire voluit.

24. *Papinianus* lib.7.Responsorum.

VXori fructu bonorum legato:fœnus[h] quoq; sortium, quas defunctus collocauit, post[i] impletam ex senatusconsulto[k] cautionem, præstabitur[l] igitur vsuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas,velut sortes,in cautionẽ deduci necesse est[m]. non idem seruabitur nominibus ab herede factis. tunc enim sortes dumtaxat legatario dabuntur:aut,quòd propter moram vsuras quoque reddi placuit, super his non cauebitur.

1 ¶*Scorpum*[n] *seruum meum Semproniæ concubinæ meæ seruire*[o] *volo.* non videtur[p] proprietas serui relicta, sed vsusfructus.

De morte fructuarij.

25. *Idem* lib.8.Responsorum.

QVi fructus prædiorum vxori reliquit: post mortem eius,prædia cum[q] reditibus ad heredes suos redire voluit, imperitiâ lapsus[r]. nullum fideicommissum dominus[s],neque proprietatis,neque fructus, ad eos reuerti dedit[t].etenim reditus futuri non præteriti[u] temporis demonstrati videbantur.

Si heres pendente conditione legati fundi,vel proprietatis decesserit. 1. De coniunctis & iure accrescendi.

26. *Paulus* lib.10.Quæstionum.

SEmpronius Attalus ab herede suo fundum in Italiam Caio post decennium, *deducto*[x] *vsufructu*, dari iussit. quæro,cùm medio hoc decennij spatio heres vita functus sit,an post tempus decennnij plenus fundus ad legatarium pertineat. mouet enim me quòd dies legati huius siue fideicommissi cesserit, ac per hoc & ad heredem legatarij pertinere potuerit: & ideo quasi circa debitum iam legatum,mortuo herede, vsusfructus extinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit.respondi:* Dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim,cùm[y] pòst tempus certum heres dare rogatur,siue iubetur. sed[z] vsusfructus nõdum est heredis: nisi cùm dominium, deducto vsufructu, præstitit.& ideo capitis deminutione,vel morte perire nõ potest, quod nondum habuit. Idem euenit,si proprietas, deducto vsufructu, sub conditione legata sit. & pendente conditione,heres decesserit. tunc[a] enim ab heredis herede incipit vsusfructus,qui ex persona eius finietur.Sed his casibus de sententia testatoris quærendũ est,qui vtiq; de[b] eo vsufructu detrahendo sensit,qui[c] coniunctus esset heredis personæ.quo extincto,solidam[d] proprietatem ad legatarium voluit pertinere,nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit vsumfructum, quàm si iam habere cœpisset.

1 ¶Si fundus duobus[e], alij vsusfructus legatus sit: non trientes in vsufructu,sed semisses constituuntur.Idémque est ex contrario,si duo sint fructuarij,& alij proprietas legata est.Et inter eos tantùm adcrescendi ius est.

De repetitione indebiti.

27. *Scæuola.* lib.1.Responsorum.

VXori maritus per fideicommissum vsumfructum,& alia, & dotem prælegauit, heredes vsumfructum ei concesserunt. post biennium, illicitum matrimonium fuisse pronuntiatum est[f]. quæsitum est,an id,quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit[g]. respondit, id, quod fructus nomine percepisset[h],repeti posse[i].

h Fructus, vsuræ pecuniæ fœneratæ per defunctum debetur, ... temporis ex sint: ab herede fœneratæ,debétur ex mora.*vt hîc.*
i Quid: fructuarius facilius fruct. suos ante præstitam satisdationem? *Oldrad. ait, arg. huius legis.* ... negat; arg. ... *edictali.§.huic illud. C.de vsufru.* Quid iuris sit? Fructus perceptos ab herede ante præstitam cautioné, suos non facit: sed à se pceptos sciẽte & patiẽte hærede: secus si ignorante & inuito.*Bart.*
k Cautionem præstitisse etiã intelligitur,quæ sciẽte & patiente proprietario visa est:vt eo casu fructus suos faciat, perinde ac si cautionem præstitisset,*vide Mynsing.1.obs.6.*
l vt eas quidẽ cõsequatur, nõ lucretur.
m *de quo vide §.2.instit.de vsus.*
n Scorpium. *Haloand.*
o Seruire vel seruitia debere, & seruum esse: seruitus & seruitiũ differunt. Potestas domini, seruitutem: patiẽtia seruientis, seruitium facit. vasalli non sunt serui, sed ...
p in dubio.nisi aliud testator dixerit *l.4. §.4.ĵ.de statulib.*
q Legatum vsusfructus non valet, vt legatarius post mortem suam ... tuat fructus.
r Imò,imperitia non labitur, qui ita legat. *l. 15.ĵ.de auro:l.vlt. supra de vsufruc. ear.rer.*
s *al.*dicimus.

t *al.*debere. u Fructus præteriti vsusfructus non restituuntur. *vt hîc.* imputantur tamen in quartam. *l.fideicommissariam.ĵ.ad Trebell.* x Vsufructu deducto legamus fundum, quoties alicui proprietatem legamus: ipsum vero ... fructum heredi:Per contrarium dominio deducto, seu proprietate deducta, legamus fructum. quoties proprietatis dominum, ipsum heredẽ esse volumus:fructus vero,ipsum legatarium. Prior vsusfructus coniunctus est heredis personæ. *vers. sed his.ĵ.eod.* * y *l.1.§.1.ĵ.de condit.& demonstr.l.13.ĵ.quando dies leg.*
z Legatum in diem cedit à diè mortis,si transmittendi ius spectes:sic dominii adquisitionem,non cedit nisi die adueniente. a Vsusfructus ab heredis herede incipere potest, quoties deducto vsufructu proprietas sub conditione alicui legata est:& pendente ipsa conditione, hæres fructuarius moritur. b *vide l.* ... *§.1.ŝ.de vsufru.* c Vsusfructus coniunctus heredis personæ dicitur, quoties vsusfructus ei relictus est:proprietas alteri. d Solidam proprietatem hîc intelligit cui accesserit ipse vsusfructus. e *l.9.ŝ.de vsufruct.adcresc.* f & ita apparuit per errorem facti vsumfructum solutum,*l.7.C.de condic.indebit.*
g *l.15.ŝ.de condict.indebit.* h Cur ita?*vide l.2.ĵ.de his quæ vt indign.* ... *l.præfectus.ŝ.de ritu:l.5.ĵ. de his quibus vt indignis.*
i Imò non potest repeti,legatum relictum iniustæ vxori: ... Ibi aduersus ignorantem vxorem non repetitur: hîc aduersus scientem.An ab ipsa muliere vel à fisco?à fisco,*d.l.2.*

a vide l.7.§.2.in fine.ṡ.de vſufruct. & quemadmod.
b Imò,ad heredem.l.102.in fin.l.pen.§.vlt.ṡ.de leg.3. Heres præſtat onera, pro iure fructuum percipiendorum: fructuarius verò onera,ipſis vel fructibus, vel prædio, vel perſonæ impoſita.addè l.hactenus.ṡ.de vſufruct.
c vide l.3.in fin.ṡ.quibus mod.vſusfr.

De oneribus fundi fructuarij.

28. *Paulus* lib.13.Reſponſorum.

QVæro,ſi vſusfructus fundi legatus eſt, & eidem fundo indictiones temporariæ indictæ ſint, quid iuris ſit.Paulus reſpõdit,idem iuris eſſe & in his ſpeciebus,quæ poſtea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis reſponſum eſt[a].ideóque hoc onus ad fructuarium[b] pertinet.

De vſufructu relicto à legatario.

29. *Gaius* lib.1.Fideicommiſſorum.

SI quis vſumfructum legatum ſibi, alij reſtituere rogatus ſit,eúmque in fundum induxerit fruẽdi cauſa: licet iure ciuili morte[c],& capitis deminutione ex perſona legatarij pereat[d] vſusfructus,quòd huic ipſo iure,adquiſitus eſt: tamen prætor iuriſdictione ſua id agere debet,vt idem ſeruetur[e],quod futurum eſſet, ſi ei, cui ex fideicommiſſo reſtitutus eſſet,legati iure adquiſitus fuiſſet.

De vſufructu legato donec ſatisfiat. 1. Si vſusfructus colono legetur.

30. *Iauolenus* lib.2.ex poſterioribus Labeonis.

CVi vſusfructus legatus eſſet,*donec[f] ei totius dotis ſatisfieret*[g]:cùm ei heres pro ſua parte[h] ſatiſdediſſet: quamuis[i] reliqui ſatis non darent: tamen pro ea parte vſumfructum deſinere habere mulierem, ait Labeo. idem fieri, & ſi per mulierem mora fieret,quo minùs ſatis acciperet.

1 ¶Colono ſuo dominus vſumfructum fundi,quem is colebat,legauerat. agat colonus cum herede ita, vt iudex cogat heredem ex locationis actione eum liberare[k].

De vſufructu partis pro indiuiſo.

31. *Labeo* lib.2.Poſteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

IS,qui fundum tecũ communem habebat,vſumfructum fundi vxorei[l] legauerat.poſt mortem eius tecum heres arbitrum communi diuidundo petierat.Blæſus ait,Trebatium reſpondiſſe, ſi arbiter certis regionibus fundum diuiſiſſet,eius partis, quæ tibi obtigerit, vſumfructum mulieri nulla ex parte deberi: ſed eius, quod heredi obtigiſſet, totius vſumfructum eam habituram ego hòc falſum puto.nam cum ante arbitrum communi diuidundo coniunctus pro indiuiſo ex parte dimidia totius fundi vſusfructus mulieris fuiſſet:*non[m] potuiſſe arbitrum,inter alios iudicando, alterius ius mutare. quod & receptum eſt.

Quibus verbis legatur. 1. De vſufructu legato ita vt poſt obitum legatarij ad heredes, aut ad eum qui ex his viuet, redeat. 2. De vſufructu domuum & omnium, quæ ibi ſunt excepto argento: item fundor. & Salinar. legatis. 4. ex reuocatione legati. 5. De ſumptibus. 6. De vſufructu portionis filij mente capti ſorori eius eidémq; cohæredi legato. 7. De morte fructuarij,& reliquis colonor. 8. De vſufructu partis bonorũ.

32. *Scæuola* lib.15.Digeſtorum.

GEnerali[n] capite præpoſito,quidam in teſtamento ſuo ita adiecit:*Felici,quem liberum eſſe iuſſi,vſumfructum fundi Veſtigiani lego:cuius proprietatem puto te[o] conſecuturum,ſi non contenderis cum herede meo,ſed potius concordaueris.ſed & tu heres omnia fac, vt amici ſitis, hoc enim vobis expedit.* quæſitum eſt, an,viuente herede exigere poſſit.Felix fundi proprietatem.reſpondit, nihil proponi[p],cur Felici proprietas fundi legata videretur.

1 ¶Filius[q] ex Seio,& filiam ex alio marito,heredes inſtituit[r] æquis portionibus, & matri ita legauerat: *Aeliæ Dorcadi matri meæ dari volo,quoad viuat, vſumfructum[s] bonorum meorum:ita vt poſt obitum eius ad liberos meos, aut ad eum, qui[t] ex his viuet,pertineat.* filij poſt editam hereditatem deceſſerant.quæſitum eſt, mortua matre, ſuperſtite filia teſtatricis, vſusfructus vtrùm ad ſolam filiam, an verò pro portione hereditatis pertineret.reſpondit,ad eos redire,apud quos proprietas eſſet. Claudius: Non credidit[u] ipſum vſumfructum in vicem portionum hereditariarum poſt mortẽ auiæ inter ipſos datum:eò magis, quod æquis partibus heredes erant ſcripti.

2. ¶*Vxori vſumfructum domuum,& omnium rerum,quæ in his domibus erant,excepto argento,legauerat, item vſumfructum fundorum,& ſalinarum.*quæſitum eſt, an lanæ cuiuſque coloris,mercis cauſa paratæ:item purpuræ, quæ in domibus erant,vſusfructus ei deberetur.reſpondit, excepto argento, & his, quæ mercis[x] cauſa comparata ſunt, cęterorum omnium vſumfructum legatariam habere.

3. ¶Idem quæſiit,cùm in ſalinis, quarum vſusfructus legatus eſſet, ſalis inuentus ſit non minimus modus, an ad vxorem ex cauſa fideicommiſſi vſusfructus pertineat. reſpondit,de his legandis,quæ venalia ibi eſſent,non ſenſiſſe teſtatorem.

4. ¶Idem quæſiit: cùm eodem teſtamento ita cauerit: *à te peto vxor, vti ex vſufructu, quem tibi præſtari volo in annum quintumdecimum,contenta[y] ſis annuis quadringentis:quod amplius fuerit, rationibus heredis heredúmve meorum inferatur:* an receſſum videatur à ſuperiore capite: ideóq; vxor non amplius habeat ex vſufructu, quàm annuos quadringentos,reſpondit,ſatis id,quod quæreretur,apertè verba,quæ proponerentur,declarare.

5. Lucius Titius, teſtamento ſuo, Publio Mæuio fundum Tuſculanum reliquit, eiúſq; fideicommiſit, vti eiuſdem fundi partem dimidiam vſusfructus Titiæ præſtaret. Publius Mæuius villam vetuſtate corruptam,cogendis & conſeruandis fructibus neceſſariam ædificauit, quæro,an ſumptus partem pro portione vſusfructus Titia[z] adgnoſcere debeat.reſpondit, ſi priùs, quàm vſumfructum præſtaret,neceſſariò ædificauit,non aliàs cogendum reſtituere,quàm eius[a] ſumptus ratio habeatur.

6. ¶Duas filias & filium mente captum heredes ſcripſit.filij portionis mente[b] capti datæ vſumfructum legauit in hæc verba: *hoc amplius Publia Clementiana præcipiet ſibi quartæ partis hereditatis meæ, ex qua Iulium Iuſtum filium meum heredem inſtitui. petóque à te Publia Clementiana, vti fratrem tuum Iulium Iuſtum alas,tuearis,defendas pro eo,pro[c] quo tibi vſumfructum portionis eius reliqui, donec mentis compos fiat, & conualeſcat.* quæſitum eſt,cum filius in eodem furore in diem mortis ſuæ perſeuerans deceſſerit, an vſusfructus intercideri t. reſpondit,verbis, quæ proponerentur,perſeuerare legatum: niſi manifeſtiſſimè probetur, aliud teſtatorem ſenſiſſe.

7. ¶Heredis inſtituti fideicommiſit, filio ſuo annua decem præſtare,aut ea prædia emere,& adſignare,vt[d] vſumfructum haberet, reditum efficientia annua decem. filius fundos ſibi ab herede ſecundum matris voluntatem traditos locauit. & quæſitum eſt,defuncto eo, reliqua colonorum vtrúmne ad heredem filij fructuarij, an verò ad heredem Seiæ teſtatricis pertineant. reſpondit, nihil proponi,cur ad heredem Seiæ pertineant.

8. ¶Vſumfructum tertiæ partis bonorum ſuorum vni ex heredibus legauerat. quæſitum eſt, an pecuniæ,quæ ex rebus diuiſis ſecundum æſtimationem effecta eſt, tertia præſtanda ſit. reſpondit, heredis[e] eſſe electionem, vtrùm rerum, an æſtimationis vſumfructum præſtare vellet[f].

9. ¶Item quæſitum eſt:tributa[g], præter[h] ea,quæ vel pro prædiis aut mouentibus deberi & reddi neceſſe eſt, an eximenda ſint ex quantitate, vt reliquæ[i] dumtaxat pecuniæ,ſi hoc heres elegerit,reddi debeat,reſpondit,reliquæ pecuniæ tertiam præſtandam.

De his quæ viuus præſtabat,legatis. 1. De petitione,vt heres patiatur libertos, vbi nunc agunt,ſeneſcere.

33. *Idem* lib.17.Digeſtorum.

SEmpronio ea,quæ viuus præſtabam,dari volo. is etiam habitabat[k] in teſtatoris domo, quæ vni ex heredibus prælegata erat.quæſitum eſt, an habitatio quoque debeatur. reſpondit,nihil proponi,cur non debeatur.

1 ¶Ex his verbis teſtamenti,*libertis meis, quibus nominatim nihil reliqui, quæ viuus præſtabam, dari volo*, quæſitum eſt, an libertis, qui[l] cum patrono ſuo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta videatur. reſpondit, videri[m].

d Imò non perit, l.4.ṡ.de nonat.l.vſufr. ṡ.ſoluto matr.Hic vſusfructus reſtituitur alteri voluntate defuncti: qui vſumfructum cõſtituit: ibi ſecus.
e Imò. ſi fideicommiſſario facta eſt reſtitutio: ſecus ſi antè fideicõmiſſum deficeret. l. ſi quis Titio. ṡ.de legat.2.
f Atqui non ſatiſdatur pro dote,l.1. C. ne fideiuſſor dotiũ.Non ſatiſdatur conſtãte matrimonio,vt ibi.ſed ſoluto,vt hîc.
g Satiſfacit,qui ſatiſdat, vt hîc. Imò non ſatiſfacit,niſi qui ſoluit.l.ſi rem.§.ſatiſfactum. ṡ. de pignoratit. Authent.ſi quando. C. de conſtituta pecunia.
h vt l.56. verſ. & ideo ſingulis cum ſua parte.ṡ. de condit. & demonſtr.
i Imò omnes ſatiſdare oportet:arg.l.ſi vnus. C.de diſtr.pigno. l.ſi neceſſarias. §. ſi vnus. ṡ. de pignorat.act. adde l. inter cohæred. §.vſufructu. ṡ. de vſufruct.
k multo magis id verum erit, ſi expreſſim colono liberatio legata ſit. l. [illegible] de liberatione.
l de ſimili ſcri[illegible], v.l.34.in fin.ṡ.eo.
m l.3.C.communi diuidund.
n Ea ſcilicet quæ legauero, ea dari volo.
o hîc teſtator dirigit verba ad [illegible].
p his verbis ſcilicet. Puto te conſecuturum:item, Fac, vt amici ſitis. Imò, aliud videtur. Nã rectè fideicõmittitur his verbis cupio, opto vt des, credo te daturum l.115. exigo, deſidero vt des, ſcio hæreditatẽ meam reſtituturum me, l.118.ṡ.de legat.1. mando vt des, l.74.ṡ.ad Trebell. Imò, non aliud videtur. Nec enim his verbis fideicommittitur,curate id attendere: ita fiet vt filius meus filios veſtros vobis condonet, l.65.§.1. ṡ. de legat.3. Ex qua lege colligitur, Verba adulatoria ad honoratum directa, non inducere diſpoſitionem.Bart.
q vide Langoberium cap.18.
r mater ſcilicet.
s Vſumfructum omnium bonorum matris legare filius poteſt, ea lege, vt is vſusfructus reuertatur ad liberos ſuos.
t Fingamus, mortuum eſſe vnum ex liberis teſtatoris, relictis liberis. Fingamus fructuariam mortuam, Num vſusfructus partiendus erit inter filium ſuperſtitem teſtatricis,& liberos alterius filij defuncti? neutiquam.ſolius ſuperſtitis erit vi horum verborum,*Aut ad eum qui ex his viuet,pertineat.*
u Scæuola ſcilicet vt hîc ait Claudius,*vide Cuiac.10.obſer.39.*Antonius Faber *1.Coniecturar.11.*ita emendat.Claudius nam credidit. At ego hunc in modum: Claudius, non: Credidit, &c. vt ſubaudias Scæuolam. & diſſenſionem inter Scæuolam & Claudiũ notes. Ille,non putabat vſumfructum in vicem portionum hereditariarũ datum: Hic putabat, eò maximè, quòd æquis partibus, heredes ſcripti.
x ¶Vſufructu omniũ rerum, legato ea quæ mercis cauſa comparata ſunt non cõprehenduntur. Mercis cauſa, id eſt ad tempus, l.44.ṡ. de legat.3. Imò, merces videntur legato omnium bonorũ comprehendi. Nam qui pignori dat tabernam, merces quoque pignorare cenſetur, quæ mortis ſuæ tempore in taberna repe rientur, l. 34. in fine principij. ſupra de pignoribus.
y vide l.3. in fi. infra de adimendis.
z fructuaria ſcilicet.hinc collige, Ad expenſas factas pro fructibus colligendis, fructuarium teneri pro rata.Bart.
a l.50. in fin. ṡ. de vſufruct. & quemadmod. l.19.in fin.infra ad Trebell.
b Hotomanus 3.obſeruat.5. putat: hæc verba ex Gloſſa in cõtextu irrepſiſſe: niſi legas, portionis filio mente capto, dati, &c.
c Finita cauſa impulſiua legati, non extinguitur legatũ: niſi aliud conſtet de mente teſtatoris. Bartolus.
d Vſusfructus ſubrogatus in locum annui legati, eius naturam ſapit. Bartolus.
e l.26. in fin. ṡ. de legat.1.
f Alterutrum heres hoc caſu ſoluere poteſt. Bartolus.
g Onus tributorum pertinet ad legatarium vſusfructus. Bartolus.
h Tributum duplex: vnum ſoli: alterum, capitis. l. vltim. §.7.ṡ.de cenſibus. adde Feſtum, in Tributorum.
i id eſt,penſionis debitæ,vide l.101.ṡ.de legat.3.
k Quid ſi non habitabat?idem videtur iuris eſſe.l.10.in fin.ṡ.de annuis.
l Liberti plerunque cum patrono ſuo habitabant, inde familiæ & quaſi clientes. l.2.ṡ.de vſu & habit.
m his caſibus ea videntur relicta quæ certam formam erogationis annuæ habuerunt,non incertæ liberalitatis voluntatem,l.10.§.1.ṡ.de annuis.

2 ¶ Codicillis ita scripsit: *Negidium* [a] Titium *Dionem libertos meos senes & ipsi mos, peto, in locis, in quibus nunc agunt, senescere* [b] *patiamini.* quæro, an ex hoc capite liberti suprascripti ex fideicommisso fructus locorum, quibus morantur, recipere debeant. cùm alia, quæ eis specialiter legata sunt, sine controuersia consecuti sunt. respondit, verbis, quæ proponerentur, id petitum, vt ad eum [c] modum paterentur heredes ibi eos esse: ad quem modum ipsa patiebatur.

De fideicommisso relicto ab eo qui nouissimus morietur.

1. *De curatoris fideicommisso.*

34. *Idem*||lib.18.Digestorum.||

CODicillis fideicōmissa in hæc verba dedit: *libertis libertabúsq; meis, & quos in codicillis manumisi, fundum, vbi me humari volui, dari volo: vt qui ab his decesserit, portio ei*⁹ *reliquis adcrescat* [d], *ita vt ad nouissimū pertineat. post cuius nouissimi decessum ad rempub. Arelatensium* [e] *pertinere volo. hoc amplius libertis libertabúsque meis habitationes in domo, quamdiu viuent, Pactiæ & Trophimæ diætas omnes, quibus, vti consueuit, habitet, quam domum post mortem eorum* [f] *ad rempublicam pertinere volo.* quæsitum est, reipub. fideicommissum vtrùm ab herede, an à libertis datū sit. respondit, secundùm ea, quę proponerētur, posse ita verba accipi, vt ei⁹ legatarij qui nouissimus decederet, fideicōmissum videatur. Idē quæsiit, defunctis quibusdam ex libertis, quib. habitatio relicta erat, an portiones domus, in quibus hi habitauerant, iam ad rempub. pertineant. respōdit, quoad aliquis eorum viuat, fideicommissum reipublicæ non deberi. 1. ¶ Qui [g] Semproniam ex parte decima, & Mæuiā ex parte decima, alumnum [h] ex reliquis partibus instituerat heredes: curatorē alumno dedit, cùm [i] iure facere putaret. & curatoris fidei cōmisit, ne pateretur fundum venire, sed cum Sēpronia & Męuia nutricibus suis frueretur reditu eius. & ima [k] parte testamēti ita adiecit: *omnem voluntatē meam fidei heredum meorum committo.* quęsitū est, an tertias partes vsusfruct⁹ fundi nutrices ex fideicōmisso petere possint, quāuis curator ei [l] receptus sit, quem iure dare non poterit alūno. respondit, secudùm ea, quæ proponerentur, vtiliter [m] fideicommisso voluntatem suam confirmasse. id igitur cuique dedisse, vt & nutrices vnà cum alumno reditu fundi vterentur.

De conditione, & die.

Licet extiterit conditio: tamen expectanda est dies, quæ superest. [*] *Bartolus.*

35. *Idem*||lib.22.Digestorum.||

VXori vsumfructu villæ [n] legauit in quinquennium à die mortis suæ. deinde hæc verba adiecit. *& peracto quinquennio, cum eius vsusfructus esse desierit, tunc eum fundū illi & illi libertis dari volo.* quæsitum est, cùm vxor intra [o] quinquennium decesserit, an libertis proprietatis petitio iam an verò impleto quinquennio cōpetat. quia peracto quinquennio testator proprietatem legauerat. respondit, post [p] completum quinquennium fundū ad libertos pertinere.

Si fructuarius proprietatem legauerit.

36. *Idem*||lib.25 Digestorum.||

STicho testamento manumisso fundi vsusfructus erat legatus. &, cùm is vti fruíque desisset, fidei heredum testator commisit, vti eum fundum darent Lucio Titio. sed Stichus testamento suo eiusdem fundi proprietatem nepotibus suis legauit. & heredes Stichi ex testamento eius legatarijs nepotibus eum fundum tradiderunt. quæsitum est, cùm nepotes legatarij ignorauerint conditionem fundi suprascripti priore testamento datam, & plùs quàm tēpore statuto [q] possederint, an eum fundum sibi adquisierint. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, legatarios sibi adquisisse.

1 ¶ Idem quæsiit, si aliquo casu legatariis auferri possit, an repetitionem ab heredibus Stichi eius nepotes habere possint. respondit: suprà quidem de adquisitione responsum: verùm, si ex alia causa adquisitio cessasset, videri Stichum. si post mortem eorum, quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset potiùs quòd habere se crederet, quàm quòd onerare heredes vellet legasse.

De vsufructu bonorum.

37. *Idem*||lib.33.Digestorum.||

V*Xori meæ vsumfructum lego bonorum meorum* [r] *vsque dum filia mea annos impleat octodecim.* quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum, quàm vrbanorum, & mancipiorum, & supellectilis, itémque calendarij vsusfructus ad vxorem pertineat. respondit, secundum ea, quæ proponerentur omnium [s] pertinere.

De reditu.

38. *Idem*||lib.3.Responsorum.||

F*Vndi Aebutiani* [t] *reditus* [u] *vxori meæ, quoad viuat, dari volo.* quæro an possit tutor heredis fundum vendere, & legatario offerre quantitatem annuam, quam viuo patrefamilias ex locatione fundi redigere consueuerat. respondit, posse [x]. Item quæro, an habitare impunè prohiberi possit. respondit, non esse obstrictum heredem ab habitationem præstandam. Item quæro: an compellendus sit heres reficere prædium. respondit, si heredis facto minores reditus facti essent, legatarium rectè desiderare, quod ob eam rem deminutum sit. Item quæro, quo distat hoc legatum ab vsufructu? respondit, ex his, quæ suprà responsa essent, intelligi differentiam [y].

a Nigidium, *Haloand.*
b Scripto liberti tis plerúque habitationem legabant patroni.
c Heres grauatus pati, in dubio id pati debet, quod ipse testator patiebatur.
d *Adcrescat* verbum, inducit fideicommissum, *vt l. Centurio. ff. de vulgari.*
e *vide l.13. ff. de institoria.*
f Fideicommissum relictū post mortem omnium, ab vltimo decedente videtur esse relictum.
g *in hunc §. vide Cuiac. 3. obser. 27.*
h De alumno dixi *ad l.1. Cod. quæ res pignori.*
i *l.69. §.2. ff. de legat.2.* Non iure autem dederat: quia curator testamento non datur.
k Seu ima cera *Suetonius in Iulio c.83.* Extrema cera, *Cicero 3. in Verrem*, eo sensu quattuor ceras se implesse ait *Plautus in Curculione.* In prima cera, *Suetonius in Nerone*, Solebant enim veteres etiam ceratis codicillis scribere *l.52. ff. de leg.3.*
l curatorei, id est, curatori, *sic in l.31. ff. eod.* legitur *vxorei*, pro *vxori*, Cuiacius *3. obs. 27.*
m & ita fideicommissum relictum à curatore, quem quis putabat idoneū ab herede scripto debetur. *Bart.*
n *l.15. l.16. ff. de instructo.*
o *l.12. in fi. C. de vsufru.*
p Conditio licet extiterit, expectāda tamen est dies, quæ superest. Imò non est expectanda dies. *l. aliquando. ff. ad Velleiā. l. fundus, ff. si vsusfruct. pet.* An ibi conditio tantum: hic & conditio & dies adiecta. *l. in illa ff. de verb. obligat.* An dies hic expectanda est: quod particula *Tunc*, hîc adiecta, quæ tēporis extremitatem innuit, *l.4. in fin. ff. de condition. & demonstr.*
q decem inter præsentes: viginti inter absentes, *l. vlt. Cod. de præscriptio. longi temp.*
r *adde l. vlt. ff. eo.*
s omnia pertinere *Haloan.* Imò, nō omnia sed dodrans, *vide l.29. ff. de vsufruct. vide qua* notani ad Nouel. [illegible]
t [illegible] *Hal.*
u Reditus pecunię sunt ex locatione prędiorum redactæ.
x nam & esse heres potest, *l.120. ff. de legat.1.*
y ¶ Imò, nulla est differentia inter vsumfructum & legatū reditus quoad viuet, *l.41. ff. eod.*

De rebus legatis ita, vt proprietas ad filias testatoris reuertatur.

39. *Idem*||lib.6.Responsorum.||

FIlios heredes instituit. vxori vestem, mundum muliebrem, lanam, linum, & res alias legauit, & adiecit: *Proprietatem autem eorum, quæ suprascripta sunt reuerti volo ad filias meas, quæve ex his tunc viuent.* quæsitum est vtrùm vsusfructus, an proprietas earum rerum data sit. respondit, proprietatem legatam videri [z].

De particula cum.

40. *Alfenus*||*Varus* libro 8. Digestorum à Paulo Epitomatorum.||

I*Lli cum illo habitationem lego.* perinde est, ac si [a] ita *illi & illi* legasset.

De fructibus annuis

41. *Iauolenus*||lib.2. ex posterioribus Labeonis.||

CVm ita legatum esset, *Fructus annuos fundi Corneliani Publio Mæuio do lego*: perinde [b] putat accipiendum esse Labeo, ac si vsusfructus fundi similiter esset legatus: quia hæc mens fuisse testatoris videatur. /41 n°1

De fructibus maturis vel immaturis.

/42 n°1. 42. *Idem*||libro 5. ex posterioribus Labeonis.

IN fructu id esse intelligitur, quod ad vsum hominis inductum est: neque enim maturitas [c] naturalis hîc spectanda est: sed id tempus, quo magis colono dominóve eum fructum tollere expedit. itaq; cùm olea immatura [d] plus habeat reditus [e], quàm si matura legatur: non potest videri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

/43 n°2. *De vsufructu bonorum vel rerum.*

43. *Venuleius*||lib.10. Actionum.||

NIhil [f] interest, vtrùm bonorum quis, an rerum [g] tertiæ [h] partis vsumfructum legauerit. nam si bonorum vsusfructus legabitur, etiam æs [i] alienum ex bonis deducetur: &, quod in actionibus [k] erit, cōputabitur. at si certarū [l] rerum vsusfructus legatus erit, non idem obseruabitur.

DE SERVITVTE LEGATA,

Tit. III.

De ædificat. ex superiore taberna ad inferiorem.

1. *Iulianus*||lib.1. ex Minicio.||

QVI duas tabernas coniunctas habebat, eas singulas duobus legauit. quæsitum est: si quid ex superiore taberna in inferiorem inędificatum esset: num inferior oneri ferundo in superioris tabernæ loco contineretur. respondit, seruitutem impositam videri. *Iulianus* notat: Videamus, ne hoc ita verum sit, si aut nominatim hæc seruitus imposita est, aut ita legatum datum est: *Tabernam meam, vti* [m] *nunc est, do lego.*

De fundo communi. De pluribus heredibus stipulatoris.

2. *Marcellus*||lib.13. Digestorum.||

FVndum communē habentibus legari [n] potest via: cùm & communis seruus rectè [o] viam stipulatur: & cùm duo ei, qui ipse viam stipulatus fuerit, heredes exstiterint, non corrumpitur stipulatio.

De fundo vni cum via, alij sine via legato. De fundo sub conditione: vel pro parte pure, pro parte sub conditione: & via pure legato. De fundo communi.

3. *Idem*||libro 29. Digestorum.||

SI [p] fundum Mæuio, & ad eum viam per alium fundum, & eundem fundum sine via Titio legasset: si vterque fundum vindicasset: sine via||legato|| fundum cessurum. quia neque adquiri per [q] partem seruitus possit. Et si priùs Mæuius fundum vindicaret, altero deliberante, posse dubitari, an, si postea Titius omisisset, viæ legatum saluum esset. & hoc magis videbatur. Quamquàm si sub conditione quis fundum legasset viam purè: aut pro parte fundum purè, pro parte sub conditione, & viam sine conditione: si, pendente ea, legati dies cessisset [r]: interiturum fore viæ legatum. Vt responsum est, cùm alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam sub conditione, alteri purè legasset, pendente [s] conditione decessisset [t]: quia alterius legatarij persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

De pariete communi.

4. *Iauolenus*||lib.9. Epistolarum.||

SI is, qui duas ædes habebat, vnas mihi, alteras tibi legauit: & medius paries, qui vtrasque ædes distinguat, interuenit: eo iure eum communem nobis esse existimo, quo,

z addito onere fideicommissi sc. *vide l.15. in fi. ff. de auro.* alioquin earum rerum inutilis esset vsusfructus, *l.1.2. ff. de vsufr. ear. rer.*
a *vide l.36. §.2. ff. de legat.1.*
b *l.22. ff. eo. l.21. ff. de vsufruct. & quemadm.* Imò, perinde nō est *vide l.43. ff. de euictionibus.* Aliud est vsusfructus, aliud fructus annui legati, *l. vn. ff. quando dies vsufru. lega. cedat.*
c *vide l. [illegible] in fi. ff. de vsufr. & quemadm.*
d Immatura [illegible] reditus, [illegible] matura. [illegible] Quid ita? minimum amurcæ effluit ex bacca matura. vide plura apud Forcatulum *cap. 10. Penus.*
e tenetur tamen lege Aquilia, qui eam legerit, *l.27. §.25. ff. ad leg. Aquil.*
f Nonnihil *Haloand.* Multum interest. *Vulgat.* vide Antonium Fabrum, *l. Coniectur. 14.*
g rerum certarum. Ita emēdat Anton. Faber. *l. Coniectur. 14.*
h *dixi ad l.4. C. quādo dies legati.*
i vide Rolandum à Valle, *1. consil. 22. numero 19.*
k *vide l. [illegible] verbor significat.*
l *l.8. l.9. ff. de legat.2.*
m *vide l. [illegible] in fin. ff. de [illegible] empti [illegible] 34. ff. de [illegible] ribus.*
n *adde l. vltim. in fin. ff. commun. prædiorum.*
o *l.12. supra de seruitutibus. l. [illegible] ff. de seruitutibus rustic.*
p *vide in hanc legem Cuiac. 1. obser. 23.*
q *vide l. [illegible] seruitut.*
r Cedere est incipere debe[illegible] [illegible] verborum [illegible] ficat.
s & pendente. *Cuiac. 1. obser. 23.*
t dies decessisset. *Cuiac. ibid.*

a vt fiat diuisio *l.25.ſ.de ſeruitutib.vrban.*
b *l.12.§.2.ſ.de leg.1.l.28.in fin.ſ.de leg.2.*
c *vide l.4.§.1.ſ.de vſu & habitat.l.111.j.de verb.oblig.*
d Ius tranſeundi hoc eſt iter ſeruitus quidem ruſtica, ſed tamen perſonæ conceditur, nõ prædio interdum *vt hic.l.15.§.1.in fin.ſ.de de vſufructu legato l.41.ſ.de ſeruit.* *vrbanor.* Eius generis eſt pecoris ad aquã appulſus *l. 4. ſ. de ſeruit.præd.ruſt.* aquæductus. *l. 37.de ſeruit.ruſt.*

quo, ſi paries tantùm duobus nobis communiter eſſet legatus. ideóque neque me, neque te agere poſſe, ius non eſſe alteri ita immiſſas habere. nam quod cõmuniter ſocius habet, & in iure eum habere conſtitit. itaque de ea re arbiter [a] communi diuidundo ſumendus eſt.

De ſeruo alieno.

5. *Papinianus*||lib.16.Quæſtionum.||

ET ſi maximè teſtamenti factio cum ſeruis alienis [b] ex perſona dominorum eſt, ea tamen, quæ ſeruis relinquuntur, ita valent, ſi liberis relicta poſſent valere. ſic ad fundum domini via ſeruo fruſtra legatur.

De domo filiæ legata, & iure tranſeundi per domus hereditarias.

6. *Idem*||lib.7.Reſponſorum.||

PAter filiæ domum legauit, eíque per domus hereditarias ius tranſeundi præſtari voluit. ſi filia domum ſuam habitet, viro [c] quoque ius tranſeundi præſtabitur. alioquin filiæ præſtari non videbitur. quòd ſi quis non [d] vſum tranſeundi perſonæ datum, ſed legatum ſeruitutis eſſe plenum intelligat: tantundem iuris ad heredem quoque tranſmittetur. quòd hîc nequaquam [e] admittendum eſt: ne quod affectu filiæ datum eſt, hoc & ad exteros eius heredes tranſire videatur.

De pluribus heredibus.

7. *Paulus* ||lib.21.Quæſtionum.||

CVm à pluribus heredibus inſtitutis via legata eſt, quia partem [f] non recipit, ſinguli heredes in ſolidum conueniuntur. quia, & vno ex heredibus adeunte, vindicari poteſt.

e *vide l.1.§.43.ſ.de aqua quot.*
f *l.80.in fi.j.ad leg.Falcid.* Via partẽ non recipit: indiuidua eſt.
g relegata *Haloand.* & ita legimus paſſim hoc titulo περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης 44. *Eclog.7.* Formula relegandæ dotis hęc eſt, Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantùm hæres meus dato. *Cuiac.hic.* Prælegare, eſt alteri quodammodo rem ſuam legare *Cuiac. 4. obſ. 23.in fi.* Hoc etiã verbo, Protheſin quidam obſeruant.
h & ita fructus inſunt ante nuptias percepti, *videl.32.in fin.ſ. de iure dot.*
i *l.2.ſ.de pac. dotalib.*
k *l.2.l.16.in fi.ſ.de pact. dotalib.l.3.C.de pact. conuent.*
l non maritus, *l.3.Cod.de pactis conuentis.*
m *§.12.j.eod.l.2. in fi.j.eod. l.24.§. 2.ſ.ſoluto.* Repræſentat, qui ante diem ſoluit: qui efficit vt res ſit præſens, vtque quaſi ad manum præſens detur.
n compendiosè dicit, annua, pro annua, bima, trima die, *l.30.§.2.ſ. de legat.1.* vide quæ ſcripſi *ad l. 4.j. eod.*
o inter virum & vxorem ſcilicet.
p cuius fit mentio in *l.32.in pr. §.1.§.2. ſ. de donat.inter vir.*
q [illegible]
r *d.l.32.§.4.5.*
ſ [illegible] *Cod.de rei vxor.act.*
t [illegible] *ſ. de iure dotium: l. 5. [illegible] de impenſis.*
u [illegible] dotis.

DE DOTE PRÆLEGATA [g].

Tit. IIII.

Quid continetur legato dotis. 1. *De pacto dotali.* 2. *De repræſentatione.* 3. *De donatione inter virum & vxorem.* 4. *De impenſis in res dotales factis.* 5. *De dote ſtante matrimonio ſoluta.* 6. *De interitu rei dotalis.* 7. *De dote promiſſa, nec data.* 8. *De demonſtratione.* 9. *Si ſocer nurui.* 10. *Vel marito dotem legauerit.* 12. *De dote alij legata, vt mulieri reſtituatur.* 13. *Vel mulieri vt alij reſtituat.* 14. *De legato generali & ſpeciali.* 15. *De fundo dotali locato.*

Vlpianus lib.19.ad Sabinum.

CVm dos relegatur: verum eſt, id dotis legato ineſſe, quod actione de dote inerat [h]. 1 ¶ Et ideo: ſi inter virum, & vxorem conuenerat [i]: vt, morte viri ſoluto matrimonio, filio communi interueniente, dos apud mariti heredem remaneret: & maritus decedens dotem relegauerit: ſtari pacto non debet ob hoc, quòd dos relegata eſt. Verùm & citra relegationem hoc probari debet. nam *quod eſt admiſſum, poſſe deteriorem conditionem dotis fieri interuenientibus liberis: totiens [k] locum habet, quotiens ipſa [l] in matrimonio decedit, vel diuortium interuenit. 2 ¶ ||Et|| verum eſt, commodum in dote relegata eſſe repræſentationis [m], quamuis annua [n] die dos præſtaretur. 3 ¶ Eſt & illud, quòd ob res donatas [o] hodie poſt ſenatuſconſultum [p] nulla fit exactio [q]: ſimodò voluntatem non [r] mutauit teſtator. 4 ¶ Impenſæ [ſ] autem ipſo iure dotem minuunt. ſed quod diximus, ipſo iure [t] dotem impenſis minui: non ad ſingula corpora [u], ſed ad vniuerſitatem [x] erit referendum. 5 ¶ Adeo autem dotis actionem continet dotis relegatio, vt, ſi viuus eam vxori (ſcilicet quibus licet caſibus [y]) ſoluerit, ceſſet legatum. 6 ¶ Sed & ſi mancipia fuerint in dote non æſtimata, & hæc demortua [z] ſint: legatum dotis in his euaneſcit. 7 ¶ Sed & ſi dotem promiſerit mulier, neque dederit: & decedens maritus vxori dotem prælegauerit: mulier nihil ampliùs quàm liberationem [a], habebit. Nam & ſi quis ita legauerit: *Centum quæ [b] in arca habeo:* aut *quæ ille apud me depoſuit:* ſi nulla ſint: nihil [c] deberi cõſtat: quia nulla corpora ſint.

8 ¶ Si quis vxori fundum Titianum his verbis legaſſet: *Is enim fundus propter illam ad me peruenit*: omnimodo debetur fundus. nam * quidquid demonſtratæ [d] rei additur ſatis demonſtratæ, fruſtra [e] eſt. 9 ¶ Celſus libro viceſimo digeſtorum ſcribit.

SI ſocer nurui dotem relegauit, ſi quidem ius actionis de dote voluit relegare, nullius momenti eſſe legatum: quippe nupta [f] eſt. ſed, ſi voluit eam recipere dotalem pecuniam, (inquit) vtile erit legatum. Si tamen hæc dotem receperit, nihilominùs maritus dotis perſecutionem habebit: ſiue heres inſtitutus eſſet, familiæ herciſcundæ iudicio: ſiue non, vtili actione. Ego puto: quoniam non hoc voluit ſocer, vt bis dotem heres præſtet & mulierem agentem ex teſtamento, cauere [g] debere, defenſu [h] iri heredem aduerſus maritum. Ergo & maritus idem debebit cauere, aduerſus mulierem defenſu iri, ſi prior agat.

10 ¶ Per contrarium apud Iulianum libro trigeſimoſeptimo quæritur, ſi ſocer filio ſuo exheredato [i] dotem nurus legaſſet. & ait: agi quidem cum marito exhereda to de dote non poſſe: verumtamen ipſum dotem perſecuturum ex cauſa legati: ſed non aliàs eum legatum conſecuturum, quàm ſi cauerit, heredes aduerſus mulierem defenſum iri. & differentiam [k] facit inter eum, cui dos relegata eſt, & orcinum libertum, cui peculium legatum eſt. namque eum [l] de peculio poſſe [m] conueniri [n] ait. heredem non [o] poſſe: quia peculium deſijt [p] penes ſe habere. at dotis actio nihilo minùs competit [q], etſi dotem deſierit habere.

11 ¶ Idem Iulianus quærit: ſi dotem marito relegauerit ſocer: an, dote ſoluta [r] mulieri, legatum mariti extinguatur. & dicit, extingui: quia nihil eſſet iam, quod marito poſſet præſtari.

12 ¶ Idem quærit: ſi dos alij legata eſſet, eámque rogatus ſit mulieri reſtituere: an lex Falcidia in legato locum haberet & dicit habere [ſ]: ſed, quod minus eſt in fideicommiſſo, mulierem dotis actione conſecuturam. Ego quæro, an commoda repræſentationis in hoc legato ſic obſeruentur, atque ſi dos ipſi mulieri fuiſſet relegata. & puto, ||habere.||

13 ¶ Idem Iulianus quærit ſi mulieri dos ſit relegata, eáque rogata dotem reſtituere: an Falcidia locũ habeat. & negat [t] habere: quoniam fideicommiſſum quoque negat valere. Quod ſi præterea quid vxori legatum ſit: putat, ex reſiduo fideicommiſſum præſtari. quod vtique, habita ratione Falcidiæ, mulieri præſtabitur. Sed & marito ex parte herede inſtituto, à ſocero dote prælegata, legatum dotis Falcidiam paſſurum. videlicet, quia adhuc conſtante [u] matrimonio, indebita dos videtur relegata. verùm quod Falcidia recidit, in familiæ herciſcundæ iudicio maritum præcepturum. quemadmodum totam dotem præciperet, ſi non eſſet relegata.

14 ¶ Mela ſcripſit: ſi fundus in dote ſit, & ſpecialiter ſit legatus, mox generaliter dos relegata, nũ bis [x], ſed ſemel deberi fundum.

15 ¶ Ibidem Mela coniungit: ſi fundus in dote fuit locatus à marito ad certum tempus, vxorem: nõ [y] aliàs fundum ex relegatione cõſequi, quàm ſi cauerit, ſe paſſuram colonum frui: dummodò ipſa penſiones percipiat.

De fideicommiſſo vxoris honoratæ, vel mariti honorati.

2. *Vlpianus*||lib.5.Diſputationum.

CVm quis vxori ſuæ dotem relegat, fideíque commiſſum ab ea relinquit: hoc [z] fideicõmiſſum ex commodo, quod ex relegatione mulier ſentit, æſtimabitur. & ita Celſus quoque libro viceſimo digeſtorum ſcripſit. Quod ſi neceſſariæ fuerunt impenſæ, quæ ipſo

x Quidem dotis *l.in prin. ſupra de impenſis: adde l.50. §.1.ſ. de iudicijs.*
y putà, vt ſe ſuóſque alat *l.73.§.1.de iure dotium. vide l. vnicam Cod.ſi dos conſtante matr. ſoluta fuer.*
z *l.8.infra eod.*
a dotis quæ dari debuit: quia maritus de ea tantùm cogitaſſe videtur *Accurſ.*
b *adde l.34.§.4.ſ.de legat.1.*
c Imò, alibi deberi videtur aliquid non vt dos, ſed vt legatum. Sufficit enim tenuem quantitatem expreſſiſſe dotis, etſi ea in dotem verè data non ſit. *l.3. Cod. de falſa cauſa:* vt valeat non quaſi dos, ſed quaſi fideicommiſſum *l. 88. §. 10. ſ.de leg.2.* * d Demonſtrata res intelligitur, quæ tempore & facto finita eſt. *l.137. in fi.j.de verb. obligat.* Notoria, quam omnes ſciunt. *l.2'3. l. 223.j. de verb. ſignificat.* quo ſenſu ipſo deprehenditur. *cap. 2. de verbor. ſignif. in 6.* quæ fit frequentiſſimè. *l.9.§.2. ſ.de edendo.* Notoriũ iuris eſt, quod lex tacita, ratióq; naturalis nobis indidit. Cicero pro Milone. *l.4.ſ.ad l.Aquil.l.3.§.7.ſ. de excuſat. tutor. l. vlt.j. de bon. damnat. l.220.in fin. infra de verbor.ſignif.* Facti vero notoriũ eſt, quod negari neq; debet neque poteſt. *adde l.11.§. 12.ſ.de act.empt.*
e Notoria nõ indigẽt probatione *c.31.de regul. in 6.l.137.§. 2.j de verb. obligat.l.33.j.de condit. & demonſtr.*
f *l.vn.Cod.ſi dos cõſtãte matrimonio ſoluta fuerit.*
g Quid ſi cautio eſt omiſſa? poteſt mulier cõueniri actione incerti vt caueat, vel repetat quod datũ eſt, *l. quod ſi nulla.ſ.de legat.1. l. qui exceptione.§. ſi pars.ſ. de condict.indebit.*
h Imò de indẽnitate cauere debet. *l.7.j.eod.*
i *l. 7. in princ.j. eod.*
k Differentiæ inter peculium legatum libertis, & dotem legatam marito, ratio hæc eſt: quod actio de dote ex cõtractu eſt: actio de peculio, ex contractu reali. *l. quæſitũ.ſ. de peculio.* Priore actione hæredes ſoceri tenẽtur, licet deſierint habere: poſteriore, libertus non tenetur, ſi deſierit habere peculium: vt in pupillo eſt qui ſine culpa ſua rẽ habere deſijt. *l.ſi à bona.ſ. de rei vindic.*
l Libertus poteſt conueniri, ſi peculium ei ſit prælegatum. adde *l.2.Cod.an ſeruus pro ſuo facto.*
m Imò nõ poteſt ſeruus conueniri: ſed heres. *l. 2. Cod. an ſeruus ex ſuo facto. vide tertiam ſolutionem Accurſii.*
n Nam qui peculiũ cohæredi prælegat, cum onere legat, *l.6. j.de peculio legato.*
o Imò, poteſt conueniri, ex quo illi caueri neceſſe eſt. *l.17. l. 18.j. de peculio legato.*
p *l.28.ſ.de pecu.*
q Dos licet ſit ſoluta viro, actio tamen de dote adhuc ſupereſt, *vt hic.* quod verum, ſi poſtea ſit ſolutum matrimonium: alias non peteret. *v.ſ.eod.in prin.* aut ſi conſtante matrimonio, actionem eo caſu dixeris, actionẽ hic interpretabere, non ipſam omnimodo actionem, ſed ſpem tantum actionis.
r *l.7.§.1.j.eod.* ſ Imò, non habet *l.57.j.ad leg.Falcid.* t *l.18.in fi.ſ.de legat.1.*
u Dos conſtante adhuc matrimonio relegari non poteſt. Cur nõ poteſt? quia indebita *vt hic.* Ita dos vtiliter relegatur, quæ debita. x *l.66.ſ.de legat.2.*
y Imò aliâs: nec enim tenetur mulier ſtare colono mariti. *l. nihil proponi.§.vlt.ſ. de legat.1.* an hoc ſpeciale eſt in dote. *vide Bartolum in l.ſi filium.§.vlt.ſ.ſoluto.*
z Dotis relegatæ (hoc eſt, quam vxori ſuæ relegat maritus) commodum per fideicommiſſum maritus alteri relinquere poteſt.

§7 n°1

a Necessariæ impensæ dotem ipso iure minuunt. *vide l. 1. §. 4. supra eod.*
b Dos relegata videtur, non modo si dos ipsa relegata est, sed etsi pro dote aliquid relegatum est.
c Compensationis ineundæ animo, non præsumitur maritus legare vxori: hoc est vt legatum habeat vxor dotis loco. *adde l. vnicam §. sciendum. Cod. de rei vxoriæ act. l. credit. ĵ. de legat. 2.*
d nõ restituet. *Halo. l. 67. l. 68. ſ. de legat. 2.*
e Quod ex dote quis lucratur, id non refert ad paternã hereditatem.
f Atqui potest quis rogari restituere vltra id quod ei sit relictum. *l. Imperator. §. 1. supra de legat. 2.*
g Recipit dotem nõ accipit mulier, cum ei dos relegatur. *l. 77. §. 12. in fi. ſ. de legat. 2. adde l. 41. infra de bon. libe.*
h *l. 114. §. 3. in fi. supra de legat. 1.*
i Imò cũ fructibus non restituet *l. quod his verbis. ſ. de legat. 3.* Coniectura quadam videtur testator hîc reliquisse pro debito: atque ita vt restitueret cũ fructib.
k *adde l. 54. ſ. de legat. 3. vide Cuia. 8. obs. 36.* Verbum *Amplius* repetitionem inducit. Quid si vxori maritus legauit cẽtum præter dotem. *vt l. Seio. §. vxor. ſ. de ann. leg.* vel supra dotem. *l. diuortio. § quod in anno. ſ. soluto matr. l. si vno. §. penult. supra locati:* vel vltra dotem. *l. si vltra. C. de fideic.* Dotem relegasse intelligitur.
l Imò non est. Nam vox *Amplius* repetitionem non inducit, nisi adiectũ sit hoc, *vel* eò amplius. *l. si seruus. §. si ita scriptũ. ſ. de legat. 1.*
m *vide Cuiac. 5. ad Afric.*
n i. his verbis annua, bima, trima die *l. 30. §. 2. ſ. de legat. 1. vide Cuia. 7. obser. 20. & Gouean. 1. variar. 28.* Ea erat vulgaris clausula, legatis adiici solita *vt hîc.* Iis soluẽdis annuum diem præfiniuit Augustus. *Sueto. in eius vita.* Annuus dies, tres pensiones. *Cuia. ibid. 6. Vlp. 8. & 13.*

iure [a] dotem minuunt: amplius dici potest: si tanta quantitas dotis, quam maritus accepit, ei relegata est: oportere dici, etiam eam quantitatem posse fideicommissum erogare, quæ ipso iure dotem minuit. esse enim mulierem legatariam, nemo est, qui dubitet. Sed [b] & si non dos, sed pro dote aliquid vxori fuerit legatũ: adhuc quasi dos relegata accipitur. Hoc amplius Iulianus scripsit: etsi non fuerit adiectum, pro dote esse legatum, hoc [c] tamen animo relictum: adhuc eius esse conditionis. Vxor igitur: si rogetur vel dotẽ, vel quod pro dote legatum est, vel quod in vicem dotis sibi adscriptum est, restituere: nõ cogetur, nisi eatenus, quatenus diximus, restituere. Et ideo heres instituta, rogatáque quantitatem hereditatis restituere: id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit: ídque, quod ex repræsentationis cõmodo sentit. Nam & si quis, cùm à nuru dotem accepisset, filium suum heredem instituerit: eúmque rogauerit, *quidquid ad eum ex hereditate peruenisset, restituere:* mox morte vxoris dotem fuerit lucratus: id non restitueret [d], quod ex dote percepit: quia matrimonij causa id lucratus est, non [e] ex patris iudicio.

1 ¶ Mulier dotem promisit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta, præterea nomina debitorum in residua ducenta. mox maritus eius decedens pro dote fundos ei duos, nõ eos, quos in dotem acceperat, reliquit: & præterea duos illos dotales quos æstimatos acceperat, reliquit. fideique eius commisit, *vt, quidquid ad se ex hereditate eius peruenisset, id restitueret Seio, cum moreretur.* quærebatur, quantum esset in fideicommisso, muliere defuncta. dicebam, vxorem hanc: quæ rogata est, *quidquid ad se peruenerit ex testamento restituere*: in ea esse conditione, vt id demum restituere rogetur, quod, deducta [f] dotis quantitate, ad eam peruenit: dotem enim recepisse eam magis [g], quàm accepisse: saluo eo, quod ex commodo repræsentationis ab ea fideicommitti potuit. Proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, non cogetur restituere; nisi plus [h] fuit in eo, quàm in quantitate dotis: residuum verò, quod præterea illi relictum est, cum [i] fructibus cogetur restituere. habebit igitur præcipuam dotem cum suis fructibus. id verò, quòd extrinsecus ei relictum est, cum fructibus, qui ad eam peruenerint, restituet.

De legato amplius quam dotem.

3. *Iulianus* || lib. 34. Digestorum. ||

QVi ita legat vxori suæ, *Titiæ, amplius [k] quàm dotem, aureos tot heres meus damnas esto dare:* manifestus est [l] dotem quoque relegasse.

De prolatione diei.

4. *Africanus* || lib. 5. [m] Quæstionum. ||

CVm vulgari [n] modo dies legatorum profertur: nihil [o] eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia suum diem habeat.

De solutione dotis non differenda.

5. *Marcianus* || lib. 3 Regularum. ||

DOte relegata, non [p] est heres audiendus, si velit ob [q] donationes in mulierem factas solutionem differre, vel ob impensas [r] alias quam quę ipso iure dotem minuunt. aliud est enim, minorem esse factam dotem, quod per necessarias [s] impensas accidit: aliud, pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem mutuem præstare æquum est.

De pecunia legata pro dote.

6. *Labeo* || lib. 2. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum. ||

CVm scriptum esset: *Quæ pecunia propter vxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundẽ pro ea dote heres meus dato:* quamuis quadraginta dotis fuissent: tamẽ quinquaginta debere Alfenus Varus Seruium respondisse scribit. quia [t] proposita summa quinquaginta adiecta sit.

o Imò aliquid pertinet *l. talis. ſ. de leg. 1.* speciale est in dote.
p *l. 41. §. 1. supra de legat. 2.*
q Dote relegata, non potest heres testatoris dotem retinere, propter impensas vtiles in eũ factas, vel donationes vxori factas: etsi impensas necessarias possit deducere.
t *l. 15. ſ. de impensis.*
ſ Imò necessariis impensis dos minuitur, dote relegata. *l. Mæuio. §. 1. ſ. de legat. 2.* Hîc dos simpliciter relegata: ibi, quidquid ad maritum peruenit.
t quia proposita summa quinquaginta adiecta sint, hinc Bartholus, Si legat aliquis pro dote, adiecta certa quantitate, siue dos fuerit nulla, siue minor, tenet legatum.
u ¶ Quando legatur corpus quod nõ est in rerum natura, & pecunia alternatiuè, valet legatum in pecunia. *Bart.*
x *adde l. 1. C. de falsa causa adiecta.*
y *l. 1. §. 10. supra eod.*
z Imò cauere debet, de herede defendendo. *§. 2. ĵ. eod. & l. 1. §. 9. ſ. eod.* Vtraque cautio eiusdẽ est effectus. *adde l. 2. Cod. de in litem dando tut. l. si quid possessor. supra de rei vindic.*
a *l. 1. § 11. supra eod.*
b Atqui mulier constante matrimonio dotẽ recuperare non potest. *l. in rebus. §. omnis. supra de iure dotium.* An hîc matrimoniũ solutum fuit vel ad inopiam mariti vergebat, vt putat Rogerius. An hîc matrimonium solutũ fuit, respectu soceri. *l. cum hîc. §. si socer. ſ. de donat. inter virum.* vt vult Iacobus de Aretio? An mulier facto, non iure, dotem recepit vt vult Azo? An actio de dote com[illegible] constante matrimonio, vt putat Ioannes? An hîc dotem recepit, qu[illegible] us casibus [illegible] re potest, vt innuere videtur Bartolus: *arg. l. [illegible] ſ. de iure dotiũ. l. [illegible] to matrim.* Bartolus Rogerij & Azonis sententias præfert.
c Imò non frustra: quia solutio facta mulieri, nocere viro non debet. *l. si Stichum. §. vlt. ĵ. de nouat. l. vlt. in fin. ĵ. de verb. obligat.* Hîc non tam alij personæ, quàm creditori creditoris solutio facta esse videtur. *l. 1. §. Idem Iulianus. supra eod.*
d Atqui Falcidia locum aduersus filiũ habere non potest: cũ hoc iudicio familiæ erciscundæ consequatur vt debi[illegible]

1 ¶ Item ei, quæ dotem nullam habebat, vir sic legauerat: *Quanta pecunia dotis nomine, & reliqua pro ea quinquaginta heres dato.* deberi ei legatum, Ofilius, Cascellius, item & Seruij auditores retulerunt, perinde habendum esse, ac si seruus alicui mortuus [u], aut pro eo centum legata essent. quod verum est: quia his verbis non [x] dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

Si pater dotem à nuru acceptam filio exhæredato legauit.

7. *Papinianus* || lib. 18. Quæstionum. ||

PAter dotem à nuru acceptam filio exheredato legauit heres patris, opposita doli exceptione, nõ antè soluere legatum cogendus est, quàm ei cautum fuerit de [z] indemnitate soluto matrimonio.

1 ¶ Sed si priùs quàm legatum filio solueretur [a], mulier dotem suam recuperauit [b], frustra [c] filius de legato aget. 2 ¶ Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium exheredatum habuerit [d], & mulier solutionem ratam fecerit, propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, vtilis actio dotis ei dabitur. quòd si ratum non habeat: defendi quidem debebit heres à viro, qui se [e] defensurum promisit. sed si totam litem vir solus subierit: actio iudicati [f], si cautum non [g] erit, pro [h] ea quãtitate, quæ iure Falcidiæ petenda est, aduersus heredem dabitur.

3 ¶ Sed si priùs quàm legatum filio solueretur, mulier diuertit: quamquàm ipsa nondum præcipere dotem possit: non ideo tamen actio filij differtur. quia tunc ijsdem [i] diebus filio solui dotem [k]: responsum est: cùm patri pro parte heres exstitit: & ad præceptionem dotis, soluto matrimonio postquam heres exstitit, admissus est.

4 ¶ Si fortè per errorem cautio defensionis omissa sit, & ex causa fideicommissi filius dotem acceperit: vt indebitum fideicommissum non repeteretur. cautionis enim præstandæ necessitas solutionem moratur: non indebitum facit, quod fuit debitum. sed non erit iniquum, heredi subueniri [l].

5 ¶ Quid ergo, si patris heres soluendo non sit? nónne iustè mulieri dabitur aduersus virum vtilis [m] actio dotis? cuí dos perire non debet: quia non interposuit per errorem heres cautionem.

De pecunnia legata pro dote.

8. *Idem* || lib. 7. Responsorum. ||

VIr vxori, quæ dotẽ in mancipijs habebat, pecuniam [n] pro dote legauerat. viuo viro mancipijs mortuis [o], vxor post virum vita decessit, ad heredem eius actio legati rectè transmittitur [p]: quoniam mariti voluntas seruanda est.

Si testator certum fundum, & quæ nuptura obtulit æstimata in speciebus restitui voluit.

9. *Idem* || lib. 8. Responsorum. ||

VXori meæ fundum Cornelianũ, & quæ nuptura obtulit æstimata [q] in speciebus restitui volo. respondi, non æstimatũ prædium in dotem datum, exceptum non videri, sed* vniuersa dote prælegata, rerum æstimatarum pretium nõ relictum: verùm ipsas res, quales inuenirentur.

De fundo vxori pro dote & alij legato.

10. *Scæuola* || lib. 8. Quæstionum. ||

SI Seiæ pro dote cẽtum fundus legatus sit, idẽmq; Mæuio: quod Mæuio Falcidia aufert, pro eo, quasi concursus nõ fuerit, mulier plus vindicet. quia amplius sit in dote mulieris.

Si mulier dotem ad quam stipulandam alium adhibuerat, viro reliquit.

11. *Paulus* || lib. 7. Responsorum. ||

SEia, cùm nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numerauit sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Seia moriens testamẽto suo ita cauit: *Lucio Titio marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super [r] dotem, quã ei dedi, tot aureos.* quæro cum instituit Lucium Titium conuenire Quintus Mucius ex stipulatu

[illegible] monio hîc agitur actore ex testamento [illegible] §. idem [illegible] supra eo[illegible]
e [illegible]
f [illegible]
g Quid si cautũ erit? An maritus in solidũ conuenietur? an heres in solidum ten[illegible]; si præsens fuit tempore stipulationis [illegible] lo modo co[illegible] nietur, si c[illegible] tum fuerit [illegible] Rauẽna? An te[illegible] latione propria, non [illegible] ratoria, vt [illegible]
h [illegible]

est matrimonium: aut si non est solutum, incontinenti dotem vir recuperaturus fuerit, si onera matrimonij sustineat.
k dotem responsum est cum patri hæres extitit: & ad perceptionem dotis soluto matrimonio, postquam hæres extitit admissus est. *Cuiac. 11. obseru. 29.*
l Qua actione? condictione incerti, ad cautionem exigendam *l. 1. supra de vsufruct. car. rer.*
m Dotis nomine experiri potest aduersus maritum vxor, si heres soceri non sit soluendo. qua actione? vtili, *vt hîc.* Imò & mandati, negotiorum, incerti, de dote. *Bartol. hîc.*
n sub. certam seu expressam *Roger. apud Bartol.* Atqui teneri videntur heredes etiam si quantitas non fuerit expressa. *l. plerumque. l. in rebus. supra de iure dotium.* Hîc mancipia mortua siue culpa hæredis seu mariti.
o *l. 1. § 6. supra eod.*
p Imò, non transmittitur: neque mortuis mancipiis æstimatio debetur. *arg. l. 36. §. 2. supra de legat. 1.* Hîc legata est certa quantitas pro serui pretio: at non serui pretium indefinitè, nulla quantitate expressa.
q de hac æstimatione *uide l. 10. ſ. de iure dot.*
* r Qui super dotem legat ipsam dotem etiam legat.

actionem,

a Adhibitus ad ſtipulandum totam dotem, in dubio non videtur adhibitus animo donandi *Bart. adde l.77.§.4.ſ.de leg.3.l.2.C.de iure deliberandi.*
b Adhibitus animo donandi, intelligitur cauſa mortis, ſi mortis cauſa facta eſt men.10.*Bart.l.77.§.2.ſ.de leg.2.*
c Imò, non potuit.*l.29.§.vlt.ſ.de pact.dotalib.* d De dotalibus tabulis, *vide quæ ſcripſi ad l.29.ſ.de pactis dotalibus.*

actionem, an repellere eum maritus poſſit ex verbis teſtamenti. reſpondit: ſi Quintus Mucius, mandante Seia, non [a] donationis cauſa, ſtipulatus eſt, heredibus mulieris eum teneri: & ideo Quintum Mucium exceptione repellendum eſſe. quòd ſi [b] donationis cauſa Seia ſtipulari permiſiſſet: videri eum in eũ caſum, qui morte mulieris extitit, mortis cauſa ſtipulatum: & ideo fidei eius committi potuiſſe [c], in eum caſum dicendum fore.

De conditione implenda.

12. *Scæuola*||lib.3.Reſponſorum.||

QVi dotem in pecunia numerata, & æſtimatis rebus acceperat: vxori ita legauit: *Seiæ vxori meæ, ſi omnes res, quæ tabulis [d] dotalibus contineantur, heredi meo exhibuerit, & tradiderit ſummam dotis, quàm mihi pro ea pater eius intulit: dari volo hoc amplius||denarios||decem.* quæſitum eſt: cùm res in dotem datæ plures ipſo vſu finitæ eſſent [e], nec moriente marito fuerant: an quaſi ſub impoſſibili conditione legatum datum debeatur. reſpondi, videri conditioni paritum, ſi, quod ex rebus in dotem datis ſupererat, in poteſtatem heredis peruenit [f].

Si filiusfamil. dotem ab vxore accepit, eámque illi paterfamil. factus legauit.

13. *Labeo*||lib 1.Pithanorum à Paulo epitomatorum.||

||*Paulus*:|| Si filiusfamilias, vxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat: deinde paterfamilias factus, dotem ei (vt ſolet) legauit: quamuis patri heres non erit: tamen id legatum debebitur.

De eo cui teſtator voluntatem ſuam ſe declaraſſe teſtatus eſt.

14. *Scæuola*||lib.15.Digeſtorum.||

THeopompus teſtamento facto duas filias & filium æquis partibus inſtituit heredes, & codicillis ita cauit: Τὴν θυγατέρα μου Κρισπῖναν, ἣν ηὐχόμην ἐκδοῦναι ᾧ ἂν οἱ φίλοι μου καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι. προνοήσει ἐκδοθῆναι Πολλιανός, εἰδώς μου τὴν γνώμην, ὅτι τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐξέδωκα. i. *Filiam meam Criſpinam, quã vellem tradi nuptui cuicumque amici mei & cognati approbabunt: prouidebit [g] tradi Pollianus [h] ſciens [i] mentem meam, in æqualibus portionibus in quibus & ſororem eius tradidi.* Pollianus à marito puellæ iuratus, ſcripſit [k], voluiſſe patrem, eandem quantitatem in dotem accipere etiam minorem filiam, quam maior accepiſſet: quæro: an eandem ſummam, dotis nomine, coheredes, extra partem hereditatis, minoris filiæ præſtare debeant. reſpondit, eum cuius notio eſt, æſtimaturum, vt eadem quantitas, ex communi, præcipua minori filiæ, dotis nomine, detur.

De re obligata.

15. *Gaius*||lib.2.de legatis ad Edictum prætoris.||

LIcèt placeat, pignoratas res vel in publicum obligatas, heredẽ, qui dare iuſſus eſt, liberare debere: tamen, ſi is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegauerit: non cogetur heres liberare eas, niſi aliud ſpecialiter [l] teſtator dixerit.

Si vxori legetur dos, quæ alij reddenda erat.

16. *Paulus*||lib.2.ad Vitellium.||

QVi dotem à matre vxoris acceperat, & ſtipulanti ei, promiſerat: teſtamento vxori dotem legauit. cùm quæſitum eſſet, an vxor dotis ſummam conſequi poſſet: reſpondit Scæuola, non videri dari vxori, quod neceſſe ſit matri reddi. aliâs ſic reſpondit. non videri [m]: niſi manifeſtè vxor docuiſſet eam teſtantis voluntatem fuiſſe, vt onerare heredes duplici [n] præſtatione dotis vellet.

De legato vxori, quidquid ei comparaui & quod mihi dedit. 1. Vel quanta pecunia ad me, in vel ſtipulationem dotis eius nomine peruenit.

17. *Scæuola*||lib.3.Reſponſorum.||

VXori ità legauit: *vxor mea, quidquid ei comparaui, & quod mihi dedit, è medio ſibi ſumat.* quæro, an dos prælegata videatur. reſpondit: verbis, quæ proponerentur, videri [o] & de dote legata loqui: niſi aliud teſtatorem voluiſſe, probaretur.

1 ¶ *Titiæ vxori meæ, quanta pecunia ad me, in vel Stipulationem dotis eius nomine peruenit. quæ dos eſt dotalibus duobus conſignatus [p] inſtrumentis centum aureorum.* quæſitum eſt, an vtramque ſummam conſequi poſſit. reſpõdit, nihil proponi, cur non poſſit.

e atque ita impoſſibile eſſet, vxorem eas res hæredi mariti exhibere iuxta defuncti voluntatem.
f i. Si conditio pro parte eſt impoſſibilis, ſufficit ſi ei pareatur in eo quod poſſibile eſt, *Bart.*
g Dotis filiæ quantitatẽ per ſuũ pater declarare poteſt, *vide tamen quæ ſcripſi ad Nou.* 8.c.6.
h Atqui id videtur fieri non poſſe: cùm vni teſti non credatur. *l.9.Cod.de teſtibus.* Aliud eſt in alterius voluntatem aliquid cõferre: aliud alicui amico mandare tanquam mentis ſuæ inſtructori: vt cum vſus venerit vſus fidem faciat. *vide Alciat.2.parer.19.vide l.1.in fi.ſ. ... obligat.*
i Captatoriam diſpoſitionem quæ in alicuius ſpecialẽ voluntatẽ collata ſit, ſpeciali dotis fauore non infirmari: & poſſe teſtatorẽ hoc iubere, vt ſolius teſtis adfirmationi ſtetur, quidã hinc colligunt: quod nõ placet Alciato, quẽ vide *2.Parerg.5.* & tamẽ Matica poſt Caſtrenſem & Cravettã notat, teſtes ſingulares admitti ad probandam coniecturam voluntatis defuncti. *... de coniectura vltimarũ voluntatum 16.numero 18.*
k Teſtimoniũ, de ſcripto, pertexere teſtis poteſt.
l *v.l.57.ſupra de legat.1.*
m non deberi. ſimilẽ errorem notat Cuiacius *in l.48.§.5.in fin. ſ.de legatis ... vide Cuiac. ...*
n aliàs, id non eſt ... teſtatorem voluiſſe.
o Si teſtator legat vxori quę ei debet, videtur dotem relegare. *Bart.* ...
... Fit enim ſolenniter, vel exhibita publicè familia, vel rebus legatis, hærede præſente certis verbis. *l.20.ſ. eod.* teſtibus præſentibus ſemel & purè, interdum Prætore diem ad eam decernente. De optione agit. *§.22.23. inſt.de legat.l.vlt.C.com.de leg.*
r περὶ τῶν κατὰ ἐπιλογὴν ληγατευομένων. 44. Ecl. 5.
ſ multò magis duos. *arg. l.12. ſ.de teſtib.* An vnicum tantum? vtique, ſi eius tantum ratio habeatur. Sin verò iuſſus eſt quis pauperibus bona diſtribuere, vnum tantum eligere non poteſt. *Bart.*
t Ea eſt actus legitimus. *l.77.ſ.de regul.iur.*
u *l.20.l.34.in fi.l.108.§.2.ſ.de leg.1.l.23.ſ.de leg.2.§.22.inſt.de leg.Vlp.24.§.14.*

DE OPTIONE [q] VEL ELECTIONE [r] LEGATA.

Tit. V.

De ſeruis.

Vlpianus||lib.2.ad Sabinum.||

DIvvs Pius Cæcilio Proculo reſcripſit, eum, cui ſeruorum legata ſit electio, tres [ſ] poſſe eligere.

De ſeruo. 1. De legato generali. 2. Si legatarius ſemel elegerit.

2. *Idem*||lib.20.ad Sabinum.||

QVotiens ſerui electio vel optio [t] datur: legatarius [u] optabit, quem velit [x].

1 ¶ Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi, quem acciperet, ad legatarium pertinet.

2 ¶ Data igitur optione, ſi quis optauerit alienum [y] ſeruum, vel hominem liberum: vidẽdum eſt, an conſumpſerit optionem. & puto, non conſumi.

3 ¶ Eum [z] cui centum amphorarum electio data ſit acetum eligentem, non conſumere optionem, ſi id acetum elegerit, quòd vini [a] numero paterfamilias non habuit.

3. *Idem*||lib.3.ad Sabinum.||

SCilicet ſi ante exhibitionem, hoc eſt ante deguſtationem [b] acetum elegerit.

4. *Paulus*||lib.3.ad Sabinum.||

SCyphi electione data: ſi, non [c] omnibus ſcyphis exhibitis, legatarius elegiſſet: integram ei optionem manere [d] placet [e]. niſi ex his duntaxat eligere voluiſſet, cùm ſciret & alios eſſe.

5. *Africanus*||lib.5.Quæſtionum.||

NEc ſolùm ſi fraude heredis: ſed etiamſi alia qualibet cauſa id euenerit.

De tempore præſtituendo ad eligendum.

6. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

MAncipiorum electio legata eſt, ne venditio quandoque eligente legatario interpelletur: decernere [g] debet prætor, niſi intra tempus [h] ab ipſo præfinitum elegiſſet, actionem legatorum ei non competere. Quid ergo, ſi, die præterito, ſed antequam [i] venderet, heres, vindicare legatarius velit? quia non eſt damnum ſubiturus heres, propter quod decernere prætor id ſolet, & quid, ſi die præterito, quem finierit prætor, heres aliquos ex ſeruis, vel omnes manumiſerit? nónne prætor eorum tuebitur libertatem? ergo totiens actio deneganda non eſt. ſi omnia in [k] integro ſint. Idem eſt, & ſi pignori aliquos ex his ſeruis heres dederit poſt diem, vel vendiderit.

7. *Paulus*||lib.10.Quæſtionum.||

IMo & ſi quoſdam ſeruos diſtraxit, quoſdam retinuit: nõ eſt audiendus legatarius, ſi velit optare ex retentis ab herede, cum iam diſpoſuerit familiam heres.

1. De rerum numero. 2. De collegatarijs. 3. De rebus depoſitis.

8. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

SI tibi electio ſerui, & mihi reliqui legati ſunt: decernendum [l] eſt à prætore. niſi intra certum tempus optaueris petitionem tibi non [m] datu iri.

1 ¶ Si ex quatuor viriolis [n] duæ, quas elegiſſem, mihi legatæ ſint: ſiue [o] duæ ſolæ relictæ ſint, ſiue ab initio duæ ſolæ fuerint: valet legatum.

2 ¶ Vnius hominis mihi & tibi optio data eſt, cum ego optaſſem, ſi non mutaſſem volũtatem, deinde tu eundem optaueris: vtriuſque noſtrûm ſeruum futurum. quòd ſi antè deceſſiſſem, vel furioſus factus eſſem: nõ futurum communem. quia* non videor [p] conſentire, qui ſentire [q] non poſſim [r]. humanius autẽ erit: vt & in hoc caſu, quaſi ſemel electione facta, fiat communis.

3 ¶ Si rerum depoſitarũ electio mihi relicta ſit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depoſitæ ſint, agere potero: & cum herede agere, vt [ſ] is, depoſiti agendo, facultatem mihi eligendi præſtet.

x non tamen optimum. *l.37. ſupra de leg.1.*
y nihil agit. Nã optione data debet eligi de rebus hæreditariis. *Bart.*
z *Harmenop.10. §.38.44. ſynopſis. 9.c.3.*
a Acetum interdũ à patrefamilias vini numero haberi poteſt. *l.9.ſ.titul. prox.*
b Deguſtatio ſola non facit electionem: *adde l.1.in prin.l.4.§.1.l.15.ſ.de periculo.* Guſtus ad hoc prodeſt, vt improbare liceat. *l.34.§.5.ſ.de cõtrah. empt. v.l.2.in fi.ſ. tritico.*
c Ante exhibitionem rerum: electio non tenet, niſi à ſciente facta.
d *l.9.§.1.ſ.de dolo.*
e vt poſtea voluntatem mutare poſſit: aliàs non poteſt. *l.20.ſ.eod.*
f *v.Cuiac.5. ad Afric.*
g *l.8.ſ.eod.*
h hinc colligit Hotomanus *32. Illuſtr.* Optionẽ purè fieri ſolitam: ne alioqui hæres ſemper incerto & ſuſpenſo animo ſit: ſemel fiebat *l.20.ſ.eod.l.5.ſ.de legat.1.* ſine iuſſu patris, nec ante aditam hereditatem *l.10.ſ.de legat.1.l.25.ſ.de liberali:* exhibitio quoque vniuerſa fiebat. *l.3.§.6.ſ.ad exhibend.l.80.§.2.ſ.de furtis.* Seneca 24. cõtrouerſ. Nõ oportet tibi amplius optare quàm ſemel. Omnis nimia potẽtia ſaluberrimè breuitate cõſtringitur. *v.Cuiac.5.ad Afr.*
i *adde l.7.ſ.de in integrum.*
k *l.8.ſ.de iure deliberãdi.l.vlt. C.de repud.heredit.*
l *l.6.ſ.eod.*
m *l.28.ſ.de verb. ſignif.*
n *vide quæ notaui ad l.14.ſ.de cõtrah.empt.adde l.vlt.ſ.de auro.*
o Falſa demonſtratio, legatum optionis non vitiat.
*
p ſiue naturaliter, ſiue fictione: ad id enim ſe porrigit legis fictio, ad quod ius naturæ porrigitur.
q *l.33.in fi.C.de inofficioſo.* non conſentit, qui ſentire non poteſt.
r Imò poſſum. *l.2.in fi.ſ.ſoluto.*
ſ Vt fiat exhibitio, poteſt agi ex teſtamento ad exhibendum. *Bart.*

De conditione & alternatione. 1. De libertate pure, vel sub conditione relicta.

9. *Iulianus* ||lib. 32. Digestorum.||

CVm ita legatur: *Titio Stichum do lego, si Pamphilum non elegerit:* simile est, atq; si ita legatum fuisset: *Titio Stichum aut Pamphilum, vtrum eorum volet, do lego.*

1 ¶ Quæsitum est: si Stichus sub conditione [a] liber esse iussus sit, & mihi optio serui data esset, vel seruus generaliter legatus esset: quid iuris esset dixi, commodius constitui, eum, qui sub conditione libertatem Sticho det, & optionem seruorum, non cogitare de Sticho sicuti cōstat, non cogitare eum de eo, cui præsentem libertatem dederit. secūdùm quòd, si Stichum optauero vel elegero, nihil agam: & ex cæteris nihilominùs optabo.

2 ¶ In eodem casu quæsitum est: si optione seruorum data, antequàm optarem, conditio statutæ libertatis defecisset: an Stichum optare possim. puto Mucianæ sententiæ adsentiendum: qua placet, ipsa libertate legatum perimi, non datione statutæ [b] libertatis. quare siue viuo testatore, siue post mortem eius ||&|| ante aditam hereditatem conditio statutæ libertatis defecerit: legatum erit vtile. nam sicut pura libertas, ita statuta libertas aditæ hereditatis tempore vires accipit. ideóque ||Stichum optare possum.

De manumissione legatarij.

10. *Idem* ||lib. 34. Digestorum.||

SI Pamphilo seruo Lucij Titij seruus generaliter legatus sit: deinde dominus Pamphili, postquàm dies legati cesserit [c], eum manumisisset: siquidē Titius seruum vindicauerit: extinguitur Pamphili legatum. quia non esset in hereditate, qui possit optari. si verò [d] Titius legatum à se repudiasset: Pamphilum optare posse legatum, constat. licèt enim manumissione Pamphili duæ [e] personæ constituerentur, Titij, & Pamphili: vnius tamen rei legatum inter eas vertitur: & Titio vindicante, optio extinguitur: repudiante [f], Pamphilus optare potest.

Si seruo legato vel seruo communi legetur.

11. *Idem* ||lib. 36. Digestorum.||

SI Eros Seio legatus sit, ||& Eroti [g] fundus, deinde optio serui Mæuio data fuerit, ísque Erotem optauerit: fundus [h] ad solum [i] Seium pertinebit. quoniam aditæ hereditatis tēpore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. Nam & cùm seruo communi alter ex socijs legat: idcirco ad solum socium, totum legatum pertinet: quoniam die legati cedēte solus est, qui per eum seruum possit adquirere.

De electione data heredibus.

12. *Idem* ||lib. 1. ex Minicio.||

SEruo generaliter legato: verius est, omnes heredes, si eis electio data est, eundem [k] dare debere. si non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.

Si seruo proprio legetur sine libertate. 1. Si emptor hereditatis vt optetur postulet.

13. *Paulus* ||lib. 8. ad Plautium.||

SI optio serui data mihi fuerit, & Sticho aliquid testator sine [l] libertate legasset: tunc sequens legatum consistit, cùm tota familia ad vnum, id est Stichum, reciderit: vt quasi purè legato, vtiliter sit legatum. Nec aduersatur Catoniana [m], si voluntarius heres institutus sit: quia potest ante aditam hereditatem, etiamsi statim decesserit, familia minui. Quòd si necessarius heres, institutus sit: sequens legatum, propter Catonianam, inutile est.

1 ¶ Pomponius scribit: emptore hereditatis postulante, vt is, cui serui optio legata sit, optet: videndum esse, an prætor, vt id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet: quia potest per heredem id emptor consequi. &, quare non possit, non video.

De manumissione.

14. *Iauolenus* ||lib. 2. ex Cassio.||

SI cùm optio serui ex vniuersa familia legata esse, heres aliquem, prius [n] quam optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim non perducit: seruum tamen, quem ita manumiserit, amittit: quia is aut electus, legato cedit: aut relictus, tunc liber ostenditur.

Si seruo proprio legetur sine libertate.

15. *Idem* ||lib. 2. Epistolarum.||

SEruo sine libertate legaui [o], deinde optionem seruorum Mæuio dedi. is eundem seruum optauit. quæro, an id quoque, quod legatum est, ei deberetur. respondit: Non puto legatum huius serui nomine ad dominum pertinere.

Quando optatur.

16. *Terentius Clemens* ||lib. 15. ad legem Iuliam & Papiam.||

OPtione legata, placet, non posse ante aditam [p] hereditatem optari: & nihil agi, si optaretur.

De electione omissa.

17. *Idem* ||lib. 17. ad legem Iuliam & Papiam.||

CVm optio duorum seruorum Titio data sit, reliqui Mæuio legati sint: cessante primo in electione, [q] reliquorum appellatione omnes [r] ad Mæuium pertinent.

De legato generali.

18. *Scæuola* ||lib. 13. Quæstionum.||

HOmine legato, Neratius ait, nihil agi repudiato Pamphilo. itaque eum ipsum eligi posse [s].

Si moriatur legatarius, antequam eligat.

19. *Paulus* ||lib. 3. Sententiarum.||

ILlud aut illud, vtrum elegerit legatarius. nullo à legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem: ad heredem transmitti [t], placuit [u].

Si legatarius semel elegerit.

20. *Labeo* ||lib. 2. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.||

APud Aufidium libro primo rescriptum est: cùm ita legatum est: *vestimēta, quæ volet, triclinaria sumito, sibique habeto:* si is dixisset, quæ vellet: deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset: mutare voluntatem eam non [x] posse [y], vt alia sumeret. quia omne ius legati prima testatione [z], qua sumere se dixisset, consumpsit. quoniam res continuò eius fit, simul ac si dixerit eam sumere.

De legato cum nupserit.

21. *Scæuola* ||lib. 22. Digestorum.||

FIlium & vxorem heredes scripsit: filiam exheredauit: & ei legatum dedit, cùm in familia nuberet, centum, ||& cùm in familia nupserit, || his verbis: *insuper arbitratu Semproniæ matris eius mancipia decem: quæ confestim post aditam hereditatem meam à Sempronia vxore mea eligi volo. Quæ mancipia cum in familiam nupserit, dari volo. & si, antequam nupserit, aliquod ex mancipijs decesserit: tunc in locum eius, arbitratu Semproniæ matris eius, dari volo, dum ad eam plenus numerus perueniat. quòd si Sempronia mater eius non elegerit: tunc ipsa sibi quæ volet, eligat.* quæsitum est, cùm mater [a] elegerit, in ea, quæ ex his mancipijs ante nuptias adgnata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant. respondit, cùm mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator trāstulit, id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiam non [b] pertinere. Idem quæsijt: ante nuptias, eorundem mancipiorum fructus & vsus an ad Semproniam matrem pertineant. respōdit, nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

Ex quibus rebus eligendum.

22. *Idem* ||lib. 17. Digestorum.||

MAritus vxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia: item lances, quas elegerit, quatuor. quæsitum est, an ex his lancibus, quæ mortis [c] tempore sint, eligere possit. respondit, posse.

DE [d] TRITICO, VINO, vel, oleo legato, Tit. VI.

De vino & aceto.

1. *Vlpianus* ||lib. 20. ad Sabinum.||

VIno legato, acetum quoque continetur, quod paterfamilias vini [e] numero habuit. l. 1 n° 1

De penu, & vino. 1. De optione legata.

2. *Pomponius* ||lib. 6. ad Sabinum.||

CVm alij penum, alij vinum legatum esset: excepto vino, omne penum ad alium legatarium pertinebit.

1 ¶ Si centum amphoræ, quas velles, tibi legatæ sint: ex testamento agendo consequi potes, vt degustare [f] tibi liceat. aut quanti interfuerit licere tibi degustare, ad [g] exhibendum agere potes.

De vino & aceto. 1. De vino & vasis.

3. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

SI cui vinum sit legatum centum amphorarum, cùm nullum vinum relinquisset: vinum heredem emptu-rum, & præstaturum: nō acetum, quod vini numero fuit.

1 ¶ Si

l. 3 n° 1

---

a Cui data est optio, non potest eligere seruum purè vel sub conditione manumissum. *Bart.*

b statu liberatis. *Hal. adde l. 81. in fi. supra de leg. 1.*

c à die mortis scil. *l. vn. §. 5. C. de Caduc.*

d Sensus est, Ius electionis [illegible] competere eius domino post manumissionē, si vult: si non vult, ipsi seruo manumisso. *Bartol.*

e Manumissione vel emancipatione seu solutione potestatis duæ aut plures personæ cōstitui dicuntur [illegible] & [illegible] philo manumissione personas, hoc est, partem à filio separari atque discerni: alias potestatis iure ac nodo, vnius personæ loco iure ciuili habentur. Ideóque Aristoteles scribēs filiū patris quandam esse partē, adiecit rectè πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τῆς ἀξίας τάξιν ἤ χω [illegible] quod iure ciuili fit emancipatione, vel manumissione, & vtroque genere duę personæ quodammodo constituuntur.

f Heredes, quibus data est optio, consentire debent.

g i. seruo legato.

h i. res legata seruo legato.

i non ad Mæuium. & ita legatum factum seruo legato ad legatarium optionis nō pertinet. *Bart.*

k *l. 10. §. 1. supra de legat. 1.*

l *vide l. 88. §. de conditionib. & [illegible]*

m *l. 53. qui & à quib. manum. ß.*

n Seruus manumissus ab herede, ante electionem frustra manumittitur, quoad personā eligere debentis: vtiliter manumittitur, quoad personā manumittētis.

o huiusmodi legatum est inutile. *l. 4. C. de [illegible]*

p *l. 1.*

q *vide l. 162. de verb. signific.*

r *l. 97. supra de leg. 3.*

s Imò, non potest eligi. *l. 27. §. 3. de pactis.*

t olim nō transmittebatur. *§. 23. inst. de legat.*

u *vide l. 15. quando dies legatorum.*

x [illegible]

y [illegible]

z [illegible]

a Hotomanus [illegible] legati optionem [illegible]

a Hotomanus [illegible] optionem serui per procuratorem, cui mandatum sit, fieri posse.

b *vide l. 14. de vsuris.*

c *l. 44. §. 1. 2. de leg. 3.*

d *44. Ecl. 9.*

e *l. 9. vers. hæc omnia & in fi. eod. l. 2. in fi. de optione.*

f de degustatione dixi ad l. 34. de optio.

g *l. 3. in fi. 3. de iudiciis l. 2. in fi. 3. de optione.*

... vel ἀσίκλα 44. Eclog. 9. c. 3.

... l. 17. §. 2. ʃ. ad exhibendum: l. 17. ʝ. de auro: Paul. 3. sent. 6. §. 89.
... eod. d Dolia ὁ μὲν οἱ πίθοι καὶ μάλιστα οἱ κεχωσμένοι. 44. Ecl. 9. c. 3.
... Eclog. ibid.

1 ¶ Si vinum legatum sit: videamus, an cum vasis debeatur. & Celsus inquit,* vino legato etiam si non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri. nõ quia pars sunt vini vasa, quemadmodũ emblemata [a] argenti, scyphorum fortè, vel speculi [b]: sed quia credibile est, mentem testãtis eam esse, vt voluerit, accessioni esse vino amphoras. & sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes. In dolijs [c] non puto verum: vt, vino legato, & dolia debeantur: maximè si depressa [d] in cella vinaria fuerint: aut ea sunt, quæ per magnitudinem difficilè mouentur. In cuppis autem siue cuppulis puto admittendum & ea deberi: nisi pari modo immobiles in agro, veluti instrumentum agri, erant. Vino legato, vtres non debebuntur. nec culleos [e] quidem deberi dico.

De qualitate olei.

4. *Paulus* ||lib. 4. ad Sabinum.||

CVm certum pondus olei, non adiecta qualitate [f], legatur: non [g] solet quæri, cuius generis oleo vti solitus fuerit testator, aut cuius generis ||oleum|| istius regionis homines in vsu habeant. & [h] ideo liberum [i] est heredi, cuius vellet generis, oleum legatario soluere.

De quantitate vini quod in fundo natum esset.

5. *Iulianus* ||lib. 15. Digestorum||

CVm certus numerus amphorarũ vini legatus esset [k] ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, & minus [l] natum esset: nõ [m] amplius deberi placuit: & quasi taxationis vicem obtinere hæc verba, *Quod natum erit.*

De vino & vasis, de seruis & peculio.

6. *Proculus* ||lib. 5. Epistolarum.||

CVi vinum heres dare damnatus est: quod in amphoris & cadis diffusum [n] est, dari debet: etiam si vasorũ mentio facta non est. Item quamuis cum vasis, cadis legatum est: tamen id quoque, quod in doliis, legatum esse videtur. Sicuti si seruos omnes cum peculio cuiusque eorum legasset: etiã eos, quibus peculij nihil esset, legasse videretur.

De quantitate non adiecta. 1. De pondere impoßibili.

7. *Iauolenus* ||lib. 2. ex posterioribus Labeonis.||

QVidam heredem damnauerat dare vxori suæ vinũ, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta. Trebatius aiebat, ex singulis rebus nõ [o] amplius deberi, quàm quantum heres mulieri dare voluisset: quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne quantum paterfamilias reliquisset, legatum putant. Labeo id probat. ídque verum est.

1 ¶ *Lucio Titio tritici modios centum, qui* [p] *singuli pondo centum pendeant, heres dato.* Ofilius, nihil legatum esse. quod & Labeo probat: quoniam eiusmodi triticum in rerum natura [q] non esset. quod verum puto.

De mora legatarij.

8. *Pomponius* ||lib. 6. Epistolarum.||

SI heres damnatus sit dare vinum, quod in dolijs esset: & per legatarium stetit, quo minùs accipiat: periculosè heredem facturũ, si id vinum effundet: sed legatarium petentem vinum ab herede, doli mali exceptione placuit summoueri, si non præstet id, quod propter moram eius damnum passus sit heres.

Vini appellatione quid contineatur. 1. De aceto legato. 2. De vino quod coacuit. 3. Di vino paterno, vel peculiari. 4. De vino vetere.

... ʃ. ... ʃ... ʃ ... ... ta clarißimi & ... ßimi viri, ... mei Laco- ... liberũ est. h al. nec ideo, ... supra. i l. 3... mãdati. k 44. synops. 9. c. 5. Harmenop. 11. §. 39. l adde l. 39. §. 1. ʃ. de cõtra. empt. m Imò amplius: ac totum legatum debetur. l. 12. infr. ʝ. de ... limentis. n ... 9. l. 15. infra eod. o Imò nil dari oportet: siquidem legatũ ... nitum nõ valet. arg. l. 94. ʝ. de verb. oblig. p Modij ... tritici, centum pondo multi pendebant. ... triticum veteres non tantum modiatione explorabãt, sed appensione ... pondere. ... l. 108. §. 10. ʃ. ... leg. 1. r ¶ Cui. 24. obs. 39. ʃ Vinum est, quod ex vinea natum. An mulsũ, zythũ, camũ, ceruesia, hydromeli, cõditum, œnomeli, passum, defrutum, acinaticium, cy... acetũ? vid. hãc legem. t Zythũ quod ... cis. *Ammianus* 26. Valens iniuriosè cõpellabatur vt sabaiarius. est autem sabaia, ex hordeo vel frumẽto in liquorem conuersus paupertinus in Illyrico potus. u vel ex paneco (siue panico) conficitur *Cuiacius.* nec enim zythum fit ex pane. Alciatum ... legentem, fa... 11. obs. 30. x nec curmi. *Hal.* & ita legit Dioscorides *apud Cuiacium ibid.* Curmi & camum idem quod lora. *Cuiac. ibid. ex Apitio.* sed Hieronymus Mercurialis 5. *Var. 1.* putat camum esse po-tionis genus ex variis rebus commixtæ, perinde ac ceruisiæ, non absimilis Sabaiæ ... oni, quæ in Illyrico, ex hordeo & frumento fiebat *Ammianus* 26. his adde *Al- ... 1. prætermissorum.*
y ... nec ceruisia *Hal.* à Cerere dicitur seu frumento.
z Hydromeli potio ex aqua & melle: vetustate, vini saporẽ adsequitur. *vide Dioscoridem 5. c. 13. 24. Plin. 17.*
a Oenomeli potio ex vino & melle.
b Imò, œnomeli non continebitur. Mulsum enim non continebitur. *in prin. ʃ. eo.* Mulsum autem & oinomeli eadem sunt Dioscoridi & Plinio. *Alciatus 9. parerg. 2.* duplex genus oinomeli statuit, *vide ibid.*
c *vide l. vlt. §. 1. ʝ. eodem.*
d à deferuendo. Idem de sapa dicendum est, quæ à defruto non differt, nisi nomine & modo & decoquendi mensura: defrutũ mustum est decoctum ad dimidium redactum deferuendo: sapa, ad tertium. *adde l. quæsitum. §. cellariũ. ʝ. de fundo in-* ... defruto coquendis. *vide 12. Columell. 19. & 20.*

e ex vuarum acinis aqua maceratis fit, idem quod lora: sed tamen id non placet *Mercuriali 5. var. 1.* Ex *Caßiodoro 12. variar.* probat protrope seu prodromi genus esse, à Galeno sæpius in vsu medicamentorum nominatum: quod vt heret indicat *Plinius 14. cap 9.* fuisse inter dulcium genera: dulcia à vino distincta fuisse. sed ille malè *hîc legit* Acinaticium vino non contineri.

9. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

SI [r] quis vinum legauerit: omne [ʃ] continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. Sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur propriè: nisi fortè paterfamilias etiam de hoc sensit. Certè zythum [t]: quod in quibusdam prouincijs ex tritico, vel ||ex|| hordeo, vel ||ex|| pane conficitur [u]: non continebitur. Simili modo nec camum [x], nec ceruesia [y] cõtinebitur, nec hydromeli [z]. Quid conditum? nec hoc puto, nisi alia mẽs testantis fuit. Oenomeli [a] planè, id est dulcissimum vinum, continebitur [b]. Et passum [c] nisi contraria sit mens, continebitur. Defrutum [d] non continebitur, quòd potiùs conditurę loco fuit. Acinaticium [e] planè vino continebitur. Cydoneum [f], & si qua alia sunt, quæ non ex vinea fiunt, vini appellatione non continebuntur. Item acetum vini appellatione non continebitur. Hęc omnia ita demum vini nomine non continentur, si [g] modo vini numero à testatore non sunt habita. alioquin Sabinus scribit, omnia [h] vini appellatione contineri, quæ vini numero paterfamilias habuit. Igitur & acetum, quod vini numero paterfamilias habuit, & zythum, & camum, & cetera, quæ pro hominum affectione atque vsu vini numero habebuntur. Quod si totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuit: non extinguitur legatum.

1 ¶ Si acetum quis legauerit: non continebitur legato acetum, quod vini numero testator habuit: embamma [i] autem continebitur: quia aceti [k] numero fuit.

2 ¶ Item si quis vinum, quod habuit, legauit: deinde ||hoc|| coacuit: licèt postea in aceti locum translatum sit à patrefamilias: vino legato continebitur: quia id, quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est. & est hoc verum, nisi [l] voluntas aduersetur.

3 ¶ Vino autem paterno legato, id demum legatum videtur, quod tèstator vini numero habuit, non quod pater. Item si peculiare vinum legatum sit, id continebitur, quod serui habuerunt. Cur tam diuersè? quòd paternum vinum iam cœpit vsus ipsius testatoris esse: ac peculiare in vsu seruorum remansit.

4 ¶ Item si vinum vetus [m] sit legatum.

10. *Hermogenianus* ||lib. 2. iuris Epitomarum.||

EX vsu testatoris legatum æstimabitur: id est, quot annorum vino pro vetere vtebatur, quod si non appareat.

11. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

VEtus [n] accipietur, quod [o] non est nouum: id est, & anni prioris [p] vinum appellatione veteris continebitur.

12. *Paulus* ||lib. 4 ad Sabinum.||

NAm aliter obseruãtibus, quis finis, aut quod initium veteris vini sumeretur [q]?

De quantitate vini, quod in fundo nascetur.

13. *Vlpianus* ||lib. 23. ad Sabinum.||

EX *eo vino, quod in illo fundo nascetur, heres meus amphoras decem quotannis in annos singulos dato.* quo anno natum non [r] fuisset: ex superiore anno eius fundi eum numerũ amphorarum heredem daturum, Sabinus existimat: quæ sententia, si volũtas non aduersetur, mihi quoque placet.

De vino & vasis.

14. *Pomponius* ||lib. 6. ad Sabinum.||

VIno [ʃ] legato, ea demum vasa sequuntur, quæ [t] ita diffusa sunt, vt non ad perpetuum vsum ||vasa|| reseruarentur. veluti amphoræ, & cadi.

15. *Proculus* ||lib. 2. Epistolarum.||

VInum cum [u] vasis legauit. negat Trebatius, quod in dolijs sit, deberi. & sensum testatoris alium putat esse: verborum alium. ceterùm dolia in vasis vinariis non essent [x]. ego, etsi dolia in vasis vinarijs non sunt, tamen nõ concedere [y] Trebatio, vinum, quod in dolijs esset, id est, quod in vasis non esset, non esse legatum.* Illud verum esse puto, cui vinum cum vasis legatum erit, ei amphoras,

f ex malis cotoneis: quod & cotoneum *Macrob 7. Saturnal. 7. Dioscorid. 5.*
g *vide l. 1. supra eod.*
h Vini appellatione ea omnia cõtinentur quę vini numero paterfamilias habuit. *adde l. 2. in fin. ʃ. titulo prox.*
i *l. 9. in fin. supra de contrah. empt.* acetum factitium τὸ ὄξος σκευαστὸν: quod & βάμμα. *vide Cuiac. 2. obs. 4. & 15. obs. 27. in fi.*
k nam ei magna aceti portio admiscetur: & ita *lege 12. Columell. 33.* de embammate non bammate. Idẽ author 12. *cap.* 55. cuiusdam sinapis ad embammata idonei mẽtionem facit. *vide Mercurial. 1. variar.* 14. Embamma, intinctus dicitur. *l. 9. in fin. supra de contrah. empt.* ἐμβάπτειν enim est intingere. Dioscoridis interpres pro oleo vsurpat. *Cuiac. 15. obs. 27. in fin.* bene pro aceto ὄξος σκευαστόν.
l *l. 44. §. 2. in fin. supra de legat. 1. l. 85. vers. sic enim responsum est supra de legat. 3. l. 67. in fin. supra de legat. 3.*
m Vinum vetus ex vsu testatoris accipimus. *l. 10. ʝ. eod.* vsu deficiẽte, vetus dicimus, quod est anni prioris. *l. 11. l. 12. ʝ. eodem. vide Zasiũ. 2. Responsor. 14.*
n hoc de vino tradit Gellius. Vinũ nouum, refrigerat: Vetus, calefacit: medium, est prandium caninum: id est, pro vino non habendum: siquidem canis vino non vtitur. nigrum, vires: album, vrinam: medium ceu giluum ac κιῤῥόν, πέψιν efficit *13. noct. vlt.* Nouum mense Nouembri militibus dari moris erat: veteris enim difficilis erat erogatio *l. 10. C. de erogat. militaris annona.*
o Definitio sumpta à remotione contrarij.
p e contrario, nouum est quo nullum est recentius. *v. Zas. 2. respons. 4.*
q atque ita malè *Bartolus in l. 2. ʃ. de reb. cred.* definit vinum illud vetus esse, si vltra annum seruari non possit, simul ac clarum esse cœpit.
r *l. 17. in fi. ʃ. de annuis legatis.*
ʃ *5. Harmenop. 10. §. 37.*
t *Fortè legendum* in quæ vina ita diffusa. Nam vina diffusa aptè dicimus, at non vasa diffusa.
u Vino cum vasis legato: vinum quod in doliis sit legatum Trebatius negat: Proculus concedit dolia quidem non esse in vasis vinariis, sed tamen vino cum vasis legato, vinum quod in doliis fuerit, legatũ intelligi. Interim fatetur vino cum vasis legato, vinum quod in amphoris & cadis fuerit, legatum quoq;: & alia mẽte vina diffundi in cados & amphoras, alia in dolia. *
x non erunt. Imò, sunt. *l. 106. ʝ. de verb. sign.* y *al.* non concederem.

cados, in quibus vina diffusa seruamus, legatos esse [a]. vinum enim in amphoras & cados hac mēte diffundimus, vt in his sit, donec vsus causa probentur [b]. & scilicet id vendimus cum his amphoris & cadis. in dolia autem alia mente conijcimus: scilicet vt ex his postea vel in amphoras & cados diffundamus, vel sine ipsis dolijs veneat.

De dulcibus legatis.

16. *Idem*||lib.3.ex Posterioribus Labeonis.||

QVi vinum Surrentinum in vrnalibus habebat diffusum. is tibi vinum legauerat in amphoris. omne illud quoque vinum legauerat quod in vrnalibus fuisset, legatum esse, Labeo & Trebatius responderunt.

1 ¶ Cui dulcia [c] legata essent, si nihil aliud testamento significetur, omnia hæc esse legata, mulsum [d], passum [e], defrutum [f], & similes potiones [g]: item vuas [h], ficos, palmas [i], caricas [k].

2 ¶ Quòd si ita esset legatum. *Vinum amphorarium, aminæum, Græcum, & dulcia omnia*: nihil [l] inter dulcia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione [m] vini amphorarij. quod non improbo.

DE INSTRVCTO [n], VEL instrumento legato,

Tit. VII.

De numero legatarij. 1. *De alienatione fundi.*

1. *Paulus*||lib.4.ad Sabinum.

SIVE [o] cum instrumento fundus legatus est, siue instructus: duo legata intelliguntur.

1 ¶ Fundo cum instrumento legato, & alienato [p], instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti.

De prælegato. 1. *De entheeis.*

2. *Papinianus*||lib.7.Responsorum.||

CVm pater, pluribus filijs heredibus scriptis, duobus præceptionem bonorum auiæ præter partes hereditarias dedisset: pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit.

1 ¶ Dotes [q] prædiorum, quæ Græco vocabulo ἐνθῆκαι [r] appellantur, cum non instructa legantur, legatario non præstantur.

Si is, cui fundus instructus legatus est, rogetur fundum restituere. 1. *De seruis inutiliter manumissis.*

3. *Idem* lib.8.Responsorum.

FVndum instructum libertis patronus testamento legauit. postea codicillis petit, vt morientes partes suas fundi superstitibus restituerent, nec instructi mentionem habuit. talem [f] in causam fideicommissi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus. sed medij temporis augmenta [t] fœtuum & partuum, item detrimenta [u] fatalium fidei commisso contineri [x].

1 ¶ Minor viginti annis instructa prædia consobrinæ suæ dari voluit, & quosdam seruos prædiorum viuus manumisit. non idcirco serui manumissi præstabuntur, quòd ad libertatem peruenire non possunt. Idem iuris est, cùm ex quauis alia causa libertas non competit.

a sunt enim vasa vinaria, & ad condendum vinum parata. Culei verò & vtres ad deferendum. Dolia verò ad perpetuum vsum cellæ deprimuntur, *vide Cuiac. 2. obs. 36.*

b *Forsè legendum*, promantur, *vel* prodigantur.

c Dulcium legato quid comprehendatur. *vide Paul. 3. sent. 6. §. 77. Plautus in Pseudolo.* Quid si opus fiet vt dulce promat indidem, ecquid habet? murrinam, passum, defrutum, melinam. *Cui. ibid.* Murrina quid est? Num vinū ex baccis myrthi factum? vt vult *Iulius Scaliger in 6. Theophra. de causis plantarū 38.* Nū vinum, aut altera potio odoribus condita ἀπὸ τῶν μύρων, vt vul Iunius. Certè non est vinū lautissimū, myrrhæ odore conditū, vt ait *Plinius 14. c. 12.* Mulieribus enim Romanis myrrhina vti licuit. (Porro de murrha adde illud Tibulli 3. spirabat Tyria murrha. Virgilius, Crines vibrabat ferro murrháq; madentes. *Horat. 3. Carmin. 14* murrheum nodo cohibere crinem) vino nōn æque. *10. Gell. 23.* Eam, nectar, verterūt Græci: mulieres ipsæ, murriolam *Festus.* Deinde murrinam inter dulcia refert Plautus. Myrrha verò est amara. Hujusmodi vinum myrrhathū Iudæi Christo crucifixo obtulerunt. Rectè Mercurialis *5. variar. 1.* ait solum myrrhinæ nomen remansisse: cōstare tamen, dulcibus myrrhinā adnumerari, esséque potionis mixtæ genus.

d *vid. l. 9. supra eod.*

e *l. 9. s. eod.* Vinum quod ex vuis passis conficitur. Passa vua, quæ in sole passa est aduri *Varro.*

f *v. l. 12. §. 10. j. de instructo.*

g sapam addit Paulus *ibid. vide d. §. 10.*

h passas scil. & dulce vinum *Paul. ibid.*

i Palmas hîc accipe pro fructu ipso, non pro arbore. Porro de palma arbore, hoc singulare est, eam ponderi non cedere, sed remitti: vnde signum victoriæ, palma: palmarium, munus victoriæ. *l. 1. §. si cui cautum. j. de varijs & extr. cognitionib.*

k hæc etiam possunt numerari inter poma. *l. 205. j. de verb. signif.* Porro caricæ, siue cariotæ palmarum fructus quas cum asse Ianuariis Calendis pauperes & clientes offerebant patronis. Martialis in *Xenijs.* Aurea porrigitur Iani cariota Kalendis, sed tamen hoc munus pauperis esse solet. *Idem alibi de phiala Ruffi.* Hoc linitur sputo Iani cariota Calendis, Quam fert cum paruo sordidus asse cliens. Mel quoque oblatum refert Ouidius *1. Fastorum* ibi. Quid vult palma sibi, rugosáque carica dixi, Et data sub niueo candida mella cado. Cætera vide ibidem.

l Generalia restringuntur ad casus superius expressos.

m *vide quæ notaui ad l. 1. in fi. j. de reb. dubijs. l. 91. §. 3. s. de legat. 3.*

n περὶ παρασκευῆς καὶ ἐξοπλισμοῦ, &c. 44. *Eclog. 10.*

o *vide Cuiac. 7. obseru. 24.*

p *l. 5. in fin. j. eod.*

q *l. 20. §. 1. j. eod. l. 52. §. 2. j. de fideiussorib. l. 1. Cod. ad l. Falcid.*

r *l. 34. §. 1. s. de legat. 2.* i. ferramenta, & instrumenta agri causa reposita *Hal. ad Nouell. 128. c. 8. l. 9. §. 6. s. de vsufructu.* Isiodoro, rei copiosa substantia: alias, entheca pecuniam sepositam à mensariis significat apud Libanium, & onus impositū naui. nam Augustinus *ad fratres in Heremo*, Enthecam nobis habere non licet. *v. Cuiac. ad Nou. 128.* Quicquid enthecatum possederat. *Sidonius apud Turneb. 8. aduers. 9.*

f Vide Manticam. *6. de coniecturis vltimarum voluntatum 4.*

t *l. 19. j. eod. l. 21. l. 24. §. 2. s. de legat. 1. l. 16. l. 60. in fin. s. de legat. 3. l. 19. §. 13. j. de auro.*

u *adde l. 24. §. 3. s. de legat. 1.*

x non contineri: ita legat Martinus apud Accursium. Ita quoque emendat Antonius Faber. *5. coniecturar. 5. quem vide.*

y ¶ Boues aratorij, pars instrumenti fundi, dixi ad *Authent. Agricola. Cod. de agricolis et censitis?* gnori.

z *l. 12. §. 14. j. eod. l. 39. §. 3. s. de hæredib. instit.*

a Consuetudinem non semper sequimur.

b Imò probandum non videtur. Nam duo faciunt pro Cascellio. Vnum, boues in eo fūdo morari & eum fundum reuertisolitos, seu consuetudo. Alterum, quòd verisimile sit in eodem fundo boues quoque opus fecisse. Ita verisimile est. hic ita legendū esse: Labeo, Trebatius boues & fundo cessuros putant, vbi manere consueuissent, non vbi opus fecissent: Cascellius contra. Labeonis sententiā probo. Idq; eo magis amplectendum videtur quod idem Labeo similis ex parte sui ipsius sit. in *l. 39. §. 14. de auro.*

De bobus.

4. *Iauolenus* ||lib.2. ex posterioribus Labeonis.||

CVm quidam duos fundos iunctos haberet: & ex altero boues, cùm opus fecissent, in alterum reuerterentur: vtrumque fundum cum instrumento legauerat. Labeo, Trebatius boues [y] ei [z] fundo cessuros putant, vbi opus fecissent, non [a] vbi manere consueuissent. Cascellius contra. Labeonis sententiam probo [b].

De fundo cum instrumento, vel fundo & instrumento vel, fundo instructo legato.

5. *Labeo* || lib. 1. Πιθανῶν à Paulo epitomatorum.||

SI [c] cui fundum, & instrumentum eius legare vis: nihil interest, quomodo leges: *Fundum cum instrumento*: an *Fundum & instrumentum*: an *Fundum instructum*. *Paulus*: Immo contra [d]. nam inter ea legata hoc interest. quòd si fundo alienato [e] mortuus fuerit, qui ita legauit: ex hac scriptura, *Fundum cum instrumento*: nihil erit legatum: ex cæteris [f] poterit instrumentum esse legatum.

De debitore condemnato qui satis non fecit.

6. *Scæuola*||lib.16.Digestorum.||

NEpoti legauerat, quæ certa regione prædia habuerat, vt instructa sunt, cum vino, grano, calendario [g]: & adiecerat hæc verba: *Quidquid erit, cum moriar, in illa regione: & quidquid in quacumque specie erit in illa regione, vel quod meum erit.* viua testatrice vnus ex debitoribus condemnatus, viuente testatrice satis non fecit. quæsitum est, an, quod ex sententia iudicis deberetur, ad nepotem pertineret. respondit, nihil proponi, cur non deberetur.

De mutatione voluntatis.

7. *Idem*||libro 22.Digestorum.||

TAbernam [h] cum cœnaculo Pardulæ manumisso testamento legauerat cum mercibus, & instrumentis, & supellectili, quæ ibi esset: item horreum [i] vinarium cum vino, & vasis, & instrumento, & institoribus, quos secum habere consueuerat. quæsitum est: ||&|| cum viuo testatore insula, in qua cænaculum fuit, quod ei legatum erat, exusta sit, & post biennium eodem [k] loco constituta noua: & horreum, quod eidem legatum erat, à testatore venierit [l], vini autem venditio dilata sit, vt ex eo commodo venirent: an vniuersa legata Pardula consequi possit. respondit, ea, in quibus voluntas mutata esset, non deberi.

De instrumento fundi.

8. *Vlpianus*||lib.20.ad Sabinum.||

IN [m] instrumento fundi [n] ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conseruandi gratia parata sunt, Sabinus libris ad Vitellium euidenter enumerat. ¶ Quærendi [o]: veluti [p] homines, qui agrum colunt, & qui eos [q] exercent, præpositíve sunt his: quorum in numero sunt vilici [r], ||&|| monitores [f]: præterea boues domiti, & pecora stercorandi causa parata: vasáque vtilia culturæ, quæ sunt aratra, ligones, sarculi [t], falces putatoriæ, bidentes, & si qua similia dici possunt. ¶ Cogendi [u]: quemadmodum torcularia, corbes [x], falcésq; messoriæ, falces fenariæ [y], quali [z] vindemiatorij, exceptoriíque, in quibus vuæ comportantur.

c *5. Harmenop. 10. §. 40.*

d Imò nō contra. *§. 17. in fin. Inst. de legatis.* Fundi instructi, quàm fundi cū instrumento, legati plenius est. *vide l. 12. §. 28. j. eod.*

e *l. 1. in fi. s. eod. §. 17. Instit. de legatis.*

f *l. 16. s. de vsu & habitatione.*

g *adde l. 64. s. de legat. 3.*

h *l. 13. infra eodem.*

i Horrea in vrbe, varia fuisse discimus ex Petri Victoris libello de regionibus vrbis Romæ. Ea non tantum frumentaria, sed & vinaria. *vt hîc l. 12. §. 39. §. 40. l. 21. §. 8. j. eod. l. 2. Cod. de periculo.* (ea vini apothecæ frequentius appellabātur) mercium, instrumētorum, pignorum, rerúmque omnium mobilium ac pretiosissimarum. *l. 3. §. 2. s. de officio præf. vigilū. l. 6. s. de edendo: l. 19. §. 3. de iudicijs: l. 74. s. de contr. empt. l. 55. s. locati: l. 21. §. 6. j. de furtis* (vbi etiam quędam de horreis dixi) *l. 24. s. de legat. 3. l. 9. C. de pignoratitia act. l. 12. §. 39. §. 40. j. eod.* Atque ita etiam *l. 32. §. 4. infra de auro l. 30. §. 4. infra ad l. Falcid. Apuleius 3. de Asino.* *l. 55. supra locati.* ... ctureę periculo horrea sæpe obnoxia. *l. 1. §. 3. supra de off. Præf. vigilū*: *l. 1. l. 4. Cod. de locato.*

k *l. 65. in fin. supra de legat. 1.*

l *l. 11. §. 12. supra de legat. 3.*

m *44. synopsis 10. c. 8. 5. Harmenop. 10. §. 41. Varro 4. de lingua. numero 31.*

n *l. 12. §. 2. 3. 4. 5. 27. l. 16. §. vlt. l. 20. in fi. infra eod. l. 2. C. de verb. signific.*

o *vide Paul. 3. sent. 6. §. 35.*

p Instrumenti fundi pars, homines seu serui. *Aristotel. 1. Polit. 4.* ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον· καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὁ ὑπηρέτης. seruus res quædam possessio animata est, & minister omnis veluti est instrumentum, instrumenta omnia antecedens.

q *sub.* homines.

r Vilicus est, is qui præponitur rationibus rusticis, fructibus percipiendis & vniuerso operi rustico. *v. Cuiac. 10. obs. 37. l. 16. s. de instit.*

f Monitores hic & *Paulo 3. sent. 6. §. 5. Varroni 4. de lingua.* & Columellæ, qui cessatores operum in re rustica admonent, vt necesse non sit cum Cotta legere munitores: monitores quoque Festo dicebantur, qui histriores in scena mouent, quales oratoribus adfuisse testis *Cicero in Philippicis: Plinius in Panegyrico.*

t sarcula. *Hal.*

u *Paul. 3. sent. 6. §. 36.*

x Corbes, aluei, falcésque. *Paul. d. loco.*

y moles oliuarias adijcit *Paulus d. loco.*

z *al.* quales.

¶ Confer-

a *l.2.C.de verb.ſign.Paul.3.ſent.6.§.37.* b adiiciuntur hæc à Paulo vehicula,ruſtica,cibaria,piſtores,aſini,focariæ,ancillę, quæ veſtimenta ruſticis faciunt, ſcotia & ſutor. Porro Cupæ ſynopſeos authori ... c Villam cultiorem faciebant atrienſes & ſcoparii : vt viridiaria, topiarii, ſaltus, paſtionéſque, ſaltuarii,greges pecorum,paſtores, de quibus hic.

& molam torquet. hinc machinaria pondera *Auſon. 7.* i. priſtinalia. amica. de machinis *Cic. de pet.cõſul.v.Turneb.7. aduerſ.9.* ſ faba. *Hal.* Sapa, eſt muſtum ad mediã partẽ decoctũ. *Varro apud Nonium.* t Defrutum vt fiat. *v. 12. Columel.21.* de defruto, *adde l.7.ſ.de tritico.* u Imò,aſinus machinarius non eſt inſtrumenti *l.18.§.2.j. eodem.* x Varro *4. de lingua.* ſcipea quę virgis ſcipatur, id eſt colligando implicatur,in qua ſtercus, aliudue quid euehitur.

¶ Conſeruandi [a] quaſi dolia,licet defoſſa nõ ſint,& cupę.[b]

1 ¶Quibuſdam in regionibus accedunt inſtrumento,ſi villa cultior [c] eſt,veluti atrienſes [d] ſcoparij, [e] ſi etiam viridiaria [f] ″ ſint,″ topiarij [g].ſi fundus,ſaltus, [h] paſtionéſque habet:greges [i] pecorum,paſtores,ſaltuarij [k].

9. *Paulus* ″ lib.4.ad Sabinum.″

DE grege ouium ita diſtinguendum eſt:vt, ſi ideo cõparatus ſit [l], vt ex eo fructus caperetur : non debeatur. ſi verò ideo, quia non aliter ex ſaltu fructus percipi poterit. contrà erit:quia per greges fructus ex ſaltu percipiuntur.

10. *Vlpianus* ″ lib.20.ad Sabinum.″

SI reditus [m] ″ etiam ″ ex melle conſtat : aluei [n], apéſque continentur.

11. *Iauolenus* ″ lib.2.ex Caſſio.″

EAdem ratio eſt in auibus, quæ in inſulis maritimis aluntur.

12. *Vlpianus* ″ lib.20.ad Sabinum.″

QVæſitum eſt, an frumentũ [o], quod cibariis cultorum paratum foret,inſtrumento cederet.& plurimis non placet : quia conſumeretur. quippe * inſtrumentum [p] eſt apparatus rerum diutius manſurarum, ſine quibus exerceri nequiret poſſeſſio.accedit eò,quòd cibaria *, victus magis,quam colendi cauſa,pararentur.Sed*ego puto,& frumentum, & vinum ad cibaria paratum inſtrumento contineri. & ita Seruium reſpondiſſe,auditores eius referunt. Item nonnullis viſum eſt,frumentum, quod ſerendi [q] cauſa ſepoſitum eſt, inſtrumento contineri puto : quia & inſtar culturæ eſſet : & ita conſumitur,vt ſemper reponeretur.ſed cauſa ſeminis nihil à cibariis differt.

1 ¶Conſeruandi fructus cauſa: veluti granaria [r], (quia in his fructus cuſtodiuntur) vrceos,capſellas,in quibus fructus componuntur:ſed & ea,quę exportandorum fructuũ cauſa parantur,inſtrumenti eſſe conſtat: veluti iumenta [ſ], & vehicula [t] & naues,& cupæ [u],& culei.

2 ¶Alfenus autem, ſi quoſdam ex hominibus aliis legauerit,cęteros,qui in fundo fuerunt,nõ contineri inſtrumento ait : quia nihil animalis inſtrumenti eſſe opinabatur [x], quod non eſt verum. conſtat enim, eos [y], qui agri gratia ibi ſunt, inſtrumento contineri. 3 ¶Quæritur, an ſeruus,qui quaſi colonus [z] in agro erat, inſtrumento legato contineatur.& Labeo, & Pegaſus rectè negauerunt: quia non pro inſtrumento in fundo fuerat,etiam ſi ſolitus fuerat & familiæ imperare. 4. ¶Saltuarium [a] autem Labeo quidem putat eum demũ contineri, qui fructuũ ſeruandorũ gratia paratus ſit, eum non, qui finiũ cuſtodiendorum [b] cauſa. ſed Neratius etiam hunc, & hoc iure vtimur,vt omnes ſaltuarij contineantur.

5 ¶Trebatius amplius etiam piſtorem [c],& tonſorem [d], qui familiæ ruſticæ cauſa parati ſunt, putat contineri. itẽ fabrũ,qui villæ reficiẽdæ cauſa paratus ſit,& mulieres,quę panẽ coquãt,quæque villam ſeruent. item molitores,ſi ad vſum ruſticum parati ſunt.itẽ focariã [e],& villicã [f]: ſi modo aliquo officio virum adiuuet:itẽ lanificas [g] quæ familiã ruſticam veſtiunt,& quæ pulmentaria [h] ruſticis coquant.

6 ¶Sed an inſtrumenti inſtrumentũ legato inſtrumento continetur,quæritur. hæc enim, quæ ruſticorum cauſa parantur,lanificæ [i],& lanæ,& tonſores [k] & fullones, & focariæ [l],non agri ſunt inſtrumentum,ſed inſtrumenti. puto igitur,etiam focariam contineri. ſed & lanificas, & cæteros,qui ſupra numerati ſunt.& ita Seruium reſpondiſſe, auditores eius referunt.

7 ¶Vxores quoque, & infantes eorum, qui ſuprà enumerati ſunt, credendum eſt, in eadem villa agentes voluiſſe teſtatorem legato contineri. neque enim duram [m] ſeparationem iniunxiſſe credendus eſt.

8 ¶Si aliqua parte anni in fundo paſcantur pecora, aliqua parte his pabulum conducitur, vel ſerui,ſi aliqua parte anni per eos ager colitur, aliqua parte in mercedem [n] mittuntur:nihilo [o] minùs inſtrumento continentur.

9 ¶Cellararium [p] quoque,″(id eſt ″ ideo præpoſitum vt rationes ſaluæ ſint) item oſtiarium,mulionémque,inſtrumenti eſſe cõſtat. 10 ¶Et molas [q],& machinas,fenũ, ſtipulas,aſinum machinarium [r], machinam frumentariã, vas æneum, in quo ſapa [ſ] coqueretur,& defrutum [t] fiat, & aqua ad bibendu lauandámque familiã paratur,inſtrumẽti eſſe [u],& cribra,& plauſtra,quibus [x] ſtercus euehatur.

11 ¶Ea verò,quæ ſolo continentur, inſtrumenti fundi non eſſe Caſſius ſcribit. veluti arundineta,& ſalicta,antequàm cæſa ſint*:quia fundus fundi inſtrumentum eſſe nõ poteſt. [y] ſed,ſi cæſa [z] ſint, puto contineri : quia quærendo fructui deſeruiunt.Idem & in palis [a] erit dicendum.

12 ¶Si in agro venationes [b] ſint:puto, venatores [c] quoque,& veſtigatores,[d] & canes,& cætera,quæ ad venationẽ ſunt neceſſaria,inſtrumento cõtineri:maximè ſi ager ″&″ ex hoc reditũ habuit. 13 ¶Et ſi ab aucupio reditus fuit: aucupes, & plagæ, & huius rei inſtrumentum agri inſtrumento continebitur.nec mirum,cum & aues [e] inſtrumento,exemplo apium [f],contineri,Sabinus & Caſſius putauerunt. 14 ¶Si quis eodem inſtrumento in plurimis agris vtatur : cuius agri ſit inſtrumentũ,quæritur. & ego arbitror:ſi quidem apparet voluntas patrisfamil:ę,cui [g] potius agro deſtinauerat:eius eſſe inſtrumentum : cęteri enim agri ab hoc agro veluti mutuantur:ſi non appareat,nullius inſtrumento cedet.*neque enim pro parte diuidemus inſtrumentum. 15 ¶Supellex,cęteráque,ſi qua in agro fuerunt,quo inſtructior eſſet paterfamilias,inſtrumento fundi non continentur.[h] 16 ¶Si domus ſit inſtrumentum legatum: videndum, quid contineatur. & Pegaſus ait,inſtrumentũ domus id eſſe, quod tẽpeſtatis arcendæ aut incendij [i] cauſa paratur : non quod voluptatis gratia itaque neque ſpecularia [k], neque vela quæ frigoris cauſa vel vmbræ in domo ſunt deberi [l]. Quæ ſententia Caſſij fuit,qui dicebat, inter inſtrumentũ & ornamentum multùm intereſſe : inſtrumenti enim ea eſſe,quæ ad tutelam domus pertinent:ornamenti, quæ ad voluptatẽ,ſicuti tabulas pictas. 17 ¶Vela autem Cilicia [m] inſtrumenti eſſe [n] Caſſius,quæ ideo parantur,ne ædificia vento vel pluuia laborent. 18 ¶Acetum quoque,quod extinguendi [o] incendij cauſa paratur.item centones,ſifones,[p] perticæ quoque, & ſcalæ, & formiones, & ſpongias [q], & amas [r], & ſcopas [ſ] contineri,plerique,& Pegaſus aiunt.

19 ¶Tegulam [t] autem, & tignum eius rei cauſa paratum, inſtrumento contineri, ſi ad huiuſmodi cauſam habeat tigna parata,ad alios vſus non deſeruientia. Proinde & fulcimenta,ſi qua habebat huic rei neceſſaria : etiam ea inſtrumento domus continebuntur.

20 ¶De velis,quæ in hypethris [u] extenduntur:idem de his,quæ ſunt circa columnas, Celſus ſcribit, magis ſupellectili adnumeranda.& ita Sabinum,& Caſſium putare.

21 ¶Canales autem, & arpagones, & amas [x], inſtrumento contineri conſtat.

22 ¶Item perticæ,quibus araneæ detergantur:itẽ ſpongię [y], quibus columnę, pauimenta,podia [z] extergantur [a]: ſcalæ, quę ad lacunaria admoueantur, inſtrumenti ſunt, quia mundiorem domum reddunt.

23 ¶Papinianus quoque libro ſeptimo reſponſorum ait,Sigilla,& ſtatuę [b] adfixę,inſtrumento domus non continentur, ſed domus portio [c] ſunt [d]. quæ verò non [e] ſunt adfixa,inſtrumento non continentur, inquit, ſupellectili enim adnumerantur. excepto horologio [f] æreo, quod nõ eſt adfixum. nam & hoc inſtrumento domus putat contineri.ſicut prothyrum [g] domus, ſi velamen eſt, (inquit) inſtrumento domus continetur.

24 ¶Fiſtulæ autem,& canales & crateres,& ſi qua ſunt alia ad aquas ſalientes [h] neceſſaria, item ſerræ, & claues [i], magis domus portio,quàm domus inſtrumentum ſunt.

25 ¶Specularia [k] quoque adfixa, magis puto, domus eſſe partem. nam & in emptione domus & ſpecularia, & pegmata [l] cedere,ſiue in ædificio ſunt poſita,ſiue ad tempus detracta,Sed ſi non ſint repoſita,ad hoc tamen ſint,vt ſuppleantur, ſi qua deſint, inſtrumento potiùs continebuntur.

26 ¶Cancellos [m] quoque inſtrumento contineri puto.

27 ¶Sed ſi fundus non ſit cum [n] inſtrumento legatus, ſed

d de atrienſibus, qui & diætarii, & diætarchæ, & ſcopariis. *v. Cuiac.10. obſ.31.* Atrienſis Gloſſis, διαιτάρχης, διαιτάρχης. *ſynopſis 44.titul. 11.c.8.* μέσαυλα ... e μέσαυλα ... *ſynop.d.loco.* f *v.l.26.j.eod.* g *l.60.in fi.ſ.de leg.3.* Græcis ἀλσοκόμους. authr ſynop. *ibid.* ſunt enim ἄλση viridia ſeu viridiaria. h ... *ſynop. Varro 4. de lingua. nu. 4.* Quos agros nõ colebant propter ſiluas aut id genus vbi poſſit paſci & poſſidebant, ab vſu ſuo ſaltus nominarunt. Hæc etiã Græci ... Noſtri, nemora. i *al.*gregéſque. k *l.12.§.4.j.eod.* ... *Pau.3.ſent.* ... *§. 31.* l *adde l. 60. in fin.ſ.de leg.3.l.2. C.de verb.ſign.* m *adde l. 12. §. 12.j.eo.* n *adde Paul.3. ſent.6.§ 36.* o de frumento repoſito ad mancipiorum exhibitionem, *adde l.18. §. 9.j. eo.*

p *l.5.§.13. ſ.de tributoria. adde §.16.j.eo.* q *adde l.18. ſ. de act.emp.* r *d.l.18.§ 9.j.eo. Paul.3.ſent.6. §. 35.* ſ puta aſinus *Paul.3. ſent.6. §. 37.* aſinus machinarius.*§.10.j.eo.* non tamen aſina molendaria.*l.18.§.2.j.eod.* t *Pau.3. ſent.6. §.37.* u *in fi. pr. ſ.eo.* adde & cacabos, & patinas, vrceos,ſi modo teſtatoris vſus non repugnet, *l.18.§.3.j.eo.* x hoc falſum eſt.*j.eod.* verum eſt autem animalia ſupellectilis verbo nõ contineri. *l. 2.j. de ſupellectili.* y *l.19.ſ.eo.* z de officio patrisfamilias er... *Columel.7.*

y *§.23.j.eo.*tunc enim ea pars fundi ſunt.*l.44. ſ.de rei vin. l.17. ſ.de act.emp.* z vtcũque non ſint cęſa vſufructuarii ſunt cũ quodã tẽperamẽto,*l.9.in fi.ſ. de vſufr.l.1. & l.18. ſ.de act.emp.* a *d.l.9.d.l.17.* b *Pau. 3.ſent.6. §.4.* c *l.99. §.1. ſ. de leg.3.* d *Varro 4. de lingua.nu.18.*veſtigator à veſtigiis ferarũ quas indagatur vt venator, à venatu Gloſſis veſtigator ἰχνευτής:qui & iiſdẽ ſagax. e *l.11.ſ.eo.* f *l.10.ſ.eo.* g cuius potius agro.*Hal.l.4.ſ.e* h inſtructi tamẽ cõtinentur. *§.23.j.eo.* i *Pau.3.ſen.6.§. 56.* k *v.§.25.j.eo.* l Imò debetur *§.17.j.eo.* m *l.17.§.4. ſ.de act.emp.*Sunt tegumẽta aſpera ex pilis pecorũ, quę & ſegeſtria. *Procop.2.ad bellũ Perſ.Suidas apud Cuia.13.obſ. 13.*Aſconius *1.in Verrẽ.* interpretatur, texta de pilis in vſum nautarũ & caſtrorum. n Imò,nõ ſunt inſtrumenti. *§. 16.ſ.eo.* o Acetũ ſolũ ex omnib. humorib. creſcẽtẽ flãmã violẽter extinguit, dum per frigus ſuũ calorẽ vincit elemẽti *7.Macro. Saturn.6.adde l. 3. §. 5.j. de penu.* Cui rei aptiſſimum eſt quod Luitprandus *3. hiſtor. 6.* ait: Ignem Gręcum nullo prętérquã aceti liquore extingui. De vi aceti in vnionib.ſoluẽdis, dixi *ad l.6.j.de aur.* p Inter inſtrumẽta, incendiis extinguẽdis, referuntur ſiphones:*vt hîc, & apud Plin.in epiſ. ad Traianum de Nicomedẽſiũ incendio.* Vaſa autẽ ait eſſe Iſidorũ *vlt.c. 6.* quę aquas ſufflando fũdũt,Meminit ẽt ſiphonij,Columel.*3.c.9. Sen. 1. 2. quæſt. Natural.* Paſſim autẽ in ędibus fuiſſe ſiphones qui ſubterraneis meatibus aquã exprimerẽt,teſtis eſt Strabo *lib.15.* q *v.§.22.j.eo.* r *§.21.j.eo.l.3.§.3.ſ.de off.præf.vigil.* ſ ſcaphas.*Hal.*à ſcopis ſcoparii. t *Pau.3.ſen.6.§.56.* u *l.242.§.2.j.de ver.ſig.§.18.j.e.* x *§.18. ſ.eo.* y *§.18.ſ.eo.* z quid podiũ.*v.Cuiac.13.obſ.13.* a effingantur. *v.Cuiac.3.obſ.13.* b *l.17 ſ.de act.emp.l.245.j.de ver.ſig.* c *v.l.242.j.de ver.ſign.* d Imò nõ ſunt,*l.245.j.de ver.ſig.* e *§.11.ſ.eo.* f de horologio,*adde l.41.§.11.ſ.de leg.* g de prothyro,*l.245.j.de ver.ſig.v.Cuia.14.obſ.1.* h *l.13.ſ.de act.emp.l.79.j.de ver.ſig.* i *l.17.ſ de act.emp.* k *§.16. ſ.e.l.15.§.6.ſ.de vſufr.Pau.3.ſent.56.*(hinc ſpecularis lapis) integumẽta ſunt ex ſpeculari lapide,Martialis,Hybernis obiecta notis,ſpecularia puros Admittũt ſoles,& ſine face diẽ.Alii legũt.*ſpecula.* l antepagmẽta ceu valuarũ ornamẽta affixa antis.*Turneb.8.aduer.9.*de pegmatis.*v.Cot.in voce ſpecularia.* m *l.41.§.10.ſ.de leg.* n *l.8.ſ.eo.*

a *l.8.in fi.ſ.eo.l.15 §.7.l.17.in fi.j.eo.l.60.in fi.ſ.de leg.3.Pau.3.ſent.6.§.35.* b de cuſtodibus.*v.l.15.§.vlt.j.eo.* c *Paul.3.ſent.6.§.37.l.15.j.eo.* d *de quo §.6.j.eod.* e *v.§.6.j.eod.* f de officio vilici.*v.Caton.3.1.Columel.8.* g *§.6.j.eo.l.16.in fi.j.eo.* h *l.18.§.3.j.e.* i *§.5.ſ.eo.* k *d.§.5.ſ.e.* l *d.§.5.ſ.eo.l.15.j.eo.l.2.C.de don.int.vir.l.3. C. de cond.inſert.Paul.3.ſent.6.§.3.*vbi quidam legunt *ſoccariam.*Cæterũ focaria eſt quę focum colit,culinaria.nam quas μαγειρίσσας dicimus, Hieronymus focarias reddidit.*Turneb.8.aduerſ.9.*dicitur & focarius. *l.1.§.5.ſ.nautæ.* Eadem forma caſaria Feſto,eſt caſæ cuſtos. * m contubernalis,*l.41.§. .ſ.de leg.3.Pau.3.ſent.6.§.38.* ſ facit *d.§.2.l.8.ſ.de pignorib.* o Imò,non continetur,*l.19.in fi.j.eo.Paul.3.ſent.6.* p *Pau.3.ſen.6.§.72.*Cellariũ.*Hal.* q *l.25. in fi.j.eo.* r i.molẽdariũ:qui molit,

a *l.16.ſ.de vſu & habitatione.* b inſtructo ſc.*vt hic*:non inſtrumento.*§.15.ſ.eo.*
c *§.43.j.eo.* d *Paul.3.ſent.6.§.67.*
e *v.l.12.j.de decurionib.*
f *l.1.C.de verb.ſignif.Paul.3.ſent.6.§.39.*
g *v.l.1.C.de verb.ſignif.*

ita vt inſtructus ſit:quæſitum eſt,an plus contineatur, quã ſi cum inſtrumento legatus eſſet. & Sabinus ″libris″ ad Vitellium ſcribit, fatendũ eſſe, * plus eſſe, cùm inſtructus fundus legetur, quàm ſi cũ inſtrumento. quam ſententiã quotidie increſcere & inualeſcere videmus. quanto igitur hoc legatum vberius eſt,videndum eſt.& Sabinus definit, & Caſſius apud Vitellium notat. Omnia,quæ eo collocata ſunt,vt inſtructior eſſet paterfamiliàs,inſtructo(inquit) continebũtur.″ id eſt,quæ ibi habuit, vt inſtructior eſſet.″ Hoc ergo legato non agri inſtrumentum,ſed [a] proprium ſuum inſtrumentum reliquiſſe videtur.

28 ¶Proinde ſi fundus ſit inſtructus legatus : & ſupellex continebitur [b], quæ illic fuit vſus ipſius gratia : & veſtis non ſolum ſtragula , ſed qua ibi vti ſolebat. menſæ quoque eboreæ [c] vel ſi quæ aliæ : item vitrea [d], & aurum, & argentum:vina quoque,ſi qua ibi fuerint vſus ipſius cauſa,continentur.& ſi quid aliud vtenſilium.[e]

29 ¶ Sed ſi qua eo congeſſerat [f] non vſus ſui cauſa, ſed cuſtodiæ [g] gratia: non continebuntur. vina etiam, quæ in apothecis [h] ſunt,non cedent.& hoc iure vtimur,vt,quę ibi paterfamilias quaſi in horreo habuit hæc nõ cõtineantur.

30 ¶Celſus quoque libro nonodecimo digeſtorũ ſcribit.fructus ibi repoſitos:vt venirent [i], vel in alium vſum, quàm fundi conuerterẽtur: inſtructo fundo non cõtineri.

31 ¶Idem Celſus eodem libro ait, etiam ſupellecticarios [k],& cæteros hoc genus ſeruos contineri.″ id eſt miniſteria,quibus inſtructus erat in eo fundo, extra ea,quæ libertatem acceperunt:& qui rure morari ſolebant.

32 ¶Si inſtructum fundum legaſſet:ea pędagogia [l],quę ibi habebat,vt,cùm ibi veniſſet,prę̨ſto eſſent in triclinio: legato continentur. 33 ¶ Cõtubernales [m] quoque ſeruorum,id eſt vxores,& natos, inſtructo fundo cõtineri, verũ eſt. 34 ¶Inſtructo autẽ fundo & bibliothecã [n],& libros, qui [o] illic erant,vt,quotiens veniſſet,vteretur, cõtineri cõſtat. ſed,[p] ſi quaſi apotheca [q] librorũ vtebatur, contrà erit dicendũ. 35 ¶Neratius quoque libro quarto epiſtolarũ Rufino reſpondit, inſtructo fundo & ſupellectilem, & vina, & mancipia nõ ſolùm ad cultum cuſtodiámve [r] villæ, ſed etiã quæ vt ipſi patrifamilias in miniſterio ibi eſſent, legato cedere. 36 ¶Imagines quoque hæ ſolæ legatæ videntur,quæ in aliquo ornatu villæ fuerunt.

37 ¶Papinianus quoque,prędiis inſtructis legatis,mãcipia nõ contineri,quæ temporis cauſa illic fuerunt,ac nõ eo animo tranſtulit paterfamilias , vt aut fundi aut ſuum inſtrumentum faceret. 38 ¶Idem reſpondit,prędiis inſtructis legatis, actorem [ſ] ex his in prouinciam miſſum, vt ordinatis negotiis ad priſtinum actum rediret , legato prædiorum cedere,quamuis nondum redierit.

39 ¶Idem reſpondit,inſtructis hortis legatis,etiã vina, quæ ibi fuerunt,quo dominus eſſet inſtructior,contineri. aliud eſſe , ſi [t] horrea ibi habuit, vnde inſtruebatur vel in vrbe,vel in aliis prædiis.

40 ¶Idem reſpondit,domo per fideicommiſſum relicta cum ſupellectili [u] Claudio Hieroniano [x] clariſſimo viro ab Vmbrio Primo, & menſas , & cæteram ſupellectilem, quam in hortis [y] paterfamilias in proconſulatum profecturus contulerat,vt tutiore loco eſſent,contineri.

41 ¶ Idem reſpondit , theriacam [z] quoque , & cætera medicamenta , quæ ſeceſſus cauſa dominus ibi habuit, & veſtem propter ſeceſſum ibi depoſitam , inſtructo fundo legato ineſſe.

42 ¶ Idem reſpondit:domo, ita [a] vt inſtructa eſt , cum omni iure ſuo legata:vrbanam [b] familiam: item artifices, quorum operæ cęteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri.hoſtiarij autem,(inquit) vel topiarij [c], diætarij [d] , aquarij , domui tantùm deſeruientes continebuntur. ſed quod de artificibus ait , falſum eſt , ſi eius domus cauſa parati ſunt,licet aliis quoque prædiis commodabantur.

43 ¶ Idem reſpondit, domo inſtructa legata , menſas eboreas [e],& libros non contineri.ſed ″ & ″ hoc falſum eſt. nam omne , quidquid in domo fuit , quo inſtructior †ibi eſſet paterfamilias , continebitur. ſupellectilem [f] autem patrisfamiliæ inſtrumentum eſſe,nemo dubitat.Denique Neratius libro quarto epiſtolarum Marcello fratri [g] ſuo reſpondit , & veſtem domus inſtructæ legato contineri, maximè,inquit, in propoſita ſpecie. proponebatur enim, qui legauerat , argentum & rationes excepiſſe. nam qui

h Apotheca, eſt locus ad quaſcunque res recondendas idoneus.
i *l.1.in fin.C.de verb.ſign.*non vt ibi abſumerentur.*Pau.3.ſent.6. §.42.*
k qui ſupellectilem curant, *Turneb.8.aduerſ. 9.*
l *l.15.§.16.j.de iniur.* i.puerorũ cœtus. hinc pagios , ſeu pædagianos, vt Marcellinus lib.*26.* vocat,appellare ſolemus.*v.Turneb. 8. aduerſ. 9. Seneca 22.epiſtol. 123.* fit mentio pædagogi. *l.13.j. de manumiſ.vindicta.*
m qui operantur ſc. *Paul. 3. ſent.6.§. 38.* non eos qui mercedem præſtare conſueuerũt *ibid. §. 40. adde l.41. §.2.ſ.de leg 3 & §.7.ſ.eo.*
n *Pau.3.ſent.6. §.51 l.52.§.7.ſ.de leg.3.*
o Bibliotheca etiam in fundis & prædiis veteres habuere.
p Bibliotheca & apotheca librorum differunt.
q *v.l.21.§. 6.j. de furtis.*
r *§. 4. ſ.eo.l.15. §.vlt.j.eo.*
ſ *l.20.§.3.j.eo.*
t *ſub.* vinaria, de quibus dixi *ad l.7.ſ.eo.*
u ſupellectili ab Claudio Herminiano clariſſimo viro, Vmbrio Primo *Cuiac.1.obſ.28.*
x Hieronymiano,*Hal.*Hermoniano:*a.ij.*fortè legendum eſt Herminiano. Tertullianus,*ad Scapulam* , Poſſumus , inquit, æquè & exitum quorundã præſidum tibi proponere , qui in fine vitæ ſuæ recordati ſunt deliquiſſe,quòd vexaſſent Chriſtianos. Claudius Herminianus in Cappadocia : cùm, indigne ferens vxorem ſuam ad hanc ſectam tranſiiſſe, Chriſtianos crudeliter tractaſſet: ſolúſque in Prętorio ſuo vaſtatus peſte , cùm viuus vermibus ebulliſſet. Nemo ſciat , aiebat, ne gaudeãt Chriſtiani.*v.Cuiac.1.obſ.28.*
y in horrea vulgata : comprobata à Briſſonio *4.ſelect. 18.* Mouetur autem quòd horrea cuſtodię cauſa fiebant,non horti.dixi *ad l.7.ſ.eo.*
z eſt medicamentum aduerſus omnium animantium venena,*20.Plin.24.* ita dicitur ἀπὸ τῶν θηρίων: à venenatis beſtiis,ſiue quod ex carne viperina fit,ſiue quod aduerſus venenata animalia prodeſt. Vt conficiatur , quas vires habeat. v. Ælium *4. Tetrab.c.87. & ſequentibus.* Paul. Æginetam *7.de re medica 11.vide Forcatulum cap.1. penus.*
a *Paul.3.ſent.6.§.58.*

b *l.60.§.1.ſ.de legat.3.*
c *l.8.§.1.l.17.in fi.ſ.eo.l.60.in fin.ſ.de leg.3.* Topiarius à topiis,i.funiculis quibus frutrices & arbuſculæ tonſiles in animalium aut rerum hiſtorias , luculenta varietate,aſſimilantur,religantur,torquentur,flectuntúrque.*v.Turne.18.aduerſ.23.*
d vide quæ notaui de diæta *ad l.55.§.3.ſ.de leg.3.*

hæc(inquit)excepit [h],non poteſt non videri de cæteris rebus, quæ in ea eſſent , ſenſiſſe. Sed & ipſe Papinianus eodem libro reſponſorum ait : patrem mercatorem ac fœneratorem , qui duos filios totidémque filias heredes inſtituerat, ita legaſſet : *filiis maribus domum meam inſtructam do lego, daríque iubeo* : merces & pignora an contineantur, quæri poſſe, ſed facilem iudici voluntatis coniecturam fore,cęteris patris facultatibus examinatis [i].

44 ¶ Celſus ſcribit, ſeruis, qui in fundo morarentur, legatis,vicarios eorum non contineri, niſi appareat, & de vicariis eum ſenſiſſe.

45 ¶Papinianus quoque libro ſeptimo reſponſorum, vxori , * cui vir omnia quæ in domo erant , ab herede filia præſtari voluit , cautiones [k] debitorum emptionéſque ſeruorum,non [l] videri legatas,reſpondit.niſi(inquit)ex alia parte, & de ſeruis eum cogitaſſe, apparuerit. ſcilicet vt eorum ſeruorum ei legaſſe videatur emptiones , quos & ipſos voluit ad eam pertinere.

46 ¶Si quis fundum, ita vt inſtructus eſt, legauerit,& adiecerit cum ſupellectili,vel mancipiis vel vna aliqua re, quæ nominatim expreſſa non erat [m], vtrum minuit legatum adiiciendo [n] ſpeciem,an verò non,quæritur. & Papinianus reſpondit, non [o] videri minutum, ſed potiùs ex abundanti adiectum.

47 ¶Idem Papinianus libro ſeptimo reſponſorum ait, Inſtructis hortis filio legatis, mater argentum muliebre filiæ legauerat. reſpondit, etiam id argentum muliebre , quod in hortis habuit , vt ibi eſſet inſtructior , ad filiam pertinere.

De inſtrumento tabernæ cauponiæ,vel cauponæ.
1. Vel balneario.

13. *Paulus* lib.4.ad Sabinum.

TAbernæ cauponiæ [p] inſtrumento legato , etiam inſtitores contineri,Neratius exiſtimat.ſed videndum: ne inter inſtrumentum tabernæ cauponiæ, & inſtrumentum cauponæ, ſit diſcrimen , vt tabernæ non niſi loci,inſtrumenta ſint, vt dolia, vaſa, ancones [q], calices , trullæ [r], quę circa cænam [ſ] ſolent traiici , item vrnę æreę , & congiaria [t],ſextaria,& ſimilia.cauponę autem, cùm negotiationis nomen ſit,etiam inſtitores.[u]

1 ¶ Inſtrumento balneario [x] legato,etiam balneatorem contineri,Neratius reſpondit.

14. *Idem* ″ lib.2.ad Vitellium.″

COntinetur autem & fornicator [y].

De factis paratiſque tabernarum exercendarum,inſtruendarum,piſtrini,cauponæ cauſa. 1 De domo inſtructa. 2. De fundo inſtructo,vel cum inſtrumento.

15. *Pomponius* ″ lib.6.ad Sabinum.″

SI ita teſtamento ſcriptum ſit:*quæ tabernarum* [z] *exercendarum, inſtruendarum piſtrini, cauponæ cauſa, facta paratáque ſunt:do lego* : his verbis Seruius reſpondit,& caballos [a], qui in piſtrinis eſſent,& piſtores,& in cauponio inſtitores [b],& focariam [c],mercéſque, quæ in his tabernis eſſent, legatas videri.

1 ¶Domo inſtructa,reſponſum eſt,ſupellectilem legatam, non [d] etiam vina, quia domus vinis inſtructa intelligi non poteſt.

2 ¶ Mulier villæ cuſtos [e] perpetua fundo , qui cum inſtrumento legatus eſſet, aut inſtructo continebitur:ſicuti ſaltuarius,par enim ratio eſt. nam deſiderant tã villæ, quã agri cuſtodiam.illic:ne quid vicini aut agri,aut fructuum occupent.hic:ne quid cęterarum rerum, quę in villa continẽtur.villa autẽ ſine vlla dubitatione pars fundi habetur.[f]

De inſtrumento villæ. 1. Vel vineæ. 2. De fundo inſtructo.

16. *Alfenus* ″ lib.2.Digeſtorum à Paulo Epitomarum.″

VIllæ [g] inſtrumẽto legato,ſupellectilem nõ [h] cõtineri verius eſt. 1 ¶Vinea & inſtrumento eius legato,inſtrumentum vineæ nihil eſſe, Seruius reſpondit,qui eum conſulebat, Cornelium reſpondiſſe aiebat, palos,perticas, raſtros,ligones inſtrumenti vineæ eſſe,quod verius eſt.

e Menſæ eboreæ , inſtructi fundi legato continentur. *§ 28.ſ.eo.*
† vel munitior, vel tutior ab incendio. *Paul. 3.ſent.6.§.55.*
f *v.l.1.j.de ſupellectile.*
g *Dixi ad l.vlt. C.de ſeruis Reipublica.*
h ¶Exceptio firmat regulam,*l.4.in fi.j. de penu. l.63.in fi.j.de cond.& demon.*
i vt ſi ſint exiguę, non cedãt, *Accur.* *
k *l.92.in fin.pr. ſ.de leg.3.*
l Imò cedunt *Paul.3.ſent. 6. §. 59.l.86.ſ.de le.1.*
m vel quæ nominatim expreſſa erat:vel, quæ nominatim expreſſerat. *Hoto. 3.obſ.2.& 30.*
n Specierũ enumeratione [illegible] generale [illegible] *v.l.9. ſ. de ſupellectile.*
o Imò [illegible] videtur [illegible] adiectus.*l.9.j.de ſupellec.* [illegible] *ibi.*
p *l.15. in f.l.17. j.eo. Pau.3.ſent.6. §.61.*
q calices inflexi, & angulũ habẽtes. [illegible] nomen habẽtes.
r [illegible] *9.j.de auro.* [illegible] Feſto in *Naſiterna.*trulli, *Pau.3.ſent.6.§.* [illegible] quæ & [illegible] de trullis. *v.Cuiac.* [illegible] in eis nõ ponebatur vinũ, ſed fundebatur in pocula. Truam quoq; appellat Nonius *cap.* [illegible] Titinius Salma. [illegible] nũ quando [illegible] paullã confutat trua. Truæ *Varroni 4.de lingua.* quæ à culina in lauatrinã aquã fundunt. Ibidẽ meminit Trullei & vinariæ trullæ. Et & Feſto Drua & Trua , quo permouent [illegible] quentes exta in *Andruare* & *Autroare.*
ſ cœnam [illegible] ahenũ. *Alciat. parerg.3.*
t Congiarium vas, cógii vnius capax , ſeu ſex [illegible]

gnificat. u *l.15.l.17.j.eod.* Imò inſtitores nõ cedũt.*Pau.3.ſent.6.§.61.* x *Pau.3.* [illegible] *§.65.l.17.in fi.j.eo.* y fornacator,is eſt,qui fornacẽ balnei,caminúmque ſuccend[illegible] *v.Turneb.8.aduerſ.9.*qui & fornacarius, *in l.27.§.9.ſ.ad leg.Aquil.* de furnario [illegible] *ad l.24.§.7.j.de damno.* z *l.23.j.eod.* a hinc caballatio,*l.14.Cod.de erogat.* [illegible] *annonæ.*& caballarius *in gloſſ. Iſidori.* b *v.l.13.in fi.pr.ſ.eod.* c *de qua v.l.12.§.16.ſ.eo.* d Imò etiam vina,*l.12.§.35 ſ.eo.* e *v.l.12.§.4.§.35.ſ.eo.*
f ideoque,alterutro legato,alter alteri cedit.*Paul.3.ſent.6.§.68.*
g *adde l.35.ſ.de vſufr.legat.* h *adde l.19.§.pen.j.eod.*

2 ¶Qui-

lib n°1

b v.l.12.§.5.5.eo. c Paul.3.sen.6.§.63. d penicillis.Paulus ibid. Cauteria sunt quibus pictores olim ceris pingentes picturam tabularum inurebant,Turneb.8.aduers.9. de hac pictura intellexit Ouidius, tabulásque coloribus vris,Cotta in voce cauteria. Encaute, picturæ genus à quo monumenta cicuta encauta,& encautarium dicitur,l.9.C.de agricolis:Cuiac.ibid.de Encausto di-

2 ¶Quidã vxori fundum,vti [a] instructus esset, in quo ipse habitabat,legauit.consultus de mulieribus lanificis [b], an instrumento continerentur,respondit: non quidẽ esse instrumenti fundi:sed quoniam ipse paterfamilias,qui legasset,in eo fundo habitasset:dubitare non oportere,quin & ancillæ,& cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo esset instructus,omnes legatæ viderentur.

De instrumento pictorio. 1. Piscatorio. 2. Balneario, fundi,cauponio.

17. *Macianus* lib.7.Institutionum.

ITem pictoris [c] instrumento legato, ceræ, colores similiáque horum legato cedunt. item peniculi [d] & cauteria [e],& conchæ [f]. 1 ¶Instrumento piscatorio contineri Aristo.ait nauicellas [g],quę piscium capiendorum causa cõparatæ sunt.sed & piscatores contineri verius est.[h]

2 ¶Instrumento balneatorio [i] legato,dictũ est,balneatorem sic instrumento contineri balneario,quomodo instrumento fundi saltuarium [k],& topiarios [l]:& instrumento cauponio institorem [m].cum balneæ sine balneatoribus vsum suum præbere non possint.

De instrumento lanionis. 1. De personis. 2. De instrumento fundi. 10. De instrumento medici. 11. De fundo instructo, & nominatim legatis. 12. De fundo & his quæ ibi sunt. 13. De villa ita ut testator possedit,cum quibusdam specialiter legatis. 14. De domo instructa.

18. *Paulus* lib.2.ad Vitellium.

CVm de lanionis instrumento quęritur, semota carne, mensas,pondera [n],ferramentaq; laniandę carnis causa præparata:item trutinas, [o] cultros,dolabras instrumẽto relinquimus. 1 ¶Instrumento legato,aliquando etiam personas legãtium necesse est inspici. vt ecce: pistorio instrumẽto legato,ita ipsi pistores inesse videri possunt[p], si paterfamilias pistrinum exercuit. nam plurimùm interest,instrumentum pistoribus, an pistrino paratum sit.

2 ¶Asinam [q] molendariam & molam negat Neratius instrumento fundi contineri. 3 ¶Itẽ caccabos,& patinas in instrumẽto fundi esse dicimus: quia sine his pulmentarium coqui nõ potest. Nec multũ refert inter caccabos,& aenum [r],quod supra focum pendet. hic aqua [s] ad potandum calefit:in illis pulmentarium [t] coquitur.Quod si aenum instrumento continetur. vrcei quoque, quibus aqua in aenum infunditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt.*optimum ergo esse Pedius ait: non propriam verborum significationem [u] scrutari:sed in primis, quid testator demonstrare voluerit:deinde in qua pręsumptione sunt,qui in quaque regione [x] commorantur.

4 ¶Cum de vilico [y] quæreretur, & an instrumento inesset, & dubitaretur:Scæuola consultus respondit:si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica [z] coleretur: deberi. 5 ¶Idẽ consultus de meta [a] molendaria respondit, si rusticis eius fundi operariis moleretur, eam quoque deberi.est autem meta,inferior pars molæ,catillus [b] superior. 6 ¶De bubulco quoque ita respondit:siue de eo, qui bobus ibi araret: siue de eo,qui boues eius fundi aratores pasceret,quæretur: deberi. 7 ¶De putatoribus [c] quoque ita respondit, si eius fundi causa haberetur, inesse. 8 ¶Pastores quoque,& fossores ad legatarium pertinere. 9 ¶Item cùm fundus ita legatus esset: *Mæuio fundum Seianum,ita vt optimus maximúsque est, cum [d] omni instrumento rustico,& vrbano,& mancipiis, quæ ibi sunt*, & quæreretur,an semina [e] deberentur: respondit,verius esse deberi:nisi aliud testatorem sensisse, heres probaret. Idem respondit de frumento reposito [f] ad mancipiorum exhibitionem. 10. ¶In instrumento medici [g] esse collyria,[h]& emplastra,& cætera eius generis, [i] Cassius scribit.

11 ¶Cui fundum instructũ legauerat,nominatim mancipia legauit. quæsitum est,an reliqua mancipia,quæ non nominasset,instrumento cederent.Cassius ait,responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent: quòd appareret,non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque seruos adnumeratos esse.

12 ¶Sabinus: Cui fundus, quæque ibi sint:legata sunt, ei fundus,& omnia,quæ in eo solita sunt esse, quæque ibi maiore [k] parte anni morari,& hi,qui in eum manendi causa recipere se consueuerunt,legati videntur.at si qua consultò [l] in fundo congesta,contractáve sunt, quo legatum cumularetur:ea non videntur legata esse.

13 ¶Quidam cùm ita legasset: *Villam meam,ita vt ipse possedi,cum supellectile,mensis,mancipiis, quæ ibi deputabuntur,vrbanis,& rusticis,vinis, quæ in diem mortis meæ ibi erunt, & decem aureis*:& quæreretur, cùm in diem mortis ibi libros,& vitreamina,& vesticulam habuerit,an eadem omnia legato cederent,quoniam quædam enumerasset: Scæuola respondit,specialiter expressa,quæ legato cederent.

14 ¶Domum instructam legauit cum omnibus adfixis. quæritur de instrumentis [m] debitorum, an ea legatarius habere potest.respondit, secundùm ea,quæ proponerentur,non posse.

De instrumento fundi vel villæ.

19. *Paulus* lib.13.Responsorum.

SI mancipia [n]:quæ post testamentum factum, in fundũ Seiæ relictum, à testatore inducta fundi colendi gratiâ,in eodem fundo fuerint,ea quoque instrumento fundi contineri, respondi. quamuis enim ea mancipia testator demonstrasset,quæ tunc ibi essent, cum legare,tamen nõ minuendi legati, sed augendi [o] causa, mancipiorum quoque fecit mentionem. cæterùm instrumento fundi mancipia quoque colendi agri causa inducta contineri, non ambigitur.

1 ¶Paulus respondit villæ [p] instrumento neque fructus repositos, neque equitium contineri. supellectilem autem legato cedere. seruum verò arte fabrica peritum [q], qui annuam mercedem præstabat,instrumento villæ non contineri.

De fundo instructo. 2. De fundis instructis, & domo. De instrumento habitationis. 3. De prædiis vt instructa sunt,cum dotibus & reliquis colonorum, & villicorum, & mancipiis & pecore omni,& peculiis, & cum actore. 6. De fundo cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt. 7. De pascuis. 8. De domibus instructis. 9. De verbis vti possedi.

20. *Scæuola* libro 3.Responsorum.

SEiæ [r] ex parte heredi institutæ, si hæres erit, fundos per præceptionem dederat instructos cum suis villicis, & reliquis [s] colonorum, & codicillis ita scripsit, *Postea mihi venit in mentem: Seiæ fundos, quos reliqui, ita vt sunt instructi rustico instrumento,supellectile,pecore,& villicis,cum reliquis colonorum & apotheca,habere volo.* quæsitum est, an etiam ea, quę patrisfamilias vsus quotidiani causa, in fundis fuerũt, legato continerentur. respondi, testamento quidem (vt proponeretur)Seiæ insuper [t] fundum legatum, verũ nõ [u] amplius deberi,quam in codicillis, quos sanè post obliuionem testamentariæ scripturę fecisset,instructi appellatione contineri velle se,manifestè ostendisset.

1 ¶Liberto suo quidam prædia legauit his verbis, *Seio liberto meo fundos illum & illum do,lego, ita vt instructi [x] sunt, cum dotibus [y],& reliquis colonorum,& saltuariis, cum contubernalibus suis,& filiis,& filiabus*.quæsitum est,an Stichus seruus,qui prædium vnum ex his coluit,& reliquatus est amplam summam,ex causa fideicommissi Seio debeatur.respondit,si non fide dominica [z], sed mercede, vt extranei coloni solent fundum coluisset,non deberi.

2 ¶*Gaio Seio alumno meo fundos meos illum [a] & illum, ita vt instructi sunt,& domum superiorem dari volo*.quæsitum est, an etiam domum instructam dari voluerit. respondit, secundùm ea,quæ proponerentur,ita videri dedisse:nisi is,à quo peteretur, aliud testatorem sensisse, manifestè doceret.at si habitationis [b],id est,ædificij,instrumentum legasset:non cedere seruos operę,aliíve rei paratos.

3 ¶Pręedia,vt instructa sunt,cum dotibus [c],& reliquis colonorum,& viliçorum, & mancipiis [d], & pecore omni legauit,& peculiis,& cum actore. quęsitũ est,an reliqua colonorum,qui finita conductione, interposita cautione,de colonia [e] discesserant, ex verbis suprascriptis legato cedant. respondit: non videri de his reliquis esse cogitatum. 4 ¶Idem quæsiit in actore [f] legato, an vxor &

p i.serui qui pistrinum exercent,quin & cribra,asini,molæ,machinæ quibus farinæ subiguntur.Paul.3.sent.6.§ 64. q l.12.§.10.5.eo.adde l.26.in fi. r aheneum.Hal.v.quæ notaui ad l.38.§.2.5.de act.emp. s Aqua calida veteres inter potandum nonnunquam vsi sunt, vt hîc; Seneca 1.de Ira 12. Irascuntur si calida non benè præbeatur,si vitrum fractum est,si calceus luto sparsus est. Idem 3.de Ira 35.Minimis sordidísque rebus non exacerbemur. Parum agilis puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita concitari insania est.Inde calix,quòd caldum eo biberent.Varro 4.de lingua in Calix.hinc Martialis, Caldam poscis aquam,sed nondum frigida venit, Alter caldę gelidęque minister, hinc Thermopotare apud Plautum in Trinummo. Thermopolia apud eundem ibidem:Curculione & Rudente,cauponæ in quibus calida vendebatur, quem morem Claudius sustulit. Dion. Caligula cauponem interfecit, quòd Drusillæ aquam calidam vendidisset. Dion. Hinc Drusus ebrietatis notatus,quod aliquando excitatus, ad ignem extinguẽdum, calidam infundi iussit.Idem Dion.Ea re Claudius,Caldius liberius mero dictus est Sueton.Porrò ea aqua calida vino infundebatur,à gulonibus præsertim. Apuleius 2. Aqua calida iniecta porrigit vt bibam. Martialis, me conuiua leget misto quincunce, sed ante incipiat quàm tenuisse calix.alibi. Iam defecisset portata calda ministros,si non potares, Sextiliane,merũ. Plautus Curculione. Calidũ bibunt, tristes atque ebrioli incedũt, & in Milite. Hic caldũ exbibit in prandio. Tacitus 13. Præ calida & libata gustu potio tra ditur Britannico, Plin. 7. c.53. Calidã in pultario popoſcit. Vas huic aquæ institutum, Athenæo 3. [Greek]quod & miliarium Seneca 3.Natura.24. & 4.c.9.Plura vide apud Lipsium 1.Electorum 4. t i. cibus Varro.veterib.glossis προσφάγιον.sic vetus interpres προσφάγιον pulmẽtariũ vertit. v.Cuiac.11.obs.8. adde quæ scripsi ad Varronem 4. de lingua vbi de caccabo. * u v.l.69. 5.de legat.3. x l.50.in fi.5.de leg.3. y l.8.5.eo.Paul. 3.sent.6.§.35. z l. c.§.1.j.eod. a v.l 20. in fi.j.e. b Catillus,qua operatur machina seu meta. Plutarchus in Philopoemene appellat προσαγμένον λίθον: Liuius 9.saxum. c Pau.3.sent.6. §.50. d Paul.3.sent.6. §.43. e l.12.5.eod. f d.l.12. g Medici sunt qui medicamenta conficiunt, vulnera curant, cucurbitas admouẽt, qui circũcidũt aut castrant. l. lege.§.vlt. j.ad l. Corn. de sicar.5. Pau.23.§.7. §.13. h §. 25. Inst.de rerum diui. Pau. 3.sent.6.§.62. i puta ferramenta,& apparatum omnem ad conficienda medicamenta. Paul.3. sent.6. §. 62. adde quædã ex l.12. §.41.5.eo. l.21.§.1.l.25.in fi. j.de auro. k ¶vide quę notaui ad l. 160. §. 1.j.de reg.iur.

l l.32. 5.de leg.1.l.39.in fi.j.de auro. m adde l. 21.j. eo. Adfixorum ædibus nomine, instrumenta debitorum non continentur. n l.12.§.2.5.eod. o v.l.3.5.eo. p Paul.3.sent.6.§ 68. q l.12.§.8.in fi.5.eo.Paul.3.sent.6.§.49. r vide ad hunc locum Antonium Fabrũ 1.Coniectur 9. s instructum fundũ. Ita Cuiacius emendat.probatur ab Antonio Fabro 1.Coniect.9. t i. pensionibus debitis à colono.l. 101.in fi 5.de leg.3. u atque ita.Enumeratio specierũ facta in codicillis, restringit legatũ generis factũ in testamẽto.Bar. x Legato fundi instructi, nõ cedit seruus qui colit data mercede.Bar. y v.l.2.5.eo. z l. 8.§.4.5.eo. a Virtus copulatiuæ, qualitatem præcedentis legati repetit in sequenti.Bar. b de habitationis definitione v.Hotom.3.obs.23. c v.l.2.in fi.5.eo.l.97.5.de leg.3. d Paul.3.sent.6.§.47. e de Colonia.adde l.1.§.23.j.ne quid in loco publico. f l.12.§.38.5.eo.Paul.3.sent.6.§.48.

filia legato cedant: cùm actor non in prædiis, sed in ciuitate moratus sit. respondit, nihil [a] proponi, cur cedant [b].

5 ¶ Idem quæsiit, cùm testator, facto testamento, in prouinciam sit profectus, an ea mancipia, quæ post profectionem eius, aut mortem, siue cuiusquam auctoritate, sponte sua ad parentes & notos sibi homines in fundos legatos transiere, legato cedant. respondit, non legatos eos, qui fortè veluti commeantes transissent.

6 ¶ *Pamphilæ libertæ meæ dari volo fundum Titianum, cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt, cùm moriar.* quæsitum est, si Stichus seruus ex eo fundo ante annum mortis testatoris abductus, & in disciplinã [c] traditus, postea in eũ fundũ nõ reuersus [d] sit, an debeatur. respondit, si studẽdi causa [e] misisset, nõ quo à fundo eũ aliorsum trãsferat, deberi.

7 ¶ *Tyrannæ sorori meæ fundum meum Grecianum, cum stabulo, & instrumento rustico omni relinquo.* quæritur, an fundi appellatione etiam pascua [f], quæ ad eum simul cum fundo peruenerint, & quę semper in vsibus huius possessionis habuerat, legato cederent. respondit, si prata fundo Gręciano ita coniunxisset [g], vti sub vna fundi appellatione haberentur, ea quoque deberi.

8 ¶ Instructis [h] domibus legatis, crabattus [i] argento inaurato tectus, mortis Titiæ tempore in domibus nõ est repertus, sed in horreis [k] tantis per conditus. quæro, an is quoque præstandus sit. respondit, si in domo esse soleret: [l] &, quo tutiore loco haberetur, interim in horreo allatus esset, nihilo minùs præstandum.

9 ¶ Quòd adiecit testator, *vti* [m] *possedi*, an hoc significat sicut instructa in diem mortis habuit, id est, cum mancipiis, pecoribus, instrumento rustico? respondit: Non de iure quæritur.

De fundo legato sine instrumento.

21. *Pomponius* " libro primo Fideicommissorum."

CVm fundus sine instrumento legatus sit: dolia [n], molæ [o] oliuariæ: [p] & prælum, [q] & quæcũque infixa [r] inędificatáque [s] sunt, fundo legato continentur. * nulla [t] autem ex his rebus, quæ moueri [u] possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continentur. de molis tum [x] quæri solet, cùm ita adfixæ, itave inædificatæ sint, vt paries ædificiorum esse videantur.

De fundo vt optimus maximúsque est. 1. *De peculio.*

22. *Paulus* " lib. 3. Sententiarum."

FVndo legato, vt[y] optimus maximúsque est, retia apraria, & cætera venationis instrumenta continebuntur." quod etiam " ad instrumenta pertinet, si quęstus [z] fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

1 ¶ Fundo legato cum [a] mancipiis, & pecoribus, & omni instrumento rustico, & vrbano: peculium actoris [b] ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

De instrumento tabernæ.

23. *Neratius* " libro secundo Responsorum."

CVm quæratur, quod sit tabernæ [c] instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum [d] sit."

De instrumento fundi.

24. *Paulus* " lib. 3. ad Neratium."

FVndus, qui locatus erat, legatus est cum instrumento. instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. *Paulus.*

AN quod coloni fuit, an tantùm id, quod testatoris fuit? & hoc magis [e] dicendum est: nisi nullum domini fuit.

Illud instrumentum, quod est in fundo, inspicitur, non quod fundus sustinere potest. Bart.

25. *Iauolenus* " libro secundo ex Posterioribus Labeonis."

FVndi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere potuisset. Labeo contrà. quid enim fiet, (inquit) si, cùm mille oues fundus sustinere potuisset, duo millia ouium in eo fundo fuerint? quas oues potissimum legato cessuras existimabimus? nec [f] quærendum esse, quid debuisset parari pecoris, instrumenti fundi causa, sed [g] quid paratum esset. non enim ex numero aut multitudine legata æstimandum esse. Labeonis sententiam probo.

1 ¶ Quidam, cùm in fundo figlinas haberet, figulorum opera, maiore parte anni, ad opus rusticum vtebatur. deinde eius fundi instrumentum legauerat. Labeo, Trebatius, non videri figulas [h] in instrumento fundi esse.

2 ¶ Item cùm instrumentum omne legatum esset excepto pecore: pastores ouiliones, ouilia quoque legato contineri, Ofilius non rectè putat. [i]

a Imò cedere videntur *l.12.§.4.s.eod.*
b Seruo legato, quid contineatur *v.l.62.s. de leg.3.*
c *Paul. 3.sent.6.§.52.*
d *adde l.12.§.38.s.eo.*
e Causa finalis inspicitur.
f *Paul. 3.sent.6.§.54.*
g *l.8.s.eod.*
h *Paul.3.sent.6.§.49.*
i grabbatus. *Hal.* κράββατος est lectulus meridiando idoneus.
k de horreis, vide quæ scripsi *ad l.7.s.eo.*
l Consuetudo patrisfamilias inspicitur.
m *l.27.§.3.j.eo. l.91.§.1.s.de legat.3.*
n *l.26.j.eo.*
o *Pau.3.sent.6.§.36.*
p oleariç, *Varro 4.de lingua.*
q *l.19.§.2.s.locati.*
r infixa: adde & immobilia *v.Cuia.9.obs.9.*
s infixa & in ædificata, fundi legato cedunt.
*
t nullæ autem. *Hal.*
u Mobilia, fundi appellatione non continentur.
x nam immobilia, adfixa, & inædificata fundi legato comprehenduntur.
y *l.69.§.3.s.de leg.1. l.93.§.3.s. de leg.3. v.Paul. 3.sent.6.§.47.*
z *l.26.s.de vsuris.*
a *v.Pau.3.sent.6.§.47.*
b *sub.*serui.
c *l.13. l.15. l.7. in fin. s.eo. adde l.32.s.de contrahend. emp. adde l.34.supra de pignorib.*
d Consuetudo loci ac tabernæ inspicitur.
e vt sc. testator id tantum quod suum erat videatur legasse. *facit l.5.in fi.s.de legat.*
f Imò, ius potius quam factum inspiciendum est, *l.12.supra de offic.præsid.*
g *l.60.§.2.supra de leg.3.*
h figlinas.
i & meritò. nam remoto principali (pecoribus sc.) & accessorium (pastor scil.) remouetur. *l.2.j.de peculio.*
k ¶ *v.l.21.s.eo.*
l *v.Plinium 35.c.12. v.Iuuenalẽ satyra 14.in fin.*
m *l.5.§.1.s.eod. l.12.supra de seruit.vrbanor. Vlpian.6. Sueton.in Tiberio 60. Lampridius in Heliogabalo 4. Veget. 6.* quæ & viridia

De doliis & viridariis quæ in eis sunt. 1. *De molis.*

26. *Idem* " lib. 5. ex Posterioribus Labeonis."

DOlia [k] fictilia, [l] item plumbea, quibus terra adgesta est, & in his viridiaria [m] posita, ædium esse Labeo, Trebatius putant. ita id verum puto, si [n] ita illigata sint ędibus, vt ibi perpetuo posita sint.

1 ¶ Molas [o] manuarias quidem supellectilis, iumentarias autem instrumenti esse, Ofilius ait. Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius [p] instrumenti putant esse. quod verum puto.

De prædiis cum seruis qui ibi erunt. 1 *De fundo ita vt est instructus, cum omnib. reb. & mancipiis, & reliquis colono.* 3 *De fundo, & his, quæ in eo sunt.* 4 *De verbis sicut est.* 5. *De fundis vt instructi sunt, cum suis salictis, & syluis.*

27. *Scæuola* lib. 6. Digestorum.

P*Rædia maritima cum seruis, qui ibi erunt* [q], *& omni instrumento, & fructibus, qui ibi erunt, & reliquis* [r] *colonorum*, nutritori suo legauit. quæsitum est, an serui piscatores, [s] qui solebant in ministerio testatoris esse, & vbicunque [t] eum sequi, & vrbicis rationibus expungebantur, [u] nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint, legati esse videantur. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non esse legatos.

1 ¶ Adfini suo ita legauit: *Fundum Cornelianum Titio, ita vt est instructus, cum omnibus rebus, & mancipiis, & reliquis colonorum dari volo.* hæc testatrix Romæ [x] litis causa ex Africa veniens, mancipia quædam ex fundo suprascripto, quo citius per hiemem [operam eligeret [y],] secum abduxit. quæsitum est, an ea mancipia fideicommisso cedant: cùm quædam ex his rusticis officiis ad [z] tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conseruabus, & filiis suis, & quædam matribus, & patribus. respondit, mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi.

2 ¶ Idem quæsiit, an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommisso cedant: cùm plenissima [a] testatoris erga adfinem voluntas ab eo quoque manifestetur, quo reliqua colonorum eiusdem possessionis ad eum pertinere voluerit. respondit, in huiusmodi scriptura posse responderi, hoc solum quærendum, an manifestè appareat defuncta id, de quo quæreretur, dari noluisse.

3 ¶ Liberto [b] quem heredem ex parte rescripsit, fundũ per præceptionem dedit in hæc verba: *Pamphile libertæ præcipito, tibíque habeto fundum meum Titianum, & agellum Sempronianum cum instrumento, & his, quæ in eodem erunt, cum* [c] *moriar, familiáque, quæ in eo fundo moratur: exceptis, quos manumisero.* quæsitum est, cùm testator in eo fundo aliquantum vini in doliis habuerit, quod viuus totũ vendiderat [d], & partem tertiam pretij pro eo acceperat, an vinum in doliis remanens, ad libertum ex causa præceptionis pertineat. respondit, verbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifestè contrariam voluntatem coheredes approbant. In eo fundo instrumenta calendarij, & nummos reliquit. responsum est de nummis quoque, vt supra responsum. [e]

4 ¶ Ita legatum est, *Septitiæ sorori meæ fundi paterni mei Seiani partem dari volo, sicut* [f] *est: & alteram partem, ita vt in diem mortis fuerit.* quæsitum est, an ex verbis suprascriptis asseres, & præla iam posita paratáque, vt immittentur ædificio: item instrumentum vrbanum, & rusticum, cum mancipiis, quę fundi causa erant, ad legatarios pertineant. respondi: Possunt hæc verba, *sicut* [g] *est*, ad instructum referri. 5. ¶ Fundos legauit in hæc verba: *Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos, ita vt instructi sunt, Cassianum, Nouianum, cum suis salictis, & siluis.* quæsitum est, cùm siluæ, & salicta non in fundis suprascriptis, sed in adiectis [h] agellis, & quos simul testator comparauit, nec sine his fundi coli possint, an legato cederent. respondit, id tantum cedere legato, quod verbis comprehendisset.

De fundo instructo.

28. *Idem* " libro 23. Digestorum."

LVcius Titius fundum, vti erat [i] instructus, legauerat. quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: vtrum [k] sicut instructus fuit mortis patrisfamiliæ tempore, vt quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, heredis sint: an verò instructus fundus eo tempore [l] inspici debeat, quo factum est testamentum: an vero eo tempore, quo fundus peti cœperit, vt quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat. respondit, ea, quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quæ sint in eadem causa, cùm dies [m] legati cedat [n], instrumento contineri.

De instrumento nauis.

29. *Labeo* " lib. 1. Πιθανῶν."

SI nauem cum instrumento emisti, præstari tibi debet scapha nauis. *Paulus:* Immo contrà. etenim scapha nauis non [o] est instrumentum nauis. etenim mediocritate,

in *l.15.§.1.supra de seruitutib. l.3. supra de seruitu. vrb. l.13. in fi. j. de verb. signif. 6. Vitruuius 6. & 5.c.9. Seneca 15.epist.1.* Cisterna viridibus subdita, *Seneca 13.epistol. Plin. 5. epist. ad Apollinarem. Macrob. 1.Saturnal.4.* viridaria *l.13.§.4.supra de vsu.*
n dolia tamẽ, vt non illigata sint & defossa, instrumento cedunt *l.8.in fi.pr. supra eo.*
o *l.12.§.10. l.18. §.5.supra eo.*
p Imo, mola non est instrumenti *l.18.§.2. supra eo.*
q Seruis piscatoribus nõ adnumerãdi sunt ii piscatores, qui solebãt esse in ministerio testatoris & eũ quocunque sequi: quiq. mortis eius tẽpore, in prædiis maritimis nõ sunt depræhensi.
r id est pensionibus debitis à colonis, *l.101.§.1. supra de leg.3.*
s Piscatores serui, prædiis maritimis adtributi.
t quocunque. *Hal.*
u *al.* fungebantur.
x Romã, *Hal.*
y per hiemem, ad oram legeret. *Hal.*
z *adde l.35.in fi. supra de hered. inst.*
a *v.l.69.supra de leg.3.*
b vide ad hũc paragraphũ Antonium Fabrũ *1. Coniecturar.6.*
c *l.20.in f.supra eod.*
d *l.11.§.12.sup. de leg.3.*
e contineri sc. Imò, nomina & instrumenta non continẽtur fundi appellatione, *l.92.supra de leg.3.*
f *l.[illegible] in fi. supra de legat.3.*
g *l.20. in fi. sup. eod.*
h *v.l.3. supra eo. l.24.§.2.supra de leg.1.*
i *al.* erit.
k An tempus mortis testatoris spectandũ: an testamenti: an quo legatũ peti cœpit: an cum dies legati cedit.
l *v. quæ notaui ad l.3. supra de reb. cred. & l.41. §.4. sup. de leg.3.*
m *l.21. in fin. j. quando dies.*
q Imo, ea videtur legasse quæ testamenti [illegible]
o *l.44.supra de euict. v. quæ not. [illegible] de exercitor.*

tate,[a] non genere [b] ab ea differt. instrumentũ autẽ cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque sit. quod Pomponio libro septimo epistolarum placuit.

DE PECVLIO [c] LEGATO,

Tit. VIII.

De alienatione, manumißione, morte.

1. *Paulus* ‖ lib.4.ad Sabinum.‖

SERVO legato cum [d] peculio, & alienato vel manumisso, vel mortuo [e]: legatum etiam peculij extinguitur.[f]

2. *Caius* ‖ lib.18. ad Edictum prouinciale.‖

Nam quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur [g] cum principales [h] res peremptæ fuerint.

3. *Paulus* ‖ lib.4.ad Sabinum.‖

AT [i] si ancilla cum suis [k] natis legata sit: etiam [l] mortua, ea, vel alienata, vel manumissa, nati ad legatariũ pertinebunt: quia duo legata sunt separata.

4. *Caius* ‖ lib.18.ad Edictum prouinciale.‖

SEd & si cum vicariis suis legatus sit seruus: durat vicariorum legatum, & mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

De *nominibus.*

5. *Paulus* ‖ lib.4.ad Sabinum.‖

PEculio legato, constat heredem nomina peculiaria persequi posse, & insuper ipsum, si quid debeat seruo, reddere [m] legatario debere.

De corporib. 1. *De ære alieno.* 2. *De peculio vicarij.* 4. *De eo quod dominus debet vel domino.* 5. *Vel herede debetur.*

6. *Vlpianus* ‖ lib.25.ad Sabinum.‖

SI peculium legetur, & sit in corporibus: (puta fundi, vel ædes) si quidem nihil sit, quod seruus domino, vel conseruis, liberísve domini debeat: integra corpora vindicabuntur [n]. sin vero sit, quod domino, vel suprascriptis personis debeatur: domini singula [o] corpora pro rata debebunt. & ita & Iulianus & Celsus putant.

1 ¶ Et si fuerit legatum peculium, non deducto ære alieno: verendum, ne inutile legatum sit: quia quod adiicitur, contra naturam legati sit. sed puto verum, (ad) hanc adiectionem non vitiare legatum, sed nihil ei adiicere. nec enim potest crescere vindicatio peculij per hanc adiectionem. Planè si proponas, legatarium nactum possessionem rerum: exceptione doli aduersus heredem vindicantem vti potest. habet enim in solidis rebus voluntatẽ æris alieni non deducendi. Sed & si dominus remittere se seruo, quod debet, vel nihil sibi seruum debere significauerit: valet hæc adiectio: quia nuda voluntate potest dominus seruo remittere, quod ei debet.

2 ¶ Vicario autem meo mihi legato, an & vicarij mei peculium ad me pertineat, quæritur. & putamus, contineri [p] legato vicarij, eius peculium: nisi aduersa sit voluntas testatoris.

3 ¶ Si seruus, & vicarius eius, liberi esse iussi sint, eisque peculia sua legata sint: verba secundum voluntatem testatoris exaudienda, tanquàm de duobus separatisque peculiis testatore locuto. & secundum hæc vicarius vicarij non communicabitur: nisi hæc mens fuit testantis.

4 ¶ Sicut autem æs alienum, hoc est, quod [q] debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id,[r] quod dominus debet seruo, augere debet. sed huic sententiæ aduersatur rescriptum imperatoris nostri, & patris eius, quod ita est: Cùm peculium seruo legatur, nõ etiam id conceditur, vt petitionẽ habeat, pecuniæ, quam se in rationẽ domini impendisse dicit. Quid tamen, si hęc voluntas fuit testatoris? cur non possit consequi? certè cõpensari debet hoc, quod impendit, cũ eo, quod domino debetur [s]. An & quod dominus scripsisset se seruo debere, peculio legato, cederet? Pegasus negat. idem Nerua. & cũ Gnæus Domitius filiæ suæ peculium, quod eius esset, legasset: & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis retulisset, filię se debere quinquaginta: Atilicinus existimauit, legato non cedere. quod verum est: quia consonat rescripto.

5 ¶ Non solum autem, quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed & si quid heredi [t] debitum fuit.

De *arrogatione.*

7. *Pomponius* ‖ lib.7.ad Sabinum.‖

SI quis creditori suo adrogandum [u] se dederit, & agetur de peculio cùm adrogatore, idem puto dicendum, quod de herede dicitur.

De eo quod heredi. 2. *Vel conseruo debetur.* 3. *De eo quod heredi.* 5. *Vel domino datum est.* 6. *De liberatione legata debitori peculiari.* 7. *De peculio tacitè legato.* 8. *Quo tempore spectatur quantitas peculij.*

8. *Vlpianus* ‖ lib.25.ad Sabinum.‖

DEniq; Pegasus respõdit, si statulibero, cui peculiũ legatũ sit, heres [x] interim crediderit, id ipso iure detrahi,[y] & corpora singula ‖ etiã ‖ per hoc æs alienũ deminui.

1 ¶ Proinde si purè libertatem accipiet, & heres, vel viuo domino, vel ante aditam hereditatẽ, seruo crediderit, legatum peculij minuetur secundum Iuliani sententiam, licet dominus serui nunquàm fuerit.

2 ¶ Qui Stichũ & Pamphilũ seruos habebat, testamẽto eos manumisit, & vnicuiq; peculium suum legauit. placet, quod alteri debet, de peculio eius decedere, & alterius [z] accedere legato. 3 ¶ Itẽ quæritur, si seruo libertas data sit, *si decem dedisset heredi,* peculiumq; ei legatũ sit, an decẽ, quæ dedisset heredi, debeant de peculio decedere. & est verũ, quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato.

4 ¶ Plus ait Sabinus, si statuliber seruũ heredi vẽdiderit, pĩde desinere eũ ĩ peculio esse, atq; si extraneo vẽdidisset.

5 ¶ His consequenter quęritur, si seruus cũ domino de libertate pactus fuerit, & partẽ [a] pecuniæ dederit, & antequam residuum dederit, dominus decesserit, liberúmque esse, testamẽto iusserit cũ peculio legato, an, quod domino dederit, in peculio sit imputandũ. & ait Labeo, de peculio decedere. planè si nondu dederat, sed, donec totũ traderet, pro deposito apud eũ fuerit, id in peculio esse placuit.

6 ¶ Item si seruo peculium sit legatũ, & à debitore eius peculiari heres vetitus sit petere, verum est, hoc minus esse in legato peculio, hoc est, detrahendum id, quod debitori legatũ est. 7 ¶ Interdũ, & si non sit legatũ peculium, velut legatũ, sic accipitur. id est in huiusmodi specie. quidã seruo libertatẽ, *si rationes reddidisset* [b], dederat, *& si heredibus centum intulisset.* Imperator igitur noster cum patre rescripsit, peculiũ quidẽ non nisi legatũ deberi. verùm (inquit) si conditionibus præscriptis paruit seruus: testatorẽ voluisse eum retinere peculiũ interpretamur, videlicet [c] ex eo, quòd ex peculio eum iusserat centum inferre.

8 ¶ Vtrum autem id demũ peculium accipimus, quod mortis tempore fuit: an verò, & quod postea accessit, applicamus, vel quod decessit, detrahimus? & Iulianus alias accipiendum legatum peculij ait, si ipsi seruo legetur: alias, si alij. nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies [d] legati cedit si verò extraneo: mortis [e] tempus. sic tamen, vt incrementa [f] ex rebus peculiaribus ad eum perueniãt: vt puta partus ancillarum, vel fœtus pecorũ. quod autem ex operis suis, vel ex alia re accedit: id, si alij, quam ipsi, legetur peculium, non debebitur. hoc vtrũque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit. cùm enim ipsi suũ peculium legatur: verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimonium manumisso futurum est. cùm alij: non sic. tamen vt, si in alterius persona hoc eum sensisse appareat, idem dicas.

De eo quod ordinarius debet vicario. 1. *Si seruus conseruum vulneret, scindat, frangat, surripiat.* 2. *Se vulneret, se occidat, fugiat.*

9. *Paulus* ‖ libro 4.ad Sabinum.‖

ID quod seruo, qui [g] in ipsius peculio est, debetur: nõ deducitur ex legato peculio, quamuis conseruus eius sit.

1 ¶ Si conseruum suum vulnerauerit [h] seruus, & viliorẽ fecerit: Marcellus, nõ esse dubitandũ, deduci ex peculio, quod domino interesset. nã quid interest, conseruũ vulneret, an scindat aliquid, vel frangat, an subripiat [i]? quo casu sine dubio minuitur peculium. sed nõ [k] vltra simplum.

2 ¶ Sed si se vulnerauit, vel etiam occidit, nihil est deducendum hoc nomine. alioquin dicemus, & si fugerit, deducendum id, quanto vilior sit factus propter fugam.

De eo quod patri, vel domino debetur.

10. *Pomponius* ‖ libro 7.ad Sabinum.‖

SI peculium seruo, vel filio prælegare [l] velis, ne deducatur id, quod tibi debebitur, specialiter [m] ea, quæ in peculio erunt, leganda sunt.

De peculio futuro.

11. *Vlpianus* ‖ libro 29.ad Edictum.‖

EI quoque, qui nihil [n] in peculio habet, potest peculium legari. non enim tantum præsens, sed etiam futurum peculium legari potest.

De morte serui.

12. *Iulianus* ‖ libro 37.Digestorum.‖

TVnc inutile legatum peculij fit, cũ seruus viuo testatore decedit [o]. cæterum, si mortis tempore seruus vixerit, peculium legato cedet.

13. *Celsus* ‖ libro 19.Digestorum.‖

ALiter atque si seruus vestitus legatus foret.

14. *Alfenus* ‖ *Varus* lib.5.Digestorum.‖

QVidam in testamento ita scripserat, *Pamphilus seruus meus peculium suum cùm moriar, sibi habeto, libérque esto.* consulebatur, recténe Pamphilo peculium legatum videretur, quòd prius quàm liber esset, peculium sibi habere iussus esse, respondit *, in coniunctionibus ordinem [p] nullum [q] esse, neque quicquam interesse, vtrum eorum primum diceretur, aut scriberetur, quare rectè peculium legatum videri, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus est.

a *l.3.§.1.ĩ.de* ...
... differunt ... generibus. (Ita genere differunt Nauis & eius ... : genere conueniunt, Nauis & scapha. *vt hic,*) vel quorum vnum genus alterum species specie differũt, quæ sunt sub eodem genere, verbi gratia, aliud est vendere, aliud venditioni cõsentire, *l.160.ĩ.de reg.iu.* donum & munus, *l.194.ĩ.de verb.sig.* Creditũ & mutuum, *l.2.ĩ.de reb.cred.*
c ... 44.Eclog.11.
d Peculii & serui peculiaris differentia est, *vt hic. & l.4.ĩ.eo.*
n & peculii & mercis peculiaris *l.* *§.peculiarem ĩ. de tribut. act.* peculiũ, & in rem versum, quamuis & hoc ipsum in peculio sit.
e *l.1.ĩ.eod.l.39.§.4.ĩ.familiæ.§.17.inst.de legat.*
f Cur ita? *v.l.2.ĩ.eod.*
g Principali extincto, extinguitur accessoriũ *l.19.in fi.ĩ.de dolo. l.129. in fin.l.* ... *Inst. de legatis.*
h Imò nõ ex- ... *ĩ.eod.l.fundo.§.* ... intelligere. *Cod. de* ... *l.quid tamen.ĩ. quib. mod. vsusfr. amit.*
i etsi. *Hal.*
k *l.3.ĩ.eo. l.2.ĩ. de leg.2.§.17. Instit. de legatis. l.* ...
l *v.l.62.ĩ.de legat.1.*
m *l.23.ĩ.eod.*
n Peculiũ quãdo vindicatur, res singulæ pe... condicitur, ... ter peti. *Bar.*
o Imo vniuersim agi sufficit: est enim peculium ... vniuersum. *l.* ... *arg. l.* ... sic sanè: si actione personali petatur peculiũ: ... singula corpora petenda si agatur rei vindicatione.
... legato peculiũ eius non continetur *l.24.ĩ.eod.*
l.9.§.4.ĩ.de peculio.
... *ĩ.de peculio.*

x *l.6.in fi.ĩ.eo.*
y *l.9.§.sed & creditor. ĩ. de exercitoria: vide Cuiacium 8. ad Africanum in explicatione legis vl. ĩ. de exercitoria.§.vlt.*
z ¶ *v.l.9.ĩ.eod.*
a *v.l.6.ĩ.de manumiss.*
b *§.20.in fi. Instit.de leg.*
c Peculium tacitè legare is intelligitur, qui iubet seruum liberũ esse sub hac conditione, *si rationes reddiderit & heredibus centum intulerit.* Iussisse enim intelligitur domus, centum ex peculio inferre.
d *d.§.20.*
e *d.§.20.*
f *d.§.20.l.pen. ĩ.de peculio.l.28. in fin. ĩ.de statuliberis.*
g Quod vicarius debet ordinario, minuit peculium vicarii.
h *l.9.§.1.ĩ.de peculio.*
i *l.* *§.3.l.9.ĩ. de peculio.*
k Pœnas ipso iure à lege impositas, non augeri, etiam contra negantem, hinc colligit Bart.
l Prælegari peculium cur dicimus, non legari? Prælegare est alteri quodammodo tem suam legare, *vt l.vlt.ĩ.eo. l.1.§.si seruus ĩ.de excep. rei vendita: l.cũ igitur. ĩ. de statulib.* sic obligatio prælegatur, *l.non solum.§.pe. ĩ. de liberatione.* vt & dos. *ĩ. de dote prælegata.*
m & ita nulla sit ambiguitas, legendum εὐϕημα ad hunc locum refert Bartolus. Pone statuto quodam emente vniuersim seu auersione omnia bona alicuius, æri alieno eius diuortiũ fieri, Cautiorem esse ait, vt sigillatim debitoris bona compares. Ita enim fore, vt ne venditoris æri alieno subiiciare.
n *l.,o. supra de peculio.*
o *l.1.supra eod. l.2.ĩ.de penu.*
p orationum sc. *adde l.25. C. de testamentis, l.6.ĩ. de solutionib.*
*
q Imò, ordo antiquus seruatur. *l.34.supra de vsufr.*

Serui peculium alij omnes ancillæ legentur: & sit ancilla peculiaris.

15. *Idem* lib. 2. Digest. à Paulo epitomatorum.

SEruo manumisso peculium legatum erat. alio capite omnes ancillas suas vxori legauerat. in peculio serui ancilla fuit[a]. serui[b] eam esse respondit. neque referre, vtri prius legatum esset.

De eo quod vicarius debet domino.

16. *Africanus* libro 5.[c] Quæstionum.

STichus habet in peculio Pamphilum[d]. hunc dominus noxali[e] iudicio defendit: & damnatus, litis æstimationẽ soluit. deinde Stichum testamento manumisit: eíque peculium legauit. quæsitum est, an, quod Pãphili nomine præstitum sit, ex peculio vel ipsius Pamphili vel Stichi deducendum sit. respondit, Pamphili quidem de peculio vtique deducendum, quantacunque ea summa esset, id est, etiam si eum noxæ dedere expedisset. quidquid[f] enim pro capite serui præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. quòd si Pamphili peculium non sufficiat: tunc ex peculio Stichi non vltra pretium Pamphili deduci debere.

1. ¶Quæsitum est, si ex alia qua causa Pamphilus pecuniam domino debuisset, nec ea ex peculio eius seruari posset, an vsque[g] ad pretium eius ex peculio Stichi possit deducere. negauit. neque enim simile id superiori esse. ibi enim propterea precium vicarij deducendum, quod ea nominė ipse Stichus ob defensionem[h] vicarij sui domino debitor constituatur. at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum, sed ex Pamphili duntaxat, qui certè ipse in suo[i] peculio esse intelligi non potest.

Si dominus iudicium serui nomine acceperit.

17. *Iauolenus* libro 2. ex Cassio.

QVi peculium serui legauerat, iudicium eo nomine acceperat: deinde decesserat. placuit, non aliter peculium ex causa legati præstari, quam si de accepto iudicio heredi caueretur.[k]

De creditoribus peculiaris.

18. *Marcianus* libro 6. Institutionum.

SI seruo manumisso peculium legatum fuerit, in eum sine dubio creditoribus peculiatus actiones non competunt. sed non aliàs heres peculium præstare debet, nisi ei caueatur defensu iri aduersus creditores peculiarios.

De manumissione inter viuos.

19. *Papinianus* libro 7. Responsorum.

CVm[l] dominus seruum vellet manumittere, professionem[m] edi sibi peculij iussit. atque ita seruus libertatem accepit. res peculij professioni subtractas, non videri manumisso tacitè concessas apparuit.

1. ¶ Testamento data libertate, peculium legauerat: eundémque postea manumiserat. libertus, vt & nominum peculij actiones ei præstarentur, ex testamento consequetur.

2. ¶Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, seruum peculij viuo patre manumisit.[n] seruus communis omniũ heredum est exemptus peculio propter filij destinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa, moriente patre, inueniatur.

20. *Marcianus* libro 7. Institutionum.

NIhílque[o] interest, antè legatus, deinde inutiliter manumissus sit: an contrà.

De vicario.

21. *Scæuola* libro 8. Quæstionum.

SI Sticho manumisso peculium legatum sit, & Titio seruus peculiaris: quantum peculio detractum erit ob id, quod domino debetur, tantum ei accedere, cui vicarius legatus est, Iulianus ait.

De eo quod domino debetur, heredi Soluto. 1. De vicario communi.

22. *Labeo* lib. 2. Posteriorum à Iauoleno epitomatorũ.

DOminus seruum testamento manumiserat, & ei peculium legauerat. is seruus mille nummos domino debuerat, & eos heredi soluit. respondi, omnes eas res deberi orcino, si pecuniã orcinus, quam debuerat, soluisset.

1 ¶ Dominus seruum, qui cum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat, & peculium ei legauerat. deinde ipsum vicarium, qui communis erat, nominatim & ipsi, & libertæ suæ legauerat. respondi, partẽ[p] quartam libertæ, reliquam partem quartam liberti futuram. quod & Trebatius.

De periculo relicto ei, qui iussus est liber esse, si rationes reddidisset. 1. De eo quod dominus seruo debet. 2. De his quos testator iussit esse ἀνεξετάστοις. h. e. à reddendis rationib. liberos.

23. *Scæuola* libro 15. Digestorum.

DOminus Sticho seruo suo, qui bona liberti eius gessit, cui pro parte dimidia testamẽto heres extiterat, in quibus negotiis gestis & Kalendaria fuerũt, testamento suo libertatẽ debuerat si rationẽ reddidisset: eíque peculiũ suũ per fideicõmissum dedit. Stichus summas, quibus reliquatus erat tã ex Kalẽdario, q̃ ex variis causis, reddidit, manẽtib. debitorib. p quib. ipse pecuniã heredibus patroni refuderat: libertatẽq; adeptus decessit. quæsitũ est, an heredibus Stichi aduersus nomina debitorum, pro quib. Stichus pecuniam heredibus patroni intulit, heredes patroni ex causa fideicommissi, compellendi sint actiones præstare, cũm nihil aliud à Sticho patrono debitum fuerit. respondit, præstandum[q].

1 ¶Testamento codicillisve seruos manumisit, & peculia legauit, & de Sticho ita cauit: *Stichum seruum meum liberum esse volo: eique volo dari decem aureos, & quidquid ex ratione loculorum meorum habet. rationes autem heredibus meis dari volo. his omnibus, quos hoc testamento manumisi, pecúlia sua concedi volo.* quæsitum est: an, quod amplius rationi loculorum in diem mortis erogauit, Stichus ex peculio suo ab heredibus recipere debeat: cùm ex consuetudine[r] domus esset, vt quidquid amplius ex suo in ratione[s] loculorũ erogasset, dominica ratio ei deberet, atque exsolueret. respondit, secundum ea, quæ propter consuetudinẽ proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quòd & dominica ratio deberet, & solita erat reddere.

2. ¶Seruis libertates, legatáque dederat, & conditionem ita scripserat: Ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους, καὶ τὰ λυπά τε αὐτοῖς, τούτους βούλομαι εἶναι ἀνεξετάστους[t]: id est, *Quotquot reliqui liberos, atque eis legata: eos ipsos inexcussos esse volo.* quęsitum est, an pecul[l]a quoque legata his videbuntur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri legata.

3. ¶Item quæsitum est: an ex iisdem verbis reliquã[u] rationum, quasi legata retinere possint: aut, si res dominicas apud se habuerint, aut si qui eorum coloni prædiorũ fuerunt, pensiones. respondit, suprà responsum.

De seruo legato.

24. *Vlpianus* libro 43. ad Sabinum.

SI legatus fuerit seruus, peculium excipere non[x] est necesse. quia non[y] sequitur, nisi legetur.

De vicario vicarij.

25. *Celsus* libro 19. Digestorum.

SI seruus liber esse iussus sit, eíque peculium legatum sit: vicariorum eius vicarij legato continentur.

De fœnore quod pater filio nomine exercuit.

26. *Scæuola* libro tertio Responsorum.

T*Iti fili, è medio præcipito, sumito, tibique habeto domum illam, item aureos centum.* alio deinde capite peculia filiis prælegauit. quæsitum ẽst, an peculio prælegato, & centum aurei, & vsuræ eorum debentur: cum rationibus breuiariis[z] in ære alieno & sortem & vsuras inter cæteros creditores complexus sit. respondit: si id fœnus nomine[a] filij exercuisset, & vsuras, ita vt proponeretur, filio adscripsisset: id quoque peculio legato deberi.

DE PENV[b] LEGATA.

Tit. IX.

Si heres penum dare, & nisi plenum dederit, nũmos dare dãnetur.

1. *Vlpianus* libro 24. ad Sabinum.

VXORI suæ in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est: si[c] non dedisset, nummos dare damnatus est. quæritur, an penus legata peti possit, an verò solummodò sit in præstatione, &, si non præstetur, tunc quantitas petatur. Etsi quidem semel penus sit legata, non per singulos annos: certo iure vtimur, (vt & Marcellus libro trigesimonono digestorũ apud Iulianum notat,) in præstatione esse duntaxat penu, quantitatem verò & peti posse. habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi fortè aliud tempus vel mente vel verbis testator præstituit. Quòd si in annos singulos penus legata sit: per singulos annos pen⁹ adhuc poterit præstari. si minus: summæ per singulos annos petentur. Quid ergo, si vna summa legata sit, & primò penus non sit præstita? vtrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an verò quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. puto tamen, sic voluntatem sequendam testatoris, vt tota summa ilico, postquam cessauerat heres dare penum vxori, præstetur, heredis in deuotione coercenda.

De vasis.

2. *Marcianus* libro tertio Regularum.

PEnu certa cum vasis certis legata & consumpta[d], ne vasa quidem cedunt legato, exemplo[e] peculij.

De his quæ esui potuíque sunt. 1. Vel non. 2. De penu esculẽta. 3. De esculentis. 4. De poculentis. 5. De aceto. 6. De vsus gratia paratis. 8. De frumento vel legumine. 9. De lignis, Carbonibus, & cæteris per quæ penus conficitur. De mols, ture, cereis. 10. De vnguentis, chartis, odorib. 11. De vasis.

3. *Vlpianus* libro 22. ad Sabinum.

QVi penum legat, quid legato cõplectatur, videamus. & Quintus Mucius[f] scribit libro secundo iuris ciuilis, penu legata contineri, quæ esui[g] potuíque sunt. idem Sabinus libris ad Vitellium scribit. quæ harum (inquit) patrisfamiliæ, vxoris, liberorúmve eius, vel familiæ, quæ circa eos esse solet: item iumentorum[h], quæ dominici vsus causa parata sunt.

1 ¶ Sed Aristo notat, etiã quæ esui potuíque non sunt, contineri

a vt vicaria sc. *l. 73. in fin. ff. de leg. 3. v. l. 38. §. 3. ff. de peculio.*
b Imò; non serui tantum, sed & reliquarum ancillarum est communis *l. 36. ff. de leg.*
c *v. Cuiac. 5. ad African.*
d vicarium sc.
e *adde l. 11. ff. de peculio.*
f Inuito beneficium dari interdum posse, hinc colligunt, adeo vt quisque pro inuito soluere possit, cui sit pes vel manus ex pœna statuti vel sententiæ amputanda, nisi intra certũ diẽ soluerit. *Bartol. hic. Baldus in l. vlt. Cod. de negotiis. Decius in regula inuito 69. ff. de reg. iur.*
g *l. 38. §. 2. ff. de peculio.*
h *adde l. 41. ff. de negotiis.*
i Nemo est in peculio suo. *d. §. 2.*
k *l. 18. ff. eod. l. 8. ff. si cui plus quam per leg. Falc.*
l vide Langebellium *cap. 38. annotationum.*
m Peculii professionem qui à seruo, quem manumittere velit, edi sibi postulat dominus, hoc ipso peculium sibi recepisse intelligitur potius quàm seruo concessisse. vnde sequitur, Dominus, si cõtentus fuerit his quæ in eiusmodi professione cõtinentur, ea quæ professione illa non continentur, tacitè seruo concessisse: nisi fortè ei seruus per dolum subtraxit. Dolus enim in omni causa excipiendus est. Cætera quæ Accursius hic adiicit falsa, Langebellius *cã. 38. annotationum.*
n sine voluntate patris: idque iniuria, *l. 13. ff. de iure patron.*
o Imò interesse videtur, *l. 7. ff. de manumissio nib.*
p *l. 41. §. 1. ff. de legat. 1.*
q [illegible]
r Quod dominus debet seruo, computatur in peculio suo, si talis erat domini consuetudo *Bart.*
s *l. 6. §. 4. ff. eo.*
t *l. 119. ff. de lega. 1. vide l. 5. §. 6. ff. de administra. tut.*
u *l. 12. ff. de liberatione.*
x *v. l. 29. ff. de contrah. emp.*
y Imò, sequitur *Paul. 3. sent. 6. §. 34. adde l. 6. §. 2. ff. eo.*
z in epitome & compendiũ redactis. ratiúcula & [illegible] cari, quod iusmodi [illegible] sariæ, intus & penitius recondantur. vide Forcatulum *[illegible] 2. Penus.*
a quod pater pro filio stipulatur in profectitio peculio, in dubio ei concedere videtur. *Bart.*
b [illegible]
c [illegible]
d *l. 4. in princ. ff. eod.*
e *l. 12. ff. titul. prox.*
f Scæuola [illegible] *v. 4. Gell. 1.*
g *l. 5. ff. eo.*
h *§. 8. In fi. ff. eod.*

a nota formam loquendi, oleum, garum, muriam, non eſſe eſculenta : ſed in iis non eſſe.
b id eſt, liquamen ex piſce Silluro confectum. *Aurelian.2.Chronic.* oxygarum liquamen acetoſum *Apitius.v.Cuiac.9.obſ.9.* vel eſt liquor piſcium ſalſus, quo olim piſces condiebant. *vide 20.Iſidor.3. dixi ad l.1. Cod.quæ res exportari.* Hinc γαρέψης *1.Harmenopul.3.§.33.* ſalſamentarius. adde Forcatulum *c.2.penus.*
c *§.3.j.eod.* γάρον ἀλμυρόν *44.Eclog.12.c.vni.* ἀλμυρὸν Cotta *in voce penus* legiſſe videtur amurcã. Muriã antiqui dixêre liquamẽ & Syrorum lingua ſic dici refert Acron *apud Cuiac.9.obſer.9.* muria lacertas cõditi legimus *in §.3.§.eod.* & oliuas albas *apud Celſ.2.* eámque copia ſalis, & calore ſolis ſpiſſari. *v. Mercur.2.Variar.26.* Muriæ componendæ rationẽ *v.apud Columell.12.* Porrò apud Feſtum Muries eſt ſal in pila tunſum & in ollam fictilẽ conjectum, & in furno percoctum, quo dehinc in aquam miſſo veſtales virgines vtebantur in ſacrificio.
d lacertos. Lacertus Græcis σαῦρος dicitur. ideóque argumento huius loci, apud Martialem [illegible] Epig.58. [illegible] commodè legemus. Secta coronabunt muriatos, (non rutatos) oua lacertos.
e *v.§.1.ſ.eod.*
f *adde legem 9. ſ.de tritico.*
g *v.l.18.§.18.ſ.* [illegible]
h *l.4.§.2.j.eo.*
i *v.§.5.j.eo.*
k de cella dixi [illegible]
l quæ & penaria Martiano [illegible]
m *in fi.prin.ſ.* [illegible]
n *l.55.ſ.de leg.3.*
o Cerei in domeſticum vſum parati, pe-[illegible]

contineri legato.vtputa ea,in quibus [a] eſſe ſolemus:oleũ fortè, garum [b], muria [c], mel ceteráque his ſimilia.

2 ¶ Planè (inquit) ſi penus eſculenta legetur:Labeo libro nono poſteriorum ſcribit, nihil eorum cedere. quia non hæc eſſe,ſed per ea ſolemus.Trebatius in melle contrà ſcribit. meritò. quia mel eſſe ſolemus. Sed Proculus omnia hæc contineri rectè ſcribit:niſi contraria mens teſtatoris appareat. 3 ¶ Eſculenta vtrùm ea,quæ eſſe,an & ea, per quæ eſſe ſolemus, legauerit ? & ea quoque legato contineri credendum : niſi contraria mens patrisfamilias doceatur.mella certè ſemper eſculentæ penui cedere. Lacertas [d] quoque cum muria [e] ſua contineri, nec Labeo negauit. 4 ¶ Poculenta penu,ea, quæ vini loco paterfamilias habuit,continebuntur.ſuprascripta verò non continebuntur. 5 ¶ Penori acetum [f] quoque cedere nemo dubitat : niſi extinguendi ignis [g] cauſa fuit paratum.tunc enim eſui potuíque non fuit. & ita Ofilius libro ſextodecimo actionum ſcribit. 6 ¶ Sed quod diximus, *vſus ſui gratia paratum* : accipiendum erit, & amicorum [h] eius, & clientium,& vniuerſorum,quos circa ſe habet:non etiam eius familiæ, quam neque circa ſe, neque circa ſuos habet.puta ſi qui ſunt in villis deputati:quos Quintus Mucius ſic definiebat, vt eorum cibaria contineri putet, qui opus non facerent.ſed materiam præbuit Seruio notandi, vt textorum,& textricum cibaria adiiceret contineri. ſed Mucius eos voluit ſignificare, qui circa patremfamilias ſunt. 7 ¶ Simili modo & iumentorum [i] cibaria penui continentur:ſed eorum iumentorum, quæ vſibus ipſius, & amicorum deſeruiunt. ceterum ſi qua iumenta agris deſeruiebant, vel locabantur : legato non cedere cibaria eorum. 8 ¶ Siue autem frumentum,ſiue quid leguminis in cella [k] penuaria [l] habuit : penori legato continebitur. Sed & hordeum ſiue familiæ ſiue iumentorum [m] gratia: & Ofilius ſcribit libro ſextodecimo actionum. 9 ¶ Ligna,& carbones [n],ceteráque,per quæ penus conficeretur, an penori legato contineantur,quæritur.& Quintus Mucius & Ofilius negauerunt : non magis quàm molæ (inquiunt) continentur. Idem & thus & ceras contineri negauerunt.Sed Rutilius & ligna & carbones,quæ non vendendi cauſa parata ſunt contineri ait. Sextus autem Cæcilius etiam thus,& cereos [o] in domeſticum vſum paratos, contineri legato ſcribit. 10 ¶ Seruius apud Melam, & vnguentum, & chartas epiſtolares penoris eſſe, ſcribit, & eſt verius,hæc omnia,odores quoq; contineri.ſed & chartas [p] ad ratiunculam,vel ad logarium [q] paratas,contineri.

11 ¶ Vaſa [r] quoque penuaria quin contineantur,nulla dubitatio eſt.Ariſto autem ſcribit,dolia non contineri.& eſt verum ſecundùm illam diſtinctionem,quam ſuprà in vino fecimus. Nec frumenti,nec leguminum thecæ,arculæ fortè,vel ſportæ, vel ſi qua alia ſunt,quæ horrei penuarij, vel cellæ penuariæ inſtruendæ gratia habentur,non continebuntur. ſed ea ſola continentur,ſine quibus penus haberi non rectè poteſt.

De his , quæ in promptuario ſunt. 1. De eo qui fructus vendere ſolet. 3. De genere vocabuli penus. 4. De penu quæ Romæ eſt. 5. De penu vrbana. 6. De vino excepto.

4. *Paulus*||libro quarto ad Sabinum.||

NAm quod liquidæ materiæ ſit , quia per ſe eſſe non poteſt,rapit [t] ſecum in acceſſionis locum id,ſine quo eſſe non poteſt. vaſa autem , acceſſio legatæ penus , non legata ſunt. Denique penu conſumpta,vaſa nõ debentur. Sed etſi penum cum vaſis ſpecialiter ſit legatum : vaſa nõ debebuntur,vel conſumpta [t] penu,vel adempta.

1 ¶ Si cui, quæ in promptuario ſint, legata fuerint:non omnis penus legata eſt. 2 ¶ Item ſi quis ſolitus fructus ſuos vendere,penum legauerit : non omnia, quæ & promercij [u] cauſa habuit , legaſſe videtur : ſed ea ſola,quæ in penum ſibi ſeparabat.quod ſi promiſcuè vti ſolebat:tunc, quantũ ad annuum vſum ei ſufficeret, familiæque eius [y], ceterorúmque,qui circa eum ſunt,legato cedet. quod ferè (inquit Sabinus) euenit in perſonis mercatorum,aut quotiens cella eſt olei,& vini,quæ venire ſolebant,in hæreditate relicta. 3 ¶ Nomen autem *penus* mihi traditum eſt omnibus [z] generibus dictum. 4 ¶ Si ita legetur, *Penum,quæ Romæ ſit:* vtrùm, quæ eſt intra continentia, legata videtur:an verò ea ſola,quæ eſt intra murum ? & quidem vrbes ferè omnes murotenus [a] finiri, Romam continentibus [b],& vrbem Romam æquè continentibus.

5 ¶ Quòd ſi vrbana penus ſit legata:omnem, quæ vbique [c] eſt, legatam videri,Labeo ait:etiam ſi in villa ſit,vrbico vſui deſtinata. ſicuti [d] vrbica miniſteria dicimus, & quæ extra vrbem nobis miniſtrare conſueuerunt. Si autem extra vrbem, Romæ tamen ſit,ſed & ſi in hortis [e] ſit vrbi iunctis [f]: idem erit dicendum. 6 ¶ Si cui penus legata ſit præter vinum:omnis penus legata videtur, excepto vino. Sed ſi ita ſcriptum ſit,*Omnem* [g] *penum, præter vinum,quod* [h] *Romæ erit:* ſola penus,quæ Romæ eſt, legata videtur.Et ita & Pomponius libro ſexto ad Sabinum ſcribit.

t Quæ ſine alio eſſe non poſſunt,acceſſionis loco ea rapiunt ſine quib. non conſiſtunt.
t [illegible] *eo.*
u Promercij cauſa habentur , quæ venalia non ſunt tantum,ſed quæ palam venalia haberi ſolent,vt præpoſitio *pro* vim augeat.*l.quod ſi.ſ.de impenſis.*
x *l.60.§.2.ſ.de leg.3.*
y *l.2.§.* [illegible]
z Penus omnibus generibus dicitur,hic penus,hæc penus,hoc penus. *§.vlt.j.eod.l.2. ſ.de tritico.Nonius,Seruius,Terentius in Eunucho,& ibi Donatus.*
a *l.87.j.de verb.ſignif.*
b *l.84.ſ.de leg.3.l.87.j.de verb.ſignif.*
c [illegible]
d [Vrb]ica miniſteria , non ea tantum quæ in vrbe , ſed & quæ extra vrbem miniſtrare dominis ſolent.
e [In] hortis dixi & habitationibus veterum in hortis,dixi *ad l.66.§.1.ſ.de donat.inter virum.*
f Rectè ait,iniectis:nam extra vrbem horti *Cicero 12.ad Atticum.* Inde qui in hortis [illegible] non videntur.imò præſentes habentur.*l.5.ſ.de procuratoribus.*

g *al.*omne : ſequitur enim mox, *quod.* Verum hæc particula referri poteſt ad vinum quod antecedit:niſi pro *quod*,ſit,*quæ res* .vide Forcatulum *c.2.penus.*
h Relatiuum reſtringere ſuum antecedens ad quod diſtinctionis cauſa , non id ad quod excipiẽdi gratia,refertur:licet propinquius ſit, hinc colligunt interpretes.
i bibitur. k *l.3.ſ.eod.*

De eo quod bibitur. 1. De pipere,liguſtico,careo,laſere, & ceteris huiuſmodi.

5. *Idem*||libro 4.ad Sabinum.||

NOn omne , quod bibetur [i], in penu habetur.alioqui neceſſe eſt,vt omnia medicamenta,quę biberentur, contineantur.itaque ea demum penoris eſſe,quæ alendi [k] cauſa biberentur. quo in numero antidotum [l] non eſt. & ſanè verè Caſſius ſenſit. 1 ¶ Sed quod quidam negauerunt, piper, & liguſticum [m],& careum [n],& laſer,& cetera huiuſmodi,in penu non eſſe:improbatum eſt.

De inſtrumento piſtrini. De vaſis.

6. *Idem*||libro 10.ad Sabinum.||

INſtrumentum piſtrini,item vniuerſa vaſa cocitatoria [o], penu non continentur.

De omni penu.

7. *Scæuola*||libro 3.Reſponſorum.||

PEnum meam omnem ad matrem liberóſque meos qui cum matre ſunt,pertinere volo. quæro : ſi tutores pupilli eam ſolummodo penum deberi,quæ in cœnaculo eſſet, dicát, ſint autem & in horreis amphoræ [p]. an hæ quoque deberentur.reſpondit,quidquid penoris vſus cauſa vbicunque habuiſſet,deberi.

DE SVPELLECTILE [q] legata.

Titulus X.

Definitio ſupellectilis.Quæ res hac actione continentur.

1. *Pomponius*||libro 6.ad Sabinum.||

SVpellex [r] eſt domeſticum patrisfamiliæ inſtrumentum, quod neque argento,auróve facto,vel veſti adnumeretur.

2. *Florentinus*||lib.11.Inſtitutionum.||

ID eſt,res mouentes,non animales [ſ].

De vaſis. 2. De capſis & armarijs. 3. De vitreis,argenteis,aureis,inargentatis,inauratis,ingemmatis. 4. De murrhinis, & cryſtalinis. 5. De materia ſupellectilis.

3. *Paulus*||libro 4.ad Sabinum.||

SVpellectili legata hæc [t] continẽtur:mẽſę,trapezophora [u],delficæ [x],ſubſellia [y],ſcamna [z],lecti etiã inargẽtati [a],

l de Antidoto *v.l.36.§.2.ſ.de contr.empt.*
m liguſtricum Carræum.
n Careum *Turneb.8.aduerſ.9.* eſt ſemen exiguũ ſtomacho iucundum, cibo gratum , quod oxypotis miſcebatur. quidam carenum legũt. Carei meminit Dioſcorides c.66.Alciatus *in l.negotiatores.Cod.de excuſa.artific.* Carreum legit: & ea voce intelligit liguſtrum, quod à Carris celeberrimo Parthorum emporio aduehitur.
o coquinaria. *Hal.* cocinatoria *Cuiac.2.obſ.6.in fin.l.19.§.12.in fin.j.de auro.* Aliis , cociatoria.Aliis itẽ concinatoria : Eadẽ dicuntur feſto cocula.
p *v.l.13.in fi.ſ.eod.*
q περὶ οἰκοσκευῆς *44.Eclo.13.*.vnde ſupellex dicitur *v.l.7.j.eod.*
r quæ & ἐνδομενία *Cuiac.hîc.* Hoc notat Feſtus veteres dixiſſe etiam ſupellectilis non ſupellex.
ſ *l.12.§.2.ſ.de inſtructo: adde l.207.j.de ver.ſign.*
t *adde Paul.3.ſent.6.§.67.*
u ad verbum, quæ mẽſam ſuſtinent. ea vox reperitur apud Paulum *3.ſent.6.§.50.* τραπεζοφόροι αἱ τὰς τραπέζας ἔχοντες repoſitoria *33.Plin.11.*
x *διαςῖνες Eclog.ibidem.* Delphica *33.Plin.11.* Delficæ , abaci ſunt , è quibus vina miniſtrantur. *v. Cuiac.10.obſ.13.*
y ſubſellia.*Hal.* συμψέλλια *Eclog.ibid.*dixi ad Varronẽ quod ſubſellia.
z quę & hypodia,quæ ſub pede ſedentib.ponũtur. *Cui.apud Paul.3.ſent.6.§.65.*
a lectos auratos & inargentatos diſcimus ex hoc loco & *l.9.§.1.j.eod.l.etſi non ſunt.§.lectum.j.de auro.* Porrò lecti, de quibus hîc,cõuiuiorum : in quibus veteres ſolebant , depoſitis ſoleis, cœnare. *Terent.Heautom.* Adſido , accurrunt ſerui, ſoccos detrahunt, video alios feſtinare, lectos ſternere,cœnam apparare. Plautus *Truculento.* deme, deme ſoleas , cedo vinum.Martialis.Depoſui ſoleas adfertur protinus ingens inter lactucas , oxygarímq; liber. Horatius de Naſidieno inter cœnam ſurgente, & ſoleas poſcit. In his autem non ſedebant,ſed accumbebant,quod medium eſt inter ambulare & ſedere. *l.hæc verba.j.de verb.ſign.* Accumbebant reclinata ſupera parte corporis in cubitum ſiniſtrum,infera in longum porrecta,ac iacente capite leuiter erecto,dorſo à puluillis modicè ſuffulto.Primus decumbebat ad caput lecti cuius pedes porrigebantur ponè dorſum ſecundi : ſecundus verò occiput obuertebat ad vmbilicum primi,puluillo interiecto,pedes iacebant ad tergum tertij, & ſic deinceps tertius,ſic quartus. Is qui primus & ad caput lecti,ſummus. (qui locus altus ac Pontificalis Seruio & malè)qui ad pedes,imus:qui inter iſtos, medius:& hic locus honoratior & dignior, ſic Cicero Conſularis , *9.epiſtolar. ad Frat.* medius inter Atticum & Verrium cœnat.Ita Dido,mediam ſe locat *apud Virgil.* Sertorius Imperator medius interior in medio:ſuper eum Tuſculus in ſummo, Antoninus,& infra ſcriba Sertorij Verſius, & alter ſcriba in imo Mœcenas. medius inter Tarquilium & Ouium Perpenna. *Salluſt.3.hiſtor.* Igitur quoties tres in vno lecto, medius digniſſimus : proximus honor, ſummus. ſi quattuor,medius dicebatur , qui proximus erat à ſummo : ſi duo

ad l 3. [illegible] c.5. lit.a. legis

tantum,digniſſimus,ſummus fuit.plura vide apud Lipſium *3.Antiquar.lect.1.*
a ϛρώματα προσκεφάλαια *Ecl.ibid.*inſtructa & ceruicalia:de quib.*l.25.§.5.ɉ.de auro & argento.*
b Cuiacius,impelia aut impilia *10.obſ.13.*Sed Ioſepus Scaliger,*ad 1.Varron.de re ruſtica.*monet imperia hîc legi pro imparia. Imparia vaſa eſſe in ſuppellectile familiari,quæ paterfamilias ſibi ſeruat præter ea quæ ſunt vſus quotidiani.a Catone præcipi, trapetes impares eſſe oportere : impares, id eſt, præter illos quotidianos in ſingulis torcularibus. vt, ſi aliquid fractum ſit in quotidianis, imparia in illorum locum ſufficiantur : Paria vocari, quæ habentur quotidiano vſu:Imparia alibi vocari ſuperuacanea. Hæc ille.
c ſic etiam legitur *§.3.ɉ. eod. & apud Paul. 3. ſent.6 §.56.*aquiminaria *Hal.* vox aquiminaria extat *in l.19. §.12. & in l.21.§. vlt.ɉ.de aur.* χερνιβόξεστα vel χερνιβόξεστα *Eclog. ibid* Aquimanilia, legit Ioſephus Scaliger apud Feſtum *in dictione manalem lapidem :* Is apud Nonium c.15. in Trulleũ ita legit, vrceolum aquæmanalẽ(non aquæmanale) dicimus χερνιβεῖον: *v. etiam Cuiac. 10. obſ.13.* Aquimanile autem dicitur vel quòd ex eo aqua manet in pelues, vel quòd aquã poſcere ſolerẽt his verbis,*Aquã manibus.* vt apud Plautum *Truculento:& in Perſa:*Tibius pictor apud Nonium , Aquam pedibus manibúſque dato,poculum ſiniſtra manu teneto, dextra vas cum aqua. Caper Grammaticus,veteres manibus pedibúſq; aquam dixerũt. Gloſſæ , Aqua manus νίψαδ. Ariſtophanes Grammaticus, ὕτο δ᾽ ἔθος λέγειν, ὕδωρ κατὰ χειρὸς πρὸ τοῦ εἰσαχθῆναι τὴν τράπεζαν μετὰ δὲ τὸ δειπνῆσαι, ...
d *adde l.penul. ɉ. de verb. ſignif.*

culcitræ,toralia [a],imperia [b], vaſa aquaria,pelues, aquiminalia [c],candelabra [d],lucernæ,trulla [e].

1 ¶ Item vaſa ænea vulgaria,id eſt,quæ non propriè eſſent loco adtributa.

2 ¶ Præterea capſæ [f],armaria.ſed ſunt,qui rectè putant, capſas & armaria, ſi librorum aut veſtium aut armamentorum [g] gratiâ parata ſunt,non eſſe in ſuppellectili : quia ne hæ quidem ipſæ res,quibus adtributæ eſſent,ſuppellectilis inſtrumento cederent.

3 ¶ Vitrea eſcaria, & potoria in ſuppellectili ſunt , ſicut fictilia.nec ſolum vulgaria, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt. nam & pelues argenteas , & aquiminalia [h] argentea,& menſas,& lectos inargentatos,vel inauratos,atque gemmatos,in ſuppellectili eſſe,non dubitatur.vſque adeo.vt idem iuris ſit,& ſi tota argentea,vel aurea ſint.

4 ¶ De murrinis [i] & cryſtallinis dubitari poteſt, an debeant adnumerari ſuppellectili , propter eximium vſum & pretium.ſed & de his idem dicendum eſt.

5 ¶ Nec intereſt,cuius materiæ ſunt res,quę ſunt in ſuppellectili. ſed craterem argenteum non eſſe in ſuppellectili:nec vllum vas argenteum:ſecundum ſeculi [k] ſeueritatem nondum admittentis ſuppellectilem argenteam. hodie propter vſum imperitorum , ſi in argento relatum ſit candelabrum argenteum , argenti eſſe videtur : & error [l] ius facit [m].

De rhedis & ſedularijs.

4. *Idem* lib.ſingulari de inſtrumenti ſignificatione.

REdæ [n], & ſedularia [o] ſuppellectili adnumerari ſolent.

De tapetis,linteis,ſtragulis,toralibus,pellibus,loris.

5. *Idem*||libro 4.ad Sabinum.||

DE tapetis [p] quæri poteſt,ſubſellia [q] cathedraria [r] quibus inſterni ſolent : vtrum in veſte ſint,ſicut ſtragula:an in ſuppellectili,ſicut toralia [f],quæ propria ſtragulorum non ſunt.& hoc magis placuit, ea ſuppellectili contineri.

1 ¶ De tapetis autem , vel linteis , quibus inſternuntur vehicula , dubitari poteſt , an ſint in ſuppellectili. ſed dicendum eſt,potius inſtrumenti viatorij ea eſſe : ſicut pelles [t],quibus inuoluuntur veſtimenta. lora [u] quoque , quibus hæ pelles conſtringi ſolent.

Definitio ſuppellectilis. 1. De pugillaribus & codicibus.

6. *Alfenus*||lib.3.Digeſtorum à Paulo epitomatorum.||

SVppellectilis eas eſſe res puto , quæ ad vſum communem [x] patrisfamilias paratæ eſſent,quæ nomen ſui generis ſeparatim non haberent. quare quæ ad artificij genus aliquod pertinerent,neque ad communem vſum patrisfamilias accommodatæ eſſent,ſuppellectilis non eſſe.

1 ¶ Sed nec pugillares,& codices in ſuppellectili ſunt.

Etymologia. 1. & definitio ſuppellectilis,De materia, & ſpecie. 2. De verbis & mente legantis.

7. *Celſus*||lib.19.Digeſtorum.||

LAbeo ait, originem [y] fuiſſe ſuppellectilis, quòd olim his , qui in legationem proficiſcerentur locari ſolerent,quæ ſub [z] pellibus vſui forent.

1 ¶ Tubero hoc modo demonſtrare ſuppellectilem tentat , inſtrumentum quoddam patrisfamiliæ rerum ad quotidianum [a] vſum paratarum, quod in aliam ſpeciem non caderet.vt (verbi gratia) penum,argentum,veſtem, ornamenta,inſtrumenta agri,aut domus.Nec mirum eſt, moribus [b] ciuitatis,& vſu rerum,appellationem eius mutatam eſſe.nam fictili [c],aut lignea,aut vitrea,aut ærea,denique ſuppellectili vtebantur. nunc ex ebore [d], atque teſtudine [e], & argento , iam ex auro etiam atque gemmis ſuppellectili vtuntur,quare ſpeciem [f] potius rerum,quàm materiam intueri oportet.ſuppellectilis potius,an argenti,an veſtis ſint.

2 ¶ Seruius fatetur,ſententiam eius,qui legauerit,aſpici oportere, in quam rationem ea ſolitus [g] ſit referre:verum ſi ea,de quibus [h] non ambigeretur, quin in alieno genere eſſent(vtputà eſcarium [i] argentum,aut pænulas,& togas) ſuppellectili quis adſcribere ſolitus [k] ſit: non idcirco exiſtimari oportere,ſuppellectili legata ea quoque contineri.non [l] enim ex opinionibus ſingulorum , ſed ex communi vſu nomina exaudiri debere.Id Tubero parum ſibi liquere ait.nam quorſum nomina,(inquit) niſi vt demonſtrarent voluntatem dicentis?equidẽ non arbitror quemquam dicere,quod non ſentiret,vt maximè nomine vſus ſit , quo id appellari ſolet. nam vocis miniſterio vtimur. ceterum*nemo exiſtimandus eſt dixiſſe, quod non mente agitauerit.Sed etſi magnopere me Tuberonis & ratio, & auctoritas mouet:non tamen à Seruio diſſentio , non videri quemquam dixiſſe , cuius [m] non ſuo nomine vſus ſit.nam*etſi prior atque potentior eſt,quàm vox, mens [n] dicentis:tamen nemo ſine voce [o] dixiſſe exiſtimatur. niſi fortè & eos, qui loqui non poſſunt, conato [p] ipſo & ſono quodam καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ.i.*in articulata voce* , dicere exiſtimamus.

De argento.

8. *Modeſtinus*||lib.9.Reſponſorum.||

CVm quidam vxori ſuæ legauerat domum cum iure ſuo omni,& inſtrumento,& ſuppellectili : quærebatur,an videretur & argentum eſcale , & potorium legato contineri.reſpondit,ſi quid in ſuppellectili argentum eſt, deberi. eſcale [q] autem, vel potorium argentum non deberi:niſi hoc quoque teſtatorẽ ſenſiſſe, legatarius doceat.

De enumeratione ſpecier. 1. De menſis,lectis,candelabris. 3. De pignore.

9. *Papinianus*||lib.7.Reſponſorum.||

LEgata ſuppellectili , cum ſpecies ex abundanti [r] per imperitiam enumerentur,generali legato non derogatur.ſi tamen ſpecies certi numeri demonſtratæ fuerint, modus generi datus in his ſpeciebus intelligitur. Idem ſeruabitur inſtructo prædio legato , ſi quædam ſpecies numerum certum acceperint.

1 ¶ Suppellectilis menſas eſſe cuiuſcumque materiæ (ſcilicet vel argenteas, vel argento incluſas [ſ])placet.nam & argenteos [t] lectos, item argentea candelabra ſuppellectili cedere , poſterior ætas [u] recepit. cùm & Vlyſſem ex auro & argento lectum viuentis arboris truncis ædificatum ornaſſe: quem Penelopa recognoſcendi viri ſignum accepit,vt voluit Homerus [x].

2 ¶ Suppellectili ſua omni legata , acceptum argentum pignori [y], non continebitur : quia ſuppellectilem ſuam [z] legauit: vtique ſi non in vſu [a] creditoris id argentum voluntate debitoris fuit , ſed propoſitum [b] propter contractus fidem, ac reſtituendæ rei vinculum.

De veſte.

10. *Iauolenus*||libro tertio ex Poſterioribus Labeonis.||

x 1.de ... *l... ɉ.eod. v. quæ not. ad l.6.ɉ. de pignorib.* ... χρῆσιν.
y aliam adſert Turneb. *18. aduer.23.*Suppellectilẽ à lectis dici , vt ſupellex prius habita ſit, quæ ſuper lectũ poni ſoleret, dein familiare quiduis.
z ſub pellibus viuebant milites. *Liuius 5.*militem Romanũ in opere ac labore , niuibus pruiníſq; obrutum ſub pellibus durare. Idẽ 37. ſub pellibus habendos milites eſſe. Cicero *in Lucullo* non multũ ocij ſub ipſis pellibus relinquatur. *Feſtus in contubernali.* Tabernacula dicta ex tabulis,licet ex tentoriis & pellibus fiant.
a ...
b *adde l. ... eod.*
c hinc illud Properti ... Iuuenalis. His rebus ... Iupiter ... Item ille. ... eſt fictilibus ... naſſe Agathoclea regem. *Seneca 4.epiſt.31* loquens de diis, cogita illos ... propitij ... fictiles ...
d hinc ... ebore *l. ... ɉ.de inſtructo.*
e hinc teſtu... neorum ... & teſtu... *eti l.100.ɉ.de legat.3.* ... Caruilius ... teſtudines ... re in lamina ... ctóq; & ... toria ... inſtituit *33.*
f *v.l. ... de iudiciis.*
g *l. ... ɉ.eod.*
h *l.2... in ... legat.2.*
i ... *dem.*
k *l.19.ɉ.eod.*

e *v.l.3.ɉ.de inſtructo.* f *Paul.3.ſent.6.§.67.* g armorum. h *l.7. in pr.ɉ.eod.*
i *l.19.§.19.ɉ.de auro.*μύρρινα *Ecl.ibid.c.1.& c.10.*quæ malè *apud Paul.*byſſina vocantur *v.Cuiac.3.Paul. §.67.*Murrea dicuntur *in l.11.in fi.ɉ.eod.* Murra pro vaſe myrrhino accipitur apud Martialem *12.Epigr.113.* Si calidum potas , ardenti murra falerno Conuenit,& melior ſit ſapor ille mero.de murrha aliàs dixi.
k *vide Plinium 33.c.11.*
l καὶ ἡ πλάνη ... νόμον ποιεῖ *44.Eclog.13.c.1.in fin.*i.imperitia teſtatoris .*Plin.4. Epiſt.* ... heredibus ,defunctorum voluntatem intellexiſſe,pro iure eſt. *vide Cuiac.10.obſ.13.*
m Quomodo facit? Error hic, facti eſt, quo non lęditur ius publicum : Error hic, voluntas eſt errantis teſtatoris:aliàs error iuris nocet.*l.23.§.2.in fi.ɉ.de fideicom.liber.* ſed & id additur,Errorem, ius facere contingenter, non neceſſariò. Poſſis & errorem hîc accipere imperitia teſtatoris qui candelabrum in argento numerat, non in ſuppellectili. n Inſtrumenti ſignificatione rhedæ,&c.*Hal.*
o ſeliquaſtra *Hal.vt apud Feſtum.*Sedularia ſunt quæ in rheda ſedenti ſubiiciebantur *Auguſt.1.emendat.4.* Seliquaſtra ſedilia antiqui vocabant D.in L.conuerſo à ſedendo *Feſtus.*Sedularia legiſſe videtur Turnebus *8.aduerſ.9.* quæ in ſedibus:ſicut cathedraria quæ in cathedris , *de quib. l.5.ɉ.eod.*& idem Turneb.*18.aduer.23.*vt roſaria, roſæ,ſedularia tanquam ſedillaria. p *al.*trapetis,*& malè.* q ſubſellia,& cathedraria.*Hal.* r *v.l.4.ɉ.eod.* ſ *l.3.ɉ.eod.* Toral , thori inuolucrum.i.congeſtæ plumæ, vel herbæ , vel arundinis operimentum , quod & elegantiore rurſus ſtragulo obducebatur,conuiuij cauſa,aut feriarũ *Turneb.1.aduerſ.24.* t *l.24.l.25.ɉ.de auro.*
u Petronius Arbiter,Ego vos(inquit)in duas iam pelles coniiciã, vinctóſque loris inter veſtimenta,pro ſarcinis habebo.*Cuiac.10.obſ.13.*

l Verba ſeu nomina non ex opinione hominis exaudiri oportet , ſed ex communi vſu. * m qui non ſuo. *Hal.* * n *l.12.in fi. l.127. in fin.ɉ.de leg.1. l.34.in fi. ɉ.de legat.2. l.69.in fi.ɉ.de legat.3.l.19.l.101.§.2.ɉ.de condit.& demonſt.l.23. Cod.de legatis. l.16.Cod.de fideicommiſſ.* o *l.20.ɉ.de arbit.l.3.ɉ.de reb.dub.* p conatu ipſo.*Hal.*
q eſcarium.*l.7.§.vlt.in pr.ɉ.eod.* r *adde l.12.§.6.ɉ.de inſtructo.* ſ *v.quæ notaui ad l.3.in fin.l.7.§.1.ɉ.eod.l.vlt.in fi.ɉ.eod.* t vide quæ ſcripſi ad *l.3.ɉ.eod.* u *leg.41.in fi.ɉ.de contrah.empt.* x *3.Odyſſ.* y Pignus non continetur ſuppellectilis legato,niſi in vſu creditoris fuit voluntate debitoris.*vt hîc* aut niſi in proprium patrimonium creditoris verſus fuerit,ceſſante nimirum debitore.*l.101.ɉ.de legat.3.* Quid ſi pignus in eam quantitatem ſit nexum,vt ſpes non ſit id vnquam lui poſſe à debitore:id pignus non tantum obligatum , ſed alienatum planè intelligitur. *Bart.hîc & in l.in genere.ɉ.de pignoribus.* vt eo caſu tradant,id genus rei in cẽſum publicũ à creditore deferendum eſſe,ſtante ſtatuto,vt quiſque res ſuas in cenſum deferat. *Angel.in l.cum notiſſimi.Cod.de præſcript.30.ann.Alex.in l.1.§.per ſeruum.ɉ.de adquir.poſſiſſ.*Deinde id pignus in creditoris poſſeſſione eſſe , non debitoris : Huius generis pignore, legatum adimere legatario teſtatore,Huius pignoris fructus fieri creditoris.*Neguſant.de pignorib.2.membro 4.numero 27.& ſequentib.* z *l.239.in fin.ɉ.de verb.ſi...* a Pignore vti debitoris voluntatem creditor poteſt. b *Qu... 34.ɉ.de auro.*

Qui- gas ſuppoſitum.

Qui vestem omnem, & res plurium generum supellectilis [a] expenso ferre solitus [b] erat, is vxori supellectilem legauerat. rectè negabant, vestem legato cessuram, Labeo, Ofilius, Cascellius: quia non [c] posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

De vasis.

11. *Idem*||libro decimo ex Posterioribus Labeonis.||

VAsa ænea [d] salientis aquæ posita: item si quid aliud magis deliciarum, quàm vsus causa paratum esset: non esse supellectilis, Labeo, Trebatius putant. Murrea [e] autem vasa, & vitrea, quę ad vsum edendi, & bibendi causa parata essent, in supellectili dicuntur [f] esse.

De vrbanis, rusticis, seu peregrinis.

12. *Labeo*||libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum.||

QVemadmodum vrbanus seruus & rusticus distinguitur non [g] loco, sed genere vsus: ita vrbana penus & supellex ad vsum vrbanum, non ad locum vrbanum aut peregrinum, dirigenda est. multúmque interest, penus & supellex ea, quæ in vrbe sit, an vrbana [h] legetur, vel promittatur.

De habitatione.

13. *Modestinus*||lib. 9. Responsorum respondit.||

NVmquam [i] ex eo, quòd supellectilem legauit maritus testamento, habitationem, in qua supellex fuit, legasse videtur. quare contra defuncti voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare, procul dubio est.

De fundo vel domo legata.

14. *Callistratus*||lib. 3. de cognitionibus.||

FVndo legato, instrumentum eius non [k] aliter legato cedit [l], nisi specialiter id expressum sit. nam & domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex aliter legato cedit, quàm si id ipsum nominatim expressum à testatore fuerit.

a forte supellectili, hoc sensu supellectilis legato, vestis nô continetur: etiamsi testator qui supellectilem legauit, vestem omnem & res plurium generum supellectili expenso ferre solitus fuit.
b *l. 7. §. 2. ff. eod.*
c Cur ita? vel ideo quòd stultum est existimare, supellectilis appellatione vestê contineri: & rerum vocabula, quæ sunt δύσφραστα καὶ ὄφ... καὶ διακριτὰ τῆς ἰδίας arbitrio nostro mutari posse. v. *Cuiac. ad 3. Paul. sent. 6. §. 67. v. l. 6. ff. de pignorib.*
d ahenea. *Hal.* τὰ τὸ ὕδωρ ἀναβλύζοντα χαλκώματα. 44. *Eclog. 13. c. 10. l. 79. in fi. ff. de verb. signif.*
e *v. l. 3. §. 4. ff. eo.*
f *v. l. 9. §. 1. ff. eo.*
g *l. 60. §. 1. ff. de leg. 3. l. 166. ff. de verb. signif.*
h ¶ *l. 4. §. 5. sup. de pen.*
i Supellectilis appellatione, non continetur habitatio in qua sit supellex.
k Imò, numquã cedit *Paul. 3. sent. 6. §. 34.*
l *l. 2. in fin. ff. de instructo.*

LIBER TRIGESIMVS QVARTVS.

DE [a] ALIMENTIS [b] VEL CIBARIIS LEGATIS.

De aqua.

1. *Vlpianus*||libro quinto de omnibus tribunalibus.||

SI alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam [c] legato inesse, si in ea regione fuerint legata, vbi venumdari [d] aqua solet.

De libertis. De fisco.

2. *Marcianus*||lib. 8. Institutionum.||

SI quis libertis [e] alimenta reliquerit: etsi legati fuerint serui, & rogati legatarij manumittere: ad fideicommissum admittuntur: vt & Diui quoque Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

1 ¶ Et licèt ad fiscum [f] bona fuerint deuoluta, ex quibus alimenta debeantur: præstanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

De diuisione alimentorum. De electione vnius qui ea præstet.

3. *Vlpianus*||libro secundo de Officio Consulis.||

SOlent iudices, ex causa alimentorum, libertos diuidere [g], quotiens plures sunt heredes: ne [h] à singulis heredibus minutatim [i] alimenta petentes distribuantur. quam diuisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos diuisisset. Solent & vnum eligere, per quem alimenta præstentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio [k] suo. Vt rescripta subiecta ostendunt. Exemplum libelli dati mihi à libertis Silij misi vobis, sciens, ad exemplum istam rem pertinere: quia multi testamentis suis præstari libertis iubent necessaria, quæ, quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cùm plures heredes cœperunt per successiones existere. qua de causa puto vos rectè facturos, si, conuocatis Fauillæ heredibus, procuratoribúsve [l] eorum, constitueritis, cui à ceteris dari debeat pecunia, ex cuius vsuris alimenta præstentur. debebit autem is, qui accipiet, cauere [m] eis, qui dabunt, redditurum se, vt quisque ex libertis decesserit, alióve quo modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio. Diuus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: Consules, vocatis his, à quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab vno, vel facta pro rata distributione, quis & à quibus percipiatis, decernent. Fiscus enim, si eo nomine quid ab eo vobis deberetur, exemplum [n] sequetur. Iam nunc sciatis, partes eorum, qui soluendo esse desierint, non pertinere [o] ad onus reliquorum heredum.

De prædio relicto in alimenta. 1. De alimentis purè legatis.

4. *Modestinus*||libro decimo Responsorum.||

ΤΟῖς τε ἀπελευθέροις, ταῖς τε ἀπελευθέραις μου οὓς ζῶσα, ἔν τε τῇ διαθήκῃ, ἔν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα, ἢ ἐλευθερώσω δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐν Χίῳ μου χωρία· ἐπὶ τῷ, καὶ ὅσα ζώσης μου ἐλάμβανον, ἐπιχεῖσθαι αὐτοῖς κιβαρίων καὶ βεστιαρίων ὀνόματι. i. *Libertis libertabúsque meis, quos viuens in testamento & codicillis manumisi, vel manumittam, dari volo mea prædia, quæ in Chio insula habeo, ad hoc, vt, quæcumque viuente me acceperint, constituantur eis cibarij & vestiarij nomine.* quæro, quam habeant significationem: vtrùm [p] vt ex prædiis alimẽta ipsi capiant, an verò vt, præter prædia, & cibaria, & vestiaria ab herede percipiant: & vtrùm proprietas, an vsusfructus relictus est: &, si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inueniatur in reditibus, quàm est in quantitate cibariorum, & vestiariorum, an ad heredem patronæ pertinet: &, si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet: & an, die cedente fideicommissi, morientium libertorum portiones ad heredes eorum, an testatoris decurrant. Modestinus respondit: Videntur mihi ipsa prædia esse libertis relicta; vt pleno [q] dominio hæc habeant, & non per solum vsumfructum. & ideo & si quid superfluum in reditibus, quàm in cibariis erit: hoc ad libertos pertineat. Sed etsi decesserit fideicommissarius ante [r] diem fideicommissi cedentem, pars eius ad [s] ceteros fideicommissarios pertinet. post diem autem cedentem si qui mortui sint, ad suos heredes hæc transmittent.

1 ¶ Lucius Titius testamento suo libertis libertabúsque cibaria & vestiaria à liberis || suis || eisdémque heredibus præstari iussit, nulla conditione addita. quæro, an, si [t] sine patroni liberis, iidem liberti agant, cibaria & vestiaria accipere possint. Modestinus respondit, nihil proponi, propter quod petitio eorum, quæ testamento purè legata sunt, non competat.

De omnibus libertis.

5. *Idem*||libro vndecimo Responsorum.||

VErba testamenti: *Omnibus libertis nostris* [u] *cibaria præstabitis pro arbitrio vestro, non ignorantes* ¶ *quot ex his caros habuerim.* item alio loco: *Prothumum, Polychronium, Hypatium commendo, vt & vobiscum sint, & cibaria præstetis, peto.* quæro, an omnibus cibaria debent dari, an his, quos commendauit, & cum heredibus esse iussit. Modestinus respondit, omnibus [x] libertis cibaria relicta proponi. quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse.

a Alimentorũ fauor in multis elucet. Primum enim ex minus soli voluntate debentur. *l. 1. Cod. de fideicom.* possunt relinqui incapacibus *l. si cui. l. seruos. ff. eodem.* generali clausula legata minuente, non minuuntur. *l. liberis. §. postumis. ff. eod.* intelliguntur repetita à substituto. *l. 4. §. Lucius. ff. eod.* priuilegium habẽt exigendi: habet enim executor actionem *l. alio. ff. eod.* dilationes pauciores admittunt. *l. 2. ff. de iudic.* sed nec appellationẽ *l. vlt. ff. de appell. recipiend.* nec compensationẽ interdum. *l. 3. Cod. de compensat.* pubertatis tempus in longius tempus protrahunt vt eò lõgius debeantur. *l. 14. ff. eo.* pacto remitti nõ possunt sine [illegible] iudicis. *l. 8. ff. de transact.* peti die etiã feriato possunt. *l. 2. ff. de feriis.*
b ἀεὶ τρεφείων 44. Eclog. 14. de alimentorũ fauore Rebuffus in tractatu sententiarũ prouisionalium com. 1. art. 1. glos. 2. in verbo [illegible] en matiere [illegible] mens.
c Aqua alimẽtorũ legato continetur. de aquę legato adde *l. 14. §. 3. ff. eod.*
d *l. 14. §. vlt. ff. eo.*
e *l. 16. ff. eod.*
f *l. 9. ff. de Syllaniano.*
g vt ita cõsulat alimentario *l. 8. §. 9. ff. de transac.*
h Alimentorũ fauore vnus cõuenitur: ne si plures cõuenire sit necesse, difficilior sit exactio.
i *v. l. 3. ff. familiæ. adde quæ scripsi ad l. 2. Cod. de hæredit. act.* k *adde l. 27. ff. de legat.* *adde l. 20. §. 4. Cod. de episcopis.* l Citatio & iudicium à procuratore incipere potest. *l. 21. §. 2 supra ex quib. cau. maior. l. pen. §. 1. ff. ad leg. Falcid. l. 25. §. 1. Cod. de episcop. l. 3. Cod. de procuratorib.*
m *v. l. 56. in fin. ff. de vsufr.*
n *v. l. 6. ff. de iure fisci.*
o *l. 24. in fin. C. familiæ.*
p ¶ si fundus relinquitur pluribus vt alimenta percipiant, videtur plena proprietas esse relicta: quæ transmittitur etiam ad hæredes & coniunctos.
q licèt adscripta, & alimentorum mentio quæ morte finiri solent, tamen & in hæredẽ legatarij hic fundus transmittetur, & alienari poterit cõsulto Prætore. Illa. n. verba, ad alimẽta, causam legendi, nõ vsumfructum, exprimunt *l. pen. ff. eod. v. Cuia. ad l. 8. §. 12. ff. de transact.*
r secus si post, vide. *l. 21. Cod. de fideic.*
s *l. 7. ff. de reb. dubijs.*
t sine patroni liberis viuere, hîc nihil aliud est quàm extra domum liberorũ patroni: hac sententia: legatis alimentis & vestiario libertis, tacitam conditionem non imponi libertis legatariis, vt cũ testatoris liberis viuant, quibus forte commodius sit domi suæ alimenta & vestiaria accipere: ne quis hic cum Accursio somniet, extraneos quosdam vnà cum liberis institutos, vel aliquos substitutos fuisse liberis absentibus. Est igitur huius loci hic sensus, Alimentis relictis, legatarios non cogi morari cum hæredibus testatoris.
u meis. *Hal.*
x *l. vlt. ff. de reb. dubijs.*

a ac non qui de eorum alterutro tranſigit, de altero tranſegiſſe cenſetur. *l.8.§.12.ſ.de tranſ.* b *l.vlt.j.eod.l.43.j.de verb.ſignif.* Imò non debebitur : quippe alimentorum appellatione veſtitus & habitatio non continetur : nam qui alimentis renunciant, neutri renunciant. *l.8.§.12.ſ.de tranſact.* vbi de denunciatione alimentorum agitur, alimentorum voce duo illa non continentur. nam ſtrictè renunciationes interpretamur, vbi de legatis alimẽtis agimus, continentur, ac pleniorem interpretationem facimus.

Quæ continentur appellatione alimentorum.

6. *Iauolenus*||lib.2.ex Caſſio.||

LEgatis alimentis, cibaria, & veſtitus, & habitatio [a] debebitur [b]: quia ſine [c] his ali corpus non poteſt. cetera [d] quæ ad diſciplinam pertinent, legato non [e] continentur.

7. *Paulus*||lib.14.Reſponſorum.||

NIſi aliud teſtatorem ſenſiſſe probetur.

De legato præceptionis. De eo cui legatorum diuiſio mandatur.

8. *Papinianus*||libro 7.Reſponſorum.||

PEcuniæ ſortem alimentis libertorum deſtinatam, vnum ex heredibus ſecundum voluntatem defuncti præcipientem, cauere non [f] eſſe cogendum, ex perſona deficientium partes coheredibus reſtitui, placuit. ob eam igitur ſpeciem poſt mortem omnium libertorum indebiti non competit actio: nec vtilis dabitur. Diuerſa [g] cauſa eſt [h] eius [i] cui legatorum diuiſio mandatur. nam ea res præſentem [k] ac momentariam curam iniungit. alimentorum verò præbendorum neceſſitas oneribus [l] menſtruis atque annuis, verecundiam [m] quoque pulſantibus, adſtringitur.

De nudo miniſtro. 1. De cibarijs & veſtiario, quæ teſtatrix præſtabat.

9. *Idem*||lib.8.Reſponſorum.||

ALio herede inſtituto, ita ſcripſi: *à te peto Gai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des* [n], *ſingulis denos aureos. eandémque ſummam penes te eſſe volo cuius ex incremento eos alere te volo, reliquum reſtitues Numerio conliberto noſtro.* reſpondi, quamuis diſtrahere [o] bona Gaius Seius, alio ſcripto herede, non poſſit, tamen eum, alumnis relictam pecuniam vt ſeruet ac reſtituat intra Falcidiam, rectè petiturum [p] quod de ſuperfluo probari non poteſt.

1 ¶ Eum quoque libertum [q] inter eos, quibus cibaria, item veſtiarium patrona, quæ viua præſtabat, reliquit, rectè fideicommiſſum petiturum exiſtimaui, qui annuos viginti aureos, & menſtruum frumentum, atque vinum acceptauit [r].

De herede heredis. 1. De dilatione & mora. 2. De arbitrio boni viri.

10. *Idem*||lib.9.Reſponſorum.||

CVm vnus ex heredibus certam pecuniam præcipere iuſſus eſſet, de cuius ſorte libertis alimenta præſtaret: heredem quoque heredis ad præceptionem admitti placuit. ſi tamen plures [ſ] heredes heres haberet: intentionem quidem defuncti prima facie refragari : ſed aliud probari non oportere. quid enim, ſi ceteros heredes ſuos euitauit, & quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis conſulens, domum ſequi maluit ? & ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta præſtabuntur.

1 ¶ Verbis fideicommiſſi purè manumiſſo [t], præteriti quoque temporis alimenta reddenda ſunt : quamuis tardius libertatem recuperauerit, nec heres moram libertati fecerit. tunc enim explorari moram oportet, cum de vſuris fideicommiſſi quæritur, non de ipſis fideicommiſſis.

2 ¶ Alimentis viri boni arbitratu filiæ relictis: ab herede filio pro modo legatæ dotis, quam ſolam pater exheredatæ filiæ nubenti dari voluit, atque pro incrementis [u] ætatis, eam exhibendam eſſe reſpondi, non pro viribus hereditatis.

De reſtitutione damnati.

11. *Paulus*||lib.10.Quæſtionum.||

IS, cui annua alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia principis reſtitutus eſt. reſpondi, eum & præcedentium [x] annorum rectè cepiſſe alimenta, & ſequentium [y] deberi ei.

De prædijs pro alimentis obligatis.

12. *Idem*||lib.14.Reſponſorum.||

LVcius Titius libertis ſuis cibaria & veſtiaria annua certorum nummorum reliquit, & poſteriore parte teſtamenti ita cauit : *obligatos* [z] *eis ob cauſam fideicommiſſi fundos meos illum & illum, vt ex reditu eorum alimenta ſupraſcripta percipiant.* quæſitum eſt : an ſi quanto [a] minores reditus peruenerint, quam eſt quantitas cibariorum & veſtiariorum, heredes ad ſupplendam eam onerari non debeant : vel, ſi alio anno exceſſerint, an ſupplendum ſit, quod ſuperiore anno minus perceperint. Paulus reſpondit : cibaria & veſtiaria libertis defuncti integra [b] deberi: neque ex eo, quod poſtea prædia his pignoris iure teſtator obligare voluit, vt ex reditu eorum alimenta perciperent, minuiſſe eum, vel auxiſſe ea, quæ reliquerat, videri.

De tranſlatione legati. 1. Si legetur alicui, quoad cum illo moretur.

13. *Scæuola*||lib.4.Reſponſorum.||

GAio Seio trecentos aureos legauit, *vt ex vſuris eius ſummæ libertis cibaria & veſtiaria præſtaret, quæ ſtatuerat. codicillis autem eandem ſummam vetuit dari Gaio Seio, ſed* [c] *dari Publio Mæuio voluit.* quæro, an libertis fideicommiſſum debeat Mæuius. reſpondi, Mæuium, niſi [d] aliud, de quo non deliberaretur, doceat ſibi à teſtatore iniunctum, videri ſecundum voluntatem teſtatoris recepiſſe [e] ea onera, quæ adſcripta erant ei ſummæ, quæ in eum codicillis transferebatur.

1 ¶ Imperator Antoninus Pius libertis Sextiæ Baſiliæ. Quamuis verba teſtamenti ita ſe habeant, *vt, quoad cum Claudio Iuſto morati eſſetis, alimenta & veſtiarium legata ſint:* tamen hanc fuiſſe defunctæ cogitationem interpretor, vt & [f] poſt [g] mortem Iuſti eadem vobis præſtari voluerit. reſpondit, eiuſmodi ſcripturam ita accipi, vt neceſſitas alimentis præſtandis perpetuò [h] maneat [i].

2 ¶ Item conſultus de tali ſcriptura, *& tecum ſint ſemper, volo* : quæro : cùm manumiſſi ab herede, cum eo morati diu ſint, ſed ob [k] grauiorem ſeruitutem ab eo diſceſſerint : an alimenta his debeantur, quæ negat ſe præſtare, niſi [l] vice ſeruitutis is vteretur [m]. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, deberi.

De relictis puero vel puellæ. 1. De pubertate, 2. De alimentis quæ viuus præſtabat. 3. De aqua.

14. *Vlpianus*||libro 2.Fideicommiſſorum.||

MEla ait. ſi puero [n] vel puellæ alimenta relinquantur, vſque ad pubertatem deberi. ſed hoc verum non eſt. tam diu enim debebitur, donec teſtator voluit: aut: ſi non paret, quid ſentiat : per totum [o] tempus vitæ debebuntur.

1 ¶ Certe

---

c Hinc collige, Vno cõceſſo & omnia videri conceſſa ; ſine quibus id explicari non poteſt. Ideóque alimẽtis legatis, veſtis & habitatio *vt hîc* conceſſa iuriſdictione, media ad eam tendentia. *l.2.ſ.de iuriſd.* rei vindicatione, actio ad exhibẽdum *l.56.62.ſ.de procuratorib.* tabularũ inſpectione, lectio *l.2.§.5.teſt.quemadm.aper.* atex cõceſſione, ſuperficies *l.44.§.1.verſ.placet.j.de oblig.* vſufructu conceſſo, acceſſus *l.10.in fi.ſ.de ſer.vrban.* hauſtu aquæ, aditus & iter concedi intelligitur *v.l.20.§.1.ſ.de ſeruitut.vrba.l.3.§.3.ſ.de ſeruit.ruſt.* ſeruus datus tutor intelligitur liber. Nam quoties caſus omiſſus [illegible] & virtute expreſſi cõprehendi poteſt, toties ad illũ fieri debet extenſio: vt caſus omiſſus expreſſo contineri videatur vi ipſius vocabuli, aut actus antecedentis, aut connexi aut cõſequentis eius, aut ex neceſſaria cauſa ex eo emergente. *Alciat.in l.2.ſ.de iuriſdic. v. in hanc legem Rolland. à Valle conſ.22.*

d Imò continentur ea quæ ad diſciplinam pertinent legato alimẽtorum. *l.qui filiũ.ſ.vbi pupillis* diſciplinæ debentur, ſi iure ſanguinis vel officio iudicis debentur alimenta: nõ debentur, ſi nudo teſtamento ſint relicta.

e An pharmaca debentur ſi alimenta ſimpliciter alicui relicta. *l.verbo victus.j.de verb.ſign.l.ſi cum dotem.§ ſin autem.ſ.ſol.matrim.* Quod ſi non ſimpliciter ſed operanti relictæ, minimi, non magni pretij pharmaca debentur. *l.diuortio.§.impendia ſ.ſoluto.l.2.l.omnino.ſ.de impenſis.* An lectus debetur. *l.in ſtratu.* quos nos. *§.verbum viuere.j.de verb.ſignif.*

f Cur non eſt cogendus? *v.l.17.l.60.ſ.de legat.3.5.Harmenopul.10.§.26.*

g Heres cui quid prælegatum eſt cum onere alimentorum, cauere non tenetur vel reddere coheredibus deficientium portionem: ſecus ſi nudus ſit miniſter.

h Imò non eſt diuerſa: quia cauere non cogitur, *l.diuus j.ſi cui plus quàm per legem Falcid.adde l.ſi à pluribus.ſ.de legat.1.*

i *l.17.ſ.de legat.2.*

k *l.88.§.1.ſ.de legat.2.*

l Alimenta collegiis legata animalium. *l.ſi quis ad declinandam.* priuatis, menſtruatim præſtantur. *vt hîc.l.vlt.ſ.de liber.agnoſcendis.* niſi talia ſint alimenta (pone exemplum in veſtimentis & lectis) quæ menſtruam ſolutionẽ non recipiant: ea enim annuatim ſoluendã.

m Verecundia & pudore perinde interdum adſtringimur vt obligationẽ ciuili. vnde oſtendit Bartolu , cum excuſat, qui verecundia factum omiſerit.

n hoc verbo motus, Bartolus tractat hîc de executoribus teſtamentariis, quem vide. *adde l.28.C.de epiſcop.& clericis.*

o Executor teſtamenti, bona defuncti diſtrahere non poteſt, ſed actionem habet pro relictis alimentorum vſque ad Falcidiam.

p Executor, miniſter ſeu diſpenſator teſtamentarius legatorum petitionem habet *vt hîc.& l.107.ſ.de legat.1.l.nullo.Cod.de Epiſcopis.* de quo plura ſcripſi ad d. [illegible]

q *adde l.37.in fin.ſ.de legat.3.*

r de hac dictione *vide l.11.in fin.ſ.de annuis legatis.*

ſ *l.16.j.eod.*

t *l.11.j.eod.l.11.§.1.j.eod.*

u ¶ *adde l.3.§.2.ſ.vbi pupillus.*

x *l.10.§.1.ſ.eod.*

y *l.3.j.de his quæ pro non.*

z ita legari poteſt *l.8.§.15.in fi.ſ.de tranſact.l.26.ſ.de pignorat.l.9.ſ.de annuis 4.j.de ſeparationib.l.1.2.C.commu.de legatis.* ſed & pignus teſtamento rectè contrahi, hinc colligitur *vt l.8.§.15.verſ.idem.ſ.de tranſact.l.26.ſ.pro ſocio.l.1.C.commu.de legat.*

a *l.17.in fi.ſ.de annuis.*

b *vide Guidonem Papam deciſ.5.* Imò, nõ integra *l.5.ſ.tritico.*

c Legatum intelligitur tranſlatum in alium cum onere ſuo. *adde l.legatum ſ.de adim.leg.*

d *l.74.ſ.de legat.1.l.32.in fin.ſ.de leg.2.*

e Imò non recepit [illegible] legatum [illegible]

f Imò non debetur [illegible] *annuis legat.* Ibi legatum adiectũ fauore eius cum quo debet morari, hic ſecus.

g *l.20.in fi.j.eod.*

h Alimẽta ſimpliciter relicta ab aliquo, etiã mortuo eo, à quo ſunt relicta, debentur legatario. perpetuo enim relicta intelligũtur. perpetuò, hoc eſt ad vitã ipſius legatarij.

i Imò non manet. Nam conditio iniuſta caſu deficiente, deficit legatum *l.legatum. Cod.de condit.inſert.l.in teſtamento.j.de cond.& demonſt.* Ne dixeris particulam hanc *quoad* non facere cõditionem. *l.1.Cod.de legat.* ſed hoc ſpeciale eſſe fauore alimentorum.

k morari qui cum aliquo iuſſus eſt legatarius, ſi facto aduerſarij non poteſt cum eo morari, legatum non amittitur. Facto, puta ob grauiorem ſeruitutem familiæ, malos mores *vt hîc: adde l.Mænia ſ.de annuis.l.penult.ſ.vbi pupilli.* mora heredis non nocet legatario conditionem implere volenti.

l Plus eſt, alimenta legatario offerre, vt eo vice ſeruitutis vtaris, quàm ea offerre in defuncti domo. vnde colligitur, morandi cum herede onus legatario ſeu alimentario adiectum, hunc effectum parere, vt alimentarius quædam ſeruitia præſtet hæredi pro qualitate perſonæ, non iure ſeruitutis, ſed vice ſeruitutis [illegible] Porrò alimentis vxori relictis in domo teſtatoris, vxorem hæredibus viri operas [illegible] cogi, alij aiunt, alij negant: quod & honeſtius eſt. *vide Bald.l.1.Cod.de legat. adde l.[illegible] patronus.j.de operis libert.*

m Alimenta ſintne præſtanda legatario in domo defuncti teſtatoris, an hæredis, an ipſius legatarij. vide Rolandum à Valle *1.conſ.22. numero 9.adde l.11.C.communia. vtriuſque iudic.*

n Puero vel puellæ alimenta relicta, non debentur vſque ad pubertatem, ſed per totum vitæ tempus. atqui pueritia, pubertate finitur? *Pueri* appellatio hic non ætate certa præſtationem alimentorum definit: ſed indicat potius, perſonam ea ætate tum affectam.

o *l.8.ſ.de tranſact.l.68.j.ad leg.Falcid.* Imò vltra vitã debentur. *adde l.8.§ modus ſup.de tranſact.l.hæreditate.j.ad l.Falcid.* *l.3.ſ.eodem.* hic alimenta: ibi fundus ad alimenta relictus eſt.

1 ¶ Certè si vsque[a] ad pubertatem alimenta relinquantur, si quis exemplum [b] alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit sequi: sciat Hadrianum constituisse, vt pueri vsque ad decimum [c] octauum, puellæ vsque ad quartumdecimum annum alantur. & hanc formam ab Hadriano datam obseruandam esse, Imperator noster rescripsit. sed etsi generaliter pubertas non sic definiatur: tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse obseruandum, non est inciuile.

2 ¶ Sed si alimenta, *quæ viuus præstabat*, reliquerit: ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus [d] erat. quare si fortè variè præstiterit: eius tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum mortis eius fuit. Quid ergo: si, cum testaretur, minus præstabat, plus mortis tempore: vel contra? adhuc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ [e] nouissima [f] fuit.

3 ¶ Quidam libertis suis *vt alimenta, ita aquam* [g] *quoque per fideicommissum reliquerat.* consulebar de fideicommisso: cum in ea regione Africæ, vel fortè Ægypti res agi proponebatur, vbi aqua venalis [h] est. dicebam igitur, esse emolumentum fideicommissi: siue quis habens cisternas id reliquerit, siue non: vt sit in fideicommisso, quanto [i] quis aquam sibi esset comparaturus. nec videri inutile esse fideicommissum, quasi [k] seruitute prædij non [l] possessori vicinæ possessionis relicta. Nam & haustus aquæ, vt pecoris ad aquam appulsus, est seruitus personæ [m]: tamen ei [n], qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. In eadem causa [o] erunt gestandi, vel in tuo vuas premendi [p] vel areæ [q] tuæ ad frumenta ceteráque legumina exprimenda vtendi. hæc enim aqua personæ relinquitur.

De alimentis relictis à legatario. 1. De his quæ testator præstabat.

15. *Scæuola*||libro 17. Digestorum.||

A Filio herede codicillis Seiæ decē reliquit, & alumno his verbis: *Mæuio infanti alumno meo quadringenta dari volo, quæ peto à te Seia [r] suscipias, & vsuras ei quincunces [s] in annum vsque vicesimum ætatis præstes, eúmq; suscipias, & tuearis.* quæsitum est, an Seia: postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere, vel in suscipienda ea cessauerit: onus [t] alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnoscere. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, compellendam præstare, cum fideicommissum sit. Idem quæsiit, an heres quoque Seiæ in annos viginti alimenta præstare debeat. respondit, debere.

1 ¶ Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his cibaria præstari iussit in hæc verba: *eisque mancipijs, Quæ supra legaui, cibarij nomine ab heredibus meis præstari volo, quæ [u] me viuo accipiebant.* quæsitum est, cum viuo testatore semper mancipia rustica tempore messium & arearum delegata fuerint, & eo tempore cibaria ex ratione domini sui nunquam acceperint, excepto custode prædij: an heres eius quoque temporis, id est, messis & arearum, & cibaria concubinæ pro mancipiis rusticis præstare deberet. respondit, eum, cuius notio est, æstimaturum. *Claudius*: Meritò. nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, & apud concubinam futura legauit: non debebantur eius temporis, de quo quæsitum est, cibaria. verùm si velut in ministerium vrbanum ab his transferentur: debebuntur.

2 ¶ Titia decedens testamento ita cauit: *omnibus libertis libertabúsque meis cibaria & vestiaria, quæ [x] viua præstabam, dari præstaríque volo*, quæsitum est, cùm tribus solis eo tempore, quo ea vixit, sicut rationibus continebatur, cibaria & vestiaria præstiterit, an heres eius à ceteris quoque libertis conueniri possit, an verò tribus tantùm sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria & vestiaria accepisse reperiuntur. respondit, ab omnibus [y].

De morte heredis. 1. De his, quæ testator præstabat, De liberto paterno. 2. De legato generali, & speciali. 3. De libertis communibus.

16. *Idem*||libro decimooctauo Digestorum.||

ALimenta & vestiaria libertis suis dedit. quæsitum est, an quia nominatim à Moderato vno ex heredibus ||dari|| iussit testator, solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes eius. respondit, & heredes [z] teneri.

1 ¶ Libertis [a] libertabúsque, item quos, quásque testamento codicillísve manumiserat, *alimenta Commoda, quæ viua præstabat, dari iusserat: item omnibus libertis libertabúsque*

a Vsque ad pubertatē alimenta alicui relicta, pueris ad 18. puellis ad 14. annū præstabātur.
b v.l.12. Cod. de sacros. Eccles.
c Pubertas plena fauore alimentorum in masculo 18. in fœmina 14. ann.
d v.l.34. j. de regulis.
e soli: ū facere dicimus, quod vltima vice facit. vox *solitus* etiam in vna vice significatione sui ostendit.
f l.6. in fin. C. ne de stain defunct.
g Aqua legari potest, *vt hîc*: Imò alimentorum legato continetur. *l.1. s. eod.*
h *l.1. s. eod.*
i Aquam qui legat, aquæ pretiū legat. *vt hîc.* Imò ipsa specie debetur. *l.8. §. si cui non munus. s. de transact.*
k Aquam qui legat, non seruitutem legat, sed debitum personale.
l seu domino. *l.1. s. com. prædiorum.*
m Imo, ius hauriendi, non personæ sed prædij. *l.1. §.1. l.20. in fi. s. de seruit. rustic.*
n *l.38. l.39. s. de seruitutib. vrban.*
o inutiliter legabitur.
p pomum decerpendi, cœnandi, spatiandi *l.8. s. de seruit.* aucupandi *l.16. s. de seruit. rustic.*
q vide quę scripsi *ad l. vlt. C. de seruit. & Festum.*
r Executrix testamenti fœmina esse potest. vide Pekium *c.u. de testamen. coniugum.*
s *de quibus v.l. 17. s. de vsuris.*
t *l.5. §.1. s. de legat.2.*
u hoc relatiuum, suum antecedens limitat, & tempore, & quantitate. *Bartolus.*
x Hoc relatiuū limitat suū antecedens, non alia *Bart.*
y *l.19. in fi. j. eo.*
z *adde l.2. in fi.* [illegible] Legata relicta ab herede, debentur ab herede heredis *Bart.* non tātū libertates.
a Fideicōmisso relicto, libertas datur manumissis per fideicommissum, & libertatem [illegible] *l.2. s. eod.* sed & iis qui manumissi testamento *v. Paul. 4. sent. l. §.16.*
¶ Libertorū heredis appellatione, libertus liberti continetur, quē testator vt suū agnouit.
c Testatoris voluntas probari

fundos. quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus [b], cui scribere solebat ita, Ἀπὸ Ρουφίνης ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, *id est, Rufina prognato, liberto nostro.* epistola [c] etiam emissa ad ordinem ciuitatis, vnde oriunda erat, petierat *vti publicè, quòd medicus erat, salaria ei præstarentur,* manifestando [d] literis suis, *eum suum esse libertum* [e]. respondit, eum cujus notio est, æstimaturum: vt si quidem viua ea & ei præstabat, nihilo minùs ad fideicommissum admitteretur: aliter verò non.

2 ¶ Basilice libertæ decem dedit, quam apud Epictetum & Callistum libertos esse voluit, *vt, cùm fuerit Basilice annorum viginti quinque, cum vsuris quincuncibus* [f] *restituerentur: ita vt ex vsuris aleretur, prout ætatem ampliauerit.* quæsitum est, an ex alio [g] capite, quo generaliter libertis libertabúsque cibaria & vestiaria & habitationem reliquit, etiam Basilice deberetur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non [h] deberi: nisi hoc quoque ei datum probaretur. *Claudius*: Quia destinauerat alimentis eius vsuras pecuniæ, quas specialiter ei prælegauerat.

3 ¶ Qui societatem omnium bonorum suorum cum vxore [i] sua per annos ampliùs quadraginta habuit, testamento eandem vxorem, & nepotem ex filio, æquis partibus heredes reliquit, & ita cauit: *item libertis meis* [k], *quos viuus manumisi, ea, quæ præstabam.* quæsitum est, an & qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab vtrisque, & communes liberti facti sunt, ea, quæ à viuente percipiebant, solida ex fideicommisso petere possint. respondit, non ampliùs, quàm quod vir pro [l] sua parte præstabat, deberi.

De seruis testatoris.

17. *Idem*||libro decimonono Digestorum.||

SEruos ad custodiam [m] templi reliquerat, & his ab herede legauerat his verbis: *Peto, fideíque tuæ committo, vt des, præstes in memoriam meam pedisequis meis, quos ad curam templi reliqui, singulis menstrua cibaria* [n], *& annua vestiaria certa.* quæsitum est: cùm templum nondum [o] esset exstructum: ex die mortis, an verò ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere serui debeant legatum. respondit, officio iudicis heredem compellendum seruis [p] relicta præstare, donec [q] templum exstrueretur.

Si specialiter in testamento, deinde generaliter in codicillis relictum sit. 1. De tempore quo non est facta interpellatio. 2. De morte eius, qui certo ætatis suæ anno rogatus erat præstare. 3. De deminutione relictorum in testamento. 4. De onere morandi in aliquo loco.

18. *Idem*||libro vigesimo Digestorum.||

LIbertis, quos testamento manumiserat, alimentorum nomine menstruos decem legauerat. deinde [r] codicillis generaliter omnibus libertis menstruos septem, & annuos vestiarij nomine denos legauit. quæsitum est, ||an &|| ex testamento, & ex codicillis, libertis fideicommissum heredes præstare debeant. respondit, nihil [s] proponi, cur non ea, quæ codicillis data proponerentur, præstari deberent. nam ab his, quæ testamento cibariorum nomine legata essent, recessum est propter ea, quæ codicillis relicta sunt.

1 ¶ Manumissis testamento cibaria annua, si cum matre morabuntur, per fideicommissum dedit. mater filio triennio superuixit: neque [t] cibaria, neque vestiaria eis præstitit, cùm in petitione fideicommissi liberti cessārent. sed & filia, posteaquam matri heres extitit, quoad vixit, annis quatuordecim interpellata de iisdem soluendis non est. quæsitum est, an, post mortem filiæ à nouissimo herede petere possint, & tam præteriti [u] temporis, quàm futuri, id, quod cibariorum nomine & vestiarij relictum est. respondit, si conditio extitisset, nihil proponi, cur non possent.

2 ¶ Ab heredibus Stichum manumitti voluit, eíque, si cum Seio moraretur, cibaria & vestiaria præstari à Seio. deinde hæc verba adiecit. *Te autem Sei peto, vt, cum* [x] *ad annum vicesimumquintum perueneris, militiam ei compares: si tamen te ante non reliquerit.* quæsitum est: Sticho statim libertatem consecuto, priùs autem defuncto Seio, quàm ad annum vicesimumquintum perueniret: an ab his, ad quos bona Seij peruenerunt, militia Sticho comparari debet: & si placet deberi, vtrùm statim militia comparanda sit, in eo tempore, quo Seius annum vicesimumquintum expleturus fuisset, si superuixisset. respondit, cùm placeat

potest & declarari ex alia scriptura eiusdem testatoris: puta epistolis eius *vt hîc.* de quo vide plura apud Manticam *12. de coniecturis* [illegible]
d voluntas defuncti ex eius scriptura probatur *l.15. in fin. s. eod. l. 34. s. de negotiis.*
e Medicinam exercebant etiā liberti *l.25. §.1. l. 26. j. de operis libertorum. l.41. §. 6. j. de fideicom. libert.* vt & serui. *dixi ad l.1. §.5. C. de communi seruo manumisso.*
f *de quibus v.l. 17. sup. de vsuris.*
g Clausula generalis non refertur ad ea de quibus specialiter non est cautum *Duar.*
h *l. 20. j. eodem.* Imò debetur. *l. Titia. §. qui Marco sup. de an. legat.* Hic legatum, quia alimentorum est, iterari non potest: ibi potest.
i societas omnium bonorum haberi potest cum vxore *facit l.1. supra de ritu.* Imò omnis cōtractus præter donationē potest cum eadē iniri: dixi *ad l. 31. §.3. sup. de donat. inter virum.*
k Appellatione suorū libertorum, intelligūtur etiā communes *l.74. sup. de leg.3.*
l *l.5. in fin. sup. de leg.1.*
m Templi custodiam seruis interdum testatores legabant: custodiæ: *vt hîc.* curæ: *vt. j. eodem. adde l.35. j. de liberali causa.*
n *l.113. §.1. sup. de leg.1.*
o Potest relinqui tēplo quod non est, sed esse potest *Bar.* vide quæ scripsi *ad l. 5. §.2. Cod. de necessariis seruis heredib. instit.*
p Serui, licèt sint incapaces, tamen in causa alimentorū admittuntur. *Bart.*
q *l.100. supr. de legat.1. l.23. in fi. sup. de seruit. vrb.*
r Codicillis generalibus verbis conceptis, non minuuntur relicta in testamento facta. *vt hîc*: sed nec ea quæ relicta in testamento ad pias causas. *vide Tiraquell. 19. priuilegio piæ causæ.*
s *l. 5. j. eod.*
t Alimenta debita non soluta, possunt peti tā præterita quàm futura. *Bart.*
u *l. 6. §. [?]. s. eod.*
x *adde & vide l. [?] j. de manum. testam.*

a Imò, antè *l.62.in fin.j.ad Trebell.*
b & ita tempus certæ ætatis conditionem non facit *v.d.l.13.* Imò facit. *l.si ita scriptum.j. de manumissis testamento.* An hîc certum fuit testatorem diei adiectione, conditionē adiecisse, vt vult Iacobus Aretinus? An hîc tempus adiicitur onerato: ibi honorato.

comparandam, non a ante deberi b quàm id tempus cessisset.

3 ¶ Postumis heredibus institutis, & patre, & matre, & substitutione facta, actores manumisit, & peculia eis legauit, & annua: & certis libertis suis legata: & aliis exteris plura. deinde post testamentum factum nata filia codicillis ita cauit: *si quid testamento, quod ante* c *hoc tempus feci, legaui cui, dari volui: peto ab his, vti tertiam partem Petinæ, filiæ meæ reddant.* secundis autem tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus à parentibus libertates dedit, eò ampliùs alterum tātum, quantùm in nummo, præter cibaria & vestiaria, dari voluit. quæsitum est, cùm superuixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decesserit, & fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat, an etiam cibariorum & vestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datæ esse videantur. respondit, non d videri.

¶ Idem quæsiit, an eorum, quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiæ partes ad filiam pertinere deberent. respondit, non deberi. Idem quæsiit, an alterum tantum à substitutione legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat: vt duæ partes quantitatis debeantur, præter codicillos, quibus tertiam partem || codicillis || legatorum ad filiam suam pertinere voluit. respondit, integrum e ex tabulis substitutionis deberi.

4 ¶ Cibaria & vestiaria per fideicommissum dederat, & ita adiecerat: *quos libertos meos, vbi corpus meum positum fuerit, ibi* f *eos morari iubeo, vt per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum* g *meum memoriam meam quotannis celebrent.* quæsitum est, vni ex libertis, qui à die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulchrum morari voluerit, an alimenta præstanda sint. respondit, non præstanda h.

De cibarijs & alijs quæ testator præstabat.

19. *Idem* || libro vicesimosecundo Digestorum. ||

TEstamento ita cautum fuit: *Libertis meis cibaria, quæq; alia præstabam, ab heredibus meis præstari volo.* vnus ex libertis, ex voluntate i patroni, negotij sui gratia, quadriennio ante diem mortis abfuit. ex hac causa cibaria, quæ antè acceperat, mortis tempore non accepit. cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & aliis, quos viuus manumiserat, legatum quinque dederat. quæsitum est, an isti quoque cibaria, & reliqua, quæ ceteris libertis legata sunt, debeantur. respondit, cur k non?

De legato speciali & generali. 1. De contubernali & liberis. 2. De relicto à legatario. 3. De conditione implenda.

20. *Idem* || libro tertio Responsorum. ||

S*Tichus nutricis meæ nepos, liber esto. cui decem aureos annuos dari volo.* qui deinde, interpositis nominibus, eidem Sticho l contubernalem m eius, & liberos legauit: iisque quæ viuus præstabat. deinde alio capite libertis omnibus, quæ viuus præstabat, dari iussit. quæro, an Stichus, præter suum legatum, & alimenta percipere possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non posse.

1 ¶ Item *cum alimenta libertis vtriusque sexus reliquerit à republica, & ex prædijs, quæ ei legauit, dari voluisset:* quæro, Sticho contubernali & liberis vtrùm ab herede instituto, an à republica diaria & vestiaria, quæ viuus dabat, præstari deberent. respondit, posse benigna n voluntatis interpretatione dici, iis quoque à republica præstanda.

2 ¶ Titia vsumfructum fundi legauit Mæuio, eiúsque fidei commisit, *vt ex reditu fundi præstaret Pamphilæ & Sticho annuos centenos nummos, quood viuent* o quæro an, mortuo Mæuio, heres alimenta debeat. respondit, nihil proponi, cur debeat præstari ab herede Titiæ. sed ne ab herede legatarij: nisi id testator manifestè probetur voluisse, etiam finito p vsufructu præstari: si modò id, quod ex vsufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret.

3 ¶ Mater filio herede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo seruo dedit. eidem cibariorum nomine legauit quinos aureos: & vestiarij, in singulos annos, quinquagenos, si cum filio eius moretur. quæro, filio defuncto q an alimenta debentur. respondit, si conditioni paruisset, deberi & post mortem.

De diarijs vel cibarijs.

c Deminutio legatorum relictorum in testamento, non pertinet ad legata, nec ad alimenta relicta supra, in codicillis vel in tabulis pupillaribus. *Bart.*
d Imò videtur: & hæc clausula refertur ad omnia relicta. *l.talis scriptura. supra de legat.1.* hic specialis est fauor alimentorum.
e Imò non integrum, sed ea quæ sunt relicta in codicillis. *d.l.talis.* ibi simpliciter adiecit quæ legauit: hic legauit quæ in codicillis.
f nota genus legati: *adde l.71. §.2.j.de condit.& demonst.*
g *de quo l.37.§. de religiosis. l.6. sup. de sepulchro violato C.Theod.* dicitur autem ἐκ τῦ σάρκα φαγεῖν, fiebátque huiusmodi sepulchrum ex lapide fissili, corpora celerrimè cōsumente, qui in Troade pluribus locis nascebatur *vide 16. Isid.4.*
h Causa dubitandi erat, quod huiusmodi legatum est species seruitutis. *d.l.71.* Dicendū est hoc locum non habere in alio quàm in libertis. *Bart.*
i Absens propter negotia testatoris, vt præsens debet alimenta percipere. *Bart.*
k *l.15. in fi.l.18. §.eod.*
l & idem Sticho, &c. *Ant. August.3.emend.2.*
m qui sint cōtubernales *vide apud Ant. Aug. 3.emendat.2. adde l.41. § 2. §. de leg.3. l.41. §.15.§. de fideicomm.libert.*
n Qua in re consistit benigna ea interpretatio? An quod olim non poterat à legatario legari vt putat Accursius? An quòd contubernali & libertis non reliquit libertatem expressè, & tamen ij continentur appellatione libertorū. vt vult Iacobus de Areito?
o quoad viueret *Hal. adde l. .. §.de annuis.*

p Cum finitur legatum, finitur quoque onus ei adiectum, nisi aliud voluntate testatoris appareat. *Bart.* q *l.13.§.1.§.eod.l.20.§.de annuis.l.1.C.de legat.*
r ¶ Diaria, quotidianus victus. alio intellectu hæc vox significat erogationes annonarum, sportulas & salaria de quib. v. Nouel. 57. militibus dabantur. Cicero *8.ad Atticum*. Cæsar *3. de bello ciuili.*

21. *Vlpianus* || libro 2. Fideicommissorum. ||

DIariis r, || vel cibariis || relictis: neque habitationem, neque vestiarium, neque calciarium deberi palam est: quoniam s de cibo tantum testator sensit.

De quantitate non adscripta. 1. Si is qui debet alimenta vineas alimentario reliquerit, vt habeat vnde se pascat.

22. *Valens* || libro 1. Fideicommissorum. ||

CVm alimenta per fideicommissum relicta sunt, non t adiecta quantitate: ante omnia inspiciendum est, quę defunctus solitus fuerat ei præstare: deinde, quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit. si neutrum apparuerit: tum u ex facultatibus x defuncti, & caritate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debebit.

1 ¶ Qui fratris sui libertis alimenta debebat y, is testamento vineas cum hac adiectione reliquerat: *Vt habeant, vnde se pascant.* si pro alimentis vineas reliquisset: non aliter eis ex fideicommissi causa eas præstari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent. aut: si id omissum fuisset, & postea ex testamento agerent: doli mali exceptione tutum heredem futurum. scilicèt si non minùs valent vineę, quàm alimentorum æstimatio. illam autem adiectionem, *Vt habeant, vnde se pascant.* magis ad causam prælegandi, quàm ad vsumfructum constituendum pertinere.

De aliquo educando, De alimentorum appellatione.

23. *Paulus* || lib.4.ad Neratium. ||

ROgatus es, *vt quendam educes* z: ad victum necessaria ei præstare cogendus es. *Paulus*: Cur plenius est alimentorum legatum: vbi dictum est, & vestiarium. & habitationem contineri? immo ambo exæquanda sunt.

DE AVRO, ARGENTO, mundo a, ornamentis, vnguentis, veste, vel vestimentis, & statuis legatis.

Tit. II.

De legato generali & speciali. 1. De pondere.

1. *Pomponius* || lib.6.ad Sabinum. ||

SI alij vestimenta, alij b vestis muliebris separatim legata sit: detractis muliebribus, & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt: reliquum alteri debetur. Idem est: cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset de argento, quod in mundo esset. Item si duæ statuæ marmoreæ c tibi, & deinde omne marmor legatum esset: præter duas, nulla statua marmorea legata est tibi. Idem, vrbanis seruis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit.

1 ¶ Cui certum pondus d argenti dare heres iussus sit, ei pecuniam numeratam dando iure ipse liberatur, si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit. quod ita verum est, si non certum genus e argenti legatum sit.

De vxoris causa paratis & diuortio.

2. *Africanus* || lib.2. f Quæstionum. ||

QVi tibi mandauerat, vt ornamenta in vsum vxoris suæ emeres, eidem vxori (vti adsolet g) legauit, quæ eius causa parata erunt. tu deinde post h mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti. non debebuntur mulieri: quoniam ea verba i ad mortis tempus referuntur. At si, viuente testatore, muliere autem mortua, emeris: non ineleganter dicetur, inefficax k hoc legatum esse. quando non possit verè dici, eius causa paratum videri, quæ priùs decessit. Eadē dicēda erunt: & si viuat quidem mulier, sed diuerterit: & quæratur, an post empta ei debeantur: quasi non videantur vxoris causa parata.

s Imò, quia de cibo ... semper habitatio & vestiaria debentur: Victus enim verbum ea omnia comprehendit. *l.vlt.j.eod. l.43. 44.j.de verb.sign.*
t *l.14.§.de annuis.*
u Si alimenta simpliciter legantur, debentur arbitrio boni viri, inspectis his circumstantiis.
x An hoc innuitur, bona defuncti vendi oportere, vt alimenta præstentur, si fructus nō sufficiunt. Proprietas vendi non debet: sed ex quantitate facultatum, alimenta præstari. *l.Imperator.j.ad Trebell.*
y Si debitor relinquit aliquid animo cōpensandi, legatarius id petere non poterit: ... hæredem liberet, quo omisso, doli mali exceptione repellitur.
z Idem est, grauare hæredem vt aliquem educet, & alimenta relinquere.
a κοσμεῖν hoc vno verbo Græci hîc videntur comprehendere & mundum & ornamētum. *44. Eclog.15. l.1. 13. l.21. §.10 l.31. 32. §.6. l.39.j.eod.*
b Vestis muliebris, vestimenti: argentum muliebre, mundi muliebris: statuæ marmoreæ, marmoris: dispensator, vrbanorum seruorū appellatione cōtinetur. Legato earum specierum, generali legato derogatur.
c *l.100. §.1. §.de leg.3.*
d Qui debet pondus ... in genere, ... ratur æstimationis solutione.
e vel species *l.9.j.eod.*
f *v.Cuiac.2. ad Afric.*
g ita maritus vulgò vxori legat. *l.45. §.de leg.3.*
h Ius caduci innuit. *v.l.vnic. Cod.de caducis.*
i i. particula *Erunt*, *l.5.j.de reg. Catoniana.*
k v.in hunc locum Cuiacium *ibi. & 19. ... in pr.*

3. *Celsus*

b forte tyrum: quæ purpura conchiliíſque fuit nobi- … d de Phuphidio aut Fufidio. *vide Cuiac. 1. obſ. 9.* Eius fit etiam mentio in *l. 29. ꝟ. de* … e *l. 2. ꝟ. eod.*

3. *Celſus*||lib. 19. Digeſtorum.||

VXori legauit, quæ eius cauſa parata ſunt: & ante mortem diuortit [a]. non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait. nimirum facti quæſtio eſt. nam poteſt, nec repudiatæ adimere voluiſſe.

De lanis purpureis.

4. *Paulus*||lib. 54. ad Edictum.||

CVm quidam libertum ſuum in Aſiam [b] miſiſſet ad purpuras [c] emendas, & teſtamento vxori ſuæ lanam purpuream legaſſet: pertinere ad eam, ſi quam purpuram viuo eo libertus emiſſet, Seruius reſpondit.

De teſtatricis cauſa paratis.

5. *Africanus*||lib. 2. Quæſtionum.||

APud Phuphidium [d] quæſtionum libro ſecundo ita ſcriptum eſt: Si mulier mandauerit tibi: vt ſibi vniones, vſus ſui cauſa, emeres: ſi tu poſt mortem eius, cum putares eam viuere, emeris: Atilicinus negat eſſe legatos ei, cui mulier ita legauerit: *Ornamenta, quæ [e] mea cauſa parata ſunt, erúntve.* non enim eius cauſa videri parata eſſe, quæ, iam mortua eâ, empta fuerint.

De ſolutione vel mutatione rei relictæ. 2. De porticu & imaginibus.

6. *Marcellus*||lib. ſingulari Reſponſorum.||

SEia ab herede Publio Mæuio ita legauit: *Antoniæ Tertullæ do lego auri pondo tot, & vnionẽ cum hyacinthis.* poſtea vnionem ſoluit [f], neque [g] vllum mortis tempore inter ornamenta ſua vnionem reliquit. quæro: an heres, ex cauſa fideicommiſſi, æſtimationem rei, quæ in hereditate nõ eſt, præſtare debeat. Marcellus reſpondit, non debere.

1 ¶ Item quæro ſi probari poſſit, Seiam vniones & hyacinthos quoſdam in aliam ſpeciem ornamenti, quod poſtea pretioſius fecit additis alijs gẽmis & margaritis, conuertiſſe: an hos vniones vel hyacinthos petere poſſit, & heres compellatur ornamento poſteriori eximere, & præſtare. Marcellus reſpondit, petere non poſſe. * nam quid fieri poteſt, vt legatum vel fideicommiſſum durare exiſtimetur: cum id, quod teſtamento dabatur, in ſua ſpecie [h] non permãſerit? nam quodammodo extinctum ſit. vt interim omittam, quòd etiam diſſolutione ac permutatione tali voluntas quoque videatur mutata.

LVcius Titius teſtamento ita ſcripſit: *Heredem meum volo, fideique eius cõmitto, vt in patriam [i] meam faciat porticum publicam: in qua poni volo imagines [k] argenteas, itẽ marmoreas.* quæro, an legatum valeat. Marcellus reſpondit, valere: & operis, ceterorúmque, quę ibi teſtator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere. intelligi enim||potuit,|| aliquod ciuitati accedere ornamentum.

De verbo meum.

7. *Paulus*||lib. 8. ad Plautium.||

SI ita eſſet legatum: *Veſtem meam, argentum meum damnas eſto dare:* id legatum videtur, quod [l] teſtamẽti [m] tempore fuiſſet. quia præſens tempus ſemper intelligeretur, ſi aliud comprehenſum non eſſet. nam cùm dicit, *Veſtem meam, argentum meum:* hac [n] demonſtratione *meum* [o] præſens, non futurum [p] tempus oſtendit. Idem eſt, & ſi quis ita legauerit, *ſeruos meos.*

De legato veſtem, mundum, ornamentáque muliebria.

8. *Idem* lib. 9. ad Plautium.

PLautius: Mulier ita legauit: *Quiſquis mihi heres erit, Titiæ veſte||meam,|| [q] mundum, ornamentáque muliebria damnas eſto dare.* Caſſius ait: ſi non appareret, quid ſenſiſſet: omnẽ [r] veſtem ſecundum verba teſtamenti legatam videri. *Paulus:* Idem Iauolenus ſcribit. quia veriſimile eſt, (inquit) teſtatricem tãtum ornamentorum vniuerſitati derogaſſe, quibus ſignificationem muliebrium accommodaſſet. accedere eo: quòd illa demonſtratio *muliebria* neq; veſti, neque mũdo applicari, ſalua ratione recti [ſ] ſermonis, poteſt.

De pondere.

9. *Modeſtinus* ||lib. 9. Regularum.||

CVm certum auri vel argenti pondus legatum eſt: ſi non [t] ſpecies [u] deſignata ſit: non materia, ſed pretiũ [x] præſentis temporis præſtari debet.

a *l. 49. §. pen. ꝟ. de leg. 3.*
b *tiſuna. Cuiac. 10. obſ. 17.*
c Tyrias ſc. *Cuiac. ibid.*
f Rei legatæ à ſuo principali ſeparatio, legatum extinguit. Ne aliòqui putes cũ Accurſio, vnionẽ ſolutũ eſſe legatario. ſolutionem vnionis hoc loco ita accipimus, vt de linea demptus fuerit ac detractus: eóque ſenſu accipitur. *in l. 25. §. 11. ꝟ. eod.* niſi ſolutum vnionẽ velis interpretari, aceto liquefactũ: quod & fieri vi aceti poteſt. *ſ. Vitru. 8. 23. Plin. 1. & 9. c. 5. Macrob. 3. ſaturnal. 7. 9. Valer. 1. Sueton. in Caligula: 2. Briſſon. ſelect. 10.* quod etſi factu facile, hic tamẽ minus cõuenire iuipicio eſt,
g *v. l. 106. ꝟ. de verb. ſignif.*
h nam mutata forma, propè interimitur rei ſubſtantia. *l. 9. §. 3. ſupra ad exhibend.*
i *al.* patria mea.
k *l. 31. in fi. ꝟ. eod.* *l.* … *verſ. ad autho ritatẽ ſcribeatur. ꝟ. de annuis.*
l Meũ & Tuũ futura non continet, ſed præſentia tantum, *vt hic.* vnde notant, collatis priuilegiis vnius Academiæ, alteri, ea priuilegia quæ in præſenti tunc fuerũt cõceſſa intelligi, nõ futura. vt poſt Guilhelmũ Cuneum notat Corſetus *ſingulari meus. v. Beroiũ, quæſtione 20.*
m Imò, ea veniũt debetur, quæ, die legari cedente, teſtatoris eſt. *l. 28. ꝟ. de inſtructo.* vide deciſionẽ Capellæ Tholoſanæ, *deciſ. 190.*
n Negat tamẽ Molinæus. *1. conſuetud. gloſ. 5. nu. 17.* fieri reſtitutionem ad tempus teſtamenti, vi huius particulæ, *meum:* ſed ex vi & natura diſpoſitionis, quę eſt præſentis temporis.
o *adde l. 19. ꝟ. de reb. dub. adde l. 5. in fi. ꝟ. de leg. 1. Roland. à Valle 4. conſ. 39.*
p Imò, & eam ſignificat quam in vſus ſuos ha[bu]it. *l. 25. §. 6. ꝟ. eo.*
q hãc particulam, *meã* expungit. *Cui. 10. obſ. 17*
r *l. 23. ꝟ. eod.*
ſ Recti ſermonis ratio ſeruanda. *v. Cui. 17. obſ. 14.* & quæ nota-

ui ad *l. 4. Cod. de arbitr.* t *l. 1. in fi. ꝟ. eod.* u certum genus argenti *l. 18. ꝟ. eod.*
x *l. 35. infra eodem.*
y ¶ Noſtrum id propriè eſſe dicitur, quod omni ex parte noſtrũ eſt: cuius nulla pars eſt alij communis.
z non igitur vxoris cauſa paratur, quod ipſius & abſentis cauſa paratur, *Bart.*

De vxoris cauſa paratis. De falſa demonſtratione.

10. *Pomponius*||lib. 5. ad Quintum Mucium.||

QVintus Mucius ait: Si paterfamilias vxori vas, aut veſtimentum, aut quippiam aliud ita legauit, *Quod eius cauſa emptum paratúmve eſſet:* id videtur legaſſe, quod [y] magis illius, quam communis vſus cauſa, paratũ eſſet. *Pomponius:* Sed hoc verum eſt: nõ ſolum ſi ipſius viri & vxoris, ||communis [z] vſus: || ſed etiam ſi liberorum eius, aut alterius alicuius, communis vſus fuerit. id enim videtur demõſtraſſe, quod proprio vſui vxoris comparatum ſit. Sed quod Quintus Mucius demõſtrat, vas, aut veſtimentùm, aut quid aliud: efficit, vt falſa ſint, quæ ſubiecimus. multũ enim intereſt, generaliter, an ſpecialiter legentur hæc. nã ſi generaliter (veluti ita, *Quę vxoris cauſa comparata ſunt*) vera eſt illius definitio. ſi verò ita ſcriptum fuerit, *Veſtem illam purpuram,* vt certa demonſtraret: licèt adiectum ſit, *Quæ eius cauſa empta paratáve eſſent:* licèt neque empta, neque parata, neq; in vſum ei data ſunt: legatum omnimodo valet. quia * certo [a] corpore legato, demonſtratio [b] falſa poſita non [c] peremit legatum. veluti ſi ita ſit ſcriptum: *Stichum quem ex vẽditione Titij emi.* nam ſi neque emit, aut ex alia venditione emit: legatum nihilo minus valet. Plane ſi ita legatum fuerit: *Vas [d] aut veſtimenta:*||aut||*quæ vxoris cauſa parata ſunt:* tunc æquè erit vera Quinti Mucij ſententia. quo caſu ſciendum eſt: etiam ſi alienæ res hæ fuerint, quas putauit [e] teſtator ſuas eſſe: heredem teneri, vt eas det.

De auro, gemmis, margaritis, quæ in eo auro ſunt.

11. *Proculus*||lib. 5. Epiſtolarum.||

SI quis legauerit aurum, gemmas, margaritas, quæ [f] in eo auro eſſent. etiam id aurum, cui neque gemmæ, neque margaritæ ineſſent, legaſſe videtur.

De imagine.

12. *Papinianus* ||libro decimoſeptimo Quæſtionum.||

SI imaginem legatam heres [g] deraſit, & tabulam ſoluit: poteſt dici, actionem ex teſtamento durare. quia legatum imaginis, non tabulæ [h] fuit.

De carrucha cum mulis. De veſte.

13. *Scæuola*||lib. 15. Digeſtorum.||

VXori quis legauit his verbis: *Mundum muliebrem omnem, ornamenta, & quidquid viuus dedi, donaui, eius cauſa [i] comparaui, confeci: id omne dari volo.* quęſitum eſt, an carrucha dormitoria [k] cum mulis [l], cùm ſemper vxor vſa ſit, ei debeatur. reſpõdit, ſi eius vſus causâ habita eſſet, deberi [m]. Idem quæſijt, an ex eadem clauſula veſtis, quam ancillis, vel lecticarijs [n] eiuſdem vxoris ſuæ comparauerat, vel fecerat, præſtanda eſſet. reſpondit, præſtandam [o].

De ſtatua.

14. *Pomponius*||lib. 5. ad Sabinum.||

SI ſtatuam legauero, & poſtea ex alia ſtatua brachium [p] ei adiecero [q]: omnimodo ſtatua à legatario vindicari poteſt.

De proprietate vſufructu fideicommiſſo.

15. *Scæuola*||lib. 15. Digeſtorum.||

SPecies auri & argenti Seiæ legauit, & ab ea petit in [r] hæc verba: *A te Seia peto, vt, quidquid tibi ſpecialiter in auro, argento, legaui, id, cùm morieris, reddas, reſtituas illi & illi vernis [ſ] meis. Quarum rerum vſusfructus, dum viues, tibi ſufficiet.* quæſitum eſt, an vſusfructus auri & argenti ſolus legatariæ debeatur. reſpondit, verbis, quæ proponerentur [t], proprietatem [u] legatam adito onere fideicommiſſi.

De verbo ſeruare.

16. *Idem*||lib. 18. Digeſtorum.||

FIliam in poteſtate patris manentem mater ſcripſit heredem, eiq; patrem Mæuium ſubſtituit, & ita ſcripſit: *Quiſquis mihi heres erit fidei eius committo, vti ornamenta mea omnia, aurum, argentum, veſtimenta, quibus ego vſa ſum, ne veneant, & filiæ meæ reſeruentur [x].* quęſitum eſt: cùm, filia recuſante, pater ex ſubſtitutione heres ſi extitiſſet, & inteſtato deceſſiſſet: filia autẽ bonis eius abſtinuerat: an fideicommiſſum petere poſſit. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, videri patris vtiliter fideicommiſſum. *Claudius:* Quoniam verbo ſeruandi, quod ſcriptum eſt, videri in id tempus [y] dilatum fideicommiſſum, quo ſui iuris futurus eſſet is, cui dabatur.

De his, quæ alij rei iuncta ſunt.

17. *Vlpianus*||lib. 21. ad Sabinum.||

SI gemma ex anulo legetur, vel aliæ materiæ iunctæ, vel emblemata [z]: rectè legantur, & ſeparantur, & præſtanda ſunt.

a de incerto. *v. l. 85. ſupra de legat. 3.*
b *v. l. 33. infra de condit. & demonſt.*
c Cur nõ perimit? ſufficit certum corpus deſignatum eſſe, licet improprijs verbis demonſtretur.
d Cuiacius ita legit, vaſa aut veſtimenta, quę vxoris, &c. *10. obſ. 17.*
e *l. 10. Cod. de legatis.*
f Huiuſmodi relatiuum reſtringit antecedens ad quod refertur *Bart.*
g *adde l. 84. §. 4. l. 108. §. 11. ꝟ. de legat. 1.*
h deraſæ ſcil. aliud eſt imago, aliud tabula rudis.
i *l. 47. ꝟ. de legat. 3.*
k de carruchę legato. *v. Paul. 3. ſentent. 6. §. 91.*
l hinc mulæ carruchariæ. *l. 38. §. 8. ꝟ. de adilitio.*
m Cur debetur? legauit *quidquid viuus donauit.*
n *l. 65. §. 1. ꝟ. de legat. 1.*
o Cur prę̃ſtãda? legauit quidquid eius cauſa comparauit.
p *adde l. 23. §. 2. ꝟ. de rei vindic.*
q Additũ formæ primæ, legatum non minuit. *Bart.*
r *vide Cuiac. 15. obſeru. 4.*
ſ libertis ſc. nõ ſeruis. ſeruus enim inutiliter legatur. de vernis. *v. Cuiac. 10. obſ. 17.*
t *l. 39. ꝟ. de vſufruct. legat. v. l. 38. §. 1. ꝟ. de legat. 3. v. Cuiac. 10. obſeru. 39.*
u Imò, vſumfructum cum legatum ſit reſtituendum poſt mortem. *l. 12. ſupra de vſufruct. ear. rer.* Imò neque vſumfructum, neq; proprietatem. *l. 25. ſupra de vſufruct. legato.*
x *l. vlt. §. penul. ſupra de legat. 2.*
y Poteſt legari, filio, ſi legatum in tempus exiſtentiæ ſui iuris confertur. *Bart.*
z Emblemata dicũtur, ea quæ rei alicuius ornatus cauſa, adiiciuntur. *l. 19. §. 5. §. 6. l. 32. §. 1. infra eodem. l. 7. §. 2. ſupra ad exhibendum: Paul. 3. ſentent. 6. §. 89. l. 3. §. 1. ſupra de tritico.*

a ídque iure antiquo, quo viri & vxores inter se decimam tantum, matrimonij nomine capere possunt. *Vlp.15.*
b hoc non fuit contra ius antiquum, quoniam testamento additur onus fideicommissi. *l.42.§.de legat.2.l.28.§.de legat.3.adde l.vlt.§.de vsufru.leg.v. Cuiac.10.obs.17.*
c Et ita recedimus à verborum proprietate, vt saluum sit legatum.

De eo quod testator quasi domino iussit reddi. 2. *De speciebus in hereditate inuentis, vel non.*

18. *Scæuola*||lib.22.Digestorum.||

QVi vxori suæ legauerat bonorum suorũ decimam[a], & mancipia, & species argenti, quas expresserat[b]: eidem anulos & vestem reddi ab heredibus petit, quasi propria vxoris fuissent. quæsitum est, si vxoris non fuerint, an præstari ex causa legati deberent. respondit, legandi animo dedisse ea videri: nisi[c] cõtrarium ab herede approbetur.

1 ¶ Idem testator fideicommisit vxoris, vt, quidquid ad eam ex testamento eius peruenisset, alumno cõmuni restitueret. quęsitum est, an etiam eas res, quas proprias vxoris suæ fuisse testator sciat, eíq; reddi præcepit, alumno præstare debeat. respondit: si propriæ fuissent, non debere; si legato adquirerentur, debere.

2 ¶ Mulier testamento, & postea codicillis multas species vestis, argenti, quas vel ipsa se confecisse, vel habere significauit, specialiter per fideicõmissum reliquit. quęsitum est, an non aliæ legatarijs cederent, quàm quæ in hereditate inuentæ essent. respondit, eas cedere, quæ inuentæ[d] essent.

De auro, vel argento. 1. *De pondere.* 4. *De vasculis.* 5. *De argento. De vestimentis.* 6. *De auro.* 8. *De argento.* 9. *Facto.* 10. *De vasis.* 11. *De argento infecto. facto, celato.* 12. *Escario.* 13. *Quid cui cedat.* 17. *De gemmis lapillis.* 18. *margaritis.* 19. *murrhinis, vasis.* 20. *De auro. De gemmis. quid cui cedat.*

19. *Vlpianus* ||libro vigesimo ad Sabinum.||

CVm aurum vel argentum legatum est: quidquid auri argentíque relictum sit, legato continetur: siue factum[e], siue infectum. pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri. 1 ¶ Proinde si certum[f] pondus auri sit legatum, vel argenti: magis quantitas legata videtur: nec ex vasis tanget[g]. 2 ¶ Sed si argenti facti pondo centum sint legata: ex facto argento debebitur legatũ. Vnde est quæsitum apud Celsum, an & vascula possit separare, & scripsit, vascula non[h] separaturum, licèt ei optio fuerit relicta. 3 ¶ Idem Celsus libro nonodecimo quęstionum quærit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, vt sic appendantur. & Proculus, & Celsus aiunt, exempto plumbo appendi debere. nam & emptoribus replumbatæ[i] adsignantur, & in rationes argenti pondus sic defertur. quæ sententia habet rationem.

4 ¶ Planè si cui vascula argentea, vtputa lances quadratæ sint legatæ: etiam plumbum[k] quo continentur[l], eum sequetur. 5 ¶ Simili modo quæritur, si cui argentum legetur, an emblemata[m] aurea, quæ in eo sunt, eum sequantur. & Pomponius libro quinto ex Sabino distinguit multùm interesse. certum pondus ei argenti facti legetur, an verò argentum factum. si pondus, non cõtineri. si argentum factum, contineri: quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti iunctum est. Quemadmodum claui[n] aurei & purpuræ[o] pars sunt vestimentorum. Idem Pomponius libris epistolarum.

ETsi non sunt claui[p] vestimentis consuti: tamen veste legata contineri. 6 ¶ Idem Celsus libro nonodecimo digestorum, commentariorum septimo scribit, auro legato ea, quæ inaurata[q] sunt, non deberi: nec aurea emblemata[r] quæ in absidibus[s] argenteis sint. 7 ¶ An autem auri appellatione anuli[t] aurei contineantur, quæritur. & Quintus Saturninus libro decimo ad edictũ scribit, contineri. 8 ¶ Lectum[u] planè argenteum, vel[x] si qua

d *v.l.26.§.1.§. de leg.1.*
e *l.78.§.4.§. de leg.3.Paul.3.sent. 6.§.88.*
f *dixi ad l.35.§. 1.Cod.de donat.*
g Imò tanget. Nam argento legato vasa continentur. *l.19.in fi.j.eod.* Aliud est certum pondus legare, aliud argentum.
h solebant enim veteres paria vasorũ, aut bina pariũ aut plura, plumbo colligare. *vide Cuiac.12.obs.38.*
i replumbata. *Cuiac.ibid.*
k id est, nodus plumbeus iure accessionis eis cedet. *vide Cui. ibid.*
l *l.10.j.de precario.*
m *v.l.17.§.eod. Paul.3.sent. 6.§. 89.*
n *v.Cui.12.obs. 39.*
o Claui ex purpura fiebant. *Cicero 2. de legib. Festus in Reciniũ.*
p *l.23.§.1. in fi. j.eod.*
q Auro legato, neque inaurata neq; aurea emblemata debentur.
r *l.32.§.1.j.eod.*
s absides sunt lances rotundæ escariæ: sunt etiam tabulæ.
t auri appellatione anuli etiá aurei continentur.
u Lectum argenteum hic vsurpat in neutro genere.
x Argenti appellatione non continetur lectus argenteus, supellex argentea, iunctura argentea, candelabra, lucernæ, sigilla, imagines, speculum argenteum.
y ¶ alias continebitur. *l.3.in fi. §.de supellectili.*
z μεσονχίστων. *44.Ecl.1. Paul.3. sent.6.§.91.*
a *v.l. 25. §.10.j.e.*
b Cur id dictum? Nempe quòd luxuriosis mulieribus, specula fuere interdum, totis paria corporibus auro argentóque cælata, denique gemmis adornata: quorum vnum ex his pluris fœminæ constitit, quàm antiquarum dos fuit, illa quæ publicè dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas ex auro nitidum filias Scipionis habuisse speculum, cùm illis dos fuisset æs graue. Nõ fecisset illis senatus dotem, si habuissent. *Seneca 1. Naturalium vlt.*
c *l.32.§.1.j.eod.* Parapsis, & acetabulum idem. illud Græcum, hoc Latinum vocabulum est. Hesychio ὀξυβάφιον est, & τρυβλίον. Apsis, est vas in quo ponitur esca: Parapsis quod illi accedit acetabulum. *v.Cuiac.10.obs.17.*
d trullas *vulgat.* & malè.
e *l.32.§.5.j.eod. adde l.100.§.3.§.de legat.3.*
f Vasa eo fini parata, vt aliquid in se recipiant.
g *v.Paul.3.sent.6.§.86.*
h Vasorum alia edendi bibendíve: alia sustinendi causa: alia, vt quid in iis reponatur.
i vasa in quibus promulsis vel condimentum ponitur. *vide Turneb. 28. obseruatione 23.*
k nauaria, niuaria, niualia. *v.l.21.j.eod.*
l *l.27.§.4.j.eodem.*
m Infectum argentum, rudis materia argenti.
n Cœptum fabricari argentum, facti argenti appellatione, continetur: vt & factum, nondum tamen cælatum.
o Cœptum cælari argentum, cælato argento continetur.
p Cælatum quid, vide Festum An cæsa hinc cælatura. *l.43. supra de condict. furtiua.*

q Escario argento legato, continetur omne argentum quod ad esum & potum pertinet: vt & aquiminarium.
r *l.32.§.3.j.eod.* hæc verba *ad esum & potum*, adultera esse notat Cuiacius: legẽdum esse, item ad esum & potum. *10.obs.17.* s *v.l.21.in fi. infra eodem: vide l.3.§.de supellectile: adde Cui.10.obseruat.17.* t Escarium argentum à cocinatorio seu coquinatorio distinguitur.

alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non[y] est. Vt in iunctura[z] argentea scio me dixisse, quod non in argentario paterfamilias reponebat. Sed nec candelabra, nec lucernæ argenteæ, vel sigilla, quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur. nec speculum[a] ||vel|| parieti adfixum, vel etiam quod mulier mundi causa habuit. si[b] modò nõ in argenti numero habita sunt. 9 ¶ Argento facto legato, Quintus Mucius ait, vasa argentea contineri. veluti parapsidas[c] acetabula, trullas[d], pelues, & his similia, non tamen, quæ supellectilis sunt. 10 ¶ Sed cui vasa[e] sint legata: non solùm ea cõtinentur, quæ[f] aliquid in se recipiant[g] edendi[h] bibendíq; causa paratum, sed & quæ aliquid sustineant. & ideo scutellas, vel promulsidaria[i] contineri. Repositoria quoq; continebuntur. nam vasorum appellatio generalis est. dicimus vasa vinaria, & naualia[k]. 11 ¶ Infecti[l] autem argenti appellatio rudem[m] materiam continet, id est, nòn factã. Quid ergo, si cœptum[n] sit argẽtum fabricari, nondum perfectum? vtrùm facti, an infecti appellatione contineatur, dubitari potest. sed puto magis facti. Certè si iã erat factum, sed celabatur: facti appellatione continebitur. An & celati continebitur, quod celari cœpit[o]? & puto contineri, si cui fortè celatum[p] sit argentum legatum.

12 ¶ Si cui escarium[q] argentum legatum sit: id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit, ||id est, ad esum & potum[r].|| Vnde de aquiminario[s] dubitatum est. & puto contineri. nam & hoc propter escam paratur. Certè[t] si caccabos[u] argenteos habebat, vel miliarium[x] argenteũ, vel sartaginem, vel aliud vas ad coquendum: dubitari poterit, an escario contineatur. & hæc magis cocinatorij[y] instrumenti sunt. 13 ¶ Perueniamus & ad gemmas inclusas[z] argẽto, auróque. & ait Sabinus, auro argentóve cedere. ei enim cedit, cuius maior[a] est species. quod rectè expressum. semper enim cùm quęrimus, quid cui cedat: illud spectamus, quid cuius rei ornandæ causâ adhibetur: vt accessio[b] cedat principali. cedent igitur gemmæ fialis vel lancibus, inclusæ auro argentóve.

14 ¶ Sed & in coronis mensarum gemmæ coronis cedent: & hæ, mensis. 15 ¶ In margaritis quoque & auro idem est. nam, si margaritæ auri ornandi gratiâ adhibitæ sunt, auro cedunt. si contrà, aurum margaritis cedet.

16 ¶ Idem & in gemmis anulis inclusis. 17 ¶ Gemmæ autem sunt perlucidæ materiæ. quas (vt refert Sabinus libris ad Vitelliũ) Seruius ||à|| lapillis eo distinguebat: quòd gemmę essent perlucidę materiæ, veluti smaragdi[c], chrysolithi[d], amethusti[e]: lapilli autem cõtrariæ[f] superioribus naturæ, vt obsiani[g], vecientani[h]. 18 ¶ Margaritas autem nec gemmis nec lapillis contineri, satis cõstitisse[i], ibidem Sabinus ait. quia concha[k] apud rubrum[l] mare & crescit, & coalescit. 19 ¶ Murrina[m] autẽ vasa in gemmis nõ esse[n], Cassius scribit. 20 ¶ Auro legato, vasa aurea continẽtur[o]: & gemmis, gemmea ||vasa.|| secundũ hęc: siue gemmæ sint in aureis vasis, siue in argenteis: auro, argentóve cedent. quoniam hoc[p] spectamus, quæ res cuius rei ordinandę[q] causa fuerit adhibita, nõ quæ sit pretiosior.

20. *Paulus* ||libro tertio ad Sabinum.||

SI, vt habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint: tum aurum gemmis decimus cedere[r].

De argento proprio. 1. *De vnguentis.* 2. *De aquiminario.*

21. *Pomponius* ||libro sexto ad Sabinum.||

IN argento potorio[s] vtrùm id dumtaxat sit, in quo bibi possit: an etiam id, quod ad præparationem bibendi

nisi numero argenti...

u cacabus est in quo pulmẽtarium coquitur.
x non vas ad milium coquẽdum: sed ahenum, in quo aqua ad potandum calefit. *vide l.38. in fin. suprà de actio. empti. vide Cuiac. 2. obs. 6. Glossis* θέρμιον.
y coquinarij. *Hal. vide l. penuis.§.de penu.*
z *Paul. 3. sent. 6.§.88.*
a Minus cedit maiori.
b Accessio cedit principali. *l. 20.l.19.j.eod.§.26. Instit. de rer. diuis.l. 23.§. 5. supra de rei vindicatione.*
c *vide 16 Isidor. 7. de viridioribus gemmis.*
d sunt quædã gemmarum genera ex specie metallorũ vel lapidum cognominata, *Chrysophus*, aurum tantum videtur esse. *Chrysolitus*, auro similis est, cũ marini coloris similitudine, hũc Aethyopia gignit, *Chrysolectus*, simile auro, sed in colore electri vergens matutino tantum aspectu iucũdus, rapacissimus igniũ, & si iuxta fuerit, ocitissimè ardescens. *Chrysolampis* ex auro & igne vocata. Aurea est n. die & nocte ignea. *Lammochrysus* arenis auro intermixtus, nunc bractearũ, nunc pulueris habet quadratulos. gignitur in Perside *Leocrysus* colore aureo interueniẽte cãdida vena. *Chryso*-Molecrysus quod veluti per aurum sincere, hic hæc gemma transluceat. *Chrysocolla* gignitur in India vbi formicæ eruunt aurum. Est auro similis & habet naturã magnetis, nisi quod aurũ augere traditur. *16. Isid.14.de aureis.* e Inter purpureas gammas principatũ Ametistus Indicus tenet. *Isid.16.c.9.* vbi inter purpureas gemmas refertur, ab eodẽ quoque Saphirus, Hyacinthus, Hyacynthizon, Ametistezon, Chelidonea, Cyanea, Roditis. f Imò non sunt contrariæ naturæ: est enim obsidianus (qui hîc obsianus) in genere vitri, nigerrimi coloris, aliquãdo & trãslucidi, in speculis parietũ, pro imagine, vmbras reddens. ex quo multi gemmas & imagines faciunt. *36.Plin.27.in fi.* g *al.* obsidiani. *vt §.dixi.* dicitur tamen *Isidoro 16. c.15.* obsianus. h *Fortè* Veientani. *Isid.16.c.11.* de nigris: Veientana, inquit, Italica gemma est, à Veientibus reperta nigra facie, albis intermicantibus notis. i Iurisconsultis sc. nam alij auctores refragantur. k quia margarita conchæ pars est, potiùs quàm gemmæ aut lapilli: vel cõchæ partus, vt voluit *Plin. v. Cui.10.obs.18.* l inde Hieronymo, rubri maris granà. *Tertull. in lib. de resurrectione* rubentis maris grana, & Martiali Erythræi lapilli & gemmæ Erythræis erutæ vadis dicuntur. *v.Cui. ibid.* m *de quibus v.l.3.§.4.§.de supellect.* n quia nec crystallina continentur, perinde ac vitrea & fragilia. *Plin.33.* Murrina & crystallina ex eadem tellure effodimus, quibus pretiũ fecit: ipsa fragilitas. Hoc argumentũ opum, hæc vera luxuria existimata est habere, quòd possit totũ perire. *v.Cui.10.obs.18.* adde *Senecã epist.124.*
o Imò non continentur. *l.19.in fi.j.eod.*
p *v.l.29.in fi.j.eod.*
q *al.* ornandæ.
r Imò non cedunt. *l.32.j.eod.*
s *l.36.in fin.j.eod. Paul.3.sent.6.§.90.*

compa-

comparatum est, veluti colum niuarium [a], & vrceoli: dubitari potest. sed propius est, vt hæc quoque insint.

1 ¶ Vnguentis legatis, non tantùm ea legata videntur quibus vnguimur voluptatis causâ. sed & valetudinis [b], qualia sunt, commagena, glaucina [c], crina [d], rosa, mura, colum [e], nardum purum [f]. hoc quidem, etiam quo elegantiores sint & mundiores, vnguntur feminæ.

2 ¶ Sed de aquiminario [g] Cassius ait, consultum se respondisse, cùm alteri argẽtum potorium, alteri escarium legatum esset: escario cedere.

De vestibus & vestimentis.

22. *Vlpianus* libro vigesimosecundo ad Sabinum.

VEstimentum id est, quod detextum est, etsi desectum non sit: ||id est, si sit cõsummatum.|| Quod in telæ est, nondum|| pertextum vel|| detextum: contextum appellatur. Quisquis igitur vestem legauerit: neque stamen, neq; subtemen [h] legato continebitur.

23. *Idem* ||libro quadragesimoquarto ad Sabinum.||

VEstis [i], an vestimenta legentur: nihil refert.

1 ¶ Vestimentorum sunt omnia lanea, lineáque, vel serica, vel bombucina [k], quæ induendi [l], præcingendi [m], amiciendi [n], insternendi [o], inijciendi [p], incubandíve [q] causâ parata sunt: & quæ his accessionis vice cedunt [r]. quæ sunt insitæ [s] picturæ [t], clauíque [u], qui vestibus insuuntur.

2 ¶ Vestimẽta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica [x]. ¶ Virilia [y] sunt, quæ ipsius patrisfamiliæ causâ parata sunt: veluti togæ, tunicæ, palliola, vestimenta stragula, amfitapa [z] ||&|| saga, reliquaque similia. ¶ Puerilia sunt, quæ ad nullum alium vsum pertinent, nisi puerilem. veluti togæ prætextæ, aliculæ [a] chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus. ¶ Muliebria sunt, quæ matrisfamiliæ causâ sunt comparata, quibus vir non facilè vti potest sine vituperatione: veluti stolæ [b], pallia [c], tunicæ [d], capitia [e], zonæ, mitræ [f], quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi causâ, sunt comparata, plagulæ [g], penulæ [h]. ¶ Communia sunt, quibus promiscuè [i] vtitur mulier cum viro. veluti si || eiusmodi|| penula [k], palliúmve est, & reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel vxor vtatur. ¶ Familiarica sunt quæ ad familiam vestiẽdam parata sunt: sicuti saga [l] tunicæ [m], penulæ [n], lintea, vestimẽta stragula, & consimilia.

3 ¶ Vestis etiam ex pellibus constabit.

24. *Paulus* ||lib. vndecimo ad Sabinum.||

CVm & tunicas, & stragula pellicia nonnulli habeant.

...storiar. 3. senatus auctoritate sagaria nunc, & apud *Noni. cap. 14.* dicitur sagus. *Varro virgula diuina*, Cum neq; aptani mollis humeris fibulam sagus ferret.

10. De ornamento, vel mundo muliebri.

25. *Vlpianus* ||libro quadragesimoquarto ad Sabinum.||

ARgumento sunt etiam nationes quædam, veluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur.

1 ¶ Aristo etiã coactilia [o] vesti cedere ait, & tegimenta [p] subselliorum [q] huic legato cedere.

2 ¶ Vittæ [r] margaritarum, item fibulæ ornamentorum magis, quàm vestis sunt.

3 ¶ Tapeta vesti cedunt: quæ aut sterni, aut inijci solent. Sed stragulas, & babylonica [s] quæ equis insterni solent, non puto vestis esse.

4 ¶ Fasciæ crurales, pedulésque [t], & impilia [u] vestis loco sunt: quia partem corporis vestiunt. Alia [x] causa est odorum [y]: quia vsum calciamentorum præstant.

5 ¶ Ceruicalia [z] quoque vestis nomine continentur.

6 ¶ Si quis addiderit *vestem suam*: apparet, de [a] ea eum sensisse, quam ipse in vsus suos habuit. 7 ¶ Culcitæ [b] etiam vestis erunt. 8 ¶ Item pelles caprinæ & agninę vestis erunt. 9 ¶ Muliebri veste legata: & [c] infantilẽ contineri, & puellarum, & virginũ [d], Pomponius libro vicensimosecundo ad Sabinum rectè scribit. mulieres [e] enim omnes dici, quæcumque sexus fœminini sunt. 10 ¶ Ornamenta muliebria sunt quibus mulier ornatur: veluti inaures [f], armillæ [g], viriolæ [h] anuli, præter signatorios [i], & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornãdi causa. quo ex numero etiã hęc sunt, aurũ, gemmę, lapilli: quia aliam nullã in se vtilitatem habent. ¶ Mundus [k] mulieris est, quo [l] mulier mundior fit. Continentur eo specula [m], matulæ [n], vnguenta, vasa vnguẽtaria, & si qua similia dici possint: veluti [o] lauatio, ||riscus [p].|| ¶ Ornamentorum hæc. vittæ [q], mitræ [r], semimitræ, calautica [s], acus [t] cum margarita, quam mulieres habere solent, reticula, crocufantia [u]. Sicut & mulier potest esse munda, non [x] tamen ornata: vt solet cõtingere in his, quæ se emundauerint lotæ in balneo, neq; se ornauerint, & cõtrà est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata.

11 ¶ Margarita: si nõ soluta [y] sunt: vel qui alij lapides, si quidem exemptiles sint: dicẽdum est, ornamentorũ loco haberi. Sed etsi in hoc sint resoluti vt cõponantur: ornamentorum loco sunt. Quòd si adhuc sint rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ: ornamentorum loco non erunt: nisi alia mens fuit testantis, qui hæc quoque, quę ad ornamenta parauerat, ornamentorum loco & appellatione comprehendi voluit. 12 ¶ Vnguenta, quibus valetudinis [z] causa vnguimur, mundo non continentur.

De veste & ornamentis.

26. *Paulus* ||lib. vndecimo ad Sabinum.||

QVamuis [a] quædam ex veste magis ornatus gratia, quàm quo corpus tegãt, cõparentur: tamen, quòd eo nomine sint reperta, potiùs [b] habenda esse vestis numero,

---

a colum niuarium. *Hal.* vas ad colandum vinum. *Alciat 8. parerg. 8.* de colo niuario *vide Martialem 12. epigramma.* 111. de sacco niuario. 114. de lagena niuaria. 116. adde 117. 118. b *l. 25. in fi. ĩ. eod.*
c glaucina, crinina Rhodina è myrrha. *Hal.*
d *fortè* Cyprina, à flore Cypri. *4. Isidor. 12.* e Costum. *v. l. vlt. §. 7. ĩ. de publicanis.*
f nardinum purum. *Hal.* Nardinum purum, nardũ purum. nardus pistica dicitur in Euangelio. quam & *Marcellus lib. de medicamẽtis*, & Theophilactus vocat ἄδολον καὶ ... & glossæ veteres nardum pisticam, balsamum sine impostura. *vide Cuiac. l. ad Afr. fol. 164.* de nardo. *ad e l. vlt. §. 7. ĩ. de publicanis.*
g *l. 19. §. 12. s. eo. l. 3. s. de supellect.*
h *vide l. 70. §. 2. ĩ. de leg. 3.*
i *l. 8. l. 22. s. eod. l. 7. ĩ. eod. Paul. 3. sent. 6. §. 79.*
k bombycina. *Hal.*
l vt tunicæ, capitia.
m vt zonæ, semizonæ, semicinctia, quæ vestes præcinctoriæ à D. Augustino: & περιζώματα, *vide Cui. 11. obs. 18.*
n vt pallia, quæ Tertullianus ait operire solutim, id est, vno circumiectu. operiendi dixit *Paulus 4. sent. 6. §. 79.* & Varro amictũ, circumiectum. *v. Cui. 10. obs. 17.*
o vt vestes stratoriæ, aut stragulæ veluti amphitapa, psilotapa pallia, peristromata. *l. 45. ĩ. de verb. signific.*
p vt tapeta, quibus mẽsæ teguntur. *l. 25. §. 3. ĩ. e.* insternuntur ... iniciuntur supra: vtimur tamen vtroq; promiscuè. *l. 45. ĩ de verb. sig.* q vt culcitra, toralia.
r cedunt insitæ, pisturæ. *vt test. Cuiac. 12. obseruat. 24.* adde quæ scripsi ad Nouellam *Leonis 80.*
s Institæ *Petr. Pithæus apud Cue. 10. obs. 17.* Institæ sunt segmenta & limbi assuti vestibus. An interdicto vsu purpuræ, segmenta purpurea interdicta videantur. *vide Cuiac. 12. obs. 24.*
t & varietates colorum *Forcatul. Cupidinum 20. numero 9.*
u *l. 19. §. 1. s. eod.* Hinc Clauata, vestimenta clauis intertexta, aut calciamenta clauis confixa. *Festus.*
x ... *ĩ. eod. in fin.* Eo sensu familiarica dicuntur, quo Varroni & Vitruuio sellæ familiaricæ. *vide Cuiac. ibid.*
y *Paul. 3. sent. 6. §. 80.*
z ἀμφιτάπης, χιτὼν ἑκατέρωθεν ἔχων μαλλούς. *Hesichius* stragulę vtrinque villosæ: villosa sunt Turcarum tapetia, at non vtrinque. *v. Turneb. 28. aduers. 20.*
a i. togæ breues. *vide Cuiac. 10. obs. 17.* Malè Haloander legit, alicubi: alij legunt, caligulæ. b nec enim stola numeratur inter vestes viriles: etiam si ea vel Caligula vel Heliogabalus vtantur: vt merito στολὴν ἀπάνθρωπον Tatianus dixit *in oratione πρὸς Ἕλληνας. Cuiac. ad 3. Paul. 6. §. 8.* videntur tamen stola vsi interdum masculi. Ennius Telepho. *apud Noniũ. c. 14.* Cedo & caueo vestitus squallida septus stola. Idẽ *tamen.* Regnum reliquit septus medici stola. Quo loco notat etiam Nonius stolam veteribus non honestam vestem solum, sed etiam omnẽ quæ corpus tegeret. Stola etiam vtebantur matronæ. *Festus matronalibus.*
c pallæ. Petrus Faber. *1. semestrium 15.* Est enim palla honestæ mulieris vestimentum, tunicę pallium. *Nonius c. 14.* dictam pallã quòd forum & palam: vt intusium quòd intus Varro scribit. *4. de lingua.*
d Varro de vita populi Romani. *4. apud Nonium. c. 14.* Hæc tria quoque coniungit. Tunicas, neque capitia, neque Zonas.
e Capitia pectoris sunt ornamenta quòd pectus capiant Varroni *4. de lingua.* non capitis vt putat Nonius *cap. 14. numero 37.* vbi capitia, *capitula* appellari quoque ait. & Isidoro *19. c. 31.* Cappa appellatur à forma Capitali Varroni. *4. de lingua.* quod ... in capite solent habere.
f Mitræ vesti adnumerantur, si tegendi capitis causa eis mulieres vti cœperint *vt hic:* sin venustatis ornamentis. *l. 25. §. 10. l. 26. ĩ. eod. Isidoro 19. c. 31.* mitra pileum Phrygium, quale est ornamentum capitis deuotarum fœminarum. est & ex lana redimicula quibus mitra alligatur, Rigula, mitra virginalis capitis.
g ... a plaga. Plaga Varroni est chlamys. *Nonio. 8. c. 14.* plaga grande linteum, tegimen, quod nũc torale vel lecticariam sindonem dicimus, quarũ diminutiuum plagulæ. h Atqui paulò post penulam recenset inter virilia vestimenta.
i *vide Fornier. 1. select. 1.* k *vide Fabrum d. l.*
l sagum est & vestimentũ militare. Cicero 1. epistolarum ad Cæsarem descendi ad forum togatus, cum reliqui consulares sagati vellent descendere. Sisenna historiar. 3. senatus auctoritate sagaria nunc, & apud *Noni. cap. 14.* dicitur sagus. *Varro virgula diuina*, Cum neq; aptani mollis humeris fibulam sagus ferret. m Tunica vestimentum sine manicis. *Nom. c. 14.* n Penula vestis supra tunicã. *Noni. c. 14.* o ¶ Indumẽta sunt strictius compacta ex illis crassiorib. quo ex genere petasi & καυνάκαι & galbinæ, vel molliora alia quædã, quæ ex lanis xylinis, caprinis, ouilibus conficiuntur: huiusmodi sunt thoracomachi. *Cui. 5. obs. 11.*
p tegmenti.
q quæ & solaria. *v. Cui 10. obs. 17.*
r *v. Petrũ Fabr. 1. semest. 16.*
s Babulonicũ glossis ψιλὴ πολύμιτος & alibi: ... ματος εἶδος, Beuentanũ. *Plin. 8. c. 48.* Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. *Ibidẽ* Metellus Scipio tricliniaria Babylonica sestertium octingentis millibus vænisse iã tunc, posuit in criminibus Capitonis: quę Neroni principi quadragies sestertio nuper stetere.
t de impilibus & pedulis. *vide Cuiac. 5. obs. 11. in fi.* πέδιλα *Festus.* Pedules sunt fasciæ pedũ, aut calceamẽtorũ. *Cui. 10. obs. 17.* Alij pedules, ἐνώπια.
u impilia, *& ita à quibusdã legitur apud Plin. 19. c. 2.* nõ mapalia πόδια. Theophrastus 8. περὶ φυτῶν, πόδια.
x *legendum videtur.* Nec alia est causa odonum. Nam cur odones nõ sint vestimẽtorum numero, cùm vsum calciamẽtorum præstent?
y Vdonum *Holoand.* sunt autem lanei calcei. In donatione Constantini σανδάλια ... vetus interpres habet, vdonibus. *Cui. 10. obs. 17.* sed Turnebus vdones legit, & interpretatur calceamenta ex hircinis pellibus contexta *1. aduersar. 13.* Cotta, Vndones legit. & Vndones cilicios interpretatur ab vndis dictos quasi cymatites & vndulatos, ineptissimè, mea sententia. z Ceruical glossis ὑπαυχένιον. a suum ac cuiusque est, quod in vsus suos habeat. b Culcitræ. *Hal.* c Mulieris appellatione continentur etiam infantes, puellæ & virgines sexus fœminini. d *vide quæ scripsi ad l. 81. §. 1. s. de legat. 3. l. 13. ĩ. de verb. sign.* e *l. 81. §. 1. s. de leg. 3.*
f ἐνώτια.
g Armillæ & viriolæ ornamenta sunt manuum, quæ ψέλλια, χλιδώνια, περιχείρια. *vide Cuiac. 10. obs. 17. in fi. vide l. 14. s. de contrah. empt.* vnde dicta armilla vide apud Festũ.
h Glossis ψέλλιον viriola armilla. ψέλλιον ἀνδρὸς brachionarium. i *v. Paul. 3. sent. 6. §. 84. v. l. 74. ĩ. de verb. signif.*
k *vide Paul. 3. sentent. 6. §. 83.*
l Mundus muliebris dictus à munditia *Varro 4. de lingua.*
m *l. 19. §. 8. s. eod.* Nouit etiam speculum argẽteum Plinius. & dispositio cœnæ Cypriani. *v. Cuiac. 10. obs. 17.* In mundo etiam collocat *Varro 4. de lingua.* n ἀμίδια. *v. Cuiac. 10. obs. 17.* o Veluti alabastriscus ornamentorum, &c, *Turneb. 28. obs. 23.* Quid tamen si *rica* legatur. Nam *Varro 4. de lingua*, Ricam refert in mundum muliebrem, vt & discerniculum pecten, speculum, reticulum, calamistros, & mitram palliola, interpretatur capitis Festus.
p in veteri contractu emptionis legit Cuiacius, supellectilem & cum ea basem, cofinum, riscum. Riscus κίβωτος μεγάλη. Hieronymus *in Ezechielem* risco, loculis omnem supellectilem tribuunt. *v. Cuiac. 8. obs. 1.* q de vittis. *vide Turneb. 29. aduers. 4.* anademata. *l. 26. ĩ. eod.* r *l. 23. §. 2. s. eod.* s calantica, *Hal.* idem quod mitra. inde decalauticare. i, calauticam detrahere. *v. Cuiac. 10. obs. 17. in fi.* Glossis cacautica, εἶδος ζώνης. t Acus qua sarcinatrix vel etiam ornatrix vtitur, *Festus: dixi ad l. 65. §. 3. s. de legat. 3.* discerniculum vocari videtur à *Varrone 4. de lingua.* Est enim discerniculum quo discernitur capillus: vt calamistri, quibus calefactis in cinere capillus ornatur. qui ea ministrabat, à cinere cinerarius est appellatus. u crocohiphanta. *Hal.* ornamenta capitis villosa, quæ sub reticulis contexta per eorũ plagulas apparent *Hotomanus*, sed Turnebus 28. *aduers. 23.* ornamẽta sine vllo stamine contexta interpretatur. crocyphatium dicitur quòd διὰ κρόκης ὑφαίνεται. x mundæ & ornatæ mulieris differẽtia. *v. 12. Columell. 3.* Ferrandus. *1. Explicationum 35.* ornamentum & vestem mundi seu κόσμου appellatione contineri probare nititur, ex *Liuio 32. 34. Polyb. 1.* Gellio, Nonio, Varrone, Festo, *Cicer. 1. de diuinat. Iustino 20.* Artemidoro *lib. 2.* Galeno περὶ διαγνώσεως Polluce 5. Platone *in Alcibiade*: ab Halicarnasseo ornatum à veste separari *Halicarnass. 2.* adde Cottam *memoralib. in voce vndones.* y De solutis margaritis dixi. *ad l. 6. s. eod.* z *l. 25. §. 1. ĩ. eod.*
a *vide Petrum Fabrum. 1. semest. 16. in prin.* b Principale attendi debet, non secundarium. Glossis *peticulum*, γύργατος καὶ κροκύφαντος.

a id est, redimicula *vt Pollux 7. cap. 22. Hesichius. vide Cuiac. 10. obseru. 17. in fin.* Glossis redimiculat, αἰωλύει δέσματα, pro Redimicula, ἀναδέσματα quæ & Catella, *Festo in Redimiculum.* est autē ab ἀναδέω, vnde Etymologicus & Phauorinus ςεφανώματα appellat. *Lucretius 4.* hunc anademata mitræ, sed quid *Alciatus 2. Prætermissorum: & Cotta in voce Vndones* legunt ἀναδέσματα: fieri enim ἀναδεσμῶν mentionem apud *Suidā. adde Ferrandum. c. explicat. 36.*

quâm ornamentorum. Similiter ornamentorum esse constat, quibus vti mulieres venustatis & ornatus causa cœperunt. neque referre, si quædam eorum alium quoque vsum præbeant, sicuti mitræ, & anademata [a]. quamuis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non vestis esse.

De argento. 2. Suo. 3. De argento & auro facto. 4. De omni auro. De auro facto vel infecto. De auro vel argento signato. 5. De argento. 6. Facto.

27. *Vlpianus* ||libro quadragesimoquarto ad Sabinum.||

QVintus Mucius libro secūdo iuris ciuilis ita definit, argentum factum [b] vas argenteum videri esse.

1 ¶ An, cui argentum omne legatum est, ei nummi quoque legati esse videantur, quæritur. & ego puto, non[c] contineri. non facilè enim quisquam argenti numero nummos computat. Item argento facto legato, puto, nisi euidenter contra sensisse testatorem appareat, nummos non contineri.

2 ¶ Argento omni legato: *quod suum*[d] esset: sine dubio non debetur id, quod in credito [e] esset. hoc ideo, quia [f] nō[g] videtur suum esse, quod vindicari non possit.

3 ¶ Cui aurum, vel argentum factum, legatum est: si fractum aut collisum sit: non continetur. Seruius enim existimat, aurum vel argentum factum id videri, quo commodè vti possumus, argentum autem fractum & collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto contineri.

4 ¶ Cui legatum est aurum omne: quod suum esse [h] cùm moreretur, vindicare potuit: suum esse. Sed si qua distributio eius rei facta est: tunc interest, quomodo sit legatum. Si factum aurum [i] legatum est: omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: siue id suæ, siue alterius vsionis [k] causa paratum esset: veluti vasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cetera, quæ his rebus sunt similia. Sed si infectum legatum est: quod eius ita factū est, vt eo, ||quod|| ad rem [l] comparatum est, non possis vti sine refectione, quodque ab eo [m] patrefamilias infecti numero fuerat: id videtur legatum esse. Si autem aurum vel argentum signatum legatum est: id paterfamilias videtur testamento legasse, quod eius aliqua forma est expressum: veluti quæ Philippi [n] sunt, itémque nomismata, & similia.

5 ¶ Argento legato, nō puto, ventris causa habita scafia[o] contineri: quia argenti numero non habentur.

6 ¶ Argentum factum rectè quis ita definierit, quod[p] neque in massa, neque in lamna [q], neque in signato, neque in supellectili [r], neque in mundo [s], neque in ornamentis insit.

De testatoris causa parato.

28. *Alphenus* ||*Varus* libro septimo Digestorum.||

CVm in testamento alicui argentum, *quod vsus sui causâ paratum esset,* legaretur: itémque vestis, aut supellex; quæsitum est, quid cuiúsque vsus causa videretur paratum esse: vtrúmne id argentum: quod victus sui causa paratum paterfamilias ad quotidianum vsum parasset: an & si eas mensas argenteas, & eius generis argentum haberet, quo ipse non temerè[t] vteretur, sed commodare ad ludos, & ad ceteras apparationes soleret. & magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantùm contineri.

De auro & argento facto. 1. De principali & accessorio.

29. *Florentinus* ||libro vndecimo Institutionum.||

b *l. 19. §. 9. supra eod.*
c *adde l. 19. supra eod. l. -. §. 4. supra de legat. 3.* Aliud putat *Cicero in Topicis in loco à genere.*
d Pronominibus possessiuis iūctis cum substantiuo alterius generis (puta cum auro, tritico) dominiū significari notat *Socinus regula 96.*
e *l. 34. infra eodem.*
f suum nemo id possit dicere, quod vindicare non possit. Igitur à vindicatione, ad proprietatē ascendimus. *adde l. 239. ī. de verborum significat.*
g *vide quæ notaui ad l. 1. supra de rebus creditis.*
h quod suum esset *Hal.*
i Aurum factum rectè definitur, omne ex quo species cies aliqua effecta est. Infectum, quòd ita factum est, vt eo (cuius id rei causa comparaueris) non possis vti sine refectione noua. Rudis auri materia est, aurum infectum. *vide Cui. 10. obseru. 18.*
k hoc verbo vtitur Iurisconsultus. *l. 60. §. 2. supra de legat. 3. Cato de re rustica: & Gellius 4. cap. 2. vide Anton. Augu. 2. cap. 2.*
l vt eo ad rem ad quam comparatum est *Hal.*
m superius enim dixit, eius omne aurum fieri, quòd tunc paterfamilias, cum moreretur, habuit. *vide Cuiac. 10. obseruat. 18.*
n Qui & Philippei. Sunt aurei nūmi à Philippo rege ita nominati. huius nummi frequēs apud Plautum fit mentio. *Hor. 1. Epistol.* Philippi regale numisma.
o Scaphia vasa, ad purgandam aluum. ne alioqui putes cum Accursio, genus cinguli. Scaphiū etiam significat vas potorium *Plaut. in Persa: Cicero 6. in Verrem:* sed & vas quo horas designabant, imò & vas ad ignem: & instrumētum medicum, & rusticum: quin etiam pars corporis vicina fœmoribus: sed & tonsurę honestioris. *Iuuenal. satyr. 6. Martialis: Ferrandus 1. Explicationum 37.*
p Argentum factum est, quod neque in massa, vel lamna, vel in signato, vel in supellectili, vel in mundo, vel ornamentis.
q lamina. *Hal*
r *l. 7. supra de supellectile.*
s *l. 25. §. 10. supra eod.*
t non solus. *l. 203. ī. de verb. signif.*
u ¶ *l. 32. infra eod.*
x *l. 19. §. 13. ī. eod.*

y dic idem esse de particula *Ve. l. 14. supra de iniusto. adde l. 53. infra de verborum significat.*
z *Vide Romanum singulari 548. ver. 549.*
a hinc colligere possumus, Rem minorem apud Latinos interdum intelligi ... mediæ sit magnitudinis. Eodem sensu, minorem libertatem dici, quæ est ... stam & deditiam: & minorem capitis deminutionem, minorem ordinem. *vide Cuiac. 10. obs. 35. in fin.*

SI quando alterius generis materia auro argentóve iniecta sit: si factum aurum, vel argentum legetur, & id quod iniectum [u] est debetur.

1 ¶ Vtra autem vtrius materiæ sit accessio [x], visu atque vsu rei, consuetudinis patrisfamilias æstimandum est.

De verbo, Seu.

30. *Paulus* ||libro singulari de adsignatione libertorum.||

SI quis ita legauerit: *vxori meæ mundum, ornamēta, seu*[y] *quæ eius causa paraui, do lego:* placet, omnia deberi. Sicuti cùm ita legatur: *Titio vina, quæ in vrbe habeo, seu* [z] *in portu, do lego,* ||omnia deberi.|| Hoc enim verbum *seu,* ampliandi legati gratia positum est.

De verbo, minor.

31. *Labeo*||lib. 2. Posteriorum Iauoleno Epitomatorum.||

QVi lancem maximam, minorem, minimam relinquebat: ita legauerat. *Lancem minorem illi lego.* medię[a] magnitudinis videri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his paterfamilias demonstrare voluisset.

De argento facto. 1. De auro facto. 2. De argento potorio vel escario. 4 De verbo meum. 5. De argento & electro. 6. De verbo generali & speciali. 7. De mundo muliebri. 8. Si testator detraxerit de re legata.

32. *Paulus*||lib. 2. ad Vitellium.||

PEdiculis [b] argenteis adiuncta sigilla ænea, ceteráque omnia, quæ ad eandem similitudinē redigi possunt, argento facto cedunt.

1 ¶ Auro facto adnumerantur gemmæ anulis inclusę: quippe anulorum sunt. Cymbia [c] argentea crustis aureis illigata: margaritæ: quę ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, vt in his aspectus auri potentior sit: auro facto adnumerantur [d]. Aurea emblemata: quæ in||lapidibus[e],|| absidibus [f] argenteis essent, & replumbari possent: deberi. Gallus ait [g] sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait, alioquin [h] aurata [i], & inclusa vasa alterius materiæ, auri numero non habenda.

2 ¶ Argento potorio vel escario legato: in his, quæ dubium est, cuius generis sint: consuetudinem patrisfamilias spectandam: non etiam in his, quæ certum est eius generis||non|| esse.

3 ¶ Quidam primipilaris vxori suæ argentum escarium [k] legauerat. quæsitum est: cum paterfamilias in argento suo vasa habuerit: quibus & potabat [l], & edebat: an legato hæc quoque vasa continerentur. Scæuola respondit, contineri. §4 n° 1

4 ¶ Idem: cùm quæreretur de tali legato: *hoc amplius filia mea dulcissima è medio sumito, tibíque habeto ornamentum omne meum muliebre cū*[m] *auro, & si qua alia muliebria apparuerint:* cum testatrix negotiatrix fuerit: an non solum argentum, quod in domo vel intra horreum[n] vsib. eius fuit, legato cedit: sed etiam quod in basilica [o] fuit muliebre: respondit, si testatrix habuit proprium argentum [p] ad vsum suum paratum, non [q] videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret: nisi de eo quoq; sensisse, is qui petat, probet.

5 ¶ Neratius Proculum refert ita respondisse: vasis electrinis [r] legatis: nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habebant. Sed vtrum argentum electro, an electrum argento cedat: id ex aspectu vasorum faciliùs intelligi posse. quod si in obscuro sit: inspiciendum est, in vtro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit.

6. ¶ Labeo testamento suo Neratiæ vxori suæ nominatim legauit: *vestem, mundum muliebrem omnem, ornamentáque muliebria omnia, lanam, linum, purpuram, versicolaria fa-*

b pédiculis vel pendiclis. glossa ἀρπεδόνας interpretatur *Lepiclaius.*
c pocula ad modum cym... facta: *Festus 24. Isiodor. 5.*
d Imò nō adnumerantur. *l. 20. ī. eod.*
e hanc vocem *lapidibus,* delendam esse ait *Cuiac. 6. obser. 31. in fin.*
f *l. 19. §. 6. supra eod.*
g Vt in consultatione Demiphonis apud Terentium *2. Phormionis 3.* ex tribus vnu... alter ... tertius ... tur ... Vt ... Callianis deinu tur ex habitu, à Proculo annis XIIII. à Prisco, aliter. adde *l. 10. Cod. de adopt.* ita in hac quæstione, Gall... deberi emblemata ait: Labeo negat: Tubero in facto atque adeo in incerto, rem esse positam ait. Dubitandi causa hęc est: quòd inauratis, vel auro inclusis argenteis vasis, aurū ita alligetur, vt nō detrahatur: quasi confusione facta. Emblemata verò aurea plerumque exéptitia sunt. verum tamen est, omnia argento legato cedere, nihil eorum auro legato cedere. *Cuiac. 6. obseruat. 31.*
h id est, Ceterum. *Cuiac. 6. obseru. 31.*
i Auro legato, inaurata, vel auro inclusa: auro coperta, & vestita, non debentur.
k Escario argento legato, ea vasa argentea debentur, quibus paterfamilias potabat & edebat.
l id est, quod illi erat in promiscuo vsu. *v. Cuiac. 11. obs. 7.*
m Aurata, vt & aurum muliebre venale venditum esse hac formula colligitur.
n De horreis, *vide quæ scripsi ad l. 7. ī. de instructo.*
o Quid si legas *in taberna*: nam hîc agitur de muliere auri & argenti negotiatrice: de auro & argento negotiandi causa venali.
p Cur argenti facit hoc loco mentionem in responsione: cùm ipsa quæstio fuerit *de auro?* ac vt intelligamus auro legato, argentum deberi?
q Auro legato nō id intelligitur legatum, quod negotiandi causa venale proponi solet.
r Electri tria sunt genera, vnum ex arboribus, quod & succinum: aliud naturale: tertium quod fit de tribus partibus auri, & vna argenti. *Seruius 8. Aeneid. adde l. 4. supra de legat. 1. l. 7. §. 8. infra de adquirend. rerum. vide Isid. 23.*

a Substantiam rerum testamento adscriptarum non mutat verborum non necessaria multiplicatio. *adde l.65.j. de verb. oblig.*
b Tincta lana, etiam lana est.
c argentum balneare *Cuiac. 10. obs. 17. Basil.* ὁ τῶν λουτρῶν ἄργυρος. *adde Paul. 3. sentent. 6. §. 83.*
d margaritæ lingua Indica dicuntur, teste Arriano: vniones Latinè.

cta infectáque omnia, & cetera. sed non mutat substantiam[a] rerum non necessaria verborum multiplicatio: quia Labeo testamento lanam, ac deinde versicoloria scripsit: quasi desit[b] lana tincta, lana esse detractóque verbo *versicolorio*, nihilo minùs etiam versicoloria debebuntur: si non appareat, aliam defuncti voluntatem fuisse.

7 ¶ Titia mundum muliebrem Septiciæ legauit. ea putabat, sibi legata & ornamenta, & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ insunt, & anulos, & vestem tam coloriam, quàm versicoloriam. quæsitum est, an hæc omnia mundo continentur. Scæuola respondit, ex his, quæ proponerentur, dumtaxat argumentum[c] balneare mundo muliebri contineri.

8 ¶ Item cùm inaures, in quibus duæ margaritæ[d] elenchi[e], & smaragdi duo, legasset: & postea elenchos eisdem detraxisset: & quæreretur, an nihilo minùs, detractis elenchis, inaureis deberētur, respondit, deberi, si maneant inaures, quamuis margaritæ eis detractæ sint.

9 ¶ De alio idem respondit: cùm quædam ornamentum mamillatum[f] ex cylindris[g] triginta quatuor, & tympanis[h] margaritis triginta quatuor legasset: & postea quatuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

De veste aut vestimento virili vel muliebri.

33. *Pomponius* || libro 4. ad Quintum Mucium. ||

INter vestem[i] virilem & vestimenta virilia nihil interest, sed difficultatem facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit vti quadam veste, quæ etiam mulieribus conueniens est. itaque ante omnia dicendum est: eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ re vera aut mulieris, aut virilis sit. nam & Quintus [Titius] ait, scire[k] se quendam senatorem muliebrib. cænatorijs vti solitum. qui, si legaret muliebrem[l] vestem, non[m] videretur de ea sensisse, quasi virili vtebatur.

De omni auro suo. 1. De vxoris causa parato.

34. *Idem* lib. 9. ad Quintum Mucium.

SCribit Quintus Mucius: Si *aurum suum omne* paterfamilias vxori suæ legasset: id aurum, quod aurifici faciendum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur. *Pomponius.* Hoc ex parte verum est, ex parte falsum. Nam de eo, quod debetur, sine dubio, vt puta si auri libras stipulatus fuerit, hoc[n] aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad vxorem: cùm illius factum adhuc non sit. id enim, quod suum esset, non[o] quod in actione haberet, legauit. In aurifice falsum est, si[p] aurum dederit, ita[q] vt ex eo auro aliquid sibi faceret. nam tunc: licèt apud aurificem sit aurum: dominium[r] tamen non mutabit: manet tamen eius, qui dedit: & tantùm videtur mercedem præstaturus pro opera aurifici. per quòd eò perducimur, vt nihilo minùs vxori debeatur. Quòd si aurum dedit aurifici, vt non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc, quatenus dominium transit eius auri ad aurificem, (quippe quasi permutationem fecisse videatur) & hoc aurum non transibit ad vxorem.

1 ¶ Item scribit Quintus Mucius: si maritus vxori, cùm haberet quinque pondo auri, legasset ita: *aurum, quodcumque vxoris causa paratum esset, vti heres vxori daret*: etiam si libra auri inde venisset, & mortis tempore ampliùs, quàm quatuor libræ, non deprehenduntur: in totis quinque libris heredem esse obligatum. quoniam *articulus *est* præsentis[s] temporis demonstrationem in se cōtinens. Quod ipsum, quantum ad || ipsam || iuris obligationem pertineat, rectè dicetur: id est, vt ipso iure heres sit obligatus. verùm sciendū: Si in hoc alienauerit testator inde libram, quòd deminuere vellet ex legato vxoris suæ: tunc mutata voluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni: vt, si perseuerauerit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueatur. Sed si ex necessitate[t] aliqua compulsus testator, non quòd vellet deminuere ex legato: tunc mulieri ipso iure quinque libræ auri debebuntur, nec doli[u] mali exceptio nocebit aduersus petentem.

2 ¶ Quòd si ita legasset vxori, *aurum, quod eius causa paratum erit*[x], tunc rectissimè scribit Quintus Mucius, vt hæc scriptura habeat in se[y] demonstrationem[z] legati, & argumentum. ideóque ipso iure, alienata libra auri, ampliùs quatuor pondo non remanebunt in obligatione. nec erit vtendum distinctione, qua ex causa alienauerit testator.

De pondere.

35. *Paulus* || lib. 14. Responsorum. ||

T*Itiæ amicæ meæ, cum qua sine*[a] *mendacio vixi, auri pondo quinque dari volo.* quæro, an heredes ad præstationem integræ materiæ auri, an ad pretium, & quantum præstandum compellendi sint. Paulus respondit: aut aurum ei, de qua quæritur, præstari oportere: aut[b] pretium[c] auri, quanti comparari potest.

1 ¶ Item quæro: si lite contestata prætor ita pronuntiauit, vt materia præstetur: an tutores audiendi sint ab hac sentētia pupillum, aduersus quem pronuntiatum est, apud successorem eius in integrum restituere volentes. Paulus respondit: prętorem: qui, auro legato certi ponderis, materiam præstari iussit: rectè pronuntiasse videri.

De electione poculi.

36. *Scæuola* || lib. 3. Responsorum. ||

S*Eiæ dulcissimæ poculum*[d] *aureum*[e], *quod elegerit, fidei heredum committo, vt darent*: quæro: cùm in hereditate non sint nisi truellæ[f], scyphi modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit. respōdit: cùm omnia potui[g] parata, pocula dicuntur: posse eam ex his eligere.

De ornamentis.

37. *Paulus* || lib. 21. Responsorum. ||

ORnamentorum[h] appellatione vestem muliebrem non contineri, nec errorem heredis[i] ius mutasse, respondi[k].

De speciebus in hereditate inuentis, vel non. 1. De electione. 2. De signo statuendo.

38. *Scæuola* || lib. 3. Responsorum. ||

TItia testamento, item codicillis multas species tam argenti, quàm vestis specialiter per fideicommissum reliquit. quæro, an non aliæ species legato cedant, quam quæ in hereditate inuentæ essent. respondit: eas cedere, quæ[l] inuentæ essent: de ceteris cauendum[m] vt si inuentę essent, præstentur.

1 ¶ *Semproniæ Piæ hoc amplius copertoria Tabiana*[n], *& tunicas tres cum palliolis, quæ elegerit, dari volo.* quæro, an ex vniuersa veste, id est || an ex || synthesi[o], tunicas singulas, &[p] palliola Sempronia eligere possit. respondit, si essent tunicæ singulares[q] cum palliolis relictę, ex his dumtaxat eligi posse: quod si nō est[r]: heredem vel tunicas & palliola, sed ex synthesi[s] præstaturū, vel veram æstimationem earum.

2 ¶ Seia testamēto ita cauit: *si mihi per conditionē humanam contigerit, ipsa faciam. sin autē: ab heredibus meis fieri volo, iubeóque, signum*[t] *Dei ex libris centum in illa sacra æde, & in patria statui subscriptione*[u] *nominis mei.* quæsitum est: cùm[x] in eo templo non nisi aut ærea, aut[y] argentea tātùm sint dona: heredes Seiæ vtrùm ex argento, an ex auro signum ponere compellēdi sunt, an æreum. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur. argenteum[z] ponendum[a].

e elenchus, est pusillus ex genere margaritarum, fastigiata [illegible] longitudinis, [illegible] figura in pleniore orbem desinens. *Plin. 9.* Auribus extensis ma[illegible] commisit [illegible] *Iuuenalis. satyra 6.* Porro hoc notandū est, margaritas elēchos iunctim appellari, non margaritas & elenchos. [illegible] *& §. 9. j.*
e. tympani margaritæ, non tympani & margaritæ.
f ornaméta mamillarum. *Hal. Martialis 14.* mamillare vocat.
g cylindrus, proceritatis est orbiculatæ: in eo differt ab elencho, de quo supra. Est & cylindrus gémę ac smaragdi species. *5. Plin. 37. Iuuenal. satyr. 2.*
h tympaniis *Hal.* Tympanæ margaritæ, *v. 9. Plinij 35.* quæ quia instar tympani ab vna parte tumidæ seu rotundæ sunt: ab altera, planæ: tympania nominantur: solidæ sunt substantiæ, in quo differunt à phisemmatis.
i Vestis virilis & vestimētum virile, idem.
k Viri interdū muliebris cœnatoriis vtebantur.
l qui si legaret virilem *Hotom. 3. obseru. 13* vt sit sensus. Legato vestis virilis abusiuam muliebrem non contineri: aliàs sensus est, vestis muliebris appellatione ea non continebitur, qua viri inhonestè vtuntur.
m Imò videtur & de ea sensisse. *l. 110. in fi. j. de verb. oblig.* solue. Aliud in stipulatione, aliud in legato.
n Qui omne suum aurum legat, aurum non legat quòd in credito habet. *l. 24 §. 2. s. eod.*
o suum nemo rectè dixerit quod in actione tantum habet: cum quod tantum agere: non vindicare possit.
p de duobus rerum locatarum generibus. *v. l. 31. s. locat.*
q suum argentum vxori qui legat, & id quoque argentum legasse intelligitur quod aurifici dedit aut adpēdit, vt ex eo aliquid sibi faceret: secus si aurum dedit, vt ex alio auro aurifex quid faceret.
r Nostrum est cuius dominiū ipsi habemus.
s *l. 7. supra eod.*
t *v. l. [illegible] §. [illegible] s. de legat. 3.*
u *vide l. 19. in fin. infra de reg. iuris.*
x de verbo, *Erit*, adde *l. 123. infra de verb. signif.*
y habeat in se & deminutionem legati, & augmentum. sic legit Cuiacius *2. obseru. 33. in fin.*
z Imò conditionem magis, quàm demonstrationem habet *l. 6. s. de legat. [illegible] 85. s. de leg. [illegible]*
a Hinc illæ inscriptiones, sine vlla animi offensa: sine vlla animi læsura: sine vlla querela: sine vllo iurgio.
b imo, non videtur talis distinctio admittenda, sed præcisè pretium dari debet. *l. 9. s. eod.*
c *vide l. 35. C. de donat. l. 1. in fi. l. 9. l. 19. supra eod.*

d Quæstio est, an si legata sit electio poculi aurei, trullæ aureæ eligi possint? vtique possunt. *in fin. j. eod.*
e ex hoc verbo non sumitur ratio dubitandi, perinde ac si innueret Iurisconsultus, legatarium legato poculi aurei, (quo casu aureum non fuerit) argēteum poculum posse eligere. hoc æquitas non patitur: vt cui certæ qualitatis res legata est, ei præstetur longè diuersæ. ratio dubitandi sumitur ex verbo, *poculum*, de quo s. v. *Cuiac. 11. obs. 7.*
f vtcūq; n. trullis, scyphis &c. non sumatur vinum, funditur tamen in pocula. Trullę manubrium longum erat, & cauum, fundendo vino aptum potius quàm bibendo. Scyphis etiam & phialis rarò vtebantur ad bibendum. quòd essent capacia nimis, & magna vasa: eis ornabātur abaci. *Cuiac. ibid.*
g id est, non tantum ea, vnde potatur: sed etiā omnia potui parata.
h *l. 26. supra e. Paul. 3. sent. 6. §. 84.*
i soluentis sc.
k Nullus enim est errantis consensus. *9. Cod. de iur. & fact. ignor.*
l *vide l. 22. l. 62. supra de legat. 1.*
m *vide l. 69. in fin. supra de legat. 1.*
n à Tabia ciuitate Italiæ.
o Synthesim Accursius locum atque domicilium facit eius qui hîc testatur. Synthesim *Alciatus 2. parerg. 2.* id esse ait, quod Galli *liuraam* vocāt: *Turnebus 23. aduers. 9.* lautiorem vestē qua populo Romano certis diebus publicè (vt saturnalibus) vti licebat: Idem *lib. 27. c. 18.* pro veste elegantissima & viris parum decora accipit. Alij, pro virili veste. vt vt sit, Synthesis, hoc loco, vestis vniuersa defuncti definitur, id est, & Tabiana, & aliis præterea in locis relicta. vt sit sensus, Si electio triū copertoriorum Tabianorum, & trium tunicarum cum palliolis relicta sit: neque superiora in vrbe Tabiana reperta sint, heredem eo casu teneri legatario ea omnia præstare ex reliqua veste defuncti, quàm fortè aliis locis habuit: sin minus veram æstimationem. Ferrando, *Explicat. 32.* synthesis, vestes in vno loco positæ. *vt apud Martialem 2.* Ita synthesis vasorum *Martiali 1. adde Stathium. 4. syluarum.* Q. Serenum Samonianū. 1. *de lumbricis. & c. 1. de venenis prohibendis: l. 34. §. 1. s. de legat. 1. l. 30. j. de adimendis.*
p an & palliola. *Hal.*
q tunicæ singulæ. *Hal.*
r quod si non esset. *Hal.*
s vel tunicam & palliolum ex synthesi præstaturum. *Hal.*
t Imagines ponendas interdum legabant veteres. *v. l. 6. in fi. s. eod. vide Petr. Fabr. in Semestrib.*
u Imaginibus templorum, qui eas ponebant nomen suum inscribebant.
x Ratio dubitandi sumitur à loci, quo legatum relictum est, qualitate.
y *Puto legendum*, aut ærea, aut aurea, aut argentea. vt ex sequentibus potest colligi.
z & ita in dubio, iussus signum deo ponere, neque aureum, neque æneum debet, sed argenteum. ideóque falsum est quod Bartolus simpliciter ait, Fauore religionis intelligi in dubio id quod maius est. *adde Ludouicum Romanum singulari 517.*
a *Facit l. 37. s. de legat. 1.* Imò non argenteum ponendum est, sed æreum: cùm sit minus. *l. 39. §. 6. s. de legat. 1. l. 43. s. de legat. 2.*

a ea vitanda est, *l.5.in fi.§.de transactionib.*
b *l.61.§.de oblig.& act.* c *al.*domi.
d *l.41.§.6.§.de legat.3.*
e *Ita legendum videtur:* si perpetuæ, veluti thesauro, non si præsentis custodiæ causa, depositum esset. Nam mox sequitur: *esse solebat.* similis est error *in l.4.§.de instructo. l.17. §.7.§.de act.empt.*
f *l.38.§.3.§.de hered. inst. l.4.§.de instructo.*
g *l.32.§.de legat.2.l.18.§.12.§.de instructo.*
h Contubernales, qui eodem contubernio vtuntur vel vsi. cótubernio hoc est lecto, ac tétorio. adde *Festum in adtubernalis & cõtubernalis.*
i *adde l.7.§.e.*
k *v.l.19.§.1.supra de annuis.*
† Hodie nõ licet inferre mortuis pecuniá: sue sepelire vna cũ mortuo pecuniá. *l.4.§.6.§.ad l.Iul.peculat.*
l *vide l.14.§.5.§.de religios.v.l.113.in fin.supra de legat.1.*
n v. quæ scripsi *ad l.52.§.25.§.de furtis.*
n *vide l.8.§.1.§.de optione.*
o Adde *l.14.§.5.supra de religiosis.*
p περὶ ἐλευθερίας χρεῶν. *44.Ecl.16.*
q *l.3.§ eod. l.86.in fi.supra de legat.1.l.18.C.de fideicommiss.§.13.inst.de legat.*
r *l.31.infra eod. adde l.3.supra de pactis.*
s Legans debitori suo pignus sibi obligatum, non præsumitur ei debitum remisisse. *vt hîc* quod legato accessorij (hoc est pignorũ) legatũ nõ intelligitur principale seu debitũ. *l. ex pupillari. supra de vulgar.* Quid si pignus par sit debito? Aliud dicẽdum putat Bartolus *arg. l. qui habebat. supra de legat. 3.* quod Angelo, Castrensi & Alexandro displicet: potest enim vel sola pignoris obligati remissio, vtilis esse legatario: & *in d.l.* qui habebat, res pignori obligata non fuit legata debitori, sed alicui extraneo.
t liberatio relinquitur variis modis. Expresse relinquitur, quotiens nimirum liberatio nominatim relinquitur. *l.3.infra eod.* Idem est si tibi relinquam, id quod ipse mihi debeas. *l.1.supra eod.* si damnem hæredem meum non petere, *vt hîc* si legem tibi chirographum. *l.3.§.1.infra eodem.*
u *l.5.infra eodem.*

De mundo muliebri. 1. De legato argenti, quod tibi erit.

39. *Iauolenus* ||lib.2.ex Posterioribus Labeonis.||

SI vxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodò deberi, Ofilius, Labeo responderunt, quæ ex his tradita vtẽdi causa vxori viro fuissent. aliter enim interpretãtibus, summam fore captionem [a], si vascularius [b], aut faber argentarius vxori ita legasset.

1 ¶ Cùm ita legatum esset, *argentum, quod domo* [c] *meæ erit, cum moriar:* Ofilius, nec quod depositum [d] à se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri, respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi, si [e] præsentis custodiæ causa, nõ perpetuæ, veluti thesauro, depositum esset. quia illa verba, *Quod domo meæ erit,* sic accipi debere, *esse* [f] *solebat.* & hoc probo.

2 ¶ Atteius Seruium respondisse scribit: cui argẽtum: quod in Tusculano fundo, cùm moreretur, habuisset: legatũ esset: & quod, antequàm moreretur, ex vrbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi. contrà fore, si iussu [g] translatum esset.

De argento viatorio. 1. De argento balneari. 2. De ornamentis vniuersis.

40. *Scæuola* ||lib.17.Digestorum.||

MEdico suo contubernali [h] & communium expeditionum comiti inter cætera ita legauerat: *Argentum viatorium meum dari volo.* quæsitum est: cùm paterfamilias, in diuersis temporibus, reipublicæ causa afuerat: quod viatorium [i] argentum hoc legato comprehensum esse videtur. respondit, quod habuisset argentum viatorium eo tempore, cùm testamentum faciebat, deberi.

1 ¶ Vxori suæ testamento ita legatum est, *Semproniæ Dominæ* [k] *meæ hoc ampliùs argentum balneare.* quæsitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balineo vti consueuit, legato cedat. respondit, omne legatum videri.

2 ¶ Mulier decedens ornamenta legauerat ita: *Seiæ amicæ meæ ornamenta vniuersa dari volo.* eodem testamento ita scripserat: *Funerari me arbitrio viri mei volo, & inferri* † *mihi, quæcumque* [l] *sepulturæ meæ causa feram ex ornamentis, lineas* [m] *duas ex margaritis, & viriolas* [n] *ex smaragdis.* sed neque heredes [o], neque maritus. cùm humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori iussus erat adijci, dederunt. quæsitum est, vtrum ad eam cui ornamenta vniuersa reliquerat, pertineant, an ad heredes. respondit, non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

DE LIBERATIONE [p] LEGATA, Tit. III.

De eo quod debetur. 1. De pignore.

1. *Vlpianus* ||lib.21.ad Sabinum.||

OMNIBVS debitoribus ea [q], quæ debent, rectè legantur: licèt domini eorum sint.

1 ¶ Iulianus scripsit, si res pignori [r] data legetur debitori à creditore, valere legatum, haberéque eum actionem, vt pignus recipiat, priùs quàm pecuniam soluat. sic autem loquitur Iulianus, quasi [s] debitum non debeat lucrari. sed si alia testantis voluntas fuit, & ad hoc peruenietur exemplo luitionis.

De reo & fideiussore. 1. De herede heredis.

2. *Pomponius* ||lib.6.ad Sabinum.||

HEredem damnatum, [t] *à fideiussore non petere*, ab reo petere posse: sed à reo [u] petere vetitum, si à fideiussore petat, reo ex testamento teneri, Celsus putat.

1 ¶ Idem ||Celsus|| ait, * nullam dubitationem habere, quin, herede petere à debitore vetito, nec heres [x] heredis petere possit.

An valeat legatum. 1. De chirographo reddito. 2. Vel dato, vt reddatur. 3. De effectu huius legati. 4. An legatarius sit cuius nomen non est scriptum in testamento.

3. *Vlpianus* ||lib.23.ad Sabinum.||

LIberationem debitori [y] posse legari, iam certum est.

1 ¶ Sed etsi chirographum [z] quis decedens debitori suo dederit: exceptionem ei competere puto, quasi [a] pro [b] fideicommisso huiusmodi datione valitura.

2 ¶ Iulianus etiam libro quadragesimo digestorum scripsit: Si quis decedens, chirographum Seij Titio dederit: *vt* [c] *post mortem suam Seio det, aut, si conualuisset sibi redderet:* deinde. Titius, defuncto donatore, Seio dederit [d] & heres eius petat debitum: Seius doli exceptionem habet.

3 ¶ Nunc de effectu legati videamus. & si quidem mihi liberatio sit relicta, cùm solus sim debitor: siue à me petatur, exceptione [e] vti possum: siue [f] non petatur, possim [g] agere, vt liberer per acceptilationem. Sed etsi cum alio sim debitor, puta duo [h] rei fuimus promittendi: & mihi soli testator consultum voluit [i]: agendo consequar: non [k] vt accepto liberer, ne [l] etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem: sed pacto [m] liberabor [n]. Sed quid, si socij [o] fuimus? videamus, ne per acceptilationem debeam liberari, alioquin, dum [p] à conreo meo petitur, ego inquietor. Et ita Iulianus || libro trigesimo secundo digestorum || scripsit: si quidem socij non simus, pacto me debere liberari: si socij, per acceptilationem [q].

4 ¶ Consequenter quæritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cuius [r] nomen in testamẽto scriptum non est: licèt commodum ex testamento ad vtrunque pertineat, si socij sunt. & est [s] verum: non solùm eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: verùm eum quoque, qui non est scriptus, si & eius contemplatione liberatio relicta esset.

5 ¶ Vtrique autem legatarij habentur & in hoc casu. nam & si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratiâ, vt ego liberer: nemo me negabit legatarium: vt & Iulianus eodem libro scribit, & Marcellus notat, vtriusque legatum esse, tam meum, quàm creditoris mei, & si soluendo fuero. interesse [t] enim creditoris, duos reos habere.

4. *Pomponius* ||lib.7.ex Plautio.||

QVid ergo est, cùm agere poterit creditor ex testamento? non aliter heres cõdemnari debebit, quâm [u] si caueatur ei aduersus debitorem defensu iri. item agente debitore, nihil [x] ampliùs heres præstare debet, quàm vt eum aduersus creditorem defendat.

De reo & fideiussore. 2. De patre & filio, de marito.

5. *Vlpianus* ||lib.23.ad Sabinum.||

SI [y] quis reum habeat, & fideiussorem: & reo liberationem leget: Iulianus ibidem scripsit, reum [z] per acceptilationem liberandum. alioquin [a], si fideiussorem cœperit conuenire, alia ratione reus conuenitur. Quid tamen, si donationis [b] causa fideiussor interuenit, nec [c] habet aduersus reum regressum? vel quid, si ad fideiussorem pecunia peruenerit, & ipse reum dederit vice sua, ipséque fideiusserit? pacto est reus liberandus. Atqui solemus dicere, * pacti exceptionem [d] fideiussori dandam, quæ reo competit. sed cùm alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam [e] hoc dicimus.

x ¶ *l.53.supra de adquir.hæred.*
y *vide l.1.§.eod.* z *l.59.supra de legat.3.*
a Quasi particula & nota improprietatis.
b Imò valet vt donatio inter viuos. *l.1.infra de donat.l.3.& l.Seia. in fi.infra de dona. causa mort.* An hic dixit testator seu mortis suæ causa instrumentum dare? An hęc donatio causa mortis, effectu ipso quasi fideicommissum est?
c *l.18.§.2.§.de mortis causa donationib.*
d Quid si dare nolit? negotiorũ tenebitur. *l.si pupilli.§.si quis pecuniã.§.de negotijs.*

e *l.22.infra eod.l.17.Cod.de fideicommi.*
f Exceptionis subsidium, est & ad siue actio. *vide l.8.§.de doli mali.*
g *vide l.9.in fin.infra de nouationib.*
h *l.31.§.2.infra eod.*
i nempe quia mei vnius contemplationue reliquit.
k Acceptilationis & pacti differentia. Acceptilatio vim solutionis habet, at non pactum.
l Imò liberari non possũ, quin mea liberatio prosit alteri, ... tem pro ea parte, qua in me regressum habet. *l.1.Cod.de duob. reis.* Contrariũ verum.
m *l.5.§.1.l.10.in princip. infra eodem.*
n Atqui pactũ minimè hic videtur necessarium: cum mihi cõpetat exceptio. nec enim pacto opus est, vbi exceptio est *l.hac stipulatio.§.Diuus. infra vt legatorũ nominum. l.penult.supra de petit.hæred.* Quoties exceptio nobis adest, agi non potest, vt pacto se aduersarius obliget: sed vt nos pacto etiam liberet, de quo vide hîc Bartolum.
o omnium bonorum vel in illo debito, sic vt inter eos lucrũ & damnum esset commune *l.eandem.§.de duobus reis.*
p Cõuenimur ab aduersario mediatè vel immediatè. Mediatè per correum: seu correo nostro conuento.
q *d.l.10.in fin. l.12.in fin.supra de inofficioso.*
r Non nominatus in testamento, habetur pro legatario, si testator prodesse illi voluit. *Bartol.*
s Imò non est verum: Nam creditor nõ habetur vt legatarius. *l.si cui.§.vlt.§.de legat.1.* nõ habetur, nisi testator ei prodesse voluit.
t Imò non interest plures reos soluendo habere, si vnum soluendo habeamus. *l.si quis stipulatus Stichum.§.vlt.§.de verb.obligat.* vide *Bart.*
u Nota formã libelli, qua petimus hæredem compelli vt me defendat contra debitorem: vel si hoc non faciat vt condemnetur mihi ad interesse, *Baldus.*
x Imò non id agit, vt hæres tantum præstet, quantum ipse pręstaret creditori *l.6.§.eod.* hic sanè, si hæres nolit defendere.
y Vide explicationem huius loci apud Antonium Fabrum. *4.Coniecturar.18.*
z *l.2.supra eod.*
a *l.3.§.2.in fin.§.eod.*
b Fideiussor interdum donationis causa fideiubet. *l.32.§.de pactis: l.16.§.1.§.ad Velleianum: l.9.§.non solum.§.de senatusconsul. Macedoniano.*
c Fideiussor donationis causa fideiubens, regressum non habet in rem principalem. * d *l.3.§.3.§.eod.* e Imò pactum factum cum rei fideiussori prodest. *l.si mulier.§.si ab ea.§.ad Velleianum.*

1 ¶ Quòd

a Fideiussor,cui relicta liberatio est,interdum pacto, interdum acceptilatione liberandus est.
b Pater pacto liberandus est,cuius filiofamilias debitori liberatio legata est.
c ...§.1.infra eod.
d l.27.infra eodem.

1 ¶Quòd si fideiussori sit liberatio legata: sine dubio (vt & Iulianus scripsit) pacto erit fideiussor liberandus, sed[a] & hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse verè fuit,aut in eam rem socius reus.

2 ¶Idem Iulianus eodem libro scripsit:si[b] filiusfamilias debitor fuerit, & patri eius fuerit liberatio relicta:patrem pacto[c] liberandum esse,ne etiam filius liberetur. & parui (inquit) refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente, nec ne. securitatem enim pater per hoc legatum consequitur.maximè(inquit) cùm rei iudicandæ tempus circa peculium[d]spectetur. Huic patri similem facit Iulianus maritum, cui vxor post diuortium liberationem dotis legauit.nam & hunc:licèt die legati cedente,soluendo non sit:legatarium esse: & vtrumque,ait,solutum repetere[e]non posse.Sed est verius,quod Marcellus notat:patrem petere posse. nondum enim erat debitor, cùm solueret: maritum non posse, quòd debitum soluit. patrem enim etsi quis debitorem existimauerit.attamen loco esse conditionalis[f] debitoris: quem, solutum repetere posse, non ambigitur.

3 ¶Sed si[g] damnatus sit heres filium liberare,non adiicit Iulianus, vtrùm acceptilatione filius, an pacto sit liberandus.sed videtur hoc sentire,quasi acceptilatione debeat liberari.quæ[h] res patri quoque proderit. quod obtinendum est: nisi euidenter approbetur, contrarium sensisse testatorem.id est, ne filius inquietetur, non ne pater. tunc enim acceptilatione eum non liberãdum, sed pacto.

4 ¶Idem Iulianus scripsit: si pro filio pater fideiusserit[i],eique liberatio sit legata:eum pacto liberandum,quasi fideiussorem,non quasi[k]patrem: & ideo de peculio posse conueniri. hoc[l] ita demũ putat,si dumtaxat quasi fideiussorem eũ voluit testator liberari : ceterùm si & quasi patrem:& de peculio erit liberandus.

6. *Iauolenus*||lib.6.Epistolarum.||

POst emancipationem verò filij eatenus[m] pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio,aut in rem verso præstaturus est. id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit,quod eius intererit.

1 ¶Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit,vt etiam filius actione liberetur. quibusdam,eousque extendi actionem, placebat.quia patris interesse videatur, si peculium filio post emãcipationem concessisset,integrum ius[n]eius permanere,ego contrà sentio : nihil quicquam ampliùs patri præstandum ex eiusmodi scriptura testamenti puto : quàm vt nihil ex eo, quod præstaturus heredi fuerit,præstet.

De parte. 1. De obligatione alternata. 2. De quantitate. 3. De herede damnato soluere creditori. 4. De exactione & petitione.

7. *Vlpianus*||lib.23.ad Sabinum.||

NOn solùm autem, quod debetur,remitti potest, verum etiam pars[o]eius,vel pars[p]obligationis, vt est apud Iulianum tractatum libro trigesimotertio digestorum.

1 ¶Si is,qui stipulatus Stichum aut decem,damnauerit heredem,Stichum non petere,legatum valere,cõstat.sed, quid contineat,videamus.& Iulianus scribit. actionem ex testamento in hoc esse videri, vt debitor acceptò liberetur.quæ res vtiq; debitorem &[q]in decem liberabit[r],quia* acceptilatio solutioni comparatur[s],& quemadmodum si Stichum soluisset debitor, liberaretur,ita & acceptilatione Stichi liberari.

2 ¶Sed si debitorem decem,damnatus sit heres viginti liberare, idem Iulianus scripsit||libro trigesimotertio,|| nihilo minùs esse liberandum decem.nam & si ei viginti acceptò ferantur,in decem liberabitur.

3 ¶Sed si,duobus heredibus institutis, alterum ex his damnauerit, creditori soluere, valet legatum propter coheredem, eúmque ex testamento acturum, vt creditori soluatur.

4 ¶Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet,si non fuerit exactum[t]id à debitore, dum viuat testator.ceterùm,si exactum est, euanescit legatum.

5 ¶Vnde quærit Iulianus, si ab imbuberis substituto sit liberatio relicta,deinde impubes exegerit, quod debetur,an euanescat legatum & cùm constet,pupillum in his, quæ à substituto[u]relinquuntur, personam sustinere eius,à quo sub conditione legatur, consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus à debitore exegerit.

e l.8.l.9.§.de cõdict.indeb.
f l.48.supra de condict.indeb.
g Filius, cui liberatio est relicta,in dubio acceptilatione liberandus est, quoties non eũ solum voluit liberatus esse testator, sed & eius patrem : aliàs pacto tantum liberandus est.
h Acceptilatio facta filiofamilias debitori, prodest eius patri, pacto vero facta liberatio non prodest.
i Fideiubere pro filio pater potest. l.1. §.3.ĩ. quod iussu.
k v.l.6.ĩ. quod cuiusque vniuers.
l Liberatione patris filij fideiussoris legata, interdum ipse pater vel pacto vel acceptilatione liberandus est. pacto,si eam testator liberari voluit, quasi fideiussorẽ: acceptilatione,si eũ liberari voluit vt patrẽ. Priore nõ posteriore casu pater,cui ea liberatio est relicta, de peculio tenetur.
m Imò nõ id agere debet vt defendatur.l.4. supra eod.
n quod habet vt filio succedat,l.6. ĩ.quibus mod.ius patr.potest. hinc nota, Non habẽdam æstimationem eius, quòd quis alteri potest succedere. Bartol. Spes quidẽ est ac dici potest [illegible] vlt.supra [illegible] pa. Bu.vide tamen l. 3.§.sed verũ. supra de minorib.
o vide l. 9.ĩ. de acceptilat.
p vel vt ne ad tẽpus petatur. §.13.Inst.de lega.
q Liberatione vnius rei sub alternatione debitæ, relicta : liberatio alterius quoque rei relicta intelligitur. vt hîc.
r Imò non liberabit in altera. l.qui hom.inẽ. ĩ.titul.1. Ibi species liberatio est.hic vnius partis alternatiuæ.
*
s l.31.in fi.infra de nouat.l.5.l.16. ĩ.de acceptilation.Imò acceptilatio non comparatur solutioni.l.49.in fi.infra de solutionib.
t vel solutum.l.21.infra eod.
u Quod est relictum à substituto, videtur relictum conditionaliter ab ipso pupillo,l.11.§.5.infra ad legem Falcid.

x ¶vide l.17.Cod.de fideicommiss.
y l.28.§.8.infra eod.§.13.Instit.de legatis. z §.4.infra eod.
a l.40.supra de reb.creditis. *
b l.20.infra eod.
c Legatum personæ cohærens (vt est personalis seruitus) ad hæredem non trãsit.

6 ¶Idémq; est, & si pupillus non exegerit, sed solummodò litem sit contestatus,teneri eum,vt remittat actionem.

7 ¶Nam & si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, & vel lis fuisset contestata, vel etiam exactum pendente conditione,ex testamento[x]actio maneret,liberatione relicta.

De debitore testatoris,vel heredis,vel alius. 1. De liberatione ad tempus. 3. De herede legatarij. 5. De rationibus reddendis. 6. De dolo. 7. De causa obligationis.

8. *Pomponius*||lib.6.ad Sabinum.||

NOn solùm nostrum debitorem,sed & heredis, & cuiuslibet alterius,vt liberetur,legare possumus.

1 ¶Potest heres damnari, vt[y] ad certum tempus non petat à debitore. sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit.&,si debitor decesserit,ab herede[z]eius intra id tempus peti non poterit.

2 ¶Illud videndum est,an eius[a] temporis, intra quod petere heres vetitus sit,vel vsuras vel pœnas petere possit. & Priscus Neratius existimabat, committere eum aduersus testamentum,si petisset.quod verum est.

3 ¶Tale legatum, *Heres meus à solo*[b] *Lucio Titio ne petito*,ad heredem Lucij Titij non transit, si nihil viuo Lucio Titio aduersus testamentum ab herede, eo quòd ab eo exigere debitum tentauit, sit commissum. * quotiens[c] enim cohæret personæ id, quod legatur, veluti personalis seruitus, ad heredem eius non transit. || si non cohæret, transit.||

4 ¶Si verba liberationis in rem[d] sint collata, pro eo est,quasi heres ab eo debitore, heredéque[e]eius petere vetitus sit.vt adiectio heredis perinde nihil valeat, atq; non esset valitura, ipsius debitoris personâ non comprehensâ.

5 ¶Is,qui *reddere*[f]*rationes iussus sit*, non videtur satis facere,si reliquum[g]reddat,non editis rationibus.

6 ¶Si heres *vetitus sit agere cum eo , qui negotia defuncti gesserit*:non videtur obligatio ei prælegata, quæ[h]dolo[i],vel ||ex fraude eius,qui negotia gesserit,commissa sit,& testator id videtur sensisse. ideo si heres negotiorũ gestorum egisset,agens procurator ex testamento incerti,doli mali exceptione excludi potest.

7 ¶Et ei[k]liberatio rectè legatur,apud quem deposuero,vel cui commodauero,pignoríve dedero,vel ei,quem ex furtiua causa mihi dare oportet.

De reliquis. 1. De dolo.

9. *Vlpianus*||lib.24.ad Sabinum.||

SI[l] quis *rationes*[m] *exigere* vetetur: vt & sæpissimè rescriptum,non[n] impeditur reliquas[o] exigere,quas quis se[p] reliquauit,& si quid dolo[q] fecit,qui rationes gessit.Quòd si quis & hæc velit remittere, ita debet legare, *damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel illa actione, id ei restituere,vel actionem ei remittere.*

De reo, fideiussore, & extraneo.

10. *Iulianus*||lib.33.Digestorum.||

SI damnatus heres fuerit, *à fideiussore quidem non petere: quod autem reus debet,Titio dare*:pacisci[r] debet,ne à fideiussore petat:& aduersus reum actiones[s] suas præstare legatario. Quemadmodum damnatus heres ne à reo petat & damnatus dare quod fideiussor debet,& reo acceptum[t] facere,& legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

Si debitor fideiussori,aut debitor creditori legauerit.

11. *Idem*||lib.36.Digestorum.||

SI debitor *fideiussorem suum ab herede suo liberari* iusserit, an fideiussor liberari debeat? respõdit,debere.Itẽ quæsitum est,an, quia mandati[u] actione heredes tenerentur, inutile legatum est, quod debitor creditori suo legat. respondit, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile[x]esse legatum, si nihil interesset creditoris ex testamento potiùs agere, quàm ex pristina obligatione. nam & si Titius mãdauerit Mæuio,vt pecuniam promitteret,deinde liberari eum iusserit à stipulatore, manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potiùs[y], quàm præstare ex stipulatu,deinde mandati agere.

d Liberatione in rem collata, & hæres petere prohibetur,non modò à debitore testatoris, sed & à testatoris hęrede.
e l.15.infra eo.
f Rationes reddere, est edere rationes legendas & computandas, tradere libros rationũ, instrumẽtáque actus sui, instruere hæredẽ de singulis quæ ad eam rẽ pertinent, & non hoc tantum,sed etiam reliqua soluere in solidum. vt hîc. incipit à facto, id est cõputatione & dispunctione rationũ,& desinit in pecuniæ dationem. qua de causa mista est cõditio, quæ in faciendo & dando cõsistit. vide plura in l. cum seruus ĩ. de conditionibus & demonstrat.
g l. 13. §. 2.ĩ. de manumiss. testament.
h Non petere à debitore prohibitus, non intelligitur prohibitus id petere quod debitor dolo vel fraude, subtraxit. Ita ad dolo ablata, non extenditur liberatio debitori relicta.
i l.9.infra eo.
k Quid : liberatione relicta depositario, cõmodatario,creditori pignoratitio, obligato furti : quæ continentur? An nobis hæ formulæ separandę sunt. Conductori legans locator, quidquid eum dare oportet, oportebitue, non rem ipsam conductam legat, sed liberationẽ pẽsionis:de quo vide Ruinum 2.consil.25.
l vide Beroum quæstione 21.
m Præteritæ quæstionis non futuræ,vide l.20. infra eod.
n l.8. §.6.supra eod. l.20. in fine. infra eod.l.119.in fin. supra de legat.1.
o Reliquæ,reliqua. l. vlt. §. 1. infra eod.
p quis ipse reliquauit, Hal.
q l.72.§.3. in fi. infra de condit. & demonstrat.
r l.3. §.3. supra eod.
s l.105. in fin. ĩ. de legat.1.
t l.3.§.3. supra eodem.

u adde l. 38.ĩ.mandati. x l.13.l.25.infra eod.
y Ad hoc quòd interest mea,potius non soluere,quàm solutum repetere, dicitur legatum valere.Bartol.

a *dixi ad l.9.supra eod.*
b his verbis videtur prioris temporis liberationem reliquisse.
c Liberatio ab onere reddendarum rationum, ad reliqua non porrigitur, nisi exprimatur. *Bartol.*
d *l.21. in fin.ꝟ.eo. l.28. supra de legat.1.*

De rationibus reddendis.

12. *Idem*||lib.39.Digestorum.||

LVcius Titius, cùm Erotem actorem haberet, codicillis ita cauit: *Erotem liberum esse volo. quem rationes* [a] *reddere volo eius temporis, quod erit post nouissimam meam subscriptionem* [b]. Postea viuus Erotem manumisit, in eodem actu habuit. rationésque subscripsit vsque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quàm moreretur. heredes Lucij Titij dicunt: quasdam summas & seruum adhuc Erotem, & postea liberum accepisse: neque in eas rationes, quæ à Lucio Titio subscriptæ sunt, intulisse. quæro, an heredes ab Erote nihil exigere debent eius temporis quo Lucius Titius subscripsit. respondi, Erotem ex ea causa, quæ proponeretur, liberationem petere non [c] posse: nisi & hoc specialiter ei remissum est.

De exceptione perpetua.

13. *Idem*||lib.81.Digestorum.||

SI creditor debitori, qui se exceptione [d] perpetua tueri poterat, legauerit, quod sibi deberet: nullius [e] momenti legatum erit. At si idem debitor creditori legauerit, intelligendũ erit, exceptionem eum remitti creditori voluisse.

De die & conditione.

14. *Vlpianus*||lib.1.Fideicommissorum.||

IDem est, & si in diem [f] debitor fuit, vel sub conditione.

De herede heredis.

15. *Idem*||lib.64.ad Edictum.||

SI quis in testamento damnatus est, *ne à Titio debitore exigat*: neque ipsum, neque [g] heredem eius potest conuenire [h]. nã neque heredis heres agere, neque ab heredis herede potest peti. Heredis [i] autem heres potest damnari, ne exigat debitorem.

De locatione & conductione.

16. *Paulus*||lib.9.ad Plautium.||

EI, cui fundum in quinquennium locaueram [k] legaui, *quidquid* [l] *eum mihi dare facere oportet, oportebítve, vt sineret heres sibi habere.* Nerua, Atilicinus, si heres prohiberet eũ frui, ex conducto [m]: si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt: quia nihil interesset, peteretur, an retineret: totam enim locationem legatã videri.

17. *Iauolenus*||lib.2.Labeonis Posteriorum.||

REliqua quoque in iudicio locationis venire.

18. *Paulus*||lib.9.ad Plautium.||

CAßius: Etiam si habitatio eo modo legata esset, gratuitam habitationem heres præstare deberet. & præterea placuit, agere posse colonum [n] cum herede ex testamento, *vt liberetur conductione.* quod rectissimè dicitur.

De causa obligationis.

19. *Modestinus*||lib.9.Regularum.||

CVm ita testemur: *heres meus damnas esto liberare illum, quod* [o] *is negotia* [p] *mea gessit: & si quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non exigere*: damnatur heres: nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in simili autem legato vix est, vt de eo quoque legando paterfamilias senserit: quod seruis eius, peculij nomine, debetur.

De herede debitoris. 1. *De dolo curatorum & eo quod apud ipsos est.*

20. *Idem*||lib.10.Responsorum.||

AVrelio Sempronio fratri meo. *neminem molestari volo nomine debiti, neque exigere* [q]: *aliquid ab eo* [r], *quamdiu vineret* [s], *neque de sorte, aut vsura, nomine debiti: & absoluo*||*ei*,||*& libero ex pignoribus eius domum, & possessionem Caperlatham* [t]. Modestinus respondit: ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse: diuersum [u] in persona heredis eius.

1 ¶Gaius Seius, cùm adoleuisset [x], accepit curatores Publium Mæuium & Lucium Sempronium. ||sed enim|| idem Gaius Seius intra legitimam [y] ætatem constitutus, cùm in fatum concideret, testamento [z] suo de curatoribus suis ita cauit: *quæstionem* [a] *curatoribus meis nemo faciat. rem enim ipse tractaui.* quæro, an rationem curæ heredes adulti à curatoribus petere possint: cum defunctus (vt ex verbis testamenti apparet) confessus sit, se omnem rem suam administrasse. Modestinus respondit: si † quid dolo [b] curatores fecerunt, aut si quæ res testatoris penes eos sunt: eo nomine conueniri eos posse.

Quibus modis legatum liberationis vel nominis extinguitur.

21. *Terentius*||Clemens lib.12.ad legem Iuliam & Papiam.||

SI id, quod mihi (deberes vel tibi vel alij legauero: idque mihi) solueris [c]: vel qualibet alia ratione liberatus à me fueris, extinguitur legatum.

e Imò alicuius momenti, legatum enim liberationum parit actionem, vt legatarius liberetur per acceptilationem. *l.4.§.1.ꝟ.eod.*
f i. putà post annum, *l.81.ꝟ.de legat.2.*
g *l.8. §.4. supra eod.*
h & sic in dubio, relictum liberationis intelligitur in rem, vt personam heredis comprehendat.
i *l.5. in fi. supra de legat.3.*
k Conductori liberatione legata, omne id videtur remissum, ad quod præstandum actione personali tenetur: remissa videtur tota locatio: idque omne cuius nomine tenebatur ratione doli vel culpæ, vel reliquorũ: item vt hæres teneatur pati, vti, frui, vt det gratuitam habitationẽ. *vt hîc. & l.17. l.18. infra eod.*
l Vt si liberatę sint hæ personæ à deposito commodato, &c. Res ab eis peti nõ possit, sin liberatæ sint actione depositi & commodati, peti possit: vt vult Gulielmus Cuneus? An potius liberatione hisce personis relicta, dolus, culpa, & omnis alia huiusmodi præstatio remissa intelligitur, at non ipsa res, seu species, vt cẽset Bartolus. *argum. l. Nesennius. §. fundum. ꝟ.de re iudicata. l.si in lege. §. vlt. ꝟ.locati?* Sane id verum existimat Bartolus in liberatione speciei: at non in liberatione pecuniæ: Hanc enim esse plenam & ab ipsa re liberationem.
n *l.24. in fin. ꝟ. locati. l.30. in fin. supra de vsu. & vsufr. legat.*
o quoad is. *Haloand.*
p *adde l.8.§.penult. supra eod.*
q *al.* exigi.
r *l.8. §.3. supra eo. l.28.§.1.ꝟ.eod.*
s *al.* viuet.
t caussa perlata, *Hal.* cũ prolatis, Alciatus legit. Prolatorum nomine intelligit res quas paterfamilias ex vrbe rus aduehit. *Alciat.6.parerg.23.* Sed Antonius Augustinus legit Caperlatam, ídque nomen possessionis fuisse ait, *Augustinus 3.emend.7. adde Cuiac.7.obs.16.*
u Imò, est diuersum, *l.15 supra eod.*
x Curator adolescenti datur. y dixi ad *l.27. supra de negotijs.*
z Testamentum facere adultus potest, etiamsi curatorem habeat, *vt hîc.*
a *l.5. §.7. supra de administr. tut.* † *5. Harmenopul.11.§.13.* liberatio curatoribus relicta extenditur ad dolum eorum & reliqua. vide plura hîc apud Bartolum.

1 ¶Vnde Iuliano placuit: etsi debitori heres extiterit creditor, posteáque ipse creditor decesserit: legatum extingui. & hoc verum est: quia confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione.

2 ¶Sed si sub conditione dato legato heres præoccupauerit, & exegerit debitum: aliud dici oportet. quia in arbitrio heredis esse non debet: vt, quandoque conditione existente, neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum viuat, & capere possit: neque ei, ad quem hoc commodum peruenit, si legatarius capere non possit.

De exceptione & actione.

22. *Papinianus*||lib.19.Quæstionum.||

QVod mihi Sempronius debet peti nolo [d]. habere debitorem: sed & fideicommissum, vt liberetur, petere posse, responsum est.

De procuratore.

23. *Idem*||lib.7.Responsorum.||

PRocurator, *à quo rationem heres exigere prohibitus, eóque* [e] *nomine procuratorem liberare damnatus est*, pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem vt procurator fecit, iure mandati cogetur restituere, vel actiones prętare.

Si debitor heredis post mortem testatoris soluerit.

24. *Idem*||lib.8.Responsorum.||

CVm heres rogatur debitorem suum liberare, de [f] eo tantùm cogitatum videtur, quod in obligatione mãserit. itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui voluntatem defuncti non ignorauit, fuerit exactum [g], dolo proximum erit, ideóque repeti potest.

De certa quantitate vel specie adiecta, vel non.

25. *Paulus*||lib.10.Quæstionum.||

LEgaui Titio, quod mihi debetur, vel adiecta certa quãtitate siue specie, vel non adiecta. aut ex contrario, æquè cum distinctione. veluti, *Titio* [h], *quod ei debeo.* vel ita, *Titio centum, quæ ei debeo* [i]. quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit. & pleniùs rogo, quę ad hęc spectant, attingas. quotidiana enim sunt. respondi, Si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit, * nihil interest, heredem suum iussit, vt eum liberaret, an prohibeat eum exigere. vtroque enim modo liberandus est debitor, & vtroq; casu competit vltrò ad liberandum debitori actio. Quòd si etiam centum aureorum, vel fundi debiti mentionem fecit, si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est. quòd si nihil [k] debeat, poterit dici, quasi falsa demonstratione adiecta, etiam peti, quod comprehensum est, posse. Sed poterit hoc dici, si ita legauit, *centum aureos, quos mihi debet: vel* [l]*: Stichum* [m], *quem debet heres meus damnas esto non petere.* Quòd si [n] sic dixit: *heres meus centum aureos, quos mihi Titius debet, damnas esto ei, dare* [o]: etiam illud tentari poterit, vt petere possit, quasi falsa demonstratione [p] adiecta. quod mihi nequaquàm placet, cùm dãdi verbum ad debitum referre se testator existimauerit. Contrà autem, si debitor creditori leget, nullam [q] vtilitatem video, si sine quantitate leget. Sed & si id demonstret, quod debere se confitetur nulla vtilitas est, nisi in his speciebus, in quibus [r] emolumentum debiti ampliatur. Quòd si centum aureos, quos se debere dixit, legauit: si quidem debet, in[illegible]le est legatum. quod si non fuit debitor, placuit vtile [illegible] gatum. certa enim nummorum quantitas similis e[illegible]cho legato cum demonstratione falsa. ídq; & Diuus Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptæ nomine legatã.

De tutore & pupillo.

26. *Scæuola*||lib.4.Responsorum.||

TVtor decedens, aliis heredibus scriptis, pupillo [illegible] ius tutelam gessit, tertiam partem bonorum [illegible] luit, *si heredibus suis tutelæ causa controuersiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberauerit.* pupillus legatum prætulit, & postea nihilo minùs petit, quicquid ex distractione aliáve causa ad tutorem suum ex tutela peruenerit. quæro, an verbis testamenti ab his exactionibus excludatur. respondit: si priùs, quàm conditioni pareret [s], fideicommissum percepisset, & pergeret petere. id, in quo contra conditionem faceret: doli mali exceptionem [t] obstaturam: nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere. quod ei ætatis beneficio indulgendum est.

De peculio.

27. *Tryphoninus*||lib.8.Disputationum.||

VIdeamus: si ei [u], cum quo de peculio actio erit, liberatio testamento legata sit, an, si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit: legatarij loco habetur. atquin nondum debitor fuit. nec procedit, vt emolumentum aliquid

b *l.9. supra eod. l.28. §.9.ꝟ.eod. l.5. §.7. supra de administrat. tutor. vide l.18. C. de fideicomm.*
c *l.7.§.4. supra eo. l.24. in fi.ꝟ.eo.*
d ¶*l.3.§.3.ꝟ.eo. l.37.§.4.ꝟ. de legat.3. l.8.ꝟ.de doli except.§.5. Insti. de legat.*
e His verbis restringitur liberationis legatũ: quæ si deessent, ac liberat⁹ simpliciter fuisset procurator, aliud diceretur, *l.20.§.1 ꝟ.eod.*
f Liberatio hæredi hæredis relicta, restringitur ad debitũ tempore apertarũ tabularũ.
g *l.21. supra eo.*
h puta ei, qui meo nomine fideiussit. *l.11.ꝟ.eo.*
i id fit per dãnationẽ, vel sinendi modum: ea quoq; verba pro demõstratione sunt.
k *l.75. §.1.ꝟ.de legat.1.*
l hæc verba, *vel Stichum, quẽ debet hæres meus damnas esto non petere*, dispungenda esse notat Antonius Faber. *5. Coniectur. 2.*
m Cuiacius 5. *ad Africanum fol.78.* videtur velle ita intelligi, Decem quæ mihi debet, hæres meus dãnas esto nõ petere: quia liberationem legaui, nõ [illegible]
n Quæ ratio est hîc differentiæ? vide Antonium Fabrum *ibidem.*
o seu donare, seu remittere.
p Falsa demõstratio nõ vitiat legatum.
q Cur ita? [illegible] neq; modo, neque tẽpore, neque cõditione, neq; loco debitũ differt, inutiliter legat, *l.23. supra de legat.*
r *v. l.66.ꝟ.de legat.1.*
s A legatario possumus liberationem relinquere [illegible] nostris.
t Agnito legato cõditionali, remouetur legatarius impugnans cõditionem.
u *adde l.5 §.4.ꝟ.eo. l.57.ꝟ.de pecul. l.45.ꝟ.de iure dot.*

a Aliquando dicitur quis legatarius propter ſpem, licèt non propter rem. *Bart.*
b liberatio relicta pupillo non extenditur ad eius tutorem.
c *v.l.30. Cod. de teſtamentis.*
d Legatum liberationis, ad debitum tempore teſtamenti reſtringitur, nõ ad poſt contractum. *Bartol.* Hoc eſt liberatio relicta debitoribus, refertur ad eos debitores qui debitores erant tempore teſtamenti, *vt hic Fulgoſius conſil.* Eadem ratione liberatione relicta debitoribus, intelligitur relicta debitoribus purè non in diem. *Raphael conſil.* . . . nec iis videtur liberationem reliquiſſe, qui eius res poſſident: quia non . . . debitores dicũtur. *Bal. in l. cum neceſſitatẽ. C. de fideicomm. & in l. 1. Cod. de falſa cauſa adiecta.* tamẽtſi rei vindicatione conueniri poſſint. *§. 1. Inſtit. de actionib. l. . C. de alienat. iudic. mut. cauſ. à facta. l. actionum. j. de obligat.*
e *adde l. 102. ſ. de leg. 3.*
f Liberatio generalis patri relicta, continet liberationem reliquorum: ſecus in extraneo *Bartol.* de hac præſumptione. *v. Alciat. 1. præſumpt. 6.*

quid ex legato ad eum perueniat, niſi propter ſpem[a] futuri peculij. numquid ergo in pendenti ſit, an legatarius fuerit: perinde atque ſi qua alia cauſa ſpem legati dubiam faceret.

De fideicommiſſo. Nequid ex ratione tutelæ à pupillis exigatur. 1. De eo quod poſt teſtamentum deberi cœpit. 3. De liberatione patri relicta. 4. De ratione tutelæ non poſcanda. 5. De imminutione fideicommiſſi. 6. De ſorte & vſuris. 7. De rationibus non reddendis à manumiſſo. 8. De liberatione ad tempus. 9. De rationibus actus non reddendis à manumiſſo. 8. De liberatione ad tempus. 9. De rationib. actus non reddendis. 10. De eo quod tutori debetur. 13. Si vt creditori legetur.

28. *Scæuola* lib. 16. Digeſtorum.

AVrelius Symphorus fideiuſſerat pro tutore quodã, & decedens eiſdem pupillis legauit in hæc verba: *Arellio Latino & Arellio Felici ſingulis quina, cum quis eorum quatuordecim annorum fuerit. ad quod tempus præſtari eis volo, ſingulis alimentorum nomine menſtruos denarios ſenos, & veſtiarij nomine annuos denarios vigintiquinque. quo legato contenti eſſe debetis, quando tutela veſtra non minimo damno rationem meam adflixerit. à vobis autem heredes mei peto, ne quid ex ratione tutelæ ab his[b] exigere, vel ab hoc legato eorum retinere velitis.* quæſitum eſt: ſi heres eius ex cauſa fideiuſſionis aliquid præſtiterit: ab herede filiorum eius, pro quo fideiuſſerat, repetere poſſit. reſpondit, verbis, quæ proponerentur, id ſolum videri heredum fideicommiſſum, ne exigerent, quod ex ratione tutelæ, quam ipſe Symphorus adminiſtrauerat, ab Arelliis ſibi deberetur.

1 ¶Teſtamentò facto, debitoribus liberationem reliquerat, pòſt inciſo[c] lino, & recognito teſtamento, aliud teſtamẽtum fecit, in quo repetit legatum his verbis: *quibúſque legata in eo teſtamento, quod incideram, dedi. omnia rata eſſe, & quæque ſcripta ſunt, volo.* quæſitum eſt, adita ex ſequente teſtamento hereditate, an debitores, quibus priori teſtamento liberatio relicta erat, conſequi poſſint, vt etiam eius[d] quantitatis nomine, quam poſt prius teſtamentum debere cœperant, liberarentur: &, ſi ab his heredes petere cœperint, an doli mali exceptione ſummouerentur. reſpondit, non liberari.

2 ¶Titius Seio debitori ſuo ita legauit: *do lego Seio denarios decem. Item dono illi, quidquid ſortis & vſurarum nomine mihi debebat*, præterea generaliter damnauit heredes, fideíque eorum commiſit, vti darent, reſtituerent vnicuique, quidquid ei legaſſet. poſtea Seius aliã præterea pecuniam à Titio mutuatus eſt. quæro, an hæc quoque pecunia, quæ[e] poſt teſtamentum factum data eſſet Seio, legata intelligitur. reſpondit, cùm in præteritum tempus verba collata proponerentur, non eſſe poſterius credendum legatum.

3 ¶Titius, teſtamento facto, & filiis heredibus inſtitutis, de patre[f] tutore ſuo quondam facto ita locutus eſt: *Seium patrem meum liberatum eſſe volo ab actione tutelæ.* quæro, hæc verba quatenus accipi debent. id eſt, an pecunias: quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in ſuos vſus conuertit, vel nomine ſuo fœnerauit: filiis & heredibus teſtatoris, nepotibus ſuis debeat reddere. reſpondit, eum, cuius notio eſt, æſtimaturum. * præſumptio enim propter naturalem[g] affectum facit, omnia patri videri conceſſa: niſi aliud ſenſiſſe teſtatorem, ab heredibus eius approbetur[h].

4 ¶Mæuia teſtamento ſuo alterum ex heredibus ſuis actione tutelæ voluit liberari his verbis: *rationem tutelæ, quam egit Iulianus Paulus cum Antiſtio Cicerone, poſci ab eo nolo. eóque nomine cauſa omni liberatum eſſe volo.* quæro, an, ſi qua pecunia ex tutela apud eum remanſit, peti ab eo poſſit. reſpondit, nihil proponi, cur pecunia, quæ[i] pupillæ eſt, & apud tutorem poſita maneret. legata videretur.

5 ¶Teſtamento ita ſcripſerat, *Titio adfini meo, quidquid mihi quacumque ex cauſa debebat, remitti volo. eóque amplius decem do.* codicillis ita ſcripſit, *Titio hoc amplius adfini & debitori meo vſuram pecuniæ, quam mihi debebat, ab herede meo, donec aduiuet*[k]*. Quod ſi exigere vltra voluntatem meam putauerit, eius ſortis vſuram eidem Titio ab heredibus meis, donec viuit, præſtari volo.* quæſitum eſt, cùm augendi potiùs, quàm minuendi, teſtator voluntatem habuerit, an heredes ex cauſa fideicommiſſi Titio teneantur, vt eum omni debito liberent. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, videri minutum legatum, quod primò dederat.

6 ¶Legatum eſt teſtamento hoc modo, *Seio concedi volo, quidquid mihi ab eo debitum eſt, vel fidem meam pro eo obligaui.* quæro, vtrùm id ſolum, quod teſtamenti facti tempore debebatur, legatum ſit, an etiam ſi quid ex ea ſumma, vſurarum[l] nomine, poſtea acceſſit, legato cedat. reſpondit, videri omnem obligationem eius debiti per fi-

g *l. 50. in prin. ſ. de legat. 1. l. 72. l. 101. in fin. infra de condit. & demonſtr. Valer. 5. c. 4. v. Alciat. d. loc.*
h approbaretur. *Hal.*
i Liberatione generali, ea remiſſa non videntur quæ vindicare teſtator potuit.
k hoc verbum reperitur *in l. 31. j. de adim. ſ. dis. v. Cuia. 3. obſeru. 35.*
l Sortem re- [illegible] teſtamentum cõtractum. *l. 31. §. . j. eod.*
m ¶Ratione adiecta ſolẽt legata reſtringi.
n i. ex eo quod, cum ſeruus eſſet, geſſit. *l. 1. l. 2. l. 5. C. an ſeruus pro ſuo facto poſt manumiſſ. teneat. l. 4. C. de teſtamen. manum.*
o Ex reſponſione colligimus, quid in ipſa interrogatione dictũ aut cogitatum fuerit, vt hic. Item poſitiones, ex reſponſione rei: vt ex concluſione, capita antecedentia libelli intelligimus.
v. l. . . cum pater. §. dulciſſimis. ſ. de legat. 2. l. Epiſtolam. j. ad Trebell.
p quod ſibi legatum eſt.
q *l. 15. . ſ. eod.*

Liberatio cui ad tẽpus relicta eſt, ſilentiũ interim iudice aduerſario petere poteſt.
r id eſt, quatenus vires legati patiuntur.
ſ *l. 20. in fin. ſ. eod.*
t Actum dominicum adminiſtrabant ſerui, vel per menſam vel extra.
u Legatum ne rationes exigantur, eatenus extendi vel ampliari oportet, quatenus teſtatorem voluiſſe colligemus.

deicommiſſum ſolui voluiſſe.

7 ¶Sticho teſtamento manumiſſo fundũ inſtructum & alia legauit, & hæc verba adiecit, *quem rationem reddere veto, quia*[m] *inſtrumenta penes ſe habet.* quæſitum eſt, an Stichus reliqua, quæ ex adminiſtratione actus debuerat, reddere debuerit. reſpondi, Stichum eo nomine non teneri. *Claudius:* Nemo enim ex ſeruitutis actu[n] poſt libertatem tenetur: & conſultatio[o] ad ius debiti relata fuerat. retineri ergo reliqua poſſunt cum peculio, aut ex eo deduci, ſi legatum eſt[p].

8 ¶*Centum, quæ apud Apronianum depoſita habeo, apud ipſum eſſe volo, donec filius meus ad annos viginti peruenerit. eiúſque pecuniæ vſuram exigi veto.* quæſitum eſt: an ex cauſa fideicommiſſi Apronianus conſequi poſſit: ne, ante[q] tempus à teſtatore præſcriptum, ea ſumma ab eo exigatur. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, cõſequi poſſe.

9 ¶Filias heredes ſcripſerat, quarum fideicommiſit in hæc verba: *Ne à Gaio Seio rationes actus rei meæ: quæ per menſam eius, ſiue extra menſam, in diem mortis meæ geſta eſt: exigatis. eóque*[r] *nomine eum liberetis.* quæſitum eſt: cùm vniſas rationes in diem mortis iſte[ſ] adminiſtrauerit &[t] per menſam ſuam, & quæ extra adminiſtrabantur: an ad rationes reddendas heredibus teneatur, reſpondit, liberationem quidem ſecundùm ea, quæ proponerentur legatam eſſe: ſed, quatenus præſtanda ſit, ex[u] qualitate diſceptationis iudicem æſtimaturum.

10 ¶Eum, qui tutelam ipſius adminiſtrauerat, & fratrem ſuum, & alios quoſdam ſcripſit heredes: & tutori legauit, *quæ impenderat in ſe, & fratrem ipſius, decem.* quæſitum eſt, an vtile eſſet in perſona eius fideicommiſſum. reſpondit, ſi id dederit per fideicommiſſum, quod debebatur, peti[x] non poſſe.

11 ¶Idem quæſiit: ſi in tutoris perſona inutile eſſet: an in perſona fratris vtile videretur, quoniam illi proficeret, cuius & ipſius tutelam adminiſtraſſet. reſpondit, fratri vtiliter eſſe legatum, cùm ſuo debito liberetur.

12 ¶Idem quæſiit: ſi tutor amplecteretur fideicommiſſum ita, vt quibuſdam[y] ſtari vellet verbis teſtamenti, in quibuſdam autem recedat, quòd minorem quantitatem ſumptuum dicat fideicommiſſo contineri, quam ipſe erogauerat, an audiri deberet. reſpondit, non[z] impediri eum ſcripturâ teſtamenti, quo minus omne, quod ſibi deberi probaſſet, petere poſſet.

13 ¶Quidam ita legauit: *Semproniæ vxori meæ reddi iubeo*[a] *ab heredibus meis quinquaginta, ea quæ mutua*[b] *acceperam chirographo particulatim in negotia mea.* quæſitum eſt, an, ſi verè vxoris debitor fuerit fideicommiſſum conſtiterit. reſpondit, ſi debita[c] fuiſſet, nullum eſſe fideicommiſſum.

14 ¶Idem quæſiit: an ſi hanc pecuniam vt debitam apud iudicem petierit, & victa fuerit: an fideicommiſſum peti poſſit. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponuntur, poſſe ex cauſa fideicommiſſi peti, quòd apparuiſſet non fuiſſe ex alia cauſa debitum.

De duobus reis.

29. *Paulus* lib. 6. ad legem Iuliam & Papiam.

SI is, qui duos reos promittendi habet, damnauerit heredem vt vtroſq; liberet: ſi alter ex his capere non poſſit, nec ſocij ſint: delegari debebit is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit. cuius petitione vtrumque accidit: vt & hoc commodum ad eum perueniat, & is, qui capit, liberetur. Quòd ſi ſocij ſint, propter[d] eum, qui capax eſt, & ille capit[e] per conſequentias, liberato illo per acceptilationem. id enim eueniret, etiam ſi ſolum capacem liberare iuſſus eſſet.

De iudicio non exercendo.

30. *Idem* lib. 10. Quæſtionum.

PEtitor[f] vel poſſeſſor damnauit heredem ſuum, ne centumuirale[g] iudicium exerceat. de effectu legati quæritur, & dictum, ita demum vtile videri legatum eſſe, ſi malam cauſam aduerſarius teſtatoris habuit, vt litigante herede vinci debuerit. tunc enim non tantùm litis emolumentum, ſed etiam ſumptus heres legatario præſtare cogitur. nam in bona[h] cauſa nihil videtur eſſe in legato, nec[i] propter[k] ſumptus, quod quidam exiſtimauerunt.

De ſolutione poſt teſtamentum facta. 1. De rationibus à liberto non reddendis. 2. De ratione tutelæ non repoſcanda. 4. De ſorte & vſuris. 5. De nouatione poſt teſtamentum facta.

31. *Scæuola* lib. 3. Reſponſorum.

CReditor debitori legauit ita, *Gaio Seio, quidquid mihi ſub pignore hortorum ſuorum debuit, ab heredibus meis dari volo*[l]. quæro, cùm teſtator viuus à Seio aliquid recepit, an

x Cur ita? *v. l. 25. in fi. ſ. eo.*
y *vide l. 75. j. de regul. iur.*
z Imò, impediri videtur. nec enim cuiq; conceſſum eſt pro parte probare, & pro parte reprobare. *l. 27. ſ. de procuratorib.*
a hoc verbum eſt precariũ, & vtrumq; ſignificat volo, ſiue cupio. hæc verba παρακλητικὰ dicũtur & inflexa & fideicõmiſſaria. verba hæc precaria ſunt, peto, rogo, volo, mando, *l. 2. Cod. comm. de legatis. §. vlt. Inſtit. de ſingulis reb. per fideicommiſſ.* itẽ, deprecor, cupio, iniũgo, deſidero, *l. 15. l. 118. ſ. de legat. 1.* & relinquo. *l. 79. j. ad Treb. v. Cuiac. 4. ſent. Paul. 1. § 6.*
b Mutuum inter coniuges eſt permiſſum, *vt hic.* Imò onus contractus præter donationẽ, dixi *ad l. 31. § 3. ſ. de donat. inter virũ & vxorem.*
c ſi debitor fuiſſet. *Hal.*
d Quòd per me nõ poſſum, poſſum interdum propter alium (putà meum ſocium) *l. 13. § 7. j. de acceptilation. l. 4. j. de decurionib. l. 55. j. de adquir. hæred.*
§13 n°1
e Imò, capere non debet. *l. 5. § 1. ſupra de donat. int. vir.*
f hæreditatis, ſcilicet.
g id eſt, petitionẽ hæreditatis, *v. l. vlt. in pr. C. de petit. hæredit.*
h id eſt, ſi aduerſus teſtatorẽ legatarius bonam habiturus fuiſſet cauſam, legatum ei relictum nil proficeret.
i ſed nec propter. *Hal.*
k Si legatũ nõ valet in cauſa principali, non valebit propter ſumptus litis.
l adde & has formulas legandæ liberationis, hæres libera, ne exige. *l. 25. ſ. eod* parte cõtentus eſto, *l. 37. § 4. ſ. de legat. 3.* dotẽ marito meo reſtitue, *l. 7. § 2. ſ. de legat. 2.* plura vobis legaſſem, niſi me parens veſter malè accepiſſet, & hoſtes ſubſtantiam meã abſtuliſſent, *l. 17. § 1. infra de doli mali.* ſoluta eſt mihi pecunia, *l. 1. l. 4. Co. de falſa cauſa.*

a Rationibus reddendis testamento liberatus, volumina rationum tradere cogitur, & reliqua quæ apud eum sunt. *adde l. si seruus vetitus. ff. de legat. 1.*
b *l. 12. supra eod.*
c Reliquæ, reliqua. *vt l. 9. supra eod.*
d Rationũ duę partes pręcipuę, accepti & expensi.
f *l. 5. §. 3. supra eod.* Relatiuum ea ratione restringit suũ antecedens ad quod directò ac principaliter refertur, non ad quod accessoriè.
g *l. 28. §. 6. supra eod.*
h hinc & ex §. *vltimo. j. eod.* collige, legatum liberationis porrigi ad debitũ accessoriè post testamentũ cõtractum, & ad nomen etiã debitum, quod primi loco succedit. *Bart.*
i *2. instit. 21.* An & quatenus legatum vitiatũ, mutatum, extinctum, finitũ dicatur inspecta dispositione legis vel principis, inspecto modo vel forma legati, inspecta mutatione formæ rei legatæ, inspecto facto testatoris, legatarij, iure, casu eueniente & tempore. vide apud Simonem de Prætis, *lib. 4. de interpret. vltim. voluntat: interpretatione vltima, dubitatione vltima.*
k addit Ecloga καὶ ἀπὸ κατασ-τάσεως, id est, de restitutione 44. *Eclog. 17.*
l adimit. *Hal.*
m quia iter ad actum, est pars substãtialis: partis substantialis ademptio nihil valet. *Bart. adde l. 14. §. 1. in fine. supra de vsu.*
n Imò esse potest. est enim ab itinere actus diuersus. *l. 1. supra de seruitutib. rust.*
o Si prior est oratio negatiua, dictio precedẽs ponit illud de quo prius erat dispositum. *Bart.*
p *d. l. 14. §. 1. ff. de vsu.*
q *l. 3. §. penult. l. vlt. j. eod.*
r audis legatum.
s audis conditionem.
t audis quæ hęres iubeatur facere post euentum conditionis.
u *l. 25. infra ad Trebell.*
x Verbum *accipiendi* verificatur, siue accipiat legatarius, siue per eũ non stet, siue per eũ stare nõ fingatur, *Bart. adde l. 23. in fin. supra de condit. instit.*
y *l. 10. in fi. j. eod.*

z *l. 3. C. in quib. caus. in integr.*
a *l. 69. §. 3. supra de legat. 2.* Quando ex facto legatarij hæres potest damnum accipere, cogitur legatarius ei cauere de illo non faciendo, *Bart.*
b *l. 67. §. 5. supra de legat. 2.*

id ex causa legati peti possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non posse. Idem repetiit: & ait, "item" testatorem ante factos codicillos, quibus legauit, penè omnem pecuniam sortis & vsurarum recepisse, ita vt modicum sortis & vsurarum debeatur: & quæsiit, an ei petitio competeret propter verba ad præteritum relata, *quidquid mihi debuit.* respondit. Priùs quidẽ secundùm ea, quæ proponerentur, rectè responsum est. verùm posteriùs propter ea, quæ in tempore adderentur, ita ab iudice æstimãdum, vt inspiceret, obliuione pecuniæ solutæ, aut quòd eo inscio numerata esset, id fecisset, an consultò, quòd quantitatem quondam debitam, non ius liberationis dare voluisset.

1 ¶Inter cætera liberto ita legauit, *& si quid me viuo gessit, rationes ab eo exigi veto.* quæritur, an chartas[a], in quibus rationes[b] conscriptæ sunt, item reliquas[c], secundùm accepta[d] & expensa, heredibus reddere debeat. respondit, ea, de quibus quæreretur, posse heredem vindicare, id autem, quod conseruis, qui remanent in hereditate, crediderit, & in rem domini versum esset, desisse in reliquis esse.

2 ¶Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cauit, *Rationem tutelæ meæ, quam egit Publius Mæuius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo.* quæritur, an, si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit. respondit, nihil[e] proponi, cur non pecunia, quæ pupillæ esset, & apud tutorem remaneret, legata videretur.

3 ¶Item quæritur, an contutor liberatus videretur. respondit, contutorem non[f] liberari.

4 ¶*Gaio Seio optimè merito hoc amplius lego, concedíque volo, neque ab eo peti, neque ab heredibus eius, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est, vel quidquid à me mutuũ accepi, vel fidem meam pro eo obligaui.* quęro, vtrùm id solùm, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit, an & si quid ex ea summa, vsurarum[g] nomine, postea accessit, legato cedat. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, videri omnem[h] obligationem Seio eius debiti per fideicommissum solui voluisse.

5 ¶Item quæritur, si postea nouatione factâ, & ampliatâ summâ, cœperit debere, an id, quod ex vetere contractu debebatur, nihilo minùs in causa legati duret, & an verò, nouatione facta, quasi nouus debitor ampliatæ summæ possit conueniri. respondit, id dumtaxat legatum videri, quod tunc debuisset, si tamen mansit in ea voluntate testator, quæ tunc fuisset.

DE ADIMENDIS[i] VEL transferendis[k] legatis vel fideicommissis.

Tit. IIII.

De actu, & itinere.

1. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

QVI, actu legato, iter adimat[l], nihil adimit[m], quia numquam actus sine itinere esse potest[n].

De proprietate, & vsufructu. 2. *De parte.*

2. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

FVndo legato, adimi ita potest, *fundum illi præter[o] vsumfructum neque do neque lego*, vt vsusfructus in legato relinquatur.

1 ¶Sed & fructus[p] adimi potest, vt proprietas relinquatur. 2 ¶Item pars[q] fundi legati adimi potest.

9. *Conditiones non minus adimi quam adscribi possunt. Pac.*

De translatione conditionali. 4. *legatum secundo, si primus legatarius alienauerit.* 5. *Si plus adimatur quam datum sit.* 6. *Si aliud detur, aliud adimatur.* 7. *De incertitudine.* 8. *De puritate & conditione.* 10. *De imminutione.* 11. *De nuda voluntate. De inimicitiis.* 4. *& reconciliatione.*

3. *Vlpianus* lib. 24. ad Sabinum.

SI quis ita legauerit, *Titio fundum do lego[r] si Titius decesserit[s] Seio heres meus dare damnas esto[t]*, rectè translatum[u] legatum videtur. sed etsi iam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sempronio debetur.

1 ¶Si quis Titio legauerit sic, *Titio dato, aut, si Titius ante decesserit, quàm accipiat[x], Sempronio dato*, secũdùm meram subtilitatem vtriq; obligatum videri heredem, id est, "&" Sempronio, & heredi Titij, sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes eius legati exactio transmittitur, Sempronio repellendo. sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, & non Titij heredes. sed si ante[y] diem, legati cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum.

2 ¶Idem dicendum est, & fideicommissa hereditate puero data, aut, si ante restitutam decessisset, matri eius relicta, vt si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur, si postea, ad pupilli heredes fideicommissum transmittatur, vt pote re[z] ipsa mora subsecuta.

3 ¶Sed & cùm quis ita legasset, *heres meus Titio dato, si non dederit, Sempronio dato*, ita demum Sempronio debetur, si dies eius in persona Titij non cessisset.

4 ¶Si quis ita legauerit, *heres meus Titio fundum dato, &, si Titius eum fundum alienauerit, heres meus eũdem fundum Seio dato.* oneratus est heres. nõ enim à Titio fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est. heres igitur debebit, doli exceptione posita, prospicere sibi cautione[a] à Titio de fundo non[b] alienando.

5 ¶Si quis plus[c], quàm dedit, ademerit: ademptio valet. veluti si quis viginti legauerit, & quadraginta ademerit.

6 ¶Si loci vsumfructum leget testator, & iter adimat: non valet ademptio, ne vitiatur legatum. Sicuti qui proprietatem fundi legat: iter adimendo, legatum non minuit.

7 ¶Si duobus Titiis separatim legauerit, & vni ademerit, nec[d] appareat, cui ademptum sit, vtriq; legatum debetur. quemadmodum & in dando, si non appareat, cui datum sit, dicemus neutri[e] legatum.

8 ¶Si Titio fundus purè, eidémque sub conditione legatus sit, deinde postea ademptum sit sic, *Titio fundum, quem sub conditione legaui, heres meus ne dato*, ex nulla[f] datione debetur, nisi specialiter dixerit, purè eum legatum velle accipere.

9 ¶Conditio[g] legati an adimi possit, vel hereditatis, vel statuliberi, videndum. & Iulianus scribit, in statulibero detractam conditionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque libro septimodecimo quæstionum scribit generaliter, conditionem adimi non posse. nec enim datur (inquit) conditio, sed adscribitur. quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur. sed *melius est, sensum[h] magis, quàm verba amplecti, & conditiones[i], sicut adscribi, & adimi posse.

10 ¶Cum Titio centum testamento legasset, & eidem codicillis ita legasset, *Titio quinquaginta[k] dumtaxat[l], nec amplius heres meus dato*: non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

11 ¶Non solùm autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt: & quidem nuda[m] voluntate[n]. Vnde quæritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum nõ debeatur. & si quidem capitales[o] vel grauissimæ[p] inimicitiæ intercesserint, ademptum videri, quod relictum est. sin autem leuis offensa, manet fideicommissum. Secundũ hæc & in legato tractamus, doli[q] exceptione opposita.

4. *Idem* lib. 33. ad Sabinum.

QVòd si iterum in amicitiam redierunt, & pœnituit testatorem prioris offensæ: legatum vel fideicommissum relictum redintegratur. * ambulatoria[r] enim est voluntas defuncti vsque ad vitæ supremum exitum.

Collatio ademptionis, & translationis.

5. *Gaius* lib. 2. ad Edictum vrbicum.

SIcut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri[s]: veluti hoc modo: *Quod[t] Titio legaui, id Seio do lego.* quæ res in personam Titij tacitam[u] ademptionem continet.

Quibus modis translatio fit.

6. *Paulus* lib. 5. ad legem Iuliam & Papiam.

TRanslatio legati fit quatuor modis: aut enim à persona in personam transfertur: aut ab eo qui dare iussus est, transfertur, vt alius det: aut cùm res[x] pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quòd purè datum est, transfertur sub conditione.

1 ¶Sed si id quod à Titio dedi, à Mæuio dem: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen verius est, hoc casu ademptum esse legatum. nam cùm dico, *quod Titium dare damnaui, Seius damnas esto dare*: videor dicere, ne Titius det.

2 ¶Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum, sed verius est, ademptum esse. *nouissima[y] enim voluntas seruatur.

7. *Vlpianus* libro vicesimoquarto ad Sabinum.

QVòd si alij legetur sub conditione, quod alij purè datum est, non plenè recessum videtur à primo[z], sed ita demum, si conditio sequentis exstiterit. ceterum si hoc animo fuerit testator, vt omnimodo recessum a primo putauerit, dicendum erit, à primo ademptum legatum.

8. *Iulianus*

c Qui plus adimit quàm dedit [illegible] mille intelligendus est quoque. Minus enim inest ei quod plus est. *vide l. [illegible] regul. iuris.*
d *l. 10. in fin. j. de reb. dub.*
e [illegible] dam legi scribit Bartolus.
f Si ademptio refertur ad rẽ, videtur adimi omnis dispositio facta circa illam rem. *Bartolus.*
g *l. 53. j. de cond. & demonstr.*
h *l. 10. supra de confir. tutore. vide l. 3. Cod. de liberis præteritis.*
i Non solum res legata adimi potest, sed & qualitas rei legatæ adiecta.
k pars enim adimi potest, *l. 2. in fi. supra eod.*
l Dictio taxatiua in residuo inducit ademptionem. An dictio taxatiua posita in lege noua sufficit ad inducendã veteris correctionem? Bartolus post alios negare videtur. Iason autem ait: ídque puto verius.
m ad adimẽdi formas refert, *l. 13. l. 16. l. 29. j. eo. l. 14. circa fin. ff. de legat. 1. l. 18. ff. de legat. 3. l. 32. §. 4. supra de vsufruct. legato. l. 27. Cod. de fideicommiss.*
n *adde l. 27. Co. de testament.*
o *v. l. 9. supra de his quæ vt indig. l. 3. supra de testib.*
p Grauissimæ inimicitiæ, maioris partis bonorum [illegible] tus. *§. 11. §. 12. Instit. de excusat. tutorum. l. vlt. in fi. prin. C. de reuoc. donat.*
q *l. 15. infra eo. l. 19. j. de reg. iuris.*
r *vide l. 32. §. 3. in fin. supra de donat. inter vir. & vxor.*
s *§. 1. Instit. eod.*
t Prioris obligationis commemoratione inducitur nouatio, *l. 47. infra de verbor. oblig.*
u Trans[illegible] alium [illegible] tacitam [illegible] ptionem. *Bart.*
x *l. 30. §. 1. infra eod. l. 23. Cod. de legat.*
y *vide l. 17. infra de condit. & demonstr.*
z [illegible] *l. 0. infra [illegible] dies legat.*

a Si quantitas bis diuersimodè relinquitur, bis debetur, nisi animo adimendi secunda voluntas fuerit expressa. *Bartol.*
b Centum quinquaginta. & ita hunc locum restituit Antonius Faber, *5. Cōiectur. 18.* nam & ea summa mox sequitur: & id agit Vlpianus, vt docuit tantum deberi quantum sit legatum. c *l. 44. in fin. ff. de legat. 2.*

8. *Iulianus* ||lib. 32. Digestorum.||

ET ideo si viuo testatore mortuus fuerit, is in quem translatum legatum fuerit: nihilo magis ad eum, à quo translatum fuerit, pertinebit.

Si quantitas bis relinquatur, bis debetur: nisi animo adimendi secunda voluntas fuit expressa. Bart.

9. *Vlpianus* ||lib. 5. Disputationum.||

CVm centum, quæ quis purè reliquit, conditione adiecta iterum[a] eidem legauit: si quidem quasi aliam hãc summam esse voluit: & quod purè relictum est, statim debebitur: & quod sub conditione adscriptum est, si conditio exstiterit. quòd si eandem summam, mutata voluntate, sub conditione reliquit: pura datio, conditionalis effecta videbitur. Quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta[b] reliquerit: si quidem[c] voluit esse hæc quinquaginta, cẽtum quinquaginta debebuntur: sin verò quinquaginta tantùm deberi voluit, quinquaginta tantùm debebuntur. Idem est, & si in codicillis ||id|| fuerit factum.

De ademptione. 1. vel translatione conditionali.

10. *Iulianus* ||lib. 37. Digestorum.||

SI legatum purè datum Titio, adimatur[d] sub conditione, &, pendente conditione, Titius decesserit: quamuis conditio defecerit: ad heredem Titij legatum non pertinebit. nam legatum cùm sub conditione adimitur: perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset.

1 ¶Quod ita legatum est: *Titio decem heres meus dato: si Titio non dederit*[e], *eadem decem Sempronio dato:* si moriatur Titius ante[f] diem legati: Sempronius legatum vtiliter petet. translatum enim legatum intelligi debebit.

De legato generis & ademptione speciei.

11. *Idem* ||lib. 54. Digestorum.||

QVi hominem legat, & Stichum adimit[g], non[h] perimit legatum, sed extenuat.

12. *Vlpianus* ||lib. 50. ad Sabinum.||

VT Stichum legatarius eligere non possit.

De eo, quem testator pessimum libertum vocauit.

13. *Marcianus* ||lib. 6. Institutionum.||

DIui Seuerus & Antoninus rescripserunt, cùm testator postrema[i] scriptura, quaqua ratione motus, *pessimum libertum esse adiecisset*: ea, quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videri[k].

De legato inutili. 1. De ademptione ex his causis ex quibus datio non valet.

14. *Florentinus* ||lib. 11. Institutionum.||

LEgata inutiliter data, ademptione non confirmantur. veluti si domino herede instituto, ||seruo|| purè legatum, sub cõditione adimatur, nam *purè[l] legatum si sub[m] conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur[n] & ideo confirmatur. ademptio autem, quo minùs, non quo magis legatum debeatur, interuenit.

1 ¶* Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem causis etiam ademptio inefficax[o] habetur[p]: veluti si viam[q] pro parte adimas, aut pro parte liberum esse vetes.

De alienatione & redemptione serui legati.

15. *Paulus* ||libro singulari de adsignatione libertorum.||

CVm seruus legatus à testatore, & alienatus[r], rursus redemptus sit à testatore: non debetur[s] legatario, opposita exceptione[t] doli mali. sanè si probet legatarius nouam voluntatem testatoris, non[u] submouebitur.

Collatio inductionis & ademptionis.

16. *Idem* ||ex libro singulari de iure Codicillorum.||

NIhil interest[x], inducatur[y], quod scriptum est, an adimatur.

De priore & posteriore scriptura.

17. *Celsus* ||lib. 22. Digestorum.||

NIhil prohibet[z], priorem scripturam posteriore[a] corrigere, commutare, rescindere.

De donatione rei legatæ.

18. *Modestinus* ||lib. 8. Differentiarum.||

REm legatam ||si|| testator viuus[b] alij donauerit, omnimodo exstinguitur legatũ, nec[c] distinguimus, vtrùm propter necessitatem rei familiaris, an mera volũtate donauerit: vt, si necessitate donauerit, legatum debeatur: si nuda voluntate, non debeatur. hæc enim distinctio in donantis munificentia non cadit: cùm *nemo[d] in necessitatibus liberalis existat.

De fideicommisso relicto à legatario cui legatum ademptum est.

19. *Idem* ||lib. 11. Responsorum.||

||MOdestinus respondit,||

SI adimendo legatum, quod Mæuio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus reuocare[e] noluit[f], heredes[g] ex causa fideicommissi conueniri posse, rectè probari.

De translatione in eum, cui deberi non potest.

20. *Pomponius* ||libro 1. ad Quintum Mucium.||

LIcèt transferam legatum in eum[h], cum quo nobis testamenti factio non est, siue in seruum proprium, cui sine[i] libertate legauero: licet eis non debeatur: nec[k] illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum.

Cui adimi potest.

21. *Licinius Rufinus* ||lib. 4. Regularum.||

LEgatum nulli alij[l] adimi potest, quam cui[m] datum est. quapropter si filio, aut seruo alieno legatum fuerit: domino, aut patri legatum adimi non[n] potest.

De inimicitiis.

22. *Papinianus* ||lib. 6. Responsorum.||

EX parte heres institutus, etiam legatum acceperat. eum testator inimicitiis grauissimis[o] persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset, neque perficere potuisset, præteriit. hereditariæ quidem actiones ei non denegabuntur: sed legatum si petat, exceptione doli mali submouebitur.

De possessione empta ex pecunia legata.

23. *Idem* ||lib. 7. Responsorum.||

PAter, inter filios facultatibus diuisis[p], filiam ex ratione primipili[q] commodorum trecentos aureos accipere voluit: ac postea de pecunia commodorum possessionem parauit[r]. nihilo minùs fratres & coheredes sorori fideicõmissum præstabunt[s]. non enim absumptum videtur, quod in corpus patrimonij versum est. cùm autem, inter filios diuisio patrimonio, res indiuisas ad omnes coheredes pertinere voluisset, ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, vt in eam superflui pretij filia portionem hereditariam accipiat. hoc enim eueniret, in bonis pecunia relicta[t].

De translatione legati conditionalis. 1. De donatione rei legatæ.

24. *Idem* ||lib. 8. Responsorum.||

LEgatum sub conditione datum, cùm transfertur, sub eadem conditione transferri videtur, si non conditio priori personæ cohæreat. nam[x] si quis vxori *sublatis[y] liberis* legauerit, repetita conditio non videbitur, quæ fuit in persona mulieris necessaria[z].

1 ¶Pater hortos instructos filiæ legauit, postea quædam ex mancipiis hortorum vxori donauit[a], siue donationes confirmauit, siue non confirmauit, posterior voluntas filiæ legato potior erit[b]. sed etsi non valeat donatio, tamen[c] minuisse filiæ legatum pater intelligitur.

De duobus prælegatis.

25. *Idem* ||lib. 9. Responsorum.||

ALteri ex hæredibus præceptionem prædij dedit, mox alteri præstari aduersus debitorem actiones ad[d] eum[e] finem mandauit, quo prædium fuerat comparatum. cùm postea prædio distracto citra vllam offensam eius, qui præceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonij redisset, non[f] esse præstandas actiones coheredi, respondi.

p & e cõtra. *v. l. 26. ff. eo.* q *v. l. 11. in fi. ff. de seruit.*
… si eam rem quam reliquit vendiderit, extinguitur fideicommissum. *Paul. 4. sent. 1. §. 9.*
… conualescit. Cur ita? quia seruo hærede cum libertate instituto, & pòst alienato, & mox redempto institutio conualescit. *l. 9. §. 16. supra de hæredib. instit.*
t *l. 3. in fin. supra eod.*
u *vide l. 19. in fi. ff. de regul. iuris.* Imò submouebitur *l. 18. ff. eod. l. verum est ff. de manumiss. testamento.* In d. l. 18. distinguitur alienatio spontanea à necessaria. In d. l. verum, specialis est fauor libertatis. nisi dicam *ex l. 41. ff. eod.* cessantibus inimicitiis, causam adimendi cessare præsumi: meram autem alienationem legati, non esse caussam voluntatis mutatæ. sed indicium tantum.
x *adde l. 3. in fi. ff. eo.* y Adimit legatũ, qui inducit. *l. 1. l. 2. §. 1. ff. de his quæ in testam.*
z … *l. 4. in fi. ff. eo.* a *l. 6. in fi. supra eo. l. 87. ff. de condit. & demonstr.*
… *Paul. 4. sent. 1. §. 9.*
… alienatione. *l. 11. §. 12. ff. de legat. 3. dixi ad l. 3. C. de legatis.* *
… *l. 29. ff. de donationib.* ὅσ εἰς ἄκων δωρεῖται. *44. Eclog. 17.* e *l. 9. ff. de vsu & vsufr. leg.*
… ubio autem non præsumitur reuocare velle.

g Legatum simpliciter ademptum remanet apud heredem cum suo onere, *vt hîc.* vt per contrarium, quoties in alium transfertur, cũ suo onere transfertur. *l. Caio. ff. de aliment.* h *l. 34. ff. de leg. 1.* i *l. 4. C. de legat.* k Imò illi non debebitur: Inutilis enim translatio non perimit legatũ, *arg. c. nõ præstat. de regul. in 6. l. 1. ff. de nouat. l. si id quod. ff. de rescinden. vend.* Aliud in contractibus quæ duorũ voluntatem constant, aliud in vltimis voluntatibus, *vt hîc. & l. plane. ff. de lega. 1.* Atqui rursus possis cõfirmare, ademptione inutili nõ vitiari legatum. *l. 14. in fi. supra eo.* Ibi adẽptio inutilis erat rei & incertitudinis ratione: hîc de inutili, quæ vtilẽ habet in se ademptionem.
l nã quæ factæ sunt, non transeunt ad alium, *l. 44. ff. de condit. & demonst.*
m nec. n. ei adimi potest qui non habet.
n Imò potest, *l. legatum seruo. ff. de legat. 1. l. 1. §. per seruum ff. de successorio.* Parentes & serui legata filiis & seruis possũt repudiare: & tamen legatum eorũ filiis vel seruis, non potest illis adimi. Nam cũ repudiant, mortuo iã testatore, rẽ suam repudiant. Adimi autẽ illis quod (viuo vtpote testatore) eorum non fuerit, non potest.
o *adde l. 3. in fi supra eod.*
p Parẽtes nõnunquam bona sua inter liberos testamento diuidebant, *vt hîc. & l. 30. §. 3. ff. eod. l. si filia nupta. §. si pater. l. quæ pater. l. ex parte. §. pater. ff. familiæ. l. quoties. l si cogitationem. l. licet. C. familiæ. l. scriptura. C. commun. vtriusque iudicij.* sic Cõstantinus inter liberos testamento imperium diuisit. *Theodoretus 1. historia eccles. 2. Sozomen. vlt. 1. Ruffinus. 11.*
q de primipilo alibi dixi.
r pater sc. & sic pecuniam in alios vsus trãstulit, *l. 96. ff. de legat. 1.* Si ex pecunia legata per testatorem aliquid emitur, legatũ non extinguitur: sed ex re empta præstatur. *Bart.*
s Imò nõ præstabunt. Nam alienatione rei legatæ extinguitur legatum. *l. 18. ff. eod.* Hic autem pecunia legata est in emptionem rei alicuius, atque ita pecunia alienata est. Sic sane: sed tamẽ rem emptam ea pecunia in suo patrimonio retinuit testator. Imò vt res empta seruata fuerit in patrimonio, extinguitur etiam legatum *l. Seia. ff. de auro.* Ibi species legata: hîc quantitas in genere: genera non ita facile perimuntur vt species.
t *l. 25. in fi. ff. familiæ.* u *l. 95. ff. de condition. & demonstrat.*
x Legatũ intelligitur transferri cũ sua conditione, nisi conditio cohærebat psonæ.
y *vide l. 4. C. quando dies legatorum.*
z *vide Cuiac. 10. obser. 17.* a inutiliter scilicet.
b Cur ita? vel ideo, quòd per donationẽ inutilem inducitur legati ademptio. *Bart.*
c Inutili donatione, inducitur legati ademptio.
d De hoc genere loquendi, *dixi ad l. 19. in fin. supra de compensat.*
e Si testator vni hæredum aliquid prælegat, & propter illam causam alij cohæredi prælegat aliquid: si adimit prælegatum vni, intelligitur ademptum prælegatum alteri, licèt expresse non sit dictum. *Bart.*
f Prælegato vni adempto (vt seruetur æqualitas) intelligitur & alteri prælegatum ademptum. de quo vide Manticam, *5. de coniectur. 12. numero 30. & 34.*

Si seruo legato legatum fuerit.

26. *Paulus*″lib.9.Quæstionum.″

SI[a] seruo cum libertate dato legato, & alienato, adimatur libertas: quamuis alieno inutiliter adimatur[b]: tamen legatum ad emptorem non peruenturum. & meritò: constitit enim ademptio, quia possit[c] redimi. sicut datio, cùm in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur.

1 ¶Quid ergo, si eum, quem liberum esse quis iusserat, manumiserat viuus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus; an perdiderit legatum vana ademptio libertatis. quod quidam putant, sed* superuacua[d] scriptura non nocet legato.

27. *Idem*″lib.21.Quæstionum.″

SEruus legatus est, & ei aliquid. si alienato eo adimatur, quod ei legatum est: valet ademptio: quia & legatum potest procedere, si redimatur.

1 ¶Seruo legato, & inter viuos manumisso, si legatum adimatur: nullius momenti ademptio est. igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet. nam etsi rursus in seruitutem ceciderit, non tamen legatum eius resuscitabitur[e], nouus enim videtur homo esse.

De posteriore scriptura.

28. *Valens*″lib.5.Fideicommissorum.″

SI tibi certam rem legauero, & rogauero te, *vt eam Titio restitueres.* deinde[f] eandem rem tibi fideicommisero, nec rogauero te, vt alij eam præstares: quæritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere, vt fideicommissum non præstes. &[g] magis posteriorem[h] scripturam testamenti placuit spectari.

De liberto quem testator ingratum appellauit.

29. *Paulus*″lib.3.Sententiarum.

LIbertus[i], qui in priore parte testamenti legatum acceperat, & ingratus[k] postea eadem scriptura à testatore appellatus est, commutata voluntate, actionem ex testamento habere non potest.

De fideicommisso translato ab herede ad legatarium. 1. De legato translato in heredem, si hereditatem omiserit. 2. De ademptione modi. 3. De mutatione volũtatis pro parte. 4. De translatione ob suspicionem mortis eius, à quo transfertur.

30. *Scæuola*″lib.20.Digestorum.″

ALumnæ suæ plura legauerat. quædam ex his abstulit. quædam vt præstarentur, ab herede suo petit: in quibus viginti dari voluit his verbis: *Hoc amplius do lego, daríque volo viginti auri libras.* & adiecit: *Fideíque tuæ Atti cõmitto, vt in primis Semproniam sororem tuam pro tua pietate & regere & tueri velis: &, si putaueris eam ad bonam vitæ consuetudinem reuersam, ita viginti auri libras ei reddere, cùm morieris: interim tamen reditus[l] eius, id est vsuras semisses, ei præstes.* postea codicillis ad Mæuium legatarium easdem[m] viginti libras auri transtulit, & fidei eius commisit in hæc verba: *Viginti libras auri, quas[n] testamento Semproniæ alumnæ meæ reliqui, eas dari volo Mæuio, cautionibus interpositis, vt ex ea summa eidem Semproniæ, quamdiu aduixerit[o], præstet menstruos denarios quinq;, & vestiarij nomine denarios centenos vicenos quinos. idque fidei vestræ committo, certa[p] sum autem, te Mæui pro tua pietate petiturum ab herede tuo, vt voluntas mea in persona alumnæ meæ duret.* quæsitum est, an Mæuius legatarius cogendus sit post mortem suam viginti libras auri Semproniæ restituere, sicut rogatus fuerat Attius heres. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, viginti quidem auri libras non cogendum præstare: sed alia, quæ ab eo alumnæ relicta sunt, deberi & à Mæuio, & ab herede eius, donec viuit alumna.

1 ¶Titia testamento Seiam libertam, eandémq; collactaneã, ex parte duodecima heredẽ instituerat. Pamphilo liberto suo prędia per fideicommissum dedit: in quibus & σύγκλησιν[q], *i. latifundium* prædiorum, quę appellabatur circa Colonem. eidem liberto postea per epistolam alias[r] etiam res donauit, in quib. de Seia & Pãphilo ita est locuta″Titia: Τοῖς″ κληρονόμοις μου χαίρειν. Βούλομαι βέβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἔφθασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παμφίλου πεποιηκέναι. ἐὰν Σεΐα ἡ σύντροφός μου κληρονόμος μὴ γένηται, ἐξ οὗ γέγραφα αὐτὴν μέρους· βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι″ τὴν″ σύγκτησιν[s] τὴν περὶ Κολώνην, id est, *Heredibus meis salutem. Volo firma esse, quæ inferiùs ordinata sunt, quæcumque in nomen Pamphili iam antè constitui. si Seia collactanea mea heres non fiet ex parte, ex qua eam scripsi: volo ei dari synctesin, quæ est circa Colonen.* quæsitum est: cùm Seia liberta, omissa parte hereditatis ei testamento adscripta, ex codicillis fideicommissum, id est σύγκτησιν circa Colonen, eligat: an, si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia vindicet, doli mali exceptione summoueri debeat. respondit, translatum videri fideicommissum prædiorum, id est σύγκτησιν, quæ est circa Colonen,″in Seiam libertam.″

2 ¶Ab heredibus petierat, vt, si in prouincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, vt is corpus eius curaret in patriam reportari: &[t] adiecerat hæc verba: *Cui concedi volo, si quid ex ea pecunia supererit.* eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat: *Peto à vobis: vt, siue in prouincia, siue in via aliquid mihi humanitus[t] acciderit, corpus meum curetis & in Campania & in monumentum filiorum meorum reportare.* quæsitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, à Lucio Titio tacitè ademerit. respõdit, ademptum[u] videri.

3 ¶Qui filias ex disparibus portionibus testamẽto heredes instituerat, penè omnium bonorũ suorum eodem testamento diuisionem[x] fecit. deinde hæc verba adiecit: Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη, ἔσται μόνων τῶν δύο″ μου″ θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκουνδης, ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν περιούσης. id est, *Reliqua autem omnia bona existentia mihi, similiter & hereditaria onera, erunt solùm duarum filiarum mearum, sc. Primæ & Secundæ, vel quæ ex his subsistet*[y]. postea codicillis longè aliam[z] diuisionem fecit bonorum. inter easdem, inter quas & testamento diuiserat: quædam tamen nulli nominatim dedit. quæsitum est, an Prima & Secunda filia ex verbis testamenti consequi possint, vt solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in diuisione, quę nouissima à patre facta est. respondit, non à tota voluntate recessisse videri, sed his tantùm rebus, quas reformàsset.

4 ¶Cùm post apertas tabulas testamenti Priscillianus vixerit: de cuius legato portionéque hereditatis, mater epistola ita cauerat: *Quoniã cognoui Priscillianum filium meum in extremis esse, iustißimum & piißimum duxi, portionem eius hereditatis, quam ei testamento dederam, legare Mariano fratri meo & Ianuario marito meo æquis portionibus. Et si quid ei ampliùs legaueram, vt si quid ei humanitus[a] contigerit, do lego, daríque eis volo,* postea ex eadem infirmitate[b] Priscillianus decessit: quæsitum est, an legatum quoq; eius ad Ianuarium & Marianum ex causa fideicommissi pertineat. respondit, posse videri, si decessisset ex ea infirmitate, omnimodo & legatum ad eos, de quibus quæreretur, transtulisse.

Si seruus legatus transferatur in fundum alteri legatum. 1. De ademptione fideicommißi relicti à legatario. 2. De capitali accusatione. 3. De peculio.

31. *Idem*″lib.14.Digestorum.″

FIlio ex parte heredi[c] instituto duos fundos cum mancipiis & instrumento omni legauit. idem vxori plura legata, & seruos Stichum & Damam legauit. sed cùm in altero ex fundis filio prælegatis cognouisset vilicum[d] non esse: Stichum misit: & tam rei rusticæ, quàm rationibus fundi præfecit. quæsitum est, Stichus vtrùm ad vxorem, an ad filium pertineret, respondit, cùm memor[e] erat eorum, quæ testamento cauisset: Stichum his prædiis, in quę trãslatus[f] est, actorem cedere: nec vxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere.

1 ¶Matri suæ heredi ex parte institutę quatuor prędia legauit: & fidei eius commisit, *vt ex his duo socero restitueret.* deinde codicillis[g] socero ademit fideicommissum. quæsitum est, an nihilo minùs ex pręlegatione ad matrem pertineret. respondi, nihil proponi cur ad matrem pertinerent[h].

3 ¶Seia testamento suo legauit auri pondo quinque. Titius accusauit[i] eam, quòd patrem suum mandasset interficiendum. Seia, post institutam accusationem, codicillos confecit: nec ademit Titio priuigno legatum: & ante finem accusationis decessit. acta causa, pronunciatum est, patrem Titij scelere Seiæ non interceptum. quæro, cùm codicillis legatum, quod testamento Titio dederat, non ademerit, an ab heredibus Seiæ Titio debeatur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non[k] deberi.

3 ¶Filiæ, quam in potestate habebat, inter cetera legauit peculium. idem post factum testamentum pecuniam à debitore filiæ exegit, & in suam[l] rationem conuertit. quæro, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit. respondit, si probaret, non adimendi animo factum, agere posse.

De pecunia numerata. De rebus corporalibus. 1. De libertate.

32. *Venuleius*″lib.10.Actionum.″

DEtrahere[m] legatis, vel adiicere, si nihil præter numeratam pecuniam legatum sit, promptum est. cùm[n] verò res corporales interuenient, & scriptura difficilior sit, & obscura portio.

1 ¶Cùm libertas adimitur, legata seruis relicta nihil attinet adimi.

DE REBVS DVBIIS[o],

Tit. V.

De alternatione, & homonymia.

1. *Papinianus*[p]″lib.7.Responsorum.″

FVN-

a vide Langebeckium *ca.32. annotationum.*
b id est, adimi videatur.
c *l.27. infra eod.*
d Superuacuæ scripturæ non nocent legatariis, *vide l.17. C. de testamentis.*
e Imò resuscitabitur, *l. 79. in fi. supra de leg.3.*
f i. in alio testamento, *l.5. §. 7. supra si cui plus quàm per legem.*
g Trãslatio legati facta ab vno in eundem, non videtur fieri cum onere. *vt hîc.* secus si facta sit in aliam personam. *l. legatum sub conditione. supra eo. l. Caio. supra de alimentis.* Adde etiam *l. cum seruus. supra de condit. instit. l. auia. j. de condit. & demonstrat.*
h *l.6. in fi. supra eod.*
i *l.15. ʃ. eo.*
k *l.3. supra eo.* fingamus, eum patronum non redemisse ab hostibus, *v. Nouell. 115. c.3.*
l *v. l. 24. supra de præscript.*
m Repetita cõditio prioris legati non intelligitur, quoties in sequenti, alia conditio adiicitur. *vide Manticam 10. de coniecturis 6. numero 30.*
n *v. l.28. §. 5. ʃ. de liberatione legata.*
o Si fideicommissum ab vno in alium transfertur cum onere speciali, onus primo iniunctũ in persona secundi, in quem trãsfertur cum onere speciali, non videtur repetitum. *Bart.*
p his verbis fideicommissum innuitur.
q *v. Alciat. 1. prætermiss. vide l.33. §.1. supra de legat. 1. l. 38. §.1. supra de auro.*
r Si de rebus specialiter legatis, & sub generali nomine cõfirmatis vna alteri legetur, ea in totum videtur esse legata, & legatario primo adempta. *Bart.*
s σύγκλησις quid esset, *dixi ad l. 34. §. 1. supra de legat.2.*
t ¶ *vide §. vlt. ʃ. eod.*
u Per ademptionem oneris adiecti in vim modi, etiam legatum videtur ademptũ. *Bart.*
x Parentes nõnunquam bona sua inter liberos testamento diuidebant, *vt hîc. dixi ad l.23. ʃ. eod.*
y Superstes erit. Id enim περιεῖναι signifi-cat. Omnes qui supersunt. *Cicer. 9. epistol. Plaut. Asinar.* sicut tu vis vnicam gnatã tuã superesse vitæ: ne alioqui putes cum Viuiano τὸ subsistet referri ad vocem [illegible] ad alias. *Bartolus.*
z Quantum ad res reseruatas, videtur testator voluntatem mutare [illegible]

a *§.2. supra eod. l. 26. ʃ. depositi. §.1. instit. de donatio.* his verbis mors intelligitur.
b *l. 3. l. 43. de mortis causa donat.* Translatio legati facta occasione mortis speratæ ex existente infirmitate, ita demũ habet effectum, si ex eadem infirmitate legatarius moriatur: non si ex alia. *Bart.*
c ex parte herede. *Hal.*
d de vilico, *v. l.16. supra de institoria.*
e Præsumitur quisq; memor esse eorum quæ semel sciuerit. hoc an sit perpetuò verum. *v. Nouell. 18. c. ʃ. vide l. ex con[illegible] su. §. vlt. ʃ. de appellat.*
f Si seruus legatus transfertur in fundum vt ibi perpetuò sit, legatũ eius factum, videtur extinctum esse.
g Potest enim codicillis adimi, *§.1. instit. eo. Vlp. 24. §.29.*
h non pertinerent: ita emendat Antonius Faber. *3. Coniecturar. 8.*
i Qui accusat testatorem criminis capitalis, videtur inimicus ei capitalis esse: ideò legatum amittit, *ad de l.3. in fi. ʃ. eo.*
k *l. 1. ʃ. de his quæ vt indign.*
l *l.64. ʃ. de lega. 3.*
m *l.3. l.13. supra eod.*
n Corporalibus rebus pecuniam non adnumerari hinc colligunt, *vide l. 94. §. 1. ʃ. de solutionib.*
o addit Ecloga 44. c. 18. περὶ ἀδήλων προσώπων, id est, de incertis personis. Si ita est, malim coniungere huic titulo Titulum Codicis, *de incertis personis,* quàm *de verbor. significat.* Et certè ita est, passim hoc titulo agi de incertis personis. Cæterum interpretes hoc titulo passim tractant de amphibologia & ambiguitate, quæ vel ex singulis vel cõiun[illegible] Quintil. 7. Cæte[illegible] *Falcid.*
p *vide [illegible]*

a id est, σύγκτησις. l.30.§.1.ff.de liberatione.
b ex hoc verbo nascitur ambiguitas. nam fundi Mæuiani appellatione, quidam Mæuianus specialis, & vniuersalis testatoris intelligi potest. atque ita ὁμωνυμία rem dubiam facit.
c hoc genus probationis firmissimum est. l.91.§.3.ff.de legat.3.

FVndum Mæuianum aut Seianum Titio legauerat. cùm vniuersa possessio [a] plurium prædiorum sub appellatione fundi Mæuiani [b] rationibus [c] demonstraretur: respondi, non [d] videri cetera [e] prædia legato voluisse defunctum cedere, si fundi Seiani pretium [f] à fundi Mæuiani pretio [g] non magna pecunia distingueretur.

De relicto ciuibus.

2. *Idem*||lib.9.Responsorum.||

CIuibus [h] ciuitatis [i] legatum vel fideicommissum datum, ciuitati [k] relictum videtur.

De sermone ambiguo, De eo qui aliud dicit quàm vult.

3. *Paulus*||lib.14.Quæstionum.||

IN ambiguo [l] sermone non [m] vtrumque dicimus: sed id dumtaxat, quod volumus [n]. Itaque* qui aliud dicit quàm vult: neque id dicit, quod vox significat, quia non vult: neque id, quod vult, quia id non loquitur.

De eo quod conditionis implendæ causa datur.

Idem, lib.19.*Responsorum.*

P*Aulus respondit, id, quod conditionis* [o] *implendæ causa datum est, sine dubio & certis & incertis personis dari debere* [p]: *vt fideicommissi petitio possit competere.*

De nomine fideicommissarij non adscripto.

4. *Idem*||lib.19.Responsorum.||

PAulus respondit, cùm nomen fideicommissarij [q] testamento adscriptum non sit [r]: nulli personæ neque certæ, neque incertæ, datum fideicommissum videri, indubitatum est †.

De persona incerta. 1. *Si relinquatur iam nato & postumo.*

5. *Gaius*||lib.1.Fideicommissorum.||

QVidam relegatus [s] facto testamento, post heredis institutionem, & post legata quibusdam data ita subiecit: *Si quis ex heredibus ceterisve amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, siue quis alius restitutionem mihi impetrauerit* [t] *ab imperatore, & ante decessero, quàm ei gratias agerem: volo dari ei, qui id egerit, à ceteris* [u] *heredibus aureos tot.* vnus ex his, quos heredes scripserat, impetrauit ei restitutionem. &, antequàm [x] id sciret, decessit. cùm de fideicommisso quæreretur, an deberetur: consultus Iulianus respondit, deberi, sed etiam si non heres vel legatarius, sed alius † ex amicis curauit eum restitui, & ei fideicommissum præstari.

1 ¶ Si tibi [y] & postumo suo vel alieno hereditatem restituere quis rogauerit.

6. *Macianus*||lib.3.Fideicommissorum.||

VEl ex parte||se, & ex parte||postumum heredem instituisset legatúmve similiter, vel fideicommissum dedisset.

De iusso restituere, cui ex coheredibus velit.

7. *Gaius*||lib.1.Fideicommissorum.||

VTrùm ita postumus partem faciat [z], si natus sit: an & si natus non sit, quæritur. ego commodiùs dici puto, si quidem natus non est, minimè eum partem facere [a], sed totum [b] ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto: sin autem natus fuerit, vtrosque accipere, quantum cuique relictum est. vt, vno nato, pars tibi dimidia debeatur. duobus natis, tertia tibi debeatur. tribus natis, quia trigemini [c] quoque nascuntur, quarta||debeatur.|| & nostra quidem ætate Serapias Alexandrina mulier ad Diuum Hadrianum perducta est cum quinque [d] liberis, quos vno fœtu nixa est, sed tamen quod vltra tres nascitur, ferè portentosum videtur.

1 ¶ Cùm quidam, pluribus heredibus institutis, vnius fidei commisisset, vt, cùm moreretur, vni ex coheredibus, cui [e] ipse velle [f], restitueret eam partem hereditatis, quæ ad eum peruenisset: verissimum est vtile esse fideicommissum. nec enim in arbitrio eius, qui rogatus est, positum est, an omnino velit restituere, sed cui potiùs restituat.* plurimùm enim interest, vtrùm in potestate [g] eius

d Imò videntur. Nam fundo Mæuiano aut Seiano legatis: ... Mæuiani fundi fuerint in bonis testatoris, is Mæuianus legatus videbitur, cuius pretiũ non magna pecunia distinguetur à fundo Seiano: An hanc negationẽ tolliẽdam esse dicemus?
e id est, vniuer... prædia quæ appellatione Mæuiani cõprehendebat.
f hinc nota ex comparatione fundorum legatorum ambiguitatem solui: ad d.l.vlt. in fin. ff.de tritico. Atque ita ex duobus Mæuianis fundis, is Mæuianus videbitur legatus, qui magis accedet ad pretium Seiani. Cur ita ius est? vel ideo quòd qui Mæuianum aut Seianum legat, æqualia legata inter se cõiunxisse intelligitur. ideóque in dubio ex Seiano fundo, qui certus est, Mæuiani, qui incertus est, æstimatio facienda erit.
g pretio magna pecunia &c. Hotom.1.obser.3. reprehensus à ... recept. 6.
h Ciuibus legari potest. l.88. ff.de leg.2. Porrò Accursius hac voce administratores ciuitatis intelligit.
i indefinitè: nõ vni vel duobus.
k eodem modo legimus, Relictum hierophylaco & sacerdoti tẽpli, templo deberi. l.20. in fi.§.de annuis. ideóque, Priui... concessum ciuibus, ... vniuersitati concessum intelligitur. Socin. ... ciui... ff.de legat.1.
l v.10.Gell.12.
m In ambiguo sermone ... tamen qui ambiguè loquitur, non ad omnes eas interpretationes simul se refert, sed ad vnam tantum: nimirum ad eam quam vult: de qua denique intelligit. Nam id demum dixisse videri debemus, quod ipsi dicere voluerimus. Itaque futurum est vt qui aliud dicat, quàm velit, hoc est vt qui sermone antiquo vtatur, neque id dicat quod vox significat: neque id quod velit. Non enim dicit id quod vox significat, ... planè vult: Neque id quod vult: quia vox, qua ipse vtitur, aliud significat. ... ior enim est atque potentior mens dicentis, quàm eius vox. l.7.in fin. ff.de supellectile. l.67.ff.de reg.iur.
o puta legati in personam indefinitè præstandi. l.10.ff.eod. atque ita dandi conditio conferri potest in personam incertam. l.14.ff.eod. l.21. l.22.ff.de statulib.
p .i.dari posse.
q fideicommissariis incertis legari non potest. l.18.ff.de vsufr.leg.
r omnimodo: & nulla eius demonstratio penitus facta.
† id hodie correctum videtur. l.10. Cod.de incertis personis.
s is enim potest testamentum facere. l.8.§.3.ff.qui testam.
t cùm effectu sc. non solo conatu: & sic valet legatum incertis personis declarandis ex futuro euentu.
u cæterorum appellatione omnes comprehenduntur. l.60.ff.de verb.signif.
x l.10.in fin.ff.de cond.& demonst. † vtcunque hîc testator videtur velle gratificari ei heredi, à quo beneficium acceperit: si tamen ab alio vno extraneo beneficium acceperit, intelligitur ei legare. y 5.Harmenop.10.§.30. z .i.vtrum facit, vt quem habet coniunctum, sit partiarius, nec ei totum adcrescat.

quem testator obligari cogitat, faciat, si velit dare, an post necessitatem dandi, solius distribuendi liberum arbitrium concedit.

2 ¶ Quæsitum est, si coheredes ex disparibus partibus scripti sint, vtrùm partem suam in viriles partes restituere singulis debeat, an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes scripti sint. & placuit: si testator ita restitui iussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent, si quidem æquas [h] partes iussi fuerint dare, conueniens videri esse, etiam ex fideicommisso æquas partes eis restitui oportere: si verò dispares in ea pecunia distribuenda significauit testator, vt videantur [i] hereditariis portionibus congruere, consentaneum [k] esse, etiam fideicommissum [l] pro hereditariis partibus eis restitui debere.

De commorientibus.

8. *Paulus*||lib.2.Sententiarum.||

SI inter virum & vxorem donatio facta fuerit: priore defuncto, cui donatum est, ad eum [m] res redit, qui donauerat. quòd si simul tam is, cui donatum est, quàm is qui donauerit: quæstionis decidendæ gratia, magis placuit, valere donationem: eo maximè, quòd donator non superuiuat, qui rem condicere possit.

9. *Tryphoninus*||lib.21.Disputationum.||

QVi duos impuberes filios habebat: ei, qui supremus [n] moritur, Titium substituit. duo impuberes simul in naue perierunt. quæsitum est, an substituto, & cuius hereditas deferatur. dixi: Si ordine vita decessissent: priori mortuo frater ab intestato heres erit posteriori substitutus: in ea tamen hereditate etiam antè defuncti filij habebit hereditatem. in proposita autem quæstione, vbi simul perierunt: quia cùm neutri [o] frater superstes fuit, quasi vtrique vltimi decessisse||sibi||videantur? an verò neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur? sed superior sententia magis admittenda est, vt vtrique heres sit. nam & qui vnicum [p] filium habet, si supremùm morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse. &* proximus [q] adgnatus intelligitur etiã, qui solus est, quíque neminem [r] antecedit. & hîc vtriq;, quia neutri eorum alter superstes fuit, vltimi primíque obierunt.

1 ¶ Cùm bello pater cum filio periisset, matérque filij, quasi postea mortui, bona vindicaret, adgnati verò patris, quasi filius ante perisset: Diuus Hadrianus credidit, patrem [s] priùs [t] mortuum.

2 ¶ Si cum filio suo libertus simul perierit [u], intestati patrono legitima defertur hereditas, si non probatur superuixisse patri filius. hoc enim, reuerentia patronatus suggerente dicimus.

3 ¶ Si maritus & vxor simul perierint: stipulatio de dote [x] ex capitulo, *Si in matrimonio mulier decessisset*, habebit locum [y], si non probatur illa superstes viro fuisse.

4 ¶ Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit: intelligitur superuixisse filius [z] patri, & ex testamento heres fuisse, & filij hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur. Quòd si impubes [a] cum patre filius perierit, creditur pater superuixisse [b], nisi & hîc contrarium approbetur.

De persona incerta. 1. *De conditione si primum marem peperit.*

10. *Vlpianus*||lib.6.Disputationum.||

SI fuerit legatum relictum, ex cognatis meis qui primus Capitolium ascenderit: si simul [c] duo venisse dicantur: nec apparet, quis prior venerit: an impedietur legatum? vel ei, qui monumẽtum fecerit, & plures fecerint. vel ei, qui maximus natu est, & duo pares ætate sint. sed & si legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo sint æqua caritate coniuncti. Sed & si duobus hominibus eiusdem nominis fuerit legatum, putà Sempronij, mox Sempronio ademptum sit, nec appareat, cui ademptum sit: vtrùm datio in vtriusque persona infringitur, an ademptio nulla est, quæri potest. Item si ex pluribus

a .i.non impedit cõiunctum, quominus totũ accipiat. l.16. in fin. ff. de leg.1.
b Legatum in coniuncti persona deficiens, alteri cõiuncto adcrescit. l.15. l.16. in fin.ff.de legat.1. l.24. l.25.ff. de hered. inst. l.26. in fi.ff.de cond. & demonst. l.vn. C. de caducis. §.8. inst.de legatis.
c tergemini. v. l.3.§.vlt.ff.si pars hered.
d quod vt verum sit. v. quæ not. ad l.36.ff. de solut.
e l.46.ff.de fideicomm.libert.
f velle verbũ liberam potestatem confert.
g Substãtia legati, vt fideicõmissi, in arbitriũ alterius conferri non potest: sed electio, & nominatio personæ. l.11. §.7.ff. de leg.3.
h ¶ l.23.ff. ad Trebell.
i vt videatur. Hal.
k Vno ex correlatiuis aliud declaratur. Cuman.
l Ab onere cõmodum regulatur. Socin.
m l.32. §. 14. ff. de don.int.vir. l.6. C. de don. int. vir. Paul.2. sent. 23.§.5.
n supremus moreretur. Hal. l.34. l.42.ff.de vulgari. l.34.ff.ad Trebell.
o quia neuter frater superstes. Hal.
p vide l.162.ff.de verb.oblig.
q Proximus est, qui & solus. l.1.§.6.ff. vnde cognati. qui ante aliquem est, & quem ante nemo est: Supremus est, post quẽ nemo. l.34. ff. de vulg. l.92. l.155. l.162.ff. de ver. signif. §.5. inst.de legit.agnat.
r quemque nemo antecedit.
s Patre & filio publicè simul mortuis in bello, filius patri præsumitur superuixisse.
t Imò posterius præsumitur filius mortuus. §.4. in fin.ff. eodem. l.ex facto. §.si quis autem.ff. ad Trebell. In dicto §.4. filius impubes præsumitur ante patrem mortuus: in d.§.si quis autem, sine liberis decedere intelligitur, qui non probatur decessisse relictis liberis: hic autem sine liberis decessisse intelligitur, qui simul atque vna cum ipso filio decessisse proponitur.
u Si libertus & filius simul moriantur, patroni fauore non præsumitur filius superuixisse. Socin. Aliàs, si filius præsumeretur post patrem mortuus, eius intestati hereditas ad patronum non deferretur.
x lucranda sc.
y .i.verificatur, si maritus & vxor simul moriantur. l.32.in fin.ff.de relig.
z Ascendens prius mortuus intelligitur, quàm descendens: vt in huiusmodi casibus ab ordine mortalitatis ducatur argumentum. l.15.ff.de inoff.
a aliud est in pubere. l.23.ff.eod.
b ætas enim impuberis repentino casui magis videtur subiecta. l.2.3.ff.eod. aliud est in pubere.
c Lex præmium primo aliquid facienti decernens, quomodo intelligenda sit, si duo simul faciant. v. Alciat.9.parerg. o dic paucis, Stricto iure, neutri: ex æquitate, vtrique præsertim si præmium facilè diuidi potest.

a *l.28.ſ.eod.l.31.ſ.de manumiſſ.teſt.l.3.§.7.ſ.de adimend.*
b ídque ratione incertitudinis : quamuis earum ſit magnus fauor. Ad pias cauſas, quod hîc dicitur de libertate transfert *Socinus*.
c Si de natiuitatis ordine non apparet, prior natus præſumitur ille ex quo mater libertatem conſequitur:& ita fauore libertatis maſculus cenſetur prior natus *in fin. ſ.eod. Socin.v.l.5. C.de bon.quæ liberis.Dixi ad l.8. ſ. de pactis. l.14. Cod. de fideic.libert. l.24. in fin. sup. de conſtituta pec.l.13.ſ.de liberis & poſthumis.*

ſeruis eiuſdem nominis vni, vel quibuſdam libertas relicta eſt. Et verius eſt, in his omnibus etiam legata & libertates [a] impediri, ademptionem autem in vtrumque valere.

1 ¶ Planè ſi ita libertatem acceperit ancilla, *Si primum marem pepererit, libera eſto*, & hæc vno vtero marem & fœminam peperiſſet : ſi quidem certum eſt, quid prius ediſſet : non debet de ipſius ſtatu ambigi, vtrùm libera eſſet, nécne. ſed nec filiæ. nam ſi poſtea edita eſt, erit ingenua. ſin autem hoc incertum eſt, nec poteſt, nec per ſubtilitatem [b] iudicialem manifeſtari: *in ambiguis rebus humaniorem [c] ſententiam ſequi oportet : vt tam ipſa libertatem conſequatur, quàm filia eius ingenuitatem : quaſi per præſumptionem priore maſculo edito.

De perſona incerta, ex certis.

11. *Iulianus*||lib.36.Digeſtorum.||

QVotiens libertis vſusfructus legatur, & ei, qui nouiſſimus ſuperuixerit, proprietas. vtile eſt legatum [d]. exiſtimo enim omnibus libertis proprietatem ſub hac conditione, *Si nouiſſimus ſuperuixerit* [e], dari.

De oratione ambigua.

12. *Idem*||lib.50.Digeſtorum.||

QVotiens in actionibus, aut||in||exceptionibus ambigua oratio eſt : commodiſſimum eſt, id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat [f], quàm pereat.

De particula, cum: de conditione ſi illud aut illud: vel ſi illud & illud: vel, ſi quid factum non erit. De natura orationis vniuerſalis, vel particularis.

13. *Idem*||lib.ſingulari de Ambiguitatibus.||

SI is, qui ducenta depoſuit, ita leget : *Seio cum* [g] *ducentis, quæ apud eum depoſui, trecenta lego:* ſingulæ ſummæ ſeparatæ quidem, certam habent demonſtrationem, coniunctione [h] verò tali incidunt in ambiguitatem. ſed dicendum eſt, non trecenta, ſed quingenta deberi. quia duæ ſummæ iunguntur.

1 ¶ Si quis leget, *Fundum Seianum heres meus Attio Dione Mæuij ſeruo dato:* dubitatur quidem, Dioni quoque fundus legatus ſit, an Dio cum fundo legatus ſit. ſed magis [i] dicendum eſt, non ſolùm fundum, ſed etiam ſeruum Dionem eſſe legatum : maximè ſi nullas iuſtas cauſas habuit Dioni legandi.

2 ¶ Cùm [k] ita ſtipulationem concipimus : *Si hominem aut* [l] *fundum non dederis, centum dari ſpondes?* vtrumque [m] eſt faciendum, ne ſtipulatio committatur. id eſt, ſiue alterum, ſiue neutrum factum ſit, tenebit ſtipulatio. Idémque eſt euidenter, cùm propoſitis ſpecialiter pluribus rebus, quas fieri volumus, ita ſtipulamur: *Si quid eorum factum non erit?* veluti, *Stichum & Damam & Herotem ſiſti? Si quis eorum non ſteterit, decem dari?* neceſſe eſt enim omnes [n] eſſe ſiſtendos, vt ſtipulationi ſatisfiat. Vel (vt propiùs accedamus) fingamus ita ſtipulationem factam, *Si Stichum & Damam & Herotem non ſiſteris, decem dari?* neque enim dubitabimus, quin æquè omnes ſiſti oporteat.

3 ¶ Vtrùm [o] ita concipias ſtipulationem, *Si illud aut illud factum non erit*, an hoc modo, *Si quid eorum factum non* [p] *erit, quæ vt* [q] *fierent, comprehenſa ſunt* : hoc intereſt : quòd quamuis altero facto verum ſit, hoc aut illud verè factum eſſe, non ideo tamen verum erit. hoc aut illud factum non eſſe. nam ſimul ea poſſunt eſſe vera [r], quamuis inter ſe contraria ſunt. quia cùm ſignificatio non ex vniuerſo [ſ], ſed ex aliquo [t] ſumitur, ſi veri aliquid inde ſit, veram efficit totam orationem. Sicut è contrario duæ orationes pugnantia [u] continentes, ſimul falſæ ſunt. veluti ſi qui [x] liberorum partim puberes, partim impuberes deceſſerint. Nam & hoc falſum erit, omnes impuberes deceſſiſſe : & illud, omnes puberes deceſſiſſe. id accidit : quia ſignificatio ſumitur ex vniuerſo : in quo [y] ſi aliquid falſum eſt, totam orationem falſam efficit. Animaduertendum igitur eſt, quid ſit de quo quæritur. nam cùm ita concipio, *Si illud aut* [z] *illud non fuerit:* quæri debet, an aliquid factum non ſit. illius [a] effectus hic eſt, vt neutrum fiat. huius autem, vt vtrumque [b] fiat. nec in illo prodeſt, aliquid non feciſſe, ſi aliquid factum non ſit.

d Poſſum enim legare incerto alicui, dum poſtea certus fieri poſſit. *l.5.ſ.eod.*
e *adde l.108.§.3.ſ.de leg.1.*
f Interpretatio ea ſumenda eſt, quæ id conſeruet quod actú geſtúmque ſit. *l.21.ſ.eod. l.16. in fin. pr.ſ. ad Trebell.l.109.ſ.de legat.1.de hac præſumpt. v. Alciat. 3. præſumpt. 34.* vel pro actore & ſtipulatore: aliàs aduerſus vtrumq; ſumenda interpretatio eſt. *l.38.§.18.ſ. de verb. ſignif.*
g dictio, *cum*, poſita inter res legatas, idem importat quod, *Et*, dictio. *Socin.*
h Hoc ambiguum συνδετον appellant.
i ſenſus eſt, Si ſeruus accipi poteſt vt res legata, & vt legatarius, in dubio accipitur pro re legata.
k *v. in hunc §. Hoto.3.obſ.1.*
l hominem & fundú. *Hoto.ibi.*
m *vide l.5.ſ.de condit.inſtitut.*
n Cùm plures res in ſtipulationem deducuntur, tot ſunt ſtipulationes, quot res : & ſingulæ debentur. *l.29.l.86.ſ. de verb.obli.* idem eſt cùm plures res legantur. *l.2.ſ.de leg.2.*
o *v. in hunc §.* Gouean. *2. variar.22. Cuiac.5. obſ.3.* Langebekium *c.39. Annotationum. Hotom.3.obſ.1.*
p factum erit. Quidam tempore Accurſij ita legerunt *Hoto.3.obſ.1.*
q quæ vt non fierent. *Cuiac.5. obſer.3. Hotom.3. obſ.1.* reprehenſus à Robert. *2.recep.22.*
r Nec enim ſemper ex duabus orationibus cótrariis vna eſt vera, altera falſa : ſed duæ aduerſæ ſimul poſſunt eſſe falſæ, veluti, Omnis actio eſt in factú, Nó omnis actio eſt in factum. *v.Cuiac.5. obſ.3.*
ſ καθόλου.
t ἐν μέρει, de parte.
u *vide l.188.ſ.de reg.iur.* x hanc particulam, *qui*, expungendá monet. *Hoto.3.obſ.1.*
y In vniuerſali oratione, ſi falſa aliqua particula reperitur, totam falſam enunciationem efficiet. In vniuerſali oratione, ſi quid eſt falſum, tota oratio falſa eſt. *Bald.*
z ſi illud, & illud. *Hotom.3.obſ.1.*
a In ſtipulatione copulatiua, de duobus non faciendis, neutrum fieri debet, ne pœna aliqua committatur. *Caſtren.*
b & ſic dictio, *quid*, particularis dialecticis, reſoluitur in vniuerſalem apud Iuriſconſultos: vt comprehendatur etiam minus quid.
c ¶ ſenſus eſt, qui interrogatus, an quid eorum, quæ obiiciuntur, fecerit, reſpódet, Non feci, hoc reſpondet, Nihil feci. *Cuiacius ibidem.* d *vide l.110.§.3.ſ.de regulis iur.*

4 ¶ Proinde ſi quis||ita||interroget, *Eorum quid, quæ obiiciuntur tibi, feciſti?* ille neget: hoc [c] exprimat: Eorum quid, quæ obiiciuntur, non feci. id eſt, nihil horum feci.

5 ¶ Si quis autem plura in ſtipulatum deducat, quorum vnum [d] fieri, velit, ita comprehendere debet: *Illud aut illud fieri ſpondes? ſi nihil eorum factum erit, tantum dabis?*

6 ¶ Item ſi paterfamilias in teſtamento ita ſcripſerit: *Si quis mihi filius aut filia genitur* [e], *heres mihi eſto* [f]: *Si mihi filius aut filia heres non erit, Seius*||*heres*||*eſto* [g]: non ſatis voluntatem ſuam declarauit, ſi non aliter extraneum heredem eſſe volet, quàm ſi neque filius neque filia heres ſit. hoc enim modo concipi oportet, *Si mihi neque filius neque filia heres erit*. poteſt autem interdum ſuperior ſcriptura eſſe neceſſaria, ſi quis, cùm filium & filiam habeat, vtrumque heredem inſtituere velit : ſed, ſiue alter heres futurus ſit, extraneum miſcere : ſiue neuter extraneum ſubſtituere. ſed procliuior eſt ſententia [h] teſtatoris ſic eſſe interpretanda [i]: vt, ſiue filius, ſiue filia nati ei fuerint, extraneus nó admittatur, niſi ſpecialiter hoc teſtator expreſſerit.

De legato illis qui teſtamentum ſignauerint.

14. *Marcianus*||lib.6.Inſtitutionum.||

SI quis ita ſcripſerit, *illis, qui teſtamentum meum ſignauerint* [k], *heres meus decem dato:* Trebatius vtile legatum eſſe putat. quod Pomponius verius eſſe exiſtimat. quia ipſum teſtamentum confirmatur [l] teſtibus [m] adhibitis. quod verum eſſe exiſtimo.

De agnitione vel repudiatione legati.

15. *Idem*||lib.2.Regularum.||

QVædam ſunt, in quibus res dubia eſt, ſed ex poſt facto retroducitur, & apparet [n], quid actum eſt. Vt ecce : ſi res legata fuerit, &, deliberante legatario, eam rem heres alij tradiderit [o]. nam ſi quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla eſt. ſi verò repudiauerit [p], valet. Tantundem eſt, & [q] ſi pecuniam hereditariam legatam crediderit heres. nam ſi quidem non repudiauerit legatarius, alienam pecuniam credidit: ſi verò repudiauerit, ſuam pecuniam crediidiſſe videtur. Quid ergo ſi conſumpta fuerit pecunia? vtique idem erit ex euentu dicendum.

De commorientibus.

16. *Idem*||lib.3.Regularum.||

QVod de pariter [r] mortuis tractamus, & in aliis agitatum eſt. vt ecce: ſi mater ſtipulata eſt, dotem à marito, mortua filia in matrimonio, ſibi reddi, & ſimul cum filia perit : an ad heredem matris actio ex ſtipulatu competeret? & Diuus Pius reſcripſit ; non eſſe commiſſam ſtipulationem: quia mater filiæ non ſuperuixit [ſ].

1 ¶ Item quæritur, ſi extraneus, qui dotem ſtipulatus eſt, ſimul cum marito deceſſerit, vel cum ea, propter quam ſtipulatus eſſet, an ad heredem ſuum actionem transmittat.

17. *Paulus*||lib.12.ad Plautium.||

IDem eſt, ſi dos vxori prælegata ſit, & ſimul cum marito perierit.

18. *Marcianus*||lib.3.Regularum.||

SEd & in illo quæritur, ſi pariter pupillus, & qui ei ſubſtitutus erat frater neceſſarius deceſſerit, an frater fratri exiſtat heres, an contrà. vel ſi duo inuicem neceſſarij ſubſtituti ſunt, & vnà perierint : an heredes extitiſſe videantur, vel alter alteri:||hoc eſt,||ſi inuicem hereditatem rogati fuerint reſtituere. * In quibus caſibus ſi pariter deceſſerint, nec appareat quis antè ſpiritum emiſit: non [t] videtur alter alteri ſuperuixiſſe.

1 ¶ Sed & circa legem Falcidiam, ſi dominus cum ſeruis ſimul vita functus ſit, ſerui, quaſi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

De cognatis & cognatione.

19. *Vlpianus*||lib.25.ad Sabinum.||

SI cognatis legatum [u] ſit, & hi cognati quidem eſſe deſierunt, in ciuitate autem maneant: dicendum, deberi legatum. cognati enim teſtamenti facti tempore [x] fuerunt. Certè ſi quis teſtamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis [y] tempore factus eſt per adrogationem : faciliùs legatum conſequitur.

1 ¶ Si quis cognationi leget: idem eſt, atque ſi cognatis [z] legaſſet.

e gignetur. *Haloan.*
f audis inſtitutionem.
g audis ſubſtitutionem.
h procliuior eſt ſententia teſtatoris, &c. *Hal.*
i interpretandam. *Hal.* ſenſus eſt, Alternatiuá ex tacita mente teſtatoris reſolui in coniunctiuá ne videatur teſtator extraneú propriæ poſteritati præferre voluiſſe. *Socin.* In dubio quiſque ſuos prætuliſſe extraneis cenſendus eſt.
k audis legari incertis perſonis. *adde l.4.l.6. ſ.eod.*
l i. etſi incerta ab initio teſtatoris perſona fuerit, ex ipſo tamen euentu poſtea certo apparet qui teſtamentum ſignauerit.
m hinc colligit Viglius *ad §.11. inſt.de teſtam.ordinand.* Legatarium teſtem in teſtamento eſſe poſſe. alioquin, ſi id denegaretur, aut tardior, aut nunquam, ad teſtamétum veniret. Id etiá probat *Forner.2. ſelect.12.* Signatoribus & teſtibus exiguus legati honos aſpergitur quorum beneficio teſtamenti ſeruatur fides, quæ, ne periret, vel inimicis teſtibus vterentur, id ideo receptum eſt. quod vt verum *v. Cuiac.9. obſ.37.in fin.* vide tamen legem *22.Cod.de teſtam.*
n Exitus actu probat.
o & ita alienauerit. *l.69.§.1. l.120.ſ.de leg.1.l.105.ſ.de cond. & demon.l.3.ſ.de teſt. militari* : & ſic reſtringe *l.vlt.§.2. C. commun. de legat.*
p Legatario té repudiante, fingitur res nunquam fuiſſe legatarij, ſed ſemper hæredis. *l.1. in fin. ſ.de reb. cred.*
q *l.vlt.§.3.C. commun.de leg.*
r *adde l.17. ... ſ.eod. v. Bart. in hanc legem.*
ſ *excipe l.22.ſ. eod.*
t Ad hoc, vt alter alteri heres ſit, neceſſe eſt vt ſuperuixerit. *Caſtr.Socin.*
u purè nó ſub conditione: vt poſt Ruinum, Socinum, & Curtium notat Rolandus à Valle *4.conſil. 39.numero 3.*
x Tempus teſtamenti facti inſpicitur, non euentus. *l.7.ſ.de auro.*
y Imò, legati cedentis. *l.24.ſ.de leg.præſt.*
z *adde l.2.ſ.eodem.*

De col-

a Vlpian.4.§.28.
b v.l.1.2.3.C.de incert.perſon. l.1.ſ.quod cuiuſque vniuer.l.8.Cod.de hæredib.inſtituendis.
c l.12.ſ.eod.l.28.j.eod.l.66.ſ.de iudiciis.l.172.j.de reg.iur.
d vna,in Africa,altera in Hiſpania.
e naufragio. f l.16.ſ.eod.adde l.13.ſ.de inoff.l.7.j.de bon.damnat.

De collegio.

20. *Paulus*||lib.12.ad Plautium.||

CVm ſenatus temporibus Diui [a] Marci permiſerit collegiis legare: nulla dubitatio eſt, quòd ſi corpori [b] cui licet coire, legatum ſit, debeatur. cui autem non licet, ſi legetur: non valebit, niſi ſingulis legetur. hi enim, non quaſi collegium, ſed quaſi certi homines, admittentur ad legatum.

De ambiguitate.

21. *Idem*||lib.14.ad Plautium.||

VBi eſt verborum ambiguitas: valet, quod acti [c] eſt, veluti cùm Stichum ſtipuler,& ſint plures Stichi, vel hominem,||vel||Carthagini,cùm ſint duæ [d] Carthagines: ſemper in dubiis id agendum eſt, vt quam tutiſſimo loco res ſit bona fide contracta: niſi cùm apertè contra leges ſcriptum eſt.

De commorientibus.

22. *Iauolenus*||lib.5.ex Caſſio.||

CVm pubere filio mater nauphragio [e] periit. cùm explorari non poſſit, vter prior extinctus ſit: humaniùs eſt credere, filium [f] diutiùs vixiſſe.

23. *Gaius*||lib.5.ad legem Iuliam & Papiam.||

SI mulier cum filio impubere nauphragio [g] periit, priorem filium [h] necatum eſſe intelligitur.

De eo quod ambiguè, vel perperam ſcriptum eſt.

24. *Marcellus*||lib.11.Digeſtorum.||

CVm in teſtamento ambiguè, aut etiam perperam ſcriptum eſt: benignè interpretari, & ſecundùm id, quod credibile [i] eſt cogitatum, credendum eſt.

De eo quem dicturum ſe ſignificauit.

25. *Celſus*||lib.22.Digeſtorum.||

Q*Vem heredi meo dixero velle me liberum eſſe, liber eſto. cui vt dare damnas ſit heres meus, dixero, ei heres meus dare damnas eſto.* teſtatoris voluntas, ſi quibuſdam [k] argumentis apparebit, de quo dixit, adimplenda eſt.

De ambiguitate ſtipulationis.

26. *Idem*||lib.26.Digeſtorum.||

CVm quæritur in ſtipulatione [l], quid acti ſit: ambiguitas contra [m] ſtipulatorem eſt.

De incertitudine.

27. *Modeſtinus*||lib.1.Regularum.||

SI quis de plurib. vnum manumitti voluerit, nec appareat, de quo manumittendo teſtator ſenſit: nulli [n] eorum fideicommiſſa competit libertas [o].

De errore in verbis.

28. *Iauolenus*||lib.3.ex poſterioribus Labeonis.||

QVi habebat Flaccum fullonem,& Philonicum piſtorem: vxori Flaccum piſtorem [p] legauerat. qui eorum,& num vterque deberetur? placuit primò eum legatum eſſe, quem teſtator legare ſenſiſſet [q]. quòd ſi non appareret: primùm inſpiciendum eſſe, an nomina ſeruorum dominus nota [r] habuiſſet: quòd ſi habuiſſet: eum deberi, qui nominatus eſſet, tametſi [ſ] in artificio erratum eſſet. ſin autem ignota nomina ſeruorum eſſent, piſtorem legatum videri, perinde ac||ſi||nomen ei adiectum nõ eſſet.

De clauſula in fine poſita.

29. *Scæuola*||lib.18.Digeſtorum.||

PLures teſtamento manumiſerat: in quibus Sabinam, & Cyprogeniam, cùm quiſque eorum ad trigeſimum annum ætatis perueniſſent: &, cùm liber quiſque eorum eſſet, certam ſummam dari voluerat, & coniuncta ſcriptura ita cauerat: *Sabinæ, & Cyprogeniæ dari||volo,||cùm ad ſtatutam* [t] *ætatem peruenerint, ſingulis decem. & hoc* [u] *amplius alimentorum nomine in annos ſingulos, quoad viuent, ſingulis decem.* quæſitum eſt, vtrum omnibus [x] manumiſſis alimenta debeantur, an verò Sabinæ, & Cyprogeniæ ſolis. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur videri omnibus alimenta legata.

g al.naufragio.
h eſt enim de... l. 9.ſ.eod. l.26.de pact.dotalib.l.17.§.7.j.ad Trebell. de hac præſumptione v.Alciat.1.Præſumpt.49.excipe l.1.ſ.eod.
i Interpretatio debet fieri iuxta id quod magis eſt veriſimile. Socin.adde c.45.de regul.in 6.
k A pari procedunt, quòd teſtator declarat propriis verbis, vel per relationem. Socin. adde l.123.in fin. ſ.de leg.1.
l dubia ſc. & inambiguis.
m v.l.38.§.18.l.99.j.de verb.oblig.
n Cur nulli? Ne dixeris cũ Bartolo & Sozino hoc ideo eſſe quod hîc incertitudo ſit rerũ & perſonarum: Eſt enim hîc rerum certitudo, puta libertatis. vna eſt enim libertas. l. vnica. Cod. Latina libertate.§.vlt.Inſt.de libert. Dicẽdum potius hic ſolã eſſe incertitudinem perſonæ & ignorare cũ ſit relicta libertas. Iure autem veteri (quod quia mutatum in eo non reperitur, conſtare intelligendum eſt. l.præcipimus. C. de appellat.l.ſanctimus.Cod.de teſtam.incertę perſonæ libertatẽ dari nõ potuiſſe: cum placeret veteribus ſeruos nominatim liberos fieri oportere. §.libertas quoque. Inſt. de legat. ac præterea ſi quem liberum fieri in hac ſpecie diceremus, is fortè ... fieret quẽ teſtator noluiſſet: cõtra is ſeruus maneret quem liberum eſſe voluiſſet. vide Manticam 6.de coniectur.3. numero 38.
o Ratione incertitudinis, vitiatur legatum libertatis l.10.in fin.pr.ſ.eod.l.2.j. de his quæ pro non ſcrip. l.30.ſ. de teſt.tut. l.188.j. de regulis.
p audis ſub falſa demonſtratione legatum ...
q ... primis enim ſpectanda eſt teſtatoris voluntas.
r Ex notitia teſtatoris cognoſcitur eius vo... l.12.§.4. ſ.de vſu & habit.
ſ Magis attenditur demonſtratio per nomen proprium magis notum, quàm artificij. Bart.
t Statuta ætas hîc triginta annis. vide quæ ſcripſi ad Vlpianum 1.§.2.
u Dictio, *hoc amplius*, eſt repetitio præcedentis legati. Socin.
x l.5.in fin.ſ.de alimentis.
y ¶Pœnæ cauſa legatum relinquitur, quod non gratia legatarij, ſed in pœnam & odium heredis relinquitur.

DE HIS, QVÆ POENÆ [y] CAVSA RELINQVVNTVR [z],

Tit. VI.

De relicto in pœnam eius, cui per alium acquiritur.

1. *Africanus*||lib.Quæſtionum.||

FIliofamilias vel ſeruo herede inſtituto, etiam ſi in patris dominive pœnam illicitè vel probroſè datum eſt: nullius † momenti legatum eſſe, reſpondit. non enim id ſolùm, quòd in heredes, ſed omne, quod in cuiuſque lucrum aliquid ex vltima voluntate ſentientis,||talem||pœnam in teſtamento ſcriptum ſit, nullius momenti habendum.

Diſtinctio pœnæ, conditionis, tranſlationis.

2. *Marcianus*||lib.6.Inſtitutionum.||

POEnam à conditione voluntas teſtatoris ſeparat [a]. &, ||an||pœna, an conditio, an tranſlatio ſit, ex voluntate defuncti apparet. ídque Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

DE REGVLA [b] CATONIANA [c],

Tit. VII.

Regula prima de legato conditionali.

1. *Celſus*||lib.35.Digeſtorum.||

CAtoniana regula ſic definit: * quod, ſi teſtamenti facti tempore deceſſiſſet teſtator, inutile [d] foret: id legatum, quandocunque [e] deceſſerit, non valere. Quæ definitio in quibuſdam falſa eſt.

1 ¶ Quid enim, ſi quis ita legauerit: *ſi poſt Kalendas mortuus fuero, Titio dato?* an cauillamur [f]? nam hoc modo, ſi ſtatim mortuus fuerit, non eſſe datum legatum, verius [g] eſt, quàm inutiliter datum.

2 ¶ Item, ſi tibi legatus eſt fundus, qui ſcribendi teſtamenti tempore tuus eſt: ſi [h] eum viuo teſtatore alienaueris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, ſi teſtator ſtatim deceſſiſſet.

2. *Paulus*||lib.4.ad Plautium.||

SEd & ſi ſic legauerit, *ſi filia mea Titio nupta erit*: ſufficere viſum eſt, ſi mortis tempore nupta inueniatur, licèt teſtamenti facti tempore fuerit impubes.

De his quorum dies cedit poſt aditam hereditatem.

3. *Papinianus*||lib.15.Quæſtionum.||

CAtoniana regula non pertinet ad hereditates [i]: neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore: ſed poſt aditam cedit hereditatem.

De conditionali inſtitutione.

4. *Vlpianus*||lib.10.ad Sabinum.||

PLacet, Catonis regulam ad [k] conditionales inſtitutiones non pertinere.

De nouis legibus.

5. *Idem*||lib.22.ad Sabinum.||

REgula Catoniana ad nouas leges [l] non pertinet.

DE HIS, QVÆ PRO [m] NON SCRIPTIS HABENTVR,

Tit. VIII.

De eo quod quis ſibi adſcripſit in teſtamento.

1. *Iulianus*||lib.78.Digeſtorum.||

SI quis hereditatem vel legatum adſcripſerit [n]: quæritur, an hereditas vel legatum pro non ſcripto habeatur: & quid, ſi ſubſtitutum habeat huiuſmodi inſtitutio. reſpondit: Pars hereditatis, de qua me conſuluiſti, ad ſubſtitutum pertinet. nam ſenatus, cùm pœnas legis Corneliæ conſtitueret aduerſus eum, qui ſibi hereditatem vel legatum ſcripſiſſet, eodem modo improbaſſe videtur, quo improbatæ [o] ſunt illæ, *Quæ ex parte me Titius hæredem ſcriptum in tabulis ſuis recitauerit, ex ea parte hæres eſto*: vt perinde [p] haberentur, ac ſi inſertæ teſtamento non fuiſſent.

z vel ſeribuntur in teſtamento, vel codicillis ſcilicet 6.C.41.
† Vlp.25.§.13. hodie vtiliter pœnæ nomine relinquitur. l.1. Cod. eod. §. vlt. inſt. de leg. niſi pœna ſit adiecta rei probroſæ.
a Si odio heredis id adpoſitum eſt, pœna eſt: ſi in fauorem legatarij, conditio. Socinus.
b ea, Sententia dicitur in l.86.j. de cond. & demonſt. Catonianæ vel Caſſianæ ſententiæ, Nou. 26. adde Theophil.32.Inſt.de legatis.
c per eam legata cedunt, nõ ab apertis tabulis (vt lex Iulia & Papia caducę volebant) ſed à morte teſtatoris. v.in hanc regulam Hot.2. obſ. 3.
d l. 29. l. 178.l. 201.l.210.j. de reg. iur.inſt. de exher. lib.
e id eſt, poſt teſtamẽtum factum.
f Cauillatio fit, quoties quis ſcienter falſo argumento vtitur aut verba captat. Cicero *pro Cecinna*. Quintilianus. Porrò de cauillatione adde l.177.l.233.j.de verb.ſignif. l.65.j. de regulis iuris.l. 2.§. 44.j. ad Tertull.
g Imò, non eſt verum. v.l.55.ſ. de hered.inſt.
h An hoc innuit, ſub conditione legatum eſſe?
i ad libertates. ſic legit Cuiac. 4.obſ.5.v.Hoto.4. obſ.3.ſed Gouea. 2.var.29. intelligit hereditatem relictam ſeruo legato cuius dies, niſi adita hereditate, cedere nõ poteſt. l.vn. §.6. Cod.de cad.tollend.
k l.41. §.2. ſ.de leg.1.
l puta legem Iuliam & Papiã, quibus cedit dies ex apertis tabulis. Cuia.14. obſ.4. quæ ſententia diſplicet Hotomano 2.ob.3.
m v.l.vnic. §.2. §.3.C.de caducis.
n ſibi adſcripſerit. l. 15.j. de falſa.
o l.71. ſ.de hared.inſt.
p Imò aliter habentur & valet huiuſmodi inſtitutio.l.29.ſ. de hæred.inſt.

De his quæ non intelliguntur.

2. *Alfenus*||*Varus* lib.5.Digeſtorum.||

QVæ in teſtamento ſcripta eſſent, neque intelligerentur, quid ſignificarent: ea perinde [a] ſunt ac ſi ſcripta non eſſent. reliqua autem per ſeipſa valent.

De damnato in metallum. 2. De ſeruo alieno redempto à teſtatore. De his quæ in eam cauſam perueniunt.

3. *Marcianus*||lib.11.Inſtitutionum.||

SI in metallum damnato quid, extra [b] cauſam alimentorum relictum fuerit: pro non ſcripto eſt, nec ad fiſcum pertinet. nam pœnæ ſeruus eſt, non Cæſaris. & ita Diuus Pius reſcripſit.

1 ¶ Sed etſi poſt teſtamentum factum heres inſtitutus vel legatarius in metallum datus ſit, ad fiſcum non pertinet.

2 ¶ Item ſi ſeruo alieno quid legatum fuerit, & poſtea à teſtatore redemptus ſit: legatum extinguitur. Nam* quæ [c] in eam cauſam peruenerunt, à qua incipere non poterant, pro non ſcriptis habentur.

De eo qui non eſt in rebus humanis. 1. De captiuo.

4. *Vlpianus*||lib.13.ad legem Iuliam & Papiam.||

SI eo tempore, quo alicui legatum adſcribebatur, in rebus humanis [d] non erat: pro non ſcripto hoc habebitur.

1 ¶ Sed & ſi in hoſtium poteſtate [e] erat, quo [f] teſtamentum fiebat, neque ab hoſtibus rediit: pro non ſcripto erit. & ita Iulianus ſcribit.

De eo quod quis ſibi adſcripſit.

5. *Paulus*||lib.12.Quæſtionum.||

QVod quis ſibi adſcripſerit, ſi alij [g] reſtituere à teſtatore iuſſus eſt: cum onere fideicommiſſum id apud heredem remanet, quamuis pro [h] non ſcripto eſſet. Idem eſt & in teſtamento militis.

DE HIS, QVÆ [i] VT INDIGNIS auferuntur [k],

Tit. IX.

De eo qui patronum quaſi illicitæ mercis negotiatorem detulit.

1. *Marcianus*||lib.6.Inſtitutionum.||

DIui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, quaſi indignum carere legato ſeu fideicommiſſo libertum, quæ ei teſtamento patroni relicta erant, cùm patronum ſuum poſt mortem eius quaſi illicitæ [l] mercis negotiatorem detulerat, quamuis & præmium [m] meruit.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas & pupillari ſubſtitutione. 1. De nuptijs illicitis. 3. De eo qui viui bona donauit.

2. *Idem*||lib.11.Inſtitutionum.||

AVfertur hereditas ex aſſe, & ad fiſcum pertinet, ſi emancipatus filius contra [n] tabulas bonorum poſſeſſionem patris vt præteritus petierit, & ex ſubſtitutione impuberis adierit hereditatem.

1 ¶ Itē ſi quis contra [o] mādata duxerit vxorē ex ea prouincia, in qua officiū aliquid gerit: quod ei ex teſtamento vxoris adquiſitum eſt, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, retinere eum non poſſe: tamquàm ſi tutor pupillam [p] contra decretum ampliſſimi ordinis in domum ſuam duxiſſet [q]: vtroque ergo caſu, etſi ex aſſe heres inſtitutus adierit hereditatem, fiſco [r] locus fit. nam quaſi indigno ei aufertur hereditas.

2 ¶ Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in prouincia gerebat, quàm à tutore [ſ] illicitè: magis eſt vt dicatur capere||illam||ex teſtamento: nec, quaſi indignam, eſſe repellendam.

3 ¶ Idem erit, ſi quis viui ignorantis bona, vel partem bonorum alicuius cognati donauerit [t]: nam quaſi indigno aufertur.

a v.l.28. ſupr. de reb.dub.
b l.11. ſ. de alimentis.
c v.in hūc verſiculum Cuiac. 18.obſ.13.
d l.2. l.6. in fin. l.14. ſ. de iure codicillor.
e l.101. in fin. ſ. de leg.1.
f ſub. tempore.
g l.14. in fin. ſ. de falſis.
h vide l.vnic. §.3. Cod. de caducis.
i 6. C.35. v. in hunc titulum Ægidium Boſſium tit.114.
k Ea dicebantur veteribus ereptitia. huius tituli ea ſit Epitome. Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, vt indignis, aufertur hereditas, ſi nihil teſtamento in fraudem legis fuerit cautum. Pau. 3.ſent.5.§.10.
l v. tit. C. quæ res vendi non poſſunt. dixi ad l.11. §.3. ſ. de public.
m Præmium meretur, vt delator: vt ingratè patronum accuſans, priuatur eius legato. atque ita ex eodē pœnam & præmium conſequitur.
n l.18. in fi. ſ. contra tabulas.
o l.63. ſ. de ritu.
p vide titul. Codicis de interdicto matrimonio inter pupill.
q De in domū ductione dixi ad l.15. ſ. de cond. & demonſtrat.
r l.13. ſ. eod.
ſ v.l.vlt. ſup. de leg.1.
t l.29. l.30. ſ. de don. l.vlt. Cod. de pactis.
u ¶ v.l.8. ſu. ad l. Aquil.
x adde l.6. ſ. de hered.pet.
y adde l.30. ſ. de except. rei iud. l.3. ſ. de falſis. l.43. in fin. ſupr. de hered.pet.
z l.24. ſ. eod. l.10. in fin. ſ. de inoff. l.8. in fi. C. de inoff.
a ſub. à petitione hæreditatis.
b putà, ſi mulier ſit. 1. Harmenopul. 13. in fin. adde Cuiac. 5. ob-

De eo cuius negligentia & culpa teſtatrix mortua eſt.

3. *Idem*||lib.5.Regularum.||

INdignum eſſe Diuus Pius illum decreuit, (vt & Marcellus libro duodecimo Digeſtorum refert) qui manifeſtiſſimè comprobatus eſt id egiſſe, vt per negligentiam [u] & culpam ſuam mulier, à qua heres inſtitutus erat, moreretur.

De accuſatione falſi.

4. *Vlpianus*||lib.14.ad Edictum.||

PApinianus libro quinto Quæſtionum ait, ſi quis vnum heredem quaſi per falſum [x] adſcriptum accuſauit: legatum ei non auferri à coherede relictum, quem non inquietauit.

De accuſatione teſtamenti. 2. De excuſatione tutoris. 3. De accuſatione teſtamenti. 4. De manumiſſione. 5. De accuſatione teſtamenti. 20. De præmio quod datur his qui ſe deferunt.

5. *Paulus*||lib.1.de iure Fiſci.||

POſt legatum acceptum, non tantùm licebit falſum arguere [y] teſtamentum: ſed & non iure factum contendere: inofficioſum [z] autem dicere non permittitur.

1 ¶ Ille, qui non iure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum ſecutus, poſtea falſum dixit, amittere debebit, quod conſecutus eſt. De eo verò, qui legatum accepit, ſi neget iure factum eſſe teſtamentum, Diuus Pius ita reſcripſit: Cognati Sophronis licèt ab herede inſtituto acceperant legata: tamen ſi is eius conditionis fuerit viſus, vt obtinere hereditatem non poſſit, & iure inteſtati ad eos cognatos pertinet: petere hereditatem ipſo iure poterunt. Prohibendi [a] autem ſint, an non: ex cuiuſque perſona [b], conditione [c], ætate [d], cognita cauſa à iudice, conſtituendum erit.

2 ¶ Amittere id, quod teſtamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excuſauit [e] ſe à tutela. Sed ſi conſecutus fuerit, non admittitur ad excuſationem. Diuerſum puto in eo, qui legatum tantum meruit, & à matre pupilli tutor petitus, excuſare ſe maluit. hic enim nihil [f] contra iudicium defuncti fecit. Sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiſcum transfertur, ſed filio relinquitur, cuius vtilitates deſertæ ſunt.

3 ¶ Si pater [g] accuſauerit teſtamentum, vel dominus: denegabitur ei actio etiam eius, quod filio eius vel ſeruo legatum eſt, ſi ad ipſos emolumentum rei peruenturum eſt. quòd ſi perſonam illorum ſpectet, diuerſum dicendum eſt.

4 ¶ Si ſeruum ſuum rogatus ſit manumittere, qui legatum meruit, vel etiam ipſi ſeruo vtrumque datum ſit: dicendum eſt, non debere obeſſe ſeruo factum domini: ſed à fiſco redimendum, vt manumittatur. ſi tamen velit ſeruum vendere: quia non poteſt cogi, qui iudicium ſpreuit [h] defuncti.

5 ¶ Si filiusfamilias falſum accuſauerit teſtamentum: videndum eſt, an denegari debeat actio patri. & puto, ſi inuito [i] patre accuſauit, non eſſe denegandam patri actionem.

6 ¶ Si is, cui rogatus ſum legatum reſtituere, falſum dixerit: reſtituere id fiſco debebo.

7 ¶ Qui accuſauit falſum, heres [k] legatario extitit, vel heredi ſcripto, nihil huic nocere dicendum eſt.

8 ¶ Similis eſt [l] ei, & qui inofficioſum dicit.

9 ¶ Ætati [m] eius, qui accuſauit, ignoſcitur [n]. & maximè ſi tutor, vel curator dicere falſum vel inofficioſum velit. & ita imperatores Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

10 ¶ His verò, qui teſtimonio ſuo intentionem accuſatoris adiuuauerunt, deneganda eſt actio. ídque Diuus Seuerus decreuit.

11 ¶ Sunt, qui putant, & rectè, & ei [o] denegandam, qui accuſatori adfuit, vel fideiuſſor pro eo extiterit.

12 ¶ Quidam & præſidem indignum putant, qui teſtamentum falſum pronunciauit, ſi appellatione intercedente heres ſcriptus obtinuit.

13 ¶ Aduocatum fiſci, qui intentionem delatoris [p] exequitur [r], in omnibus officij [q] neceſſitas ſatis excuſat [r].

14 ¶ Qui principale [ſ] teſtamentum arguit: & [t] à ſecundis [u] tabulis repellendus eſt: item a codicillis ad teſtamentum factis, licèt non confirmatis. Non idem ſequendum eſt, ſi ſecundas tabulas, vel codicillos coarguit: quia non vtrumque hoc caſu improbaſſe videtur.

15 ¶ An libertas ei ſeruo data, qui teſtimonio [x] ſuo infringere voluerit teſtamentum, auferri debeat, videndum eſt. fideicommiſſum vtique non [y] eſt dignus conſequi: & de libertate Diuus Pius iudicauit, eſſe ea priuandum.

16 ¶ Ei, qui tutor datus eſt, non prodeſt ad excuſationem, quod falſum dixit, ſed à legato [z] remouetur.

ſeruat.39.
c puta ſi miles vel ruſticus. l.4. §.22. ſup. de Syllaniano.
d puta ſi [illegible]
e l.30. verſ. recte. ſ. de excuſat. tutor. 37. Synopſis Baſilicon 1. c. 21. 5. Harmenop. §.01.
f l.34. ſupra de excuſ.tut.
g v. Paul. ſent. 12. §.3.
h [illegible] qui [illegible] accepit à teſtatore l.35. ſ. de fideicom.libert. ver. [illegible] mus. inſtit. de ſing. reb. per [illegible] l.19. in fin. ſ. de fideicom.liber.
i In publicis iudiciis, filius poteſt accuſare inuito patre. l.69. ſ. de adulteriis.
k v.l.7. ſ. eod.
l v. tamen l.vlt. in fi. ſ. de inoff.
m v. Paul. 3. ſen. 12. §.4. v.l.8. §.2. ſ. de bon.libert.
n Imò, non ignoſcitur, niſi beneficio principali. l.22. in fi. ſ. eod. adde l.2. C. eod.
o Cur ei? quia voluntate accuſatori adſunt cō filio vel fideiubendo.
p Delatoris quodammodo eſt patronus fiſci patronus. vt l. vlt. Cod. de delatorib. ſiue delatore ſi agat, ipſe delator eſt potius quàm fiſci patronus.
q Neceſſitas officij excuſat delatorem. adde l. 22. ſ. eod. l.2. Cod. de delatorib. vbi dixi: adde l.pen. ſ. de poſtulando.
r Non fit igitur infamis, vt delator, neque punitur: idem dicendum de ſeruis fiſcalibus. v. Cuiac. ad l. [illegible] Cod. de delat. Neque tenetur patri ad expenſas, multò minus ad talionis pœnam. Cogendus tamen eſſet delatorem nominare: ne prætextu & colore officij, clancularias inimicitias exerceat.
ſ quid ſi codicillos? v.l.25. ſ. eodem.
t Teſtamenti principalis, ſecundarum tabularum & codicillorum ſimilitudo.
u ſecundis tabulis hic opponitur principale teſtamentum [illegible] de quo [illegible] ad l.11. ſ. teſtam. quemad.aperian.
x Teſtis admittitur [illegible] teſtamentum.
y Imò non eſt indignus [illegible] ſ. de falſ.
z l.6. ſ. de hered.pet.

a addel.11.ſ.de inoff.
b Hæres qui eſt indignus priuatur etiam commodo quod accepit à ſtatulibero vel legatario. vide ad hunc locum Manticam 11. de coniecturis vltimarum voluntatum.17.numero 20. vbi notat indignitatis cauſam referri vel ad portionem hæreditatis incapaci reſtituendæ, vel ad teſtamentum quod hæres ipſe accuſat.
c repelluntur. Hal.
d l.24.l.68.in fi. ſ.ad legem Falcid. Nouell.1.c.2. ad Accurſium Nouella 1. & hoc iure veteri.
e l.5.§.7.ſ.eod.
f l.17.l.18.§.1.ſ.eod. l.29.in fin.ſ. de iure fiſci.
g l.6.§.17.18.ſ. de excuſ.tut l.3.in fi.ſ.de adimen. §.11.inſt.de excuſ.tut.
h l.1.in fin.ſ. de iure patron.
i l.15.§.pen.ſ.de excuſat.tut. §.12. inſt.de excuſ.tut.
k l.103.ſ.de leg.
l v.Vlp.25.§.17.
m Chirographo obligamur aut nuda pollicitatione.l.3.ſ.de iure fiſci.
n l.vlt.ſ.eod.
o l.3.ſ. ad leg. Falc. huc refer ...
p i.quadranté nõ deducit, nec caducum vindicat ex eo teſtamento, ſi liberos habeat. l.caui.
q i. Senatuſconſulto Plauciano id cautũ ... in fin. ad ...
r l.16.in fi.ſ.eo. l.2.§.7.ſ.ſecund. tab.
ſ ij cognoſcebant de caducis v.l.3.ſ.de his quæ in teſtam.dixi ad l.3.ſ.de iur. fiſci.
t v.6.Harmenopul.2.in fi. ſecus fuerit, ſi damnatam. l.37.ſ.de ...
u Atqui damnatum & ſup... eum affectum oportuit.l.quamuis.Cod.de adulteris.An hoc iure adulterij pœna non fuit ... arg.l.2.§. miles.ſ.ex quib. cauſ. in fi.l.qui cum vno.§.adulterum.ſ.de re militari. An adulterij pœna capi... certis perſonis, quæ ... non ſit. vt ... ſi quæ ... de ... ſ. hîc ... cognita ... pœna impoſita eſt.l.quid ergo.§.pœna grauior. ſ.de his qui notantur.
x Nemo poteſt eam iure ducere in vxorem quam polluit per adulterium: & à tali vxore, tanquam indigna, aufertur quod à viro relinquitur. Bart. adde c.fin. de eo qui ducit in matr. quam polluit per adulterium. Quid? quo ſenſu matrimonium non eſt adulteri cum adultera? Canoniſtæ id intelligunt verum eſſe, ſi adulterium commiſſum fuerit, data fide matrimonij contrahendi, mortuo vxoris marito. d.c.vlt.
y l.2.ſ.eodem.
† Imò certis perſonis. l.qui contra legem. Cod.de inceſtis. vnde hæc lex emendata nouo iure videtur. Bartol.
z d.l.2.l.14.ſ.eod.l.32.in fin.ſ.de don.int.vir.
a ...41.§.1.ſ.de teſtam.milit.
b v.l.11.ſ.ad l.Iul.de adult.
c Imò quod relinquitur à milite ei quam per ſtuprum cognouit, non cedit fiſco. ... l.donationis.ſ.de donat. lex Contraria in pagano, hæc in milite obtinet. Ita not.l.2.Cod. ... inter virum.l.miles.§.1.ſ.de teſt.milit.
d addel.5.§.14.ſ.eodem.

17 ¶ Qui mortis cauſa donationem [a] accepit à teſtatore, non eſt ſimilis in hac cauſa legatario.

18 ¶ Alia cauſa eſt eius, qui propter teſtamentum à legatario vel à ſtatulibero [b] accipere iuſſus eſt. hic enim vt indignus repelletur.

19 ¶ Et Falcidiæ beneficium heredi ſcripto auferri debere, Diuus Pius & Diuus Marcus putauerunt.

20 ¶ Omnes, qui vt indigni repellentur [c], ſummouendi ſunt à præmio, quod ſecundum edictum Diui Traiani datur his, qui ſe deferunt.

De re mota.

6. *Marcellus*||lib.22.Digeſtorum.||

RESCRIPTUM eſt à principe, *heredem rei[d], quam amouiſſet, quartam nõ retinere. & ideo ſi is qui quadringinta habebat, vniuerſa quadringenta legauit, & heres centum ſubtraxiſſet: trecentorum quartam retinebit, ſeptuagintaquinque ſcilicet: & ducenta vigintiquinque dabit legatariis.||ex||centum, quæ ſubripuit, legatariis quidem dabit ſeptuagintaquinque: reliqua, id eſt vigintiquinque, ad fiſcum venient.

De accuſatione teſtamenti.

7. *Modeſtinus*||lib.6.Differentiarum.||

QVI Titij teſtamentum falſum dixit, nec obtinuit: heredi [e] eius heres exiſtere prohibendus non eſt: quia non principaliter in Titij hereditatem ſuccedit.

De actionibus confuſis.

8. *Idem*||lib.9.Regularum.||

INDIGNO herede pronuntiato, adempta hereditate, confuſas actiones reſtitui non [f] oportet.

De inimicitijs. 1. De maledictione. 2. De ſtatus controuerſia.

9. *Vlpianus*||lib.14.ad Legem Iuliam & Papiam.||

SI inimicitiæ capitales[g] interuenerunt inter legatarium & teſtatorem, & veriſimile eſſe cœperit, teſtatorẽ noluiſſe, legatum ſiue fideicommiſſum præſtari ei, cui adſcriptum relictum eſt: magis eſt, vt legatum ab eo peti non poſſit.

1 ¶ Sed etſi palàm & apertè teſtatori maledixerit[h], & infauſtas voces aduerſus eum iactauerit: idem erit dicendum.

2 ¶ Si autem ſtatus [i] eius controuerſiam mouit: denegatur eius, quod teſtamento accepit, perſecutio. ex qua ſpecie ſtatim fiſco deferetur.

De tacito fideicommiſſo. 1. Si fideicommiſſarius deſierit poſſe capere. 2. De tacito fideicommiſſo.

10. *Gaius*||lib.15.ad Legem Iuliam & Papiam.||

IN fraudem iuris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacitè [k] promittit reſtituturum ſe perſonæ, quæ [l] legibus ex teſtamento capere prohibetur: ſiue chirographum [m] eo nomine dederit, ſiue nuda pollicitatione repromiſerit.

1 ¶ Si quis ei, qui capere poſſit, rogatus fuerit reſtituere, & is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere: non dubito, quin, etſi deficit fideicommiſſum, apud eum tamen, qui rogatus eſt reſtituere, manere [n] debet. quia nulla fraus eius interueniſſe videtur. niſi ſi in futurum caſum fidem accommodauit: id eſt, vt, licèt capere legibus prohiberi cœperit, reſtituat.

2 ¶ Rectè dictum eſt, ſi pater filij, quem in poteſtate habebat, tacitam fidem interpoſuerit, non debere id filio nocere: quia parendi [o] neceſſitatem habuerit.

11. *Papinianus*||lib.15.Quæſtionum.||

HERES, qui tacitam fidem contrà leges accommodauit, in ea parte, quæ fraudem adhibuit, Falcidia [p] non vtitur. & ita ſenatus [q] cenſuit. Sed ſi maior modus inſtitutionis, quàm fraudis fuerit: quod ad Falcidiam attinet, de ſuperfluo quarta retinebitur.

De incapaci herede ſcripto in poſteriore teſtamento. De nomine heredis inducto.

12. *Idem*||lib.16.Quæſtionum.||

e Cur non aufertur? Qui acceſſoria impugnat, eo tantum priuatur, at non his quæ conſequi poteſt ex iure principali. f addel.61.ſ.ad leg.Falcid.
g ſecundæ tabulæ pupillaris ſubſtitutio.
h ſubſtituere filio impuberi, fratris filios poſſumus.
i Qui partum ſuppoſitum eſſe ait, ſecundas tabulas impugnat: ideóque vt indigno ei auferuntur, quæ illis tabulis ei relicta.
k atque ita teſtamentum impugnabat. arg.l.4.Cod. de hered. inſt.
l ſententia ſecundum ſe dicta non haberent. Ita legit & emendat Antonius Faber 6.coniectura 19. atque ita veteres quoſdam legiſſe notat Bartolus.
m addel.1.ſ.de concubinis. refer & adi ad hanc legem Langobekium c.31.annotationum. Antonium Fabrũ 3.coniectura 3.
n Cum concubina nemo ſtuprum cõmittit iure ciuili: eſt enim concubinatus iure ciuili permiſſus. l.3.ſ. de concubinis. Quod etiam verum fuit in concubina patrono iuncta: cum iure ciuili liberta multò honeſtiùs patroni fuerit concubina, quàm vxor. l.1.ſ.de concubin. Vnde apparet, concubinæ teſtamento relinqui poſſe: eíque actionem nõ denegari. Imò & matri concubinæ, & liberis eius (ex alio autem cõcubinatu ſuſceptis) relinqui poteſt: cùm ſi turpis eſſet coniunctio, æquè in liberis atque in matre inutile eſſet relictum.
o vide Cuiac 5. obſ.3.
p honor hic eſt maritalis, quo differt vxor à concubina. l.49.§.4.in fi.ſ.de leg.3.l.5.ſ.de donat. Concubina, matrisfamilias honeſtatem non habet, niſi patroni cõcubina ſit. l.41.in fi.ſ.de rit. Nuptias facit plenus honor, vt hîc. maritalis honor & affectio. l.donationis.ſ.de don. Honor eſt in ipſa appellatione. Nouell.74. vxor, materfamilias, domina, nomina ſunt dignitatis. Concubina quaſi nomẽ voluptatis.

CVM quidam ſcripſiſſet heredes, quos inſtituere non potuerat: quamuis inſtitutio non valeret, neque ſuperius teſtamentum ruptum eſſet: heredibus tamen vt indignis, qui non habuerunt ſupremam voluntatem, abſtulit iam pridem ſenatus hereditatem. Quod Diuus Marcus in eius perſona iudicauit, cuius nomen peracto teſtamento teſtator induxerat [r]. cauſam enim ad præfectos [ſ] ærarij miſit. Verum ab eo legata relicta ſalua manſerunt. de præceptionibus eidem datis voluntatis erit quæſtio, & legatum ei non denegabitur: niſi hoc euidenter teſtatorem voluiſſe appareat.

De matrimonio cum adultera.

13. *Idem*||lib.32.Quæſtionum.||

CLAUDIUS Seleucus Papiniano ſuo ſalutem. Mæuius in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non [t] damnatam duxit [u] vxorem: qui moriens heredem eam reliquit. quæro, an iuſtum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur. reſpondi, neque tale [x] matrimonium ſtare, neque hereditatis lucrum[y] ad mulierem ||pertinere,|| ſed, quod relictum eſt, ad † fiſcum [z] peruenire. ſed etſi talis mulier virum heredem inſtituerit, & ab eo quaſi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

De ſtupro.

14. *Idem*||lib.33.Quæſtionum.||

MVLIEREM [a], quæ ſtupro cognita in contubernio militis fuit, etſi ſacramento [b] miles ſolutus intra annum mortem obierit, non admitti ad teſtamentum iure militiæ factum: & id quod relictum eſt, ad [c] fiſcum pertinere, proximè tibi reſpondi.

De accuſatione codicillorum.

15. *Idem*||lib.6.Reſponſorum.||

HEREDI, qui falſos codicillos [d] eſſe dixit, neque obtinuit, hereditas [e] non aufertur. ſi tamen aliquid à coherede codicillis acceperit, eius actio denegabitur. itaque ſi bonorum inter heredes diuiſionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hereditarias, in quibus legatum conſiſtere non potuit, tenebit. ſed Falcidiæ beneficio non vtetur, ſi tantùm [f] in amiſſis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compenſationis recuſaret.

De accuſatione ſubiecti partus. 1. De concubina. 2. De nomine heredis inducto.

16. *Idem*||lib 8.Reſponſorum.

CVM tabulis [g] ſecundis pater impuberi filio fratris[h] filios, coheredibus datis, ſubſtituiſſet, ac ſubſtituti fratris filij poſt mortem pueri, matrem eius partus [i] ſubiecti [k] ream poſtulaſſent, vt hereditatem patrui legitimam obtinerent: victis auferendam eſſe partem hereditatis ex cauſa ſubſtitutionis, reſpondi: quia ex teſtamento ſententiam [l] ſecundum ſe dictam non haberent.

1 ¶ Quoniam [m] ſtuprum in ea contrahi non placuit, quæ ſe non [n] patroni concubinam eſſe patitur [o]. eius, qui concubinam habuit, quod teſtamento relictum eſt, actio non denegabitur. ídque in teſtamento Coccei Caſſiani clariſſimi viri, qui Rufinam ingenuam honore [p] pleno dilexerat, optimi maximíque principes noſtri iudicauerunt. cuius [q] filiam [r], quam alumnam [ſ] teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam appellauerat[t], vulgò quæſitum [u] apparuit.

2 ¶ Cùm heredis nomen, mutata voluntate paterfamilias inciſis tabulis induxiſſet [x], atque ideo fiſco portionis emolumentum adiudicatum fuiſſet: eam rem legatariis non obeſſe, qui retinuerant voluntatem Diuo Marco placuit: & ideo cum ſuo onere fiſcum ſuccedere.

De vindicta defuncti omiſſa.

17. *Idem*||lib.13.Reſponſorum.||

HEREDEM qui ſciens defuncti vindictam inſuper habuit[y], fructus[z] omnes reſtituere cogendũ exiſtimaui: nec probè deſideraturum, actionem [a] confuſam reſtitui. Deceptum [b] autem ignoratione facti [c], bonæ fidei poſſeſſoris defenſionem habiturum, antè motam ſc. controuerſiam. ſi ratio fructuũ ſubducatur: nec improbè cõfuſam [d]

Porrò hîc quidam etiã legunt, *pleno amore*. quam lectionẽ non improbat Antonius Faber 3.coniecturar.14. q iudicauerunt, quam alumnam teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam appellauerat, cuius filiam vulgò quæſitam apparuit. Ita hunc locum reſtituit & emendat Antonius Faber 3.coniecturar.14. r cum idem Caſſianus poſt mortem Rufinæ dixiſſet ſc. ſ quaſi eam educaſſet. t quæritur, an ei iuſtè potuerit legare. u cæterum vulgò quæſtum feciſſe apparuit. Cuiac.5.obſ.6. hinc ſumitur ratio decidendi: iuſtè ei legatum videri, ex quo Cocceius Caſſianus ſtuprum cum legataria non commiſerit: ſtuprum non commiſiſſe hinc apparet, quòd eam concubinã habuerit, quæ vulgò quæſtũ fecerit l.3.ſ.de concubinis. x l.10.ſ.eod. y i.neglexit. hoc verbo vſus eſt Gellius 1.c.19. Apuleius 1.de Aſino. v.Muretum 11. variar.17. adde quæ not.ad l.43.ſ.de religioſis. adde l.2. Cod.ſi quis omiſſa cauſa. z l.1. C.eod. l.76.§.7.ſ.de leg.2. a l.8.ſ.eod. b l.21.§.1.ſ.de Silaniano. c Quid ſi ignorantia facti? ſecus. l.ſed etſi.§.ſcire.ſ.de petit.hæred. Ignorantia iuris, quoties de fructibus quæſtio eſt, neminem conſtituit in mala fide. l.ſi fur.§.1.ſ.de vſucap.
d Confuſæ actiones non reſtituuntur, niſi ignorantia deceptis. vt hîc.

l14. nº1.

actionem reddi postulaturum.

De tacito fideicommisso. De morte non defensa.

18. *Idem* || libro 15. Responsorum. ||

EVm, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit restituere cogendum, respondi. quòd bonæ fidei possessor fuisse non videtur: exemplo bonorum fisco vindicatorum. post motam de tacito fideicommisso controuersiam, antè pretia fructuum percepta cum vsuris [a] esse restituenda, respondi. sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant. quòd si fructus in vsu habuit: eorum pretia tantùm restitui, satis erit. sed Diuus Seuerus bonorum tacitè relictorum, citra distinctionem temporis, fructus dumtaxat deberi, non etiam vsuras eorum, benignè decreuit. quo iure vtimur.

1 ¶ Bonis vniuersis [b] ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, hæredem onus æris alieni non spectare conuenit. Nec aliud seruatur, morte non defensa. Si quid tamen ob aditam hereditatem, actionibus aut seruitutibus confusis [c], amiserit: auxilio restitutionis non merebitur.

2 ¶ Pro parte heres institutus, prædij legatum acceperat, & in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat, quamquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideóque portionem istam pro herede possideret: tamen ei prædium integrum [d] esse relinquendum, respondi. neque enim rationem iuris [e], ac possessionis varietatem inducere diuisionem [f] voluntatis.

De impedito mutare testamentum.

19. *Paulus* || libro 16. Responsorum. ||

SI scriptis heredibus ideo hereditas ablata est, quòd testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit. & impeditus [g] ab ipsis est: ab vniuerso iudicio priore recessisse eum videri.

De morte non defensa.

20. *Hermogenianus* || lib. 3. Iuris Epitomarum. ||

EI, qui mortem [h] vxoris non defendit, vt indigno [i] dos aufertur [k].

21. *Paulus* || lib. 5. Sententiarum. ||

POrtionésque eorum fisco vindicãtur, qui mortem libertorum [l] suspectò decedentium non defenderunt. omnes [m] enim heredes, vel eos, qui [n] loco heredis sunt, officiosè [o] agere circa defuncti vindictam, conuenit.

Si tutor testamentum falsum, & inofficiosum dicat.

22. *Tryphoninus* || lib. 5. Disputationum. ||

TVtorem, qui pupilli sui nomine [p] falsum vel inofficiosum [q] testamentum dixit, non [r] perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur [s]. & si libertum patris pupilli suo nomine capitis accusauerit, non repelli à bonorum possessione contra tabulas. quia officij necessitas, & tutoris fides excusata esse debet. nec quisquam iudicum calumnia [t] notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente fortè matre pupilli, vel libertis patris instantibus, & si tutor reum aliquem postulauerit pupilli nomine, & ideo non sit exsecutus, quòd interim ad pubertatem pupillus peruenerit: non oportet dici, in Turpillianum eum Senatusconsultum incidisse. discreta sunt enim iura, quamuis plura in eandem personam deuenerint, aliud tutoris, aliud legatarij. & cùm non suæ personæ iure, sed pupilli accusauerit, propriam pœnam mereri non debet. denique pupillo relicta in eo testamento, nisi [u] à principe conseruata sint, pereunt. adeo ille est accusatoris defensor, & quasi patronus. idem & Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

De tacito fideicommisso.

23. *Gaius* || lib. singul. de tacitis Fideicommissis. ||

SI quilibet heres ex cuiuscunque testamento tacitè rogatus fuerit, vt quadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æquè locus erit senatusconsulto [x]. neque enim multùm intererit inter tale fideicommissum, & cum quis id, quod ad se ex hereditate peruenerit, restituere rogatus sit.

Si testamentum non iure factum dicatur.

24. *Papinianus* || lib 18. Quæstionum. ||

SI testamentum patris iure [y] factum filius negauit, quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnauit, aut accusauit: retinet defuncti voluntatem.

De tacito fideicommisso.

25. *Idem* || lib, 14. Responsorum. ||

SI gener [z] socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternæ [a] affectionis non admittit [b].

1 ¶ Apud Scæuolam libro trigesimo Digestorum Claudius notat.

SI viuo testatore decesserit is, cui illicitè [c] legatum relictum erat non fico [d] hoc vindicatur, sed apud eum, à quo relictum est, remanet [e].

LIBER

a *l. 1. Cod. eod. l. 17. §. 2. supr. de vsuris.*

b Onus æris alieni non ei incumbit, cui bona vniuersa auferuntur: nec tamen iura confusa restaurantur.

c *l. 8. ff. eod.*

d In bonis quę auferuntur ex causa taciti fideicõmissi prælegata non veniunt.

e *sub.* stricti.

f Quid si legãs, *diuisionis voluntatem.* Nam paulò ante scripsit prædium integrum esse relinquendùm.

g Indignus est hereditate defuncti scriptus hæres, qui defunctum impediuit ne testamentum mutaret. *l. 1. supra. de his quæ pro non script.*

h *adde l. 21. ff. eodem. l. 25. ff. de iure fisci.*

i Indignus dote est maritus qui mortẽ vxoris non defendit.

k Imo non cedit fisco, sed hæredibus mulieris. *l. si ab hostibus. §. vlt. ff. soluto.* Ibi vxor à marito: hic ab alio fuit interfecta. Priore casu, vir nullo tempore dotem lucratus est. posteriore, secus: quam tamen amittit, quòd mortem vxoris non vindicauerit.

l Indignus est qui mortem liberti non defendit. *adde l. 20. ff. eod. l. 15. in fin. ff. de Silaniano.*

m Heres vel qui loco heredis sunt officiosè agere debent circa defuncti vindictam.

n Bonorũ possessores hæredis loco sunt.

o officiũ præstat defuncto, qui eius mortẽ vindicat.

p ¶ An est ad vtilitatẽ pupilli vt putat Accursius? An potius etiam tutorio nomine accusare potest. *vt hic:* & *l. Pella. Cod. eodem.* licet subscribere nomine pupilli non possit. *l. 2. qui accusare. arg. l. vlt. Cod. de iniuriis.* vbi alius accusat: alius subscribit.

q *l. 30. ff. de inoff. §. 5. inst. de inoff.*

r [illegible] *l. 5. §.* [illegible] *l.* [illegible] *inofficioso* [illegible] cessitate [illegible] accusat: [illegible] luntate.

s Fit enim æquum, [illegible] necessitate [illegible] cij testamentum accusat, [illegible] quod [illegible] nomine [illegible] non priuetur. *adde l. vlt. ff. de postulando.*

t *adde l. vlt. ff. de postuland. l. 2. C. qui accusare. Paul. 5. sent. 4. §. 9.*

u *adde l. 5. §. 9. ff. eod.*

x Plauciano, de quo *l. 59. in fin. ff. ad l. Falcid.*

y *l. 5. §. 1. ff. eod.*

z Vxor est incapax ex lege Papia decimariadéoque tantum fideicommissum ei perpetuum relinquitur. vt hic. hodie ex constitutione. *l. 2. Cod. de* [illegible] *pœnis* [illegible], non est incapax.

a est enim [illegible] co parentis *l.* [illegible] *ff. soluto.*

b Præsumptio hæredis non inducitur ex sola cõsanguinitate. *Bart.*

c vide Tiraquellũ *c. 29.* priuilegio piæ causæ.

d hoc referendũ ad caduca, de quibus videnda est *lex vnic. Cod. de caducis.*

e *l. 10. §. 1. eodem.*

LIBER TRIGESIMVS-QVINTVS.

DE [a] CONDITIONIBVS [b] ET DEMONSTRATIONIBVS, ET CAVSIS [c], ET MOdis [d] eorum, quæ in testamento scribuntur.

Diuisio legati. 1. De die certo. 2. De die incerto. 3. De conditione.

1. *Pomponius* [q] libro 3. ad Quintum Mucium. [o]

LEGATIS, quæ relinquuntur [e], aut dies incertus, aut conditio adscribitur: aut, si nihil horum factum sit, præsentia [f] sunt: nisi si vi ipsa conditio insit.

1 ¶ Cùm dies certus adscriptus est, quamuis dies [g] nondum venerit, solui tamen possunt: quia certum est, ea debitu iri.

2 ¶ Dies autem incertus [h] est, cùm ita scribitur: *Heres meus, cum morietur, decem dato.* nam diem incertum mors [i] habet eius. & ideo, si legatarius antè decesserit, ad heredem eius legatum non transit: quia non cessit dies viuo eo: quamuis certum [k] fuerit, moriturum heredem.

3 ¶ Inest [l] autem conditio legati: veluti cùm ita legamus: *Quod ex Arescusa natum fuerit, heres dato:* aut: *Fructus, qui ex* [u] *eo* [o] *fundo percepti fuerint, heres dato* [m]: aut: *Seruum, quem alij non legauero, Seio dato.*

Diuisio conditionum & tempore earum implendarum.

2. *Vlpianus* [u] libro 5. ad Sabinum. [o]

CONditionum quædam sunt, quæ quandoque impleri possunt etiam [n] viuo [o] testatore [p]: vtputà, *Si nauis ex Asia venerit.* nam quandoque venerit nauis, conditioni paritum videtur. quædam [q], quæ non nisi post [r] mortem testatoris: *Si decem dederit: Si Capitolium ascenderit.* nam [s], vt paruisse quis [t] conditioni videatur, etiam scire [u] debet [x] hanc conditionem insertam. nam, si fato [y] fecerit, non [z] videtur obtemperasse [a] voluntati.

De conditione impossibili.

3. *Idem* [u] libro 6. ad Sabinum. [o]

OBtinuit, impossibiles [b] conditiones testamento [c] adscriptas pro [d] nullis habendas.

De conditione dandi. 1. De particula, cum.

4. *Pomponius* [u] lib. 3. ad Sabinum. [o]

SI his legatum est, quibus [e] patronus [f] legata præstat [g] temperare debet prætor conditionem [h]: vt & patrono [i], & heredibus scriptis, pro portione dentur [k] conditionis explendæ gratiâ. [l]

1 ¶ Si ita scriptum sit: *Si, in quinquennio proximo, Titio filius natus non erit: tum* [m] *decem Seiæ heres dato*: si Titius antè mortuus sit: non [n] statim Seiæ decem deberi: quia hic articulus *Tum* [o] extremi quinquennij tempus significat.

De pupillo. 1. De seruo & filiofamilias.

5. *Paulus* [u] lib. 2. ad Sabinum. [o]

COnditionibus pupillus & sine tutoris auctoritate parere [p] potest [q]: nec quem moueri, quòd expleta conditione necessarius heres aliquando esse potest [r]. nam hoc iure potestatis fieri, non conditionis expletæ [s].

1 ¶ Item seruus vel filiusfamilias sine iussu patris vel domini conditionem implere possunt: quia eo facto nemo fraudatur [t].

De arbitrio. 1. De conditione impossibili.

6. *Pomponius* [u] lib. 3. ad Sabinum. [o]

MVlta testamento non committitur ab herede vel legatario, vel eo, qui ex vltima voluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitratu [u] monumentum facere iussus sit, si is, cuius arbitrium [x] est, non viuat, vel adesse non possit, aut rei [y] arbitrari nolit.

1 ¶ Si seruos certos quis manumisisset, heres esse iussus erat. quibusdam ex his antè mortuis, Neratius respondit, defici eum conditione. nec æstimabat, pareri posset conditioni, nec ne. Sed Seruius respondit: cùm ita esset scriptum, *Si filia & mater mea viuent* [z], altera iam mortua [a], non defici conditione. idem est & apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque & Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas, pro non scriptis esse. quæ sententia admittenda est.

De conditione, quæ in non faciendo consistit, & de cautione Muciana.

7. *Vlpianus* [u] libro 18. ad Sabinum. [o]

MVcianæ [b] cautionis [c] vtilitas [d] consistit in conditionibus, quæ in non [e] faciendo sunt conceptæ: vtputà *Si in Capitolium non* [f] *ascenderit, si Stichum non manumiserit,* & in similibus. & ita Aristoni, & Neratio, & Iuliano visum est. quæ sententia & constitutione Diui Pij comprobata

a De conditionibus multis disputat Bartolus in explicatione legis, hoc titulo, nimirum: Quid sit conditio, quibus verbis inducatur: & verum semper inducatur hoc articulo, *si*: An inducatur aduerbio, præpositione quavis, vi nominis, pronomine, verbo, participio, gerundio, supino.

b insertis scil. tà legatis quàm fideicommissis & libertatib. 6. C. 46. περὶ τῶν ὑπὸ αἵρεσιν καὶ ἡμέρας ληγατευθέντων, i. de his quæ sub conditione & die legata sunt 44. Ecl. 19. *adde tit.* 30.

c de falsa causa adiecta legato vel fideicommisso 6. *Cod.* 44. Causa exprimit rationem, quæ nos monet vt alteri legemus.

d περὶ τῶν ὑπὸ τρόπων ληγατευθέντων 44. Eclog. 21. de his quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur 6. *Cod.* 45. Vt hæc omnia separemus, Demonstratio rem ipsam legatam notat, designat ac depingit. Conditio, suspendit transmissionem legati: Modus ostendit quid legatarium ex legato facere velimus.

e dies aut certus aut incertus. *Hal.*

f Si dies certus, aut cōditio expresse vel tacitè legato non adiicitur, legatum purum intelligitur.

g Quod in diē debetur, antè solui potest, licèt peti non possit, *l.* 137. §. 2. *in fi.* ϳ. *de verb. oblig.*

x Imò, non tenetur scire, *l.* 21. *in fi.* §. *de adqui. hæred.*

y i. citra deliberationem ac scientiam: vel si ignorans.

z Cur non videtur? Conditionem potestatiuam implere, nihil aliud est, quā parere testatori: obsequii natura pendet ab animo non à fato.

a Obtēperare, est consentire. Qui ignorat, cōsentire non potest. Consensus scientiam præsupponit. *l.* 2. §. *de iud.*

b *l.* 6. §. 1. ϳ. *eod. l.* 16. *in fi.* §. *de iniusto. l.* 50. §. 1. §. *de hære. inst. l.* 1. *l.* 4. *in fi. l.* 6. *l.* 20. §. *de cond. inst. l.* 12. §. 1. *in fi. l.* 104. §. 1. *in fi.* §. *de leg.* 1. §. 10. *inst. de hæred. inst.*

c Impossibilis conditio ex legato, & institutionib. reiicitur *l.* 1. §. *de cōd. inst.* at nō ita ex cōtractu. *l. non solum* ϳ. *de oblig.*

d i. vitiātur & non vitiant. *l.* 1. §. *de cond. instit.* euanescunt. *l.* 6. *d. tit.* pro nō scriptis accipiendæ sunt. *l.* 6. *in fi.* ϳ. *eo. l.* 20. *d. tit. l.* 16. *in fin.* §. *de iniusto. l.* 104. *C. de leg.* 1. §. 10. *inst. de hæred. inst.* pro nō adiectis. *l.* 135. ϳ. *de reg. iur.* perinde est ac si purè legatum esset. *l.* 50. §. 1. §. *de hære. inst.* nihil legato nocent. *l.* 12. §. 1. *in fi.* §. *de leg.* 1.

e ¶ i. liberis. *l.* 64. *in fi.* ϳ. *ad Trebel.*

f præteritus. s. à liberto.

g accepta bonorum possessione contra tabulas liberti.

h Fingamus relictū legatariis aliquid sub hac conditione, *si scriptis heredib. decem dedissent.* & meritò. nam

h Si, cùm heres morietur, legatur, conditionale legatum est, *l.* 4. *l.* 21. ϳ. *quando dies leg.*

i Mors habet diem incertum, licèt sit certa. ϳ. *eo.*

k *l.* 68. *in fi.* §. *de legat.* 1.

l ex reipsa, *l.* 73. ϳ. *de verb. oblig.* extrinsecus sc. non ex testamento, huiusmodi tacitæ conditiones non faciunt legata conditionalia, *l.* 99. ϳ. *de verb. obli.* Tacitæ igitur sunt conditiones, quæ insunt: quæ velit nolit testator, insunt tamen ac subintelliguntur. Accidunt autem sex modis, huius generis conditiones tacitæ: puta ex necessitate (vel natura rei, vt iuris dispositione) tacita ademptione, repetitione, legis subauditione, præsumptione, qualitate legati. *Bald. hîc.*

m his casib. legatarius expectare debet donec ea nascatur & per rerum naturam præstari possit, *d. l.* 99. *l.* 83. §. 5. ϳ. *de verb. obl. l.* 39. *in fi.* §. *de contrah. emp.* hæc verba quasi taxationis vicem obtinent, *l.* 5 §. *de tritico.*

n Conditiones casuales testamento adiectæ, possunt etiam viuo testatore impleri: potestatiuæ, post mortem & quidem scienter non facto ipso. Quid si contractui vel legi adiectæ huiusmodi conditiones? Idem. Nam casuales impletas esse ante contractum sufficit, etiam iis ignorantibus qui contraxere. *l. hæc conditio* 20 *fi.* ϳ. *eod.* potestatiuæ ac faciles implendæ, post contractum à sciente non facto.

o *l.* 11. *in fin.* ϳ. *eod.*

p vt casuales: quæ quia non pendent ex potestate honorati, non potest dici testator sensisse, vt implerentur ab herede, sed tantùm considerasse effectum, & implementum huiusmodi conditionum.

q vt potestatiuæ, in potestate heredis positæ.

r An ante vel post aditam hereditatem? si implenda conditio ab herede, & in persona heredis, post aditam hereditatem implenda est, aliàs antè.

s Præsumitur quis non facto vel casu, sed animo implendæ conditionis Capitolium ascendisse, quoties idem probatur sciuisse conditionem sibi adiectam. Fingit lex seu præsumit eo animo Capitolium ascendisse.

t putà heres. u *l.* 2. ϳ. *eod.*

i quamuis non scripto heredi, sed tantùm bonorum possessori: & quem sequuntur commoda, eum sequi debent onera. *Socinus.*

k ea quæ testator voluit scriptis heredibus à legatariis dari.

l vt eo pacto & patronus bonorum possessor, & scripti hæredes voluntati defuncti pareant: atque ita conditio scripta in persona hæredis scripti, verificetur in persona bonorum possessoris. *Soc.*

m i. finito penitus quinquennio, *adde l.* 42. ϳ. *de verb. obli.* adde de particula, *Tum*, legem penult. §. *de test. tut.*

n Conditio negatiua dicitur impleta quam primum exploratum est conditionem alternatiuam impleri non posse. *Socin.*

o Tunc articulus, significat extremum tempus, *adde l. in substitutione.* §. *de vulgari: l.* 1. §. *rectissimè.* ϳ. *de vi & vi armata. l. hoc iure. l. in illa stipulatione.* ϳ. *de verb. obli. l. vxori vsumfructum.* §. *de vsufr. legat.*

p *l.* 26. §. *de cond. inst.*

q Cur potest? An quod is qui conditionem implet neque contrahit verè, vel quasi id, vt putat Baldus? An quod neque se obligat, vel alienat? An potius, quòd viam sibi fecisse ad adeundum videatur impleta conditione, non verè adiisse?

r talis est obiectio, Si pupillus id potest, potest igitur obligari sine tutore: nā adita hereditate obligatur. id autem non est ei permissum. *l.* 11. §. *de auct. tut.* §. 1. *inst. de auct. tut.*

s i. conditione expleta, pro eo est, quasi purè ei hereditas vel legatum relictum sit, *d. l.* 26. *in fi.* Eo casu abstinere potest. *l.* 1. 2. *C. si minor ab hæred.* hoc igitur iure potestatis facit. nec ita censetur pupillus adire, vt necessariò ac perpetuò illigetur hereditati. post conditionem impletam, iure potest, ea adita, abstinere.

t Quæ nemini præiudicant fieri possunt citra solennitatē. *Bal.*

u *l.* 28. ϳ. *eo. adde l.* 43. 44. *l.* 113. ϳ. *de ver. obl. l.* 34. §. 1. §. *de leg.* 1.

x *adde l.* 40. §. 5. ϳ. *eo. l.* 11. §. *de cond. cau. data.*

y aut ei. *Hal.*

z *l.* 45. §. *de hære. inst.* i. si superuixerint, hæc conditio est de futuro. *v. Grassum.* §. *institutio.* q. 25. *in fi.*

a *l.* 8. §. 7. §. *de cond. inst. l.* 55. §. 2 §. *de leg.* 1.

b à Mucio Scæuola inuenta est, *adde l.* 77. ϳ. *eo.*

c Cautio hæc fit datis fideiussorib. *l. cū hæc* ϳ. *eo. Auth. cui relictū. C. de indicta viduit.*

d aliàs sine cautione relicta conditionaliter, nisi impleta conditione, peti non possunt.

e i. in cōditionib. negatiuis, cōsistentib. in non faciendo, *l.* 3. §. *e. v. l.* 7. §. *si ser. vin. adde Nou.* 22. *c.* 44.

f *l.* 4. §. *de leg.* 2.

est. Nec solùm in legatis placuit: verùm in hereditatibus quoque idem remedium admissum est.

1 ¶ Vnde si vxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredem scripserit ex parte, *Si dotem, quam ei promisi, neque [a] petierit, neque exegerit*: denuntiare [b] eum posse coheredi, paratum se acceptò facere dotem, vel [c] cauere: & ita adire posse hereditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione: quoniam non [d] est, cui caueat: nō impediri eum, quo minùs adeat hereditatem. nam * iure ipso videtur impleta conditio, eo [e] quòd non est; quem possit de dote conuenire ipse adeundo hereditatem.

Qui debet cum aliquo esse, non tenetur cum eo omni momento morari. Bart.

8. *Pomponius* lib. 5. ad Sabinum.

SI quis ita legauerit: *Dum vxor mea cum [f] filio erit, heres meus ei tantum dato*: si ea latitans patronum, de medio discessit, vt tamen consilium retineret habendi secum liberos: deberi ei legatum, Trebatius, & Labeo aiunt: quia non omne momentum exigendum sit [g], vt cum liberis sit: sed si eam mentem, & id propositum habeat, ne filium à semet dimittat, néve [h] per eam stet, quo minùs cum ea filius educetur.

De conditione liberorum.

9. *Vlpianus* libro 20. ad Sabinum.

SOlemus dicere, eum, qui in [i] tempus liberorum vxori legat, de his non sensisse, quos [k] iam tunc vxor habuit, cùm testaretur maritus [l].

De conditione nuptiarum. 1. Si iam factum sit quod conditionis loco ponitur.

10. *Idem* lib. 23. ad Sabinum.

HÆc conditio: *Filiæ meæ, cum nupserit*: talis est: vt qui testatus est, impleri solummodo conditionem voluerit: non satis egerit, quando. & ideo, & si viuo testatore nupserit post testamentum factum, impleta conditio videtur. præsertim cùm conditio hæc talis est, vt semel impleri debeat. Sed enim non omnes coniunctiones implent conditionem. putà enim nondum [m] nubilis ætatis in domum mariti deducta [n], non paruit conditioni. sed etsi ei coniuncta sit, cuius nuptiis ei interdictum sit: idem dicemus. an tamen nubendo postea parêre conditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest. & si testator de primo nuptiali iugo sensit: puto, defectam conditione: benignè tamen dicendum est, nondum impletam conditionem [o] defectam.

1 ¶ Si sic legatum sit, *Si nauis ex Asia venerit*: &, ignorante testatore, nauis venerit testamenti facti tempore: dicendum, pro impleta haberi. Et si cui sic legatum est, *Cum pubes erit*: simili modo hoc erit dicendum.

1. De conditionibus promiscuis. 2. Vel non promiscuis.

11. *Paulus* libro 4. ad Sabinum.

SI iam facta sint, quæ conditionis loco ponuntur [p], & sciat testator: quæ iterum fieri possunt [q], expectentur, vt fiant. si vero nesciat [r], præsenti debeantur.

1 ¶ Item sciendum est, promiscuas [s] conditiones post mortem impleri oportere, si in hoc fiant, vt testamento pareatur: veluti, *Si Capitolium ascenderit*, & similia: non promiscuas, etiam viuo [t] testatore existere posse: veluti, *Si Titius consul factus fuerit.*

Exemplum causæ, distinctio causæ, & pœna.

12. *Vlpianus* libro 24. ad Sabinum.

SI ita legatum sit: *Quoniam filius maior ex arca mea decem sustulit, heres minor filius decem è medio sumito*: debetur legatum: quia idcirco relictum est, vt conditio filiorū exæquaretur. & sanè hæc causa est. nam causa in præteritum, pœna [u] in futurum [x] confertur.

De conditione dandi.

13. *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

SI fundus alicui legatus fuerit, si pupillo vel furioso pecuniam dedisset: videtur [y] explesse conditionem curatori, vel tutori dando.

De conditione implenda.

14. *Pomponius* libro 8. ad Sabinum.

TItius, *si statuas [z] in municipio posuerit, heres esto.* si paratus est ponere, sed locus à municipibus ei non datur [a]: Sabinus, Proculus, heredem eum fore [b]: & in legato idem iuris esse dicunt.

De conditione nuptiarum.

15. *Vlpianus* libro 35. ad Sabinum.

CVi fuerit sub hac conditione legatum, *Si in familia nupsisset*: videtur impleta conditio, statim atque ducta [c] est vxor, quamuis nondum in cubiculum mariti venerit. nuptias enim non concubitus, sed consensus [d] facit [e].

De his quæ extra testamentum incurrunt, vel ex testamento oriuntur.

16. *Gaius* libro primo de testamentis ad Edictum Prætoris.

IN his [f], quæ extra testamentum incurrerent [g], possunt res, ex [h] bono & æquo [i] interpretationem capere. Ea verò, quæ ex ipso testamento orirentur, necesse est, secundum scripti [k] iuris rationem expediri.

De falsa demonstratione. 2. De falsa causa. 3. De causa conditionaliter concepta. 4. De modo.

17. *Idem* libro 2. de legatis ad Edictum Prætoris.

DEmonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit: *Seruum Stichum, quem de Titio emi: fundum Tusculanum, qui mihi à Seio donatus est.* nam si constat, de quo homine, de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet [l]: si is, quem emisse significauit, donatus esset: aut, quem donatum sibi esse significauerat, emerit.

1 ¶ Igitur & si ita seruus legatus sit: *Stichum cocum, Stichum sutorem Titio lego*: licèt neque cocus, neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conueniat. nam & * si in persona legatarij designanda aliquid erratum fuerit, constat autem, cui legare voluerit: perinde valet legatum, ac si nullus error interuenisset [m].

2 ¶ Quod autem iuris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa [n]. veluti ita: *Titio fundum do, quia negotia mea curauit.* item, *Fundum Titius filius meus præcipito, quia frater eius ipse ex arca tot aureos sumpsit.* licèt enim frater huius pecuniam ex arca non sumpsit, vtile legatum est.

3 ¶ At si conditionaliter [o] concepta sit causa, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curauit, fundum do, Titius filius meus, si frater eius centum ex arca sumpsit, fundum præcipito.* ita vtile erit legatum, si & ille negotia curauit, & huius frater centum ex arca sumpsit.

4 ¶ Quòd si cui in hoc legatum sit, vt ex eo aliquid

a Atqui soluto matrimonio, dotem restituere maritus debet. Igitur nec necesse est id ei remitti? An dicens maritus, pacto interposito dotem hic lucrari oportuisse: vel statuto? Plerunque autem mulieres in dote maritis soluenda, moram ita admittunt. *l. si donaturum. ff. de cond. ob causam: l. filia. ff. de iure dotium.*
b Conditionis implendæ debitor, ipse se offerre, eúmque adire cui implenda est cōditio, debet: neque petitionem operiri: *l. pen. §. Priscus. j. eod.*
c i. &. nam vtrunque fieri oportet. *Castr.*
d Imò est: caueri enim oportet venientibus ab intestato. *l. 18 cui. j. eod.* *
e Pro facto habetur, quod nō potest fieri. *l. 6. ff. eo. l. 10. ff. de condit. inst.*
f *l. 30. §. 5. ff. de leg. 3.*
g id. n. impossibile est. hinc colligitur, Ad probandam cōtinuam possessionem & habitationem, non esse necesse probare singula temporum momenta.
h *l. 10. l. 13. ff. de annuis.*
i *l. 51. in fi. ff. de leg. 2.*
k *l. 61. j. eo.*
l sed de futuris. Imò, etiam ad antea natos. *argum. l. 25. ff. de pact. dotal.*
m *l. 4. ff. de ritu. l. 68. ff. de iur. dot. l. 30. j. quando dies legat. inst. de nupt.*
n De in domū, de actione, dixi *ad l. 15. j. eo.*
o non defectā *Cuiac. 13. obs. 40.*
p putà, nauis ex Asia venerit.
q huiusmodi conditio iterū euenire potest, eius est reiteratio, ideóque alter reditus nauis ex Asia expectandus est. Quòd si talis sit conditio, quæ reiterari non possit, qui sciens eam adiicit, nō præsumitur velle vt expectetur. Nec enim in dubio voluntas testatoris ad impossibilia extendi debet.
r *l. 45. in fi. ff. de leg. 2.*
s i. potestatiuas. Casuales sunt, non promiscuæ. cur ita dicuntur? An quia potestatiuæ sunt in facili, casuales in difficili? vt promiscuæ sint εὐχερεῖς & promptæ? An verò promiscuæ dicuntur, quòd nulla ferè sit potestatiua, quæ & non possit esse nō potestatiua. *3. l. 4. §. 1. ff. de hæred. inst.* casualis non possit, esse potestatiua. Mixta verò dicitur cuius euentus partim pendet ex casu, veluti, *Si Titio reuerso ab hostib. decem dederit. v. Cuiac. 14. obs. 2.*
t *l. [illegible] ff. eo.*
u *v. l. 19. j. eo.*
x ideóque ex mēte testatoris est, vt pœna in futuro impleatur.
y Conditio collata in personam domini vel pupilli, potest adimpleri in persona eius administratoris: & meritò, quia is repræsentat personam domini vel pupilli. *Bald.*
z Statuæ ponendæ interdum legabantur, dixi *ad l. 7. ff. de annuis.*
a nec enim cuiquam in loco publico contra consensum publicum id permittitur. Talis conditio partim pendet à legatario, partim ab aliis, quorum impedimentum, si interuenerit, habetur pro impleta respectu legatarii.
b nec enim per eum stat. *l. 23. in fi. j. de cond. inst.*
c Quid ea quando viro ducta censetur? ducta hîc certè intelligitur, etiam antequam in mariti cubiculum venerit, multò magis antequam maritus cum ea concubuerit. Quid? Num ductam intelligimus, in mariti hortos deductam, in separata tamen diæta habitantem, antequam aqua & igni acciperetur die nuptiarum, *vt l. 66. §. 1. ff. de don. int. vir.* An verè in mariti domum deductam: *vt l. 5. ff. 7. ff. de ritu.* vt sit sensus, In muliere domū deducta non concubitum sed cōsensum facere nuptias: ne alioquin si nudus consensus id faciat, etiam cum castrato & puella, nondum viripotente, & muliere arcta vulua nuptias esse dicamus. *v. Hotom. 4. obs. 26.* Ad hæc. Num sufficiet osculum ei à marito datum, vt ducta censeatur. *arg. l. 16. C. de nup.*? Num quæ in maritum per verba de futuro consensit? An ea potius quæ per verba de præsenti? Alterutro casu, nū consensus nudus citra copulam sufficit, vt ducta intelligatur? Nam hi omnes [illegible] [illegible] guendi sunt, Cōsensus per verba de futuro, per verba de præsenti, osculum, [illegible] mariti, in domū, in cubiculū deductio, aquæ & ignis interuentus, olim: (hodie sacra & Ecclesiastica, & publicá benedictio) postremò, ipse concubitus? Si quidem hinc [illegible] [illegible] deo ab Antonio Gayllo 2. obs. 80. quòd statutum de lucro dotis conceptū in casu non existentium liberorum, habet etiam locum in desponsata. Du ctam ego planè putauerim, si verbis de præsenti ducta fuerit, licèt neque in domum mariti deducta sit, neque cum eo cōcubuerit, sed præstat hanc rē totam ex ipsa antiquitate deducere, vetus mos Romanis fuit, in mariti domum non nuptas traducendi, vt hinc colligitur ex *l. 6. ff. e. l. 5. §. 10. ff. commodati: l. 9. ff. de fideic. l. 68. l. 69. §. 3. ff. de iur. dot. l. 32. §. 27. l. pen. ff. de dona. inter virum: l. 2. §. 1. ff. de his quæ vt indignis: l. [illegible] in fin. j. de reb. auctorit. iudicis [illegible] Tacitus lib. [illegible] Seneca 4. Controuers. August. 6. de ciuit. 9.* Vespere autem domum vxores transferebantur tædis ac facibus præeuntib. Noctu enim nubebant. *Festus.* eam [illegible] causam in Catulli Epithalamio noctem imminere pueri & puellæ [illegible] nent. Porro [illegible] latæ deducebantur. *Tertullian. de velandis virginib.* De [illegible] huic solenni deductioni præerat, Domiducus dicebatur. *Marcianus Capella 2. Philologias.* Domus ipsius postes inungebantur vnde vxoris siue vnxoris nomen. *Donatus in Terent. 9. Isidor. vlt.* Eo ex more promanauit, id quod præcisè dicimus, vxorem ducere, subintellecta, voce domum, plenè verò ac perfectè dicimus vxorem domum ducere. *Plaut. Aulularia duob. locis: Terent. Hecyra duobus locis: Phormione*: quo & modo Græci [illegible] dicunt. *Xenoph. in oratione de Eratosthenis cæde: Pollux. 3.* Hinc innubere veteribus est trāire. Nuptæ quippe nubentes in domum mariti transibant. Cuiusmodi deductio ita in nuptiis exacta, vt absens mulier absenti per literas nubere non posset. *l. 5. ff. de ritu. [illegible] ff. de iur. dot.* etsi vir absens ducere poterat. *Pau. 2. sent. 20. adde Br. [illegible]*
d maritalis affectio. *l. 32. §. 13. ff. de do. int. vir. l. 30. j. de reg. iu.*
e i. cōsensu [illegible] tur nuptiæ à cōcubinatu. *l. 4. ff. de concubi.* solo cōsensu, etiā sine [illegible]
f i. in re dubia.
g incurrūt. *Hal.*
h Testamēta arbitrio viri boni interpretari nos oportet. *v. Mantic. 3. de Coniect. 2.*
i Æquū & bonū nos deducit ad humaniorē interpretationē. *l. 10. in fi. ff. de reb. dub.*
k *adde l. 69. ff. de leg. 3.*
l i. nō nocet. *l. 33. j. eo. l. 8. §. 2. j. secun. tab.*
* m interuenisset. *Hal.*
n Nec enim falsa causa legato [illegible] est. *l. 72. §. 6. j. eo. §. 31. Inst. de legat.*
o *d. §. 31. vers. sed si conditionaliter [illegible]*

a v.l.1.C.de his quæ ſub modo.
b v.l.7.ſupra eodem.
c vide Manticam 3.de coniecturis vltimarum voluntatum 3.
d & diſcernitur à pœna,l.vlt.ȷ.de his quæ pœnæ:& cauſa.l.12.ſ.e.
e vide l.6.C.de inſtitutionib.

faceret,veluti monumentum teſtatori, vel opus,aut epulum municipibus faceret, vel ex eo vt partem alij reſtitueret:ſub modo [a] legatum videtur.

De cautione Muciana.

18. *Idem* lib.18.ad Edictum Prouinciale.

IS, cui ſub conditione non faciendi aliquid relictum eſt, ei ſcilicet cauere debet Muciana [b] cautione: ad quem iure ciuili,deficiente conditione, hoc legatum,eáve hereditas pertinere poteſt.

De voluntate defuncti. 1. De ſcriptura ſi heres non erit, vel quidquid mihi Epheſi oportet dari.

Conditio, quæ tacitè ineſt.ſi exprimatur, legatum conditionale non facit,niſi teſtator aliter voluerit. Ex Bart.

19. *Vlpianus* libro 5.Diſputationum.

IN conditionibus primum locum voluntas [c] defuncti obtinet,eáque regit conditiones [d].denique & in ea conditione,[e] *Si filia mea cum Titio nupta erit*, placuit, non ſemper mortis tempus obſeruari, ſed voluntate patrocinante tardiùs [f] produci.

1 ¶Hæc ſcriptura: *Si primus heres erit, damnas eſto dare*: pro conditione non eſt accipienda [g].magis enim demonſtrauit teſtator, quando legatum debeatur, quàm conditionem inſeruit. niſi fortè hoc animo fuerat teſtator, vt faceret conditionem. Proinde nec illud dicendum erit facere conditionem: *Quidquid mihi Epheſi oportet dari, hoc do lego*. Sed ſi leget, *Si Primus mihi heres non erit, damnas eſto Secundus dare*: & Primus heres extitit, legatum non debebitur.ſi Primus adierit cum Secundo:non extitiſſe conditionem,nequaquam ambigendum eſt.

2 ¶Si patronus contra tabulas [h] bonorum poſſeſſione accepta debitam portionem occupet: legata, quæ ſic [i] data ſunt,*Si patronus heres* [k] *non erit*,non debet coheres patroni præſtare.[l]

3 ¶Si à Primo ita legatum eſt, *Si Secundus heres non erit,viginti Titio dato*: ſimili modo,à Secundo, eidem Titio ita legatum eſt, *Si Primus heres non erit*: & ambo heredes extiterint:legati conditio deficiet ſi alter heres extitit,alter heres non extitit:legatum debebitur.[m]

De conditione turpi vel iuriſiurandi.

20. *Marcellus* apud Iulianum libro 27.Digeſtorum notat.

NOn dubitamus,quin turpes [n] conditiones remittendæ ſunt,quo in numero plerunque ſunt etiam iuriſiurandi.

21. *Iulianus* libro 31.Digeſtorum.

MVltum [o] intereſt,conditio facti [p] an iuris eſſet. nam huiuſmodi conditiones: *Si nauis ex Aſia venerit, ſi Titius Conſul factus erit*, quamuis impletæ eſſent [q]: impedient [r] heredem circa adeundam hereditatem, quandiu ignoraret [ſ] eas impletas eſſe. quæ verò ex iure venient, in his nihil amplius exigendum, quam vt impletæ ſint [t],veluti ſi quis ſe filiumfam.exiſtimat [u],cùm ſit paterfamilias: poterit adquirere hereditatem. quare & ex parte heres ſcriptus, qui ignorat, an tabulæ teſtamenti apertæ ſint, adire hereditatem poterit.

De conditione nuptiarum.

22. *Idem* ‖ libro 35.Digeſtorum.‖

QVotiens ſub conditione mulieri [x] legatur,*ſi non* [y] *nupſerit*, & eiuſdem fideicommiſſum ſit, vt Titio reſtituat,ſi nubat, commodè ſtatuitur, & ſi nupſerit, legatum eam petere poſſe †, & non eſſe cogendam fideicommiſſum præſtare.

De conditione dandi heredibus.

23. *Idem* ‖ lib.43.Digeſtorum.‖

QVi duobus hæredibus decem dare iuſſus eſt, & fundum ſibi habere, verius eſt,vt conditionem ſcindere [z] non poſſit,ne etiam legatum ſcindatur. igitur quāuis alteri quinque [a] dederit, nullam partem fundi vindicabit, niſi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numerauerit, aut, illo omittente hereditatem ei, qui ſolus adierit hereditatem,tota decem dederit.

De conditione implenda.

f Vt ita ſufficiat,quod quandoque fuerit nupta ante mortis ſuę tempus.
g Nam quę tacitè inſunt, non faciunt actum conditionalem. *Socinus.*
h *ſub.*liberti.
i i.ſub hac cōditione.
k Verbum, *heres*, etiam verificatur in herede ... *Socin.* v.l.117.ȷ.de regul. iur.
l Quia ſuccedens contra tabulas etiam dicitur hęres. *Bal.*
m atque ita cō ... *ſi heres erit*, dicitur puſificata,pro quacunque parte ſit hæres: ideo maſculis exiſtentib. hæredib. tandiu fœminæ excludun tur, quādiu reperitur maſculus ex minima parte hæres.
n l.14.ſ.de condi.inſt.
o nota conditionem aliàs eſſe in facto,alias in iure.
p Facti conditio dicitur, quæ à teſtatore exprimitur, nec à lege ſubintelligitur:iuris, quæ à lege ſubintelligitur.*Soc.*
q impletæ ſint *tiā.*
r Imò, nō impedient. *l.21.in fi.ſ.de adq.*
ſ ignorauerit. *Hal. adde l.2.ſ. eod.*
t hinc collige, In conditionib. iuris, ſufficere ſolam veritatē exiſtentiæ conditionis: In conditionib. facti præter exiſtentiam conditionis ... ſcientiam heredis. *Socin.*
u *l.93.ſ.de adqui.hered.*
x indefinitè. quid ſi vxori? ſi nupſerit cogenda erit reſtituere *l.14.ſ.de leg.3. v.Robert.1.animaduerſ.1.2.3. v.Anton.Mercatoris 1.notat.1.2.3. præſertim 3.*
y *v.Tiraquellū 18.priuilegio piæ cauſæ.*
† hoc videtur abrogatum Nouel.22.c.44. Vnā enim ex duab. conditionib. cogitur vxor legataria eligere, aut nuptiis abſtinere, ſi legatum habere velit: aut ſi nuptias eligit, legato carere.
z Dandi conditio, vt quæuis alia, non diuiditur:pro parte impleri non poteſt.*l.56.ȷ.eod.*

a *l.74.§.1.ſ.de adquir.hæred.*
b *l.81.in fi.ȷ.eo.l.50.in fi.ſ.de contrah.emp.l.20.in fi.l.38.ſ.locati.l.32.§.1.ſ.de vſuris.l.23.in fi.ſ.de cond.inſt.l.50.in fi.l.85.in fi.ȷ.de verb.obliga.l.1.§.13.ȷ.de extraord.cog.l.161.ȷ.de reg.iur.l.1.C.de inſt.& ſubſt.l.4.C.de his quæ ſub modo.*
c non impleri.*v.Hotom.4.obſ.21.*

24. *Idem* ‖ lib.35.Digeſtorum.‖

IVre ciuili receptum eſt, quotiens [b] per eum, cuius intereſt conditionem [c] impleri,fit, quo minùs impleatur, vt perinde habeatur,ac ſi impleta conditio fuiſſet. Quod plerique & ad legata, & ad heredum inſtitutiones perduxerunt. Quibus exemplis ſtipulationes quoque committi quidam rectè putauerunt, cùm per promiſſorem factum eſſet,quo minùs ſtipulator conditioni pareret.

De conditione liberorum.

25. *Idem* ‖ lib.69.Digeſtorum.‖

CVm vir vxori, *quandoque* [d] *liberos habebit*, fundum legat:ſi mulier, diuortio facto, liberos ex alio procreauerit,deinde,ſoluto ſecundo matrimonio,ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio [e], quòd teſtatorem veriſimile [f] non eſt de his liberis ſenſiſſe, qui, ſe viuo,ex alio [g] ſuſcepti fuiſſent.

De conditione iuriſiurandi aut dandi faciendíve. 1. De iure accreſcendi.

26. *Idem* ‖ libro 82.Digeſtorum.‖

HÆc ſcriptura [h] *ſi viginti dederit aut iurauerit ſe aliquid facturum*,vnam conditionem exprimit habentē duas [i] partes. quare ‖ ſi ‖ quicunque heres ſcriptus erit ſub conditione [k] ſi iurauerit ſe decem daturum aut monumentum facturum, quamuis verbis edicti ad hereditatem vel legatum admittatur, tamen compellitur facere id, quod facturum ſe iurare iuſſus eſt.ſolo [l] iureiurando remiſſo.

1 ¶Cùm eadem res alteri purè, alteri ſub conditione legatur,aut cùm alter purè, alter ſub conditione heres ſcriptus eſt, pars legati vel hereditatis, deficiente conditione, adcreſcit [m] etiam heredi [n] eius, cui purè legatum vel hereditas data eſt,ſi tamen hereditas eius adita fuerit.

De teſtatore qui iuſsit monumentum ad cuiuſdam exemplum ſibi fieri.

27. *Alfenus* ‖ *Varus* libro quinto Digeſtorum.‖

IN teſtamento quidam ſcripſerat, vt ſibi monumentum ad exemplum eius, quod in via Salaria eſſet Publij Septimij Demetrij,[o] fieret,niſi factum eſſet, heredes magna pecunia multare. & cùm id monumentum Publij Septimij Demetrij nullum [p] reperiebatur, ſed Publij Septimij Damæ erat, ad quod exemplum ſuſpicabatur eum, qui teſtamentum fecerat, monumentum ſibi fieri voluiſſe, quærebant heredes, cuiuſmodi monumentum ſe facere oporteret, &,ſi ob eam rem nullum monumentum feciſſent, quia non reperirent, ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur. reſpondit, ſi intelligeretur, quòd monumentum demonſtrare voluiſſet is, qui teſtamentum feciſſet, tametſi in ſcriptura [q] non tum eſſet, tamen ad id, quod ille ſe demonſtrare animo ſenſiſſet, fieri debere. ſin autem voluntas eius ignoraretur, pœnam quidem nullam vim habere, quoniam, ad quod exemplum fieri iuſſiſſet, id nuſquam extaret,monumentum tamen [r] omnimodo ſecundum ſubſtantiam & dignitatem defuncti extruere debere.

De conditione ſi illius arbitratu nupſerit. 1. De ſpecie quæ in locum alterius ſucceſsit.

28. *Paulus* ‖ lib.2.Epitomarum Alfeni Digeſtorum.‖

FIliæ [ſ] ſuæ ita quis legauit, *ſi Attia filia mea arbitratu Lucij Titij nupſerit,ei tot heres meus dato*. Titio ante teſtatorem mortuo, Attia nupſerat.quærebatur,an legatum ei deberetur.reſpondit,deberi [t].

1 ¶*Attia vxor mea optato Philargyrum puerum, Agatheam ancillam,qui mei erunt,cum moriar*.is,qui teſtamentum fecit, Agatheam, quam teſtamenti tempore habuit, vendidit, & poſtea ancillas emit, ex his vni Agatheæ nomen impoſuit.quæſitum eſt, an hæc legata videretur. reſpondit,legatam videri [u].

De conditione,Si in Capitolium aſcenderit.

29. *Iulianus* ‖ libro 1.ad Vrſeium Ferocem.‖

HÆc conditio, *ſi in Capitolium aſcenderit*, ſic recipienda eſt, ‖ſi‖ cùm primùm potuerit Capitolium aſcendere [x].

De iure accreſcendi.

30. *Idem* ‖ libro primo ex Minicio.‖

d *v.Vlpian.15.verſ.præter.*
e Cur ita? vel ideo quod legatum factum à marito vxori in tempus liberorum, intelligitur de liberis ſuſceptis à ſe, non ex alio marito. Verbum *liberorum*,in dubio intelligitur de liberis proferentis mariti.
f *v.l.114.ȷ.de regul.iur.*
g *v. quæ ſcripſi ad l.4.C.quando dies legat.*
h ſic legit Cuiacius *5.obſer.1.in fin.* hęc ſcriptura, *Si iurauerit ſe viginti daturum, aut aliquid facturum.*
i *adde l.23.§.1.ſ.de recept.arbitris.* Cur ita? quia vbi duæ conditiones alternatiuè ponuntur,videtur vna conditio habens duas partes.
k *l.8.§.4.ſ.de cond.inſt.*
l licèt conditio iuriſiurandi remittatur, illud tamē quod in iuramento continetur,impleri debet,*Soc.*
m *l.7.ſ.de reb.dub.*
n Ius adcreſcendi tranſmittitur ad hæredes. *l.9.ȷ.de ſuis*: quia adcreſcit portioni,non perſonę. *l.33.in fin.ſ.de vſufr.& quead.*
o Demetrii nomen pro Dama ſumitur per parallagen: vt Cratini pro Cratiſti. *l.54.ȷ.de manumiſſ.teſtam.*
p Authentico deſinente, id vnde exemplū ſumi oportet eſſe deſinit.*Caſtrenſ.in l.omnia priuilegia. C.de epiſcopis.*
q *v.l.6.Cod.de religioſis.*
r atque ita,forma à teſtatore expreſſa ſi non reperitur,declaranda erit arbitrio boni viri. *Soc.*
ſ atque ita, mora Titii non nocet ei qui damnatus eſt quid facere eius conſilio. *l.72.§.4.ȷ.e. l.3.C.com.de leg.*
t *v.Cuia.in hac leg.17.obſ.22.*
u Quādo apponitur rei emptę idē nomē quod habebat res legata, & poſtea alienata, indiciū eſt teſtatorē velle rem ita de nouo emptā ſubſtitui & eſſe loco prioris.
x poſt mortē teſtatoris ſc.*l.2.in fi.ſ.eod.*

a re ſumus cōiuncti: nec videtur plenè receſſum à meo legato : cōditio ſequentis expectanda eſt. *l.7.§.de adim.*
b i. ad me in ſolidum pertinet iure non decreſcendi. *Bald.* & ſic, in coniunctis re, habet locum ius adcreſcendi, id eſt non decreſcendi. *Socin.* adcreſcendi, inquam, ſine onere.

SI ſeparatim mihi totus fundus purè, tibi ſub conditione legatus fuerit [a], & tu deceſſeris, antequàm conditio extiterit: non habebo neceſſitatem implere cōditionem: vtpote cùm, etiam ſi conditio defecerit, pars, quam vindicaturus eras, mihi adcreſcat. [b]

De conditione implenda.

31. *Africanus* [a] libro 2. [c] Quæſtionum. [b]

IN teſtamento ita erat ſcriptum: *Stichus & Pamphila liberi ſunto. & ſi* [d] *in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas eſto.* Stichus ante apertas [e] tabulas deceſſit. reſpondit, partem Stichi defectam [f] eſſe, ſed & Pamphilam defectam conditione videri [g], ideóque partem eius apud heredem remanſuram. Sed etſi vterque viueret, & Stichus nollet [h] eam vxorem ducere, cùm mulier parata eſſet nubere: illi quidem legatum deberetur: Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam cùm vni ita legatum ſit: *Titio, ſi Seiam vxorem duxerit, heres meus centum dato*: ſi quidem Seia moriatur, defectus conditione intelligitur: at ſi ipſe decedat, nihil ad heredem ſuum eum tranſmittere, quia morte eius conditio defeciſſe intelligitur. vtroque autem viuente: ſi quidem ipſe nolit vxorem ducere, quia ipſius facto conditio deficit, nihil ex legato conſequitur: muliere autem nolente nubere, cùm ipſe paratus eſſet, legatum ei debetur.

De rationibus reddendis.

32. *Idem* [a] libro 9. Quæſtionum. [a]

QVamuis rationes [i] reddere, nihil aliud ſit, quàm reliqua ſoluere: tamen ſi & ſtatuliberi, & heredis culpa, ſine fraude [k] tamen ſerui minus ſolutum ſit, & bona fide redditas eſſe rationes, exiſtimatum fuerit: liberum fore. &, niſi ita obſeruetur, neminem, qui ſub conditione ita manumiſſus eſſet, vnquàm ad libertatem peruenturum, ſi per imprudentiam [l] minus ſolutum eſſet. Hæc ita accipienda ait, ſi quando is qui rationes reddere iuſſus ſit, per aliquem errorem [m] ſine dolo [n] malo ita rationes ediderit, vt dominus quoque circa computationem erraret.

De falſa demonſtratione. 1. Si inter plures De nomine controuerſia ſit. 2. De iure aureorum anulorum. 3. De conditione ſi mea erit. 4. Vel ſi mei erunt.

23. *Marcianus* [a] libro 6. Inſtitutionum. [a]

FAlſa [o] demonſtratio neque legatario [p], neque fideicommiſſario nocet, neque heredi [q] inſtituto. veluti ſi fratrem dixerit, vel ſororem, vel nepotem, vel quodlibet aliud. & hoc ita iuris ciuilis ratione [r], & conſtitutionibus Diuorum Seueri & Antonini cautum eſt.

1 ¶Sed ſi controuerſia ſit de nomine inter plures: qui probauerit ſenſiſſe de ſe defunctum, ille admittetur.

2 ¶Sed ſi cui quaſi liberto, id eſt inter libertos, legatum fuerit: non [ſ] idcirco legatum amittit, quia poſtea anulos ab Imperatore acceperit. nam honor [t] eius auctus eſt, non conditio mutata. & ita Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

3 ¶Si quis legauerit rem ita, ſi mortis tempore eius erit, nec tunc eius inuenitur: nec æſtimatio eius legari videbitur.

4 ¶Quid ergo: ſi quis ita ſcripſerit, *Stichum & Pamphilum Titio do lego, ſi mei erunt, cum moriar*, & vnum ex his alienauerit [u]: an vel alter poſſit à legatario vindicari? placet, vindicari. nam hunc [x] ſermonem, licèt pluralis ſit, pro eo oportet accipi, atque ſi ſeparatim dixiſſet, *Stichum, ſi meus erit, cum moriar.*

De demonſtratione. 1. Diſcrimen demonſtrationis & conditionis.

34. *Florentinus* [a] libro 11. Inſtitutionum. [a]

NOminatim [y] alicui legatur ita, *Lucio Titio*, an [z] per demonſtrationem [a] corporis, vel artificij, vel officij, vel neceſſitudinis, vel adfinitatis: nihil intereſt. nam * demonſtratio plerumque vice [b] nominis fungitur. nec intereſt [c], falſa, an vera ſit, ſi certum ſit, quem teſtator demonſtrauerit.

1 ¶Inter demonſtrationem, & conditionem hoc intereſt: quòd demonſtratio [d] plerumque factam rem oſtendit, conditio futuram.

De leuiſſima libertatis conditione.

35. *Pomponius* [a] lib. ſingulari Regularum. [a]

c *v. Cuiac. 2. ad Afr.*
d *l. 5. Harmenopul. 10. §. 45.*
e *v. Vlp. 24. §. 31. l. 4. C. de cond. inſert. l. 10. ꝗ. eod.*
f *l. 59. ꝗ. eod.*
g nam conditio pendens ex facto duorum, ſi deficit caſu nō facto vnius, non habetur pro impleta.
h *l. 1. C. de inſt. & ſubſt. l. 1. C. de his quæ ſub modo.*
i *l. 82. ꝗ. eod.*
k Dicitur impleta conditio rationum reddendarum, ſi redditæ ſunt rationes bona fide, licèt in calculo ſit erratum. *Bald.*
l *l. 74. ꝗ. de adq. hæred.*
m *adde l. 37. in fi. §. de excuſ. tut.*
n Nam quod bona fide factū eſt, pœnam non meretur. *v. Cuiac. 9. ad Afr. in hanc leg.*
o *l. 17. §. eo. l. 34. l. 40. §. 4. in fi. ꝗ. eo. l. 75. §. 1. in fin. l. 108. §. 8. §. de leg. 1. l. 35. §. . in fin. l. 102. §. 1. §. de leg. 3. l. 1. §. 8. §. de dote. l. 10. circa fin. §. de auro. l. 28. §. de rebus dubiis. l. 2. l. vlt. Cod. de falſa cauſa adiect. §. 30. inſt. de legatis.*
p Imò, legatario nocet. nam falſa demonſtratio legati non facit legatum, *l. 72. §. . ꝗ. e.*
q *v. l. 48. in fin. §. de hær. inſt.*
r de iuris & cōſtitutionum differentia. *v. Cuiac. 7. obſ. 19.*
ſ *l. 1. ꝗ. de iure aur. anul.*
t Anulorum aureorum iure honor augetur, conditio non mutatur, *vide quæ ſcripſi ad l. 3. ꝗ. de bonis liber. & l. vlt. C. de iure aureorum anulorum.*
u *l. 2. in fin. §. de cond. inſt.*
x *vide l. 148. ꝗ. de reg. iur.*
y Si nominatim. *Hal.*
z *l. 90. §. de le. 3.*
a *Theophi. Inſt. de exheredat. liber. verſ. nominatim.* *
b *l. 6. in fi. §. de rei vind. l. 6. §. de reb. cred.*
c *l. 33. §. eo.*
d *adde l. 12. §. eo. l. 6. §. de leg. 1. l. 2. ꝗ. de his quæ pœ.*
e ¶Poteſt enim dari libertas ſub pluribus conditionib. *l. 45. ꝗ. de manu. teſt.*
f facilius ſc. *l. 5. ꝗ. de manu. teſt.*
g demus inſtitutum ſub his conditionibus, *vel ſi decem dederit, vel ſi cœlum digito tetigerit*, poſterior, quò grauior & magis impoſſibilis, facilius deducit ad libertatem: facilius, inquam, quia habetur pro non adiecta. *l. 3. §. eod.*

h *l. 91. circa finem ꝗ. eod.*
i Conſules alio tempore deſignabantur: alio magiſtratum ingrediebantur.
k Munera gladiatoria etiam edebant Conſules tametſi perraro: venationes ſæpè. Cicero *2. Officior.* Magnificentiſſima Pompeii munera ſecundo conſulatu. *Suet. in Nerone cap. 4.* Domitius Præturæ conſulatúſque honore, Venationes & [illegible]

LEuiſſima [e] libertatis conditio ea intelligenda eſt, quæ ad libertatem perducit [f], quamuis natura grauior & durior ſit [g].

De relicto in honorem conſulatus. 1. De tempore fideicommiſſi reſtituendi.

36. *Marcellus* [a] lib. ſingulari Reſponſorum. [a]

PVblius Mæuius teſtamento ſuo ita cauit: *Quiſquis mihi heres heredéſve erunt: do lego, fideíque eorum committo, vti dent Gaio Seio ſororis meæ filio in honorem conſulatus quadringenta.* viuo [h] Mæuio Seius conſul deſignatus [i] eſt, & munus [k] edidit. deinde ex calendis Ianuariis [l] conſulatum ingreſſus eſt, atque ita Mæuius deceſſit. quæro, an quadringenta Seio debeantur. Marcellus reſpondit, deberi.

1 ¶Titia codicillis de prædiis, quæ teſtamento Septiciæ reliquerat, ita cauit: *A te peto Septicia, vt filio meo, cum annorum ſedecim eſſet,* [m] *eadem prædia reſtitueres* [n] *quod ſi filius meus ſedecim annos non impleuerit: peto, vti reddas* [o] *ea, reſtituas Publio Mæuio, & Gaio Cornelio.* quæro, cùm Septicia deceſſerit, deinde filius quintumdecimum annum agens defunctus ſit: an repræſentetur fideicommiſſum, quintodecimo anno impleto, & [p] heredes Septiciæ reſtituere id Publio Mæuio, & Gaio Cornelio debeant. Marcellus reſpondit, Septiciam ius, quod in his prædiis habuiſſet, heredi ſuo reliquiſſe. etenim * videri contra voluntatem teſtatricis repræſentationem [q] fideicommiſſi deſiderari, vt amplius ad ſubſtitutos perueniat, quàm ad puerum peruenire vel à Septicia vel ab heredibus potuiſſet. & verba quidem videntur repræſentare fideicommiſſum. ſed nō [r] eſt veriſimile, vt maturiùs voluerit teſtatrix ad ſubſtitutos id transferre. nec quicquam mutat, quòd Septicia antè deceſſit. nam etſi puer viueret: non priùs Septiciæ heredes, quàm Septicia, poſſent conueniri.

De legato vt manumittatur.

37. *Paulus* [a] libro ſingulari ad legem Fuſiam Caniniam. [a]

SI quis eum, quem ipſe manumittere non poterat, legauerit ita, *vt eum legatarius manumitteret*, etſi à legato non repellatur [ſ]: non eſt compellendus, vt manumittat: quoniam * totiens ſecundum voluntatem teſtatoris facere compellitur, quotiens [t] contra legem nihil ſit futurum. ídque Neratius ſcripſit. & tamen à legato non eſſe eum repellendum: quoniam [u] magis legatarium aliquid commodum teſtator in hoc ſeruo, quàm heredem, habere voluiſſet.

De quantitate non adſcripta in teſtamento.

38. *Idem* [a] libro ſingulari de iure Codicillorum. [a]

SI ita ſcripſero, *quantum codicillis Titio legauero*: licèt codicillis legatum explicetur: tamen ex teſtamento [x] valet: ſoláque quantitas in codicillo delata eſt. nam & apud veteres legata talia fuere: *quantum ei per epiſtolam* [y] *ſcripſero: quantum ex illa actione detraxero, heres dato.*

Ad quos refertur conditio. 1. De foro.

39. *Iauolenus* [a] libro 1. ex Poſterioribus Labeonis. [a]

QVæ conditio ad genus perſonarum non ad certas & notas perſonas pertineat, eam exiſtimamus totius eſſe teſtamenti, & ad omnes [z] heredes inſtitutos pertinere. at quæ conditio ad certas perſonas accommodata fuerit, eam referre debemus ad eum dumtaxat [a] gradum, quo hæ perſonæ inſtitutæ fuerunt.

1 ¶Cùm [a] ita [a] in teſtamento ſcriptum erat, *vt aliquid in foro fiat*, neque adſcriptum erat, in quo foro: Labeo ait: ſi [b] non appareat, quid mortuus ſenſerit, in eius municipij foro faciendum, in [c] quo [d] is qui teſtamentum fecerit, domicilium habuerit. quam ſententiam ego quoque probo.

De conditione implenda. 1. De impenſis. 2. De conditione legatis generaliter, & ex interuallo adiecta. 3. De eo quod dominus ſeruo debet. 4. De falſa demonſtratione. 5. De legato ad monumentum ædificandum.

40. *Idem* [a] libro ſecundo ex Poſterioribus Labeonis. [a]

QVibus diebus vicinus tuus te via publica, cùm ad parendum conditioni ire velles, ire prohibuerit, nec per [e] te ſtaret, quo minus agēdo ob calumnias eum ſum-

[illegible] in [illegible] & in omnibus vrbis regionibus dedit. Munus etiā gladiatorium: ſed tanta ſæuitia, vt neceſſe fuerit Auguſto, clam [illegible] monit, [illegible] re, *adde Nouell. 105. c. 1.*
l Conſules ex Calendis Ianuariis Conſulatū inibant.
m *fortè, eſſet, id eſt erit.*
n *al. reſtituas. Hal.*
o ſubſtituere à legatario & fideicommiſſario poſſumus. *l. 77. ꝗ. eo. v. l. 5. C. de fideicommiſ.*
p & an heredes. *Hal. adde l. 40. §. ad Treb.* *
q Repræſentatio fideicommiſſi.
r poteſt tamē maturari. *l. 62. in 4. ꝗ. ad Treb.*
ſ & ſic, ſi [illegible] modus non vitiat, licet vitietur. *
t *v. l. 11. §. de vſu & vſu.*
u Si onus iniūctū deficit, cedit lucro eius, cui erat iniūctū: & ſic in te legata, legatarius cenſetur prædilectus heredi. *Socin.*
x *l. 77. §. de hær. inſt. l. 10. §. de conſtit. inſtit. l. 1. C. de codicillis.*
y Teſtatoris voluntatē interpretari poſſumus ex eius epiſtola & memoriali manuſcripto [illegible] voluerit, dūtamē ex cōparatione literarū [illegible] lis legibus [illegible] lectuis cōtes, ſchedulam [illegible] de agitur, manu teſtatoris ſcriptā e[illegible] cit. *l. Theopōp. §. de dote.* [illegible] executores [illegible] tenentur ſequi volūtatē ſcriptā in epiſtola, niſi veritas epiſtolæ quinque teſtibus comprobetur: cùm poſſit eſſe ſuppoſititia. *Alcia. 9. conſ. 107. num. 12.*
z Quia verbū hæres, cōprehendit omnes gradus heredum. *1. §. de vulg.*
a Cur ita? collige ex lege 17. §. 4. in pr. §. de vulgari. §. de pupill.
b *v. l. 95. l. 115. de verb. obl.*
c Locus in teſtamentis interdum ſubintelligitur, vt ecce, Teſtator iuſſit fieri rem quampiam, nō adſcriptū loco, in ea ciuitate id fiet in qua teſtator domicilium habuit. *vt hîc, & l. 49. C. de epiſcop.*
d *l. 26. C. de ſacroſ. eccleſ.*
e *v. l. 23. §. de cond. inſt.*

moueas:

a [illegible] legatarius ſub hac conditione *ſi impenſas in eo factas reſtituerit*, hæredi ſo [illegible] fuit, non fundi pretium: fructus tamen perceptos non lucratur.
* [illegible] & meritò. nam pretium rei, non eſt impenſa in re, ſed propter rem haben- [illegible] endam. *Socin.*
c [illegible] *de euictionib.*

moucas: hi dies conditioni non imputabuntur.

1 ¶ Quidam ita legauerat: *Si Publius Cornelius impenſam* [a], *quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit: tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato.* Caſcellius aiebat, etiam pretium fundi dari debere. Ofilius* impenſæ verbo negat pretium ſignificari [b], ſed eos dumtaxat ſumptus, [c] quos in eum, poſteaquàm emptus eſſet, fecit. idem Cinna ſcribit: adiecto eo, quòd, non deductis fructibus impenſarum ratio haberi debeat. & "hoc" magis verum puto.

2 ¶ Quidam Titio centum legauerat: deinde infrà ita iuſſerat: *Quas pecunias cuique legaui, eas heres meus, ſi mater mea moritur, dato.* mortuo patrefamilias Titius vixerat: & viua matrefamilias deceſſerat. mortua matre, heredibus Titij legatum deberi Ofilius reſpondit: quoniam non ſub conditione eſſet legatum, ſed antè legatum purè [d], deinde dies ſoluendi adiecta. videamus, (inquit Labeo) ne [illegible] ſum ſit: quia nihil [e] interſit, vtrùm ita ſcribatur: *Quas pecunias cuique legaui, eas heres meus, ſi mater mea moritur, dato*: an ita, [f] *niſi* [g] *mater mea moritur, ne* [h] *dato.* vtrubique [i] enim ſub conditione "vel" datum, vel ademptum eſſe legatum. Labeonis reſponſum probo.

3 ¶ Dominus ſeruo aureos quinque ſic legauerat: *heres meus Sticho ſeruo meo, quem teſtamento liberum eſſe iuſſi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato.* nihil ſeruo legatum eſſe, Namuſa Seruium reſpondiſſe ſcribit: quia dominus ſeruo nihil debere potuiſſet. ego puto, * ſecundum mentem teſtatoris naturale [k] magis, quàm ciuile debitum ſpectandum eſſe. & eo iure vtimur.

4 ¶ Qui dotalem fundum nullum habebat, ita [l] legauerat, *Fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato.* Labeo, Ofilius, Trebatius reſponderunt, fundum nihilo minùs legatum [m] eſſe: quia, cùm fundus Cornelianus in rerum natura ſit, demonſtratio falſa legatum non perimit [n].

5 ¶ Thermus Minor, quorum arbitratu [o] monumentum ſibi fieri vellet, teſtamento ſcripſerat: deinde ita legauerat: *Lucius, Publius, Cornelius ad monumentum meum ædificandum mille heres meus* [p] *dato.* Trebatius reſpondit, pro eo habendum, ac ſi ita legatum eſſet, ſi ſatiſdediſſent ſe ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatij ſententiam probat: quia hæc mens teſtantis fuiſſet, vt ea pecunia in monumentum conſumeretur. idem & ego, & Proculus probamus.

De conditione.

41. *Vlpianus* "libro 34. ad Edictum."

LEgata ſub conditione relicta non ſtatim, ſed cùm [q] conditio extiterit, deberi incipiunt. ideóque interim delegari non potuerunt.

De conditione. Si in poteſtate manſerit.

42. *Africanus* "libro 2. [r] Quæſtionum."

FIliofamilias legatum eſt ſub hac conditione, ſi in poteſtate patris manſiſſet. magis patri legatum videri ait, & patrem ſuo nomine legatum petere. Idem iuris eſſe, & ſi ſeruo [ſ] ſimiliter legetur. Argumétum rei eſt, quòd, etſi cibaria ſeruis Titij legentur, proculdubio domini eſt, non ſeruorum legatum.

De bonor. poſſeſ. contra tabul. 1. *De lege Falcidia.* 2. *De partus capacitate.* 3. *De lege Falcidia.*

43. *Paulus* libro 8. ad Plautium.

PLautius: Rogatus eſt heres [t] à liberto [u] teſtatore: vt, percepti [x], ſibi decem [y], totam hereditatem reuenderet [z], poſtea patronus [a] defuncti bonorum poſſeſſionem contra tabulas petierat, & partem [b] hereditatis, quæ debebatur, abſtulerat [c]. Proculus, Caſſius, fideicommiſſarium pro rata, quòd ſoluit, repetere [d] debere aiunt [e]. *Paulus*: Hoc iure vtimur. nam quemadmodum præſtatione fideicommiſſorum & legatorum heres exoneratur [f] per prætorē: ita etiam ipſe partem conſequi debet.

1 ¶ Diuerſum eſt, ſi Falcidia interueniat, & minuat legatum. nam his caſibus nihil repetetur: quia in ſolidum conditioni paretur [g].

2 ¶ Item ſcinditur ius dandi, ſi is, cui legatum eſt, non poteſt partem hereditatis ſibi relictam, totam capere. nã verius eſt, partem eum præſtare debere, partem illos, qui auferunt, ab eo, quod plus relictum eſt, quàm à lege con-

d [illegible] Tunc cum [illegible] res le- [illegible] pure, [illegible] ſub conditione, legatũ prius extinguitur. *l. 89. ĵ. eadem.*
e Conditio vtroque hoc caſu conſtituitur dato, ſi mater mea moritur: &, niſi mater mea moritur, ne dato.
f Oratio conditionalis habet à contrario ſenſu implicitam negatiuã. *Bald.*
g Niſi, conditionem facit, *adde l. 1. ʒ. de in diem addict.*
h *adde l. 57. ʒ. de manumiſ. teſt. adde Alciat. 5. Paradox. 4.*
i Conditio adiecta in quacunque parte teſtamenti, reddit legatum conditionale. *Bal.* *
k *l. 83. ĵ. de ſolutioni. l. 32. ĵ. de regu. iur.* & ſic, Quando verba teſtatoris non poſſunt verificari propriè (putà de vero debito, & exigibili, quale eſt ciuile) verificantur impropriè de debito naturali. *Socin.*
l Ita relictũ, valet vt legatũ, non vt dos, *l. 21. in fi. ĵ. de verb. oblig.* hinc colligé, per teſtamétum & vltimã confeſſionem non probari quòd ſit res dotalis. *l. 21. in fin. ĵ. de liberat. legat. l. 21. in fi. ĵ. de ver. oblig.*
m *l. 33. ʒ. eod.*
n *l. 11. ĵ. eo. l. 19. ʒ. de leg. 3.*
o *adde l. 6. ʒ. eo. l. 11. ʒ. de condict. cauſa data.*
p ſi ſatiſdederint ſe monumentum ædificaturos.
q Conditio legatum ſuſpendit, *l. 5. §. 2. ĵ. quando dies.*
r *v. Cuiac. 2. ad Af. fo. 22.*
ſ Interpretes id ad monachos extendũt. ſunt enim Abbatibus ſuis ſeruorum loco. *Bart. ad l. 5. ʒ. de tranſa.*
t putà Plautius patronus.
u puta Titio.
x [illegible] perceptis [illegible] decem.
y puta à Caio.
z venderet. *Hal.*

a præteritus ſc. à ſuo liberto.
b puta tertiam.
c eidem Caio.
d [illegible]
e [illegible] diminuta, diminuitur onus: ita re aucta, augetur. *Socin.*
f [illegible] fideicommiſſario.
g [illegible] Falcidia introducta fauore hæredis: vnde non debet retorqueri in damnum eius. *Bald.*
h ¶ Fideicommiſſarius tantum detrahit ex legatis, quæ debet, quantum hæres ei detraxit per Falcidiam. *l. 32. §. 4. ĵ. ad legem Falcidiam. l. 63. §. 12. ĵ. ad Treb.* i *l. 24. ĵ. de ad quir. poſſ. adde l. 22. ʒ. de adimendis. §. 2. Inſt. de ſtipulat. ſeruor. l. 38. §. 6. ĵ. de verb. oblig.*
* k In eius perſona debet impleri cõditio in cuius perſona eſt formata, non in perſona alterius. *Bal.* l Dare domino iuſſus, cõditione nõ implet dando eius ſeruo. Quę in facto cõſiſtũt, ea per ſeruum domino nõ adquirũtur. Nam conditio dandi heredi, intelligitur de directò hęrede, non

ceditur. 3 ¶ Neratius libro primo reſponſorum ſcribit: ex duobus ſcriptis heredibus ſi vnus rogatus ſit tibi hereditatem reſtituere, tu Titio certam ſummam dare: & beneficio legis Falcidiæ in reſtituendo heres vtatur: quanto minus tibi præſtiterit, tanto [h] minus te Titio præſtare, non eſſe iniquum.

Cui dandum eſt vt impleatur conditio. 4. *De Senatuſconſulto Trebelliano.* 6. *De controuerſia hereditatis.* 7. *De S.C. Trebelliano.* 8. *An conditio dandi recipiat diuiſionẽ.*

44. *Idem* "libro 9. ad Plautium."

QVi heredi dare iuſſus eſt: ſeruo alieno inſtituto, non domino dare debet. nam & ſi, alio herede inſtituto, iuſſus eſt ſeruo Titij dare: ipſi ſeruo datur. quia* quę facti [i] ſunt, non [k] tranſeunt ad dominum. quemadmodũ ſi mihi aut ſeruo Titij ſtipulatus ſim: non Titio, ſed ſeruo eius dari poteſt. & hæc vera ſunt.

1 ¶ Sed cùm heredi dare iuſſus eſt: videamus, ne domino dandum ſit. & conſequens eſt, & hîc ſeruo dari.

2 ¶ Certè, ſtatuliber quin domino dare debeat, non eſt dubium.

3 ¶ Contrà qui domino debet dare, [l] non implet cõditionem dando ſeruo eius: niſi "ſi" dominus conſenſerit. nemò enim in tali ſpecie conditionem, neſciente me, vel nolente, implere poteſt. 4 ¶ Cùm hereditas ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituta eſt, heredi [m] dandum eſt, vt impleatur conditio, nec [n] hoc reſtituendum eſt ex cauſa fideicommiſſi.

5 ¶ Sed cũ ſuſpectã adiit, & reſtituit: dubitabatur, an ei auferẽdũ ſit. & benignius eſt, & in hoc caſu nihil [o] ei auferri. 6 ¶ Si autem, me herede inſtituto, controuerſia mihi fiet hereditatis: ſi cauet legatarius, euicta hereditate reddi legatum, & [p] ipſi cauendum eſt, reddi [q], quod dedit.

7 ¶ Sed ſi iuſſus ſis mihi decem dare, & accipere hereditatẽ ex ſenatuſconſulto, decẽ tibi ex cauſa fideicommiſſi non reſtituam. 8 ¶ Si duorum ſeruo legatum ſit ſub cõditione dandi, non poſſe per partes cõditioni pareri [r], quidã aiunt, ſed ſemel dandã pecuniã. ſed ego contrà puto [ſ].

9 ¶ Si pars rei legatæ vſucapta [t] ſit, an in ſolidum parẽdum ſit, dubito. & poteſt dici, pro parte [u] parendum ex ſententia teſtatoris. 10 ¶ *Plautius*, Vni ex heredibus fundum legaui, ſi centum heredibus dediſſet. deducet ſuã partem hereditariam [x] & reliquam ſummam heredibus pro portione [y] eorum dabit. At ſi heres ex parte ita inſtitutus eſſet, ſi heredibus decẽ dediſſe, non aliter eſſet heres, quã ſi tota decẽ coheredibus dediſſet [z], quia non antè ad hęreditatẽ admitteretur, quàm ſi omnẽ ſummã dediſſet. Nã cùm & ſeruus teſtamento liber, & ex parte heres ita ſcriptus eſſet, ſi heredibus decẽ dediſſet, conſtitit, non [a] aliter eum liberum heredémque futurum, quàm ſi tota decem coheredibus dediſſet. *Paulus*, Hoc iure vtimur.

De acceptilatione.

45. *Idem* "libro 16. ad Plautium."

IVlianus ait, ſi heredi legatarius, cui ſub conditione legatum erat, *Si heredi decem dederit*, id, quod ei deberet, heres acceptò tuliſſet [b], non quidẽ videri conditioni paruiſſe, quaſi dederit, ſed quaſi per heredem ſtet, quo minùs pareat, poſſe petere legatum, quaſi extiterit conditio.

Quando dies conditionis cedit.

46. *Idem* "libro 3. ad Vitellium." [c]

SI in [c] diem (exempli gratia) centeſimum, imperatũ eſt ſtatulibero, vt pecuniam ſolueret [d], neque initiũ temporis eius, quod futurum eſſet, adſcriptum eſt, adita [e] hereditate cedere dies incipit. quia [f] abſurdum [g] viſum eſt, ante diem præterire, quàm is exiſteret, quem oportet accipere. & hoc in omnibus, qui heredi dare iuſſi ſunt, dicendum eſt. igitur & legatario ex adita hereditate ad parendum conditioni tempus computabitur.

De conditione expreſſa, quæ non expreſſa ineſſet.

47. *Marcellus* "lib. 14. Digeſtorum." [o]

SEruo libertatem ita dedit, *Ille, ſi meus erit, liber eſto.* legatum vel hereditatem ſine conditione ei dedit. deinde eum alienauit. debebitur domino eius legatum vel hereditas, & iuſſu eius adiri poterit. nam id expreſſit, *Si meus erit*, in libertate danda. quo futurum erat, vt impediretur libertas, etiam ſi expreſſum non eſſet. * ſæpenumero ta-

m directò ſc. vtili: puta fideicõmiſſario. Et meritò, nã verba quæ directò & vtiliter intelligi poſſunt, accipiẽda ſunt potius de eo quod directò eſt, quã quod obliquũ. *Soc.* Ita implẽda eſt cõditio hęredi ſeu eius cõmodo, licet alii hereditatẽ reſtituat ex fideicõmiſſo. Quid ſi ei ablata eſt hereditas vt indigno? Quid ſi vẽdidit hęreditatẽ? *Idẽ Bar.* Quid ſi minor reſtitutus in integrũ nudo nomine hęres ſit? Bartol. dubitat, Imola negat dandum eſſe minori, *in l. qui liberis. §. hæc verba. ʒ. de vulg.*
n Conditionis implẽdæ gratia quæ dãtur hęredi, ex fidecõmiſſario reſtituere hęres nõ debet.
o Cur nihil aufertur? An quòd ridiculum ſit, ſi incõtinẽti auferatur, vt putat *Bald.*
p Cauet legatarius heredi, de legato ei reſtituẽdo, ſi ipſi heredi fuerit euicta hereditas: ita viciſſim legatario cauet hęres de eo reſtituẽdo quod ab eodẽ legatario accepit conditionẽ implẽdi, ſeu implẽdæ cõditionis cauſa.
q vbi euincitur legatũ, recuperatur datũ cauſa implẽdæ cõditionis. *Bal.*
r à diuerſis dominis ſc.
ſ & meritò. quia ſeruus cõmunis ſuſtinet vicẽ dominorũ *l. 1. §. 4. ĵ. de ſtipul. ſeruo.*
t Sicut per alienationẽ volũtariã teſtatoris cẽſetur reuocatũ legatũ, *l. 11. §. 12. ʒ. de leg. 3.* ita per alienationẽ cauſatã ab vſucapione. *l. 28. ĵ. de verb. ſign.*
u Si emolumẽtũ eſt pro parte ablatũ per viã præſcriptionis, eatenus releuatur onus, ppterea iniũctũ. *Bal.*
x hoc enim caſu eſt hæres, ſicut alii.
y Iuſſus dare hęredib. cẽſetur iuſſus dare p hereditaria portione, nõ viriliter. *Soc.*

z & meritò. quia hęc conditio eſt adiecta inſtitutioni. ideóque non antè hęres eſſe poterit, quam impleta conditione. a *adde l. 15. in fi. ʒ. de ſtat. hom.*
b Iuſſus dare, acceptum ferendo non paret conditioni. Eſt enim aliud dare, aliud liberare: qui dat, facit quid accipiẽtis: qui liberat, nil facit accipiẽtis. acceptilatio licèt vim habeat ſolutionis, nõ tamẽ dicitur ppriè ſolutio. Igitur nõ dicitur impleta dandi conditio per acceptilationem. *Soc. adde l. 49. ĵ. de ſolutionib.* c Si intra. *Hal.*
d Iuſſus dare ſimpliciter, intelligitur iuſſus dare hęredi. *Soc.* e Tẽpus cõditionis dãdi hęredi, nõ incipit currere, niſi poſt aditã hęreditatẽ. *Soc.* f Repetita conditio nõ cenſetur quæ tacitè ineſt: quia fruſtra & inutiliter eſſet expreſſa. *v. Manticã 10. de cõiecturis 6. nu. 27.* g Dilatio tẽporis, nõ priùs põt habere finẽ quã principiũ.*

men mutatur rei effectus: quanquàm [a] id expresserit testator, quod, etsi non fecisset, inesset tamen.

De relicto cum ad annum illum peruenisset.

48. *Idem* libro 15. Digestorum.

NOn putabam diem fideicommiss. venisse, cùm sextumdecimum [b] annum ingressus fuisset, cui erat relictum, cùm ad annum sextumdecimum peruenisset. & ita etiam Aurelius [c] imperator Antoninus ad appellationem ex Germania iudicauit.

De relicto in annos decem.

49. *Celsus* libro 22. Digestorum.

SI in annos decem heres dare damnatus, aut quis liber esse iussus est: nouissimo [d] eius temporis die legatum debebitur, & libertas obtingit.

De rationibus reddendis.

50. *Vlpianus* libro 1. de officio Consulis.

SI cui libertas data sit directò sub hac [e] conditione, si rationes reddidisset: arbitrum [f] à consulibus Diuus Pius dari permisit his verbis: Aditi à vobis amplissimi consules arbitrum dabunt: qui, excussis rationibus, nō tantùm, quæ reliqua sunt Epaphroditi, constituent: verumetiam quas rationes, quæque instrumenta tradere, aut exhibere dominis suis debeat. cuius sententiæ cùm fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.

De pluribus conditionibus disiunctis. 1. De conditione dandi heredi.

51. *Modestinus* libro 5. Differentiarum.

SVb diuersis conditionibus disiunctim positis liber esse iussus, eam conditionem eligere potest, quæ sibi leuior [g] esse videbitur. legato verò eo modo relicto, legatarium nouissimæ conditioni parere oportet.

1 ¶ Heredi decem dare iussus, & liber esse, & heredis [h] heredi dando perueniet ad libertatem. quod non similiter in legatarij [i] persona custodiri, Publicius scribit.

De conditione expressa vel tacita.

52. *Idem* libro 7. Differentiarum.

NOnnunquam contingit, vt quædam nominatim expressa officiant, quamuis omissa tacitè intelligi potuissent, nec essent obfutura. quod euenit, si alicui ita legatur: *Titio decem do lego, si Mæuius Capitolium* [k] *ascenderit.* nam quamuis in arbitrio Mæuij sit, an Capitolium ascendat, & velit efficere, vt Titio legatum debeatur: non tamen poterit aliis [l] verbis vtiliter legari: *Si Mæuius voluerit, Titio decem do.* nam * in alienam [m] voluntatem conferri legatum non [n] potest. Inde dictum est. * Expressa [o] nocent [p], non expressa non nocent.

De conditione rationum reddendarum.

53. *Idem* libro singulari de Eurematicis.

SI quis seruum liberum esse iusserit, *si heredi rationes reddidisset* [q]: posteáque [r] eum rationes reddere vetuerit, quasi puram facturus libertatem: competit ex testamento libertas.

De prorogatione legatorum. 1. Si duobus legetur sub conditione dandi.

54. *Iauolenus* libro 2. ex Cassio.

SI quis legata, quibus [s] dies adposita non esset, *annua, bima, trima die dari iussit*: & alicui, cùm pubes esset, pecuniam legauit: id quoque legatum annua, bima, trima die post pubertatem præstandum esse, in commentariis Gaij scriptum est: quia magis conditio, quam dies, legato adiecta esset. contrà ego sentio. quia * ferè dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt: diésque pubertatis habet [t] aliquam temporis demonstrationem.

1 ¶ Duobus eadem res, *si heredi centum dedissent*, legata est. si alter [u] ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur. & pars eius, qui non dederit, alteri cum sua conditione adcrescit.

De conditione dandi, incapaci.

55. *Idem* libro 13. Epistolarum.

MÆuius, cui fundus legatus est, *si Callimacho*, cum quo testamenti factionem non habebat, *ducenta dedisset*: conditioni parere debet, & ducenta dare, vt ad eum legatus fundus pertineat: licèt [x] nummos non faciat accipientis. quid enim interest, vtrum tali personæ dare iubeatur, an aliquo loco ponere, vel [y] in mare deiicere? neque enim illud, quod ad talem personam peruenturum est, testamenti nomine, sed [z] mortis causa capitur.

a l. 65. §. 1. ff. de legat. 1. vide quæ notaui ad l. 56. ff. mandati.
b decimum quartum, *Cuiac. ad l. 5. C. qui testam.*
c aliud autem iudicauit Imperator Hadrianus. *l. 74. §. 1. j. ad Treb. adde l. 49. ff. de leg. 1. l. 5. C. quando dies leg.*
d id est, vltimo. Imò statim *l. 41. in fi. j. de manumiss. testam.*
e *l. 47. §. 2. j. de fideicom. libert.*
f *l. 53. in fi. ff. de iudiciis.*
g *l. 35. ff. eo. l. 87. j. eod.*
h *l. 94. in fi. j. eo.*
i *l. 109. j. eo.*
k *l. 68. ff. de hær. inst.*
l Legatū non potest conferri expresse in alterius voluntatem: tacitè & non ita verbis apertis, potest.
*
m *l. 32. l. 68. ver. atquin si quis. l. 70. ff. de here. inst. l. 64. ff. de leg. 1. v. Cuiac. 2. obser. 2.* extranei, vel heredis. *l. senatus. §. legatum. ff. de leg. 1. l. fideicommissaria libertas. j. de fideicom. libert.*
n Imò, potest. *l. 43. §. 2. ff. de legat. 1.*
o *l. 68. j. de hæred. inst.*
p vbi sc. ratione expressi occurrit aliqua ratio vitiandi actus. *Bal. v. l. 195. j. de reg. iur.*
q *l. 3. §. 9. ff. de adimendis.*
r Sicut legata possunt adimi, ita & conditiones. nec tamen per amotam conditionē videtur id remotum cui conditio erat adiuncta, sed purificatur. *Bald.*
s *l. 30. ff. de leg. 1.*
*
t Dies incerta interpellat pro homine ex quo dies est. *Bald.*
u *l. 15. ff. de statu.*
x Dandi verbum hic impropriè ita sumatur. *l. 167. j. de regul. iur.*
y ¶ Atqui cōditio in mare proiiciendi seruari non debet. *l. quidam. ff. de cond. inst.* [illegible]
z *adde l. 5. j. de mort. caus.*

An conditio dandi recipiat diuisionem.

56. *Idem* libro 14. Epistolarum.

CVi fundus legatus est, si decem dederit, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset. dissimilis est causa, * cùm duobus eadem res sub conditione legata est. in hac enim quæstione statim à testamento, quo pluribus [a] conditio adposita est, diuisa quoque in singulas personas videri potest. & ideo singuli cum [b] sua parte & conditioni parere, & legatum capere possunt. nam quamuis summa vniuersæ conditionis sit adscripta, enumeratione personarum potest videri esse diuisa. in eo verò, quod vni sub conditione legatum est, scindi ex accidenti conditio non debet: & omnis numerus [c] eorum, qui in locum eius substituuntur, pro singulari persona est habendus.

De operis.

57. *Pomponius* lib. 9. ad Quintum Mucium.

QVæsitum est. an, si iussus fuerit seruus quinque operas extraneo dare, vt liber sit, conditio talis sit recipienda: vt quemadmodum circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præstationem operarum dicamus. sed hoc iure vtimur: vt quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita, & si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. itaque & in proposito sapienter faciet heres, si impedierit [d] eum, quo minùs præstet & operas. hac enim ratione seruus perueniet quidem ad libertatem, sed operis eius extraneus non vtetur.

De conditione nuptiarum.

58. *Idem* lib. 10. ex Variis lectionibus.

SI ancillæ alienæ, cùm ea nupsisset, legatum sit: Proculus ait, vtile legatum esse: quia possit [e] manumissa nubere.

De morte. 1. Et media. 2. Vel maxima capitis deminutione legatur.

59. *Vlpianus* ||lib. 13. ad legem [f] Iuliam & Papiam.||

INtercidit legatum, si ea persona decesserit [g], cui legatū est sub conditione. 1 ¶ Quid ergo, si non decesserit, sed in ciuitate esse desierit? puta alicui legatum, *si consul fuerit*: & is in insulam deportatus est. numquid non interim extinguitur legatum, quia restitui [h] in ciuitate potest? quod probabilius [i] esse arbitror. 2 ¶ Non idē erit dicendum, si ea pœna in eum statuta fuerit, quæ irrogat seruitutem: quia * seruitus [k] morti adsimulatur [l].

Diuisio conditionum. 1. De fisci.

60. *Paulus* ||lib. 7. ad legem Iuliam & Papiam.||

IN facto [m] consistentes conditiones varietatē habent, & quasi tripartitam recipiunt diuisionem: vt quid detur, vt quid fiat, vt quid obtingat [n]. vel retrò [o], ne detur, ne fiat, ne obtingat. ex his dandi faciendíque conditiones in personas collocantur [p] aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum. tertia species in euentu ponetur.

1 ¶ Fiscus iisdem [q] conditionibus parere debet, quibus persona, à qua ad ipsum, quod relictum est, peruenit. sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

De conditione liberorum.

61. *Vlpianus* ||libro 8. ad leg. Iuliam & Papiam||

SI vir vxori ad tempus liberorū legauerit: dubitari potest: an de his dumtaxat filiis sensisset testator, qui post mortem eius nati fuissent: an ||&|| de his, qui viuo [r] eo ab eo suscepti fuissent post [s] testamentum factum, cùm manente matrimonio decessisset. verùm æquum est proficere [t], siue viuo marito, siue post mortem nascatur.

1. De conditione dandi & non solidi capacitate.

62. *Terentius* ||*Clemens* lib. 4. ad leg. Iul. & Papiam.||

SEd si hoc specialiter expressit testator, etiam si ex alio post mortē suā liberos procreauerit, nihilo minùs eam ad legatū admitti. 1. ¶ Cuidā nō [u] solidū capiēti, amplius legi cōcessę portionis relicta est, si heredi aliquid dedisset. quęritur: an id, quod cōditionis implēdę causa dederat, cōsequi ex causa legati possit, quasi nō capiat id, quod deroget: an verò id extra sit: nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quā capturus esset, si sine cōditione legatū esset. & Iulianus rectissimè scribit, tāto [x] amplius eū capturū, quantū cōditionis implēdæ causa dare eū oportet. nec interesse, heredi, an extraneo dare iussus sit: quia cōputatione facta, quę semper in persona eius introduceretur, nō amplius legi cōcessæ portionis ad eū subsideret. 2. ¶ Cū vir vxori, *Si à liberis ne nupserit*, in annos singulos aliquid legauit: quid iuris sit? Iulianus respondit, posse † mulierem nubere, & legatū capere. quod si ita scriptum esset, *Si à* [y] *liberis impuberibus ne* [z] *nupserit*, legem locum non habere: quia magis cura liberorum, quàm viduitas iniungeretur.

63. Gaius

a Enumeratio personarum habet vim diuisionis personarum.
b pro sua. *Hal. l. 44. §. 6. l. 54. in fi. ff. eo. l. 11. §. 1. l. 15. §. 2. j. de manumiss. testam. l. 3. ff. de usufr.*
c Omnis numerus qui in locum vnius substituitur, pro vna persona habetur. *Bald.*
d *l. 23. in fi. ff. de cond. inst.*
e Conditio dicitur esse possibilis, quæ etiam est possibilis statu mutato. *Bal.*
f An lex Iulia & Papia sunt vna lex vel duæ? negat Robertus *1. animaduers. 1.* ait Antonius Mercator *1. notat. 1. in pr. & f. adde l. 43. l. 44. ff. de ritu.*
g *l. 31. ff. eo. l. 69. j. eo. l. 59. §. 6. ff. de hared. instit. l. 65. §. 1. ff. de legat. 1. l. 11. §. 6. ff. de leg. 3.*
h *l. 104. j. eo.*
i Deportatio hunc in modū morti non comparatur, idque cohibendorum caducorum & legis Papię causa, vide Cuiaciū *ad l. 121. §. 2. j. de verb. oblig.*
k & manumissio. *l. 92. j. de solutionib.*
l assimilatur. *Hal. adde l. 3. in fin. ff. de capite minutis. l. 32. §. 6. ff. de donat. inter vir. l. 209. j. de reg. iur.*
m Qui facit, dat: dat, qui facit. *v. l. 218. j. de verb. oblig.*
n *al.* contingat. ea ponitur in euentu.
o i. è conuerso, vt *l. 40. §. 2. j. de adquir. possess. l. 21. §. 2. in fi. j. de fideiussorib.*
p conferūtur.
q *l. 9. ff. de Silaniano. l. 2. ff. de alimentis. l. 6. j. de iure fisci.*
r vide quę scripsi *ad l. 4. Cod. quando dies legatorum.*
s *l. 9. ff. eod.*
t *l. 91.* [illegible]
u *l. 2. C.* [illegible] *turali b. liberis.*
x vsque ad [illegible] titatem oneris cum relicto, etiam non capax capit: quia non videtur [illegible] here ex causa lucratiua. *Bald.*
† hodie non potest. *Nouel. 22. c. 44.*
y *l. 72. §. 5. j. eo.*
z *al.* non.

63. *Gaius*[a] lib.3. ad legem Iuliam & Papiam.[a]

CVm ita legatum sit, *Si Titio non nupserit*: vel ita, *Si neque Titio, neque Seio, neque Mæuio nupserit*: & denique si plures personæ comprehensæ fuerint: magis placuit, cuilibet eorum si nupserit, amissuram legatum: nec videri tali[a] conditione viduitatem[b] iniunctam, cùm alij cuilibet satis commodè possit nubere.

1 ¶Videamus, & si ita legatum sit, *Si Titio nupserit*, & quidem si honestè[c] Titio possit nubere: dubium non erit, quin, nisi[d] paruerit conditioni, excludatur à legato. si verò indignus sit nuptiis eius iste Titius: dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere.* quæ enim Titio nubere iubetur, ceteris[e] omnibus nubere prohibetur. itaque si Titius indignus sit: tale est, quale[f] si generaliter scriptum esset, *Si non nupserit*. immò, si verum amamus, durior hæc conditio est, quàm illa, *Si non nupserit*. nam & ceteris omnibus nubere prohibetur: & Titio, cui inhonestè nuptura sit, [cùm] nubere iubetur.

a Cõditio quæ perpetuam viduitatem inducit, remittitur. Baldus.
b l.64. j. eod.
c l.2. C. de instit. & substitut.
d l.71. §.1. j. eo.
e l.12. §.43. ff. de instructo. l.6. j. de iure patronatus.
f l.14. ff. de lega. : hinc Baldus, Melius est vxori carere marito, quàm malũ maritũ habere.

64. *Terentius*[a] *Clemens* lib.5. ad legem Iuliam & Papiam.[a]

HOc modo legato dato, *Si Lucio Titio non nupserit*: non[g] esse legi[h] locum, Iulianus aiebat.

1 ¶Quòd si ita scriptum esset, *Si Aricia non nupserit*, interesse, an fraus legi facta esset. nam si ea esset, quæ aliubi[i] nuptias non facilè possit inuenire: interpretandum, ipso iure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. *legem enim vtilem reipublicæ, sobolis[k] scilicet procreandæ causa latam, adiuuandam interpretatione.

g l.63. ff. eod.
h Iuliæ & Papiæ: vt indicat huius legis inscriptio.
i Quãdo actus non potest geri nisi in certo loco interdicto, videtur interdictus actus. Bald.
k l.1. supra solut. lex reipublicæ vtilis, est extendenda. Bald.

Si heres pendente legati conditione decesserit.

65. *Paulus*[a] lib.62. ad Edictum.[a]

LEgato sub conditione relicto: si heres, à quo sub conditione legatum est, pendente conditione moriatur[l], heredem suum obligatum relinquit.

l Legatum cõdicionale non perit, licet grauatus moriatur pendente conditione. Bald.

De manumißione statuliberi.

66. *Modestinus*[a] lib.10. Responsorum.[a]

HEres statuliberum, cui in euentum conditionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit. quæro, an fideicommissum, ei præstare debeat. Herennius Modestinus respondit: Quamquam statuliberum heres manumiserit, tamen fideicommissum, quod sub iisdem conditionibus relictum ei debet, ita præstare cogitur, si conditiones impletas esse præstabit[m], aut per eum stetit, quominus impleantur.

m pretenderit, Haloa. constituit.

De cautione Muciana & translatione conditionali.

67. *Iauolenus*[a] lib.11. Epistolarum.[a]

CVm sub hac cõditione fundus alicui legatus esset, *Si*[n] *seruum non manumiserit*, &, si manumiserit, legatum fundi ad Mæuium translatum esset: legatarius de non liberado satisdedit, & legatũ accepit, & postea liberauit. quæro, an aliquid Mæuio detur. respondit, Si cui ita legatum erit, *Si seruum non manumiserit*, satisdatione interposita, accipere ab herede[o] legatum poterit: & si postea seruum manumiserit, commissa stipulatione heredi vel fundum, vel quanti ea res est, restituet: eóque casu heres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuerit, restituet.

n l.73. j. eo.
o Legatarius in quẽ fit translatio, in pœnã, debet capere de manu hæredis, non de manu primi legatarij. Bal.

De conditione nuptiarum.

68. *Idem*[a] lib.2. ex Cassio.[a]

SI ita legatum esset, *Cum nupserit*, si nupta fuerit, & hoc testator scisset, alterum matrimonium erit exspectandum[p], nihílque intererit[q], vtrùm viuo testatore, an post mortem ea iterum nupserit.

p Verba cõditionalia, in dubio intelliguntur de futuro. Bald.
q l.91. in fi. j. eo. l.2. ff. eo.

De legato si voluerit.

69. *Gaius*[a] lib.13. ad legem Iuliam & Papiam.[a]

SI ita expressum erit, *Titio, si*[r] *voluerit, do lego*, apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarij pertinere, quam si ipse legatarius voluerit[s] ad se pertinere, quia conditio personæ iniuncta videtur.

r Legatum valet in arbitriũ legatarij collata conditione. vt hîc. An est stipulatio in voluntate stipulatoris? Ita cẽset Cuiacius ad l.17. j. de verb. oblig.
s i. declarauerit. & sic, Legatũ collatum in voluntatem legatarij, ante declarationem non [illegible]

De conditione emancipationis.

70. *Papinianus*[a] lib.16. Quæstionum.[a]

DVos mater filios sub conditione emancipationis ex partibus heredes instituit, eísq; plurium rerum præceptiones purè dedit. hereditatem adierunt. patrem à legatorum commodo illa quoque ratio debet summouere, quòd emancipando[t] filios, obsecutus voluntati, supremum iudicium vxoris suæ custodiri voluit.

t adde l.40. ff. e.
u adde l.93. j. eo. l.[illegible] Cod. de fideicomm.

De fundo emendo. 1. De matrimonio. 2. De iure libertatis. 3. De dote.

71. *Idem*[a] lib.17. Quæstionum.[a]

TItio centum, ita vt fundum emat, legata sunt. non[u] esse cogendum Titium cauere Sextus Cæcilius existimat, quoniam ad ipsum dumtaxat emolumentum legati rediret. Sed si filio, fratri, alumno minùs industrio prospectum esse voluit, interesse heredis, credendum est, atque ideo cautionem interponendam, vt & fundus comparetur, ac postea[x] non alienaretur.

x ¶Omnis qui cauet de modo implendo, tenetur cauere de modo impleto conseruando: & si contra venerit, rẽ restituet. Bald.

1 ¶Titio centum relicta sunt ita, vt Mæuiam vxorem, quæ vidua est, ducat. conditio[y] non remittetur. & ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quòd si quis pecuniam promittat, si Mæuiam vxorem non ducat, Prætor actionem denegat.* aliud est enim eligendi matrimonij pœnæ[z] metu libertatem[a] auferri, aliud ad testamentum certa lege inuitari.

y l.53. ff. eo. Modus hîc appellatur conditio, vt l.108. j. eo. l.1. C. de his quæ sub modo.
z l.2. C. de inutilib. stipul.
a Debét enim matrimonia esse libera.

2 ¶Titio centum relicta sunt ita, vt à monumento meo[b] non recedat, vel vti in illa ciuitate domicilium habeat.* potest dici, non[c] esse locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. Sed in defuncti libertis[d] alio iure vtimur.

b v. l.44. ff. de manumiss. testamen. pacto quis non potest adstringi ad domiciliũ habendum in vno loco. Bald. Manumissi eunt & habitant quò lubet: l.12. C. de oper. libert. v. Cuiac. [illegible] subdito liceat patriã mutare. v. Papon. 3. not. lib.6. tit. des lettres de naturalité. fol.462.
c Possit ex hoc loco videri, Iniquas esse institutiones, quibus parentes certi loci incolatum seu domiciliũ liberis iniungunt.
d l.58. in fi. ff. de alimentis. Conditione infringi libertas ingenui non potest: liberti potest.

3 ¶*Titio genero meo heres meus dotis Seiæ filiæ meæ nomine centum dato.* legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit. sed quia non tantùm mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legauit, consultum videtur: propè est, vt ipse legatarius intelligatur, & legatum petere debeat. Si post diuortiũ genero pecuniam heres soluerit, æquè liberabitur: quoniam in dotem soluto conuertitur. Constãte autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio rectè soluetur. hoc enim & mulieris interest[e], vt incipiat esse dotata. nam & si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eáque pecuniam petat, neque dotis fieri velit: non dubiè doli summouebitur exceptione. Ante nuptias verò Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet. Quod si nolit eam vxorem ducere: causa legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intelligetur: sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis[f] efficeretur. sed cùm ante nuptias, quia purum legatum est, peti potest, cautio, *Mulieri pecuniam reddi*, necessaria erit. Quod si maritus vitio suo causa ceciderit, neque soluendo sit, nunquid aduersus heredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam quæ doti fuerat destinata? sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt; saluam habebit, non soluta pecunia viro, mulier actionem.

e l.1. ff. soluto.
f l.2. C. de fideiussorib. dot.

De conditione si à liberis non discesserit. 2. De cautione fideicommißi non petenda. 3. & ratione non exigenda. 4. De conditione, si arbitratu illius nupserit. 5. vel si non nupserit. 6. De falsa causa. 7. De conditione falsa, vel deficiente. 8. De falsa demonstratione.

72 *Idem*[a] lib.18. Quæstionum.[a]

CVm tale legatum esset relictum, *Titiæ, si à liberis non discesserit*: negauerunt, eam rectè cauere: quia vel mortuis liberis legati conditio possit exsistere. sed displicuit sententia.* non enim voto[g] matris opponi tam ominosa non interponendæ cautionis interpretatio debuit.

g l.28. §.2. ff. de liberatione legata: adde l. vlt. C. de instit. & substit.

1 ¶Et cùm patronus liberto certam pecuniam legasset, si à liberis[a] eius[a] non discessisset permisit Imperator, velut Mucianam[h] cautionem offerri. fuit enim periculosum ac triste; libertum coniunctum patroni liberis, eorundem mortem exspectare.

h de qua scripsi ad Nouellam 22. c.43.

2 ¶Titius[i] heredem institutum rogauit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita. Mucianæ cautionis exemplum, ante cõstitutionem remissæ cautionis, locum habere non potuit. quoniam viuo[k] eo, cui relictum est, impleri conditio potuit.

i v. Cuiac. in hunc §.14 obs.87.
k l.101. §. penul. j. eod.

3 ¶Quid ergo, si ita scriptum sit? *Peto post mortem tuam restituas hereditatem, ita ne satis fideicommißi petatur, néve*[l] *ratio exigatur.* sine dubio per huiusmodi verba non interponendæ quidem cautionis conditio videbitur adscripta: rationi verò non exigendæ modus adhibitus, scilicet vt culpa, non etiam dolus[m] remissus intelligatur. idque in eius persona, qui negotia gessit, cuíque rationis reddendæ necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est.

l testator potest remittere heredi necessitatem cõficiendi inuentarij in quo tamen remissiuè non venit dolus: aliàs hæres fideicommissario vniuersali tenetur rationẽ reddere: & eam ob causam inuentariũ facere. Bald.
m v. l.9. ff. de liberat.

4 ¶*Si arbitratu Titij Seia nupserit, heres meus ei fundum dato.* viuo Titio, etiam[n] sine arbitrio Titij eam nubentem legatum accipere, respondendum est. eámque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis[o] impedimentum inferatur. Sed si Titius viuo[p] testatore decedat, licèt conditio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurretur.

n Conditio nuptiarũ in consilium vel arbitrium alterius collata non tenet, quãuis dos possit cõferri in arbitrium alterius. Bal.
o v. l.4. ff. de vsu.
p l.28. ff. eod.

5 ¶*Mæuiæ, si non nupserit, fundum cum morietur, lego.* potest dici, & si nupserit, eam confestim ad legatum admitti †. Non idem probatur, si[q] certus dies incertúsve alius legato fuerit adscriptus.

† v. Nouell. 22. c.44.
q l.62. in fi. j. eo.

6 ¶Falsam causam legato non[r] obesse verius est: quia ratio legandi legato non cohæret. sed plerumque doli exceptio locũ habebit, si probetur aliàs legaturus non fuisse. §6 n°1

r l.17. §.2. ff. eo. l.33. Instit. de legat. & ibi Theophilus vbi dixi.

7 ¶Falsam conditionem Cassius & Cælius Sabinus impossibilem[s] esse dixerunt: veluti, *Pamphilus, si quod Titio debeo, soluerit, liber esto*: si modo nihil Titio fuit debitum. quòd si post testamentum factum testator pecuniam exsoluit, defecisse[t] conditionem intelligi.

s Falsa & impossibilis conditio æquipollet. Bald.
t Et sic valebit fauore libertatis. Accursius.

§7 n°2

a *l.7.§.eod.* b *l.79.§.2.j.eod.* c i.sub hac conditione.
d coniunctim scil.
e Quæritur, Num vsusfructus, & mulieri & Titio debeatur? responsio. Pars mulieri tantum debetur. *j.eod. in verbo partem*: in parte altera Titius conditione deficit, nec mulieri adcrescit, *in fin. j. eod.* f puto legendum esse, *quandiu mulier.* est enim hîc præcipua quæstio de muliere. & ita existimo sensum huius legis manifestû esse.
g matrimonij.
h quasi diceret, Post nuptias à muliere contractas contra voluntatem testatoris, mulier ipsa partem tantum vsusfructus consequitur, Titius ipse conditione defectus est, non tamen ei pars Titij accrescit, *in fi. j. eo.*
i atq; ita mulier admittitur ad legatû côtra voluntatem testatoris, idq; iure speciali & fauore matrimonij.
k Qui admittitur ad legatum de iure speciali contra voluntatê defuncti, nô habet ius adcrescendi. *Bart. Baldus, Socinus.* quæ regula Alciato displicuit. *6. paradox. 8.*
l ad quem igitur reditura est portio Titij côditione defecti? vtiq; ad proprietarium.
m Dies incertus est, cùm ita scribitur: Hæres meus cû morietur dato, *l.1.§.2.j.eod.*
n Dies incertus appellatur conditio. *l.30.§.4.in fi. j. de leg. 1. l.38.§.5.j. de verb. oblig.*
o & contractibus. *l.56. in fi. j. de condict. indeb.* in qua, argumento huius legis, legendum esse opinor, *conditionis*, non *conditionis.*
p *l.51. in fi. j. de leg. 2.*
q *l.82. l.108. j. eo. l.18. j. de condit. instit. l.83. in fi. j. de legat. 2.*
r *v. l.36.§.1.j.e.*
s *v. Cuiac. 8. obs. 36. in fi.* *
t Non sufficit vnum impedimentum remouere, vbi plura sunt remouenda. *Castrens.*
u *dixi ad l.2. C. familiæ. & ad l.2 in fi. C vt in possessionem legator.*
x *l.7. C. vt poss. legat.*
y *l.12. j. vt legat. nomin.*
z ¶Ius cômune opponitur iuri singulari. *l.23.§.3. j. de fideicomm. libert.* quæ huic legi côiungenda est. Ius commune est regula iuris, *l.30.§.10. j. de statulib.*
a *l.23. in fi. j. de condit. instit.*

8 ¶Falsam legati demonstrationem non facere legatum, Sabinus respondit. veluti si quis, cùm Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit: *ex centum quæ Titio legaui, quinquaginta heres Seio dato.* idque sumpsit ex defuncti voluntate. quia non animo legandi, sed diminuendi legatum, quod falsò datum existimaret, ita scriberet. Propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quàm si verè demonstratum fuisset.

De legato duobus sub contrariis conditionibus & cautione Muciana.

73. *Idem* lib.19. Quæstionum.

TItio fundus, si in Asiam non venerit idem, si peruenerit, Sempronio legatus est. cùm* in omnibus conditionibus, quæ morte legatariorum finiuntur, receptum est, vt Muciana[a] cautio interponatur: heres cautionem à Titio accepit, & fundum ei dedit. si postea in Asiam peruenerit: Sempronio heres, quod[b] ex stipulatu cautionis interpositæ consequi potest, vtili actione præstare cogitur. sed si cautio medio tempore defecerit, quæ sollicitè fuerat exacta: non de suo præstabit heres: sed, quia nihil ei potest obiici, satis erit actiones præstari. si tamen, Titius cum Asiam venisset: Sempronius, prius quàm legatum accipiat, decesserit: heredi eius debebitur, quod defunctus petere potuit.

De iure accrescendi.

74. *Idem* lib.32. Quæstionum.

MVlieri & Titio vsusfructus, si non nupserit[c] mulier, relictus est[d]. si mulier nupserit[e]: quamdiu Titius[f] & viuit, & in eodem statu erit[g]: partem[h] vsusfructus habebit[i]. tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset. nec[k], si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit[l].

De die incerto.

75. *Idem* lib.34. Quæstionum.

DIes incertus[m] conditionem[n] in testamento[o] facit.

De conditione si sine liberis decesserit.

76. *Idem* lib.6. Responsorum.

FIdeicommissum à filiis relictum, *si quis ex his sine liberis diem suum obierit*, adoptionis[p] cômento non excluditur.

De repetitione conditionis vel libertatis. 1. De cautione Muciana. 2. & legata alicui, si mulier non nupserit. 3. De tutoribus iussis sub conditione ad rem gerendam accedere. De remissione cautionis legatorum. De fideicommissorum.

77. *Idem* lib.7. Responsorum.

AVia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: *hoc amplius nepoti meo, quàm quod eum heredem institui, lego prædia illa.* conditionê emancipationis repetitam[q] videri placet: quamuis auia nullam[r] in legatis, vt in hereditate, substitutionem fecisset. Nam & cum seruus purè quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, &, si heres non extiterit, legatum accipere iussus est: in legato repetitam videri libertatem[s], Diuus Pius rescripsit.

1 ¶*Muciana cautio locum non habet, si[t] per aliam conditionem actio legati differri possit.

2 ¶*Titio si mulier non nupserit, heres centum dato.* quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est. si nupserit mulier: die legati cedente, fideicommissum petet, remoto autem fideicommisso, legatarius exemplum Mucianæ cautionis non habebit.

3 ¶Pater exheredatæ filiæ tutores dedit: eósque, si mater eius, impubere filia constituta, vita decessisset, ad rem gerendam accidere iussit. cùm vxori mandatum esset, vt moriens filiæ communi decies restitueret: non sub conditione tutores videbuntur dati: nec, si quid aliud interea puella quæsisset, eius administratione prohiberi. cautio verò fideicommissi matri remissa. * Quocumque indicio[u] voluntatis cautio legatorum, vel fideicommissorum remitti[x] potest. Itaque si cautionis non petendæ conditio legato, vel fideicommisso præscribatur: conditionem ea res non faciet. non enim deficiet, si quis caueri desiderauerit[y], onere cautionis non secuto. quod aduersus inuitum hodie iure publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

De conditione implenda. 1. *De conditionibus disiunctis.*

78. *Idem* lib.9. Responsorum.

CVm pupillus aut tutor eius côditionem in personam pupilli collatam impedit: tam legati, quam libertatis,

b *l.5. in fi. j. de condit. instit. §.11. instit. de hæredib. instit.*
c *vide l.10.§.3 j. de regulis iuris.*

d Legatum in tempus mortis collatum, in momentum vitæ potius quàm mortis collatû videtur. e *Paul. 3. sent. 6.§.6. l.9. C. de hær. inst.* f *l.4. j. quando dies legat.* g *v. Cuiac. 14. obser. 32.* h *Nouell. 22. c. 44.* i *Sub.* Iuliæ Miscellæ: de qua dixi ad *l.1. l.2. l.3. C. de indicta viduitate, & lege Iulia Miscella tollêda.* k *dixi ad Nouellam 22. c. 43.* l quales sunt eæ, quæ ad præsens tempus collatæ.

iure[z] communi conditio impleta[a] esse videtur.

1 ¶Disiunctiuo[b] modo conditionibus adscriptis, alteram[c] defecisse non oberit, altera vel postea impleta. Nec interest, in potestate fuerint accipientis conditiones, an in euentum collatæ.

De legato cùm morietur legatarius. 1. vel heres. 2. De cautione Muciana. 3. De vsufructu. 4. De nuptiis.

79 n°1

79. *Idem* lib.1. Definitionum.

HEres meus, cum[d] morietur Titius, centum ei dato. purum legatum est: quia non conditione, sed mora suspenditur. non potest enim conditio non existere.

1 ¶*Heres meus cum ipse[e] morietur, centum Titio dato.* legatum sub[f] conditione relictum est. quamuis enim heredem moriturum certum sit: tamen incertum est, an legatario viuo dies legati non cedit, & non est certum, ad eum legatum peruenturum.

2 ¶Qui post Mucianam[g] cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus[h] heredi restituet. hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur.

3 ¶Quamuis vsusfructus, cùm morietur legatarius, inutiliter legetur: tamen cautionis Mucianæ remedium, vsufructu quoque sub conditionem alicuius non faciendi legato locum habet.

4 ¶*Quod in fraudem legis[i] ad impediendas nuptias scriptum est, nullam[k] vim habet. veluti, *Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nupserit, heres dato. vel filio familias si pater eius vxorem non duxerit, heres dato.*

80 n°1

De conditione & modo.

80. *Scæuola* lib.8. Quæstionum.

EAs causas quæ protinus agentem repellunt[l] in fideicommissis non pro conditionalibus obseruari oportet[m]. eas verò, quæ habent moram cum sumptu[n], admittemus cautione oblata. nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, si monumentum fecerit: & eum, cui datum est, vt monumentum faciat[o].

De rationibus reddendis. 1. De conditione implenda.

81. *Paulus* lib.21. Quæstionum.

IVlius Paulus Numphidio, Quæsisti, si ita in testamento cautum esset, *Stichus, si rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto: eísque decem heres dato:* an Sticho mortuo[p], antequam rationes redderet, vel pariatore[q], vel reliqua habente, libera esset mulier, & an de legato idem accipiamus. Libertate data, *si rationes reddiderit*, hanc conditionem rationum reddendarum, vt iussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui. quæ si[r] nulla sunt, purè accepisse libertatem videbuntur. & si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutum est, quòd si, cùm adhuc reliqua haberet, decessit: sub eadem conditione & contubernalis eius libertatem accepisse videtur, & defecta videbitur côditione. Sed non ineleganter illud dicetur, Stichum quidem sub conditione manumissum, contubernalem autem eius purè: & illam[s] coniunctionem non adiungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandam pertinere.

1 ¶*Tunc demum pro[t] impleta habetur conditio, cùm per eum[u] stat, qui, si impleta esset, debiturus erat.

De rationibus reddendis.

82. *Callistratus* lib.2. Quæstionum.

CVm seruus ita liber esse iussus sit, *si rationes[x] reddiderit: eíque fundum heres dare damnas sit*: videamus, vtrùm conditio libertati præposita sit, an verò & legato. & quidem si libertati soli accipiamus præpositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum inuenitur, & ideo inutile fit. quòd si conditio etiã legato insita sit, quod quidam rectè putant, simul cum libertate dies quoque legati vtiliter cedit. Quid ergo continetur his[y] verbis, *si rationes reddiderit*? quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit. quasi nihil[z] intersit: vtrùm sub hac conditione, *si reliqua*, vel si hac, *si rationes reddiderit.* sed nos neque[a] conditionem meram putamus esse, quæ in datione existit: neque meram conditionem, quæ in facto sit, sed eam conditionem, quæ ex mixtura quadam consistit. nam non[b] vtique, si ille in folle[c] reliqua obtulerit, liber erit. non enim testator hoc sensit. sed illud, vt rationes reddat, quomodo seruus reddere solet[d]. id est, legendas offerre rationes primùm, deinde computandas: vt explorari possit, imputationes probè, an improbè referantur, accepta rectè re-

m [illegible] de reb. aub. [illegible] in fi. j. de condit. instit. l.120. in fin. j. de verb. sig.
n moram coniunctam, v. Forner. 1. select. vlt.
o non faciat. *Hal.*
p *l.40. in fin. j. de statuliberis.*
q Pariator, reliquator est: Græcis [illegible]. Pariator reliquatori opponitur, *v. Cuiac. 9. ad Af. fol. 216.* alius est à paratio, de quo Seneca 2. de Clementia & 3. vide Brissonium *in verbo paria facere.*
r *dixi ad l.31.§.1. j. de statulib.*
s vide Manticam *10. de coniectur.* [illegible]
t Pro impleta côditio est, quæ mora aduersarij non impletur.
u Impleta ei côditio intelligitur, p[er] quê stat vt ne [illegible] impleatur. *v. l.* [illegible]
x *l.108. j. eod. v. l.5. j. de statuliberis. l.89. in fi. j. de verbor. signific. v. quæ notaui ad l.8. j. familia.*
y *l.32. l.31. j. eo. l.111. j. eo. l.51. infra de statuliberis.*
z Rationes reddere & reliqua soluere [illegible] eadê, vt hîc, & *l.8.§.5. j. de liber. legata.*
a Rationû reddendarum conditio mixta ex faciendo & dando: Quid ita? incipit à faciêdo, desinit in pecuniæ dationem. [illegible]
b [illegible] dere non [illegible] in [illegible] scriptæ sunt rationes, tradit, qui edit rationes tantum [illegible] & reliqua soluat: & è contra non videtur rationes reddere qui tantum offert in folle.
c in sacculo, *l.3.§.6. j.* [illegible] *lib.* [illegible] *29. j.* [illegible] sacculo soluere, *l.27.§.1. in fi. j. de* [illegible]

ne & consignatione pecuniæ ad euitandas vsuras facienda.
d Argumentum à solitis & consuetudine.

82 infra n°2

lata, an non rectè. ita enim incipit[a] quidem res à facto, peruenit autem ad pecuniam. inest his verbis etiam, heredes notitia instrui rationum, vt sciant, quid in quaque ratione scriptum sit. nam quod ipse viuus facturus erat, ab heredibus suis fieri iussisse intelligitur. ille autem vtique non sic solebat seruo suo ostendenti reliqua, rationes subscribere: sed ita, vt legeret[b], examinaret, exciperet. itaque cum seruo sub hac conditione testamento libertas datur, *Si rationes reddiderit*: non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentáque omnia actus sui exhibuerit heredi: sed & si[c] reliqua soluerit.

De filio testatoris herede scripto sub conditione.

83. *Paulus* lib. 12. Responsorum.

LVcius Titius ita testamentum fecit: *Aurelius Claudius natus ex illa muliere, si[d] filium meum se esse iudici probauerit, heres mihi esto.* Paulus respondit: filium, de quo quæreretur, non sub ea conditione institutum videri, quæ[e] in potestate[f] eius est[g]: & ideo testamentū nullius esse momēti[h].

De conditione, si cum filio meo morati fuerint.

84. *Idem* lib. 14. Responsorum.

ILlis libertis alimentorum nomine, si cum filio meo morati fuerint, menstruos denarios centenos, & vestiaria dari volo. liberti in obsequio fuerunt, quamdiu adolescēs ad militiam promoueretur. qua causa effectum est, vt quibusdam Romæ relictis proficisceretur: & apud castra defunctus est. quæsitum est, an ab heredibus. eius alimenta debeantur. Paulus respondit: conditionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt, aut per eos non stetit, quo minùs morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non[i] videri: sed, si testator propter filij vtilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta præstari voluit: contra voluntatem defuncti petentes audiri nō oportere.

De verbis cum illi petierint.

Legatum alicui, cum petierit, non est conditionale. Ex Bart.

85. *Scæuola* lib. 3. Responsorum.

TItia heredis instituti liberos habentis filij fideicommisit, vti rem eius vniuersam restitueret filius eius, liberísve eorum, cùm[k] ipsi petissent, sine vlla iuris cauillatione: quæro, an his verbis, *cum illi a te petierint*, conditio fideicommisso adscripta videatur. respondit, non videri.

De libertate sub conditione, & legato relictis seruo.

86. *Mæcianus* lib. 3. Fideicommissorum.

IVlianus noster, eum, qui decem dare, & ita liber esse iussus esset, si à viuente manumissus esset, non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturum, quam si conditioni libertatis paruisset. Item in emptorem, si alienatus esset. Sed id tunc[l] locum habet, cùm omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licèt legato imposita non sit, veluti cùm in tempus libertatis legatum collatum esset. Cùm verò libertas sub conditione, legatum autem præsenti die datum est, in hoc quæstio est, an constiterit[m] legatum. etenim nec Catonianæ[n] sententiæ locum in proposito esse. quia etsi statim testator decessisset, non tamen omnimodo inutile esset legatum: cùm posset conditio libertatis ante[o] aditam hereditatem impleri, & legatum manumisso deberi. nisi fortè necessarius[p] heres exstitisset. tunc enim omnimodo inutile erit legatum iure ipso: quia sub conditione acceperit libertatem.

De priore & posteriore scriptura.

87. *Valens* lib. 1. Fideicommissorum.

QVod traditum est, in legatis nouissimam[q] in libertatibus leuissimam[r] conditionem spectandam esse (.

88. *Gaius* lib. 1. Fideicommissorum.

ID est, quæ ipsi seruo commodior sit.)

89. *Valens* lib. 1. Fideicommissorum.

NOn ad ea dumtaxat pertinet, quæ sæpiùs sub diuersis conditionibus: sed etiam, quæ primò purè[s] deinde sub conditione dantur. Itaque quod heres purè dare iussus est, quódve purè legatum est, cū id ex interuallo sub conditione legatum est, posterius valet. Si priùs sub conditione, deinde[t] purè legatum est: præsens debetur. Quòd si purè legatum, ex continenti heres sub conditione damnatus aut rogatus est dare: perinde est, ac si iuncta subiecta scriptura idem legatum esset: vel vt præsens vindicari, si hoc voluerit legatarius: vel, cùm conditio exstiterit, ab herede peti possit. nisi commemoratione[u] superioris legati posterius scriptum fuerit: velut: *Stichum quem illi legaui, heres meus ei, si illud factum erit, dato.* tunc enim reuocandi animo præsens legatum & sub conditione dandi ita scripsisse videbitur. &, si ante conditionem rem vindicet, doli exceptio locum habere poterit.

90. *Gaius* lib. 1. Fideicommissorum.

PEr fideicommissum variè data libertate, non leuissima spectanda est, sed nouissima quia posterior voluntas[x] potior haberi debet. cui consonat etiam rescriptum Diui Antonini.

Diuisio conditionum.

91. *Mæcianus* lib. 2. Fideicommissorum.

COnditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex[y] natura est: vt quædam ad id tempus, quo testator viuat. quædam ad id, quod post mortem eius futurum sit: quædam alterutrum pertineant. tempus autem vel certum, vel infinitum comprehendatur. quæ omnia non minus in fideicommissis, quam in institutionibus ac legatis incidere solent. Vt hæc conditio, *Titiæ si mihi nupserit*, non dubiè, nisi viuente testatore. illa autē *Si ad exequias funeris mei venerit*, nisi post mortem, impleri non posse: Illa verò *Si filio meo nupserit*, vel viuente[z], vel mortuo[a] testatore impleri possit. Et prima quidem ac tertia ex relatis conditionibus, infinitum tempus habent: quandoque enim nupserit, impletur conditio. secunda ad certum tempus adscripta est.

De emancipatione.

92. *Vlpianus* libro 5. Fideicommissorum.

SI cui legatum fuerit relictum, ísque rogatus sit liberos suos emancipare. an cogi debeat manumittere? & retineo, me dixisse, defici eos à petitione fideicommissi. neq; enim prætor fideicommissarius[b] eos ad libertatem tuetur vt seruos. Papinianum quoque libro nono responsorum scribere referebam, non[c] esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen, extra[d] ordinem debere constitui, eum, qui adgnouit id, quod sibi relictum est hac contemplatione, vt liberos suos emanciparet, cogendum[e] emancipare. neq; enim debet circumueniri testantium voluntas. sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub conditione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum, vel ita relictum, vt eos emanciparet. Cui rei consequens est, quod Diuus Seuerus rescripsit, nam cùm quædam mulier nepotes suos heredes instituisset, & ipsum filium coheredem filiis suis dedisset, eósque inuicem substituisset, rogassétque filium, vt filios emanciparet, non autem rogasset, vt hereditatem eis restitueret: ex auctoritate Diui Seueri emancipare eos compulsus est, hísque restituere hereditatem. & adiectum est, vt si tardiùs id faceret, quasi ex mora vsuras præstaturum. videri[f] enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram restitutioni fideicommissi eam facere.

93. *Papinianus* lib. 8. Responsorum.

MAter[g] filio suo coheredes sine vlla conditione filias ipsius dedit, ac petiit, *vt filias suas emanciparet*[h], ita vt curatores à prætore acciperent. filij videri fideicommisisse placuit, vt eas sui iuris constitutas, ad hereditatem auiæ peruenire pateretur. nec ad rem pertinere, si portionem filiarum iure substitutionis quæsisset.

De conditione dandi heredi. 1. vel non heredi.

94. *Hermogenianus* lib. 1. Iuris Epitomarum.

CVm ita datur libertas, *si Titio*, qui non est heres *decem dederit*: certa[i] persona demonstratur: ac propterea in personam eius tantùm cōditio impleri potest. sanè si cùm cesserit dies, pecuniam conditioni comprehensam statuliber habuerit: iure constituto, nulli dando, consequitur libertatem. Diuersa causa est legatarij, in cuius persona placuit conditionem deficere, si antequam dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur.

1 ¶Ex his verbis, *si heredi*, vel *si heredi Titio decem dederit, liber esto*, non tantùm heredi, sed etiam heredis[k] heredi dando, peruenit ad libertatem. at si nullus heredi successerit: iure constituto, nulli dando, ad libertatem perueniet.

De translatione.

95. *Idem* lib. 4. Iuris Epitomarum.

LEgatum sub conditione relictum, & ad alium translatum, si non conditio personæ cohæreat, sub[l] eadem conditione translatum videtur.

De verbo desinere. 1. De nuptiis & libertate.

96. *Paulus* lib. 1. ad Neratium.

TItio vsusfructus serui legatus est, &, *si ad eum pertinere desisset*, libertas seruo data est. Titius viuo testatore decessit. libertas non[m] valet: quia[n] conditio nec initium accepit. *Paulus*, Ergo & si viueret Titius & capere non potest: idem dicendum est. desisse[o] enim non videtur, quod nec incipit.

1 ¶Serui vsusfructus mulieri, *quoad vidua esset*, legatus, idem seruus, *si*[p] *ea nupsisset*, liber esse iussus est. si mulier nupserit, liber erit[q], quia potior est legato libertas[r].

a Rationū reddendarum conditio incipit à facto, peruenit ad pecuniam. hoc est, incipit à computatione & discussione rationum, & desinit in pecuniæ dationem.
b Rationes reddens pati aduersarius debet, legere, examinare, excipere.
c [illegible] non cogitur reliqua [illegible] l. [illegible] de fideicōm. libert. l. 5. Cod. an seruus ex suo facto.
d Probatio filiationis conditio non est potestatiua: adde l. 13. C. de probat. l. 6. de his qui sui iuris. vide Menochiū 2. de arbitr. 1. casu. 88. num. 4. o.
e [illegible] Augustinum 5. Confess. [illegible] 6.
f Qui sub tali conditione instituitur non iure testatur, l. 4. de heredibus instit. l. 4. C. de institut. adde Menoch. 2. de arbitr. 1. casu 11. num. 8. 9. 10.
g vtcunque tamen non probetur, lex eum [illegible] esse filium testatoris, qui ex eo eiusq; vxore natus est, l. 6. de his qui sui vel alien. in fi. [illegible]. Transmittitur [illegible] testamenti [illegible] non probatur.
h [illegible] colligimus, Non sufficere præsumptiones legis, v. probatio formaliter requiritur, Alciat. tract. præsumpt. [illegible]
i l. 1. C. de legat.
k l. 45. de verb. oblig.
l [illegible] eod.
m vide §. 32. Inst. de legat.
n l. 13. de opinione, Nouell. 26. §. 1.
o l. vnic. §. 6. C. de caducis.
p l. 91. §. 1. supra de legat. 1.
q l. 11. l. 89. eo. l. 3. in fin. de testa. [illegible] l. 10. [illegible] l. 6. l. [illegible] de adi. [illegible] l. vlt. [illegible] C. [illegible] l. 19. C. de fideicōmiss.
r l. vlt. eo.
s [illegible] eod.
t [illegible] de adim. [illegible] in fin. l. 81. [illegible] §. vlt. de legat. 1. l. vlt. in [illegible] de fideicomm. libert.
u Nouatio inducitur cōmemoratione prioris obligationi. vide l. 47. de verbor. obligat.
x l. 5. in fi. de manumiss. test. [illegible] l. 16. [illegible]
y l. 35. l. 61. l. 68. [illegible] l. 7. C. de institutionib.

a l. 19. eod.
b Fideicōmissarius Prætor, qui de fideicōmissis cognoscebat, de quo dixi ad Vlpian. 25. §. 12.
c Emancipare filios, agnito legato, legatarius non cogitur, vt hîc. nō cogitur, inquam, iure ordinario, seu secundum vulgarem formulam iuris, l. 114. §. 7. de legat. 1. sed iure extraordinario seu autoritate principis, dixi d. §. 7. vt l. 4. C. de emancipationib. adde Paul. 4. sent. 13. §. 1.
d Cui opponitur vulgaris forma iuris, l. 113. §. 3. in fi. §. 8. de legat. 1.
e Imò, non est cogendus, l. 114. §. 8. de legat. 1.
f Qui moram cōmittit in precedenti, eādem in consequenti committere videtur, Castrensis.
g pater filio, Haloand.
h l. 70. eod.
i Cōditio dandi certæ personę, personā non egreditur, Castr. adde l. 95. eo.
k l. 51. §. pen. eod.
l l. 24. de adimendis.
m l. 19. quemadmod. seruit.
n interdum tamen quod non cœpit, deficere dicitur, l. 3. de vsufr. & quemadmod.
o Priuatio præsupponit habitum. Ita: Desinere nō potest quod nec incipit, vt hîc. vide l. 208. de regul. iur.
p l. 14. de leg. 2.
q l. vlt. de statulib.
r Libertas potior est legato alteri facto. vt in hac specie serui vsusfruct[9] legatus est mulieri *quoad vidua esset*: *si ea nupsisset, liber esse iussus est is seruus*. Fauendum est potius libertati serui, quàm nuptiis legatariæ, ad hūc modum legato piā causam potiorē esse tradunt. de quo vide Tiraquell. 18. priuilegio piæ causæ. Vbi etiam notat, Conditionē impedientē matrimoniū reiici, ni si vocata sit pia causa, deficiēte cōditione: quippe huiusmodi conditione non impleta, piā causam succedere. Hic ille: tametsi ex hac lege colligitur [illegible] matrimonij libertati, potiorē esse manumissionē serui.

a *l.122 ͞ʒ.de legat.1.* b Imò, non coguntur iurare: iuramenti conditio remittitur, *l.26.in fi.pr.͞ʒ.eod.* c per eos quibus ſumma Reipublicæ commiſſa eſt, *l.14.͞j.ad municipal.* per maiorem partem, *l.160.§.1.͞j.de regul.iur.* d *l.41.§.2.͞ʒ.de legat.1.* non purè. *§.10.Inſtit.de legatis.& ibidem Theophil. vbi dixi.adde l.13.C.de legat.* e Conditionum tacitarum varia exempla, vide apud Oldendorpium, *in Topicis loco ab authoritate,* ſeu *præiudiciis.*

f *l.1.§.vlt.͞ʒ.eo. l.6.͞j.quando dies legat.*

g de exceptione contrarietatis, *v.Oldendorp.c.26.de exceptionib.* per eã aduerſarius repellitur contraria proponens.

h deſtinauit, *v.l.36.l.56.ſupra de ritu.*

i *l.19.͞ʒ.eod.*

k Immatura viro nõ dicitur nolle nubere, vt quæ nubere, etiam volẽs, nõ poſſit: Nolle dicimur cuius cõtrarium poſſumus.

l vt noluiſſe non videatur, qui velle nõ potuit, *Bart.*

m *l.6.§.2.C.ad Se.Trebell.l.148.l.149.͞j.de reg.iur.*

n *l.7.in fi.͞ʒ.de ſupellectile.*

o *l.72.§.2.͞ʒ.eo.*

p v.Bartholomæum Socinũ in hanc legem, quam ad nauſeam vſque repetiit.

q Rogati reſtituere liberi, alteri hæreditatẽ, intelligitur rogati reſtituere ſub hac conditione, *ſi ſine liberis ipſi deceſſerint.* vt hîc. *adde l.6.C.de inſtit.l.30.Cod.de fideicomm.*

r nec enim præſumitur auus voluiſſe cogere nepotẽ vt reſtitueret potius hæreditatẽ extraneo, quàm propriis liberis: *l.30.C.de fideicomm.l.8.Co.de donationib.* de qua præſumptione. *v.Alciatum 1.præſumpt.9.v.l.30.C.de fideicommiſſ.*

ſ ideoque nepos non reſtituet hæreditatem patruo, ſed liberis propriis. hinc collige liberos in conditione poſitos intelligi ad hæreditatẽ vocari, *l.101.§.1.͞ʒ.eod.l.43.ſupra de vulgari,l.6.C.de inſtitutionib.l.38.C.de fideicõmiſſ.l.22.͞j.ad Trebell.* & excludere extraneos. Magna hic tamen quæſtio occurrit. An nepos eo caſu cogatur moriẽs vniuerſam hæreditatem filiis ſuis relinquere, denegata ei facultate eius diminuendæ, *v.Hotom.13.illuſtr.& Iul.Clarum 3.ſentent.§.teſtamentum.quæſt.77.*

t certum eſt enim eum, vtpote mortuum ſatiſdationem exigere non poſſe.

u *l.91.ſupra eod.*

x *l.59.in fi.ſupra eo.l.59.§.4.ſupra de hæredib.inſtit.*

y *l.81.ſupra de le.1.l.13 ſupra de reb.dubijs.* z *v.l.11.in fi.ſupra quemadmod.ſeruit.*

a Conditio quæ poteſt impleri viuo legatario, non impletur præſtita cautione Mutiana. *B.*

De conditione iuriſiurandi.

97. *Idem* lib.2.ad Neratium.

MVnicipibus, *ſi iuraſſent*[a], legatum eſt. hęc cõditio non eſt impoſſibilis. *Paulus:* Quemadmodum ergo pareri poteſt? per eos itaque iurabunt[b], per quos [c] municipij res geruntur.

De re legatarij.

98. *Idem*||lib.3.ad Neratium.||

MEa res ſub [d] conditione legari mihi poteſt: quia in huiuſmodi legatis non teſtamenti facti tempus, ſed conditionis expletæ ſpectari oportet.

De conditione quæ tacitè ineſt.

99. *Papinianus*||lib.18.Quæſtionum.||

COnditiones extrinſecus non ex teſtamento venientes, id eſt, quæ tacitè[e] ineſſe[f] videantur, non faciunt legata conditionalia.

De nuptiis.

100. *Idem*||lib.7.Reſponſorum.||

TItiæ, ſi non nupſerit, ducenta, ſi nupſerit, centum legauit. nupſit mulier. ducenta, non etiam centum reſidua petat. ridiculum[g] eſt enim, eandem & vt viduam & vt nuptam admitti.

1. *De liberis.* 2. *De verbis & voluntate. De verbo tutela.* 3. *De conditione, ſi in matrimonio perſeuerauerit.* 4. *De menſtruis vel annuis relictis.*

101. *Idem*||lib.8.Reſponſorum.||

PAter Seuerianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptiis teſtamento deſignauit[h]. eidem filiæ prædium, ſi Ælio Philippo nupſiſſet, verbis fideicommiſſi reliquit. quòd ſi non nupſiſſet, idem prędium Philippo dari voluit. nondum viripotens puella diem ſuum obiit. reſpondi, cùm* in [i] conditionibus teſtamentorum voluntatem potiùs, quàm verba, conſiderari oporteat, Ælio Philippo fideicommiſſum ita datum videri, ſi ei Procula defuncti filia nubere noluiſſet [k]. quare cùm ea prius, quàm viripotens fieret, vita deceſſerit, conditionẽ exſtitiſſe nõ videri[l].

1 ¶Ita fideicommiſſo dato, *Volo reſtituas, ſi ſine liberis decedas:* conditio deficit ex voluntate, vel vno[m] filio ſuperſtite relicto.

2 ¶Conditionum verba, quæ teſtamento pręſcribuntur, pro[n] voluntate conſiderantur. & ideò, cùm tutores teſtamento dati, quoniam interea puer adoleuerat, id egerint, vt curatores ipſi conſtituerentur, conditio fideicommiſſi talis præſcripta, *Si tutelam in annum octauumdecimum geſſerint,* defeciſſe non videbitur.

3 ¶Socrus nurui fideicommiſſum ita reliquerat, *ſi cum filio meo in matrimonio perſeuerauerit.* diuortio ſine culpa viri poſt mortem ſocrus facto, defeciſſe conditionem reſpondi: nec ante diem fideicommiſſi cedere, quàm mori cœperit nupta, vel maritus, & ideo nec Mucianam cautionem locum habere, quia[o] morte viri conditio poſſit exſiſtere.

4 ¶Fideicommiſſa menſtrua & annua ſub ea conditione liberto relicta, *Quamdiu res patroni filiæ geſſerit*, etſi præſtari neceſſe eſt, filia prohibente res ſuas adminiſtrari: tamen voluntatem filia mutante conditionem reſumunt: quoniam plura ſunt.

De conditione ſubaudita ſi ſine liberis deceſſerit.

102. *Idem*[p]||lib.9.Reſponſorum.||

CVm auus filium ac nepotem ex altero filio heredes inſtituiſſet: à nepote petiit, vt, *ſi*[q] *intra annum trigeſimum moreretur, hereditatem patruo ſuo reſtitueret.* nepos liberis relictis, intra ætatem ſupraſcriptam vita deceſſit, fideicommiſſi conditionem, coniectura[r] pietatis, reſpondi defeciſſe[ſ]: quòd minus ſcriptum, quàm dictum fuerat, inueniretur.

De cautione legati non exigenda

103. *Paulus*||lib.14.Quæſtionum.||

SI ita legatum ſit, *Titio poſt decem annos dato, ſi ſatis ab herede non exegerit,* & Titius intra decimum annum deceſſerit: ad heredem ſuum tranſmittat legatum: quia moriente eo conditio exſtitit[t].

Quo tempore teſtamenti factio ſpectatur.

104. *Idem*||lib.14.Reſponſorum.||

EVm, qui poſt apertum [u] teſtamentum deportatus [x], & reſtitutus eſt, fideicommiſſum petere poſſe, cuius conditio poſtea exſtitit, quàm ciuitatem Romanam recipiat.

b conditionem, *Flor. vt l.111.infra eod.*
c Expreſſio eorum quę tacitè inſunt, nihil operatur, *Bartol.l.19.§.1.ſupra eo.l.3.ſupra de legat.1.l.21.in fin.l.22.§.1.infra quando dies leg.* d *l.21.§.1.infra quando dies legat.*
e eandem conditionem, *Flor.* f *l.6.͞j.quando dies legat.l.10.ſupra de adimend.*
g *vt,* particula modum facit.

De iure heredis in re legata ſub conditione

105. *Pomponius*||lib.5.Epiſtolarum.||

SI fundum à teſtatore ſub conditione legatum heres alij, pendente conditione, legauit: poſt exiſtentem conditionem, quæ priori teſtamento præpoſita fuerat, neque proprietas à priori [y] legatario recedit, nec locum religioſum in eo fundo heres facere, nec ſeruitutem imponere poterit. ſed & impoſita ſeruitus[z] finietur exiſtente conditione.

De conditione, ſi illi non nupſerit.

106. *Iulianus*||lib.25.Digeſtorum.||

HOc genus legati, *Si Titio non nupſerit,* perinde habendum eſt, ac ſi poſt mortem Titij legatum fuiſſet, & ideo nec Muciana [a] ſatiſdatione interpoſita capere legatum poteſt. ſed & alij nubendo, nihilo minus legatum conſequitur.

Vtrum ſit legatum purum, an conditionale.

107. *Gaius*||lib.ſingulari de Caſibus.||

ALiquando accidit, vt ſub conditione [b] datum legatum, purum intelligatur [c]. veluti [d] quod ſub eadem[e] conditione relictum eſt, ſub qua etiam heres alius inſtitutus eſt. item quod ſub hac conditione relictum eſt, *Si hereditatem adierit.* Ex diuerſo quoque purum datum legatum, conditionale videtur: veluti quod ſub conditione ademptum eſt: quia ſub contraria [f] conditione datum intelligitur.

De tacita repetitione.

108. *Scæuola*||lib.19.Digeſtorum.||

LIbertis omnibus legauit domum, & hæc verba adiecit[g]: *vt in ea habitent liberti, ne*[h] *de nomine*[i] *exeat, & vt ad vnum, qui nouiſſimus exſtiterit, perueniat. & eo amplius*[k] *eiſdem libertis meis dari volo fundum Seianum.* quæſitum eſt, an conditio [l] adpoſita, ne de [m] nomine exiret, adſequens quoque legatum pertineret. reſpondit, pertinere.

De rogato reſtituere hereditatem acceptis centum nummis.

109. *Idem*||lib.20.Digeſtorum.||

ATeſtatore rogatus, vt acceptis [n] centum nummis reſtitueret hereditatem Titiæ coheredi ſuæ, adita hereditate deceſſit. ſimiliter & Titia, antequam daret centum. quæſitum eſt, an heres Titiæ, offerendo centum fideicommiſſo, partem hereditatis cõſequi poſſit. reſpondit, heredem conditioni parere [o] non poſſe. *Claudius*: Magno ingenio de iure aperto. reſpondit, cum poteſt dubitari, an in propoſito conditio eſſet.

De pecunia data à ſtatulibero.

110. *Pomponius*||lib.9.Epiſtolarum.||

||ETiam|| ſi inuitis heredibus ex peculio ſtatuliber pecuniam Titio det: liber quidem fit: ſed Titius, qui inuitis heredibus ſciens accepit, pro poſſeſſore videtur eam pecuniam poſſidere: vt auocare [p] eam hi, qui inuiti fuerunt, poſſint.

De rationibus reddendis.

111. *Idem*||lib.11.Epiſtolarum.||

QVi *ſub conditione rationum reddendarum*[q] *liber eſſe iuſſus eſt:* docere [r] debet, conſtare fidem omnibus, quæ ab eo geſta ſunt: vt neque [ſ] ſubtraxerit quid ex his quæ acceperit, neque expenſum [t] rationibus præſcripſerit, quod nõ dederat. ſed & quod reliquum per contextum ſcriptum eſt remanere apud eum, ſoluere debet. neque enim aliter liber eſſe poteſt, quam ſi hoc modo conditioni, ſub qua data eſt libertas, ſatisfecerit. Cæterùm debitores, cum quibus ipſe contraxit, non vtique in diem mortis domini ſui fuiſſe idoneos[u] præſtare cogendus eſt: ſed eo tempore quo his creditum eſt, eius conditionis fuiſſe, vt diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

An conditio faciendi. 1. *vel dandi recipiat diuiſionem.* 3. *vbi rationes reddendæ.*

112. *Idem*||lib.12.Epiſtolarum.||

TAles conditiones, *ſi monumentum* (puta) *fecerint*, pluribus[x] propoſitæ, non[y] poſſunt niſi [z] in omnibus ſimul perſonis exſiſtere.

1 ¶Item: *Si Sumphoro & Ianuario centum Titius præſtiterit, fundum ei lego.* Sumphoro mortuo an legatum periſſet? ſed hoc quoque ſic puto interpretandum, vt dum quiſque eorum viuet, præſtitiſſet. ſed benigna interpretatione dicendum, ſi non poſt moram Titij Sumphorus deceſſit, debere partem dimidiam Ianuario dantem, partem fundi dimidiam legatarium eſſe conſecuturum.

2 ¶De illo quoque quæritur: fundus quibuſdam lega-

h Similis petitio eſt, *in l.94.ſupra de legat.3.l.88.§.6.ſupra de leg.2.*

i Libertos gẽtilitiũ nomẽ tuliſſe hinc colligitur: qđ etiã cõfirmatur, *l.77.§.15.ſupra de leg.2.l.38.§.1.l.94.͞ʒ.de legat.3.Tertull. libro de reſurrectione carnis: Lactant.3.Inſtit.3.* Hinc Spurij Camili libertus, Camillius, *Plutarh.Problemat.* & Põpeij magni libertus, Põpeius Leneus, *25.Plin.5.Sueton.libro de claris oratorib.* Ciceronis libertus, Laurea Tullius, *31.Plin.3.* Cornelij Lentuli, Cornelius Alexander *à Suida.* Quin patronorum origine liberti cenſiti, *dixi ad l.6.in fi.͞j.ad municipal.* Appellatione etiã familiæ continentur, *l.vlt.C.de verb.ſignif.* Et tamen familiaria ſepulchra libertis paternis negant liberi, *l.6.ſupra de religioſis.*

k Dictio, *eo amplius*, nõ ſolum eſt repetitio legati, ſed conditionis antecedentis, *Bar.*

l Modus hic appellatur conditio, *vt l.71.§.1.ſupra eod.*

m *l.77.l.11.͞ʒ.eod.*

n hinc colligunt, Ablatiuũ abſolutum facere cõditionẽ.

o *l.51.in fi.l.104.§.1.͞ʒ.de lega.1.*

p *adde l.11.§.1.͞j.de ſtatuliberis.*

q *l.82.ſupra eo.*

r Quẽadmodum autẽ probabit ſe nihil ſubtraxiſſe? hoc ipſo quod ſubtraxiſſe nõ probatur, *l.ſuper ſeruis.C.qui milit.*

ſ Rationes bona fide reddi non videatur, ſi quid expẽſis falſò retulerit ſtatuliber, vel ſi quid ſubtraxerit acceptis.

t Quid? qua tãdem ratione probaturus eſt, ſe verum perſcripſiſſe? An his ex earũ numero eſt, quarum iuramento ſtari debeat, *arg.l.diuus.͞j.ſi cui plus quàm per legem Falcid.l.ſi quis pro redemptione. Cod.de donation.* An tum demũ cum probauerat virum bonum tantum fuiſſe expenſurum, *argum.l.vlt.C.de alimentis pupillo præſtandis.*

u *l.41.in fi.infra de fideicommiſſ.libertatib.*

x v.quæ notaui *ad l.6.§.2.ſupra de excuſat.tut.*

y Imò indiuidua conditio poteſt per vnum impleri. *l.penult.Cod.eod.* Poteſt per vnum impleri vt ei proſit, non aliis: niſi contraria ſit voluntas defuncti.

z *v.l.23.infra de manumiſſ.teſtam.l.44.͞ʒ.de hæredib.inſtituend.*

a l.14.§.3.supra de religiosis.vide Plin.1.epist.73.
b Rationes reddere statuliberi debent, non vbi testator mortuus est, non vbi is ipse relictus sit,non denique,vbi velit,sed apud eum, cui reddere debet: quod totum iudicis arbitrio relinquitur,qui id æstimaturus est ex qualitate loci,&c.
c l.4.l.5.l.6.supra de edendo.

d ...quæritur quã... res suas administrare posse censeatur? Negat lex, etiã post vicesimum annum id censeri. Nemo dici potest res suas administrare ante vigesimũ quintum annũ, adde l.vlt. C.de his qui veniam ætat.
e l.C.49.2.in... Nouel.1. ... Harme.9.Vlp.25. ... & sequent. ... & ple... dici po...
g non à falce, vt quidam etiã ... Harmenopulus existimarunt, 5. Harmen.9.sed à Falcidio Tribuno plebis, tẽporib. August. adhuc triumuiri, Gouean.sed tamen is refert Augustum eam sanxisse. Porrò vt donationib. lex Cincia: dotib. Papia,Cornel.Ta cit. manumissionib. Caninia, Fuf.de l.Fuf.Caninia. ita legatis: lex Furia primũ ... vbi Theophil.Cic.pro Balbo. deinde lex Voconia, & ad extremum lex Falcidia præscri... modum,do drantis sc. qui ciuilis modus dicitur à Cornelio. Eadem Falcidia, constitutione D. Seueri postea ampliata est ad donationes causa mortis: Senatusconsulto Pegasiano (qđ Vespasiani temporibus, vt Trebellianũ Neronis temporibus, factum est) ad fideicõmissa testamento relicta: Constitutione D.Pij,ad fideicommissa ab intestato.v.Cuiac.in paratitl.hîc.

tus est,si pecuniam certam in funus, impensámque perferendi[a] corporis in aliam regionem dedissent.nam,nisi vterque dederit,neutri sit legatum: quoniam conditio, nisi per vtrumque, expleri non potest. sed hæc humanius interpretari solemus.vt cùm duobus fundus legatus sit,si decem dedissent: & alteri dando partem, legatum quoque debeatur.

3 ¶Priscus respondit statuliberum non[b] vtique ibi, vbi paterfamilias decessit, aut vbi ipse relictus sit, aut vbi[c] velit, rationes reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat, vtique si is reipublicæ causa abierit.verissimum est autem,vt aliàs aliud ex persona locó que sit æstimandum.

De conditione si antequam res suas administrare posset, decessisset.

113. *Paulus* || Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro secundo.||

CVm filius rogatus fuisset à patre, *si antequam res suas administrare posset*[d], *decessisset, hereditatem Titio restituere*, & egressus viginti annos decessisset:rescriptum est,fideicommissum deberi.

AD[e] LEGEM[f] FALCIDIAM, Tit. II.

Verba legis. 1. *De mortuis apud hostes.* 2. *Si quis omissa causa testamenti,ab intestato possideat hereditatẽ.* 3. *De iurisiurandi conditione remissa.* 4. *De eo quod legatũ est seruo proprio,vel captiuo,vel postumo.* 5. *vel municipibus vel Deo.* 6. *De re testatoris,vel aliena.* 7. *De corpore, quantitate, iure.* 8. *De legato penoris: & legato decem,si penus non detur.* 9. *De vsufructu & serui operis.* 10. *De debito legato creditori.* 11. *Si legatarius possideat voluntate heredis.* 12. *De cautione quanto amplius, quam per legem Falcidiã ceperit reddi.* 13. *De substitutione coheredis.* 14. *De iure accrescendi.* 15. *De arrogatione coheredis.* 16. *De annuo legato.* 17. *De naturali debito.* 18. *Si debitor creditori successerit.* 19. *De impensa funeris & monumenti.*

1. *Paulus*||lib.singulari ad legem Falcidiam.||

LEX Falcidia[g] lata[h] est,quæ primo capite liberam[i] legandi facultatem dedit || vsque ad dodrantem[k]|| his verbis. *Qui ciues[l] Romani sunt,qui eorum post[m] hanc legem rogatam[n] testamentum[o] facere volet, vt eam[p] pecuniam[q] eásque res quibusque[r] dare[s] legare[t] volet,ius[u] potestásque esto,|| vt[x] hac lege sequenti licebit.*||Secundo capite modum legatorum constituit his verbis: *Quicũque ciuis Romanus post hanc legem rogatã testamentum faciet, is quantam cuique ciui Romano pecuniã iure publico[y] dare legare volet, ius potestásq; esto:dum[z] ita detur legatum[a],ne minus,quam partem quartam † hereditatis[b], eo testamento heredes capiant. eis[c],quibus quid ita datum legatúmve[d] erit, eam pecuniam sine fraude[e] sua capere liceto.ísque heres,qui eam pecuniam dare iussus damnatus erit,eam pecuniam debeto dare,quam damnatus est[f].*

1 ¶Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes[g] moriũtur,propter legem Corneliam pertinere videtur. quod ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque si in ciuitate decessissent.propter quam fictionem[h] ex Falcidia,& omnes testamentariæ pertinent: quæ tamen possint locum habere.

h cur lata est? lex duodecim tabularum liberam potestatem legandi fecerat:dein de lex Furia,Vlp.in prin.§.2.plus mille assib.legatarium vetabat capere.hinc eueniebat vt multiplicato legatariorum numero hæres nihil caperet.postea,lex Voconia vetabat quenquam plus alteri legare,quàm ad hæredem legantis perueniret. hinc eueniebat vt pluribus legatariis existẽtibus, vnus interdum aureus ab hærede percipeterur.spe tam exigui lucelli fiebat vt nullus hæres adire vellet. Ne id esset, lata les est Falcidia.ea quartam hæreditatis penes hæredem esse voluit: quouis prohibito legare vltra dodrantem bonorum.
i Nouell.1.in princ.Nouell.22.c.2.
k hæc verba vsque ad dodrantem νοθεύονται: quia finis dodrantis secundo capite, non hoc primo capite,dirigitur.*Cuia. C.eod.*ea etiam verba Haloander non legit.
l Omnes Quirites hoc verbo comprehenduntur.alterum erat principium legum, *quicunq; Senator*,qua lege nec plebs,nec equites continebãtur, *Cicero pro Rabirio & pro Cluentio,v.Gouean.hîc.*
m nam nulla lex,de Iure ciuili,præteritum tempus respicit.
n Rogata dicitur,quam populus interrogabatur, iuberetne legem esse. Itaque in tabellis quibus suffragia ferebantur,scripta hæc verba erant,*vti rogas.Gouean.*
o nec.n.alibi quã in testamẽto legatum relinquebatur. *§.10. inst.de fideicomm.hær.*
p quam pecuniã quasq; res,*Duar.disp.58.*sam pecuniã,sasq; res,ἀρχαϊκῶς. *Cuia.C.eo.*
q hoc vocabulo intellige res hæreditarias patrimonij,vel extra iura,actiones, *Gouean.l.13.C.de test.l.77.§.24.ſ.de leg.2.*
r i.quibuscumque,siue marib.siue fœminis.
s per vindicationem.
t per damnationem vel alium legandi modum.
u *v.l.53.l.120.j.de verbor.signif.Nouell.22.c.2.Vlp.1.§.9.§.11.§.14.*
x hæc verba *vt hac lege sequenti licebit*,νοθεύονται, *Cuiac.C.eod.*
y non testamento,*l.3.ſ.qui testam.*sed quod per leges licet legare,*l.67.j.eod.*
z *l.73.in fi.j.eod.*& meritò.vt per legem Falcidiam delibari possit hereditas,onerari vel exhauriri non possit. Legata hæreditatem delibant,quæ non excedunt dodrantem:onerant,quæ excedunt:exhauriunt,quæ assem absumunt,*v.Cuiac.apud Paul.3.sentent.8.§.1.*

a detur legetur,*Cuiac.C.eod.* † quæ hodie aucta est, *v.Nouell.18.* An liberi duas quartas detrahere possint iure ciuili,alibi dicam. b quam ideo iure hæreditatis habere debet,*l.90.j.eo.* c hîc Duarenus tertium caput legis Falcidiæ constituit,*1.disp.58.* d datum legatum,*Cuiac.C.eo.* e sine pœna quadrupli legis Furiæ, *v.Duar.2.disp.10.*sine vlla dodrantis diminutione ex lege Voconia. *adde Cuiac.7.obseruat.* *l.131.j.de verb.significat.*

2 ¶Ad eos,qui, omissa causa testamenti,possident hereditatem,non pertinet lex Falcidia.sed per edictum[i] prętoris inducitur potestas legis.

3 ¶Idémque est,si iurisiurandi conditio remissa[k] sit.

4 ¶Sed & si seruo suo testator data libertate legauerit,quia differtur in id tempus, quo liber futurus est:item ei,qui apud hostes est:aut ei,qui nondum natus est, datum sit aliquid:hæc lex locum habebit.

5 ¶Ad municipium[l] quoque legata,vel[m] etiam ea,quæ Deo[n] relinquuntur,lex Falcidia pertinet.†

6 ¶Non solùm autem ad res proprias testatoris legatas,sed & alienas lex pertinet.

7 ¶Et omne,quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: siue in corpore constet certo incertóve:siue pondere,numero, mensura valeat: aut etiam si ius legatum sit,vt vsusfructus, aut quod in nominibus[o] est.

8 ¶Item si ita legatum sit: *heres meus Seio penum dato, si non dederit,decem*[p] *dato:* quidam putant omnimodo in legato decem esse,penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autẽ didici, si in continenti heres penum soluerit, videri hoc legatum esse & in legem Falcidiã imputari[q] posse. & quod dixi in continenti, ita accipiendum: cum aliquo[r] spatio.quòd si iam mora facta soluerit heres penum: tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiã imputari[s] posse.iam enim transfusum legatum esse, & decem deberi. Idémque erit, & si ab initio ita legatum datum sit: *Si penum[t] non dederit, decem dato.* quia hic penus non est legata. & penus si datur, mortis causa capitur:quia deficit legati conditio.

9 ¶Si vsusfructus legatus sit, qui & diuidi[u] potest[x], non sicut ceteræ seruitutes indiuiduæ sunt: veteres quidem æstimandum totum vsumfructum putabant, & ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo à veterum opinione recessit. ait enim, posse[y] quartam partem ex eo, sicut ex corporibus, retineri. idque Iulianus rectè probat.sed operis serui legatis,cùm neque[z] vsus,neque vsusfructus in eo legato esse videtur,necessaria est veterum sententia,vt sciamus,quantum est in legato:quia necessariò ex omnibus, quæ sint facti, pars decedere debet: nec pars operæ intelligi potest. Immo & in vsufructu, si quæratur,quantum hic capiat,cui vsusfructus datus est,quantum ad ceterorum legatorum æstimationem, aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat legatum, necessariò ad veterum sententiam reuertendum est.

10 ¶Si quis creditori suo, quod debet, legauerit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur: aut, si propter repræsentationis(puta)commodum vtile erit, lex quoque. Falcidia in[a] eo commodo locum habebit.

11 ¶Si legatarius possessionem nanctus est, & non[b] potest auocari ei res, quia voluntate heredis errantis[c] nactus est possessionem, dabitur actio[d] heredi, vt id, quod supra dodrantem est,offeratur[e].

12 ¶Interdum omnimodo necessarium est, solidum solui legatario[f] interposita[g] stipulatione[h], *Quanto[i] amplius, quàm per legem Falcidiam ceperit, reddi.* Veluti si, quæ à pupillo legata sint[k],non excedant modum legis Falcidię, veremur autẽ, ne impubere eo mortuo alia legata inue-

f Quartũ addit Duarenus,1.disp.58.quod Cuiacio displicet, C.eod.
g *l.18.vers.nec huic contrarium.j.eod.*
h De fictione inductiua, priuatiua, translatiua, vetatiua, permissiua, impropria,propria (his enim vocibus Interpretes docendi causa vtũtur) vide disputationẽ Pithœi in fin. consuetud.nũ Aurelianensium.
i ¶*adde l.6.ſ.si quis omissa caus.*
k *l.20.in fin.pr. supra de condit. & demonstr.*
l municipum, *l.122.ſ.de legat.1.*
m non etiam ea, *Cuiacius inst. eo. & apud 4. Paul.sent.3.§.3. & 10. obser.34.* repræhensus à Fornerio 2. *select.25.* & à Roberto, *1.recept. lect.15.*
† neque enim iniquum videri debet, si de legatis Deo relictis quarta detrahatur,cùm ipsis rebus dij non indigeant quas ipsi mortalib. ad vsum vitæ tribuunt, *Goueanus.* verũ, hodie in legatis ad pias causas Falcidia locum non habet, *Nouell.131. cap. 12.* quod intellige si hęres moram admittit in relictis ad pias causas præstandis.
n Deo legare possumus. Porrò apud veteres, Dij non omnes hæredes poterant institui, vide Vlpianum 22.§.Deos.6.

o In nominibus est,quod in tabulis debetur:quod quamuis nostrum non sit (quia vindicari non potest) tamen quia nobis debetur, rectè nostrum appellatur.Goueanus ea voce actiones intelligit. p *l.19.j.quando dies legat.l.1.ſ.de penu.*
q i.& ideo hæres detrahet suam ex eo Falcidiam.Nota in hac lege verbum *imputandi* sensu planè contrario accipi, quàm toto hoc titulo, vbi imputare in Falcidiã, est adnumerare Falcidiæ. r cum aliquo temperamẽto, quod iudicis arbitrio definitur, *l.105.j.de solutionib. l.5.§.1.j.de collationib.* s i.non detrahet ratione suæ Falcidiæ.Nam lex Falcidia ad ea legata pertinet, quæ voluntate testatoris erogantur.Quod mortis causa capitur à legatario (quamuis de patrimonio testatoris erogetur) ad legem tamen Falcidiam non pertinet.id enim sua volũtate hæres dat, vt legati onus defugiat,ostendit lex *93.j.eod.* In iis quæ causa mortis capiuntur admitti,Falcidia non potest,*v.tamen l.5.C.ad leg.Falcid.& l.2.C.de mort.caus.donat.*
t *vide l.135.§.2.j.de verb.obligat.* u *l.5.ſ.de vsufr.l.19.ſ.de vsu.l.14.ſ.quib.mod.vsufr.*vide in hunc locum Hotom.*18.illust.* vbi notat quemadmodum vsusfructus diuidi possit. x quãuis ius sit,& meritò:huic.n.iuri corpora subsunt,hoc est fructus qui diuidi possunt. y *l.8.j.eo.l.5.ſ.de vsufr.* z Imò,vsus,*l.5.ſ.de oper.seruor.*
a *l.5.j.eod.* b Cur non potest auocari possessio ei qui eam nactus est ab errante, cum errore acta nil valeant? *l.15.ſ.de iurisdict.* c in facto sc.ceu non existimãtis Falcidiam sibi competere,cùm esset ignarus patrimonij. Aliud planè erit, si sciens prudens legata promittat vel soluat,*l.9.C.eod.* Nam si soluat ignorantia iuris,comparatur ei qui donaturus est,*d.l.9.* d incerti condictio non certi, *l.21. l.22.j.ad Trebell.* e auferatur. f cur enim eum remoretur incertitudo hæredis dubitantis,habitura sit necne locum Falcidia.
g cur interponitur?ne sc.lapso facultatibus legatario, res heredi pereat qui necessario solida legata soluit.
h *l.1.§.9.j.si cui plus quàm per legem.*Cauet qui dat fideiussorem.
i *l.1.§.11.j.si cui plus quàm per legem.*
k sensus est:Ante secundarum tabularum apertionem (quæ legis consilio clausæ manent) legata in primis tabulis relicta, interim solida soluuntur exacta cautione, *Quanto amplius*,quæ quidem cautio committitur apertis tabulis,si legata secundarum tabularum cum legatis primarum commixta dodrantem excedant hæreditatis testatoris,*Gouean.ad l.1.§.1.j.sit.prox.*

a id est, arbitro, quem Prætor dare solet ad ineundam quantitatem patrimonij, *l.1.§.6.j.titul.proximo.* b vide ad hanc legem Antonium Fabrum, *4.Coniecturar.13.* c puta ad me eius substitutum peruenit. d vt id quod ad me ita peruenit augeat legata à me relicta. e Hæc non de substitutione intelligēda, sed de iure adcrescendi. f i.à me. g i.si omisero: & eo casu portio mei cohæredis mihi tamen nō substituto adcrescit.
h aditionem. *Hal.*
i i.à me.
k i. nomine eius expresso, *l.1. supra de liberis.*
l i.non ita.
m hæc enim verba sunt communia. ideóque meus cohæres, quamuis mihi non sit substitutus, legata à me relicta, quasi à se relicta, solida præstabit.
n *v.Cuiac.4.obser.35. & 15.c.14.*
o Nihil hîc de substitutione proponitur, sed de portione defecta adcrescente, nō repudiata: quod colligitur ex verbo *vindicauero*, qđ mox sequitur.
p vt puta, quia vltra dodrātem legatū erat ab eo, legata erant ab eo tredecim, cùm legatum XII. tantùm esset.
q vt ita legatariis integra tredecim præstem.
r vt puta, quia ille partem vel repudiat, vel capere nō potest, & ea mihi accedit: & ita onerata eius portio meæ non oneratæ accedit.
s & malè. j.eod. sensus est. Quēadmodū quod ex substitutione cohęredis ad me peruenit, legata à me relicta auget. §.13. s.eod. ita & accrescēs eius portio meis proficit legatariis: quia repudiāte cohærede, ex parte vtraq; videor ab initio institutus, *Goueanus.*
t non commiscendas, *Cuiac. 4.obser.35.*

niantur, quæ contributione facta excedant dodrantem. Idem dicitur, & si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur, incertum est. & ideo si heres sine iudice [a] soluere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem.

13 ¶ Id [b], quod ex substitutione coheredis ad coheredem [c] peruenit, proficit legatariis [d]. is enim similis est heres, ex parte purè, ex parte sub conditione heredi instituto, sed ea [e], quæ ab eo [f] legata sunt, si omiserit [g] hereditatem [h], non augebuntur: scilicet si ab eo [i] nominatim [k] data sunt, non [l]. *Quisquis* [m] *mihi heres erit.*

14 ¶ Si [n] coheredis mei portio [o] exhausta sit [p] mea integra, & illam vindicauero [q]: Cassius confundēdas [r] esse partes existimat [s]: Proculus contrà. in qua specie & Iulianus Proculo adsensit. quám sententiam probabiliorem esse puto. Sed & Diuus Antoninus iudicasse dicitur commiscēdas [t] esse vtrasq; partes in computatione legis Falcidiæ.

15 ¶ Si coheredem meum [u] post aditam [x] hereditatem adrogauero [y], non dubitabitur, quin separandæ [z] sint portiones, perinde atque si coheredi meo heres exstitissem.

16 ¶ Si in annos singulos legatum sit Titio: quia multa [a] legata & conditionalia [b] sunt: cautioni [c] locus est [d], quæ in edicto proponitur, *Quanto amplius accipit reddi.*

17 ¶ Id, quod natura [e] hereditati debetur, &, peti quidem non potest, solutū verò non repetitur [f], non esse computandum in hereditate quidam putant [g]. sed Iulianus & hæc ex euentu augere patrimonium, aut non augere existimat: & hereditario iure id quoque capi: ideoque & in restitutionem hereditatis venturum.

18 ¶ Si debitor [h] creditori heres existat, quamuis confusione liberetur [i], tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur, vt computetur ei, quod debet, quamuis aditione [k] confusum sit.

19 ¶ De impensa monumenti nomine facta, quæritur an deduci debeat. & Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum [l] extruere. Marcellus consultus, an funeris [m] monumentíque impensa, quantam testator fieri iussit, in ære alieno deduci debeat. respondit, non amplius eo nomine, quàm quod funeris causa consumptum est, deducendum. nam eius, quod in exstructionem monumenti erogatum est, diuersam esse causam nec enim ita monumenti ædificationem necessariam esse, vt sit funus [n] ac sepultura. idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

2. *Marcellus* lib.22. Digestorum.

NEc amplius concedendum erit, quàm quod sufficiat ad speciem modicam [o] monumenti.

De venditione hereditatis non soluendo. 1. De transactione. 3. De annuo legato reipublicæ relicto.

3. *Paulus* lib. singulari ad legem Falcidiam.

SI heres institutus eam hereditatem, quæ soluendo non est [p], vēdiderit [q]: vix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hereditatem soluendo, quæ [r] emptorem inuenerit: vera autem ratione nihil legatariis debebitur: quia magis ex stultitia [s] emptoris habere videtur heres institutus, quā ex bonis defuncti. nam & è contrario, si malè vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum. ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administrauerit.

u cuius partem testator non grauauit, meam verò exhausit. x aliud est si ante aditam, §.13.s.eo. & ita, Quod ex arrogatione cohæredis ad me peruenit, est, cùm legatariis meis proficit: est, cùm non proficit. *Goueanus.* y videor eo casu eius vniuersa bona acquisiuisse. z vt ita non prosit legatariis, quibus à me legatum est, portio non grauata cohæredis mei. a *l.4.supra de annuis.l.10.j.quando dies leg.* b eorum enim dies non semel, sed per singulos annos cedit, *l.11.j.quando dies legat.* Ea ratione in annuis legatis, & stipulationibus annuis ab initio cuiusque anni computandum est tempus præscriptionis, *l.7.§.vlt.C.de præscr.30.ann.* c *l.45.in fin.infra eo.* d nec enim propter incertam conditionem fieri potest computatio. e puta nudo pacto, *l.84.in fin.j.de regul.iur.* f Sunt enim quædam natura debita quæ soluta repeti possunt. Ea cum possint inuito hæredi extorqueri, mirum non est si eius hęreditatem non augeant, neque legatariis proficiant. *v.Gouean.* g & malè. *j.eod.* Cur ita? *v.l.10.j.de oblig.& act.* h *vt l.95.j.eod.l.41.§.vlt.supra de euict.* i ab eo cui successit. k Confundit res suas cum defuncti bonis qui defuncti hæreditatem adit: Igitur qui adit, confundit: aditióque ipsa, confusionem parit.
l quid sit. *v.l.42.supra de religiosis.* m *v.l.vlt.§.9.C.de iure deliber.* n *§.vlt.instit. eo.*de funeraria actione, *v.l.14. §.6.supra de religiosis.* o De sumptu funerum & sepulturæ dixi ad legem duodecim tabularum. p talis enim esse potest, *l.3.j.de bonor.possess.l.119.j.de verbor.signif.* q hæreditatem sc. maiori pretio quàm valuit: si quidē illud hæres habet ex stultitia emptoris, nō ex dispositione defuncti: ideoq; ea summa nil proderit legatariis. s Emens rem maiori & immodico pretio, stultitia emisse videtur. Vnde colligitur, compendium negotij, extra rem esse, *l.4.§.6. supra de administr.tut.* Bonis defuncti non adnumeratur quod hęres adquisiuit sua prudētia, vel stultitia venditoris. t ¶ id enim etiā potest ante hæreditatē aditā.
u Huius paragraphi rationem fructumue se ignorare profitetur, *Castrensis.*
x *l.3.C.ad Trebell.* y *l.68.in fi.pr.j.eo.* z quæ leues sunt, *v.Capitolinum in Alexandro*, suntq; tertia pars vsuræ centesimę. Centesima est quæ singulis mensibus cētesimam sortis partē soluit. De trientibus vsuris, vide Hotomanum *1.de vsuris 7.§. 17.s.de pactis.* a puta à Titio. b Titij sc. c i. cùm inibitur ratio patrimonij hæredis. d *l.6.C.eod.* † & meritò. quia iure hæreditario habere non videor, qđ alio hærede instituto eram habiturus: ideoq; neque in restitutionem hęreditatis id veniet, *l.68.supra de legat.2.* e Vide ad hāc legem Antoniū Fabrū, *4.Coniectur.12.* f Verbis legati vel fideicōmisso non necessariè: hoc est frustra & inutiliter relinquitur, qđ ex debiti causa præstari necesse est. g quia iā sine tuo legato consequi potest. h puta creditrici. i Quia pollicitatio facta Reipublicæ obligat pollicentem, *l.1.§.1.j.de pollicitationib.* k id est, eius quod ita debuit ex sua pollicitatione.

1 ¶ Sed & is, qui soluendo non est, legauerit, & heres cum creditoribus deciderit [t], ne solidum solueret, & ob eam decisionem factum sit, vt aliquid retineret: nihil tamen legatariis debiturum: quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habet.

2 ¶ Item [u] si reipublicæ [x] in annos singulos legatum sit [y]: cùm de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat tantùm videri legatum, quātum sufficiat sorti ad vsuras trientes [z] eius summæ, quæ legata est, colligendas.

Si legatarius pendente legati conditione heredi successerit, deinde legati conditio extiterit.

4. *Papinianus* lib.16. Quæstionum.

FVndo legato mihi sub conditione [a], pendente legati conditione, heres [b] me heredem instituit, ac postea legati conditio extitit. in Falcidiæ ratione [c] fundus non [d] iure hereditario, sed legati, meus esse intelligitur †.

De pollicitatione.

5. *Idem* lib.8. Responsorum.

VErbis [e] legati vel fideicommissi non [f] necessariè [g] ciuitati [h] relinquitur. quod ex causa pollicitationis præstari necesse est [i]. Itaque si debiti [k] modum testamento dominus [l] excessit, superfluum dumtaxat Falcidia minuetur [m]. Quare nec fideicommitti legatarij [n] poterit [o]. Quòd si dies aut conditio legatum fecerit [p]: non vtilitatis [q] æstimatio, sed totum petetur, quod datum est [r], nec, si viuo testatore [s] dies venerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum, quod semel competit.

De sumptu funeris.

6. *Venuleius* lib.13. Stipulationum.

SI vir [t] vxori [u] heres exstiterit, & in funus eius impenderit, non videbitur totū quasi heres impendere [x], sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrifacit, conferre debuerit.

De seruitute.

7. *Papinianus* lib.7. Quæstionum.

LEge Falcidia interueniente, legata seruitus, quoniam diuidi [y] non potest [z], non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur æstimatio.

De ære alieno.

8. *Idem* lib.14. Quæstionum.

IN legem [a] Falcidiam [b] æris alieni rationem [c] in hereditate relicti, quod vnus [d] ex heredibus [e] soluere [f] damnatus sit [g], ipse solus habebit [h].

De fructibus. 1. De partu ancillæ.

9. *Idem* lib.19. Quæstionum.

IN Falcidia placuit, vt fructus postea percepti, qui maturi [i] mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis ęstimationem [k] fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse pretiosior.

1 ¶ Circa ventrem ancillæ nulla [l] temporis admissa distinctio est. nec immeritò, quia partus nondum editus, homo non rectè fuisse dicitur [m].

De eo quod potest ad heredem peruenire.

10. *Idem* lib.20. Quæstionum.

QVod supra quadrantem apud heredem potest peruenire, supra dodrantem in pecuniam [n] legatum non onerat heredem, veluti hereditas pupilli [o], si fortè substi-

l testator.
m ab [illegible] sc.
n creditrici scilicet.
o cui scilicet testator nil de suo dat, nisi ei plus legauerit, quàm debuit, tunc enim de superfluo potest fideicōmittere.
p i.si purè legauero stipulanti, quod illi in diē vel sub cōditione debui.
q ea versatur in repræsentatione, *l.1.§.10.supra eod.*
r inde igitur Falcidia detrahetur, æstimata tamen vtilitate legati quā dies vel conditio remissa affert, *l.1.§. de dote prælegat.*
s *§.16.instit. de legatis.*
t qui dotē, ex pacto, post mortem vxoris lucrabatur.
u in cuius patrimonio erant ducenta: in dote centum.
x partē enim vt hæres impendit: aliam verò partem de suo proprio, vt dominus dotis quā lucri fecit. ideoque si cētum in funus vxoris impendit, quinquaginta tantum vt hæres vxoris, hereditatis oneri imputabit: eoq; facto, Falcidiā à legatariis detrahet.
y *l.1.§.9.s.eo.l.80.in fi.infra eo.*
z quęritur quomodo de ea Falcidia detrahetur ab hęrede si spectamus seruitutis legatæ naturam, ea nō potest legatario detrahi, quia solida tribuenda est, *d.l.80.l.76.s.de leg.2.* Igitur ne hæres careat sua Falcidia, eundum est ad æstimationē seruitutis legatæ, vt ex ea quartam hæres detrahat.

a *al.* lege Falcidia.
b i.in ratione legis Falcidiæ ponenda.
c puta centum.
d puta Titius.
e fingamus duos hæredes relictos æquis partib. ab eis plurima legata relicta, ab vno verò (puta Titio) nominatim centum relicta fuisse Caio.
f creditori testatoris sc. puta Caio.
g nominatim sc.
h i.sustinebit. vt quemadmodū is hæres qui nominatim iussus est creditori soluere, solus compelli potest ad solutionem: ita solus ex huiusmodi legato deducit Falcidiam, non eius cohæres, *l.53.in fi.s.de leg.2.* Alij hæc verba variè interpretantur: ipse solus tenetur: Alij, solus deducet, *vt Dynus*: Alij, ipse solus deducet quem testator dānat, *vt Bart.* i aliud in immaturis. & sic Goueanus intelligit, *l.18.j.ad Treb.*
k ideoque legatariis proderunt vt plenius hæres eis legata soluat, *adde l.15.in fin. supra de vulgari.*
l Imò aliqua. Nam partus augere hæreditatem videtur, cùm sit pars rei, *l.1.§.ex hoc rescripto.s.de ventre inspic.l.quod ex Pamphila.s.de legat.2.l.qui in vtero.s.de statu.* sed tamen
m Sequimur enim Stoicorum sententiam ἔμβρυα non esse animalia: quomodo & leges Lycurgi & Solonis, docet ἔμβρυον esse animal. nam quæ abegit partum punitur: sed hoc non tam quod animal quàm quod spem animalis peremit, *l.2.s.de mortuo inferēdo:* idque fit fictione quadam, quā habetur pro animali. Idem scribit Galenus *libr.* [illegible] φιλοσόφου ἱστορίας: *v.Cuiac.ad l.2.§.6.supra de excus.tut.* Tertullianus in *Apologetico,* Nobis verò homicidio seueriter interdicto etiam conceptum vtero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissoluere non licet. Homicidij festinatio est, prohiberi nasci: nec refert natam quis eripiat animam, an nascentium disturbet: homo est, & qui est futurus, & fructus hominis iam in semine est. Galenus ἐν ὅροις ἰατρικοῖς, & libro proprio εἰ ζῷον τὸ κατὰ γαστρός:
n in pecuniam legatam, *v. Cuiac.4.obser.36.in fin.*
o Quod ex re alterius, quamuis testatoris voluntate ac iudicio, ad hæredem peruenit, in Falcidiam non imputatur.

tutus

a *l.1.§.2.ž.de vulgari.* b *l. 50.ĵ. eod.* Retineri hic intellige legata quæ apud hæredem ipsum remanent, qualia ſunt & quæ vel ab initio non conſtiterunt, vel quæ poſtea deferuntur.
c puta per contra tabulas, vel querelam inofficioſi.
d *l.44.§.1.ž.de cond.& demonſt.*

tutus ſit exheredato [a], qui patri pupilli heres exſtitit.

De retentionibus omnis temporis. 1. De morte ſerui, cui ſub conditione libertas data fuerat. 2. De parte bonorum ablata. 4. Si ſeruus teſtamento manumiſſus decedat ante aditionem. De ſeruis qui moriente domino, ea valetudine affecti erant, vt viuere non poſſent, & his, qui ſub eodem tecto fuerunt, cum dominus à familia necaretur. 5. De tabulis pupillaribus.

11. *Idem*||lib.29.Quæſtionum.||

IN ratione legis Falcidiæ retentiones [b] omnis temporis heredi in quadrantem imputantur.

1 Si ſeruus ſub conditione libertate data, vita deceſſit: ſi quidem impleta conditio quandoque fuerit, heredi non videbitur periſſe. quòd ſi defecerit, in contrarium ratio trahit. ſed, quanti ſtatuliber, moriens fuiſſe videbitur.

2 ¶ Imperator Marcus Antoninus decreuit, heredes, quibus pars bonorum ablata eſt [c], non [d] in ampliorem partem, quàm pro ea parte, quæ relicta eſt, legatorum nomine teneri.

3 ¶ Cùm quidam, parte dimidia bonorum adempta fuiſſet relegatus, idémque, prouocatione interpoſita [e], teſtamẽto poſtea facto, obijſſet, atque poſt mortem eius, *non iuſtè appellatum*, eſſet pronuntiatum [f]: quæſitum eſt, vtrùm æris alieni loco pars dimidia abſcederet, vt reſidua ſola videretur fuiſſe in bonis, an verò ſuccurri heredi neceſſarium eſſe videbitur. ſed videtur ſuccurri debere: cùm animus litigantis||&||obtinendi votum, hanc opinionem admittit.

4 ¶ Si ſeruus teſtamento manumiſſus, ante aditam hereditatem decedat: heredi quidem periſſe intelligitur. ſed cuius pretij erit, qui, ſi viueret, non [g] æſtimaretur? Nam & eos, qui, moriente domino, ea valetudine affecti fuerant, vt eos non poſſe viuere certum eſſet, tamen, ſi poſtea moriantur, hereditati periſſe reſponſum eſt. Nec aliud in his, qui ſub eodem tecto fuerunt, cùm dominus à familia necaretur.

5 ¶ Quod vulgo dicitur [h], * in tabulis patris [i] & filij vnam [k] Falcidiam ſeruari, quã poteſtatem habeat, videndum eſt. Quamuis enim ſubſtitutus, quę à pupillo relicta [l] ſunt, cùm filius heres exſtitit, vt æs [m] alienum quodlibet debeat: tamen propter ea, quę data ſunt tabulis ſecundis [n], contributioni [o] locus eſt. Secundùm quæ poterit euenire, ne ſubſtitutus quicquam retineat, vel vt [p] longè plus habeat quartæ paternæ hereditatis. Quid [q] ergo, ſi non ſufficiat pupilli hereditas legatis, cùm patris ſuffeciſſet? de ſuo quadrante [r] nimirum dabit ſubſtitutus: quoniam pater legauit de ſuo. nec ad rem pertinet, quòd ex nullo teſtamento pręſtatur vltra vires patrimonij: cùm in hac parte iuris legata, quæ tabulis ſecundis [ſ] relinquuntur, qua ſi primis ſub conditione relicta intelliguntur.

6 ¶ Si filio ſuo duos ſubſtituerit, & alterius portionem onerauerit; tractari ſolet, an ex perſona ſua Falcidiã poſſit inducere ſubſtitutus, quam pupillus non haberet, vel vnus pupilli ſubſtitutus. & facilè quis dixerit conſequẽter prioribus, quæ de patrimonij ratione dicta ſunt, non eſſe Falcidiæ locum, & vltra vires portionis conueniendum alterum ſubſtitutum. ſed verior eſt diuerſa ſententia, perinde huic quartam relinquendam exiſtimantium, atque ita ſi patri heres exſtitiſſet. vt enim opes [t] patris & contributio legatorum inde capiunt & formam & originem: ita plures ſubſtituti, ſubducta perſona pupilli, reuocandi ſunt ad intellectum inſtitutionis. Quid tamen dicemus de altero ſubſtituto, qui non eſt oneratus? ſi fortè nõdum legata pupillus à ſe relicta ſoluit & aliquid vltra dodrantem ſit in omnibus? & ipſum Falcidiam habiturũ? atquin quartam habet. neq; idem patiatur inſtituti comparatio. rurſus ſi negemus, aliud apertè, quàm quod vulgò probatum eſt, reſpõdetur. Itaque varietas exiſtet: vt is quidem, qui proprio nomine oneratus eſt, velut inſtitutus deſideret quartam: alter autem, qui non eſt oneratus, vt ſubſtitutus, licèt portio largiatur eius, non in ſolidum conueniatur propter calculi cõfuſionem. Huic conſequens eſt: vt, ſi pupillo de Falcidia cautum [u] fuit, duobus committatur ſtipulatio: videlicet in eam quantitatem, quam vnuſquiſque ſibi retinere potuiſſet.

7 ¶ Quæſitum eſt: ſi quis pupillo coheredẽ ſubſtituiſſet: quemadmodum legis Falcidiæ ratio inquiri debeat: & quale eſt, quod vulgo diceretur, legatorum rationem ſeparandam. dixi: quantum ad legata, quæ pater à filio, item à ſubſtituto reliquit, nullã fieri poſſe ſeparationem: cùm communi calculo ſubijciantur, & inuicem inducãt [x] contributionem, ſed legata, quæ ab inſtitutó extero data ſunt, permiſceri ceteris non oportere. ideóque quartam pupillo datæ portionis habere ſubſtitutum: quamuis ſuã portionem habeat, vt inſtitutus. & aliam cauſam eſſe eius, qui ex varijs portionibus heres ſcriberetur. ibi enim legatorum confundi rationem non minùs, quàm ſi ſemel fuiſſet nuncupatus ex ea portione, quæ conficeretur ex pluribus. neque referre, purè ſæpè, an ſub diuerſis conditionibus ſit heres, inſtitutus.

8 ¶ Si quis exheredato filio ſubſtituit heredem inſtitutum, & ab eo tabulis quoque ſecundis legauerit: neceſſariò ratio confundetur. cùm ideò legata valere [y] dixerit Iulianus à ſubſtituto relicta, quod idem patri heres exſtiterit.

Si creditor ſucceſſerit debitori.

12. *Idem*||lib.30.Quæſtionum.||

SI debitor, creditore herede inſtituto, petiſſet [z], *ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum ſuum legatarijs reputaret*: ſine dubio ratione doli [a] mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti voluntas ſeruatur [b].

De tacito fideicommiſſo.

13. *Idem*||lib.37.Quæſtionum.||

SI tacitum fideicommiſſum [c] ſeruus iniungente dominò ſuſceperit: habiturum eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere [d] domino debuit, cõſtitutum eſt. Idémque placuit in filio, qui fuit in patris poteſtate.

An dos imputetur in Falcidiam. 1. De onere retentionis omittendæ. 2. De tabulis pupillaribus.

14. *Idem*||lib.9.Reſponſorum.||

PAter [e] filiam, quæ à viro diuerterat, heredem pro parte inſtituit: & ab ea petit, *vt fratri & coheredi ſuo portionem hereditatis acceptã, deducta ſexta, reſtitueret*, admiſſa compenſatione dotis in Falcidiæ ratione, ſi pater dotem conſentiente [f] filia non petiſſet: Falcidiam quidem iure [g] hereditario, dotem [h] autem iure proprio [i] filiam habituram. reſpondi. quia dos in hereditate patris non inueniretur [k].

1 ¶ Auia nepotibus heredibus inſtitutis, fidei commiſit, *vt omiſſa* [l] *retentione* [m], *quæ per legem Falcidiam ex alio* [n] *teſtamento competebat* [o], *ſolida legata fratribus & coheredibus ſoluerent*. rectè [p] datum fideicommiſſum reſpondi: ſed huius quoque onus in contributionem [q] venire.

2 ¶ Duobus [r] impuberibus ſubſtitutum, vtrique [ſ] heredem exiſtentem, in alterius hereditate Falcidia non vti conuenit, ſi de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis patris, quæ ad filios peruenerit, retineat.

3 ¶ Quòd ſi ||frater|| fratri [t] legitimus heres exſtitit, & impuberi ſupremo ſubſtitutus: portio quidem paternorum bonorum, quam inteſtatus puer accepit: rationi Falcidiæ non confundetur. ſed quartam eius tantum portionem ſubſtitutus retinebit, quã impubes accepit, qui ſubſtitutum habuit.

De mortis cauſa donatione. 1. De ſtipulatione, ne Falcidia vtatur. 2. De annuis legatis. 3. Si creditor ſucceſſerit debitori. 5. De donatione inter virum & vxorem. 6. De fructibus. 7. De fideicommiſſo portionis ſupplendæ gratia. 8. De æſtimatione teſtatoris.

15. *Idem*||lib.13.Reſponſorum.||

QVod [u] bonis iure falcidiæ contribuendum [x] eſt à debitore, cui mortis [y] cauſa pacto [z] debitum remiſſum eſt, in factum concepta replicatione [a] retinebitur.

1 ¶ Frater, cùm heredem ſororem ſcriberet, alium ab ea, cui donatum volebat, ſtipulari curauit [b], ne [c] *Falcidia vteretur, & vt certam pecuniam, ſi contrà feciſſet, præſtaret*. priuatorum [d] cautione legibus [e] non eſſe refragandum conſtitit: & ideo ſororem iure publico retentionem habituram [f], & actionem ex ſtipulatu denegandam.

2 ¶ Non [g] idcirco minùs Falcidiæ rationem in ceteris annuis [h] legatis admitti viſum eſt, quod primo ac ſecũdo anno ſine vlla detractione fuiſſent lagatario ſoluta.

Marginal notes (left):

e ea ſuſpendit ſententiæ effectum. l. 6.§. 1.ž. de his qui notãt. hinc videri poteſt ea pars o[…] quodãmodo [...] in bonis defuncti.
f hinc videri poteſt, partem illã perire hæredi.
g *vel. vlt. ž. de his qui deiecer.*
h *l.32.in princ. & ſeq.ĵ.eod.l.1.§. […] ſi cui plus quam per leg.*
i quarum illæ principales: hæ ſecundæ dicuntur, […] *ad l. 11. ſupra teſtam. quemad. aperian tur.*
k vna falcidia [in] duplicibus teſtamentis ſeruatur.
l legata.
m ſubſtitutus pupillo, hoc loco, legata à pupillo relicta integra ſoluit: quæ ab eo relicta non ſoluit, ſed cõtributioni locus eſt.
n *l.18.§. 1.ž.de teſtam.militis.*
o Contributio fit hæredi à legatario. *vt hîc & l.14.§.1. l.15. l.30.§.7.l.79.ĵ.eo.*
[p] Contributio enim oſtendit quantum cuiq; debeatur.
p velut. *Hal.* quod improbat Cuiacius *4. obſ. 34. in fin.*
q *al.* Quid enim. *Goueanus.*
r hoc verbum, *quadrante*, expungit Goueanus hîc. Cuiacius verò defendit *4. obſ.34.*
ſ id eſt pupillaribus. dixi *ad l.11.Cod. teſtam. quemad. aperian tur.*
t vt enim opus. *Hal.* vt enim opes patris formam capiunt & originem, & inde contributio legatorum, ita &c. *Gouean. hîc.* vt ſit ſenſus, vt in duplicibus tabulis opes & bona, de quibus legata relinquuntur & præſtantur, capiunt [...] formam [...] namq; patrimoniũ) & originem (quia à teſtatore pro[ficiſcuntur]), inde contributio legatorum naſcitur, quia abſurdum […] ſeparari legatorum rationem, quæ ex iiſdẽ bonis relinquuntur.
u *vt l.31.ĵ.eodem.*

Marginal notes (right):

Quæ extra cauſam teſtamenti capiũtur, in Falcidiam non imputari. Imò, dos in quartam imputatur. *l. 29. C. de inoff.* & filia alterutra [k] contẽta eſſe debet. *l.22.§.3.ž. ſoluto.*
k atqui dotem pater grauare poteſt. *l. vlt. §.3. ſupra de legat.2.*
l Nepotes rogare non poſſumus ne Trebelliana vtantur.
m *v. quæ ſcripſi ad l.93.ĵ.eod.*
n Falcidiã deduci ex noſtro teſtamẽto prohibere nõ poſſumus: ex alieno, poſſumus.
o Res enim heredum legari poſſunt.
p Res heredũ legare poſſumus: ſed tamen eius fideicommiſſi onus in cõtributionẽ venit.
q In ratione legis ponenda legata omnia contribuuntur, hoc eſt, ea quæ teſtator de ſuis bonis reliquit, & quæ de bonis hæredis. *v.l. 11.§.5. ſupra eod.*
r *l.42. ſupra de vulgari.*
ſ Si vnus pluribus ſubſtitutus vtriq; directò ſuccedit, cõtributio habet locũ, ſecus ſi vni directò, alteri per cõſequentiam. *Bart.*
t mortuo ſc. intra pubertatẽ.
u *al.* Quod de bonis.
x *v.l.14.§.5.ž.ſ.*
y Donationes mortis cauſa referuntur in cumulũ bonorũ, vt inde Falcidia detrahatur. *Gou.*
z de nõ petendo. *v.l.82.ĵ.eod.*
a *v.l.22.ĵ.eod.*
b Senſus eſt, Quemadmodũ teſtamento vetari Falcidia ſecundum regulã iuris antiqui nõ poteſt, ita conuẽtione alligari heres non poteſt viuo teſtatore, ne Falcidia vtatur. *vide Cui.ad Nouell.1.*
c Falcidiæ detractionẽ olim non potuiſſe prohiberi à teſtatore: hoc eſt detractã fuiſſe contra teſtatoris voluntatem. Hodie poteſt prohiberi, de quo vide *Authent. ſed cum teſtator Cod. ad l. Falcid. v. Manticam 9. de coniecturis 13. num.3.*

Footnotes:

x ¶ *l.78.in fin.ĵ eod.* y Imò, non valent. *l.103.ž.de leg. 3.l.77.§.31.ž.de legat.2.* z *l.6.Cod.de hareditar.act.* a *v. quæ ſcripſi ad l.22.ĵ.eod.* b Nam in imponenda ratione legis Falcidiæ creditor hæres à debitore inſtitutus […] creditum detrahit. *l.6.C.eod.* c hîc Goueanus ſcribit, legata incapacibus ad fiſcum pertinere, & in eis fiſcum Falcidiam pati: quo nomine repræhẽditur à Cuiacio. *7.obſ.31.in fi.* d *adde l.10.in fi.ž.de his quæ vt indig. v.l.37.ž.ad leg. A[quil. l.14.ž.de falſis].* e Falcidiæ non imputantur data inter viuos filio, à patre vel [...] dotis vel donationis cauſa, huiuſmodi enim res patrimonio donatoris exceptæ fuerunt. *vide Graſſum. §. Falcidia. quæſt.16.* f *dixi ad Vlp.6.§.4.* g Falcidia iure hereditario retinetur. *vt hîc.* vt & iure teſtamenti. *l.42.ž.de vulgari.* Cur ita? dixi *ad l.30.ž.de act.empti.* h Dos mulieris eſt proprium patrimonium, etiãſi ſit in patris poteſtate, *vt hîc. & l.4.ĵ. de collationib. l. denique. §. ergo. ž. de minorib.* i *v.l.3.§.5.ž. de minorib. l.16. ž.de religioſ. l.4.ĵ.de collat.* hinc collige, d *v.l.20.ž.de religioſis.* e *l.13. Cod.de teſtamentis.* f hodie non habet *Nouell.1.c.2.* ſic videtur. Nam ſi Falcidia teſtamento prohiberi poteſt, eidem poteſt & inter viuos renunciari. *l.46.ž.de pactis ſolui: in d.l.46.* cum dicitur legatarius ſatiſdationẽ remiſiſſe viuo teſtatore, ſed hoc potius à legatario, non minus hæredi eã ſatiſdationem remitti poſſe, quàm à teſtatore. g Hodie aliud *Nouell.1.c.3.*
h Non ea ſunt annua, quæ annua, bima, trima die relinquuntur, vt ſentit *hîc Gouean.* quo nomine reprehenditur à *Cuiac.7.obſ.20.*

a *l.6.Cod.eod.* b *l.58.§.5.j.ad Trebell.*
c de hoc loquendi genere.*ad l.19.s.de compensationib.*
d *adde l.32.supra de donat.inte. vir.*
e *l.17.Cod.eod.* f *l.22.§.2.j.ad Trebell.*
g *l.81.§.4.supra de leg.1.* h *l.27.in fi.j.eod.*

3 ¶ Quod auus ex causa tutelæ nepoti debuit [a], cùm auo nepos solus heres extitisset, ratio Falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducẽdum respondi. nec ad rem pertinere, quòd heredem auus, idémque tutor rogauerat, vt, si sine liberis ante certam ætatem decederet, tam hereditaria quàm propria bona restitueret. nõ enim ex hoc hereditatem debito compensatam videri: cùm vel ideo maximè declaretur, non esse compensationem factam, quoniam heredem suum habere propria bona defunctus ostendit. Planè si conditio fideicommissi fuerit impleta: fructus hereditatis post mortem aui percepti, pari pecunia debito tutelæ compẽsabuntur. sed quartam heres nepotis de bonis [b] dumtaxat, quæ moriens auus reliquit, retinebit.

4 ¶ Cùm fideicommissum ex voluntate matris à patre moriente debitum filio, pater hereditate sua, quam in filium conferebat, compensari voluit: quod filio debetur, si ratio Falcidiæ poni cœperit, fini [c] quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur: atque ita superfluum æris alieni dodranti tantùm detrahetur.

5 ¶ Ex donationibus [d] in vxorem collatis, quod heres eius reddere viro cogitur, in bonis mulieris nõ erit. nàm ita fit locupletior, vt tantò pauperior esse videatur. quod autem heres inde minuit, viro non perit.

6 ¶ Fructus prædiorum sub conditione verbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos, heres in ratione Falcidię sic acceptò facere sibi cogitur, vt quartam ||&|| quartæ fructus ex die mortis, bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, habeat. Nec ad rem pertinet, quãdo Falcidia lex admissa sit. nam etsi maximè post impletam conditionem fideicommissum locum habere cœpit: tamen ex die mortis fructus [e] quadrantis apud heredem relinqui necesse est.

7 ¶ Fideicommissum portionis supplendæ gratiâ, pro qua matrem filius heredẽ instituit, eidem matri datum, ratione Falcidiæ minuitur. & eam pecuniã mater supra [f] quartam portionis suæ percipiet.

8 ¶ Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æstimatione [g], quàm testator fecit, non magis minui [h] potest [i], quàm auferri [k].

De Falcidia ãb initio non detracta.

16. *Scæuola*||lib.3.Quæstionum.||

SI ex pluribus rebus legatis heres quasdam soluerit [l], ex reliquis Falcidiam plenam per doli [m] exceptionem retinere potest etiam pro his, quæ iam data sunt.

1 ¶ Sed etsi vna res sit legata, cuius pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

De testamento militari & codicillis post missionem factis.

17. *Idem*||lib.6.Quæstionum.||

SI post missionem [n] faciat codicillos miles [o], & intra annum decedat: ex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena [p] legata, ex codicillis, habita [q] Falcidiæ ratione, præstari debere, dicitur. sed res ita expedietur: Si, cùm quadringenta haberet, testamento quadringenta codicillis centum legauerit: ex quinta parte (id est octoginta, quæ ad legatarium ex codicillis peruenirent, si Falcidiam non pateretur) quartam (id est vigintii) heres retinebit.

De castrensi peculio. De mortuo apud hostes.

18. *Paulus* ||lib.11.Quæstionum.||

FIliusfamilias [r], qui militauerat, decedens patris sui fideicommisit codicillis [s], vt peculium suum castrense Titio post mortem restitueret [t], quærebatur, an vt heres quartam deducere possit. dixi * legem Falcidiam inductam [u] esse à Diuo Pio etiam in intestatorum [x] successionibus, propter fideicommissa. sed in proposito nec hereditatem [y] esse: quamuis [z] placeret mihi extraneo herede instituto, fieri hereditatem aditione eius. nam cùm apud patrem remanet, ius pristinum durat, & peculium est. Nec huic contrariũ est, quòd in testamento eius, qui apud [a] hostes decessit, exercetur Falcidia. nam fictio legis Corneliæ & hereditatem, & heredem facit. Sed me non dubitare, quin debeat id quoq; indulgeri legis [b] beneficium: si quidem ||quasi [c]|| patrisfamiliæ bona restituere cogitur: & heres scriptus, omissa ex testamento aditione, exemplo edicti legatorum nomine conuenietur.

1 ¶ His consequens erit, vt, si ex fructibus medio tẽpore quartã & quartæ fructus [d] habuerit pater, etiã Trebellianum senatuscõnsultum inducamus, & vtiles actiones exerceri possint, fiátque hereditas [e] post restitutionem.

De venditione.

19. *Scæuola*||lib.8.Quæstionum.||

SI dignum decem [f] fundum damnetur heres quinq; vendere [g]: sine dubio quoque [h] erunt imputãda [i] Falcidię [k].

Si legetur domino heredis.

20. *Idem*||lib.9.Quæstionum.||

SI à [l] seruo [m] meo herede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur hereditas: negat [n] Mæcianus, id legatum in Falcidia computari: quia non debeatur [o].

De naturali obligatione. 1. De domino & seruo coheredibus vel collegatarijs.

21. *Paulus*||lib.12 Quæstionum.||

SI pupillus, cui sine tutore auctore decem mutua data sunt, legatum à creditore meruerit sub hac cõditione, si decẽ, quæ acceperit, heredi reddiderit: vna numeratione & implet conditionem, & liberatur naturali [p] obligatione [q]: vt etiã in Falcidia heredi imputentur: quamuis nõ imputarentur, si tantùm conditionis implẽdæ causâ data fuissent. Adeò autẽ & soluere videtur: vt, repudiato legato, vel Sticho, q legatus est, mortuo, nihil repetere possit.

1 ¶ Si ego & seruus meus heredes instituti sumus ex diuersis partibus, nec à seruo erogatus dodrans: his, quibus à me legatum est, contra Falcidiam proderit, quod ex portione serui ad me peruenit supra Falcidiam eius portionis. Ex contrario si seruo meo seruus, & mihi decem legata fuerint: serui Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur, exemplo eodem Falcidiæ [r]. nam quartam retineo ex persona [s] serui, quamuis de mea portione nihil exhaustum sit.

De prælegato. 1. De legatis ab herede, & fideicommisso à domino heredis relictis. 2. Si seruus domino substituatur. 3. De debitore qui non est soluendo.

22. *Idem*||lib.17.Quæstionum.||

NEsennius Apollinaris Iulio Paulo. Ex facto, domine, species eiusmodi incidit. Titias filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes: & à singulis legata inuicem dedit: ab vna tamẽ ita legauit tam coheredibus eius, quàm extraneis [t], vt Falcidiæ sit locus. quæro, an aduersus coheredes suas, à quibus legata & ipsa accepit, vti possit Falcidia, &, si non possit, vel doli [u] exceptione summouẽda est, quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit. respondi [x]. Id quidem * quod à coherede legatorum nomine percipitur, non [y] solet legatariis proficere [z], quo minùs Falcidiam patiantur. sed [a] cùm is, qui legatum præstaturus est, ab eodẽ aliquid ex testamento petit: non est audiendus, desiderans vti aduersus eum Falcidię beneficio, si id, quod percepturus est [b] ex volũtate testatoris, suppleat, quod deducere desiderat. Planè ceteris legatariis non vniuersum, quod coheredi præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet.

1 ¶ Seruo herede instituto, si à domino fideicommissa, à seruo legata data sunt: priùs ratio legatorum habenda est: deinde ex eo, quod superest, fideicommissorũ. dominus enim ideo tenetur, quòd ad eum peruenit. peruenit autem, quòd deductis legatis superest. planè [c] Falcidiam exercet.

2 ¶ Sed & si dominus, omissa hereditatis aditione, seruũ sibi substitutum adire iussit: priùs erogantur, quæ ab ipso domino data sunt: tunc eorum, quæ a seruo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia.

3 ¶ Si debitori [d] liberatio legata sit, quamuis soluendo non sit: totum legatum computetur [e]: licèt nomen hoc non augeat hereditatem, nisi ex [f] euentu. Igitur si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset. cetera quoq; minuentur legata per hoc, & ipsum hoc per alia. capere enim videtur, eo quòd liberatur. 4 ¶ Sed si alij hoc nomen legetur nullum legatum erit: nec ceteris contribuetur.

De fundo & via legatis.

23. *Scæuola* ||lib.15.Quæstionum.||

SI fundus mihi legetur & via: in Falcidię ratione, si tantùm [g] sit in via, quantũ [h] amplius est in Falcidia, integer fundus capietur, & [i] via perit. Sed si via legetur, nec sol-

i hodie potest. *Nouell.1.c.2.*
k augeri.
l vni & eidem legatario sc. *arg. l.15.§.2.s.eod.* idque sine diminutione ac integrè. ideóq; non est mirũ si *Nouell. 1. c.3.* vetat heredem vni legata integra, aliis non integra soluere. est enim eius diuersa ab hac lege species.
m *vide. l. 22.j. eod.*
n aliàs, ante missionem facti à milite codicilli, ad legẽ Falcidiam non pertinent.
o *l.92.l.vlt.j.eo. l. 17. 18. 19. s. de test.milit.*
p In militis testamento legi Falcidiæ locus non est. *l.1.§.12. j.tit. prox. l. 1.§. 18.j. ad Trebell. l. 12. Cod. de test. milit.*
q *dixi ad l. 12. Cod. de testam. militis.*
r vide Langebekium *c.27.annotationum.*
s nullo testaméto facto. atque ita intestatus filius patrẽ rogat vt mortuus restituat peculium.
t moritur pater, eius heredibus peculium cõdicitur, quartã retinere volunt.
*
u quia legis Falcidiæ verba ad testatorum tantum successiones pertinẽt.
x Falcidia propriè ad testamenti causam pertinet, trahitur tamẽ & ad causam intestati. *vt hîc,* sic lex Glicia propriè pertinet ad testamẽta, trahitur tamen ad codicillos factos ab intestato. *vide Cuiac. Nou.18.*
y id est, peculium de quo agitur, non fuit apud patrẽ tanquam hereditas, quia peculium apud se retinuit iure potestatis: id enim patri licèt, quoties filius iure suo non vtitur. *l.17.j.de Castrensi:* nõ est etiam hereditas, ergo nec detrahetur quarta, qa quarta tantùm detrahitur ex hereditate.
z id est, non sufficit filium de peculio castrensi testatum esse. ad hoc vt peculium eius censeatur hereditas, necesse est præterea vt adeatur ex testamento.
a *l.1.§.1.s.eod.*
b Falcidiæ scil. inductæ à diuo Pio.
c sensus est, Pater quasi legitimus heres sibi restituit. meritò igitur quasi heredi legitimo legis Falcidiæ beneficium ei indulgebitur.
d ¶ *l.58.§.5.j.ad Trebell.*
e Peculium castrense quod fuit apud patrem non vt hereditas, post restitutionem diu factam hereditas censetur.

f Si fundum dignum decem heres quinque vendere iussus sit, quinque legati intelliguntur. *vt l.qui fundum.j.eod.* Nam cũ ex fundo digno decem; heres à legatario pretij nomine quinque accipit, altera quinque tantum sunt in le[gato] ... de his quinque hæres Falcidiæ detrahet, vt detrahere solet ex aliis legatis. Quod si heres fundum æquo pretio vendere damnetur Titio, vtile erit legatum; cum forte Titij expediat, etiam æquo pretio eũ fundum consequi vt vicinum; vel à maioribus alteri relictum. *l.etsi æquo pretio. s.de legat.1.* An ex hoc legato Falcidiã heres deducet? minimè. cùm nihil de suo testator eroget.
g legatum est vtile. *l.66.supra de leg.1.* Quid si rem dignam quinque iussus sit heres decẽ emere? *vide l.30. §.1.j eod.*
h quæ sc. pretij loco, heres accepit.
i Cur hoc pretium in Falcidiã imputatur? loco rei cedit.
k reliqua quinque legata intelliguntur. *l.30. §.1.l.65.l.87.infra eod.*
l si à seruo herede instituto domino legetur, legatum valet. *§. an seruo. Inst. de legat. l.1. seruo legato. infra quando dies legatorũ.* Itaq; huiusmodi legato cætera legata non diminuentur, si iussu domini seruus hereditatẽ adierit, *vt hîc.* Nam in Falcidiã imputatur hoc legatum. *l.à filio. s.de legat.1.*
m Quid si à domino herede instituto, seruo legetur? inutile est legatũ propter regulã Catonianã, neque cõualescit, quandoque seruo manumisso. *§. an seruo. Inst. de leg.* Itaq; domino in Falcidiã imputabitur. *l.78.j.eodem.* Neque reliqua legata per huiusmodi legatum minuentur.
n Imò, imputabitur. *arg.l.25. s.de leg.1.*
o etiam seruo manumisso. idque ob regulã Catonianam. *§. 32.inst.de leg.*
p Quid ita. cùm constet pupillum non naturaliter obligari. *l.41.s.de cõdict. indeb. vide quæ scripsi ad l. 59.j. de obligat. & actionib.*
q *vide l. 5.j. de fideiuss.*
r eodẽ exemplo Falcidianã quartam. *Cuiac.7.obs.35.*
s *l.1.§.14.s.eo.l.78.in fi.j.eod.*
t sic lege, quàm extraneis: vt Falcidiæ sit locus. quæro, &c.
u *vide quæ scripsi ad l.22.j.eod.*
x ad postremam quæstionem sc.i. quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit.
* y *l.74.l.86.l.91.j.eod.*
z l. in quart... non imputatur, quod quis à coherede percepit. *vt l.91.j.eod.*
a Respondet priori quæstioni. An sc. coheres prælegato honoratus, altero oneratus, ex eo detrahat Falcidiã.
b *l.35.§.1.s.de hered.inst.*
c *l.6.s.si quis omissa caus.*
d *l.81.j.e.l.34.§.1.& vlt.j.de mor.caus.*
e *al.* cõputatur.
f *l.56.§.1.j.e.*
g *l.122.in fi.s de le.1.l.70.s.de leg.1.*
h vulgar. quanta.
i nec. *Goueanus* reprehẽsus ab Antonio Fabro 4.coniecturarum c. ... uendo

uendo sit hereditas: non debebitur. Videndum etiam, si, fundo & via legato, minus ex vtroque desideret, quàm sit viæ pretium. potest coacta [a] ratione dici, non tantùm fundum solidum capi: sed [b] etiam vt doli [c] exceptio tantùm sarciat, quantum deest: ne plus habeat, quàm Falcidia desiderat. Vt tunc solum solum via intercidat, quotiens plus Falcidia desiderat, quàm est viæ pretium.

De rebus ab herede subtractis. 1. De partu ancillæ. 2. De fructibus rei heredis.

24. *Paulus*||lib.14. Responsorum respondit.||

FAlcidiæ legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si heres, quæ [d] ab herede subtractæ sunt, in hereditate relictæ non fuissent.

1 ¶ Idem respondit, partus ancillarum ante diem fideicommissi editos, ad heredes eius, qui rogatus est, pertinere eósque in quartam & quartæ fructus computandos, si de lege Falcidia quæstio intercedat.

2 ¶ Idem respondit, fructus ex propria re heredis, quę legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos, etsi non sint restituendi fideicommissario, heredi in quartam imputari non solere.

De patre & filio coheredibus. 1. De fideicommisso legatarij.

25. *Scæuola*||lib.4. Responsorum.||

MAritum suum & filium communem æquis partibus heredes instituit. quæsitum est, an in ratione legis Falcidiæ imputandum sit marito, quod ad eum ex eadem hereditate per filium peruenit. respondit, si ex institutione filij tantùm retineat, quantum, ad Falcidiam satis sit, nihil quartæ nomine deducendum.

1 ¶ A liberto, cui fundum legauerat, per fideicommissum Seiæ annua decem dedit. quæsitum est, si lex Falcidia liberti [e] legatum minuerit, an Seiæ quoque annuum fideicommissum minutum videatur, cum reditus largiatur annuam præstationem. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non videri minutum: nisi alia mens testatoris probetur.

De linea margaritorum, quæ est apud legatarium. 1. De statuis.

26. *Idem*||lib.5. Responsorum.||

LIneam [f] margaritorum trigintaquinque legauit. quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. quero, an ea linea heredi restitui deberet propter legem Falcidiam. respondit, posse [g] heredem consequi, vt ei restituatur, ac, si malit, posse vindicare [h] partem in ea linea, quæ propter legis falcidiæ rationem deberet remanere.

1 ¶ Quæsitum est, an pretium statuarum [i] Falcidiam pati debeat. respondit, debere.

An poßit testator prohibere retentionem Falcidiæ.

27. *Idem*||lib.6. Responsorum.||

SEius & Agerius, si intra diem trigesimum mortis meæ reipublicæ nostræ cauerint, contentos se futuros tot aureis, legis Falcidiæ beneficio omisso, heredes mihi sunto. quos inuicem substituo. quod si voluntati meæ non consenserint, exheredes sunto. quæsitum est, an heredes instituti hereditatem adire possint, si conditioni parere nolunt, cùm habeant substitutos eadem conditione præscripta. respondit, Seium & Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea conditio [k], quæ fraudis [l] causa adscripta est, adscripta [m] non esset.

Si patri legetur.

28. *Macianus*||lib.1. Fideicommissorum.||

PAter [n] quoque in legatis, quæ filius ei dedit, alio herede instituto, legis Falcidiæ rationem patitur.

De re à legatario vel fideicommissario heredi post tempus restituenda.

29. *Paulus*||lib.2. Fideicommissorum.||

SI à me tibi fideicommissum || vel legatum || est, túque id post tempus rogatus sis mihi restituere: non puto, hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi [o] fideicommissarius id recipere.

De eo, quod accidit post mortem testatoris. De iusso vendere vel emere certo pretio. 2. De damno post mortem testatoris illato. 7. De eo quod heredi datur conditionis implendæ causa. De eo quod heres non figura conditionis accipere iussus est. 10 Si legetur heredi, vel seruo heredis, vel seruo proprio.

a Coacta ratio, [illegible] ratio. b [illegible] & via. Ita emédat vir clarissimus & collega meus Iacobus Lectius.
c Falcidiæ retentio non fit nulla exceptione opposita, vt quidam perperàm putant, sed ope exceptionis doli vel in factum. *vt hîc,* *l.12.l.15.l.16.l.22.* *§.eod.l.80.in fi.§.eod.l.21.in fi.§.ad Trebel.* idque apud iudicem.
d *l.6.§.de his quæ vt indignis.*
e *l.21.§.1.supra de annuis.*
f Ornamentũ est quod mulieres inserũt collo ex margaritis contextum. Græci τραχηλισμὸν vocant. *v. Cuiac.1.obs.2.* hinc colligere possis, Falcidiam & legitimá detrahi ex quibuscunq; rebus. *Hotom.4.obs.10.* putat eá etiam detrahi ex quibuscunq; aliis reb. quàm corporibus.
g *l.31.§.ad Treb.*
h Falcidia legenon tantum quartæ retétionem dari, sed etiam vindicationé hinc colligunt: quod Cuiacius improbat. *4.obseru.2.*
i Quia aliàs diuidi non possunt. *l.80.in fi.§.e.*
k ne sc. heres vtatur Falcidia. *v.l.73.in fi.§.eod.*
l hodie valet huiusmodi conditio. nempe vt heredes scripti caueant, cótentos se futuros tot aureis, &c. *Nouell.1.c.2.*
m Conditio in fraudé adiecta, pro nó adiecta habetur, *Bald.*
n Falcidiam etiá pater in legatis sibi à filio relictis patitur.
o Quod heres habiturus est nó iure hereditatis, non imputatur in Falcidiam. *Bart.*
p *§.v.l.73.§.eod.* Pone totam hereditaté defuncti mortis eius tépore dignam 1200. legatariũ 900. petere vt iure Falcidiæ 300. maneát apud heredé. Pone heredé hac exceptione vti, hereditaté defuncti ita imminutam esse. vt 900. tantum valeat. heredé deniq; postulare vt ex 900. Falcidiam detrahat.
q Quid si inuentarium factum sit? an heredi peribunt? neg: *Bart.*
r Damna & lucra obueniétia hereditati post mortem testatoris, ad heredé spectant non ad legatarios. *v. tamen.§.2.§.eod.*

30. *Macianus*||lib.8. Fideicommissorum.||

IN ratione legis Falcidiæ mortes [p] seruorum, ceterorúmque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, in summa quodcumque damnum, si modo culpa legatarij careant, heredi [q] pereunt. quemadmodum [r] ad heredis lucrum pertinent fructus [s], partus ancillarũ, & quæ per seruos adquisita sunt (vt stipulationes, rerum traditiones, legata, hereditatésve his datæ, ceteræ donationes) item seruitutes, quibus liberata prædia pretiosiora fierent, actionésque adquisitæ, vt furti, damni iniuriæ, similésque. quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit.

1 ¶ Vendere [t] autem vel emere [u] iussus certo pretio fundum, aliámve quampiam rem, in legis Falcidiæ ratione, cùm, quantum sit legatum, requiratur, tantum eo nomine inducetur, quanto pluris minorísve sit res ea quantitate, quàm quo pretio testator accipi, darísve iussit. sed [x] vt ei quidem portioni, quæ legatis deductis facienda erit, amplius deducetur. quippe non nostri [y] causa capi id pretium: sed, eo deducto, pretium reliquum legatum esse intellectum est.

2 ¶ Rursus diligenter animaduertendum est, ne, quod dicitur, damna post mortem testatoris illata ad solum heredem respicere, vsquequaque & sine [z] vlla distinctione recipiatur. quod [a] enim, remota lege Falcidia, in totũ iuris foret, hoc idem fore in ea parte, quæ lege Falcidia constitueretur. hoc enim attinet, damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis fideíve commissis detrahatur.

3 ¶ Verum est autem, his solis: quæ pondere [b], numero, mensura constãt: nec damno postea incidente, ex portione, quæ fieri ad æstimationem eorum bonorũ, quæ mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi.

4 ¶ Certis verò corporibus, & his ipsis ita relictis: *Pecuniam quàm [c] in illa arca: vinum, quod||in||illis doleis: Pondus argenti, quod in illis horreis [d] habeo:* si sine culpa heredis deperierunt, vel deteriora sunt facta: proculdubio aut [e] nihil debebitur, aut eorum, quę exstabunt, qualia erunt, ea portio debebitur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ex æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint.

5 ¶ Incertæ autem res relictæ distinctioně recipiunt. nam si ex suis rebus incertã rem testator reliquisset: veluti, *Argentum, quod elegerit* [f]: & omne argentum testatoris interisset sine culpa heredis: nihil deberetur. sin verò argenti pondus purè relictum esset: quamuis omne argentum testatoris deperisset: admissa lege Falcidia, portio eíus quãtitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit. nec ad imminuendam eam quicquam damna postea incidentia proficient.

6 ¶ Res tamen, quæ interierint, pro nulla parte, ac ne æstimatio quidem debeatur: non magis quàm si omnes res per speciem enumeratæ, relictæ essent.

7 ¶ Tametsi autem legis Falcidiæ ratione, quæ [g] conditionis implendę causa heredi sunt data, in quartam non computantur: tamen id, quod non figura conditionis accipere iussus est ab [h] eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso & Iuliano nostro placuit computari [i] quemadmodum si eâ summâ heres vendere eas res iussus esset: quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt iussi. Quod loco amplius quæsitũ est, an fideicommissarius quoque inuitus cogatur dare eam summam, & [k] recipere hereditatem, quasi & ipsius fideicommissum esset. sed id verisimile non est: cùm talis oratio magis ipsius causâ, quàm contra ipsum posita videatur.

8 ¶ Cùm lex Falcidia interuenit: non [l] veniunt in contributionem [m], quæ ipsi heredi à semetipso [n] vel seruo eius legata fideíve commissa sunt. Alia causã est eorum, quæ in die certa dantur. nam, si libertatis [o] dies cœpit cedere, ei debebuntur, & in contributionem veniunt. Ac ne ea quidem, quæ quis seruis suis inutiliter [p] sine libertate legauit fideíve commisit, in computationem eius legis cedunt.

9 ¶ Res, quas neq; per fideicommissum relinqui posse certum est, in legis Falcidiæ cõputationem non veniunt.

De cautione, quanto amplius cœperit reddi.

31. *Pomponius*||lib.2. Fideicommissorum.||

IS, cui fideicõmissum soluitur, sicut is, cui legatum est, satisdare debet [q], quod amplius ceperit, quàm per legẽ Falcidiam ei licuerit, reddi. veluti cùm propter conditionem aliorum fideicõmissorum vel legatorum legis Falcidiæ causa pendebit. Sed & secundùm Cassij & veterum opinionem, si à pupillo fideicommissa capiuntur, propter ea, quę à substituto erunt relicta, cauere debebit is, cui soluatur. Nam quamuis repetitio sit eorum, quæ fideicommissi nomine non debita soluentur: tamẽ satisdato [r] cautum debet esse ei, à quo pecunia proficisceretur: ne damnum sentiat, deficiente eo, cui solutum erit.

s *l.73. infra eod.*
t *l.19. supra eod.* Vendere iussus rẽ minori pretio quàm valet, quò plus valebit, eò plus erit in legato: per contrarium iussus emere maiori pretio, quò maius est pretium, eò plus in legato est.
u si rem dignã quinq;, decem emere iussus sit heres, quinque dumtaxat legata intelligẽtur, *vt hîc.*
x Goueanus monet hunc locum corruptũ esse.
y non mortis causa. *Gou. hîc.* vt si quæras, cur id quod pretij loco datur, deduci oportet, cum quæritur quantum in legato sit? Responderi possit, ideo deduci, quia mortis causa non capitur: eo deducto, quod reliquum fuerit, in legato erit.
z interdum enim perit res legatario. *l.26.§.1. supra de leg.1.*
a Partis ad partẽ ea ratio est quæ totius ad totum est.
b Pecunia, frumento, vino.
c *v.l.37. infra de verb. obligat.*
d in iis res pretiosissimæ reponi solitæ erant. *l.1.§.1.§. de off. præfect. vigil.* adde quæ de horreis scripsi. *ad l.7.§. de instructo.*
e *l.26.§.1.§. de legat.1.*
f Electionis legatũ incertum.
g *l.40.in fi.l.44. l.90.in fi.§.eod.*
h ab eis quibus res certas restituere rogatus est. Ita emédat Antonius Faber. *6.coniectur.3.*
i *§.1.§.eod.*
k hęc verba & recipere Hereditatem, glossema esse existimat Antonius Faber *6. coniectur.3.*
l Legata quæ nõ valent, non veniũt in rationem legis Falcidiæ. *Bart.*
m *v.l.11.§.3.§.e.*
n Nec.n. posset heredi à semetipso legari. *l.116.§.1.§.de leg.1.*
o nã si liberato dies cœpit cedere. *Cui.14.obs.10.in fin.*
p *§.32.inst.de leg*
q *l.1.§.si cui plus quàm per legem Falcid.*
r *l.1.§.9.§.si cui plus quam per leg. l.21. infra ad Trebell.*

a Pœnales actiones (exceptis popularib.) in bonis actoris (Imò & actoris) sunt, licet morte reorũ intercidere possint. b vt furti non manifesti. *inst. de noxal.* c Iniuriarum actio in bonis actoris, eo defuncto nõ computatur. *l. 15. j. de iniurijs.* d Iniuriarum actio vna cum actore moriente, intercidit. e vsusfructus mortuo fructuario extinguitur. f Debitum in diem quoad viuat creditor, eo mortuo extinguitur.
g tum bonis. *Hal.* in bonis. *Gouean.*
h augmẽtum, cum rei decessionem. *Petrus Faber apud Cui. 7. obs. 35.* adde Vertraniũ Maurũ *ad lib. 5. Varronis de lingua.*
i rei verò decessionem. *Gou.*
k *l. 7. j. de Prætorijs stipul.*
l Stipulatio interposita ab vno ex heredib. ad alios nõ porrigitur. *Bar.* itẽ, Si pœna cõmittitur ex stipulatione Prætoria facto vnius heredis ipse solus, non alij, tenebitur.
m *v. l. 2. C. eo.*
n Centũ, annua, bima, trima die legata sunt. Primorum annorum pensiones plenæ solutæ sunt, plenæ hoc est, sine detractione Falcidiæ. Quæritur an vt ex posteriorib. pensionibus Falcidiã deducere vult heres, ita possit ex omnibus, hoc est, anterioribus? Potest. *adde l. 15. §. nõ idcirco. s. eod.*
o Imò, nihil detrahẽdum. *l. 25. in fin. s. eod. l. 97. s. de legat. 1. l. 77. §. 3. s. de leg. 2.*
*
p Fauor libertatis facit vt quis seruo suo libertatem præstet, quamuis ipse in legato Falcidiam patiatur.
q *l. 36. §. 3. j. eod.*
r reficere. *Gouean. hîc.*
s nec enim Falcidia libertatẽ minuit. *l. 34. j. eo. l. 6. in fi. j. de fideic. liber. l. 8. §. 9. s. de inof.*
t *al.* Iulianus.
u Quid notat Marcellus? senatuscõsultum ad seruum duntaxat testatoris pertinere.
x *l. 36. j. eod.*
y *l. 36. §. 3. j. eod.* seruo legato, cui per fideicõmissum libertatẽ reliquimus, si quid præterea legauerim, in eo legato Falcidia ponetur ex senatusconsulto. Ita fiet, vt & heredi salua fiat Falcidia, & libertas non impediatur.
z *l. 34. s. eod.*
a *l. 39. j. eod.*
b *l. 33. s. eod.*
c *l. 35. s. eo. l. 36. §. 4. j. eod. l. 5. s. de leg. 2.*
d veluti si sub. *Hal.*

De actionibus pœnalibus. 1. De actionibus honorarijs. 2. De cautione quanto amplius. 3. De legato annua, bima, trima die. 4. De fidei legatarij commisso. 5. De libertate.

32. *Macianus* lib. 9. Fideicommissorum.

POEnales [a] actiones, siue legitimę [b] siue honorarię, exceptis popularibus, in bonis actoris non ideo minùs cõputandæ sunt, quia morte reorum intercidere possunt. E contrario autem eædem actiones nihil bonis rei, defuncto eo, detrahunt. Sed ne in actoris quidẽ bonis, defuncto eo, iniuriarum [c] actio poterit cõputari: quia & ipsa simul [d] cum eo intercidit: vt vsusfructus [e]: & id, quod in [f] dies, menses, annósve singulos alicui, *quoad viuat*, debeatur. Etenim ea demum obligatio rei bonis diminutionem pręstat, quæ in heredem transit. Nec contrarium est: quòd, viuente reo, eo minus in bonis eius intelligebatur. nam etsi ita stipulatus esset, vt, cùm moreretur, debere ei inciperet: tamen augerentur bona eius. quemadmodum si ipse sub eadem conditione promisisset: defuncto eo, minuerẽtur.

1 ¶ Honorariæ quoque actiones, quæ intra certũ tempus à prætore promittũtur, cum bonis [g] actoris, defuncto eo, augmentum [h] rei [i] decessionémve, si tales erunt, vt in heredem quoque transeant, præstabunt.

2 ¶ Iulianus scribit, si vtriusque heredis pars exhausta est legatis, & alter ex heredibus cautionem prętoriam accepit à legatarijs, non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidiæ rationem, & actionem ex stipulatu habiturum. omnes enim prætorias stipulationes eiusdem [k] interpretationis esse. nam constare, ex iudicatum solui stipulatione, siue à parte actoris, siue à rei plures heredes extitisset, non omnibus, nec aduersus omnes actionem cõtingere: sed dumtaxat his, qui vicissent, & aduersus victos: hísque, aduersus quos res defensa nõ esset, aduersus eos [l], qui rem non defendissent.

3 ¶ Annua, bima, trima die aureis centenis legatis: ex omnibus [m] summis, non [n] tantùm ex posterioribus, portionem legis Falcidiæ detrahi placuit. 4 ¶ Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cùm ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere. Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum [o] ait, quantum Titio ex viginti detractum esset. quæ sententia & ęquitatem & rationem magis habet: quia * exemplo heredis legatarius ad fideicommissa pręstanda obligabitur. nec, quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco, quod passus esset, nõ imputaturũ. nisi fortè testator ita fidei eius cõmisisset, vt totũ, quidquid ex testamento cepisset, restitueret.

5 ¶ Si autem manumittere seruum vel suum vel alięnum [r] rogatus sit, omnimodo pręstare debebit libertatem. nec hoc contrarium est superiori: quia * fauor [p] libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit.

33. *Paulus* lib. 3. Fideicommissorum.

SI seruus tibi legatus sit, eúmq; [q] rogatus sis manumittere, nec præterea capias, vnde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere [r] possis: senatus censuit, cessare Falcidiam [s].

34. *Marcellus* lib. 42. Digestorum.

IVliani [t] notat [u].

IN testatoris seruo non erit Falcidiæ locus. Si verò peculiam [x], aliúdve quid legauerit, fideíque legatarij commiserit, vt alienum seruum vel legatarij manumitteret: locus erit.

35. *Vlpianus* lib. 6. Disputationum.

PLanè si quid sit præterea [y] legatum ipsi seruo: Falcidię locũ fore, senatus declarauit. Vnde Scæuola ait * in eo, quod præterea seruo legatum est, ita Falcidiam admittendam, vt inde, & quod pro seruo præstandum est, sumatur.

36. *Paulus* lib. 3. Fideicommissorum.

SEd si non seruus ipse legatus sit, sed pecunia [z], rogatúsque sit legatarius seruum suum manumittere: Falcidiam patietur: & nihilominus cogetur manumittere: quia tanti æstimasse videbitur seruum suum.

1 ¶ Quid, si alienus seruus fuerit? in eo non plus, quàm accepit, ad redimendum cogitur impendere.

2 ¶ Sin verò heres seruum rogatus sit manumittere: placet, pretium [a] eius, & æs alienum, deducendum esse.

3 ¶ Si solus seruus legatus, & [b] fideicommissa libertatę donatus fuerit, licèt Falcidia interueniente, totus vindicari petive potest. sed etsi aliud [c] præterea capiat legatarius: adhuc seruus totus peti potest: quartam autẽ vtriusq; ex legato retinendam, ne impediatur libertas.

4 ¶ Si incertum sit, an libertas præstari debeat, veluti quod [d] sub cõditione, vel post [e] tempus data sit: numquid [f] incerto eo, an præstetur, cum possit aut seruus mori, aut conditio deficere, interim Falcidia admittenda est? deinde cùm libertas competere, vel deberi cœperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Cæcilio placebat, si quid ex operis eius medio [g] tempore consecutus fuerit heres id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiæ rationem.

37. *Valens* lib. 6. de Fideicommissis.

EIus serui æstimatio, perinde ac [h] statuliberi, fieri debet.

1 ¶ Sed & si heres seruum alienum rogatus est manumittere: placuit, vt etiam huius pretium ex æstimatione hereditatis deduci debeat.

De statulibero. 1. De seruo communi. 2. De seruo fructuario, pignerato, sub lege commissaria distracto, ad diem addicto.

38. *Hermogenianus* lib. 1. Iuris Epitomarum.

STatuliber heredis non [i] auget familiam [k].

1 ¶ Communes serui in vtriusque patrimonio connumerantur.

2 ¶ Cuius vsusfructus alienus est, in dominio proprietatis connumeratur. pignori dati, in debitoris: sub lege commissoria distracti, item ad diem addicti, in vẽditoris.

Quorum seruorum pretium æris alieni loco deducitur.

39. *Paulus* lib. 3. Sententiarum.

AEris [l] alieni loco deducuntur non solùm pretia eorum, quibus libertas data est, & eorum, qui supplicio sunt affecti [m]: sed & eius, quem prætor propter [n] indicium proditæ mortis, vel detectæ eorum [o] coniurationis, libertate donauit.

De testamento veterani. 1. De eo qui dat Conditionis implendæ causa.

40. *Hermogenianus* lib. 4. Iuris Epitomarum.

AD veterani [p] testamentum, siue paterfamilias siue filius familias sit, licet intra [q] annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet.

1 ¶ Si [r] cui, *si [s] decem dedisset* viginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

De legatis præstitis sine cautione.

41. *Paulus* lib. 9. ad Edictum.

DOlo [t] carere non videtur, si iam mota [u] quis controuersia hereditatis legata sine [x] cautionibus det.

De æstimatione.

42. *Vlpianus* lib. 14. ad Edictum.

IN Falcidia æstimatio pretij rerum ex [y] veritate facienda est.

De postliminio.

43. *Idem* lib. 19. ad Edictum.

SErui, qui apud hostes sunt post mortem testatoris reuersi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem [z].

De dato conditionis implendæ causa.

44. *Idem* lib. 21. ad Edictum.

FAlcidia interuenire [a] non potest, si statuliber de alieno dedit, nõ [b] de bonis defuncti: vel alias est homo liber, qui conditionem [c] impleuit.

De legato in diem. 1. Vel sub conditione.

45. *Paulus* lib. 60. ad Edictum.

IN lege Falcidia non habetur pro puro, quod [d] in diem relictum est. medij [e] enim temporis commodum computatur.

1 ¶ In his legatis, quę sub conditione relicta sunt, Proculus putabat, cùm quæritur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt. quod si est, & deductio sic potest fieri, vt tantum videatur vi deberi, quãti nomen venire potest. sed hæc sententia non probatur. cautionibus [f] ergo meliùs res temperabitur.

De eo qui se daturum promisit. 2. Vel per legem Falcidiam retinere poterat.

46. *Vlpianus* lib. 76. ad Edictum.

QVi quod [g] per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus, spopondit se daturum [h]: cogendus est [i] soluere [k].

De annuis legatis. 1. Quibus competit beneficium l. Falcidiæ.

47. *Idem* lib. 79. ad Edictum.

LEx Falcidia, si interueniat, in omnibus pensionibus locum habet. sed hoc ex pòst facto [l] apparebit. vtputa in annos singulos legatũ relictum est, quamdiu Falcidia nondum

e *l. 5. §. 3. j. eod.* f hanc particulam expungit. *Gouean.* g ¶ *l. 58. §. 5. j. ad Trebell.* h non est enim statuliber, cui per fideicommissũ data est libertas. Directa libertas vel post tẽpus, vel sub cõditione data statuliberum facit. *Gou.* i idq; propter incertam conditionem. k .i. substantiã, bona, hereditatem ὑπὸ ὅρον ἐλευθερούμενος οὐ συνψηφίζεται ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ κληρονόμου. 41. *Ecl. 1. c. 36. & Scholion. 16.* οὐκ αὔξει τὴν οὐσίαν τὸ κληρονόμου.
l *v. l. 36. §. 1. s. e. l. 6. Cod. eod.*
m quod dominum non iuuissent. *l. 1. s. de Silaniano.*
n *v. l. 4. j. de bon. liber.*
o reorum. *Hal.* κατ᾽ αὐτῶν. *Ecl. c. 37.* aduersus ipsos.
p *v. l. 17. s. eod.* dixi *ad l. 12. Cod. de testam. milit.*
q *l. 92. j. eod. l. 5. C. de testam. milit.*
r si acceptis quinq; fundum heres dare iubetur, totus fundus legatus intelligetur, & de toto Falcidia detrahetur, & quinque extra quartam, mortis causa capiuntur. *adde l. 19. s. eod. & ibid. Gou.*
s .i. sub conditione. *l. 76. j. eod.*
t culpa. *l. 4. §. 1. in fi. j. tit. prox.*
u aliud si non mota. *l. 22. §. 4. C. de iure delib.*
x *l. 9. §. 4. s. ad exhibendum.*
y *l. 15. in fi. s. eod. l. 60. in fi. l. 62. in fi. l. 63. j. eod. l. 81. §. 4. in f. s. de leg. 1.*
z quia finguntur non fuisse capti. *l. 18. §. 8. j. de captiuis.*
a Falcidiã heres ac deducere possit de eo quod statuliber conditionis implẽdæ causa nõ heredi dare grauatus est? si statuliber ex peculio suo dat, Falcidia in eo locũ habet: si de alieno, non habet. Nõ enim in bonis defũcti fuit quod datũ est. *v. Langebekiũ c. 26. annotationũ.*
b *v. l. 36. infra de mort. caus. donat.*
c *l. 76. infra eod.*
d *vide l. 55. §. 4. j. eod.*
e *l. 58. §. 5. j. ad Trebell.*
f *l. 1. §. 16. s. eod. l. 1. §. 7. infra tit. prox.*
g *l. vlt. Cod. eod.*
h is plenam fidẽ exhibet testatori. *l. vlt. C. eod. l. 46. s. de pactis. l. 20. in fi. j. de donat. v. Cuiac. ad Nouell. 1. fol. 339.*
i Imò, non est cogendus. nam si cogitur, iuri publico .i. legis Falcidiæ beneficio derogat: id autem fieri nõ potest. *l. 15. §. 1. j. eod.*
k nec enim audiendus est suę confessioni repugnans. *vide l. 20. in fi. j. de don.*
l Imò, ab initio computatio fieri debet. *l. 68. j. eod.*

a Imò, aliquando. ídque etiam æquitas suadet. nam cùm exemplo heredis ad le... præstanda obligetur, æquum est etiam eum Falcidia vti. *l.32.§.4.ff.eod.*
b vt enim Trebelliano locus sit, non sufficit de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari oportet. *l.22.in fi.ff.ad Trebell* Legatarius autem non est heres.
c Fingamus enim emptorem duplam stipulatum, quo casu res ei vendita euincetur. fingamus eundẽ suo venditori heredem esse: fingamus rem ei euictam esse.
d is sc. consecuturus.
e .i. ei à quo rẽ vẽditam emit.
f .i. ab eo. vt sit sensus, Emptor idémque heres vẽditori, vtcunque duplũ fuerit stipulatus à venditore: si tamen ei res euincitur, simplum imputat æri alieno hereditatis. nõ duplum. *adde l.2.§.15. in fi.ff.de hered.vend.*
g *Langebeckius. c.34. annot.*
h Falcidia admissa seruus legatus fit communis inter heredem & legatarium. *vt hîc.* Cur sit communis? quia heres vtens iure suo, vt heres & dominus retinet Falcidiam iure hereditario. *l.14.ff.eod.* iure testamenti *l.42.ff.de vulgar.*
i cõmuni seruo cũ libertate, & sine libertate legari potest, totúmque legatũ socio testatoris adquiritur. *Paul. 3.sent.6.§.4.l.63.§.9.ff.pro socio.*
k Imò, totum non pertinet. *l.17.§.1.ff.de adq. rer.l.7.§.1.ff.de sti pul. seru.*
l *adde l.136.in fi.ff.de verb.oblig.*
m *l.11.ff.eod.l.51.l.31.l.76.l.78.in fi.ff.eod.*
n Exceptione remoueri qui potest à legati petitione, legatũ habuisse non intelligitur, idcoque id genus legati heredi imputatur in quartam, neq; cæterorum legata minuet.
o Imputatio in quartã ideo introducta est, vt quàm minimũ legata minuerentur: quippe Falcidiæ legata minuit.
p *adde l.2.§.14.ff.tit.prox.*
q & ita cùm maior esset centenario. *vide §. postea 2. inst. de success. libertorũ.*
r Centum, viginti extraneo, reliqua reliqs. *Accurs.* quod non placet Hotoman.
s id est, octoginta. vide Antonium Fabr. 1. coniectur. 15.
t exoneratio. *Gouean.*
u extraneo nõ præstatur. *Gou. hic arg. ff.prox.*

nondum locum habet, integræ pensiones annuæ dabuntur. sed enim si annus venerit, quo fit, vt contra legem Falcidiam vltra dodrantem aliquid debeatur: eueniet, vt retro omnia legata singulorum annorum imminuantur.

1 ¶ Numquam [a] legatarius [b] vel fideicommissarius, licèt ex Trebelliano senatusconsulto restituitur ei hereditas, vtitur legis Falcidiæ beneficio.

Si emptor venditori successerit vel contra.

48. *Paulus* lib.2.ad Edictum Ædilium Curulium.

CVm emptor venditori, vel contrà heres exstitit: euicto homine [c] vtrùm duplum in æs alienum deducere vel cõputare debeat, an simplum? duplum enim esset [d], si alius heres exstitisset [e]. & benignius est, eodem herede existente, simplum ei [f] imputari.

Si seruo legato legetur. 1. Si fundus & ad eum via legetur.

49. *Idem* lib.12. ad Plautium.

PLautius [g]: Seruo, quem tibi legaueram, fundum legaui. Atilicinus, Nerua, Sabinus: primum in seruo rationem legis Falcidiæ habendam, &, quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius: quòd seruo pars lege Falcidia decedat, incipere seruũ fieri communem [h] heredis & legatarij. communi [i] autem seruo cùm legatum sit, totum [k] pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit. qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiæ decessuram. *Paulus*: Cassij sententia vtimur. nam & Diuus Pius rescripsit, seruo communi fideicommissum datum, totum ad socium pertinere.

1 ¶ Interdum euenit, vt, propter rationem legis Falcidiæ, sequens legatum extinguatur. veluti si fundus, & ad eum via legata sit per alium fundum. nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere viæ legatum: quia * per partem [l] seruitus adquiri non potest.

50. *Celsus* lib.14. Digestorum.

NOn est dubiũ, quin ea [m] legata, à quibus heres summouere exceptione [n] petitorem potest, in quartam ei imputentur, nec [o] ceterorum legata minuant.

51. *Iulianus* lib.61. Digestorum.

NEc interest, vtrùm ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum peruenisse legatum, vt actio eius denegaretur.

52. *Marcellus* lib.9. Digestorum.

EX asse patronum [p] heredẽ instituit libertus, cùm ducentos [q] aureos in bonis haberet: & legauit filio centum [r] viginti, extraneo reliqua [s]. diminutio [t] legati, quòd extraneo [u] præstat legatum, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt.

1 ¶ Quacumque ex causa [x] legata non præstantur, imputantur heredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

De legatis puris & conditionalibus.

53. *Celsus* lib.17. Digestorum.

SI propter ea, quæ [y] sub conditione legata sunt, pẽdet legis Falcidię ratio: præsenti die data, non [z] tota vindicabuntur.

De fundo in familia relinquendo.

54. *Marcellus* lib.15. Digestorum.

PAter filium, ex quo tres habebat nepotes, heredẽ instituit, fideíque eius commisit, *ne [a] fundum alienaret, & vt in familia eum relinqueret.* filius decedens tres filios scripsit heredes. quærendum est, an omnino quasi creditores vnusquisque in ratione legis Falcidię aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potiùs relinqueret. sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quicquam deducet. quod, videndum, ne durè constituatur. vtique enim in alieno [b] ære habuit fundum: necessitate quippe obstrictus fuisset alijs eum relinquendi.

De annuis legatis.

55. *Idem* lib.20. Digestorum.

CVm Titio in [c] annos singulos dena legata sunt, & iudex [d] legis Falcidiæ rationem inter heredem & alios legatarios habeat: viuo quidẽ Titio, tanti litem æstimare debeat, quanti venire id legatũ potest, in incerto posito, quamdiu victurus sit Titius: mortuo autem Titio non aliud [e] spectari debet, quàm quid heres ex ea causa debuerit.

reprehensus ab Antonio Fabro *1. coniectur. 15.*
x *l.1.§.7.ff.tit.prox.* y *v.l.50.ff.eod.*
z tamen tota. *veteres: Goueanus.* a *adde l.32.in fi.ff.de leg.2. dixi 5.feudor.18.*
b Fideicommissariam hereditatem heres in ære alieno habet.
c Legatum annuum pendente conditione, æstimatur quanti vendi potest: post cõditionis euentum, quanti est.
d Iudex legis Falcidiæ is dicitur, qui de lege Falcidia cognoscit.
e ¶ Imò, cautio exigẽda est. *l.1.§.16.l.45. in fi.ff.eod.*
f Imò, de eo nõ est dubitandum. Certum est enim peculij quãtitatem, quæ aditæ hereditatis tempore fuerat, in quadrantem imputari. *l.83.ff.eod.*
g *v.l.73.ff.eod.*
h *adde l.22.§.3.ff.eod.*
i aut spes. *l.72.§.1.ff.eod.*
k id est, post tempus. *l.36.§.4.ff.eod.*
l *l.36.§.3.ff.eod.*
m *al.* legaui & *post* commisi.
n In quartam Falcidianã non imputantur ea quæ heredi inter viuos donata sũt, nisi ideo donata sint vt integra heres legata præstaret. *Cuiac.* hinc Paulus, Ea quæ mater viua filio donauit, in quartã non imputãtur. *3.sent.8.§.3.*
o Falcidia nõ deducitur ex legato dotis vxori relegatæ: *vt hîc, & l.81.§.1.ff.eod.*
p Imò, habet. *l.1.§.12.§.de dote prælег.*
q *facit. l.15.§.2. l.57.ff.eod.*
r An decennij? an quadraginta annorũ? Certè lex negat actiones pręscribi nisi quadraginta annis. *l.4.C.de præscr.30.ann.*
s excipiẽdo & agendo.
t *l.11.ff.de his quæ vt indign.*
u *Vl.25.§.17.*
x *l.3.Cod.eod.*
y & non præstito.
z quid hoc? an non constat in litem non iurari ex testamẽti causa? *l.6.ff.de in litem iurando.*
a *l.44.ff.eod.*
b Res quã heres sua culpa amisit, in eius quartam imputatur. *l.16.ff.eod. l.15.ff.de his quæ vt indig.*
c *vide l.88.ff.de verborum signif.*
d nam legatum per damnationem, quo solo res aliena legari potuit, inficiatione crescit in duplum. *vide Cuiac. 14. obseruat. 36. in fin.*
e *vide l.42. supra eod. l.63. infra eod.*

Se is cum quo de peculio agi poterat, heres creditori extitit. 1. De libertate. 4. Si testator futuro heredi quadrantem vnius dederit.

56. *Idem* lib.22. Digestorum.

CVm quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit: quæris, cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege. Plerique putant, quod tunc in peculio fuerit, cùm adiretur hereditas, inspiciendum. ego dubito [f]: quoniam * mortis [g] tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit obseruari. quid enim interest, peculium serui post mortem creditoris diminutum sit, an debitor pauperior factus sit?

1 ¶ Aliquis dicet: Quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit seruus? & ego quęram: Si debitoris, qui tunc non [h] erat soluendo, ampliatæ facultates fuerũt? & cùm in isto placuerit, ex post facto vberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti cùm conditio [i] crediti exstitit post mortem, ita etiam peculij incrementum pleniorem faciet hereditatem.

2 ¶ *Scæuola* notat: Quid ergo, si idem seruus defuncto & alij dena debuit, & vna decem habuit? augetur scilicet & his hereditas, decẽ, quæ defuncto naturaliter debebantur, in hereditate manentibus.

3 ¶ Is, qui in bonis vnum dumtaxat seruum habebat, legauit eum Titio, & fidei eius commisit, vt post triennium [k] manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis serui ad Titium peruenire potest, quarta apud heredem remanere. quemadmodũ si directò post triennium seruo libertatem dedisset, eiúsque vsumfructum ei legasset: aut ei proprietatem per fideicommissum relinquit.

4 ¶ Stichum tibi, seruo tuo [l] decem legauit [m]. vel contrà, tibi decem, seruo tuo Stichum, libertatémque Stichi fidei eius commisit. lex Falcidia minuit legata. redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi vtrumq; legasset. 5 ¶ Sæpius euenit, ne emolumentum eius legis heres consequatur. nam si centum aureorum dominus, vigintiquinque alicui dedisset, & eum instituerit heredem, & dodrantem legauerit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ interuenire potest. quia viuus [n] videtur heredi futuro prouidere.

De dote.

57. *Idem* lib.26. Digestorum.

CVm [o] dotem maritus alicui legauerit, vt vxori restituatur: non [p] habere legem Falcidiam locum, dicendum est, & sanè in plerisque ita obseruatur, vt, omissa interpositi, capientis persona spectetur.

Quando l. Falcidiæ beneficium implorari potest.

58. *Modestinus* lib.9. Regularum.

LEgis Falcidiæ beneficium heres etiam post [q] longum [r] tempus mortis testatoris implorare [s] nõ prohibetur.

De eo, qui id egit, vt fideicommissum intercideret. 1. De tacito fideicommisso.

59. *Idem* lib.9. Pandectarum.

BEneficio legis Falcidiæ indignus esse videtur, qui id egerit, vi fideicommissum intercidat.

1 ¶ Præterea qui non [t] capienti rogatus est restituere hereditatem, senatusconsulto Planciano [u] non cõceditur quartam retinere. sed ea quarta, quam non retinuit, ad [x] fiscum pertinet ex rescripto Diui Pij.

De tabulis pupillaribus. 1. De in litem iurando.

60. *Iauolenus* lib.14. ex Cassio.

CVm pater impuberi filiæ heredẽ substituit: id, quod ei legatorum nomine à patre obuenit, cùm hereditas ad substitutos pertinet, in computationem legis Falcidiæ non venit.

1 Legato petito [y], cùm in litem iuratum est [z], ratio legis Falcidiæ, nõ eius summæ, in quam legatarius iurauit, haberi debet: sed eius, quanti re [a] vera id fuit, quod petitum est. nã id, quod pœnæ [b] causa adcreuit, in legem Falcidiam non incidit.

De re aliena legata.

61. *Idem* lib.4. Epistolarum.

ALienus fundus tibi legatus est. hunc heres cùm emere [c] nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quàm quanti erat. qua emptione effectum est, vt legatarij ad legem Falcidiam reuocarentur. quæro: cùm, si fundus tanti, quanti re vera, emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis Falcidiæ: an hoc ipso heres institutus partem reuocandi à legatariis ius habeat, quòd ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quàm quanti erat. respondit, * quod amplius [d] heres, quàm pretiũ fundi, legatario soluit, id lege Falcidia imputari nõ potest. quia negligentia eius nocere legatarijs non debet. vtpote cùm is, confitendo, veram [e] æstimationem præstare poterat.

a Cur ita? *vide l.2.ʒ.de duob.reis.*
b *l.33.ʒ.ad l.Aquil.* c *l.3.§.5.ʒ.de iure fisci.*
d An præscripto à contrahentibus? an forma censuali præscripto? an quo res empta est, aut quo vendi posset si coleretur diligenter, vt vult Goueanus? an à testatore præscripta? Si diligenter spectes, formale hîc opponitur vero & præsenti: Vero & præsenti opponi potest pretiũ quod ex affectu & spe singulorum sumitur. *l.63.ʒ.eo.* formale interpretor, quod communiter sequimur. Sunt enim pretia formãda ab vniuersa regione, non à quodam priuato: non ex momento temporis, non ex eo quod rarò accidit. *l.63.in fi.ʒ.eod.*

De duobus reis. 1. *De æstimatione.*

62. *Vlpianus* lib.1.ad Legem Iuliam & Papiam.

IN lege Falcidia hoc esse seruandum, Iulianus ait: vt, si duo rei promittendi fuerint, vel duo rei stipulandi, si quidem socij sint, in ea re diuidi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent, vel promisissent quod si societas inter eos nulla fuisset: in pendenti [a] esse, in vtrius bonis cõputari oporteat id, quod debetur, vel ex cuius bonis detrahi.

1 ¶ Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundùm rei veritatem [b] æstimanda erunt, hoc est secundùm præsens [c] pretium. nec quicquam eorum formali [d] pretio æstimandum esse, sciendum est.

63. *Paulus* lib.2.ad Legem Iuliam & Papiam.

PRetia [e] rerum non ex affectu nec vtilitate [f] singulorũ, sed [g] communiter [h] funguntur [i]. Nec enim qui filium naturalem [k] possidet, tanto locupletior est, quòd eum, si alius possideret, plurimò [l] redẽpturus fuisset. Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tãtum habet quanti eum patri vendere potest. nec expectandum est, dum vendat. sed in præsentia, non quà filius alicuius, sed quà homo æstimatur. Eadem causa est eius serui, qui noxa [m] nocuit. nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. Sed nec heredẽ post mortem testatoris institutum seruum tanto pluris esse, quo pluris [n] venire potest, Pedius scribit. est enim absurdum [o], ipsum me heredem institutum non [p] esse locupletiorem, antequàm [q] adeam: si autem seruus heres institutus sit. statim me locupletiorem effectum: cùm multis causis [r] accidere possit, ne iussu nostro adeat. adquirit nobis certè, cùm adierit. * esse autem præposterum, antè nos locupletes [s] dici, quàm adquisierimus.

1 ¶ Cuius debitor soluendo non est, tantùm habet in bonis, quantum [t] exigere potest.

2 ¶ Nonnullam tamen pretio varietatem loca, temporáque [u] adferunt. nec enim tantidem Romæ & in Hispania oleum æstimabitur. nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis [x] fructibus. dum hîc quoque non ex momentis [y] temporum, nec ex ea, quæ rarò accidat, caritate pretia constituantur.

Si cui legetur quanto minus per l.Falcidiam capere poterit.

64. *Vlpianus* lib.13.ad Legem Iuliam & Papiam.

SI in testamento ita scriptum sit: *Heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto. & quanto quidem minùs* [z] *per legem Falcidiam capere poterit, tanto ampliùs ei dare damnas esto:* sententiæ testatoris standum est.

De conditione dandi.

65. *Paulus* lib. 6.ad Legem Iuliam & Papiam.

SI fundus legatus sit quinquaginta [a] dignus, sub hac conditione, *si quinquaginta heredi dedisset:* plerique putãt, vtile esse legatum: quia conditionis implendæ causa datur. nam constat [b], etiã Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, *si quinquaginta dedisset:* dicendũ, inutile [c] esse legatum, & magis ridiculum esse.

De relicto in diem vel sub conditione. 1. *De ære alieno.*

66. *Vlpianus* lib.18.ad Legem Iuliam & Papiam.

CIrca legem Falcidiam, in eo, quod sub conditione, vel in diem alicui relictum est, hoc obseruandum est: Si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eáque conditio post decennium fortè exstiterit: non videntur decem huic legata, sed minùs decem. quia interuallum tẽporis, & interusurium [d] huius spatij, minorem facit quantitatem decem.

1 ¶ Sicuti legata non debentur, nisi deducto æro alieno aliquid supersit: nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmantur [e] per æs alienum. quare, si immodicum æs alienum interueniat. ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur [f].

De non solidi capacitate.

67. *Terentius Clemens* lib.4.ad Legem Iuliam & Papiam.

QVotiens cuidam ampliùs legatum sit, quàm ei capere liceret, & lex Falcidia locum haberet: prius [g] Falcidiæ ratio habenda est: scilicet, vt subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum [h], si non excedat statutam legi portionem, debeatur.

e *d.l.33.ʒ.ad l.Aquil. adde l.10.ʒ.de diuersis & temp. præscript. l.35.C.de donat.*
f Quid: Emphyteuticus fundus quẽadmodum æstimatur? tertia parte totius fundi. *Bald. consil.103.*
g Res tanti est, quanti vẽdi potest: *vt hîc & l.1.§.16.ʒ.ad Treb.* vide tamen Socinũ *regula 345.*
h An arbitrio iudicis æstimãtur? *vt l.3.ʒ.quod certo:* An potius quòd ea pretia consideranda sint, quæ in quaque ciuitate obtinent? *vt l.2.§.1.C.vt nem. liceat empt. specier.lib.10.* an inspecta rei veritate? *vt l.44.supra eod.*
i fungũtur. *Hal.* malè: Fungi, est succedere in locum rei. *v. Robert. 3. rec. sent. 14.*
k atque ita liberum hominem.
l propter paternã affectionem.
m *al.* noxam *vulgat.*
n propter hæreditatem delatam.
o in l.Falcidia: sec⁹ in l. Aquil.
p si heres institut⁹ sis antequã adeam nõ sum locupletior: igitur etsi seruus meus heres fuerit institutus, non ero locupletior antequam meo iussu adierit.
q *vide l.23.ʒ.ad l.Aquil.*
r Quid enim si antè moriatur: quid si mihi hereditas suspecta: quid si adire nolit: potest enim nolle. *l.cũ proponas de heredib.instit.* Quid si coactus adeat? aditio erit nulli⁹ momẽti. *l.qui cum alieno. §.Celsus.ʒ.de adquir.heredit.* Neque enim nudũ serui factum, sed mens attenditur.
* s quid locuples? *v.l.234.§.1.ʒ.de verb.signif.l.126.§.1.l.166.ʒ.de reg.iur.l.2.ʒ.qui satisdare.* t *l.82.infra eod.*
u Cicero *3.in Verrem.* Omnis frumenti ratio ex temporibus est.
x hoc est optima annona, & annonæ maxima vbertate.
y Et ita quo pluris res est, hodie accipimus. *l.si sterilis.§.cum per vẽditorem.ʒ.de act. empt.* z *l.88.ʒ.eod.* a *l.19.ʒ.eod.* b *l.84.supra de leg.1.*
c si decem legata sint sub hac cõditione, si decem legatarius dederit, legatum inutile est & ridiculum: *vt hîc*, cum inter pares quantitates nihil intersit. Proinde ex huiusmodi legato, Falcidia non deducetur. d *l.58.§.5.ʒ.ad Trebell.*

De æstimatione alimentorum & vsusfructus. 1. *Si heres rem propriam esse contendat, & hereditariam esse conuincatur.*

68. *Æmilius Macer* lib.2.ad Legem vicesimam [i].

HEreditatium

COmputationi in alimentis [k] faciendæ hanc formam esse Vlpianus scribit: vt à prima [l] ætate vsque ad annum vicesimum, quantitas alimentorum triginta annorum computetur, eiúsque quantitatis Falcidia præstetur: ab annis verò viginti vsq; ad annum vicesimum quintum, annorum vigintiocto: ab annis vigintiquinque vsq; ad annos triginta, annorum vigintiquinque: ab annis triginta vsque ad annos trigintaquinque, annorum viginti duo: ab annis trigintaquinque vsq; ad annos quadraginta, annorum viginti: ab annis quadraginta vsque ad annos quinquaginta, tot annorum computatio fit, quot ætati eius ad annum sexagesimum deerit, remisso vno anno: ab anno verò quinquagesimo vsque ad annum quinquagesimumquintum, annorum nouem: ab annis quinquagintaquinque vsque ad annum sexagesimum, annorum septem: ab annis sexaginta, cuiuscumque ætatis sit, annorum quinq;. Eóque nos iure vti, Vlpianus ait, & circa computationem vsusfructus [m] faciendam. Solitum est tamen à prima ætate vsque ad annum trigesimum, computationẽ annorum triginta fieri: ab annis verò triginta, tot annorum cõputationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videtur. numquàm ergo ampliùs [n] quam triginta annorum computatio initur. Sic [o] denique: & si reipublicæ vsusfructus legetur, siue simpliciter, siue ad ludos: triginta annorum [p] computatio fit.

1 ¶ Si quis ex heredibus rem propriam esse cõtendat, deinde hereditariam esse conuincatur: quidam putant, eius quoque Falcidiam non posse retineri, quia * nihil intersit: subtraxerit [q], an hereditariam esse negauerit. quod Vlpianus rectè improbat.

De vsufructu bonor. & ære alieno.

69. *Pomponius* lib.5.ad Sabinum.

VSufructu bonorum legato, æs alienum ex omnibus rebus deducendum est. quoniam * post senatusconsultum nulla [r] res est, quæ non cadit in vsusfructus legatũ.

De falcidiæ stipulatione.

70. *Vlpianus* lib.16.ad Sabinum.

FAlcidiæ stipulatio statim [s] committitur, vbi conditio legati vel debiti exstitit.

De venditione hereditatis.

71. *Paulus* lib.32.ad Edictum.

POtest heres in vendenda hereditate cauere, *vt* [t], *& lege Falcidia interueniente, solida legata præstentur:* quia ea lex heredis causa lata est. nec [u] fraus ei fit [x], si ius suum diminuat heres.

De eo quod impenditur explicandarum venditionum causa.

72. *Gaius* lib.3.de legatis ad Edictum Prætoris.

QVantitas patrimonij, deducto etiã eo, quidquid explicandarum [y] venditionum [z] causa impenditur, æstimatur.

De eo quod contingit post mortem testatoris. 1. *De conditionali debito.* 2. *Vel legato.* 3. *Vel libertate.* 4. *De legatis in diem.* 5. *Si testator intra vel vltra dodrantẽ legauerit.*

73. *Idem* lib.18.ad Edictum Prouinciale.

IN quãtitate patrimonij exquirenda visum est, mortis [a] tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit. tota ea legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit [b] hereditati, vt, centum legatorum nomine erogatis, habiturus sit heres quartã partem: sed necesse est, vt nihilo minùs quarta pars legatis detrahatur. Et ex diuerso, si ex centum septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hereditatem in tantum decreuerint bona, (incendijs fortè, aut naufragijs, aut morte seruorum (vt non plus quàm septuagintaquinq;, vel etiã minus relinquatur: solida legata debentur. nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatẽ. quæ res efficit, vt necesse sit legatarijs, ne destituto [c] testamento nihil cõsequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci.

e Donari tantò minùs dicitur esse in legato, quàm facit ratio interusurij medij temporis. *Alexãder.*
e *l.17.in fi.ʒ.de mort.caus.donationib.*
f Donari mortis causa nõ potest in fraudem creditorum.
g hîc deductio fit ex vno legato, duabus legibus, lege Falcidia & lege Iulia. *vide Cuiac.8.obs.3.*
h ¶hinc colligit Accursius, Filiũ de restituendo rogatum, posse detrahere duas quartas ob id reprehẽditur à *Cuiac.8.obs.3.* de hac quæstione dicam *ad l.3.§.2.ʒ.ad Trebel.*
i de vicesima. *v.Cui.9.obs.2.*
k *adde l.8.ʒ.de transact.*
l [illegible]
[illegible] alimenta cũ vita finiri. *l.8.§.10.in fi.ʒ.de transact.*
o Imò, aliter. nam legatũ [illegible] betur reipublicæ, vsq; ad centum annos. *l.56.ʒ.de vsufr. l.8.ʒ.de vsu & vsufr. legato.* vide *Cui. lib. de præscript.*
p vide *Cuiac. Nouell.7.*
q *v.l.24.ʒ.eod. l.6.ʒ.de his quib. vt indignis.*
r Vsusfructus vniuscuiusq; rei legari potest. *Paul.3.sent.6.§.17.l.1.l.vlt.ʒ.de vsufr.legato.* Nulla res est quæ non cadat in vsusfructus legatum vel stipulationẽ. Nam ex senatuscõsulto, remedio cautionis, etiã earum rerũ quarum abusus est, non vsus, vsusfructus constituitur.
s & post longum tempus. *l.38.ʒ.eod.*
t Falcidiæ legi heres potest renunciare. vide Mantica *9.de coniecturis vltimarũ voluntatũ. vlt.numero 6.*
u *adde l.46.ʒ.de pactis.*
x Potest enim quilibet iuri suo renuntiare.
y *adde l.vlt.§.9.C.de iure deliberandi.*
z dic idem in eo quod expensum est ad testamenti insinuationem, inuentarij confectionem & huiusmodi causas necessarias. *d.§.9.*
a *l.30 l.56.ʒ.eo.l.79.ʒ.eod.l.18.l.33.ʒ.ad Trebell.§.2.inst.de lege Falcidia.* & ibidẽ *Theophil.*
b *l.30.ʒ.eod.* c de hac voce *v.l.9.§.2.ʒ.de liberis.*

1 ¶ Magna

1 ¶Magna dubitatio fuit de his [a], quorum conditio mortis tempore pendet, id est, an quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure vtimur: vt, quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur, promissoris verò decedere, aut cautionibus res explicari potest: vt duorum alterum fiat: aut ita ratio habeatur, tanquàm purè debeatur: aut ita, tanquàm nihil debeatur: deinde heredes & legatarij inter se caueant: vt, existente conditione, aut heres reddat, quanto minus soluerit: aut legatarij restituant, quanto plus consecuti sint.

2 ¶Sed etsi legata quædam purè, quædam sub conditione relicta efficiant, vt, existente conditione, lex Falcidia locum habeat: purè legata cum cautione [b] redduntur. quo casu magis in vsu est: solui quidem purè legata, perinde ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cauere autem legatarios debere, ex euentu conditionis, quod amplius accepissent, redditu iri.

3 ¶Cuius generis cautio necessaria videtur, & si quibusdam seruis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum pretia, conditione existente, bonis detrahuntur.

4 ¶In diem [c] relicta legata alterius esse iuris, palàm est: cùm ea omnimodo tam ipsi legatario, quàm heredibus eius deberi, certum est. sed * tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum [d] interea, donec dies obtingit, heres lucratiuus est ex fructibus vel vsuris.

5 ¶Ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne vltra dodrantem relinquantur. quòd si excesserit quis dodrantem: pro rata portione, per [e] legem, ipso [f] iure minuuntur [g]. Verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogauerit, quarta [h] pars legatariis detrahitur. si trecenta quinquaginta legauerit, octaua. quòd si quingenta legauerit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. * antè enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet. §5 n°1

De eo quod heres habet iure hereditario, vel iure legati.

74. *Idem* lib.3. de legatis ad Edictum Prætoris.

QVod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat heres, solida præstanda esse legata: ita accipere debemus, si hereditario [i] iure habeat. itaque * quod [k] quis legatorum nomine à coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

75. Ex lib. 40. Digestorum *Iuliani Marcellus.*

SEd si ideo legatum ei datum est, *vt integra legata vel fideicommissa præstet:* deneganda erit actio legati, si lege Falcidia vti mallet.

De eo quod datur conditionis implendæ causa.
1. De legatis inutilibus.

76. *Gaius* lib.2. de legatis ad Edictum Prætoris.

ID autem: quod conditionis [l] implendæ causa vel à coherede, vel à legatario, vel à statulibero datur: in Falcidia non imputatur: quia [m] mortis causa capitur. Sanè si à [n] statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario [o] iure eos habere intelligitur.

1 ¶Qua ratione placuit, legata, quæ legatarij non capiunt, cum apud heredes subsederint, [p] hereditario iure apud eos remanere intelligi, & ideo [q] quadranti [r] imputanda. nec quicquam interesse: vtrùm statim ab initio legatum non sit: an, quod legatum est, remanserit.

De pluribus heredibus.

l 77 n°1

77. *Idem* libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale.

IN singulis [f] heredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse non dubitatur. & ideo si, Titio & Seio heredibus institutis, semis hereditatis Titij exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

78. *Idem* lib.3. de legatis ad Edictum Prætoris vrbani.

l 78 n°1

QVòd si alterutro eorum deficiente, alter heres solus extiterit: vtrùm perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset: an singularum portionum separatim causæ spectandæ sint. & * placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui heres extiterit, adiuuari [t] legatarios per deficientem partem: quia ea non est legatis onerata. quia & legata, quæ apud heredem remanent, efficiunt, vt cæteris legatariis aut nihil, aut minus detrahatur. si verò defecta pars fuerit exhausta [u]: perinde [x] in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atque si ad eum ipsum pertineret à quo defecta fieret.

De testamentis duplicibus.

l 79 n°1

79. *Idem* libro decimooctauo ad Edictum Prouinciale.

IN duplicibus [y] testamentis, siue de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater, cum [z] moreretur, habuerit: (nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid, vel deminuerit) siue de legatis [a] quæramus, tam ea [b], quæ in primis, [c] quàm ea, quæ in secundis tabulis relicta sunt, in vnum contribuuntur [d], tanquam si & ea quæ à filij herede relinquisset testator, à suo herede sub alia conditione legasset.

De pupillari substitutione. 1. De legatis indiuiduis.

80. *Idem* lib.3. de legatis ad Edictum Prætoris.

SI is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio [e] impubere herede instituto, ducenta legauerit, eique Titiũ & Seium heredes substituerit, & à Titio centum legauerit: videamus, quid iuris sit. si, nondum solutis legatis, pupillus decesserit: & ob id ea legata vtrique debent: solus heres Titius vtetur lege Falcidia. cùm enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet: centum, ex ducentis, quæ pupillus debebat: centum, quæ ipse dare iussus est. itaque, ex vtraque quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. in persona verò Seij lex Falcidia non interuenit, cùm ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ à pupillo relicta sunt. quòd si pupillus soluat legata, debent curare [f] tutores pupilli, vt caueant legatarij.

1 ¶Quædam legata diuisionem non recipiunt. Vt ecce legatum viæ, itineris, actúsve: ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed & si opus municipibus heres facere iussus est, indiuiduum videtur legatum. neque enim vllum balineum, aut vllum theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex consummatione contingit, non dederit. Quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. Hæc itaque legata, quæ diuiduitatem [g] non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. sed potest heredi hoc remedio succurri, vt, æstimatione [h] facta legati, denunciet legatario, vt partem [i] æstimationis inferat, si non inferat, vtatur aduersus eum exceptione [k] doli mali.

De vsufructu. 1. De dote. 2. De mulieris causa paratis.

81. *Idem* lib.18. ad Edictum Prouinciale.

SEd vsusfructus [l] legatus venit in computationem legis Falcidiæ. nam diuisionem recipit. adeo vt, si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos [m] partes pertineãt.

1. ¶Dos relegata [n], extra [o] rationem legis Falcidię est, sc. quia suam [p] rem mulier recipere videtur.

2 ¶Sed & de his quoque rebus, quæ mulieris causa emptæ, paratæ essent, vt hæ quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

Si is qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat ipsi debitori liberationem, alij quadringenta legauerit.

82. *Vlpianus* lib.8. Disputationum.

QVærebatur: cùm is, qui solũ in nomine quadringẽta in bonis habebat, ipsi debitori liberationẽ, Seio autẽ quadringẽta legauerit: si debitor vel soluẽdo [q] non sit, vel centũ facere possit: quantum quisque habeat interuẽtu legis Falcidiæ. Dicebã: legẽ Falcidiam ex eo, quod refici ex hereditate potest, quartam heredi tribuere, residuũ dodrãte inter legatarios distribuere. Quare cùm [r] nomẽ minus soluẽdo est in hereditate: eius, quod exigi potest, rata fit distributio: residui vẽditio facienda est: vt id demũ in hereditate cõputetur, quanti nomẽ distrahi potest. Sed cùm debitori liberatio relinquitur: ipse sibi [f] soluẽdo videtur, & quod ad se attinet, diues est. quippe si ei mortis causa acceptò feratur id, quod debet, quadringẽta cepisse videbitur, licèt nihil facere possit, sensisse enim deliberationẽ plenã videtur, quãuis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo, Falcidia interueniẽte, trecenta acceptò illi ferri debẽt, residua cẽtũ durabũt in obligationẽ. & si quidẽ facere posse cœperit, exigetur ab eo dũtaxat vsque ad cẽtũ. Idemq; erit dicẽdũ, & si mortis causa acceptò ei quadringẽta ferantur [t]. vt de elegatet dicitur, acceptilatione in pẽdẽti [u] fore. vt si quidẽ mortis tẽpore quadringẽta tota inueniantur, in treceta valeat acceptilatio. si verò præterea aliquid inueniatur, quod quadrãtẽ suppleat heredi, in qua

t ¶l.1.§.13.s.eo.
u v.l.[illegible] s.eo.
x v.l.21.in fi.s. eod.
y v.l.11.§.5.s.e.
z v.l.73.s.eo.
a siue de patrimonio, vt s.e. siue de legatis quęrãº, vt hîc, quæ relicta sũt, in vnum contribuũtur & legatarii conferunt hęredi. l. 88. in fi. s.eod.
b d.§.5.
c De primis & secundis tabulis scripsi ad l.1. s. testam. quemadmod. aperiantur.
d v.l.11.§.5.s.e.
e l.11.§.6.s.eo.
f v.l.87. in fi.s. eo.
g Legata indiuidua defalcantur præstita parte ęstimationis. Bar.l.11. §.24. s. de leg. 3. l.vlt.s. de seru.legat.
h Legatarius seruitutis æstimationẽ debet offerre heredi, l.26. in fi. s.e.l.5. §.15. de doli excep.l.76.s.de leg. 2.l.vit. s.de seru. legat.
i l.7.s.eo.
k v. quæ scripsi ad l.22.s.eod.
l v.l.1 §.9.s.eo.
m v.l.vlt.in fi. s. de vsufruct. & quemadm.
n Falcidia non detrahitur ex legato dotis relegatæ, vt hic, nisi dos relegata, commodum aliquod repræsentationis habeat, tũc enim deducitur. Accursius in l.cum dotem [illegible] s. eod. Contrariũ sentit in l.3. Cod.de falsa causa a iecta legato. idque verius putat Costa in c.si pater. nu.31. de testam. v.Grassum.§.Falcidia.[illegible]
o l.8.[illegible] de leg. præst.
p non ex lucratiua causa. Paul. 4.sen.1.§.1.
q v.l.22.in fi.s.e.
r l.63.§.1.s.e.
f Debitor sibi ipsi semper est diues. bart.
t vel pactum ei fiat de non petendo. v.[illegible] s.eo.
u Imo [illegible] tio ex [illegible] vires [illegible] l. [illegible] s. de stip. seru.

dringenta acceptilatio proficiet. Quòd si debitor iste quadringentorum, dumtaxat [a] centum facere potest: quia sibi soluendo est: necesse habebit, centum refundere. Cùm igitur debitor sibi soluendo sit: eueniet: vt si, herede aliquo instituto, ipsi debitori liberatio, & alij quadringenta legata sint: si quidem soluendo sit debitor, centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, heres centum habeat. Sin verò centum tantùm facere possit, heredi ex refecto quarta seruanda est. sic fiet, vt centum, quæ præstari possunt, in quatuor partes diuidantur: tres partes ferant legatarij: heres viginti quinque habeat: debitor, qui soluendo [b] non est, secum centum quinquaginta compenset. de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, venditio fiet nominis, ídque quasi solū in bonis fuerit, repræsentatur. Quòd si nihil facere debitor potest: æquè in centum quinquaginta acceptò liberandus est. de residuo venditionem nominis faciendam, Neratius ait. quod & nos probamus.

De peculio.

83. *Iulianus* lib. 12. Digestorum.

SI creditor filij tui heredem te instituerit, & legis Falcidiæ rationem ponas: peculij quantitas, quod aditæ [c] hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

Quo casu heres agit quamuis testator agere non potuerit.

84. *Idem* lib. 13. Digestorum.

REperitur casus [d], quo heres agere potest, quamuis testator agere non potuerit. veluti si tutor, cùm solueret legata, non interposuerit stipulationem, quanto plus quàm per legem Falcidiam capi licuerit, solutum fuerit, reddi: pupillus quidem eo nomine tutelæ non agit: sed heredi [e] eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

De dote.

85. *Idem* lib. 18. Digestorum.

SI dos [f] socero data est, & solus filius heres patri extitisset: dotem confestim, in computatione hereditatis, & Falcidiæ rationem, in ære alieno deducet [g] aliter enim videbitur indotatam [h] vxorem habere. quod si filius extraneum [i] coheredem habeat: ipse quidem semper, pro qua parte patri heres erit, dotem in ære alieno deducet: & coheres eius, antequàm dos à filio præcipiatur.

Si prælegetur ei, qui iussus est hereditatem restituere.

86. *Idem* lib. 40. Digestorum.

TItia [k] testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia heredem instituit: fideíque eius commisit, *vt hereditatem* [l], *retenta quarta parte, Secundæ & Proculæ restituat.* eadem fratri quædam prædia prælegauit. quæro, an Titius ea, quæ prælegata [m] sunt, etiam pro ea parte hereditatis, quam rogatus est restituere, an [n] integra retinere debeat. respondi, Titium legata integra retinere debere, sed in partem quartam imputari oportere duodecimam [o] partem prædiorum. sed si non esset adiectū, vt pars quarta deduceretur: totum [p] trientem [q] prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere: quoniam contra [r] sententiam matrisfamiliæ lex Falcidia induceretur.

De herede iusso vendere. 2. Si fideicommissarius heredi successerit. 3. De conditione. 4. De pupillari substitutione.

87. *Idem* lib. 61. Digestorum.

QVi fundum solum in bonis centum relinquebat: si heredem suum damnauerit, vt eum quinquaginta Titio venderet: non est existimandus ampliùs [s], quàm quinquaginta, legasse. ideóque lex Falcidia locum non [t] habet [u].

1 ¶ Item [si] is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me & Titium heredes instituisset, & damnasset me, vt Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem, & contra Titium damnasset, vt mihi fundum Seianum quinquaginta venderet: non animaduerto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit: cùm vterque heredum vnius fundi partem dimidiam hereditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est. nam certè, qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario iure habet. item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario iure retinet.

2 ¶ Si quis heredem instituerit eum [x] cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere: in ratione legis Falcidiæ centum deducere debet: quia si alius quilibet heres extitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur.

3 ¶ Si [y] tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia [z] heres institutus fueris sub conditione, & legata, item libertates datæ fuerint: pendente [a] conditione, libertates competent, legata tota præstabuntur. quia siue conditio extiterit, te herede existente, vtraque valent: siue conditio defecerit, tu & Titius heredes eritis. Lege Falcidia si hoc quæris, an existente conditione miscetur quadrans tuus & semis, atque ita [b] pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus à te purè herede legatum est: respondebimus, misceri duas partes.

4 ¶ Qui filium suum impuberem & Titium æquis partibus heredes instituerat, à filio totum semissem legauerat [c], à Titio nihil [d]: & Titium [e] filio substituat. quæsitum est: cùm Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo, ex substitutione heres extitisset: quantum legatorum nomine præstare deberet, & placuit, solida legata eum præstare debere. nam confusi duo semisses efficerent, vt circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata præstarentur. Sed hoc ita verum est, si filius, antequàm patri heres existeret, decessisset. Si verò patri herès fuit: non ampliora [e] legata debet substitutus, quàm quibus pupillus obligatus fuerat: quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil ampliùs, quàm semissis dodrantem, præstare necesse habuit.

5 ¶ Quòd si extranei heredis semis totus legatus fuerit, ísque pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione heres extiterit: poterit dici, augeri [f] legata, & perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset, eóque omittente hereditatem, ex asse heres extitisset. quia semper substitutus rationem legis Falcidiæ ex quantitate bonorum, quæ pater reliquerit, ponet.

6 ¶ Eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes heredes instituerit, & eosdem inuicem [g] substituerit, deinde iure substitutionis ad alterum hereditas reciderit, & legis Falcidiæ ratio habenda sit.

7 ¶ Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredauit: deinde exheredatum [h] instituto substituit: ac postea exheredato [i] Meuium: & ab eo legauit. & exheredatus fratri impuberi extitit heres. deinde impubes decessit. cùm iudicio patris facultates paternæ per causam hereditariam ex substitutione ad eum perueniant: potest dici, legata ab eo relicta præstanda esse, habita ratione legis Falcidiæ in his bonis, quæ pater mortis [k] tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quòd, cùm exheredato pater legatum dederit, nihilo [l] magis substitutus legatis obligabitur: quia eo casu non hereditatis paternæ portio, sed legatum ad eum peruenit. Dicet aliquis: Quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres extiterit, sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? minimè. nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres existat, an alio modo: vel ex eo apparet, quòd aliàs ab eo legare pater potuit, aliàs non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat.

8 ¶ Coheres [m] pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidiæ ratione, præstiterit: deinde, impubere mortuo, ex substitutione heres extiterit, & [n] semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiæ ratio ponenda erit, vt contributis legatis, quæ ab ipso, & quæ à pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licèt enim pupillo heres existat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur, ac si patri heres extitisset. Nec aliter augebuntur legata, quæ ab ipso vltra dodrantem data fuerant, quàm augentur, cùm ex parte heres institutus, & coheredi suo substitutus, deliberante coherede, legata, habita ratione legis Falcidiæ, soluit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

De perplexitate. 3. De legato purè & legato conditionali.

88. *Africanus* libro quinto Quæstionum [o].

QVi quadringēta habebat, trecēta legauit, deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac cōditione legauit, si [p] legi Falcidiæ in testamento suo locus nō esset. quæra-

---

a Tantum dicitur esse in bonis debitoris, quantum ab eo exigi potest. *Bar.*
b *l. 22. in fi. ff. e.*
c Imò, nō aditæ hæreditatis tēpus, sed mortis, spectatur. *l. 56. ff. eod.*
d aliàs, regulariter, Quę actio mihi non competit, hæredi meo non datur *adde l. 51. §. 3. ff. de euict.*
e *l. 80. in fi. ff. eo. l. 1. §. 2. j. si. proxi. l. 1. j. de reb. auth. iud.*
f Si filius patri (cui dos data est) succedit in solidū vel pro parte, in solidū vel pro parte, dotem vxoris, vt æs alienum, deducet, *vide l. 2. C. familiæ erciscundæ.*
g sibi. Dos enim apud eum esse debet qui onera matrimonii sustinet, *l. 56. §. 1. ff. de iure dot. l. 22. §. pen. ff. soluto.*
h Dotes, quantū fieri potest, vxoribus seruandæ, vt quæ indotatam faciat vxorem interpretatio, in dubio reiici debeat.
i filius ex testamento coheredem. *Gouea.*
k *v. Ferretum in hanc legem.* & Antonium Fabrum *6. Coniecturar. 4.*
l i. portionem hæreditariā, *vt in l. 3. §. 4. j. ad Treb.*
m Prælegata non veniunt in fideicōmissum, quando quis primò rogat, secundò prælegat, *vt hîc, Bar. l. 22. ff. eo.* Quid ita? Testator de eo rogasse non videtur, quod nōdum dederat, *adde l. 3. § 4. j. ad Treb.*
n ac integra, ita legendum putat Antonius Faber. *6. Coniect. 4.*
o i. vnam vnciam.
p totum pretium. Antonius Faber *6. Coniectur. 4.*
q quem iure hæreditario habet. *l. 90. j. eod.*
r hinc quidā colligunt, Falcidiam detrahi contra voluntatem testatoris.
s *v. l. 19. ff. eo.*
t Imò habet cùm totum in legato esse videatur, *l. 91. in fi. j. eod.*
u quia hæres habet penes se quinquaginta.

x *v. l. 6. C. eo.*
y Incertæ partis ratione non diuiditur actio pro hęreditaria portione, vide Bald. *in l. 1. nu.* *C. de hæred. act.* & *ibid. Bart.*
z *v. l. 59. §. 5. ff. de hæred. inst.*
a Conditio, cuius euentus vel defectus legata & libertates nō vitiat, eorū petitionem non differt, *Bart.*
b *l. 41. §. 6. ff. de vulgari.*
c & ita pars impuberis oneratur.
d & ita pars Titii integra manet.
e i. non oneratum onerato substituit. hinc collige, [illegible]
f [illegible]
g [illegible]
h Exheredatus potest substitui instituto.
i Exheredato instituto, potest rursus substitui.
k *adde l. [illegible] eod.*
l id est [illegible] *12. §. 1. j. de vulgari & pupillari substitutione.* [illegible]
m *v. in hunc §. Cuiac. 1. obs. 15. & 15. obs. 15.*
n nec semis, *Cuiac. 15. obs. 15. in fin. & ad l. [illegible] in verbo si pupilli j. de vsufr. [illegible] tionibus.* reprehensus à Roberto *1. recept. l.*
o *v. [illegible] Af.*
p *adde l. 64. ff. eod.*

quæritur, quid iuris est [a]. dixi τῶν ἀπόρων [b]. i. ex perplexis [c] hanc quæstionem esse: qui tractatus apud dialecticos [d] τῶ ψευδομένου [e]. i. *frustratorij cauillatoriique*, dicitur. etenim [f] quidquid constituerimus verum esse, falsum reperietur. namque si legatum tibi datum valere dicamus: legi Falcidiæ locus erit: ideóque, deficiente conditione, non debebitur, rursus si, quia conditio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiæ locus non erit. porrò si legi locus non sit: existente conditione, legatum tibi debebitur. cùm autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, vt, propter tuū legatum, cęterorum legata minui nollet: magis est, vt statuere debeamus tui legati conditionem defecisse.

1 ¶ Quid ergo dicemus, si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur? nam aut extitisse, aut defecisse legati tui conditionem, vt aut totum, aut nihil tibi debeatur, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi [g] non congruit. quando necesse est, totius legati conditionem vel extitisse, vel defecisse: ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit.

2 ¶ Quare cùm quis tale quid consequi velit, si consequetur: *Si quo amplius legaui vel legauero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad supplendum quadrantem deduci oportet, ex eo legato, quod Titio dedi, heres meus damnas esto dare.*

3 ¶ Qui [h] ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsenti die: tibi æquè centum sub conditione. post aliquantum temporis extitit conditio. ita tamen, vt ex reditu [i] eius summæ, quæ tibi relicta est, non amplius quàm vigintiquinque reciperet. legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, vt vigintiquinque conferre ei debeamus [j] & ampliùs fructus quinquaginta medij [k] temporis, qui (verbi gratia) efficient quinque. cùm igitur triginta sint conferenda: quidam putant, quina dena ab vtroque nostrûm conferenda esse. quòd minimè verum est. licèt enim eandem quantitatem acceperimus: manifestum tamen est, aliquanto vberius esse meum legatum. quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. secùndum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, vt ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus [l]: quoniam quidem quarta pars ampliùs in meo, quàm in tuo legato est.

De alimentis. 1. De vsuris.

89. *Marcianus* lib. 7. Institutionum.

Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum Falcidię subiectam esse [m]: &, vt idoneis [n] nominibus collocetur pecunia, ad curam suam reuocaturum præsidem prouinciæ.

1 ¶ Diui Seuerus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, * vsuras [o] præstaturum eum, qui frustrationis causâ beneficium legis Falcidiæ implorauit.

De iusso restituere hereditatem pecunia accepta.

90. *Florentinus* lib. 11. Institutionum.

Si heres, cuius fideicommissum est, vt acceptâ certâ pecuniâ hereditatem restituat, à voluntate eius, qui testamentum fecit, discedat [p], & postea legis Falcidiæ beneficio vti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est: tamen fideicommissum restituere cogi debet. quoniam quod ei paterfamiliæ dari voluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

Margin notes (left): b Chrysippus scripsit περὶ τῶν ἀπόρων διαλεκτικῶν λόγων. Haloander, vt & Alciatus 4. de verb. signif. legit τῶν ἀδήλων. i. de apicibus. Porrò τῶν ἀπόρων meminit Laertius *in Zenone Cittieo.* & Lucian. *in Lapithis.* ἄπορον generalis est appellatio, Soritem complectitur Pseudomenon, Crocodilum, Electrā. διαλανθάνοντα, ἐγκεκαλυμμένον, κερατίνην, καλα-κρόν, θερίζοντα, οὔτιδα. de quibus. *v. ib.* Cuiac. Fabium 1. c. 8. Non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ sint hominem facere sapienté, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli.
c Si perplexitas contingit ex accidenti præter testatoris propositum, secundum mentem testatoris iudicādum est. *Bart.*
d putà apud Stoicos, apud quos multæ captiones referūtur. Sunt autem ex eis duæ præcipuæ, Pseudomenos & Sorites. vtriusque meminit Cicero *in Hortensio & Lucullo.* Augustinus *contra Academicos.* Hieronymus *in Rufinum: & in Amos.* De cauillatione & Sophismate agitur in lege 177. ff. de verb. sign. lege 65. ff. de regul. iur. Sorites ab euidente: veris ad falsa interrogando deducit, Seneca 5. *de benef.* 19. Sorites ille inexplicabilis subit, cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere, Pseudomenon tale est, vt siue aias, siue neges, reperiatur statim id falsum esse. *Cuiac. ibid. adde Gell.* 5. c. 10. & 9. cap. 16.

a an debeatur legatum? si deberi dixeris, tunc sequitur quasi deficiente conditione vt nihil debeatur. si non deberi, tunc sequitur quasi existente conditione vt totum debeatur. Nec enim scindi vnum idémque legatum potest, vt pro parte valeat, pro parte non valeat. *v. Cuiac. ibid.*

e Pseudomenō syllogismum Cicero *2. de diuin.* mentientem rationem interpretatur. nam quidquid statuitur verum esse, statim reperitur falsum. vt in *l. 9. ff. de ver. oblig.* tibi fundum dabo, nisi illi dedero: illi dabo, nisi tibi dedero.
f adde exempla ex lege *5. in fi. ff. ad Treb. l. 9. ff. de verb. oblig.*
g strictè sc. nam ęquitate exceptionis doli mali, hoc consequetur hęres vt centum accipiat Titius iure legati: & ita seruetur voluntas defuncti.
h *v. Cuiac. ibid.*
i i. ex vsuris. *v. l. 24. ff. de præscriptis.* Vsuræ quæ pendente conditione exiguntur de quantitate legata, in legem Falcidiam imputantur, & quod deest pro rata ab omnibus legatariis suppletur. *Bart.*
k *l. 58. §. 5. ff. ad Trebel.*
l In Falcidię legis ratione legatarii conferunt hęredi. *l. 77. ff. eod.*
m Imò subiecta non est. Cessat enim Falcidia in iis quę ad pias causas relicta sunt. *Nouel. 131. c. 2. Auth. si mulier. C. hoc titulo.*
n idonea nomina, idonei & locupletes debitores. *
o *l. penult. ff. de vsuris. l. 2. C. de vsuris & fructibus leg.*
p Qui repudiat id quod quartam minuit, quartam non deducit.
q ¶ In Falcidiam ea tantū imputantur, quæ iure hereditario capiuntur. in Trebellianicam verò, quæ quocunque indicio testatoris, puta legati vel fideicommissi, hęreditario. *l. 96. ff. de legat. 3.* Cur ita? Lex Falcidia quartam partem hæreditatis apud eundem manere iubet. ergo nihil quod non est hæreditarium poterit in Falcidiam imputari. Trebellianum senatusconsultum voluit simpliciter apud hæredem remanere quartam ex fideicommissis. ergo quicquid fideicommissi nomine hæres habuerit, id ei in quartam imputabitur. v. Ripensem: Alciatum *hic & 6. paradox. 4.* Duarenum *2. disput. 10.* Contium *2. lect. 5. & 1. Subcesiuar. 15.* Cuiacium *8. obs. 4.* Goueanum *1. animaduers. penult.* Corrasiū *2. Miscell. 1.* Interea monet Cuiacius, In quartę deductione idem omnino ius esse legatorum & fideicōmissorum *8. obs. 4.*
r Aliud est iure hęreditario capere, aliud iure legati & fideicōmissi. *l. 22. ff. eo. l. 96. ff. de legat. 3.*

Quid imputatur in quartam.

91. *Marcianus* lib. 13. Institutionum.

In quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas iure hereditario [q] capit, non [r] quas [s] iure legati vel fideicommissi vel implendæ conditionis causâ accipit. nam hæc in quartam non imputantur. Sed [t] in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siue præcipere, vel deducere, vel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur. pro [u] ea verò parte, quam accepit à coherede: extra quartam id est [x], quod à coherede accipitur. Sed & si acceptâ pecuniâ hereditatem restituere rogatus sit: id, quod accipit, in quartam ei imputatur, vt Diuus Pius constituit * [y]. Sed & quod implendæ [z] conditionis causâ fideicommissum heredi datur: in eadem causa esse admittendū sciendum est *. si quid verò implendæ conditionis causa heres accipiat à legatariis, in Falcidiæ computationem non prodesse. & ideo si centum prædium legauerit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

De testamento militis & codicillis post missionem factis.

92. *Macer* libro secundo de Re militari.

Si miles [a] testamento facto, partem dimidiam hereditatis suæ tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis, alteram partem Titio restitui rogauerit: si quidem post [b] annum missionis suæ decesserit: & tibi & Titio heres partem quartam retinebit. quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat. si verò intra annum missionis decesserit: solus Titius deductionem partis quartæ patietur: quia [c] eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

De rogato restituere hereditatem pecunia accepta.

93. *Papinianus* libro vigesimo Quæstionum.

Acceptis [d] à Mæuio centum [e], hereditatem Mæuio restituere pecuniámque [f] post mortem suam [g] Titio dare rogatus est [h]. quanquàm hæc centum quartam bonorum efficiant: tamen, propter fideicommissum sequens [i], quartæ retentioni [k] locus erit. tunc enim ex constitutione Diui Hadriani Falcidiæ satisfacit ea quantitas, cùm apud heredem remanet, sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est. nam in [l] centum, quæ mortis causâ capiuntur, admitti Falcidia non [m] potest. Planè si quis ita scripsit, *acceptis centum, peto restituas hereditatem*, neque personam dantis demonstrauerit: quasi retentam & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

Margin notes (right): s *v. l. 22. ff. eod.*
t Atqui fideicommissis legata exæquata. *l. 1. ff. de leg. 1.* Igitur non aliud est hîc constituendum in fideicommisso quā legato. Goueanus hunc locū emendat, & ita legit, *Sed & in.* Cuiacius putat hunc totū versiculum generalis prioris sententię explicandæ non restringendæ causa subiectum esse. quod improbatur ab Antonio Fabro *6. coniectur. 4.* nisi fortè legatur infra, in *quartam id ei non imputatur.*
u Hic locus in Pandectis Florentinis Asterisco notatus est: vt vel omnino tollendum vel emendandū suspicari liceat, alij ita legunt, non pro ea parte, *& post.* extra quartam enim est, quod ab hęrede accipitur. Antonius Faber *6. coniectur. 4.* ita legit, pro ea etiam parte quā à cohęrede accipit, sed & si accepta, *&c.* atque ita, hęc verba extra quartā, id est quod ab hęrede accipitur, delenda esse censet.
x Imò nō est, cùm id quod à cohęrede accipitur, compensari oporteat: & ita in quartam imputari, *vt hîc & l. 22. ff. eo. l. 24. C. familia.* Aliud esse dicitur in Falcidia, aliud in Trebellianica. Imò nō aliud, nec enim hęres cogitur fideicommissum restituere quod à cohęrede accipit. *l. 18. in fi. ff. ad Treb.* Non cogitur: nisi supra quartā Trebellianicam habeat.
y inclusa hisce stellulis Cuiacius monet abesse ab Archetypo Florentino, & Basilicis, *hic in Paratitlis, & 8. obs. 4.* Idē negat, Ea imputari quę cōditionis implēdæ causa, & legati & fideicōmissi iure dātur, *arg. l. 14. C. fam. ercisc.*
z *l. 76. ff. eo.*
a *l. 17. ff. eo. l. vlt. ff. eo.*
b *l. 40. ff. eo. v. l. 5. C. de test. milit.*
c v. quæ scripsi *ad l. 12. C. de test. mil.*
d Postquā hęres acceperit centū à Mæuio.
e Hæc centū donationis mortis causa capit.
f *sub.* eam.
g i. post mortē legatarii.
h *sub.* Gaius.
i i. quia iussus est eadē cētū restituere Titio.
k Falcidia lege retētio tantū datur quartæ nō vindicatio, *vt hic: l. 14. §. 1. ff. e. Nouel. 1.* idque & secūdo capite, in quo ait, *Capiat*, iure nimirū retētionis. (Idē in S.C. Pegasiano, nā quod in legatis lex Falcidia, idē in fideicōmissis Pegasianū subsequitur. *§. sed quia. Inst. de fideic. hæred. l. hæres. ff. ad Treb.*) Hodie est vindicatio ex constitutione Iustiniani. *l. pen. C. ad l. Falc.* quod ante Iustinianū nō fuit, vnde hodie legatario occupāti legatū sine volūtate hęredis, hęredi datur interdictū, *quod legatorū*, vt recipiat rē legatā, sibiq; Falcidiā seruet per retētionē, *l. 1. C. quod legatorū*: vel si per errorē soluerit integrū legatū, datur cōdictio indebiti. *d. l. hæres. l. 1. §. si legatarius. ff. e.* Cōstat etiā ex stipulatione Falcidiæ, si interposita fuerit, cōdictionē esse. Sūt qui vindicationē esse putent ex lege in quātitate. *in fi. l. lineā. ff. eo.* quod Cuiac. negat & improbat *8. obs. 2.* vbi etiā probat aduersus alios, Retentionē de qua hic agitur, fieri exceptione demū opposita doli vel in factū.
l Si hęres nō grauatur, vt hęres, sed vt alius cōmodū sentiens, Falcidiā nō deducet.
m Imò potest. *v. l. 2. C. de mortis cau. dona.* An hîc hęres quartā integrā habet? An mortis causa donatarius Falcidiā non detrahit? An potius plenè Falcidia non detrahitur ex mortis causa capione, siue ea non perueniat ex voluntate testatoris, siue proueniat, ab alio tamen proficiscitur quàm ab hærede. Nam si ab hærede dissentiunt interpretes. *Grassus, §. Falcidia. quæst. 8. in fin.*

An prælegata imputentur in Falcidiam.

94. *Scæuola* lib.21.Digestorum.

FIlio & filia scriptis heredibus, singulis [a] certa prælegauit: sed longè minus filiæ, cui etiam domum obligatã prælegauit cum instrumentis, & quidquid ibi fuerit. & adiecit hæc verba: *sed ea conditione lego, vt, quidquid æris alieni in ea domo erit, Titius libertus filij mei exsoluat: & sit eis vtrisque domus communis.* quæsitum est, si filia legis Falcidiæ beneficio vti volet ad quartam retinendam: an ex hereditate, quæ ei relicta est, deducto ære alieno, eius, quod superfuerit, quartam consequi debeat. respondit, iure quidem id postulaturam: verùm nõ aliàs ea, quæ ei data sunt, accepturam, si modò ea quartam suppleant: quàm voluntati defuncti, soluendum præstando, parêret.

a Cum ab heredibus inuicẽ legata vel prælegata relicta sunt, pro concurrente qualitate compensationi locus est: si tantum abs te legati causa accipio, quantum nomine Falcidiæ peto. *Gouean.*

De eo quod heres debebat defuncto. 1. De alimentis. 2. De edendo.

95. *Idem* lib.21.Digestorum.

MAritus vxoris res [b] extra dotem constitutas administrauit: [c] eáque decedens ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritum heredẽ reliquit, eiúsque fideicommisit, vt decem vncias filio cõmuni, cùm moreretur, restitueret, duas autem vncias nepoti. quæsitum est, an id quoque, quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum cæteris "bonis" pro rata decẽ vnciarũ filio restitui debeat. respondit, id, quod [d] debuisset hereditati, in rationem venire debere. 1 ¶Filiæ, quam mater rogauerat, si impubes decessisset, restituere hereditatem Titio, patruus legitimus heres extitit. in ratione legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum vsuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. quæsitum est, an, si eas deduxerit, cauere [e] debeat, defunctorum alimentariorum [f] portiones pro modo sortium se restituturum. respondit, debere cauere.

2 ¶Post aditam hereditatem triennio exacto, legatariis heres legem Falcidiam opponit idcirco, quod administrauit tutelas testator, quarum ratio nondum reddita sit, & quòd neget, tantũ redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est. quæsitum est, an rationes defuncti & omnium instrumentorum hereditariorum & pupillarium rationum legatariis desiderantibus, heres describendi [g] potestatem facere debeat: ne in potestate eius sit proferre, quod velit: & per hoc in fraudem legatarij inducantur. respondit, ad iudicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur: quanti sit in bonis.

b Quænã illæ res extra dotẽ constitutæ? paraphernæ, seu paraphernalia, *l. hac lege. Cod. de pactis conuen.* ἐξέπροικα.
c *sub.* & fortè ea quantitate fructus percepit, vt quingenta efficerent, quorum tamen nullam vnquã reddidit rationem, vnde in hac quantitate quærebatur, vtrum eam quãtitatem hæres mariti restituere cogeretur: Respõdetur, cogi restituere, tametsi videri alioqui poterat eam summam viro ab vxore tacitè donatam: aut eius morte confirmatam.
d *l.1.§.18.s̃.eod. l.9.§.vlt. s̃.de iure dot.*
e *l. 3. vers. debebit autem is qui accipiet. s̃.de alimentis.*
f Alimentarii sunt, quibus alimenta relicta, *l.8.§.4.s̃.de trãsact.*
g Rationes atque instrumenta actori edere reus cogitur ad confirmandam replicationem, *l.1.§.2.s̃.de edendo. l.2. s̃.testam. quemadm. aper. l. 15.j. de bonis auth. l.1. C.de edendo.*

De eo qui paganus testamentum fecit, militiæ tempore codicillo.

96. *Idem* libro singulari Quæstionum publicè tractatarum.

MIles [h] si, dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos: lex Falcidia in codicillis locum non habet: in testamento locum habebit.

h *v. l.17. s̃.eod.* dixi *ad l. 12. C. de testam. milit.*

SI CVI PLVS, QVAM PER LEGEM Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur [i],

Tit. III.

Summa. 1. *De testamentis duplicibus.* 4. *De ære alieno certo, vel incerto.* 5. *De fideicommißis.* 6. *De arbitro dando, vel cautione præstanda.* 7. *De legatis puris & conditionalibus.* 9. *De vtilitate huius cautionis.* 10. *De mortis causa donationib.* 11. *De parte vel toto reddendis.* 12. *De testamentis in quib. Falcidia locum non habet.* 13. *An legatario caueatur.* 14. *De portione debita patrono.* 15. *Si res legata apud legatarium interierit.*

11. *Verbum, Amplius, quandoque totum continet. Bar.*

1. *Vlpianus* lib.79.ad Edictum.

SI cui plus, quàm licuerit, legetur, & dubitari iustè possit, vtrùm lex Falcidia locũ habitura est, nec ne: subuenit prætor heredi, vt ei legatarius satisdet [k]: vt, si apparuerit, eum amplius legatorum nomine cepisse, quàm è lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det, dolúsque malus ab eo afuturus sit.

1 ¶Neq; interest, vtrùm [l] in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in vtrisque. etenim legem Falcidiam semel esse admittendam, etiam [m] si duplex sit testamentum, iam conuenit: contributis legatis, tam his, quæ ab ipso pupillo, quàm his, quæ à substituto impuberi relicta sunt.

i & acceptum sc. poterit eo casu heres stipulari tantam pecuniam sibi reddi. Tractatur etiam sub hoc titulo de stipulatione, euicta hæreditate, legata & morientiũ partes reddi. & de stipulatione fructuarii. *v. Cuiac. hic.*
k *l.1.§.18. l.31. s̃.tit.prox.*
l vide quę scripsi *ad l. 11. s̃.testamen. quemad. aperiantur.*
m *l.11.§.5. s̃.ad leg. Falcid. §.2. inst. de pupil.*

2 ¶Si non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli, tutelæ actio heredi [n] pupilli aduersus tutorem competit. Sed (vt Pomponius ait) & ipsi pupillo & heredi eius poterit committi stipulatio "ipsi," quo casu, viuo eo, Falcidia incipit locum habere. De tutelę quoque actione idem scribit.

3 ¶Marcellus ait: Qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium heredem instituit, eíque substituit [o] Titium & Seium. nihil à pupillo testator legauit, sed à Titio trecenta. vtrùm ducenta (inquit) prę̨stabuntur, an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum præstare. mihi videtur verius, non amplius eum parte sua erogare compelli. certè nec minùs. secũdùm quod eueniret, vt non soli committatur stipulatio: sed omnibus heredibus interponenda est. sed causa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & æris alieni onus.

4 ¶Et si quidem euidens æs alienum est, vel certum: facilis est computatio. si autem adhuc incertum est, quia fortè vel conditio eius pendet, vel creditor litem contestatus est, & nec dum lis finita est: dubitabitur, quantum legatariis debeatur propter incertum.

5 ¶Hodie [p] tamen subsimile aliquid fit in fideicommissis.

6 ¶Cùm dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter [q] dari solet ad ineundam quantitatem bonorum: tametsi vnus aliquid modicum fideicõmissum persequatur. quæ computatio præiudicare non debet cæteris, qui ad arbitrum missi non sunt. Solet tamen ab herede etiam cæteris denuntiari fideicommissariis, vt veniant ad arbitrum, ibique causam suam agant. plerunque & creditoribus, vt de ære alieno probent. habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: vt, si offerat integrum, quod relictum est, heres desiderans cauere sibi hac stipulatione, audiatur.

7 ¶Si legata quædam præsenti die relicta sint, quędã [r] sub conditione: interponenda erit ista stipulatio propter legata conditionalia: dummodò ea legata, quæ præsenti sint, integra soluantur. Iulianus denique scribit: si purè, & sub conditione legata fuerint: ne existente conditione lex Falcidia locum habeat: non aliter legatorum, quæ purè data sunt, actionem dari debere, quàm si cautum fuerit heredi, quanto ampliùs, quàm per legem Falcidiam licuerit, ceperit.

8 ¶Idem Iulianus scribit, eum, cui quadrans sub conditione, & dodrans purè legatus est, cauere debere, quanto amplius, quàm per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi.

9 ¶Hæc stipulatio ideo [s] locum habet: quia: etsi repeti potest id, quod solutum est: tamen fieri potest, vt non sit soluendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est.

10 ¶In mortis causa quoque donationibus potest dici, hanc stipulationem esse interponendam.

11 ¶Hæc verba stipulationis: *Quod ampliùs* [t] *legatorum nomine ceperis, quàm è lege Falcidia capere licebit*: non tantùm eum comprehendunt, qui ampliùs accepit, quàm ei Falcidia permisit, vt reddat partem, habeat partem: verùmetiam eum, qui totum deberet restituere. etenim sciendum est, legem [u] Falcidiam interdum partem eius, quod datum est, interdum totum reuocare. cùm enim, habita [x] ratione æris alieni, Falcidia ineatur: plerunque euenit, vt emergente debito, vel conditione æris alieni existente, totum, quod legatum est, exhauriatur. sed & libertatium conditio interdum existens, efficiet, legatum omnino non deberi. quippe cùm habita ratione libertatium, & deductis pretiis eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio.

12 ¶In quibusdam [y] autem testamentis Falcidia quidem locum non habet: verumtamen ita obseruatur, vt, licèt quadrantem heres non retineat, tamen hactenus legata debeantur, quatenus patrimonij vires sufficiunt: vtique deducto [z] ære alieno, item deductis pretiis eorum, qui libertatem in testamento vel directam, vel fideicommissariam acceperunt.

13 ¶Sed & legatario cauendum est, à quo fideicommissum relinquitur.

14 ¶Interdum non legis Falcidiæ, sed etiam alterius legis [a] in hac stipulatione ratio facienda est. vtputà si patronus [b] ex asse heres institutus sit, & purè quincunx legatus sit, & sub conditione aliquid supra debitam [c] patrono partem. nam in hunc casum ratio facienda est illius legis, [d] quæ patronos vocat, non [e] legis Falcidiæ.

15 ¶Si res, quæ legata sit, apud legatarium interierit, probandum est, exceptione succurri ei, qui promisit.

n *§. l.34. in fi. s̃. ad l. Falcid.*
o *l.11. §.9. s̃. ad leg. Falc.*
p i. post Senatusconsultum Pegasianum. *v. Cuiac. 8. obser. 5. vide l. 7. §. 2. j. de iniuriis.*
q *l.2. C. de vsuris: Paul. sent. 8. §. 2.*
r *l.45. in fi. l.53. l.73. §. 2. s̃. ad l. Falcid.*
s *l.1. §.12. l. 1. in fi. s̃. ad S. Trebel. l.21. j. ad Treb.*
t hoc verbum quod amplius, interdum totum continet, ac de l. 2. ... de hæred. inst. Bar.
u Falcidia interdum partes legati, interdũ totum legatum reuocat.
x *v. l.6. C. eod.*
y *v. l.7. C. eod.*
z *§. vlt. Inst. ad l. Falcid.*
a *Papia. §. 2. inst. de success. libert.*
b *l. 52. s̃. ad l. Falcid.*
c *l.64. in fi. j. ad Treb.* Quænam autem pars illa debita patronis, Olim dimidia ante Iustinianum Suetonius *in Neron.* vt ex bonis liberto...um pro semisse doari... cogeretur. adde *l. 7. l. 8. j. de bonis damnat.* hodie assem habent *Nouella 17. ca. 2. vide l. 4. j. de bonis libertorum.*
d Quæ lex illa est? Papia: quæ semissem addicit patrono in bonis liberti maioris centenario. *§. 3. ... de success. libertorum.*
e Duas quartas iure ciuili non deb... hinc ... Bartol... canonic... rogatus ... tuere ... detrah... qui suo ... tione ... inte ... & ... naliæ, extra ... testam.

2. *Paulus* lib.75.ad Edictum.

ETiamsi, quanti ea res sit, promisit.

1. *Quæis*

1. Qualis sit hæc actio. 2. De legatis in diem, vel conditionalibus. 4. De alimentis. 5. De fisco & cæteris. De cautione omissa. 6. De arbitrio boni viri. 9. An sæpius committatur hæc stipulatio. 10. De cautione omissa.

3. *Vlpianus* lib.79.ad Edictum.

NIsi si dolo ipsius aliquid factum sit. tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur:& replicatione repelli poterit.

1 ¶Hæc cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fideiussorum habet præstationem.

2 ¶Si in plures dies pecunia legata est:cùm certum sit, legem Falcidiam locum habere: non stipulationi, sed cõputationi locum esse, Pedius ait: vt æstimetur, quanti sit quod in diem legatum est: & tantum credatur esse legatum. efficit æstimatio, vt pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falcidiæ ratio habeatur.

3 ¶Quotiens futurum est, vt palàm sit & ante diem venientem, iam Falcidiam locum habere, totiens computatio eius fit. nam * si conditio in mora est, expectabimus conditionem, quoad existat. si autem dies superest [a]: iam hîc, intercapedinis temporis habita ratione, atque æstimatione, sic de Falcidia disputabimus, & committi stipulationem dicemus.

4 ¶Quamuis autem omnes legatarij & fideicommissarij necesse habeant hac stipulatione cauere: tamen quibusdam remitti, Diui fratres rescripserunt: vtputà his, quibus minuta [b] alimenta sunt relicta. Pompeiæ enim Faustinæ rescripserunt sic: Non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeiæ Crispianæ patronæ tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & vestiarij libertis relictorum, quibus propterea [c] cautionis onus remittendum existimauimus.

5 ¶Item sciendum est: fiscum [d] hanc cautionem non pati: sed perinde conueniri posse, ac si cauisset. cæteros autem cuiuscunque dignitatis sint, licèt iam legata perceperint, compelli [e] debere ad cauẽdum, Diuus Pius rescripsit. ex quo rescripto etiam illud accipimus, quòd etiam post [f] soluta legata voluit stipulationem interponi.

6 ¶Si legatarius heredi, qui controuersiam hereditatis patitur iam, vel sperat, de restituendo legato sibi præstito cauerit: & euicta hereditas sit, sed negligentia [g], vel dolo eius, qui legatum præstitit: dicemus, non [h] committi stipulationem propter viri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi.

7 ¶Item si ipse, qui præstitit legatum, ex alia causa sibi euicerit: (vtputà quia inuenitur sequenti [i] testamento heres scriptus, in quo legatum iste legatarius non acceperat) dicemus, committi stipulationem propter viri boni arbitrium.

8 ¶Et generaliter vbicunque hereditatem, vel quantitatem, vel emolumentum præstitit is, qui hac stipulatione sibi prospexerat, dicendum est, ibi committi eam: si modò culpa abest ab eo, qui stipulatus est.

9 ¶Quæsitum est, an sæpiùs committatur. & placet, etiã sæpiùs eam committi, si per partes ablata est hereditas.

10 ¶Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem: an condici possit, vt cautio ista interponatur? mouet quæstionem, * quòd ea, quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt. & hîc ergo quasi plus solutum videtur ex eo, quòd cautio intermissa est. & ait Pomponius, condictionem interponendæ satisdationis gratia competere [k]. & puto hoc probandum, quod Pomponius, vtilitatis gratiâ.

a l.73.§.4.ff.ad l.Falcid.

b de quibus nõ potest transigi sine Prætore, l.8.§.23.in fi.ff.de transact.

c prætoriæ cautionis. Cuiac. ad l.5.ff.de verb. obli. arg. l.32.ff.ad l. Falcid.

d Nec enim solet fiscus satisdare. l.1.§.18. ff. vt legat. seruand.

e §.vlt.ff.eod.

f l.39.ff.de condict.indeb.

g Quod quis culpa sua sentit, ab alio non recipit. l.29.§.1. ff. de euictionib. [illegible]

h vide l.9. C.de legatis.

i l.25 ff.de adimendis.

k §.5.ff.eod.

l de qua lex 3.§.6.ff.eod.

m Vani timoris iusta excusatio non est, l.184.ff.de regul. iur. [illegible] C.de transact. [illegible] l.6.ff. [illegible] causa. [illegible] C.quod [illegible]

De causa cognitione. 1. De duobus hereditatem sibi vindicantib. 2. Si quis rem suam vel hereditariam tradat.

4. *Paulus* lib.75.ad Edictum.

HÆc autem satisdatio [l] locum habet, si iusta causa esse videbitur. nam iniquum erat, omnimodo caueri, nõdum illata controuersia litis, cùm possint ei lusoriæ [m] minæ fieri. ideóque eam rem prætor ad cognitionem suam reuocat.

1 ¶Si duo ex testamento hereditatem in solidum sibi vindicent, fortè quòd eiusdem nominis sint: tam in possessorem, quàm in petitorem competunt actiones & creditoribus, & legatariis.

2 ¶Hæc cautio vtique necessaria est, si quis pecuniam suam soluat, vel rem tradat. si verò pecuniam hereditariam soluat, vel rem tradat: quidam non putant cauendum: quia nec teneri potest eo nomine victus, cùm non possideat, vel dolo fecerit, quo minùs possideat. hoc si ante motam controuersiam soluat. quòd si postea [n], tenebitur culpæ nomine.

3 ¶Sed cùm de nomine inter duos quæstio est: numquid non sit cauendum ei, qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo vnus liberatur: quemadmodum si æs alienum hereditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluet, aut rem suam tradat: non habet, vnde retineat. & ideo necessaria [o] est ei cautio.

n l.41.ff.ad l. Falcid.

o l.41.ff.ad l. Falcid. l.44.ff. mandati. v.l.8.ff. hoc tit. l.17.ff.de hæred.pet.

De fideicommisso relicto à legatario.

5. *Marcellus* lib.21.Digestorum.

VIdeamus an stipulatio, *Quã ampliùs per Falcidiam licuerit, ceperis, dari?* aduersus eum non sufficiat, qui legatum alij restituere ex fideicommissi causa debet. sufficiet autem dici, nihil eius fideicommissum esse. cauebit scilicet legatario & is, qui fideicommissum accipiet. nisi fortè mallet legatarius, circuitu [p] sublato, heredi caueri. sed & legatario præterea cauendum est, si (vt plerumque æquum est) pro rata ex fideicommisso retinere ei concedendum est: quamuis tantum ex legato apud eum erit remansurum, vt sufficere possit ad præstandum fideicommissum.

p Legatarius, debet cauere hæredi: fideicommissarius legatario: vel fideicommissarius hæredi, causa euitandi circuitus. *Bald.*

De eo qui non potest satisdare facilè.

6. *Callistratus* lib.4.de Cognitionibus.

CVm non facilè [q] satisdationem offerre legatarius vel fideicommissarius possit: & futurũ sit, vt propter hoc à petitione liberalitatis ex testamento submoueantur: nunquid onus satisdationis eis remittendum erit? quod videtur [r] adiuuari rescripto Diui Commodi in hæc verba: Is, cuius de ea re notio est, aditus: si compererit, ideo cautionem à te exigi, vt à fideicommissi petitione auertaris: onus satisdationis tibi remitti curabit [s].

q Ei qui non potest satisdare, remittitur satisdatio. *Bart.*

r i. ei remittenda est. Imò, satisdatio videtur necessaria. *l.27.in fi. C.de episcop. audien.*

s *adde l.2.C.de vsuris & fructibus legatorum.*

De eo qui iussus est legata percipere ad distribuendum.

7. *Paulus* lib.7.ad legem Iuliam & Papiam.

DIuus Pius, ab eo, qui annua legata præcipere ad distribuendum [t] iussus erat, vetuit cautionem exigi, *Cessantium partes reddi:* nisi apertè cauere iussus esset.

t *adde l.11.§.4. ff.de annuis.* De huiusmodi distributoribus seu executoribus testamentariis, vide quæ scripsi *ad l.107. ff.de legat.1.*

8. *Mæcianus* lib.10.Fideicommissorum.

SI heres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret: constaret autem de fideicommisso: decretum est, vt petitori cauenti [u], *Euicta hæreditate restitui,* solueretur.

u *l.48.in fin.ff. de legat.2. l.9. C. de legatis. l.4.in fi.ff.eod. l.6.ff. de hæred.pet. l.17.ff. de peculio.*

Si bona delata ad fiscum dicantur.

9. *Idem* lib.12.Fideicommissorum.

SI non in controuersia sit proprietas, sed vsusfructus: potest enim rei, cuius proprietas Titio legata est, vsusfructus alij legari: tunc de eo restituendo non heredi, sed [x] Titio caueri debeat. Interdum & si ab herede legetur vsusfructus, Titio cauendum est. veluti si, detracto vsufructu, proprietas ei legetur, vsusfructus Seio, quid enim attinebit hoc casu, heredi caueri, ad quem emolumentum intercidentis vsusfructus non sit spectandum? Verùm si, vsufructu Seio legato, proprietas Titio ita legetur, vt, cùm ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatem, tunc heredi caueri oportebit à fructuario. ab herede autem Titio. quia non sit certum, vsufructu intercepto ad Titium proprietatem reuersuram.

x Cautio vsufructu finito, *rem restitui*, debet interponi ei ad quem peruenit proprietas, non hæredi tantummodo. *Bartol.*

LIBER TRIGESIMVS-SEXTVS.

AD SENATVSCONSVLTVM Trebellianum[a].

Scopus & nexus. 1. Tempus. 2. Verba. 3. Et effectus SC. 5. De causa testati vel intestati. 6. De peculio castrensi vel quasi. 7. De bon.poss. & aliis successorib. 8. De fideicommisso purè vel fideicommissario restituente. 9. De fideicommisso hæredis in diem, & sub conditione. 10. Si pater vel dominus hæredis restituat. 11. Si pater filio restituat. 12. De tutore vel curatore. 15. De collegio vel corpore. 16. De præcepto fundo. 17. De præcepta quantitate, quæ semissem hæreditatis continet. 18. De testamento militis. 19. De fideicommissario restituente. 20. De semisse restituendo. 21. De quantitate præcepta, quæ quartam continet.

1 *Vlpianus* lib.3. Fideicommissorum.

EXPLICITO tractatu, qui ad fideicommissa singularum[b] rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationẽ senatusconsulti Trebelliani.

1 ¶ Factum est enim senatusconsultũ tẽporibus Neronis, octauo Calẽdas Septembris, Annæo[c] Seneca & Trebellio Maximo consulibus[d].

2 ¶ Cuius verba hæc sunt: *Cũ esset æquissimũ, in omnibus fideicommissariis[e] hereditatibus, si qua de his bonis iudicia pende-rent, ex his[f] eos subire, in[g] quos ius fructúsque trãsferetur, potiùs quàm cuique periculosum[h] esse fidẽ suã placet, vt actiones, quæ in heredem heredibúsque[i] dari solẽt, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ cõmissum, sicuti rogati essent, restituissent, sed his & in eos, quibus ex testamento fideicõmissum restitutũ fuisset, quo magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates[k].*

3 ¶ Sublata est hoc senatuscõsulto dubitatio[l] eorũ, qui adire hereditatẽ recusare seu metu litiũ, seu prætextu metus[o] censuerunt.[o] 4 ¶ Quanquã autẽ senatus subuentum voluit heredibus, subuenit tamen & fideicõmissario. nã in eo, quod heredes, si cõueniãtur, exceptione vti possunt, heredibus subuentũ est. in eo verò, quod, si agãt heredes, repellun-tur per exceptionẽ, quódque agendi facultas fideicõmissa riis competit: proculdubio cõsultum est fideicõmissariis.

5 ¶ Hoc autẽ senatusconsultũ locũ habet, siue ex testamẽto quis heres esset, siue ab intestato[m], rogatusq́; sit restituere hereditatẽ. 6 ¶ In filij[n] quoq; familias[o] militis iudicio, qui de castrẽsi peculio vel quasi[p] castrensi testari potest, senatuscõsultũ locũ habet[q]. 7. ¶ Bonorũ quoque possessores[r], vel alij successores, ex Trebelliano restituere potuerunt hereditatẽ. 8. ¶ De illo quæritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatuscõsulto, ipse quoq; restituẽdo ex eodẽ senatuscõsul to trãsferat actiones. & Iulianus scribit, etiã ipsum[f] transferre actiones. quod & Mæcianus probat, & nobis placet.

9 ¶ Sed & quotiẽs quis rogatus duobus restituere hereditatẽ, alteri purè vel in diẽ, alteri sub cõditione, suspectã[t] dicit: ei, cui erat rogatus purè vel in diẽ restituere, interim vniuersam hereditatẽ restitui, senatus censuit. cùm autem extiterit conditio, si velit alius fideicõmissarius partẽ suã suscipere, transire ad eum ipso iure actiones. 10 ¶ Si filio vel seruo herede instituto, rogatoq́; restituere heredita tem, dominus vel pater restituat: ex Trebelliano trãsferun tur actiones. quod est, etiã si suo nomine rogati sunt restituere. 11 ¶ Idẽ est, & si ipsi filio pater[u] rogatus sit restituere hereditatẽ. 12 ¶ Sed & si tutor[x], vel curator adolescẽtis vel furiosi, rogatus sit restituere hereditatem: sine dubio Trebelliano locus erit. 13. ¶ Fuit quæsitũ, si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso auctore restitutionẽ facere possit. & est decretũ à Diuo Seuero * nõ[y] posse tutori se auctore restituere hereditatẽ: quia in rẽ suam auctor esse nõ potest. 14 ¶ Curatori tamẽ adolescentis ab adolescẽte poterit restitui hereditas. quoniã necessaria non[z] est auctoritas ad restitutionẽ. 15 ¶ Si autem collegium[a] vel corpus[b] sit, quod rogatũ est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio vel corpore, in singulis, inspectã eorum persona, restitutionem valere. nec[c] enim ipse sibi videtur quis horum restituere. 16 ¶ Si heres præcepto fundo rogatus sit hereditatem restituere: ex Trebelliano senatusconsulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus[d] pignori datus est. neque[e] enim æris alieni personalis actio fundum sequitur: sed eum, cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est. sed cauendũ est heredi a fideicommissario, vt, si fortè fundus fuerit euictus à creditore, habeat heres cautum. Iulianus autem cauendum non putat: sed æstimandum[f], quanti valet sine hac cautione: hoc[g] est, quanti vendere potest sine cautione: & si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorũ: ex Trebelliano transituras actiones: si minoris: retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit.

17 ¶ Si is, qui quadrigenta in bonis habeat, trecenta legauerit, & deductis ducentis rogauerit heredem [illegible] restituere hereditatem: an trecentorum onus fideicommissarius subeat, an verò hactenus, quatenus ad eum ex hereditate peruenit? Iulianus ait, competere quidem aduersus eum trecentorum petitionem, non autem amplius quàm in ducentis actionem aduersus fideicommissarium daturũ, in heredem autem centum. & mihi videtur vera esse Iuliani sententia: ne damnum fideicommissarius sentiat vltrà, quam ad eum ex hereditate quid peruenit. * neminem enim oportere plus[h] legati nomine præstare, quàm ad eum ex hereditate peruenit, quamuis[i] Falcidia cesset, vt rescripto Diui Pij continetur.

18 ¶ Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quàm quantitas est hereditatis, ære alieno deducto, nec[k] tamen quartam retinere fideicommissario permittitur.

19 ¶ Inde Neratius scribit: si heres rogatus restituere totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipsi, vt alij restituat: non vtique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam: nisi liberalitatem tantùm ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere.

20 ¶ Sed si quadringenta habens, ducenta legauerit Titio, & partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & legatorum petitionem scindi: sic, vt centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius fideicõmissario petat. quod idcirco dicit Iulianus: quoniam, secundùm hanc rationem, integram quartam habet, id est centum integra.

21 ¶ Idem Iulianus scribit: si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset: &, deductis centum, rogasset heredem, vt hereditatem Sempronio restituat: debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem[l] in fideicommissarium dari. §21 n°1

De hereditate fideicommissa. Cuius dodrantem legata absumunt.

2. *Celsus* lib.21. Digestorum.

QVi quadringenta reliquit, Titio trecenta legauit: heredis fideicommisit, vt tibi hereditatẽ restitueret. isque suspectam[m] iussu prætoris adiit, & restituit. quærebatur, quid legatario dare deberes. dicendum est: quia prætsumptum est, voluisse testatorem, cum[n] onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecẽta te dare Titio debere. nam[o] heres hoc rogatus intelligi debet, vt[p] te suo loco constituat. & quod heres perfunctus omnibus hereditariis muneribus (id est post legatorum dationẽ) reliquũ habiturus foret, si non esset rogatus, & tibi restitueret hereditatẽ: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum. hæc vt tibi daret, rogatus est. itaque sic ineunda est legis Falcidiæ ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus, tibi cẽtum dare damnatus sit. quo euenit, vt, si hereditatẽ sua sponte adisset, daret Titio ducẽta vigintiquinq;[q], tibi septuagintaquinq;[r]. non[f] ergo plus Titio debetur, quàm si iniussu prætoris adita hereditas foret.

1. De testamentis in quib. Falcidia locum non habet. 2. De rogato restituere deductis legatis. 3. De reb. ab herede alienatis. 4. De iusso restituere portionem suam. 5. De fisco. 6. Hereditas quæritur fisco cum suis oneribus. Duar. & Pac.

3. *Vlpianus* lib.3. Fideicommissorum.

MArcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit: si ad heredis onus esse testator legata dixerit, & heres spõte adiit hereditatẽ: ita debere cõputationẽ Fal-

a 6. C. 48. 4. Pau. sent. 2. de fideicõmissariis hæreditatibus 2. Inst. 23. [illegible] 35. Ecl. 11. de fideicommissis *Vlpia.* 25. adde de SC. Pegasiano 2. *Paul. sent.* 3.
b in hoc differt Trebellianica à Falcidia.
c §. 4. *inst. eod.*
d suffectis, nõ ordinariis anno 815. *v. Tacitum.* nec enim in Fastis reperiuntur. vide quæ scripsi ad Theophilum. §. 4. *Inst. de fideicom. hæred.*
e hoc verbum abundare ait Cuiac. 18. *obs.* 11. quia non tantum in fideicõmissariis hereditatib⁹ permissum hoc est, sed etiam in directis, & in iis quæ cedun-tur in iure, vt onera subeant ij ad quos ius fructúsque transfertur.
f *ex 12. tabulis,* ita legit Cuiacius 13. *obs.* 11. *in fin.*
g Fideicommissarius vniuersalis, iuris est & fructus successor, *vt hîc,* lata appellatione, institutus dici potest, *l.* 19. §. 1. *ff. de testam. milit.* Est enim heres post factam ei restitutionẽ. *v. l.* 63. *j. eod.*
h Vnicuique damnosam fidem suam esse non oportet. *v. Paul.* [illegible] *sent.* 2. §. *vn. in fin.*
i *l. vlt. in fi. j. de fideicom. libert.*
k Voluntates censuerũt. *Hal.* Quod verbum censendi solenne in senatusconsultis.
l *l.* 4. *j. eod.*
m *l.* 78. *in pr. j. eo. v. l.* 3. *C. eod.* §. 10. *inst. eo.* cur ab intestato? vel ideo quòd ex identitatis ratione licita est extensio de herede testamentario ad hæredem ab intestato: & sic, quem nõ honoro expresse sed tacite, grauare possum. *Ripens.*
n *l.* 114. §. *de legat.* 1.
o *v. in hunc locum Gouean.* 2. *variar. vlt.*
p Potest enim rogari restitue re. §. 11 *Inst eod. l.* 22. *in fi. j. eod.*
q Nam cui ius testandi competit, is etiam fideicommittere potest.
r nam ad honorarios successores pertinet hoc Senatusconsultum. *l.* 6. §. 1. *l.* 40. §. 1. *j. eodem.* Heredis nomine comprehen-

hanc negationem tollendã esse: vel scribendũ esse, *nunc,* hoc est in casu

...dico. *Hal. l. 7. C. ad leg. Falcid.* Res est aperta. Constat. n. hîc duas quartas si... legatis & ex fideicommissis. Res est aperta... hoc etiam confirmat lex 2. ſ. eo. Hic cau... Falcidiam & Trebellianicam. hoc etiam confirmat lex 2. ſ. eo. Hic cau... mihi interpretes quærēdi. An suus institutus hæres, duas quartas pos... vel vt legatarius, vel vt fideicommissarius: alteram, ex iure...

cidiæ iniri, acsi quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta verò legata: vt in septem partes trecenta diuidantur, & ferat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quòd si suspecta dicta sit hereditas, & non sponte heres adit & restituit: centum quidem de quadringentis, quæ habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium. in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, vt ex his quatuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius. nam* iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo, quia suspecta dicta est hereditas, quam laturus esset, si sponte adita fuisset.

1 ¶ Quod autem in suspecta hereditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet. in militis [a] dico, & si qui sunt alij.

2 ¶ Item Pomponius scribit: Si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quæsitum est vtrum soli da legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommisso detrahere possit. an verò & ex legatis, & ||ex|| fideicommisso quartam detrahere || possit? || & refert, Aristonem respondisse, ex omnibus[b] detrahendam,[c] hoc est ex legatis, & ex fideicommisso.

3 ¶ Res, quæ ab herede alienatæ sunt, in quartam imputantur heredi [d].

4 ¶ Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis, datis præceptionibus, vt [e] ipse maximam partem patrimonij inter liberos ita diuisisset, rogauit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones [f] quoque fidei commisso cōtineri [g]: quia non portionem hereditariam[h] testator commemorauit, sed simpliciter portionem: in portionem autem & præceptiones videri cecidisse.

5 ¶ Si is, qui rogatus fuerit hereditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum, quę senatusconsulto prohibentur, fecerit, ac hoc publicata fuerit hereditas: fiscus cum suis oneribus hereditatem adquirit. quare commodum quartæ, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet: & ex Trebelliano actiones transeunt. sed & si prohibuerit testamentarium[i] introducere, vel testes conuenire, vel mortem testatoris non defendit, vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est: æquè quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit: dodrans verò fideicommissario restitueretur.

De herede adire & restituere compellendo.

4. *Idem* lib. 4. Fideicommissorum.

QVia poterat fieri, vt heres institutus nolit [k] adire hereditatem, veritus, ne damno adficeretur: prospectum est,[l] vt si fideicommissarius diceret suo periculo adire, & restitui sibi velle, cogatur[m] heres institutus à prætore adire, & restituere hereditatem. quod si fuerit[n] factum, transeunt [o] actiones ex Trebelliano, nec [p] quartæ commodo heres in restitutione vtetur. nam cùm alieno periculo adierit hereditatem, meritò omni commodo arcebitur nec interest, soluendo[q] sit hereditas, nec ne. sufficit enim, recusari ab herede instituto. neque illud inquiritur, soluendo sit hereditas. an non sit. opinio enim, vel metus[r], vel color eius, qui noluit adire hereditatem, inspicitur, non substantia hereditatis. nec immeritò. non enim præscribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur nolit: cùm variæ sint hominum voluntates, quorundam vexationem, quorundam æris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas, vel inuidiam, quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

De hereditate harenarij, vel eius, quæ corpore quæstum facit.

5. *Mæcianus* lib. 6. Fideicommissorum.

SEd & qui magna præditus est dignitate vel auctoritate, harenarij, vel eius mulieris, quæ corpore quæstum fecerit, hereditatem restituere cogetur.

...si cui plus quàm per leg. Falcid. ab alia omni detractione repelli. *l. 6. Cod.* ... Trebellian. ...lius iussus fratri restituere, iubetur, rescripto principis, trecenta quar... C. dodrantem restituere. ad hæc, Quæ legitima à natura deberi dici... ...est quadrans quàm ipsa hereditas vniuersa. quin si ita esset interdum ... quartas detraheret, naturæ sc. Falcidiam & Trebellianicam. neque mo... ...nam qui de hereditario asse quadringentorum sc. centum detrahit, ... detrahit: qui ... de 300. legatis: qui 25. de centum detrahit, is nihil aliud ... centum quæ assis sunt quadrans detrahit. Quæ cum ita sint, commentum ... iure ciuili, duas quartas detrahi. qua in re doctissimis Antecessoribus assentior Fr. Hotomano *37. illust.* & I. Cuiacio *8. obs. 3. adde Nouell. 18. c. 1.*

c Falcidia & Trebellianica quibusdam casibus nō detrahitur. *vide Socinum reg. 331.*

d quid si suorum redimendorum causa alienauerit? an in quartam imputare id cogitur? an potius id ei impunè licuisse dicemus? id videtur, de quo dicam pleniùs ... *Nouell. 39. c. 1.*

e ... *Hal.*

f Grauatus restituere portionem, censetur etiam grauatus restituere prælegata. *Socin.*

g Imò non continetur. dixi *ad l. 15. Cod. de fideicommiss.* Vide omnino *Socinum regula 303.*

h *l. 86. ſ. ad l. Falcidiam.* Imò hereditariam. *v. l. 5. Cod. de fideic.*

De presentia vel absentia heredis. 1. De herede instituto, & alijs successoribus. 2. De suo herede. 3. De fisco. 4. De municipib. De collegio. 5. De fideicommissaria hereditate suo instituto vel legitimo heredi relicta. 6. De loco & die & eo, quod heres dat conditionis implendæ causa.

6. *Vlpianus* ||lib. 4. Fideicommissorum.||

REcusare autem non tantum præsentes [t], sed etiam absentes, vel per epistolam possunt, nam etiam[u] aduersus absentes postulatur decretum: siue certior sit eorū voluntas, recusantium adire, & restituere hereditatem siue incerta. adeò præsentia eorum non est necessaria.

1 ¶ Meminisse autem oportebit, de herede instituto senatum loqui[u]. ideóque tractatum est apud Iulianum, an intestato locum habeat. sed est verius, eóque iure vtimur, vt hoc senatusconsultum ad intestatos[x] quoque pertineat: siue legitimi, siue honorarij sint successores.

2 ¶ Sed & ad filium, qui in potestate est, hoc senatusconsultum locū habet, & in ceteris necessariis [y], vt à prætore: compellantur[z] miscere se hereditati, sic deinde restituere. quod si fecerint, transtulisse videbuntur actiones.

3 ¶ Si fisco [a] vacantia bona deferantur, nec velit bona adgnoscere, & fideicommissario restituere: æquissimum erit, quasi vindicauerit, sic fiscum restitutionem facere.

4 ¶ Item si municipes[b] hereditatem suspectam dicant, heredes instituti: dicendum erit, cogi eos adgnoscere hereditatem, & restituere. Idémque erit & in collegio dicendum.

5 ¶ Titius heres institutus, Sempronio substituto, rogatus [c] est ipsi Sempronio hereditatem restituere. institutus suspectam dicebat hereditatem. quæritur, an cogendus est adire, & restituere hereditatem. & deliberari potest. sed verius est, cogendum eum: quia interesse Sempronij potest, ex institutione, quam ex substitutione, hereditatem habere, vel legatis vel libertatibus onerata substitutione. Nam & si legitimus heres fuerit is, cui fideicommissaria hereditas relicta est: idem dicitur.

6 ¶ Si quis alio loco [d] restituere hereditatem iussus sit, & suspectam eam dicat: Iulianus scribit, cogendum[e] eum esse, similémque ei, qui in diem rogatus est restituere.

7. *Mæcianus* lib. 4. Fideicommissorum.

SEd sciendum est, impendiorum [f] quoque, quæ ad iter explicandum [g] necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus esset, (si[h]) Titio decem dedisset: non aliter cogeretur, quàm si ei pecunia offeratur. sed & salutis [i], ac dignitatis [k] ratio habenda erit. quid enim, si morbo adplicitus, Alexandriæ iussus fuit adire? vel [l] nomen[m] vispellionis [n] testatoris ferre?

8. *Paulus* ||lib. 2. Fideicommissorum.||

DE ætate quoque, & iure (id est, liceat ei eò [o] ire, nec ne) æstimabitur.

1. Deliberatione. 2. Quid profiteri debet qui suspectam dicit hereditatem. 3. De conditione pendente vel die.

9. *Vlpianus* ||lib. 4. Fideicommissorum.||

SEd & si alio loco iussus est adire, & reipublicæ causa absit[p]: æquè cogendum adire hereditatem, & restituere, Iulianus ait, vbi abest.

1 ¶ Planè si quis petierit [q] ad deliberationem tempus, & impetrauerit,[r] deinde post tempus deliberationis adierit, & restituerit hereditatem: non videtur coactus hoc fecisse. Nec enim suspectam coactus adit: sed sponte post deliberationem.

2 ¶ Quòd si suspectam dicit: profiteri debet, non sibi expedire adire hereditatem. neque hoc dici oportere, non esse soluendo. sed profiteri eum oportet, quòd non putat sibi expedire, hereditatem adire.

3 ¶ Si quis sub conditione fuit heres scriptus: pendente [f] conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

10. *Gaius* ||lib. 2. Fideicommissorum.||

SEd etsi ante diem vel ante conditionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones: quia non ita restitutio satis potens est ad omnia iura in fideicommissarium transferenda, vt suopte arbitrio, suáve authoritate hereditatem alio loco sitam adeat fideicommissarius: & ita quoque hunc locum accipit Castrensis. f *l. 11. ſ. eod.* g *adde l. 72. ſ. ad leg. Falc.* h ... sub conditione. *l. 31. §. 2. l. 63. §. 6. ſ. eod.* i *l. 8. in fi. ſ. eod.* de exceptione loci non tuti, vide Oldendorpium *c. 1. de exceptionibus.* Hanc ob causam literæ salui conductus peti & impetrari solent. k de exceptione loci inhonesti, vide Oldendorpium *c. 18. de except. adde l. 63. §. 7. ſ. eod.* l Inhonestæ conditione remittitur. m De conditione nominis ferendi adde *l. 63. §. 1. ſ. eod. l. 1. in fi. ſ. de donationib.* ... *Suetonium in Iulio Cæsare in fi. Ciceronem 3. officiorum. vbi de M. Satyro.* adde *Ciceronem 7. ad Atticum 8. epistola 20.* adde Paponem titulo de legatis in *Arrestis.* n de Vispellione aliàs dixi. o Citatio ad locum non tutum, citatum non videtur. Non tutus autē intelligitur, si eò accedere non potuit sine discrimine aut periculo, puta vitæ, honoris. *adde Clementinam pastoralis de re iudicata.* p nec enim deliberatur heredis præsentia. *l. 6. ſ. eod. l. 15. §. 1. l. 30. ſ. eod.* q *v. l. 9. Cod. de iur. delib.* r videtur .n. indulgeri tēpus ad deliberandum *l. vlt. §. 13. c. fi. C. de iur. delib.* ſ *l. 63. §. 7. in fi. ſ. eo.*

i de hac voce *v. l. ... ſ. si quis testa.*

k Hereditatē repudiat, qui dicit se nolle adire. vide Mantic. cam 12. de coniectur. vltimarū voluntatum. 14.

l *l. 17. in fin. ſ. si quis omissa causa.*

m Hæres per magistratus municipales ex authoritate prætidis, fideicommissario postulante, hereditatem adire & restituere cōpellitur. *Paul. 4. sent. 4. §. 2.*

n *al.* non fuerit.

o *l. 28. ſ. de iudicijs.*

p Legitima priuatur filius, si hereditatē adire nolit. *l. 14. §. 4. l. 2. §. 2. ſ. eod.* vide tamen in hunc locum Socinum *regula 155.*

q *l. 9. §. 2. ſ. eod.*

r *l. 4. ſ. eod.*

ſ ¶ *l. 12. l. 95. ſ. de adquir. hered. §. vlt. Inst. de hæred. qualit.*

t *v. l. 7. §. 1. Cod. eod.*

u *l. 1. ſ. eod.*

x Succedentes ab intestato coguntur adire & restituerē. *v. l. 3. C. eod. §. 10. Inst. eod. vbi dixi* ad Theophilum.

y Sui coguntur adire & restituere.

z Imò, non cōpelluntur. *arg. l. 27. §. 3. ſ. eod.*

a Fiscus cogitur hereditatē adire, & restituere. *Bart. ad de l. 96. §. 1. ſ. de leg. 1.*

b *l. 1. §. 15. ſ. eod.*

c *adde l. 27. §. 12. ſ. eod.*

d Eo loco & tempore debet hereditas restitui, si fieri potest, quo testator iussit. *Bart.*

e *sub.* si ea conditione sit heres, vt non magnū detrimentum aut laborē sentiat in itinere suscipiendo, & eius profectio sit admodū vtilis fideicommissario. Alias ... loco domicilij restituere verbo hereditatem potest: quæ verbalis ...

a Coacta aditio, aditio est. Cuius ea vis est, vt conditio non legati, sub ea conditione, si heres non erit, detinere faciat, *vt hîc*. Eadem confirmat tabulas pupillares & alia testamento relicta: perinde ac si spontanea esset aditio.
b Adeuntem heredem fideicommissarius indemné seruare cogitur: nō modò vt ne damnū sentiat, sed vt ne lucrū amittat vnde colligitur. In eo quod interest, non tâtùm dâni, sed & lucri rationé haberi: vt qui indemnem aliquem seruare teneatur, id præstare quoq; debeat, vt non lucrum amittat. *l.7. s.eod. l.27.§.14. l.59.vers.in re autem integra.j.eod.*
c *l.17.§.7.j.eod.*
d An hoc innuitur: substitutionem tacitam vulgarem exigere aditionem ex testamento paterno: quasi ex ea adiri non possit hereditas, nec ab ea testamentum initiū capere vt vult Dynus? An potius fideicommissarium secundis tabulis datum posse ac debere post mortem pupilli cogere vnum ex institutis in testamento paterno, adire ex eo hereditatē: vt ea ratione tabulæ pupillares, vnà cum ipso fideicommisso confirmentur: ac tandem etiā cogere omnes substitutos restituere iussos, hereditatem pupilli adire, eámque restituere: vt Cuneus, Oldradus, Bartolus & Castrensis existimant?
e *l.44.in fin.pr. vers. quòd si fortè.j.eod.*
f *l.6.in fin.s eodem.*
g *l.14.§.4.j.eod.*
h *l.61.j.eod.*
i *l.6.in fi.s.eod.*
k aliàs, non caperet. *l.11. s.eod.*
l *v.l 9.s.eod.*
m ¶In causis summariis non admittitur exceptio rei quæ interesse non continet: & si interest, admittitur: si requirit altiorem indaginem, reseruatur. *Bartol.*
n hactenus dictū est, qui possint cogi adire & restituere. Nunc tractatur de personis à quibus quis potest cogi adire & restituere.
o Maior minorem cogere potest, non è contra. Par in paré non habet imperium, nec aliquis in seipsum. *Alexand. l.3.l.4. s.de recept.*
p *l.14. s. de iurisdict. l.1. s. de iudic.*
q Triplici officio nemo fungi potest. *adde l.9.s.de pactis.*
r Imò potest. *l.59.in fin.j.eod.l.3.s.de adoptionibus.*
s Filiusfamilias magistratu fungens, potest cogere patrem adire & restituere.
t vt sunt sententiæ & iudicia. v. tamen quæ notaui *ad l.77.s.de indiciis.*

stituitur hereditas, vt testator rogauit. planè posteaquam extiterit conditio, vel dies venerit: si ratam habeat restitutionem hereditatis: benignius est, intelligi tunc translatas videri actiones.

De eo quod heredis interest non adire. 1. De tabulis pupillaribus. 2. De absentia fideicommissarij & de eius morte ante hereditatem restitutam.

11. *Vlpianus*||lib.4.Fideicommissorum.||

Apud Iulianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum, si heres non erit, & ob hoc suspectam dicat hereditatem, ne perdat legatū: offerri ei oportere quantitatem legati à fideicommissario: deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, vt quasi hereditatem non adisset, sic legatum à coherede petat. adiit [a] enim. sed magis arbitratur, à fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet: non cogitur adire: nisi [b] ei damnum vel lucrum fideicommissario sarciatur: vel à prætore onus remittatur, quod recusat.

1 ¶ Idem Iulianus ait: si duo [c] fuerint à patre instituti cum filio eius impubere, & idem substituti filio, sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, vnum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem. hoc enim facto, confirmatísque patris tabulis, poterunt ex substitutione [d] ambo cogi adire, & restituere hereditatem.

2 ¶ Vtrùm autem præsenti, an etiam absenti restitui possit, procuratore adeunte prætorem videndum est. ego puto, absenti quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire & restituere. nec vereri heredem oportere, ne fortè in damno moretur. potest enim ei per prætorem succurri: siue cautum ei fiat, siue non, & antè [e] decesserit fideicommissarius, quàm ei restituatur hereditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescriptó Diui Pij in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium heredem instituit: & libertatem dedit Albinæ directam: eíque filiam per fideicommissum reliquit: rogauítque, vt filiam manumitteret, sed & Titium rogauit, vt manumissæ Albinæ filiæ restitueret heredem. cùm igitur Titius suspectam diceret hereditatem: rescriptū est à Diuo Pio, compellendum eum adire hereditatem: quo adeunte, Albinæ competituram libertatem, eíque filiam tradendam. & ab ea manumittendam, tutorémque filiæ manumissæ dandum, quo auctore restituatur hereditas filię statim, quamuis sic [f] fuisset ei rogatus restituere, cùm nubilem ætatem complesset. cùm autem possit (inquit) euenire, vt antè decedat ea, cui fideicommissaria libertas & hereditas relicta est, nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adit hereditatem: remedium dedit, vt, si quid horum contigerit, perinde permittatur venumdari bona Antistiæ, ac si heres ei non extitisset. Cùm igitur demonstrauerit Diuus Pius, succurri heredi instituto, qui compulsus [g] adit: dici potest, etiam in ceteris causis exemplum hoc sequendum, sicubi venerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei [h], qui compulit adire, & restituere sibi hereditatem.

De fideicommisso conditionali.

12. *Papinianus*||lib.20.Quæstionum.||

Sed cùm ab herede pro parte instituto fideicommissa hereditas sub conditione relicta esset: imperator Titus Antoninus rescripsit, non esse locum constitutioni suæ, neque pupillum extra ordinem iuuandum. præsertim, si nouum beneficium cum alterius iniuria postularetur.

1. De præsentia & absentia heredis. 2. Si quæratur de testamento. 3. Vel de virib. fideicommiss. 4. Si prætor vel Consul. 5. Vel eius pater sit heres institutus.

13. *Vlpianus*||lib.4.Fideicommissorum.||

Ille, à quo sub [i] conditione fideicommissum relictum est, causari quid non poterit, ne conditio deficiat, & hæreat actionibus: cùm nullùm [k] damnum sit futurum secundùm ea, quæ ostendimus,

1 ¶ ||Iam|| igitur non desideratur heredis præsentia [l].

2 ¶ Si de testamento aliquid quæratur: heres non debet audiri, si suspectam sibi hereditatem dicat. nam & si maximè dicatur, vel ius testandi non habuisse eum, qui testatus est, vel de viribus testamenti, vel de sua conditione: non erit audiendus.

u Publica instituta pietate paterna potiora sunt. *2.Valer.1.* Non tantum paréti bus, sed etiam patriæ nascimur. *l.1.§.15.in fin.j.de ventr.in possess.*
x *v.Cuiac.in hunc §.instit.de hered.qualit.in verbis nisi minor.*
y in iure sc. nam repudiatio fit in iure. *l.3.l.4.Cod.de repud.* recusatio quoquomodo. *l.6.s.eod.l.95.s. de adquir.hered.*

3 ¶ Quid ergo, si de viribus fideicommissi tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit. sed quid, si ||qui|| fideicommissarius dicat: Adeat priùs, & sic de hoc quæratur? credo, interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixiorem [m] tractatum habeat. finge enim verba fideicommissi de longinquo petenda, & iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne priùs heres decedens fideicommissarium decipiat.

4 ¶ Tempestiuum est requirere [n], per quem quis cogatur adire & restituere hereditatem. veluti si prætor, aut consul fuerit heres institutus, suspectámque hereditatem dicat: an cogi possit adire, & restituere? & *dicendum est, prætorem quidem [o] in prætorem, vel cōsulem in consulem nullum imperium habere. sed si iurisdictioni se subiiciant [p], solet prætor in eos ius dicere. sed & si ipse prætor heres institutus suspectam dicat, ipse se cogere nō poterit: quia triplici [q] officio fungi non [r] potest, ||&|| suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. sed in his omnibus casibus atque similibus principale auxilium implorandum est. 55 n° 2

5 ¶ Si quis filiusfamilias [s] sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cuius est potestate: cogere poterit, suspectam dicentem hereditatem adire, & restituere.

1. De repudiatione hereditatis. 2. De distractione bonorum. 3. De effectu coactæ aditionis. 4. De quarta retentione. 5. Qui possunt cogere heredem adire. 6. De fideicōmisso pecuniario. 7. De hereditate restituenda. 8. De familia, pecunia, vniuersa re xv. omnibus suis, xvi. patrimonio, facultatibus, verbis, quidquid habeo, censu, fortunis, substantia, peculio.

14. *Hermogenianus*||lib.14.Fideicommissorum.||

Nam quod ad ius publicum [t] attinet, non sequitur ius potestatis [u].

1 ¶ Sed [x] & qui repudiauit [y] hereditatem: cogetur adire & restituere ipsam hereditatem, si iustæ causę allegentur.

2 ¶ Planè si bona venierint [z], non oportet præceptorem [a], ne quidem pupillum restituere, nisi ex causa, vt Diuus Pius rescripsit.

3 ¶ Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas [b] tabulas habebat: quæsitum est, an [c] per aditionem [d] & tabulæ secundæ firmarentur: quòd videbantur euanuisse, non adita patris hereditate. & Iulianus libro quintodecimo scribit, & sequentes tabulas confirmari. quæ sententia verissima est. nemo enim dubitat, etiam legata præstari, & libertates competere. & cetera [e], quæcumque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres hereditatem adisset.

4 ¶ Qui compulsus adiit hereditatem, sicuti ceteris [f] commodis caret, ita hoc quoque casu careat, ne possit pœnitendo [g] quartam [h] retinere. & ita inuenio ab imperatore nostro, & Diuo patre eius rescriptum.

5 ¶ Non [i] omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, & sibi restitui. sed is [k] demum, ad quem actiones transire possunt. neque enim æquum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, vt emolumentum quidem hereditatis refundat. ipse verò oneribus hereditatis obstrictus relinquatur.

6 ¶ Quare si fideicommissum pecuniarium alicui fuerit relictum, cessat compulsio, tametsi indemnitatis cautio offeratur.

7 ¶ Proinde qui hereditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere.

8 ¶ Sed & si quis bona rogatus sit, vel familiam [l], vel pecuniam [m] rogetur, ||vel vniuersam rem|| meam.||

15. *Paulus*||lib.2.Fideicommissorum.||

Vel omnia sua:

1. De verbo peruenire. 2. De re, vel quantitate, vel vniuersitate restituenda. 3. De rogato restituere deducto ære alieno, & legatis. 4. De rogato restituere partem, vel duo. 5. Si quis rogauerit heredem suum restituere hereditatem mulieris, quæ ad eum peruenerat, vel totam, vel partem eius. 6. De testamento militis. 7. De duobus heredibus inuicem substitutis, & fideicommisso oneratis. 8. Si ex fideicommissarijs quidam coegerint. 10. De seruo duorum. 11. Si quis rogetur restituere filio suo. 13. Vel seruo suo cum libertate. 15. De herede, qui solidū capere non potest. 16. De seruo hereditario.

z Qui repudiauit, non cogitur adire si bona sint distracta. tunc enim res non est amplius integra: vel sic, Etiam post repudiationé cogitur quis adire, nisi bona sint vendita. *Alex.* Qui repudiauit, commodū adeundi sibi vtile amisit. *l.sicut.C. de repud.heredit.* potest tamé cogi adire alieno commodo: hoc est, si id alteri vtile esse potest.
a prætoré. *Hal.* per prætorem. *Cuiac. instit. de hered.qualit.*
b *l.11.§.1.s.eod. adde quæ scripsi ad l.11. s. testamenta quemad. aperiantur.*
c Aditione hereditatis coacta, confirmantur legata, fideicommissa, tabulæ pupillares, & cætera omnia.
d *l.55.§.2.in pr. j.eod.l.4.C.eod.l.21.l.38.in fin.s.de vulgari.* Quis ille est fideicommissarius vniuersalis cui vel hereditas, vel quota eius, vel res hereditaria relinquitur.
e *l.38.in fin.s. de vulgari.*
f *l.4.s.eod.l.27.§.2.j.eod.*
g *l.55.§.3.j.eod. l.4.in fin.C.eod.*
h Hereditatem qui coactus adiit, pœnitere hoc est vltrò postea adire nó potest. vt ea aditione noua, quartæ beneficium consequatur.
i Hereditatem adire non quouis petenti cogendus est heres. nec enim cogitur eá adire nisi petente id fideicōmissario vniuersali. Igitur adire nó cogitur legatariis vel fideicómissariis particularibus peténtibus: cùm in eos nō sint onera descensura sed commoda tantum. Perinde æquum auté esset, in legatarios sola commoda transferri: pen[illegible] heredem [illegible] inuitum sola onera.
k Rogatus [illegible] restituenda vel quantitate nō potest compelli adire: [illegible]cus si roge[illegible] de vniuersit[illegible] rerum vel q[illegible]tæ. *Bart.*
l [illegible] substant[illegible]

quæ familia dicitur heredis *in l.38.s.ad leg. Falcid.* à Græcis eodem [illegible] κληρονόμου appellatur. *31.Eclog.1.c.36.adde l.vlt.C.de verb.signif.*
m *v.l.222.j.de verb.signif.*

16. *Vlpianus*||lib. 4. Fideicommiſſorum.||

COgi poterit. Hoc idem, & ſi patrimonium fuerit rogatus, & ſi faeultates: & ſi, *Quidquid habeo*, & ſi *cenſum meum*, & ſi *fortunas meas*, & ſi *ſubſtantiam*[a] *meam*, & ſi *peculium meum* teſtator dixerit: (quia plerique ὑποκοριστικῶς, i. *diminutiuè*, patrimonium ſuum, peculium dicunt [b]) cogendus erit. de ſucceſſione enim ſua & hic rogauit. Nec ignoro, in quibuſdam ex his Mæcianum dubitare, & voluntatis eſſe dicere quæſtionem, vtrùm de pecunia tantùm, an & de ſucceſſione teſtator ſenſit. in ambiguo [c] tamen magis de ſucceſſione ſenſum dico, ne [d] intercidat fideicommiſſum.

a adde l. 3. Cod. de liberis præteritis.
b Quid ita? olim reditus & cenſus veterum erat in pecore, maximè.
c v. l. 2. ſ. de reb. dub.
d de l. 12.
e v. l. 83. ſ. de legat. 3.
f vide l. 164. ſ. de verb. ſignif.

1 ¶ Sed & ſi quis ita rogauerit: *Quidquid ad te ex hereditate boniſue*[e] *meis peruenerit, rogo reſtituas*: cogi poterit adire, & reſtituere hereditatem ex Trebelliano ſenatuſconſulto: quanquam *peruenire*[f] propriè dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem peruenit.

2 ¶ ||Et|| generaliter autẽ poteſt dici, ita demum quem non poſſe cogi adire, & reſtituere hereditatem, ſi de re, vel quantitate [g] fuerit rogatus. ceterùm ſi de vniuerſitate ſenſiſſe teſtatorem appareat: nulla quæſtio eſt, quin, ſiue ſuſpectam dicat, cogi poſſit, ſiue ſponte adit, ex Trebelliano tranſeant actiones.

g l. 13. circa fin. C. de hered. inſtit.

3 ¶ Inde quæritur, ſi quis hereditatem rogatus ſit reſtituere, deducto ære alieno [h], vel deductis legatis, an ſuſpectam dicens, cogi poſſit adire, & reſtituere hereditatem: quia vi ipſa magis id, quod ſupereſt ex hereditate, quàm ipſam hereditatem, reſtituere ſit rogatus. & ſunt, qui putent, (vt Mæcianus) inutilem hãc deductionem. nec enim poſſe ex iure deduci quantitatem: non magis quàm ſi fundum quis deducto ære alieno, vel deductis legatis reſtituere ſit rogatus. neque enim recipit fundus æris alieni, vel legati minutionem, ſed Iulianum exiſtimare refert, Trebelliano ſenatuſconſulto locum eſſe: ||&|| ne dupliciter fideicommiſſarius oneretur, ||&|| cùm heres æs alienum vel legatum deducit, & cùm conuenitur à creditoribus, & legatariis: reſtituta ſibi ex Trebelliano hereditate, debere aut deductionem eum non pati ab herede, aut cauere illi heredem, defenſum iri eum aduerſus legatarios, ceteróſque.

h Si aliquis in teſtamento rogatur expreſſè reſtituere quod ſupereſt à debito & legatis, tale fideicommiſſum non eſt vniuerſale. Bartol.

4 ¶ Si quis heres inſtitutus, rogatus fuerit hereditatem non totam, ſed partem [i] reſtituere, vel ſi duobus reſtituere ſit rogatus, & alter ex his velit ſibi reſtitui hereditatem, alter recuſet [k]: ſenatus cenſuit, vtroque caſu exonerari eum, qui ſuſpectam hereditatem dicit, totámque hereditatem tranſire ad eum, qui adire cogit.

i §. 2. in fin. Inſt. de fideic. hered.
k de recuſanda hereditate. v. l. 35. ſ. de adqu. hered.

5 ¶ Sed & ſi quis non hereditatis ſuæ partem dimidiam rogauit heredem ſuum reſtituere, ſed hereditatem Seiæ, quæ ad eum peruenerat vel totam, vel partem eius, heréſque inſtitutus ſuſpectam dicat: cùm placeat illud, quod Papinianus ait, ex Trebelliano tranſire [l] actiones: dici poterit, ſi ſuſpecta dicatur hereditas, cogendum heredem inſtitutum adire, & reſtituere hereditatem: totámque hereditatem ad eum, cui reſtituitur, pertinere.

l non tranſire. vulgata. Gouean. a Iud. 2.

6 ¶ Sed & ſi miles rogauerit quem res Italicas reſtituere, vel res prouinciales: dicendum eſt, ſuſpectam dicentem cogi adire, & reſtituere. nam (vt eleganter Mæcianus libro ſexto fideicommiſſorum ait) qua ratione excepta re [m] miles [n] heredem inſtituere poteſt, actionéſq; ei dabuntur: pari ratione etiam ex Trebelliano tranſibunt actiones. & quamuis placeat, cùm quis hereditatem bonáque, quę ſibi ab aliquo obuenerunt, vel quæ in aliqua regione habet reſtituere rogat, ex Trebelliano non tranſeant actiones: tamen contra reſponderi in militis teſtamento ait. nam ſicuti conceſſum eſt (inquit) militibus circa inſtitutionem ſeparare ſpecies bonorum: & ita ſi per fideicommiſſum ab inſtitutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum ſenatuſconſultum.

m ex certa re. Add. l. 25. §. 13. ſ. familiæ ercisc. l. 17. de teſtam. milit. l. 1. l. 2. C. de re militari.
n aliud in pagano. l. 76. ſ. de hered. inſti.

7 ¶ Cùm quidam duos heredes inſtituerit, eóſque inuicem ſubſtituerit. & ab his petierit, ſiue vterque, ſiue alter heres eſſet, vt hereditas ſua ex parte dimidia reſtitueretur alicui poſt [o] quinquennium, & ſcripti ſuſpectam ſibi hereditatem dicant: fideicommiſſarius autem deſideret, ſuo periculo adiri hereditatem: cenſuit ſenatus, ambos [p] heredes alterúmve cogi adire hereditatem, & fideicommiſſario eam reſtituere: ita vt fideicommiſſario, & aduerſus eum actiones competant, quaſi ex Trebelliano reſtituta hereditate.

o Rogatus reſtituere ad diẽ certam, poteſt interim cogi adire & reſtituere. Bart.
p l. 11. §. 1. ſ. eod. l. 27. §. 5. ſ. eod.

8 ¶ Mæcianus ſcribit: cùm quis ex fideicommiſſariis abeſſet, & præſentes deſiderent, ſuo periculo adire hereditatem, tranſlatiſque in ſolidum actionibus in eum, qui coegit: abſentes, ſi velint fideicõmiſſum ſuſcipere, à præſente petent. conſequenter ait, nec quartam eum retenturum [q] aduerſus fideicommiſſarios ſuos: quia nec heres potuit.

q l. 28. ſ. eod.
r Coactio vnius ex fideicommiſſariis, facit vt heres amittat quartam vniuerſam, ſi cõ[ac]tatione totius, non partis [fu]erit.

9 ¶ Idem Mæcianus quærit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus eſt reſtituere hereditatem, cogente aliquo [r] adire poſſit, & in horum, qui id non deſiderauerunt, portionibus Falcidiæ beneficio vti: ſiue ipſi quoque deſiderent ſibi reſtitui, ſiue alius in locum eorum ſucceſſerit. & cùm hodie hoc iure vtimur, vt totum tranſeat ad eum, qui coegit: conſequens erit dicere, quartæ retentionem amiſiſſe eum, qui coactus eſt: quia in ſolidum actiones tranſierint in eum, qui coegit. Planè ſi proponas, fideicommiſſarium non ita coegiſſe, vt tota hereditas in ſe transferatur: cùm cœperint ceteri deſiderare, ſibi reſtitui hereditatem: dicendum, Falcidia eum vti poſſe. Rectè igitur Mæcianus ait, multùm intereſſe, vtrùm totam reſtitui hereditatem ſibi fideicommiſſarius deſiderauerit, an ſuam tantummodò partem. nam ſi ſola pars transfertur, in reſiduo Falcidię erit locus. ſi tota hereditas tranſlata ſit, ceſſat huius legis beneficium.

10 ¶ Si ſeruo duorum rogatus [s] quis ſit reſtituere hereditatem, & alter cogere velit ſuſpectam dicentem, alter reſtituere ſibi recuſet. hoc erit dicendum, quod [t] in duobus, quorum alter ſuſcipere voluit hereditatem, alter non.

s ¶ 25. §. 1. ſ. eod.
t Rogatus reſtituere ſeruo plurium, perinde eſt ac ſi eſſet rogatus reſtituere pluribus. Bart.

§11 n° 1

11 ¶ Si pater filio, quem in poteſtate habet, rogetur reſtituere hereditatem. an filius patrem ſuum, ſi ſuſpectam dicat hereditatem, cogere poſſit? & non eſt dubium, patrem à filio per prætorem cogi poſſe [u].

u petita venia, l. 1. 2. ſ. de in ius vocan. Imò præciſè non eſt cogendus. arg. l. 19. ſ. eod.

12 ¶ Sed etſi id fideicommiſſum ad caſtrenſe peculium ſpectaturum eſt, & filiusfamilias is fuit, qui munus militiæ ſuſtinebat, alióve quo officio præerat: multò magis dicendum erit, poſſe eum poſtulare, vt pater ſuus cogatur adire, & reſtituere hereditatem. quamuis contra obſequiũ patri debitum videtur id deſideraturus.

§13 n° 1

13 ¶ Sed ſi ſeruo ſuo rogatus ſit cum libertate quis hereditatem reſtituere: ſiue directa data ſit libertas, ſiue fideicommiſſaria: dici poterit, eum à ſeruo ſuo non [x] poſſe cogi adire hereditatem, quamuis, ſi ſponte adiſſet, cogeretur præſtare fideicommiſſariam libertatem, & hereditatem: ídque Mæcianus libro ſeptimo de fideicommiſſis ſcribit.

x Imò, poteſt dominus ad petitionem ſerui cogi adire. §. 16. ſ. eod.

14 ¶ Idem quærit, ſi quis paratus ſit domino cauere de indemnitate, an poſſit cogi adire hereditatem, maximè & ſi pretium ſerui offeratur. & rectè ait, non oportere ſub incerto cautionis committere ſe aditioni hereditatis.

15 ¶ Hi [y], qui ſolidum [z] capere non poſſunt, ex aſſe heredes inſtituti, & rogati [a] reſtituere ſolidum, adire hereditatem, & reſtituere cogentur: cùm [b] nihil oneris apud eos remanſurum.

y Qui illi? orbi vide quæ ſcripſi ad l. 42. ſ. de legat. 2. & ad Vlp. 13.
z Qui non poteſt ſolidum in ſuam vtilitatẽ capere, is capere poteſt vt alij reſtituat.

§16 n° 1

16 ¶ Si ego heres inſtitutus, & rogatus ſim Stichum manumittere, vel alius legatarius: fidei autem meæ commiſſum ſit, vt Titio hereditatem reſtituam, deinde Titij fidei commiſit, vt Sticho eandem redderet: Stichus cogere me poſſit [c] adire, & reſtituere hereditatem.

a v. l. 51. ſ. de regulis iuris.
b Incapax inſtitui poteſt vt capaci reſtituat, vide Tiraquell. 29. priuilegio piæ cauſæ.
c Imò, non poteſt. § 15. ſ. eod.
d Qui ab vno conſecutus eſt libertatem, poteſt alium cogere adire & reſtituere. Bart.

17 ¶ Talis quoque caſus à Diuo Pio terminatus eſt. nam ſeruo vni ex heredibus legato per fideicommiſſum erat ab eo libertas data, & ab [d] altero hereditas. Diuus etenim Pius reſcripſit Caſſio Dextro in hæc verba: Hermias ſi Moſco Theodoto ex parte herede inſtituto à Pamphilo teſtatore legatus eſt, eúmque Theodotus, poſtquam adierit, hereditatem, priùs quàm à coherede eiuſdem Pamphili adiretur hereditas, ad iuſtam libertatem perduxit, & ob hoc in eum caſum res perducta eſt, vt is, qui legauit inteſtatus eſſe non poſſit: Hermia poſtulante (mihi) id Euareſtatus compellendus eſt periculo eius adire, & ex cauſa fideicommiſſi hereditatem reſtituere.

De rogato heredem facere. 1. *De rogato reſtituere hereditatem alterius, cui ſucceſſit.* 2. *De rogato heredem facere.* 3. *De rogato dare, vel fideicommiſſum relinquere, vel libertatem adſcribere.* 4. *De conditione, ſi ſine liberis deceſſerit.* 6. *De rogato reſtituere filijs ſuis, vel cui ex his voluerit.* 7. *De conditione, ſi ſine liberis deceſſerit.* 8. *De conditione, ſi alieno herede moriaris.*

17. *Idem*||lib. 2. Fideicommiſſorum.||

EX facto tractatum [e] eſt, an per fideicommiſſum rogari quis poſſit, vt aliquem heredem faciat. & ſenatus cenſuit rogari [f] quidem quem, vt aliquem heredem faciat, non poſſe: verùm [g] videri per hoc rogaſſe, vt hereditatem ſuam [h] ei reſtituat: id eſt [i], quidquid ex hereditate ſua conſecutus eſt, vt ei reſtitueret.

e videtur enim captare alteri hereditatem.
f v. l. 71. in fin. ſ. de heredib. inſtit.
g & ſic verba directa quæ iure directo valere non poſſunt, trahuntur ad fideicommiſſum. Bart.
h proinde ſi te filio meo ſubſtituero ea ſpe nominatim quod illum ſis inſtituturus, non valebit inſtitutio: quippe hoc caſu de tua non mea hereditate reſtituenda agitur.

1 ¶ Iulianus quoque libro quadrageſimo Digeſtorum fideicommiſſum tale valere ait: *Fidei tuæ committo, vt hereditatem Titij reſtituas*: cùm eſſet is, qui rogatus eſt, à Titio heres inſtitutus.

2 ¶ Non tantùm autem, ſi heredem quem ſcripſero, potero rogare, vt heredem faciat aliquem: verumetiam ſi legatum illi, vel quid aliud relinquero. nam hactenus [k] erunt obligati, quatenus quid ad eos peruenit.

i Verbũ, *ſuum*, ab aliquo prolatum, refertur ad res proferentis.
k l. 1. §. 7. ſ. eod.

3 ¶ Si quis caueret, *Peto, vt illi des*, aut, *illi fideicommiſſum relinquas*, aut, *illi libertatem adſcribas*: admittenda ſunt. nam, cùm in heredum inſtitutione ſenatus cenſuit vtile, de ceteris quoque idem erit accipiendum.

a demus, ea verba à testatore non fuisse prolata, num iussus hereditatem alteri restituere post mortem suam, post susceptos liberos eam cogetur restituere? neutiquam. cur ita? *v. l. 102. ꝫ. de cond. & demonst.*
b *vide l. 148. j. de verb. signific.*
c Mutetur species facti. demus, patri & eius liberis ius emphyteuseos & fundi, contractu adquisitum, num ad naturales porrigetur? *v. hîc Bartolum.*

4 ¶ Si quis rogatus fuerit, vt, *si* [a] *sine* [b] *liberis decesserit, restituat hereditatem* [c]. Papinianus libro octauo responsorum scribit, etiam naturalem [d] filium efficere, vt deficiat conditio, & in libertino, eodem conliberto hoc scribit, mihi autem, quod ad naturales liberos attinet, voluntatis quæstio videbitur esse, de qualibus liberis testator senserit. sed hoc ex dignitate, & ex voluntate & ex cōditione eius, qui fideicommisit, accipiendum erit.

5 ¶ Ex facto tractatum memini, rogauerat quædam mulier filium suum, vt si sine liberis decessisset, restitueret hereditatem fratri suo. is postea deportatus, in insula liberos susceperat. quærebatur igitur, an fideicommissi conditio defecisset. nos igitur hoc dicemus: * conceptos quidem ante deportationem, licet postea edantur, efficere, vt conditio deficiat. post deportationem [e] verò susceptos [f], quasi ab alio, non prodesse [g], maximè cùm etiam bona cum sua quodammodo causa fisco sint vindicanda.

6 ¶ Si quis [h] rogatus fuerit filiis suis, vel cui ex his voluerit, restituere hereditatem: Papinianus libro octauo responsorum etiam deportato [i] ei tribuit eligendi facultatem, cui [k] liber factus fideicommissum restitui velit. Sed si seruus pœnæ fuerit constitutus, nullo antè concepto filio, iam parere conditioni non poterit: decessisséque sine liberis videtur: sed cùm decedit, electionem illam, quam Papinianus deportato dedit, huic dari non oportet.

7 ¶ Si quis autem susceperit quidem filium, verum viuus amiserit [l]: videbitur sine liberis decessisse. Sed si naufragio, vel ruina, vel adgressu, vel quo alio modo simul cum patre perierit: an conditio defecerit, videamus, & magis non defecisse arbitror. quia non est verum, filium eius superuixisse [m]. Aut igitur filius superuixit patri, & extinxit, conditionem fideicommissi, aut non superuixit, & extitit conditio. cùm autem, quis antè, & quis postea decesserit, non apparet: extitisse conditionem fideicommissi magis dicendum est.

8 ¶ Si quis ita fideicommissum reliquerit: *Fidei tuæ fili committo, vt si alieno herede moriaris, restituas Seio hereditatem*: videri eum de liberis [n] sensisse Diuus Pius rescripsit. & ideo, cùm quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato bonorum possessorem habens, extitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

De fructibus. 3. De prælegato.

18. *Idem* lib. 15. ad Sabinum.

IN [o] fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus [p], nisi ex mora [q] facta est, aut cùm quis specialiter [r] fuerit rogatus & fructus restituere.

1 ¶ Planè fructus [s] in quartam imputantur, vt est & rescriptum.

2 ¶ Quotiens quis rogatur hereditatem restituere: id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis. fructus autem non hereditati [t], sed ipsis rebus acceptò feruntur.

3 ¶ Si legatum sit heredi relictum, & rogatus sit portionem hereditatis restituere: id solùm non [u] debere eum restituere, quod [x] à coherede accepit. ceterùm quod à semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit. & id Diuus Marcus decreuit.

De rogato dare filio suo. 1. De rogato hereditatem partiri. 2. De sumptu in distrahendis, conseruandisve rebus facto.

19. *Paulus* lib. 3. ad Sabinum.

VBi purè fideicommissum datum est: si adiectum sit, *Rogo des filio* [y] *tuo, faciasque, vt ad eum perueniat*: rescriptum est, videri in id [z] tempus dari, quo capere potest: id est, sui iuris fiat [a].

1 ¶ *Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio partiaris* [b]. ex senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait: quia pro hoc accipiendū sit, *rogo hereditatem illam restituas*. nec verba spectantur senatusconsulti [c], sed sententia quibuscumque verbis: dùm testator senserit, vt hereditas sua restituatur.

2 ¶ Qui in distrahendis, conseruandísve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi [d] debet [e].

De relicto ad tempus liberorum.

20. *Vlpianus* lib. 19. ad Sabinum.

SEd & si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, & is vxore [f] prægnante decesserit: ad heredem suum transferat legatum.

De quartæ retentione per errorem omissa.

21. *Pomponius* libro vicesimo secundo ad Sabinum.

HEres, cùm debuerat quartam retinere [g] totam hereditatem restituit, nec causa [h] sibi stipulatione proposita, similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt: sed posse [i] eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere [k], vel nancisci: & aduersus agentem doli [l] mali exceptione vti posse eum: & debitoribus denunciare, ne solueretur.

De iusso restituere filiofam. post mortem patris. 1. De seruis quibus libertas & fideicommissum relictum est. 2. De fructibus ante restitutionem perceptis. 3. De rerum periculo. De culpa heredis. De sumptu in res hereditarias facto. 4. De dote. 5. Si quis hereditatem non quasi heres restituere rogetur.

22. *Vlpianus* lib. 5. Disputationum.

MVlier, quæ, duobus filiis in potestate patris relictis alij nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eúmque rogauit liberis suis, post mortem patris eorum, hereditatem suam restituere, vel ei, qui eorum superesset. eisdem emancipatis à patre suo vitricus restituisse hereditatem dicebatur: mox alter ex filiis viuo patre decessisse. quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmaturè datam. Scæuola Diuum Marcum in auditorio [m] de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedæmonius vir prætorius, cùm filiis suis ab vxore diuortio separata si morte [n] patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipauerat [o]. post emancipationem fideicommissum petebant. decreuisse igitur Diuum Marcum refert, fideicommissum eis repræsentandum [p], intellecta matris voluntate. quæ quia non crediderat [q] patrem eos emancipaturum, distulerat in mortē eius fideicommissum, non dilatura id in immortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. Secundùm hæc dicebam, & in proposita quæstione decreti Diui Marci esse trahendum, & rectè fideicommissum vtrique solutum.

1 ¶ Non est dubitatum, cogi [r] posse heredem institutum adire, & restituere hereditatem seruis: siue directa, siue fideicommissaria libertas eis data fuisset: cùm aspernari heres non deberet personam cogentis, habet enim hic quoque aditum: vt qui nondum petere fideicommissariam libertatem possit, nec directam sibi vindicare [f], propter spem tamen libertatis, & hereditatis, aditum ad prætorem & per se habeat.

2 ¶ Si heres post multum temporis restituat, cùm præsenti die fideicommissum sit: deducta quarta, restituet. fructus [t] enim, qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. Alia causa est, si sub conditione, vel in diem rogatus fuerit. tunc enim

c (cont.) contractu adquisitum, num ad naturales porrigetur? *v. hîc Bartolum.*
d Filij naturales efficiunt vt fideicommissi conditio deficiat: & sic filius naturalis excludit substitutum. *Bart.* multò magis legitimus. *l. 30. C. de fideic.* etiam si plures nō sint nati sed vnus. *l. 148. j. de verb. signif.* non idem in adoptiuo. *l. 51. in fin. ꝫ. de leg. 2.* & spurio. *Nou. 89. c. vlt. Auth. ex complexu. C. de incestis.* Porrò hujus legis sententiam restringit Ripa octo modis. *adde l. generaliter. §. cum autem. C. de instit. & subst.* Duenazium regula *Filij naturales. 352.*
*
e Quid si post bannimentū & exilium patris? Bartolus putat ita natos efficere, vt deficiat conditio fideicommissi: & ita præferūtur substituto.
f .i. conceptos. *v. Cuia. 13. obs. 25.*
g sunt tamen legitimi, quia matrimonium durat. *l. 1. Cod. de repudijs.* non tamen nascuntur in potestate patris. nā per deportationem pater amittit ea quæ sunt iuris ciuilis, ideóque & patriam potestatem. *l. 17. in fin. j. de pœnis.* atque ita casus est in quo quis est legitimus filius, non tamen in potestate.
h *vide Cuiac. in hunc §. 3. obs. 10.*
i Per deportationem (secus est in damnatione ad metallum) non perditur ius eligendi fideicōmissum. *Bart.*
k cui liberorū fideicōmissum restitui velit. *Cuiac. 3. obs. 10.*
l Conditio, *Si decesserit sine liberis*, intelligitur de superuiuentibus: & ideo si liberi ante rogatum, vel simul cum eo moriuntur, non faciunt conditionem fideicommissi deficere. *Bart.*
m *l. 23. ꝫ. de rebus dubiis.*
n Conditio, *Si sine herede decesserit*, intelligitur de liberis. Sine herede hîc moritur, qui moritur sine liberis.
o *5. Harmenop. 8. § 76.* Sensus est, Iussus hereditatem restituere, nulla mentione facta fructuum, fructus non restituet: nisi moram in restitutione hereditatis commiserit. Tunc enim fructus à mora perceptos debet. Fingamus eius heredes paratos hereditatem restituere, eos tamen vti velle Trebellianica, num eam deducent? vtique, nisi tantum ab eorum authore percepta sit. Percepta intelligitur, si tantam summam ex fructibus hereditatis percepit, quæ quartæ hereditatis parti respondeat: atque illud est quod hic ait, fructus in quartam imputari. Quid si hi fructus quartam hereditatis partem excedunt? num id quod eam excedit vna cum hereditate restituere debent? non existimo.
p immaturos, secus in maturis. *l. 9. ꝫ. ad leg. Falcid.*
q *l. 23. ꝫ. de leg. 1.* & sic actio ex testamento regitur secundum naturam actionis bonæ fidei, & non stricti iuris: quia fructus non veniunt hic restituendi à die litis contestatæ, sed à die moræ. Et sic hæc actio (quantum ad fructus, vsuras, & interesse) seruat naturam actionis bonæ fidei. *Ripensis.* r *l. 63. § 4. j. eodem.*
s eo præsertim casu, vbi mora est commissa. *l. 58. § 5. j. eod. l. 73. ꝫ. ad leg. Falcid.*
t *v. l. 23. ꝫ. de legat. 1. l. 83. ꝫ. de leg. 3.*
u Imò quod fideicommisso grauatus accipit à coherede, cogitur id restituere. *l. 24. Cod. familiæ?* Dic cogi, si supra quartam Trebellianicam habeat. *d. l. 24.* secus si minus. *vt hîc.* Idē est in lege Falcidia. *l. 22. l. 91. ꝫ. ad l. Falcid.*
x Prælega[illegible] cadunt in fideicommissum hereditatis, nisi pro porti[illegible] grauati, prælegata [illegible] veniunt [illegible]
y *l. 73. § [illegible] j. eod.*
z Fideicōmissum à patre relictum valet, & intelligitur delatū in tempus, quo filius erit sui iuris. *l. 30. j. eo.*
a & sic, præcisè pater non cogitur à filio. Imò cogitur. *l. 16. § 11. § 2. ꝫ. eo.*
b ¶ Ex sententia Senatusconsulti, transeunt actiones, etiam in eū [illegible]
c Fideic[illegible]
d [illegible] heredi non imputatur [illegible]
e *l. 22. § 3. in fin. eod.* [illegible]
g Retent[illegible] fideicommissi [illegible] lex Falcid[illegible] in fideicōmissis [illegible]
h *v. l. 1. ꝫ.* [illegible] *plus quam per* [illegible] *l. 1. § 11* [illegible] *ad l. Falc.*
k [illegible]

dam hereditatem restituerit perperam, possessionem repetere con[illegible] vnde quod *in l. 1. § si legatarius. ꝫ. ad l. Falcidiam.* de condictione incerti [illegible] condictione incerti intelligendum, non certi. Igitur incerti condictione repetit [illegible] res, id quod retinere potuit.
l *vide quæ scripsi ad l. 21. ꝫ. ad l. Falcid.* [illegible]
m *sub principis. l. 18. § 1. ꝫ. de minorib. adde l.* [illegible] *de reb. cred.*
n Vt morte, ita emancipatione pater potestatem amittit. Ideoque [illegible] fideicommissum [illegible] sum suscepturus quo casu morte patris fiet sui iuris, [illegible] casu a patre emancipabitur.
o Emancipare filium, & illi moti; quo ad patriam potestatem [illegible] *iure dotium.*
p repræsentandum. *v. Cuiac. 3. obseru. 15.* [illegible] Repræsentare, est præmaturè dare: repræstare, est [illegible] *13. obs. 35.* [illegible] *quod cum eo.*
q Dispositio testatoris, legislatoris, statuti [illegible] habetur, pro disposita & decisa in casu omisso, cuius casum [illegible] legislator prouisurus fuisset. *l. 140. in fin. ꝫ. de pactis. l. 102. ꝫ. de condit.* [illegible] *l. 83. in fi. ꝫ. de hered. inst.*
r *l. 31. l. 52. j. eod. l. 13. ꝫ. de tutor. datis. l. 83. in fi. ꝫ. de hered. inst. adde* [illegible]
s *v. Paul. 4. sent. 1. § 18.*
t *vide Socin. regul. 172.*

quod percipitur, ſummouet Falcidiam : ſi tantum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ [a] fructus. nam fructus [b] qui medio tempore percepti ſunt, ex iudicio teſtantis percepti videntur.

3 ¶ Sed enim ſi quis rogetur reſtituere hereditatem, & vel ſerui deceſſerint, vel aliæ res perierint: placet, non cogi eum reddere, quod non habet : culpa [c] planè reddere rationem, ſed eius, quæ dolo proxima eſt. & ita Neratius libro primo reſponſorum ſcribit. Sed & ſi, cùm diſtrahere deberet : non fecit, lata culpa, non leui, & rebus ſuis conſueta [d] negligentia : huiuſmodi rei rationem reddet. Sed & ſi ædes vſtæ ſunt culpa eius, reddet rationem. Præterea ſi qui partus extant, & partuum partus : quia in fructibus hi non habentur. Sed & ipſe, ſi quem ſumptum [e] fecit in res hereditarias, detrahet. Quòd ſi ſine facto eius, prolixitate temporis ædes vſu adquiſitæ ſint: æquiſſimum erit, nihil eum præſtare, cùm culpa careat.

4 ¶ Cùm proponeretur quidam filiam ſuam heredem inſtituiſſe, & rogaſſe eam, vt, ſi ſine liberis deceſſiſſet, hereditatem Titio reſtitueret, eáque dotem marito dediſſe certæ quantitatis, mox decedens ſine liberis, heredem inſtituiſſe maritum ſuum ; & quæreretur, an dos [f] detrahi poſſit : dixi, non poſſe dici in euerſionem fideicommiſſi factum, quod & mulieris pudicitiæ, & patris voto [g] congruebat. quare dicendum eſt, dotem decedere, ac ſi, quod ſuperfuiſſet, rogata eſſet reſtituere. quòd ſi tantos fructus ex hereditate mulier percepit, vt inde poterit [h] loti ſatisfieri : dicendum eſt, potiùs [i] fructibus hoc expenſum ferendum † quàm fideicommiſſo.

5 ¶ Vt Trebelliano locus eſſet : non ſufficit, de hereditate rogatum eſſe : ſed quaſi [k] heredem rogari oportet. Denique ſi cui portio hereditatis fuerit legata, (legari [l] enim poſſet etiam portionem hereditatis, placet nobis) rogatúſque [m] fuerit hanc partem reſtituere : dubio procul non fiet reſtitutio, ex ſenatuſconſulto : ideóque nec [n] quarta retinetur. §5 n°1.

De hereditate reſtituenda à coheredibus.

23. *Iulianus* lib. 39. Digeſtorum.

QVotiens paterfamilias vnum vel duos heredes coheredibus ſuis reſtituere hereditatem iubet, intelligitur eaſdem partes in fideicommiſſis facere, quas [o] in hereditate diſtribuenda fecerit. Sed ſi iubeantur hi, quibus fideicommiſſum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommiſſa recipere : ex quantitate pecuniæ, quam dare iubentur, voluntas colligenda eſt patrisfamilias. nam ſi ex diſparibus partibus heredes ſcripti æquas [p] partes dare iubentur, propius eſt, vt viriles recipere debeant. ſi verò ſumma pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt.

24. *Papinianus* lib. 15. Quæſtionum.

NOnnunquam autem ex voluntate variè reſcriptum & iudicatum eſt : videlicet ſi non ſub appellatione heredum, ſed propriis [q] nominibus expreſſis fideicommiſſum relinquatur.

De rogato reſtituere filio teſtatoris, aut ſi prius quid ei acciderit, matri eius. 1. De fideicommiſſo relicto heredi à domino eius. 2. De codicillis poſt mortem heredis aperiendis.

25. *Iulianus* lib. 39. Digeſtorum.

QVidam ita teſtamento ſcripſerat : *A te heres peto fideique tuæ committo, vt, quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit filio meo prima quaque die* [r]*, aut ſi prius* [s] *quid ei acciderit, matri eius des reddas.* quæritur, cùm, antequam adeatur hereditas, puer deceſſerit, an fideicommiſſum matri debeatur. reſpondi: ſi puer, antequam dies fideicommiſſi cedat, deceſſiſſet, fideicommiſſum tranſlatum eſſe ad matrem : poſtea autem quam dies fideicommiſſi cedit, ſi deceſſerit, ad heredem pueri fideicommiſſum pertinere. Sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, vt, ſi ante reſtitutum fideicommiſſum puer deceſſiſſet, matri potiùs, quam heredibus, præſtaretur: prætor æſtimabit ex perſona matris, & ex perſona heredis pueri. *Marcellus:* Sed teſtatoris voluntati congruum eſt, quandocunque puer deceſſerit, ſiue antequam dies fideicommiſſi cedit, ſiue poſtea, ad matrem transferri fideicommiſſum, ſi non iam puer hoc acceperit, eóque iure vtimur.

1 ¶ Si, ſeruo herede ſcripto, dominus rogatus eſt eidem [t] ſeruo reſtituere hereditatem, cum liber eſſet: vtile [u] fideicommiſſum eſt.

2 ¶ Si quis filium ſuum ex aſſe heredem inſtituit, & codicillis, quos poſt mortē filij aperiri iuſſit, fidei eius commiſit, vt, *ſi ſine liberis deceſſerit, hereditatem ſuam ſorori ſuæ reſtitueret,* & filius, cùm ſciret, quod in codicillis ſcriptum eſſet, Stichum ſeruum hereditarium teſtamento ſuo liberum [x] eſſe iuſſit: heredes filij pretium eius ſerui ſorori defuncti præſtare debent, libertate [y] fauore ſui ſeruata. hoc ampliùs, etſi [z] ignoraſſet filius codicillos à patre factos, nihilo minùs heredes eius pretium præſtare debebunt, ne factum cuiuſquam alteri damnum adferat.

3 ¶ Sed & ſi ſeruus iſte à Sempronio heres inſtitutus ſit, eámque hereditatem, poſteaquàm ex teſtamento fratris ad libertatem peruenerat, adierit: hereditatis quoque æſtimationem heredes fratris ſorori eius præſtare debēt: quia, ſi manumiſſus non eſſet, iuſſu mulieris adire eam potuiſſet, ſi verò viuente filio Sempronius deceſſerit, hereditas in cauſa fideicommiſſi non deduceretur. quippe ab ipſo filio adire iuſſus hereditatem, ei adquireret.

De ciuitatibus & municipibus.

26. *Paulus* libro ſingulari de Senatuſconſultis.

OMnibus ciuitatibus [a] quæ ſub [b] imperio populi Romani ſunt, reſtitui debere & poſſe hereditatem fideicommiſſam, Apronianum [c] ſenatuſconſultum iubet. Sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. Sed municipes ad eas admittuntur.

1. De eo quod ſeruus hereditarius acquiſiuit. 2. Quid reſtituendum ab eo, qui coactus adit. 3. De ſuo herede. 4. De fideicommiſſo relicto in tabulis pupillaribus. 6. De bono. poſſ. contra tabulas. 7. De actionibus intentandis, vel ſuſcipiendis. 8. Si quis roget ſuam hereditatem. 9. Vel aliam. 10. Vel ſuam & aliam reſtitui. 11. Si heres quid retineat, vel debitor defuncti fuerit. De Iudicis fam. erciſcund. inter heredem & fideicommiſſarium. 12. De fideicommiſſo relicto filio, qui poteſt petere bonor. poſſeſſ. contra tabulas. 13. De patrono. 14. De rebus præcipiendis. 15. De legato ſub conditione, ſi heres non erit. 16. De ſemiſſe purè & altero ſemiſſe, cum heres morietur, reſtituendo & de legatis. 17. De rogato ſeruos ſuos manumittere, & eiſdem hereditatem reſtituere.

27. *Iulianus* libro 40. Digeſtorum.

ITa tamen, vt his [d] quibus reſtituetur hereditas, actorem eligant, & ad agendum & ad excipiendas actiones.

1 ¶ Si ſeruum hereditarium heres, qui coactus adierit, iuſſiſſet adire hereditatem ab alio eidem ſeruo relictam, & tunc hereditatem, quam ſuſpectam ſibi eſſe dixerat, reſtituerit : an etiam eam hereditatem, quæ per ſeruum adquiſita eſſet, reſtituere deberet, quæſitum eſt. dixi, non magis hanc hereditatem in reſtitutionē venire, quàm quod ſeruus hereditarius poſt aditam hereditatem ſtipulatus fuiſſet, & per traditionem accepiſſet : aut fructus, qui ex rebus hereditariis percepti fuiſſent. vtique ſi nulla mora [e] fideicommiſſo facta fuiſſet. ſed ſi [f] quid ante [g] aditam hereditatem ſeruus ſtipulatus fuiſſet, aut per traditionem accepiſſet : id reſtitui debebit, ſicut fructus † ante aditam hereditatem in reſtitutionem venient.

2 ¶ Qui ſuſpectam ſibi hereditatem dicit, nullum [h] commodum ex teſtamento conſequetur, quod habiturus non eſſet, ſi heres inſtitutus non fuiſſet, aut non adiiſſet. & ideo ſi pupillo ſubſtitutus fuerit, itaque, *Quiſquis mihi heres erit, idem filio meo heres eſto* : hereditatem, quæ ex ſubſtitutione [i] ad eum peruenerit, reſtituere cogendus erit. ſi verò detracto hoc articulo, *Quiſquis mihi heres erit*, ſubſtitutus ita fuerit, *Titius filio meo heres eſto*: tum, ſi ſolus patri heres extiterit, nihilo minùs cogendus erit hereditatem pupilli reſtituere: ſi verò coheredem habuerit, retinebit [k] pupilli hereditatem, quia potuit, coherede adeunte, quamuis ipſe patris omiſiſſet hereditatem, ex ſubſtitutione adire.

3 ¶ Si pater filium, quem in poteſtate habebat, heredem ſcripſerit, & ab eo petierit, vt hereditatem Sempronio reſtitueret, iſque ſuſpectam ſibi eſſe dicet : poterit ex Trebelliano ſenatuſconſulto hereditas reſtitui. quare etſi non immiſcuerit ſe hereditati, nihilo minùs actiones [l], quæ ei, & in eum competebant, ad Sempronium transferentur.

4 ¶ A patre heres ſcriptus, & exheredato filio ſubſtitutus, ſi rogatus fuerit hereditatem, quæ ad eum ex ſubſtitutione peruenerit, Titio reſtituere, cogendus non eſt, viuo pupillo, patris hereditatem adire : primùm, quia ſub conditione fideicommiſſum datum eſt: deinde, quia [m] non probè de hereditate viuentis pueri aget. mortuo autem pupillo, compelli [n] debet hereditatem patris adire.

5 ¶ Quòd ſi duo heredes à patre inſtituti fuerint, & vtriuſque fidei commiſſum ſit, vt exheredati filij hereditatem reſtituerent: ſatis erit, vel vnum cogi adire. hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filij hereditatem adire & reſtituere cogetur.

6 ¶ Quotiens filius emancipatus bonorum poſſeſſio-

a Fructus quartæ, reſtituendi. l. 3. Cod. l. 15. §. 1. ... Falcid. b v. quæ ſcripſi ... de regul. iur. c Heres tenetur de dolo & lata culpa dolo proxima. d Conſueta in ſuis rebus negligentia, in alienis rebus adhibita, punitur. l. 24. §. 5. in fin. ſ. ſoluto. e l. 19. in fi. ſ. eo. f Nouell. 39. c. 1. g & officio. v. l. 15. ſ. de ritu. h al. poſſit. i hinc colligitur, Patrem non teneri dotare filiam, quoties ea habet vnde dotari poſſit. v. l. 19. ſ. de ritu. † hoc abrogatum l. 6. C. eod. k adde l. 92. ſ. ad Falcidiam. l legari portio hereditatis poteſt. m poteſt enim rogari. l. 1. § 3. ſ. ... § 11. Inſt. de ... heredit. & ... de ſingulis reb. per fideic. in pr. n l. 1. § 17. in fi. l. 11. ſ. eod. l. 63. §. 11. ſ. eod. l. 47. ſ. ad leg. Falcid. o l. 71. §. 1. ſ. eod. p l. 7. in fin. ſ. de reb. dubiis. q l. 34. in fi. ſ. de leg. 1. r l. 3. ſ. de adimendis. ſ quam reſtitua ſcilicet: nō priuſquam ceſſerit dies fideicommiſſi, vox enim ... hic ... t l. 36. §. 10. ſ. eod. u Valet fideicōmiſſum, per quod cogitur dominus reſtituere ſeruo inſtituto. Bart.

x ¶ Seruo qui ſubiicitur reſtitutioni, poteſt dari libertas. ſed tamē is qui tali ſeruo libertatem confert, tenetur ad eius æſtimationem. y Libertas fideicōmiſſario ſeruo data valet. vt hīc. l. 70. §. 1. ſ. eod. ſeruo legato data nō valet. v. quæ ſcripſi ad l. 1. ſ. de manumiſſionibus. z l. 91. §. 2. ſ. de verb. oblig. v. l. 13. ſ. de legat. 2. a l. 122. ſ. de leg. 1. adde l. 26. ſ. de negotiis. Vlpian. 24. § 28. & collegiis licitis. v. l. 8. Cod. de heredib. inſtit. b hinc colligere poſſis, Ad exteras ciuitates non tranſmitti ius fideicommiſſi. c quod factum eſt temporibus D. Marci. adde Vlp. 22. §. 5. in fin. d puta ſyndicis. l. 1. l. 6. ſ. quod cuiuſque. e Fructus percepti negligentia non petētis, non reſtituuntur etiam ab herede coacto. Bartol. f Fructus ex rebus hereditariis percepti non ſunt fideicommiſſarij, ſed percepti ante aditā hereditatem. v. Menticam 7. de coniecturis 10. g Quæſita iacente hereditate, veniunt in reſtitutionem. Bartol. † fructus ante aditam hereditatem percepti, hereditatem augent. h Qui adit coactus, commodū ex hereditate conſequi nō debet. §. 14. ſ. eod. l. 4. l. 14. §. 4. ſ. eod. l. 55. § 3. ſ. eod. l. 22. ſ. de vulgari. i illud quod quis habet ex ſubſtitutione pupillari, nō venit in fideicommiſſum, niſi coactus adierit. Bartol. adde l. 12. ſ. de vulgari. k Imò, non retinebit. l. 10. §. 1. ſ. de vulgari. l Exiſtentia ſui heredis operatur cōfirmationem fideicommiſſi, vt per reſtitutionē tranſeant actiones. Bart. l. 27. §. 2. ſ. de vulgari. m ... de viuentis hereditate non probè agitur. n Propter fideicommiſſum relictum in ſecundis tabulis, cogitur quis adire ex primis, mortuo demū pupillo. Bart.

a Planè compellendus eſt adire. *Pet. Fa. apud Cuiac. 3. obſ. 6.* reprehenſus à Roberto. 2. *recept. 15.*
b ſi non iam filius. *Petr. Fab. ibid.* vt ſit ſenſus, Quemadmodum ſubſtitutus aut legitimus heres per heredē ſcriptū cogitur vt adeat & reſtituat: ita præteritus, ſi non iam bonorum poſſeſſionem contra tabulas acceperit. *Cuiac. ibid.*

nem contra tabulas accipit, nulla ratio eſt compellendi heredis ad reſtituendam hereditatem. & ſicut neque legata, neque fideicommiſſa cetera præſtare cogitur, ita ne ad reſtitutionem quidem hereditatis compelli debet. *Marcellus*: Planè [a] non eſt compellendus adire, ſi [b] iam filius bonorum poſſeſſionem: ne intercidat fideicommiſſum, mortuo herede inſtituto, & omiſſa à filio bonorum poſſeſſione.

7 ¶ Qui ex Trebelliano ſenatuſconſulto hereditatem reſtituit: ſiue petat à debitoribus hereditariis, ſiue ab eo [c] petatur: exceptione reſtitutæ hereditatis adiuuari, vel ſummoueri poteſt. actiones [d] autem fideicommiſſario competunt, quas habuit heres eo tempore, quo fideicommiſſum reſtituebat. *Marcellus*: Sed eas quoque actiones, quæ ſub conditione erant, & quarum dies eo tempore non ceſſerat, fideicommiſſario competere placet. Sed antequam [e] reſtitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adiuuandus non eſt: cum hoc minus ex cauſa fideicomiſſi reſtituturus.

8 ¶ Trebellianum ſenatuſconſultum locū habet, quotiens quis ſuam hereditatem vel totam, vel pro parte, fidei heredis committit.

9 ¶ Quare ſi Mæuius te heredem inſtituerit, & rogauerit [f], vt hereditatem Titij reſtituas, túque hereditatem Mæuij adieris: perinde à te fideicommiſſum petetur, ac ſi fundum, qui tibi à Titio legatus eſſet, reſtituere rogatus fuiſſes: ideóque & ſi ſuſpectam Mæuij hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire.

10 ¶ Quòd ſi Mæuius te rogauerit *& ſuam hereditatem & Titianam reſtituere*, túque ſponte adieris hereditatem: vteris legis Falcidiæ commodo. & partem quartam Mæuianæ hereditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommiſſo reſtitues. nec intererit, eidem vtramque hereditatem, an alij Mæuianam, alij Titianam rogatus fueris reſtituere. ſed ſi ſuſpectam Mæuianam hereditatem dixeris: cogeris eam adire, & reſtituere ei, cui rogatus fueris. is autem, cui Titianam hereditatem reſtituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum.

11 ¶ Si ex Trebelliano hereditatem reſtituit heres, & fructus prædiorum retinet [g], vel ipſa prædia, ſiue etiam debitor eius, qui teſtamentum fecit, fuerit: neceſſarium eſt, actionem aduerſus eum fideicommiſſario dari. *Marcellus*: Hoc idem neceſſariò faciendum eſt, cùm, parte [h] hereditatis reſtituta, familiæ erciſcundæ iudicium inter eum, qui reſtituit hereditatem, & qui receperit, accipietur.

12 ¶ Qui rogatus eſt emancipato filio reſtituere hereditatem, cogi debet adire, & reſtituere: quamuis [i] filius contra [k] tabulas bonorum poſſeſſionem accipere poſſit.

13 ¶ Si patronus ex parte dèbita heres inſtitutus, & rogatus reſtituere hereditatem, ſuſpectam ſibi eſſe dicat: puto, rectiùs facturum prætorem, ſi coegerit eum adire hereditatem, & reſtituere: quamuis poſſit, mutata [l] voluntate, eam partem hereditatis retinere.

14 ¶ Si præceptis quibuſdam rebus heres rogatus ſit reſtituere hereditatem, & coactus eam adierit: an præcipere debeat? reſpondi, eum, qui [m] iuſſu prætoris adit hereditatem, omni commodo prohiberi debere.

15 ¶ Sed ſi eidem legatum eſſet ſub hac conditione, ſi heres non eſſet, & ſuſpectam ſibi hereditatem dicat: non aliter cogendus eſt adire, quàm vt legata, quæ ſub conditione, ſi heres non eſſet, data erant, reſtituantur: non quidem à coheredibus, ne onerentur: ſed ab eo, cui reſtituta fuerit hereditas. nam ſicut explendæ fidei gratia cogendus eſt adire hereditatem, ita ob id ipſum damno adfici non debet.

16 ¶ Heres ex aſſe erat inſtituta conſobrina mea: & eius fideicommiſſum, vt partem dimidiam hereditatis ſtatim Publio Mæuio reſtitueret, alteram partem, cùm ipſa moreretur, eidem Publio Mæuio. præterea [n] alia aliis legata data ſunt. Mæuius partem dimidiam hereditatis ſtatim percepit, & cauit [o], quod amplius, quàm per legem Falcidiam liceret, cœpiſſet, redditu iri. ſed & ceteri legata ſolida acceperant, & ſimiliter de reſtituendo, quod amplius percepiſſent, cauerunt. mortua conſobrina mea, Publius Mæuius deſiderat, ſibi alteram partem hereditatis, cum fructibus reſtitui. quæro itaque, quantum ei reſtituere debeam: vtrùm [p] quod ſupra quadrantem bonorum penes conſobrinam meam remanſerat, nec amplius quicquam: an [q] & ab aliis, quibus legata ſoluta ſunt, repetere quid debeam, & quantum. item quæro: ſi, quod ab his ex ſtipulatione percepero, & quod apud conſobrinam meam ſupra quadrantem remanſerat, non efficiet partem dimidiam hereditatis: an [r] ex incremento, & fructibus eius ſummæ, quæ ſupra quadrantem bonorum penes conſobrinam meam remanſit, ſupplere ei debeam dumtaxat, ne partem dimidiam hereditatis quantitas, quæ reſtitueretur, excedat: an verò, ſicut Publius Mæuius deſiderat, quidquid, ſepoſito quadrante bonorum, eius quadrantis

c *l. 49. ſ. eod.*
d *l. vlt. §. 1. ſ. de fideicom. libert.*
e Remedia Trebelliani ſenatuſconſulti habēt locum poſt reſtitutionē: ſecus antequam reſtituatur hereditas. *Bart.*
f *l. 17. ſ. eod.*
g Fideicōmiſſario contra heredem datur actio, pro rebus indebitè retentis. *Bart.*
h Inter heredē & fideicommiſſarium partis, competit familiæ erciſcundæ iudicium. *Bart.*
i Heres cogitur adire, quamuis fideicommiſſario poſſit alio remedio eſſe conſultum. *Bar.*
k Præteritus filius cēſetur, qui directò non eſt inſtitutus.
l Patronus poteſt cogi adire & reſtituere ante pœnitētiam. *Bart.*
m Per coactionē perdit quis prælegata, niſi ea percipiat ſub conditione, *ſi heres non erit. Bartolus.*
n &. ita vltra vires hereditarias grauata eſt.
o *vt l. 1. ſ. ſi cui plus quàm per legem Falcidiam.*
p Prima quæſtio.
q Secūda quæſtio.
r Tertia quæſtio.
ſ ¶ Reſpōſio ad primam quæſtionem.
t quem heres inſtituta detraxit à Publio Mæuio, quatenus purè erat inſtitutus, & aliis legatariis.
u Reſpōſio ad ſecundam quæſtionem.
x Reſpōſio ad tertiā quæſtionem.
y Deciſio generalis. Heres grauatus vltra vires hereditarias, id quod reſtitui vltimo loco debet, ſupplet ex fructibus iudicio teſtatoris perceptis. Si fructus percepti ampliorem quantitatē efficiunt, quam ſit pars quę reſtitui debet, illud reſiduum penes heredem remanebit. At ſi fructus non ſufficiunt, à ſingulis legatariis pro ſua parte detrahetur Trebellianica, vt ita ſatisfiat fideicommiſſario.
z *v. Cuiac. 6. ad Afric.*
a tūc heres nullo incommodo adficietur, cùm adierit alieno periculo: & ipſo iure indēni. redditur ex Senatuſconſulto, etiā ſine cautione. *Cuiac. hic.*

3 Alexandr. in l. 22
9 infra ubi elegan

fructibus, perceptum eſt, reſtitui ei debet. reſpondi [ſ]: quod ſupra quadrantem [t] penes conſobrinam tuam remanſit, ſi adiectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hereditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet: totum Publio Mæuio reſtituendum. nec [u] ex ſtipulatione ab his, quibus legata ſoluta ſunt, repeti quicquam poteſt. ſi verò fructus [x] quantitatem partis dimidiæ exuberant: quadranti tuo, & fructibus eius accedet. ſi verò fructus eius partis, quæ ſupra quadrantem apud conſobrinam tuam remanſerat, non implent quantitatem partis dimidiæ bonorum, ex ſtipulatione agi poterit. In ſumma [y], ratio ita ponenda eſt, vt cùm omnimodo quadrantem excedit fructus ſi in tantum excreuerit, vt quantitatem partis dimidiæ bonorum excedat: etiam id, quod exceſſerit, retineas.

17 ¶ Qui ſuos ſeruos rogatus eſt manumittere, & hiſdem hereditatem reſtituere: detracto pretio ſeruorum, hereditatem reſtituere debebit.

De fideicommiſſo puro, & conditionali.

28. *Africanus* libro 6. [z] Quæſtionum.

EX aſſe heres inſtitutus, partem hereditatis mihi purè, (tibi) ſub conditione reſtituere rogatus, cùm ſuſpectā diceret, poſtulante me adit, & mihi totam [a] ex ſenatuſconſulto reſtituit. quandoque conditio extiterit, an fructus partis ſuæ [b] reſtituere tibi debeam, non immeritò dubitabatur. & pleriſque placet. non eſſe eos præſtandos: quia [c] nec ab herede præſtarentur, ſi ſua ſponte adiſſet: ſufficiat autem, ius tuum tibi integrum conſeruari, non etiam meliorem conditionem tuam fieri.

1 ¶ Idem tamen exiſtimabant: ſi ex aſſe heres inſtitutus, mihi quadrantem purè, tibi æquè quadrantem ſub conditione reſtituere rogatus ſit, &, cùm ſuſpectam hereditatem diceret, cogente me adit: quandoque conditio extiterit: ſemiſſem tibi eſſe reſtituendum.

2 ¶ Sed nec lege Falcidia in propoſita ſpecie vſurum me puto: quamuis ſcriptus heres, ſi ſponte adiſſet, vteretur.

De ſecundo teſtamento in quo heres ex certis rebus inſtitutus eſt.

29. *Marcianus* libro quarto Inſtitutionum.

SI quis, priore facto teſtamento, poſterius fecerit teſtamentum: etiam ſi ex certis [d] rebus in poſteriores tabulas heredes inſtituit: ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſt, vt Diui quoque Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. cuius conſtitutionis verba retuli, cùm alia quoque præterea in conſtitutione expreſſa ſunt. Imperatores [e] Seuerus & Antoninus Cocceio Cumpano. Teſtamentum [e] ſecundo loco factum, licèt in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, iure valere, perinde ac ſi rerum mentio facta non eſſet. ſed teneri heredem ſcriptum, vt contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem reſtituat his, qui priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſaria verba, quibus, vt valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et hoc ita intelligendum eſt, ſi [f] non aliquid ſpecialiter contrarium in ſecundo teſtamento fuerit ſcriptum.

De legatione. 1. De verbo meum, tuum. 2. Si filiofamilias vel ſeruo reſtituatur. 3. An actiones in ſolidum tranſeant in fideicommiſſarium. 4. De fidei principis commiſſo.

30. *Idem* libro 8. Inſtitutionum.

SI legatus ſuſpectam hereditatem dicat, & legationis [g] tempore compellendus eſt accipere iudicium. quia hic non multum officio occupatur. & licèt deliberare [h] ſe dicat, an adeat, cogendus eſt adire: ſed non vt ſtatim reſtituat, ſed vt reuerſus domum, ſi putauerit ſibi expedire, commodo Falcidiæ vel teſtamenti vtatur, vel, ſi non putauerit, reſtituat totam hereditatem, ne onera patiatur.

1 ¶ Si quis bona [i] ſua, vel omnia ſua rogauerit reſtituere: fideicommiſſariam reſtitutionem eſſe intelligendum eſt. nam * meorum & tuorum appellatione etiam actiones [k] contineri [l], dicendum eſt.

2 ¶ Si filiofamilias vel ſeruo reſtituatur, & poſtea pater, vel dominus ratum [m] habuerit: tranſeunt ex Trebelliano ſenatuſconſulto actiones.

3 ¶ Multum [n] intereſt, vtrùm qua pars iure hereditario retineatur, an verò in re, vel pecunia. nam ſuperiore caſu actiones diuiduntur inter heredem & fideicommiſſarium. poſteriore [o] verò apud fideicommiſſarium ſunt actiones.

b partis tuæ. *Hal. & Cuiacius idem. vt ſ. in tuum.*
c *l. 16. §. 8. ſ. eod. l. 4. C. eod.* ſenſus eſt autē, Is qui fideicommiſſo aliquo purè honoratus eſt: & ad cuius petitionē heres adit, alteri fideicommiſſario conditionali fructus perceptos ante euentum conditionis, nō reſtituit. Cur ita? quia heres à me compulſus ... meo periculo ... periculū omne ſubij, ideóque omne commodum, quod percipere is potuiſſet, ad me tranſlatum eſt. At ſi is non coactus adiiſſet, fructus pendente conditione perceptos non reſtitueret. hinc conſtat, ... fideicommiſſ... purè relictū eſt ex parte fidei... euentum conditionis nō reſtituit fideicommiſſario conditionali.
d *§. 3. inſti. quib. mod. teſtam. infirm.*
e *v. Antonium Fabrum 5. coniecturar. 19.*
f *Synopſis Baſilicon 35. tit. 3. & tit. 11. & 23.*
g *v. l. 9. ſ. eod.*
h *l. 11. ſ. eodem.*
i Qui bona vel omnia ſua reſtitui iubet, actiones etiam comprehendit.
k meorum & tuorum appellatione actiones, iura & ſimilia continentur. *l. 91. ſ. de verb. ſig.* & ita quoq; poſt Troilū de Maluitiis notat C... ſetus ſingularia. Idem licet pleriſque τὸ meū dominium innuere videatur.
l Imò doubt... ctio, & pre... ſeruorum ... tur. *l. 9. ſ. ... gat. 2*
m Non niſi reſtitutio fa... niſi cōſentie... ratū hab... bent.
o ... *ſ. eod.*

... iussus est sine vlla præceptione hereditatem restituere, nonnunquam ... condonatur ac remittitur quarta, ad voluntatem defuncti acce... rescripto Principis. v. Cuiac. 1. ad Nouell 1. b l.22.§.1.ſ.eod. ... d Imò, libertas ante diem & redditis rationes, seruo ab he... poterit. l.7.§.2.ſ.de dolo. l.5. Cod. de oper. libert. l.3.§.15.ſ. de statulib. l.vn.§.7. Cod. ...

4 ¶ Et heres institutus, rogatúsque hereditatem restituere præcepta aliqua summa, vel re: etiam si in præceptione minus, quam quarta pars, esset: non amplius principem pati vindicaturum.

5 ¶ Sed & si sine vlla præceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumq; [a] quarta donata est à principibus. & ita Diuus Traianus, & Hadrianus, & Antoninus rescripserunt.

De eo cui pure. 1. Vel in diem libertas relicta est. 2. De conditione institutionis implenda.

31. *Idem* lib.9. Institutionum.

SI cui purè libertas, & per fideicommissum sub conditione hereditas relicta est: cogitur [b] heres adire hereditatem, si suspectam dicat, & restituere. & deficiēte conditione libertas ei eripi non potest,

1 ¶ Si autem ei, qui in [c] diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit: suspectam eam interim non posse adiri, Diuus Pius Cassio Hadriano rescripsit: cùm nō potest nondum libero hereditas restitui. nec [d] rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse præstandam.

2 ¶ Si [e] sub conditione heres institutus, rogatúsque hereditatem restituere, non vult conditioni parêre, & adire hereditatem: si facti [f] est conditio, debet parêre, & adire, & restituere. vel si in dando sit, offerente fideicommissario, recusante autem herede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere. & tunc necessitas imponitur (adire) hereditatem. Cæteræ conditiones, quæ non sunt in potestate heredis [g], ad officium prætoris non pertinent.

l.32 n°1.

De fructibus.

32. *Celsus* lib.20. Digestorum.

BAllista filiumfamilias heredem instituit ita: *Rebellianus* [h] *si cauerit* [i] *coloniæ Philippensium* [k], *si sine liberis morietur, quantacumque pecunia ex hereditate de bonis meis ad eum peruenit, eam* [l] *pecuniam omnem ad coloniam Philippensium peruenturam.* respondi, ex his verbis, quæ proponis, "id est" pecuniam [m], existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eū debere: perinde [n] quasi specialite hoc testator expressisset.

33. *Marcianus* lib.8. Institutionum.

SCribit Celsus libro vicesimo Digestorū: si, qui quadringenta in bonis habebat, petit ab herede suo, vt, si sine liberis moreretur, quanta [o] pecunia ex hereditate sua ad eum peruenisset, Mæuio restitueretur, si [p] ex fructibus medio tempore quadrigenta perceperit, & sine liberis decesserit: heredem eius Mæuio quadrigenta debiturum. Et cùm diu multúmque tractauit, an cùm augmentum heres sensit, "&" periculū sustineat, an per contrarium: nouissimè ait, * iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet. & an ad [q] supplendum, (inquit) quodcumque ex quadringentis defuerit, etiam augmētum ad eum pertinebit? hoc est, vt vsque ad summam quadringētorum damna & fructus computentur. quod verius esse arbitror.

De commorientibus.

34. *Idem* lib.2. Regularum.

SI eius, qui nouissimus [r] ex filijs mortuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, & simul fratres diem suum obijssent: propinquum, si non ostenderit, quis nouissimus obijsset, ad partem hereditatis non admitti: sed matrem ex Tertylliano senatusconsulto ad vtriusque hereditatem admitti constat.

De curatore furiosæ.

35. *Vlpianus* lib.6. de officio proconsulis.

CVm heres instituta furiosa [f] hereditatem esset rogata restituere: curatorem [t] eius, secundum tabulas bonorum possessione accepta, posse transferre actiones, Diuus Pius decreuit.

De cautione heredi præstanda à fideicommissario,

36. *Paulus* lib.13. ad Edictum.

CVm hereditas ex fideicommissi causa restituta [u] est, si antè "cum herede" cōpromissum est, puto fideicommissarium cauere debere [x] heredi, sicut cùm heres multa, antequam restitueret, administrauit. nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuum. quid enim, si nihil est. quod retineat? veluti cùm omnia in nominibus sunt, aut in corporibus, quæ non possideat. nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur. & tamen heres iudicijs, quibus conuentus est [y], aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere, [omittere] obstrictus manebit. ergo non [z] aliàs cogetur restituere, quàm [a] ei caueatur.

l.37 n°1

Quibus modis restituitur. 1. De pupillo & tutore.

37. *Vlpianus* lib.16. ad Edictum.

REstituta hereditas videtur, aut re [b] ipsa, si fortè passus est heres possideri res hereditarias vel totas, vel aliquas earum hac mente, vt vellet restituere & ille suscipere: non si ex alia causa putauit te possidere. ¶ Sed & si postea ratum habuit, idem erit dicendum. ¶ Sed & si verbo [c] dixit se restituere, vel per epistolam [d], vel per nunciū restituat, audietur. ¶ Sed & si voluntate [e] tua alij restituerit, in [f] te transibunt actiones. ¶ Item si alius iussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur.

1 ¶ Pupillus autem ipse debet restituere tutore [g] auctore: non [h] tutor sine pupillo, nisi infans est. quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. Ne se [i] quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, Diuus Seuerus in persona Arrij Honorati pupilli decreuit, qui Aprio Antonino patruo & tutori suo restituerat.

2 ¶ Sed etsi pupillo sit restituenda, nō posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat.

38. *Paulus* lib.20. ad Edictum.

NOn "enim" solutio est hereditatis restitutio, sed & successio, cùm obligetur.

39. *Vlpianus* lib.16. ad Edictum.

SEd nec ipsi tutori indistinctè [k] restitui potest.

De actionibus ciuilibus, vel prætorÿs vel naturalibus. 1. Qui restituunt. 2. Quibus restituitur.

40. *Paulus* lib.20. ad Edictum.

QVamuis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ iure ciuili heredi, & in heredem competunt: tamen honorariæ [l] actiones transeunt. nulla enim separatio est. immo & causa naturalium [m] obligationum transit. 1 ¶ Persona autem heredis instituti Trebelliano cōtinetur. verùm hoc iure vtimur, vt & successor [n] heredis rectè ex Trebelliano restituat: veluti heres, bonorúmve possessor, vel pater, dominúsve, quibus adquisita est hereditas. omnes enim, quod iuris habent, ex Trebelliano senatusconsulto restituere debent. nec interest, is, qui institutus est, an pater, dominúsve rogatus est restituere. 2. Nihil interest [o], cui nostro nomine restituitur, paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est.

41. *Gaius* lib.2. Fideicommissorum.

MVlier, an masculus, & ideo seruo quoq; voluntate [p] nostra, vel si ratum habuerimus, restitui potest.

De iure sepulchri.

42. *Paulus* lib.20. ad Edictum.

l.42 g1 n°1

QVia perinde est, atq; si mihi restituta esset hereditas.

1 ¶ Restituta hereditate, iura [q] sepulchrorum apud heredem [r] remanent [f].

De iure accrescendi.

l.43 n°1

43. *Vlpianus* lib.22. ad Edictum.

PApinianus [t] tractat: si quis heres institutus ex semisse, rogatus sit restituere hereditatem, & eam suspectam dicens, compulsus adit, deinde fideicommissarius ignarus sit [u], adcreuisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi: an opus sit ei alia actione [x]. & ait, securum esse eum posse. de illo planè [loco] solo quærendum ait, an ei opus sit noua restitutione, posteaquàm portio adcreuit [y].

De morte fideicommissarÿ antequam hereditatem recipiat. 1. De vsuris, pensionibus & fructibus.

44. *Marcellus* lib.15. Digestorum.

POstulante Sticho, qui eodem testamento libertatem & fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adijt. mox Stichus, antequàm moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio. quæro, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam

---

... adiectio quæ & inculcatio, cuius multa exépla in *Nou. l.1.§.7.ſ. de adilitio.* Quod ... eorūdem verborum repetitio superflua fuerit, erit Battologia. *adde l.58.ſ. de ad... hæredit.*
m hæc verba mali interpretis esse ait Cuiacius *4. obs. 39.*
n ... videtur tacita defuncti voluntas. *l.3.§.2.ſ. de vsuris.* Imò, non videtur ... *l.58.§.7.ſ.e.* o *v. quæ notaui ad l.32.ſ.eod.* p *l.75.ſ. ad l. Fal.*
q *l.27.§.2.ſ.eod.* r *v. l.9.ſ. de reb. dubÿs.*
t ... potest agnoscere bonorum possessionem secundum tabulas, & hereditatem restituere. *Bart.* t *l.7. Cod. eod.* u *l.69. in fi. l.78.§. pen. ſ. eod.*
x Imò, cauere non debet. *l.29.§.2. in fi. ſ. de leg. 3.* y ¶ Per Trebellianum non tenetur heres in obligationibus per eum cōtractis: ideóque ei per fideicommissum de indemnitate cauendum est. *Bar.* z *l.23 § 8.ſ. de adilitio.* a .i. quàm si. Catullus, vtrū illius an me: quid ad me? vtor tam bene quàm mihi pararim. Terētius Hecyra *act. 2. scæna 3.* Habui illam, ac ex me esset nata. Ouidius orta dies fuerit. tu desine credere ventis, id est, si orta dies fuerit.
b Hereditatem re ipsa heres restituit, cum patitur eā animo restituēdi possideri à fideicōmissario, animo fideicōmissario & ipse quoque possidere (mens enim & animus vtriusque concurrere debet, vt hîc) vel si ratā habuit possessioné *ver. sed etsi postea.* vel si verbo, aut epistola, aut per nuncium iussit restitui *vers. sed etsi verbo.* si voluntate fideicō missarij, alteri hereditaté restituit. *vers. sed et si voluntate.* si aliū restituere iussit, aut ab alio factā restitutionem ratam habuit. *vers.* item si alius.
c *l.63.ſ.eod.* Re aut verbis restitui potest hereditas. Re, fit tradēdo vel patiendo.
d Epistola heres restituere hereditatem fideicōmissario potest.
e .i. fideicōmissarij. *l.65.ſ.eod.*
f Fideicōmissarius, hereditate ab herede recepta restitutáq;, actiones hereditarias excipit: in eū deniq; transeunt actiones, effectu est heres. *v. l.63.ſ.eod.*
g Hereditatem fideicommissariam pupillus sine tutore auctore restituere non potest.
h Hereditatem fideicommissariam tutor sine pupillo restituere non potest: nisi pupillus ipse infans sit.
i *l.1.§.1.ſ.eod.*
k est. n. distinguendum. *vt in l.7. C. eod.*
l *adde l.1.§.7.ſ.eod.*
m *l.64.ſ.eod.*
n *l.1.§.10.ſ.eod. l.64.§.2.ſ.e. l.32.§.4.ſ. de leg. 2. l.6.ſ. de leg. 3. l.36.§.1.ſ. de condic. & demonst.*
o Non curatur qualis sit persona procuratoris ad lites. *Bart.*
p *l.65. in fi.ſ.eod.*
q De iure sepulchrorum. *adde l.4.§.21.ſ. de fideicom. libert.* r *adde l.5. l.6.ſ. de religiosis.*
f in quibus fideicommissarius non fit similis vero heredi. *v. Accurs. hic.* t *v. in hanc legem Cuiac. 12. obs. 12.* u fideicommissarius gnarus sit, *vel ita,* gnarurit adcreuisse *Cuiac.* sic enim veteres legebant. *Cuiac. 12. obs. 12. adde Festum in verbo* gnarigauit, *& verbo* gnaruisse, *& verbo* narus & gnaritas Festo. *v. ibid. Ioseph. Scaligerum.*
x an opus sit ei alia aditione. *v. Cuiac. 12. obs. 12.* y Quod iure adcrescendi adquiritur, ad fideicommissarium pertinet. *Baldus.*

a *vide l.7.in fi.Cod.eod.* b Retinere satius est quàm petere. c Ad id, ad quod poterat compelli defunctus, potest compelli heres defuncti, licet verbis legis non exprimatur. *Bart.* d *sub.* restitutionē facere. Heres recusare non potest quod defunctus non potuit. e facta prius discussione, quis sit heres. vide Rolādum à Valle *1.consil.20.numero 89.* f Actiones ex prouisione defuncti prouenientes veniūt in restitutionē.

g Restitutio hereditatis fit vel verbotenus, vel reipsa.

h ex hac lege collige, Actiones quæsitas ex prouisione defuncti venire in restitutionem, etiam in heredes primi gradus. *Bart.*

i Locationum obligatio etiam in hereditate est.

k Hereditatis appellatione cōtinentur etiam vsuræ, pēsiones, fructus. vt qui hereditatē restituere iussus sit, idem superiora omnia restituere cogatur.

l Fructus qui percipiūtur mora nō restituentis, veniunt in fideicōmissum, etiā liberis primi gradus. *Bar.*

m Liberi primi gradus non tenentur supplere fideicommissum ex fructibus. *Bart.*

n Fideicōmissarius in partē hereditatis recipitur, id est loco heredis habetur. *adde l.5. §.1.in fin.s.quod cum eo.*

o nota differentiam inter fructus perceptos ex prouisione defuncti, & eos qui opera & industria heredis percipiuntur.

p quia suo. Ita heres fœnerando pecuniā hereditariā, vsuras eius pecuniç non præstat fideicommissario. Quid ita? quia eam pecuniam suo periculo proponitur fœnerasse.

q Heres hereditatem restituere iussus, fructus ex hereditate perceptos non restituit fideicōmissario. Quid ita? quia hîc proponitur heres in colendo fundo, cogēdísve fructibus insumpsisse operam.

r de quibus *v. l.58.s.soluto.*

ſ *l.5.§.15.s.de donationib.inter vir.l.1.C.hoc tit. §.6.instit.eod.*

t Qui quartam retinere non vult, consultiùs facit, si cedit coactè, quā si sponte. *Bart.Paul.4.sent.3.§.2.§.vlt.*

hereditatem, actiones [a], ex senatusconsulto competant. respondi: Quoniam ferè is, qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet: de manumisso dumtaxat senatusconsulto comprehensum est: nec heredis facta est mentio potest tamen euenire, vt restitutionem distulerit heres. veluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere [b] maluit, quàm petere. ceterùm existimo, idem [c] in herede eius constituendum, quod in illo constitutum est. cur enim recusaret, quam [d] recusare non potuit is, cuius hereditatem suscepit? Quòd si fortè antè hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus: perinde bona eius creditoribus hereditarijs vendere permittēdum [e] est, ac si restituta hereditate decesserit.

1 ¶ Sed in huiusmodi quæstione rogo respondeas, an rectè senserim. Rogata est filia [f] ex asse heres restituere hereditatis partem dimidiam, deductis legatis minimis, & ære alieno non magno: vt legi Falcidiæ locus non sit. mora facta "non "est restitutioni fideicommissi. desidero verbo tenus [g] mihi restitui hereditatem, vt ex Trebelliano senatusconsulto agenti: & ex eo competētibus actionibus etiam vsuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis, persequar. item quæro & de pensionibus [h]: quia locationū [i] obligatio in hereditate fuit. ab herede fructus nullos peto. sed illa desiderat, refundere me, aut concedere ei actiones vsurarum, & pensionum. non possum persuadere, hereditatis [k] appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem vsurarum ad me pertinere. respōdi: Omnia ea hereditatis appellatione continentur. quantum enim, "quod" ad hoc, refert, inter hæc cetera(que,) quæ sub conditione sunt promissa, an in annos singulos, vel menses? nihil interest. sanè pro fructu rei, quæ hereditate continetur, hæc cedunt. nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora [l] non intercessit. sed quia [m] non, vt heres fideicommissum (vt sic dixerim) suppleat, postulet: sed, qualis nunc est hereditas, desideret restitui sibi: nequaquàm id debet heres recusare. nā & quodammodo [n] in partem hereditatis senatus recipi voluit fideicommissarium, & haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed cùm hereditarios nummos fœnerauerit [o], aut ex fundis fructus percepit: nihil eo nomine præstat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora. scilicet quà [p] suo periculo fœnerauit: colendóve [q] fundo, vel in cogendis fructibus insumpsit operā. nec æquum erat, alterius (vt sic dixeris) procuratorem cōnstitui. Nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cùm his modis, de quibus est quæsitum, augmentum [heredis] recepit.

De eo qui non vult quartam retinere.

45. *Modestinus* lib. singulari de Eurematicis [r].

QVi totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidúmque [ſ] obsequium defuncti precibus præbere desiderat, sua sponte adire debebit hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restituturus. suaserim [t] tamen, suspectam potiùs dicat hereditatem, coactúsque à prætore restituat. hoc enim casu ex "ipso" Trebelliano restituere videtur: expositóque hereditario metu, vniuersas actiones in eum trāsferri, qui recepit hereditatem.

De morte fideicommissarij antequam hereditatem recipiat.

46. *Iauolenus* lib.11. Epistolarum.

SEius Saturninus archicubernus [u] ex classe Britanica testamento fiduciarium [x] reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum [y]: à quo petit, *vt filio suo Seio Oceano, cum [z] ad annos sedecim peruenisset, hereditatem restitueret.* Seius Oceanus, antequàm impleret annos, defunctus est. nunc Mallius Seneca, qui se auunculum Seij Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit. Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat. quæro ergo: vtrum hęc bona ad Valerium Maximum trierarchū heredem fiduciarium pertineant: an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti auunculum esse dicit. respōdi: Si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamēto Seij Saturnini, cùm annos sedecim haberet, à Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquàm præfinitum tempus ætatis impleret, decessit: fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cetera bona Oceani pertinuerint: quoniam dies fideicommissi viuo Oceano cessit. scilicet si prorogando [a] tempus solutionis, tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quàm incertum diem fideicommissi constituisse, videatur.

De naturali debito.

47. *Pomponius* lib.1. variarum lectionum.

SI heredi eius, cui natura debuerit, aliquis soluerit ei, cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum.

De rebus subtractis.

48. *Paulus* lib.14. Responsorum.

PAulus respondit: Si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, & is res hereditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere, rectè respondetur.

De creditoribus hereditarijs.

49. *Papinianus* lib.3. Quæstionum.

CVm hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituitur: si res vrgeat [b], & metus erit, ne per absentiam fortè fideicommissarij dies actionis exeat: heres iudicium suscipere cogitur.

1 ¶ Similíque modo, filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus heres à creditoribus hereditarijs conuenitur.

De iusso restituere filio suo.

50. *Idem* lib.11. Quæstionum.

IMperator Hadrianus: cùm Viuius [c] Cerealis filio suo Viuio Simonidi, *si in [d] potestate sua esse desisset, hereditatem restituere rogatus esset*, ac multa in [e] fraudem [f] "fideicommissi" fieri probaretur: restitui [g] hereditatem filio iussit, ita [h] ne quid in ea pecunia, quamdiu filius eius viueret [i], iuris haberet [k]. nam [l] quia cautiones non poterāt interponi conseruata [m] patria potestate: damnū [n] cōditionis propter fraudem inflixit. post decreti autem auctoritatem, in ea hereditate filio militi cōparari debuit, si res à possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternæ reuerentię congruū est, egenti fortè patri officio iudicis ex accessionibus hereditariis emolumentum [o] pręstari.

De legatis deducendis.

51. *Idem* lib.17. Quæstionum.

CVm heres deductis legatis hereditatē per fideicommissum restituere rogatur: non placet, ea legata deduci, quæ [p] peti non poterant. Sed cùm vxori pro parte heredi scriptæ dos [q] prælegetur, eáq; deductis legatis hereditatem restituere rogatur. etiam si quartam, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis prælegatæ partē deducit. cùm enim vtrumque consequitur: nihil interest inter hanc mulierem, & quemuis alium creditorem, heredem institutum, & hereditatem restituere rogatum. Idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

Si rei legatæ legatarius domino successerit. 1. *Si seruus ab altero exheredib. libertatem ab altero fideicommissam hereditatem accepit.*

52. *Idem* lib.19. Quæstionum.

SI res aliena Titio legata fuerit, ísque, domino rei herede instituto, petierit, vt hereditatem Mæuio restituat: Mæuius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est rei dominum, peruenire non poterat.

1 ¶ Seruus ab altero ex heredibus libertatem [r], ab altero fideicommissum hereditatis accepit. si neuter adire velit, nullæ prætoris partes erunt. quia neque propter solam libertatem compellitur adire: neque is, à quo libertas data non est, propter eum, qui nondum liber est, vt adeat, compellitur. & senatusconsulto locus est, cùm ab omnibus directa, vel fideicōmissa libertas ab eo datur, à quo hereditas quoq; relinquitur. sed si fortè is, à quo libertas data est, portionem suam repudiauit, vel conditione exclusus est:cùm portio eius ad alterum peruenerit: defendi potest, adire [ſ] cogendum. quid enim interest, quo iure debitor libertatis & hereditatis idem esse cœperit?

etiam ante conditionis euentum. *Bart.* g Cautionis opus (patre restituere hereditatem liberis grauato) remitti potest à testatore: *vt hîc & l.vlt.j.vt legatorū nomine.* Quid si pater bona restitutioni obnoxia profundat? cauere quidē nō cogitur, *vt hîc & d.l.vlt.* restituere tamen cogitur, *vt hîc.* Quid si extraneus restituere sit grauatus: remissa ei sit cautio à testatore: & tamen bona restitutioni obnoxia euertat? Bartolus putat non cogendum restituere. *arg.d.l.vlt.* & perperā. Nam dicta lex vltimā, loquitur de patre nō de extraneo: præterea negat cautionem remissam exigi: non vetat autē restitutionē fieri. In sūma si pater qui in fraudē fideicōmissi quid facit, restituere fideicommissaria bona liberis cogitur: *vt hîc.* quanto magis extraneus? Et vero ita Alexāder quoque sentit: vt & communis opinio ita habet. Quod ita verū, vt etiā non omnia, sed partes quasdā fideicommissi euertat heres, restituere illis casibus hereditatē teneatur: de quo vide Beroum *quæst.72.*

h Bona aduentitia pleno iure ad filiumfamilias pertinēt, *vt hîc.* & tamen ea alienare nō potest citra voluntatē patris *l.vlt.§.filijs.C.de bonis quæ liberis.*

i nā filio mortuo, etiam testato, ea hereditas ad patrem deuoluitur. *v.Cui. ad l.6.s.qui testam.*

k *vide Cui. ad l.6.supra qui testam.*

l Cautio de restituenda hereditate filio, inter patrē & filiū interponi non potest propter authoritatē patriæ potestatis, quæ efficit, vt lis nulla inter patrē & filium esse possit. *l.lis nulla.s.de iudicijs.*

m *adde l.7.infra vt legatorum.* hæc cautio pręstatur filio emancipato. *vt d.l.7.* non filiofamilias, *vt hîc.* vide quæ scripsi ad Nou. 42.c 41. adde casum legis vltimæ. *Cod.de sent. pass.*

n Damnū conditionis hic dicitur, vt damni voluntatis. *l.2.§.2.j.de fideic.libert.*

o Emolumenti nomine proprie significatur fruges, fructus & alia emolumenta, *vt l.3.§.item si ipse.l.vlt.infra si cui plus quam per legem Falcidiam*, vt in illo Cæsaris loco. *1.de bello Gallico.* sine magno commeatu & emolumento. ab eo fortè, quòd fruges emolantur. vt illo Persij loco, Gra[…]ria emole.

p Deductio legatorum non fit de legatis inualidis.

q Dos prælegata deducitur vt debitum, nec impedit quartę Trebellianicæ detractionem. *l.6.C.ad l.Falcid.*

r *vide l.53.j.eod.*

ſ *vide l.23.s.eod.*

u Seius Saturninus archicubernius. *Hal.* archicubernus.i. classis pręfectus, omniū gubernatorū primus.

x Fiduciarius heres is dicitur de quo testator spem concipit restituendæ hereditatis post mortē suā. *hic & in fi.j.eod.l.67.in fi.j.eod.* hinc fiduciaria hereditas. *in fi.j.e.*

y triremis principem. z Tempus certæ ætatis ex præsumpta voluntate defuncti, propter summam personæ coniunctionem, diem facit non conditionem.

a ¶ *l.26.§.1.j.de quando dies legat.l.5.C.quando dies.* b *l.27.§.7.s.eod.* c Iunius. *Hal.* d *vt l.19.s.e.* e Quin vt nihil in fraudē fiat, restituere cogitur. *l.16.§.11.s.e.* f Pater dissipans fideicommissum, cogitur filio existente in potestate, restituere

[illegible]

l.5.ꝟ.eod. Nouell.108.in prin.& c.2. vide Manticam 4.de Coniecturis 4.in fin.

[Left-margin notes, partly cut off:] ...ius reſt... fideicom-... ...do ... omni ... & qua- ...ex cer... Nouell. ... Aliud ... ſim- ... rogetur ... hereditate re- ſtituere. Hæc ... diuerſa:gra- ... heredi- ... reſtituen- dam, & grauari ... ad id tantum ... ex here- ... ſuperſue... f l.25.§.16.ꝟ.de hered.petit.l.3.§. ... hoc etiā cor ... d.Nou. b ab herede ... nouo eò ... cautio, ... ſe reſtitu- ... quadran- ... & de dolo ... Nouell. i Imò non de- ... l.6.Cod.eod. ... Dicta lex ... locum habet ... filio iuſſo re- ſtituere filiis ..., exceptis certis caſibus. hæc lex & d. Nouell.108. locū habent in filio iuſſo fratri reſti tuere. k v.l.6.Cod.de iuris & facti ignorantia. l ... m l.31.§.1.ꝟ. eod. n l.63.§.12.ꝟ. eod. o l.1.§.8.ꝟ.eod. p Diſpoſita in teſtamento dependent & confirmantur ab adita hereditate.l.31.§.1.ſupra de excuſat. tutor. q ¶.i.interim: vel defūctoriè, v.l.1.§.6.ꝟ.ad Turpill. r l.27.§.2.ꝟ.eod. ſ Indignus eſt ..., qui deſtituit ſupremas defun- ... imò,fructus ... l.32 in ...

...uere ſuperfluum hæreditatis, non poteſt profundere, dilapidare

Si ſeruo libertas à legatario, hereditas ab herede relicta ſit.

53. *Idem* lib.20.Quæſtionum.

NOn eſt cogēdus heres ſuſpectam adire hereditatem ab eo, cui libertas à legatario [a], hereditas ab herede relicta eſt: cùm ſtatus hominis ex legato pendeat, & nemo ſe cogatur adſtringere hereditarijs actionibus propter legatum. quid enim, ſi inter moras non manumittente legatario ſeruus deceſſerit? ſi autem viuo teſtatore legatarius deceſſerit: benignè reſpondetur, cogendum adire: cùm in ipſius ſit poteſtate, manumiſſo reſtituere hereditatem.

De rogato reſtituere, quidquid ex hereditate ſupererit, & obiter de collatione bonorum.

l54 n°1

54. *Idem* lib.19. [b] Quæſtionum.

TItius [c] rogatus eſt, quod ex hereditate ſuperfuiſſet, Mæuio reſtituere. quod medio tempore alienatum [d] vel diminutum eſt: ita quandoque peti non poterit [e], ſi [f] non interuertendi fideicommiſſi gratiâ tale aliquid factum probetur. verbis enim fideicommiſſi bonam fidem ineſſe cōſtat. Diuus autem Marcus, cùm de fideicommiſſaria hereditate cognoſceret, his verbis, *Quicquid ex hereditate mea ſuperfuerit, rogo reſtituas*, & viri boni arbitrium ineſſe credidit. iudicauit enim, erogationes, quæ hereditate factæ dicebantur, non ad ſolam fideicommiſſi deminutionem pertinere: ſed [g] pro rata patrimonij, quod heres proprium habuit, diſtribui oportere. quod mihi videtur nō tantùm æquitatis ratione, verùm exemplo quoque motus feciſſe. cùm enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quæreretur: præcipuum autem, quod in caſtris fuerat adquiſitum militi, relinqui placeret: conſultus Imperator, ſumptus, quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pati debuit, ſed pro rata etiā caſtrenſis pecuniæ, decedere oportere conſtituit. Propter huiuſmodi tractatus Mæuius fideicommiſſi nomine cautionem exigere [h] debet [i]. quod eò pertinet: non vt ex ſtipulatione petatur, quod ex fideicommiſſo peti non poterit: ſed vt habeat fideiuſſores eius quantitatis, quam [k] ex fideicommiſſo petere potuit.

De operis & cæteris quæ reſtitui non poſſunt. 1. *De eo cui in tempus libertas directo data eſt.* 2. *De fideicommiſſario reſtituendo.* 3. *De eo qui ſupremas defuncti preces deſtituit.* 4 *De herede heredis.* 5. *De euictione hereditatis.*

55. *Idem* lib.20.Quæſtionum.

SI patroni filius extrario reſtituerit ex Trebelliano hereditatem: operarum actio, quę [l] transferri non potuit, apud heredem manebit: nec ei nocebit exceptio. cùm eadem prodeſſe non poſſet ei, qui fideicommiſſum accepit. & generatim ita reſpondendum eſt, non ſummoueri heredem, neque liberari ex his cauſis, quæ non pertinent ad reſtitutionem.

1 ¶ Imperator Titus Antoninus reſcripſit, in tempus [m] directò data libertate, non eſſe repræſentandam hereditatis reſtitutionem, quando perſona non eſt, cui reſtitui poteſt.

2 ¶ Qui fideicommiſſam hereditatem ex Trebelliano. cùm ſuſpecta [n] diceretur, totam recepit, ſi ipſe quoque rogatus ſit alij reſtituere, totum [o] reſtituere cogetur. & erit in hac quoq; reſtitutione Trebelliano locus. quartam enim Falcidiæ iure fideicommiſſarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet: quòd, niſi prior, vt adiretur hereditas, deſideraſſet, fideicommiſſum ſecundo loco datum intercidiſſet. *cùm enim ſemel adita [p] eſt hereditas, omnis defuncti voluntas rata conſtituitur. Non eſt contrarium, quod legata cetera non vltra dodrantem præſtat. aliud eſt enim, ex perſona heredis conueniri: aliud, proprio nomine defuncti precibus adſtringi. Secundum quæ poteſt dici, non eſſe priore tantùm deſiderante cogendum inſtitutum adire, vbi nulla portio remanſura ſit apud eum: vtique ſi confeſtim, vel poſt tempus cum fructibus rogatus eſt reddere. ſed & ſi ſine fructibus rogatus eſt reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi neceſſitatem. nec ad rem pertinebit, ſi prior etiam libertatē accepit. vt enim pecuniam, ita nec libertatem, ad cogēdum inſtitutum, accepiſſe, ſatis eſt. Quòd ſi prior recuſauerit: placuit, vt rectâ viâ ſecundus poſſit poſtulare, vt heres adeat, & ſibi reſtituat.

3 ¶ Quid ergo, ſi non alij, ſed ipſi heredi rogatus ſit reſtituere? quia non debet eidem quandoque quarta reddi, quam perdidit, propter huius portionis retentionem erit

hunc §. integrum penè volumen edidit. e An hę voces ſint particulares vnius, & non diſtributiuæ. v. Ripenſ. hîc.
f id eſt, mortis. vide hîc Ripenſem.
g audis filios inſtitutos, & inuicem ſubſtitutos.

audiendus. Sed nec illud tranſlaticiè [q] omittendum eſt, inſtituto, qui coactus eſt adire, fideicommiſſi petitionem denegandam [r] eſſe. cur enim non videatur indignus [ſ], vt, qui deſtituit ſupremas defuncti preces, conſequatur aliquid ex voluntate? quod fortius probabitur, ſi poſt impletam conditionem coactus eſt adire. nam ſi pendente conditione: durum erit, idem probare, cùm & Falcidiam pœnitendo potuit inducere. Nec ignoro, poſſe dici, nullo modo fideicommiſſi petitionem denegandam eis, qui iura ſepulchrorum [t] adquiri inſequuntur. Adeo ſenatus nihil apud eum ex ea parte, quam derelinquit, voluit relinquere: vt nec [u] Falcidiam exercere poſſit, nec præceptio apud eum relinquatur: nec ſubſtitutio quoque ſecundarum tabularum ita facta, *Quiſquis mihi heres erit filio meo heres eſto*, eidem daretur.

4 ¶ Cui Titiana hereditas ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituta eſt: Mæuianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio reſtituere debuit, & ipſe reſtituere poterit, ſicut alius quilibet ſucceſſor.

5 ¶ Actiones temporariæ Trebelliani ſolent eſſe, euicta hereditate ab eo, qui, poſtea quàm fideicommiſſam reſtituit hereditatem, victus eſt: ſcilicet ante [x] reſtitutionem lite cum eo conteſtata, poteſtas enim euictionis tollit intellectum reſtitutionis, indebito fideicommiſſo conſtituto. planè ſi fideicommiſſum ab eo quoque, qui poſtea vicit, relictum eſt: quia poſſeſſor in ratione reddendæ hereditatis partem, quam fideicommiſſario reſtituit, heredi reputat: defendi poteſt, actiones Trebelliani durare.

De herede in poſſeßionem mittendo. De alienatione facta à fideicommiſſario ante reſtitutionem.

56. *Idem* libro 7.Reſponſorum.

FIliam fratribus, certis rebus acceptis, hereditatem reſtituere pater voluit, ante reſtitutam hereditatem in poſſeſſionem [y] hereditatis filiam quoque mitti placuit. cùm autem interea filij res bonorum in ſolidum diſtraxiſſent, item alias pignori dediſſent: hereditate poſtea [z] reſtituta: conſtitit ex eo facto ceterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

De fructibus. 1. *De verbis & voluntate.* 2. *De gradibus fideicommißi, & electione heredi commiſſa.*

l57 n°1

57. *Idem* lib.18.Reſponſorum.

HEredes mei, quidquid ad eos ex hereditate boniſve meis peruenerit [a] id omne poſt mortem ſuam reſtituant patriæ meæ coloniæ Beneuentanorum: nihil [b] de fructibus [c] pendente conditione perceptis petitum videri, conſtitit.

1 ¶ Cùm ita [d] fuerat ſcriptum: *Fidei filiorum meorum committo, vt, ſi quis [e] eorum ſine liberis prior diem ſuum [f] obierit, partem ſuam ſuperſtiti [g] fratri reſtituat. quod ſi vterque [h] ſine liberis diem ſuum obierit, omnem hereditatem ad [i] neptem meam Claudiam peruenire volo*: defuncto altero, ſuperſtite filio, nouiſſimo autem ſine liberis: neptis prima quidem facie propter cōditionis verba non admitti videbatur: ſed cùm in fideicommiſſis voluntatem [k] ſpectari conueniat, abſurdum eſſe reſpondi, ceſſante prima ſubſtitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totum habere voluit auus [l], ſi nouiſſimus fratris quoque portionem ſuſcepiſſet.

2 ¶ *Peto de te vxor cariſſima, vti, cum morieris, hereditatem meam reſtituas filijs meis, vel vni eorum* [m], *vel nepotibus meis, vel cui* [n] *volueris, vel cognatis meis, ſi cui voles ex tota cognatione mea*. inter filios reſpōdi ſubſtitutionem fideicommiſſi factam videri. circa nepotes autem, (&) ceteros cognatos, facultatem eligendi datam. ex ceteris autem cognatis, ſi nepotes ſupereſſent, non rectè mulierem electuram propter gradus [o] fideicommiſſi præſcriptos [p]. deficiente vero gradu nepotum ex cognatis, quam velit, perſonam eligi poſſe.

Si heres ante reſtitutionem ſucceſſerit debitori hereditario. 1. *De periculo nominum.* 2. *De vſuris.* 3. *De præceptione pecuniæ, vel prædiorum.* 4. *Vel reditus.* 5. *De fructibus vſuris, & penſionibus.* 6. *De vſuris, de rerum vſu, & periculo.* 7. *De fructibus.* 8. *de pignore.*

58. *Idem* lib.9.Reſponſorum.

DEducta parte quarta reſtituere rogatus hereditatem, priùs quàm reſtitueret, hereditario debitori heres extitit. quoniam actio eo confuſa [q], per Trebel-

h de hac dictione collectiua ſit necne, an diſtributiua. v. hîc Ripenſem.
i audis duobus inſtitutis & inuicem ſubſtitutis, neptem ſubſtitui. hinc collige, Subſtitutum in tota hereditate duob. inſtitutis & inuicem ſubſtitutis, cenſeri ex mente teſtatoris vocari ad portionem vltimi, in cuius ſola perſona extitit conditio. Ripenſis.
k l.pen.ꝟ.de legat.1.l.7.ꝟ.de ſupellect. ſui beneficij quiſque eſt optimus interpres. Interpretari ſuū beneficium quiſque ſolet: vel eius eſt interpretari, qui beneficiū dedit.
l ſed ex quibus coniecturis hic ſumitur voluntas defuncti? an ex inſtitutione reciproca facta inter oneratos, vt vult Caſtrenſis? an ex perſona neptis ſubſtitutæ, vt vult Bartolus v. hîc. Ripenſem. Sed tamen Iulius Clarus hinc colligit, In dubio teſtatoris mentē prę́ſumi conformem iuri cōmuni & ſtatuto. 3. ſent. §. teſtamentum q.76. reg.6.
m ſi viuet ſcilicet, hiſque verbis inducitur tacita ſubſtitutio, quę locum non habet, niſi purificata conditione ſubintellecta: non quod alij nolunt, vel non poſſunt ad fideicommiſſum admitti Ripenſis.
n hinc naſcitur quæſtio, an ex his verbis vxori detur electio? an verò inter filios facta ſit ſubſtitutio? Poſtremum verum eſt.
o Nam ordo ſcripturę eſt ſeruandus.
p ſed vnde colligitur hæc teſtatoris intentio? ex ordinata affectione defuncti. quæ cadit inter perſonas ſub eadem alternatione comprehēſas. adde l.77. §.32.ꝟ.de legat.2.
q l.80.in fin. infra eodem. Debitum ab herede per aditionem confuſum, in actionem ex teſtamento deuol... Bart.

l58 l

a Exigere enim à quibusdam, non facit heredem teneri periculo aliorum.
b *l.44.§.eodem.* c In fideicommissarium actio vsurarum transfertur: *vt hîc*, pignoratitia seu hypothecaria, non transfertur. *l.59.l 7.§. eod.* Quid ita variè? actio vsurarum hereditaria est: *vt hîc*, cæteræ non sunt hereditariæ.] d Hereditariæ stipulationes dicuntur, quæ cœperunt à defuncto, licet accedat principali, quæ hereditaria est.

lianum redintegrari non potest: pecuniæ quoque debitæ dodrãs ex causa fideicommissi petatur. sed in eum diem, quo actio confusa est, vsuræ præteriti temporis, quæ in obligatione vel in officio iudicis fuerunt, computabuntur. posterioris ita demum, si mora fideicommisso facta sit.

1 ¶ Cùm hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est: non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quòd heres à quibusdam pecuniam exegerit[a].

2 ¶ Qui post tempus hereditatem restituere rogatur: vsuras[b] à debitoribus hereditarijs perceptas quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur. quibus non exactis, omnium vsurarum[c] actio (nam hereditaria[d] stipulatio fuit) ex Trebelliano transferetur. & ideo nec indebiti repetitio erit. Ac similiter hereditario creditori, si medij temporis non soluantur vsuræ, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit. nec ideo querellæ locus erit, quod de fructibus heres, quos iure suo percipiebat, fœnus non soluerit. Quòd si fœnus heres medij temporis soluerit, eo nomine nō erit retentio, cùm[e] proprium negotium gessit. quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil vsurarum medij temporis imputabit.

3 ¶ Acceptis centum, 'centum' hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam iure Falcidiæ percipere videtur. & ita Diui Hadriani rescriptum intellectum est, tamquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. Quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. Diuersa[f] causa est prædiorum pro hereditaria parte retentorum. quippe pecunia omnis de portione retineri potest. prædiorum autem alia portio non nisi à coherede, qui dominium habet, accipitur. Cùm autem prædia maioris pretij, quàm portio hereditatis, essent: in superfluo prædiorum petenti fideicōmissario Falcidiam interuenire visum est, concurrentem enim pecuniam compensari placuit.

4 ¶ Hereditatem post mortem suam exceptis[g] reditibus restituere rogatus ancillarum partus non[h] retinebit, nec fœtus pecorum, qui summissi gregem retinent.

5 ¶ Ante diem fideicōmissi cedentem fructus & vsuræ, quas debitores hereditarij, cùm postea cessisset dies, soluerũt: item mercedes prædiorum ab herede perceptę, portioni quadrantis imputabuntur[i].

6 ¶ Cùm autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere, res hereditarias distrahere non cogatur heres: sortium, quæ de pretijs earum redigi potuerunt, vsuræ propter vsum[k] medij temporis perceptæ non videbuntur. denique nec periculum mancipiorum, aut vrbanorum prædiorum præstare cogitur. sed nihilo minùs vsus[l] & casus eorum quadrantem quoque deminuit.

7 ¶ Quod ex hereditate superfuisset, cùm moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non[m] videtur rogatus, cùm ea verba deminutionem quidem hereditatis admittunt, fructuum autē additamentum non recipiant.

8 ¶ Heres eius, qui *bonorum superfluum*[n] post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori[o] res hereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogitur.

De obligatione naturali & pignore. De legato si heres non extitisset. 1. *De eo quod heres non tanquam heres accepit.*

59. *Paulus* lib.4. Quæstionum.

DEbitor[p] sub pignore, creditorem heredem instituit, eúmque rogauit restituere hereditatem filię suæ[*] id est testatoris.[*] cùm nollet[q] adire vt suspectam, coactus iussu prætoris adit, & restituit. cùm emptorem pignoris non inueniret: desiderabat[r] permitti sibi, iure[s] dominij id possidere. respondi: Aditione[t] quidem hereditatis confusa obligatio est. Videamus autem, ne & pignus liberarũ sit sublata naturali[u] obligatione. atquin siue possidet creditor actor idémque heres rem, siue non possidet, videamus de effectu rei. & si possidet, nulla actione à fideicommissario conueniri potest: neque pignoratitia, quoniam hereditaria est,[x] actio: neque fideicommissum, quasi minus restituerit, rectè petetur. quod veniret, si nullum pignus intercessisset. possidet enim eam rē quasi creditor[y]. sed etsi fideicommissarius rem teneat, & hic Seruiana actio tenebit. verum est enim, nō esse solutam pecuniam. quemadmodum dicimus, cùm amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantùm retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, & solutum non repetetur, remanet ergo propter[z] pignus naturalis obligatio.[a] In re autem integra non putarem compellēdum adire, nisi[a] priùs de indemnitate esset ei cautum, vel soluta pecunia esset. Nã & cùm de lucro † heres scriptus adsit, quod fortè legatum accepit, si heres non extitisset: responsum est, non esse cogēdum adire, nisi leg..to præstito. vbi quidem potuit dici, nec cogendum esse heredem adire, quodammodo contra voluntatem defuncti. qui legando heredi, si non adijsset, in ipsius voluntate posuit aditionem. sed cùm testator alterutrum dederit, nos vtrumque ei præstamus.

1 ¶ Ea quæ dotem dabat, pacta erat cũ marito, vt, *mortua se in matrimonio, dotis pars matri eius redderetur*: nec eo nomine stipulatio à matre interposita est, moriens deinde matrem & maritum suum heredem fecerat, & à matre petierat, *vt hereditatem Titio restitueret*. iudex addictus[b] de hereditate diuidenda, partem dotis, quasi[c] ex vtili pacto, pro parte matri adiudicauerat. quærebatur, an & ea portio ex causa fideicommissi præstanda sit, 'quam' non esse restituendam puto: quia non[d] quasi heres, sed[e] quasi mater ex pacto accepit nec occasione hereditatis, sed errore[f] ex pacto eam habuit.

De patrono ex debita portione instituto.

60. *Idem* lib.11. Quæstionum.

PAtronus ex debita portione heres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit, non transeunt ex Trebelliano actiones[g]: quoniam non fuit debitum, quod restituit, & ideo, si per errorem fecit, etiam repetetur.

De eo cui tantum datur, quantum pro vncia hereditatis competeret.

61. *Idem* libro 14. Responsorum.

PAulus respondit: his verbis, *Sempronij heredē te non scripsi, festinans per infirmitatem, ideóque ei dari volo tantum*[h], *quantum pro vncia hereditatis competeret*. videri quidem magis quantitatem, quàm portionem hereditatis, relictam: sed sic accipiendum, vti videatur de vncia[i] etiam restituenda sensisse.

De dote. 1. *Quando fideicommissum restituendum.*

62. *Scæuola* libro 4. Responsorum.

A Filia petit: *vt si liberis superstitibus moreretur, partem eius, quæ ad eam ex bonis patris peruenisset: quòd si sine liberis, vniuersum fratri restitueret*. quæritur, defuncta ea in matrimonio, superstite filia, an heres eius, cum parte hereditatis, eius quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat. respondit, * id, quod in dotem fuisset, non[k] contineri in partem hereditatis quæ restituenda est, sed etsi ex promissione dotis aliquid debitum fuit, æris alieni loco habendum.

1 ¶ Alumno certam pecuniam legauit, *& eam recipi à Sempronio mandauit, & certas vsuras alumno præstari*[l], *donec ad vicesimum annum peruenerit*: deinde alumni fideicommisit, vt, *si sine liberis decederet, partem restitueret Sempronio, partem Septiciæ*. quæsitum est, defuncto alumno intra annum vicesimum, an substituti fideicommissum[m] petere possint, an verò in id tempus sustinere[n], quo, si viueret, alumnus vicesimum annum impleret. respondi, secũdum ea, quæ proponerentur, posse[o].

63. *Gaius* lib.2. Fideicommissorum.

FActa[p] in fideicommissarium restitutione, statim[q] omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hereditas, etsi[r] nondum earum nactus fuerit possessionem.

1 ¶ Si is, qui hereditatem sibi reddi ab herede stipulatus sit, eíque ex stipulatu[s] agenti restituta fuerit hereditas; constat, nihilo minus transferri actiones. hoc ita est, si is,

e *l.12.§.6.§. qui potiores.*
f *l. 77. §. de legat.1.*
g *vide Manticam 7. de cōiect. 10.nu.36.37.*
h Imò, restituere partus nō cogitur. *l.14. in fin.§. de vsuris.*
i *l.18.l.23 §.2.§. eod.l.8. §.11.§. de inofficioso.l 18.in fin.l.36.in fi.l.45. l. 66.l.73.§. 4.l. 88.§. ad legē Falcidiam.*
k vide Cuiacium *24. obseru. 40.*
l id est deminutio ac deperditio. *l.20.§.6.§. vlt.l.21. §. de petit.hered.vsucap.* Vsus enim nōnunquam pro vsucapione sumitur. *l. nec vtile. §. ex quibus causis maiores.*
m Imò, videtur rogatus. *l.3. §. 2. §. de vsuris. Cuiacius 12. obs. 10.* hanc negationem expungit.
n Heredes interdum rogantur restituere hereditatē: interdum superfluum hereditatis: id est qđ eis supererat ex hereditate.
o Pignori obligare potest hereditatem heres, qui superfluũ hereditatis restituere iussus est, si modo non in fraudem ipsam hereditatē pignorauit.
p id est, debitor pignoris.
q Hereditatem adire suspectã nemo cogitur.
r *vide l.2. Cod. de iure dominij impetrando.*
s *l. 24 §. de pignoratitia.*
t Hereditatis aditione confunditur obligatio.
u Aditio quæ fit coactè, naturalem obligationē non perimit. *Bart.*
x nō est actio. Ita legit Cuiacius 7. ad Africanum in explicatione *legis 21. §. de fideiussorib.* hoc sensu Pignoratitiam actionem non transire in fideicommissarium, cum non sit hereditaria. *arg. l. 73.§. eod.l. 58.§. 2.§. eod.*
y Dominium rei pignoratæ, quod peruenit ad creditorem irreuocabiliter non perimit hypothecariam. *Bart.*
z ¶ nō propter res alias. confusione tollitur personalis obligatio, non realis, vt pignoratitia. *vide Cuiac. 9. ad Afr. fo. 211.*

a *vt l.11.§. eod.* † de lucro agitur, heres scriptus, quòd fortè, &c.
b Addicitur iudex cum datur. addictus igitur iudex, datus iudex. vt necesse non sit hic legi *aditus iudex*.
c Ascendentibus ex linea matris per descendentes actio non quæritur. *bartol, adde l. 26.§. 4.§. de pact. dotalib. l. 45.§. soluto.*
d Quod peruenit ad heredē, vt heredem nō venit in fideicō missum. *Bart.*
e & sic duarũ quodammodo personarum vicem sustinet.
f Quod quis habet ex erronea sententia in restitutioné non venit. *Bartol. v.* Molinæum in hunc locum *1. cōsuet.7. num.33. l.5.§.12. §. de iure dot. l.64.§.5.§. soluto. l.3.§. de tutelis.l.5.in fi.§. de liberat. v.l.6. §. quod cuiusq. l. 5.in fi §. de diuers. & tempor. l.1.§. 4.§. de stip. seru.*
g Restitutione facta fideicommissi nō transeunt actiones ex Trebelliano. *Bart.*
h Siue quota sit in fideicōmisso, siue in solutione locus est Trebelliano. *Bart.*
i iussus soluere tãtam pecuniã quanta est æstimatio talis rei, pōt soluere pecuniã quę est in obligatione, vel ipsam rē. *l.64.in fi §. soluto.l.92.§. de legat.1.*
k Dos data, siue promissa per patrē filiæ, in fideicommissum non cadit. *Bart. v.l.78.§. eod.*
l ex ea pecunia scilicet.
m .i. pecuniam alumni fideicommissam.
n erat.n. dilatio sortis alumno soluendæ, data administratori.
o quia cessante causa dilationis, cessat dilatio. [illegible] adposita erat in gratiã alterius, quo mortuo cessat fauor dilationis.
p Fideicōmissarius factæ restitutione effectu ipso est heres. *vt hîc & l. 37.§. eod.* [illegible] modo [illegible] tus dici [illegible] *l.19 §.* [illegible] est succe[illegible] *1.§ 2.§. eod.*
q *v.l.33.in fi.* [illegible]
r Per restitutioné ve[illegible] trãseunt [illegible] iura [illegible] missa [illegible] *l.37.§. eod.*
s Si [illegible] sum [illegible] in stip[illegible] & [illegible] nes per T[illegible] lianum [illegible] litis [illegible] sit soluta. *Ba[illegible]*

163 nº 1

si is, cum quo actum sit, restituat hereditatem. si verò ob id, quod non restituerit, æstimatione hereditatis condemnatus fuerit: remanent actiones hereditariæ apud eum, qui condemnatus sit. actor autem quantitatem consequitur.

2 ¶ Si heres scriptus restituerit hereditatem, & postea de hereditate controuersiam passus, victus sit, aut lite cesserit [a]: durare actiones constitit in fideicommissarium semel translatas.

3 ¶ Si quis maiorem [b] partem restituerit, quam rogatus est: in eam partem, quæ excedit, non transferuntur actiones. sed cùm, præcepta aliqua re, aut summa, rogatus sit heres restituere, &, omissa retentione, totam hereditatem restituerit: rectè dicitur, transferri actiones.

4 ¶ Si heres ante restitutam hereditatem seruum hereditarium heredem ab aliquo institutum iusserat adire hereditatem, negat Iulianus, debere hanc hereditatem restitui: quia de ea rogatus non esset. & hoc est fatendum. requirendum tamen & illud est, num cum incremento [c] restituere heres rogatus sit hereditatē. (si) enim hoc fuerit subsecutum, etiam eam hereditatem restituere cogitur: nisi euidentissimis probationib. fuerit ab herede adprobatum, contemplatione [d] sui seruum esse heredem institutum.

5 ¶ Rescripto Diui Antonini significatur. [e] vt si quis, accepta à Titio pecunia, quæ quartam hereditatis continet, rogatus sit ei restituere hereditatem: licèt [e] tardiùs detur pecunia: sine vsuris eam dari debere. quia quanto tardiùs quisque pecuniam dat, tanto tardiùs ad fideicommissum peruenit, & medij temporis fructus perdit. Quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem: fructus, quos percepit, restituere heredi eum oportere.

6 ¶ Idem iuris est, & si quis ita heredis fideicommiserit: *Rogo, si Titius tibi centum dederit, restituas ei hereditatem meam.* §7 nº1

7 ¶ Si [f] sub conditione heres institutus sit, qui suspectā sibi hereditatem esse dicit: si neque difficultatem, neque turpitudinem vllam habet conditio, nec impendium [g] aliquid iubendus est parêre conditioni, & adire, & ita restituere. si verò turpis, aut difficilis sit conditio: apertè iniquum est, cogi [h] eum explere eam alterius gratia. sed & remitti eam ab initio visum est. plus enim tribui à prætore ei, qui fideicommissum petit, quàm testator voluit, absurdum est. vtique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scripum heredem ad hereditatem vocauit, neque per hunc illi voluit restitui hereditatem.

8 ¶ Si dandæ [i] pecuniæ conditio adscripta est heredi: debet ei offerre pecuniam is, qui poscit fideicommissum, vel hereditatem impleta conditione possit adire, & restituere.

9 ¶ Quòd si conditio adscripta est, & ea est, quam prætor remittit: sufficere edictum, vt Iulianus ait. hactenus iubendus est, vt constituat prætorijs actionibus vti, aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, vt ita nanctus actiones, tunc restituta hereditate transferat eas ex senatusconsulto.

10 ¶ Si verò nominis, [k] ferendi [l] conditio est, quā prætor exigit. rectè quidem facturus videtur, si eam expleuerit. nihil etiam malè est, honesti hominis nomen adsumere. nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit prætor. sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei conditio, vt Iulianus ait: & permittendæ vtiles actiones: aut bonorum possessio secundum tabulas danda est. vti nanctus actiones, transferat eas ex senatusconsulto.

11 ¶ Si cùm [m] suspectam videret hereditatem, postulante [n] me, iussu prætoris, adieris, & restitueris mihi: ita vtar legis Falcidiæ [o] beneficio aduersus legatarios, si tu quoque ea lege vti poteras, & quatenus vti poteras. nam [p] si quid præterea à me alicui per fideicōmissum relictum sit, id quasi [q] à legatario relictum non venit in computationem eius legis, sed extrinsecus numeratur.

12 ¶ Si Titius rogatus sit hereditatem Mæuio restituere, Mæuius Seio certam pecuniam, & Titius quartæ retinendæ beneficio aduersus Mæuium vsus fuerit: Neratius scribit, Mæuium [r] quoque Seio eo minus, æquum esse, præstare ne [s] ipse de suo damnum sentiat.

13 ¶ Iulianus ait: si heres institutus Titio rogatus sit restituere, substituto Mæuio, & institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat: desiderante Titio [t], iubēdum eum adire & restituere.

14 ¶ Si quis bonorum possessoris fideicommiserit de hereditate restituenda, & is passus fuerit diem bonorum possessionis adgnoscendæ transire, aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire prætorem, & postulare, vt petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas: succurri [u] ei debet. id est, vt restituatur tempus [x] bonorum possessionis admittendæ, exhibendi fideicommissi gratia.

Siv° nominis 10 Pichard in l. si a ... rogato ... 22 de adq...

15 Admonendi autem sumus: [y] si is, qui soluendo non sit, Titio herede instituto seruum liberum esse iusserit, & rogauerit Titium hereditatem eidem restituere: vix esse, vt Titius recusans adire hereditatem cogatur. nam licèt desiderante seruo Titius adierit hereditatem, non tamen potest libertas seruo competere, quasi [z] in fraudem creditorum data, licèt Titius locuples sit. qua de causa nec hereditas ei restitui potest. sed ex sententia [a] legis dicendum est, perinde [b] habendum, ac si is seruus solus liber & heres scriptus esset, nec Titius heres esset.

De naturali obligatione. 1. De necessarijs heredibus sub conditione institutis, 2. De morte heredis vel fideicommissarij ante restitutionem. 3. De patrono ex parte debita instituto.

64. *Macianus* lib. 4. Fideicommissorum.

§64 nº1

SI eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si soluam [c] creditori: non repetam. atquin heres, si post restitutionem soluat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis [d] obligatio translata intelligitur, & si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit: si soluerit mihi pupillus: non repetet. at si heredi soluerit, repetet, non repetiturus, si ante restitutionem soluisset.

§1 nº7

1 ¶ Si necessarij heredes sub conditione quamuis leuissima heredes sint instituti, cui parere solent [e]: dicendum est, cogi restituere hereditatem, desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt. quia etiam necessarij [f] heredes, fideicommissæ hereditatis restituendæ gratia, conditioni parere erunt compellendi.

2 ¶ Si quis rogatus, restituere hereditatem, decessit, antequam eam restituat: heres [g] eius poterit hereditatem restituere: & ex Trebelliano senatusconsulto transeunt actiones. sed si duo ei heredes extitissent: vti quisque restituisset, pro ea parte transituras actiones. nam & si ipse partem restituisset: pro parte interim transituras, verius est. sed & si plures heredes extiterunt ei, qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam interim restituerint, vel cùm ei, cui restitui debuit, plures heredes extiterint: vt cui restituta erit, is pro ea parte ex hoc senatusconsulto habebit actiones.

3 ¶ Si patronus ex parte debita [h] heres institutus, rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti restituere: si sua sponte adierit, erit Falcidiæ locus: si coactus, in solidum transibunt actiones ex hoc senatusconsulto.

De hereditate restituenda seruo, vel domino eius. 1. De fideicommisso conditionali. 2. De auctoritate rei iudicatæ. 3. De fideicommissario infante, vel surdo, vel absente, vel muto. 4. De rebus alij traditis iussu fideicommissarij.

65. *Idem* lib. 5. Fideicommissorum.

SEruo inuito domino, vel ignorante, non rectè restituetur hereditas. sed (si) postea ratum habuerit, confirmabitur restitutio [i]. verum ipsi domino adquirentur actiones. nec, quia hereditatis adquisitionis similis est hæc restitutio, iussum præcedere oportet. sed (vt dictum est) etiam ratihabitio subsequi poterit, exemplo bonorum possessionis. neque interest quod ad propositum attinet, ipsi domino, an seruo quis rogetur restituere hereditatem. nec in ea re consensu, aut opera serui opus est. atquin in bonorum possessione, vel in adeunda hereditate consensus eius necessarius est. itaque si qui suspectam dicent hereditatem: postulante domino compellendi erunt adire, & restituere hereditatem.

1 ¶ Si testator rogasset heredem, vt restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset, dicendum erit compellendum [k] heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire, & restituere eam mulieri, etiam si nupsisset. Idem in ceteris quoque conditionibus Iulianus noster probat, quæ similiter nisi fine vitæ expleri non possent. secundum quam sententiam cautione præstita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub ijsdem conditionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem.

2 ¶ Cùm prætor, cognita causa, per errorem, vel etiam ambitiosè iuberet, hereditatem vt ex fideicommisso restitui etiam publicè [l] interest restitui [m], propter rerum iudicatarum auctoritatem [n].

3 ¶ Si pupillo [o] infanti restituere hereditatem quis rogatus sit: si sponte adierit: etiam seruo eius, & ipsi pupillo,

§2 nº2

§3 nº1

tionem, vt ex omissa ab instituto, non noceat fideicōmissario. *l. 16. ff. ex quib. cau. maior.*
x Tēporis præscriptio interdum magis nocet quàm expressa in iure quærendo non quæsito.
y ¶ Qui soluēdo non est, vt ex seruis suis vni relinquere libertatē potest etiam in fraudem creditorū directo: ita eidē hereditatē per fideicōmissum relinquere potest, libertatem verò vel directò, vel per fideicōmissū. *v. l. qui soluēdo. ff. de heredib. instit.*
z libertas in fraudē creditorū regulariter dari nō potest.
a Quæ illa sententia est? Ius ac potestas qua licet dominis directo seruū vnū cū libertate instituere etiam in fraudē creditorū: idq; fauore publico nimirum vt habeat heredē testator. *l. quia interest. ff. de interrogat. act.*
b *l. 15. in fi. ff. de testam. militis.*
c *sub.* errore iuris. Hic.n. error impedit repetitionem naturalis debiti soluti.
d Naturales obligationes omnino transeunt in fideicōmissarium. *l. 40. ff. eod.*
e secus, si talis vt ei pareri nō oporteat. *l. 63. §. 7. ff. eod.*
f Necessarij etiā heredes conditioni restituēdi fideicōmissi parere compellendi sunt.
g *l. 40. ff. eod.*
h Quæ pars illa debita est? semis. *§. 2. §. 3. Inst. de success. libert. l. 1. §. penult. ff. si cui plus quā per legem Falcidiā.*
i Nam ratihabitio comparatur mandato. *adde §. vlt. ff. eod.* atqui iussus præcedere debuit vi hereditatē adeat? *v. hîc Bart.*
k hodie nō cōpellitur reddere, si mulier nubat. *Nou. 22. c. 44.*
l *l. 11. ff. de iustitia.*
m superest.n. appellatio. *l. 5. §. 1. ff. de appellat.*
n quę ius facit. *l. 12. ff. qui & à quib. manumiss. l. 27. §. 2. ff. de recept. arbitr. l. 50. ff. de peculio. l. 3. in pr. & §. 1. ff. de pignorib. l. 50. §. 1. ff. de legat. 1.*
o Hereditas restitui pōt pupillo infanti cū auchoritate tutoris eius.

a Muti & infantis similitudo.
b Nutu solo pleraque sui sistunt. *l.52.in fi.j.de oblig. & actionib.* sic nutu etiam relinquitur fideicommissum. *Vlp.25.§.3.* Nutus,est etiam voluntatis significatio.
c significare. *Hal.*
d At quæ illa similitudo est? Quemadmodū tutore auctore pupillus infans hereditatem iure ciuili, vel bonorum possessionem, iure prætorio petere potest: ita eodem tutore auctore cogi potest heres fiduciarius adire hereditatē & restituere.
e Ius ciuile & honorariū hîc appellat: paulò post, hereditatem & bonorum possessionem, vtramque tutore auctore pupillus infans petit.
f Mutus qui nihil omnino intelligere potest, per curatorem ita adiuuatur, vt pupillus infans.
g Paria sunt hereditatē fideicommissario restitui, vel alteri, eius iussu seu voluntate.
h Coacta aditio facit vt conditio *si heres erit*, extitisse videatur. deniq; coacta aditio, aditio est penè in omnibus: prodest, inquā, fideicommissario, non ipsi adeunti. *l.quia poterat.5.eod.*
i *l.19.5. de conditionib. & demonstr.*
k hinc illud Plauti *in Asinaria.* Vetus est nihili cautio est, sic legendū monet Muretus. *8. variar.11.* Qui cautionem habet sæpe litigare cogitur: at cui soluta pecunia est: ei res omnis in tuto est. ideo scriptores nostri, incertæ cautionis euentum dicunt. *l.6. in fi.5. quod falso tutore.* & Seneca syngraphas cautionésque vocat, vacua habendi simulachra. hęc Muretus.
l *l.7.§.1. in fin. j. eod. l.15. 5. ad leg. Aquil.*
m *sub.* & erant adquisitæ à defuncto: quæ repertæ in hereditate iacentes, quæ hereditate iacente adquisitę. Nam hereditas iacens repręsentat defunctum: secus si post aditam hereditatē: tūc enim hereditariæ non dicuntur, sed heredis patrimonij.
n Fideicōmissarius sortitur forum ex persona propria & defuncti nō heredis.
o Est enim legati personale officiū. *l.28. §.2. 5.de iudicijs.* Exceptio personæ heredis coherens, non transit in fideicommissarium.
p *l.11.in fin.l.44.5.eod.l.1.§.6.j.de separationib.*
q De interdicto fraudatorio, *adde l.96.j.de solutionib.*
r Cur ita? *v.l.6.j.quæ in fraud.credit.*
s ¶ *l.46.j.de iure fisci.*

tutore auctore, restituetur hereditas. si quidem eo, quòd fari non potest, non [a] magis ea res impedietur, quam in muto pubere volenti sibi restitui hereditatem. si autem heres recuset adire hereditatem: quemadmodum res expediri possit, difficile est. quia neque tutore desiderante, periculo pupilli adiri hereditatem, Trebelliano senatusconsulto locus sit futurus: neque pupillus ipse id desiderare possit, cùm fari non possit. quod aliquatenus circa mutos expediri potest. nam si auditus capaces sunt: vel interrogati, nutu [b] possint significare [c], velle se, periculo suo hereditatem adire quomodo absentes per nuntium. sed & infanti non dubito omnimodo subueniendum. ídque ex similitudine [d] iuris ciuilis [e] vel honorarij constituendum est. siue enim heres institutus esset: non dubiè pro herede, tutore auctore, gerere posse videtur. siue de bonorū possessione agitaretur: peti ei per tutorem posset. ideóque & heres compelli per tutorem potest adire, & restituere hereditatem. Quo [f] exemplo & mutus, qui nihil intelligere potest, per curatorem adiuuatur.

4 ¶ Si singulæ res ab herede traditæ sunt iussu [g] meo ei, cui eas vendiderim: non dubitabimus, mihi intelligi, factam restitutionem. Idem erit, & si iussu meo tradātur, cui ego ex fideicommisso, aliáve qua causa eas præstare debuerim, vel in creditum ire, vel donare voluerim.

De instituto si coheres adijsset. 1. *De procuratore fideicommissarij absentis.* 2. *De actione legis Aquiliæ.* 3. *Vbi fideicommissarius conueniri debet.*

66. *Paulus* lib.2. Fideicommissorum.

QVi ita institutus esset, *si coheres eius adisset*: vti potest lege Falcidia, etsi coheres eius coactus adisset: modo [h] si [i] ipse non coactus adierit hereditatem.

1 ¶ Etiam absentis procuratori, (si) desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc senatusconsulto, Iulianus scripsit: si tamen caueat de rato habendo, si non euidens absentis voluntas esset. sed dicendum est, vt heres, qui suspectam dicat, non sit compellendus adire, si incertum sit, an mandauerit, quamuis ei caueatur, propter fragilitatem [k] cautionis. quòd si sponte adierit hereditatem, non magna captio est, sed actiones, si non mandauit, transibunt eo tempore, quo ratum habuerit.

2 ¶ Si damnum in seruo hereditario datum sit, licèt per seruum hereditarium heredi competere actio cœpit, non tamen transit legis [l] Aquiliæ actio ad fideicommissarium. hæ enim actiones transeunt, quo ex bonis defuncti pendent [m].

3 ¶ Si legatus Romæ compulsus adierit hereditatem, & restituerit: cogetur [n] Romę actiones pati fideicommissarius: quamuis heres [o] non cogetur.

4 ¶ An, vbi defunctus conueniri debuit, & fideicommissarius debeat, videndum. si sua sponte heres adit, & restituit hereditatem, an tribus locis fideicommissarius defendi debeat: vbi defunctus, & vbi heres, & vbi ipse domicilium habeat. oportet itaque, ibi fideicōmissarium conueniri, vbi vel domicilium habet, vel maior pars restitutę hereditatis habetur.

Si fideicommissarius, postquam adire coegit, recipere nolit. 1. *De fraudatorio interdicto.* 3. *De fideicommissario qui solidum capere non potest.*

67. *Valens* lib. 3. Fideicommissorum.

SI postulante me, suspectam hereditatem ex decreto prætoris adieris: & nec ego postea eam mihi restitui velim, nec bonis me immiscere: hoc fieri debet, vt (quod Octaueno nō ineleganter videbatur: à prætore perinde [p] actiones in me dentur, ac si hereditatē recepissem. quod est iustius.

1 ¶ Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, citra periculum interdicti [q] fraudatorij hereditatem suspectā adibis, & restitues mihi. quia & remoto fideicommisso liberum [r] tibi fuerat nolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodo fraudare: & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem: quam, remota postulatione mea, creditores compellere te, vt adires, non potuerint.

2 ¶ Sed & (si) filius suus heres patri, rogatus sit à patre, hereditatem mihi restituere: cùm suorum creditorum fraudandorum consilium inisset: tanquam suspectam ex decreto prætoris restituerit mihi: vix fraudatorio interdicto locus erit. quia bonis patris eius venditis, nihil proprium creditores ęius ex ea hereditate ferre potuerint. nisi fortè proprij creditores filij audiri debeant, si postulent, vt, dimissis patris, eius bona vendere sibi permittatur.

3 ¶ Si donationis causa suspectam hereditatem sibi heres dixerit: & restituerit ei, qui solidum capere non possit: auferetur [s] ei id, quod capere non potest. Idem dicendum est, & si citra consilium donandi fiduciarius [t] heres id fecerit.

De testatore qui non est soluendo.

68. *Idem* lib.4. Fideicommissorum.

SI heres ab eo, qui, cùm moreretur, soluendo non fuit, rogatus hereditatē restituere, suspectam sibi dicit: dubium non est, quin hodie [u] coactus ex Trebelliano senatusconsulto restituere possit. sed etsi sua sponte adierit, ex eodē senatusconsulto restituturus est. quamuis cùm summa, aut [x] certum corpus per fideicommissum ab eo, qui soluendo [y] non fuit: datum est: perinde non debeatur, atque si legatum esset. eo enim casu legatarij, superiore heredis vice fungi eum, cui fideicommissum relictū est.

1 ¶ Si totam hereditatem rogatus restituere tu sponte adieris, & sine deductione quartæ partis restitueris: difficilè quidem crederis per ignorantiam magis, nō explendi fideicommissi causa, hoc fecisse: sed si [z] probaueris, per [a] errorem te quartam non retinuisse: reciperare eam poteris.

De cautione euictionis.

69. *Macianus* lib.8. Fideicommissorum.

DE euictione [b] prædiorum, vel mancipiorum, vel ceterarum (rerum) cauere heres, cùm restituit hereditatem, non debet. quinimo in contrarium caueri [c] heredi oportet, si quid ex his euictum esset, quæ ab ipso herere venissent.

Si fideicommissarius heredi post tempus restituere rogetur.
1. *De alienatione, aut manumissione aut damno dato ab herede.*
2. *De temporali actione.*

70. *Pomponius* lib.2. Fideicommissorum.

SI heres institutus Titio rogatus fuerit restituere hereditatem, & rursus Titius heredi post tempus: sufficiunt directæ [d] actiones heredi.

1 ¶ Si heres [e], antequam fideicommissam hereditatem restitueret, alienauerit [f] quid ex hereditate, aut seruū hereditarium [g] manumiserit: aut ruperit quid, vel fregerit, vel vsserit: non competit in eum vlla ciuilis actio, restituta postea hereditate ex Trebelliano senatusconsulto: sed ex fideicommissi causa erit hoc, quod deperierit persequendum. sin verò post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres: dicēdum est, lege [h] Aquilia cum eo agi posse, si seruum fortè hereditatem aut vulnerauerit, aut occiderit.

2 ¶ Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit: tempus, quo heres experiri ante restitutam hereditatem potuit, imputabitur ei [i], cui restituta fuerit.

De iure deliberandi.

71. *Macianus* lib.10. Fideicommissorum.

OMnes, qui de hereditate deliberant [k], desiderante eo, qui suo periculo velit adiri hereditatem, coguntur adire, sed nō statim restituere: sed vt, completo tempore deliberationis, (si) expedire sibi cōpererint hereditatem, sentiant commodum testamenti eo iure, quo, si sponte adissent: sin verò contra onerosam crediderint, restituta ea exonerentur actionibus hereditarijs.

De præceptione fundi alieni.

72. *Pomponius* lib.4. Fideicommissorum.

HEres præcepto fundo rogatus erat hereditatem restituere. fundus alienus erat. Aristo aiebat, vidēdum: vtrum eum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator: an ita demum, (si) ipsius est: sed sibi superius placere. ideóque æstimatio eius retinenda [l] est.

De pignore. 1. *De seruitutibus.*

73. *Marcellus* lib.13. Fideicommissorum.

SI heres pecuniam hereditariam [m] crediderit, & in eam causam pignora acceperit: actiones non [n] competunt ei, cui restituta fuerit hereditas aduersus ipsa pignora.

sed ali-

t de eo [illegible] legem 46. supra eod.
u i. Post senatusconsultū Pegasianum. v. Cuiac. 8. obseruationū 5. vide l. 7. §. 2. infra de iniustis.
x Ex hac disiunctiua quidā colligit, aliud esse summā, aliud corpora. v. l.94.§.1.j.de solutionib.
y Legata ex testamento eius qui soluēdo nō fuit, omnino inutilia sunt. l. 17.j.de mor. caus. donat.
z Præsumi error iuris non solet nisi [illegible]tur. dixi ad c. 46. de regulis in 6.
a §.5.infra eod. l.5.§.15. supra de donationib. int. vir.
b Heres institutus nō cauet de euictione, sed filio cauetur à fideicommissario. Bart. 77.§.[illegible] de leg. 2. Cur [illegible] in fi. supra de legat. 1.
c Vid. l. 35.5. eod.
d vt necesse non sit Vtilibus vti: vnde colligunt, Directam actionem mobiliorē esse vtili: & ea præsente vtilē mussitare.
e Ex damno dato ante restitutionē ex testamento, post restitutionem actione legis Aquilię heres tenetur.
f *l.vlt.§.2.vers. nemo C.communia de legatis: adde l.[illegible] infra de solutionibus.*
g libertas seruo fideicōmisso data valet. *vt hîc & l.[illegible] 2.supra eod.* [illegible] uo legato data non valet. de quo vide quæ scripsi [illegible] *de manumissionibus.*
h *adde l. 66. §. 2.5.eod.*
i Negligentia heredis in singularibus rebus adquirendis nocet fideicommissario.
k *vide l.[illegible] eod.*
l *l.77.§.[illegible] supra de legatis [illegible]*
m *l. 21. de j. fideiussorib.*
n Actio hypothecaria non transit [illegible] fideicommissarium, si heres ante [illegible] restitutam hereditatē [illegible] debitore hereditario pignora ceperit.

contractus, hæreditaria actio, vel stipulatio quæ à defuncto fuit competunt hæredi ex sua prouisione, non transferuntur facta re-

sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui [a] ex [b] defuncto fuerit interpositus, heres antequam restitueret hereditatem pignus accepit. sed nec sic quidem ipse admitteretur [c] ex fideicommisso. tamen habet aduersus heredem actionem, vt [d] ei cedat [e] pro pignoris commodo actionem.

1 ¶Cùm ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hereditas: seruitutes, quas mutuò prædia heredis & testatoris habent, nihilo minùs valent.

De prohibita testari, antequam liberos habeat.
1. De anno cœpto.

74. *Paulus* lib. 2. Decretorum.

QVi filium & filiam habebat, testamentum fecit, & ita de filia sua cauerat: *Ἐντέλλομαί σοι μὴ διατίθεσθαι, πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι. i. Mando tibi non testari, donec liberi tibi sint.* pronuntiauit Imperator, fideicommissum ex hac [f] scriptura deberi [g]. quasi [h] per [i] hoc quod prohibuisset eam testari, petisset, vt fratrem suum heredem faceret. sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere.

1 ¶Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum & filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Iuniam Valerianam heredem instituit: & ab ea trecenta, & quasdam res filiæ reliquit. reliquam omnem hereditatem filio Antonino, cùm [k] ad annum vicesimum ætatis peruenisset, voluit restitui. quòd si ante annum vicesimum decessisset filius, eam hereditatem Honoratæ restitui præcepit. mater intestata decessit, vtrisque liberis legitimis heredibus relictis. postea filius annum agẽs plenum nonumdecimum, & ingressus vicesimum, necdum [l] tamen eo expleto, decessit, filia herede Fauia Valeriana sua relicta: à qua amita fideicommissum & ex testamento patris portionem hereditatis petebat, & apud præsidem obtinuerat tutores Valerianæ filiæ Antonini, egestatem eius prætendebant, & recitabant Diui Hadriani constitutionem: in qua, quantum ad munera [m] municipalia, iusserat eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. Imperator autem noster motus & æquitate rei, & verbis testamenti, *Si ad annum vicesimum ætatis*: quamuis scire se diceret, à Diuo Marco nõ excusatum à tutela eum, qui septuagesimum [n] annum ætatis ingressus fuisset: nobis & legis Æliæ Sentiæ argumenta proferentibus, & alia quædam, contra petitricem [o] pronuntiauit.

Si is qui credebatur futurus heres ex asse; oneretur fideicommisso, & coheredem habeat. 1. De rogata vt faciat peruenire ad filium suum.

75. *Scæuola* lib. 18. Digestorum.

EPistolam [p] ad heredem suum (in) hæc verba scripsit: *Titius Cornelio heredi suo salutem. A te peto Corneli, quoniam ad te deuoluta est pars matris meæ, Item pars Sempronij curatoris quondam mei contraria [q] fortuna vsi, & per hoc totus as meus apud te esse speratur [r], vti reddas [s] restituas Gaio Seio vncias quatuor.* quæsitum est: cùm Sempronius in integrum restitutus [t] sit ab Imperatore [u], quo fuerat deportatus [x], & adierit hereditatem: an is quoque rogatus sit, vt ex sua portione restituat hereditatem. respondit, Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro [y] rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere.

1 ¶Mulier heredis instituti fideicommisit, vt, retenta parte quarta, reliquam partem restitueret nurui quondam suæ: cuius fideicommisit in hæc verba. *Rogo te, vt id, quod ad te ex bonis meis peruenerit, facias [z] peruenire ad filium tuum.* quæsitum est, quando hoc fideicommissum restituere debeat: vtrúmne post mortem suam, an iam nunc. respondit, ad tempus [a], quo nurus moreretur, fideicommissum aptandum esse. §1 nº1

De substitutione facta in codicillis.

76. *Idem* lib. 19. Digestorum.

a Hæreditarij interposita.
b qui à defuncto.
c admittetur.
d Actiones quæ competunt hæredi ex sua prouisione non transferuntur facta restitutione per Trebellianum, sed noua cessione opus est, *Bartol.* Dicamus aptiùs: Actio hypothecaria non transit in fideicõmissariũ, si hæres antequam restitueret hæreditatẽ, à debitore hæreditario pignus accepit. Nã separata obligationis fideiussoriæ ab obligatione pignoris nulla [illegible] neutra est hæreditaria, neuter contractus est hæreditarius. [illegible] *in l. 58. §. 2. l. [illegible] eod.* Deniq; actiones illæ summo iure nõ competunt nisi cedantur, *vt. ⁊. eod.*
e Cedi posse inuentarij beneficium hinc colligunt: Imò id ampliùs colligitur, Hæredẽ cogi id omne fideicõmissario cedere, quod opera sua industriáve adquisierit. *adde l. 22. ⁊. de constituta pecunia. l. 8. ⁊. quibus modis pign. l. 1. §. 3. ⁊. quod legatorum. l. 25. in p. ⁊. de administ. tutorum.*
f Qui vetat aliquem testari, videtur rogare de hæreditate restituenda venientibus ab intestato.
g Imò, nõ debetur, *l. 77. §. 24. ⁊. de legat. 2. l. 68. §. [illegible] legat. 3. l. 32. ⁊. de vsu & vsufr. legat.*
h Prohibitus [illegible] liberos habeat, [illegible] rogatus hæreditatem fratribus [illegible].
i Fideicõmissi [illegible] subintelligimus ex prohibitione a[illegible] vide Simonem de Prætis de interpretatione vltimarum voluntatum 3. dubitat. [illegible]
k [illegible] *ad l. [illegible]*
l [illegible]
m [illegible] *de muner.*
n *v. l. vlt. tit. C. qui ætate se excus.*
o amitam sc., atque ita hic annus cœptus habetur pro completo. Imò non [illegible] pro completo, *l. 46. ⁊. de condit. & demonstr. v. Cuiac. ibid.*

p Epistola hæredẽ rogare possumus de restituenda alteri hæreditate. Eadẽ ratione per epistolam legare possumus. An & per nuntium legare etiam possumus? Posse notat Mantica, *l. de cõiecturis. 11. in fi.* vt si quis cui dicat, *Vade, & dic Titio me ei centum legasse.* vide plura de epistola ibidem, apud eundem Manticam.
q Contraria fortuna vti, pro deportato, *adde l. 77. ⁊. de legat. 2.*
r Speratus hæres alius est, alius re ipsa iam hæres.
s *al.* reddas & restituas.
t Restitui deportati possunt ab Imperatore, atque ita hæreditatem adire.
u Princeps restituere deportatum potest.
x Deportati bona deferuntur ad proximos eius hæredes ab intestato.

SCæuola respondit: Si pater filium suum impuberem ex asse scripserit heredem, eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit: licèt substitutio [b] inutilis sit: quia * codicillis hereditas neque [c] dari, neque adimi [d] potest: tamen [e] benigna [f] interpretatione placet, vt mater, quæ [g] ab intestato pupillo successit, substitutis [h] fideicommisso obligetur. quod si [i] inuicem fuerunt substituti, & in fideicõmisso substitutionem valere: vnoque eorum mortuo, qui supersunt, totum accipiunt.

De his qui tenentur fideicommisso, donec binos liberos educauerint. 1. De conditione si sine liberis decessisset.

77. *Idem* lib. 20. Digestorum.

HEredibus institutis filiis vtriusque sexus, singulos rogauit: vt, qui sine liberis decederet, partem suam hereditatis sorori fratríve restitueret, aut si frater soróre non esset, matri suæ: & hæc verba adiecit, *Vósque liberi clarissimi hoc fideicommisso teneri inuicem volo, donec binos liberos educaueritis.* quæsitum est, si quis ex liberis duos filios procreauerit, quamuis superstites [k] non reliquerit, an heredes eius fideicommissum debeant. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, videri fideicommissi onere liberatos. †

1 ¶Titius nepotes ex filia, & furiosam filiam suam heredes instituit: & fideicommisit filiæ, vt, si sine liberis decessisset, pars ei data perueniret ad coheredes, furiosam ipse Titius in matrimonio collocauit, & enixa est filia post mortem patris. quæsitum est, defuncta furiosa, superstite ex huiusmodi coniunctione parta filia, an fideicommissum ad coheredes pertineret. respondit, cùm [l] filiam reliquisse proponeretur, fideicommissum non deberi. *Claudius.* Nam etsi [m] matrimonium cum furiosa non [n] fuit, satis tamen factum est eiusmodi conditioni [o].

De iussis habere omnia communia. 1. De nudo ministro seu executore. 2. De institutione serui per fideicommissum manumissi. 3. & de eo qui rogatus est ei seruo manumisso restituere, quidquid ad se peruenerit. 4. De iure accrescendi. 5. De rogato restituere fratribus. 6. Si is cuius fideicommissum est, patiatur fundum distrahi à creditore. 7. Si oneratus onerato successerit. 8. De verbis communicationem enunciantibus & de commendatione. 9. De dote. 10. De portione vnius ex fideicommissariis deficientis. 11. De detractione quartæ 12. De reditu & mercede seruorum in alimenta relictis. 13. an prælegatum alienari prohibitum, veniat in fideicommissum vniuersale. 14. De dote. 15. De iudicio cœpto cum herede, qui restituit. 16 De minore quantitate quam deberetur restituta, & de instrumentis postea repertis.

78. *Idem* lib. 21. Digestorum.

LVcius Titius intestatò [p] moriturus, cùm haberet vxorem & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc verba inseruit: *Pertinent [q] autem hi codicilli ad vxorem & filiam. Itaque rogo, quidquid aut ego reliquero, aut vos ipsæ habeatis, commune [r] vobis sit. Quod si non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis.* filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæsitum est, an aliqua pars hereditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri debeatur. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, deberi, si etiam vxor parata sit in commune bona sua conferri.

1 ¶Mæuia duos filios heredes reliquerat, & eodem testamento ita cauit: *Fidei autem heredum meorum committo, vti omnis substantia mea sit pro deposito sine vsuris apud Gaium Seium & Lucium Titium: (quos etiam si licuisset [s], curatores substantiæ [t] meæ dedissem, remotis aliis) vt hi restituant nepotibus meis, prout quis eorum ad annos vigintiquinque peruenerit, pro portione: vel, si vnus, ei omnem.* quæsitum est an fideicommissum præstari à scriptis heredibus Lucio Titio, & Seio debeat. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, Lucium Titium, item Gaium Seium fideicommissum petere non posse.

2 ¶Tres heredes scripsit: Mæuium fratrem suum ex

y Restituere quatuor vncias rogatus vt hæres Primi & Secundi: si Primi tantùm non Secũdi hæres fuerit, pro parte Secundi non censetur restituere rogatus. quia secundo hæres non fuit, sed Primo.
z *l. 19. supra eod.*
a Imò; non ad tempus, sed statim, *l. 4. in fin. ⁊. de legat. 3.*
b ¶Codicilli substitutio fieri non potest stricto iure.
c *l. penultim. supra de condit. instit. l. 6. supra de iure codicill.*
d Adimit hæreditatem, qui instituto substituit, seu substitutum dat. Est igitur substitutio ademptionis species. §1 nº1
e *v. Cuia. 10. obser. 25.*
f Benignæ interpretationes semper quærendæ, & aliis præferendæ.
g Mater pupillo filio ab intestato succedit.
h Mater filio pupillo (cui pater codicillis substituit) succedens ab intestato, substitutis fideicommissi nomine obligatur.
i Substituere de hærede in hæredem: & de descendente in descendentem, vide Simonem de Prætis *3. de interpretatione vltimarum voluntatum. dubitat. 1. Sent. 10.*
k Cui legatum est, *Si binos liberos educauerit*, conditioni paruisse videtur, si semel binos habuerit: nec requiritur, vt mortis suæ tempore binos relinquat.
† Cur ita? vel ideo, quod quocũque tempore hæc conditio verificatur, *vide l. vltim. Cod. de indicta viduitate.*
l *v. l. 6. C. de inst.*
m Ratio dubitandi.
n Imò, furiosus retinet matrimonium, *vide quæ notaui ad l. 13. §. 1. supra de off. præsid.*
o vt sufficiat quocunque modo liberos sustulisse.

p *vide l. 1. §. 1. supra eod.*
q *l. vlt. §. 3. ⁊. de legat. 2.* ita legari potest, *arg. l. 11. ⁊. de legat. 3.*
r Possunt aliqui grauari de bonis inuicem communicandis, *Bart.* sed pro qua parte erunt bona communia? æqualiter, *d. l. vlt.*
s de iure sc. nam testamento curator non datur, *§. 1. instit. de curator.*
t *l. 6. in fi. supra de tutelis.*

a ex duabus vnciis: *adde §.5.inſtit.de hæred.inſtit.*
b Controuerſia mouetur iure vel facto, in iudicio vel extra. *Accur. Bart. adde Bal. ad l.2.C.de tranſactionib.*
c Controuerſiam in re legata non mouere iuſſus, intelligitur iuſſus ſinere eã rem habere legatarium ad eum plane modum quo res erat.
d *l.16.§.10.ꝫ.eo.*

l.34.in fin.prin.ꝫ.de vſufr.leg.
q Idem poteſt eſſe mihi, & fratris filius, & gener. Valet enim iure ciuili inter duorum fratrum liberos matrimonium, *§.4.inſt.de nupt. v l.19.C.de nuptijs.*
r Verbum, *relinquo*, eſt precarium, *v. Cuiac.4.Pau.ſentent.1.§.6.*
ſ commendo fidei patris, *Hal.*

dodrante: Seium ex [a] ſextante: Stichum eiuſdem Seij ſeruum, filium autem naturalem Mæuij, ex vncia. & fideicommiſit Seij, vti Stichum manumitteret, in hæc verba: *A te peto Sei, vti tu Stichum manumitteres dedi, vnde faceres.* ſed & codicillis ita cauit: *Vnciam, ex qua feci Stichum heredem, ſi quam Seius controuerſiam[b] moueret[c] ad Mæuium fratrem meum reuerti volo. Tu frater ſecundum fidem & pietatem tuam, quidquid ad te peruenerit ex hereditate mea, Sticho filio tuo reſtitues. quod vt facias, fidei tuæ committo.* quæſitum eſt: cùm Seius adierit hereditatem, & propter hoc compulſus Stichum manumiſerit[d] an vnciam hereditatis, ex qua Stichus heres inſtitutus eſt, Sticho manumiſſo reſtituere debeat. reſpondit, non proponi Seium rogatum, vnciam ei reſtituere.

3 ¶Idem quæſiit: an, ſi aliquam controuerſiam Seius de vncia hac, ex qua Stichus inſtitutus eſt, facere velit, & Mæuius vnciam ex cauſa fideicommiſſi à Seio fuerit conſecutus: vtrùm hanc ſolam vnciam, ex qua Stichus inſtitutus eſt: an verò & dodrantem, ex quo ipſe Mæuius inſtitutus eſt, eidem Sticho reſtituere debeat. reſpondit, de omni reſtituendo, quod ad Mæuium quoquo modo peruenit, teſtatricem ſenſiſſe.

4 ¶Pater puerum & puellam heredes inſtituit: eóſque inuicem ſubſtituit[e]: &, ſi neuter heres eſſet, eis plures ſubſtituit. "ſubſtitutóſque inuicẽ ſubſtituit[f]", his verbis. *Subſtitutos heredes inuicem ſubſtituo.* eorundem [g] filiorum fideicommiſit: vt qui eorum vita[h] ſuperaſſet, & ſine liberis intra annum trigeſimum moreretur, hereditatem his, quos heredes ſubſtituerat, reſtituat. filius vita ſororem ſuperauit, & intra trigeſimum annum ſine liberis deceſſit. quæſitum eſt, ex ſubſtitutis vno [i] defuncto ante filium, pars eius, quæ ad ceteros ſubſtitutos, qui ſuperuiuerent, pertinet, vtrùm pro virilibus, an pro hereditariis portionibus, quibus ſunt ſubſtituti, pertineat. reſpondit, conſequens eſſe, pro † his partibus, quibus[k] ſubſtituti eſſent, fideicõmiſſum pertinere.

5 ¶Mæuia filium heredem inſtituit ex quincunce, Titiam filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cuius fidei commiſit in hæc verba: *Te rogo fili Septici, ſi intra viceſimum annum ſine liberis morieris, quidquid ex hereditate mea ad te peruenerit, hoc fratribus [l] tuis reſtituas.* quæſitum eſt, [an] Septicio filio defuncto intra viceſimum annum ſine liberis: hoc fideicommiſſum vtrùm pro portionibus hereditariis ad fratrem & ſororem eius pertineat, an verò æqualiter. reſpondit, pro parte hereditaria.

6 ¶Titia ex aſſe heres ſcripta, partem dimidiam hereditatis Mæuiæ rogata reſtituerat: fundum à teſtatore obligatum luere noluit: ſed eum vendente creditore mandauit[m] redimendum Seiæ. quæſitum eſt, an Titia ex cauſa fideicommiſſi Mæuiæ teneatur. reſpondit: cum rogata hereditatem reſtituere proponatur: nihil proponi, cur non teneatur. *Claudius*, Subeſt enim, præſtari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quàm ad creditorem peruenire oportuit.

7 ¶Gaio Seio ex ſemiſſe, Titia ex quadrante, & aliis ex reliquis portionibus heredibus inſtitutis, ita cauit, *Fidei autem veſtræ mando, Gai Sei, & Lucia Titia, vti poſt obitum veſtrum reddatis reſtituatis Titio & Sempronio ſemiſſem patrimonij[n] & portionis eius, quam vobis dedi.* quæſitum eſt, cùm vtrique adierint hereditatem, & poſtea Gaius Seius defunctus ſit, Lucia Titia herede inſtituta, an hæc Lucia Titia partem dimidiam ſemiſſis, quam rogatus erat Gaius Seius reſtituere, protinus debeat, an verò, poſt ſuam demum mortem, vniuerſum fideicommiſſum, tam ex ſua perſona, quàm ex Gaij Seij datum reſtituere debeat. reſpondit, Luciam Titiam ſtatim [o] teneri [p], vt partem dimidiam ſemiſſis ex perſona Seij reſtituat.

8 ¶Filiam ſuam heredem ſcripſit: & nepotem, quem ex ea habebat, ei ſubſtituit: & ita cauit: *Lucio Titio fratris mei filio[q], genero meo ducentos aureos relinquo[r], quo legato ſcio illum contentum eſſe: quoniam ſcripſi vniuerſam rem meam, eo quod filiam meam & nepotem meum heredes ſcripſi, vniuerſam ſubſtantiam eis communicaſſe. Quos inuicem commendo [ſ].* filia, adita patris hereditate, diuertit à marito. quæſitum eſt: an Titius quondam eius maritus, ſuo, vel filij ſui nomine, ex fideicommiſſo communionem bonorum conſequi poſſit viua quondam vxore ſua, vel poſt mortem eius. reſpondit, nihil fideicommiſſi datum genero proponi, præter ducentos aureos.

9 ¶Idem quæſiit: eandem vxorem marito herede ſcripto, fideicommiſiſſe, vt, cùm moreretur filio communi omne, quod ad eum ex hereditate ſua [t] perueniſſet, reſtitueret: an illæ quoque res & poſſeſſiones, quæ in dotem datæ, & poſt diuortium reſtitutæ mulieri fuerant, fideicommiſſo contineantur. reſpondit, quod mulier in bonis ſuis relinquiſſet, id fideicommiſſo contineri. *Claudius*, & aliàs de eodem facto conſultus, ita reſpondit, ſiue reſtitutę ſint res, ſecundum id, quod ſupra reſponſum eſt, in bonis mulieris computari: ſiue non ſint reſtitutæ, quia ex ſtipulatione de dote reddenda interpoſita reſtituendæ ſint, eo auctiorem hereditatem computari.

e *Sub.* vulgariter & ex diuerſis partibus, & ſubſtitutio expirauit.
f ex diuerſis partibus. *Caſtrenſis.*
g Hæc ſecũda ſubſtitutio eſt.
h Vita is alterũ ſuperat, qui ſuperſtes relictus eſt.
i Idem eſt ſi nullus fuit defunctus, & omnes venirent ad fideicõmiſſum poſt mortem vltimi morientis. Succederent enim pro iis portionibus quibus fuiſſent vulgariter ſubſtituti.
† Portiones adiectæ in ſubſtitutione vulgari, cenſentur repetitæ in fideicommiſſo vniuerſali, iiſdem facto.
k i. pro portionibus hereditariis, non virilibus, portio deficiẽs adcreſcit, *l.23.ꝫ.eo.*
l Quid ſi nullos fratres, ſed ſorores tãtum, reliquerit? ſororibus debebitur. atque ita appellatione fratrum intelligũtur ſorores. Anchoranus hanc regulã reſtringit, vt ea locum non habeat, vbi de odio agitur, *adde l.35.ꝫ.de pactis: adde l. vlt.ꝫ. hoc tit.*
m Qui mandat emi, ipſe emere videtur, *l.22.§.3.ꝫ. mandati. vide quæ ſcripſi ad l.1.Cod.de iure dominij impetrando.*
n id eſt, ſemiſſem patrimonij in partes diuiſi. ἐνδιαδὶς figura, cùm diuerſa rediguntur in vnam cõuenientiam: vel quoties vnum ex duobus dicitur. quale illud, Pateris libabat & auro. ſic, arguere, pro arguẽdo conuincere, *l.3.§ poſſumus.ꝫ.nautæ caupones.*
o Duobus rogatis poſt mortem reſtituere, ſi vnus eorum moriatur, pro eius parte competit ſtatim fideicommiſſi petitio, vno decedenté, ſit locus ſubſtituto. *adde l.vlt. §.pen.ꝫ. de legat.2.*
p Imò, ſtatim non tenetur: nã quãdo quis reliquit poſt mortem aliquorũ, perinde eſt ac ſi relictum eſſet poſt mortem omnium,

10 ¶Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, vtroſque in mariti poteſtate, maritum ex aſſe ſcripſit heredem, eiúſque fideicommiſit in hæc verba: *Si[u] Titius maritus meus mihi heres erit, peto, fideíque eius committo, quidquid ex hereditate mea ad eum peruenerit, cum mori cœperit, det reſtituat Gaio[u] filio noſtro, ita tamen, vt decem quidem vncias Gaius [x] habeat, duas autem vncias Seius nepos habeat, quod vt fiat, fidei eius Titi heredis mei committo.* pater emancipauit filium, nepotem amiſit, & ſuperſtite filio deceſſit. quæſitum eſt, an priore[y] parte ſcripturæ vniuerſa hereditas patris ex cauſa fideicommiſſi, filio debeatur: & illa ſequentia[z] verba, *ita tamen, vt decem vncias filius, duas autem nepos habeat*, ex voluntate defunctæ ita demum locum haberent, ſi die fideicommiſſi cedente filius & nepos eorum in natura eſſent: cùm autem non ſuperuixit ad diem fideicommiſſi nepos, ſequens ſcriptura ceſſet. reſpondit, ea quæ proponerentur oſtendere, decem dumtaxat vncias filio datas.

11 ¶Heres inſtitutus, vxori rogatus totam hereditatem reſtituere, reſtituit detracta quarta. quæſitum eſt, cum vxor quartam partẽ hereditatis præſenti die, & reliquam poſt tempus alij rogata à teſtatore fuiſſet reſtituere, an id[a], quod heres ei detraxiſſet quartæ nomine, in reſtituendo fideicommiſſo imputare poſſit. reſpondit, quatenus[b] cepiſſet, fideicommiſſo obſtrictam.

12 ¶Heredum fideicommiſit, vt, quidquid ex parte tertia hereditatis peruenerit ad eos, id redderent Gaio Męuio alumno teſtatoris, cùm fuerit annis quindecim: & ſubiunxit hæc verba: *interim ex refectu [c] paupertatis [d], qui ad vos peruenerit, alatis eum vſuris pro quantitate nummorum redactis. hoc amplius eidem alumno meo hominem caletanum, & vernam ſutorem, qui eum artificio ſuo mercede data, alere poterit.* quæſitum eſt, cùm alimenta multo minora præſtiterint heredes ſcripti, quàm vſuræ ſummę redactę competebant, an & reſiduas præſtare compelli debeant totius temporis, an ex die quo quintum decimum expleſſet: & cùm ſerui legati ei ſpecialiter, vt ex mercedibus aleretur, ſtatim venierint, vtrùm mercedes an vſuras petere debeant. reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, teſtatorem videri de omni reditu [e] & mercede ſeruorum reſtituenda ſenſiſſe.

13 ¶Pluribus heredibus inſtitutis, in quibus & libertis tribus ex dodrante, eiſdem fundos per præceptionem dedit: & ab his petit, ne eos alienarent, & vt, qui vita ſuperaſſet, ſolidos eoſdem fundos obtineret, deinde vnius ex his libertis Otacilij fideicommiſit, vti, quidquid ad eum ex hereditate boníſve perueniſſet, deducto pro ea parte ære alieno, & legatis, "&" ſibi viginti aureis, reſtituat Titio. quæſitum eſt, an etiam partes tertias fundorum prælegatorum "cum" conlibertis eidem, deducere deberet. reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, non debere reſtituere præceptionem: quum ipſe teſtator & legata excipi voluiſſet.

14 ¶Maritus, vxore inſtituta herede ex parte tertia [f], & pluribus ei fideicommiſſis datis, dotem quoque prælegauit his verbis: *Seiæ vxori meæ dari volo à filiis meis ſummam dotis eius, quæ mihi pro ea illata eſt.* eiuſdémque vxoris fideicommiſit, vt partem hereditatis, & quæcumque ei legaſſet, poſt mortem ſuam Titio filio communi reſtitueret. quæſitum eſt, an ſummam quoque dotis inter cetera legata ex cauſa fideicommiſſi filio ſuo reſtituere debeat. reſpondit, non aliàs [g] niſi manifeſtum eſſet, de dote quoque reſtituenda teſtatorem ſenſiſſe: atque etiam ſi ſenſiſſet, & hoc fuerit adprobatum, ita eius quoque petitionem fore, ſi non minus in quantitate, quæ Falcidiæ nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis.

15 ¶Rogatus hereditatem reſtituere Septicio, cùm erit annis viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit: & propterea pigneraticia "iudicio" à debitore conuentus, deceſſit, herede relicto Sempronio: & iudicio nondum finito, reſtituit hereditatem Septicio. quæſitum eſt, an [h] iudicio nihilo minùs ipſe condemnari debeat, cùm potuerit retinere, vel caueri ſibi id, quod ex cauſa iudicati præſtaturus eſſet. reſpondit, iudicij exſecutionem nihilo minùs aduerſus heredem & poſt reſtitutam hereditatem manſiſſe.

16 ¶Heres eius, qui poſt mortem ſuam rogatus erat vniuerſam

t In bonis mulieris dos numeratur, ſiue ea ſit reſtituta, ſiue non ſit reſtituta. ideoque maritus ab vxore grauatus quod ad eum ex bonis vxoris perueniſſet reſtituere, dotẽ reſtituere tenetur.
u ¶Gaius hic primo loco ſolus fideicommiſſarius nominatur.
x hoc ſecundo loco pars certa relinquitur Gaio, qui antea ſolus nominatus fuerat fideicommiſſarius.
y quia is ſolus erat fideicommiſſarius.
z Nihil igitur intereſt, an ab initio, An in ſequenti clauſula ſint partes adſignatæ: vt hoc ſolum conſideretur, an ex certis partibus ei ſit relictum. Paria ſunt igitur, ſimpliciter relictũ per partes modificare, & ab initio quid per partes relinquere. *Bart.*
a Quatenus ab hęrede fideicõmiſſario, eatenus fideicõmiſſarius à cæteris detrahit.
b *l.1.§.19.ꝫ.eo.*
c i. ex omni quod ex meo modico refici poterit.
d Paupertate legata, venit hæreditas tota, etiamſi legans efficiatur diues, *vt hîc. adde l.16.ꝫ.eod. adde Caell. Cotam in voce paupertas.*
e *l.43.§.2.ꝫ.de legat.1.*
f Cuiacius 18. *obſeruat.10.* veſtigiũ antiquitatis hîc notat, quo vxori non habenti ſolidi capacitatem, licebat legare vſumfructũ tertiæ partis bonorum: & cùm liberos haberet, eiuſdem partis proprietatem. hoc ideo notat *10. obſer. 17. adde Vlpianum 15. de decimis. dixi ad l.4. C.quando dies legat.*
g hæc verba, *quod legata reſtituantur*, non porriguntur ad debita prælegata, niſi probetur teſtatorem ſic ſenſiſſe. *Bart.*
h Inſtantia cœpta cum hærede, facta reſtitutione durat cõtra ipſum, & hæredem eius. *Bartol.*

a puta quintam.id est,non solidam,non vniuersam,*l.77.§.9.ff.de legat.2.*
b al.in hæreditate.
c Res de nouo repertę nec restitutæ debent restitui:nisi prima restitutio per modum transactionis fuerit celebrata,*Bart.l.19.C.de transactionib.*
d Imò,vt sit transactum,transactio non extẽditur ad res ignoratas tempore transactionis. si quidem per errorem quis non tam transigit, quàm decipitur. *l.9.§.1.§.2.ff.de transact.*

vniuersam hereditatem restituere, minimam [a] quantitatem,quam solam in bonis fuisse dicebat,his,quibus fideicommissum debebatur, restituit. postea repertis instrumentis, apparuit, quadruplo amplius hereditate [b] fuisse. quæsitum est,an in reliquum fideicommissi nomine conueniri possit.respondit,secundum ea,quæ proponerentur, si non[c] transactum[d] esset,posse.

De restitutione minoris.

79. *Idem*[e] lib.singulari Quæstionum publicè tractatarum.[u]

SI pupillus parenti suo heres extitit,& fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinetur [f] paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario, vt aut portionem quoque pupilli[f] adgnoscat, aut toto discedat[g]. aut omnimodo bona vendenda sunt [h], vt id,quod superfluum est[i],pupillo seruetur[k],& si in solidum bona venire non possunt, omnimodo actiones fideicommissariæ denegandæ erunt. erat enim in potestate illius, vniuersum suscipere:&,si quid plus erit,pupillo seruare.

De creditoribus heredibus.

80. *Idem* lib.5.Digestorum.

MAtrem & auunculum, eosdémque creditores [l] suos, heredes scripsit Lucius Titius: & eorum fideicommisit, vt post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit,Septicio heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt, & multos heredes reliquerunt.quibus scientibus,multa corpora,quæ remanserant ex bonis Lucij Titij, Septicius possedit. quæsitum est: an id, quod Lucius Titius debuit matri & auunculo, heredes eorum à Septicio petere possint. respondit, non posse. *Claudius*: Aditione enim hereditatis confusa[m] obligatio interciderat. sed fideicommissi repetitio erat. cuius æquitas defecit his,qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

De tribus filiis institutis ex quibus duo inuicem vulgariter substituti sunt, & per fideicommissum rogati sunt portionem suam,exceptis bonis maternis & auitis,ei vel eis qui superessent, restituere.

81. *Paulus*[n] Imperialium[o] sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6.[p] libro 1.seu Decretorum [q] libro II.[r]

IVlius Fœbus testamento facto:cùm tres liberos heredes institueret,Fœbum,& Heracliam ex eadem matre, Polycraten ex alia,æquis portionibus: petit à Polycrate minore fratre:vt, accepto certo prædio, hereditatem fratribus[s] concederet:& inuicem eos,qui ex eadem matre erant, si qui eorum heres non fuisset, substituerat: Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas fecit, quas matri eius condemnauit aperiendas [t], si impubes obisset. deinde petit à prioribus, vt, si quis eorum sine liberis decederet,portionem suam,exceptis bonis maternis eorum, & auitis,ei vel eis,qui superessent,restitueret.Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Fœbum heredem instituit. Polycrates fideicommissum petierat, & obtinuerat apud Aurelium Proculum proconsulem Achaiæ appellatione facta, cùm solum Fœbus egisset μονομερῶς [u]. *i. altera pars absente*,victus est. quia *ei vel eis* verba vtrósque fratres complecterentur. atqui inuicem duos illos tantùm substituerat.sed & voluntas hæc patris videbatur,qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates aliam matrem & quidem superstitem habebat. cuius etiam fideicommissum erat: vel legata, quæ ei dederat intestatam moriens Polycrati filio suo restitueret.

e & mox abstineat. id enim licet minori, *C. si minor vt se abstin.*
f vacitem, sc.
g nisi velit vniuersam hæreditatem distrahi. *j.eod.*
h vt sc. satisfiat creditoribus defuncti.
i ex pretio vẽditæ hæreditatis.
k si fortè iterum se restitui postulet. sed quomodo seruari potest pupillo,cum eo casu minor omissa hæreditate & repudiata, eaq; vendita sit repellendus? *l. 24. §.2.ff.de minor.* vtique seruatur pupillo: quia fideicõmissarius, non agnita vniuersa hæreditate,se eius indignum fecit.
l Eidem creditori: & hæredi licet consumere ex eo fideicommisso, quod vniuersum restituere iussus est.
m *l.58.ff.eo.*
n Eadẽ est inscriptio, *in l.vlt. j.de iure patronatus.v.Cuiac.2.obser.26.*
o al.Imperialium.
p totidem.n.libros decretorũ Antonini & Seueri Paulus scripsit. Seueri, inquam, *vt in l.9.j.de decurionib.*
q Decreta,sunt sententiæ prolatæ in cognitionibus causarũ.
r libro primo. *Cuiac.2.obser.6.* Idẽ enim sunt decretorum & imperialiũ sententiarum in cognitionibus prolatarum libri. quinimo, decreta nihil aliud sunt,quàm imperatorum sententiæ prolatæ in cognitionib. de quibus postea (si quid dubij in iis accidisset) principes rogabantur, *l.97.ff.de legat.3.l.vlt.j.de iure fisci.*
s Appellatione fratrum, sorores hic continentur. *vt l.78.§.5.ff.eo.l.35.ff.de pactis.*
t *v.§.3.instit.de pupill.subst.Gai.Inst.* [illegible] *ad l.11.ff.testamenta quemadmodum aperiantur.*
u ἰδικῶς μίαν μοῖραν. *Nouel.49.in pr.Nouell.53.§0.* i.aduersario absente, vna tantum parte præsente. Quæ productiones testium fiunt μονομερεῖς appellantur.altera agendi forma est,quæ fit vtraque parte presente κατὰ διάγνωσιν. Μονομερῶς causa alio sensu dicitur in lege *13.§.2.ff.de iureiurando*:quod ex hac solum parte reo cõdicitur,qua furis est hæres, aut ex illa,qua & fur est ipse, neque dolo malo contrectauit, *v.Cuiac.4.obser.32.& ad Nouell.49.*
x *6.C.52.adde 7.lib.ff.tit.3.Vlpian.24.§.30.*
y Dies legatorum varie cedere dicitur. Plerunque enim quæritur quãdo dies legati cedat,vel propter transmissionem,vel propter obligationem, vel propter petitionem,vel propter dominij translationem.
z *v.l.vn.C.de caduc.* Porro cedit dies,cùm incipit deberi legatũ:venit dies,cùm debitũ peti potest, *l.213.j.de verb.signi.* cedit à morte testatoris, *l.5.j.eod.* peti potest ab adita hæreditate, *l. vnic.§.5.C.de caducis.*

QVANDO [x] DIES [y] LEGATORVM vel fideicommissorum cedat [z].

Tit. II.

De tabulis pupillaribus.

1. *Paulus* lib.2.ad Sabinum.

MORTVO patre,licèt viuo pupillo, dies legatorum à [a] substituto datorum cedit.

De vsufructu,vsu,habitatione.

2. *Vlpianus* lib.15.ad Sabinum.

SI purè sit vsusfructus [b] legatus,vel vsus[c],vel habitatio[d], neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem transit.idem, & si ex die sit vsusfructus relictus.

3. *Idem* lib.5.Disputationum.

NAm cùm ad heredem non transferatur,frustrà [e] est,si ante quis diem eius cedere dixerit.

De legato cùm heres. 1. Vel cùm legatarius morietur.

4. *Idem* lib.19.ad Sabinum.

SI [f] cùm heres morietur,legetur:conditionale[g] legatum est[h]. denique viuo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert.

1 ¶Si verò, cùm ipse legatarius morietur, legetur ei: certum est,legatum ad heredem transmitti.

De morte legatarij postquam dies cessit. 1. De legato puro vel in diem.De vsufructu. 2. De legato conditionali. 6. Quibus diebus hered. legatarius præstatur. 7. Cui acquiritur legatum.

5. *Idem* lib.20.ad Sabinum.

SI post [i] diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum.

1 ¶Itaque,si purum legatum est, ex die mortis[k] dies eius cedit.Si verò post diem sint legata relicta,simili modo atque[l] in puris dies cedit.nisi fortè id fuit legatum, quod[m] ad heredem non transit. nam huius dies non antè cedit. vtputa si vsusfructus sit post annum relictus. hanc enim sententiam probamus.

2 ¶Sed si sub conditione sit legatum relictum, non priùs dies legati cedit,quàm [n] conditio fuerit impleta. ne quidem si ea sit conditio,quæ in potestate sit legatarij.

3 ¶Sed si ea conditio fuit,quam prætor remittit[o]: statim dies cedit.

4 ¶Idémque & in impossibili [p] conditione: quia pro puro hoc legatum habetur.

5 ¶Item si qua conditio sit,quæ, per legatarium non[q] stat,quo minus impleatur:sed aut per heredem, aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere conditioni:dies legati cedit:quoniam pro[r] impleta habetur.Vt puta si iussus sim heredi decem dare, & ille accipere nolit. Sed & si ita mihi legatum sit, si Seiam vxorem duxero, nec ea velit nubere, dicendum erit, diem legati cedere: quòd per me non stat, quo minùs paream conditioni: sed per[s] alium stat,quo minùs impleatur conditio.

6 ¶Iisdem autem diebus, id est iisdem pensionibus, heredi præstabitur legatum, quibus legatario ipsi præstabatur.

7 ¶Si cùm dies legati cedere inciperet, alieni quis iuris est,deberi his legatum, quorum [t] iuri fuit subiectus. & ideo si purum legatum fuerit, & post diem legati cedentem liber factus est, apud dominum legatum relinquet. sed si vsusfructus [u] fuerit legatu, licet post mortem testatoris,ante aditam tamen hereditatem,sui iuris efficiatur, sibi legatum adquirit.

De ademptione conditionali. 1. De legato extrinsecus suspenso. 2. De codicillis.

6. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

QVod purè datum est, si [x] sub conditione adimatur, quasi sub conditione legatum habetur.

1 ¶At si extrinsecus[y] suspendatur legatum non ex ipso testamento:licet ante decedat legatarius: ad heredẽ transmisisse legatum dicimus. veluti si rem dotalem maritus legauerit extero, & vxori aliquam pro dotali re pecuniam.deinde,deliberante vxore de electione dotis,decesserit legatarius, atque legatum elegerit mulier: ad heredem transire legatum,dictum est.idq; & Iulianus respondit. magis enim mora, quàm conditio, legato iniecta videtur.

2 ¶Eorum legatorum quæ in codicillis relicta sunt, perinde[z] dies cedit,atque testamento relictorum.

De aditione heredis. 3. De legatis relictis à substituto vulgariter. 4. vel pupillariter. 6. Si seruo legetur.

7. *Vlpianus*[u] lib.20.ad Sabinum.[u]

HEredis aditio moram legati quidem petitioni facit[a], cessioni[b] diei non facit.

1 ¶Proinde siue purè institutus,tardius adeat,siue sub[c] conditione, per conditionem impediatur: legatarius securus est.

2 ¶Sed & si nondum natus sit heres institutus: aut apud hostes sit: similiter legatario non nocebit, eo quod dies legati cessit.

3 ¶Inde dicimus, Et si à substituto [d] legatum sit relictum, quamdiu institutus deliberat, defuncto legatario

a *l.7.§.3.j.eod.*
b Legatũ seruitutis personalis cedit ab adita hæreditate.
c Quid: legatum seruitutũ realium quando cedit? à tempore mortis. *Bartol.hic.*
d *l.9.j.eod.*
e ¶Si dies legati non cessit à die mortis, ad hæredem legatarium non trãsfertur legatum, si cessit, transfertur, *l.5.§.1.l.16.in fin. infra eod.l.vnic.§.6.C.de caducis.*
f Conditionale est legatum quod confertur in mortem hæredis: secus si in mortem legatarij.
g *l.13.in fi.infra eod.l.12.in fin.ff.de legat.1.l.1.§.2.l.79.supra de conditio.& demonstrat. vide l.22.j.hoc tit.*
h sub die enim incerto relictum est, qui habetur conditionis loco, *l.75.ff.de condit.& demonstrat.*
i Legatũ transmittitur ad hæredẽ post diei cessionem. *l.3.Cod.eod.*
k qui certus est. *vide l.26.supra de vsufr.leg.*
l *l.21.infra eo.l.vnic.§.5.C.de caducis.*
m *l.3.ff.eod.*
n *l.41.supra de condit.& demonstrat.l.vnic.C.de caducis.*
o qualis est iurisiurandi, *l.8.supra de condit.& demonstrat.* & quæ contra bonos mores, *l.63.§.9.supra ad Trebell.*
p *l.3.supra de condit.& demonstrat.*
q *vide l.161.j.de regul.iuris.*
r *l.24.supra de condit.& demonstrat.l.1.Cod.de instit.& substit.l.4.C.de conditionib.insert.*
s *l.27.ff.de condit.& demonst.*
t *l.18.j.de regul.iur.*
u *l.14.in fi.ff.eo.*
x *l.7.l.10.ff.de adimend.l.105.in fi.ff.de condit.& demonstr.*
y Conditio tacita ex testamẽto procedẽs, impedit diẽ legatorum cedere:secus si extrinsecus veniat.*l.99.ff.de cond.& demõstr.*
z *l.vlt.C.eod.l.2.§.2.l.16.ff.de iure codicill.*
a nec enim ante aditam hæreditatem debetur,*l.32.ff.de leg.2.*
b Cessisse diem legati,& petere legatum posse differunt. Hîc enim aditio hæreditatis non differt diei cessionem,seu petitionem.
c *v.l.19.§.2.j.eod.* d *v.l.1.ff.eo.*

non nocebit, si postea heres institutus repudiauit. nam ad heredem suum transtulerit petitionem.

4 ¶Tantundem,& si ab impuberis substituto legetur. nam ad heredem suum legatum transfert.

5 ¶Tractari tamē potest, si impuberi substitutus dam natus sit,si intra pubertatem filius decesserit,Seio centum dare, an viuo pupillo defunctus Seius ad heredem transferat: quasi [a] ea conditio sit expressa, quæ inerat.& magis est,ad heredem legatarij transire.

a l.21.§ 1.ꝫ.eod.

6 ¶Interdum aditio heredis legatis moram facit. vt-puta si forte seruo manumisso, vel ei [b], cui seruus legatus est, & ideo [c] seruo aliquid legatum sit. nam seruo [d] legati relicti ante aditam hereditatem dies non cedit.

b vel si cui Cuiac. 4. obs. 33. & 18.obs.16.
c & eidem seruo. Cuiac.18.obs.16.
d l.vnic.§.6. C. de caducis.
e d.§.6.

8. *Idem* lib.24.ad Sabinum.

NAm cùm [e] libertas non priùs competat, quàm adita hereditate: æquissimum visum est, nec legati diem antè cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset, antequam libertas competeret. quod euenit, si seruo purè legetur, & liber esse sub conditione iubeatur, & pendens conditio inueniatur, & post aditam hereditatem.

De habitatione filiofamilias vel seruo legata.

9. *Idem* lib.21.ad Sabinum.

SI habitatio [f] filiofamilias vel seruo legato sit: puto, non adquiri domino vel patri legatum, si [g] ante aditam hereditatem filius vel seruus decesserit. nam cùm personæ cohæreat, rectè dicitur ante aditam hereditatem diem non cedere.

f l.2.ꝫ.eod.adde l.12.§.5. infra eod.
g secus si post aditam.

De annuis, menstruis, vel diariis legatis.

10. *Idem* lib.23.ad Sabinum.

CVm in annos singulos legatur, non vnum legatum esse, sed plura [h] constat.

h v.l.4. supra de annuis. l.1.§.10.ꝫ. ad leg. Falcid.

11. *Iulianus* lib.37.Digestorum.

NEc refert, singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

De legato generis. 8. De electione alij quam legatario commissa.

12. *Vlpianus* lib.23.ad Sabinum.

NEc semel diem eius cedere, sed per singulos [i] annos.

i l.1.C.eod.l.11.ꝫ.de vsufr.legat.

1 ¶Sed vtrum initio cuiusque anni, an verò finito anno cedat, quæstionis fuit. & Labeo, Sabinus, & Celsus, & Cassius, & Iulianus in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probauerunt: vt initio cuiusque anni huius legati dies cederet.

2 ¶Inde Iulianus ait: hoc legatum si seruo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber: sibi eum adquirere.

3 ¶Item Celsus scribit, quod & Iulianus probat, huius legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas:&, si fortè post multos annos adeatur hereditas: omnium annorum legatario deberi.

4 ¶Sed & si quotannis sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium [k] cuiusque anni spectandum: nisi fortè euidens sit voluntas testatoris in annuas pensiones ideo diuidentis, quoniam non legatario consultum, sed heredi prospectum voluit, ne vrgeretur ad solutionem.

k d.l.1.C.eod.

5 ¶Si in habitatione aliquid, vel in disciplina legetur sic, *annua* [l], vel *quotannis*, quibus [n] diebus pensio debetur habitationis, vel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatum relictum, coniectura voluntatis facta.

l l.20. l.26. § 2. 3.ꝫ.eod.
m v.l. 42.ꝫ. de verb.oblig.

6 ¶Nouissimè Pomponius scribit, nihil interesse, vtrùm in annos singulos, vel quotannis [n], an in singulos mēses, vel quot [o] mēsibus, an in singulos dies, vel quot diebus legetur. ipse quoque huic sententiæ accedo. proinde, & si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum.

n l.3.ꝫ. de annuis.
o i.singulis mēsibus, v.l.8. § 24. ꝫ. de transactionibus. sic alibi quot diebus apud Liuiū lib.5. quot Kalèndis Plaut. Sticho. 2. dixi ad Varronē. 4. de lingua.

7 ¶Si cui homo generaliter sit legatus: &, antequam vindicet, decesserit [p]: ad heredem suum legatum transfert.

p l.19. in fin. ꝫ. de option. §. 23. instit.de legat.

8 ¶Si Titio sit sic legatum, *Quem Seius elegerit*:& Seius post electionem decesserit: locus est vindicationi semel acquisitæ.

De conditione quam certum est extituram.

13. *Pomponius* lib.6.ad Sabinum.

HViusmodi legatum: *Siue illud factum fuerit, siue non fuerit, illi do lego*: ad heredem non transit: nisi alter casus viuo legatario exstiterit. quoniam causa, ex qua debeatur, præcedere [q] semper debet. nec, quia certum est, alterutrum futurum, omnimodo debebitur. nam tale [r] legatum, *Cum morietur heres dato*, certum est debitum iri: & tamen ad heredem legatarij non transit, si viuo herede decedat [s].

q l.43. in fin. ꝫ. de ædilitio.
r l.4.ꝫ.eo.
s quia est conditionale legatum. nam dies incerta facit cōditionem, l. 75. ꝫ. de condit. & demonstr.

De vsufructu de alternatione. 2. De legato filiofam. vt ipsi soluatur. 3. Cui acquiritur legatum.

14. *Vlpianus* lib.24.ad Sabinum.

SI vsusfructus aut decem, vtrum legatarius voluerit, sint legata: vtrúmque spectandum [t], & mortem testatoris, (&) aditionem hereditatis: mortem, propter decem: aditionem, propter vsumfructum. quamuis enim electio sit legatarij, tamen nondum [u] electioni locus esse potest. cùm proponatur, aut nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hereditas nondum adita.

t ¶expectandū, Cuiac.11.obs.16.
u l.2. [illegible]

1 ¶Inde quærit Iulianus, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad heredem transfertur decem legatum. & libro trigesimo septimo digestorum scribit, posse dici, decem transtulisse: quia mortuo legatario dies legati cedit. argumentum Iulianus pro sententia sua adfert tale: *Seiæ decem, aut, si pepererit, fundum heres meus dato.* nam si, antequàm pariat, (inquit) decesserit ad heredem suum decem transmittet.

2 ¶Si ita quis legauerit filiofamilias, vt [x] ipsi soluatur: potest procedere legatum: nec imputari heredi [y] cur non patri, sed potius filio soluat. finge enim, hoc nominatim expressum ita, *vt filio soluat.* certè [z] si pater petat, exceptione erit repellendus.

x l.22. §.8. [illegible] condict.indeb.
y i. Hæc [illegible] est imputanda hæc ignorantia nec enim sponte cum legatariis contrahit: non legatarios facit, sed in ipsos incidit, ex aditione hereditatis, v. Cuiac.7.obs.31.
z Qui filio legat, [illegible] tur, hoc velle intelligitur, vt ne in eo legato vsúfructū pater legatarij consequatur. [illegible]

3 ¶Si dies legati cesserit, deinde legatarius in ius alienum peruenit: ipsi potius debetur legatum, in cuius ipse ius peruenit. transeunt [a] enim cum eo, quæ ei debebantur. sed si sub conditione fuerit legatum, non transit, sed expectabit [b] conditionem, eique adquiretur, cuius iuris erit conditionis existentis tempore. quod si [c] sui iuris fuerit eo tempore, sibi potius adquiret.

De morte patris & emancipatione.

15. *Idem* lib.5.Disputationum.

SI ita esset liberis fideicommissum relictum, si morte patris sui iuris essent effecti: nec mortalitate patris, sed emancipatione [d] patresfamiliarum constituti sint: deberi eis fideicommissum, nemo dubitauerit: diémque eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet.

a [illegible]
b sed expectamus, Hal.
c v.l. C. de condition. insert.
d In tempus emancipationis, vel cum sui iuris quis erit fideicommissum relictum, [illegible] patria potestate liberato debebitur, Paul. 4. sent. 1. §. 12. [illegible]

De alternatione. 1. De vsufructu seruo legato.

16. *Iulianus* lib.35.Digestorum.

CVm ita legatum est: *Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit, heres meus dato*: non ante dies legati eius cedet: quàm [e] aliquid ex Pamphila natum fuerit: aut certum fuerit, nasci non posse.

1 ¶Cùm seruo [f] legato, antequam hereditas eius, qui legauerat, adiretur, vsusfructus ab alio legatus fuerit: & prior hereditas eius, qui vsumfructum legauerit, adita fuerit: nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, antequam ea quoque hereditas, ex qua seruus legatus erat, adeatur. cum neque in præsentia vllum emolumentum hereditati adquiratur: &, si interim seruus mortuus fuerit, legatum extinguatur [g]. quare adita hereditate existimandum est vsumfructum ad eum, cuius seruus legatus esset, pertinere.

2 ¶Quod si seruus, cui vsusfructus legatus fuerit, ipse legatus non fuerit: dicendum est, vsumfructum ad hereditatem pertinere, eo quod dies eius ante aditam hereditatem non cesserit.

e l.5.ꝫ.eod.
f l.1.ꝫ.eod.
g v.l.3.ꝫ.eod.
h [illegible]

Si seruo legato aut filiofamilias legetur.

17. *Idem* lib.36.Digestorum.

CVm legato [h] seruo aliquid legatur: dies eius legati, quod seruo datur, non mortis tempore, sed aditæ hereditatis cedit. & ideo impedimento non est regula iuris, quo minus manumisso legatum debeatur. quia etsi confestim paterfamilias moreretur: non in eundem personam & emolumentum legati, & obligatio iuris concurreret. Perinde igitur est hoc, de quo quæritur, ac si [i], filio herede instituto, patri legatum esset. quod consistere intelligitur, eo quod, quamuis statim paterfamilias moriatur, potest emancipatus adire hereditatem, vt patri legatum debeat.

i v.l.25.ꝫ. de leg.1.

De conditione liberorum.

18. *Idem* lib.37.Digestorum.

IS: cui ita [k] legatum est, *Quandoque* [l] *liberos habuerit*, si prægnate vxore relicta decesserit: intelligitur expleta conditione decessisse, & legatum valere: si tamen postumus natus fuerit.

k l.20.ꝫ.ad [illegible] bell.l.[illegible]ꝫ.de verbor.signif. [illegible] de regul.iur.
l legatum [illegible] si quando [illegible] ros, Hal.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. De puritate & conditione si quid non detur. 2. De puritate & conditione. 3. De eo quod sub conditione debetur testatori.

19. *Idem* lib.70.Digestorum.

CVm sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit: *Vxori meæ penum heres dato. Si* [m] *non dederit, centum dato*: vnum legatum intelligitur [n] centum: & statim peti potest: penoris autem causa eò tantum pertinet, vt, ante litem contestatam tradita peno, heres liberetur.

m adde l.21.§.3.ꝫ. [illegible] Falcid.l. [illegible] pena.

1 ¶Quod si ita scriptum sit, *Si penum intra Kalendas non dederit, centum dato*: non efficitur, vt duo legata sint, sed

b l.12.§.4.supra eod. ... præsenti die pecunia debetur, ... in quibus dies non ponitur. d à die mortis testatoris, l.5.§.eo.l.75.in fi.§.ad Treb. ... de condit.& demonst. f l.10.§.de condit.& demonst.

sed vt centum legata sub conditione videantur. idcirco si vxor ante Kalendas decesserit: heredi suo neque penum relinquet, quæ legata non est: neque ea centum, quia dies legati cesserit.

2 ¶Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est, quemadmodum [a] si, herede instituto sub conditione, pure mihi legetur.

3 ¶Si debitori, quod sub conditione debet, legatum est: præsens legatum est: agique ex testamento statim potest, vt liberatio præstetur: &, si post mortem testatoris decesserit, ad heredem transmittit actionem.

4 ¶Hæc dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alij cuilibet similiter legatum esse proponatur.

De annuis legatis.

20. *Marcianus* lib.6.Institutionum.

SI cum præfinitione annorum legatum fuerit, veluti *Titio dena vsque ad annos decem*: Iulianus libro 30.digestorum scribit, interesse. & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit: plura esse legata, & futurorum annorum legatum, legatarium mortuum ad heredem non transmittere. si vero non pro alimentis legauit, sed in plures pensiones [b] diuisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum vnum esse legatum, & intra decennium decedentem legatarium, etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere. quæ sententia vera est.

De die. 1. *De conditione.*

21. *Paulus* lib.2.ad Vitellium.

SI dies adposita legato non est, præsens [c] debetur, aut confestim [d] ad eum pertinet, cui datum est adiecta, quamuis longa sit, si certa est, veluti Kalendis Ianuariis centesimis, dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest. at si incerta, (quasi cum pubes [e] erit, cum in familiam nupserit [f], cum magistratū [g] inierit, cum aliquid demum, quod scribendo [h] comprehendere sit commodum [i], fecerit) nisi tempus, conditióve obtigit, neque res pertinere [k], neque dies legati cedere potest.

1 ¶Si sub conditione, qua te heredem institui, sub ea [l] conditione Titio legatum sit, Pomponius putat, perinde huius legati diem cedere, atque si purè relictū esset. quoniam certum esset, herede existente debitum iri. neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata. nec multum interesse tale [m] legatum ab hoc, *Si heres erit dato.*

De legato cum vel si quatuordecim annorum factus erit.
1. *De conditione si heres adeat.*

22. *Pomponius* lib.5. ad Quintum Mucium.

SI Titio, cum is annorum quatuordecim esset factus, legatum fuerit, & is ante quartumdecimum annum decesserit: verum, ad heredem eius legatum non transire. quoniam non solum diem, sed & conditionem hoc [n] legatum in se continet, si effectus esset annorum quatuordecim. qui autem in rerum natura non esset, annorum quatuordecim non esse nō intelligeretur [o]. Nec [p] interest: vtrū scribatur, *Si annorum quatuordecim factus erit*: an ita: cum priore scriptura per conditionem tempus demonstratur: sequenti per tempus conditio. vtrubique tamen eadem conditio est.

1 ¶Quædam autem conditiones etiam superuacuæ [q] sunt. Veluti si ita scribat: *Titius heres esto. Si Titius hereditatem meam adierit Mæuio decem dato.* nam pro non scripto ea conditio erit, vt omnimodo ad heredem Mæuij legatum transeat: etiam si Mæuius ante aditam hereditatem decesserit. Et idem, si ita fuerit scriptum: *Si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum* [r] *Mæuio decem dato.* nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione. quia definitio Labeonis probanda est, dicentis, * id demum legatum ad heredem legatarij transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas.

2 ¶Si tamen duos heredes instituam: &, si alter ex his adeat hereditatem, alicui legem, ab omnibus heredibus: non erit pro superuacuo ea conditio: sed in portionem quidem coheredis valebit: in ipsius autē, cuius persona in conditione comprehensa est, superuacua erit: perinde atque si, solo coherede instituto, eo modo legatum esset.

De annuis legatis.

23. *Vlpianus* libro 4.ad legem Iuliam & Papiam.

CVm in annos singulos [f] legatū relinquitur: sine dubio per annos singulos, inspecta conditione legatarij, ait capere. &, si plurium seruus sit, singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

De legato sub conditione in aliud translato. 1. *De conditione si quid non detur.*

... obligat. reprehensus à Roberto, 1.recept.17. adde & eundem Cuiacium 17.obser. 6.& ad titul.quib.mod.tollit.obligat. haud dubiè non incōcinne negatio hic legitur. Nam hic dicitur pupillus nihil debere. Quod si legeretur *locupletior factus est*. vt vult Cuiacius, minor aliquid deberet. vt sit sensus, Pupillum sine tutoris authoritate nummos accipientem, neque ex mutuo locupletiorem factum quidquam debere intelligi, non obligari. Quod lex 59.§.de verb.obligat. negat pupillum obligari naturaliter, intellige de pupillo penitus impubere nec locupletiore facto, præsertim si tutoris authoritas non accessit, l.41.§.de condit.indeb. Quod lex 21.§.ad leg. Falcid. ait pupillum obligari naturaliter, intellige de pubere & locupletiore.

24. *Paulus* lib.6.ad legem Iuliam & Papiam.

SI penum heres dare damnatus sit, vel fundum: & si [t] non dedisset, decem: ego accepi: & penum legatam: & trāslatam [u] esse in decem, si noluerit penum heres dare: & tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dedisset: &, si interea decesserit legatarius, tunc heredi eius non nisi fundum deberi. namque cum dictum est, *At Publicius fundum dato.* perfectum est legatum. & cum dicit: *Si non dederit, centum dato.* sub conditione fundi legatum ademptum videri eo casu, quo centum deberi cœperint. quorum quia conditio viuo legatario non extiterit, fortè quia interpellatus heres non sit: euenerit, vt ademptio nihil egerit, fundíque legatum durauerit.

1 ¶Planè si sic legatum sit: *Si penum non dederit, decem dato.* dicimus non esse penum legatam.

De particula, aut. 1. *De eo quod testatori naturaliter debetur. De conditione extrinsecus expectanda.*

25. *Papinianus* lib.18.Quæstionum.

CVm illud aut illud legetur: enumeratio plurium rerum disiūctiuo modo comprehensa, plura legata non facit [x]. Nec aliud probari poterit, si purè fundum alterum, vel alterum sub conditione legauerit. nam, pendente conditione [y], non erit electio. nec, si moriatur, ad heredem transisse [z] legatum videbitur.

1 ¶*Heres meus Titio dato, quod mihi Seius* [a] *debet.* si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nūmos accepisset, (nec) [b] locupletior factus esset: & petitor ad præsens debitum verba retulit: quia nihil eius debet, nullius momenti legatum erit. quod si verbo debiti naturalem [c] obligationem & futuram solutionem cogitauit, interim nihil, (si) Titius petet quasi tacitè conditio inserta sit. non secus ac si ita dixisset, *Titio dato quod pupillus soluerit:* vel si legasset, quod ex Arethusa natum erit, vel fructus, qui in illo fundo nascentur [d]. Contrarium non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus perueniant. pecuniam pupillus exsoluat, heres legatarij petitionem habet. námque dies legati, cui conditio non adscribitur, quamuis extrinsecus expectanda sit, cedit.

De pecunia relicta ex reditu prædiorum. 1. *De executore quem testator voluit vsuras minori, & post vicesimumquintum annum sortem reddere.* 2. *De annuo legato.* 3. *De menstruis cibariis manumissis relictis.*

26. *Idem* lib.9.Responsorum.

F*Irmio Heliodoro fratri meo dari volo quinquaginta ex reditu prædiorum meorum futuri anni.* postea [e] non [f] videri conditionem [g] additam, sed tempus soluendæ pecuniæ prolatum [h] videri, respondit. fructibus [i] fini [k] relictæ pecuniæ non perceptis, vbertatem esse necessariam anni secundi.

1 ¶Cùm ab heredibus alumno centum dari voluisset testator, eam pecuniam ad alium transferri, vt in annum vicesimumquintum trientes vsuras eius summæ perciperet alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam, intra vicesimumquintum annum eo defuncto, trāsmissum, ad heredem pueri fideicommissum, respondi. nam certam [l] ætatē sorti soluendæ præstitutam videri, non purè fideicommisso relicto conditionem insertam. cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter hæc verba, *Eámque alumno meo post ætatem suprascriptam curabis* [m] *reddere*, fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt. sed * fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit.

2 ¶Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ vxori legauit, accessura filij patrimonio præter exhibitionē, quam æquè matri mandauit, ad annum ætatis eius vicesimumquintum vxorem præstare voluit. non plura [n], sed vnum [o] esse fideicommissum certis pensionibus diuisum apparuit. & ideo filio intra ætatem suprascriptam diem functo residui temporis ad heredem fideicommissum eius transmitti. sed non initio cuiusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus vxori datis pater filio præberi voluit. ceterum si pecuniam annuam pater alimentis filij destinasset, (non) dubiè, persona [p] deficiente [q], causa præstandi videtur [r] extincta.

An conditio adiecta institutioni censeatur in legato repetita.

27. *Scæuola* lib.3.Responsorum.

FIliumfamilias ex parte purè instituit heredem, eique fideicommissum dedit, & eodem testamēto ita cauit:

c v. l. 59.§. de obligat.
d eo casu scribi intelligitur conditio, l. 1. in fi. §.de condit.& demonstrat. l.73. infra de verbor. obligat.
e propter ea, Cuiac.18. obseru. 26.
f Imo videtur conditio addita, l. 5. supra de tritico.
g quæ tacite inesse solet huiusmodi legatis, si fructus nascantur, l.1.in fi. supra de condit. & demonstrat. l. 73.§.de verbor. oblig.
h vt sit sensus, Si tibi legauero quinquaginta ex reditu fundi Tusculani neq; quinquaginta ex reditu eiusdem percepta sint, non priuatur legatarius vtilitate sui legati: sed expectabitur vbertas anni sequentis. Aliud erit, si tibi amphoram vini (quod ex fundo Tusculano natum erit) legauero, tunc enim si minus fructuum natum sit, nihil debetur, & hæc verba, *quod natum erit*, taxationis vicem obtinent, l. 5. §. de tritico.
i ex fructibus fundi relicta pecunia non percepta. Hal.
k fini pecuniæ, id est, si ad modum legatæ pecuniæ fructus ex fundo non sit perceptus, vt nō sufficiat reditus ad exsoluendam pecuniam legatam, Duare.1. disp.22.
l l.46. in fin. §. ad Trebell.
m Curandi verbum non inducit fideicommissum, non fidem implorat, sed diligentiam aliquam tantum, l.8.§.qui sine manumissione ad libertatem.
n Imo, non vnum sed plura, l.10.§.eo.l.1. §.16. §.ad leg. Falc. v. l.4.§.de annuis.
o hinc colligunt. Non impediri iurisdictionem cumulatione talium præstationum. l.11.§.de iurisdic. cū plures pstastiones vnius loco habeantur.

p nota regulam.
q Nam alimenta cum vita deficiunt, l.8 §.10.in fi.§.de transact.
r Imò non videtur extincta, dixi ad l.18.in fi.§.de annuis leg.

Quod ego Lucium Titium heredem institui, ita eum adire hereditatem volo, Si is patria potestate liberatus fuerit. quæsitum est, an, à coheredibus eius adita hereditate, legati filiofamilias dati dies cesserit. respondit, si purè sit datum, à coherede filij pro hereditaria parte fideicommissum peti posse.

1 ¶Menstruos denarios denos manumissis legauit. quæsitum est, cum absentibus heredibus ex senatusconsulto[a] libertatem sunt consecuti, ex quo tempore eis cibaria debeantur. respondit, Secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria debeantur, quo liberi esse cœperint.

De fundo instructo.

28. *Idem* lib. 4. Responsorum.

SI fundus instructus relictus erit, quæritur, quemadmodum dari debeat, vtrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœpit. respondit, à[b] quibus instructus sit fundus, cum[c] dies legati cedat, deberi.

De rogato quandoque dare.

29. *Valens* lib. 1. Fideicommissorum.

ROgo, *quandoque heres meus Titio decem det.* vtiq; decem heres debebit. sed quando, dubitari potest, vtrum[d], cum[e] primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petitur.

De conditore nuptiarum.

30. *Labeo* lib. 3. Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

QVod pupillæ legatum est, quandoque nupserit, si ea minor, quam viripotens nupserit, non[f] ante ei legatum debebitur, quam viripotens esse cœperit. quia non potest videri nupta, quæ virum pati non potest.

De conditione, si heres non erit.

31. *Scæuola* lib. 14. Digestorum.

VXori ex parte sextante heredi institutæ substituit, & heredum fideicommisit, si vxor heres non erit, dotem ei & alia quædam dari. post mortem mariti, vxor ante conditionem, & priusquam adeat hereditatem, decessit[g]. quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur, ideoque heredibus eius debeatur, respondi, si vxor prius decessit, quam hereditatem adiret, videri diem fideicommissi cessisse.

VT LEGATORVM SEV FIdeicommissorum seruandorum causa caueatur[h].

Tit. III.

De die dandi. De dolo. 1. *De dignitate & facultatibus heredis.* 2. *Ratio huius cautionis si non caueatur.* 3. *De legatariis & eorum successoribus.* 4. *Vel procuratoribus.* 5. *De legatariis alieno iuri subiectis.* 6. *De heredibus & eorum successoribus.* 7. *De fideicommissario vniuersali.* 8. *De his qui per alios heredes existunt.* De *honorariis successorib.* 9. *Lis de legato.* 10. *De fideicommissis.* 11. *Si cui relictum sit, & si id perdidisset rursus relictum.* 12. *Si quis ex asse, vel ex parte legatum debeat.* De *instituto, vel substituto.* 13. *De fructibus & vsuris.* 14. *De legato inutili.* 15. De *procuratore legatarij absentis.* 16. *De rebus & pretio earum.* 17. *De decem quæ sunt in arca, vni, & vsufructu eorũ alij legato.* 18. *De fisco.* 19. *Quatenus heres legatariis tenetur ex stipulatu.* 20 *De legatario qui est in potestate alterius. & eadem re duobus legata sub diuersis vel contrariis conditionibus.*

1. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

LEGATORVM nomine satisdari oportere[i] prętor[k] putauit, vt, quibus testator dari fieríve voluit, his[l] diebus detur vel fiat, dolúmque malum abfuturum[m] stipulentur.

1 ¶Semper[n] autem satisdare cogitur, cuiuscumque sit dignitatis[o], vel facultatum quarumcumque heres.

2 ¶Nec sine ratione hoc prętori visum est, sicuti heres incumbit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdabitur eis, aut, si satis non datur, in possessionem[p] bonorum venire prætor voluit.

3 ¶Non solum autem omnibus legatariis satisdari oportet: sed & successoribus[q] legatariorum satisdari debere, iam constat. quamuis isti non † ex iudicio defuncti, sed successionis necessitate, quasi ad æs alienum admittantur.

4 ¶Sed & procuratoribus legatariorum satisdandum est. eóque iure vtimur.

5 ¶Planè si ei[r], qui in potestate alicuius erit, legatum sit: caueatur ei, cuius iuri subiectus est.

6 ¶Non solum autem legatorum nomine heredes cauent: sed & successores eorum.

7 ¶Is[s] etiam, cui ex senatusconsulto restituta est hereditas, nihilominus ad cautionem compellitur.

8 ¶Nec non & qui per alios heredes existunt, siue honorarij[t] successores, ad satisdationem compelluntur.

9 ¶Planè si quis, omissa stipulatione, litẽ de legato cõtestatus est: probãdum est, cessare[u] debere † stipulationem.

10 ¶Idémque in fideicommissis quoque probandum est.

11 ¶Si cui ita sit legatũ vel fideicõmissum relictum, & *si id perdidisset, rursus relictũ:* videamus, an satis sequẽtis legati siue fideicõmissi petere possit. mouet quæstionẽ, an fideicõmissum hoc siue legatum debeatur, & quoties debeatur, & an ipse legatarius cauere debeat se nõ perditurũ. De his omnibus extat rescriptũ Diui Pij ad Iuniũ Mauricum tale: Clodio Fructulo, secundũ ea, quæ epistola continentur, legata siue fideicommissa ex testamento Clodij Felicis pręstari debent citra necessitatem cauendi, nihil ex iis deminuturum se. nam quod fidei heredis ab eodem testatore commissum est, vt, si Fructulus perdidisset, quod ei in testamẽto relictum est, rursus heres ei id restitueret: non eo pertinet, vt aut Fructulo priorum legatorum nomine satisdatio iniungenda, aut onerandus sit heres in infinito[x], vt, quotiens is perdiderit, restituere ei tantundem debeat: sed vt per fideicommissum posterius duplicata legata eius videantur, nec amplius ad periculum heredis pertineat, si quid postea is consumpsit, ex soluto ei posteriore fideicommisso. Rescripto ergo ostensum, *legatarium heredi non debere cauere, se non perditurum. Versa vice an heres de sequenti legato siue fideicommisso cauere debeat, quæritur. & putem, non oportere ei caueri: cum in suo arbitrio habeat, ne perdat id, quod sibi relictum est: quamuis si quis inspexerit, quod sub conditione relictum est, dicere debeat, satisdationem exigendam.

12 ¶Certè siue ex asse, siue ex parte quis legatum debeat, cauere debet: siue institutus sit heres[y] siue substitutus.

13 ¶Bellissimè † quæritur, an hæc stipulatio incremẽtum ex fructibus vel vsuris sentiat. & rectè placuit, ex mora incrementum habituram stipulationem, (vt) id, quod oportebit comprehendat.

14 ¶Si quis sub conditione[z] legatum stipulatus, pendẽte conditione decesserit: stipulatio euanescit: quia nec legatum (non) transmittitur. Huic stipulationi easdẽ causas & conditiones inesse sciendum est. proinde si qua[a] sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet: eandem ex stipulatu quoque agenti opponendam esse placet.

15 ¶Procuratori eius, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres, Ofilius ait, ita cauere debere, si is, cuius nomine caueat, viuat. videlicet ne teneatur illo ante defuncto.

16 ¶Item quæritur, in hanc stipulationem vtrum ipsę res veniant, quæ legatæ sunt, an verò pretia earum. & est verius, in hanc stipulationem res vel pretia deduci.

17 ¶Si decem, quæ[b] in arca erant, mihi legata sint, tibi eorum vsusfructus legatus sit: si purè vtrique legatum sit relictum: is, cui proprietas legata est, ipso iure decem vindicabit: fructuarium autem ex senatusconsulto acturum, & quinque[c] vsumfructum petiturum constat. sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli, qua fructuarius de restituendis quinque heredi cauit. Planè si decem aureorum possessionẽ legatarius habeat: Marcellus ait, dandam vel heredi vel fructuario vtilem actionem in legatarium: si modo ei caueatur. Sed si sub conditione ei decem legata sint: fructuarium interim decem, oblata cautione, habiturum. legatario verò, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed si omiserit stipulationem: existente conditione, ad exhibendum eum posse agere. Marcellus ait. sed si ignorans[d] heres legatum decem fructuario dedit: ad exhibendum eum non teneri palam est. succurrendum tamen legatario aduersus fructuarium, Marcellus ait.

18 ¶Si ad fiscum portio hereditatis peruenerit, cessabit ista stipulatio: quia *nec[e] solet fiscus[f] satisdare.

19 ¶Qui minorem partem hereditatis possidet, cum ex maiore parte heres sit, siquidẽ ipso iure minuatur portio hereditatis: securior erit heres: neq; enim ex maiore parte ex stipulatu tenetur legatariis, quam ex qua heres est. si verò nomẽ quidem heredis apud eos integrum maneat, verumtamẽ effectu minus habeant hereditatis, & cauerint legatorum nomine: videtur onerari: quia ipso iure pro ea parte legata debẽt, pro qua heredes sint. sed. n. ęquissimum est non maiorẽ partẽ legatariis soluere, quam cuius habent emolumentum. hoc autẽ euenit, cum[g] hereditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur. nam pro rata exonerandi sunt heredes eius partis nomine cuius emolumentum sibi ablatum est.

20 ¶Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cauebitur ei qui habet eum in potestate, non præcisè[h], sed sub conditione[i], si, cum eius legati dies cedit, in potestate sit. ceterum si sui iuris inueniatur: iniquum esse visum est, patri cautum esse, cum alij legatum debeatur. quamquam etsi sine hac adiectione caueretur, verumtamen exceptione patrem vel dominum submoueremus, si existentis conditionis tempore non haberent eos in potestate. euenit tamen secundum hoc, vt in casum non sit de legato cautum. nam si existentis conditionis tempore sui iuris sunt, non erit cautum.

2. *Papinianus* lib. 28. Quæstionum.

NEc, si fortè velit pater cauere, *neminem[k] amplius petiturum*, compellendus erit heres legatum, quod iam filius

---

a Rubriano, *l. 26. §. 2. ff. de fideicommiss. libert.*
b ea quibus, *Hal.*
c Si fundus instructus relinquitur, dies legati cedẽtis inspicitur. *Bar.*
d Dando quãdoque debitor, intelligitur dare oportere, cùm primùm commodè poterit.
e *l. 29. ff. de condit. & demonstr. v. l. 125. ff. de verb. signif.*
f *l. 10. ff. de condit. & demonstr.* Conditio nuptiarum nõ impletur ex nuptiis inualidis. *Bart.*
g Conditio, *Si hæres non erit*, moriente instituto pura efficitur.
h legatariis ab hærede sc. & quando ex ea causa satisdari debeat *6. C. 53.* Apertius Ecloga περὶ ἀσφαλείας τῆς γενομένης παρὰ τοῦ κληρονόμου τοῖς ληγαταρίοις, *44. Eclog. 2. ad 22.* nam de cautione à legatariis hæredi præstanda superius dictum fuit *titul. si cui plus quam per legem Falcidiam.* Porro, hæc cautio quæ ab hærede præstatur vulgaris dicitur in lege *114. §. 12. ff. de legat. 1.* in ea stipulatur legatarius, hęres aut dispensator legatorum promittit, *l. 96. §. 3. in fin. ff. de legat. 1.* adpromittit fideiussor quẽ dat hæres, eius formulam, *v. apud Cuiac. C. eo.*
i ab hærede, *l. 8. §. 4. ff. qui satisdare.*
k Est enim hęc stipulatio, prætoria: *vide Theophilum. §. 2. Inst. de diuisione stipulationum.*
l *l. 5. §. 6. ff. quãdo dies leg.*
m eodem modo hæredi legatarius substituitur, *l. 1. ff. si cui plus quam per leg.*
n nisi testator remisit onus satisdandi, *v. l. 7. C. eod.* nisi fiscus sit hæres. *§. 18. ff. eo.* nisi filius filio suo dare iubeatur, *l. 6. C. ad Treb.* nisi in casibus in quibus fuisset nulla repromissio. *l. 6. in fin. ff. eo. v. hic Accursium.*
o Dignitas & facultas nõ excusant ab hac satisdatione.
p *l. 4. l. 5. §. 10. ff. eod.*
q *l. 15. §. 1. ff. eo.*
† Heredum alij iudicio defuncti hæredes:

a [illegible] detur [illegible] *8. ff. de* [illegible] *pr*[illegible] *l. 96. §. 3. ff. de leg. 1.*
f *§. 19. in fin. ff. eod.*
t qui succedũt iure Prætor[illegible] *l. 15. §. 1. ff. eod.* bonorum possessores, dixi a[illegible] *24. in fin. ff. famil.* [illegible] ita? [illegible] *Trebel.*
u [illegible]
† *v. l. 5. §. 1. ff. eo.*
x *¶ l. 21. §. 13. ff. de legat. 3.*
y id est, siue directo siue per obliquum, *l. 14. ff. eod.*
† hoc verbum extat in *l. 1. §. 4. ff. quod legator. l. 7. §. 3. ff. quod vi aut clam. l. 1. §. 1. ff. quarum rerũ.*
z *videl. §. 5.* [illegible] *l. 15. ff. eod.*
a *l. 7. ff. de condit. instit.*
b *v. l.* [illegible] *ff. de verbor. oblig.*
c *adde l. 19. ff. de vsufr. legato.*
d *v. l. 63. ff. de legat. 2.*
e id est, non. *vt l. 3. §. 10. ff. de Carboniano.*
f *l. 3. §. 5. ff. si cui plus quam per leg.* Nam fiscus semp idoneus esse successor intelligitur [illegible] soluendo, *l.* [illegible] *ff. de fundo vitali.*
g *§. 7. ff. eod.*
h ἀποτόμως, *§.* [illegible] *Inst. de lege Aquil.* abscisse, *l. semper ff. de iure immunitatis.*
i hinc colligit Cuiacius *11. obs. 1.* Diem incertum, conditionem dici posse. nec inter conditiorẽ & diem incertum differentiã esse. *adde l. 75. ff. de condit. & demonst.*
k De hac formula dixi *ad l. 15. ff. ratã rem haberi.*

[illegible] et pater sit coniuncta persona filio: non tamen citra voluntatem filij ei sol[illegible]de l.3.ꝫ.soluto.
[illegible] 5.ꝫ.eodem.
c vel pluribus: tunc enim singulis satisdatur. *l.3. ꝫ.qui satisdare. l.9. in fin.ꝭ.tit.prox. l.1.in fin.ꝭ.de prætor.stipul.*
d *l.15.§. ꝭ.eod.*
e *l.1.§.2.in pr.ꝫ.eod.*

lius petere potest, alij [a], quam cui debetur, exsoluere.

3. *Vlpianus* libro 79. ad Edictum.

SEd & ipsis, qui sunt in potestate [b], cauendum est, quemadmodum solet caueri, si eadem res duobus [c] sub diuersis vel contrariis cōditionibus relicta sit. duobus enim satisdatur: sed in vtroque casu iisdem personis satisdationem subituris.

4. *Idem* libro 15. ad Edictum.

SI ex causa fideicommissi sit apud [d] aliquem hereditas, nec legatorum satisdat: in possessionem [e] aduersus eum legatarius mittitur.

De herede capto ab hostibus. 1. De appellatione & obiter de collatione bonorum. 2. Si heres relictum neget. 3. Vbi cauendum. 4. De pretio rerum distractarum.

5. *Papinianus* libro 28. Quæstionum.

POstquam heres ab hostibus captus est, conditio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit. fideiussores interim [f] teneri negaui [g]. quia neque ius, neque [h] persona esset, ad quam verba stipulationis derigi [i] possint.

1 ¶ Imperator Marcus Antoninus Iulio Balbo rescripsit, eum, a quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cauere: vel, si [k] caueat aduersarius, transferri [l] possessionem debere [m]. Rectè placuit principi, post [n] prouocationem quoque fideicommissi cautionem interponi: quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur [o], fieri debuit: amitti post victoriam, dilata petitione, non oportuit: Sed qua re non cauerat [p] de fideicommisso, qui prouocauerit: si caueret aduersarius: ad eum possessionem esse transferendam rescripsit: cum alia [q] sit edicti conditio. non enim exigitur à legatario vice mutua cautum: sed vicaria custodię gratia possessio datur: & qui obtinuit, in possessionem per prætorem aut præsidem inducitur [r]: sed prætor quidem in omnium rerum possessione, quę in causa hereditaria permanent, omnimodo fideicommissi seruandi gratia esse permittit. princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat iudicatum mutuas admisit cautiones. sicuti cùm de bonis suis conferendis [f] filius, accepta possessione, cauere non potest: quia denegamus denegamus ei actiones: defertur conditio cauendi fratribus ex forma iurisdictionis: quod ex portione fratris fuerint consecuti, cùm bona propria conferre cœperit, se restituturos. sed si nec ipsi cauere possint: vtiliter probatum est, virum bonum [t] ab vtraque parte eligendum, apud quem vt sequestrem [u] fructus deponatur, quíque vtiles actiones à prætore datas exerceat. possessio autem ex rescripto [x] supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfertur, quam [y] si cauerit: tametsi maximè aduersarius non per inopiam, sed per contumaciam cauere noluerit. sed si is, qui viuit [z], non possit cauere. vel res deponenda, vel iurisdictio [a] restituenda erit.

2 ¶ Si dies aut conditio [b] legati, fideicommissi, petitionem actionémve differre dicatur: & ideo satisdatio desideretur: heres autem per calumniam postulari contendat, & relictū neget: non aliter audiendus erit, qui cauere postulat, quam si scripturā, qua relictū adfirmet, exhibuerit.

3 ¶ Cum quærebatur, vbi [c] fideicommissi seruandi causa caueri oporteat: imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet heres, & omnis hereditas in prouincia esset, ad satisdationem fideicommissi nomine in prouincia fideicommissarium remittendum esse. Quare si heres in eum locū, cauenti gratia, remitti desideret, vbi domicilium habet, legatarius autem ibi caueri postulet, vbi est hereditas: non erit heres remittendus. ídque imperator Titus Antoninus rescripsit.

4 ¶ Quibus litteris adiectum & si bona iam distracta sunt vel testatoris permissu [d], vel concedente legatario pretium eorum fideicommissi seruandi causa, in deposito habendum.

De summa incerta. 1. De rebus publicis.

6. *Vlpianus* libro 6. Fideicommissorum.

SI quando incerta summa [e], est fideicommissi: qui cognoscit, taxatione [f] quoque fideiussores petuntur.

1 ¶ Admonendi autem sumus, rebus [g] publicis [h] remitti solere satisdationem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. repromissio planè exigenda est, voluntati defuncti statu iri.

De legato filio vel seruo à patre dominóve.

7. *Paulus* lib. 2. Manualium.

f teneur tamē postea. *v.l.94.§.1.in fin.ꝭ. de solu[illegible].*
g cur potius hic non tenētur quam in specie legis. *10.ꝭ.eod. vide Cuia.15.obs.9.*
h Imò, tenetur fideiussor. vtcumque neque heres neq; possessor sit. *l.1.§.14. in fin.ꝫ.deposi.*
i dirigi. *Hal.*
k vel si nō cauerit. *Hal.*
l *l.1.§.2. ꝫ. eod.* Possessio pœnæ causa eodē iudicio interdum transfertur. dixi *ad l.6. in fin.ꝭ. de Carboniano.*
m Fauore testamenti & sententię, nisi heres appellans cauerit, transfertur vera possessio rerum per sententiam adiudicatarum, in legatarium vel fideicommissarium heredi cauētem. Ideóque hic casus est specialis, nec extendi debet ad missionem ex edicto. *v. Molin.§.2. consuetud. gloss.1. num.25.*
n & ita post condemnationē: ergo & post litem contestatam. atqui post litem contestatā non cauetur? *l.1.§.9.ꝫ.eod.* solue, id est antequam lis denuo contestetur in iudicio appellationis. *Cuiac.15. obs.10.*
o id est, si nondum peti legatum, nondum lis de legato cōtestari potest. ergo & ante sententiam, & ante litem contestatam, atque ita post litem contestatam heres non satisdat legatario. *v. Cuiac. 15.obs.9. v.l.1.§.5.ꝫ.eod.*
p sed quare nō caueat. *Hal.* sed quare nō cauente. *Cuiac.1. sent. Paul.11.§.1.*
q nota differētiam rescripti Marci, & edicti Prætoris.
r an ita vt he[illegible] expellat? [illegible] *l.5.ꝭ. tit. proximo.* nisi magna subsit contumacia *l.7. in fin.ꝭ. quibus ex [illegible] in poss.*
f *l.11. l.16.ꝭ. de collationib. bon.*
t curatorem. *l.1.§.10.ꝭ. de colla.*

u speciale est. nam regulariter prohibita est sequestratio. *l.1.C. de prohib. sequest.*
x Marci Antonini *in pr. huius §.*
y *v. quæ notaui ad l.15.§.16.ꝭ. de damno.*
z is qui vicit. *Hal.*
a id est ex edicto Prætoris, is qui vicit fideicommissi seruandi causa, simul in possessionem omnium bonorum custodiendorum causa esse iubetur. Edictum à rescripto D. Marci differt: Qui edicto [illegible] in possessionem, [illegible] non possidet: qui ex rescripto, solus possidet. *versic. sed quare. ꝫ.eod. v. Cuiac. 1. sent. Paul. 11. §.1.*
b Cauetur etiam legati conditionali [illegible] nomine. *l.15.ꝭ.eod. l.28.ꝫ. de pignorib.*
c *l.8.§.4.ꝫ. qui satisdare.*

FIlio [i] vel seruo sub conditione à patre dominóve herede instituto legatum est. huius legati satis petere nō possunt. sed pendente conditione emancipatus [k] vel manumissus si satis petant: quæritur: an audiendi sint, ne beneficium patris dominíve ipsis onerosum sit, an sibi imputare deberent, qui dederunt eis postulandi aduersus se facultatem. sed melius est, per mediocritatem [l] causam dirimere: vt cautioni [m] tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

Quando dies stipulationis cedit, aut venit.

8. *Vlpianus* libro 48. ad Sabinum.

CVm legatorum nomine satisdatum est, simul [n] dies legatorum cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur [o].

9. *Paulus* libro 12. ad Sabinum.

NOn tamen vt statim peti possint. deberi [p] enim dicimus, & quod die certa præstari oportet, licet dies nondum venerit.

De morte heredis qui satisdedit.

10. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

SI à te herede legatum mihi sit sub conditione, túque, postquam adieris hereditatem, satisdederis legatorum, & post mortem tuam, ante aditam tuam hereditatem, conditio legati extiterit. Sabinus ait, fideiussores mihi teneri [q]: quia omnimodo dari oportet legatum, & (si) in rem esset concepta stipulatio.

De procuratore heredis.

11. *Gaius* libro 13. ad Edictum Prouinciale.

SI legatarij aduersus me in possessionem legatorum seruandorum causa missi sunt, procurator, vel quis alius meo [r] nomine cauerit: perinde mihi prætor accommodat interdictum, quo iubeantur discedere legatarij possessione, ac si ego cauissem.

De cautione remissa à testatore.

12. *Marcianus* libro 7. Institutionum.

LIcet, *vt* [f] *non petatur cautio*, conditio testamento scripta fuerit: non videtur conditio. & ideo [t] licet desiderauerit quis caueri sibi, non videtur conditione defectus. quia postquam remitti talem cautionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequitur: ne quidem conditio intelligitur.

Si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

13. *Neratius* libro 7. Membranarum.

EI quoque, (cui) legatorum actio datur in eum, qui, prætermissa [u] institutione, ab intestato possidet hereditatem, legatorum satisdatur: &, nisi satisdabitur, in possessione legatorum seruādorum causa mittitur. nam hæc quoque prætor perinde salua esse vult, atque ea, quæ iure ciuili debentur. Idem Aristoni placet.

De fide commissis. 1. Si certum sit non esse locum fideicommisso.

14. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

HÆc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si [x] purè fideicommissum sit relictum, siue ex die certa, vel sub conditione: siue res aliqua, siue hereditas, siue ius aliquod relictum est.

1 ¶ Diuus quoque Pius rescripsit: quoties euidens [y] res est: vt [z] certum sit, nullo modo fideicommisso locum esse: perquam iniquum esse, superuacua cautione onerari heredem.

De legato præsenti. 1. & de S.C. Trebelliano. 2. De fideicommisso ab intestato.

15. *Paulus* lib. 75. ad Edictum.

ETiam [a] de præsenti legato locum habet hæc satisdatio: quoniam * nonnullas moras [b] exercitio iudicij habet.

1 ¶ Si & ab herede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & à Trebelliano fideicōmissario: vtraque quidem stipulatio committetur: sed exceptione se tuebitur heres, quia cauere non debuerit. sed si pars [c] hereditatis restituta sit, ab vtroque cauendum est.

2 ¶ Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet hæc stipulatio.

Si duo eiusdem nominis de legato contendant.

16. *Gaius* lib. 27. ad Edictum Prouinciale.

SI duo eiusdem nominis legato [d] contendant [e], vtrisque satisdatur, nec onerari heredem, cum possit eosdem fideiussores ad vtramque stipulationem adhibere. qui ex ipsi non onerantur: cùm futurum sit, vt vni tenerentur.

d *adde l.1.§.3.ꝫ. de reb. eor.*
e finge annuū relictum, non adiecta quantitate.
f Incertū fideicommissum iudex taxare potest: idq; faciet cōsiderata persona defuncti: *l.14. ꝫ. de annuis: l.4. Cod. de actio. empti. & l.5. C. si quis alteri vel sibi subalter. nom. vel alien. pecun. emerit.* Eadē ratione incertam dotē iudex definit. *Bald. in l. vlt. Cod. de sent. quæ sine certa quanti.* (nisi dos à marito simpliciter fuerit legata.) *l. vlt. Cod. de falsa causa adiecta.* Idem dicēdum, si quantitas relicta fuerit arbitrio boni viri, tūc enim incerta quantitas non videtur relicta, sed ea demum quæ patrimonio defuncti consentanea est. *l. in fi.ꝫ. de legat.2.* Eodē modo incerta legata ad pias causas non vitiantur. *l. Stichus. ꝫ. de legat.3. l. quidam testamento. ꝫ. de legat.2.* aliis casibus, incertū legatum nō debetur, hoc est, quoties non apparet, quid, quale, quantúmue debeatur. *l. si sic. §.1.ꝫ. de legat.1.*
g & illustribus. *l.17. Cod. de dignitatib.*
h eadē remittitur in aliis causis, immobiliū possessoribus. *l.5.ꝫ. qui satisda.*
i ¶ Filius & seruus emancipatis, nomine legati exigere possunt caueri sibi.
k *vide l.50.ꝭ. ad Trebellianum.*
l *adde l.33. §.3. Cod. de episcopis. & ibidem Castrensem.*
m *v. Nouell. 21. c.42.*
n simul ac dies. *Hal.*
o *adde tamen l.9.ꝭ.eod.*
p *l.213.ꝭ. de verb. signif.*
q Cur potius fideiussores hic tenentur, quam in casu legis quintæ. *ꝫ.eod. v. Cuiac.15.obs.9.*
r *l.6. in fin.ꝭ. tit. prox. l.40. in fin.ꝭ. de solutionib.*
f *l.1. l.4. l.7. C. vt in poss. legat.*
t *l.77. in fi.ꝫ. de cond. & demonst.*
u *l.3. C. si quis omissa causa.*
x *al.* siue purè.

y *v.l.1. Cod. vt in posses. legat.* z *l.1.§.3. & vlt. l.2. l.3.ꝭ. tit. prox.* a conditionali. *l.1.§.4. l.2.§.2.ꝫ.eod. l.28.ꝫ. de pignorib.* * non tantum de [illegible]
b *l.51.ꝫ. de peculio.* c *v.l.4.ꝭ.eod.*
d de legato contendunt. *Hal.*
e quid enim si in nomine legatarij dubitatum sit. *l.4.ꝭ. pro legato.*

a Nec enim mutantur confestim, cum interiecto tempore remaneant. *arg. l. 51. §. 2. in fin. ff. de fideiuss.*
b potuit enim filius vna cum matre manumitti.
c Testator satisdationem seu onus satisdationis remittere potest heredi restituere hereditatem grauato. Quid si heres bona sua profundat? cauere non cogitur, *vt hac lege.* An restituere cogitur? Bartolus negat: & perperà: de quo vide quæ scripsi ad *l. Imperator. ff. ad Trebellian.*
d Satisdatio remissa non potest petere, etiã si heres dilapidet.
e quia id contra voluntatem testatoris, fieret. *l. 12. ff. eod.*
f Peti rectè potest, quod in cõtinenti restitui oportet.
g Igitur quod in dote nõ fuerit, non erit restituendũ patri.
h *vt l. vlt. si quis cautionib. adde l. 26. C. de adm. tut. l. vlt. in pr. ff. quando ex facto tutoris.*
i *6. Cod. 53.* περὶ τῶν νεμομένων τὸ [illegible] ἄνευ βουλῆς τοῦ κληρονόμου. *44. Eclog. 24.*
k nõ satisdante sc. herede. aliàs, nullius momẽti est ciuitas, quæ non habet neruos executionis in contumaces. *Aeschines apud VVesemb. hic.*
l à testatore. *l. 12. l. vlt. ff. titul. prox.*
m ab herede sc.
n præstita legatario sc.
o Indebitum à sciente solutum non repetitur. *l. 1. ff. de condict. indeb.*
p condictione sine causa, vel incerti. *l. 1. ff. de condict. sine causa.*
q vt mittatur quis in possessionem, nõ exigitur conuenti mora, sed conuenientis.
r Cautionẽ legatario offerre heres non cogitur.
s eo casu satius est ad domum denunciari. *l. 5. §. 2. 3. ff. de noui oper. l. 4. §. 5. ff. de damno.*
t si cui legatũ est, cum cõstet, &c. *Cui. 4 obs. 33.*
u *l. 4. in fi. ff. tit. prox.*
x non deberi. *Hal. l. 19. ff. de testam. tut.*
y hodie constat. *Hal.*
z *¶ l. 1. §. pe. ff. e. l. 14. in fin. ff. tit. prox. l. [illegible] ff. de hered. pet.*
a *l. 1. Cod. eod.*
b *l. 1. §. 4. ff. tit. prox.*
c Imo, caueri debet. *l. 10. in fin. ff. qui satisd. adde l. 22. §. 2. ff. soluto.*
d *l. 11. §. 18. ff. de leg. 3. l. 1. §. 11. ff. vt legat.*
e *l. 10. in fin. ff. qui satisdare. vide l. 4. ff. de stipulat. prætoriis: vide quæ scripsi ad l. 5. Cod. de* [illegible] quid enim si fideiussores dati non sunt idonei. *l. 41. ff. de hered. petit. l. 4. ff.* [illegible] *pul. l. 14. §. 2. ff. de constituta.*
f i. legatarius ipse.
g Legatarius cui non cauetur, licet missus sit in possessionem rerum [illegible] earum dominus est, *vt hic.* nisi data sit ei res in solutum ex secundo decreto [illegible]

De iure accrescendi.

17. *Paulus* lib. 48. ad Edictum.

SI ab vno ex heredibus legatorum satis accipimus, cum ab omnibus heredibus nobis legatum esset, si pars coheredis adcrescat promissori, in totum fideiussores, tenentur [a], si solidum legatum is cœperit debere.

De cautione remissa à testatore. 1. *De deposito.* 2. *Si tutor coheres pupilli in solidum cauerit.*

18. *Scæuola* lib. 29. Digestorum.

QVæ filium legitimum relinquebat, patrem eundémque [b] collibertum ex asse scripsit heredem: fideíque eius commisit, vt, *quidquid ad eum ex hereditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio testatricis, nepoti suo,* & hæc verba adiecit, *Satis* [c] *à Seio patre meo exigi veto.* quæsitum est: cum iste Seius substantiam suam dissiparet [d], & vereretur pater fideicommissarij, ne inane fideicommissum constituatur: an satisdationem fideicommissi nomine patrem defunctæ compellere possit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non compellendum cauere [e].

1 ¶ Idem quæsiit: testatricem apud maritum suum, ex quo filium reliquerat, res deposuisse non exacta cautione depositionis: an ea res patri heredi restitui debeat: an verò, quoniam [f] emolumentum totius hereditatis ad filium defunctæ reuerti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset. respondit, quod mulieris mansisset, nec [g] in dote fuisset, restituendum esse heredi.

2 ¶ Tutor, qui & coheres pupilli erat, absente pupillo, cum admonuerunt eum legatarij fideicommissi nomine in solidum ipse cauit [h]. quæsitum est, an in pupillum adultum factum danda sit vtilis actio. respondit, dandam.

VT IN[i] POSSESSIONEM legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat [k].

Tit. IIII.

De cautione remissa à testatore. 1. *Quibus ex causis legatarius vel fideicommissarius mittitur in possessionem.* 2. *De liberatione relicta.* 3. *De legato soluto.* 4. *De hereditate non adita.*

1. *Vlpianus* lib. 52. ad Edictum.

SI quis, cùm vetitus esset [l] satis accipere, acceperit: an repeti [m] satisdatio [n] ita possit, vt heres condicat liberationem? & quidem (si) sciens heres indebitum, cauit repetere [o] non potest. quid deinde si ignorauit remissam sibi satisdationem? potest condicere [p]: si verò hoc non potuisse remitti crediderit, numquid condicere possit, qui ius ignorauit? adhuc tamen benignè quis dixerit, satisdationem condici posse. Quid deinde, si commissa sit stipulatio? fideiussores putamus exceptione vti posse, an non? & magis est, vt vtantur exceptione: quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit.

1 ¶ Non [q] exigit prætor, vt per heredem stet, quo minus caueat. sed contentus fuit, per legatarium vel fideicommissarium non stare, quo minus ei caueatur. quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine: (hoc est is, à quo legatum fideíve commissum relictum est) omnimodo poterit legatarius, & fideicommissarius in possessionem ex hoc edicto mitti. quia verum est, per eum, cui caueri oportebit. non fieri, quo minus caueatur. Non [r] tamen & satisdatio debet offerri legatario. sed sufficit, siue desiderauerit, ei non caueri: siue non habeat [s], à quo satis desideret.

2 ¶ Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum. quippe, si conueniatur, exceptione doli mali vti possit.

3 ¶ Ei [t], cui legatum solutũ est, cum constet legatum [u] non deberi, Diuus Pius ad Æmilium Equestrem rescripsit, non debere prætorem satisdationem admittere.

4 ¶ Tunc ante aditam hereditatem satisdandum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. ceterum si certum sit, repudiatam, vel omissam hereditatem, vel abstentos necessarios heredes: frustra hoc edictum imploratur: cum certum sit, legatum, vel fideicommissum non debere [x].

2. *Idem* lib. 79. ad Edictum.

SI autem certum sit, hereditatem needum aditam fuisse: nec satisdatio, nec possessio locum habet.

Si is à quo satis petitur, velit, statim constare de fideicommisso. 1. *De calumnia.* 2. *De procuratore satis desiderante.* 3. *Si semel fuerit satisdatum.*

3. *Idem* libro 52. ad Edictum.

SI is, à quo satis petitur, offerat cognitione, & dicat, *hodie constet* [y] *de fideicommisso, hodie agamus:* dicendum est, cessare satisdationem: cum possit ante de fideicommmisso, quam de satisdatione constare.

1 ¶ Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si fortè dicatur per calumniam [z] satis peti. hoc enim commune est omnium satisdationum. Diuus enim Pius rescripsit, eum, apud quem satis petitur, debere explorare [a], num per calumniam satis petatur. de qua re summatim debet cognoscere.

2 ¶ Si procurator [b] satis legatorum desideret: si quidem mandatum ei sit, non habebit necesse de rato cauere, sed erit ei satisdandum: si verò dubitetur, an mandatum sit, vel non sit, de rato cautio erit exigenda.

3 ¶ Si semel fuerit satisdatum: quæsitum est, an etiam rursus cauendum sit, si fortè dicatur, egenos fideiussores esse datos. & magis est, vt caueri non [c] debeat. hoc enim Diuus Pius rescripsit Pacuuiæ Licinianæ. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus fideiussores idoneos accepit. neque enim oportet per singula [d] momenta onerari eum, à quo satis petitur.

4. *Papinianus* lib. 28. Quæstionum.

PLane si noua [e] causa allegetur, veluti quod fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiserit: æquum erit, præstari cautionem.

De effectu missionis in possessionem. 1. *De damno infecto.* 2. *De pluribus legatarijs pluribúsve creditoribus.* 4. *De legatarijs & creditoribus.* 5. *De rebus hereditarijs vel non.* 6. *De his quorum proprietas ad heredem pertinet.* 7. *De agris vectigalibus. De pignore.* 8. *De partu, fœtu, fructibus.* 9. *De rebus bona fide emptis.* 10. *De deposito vel commodato.* 11. *De duobus heredibus.* 12. *De tabulis pupillaribus.* 13. *De alio successore quam herede.* 14. *De herede heredis.* 15. *De dolo.* 16. *De rebus heredis & de mora.* 22. *De custodia & fructibus.* 23. *De legatario vtente, fruente ex constitutione Antonini.* 24. *Satisfieri defuncti voluntati quomodo accipitur.* 25. *De alijs successoribus quam heredibus.* 26. *De lite contestata ab eo, qui in possessionem missus est.* 27. *Si missus in possessionem non admittatur.* 28. *De fidei legatarij commisso.*

5. *Vlpianus* libro 52 ad Edictum.

IS [f], cui legatorum fideíve commissorum nomine non cauetur, missus in possessionem, numquam [g] pro domino [h] esse incipit [i]. nec tam possessio rerum ei, quam custodia [k] datur. neque enim expellendi [l] heredem ius habet, sed simul cum eo possidere iubetur, vt saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat heredi cautionem.

1 ¶ Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum seruandorum causa: posse [m] eum, qui legatorum seruandorum causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisdare. qui, si satisdederit, non aliter decedere possessione debebit [n], quam ei cautum fuerit etiã eo nomine, quo se dãni infecti obligauit.

2 ¶ Si plures legatarij mitti in possessionem desiderauerint, omnes venire debent in possessionem. is enim, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alij possidet. Alia [o] est causa, cum creditores rei seruandæ causa mittuntur in possessionem. nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet.

3 ¶ Qui prior missus est legatarius in possessionem, non præfertur ei, qui postea mittitur. inter legatarios enim nullum ordinem obseruamus, sed simul omnes æqualiter tuemur.

4 ¶ Postquam rei seruandæ [p] creditores possidere cœperunt: legatorum seruandorum gratia missus [q] in possessionem, creditoribus potior non habebitur [r].

5 ¶ Qui in possessionem legatorum seruandorum causa mittitur: in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet: hoc est earum, quæ in causa hereditaria manent. earum autem, quæ in causa hereditaria non erunt, non [s] alias mittitur, quàm si dolo malo in ea causa esse desierit: nec semper, sed causa cognita.

6 ¶ Bonorum [t] autem appellatione hæ res compræhensæ videbuntur, quarum proprietas ad heredem pertinet.

7 ¶ Sed & si vectigales [u] agri sunt, & si qua pignora testatori data: in eorum quoque mittetur possessionem.

8 ¶ Sed & in partus ancillarum, & fetus pecorum, item fructus, æquè omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur.

8 ¶ Sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit: in possessionem eius mittendum legatarium, constat. nam & hæc [x] res in causa hereditaria est.

10 ¶ Si deposita res apud defunctum fuerit, vel commodata: locum missio, non habet: quia non sunt istæ res hereditariæ [y].

11 ¶ Si ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter non: in partem eius missio locũ vtique habere debet.

Missi

[illegible] enim res [illegible] nis eius est. [illegible] *in fin. ff. si ex nexali.*
h nõ proprietatem nanciscitur, sed ius pignoris. *l.* [illegible] *5. Cod. vt in possess. leg.* pro pignore, non pro domino possidet. *l. 14.* [illegible] *de leg. 1. adde l. 12. ff. pro emptore. l. 26. ff. vt pignorat.*
i Imo pro domino possidet. *l. 2. §. 1. ff. ex nexal. causa.* [illegible] *finita.* [illegible] *ante ff. de* [illegible]
Ex missione legatorũ seruandorum causa, ad decretum peruenit [illegible] test.
k Is non possidet, sed potius custodit. *l.* [illegible] *ff. quod legatorũ.* custodia autem in possessionem rerum hereditariarum mittitur. *adde l.* [illegible] *de iudicijs.* custodia & conseruatio rerũ conceditur [illegible] quib. ex [illegible] possessionem [illegible]
l *l. 15. §.* [illegible] *ff. de damno.*
m Cur potest? [illegible]
n *l. 5. §.* [illegible] *damno.*
o [illegible]
p *l. 3.* [illegible] *ff. de adquir. poss.*
q [illegible] bonorum [illegible] rationem [illegible] *de separation.* [illegible]
r [illegible]
s *l. 3. C.* [illegible]
t *l.* [illegible]
u [illegible]
x *l. 5. §.* [illegible] *reb. cr.*
y [illegible] *l. 9. ff. de* [illegible] *pet.*

a l.32.ff.depositi. b vide l.6.Cod.eod. c l.6.C.eod.Paul 4.sent.1.§.penult.
d de hac missione vide Zasium in l.2. §.initium.in verbo vindicias.ff.de origine iuris.
e Legatarij post sex menses quàm petere cœperint, etiam in res proprias heredis inducuntur, inde fructus percepturi quoad satisfiat. vt hîc. & l.certa.Cod.eod.
f vide quæ notaui ad §.19.j.eodem.

edicto missio fit ab initio ante aditam hereditatem. l.1.in fin.ff.eod. ex rescripto, post aditam: & sex menses.§.20.ff.eod. Præterea edictum non requirit moram heredis.l.1.§.non exigit.ff.eod. rescriptũ verò, exigit.d.§.20.§.18.ff.eod. Per edictum fit missio in bonis hereditariis.§.3.§.16.ff.eod. Missus ex edicto, de possessione recedit præstita ei satisdatione.l.si legatarij aduersus.ff.tit.1. Missus ex rescripto non recedit, nisi plenè ei satisfactum sit. l.si pecuniæ. in fin.j.eodem.

Missi itaque legatarij impedient etiam eum, qui satisdedit, rei administratione. quare suadendum erit heredi, vt in assem satisdet, ne administratio eius impediatur.

12 ¶ Si ab impuberis substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio non solum in ea bona, quæ testatoris fuerunt, verum ad ea quoque, quæ impubes adquisiit, locum habebit: nam hæc quoque hereditaria sunt. viuo autem impubere, neque missio, neque satisdatio locum habet.

13 ¶ Si heres non sit, à quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, vt edicto locus sit, & dolo eius, sit æstimandus.

14 ¶ Sed & si heredis heres sit, qui dolo fecit: æquè nocere debebit.

15 ¶ Dolum [a] accipere debemus & culpam latam: sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum & fideicommissariorum factus est.

16 ¶ Imperator Antoninus [b] Augustus rescripsit, certis ex causis etiam in propria [c] bona heredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos [d]: si post sex [e] menses, quum aditi pro [f] tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est. inde fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. Quod remedium seruaretur & aduersus eos, qui ex qua causa fideicommisso moram faciunt.

17 ¶ Satisfactionis verbum licet latius patet, tamen ad exsoluendum legatum refertur.

18 ¶ Proinde, & si remissa sit satisdatio, rescriptum locum habebit, quia mora fit solutioni.

19 ¶ Sex autem mensium puto continuum tempus, nõ possessionum [g], computandum.

20 ¶ Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus vel adolescens. nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. Certè si hereditas iacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trahendum est.

21 ¶ Quæri poterit, an in vicem vsurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur. & cum exemplum pignorum sequimur: id, quod ex fructibus percipitur, primum in vsuras, mox, si quid superfluum est, in [h] sortem debet imputari. Quinimo & si amplius, quam sibi debetur, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiæ actionis etiam vtilis actio ad id refundendum dari debebit. Sed pignora quidem quis & distrahere potest. hic autem frui tantum ei constitutio permisit, vt festinetur ad sententiam.

22 ¶ Qui legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur: & [i] fructus [k] custodire [l], & cetera debebit: & pati quidem heredem colere agros, & fructus redigere: sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede consumantur. quod si heres fructus nolit cogere: permittendum erit legatario, cogere fructus, & coactos seruare. Quinimo si [m] tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire [n] expediat: vendere quoque legatario permittendum est, & pretium seruare. In ceteris quoque rebus hereditariis missi in possessionem hoc erit officium [o], vt vniuersas res hereditarias colligat, & ibi custodiat, vbi domicilium defunctus habuit. & si nulla domus sit: habitatione [p] conducat [q], vel horreum quoddam, in quo res collectæ custodiantur. & puto, ita legatarium custodire res hereditarias debere, vt [r] neque heredi auferantur, neque depereant, deterioresve fiant.

23 ¶ Quod si ex constitutione [s] quis in possessionem mittatur: curandum est, ne vis [t] fiat vtenti & fruenti legatario.

24 ¶ Satisfieri voluntati defuncti sic accipitur, quoad voluntati defuncti vel ex fructibus, vel aliunde satisfiat.

25 ¶ Constitutio autem Diui Antonini pertinet ad eos, à quibus vtiliter fideicommissum relictum est: (si) quamuis heredes non sint. par enim vtilitas est.

26 ¶ In possessionem missus legatorum seruandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit, non antè decedere possessione debet, quam ei pro lite [u] fuerit cautum.

27 ¶ Missus in possessionem, si non admittatur: habet interdictum [x] propositum: aut per viatorem [y], aut per officialem præfecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem.

28 ¶ Missio autem locum habebit, non tantum si quis idipsum, quod legatum est, rogatus sit: verumetiã si quid vel ex eo, vel pro eo restituere fuerit rogatus.

29 ¶ Si Titio purè legatum fuerit, & eius fideicommissum sub conditione, vt Sempronio restitueret: non iniquè prætorem statuturũ Iulianus scripsit, si, antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det; vt magis Sempronio det legati persecutionem: vt is legatario satisdet, deficiente conditione reddi decem. sed & si acceperit Titius ab herede decem: æquum esse Iulianus ait, cogi eum inuicem [z] satisdare, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cauere. & hoc iure vtimur. id enim & Marcellus ait.

30 ¶ Quid ergo, si & legatum sub conditione sit relictum, & fideicommissum, neque fideicommissi satisdetur? æquissimum erit, fideicommissarium nomine legati satis accipere ab herede, si ei legatarius non caueat. scilicet vt & ipse legatario caueat. quod si iam accepit legatarius ab herede satis: decernendum erit, ex ea satisdatione magis fideicommissario, quam legatario, dandam actionem: in eum scilicet casum, quod fideicommissi eius conditio extitit ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & conditio eius extitit: scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cauere legatario.

g sessionum. Duar. 2. disp. 16. Zoanet. 8. restit. ... §.16. ff.eod.l. 2.§.1.j. quis ordo in bonor. possess. idem sentit Goueanus apud Cuiac.2.obs.18. Sessionũ dies sunt quibus Prætor pro tribunali sedet, iique continui, non tamẽ semper vtiles. nam sæpe fit vt die sessionum nõ semper quis habeat experiundi potestatẽ. Contra dies vtiles plerumque sunt, quamuis sessionum non sint. Vtilis annus constat ex diebus vtilibus continuis & 365. de quibus v. Cuiac.ibid.
h prius tamen in expẽsas quas fecit.
i seruat legata, qui fructum custodit, qui patitur heredẽ colere agros, & fructus redigere, qui non patitur heredem fructus absumere: qui ipse, moram admittente herede, cogit fructus & coactos seruat. qui fructus (qui seruari non possunt) vendit & eorum pretium seruat: qui res omnes hereditarias colligit, custoditve, vbi domiciliũ defunctus habuit: ... causa habitationẽ vel horreũ conducit.
k potest tamẽ vendere & locare. l.8. §.2.j.de reb.auth.iud.
l officiũ missi in possessionem ...torum seruandorum causa quale sit.
m l.27.j. de reb. auth.iud.
n sequestratio rerum quæ seruari nõ possunt [illegible]

t Missus in possessionem legatorum causa, vtentibus & fruentibus iam legato, legatarius vim facere non debet.
u .i.iudicatum solui.r. Cuiac.10. obs.29.
x l.1.§.9.j.quod legat. l.3. §.1.j.ne vis fiat ei.
y nota formã inducendi alicuius in possessionem. An verò iudex legatario id ius tribuere potest, vt priuata authoritate res hereditarias adpræhendat? Bartolus putat.
z ¶l.44.j.de bon. liber.

De vsufructu pecuniæ legato & cautione remissa. 1. Quibus ex causis fideicommissarius de possessione decedit.

6. *Iulianus* libro 38. Digestorum.

SI pecuniæ numeratæ vsusfructus legatus esset, & in testamento cautum, ne eo nomine satis daretur: proprietas non est legata: sed legatario [a] permittendum satisdare, & vsumfructum pecuniæ habere: & propemodum in hac propositione [b] nullæ prætoris erunt partes, quia, nisi [c] satisdetur, agi cum herede non poterit.

1 ¶ Qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est, non prius de possessione decedere debet, quam ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisdatum fuerit. nam quod si integra re fieret, in possessionem non mitteretur: id cum offeretur [d], discedere à possessione debet.

De ventre.

7. *Modestinus* lib.3. Regularum.

DVm venter in possessionem est, nullus legatorum seruandorum causa in possessionem esse potest.

De hereditate restituta.

8. *Papinianus* libro 6. Quæstionum.

SI legatorum satis non datur, restituta hereditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo eius, cui restituta est hereditas, in hereditaria [e] causa desierunt.

De herede condemnato. 1. De duobus legatarijs.

9. *Idem* libro 19. Quæstionum.

ETiam si condemnatus heres fuerit, nec pecuniam soluat: legatarius potest desiderare [f], mitti in possessionẽ.

1 ¶ Cùm sub conditionibus contrariis eadem res duobus [g] legetur, si non caueatur, vterque mittitur in possessionem.

Si nullæ sint res hereditariæ, in quas mitti possit.

10. *Paulus* libro 3.[h] Sententiarum.

SI nullæ sint res hereditariæ, in quas legatarij vel fideicommissarij mittantur: in rem quidem heredis mitti nõ possunt: sed per prætorem [i] denegatas heredi actiones ipsi persequantur [k].

De re vni relicta & ab alio possessa. De statulibero.

11. *Hermogenianus* libro quarto Iuris Epitomarum.

SI fideicommissorum vel legatorum seruandorum causa missus in possessionem, eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relicta esset: æquius est, me eam habere, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam esses. Nam & si mihi sub conditione legatum est, & tu medio tempore in [l] possessionem eius factus fueris legatorum seruandorum causa, deinde conditio impleta esset: non denegabitur mihi eius rei integra persecutio. Sic enim & si statuliberum ex eadem causa possidere cœpisset: impleta conditione, iustam libertatem eius impedire non potest.

1 ¶ Si rei seruandæ causa in possessionem missus esset proprius creditor heredis, & rei [m] per fideicommissum mihi relictæ adeptus fuerit: nihil me per eum lædi oportere conuenit: non magis, quam si ab ipso herede eam rem pignori accepisset.

De municipijs.

12. *Mæcianus* libro 12. Fideicommissorum.

MVnicipiis [n] fideicommissum relinqui posse, dubium non est. sed si non caueatur, aduersus [o] municipes: quidem non dubitabimus ex hoc edicto iri in possessionem posse. ipsos verò municipes, si his non caueatur, non idem adsecuturos: sed extraordinario remedio opus erit: videlicet vt decreto prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

a l.1. C. de vsufruct.
b Propositio quid esset, dixi ad l.20. §.1. ff. de heredit.vendita.
c Vsusfructuarius mobilium rerum satisdare debet, etiam si ei remissa sit cautio à testatore. v.l.1. Cod.de vsufruct.
d l.11. sup.titul. prox.
e l.5.§.5.j.eod.
f sub. vel ex rescripto, vel ex edicto, vel iudicis officio. l. à diuo.§.si super rebus.j.de reb.auct. indic.
g v.l.3. ff. titul. prox.
h hoc non extat inter cæteras Pauli sentẽtias. lib.3. quinimo apud eundẽ reperio.lib.4.ti.1.§ 17. Eum, cui ab herede fideicommissum non præstatur, nõ solum in res hereditarias, sed in proprias heredis inducitur. Ideóque hic locus satis ostẽdit, quæ extant hodie Pauli sententiæ non esse Pauli Authenticas, sed Epitomen quod vt satis notum nunc probare supersedeo.
i facit l.1.§.2.ff. quod cuiusque vniuersit.
k sed quo ordine? collige ex l.15. §. 2.j. de re iudicat.
l de hac loquẽdi formula scripsi ad l.21. C.de furtis.
m l.1.C.de bon. author.
n l.122.ff.de leg. 1.l.26.j.ad Trebel. Vlp.24.§.28.
o l.2.§.2.ff.quod cuiusque vniuersit.

a Etiam pro re minima legatarius mittitur in possessionem omnium bonorũ heredis.
b Imò, vnius tantum. *l.1.in fi. j.quib.ex caus.in pos.*
c ¶ *adde l.27.s. de inoff. l.pen. C. de ordine cognat.*

De minima re relicta.

13. *Callistratus* libro 3.Edicti monitorij.

QVamuis minima [a] res legata sit, vel per fideicommissum relicta: tamen si non soluatur ab herede, vel eo nomine caueatur, cum caueri oporteat: in possessione omnium [b] bonorum, quæ ex ea hereditate sunt, legatarium siue fideicommissarium prætor legatorum seruandorum causa mittit.

De bonis vescendi causa deminuendis.

14. *Labeo* libro secundo Posteriorum Iauoleno Epitomatorum.

QVæ legatorum seruandorum causa in bonis est, in causa vescendi [c] deminuet, si filia [d] neptis, proneptis, vxorve esset, nec nupta sit, nec suum quicquam habeat.

De loco facto religioso. De consecratione. De manumissione.

15. *Valens* libro 7.Actionum.

INterdũ licet dolo malo fecerit heres, quo minus res in causa hereditaria maneant: non poterit in possessionẽ earum legatarius mitti. veluti si locũ religiosum fecerit: aut quid publicè consecrauerit, permissu [e] scilicet Imperatoris: aut aliquem non in fraudẽ creditoris manumiserit.

d Quid si aliæ mulieres sint? idem *Accursius & Bald.* Quid in filio & nepote? Aliud. Accursius enim putat, mulieres debilioris esse vitæ quã mascul.
e *adde l.9. ... s.de rer.diuis.l.8. j.de religios.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SEXTA.

LIBER XXXVII.

DE[a] BONORVM[b] POSSESSIONIBVS[†].

a *3.Instit.10.* περὶ διακατοχῆς. *40. Eclog. 1. 1. Harmenop.23.* de possessionib. dandis. *Vlp.28.* vide praxim huius actionis apud Oldendorpium. *5. class. 6. act.*
b hoc verbo quid intelligatur. *v.l.3.j.eod.*
† quæ à Prætore dãtur scriptis heredibus secundum tabulas. *j. tit. 11. 6. C.11.* contra tabulas verò seu testamentũ defuncti dantur liberis. *j.tit.4.6.C.12.* patronis, vel liberis eorum. *j. tit. 4. & seqq. 6. C.13.* ab intestato, furioso, infanti, cæco, surdo, muto. *j.tit.3.* filio emancipato. *tit.8.* ventri. *j.titul.9.* liberis impuberibus, quibus fit controuersia status & bonorum paternorum. *j.ti.10.* parenti qui filium manumisit. *j.tit.12.* ex testamento militis. *j. tit. 13.* Alia est edictalis. *l. 30.§. .in fin.s.de adqui.hered.* alia decretalis. *§.8.j.eo.l.1.§.7.j.de success.edicto.* Illa per edictũ mortui Prætoris, hęc per Prætorẽ viuum cum actu datur & cognoscitur. Quid sit bonorum possessio. *v.l.3.§.2.j.eod.* Hodie formulæ veteres petendæ bonorũ possessionis non sunt in vsu. *v. quæ notaui ad §.vlt. Inst.eo. adde Cui. 17.obs.19.* Dabãtur bonorum possessiones à Prætore, in Vrbe: à Præsidibus in Prouinciis. *v.Cuiac.4.obs.15.* de differentia bonorum possessionis & hereditatis. vide Manticam *12.de coniect.vlt.volunt.15.*

De commodis & incommodis, & rerum dominio.

1. *Vlpianus* lib.39.ad Edictum.

BOnorvm possessio admissa, commoda [c] & incommoda hereditaria, itémque dominium rerum [d], quę in his bonis sunt, tribuit. nam hæc omnia [e] bonis [f] sunt [g] coniuncta.

Collatio heredis & bonorum possessoris.

2. *Idem* lib.14.ad Edictum.

IN omnibus enim vice [h] heredum bonorum possessores habentur [i].

Bona quomodo accipiuntur. Definitio bonorum possessionis. 3. De inuito. 4. De vniuersitatibus. 5. De patre vel filiofam. 6. De captiuo. 7. Per quas personas acquiritur. 8. Vbi datur bonorum possessio. 9. De iure accrescendi.

3. *Idem* lib.39.ad Edictum.

BOna autem hic (vt plerumque solemus dicere) ita accipienda sunt, vniuersitatis [k] cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui, suscipitúrque eius rei commodum & incommodum. nam siue soluendo sunt bona, siue non sunt: siue damnum habent, siue lucrum, siue in corporibus sunt, siue in actionibus; in hoc loco propriè bona appellabuntur.

1 ¶ Hereditatis autem, bonorúmve possessio (vt Labeo [re]scribit) non [l] vti rerum possessio accipienda est. est enim iuris [m] magis, quàm corporis, possessio. denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen rectè eius bonorum [n] possessionem adgnitam Labeo ait.

2 ¶ Bonorum [o] igitur possessionem ita rectè definiemus, ius [p] persequendi [q] retinendíque [r] patrimonij, siue rei, quæ cuiusque, cùm moritur, fuit.

3 ¶ Inuito [s] autem nemini bonorum possessio adquiritur.

4 ¶ A municipibus [t], & societatibus, & decuriis [u], & corporibus, bonorum possessio [x] adgnosci potest. proinde siue actor eorum nomine admittat, siue quis alius: rectè competet bonorum possessio. sed etsi nemo petat vel adgnouerit bonorum possessionem nomine municipij: habebit municipiũ bonorum possessionẽ, prætoris [y] edicto [z].

5 ¶ Dari autem bonorum possessio potest tam patrisfamilias, quàm filij [a] familias: si [b] modò [c] ius testandi habuit de peculio castrensi, vel quasi castrensi.

6 ¶ Sed & eius, qui [d] apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamuis in seruitute decedat, nulla dubitatio est.

7 ¶ Adquirere quis bonorum possessionem potest [e] vel per semetipsum, vel per [f] alium [g]. Quòd si, me non mandante, bonorum possessio mihi petita sit: tunc competet, cùm [h] ratum habuero id, quod actum est. denique si ante decessero, quàm ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competet mihi bonorum possessio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cùm ad eum non transeat ius bonorum possessionis.

8 ¶ Si causa cognita bonorum possessio detur: non alibi dabitur, quàm pro tribunali [i]: quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quàm pro tribunali dari potest.

9 ¶ In bonorum possessione sciendum est ius esse [k] adcrescendi [l]. proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum vnus admisit bonorum possessionem, cæteri non admiserunt: (

4. *Gaius* libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

VEluti quòd spreuerunt ius suum, aut tempore bonorum possessionis finito [m] exclusi sunt, aut ante mortui sunt, quàm petierunt bonorum possessionem.)

5. *Vlpianus* libro tricesimonono ad Edictum.

EI, qui admisit, adcrescent [n] etiam hæ portiones, quę cæteris competerẽt, si petissent bonorum possessionem.

1. *Diuisio bonorum possessionis.* 2. *De notis.*

6. *Paulus* libro quadragesimoprimo ad Edictum.

SEd cùm patrono quidem, contra tabulas, certè [o] partis bonorum possessionem prætor polliceatur, scripto autem heredi, secundùm tabulas, alterius partis: conuenit, non esse ius adcrescendi. igitur non petente scripto secundùm tabulas, alterius quoque partis nominatim patrono possessionem pollicetur [p]: cùm ceteri, quibus adcrescendi ius est, semel debent adgnoscere bonorum possessionem.

p ... *§.2.j.de verb.sig.* q imploratur officio iudicis.
r in eo differt à petitione hereditatis (quæ non [illegible] possidenti) & à nuda possessione. Nuda possessio facti est, & potest esse sine iuris dominio. Hæc possessio, iuris est vniuersi, potest esse sine rei detẽtione: quippe alius potest euincere hereditatem. *v. Vlp.tit.28.§.vlt.*
s *l.vlt.C.vnde legitimi & vnde cognati.* fit tamẽ quis heres inuitus, licèt illico per Prætorẽ [illegible] *l.* [illegible] *§.vlt.j. quod met. caus.l.16.C.de iure delib. adde l.* [illegible] *s.de adq.hered.*
t Municipij, societatis, decuriæ, & corporis differentia.
u [illegible] *ad l.* [illegible]
x Quæ [illegible]
y [illegible]
z Quid quæ differentia est bonorũ possessionis adgnitę & ex edicto? An hæc edictalis, illa decretalis?
a *l.34.s.de hered.petit.l.1.§.5.s.ad Trebell.*
b *Cicero in Topicis.*
c Quid si non

c Omne ius mortui, res singulas, nomina. *l.37.s.de adquir.hered.*
d .i.possessionis non proprietatis. nec enim Prætor dominium tribuit, sed possessionem tantum, & retentionem.
e Imò non hæc omnia tribuit. *l.facta.s.ad Trebell.l.cum heredes.j.de adquir.posses.*
f Bonis inhærent commoda, incommoda, dominia.
g Imò bonorum appellatione incommoda non continentur. *l. mulier.s. de iure dotium.*
h ad eos omne ius transfertur, quod per causam hereditatis heres nanciscitur. *l.13.j.contra tabulas.* heredis loco in omni causa à Prætore habentur. *l.117.j.de regul.iur.* quin hereditatis appellatione venit bonorum possessio. *l.138.j. de verb.signif.*
i id est, heredis loco constituuntur beneficio prætoris: ideóque seu ipsi agant, seu cum his agatur fictitiis actionibus opus est, in quibus heredes esse fingantur. *Vlpia.28.§.vlt.*
k Bona, sunt vniuersitatis successio & rerum singularum & vniuersarum, etiam nominum. *l.37.s.de adqu.hered.*
l Bonorum possessio, qua de hîc agitur, differt à rerum possessione de qua agitur *lib.41.tit.2.* Rerum possessio, nuda est rei detentio: hæc autem ius & vtile dominium rerum hereditariarum continet.
m *l.50.s.de hered.petit.l.44.s.de adqu.poss.* Imò facti. *v.l.1.§.4.j.de adq.poss.*
n bonorum possessionem. *vide Cuiac. in hunc locum 4.obs.16.*
o *40.Synopsis Basilicon 1.*
p δίκαιον *Eclog.40.titul.1.* c.1.i. authoritas, formula, titulus, quo nanciscimur actiones hereditarias. *l.63. §.9.10.11.s.ad Trebell.*
q est enim persecutio. *l.178.*

testatus est? filiofamilias intestato mortuo hoc iure, non erat bonorũ possessio: hodie erat: cùm nouo iure filiusfamilias habeat heredem. *C.de bonis quæ liberis.Nou.de heredib.ab intest.§.1.*
d *l.28.s.de vulgari.*
e Imò non potest per alium. *l.90.s. de adq.hered.* hereditas per alios quæri non potest: bonorũ possessio [illegible] variè? bonorum possessio nõ ex iure ciuili ac stricto: sed prætorio [illegible] *§.1.j.eod.* hereditatis adquisitio magis solemnis.
f An mandatum [illegible] exigi putat Accursius. Bartolus sine mandato adquiri posse probat ex *l.* [illegible] *j.eod.* multò magis generale mandatum sufficere.
g per procuratorem *l.* [illegible] *s.de adq.her.* [illegible] eo absente. *l.7.j.rat.rem hab.*
h *d.l.86.d.l.7.*
i Decretalis bonorum [illegible] nisi de tribunali dari potest: Edictalis quocumque die & de plano [illegible] ordinaria est. decretalis non item. *v.Cuiac.institut.eod.in fin.* [illegible] agnoscere, decretalem solennibus verbis petere moris erat.
k *l.3.* [illegible] *hered.l.4.j.quis ordo.l.1.§.9.j.ad Tertull. v.l.vnic.Cod. quando non petent.partes.* [illegible] sine noua petitione seu agnitione.
m dabatur enim bonorũ possessio [illegible] parentibus intra annum: cæteris, intra centum dies. [illegible] petierant, sequens gradus admittebatur, perinde ac si [illegible] per septem gradus fit, *Vlp.28.§.10.§.11.*
n *l.5.in fin.s.eod.*
o *l.1.Cod.de bon.possess.contra tabulas liberti.*
p Quo iure scripto herede repudiante, patronus totum petet? An [illegible] timæ? An secundum tabulas? An per extraordinariam? prior sententia [illegible]

1 ¶ bonorum

a §.1.versic.adhuc autem.§.2.instit.eod. b puta emancipationem.l.15.Cod.de legiti. ... Instit.in princip.versic.aliquando. c vt.j.vt ex legibus & senatusconsultis ... possessio detur. d sub.insitatis,non indubitatis.arg.l.9.§.si quis.ff.de he... instituend.vide Tiraquell.12.priuileg.piæ causæ. de testamento notis conscripto. ... quæ notaui ad Nouellam 107. cap.1. e Notæ, literæ non sunt,hinc aliud est, notis dictare testamẽ ... & literis ... l.40. ... militar. ... quæ scripsi ad l.33. ff.ex quibus causis maiores.

1 ¶ Bonorum possessionis beneficium multiplex est. nam quædam [a] bonorum possessiones competunt contra voluntatem: quædam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus ius legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. quamuis enim iure ciuili deficiant liberi, qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse: propter æquitatẽ tamen rescindit eorũ capitis deminutionem [b] prætor. Legũ [c] quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem.

2 ¶ Notis [d] scriptæ tabulæ non continentur edicto. quia notas, literas non [e] esse, Pedius libro vicensimoquinto ad edictum scribit.

De seruo absente, non petente, fœmina. 1. *De impubere & eius tutore, vel patre.*

7. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum.

SEruus bonorum possessionem [f] rectè admittere potest, si prætor de conditione eius certus [g] sit. Nam & absenti [h] & non [i] petenti [k], dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum prætor non ignoret. Ergo & fœmina poterit alij bonorum possessionem petere [l].

1 ¶ Impubes [m] nec bonorum possessionem admittere, nec iudicium [n] sine tutoris auctoritate accipere potest. quia tutor pupillo, & pater infanti [o] filio bonorum possessionem petere possunt.

2 ¶ Dies, quibus tutor aut pater [p] scit, cedere placet.

8. *Paulus* libro octauo ad Plautium.

TVtor [q] autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non [r] potest [s]: quia tutori petere [t] permissum est, non etiam repudiare [u].

Si incertum sit, an quis petierit, nécne.

9. *Pomponius* libro tertio ad Sabinum.

SI plures gradus sint possessionis admittendæ: quamdiu incertum [x] sit, petierit, nécne: posteriori diem non procedere, constat.

De scientia & ignorantia.

10. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

IN bonorum possessionibus iuris ignorantia [y] non prodest, quo minus dies cedat. & ideo heredi instituto & ante apertas tabulas dies cedit. satis est enim scire, mortuũ esse, séque proximum cognatum fuisse, copiámque [z] eorum, quos consuleret, habuisse. scientiam enim non [a] hanc accipi, quæ iuris prudentibus sit: sed eam, quam quis aut per se habeat, aut consulẽdo prudentiores adsequi potest.

De tutore.

11. *Gaius* libro 14. ad Edictum Prouinciale.

SI pupillo tutor bonorum possessionem petierit: & plus incommodi, quàm commodi, hæc bonorum possessio habeat: tutor tutelæ iudicio tenetur [b].

De ventre, furioso, captiuo. 1. *Si ius ciuile prohibeat hereditatem capi.*

12. *Vlpianus* libro 48 ad Edictum.

NOn est ambigendum, quòd plerumque [c] & contra fiscum [d], & contra rempublicam admitti debeant quidam [e]: vt puta venter, item furiosus: item is, qui captiui bonorum possessionem petit.

1 ¶ Vbicumque lex, vel senatus, vel constitutio capere hereditatem prohibet: & [f] bonorum possessio cessat.

De pœna capitali & relegatione.

13. *Africanus* libro quinto [g] Quæstionum.

EDicto prætoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati sunt, neque in integrum restituti sunt [h]. Rei [i] autẽ capitalis damnatus intelligitur is, cui pœna mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. Cùm autẽ in relegationẽ quis erit, ad bonorum possessionẽ admittitur.

De accusatione testamenti.

14. *Papinianus* libro 13. Quæstionum.

CVm quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum spatium temporis probasset: licèt dies ei petendæ possessionis, quam fortè certus [k] accusationis petere debuit, cessisse videtur: attamen, quia hoc proposito accusationem instruit, vt suum ius sibi seruet, adgnouisse [l] successionem non immeritò videbitur [m].

f quam? An sibi delatam vel domino? vtramque ... g l.7.C.qui admitti. At quomodo? vt iudex nõ vt priuatus: quod vtile est actis inseri. adde l.hæc autem.ff. de ... quib.ex causis in possess. h l.3.§.7.ff.eod. i etiam seruo. Nam si absenti & non petenti dari potest. multò magis dabitur seruo petenti. k Quid? quo casu absenti: & nõ petenti datur bonorũ possessio, num ea statim eidem adquiritur: si iudex ita voluit. l.penult.ff. eod. An potius necessaria est ratihabitio? l.3.§. adquirere.ff.eod. l ... nõ possit pro alio intercedere, nisi in certis casibus. v. l.41. l.54.supr.de procuratoribus. m l.8.ff.de adquir.hered. n ... eod. l.7.C. qui admitti. o l.1.ff.de bonor.possess.furi. p hæc verba, aut pater, perperam esse posita notat Cuiacius 14.obs.8. vbi eam quæstionẽ explicat, An dies, quibus pater sciuit, suo infanti competere bonorum possessionem, cedant filio. Ibidem inter cetera notat, Filium non videri scire quod scit pater: Municipes scire videri quod sciũt hi quibus summa reipublicæ commissa est: & pupillum, quod scit tutor: dixi ... Cod. qui admitti: ad bonorum possessionem. ... ... potest. ... pupillum. ... auctoritate tutorum. An potest consentiente pupillo. arg.l.1.§.tutor.ff.de succes.edicto. l.potuit. C.de iur.delib. An verò consentientibus amicis & iudice? cùm hæc repudiatio species sit alienationis. arg.l.magis puto.§.fundum. §.non passim.ff.de reb.eorum. Quin vt hoc ... uetur tamen dicendum tutorem posse repudiare, cum possit adquirere. l.is ... ff.de adqui.hered.l.qui potest.ff.de reg.iur. An fallat in iis qui res aliorum administrant: quas sane non administrant cum eos spoliant? An potius dicemus eum qui ... possit adquirere, eundem repudiare posse, nisi prætor impediat: qui ... non possit repudiare. s quia alienam repudiaret quod non pe- ... l.1.§.17.ff.de succes.edict. t & adgnoscere.l.7.C.qui admitti. u nam qui re- ... x adde l.5.C.qui admitti. y l.1.l.9.ff.de iur.& facti ign. z v.l.9. §.3.ff.de iur.& facti ign. a v.l.2.in fin.ff.quis ordo. b l.11.ff.de author.tutor.
c Imò semper: quippe fiscus vltimus admittitur. l.vnica.§.penult.C.de caduc.tollen.
d Quid? An differentia est fisci & Reipublicæ? vide l.Respublica.C.ex quibus maiores.
e Cur hæ personæ potius admittuntur quàm aliæ? Iure quodam speciali videntur admitti, igitur & facilius excludi. l.eius militis.§.militia.ff.de testam.milit.

f & ita, Eiusdem iuris sunt hereditas & bonorum possessio. l.3.in fin.ff.vnde legiti. g v.Cuiac.5.ad Afr.in pr. h à Principe vel Senatusc. v.Cuiac.ibid. i Capitalis pœna, mors aut aquæ & ignis interdictio. adde l.2.ff.de public.iudic.l.si verè §.qui pro rei.ff.qui satisdare. k Atqui certu esse non potuit, quoties facto alieno talium testamentum dicitur l.cum falsum.ff.de adquir.heredit. Proferebatur hic testamentum factũ certa die: qua die certus sum abfuisse testatorem: vt qui cũ illo eadẽ die alibi fuerim. adde l. Pantonius. §. rei. ff. de adquir.heredit.

De matre impuberis.

15. *Paulus* libro 11. Responsorum.

PAulus respondit, petitionem matris solam non [n] adquisisse filiæ impuberi bonorum possessionem: nisi si is, qui eam dedit, euidenter voluit eam impuberi dare.

De furioso, & ratihabitione.

16. *Idem* libro tertio Sententiarum.

QVotiens is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere cœperit: magis probatũ, ratum [o] eum videri habuisse. rati [p] enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.

SI [q] TABVLÆ TESTAMENTI extabunt [r],

Tit. II.

De nomine heredis deleto si tabulæ post mortem testatoris interierint.

1. *Paulus* libro 3. ad Sabinum.

HEredi: cuius nomen inconsulto [s] ita deletum sit, vt [t] penitus legi non possit: dari bonorum possessio minimè potest. quia ex coniectura non propriè scriptus videretur, quamuis [u], si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat. nam & si mortis tempore tabulæ fuerint, licèt postea interierint, competet bonorum possessio: quia verum fuit, tabulas extare.

DE BONORVM POSSESSIONE [x] furioso [y], infanti [z], muto, surdo, cæco competente,

Tit. III.

De furioso & infante.

1. *Papinianus* lib. 15. Quæstionum.

FVrioso Titius substitutus est. bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadẽ conditione est, neque instituto neque substituto cedit [a]. nec, si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatiũ temporis, quòd scientibus [b] præfinitum est, videbitur cedere, nam & pater [c] infanti filio possessionem accipit: quo tamẽ cessante, infans nõ excluditur. Quid ergo, si curator accipere nolit? nónne iustius atque vtilius erit, ad eundẽ modum proximo cuique possessionẽ dari, ne bona iaceant? quo admisso, substitutus cautionẽ præstare cogitur † omnibus his, quibus bona restitui debent: si fortè institutus in eodẽ furore decesserit, aut compos mentis effectus, antè mortem obierit, quàm hereditatẽ adgnosceret. nam & fieri potest, vt viuo furioso substitutus decedat, nec tamẽ furiosus obstet ceteris, si priùs & ipse decesserit, quàm hereditatẽ adquireret.

De muto, surdo, cæco.

2. *Vlpianus* lib. 39. ad Edictum.

MVtus [d], surdus, cæcus [e] bonorum possessionem admittere possunt [f], si, quod agatur, intelligant.

DE BONORVM POSSESSIONE contra tabulas [g].

Tit. IIII.

De liberis præteritis naturalibus vel adoptiuis. 1. *De iure & ordine.* 2. *De postumis & captiuis.* 6. *De liberis sui iuris.* 7. *De filio emancipato & adoptato.* 8. *De deportatione & seruitute pœnæ.*

1. *Vlpianus* lib. 39. ad Edictum.

IN contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus, siue naturales [h], siue adoptiuos: si neque instituti, neque exheredati sunt.

1 ¶ Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo iure, eóque ordine, quo vocantur ad successionem ex iure ciuili. 2 ¶ Hæc autem clausula etiam ad postumos videtur pertinere. 3 ¶ Sed etsi ab hostibus [i] postliminio redierint filij: Pomponius putat, ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti.

4 ¶ Si ex tribus filiis vnus ab hostibus captus sit: duobus, qui sunt in ciuitate bessis bonorũ possessio competit.

l Imò non videtur agnouisse, agendo inofficiosi. l. quemadmodum. ff. de inofficioso. l.Antistius.ff.de adqu.heredit. m hoc ipso sc. quod falsum accusauit. l.3.C. de repudiand. n ¶ Imò, per matrẽ adquiritur filio dominium. arg.l.25.ff. depositi. o adde l. 24.ff. ratam rem. p v.l.1. Cod.qui admitti. q hic titulus est generalis ad omnes successiones testati. Cuiacius hic in suis paratitlis. Idem tamẽ negat vllos esse in Pandectis titulos generales 7. obs.12. r liberis sc. præteritis potissimum bonorum possessione contra tabulas data. Cuiac.hîc. Olim dicebatur Proferentur, Cicero 1.in Verrem. hodie extabunt. Sufficit enim extare, licèt nõ proferantur. l.1. §.1.ff.secund.tab. s l.1.§.1.ff.de his quæ testam. l.10. in fi.ff.de testam. quemad. l.2.l.11. Cod.de testam. t scriptũ propriè dici non potest quod sensu non percipitur. adde l.1.ff.de his quæ in testamento delentur. u Instrumentũ initio plenum ac non cancellatum edi seu exhiberi sufficit: neque eius authoritas mutatur, si post cancellatum exhibeatur. l.vlt. C. de fide instrum. x quam Ecloga vocat ἀγάθ... 40.tit.2. y An hæc bonorum possessio facti vel iuris est? Accursius facti tantum esse putat, vt tantummodo prosit ad fructus percipiẽdos. nõ vt verè efficiatur heres per bonorum possessionem. contra Bartolus iuris esse existimat. l.vlt.§.sed si.§.tale. Cod.de curat.furiosi.
z Quid? hæc bonorum possessio éstne iuris vel facti? Iuris. l.si infanti Cod.de iur.delib. adquirit enim bonorum possessio non quæ est iuris & ad heredes suos transmittit. a Ius petendæ bonorum possessionis, furioso nunquam deperit. adde l.12. ff.de bon.possess. b vide l.2.Cod.qui admitti. c vide d.l.2. l.3.ff.quis ordo in bonorum possess. † huiusmodi cautionis necessitas remissa videtur. l.vlt.§ vlt.Cod.de curat. furiosi. Bartolus putat, curatorem cauere non cogi. i. substitutum cogi.
d l.93.§.1.ff de adquir.hered.
e Probari hæc vitia possunt ex ipsis actibus. Bart.
f Imò non possunt: annon curatoribus regantur. l.2.ff.de curatorib.furiosi. non possunt, si penitus ignorent quid agatur: aliàs possunt. l.seruo.§ si pupillo.ff.ad Trebell.
g quam Prætor liberis pollicetur. o. Cod. 12.40. Eclog.3.
h Vlp.28.§.3.
i l.1.§.17.ff.de collat.

5 ¶ Idem & in postumo. nam quamdiu postumus speratur, in ea causa est, vt partem faciat.

6 ¶ Et sui iuris factos liberos inducit in bonorum possessionem prætor. siue igitur emancipati sunt, siue aliàs exierunt de patris potestate: admittuntur ad bonorum possessionem. sed adoptiui patris non potest. vt enim admitti possit, ex liberis [a] esse eum oportet.

7 ¶ Qui habebat filium, habebat & nepotem ex eo: filium emancipauit, & adoptauit in locum nepotis, deinde emancipauit. quæritur, an nepoti obstet. & mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, siue pater eius in adoptione mansisset quasi nepos, siue emancipatus est. puto enim, & emancipato patre, nepotem quoque cum patre suo ex edicto admitti.

8 ¶ Filium habuit, & ex eo nepotem. filius emancipatus, vel in potestate manens, deportatus est. quæritur, an nepoti noceat. & verius est, in vtroque casu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum [b] loco habendos [c].

9 ¶ Si & pater & filius deportati sint, & ambo restituti: dicemus, ad bonorum possessionem admitti filium. Sed & si filius in metallum damnatus, vel alia pœna, quæ seruum efficit, restitutus sit: nihilo minus admittetur. "aliter non."

2. *Hermogenianus* "lib. 3 Iuris Epitomarum."

IDémque est, & si pater pœnæ "&" seruus efficiatur, & postea restituatur [d].

De emancipatis & eorum liberis. 1. De nepote adoptato in locum filij, & in eo iure retento, vel emancipato. 5. De filio emancipati. 6. Si emancipatus præteritus arrogandum se dederit. 7. Si nepotem auus filio. 8. Vel filius auo in adoptionem dederit. 9. Si pater peruenerit in adoptiuam familiam, filius non. 10. De liberis qui iure institui non possunt. 12. Si quis ex liberis. 13. Sub conditione. 14. Quæ in ipsius potestate non est. 16. Vel seruus eius sit heres scriptus. 17. De legato.

3. *Vlpianus* "lib. 39. ad Edictum."

NOn [e] tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verumetiam hi quoque, qui ex his nati sunt.

1 ¶ Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filij adoptauerit: videndum, an solus ille quasi filius admittatur. quod ita scilicet procedit, si, quasi patrem eius nepotis, quem retinuerat, sic adoptauerit. melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorum possessionem peruenire.

2 ¶ Sed si sit hic nepos emancipatus: verum est dicere, non admitti eum quasi filium. hic enim quasi filius non [f] est ex liberis, cùm iura adoptionis emancipatione finita sint.

3 ¶ Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filij nepotem adoptauero: ambo admittentur. planè si fuerit [g] emancipatus nepos, non admittetur: quà pater eum præcedit.

4 ¶ Si quis post emancipationem quæsitum sibi filium, patri suo in adoptionem dederit in locum filij: æquissimum est, ei præstari, quod cuiuis adrogato filio. idcircóque patri suo iungendus est. sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur: æquissimũ erit, eum abstinere. recipit enim locum suum, nec debet patri suo iungi.

5 ¶ Si [h] emancipatus filius, vxore [i] non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos, patre iam mortuo, ad bonorum possessionem aui velit venire: admittendus est ad eam. non enim per rescissionem is, qui filius iustus est, efficietur non filius. cùm rescissio, quo magis "admittantur," non quo minus, adhibeatur. nam etsi tam ignominiosam [k] duxerit vxorem filius, vt dedecori sit tam ipsi, quam patri, muliérem talem habere: dicemus, & ex ea natum, ad bonorum possessionem aui admitti. cùm possit auus iure suo vti, eúmque exheredare [l], nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita [m] nepotis, quàm patris eius delicta perpendet.

6 ¶ Si emancipatus filius præteritus, ante petitam bonorum possessionem adrogandum [n] se dederit: amittit contra tabulas bonorum possessionem.

7 ¶ Si quis filio suo emancipato [o] nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem aui sui admittitur, patre eius antè defuncto: quia [p] in eius est familia. quia & ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas.

8 ¶ Idémque est, & si emancipatus filium, quem post emancipationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit, & decesserit. nam & hîc nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet, quasi non sit in alia familia.

9 ¶ Si pater [q] alicuius peruenerit [r] in adoptiuam familiam, filius non: an patris sui in adoptiua familia mortui bonorum possessionem accipere possit? & arbitror, humaniorem esse hanc sententiam, vt filius hic, quamuis nõ sit in eadem familia, "in" qua pater, ad bonorum possessionem tamen eius admittatur.

10 ¶ Liberi, qui institui heredes iure [s] non possunt [t], nec contra tabulas bonorũ possessionem petere possunt. Hæc autẽ verba, *institui non possunt*, ad mortis [u] tẽpus referuntur.

11 ¶ Si quis ex liberis heres scriptus sit, ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet cùm [x] enim possit secundum tabulas habere possessionem, quo [y] bonum est ei contra tabulas dari? Planè, si alius [z] committat edictum, & ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur.

12 ¶ Sed si sub [a] conditione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest. & ita Iulianus quoque libro vicesimotertio digestorũ scripsit: Quid ergo, si defecerit conditio? verum est, eum contra tabulas accipere bonorum possessionem.

13 ¶ Si sub ea conditione filius emancipatus heres sit institutus, quæ in ipsius potestate non [b] est: quia scriptus heres est: bonorum possessionem secundùm tabulas accipere potest, & debet: nec contra tabulas potest. &, si fortè defecerit conditio, tuendus erit à prætore in tantum [c], quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset.

14 ¶ Sed & si nepos [d] sub huiusmodi conditione scriptus sit heres, idem [e] erit dicendum.

15 ¶ Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed seruus eius scriptus sit, eúmque iusserit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas.

16 ¶ Idémque est, & si legatum [f] relictum sibi vel seruo suo elegerit: nam & hîc dicemus, bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

Si quis heres extiterit vel non. 1. De nepote ex filio in potestate, & sequentibus gradibus. 2. De testamentis fœminarum. 3 De præteritione postumi, & institutione iam nati.

4. *Paulus* "libro quadragesimoprimo ad Edictum."

ILlud notandum est, quod bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet [g], siue quis heres extiterit [h], siue non [i] & hoc est, quod dicimus, contra ipsum testamentum liberis competere bonorum possessionem. quod in patrono contra [k] est.

1 ¶ Si [l] quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem, vel exheredauerit, & [m] ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus non est: quia non esset nepos suus heres futurus. Eadem sunt & in sequẽtibus gradibus.

2 ¶ Ad testamenta fœminarum [n] edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos [o] heredes non habent [p].

3 ¶ Si quis eum, qui in vtero est, prætermiserit: etiam nondum nato eo, alius, qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest: quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu [q] contra tabulas peti potest, nec contra tabulas quamdiu non nascitur præteritus: vt, etsi antè moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maximè necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui nec hereditatem interim adire potest.

5. *Iulianus* "libro vicesimoquarto Digestorum."

SEd & si decesserint, antequam [r] peterent bonorum possessionem: non est iniquum [s], prætorem decernere, heredibus eorum saluum fore commodum bonorum possessionis secundùm tabulas, vel contra tabulas.

De filio & nepote, & emancipatione, & adoptione.

6. *Paulus* "libro quadragesimoprimo ad Edictum."

SI emancipatus filius nepotem procreauerit [t], & ita decesserit, deinde auus eius: nepos ad aui bonorum possessionem venire potest.

1 ¶ Quod si "&" filium & nepotem emancipauerit: viuente quidem filio, nepos non veniet: post mortem autem eius, ad bonorum possessionem aui veniet.

2 ¶ Nepote quoque solo emancipato, & auo mortuo, deinde patre eius, nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus heres esset futurus [u] patri, si potestate aui non exisset.

3 ¶ Filio emancipato, si nepos retentus sit, & vtrique præteriti: vtrique accipient bonorum possessionem.

4 ¶ Si filius emancipatus, in adoptiua familia nepotem sustulerit [x]: ne nepos † quidem ad bonorum possessionem aui naturalis veniet. Sed & si emancipatus filius, procreatis nepotibus, in adoptionem se dederit, vt eum filij sequantur: idem erit. Planè si is, qui apud adoptiuum auum procreatus est, emancipatus sit: veniet ad bonorum possessionem aui naturalis. Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit. ceterùm emancipatus ad bonorum possessionẽ parentium naturalium veniet: sed emancipatus viuis eis, non etiam post mortẽ "eorum." hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatũ non admitti.

a l. 3. §. 2. ff. eod. §. 12. in fin. Inst. de hered. quæ ab intest.
b Deportatus mortui loco habetur. l. 63. §. 10. ff. pro socio. l. 29. §. 5. in fin. ff. de lib. & posth. l. 4. § 2. ff. de bon. libert.
c Imò, nõ sunt habendi. l. 59. ff. de condit. & demonst. l. 5. § 1. ff. de bon. damn. l. 121. §. 2. ff. de verb. oblig.
d Quî hoc cum is qui aliqua ratione seruus factus est, non recipiat cognationem? l. 7. ff. vnde cognati.
e admittuntur autem ipsi. §. 3. Inst. quibus modis testamenta infirmentur.
f l. [illegible] §. [illegible] ff. eod.
g l. 1. §. 6. ff. de coniungen.
h vide Cuiac. in hunc §. 3. obs. 5.
i Nepos (ex filio meo, qui nõ ex voluntate mea duxit vxorem) filio meo seu patri eius præmortuo, potest ad bonorũ possessionẽ aui, hoc est, meã venire.
k adde l. 12. ff. de sponsal. l. 25. ff. de ritu. Nou. 115. c. 3. v. 2. Gell. 7. [illegible]
l ergo [illegible] magis filiã non dotare. v. l. 9. ff. de ritu.
m v. l. 19. Cod. de inofficioso.
n §. 2. Inst. de hered. quæ ab intest.
o Patri suo emancipato, filius dari in adoptionem potest.
p Datus in adoptionem non extraneo. l. 8. in fin. ff. eod. sed vni ex sua familia, possessionẽ contra tabulas habet, vt hic.
q .i. is de cuius bonis agitur.
r hinc collige, Facto patris nõ noceri filio. l. 14. l. 17. in fi. l. vlt. ff. eod. l. 2. §. 5. ff. ad Tertull.
s ¶. i. vtiliter, in suã vtilitatem.
t vt sunt deportati. l. 1. C. de hered. inst.
u Non est locus contra tabulas, vbi secundum tabulas bonorum possessio haberi potest.
x Qui mortis tempore institui non potest, nec contra tabulas potest petere.
y quod bonũ est. [illegible]
z qui alias non admitteretur. Et sic, interdum facto alterius consequimur, quod ex nostra persona non haberemus. l. 3. in fin. ff. quæ res pignori.
a Etiã sub conditione heres (nisi deficiat conditio) scriptus, contra tabulas possessionem non postulat. hinc colligere videtur Bartolus, incarcerationem iniustam, iusta causa superueniente confirmari.
b Etiam scriptus heres sub conditione non potestatiua, heres scriptus est.
c l. 2. §. [illegible] ff. secun. tab.
d Nihil interest ipsi simus scripti, an personæ nobis subiectæ heredes scriptæ sint, vt à contra tabulas arceamur vt hic & § 14. ff. eod.
e v. Curat. ad l. 1. & 2. ff. de lib. & posth.
f Legatarius contra tabulas bonorum possessionem non petit.
g [illegible] quippe [illegible] E. log. 3. cap. 3.
h .i. siue quis heres [illegible] vel non.
i sensus est, Ante aditam hereditatem competere filio contra tabulas bonorum possessionem, quod mirum est: nam ante aditam hereditatem [illegible] non competit querela inofficiosi [illegible] v. apud Bartol. hic.
k nec enim potest patronus contra tabulas liberti petere bonorum possessionem [illegible] hereditas [illegible].
l Synopsis [illegible] licon [illegible]
m l. 1. §. [illegible] coniungẽ. cum emancip.
n l. 15. C. [illegible] inoff.
o Fœminæ [illegible] heredes [illegible] bent.
p nec enim in potestate liberos habent. §. [illegible] in fin. Inst. de hered. quali.
q l. 5. ff. eod. l. 14. ff. de adqu. hered. l. 12. ff. de [illegible] l. 3 § [illegible] & legitim.
r l. 3. ff. [illegible]
s alias regulariter: Bonorum possessio, vel hereditas nõ adita vel non agnita non transmittitur. v. hîc Accurs.
t non idem si adoptauerit. §. 2. Institut. de hered. ab intest.
u §. 3 §. [illegible]
x l. [illegible] ff. de [illegible] gener.
† [illegible] nepos [illegible] virilem. d. l. 3. in fin.

7. Gaius

7. *Gaius* "libro decimoquarto ad Edictum Prouinciale."

SI retentus fuerit in potestate nepos, filio emancipato: admittitur nepos, viuo auo, ad patris bonorum possessionem.

De exheredatis. 4. De exheredato, & instituto. 5. De præterito à primo gradu & exheredato à secundo. 6. Si quis se exheredem scripsit. 7. De arrogatione exheredati. 9. De postliminio. 10. De datis in adoptionem quam partem institutus accipit contra tab.

8. *Vlpianus* "libro quadragesimo ad Edictum."

NOn putauit prætor exhæredatione [a] notatos [b] & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec iure ciuili testamenta parentum turbant. sanè si velint inofficiosi [c] querelam instituere, est in ipsorum arbitrio.

1 ¶ Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit: sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. vnde si [d] à primo gradu exheredatus sit filius, à secundo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem.

2 ¶ Non quæuis exheredatio summouet filium à contra tabulas bonorum possessione, sed quæ ritè [e] facta est.

3 ¶ Si ab vno ex heredibus sit filius exheredatus: Marcellus libro nono digestorum scribit, filium non [f] videri exheredatum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra vtrumque heredem.

4 ¶ Si exheredatus sit filius, & institutus: obtinente eo gradu, in quo institutus est: puto, commisso edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse.

5 ¶ A primo gradu [g] præteritus est filius, à secundo exheredatus. si "in" primo gradu scripti, non [h] sint in rebus humanis mortis tempore testatoris: dicendum est, contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse. hereditas enim in secũdo gradu versatur, non in primo. ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti: idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessioné semel natam competere.[i] Sed etsi defecerit conditio institutionis: adhuc tantundem dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. Idem scribit, etsi postumus, qui institutus fuit, non fuerit natus. nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait.

6 ¶ Si quis sua manu se exheredem scripsit [k]: an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus. & Marcellus libro nono digestorum, nocere ei hanc exheredationem, ait. quia senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est.[l]

7 ¶ Si quis emancipatum filium exheredauerit, eúmque postea adrogauerit: Papinianus libro duodecimo quæstionum ait, iura naturalia in eo præualere: idcirco exheredationem nocere.

8 ¶ Sed in extraneo [m] Marcelli sententiam probat, vt exheredatio ei adrogato postea non noceat.

9 ¶ Postliminio autem reuerso filio, dicendum est exheredationem antè factam nocere.

10 ¶ Si filium in adoptiua familia constitutum pater naturalis exheredauerit, deinde sit filius emancipatus: nocebit ei exheredatio.

11 ¶ In adoptionem datos filios non [n] summoueri prætor voluit, modo heredes instituti sint: & hoc iustissimè eum fecisse Labeo ait. nec enim in totum extranei sunt. ergo si fuerunt heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem. sed ipsi soli non committent [o] edictum, nisi fuerit alius præteritus ex liberis, qui solent committere edictum. sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui "ei" adquirere hereditatem potest: non est in ea causa, vt eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus.

12 ¶ Vt autem admittantur ad bonorum possessionem: ex [p] liberis esse eos, oportet. cæterùm si adoptiuum filium dedi in adoptionem, & heredem scripsi: commisso per alios edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur.

13 ¶ Datur autem ei, qui in adoptiua familia est, contra tabulas bonorum possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio.

14 ¶ Non est nouum, vt emancipatus [q] præteritus plus iuris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quàm habituri essent, si soli fuissent. quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat: qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. Sed si ex parte minima sit heres institutus: non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est commisso edicto: sed amplius per bonorum possessionem habere potest. * prætori [r] enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes vnicuique liberorum tribuere, quas, [s] intestato patre mortuo, in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset. & ideo siue emancipatus, siue is, qui in potestate mansit, siue in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed virilem accipit.

a Exheredatis non datur bonorum possessio contra tabulas: Imò ne quidem iure ciuili testamenta parentum turbãt. si tamen velint, possunt de inofficioso experiri.
b synopsis Basilic. 40. tit. 3. c. 7. l. vlt. ÿ. de liberis. Infamię species exheredatio.
c l. 3. ÿ. de inofficioso.
d Quid si à primo præteritus, à secundo exheredatus? An contra tabulas dabitur, vel non dabitur? vbi Bart.
e solenniter Accursius. adde Damhouderium in Enchiridio [illegible] arium, in ver. [illegible] mari-[illegible].
f l. 3. §. 2. ÿ. de liberis.
g [illegible] ab institu-[illegible] adde l. 1. §. 7. ÿ. de ventr. in [illegible].
h [illegible] bonorum possessio contra tabulas peti posse [illegible] sufficit bonorum possessionem peti: vel hereditatem adi-[illegible] post mortem defun[illegible].
i In quem? An contra institutum in secundo [illegible]? An con[illegible] [illegible] testamentum?
k id potest accidere filio pa[illegible] obtemperan[illegible] l. [illegible] in fin. ÿ. de [illegible].
l [illegible] quòd [illegible] iubente? [illegible] Titiũ [illegible] testato-[illegible] em ad-[illegible]: vti-[illegible] ectus est: ideoque nõ admittetur vt testamẽtarius: dari tamen à prætore poterit, l. 18. in fi. ÿ. de falsis.
m l. 132. in fin. princip. ÿ. de verb. [illegible].
n l. 10. ÿ. eo. l. 1. §. 11. ÿ. de ventre.
o Committere edictum dixit, vt paulò pòst.
p Bonorũ possessio vnde liberi propriè ac directò, non datur parentibus. diximus ad tit. Cod. vnde liberi.
q l. 1. §. 3. ÿ. de cõiungendis.
r ¶ prætoris. Hal.
s l. 11. in fi. l. 13. §. 3. ÿ. eod.

De datis in adoptionem.

9. *Gaius* "libro decimoquarto ad Edictum Prouinciale."

VTrum autem pater adoptiuus viuit, an defunctus est, nihil interest. nam hoc solum quæritur, an in adoptiua familia sit.

4. De liberis qui contra tab. habere non possunt. 5. De exheredatis. 6. De his qui propter alios contra tab. possess. bono. petunt.

10. *Vlpianus* "libro quadragesimo ad Edictum."

SI post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest [t]: quia scriptis heredibus instituti non solet nocere adoptio.

1 ¶ Si filius in adoptionem datus auo materno, heres institutus sit à patre naturali: commisso per alium edicto, magis est, vt bonorum possessionem accipere possit. nec enim exigimus, vt adeat hereditatẽ: sed sufficit, vt ei delata sit, adquiríque possit.

2 ¶ Si in adoptionem datus, posteaquam iussu [u] patris adoptiui hereditatem adiit, emancipatus fuerit: potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: hereditatémque ipse potiùs habebit, quàm pater adoptiuus.

3 ¶ Illud notandum est, quòd, & si adierit hereditatem in adoptionem datus contra tabulas ei datur. alias autem si quis legatum, * si quis portionem [x] sibi datam adgnouerit: à contra tabulas bonorum possessione repellendus est.

4 ¶ Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt, si per alios committatur edictum. quo enim bonum est eis fauere, vt partem faciant, nihil habituris.

5 ¶ Exheredati liberi quemadmodum edictum non committunt: ita nec, commisso per alios [y] edicto [z], cum illis venient ad bonorum possessionem. vnáque [a] eis querela superest, si de inofficioso dicant.

6 ¶ Hi, qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non expectant, vt præteriti bonorum possessionem accipiant, verùm ipsi quoque bonorum possessionem petere contra tabulas possunt. * cùm [b] enim semel beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi: iam non curant, petant illi, necne, bonorum possessionem.

De dato in adoptionem. 1. De diuisione bonor. possessionis.

11. *Paulus* "libro quadragesimoprimo ad Edictum."

SI in adoptionem datus, sub conditione scriptus sit heres à naturali patre: alio committente contra tabulas edictum, & ipse veniet. sed si defecerit conditio, repellitur ab ea possessione. Idem puto & in eo, qui purè quidem, sed non iure scriptus sit heres.

1 ¶ Exemplo iuris legitimi [c] & bonorum possessio contra tabulas distribuitur. igitur nepotes ex vno filio vnam partem habebunt.

De iure accrescendi. 1. De filio exheredato in priore testamento, & præterito in posteriore.

12. *Gaius* "libro decimoquarto ad Edictum Prouinciale."

SI duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat, & alter ex nepotibus non petat: pars eius fratri adcrescit. Si verò ex filiis alter non petat: tam fratri, quàm nepotibus, id prodest. namque tũc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur.

1 ¶ Si prius testamentum extet iure factum, quo filius exheredatus est, sequens imperfectum, in quo præteritus

t nec enim in totum extranei sunt. sufficit eos heredes institutos esse. l. 8. §. 11. ÿ. eod.
u Iussus patris adoptiui excusat filium: adeo vt licèt agnouerit testamentũ, possit tamen venire contra tabulas. Bart.
x idem dicendum est in eo qui legatum elegit. l. 3. in fin. ÿ. eod. l. 5. §. 2. ÿ. de leg. præstan.
y non exheredatos sc.
z vtpote, quia præteriti.
a Imò præter querelam quæ hic eis competere dicitur, videntur admitti ad successioné ab intestato. l. vlt. ÿ. de liberis.
b Beneficio, quod [illegible] habeo propter te possum interdum vti te inuito. Bart. Imò & sine te: & beneficio ipso tibi sublato. Pone enim ea priuilegia Capuę concessa ab Imperatore, quæ Romæ: Pone priuilegia Romæ vrbis extincta: Capuæ sua priuilegia sarta & integra permanebunt. vide Castrensem in l. omnia priuilegia, C. de episcopis.
c i. Quo ordine hereditas defertur iure ciuili, eodem & bonorum possessio. l. 1. §. 1. ÿ. eo.

ſit filius: poſteriore teſtamento præteritus rectè petet bonorum poſſeſſionem [a], ſi [b], remoto quoque filio, potiores ſunt in ea hereditate, poſteriore teſtamento ſcripti heredes. & ita ius habet: vt, cùm is, contra quem filius petit bonorum poſſeſsionem, amoto filio poſsit obtinere hereditatem, filius quoque rectè videatur petere bonorum poſſeſsionem: ſi verò ille non poſsit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

a poſſeſſioné. Si remoto. *Hal.* b μὴ ὑπόντος υἱοῦ. Viglius ex Baſilicis ita reſtituit, non ſubexiſtente filio. *v. Viglium. §. ex eo autem ſolo. inſtitut. quib. mod. teſtam.*

De prædiis & ſeruis hereditariis, & omni iure. 1. De nepote dato in adopt. 2. De diuiſione bon. poſſeſs.

13. *Iulianus* lib. 23. Digeſtorum.

CVm [c] emancipatus bonorum poſſeſsionem contra tabulas accipit: ſcriptus [d] heres ei hereditatem petenti cogendus eſt & prædia & ſeruos hereditarios præſtare. omne enim ius transferri æquum eſt, quod per cauſam hereditariam ſcriptus heres nanciſcitur, ad eum, quem prætor heredis [e] loco conſtituit.

1 ¶ Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, & heredem inſtituit prę terito altero filio. quæritur, quid in his ſeruari debeat, vtrùm in partem patris ſui admittatur, an virilem portionem habeat. reſpondi: In adoptionem datus nepos, & heres ſcriptus, quamdiu pater eius aut in poteſtate aut emancipatus eſt, non poteſt contra tabulas bonorum poſſeſsionem accipere. ſed & ſi pater eius, antequam bonorum poſſeſsionem acciperet, deceſſerit: non admittitur [f] nepos ad bonorum poſſeſsionem.

2 ¶ Si pater, emancipato filio præterito, heredes duos ſcripſerit, filium, quem in poteſtate habebat, & alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui & ipſi teſtamento præteriti ſint: bonorum poſſeſsionem pro parte [g] tertia emancipatus, pro parte tertia is, qui in poteſtate remanſit, pro parte tertia, qui in adoptionem datus eſt, & filij eius ſimul habebunt: ita vt ſextans patri, ſextans nepotibus cedat.

3 ¶ Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipauerit, & vnum ex nepotibus, quem antè emancipauerat, in locum filij adoptauerit, præterito deinde emancipato deceſſerit: æquius erit, nepoti, qui in locum [h] filij venerit, ſuccurri, & in tres partes hereditatem diduci: vt vnam habeat, qui in poteſtate remanſerit, alteram nepos adoptatus in locum filij, tertiam emancipatus cum filio ſuo, qui nepotis loco fuerit. ſed etſi, mortuo filio, alter ex nepotibus in locum filij, adoptatus fuerit: tres partes in bonis fient. cùm ſit æquius, eum qui in locum filij adoptatus eſt, non minus habere, quàm ſi non ex numero nepotum, ſed extraneus adoptatus eſſet.

c *ſynopſis Baſilic. 40. tit. 3. c. 9.* d *ſub.* extraneus. *l. 1. §. 3. j. de collationib.* e nam in omnibus vice heredum bonorũ poſſeſſores habentur, *l. 2. s. de bonor. poſſeſs.* f nec per ſe, quia eſt inſtitutus: nec per alium, quia nemo eſt qui poſſit committere in edictum, cũ alteri ſit ſubſtitutus. *Accurſ. adde l. 8. §. 13. s. eod.* g quam habet ab inteſtato. *v. l. 8. in fi. s. eod.* h *adde l. 3. §. 4. s. eod.*

De eo qui iudicium defuncti approbauit. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem, vel emancipato & adrogato.

14. *Africanus* lib. 4. [i] Quæſtionum.

SI, duobus filiis emancipatis, alter heres inſtitutus ſit, alter præteritus: ſi inſtitutus adierit: quamuis verbis edicti parum expreſſum ſit: tamen, non poſſe eum petere bonorum poſſeſſionem, reſpondit: quia iudicium patris ſecutus ſit. nec enim emancipatum, ſi legatũ acceperit [k], admitti ad bonorum poſſeſſionem: ſiue ab heredibus inſtitutis, ſiue ab his, qui contra tabulas petierint, acceperit. ſed illud obſeruandum, vt prætor eum, qui heres inſtitutus adierit, in eam partem, qua ſcriptus ſit, tueri debeat: dum tamen non ampliorem, quàm habiturus eſſet, ſi bonorum poſſeſsionem accepiſſet. vt hactenus deteriorem cauſam ſuam fecerit, quòd, ſi ex minore parte ſit inſtitutus, eam dumtaxat retinere poſsit, & quod [l] extraneis [m] quoque legata præſtare cogatur. Quod ſi is, qui in poteſtate eſt, heres inſtitutus ſit: quoniam neceſſarius heres ſit [n]: non aliud dici poſſe, quàm & ipſum petere poſſe bonorum poſſeſsionem, ſi modò hereditati ſe non immiſcuerit. tunc enim, quia iudicium patris comprobaſſe videtur, in eodem loco, quo emancipatum, haberi debere.

1 ¶ Filius in adoptiua familia, vxore ducta, filium ſuſtulit, eúmque poſt mortem patris adoptiui emancipauit. hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto [o] poſſe petere bonorum poſſeſsionem, reſpondit. Item ſi filius emancipatus, ſublato filio & emancipato, adrogandum ſe dederit, & mortuo adoptiuo patre deceſſerit: & contra patris & contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minimè dubitari debere: ne alioquin ab omnium [p] bonis excluderetur.

i *v. Cuiac. 4. ad Afri. fol. 56.* k ſecus eſt, ſi petierit: & antequam acceperit, pœnitentiam egerit. *l. 8. s. de bon. libert.* l *l. 16. in fi. j. de leg. præſtand.* m Imo, certis tantùm, *l. 16. §. 1. verſ. ſed ſi ſcriptus. j. tit. prox. v. Cuiac. ibid.* n ita legendũ eſt, non *ſit*, & Græci ita exprimunt, ἐπειδὴ ἀναγκαῖος … *v. Cuiac. 4. ad Afric. ibid.* o i. data ei decreto bonorum poſſeſſione contra tabulas aui naturalis. quia viuo auo naturali, à patre ſuo naturali emancipatus fuit, licèt ab auo adoptiuo nunquã fuerit emancipatus. *Cuia. ibid.* p nam ſi excluditur à bonis patris, & ab aui bonis excluditur: quia per patrem bona aui conſequitur, *l. 10. §. 1. j. de bon. libert.*

De emancipato præterito, qui doli exceptionem heredi oppoſuit.

15. *Marcianus* lib. 5. Regularum.

SI pręteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris oppoſuerit [q] de eo, quod patri debuit: non poſſe eum contra tabulas bonorum poſſeſſionẽ petere exiſtimo. nam hoc [r] ipſo quaſi repudiauit bonorũ poſſeſſionem. quod ita intelligendum eſt, ſi heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, *Si non contra tabulas bonorum poſſeſsio filio dari poteſt,* ſed magis doli exceptione vſus eſt.

q atqui videtur exceptio doli non poſſe obiici heredibus patris. *l. 4. § 16. j. de doli mali.* r ¶ Hæreditatẽ renunciare videtur, qui debitum ſibi exigit. *l. 2. s. de cond. indeb.*

Si filius emancipatus nepoti in poteſtate relicto fideicommiſſam hereditatem reliquerit.

16. *Pomponius* lib. 4. ad Sabinum.

SI emancipatus filius nepoti in poteſtate aui relicto ab extraneo herede fideicommiſſam hereditatem, ſi liberatus aui poteſtate fuiſſet, reliquiſſet: ſi ſuſpectus auus ſit, quaſi conſumpturus bona nepotis: non eſſe ei dandam bonorum poſſeſſionem.

Si pater filio emancipato, ſe dederit in adoptionem.

17. *Vlpianus* lib. 35. ad Sabinum.

SI [s] pater [t] ſe dederit in adoptionem, nec ſequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia ſit pater, in alia filius: bonorum poſſeſſionem contra tabulas nõ poteſt filius eius habere. & ita Iulianus ſcripſit. Marcellus autem ait, iniquum ſibi videri, excludi eos à bonorum poſſeſſione, cùm pater ſe dedit in adoptionẽ. vbi enim filius non datur in adoptionem, at pater ſe dat: nullũ patrẽ filio adſignat. quæ ſententia non eſt ſine ratione.

s *ſynopſis Baſilic. 40. tit. 3. c. 13.* t de cuius ſucceſſione agitur. *l. 3. § 9. s. eod.*

De conditionali exheredatione vel inſtitutione. 1. De legato fideicommiſſo, mortis cauſa, donatione.

18. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris epitomarum.

SEd ſub conditione exheredatus, cõtra tabul. bonorum poſſeſſionẽ petet. licèt ſub cõditione heres inſtitutus à contra tabu. bonorum poſſeſſione excludatur. certo enim iudicio liberi à parentium ſucceſſione remouendi ſunt.

1 ¶ Ei [u], qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem accepit, tam legati, quàm fideicommiſſi exactio, ſed & mortis cauſa donationis retentio denegatur. nec intereſt, per ſemetipſos, an per alium quæratur.

u [illegible] ſ. de his quæ vt indignis.

Si heres extitit vel non.

19. *Tryphoninus* lib. 15. Diſputationum.

QVod vulgò dicitur [x] liberis datam bonorum poſſeſſionem contra lignum [y] eſſe, ſic intelligendum eſt, vt ſufficiat extitiſſe tabulas mortis tẽpore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel ſecundum eas bonorũ poſſeſſio peti potuit: quamuis [z] neutrum eorum poſtea ſecutũ ſit, vel ſequi potuit. nam ſi vel omnes inſtituti ſubſtitutique ante teſtatorem deceſſerint, vel is ſcriptus heres fuit, cum quo teſtamenti factio non fuit: peti contra tabulas inane eſt, quæ ſine effectu foret.

x *adde l. 10. in fin. j. tit. proxim.* y i. contra ligneas teſtamenti tabulas, non contra heredẽ. Lignum enim tabulas dicimus. *de quo vide Cuiac.* [illegible] z vide in hunc locum Antonium Fabrum [illegible] circa item.

De ſuo exheredato & emancipato præterito.

20. *Idem* lib. 16. Diſputationum.

FIlium, quem [a] in poteſtate habebat, exheredauit. emãcipatum præteriit. quæſitum eſt, quatenus emãcipatus bonorum poſſeſſionem habiturus ſit. dixi, ſi ſcripti heredes extranei adierint hereditatem, repellendum eſſe filiũ, qui manſit in poteſtate. quòd ſi hi repudiauerint hereditatẽ, quod facilè ſunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum poſſeſſionem: filius ab inteſtato patris ſuus heres deprehendetur: emancipatus autem petens contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ſolus habebit bonorum poſſeſſionem. Sed cũ exheredatio, [b] non † adita hereditate ex teſtamẽto, nullius ſit momenti: ideoque non obſtare eam, nec quo minùs contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum poſſeſſionem, Iulianus rectè reſpondit: ne teſtamentum per omnia irritum ad notam [c] exheredationis ſolam profeciſſe videatur: redit res ad inteſtati exitum, vt aduerſus filium ſuum ex aſſe heredem ab inteſtato patre emancipatum prætor in parte dimidia tueatur. Erit ergo venale beneficium ſcripti heredis extranei: vt, cùm ipſe iure hereditatis [d] nihil ſit conſecuturus, adeundo repellat filium in poteſtate relictum, præſtetq; aſſem emancipato filio iure contra tabulas bonorum poſſeſſionis: ſi autem omiſerit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum admittet iure factum ſolum ſuum heredem.

Sed quemadmodum prætor emancipatum tueatur, ſi adita [f] non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in poteſtate remanſit, aditione adhibita in totum expellendus erit: ſed ad hereditatis [g] petitionem admittendus eſt ex cauſa inofficioſi querelæ contra emancipatum mouendæ.

1 ¶ Videamus tamen iſto caſu, quo vtrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus. nam neque ex hac parte edicti verbis id facere cogitur, vnde contra tabulas accepit bonorum poſſeſſionem: (quæ inter eos, quibus ita bonorum poſſeſſio dabitur, caueri de collatione ab emancipato iubet. iſte enim, qui manſit in poteſtate,

a *adde l.* [illegible] *de libert.* [illegible] *de doli mal.* b [illegible] eſt momenti. † *v. l. 12. § 5. j. de bon. libert.* c Exhæredatio, notæ ſpecies. d ciuili, quod emancipatus non agnoſcit. § 9. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt.* e effectu admittit. [illegible] f *l. 8. § 10. s. inofficioſo.* g [illegible] h [illegible] *inof.*

testate, quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas) neque ex illa parte edicti, qua, intestato patre mortuo, emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem cōpellitur. quia & si frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde [a] accepit bonorum possessionem. & vereor [b], ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti non adeuntis, vt eum ad portionem admitteret bonorum paternorum, non etiam eorum, quæ emancipatus propria habuit. & hoc fit consequens illi: quòd, cùm ex minore parte scriptus à patre heres relictus in potestate, admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorū possessionem, eius beneficio [c] plus consequatur, quamuis edicti verbis collatio inducatur, ex mente prætoris denegandam eam respondetur: multo magis autem huic conferri non oportet: quia & à patre exheredatus, à prętore ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus, occasione omissæ hereditatis à scripto herede nihil habituro propter delatam emancipato à prætore contra tabulas bonorum possessionem, nomē [d] sui heredis adeptus est.

2 ¶Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis & parentibus præstare cogetur: non [e] solida, sed diminuta in dimidium [f] quod relinquitur manenti in potestate. Sed nec aduersus eum constituendæ actionis legatorum ratio est. qui merito iure intestato heres extitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si nō fuerit adita hereditas à scripto, præstat legata ex parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. Erit ergo melior hoc casu conditio in familia [g] relicti filij, quàm foret, si exheredatus non esset.

De filio dato in adoptionem vel emancipato & nepote in potestate retento. 1. De adoptato à filio emancipato.

21. *Modestinus* lib.6. Pandectarum.

SI is, qui filium, & ex eo nepotem in potestatē habebat, filium in [h] adoptionem dedit, nepote retento in potestate, postea filius emancipatus à patre adoptiuo, decessit extraneis heredibus institutis: filius huius, qui in potestate aui remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit: quamuis nunquā in potestate huius fuerit: ideo nec debuisse in potestate esse videtur. nam si aliter obseruatur, nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate aui remansit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit.

1 ¶Idémque iuris est, si, emancipato filio, nepos ex eo in potestate aui remanserit, & postea patri suo in adoptionem datus fuerit. id est, contra tabulas aui bonorum possessionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit.

2 ¶Sed si emancipatus filius meus adoptauerit extraneum filium: is, qui adoptatus est, filius contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia nunquam [i] nepotis loco apud me fuit.

DE LEGATIS PRÆSTANDIS, CONtra tabulas bonorum possessione petita [k].

Tit. v.

De æquitate huius tituli. 1. De gradu & sexu parentium & liberorum. 2. De datis in adoptionem, de adoptiuis. 3. De postumis.

1. *Vlpianus* lib.40. ad Edictum.

HIc titulus æquitatem quandam habet naturalem, & ad aliquid nouam: vt, qui iudicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex iudicio eius quibusdam personis [l] legata & fideicommissa prestarent: hoc est liberis, & parentibus, vxori, nuruíque dotis nomine legatum.

1 ¶Generaliter autem parētes [m] & liberos prætor excepit: nec gradus liberorum parētiúmve enumerauit, in [n] infinitu [o] igitur [p] eis præstabitur. Sed nec personas prosecutus est: vtrùm ex virili sexu, an ex feminino descendent. Quisquis igitur ex liberis, parentibúsque fuerit: ad legati petitionem admittetur: sed ita demum, si iura cognationis sunt inter eos.

2 ¶Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam [in] adoptiuis, dummodò manent liberi.

3 ¶Postumis liberis legata relicta vtique præstabūtur.

2. *Iulianus* lib.23. Digestorum.

ET ideo si prægnate vxore filius emancipatus fuerit, & bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti [q] præstare debebit.

De mortis causa donationibus. 1. De liberis, parentibus, fratribus, sororib. 2. Si ipsis parentibus liberisve relictū sit aut subiecta iuri eorum personæ. 3. De coniunctis. 4. De fideicommisso coniuncta personæ. 5. Vel extranei. 6. De modo. 7. De legatis vtiliter vel inutiliter datis.

a l. 6. ş. de dotis collat.
b de hac voce dixi ad legem 45. in fi. ş. de ritu.
c l. 1. §. 4. ş. de collatione.
d Exhęredatione seruorū nomē amitti, hinc colligit Cuiacius. Nouel. 1. l. 1. §. post suos ş. de inoff. eosdem inter legitimos, ob eam causam nō vocari: Imò & legitimorū nomen amittere, cùm qui non sunt sui, nec legitimi sint, l. scripto. ş. vnde liberi. Quinimo inter extraneos non vocari, quia nominatim submoti sunt hæreditate: vt ea ratione peior sit exhęredatorum, quàm extraneorum conditio. Nam extranei veniunt contra mētem testatoris, constitutionis beneficio: exhęredati veniunt contra verba. Quid igitur? inter quos vocari [illegible]unt? inter legatarios & fideicommissarios forsitan, si quid eis legatū fuerit: quia bonis omnibus exclusi non sunt, & quod aufertur nō tam his personis adicitur, quàm bonis aliis defuncti, quę ad eos pertinēt. Iubet inter substitutos vocari, si substituti sint, licet expirauerit substitutio, quia & hos hæreditate non omnino exclu[illegible]t testator, quos, si non primo, secundo gradu ad hereditatem inuita[illegible]
e l. 10. §. 2. ş. de legatis præstand.
f Legata pro [illegible] stat emancipatus coniunctis personis: suis, non ita. Bart.
g vide Renaudum 5. Variar. 1.
h l. 3. §. 9. ş. eod.
i l. 10. §. 8. ş. de in ius voc.
k ex æquitate. aliàs, ex summo iure, Rescis[illegible] testamento [illegible] que legata, neque libertates debeban[illegible] de [illegible]
l liberis & parentibus. l. 1. C. contra tab.
m l. vlt. in fin. ş. eod.
n l. 4. in fi. ş. de in ius voc. l. 56. l. 220. ş. de verb. sig.
o Imò, ad tritauum vsque l. 10. §. 7. ş. de gradibus.
p Generalia generaliter intelligenda sunt.

3. *Vlpianus* lib.40. ad Edictum.

SEd & si mortis causa donationes collatæ, credo, tuēdæ sunt. si autē excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes. 1 ¶Liberis autem tantum, & parentibus prætor prospexit: non etiam fratri, & sorori conseruabit legatum. 2 ¶Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, & liberis. cæterùm si seruo [r] eorum fuerit adscriptum, vel subiectæ iuri eorū personæ, non debetur. nec enim quærimus, cui adquiratur: sed, cui [s] honos habitus sit. 3 ¶Sed & si coniunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non præstatur: sua tantùm portio ei conseruabitur. 4 ¶Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictū est: dicendum, non esse legatum præstandum: quia [t] emolumentum ad eum non respicit. 5 ¶Sed si proponas, extero legatum, rogatúmque eum præstare hoc alicui ex liberis parentibúsque: consequenter dicemus, præstari debere. 6 ¶Hoc ampliùs, & si extraneo relictum sit sub hoc modo, vt alicui ex liberis præstet: æquissimum erit, dicere, non debere ei prætorem denegare actionem.

7 ¶Ea autem legata sola præstant, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quæ vtiliter data sunt, verùm idcirco non debentur, quòd filius contra tabulas bonorum possessionem accepit.

4. *Iulianus* lib.23. Digestorum.

CVm propter hoc plerumque [u] scripti heredes omittant hereditatem, cùm scirent, emancipatum aut petisse, aut petiturum contra tabulas bonorum possessionē.

De tabulis pupillaribus. 2. De bonorum possess. contra tabulas. 5. Si legatū sit liberis & extraneis. 6. De portione hereditatis conseruanda. 7. Vsque ad quam quantitatem succurritur. 8. De portione hereditatis conseruata.

5. *Vlpianus* lib.40. ad Edictum.

FIlium quis impuberem heredem scripsit, eíque substituit: emancipatum autem filium præterit. deinde vterque filius acceperunt bonorum possessionem. legata sunt etiam [x] substituto impuberis relicta non tantùm liberis, & parentibus, verumetiam extraneis. quæritur, an, mortuo impubere, cogatur substitutus ea præstare. & si quidem ab impubere relicta sunt: solis liberis, parētibúsque præstanda sunt. sin verò (à) substituto impuberis: omnibus eum præstare oportet, habita ratione legis Falcidię: scilicet vt partis dimidię, quę ad eum ex bonis patris peruenit, quartam (id est, totius assis sescunciam [y]) retineat.

1 ¶Quod si impubes ex vncia dumtaxat institutus heres fuerit: magis est, semissem [z] vsque legata præstaturū, habita ratione legis Falcidiæ. licèt enim ex vncia fuerit impubes institutus: tamen, quod accessit, augebit legata à substituto relicta.

2 ¶Omnibus autem liberis præstari legata prætor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem prætor dedit ex causis suprà scriptis. nam si dedit bonorum possessionem: non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, vtrùm contra tabulas bonorum possessionem petat, an verò legatū persequatur. si elegerit [a] contra tabulas, non habebit legatum si legatum elegerit: eo iure vtimur, ne petat bonorum possessionem contra tabulas.

3 ¶Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit, eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt, ex his tamen esse, quibus legata præstantur: obtinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum: siue ordinariam [b] bonorum possessionem petierit, siue Carbonianā.

4 ¶Non solùm autem legatum denegatur ei [c], qui bonorum possessionem accepit: verumetiam si quid aliud ex voluntate accepit. Cui consequens est, quod Iulianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperítque contra tabulas bonorum possessionem, denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui à patre substitutus est.

5 ¶Si legata fuerint relicta liberis, & extraneis: licèt vtrorúmque præstatio Falcidiæ locum faceret, legatáque liberorum recideret: tamen nunc ob hoc, quòd extraneis non præstantur, legata liberorum augentur [d].

6 ¶Sed & si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibúsve est: an ei conseruanda sit, vt solent legata? & Iulianus sæpissimè scripsit, in portione [e] quoq; hereditatis idem, quod in legato, probandum. cuius sententia rescripto Diui Pij comprobata est. cùm hereditates [f] non modò honesto titulo, sed & pleniore [g] honore tribuantur [h].

7 ¶Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est: vt ampliore quidem, quàm virili, portione hereditatis data, vsque ad virilem tueantur [i]: in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scripta sint. Idem obseruatur & circa legata, fidei ve commissa, quæ his data fuerint, & in mortis causa donationibus.

q adde l. vlt. ş. eod.
r ¶l. 3. ş. eod.
s hoc ideo adiecit: quòd veteres honoris ducebāt, si quātumlibet modicum sibi supremo morientis iudicio relique batur, l. 5. §. 6. ş. e. l. 52. §. 2. ş. de iudiciis. Cicer. pro Quintio Hęredē reliquit hunc Q[illegible] ad quem summus mœror morte veniebat, ad eúndem summus honor quoque perueniret. Idem pro Cæcina. vsumfructū omnium bonorum suorum Coponiæ legauit, Magnus honor viri iucundus mulieri fuisset si diuturnum esse licuisset. Quintilian⁹ in declamationib. Institutus primo loco hęres: non facio istius honoris controuersiam. Valer. 7. c. 7. Consideremus testamenta, quę honorem hereditatis transferūt. Per cōtrarium iniuriosum atque turpe putabant parentū testamēto pręteriri. l. 8. ş. de inofficioso. vnde probri loco Cicero obiicit Antonio, quòd ex amicorum testamento nullam accepisset hæreditatē. adde Brissonium 4. selectorum 19.
t Imò, ob eam causam, & quia exclusus est legato, fideicommissum prętare cogitur. l. 41. ş. ex quib. caus. maior.
u l. 12. ş. eod.
x l. 34. in fi. l. 35. ş. de vulgari. l. 103. in fi. ş. de legat. 3.
y sescuncia, vncia cū dimidia. l. 41. ş. de vulgari.
z l. vlt. §. vlt. ş. de legat. 3.
a l. 10. §. 3. ş. contra tab.
b edictalem. v. Cuiac. inst. in fin. de bon. posses.
c l. 22. ş. de vulgari.
d Imò nō augentur. §. vlt. in fi. ş. eod.
e v. l. 7. ş. eod.
f vide quę scripsi ad l. 3. §. 2. ş. e. & ad l. 2. Cod. de necessariis haredib. instit.
g pleniore onere. Hal.
h quàm legata. & sic verbū legati ad hereditatem transfertur. l. 220. ş. de verb. sign.
i v. l. 17. in fi. ş. de iniusto.

8 ¶ Is autem, cui portio hereditatis conseruatur, vtrũ omnibus, an tantùm exceptis personis legata cogatur pręstare? & magis probatur [a], exceptis personis solis pręstanda, nec tamen solius commodo id cedit. nam si legatis onerata sit portio tam liberorum parentiúmve, quàm extraneorum. id, quod [b] extraneis non præstatur, liberis, parentibúsve profuturum non dubitamus. Igitur ita demum, quod extraneis non præstatur, communicatur [c] cum [d] eo, qui contra tabulas petit, si non legatariis liberis parentibúsque dandum sit.

De bonor. possess. contra tab. & vsque ad quam quantitatem succurritur.

6. *Iulianus* "lib. 23. Digestorum."

SAluius Aristo Iuliano salutem. Qui filium emancipatum habebat: pręterito eo patrem suum, & extraneum heredem instituit, & patri legatum dedit. filius contra tabulas bonorum possessionem petit. quæro, si aut vterque hereditatem adisset, aut alter ex his, aut neuter, an, & [e] quantum legatorum nomine patri debeatur. respondit: Sæpe animaduerti, hanc partem edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione liberis & parentibus legata præstare iubetur, habere nonnullas reprehensiones. nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est is, cui legatum erit, quàm emancipatus. decreto itaque ista temperari debebunt: vt & hereditatis partem emancipatus præstet ita, ne scriptus heres amplius habeat, quàm emancipatus: & legatorum modus temperaretur, vt nihil [f] plus ex legatis ad aliquem perueniat, quã apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.

7. *Tryphoninus* " libro decimosexto Disputationum."

NAm, secundùm constitutionem Diui Pij ad Tuscium Fuscianum Numidiæ legatum, placuit, parentes & liberos heredes quoque institutos tueri [g] vsque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex institutione tales personæ, quàm ad eum peruenturum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit.

Quæ sit de virilis portio. 1. De portione hæreditatis & legato eidem relictis. 2. De libertatibus. 3. De vxore & nuru.

8. *Vlpianus* " libro quadragesimo ad Edictum."

VIrilis portio [h] quemadmodum accipienda sit. videamus. pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt: vnum esse ex liberis, parentibúsque. virilis, tertia erit portio. sed si tres sunt, qui contra tabulas acceperunt: quarta erit virilis. hoc idem & in legatis obseruabitur. Sed si vnus sit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, plures sint, qui ex liberis parentibúsque legata acceperunt: sic hoc accipiendum est, vt filius præteritus semissem habeat, cæteri omnes, qui sunt ex liberis parentibúsve, semissem.

1 ¶ Si quis ex liberis parentibúsque & heres institutus sit, & legatum acceperit: vtrùm tantùm portionem ei conseruamus, an verò & legatum, an alterutrum, quod elegerit? & magis est, vtrúmque [i] conseruetur: sed sic, ne amplius [k] in vtroque, quàm virilem, habeat.

2 ¶ Si adierit hereditatem is, cui virilis conseruatur: libertates competent [l] ex necessitate per aditionem. verumtamen videndum est, an de dolo actione teneatur, qui adit. & magis est: vt, si denunciante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hereditatem pollicente eo portionem virilem, sit, quod ei imputetur, & de dolo actione teneatur. damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates.

3 ¶ Si quid vxori, nuruíque fuerit legatum præter dotem: accepta contra tabulas bonorum possessione non præstabitur.

4 ¶ Nurus [m] autem appellatione & pronurum cæterásque contineri, nulla dubitatio est.

5 ¶ Cùm autem dotis [n] nomine legatur, non puto, ad virilem, vxorem nurúmve redigendam [o]: cùm mulier ista ad æs alienum veniat.

6 ¶ Non solùm autem dotem prælegatam prętor cõplectitur, verumetiam si pro dote aliquid fuerit relictum. vtputa si dos in rebus "sit," & pro rebus ei quantitas relinquatur: vel contra. dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

De gradibus heredum.

9. *Paulus* " lib. 41. ad Edictum."

SEd etsi plus sit in legato, quàm in dote: dabitur illis actio.

10. *Vlpianus* "lib. 40. ad Edictum."

SEd etsi pro dote ex parte [p] aliqua eandem heredẽ scripserit: tuendam esse, puto.

1 ¶ Esse autem vxorem mortis tempore exigemus. Si nurui dotem prælegauerit, eáque mortis tempore nupta sit: nullum legatum est: quia dos nondum debeatur. sed cùm & constante matrimonio aduersus heredes soceri dabitur actio: dicendum est, etiam prælegatæ dotis petitionem dari debere.

2 ¶ Non omnia, quæ ab omnibus gradibus relicta sunt, legata præstare eum oportet, qui contra tabulas petit: sed ea sola [q], quæ in eo gradu data sunt, contra quem bonorum possessionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio verò legata præstanda sunt. vt ecce: duo gradus heredum facit: emancipatum præteriit: ab vtroque tamen gradu liberis & parentibus legata adscripsit. ait Iulianus: Si quidem aliquis ex primo gradu viuit: ea legata præstabit, quæ liberis & parentibus à primo gradu data sunt. sin verò nemo viuit eorum ea, quæ à sequenti. quòd si neque [r] ex primo gradu, neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cùm testator moritur: tunc ab intestato magis bonorum possessionem præterito filio cõpetere, nec legata cuiquam præstanda. quòd si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem, instituti decesserint: contra ipsos quidem videri petitum: verumtamen ab eis relicta legata nõ esse præstanda, sed quę à substitutis relicta sunt.

11. *Paulus* " lib. 40. ad Edictum."

AT vbi institutus & substitutus viuant, licèt nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab instituto data sunt [s].

12. *Vlpianus* "lib. 40. ad Edictum."

SIue autem [t] omiserint instituti, siue [u] non omiserint: dicendum est, legata, quæ ab ipsis relicta sunt, præstanda: quamuis secundo gradu instituti, omittentibus eis adierint hereditatem [x].

13. *Tryphoninus* "libro secundo Disputationum."

ITem à substituto legata deberi dicimus, si institutus conditione defectus esset, quæ in ipsius potestate non fuit. nam si eam, quę in ipsius potestate fuit, non impleuit: pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti, conditioni meritò non paruerit.

De vno ex emancipatis instituto, & altero præterito. 1. De relicto ab vno ex filiis heredibus.

14. *Vlpianus* "lib. 40. ad Edictum."

NOnnunquam contra tabulas bonorum possessionẽ quis habet iure [y] secundùm tabulas bonorum possessionis. vtputa heres institutus est emancipatus filius: alius emancipatus præteritus. institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem: præteritus omisit. apertissimum est, vt cogatur omnibus [z] perinde legata præstare, atque si commissum edictum non fuisset. nec enim occasio emancipati pręteriti debet institutum lucro adficere, [a] cùm prętеritus iure suo [b] non vtatur.

1 ¶ Si ab vno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibúsque legatum datum sit, & acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis: melius [c] est, probare, omnes [d] qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum præstare.

De suo præterito, vel instituto. *1. De vno ex emancipatis instituto, & altero præterito. 2. Vsque ad quam partem hereditatis heres scriptus tuendus est. 3. De ea quæ dotem non habet. 4. De legato sub conditione dandi heredi.*

15. *Paulus* "lib. 41. ad Edictum."

IS, qui in potestate [e] est, præteritus legata non debebit præstare [f], etsi contra tabulas bonorum possessionẽ petierit [g]: quia, & non petita bonorum possessione, intestati hereditatem obtineret. nec enim exceptio doli mali huic noceat: & absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit. cùm & sine hac hereditatem habiturus sit suo iure. Vnde si duo præteriti sunt, emancipatus, & is, qui in potestate est: quidam nec [h] emancipatum præstare debere legata existimant: quia effectu fratris

a id est, complures putant. *l. 15. §. 1. j. eo.* an omnibus dubito. *l. 16. in fi. j. eo.*
b *l. 46. s. de vsufr. & quemadmod. l. 35. s. de vulgari.*
c Imò nõ cõmunicatur: neque portio liberorum augetur his ipsis quę extraneis non præstantur. *§. 5. s. eod.* An hic dicemus hic non prodesse iure adcrescẽdi, sed iure non decrescendi? An hic pdest, quia re cõiuncti: ibi non prodest, quia disiuncti? An potius hic legatum indiuiduum est, ibi diuiduum. An verò hic præstantur legata ab eo qui cũ habeat voluntatem defuncti, ideo magis onerari potest: ibi non pręstantur ab eo qui cum bonorum possessionem contra tabulas petit, voluntatem defuncti impugnat.
d Qui speciali iure legatum habet: idem habet ius non decrescendi, licèt non habeat ius adcrescendi. *Bart.*
e *v. l. 7. j. eod.*
f His quibus legatũ vel portio hæreditatis conseruatur, vltra virilem non admittuntur. *Bart.*
g *l. 4. §. 6. s. eo. l. 8. §. 1. j. eod.*
h de qua dictum. *l. 6. l. 7. s. e.* adde de virili, legem *145. j. de verb. sign.*
i Imò, non vtrumque habiturus est, cum legata pręcipua nõ habeat. *l. 22. in fi. j. eod.*
k *l. 7. s. eod.*
l *l. 23. §. 1. j. de manum. test. l. 26. §. 1. j. de fideicom. libert.* Imò libertates non competunt rupto testamẽto, *l. Papinianus. § si ex causa. s. de inofficioso.* Ibi rumpitur per querelam, hic per contra tab. atq; ita testamentũ iure ciuili valet.
m *l. 50. j. de verb. sign. adde l. 6. §. 1. j. de gradib.*
n Dotẽ legat, non tantũ, qui ipsam dotẽ, sed & qui certam summã aut aliquid pro dote legat. *adde l. 10. j. eod.*
o cur ita? quia dos relegata extra rationem legis Falcidiæ est, vel ideo quòd rem suã mulier recipere videtur.
p *¶ l. 5. § 6. s. eo.*
q *l. 20. in fi. j. contra tabulas.*
r *l. 19. s. tit. proxim.*
s Cur ita? quia me tu præteriti, videntur repudiasse: qui si adiissent substitutus excluderetur. *l. post aditam. C. de impub. & aliis substit.*
t *l. 4. s. eod.*
u *sub.* sed decesserint hæreditate non adita, petita iã bonorum possessione contra tabulas, per filiũ.
x Quid ita? [illegible] tu præterit[illegible] stitutũ omisit: ideo, qui petiit bonorum possessionem contra tabulas, succedit in eius locum. *l. cum emancipatus* [illegible] Ideoque [illegible] gata ipsa [illegible] bimus, perit [illegible] habetur ac [illegible] institutus non adiisset.
y effectu.
z *l. 15. §.* [illegible]
a adficit [illegible] *l. 18. in fin.* [illegible] *proxim.* [illegible] ero legato [illegible] sed here[illegible] quia hereditas quasi debita est. *l. vlt. C. de codicil.*
b iure suo v[illegible] tatur. *Hal.*
c [illegible]
d Imo, quidam tantũ præstant. *l. 18. in fi. j. eod.*
e *l. 1. j. eod.*
f *sub.* [illegible]
g quo[illegible] *l. vlt.* [illegible] *liberis præteritis.* Imò non [illegible]
h Imò emancipatũ leg[illegible] [illegible] *Bart.*

fratris aufert partem dimidiam: cùm, etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. Quid ergo est, vbi præteritus sit suus? verius est, quod dictum est. Vbi verò scriptus est, & voluntatem patris habet: debet teneri legatariis, etiam si omiserit bonorum possessionem.

1 ¶Sed si vnus emancipatus heres scriptus sit, alter præteritus, & vtrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: & institutus eadem [a] præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit: omnibus [b] debebit legata præstare, perinde atque si adisset hereditatem. Sed si scriptus quidē adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis [c] personis legata debebit. de scripto autem quæritur. & complures [d] putant, certis personis & eum præstare debere. quod puto verius esse. nam & prætor hac ratione eum tuetur, quòd ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt.

2 ¶Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte, quàm dimidia, heres institutus sit aut ex semisse: quòd si ex minore parte, quàm dimidia, institutus sit: dicimus, non ex maiore parte, quàm institutus sit, tuendum eum esse. qua enim ratione maiorem partem habere potest, cùm nec bonorum possessionem accepit, nec ex maiore parte institutus sit.

3 ¶Ei, quæ dotem non habet, nullum legatum debebitur, licèt sub prætextu dotis legetur.

4 ¶Si, extraneo herede instituto, sub hac conditione exceptæ personæ legatum sit, si heredi decem dederit: ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit: non, si heredi instituto. quia absurdum est, illum commoda hereditatis habere, alium [e] onera sustinere in præstando legato. sed & si Titio iussus fuerit dare: non illi, sed filio dare debet.

a Imò, non eadem. l.5.§.eo.
b l.14.§.eo.
c etiam extraneis. l.14. §. contra tabulas.
d magis probatur. l.5. §. 8. §. eo. & tamen, an omnibus de- ... dubitari po ... l.16. in fi. ...d.
e Vbi lucrum, ibi periculum collocandū est. l.vlt.§.3. in fi. C. de furtis.

De suo præterito, & emancipato instituto.

16. *Vlpianus* lib. 4. Disputationum.

SI [f] duo proponantur esse, vnus [g] in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet, commissum esse edictum per eum, qui in potestate est. & si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem: is quidem, qui in potestate mansit, cùm rem ab intestato habeat, non præstabit liberis & parentibus legata: emancipatus verò nunquid nec ipse præstat: quia ei rem auferret, qui præstaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis & parentibus præstare legata. Proinde si contra tabulas non accepit: dicendum est, tuendum eum in partem, & vtique liberis parentibúsque legata præstaturum. sed an & omnibus, dubito [h], tamen quia plena fruatur voluntate, plenum & obsequium præstare testatoris iudicio pro sua parte debet.

f de quæstione huius legis, vide Antonium Fabrum 5. coniecturarum 13.
g l.15.§.eod.
h magis probatur. l.3. in fi. §. eod. complures putant. l.15. §.1. §. eod. Ea oratio negatiua magis est ... adfirmatiua l.16. §.1. §. de testamen. tutel. l.3. §. de testamen. militis. Dubitans negat. l. 41. §. ad l. Aquil. ... Cuiac. ad Afri. fol. 57. in fi.

De interitu rei legatæ.

17. *Iulianus* lib. 36. Digestorum.

SI emancipato filio præterito, pater extraneum heredē instituisset: & ab eo rem legasset: eáque, adita hereditate, dolo scripti heredis perisset: aduersus emancipatum vtilis actio dari debebit: ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur: quia prætori propositum est, sine [i] iniuria ceterarum [k] personarum bonorum possessionē contra tabulas testamenti dari.

i l.13. C. de legitim. hæred.
k al. certarum. ... is error est in lege 3. C. de conueniendis fisci debitorib. & l.2. §. qui potiores in pignore.
l v. Cuiac. 4. ad Afric.

De præteritione filij emancipati institutione nepotis ex eo in potestate retenti, & filij sui, & legato relicto ei nepoti.

18. *Africanus* lib. 4. [l] Quæstionum.

NEpos, qui in potestate mansit, & filius suus [m] heredes instituti sunt. nepoti legatum dedit. pater eius emancipatus petit bonorum possessionem. nepos legato contentus est. quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia ei nihil auferatur: & emancipatus partem filij sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. sed rectiùs dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti, & quidem non vltra quadrantem [n].

m in potestate l. 6. §. de iure patronatus.
n l. 19. §. eod. l. 1. §. 11. l. vlt. §. de con... ...

19. *Idem* lib. 5. Quæstionum.

QVia, & si omnes petissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum & patrem eius diuideretur.

De legatis donationibus causa mortis, portionib. hereditariis.

20. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

SI filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit: tuendos quidem liberos & parentes, constat. sed, si variè donatum fuerit exceptis personis à testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato. sicut accidit in portionibus hereditariis, & legatis.

1 ¶Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non † poterit filius queri [o]: quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

† hodie potest. l.3. C. de inoffic. donationib.
o ¶Azo hæc verba ad bonorum possessionē, non ad querelam inofficiosi, refert.

De portione hereditatis quam excepta persona habere potuit repudiata.

21. *Papinianus* lib. 13. Quæstionum.

SI portio hereditatis, quam excepta persona beneficio legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis, quàm exceptis personis, legata præstabit.

De eo quod prælegatum est filio heredi scripto.

22. *Idem* lib. 5. Responsorum.

BOnorum possessione contra tabulas testamenti præterito emācipato filio data, scriptus heres alter filius, qui possessionem accepit, vel iure ciuili contentus non accepit, legata præcipua non [p] habebit.

p Imò, habebit, l.8.§.1.§.eod.

De seruis quib. propter bonorum possessionem contra tab. libertas non competit.

23. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris epitomarum.

HI, quibus vel relictum vel virilem Diuus Pius conseruari constituit [q], ex seruis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

q l.7.§.eo. l.3.§.2.§.eod.

Quo tempore spectatur, an sit persona coniuncta.

24. *Tryphoninus* lib. 16. Disputationum.

INteruenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, vt id ferre possit à filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente. & placet, sufficere, in ea necessitudine tunc esse, quando [r] dies legati [s] cedit.

r Tēpus mortis debet inspici in gratiam filii, cui facta est substitutio. Bald.
s Imò, requiritur tempus testamenti. l. 1. §. de regula Caton. Imò, mortis l. 19. §. de rebus dubiis.

De filio emancipato exheredato, nepote ex eo in potestate retento, ex parte instituto, & altero filio emancipato præterito. 1. De nepote ex filio dato in adoptionem.

25. *Marcellus* lib. 19. Digestorum.

QVi filium emancipauerat, & nepotem ex eo retinuerat in potestate: testamento filium exheredauit, nepotem ex aliqua parte instituit heredem, & alium filium emancipatum præteriit. potest defendi, nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse. nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur.

1 ¶Is, cuius filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreauerat, scripsit heredem: emancipatum filium præteriit. num habet nepos ex edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentium [t] & liberorum, quibus legata præstare coguntur, qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt.

2 ¶Si fortè ex eodem filio retinuerat nepotem vnum, pluréſve, indubitatè pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur, si ex filia nepos, aut mater defuncti heredes instituti essent. nam his comparatur.

t l.1.§.1.§.eo.

DE [u] COLLATIONE [x],

Tit. VI.

Ratio huius edicti. 1. Inter quos datur collatio. 2. De in integrum restitutione. 3. De institutione filij in potestate, & extranei. 5. Si incommodo suus afficiatur, vel non. 6. Si emācipatus iudicium patris meruit. 8. De morte sui. 9. De cautione. 12. De remissione bonor. paternor. De delegatione debitoris paterni. De re data pro portione conferenda. 13. Si vni tantum conferatur, cum duob. deberet. 14. De adoptione & emancipatione. 15. De peculio castrēsi, vel quasi castrēsi. 16. De eo quod dignitatis nomine à patre datum est, vel debetur. 17. De capto ab hostib. 18. Si legatum sit emancipatū, cum pater morietur. 19. Si filio à patre herede, cum morietur relictū sit. 20. De dote. 21. De quarta debita ex constitutione diui Pij. 22. De peculio castrensi. 23. De deminutione facta, & acquisitione omissa. 24. De portionib. collationum.

1. *Vlpianus* lib. 40. ad Edictum.

HIC titulus [y] manifestam habet æquitatem [z]. cùm enim prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat participésque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum, consequens esse credit, vt sua quoq; bona in medium conferant, qui appetant paterna. [a]

1 ¶Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. [b]

2 ¶Planè si minorem, vel alium, quem restituere in integrum solet prætor, restituerit ad bonorum possessionē contra tabulas petendam, quam omiserat: vtique etiam

u de collationibus 6. Cod. 20. de collatione bonorum. Hal. Collatio, est cōfusio bonorum propriorum cū paternis, vt ea postea diuidantur æqualiter inter cohæredes. Porro: In collationis tractatu hæc sententia notanda summè est. Collationē vel re ipsa, vel cautione collationis fieri, vel tanto minus capiendo. l. 1.§.11.§.12. §.eo. l.5. C. eo. Nouella 97.
x bonorū suorum sc. facienda ab emancipatis liberis, qui ad contra tabulas possessionē patris admittūtur à Prætore. Æquum est autem, vt cùm liberi in potestate, adquirat patri quicquid adquirunt: vt etiā emancipati, quę sibi adquisiuerūt, in communem hereditatem conferant: atque ita æqualiter omnia pro virilibus portionibus diuidant, Vvesemb. de Collatione. v. Paul. 5. sent. 9. §. vlt.
y Tituli ab æquitate rerum ipsarū cōmēdari solent.
z de hac æquitate paulò antè dixi.
a hæc est æqualitas, mater concordiæ: quia, vt dicitur, τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ. Vvesemb.
b atqui possessio datur emancipatis, inter quos collatio non est. l.9. C. eo.

collationis commodum ei restituit.

3 ¶Si ex dodrante fuit institutus filius, qui erat in potestate: extraneus ex quadrante: emancipatum accipientē contra tabulas, pro quadrante tantùm bona sua collaturū Iulianus ait: quia solū quadrantē fratri abstulit [a] argumētum pro hac sententia adfert Pomponius, quòd filius emancipatus [b] nepotibus ex se natis solis conferre cogitur.

4 ¶Pater filiū, quem in potestate habebat, & extraneū heredē scripsit, emancipatū præteriit. bonorū possessionem contra tabulas vterque filius accepit. potest non incommodè dici, emancipatū ita demum cōferre fratri suo debere, si aliquid "ei" ex causâ hereditaria abstulerit. nam si minore ex parte, quā dimidia, is, qui ī potestate erat, heres script⁹ fuerit: iniquè videbitur collationē postulare ab eo[c], propter quem amplius hereditate paterna habiturus est.

5 ¶Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo affectus est is, qui in potestate est, interuentu emancipati. cæterùm, si non est, collatio cessabit.

6 ¶Vel maximè autem tunc [d] emancipatum conferre non oportet: si etiam iudicium patris meruit †: nec quicquam ampliùs nanciscitur, quàm ei pater dedit.

7 ¶Sed & si legatis meruit semissem: vel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessionem occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationem.

8 ¶Ibidem Iulianus ait: si, bonorum possessione accepta, decesserit is, qui in potestate est: ad collationē bonorū cogendū emancipatū: vt tantū heredi eius conferat, quantū conferret ipsi, si viueret. Quòd si antè [e] acceptā bonorū possessionē decesserit suus: heredem eius prætor "ita" tueri debebit (inquit) pro ea parte, qua heres scriptus fuit is, qui in potestate erat: non tamen vltra virilem. ad collationem autem non admittit eum in hunc casum: quia bonorum possessio admissa non est.

9 ¶Iubet autē prætor ita fieri collationē, vt rectè caueatur: [f] caueri [g] autē per satisdationē oportere, Pōponius ait. An pignoribus caueri possit, videamus. & Pōponius libro septuagesimonono ad edictū scripsit, & reis [h], & pignoribus rectè [i] caueri de collatione. & ita ego quoque puto.

10 ¶Si frater cauere nō possit: curator [k] portionis eius cōstituitur, [l] apud quē refecta pecunia collocetur: vt tunc demum recipiat, quod redactum est, cùm bona propria contulerit. Quòd si per cōtumaciam [m] actiones denegatę sint. oblata postea cautione, recipit pristinum ius.

11 ¶Quamuis autē edictū prętoris de cautione loquatur, tamen etiā re [n] posse fieri collationē, Pomponius libro septuagesimonono ad edictum scripsit. Aut enim re, (inquit) aut cautione facienda collatio est. Igitur diuidat (inquit) bona sua cum fratribus: &, quamuis non caueat, satisfacit edicto. Sed & si quædam diuidat, de quibusdam caueat: ęquè dicimus, eum satisfecisse. Sed cùm possint esse quædā in occulto: non satis confert, qui nō cauit, quamuis diuidat. Si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati: sufficiens collatio est diuiso. [o] si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta: tūc* propter incertū [p] cautio erit interponēda. 12 ¶Sed & si [q] tantū fortè in bonis paternis emancipatus remittat, quantū ex collatione suus habere debet: dicendū [r] est, emancipatū satis contulisse videri. Idem, & si nomē paterni debitoris delegauerit, vel fundū, rémve aliam dederit pro portione bonorū, quæ conferre debuit. 13 ¶Si, cùm duobus conferre deberet: alteri contulerit, alteri non: vel cùm cauet, vel cùm diuidit: videndum est, vtrùm sextantis tātùm ei auferatur emolumentū, an verò triētis totius detrahi debeat. & puto, si [f] quidē per contumaciā [t] nō caueat, totius trientis ei denegandas actiones. nec enim videtur cauisse, qui non omnibus cauit. quod si per inopiā, sextantis tantùm denegandas. sic tamē: vt possit supplere cautionē vel collatione, vel ceteris modis, quibus suprà diximus: aut curator [u] cōstituatur rē ei saluā facturus. haberi enim debet ratio eius, qui nō per contumaciam collationē non implet. 14. ¶Is quoque, qui in adoptiua [x] familia est, conferre cogitur. hoc est, non ipse [y], sed is, qui eum habet, si maluerit cōtra tabulas bonorū possessionem accipere. Planè, si hic adoptiuus pater ante bonorū possessionē petitam emancipauerit eum, non cogetur ad collationē. & ita rescripto Diuorum fratrū expressum est. Sed ita demū adoptiuus emācipatus collatione fratres priuabit, si sine fraude [z] hoc factū sit. 15 ¶Nec castrense [a], nec quasi castrense peculiū fratribus confertur. hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus cōtinetur.

16 ¶Sed an id, quod dignitatis nomine à patre datum est, vel debetur, conferre quis in nomine cogatur, videamus. & ait Papinianus libro tertiodecimo quæstionum, non esse cogendum. hoc enim propter onera dignitatis [b] præcipuū haberi oportere. sed si adhuc debeatur: hoc sic interpretandum est, vt nō solus oneretur is, qui dignitatē meruit: sed cōmune sit omnium heredū onus hoc debitū.

17 ¶Qui ab hostibus captus, post mortē patris redit [c]: licèt moriente patre nihil habuit, cùm apud hostes fuerit: tamen & ad bonorum possessionem admittetur, & conferet scilicet ea, quæ moriente [d] patre haberet, si ab hostibus captus nō fuisset. sed etsi redēptus ab hostibus mortis tēpore patris inueniatur, æquè collatio erit facienda.

18 ¶Si emancipato legatū fuerit, *Cùm* [e] *pater morietur*: etiam hoc cōferre debet. 19 ¶Si ab ipso patre herede instituto, filio eius fideicōmissum fuerit relictum, *Cùm morietur*: an id conferendū est, quoniam vtile est hoc fideicommissum? & eueniet, vt pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset. nec cogetur hic conferre: quia moriente eo (eius) non fuisset.

20 ¶Emancipatus [f] filius, si dotē habeat ab vxore acceptam, hoc minùs [g] confert, etsi antè vxor decesserit.

21 ¶Si impubere [h] adrogato secundū Diui Pij rescriptū [i] quarta [k] debetur: videndum est, an, si patris naturalis bonorum possessionē petat, conferre quarta debeat. quæstio in eo est, an heredi suo relinquat quartæ actionē, an non. & magis est, vt ad heredem transferat: quia personalis actio est [l]. igitur etiam de quarta conferenda cauere eum oportebit. sed hoc ita demum, si iam nata est quartæ petitio. cæterùm si adhuc pater adoptiuus viuat, qui eum emancipauit: dicendum est, cautionem quoque cessare.* præmatura [m] est enim spes [n] collationis, cùm adhuc viuat is, cuius de bonis quarta debetur.

22 ¶Si is, qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habentem: non cogetur vtique peculiū eius conferre [o]. sed si iā tunc mortuus erat filius eius: & castrense peculium habuit, cùm moritur [p] is, cuius bonorū possessio petenda est: an cōferre cogatur? cùm autem vindicari id patri non sit necesse, dici oportebit, conferendū. non enim nunc adquiritur, sed non adimitur. Ampliùs dico, & si institutus fuerit à filio heres, necdum adierit, habeátque substitutum, quia non magis nunc quæritur peculium, quàm nunc non alienatur, conferri debere.

23 ¶Confertur autem, etiam si quid eius non fuerit, dolo [q] malo autem factum sit, quo minùs esset. sed hoc sic accipiendum est, vt hoc demum conferatur, quod eius esse desiit dolo malo. cæterùm si id egit, ne [r] adquireret, nō venit in collationem. nam hic & sibi insidiatus [f] est.

24 ¶Portiones collationum ita erunt faciēdæ. vtputà duo sunt filij in potestate, vnus emancipatus habens trecenta. ducenta fratribus cōfert, sibi centum. facit enim eis partem, quamuis is sit, cui conferri nō solet. Quòd si duo sint filij emancipati habentes trecēta, & duo in potestate, æquè dicendū est, singulos [t] singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere, sed ipsos inuicem [u] nihil conferre. ¶Dotis quoque collatio in eundem modū fiet, vt quicunque confert, etiam suam [x] personam numeret in partibus faciendis.

De nepote postumo. 1. De ære alieno. 2. De reb. quæ post mortem patris perierunt. 3. De stipulatione vel legato conditionali. 4. De actione iniuriar. vel furti. 5. De trib. emancipatis, & duob. in potestate. 6. Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre simili & auo bono. possessionem vtriusque acceperit. 7. De nepote conferentib. patruo. 8. Si ex duob. emancipatis vnus conferat, alter non. 9. De cautione.

2. *Paulus* "lib. 41. ad Edictum."

CVm emancipati [y] filij nomine nepotem postumum post aui mortem editum, dicimus bonorum possessionem accipere oportere: necessarium erit dicere, bona sua eum conferre: licèt non potest dici, mortis tēpore aui bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur siue hereditatem à patre, siue legatum acceperit: hoc conferre debebit.

1 ¶Illud autem intelligēdum est, filiū in bonis habere, quod deducto [z] ære alieno superest. Sed si sub conditione debeat, nō [a] statim id deducere debebit, sed id quoq; conferre. cōtrà autē caueri ei oportebit ab eo, qui in potestate est, vt existēte cōditione defendatur pro ea parte, quā contulit. 2 ¶De illis, quæ sine culpa filij emācipati post mortem patris perierunt, quæritur, ad cuius detrimentum ea pertinere debeant. & plerique putant, ea, quæ sine [b] dolo & culpa perierint, ad collationis onus non pertinere. & hoc ex illis verbis intelligendum est, quibus prætor viri boni arbitratu iubet conferri bona. vir autem bonus non sit arbitraturus, conferendum id, quod nec habet, nec dolo nec culpa desiit habere. 3 ¶Id quoque, quod sub cōditione ex stipulatu debetur emancipato, [c] cōferri debet. [d] Diuersum est in legato conditionali: quia etsi in potestate fuisset, & post mortem patris conditio extitisset, ipse haberet actionem. 4 ¶Emancipatus filius, si iniuriarū habet actionem, nihil conferre debet. magis [e] enim vindictæ, quàm pecuniæ, habet persecutionem. Sed si furti habeat actionem, conferre debebit.

5 ¶Si tres emancipati, duo in potestate sint: Gaius Cassius libro septimo iuris ciuilis tertias [f] conferendas putat: vt emancipati, quia inuicem non conferunt, vnius loco sint. nec indignari eos oportere, si plus conferant, & minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit, bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassij sententiam sequitur

6 ¶Si

a extraneo vero totum. l. 15. §. de bon. poss. contra tab.
b l. 1. §. 13. ĵ. de coniungendis.
c l. 20. §. 1. vers. & hoc fit consequens. s̄. cōtr. tab.
d l. 1. C. eo.
† d. l. 1. hodie nihil interest, pater fuerit testatus necne, Nouel. 18. c. 6.
e v. l. vn. C. de his qui ante apert.
f Vlp. 28. §. 4.
g In cautione prætoria hoc perpetuum est, vt vel pignore vel fideiussoribus caueatur.
h interdum id fit. nam satis est, aliàs, si solis fideiussoribus caueatur. l. 1. s̄. qui satisda.
i Nemo tamē cogitur pignoribus cauere præcisè. l. 7. ĵ. de stipul. prætor.
k vir bonus. l. 1. §. 1. s̄. vt legat. nom.
l adde l. 2. in fi. ĵ. eod.
m §. 13. ĵ. eo. l. 8. ĵ. eod.
n Re fit collatio, re ipsa, seu rerum ipsarum collatione, hoc est diuisione. ĵ. eod. cui opponitur per cautionem collatio.
o i. post diuisionem.
*
p vt l. 5. ĵ. de statulib. l. 1. C. de procuratorib.
q Id est, tanto minus capere. l. 5. C. eo. Nou. 97.
r Confert aut contulisse is videtur, qui tantum ex bonis defuncti remittit, quantum ex collatione cohęres habere debet.
f Imò, vt per contumaciā nō caueat, postea, admittendus est quoque. §. 10. in fi. ĵ. eod.
t §. 10. s̄. eo.
u v. l. 1. in fi. ĵ. de muneribus.
x l. 5. ĵ. eod. l. 2. ĵ. de dotis collat.
y l. 5. ĵ. eod.
z l. 5. in pr. ĵ. de coniungend.
a l. 1. l. 21. C. eo. l. 1. ĵ. de castrensi peculio: §. 1. Inst. quibus non est permiss.
b l. 20. §. 6. ĵ. familiæ.
c in eo comparatur posthumo. l. 1. §. 2. s̄. contra tab.
d l. 6. C. de collationib.
e ¶ l. 11. §. 10. s̄. de legat. 3. v. Paul. 4. sent. 1. §. 11.

f l. 3. §. 3. ĵ. eo.
g l. 5. C. eod.
h impuberi. v. Cuiacium ad Pauli. sentent. 13. §. vlt.
i §. 3. & ibi Theophilus Inst. de adoptionib. l. 22. s̄. de adopt. l. 2. C. de [illegible] §. 8. s̄. de inoffic. testa. l. vl. ĵ. si quid in fraud. patron.
k Quarta [illegible] Pii Antonini in hęreditariū nomen non [illegible] Cuiac. ad l. [illegible] de in integr.
l i. quia nō est in rem, hæreditatis, pet[illegible] est: nec [illegible] impuberi vindicat [illegible] hære[illegible] adroga[illegible] tum partē [illegible] agit [illegible] & ideo [illegible] ctiones transfert. v. Cuia. apud Paul. [illegible] 13. §. vlt.
*
m [illegible] est, qui [illegible] tus est de [illegible] tis hęredit[illegible]

6 ¶Si ex emancipato filio nepos emancipatus, mortuo patre simul & auo, bonorum possessionem vtriusque acceperit, cùm vterque eorum suum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari potest: vt, si (verbi gratia) centum in bonis habuit: & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debet. hoc enim ratio facit, siue personas, siue portiones numeremus.

7 ¶Si duo [a] nepotes ex filio mortuo emancipati, bonorum possessionem aui petant: vtrùm dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quæritur. & verius est, semisses conferre eos oportere. quia & si viuo auo, cùm in eius potestate essent, ducenta (puta) adquisissent: centum filius, centum duo fratres per hereditatem aui haberent.

8 ¶Si duo emancipati bonorum possessionem petierint: & vnus contulerit, alter non contulerit: huius portio tantùm ei[b], qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato. quoniam eius causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones.

9 ¶Si per inopiam emancipatus cauere non possit: non[c] statim ab eo transferenda[d] est possessio: sed sustinendum[e], donec possit inuenire fideiussores. vt tamen de his, quæ morâ deteriora futura sunt, his, qui in potestate sunt, actio[f] detur, ipsique caueant in medium collaturos si cautum eis fuerit.

1. De Carboniano edicto. 2. Quibus confertur de diuisione bonorum. 4. De dote. 5. Si post cautionem, vel collationem bonorum possessio omittatur. 6. De duobus filiis suo & emancipato, duobúsque nepotibus ex edicto emancipato, altero in potestate retento, altero adoptato in locum filij.

3. *Iulianus* lib. 23. Digestorum.

PRætor non sub conditione collationis[g] bonorum possessionem contra tabulas promittit: sed demonstrat, quid data bonorũ possessione fieri oportet. Alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum possessionem accipere intelligeretur, nisi cauisset de collatione. Nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret[h]. Item, si frater eius decessisset, nõ admitteretur ad bonorum possessionem. Quid ergo est? intelligendum est, bonorum possessionem accipere, & antequam caueat. sed, si non cauerit, ita obseruabitur, vt tota hereditas apud eum, qui in potestate fuerit, remaneat[k].

1 ¶Emancipatus filius controuersiam[l] facit impuberi, qui se filium & in potestate patris fuisse dicit. quæro, si[m] bona sua ei emancipatus conferre debeat. *Paulus* notat: Puto conferendum esse, exacta[n] cautione: vt victus, sicut hereditatem, ita & quæ collata sunt, præstet.

2 ¶*Iulianus*: Quotiens contra tabulas bonorum possessio datur, emancipati bona sua conferre debent his solis[o], qui in potestate patris fuerint. hoc quemadmodum expediri oporteat, quæri solet. nam si bona à patre relicta, & emancipatorum in medium conferantur, & ita viriles[p] partes sumantur: eueniet, vt & emancipatis quoque collatio ab ipsis facta prosit. videamus ergo, ne commodissimum sit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex suis tertiam. quod dico, exemplo manifestus fiet. ponamus patrem quadringenta reliquisse, & duos in potestate filios, duos emancipatos: ex[q] quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere. is, qui centum habebit, centum trigintatria & trientem feret: is verò, qui sexaginta contulerit, centum viginti. atque ita eueniet, vt collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perueniat.

3 ¶Emancipati bona sua conferre cum his, qui in potestate fuerunt, iubentur.

4 ¶Quare sicut is, qui in potestate est, dotem[r] vxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quasi[s] præcipiat, retinere debet.

5 ¶Emancipatus præteritus, si, dum deliberat, cauerit de bonorum collatione, [illegible] bonorum possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso iure tutus erit. Sed & si pecuniam contulerit, condictione[t] eam repetit. omissa enim bonorum possessione, incipit pecunia sine causa esse apud heredem.

6 ¶Qui duos[u] filios in potestate habebat, & ex vno eorum nepotem: emancipauit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreauit filium, quem auus in locum filij adoptauit: & vel intestatus, vel testamento facto, præterito emancipato filio, decessit. quæsitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione iuris esset. respondi: Bonorum, de quibus quæritur, tres partes fieri debent: ex quibus vna pertinet ad filium, qui in potestate remansit: altera ad nepotem, qui in locum filij adoptatus est: tertia ad emancipatum filium, & nepotem, qui in potestate remanserit: ita vt pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

De dote.

4. *Africanus* lib. 4. Quæstionum[x].

FIlium emancipatum dotem, quam filiæ suæ nomine dedit, conferre non debere. quia[y] non, sicut in matrisfamilias bonis esse dos[z] intelligatur, ita & in patris, à quo sit profecta.

Si is qui vocatur ad bonorum possessionem, sit in potestate alterius. 1. De stipulatione collationis admittenda, & quanti quis ex ea condemnatur.

5. *Vlpianus* lib. 79. ad Edictum.

SI quis filium habeat sui iuris, & ex eo nepotem in potestate sua: consequenter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem, de conferendis suis[a] quoque bonis cauere eum debere, & esse similem ei, qui adoptauit[b]. hoc enim Diui fratres rescripserunt, vt ad collationem auus compellatur. Planè eodem rescripto adiectum est sic: Nisi fortè auus iste nullum ex his bonis fructum adquirere vult, parat úsque[c] est de potestate nepotem dimittere, vt ad emancipatum omne emolumentum bonorum possessionis perueniat. Nec idcirco ea filia, quæ post emancipationem nata patri heres exstitit, iustè queri poterit, (inquit) quòd eo facto collationis commodo excluditur; cùm, auo quandoque defuncto, ad bona eius simul cum fratre possit venire. Hæc in patre adoptiuo ratio reddi non potest. & tamen & ibi idem dicemus, si sine dolo malo emancipauerit.

1 ¶Stipulatio autem collationis tunc committitur, cùm interpellatus, cum aliquo spatio[d], quo conferre potuit, non facit. maximè cùm, boni viri arbitratu collationem fieri, edicto prætoris insertum est.

2 ¶Siue ergo in totum collatio facta non est, siue in partem facta: locum habebit hæc stipulatio.

3 ¶Et siue quis non conferat ex hac stipulatione, siue dolo fecerit, quo minùs conferat: quanti[e] ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

De dote.

6. *Celsus* lib. 10. Digestorum.

DOtem, quam dedit auus paternus, an, post mortem aui mortuâ in matrimonio filiâ, patri reddi oporteat, quæritur. occurrit æquitas rei[f], vt, quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde[g] sit[h], atque ipse dederim. quippe officium[i] aui circa neptem, ex officio[k] patris erga filium pendet. & quia pater filiæ, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet[l]. quid, si filius à patre exheredatus est? existimo, non absurdè etiam in exheredato filio idem posse defendi. nec infauorabilis sententia est: vt hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

De nepotibus qui in locum filij successerunt.

7. *Idem* lib. 13. Digestorum.

SI nepotes in locum filij successerunt, vna portio is conferri debet, vti bonorum possessionis[m] vnam partem habeant. sed & ipsi ita conferre debent, quasi omnes vnus essent.

De variatione.

8. *Papinianus* lib. 3. Quæstionum.

NOnnumquam prætor variantem[n] non[o] repellit, & consilium mutantis non aspernatur. vnde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cauere fratribus noluit[p], audiendum postea[q] putauerunt, si vellet oblatâ cautione beneficium bonorum possessionis exercere. tametsi responderi potest, videri[r] eum possessionem repudiasse, qui formam possessionis conseruare noluit. sed benignior[s] est diuersa sententia: maximè cùm de bonis parentis[t] inter fratres disputetur. quem tamen faciliùs admittendum existimo, si intra tempus delatæ possessionis cautionem offerat. nam post † annum, quàm delata esset bonorum possessio, voluntariam moram cautionis admittere difficilius[u] est.

De filio emancipato, & eius liberis.

9. *Idem* lib. 5. Responsorum.

FIlius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit. nepos ex eodem[x] in familia retentus, semissem hereditatis cum emolumento collationis habebit. Idem nepos, si postea possessionem intestati patris accipiat, fratri post emancipationem patris quæsito, & in familia retento, bona sua conferre cogetur.

De suo & emancipato.

10. *Scæuola* lib. 5. Quæstionum.

SI filius in potestate heres institutus adeat, &, emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei. & ita edictum se habet. sed magis[y] sentio, vt quemadmodum pro parte hereditatem retinet iure eo, quòd bonorum possessionem petere posset, ita & conferri ei debeat. vtique cùm iniuriam per bonorum possessionem patiatur.

De his quæ post mortem patris filio reddi debuerunt.

11. *Paulus* lib. 11. Responsorum.

PAulus respondit, ea, quæ post[z] mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamuis priùs consecutus sit, quàm deberentur, fratri, qui in potestate patris relictus est, conferre non debere: cùm post mortẽ[a] patris non tam ex donatione[b], quàm ex causa debiti, ea possidere videatur.

a Si ex filio mortuo extant duo nepotes emancipati & præteriti, si petant contra tabulas bonorum possessionem in bonis aui, debent conferre semisses.
b *l.1.§.13.eo.*

a *¶l.1.§.14.ṡ.eo.*
b de adoptato, *adde l.1.§.14.ṡ.eod.*
c *l.6 ṡ. vnde liberi.*
d *l.165. v. l.13.ṡ. solutionibus.l.1.§.8.ṡ.ad l.Falcid.*
e quãti interest actoris cautum fuisse. *l.2. l.3. l.19.ṡ.vti possidet. l.3.ṡ.de itinere actúque.*
f quæ sua, dec sc. dotem ab auo paterno datam nepti, auo mortuo, ad parentem filiæ dotatæ reuerti debere.
g perinde sit. Imò, non perinde est, si quidẽ, dos eo casu ad patrem filiæ dotatæ non redit. *l.79.ṡ.de iure dotium.* de hac præsumptione, *v. Alciat. 1 præsumption.17.*
h vt non conferam, *l.4.ṡ.eo.*
i Officium aui circa neptẽ mediatum est. hoc est pendet ex officio patris circa filium.
k Dotare filiã pater, vt & auus neptem ex filio cogitur.
l Auus paternus neptem dotare cogitur, *v. quæ notaui ad l.19.ṡ.de ritu.*
m *l.1.§.17.ṡ. de coniungendis.*
n & contumacem, *l.1.§.10.ṡ.eo.*
o *v. l.75.ṡ.de regul.iuris.*
p Hæreditatẽ non repudiat, qui dicit se nolle cõferre. *vide Manticam 12. de coniect. vltim. volunt.14.*
q vide quę scripsi *ad l.vlt. C. de repud.hæred. l.8.ṡ.de iure delib.*
r *sub.* stricto iure.
s Benigniorẽ sententiã & interpretationẽ amplecti debem', maximè quoties de bonis paternis inter fratres disputatur. Ita fauendũ filio circa hæreditatem paternã, licet videatur repudiasse.
t Parentis appellatione intelliguntur omnes ascendentes.
† Hodie id mutatum, *l. vlt. C. de repudianda.*
u non tamen impossibile est.
x *l.9.C.eo. v.l.1.ṡ.de coniungendis.*
y *l.1.ṡ.de dotis collatione.*
z *l.1.§.9.ṡ.eo.*
a *v. Cuiacium 3.obs.34.* vbi tradit Momẽtum moriendi vitæ potius, quàm morti tribui.
b *adde casum l.3 §.pen. ṡ.de hæred.instit.*

De ventre misso in possessionem, & de postumo.

12. *Idem*ʺlib.41.ad Edictum.ʺ

SI prægnantem quis vxorem reliquerit, & ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam, antequàm nascatur, non potest dici in potestate morientis fuisse. sed nato[a] conferetur.

DE[b] DOTIS COLLATIONE[c].

Tit. VII.

Si filia petat bonorum possessionem, vel non. 1. De stipulatione. 2. De filio, & nepoté neptéque ex altero filio. 3. De nepte & patruo eius, & nepote & nepte ex alio filio. 5. De impensis. 6. De diuortio facto maritus non sit soluendo. 7. De dote promissa sub conditione. 8. De fratre liberando ex pollicitatione dotis. 9. Si emancipatus, qui contra tabulas bonor. possess. accepit filiam dotatam habeat.

1. *Vlpianus* lib.40.ad Edictum.ʺ

QVAMQVAM ita demum ad collationem dotis prætor cogat filiam, si petat bonorum possessionem, attamen, & si non petat, conferre debebit, si modò se bonis paternis misceat. & hoc Diuus Pius Vlpio Adriano rescripsit, etiam eam quæ non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrum[d] familiæ erciscundæ posse compelli.

1 ¶Si in stipulatum deducta[e] sit dos: siquidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum[f]: æquè conferre cogetur. si verò alij quæsita est stipulatio: dicendum est, cessare collationem, & si tantùm promissa[g] sit dos, collatio eius fiet[h].

2 ¶Si sit nepos, & neptis ex [i] eodem filio, & dotata sit neptis, sit & filius non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est: emancipata autem neptis dotem & bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet.

3 ¶Sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem: tunc confertur patruo, itémque nepotiʺ vel neptiʺ ex alio.

4 ¶Sed & si duę neptes sint ex diuersis filiis: conferent & inuicem, & patruo. si ex eodem patre, tantùm inuicem conferent.

5 ¶Cùm dos confertur: impensarum necessariarum fit detractio, ceterarum non.

6 ¶Quòd si iam factum diuortium est, & maritus non sit soluendo: non † debebit integra dos computari mulieri, sed id, quod ad mulierem potest peruenire: hoc est, quod facere maritus potest.

7 ¶Si sub conditione pater vel extraneus † dotem promiserit: cautione opus erit, vt tunc conferat mulier dotem, cùm dotata esse cœperit.

8 ¶Filiam, quæ ab intestato † patri heres sit, conferre quidem dotem oportet. consequens autem est, vt ex pollicitatione [k] ʹdotisʹ pro parte dimidia fratrem suum liberet. æquius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse.

9 ¶Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, filiam dotatam [l] habeat, non debet dotem eius conferre: quia[m] in bonis eius non est.

De in adoptionem data.

2. *Gaius*ʺlib.14.ad Edictum Prouinciale.ʺ

FIlia[n] in adoptionem data, & heres instituta, debet, sicut emancipata, non solùm bona sua, sed & dotem, quæ ad eam pertinere poterit, conferre. si adhuc pater adoptiuus viuit, hic necesse habebit conferre.

De filia herede instituta.

3. *Vlpianus*ʺlib.14.Disputationum.ʺ

SI filia fuerit heres instituta[o], collatione dotis non † fungetur[p]. vnde si, commisso ab altero edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere: dicendum est, quoniam nullam iniuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre. nam quod habuit ex iudicio, conuertitur[q] ad contra tabulas bonorum possessionem. Planè si ex minore parte fuit heres instituta, & alia quædam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio: aucta portione eius, dicendum erit, collationis munere eam fungi. nisi fortè contenta fuerit portione, ex qua instituta est. tunc enim dicendum est, ex iudicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

De legato.

4. *Pomponius*ʺlib.3.ad Quintum Mucium.ʺ

SI pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatę[r], vel etiam emancipatæ & præteritæ [s] legatum dederit: habebit[t] filia etiam dotem præcipuam, & legatum.

De errore. 1. De mora, vsuris & fructibus.

5. *Papinianus*ʺlib.5.Responsorum.ʺ

FIlius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit. atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum eiusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris, errorem fratris emancipati secuta, accepit. dotem [u] scripto fratri conferre non [x] cogetur: cùm ea possessio frustra petita sit, & filia fratris voluntatem fini [y] virilis partis retineat: id est, vt omnes trientes habeant, & bonorum possessio vnde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita.

1 ¶Filia, quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit. viri boni arbitratu cogetur vsuras quoque dotis conferre: cùm emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis suæ fructus percipiat.

De querela inofficiosi.

6. *Idem*ʺlib.6.Responsorum.ʺ

PAter filium emancipatum heredem instituit [z], & filiam exheredauit: quæ inofficiosi lite perlata, partem dimidiam hereditatis abstulit. non esse fratrem bona propria conferre cogendum, respondi. nam & libertates competere placuit.

7. *Paulus*ʺlib.11.Responsorum.ʺ

NEc ipsa dotem fratribus suis conferet, cùm diuerso iure fratres sunt heredes.

De ea quæ se bonis paternis abstinuit.

8. *Papinianus*ʺlib.11.Responsorum.ʺ

PAter nubenti filiæ quasdam res præter [a] dotem dedit: eámque in familia retinuit: ac fratribus sub [b] conditione[c], *si dotem, & cetera, quæ nubenti tradidit, contulisset*[d], *coheredem adscripsit*. cùm filia [e] se bonis abstinuisset, fratribus res in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare, quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

Qui non vult hereditatem, non cogitur ad collationem. Bart.

9. *Tryphoninus*ʺlib.6.Disputationum.ʺ

FVit quæstionis, an si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote, abstineat se bonis, compellatur eam conferre. & Diuus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem [f] se ab hereditate patris. ergo non tantùm data apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiam à fratribus. & est æris alieni loco. abscessit enim à bonis patris.

DE † CONIVNGENDIS † cum emancipato liberis eius,

Tit. VIII.

Summa. 1. Et æquitas edicti. 2. De filio in adoptionem dato, vel emancipato. 3. De filio suo ex besse, de emancipato ex triente institutis. 4. De præteritione vel institutione, vel exheredatione filij. 6. Quæ requiruntur vt huic edicto locus sit. De postumo. 7. De ordine. 8. De postliminio. 9. Si pater ex duobus filiis alterum emancipauerit, & nepotem ex eo in locum filij adoptauerit, & præterito emancipato decesserit. 10. De quantitate portionis ad nepotē pertinentis. 11. De diuisione hereditatis. 12. De iure accrescendi. 13. De collatione.

1. *Vlpianus*ʹlib.40.ad Edictum.

SI QVIS ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, cùm moritur, non fuerit: ei [g], liberísque, quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo [h] nomine pertinebit [i], neque notam [k] exheredationis meruerunt [l], bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in ea potestate permansisset. ita vt ex ea parte dimidiam, reliquam liberi eius: hísque dumtaxat bona sua conferat.

1 ¶Hoc [m] edictum æquissimum est: vt neque emancipatus solus veniat, & excludat nepotes in potestate manentes: neque nepotes iure potestatis obiiciantur [n] patri suo.

2 ¶Et in adoptionem datus filius & heres institutus, ad hoc edictum pertinet, vt ei iungatur nepos, qui in aui sui naturalis potestate est. ¶Iungitur [o] autem nepos patri suo emancipato, siue pater præteritus sit, siue institutus. Et hæc erit differentia inter in adoptionem datum, & emancipatum: quòd in adoptionem quidem dato non aliàs iungitur, nisi instituto, & alio committente edictum: emancipato autem, siue sit institutus emancipatus, siue sit præteritus.

3 ¶Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto, Iulianus ait, nepotem præteritum, petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri vnciam ablaturum.

4 ¶Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo pręteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur. absurdum enim est, cùm patri præterito iungantur, instituto eo vel exheredato non admitti.

5 ¶Sed

---

a *l.11.C.eo.* sed natus nō feret. ita videtur legisse Hugolinus.
b *adde l.1.§.20. §.vlt.l.4.l.6.* [illegible] *titulo proximo.*
c à filiabus facienda sc. Tenétur enim filiæ, non modo emancipatæ sed etiam suæ, hic quibuscum bonorum possessioné accipiunt, vel si bonis se immiscent, dotem conferre, *l.12.l.17.l.19. C.de collat.l.8.*ʃ. *familiæ ercisc*
d *vt l.8.C.de collat.*
e stipuláti promissa. *l.2. Cod.de collat.*
f *l.pen.*ʃ. *de negotiis.*
g *§.8.*ʃ. *eod. l.2.l.17.C.de collat.*
h *al.* quomodo? *vide d.l.2. & §.8.*ʃ. *eod.*
i *l.1.in fin.*ʃ. *de coniungendis.*
† *v. quæ scripsi ad Nouellam 97.c.6.*
† *l.4. C.de collat.* Hodie id abrogatum *l.vl. C. de collationib. l.4.§.2.*ʃ. *de iure deliber.*
† Hodie etiā ex testamento cōferre cogitur, *Nouell.17.c.6.*
k *v.§.1.in fin.*ʃ. *eo.l.2.C.de collat.*
l à se. *l.4.*ʃ. *de collat.5. Harmenopul.8.§.34.* vel à patre, *l.6.*ʃ. *de collat.*
m *l.4.*ʃ. *de collat.bonor.*
n *adde l.1.§.14.*ʃ. *de collat. l.8.§.11.*ʃ. *de bonor.possess.contr.tabul.*
o *l.23.*ʃ. *si quis omissa causa.*
† hodie fungetur. *Authent. ex testamento. C. eod.*
p i. dotem nō conferat, *v. Duaren.1.disp.4.* sic infra, collationis munere fungi.
q facto alterius, ea quasi inuita.
r *v.l.vlt.in fi.*ʃ. *eod.*
s *l.10. C.de collationib.*
t si modo nolit succedere: & cōtenta esse malit dote & legato. *l.3.*ʃ. *eod.*
u ¶*l.3.*ʃ. *eod.*
x vtpote instituta, *l.1.l.3.C.eo.* hodie cogeretur, *Nouell.17.c.6.*
y de hoc genere loquédi, dixi *ad l.19.in fi.*ʃ. *de compensationib.*
z & ita diuerso iure, emancipatus & is qui in potestate erit vocatur, *adde l.20.§.1.*ʃ. *contra tabul.*
a Hæ res paraphernæ, extradotales.
b pater extremo iudicio hic confirmat dotationem factā

filiæ, *v. in hunc* [illegible] *cum Paulum 5. sent.11.§.3.*
c vide [illegible]
d [illegible] locū esse ex testamento, hinc notat Bartolus [illegible]
f Conferre dotem non [illegible] tur quæ [illegible] tate patris abstinet. *l.4.l.3.*ʃ. *eod.*
† An hic titulus hodie correctus est sublata differentia emancipatorum ab his qui sunt in potestate. *Nouell. de hæredit. ab intestato.* Accursius ita [illegible] tat: Bartolus existimat hunc titulum tā[illegible] esse correct[illegible], si ab intestato succeditur (iure Nouellarum & Codici[illegible] *nimus.C.de legitim.hæredib.*) vel si testamentū aliquod proponatur, quod vel [illegible] alia [illegible] lum [illegible] [illegible] causam res tota redierit. Contrà, hūc titulum ne hodie quidem correctum esse, quotiés quis o[illegible] succede[illegible] [illegible] potestat[illegible] contra [illegible]
† hodie [illegible] ris [illegible] sunt. [illegible] lios [illegible] cludunt, *Nouell.118.c.1.* atque ita hic titulus non est in vsu. Pater enim liberos suos, tanquam proximior excludit.
g *l.5.in* [illegible] *tabulas* [illegible]
h [illegible]
i [illegible] directo [illegible]
k Exheredatio [illegible]
l [illegible] exheredati tunc querelam non proponent, *v.l.25.*ʃ. *de inoffic.*
m Hoc edictū introductū [illegible], vt ius ciuile prætorio componeretur seu conciliaretur.
n per legē [illegible] tabularum [illegible] solos nepotes vocat. *§.3. instit. de exhæred.liber.*
o Imò, nō iungitur, *l.10.in pr. vers. omnia* [illegible] *tur. C. de adopt.* non iungitur si detur in adoptionem extraneo, secus, si a[illegible] uo.

5 ¶Sed & si patruus eorum, qui erat in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti. nam exheredatus[a] pater eorum pro mortuo[b] habetur[c].

6 ¶Si pater in potestate manens exheredatus vel institutus sit: nepotem ex eo, siue in potestate manentem siue emancipatum, ad bona aui neque[d] vocari neque vocandum esse, Scæuola ait. totiens enim nepote consulendum est, quotiens in potestate retentus est, patre emancipato. Liberos igitur in familia esse oportet[e], vt huic edicto locus sit. eius scilicet familia, cuius bonorum possessio petitur. Sed & si postumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum.

7 ¶Liberos autem non omnes simul vocat prætor, sed gradatim, hoc est eos, qui sui sunt. scilicet nepotes, si sunt. si minùs, eos, qui sunt inferioris gradus. nec eos miscebimus. planè si sint ex emancipato nepos, & ex nepote eius alio pronepos: dicendum erit, vtrumque ei iungi. ambo enim "in" suorum loco successerunt.

8 ¶Si postliminio nepos redierit: dicendum, est eum patri emancipato coniungi.

9 ¶Si pater ex duobus[f] filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipauerit, & nepotem ex eo in locum filij adoptauerit, & præterito emancipato decesserit: Iulianus ait, nepoti in locum filij adoptato succurri oportere: vt quasi filius portionem habeat, quam haberet, & si extraneus adoptatus esset. sic fiet: (inquit) vt filius, qui in potestate fuit, tertiam partem: nepos in locum filij adoptatus aliam tertiam: emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur. nec enim minus debet ferre nepos in locum filij adoptatus, quàm si ab extraneo[g] esset adoptatus.

10 ¶Illud non interest, quota portio hereditatis ad nepotem pertineat, an per quàm modica. nam & si modica[h] sit, attamen dicemus esse locum huic parti edicti.

11 ¶Inter ipsum filium & liberos eius diuiditur hereditas ita, vt ipse dimidium, liberi dimidium habeant. Proinde pone solum esse filium emancipatum, & nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis. habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis: "&" aliam dimidiam duo nepotes, vt quadrantes ferant. Sed si sit præterea alius "filius:" eueniet, vt filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt, alius filius semissem cum filiis suis: ita vt quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos eius diuidatur. Sed si ambo filij sint emancipati, & habeant singuli nepotes: eueniet, vt singuli singulos semisses cum nepotibus suis diuidant: ita vt ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. Et si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans vnus inter duos, alius inter tres diuiditur.

12 ¶Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit[i]: eueniet, vt non ad patrem eius. sed magis ad fratrem pertineat. Sed & si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcrescet, sed soli patri. Quòd "&" si pater omiserit, tunc patruo[k] adcrescet.

13 ¶Emancipatus filius, si quidem nepotes in aui potestate non habeat, fratribus suis conferet. sed si sint nepotes: voluit eum prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis[l] conferre. meritò: quia, veniendo ad bonorum possessionem, illis solis iniuriam facit.

14 ¶Nunc videamus, quantum[m] eis conferat. & quidem semper, cùm fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit. vtrùm & in eo casu virilē detrahat: an verò, quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? & puto, dimidiam tantùm bonorum eis partem conferre. nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus vnam partem tantùm conferet, & patruo eorum, qui in potestate mãsit, vnam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus confertur à patruo emancipato, ipsi patri conferent. hoc enim non de bonis aui, sed propter[n] bona postea eis accessit.

15 ¶Eueniet igitur: vt pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat, residua quinquaginta omnibus nepotibus (id est filiis suis) conferat: aut, si vnum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita diuidat quinquaginta, vt nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio vno vigintiquinque. nam & bonorum possessionis ambo vnam partem habent.

16 ¶Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto[o] vnus nepos in potestate, alius "nepos" emancipatus: eleganter Scæuola tractat, patruus emãcipatus "quantum" nepotibus, quantum fratri suo conferat. & ait, posse dici, tres eum partes facere: vnam sibi, vnam fratri[p], vnam[q] istis[r] collaturum: quamuis[s] hi minus[t], quàm patruus, ex hereditate aui, concurrente patre[u], sint habituri, quæ sententia vera est.

17 ¶Sed etsi sint duo[x] nepotes ex eodem filio, hique emancipati "sunt," & ex altero eorum pronepos in potestate defuncti; partem habebit nepos vnus, aliam nepos cum filio suo.

18 ¶Sed etsi nepos, & ex alio nepote defuncto duo pronepotes: vnus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat. vel, si frater non est, soli patruo, non etiam patruo[y] maiori.

De legatis exceptis personis præstandis.

2 *Paulus* "lib. 41. ad Edictum."

NIhil in hac parte edicti cauit prætor, vt legata exceptis personis nepos præstet. sed potest superior sermo & ad hunc casum referri. nam absurdum est, patrem quidem eius legata præstare, ipsum verò plus habere: cùm eadem conditione in eandem partem vocantur.

De duobus filiis emancipatis, nepote in potestate retento, & nepote à filio post emancipationem suscepto.

3. *Marcellus* "lib. 9. Digestorum."

QVi duos filios habebat, alterum ex his emancipauit, nepotem ex eo in potestate retinuit. emancipatus filium sustulit, & à patre exheredatus est. quæro: cùm frater eius & ipse emancipatus præteritus sit, & nepotes ex emancipato filio ab auo heredes instituti; quid de bonorum possessione iuris sit: & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus. respondi: Si filium, retento ex eo nepote, emancipauerit: & emancipatus procreauerit filium: & heres vterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus[z]: solus † filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis. nepoti tamen retēto in potestate bonorum possessio dari debet: quoniam, si pater eius emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput edicti, quod à Iuliano introductum est: id est, ex noua[a] clausula. nec debet deterioris esse conditionis, quia pater eius exheredatus sit. ídque ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratris eius, qui post emancipationem natus est, diuersa conditio est. conseruanda est tamen & illi ad virilem partem hereditas. sicut etiam Imperator Antoninus[b] in persona neptis ex filia rescripsit.

De filio emancipato nepotibus in potestate retentis & nepotib. post emancipationem susceptis.

4. *Modestinus* "lib. 6. Pandectarum."

EMancipato[c] quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate. filius emancipatus, susceptis postea liberis, decessit. placuit, in aui potestate manentes, simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo: vt, si velit auus sibi per nepotes adquiri[d], bona sua conferat, aut nepotes emancipet[e], vt sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirant. ídque "ita" Diuus Marcus rescripsit.

Si nepos exheredatus heredi scripto successerit.

5. *Idem* "lib. 6. Differentiarum."

SI nepos exheredatus heres extiterit ei, quem auus heredem fecerat, deinde pater eius emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: iungi patri suo nepos non poterit, sed vt extraneus excludetur: quia non[f] suo nomine auo heres extiterit.

De nepote adoptiuo.

6. *Scæuola* lib. 5. Quæstionum.

SI quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis[g] locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: non iungetur hic nepos filio emancipato. quia desiit esse emancipato ex liberis.

De nepote suscepto post filij emancipationem.

7. *Tryphoninus* "lib. 16. Disputationum."

SI post emancipationem filij susceptus ex eo fuerit nepos, conseruanda illi erit portio. sed quãta[h], videamus. finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem: patrem autem eiusdem præteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem. quod ad edictum prætoris attinet, semisses bonorum fient. nunc verò post constitutionem[i] Diui Pij, si cõseruatur pars nepoti, vtrùm virilis, an quarta debeat seruari? nam si in aui natus potestate fuisset, coniungebatur in vnam partem cum patre suo, & proponamus, esse alium ex eodem nepotem in familia aui. duo vnam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in aui potestate. an ergo nũc in sescunciā tuendus sit, qui non in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri eius tantum, an & patruo? & puto, & patruo. nam & legatum eidem datum præstaret.

a Vbi pater exheredatus, nepotes admittun[illegible] ca[illegible] tur, l. 13. ʒ. de inof[illegible] ficio.
b Quando exhæredatus habeatur pro mortuo, v. Bartolū in §. 6. infra eod.
[illegible] habeatur pro mortuo [illegible] l. si p[illegible]ronus. §. ex testamento. ʒ. de bonis libertorum. Non habetur pro mortuo [illegible] dictio, vt quia [illegible] est adita hæ[illegible] l. filium. §. sed cum exhæredatis. ʒ. de bonorum possess. cōtra tabulas. vel quia [illegible] non est facta. l. nō putauit. §. non quæsiuit. eo. titulo.
d Imo vocatur iure suo, & [illegible] l. 3. § si emancipatus. in fi. ʒ. de bonor. possess. contra tabul. [illegible] C. [illegible] Non admittitur ad bonorū possessionem contra tabulas, sed ad querelas, vt quia nō fuit institutus vel exhæredatus.
e l. 5. §. 1. ʒ. vnde liberi. l. 3. §. 3. §. 4. l. 6. ʒ. contra tab.
f l. 13. in fi. ʒ. cō tra tabulas. l. 3. §. [illegible] ʒ. de coll. bon.
g l. 13. §. vlti. ʒ. contra tabul.
h Rerum etiā modicarum nomine datur actio: facit §. 16. inst. de rer. diuis.
i Videque scripta ad l. vnic. Co. quando non petentium partes.
k Imò nepotibus, l. 5. in fi. ʒ. vnde cogn.
l l. 1. [illegible] in fi. ʒ. de collat. bonor. [illegible] vnde liberi.
m de ea quæstione v. Cuiacium 3. obser. 29.
n adde l. 30. in f. ʒ. de peculio.
o ex defuncto [illegible] emācipato [illegible] nepotes in potestate elegā[illegible] Scæuola tra[illegible] Cuiac. 3. [illegible]
p [illegible] qui est [illegible] collatione.
r Quorū vnus [illegible] in potestate [illegible] emanci[illegible] Atqui emancipatus emancipato non confert. l. 25. § 5. ʒ. de collat. Dire[illegible] non confert [illegible] & [illegible] nepos (qui in potestate aui fuit) accipit à patruo emancipato, quē mox cū fratre suo emancipato diuidit. id est filius in potestate, partitur illū trientem cū altero fratre emanciparo.
ſ quia nō. Hotom. obs. forte legendum, quoniam non minus quàm patruus ex hæreditate aui concurrētes patruo sint habituri.
t Imò nihil si pater concurrit, id est succedit: aut certe non minus si concurrit patruus.
u al. patruo. vt ʒ. dictum est. Cæterum, ne dicamus cū Accursio, hîc agi de patre in potestate posito, qui vnus ex liberis emancipauerit. Nec enim filius in potestate positus filiū emancipare potest. Quid igitur? fingemus filium emãcipatum, filium suū rursus emancipasse. Quod tamen vt ita sit, quæri poterit, quemadmodum emancipat[9] pater nepoti emācipato cōferat, d. l. 2. §. 5. ʒ. de collat.
x l. 1. §. 2. ʒ. de dotis collat.
y ¶Paulus maiorē hîc accipit pro patruo magno, v. Cuiac. 3. obs. 29.
z l. 6. §. 4. ʒ. contra tabulas.
† hodie nō soli filio, sed & nepoti virilis datur verbis vltimis huius edicti.
a Nouam clausulam appellat, nuperam & nō ita pridē excogitatam à Iuliano. sic nouū edictum, in l. 1. §. si pater. 13 ʒ. de ventre in possess. mittendo. noua oratio. l. 32. §. si nurus. 18. in fi. ʒ. de dona. inter virum.
b l. 7. ʒ. eo.
c, hanc legem Cuiacius indicat fugitiuā esse, & à suo titulo reiectam & in minus ꝑpriū locum translatam: de quo vide eundem 3. obs. 37.
d l. 1. §. 14. ʒ. de collat.
e v. l. 6. ʒ. vnde liberi.
f l. 1. ʒ. eod.
g hoc verbum Bartolus restringit ad nepotes legitimos naturales.
h An virilis? i. An quantam haberet ex eo edicto. i. quartam? an quantam haberet si esset in potestate? prius asserit. Bart.
i de qua l. 3. in fi. ʒ. eod.

† περὶ ἐγκυμονούσης καὶ ἐγκυμονουμένων, &c.31. *Eclog.6.*
a Venter, i. is qui iam conceptus est, nec dum natus (aliàs si non est conceptus ius successionis non transmittit, *v.l.16.ĵ.de suis*) à lege non negligitur propter spem nascendi, *l.3.hoc tit.l.3.ȝ.si pars hæreditat.* Ideóque, quoties de commodo eius agitur perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, *l.7.* in rerum natura esse intelligitur, *l.pen.ȝ.de statu.* p superstite, *l.231.ĵ.de verb. signif.* pro iā nato, *l.30.§.1.ĵ.de adquir.hared.* & pro liberto habetur, *l.penult.ȝ.de statu.* est enim matris, & viscerum eius portio, *l.1.§.1.ȝ.de ventre inspic.* (qua de causa vectura aut naulum eius nomine non debetur, *argum. l.19.§.7.ȝ.locati.*) & aliquo casu bonorum dominus, *l.1.§.2.* & possessor, *§.10.l.6.hoc tit.* & patris hæres futurus est, *l.84.ĵ.de adquir.hered.* Eius fauore mater in eius bonorum possessionem mittitur, *l.1.ȝ.si ventr. nom.mulier.* vt cibum, potum, vestitū & tectum pro facultatibus defuncti, próque sua & eius dignitate percipiat, *l.1.§.19.hoc tit.* ęquius est enim, *l.1.§.2.* & sanctius, frustra & sub incerto matrem in possessionem mitti & aliquā, dum incertum esse litigatur nasciturus sit aliquis necne, venter fame pereat, *§.3.hoc tit.* Præterea, vtcunque mater eius supplicio damnata sit, liber tamen nascitur, *l.18.ȝ.de statu.* nec de ea quæstio aut supplicium priùs sumetur quàm pariat, *v.l.3.ĵ.de pœnis.* vtcunque mater capta sit ab hostibus, venter postliminiū habet: vtcunque vi detineatur, non vsucapitur, *l.penult.ȝ.de statu.* Idem venter obstat sequentibus & proximè successuros remoratur, *l.1.§.7.ĵ.vnde cognati.* in hæreditatis portione vētri tres vnciæ adsignantur. *v.l.3.ȝ.si pars hæreditatis.* Tanta cura adhibita fuit nascituro, vt etiā eius mater mortua non prius humari possit, quàm partus ei excidatur, *l.2.ȝ.de mortuo infered.* quin nihil interest naturæ ductu, an facto hominis nascatur, *v.l.1.§.9.ĵ.vnde cognati.* Sed quoto die natiuitas eius probatur? septimo mense, id est, 182. die à nuptiis contractis, decimo vno mense à morte patris, *v.l.12.ȝ.de statu.* Et ita nato restituitur hæreditas, *l.pen.ȝ.de statu.* Et vel non nato vel statim, aut sine liberis mortuo, proximi hæredes succedunt, *l.4.in fi.ȝ.de bonor.possess.contra tab.v.ȝ.de liberis & posthumis.*
b *l.9.ȝ.de testam.quemadmod.*
c omnimodo est re ipsa, non nuda adseueratione aut adfirmatione cum causę cognitione, *l.7.§.1.ĵ.eod.* Imò summatim hoc cognoscitur, *§.14.ĵ.eod.*
d *l.vlt.ĵ.eod.*
† Hodie venter exhæredatus mittetur in possessionem. Nec enim potest hodie venter exhæredari, vt cuius nullum delictū esse possit. *l.si posthum.ȝ.de liberis. l.maxime C.de liberis præteritis.l.si quis in suo.§.1.C.de inofficioso.*
e ritè, *vt l.8.§.2.ȝ contr.tab.*
f id est, inter eos qui primum locum tenent in successione. Alioquin vox ... potestate filij hîc non significat.
g Imò iniquum est de alieno largiri, *l.filius.ĵ.de donat.* Æquius est, id est minus iniquum.
h Et bonorum possessor *l.6.ĵ.eod.*

DE VENTRE † IN POSsessionem mittendo, & curatore eius,

Tit. IX.

Ratio & summa edicti. 1. *De ea quæ est prægnans, vel se prægnantem dicit.* 2. *De suitate. De exheredatione.* 3. *Vnius postumi.* 4. *De abortu.* 5. *De exheredatione conditionali.* 6. *De exheredatione à primo gradu, & præteritione à secundo.* 7. *Vel contra.* 8. *De vxore capti ab hostibus.* 9. *De exheredatione nascituri intra, vel post tres menses.* 10. *De ea quæ vxor esse desiit.* 11. *Si filius emancipatus vel in adoptionem datus sit.* 14. *Si negetur vxor, vel nurus, vel prægnans esse.* 15. *De causis ex quibus Carbon. bonor. possessio datur.* 16. *De duabus prægnantibus.* 17. *De curatore ventri, & bonis dando.* 19. *De sumptibus in mulierem faciendis, & de officio dicti curatoris.* 23. *Ex quibus eligitur curator.* 24. *Si nondum sit curator constitutus.* 26. *Vel sit constitutus.* 27. *De partu vel abortu: & ea quæ non est prægnans.*

1. *Vlpianus* lib.41. ad Edictum.

SICVTI liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam[a] prętor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit. nam & hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrem[b] mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis.

1 ¶Prægnatem esse mulierem oportet omnimodo[c], nec dicere se prægnatem sufficit. quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi verè prægnas fuit & mortis[d] tempore, & eo, quo mitti in possessionem petit.

2 ¶Totiens autem mittitur in possessionem venter: si † non est exheredatus[e]: & id, quod in vtero erit inter suos[f] heredes futurum erit. Sed & si incertum sit: aliquo tamen casu possit existere, quo, qui editur, suus futurus sit: ventrem mittemus. æquius[g] enim est, vel frustra nonnumquam impendia fieri: quàm denegari aliquando alimenta ei, qui dominus[h] bonorum aliquo[i] casu futurus est.

3 ¶Quare & si ita exheredatio facta sit. *Si mihi filius vnus nascetur, exheres esto:* quia[k] filia nasci potest, vel plures[l] filij, vel filius & filia: venter in possessioné mittetur. satius est enim, sub incerto eius, qui edetur, ali etiam eum, qui exheredatus sit: quàm eum, qui non sit exheredatus, fame necari. ratúmq;[m] esse debet, quod deminutum est: quamuis is nascatur, qui repellitur.

4 ¶Idem erit dicendum, & si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset.

5 ¶Sed & si sub[n] conditione postumus sit exheredatus: pendente conditione Pedij sententiam admittimus, existimantis, posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto vtilius est ventrem ali.

6 ¶Si venter ab institutis exheredatus sit, à substitutis præteritus: Marcellus negat, in possessionem eum mitti posse viuentibus institutis: quia exheredatus est. quod verum est.

7 ¶Per contrarium autem si ab institutis præteritus sit venter, à substitutis exheredatus: viuis institutis, mittendus est in possessionem. quòd si non viuant, negat mittendum: quia ad eum[o] gradum deuoluta hereditas est, à quo[p] exheredatus est.

8 ¶Si filius ab hostibus captus sit, vxor eius prægnas in possessionem soceri bonorum mittenda est. nam aliquo casu spes est, id, quod nascitur, inter suos heredes futurum. vtputà si pater eius apud hostes decedat.

9 ¶Sed & si quis ventrem exheredasset, *Qui mihi intra menses tres mortis meæ natus erit, exheres esto:* vel, *qui post tres menses:* venter in possessionem vtique mittetur. quia aliquo casu suus heres futurus est. & sanè benigniorem esse prætorem in hac parte oportebit: ne, qui speratur, ante[q] vitam necetur.

10 ¶Rectissimè autem prætor nusquàm vxoris fecit mentionem: quia fieri potest, vt mortis tempore vxor non fuerit, quæ se ex eo prægnatem dicit.

11 ¶Etiam ex emancipato vēter ad possessionem admittitur. Vnde apud Iulianum libro vicesimoseptimo digestorum queritur, si emancipatus quis sit, vxore iam pręgnate, deinde decessisset, & pater eius mortuus sit, an venter in possessionem emancipati patris mitti possit. & rectissimè scripsit, rationem non esse, cur venter, quem edictum admittit, repelli debeat. est enim æquissimum, partui consuli, qui natus bonorum possessionem[r] accepturus est. Sed & si auus viueret, similiter ventrem admittemus.

12 ¶Si filius in adoptionem datus, decesserit prægnate vxore, tunc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem[s] aui adoptiui. sed an etiam in eius, qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus. & si hic nepos postumus heres ab auo naturali institutus sit, mittetur[t] in possessionem: quia & nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundùm tabulas dari potest: aut, si sint liberi pręteriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest accipere.

13 ¶Si pater nuru prægnate filium emancipauerit, non in totum repelli vterus debet. námque natus solet patri ex nouo[u] edicto iungi. & generaliter, quibus casibus patri iungitur natus, admittendus est venter in possessionem.

14 ¶Si ea, quæ in possessionem vult ire, vxor negetur, vel nurus vel esse vel fuisse, vel ex eo pręgnas nō esse contendatur, decretum interponit prætor (ad) exemplum Carboniani edicti[x]. & ita Diuus Hadrianus Claudio Proculo prætori rescripsit: vt summatim[y] de re cognosceret: & : si manifesta calumnia videbitur eius, quæ ventris nomine in possessione mitti desiderat: nihil noui decerneret: si dubitari de re poterit: operam daret, ne præiudicium fiat ei, quod in vtero est: sed ventrem in possessionem mitti oportet. apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix[z] mulier: debere eam decretum eligere. & vbi omninò iustè dubitari poterit, an ex eo prægnas sit: decreto tuenda est, ne præiudicium partui fiat. Idémque est, & si status mulieri controuersia fiat.

15 ¶Et generaliter, ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoq; subuenire prætorem debere non dubitamus. eo faciliùs, quòd fauorabilior est causa partus[a], quàm pueri. partui enim in hoc fauetur, vt in lucem producatur. puero, vt in familiam inducatur. partus enim iste alendus est. qui & si non tantùm parenti, cuius esse dicitur, verumetiam reipublicæ[b] nascitur.

16 ¶Si quis, prima vxore prægnate facta, mox aliam duxerit, eámque prægnatem fecerit, diémque suum obierit: edictum ambobus sufficiet: videlicet cùm nemo contendit, nec calumniatricem dicit.

17 ¶Quotiens[c] autem venter in possessionem mittitur: solet mulier curatorem ventri petere: solet & bonis. sed si quidem tantùm ventri curator datus sit: creditoribus permittendum, in custodia bonorum esse. si verò non tantùm ventri, sed etiam bonis curator datus est: possunt esse securi creditores: cùm periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret.

18 ¶Hoc autem iure vtimur, vt idem curator & bonis & ventri detur. sed si creditores instent, vel qui sperat se successurum: diligentiùs atque circumspectiùs id fieri debebit: & plures, si desiderentur, dandi sunt.

19 ¶Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine[d] quibus fetus sustineri, & ad partum vsque produci non possit, sumere[e] ex bonis debet. & in hanc rem curator[f] constituendus est: qui cibum, potum, vestitum, tectum[g] mulieri præstet pro facultatibus[h] defuncti, & pro dignitate eius atque mulieris.

20 ¶Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet primùm[i] ex pecunia numerata: si ea non fuerit: ex his rebus, quæ patrimonia onerare magis impendio, quàm augere fructibus consueuerunt.

21 ¶Item, si periculum est, ne interim res vsu capiantur, ne debitores tempore liberentur, idem curare debet.

22 ¶Ita igitur curam hoc quoque officio administrabit, quo solent curatores atque tutores pupillorum.

i Imò semper futurus est: item per admittitur, cùm exhæredatio facta sub cōditione non valeat. *l.3.§.pure.ȝ.de liber. & posthum.* An exhęredatio (de qua hac lege conditionali ... modo differat aut suspendit ipsam exhæredatione post natum posthumū? An exhæredatus est deficiente conditione quæ sit in potestate?
k Masculino fœmina nō continetur in odiosis & exhęredationibus, vt hîc. Qui filiū exhæredat, non exhæredat fœminā, *vt hîc.l.cum quidam.ȝ.de liberis & posthu.l.pronuntiatio.ĵ.de verb.signif.*
l Qui vnum filiū exhæredat, plures non exhæredat. Imò plures exhæredare videtur. *l.vtrum.ȝ.de reb.dub.l.si quis ita.§.1.ȝ.de testamēt.tutela.* An hîc vnus tantum nominatim exhæredatus est: ibi indefinitè? An potius in odiosis, plures vnitatis numero non continentur?
m *l.2.ĵ.eod.l.1.§.7.ȝ.si mulier vēt.nom.*
n *l.3.ȝ.de liber. & posth.*
o *adde l.8.§.5.ȝ.contra tabulas.*
p *v.l.5.in fin.ȝ.de iniusto.*
q *§.2.vers.sed & si incertum.§.4.ȝ.eod.*
r ¶*l.6.ĵ.eod.*
s *l.8.§...ȝ.contra tabulas.*
t Imò, nō mittetur, *l.11.§.2.ȝ.contra tabul.*
u Nouum edictum appellat, nunc primū factum. vide quæ scripsi ad *l.3.circa finem.ȝ.de coniungendis cum emancipato liberis eius.*
x in quo summatim cognoscitur, *l.3.§.4.ĵ.de Carboniano.l.1.in fi.ĵ.ne vis fiat ei.*
y Atqui plena cognitio exigitur: *arg.l.1.§.1.ĵ.eod.l.7.§.1.ĵ.eod.* vxoré esse plenè constare debet: In aliis quęstionibus summaria cognitio sufficit.
z *v.l.1.§.1.ȝ.si mulier ventris nomine.l.3.§.3.ĵ.de Carboniano.*
a *v.l.1.ȝ.si ventr.nomine.*
b Nota quid patriæ debeatur, *adde l.2.ȝ.de iustit. & iur. l.14.ȝ.ad Treb.l.1.in fi.ĵ.ad leg.Iul.maiest.l.19.§.7.in fi.ĵ.de captiu.l.14.§.4.ĵ.de mu. & hon.*
c Transit Iurisconsultus ad secundam Rubricæ partem, de Curatore bonis dando & ventri.
d *l.4.l.5.ĵ.eod.*
e *l.5.§.3.ĵ.de Carboniano.*
f An curator constitutus vētri & bonis? An potius curator ventris hác curā geret, vt quæ ventri ad victū necessaria sunt, ea præstet: interim dum curator bonis constitutus, alias impensas suppeditat.
g *l.4.ĵ.eod.l.1.§.4.ĵ.de muncrib.*
h ad eas circumstantias sæpissimè recurritur, *l.2.§.1.ȝ.vbi pupillus.*
i nota ordinem & progressum sumptuum faciendorum.

23 ¶Eligi-

a Sequestratio quibus casibus interdicta, iisdem non censetur interdicta pernumeratio & descriptio. Neque obstat, *l. si defensionis. C. de iure fisci.* quippe descriptio, ...ue illo loco agitur, idem est quod executio & in fiscum incorporatio.
b i. omnes numerare. Dictio *Per*, omne significat, *l. 66. ȷ. de verbor. signif.*
c Curatores bonis datis, res omnes conscribere oportet.

23 ¶Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt postumo, aut "ex" necessariis adfinibúsq;, aut ex substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus: sed vtique is, qui idoneus videbitur. aut, si de personis eorum quæstio moueatur, vir bonus eligitur.

24 ¶Quòd si nondum sit curator constitutus: (quia plerumque aut non petitur, aut tardiùs petitur, aut seriùs datur) Seruius aiebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed [a] tantùm pernumerare[b], & mulieri adsignare.

25 ¶Idem ait, ad custodienda ea, quæ sine custodia salua esse non possunt, custodem ab herede ponendum: vtputà pecoris: & si nondum messis, vindemiáve facta sit. & si fuerit controuersia, quantùm deminui oporteat: arbitrum dandum.

26 ¶Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto. conscribere [c] tamen curatori debent & vendenti, & inuentarium [d] rerum facienti.

27 ¶Tamdiu autem venter in possessionem esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum [e] faciat, aut certum sit eam non esse prægnatem.

28 ¶Et si sciens prudénsq; se prægnatem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse, Labeo ait.

Si editus repellatur.

2. *Paulus* lib. 41. ad Edictum.

SEd & si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

De sumptibus bona fide factis.

3. *Hermogenianus* lib. 3. Iuris Epitomarum.

SVmptus [f] autem ab ea facti bona fide, non repetuntur.

De habitatione. 1. De cibariis seruorum.

4. *Paulus* lib. 41. ad Edictum.

HAbitatio [g] quoque, si domum defunctus non habuit, conducenda erit mulieri.

1 ¶Seruis quoque mulieris, qui necessarij sunt, ad ministerium eius, secundùm dignitatem cibaria præstanda sunt.

De alimentis mulieri præstandis. 1. De debito soluendo.

5. *Gaius* lib. 14. ad Edictum Prouinciale.

CVrator ventris alimenta [h] mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, vnde sustentare se possit. quia videntur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in vtero est.

1 ¶Curator ventri datus, soluendi [i] debiti rationem habere debet: vtiq; eius, quod sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

De institutione extranei postumi.

6. *Vlpianus* lib. 41. ad Edictum.

EXtráneo [k] postumo herede instituto, non aliter venter in possessionem mittitur, nisi [l] mater aliunde se alere non possit: ne fortè ei, qui natus bonorum possessor [m] futurus est, denegasse alimenta videamur.

De causa intestati. 1. De causæ cognitione. 2. De ventre cum aliis aut solo ad possessionem admittendo.

7. *Idem* lib. 47. ad Edictum.

VBicumque ab intestato admittitur quis, illîc & venter admittitur. scilicet si talis fuerit is, qui in vtero est, vt, si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere posset: vt in omnibus partibus edicti pro superstite [n] habeatur is, qui in vtero est.

1 ¶Interdum non passim, sed [o] cum causæ cognitione mitti venter in possessionem debet, si quis sit, qui controuersiam referat. sed hoc tantùm ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur. ceterùm si mittatur vnde legitimi, vel qua alia ex parte: dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tempus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tempus pubertatis dilatâ controuersiâ. sed enim placet, omnes controuersias, quæ quasi status controuersiam continent, in tempus pubertatis differri. sed non vt in possessione sit, status controuersiâ dilatâ: sed sine possessione.

2 ¶Quamuis autem prætor ventrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus [p] venter admittetur ad bonorum possessionem.

De accusatione adulterij.

8. *Paulus* lib. 1. de Adulteris.

SI ventris nomine mulier missa sit in possessionem: Diuus Hadrianus Calpurnio Flacco, differendam [q] accusationem [r] adulterij, rescripsit: ne quod præiudicium fieret nato.

De sumptibus in alimenta ventris factis.

9. *Vlpianus* lib. 15. ad Sabinum.

CVm venter mittitur in possessionem: quod in ventris alimenta deminutum est, detrahitur velut æs [s] alienum.

De tempore quo natus, vel conceptus est postumus. De omnibus partibus edicti.

10. *Paulus* lib. 7. Quæstionum.

POstumus [t] natus quocumque tempore, qui tamen testatoris morte conceptus [u] iam erit, potest agnoscere bonorum possessionem. nam & ventrem prætor ex [x] omnibus edicti partibus mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

d Inuentarium rerum facere debet curator datus bonis, *l. 1. ȷ. de curat. re bonis dando.*
e Aborsus vel abactus venter partus esse non videtur, *l. 2. C. de posth.*
f *l. 1. §. 2. ȷ. eo.*
g *l. 1. §. 19. ȷ. eo.*
h *d. §. 19.*
i *vide l. 1. §. 21. ȷ. eod.*
k Extraneus hic dicitur, qui neq; legitimus neque cognatus est. nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in possessionem, & non tantum si instituatur, sed etiã si ab intestato succedit, *v. Cuiac. instit. de legitimis, in verbo extraneus.*
l Quilibet posthumus & extraneus mittitur in possessionem, si aliunde non habet vnde se alat.
m & dominus, *l. 1. §. 2. in fi. ȷ. eod. l. ... ȷ. eod.*
n *l. 7. l. 26. ȷ. de statu.*
o Imo summatim & citra cognitioné causæ, *l. 1. §. 14. ȷ. e. l. 3. §. adquirere. l. seruus. ȷ. de bonor. possess.* Hæc missio in possessionem, facti est deminuẽdi causa continens: *l. 1. §. toties. l. 2. ȷ. ex quibus causis in possess.* Illa, iuris est quæ nullum præiudiciũ adfert possessioni vel proprietati, ideóq; summaria sufficit cognitio.
p *l. 13. in fin. ȷ. de manumiss. testam.*
q Imò non differtur, *l. 1. Co. de fals.* nõ differtur quoties agitur de matre punienda: differtur, si accusetur de adulterio vel partu supposito. hoc enim casu vocantur tutores.
r adde *l. 3. ȷ. de ...*
s quod deminuitur in alendo ventre, æris alieni loco est hæreditati.
t *l. 10. in fin. ȷ. vnde cognati. l. 6. ȷ. de suis.*
u *l. 1. §. 1. supra eod.*
x Ex omnibus partibus edicti mitti in possessioné, estne mittere ex testamento, siue ab intestato, siue ... vnde liberi, ... vnde le... An potius hoc vult Iurisconsultus, quemcunque in possessionem mitti, qui si nasceretur, haberet bonorum possessionem à Prætore.

DE [y] CARBONIANO [z] edicto [a].

Tit. X.

Summa. 1. Si pro pupillo satis non detur. 2. Quibus competit hoc edictum. 4. Si pater controuersiam faciat. 5. Si impubes. 6. Vel defunctus dicatur esse seruus. 7. De fisco. 8. De institutione vel exheredatione. 11. De accusatione partus subiecti.

1. *Vlpianus* lib. 41. ad Edictum.

SI CVI controuersia fiet, an [b] inter liberos sit, & impubes sit: causâ cognitâ perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset: & iudicium in tempus pubertatis causâ cognitâ differtur.

1 ¶Eum, qui controuersiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse, prætor iubet.

2 ¶Non tantum masculi, sed & fœminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebuut.

3 ¶Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus [c] contra tabulas bonorum possessio competit. his verò non competere, qui repellentur à contra tabulas bonorum possessione.

4 ¶Si quis nõ ab aliquo hãc controuersiã patiatur, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre: vtputà nepos, qui se retentum in potestate aui dicit ab emancipato patre, cui iungi desiderat: an differri debeat? & magis est, vt differatur. parui enim refert, quis ei controuersiam faciat, cùm, etsi [d] testator eum negauerit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus.

5 ¶Sed & si quis non tantum ex liberis negetur esse, verùm [e] seruus [f] etiam esse dicatur, fortè ex ancilla editus: Iulianus scripsit, adhuc Carboniano locum esse. quod & Diuus Pius rescripsit. nam vel magis [g] consulendum est his, quibus maius periculum intenditur. nam, si aliter obseruetur, inuenta [h] erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque maiore iniuria impuberem adficiat, quòd & plura & grauiora de eo mentiatur.

6 ¶Sed etsi [i] ipse defunctus seruus esse dicatur, idem [k] erit dicendum.

7 ¶Sed & si fiscus facit impuberi controuersiam, Carbonianum edictum potest locum habere.

8 ¶Pomponius libro septuagesimonono ad edictum scripsit, cùm filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictũ cessare, quamuis [l] filius esse negetur. quia [m] vel quasi scriptus habet bonorum possessionem etiam si filius non est: vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur. nisi fortè postumus (inquit) est heres institutus, & natus, negetur esse filius, sed subiectus esse dicetur. quo casu eius partis tantùm danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est.

9 ¶Idem ait: cùm quidam exheredem scripsisset filium, quod diceret, *eum ex* [n] *adulterio* [o] *conceptum*: quia fieret ei hæc controuersia, an inter liberos sit: ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere: cùm, si sine elogio [p] exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. Idémque & si ita sit scriptum, *qui quis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto*: quia non [q] est filius exheredatus.

10 ¶Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic, *ille, qui ex illa natus est, heres esto*, non [r] quasi filium suum, deinde hic contendat, patrem intestatum de-

y *6. C. 17. 3. Paul. sent. 1. 4. Theod. 3.* apertiùs Ecloga περὶ ἀμφισβητουμένου ἀνήβου υἱοῦ. i. de filio cui sit controuersia an sit impubes.
z Videtur Cn. Carbo auctor edicti fuisse, qué legimus apud Valerium 5. & 6. Pompeij pueritiæ & bonorum patris eius (de quibus controuersiam patiebatur) acerrimum defensorem & protectorem fuisse. *Cuiac. hîc.*

a decretũ fortè interposuit cùm Prætor esset, quod postea vt vtile in edictũ translatum, *v. Cuiac. C. eo.*
b *l. 3. §. ... ȷ. eod. l. 2. Co. eod.*
c *l. 10. supra de inoffic.*
d Pater filio non nocet, etsi eum ex liberis esse neget. *vt hîc.* Eadem ratione matris adseueratio filio non nocet: *l. Imperatores. §. mulier. ȷ. de probat.*
e *l. 2. C. de edict. D. Hadrian.*
f Edictum loquitur tantum de controuersia, An puer sit inter liberos defuncti. (quæ quæstio est de statu familiæ) sed porrigitur facillimè etiam ad statum capitis, *l. 1. C. hoc tit. vide Cuiac. C. eo.*
g & ita Herodianus, περὶ πολιτείας εἰς κίνδυνον οἰκειότατος γίνεται, τούτοις ἀναγκαῖόν ἐστι μέγιστα μάχεσθαι. *vide Cuiac. Cod. eod.*
h quod esse non debet, *l. 8. §. 20. ȷ. de transactionibus.*
i *l. 2. Cod. de edicto D. Hadriani.*
k Imò aliud. *l. liber. Co. de petit. hæred.*
l *adde l. 20. ȷ. de inoff.*
m Carbonianum nõ datur, bonorum possessionem secũdum tabulas habenti.
n Exhæredationes plerunque fiebant adiecto elogio, seu adiecta causa. *vt hîc.* quod ex adulterio conceptum. & alibi: quem scio ex me natum non esse. *l. si posthumus. §. vlt. supra de liberis & posthum.* Ille illius filium exhæres esto. *l. Idem. supra de liberis.* quod ob damnationem Oppianici pecuniam acceperit, *Cicero pro Cluentio.* quòd meretricem amauerit, *7. Quintil. 4.* Mater mea quæ mihi tum carissimá, tum dulcissima fuit, quæque mihi vixit, bisque eadẽ die vitam dedit exhæres esto, *9. Quintil. 2.*
o Imò rectè eo casu exheredatur. *l. 3. supra de liberis & posthum.*

p *v. l. 14. ȷ. de liber.* Valet exhæredatio nisi se filium probet.
q Imò est, *l. 3. ȷ. de liberis & posthum.*
r *l. 5. C. de testam. ordin.*

a Carbonianum locum non habet ſi quæſtio ſit de bonis tantum : ſecùs ſi de bonis ſimul & ſtatu. b atque ita teſtamenti reſpectu, portionis ei attributæ inſtitutionem valere negent. *l.4.C.de hæred.inſt.* c hoc crimen capitale eſt, *l.1. Cod.ad leg.Cornel.de falſis.* d Status quæſtio differtur quoties pupilli ſtatus in dubium reuocatur: ſecus ſi mater rea poſtuletur.

ceſſiſſe, ſoque ei ſuum heredem eſſe: intereſt[a] coheredes eius vtrùm negent eum filium[b], an verò contendunt teſtamentum valere. ſi teſtamentum valere contendunt, controuerſia non eſt differenda, & Carbonianum ceſſat. quòd "ſi" filium eum negant, & ad ipſos potiùs quaſi ad conſanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum poſſeſſione impuberi, controuerſia in tempus pubertatis differtur.

11 ¶Si mater ſubiecti partus arguatur[c]: an differenda ſit quęſtio propter ſtatum pueri, quęritur. & ſi[d] quidem pupilli ſtatus in dubium deuocatur, differri quæſtio in tempus pubertatis debet: cùm metus poteſt eſſe, ne minus idoneè defendatur. cùm verò mater rea poſtulatur, vtique integra fide & maiore conſtantia cauſam defenſura[e] recenti[f] tempore dubium non eſt, cognitionem fieri oportere: & poſt euentum cognitionis, ſi ſuppoſitum[g] partum apparuerit, actiones hereditariæ puero denegandæ ſunt[h]: omniáque perinde habenda, atq; ſi heres ſcriptus non fuiſſet.

2. *Marcianus* "lib.14. Inſtitutionum."

LIcèt mulier, quæ partum ſubieciſſe dicitur, deceſſerit: tamen, ſi[i] participes maleficij ſint, in præſenti cognoſcendum eſt. ſi autem nemo ſit, qui puniri poſſit, quia omnes participes [k] facinoris fortè deceſſerint: ſecundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio eſt.

De bonor.poſſeſſ.contra tab.vel ab inteſtato, vel ſecundum tabulas. 1. De legatis & fideicommiſſis. 2. De ſcripto herede. 3. De ætate eius qui ſuccurrit Carboniano. 4. De cauſæ cognitione. 5. De accuſatione partus ſubiecti. 7. Si mater filio, qui fratri controuerſiam faciebat, ſucceſſerit. 8. Si duo impuberes patiantur ſtatus controuerſiam & alter eorum pubuerit. 9. De petitore, & poſſeſſore. 10. Si duo impuberes inuicem faciant controuerſiam. 11. De liberali cauſa. 12. Si debitores controuerſiam impuberi faciant, & hereditatem ad agnatum abſentem pertinere contendant. 13. De effectu Carbonianæ poſſeſſionis. 14. De tempore huius poſſeſſionis; & ordinario propter hanc agnoſcendo.

3. *Vlpianus* "lib.41. ad Edictum."

CArbonianum edictum aptatum eſt ad[l] contra tabulas bonorum poſſeſſionem, & inteſtati. cum & in ſecundùm tabulas[m] in quibuſdam caſibus poſſit videri neceſſarium edictum: veluti ſi paterfamilias ita inſtituerit, *poſtumus heres eſto, vel poſtuma heres eſto*, & negetur eſſe verum, quod in teſtamento ſcriptum eſt.

1 ¶Et cùm de fideicommiſſis "vel" de legatis quæritur, differri[n] poteſt cauſa in tempus pubertatis. id enim Diuus Pius Claudio Hadriano reſcripſit.

2 ¶Quamuis ſcripto heredi non [o] promitti bonorum poſſeſſionem ex edicto Carboniano [p] certum ſit: tamen, quæſtionem ſtatus in tempus pubertatis differri, proculdubio eſt. ergo, ſi quidem de parentis bonis ſimul & de ſtatu controuerſia fiat, hoc edictum locum habebit. ſin verò tantùm ſtatus, differetur quęſtio in tempus pubertatis: ſed non ex Carboniano, ſed ex conſtitutionibus.

3 ¶Puberi quamuis minori vigintiquinque annis Carbonianum non ſuccurrit [q]. Sed (ſi,) cùm eſſet pubes, quaſi impubes obrepſerit[r], bonorúmque poſſeſſionem accepit: dicendum erit: nihil eum egiſſe. Nam etſi impubes eſſet, mox pubes factus: finiretur bonorum poſſeſſionis emolumentum.

4 ¶Cauſæ cognitio [ſ] in eo vertitur, vt, ſi manifeſta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum poſſeſſionem peterent, non daretur bonorum poſſeſſio. ſummatim [t] ergo, cùm petitur ex Carboniano bonorum poſſeſſio, debet[u] prætor cognoſcere. & ſi quidem abſolutam[x] cauſam inuenerit, euidentérque probatur filium non eſſe: negare debet ei bonorum poſſeſſionem Carbonianam. ſi verò ambiguam cauſam, hoc eſt, vel modicum pro puero facientem, vt non videatur euidenter filius non eſſe: dabit ei Carbonianam bonorum poſſeſſionem.

5 ¶Duæ autem ſunt cauſæ cognitiones [y]: vna dandæ Carbonianæ poſſeſſionis, quæ habet commodum [z] illud, vt perinde[a], atque ſi nullam controuerſiam pateretur impubes, poſſeſſionem accipiat. alia cauſæ cognitio illa, vtrùm differri [b] debeat in tempus pubertatis cognitio, an repræſentari. hoc autem diligétiſſimè prætori examinandum eſt, an expediat pupillo repræſentari [c] cognitionem, an potiùs differri in tempus pubertatis: & maximè inquirere hoc à[d] cognatis, matre, tutoribúſq; pupilli debet. finge[e] eſſe teſtes quoſdam, qui, dilata controuerſia, aut mutabunt conſilium, aut decedent, aut propter temporis interuallum non eandem fidem habebunt. vel finge eſſe anum [f] obſtetricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu poſſunt inſinuare, vel inſtrumenta ſatis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta: vt magis damnum patiatur pupillus, quòd differtur cognitio, quàm compendium, quòd non repræſentatur [g]. finge, pupillum ſatiſdare[h] nõ poſſe: & admiſſos in poſſeſſionem, qui de hereditate controuerſiam faciunt, multa poſſe ſubtrahere, nouare, moliri, aut ſtulti, aut iniqui prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum ſummo eius incommodo, cui conſultum velit. Diuus etiam Hadrianus ita reſcripſit: Quòd in tempus pubertatis res differri ſolet, pupillorum cauſa fit, ne de ſtatu periclitentur, antequàm ſe tueri poſſint. ceterùm ſi idoneos habeant, à quibus defendantur, & tam expeditam cauſam, vt ipſorum interſit, maturè de ea iudicari, & tutores eorum iudicio experiri volunt. non[i] debet aduerſus pupillos obſeruari, quod pro ipſis excogitatum eſt: & pendere ſtatus eorum, cùm iam poſſit indubitatus eſſe.

6 ¶Si mater impuberis, ſubiecti partus rea poſtulata, cauſam obtinuerit: poterit [k] adhuc ſupereſſe ſtatus quæſtio. vtputà ſi dicatur aut non eſſe ex ipſo defuncto conceptus, aut ex ipſo quidem, ſed nõ ex matrimonio[l] editus.

7 ¶Si is, qui ſtatus controuerſiam filio faciebat & ſolum ſe filium dicebat, deceſſerit, & mater ei heres extiterit: ſi quidem eandem controuerſiam impuberi mater faciat, qui ſe ex alia natum adfirmat, quam filius eius faciebat, ſcilicet vt neget enm filium, idcircóque ad ſe totam hereditatem ex perſona filij ſui defuncti pertinere "debere:" in tẽpus pubertatis differri Iulianus ait. quia nihil intereſt, ſuo, an hereditario nomine controuerſiã faciat. Planè ſi mater [m] concedat, hunc quoque defuncti filium eſſe, idcircóque partem dimidiam hæreditatis ſolam ſibi vindicet ex bonis paternis, non erit iudicium in tempus pubertatis differendum. non[n] enim de paternis [o], ſed de fraternis bonis impuberi fit controuerſia.

8 ¶Ibidem Iulianus quærit: Si duo impuberes patiantur ſtatus cõtrouerſiam, & alter eorum pubuerit: expectari [p] alterius quoque pubertas debet. ſcilicet vt ſic de vtriuſque ſtatu agatur, ne aliquot præiudicium fiat impuberi per puberis perſonam.

9 ¶Parui refert, vtrùm petitor ſit impubes, an poſſeſſor qui ſtatus cõtrouerſiam patitur [q]. nam, ſiue poſſideat, ſiue petat, in tempus pubertatis differtur.

10 ¶Si duo impuberes inuicem faciũt ſtatus controuerſiam: intereſt, vtrum quiſque ſe ſolum filium dicat, an & [r] ſe. nam ſi ſe ſolum dicat filium: dicendum eſt, debere controuerſiam ad vtriuſque pubertatem differre, ſiue petitor, ſiue poſſeſſor ſit. ſi verò alter ſe ſolum, alter & ſe dicat: is quidem ille adoleuerit, qui ſe ſolum dicat adhuc differtur controuerſia propter pueritiam [ſ] eius, qui & ſe dicit. ſed de parte, non de toto. de parte enim vtique nec[t] litigatur. quòd ſi ille adoleuerit, qui & ſe dicit, ille impubes ſit, qui ſe ſolum dicit: non differtur controuerſia. nec enim patitur impubes ſtatus controuerſiam, ſed facit: cùm hic pubes &[u] ſe dicat, illum non neget filium.

11 ¶Si quis liber & heres eſſe iuſſus, ſtatus controuerſiam impuberi faciat, qui filius eſſe, & teſtamentm patris rupiſſe dicitur: Iulianus ait, vtraque iudicia, & hereditatis & libertatis, in rempus pubertatis differenda. neutrum enim eorum ita explicari poteſt, vt non conditioni eius, qui ſe filium eſſe contendat, præiudicetur. Ceteræ quoque libertatis quæſtiones ex teſtamento pendentes[x] in tempus pubertatis differuntur.

12 ¶Cùm extaret impubes, qui ſe filium defuncti diceret, debitoréſque [y] negent eum filium eſſe defuncti, & inteſtati hereditatem ad agnatum, qui fortè trans mare aberit [z], pertinere: neceſſarium erit puero Carbonianum edictum. ſed & abſenti erit proſpiciendum, vt cautio præſtetur.

13 ¶Miſſum autem ex Carboniano in poſſeſſionem, ſtudent prętores poſſeſſorem conſtituere[a]. quòd ſi[b] cœperit aut hereditatem petere quaſi bonorũ poſſeſſor Carbo-

e defenſura, recenti tempore dubium non eſt cognitionẽ fieri oportere. ſic ea verba diſtinguenda & interpretanda eſſe ſcribit *Cuiac.20.obſ.24.*
f id eſt, in præſenti, *vt l.2.ſ.eod.* ſic in recenti dicitur, *l.31.§.2.ſ.de reb.auth.iud. l.25.ſ.de pœnis.*
g *l.9.ſ.eod.*
h atqui res inter alios iudicata (puta inter matrem & tertium) aliis nocere nõ debet. Solue. hæc regula diſtinctionẽ habet, *vide l.63.ſ.de re iudicata.* & ſententia lata aduerſus matrẽ partui non nocet. *l.1.Co.ad legem Corneliam de falſis.*
i An viuente vno ex participibus criminũ, poſſit agi ciuiliter de crimine aduerſus tertium. *vide hic apud Bartol.*
k puta obſtetrices, *Paul.2.ſent.24.§.vlt.*
l *l.1.§.3.ſ.eod.*
m *ſub.* bonorũ poſſeſſionem.
n *l.6.§.5.ſ.eo.*
o Imò ſcripto hæredi datur Carboniana bonorũ poſſeſſio *vt initio huius legis.* An ſcripto hæredi iam nato non datur, *vt ibi?* An potius etiam nato ſcripto hæredi datur, quotiẽs ſtatus quæſtio eſt?
p ſed iure cõmuni, *l.1.l.2.ſ.quorum bonorũ. l.2.C.de edict. D. Hadriani.*
q quid? num puberi propter impuberem ſuccurritur? neutiquam, *v.Paul.3.ſent.1.§.1.*
r Obreptitia decreta non valent. *l.cum vero.§.ſubuentum.ſ.de fideicõm. libert. l.magis puto.§.penult.ſ.de rebus eorum.*
ſ *de qua v.l.1.ſ.eo.*
t Imo cum cauſæ cognitione, ſeu cauſa cognita. *l.2.C.eod.l.Iudices.C.de Iudiciis.* Porro in cauſis ſummariis, quæ nõ magnum ita prçiudicium parant, ſemiplenã probationem ſufficere hinc colligunt.

u Atqui in poſſeſſoriis, locum non habet regula, dolo facis, quia petis. *l.ſi quis ad ſe fundum.C.ad legem Iul.de vi.* locum non habet in poſſeſſoriis recuperandæ ſed adipiſcendæ.
x Abſoluta cauſa, euidens, cui mox opponitur euidens.
y *al.* cognitione.
z Carbonianæ poſſeſſionis hoc eſt commodum, vt impubes poſſeſſionem accipiat perinde ac ſi nullam controuerſiam pateretur.
a *v.l.1.ſupra eod.*
b *l.27.infra de liberali.*

c Repræſentari cognitio dicitur, quæ non differtur in tempus.
d ¶Teſtes in cauſa cognatorum & coniunctorum, eſſe & interrogari poſſunt cognati, mater, tutor.
e Teſtium interrogatio non eſt differenda, quoties periculum eſt dilata interrogatione, ne conſilium mutent, moriantur, obliuiſcantur, *vt hic.* Porrò teſtes ita [illegible] futuros, interrogari poſſe ex hoc loco ſatis euidenter oſtenditur.
f quę aliàs inuita nõ cogitur teſtimoniũ dicere, *l.8.ſ.de teſt.* *v.quæ no.ad l.12.ſ.de probat.*
g *v.l.1.§.3.ſ.de ventre.*
h Satiſdatio enim vel omnibus aliis paſſim perdifficilis eſt.
i In odium & fraudem alicuius verti nõ debet quod eius fauore inductũ eſt. *vide l.25.ſ.de legib.l.6.C.de legib.l.19.in fin.C.de fid.inſtr.l.5.§.1.Cod.de ſecund.nupt.* Imò pleruunque impetrata reſcripta ac beneficia nõ cent impetrãti. *l.1.ſ.quod quiſq; iuris.*
k Imò non poterit: Nam matris abſolutio prodeſt partui. *l.denuntiaſſe §.quæritur.ſ.de adulteriis.* Prodeſt, quotiẽs de eodem facto queritur aduerſus filiũ, de quo ipſa mater abſoluta eſt. Niſi dicas ius ſpeciale in lege contraria, hoc eſt in adulterio, pter ſequẽs matrimonium, cui leges admodũ fauent.
l legitimo ſc. Sic *Eclog.40.tit.5.cap.3.* τὸ δὲ π λέγεται καὶ μὴ εἶναι υἱὸν τοῦ τελευτήσαντος ἢ ἀπὸ νομίμου μὴ τεχθῆναι γάμου.
m mater non negat hũc quoque. *Hal.*
n Imò Carbonianum locum habet, etiamſi non ſit contentio de bonis paternis *l.6.ſ.eo.*
o *v.l.7.§.7.ſ.eod.*
p Imò nõ debet expectari. *l.17.ſ.eod.l.13.ſ.eod.vide hic Bartol.*
q quoties ſc. agitur poſſeſſorio non petitorio. *Bart.*
r *Et*, particula implicat, id eſt, continet aliam.
ſ *Paul.3.ſent.1.§.1.*
t id eſt, non litigatur: vt τὸ *Nec* accipiatur pro *Non.* vt in legibus XII. tabularum, Aſt ei cuſtos nec eſit: & ſi adorat furto quod nec manifeſtum erit. *adde l.1.§.18.ſ.vt legatorum nomine caueatur.*
u Hæc dictio *Et*, implicat, *v.Bartol.*
x Si propter debita particularia quæſtio ſtatus infertur impuberi, differtur in tempus pubertatis. *Bart.*
y *adde l.7.in fin.ſupra de hæred.petit.*
z abierat. *Haloand.*
a Hoc eſt miſſum in poſſeſſionem tuetur, at non de nouo poſſeſſorem facit.
b Poſſeſſoria hęreditatis petitio datur bonorũ poſſeſſoribus, exceptis Carbonianis, *vt hic.*

...m in possessionem ex hoc edicto, tuetur Praetor: non tamen qui ita in possessionem ex Carboniano edicto, hereditatem, res've singulas vindicare potest, ... nianus, aut singulas res: rectissimè Iulianus libro vicensimo quarto Digestorum scribit, exceptione eum summouendum. contentus enim esse debet hac praerogatiua, quòd possessorem eum praetor tantisper constituit. si igitur vult hereditatem, aut singulas [a] res petere: petat (inquit) directa actione quasi heres, vt ea petitione iudicari possit. an quasi ex liberis heres sit: ne praesumptio Carbonianae [b] bonorum possessionis iniuriam aduersarijs afferat. quae sententia habet rationem, & aequitatem.

14 ¶ Haec autem possessio intra [c] annum datur: sicuti ordinariae quoque, quae liberis dantur, intra annu datur.

15 ¶ Sed oportebit, hunc, qui se filium dicit, non solùm Carbonianam bonorum possessionem accipere, verumetiam ordinariam [d] agnoscere.

16 ¶ Currunt autem tempora ad vtrámque bonorum possessionē separatim. ordinariae quidem, ex quo patrem suum decessisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendae habuit. Carbonianae verò ex eo tempore, ex quo controuersiam sibi fieri cognouit.

4. *Iulianus* libro 24. Digestorum.

IDeo si ex prima [e] parte edicti bonorum possessionem non [f] petierit: aliàs poterit, ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: aliàs non poterit. nam si confestim post patris mortē controuersia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad vtriusque edicti causam annus cessisse videbitur. si verò interposito tēpore scierit controuersiam sibi moueri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionē petere. quam cùm acceperit, perpetuò possessorijs [g] actionibus vtetur. sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

Si controuersiam faciens ex liberis sit. 1. De aduersario pupilli in possessionem mittendo. 3. De deminutione vescendi causa. 4. De aduersario in possessionem misso. 5. De administratione.

5. *Vlpianus* libro 41. ad Edictum.

SEd si is, qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit: eueniet, vt, siue caueat [h] hic, cui status fit controuersia, siue non caueat, attamen simul sit in possessionem.

1 ¶ Si impubes non defendatur, idcircóque missus [i] sit in possessionem etiam aduersarius eius: actiones hereditarias quis exercebit? & ait Iulianus libro vicesimoquarto Digestorum, curatorē constitui debere, qui omnia curet, actiones exerceat. denique scribit, etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse aduersus curatorem intendere, nec esse prohibendum: nullum enim per hoc praeiudicium hereditati fieri. nam & aduersus illum pupillum, si satisdedisset, rectè experiretur.

2 ¶ Quotiens impubes satis non dat, mittitur in possessionem aduersarius eius: siue satisdet, siue non det. si velit aduersarius committi sibi administrationem, satisdare debet pupillo. ceterùm, si satis non det, debet [k] curator constitui, per quem bona administrentur. Aduersarius autem si satisdederit: res, quae tempore peritura [l] aut deteriores futurae sint, distrahere debet item à debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet. cetera cum pupillo possidebit.

3 ¶ An autem vescendi [m] causa deminuere possit is, qui ex [x] Carboniano missus est, videamus. & si quidem satis impubes dedit: siue decreuit preses, siue non: deminuet vescendi causa, & hoc minus restituet haereditatis petitori. quòd si satisdare non potuit, & aliter alere se videtur non posse: deminuendi causa vsque ad id, quod alimentis eius necessarium est, mittendus est. nec [n] mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui eius, quem fortasse iudicabitur filium non esse: cùm omnium [o] edictis venter in possessionem mittatur, & alimēta mulieri praestentur propter eum, qui potest non nasci: maiórque cura debeat adhiberi, ne [p] fame pereat filius, quàm ne minor hereditas ad petitorē perueniat, si apparuit filium nō esse.

4 ¶ Maximè autem puto, si missus fuerit in possessionem aduersarius desiderandum à praetore, ne instrumenta in possessionem suam redigat. ceterum decipietur pupillus, dum vel instruitur aduersarius eius, vel etiā intercipere ea potest.

5 ¶ Cùm autem in satisdatione [q] & pupillus & aduersarius eius cessant: curator constituendus est, qui bona administret, & quandoque ei, qui iudicio vicerit, restituat. Quid tamen, si tutores pupilli velint administrare: non erunt audiendi, nisi satis dederint nomine pupilli, aut curatores quoque ijdem ipsi sint constituti.

De bonis maternis. 1. De bonis paternis & maternis vel fraternis, de bonorum possessione ab intestato. 3. De controuersia status, & hereditatis, vel status tantum. 4. De aduersario pupilli in possessionem misso. 5. De sumptibus in pupillum faciendis. De actore & reo.

6. *Paulus* lib. 41. Quaestionum.

DE bonis matris [r] an decretum interponendum sit, quaeritur. & decretum quidem non [s] est interponendum. dilatio autem longissima danda est, quae in tempus pubertatis extrahet negotium.

1 ¶ Planè si simul de paternis & [t] de [t] maternis bonis controuersia sit, vel etiam de fratris. & has controuersias in tempus pubertatis differendas esse [t], Iulianus respōdit.

2 ¶ Huic autem edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionem veniant liberi: tametsi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam sui sint: vel ex illa, qua cognatis datur.

3 ¶ Ita demum autem huic edicto locus est, si [t] status [t] & hereditatis [u] controuersia sit. nam si tantùm status, quòd (puta) seruus dicatur esse, nec [x] vlla bonorum controuersia sit: hoc casu liberale iudicium statim [y] explicandum erit.

4 ¶ Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo im possessionem missus est, ali ex bonis defuncti non debebit. nec quicquam de bonis deminuere. haec enim possessio pro [z] satisdatione cedit.

5 ¶ Non solùm alimenta pupillo praestari debent: sed & [a] in studia [b], & in ceteras necessarias impēsas debet impendi pro modo facultatum [c].

6 ¶ Post pubertatem [d], quaeritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem. & responsum est, rei [e] partes eum sustinere debere: maximè si [f] cauit. sed & si non cauerat, si nunc paratus sit cauere, quasi possessor conueniendus est. quòd si nunc non [g] caueat, possessio [h] transfertur aduersario satis offerente, perinde atque si nunc primùm ab eo peteretur hereditas.

De adoptione. 2. De exheredatione. 3. Si mater impuberis in quaestionem libertatis vocetur. De causae cognitione. 4. De effectu Carb. decreti. 6. De exheredatione. 7. De bonis liberti. 8. An simul pupillo Carboniana, & scriptis heredibus secundum tab. bonor. possessio detur.

7. *Iulianus* lib. 24. Digestorum.

SI impubes negetur iure adoptatus, & ideo paternę hereditatis ei controuersia fiat, non [i] erit iniquum, simile [k] Carboniano decretum interponi.

1 ¶ Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere: quia & hoc casu queritur, an iure [l] filij hereditatem obtinere possit: locis erit Carboniano edicto.

2 ¶ Cùm verò proponitur exheredatus esse: nō est necessarium, controuersiam pubertatis differri: quia [m] non de ipsius filij, sed de testamenti iure quaeritur.

3 ¶ Si mater eius, cui & de libertate & de hereditate paterna controuersia fit, in quaestionem libertatis vocatur: iudicium de matre nō semper in tempus pubertatis differendum erit. nam & ipsi, qui subiectus [n] esse dicitur, ex causa repraesentari solet [o].

4 ¶ Quotiens Carbonianum decretum interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controuersia fieret ei, qui bonorum possessionem acceperit.

5 ¶ Cùm autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut vniuersa creditoribus cedere.

6 ¶ Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato vnde liberi. quia neget tabulas testamenti patris tales esse, vt secundum eas bonorum possessio dari possit: & dicatur non esse filius.

7 ¶ Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroni esse: quia de paternis [p] bonis nulla controuersia ei fieret: differendum hoc iudicium non est. si verò post interpositū Carbonianum decretum haec quoque controuersia moueretur, hoc iudicium, in id tempus differri debet.

8 ¶ Quaesitum est, an simul & pupillus ex Carboniano, & scripti heredes secundùm tabulas bonorum possessionem haberent. respondi, si filius non esset, aut non accepisset contra tabulas, vel ab intestato bonorum possessionem, simul & ipsum ex Carboniano, & scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

Left-margin notes:
w hic.h.e.missum in possessionem ex Carboniano edicto ... est filium esse plene probare velit.
a l.vlt.j.eod.
b bliationis ... tius co... §.4. vers. ... §.eo. ... l.2.§.pe.j.ad Trebell.
c & nō solum extraordinariae, sed etiam ordinariae. v. Cui.inst. de bon.poss.
d Prima pars edicti, est de cō... contra tabulas? An bonorum possessio ordinaria, quam sequens Carboniana extraordinaria.
f hanc negatiuam expungit Augustinus 2. Emend.3. & Zoanetus resp.c.3.
g possessor his actionib. Hal.
h hic incipit agere Iurisconsultus de satisdatione.
i Mitti in possessionem quis potest bonorū impuberis nō defensi. l.1.in fi.j. de muneribus.
l.41.in fi.§.de admin. tut. l.13.§.3.§.de her.inst. vl.pen.§.vt in poss.legat.
n ratio dubitandi.
o omnib. partibus edicti. l.... de ventr.in poss.
p Infantis causa supplicium matris differri, hinc colligunt, nō modo vt partus sed vt natus alatur, si modo ab alio educari non possit. adde l. Imperator. de statu.l. praegnatis. j. de poenis.
q l.1.§.16.j.eod.
r Atqui Carboniani locū tantum habere videtur, in bonorū paternorū quaestione. l.1.§.7.in fin.
s Cur ita? hoc edictū introductū est ad similitudinem edicti contra tabulas. l.1.§.1.j.eod. sed in testamētis foeminarum bonorū possessio contra tabulas locū non habet. l.4.§.2.§.contra tabulas.
t ex constitutione vel interpretatione Iurisconsultorum. Accurs. Bart.
u l.1.§.j.eod. dixi ad l.4. Cod. de bonis aut.
x Missio in possessionem vim habet cautionis. Bart. adde l. si finita.§. elegante. §. sequenti. j. de damno.
y Imò differtur. vl.§. eod. & l.1.§.3.j.eod. differtur ex constitutione, non ex hoc edicto.

Right-margin notes:
2 l.13.in fi.j.eod.
a Alimenta cui debentur, idem debet etiam consequi expensas necessarias ad liberales artes ediscendas. v.§.l.leg.§.de alimentis.
b hinc colligere possumus, expēsas studiorum causa factas, necessarijs quodāmodo adnumerari. huc facit. l.4.§. vbi pupillus.
c adde & pro qualitatis personae. Nam & studiorum impensae ita fieri solent. arg.l. 12.§. de legat.3.
d l.14.j.eod.l.15.§.de quaest.
e & sic quis ex petitore fit reus. Bart.
f d.l.15.l.5.§.de hered.pet.
g Paul.1.sent.11.§.1.vide l.5. Cod. de hereditat.act.
h Possessio trāsfertur poenae causa eodē iudicio, vt hic & l.vlt. Cod. de rei vindicat. l. 2. in fi.§. de collat.l.1.).vti possidetis.l. postquam.§. Imperat. §. vt legatorum nomine.
i Imò est iniquum, vt.j. eod. Hic de vtili Carboniano: ibi de directo.
k Cur simile Carboniano decretum dicitur? An quia Carbonianum propriè inductum propter liberos legitimos & naturales: hic autem loquitur de adoptiuis, ideóq; propriè hoc edictum locū non habeat? An potius quòd Carbonianū olim solennibus verbis conceptum erat: quae cum hodie cesset, solennibus veterū formulis sublatis, Carbonianū hodie ad similitudinē antiquae solennitatis sit proponendū? hoc postremum putat Bartolus. Nam cùm hoc edictū ad similitudinē bonorum possessionis cōtra tabulas sit inductum, l.1.§. & illud.§.eod. & illud in adoptiuis locum habeat: hoc edictū quoque obtineret.
l de quo v.l.9. §.2.§. de liber. §. vl.inst. de adopt. l.1.§.pen.§. de agnoscend.
m In querela inofficiosi testamenti nō quaeritur an sit filius, sed an valeat testamētū vel non: atq; ita vtrū bonis excludatur. Ideóque cū lis sit de bonis tantū, nō simul de bonis & statu, nulla dilatio admittitur.
n i.supposit[9].
o si expediat. l.3.§.5.j.eod.
p l.1.§ 7. vers.si plures j.eod.l.11. in fi.j.eod.

a *v. Cuiac. 4. ad Afric fol. 59.* b puta Titius.
c puta quidam tertius.
d & ita hîc agitur de statu patris pupilli.
e nam parum interest, Filius esse negetur, an ius filij habere. non negatur esse filius defuncti, dicitur tamen filius eius qui erat in aliena potestate.

Siue patrem pupilli. 1. siue pupillum ipsum dicam esse in potestate mea.

8. *Africanus* "lib. 4. [a] Quæstionum."

DEcessit [b], quem ego filium meum & in mea potestate esse dico. existit impubes [c], qui eum patremfamilias [d], & ad se hereditatem pertinere dicat. decretum necessarium esse respondit [e].

1 ¶ Item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit. ego contendo, ante emancipationem conceptum [f], atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere. & quidem hunc filium esse constat: sed hactenus de statu eius quæritur, 'quòd' in potestate patris fuerit, necne. sententia [g] tamen edicti procul dubio ex Carboniano admittitur [h].

Si suppositus dicitur pupillus.

9. *Neratius* "lib. 6. Membranarum."

QVod Labeo scribit, quotiens suppositus [i] esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hereditate controuersia est, curare prætorem debere, vt is in possessione sit: de eo puto eum velle intelligi, qui post mortem patris familiæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici cœpit, nam eius, qui adgnitus est ab eo, de cuius bonis quæritur, iustior in ea re causa est, quàm postumi.

De iureiurando.

10. *Marcellus* "lib. 7. Digestorum."

CVm mulier, deferente [k] herede iurauerit, se prægnantem esse, bonorum possessio ex [l] edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit iusiurandum: cùm causâ cognitâ detur possessio. ne aut heredi bonorū possessio data faciat præiudicium, aut denegata ius ordinarium [m] eripiat pupillo.

Si non sit quæstio hereditatis paternæ.

11. *Papinianus* "lib. 13. Quæstionum."

CVm sine beneficio prætoris, qui patitur controuersiam, filius heres esse potest, fortè quia scriptus est: edicto Carboniano locus non est. ac similiter cùm certum est, quamuis filius sit, eum tamen heredem non fore. veluti si Titio herede instituto, postumus aut impubes exheredatus, negetur filius. Nec ad rem pertinet, quòd interest illius, in quibusdam filium esse. veluti [n] propter fratris [o] ex alia matre nati bona, vel iura libertorum & sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

De herede scripto vel legitimo, contra quem impubes, qui subiectus dicitur ex edicto primo bonor. possess. petit.

12. *Idem* "lib. 14. Quæstionum."

SCriptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi, secundùm tabulas interim accipere non potest. quòd si medio [p] tempore scriptus, vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. quid [q] enim, si non potuerunt adire hereditatem iure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

De adulterij quæstione.

13. *Paulus* "lib. 11. Responsorum."

TItia post mortem mariti sui postumam enixa est. eidem Titiæ crimen adulterij [r] Sempronius apud præsidem prouinciæ obiecit. quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterij differri debeat, ne præiudicium postumæ fiat. Paulus respondit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moueatur, sine causa tutores desiderare, adulterij quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

De petitore, & reo.

14. *Scæuola* "lib. 2. Responsorum."

QVæritur, an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequàm possessio ad eum translata fuerit, pubes [s] factus sit, petitoris [t] partibus fungi debeat. respondit, in [u] eo, quod à possessore petet, probationem ei incumbere.

f & ita tūc fuisse, & nunc esse in mea potestate.
g Quoties constat quem esse ex liberis, dubium est tamē an sit in potestate vel sui iuris, Carboniana possessio locum habet, nō quidem ex ipsis verbis edicti, sed ex sententia tantum.
h ex hoc casu & superiore collige, locum esse edicto Carboniano, siue patrem pupilli, siue pupillum ipsum dicam esse in potestate mea *Cyrillus apud Cuiac. 4. ad Afri. ibid.*
i *l. 1. in fi. supra eod.*
k *l. 3. §. 3. ff. de iureiur.*
l id est, ex edicto de ventre in possessionem mittendo. aliàs ventris non datur proprie bonorum possessio Carboniano, sed de ventre in possessionem mittendo. *l. 1. ff. de ventre in possess. mittendo.*
m Imò, ne quidem extraordinarium ius filio mater eripit. *l. 1. in fi. ff. e. l. 3. §. penult. ff. de iureiur.* Neutrū filio aufert, sed sibi tātum præiudicium facit.
n Fratrē pronunciari interdum nostra interest: putà propter fratris hereditatē: quod in causis præiudicij, maxime notandum.
o *l. 6. §. 1. ff. eod.*
p dum pendet ius testamenti. *l. 4. in fi. ff. contra tabulas.*
q Hereditas nō adita interdum trāsmittitur, *vt hîc.*
r *adde l. 8. ff. de ventre in poss.*
s nam pubertate finitur hæc bonorum possessio. & ideo à Græcis dicitur ἡ μέχρι τῆς ἥβης διαρκοῦσα. v. Cuiac. ad Afric. fol. 60.
t nondū trāslata possessione rerum si pubuerit possessor Carbonianus, petitoris partes sustinet, nisi aduersario cessante satisdare paratus sit. *l. 6. in fi. ff. eo ... v. Cuia. apud Paul. 1. sent. 11. §. 1.*
u Probationes iis incumbunt, qui à possessore quid petunt: denique non possessoribus sed actoribus.
x ¶ *l. 5. in fi. ff. eod. l. 6. ff. eod. l. 3. §. 1. ff. de colla.*
y Imò non ad res persequendas datur: nec enim missus in possessionem, ex Carboniano potest res vindicare. *l. 3. §. missus. ff. eod.* An hic agit aduersus debitores, ibi aduersus principalem aduersariū? An quia hîc satisdedit, vt curator bonis agit aduersus singulares possessores? z *l. 3 in fi ff. eod.*
a *6. C. 11.* quæ datur scriptis heredibus sc. & eorum exemplo heredibus nuncupatiuis. *v. l. 2. Cod de bonorum possess. secundum tabulas.*
b defuncti, easque supremas & septem testium signis obsignatas. Sed quid attinet hanc bonorum possessioné ex cogitasse? quasi scil. plures sint cōferédæ hereditatis parere, siquidē iustius possidere videtur, qui authore prætore possidet. *l. 1. ff. de adq. poss.* ...

De possessione, rei persecutione, debiti exactione, collatione.

15. *Hermogenianus* "lib. 3. Iuris Epitomarum."

HÆc bonorum possessio, si satis datum [x] sit, non tantùm ad possessionē adipiscendam, sed [y] ad res [z] etiam persequendas, & debitum exigēdum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium, quæ conferri diximus prodest.

16. *Paulus* "lib. 41. ad Edictum."

SEd sicuti de bonis paternis emancipato cauetur: ita de istis, quis ipse confert, cauendum est.

DE BONORVM POSSESSIONIbus [a] secundum tabulas [b],

Tit. XI.

De materia in qua scriptum est testamentum. 1. De supremis tabulis. 2. Si tabulæ non proferantur, vel non aperiantur. 3. Si extent vel non. 4. De scientia heredis. 5. De duobus codicibus. 8. De testamenti factione. 10. De lini incisione. 11. De tabulis rosis, vel lino rupto, vel putrefacto, vel in iso, vel raso.

1. *Vlpianus* "lib 39. ad Edictum."

TABVLAS testamēti accipere debemus omnē [c] materiæ figuram [d]. siue igitur tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscumque alterius materiæ [e], siue chartæ [f], siue membranæ sint, vel si corio [g] alicuius animalis: tabulæ rectè dicentur.

1 ¶ Non autem omnes tabulas prætor sequitur hac parte edicti, sed supremas [h]. hoc est eas, quæ nouissimæ ita factæ sunt, post [i] quas nullæ factæ sunt. supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso mortis tempore factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt, licèt hæ veteres sint.

2 ¶ Sufficit autem extare tabulas, etsi nō proferantur, si certum sit eas exstare. igitur etsi apud furem sint, vel apud eum, apud quem depositæ sunt: dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem. nec enim opus est aperire eas, vt bonorum possessionem secundùm tabulas adgnoscatur.

3 ¶ Semel autem extitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi [k] extare desierint. quare, & si postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit.

4 ¶ Scientiam [l] tamen exigemus, vt sciat heres, extare tabulas, certúsq; sit, delatam sibi bonorum possessionem.

5 ¶ Si quis in duobus [m] exemplaribus fecerit testamentum, & aliud exstet, aliud non exstet: tabulæ exstare videntur, petíque potest bonorum possessio.

6 ¶ Sed etsi in duobus [n] codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, & vtrumque exstet: ex vtroque quasi ex vno competit bonorum possessio: quia pro vnis tabulis habendum est, & supremum vtrumque accipiemus.

7 ¶ Sed si vnum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum: siquidem id exstat, quod voluit esse testamentum, bonorū possessio petetur [o]. si verò id, quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit: vt Pomponius scripsit.

8 ¶ Exigit prætor, vt is, cuius bonorum possessio datur, vtroque [p] tempore ius testamenti faciendi habuerit [q], & cùm facit testamētum, & cùm moritur. Proinde si impubes [r], vel furiosus [s], vel quis alius ex his, qui testamentū facere non possunt testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorum possessio non poterit. Sed & si filiusfamilias putans se patremfamilias, testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias [t] inueniatur: non potest bonorum possessio 'secundùm' peti. Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus, vel alias paterfamilias factus, decedat: potest eius bonorum possessio peti. Sed si 'quis' vtroque tempore testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secūdùm tabulas peti poterit.

9 ¶ Si quis autem testamentum fecerit, deinde [u] amiserit testamenti factionem vel furore, vel quòd ei bonis interdictum est: potest eius peti bonorum possessio. quia iure testamentum eius valet. & hoc generaliter de omnibus [x] huiusmodi dicitur, qui amittūt mortis tempore testamenti factionem. sed antè factum eorum testamentum valet.

c *l. 4. ff. eod. l. 15. in fin C. de test. §. 12. inst. de test.*
d Figuram materiæ appellat, qualitatem seu formam.
e Materia hîc sumitur pro eo quo aliquid cōtinetur: aliàs pro eo ex quo quid fit, vt ex vino & melle, mulsum. *§ si duorum inst. de rerum diuis.* pro eo quo ... *l. ... de legat. ...* pro ... *l. ... Materia.*
f In instrumentis ... publicum ... taceri ... papyraceis ... tabulis ... brāque etiam publ. ... sunt, eámq; fidē faciūt, quàm aliæ scripturæ facerent. *adde l. librorum. ff. de leg. 3. l. in cōmodato. §. ergo. ff. commodat.*
g An & in ipso puluere & lapidibus? sic videtur. *l. 15. C. de testamento milit.* Quid, scriptis marmoribus aliísve lapidibus, ve, nū plena fides adhibenda? *v. l. monumentorum. Cod. de reli giosis.*
h *v. l. 4. in fi. ff. de adimendis. l. 1. ff. de iniusto. l. 21. C. de test. §. 2. inst. quib. mod. test.*
i supremū. i. à quo nullum quidquam est. *adde l. 65. ff. de verb. signif.*
k *l. ... ff. qui testamenta: l. 65. §. 1. ff. de reg. iuris.*
l *v. l. 22. l. 32. ff. de adq. her. l. 1. §. 1. ff. de iuris & facti ignorantia.*
m Testamentū in duob. exemplaribus facere quis potest. *l. vnum. ff. qui testamēta. §. sed & vnum. inst. de testam. l. si cui duobus. ff. qui testamenta facere: l. vlt. ff. de his quæ in testamento delētur l. Sempron. ff. de legat. 1.* Ita Augusti testamentū duobus codicibus scriptum. *Sueton. Octauio. c. 101. & in Tiberio c. vlt.*
n *v. l. 24. ff. qui test. l. 3. §. 1. ff. de ...*
o quia ex duobus *tab. exhib. §. 3. inst. de test. ordin. l. vlt. ff. de his quæ in test. delent.*
p *v. l. 19 ff. qui test.*
s *l. 16 ff. qui test.*
actibus præsumitur pro benigniore, *v. Alciat. 3 præsumpt. 43.*
q *v. quæ scripsi ad l. pen. Cod. qui testamenta.* r *d. l. 19.*
t *d. l 16. inst. quib. non est permiss. in fi. pr.* u *l. 8. ff. qui test.*
x Exemplum constitue in captiuo. *v. l. 4. C. de captiuis & postliminio reuersis.*

10 ¶ Si

10 ¶ Si linum [a], quo ligatæ ſint tabellæ, inciſum [b] ſit: ſi [c] quidem alius contra voluntatem teſtatoris inciderit: bonorum poſſeſſio peti poteſt. quòd ſi ipſe teſtator id fecerit:non [d] videntur ſignatæ [e].& ideo bonorum poſſeſsio peti non poteſt.

11 ¶ Si roſæ ſint à muribus tabulæ, vel linum [f] aliter ruptum, vel vetuſtate putrefactum, vel ſitu, vel caſu, & ſic videntur tabulæ ſignatæ. maximè ſi proponas, vel vnum linum tenere. Si ter fortè vel quater linum eſſet circunductum:dicẽdum eſt, ſignatas tabulas eius exſtare, quamuis vel inciſa, vel roſa ſit pars vni.

De ordine bonorum poſſeſs.contra tab. & ſecundum tabulas. 1. De filio ſub conditione inſtituto. 2. De parte. 3. De tabulis pupillaribus. 4. De gradibus hered. 6. De duobus gradibus inſtitutis ſub contrarijs conditionib. 7. De nomine heredis inducto, vel, in conſulto teſtatore ſcripto. 8. De ſubſtituto heredi ex parte. De iure accreſcendi. 9. De ſeruo herede ſcripto.

2. *Idem* 'lib. quadrageſimo primo ad Edictum.'

AEquiſſimum ordinem prætor ſecutus eſt. voluit enim, primò ad liberos bonorum poſſeſſionem contra tabulas pertinere, mox, ſi inde 'non' ſit occupata, iudicium defuncti ſequendum. Expectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum poſſeſſionem petere poſſunt. quòd ſi tempus fuerit finitum, aut antè deceſſerint [g], vel repudiauerint [h], vel ius petendæ bonorum poſſeſſionis amiſerint: tunc reuertetur bonorum poſſeſſio ad ſcriptos [i].

1 ¶ Si ſub conditione [k] heres inſtitutus [l] filius ſit: Iulianus peræquè putauit, ſecundùm tabulas competere ei, quaſi ſcripto, bonorum poſſeſſionem, qualis qualis conditio ſit, etiam ſi hæc, *Si nauis ex Aſia venerit.* & quamuis defecerit conditio: prætor [m] tamen filium, qui admiſerit ſecundùm tabulas, tueri debebit, ac ſi contra tabulas acceperit. quæ tuitio ei, qui emancipatus eſt, neceſſaria eſt.

2 ¶ Pro qua quiſque parte heres ſcriptus eſt, pro ea accipiet, bonorum poſſeſſionem. ſic tamen, vt, ſi non ſit, qui ei concurrat, habeat ſolus [n] "bonorum 'poſſeſſionẽ. quamdiu tamen ex heredibus vnus deliberat, vtrum admittat bonorum poſſeſſionem, an non: portio bonorum poſſeſſionis eius coheredi non defertur.

3 ¶ Si primus quidem ita ſubſtitutus ſit, ſi [o] intrà decem, ſecundus, ſi poſt decem intra quatuordecim annos: ſi quidem intra decem deceſſerit: primus ſolus heres erit, & accipiet bonorum poſſeſſionem: ſi verò poſt decem, intra quatuordecim, ſecũdus ſolus heres erit, & accipiet bonorum poſſeſſionem. nec ſibi iunguntur, cùm ad ſuam quiſque cauſam ſubſtitutus ſit.

4 ¶ Defertur bonorum poſſeſſio ſecũdùm tabulas primo gradu ſcriptis [p] heredibus: mox, illis non petentibus, ſequentibus non ſolùm ſubſtitutis, verùm ſubſtituti quoque ſubſtitutis:& per ſeriem ſubſtitutos admittimus. Primo gradu autem ſcriptos accipere debemus omnes, qui primo loco ſcripti ſunt. nam ſicuti ad adeundam hereditatem proximi ſunt, ita ad bonorũ poſſeſſionem admittendam.

5 ¶ Si quis ita ſcripſerit: *Primus ex parte heres eſto. ſi primus heres non erit, ſecundus heres eſto. tertius ex alia parte dimidia heres eſto. ſi non erit, quartus heres eſto*: primus & tertius priores ad bonorum poſſeſſionem inuitantur.

6 ¶ Si quis ita inſtituerit heredes, *V ter* [q] *ex fratribus meis Seiam vxorem duxerit, ex dodrante mihi heres eſto: vter non duxerit, ex quadrante heres eſto:* Si quidem mortua fuerit Seia, æquas partes habituros heredes conſtat: quod ſi ab altero vxor ducta fuerit, dodrantem & quadrantem eis competere: bonorũ autem poſſeſſionem, antequàm exiſtat conditio, neutrum petere.

7 ¶ Si conſultò [r] ſit inductum nomen heredis: indubitanter probatur, bonorum poſſeſſionem petere eum non poſſe. quemadmodum non poteſt, qui heres ſcriptus eſt non conſulto teſtatore. nam * pro non ſcripto eſt, quem ſcribi noluit [s].

8 ¶ Si duo ſint heredes inſtituti, Primus, & Secundus, Secundo Tertius ſubſtitutus: omittente Secundo bonorum poſſeſſionem, Tertius [t] ſuccedit. quòd ſi Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem accipere: recidit bonorum poſſeſſio ad Primum: nec erit 'ei' neceſſe petere bonorũ poſſeſſionem, ſed ipſo iure ei adcreſcet [u]. heredi enim ſcripto, ſicut portio hereditatis, ita & bonorum poſſeſſio adcreſcit.

9 ¶ Si ſeruus heres ſcriptus ſit: ei domino defertur bonorum poſſeſſio, ad quem hereditas pertinebit. ambulat enim cum dominio bonorum poſſeſſio. quare ſi mortis tempore Stichus heres inſtitutus fuit ſeruus Sempronij, nec Sempronius eum iuſſit [x] adire, ſed vel deceſſit, vel etiã eum alienauit, & cœpit eſſe Septicij: euenit, vt, ſi Septicius eum iuſſerit, Septicio deferatur bonorũ poſſeſſio. ad hunc enim hereditas pertinet. vnde ſi per multos dominos tranſierit ſeruus, tres, vel plures: nouiſſimo [y] dabimus bonorum poſſeſſionem.

a ſub. aliud ab eo in quo ſigilla teſtium erãt: vel, dic linũ hîc intelligendum eſſe non omnino inciſum, ſed quidam tãtum eius partem.
b l.1.§ 8.ʒ. vnde liberi.
c Hæc controuerſia arbitrio boni iudicis dirimenda.
d v. quæ notatur ad l.12.ʒ. quæ teſt.
e Tabulæ ex quibus bonorũ poſſeſſio petitur, ſeptem teſtium ſignis ſignatæ eſſe debent. l.2.C.eod.
f l.pen. Cod. de ſignam.
g l.1.§.7.ʒ. de verb ſign. l.1.§.8. ʒ. de ſucc.
h ... quis ordo in bon. poſſeſſ.
i §.4.ʒ.eod.
k l.23.ʒ. de her. inſt.
l v.l.5.ʒ.eod.
m l.3.§.5.6.ʒ. contra tab.
n l.28. in fin.ʒ. de liber. l.41.ʒ. de vulg. l.145.ʒ. de verb.ſig. §.5.inſt. de hered.inſt.
o vide l.38.ʒ.de vulgari.
p l.8.§.3.ʒ.eod. l.12.ʒ. de his quæ in teſtam.
q vide l.23.ʒ.de condit.inſt.
r l.8.§.2.ʒ.eod. l.12.ʒ. de his quæ in teſtamento delentur.
s l.12.in fi.C.de caducis tollend.
t & ita ſubſtitutus excludit coniunctũ expreſſe. adde l.vnicam C. de caducis Authent. hoc amplius. C. de fideicomm. vel tacite. niſi aliud ex volũtate teſtatoris præſumatur. l.30.in fi. ʒ.de vulgari.
u vt qui vnam partem primus agnouerit. l.59. §.3.ʒ.de her.inſt.
x Vtilẽ bonorum poſſeſſionem dari nuncupatis heredibus hinc colli...

De poſtumo.

3. *Paulus* 'lib.41.ad Edictum.'

VErùm eſt, omnem [z] poſtumum, qui moriente teſtatore in vtero fuerit, ſi natus ſit, bonorum poſſeſſionem petere poſſe.

De charta.

4. *Vlpianus* 'lib. 42.ad Edictum.'

CHartæ [a] appellatio & ad nouam chartam refertur, & ad deleticiam. proinde & ſi in opiſthographo [b] quis teſtatus ſit, hinc peti poteſt bonorum poſſeſsio.

De conditione.

5. *Idem* 'lib.4.Diſputationum.'

SI ſub conditione [c] heres quis inſtitutus ſit, &, accepta bonorum poſſeſsione ſecundùm tabulas, conditio defecerit: interdum euenit, vt res poſſeſſori concedenda ſit. vtputà ſi filius ſit emancipatus ſub conditione heres inſtitutus. nam, ſi defecerit cõditio, attamen ſecũdùm tabulas bonorum poſſeſsionẽ eum accipere Iulianus ſcribit. ſed & ſi is fuerit, qui ab inteſtato bonorum poſſeſſor futurus eſſet: tuendum eſſe ſcripſit. & hoc iure vtimur.

1 ¶ Vidẽdum, an legata ab eis debeantur. & filius quidem, quaſi contra tabulas bonorum poſſeſsione accepta, rem habere videtur: ceteri verò quaſi ab inteſtato. & ideo filius liberis parentibúſque [d] legata relicta ſolis præſtare cogetur, ceteris non. Planè ei, cui ab inteſtato fideicõmiſſum relictum eſt, erit præſtãdum: quaſi videatur hoc ipſo fraudatus, quòd ex teſtamẽto petita ſit bonorũ poſſeſsio.

6. *Idem* 'lib.8.Diſputationum.'

HI demum ſub conditione heredes inſtituti, bonorum poſſeſsionem ſecundùm tabulas, etiã pendente conditione, nec dum impleta, petere poſſunt, qui [e] vtiliter ſunt inſtituti. quòd ſi inutiliter quis ſit inſtitutus, nec ad bonorum poſſeſsionem inutilis inſtituto proficit.

De ſignis.

7. *Iulianus* 'lib.23.Digeſtorum.'

CVm tabulæ teſtamẽti plurium ſignis ſignatæ eſſent, & quædam ex his non parent, ſeptem [f] tamen ſigna maneant: ſufficit ad bonorum poſſeſsionem dandam, ſeptem teſtium ſigna comparere: licèt non omnium, qui ſignauerint, maneant ſigna.

De parte vacua. 1. De ſubſtitutione pupillari. 2. De errore in nomine vel cognomine. 3. De nomine inducto. 4. De ſubſtitutione pupillari.

8. *Idem* 'lib.24.Digeſtorum.'

SI ita ſcriptum ſit: *Sempronius ex parte dimidia heres eſto. Titius, ſi nauis ex Aſia venerit, ex parte tertia heres eſto. idem Titius, ſi nauis ex Aſia non venerit, ex parte ſexta heres eſto:* Titius non ex duabus partibus heres ſcriptus, ſed ipſe ſibi ſubſtitutus intelligi debet. ideóq; non ex maiore parte, quàm tertia, ſcriptus videtur. ſecundùm hãc rationem, cùm ſextans [g] vacuus relinquatur, bonorũ poſſeſsionem Titius accipiet non ſolùm tertiæ partis, ſed eius quoque, quæ ex ſextante eidem adcreſcit.

1 ¶ Qui filio impuberi ſubſtituitur ita: *Si filius meus moriatur, priuſquam* [h] *in 'ſuam' tutelam veniat. tunc Titius mihi heres eſto:* ſicut hereditatem vindicat, perinde ac ſi verbum hoc *mihi* adiectum non eſſet: ita bonorum quoque eius poſſeſsionem accipere poteſt.

2 ¶ Sed & cùm in [i] prænomine, cognomine erratum eſt: is, ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum poſſeſſionem accipit.

3 ¶ Is autem, cuius nomen in teſtamento voluntate [k] teſtatoris perductum eſt, ſicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum poſſeſsionem, ſcriptus nõ intelligitur, quamuis nomen eius legatur.

4 ¶ Quidam teſtamentum in tabulis ſibi fecit, filio autem impuberi [l] per [m] nuncupationem ſubſtituit. reſpõdi, ſententiam prætoris in danda bonorum poſſeſsione eam eſſe: vt ſeparatim patris, ſeparatim filij heredes æſtimari debeant. nam quemadmodum ſcripto filij heredi ſeparatim ab heredibus patris, ita nuncupato poteſt videri ſeparatim à ſcriptis patris heredibus bonorum poſſeſsio dari.

9. *Pomponius* 'lib.2.ad Sabinum.'

VT bonorum poſſeſsio ſecundùm pupillares tabulas admitti poſsit: requiritur, an [n] patris teſtamentum ſignatum ſit, licèt ſecundæ tabulæ reſignatæ proferantur.

De ſeruo ſub conditione inſtituto.

10. *Paulus* 'lib.8.ad Plautium.'

SI ſeruus ſub conditione heres inſtitutus ſit: an bonorum poſſeſsionem accipere poteſt, dubitatur. & Scæuola noſter probat, poſſe [o].

y ¶ §.1.verſ. alien. inſt. de hered. inſt.
z v.l.4.ʒ. de liberis & poſthumis.
a v.l.1.ʒ.eod.
b id eſt auerſa charta. hinc Theodor. Hermopolites. ad l. 99.ʒ. de verb. ſignific. λύσιν ὀπισθόγραφον appellat apocham ſcriptam à tergo chirographi. Cuiac.8. ob.15.in fin.
c l.2.§.1.ʒ.eod.
d vel vxori. l.1. ʒ.de leg.præſt.
e l.22.in fi.ʒ.de adq.hered.
f l.2.C.eod.
g l.13. §. 2.ʒ. de hered. inſt. §. 7. inſt. de here.inſt. l.4. ʒ. de leg.1. l. 17.ʒ. de cond. & demonſt.
h ſubſtituebãt ita veteres, plerũque filio impuberi. Cicero 1. & 2.de Oratore. & in Bruto. & in Topicis. 7. Quintil. 7.
i l.4. C. de teſt. l.6.C.de leg. §.29. inſt.de leg.
k & ſic conſulto: l.2.§.7.ʒ. eod.
l l.20.in fi.ʒ. de vulg.
m ſubſtitutio per nũcupationẽ fieri poteſt: neque requirit ſcripturam neceſſariã. l.2. Cod. eod.
n vt patris. Hal. adde d. l. 20. in prin.ʒ.de vulgari: & quæ ſcripſi ad l. 11. ʒ. teſtamenta quemad. aperiantur.
o Seruus bonorum poſſeſſionẽ rectè admittere poteſt. l.7.ʒ.de bon.poſſ.

a *l.34.l.42.§.de vulg.l.10.§.de rebus.dubijs.* b *l.32.in fi.§.de hered.inst.*
c effectus adrogationis.
d Adrogatus in familiam & domum alienam se transfert. ex vna familia in aliam: ex vno nomine in aliud alterius familiæ nomen, *vt hîc*, Gentem ita mutat adoptio, at non genus. *l.1.§.cognationem.ff.vnde cognat.* Est enim genus à natura, & ius naturæ immutabile. secundú quod, nobilem ex ignobili adoptio faciet, si gétem spectes, (cùm & Ciceronem sociasse se Pisoni familiæ vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribat.19. Tyrāno) non si genus, nisi id agatur specialiter adoptione facta apud Principē. *arg. l. sed si hoc. §. patronū. §. de in ius vocand.* quia hæc nobilitas ducitur ex genere. v. plura apud Cuiac. *consultatione 56.*

De tabulis pupillaribus. 1. *De filio reuersō ab hostibus.* 2. *De capitis deminutione testatoris.*

11. *Papinianus* lib.13. Quæstionum.

QVi ex liberis meis impubes supremus [a] moritur, ei Titius heres esto. duobus peregrè defunctis, si substitutus ignoret, vter nouissimus decesserit: admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris posse peti possessionem bonorum respondit.

1 ¶ Filius heres institutus, post mortem [b] patris ab hostibus redijt. bonorum possessionem accipiet. & anni tempus, à quo redijt, ei computabitur.

2 ¶ Testamento facto, Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui iuris effectus, vita decessit. scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summouebitur. quia, dando se in adrogandum, testator cum [c] capite fortunas quoque suas in [d] familiam & domum alienā transferat. Planè si sui iuris effectus, codicillis aut alijs literis [e] *eodem testamento se mori velle declarauerit:* voluntas, quæ defecerat, iudicio [f] recenti redisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, vt priores supremas relinqueret. nec putauerit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum. non [g] enim de iure testamenti maximè quæritur, sed viribus [h] exceptionis, quæ in hoc iudicio quamquàm auctori opponatur, ex persona tamen eius, qui opponit, æstimatur.

De demonstratione heredis & portionis.

12. *Paulus* lib.7. Quæstionum.

VT scriptus heres adgnoscere possit bonorum possessionem, exigendum puto, vt & demōstratus sit propria demōstratione, & portio adscripta ei inueniri possit: licèt sine parte institutus sit. nam * qui [i] sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium [k] assem occupat. Quòd si ita heres scriptus sit, vt interdum [l] excludatur à testamento, eo [m] quòd non inuenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest, id euenit, si quis ita heredem instituat: *Titius, quanta ex parte priore testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto:* vel, *quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo heres esto:* sic scriptus nō inueniatur. Quòd si ita scripsero, *Titius si eū priore testamento ex semisse scriptū heredem habeo*, vel, *si eū codicillis ex semisse heredē scripsero, ex semisse heres esto:* tūc accipiet bonorū possessionē, quasi sub conditione heres scriptus.

SI [n] A PARENTE QVIS MAnumissus [o] sit [p],
Tit. XII.

Summa & ratio edicti. 1. *De personis manumissorū.* 2. *De nepote manumisso ab auo. Deinde arrogato à patre.* 3. *Si quid parens à filio acceperit.* 4. *Si filius militare cœperit.* 5. *De liberis manumissoris.* 6. *De querela inofficiosi.*

1. *Vlpianus* lib.45. ad Edictum.

EMANCIPATVS à parente, in ea causa est, vt in cōtra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum. quod æquissimū prætori visum est: qua à parente beneficium [q] habuit bonorum quærēdorum. quippe, si filiusfamilias esset, quodcumque sibi adquireret, eius emolumentum patri quereret. & ideo itum est in hoc, vt parens [r] exemplo patroni ad contra tabulas [s] bonorum possessionem admittatur.

1 ¶ Enumerātur igitur edicto personæ manumissorū sic: *In eo, qui à patre, auóve paterno, proauóve paterni aui patre.*

2 ¶ Nepos ab auo manumissus, dedit se adrogandum patri [t] suo. siue manens in potestate patris decesserit, siue manumissus diem suum obeat: solus admittetur auus ad eius successionem ex interpretatione edicti. quia perinde defert prętor bonorū possessionē, atq; si ex seruitute [u] manumissus esset. porrò si hoc esset: aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilo minùs ius integrum maneret.

e munitis tamen quinq; testibus. *l.vlt.in fi. C. de codicillis.*
f *v.l.10.Cod.qui testamēta facere.*
g Quid: quę huius loci sententia est? si opponitur id testamentū non valuisse, vtiliter excipietur de subsecutis codicillis: nō vt ipso iure testamentum valeat, sed magis per fideicōmissum, quasi defunctus ad causam fideicommissi & codicillorum vim testamenti traxerit. *l. quærebatur. vers. sed in proposito. §. de militari testamēto.* idq; expressa omnino in codicillis voluntaté. *vt hac lege. vide Oncianum quæst. vltima.*
h *v.l.30. Cod. de testamen.*
*
i *l. 17. §. de hered.inst.*
k ad quem sc. deuenitur expleto priore. *v. l. 53. in fin. §. de her.inst.*
l interim.
m in qua scriptus sit. Qui in nulla parte inuenitur institutus excluditur testamēto. *l.17. §.3.in fi.§.de her. inst.*
n apertius Ecl. περὶ τῆς κινουμένης παρὰ τῶν ἀπελευθερωσάντων [illegible] παίδας. 40. Ecl. 6. i. de possessione, quæ petitur ab iis qui liberos manumiserunt.
o non simpliciter emancipatus, tūc enim habet alia antiqua & patria iura in bonis filij. *Eclog. ibid. c.1. in fin.* Nil aliud esse videtur manumittere filiū, quàm emancipare. Emancipatio, gratuitò fieri potest. Manumissio filij, fit accepta à filio pecunia. Ita emancipatus liberto adsimilatur. *Eclog. ibid.*
p eius bonorum possessionem parens (exemplo patroni) petere potest.
q Beneficium emancipationis, ius bonorum quærendorum. r .i. pater, auus, proauus. *Eclg. ibid. §.1.ff.eod.l.5.in fi.ff.ad Tertull.l.3.in fin.§.de legit.tut.l.16.§.de inoff. l.2. C.de inoff.* s Imò, ad querelam inofficiosi. *l.§.de inoff.* t Filius à patre adrogari potest. u Qui emancipatur à patre, liberto adsimilatur.
x ¶ Emancipationis gratia parens rectè pecuniā accipit à filio: *vt hîc*, plerunq; expromissorem certæ pecuniæ pro pretio emancipationis sibi dari desiderabant, nō quasi exacturi post emancipationem, sed vt huius exactionis metu continerent filium emancipatū in officio: & vt magis curarentur à filio. *l.107.ff.de verb.oblig.* Plautus *Sticho* Nunquam nimis curare possunt parentem suum filiæ. at operæ, donum, munus, emancipatis imponi non possunt: hæc enim solis libertis imponuntur. *l.4. ff.eod.l.pen.ff.de obsequijs.* y Pactum de non succedendo valere hinc colligunt. vide quæ notaui ad *l.3.l.17. in fin. Cod. de collationib. l.vlt. Cod. de emancipat. liber.*
z istiusmodi pacta valere debent. *l.vlt.C.de emancip.* cùm non sint de futura successione repudianda, sed de iis quæ patri non iure successionis, sed in remunerationem & auctoramentum emancipationis debentur *VVesemb.* a Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris sunt quæsita. *l.3.§.de test.milit.l.3.§.6.ff.de bon.libert.* b .i. querelam inofficiosi *Vigiius inst. de inoff. test. Cuiac.8.obseru.23.* Ius antiquum, est querela: ius nouum, bonorū possessio cōtra tabulas.

3 ¶ Si parens vel accepit pecuniam, *vt* [x] *emanciparet*, vel postea viuus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne [y] iudicia eius inquietet: exceptione doli repelletur [z].

4 ¶ Est & alius casus, quo bonorū possessionem contra tabulas parens non accipit: si fortè filius militare [a] cœperit. nam Diuus Pius rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorū possessionē venire non posse. 5 ¶ Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorū possessionē filij, constat: quamuis patroni veniant. 6 ¶ Patrem autem accepta cōtra tabulas bonorum possessione, & ius [b] antiquū, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Iulianus scripsit. nec enim ei nocere debet, quòd iura patronatus habebat, cùm sit & pater.

De actione Fauiana & Caluisiana.

2. *Gaius* lib.15. ad Edictum Prouinciale.

NOn [c] vsque adeo exæquandus est patrono parens, vt etiam Fauiana aut Caluisiana actio ei detur. quia * iniquum est, ingenuis hominibus nō esse liberam rerum [d] suarum alienationem.

De turpi vel non turpi herede. 1. *De fideicommissis.*

3. *Paulus* lib.8. ad Plautium.

PAconius ait: Si turpes [e] personas [f] (veluti meretricem) à parente emancipatus & manumissus heredes fecisset: totorum bonorum contra tabulas possessio parēti datur: aut constitutæ partis, si non turpis heres esset institus.

1 ¶ Si filius emancipatus, testamēto suo patrem suum præterierit, siue heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debetur, etiam si adierit hereditatem. Sed & filia vel neptis manumissa sit, & pater, vel auus præteritus petat bonorum possessionem: eadem, quæ in filio, dicenda sunt.

De operis.

4. *Marcellus* lib.9. Digestorum.

PAtri, qui filium emācipauit, de his, quæ libertatis causa imposita fuerint, prætor nihil edicit. & ideo * frustra pater operas [g] stipulabitur de filio [h].

De coacto emancipare.

5. *Papinianus* lib.11. Quæstionum.

DIuus Traianus filium, quem pater malè contra pietatem adficiebat [i], coegit emācipare. quo postea defuncto pater, vt manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat. sed cōsilio Neratij Prisci, & Aristonis ei propter necessitatem soluendæ pietatis [k] denegata est [l].

DE BONORVM POSSESSIONE ex testamento militis.
Tit. XIII.

De his qui sunt in hostico loco. 1. *De Nauarchis, trierarchis, remigibus, nautis, vigilib.* 2. *De eo, qui non est in numeris.*

1. *Vlpianus* lib.45. ad Edictum.

NON dubium est, quin debeant ratæ volūtates esse, eorum, qui in hosticolo [m] suprema iudicia sua quoquo [n] modo ordinassent, ibidémq; diē suum obijssent. quamquā enim distet cōditio militū ab his personis, quas constitutiones principales separent: tamē qui in [o] procinctu [p] versantur, cùm eadē pericula experiantur, iura quoq; eadē meritò sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt conditionis, vt iure militari testari nō possint, si in hosticolo [q] deprehendātur, & illic decedēt: quomodo velint, & quomodo possint, testabuntur: siue præses quis sit prouinciæ siue legatus, siue quis alius, qui iure militari testari non potest. 1 ¶ Item nauarchos [r] & trierarchos classium iure militari posse testari, nulla dubitatio est. In classibus omnes remiges [s] & nautę milites sunt. itē vigiles [t], milites sunt, & iure militari eos testari posse, nulla dubitatio est. 2 ¶ Si quis militū ex alio numero [u] translatus sit in alium: quamuis & hinc sit exemptus, & illò nondū peruenerit: tamen poterit iure militari testari. est. n. miles, quamuis in numeris [x] non sit.

Hoc ius retinēdæ tertiæ cum emācipamus. *l.vlt.C.de emancipat.liberorū: l.1. l.3.in fi C.de bonis maternis.l.6. C.de bonis quæ liberis: §.2.inst.per quas personas nobis adquiritur.*
c Manumissio serui quæ fit à domino, differt à manumissione filij, quę fit à patre. Quæ fit à domino, libertū facit: (q Stoicis δοῦλος non tamen οἰκέτης vt ex Chrysippo Athenæus refert.) Quæ fit à patre, ingenui conditionē nō mutat. liberto, non est libera rerum suarū alienatio quam ingenuo manumisso seu emācipato tolli iniquū est: *vt hîc*, si quid emancipatus vendidit, in id patri eidémque manumissori filio nó cōpetit Fauiana aut Caluisiana: quæ cōpetit patrono, si quis in eius fraudem libertū alienauerit. vide plura apud Cuiacium *cōsultatione vlt.*
*
d *l.70. §. de rei vind. l.8. §. de in litem iuran. l. 5. §. rer. amot. l.vlt. ff. de annona. l. 9. C. de Iudæis. l. 31. C. mandati.*
e Turpis persona est meretrix.
f eadē modo fratribus cōpetit querela aduersus testamētum fratris turpibus personis institutis. *l. 27. C. de inoff.*
g Operæ emācipato nō pater imponere nō pōt: *vt hîc*, licet patronus possit liberto. *l. pen. ff. de obsequijs.*
h *v. l. 10. ff. de eo. seq.*
i v. Cicer. pro Cluētio. [illegible]
[illegible] *Cod. de emancip.* k .i. patriæ potestatis. Potestas in seruos longè alia est. Quod foris est regnum, id domi patria est potestas. Quod foris tyrannis, id domi dominium. *Tert. in Apologet.* Gratius est nomen pietatis quàm potestatis, etiam familiæ magis patres, quam domini vocantur. *v. Cui. ad l.132. ff. de verb. obl.* l *synopsis Basilicum 35. tit. 3. ex titul. 21. c. 40.* m hostico. *Hal.* hostico loco ἐν τῷ πολεμουμένῳ τόπῳ. 35. *Ecl. 3. c. 40.* hostici meminit lex vltima. *§. de test. milit.* & Liuius. n tam exiguæ solennitates sufficiunt in testamento militis *inst. de test. milit. in prin. l.1. §. de test. milit.* o hanc sententiam transducit Bartolus ad pestis tempus: vt eo cuique licere debeat, testari vti possit, in tanta scilicet plerunque testium & hominum penuria. *de quo v. l. 9. & l. vlt. C. de testament.* p id est, in ipsa expeditione, dum sunt præcincti & expediti ad bellum.
q dic vt supra. r nauarchi, naui: trierarchæ, triremi. *v. l. 46. §. ad Trebell.*
s qui remos agunt.
t *l. 8. §. 4. §. de excus. tut.*
u numerus pro catalogo in quo militum nomina erant perscripta. Lectus tiro publicis expēsis iter faciens, nondum est miles. ideóque nec iure militari testatur: cùm primum in numeros relatus est, miles habetur. *l. 42. §. de test. milit.* Numerus hîc pro ordine & turma accipitur.
x id est, ordine & turma.

a 6.C.4.de patronis & libertis.49.Eclog. 1.Qui extat. 3.Decretorum.38. titulus de iure patronat. solo nominis sono huic congruit. est enim eo loci ius patronatus, ius is qui Ecclesiam condidit vel clericum constituit, Episcopo ministrum offerre ... vt ab eo, si idoneus iudicatus fuerit, ordinetur. *v. Duar. 5. de sacrosanct. Eccles. in p. cap. 4.* b *l.7.§.1.j.e.* vt Præfecti vrbi Romæ. *l.1.§.2.ž.de off. præf. vrb. facit l.10.11. ž.de off. præf.*

cessante legis ratione, lex ipsa cessat. c *sub.* ne nubat. *§.vlt.in pr.iuris legis.* d *v.l.8.ž.de in ius.l.31.ž.qui & à quib. manumiss.* e *v.l.63.ž.de cond. & demõst.* f nota ad hoc caput legis Iuliæ etiã referri alia capita. *ex l.27.l.vlt.C.de nup.v.Duar.1.distinct.40.* g remittitur. *Hab.* hinc nota legem remittere iuramẽtum *l.vlt.ž.qui satisd.l.vl.ž.ad municip.* h *in pr.ž.e.* i secus, si illicitè. *l.3.§.5.j.de suis.*

DE IVRE[a] PATRONATVS, Tit. XIIII.

De querelis patronor. aduersus libertos.

1. *Vlpianus* lib.9.de Officio Proconsulis.

PATRONORVM querelas aduersus libertos præsides [b] audire, & non translaticiè [c] exequi debent: cùm, si ingratus [d] libertus sit, non impunè ferre eum oporteat. Sed si quidem inofficiosus [e] patrono, patronæ, liberísve eorum sit: tantummodo [f] castigari eum sub comminatione aliqua seueritatis non defuturæ, si rursum [g] causam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. Enimvero si cõtumeliam fecit, aut conuicium eis dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. Quod si manus intulit, in metallum dandus erit. Idem [h], & si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornauit, vel quam causam aduersus eos tentauit.

De negotiatione licita.

2. *Idem* lib.1.Opinionum.

LIberti homines negotiatione [i] licita prohiberi à patronis non debent [k].

De tutore qui se excusauit.

3. *Marcianus* lib.2.Institutionum.

SI quis tutor datus, cùm sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit adgnito legato & tutela pupilli se excusauerit [l]. Diui Seuerus & Antoninus rescripserũt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere [m].

De liberis patroni.

4. *Idem* lib.5.Institutionum.

IVra libertorum, patronorum liberis [n], cùm pater eorum erat perduellionis [o] damnatus, salua esse diui Seuerus & Antoninus benignissimè rescripserunt. sicut ex alia causa [p] punitorum liberis iura libertorum salua sint.

De patrono qui liberto delatores submisit. 1. *De alimentis.*

5. *Idem* lib.13.Institutionum.

DIuus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse [q], qui de statu eius facerent ei quæstionem, seruũ [r] patroni esse iussit eum libertum.

1 ¶ Imperatoris nostri rescripto cauetur, vt, si patronus libertum suum non aluerit [s] ius patroni perdat.

De iureiurando ne nubat liberta, vel liberos tollat. 1. *De stipulatione operar. aut in singulas aureor. tot.* 2. *De libertis qui liberos tollere non possunt.* 3. *De iureiurando libertæ, vt patrono nubat.* 4. *De remißione iurisiurandi ne nuptias contrahat.*

6. *Paulus* lib.2.ad legem Æliam Sentiam.

ADigere iureiurando, ne [t] nubat liberta, vel *liberos tollat* intelligitur [u] etiam is, qui libertum iurare patitur [x], sed si, ignorante eo, suus [y] filius adegerit, stipulatus fuerit: nihil ei nocebit. certè si iussu patroni is, qui in potestate est, idem fecerit: dicendum est, eum hac lege teneri.

1 ¶ Stipulatus est centum operas, aut in [z] singulas aureos quinos dari. non videtur contra legem stipulatus: quia in potestate [a] liberti est, operas dare.

2 ¶ Quamuis nulla persona lege excipiatur: tamen [b] intelligendum est, de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. itaque si castratum libertum iureiurando quis adegerit [c]: dicendum est, non puniri patronum hac lege.

3 Si patronus libertam iureiurando [d] adegerit, vt sibi nuberet: si quidem ducturus eam adegit: nihil contra legem fecisse videbitur: si verò non ducturus, propter hoc solum adegit, ne alij nuberet: fraudem legi factam Iulianus ait: & perinde patronum teneri, ac si coegisset [e] iurare libertam non nupturam.

4 ¶ Lege Iulia [f] de maritandis ordinibus permittitur [g] iusiurandum, quod liberto in hoc impositum est, ne vxorem duxerit, libertæ, ne [h] nuberet: si modò nuptias contrahere rectè [i] velint.

De ancilla non prostituenda. De querelis patronorum aduersus libertos.

7. *Modestinus* lib. singulari de Manumissionibus.

DIuus Vespasianus decreuit, vt si qua hac lege venierit, ne prostitueretur, &, si prostituta esset, vt esset libera, si post ea ab emptore alij sine conditione venijt, ex lege venditionis liberam esse, & libertam prioris [k] venditoris.

1 ¶ Mandatis Imperatorum cauetur, vt etiam in prouincijs præsides [l] de querelis patronorum ius dicentes secundùm delictum admissum libertis pœnas irrogent. Interdum illę [m] pœnæ à liberto ingrato exiguntur: vel pars bonorum eius aufertur, & patrono datur: vel fustibus cæditur, & ita absoluitur.

De manumisso à filiofam. milite. 1. *De distracto ea lege vt intra tempus manumittatur.*

8. *Idem* lib.6.Regularum.

SEruum à filiofamilias [n] milite manumissum, Diuus Hadrianus rescripsit, militem, libertum suum facere, non patris.

1 ¶ Seruus non manumissus libertatem consequitur is, qui ea lege distractus [o] est, vt manumittatur, intra tempus: quod superueniens, licèt nõ manumittatur, faciet tamen libertum emptoris.

De filijs patronorum qui non successerunt parentib. 1. *De rei capitalis damnato. De indice flagitij. De capitis accusatione.*

9. *Idem* lib.9.Regularum.

FIlij hereditate paterna se abstinentes, ius, quod in libertis habent paternis, non amittunt [p]. Idem & in emancipato.

1 ¶ Vt in bonis liberti locum quidam non haberent, lege excipiuntur: rei capitalis damnatus, si restitutus non est: si index cuius flagitij sit, fuerítve: vel, maior annis viginti quinque cum esset, capitis [q] accusauerit libertum paternum.

10. *Terentius Clemens* lib 9. ad Legem Iuliam & Papiam.

EVm patronum, qui capitis [r] libertum accusasset, excludi à bonorum possessione contra tabulas, placuit. Labeo existimabat [s], capitis [t] accusationẽ eam esse, cuius pœna mors, aut exilium esset. Qui [u] nomen detulit, accusasse [x] intelligendus est [y]: nisi abolitionem petit. ídque etiam Proculo placuisse Seruilius refert.

11. *Vlpianus* lib.10.ad Legem Iuliam & Papiam.

IS autem nec ad legitimam hereditatem [z], quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

De institutione liberti quasi filij.

12. *Modestinus* lib.1.Responsorum.

GAius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos Iulium libertum suum, quasi & ipsum filium. ex parte heredem nominauit. quæro, an huiusmodi scriptura [a] possit liberto statum conditionis mutare. Modestinus respondit, statum mutare non posse.

De seruo peculiari.

13. *Idem* lib.1.Pandectarum.

FIliusfamilias seruum peculiarem [b] manumittere non potest. iussu [c] tamẽ patris manumittere potest. qui manumissus, libertus fit patris.

De iureiurando, de sententia.

14. *Vlpianus* lib.5.ad Legem Iuliam & Papiam.

SI iurauero me patronum esse: dicendum est, non esse me, quantum [d] ad successionem, patrónum: quia iusiurandum patronum non aliter atq; si patronum esse pronunciatum sit. tunc enim sententia stabitur.

Ad legem Aeliam Sentiam de iureiurando liberti.

15. *Paulus* lib.8.ad Legem Iuliam & Papiam.

QVi contra legem Æliam Sentiam ad iurandum libertum adegit: nihil iuris habet nec ipse, nec liberi [e] eius.

De alienatione facta à liberto.

16. *Vlpianus* lib.10.ad Legem Iuliam & Papiam.

SI libertus minorem se centenario [f] in fraudem legis fecerit, ipso iure non valebit id, quod factũ est, & ideo, quasi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. quidquid igitur quaqua ratione alienauit, ea alienatio nullius momẽti est. Planè [g] si qua alienauerit in fraudẽ patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario re-

c citra dilationem vel maiorem cognitionem, de plano, *facit l.9.§.3.ž.de off.procons.*
d liberti hæc admissa in patronũ hoc loco recensentur, ingratus, inofficiosus, cótumelia, conuicium, ma[illegible] causam [illegible] tentare.
e debet enim [illegible] patrono. *l.5. Cod. de* [illegible]
[illegible] quàm faciédo. *Bart.*
[illegible] *l.28.§.*
h hinc colligit Bartolus, Paria esse accusare, calumniari, ac manus inferre: *l.9.§.1.ž.de his quib.* [illegible]
i *l.38.j.eod.l.45.* [illegible] *oper.libert.*
k Imò, posse prohiberi vidétur. *l.36.j.de oper.libert.*
l Atqui se excusare non potest. *l. ex sentent.* [illegible] *de testam.* [illegible] An ibi factio non iure se excusauit? An legatum accepit, eius onus ignorat?
m atq; ita potest esse penes aliquem ius patronatus sine effectu. *Bart.*
n *l.5.Cod.de obsequijs.*
o Patronatus iura quæ in extraneũ heredẽ trãsire nõ possunt, non transeunt etiam in fiscum, patrono ipso perduellio[illegible] damnato. *adde l.3.j.de* [illegible] *& relegat.l.1.C.de bonis libert.l.quisquis.C.ad l.Iul. maiest.*
p Imò, in aliis [illegible] liberi pri[illegible] eo iure. [illegible]
q *facit l.1.in fi. j.eod.*
r *l.6.in fi.j.de adgnosc.liber.*
s *v l.33.j.de bon. liber.*
t *v.§.vlt.j.eod.*
u Adigit iureiurando, qui iurare patitur.
x cum possit prohibere. *v.l.* [illegible] *de reg.iur.*
y *l.vlt.j.qui & à quib.manumiss.*
z *d.l.vlt.in fi.*
a *v.l.10.ž.de iu*[illegible]
b Lex generaliter loquẽs, restringitur per rationem. *Bart.*

k ¶ *l.10.ž.de in ius vocand.l.34.ž.de euictionib.v.l.* [illegible] *C.si mancipia venier.*
l *v.l.1.ž.eod.*
m adde alias ex *l.6.in fi.ž.de* [illegible]
n [illegible] *l.3.§.* [illegible] *l.22.j.de bon.lib.l.3.§.1.in fin.j.de adsign.libe.l.3.§.7.j.de suis.l.* [illegible] *j.qui & à quib. manumiss.* [illegible] *in pr.* [illegible] *j.de castren.pecul.*
o *v.l.3.j.qui sine manumiss.*
p liberi iura libertorum non habent vt liberi: *vt hîc,* Idem in emphyteusi. *adde l. vt iurisiurandi.§.si liberi.j.de operis libert. Bart.*
q *v.l.10.j.eod.*
r *l.9.in fi.ž.e.l.10.§.11.ž.de in ius vocãdo.l.3.§.9.l.48.j.de bõ.libert.l.33.§.1.j.de fideicõmiss.libert.*
s Accusat capitis, q eius capitis accusat, cuius pœna sit mors vel exilium.
t *facit l.14.§.3.j.de bon.libert.*
u Accusasse patronũ videtur q nomẽ detulit.
x *d.l.14.§.8.*
y Imò nõ est dicendus accusasse. *qui cũ maiest.§.accusasse.j.de bonis libert.* An dicemus, eũ qui nomen alterius detulerit accusasse videri non sentẽtia legis, sed serie & formula verborũ inspecta? An potius tũ accusasse, cum delationi operã atq; industriam adiungit delationis ad exitum perducendæ.
z *l.17.j.de bon.libert.*
a *facit l.Cod.de testamen.*
b *l.2.C.qui manumitt.non poss.*
c *l.16.j.de manumissionibus.*
d *l.45.§.1.ž.de ritu nupt.* secus, quantum ad vocationẽ in ius. *l.8.§.1.ž.de in ius vocando.*
e Imò, liberi eius, vt innocentes, ius habent. *l.8.§.7 ž.de in ius vocando.*
f *v.l.26.j.de bon.liber.§.2.inst.de success.libert.*
g Mitius agitur cum homine q̃ cũ lege: *vt hîc.* Imò durius agitur cũ homine q̃ cũ lege. *l. Celsus.ž.de arbitr.l.amplius nõ peti.j.rata.* vbi verbũ *peti.* ab homine probatũ, intelligitur p litis cõtestatores: à lege, per sentẽtiã. *l.in seruitutẽ.§.peijsse.j.de bonis libert.*

a Alienatio facta in fraudem legis, ipso iure non valet: in fraudem hominis, valet, sed per reuocationem rescinditur. *Bart.* b cui detur, *l.2. Cod. si in fraud. patron.* c Cur omnium? quia per primam alienationem factus est minor centenario. *Bart.* d sed prior. *Hal. adde l.1. C. de inoff. donat. l.87. §.3.* ff. *de leg.2.* e .i. Marcus Antoninus Philosophus, & Ælius Verus. *v. Spartian. in Aelio.*

e Similis est epigraphe. *in l. vlt.* ff. *ad Trebell.* f *l.41. in fi.* ff. *familia.* g & sic in vno capite potest sententia valere, alio non valere. *v. tamen l.27. familia.* h περὶ γονέων καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ὑποταγῆς παρὰ τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ [illegible] της. καὶ ὅτι ἀνυβρίζοντες εἰς τοὺς γονεῖς οἱ παῖδες κολάζονται. 3. *Eclog. 31.* i *l.6. Cod. 6.* huiusmodi obsequium τιμὴν vocat *Ecloga 49. titul. 3.*

maneat: alienatio quidem vires habebit[a], verum tamen per Fauianam[b] & Caluisianam actionem reuocabuntur ea, quæ per fraudem sunt alienata. & ita Iulianus sæpissimè scribit. eóque iure vtimur. Diuersitatis autem ea ratio est. Quoties in fraudem legis fit alienatio: non valet, quod actum est: in fraudem autem fit, cùm quis se minorem centenario facit ad hoc, vt legis præceptũ euertat. at cùm alienatione facta nihilominus, centenarius est: non videtur in fraudem legis factum, sed tantùm in fraudem patroni. idcirco Fauiano vel Caluisiano iudicio reuocabitur id, quod alienatum est.

1 ¶ Si quis plures res simul alienando, minorẽ se centenario fecerit: quarum vna reuocata, vel omnium partibus, maior cẽtenario efficitur: vtrùm reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, vt centenarium eum faciamus? magisque est vt omnium[c] rerum alienatio facta nullius momenti sit.

2 ¶ Si quis planè non semel alienauerit, sed quasdam res antè, quasdam postea: alienatio earum rerum, quæ postea alienatæ sint, ipso iure non reuocabitur, sed priorum[d] in posterioribus Fauianæ locus erit.

De capitali accusatione.

17. *Idem* lib. 11. ad Legem Iuliam & Papiam.

DIui fratres[e] in hæc verba rescripserunt[f]: Comperimus à peritioribus[g] dubitatũ aliquando, nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionẽ petere possit, si eum libertum pater patris[h], cùm annorum vigintiquinque esset, capitis accusasset. & Proculum sanè non leuem iuris auctorem in hac opinione fuisse, vt nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cæsidiæ Longinæ. sed & Volusius Mæcianus[i] amicus[k] noster, vt & iuris ciuilis præter veterem & benè fundatam peritiam anxiè diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmauit, non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum, & ipso Mæciano, & alijs[l] amicis nostris, iurisperitis, adhibitis, pleniùs tractaremus: magis[m] visum est, nepotem neque[n] verbis neque sententia legis, aut edicti prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi[o] à bonis auiti liberti. plurium etiam iuris auctorum, sed & Salui Iuliani amici nostri, clarissimi viri hanc sententiam fuisse.

1 ¶ Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertũ, an hoc noceat liberis ipsius. & Proculus quidem in hac fuit opinione: notam adspersam patroni filio, liberis eius nocere. Iulianus autẽ negauit[p]: sed hîc idem, quod Iulianus, erit dicendum.

De negotiatione.

18. *Scæuola* lib. 4. Responsorum.

QVæro, an libertus prohiberi potest à patrono, in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idẽ genus negotij exercere. Scæuola respondit, non posse prohiberi[q].

De liberto ingrato.

19. *Paulus* lib. 1. Sententiarum.

INgratus libertus est, qui patrono obsequium[r] nõ præstat, vel res eius, filiorúmve[s] tutelam administrare detractat.

De liberto testato vel intestato.

20. *Idem* lib. 3. Sententiarum.

SIcut, testamento facto, decedente liberto, potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita[t] petere, vel partis bonorum possessionem: ita & eum intestatò decesserit, earum rerum electio ei manet.

De restitutione damnati. 1. Si patronus ex parte institutus, id quod deest ad supplendam debitam portionem per seruum saluam habeat. 2. De duobus patronis. 3. De liberis liberti.

21. *Hermogenianus* libro 3. Iuris Epitomarum.

SIue patronus, siue libertus deportetur, & post[u] restituatur: amissum patronatus, & petendæ cõtra tabulas bonorum possessionis ius recipitur, quod ius seruatur, & si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur.

1. ¶ Excluditur contra tabulas bonorũ possessione patronus: & si ex vncia heres instituatur: & id, quod deest ad supplendam debitam portionem, per seruum, iudicio liberti, sine cõditione † & dilatione, ei hereditate vel legato siue fideicommisso, quæri potest.

2 ¶ Ex duobus patronis vnus ex debita[x] parte heres institutus sine[y] conditione & dilatione, cõtra tabulas bonorum possessionem petere non poterit: licet, si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei adcrescere[z] potuisse.

3 ¶ Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per seruum ex alia parte parenti successerint, obijciuntur patrono.

4 ¶ Liberti filius heres institutus, si bona repudiauerit[a]: patronus non excluditur.

f ad Quintiliũ. *l.16. §.4. in fi.* ff. *de bon. libert.*
g Principes nõnisi peritiorum consilio atque sententia ius dicere oportet.
h hanc vocem *patris* expungit. *Cui. 4. obs. 13.*
i *de quo v. Iul. Capitolinum.*
k sic solent interdum principes consiliarios suos appellare: eúmq; morem retinent Francorum reges in quorum epistolis illud legitur, *A nostre amé & feal.*
l hinc colligit Alciatus, Ibi maiorẽ zelum præsumi, vbi plenior est numerus consultantium. *1. præsumpt. 51.*
m Variare etiam Iurisconsultus potest.
n Imò delictũ patris nocet filio. *l. quæritur.* ff. *de bonis libert.*
o Imò, videtur excludendus. *l. 38.* ff. *de bõ. libert.*
p *l. 16. §.4.* ff. *de bon. libert.*
q *l.2* ff. *eod.*
r *l.9.* ff. *de obsequijs. l.5. in fi. C. de oper. libert. l. 4. in fin. C. de obseq. patrono.*
s *l.2. Cod. qui petant tutores.*
t putà, operas & munus. *l.2. C. de bonorum poss. contra tabulas liberti.*
u *l. 3. §. 7.* ff. *de bon. libert.*
† *adde §.2.* ff. *eod. v. quæ scripsi ad l.32. C. de inofficios.* vidẽtur autem hæc verba esse ex Iustiniani cõstitutione de iure patronatus, in qua ita est πάσης ἀ[illegible] καὶ πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένης Ita portio debita patrono pura esse debet à die & conditione: *vt hîc*, & ab omni onere legati & fideicommissi. *l.31.* ff. *de legat. 2.* quò fit, vt patronus qui legem Papiam se omisserũ fideicõmissario cauit non teneatur. *l. si patronus.* ff. *de donat.* ibi dixi.
x *d. l. 3. §.10.* ff. *de bonis libert.*
y *dixi ad §.1.* ff. *e.*
z ¶ Ius adcrescẽdi locum habet in legitima patroni: *vt hîc.* ergo & in legitima filiorum.
a *l. 6. §. 2.* ff. *de bon. libert.*
b *l.39.* ff. *de bon. libert.*
c *v. l.4.* ff. *de bon. libert.*
d *l.47.* ff. *de manumiss. testam.*

De filio patronæ.

22. *Gaius* libro singulari de Casibus.

SAtis constat, [vt] etiam si[b] in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.

De seruo qui ob necem detectam meruit libertatem. 1. De manumissis per errorem.

23. *Tryphoninus* lib. 15. Disputationum.

SI filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit[c] & meruit libertatem: dixi, non habendũ pro patroni filio, quia indignus est.

1 ¶ Cum ex falsis[d] codicillis, qui veri aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem serui præstitisset: rescriptum est à Diuo Hadriano, liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere. & hos libertos manumissoris esse rectè probatur: quia saluum est etiam in his libertis ius patroni.

De libertor. & alimentor. eis debitorum diuisione.

24. *Paulus* Imperialium[e] sententiarum in cognitionibus prolatarum siue decretorum ex libris sex libro primo.

CAmelia Pia ab Hermogene appellauerat, quod[f] diceret iudicem de diuidenda hereditate, inter se & coheredem non tantum res, sed etiam libertos diuisisse. nullo enim iure id eum fecisse. placuit, nullam esse libertorũ diuisionem, alimentorum[g] autem diuisionem à iudice inter coheredes factam, eodem modo ratam esse.

DE OBSEQVIIS[h] PARENTIBVS & patronis[i] præstandis.

Tit. XV.

De militibus. 1. De collibertis. 2. De iniuria.

1. *Vlpianus* lib. 1. Opinionum.

ETIAM militibus[k] pietatis[l] ratio in[m] parẽtes cõstare debet. quare si filius miles in patrẽ aliqua cõmisit, pro modo delicti puniẽdus est[n].

1 ¶ Et inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet.

2 ¶ Si filius matrem aut patrem, quos venerari[o] oportet, contumelijs adficit, vel impias[p] manus eis infert: præfectus[q] vrbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius vindicat.

3 ¶ Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem, à quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

De actione, de dolo, aut iniuriar. 1. Vnde vi.

2. *Vlpianus* lib. 14. Digestorum.

HOnori parentium ac patronorum tribuẽdum est, vt quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo, aut iniuriarum[r] in eos detur. licet[s] enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ[t] notam.

1 ¶ Interdictum[u] quoque vnde vi[x] non est aduersus eos reddendum.

De eo qui nummis acceptis manumisit.

3. *Marcellus* libro singulari Responsorum.

TItius puerum emit, quem post multos annos veniri iussit. postea exoratus, accepto ab eo pretio, eũ manumisit. quæro, an eum filius & heres manumissoris vt ingratum accusare possit. respondit, posse: si nihil aliud esset impedimẽto. nam plurimum[y] interesse, à suo seruo quis, vel etiam ob amico eius acceptis nummis dederit libertatem, an ab eo seruo, qui cum esset alienus, in fidem eius deuenit. etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit. iste nihil amplius, quam operam suam, accommodare videri potest.

De accusatione liberti ingrati.

4. *Marcianus* libro 2. Publicorum iudiciorum.

PEr procuratorem[z] ingratum libertum posse[a] argui, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

k Nec enim militia soluit ea quæ sunt iuris naturalis.
l quæ parentibus debetur. *l.1. Cod. de patria potest.*
m huc pertinet *l.9. l.10.* ff. *eod. l.5. l.4. Cod. de patria potestate: l. 16.* ff. *de in ius vocando. l. 8.* ff. *de probat. l.33.* ff. *de vitnd. l.5. §.13. supra de agnosc. liber.*
n etiam à patre. *l. 3. Cod. de patria potestate.*
o *Nou. 22. §.31.*
p *Nouella 115. c. 3. §. 1. & §. 2. feudorum 24 §. 2. vers. porro.* idem in liberto. *l.1.* ff. *de iure patronatus. l. vlt. C. de libert.*
q idem cognoscebat de obsequio patrono debito & liberis. *l.1. §.10.* ff. *de offic. præfect. vrb.*
r Liberto aduersus patronum iniuriarum actio non datur. *l.1. §.7.* ff. *de iniurijs.* nec temere filio emãcipato in patrem in iniuriarum actio datur. Datur autem si atrox sit iniuria: liberis in potestate, nullo modo. *l. 7. §.3. infra de iniurijs.*
s aliàs actio iniuriarum infamat. *v. l.7.* ff. *de iniurijs.*
t hinc colligere possis, bonorum venditionem debitori notam aliquam infamiæ attulisse.
u *l.7. §.2.* ff. *eod. l. 1. §. 45.* ff. *de vi & vi.*
x Eadem ratione putant parenti ius esse filij verberandi. *v. Cod. de emendat. propinquorum: adde quæ scripsi ad Nouell. 117. c.14.*
y *l.1. C. de bonis libert.*
z *l.33. §.1.* ff. *de procuratorib. v. Paulũ 5. sent. 16. §.11.*
a Imò non potest quis accusare ingratum per procuratorem: nam ingratitudine reuocatur libertus in seruitutẽ, ideoq; capitale. *l. edicto. §. rei autem.* ff. *de bonor. possess. l. penult. §. ad crimẽ.* ff. *de publicis iudicijs.* Causa hæc non criminaliter sed ciuiliter instituta fuit: quod excipitur in lite per procuratorem non instituenda.

De actione

De actione calumniæ. 1. De famosis actionib. queque doli vel fraudis habent mentionem, De seruo corrupto.

5. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

PArens, patronus, patrona, liberíve [a] aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum, vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione [b] tenentur. 1 ¶ Sed nec famosæ actiones aduersus eos dantur. nec hæ quidem, quæ doli [c] vel fraudis habent mentionem.

6. *Paulus* libro 11. ad Edictum.

NEc serui [d] corrupti agetur.

1. De condemnatione. 2. De exceptione doli vel metus, De interdicto vnde vi, vel quod vi. 3. De iureiurando calumniæ. 4. De calumnia, De cæteris partib. edicti. 5. De interuenientib. pro aliis.

7. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

LIcet famosæ non sint. 1 ¶ Et, in quantum [e] facere possunt, damnantur. 2 ¶ Nec exceptiones [f] doli patiuntur, vel vis [g] metúsve causa: vel interdictum [h] vnde vi, vel quod vi patiuntur. 3 ¶ Nec [i] deferentes iusiurandum de calumnia iurant. 4 ¶ Necnon, & si ventris nomine in possessionē calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicēs non audietur, quia de calumnia patroni queri non debet. his enim personis etiam in cæteris partibus edicti honor habebitur.

5 ¶ Honor autem his personis habebitur ipsis: non [k] etiam interuentoribus eorum. & , si fortè ipsi pro aliis interueniant, honor habebitur.

De herede liberti.

8. *Paulus* lib. 10. ad Edictum.

HEres liberti [l] omnia iura integra extranei hominis aduersus patronum defuncti habet.

Vt honesta & sancta videatur persona patris vel patroni.

9. *Vlpianus* libro 66. ad Edictum.

LIberto & filio semper [m] honesta [n] & sancta persona patris ac patroni videri debet.

De operis.

10. *Tryphoninus* libro 17. Disputationum.

NVllum ius libertatis causa impositorum habet in mancipato filio: quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit, iureiurando obligari filium patri manumissori, vt libertum patrono. nam * pietatem liberi parentibus, non [o] operas debent.

De vsu artis.

11. *Papinianus* lib. 13. Responsorum.

LIberta ingrata non est, quod [p] arte sua contra patronæ voluntatem vtitur.

k ... gat lex 5. §. 16. *de agnoscend.*
m Cur addidit semper? etiam si inhonesta sit persona parentis vel patroni, *l. vlt. Cod. qui & aduersus quos restitut. Nou. 22.*
n ideoque pietas, reuerentia, obsequium parenti debetur. *l. 1. ff. eo.* obedientia. *l. 1. 2. ff. de iust. & iure*: voluntas grata *Cicero pro Planco*. Pietatis appellatione comprehendi potest, quod Pythagoras & Græci dicunt τιμᾶν τοὺς γονεῖς, ἐν τιμαῖς ἔχειν, τιμὴν νέμειν, σέβειν, στέργειν.
o *l. 4. ff. si quis à parente.*
p *l. 2. l. 18. ff. tit. prox.*

LIBER TRIGESIMVS-OCTAVVS.

DE [a] OPERIS LIBERTORVM.

Definitio operarum.

1. *Paulus* libro singulari de variis lectionibus.

OPERÆ sunt diurnum [b] officium.

Ratio edicti. 1. De iudicio operarum.

2. *Vlpianus* libro 38. ad Edictum.

HOc edictum Prætor [c] proponit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum. animaduertit enim rem istam, libertatis causa impositorum præstationem vltra excreuisse: vt premeret [d] atque oneraret libertinas personas.

1 ¶ Initio igitur prætor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos & libertas.[e]

Si opera petatur ante diem peractum. 1. Operas non diuidi.

3. *Pomponius* lib. 6. ad Sabinum.

OPeras stipulatus, ante peractum [f] diem [g] operam eius diei petere non potest.

1 ¶ Nec pars [h] operæ per horas solui potest: quia id est officij diurni. itaque nec ei liberto, qui sex [i] horis duntaxat ante meridianis præsto fuisset, liberatio eius diei contingit.

De morte vnius ex duob. patronis. De herede extraneo.

4. *Idem* lib. 4. ad Sabinum.

A Duobus manumissus, vtrique operas promiserat. altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio [k] eius, quamuis superstite altero, operarū detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate, aut bonorum possessione. *perinde enim operæ à libertis, ac pecunia credita, petitur. hæc ita Aristo scripsit: cuius sententiam puto veram. nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur, & viuo altero patrono.

De posthumis.

5. *Vlpianus* lib. 15. ad Sabinum.

SI quis operas sit stipulatus sibi liberísque suis, etiam ad postumos [l] peruenit stipulatio.

De herede.

6. *Idem* lib. 26. ad Sabinum.

FAbriles [m] operæ, cæteræque, quæ quasi in pecuniæ prestatione consistunt, ad heredem transeunt. officiales vero non transeunt [n].

De iureiurando. 4. De manumisso ex causa fideicommissi. 5. De impubere. 6. De liberis patroni. 9. Vel patronæ.

7. *Idem* lib. 28. ad Sabinum.

VT iurisiurandi [o] obligatio contrahatur: libertum [p] esse oportet [q], qui iuret: & libertatis causa iurare.

1 ¶ Planè quæritur, si quis liberto suo legauerit, si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum, an obligetur iurando. & Celsus Iubentius obligari eum ait [r]: paruíque referre, quam ob causam de operis libertus iurauerit. & ego Celso adquiesco.

2 ¶ Iurare autem debet post manumissionem [s], vt obligetur. & siue statim, siue post tempus iurauerit: obligatur.

3 ¶ Iurare autem debet operas, donum [t], munus [u] se præstaturum. operas qualescunque, quæ modo probè iure licito [x] imponuntur.

4 ¶ Rescriptum est à Diuo Hadriano, & deinceps, cessare operarum persecutionem aduersus eum, qui ex [y] causa fideicommissi ad libertatem perductus est.

5 ¶ Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio. sed interdum, & quamdiu impubes est. nam huius quoque est ministerium, si fortè vel librarius [z], vel nomenculator [a], vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex.

6 ¶ Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti: vtrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? & puto verius, liberos pro æqualibus [b] habituros actionem.

7 ¶ Parui autem refert, in potestate fuerint liberi, an vero emancipati.

8 ¶ Sed si in adoptionem datum, heredem scripserit patronus: magis est, vt operæ ei debeantur.

9 ¶ Nec [c] patronæ liberi summouentur ab operarum petitione.

De petitione partis. 1. De fideiussore.

8. *Pomponius* libro octauo ad Sabinum.

SI quando duobus patronis iurauerit libertus operas se daturum: Labeoni placet, & deberi & peti posse partē operæ. cum semper præterita [d] opera, quæ iam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis iuretur [e], vel promittatur, vel communi eorum seruo, vel complures heredes vni patrono existant.

1 ¶ Pro liberto iurante fideiubere [f] quemuis posse placet.

... officiales, soli domino præstātur. v. Zas. ibid. nu. 10. ad 20. Cuia. 17. obs. 14.

e *l. 1. C. eod.* f *l. 44. ff. eod.*

o *v. l. 13. ff. de acceptil.*
p *§. 2. ff. eod. l. 44. in fi. prin. ff. de liberali causa.*
q Imò non oportet, *l. vlt. ff. de liberali causa.*
r *l. 24. ff. de manumiss. testam.*
s libertus factus. *l. 4. in pr. ff. eod.*
t Inter donū & munus est differentia *l. 18. l. 194. l. 214. ff. de verb. sig.*
u *d. l. vlt. ff. de liberali causa.*
x ita ne libertus oneretur. *l. 32. ff. eod.*
y *l. 29. ff. eod.*
z *v. l. 92. ff. de regul. iur.*
a ita appellatur *in l. vlt. in fi. ff. de liberal. caus.* nomenclator, *Hal.* vt & Varroni *4. de lingua* miniculator, ita legit Accursius. Vtut sit, nomēculator cōiūgitur hic librario & calculatori, de quibus dixi *ad l. 15. §. 5. ff. de excus. tut.* cōiungitur histrioni *in d. l. vlt.* Nomēclator à nomine calando, quod nomina ciuiū teneret, & cum opus esset pronūciaret. His veteres, dū ambitioni seruiebāt, vtebātur. *v. Cic. pro Muræna & 4. ad Atti. 6. Quinti. 4.* ὀνομα-τολόγον vocat Plutarch. *in Catone*. Horat. Mercemur seruum qui dictet nomina, seruū qui fodicet latus, Quin, nomēclator nomina subiiciebat eorum quos illi pensare & appellare volebat.
b eodem modo succeditur in feudo *2. Feudor. 8.*
c *l. 5. l. 7. Cod. de obsequiis.*
d *l. ... §. ... ff. eo.*

De existentia operar. 1. Quib. edi operæ possunt.

9. *Vlpianus* lib.34.ad Sabinum.

OPeræ [a] in rerum natura non sunt [b].

1 ¶Sed officiales [c] quidem futuræ nec cuiquam alij deberi possunt, quam patrono: cum proprietas earum & in edentis persona,& in eius, cui eduntur, constitit. fabriles autem, aliæve eius generis sunt, vt à quocunque cuicunque solui possint. sanè enim, si in artificio sint, iubente patrono & alij edi possunt.

De seruo patroni stipulante operas. 1. De persona solutioni adiecta.

10. *Pomponius* lib.15.ad Sabinum.

SEruus patroni à liberto malè ita stipulatur, *Operas mihi dare spondes?* itaque patrono [d] dari stipulandum est.

1 ¶Libertus operarum nomine ita iurando, *Patrono aut Lucio Titio*, soluere Lucio Titio non potest, vt à patrono liberetur.

11. *Iulianus* lib.22.Digestorum.

NIhil autem interest [e], extraneus sit Lucius Titius, an filius.

12. *Pomponius* lib.15.ad Sabinum.

QVia aliæ operæ erũt, quæ Lucio Titio datur. Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti [f] patrono aut Titio, omnimodo adiectio Titij valet.

De empto hac lege, vt manumittatur. 1. De eo cui libertatis causa bona addicuntur. 2. De petitione præteritione, cessione indictione operar. 3. De liberto vxorem habente. 4. De nuptiis libertæ.

13. *Vlpianus* lib.38.ad Edictum.

SI quis hac lege emptus sit, vt [g] manumittatur, & ex constitutione Diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum [h] habebunt.

1 ¶ Sed nec cui bona addicta sunt ex constitutione Diui Marci libertatium conseruandarum causa [i], poterit operas petere, neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt: quamuis fideicommissarias "libertates" qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. non enim sic fiunt liberti, vt sunt proprij, quos nulla necessitate cogente manumisimus.

2 ¶ Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint [k] præterire autem non possunt, antequã incipiant cedere. & incipiunt, posteaquam fuerint indictæ.

3 ¶ Etiam si vxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere.

4 ¶Si impubes sit patronus, voluntate eius nõ videtur liberta nupta: nisi tutoris [l] auctoritas voluntati accesserit.

5 ¶Rati quoq; habitio patrono obest in nuptiis libertæ.

14. *Terentius Clemens* libro 8.ad legem Iuliam & Papiam.

PLanè, cum desierit nupta esse, operas peti posse, omnes "ferè" consentiunt.

De aduersa valetudine liberti.

15. *Vlpianus* lib.38.ad Edictum.

LIbertus, qui post indictionem operarum valetudine [m] impeditur, quo minus præstet operas, nõ tenetur. nec enim potest videri per eũ stare, quo minus operas præstet.

1 ¶Neque promitti, neque solui, nec deberi, nec peti pro [n] parte poterit opera. Ideo Papinianus subiicit: Si nõ vna, sed plures operæ sint, & plures heredes existant patrono, qui operas stipulatus est: verum est, obligationem operarum numero [o] diuidi. Denique Celsus libro duodecimo scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communi eorum seruo promiserit, quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

De operis, quæ tempore manumißionis præstabantur, & quæ postea exerceri cœperunt. 1. Quales operæ præstantur.

16. *Paulus* lib.40.ad Edictum.

EIus artificij, quod post manumissioné didicerit libertus, operas debebit præstare: si hæc sint, quæ quandoq; honestè [p], & sine periculo vitæ præstantur. nec semper hę, quæ manumissionis tempore præstari debuerunt. sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionis tempore præstabat.

1 ¶ Tales [q] patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, cæterisque eius generis, in vtraque persona æstimari debent.

17. *Idem* libro singulari de Iure patronatus.

NEc audiendus est patronus, si poscit operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patiatur, vel quib. institutum vel propositum vitæ minuitur [r].

De alimentis liberti.

18. *Idem* lib.40 ad Edictum.

SVo † victu [f] vestituque operas præstare debere libertum, Sabinus ad Edictum prætoris vrbani libro quinto scribit. Quod si alere se non possit, præstanda, ei à patrono alimenta.

19. *Gaius* lib.14.ad Edictum Prouinciale.

AVt certè ita exigendæ sunt ab eo operæ, vt his quoque diebus, quibus operas edat, satis [t] tẽpus ad quæstum faciendum, vnde ali possit, habeat.

Vbi operæ edi debent.

20. *Paulus* lib.40.ad Edictum.

QVod nisi fiat: prætorem ipsum patrono denegaturum operarum præstationem. idque est verũ: quia* vnusquisque, quod spopondit, suo [u] impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura est.

1 ¶ Ex prouincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire: dummodo patronus, tanquam vir bonus, & diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in prouinciam proficiscatur: cęterum, si vagari [x] per orbem terrarum velit, non esse iniungendam necessitatem liberto, vbique [y] eum sequi.

21. *Iauolenus* lib.6.ex Cassio.

OPeræ enim loco edi debent, vbi patronus moratur, sumptu [z] scilicet & vectura patroni [a].

Quando operæ edi debent. 1. De liberis patroni. 2. De tempore ad curam corporis liberto relinquendo.

22. *Gaius* lib.14.ad Edictum Prouinciale.

CVm patronus operas stipulatus sit: tunc scilicet committitur stipulatio, cum [b] poposcerit, nec libertus pręstiterit. nec interest, adiecta sint hæc verba, *cum [c] poposcero*, an non sint adiecta. aliud enim est de operis, aliud de cæteris rebus. cum enim operarum editio nihil aliud sit, quã officij præstatio: absurdum est credere, alio die deberi officium, quam quo is vellet, cui præstandum est.

1 ¶ Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adiecerit, liberisque eius: constat, liberis [d] eius ita demum deberi, si patri heredes extiterint. Heredes tamen extitisse liberos parẽti ita demum prodesse ad operarum petitionem, Iuliano placet, si non [e] per alium heredes extiterunt. Itaque si quis, exheredato emancipato filio, seruum eius heredem instituerit, & per eum seruum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non [f] imposuisset, vel, quas imposuit, reuendidisset.

2 ¶In omnibus operis præcipuè obseruandum est, vt temporis [g] spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur.

Differentia harum operarum quas libertus promisit, vt fabrilium vel pictoriar. 1. De duob. patronis, de liberto ægrotante.

23. *Iulianus* lib.22.Digestorum.

HÆ operæ, quas libertus promisit [h], multum distant à fabrilibus vel pictoriis operis: deniq; si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu [i] id artificiũ exercebit, has operas patrono pręstare cogitur. quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus à liberto operas sibi aut Sempronio rectè stipulatur. & libertus obligatione soluetur, si tales operas [k] extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur.

1 ¶ Si patroni plures consulto in diuersas regiones discesserint, & liberto simul operas indixerint: potest dici, diem operarum cedere, sed libertum nõ obligari: quia nõ per eum, sed per patronos staret, quo minus operę dẽtur. Sicut accidit, cum [l] ægrotanti liberto operæ indicuntur. Quod si diuersarũ ciuitatiũ patroni sint, & in sua quisque moretur: cõsentire debẽt in operis ab eo accipiendis. durũ alioquin est, eũ, qui se liberare potest decẽ dieb⁹ operãdo, simul operis indictis, si in accipiẽdis nõ cõsentiant, compelli ad præstandam alteri quinq; operarũ æstimationẽ.

Quando dies operarum cedit, aut operæ peti possunt.

24. *Idem* lib.52.Digestorum.

QVotiens certa species operarũ in stipulationẽ deducitur, veluti pictoriæ, fabriles: peti quidẽ nõ possunt, nisi pręteritæ [m]: quia etsi nõ verbis, at re ipsa inest obligationi tractus [n] temporis. sicuti, cũ Ephesi dari stipulemur, dies continetur. & ideo inutilis † est hæc stipulatio, *operas tuas pictorias centum hodie dare spondes?* Cedũt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. sed operæ, quas patronus à liberto postulat, confestim non cedunt, quia id agi inter eos videtur, ne [o] ante cederent, quam indictæ fuissent. scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet. quod in fabro, vel pictore dici non conuenit.

De locatione operarum.

25. *Idem* lib.65.Digestorum.

PAtronus, qui operas liberti sui locat, non statim intelligendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarũ, ex persona patroni atque liberti colligi debet.

1 ¶ Nam si quis pãtomimum [p], vel archimimum libertum habeat, & eius [q] mediocris [r] patrimonij sit, vt non aliter operis eius vti possit, quam locauerit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere existimandus est.

2 ¶Item plerumque medici [f] seruos eiusdem artis libertos [t] perducũt, quorum operis perpetuo vti non aliter possunt, quam vt eas locent. Ea & in cęteris artificibus dici possunt.

3 ¶ Sed qui operis liberti sui vti potest, & locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere.

4 ¶Non-

---

a officiales.
b priusquã indicentur scil. priusquam dies venerit quo pręstandæ sunt. v.l. 1.j. de oper. seruor.
c de quibus. v. l.23.j.eod.
d vel eius liberis. l.37.§.3.j.eod. non seruis. l.38.j. de stipu. seruor.
e l.56.§.2.j. de verb.oblig.
f agenti. Hal.
g l.2.C.eo.
h l.30.j. qui & à quib.
i v. Instit. de eo cui libert. caus. facit l.vlt. C. de testam. manumiss.
k l.3.l.8.s.eo. l.24.j.eod.
l l.22.C. de admin. tut.
m l.23.§.1.l.34.j.eod. l.3.s. de Silaniano.
n l.3.s.eod.
o l.54.§.1.j. de verb. oblig.
p adde l.7.§.3.s.eod.
q i. non turpes vt in pr.s.eo. non iniustæ. l.26.l.38.l.50.j.eo.
r fingamus enim operas exigi à liberta, quæ ad maximam dignitaté peruenerit. v.l.34. in fi.j.eod.
f Operæ artificiales præstantur edẽtis sumptu & victu, vt hîc, officiales, patroni. l.21.j.eod.
† Imo patroni. l.21.33.l.pen.j.eo.
t l.pen.j.eo.
*
u ¶nisi consuetudo patrię aliter se habeat. Bart.
x vagabundũ patronũ libertus sequi non cogitur. l.35.§.2.s. de procuratorib. v.l.13. in fi.s. de annuis legat. Eadem ratione vagabundũ dominum, vasallus iuuare, & ei seruitium facere non cogitur: vagabundo creditori, debitum offerre non cogitur creditor: vagabũdus emphyteuta, priuatur emphyteusi: vagabundus seruus, administratione sibi concessa: vagabundo debitori extortas vsuras restituere non cogitur fœneratos: vagabundum maritum, vxor sequi non tenetur: nisi scienter agyrtã, histrionem & huius farinæ hominem elegerit, eive nupserit, vt multis probat Antonius Corsetus *singulari vagabundus.*
y Vbicunque Cuia. insti. de seruitutib. v. l.77.s. de contrah. emp.
z sumptũ hic non pro victu, sed pro aliquo necessario impendio citra victum interpretatur Forcatul. c.27. penu. vt si artificii architecto patronus præstet trab... erectiones, ipso liberto interea manupretium præstante, nisi aliunde quęstũ habeat. l.19.s.eo. l.pen.j.eod.
a Imò, ipsius liberti. l.18.s.eo.
b l.24. in fi.j.eo.
c Hæc verba, Cum poposcero, in operis faciũt conditioné id admonitionem v. quæ scripsi ad l.6.§.1.s. de tutelis.
d l.5.l.23.j.eod. v. quæ notaui ad l.8... fi.j. de acqui. hæred.
e l.70.j. de verb. signif.
f l.31.j.eod.
g v.l.50. in fin.j. eod.
h i. operæ officiales. v. Cuia. 17.obs.14.
i l.38.§.1.j.eod.
k operas patrono dederit quales extraneo præstando liberaretur. hãc traiectionem notat Cuiacius 17.obs.14.
l l.15.s.eod.
m l.13.§.2.eod. l.6.C.eod.
n spatium. l.21. in fi.s.eo. l.73.j. de verb. obliga. aliquod mom... tum ... l.137.j. de ver... ig. adde l. 2. quod certo loco.
† adde l. ... §. 4.j. de verb. oblig.
o l.22.s.eo. d... 7... j. de ver. oblig.
p l... C. ... l... C. de spectacu...
q is. Hal.
r v. quæ notaui ad l.15.§.15.s. de excus. tut.
f Medicinam Romæ exercebant etiam serui: quã vt exercerent commodius, ad libertatem ipsam à dominis perducebantur. adde l. 26.j.eod. l.16.§.1.s. de a... m... §. 6.j. de ... libert... ... scripsi de ... uis Medic... exercen... ad l... C... de communi ... manumiss.
t id est ad libertatem ... ducunt.

a l.vlt.in fin.ſ.qui & à quib.manumiſſ. b v.quæ ſcripſi ad l.25.§.2.ſ.eo. c implorantes ſe habiturum.Hal. quæ lectio concinnior multo atque apertior eſt. d ...ino, ius non eſt, l.2.ſ.de iure patronat.

4 ¶ Nonnunquam autem, ipſis libertis poſtulantibus, patroni operas locant.quo facto, pretium [a] magis operarum,quam mercedem,capere exiſtimandi ſunt.

De libertis medici.

26. *Alfenus Varus* lib.7.Digeſtorum.

MEdicus libertus[b],quod putaret,ſi liberti ſui medicinã nõ facerẽt, multo plures imperãtes [c] ſibi habiturũ:poſtulabat,vt ſequerẽtur ſe,neq; opus facerẽt.id ius eſt, necne?reſpõdit,ius [d] eſſe:dũmodo liberales [e] operas ab eis exigeret:hoc eſt,vt adquieſcere [f] eos meridiano [g] tẽpore, & valetudinis,& honeſtatis ſuæ rationem habere ſineret.

1 ¶ Item rogaui,ſi eas operas liberti dare nollẽt, quãti oporteret ęſtimari [h].reſpondit, quantũ ex illorum operis fructus,non quantum ex incõmodo dãdo illis, ſi prohibe ret eos medicinã facere cõmodi patron⁹ cõſecutur⁹ eſſet.

Quib.præſtantur operæ.

27. *Iulianus* lib.1.ex Minicio.

SI libertus artẽ pantomimi exerceat: verum eſt,debere eum non ſolũ ipſi patrono, ſed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere. ſicut eũ quoq; libertum, qui medicinã exercet, verum eſt, voluntate patroni curaturũ gratis amicos eius.*neq; [i] enim oportet,patronum,vt operis liberti ſuivtatur,aut ludos ſẽper facere,aut ęgrotare.

Si liberta communis nupſerit.

28. *Paulus* lib.ſingulari de Iure patronatus.

SI duorũ, pluriúmve communis liberta, vnius patroni voluntate nupſerit:alteri patrono ius operarũ manet.

De herede extraneo & filio patroni.

29. *Vlpianus* lib.64.ad Edictum.

SI operarum iudicio actum fuerit cum liberto,& patronus deceſſerit: conuenit, tranſlationem heredi extraneo non [k] eſſe dandam.filio autem,& ſi heres non extat,[l] etſi [m] lis conteſtata non fuerat, tamen omnimodo competit,niſi [n] exheredatus ſit.

De numero operarum collato in arbitrium patroni. 1. De nuptiis libertæ.

30. *Celſus* lib.12.Digeſtorum.

SI libertus ita iurauerit, dare ſe [o] quot [p] operas patronus arbitratus ſit: nõ aliter ratũ fore arbitriũ patroni, quam [q] ſi æquũ arbitratus ſit. & fere ea mens eſt perſonã arbitrio ſubſtituentium: vt,quia ſperent eum rectè arbitraturũ,id faciãt:nõ quia vel immodicè [r] obligari velint.

1 ¶In libertam,quæ voluntate patroni nupſit,præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

De operis non impoſitis.

31. *Modeſtinus* lib.1.Regularum.

OPeris non [ſ] impoſitis manumiſſus,etiam ſi ex ſua voluntate aliquo [t] tempore præſtiterit, compelli ad præſtandas,quas non promiſit,non poteſt [u].

De pecunia promiſſa libertatis onerandæ cauſa.

32. *Idem* lib.6.Pandectarum.

IS, qui onerandæ [x] libertatis cauſa pecuniam patrono repromiſerit, non tenetur.vel patronus, ſi pecuniam [y] exegerit,bonorum poſſeſſionem contra tabulas eius non poteſt petere.

De alendo liberto.

33. *Iauolenus* lib.6.ex Caſſio.

IMponi operæ ita,vt ipſe libertus ſe alat,non poſſunt[z].

De deminutione,augmento,mutatione,& interitu operar.

34. *Pomponius* lib.22.ad Quintum Mucium.

INterdum & diminutionem, & augmentum, & mutationem recipere obligationes operarum ſciendum eſt. Nam dum [a] languet libertus,patrono operæ,quæ iam cedere cœperunt,pereunt. Sed ſi liberta,quæ operas promiſit,ad eam dignitatem perueniat,vt inconueniens ſit pręſtare patrono operas:ipſo iure hæ intercident.

De liberta maiore l.annis.

35. *Paulus* lib.2.ad legem Iuliam & Papiam.

LIberta maior quinquaginta [b] annis operas præſtare patrono non cogitur.

De ſocietate.

36. *Vlpianus* libro 11.ad legem Iuliam & Papiam.

LAbeo ait, libertatis cauſa ſocietatem [c] inter libertum &patronum factam,ipſo iure nihil valere,palam eſſe.

Lex Iulia de liberto liberos habente. 1. De liberis amiſſis. 3. De perſona cui promiſſum eſt. 4. De delegatione. 5. De operis futuris,vel præteritis. 6. De petitione & condemnatione. 7. De poſtumis vel iam natis. 8. De fideiuſſoribus & expromiſſoribus.

37. *Paulus* lib.2.ad legem Iuliam & Papiam.

QVi [d] libertinus duos [e] pluréſve à ſe genitos, natáſve in ſua poteſtate habebit:præter [f] eum, qui artem ludicram fecerit, quive operas ſuas,vt cum beſtiis pugnaret,locauerit:ne quis eorum operas, doni,muneris aliúdve quicquam libertatis cauſa patrono, patronæ,liberíſve eorum,de quibus iurauerit, vel promiſerit,obligatúſve erit,dare,facere,præſtare debeto. & ſi non eodem tempore duo in poteſtate habuerit,vel vnum quinquennem [g]: liberabitur operarum obligatione.

1 ¶Amiſſi antea liberi ad eas operas,quæ poſtea imponuntur,proſunt,vt Iulianus ait.

2 ¶ Sed & ſi vno amiſſo obliget ſe,deinde alter naſcatur:multo magis Pomponius ait amiſſum huic iungi, vti liberetur.

3 ¶ Nihil autem intereſt, vtrum ipſi promittat patrono [h],an eis,qui in poteſtate eius ſint.

4 ¶Sed,ſi creditori ſuo libertum patronus delegauerit, non poteſt idem dici.ſolutionis enim vicem continet hęc delegatio. poteſt tamen dici, ſi in id, quod patrono promiſit, alij poſtea delegatus ſit, poſſe eum liberari ex hac lege [i].nam verum eſt, patrono eum expromiſiſſe, quamuis patrono nunc non debeat.quod ſi ab initio delegante patrono libertus promiſerit,non liberari eum.

5 ¶Non ſolum futurarum [k],ſed etiam [l] præteritarum operarum liberatio fit.

6 ¶ Iulianus, etiam ſi iam petitæ ſunt operæ, liberis ſublatis abſolutionem faciendam: ſed ſi iam operarum nomine condemnatus eſt, non poteſt liberari: quoniam iam pecuniam debere cœpit.

7 ¶ Poſtumus liberti heredes patris ſui non liberat: quod proficiſci liberatio à liberto debet, nec quiſquam poſt [m] mortem liberari intelligi poteſt. ex lege autem nati liberi proſunt.

8 ¶ Etiam ſi in perſona liberti collata liberatio eſt, fideiuſſores quoque liberabuntur ex ſententia legis.Quod ſi libertus expromiſſorem [n] dederit, nihil hoc caput ei proderit.

De operis quæ ſine turpitudine aut periculo præſtari non poſſunt. 1. Si libertus poſt manumiſſionem artificium didicerit aut exercere deſierit.

38. *Calliſtratus* lib.3.Edicti monitorij.

HÆc demum impoſitæ operæ intelliguntur, quæ ſine turpitudine [o] præſtari poſſunt, & ſine periculo vitæ. nec enim,ſi meretrix manumiſſa fuerit,eaſdem operas patrono præſtare debet, quamuis adhuc corpore quæſtum faciat. nec harenarius [p] manumiſſus tales operas: quia [q] iſtæ ſine periculo vitæ pręſtari non poſſunt.

1 ¶ Si tamen libertus artificium exerceat, [r] eius quoque operas patrono præſtare debebit,& ſi poſt manumiſſionem id didicerit. quod ſi artificium exercere deſierit, tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatem eius fuerint: veluti vt [ſ] cum patrono moretur, peregrè proficiſcatur,negotium eius exerceat.

De pecunia promiſſa ſi operæ non dentur.

39. *Paulus* lib.7.ad Plautium.

SI ita ſtipulatio à patrono facta ſit,*Si decem dierum operas non dederis,viginti* [t] *nummos dare ſpondes*? videndum eſt: an nec viginti actio danda ſit, quaſi onerandæ [u] libertatis gratia promiſſi ſint,nec operarum,quæ promiſſæ nõ ſint: an vero operæ dumtaxat promiſſæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur.& hoc pretor quoque ſentit,operas dumtaxat promiſſas.

1 ¶Sequens illa quæſtio eſt, an libertus impetrare debeat, ne maioris ſummæ, quam viginti, condemnetur. quia videtur quodammodo patronus tanti [x] operas æſtimaſſe,ideoque ipſe non deberet egredi taxationem viginti. ſed iniquum eſt, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri.

Si bona patroni venierint.

40. *Papinianus* lib.20.Quæſtionum.

SI bona patroni venierunt: operarum, quæ poſt venditionem præterierint, actio patrono dabitur. &, ſi alere ſe poſſit, ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam [y] ex ante geſto agit.

De liberto qui operar.obligatione dimiſſus eſt.

41. *Idem* lib.5.Reſponſorum.

LIbertus, qui operarum obligationè dimiſſus [z] eſt, atque ita liberam [a] teſtamenti factionem adſecutus eſt, nihilominus obſequi verecundiæ [b] tenetur. Alimentorum [c] diuerſa cauſa eſt; cum [d] inopia patroni per iniuriam libertum conuenit.

De manumiſſione ex cauſa fideicommiſſi.

42. *Idem* lib.9.Reſponſorum.

CErdonem [e] *ſeruum meum manumitti volo, ita vt operas heredi promittat.* non cogitur manumiſſus promittere. ſed,& ſi promiſerit, in eum actio non [f] dabitur. nam iuri publico [g] derogare non potuit, qui fideicommiſſariam libertatem dedit.

De militia.

43. *Idem* lib.19.Reſponſorum.

OPeris obligatus,militiæ [h] nomen non ſine iniuria patroni dabit [i].

e liberas operas. *Hal. l.16.in fi.ſ.eod.*
f *v.l.50. in fin.ſ. eod.*
g Qui operas conduxerunt, multo locatore meridianis horis adquieſcere,& meridiari ſolent.
h *l.39. in fi.ſ.eo.*
i *adde l.25.ſ.eo.* Hinc collige,Omnes promiſſiones ad arbitrium boni viri redigendas.
k extraneo ſecundum. *Cuia. obſ.14.*
l i.non perſeuerauerit heres eſſe. *Cuiac ibid.*
m *dixi ad l. vnicam.§.14. C.de rei vxor.act.*
n *v.l.22.§.1.ſ.eod.*
o ſe tot operas,quot patronus. *Hal.*
p Iudex ſibi quis eſſe poteſt conſenſu aduerſarij:ſeu conſentiente ita aduerſario: aliàs non poteſt. *l. Harmen 4.§.2.*
q & ſic iuramentum ad arbitrium boni viri redigitur. *l.vlt.ſ.ad municip.* quædam enim tacitè intelliguntur. *v.quæ notaui ad l.54.§.1.ſ. locati.*
r Immodicè obligari neminem velle præſumimus. *adde l.5.C.de dolo.*
ſ *...circa fi.ſ. eod.*
t *l.ult.C.de pactis.l.7.C.de vſur.*
u Imò, poteſt. *v.l.6.ſ.de vſ.*
x *l.1.§.5.ſ.quar.rer.actio.*
y *vid.l.37.ſ.de bon.libert.*
z Imò, poſſũt. *l.ult.ſ.eod.*
a *v.l.15.ſ.eo.*
b ad præſcriptionem 50.annorum hic caſus pertinet: ad eũ quoque refertur, quòd ea quę alea perdita ſunt poſt annum 50. repeti non poſſunt: ...annus 50. excuſabat à decurionatu. *l.13. C.de decu.* quòd partus editus ex quinquagenaria eſt legitimus. *v.Cuia.lib. ...*
c *l..§..ſ.quar. rer.act.*
d Verba legis ... de maritandis ordinib.
e *l.6.in fi.l.17. C.eod.*
f ... enim ii qui ſequuntur infames. *v.l.1.§.4.ſ. de his qui notant.*
g *v.quæ notaui ad l.1.Cod.de infantib.expoſitis.*
h *v.l.10.ſ.eo.*
i Iulia ſc. de maritand. ordi-

n hinc conſtat fideiuſſorẽ ab expromiſſore differre,Fideiuſſor cum alio obligatur,Expromiſſor ſolus, quãſi reus principalis. Qui dat fideiuſſorẽ,non liberatur: qui dat expromiſſorum, liberatur. Expromiſſione fit nouatio,non fideiuſſione. *l.64.§.4.ſ ſoluto.*
o *l.16.in fi.ſ.eo.*
p de harenario. *v.l.4.ſ.de accuſ.*
q Libertus ſalutem propria, patroni ſabuli pręferre poteſt. *vt hîc.* Idem in vaſallo. *G.quib.mod.feud.amitt. Euerard.in loco à liberto ad vaſallum.*
r *l.23.ſ.eod.*
ſ *l.20.ſ.eo.v.l.12.C.eod.*
t Pro operis, patroni interdũ certã ſummã à libertis ſtipulabantur, *vt hîc.l.adigere.§.1. ſ.de iure patron. l.vlt.ſ. qui & à quib.manumiſ.*
u *l.32.ſ.eo.*
x *l.6.in fi.ſ.eo.*
y *v.l.4.ſ.de cur. bon.dando.*
z Egentẽ patronũ libertus obligatione operarũ ſolutus alere cogẽdus eſt pro modo facultatiũ ſuarũ. *Pau.2. ſen.vl.§.vnic.*
a Teſtamẽti liberã teſtãdi facultatẽ adſequitur libertus, operarũ obligatione dimiſſus ac ſolutus. Ita patrono hoc caſu bonorũ poſſeſſio cõtra tab. denegatur,ac ſi operas exegiſſet aut vendidiſſet.
b verecundiæ obligatio non cẽſetur liberto remiſſa, operis ei remiſſis.
c Hinc colligũt, Patrẽ cogi filiũ inopẽ redimere atq; etiã alere, & vetera pietatis officia in eũ exercere, licet ei legitimã ſemel dederit:nõ tamẽ eũdẽ cogi filio alterã legitimam dare. *Caſtrenſ.in Auth.ſi captiui. C.de epiſcopis.*
d hic locus mihi videtur corruptus.
e qui,& lucrio. homo vilis eſt, qui actũ illicitũ,quęſtus cauſa: exercet: à κέρδος quod Gręcis lucrum eſt.
f Imò dabitur. *l.47.in fi.ſ.eo.*
g *adde l.15.ſ.ad l.Falcid.*
h Miles eſſe libertus non poteſt, qui operas patrono debet.
i Cur ita? colli ge ex *l.34.ſ.eo.*

37 nº1

De mora.

44. *Scæuola*" lib. 4. Quæstionum."

SI libertus moram [a] in operis fecerit, fideiussor tenetur. mora fideiussoris nulla est. "at" in homine debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

De negotiatione.

45. *Idem*" lib. 2. Responsorum."

LIbertus [b] negotiatoris vestiarij [c] an [d] eãdẽ negotiationem in eadẽ ciuitate & eodem loco inuito patrono exercere possit? respondit, nihil proponi, cur non possit, si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

De concubina patroni.

46. *Valens*" lib. 5. Fideicommissorum."

LIberta si in concubitu [e] patroni esset: perinde [f] ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

De manumissione ex causa fideicommiss.

47. *Idem*" lib. 6. Fideicommissorum."

CAmpanus [g] scribit, non debere prætorem pati, donũ, munus, operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur. sed si [h] cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non [i] inhibendam operarum petitionem: quia donasse [k] videtur.

De nuptiis libertæ.

48. *Hermogenianus*" lib. 2. Iuris epitomarum."

SIcut patronus ita etiã patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptiis [l] consensit, operarũ exactionẽ amittit. nã [m] hęc, cuius matrimonio consensit, in [n] officio mariti esse debet. 1 ¶Si autem nuptiæ, quibus patronus cõsensit, nullas habeãt vires: operas exigere patronus non prohibetur. 2 ¶Patronæ, item filiæ, & nepti, & pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis [o] consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

De liberto communi.

49. *Gaius*" libro singulari de Casibus."

DVorũ libertus potest aliquo casu singulis diuersas operas vno tẽpore in solidũ edere: veluti si librarius [p] sit, & alij patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregrè cum suis proficiscens operas custodię domus ei indixerit. nihil enim vetat, dũ custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris mẽbranarũ scripsit.

Quales operæ edendæ. 1. *De alendo eo qui operas edit, & temporis spatio ei relinquendo.*

50. *Neratius*" lib. 1. Responsorum."

OPerarum editionem pendere ex [q] æstimatione edentis. nam dignitati, facultatibus, cõsuetudini, artificio eius conuenientes edendas.

1 ¶Non solum autem libertum, sed etiam aliũ quemlibet operas edentem, alendum, aut satis [r] temporis ad quæstum alimentorum relinquendum. & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.

Quib. casib. operæ non patrono debentur.

51. *Paulus*" lib. 2. Manualium."

INterdũ operarũ manet petitio, etiã si ius patroni nõ sit. vt euenit in fratribus eius, cui adsignatus est libertus: aut nepote alterius patroni, extante [s] alterius patroni filio.

DE BONIS [t] LIBERTORVM.

Tit. II.

Ratio edicti. 1. *De edicto Rutilij.* 2. *Et posterio. prætor.*

1. *Vlpianus*" lib. 42. ad Edictum."

HOc edictũ à prætore propositum est honoris, quẽ liberti patronis habere debẽt, moderandi gratia. nanque (vt Seruius scribit) antea soliti fuerunt à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandũ tam grande [u] beneficiũ, quod in libertos confertur, cum ex seruitute ad ciuitatẽ Romanam perducuntur. 1 ¶Et quidem prius prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quã operarum, & societatis [x] actionẽ: videlicet si hoc pepigisset, vt, nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatẽ admitteretur patronus. 2 ¶Posteriores prætores certæ [y] partis bonorũ possessionẽ pollicebantur. videlicet enim imago societatis induxit eiusdẽ partis pręstationem: vt, quod viuus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

De morte patroni & successorio edicto. 1. *De filio patroni emancipato qui nepotem in potestate aui reliquerat.*

2. *Pomponius*" lib. 4. ad Sabinum."

SI patronus à liberto præteritus, bonorum possessionẽ petere potuerit cõtra tabulas, &, antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendę præterierit: liberi [z] eius, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis non petentibus, aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur atque si priores ex eo numero non essent.

1 ¶Sed si patronus heres institutus, viuo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamẽti bonorum possessionem petere possint. & eo decursum est, vt mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus nõ sit: vt, si sit, ex prima parte edicti liberi eius bonorum possessionem petere non possint.

2 ¶Si filius emancipatus nepotem in potestate aui reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamuis iure ipso legitima hereditas ad nepotẽ pertineat. quia & contra tabulas eius liberti & filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

De iure aureor. annulorum. 1. *De natalib. restituto.* 2. *De impetratione liberæ testamenti factionis.* 3. *De empto hac lege vt manumittatur.* 4. *De eo qui numos accepit, vt manumitteret. Si quid requiratur vt patronus contra tab. Bonorũ possess. accipere possit.* 6. *De bonis castrensibus.* 7. *De deportatione, & restitutione.* 8. *De manumisso à filiofam. milite.* 9. *De capitali accusatione.* 10. *Si patronus sit heres institutus, vel non.* 11. *De institutione conditionali.* 15. *De debita portione patrono relicta vel donata.* 20. *Debita portio quo tempore, & quomodo accipitur.*

3. *Vlpianus*" lib. 41. ad Edictum.

ETiam si ius anulorum [a] consecutus sit libertus à principe, aduersus huius tabulas venit patronus, vt multis rescriptis continetur. hic [b] enim viuit quasi ingenuus, moritur quasi libertus.

1 ¶Planè, si natalibus [c] redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio.

2 ¶Idem, & si [d] à principe liberam testamenti factionem impetrauit.

3 ¶Sed si hac lege emit quis, vt [e] manumittat: ad hanc partem edicti pertinebit.

4 ¶Si quis nummos [f] accepit, vt manumitteret: non habet contra tabulas bonorum possessionem.

5 ¶Vt patronus contra tabulas bonorũ possessionẽ accipere possit, oportet hereditatẽ aditã esse, aut bonorum possessionem petitã. sufficit autẽ vel vnũ [g] ex heredibus adisse hereditatem, bonorúmve possessionem petisse.

6 ¶Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris [h] sunt quæsita.

7 ¶Si deportatus patronus restitutus [i] sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. Idémque & in liberto deportato & restituto dicendum est.

8 ¶Si quis filiusfamilias seruum de [k] castrensi peculio manumiserit, ex constitutione Diui Hadriani patronus est, admittíque poterit ad contra tabulas bonorum possessionem vt patronus.

9 ¶Si capitis [l] libertum accusauerit is, cui adsignatus est: non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusq; suis non obstabit. sed hi cõtra tabulas bonorum possessionẽ petent. quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent. * libertus enim, qui alteri ex filiis adsignatur, non desinit alterius filij libertus esse. amplius dicendum est: Etiam si omiserit frater bonorum possessionem: alter frater, cui adsignatur, non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere.

10 ¶Totiens ad bonorum possessionem contra tabulas inuitatur patronus, quotiens [m] non est heres ex debita portione institutus. 11 ¶Si patronus sub conditione sit institutus, eáque conditio viuo testatore extitit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest.

12 ¶Quid ergo, si mortis tẽpore pependit, extitit tamẽ, antequã patrono deferatur bonorum possessio: hoc est ante aditam hereditatem? an inuitetur ex hac parte edicti? & magis est, vt aditæ hereditatis tempus spectetur. hoc enim iure vtimur. 13 ¶Si tamen in præteritum collata [n] sit cõditio, vel ad præsens: nõ videtur sub cõditione institutus. aut enim impleta est, & purè institutus est: aut non est, "&" nec heres institutus est. 14 ¶Si libertus patronũ suum ita heredem scripserit, *Si filius meus me viuo morietur, patronus heres esto*: nõ malè videtur testatus. nam, si decesserit filius, poterit hic existente cõditione accipere bonorũ possessionem. 15 ¶Si debita patrono portio legata sit, & si scriptus heres non fuerit, satis ei factum est.

16 ¶Sed & si institutus sit ex parte minore, quã ei debetur, residua vero pars suppleta est ei legatis siue fideicommissis: & ita satisfactum ei videtur. 17 ¶Sed & mortis causa [o] donationibus poterit patrono debita portio suppleri. * nã mortis causa donationes vice legatorũ funguntur [p]. 18 ¶Sed & si non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt: idem erit dicendum. tunc enim vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum à contra tabulas bonorum possessione.

19 ¶Si patrono conditionis implendæ [q] causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum.

20 ¶Debitam autem partem eorum quæ [r], cum moritur, libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectamus. Sed & si dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

De eo

a l. 8. in fi. s. eod. v. l. 88. j. de verbo. oblig.
b v. l. 2. s. de iure patronat.
c vestiarius negotiator.
d adde l. 26. s. eod. Libertus eiusdẽ negotiationis cuius patronus, eadẽ nõ tantum ciuitate, sed & loco eodẽ seu vico, inuito patrono eã negotiationẽ exercere potest, si modo nullam lęsionẽ ex hoc sentiat patronus.
e in concubinatu. *Hal.*
f Qui libertã duxit, operas ei remittere videtur. l. 9. C. eo.
g fit huius IC. mentio. in l. innitus. §. 1. j. de fideic. lib. Porro vide ad hanc legem Menochiũ 2. de arbitr. 1. cas. 88. num. 56. & 57.
h l. 29. j. ti. prox.
i Imò inhibenda: cum non sit petitio. l. 42. s. eo.
k Donare operas videtur, qui nullo iure cogente eas præstat.
l Operas libertæ remittere videtur, qui cum liberta nuptias contrahit. l. 11. in fi. C. eod. l. 2. C. de obsequiis.
m operarũ pręstatione liberatur nupta patrono liberta, cùm ei officium debeat, vt hinc cõstet Operas & officium distingui. Operæ patrono, officium marito debetur.
n vxor marito officiũ debet.
o v. l. 2. C. de obsequiis. l. 11. in fi. C. hoc tit.
p l. 7. §. 5. s. eod. adde l. 92. j. de regul. iur.
q v. l. 16. in fi. s. eo.
r l. 22. in fi. l. 26. s. eod.
s l. 23. in fi. j. de bon. libert.
t l. 6. C. 4. Pau. 3. sent. 2. de successione libertorũ 3. instit. 8. περὶ διαδοχῆς (vel διαδόχης) ἣν ἔχουσι οἱ πάτρωνες τῶν ἀπελευθέρων εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῶν, τὴν [illegible] καὶ τῆς διαθήκης αὐτῶν 49. Eclo. 4. extat apud Vlpian. titu. 47. de libert. successionib. vel bonis: & tit. 26. de bon. libert. Hic igitur tractatur de bonorum possessionib. contra tab. liberti, quæ patrono pręterito dantur. datur etiam et ab intestato *Vnde legitimi v. Cuia.* hic.
u inęstimabile.
x Imò videtur nullo modo cõsistere posse societas inter patronum & libertum. v. l. 36. §. 11. pr.
y dimidiæ, §. 3. inst. de success. libert. adde l. 1. §. pen. s. si cui plus quam per l. Falc. & ad eã dimidiam ius eius bonorũ possessionis cõtra tabul. liberti. *Vlp.* tit. 26. Quintilianus in declamatione cui titulus est, Auia testis, Huic, inquit, debeo, munus, operas, testamentum.
z d. §. 3.

a ¶ l. 5. in fin. j. de iure aureor.
b Anulo donati deteriore erant cõditione quàm natalib' restituti. Hi conditionẽ mutãt, quippe cùm eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerunt nati, neque naturali neque ciuili iure deceptio. v. l. 2. j. de natali. restit. Illi honore quidẽ augentur, conditionẽ tamẽ non mutant, iura tamẽ & munia ingenuitatis, dũ viuũt, habẽt, vt hic v. quæ scripsi ad l. 2. C. de iur. aur. l. 25. §. 2. s. de cõd. & dem. Nou. 74. ideo libertinis anulus dabatur, vt quasi ingenui viuerent. Ita Musæ medico eidemq; liberto Augustus anulum dedit. *Dion.*
c l. 2. circa fin. j. de natalib.
d v. quæ scripsi ad l. 5. in pr. C. qui testament. facere.
e v. l. 45. s. de ritu.
f v. d. l. 45.
g nã ante aditã hereditatem si: accipere debemus, antequã sic vel ab vno adeatur. l. §. 5. j. si qui testam.
h l. 1. §. 4. & si quis à parente. l. 37. C. de inoffic.
i l. 11. in fi. s. de iure patronat.
k v. l. 8. s. de iure patron. l. 45. §. 3. s. de ritu.
l v. l. 9. s. de iure patron.
*
m l. 6. in fi. j. eod. l. 21. §. 2. s. de iure patronat.
n v. l. 10. s. de inintito.
o l. 1. §. 3. j. eod.
*
p Instit. de donationib.
q l. 8. §. 4. j. eod.
r l. 44. §. 1. j. eod.

De eo qui necem domini detexit. 1. De liberto capto ab hostib. 2. De deportatione vel captiuitate patroni. 3. De fideicommissaria hereditate.

4. *Paulus* lib.42.ad Edictum.

SI necem [a] domini detexerit seruus: prætor statuere solet, vt liber sit: & constat, eum, quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius [b] esse libertum.

1 ¶Si libertus captus ab hostibus, ibi decesserit: quãuis liberti appellatio eu non tangat: tamen propter legẽ Corneliam [c], quæ testamentum sic cõfirmat, atq; si in ciuitate decesserit, patrono quoque bonorum possessio dãda erit.

2 ¶Si deportatus [d] patronus sit: filio eius cõpetit bonorũ possessio in bonis liberti: nec impediméto est ei talis patronus, qui mortui [e] loco habetur. Et dissimile est, si patronus apud hostes sit. nã propter spẽ [f] postliminij obstat liberis suis. 3 ¶Si extraneus à liberto heres institutus, rogatus sit filio hereditatem restituere. cum, ex senatusconsulto Trebelliano restituta hereditate, heredis [g] loco filius habetur: patronus summouendus est.

De patrono & liberis eius. 1. De filio patroni emancipato, & nepote ex eo in potestate retento.

5. *Gaius* lib.15.ad Edictum Prouinciale.

LIbertinus, qui patronũ, patroniq; liberos habet, si patronũ ex parte debita heredẽ instituit, liberos eius in eandẽ portionẽ substituere debet: vt, licet patronus viuo liberto mortuus fuerit, satisfactum videatur liberis eius.

1 ¶Si patroni filium emancipatum & nepotes [h] ex eo, qui in aui familia remansit, libertus habeat: filio [i] tãtum, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus. nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter vocantur.

De liberis liberti. 1. Si testamentũ in quo patroni filia scripta est, falsum dicatur, eáque iudicio pendente decesserit. 2. De filiis patroni. 4. De eo qui iudicium defuncti liberti agnouit.

6. *Vlpianus* lib.43.ad Edictum.

ETsi ex modica parte instituti sint liberi liberti, bonorũ possessionẽ cõtrà tabulas patronus petere non potest. nã & Marcellus libro nono digestorũ scripsit, quãtulacunq; ex parte heredẽ institutũ liberti filiũ, patronum expellere. 1 ¶Cũ patroni filia heres instituta esset à liberto: falsumq; [k] testamentũ dictũ esset, in quo scripta erat: &, appellatione interposita, & pendente, diem suũ obisset: heredibus eius Diuus Marcus subuenit, vt id haberent, quod haberet patroni filia, si viueret. 2 ¶Si filius liberti heres ab eo institutus abstinuerit [l], quamuis nomine sit heres, patronus admittitur. 3 ¶Sed & si per in integrum restitutionem is, qui mixtus est paternæ hereditati; vel qui adiit hereditatẽ, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere. 4 ¶Patronus, patroniq; liberi: si secundũ voluntatem mortui liberti hereditatẽ adierint [m], legatúmve aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

7. *Gaius* lib.15.ad Edictum Prouinciale.

NAm absurdum [n] videtur, licere eidem partim comprobare iudicium defuncti, partim euertere.

8. *Vlpianus* lib.43.ad Edictum.

SI verò nõ habuit effectũ petitio eius: dico non impediri, quo minus adiuuetur. Quinimo & si sic adit, quasi ex debita portione institutus: mox apparuit, eũ minorem partẽ, quã sperauit, accepisse: æquissimũ est, admitti eũ ad suũ auxiliũ. Sed & si testato cõuenisset heredẽ, vt sibi legatũ solueretur, mox pœnituisset [o]. puto eũ posse adiuuari.

1 ¶Si patronus legatum sibi relictum adgnouerit, idq; fuerit euictum [p] competit ei legitimum auxilium: quia id, quod sperauit se habiturum, non habet. Sed & si nõ totum euictum sit, verum aliquo minus habet, quam putauit: erit ei subueniendũ. 2 ¶Si seruo vel filio suo aliquid relictum patronus adgnouerit [q]: perinde à contra tabulas bonorum possessione repelletur, atque si adgnouisset sibi relictum. 3 ¶Sed & si mortis causa [r] donationem adgnouerit: dicendum est, repelli eum à contra tabulas bonorũ possessione. sic tamen, si post mortem liberti adgnouit. cęterũ si ei viuus libertus donauit, ille [s] accepit: non idcirco erit repulsus à contra tabulas bonorũ possessione: quia potest dicere, sperasse, quod in testamento quoque gratus circa eum fieret. remittíque ei debet ab eis decedere, vel ea compensare in portionem pro rata.

4 ¶Quare dicitur: & si conditionis [t] implendæ causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti, repelli eum à contra tabulas bonorum possessione, quasi adgnouerit iudicium.

5 ¶Si patronus minor annis vigintiquinque liberti iudicium adgnouerit: in integrum restitui eum oportere [u] existimamus, vt possit contra tabulas accipere.

De status controuersia.

9. *Paulus* lib.42.ad Edictum.

QVi in seruitutem [x] libertum paternum petierit [y]: nec nomine liberorum [z] bonorum possessionẽ accipere potest.

De liberto plurium. 1. De liberis patroni à parente institutis vel exheredatis vel præteritis.

10. *Vlpianus* lib.44.ad Edictum.

a v.l.1. Cod.de præscrib.imper.l.1. C.pro quib. caus. serui pro præmio.l.23. §.de iure patronat. l.5.ff. qui sine manumiss.l.39. §.ad l. Falc.
b v.l.3.§.3. §.de legit. tutoribus. Nullius, i. Orcini. familiæ. v. Cuiac.3.obs.23.
c l.18.§.de vulgari.
d adde l.7.§.de his qui sunt sui.
e l.23. §. familia.
f l.1.§.3.l.50.ff. eod.
g vide Nouellam 1.c.1.§.1.
h al. nepotem ex eo, vt. ff. eod. nepoti. numero vnitatis.
i l.35.in fi.ff.eod. l.5.§.§.de legitim.tutorib.
k l.42.§.3.ff.eo.
l l.20.in fi.l.38. in fi.ff.eo. l.21.in fi.§.de iure patronat. l.1.§.9.ff. ad Tertull.
m l.3.§.10.§.eo.
n Absurditas est pro parte cõprobare testamẽtum, pro parte euertere, vt hinc constet indiuiduum ius esse testaméti. l.39.in fi.tit.pro-x.n.
o l.1.§.14.§.de insp.
p adde l.46.§. de solutionib.
q l.4.in fi.§.eo.
r l.3.§.17.§.eod.
s Donatio non est sine acceptione, vide Cuiacium 12 obs.28. adde quæ scripsi ad l.13.C.de sacros.eccles.
t d.l.3.§.17.§.eod.
u ad adeundam hereditatem sc. Minoribus enim etiam subuenitur in lucro, l.7.§.6.§. de minorib. v.l.1.& 2.C.si vt omissa heredit.
x l.14.ff.eo. l.33.§.1.ff.de fideicommiss.libert.
y calumniosè scilicet.
z quibus ideo nocere videtur. & sic Delictum patris filiis nocet.

SI ex patronis alicui satisfactum non erit, ita vt alij amplius [a] sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei, cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, vt eius portio suppleatur ex eo, quod extraneo heredi, & quod patrono suprà suam portionem relictum est. Eadem ratio & in pluribus patronis seruabitur.

1 ¶Iulianus ait, eum, qui ab auo suo exheredatus [b] est, à bonis libertorum eius summoueri, à patris verò sui libertorum bonis non excludi. quod si à patre sit exheredatus, ab auo non sit: non solùm à libertorum paternorum bonis, verumetiam ab aui quoque excludi debere: quia per patrem auitos libertos consequitur. quòd si pater eius sit ab auo exheredatus, ipse non sit: posse nepotem auitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. Idem ait: si pater me exheredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab vtriusque libertis me repelli. sed [c] si ante [d] pater decessisset, postea auus: dicendum erit, nihil mihi nocere patris exheredationem ad auitorum libertorum bona.

11. *Iulianus* lib.26.Digestorum.

QVòd si pater meus à patre suo sit exheredatus, ego neque à patre meo neque ab auo: mortuo quidem patre, & aduersus auitos & aduersus paternos libertos ius habebo: viuente [e] patre: quamdiu [f] in potestate eius ero, non petam contra tabulas auitorum libertorum bonorum possessionem, emancipatus non summouebor.

12. *Vlpianus* lib.44.ad Edictum.

SI patronus testamento iure militari facto filium [g] silentio [h] exheredauerit, debebit [i] nocere ei exheredatio. verum est enim, hunc exheredatum esse.

1 ¶Si quis libertũ filio suo adsignauerit, eumq; exheredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem.

2 ¶Si quis non mala mente [k] parentis exheredatus sit, sed alia causa: exheredatio ipsi non nocet. vtputa pone furoris causa exheredatũ eum: vel ideo, quia impubes erat: heredemq; institutum, rogatum ei restituere hereditatẽ.

3 ¶Si quis, cùm esset exheredatus, pronunciatus vel perperam sit exheredatus non esse: non repellitur. rebus [l] enim iudicatis standum est.

4 ¶Si filius patroni exheredatus, in partem obtinuerit de inofficioso, in partem victus sit: videamus, an noceat ei exheredatio. & nocere arbitror. quia testamentum valet, à quo exheredatus est.

5 ¶Ex testamento autem, ex quo neque [m] adita hereditas est, neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet. absurdum est enim, in hoc tantùm valere testamentum, vt exheredatio vigeat, cùm aliàs non valeat.

6 ¶Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus: huic non nocet exheredatio: cùm voluntate patris vel extiterit heres. vel existere potuerit. neque enim debet videri pater indignum [n] existimasse filiũ bonis libertorum, quem ad hereditatem suam primum vocauerit. Ac ne eum quidem existimandum est summoueri à bonis liberti [o], qui "à" primo gradu exheredatus, & idem substitutus est. Ergo is: qui institutus sit heres vel primo gradu, vel sequenti, vel alio quo gradu: licet exheres sit eodem testamento: non est summouendus à liberti bonis.

7 ¶Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem: vel qui in potestate est retinere: nihilo minùs liberti bonorum possessionem habebit [p].

13. *Iulianus* libro vicesimosexto Digestorum.

FIlius patroni exheredatus, quamuis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. licet enim necessarius existat patri suo: non per semetipsum, sed [q] per alium, ad hereditatem admittitur. & certè constat, Si emancipatus filius exheredatus fuerit, & seruus eius heres scriptus, & si iusserit seruo hereditatem adire, & ita patri suo heres extiterit, non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

De capitali accusatione, petitione in seruitutem, testimonio, aduocatione contra libertum.

14. *Vlpianus* libro quadragesimoquinto ad Edictum.

QVi, cùm maior natu esset, quàm vigintiquinque annis, libertum capitis accusauerit [r], aut in seruitutem petierit [s], remouetur [t] à contra tabulas bonorum possessione.

1 ¶Si verò accusauerit minor, dicendum est, hunc non excludi, siue ipse, siue tutor eius, vel curator accusauerit.

2 ¶Sed si minor [u] quidẽ instituerit accusationẽ, maior autem factus sententiam acceperit, benignè erit dicendũ, ignosci ei debere, quia minor cœpit. neq; enim imputare ei possumus, cur nõ deseruit accusationẽ, vel cur abolitionẽ non petierit, cùm, alterum si fecisset, in Turpillianum

a ¶l.34.ff.eod.
b l.27.ff.eod.
c vide quæ scripsi ad l.3.Cod.de collationibus. & l.6.§.de iniusto.
d v.l.11.in fi.ff. eod.
e l.38.in fi.ff.eo.
f l.10.in fi.§.eo. d.l.38.vers.sin autem emancipatis ff.eod.
g quem scit se habere. l.9.C.de testa.milit.
h Miles silentio seu præteritione potest liberos suos exhęredare. v.l.9. C.de testa. milit. Quid: silentio exhęredare, quid est? silentio exhæredamus filiũ, cùm alios instituimus hęredes. Guido Papæ singulari 343.
i Imò non nocebit. l.47.in fi.ff. eod. vide Cuiac. 14.obseruat.12.
k non notæ gratia, sed alio consilio adiecta. l.47.ff.eod. nã multi non notę causa exhæredant liberos, nec vt eis obsint: sed vt eis consulant. l.18. §.de liberis: adde l.16.§.1.§.de curatore furiosi.
l vide quæ scripsi ad titul. Cod. de pœna iudicis qui malè iudicauit.
m l.1.§.de iniusto. l.20. vers. sed cum exhæredatio. §.contr.tabu. l.1.ff.quis ordo in bonor.poss. l.181. ff.de reg.iur. l.14. C.de fideicom.
n vide Cuiac. 14.obser.12.
o patris sc.
p Imò, submouetur à bonis liberti aui. l.47. in fi.ff.eod.
q adde l.42.ff. eod. l.6.§.5.§.de adquir.hæred.
r Nouel.22.c.47.
s v.l.9.§.eod.
t Imò, non remouetur. l.6.ff. vnde cognati.
u Ætati in delictis ignoscitur. l.5.§.9.§.de his quib. vt indign.

inciderer:alterum non facilè impetretur. Certè si, abolitione publicè [a] data,repetit(iam) iam maior:dicendū est, hunc esse remouendū. maior enim factus, potuit sine timore deserere abolitam accusationem.

3 ¶Is demum videtur capitis [b] accusasse,qui tali iudicio appetit, cuius pœna aut supplicium habuit, aut exilium, quod sit vice deportationis,vbi ciuitas amittitur.

4 ¶Si tamen quis libertum eo crimine accusauerit,cuius pœna non est capitis, verumtamē iudicati placuit augere pœna:nō obest hoc patroni filio. neque enim imperitia, aut seueritas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimen leuius importauit. 5 ¶Sed si non accusauerit,sed testimonium in caput liberti dixit,aut subiecit accusatorem:puto,eum à contra tabulas remoueri.

6 ¶Si libertus maiestatis patroni filium accusauit:& patroni filius calumniæ eum capitis puniri desiderauit.non debet repelli hoc edicto.idem puto,& si ab eo petitus,reus fit [c] in eum crimina.ignoscendum [d] enim est ei,si voluit se vlcisci prouocatus. 7 ¶Si patris mortem defendere necesse habuerit:an dicendum sit,hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusauit: medicum fortè patris,aut cubicularium,aut quem alium, qui circa patrem fuerat:& puto succurrendum,si affectione & periculo paternæ substantiæ ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere.

8 ¶Accusasse autem eum dicimus,qui crimina obiecit, & causam perorari [e] vsque ad sententiam effecit [f]. cæterum, si ante quieuit, non accusauit. & hoc iure vtimur. Sed si appellatione interposita desiit : benignè dicitur,nō pertulisse accusationem. Si igitur pendente appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessionem:quia sentētia libertus morte subtractus est.

9 ¶Si patroni filius aduocationē accusatori liberti præstitit,nō [g] est repellēdus.*neq; enim aduocatus accusat [h].

10 ¶Si pater testamento cauerit [i], *vt accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset aut quid aliud in se admisisset*:magis est,vt ignosci liberis deberet,qui nō sponte accusauerūt [k].

11 ¶Sed & si accusauerit libertum, & probauerit crimē patroni filius, posteaq; hic libertus sit restitutus : non erit repellendus.crimen enim,quod intendit,etiam perfecit [l].

15. *Tryphoninus* libro 17.Disputationum.

IDem est,etsi crimē quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis pœnam, benignius [m] autem punitus est libertus,veluti tantum relegatus. de calumniatore enim sensit prætor.

De liberis exheredati vel eius qui in seruitutem libertum paternum petiit. 5. De patrono qui bonorum possessionem contra tab.accepit,à iudicio liberti repellendo. 10. De eo qui substitutus est patrono. 11. De filio patroni substituti,& viuo testatore defuncti.

16. *Vlpianus* lib.45.ad Edictum.

IN seruitutem petisse non is videtur,qui ei,qui in possessione erat seruitutis, petenti se in libertatem contradixit [n] verum is,qui ex libertate petit in seruitutem.

1 ¶Sed & si quis non totum suum,sed pro parte,vel vsumfructum in eo suum dicat, vel quid aliud,quod habere non potest in eo, nisi seruus sit : an repellatur, quasi in seruitutem petierit?quod est verius.

2 ¶Si petierit in seruitutem,& obtinuerit,mox cognita veritate passus sit in libertate morari:non debet ei obesse:maximè si habuit iustam causam errandi.

3 ¶Petisse [o] in seruitutem non videtur,qui ante litem contestatam destitit [p]. Sed & si post litem contestatam:dicendum est,nec id nocere debere:quia non vsque ad sententiam durauit.

4 ¶Si patroni filius sit vel exheredatus, vel si in seruitutem libertum paternum petiit, vel capitis accusauerit libertum:non [q] nocet hoc liberis eius,qui in potestate nō sunt.& hoc Diui fratres Quintiliis [r] rescripserunt.

5 ¶Si quis bonorum possessionem cōtra tabulas liberti acceperit,ab omni liberti iudicio repellitur [s].nec tantum si ipsi liberto heres fuerit scriptus, verumetiam si impuberi filio substitutus.nam & Iulianus scripsit:si,post petitam bonorum possessionem,adierit impuberis filij liberti hereditatem patronus:denegari ei deberi actiones.

6 ¶Sed & si quid codicillis fuerit patrono relictum,vel mortis causa donatum : simili modo horum quoque persecutio denegabitur.

7 ¶Nonnunquam planè post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio. si [t] nihil ad emolumentum eius peruenturum sit, quia fortè rogatus est alij restituere.

8 ¶Præterea non tantùm,quod ipsis nominatim datū est,id se prætor denegaturum ait : verumetiā si quid proponas ad ipsos per alios peruēturum:vtputa per subiectas personas.quod quidem sunt habituri non restituturi.

9 ¶Dabimus legati petitionem patrono,si seruo patroni dederit libertatem,pretio eius patrono prælegato.

a vide l. 8. j. ad Turpil.
b Capitis pœna ea est, cuius pœna mors aut exilium est. l. 10. vers. Labeo s. de iure patron.
c & sic,libertus reus patrono constitutus, dum se defendit, contra edictum patronū in ius non vocat. l. 14. s. de in ius vocand. quēadmodum è contrario, is in seruitutem nō petit, qui asserenti se in libertatem contradicit. l. 16. j. eod.
d adde l. 4. in fi. s. ad l. Aquil.
e è contrario, Si à lite contestata discessit, ei nocere non debet: quia ad sententiam vsque non durauit. l. 16. §. 3. j. eod. adde l. 8. §. 8. s. de inoffi.
f Imo & is etiā accusasse dicitur, qui non etiam tantum detulit. l. 6. in fi. s. de iure patronat.
g Inde, est repellendus, l. vlt. s. de inoff.
h l. 5. §. 13. s. de his quæ vt indignis. ideoque multum interest inter aduocationem & rei suæ defensionem. v. l. 54. s. de rei vindic.
*
i Probationē constare ex literis honesti viri defuncti, hinc colligunt, vide tamen. l. 3. §. 1. s. de Sillaniano.
k quia non suū iudicium, sed alienū exequuntur. l. 47. §. 1. in fi. j. eod. & inter voluntariā accusationē & officii necessitatem hæredis multam interest. l. 2. in fi. C. de calumniatorib.
l Expedit enim peccata nocentium nota esse. l. 18. j. de iniuriis.
m interdū enim id accidit. l. 3. 4. C. de caus. ex quib. in fi.
n est enim ei ignoscendū qui prouocatus se vlcisci cupit. l. 14. §. 6. s. eo.
o adde l. 15. j. ratam rem haberi.
p v. l. 14. §. 8. s. e.
q Calumnia filii aduersus libertum paternum nepoti ex eo nato nihil nocet. l. 11. in fi. s. eod. v. Cuiac. 4. obs. 13.
r huius rescripti fit mentio, in l. 17. s. de iure patronat.
s Qui contra tabulas bonorū possessionē petit, repellitur à successione testamentaria. l.

10 ¶Ei,qui substitutus erit patrono,qui contra tabulas possessionem petierit,actio eius partis, cuius patrono possessio data erit,non datur.

11 ¶Si patronus sit substitutus, & patronus viuo testatore decesserit, filium patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem, non solius substituti partem occupare, verùm omnibus heredibus pro parte [u] aliquid auferre constat.

De patrono,patrona,& proximis patrono patronæ.

17. *Idem* libro 47.ad Edictum.

LIberto sine liberis mortuo,in primis [x] patronus & patrona bonorum possessionem accipere possunt, & quidem simul. sed & si patrono & patronæ proximi sint aliqui,simul admittuntur.

De liberis patroni patronæve.

18. *Paulus* lib.43.ad Edictum.

PAtronæ quidem liberi etiam vulgò [y] quæsiti accipient materni liberti bonorum possessionem. patroni autem non sine iure quæsiti.

De patrono instituto.

19. *Vlpianus* lib.4.Disputationum.

SI patronus ex minore parte,quam legitima heres institutus,falsum testamentum dixisset, nec obtinuisset:nō est ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem:eo [z] quòd facto [a] suo perdidit hereditatem, cùm temerè falsum dixit.

1 ¶Quòd si ex debita parte fuerit institutus, siue adiit, siue non : à contra tabulas bonorum possessione repellitur, quasi debitam sibi portionem acceperit : nec peterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

De patrono instituto sub conditione iurisiurandi. 1. De legatario rogato restituere patrono. 2. Si pars debita patrono relicta sit coniunctim cum alio. 4. De eo quem libertus substituit filio suo emancipato. 5. De fideicommisso filij emancipati,si filius liberti patris hereditatem omiserit.

20. *Iulianus* lib.25.Digestorum.

LIbertus sub conditione iurisiurandi,quam [b] prætor remittere [c] solet,patronum instituit heredem. nō puto dubitandum, quin à bonorum possessione submoueatur. verum est enim,eum heredem factum.

1 ¶Si Titio legatum fuisset, eiusque fideicommissum, vt patrono restitueret:denegatur legatorum actio Titio, si patrono pro debita parte à scripto herede fuerit satisfactum.

2 ¶Libertus patronum & extraneum coniunctim ex parte dimidia heredem scripsit. quadrans, ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit, residuum ex debita sibi parte omnibus heredibus pro portione cuiusque aufert.

3 ¶Idem seruari conueniet in legato, quod patrono coniunctim & Titio datum fuerit : vt pars legati in portionem debitam patrono imputetur:ex reliqua parte tantum Titio detrahatur,quantum ab herede pro [d] rata portione.

4 ¶Si libertinus filium emancipatum sub conditione heredem instituerit, & deficiente conditionē substitutus adierit : quæro, vtrùm patrono aduersus substitutum in partem debitam prætor,an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat. respondi, cùm pater filium sub conditione primo gradu heredem instituit,si deficiente conditione,sub qua filius heres institutus est, ad secundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente conditione filius decesserit, patrono partis debitæ bonorum possessionem aduersus substitutum competere. Idémque est, & si filius vel non petierit bonorum possessionem tempore exclusus,vel repudiauerit.Si verò deficiente conditione hereditas ad filium pertineat [e]: emancipatum potius tuebitur prætor aduersus substitutum. Existimo autem, quotiens sub conditione heres filius scribitur, alias necessariam esse exheredationē à substitutis,alias superuacuam. nam si id genus conditionis fuerit, quæ in [f] potestate filij esset, veluti [g] *cum testamentum fecerit* : puto, etiam omissa conditione filium locum substitutis facere.si verò conditio non [h] fuerit in potestate filij,veluti, *si Titius consul factus fuerit* : tunc substitutus non admittitur. nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit.

5 ¶Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, eiusque fidei commiserit, vt totam hereditatem Sempronio restitueret,& filius,cùm suspectam sibi hereditatem diceret,iussu prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit:non iniquè patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is, cui hereditas restituta est, liberto heres extitisset. Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit [i], & coheres eius totius hereditatis onus susceperit : danda erit patrono bonorum possessio.Vtroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

21. s. de vulgari. & ... qui testamentū arguit, ab eis beneficio remouendus est. l. 5. §. 14. s. de his quæ vt indig. adde l. 3. in fin. s. de ... præstand.
t l. 5. j. ... de ...
u l. 20. ... eodem.
x l. 3. Cod. de fideicom. lib. ... de success. lib. l. 1. s. de iure patron. l. 3. s. de suis & legitimis: Vlp. ... §. 1. & tit. ... 3. sent. 2.
y Liberi vulgò quæsiti, ad matris successionem admittuntur. §. 3. Inst. de SC. Orphitiano.
z facit l. ... in fi. C. de falsis ... l. 16. C. de inoff. ...
a ... falsi.
b quod i... tot. H...
c v. l. ... j. de condi. instit.
d l. 16. in fin. j. eod.
e quia nisi ... potest ... §. 11. s. contra ...
f v. l. 4. s. de hered. inst.
g Conditio, si fecerit testamentum, est potestatiua: & non potest vltimo vitæ spiritu impleri: nec est opus in sui defectum adire. Bart.
h l. 81. s. de cond. & demonst. l. 4. C. de insti. & subst.
i l. 6. §. 2. s. ...

a l.4.§. si quis in fraud.patron. b v.l.8.§.de iur.patron. c l.39.§.eodem.

De uno ex tribus patronis cessante.

21. *Idem* libro vicesimosexto Digestorum.

Ex tribus patronis vno [a] cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt.

De manumisso à filiofam. milite.

22. *Marcianus* libro primo Institutionum.

Si filiusfamilias miles [b] manumittat: secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro vicesimoseptimo Digestorum probat, patris libertum faciet. sed quamdiu(inquit) viuit, præfertur filius in bona eius patri. sed Diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

De patrono qui se dedit in adoptionem. 1. De filio patroni & nepotibus ex altero filio. 2. De filijs duorum patronorum.

23. *Iulianus* libro vicesimoseptimo Digestorum.

Si libertus, præterito patrono, extraneum instituerit heredem, & patronus, antequam contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem [c] se dederit: deinde scriptus omiserit hereditatem: patronus totorum [d] bonorum liberti possessionem vt legitimus petere potest.

1 ¶ Si libertus intestato decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus: nepotes non admittentur, quamdiu filius esset: quia proximum [e] quemque ad hereditatem liberti vocari, manifestum est.

2 ¶ Si autem ex duobus patronis alter vnum filium, alter duos reliquisset: dixi, viriles [f] inter eos partes fieri.

De duobus patronis.

24. *Idem* libro sexagesimoquinto Digestorum.

Communi liberto, si ex duobus patronis alter iusiurandum exegerit, ne vxorem ducat: vel viuo liberto decesserit [g]: is, qui extra hanc culpam fuerit, vel superuixerit [h], partis vtrique debitæ bonorum possessionem solus habebit.

Si debitores conueniantur ab herede liberti.

25. *Idem* libro primo ad Vrseium Ferocem.

Quamdiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus datur aduersus heredem petentem, si [i] *non in causa sit patronus, vt bonorum possessionem pro parte debita contra tabulas petere possit.*

De liberto qui die cedente legati decessit.

26. *Africanus* libro secundo [k] Quæstionum.

Liberto octoginta habenti, fundus quadraginta legatus est. is, die cedente [l] legati, decessit extraneo herede instituto. respondit, posse patronum partem debitam vindicare. nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum [m]: cùm hereditas eius propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, nec ne. nam, & si de lege [n] Falcidia quæratur, tale legatum, quamuis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

De nepote patroni exheredato.

27. *Idem* libro quarto [o] Quæstionum.

Viuo filio si nepos [p] exheredatur, nocebit ei exheredatio ad bona libertorum auitorum.

Si in libertinum animaduersum sit. 1. Si libertus metu pœnæ mortem sibi consciuerit aut fugerit.

28. *Florentinus* lib.10. Institutionum.

Si in libertinum animaduersum erit: patronis eius ius, quod in bonis eius habituri essent, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum nõ est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem iure ciuili non pertineat, fisco esse vindicandam placet.

1 ¶ Eadem seruantur in bonis eorum, qui metu accusationis mortem sibi consciuerint, aut fugerint [q], quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

De manumissione ex causa fideicommissi.

29. *Marcianus* lib.9. Institutionum.

Qui [r] ex causa fideicommissi [s] manumittitur, est quidem libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quàm ab intestato ad bona eius venire potest quasi patronus. sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere [t].

1 ¶ Sed si defunctus filio [u] suo legauit seruum, & rogauit, vt eum manumittat, ea mente, vt plenum ius patroni habeat: defendendũ est, postea eum operas iure imponere.

De petitione in seruitutem.

30. *Gaius* lib.2. ad edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

Si quis libertum paternum in seruitutem ea voluntate petierit, vt causam euictionis [x] sibi conseruet: non amittit beneficium bonorum possessionis.

Si libertus patrono fundum quem ab eo alienum emerat, legauit.

31. *Marcellus* libro nono Digestorum.

Patrono libertus fundum, quẽ ab eo alienum emerat, legauit. & cõstituit patronus, ad se pertinere legatum. contra tabulas bonorum possessionem accipere non po-

a l.4.§. si quis in fraud.patron.
d al. certæ partis bonorũ. l.10. §. de bonor.possess.
e Patroni filius patroni nepotibus obest. Vlp. 27.§.3. l.3. §.7. §. de legitimis tutorib. §.3. Instit.de success. libert. l. 31. §. de oper. libert. Prior est filius patroni quã nepos alterius patroni. Paul.3. sent.2.§.1.in fin.
f i. æquales portiones. Libertorũ hereditas in capita, non in stirpes diuiditur. Paul.3.sent.2. §.3. Vlp.27.§.4.
g decesserit is qui extra, &c. hanc interpunctationem restituit Cuiacius. 1.obser.14.
h adde casum legis.4.§.de oper. liber. Paul.3.sent. 2.§.2.
i Verba sunt exceptionis, quibus, vt & replicationibus, durior ... articulis, Si nihil, ... aut si ..., aut nisi, Quod præiudicium ..., Quod nõ ..., quod facere ..., De formulis exceptionum v. Cuiac.5. obs.34. & P. Pithœum 2. notar. ... fol.81.
k v. Cuiac.2. ad Afr.22.
l In hereditate legatarij computantur legata, quorũ dies cessit ... legatarius quorũ petitionẽ in suum heredem transmittit etiã si repudiauerit heres ... §.6.§.de legat.
m l.16.§.de iur. fisci.
n ... refer legem 1.§.pen. §. si cui plus quàm per leg.Falc.
o v. in hanc legem Cuiac. 4. ad Afric.fol.61.
p l.10. §.1. §.eodem.
q Reus qui fugit, damnato cõparatur, & bona eius publicãtur. ... hîc, sui ipsius occultator. Nov. 53. sua sententia fit suspectus. l.7. §.2.§.de suspect. atque ita qui olim in exilium voluntariũ ierãt, postea aqua & igni interdicebantur. Interdictionẽ sequebatur bonorum publicatio. v. Cuiac.7.obs.22.
r l.1.Cod.de bonor.possess. contra tabulas libert.
s l.7.§.4.§. de oper.libert.
t excipe legem 47.§.tit.prox.
u l.3.§.1.§.de fideicom.libert.
x adde l.12.§. de iniuriis.
y Quia liberti agnouit testamentum.

z vt in specie l.15.§.de dote. a adde casum l.63.in fin.§. de re iudic.

test [y], etsi nihil profecit ei legatum [z], quia alienã rem legauerit ei libertus: quia patronus ipse eũ liberto vendiderat.

De his manumisso.

32. *Idem* libro decimo Digestorum.

Si libertus meus in seruitutẽ redactus, postea ab alio [a] liberatus est, & eius cœperit esse libertus: præfertur mihi in cõtra tabulas bonorũ possessione, qui eum manumisit.

Si patronus non aluerit libertum.

33. *Modestinus* libro singulari de Manumissionibus.

Si patronus non [b] aluerit libertum: lex Ælia Sentia adimit eius [c] libertatis causa imposita, tam ei, quàm ipsi, ad quem ea res pertinet. item hereditatem ipsi, & liberis eius, nisi [d] heres institutus sit, & bonorum possessionem, præterquàm secundùm tabulas.

De duobus patronis altero præterito, altero ex semisse herede instituto.

34. *Iauolenus* libro tertio ex Cassio.

Si libertus, cùm duos patronos haberet, alterum præteriit, alterum ex semisse fecit heredem, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet. de cetera [e] autem parte patroni, quæ supra debitum ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

Si libertus à quo herede patronus vsumfructum fundi legauerat, fructuarium instituerit heredem.

35. *Idem* libro tertio Epistolarum.

A Liberto suo herede Seius [f] vsumfructum fundi Mæuio legauit. is [g] libertus [g], Mæuio [h] herede relicto [i], decessit. quæro, cùm contra tabulas testamenti petierit filius Seij [k] aduersus Mæuium [l], vtrum deducto vsufructu pars debita ei fundi restituenda sit, an solida: quia eorum bonorum acceperit possessionẽ, quæ liberti, cùm moreretur, fuerunt. respondit: Vsumfructum in causam pristinam restituendum puto. optimum itaque erit, arbitrum postulare, vt arbitrio eius vsusfructus in integrum restituatur.

De liberto qui non est soluendo.

36. *Idem* libro octauo Epistolarum.

Libertus, qui soluendo non erat, præterito patrono extrarios [m] relinquit heredes: quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem. respondit: Cùm à scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionẽ petere potest: quia [*] soluendo [n] hereditas est, quæ inueniat heredem. & sanè absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum [o] computatione, non iudicio ipsius patroni æstimari, auferrique patrono, quod modicum vindicaturus est. multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamuis [p] æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonij eius excedat. veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum [q] patroni sepulchra [r] sint, & magni æstimat patronus, bonorum possessione iura pro parte ea ad se pertinere. vel aliquid mancipium [s], quod non pretio [t], sed affectu sit æstimandum. non ergo ideo minus habere debet ius petendæ bonorum possessionis, qui animo [u] potiùs, quàm aliorum computatione, bona liberti æstimat: cùm eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quòd & heredem habeat, & bonorum possessorem.

De his quæ libertatis causa imposita sunt, liberto reuenditis.

1. De liberti nece non vindicata.

37. *Vlpianus* lib.11. ad legem Iuliam & Papiam.

Iulianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertæ reuendiderit [x], filium eius à bonorum possessione summoueri, sc. quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionẽ accipiat, quotiens pater eius donum [y], munus, operas liberto reuendiderit. Planè si patroni filius libertatis causa imposita reuendiderit [z]. nihilo minùs familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia filius, reuendendo libertatis causa imposita, iura patroni non summouet.

1 ¶ Si libertus heredem scripserit, isque priùs, quàm de familia quæstionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti, Iulianus ait. debuit [a] enim & patronus liberti necem vindicare. quod & in patrona erit dicendum.

De nepotibus patroni ex filio exheredato. 1. Si filius liberti omiserit patris hereditatem.

38. *Terentius Clemens* lib.9. ad Legem Iuliam & Papiam.

Quæritur, an, filio exheredato, etiam nepotes ex eo à bonorum possessione liberti excludantur, quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne, qui suo nomine à bonorum possessione summouentur, per alios [b] eam consequantur: sin autẽ emancipati [c] à patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti, sine aliquo impedimento ad bonorũ possessionẽ admittantur.

b l.6.§.de agnoscend.lib. l.5. in fi. §.de iur.patro.
c ei ius libertinitatis causa impositorum. vulgata.
d Filia quæ renunciauit hereditati paternæ, potest heres à patre institui: ius enim est patri reuocare seu remittere eam renunciationẽ. vide Decium in l.3.Cod.de collat.
e l.10.§.eod.
f patronus, sc.
g .i. Seij libertus.
h vsufructuario.
i ita vt ad eum etiam proprietas rediret.
k præteriti à liberto patris.
l heredem.
m .i. extraneos. sic vis dicitur extraria. in l.30. in fin §.locati.
n l.3. §. ad leg. Falcid. v.l.34. §. ...
o Id quod nostra singulariter interest, æstimamus nostra cõputatione nostróq; non aliorum iudicio.
p facit. l.54. §. de legat.2.
q Sepulchra(in quibus maiores cõditi) iure singulari æstimare solemus. adde l. 35. §. de minorib. l.1. §.15.§. si quid in fraud.patron.
r v.l.1. §.5. §. si quis in fraud.patron.
s Quæ illa mancipia sunt, quæ nõ pretio sed affectu æstimare solemus? Actores serui, qui secreta patrimonij nostri norunt. l.22.Cod.de administr. tutor.
t Pretium & affectus opponuntur hîc. vt & animus cuiusq; & aliorũ computatio. §.eod.
u suo, sc. Affectus enim interdũ habetur ratio. l.54.§. mandati.
x Si patronus reuendiderit liberto impositas ei operas à petitione bonorum possessionis contra tabulas liberti repellitur. l. 20.§. de iur.patro. l.22. §.de oper.liber. l.4.C.de ope. liber. l.2. C.de bonor.possess.contra tabulas liberti.
y l.2.Cod.de bonor. possess.contra tabul.liberti. l.53. §.de verb.signif.
z Reuendere dixit vt Cicero Reuenire. Cicero de Orator. Cùm miles domum reuenisset.
a l... Cod. de his quib.vt indign.
b Imò, id fieri potest. l.14. §.eo.
c l.11. in fin. §. eod.

l36. n°2

1 ¶ Si filius liberti omiserit[a] patris sui hereditatem, hoc patrono proficiet.

De patroni filia in adoptionem data.

39. *Idem* lib.10. ad legem Iuliam & Papiam.

PAtroni filia, si in adoptiua[b] familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur.

De filio patroni exheredato.

40. *Idem* lib.12. ad legem Iuliam & Papiam.

SI pater exheredato filio ita cauit, vt ius in libertum suum ei esset: nihil ei ad hanc rem nocet[c] exheredatio.

De onere patrono, cui quo ad debitam portionem satisfactum est, imposito.

41. *Papinianus* lib.12. Quæstionum.

SI libertus patrono, quod ad debitam[d] portionē attinet, satisfaciat, inuito tamen aliquid extorquere conetur: quid statuendum est, quæritur. Quid enim, si ex parte debita instituto, decē præterea legentur, & rogetur seruum propriū, qui sit decem, vel minoris pretij manumittere?* iniquum est, & legatum velle percipere, & libertatē seruo non dare. sed parte debita accepta, & legato temperare, & libertatem imponere nō cogi: ne seruum fortè de se malè meritum cogatur manumittere. Quid ergo, si, solo eodem herede instituto, idem libertus petierit? si substitutum habebit, æquè decreti remedium poterit procedere, vt accepta debita portione, cetera pars ad substitutum perueniat: ita vt, si fortè seruus redimi potuisset, præstaretur libertas: cessante verò substitutione, patronum hereditatem liberti amplectētem prætor, qui de fideicommisso cognoscit, libertatem seruo eum imponere cogat.

De filio patroni exheredato à patre & arrogato à fratre. Si quis alio iure veniat, quam eo quod amisit. 1. Si libertus aliū bonorum castrensium, alium ceterorum heredem fecerit. 2. Si filius liberti impubes subiectus dicatur. 3. Si patroni filia heres instituta, pendente accusatione falsi testamenti, decesserit.

42. *Idem* lib.13. Quæstionum.

FIlius, qui patri heres extitit, fratrem exheredatum adrogauit: atque ita, herede eo relicto, defunctus est. bonorum possessione libertum patris naturalis exheredatus non habebit. nam * cui non[e] exheredato[f] talis adoptio noceret, nocere debet exheredato. quoniam pœna, quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. *Paulus* notat: Ei, qui alio iure venit, quàm eo, quod amisit, non nocet id, quod perdidit, sed prodest, quod habet. sic dictum est, patrono eodémque patronæ filio non obesse, quòd quasi patronus deliquit, si vt patronæ filius venire possit.

1 ¶ *Papinianus*: Castrensium bonorum Titium[g] libertus fecit heredem, ceterorum alium: adita est à Titio hereditas. magis nobis placebat, nondum patronum possessionem contra tabulas petere posse. verùm illa quæstio interuenit, an, omittente eo, qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcrescant, ac si partes eiusdem hereditatis accepissent. verius mihi videtur, intestati[h] iure deferri bona cetera. Titius igitur heres non poterit inuitare manumissorem, cum Titio nihil auferatur: nec bonis cæteris, quæ nondum ad causam testamenti pertinent.

2 ¶ Cùm filius liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat. an patronus defuncti possessionem accipere possit, quæsitum est. & sine dubio qui sequentis gradus sunt, non † admittuntur interim. * cum enim præcedit alia possessio: qui sequitur, accipere non potest[i]. Planè si contra eum, qui subiectus dicitur, fuerit iudicatum: data non intelligitur. Sed & in patrono, pendente controuersia, idem erit dicendum. planè, quod ad patroni quoque personam pertinet, differri controuersia debebit.

3 ¶ Si falsum[k] liberti testamentum ab aliis in prouincia dictum, atque ita res per appellationem extracta esset, defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat: filio mulieris seruauit Diuus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel iure intestati, si vixisset, habere potuit.

De patrono substituto heredi ex semisse.

43. *Idem* lib.14. Quæstionum.

IVlianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede instituto substitutus, eo deliberante[l], bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adiit hereditatem, abstulisse: non magis quàm si sub conditione fuisset institutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, vtrúmne semis ex substitutione in possessionem conuertatur. an Titio adeunte singulis heredibus partes debitæ auferantur.

Si à patrono ex debita portione instituto fideicommissum relinquatur purè, eique tantumdem legetur sub conditione. 1. Si patrono instituto seruus legetur ad supplendam debitam portionem. 2. Quo tempore spectatur quantitas bonorum liberti.

44. *Paulus* lib.5. Quæstionum.

SI patronum ex debita portione heredem instituas, & purè roges fundum dare, eíque sub conditione tantundem leges: in conditionem fideicommissum redigitur. erit tamen & hic, quod moueat. onerabitur[m] enim patronus, satisdatione fideicommissi. sed dicendum est ab eo fideicommissario cauendum, à quo patrono legatum est, vt vndique patronus suum ius habeat imminutum.

1 ¶ Patronus heres institutus, legato ei seruo, per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionē, quamuis seruus clusis tabulis decessit.

2 ¶ Si ex bonis, quæ mortis[n] tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate vel legato: seruus tamen post mortem liberti reuersus[o] ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri, quòd minus habeat in seruo, quàm haberet, si ex debita portione esset institutus. Idem est & in alluuione, cùm sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. Idem est, & si pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abstinentibus, adcrescat.

De institutione patroni & serui eius, vel serui tantum.

45. *Idem* libro nono Quæstionum.

SI patronus ex sexta[p], & seruus eius ex reliqua parte sit heres institutus: nec ex serui portione fideicōmissum debetur. at si seruus dumtaxat heres institutus est, puto, nec hic ex debita portione præstandum.

Si patronus deceptus falsum iudicium testatoris secutus sit.

46. *Idem* libro tertio Responsorum.

PAulus respondit: Patronus, qui deceptus[q] falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

De nepote patroni exheredato. 1. De ea quæ ex voluntate patris accusauit libertos. 2. De libera testamenti factione liberto concessa. 3. De nepote patroni post mortem aui concepto. 4. De filijs patroni militis ab eo præteritis.

47. *Idem* libro vndecimo Responsorum.

PAulus respondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ[r] gratia, sed alio consilio, adiecta est, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit.

1 ¶ Quæro: an, si Titia patroni filia iactat Titium patrem[s] suum, priùs quàm moreretur, literas ad se fecisse, quibus adduceret, per libertos suos maleficiis appetitum: eásque literas se secutam, post mortem patris libertos accusare: an aliquid ei prodesse possit hæc excusatio. Paulus respondit, eam, quæ ex voluntate patris accusauit, non debere repelli à bonorum possessione contra tabulas: quoniam non suum iudicium, sed alienum executa est.

2 ¶ Patroni filius epistolam talem liberto emisit: *Sempronius Zoilo liberto suo salutem. Ob merita tua, fidémque tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem.* quæro, an patroni filio nihil[t] relinquere debeat. Paulus respondit, eum libertum de quo quæritur, liberam testamenti factionem consecutum non videri[u].

3 ¶ Paulus respondit, nepotem etiam post mortem aui conceptum, superstitem liberto, bonorum possessionem contra tabulas liberti auiti petere posse, & ad hereditatem legitimam eius admitti. responsum enim Iuliani tantùm ad hereditatem legitimam, item bonorum possessionem aui petendam pertinere.

4 ¶ Paulus respondit: quamuis filij à patre milite præteriti, pro[x] exheredatis habeantur: tamen non[y] eousque silentium patris eis nocere debere, vt & à bonis libertorum auitorum repelli debeant. Idem[z] responsum[a] est etiā de bonis libertorum paternorum.

De eo qui libertum effracturæ crimine accusauit.

48. *Scæuola* libro secundo Responsorum.

QVæro de eo, qui libertum effracturæ[b] crimine accusauit[c]. respondit: si eiusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo si probaretur, in metallum datus esset: denegandam bonorum possessionem.

De liberto arrogato per abreptionem.

49. *Paulus* libro tertio Sententiarum.

LIberto per[d] obreptionem[e] adrogato, ius suum patronus non amittit[f].

De patrono eóque qui est in eius potestate, ex minore parte instituto. 4. De patrono qui hereditatem restituit. 5. De filio patroni arrogato à liberto. 6 De liberatione patrono legata.

50. *Tryphoninus* lib.17 Disputationum.

NIhil interest: ipse patronus scriptus heres ex minore parte, adierit hereditatem: an[g] seruum suum scriptū iusserit adire hereditatem, quā retinet. nihilo minùs enim repulsus erit à contra tabulas bonorum possessione.

1 ¶ Si tamen, antequam iuberet liberti hereditatem adire, seruum vendiderit, aut manumiserit: & ita ipse nouus libertus, aut emptor heredes extiterint: verbis edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem.

2 ¶ Sed numquid prætor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere voluit. vt pretio vberiore percepto, vel tacita[h] pactione etiam hereditatis ex institutione delatæ commodum, & bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliórque[i] suspicio, per filium scriptū heredem, quamuis emancipatū, adeuntem, liberti hereditatē ipsum patronum habere: cùm * omnia, quæ nostra

a v.l.6.§.2.ē.eo.
b l.22.ē. de iure patron.
c l.12.§.2.3.ē.eo.
d v.l.2.ē.de dote.
e Quod nō exheredato noceret, nocere magis debet exheredato. adde l. 13.ē.eod.
f Sic restituit Cuiacius, 1.obser. 38. Nam cui non adrogato talis exheredatio nō noceret, nocere debet exheredato.
g commilitonē castrensium sc. v. Cuiac. 8. obs. 32.
h l.3.ē.de testa. milit. l.1. & 2. C. de testam. milit.
† Hodie admittuntur. l.vlt. Cod. qui admitti ad bonorum poss.
i Cur ita? collige ex lege 13. §. 7.ē.de iure fisci.
k l.6.§.1.ē.eod.
l Si patronus, dum deliberat institutus & substitutus, bonorū possessioné contra tabulas liberti petit, & vterque, i. institutus & substitutus moritur, patronus succedit ab intestato.
m l.[illegible].ē.vt in poss.
n ¶l.3. in fin.ē. eod.
o Serui ab hostibus reuersi, post morté testatoris augent hereditatem. l. 43.ē.ad l. Falc.
p quæ non facit tertiam patrono debitam.

§.3. Instit. de success. libert.
q Legitimam hereditaté vindicare non prohibetur is qui, cum ignorabat vires testaméti, iudiciū defuncti secutus est. l.8.ē.de hered. petit.
r l.12.§.2.ē.eod.
s l.14. in fin.ē. eod.
t patroni filio aliquid relinquendum. l.[illegible].ē. de hered. petit. §. 3. Instit. de [illegible] libert.
u v. quæ not. ad l.3.ē.qui testam. l.13. C. de testam. De libera testamenti factione v. Cuiac. 8. obs. 32.
x Pro exheredatis habentur qui præteriti à patre milite. Præteriri à patre milite, quasi exheredari est. v.l.9. Cod. de testamento milit. Quasi exheredatio est, [illegible], quippe præteritio quæ [illegible] pro exheredatione, non propriè est exheredatio.
y [illegible]
z [illegible] idem. [illegible]
a responsum non est. v. Cuiac. 14. obs. 5.
b de eo crimine agitur in l. [illegible] Cod. de [illegible]. Effractores sunt, qui vi fores vel parietem effringunt. de quorū pœna v.l. [illegible] de offic. præfecti vigil. l. [illegible] pœn. v. Cuiac. 10. obs. 27.
c v.l.10.ē.de iure patronat.
d Qui per obreptionem adrogatur, [illegible] [illegible] : ideoque nō [illegible] nec patronatus iure [illegible] [illegible]
e quia [illegible] obreptione [illegible] [illegible]. ē. de fals.
f Libertus ita adoptatus non fit ingenuus, manet semper libertus. l. [illegible] statu.
g v.l.4. in fin. eodem.
h Tacita [illegible] [illegible] apud Plin. [illegible] vt alibi, [illegible] summa. l.47. ē. de pactis. [illegible] Gellius. [illegible] [illegible]
i In filio [illegible] sumitur facilior suspicio, [illegible] in alio. v. notavi ad l. [illegible] de ritu.

quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto [a] paremus.

3 ¶ Si tamen, clusis [b] adhuc tabulis testamenti liberti, cùm ignoraret iudicium eius patronus, eorum quid, quæ suprà scripta sunt, circa institutum subiectum iuri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo iure in bonorum possessione contra tabulas vtetur.

4 ¶ Si patronus ex debita [c] portione à liberto scriptus, rogatúsque hereditatem restituere, suspectam dixit: & compulsus adire, cùm retinere posset, restituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionem: & quia adgnouit iudicium liberti, & quia spreuit, & quasi damnauit eam possessionem.

5 ¶ Longè distat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogauit, & ex minore parte heredem scripsit, cùm nemo ex familia patroni alius esset. quamquam enim hic ipso iure, quippe suus, heres deprehendatur: si tamen se nō immiscuit hereditati vt patris, sed abstinuit quasi patroni: tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem.

6 ¶ Si debēti patrono certam pecuniam, liberationem libertus reliquisset: ísque vsus est, aduersus heredē petentem debitum, doli exceptione: aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem [d].

Si pater accusatoris manumiserit liberum.

51. *Labeo* libro 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI eundem libertum & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi eius liberti bonorum possessio ex edicto prætoris dari. *Paulus*: Immo contra accidet, si quem seruum accusaueris, deinde is patris tui fuerit factus, & is postea eum manumisit.

DE LIBERTIS [e] VNIVERSITATIUM [f].

Tit. III.

1. *Vlpianus* lib. 49 ad Edictum.

MVnicipibus plenum ius in bonis libertorum, libertarum defertur: hoc est id [h] ius, quod etiā patrono.

1 ¶ Sed, an omnino petere bonorum possessionem possint, dubitatur. mouet enim, quòd [i] consentire non possunt. sed per alium [k] possunt petita bonorum possessione ipsi adquirere. sed qua [l] ratione senatus censuit [m], vt restitui eis ex Trebelliano hereditas possit: qua [n] ratione alio senatusconsulto, heredibus [o] eis institutis à liberto, adquirere hereditatem permissum est: ita [p] bonorum quoque possessionem petere dicendum est.

2 ¶ Temporáque bonorum possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod & Papinianus respondit.

DE ADSIGNANDIS [q] LIBERTIS [r].

Tit. IIII.

Tempus & verba S.C. 1. De numero liberorum & libertorum. 2. De liberto qui est apud hostes. 3. Quibus modis aßignatur. 4. Vel aßignatio adimitur. 5. De filio exheredato. 7. Vel repudiante. 8. Si sit ex patroni filius vnus, ex altero duo, & vni eorum libertus aßignatus est.

1. *Vlpianus* libro decimoquarto ad Sabinum.

SEnatusconsulto, quod factum est Claudianis temporibus, Velleo Rufo & Osterio Scapula consulibus, de adsignandis libertis in hæc verba cauetur: *Si, qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quæsitos in potestate haberet, de liberto libertáve sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eámve libertam esse vellet: Is eáve, quandoque is, qui eum eámve manumisit inter viuos vel testamento, in ciuitate esse desisset, solus [s] ei patronus soláve patrona esset, perinde atque si ab eo eáve libertatem consecutus consecutáve est. Vtique: si ex liberis quis in ciuitate esse desisset, neque ei liberi vlli essent: ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura seruentur, ac si nihil de eo liberto eáve liberta is parens significasset.*

1 ¶ Quamuis singulari sermone senatusconsultum scriptum est: tamen & pluribus liberis, & plures libertos libertásve posse adsignari, certum est.

2 ¶ Is quoque libertus, qui apud hostes est, adsignari potest.

3 ¶ Adsignáre autem quis potest quibuscunque [t] verbis, vel nutu [u], vel testamento [x], vel codicillis, vel viuus.

4 ¶ Adimere [y] adsignationem etiam nuda voluntate poterit.

5 ¶ Sed & si exheredato filio libertum quis adsignauerit, valet adsignatio. nec nocet ei nota [z] exheredationis, quantum ad ius patronatus.

6 ¶ Sed si post adsignationem fuerit exheredatus, non [a] semper exheredatio adimet adsignationem: nisi hoc animo [b] facta sit.

7 ¶ Sed si is, cui adsignatus est repudiauerit: puto verius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius.

8 ¶ Si sit ex patrono filius vnus, ex altero duo: & vni eorum libertus adsignatus est: videndum, quot partes fiant hereditatis liberti: vtrùm tres: vt duas habeat is, cui adsignatus est: id est, suam, & fratris: an verò æquales partes fiant, quoniam per adsignationem [c] alius excluditur. & Iulianus libro septuagensimoquinto scripsit, magis esse, vt bessem hic habeat, qui fratrem excludit. quod verum est, quamdiu frater eius viuat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem. ceterùm, si fuerit capite [d] minutus [e] æquales partes habebunt.

Si is, cui adsignatum est, decedat relicto filio, & fratre & alterius patroni filio.

2. *Pomponius* libro 4. Senatusconsultorum.

SEd si is, cui adsignassem, decessisset relicto filio, & fratre, & alterius patroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is, qui viuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

De nepote patroni. 4. De liberis eius cui aßignatum est. 7. Si duobus aßignetur.

3. *Vlpianus* libro 15. ad Sabinum.

IDem erit dicendum, & si is, qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adsignauerit: admittetur nepos ad legitimam hereditatem, licèt sit alterius patroni filius. & hoc contingit patrui [f] vita. ceterùm, si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum ius alterius patroni filij.

1 ¶ Posse autem & nepoti [g] adsignari certum est. & præferri filio nepotem adsignatoris, constat.

2 ¶ Vnde quæri poterit: an, si filium habeat, & ex eo nepotem: possit, quasi duos habeat in potestate ius senatusconsulti inducere. in qua specie: cùm placeat, etiam ei, qui in potestate recasurus est, adsignari: quare nō admittimus, cùm vtrumque esse in potestate negare non possumus?

3 ¶ An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic, qui est in potestate, tractari poterit. & cùm [h] multi sint casus: quibus & libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit, vt per eum pater ad legitimæ hereditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio rectè videtur. habent autem libertos etiam filiifamilias: vt putà si castrensem [i] seruum eorum quis manumiserit.

4 ¶ Emancipatos quoque filios eius, cui adsignatus est libertus, habere commodū senatusconsulti puto: nō vt ad legitimam hereditatē admittantur: sed ad ea, quę possunt.

5 ¶ Secundùm quod, liberto intestato defuncto, quoniā ad legitimam hereditatē admitti non possunt, videndum, ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens, an non. & putem, emancipatos per prætorem præferendos.

6 ¶ Liberos autem eius, cui adsignatus est, accipere debemus non solùm filios, verum etiam nepotes [k] & neptes, & deinceps descendentes.

7 ¶ Si quis duobus adsignauerit libertum: & alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non.

4. *Pomponius* libro 4. Senatusconsultorum.

VEl [l] viuus noluerit ad se hereditatem liberti pertinere.

5. *Vlpianus* libro 14. ad Sabinum.

VTrùm portio eius, qui in ciuitate esse desiit, vel repudiauit, in familiam redeat: an verò ei potiùs adcrescat [m], in cuius persona durat adsignatio? & Iulianus libro septuagesimoquinto scripsit, adsignationem in huius [n] solius persona locum habere, & solum admittendum. quod est verum.

1 ¶ Quòd si non sine liberis decesserit, an cum viuo admittantur? & putat adhuc solum admittendum. defuncto autem eō: liberos alterius succedere, non in familiam libertum redire.

2 ¶ Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit: an simul ad legitimam hereditatem admittantur? & puto, ordinem inter eos faciendum.

De legato, quod habet vim aßignationis.

6. *Marcianus* libro 7. Institutionum.

SI seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus, deinde viuus testator eum manumiserit: ad filiū libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est, siue expressum est, vel certè intellexit non quasi seruum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

Quibus modis aßignatur. De iure & effectu aßignationis.

7. *Scæuola* lib. 2. Regularum.

ADsignare & purè [o], & sub conditione [p], & per epistolam [q], vel testationem [r], vel chirographum possumus. quia [s] adsignatio liberti neque [t] quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipitur. denique nec fideicommisso onerari potest.

An liberi manumissoris aßignare poßint.

8. *Modestinus* libro 7. Differentiarum.

LIberi patroni, quamquam & ipsi in plerisque [u] causis manumissoris iure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare [x] non potuerunt: etiam si eis à parente fuerit adsignatus. ídque & Iulianus, & Marcellus probant.

z Exheredatio notæ & iniuriæ species.
a *l. 47. ff. de bon. libert.*
b Animus in exheredatione perspicitur. Inde fit, vt adsignatus filio libertus exheredato pòst filio, adsignatus maneat: nisi exheredatio animo quoque adimendæ adsignationis facta sit.
c ¶ Qui vni libertū adsignat, alterum excludit.
d *v. Vlp. 27. §. vlt.*
e *l. 23. l. 39. ff. de bonis libert.*
f *al.* in patrui vita.
g Nepoti libertus adsignari potest. *§. 1. institut. eod.*
h Libertū habere potest, etiā is qui in potestate est, puta filiusfamilias miles Castrensem seruū, eundémque à se manumissum.
i *l. 8 ff. de iure patronatus.*
k Liberorū appellatione, comprehenduntur nepotes & cæteri descendentes.
l nec viuus hereditatē liberti ad se pertinere voluerit. *Hal. adde l. 94. ff. de adquir. hered.*
m Ius adcrescendi, locū obtinet etiam in adsignationibus libertorum.
n i. eius cui adsignatus est seruus.
o *l. 10. in fi. ff. eod.*
p *l. 10. ff. eod.*
q *adde l. 1. §. 3. §. 4. ff. eod.*
r putà testamentum, codicillos. *d. §. 4.*
s Feudum licet etiam pro anima nō possit relinquere vasallus, potest tamē feudum vni ex filiis adsignare, quia nec pro legato vel fideicommisso habetur adsignatio. *vt hîc.* de quo vide plura apud Ardizonem *in vsib. feudorum. c. 12.*
t Adsignatio nōn quasi legatum, non quasi fideicōmissum percipitur: & tamē testamento adiici potest. hinc colligunt, Contractus etiā testamento adiici posse. *v. quæ notaui ad l. 21. in f. ff. qui testamēta.*
u Is cui libertus adsignatur non omnino similis est adsignanti: id est nō eodē iure censetur. *vt hîc.*
x Adsignatum nobis libertum, alij adsignare non possumus.

a Emancipatis etiam filiis libertos adsignare possumus.
b Imò, euanescit. §.2. *in prin. inst. eod.* c potest enim ita adsignari. *l.7.*ꝫ.*eod.*
d Adsignare libertus vni purè, alteri sub conditione potest. Quod cum accidit, is cui purè libertus ita seruus adsignatus, pendente alterius conditione solus patroni ius habet. *vt hîc.* Igitur post conditionem partem tantum habiturus est.

De filio emancipato.

9. *Idem* libro nono Pandectarum.

VTrum ei tantùm, qui in potestate sit, an etiam emancipato [a] filio adsignare libertum patronus possit, si modò non pauciores quàm duos præterea in potestate habeat, dubitari solet. & magis est posse [b].

De asßignatione sub conditione vel in diem. 1. De duabus asßignationibus, pura, & conditionali.

10. *Terentius Clemens* libro 12. ad legem Iuliam & Papiam.

SVb conditione [c] vel in diē liberto adsignato, interim, pendente die vel conditione, omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus non esset. itaque, mortuo eo interim, ad omnes liberos hereditas, & bonorum possessio pertinebit.

1 ¶ Si vni [d] purè [e], alij sub conditione libertus adsignatus sit: eum, cui purè adsignatus sit, pendente conditione solum patroni ius habere dicendum est.

De alimentis.

11. *Papinianus* libro 14. Responsorum.

ALimentorum [f] causa libertos filiis adtributos, filiis adsignatos non videri, respondi. cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo faciliùs voluntatis emolumentum consequantur saluo iure communi.

De duobus patronis.

12. *Pomponius* libro 12. Epistolarum.

SI ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit: non obstat, quo [g] minùs alter patronus ius solidum suum haberet.

De manumißione & asßignatione eodem testamento factis. 1. De postumis. 2. Si quis ex liberis in ciuitate esse desierit. 3. De asßignatione ex die vel in diem.

13. *Idem* libro quarto Senatusconsultorum.

TEstamento [h] potest quis & seruum manumittere, & eundem vt libertum adsignare.

1 ¶ De liberis, qui sunt in potestate, senatus locutus est. ergo de postumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. magis [i] tamen puto, etiam postumos contineri.

2 ¶ Quod inquit senatus [k], *Si ex liberis quis in ciuitate esse desisset,* eum significat, qui in perpetuū in ciuitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reuerti possit [l].

3 ¶ Ex die quoque certa adsignari potest. sed vsque in diem certum vix potest. nam ipse senatus huic negotio finem præposuit.

SI QVID [m] IN FRAVDEM patroni factum sit [n].

Tit. V.

Summa. 1. De dolo. De mortis causa vel aliter facta donatione. De legato. 2. De eo quod donatum vel legatum est filio patroni. 3. De omni gesto. 4. De dolo alienantis, vel accipientis. 5. Si vni ex patronis donatum sit. 6. De acquisitione omissa. 7. De eo qui in lite vinci voluit. 8. De actione omissa. 9. De transactione. 10. De donatione. 11. De pluribus donatarijs. 12. De venditione, emptione, locatione, conductione, permutatione. 14. De venditione, & pretij donatione. 17. De mutuatione. 18. De promißione. 19. De fideiußione, oppigneratione. 20. mandato. 21. De parte. De his quæ diuidi non possunt. 22. Si seruo aut filiofam. datum vel cum eis contractum sit. 26. Qualis sit hæc actio. De successoribus. 27. De filio patroni. 28. De fructibus.

1. *Vlpianus* libro 44. ad Edictum.

SI quid dolo malo liberti factum esse dicetur, (siue testamento facto, siue intestato libertus decesserit) quo minus quàm pars [o] debita [p] bonorum, ad eorum quem perueniat, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt: cognoscit prætor, & operam dat, ne ea res ei fraudi sit.

1 ¶ Si alienatio dolo malo facta sit: non quærimus, vtrùm mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. Si verò [q] non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit, mortis causa factā alienationem. Si enim proponas, mortis causa factam alienationem: nō requirimus: vtrùm dolo malo facta sit, an non sit. sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immeritò. mortis [r] causa enim donationes comparantur legatis. & sicut in legatis non quærimus, dolo malo factum sit, an non sit: ita nec in mortis causa donationibus.

2 ¶ Quod autem mortis causa filio donatū est, non reuocatur [s]. nam cui liberum fuit legare filio, quantū quantum vellet, is donando non videtur fraudasse patronum.

3 ¶ Omne autem, quodcumque in fraudem patroni gestum est, reuocatur. 4 ¶ Dolum accipere nos oportet eius, qui alienauit: non eius, cui alienatum est. & ita euenit, vt, qui fraudis vel doli conscius non fuit. carere debeat re in fraudē patroni alienata, etsi putauit ingenuum, nec credidit libertinum. 5 ¶ Aduersus compatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana non competit, si [u] non plus sit in eo, quod donatum est, quam pars debita patrono. Quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet compatrono, quemadmodum legatarius patronus facit. 6 ¶ Vtrùm autem ad ea sola reuocanda Fauiana pertinet, quæ quis libertus de bonis deminuit: an etiam ad ea, quæ non adquisiit: videndum est. & ait Iulianus libro vicesimosexto Digestorum: si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, vel legatum repulerit: Fauianam cessare. quod mihi videtur verum. quamuis enim legatum retrò nostrum sit, nisi repudietur: attamen, cùm repudiatur, retrò nostrum non fuisse, palam est. In ceteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum voluit, idem erit probandum, Fauianam cessare: sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem eius libertus alienauit: non [x] si non adquisiit. Proinde etsi, cùm sub conditione ei legatum esset, id egit, ne conditio existeret, vel si sub conditione stipulatus fuerit, maluit deficere conditionem: dicendum est, Fauianam cessare. 7 ¶ Quid, si in lite vinci [y] voluit? si quidem condemnatus est data opera, vel [z] in iure confessus. dicendum erit, Fauianam locum habere. quòd si noluit obtinere, cum peteret: hîc videndum. & puto. hunc diminuisse de patrimonio. actionē enim bonis diminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire.

8 ¶ Sed si (puta) querellam [a] inofficiosi, quam potuit, vel quam aliam, forte iniuriarum [b], vel similem, instituere noluit. nō potest patronus ob eam rem Fauiana experiri.

9 ¶ At si transigit in fraudem patroni, poterit patronus Fauiana vti. 10 ¶ Sed si libertus filiam dotauit: hoc ipso, quod dotauit, non videtur fraudare patronum: quia pietas [c] patris non est reprehendenda. 11 ¶ Si pluribus in fraudem libertus donauerit [d], vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus aduersus omnes, in partem sibi debitam, siue Fauiana [e] siue Caluisiana [f] experietur.

12 ¶ Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit, vel locauerit, vel permutauerit: quale sit arbitrium iudicis, videamus. & in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, vtrùm malit rem emptam habere iusto [g] pretio, an verò à re discedere pretio recepto. neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus ius vendendi non habuerit: nec fraudemus pretio emptorem: maximè cùm de dolo eius non disputetur, sed de dolo liberti. 13 ¶ Sed si emerit in fraudem patroni libertus: æquè dicendum, si magno emit [h], in pretio releuandum patronum, conditione [i] non ipsi delata, an velit ab emptione discedere, sed venditori, vtrum malit de pretio remittere, an potiùs rem, quam vendidit, recipere persoluto pretio. Et in permutatione [k], & in locatione [l] & conductione similiter idem obseruabimus. 14 ¶ Sed si rem quidem bona fide vendiderit, & sine vlla gratia libertus, pretium autem acceptum alij donauit: videndum erit, quis Fauiana inquietetur: vtrùm qui rem emit, an verò is, qui pretium dono accepit. & Pomponius libro octagesimotertio rectè scripsit, emptorem non esse inquietandum. fraus enim patrono in pretio facta est. eum igitur, qui [m] pretium dono accepit, Fauiana conueniendum.

15 ¶ Et aliàs videamus: si dicat patronus, rem quidem iusto [n] pretio venisse: verumtamen hoc interesse sua, non esse venumdatam, inque hoc esse fraudem, quòd venierit possessio, in quam habet patronus affectionem [o] vel opportunitatis, vel vicinitatis [p], vel cæli, vel quod illic educatus sit, vel parentes sepulti: an debeat audiri volens reuocare. sed nullo pacto erit audiendus. fraus enim in damno accipitur pecuniario [q].

16 ¶ Sed si fortè & res viliùs distracta sit, & pretium alij donatum: vterque Fauiano iudicio conuenietur, & qui vili emit, & qui pecuniam accepit muneri. is tamen, qui emit, si malit rem restituere, non aliàs restituet [r], quàm si pretium, quod numerauit, recipiat. Quid ergo, si delegatus emptor soluit ei, cui donabat libertus: an nihilo minus reciperaret [s] & magis est, vt recuperare debeat, licèt pretium ad alium peruenit, qui soluendo non est. nam & si

e potest etiam ita adsignari. *l.7.*ꝫ.*eod.*
f *l.2.*ꝫ. *de alimentis.*
g *l.46. l.48. in f.*ꝫ.*de ritu. v. Paul. 3. sentent. 2. §.2.*
h *l.1. §.3. l.7.*ꝫ.*eod.*
i Postumis etiā libertū adsignare possumus: vt sit ea parte eadem ratio postumi & iā nati.
k *l.1.*ꝫ.*eod.*
l is enim auget hereditatē. *l.43.*ꝫ.*ad l. Falc. l.44. §.2.*ꝫ. *de bon. libert.*
m putà alienatum. *6. Cod. 5.* seu de lege Fauiana. *Paul. 3. sent. 3.* sensus est, Non licere libertis familiam suam in fraudem patronorū minuere. *49. Ecl. 6.*
n à liberto testato sc. id patronus actione Fabiana reuocare poterit adusque suam legitimam. *l.3. §.2.*ꝫ.*eod.* intestato verò Caluisiana *d. l.3. §.3.*ꝫ.*eodem.* v. apud Oldendorpiū praxim huius actionis. *clas. 6. act. 2.*
o *l.1. Cod. eod.*
p tertia. *§.3. Instit. de succes. libert.*
q *adde l.16. §.6.*ꝫ. *de hered. petit.*
r Mortis causa donationes cōparātur legatis.
s in eo non videtur fraudare patronum, quia patris pietas nō est reprehendenda. *§.10.*ꝫ.*eod.*
t Argumētum à legato ad donationem causa mortis.
u *adde l.19. in fi.*ꝫ.*de verb. oblig.*
x & si non adquisiit. *Hal. adde l.6.*ꝫ. *qui in fraud. cred.*
y *l.3. in fi.*ꝫ.*quæ in fraud. credit.*
z *l.56.*ꝫ.*de re iudicata.*
a Sicut iniuriarum actio in bonis nostris non computatur ante litem contestatam. *l.28.*ꝫ. *de iniur.* ita nec querela, inofficiosi testamēti. *v. 17. obs. 17.*
b Actio de inofficioso multa specialia ab hereditatis petitione habet, quasi vindictæ persecutionem habet. *vt hîc.* (qua de causa etiam accusatio appellatur) datur in eum qui iusto titulo possidet, rescissoria est.

c *v. §.2.*ꝫ.*eod.* d viuus sc. e ob id quod mortis causa donatum est.
f ob id quod inter viuos donatum est. *v. l.16. §.6.*ꝫ.*de hered. petit.*
g de iusto pretio dixi ad *l.52.*ꝫ.*de furtis.*
h hinc constat emptorem interdum restitui & iuuari beneficio legis *2. Cod. de rescind. vend.* eodem modo cæco emptori consulitur. *l.11.*ꝫ.*de contrah. empt.* & minori. *l.27. §.1. vers. prædio.*ꝫ.*de minorib.* & ei cui venditor mentitus est *l.13. §.4.*ꝫ.*de act. empt.* & marito pluris æstimanti res dotales (in quibus videtur esse emptor) si quidem æstimatio emptionem facit. *l.1.*ꝫ.*de æstimatoria. l.6. Cod. soluto. l.2. Cod. de obligat. l.9.*ꝫ. *de obligat. & act.* Cuiacius tamen negat dictā legem 2. opitulari maioribus 25. annis. *16. obseru. 18.* quo nomine reprehenditur à Roberto *2. Animaduers. 13.* defenditur ab Antonio Mercatore. *2. notat. 13.* Video Molinæum inter duas superiore. opiniones nutantem: dum ait, non videri emptoribus, saltē æquè, ex remedio dictæ legis 2. subueniēdum esse, sicut emptorib. *§.22. consue. nu. 7.*
i nota qualitatem huius conditionis.
k hinc etiam colligit Robertus *2. animad. 14.* quod & notat Speculator *lib. .. parte 3. de rescin. vend. numero 13.* Beneficium dictæ legis *2. C. de rescind. vend.* habere locum in permutationib. & locationibus. hoc non negat Molinæus *§. 22. consuet. 41.* negat tamē suppletionem vel repletionem æstimationis omnino in pecunia fieri, vt quæ disconueniat & sit contra intentionem partium & naturam actus: ideòque non esse admittendam. Subtiliter Cuia. *16. obs. 18.* ait restitutionem eo casu permitti ei qui de permutatione cōqueritur, nō vt emptori rei alienę, sed vt venditori. Idem sentit Antonius Mercator *2. nota. 14.*
l atque ita datur restitutio læsis in cōductione. *Idem Speculator ibidem arg. l.29.*ꝫ.*de ædilitio.* An etiam minimæ re... putat Conanus ... eum Robertus aduersa ... [illegible]
m atq; ita pretiū loco re... cedit, nec conuenitur is qui iusto pretio emit à liberto: conuenitur is, quia liberto rei venditę pretium ex donationis causa accepit.
n *vide d. l. .. de furtis.*
o Variis de causis venditio reprehenditur ... ta, si non iusto pretio ... rit: deinde, ... sto pretio sit vendita, affectio tamen & opportunitas sit adēpta. Priore casu alienatio reuocatur: posteriore, non æquè. *adde l.36.*ꝫ.*de bon. libert.*
p *l.54.*ꝫ.*de legat. 2.*
q quod in rei locum successit.
r Ea lex est omnium restitutionum. vt scilicet quemadmodum restitutus in damno esse non cupit, ita lucrum adfectare aliena iniuria non debeat. *l. vn. C. de reputationib. l.7. §.5. in fin. l.24. §.4.*ꝫ.*de minorib.*
s recuperat. *Hal.*

acceptum

a l.1.§.que infraud.credit.l.3.Cod.de donat.mort.cauf. b *l.32.§.de pactis.*

acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilo minùs eum, qui dedit, recipere debere, si velit ab emptione discedere.

17 ¶ Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit: an Fauiana locum habeat, videamus: & quod remedium in hoc est. accepit mutuam: si, quod accepit, donauit, conuenit eum patronus, cui donauit libertus. sed accepit, & prodegit: non debet perdere, qui mutuum dedit: nec ei imputari, cur dedit.

18 ¶ Planè si [a] non accepit, & spopondit stipulanti: erit Fauianæ locus.

19 ¶ Si fideiussit apud me libertus, vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, videamus: & numquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neque enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui non fuit soluendo. eóque iure vtimur. igitur creditor non poterit Fauiana conueniri. debitor poterit quidem: sed potest & mandati. planè si deficiat mandati actio, quia [b] donationis causa interuenit: erit Fauianæ locus.

20 ¶ Sed & si mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit probandum.

21 ¶ Quamuis autem in partem Fauiana competat: attamen in his, quæ diuidi non [c] possunt, in solidum competit: vtputa in seruitute.

22 ¶ Si seruo meo vel filiofamilias libertus in fraudem patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, videamus. & [d] mihi videtur sufficere aduersus me, patrémque: arbitrióque iudicis cõtineri, tam id, quod in rẽ versum est, condemnandi, quàm id, quòd in peculio.

23 ¶ Sed si iussu patris contractum cum filio est, pater vtique tenebitur.

24 ¶ Si cum seruo in fraudem patroni libertus contraxerit, ísque fuerit manumissus[e]: an Fauiana teneatur, quæritur. & cùm dixerimus, dolum tantùm liberti spectandum, non etiam eius, cum quo contraxit: potest [f] manumissus iste Fauiana non [g] teneri.

25 ¶ Item quæri potest, manumisso vel mortuo, vel alienato seruo, an intra annum agendum sit. & ait Pomponius, agendum.

26 ¶ Hæc actio in personam [h] est, non in rem. & in heredem competit, & in ceteros successores: & heredi, & ceteris successoribus patroni. & [i] non est hereditaria, id est ex bonis liberti, sed propria patroni.

27 ¶ Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, dein, defuncto patrono, viuo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti: an Fauiana vti possit ad reuocanda ea, quæ sunt alienata? & est verum, quod & Pomponius probat libro octagesimotertio, item Papinianus libro quarto decimo quæstionũ, competere ei Fauianam. sufficere enim, quod [k] in fraudem patronatus factum sit. magis enim fraudem [l] rei, non personæ accipimus.

28 ¶ In hanc actionem etiam fructus [m] veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

2. *Marcianus* lib.3.Regularum.

IN Fauiana & Caluisiana actione rectè dicetur, etiã præteritos [n] fructus venire, quatenus prætor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

De patrono instituto ex parte debita. De tempore huius actionis. 2. De patrono instituto ex asse. 3. Vel succedente ab intestato. 4. De pluribus patronis. 5. Si patrono debita portio, aut aliquid amplius relictum sit.

3. *Vlpianus* lib.44.ad Edictum.

SI patronus heres institutus ex debita parte, adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: videamus, an succurri ignorantiæ eius debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. & Papinianus libro quartodecimo quæstionum respondit, in eadem [o] causa manere ea, quæ alienata sunt, idcircóque patronum sibi imputare debere, qui, cùm posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea, quę alienata, vel mortis causa donata sunt, non fecit. 1 ¶ Hæc actio in perpetuum datur: quia [p] habet rei persecutionem. 2 ¶ Patronum [q] ex asse heredem institutum, volentẽ Fauiana actione vti, prætor admittit: quia erat iniquum, excludi eum à Fauiana, quia non sponte adiit hereditatem, sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit. 3 ¶ Si intestatus libertus decesserit: patronus adeundo hereditatem eius, reuocat per Caluisianam [r] actionem ea, quæ alienata sunt dolo malo, quo minùs pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum, liberósve eius perueniret: ídque est, siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possessio, siue non sit. 4 ¶ Si plures sint patronæ, & patroni: singuli virilem [s] tantum reuocabunt, vel Caluisiana. 5 ¶ Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiã alienauerit: Papinianus libro quartodecimo quæstionum scribit, nihil esse reuocandum. nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitã portionem patrono relinquat: præterea donãdo, nihil videtur in fraudẽ facere.

De omni quodcunque dolo malo alienatum est. 1. De pluribus patronis, aut patronorum liberis.

4. *Idem* libro 43.ad Edictum.

QVodcumque dolo malo liberti alienatũ est, Fauiana actione reuocatur. 1 ¶ Et, si plures patroni sint, omnes vnã partem habebunt. sed, si viriles [t] non petẽt, portio ceteris adcrescet [u]. Quod in patronis dixi, & in liberis patroni est. sed nõ simul veniẽt, sed patronis deficiẽtibus.

De eo qui accepit, aut alij dari iussit. 1. De in litem iurando.

5. *Paulus* lib.42.ad Edictum.

TEnetur Fauiana actione tam is, qui accepit ipse, quàm qui iussit [x] alij dari id, quod ipsi donabatur. 1 ¶ In actione Fauiana, si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit [y].

Si filiofam.minori vij.annorum credatur.

6. *Iulianus* lib.26.Digestorum.

SI libertus, cùm fraudare patronum vellet, filiofamilias contra senatusconsultum [z] pecuniam crediderit: non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse [a] magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quàm contra senatusconsultum credidisse.

7. *Scæuola* lib.5.Quæstionum.

ERgo, si [b] senatusconsultum locum non [c] habet [d], cessat [e] Fauiana, cùm exigi possit.

8. *Iulianus* lib.26.Digestorum.

SEed si minori, quàm vigintiquinque annis, natu filiofamilias crediderit: causa cognita [f], ei succurri debet.

De donatione inter viuos, & legato.

9. *Idem* lib.64.Digestorum.

VIuus [g] libertus donare bene merentibus amicis potest. legare [h] verò nec bene merentibus amicis potest, qui patroni partem minuat.

Si res alienata non extet.

10. *Africanus* lib.1.[i] Quæstionum.

SI id, quod à liberto in fraudem alienatum est, non extet [k]: actio patroni cessat. quemadmodum [l] si pecuniam in fraudem abiecisset. aut etiam si is, qui mortis causa à liberto accepisset, eam rem vendidisset [m]: & bonæ fidei emptor eam vsucepisset.

De consensu patroni.

11. *Paulus* lib.3.ad legem Æliam Sentiam.

NOn videtur patronus fraudari eo, quod [n] consentit. sic & quod volente patrono libertus donauerit, non poterit Fauiana reuocari.

Si quis alij mandauit vt acciperet.

12. *Iauolenus* lib.3.Epistolarum.

LIbertus cùm fraudãdi patroni causa fundum Seio tradere vellet: Seius Titio mãdauit [o], vt eum accipiat: ita vt inter Seium & Titium mandatum contrahatur. quæro, post mortẽ liberti patronus vtrùm cum Seio dumtaxat, qui mandauit, actionem habet, an cum Titio, qui fundum retinet, an cum quo velit, agere possit. respondit: In eum, cui donatio quæsita est, ita tamen si ad illũ res peruenerit, actio datur. cum omne negotiũ, quod eius voluntate gestum sit, in condemnationẽ eius conferatur. nec potest videri id præstaturus, quod alius possidet, cùm actione [p] mãdati consequi rẽ possit. ita vt aut ipse patrono restituat, aut eũ, cũ quo mandatũ contraxit, restituere cogat. quid enim dicemus is, qui in re interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cũ eo agi non possit. quid enim? non potest videri dolo fecisse, qui fidẽ suam amico cõmodauit, qua alij, quàm sibi, ex liberti fraude adquisiit.

De quarta debita ex constitutione diui Pij impuberi arrogato.

13. *Paulus* lib.10.ad legem Iuliam & Papiam.

COnstitutione Diui Pij cauetur de impubere [q] adoptando, vt ex bonis, quæ mortis tempore illius, qui adoptauit, fuerunt, pars quarta [r] ad eum pertineat, qui adoptatus est. sed & bona ei, quæ adquisiit patri, restitui iussit. si causa cognita emancipatus fuerit, quartã perdit. si quid itaque in fraudem eius alienatum fuerit, quasi per Caluisianam vel Fauianam actionem reuocandum est.

SI TABVLÆ TESTAMENTI nullæ [s] extabunt, vnde liberi [t].

Tit. VI.

Continuatio. 1. Ordines successionum ab intestato. 2. Quibus casib. succeditur ab intestato. 5. De liberis. 6. naturalibus vel adoptiuis. 7. De filio emancipato, & adoptato & nepote ex eo. 8. Si heres institutus non habeat voluntatem. 9. De exheredatione emancipati & præteritione filij in potestate.

1. *Vlpianus* lib.44.ad Edictum.

POsteaquam prætor locutus est de bonorum possessione eius, qui testatus est, transitũ fecit ad intestatos, eum ordinem [u] secutus, quem & lex duodecim abularum secuta est. fuit enim

f quid enim si ea pecunia locupletior factus sit? g Viuo liberto plus licet, quàm mox morituro.
h Legandi & donandi dissimilitudo. Libertus donare potest amicis benemerentibus, in fraudẽ patroni: legare etiam benemerẽtibus, nõ potest. Quid ita? partem patroni legãdo minueret. *vt hîc.* At qui donãdo etiam minuit? pars non debetur patrono in donatione, sed ex testamento.
i *v. Cuiac.1. ad Afric.fol.6.7.*
k Duo hîc notat summa genera amittendę rei quę in Senatusconsulto de petitione hereditatis his verbis notãtur *deperditum deminutum:* vt & alibi, *casus & vsus. l.58.§.6. in fin.§. ad Trebell.*
l Nobis nõ extare dicuntur quæ abiecimus, quæ qui à nobis accepit alienauit, quæ quis à donatario nostro accepta vsucepit.
m dominio sc. nondum adquisito ante mortẽ liberti. alioquin emptor non vsucaperet.
n Cui rei quis consentit in ea non fraudatur. *l.2.in fi.C.eod.l.6. §.8.quæ in fraud. l.48.§.2.j.de furt. l.145.j. de reg.iur.*
o *l.5.§.eod.*
p *l.14. circa fi.j. quæ in frau.cred.*
q Impuberi adrogato datur quasi Fauiana vel Caluisiana, si quid adrogator fecit, quominus quarta Antoniana ad eũ perueniret.
r *l.22. §.1.§. de adopt. l.8. §.15.§. de inoff. l.2. C.de adopt. §. 3. vers. sed & si.Inst. de adopt.*
s id est, de bonorum possessionibus ab intestato. Porrò hæc verba *si tabulæ,* &c. prima verba sunt edicti, quibus contraria sunt, *si tabulæ testamenti extabunt. lib.37. tit.2.* Antea dicebatur, *non proferentur. Cicero 1. Verrina.* Est qui legat, non extabunt.
t *6.C.14.6.Cod. Theodos.* hæc verba ostendunt hunc titulum mixtũ esse. Verba generalia sunt, *si tabulæ testamenti nullæ extabunt,* specialia, *Vnde liberi.*
u Is ordo seruari solet, vt prius succedatur ex testamẽto quam ab intestato. *§. si quis omiss.caus.test.*

ordinarium, ante de iudiciis testantium, dein sic de successione ab intestato loqui.

1 ¶ Sed successionem ab intestato in plures partes diuisit. fecit enim gradus varios: primum[a] liberorum, secundum legitimorū, tertiū cognatorū, deinde viri & vxoris.

2 ¶ Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulas, neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit.

3 ¶ Plane si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamen repudiata[b] est bonorum possessio: dicendum erit, ab intestato bonorum possessioné iam incipere. cum enim is, qui repudiauit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, vt ab intestato posse peti incipiat.

4 ¶ Sed & si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit: magis est, vt dicere debeamus, ab intestato nihilominus posse peti. vt enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio.

5 ¶ Rectè autem prætor à liberis[c] initium fecit ab intestato successionibus: vt, sicuti contra tabulas ipsis defert, ita & ab intestato ipsos vocet.

6 ¶ Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus, tam naturales[d], quàm adoptiuos. sed adoptiuos hactenus admittimus, si fuerint in potestate. ceterùm, si sui iuris fuerint, ad bonorum possessionem non inuitantur. quia adoptionis iura dissoluta sunt emancipatione.

7 ¶ Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptauit, & emancipauit, cum haberet & nepotem ex eo: quæsitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa impediat nepotem. sed cum soleat emancipato patri iungi nepos: quis non dicat, etsi adoptatus sit & quasi filius, nihilominus filio suo eum non obstare? quia quasi filius adoptiuus est in potestate, non quasi naturalis.

8 ¶ Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisæ[e] sunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia alia ratione voluntatem testator mutauit, voluitque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos, qui bonorum possessionem acceperunt.

9 ¶ Si emancipatus[f] filius exheres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem vnde liberi, tueri debet prætor vsque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

De filio emancipato, vel patrono præteritis.

2. *Iulianus* libro 27. Digestorum.

EMancipatus præteritus, si[g] contra tabulas bonorum possessionem non[h] acceperit, & scripti heredes adierint hereditatem, sua culpa amittit paternam hereditatem. nam quamuis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit: non tamen eum prætor tuetur, vt bonorum possessionem accipiat vnde liberi. Nam[i] & patronū præteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem ex illa parte edicti, vnde legitimi vocantur, non solet tueri prætor aduersus scriptos heredes.

Quibus casibus succeditur ab intestato.

3. *Vlpianus* libro octauo ad Sabinum.

BOnorum possessio potest peti ab intestato, si[k] certū sit tabulas non extare septem[l] testium signis signatas.

De capitis deminutione.

4. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.

LIberi & capite minuti per edictum prætoris ad bonorum possessionem vocantur parentium: nisi si adoptiui[m] fuerint. hi enim & liberorum nomen amittunt post emancipationé. Sed si naturales emancipati[n] & adoptati[o], iterum emancipati[p] sint: habent ius naturale liberorum[q].

De coniungendis, cum emancipato liberis eius. 1. De liberis qui non sunt in potestate. 2. De portione filij emancipati, qui non petijt bonorum possessionem.

5. *Pomponius* libro quarto ad Sabinum.

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, de cuius bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei, liberísque, quos in eiusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum[r] pertineret, si in potestate permāsisset. ita vt ex ea parte dimidiam habeat. reliquum liberi eius, hísque dumtaxat bona sua conferat.

1 ¶ Sed & si filium, & nepotem ex eo pater emancipauerit: filius solus veniet ad bonorum possessioné. quamuis capitis deminutio per edictum nulli obstet. quin etiam hi quoque qui in potestate numquam fuerunt, nec sui heredis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum possessionem parentium. nam si filius emancipatus reliquerit in potestate aui nepotem: dabitur ei, qui in potestate relictus sit patris emancipati bonorum possessio. & si post emancipationem procreauerit[f], ita nato dabitur aui bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo.

a Primus gradus successionis ab intestato, est liberorum. v. §. ṡ eod.

b Repudiatione hereditas amittitur. *l.13. §. de adquir. hered.*

c *in pr. s. eod. l. 7. in fin. ṡ. eod. l. 12. in fi. s. de liber. l. ṡ. quis ordo. l. 12. ṡ. de suis. Nouell. 118. c. 1. § 2. instit. de hered. qualit. §. 1. Inst. de hered. quæ ab intestato. §. 2. Inst. de hered. qualit. 2. Feudorū 11. dixi ad leges xii. tabul. titul. de heredit. ab intest. Synopsis Basilic. 45. tit. 1. c. 1.*

d Suis liberis adnumerantur naturales & adoptiui. *l. 1. §. 2. ṡ. de suis. l. 5. C. de legitimis.*

e *l. 22. §. 3. s. qui testam. l. 1. §. 0. s. secund. tab. l. 30. C. de testam.*

f *l. 20. s. contra tabulas.*

g Præteriti emancipati bonorum possessionem contra tabulas accipere possunt. Quid si nō acceperint & scripti heredes adierint? sua culpa amisit paternam hereditatem. An fortè bonorum possessionem. *vnde liberi* petere possit? ne hanc quidem *hac lege.*

h *l. 17. s. de inoff. l. 2. ṡ. de excep. rei iud.*

i Argumētum à patrono præterito non petente bonorum possessionem ex parte edicti, vnde legitimi: & ea ratione exclusi, ab omni petitione bonorum possessionis, ad filium emancipatum præteritum, qui contra tabulas bonorum possessionem non petiit.

k Intestatus dicitur qui nō reliquit tabulas septem testium signis signatas.

l *l. 12. C. de test. l. 2. C. de bon. poss. secund. tabul.*

m *v. tamen. §. 10. inst. de hered. ab intest.*

n à patre naturali.

o ab extraneo.

p ab eodé extraneo.

q in bonis patris sui naturalis. *l. 2. §. 6. ṡ. ad Tertull.*

r *l. 1. §. 4. ṡ. de suis. §. 2. vers. ita demum. Instit. de hered. quæ ab intest. v. l. 1. s. de coniungend.*

f *l. 16. s. contra tabulas.*

2 ¶ Si[t] filius emancipatus non petierit bonorum possessioné: ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: vt quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcrescat.

De bonis filij emancipati.

6. *Vlpianus* lib. 39. ad Edictum.

SI pater filium emancipauerit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit[u]: & rei æquitas, & causa edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cauetur, efficit vt eius ratio habeatur, & bonorum possessio intestatò patris detur. vt tamen bona sorori, quæ necessaria heres patri extitit, conferre cogatur auus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est. nisi fortè auus iste nullum ex his fructum adquirere vult, paratúsque[x] est de potestate nepotem demittere, vt ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perueniat. nec idcirco soror, quæ patri heres extitit, iustè quæri poterit, quòd eo facto à collationis commodo excluditur: cùm, auo quandoque intestato defuncto, ad bona eius simul cum fratre possit venire.

Quo tempore suitas spectatur. 1. De bonis parentum vel liberorùm.

7. *Papinianus* lib. 29. Quæstionum.

SCripto[y] herede deliberante filius exheredatus mortem obiit: atque ita scriptus heres omisit hereditatem. nepos ex illo filio susceptus, auo suus heres erit. neque pater videbitur obstitisse, cuius post mortem legitima defertur hereditas. nec dici potest, heredem, sed non suum nepotem fore, quod proximum gradum numquam tenuerit: cùm & ipse fuerit in potestate, neque pater cum in hac successione præuenerit. & alioquin, si non suus heres est, quo iure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? ceterùm, etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas à scripto herede, filio mortuo. quare qui non obstat iure intestati, iure testati videbitur obstitisse.*

3 ¶ Non sic[z] parentibus liberorum, vt liberis parentium debetur hereditas, parentes[a] ad bona liberorum ratio[b] miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentium commune votum[c].

Si quis omissa causa testamenti, ab intestato possideat.

8. *Idem* lib. 6. Responsorum.

FIliusfamilias vt proximus cognatus, patre consentiente, possessionem adgnouit. quamuis per conditionem testamento datam, quòd in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus: tamen vtiliter possessionem adgnouisse videbitur: nec in edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundùm tabulas nō adgnouit: cùm inde rem[d] habere non poterit, nec in filij potestate conditio fuerit, nec facilè pater emancipare filium cogi poterit.

De capitis deminutione.

9. *Paulus* lib. 11. Responsorum.

SI, posteaquàm filius emancipatus bonorum possessionem patris petiit, statum suum mutauit: nihil obesse ei, quo minùs id quod adquisiit, retineat. quòd si priùs cōditionem suam mutauit, bonorum possessionem eum petere non posse.

VNDE[e] LEGITIMI[f], Tit. VII.

Quo tempore spectatur ius legitimi heredis.

1. *Iulianus* lib. 27. Digestorum.

HÆc verba edicti, *tum*[g] *quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset*, παρατατικῶς[h], *id est, largè & cum extensione*, & cum quodam temporis spatio accipiuntur, non ad[i] mortis testatoris tempus referuntur, sed ad id, quo bonorum possessio peteretur. & ideo legitimum heredem, si capite minutus[k] esset, ab hac bonorum possessione summoueri, palam est.

Si sui repudiauerint. 1. De sexu & statu defuncti. 2. De sexu successoris. 3. Si status defuncti incertus sit. 4. De his qui lege vel S.C. vocantur ad hereditatem, vel bonorum possessionem.

2. *Vlpianus* lib. 46. ad Edictum.

SI repudiauerint sui ab intestato bonorum possessionem: adhuc dicemus, obstare[l] eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hereditas: idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc incipiunt habere quasi legitimi.

1 ¶ Hæc autem bonorum possessio non tantùm masculorum defertur, verumetiam feminarum. nec tantùm ingenuorum, verumetiam libertinorum. communis est igitur pluribus. nam & feminę possunt vel cōsanguineos, vel adgnatos habere. item libertini possunt patronos, patronásque habere.

2 ¶ Nec tantùm masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt: verumetiam feminæ.

3 ¶ Si quis

t *Cod. l. 1. C. de poss. hered. instit.*

u *sub. intestatus relicto, i. e. te in potestate aui: atque ... debatur iure prætorio intestatus.*

x *l. 5. s. de collat. bonor. l. 1. §. ... de coniungend. cum emancip.*

y *l. 1. §. 5. ṡ. de suis.*

z *l. 1. s. eod. & Paul. 2. Cor. 12. num. 14. Non debent filij parentibus thesauros congerere, sed parentes filiis. adde l. 15. s. de inoffic.*

a *§. vlt. inst. de legit. agnat. success. Nou. 118. c. 2.*

b ideóque luctuosa successio dicitur. *l. vlt. C. de instit. & subst. adde §. 2. §. 4. inst. de Sc. Tertul. l. 5. s. de inofficioso.*

c *l. 7. ṡ. de bon. damnat. l. 30. §. in fi. s. de bon. libert. l. 26. s. si quis omiss. causa.*

d id est, hereditatem. Res est hereditas aut bona. *Ambr. 9. epist. ad Clementinum* [illegible]

e [illegible]

f id est [illegible]

g eum [illegible]

h vide [illegible]

i *l. 2. §. [illegible] suis.*

k *l. 11. ṡ. de* [illegible]

l *l. 17. §. [illegible] adquir. hered.*

...§ 1.j..ad Tertull.
...vt ex legib.
...Cod ad Sc.Orphitian.l.4.C.de legit.hæredib.
...2.§.6.j.de suis.
...idem verba extant apud Paulum. 4.sent.8. §.1. adde l.10.§ 4.j.de gradib.l.2.§.1.j.

3 ¶ Si quis decesserit, de quo incertum [a] est, vtrùm paterfamilias, an filiusfamilias sit, quia pater eius ab hostibus captus adhuc viuat, vel quod alia causa suspendebat eius statum: magis est, ne possit peti bonorum eius possessio. quia nōdum intestatum eum esse apparet, cùm incertum sit an testari possit. cùm igitur cœperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio: non cùm certum esse cœperit, intestatum esse: sed cùm certum esse cœperit, patremfamilias esse. 4 ¶ Hæc autem bonorū possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres: siue lex [b] duodecim tabularum eum legitimū heredem faciat, siue alia lex, senatúsve consultum. Denique mater, quæ ex senatusconsulto venit Tertylliano, item qui ex Orphitiano ad legitimā hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

3. *Paulus* lib.43.ad Edictum.

GEneraliter igitur sciendum est, quotiescumq; vel lex, vel senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac [c] parte eam peti oportere. cùm verò etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte, qua ex legibus, peti debere. sed & ex hac parte poterit.

Quo tempore spectatur ius legitimi heredis.

4. *Iulianus* lib.27.Digestorum.

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, & scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit nam hæc [d] bonoru possessio, *Tum quem heredem esse oportet*, ad id tempus refertur quo primu, ab intestato bonoru possessio peti potuisset.

Differentia adgnatorum & cognator. 1. *Si spes sit sui heredi.*

5. *Modestinus* lib.3.Pandectarum.

INter [e] adgnatos & cognatos hoc intereit, quòd in [f] adgnatis & cognati continentur, in cognatis non [g] vtique & adgnati. verbi gratia. patris frater, id est patruus, & adgnatus est, & cognatus: matris autem frater, id est auunculus [h], cognatus est adgnatus non est.

1 ¶ Quamdiu [i] spes est, suum heredem aliquē defuncto existere, tamdiu cōsanguineis locus nō est. putà si defuncti vxor prægnas sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

De iure consanguinitatis.

6. *Hermogenianus* lib.3.Iuris Epitomarum.

NAti [k] post mortem patris, vel post captiuitatem, siue deportationem, sed & hi, qui tempore, quo capiebatur, vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, ius inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non [l] extiterint, sicuti exheredati.

VNDE [m] COGNATI [n],

Tit. VIII.

Summa. 1. *Cognati etymologia.* 2. *De seruili cognatione.* 3. *De gradu.* 4. *De adoptione.* 5. *Proximitas quomodo.* 6. *Et quo tempore accipitur.* 8. *De concepto ante vel post mortem eius, De cuius bonorum possessione agitur.* 9. *De eo qui execto vtero editus est.* 10. *De gradu.* 11. *De postliminio.*

1. *Vlpianus* lib.46.ad Edictum.

HÆc bonotum possessio nudam habet prætoris indulgentiam [o], neque ex iure ciuili originem habet. nam eos inuitat ad bonorū possessionem, qui iure ciuili ad successionē admitti non possunt, id est cognatos. 1 ¶ Cognati autem appellati sunt, quasi [p] ex vno nati, aut (vt Labeo ait) quasi commune nascendi initium habuerint. 2 ¶ Pertinet autem hæc lex [q] ad cognationes non seruiles. nec enim facilè [r] vlla seruilis videtur esse cognatio. 3 ¶ Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo [s] duas personas, sobrino [t] & sobrina natum, & natam. 4 ¶ Cognationem [u] facit etiam adoptio [x]. etenim quibus fiet adgnatus hic, qui adoptatus est, isdem etiam cognatus fiet. nam vbicumq; de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, vt etiam adoptione cognati facti contineantur. Euenit igitur, vt is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris iura cognationis retineat, quàm in familia adoptiua nāciscantur. sed eorum tantùm cognationem in adoptiua familia nanciscetur, quibus fit adgnatus. in naturali autem omnium retinebit. 5 ¶ Proximus autem accipietur etiam is, qui solus [y] est: quamuis propriè proximus ex pluribus dicitur. 6 ¶ Proximum accipere nos oportet eo [z] tempore, quo bonorum possessio defertur.

7 ¶ Si quis igitur proximus cognatus, dū heredes scripti deliberāt, diem suum obierit: sequēs, quasi proximus, admittetur. hoc est quicumque fuerit tum deprehensus, proximum locum obtinens.

8 ¶ Si quis proximior [a] cognatus nasci speretur: in ea conditione est, vt dici debeat, obstare eum sequentibus [b]. Sed vbi [c] natus non est, admittemus eum, qui post ventrē proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendū, si hic, qui in vtero esse dicitur, viuo eo, de cuius bonorum possessione agitur, fuit cōceptus. nam [d] si post [e] mortem, neque obstabit alij, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo viuo nondum animax [f] fuerit.

9 ¶ Si qua prægnas decesserit, & vtero exsecto [g] partus sit editus: in ea conditione est partus iste, vt matris suę accipere bonorum possessionem posit vnde proximi cognati. Sed, post senatusconsultū Orphitianum, & vnde legitimi petere poterit: quia mortis tempore in vtero fuit.

10 ¶ Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem: vt, qui sunt primo gradu, omnes [h] simul admittuntur.

11 ¶ Si quis apud hostes fuerit mortis tempore eius, de cuius bonorum possessione quæritur: dicendum est, bonorum possessionem peti ab eo posse.

Ratio & summa edicti. De vulgo quæsitis. De prægnante manumissa.

2. *Gaius* lib.16.ad Edictum Prouinciale.

HAc parte proconsul [i] naturali æquitate motus, omnibus cognatis promittit bonoru possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licèt iure ciuili deficiant. Itaque etiam vulgò [k] quæsiti liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt inuicem sibi cognati. Vsque adeo: vt, prægnas [l] quoque manumissa si pepererit, & is, qui natus est, matri, & mater ipsi, & inter se quoque, qui nascuntur, cognati sint.

De capitis deminutione.

3. *Iulianus* lib.27.Digestorum.

CApitis deminutione perimuntur cognationes, quæ per adoptionem adquisitæ sunt. igitur si post [m] mortem (verbi gratia) fratris adoptiui intra centesimū [n] diem adoptiuus frater capite deminutus fuerit, bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratris defertur [o]: prætorem enim non solùm mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

De spurio.

4. *Vlpianus* lib.6.Regularum.

SI spurius [p] intestatò decesserit: iure consanguinitatis, aut adgnationis, hereditas eius ad nullū pertinet: quia [q] consanguinitatis, itémque adgnationis iura à patre [r] oriuntur: proximitatis autem nomine, mater eius, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem eius edicto petere potest.

De capitis deminutione.

5. *Pomponius* lib.4.ad Sabinum.

LEgitimis capite deminutis [s] non datur bonorum possessio iure heredis legitimi: quia nō eadem causa eorum est, quæ liberorum. sed gradu cognatorum rursus vocantur.

De accusatione.

6. *Vlpianus* lib.45.ad Edictum.

COgnatis accusatio nihil † obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos.

De seruitute & manumissione.

7. *Modestinus* lib.6.Regularum.

IS, qui aliqua ratione seruus factus est, manumissione [t] nulla † ratione recipit cognationem.

De vulgo quæsitis.

8. *Idem* lib.14.Responsorum.

MOdestinus respondit, non ideo minùs ad auiæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quòd vulgò [u] quæsiti proponuntur.

De octaui gradus adgnato. 1. *De filio fratris.*

9. *Papinianus* lib.6.Responsorum.

OCtaui [x] gradus adgnato iure legitimi heredis, etsi non extiterit heres, possessio defertur, vt proximo autem cognato, quamuis extiterit heres, non defertur.

1 ¶ Fratris filius pro parte heres institutus, cùm patruū surdum [y] esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessioné, vt proximus cognatus, acce-

... velit) in plebē transisse, vt de Virginia scribit Liuius 10. nisi donata sit à principe ornamentis coniugij nobilioris, quod veteres Imperatores affinibus suis detulisse, & his maximè quæ maritos nobilitatos non habuerant, ne ignobilitatæ manerent, Lampridius scribit in Heliogabalo. Plebeia eadem genere mariti nobilitatur ex noua constitutione. *l. mulieres. Cod. de dignitatib. v. Cuiac. consultat. 56.* x facitne hodie adoptio, vt adoptatus sit nobilis? vtique efficit, si gentem spectamus: (sic Ciceronem sociasse se Pisonum familiæ vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribit *in 19. tyranno*) non si genus, nisi id specialiter agatur, adoptione facta apud principem. *arg l.10.§.3.ff.de in ius vocando.* vt ita, eum honorē propaget in suos liberos: & ita consuluit Cuiacius *consultat. 56.*

y Proximus propriè & impropriè sumitur. Propriè vbi plures sunt & in his vnus est proximus. Impropriè, quoties vnus atq; idem solus est proximus. *l. ... de rebus dubijs.*
z *l. 2. § 9. j. de suis.*
a ¶ 2. j. de suis. de proximiore cognato. *v. Cui. 10. obs. 27.*
b *l. 3. ff. si pars heredit.*
c *l. 6. j. de suis.*
d Nepos conceptus & natus post mortē aui, non succedit.
e *l. 2. ff. secund. tabular.*
f animal fuerit. *Haloand.* vide quæ dixi *ad l. 9. ff. ad l. Falcid.*
g Exsecto ventre matris editus, ad legitimā hereditatē admittitur. *l. 1. §. 5. j. ad Tertull.*
h *l. 2. §. 2. §. 4. j. de suis. §. 5. instit. de legit. agnat. success.*
i Cur nō Prætor? sumpta hęc lex est ex edicto Prouinciali.
k *l. 4. l. 8. j. eod. l. 1. §. 2. l. 2. j. ad Tertull.*
l *l. 2. §. 3. ff. ad Tertull.*
m *l. 11. j. de suis.*
n *l. 1. §. 8. in fin. titul. prox.*
o de qua vide *§. 3. instit. de legitim. agna. success.*
p vide *l. 2. ff. eo. §. 4. instit. de success. cogn.*
q Cōsanguinitatis & proximitatis differentia hæc est. Consanguinitas vt & agnatio à patre: proximitas etiā à matre.
r & legitimis nuptiis. *l. 4. §. 8. j. de gradib.*
s *§. 1. instit. de success. cognat.*
† hodie obest *Nouell. 22. c. 47. adde l. 14. ff. de bon. libert.*
t *l. 1. §. 4. l. 2. §. 2. j. ad Tertull. l. 6. C. de suis. §. 6. instit. de capit. deminut.*
† hodie recipit, *Instit. de seruili cognat.* quēadmodum & olim id ius recipiebant beneficio principis restituti. *Paul. 4. sent. 8. §. 5.*
u *l. 2. versic. itaque etiam supra eodem. l. 1. §. 2. infra ad Tertull.*
x nec tantum septimi *in l. ... § 3. ff. eod.* sed & decimi. *§. vlt. instit. de success. cognat.*
y vide *Cuiac. 3. Paul. sentent. 4. §. 4.*

pit,ex die mortis,temporis haberi rationem placuit:quia verisimile [a] non videbatur,tam cōiunctum sanguini,defuncti valetudinem ignorasse.

De ea quæ reliquit sororem vterinam, & matrem prægnantem.

10. *Scæuola* [a] lib. 2. Responsorum.

INtestata reliquit sororem Septiciam diuerso patre natam,& prægnatem matrē ex alio marito.quæro,si mater hereditatem repudiauerit,dū adhuc prægnas est, posteáque enixa fuerit Semproniam, an etiam Sempronia bonorum Titiæ possessionem accipere possit , respondit, si mater hereditate exclusa est.eam, quæ (vt proponeretur) postea nata est,accipere posse [b].

DE SVCCESSORIO [c] EDICTO [d], Tit. IX.

Ratio edicti. 1. Qui bonorum possessionem repudiare possunt. 6. Effectus repudiationis. 7. De decretali bonorum possessione. 8. De morte prioris. 9. De spatio centum dierum. 10. Si prior sit exclusus. 11. An quis sibi succedat. 12. De liberis & parentib. 13. De substituto fratri impuberi. 14. De liberis & parentibus.

1. *Vlpianus* [e] lib.49.ad Edictum.

SVCCESSORIVM edictum idcirco propositum est, ne [e] bona hereditaria vacua sine domino diutiùs iacerent,& creditoribus longior mora fieret , è re igitur prætor putauit , præstituere [f] tempus his,quibus bonorum possessionem detulit,& dare inter eos successionem: vt maturiùs possint creditores scire,vtrùm habeant,cum quo congrediantur,an verò bona vacantia fisco sint delata, an potiùs ad possessionē bonorum procedere debeāt , quasi sine successore defuncto.

1 ¶ Vnus enim quisque suam bonorum possessionem repudiare potest.alienam [g] non potest.

2 ¶ Proinde procurator meus sine mea voluntate meā bonorum possessionem repudiare non potest.

3 ¶ Per seruum delatam bonorū possessionem dominus repudiare potest.

4 ¶ Tutor [h] impuberis an repudiare possit bonorum possessionem,videamus.& magis est,ne possit.sed ille [i] ex auctoritate tutoris repudiare potest.

5 ¶ Furiosi curator nequaquàm poterit repudiare:quia nec dum delata est.

6 ¶ Qui semel [k] noluit [l] bonorū possessionem petere, perdidit [m] ius eius,etsi tempora largiantur. vbi enim noluit, iam cœpit ad alios pertinere bonorum possessio,aut fiscum inuitare.

7 ¶ Decretalis [n] bonorum possessio an repudiari possit,videamus.& quidem diebus finiri potest.sed repudiari eam non posse,verius est,quia nōdum delata est,nisi cùm fuerit decreta: rursum,posteaquàm decreta est,sera repudiatio est:quia,quod adquisitum est,repudiari non potest.

8 ¶ Si intra centesimum [o] diem mortuus sit prior,statim sequens admitti potest.

9 ¶ Quod dicimus intra dies centum bonorum possessionem peti posse.ita intelligendum est,vt & ipso [p] die centesimo bonorum possessio peti possit. quemadmodū intra [q] Kalendas etiam ipsæ Kalendæ sunt. Idem est, & si in diebus centum dicatur.

10 ¶ Quibus ex edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit [r], aut in diebus statutis [s] non admiserit : tunc ceteris bonorum possessio perinde competit,ac si prior ex eo numero non fuerit.

11 ¶ Sed videndum est , an inter ceteros ipse quoque, qui exclusus est, admittatur. vtputa filius est in potestate. delata est ei bonorū possessio ex prima parte,vnde liberis defertur. exclusus est tempore , aut repudiatione. ceteris defertur. sed ipse succedat sibi ex hac successoria parte? & magis [t] est,vt succedat: vt vnde legitimi possit petere: & post hos suo ordine ex illa parte , vnde proximi cognati vocantur:& hoc iure vtimur,vt admittatur.poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. Item hoc dici poterit & in secundùm tabulas bonorum possessione: vt,si secundùm tabulas non petierit bonorum possessionem is, qui potuit & ab intestato succedere,ipse [u] sibi succedat.

12 ¶ Largius tempus parentibus liberísque petendæ bonorum possessionis tribuitur : in honorem [x] sanguinis videlicet. quia [y] artandi non erant , qui penè ad propria [z] bona veniunt.ideóque placuit,eis præstitui annum [a].scilicet ita moderatè, vt neque ipsi vrgerentur ad bonorum possessionis petitionem , neque bona diu iacerent. Sanè nonnumquàm vrgentibus creditorus interrogandi [b] sunt in iure,an sibi bonorum possessionem admittant.vt,si repudiare se dicant , sciant creditores, quid sibi agēdum esset.si deliberare se adhuc dicant,præcipitandi non sunt.

13 ¶ Si quis autem à patre suo impuberi filio sit substitutus:non intra annum,sed intra diem centesimum bonorum possessionem petere poterit.

a Præsumitur sciētia inter sanguine proximè coniunctos. adde l.7.C.de in integr.restitut.
b l.vlt.§.de ventre in poss.
c 6.Cod.16.
d ceu capite.l. 1. §.3. §. de iure & facti.
e in pr.vers.adhuc autē.§.4. instit.de bonor.possess. vide l.6. §. de interrogationib. in iure.
f l.69.in fi.§.de adq.hæred.
g §.4. §.5.j. eod. l.13.l.14.§.de adquir.hæred.l.8.§. de bonor. possess. l.vlt.C.de bonor. quæ liber. l. 16.§. de reb.cred.
h l.8.j. de bon. possess.
i l.5. Cod.de repudianda.
k l.13.§.de adq. hæred. l.1. §.2.§. vnde liberi: §.5. versic.si quis itaque instit.de bon. possess.
l Repudiare hereditaté vel bonorū possessionem videtur qui dicit, *Nolo bonorum possessionem petere.*
m Pone filiam tricennio exclusam esse matris hereditate? Bartolus putat eadem intra alios 30. annos admitti ex edicto vnde liberi. Pone rursus intra id spatiū, vnde liberi nō petiisse? Idē putat eandē admitti intra alios 30. annos ad petendā vnde cognat. *adde Baldum in l. licet. Cod. de iure deliber.*
n .i.Carbonia-na,quę sola decreto & causa cognita adquiritur: & ea quę, ad Carbonianæ vicem,ventri & furioso conceditur , opponitur ordinariç & simplici edictali, quæ sine decreto & causæ cognitione datur. *Zoanet.a.restit.*
o l.2. C.eod.l.2. §.secūd. tabulas: l.18. Cod. de iure delib.
p vide l.133.j.de verb. signif. 13. Gell.13.
q 12.Gell.13.
r l. 2. §. 20.j. ad Tertull.
s vide l.69.§.de adq.hæred.
t Cur ita? v.l.91. j.de reg.iur.
u l.17 §.1.§.de adquir.hæred.
x sanguini eiúsque honori aliquid meritò indulgetur.
y Quid: iudéxne potest artare tēpus alicui datū vel adeundæ hereditati, vel petendæ bonorū possessioni, vel ad deliberādū? Potest: eò fini vt detur

14 ¶ Non solùm autem,cùm suo [c] nomine veniunt liberi parentésque, hoc eis tribuitur: verumetiam si seruus eius, qui ex liberis parentibúsque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio.persona enim ea est,quæ meruit hoc beneficium,quæ petat.

15 ¶ Sed & si pater emancipati filij bonorum possessionem contra tabulas accipere velit:anni tempus ei competere,constat.

16 ¶ Et generaliter ait Iulianus, ex omnibus causis liberis parentibúsque [d] intra annum bonorum possessionem competere.

De restitutione prioris cognati aduersus bon.possess. acceptam.

2. *Papinianus* [e] lib.6.Responsorum.

INferioris [e] gradus cognatus beneficium edicti successorij non habuit, cùm prior ex propria parte possessionem accepisset.nec ad rem pertinuit,quòd abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat.igitur fisco vacantia bona rectè deferre placuit.

DE GRADIBVS [f] ET AFFINIBVS, & nominibus eorum, Tit. X.

Diuisio graduum cognationis. 2. An æque succedans,qui sunt eiusdem gradus. 3. De gradu primo. 4. Secundo. 5. Tertio. 6. Quarto. 7. Quinto.

1. *Gaius* lib.8.ad Edictum Prouinciale.

GRADVS cognationis alij superioris [g] ordinis sunt,alij inferioris, alij ex transuerso siue à latere. Superioris ordinis sunt parentes.inferioris,liberi. ex transuerso siue a latere,fratres, & sorores liberíque eorum.

1 ¶ Sed superior quidem,& inferior cognatio à primo gradu incipit.ex transuerso siue à latere nullus est primus gradus,& ideo incipit à secundo.Itaque in primo [h] gradu cognationis , superioris quidem & inferioris ordinis cognati possunt concurrere. ex transuerso verò numquàm eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo, & tertio, & deinceps in ceteris possunt etiam ex transuerso quidam concurrere & cum superioris ordinis cognatis.

2 ¶ Sed admonendi sumus,si quando de hereditate,vel bonorum possessione quæramus, non semper eos, qui eiusdem gradus sint,concurrere.

3 ¶ Primo [i] gradu sunt suprà , pater, mater. infrà , filius,filia.

4 ¶ Secundo [k] gradu sunt suprà, auus, auia. infrà, nepos,neptis.ex transuerso,frater,soror.

5 ¶ Tertio [l] gradu sunt suprà, proauus, proauia. infrà, pronepos, proneptis. ex transuerso , fratris sororísque filius,filia: & conuenienter patruus,amita,auunculus, matertera.

6 ¶ Quarto [m] gradu sunt suprà, abauus.abauia, infrà, abnepos,abneptis. ex transuerso,fratris sororísque nepos, neptis: & conuenienter patruus [n] magnus, amita magna, id est,aui frater,& soror,auunculus magnus,matertera magna,id est,auiæ frater,& soror: item fratres patrueles, sorores patrueles, id est, qui , quæue ex duobus [o] fratribus progenerantur,item cōsobrini,consobrinæque,id est,qui quæve ex duabus sororibus nascuntur,quasi consororini, item amitini,amitinæ,id est,qui,quæve ex fratre & sorore propagantur. sed ferè vulgus istos omnes fratres communi appellatione consobrinos vocant.

7 ¶ Quinto [p] gradu sunt suprà,atauus,atauia.infrà,adnepos,adneptis. ex transuerso,fratris & sororis pronepos, proneptis.& conuenienter propatruus,& proamita,id est, proaui frater, & soror, proauunculus, & promatertera, id est, proauiæ frater, & soror:item fratris patruelis, sororis patruelis filius, filia. & similiter consobrini, consobrinæ, item amitini,amitinæ filius filia: propior [q] sobrino, propior sobrina. isti sunt patrui [r] magni,amitę magnę,auunculi magni.materteræ magnæ filius,filia.

2. *Vlpianus* lib.46.ad Edictum.

HOc est patris eius,de cuius cognatione quęritur,consobrinus consobrina,siue frater patruelis.

De gradu sexto. 1. & septimo. 2. De duplatione personarum.

3. *Gaius* [s] lib.8.ad Edictum Prouinciale.

SExto [f] gradu sunt suprà,triauus [t],triauia.infrà,trinepos, trineptis.ex trāsuerso,fratris & sororis abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus,abamita,id est,abaui frater, & soror,abauunculus, abmatertera,id est,abauiæ frater,& soror: item patrui magni,amitæ magnæ,auunculi magni,materteræ magnæ nepos,neptis: item fratris patruelis,

curator bonus, per quē satisfiat creditorib. arg. l. 1.j.de curator. bonis dand. non vt successor excludatur. Atqui iudex ex causa tempus moderari , coercere, atq; artare posse videtur. l. ad peremptoriū.§.de iudicijs. Potest vtique ex causa nō simpliciter atque indefinitè , vt putat Decius. ad l. 10. in fi.§.de iure delib. l. 9. in fi. C.de iure delib. nec enim alias facere potest,vt qui hæres sit, hæres esse desinat. vide Pyrrhum disputatione 18.
z vnde suos Græci appellāt αὐτοκληρονόμους, quin dicuntur heredes nō heri, sed ...
a l.4.C.qui admitti ...
b l.5.§.de interrogationib.
c ...de hereditatis ...
d Vlpian. 28.§. 10.§.11.§.vlt.
e vide Alciat. 4 Paradox.13.
f Paul. 4.sent. 11. de gradibus cognationum. 3.instit.6. ... Eclog. tit.5.de consanguinitate & affinitate 4. Decret.14.
g Instit. eod. Nouell.118.c.
h v.l. 0.§. ...
i v.d. l.10. j.eod.
k d.l.10. eod.
l vide d.l. 14.
m vide ... §.15.j.eod.
n de q... 10.§.15.j.eod.
o 2.Ga...
p v.d.l.10.§...
q Propior sobrinis, ... q propiore ... du sunt ... sobrini: ... brini sunt ... sobrinorū ... l.10.§.16.j.
r l.10.4... sic.j.eod.
s l.10.§. ...
t al. ... tritauia.

patrui magni amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ ne- qui ex fratribus, &c. *Hotomanus 1.obseru.12.* quod Cuiacio displicet *14.ob-*

e propagati. *Hotomanus 1.obs.12.*

s est patris mei cõsobrini filius, & matris meæ consobrinæ filius. *Festus.*

truelis, sororis, patruelis, consobrini, consobrinæ. amitini, amitinæ, nepos, neptis, propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia. item [a] qui ex fratribus patrueli- bus, aut consobrinis, aut amitinis vndique propagantur [b], qui propriè sobrini [c] vocantur.

1 ¶ In septimo [d] gradu quàm multæ esse possint per- sonæ, ex his, quæ diximus satis apparet.

2 ¶ Admonendi tamen sumus, parentium liberorúm- que personas semper duplari. auum enim & auiam, tam maternos, quàm paternos intelligemus. item nepotes, neptésque, tam ex filio, quàm ex filia, quam rationem sci- licet in omnibus deinceps gradibus suprà infráque se- quemur.

De gradibus vltra septimum. 1. Cognatorum etymologia. 2. De naturali vel ciuili cognatione. 3. De affinib. 8. De causa cognationis, vel affinitatis. 9. De libertinis. 10. De capitis deminutione.

4. *Modestinus* lib. 12. Pandectarum.

NOn facilè autem, quod ad nostrum ius attinet, cùm de naturali cognatione quæritur, septimum gradum quis excedit, quatenus vltra eum ferè gradum, rerum na tura, cognatorum vitam consistere non petitur [e].

1 ¶ Cognati ab eo dici putantur, quod [f] quasi vna com munitérve nati, vel ab eodem orti, progenitíve sint.

2 ¶ Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur †: nam quędam cognationes iure ciuili, quę- dam naturali connectentur [g], nonnumquam vtroque iu- re concurrente, & naturali & ciuili, copulatur cognatio. Et quidem [h] naturalis cognatio per se sine ciuili cogna- tione intelligitur, quę per fœminam descendit, quæ [i] vul- gò liberos peperit. ciuilis autem per se, quæ etiam legiti- ma dicitur, sine iure naturali cognatio constitit per ado- ptionem. vtroque iure consistit cognatio, cùm iustis nu- ptijs cõtractis copulatur. Sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur. ciuilis autem cognatio, li- cèt ipsa quoque per se plenissimè hoc nomine vocetur, propriè tamen adgnatio vocatur, videlicet quę [k] per ma res contingit.

3 ¶ Sed quoniam quædam [l] iura inter adfines quoque versantur, num alienum est hoc loco de adfinibus quoq; breuiter disserere? Adfines [m] sunt, viri & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cogna- tionis finem accedit. námque coniungendæ adfinitatis causa fit ex nuptijs [n].

4 ¶ Nomina verò eorum hęc sunt: socer, socrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus [o], priuigna.

5 ¶ Gradus autem adfinitati nulli [p] sunt.

6 ¶ Et quidem viri pater vxorísq; socer: mater autem eorũ, socrus appellatur, cùm apud Græcos propriè viri pa ter ἑκυρὸς, mater verò ἑκυρὰ vocitetur: vxoris autem pater πενθερὸς, & mater πενθερὰ vocatur. Filij aũt vxor, nurus: fi- liæ verò vir gener appellatur. Vxor liberis ex alia vxore natis nouerca dicitur: matris vir ex alio viro natis vitri- cus [q] appellatur. eorũ vterq; natos aliunde priuignos [r] pri- uignásq; vocant. Potest etiã sic definiri socer, vxoris meæ pater, ego illius sum gener. Socer [s] magnus dicitur vxoris meæ auus, ego illius sum progener. Et retrò pater meus vxoris meæ socer est: hæc illi nurus. & auus meus, socer magnus est: illa illi pronurus. Itẽ prosocrus [t] mihi vxoris meæ auia est. ego illius sum progener [u]. Et retrò mater mea vxoris meę socrus est: illa huic nurus. & auia mea, so- crus magna est: & vxor mea illi pronurus est. Priuignus [x] est vxoris meæ filius ex alio viro natus. ego [illorũ] vitri- cus. & in contrarium vxor mea liberis, quos ex alia vxore habeo, nouerca [y] dicitur: liberi mei illi priuigni. Viri fra- ter, leuir is apud Græcos δαὴρ [z] appellatur, vt est apud Ho- merum [a] relatum. sic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δᾶερ ἐμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης.

id est,

Leuir mei canis, omnis mali causatricis, horridæ.

Viri soror, glos [b] dicitur: apud Græcos, γάλως [c]. Duorum fratrum vxores, ianitrices dicuntur: apud Græcos, εἰνατέ- ρες. quod vno versu idem Homerus significat:

Ἠὲ τινὲς γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων.

id est,

Siue alicubi inglorium, aut inaterum speciosis peplis.

7 ¶ Hos itaq; inter se, quòd adfinitatis causa parentiũ liberorúmq; loco habentur, matrimonio copulari nefas [d] est.

8 ¶ Sciendum est, neque cognationem neque adfi- nitatem esse posse, nisi nuptiæ [e] non interdictæ sint, ex quibus adfinitas coniungitur.

9 ¶ Libertini libertinæq; inter se adfines esse possunt.

10 ¶ In adoptionem datus, aut emãcipatus, quascumq; cognationes adfinitatésq; habuit, retinet. adgnationis iu ra perdit. sed in eam familiã, ad quã per adoptionem ve- nit, nemo est illi cognatus. præter patrẽ, eõsve, quibus ad- gnascitur. adfinis autẽ ei omnino in ea familia nemo est.

11 ¶ Is [f], cui aqua & igni interdictũ est, aut aliquo mo- do capite [g] diminutus est, ita vt libertatem & ciuitatem amitteret, & cognationes & adfinitates omnes, quas antè habuit, amittit.

5. *Paulus* lib. 6. ad Plautium.

SI filium naturalẽ emãcipauero [h], & alium adoptauero, non esse eos fratres si, filio meo mortuo, Titiũ adopta- uero: videri eum defuncti fratrem fuisse, Arrianus ait.

De nuru. 1. De sponsalibus.

6. *Vlpianus* lib. 5. ad legem Iuliam & Papiam.

LAbeo scribit, nepotis ex filia mea nati vxorẽ, nurum [i] mihi esse. 1 ¶ Generi & nurus appellatione spõsus [k] quoque & sponsa continetur. item socri & socrus appel- latione, sponsorum parentes contineri videntur [l].

De priuigno.

7. *Scæuola* lib. 4. Regularum.

PRiuignus etiam is est, qui vulgò [m] cõceptus ex ea na- tus est, quæ postea mihi nupsit. æquè & is, qui, cùm in concubinatu erat mater eius natus ex ea est, eáque postea alij nupta sit.

De sponsalibus.

8. *Pomponius* lib. 1. Enchiridij.

SEruius rectè dicebat, socri [n] & socrus, & generi & nu- rus [o] appellationem etiam ex sponsalibus adquiri [p].

Diuisio graduum cognationis.

9. *Paulus* lib. 4. Sententiarum.

ΣΤέμματα [q] cognationum directo [r] limite in duas li- neas [s] separantur, quarum altera superior [t], altera in- ferior. ex superiore autem, & secundo gradu transuersæ [u] lineæ pendent. quas omnes latiore tractatu habito in li- brum singularem contexim us.

De vsu cognitionis graduum & affinium. 1. De nomine cognationis. 2. De cognatis & adgnatis. 3. De suis. 4. Quid intersit inter adgnatos & cognatos. 5. De seruili co- gnatione. 6. De cognatione & adgnatione. 7. De paren- tibus & liberis. 8. De transuersalibus. 9. De gradibus di- gnoscendis. 10 Gradus vnde dicuntur. 11. De enumera- tione singulorum graduum. 12. Primi. 13. Secundi. 14. Tertij. 15. Quarti. 16. Quinti. 17. Sexti. 18. & septimi.

10. *Idem* lib. singulari de gradibus & adfinibus, & nominibus eorum.

IVrisconsultus cognatorum gradus & adfinium [x] nos- se debet: quia legibus hereditates [y] & tutelæ ad proxi- mum quemque adgnatum redire consuerunt. sed & edi- cto prætor proximo cuique cognato dat bonorum pos- sessionem. præterea lege [z] iudiciorum publicorum con- tra adfines & agnatos testimonium [a] inuiti dicere non co- gimur.

1 ¶ Nomen cognationis à Græca voce dictum vide- tur. Συγγενεῖς enim illi vocant, quos nos cognatos appel- lamus.

2 ¶ Cognati sunt [b], & quos adgnatos lex duodecim ta- bularum appellat. sed hi sunt per patrem cognati ex ea- dem familia. Qui autem per fœminas [c] coniunguntur, cognati tantùm nominantur.

3 ¶ Proximiores ex adgnatis sui dicuntur.

4 ¶ Inter adgnatos igitur & cognatos hoc interest, quod inter genus & speciem. nam [d] qui est adgnatus, & co gnatus est. non vtique autem qui cognatus est, & adgna- tus est: alterum enim ciuile [e], alterum naturale nomen est.

5 ¶ Non parcimus [f] his nominibus, id est cognatorum, etiam in seruis [g]. itaque parentes, & filios, fratrésq; etiam seruorum dicimus. sed ad leges, seruiles cognationes non pertinent.

6 ¶ Cognationis origo & per fœminas [h] solas contin- git. frater enim est, & qui ex eadem matre tantum natus est. nam qui [i] eundem patrem habent. licèt diuersas ma- tres, etiam adgnati sunt.

[Marginal notes, page 1350:]

4. *de verborũ significationib.* legendum censet *schemmata* non *stemmata*. Imagines autẽ fuisse, quas veteres in armariis habuerint, non autem coronas. Atqui *stemmata*. hoc loco perinde accipi oportet vt illo Iuuenalis loco *satyr. 8.* Stẽmata quid faciũt, quid prodest, Pontice longo sãguine censeri, pictósq; ostendere vultus maiorum, &c.

r Directus limes, est perpendicularis à sũmo ad imũ: cui opponuntur, lineę transuersę. Nam hic limes idem quod linea est.

s Lineæ vocabulũ interdum accipi simpliciter, effectiuè, contentiuè, defectiuè, conditionaliter, successiuè, ad conseruanda fideicõmissa notat Simonius de Prætis *3. de interpretat. 3. dub. 1. sentent. 11. num. 39. & sequentib.*

t *l. 1. ff. eod.*

u Ea à secũdo gradu incipit: & oritur ex superiore. In inferiori, nulla est linea trãsuersa. hęc etiam dicitur obliqua & lateralis. Saluianus *3. ad Ecclesiam.* Nõ solùm, inquit, vt aiunt, ex directo, sed etiam ex obliquo, & ex transuerso venientibus res propriæ facultatis addicuntur. *v. Cuiac. apud Paul. 4. sentent. 11. §. 1.*

x atqui superius dixit nullos esse adfiniũ gradus. *l. 4. §. 5. ff. e.*

y Graduũ cognitio prodest ad hereditates, tutelas, bonorũ possessiones, testimonia, adde & matrimonia.

z v. quæ scripsi de lege Iulia iudiciorũ publicorũ. *ad l. 4. ff. de testib.*

a Testimoniũ aduersus agnatũ aut affinem, nemo inuitus dicere in publico iudicio cogitur.

b Imò nõ sunt. *l. 5. ff. vnde legitimi: adde Vlp. 11. § 4. l. 195. §. 2. ff. de verb. signif.*

c *l. 7. ff. de legit. tutorib.*

d *l. 5. ff. vnde legitimi.*

e *l. 4. §. 2. ff. eod.*

f non fit tamen frequenter *l. 4. ff. eod.*

g *instit. de seruili cognatione.*

h *vide l. 1. §. 2. ff. vnde cognati.*

i etiam fœminæ. Nam soror inter fœminas sola adgnata est.

[Footnotes, page 1349:]

f dixi ad *l. 1. §. 2. ff. de legat. 3.* g *§. 6. instit. de capit. diminu.* h *adde l. 4. §. 10. ff. eod. l. 17. ff. de ritu. §. 2. vers. sed si qua. instit. de nupt.* i *l. 14. §. 4. ff. de ritu.* k *l. 8. ff. e.* l Imò, non continentur. *l. 8. ff. eod. l. 4. ff. de parricidijs.* m *l. 4 §. 2. ff. eod. vide l. 13. §. 2. ff.* n Imò, sponsalibus quis socer non fit. *l. 6. in fi. ff. eod. §. 9. instit. de nuptijs.* o Imò, sponsa filij nurus non est. *§. 9. instit. de nupt.* p *l. 5. ff. de testibus.* q pictura & descriptio graduum & successionum. Tertullianus. *c. 30. de præscriptionib, num. 17.* Et Apellis stemma retractandum est, non tam vetus & ipse quàm Marcion institutor eius. Quo loco post Quintius Pamnelius, stemma Apellis falsò accipit pro facinore Apellis insigni. Quippe Tertullianus illo libello de præscriptionibus, nihil aliud agit quàm de origine, vetustate, nobilitate & genere, vt ita loquar, Hæreticorum. Est & mihi alius notandus hac parte error Alciati, qui

† Imò, in infinitum. *l.1.§.2.ff. de legat. præstand.*
' Posteros appellati vltra filiorũ gradum Caligula dicebat, *teste Suetonio.*

7 ¶ Parentes vſque ad tritauum † apud Romanos proprio vocabulo nominantur. vlteriores, qui non habẽt ſpeciale nomen, maiores, ' appellantur. item liberi vſque ad trinepotem. vltra hos, poſteriores vocantur.

8 ¶ Sunt & ex lateribus cognati: vt fratres, ſororéſque, & ex his prognati, item patrui, amitæ, & auunculi, & materteræ.

9 ¶ Nam quotiens quæritur, quanto gradu quæque perſona ſit: ab eo incipiendum eſt, cuius de cognatione quærimus. & ſi ex inferioribus, aut ſuperioribus gradibus eſt: recta linea ſurſum verſum, vel deorſum tendentium, facilè inuenimus gradus, ſi per ſingulos gradus proximũ quemque numeramus. nam "qui ei," qui mihi proximo gradu eſt, proximus eſt, ſecundo gradu eſt mihi. ſimiliter enim, accedentibus ſingulis, creſcit numerus. Idem faciendum in tranſuerſis gradibus. ſic frater ſecundo gradu eſt: quoniam patris vel matris perſona, per quos coniungitur, prior numeretur.

a & ideo aſcẽdẽtes & deſcendẽtes appellati. Gradus cognationũ vetuſtiſſimam deſcriptionem. *v. Cui. 6. obſ. 40.*

10 ¶ Gradus autẽ dicti ſunt à ſimilitudine ſcalarum [a], locorúmve procliuium: quos ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id eſt in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, tranſeamus.

11 ¶ Nunc ſingulos gradus numeramus.

b *l.1. §. 1.3. ff. e. §.1. inſtit. e. Paul. 4. ſent. 11. §.1.*
c Primus gradus continet quatuor perſonas.

12 ¶ Primo [b] gradu cognationis ſunt [c] ſurſum verſum duo: pater, & mater. deorſum verſum duo: filius, & filia: qui tamen & plures eſſe poſſunt.

d *l.1. §.1. §.4. ff. eod. §.2. inſtit. eodem: Paul. 4. ſent. 11. §.2.*
e Secũdus gradus continet duodecim perſonas.
f *v. Feſtum in Auus.*

13 ¶ Secundo [d] gradu duodecim [e] perſonæ continentur, hæ: Auus [f], hoc eſt patris, & matris pater. item auia, ſimiliter tam paterna, quàm materna. Frater quoque per vtrumque parentem accipitur, id eſt aut per matrem tantùm, aut per patrem, aut per vtrumque, id eſt ex vtroque parente eodem. ſed hic numerum non auget: quòd nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet, tantùm, niſi quòd is eoſdem cognatos tam paternos, quàm maternos habet. & ideo euenire ſolet in his, qui diuerſis parentibus nati ſunt, vt, qui meo fratri frater ſit, meus cognatus non ſit. pone me fratrem habere ex eodem tantùm patre, illum habere ex eadem matre. illi inter ſe fratres ſunt: mihi alter cognatus non eſt. Soror ſimiliter numeratur, vt frater. Nepos quoque dupliciter intelligitur: ex filio, vel filia natus. Idem eſt & in nepte.

g *l.1. § 5. ff. eod. §. 3. inſtit. eod. Paul. 4. ſent. 11. § 3.*
h Tertio gradu contin[e]nentur perſonę triginta duæ.

14 ¶ Tertio [g] gradu perſonæ cõtinentur triginta duo [h]. Proauus, qui quadrifariter intelligitur. eſt enim aui paterni, aut materni pater, item auiæ paternæ, aut auiæ maternæ, pater. Proauia quoque quatuor perſonas complectitur. eſt enim aut aui paterni, aut auię paternæ mater. item aui materni, & ſimiliter auiæ maternæ mater. Patruus, is autem eſt patris frater, & ipſe dupliciter intelligendus eſt: ex patre, vel matre. Auia paterna mea nupſit patri tuo, peperit te, aut auia paterna tua nupſit patri meo, peperit me: ego tibi patruus ſum, & tu mihi. Id euenit, ſi mulieres [i] altera alterius filio nupſerit. nam qui ex his maſculi nati fuerint, inuicem patrui ſunt: "quæ" fœminæ, inuicem amitæ: item maſculi fœminis ſimiliter patrui, fœminæ illis amitæ. Si vir & mulier, ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupſerit: qui ex patre adoleſcentis nati erunt, ex matre puellæ natos, fratris filios: illi eos patruos, & amitas appellabunt. Auunculus eſt matris frater. eadem ſignificatione, qua in patruo diximus, contigit. ſi duo viri alter alterius filiam dixerint: qui ex his maſculi nati fuerint, inuicem auunculi: quæ fœminæ: inuicem materteræ erunt. & eadem ratione maſculi puellis auunculi, & illæ illis erunt materteræ. Amita eſt patris ſoror ſicut ſupra accipienda. Matertera eſt [k] matris ſoror ſimiliter vt ſuprà. Illud notandum eſt, non, quemadmodum patris matríſque fratres & ſorores, patrui, amitæ, auunculi, materteræ dicuntur, ita fratris ſororíſque filios filias nomen ſpeciale cognationis habere: ſed ita demonſtrari, fratris, ſororíſque filios filias. quod quidem & in alijs accidere, ex poſterioribus apparuit. Pronepos quoque, & proneptis quadrifariter intelliguntur. aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia deſcendunt: aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia propagantur.

i ſi mulier.
k *v. Feſtum in Matertera.*

l *l.1. §. 6. ff. eod. §. 4. inſtit. eod. Paul. 4. ſent. 11 §. 4.*
m Quarto gradu continentur perſonæ octaginta.
n *vide Feſtum.*
o *l.1. §. 5. ff. eod.*

15 ¶ Quarto [l] gradu perſonę continentur octaginta [m]. Abauus [n], cuius intellectus in octo perſonas porrigitur. eſt enim proaui paterni, aut materni pater: quos ſingulos duplici modo intelligendos diximus. aut proauiæ paternæ, aut maternæ pater: quæ & ipſæ ſingulæ dupliciter accipiuntur. Abauia, & hæc octies numeratur. eſt enim proaui paterni, aut materni, item proauiæ paternæ, aut maternæ mater. Patruus [o] magnus eſt frater aui. qui auus, item frater, cùm duobus modis intelligũtur: quatuor perſonas hoc nomen amplectitur: vt ſit aui paterni, vel materni frater, qui vel eodem patre, id eſt proauo, vel tãtùm matre eadem, id eſt proauia, natus eſt. qui autem mihi patruus magnus eſt, is patri meo vel matri meæ patruus [p] eſt. Amita magna [q] eſt aui ſoror. auus autẽ, item ſoror (vt ſuprà diximus) dupliciter intelliguntur. & ideo hîc quoque quatuor perſonas intelligimus. ſimiliter quæ patris mei, vel matris meæ amita eſt: mihi erit amita magna.

p *v. Ferrãdum 2. explicationum 11.*
q *l. 17. §. 2. ff. de ritu: Vlpia. 5. §. 6.*

Auunculus magnus eſt auiæ frater, quatuor perſonæ huic nomini eadem ratione ſubiectæ ſunt. mihíque is eſt auunculus magnus, qui patri meo, vel matri meæ auunculus eſt. Matertera magna eſt auiæ ſoror. quatuor modis & hæc ob eandem cauſam intelligitur. ea, quæ patri meo, vel matri meæ matertera eſt, mihi matertera magna vocatur. Eodem gradu ſunt & illi, qui vocantur fratres patrueles, item ſorores patrueles, (amitini amitinæ,) conſobrini conſobrinæ. hi autem ſunt, qui ex fratribus vel ſororibus naſcuntur. quod quidam ita diſtinxerunt: vt eos quidem, qui ex fratribus nati ſunt, fratres patrueles [r]: item eas, quæ ex fratribus natæ ſunt ſorores patrueles, ex fratre autem & ſorore, amitinos [ſ] amitinas: eos verò & eas, qui quæve ex ſororibus nati natæve ſunt, conſobrinos [t] conſobrinas, quaſi conſororinos: ſed plerique hos omnes conſobrinos vocant, ſicut Trebatius. Sub hac appellatione nominum perſonæ cadunt ſedecim, hæ: Patrui: filius, item filia, bifariam (ſicut ſupra) numerantur. nam patris mei frater eſſe poteſt vel ex patre ſolo, vel etiam ex matre ſola. Amitæ filius, item filia. Auunculi filius, item filia. materteræ filius, item filia. amita, auunculo, matertera acceptis duplici intellectu ſecundùm eandem rationem. Fratris ſororíſque nepos ac neptis eodem gradu ſint. Sed & frater, item ſoror, nepóſve & neptis, dupliciter accepti continebunt perſonas ſedecim, ſic: Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre eadem matre nati, neptis ex filio, neptis ex filia. eadémque cauſa octo perſonæ efficient, vt aliæ octo accedant ex ſorore natorum nepotes neptéſque. & ſimiliter numerantur à nobis. fratris autem mei nepos neptíſque me patruum magnum appellant ſororum fratrúmque meorum nepotes neptéſque, item mei inter ſe, conſobrini ſunt. Abnepos, abneptis. hi ſunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis neptíſve nepos neptis, filij filiæve pronepos proneptis: nepote vel ex filio nato vel ex filia, nepte vel ex filio nati vel ex filia acceptis: vt ad ſingulas perſonas gradu deſcendamus, ſic: Filius, nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos, pronepos, abneptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos. Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis, abneptis. Similiter hæ perſonæ enumerabuntur propoſitâ filia. & ſic fient ſedecim.

r amitini, amitæ meæ filij.
ſ patrueles mihi, ſunt patrui mei filij.
t Conſobrini mihi, ſunt auunculi & materteræ meæ filij: matruelis verò, materteræ filius. de quo *l.1. ff. de parricidijs.*

16 ¶ Quinto [u] gradu perſonæ continentur centum octaginta quatuor [x]. Atauus ſcilicet, & atauia. atauus eſt abaui vel abauiæ pater, proaui vel proauiæ auus, aui, auiæque proauus, patris vel matris abauus. huius appellatio perſonas complectitur ſedecim, enumeratione facta tam per mares, quàm per fœminas: vt ſic ad ſingulas perueniamus: Pater, auus, proauus, abauus, atauus. Pater, auus, proauus, abauia, atauus. Pater, auus, proauia, abauus, atauus. Pater, auus, proauia, abauia, atauus. Pater, auia, proauus, abauus, atauus. Pater, auia, proauus, abauia, atauus. Pater, auia, proauia, abauia, atauus. Pater, auia, proauia, abauus, atauus. ſimiliter matris perſona propoſita numeratio fiet. Atauia totidem perſonas continet eadem ratione numeratas, id eſt ſedecim. Patruus [y] maior. eſt proaui frater, patris vel matris patruus magnus. ſub hoc nomine erunt perſonæ octo, & ſic enumerabuntur: Pater, auus, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auus, proauus, abauia, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauia, frater proaui. Totidem erunt, matris perſonâ & proauo eius propoſitis. Ideo autem fratrem [z] proaui enumerantes ante [a] abauum ponimus, quòd (vt ſuprà ſignificauimus) non [b] aliter venietur ad eũ, de quo quæritur, niſi per eos tranſitum erit, ex quibus naſcitur [c]. Auunculus [d] maior. is eſt proauiæ frater, patris vel matris auunculus magnus. eadem denumeratione hîc quoque octo perſonas computabimus: hoc tantùm immutato, vt is frater proauiæ ponatur. Amita [e] maior. ea eſt proaui ſoror, patris vel matris amita magna. quod ad numerum & expoſitionem perſonarum, eadem erunt: immutato hoc, vt proaui ſoror ad extremum ponatur. Matertera maior. hæc eſt ſoror proauiæ, patris vel matris matertera magna. numerus perſonarum idem eſt, vt in nouiſſimo ponatur proauiæ ſoror. Hos omnes à patruo maiore, quos retulimus, quidam appellant ita: Propatruus [f], proauunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel ſororis pronepotem me demonſtrant. Patrui magni filius filia. hi ſunt aui fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio [filia,] patris vel matris conſobrinus conſobrina. octo perſonas & hîc computabimus, quòd auus, & frater (vt iam dictũ eſt) dupliciter accipiuntur. & ideo patrui magni filius quatuor implet, totidem filia. Amitæ magnæ filius, filia. hi ſunt aui ſororis filius

u *l.1. §. 7. ff. eod. §. 5. inſtit. e Paul. 4. ſent. 11. §. 5.*
x Quinto gradu continentur perſonæ 84. alij 192.
y *v. Feſtum in Maior patruus.*
z id eſt, patruũ maiorem.
a id eſt, prius abauum numeramus.
b hęc verba ſatis oſtendunt quemadmodũ facienda ſit dinumeratio graduũ. A filio ad patrem peruenitur ἀμέσως: à nepote ad auũ peruenitur per patrẽ: ad abauũ per proauum: ad patruũ maiorem per abauum. Nam abaui filij ſunt, meus proauus & propatruus.
c nam ſemper ſpectanda eſt perſona à qua quis generatur.
d *v. Feſtum in Maior. auũculus.*
e *v. Feſtum in Maior amita.*
f In his nominibus particula, *Pro*, gradũ adijcit, & ſic in affinitatis linea dicitur proſocer, progener, pronurus. *l.4. §. 6. ff. eod.*

filia,

filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina: numerus personarum idem, qui suprà. Auunculi magni filius, filia. hi sunt auiæ fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina. numerus idem. Materteræ magnæ filius filia. hi sunt auiæ sororis filius filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. computatio eadem. Personæ, quas enumerauimus à patrui magni filo, ei, de cuius cognatione quæritur, propiùs sobrinis vocantur. nam (vt Massurius ait) quem quis appellat propiorem[a] sobrino, qui est patris matrísve consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinæve filius filia nominatur. Patrui nepos, neptis. hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia. octo personas continebunt, quatuor nepos, quatuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitæ nepos, vel neptis. hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia. numerus idem est. Auunculi nepos neptis. hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis. cetera eadem, quæ in patrui nepote vel nepte. (Materteræ nepos neptis. hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis. personarum numerus idem.) His omnibus quos ad patrui nepotem proposuimus, is, de cuius cognatione quæritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. Fratris pronepos, proneptis. continebunt hi personas sedecim, fratre dupliciter, & pronepote & pro nepte singulis quadrifariàm (vt suprà demonstrauimus) acceptis. Sororis pronepos, proneptis, similiter sedecim personas continent. Adnepos adneptis. hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filij vel filiæ abnepos abneptis. numerabuntur sub hac appellatione triginta duo personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidem abneptis.

a nullibi apertius exprimitur quod sit propior sobrino. Propior consobrino est, natus consobrino. *l. 2. Cod. vnde legitimi. d. l. 1. in fi. §. eod. 7. festum in Propiore sobrino.*

17 ¶ Sexto[b] gradu continentur personæ quadringentæ quadraginta octo[c], hæ: Tritauus. est autem tritauus, patris & matris atauus, aui vel auiæ abauus, proaui proauiæ proauus, abaui vel abauiæ auus, ataui vel atauiæ pater. dictus quasi tertius[d] auus. personas autem complectitur triginta duo. geminetur enim, necesse est, numerus qui in atauo fuit, immutatione per singulas personas propter atauiam facta: vt sedecies tritauus intelligatur ataui pater. & totiens atauiæ. Tritauia similiter numerata faciet presonas triginta duo. Patruus maximus. is est abaui frater, ataui & atauiæ filius, patris vel matris patruus maior. personas continebit sedecim, sic: Pater, auus, proauus, abauus, atauus, abaui frater. Pater, auus, proauus, abauus, atauia, frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauus, frater abaui. Pater, auus proauia, abauus, atauia, frater abaui. Pater, auia, proauus abauus, atauus, frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauia, frater abaui. (Pater, auia, proauia, abauus, atauus, frater abaui.) Pater auia, proauia, abauus, atauia, frater abaui. Totidem erunt matris appellatione proposita. Auunculus maximus. is est abauiæ frater, patris vel matris auunculus maior. & numerus idem, & personarum expositio eadem, quæ suprà: hoc dumtaxat immutato, vt pro abaui fratre, abauiæ fratrem ponas. Amita maxima. ea est abaui soror, patris vel matris amita maior. cetera, vt in patruo maximo: immutato hoc tantùm, vt, vbi est abaui frater. ponatúr abaui soror. Matertera maxima. ea est abauiæ soror, patris vel matris matertera maior. cetera vt suprà, ad extremum dumtaxat pro abauiæ fratre proposita abauiæ sorore. Hos omnes, quos à patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: Abpatruus[e], abauunculus[f], abamita[g], abmatertera[h]. iteque & nos inndifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abauunculos, abamitas, abmaterteras: illi me demonstrant fratris sororísque abnepotem. Patrui maioris filius filia. hi sunt proaui fratris filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim: enumeratione sic ducta, vt in quinto gradu, cùm patruum maiorem demonstraremus, fecimus: adiecto dumtaxat filio, filia: quia filius patrui maioris totidem necesse est personas complectatur, quot patruus maior, id est octo. totidem ex filiæ persona computatis, is numerus efficietur: quem suprà posuimus. Amitæ maioris filius filia. hi sunt proaui sororis filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filia. & hîc eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Auunculi maioris filius filia. hi sunt [proaui] proauiæ fratris filius filia, abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filio. eadem hîc dinumeratio facienda est, quæ in patrui maioris filio filia. Materteræ maioris filius filia. hi sunt proauiæ sororis filius filia, abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filia circa numerum personarum & expositionem, vt suprà. Hi omnes, quos proposuimus à patrui maioris filio, auo auiæ [esse] eius, de cuius cognatione[i] quæritur, fratribus & sororibus eorum, consobrini consobrinæve sunt: at patri matríque eiusdem, fratribúsque & sororibus vtrius eorum propiùs sobrinis. Patrui magni nepos vel neptis, amitæ magnæ nepos vel neptis, auunculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos vel neptis. hæc singula nomina, continent personas sexaginta quatuor. nam cùm patrui magni (verbi gratia) persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote dumtaxat adnumerato, & quadruplatur is, qui geminatus erat. duplicatur etiam nepte computata. & tantum vnius, denumerationem proponimus exempli gratia: Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius, nepos eiusdem ex filio, item neptis. Pater: auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius: nepos eius ex filio, item neptis. (Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis.) Pater, auus, proauia, frater aui qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis. totidem & eadem ratione exponuntur matris nomine anteposito, id est, vt aui materni fratres, nepotes, & neptes computemus. item in amita magna, id est aui sororis nepotes neptésque enumerabimus. idémque in auunculo magno, id est auiæ fratris. eadem ratione in materteræ magnæ, id est auiæ sororis. ex quibus vniuersus numerus completur sexagintaquatuor. Hi omnes proaui aut proauiæ eius, de cuius cognatione quæritur, pronepotes & proneptes: eiusdem aui auiæve fratres sororésve, nepotes, neptésve, & contra, eorum eiusdem auus auia patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna. erunt autem pater matérve eiusdem, fratrésque & sorores vtrius eorum propiùs sobrini. ipse his sobrinus[k] est, & inuicem huic illi sobrini. Patrui pronepos, patrui proneptis continent personas octo. nam vtriusque sexus fiunt sedecim sic: Pater, auus, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos eiusdem ex nepote filio nato. item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos proneptis. totidem personas eadem ratione & is continet: tantùm pro patruo amitâ sumptâ. Item Auunculi pronepos proneptis: item pro patruo auunculo posito. Materteræ pronepos, proneptis. & hîc, vbi patruus positus est, materterâ enumeratâ, eundem numerum personarum inueniemus. Hi omnes eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptésve sunt. Fratris sororisque abnepos abneptis: efficiunt personas sexaginta quatuor, vt ex suprascriptis apparere potest. Trinepos trineptis. hi sunt filij filiæve adnepos adneptis, nepotis neptis, abnepos abneptis, pronepotis pronepotísve, pronepos proneptis, abnepotis abneptísve, nepos neptísve, adnepotis adneptis filius filia. hæ appellationes demonstrant personas sexaginta quatuor. nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sedecim. his accedunt trinepos trineptis, vna ex atnepote nati, altera ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adijciuntur fœminæ, ex quibus proximus quisque progenitur[l]. & numerabuntur sic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos. item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, tri-

b *l. 3. §. eod. §. 6. instit. eod. Paul. 4. sent. 11. §. 6.*

c Sextus gradus cōtinet personas 448.

d tritaui etymon.

e abaui frater. *l. 4. §. eod.*

f abauiæ frater. *d. l. 4.*

g abaui soror. *d. l. 4.*

h abauiæ soror. *d. l. 4.*

i ¶ Ab eo semper est incipiendum. nam quoties quæritur quoto gradu quæque persona sit, ab ea incipiendum est, de cuius cognatione quærimus. *§. 9. §. eod.*

k Sobrini Græcis δισεξάδελφοι καὶ δεύτεροι ἐξάδελφοι: Consobrini, ἐξάδελφοι & πρωτεξάδελφοι: Sobrinorū filij τρισεξάδελφοι. *vide Cuiac. 4. sent. Paul. 11. §. 6.*

l progignitur. *Hal.*

a id est, libertate. b *l.10.C.eo.§.1.instit.de seruili cognat.* c *l.7.§.vnde liberi.*
d *§.7.instit.eo.* e *l.5.§.eo.* f *l.5.C.comm.de success.Nouell.118.cap.3.*
g *l.6.in fin.§.vnde legitimi.*
h Exhæredati non sunt sui: sui esse desinunt. *l.20.§.1.in fi.§.de bonorum possess.contra tab.vide Cuiacium Nouella 1.*

d *vide l.17.supra de bonis libert.*
e *l.8.C.de ingen.manumiss.*
f vel quia etiam emerit ea lege, *l.45.§.1.§.de ritu.*
g *l.21.infra de manumiss.*
h *vide d.l.45.§.de ritu.*

i *l.vlt.§.vnde legitimi.*
k Consanguinitatis iura adoptiui habent. *vt hîc*: consanguinei tamen sunt impropriè. Porro qui consanguinei dicãtur, *scripsi ad l.vlt. C. de imponenda lucratiui descriptione.*
† Hodie defertur. *§.7.vers.sed nec. inst. de legit. agnat.success.*
l *l.2.§.8.§.vnde cognati.*
m *§.1.inst.de legit. adgnat. success.*
n *v.l.14.C.de legit.hæred.*
o *§.4.§.eod. v.l. 1.§.penult.§.vnde cogn.*
p Proximus, quẽ nemo antecedit.
q Proximus est, quem nemo antecedit. *v.l.92.§.de verb. signif.*
r Gradu æquales ac pares, pari iure sunt in succedendo.
s In capita hereditas distribuitur, quoties in tot partes diuiduntur quot hæredes sunt.
t & ita iure ciuili in capita diuidetur hereditas inter duorum fratrum liberos. hinc Vlp. *tit.26.§.4.* Agnatorum hæreditates diuidũtur in capita, veluti si sit frater solus, & alterius fratris duo pluresue liberi. huc etiam facit lex *1.§ vlt.§.si pars hæred.* in qua mortuo fratre agitur de hæreditate diuidenda inter filium fratris defuncti & vxores fratrum defunctorum prægnantes. & Caius *8. instit.* Omnes fratrum filij patruo suo ab intestato succedunt non in stirpes sed in capita. Id etiam statuit Carolus Quintus in Comitiis Spirensibus anno 1529. vt refert Mynsingerus *3.obser. 94.* quem vide. Idem etiã probat Zasius *1.resp. 7.* aduersus communẽ opinionem. sed nemo melius ea de re disseruit quàm Hotomanus quem vide *14. illustr.*
u Adoptiui sunt etiam adgnati. *§.2.inst.le-git.agn.*

sed si interim decesserit, cùm placeat, eum statu [a] recepto decessisse: nepotibus obstabit.

5 ¶Sed si quis non desiit esse in potestate, sed nunquàm cœpit: vtputà si filius meus, viuo patre meo, ab hostibus captus est, mox ibi, me patrefamilias facto, decesserit: nepotes in eius locum succedent.

6 ¶Non minùs autem neptes, quàm nepotes succedent in locum parentium.

7 ¶Interdum licèt parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec cœperit: tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere. vtputà adrogaui eum, cuius filius[b] ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate. mortuo filio adrogato, mortuo & captiuo apud hostes: pronepos iste suus heres mihi erit.

8 ¶Sciendum est autem; nepotes & deinceps, interdum, etiam si parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamuis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit: Si [c] paterfamilias testamento facto decesserit exheredato[d] filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiauit heres institutus: nepos poterit suus heres esse, vt & Marcellus libro decimo scripsit: quoniam nec delata est filio hereditas. Idem erit dicendum, & si filius ex asse sub conditione, quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus, non impleta conditione decesserint. nam dicendum erit, suos posse succedere: si modò [e] mortis testatoris tempore vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint. idque & Iuliano, & Marcello placet.

9 ¶Post [f] suos statim consanguinei vocantur.

10 ¶Consanguineos autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. Et est verum, eos esse consanguineos, etiam [g] si sui heredes non extiterunt patri, vtputà exheredatos[h]. sed, etsi pater eorum deportatus fuerit, nihilo minùs eos inter se esse consanguineos, licèt patri sui heredes non extitissent. Et qui numquàm in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei. vtputà qui post captiuitatem patris nascuntur, vel qui[i] post mortem.

11 ¶Non solùm autem naturales, verumetiam adoptiui[k] quoque iura consanguinitatis habebunt cum his, qui sunt in familia, vel in vtero, vel post mortem patris nati.

¶*De adgnatis, quo casu vocantur. 1. Qui dicuntur adgnati. 2. De gradu. De diuisione in capita. 3. De natiuitate vel adoptione. 4. De proximo vel vlteriori, & quo tempore proximitas spectatur.*

2. *Idem*[u] lib. 13. ad Sabinum.[t]

POst consanguineos admittuntur adgnati, si consanguinei non sunt. merito: nam si sunt consanguinei, licèt non adierint hereditatem, legitimis non † defertur. sed hoc sic erit accipiendum, si[l] nec sperantur esse. ceterùm si vel nasci consanguineus, vel de captiuitate reuerti potest: adgnati impediuntur[m].

1 ¶Adgnati autem sunt, cognati virili sexus ab eodem orti. nam post suos & consanguineos statim mihi [n] proximus est consanguinei mei filius, & ego ei. patris quoque frater, qui patruus appellatur. deincepsque ceteri, si qui sunt, hinc orti in infinitum.

2 ¶Hæc hereditas proximo[o] adgnato, id [p] est ei, quem nemo[q] antecedit, defertur: & si plures sint eiusdem gradus, omnibus [r]: in[s] capita scilicet. vtputà duos fratres habui, vel duos patruos. vnus ex his vnum filium, alius duos reliquit. hereditas mea in tres[t] partes diuidetur.

3 ¶Parui autem refert, adgnatus hic natiuitate, an[u] adoptione sit quæsitus. nam qui adoptatur, iisdem fit adgnatus, quibus pater ipsius fuit: & legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipsi eius.

4 ¶Legitima hereditas tantum proximo [x] defertur. Nec interest, vnus solus sit, an ex duobus prior pluribúsve, an duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel ceteros antecedant, vel soli sint, quia is est proximus [y], quem nemo antecedit & is vltimus, quem nemo sequitur. & interdum idem primus postremúsque, qui solus occurrit.

5 ¶Interdum vlteriorem adgnatum admittimus. vtputa fecit quis testamentum, cùm haberet patruum, & patrui filium. deliberante herede scripto, patruus decessit.

x Proximis defertur legitima hæreditas.
y nota, qui proximi, vltimi, primi & postremi dicantur.
z ¶*l.3.§.eod.l.1.l.4.in fi.§ vnde legit.*
a vide interpretationem huius §. *apud Cuiac.18.obs.12.*
b hæc verba, *cum onere fideicommissi.* delenda esse existimat Antonius Faber, *6.Coniecturarum 14.*
c *vide instit.de success. libert.*

mox heres institutus repudiauit hereditatem. patrui filius admittetur. ergo & bonorum possessionem petere potest.

6 ¶Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cùm moreretur paterfamilias: sed eum, qui tunc [z] fuit, cùm intestatum decessisse certum est. secundum quæ: etsi suus erat, qui præcedebat, vel consanguineus: si nemo eorum, cùm repudiatur hereditas, viuit: proximum eum accipimus, qui tunc, cùm repudiatur hereditas, primus est.

7 ¶Vnde [a] bellè quæri potest, an etiam post repudiationem adhuc demus successionem. propone, heredem scriptum rogatum restituere hereditatẽ, repudiasse eam, cùm nihilo minùs compelli potuit adire hereditatem, & restituere, vt Diuus Pius rescripsit. finge, eum superuixisse centum diebus, (verbi gratia) & interim proximum decessisse: mox & eum, qui erat rogatus restituere. dicendum, posteriorem admitti cum[b] onere fideicommissi.

¶*De bonis libertorum. De suis heredibus & patrono. 1. De manumissione voluntaria, vel necessaria. 2. De seruo dotali manumisso. 3. De empto vt manumittatur. 4. De eo qui necem domini detexit. 5. Ad l. Aeliam Sentiam, de iureiurando. 6. De municipibus. 7. De milite. 8. De principe. 9. De his qui sunt in vtero.*

3. *Idem*[a] lib. 14. ad Sabinum.[b]

INtestato liberto[c] mortuo, primùm suis deferri hereditatem, verum est. si hi[d] non fuerint, tunc patrono.

1 ¶Libertum accipere debemus eum [e], quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit, siue sponte, siue necessitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere[f], nam & ad huius legitimam hereditatem admittitur.

2 ¶Si dotalem[g] quis seruum manumisit, ipse patronus habetur, & ad legitimam hereditatem admittetur.

3 ¶Is planè, quem hac lege emi, vt manumittam, & si ex constitutione Diui Marci[h] peruenerit ad libertatem, tamen (vt eadem constitutione expressum est) meus libertus est, & legitima eius hereditas mihi deferatur.

4 ¶Qui si necem[i] domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruerit[k], si quidem adsignauit prætor, cuius libertus sit, sine dubio eius erit, & ei legitima hereditas deferetur. quòd si non addidit: efficietur quidem ciuis Romanus: sed eius erit libertus, cuius proximè fuerit seruus: & ad legitimam hereditatem ipse admittetur: nisi sicubi quasi indiguo deneganda fuerit hereditas.

5 ¶Si quis libertam sic iureiurando[l] adegit, ne illicitè nubat: non debere incidere in legem Æliam Sentiam. Sed si, intra certum tempus ne ducat, néve aliam, quàm de qua patronus consenserit: vel non nisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est, incidere eum in legem Æliam Sentiam, nec ad legitimam hereditatem admitti.

6 ¶Si municipes [m] seruum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertę intestatorum.

7 ¶Miles, manumittendo seruum peculiarem[n], suum faciet libertum, & ad legitimam hereditatem eius admittitur.

8 ¶Principem ad bona libertorum suorum admitti, plusquàm manifestum est[o].

9 ¶Vtique ex lege duodecim tabularum ad legitimam hereditatem is, qui in vtero [p] fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. Inde [q] & partem [r] facit his, qui pari gradu sunt. vtputà frater vnus est, & vterus: vel patrui filius vnus natus, & qui in vtero est.

10 ¶Est autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex vno vtero plures [s] nasci possunt. & placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quæ se dicit, prægnatem non esse: ex asse iam esse heredem hunc, qui iam natus est: quo-niam & ignorans [t] heres fit. quare si medio [u] tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.

11 ¶Post decem [x] menses mortis natus, non admittetur ad legitimam hereditatem.

12 ¶De eo autẽ, qui cẽtesimo octogesimosecundo die[y]

i *l.2.§.de [illegible] libert.*
k *v. infra [illegible] sine ma[illegible] ad libert.*
l ad [illegible] iure patro.
m *v.l.vn.§.de libertis vni.*
n *v.l.8.§.de bonis libert.*
o Idem enim ius commune cùm cæteris habet, etiam in successionibus. *l.7.C.qui testam.*
p i. posthumus, *l.4.C.eod §.2. in in fi.instit. de hæred. quæ ab intest. l.vltim.§.de ventre in possess. vide l.30 [illegible] de adquiren. hæred.*
q Cur inde [illegible]
r Partem facere est [illegible]
s *v.l.[illegible] si pars hæred. l.[illegible] de solutionib.*
t Ignorans etiam heres fit.
u i. dum pẽdet ius testamenti, dum expectatur nascendus, *l.4.in fi.§. contra tabulas.*
x *v. Nouell. 39. c.2.*
y i. qui ad initia septimi mẽsis natus est. nã ex sententia Græcorum singulis mensibus 30. dies tribuendi: & ita 182 dies septimum mensem attingunt, Hippocrates, *lib.2. Epidemid. 3. sect. 270.* dies pro nouem mensibus ponit. Porro, partus *infiaur* res matri [illegible] dest, *l.12.§.de statu.* Qui ante septimum vel octauo mense nascuntur, non sunt vitales. Huius rei rationẽ Paulus *4. sent. 9.§.5.* affert. Pythagorei numeris (vt aiunt) septimo pleno (210. dieb.) aut 10. mense partus maturus videtur. Idem [illegible] tit Censorinus *lib.de die natali.* Septimo, inquit, partus iam maturus est, eo quòd in omnibus numeris septenarius plurimum possit. adde Macrobium *1. in somnium. 6.* Ambros. *39. ad Herontianum.* Plinium *7.c.5.* *3.Gell.10.Philo de antiquitate Iudaic. Tertull.c.19. de Anima.* Causam ad astra, planetas & eorum naturam refert Schonerus *lib.1.de iudicis.* Ait enim Saturnum, vtpote antiquiorem cæteris fœtum dirigere primo mense, & materiam constringere. Iouem, secundo eodémq; mense motum & rationem conferre. Martem, tertio mense sanguinem: Solem, quarto mense calore suo membra præcipua formare, eóque mense rationalem animam instillari scribit: Venerem [illegible] mense figuram, sexum & venustatem: Mercurium, sexto mense extendere voces [illegible]

…nitas: Lunam, ſeptimo menſe perficere conceptum pro, ter plenitudinē & perfectionem ſeptem planetarum concurrentem: ideóq; partum fieri vitalem. A Luna Saturnum octauum mēſem dirigere, qui natura ſua frigidus, partum quoque infrigidat & ita partum vitalem facit. Nono mēſe Iouem dominari fingit: cuius motu quo plurimum valet, puer ex tenebris ad lucem profertur. hæ ſunt nugæ Aſtronomicæ: quas ideò hîc inſerui, ne ſtudioſi iuris eas ignorarent: tamē vt ger… euitarent.

natus eſt, Hippocrates[a] ſcripſit[b], & Diuus Pius pontificibus reſcripſit, iuſto tempore videri natum. nec videri in[c] ſeruitutem conceptum, cùm mater ipſius ante centeſimum octogeſimum ſecundum diem eſſet manumiſſa.

De capitis deminutione parentis.

4. *Pomponius* lib. 4. ad Sabinum.

HI, quorum parens capite minutus eſt, legitimæ hereditatis ius & in ceteris perſonis, & inter ſe retinent[d]: & alij aduerſus eos.

Quo tempore ſpectatur an ſit proximus adgnatus.

5. *Vlpianus* lib. 46. ad Edictum.

SI quis, cùm haberet fratrem &[e] patruum, deceſſerit teſtamento facto. deinde, pendente conditione heredum ſcriptorum, frater inteſtatò deceſſerit: mox conditio defecerit: patruum poſſe vtriuſque adire legitimam hereditatem, conſtat.

De concepto poſt mortem aui.

6. *Iulianus* lib. 59. Digeſtorum.

TItius, exheredato filio, extraneum heredem ſub conditione inſtituit. quæſitum eſt: ſi poſt mortem patris pendente conditione filius vxorem duxiſſet, & filium procreaſſet, & deceſſiſſet, deinde conditio inſtituti heredis defeciſſet: an ad hunc poſtumum nepotem legitima hereditas aui pertineret. reſpondit *: Qui poſt mortem aui ſui concipitur: is neque legitimam hereditatem eius tanquàm ſuus heres, neq; bonorum poſſeſſionē tanquam cognatus accipere poteſt[f]: quia lex duodecim tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit.

7. *Celſus* lib. 28. Digeſtorum.

VEl ſi viuo eo conceptus eſt: quia * conceptus quodammodo[g] in rerum natura eſſe exiſtimatur.

De cognatis. 1. De ea quæ mortuum peperit.

8. *Iulianus* lib. 59. Digeſtorum.

ITem prætor edicto ſuo proximitatis[h] nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur his, qui defuncto mortis[i] tempore cognati fuerint. Nam quod in conſuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, poſt quorum mortem concepti ſunt: non propriè, ſed per abuſionem vel potiùs ἀναφορικῶς[k] *i. per relationem* accidit.

1 ¶Si quis prægnatem vxorem reliquiſſet, & matrem, & ſororem: ſi viua vxore mater mortua fuiſſet, deinde vxor mortuum peperiſſet: ad ſororem ſolam legitima hereditas pertinet: quia certum eſſet, matrem eo tempore deceſſiſſe, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

De iure accreſcendi. De ſubſtituto coheredi.

9. *Marcianus* lib. 5. Inſtitutionum.

SI[l] ex pluribus[m] legitimis heredibus quidam omiſerint adire hereditatē: vel morte, vel qua alia ratione impediti fuerint, quo minùs adeāt: reliquis, qui adierint, adcreſcit[n] illorum portio. & licèt deceſſerint, antequàm adcreſceret: hoc ius ad heredes[o] eorum pertinet. Alia cauſa eſt inſtituti heredis, & coheredi ſubſtituti. huic enim viuo defertur ex ſubſtitutione hereditas: non etiam[p], ſi deceſſerit, heredem eius ſequitur.

De patre & matre defuncti.

10. *Modeſtinus* lib. 6. Differentiarum.

SI ad patrem manumiſſorem filij inteſtati legitima hereditas perueniat, vel non manumiſſori bonorum poſſeſſio competat: mater[q] defuncti ſummouetur.

De capitis deminutione.

11. *Pomponius* lib. 10. ad Quintum Mucium.

CApitis deminutione[r] pereunt † legitimæ hereditates, quæ ex lege duodecim tabularum veniunt: ſiue viuo aliquo, ſiue antequàm adeatur hereditas eius, capitis minutio interceſſit: quoniam deſinit ſuus heres, vel agnatus rectè dici. quæ autem ex[ſ] legibus nouis, aut ex ſenatuſcōſultis, non vtique.

De adgnatione inter filium & patrem.

12. *Idem* lib. 30. ad Quintum Mucium.

FIlius patri adgnatus[t] proximus eſt[u].

De fœminis.

13. *Gaius* lib. 10. ad legem Iuliam & Papiam.

NVlla fœmina aut habet ſuos[x] heredes, aut deſinere habere poteſt propter capitis deminutionem.

De ſucceſſione ſui heredis.

14. *Idem* lib. 13. ad legem Iuliam & Papiam.

IN ſuis[y] heredibus aditio non eſt neceſſaria: quia ſtatim ipſo iure[z] heredes exiſtunt.

Si pater captus ſit ab hoſtibus.

15. *Papinianus* lib. 29. Quæſtionum.

SI pater apud hoſtes moriatur: defunctum[a] iam in ciuitate filium, credimus patremfamilias deceſſiſſe, quamuis patria poteſtate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus. itaque heredem habiturus[b] eſt iſte non reuerſo patre. Sed ſi poſtliminio redierit pater iam defuncto filio: quidquid medio tempore per eum quæſitum eſt, habebit. & non eſt mirum, ſi peculium quoque defuncti pridem filij defertur patri: cùm ex eo natus poteſtatis ipſius fiat per ſuſpenſi[c] iuris conſtitutionem.

Si pater inſtrumento dotali comprehenderit, filiam ita dotem accepiſſe, ne quid aliud ex hereditate patris ſperaret.

16. *Idem* lib. 12. Reſponſorum.

PAter inſtrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepiſſe[d], ne[e] *quid aliud ex hereditate patris ſperaret.* eam ſcripturam ius ſucceſſionis non mutaſſe conſtitit. * priuatorum enim cautionem[f] legum auctoritate non cenſeri[g].

AD SENATVSCONSVLtum Tertyllianum[h], & Orphitianum[i],

Tit. XVII.

¶De Senatuſconſulto Orphitiano. De matre ingenua, vel libertina. 1. De ea, de cuius ſtatu dubitatur. 2. De vulgo quæſitis. 3. De in ſeruitute quæſito ſiue concepto. 4. De eo qui poſt mortem matris in ſeruitutem deductus eſt. 5. De ventre exſecto. 6. De eo qui operas ſuas, vt cum beſtiis pugnaret, locauit. De pœna capitali. 7. Si vnus filius ſub conditione inſtitutus ſit, & conditio defecit. 8. De capitis deminutione. 9. Si nemo liberor. velit ad ſe hereditatem pertinere. 12. De iudicatis, tranſactis, finitis.

1. *Vlpianus* lib. 12. ad Sabinum.

SIVE ingenua, ſiue libertina mater eſt: admitti poſſunt liberi ad hereditatem eius ex ſenatuſconſulto[k] Orphitiano.

1 ¶Si ea ſit mater de cuius[l] ſtatu dubitatur, vtrùm materfamilias ſit, an filiafamilias: (vtputà quoniam pater eius ab hoſtibus captus ſit) ſi certum eſſe cœperit, materfamilias eſſe, liberi admittentur. Vnde tractari poteſt, an medio tempore, dum ſtatus pendet, ſuccurri eis per prætorem debeat: ne, ſi medio tempore deceſſerint, nihil ad heredem tranſmittant. & magis eſt, vt ſubueniatur: vt in multis caſibus placuit.

2 ¶Sed & vulgo[m] quæſiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem.

3 ¶Interdum & in ſeruitute quæſito erit concedenda hereditas legitima. veluti ſi poſt moram[n] fideicommiſſariæ libertati matris ſuæ factam natus ſit. Certè ſi poſt manumiſſionem matris fuerit natus, licèt in ſeruitute conceptus, ad legitimam eius hereditatem admittetur. Sed & ſi apud hoſtes conceptus, a captiua procreatus, cum ea rediit: ſecundum reſcriptum Imperatoris noſtri & Diui patris eius ad Ouinium Tertyllum poterit ex hoc ſenatuſconſulto admitti, quaſi vulgò quæſitus.

4 ¶Filio, qui mortis tempore matris ciuis Romanus fuit, ſi ante aditam hereditatem in ſeruitutem[o] deducatur, legitima hereditas non defertur[p], nec[q] ſi poſtea liber factus ſit: niſi fortè ſeruus pœnæ effectus, beneficio principis ſit reſtitutus.

5 ¶Sed ſi, matris exſecto[r] ventre, filius editus ſit: magis dicendum eſt, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti. nam & inſtitutus[ſ] ſecundùm tabulas, & ab inteſtato vnde cognati, & multo magis vnde legitimi bonorum poſſeſſionem petere potuit. argumento[t] eſt, quòd venter in poſſeſſionem ex omni parte edicti mittitur.

6 ¶Qui operas ſuas, vt cum beſtiis pugnaret[u], locauit: quíve rei capitalis damnatus, neque reſtitutus eſt: ex ſenatuſconſulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur. ſed humana interpretatione placuit, eum admitti. Idem erit dicendum, & ſi hic[x] filius in eius ſit pote-

Left margin notes (partly cut off): …omicæ: quas ideò hîc inſerui … addè quæ ſcripſi ad l. 39. ſ. de pœn. … Gell. 10. Leonem Nouell. 17. in fin. & ad l. 12. ſ. de ſtatu homin. a hinc colligūt, Cuilibet in arte ſua perito credendum, medicis vt hîc. l. 12. ſ. de ſtatu homin. philoſophis. l. … ſ. de iud. atq; … citatur Demoſthenes l. 2. Theophraſtus l. … ſ. de legibus. … Homerus … de tempt. … b lib. … in … c l. 12. ſ. de ſtatu. d cur ita colligere ex l. 8. ſ. de reg. iur. e l. 2. §. 6. ſ. eod. f l. 1. § 8. ſ. eo. §. … inſtit. de hered. quæ ab inteſt. … fin. pr. ſ. de in … l. 1. § 8. l. 10. … ſ. vnde cognati. l. vlt. in fin. … de ventre in poſſ. … l. 1. l. 25. ſ. de … Proximis de… mortis tempore … bonorū poſſeſſionem … k de Anaphora, adde quæ ſcripſi ad l. 2. C. de officio P. Prætorio. l §. vlt. inſtit. de SC. Orphit. Paul. … §. vlt. … Cuiacium … ad l. … C. … impuberum. … ius il… adcreſcit … notaui … ſ. de con… & demonſtr. … l. 11. ſ. de adquir. hered. l. 8. in pr. ſ. de vulgari. Subſtitutionis ſpem non tranſmitti, hinc colligit Guido Papæ, quem vide ſingulari 343. q l. 2. §. 15. ſ. ad Tertull. r l. 1. §. 4. ſ. eo. l. 1. in fi. ſ. vnde legitimi. l. 3. ſ. vnde cogn. ſ hodie, quia exæquati ſunt cognati adgnatis, id locum non habet, *Nouell. 118. c. 4.* ſ *v. l. 1. §. 8. ſ. ad Tertull.* t *v. l. 1. ſ. vnde liberi.* u proximus non eſt, *Alciat. 3. Parerg. 25.* reprehenſus à Roberto, *1. recept. 2.* Idem, quod Alciatus, ſentit Hotomanus *1. obſeruat. 16.* quo nomine reprehenditur à Cuiac. *14. obſeruat. 11.*

x *l. 4. §. 2. ſ. contra tabul. Nouell. Leonis. 25. & l. 8. C. de praſcr. long. temp.*

y *¶vide Cuiacium in hunc locum ad l. 2. ſ. de excuſat.*

z *v. Cuiac. C. ad SC. Orphit.* a *l. 9. circa fin. ſ. de caſt. peculio.*

b Hereditas etiam non adita ad ſuos tranſmittitur. vide Socinum *regula 168.*

c *l. 1. §. 1. ſ. de SC. Maced. §. 5. inſtit. quib. mod. ius patr. poteſt. 10. Vlp. 4.*

d *l. 3. C. de collation. vbi dixi.*

e Pactum de hæreditate amittenda non valet. vide Socinum *regula 280. dixi ad l. 3. C. de collationib.*

f cautione legum authoritati non noceri. *Hal. v. l. 20 ſ. de religioſis. adde l. 35. §. 1. C. de inoff. ſ. l. 3. C. de collat.*

g id eſt, numerari cenſeri. Priuati, paciſcendo legem non faciūt: aut potius leges mutare non poſſunt.

h *6. C. 55. 3. inſt. 3. Paul. 4. ſentent. 9. Vlp. 26. §. vlt.* eo matres liberis ſuccedūt. Factū eſt autē à D. Pio, vt a t Zonaras, idque Tertullo & Sacerdote conſul. *v. Cuiac. inſtit. eo.*

i *6 C. 36. 3. inſt. 4. Paul. 4. ſenten. 10.* quo filij matrib. ſuis ſuccedunt. Hæc duo ſenatuſconſulta neceſſaria fuerunt, quia legibus 12. tabularū nullū ius vltrò citróque capiēdæ hæreditatis erat inter matrem & liberos, & à Prætore vocabantur ad bonorum poſſeſſionem *vnde liberi.* Hodie matres ex legibus ſuccedunt certis caſibus liberis ſuis. quod definiendū eſt ex Nouella *118. c. 1.* neglecto magna ex parte hoc titulo: qui ob id nō eſt ita in vſu.

k *l. 1. C. eod. inſt. eod.*

l *l. 2. §. 3. ſ. vnde legitimi.*

m *l. 2. verſ. itaque ſupra vnde cognati.*

n *l. 1. §. 3. in fin. ſ. eod. l. 1. §. 1. ſ. de ſuis. l. 6. C. ad SC. Orphit.*

o *§. 8. verſ. proinde. infra eod. v. Paul. 4. ſentent. 8. §. 5.*

p *v. Paul. 4. ſentent. 1. §. 1. 2. 3.*

q *l. 7. ſ. vnde cognati.*

r *l. 1. §. 9. ſ. vnde cognati.* Exſecto vētre editus, ad legitimam hæreditatē admittitur. Inſtitutus, ſecundum tabulas: ab inteſtato vnde cognati & vnde legitimi.

ſ Inſtituere poſſumus exſecto ventre editum.

t Argumentum à ventre ordine naturæ nato, ad ventre matris exſectum.

u *v. l. 1. ſ. de his qui notantur.* x Vide quæ notaui, *ad l. 11. C. de bonis maternis.*

state, qui in causa suprascripta sit: posse eum ex Orphitiano admitti.

7 ¶Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit vnum sub conditione, cùm plures haberet: si conditione pendente[a] bonorum possessionem petierit, & postea conditio defecit: æquum est, ceteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri. quod & Papinianus libro sextodecimo quæstionum scripsit.

8 ¶Capitis minutio saluo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. nam vetus sola hereditas, quæ lege duodecim tabularum defertur, capitis minutione peremitur. nouæ[b] vel ex lege, vel ex senatusconsultis delatæ, non peremuntur capitis deminutione. Proinde siue quis ante delatam, siue (post) delatam, capite minuatur: ad legitimam hereditatem admittetur: nisi magna[c] capitis deminutio interueniat, quæ vel ciuitatem adimit: vtputà si deportetur.

9 ¶*Si nemo filiorum, eorum[e]ve[e] quibus[d] simul legitima hereditas defertur, volet*[e] *ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.* Hoc ideo dicitur, vt, quamdiu vel vnus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, ius vetus locum non habeat. itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hereditatem: ei portio adcrescet[f]. & si fortè sit filius, & patronus: repudiante filio, patrono defertur.

10 ¶Si quis adita matris hereditate, per in integrum[g] restitutionem fuerit abstentus: an ius antiquum possit locum habere? verba admittunt, vt possit: *Volet ad se* (inquit) *eam hereditatem pertinere.* nam & hic non vult, etsi aliquando voluit. & dico, posse ius antiquum locum habere.

11 ¶Vtrùm autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an verò ei, qui tunc fuit, cùm filio defertur? vtputà proponamus fuisse defunctæ consanguineum, eiúsque filium: deliberante filio, defunctæ consanguineum obiisse: mox filium repudiasse matris hereditatem. an consanguinei filius admitti possit? & Iulianus rectè putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato.

12 ¶Quod ait senatus: *Quæ iudicata transacta*[h]*, finitáve sunt, rata maneant*, ita intelligendum est: vt iudicata accipere debeamus ab eo, cui[i] iudicandi ius fuit: transacta[k], scilicet bona fide, vt valeat transactio finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

a l. 2. §. contra tabulas.
b l. 11. in fi. §. de suis. §. 2. instit. de SC. Orphit.
c v. §. 4. §. eo.
d vide Manticam, 12. de coniecturis vltimarũ volunt. 11.
e l. 6. §. 1. §. de bonis libert.
f v. l. 3. in fin. §. de bonor. possess.
g Si filius adierit ex Orphitiano, & abstinuerit se per restitutioné, agnati matris vocatur iure antiquo, *Cuiac. ad l. 7. in ver. sed quod Papinianus §. de minorib. l. 2. §. 10. §. eod. l. 6. in fi. §. de adquir. hæredit.* vel sic, Qui per in integrum restitutionem excluditur ab hæreditate, licèt de iure ciuili heres remaneat: tamen nõ impedit quin alius possit esse hæres de iure ciuili. *v. Bart.*
h l. 229. §. de verbor. signif.
i l. 4. §. 6. §. de re iudicata.
k l. 19. C. de trãsactionib.

De SC. Tertylliano. De matre ingenua vel libertina. 1. *De iustis liberis, aut vulgo quæsitis.* 2. *Aut libertinis effectis.* 3. *De statu matris tempore conceptionis, & partus.* 4. *De muliere famosa.* 5. *De tabulis pupillaribus, & arrogatione impuberis.* 6. *De liberis.* 15. *Vel parentibus.* 17. *Vel agnato, & patre naturali adoptato, & matre.* 18. *Vel sorore consanguinea, & matre, & patre adoptato & emancipato.* 19. *Vel matre eadémque sorore consanguinea, & patre defuncti.* 20. *De matre repudiante, vel deliberante.* 23. *De tutorib. vel curatoribus petendis, & administrare cogendis.* 47. *Si mater sit prohibita ius suum vindicare.*

2. *Idem* lib. 13. ad Sabinum.

Siue ingenua sit mater, siue libertina: habebit Tertyllianum commodum.

1 ¶Filium autem vel filiam accipere debemus, siue iustè sint procreati, vel vulgò[l] quæsiti. idque in vulgò quæsitis & Iulianus libro quinquagesimonono digestorum scripsit.

2 ¶Sed si filius vel filia libertini[m] sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit. quoniam mater esse huiusmodi[n] filiorum desiit[o]. idque & Iulianus scripsit, & constitutum est ab Imperatore nostro.

3 ¶Sed si in seruitute concepit filium, & manumissa ediderit: ad legitimam eius hereditatem admittetur. Idémque & si serua pœnæ concepit, & restituta[p] edidit. Hoc idem & si libera concepit, edidit serua pœnæ, mox restituta est. Sed & si libera concepit, "&" in seruitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem eius admittetur. Item si adhuc prægnas manumissa est: dicendum erit, prodesse. Et in seruitute[q] editi filij ad legitimam hereditatem mater admittetur. vtputà si post moram[r] factam in fideicommissa libertate peperit: vel apud hostes & cum eo redijt. vel si redempta edidit.

4 ¶Si mulier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admittetur.

5 ¶Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cùm omiserint substituti hereditatẽ eius. Quare & si impubes[s] adrogatus sit: dicendum est, matrem ad bona eius admitti, quæ haberet, si intestatus decessisset.

6 ¶Liberi defuncti, sui quidem obstabunt[t] matri eius: tam virilis sexus, quàm fœminini: tam naturales[u], quàm adoptiui: matrémque excludunt. bonorum possessores "verò" etiam non sui. & quidem soli naturales. Adoptiui autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint. vtputà nepos naturalis ab auo adoptatus. nam licèt sit emancipatus: bonorum possessione accepta, matri obstabit.

l l. 1. §. 2. §. eod. l. 2. §. vnde cognati.
m Maxima & media capitis deminutio similis est morte: atque ideo vt mors, ita ius sanguinis vtraq; minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater mea esse desinit, me seruo aut peregrino effecto.
n v. l. 7. vnde cognati.
o §. 6. Instit. de capit. diminut.
p l. 2. §. vnde cognati.
q v. l. vlt. in fin. C. ad SC. Orphit.
r l. 1. §. 3. §. eod.
s l. 3. §. 9. §. contra tabul.
t §. 3. instit. de SC. Tertull. l. 11. in fi. C. de suis & legit.
u l. 5. §. eod.

7 ¶Si verò apud hostes est filius, vel nasci speratur: pendet ius matris, donec redierit, vel nascatur.

8 ¶Sed si sint sui heredes, verùm hereditas ad eos non pertineat: videamus, an mater admittatur. vtputà abstinuit se hereditate. Africanus & Publicius tentant dicere, in casum[x], quo se abstinent sui; matrem[y] venire: & tunc ei obstent, quotiens rem haberent: ne nudum nomen sui heredis noceat matri. quæ sententia æquior est.

9 ¶Sed si quis decessisset relictâ filiâ, quam in adoptionem legitimè dederat, relictâ & matre: Diuus Pius decreuit, cessare senatusconsultum Tertyllianum, & simul esse admittendas ad bonorum possessionem vnde[z] proximi cognati matrem & filiam. Sed quod idem Iulianus scripsit, matrem ex Senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessauerit: verum non erit. succedit enim filiæ. & ideò dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse: quoniam succedere, quasi legitima, speraretur[a].

10 ¶Si, bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinuerit[b] se hereditate per in integrum restitutionem[c]: verum est, senatusconsultum posse locum habere. sed, si fuerit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere.

11 ¶Si quis ex liberis, dum est in vtero, in possessionem missus sit, mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor. & puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem.

¶Igitur & si furioso decreto petita sit possessio: &, priusquàm ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit: matri non obstabit.

12 ¶Sed si quis, cùm status controuersiam pateretur, Carbonianam solam acceperit: an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est. sed cùm hæc tempore[d] finiatur: dicendum est, matri post tempus non nocere, aut, si impubes decesserit, matrem posse admitti.

13 ¶Sed si infanti per tutorem petita sit possessio: licèt statim decesserit: dicendum erit, matri obstitisse. non enim similis est ei, quæ furioso datur.

14 ¶Ita demum autem mater senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adijt legitimam hereditatem. ceterùm, si omiserit[e] legitimam hereditatem, mater ex senatusconsulto Tertylliano admittetur. Sed si non sit iste filius legitimus heres: sed sint, qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex senatusconsulto erit vocanda.

15 ¶Obijcitur[f] matri pater in vtriusque bonis: tam filij, quàm filiæ: "siue" heres, siue bonorum possessor existat. Sed neque[g] auus, neque proauus in Tertylliano matri nocent, quamuis fiduciam contraxerint. Pater autem tantùm naturalis[h], non etiam adoptiuus matri noceat. verius est enim, cùm pater esse desierit, à matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti: cum pater esse desierit.

16 ¶Vndecumque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, siue legitimus, siue contra tabulas: ex quauis parte excludit matrem.

17 ¶Si sit adgnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiua familia, sit & mater: admittimus matrem: quoniam patrem adgnatus exclusit[i].

18 ¶Si sit consanguinea soror defuncti, sit & mater, sit & pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex senatusconsulto vnà cum ea venire, patrem excludi placet: si consanguinea repudiet, matrem ex senatusconsulto propter patrem non venire & quamuis aliàs non soleat mater exspectare consanguineam, velit, necne, adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam. consanguinea enim est, quæ patrem excludit. repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata. sed & in hac moram patietur, nec antè accipiet bonorum possessionem, quàm pater petierit. quoniam, omittente eo, potest ex senatusconsulto succedere.

19 ¶Sed "&" si ipsa mater eadem sit & soror consanguinea, (vtputà quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptauit) sit præterea & pater naturalis, hæc mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem, si ius consanguineæ repudiauit, vel capitis deminutione amisit, ex senatusconsulto venire propter patrem non potest, repudiante verò patre, rursum ex senatusconsulto potest venire.

x ¶v. l. 4. in fi. §. vnde liberi.
y §. 1. 4. §. eod.
z §. 13. instit. de hæred. quæ ab intestato.
a speratur. l. ... C. eod.
b Minor beneficio restitutionis in integrum abstinere potest hæreditate.
c l. ... §. ... §. eod.
d anno sc. l. 3. §. vlt. §. de Carbonian.
e §. 8. §. eod.
f i. præfertur, l. 2. C. eo. §. 3. vers. pater. instit. eod. l. 10. §. de suis. interdũ non præfertur. Nouell. 118. c. 2.
g d. vers. pater.
h v. l. 5. §. eod.
i excludit, Haloand. cur ita? collige ex lege 15. §. 3. §. de diuers. & temporalib.

20 ¶Si

20 ¶Si mater hereditatem filij, filiæve[a] non adierit ex ſenatuſconſulto Tertylliano: in bonis eorum antiquum ius ſeruandum eſt. cùm enim eſſet prælatio: matre omittente ſenatuſconſulti beneficium, ius ſuccedit vetus.

21 ¶Sed ſi mater repudiauerit bonorum poſſeſſionem, de adeunda autem hereditate deliberet[b]: dicendum erit, adgnatum non ſuccedere: quoniam nondum verum eſt, non adiiſſe matrem.

22 ¶Quod autem diximus, ius antiquum ſeruari matre non adeunte: cui perſonæ deferatur hereditas, videndum vtrùm ei, quæ nunc proxima inuenitur, cum mater repudiat: an ei, quæ fuit, cum inteſtato deceſſiſſe certum eſt. vtputà fuit patruus, cùm inteſtato decederet, & patrui filius. cùm mater repudiaſſet patruo nondum delatam hereditatem: atque ideo, defuncto eo matre deliberante, patrui filium vocari.

23 ¶Si[c] mater non[d] petierit tutores idoneos filijs ſuis, vel, prioribus excuſatis, reiectíſve, non confeſtim aliorum nomina ediderit: ius non habet vindicandorum ſibi bonorum inteſtatorum filiorum. & quidem, ſi non petijt, incidit. ait enim, *vel non petere.* ſed à quo non petere? loquitur quidem de prætore conſtitutio. ſed puto, & in prouinciis locum habere, etiam ſi à magiſtratibus municipalibus non petat. quoniam & magiſtratibus municipalibus[e] dandi neceſſitas iniungitur.

24 ¶Quid ergo, ſi petijt, ſed admonita, vel à libertis vel à cognatis? an incidat in ſenatuſconſultum? & puto eam incidere, ſi compulſa fecit, non ſi, cùm petere non cunctaretur, admonita eſt.

25 ¶Quid, ſi pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam per matrem[f] rem eorum adminiſtrari voluit, incidet, ſi nec petat, nec legitimè tutelam adminiſtrat.

26 ¶Quod ſi penitus egenis filijs non petit, ignoſcendum eſt ei.

27 ¶Sed ſi fortè abſens à libertis præuenta eſt, vel ab alijs: dicendum eſt, eam non excludi: niſi fortè, cùm fruſtaretur, id contigit.

28 ¶Filijs autem non petendo, punitur. vtique & filiabus. Quid, ſi nepotibus[g]? ſimiliter non petendo punitur.

29 ¶Quid, ſi curatores non petijt? verba reſcripti deficiunt. ſed dicendum eſt: ſi quidem impuberibus curatores non petijt, eandem eſſe rationem: ſi iam puberibus, ceſſare[h] debere.

30 ¶Quid, ſi, cùm prægnas[i] eſſet, bonis non petijt curatorem? dico, in ſententiam incidere. Nam, & ſi apud hoſtes habuit impuberem, idem erit dicendum.

31 ¶Quid ſi furioſo[k] tutorem, vel curatorem non petijt? magis eſt, vt incidat.

32 ¶Non ſolùm autem, quæ non petijt, coercetur: ſed & quæ defunctoriè[l] petijt, vt reſcripto declaratur: vel priuilegio munitum, vel oneratum tribus (puta) tutelis. ſed ita demum, ſi data opera hoc fecit.

33 ¶Quid ergo, ſi tales petijt, & ſuſceperunt nihilo minùs, vel detenti ſunt? excuſata erit mater.

34 ¶Quid, ſi indignos[m], id eſt minus habiles ad tutelam petierit, quoniam ſciebat prætorem eos non daturum? quid tamen, ſi dedit eos prætor, matris petitionem ſecutus? iam quidem prætoris delictum eſt. ſed & matris punimus conſilium.

35 ¶Igitur ſi fortè excuſati ſint illi, vel improbati: debet mater alios ſine mora petere.

36 ¶Ergo ſiue non petierit, ſiue idoneos non petierit: punietur, etiam ſi dati fuerint minùs idonei, prætore errante.

37 ¶Idoneos autem vtrùm facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis eſſe poteſt. puto autem, facilè ei ignoſci, ſi[n] locupletes ſint hi, quos petijt.

38 ¶Sed & ſi, prioribus excuſatis, reiectiſve, non confeſtim aliorum nomina ediderit: punitur.

39 ¶Quid ergo, ſi non fuerint omnes excuſati, vel non omnes reiecti? videndum, an ei imputetur, cur in locum excuſati non petijt, & puto imputandum.

40 ¶Quid, ſi deceſſerint quidam? puto, licèt verba deficiant, ſententiam[o] conſtitutionis locum habere.

41 ¶Sed quod diximus *reiecti*: vtrum ſic accipimus, à prætore non dati: an & ſi ſuſpecti fuerint remoti, vel ob negligentiam, vel ignauiam repulſi? etiam hos quis reiectos rectè dicet. Ergo, & ſi latitent. ſed longum eſt. nam nec hoc ei imputetur, cur ſuſpectos non fecit. alioquin, & ſi latitarent, potuit edicto deſiderare, vt eos prætor adeſſe iuberet: & ſuſpectos eos remouet, ſi deeſſent.

42 ¶Quid, ſi non compulit eos miſcere ſe tutelæ? & cum plenum[p] officium à matre deſideremus: & hæc ei curanda ſunt, ne in hereditate ei obſtent.

43 ¶*Confeſtim* autem ſic erit accipiendum, vbi primùm potuit, id eſt, prætoris copiam habuit huic rei ſedentis[q]: niſi fortè infirmitate impedita eſt, vel alia magna cauſa, quæ etiam mandare[r] eam ad petendos tutores impediret: ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet. ſi enim mortalitate filij præuenta eſt, nihil matri imputetur.

44 ¶Tractari bellè poteſt: ſi pupillo amplũ legatum ſub conditione ſit relictum, *ſi tutores non habuerit*, & propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur[s]: an conſtitutio ceſſet. & puto ceſſare, ſi damnum minus ſit cumulo legati. quod & in magiſtratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum[t]: & putat, dandam in eos actionem, quatenus plus eſſet in damno, quàm in legato. niſi fortè quis putet, conditionem hanc, quaſi vtilitati publicæ[u] obpugnantem[x], remittendam, vt alias pleráſque. aut verba cauillatus[y], imputauerit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius conditionem conſcriptam. nonne erit matri ignoſcendum? aut hoc imputatur matri, cur non deſiderauit à principe conditionem remitti? & puto, non eſſe imputandum.

45 ¶Ego, etiam ſi mater ei, qui ſoluendo non erit, non petijt tutorem, puto ignoſcendum. conſuluit enim ei, vt minus inquietetur, quaſi indefenſus.

46 ¶Et ſi fortè quis vxorem communis filij matrem, heredem ſcripſit, rogauítque, remiſſa etiam ſatiſdatione, vt filio puberi facto reſtitueret hereditatem, nec mater ei petijt tutores: debet dici, ceſſare conſtitutionem, cùm patris voluntatem ſecuta ſit, & nihil habẽti filio tutores non petierit. Quòd ſi ei remiſſa ſatiſdatio non fuerit, contrà erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. ſed ſi fortè impubes poſt matris ceſſationem fuerit adrogatus, & impubes obierit: dicendum erit, matri aduerſus adrogatorem non competere ex ſtipulatu actionem.

47 ¶Videndum eſt, matre[z] prohibita ius ſuum vindicare, vtrùm ceteros admittamus, atque ſi mater non eſſet, an ipſam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen ſucceſſionis induere, ſed denegamus ei actiones. & inuenimus reſcriptum ad imperatore noſtro Antonino Auguſto & Diuo patre eius Mammiæ Maximinæ, pridie Idus Apriles, Plautiano iterum conſule, matre remota eos admitti, qui venirent, ſi mater non fuiſſet. ergo & adgnati, ceteríque ſuccedent. aut, ſi nemo ſit, bona vacabunt[a].

De patre adoptiuo.

3. *Modeſtinus* lib. 8. Regularum.

PAtrem adoptiuum[b] matri non obeſſe plerique probant.

De liberis natis ex diuerſis matrimoniis.

4. *Idem* lib. 9. Regularum.

MAtris inteſtatæ defunctæ hereditatem ad omnes eius liberos pertinere, etiam ſi ex diuerſis[c] matrimonijs nati fuerint, iuris eſt.

De filiis in adoptiua familia relictis. 1. De nepotibus ex illis. 2. De patre & auo, & matre defuncti.

5. *Paulus* lib. ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum.

AEquiſſimum[d] viſum eſt, omnes filios matri[e] præferri, etiam ſi per adoptionem[f] in familiam relicti eſſent.

1 ¶Sed & nepos ex adoptiuo filio natus ex verbis ſenatuſconſulti matri obſtabit.

2 ¶Si ex filio nepotem[g] auus manumiſerit, íſque patre & auo & matre ſuperſtitibus deceſſerit: poteſt quæri, quis potior eſſe debeat. nam[h] ſi mater excluſerit auum manumiſſorem, qui patri anteponitur: edicto prætoris inducetur pater defuncti. quo admiſſo, deſinit ſenatuſconſulto locus eſſe, & rurſus auus vocabitur. itaque rectius eſt, auo ius ſuum conſeruare, qui & contra ſcriptos heredes bonorum poſſeſſionem accipere ſolet.

De filiis, qui ſunt in aliena poteſtate. 1. Si filius qui ſe nolle adire hereditatem matris dixit, voluntatem mutet.

6. *Idem* lib. ſingulari ad Senatuſconſultum Orphitianum.

FIlij mater ex hoc ſenatuſconſulto[i], etiam ſi in aliena poteſtate ſit, ad hereditatem admittitur.

1 ¶Filius, qui ſe nolle[k] adire hereditatem[l] matris dixit, an poteſt mutata voluntate adire, antequam conſanguineus vel adgnatus adierit, videndum: propter hæc verba, *ſi nemo filiorum volet hereditatem ſuſcipere*, quia extenſiua ſunt. & cùm verba extenſiua ſint, pœnitentia eius vſque ad annum admittenda[m] eſt: cùm & ipſa filij bonorum poſſeſſio annalis eſt.

De fratre vel ſorore adoptiuis.

7. *Idem* lib. ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum & Orphitianum.

SI quis inteſtatus deceſſerit relicta matre, & fratre conſanguineo, vel ſorore, quamuis per adrogationẽ quæſitis eadem iura in perſona matris ſeruantur, quæ & naturalibus exſtantibus liberis.

Si filius defuncti emancipatus deliberet.

8. *Gaius* lib. ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum.

IN ſuſpenſo[n] eſt ius matris, ſi filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum poſſeſſione petenda.

---

ter in verba cõſtitutionis incidit ſed ſentẽtia excuſatur. *l. 4. §. 1. ff. qui petant tutores.*

p Imò, plenum non requiritur, *l. 4. §. 4. ff. qui petant tutores.*

q ſe dantis, *Haloand. l. 2. §. 2. ff. quis ordo in bon. poſſeſſ.*

r *l. 8. C. qui petant tutor.*

s ¶Defici conditione eſt defectu conditionis damnũ ſentire.

t De quo dixi *ad l. vlt. C. de curatore furioſ.*

u *v. l. 9. l. 15. de cond. inſtit.*

x id eſt, reluctantem.

y De cauillatione, *dixi ad l. 1. ff. de regula Catoniana.*

z *v. l. 1. C. de ſuc ceſſ. edict.*

a & cedent fiſco.

b *l. 2. §. 15. ff. eod.*

c *l. 4. in fi. C. de ſecund. nupt. Nouell. 22. c. 29.*

d *v. Cuia. 6. obſer. 23.*

e igitur & multo magis patrono, *l. 1. §. 1. ff. de bonis damnat.*

f *l. 2. §. 6. ff. eod.*

g *l. 1. §. 2. ff. ſi quis à parẽte manumiſſ.*

h locus eſt ἀρεὶ ἀκρίβειαν, de quo dixi *ad l. 88. ff. ad leg. Falcid.*

i *inſtit. eod.*

k *vide Manticam 12. de coniecturis. 14. numer. 10.*

l *v. l. 6. Cod. de repudianda hered.*

m Imò, nõ eſt admittenda, *l. 2. C. de iuris & facti.*

n *l. 2. §. 9. ff. eod.*

De liberis in aliena potestate.

9\. *Idem* lib. singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

SAcratissimi principis nostri[a] oratione cauetur, vt matris intestatæ[b] hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat.

De peculio castrensi. 1. *De eo qui suspendebat ius matris, sublato.*

10\. *Pomponius* lib. secundo Senatusconsultorum.

SI filiusfamilias miles non sit testatus de his, quæ in castris adquisierit: an ea ad matrem pertineant, videndum est. sed non puto[c]. magis enim iudicio militum hoc beneficium concessum est. non vt omnimodo quasi patresfamiliarum in ea re sunt.

1 ¶Quando in pendenti[d] est, an quædam personę possint obstare matri, & casus tulerit, vt non inducerentur: matri ius integrum erit, quod medio tempore appenderit. veluti si, filio intestato mortuo, postumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus: vel quod etiam filius, qui in hostium potestate erat postliminio non sit reuersus.

a Hadriani Antonini & Commodi, & ita abrogatur lex 12. Tabul. de qua vide Vlpian. 26. §. 7. Paul. 4. sentent. 8. §. 3.
b *Instit. eod.*
c ¶pertinere sc. atqui ea legimus à patre occupari, ... *castrensi.*
d *v. l. 5. ĵ. eo.*

LIBER TRIGESIMVS-NONVS.

DE OPERIS NOVI[a] nuntiatione.

Summa. 1. *De operibus futuris, vel præteritis.* 2. *De aditione prætoris.* 3. *De nunciatione suo vel alieno nomine.* 4. *De omnibus diebus.* 5. *De absentibus inuitis & ignorantibus.* 6. *Quis sit possessor.* 7. *Si quis post nunciationem ante remissionem ædificauerit.* 8. *De ignorante quid opus fiat.* 9. *De iurisdictione prætoria.* 10. *De pacto.* 11. *Quid sit opus nouum facere.* 12. *Quæ opera hoc edictum complectitur.* 13. *Si quis ædificium vetus fulciat.* 14. *De loco vbi opus fit.* 15. *Propositio dicendorum.* 16. *De finali.* 17. *Et efficiente causa nunciationis.* 18. *De ædificatione in mari, vel in littore.* 19. *De iure suo conseruando, vel damno depellendo.* 20. *De vsufructuario.*

1\. *Vlpianus* libro 52. ad Edictum.

HOC[b] edicto[c] promittitur[d]: vt, siue iure[e], siue iniuria[f] opus fieret, per nuntiationem inhiberetur[g], deinde remitteretur[h] prohibitio hactenus, quatenus[i] prohibendi ius is, qui nuntiasset, non haberet[k].

1 ¶Hoc autem edictum, remediúmque operis noui nuntiationis, aduersus futura opera inductum est, non aduersus præterita[l]. hoc est, aduersus ea, quæ nondum facta sunt, ne fiant[m]. nam si[n] quid operis fuerit factum, quod fieri non debuit: cessat edictum de operis noui nuntiatione: & erit transeundum ad interdictum, quod vi aut clam factum erit, vt restituatur: & quod in loco[o] sacro, religiosóve, & quod in flumine publico, ripáve publica factum erit. nam his interdictis restituetur, si quid illicitè factum est.

2 ¶Nuntiatio ex hoc edicto non habet necessariam prætoris aditionem[p]. potest enim[q] nuntiare quis, etsi eum non adierit.

3 ¶Item nuntiationem & nostro, & alieno nomine facere possumus[r].

4 ¶Item nuntiatio omnibus diebus[s] fieri potest.

5 ¶Et aduersus absentes etiam, & inuitos, & ignorantes operis noui nuntiatio procedit.

6 ¶In operis autem noui nuntiatione possessorem[t] aduersarium facimus[u].

7 ¶Sed si is, cui opus nouum nuntiatum est, ante remissionem ædificauerit, deinde cœperit agere, ius sibi esse ita ædificatum habere prætor actionem ei negare debet, & interdictum in eum de opere restituendo reddere.

8 ¶Potest autem quis nuntiare etiam ignorans, quod opus fieret.

9 ¶Et post operis noui nuntiationem committunt[x] se litigatores prætoriæ iurisdictioni.

10 ¶Inde quæritur apud Celsum libro duodecimo digestorum, si post opus nouum nuntiatum conueniat tibi cum aduersario, vt opus faceres, an danda sit conuentionis exceptio. & ait Celsus, dandam[y]: nec esse periculum, ne pactio priuatorū iussui prætoris anteposita videatur. quid enim aliud agebat[z] prætor, quam hoc vt controuersias eorum dirimeret? à quibus si spontè[a] recesserunt, debebit id ratum habere[b].

11 ¶Opus nouum facere videtur: qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem[c] operis mutat.

12 ¶Hoc autem edictum non omnia opera complectitur: sed ea sola, quæ solo coniuncta sunt[d], quorum ædificatio[e], vel demolitio videtur opus nouum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat[f], arborem succidat, vineam putet, quanquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere. quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc edictum.

13 ¶Si quis ædificium vetus fulciat: an opus nouum nuntiare ei possumus videamus. & magis est, ne possimus. hic enim non opus nouum facit, sed veteri[g] sustinendo remedium adhibet.

14 ¶Siue autem intra oppida, siue extra oppida in villis, vel agris opus nouum fiat: nuntiatio ex hoc edicto locum habet: siue in priuato, siue in publico opus fiat.

15 ¶Nunc videmus, quibus ex causis fiat nuntiatio, & quæ personæ nuntient[h], quibúsque nuntietur, & in quibus locis fiat nuntiatio, & quis effectus sit nuntiationis.

16 ¶Nuntiatio fit aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni[i] depellendi, aut publici iuris tuendi gratia.

17 ¶Nuntiamus autem: quia ius aliquod prohibendi habemus: vel vt damni infecti caueatur nobis ab eo, qui forte in publico, vel in priuato quid molitur: aut si quid contra leges edictáve principum, quæ ad modum[k] ædificiorum facta sunt, fiet: vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripáve fluminis, quibus ex causis & interdicta proponuntur.

18 ¶Quòd si quis in mare, vel in litore ædificet, licèt in suo non ædificet, iure tamen gentium suum[l] facit. Si quis igitur velit ibi ædificantem prohibere, nullo iure prohibet. neque opus nouum nuntiare, nisi[m] ex vna causa potest: si fortè damni infecti velit sibi caueri.

19 ¶Iuris nostri conseruandi, aut damni depellendi causa opus nouum nuntiare potest is, ad quem res pertinet.

20 ¶Vsufructuarius[n] autem opus nouum nuntiare suo nomine non potest. sed procuratorio[o] nomine nuntiare poterit, aut vindicare vsumfructum ab eo[p], qui opus nouum faciat. quæ vindicatio præstabit ei, quod eius interfuit, opus nouum factum non esse.

2\. *Iulianus* libro 49. Digestorum.

SI autem domino prædij nuntiauerit, inutilis erit nuntiatio: neque[q] enim, sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altiùs ædificare. sed, (si) hoc facto vsusfructus deterior fiet, petere vsumfructum debebit.

a ... C. 11. 5. Decretal. 32. ... Ecl. 2. fol. 485. v. Harmenopulum 2. tit. 4. longè latéque hanc materiam explicātē. Nouella 63. ... ad noui operis nuntiationem maritimi aspectus pertinet. facit 8. C. 12. & 15. C. Theodos. 1. de operis publicis. Porro nūtiare nouum opus, est inhibere ne nouū opus ædificando fiat, aut perficiatur. Nuntiationi subcōtraria est remissio noui operis, de qua *lib. 43. tit. 25.* Adiecta est autem cautio de damno infecto. *ĵ. titul. prox. adde Duar. 1. disp. 16.* Hîc traduntur remedia possessionum defendendarum.
b de quo mox dicturus est.
c quod & interdictum dici potest *Zas. hîc num. 10.*
d permittitur *Halo.* Quæ permittuntur habent vim statuti, *Zas. hîc.*
e *l. 20. §. 1. ĵ. eod.*
f *l. 20. §. 3. ĵ. eod.* dummodo dubium sit an aduersarius habeat ius denunciandi, *Zas.*
g ea inhibitio legitimè fieri debet. An & nūtiationis causa exponenda est, saltē ad petitionē partiū? negat Zasius cō tra Accursium, *hîc num. 15.* Fatetur tamē causas inferēdas si executio fiat nuntiationis, *num. 16.*
h *l. vnic. ĵ. de remissionibus.*
i Prohibitio facta extra causam cognitionis, ius meū nō lædit.
k nec in eo Prætor sibi contrarius est. hoc enim postremū facit cum causę cognitione.
l *§. 13. ĵ. eod.*
m nec enim quæ iam facta sunt prohiberi possunt, cùm facta infecta esse nequeant.
n Post factum, est intempestiua commonitio.
o *l. 2. §. 2. ĵ. de interdict.*
p melius est tamen si per prætorem nuncietur, *l. 5. §. 10. ĵ. eod.*
q hîc ratio redditur per petitionem principij.
r si modo mandatū plenū habeamus: aut, si de eo dubitamus, caueamus de rato.
s etiam feriatis, qualescunque illi sint.
t id est, dicimus eum possidere, *l. 5. §. 10. in fi. ĵ. eod. l. 7. §. 2. ĵ. quod vi aut clam.*
u preterquā si nūtiatio fiat de seruitute. negat enim Zasius ob seruitutē iura transferri possessionum. *l. Resp. 8.*
x i. committere soleant.
y *l. 5. §. 3. ĵ. quod vi aut clam.*
z ¶nota boni iudicis officium. adde legem 13. §. 3. ĵ. de vsufr. & quemadm. legē 21. in fi. ĵ. de reb. credit. legem ... ĵ. de iudiciis.
a Conuentio inter litigantes potest ... authoritate iudicis, nisi ... de crimine publico.
b qui ... tinaci ... tigat ... eo ... ineant, aut vrbe discedant, præsertim si tales sint personæ quæ reipublicæ statum perturbare possint, *hîc, nu. 8.*
c Mutatio quantitatis intrinsecæ opus nouum facit, *l. 1. §. 3. ĵ. de verb. oblig. adde l. 12. §. 2. ĵ. de verb. obligat.*
d opere homi nis sc.
e *adde l. 17. §. 2. ĵ. de seruitut. vrb.*
f fortè apte tempus ... quæ notaui *ad l. 48. ĵ. de vsufr.*
g Reficienti non potest nunciari nouum opus, si ... ueteres formas.
h nota methodum, Quæ personæ nuncient, ex quibus causis, aduersus quas personas, quo loco, ... effectu nuncietur.
i *v. Bart. hîc & Soc. reg. 262.*
k Contra modū ædificandi ... mensuram à lege præfinitam non seruat. *vide l. vnic. ĵ. fin. regund. l. 1. l. 9. l. 11. C. de ædific. priuat.* Vbi dixi de altitudine ædificiorum: vt & de crassitudine parietum, & *ad l. 51. §. 13. ĵ. de seruitutib. vrban.*
l hinc colligit Baldus, ideo Venetos ... fecisse: sed ob eā causam, non immunes à iurisdictione imperatoria, cùm imperator & terrę & maris sit dominus.
m Licèt in ripa maris ædificare liceat, non tamen id licet cum damno vicini, *l. 50. ĵ. de acq. rer. l. 2. §. 8. ĵ. ne quid in loco publico. l. vlt. in fi. ĵ. de seruit. vrban.*
n *v. Zas. 2. intell. 19.* hinc colligit Molinæus. *§. 1. consf. gl. 1. num. 15. 16. 17.*
o Vsumfructuarium feudalem actus dominicos suo nomine non exercere, sed nomine proprietarij, qui solus est patronus feudi, quem vide. tractat enim ibidem quæ permissa sint vsufructuario, *adde Cuiac. 1. obser. 16.*
p extraneo sc.
q *l. vn. §. 4. ĵ. de remiss. v. Cuiac. 1. obs. 16. & 9. obs. 17.*

a stipendiario, tributario *v.l.vn.C.de vsucap.transformanda.*
b nam licèt tributa soluantur, sunt tamen in proprietarij dominio.
c An socius socio possit nouum opus nuntiare, *v.Zas.1.intellect.1.*
d *vide in hunc locum Zasium 1.intellect.1.*
e [illegible] ita non videtur posse nuntiare. nec etiam id licet vsufructuario aduersus [illegible] *l.1.in fine.ff.eod.*
f Superficiarius ratione vtilis dominij potest proprio nomine nũtiare nouum opus
g & priuatorum absentium, *l.33.§.2.ff. de procurat.*

De prædio prouinciali. 1. De loco communi. 3. De superficiario. 4. Si quid in publico fiat.

3. *Vlpianus* "libro 52. ad Edictum."

IN prouinciali [a] etiam prædio si quid fiat, operis noui nuntiatio locum habebit [b].

1 ¶ Si in loco communi quid fiat, nuntiatio locum habebit aduersus vicinum. Planè si vnus nostrum in cõmuni loco faciat: non [c] possum ego socius opus nouum ei nuntiare: sed eum prohibebo communi diuidundo iudicio, vel per prætorem [d].

2 ¶ Quod si socius meus in communi insula opus nouum faciat: & ego propriam habeam, cui nocetur: an opus nouum nuntiare ei possim? & putat Labeo, non posse nuntiare: quia possum eum alia ratione prohibere ędificare, hoc est "vel" per prætorem, vel per arbitrum cõmuni diuidundo. quæ sententia vera est.

3 ¶ Si ego superficiarius sim, & opus nouum fiat "à" vicino: an possim nuntiare? mouet, quòd quasi inquilinus sum [e]. sed prætor mihi vtilem [f] in rem actionem dat. & ideo & seruitutium causa actio mihi dabitur, & operis noui nuntiatio debeat mihi concedi.

4 ¶ Si in publico aliquid fiat, omnes ciues opus nouum nuntiare possunt.

4. *Paulus* "libro 48. ad Edictum."

NAm reipublicæ [g] interest, quamplurimos ad defendendam suam causam admittere.

De pupillo. 1. *De seruo.* 2. *Vbi & qui nunciare oportet.* 5. *Si plurium sit res in qua opus sit.* 6. *Vel cui opus nocet.* 7. *Si quis prætori nunciare velit.* 8. *Si quis in ædes nostras immittat, aut in loco nostro ædificet.* 9. *De causa nuntiationis.* 10. *Si quis in nostro vel in suo faciat.* 11. *De riuis, vel cloacis purgandis, & generaliter his quorum mora, periculum est allatura.* 14. *De iureiurando calumniæ.* 15. *De demonstratione loci in quo nuntiatur.* 16. *Si in pluribus locis opus fiat.* 17. *De satisdatione.* 18. *De procuratore.*

5. *Vlpianus* "libro 52. ad Edictum."

DE pupillo quæsitum est, & Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit, pupillo non esse operis noui [h] nuntiationis executionem dandam, nisi [i] ad ipsius priuatum commodum res pertineat. veluti si luminibus eius officiatur, aut prospectui obsit. Nõ aliter autem pupilli rata habebitur nuntiatio quam "intercedente" tutore auctore.

1 ¶ Seruo[k] autem opus nouum nuntiari potest[l]. Ipse verò nuntiare non potest: neque nuntiatio vllum effectum habet.

2 ¶ Nuntiationem autem in "re" præsenti faciẽdam, meminisse oportebit: id est eo [m] loci, vbi opus fiat: siue quis ædificet, siue inchoet ædificare.

3 ¶ Nuntiari autem nõ vtique domino oportet. sufficit enim, in "re" præsenti nuntiari ei, qui in re præsenti fuerit, vsque adeo vt etiam fabris [n] vel opificibus, qui eo loci operantur, opus nouum nuntiari possit. & generaliter ei nuntiari opus nouum potest, qui in [o] re præsenti fuit domini operísve nomine. neque refert, quis sit iste, vel cuius conditionis, qui in re præsenti fuit. nam & si seruo nuntietur, vel mulieri, vel puero [p], vel puellæ: tenet nuntiatio. sufficit enim, in re præsenti operis noui nuntiationem factam sic, vt domino possit renuntiari.

4. ¶ Si quis fortè in foro domino opus nouum nuntiat: hanc nuntiationem nullius esse momenti, exploratissimum est. in re enim [q] præsenti, & (penè dixerim) ipso opere, hoc est in re ipsa, nuntiatio facienda est. quod idcirco receptum est, vt confestim per nuntiationem ab opere discedatur. ceterùm, si alibi fiat nuntiatio, illud incommodi sequitur: quòd, dum venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum: euenit, vt contra edictum prætoris sit factum.

5 ¶ Si [r] plurium res sit, in qua opus nouum fiat, & vni nuntietur: rectè facta nuntiatio est, omnibúsque [s] dominis videtur denuntiatum. Sed si vnus ędificauerit post operis noui nuntiationem: alij, qui non ędificauerint, nõ tenebuntur. neque enim debet nocere factum alterius ei [t], qui nihil fecit.

6 ¶ Si plurium dominorum rei opus noceat: vtrùm sufficiet vnius ex sociis nuntiatio, an verò omnes nũtiare debeant: & est verius, vnius nuntiationem omnibus non sufficere: sed esse singulis nuntiare necesse. quia &

ratione vtilis dominij … [left margin glosses:]
h [illegible] fasti in publico. sc.
i [illegible] *l.6.ff. de pupillarib.act.*
k [illegible] *in fin.ff.eod.*
l [illegible] hoc? cum ad moram inducendam nõ sufficiat seruo denuntiasse? *l.32.§. [illegible] de vsuris.*
m [illegible] *§.1.ff.eod.*
n [illegible] nequum [illegible] *gl.* [illegible]
o *§.4.ff.eod.*
p vel furioso [illegible] *eod.* id intelligendum de mancipatione reali, non personali. hic [illegible] nõ est intelligendus de [illegible] qui debet idonea fieri, sed de [illegible] actu reali. Decet. n. attestatum fieri in ipsa re, etiamsi nemo adsit, nisi executor cum suis testibus: sed postea debet notificari, aliàs non tenet. *Molin. §. 52.nu.55.*
q *§.3.ff.eod.*
r *v.Zasium 1. intellect.5.*
s Quod vni ædificanti nũtiatur, reliquis nuntiatum esse intelligitur.
t *l.74.ff.de regul. l.53.ff. de acquirenda hereditate.*
u aliud est, si quis perpetuo magistratu fungens ædificet. tunc enim potest ei nunciari. *Bart.Zas.*
x quia eum in ius vocare non potest. Denuntiatio, licèt sit actus extraiudicialis, tendit tamen ad iudiciũ.
y debet interim testari se nõ posse nunciare: & sic impeditus [illegible], protestari debet de impedimento, vt ea protestatione cõseruet ius suum, & nuntiatio postea facta retrò [illegible].
z *v.l.1.§.de fide [illegible]*
a ea damnum repellimus.
b Vnicuique licet defendere res communes.
c Seruitutis ea est natura, vt minuat ius prædij seruientis. quod qui facit nouum opus facere intelligitur.

d hinc Bartolus & Guido Papæ *quæstione 61.* colligunt, Quod si nondum dies agendi, vel sistendi aduersarij, vel pignoris capiendi venit, intersit tamen creditoris, possit creditor libello à iudice petere eorum potestatem sibi fieri, vt ita apparitor reum vel sistat, vel ab eo pignus capiat suis postea exceptionibus vsuro. Et sic, valet prohibitio Prætoris alternatiuè facta, puta vt non ædifices, vel venias respõsurus: & ciausula, si senseris te grauatum validat præceptum executiuum, *Rebuff. hic numero 19. 24.*

e Nuntiatio fit, vel per prætorem, vel per lapilli iactum seu ictum (*de quo adde l. 6.§.1.ff.si seruus vendicet*, vel nudis verbis per interdictum prohibitorium, per actionem ciuilem seu confessoriam ac negatoriam.

fieri potest: vt nuntiatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi.

7 ¶ Si quis ipsi prætori [u] velit opus nouum nuntiare [x]: debet, vt interim [y] testetur non posse se nuntiare, & si nuntiauit postea: & quod retrò ædificatum erit, destruendum erit: quasi repetito [z] die nuntiatione facta.

8 ¶ Sed & si in ædes nostras quis immittit, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis noui nuntiatione ius nostrum nobis conseruare.

9 ¶ Et bellè Sextus Pedius definit, triplicem esse causam operis noui nuntiationis: aut naturalem [a], aut publicam, aut impositiciam. naturalem: cùm in nostras ædes quid immittitur, aut ędificatur in nostro. publicam causam: quotiens leges aut senatusconsulta, constitutionésque principum per operis noui nuntiationem tuemur [b]. impositiciam: cùm quis: posteaquàm ius suum deminuit, alterius auxit: hoc est [c], posteaquàm seruitutem ædibus suis imposuit: contra seruitutem fecit.

10 ¶ Meminisse autem oportebit: quotiens [d] quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere vel procedere vult: melius esse, eum per prætorem [e], vel per manum (id est lapilli [f] ictum) prohibere, quàm operis noui nuntiatione. ceterùm, operis noui nuntiatione possessorem eum faciemus [g], cui nuntiauerimus. Aut si in suo [h] quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis noui denuntiatio erit necessaria. Et si fortè in nostro aliquid facere quis perseuerat: æquissimum erit, interdicto [i] aduersus eum quod vi aut clam, aut vti possidetis, vti.

11 ¶ Si quis riuos [k], vel cloaces [l] velit reficere, vel purgare: operis noui nuntiatio meritò prohibetur [m]. cùm publicæ [n] salutis & securitatis intersit, & cloaces [o] & riuos purgari.

12 ¶ Præterea generaliter prætor cetera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est. nam in his quoque contemnendam putauit operis noui nuntiationem. quis enim dubitat, * multo melius esse, omitti operis noui nuntiationem, quàm impediri operis necessarij vrgentem extructionem? Totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum [p] allatura est.

13 ¶ Proinde si quis, cùm opus hoc morâ periculum allaturum esset, nuntiauerit opus nouum: vel si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus, apud iudicem quæri debere an talia opera fuerint, vt contemni nuntiatio deberet. nam si apparuerit vel in cloaca, riuóve, eóve, cuius mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse verendum, ne "hæc" nuntiatio noceret.

14 ¶ Qui opus nouum nuntiat: iurare debet, non calumniæ causa opus nouum nuntiare. Hoc iusiurandũ auctore prætore defertur. idcirco non exigitur, vt iuret is antè [q], qui iusiurandum exigat.

15 ¶ Qui nuntiat: necesse habeat demonstrare, in quo loco [r] opus nouum nũtiet: scituro eo, cui nuntiatum est, vbi possit ædificare, vbi interim abstinendum est. Totiẽs autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nuntiatio. ceterùm, si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare, sed hoc ipsum dicere.

16 ¶ Si in pluribus locis opus fiat: vtrùm vna nuntiatio sufficiat, an verò plures sint necessarię? & ait Iulianus libro quadragesimo nono digestorum, quia in re præsenti fit nuntiatio, plures [s] nuntiationes esse necessarias, & consequenter plures remissiones [t].

17 ¶ Si is cui renũtiatum erit, ex operis noui nuntiatione satisdederit [u], repromiserítve: aut per eum non [x] fiet, quo minùs boni viri [y] arbitratu satisdet, repromittátve: perinde est, ac si operis noui nuntiatio omissa [z] esset. Habet autem hoc remedium vtilitatem. nam remittit vexationẽ ad prætorem veniẽdi, & desiderãdi, vt missa fieret nuntiatio.

18 ¶ Qui procuratorio nomine nũtiauerit, si [a] non satisdabit, eam rem dominum ratam habiturum: nuntiatio omnimodo remittitur, etiam si verus sit procurator.

19 ¶ Qui remissionem [b] absentis nomine [c] desiderat: siue ad priuatum, siue ad publicum ius ea remissio pertinet: satisdare cogitur [d]. sustinet enim partes defensoris [e]. sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis noui nuntiationem.

20 ¶ Si procurator autem opus nouum mihi nuntiauerit, & satis acceperit: deinde interdicto aduersus eum vtar, ne vim mihi faciat, quo minùs ædificem: ex interest cõseq.

f solemnitas hæc prohibendi operis per lapilli ictum hodie non est in vsu. Fit enim hodie vel per prætorẽ vel eo absente ab eo cuius interest opus ædificari.
g *v l.1.§.6.ff.eo.*
h Qui in suo ædificat non potest prohiberi per prætorem & iactum lapilli, sed per solam nuntiationem.
i Interdictum vti possidetis cõpetit ad denunciandum opus factum post prohibitionem.
k *l.3.§.8.ff.de riuis.*
l cloacas. *Hal.l. 1.§.13.ff. de cloacis.*
m nec est timẽda ab eo cui nũciatur. Frustra timetur nuntiatio priuati, vbi consulitur publicæ vtilitati. sic in notoriis non sunt audiendi testes.
n Feriis riuos purgari & aquã duci posse hinc colligunt *argu. l 2.ff.de feriis: Virgilius 1.Georgicon.* Quippe etiã festis quædam exercere diebus Fas, & iura sinũt. riuos deducere nulla Relligio vetuit, segeti prætendere sepem, Insidias auibus moliri, incendere vepres, Balantũque gregem fluuio mersare salubri.
o cloacas *Hal.*
p Propter periculum eminẽs receditur à puncto iuris communis *Zas. hic num.4.in fi.*
q antequã iusiurandum exigatur: & sic, Iuramentum calumniæ potest omitti, si nec pars nec iudex petit deferri *Bald.*
r *l.6.ff.de rei vin.*
s Cõtra ædificãtẽ in locis plurib. requirũtur plures nũciationes *Zas.*
t Pluralitas nũtiationũ requirit pluralitatẽ remissionum. *Bald.*
u Satisdatio à nouũ opus faciente præstita, facit vt cesset noui operis nunciatio. Atq; ita iudicatũ refert Lucius in Curia. Pari. ann. 1439. 6. Kal. Octob. cõtraria aresta referuntur 1513. Nouem. 26. & 1514. Nouem. 27. Prestat enĩ iniuriarũ ab initiis ipsis arceri, quã post eã acceptã id

x Paria sunt rẽ esse factã, aut p me nõ stare quo minus fiat *l.20 §.5.ff.eo.* y In reb. litigiosis recurrẽdũ est ad arbitriũ boni viri. z i. remissa. a Vbi dubitatur de mãdato procuratoris nũciãtis, caueri debet de rato. b i. qui petit sibi remitti nũciationẽ noui operis. c putà vt procurator absentis. d iudicatũ solui & de opere demoliẽdo, ei à quo petit remissionẽ fieri nunciationis *l.8.§.2.l.21.ff.eo.l.1.§.4.ff.quod vi aut clam,* e ideóque cauere debet *l.45 in fin.ff.de procuratoribus.*

a *l.2.in fin.* [illegible] *de exceptionib.* b *adde l.5.in fi.* [illegible] *eod.* c id est, immediatò.
d [illegible] e *§.5.* [illegible] *eod.v.l.14.* [illegible] *9.* [illegible] f *l.5.* [illegible] *17.* [illegible] *eodem.*
g [illegible] h *§.1.* [illegible] *l.1.§.4.* [illegible] *quemadmod.*
i [illegible] Animaduersionum 14. & [illegible] 2. Notator. 14. Porro modulos sumere non est synopsim operis facere, sed admetiri opus quod iam ædificatum sit.

terdicto eum oportet iudicatũ solui satisdare: quia partes sustinet defensoris.

6. *Iulianus* " libro 41. Digestorum."

ET ideo neque exceptiones [a] procuratoriæ opponi ei debent: nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

1 De tutore vel curatore.

7. *Vlpianus* " lib. 52. ad Edictum."

ET, si satisdationem non dabit, summouendus erit ab executione operis noui. & actiones, quas domini nomine intendit, debent ei denegari.

1 Et tutor, & curator [b] opus nouum rectè nuntiant.

De vicino proximo vel superiori. 1. De eo quod ante nunciationem factum est, in testationem referendo 2. Quo casu opus faciens satisdare debet. 3. aut promittere. 4. De effectu nunciationis. 5. De modulis sumendis, vt probetur, quod postea ædificatum sit. 1 De morte & alienatione.

8. *Paulus* " lib. 48. ad Edictum."

NOn solùm proximo [c] vicino, sed etiam superiori opus facienti nuntiare opus nouum potero. nam & seruitutes [d] quædam, interuenientibus mediis locis vel publicis vel priuatis, esse possunt.

1 ¶ Qui opus nouum nuntiat, si quid operis iam factum erit in testationem [e] referre debet, vt appareat quid postea factum sit.

2 ¶ Si, cùm possem te iure prohibere, nuntiauero tibi opus nouum: non aliàs ædificandi ius habebis, quam si satisdederis [f].

3 ¶ Quòd si nuntiauero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias: promittere [g] debebis: quoniam de eo opere, alieno iure côtendo, non meo: & tanquam alieni iuris petitor, repromissione contentus esse debeo.

4 ¶ Sciendum sit, facta operis noui nuntiatione, cui nuntiatum est, abstinere oportere, donec caueat, vel donec remissio nuntiationis fiat. tunc enim, si ius ædificandi habet, rectè ædificabit.

5 ¶ Sed vt probari possit, quid postea ædificatum sit: modulos [h] sumere [i] debet is, qui nuntiat. qui vt sumantur, conferantúrque, prætor decernere solet.

6 ¶ Morte eius, qui nũtiauit, extinguitur [k] nuntiatio [l], sicut alienatione. quia his modis finitur [m] ius prohibẽdi.

7 ¶ Quòd si is, cui opus nouum nuntiatum erat, decesserit, vel ædes alienauerit: nõ [n] extinguitur operis noui nuntiatio. ídque ex eo apparet, quòd in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.

De creditore.

9. *Gaius* " ad Edictum vrbicum, titulo de operis noui nunciatione."

CReditori [o], cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est, de iure (id est de seruitute) opus nouum nuntiare. nam ei vindicatio seruitutis datur.

Vtrum nunciatio fiat in rem, aut in personam. Quibus nunciari potest.

10. *Vlpianus* " lib. 45. ad Sabinum."

OPeris noui nuntiatio in rem [p] fit, non in personam. Et ideo furioso [q], & infanti fieri potest. nec tutoris autoritas in ea nuntiatione exigitur.

11. *Paulus* " lib. 11. ad Sabinum."

CVilibet enim intelligenti, veluti fabro [r], nuntiatum, infantem & furiosum tenet.

De cautione.

12. *Idem* " lib. 13. ad Sabinum."

EX operis noui nuntiatione si caueatur [s]: tanti [t] stipulatio committitur [u]: quanti iudicatum sit.

De procuratore.

13. *Iulianus* " lib. 41. Digestorum."

CVm procurator opus nouũ nuntiat: & satisdat, rem [x] ratam dominum habiturum: & remissio [y] in domini [z] personam confertur [a].

1 ¶ Si dominus opus nouum nuntiauerit † intra diem, quæ stipulatione ex operis noui nuntiatione interposita comprehensa esset: committitur stipulatio [b]. si præterita ea die dominus nuntiaret, non cõmittitur. Nã & ipsi domino, cùm semel nũtiauerit, non [c] permittitur iterũ nuntiare, [illegible] diu stipulatio ex operis noui nũtiatione teneret.

2 ¶ Si in remissione à patre eius, qui opus nouũ nuntiauerat, procurator interueniat: id agere prætorem oportet, ne falsus [d] procurator absenti noceat. cùm sit indignum, quolibet interueniẽte beneficiũ prætoris amitti.

De seruitute.

14. *Idem* " lib. 49. Digestorum."

QVi [e] viam habet [f]: si opus nouum nuntiauerit aduersus eum, qui in via ædificat: nihil agit [g]: sed seruitutem vindicare [h] non prohibetur.

De officio iudicis aduersus absentem non defendentem, cum de seruitute agitur.

15. *Africanus* [i] " lib. 9. Quæstionum."

SI, priusquàm ædificatum esset, ageretur, ius vicino nõ esse ædes altiùs tollere: nec res ab eo [k] defenderetur: partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quam vt eum, cum quo ageretur, cauere iuberet, non priùs se ædificaturum, quam vltrò [l] egisset, ius sibi esse altiùs tollere. Idémque è côtrario [m], " si " cùm quis agere vellet, ius sibi esse " inuito aduersario " altiùs tollere, eo non defendente, similiter (inquit) officio iudicis côtinebitur, vt cauere aduersarium iubeat [n], nec opus nouum se nunciaturũ, nec ædificanti vim facturũ [o]. Eaque ratione hactenus is, qui rẽ non defenderet, punietur, vt iure suo probare necesse haberet. id. n. esse, petitoris partes [p] sustinere.

Si prætor iusserit nunciari, deinde prohibuit.

16. *Vlpianus* " lib. 13. ad Edictum."

SI opus nouum prętor iusserit nunciari, deinde [q] prohibuit [r]: ex priore renuntiatione agi non potest, quasi aduersus dictum [s] eius factum sit.

De procuratore.

17. *Paulus* " lib. 57. ad Edictum."

SI procurator opus nouum faciẽtem prohibuerit, domino [t] competit, Quod vi aut clam interdictum.

De ædibus communibus. 1. De dominio vel possessione soli, in quo opus fit.

18. *Papinianus* " lib. 3. Quæstionum."

AEdibus communibus, si ob opus nouum nuntiatio vni fiat, si [u] quidem ex voluntate omnium opus fiat: omnes nuntiatio tenebit. si verò quidam ignorent: in solidum obligabitur, qui contra edictum prætoris fecerit.

1 ¶ Nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat: sed quis eius soli possessor inueniatur: modò si eius nomine opus fiat.

De operis noui executione, vel denunciatione denegata.

19. *Paulus* " libro Quæstionum."

SCiendum est, denegata exsecutione operis noui [x], nihilominus integras legitimas [y] actiones manere. sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis noui denuntiationem prætor denegat.

¶ Interdictum restitutorium. 1. Ratio interdicti. 2. De loco vacuo, vel ædificato. 3. De iure vel non iure facto. 4. De facto ante remissionem, vel illud quod loco remissionis habetur. 5. De parato satisdare. 6. De tempore. De successoribus. 7. De eo qui fecit vel ratam habuit. 8. De successoribus. 9. ¶ Interdictum prohibitorium. 10. Summa & ratio interdicti. 11. Si quis iure vel non iure ædificet. 12. Cui competit interdictum. 13. De cautione. 16. De tempore. De successoribus.

20. *Vlpianus* " libro 71. ad Edictum."

PRætor ait: *Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis noui fieret, qua de re agitur: quod in eo loco, antequàm nuntiatio missa fieret, aut in ea causa esset, vt remitti deberet factũ est: id restituas.*

1 ¶ Interdictum [z] hoc proponitur ex huiusmodi causis: Edicto expressum est, ne post operis noui nuntiationem quicquam operis fiat, antequam vel nuntiatio missa [a] fiat, vel vice nuntiationis missæ [b] satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. qui igitur facit, etsi ius faciendi habuit, tamen contra interdictum [c] prætoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur.

2 ¶ Siue autem vacuus locus sit, vbi nũntiatum est, siue ædificatus: æque hoc interdicto locus erit.

3 ¶ Ait prætor: *Quod factum est, restituas.* quod factũ est, iubet restitui. neque interest, iure factum sit [d], an non. siue iure factum est, siue non iure factum est: interdictum locum habebit.

4 ¶ Quidquid autem ante remissionem fit, vel illud [e], quod loco remissionis habetur: pro eo habendum est, atque si nullo iure factum esset.

5 ¶ Si quis paratus fuerit satisdare [f], deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, vt remitti debeat. nã cùm per [g] actorem fiet: apparet, in ea causa esse, vt remitti debeat.

k Imò non extinguitur. datur enim perpetuò, *l.20.§.6.* [illegible] *eod.*
l si res sit integra sc. *Zas.*
m morte finitur voluntas. vide Sebastianum [illegible] *tract. de morte.*
n ex hoc & superiori §. collige, Noui operis nũtiationem in persona nunciantis, esse personalem: in persona eius cui nunciatum est, esse realem, *Lasius.*
o Habens prædium pignoratum, potest opus nouum nũtiare. *Bald.* adde *l.16.* [illegible] *de seruitutibus l. vnic. inf.* [illegible] *de remiss.*
p & ideo quæ super eo fertur sententia, prædio datur, *l.* [illegible] [illegible] *eod.*
q [illegible] *quæ not. ad l.5.§.3.* [illegible] *eod.*
r *l.5.§.3.* [illegible] *eod.*
s de opere demoliendo scil.
t Cautio de demoliendo committitur ad interesse per sententiam declarandum. *Bald.*
u nisi fiat denuntiatio.
x *l.5.§.18.* [illegible] *eodem.*
y Procurator ad aliquid constitutus, videtur constitutus ad omnia quæ dependent ab illo.
z Procuratore nunciante, remissio in personam domini cõfertur. *Zas.*
a confertur, si dominus, *Græci apud Cuiac.1. obs. vlt.*
† & ei cautum fuerit de demoliendo opere, nisi intra certum diem docuerit ædificator de iure suo.
b si de nouo ædificati nunciatur scil. atq. ita facta semel nũtiatione & recepta satisdatione de nouo opere demoliendo intra certum tempus, ante diei euentum nunciari non potest.
c Nunciatio nõ est geminanda.
d Falsus procurator remittere nunciationem noui operis non potest: vel ideo quod falsus procurator non gerit personam domini *l. 23. inf.* [illegible] *rem ratam.*
e *v. Cuiac. in hanc legem 1. obs.17.*
f i. seruitutem rusticam.
g imò videtur vtiliter nunciare. nam cui seruitus competit, ius nunciandi habet. *l. vnic. §.3.* [illegible] *de remiss.*
h sensus est, Ratione seruitutis rusticæ non nunciari nouum opus, sed agi confessoria.
i v. in hanc legẽ Alciatum *hic, v. Las.1. Intellect.4.* & Cuiac. 9. *ad Afric. fol. 217.*
k ædificante scil. hîc quæritur, quæ sit pœna non defendentis. Cæterùm hîc non defendens separandus à latitãte. latitantis. n. pœna grauior est.
l hæc est pœna non defendentis se post nunciationem, vt ex reo fiat actor: & caueat non priùs se ædificaturum quàm intra certum tempus [illegible] merit, egerit, ius sibi esse, inuito me, altiùs ædificare, [illegible]
m superiore casu egeram ius vicino non esse ædes altius tollere. [illegible] sibi esse, inuito aduersario altius tollere.
n [illegible] reo fiat actor, & caueat se vim non facturum ædificanti: & sic ex possessore fit non possessor, quasi aduersatio cesserit possessione: & sic intellige legem [illegible] *de procurator.* legem 45. [illegible] *prox.*
o quia res ab initio præsumitur libera. an id sit verum, vide Alciatum *præsumpt. 1.* facit pro negatiua lex 8. *in fin.* [illegible] *de probationibus.*
p hunc locum Contius [illegible] *subcisi. 1.* refert ad *§. 2. in fin.* [illegible] vbi dicitur, Vno casu eum qui possidet nihilominus [illegible] partes [illegible]
q hinc collige, [illegible] se reuocare interlocutoriam, si sit [illegible] præiudicij: secus, reuocare non posse, nisi parte citata, *Zas.*
r Prohibitioni iudicis standum est, licet antea iudex contrarium permiserit.
s edictum, *Haloander.*
t Procurator meus nunciando, mihi adquirit interdictum, *Quod vi aut clam, l.72.* [illegible] *de procuratoribus.*
u dic vt in lege 5. §.5. [illegible] *eod.*
x puta à Prætore [illegible] nunciationem [illegible] se cloacam publicam purgare: nunciationem reipsa ædificantem velle [illegible] bere: prætorem id non [illegible] causam publicam: [illegible] Prætor [illegible] facto [illegible] nem denegare
y [illegible]
z [illegible]
a id est, antequàm fiat remissio.
b remissæ.
c edictum. *Cuiac. ibidem.*
d *l.1.* [illegible] *eodem.*
e id est, ante satisdationem.
f re ipsa ductis secum fideiussoribus, vel pignoribus delatis. aliàs enim [illegible] se offert non satisfacit, *argum. l.73. inf.* [illegible] *de procuratoribus.* ideòque [illegible] tio hic non sufficeret, *adde l.5.C. de distract. pignor.*
g *l.5. §.17.* [illegible] *eodem.*

6 ¶ Hoc

a Imò, morte extinguitur, *l.8.§.6.ff.eodem.* quia honorariæ actiones post annum n. n datur. *l.35.ff.de obligat. & actio.*
b singularibus, *Z. sius.*
c Ratum habere factum opus, vel ipsum facere, paria.

6 ¶ Hoc interdictum perpetuò [a] datur. Et heredi, cæterísque successoribus [b] competit.

7 ¶ Aduersus ipsum quoque, qui opus fecit, vel [c] factum ratum habuit, interdicto locus erit.

8 ¶ Planè si quæratur, an in hæredem [d] eius qui opus fecit, interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonem existimasse, in id, quod ad eum peruenit, dumtaxat dari oportere, vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minùs perueniret. nonnulli putant, in factum esse dandam, quàm interdictum. quod verum est.

9 ¶ Deinde ait prætor: *quem in locum nuntiatum est, nequid operis noui fieret: qua de re agitur, si de ea re satisdatū est: quod eius cautū sit, aut per te stat, quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto.*

10 ¶ Hoc interdictum prohibitorium [e] est, ne quis prohibeat facere volentem eum, qui satisdedit, etenim pertinet ad decus [f] vrbium, ædificia non derelinqui.

11 ¶ Nec quicquam interest, iure [g] quis ædificet, an non iure "ædificet". cùm sit securus is [h], qui opus nouum nuntiauit, posteaquam ei cautum est.

12 ¶ Hoc autem interdictum competit ei, qui satisdedit.

13 ¶ Adiicitur & illud, *aut per te stat, quo minus satisdetur.* proinde si satis datum non est, sed repromissum: interdicto huic locus non erit. neque enim permittendum fuit, in [i] publico ædificare, prius quàm appareat, quo iure quis ædificet.

14 ¶ Et si satisdatum sit, cautum tamen [k] non perseueret: interdictum cessat.

15 ¶ Si aliquando stetit per nuntiatorem, quo minùs satisdetur, nunc [l] non stat interdictum cessat.

16 ¶ Hoc interdictum [m] etiam post annum, & heredi ceterísque; successoribus competit.

Quo casu cauetur. 1. De effectu satisdationis. 2. Quibus casibus committitur. 3. opus factum quomodo accipitur. 4. in quid stipulatio committitur. 5. De pluribus ædificātibus. 6. vel nuncian tibus.

21. *Idem* "libro 80. ad Edictum."

STipulatio de operis noui nuntiatione interponi solet, quotiens [n] vicinus dicit, ius sibi esse, prohibere vicinum, opus nouum inuito se facere.

1 ¶ Si quis autem vult post opus nouum nuntiatum impunè ædificare, offerre [o] debet satis nuntiatori. quod si fecerit: vtrique consultum est: tam ei, qui nunciauit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quàm ei, cui nuntiatum est, quia molitio eius non impeditur. antequam enim caueat, quidquid ædificauerit, interdicto [p] restitutorio destruere compellitur.

2 ¶ Habet autem ista stipulatio conditionem [q], vt ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam causa quæ acciderit, neque res defendatur. & de dolo malo subiicitur clausula.

3 ¶ Opus autem factum accipimus: non si vnum, vel alterum cæmētum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam "operis," & quasi facies quædam facta operis.

4 ¶ Siue autem res iudicetur, siue res non defendatur: stipulatio in id committitur, vt res viri boni arbitratu restituatur. Quòd si ita restitutū non erit: quanti [r] ea res erit, tantā [s] pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit.

5 ¶ Quæsitū est, si plures domini ædificent, an omnes cauere debeant. & ait Labeo, vnum [t] cauere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non possit.

6 ¶ Idem ait, etsi plures nuntient, curandū esse, vt vni caueatur, si inter eos conueniat. planè si non conueniat, & singulis erit cauendum.

7 ¶ Idem dicit, adiiciendum esse in "stipulatione, vt tantum præstetur, quanti vniuscuiusque intersit, si hoc maluerint. ceterùm si ita fuerit (inquit) cautum, *quanti ea res erit*: dubitabitur, vtrùm ad toti[9] corporis æstimationē, hæc verba referuntur, an [u] verò ad quod eius interest, qui stipulatur. ego puto, & si sic fuerit vni [x] cautum. *Quanti ea res erit*: defendi posse, stipulationem sufficere. ad operis enim quantitatem ea refertur.

d *l.22.ff.eodem.*
e Duplex hic edictum prohibitoriū est. Primum, ex parte nunciantis. Alterum, de quo hic agitur, quòd ædificanti, qui satisdedit, competit ne vis fiat.
f *l.vlt.ff.ne quid in loco publico. vide Aristotelem. 5. Ethic. 2.*
g *l.1.ff.eod.*
h Cautione nobis adfertur securitas. Securitas nobis præstatur per cautionem, *l.21.§.1.ff.eodem.*
i in eo loco ædificare. ita emendat Antonius Faber 3. Cōiectur. 8. in fin. quem vide. sunt enim hæc verba *in eo loco* edicti verba.
k Quādo cessat fideiussio tunc illa satciēda est, nisi fideiussores à principio fuerint inopes, & hæc sciuerit aduersarius *l.4.ff. vt in poss. leg. legat. adde l.4.ff. de stipul. prætor.*
l Alioquin si nunc staret vltima mora noceret *l.26.ff.soluto.*
m ne vis fiat, scilicet.
n *l.1.§.17.ff.eodem.*
o cur ita? *v.l.20.§.11.ff.eod.*
p In edicto restitutorio in nouis operibus id adiicimur, vt aduersarius destruere factum opus teneatur.
q tacitam *adde l.4.§.8.ff.tit.prox.*
r Quando factum præcisè est in obligatione, est in electione actoris, vtrum reū præcisè cōueniat ad factū, aut ad interesse præstandum. *Bald.*
s *vide l.72.ff.de verb.oblig.*
t vnumquemque ita quidam legūt. hinc Baldus. Quot sunt ædificantes, tot debent esse cauentes, *adde l.5.§.ff.eod.*
u Id quod interest differt à rei ipsius & corporis, de quo agitur, æstimatione. Patet enim latius id quod interest, quàm ipsa æstimatio.
x Si plures vni nuntient, tunc omnibus creditur, non vni pro omnibus: & sufficit simplex stipulatio: quia per eam interesse venit. *Zas.*
y Nuntiatio noui operis transit in heredem, quoad patientiam, non quoad pœnam. *Baldus.*
a sumptibus heredis scil. hoc enim est pœnale.
a *v.l.33.ff.de obligat. & actionib.*
b id est, operis rei.
c *l.10.ff.eodem.*
d etiam singularis successor.
e *Paul. 5. sentent. 10.2. Harmenopul. 1. circa fin.* id est, nondum nobis facto: quod tamen timemus ne nobis accidat. ita possumus accipere formulam, *Quod damnum mihi ex tua domo accidere potest præstare spondes? Spondeo.* Vide tamen vberiorem apud Cuiacium *hic.* Est etiam notandum eo nomine exigi cautionem ab aduersario: eáque non præstita, mitti actorem in possessionem bonorum eius, idque ex primo decreto. Ex secundo verò decreto plenissimè, si perseuerat non cauere. Primo decreto, reus non deiicitur: altero, deiicitur.
f Grunda est στέγη καὶ τὸ ὑπὲρ τον πυλῶνα ἔξεχον. Sugrunda sunt tabulæ circum ædes à summo extensæ, quæ ædes tuentur ab iniuria imbriū. atque etiam si larignæ sint à periculo incendiorum, Palladio & Vitruuio auctoribus, sic dicta quòd suggrediantur foras. *adde huic loco. l.30. l.47.ff. eodem.*

De herede ædificatoris.

22. *Marcellus* "lib. 15. Digestorum."

CVi opus nouum nuntiatum est, ante remissam nuntiationem opere facto decessit. debet heres eius patientiam [y] destruendi operis aduersario præstare. nam & in restituendo [z] huiusmodi opere eius, qui contra edictū fecit pœna versatur. porrò autem in pœnam heres non [a] succedit.

Si venditori nuntiatum sit vel & emptor ædificauerit.

23. *Iauolenus* "lib. 7. Epistolarum."

SI is, cui opus nouum nuntiatum erat, vendidit prædium, emptor ædificauit, emptorem an venditorem teneri putas, quòd aduersus edictum factum sit respondit: Cùm operis. noui nuntiatio facta est: si quid ædificatum est: emptor, id est dominus prædiorum, tenetur. quia nuntiatio operis [b] non [c] personæ sit? & is demum obligatus est, qui eum locum possidet [d], in quem opus nouum nuntiatum est.

DE DAMNO INFECTO [e], & de sugrundis [f], & protectionibus [g].

TIT. II.

De magistratibus municipalibus.

Vlpianus "lib. 1. ad Edictum.

CVM res [h] damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa [i] dilatio prætori videtur, "si" ex hac causa sibi iurisdictionem reseruaret: magistratibus municipalibus [k] delegandum [l] hoc rectè putabit [m].

Definitio damni infecti.

2. *Gaius* "lib. 28. ad Edictum Prouinciale."

DAmnum infectum est, damnum nondum factum, quod futurum veremur.

Etymologia damni & damnationis.

3. *Paulus* "libro 47. ad Edictum."

DAmnum & damnatio ab ademptione, & quasi deminutione [n] patrimonij dicta sunt.

De die prorogando, vel renouando. 1. De missione in possessionem. 2. & de eo qui non admittit. 3. De officio prætoris vel præsidis, & magistratuum municipalium. 5. De denuntiatione facienda, ante missionem in possessionem. 7. De actione in magistratum, qui quid eorum, quæ suprascripta sunt, non curauit.

4. *Vlpianus* "lib. 1. ad Edictum."

DIes [o] cautioni præstitutus si finietur: prætoris, "vel præsidis officium erit, ex causa [p] vel reum notare [q], vel protelare eum, &, si [r] hoc localem [s] exigit inquisitionem, ad magistratus municipales hoc remittere.

1 ¶ Si intra diem à prætore constituendum non caueatur, in possessionem eius rei mittendus est [t]. Eius rei sic accipe: siue tota res sit, siue pars "sit" rei [u].

2 ¶ An tamen is, qui non admittit, etiam pignoribus [x] à magistratibus coerceatur? non puto. sed in factū [y] actione tenebitur. nam & si à prætore missus non admittatur, eadem actione vtendum est.

3 ¶ Duas ergo res magistratibus municipalibus [z]

g protecta, sunt proiecta tecta ἐκθέτα.
h Res hîc, nō est cautio, vt putat Accursius: (nam ipsa cautio non desiderat celeritatem) sed causa damni infecti, *vt l.1.ff. de feriis.*
i ratio decidēdi. nam quotiens periculum est in mora, licet discedere à regulis iuris communis: tollitur omnis mora. Quid? num eam ob causam reo tollitur potestas appellandi? non tollitur: quid? à primo decreto non poterit appellare? nō poterit. *Paul. & Ripens.*
k *l.4.§.3.ff.eod.*
l Iurisdictionem concessam à lege delegatam dici, dum tamen id exprimatur, hinc colligit Ripensis.
m ratio dubitandi fuit quia iubere cauere, est imperij *l.4.ff. de iurisdictio.* Huiusmodi causæ ad magistratus municipales non pertinent *l.26.ff. ad municipalem.*
n hinc colligunt, furtum non esse damnum, alij aiunt contingenter euenire. ad eam rem variæ leges afferuntur. Certè furtum iam factum, damnum infectum dici non potest: damnum tamē est. nam aufertur nobis commoditas disponendi de re nostra, quod re ipsa damnum est. Quid? damni appellatione num contineantur impensæ, pœnæ, & lucri amissio: vt damno remisso vel debito, ista omnia remissa vel debita intelligātur? Ripēsis negat cōtineri *hic num.8. & sequentib.*
o qui certus hic præstitui solet, *v.l.13.in f.ff.eod.*
p ex causa vel renouare vel protelare *vet. & Hal.* Renouatur dies finitus, protelatur qui adhuc durat.
q i. condemnare: nisi fortè legamus, renouare.
r Ratio decidendi.
s ea accidit, quoties negotium exigit ocularem inspectionem magistratus.
t ex primo decreto.
u non omnium eius bonorum, sed eius tantum rei ex qua damnum timetur.
x Pœnæ species est, pignoribus captis cogi à magistratu, *adde §.3. Inst. de satisdat. tutorum: l.9. in f.ff. ad l.Iul. peculatus.*
y vt quod damni postea acciderit præstet actori. fingamus cautionem non fuisse præstitam, domum vicini sua ruina damnum mihi dedisse, quid iuris? negat Zasius *hic num.9.* ædium dominum mihi vlla actione teneri *de quo v.l.6. & l.8.ff.eodem.*
z *l.1.ff. eodem.*

prætor vel præses iniunxit † cautionem, & possessionem. cætera suæ iurisdictioni reseruauit.

4 ¶ Si forte duretur [a] non caueri: vt possidere liceat, (quod causa cognita fieri solet) non duumuiros [b], sed prætorem vel præsidem permissuros: item vt ex causa [c] decedatur de possessione.

5 ¶ Prætor ait: *dum ei, qui aberit prius domum denuntiari* [d] *iubeam.* Abesse autem videtur, & qui in iure non est [e]. quod & Pomponius probat. Verecundè autem prætorem denuntiari iubere, non extrahi de domo sua [f]. Sed *domum, "in quam degit," denuntiari,* sic accipere debemus, vt, etsi in aliena [g] domo habitet, ibi ei denuntietur. Quòd si nec habitationem habeat: ad ipsum prædium [h] erit denuntiandum, vel procuratori eius, vel certe inquilinis [i].

6 ¶ Totiens autem prætorem exigere denuntiationem, intelligendum est, si [k] sit, cui denuntietur. ceterùm si non sit, veluti quòd hereditaria insula est, nec [l] dum hereditas adita, vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars edicti. est tamen tutius, libellum [m] ad ipsas ædes proponere [n]. fieri enim potest, vt ita monitus, defensor existat.

7 ¶ In eum [o], qui quid eorum, quæ suprà scripta sunt, non curauerit [p], quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur. quòd non [q] ad quantitatem refertur, sed ad id, quod [r] interest [s]: & ad vtilitatem venit, non ad pœnam [t].

8 ¶ Hoc autem iudicium certam condicionem habet, si post latum est. ceterùm, qui non postulauit, experiri non potest [u]. Postulare autem propriè hoc dicimus pro [x] tribunali petere [y]: non [z] alibi.

9 ¶ Si tam vicinum [a] vrbi municipium sit, vt, magistratu se non interponente, potuerit prætor vel præses adiri: potest dici, cessare [b] hanc actionem aduersus magistratus: qua si nihil intersit, cum in tua potestate fuerit, à prætore vel præside desiderare, in possessionem mitti.

10 ¶ Hæc autem actio cùm rei habeat persecutionem: & heredi [c], & in heredem, & perpetuò dabitur.

De dominio post missionem acquirendo. 1. Si plures cauere debeant, aut caueri sibi desiderant. 2. De proprietario & fructuario.

5. *Paulus* "libro primo ad Edictum."

PRAETORIS officium est [d]: vt missus in possessionem [e], etiam eam per longi [f] temporis spatium in suum dominium [g] capere possit [h].

1 ¶ Si plures sint domini, qui cauere debent, & aliquis non caueat: in portionem eius [i] mittetur. E contrà, si aliquot sint, qui caueri sibi desiderant [k], & alius pretiosiores, alius viliores habeat ædes, siue vnius domus plures habeāt dispares partes: tamen non magnitudine [l] dominij quisque: sed æqualiter [m] mittentur [n] omnes in possessionem.

2 ¶ Si & dominus proprietatis, & fructuarius [o] desideret, sibi caueri damni infecti: vterque audiendus est. nec enim iniuriam sentiet promissor, non plus [p] cuique præstaturus, quàm quod eius intersit.

De damno dato non interposita cautione.

6. *Gaius* "libro primo ad Edictum Prouinciale."

EVenit, vt nonnunquam damno dato nullà nobis competat actio, non interposita [q] antea cautione

---

l. 4. in fin. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio. imò non iniunxit. Ea enim sunt imperij magis quàm iurisdictionis. *l. 4. ff. de iurisdict.* cuiusmodi facere magistratus municipalis non potest *l. 26. ff. ad municipalem.* solue: Mandare possum, vt possessionem bonorum des, vt possidere iubeas, vt in possessionem mittas si damni infecti non caueatur *vt hic d. l. 4.* Nam possum iubere, vt bonā possidere iubeas *d. l. 26.* Iubere. cauere, & in possessionem mittere magis imperij est quā iurisdictionis, *l. 3. ff. de iurisdict.* quę magistratus municipalis facere non potest. *d. l. 26.* Cognitio potest dari, at non ipsa possessio dari potest, vt cognoscat, at nō vt mittat. sane magistratibus municipalibus duæ res hic iniunctæ, cautio & possessio, *vt hic.* Quod si non dicatur cauери, Prętoris est vel præsidis nō duumuiri, permittere, vt possidere liceat, & vt ex causa decedatur de possessione *§. 4. ff. eo.*

a id est, perseueretur.

b ij sunt magistratus municipales, annui & biennales. Erant in aliis municipiis quatuorviri, *l. 1. C. de solutionibus & liberationibus debit. ciuil.* in aliis ædiles *l. 2. C si seruus aut libert. lib. 10. l. 30. §. 1. ff. locati.* Arpinum habuit ædiles *Cicer. 3. Epistol. & 15. ad Atticum.* Lanuuium dictatores: *Cicero pro Milone.* Capua prætores: Alexandria hypomnematographos *l. 59. C. de decurionibus* qui abierunt duumuiratu duumuiralitij dicuntur *v. Cuiac. ad l. 18. C. de decurionib.*

c Iudex ex causa potest missum ex primo decreto statim facere possessorem, ita quòd missus capiat fructus commoda & vtilitates, sicut solet verus dominus soli. aliàs sine magna causa ordo decretorum nō est interuertendus: ídque tantum maiori magistratui licet.

d Ei cuius interest, denuntiandum est *l. 39. ff. de adoptionib.*

e quia ibi non est vbi petitur. *l. 199. ff. de verborum signif.*

f in vim citationis *l. 18. ff. de in ius vocando. l. 103. ff. de reg. iur.* nisi agatur de crimine: potest enim reus à iudice comprehēdi, & ad alium iudicem transmitti *Nouel. 134. cap. 5.*

g & sic domus hîc accipitur pro habitatione, pro eo loco in quo quis habitat *l. 1. §. 9. ff. de his qui deiecer.*

h putà quod non habitatur *v. §. 6. ff. eodem.*

i seruato superiore ordine scilicet.

k *l. 5. ff. eodem.*

l Aduersus defunctum quomodo agatur. *v. l. 1. §. 1. ff. de curat. bonis dando.*

m qui etiam citra contumaciam nunnumquam proponi solet, vt in subhastationibus immobilium, vel cum heres beneficio inuentarij adit hereditatem. vèl cùm diffamatur quis à multis, tunc enim ratione incertitudinis, nullóque nominato citari debent ij quorum interest. Interdum vlterius progredimur, quoties voce præconis aduersarium absentem citamus: quod passim non licet, sed certis tantùm casibus, putà aduersus criminis reos *Nouell. 134. cap. 5.* debitores versuram meditantes, vagabundos, carentes lare & domicilio, potentes contumaces (quós tutò accedere nemo possit) & alieni territorij homines *Guido quæst. 419. Iason. 3. consil. 86.*

n fingamus reo neque habitationem, neque inquilinos, neque prædium, neque procuratorem esse: sed frequenter in taberna meritoria, aut caupona, aut diuersorio versari, num eò loci citari poterit? Zasius. Quid si is quidem hospitio publico frequenter vtatur; absit tamen? affixiones ad Ecclesiam proponendas esse monet Zasius *num. 14.* si debitum personale. nam si reale est, & reus habeat immobilia, sufficiet denunciari eius prædio. Eo tamen casu prætor interdum ex officio procuratorem absenti & non petenti vltrò constituet. *l. 9. §. 5. ff. de off. proconsulis*: vel ad petitionem actoris, *l. 7. §. 2. ff. de minoribus*: quod suprà quàm dici potest vtile est scitu. E contrario bonorum possessionem dat absenti, saluo iure contradictoris, *l. 3. §. 7. ff. de bon. possess. adde l. 1. 2. ff. de curat. bonis dando.*

o id est, magistratum.

p id est, cautionem exactionem, & missionem possessionis neglexerit. *§. 3. ff. eodem.*

q Eius quod interest & qualitatis differentia *v. l. 2. in f. ff. qui satisdare.*

r & sic iudex inferior qui negligit superiora, tenetur iacturam passo ad omne interesse, ídque actione in factum.

s verè non arbitrariè.

t Non agitur ad pœnam vbi venit interesse: non punitur iudex vt negligens, petitur id quod mea interest damnum ab eo mihi illatum: meum damnum considératur non eius negligentia, non iuratur in litem.

u sciendum est tamen iudicem nonnunquam impertiri officium non petitum aut postulatum in iis præsertim quæ ad publicum ius & crimina pertinent: sed & in causis miserabilium personarum, & quæ piæ dicuntur, vt superius dixi. §. 6. potest enim non petentibus vltrò procuratores & aduocatos dare. ad hæc, reiicere libellum ineptum, exigere iuramentum calumniæ, dilationem concedere, pronunciare de his quæ emergunt post litis contestationem potest: hæc enim omnia eius officio inhærent. his adde legem 1. *ff. de iurisdict.* qua de re *v. hic* Ripensem multos alios casus enumerantem, *vide Socinum regulā* 200.

x Postulare nemo dicitur, nisi qui postulat apud iudicem pro tribunali sedentem, *l. 1. §. postulare. ff. de postulando.* Quid si res summaria hoc est non plenam causæ cognitionem exigit, Quidam putant tribunal non requiri. *Bartol. in l. à procedenti. Cod. de dotali.* Alij contra existimant, non posse postulari, petive res etiam summarias nisi à iudice sedente pro tribunali, saltem vel domi, vel in via, *Ripensis.* Quod maxime fatuum est: Quod enim tribunal domi vel in via fingamus?

y Quid: num exigitur libellus? Speculator qualemqualem petitionem sufficere censet: etiam. non scriptam *argumen. l. 1. ff. eodem. l. si quis à liberis. § si vel parens ff. de liberis agnoscēdis: l. penult. ff. de his qui sunt sui.* eo magis quòd libellus non exigatur, vbi officium iudicis intercedit. Contrà, libellum requiri putat Guilielmus Cuneus, Barto. Angel. Imola, *hic* Innocentius, Ioannes Andreę in *c. 1. de libelli oblatione.* & ita communiter alij. *Castrensis* libellum præcise requiri censet, nisi planum iudici liqueat, domum iam collabascere. *Ripensis,* communem opinionē amplectitur. nō, quòd dilationes præbeantur iudice pro tribunali sedente, *l. à procedente. Cod. de dilationibus*: non quòd in causa damni infecti requiratur causæ cognitio, *l. 7. ... ff. eodem.* non quòd cautio petitur officio iudicis ... fallit, in ... causis in quibus celeritas summa exigitur) non quod in paragrapho *6. ff. eodem* libelli fit mentio, cùm ibi nulla consentionalis libelli fiat mentio, sed quod libello omisso, basis atque adeo fundamentum ipsum litis contestationis omitteretur.

z Iudex extra locum ipsum iudicij interpellatus, neglectæ iustitiæ (vt loquuntur) non tenetur. quod obseruandum, in clarigationibus & earū quæstionibus. sunt enim paria non facere aut minus legitimè, *l. quoties. ff. qui satisdare.*

a ea definitio vicinitatis, statim arbitrio iudicis.

b hinc colligunt, Quòd quando magistratus est in vicino loco inferiores iudices excusentur, si non officio suo functi sint in causis sibi nō commissis.

c & sic hæc actio est perpetua.

d i. effectus decreti Prætoris is est in causa damni infecti. adde & in noxali *l. 26. in f. ff. de noxalib.* An in legatis? nō videtur, Disertis enim verbis exprimitur, missum in possessionem eo casu numquam pro domino esse incipere *vide l. 5. ff. vt in possess. legat.* Speculator distinguit. Nā *in titulo de secundo decreto. §. 4.* ait, in omnibus personalibus actionibus eam regulam locū habere: in realibus non æquè. Si quidem in personalibus peti aliquid nostrū fieri quod antea non fuerit: in realibus, dominium quod iam nostrum sit peti non posse. inde sequi, vt qui egerit ad legatū personali actione & hypothecaria, ex secundo tārùm decreto pro domino possidere incipiat, sin reali actione agat pro domino non possidet. Sed iste mox resilit. *§. vlt.* atque id esse iure speciali receptū in damno & noxali actione, vt missus in possessionem ex secundo decreto statim fiat dominus. In aliis causis (fingamus creditori rem in solutum datā) acquiratur causa tantum præscribendi, in eámq; sententiā magis inclino.

e ex secundo decreto scilicet possessionem, inquam, rei cuius possessor non erat dominus. nam si erat dominus, secundum decretum facit iure dominum sine temporis interuallo *l. 2. in fin. ff. si ex noxali. l. 5. ff. commun. diuidund. l. 26. in fin. ff. de noxalibus: l. 1. in fin. ff. de fundo dotali. l. 3. §. 1. ff. de rebus eorum.* Hæc Accursij obseruatio communiter probatur. Rationis speciem Baldus & Bolognius addunt, quòd reus qui expectat secundum decretum in re aliqua, rem habere videatur pro derelicta. sed num hoc verum est in aliis causis, in quibus quis mittitur in possessionem ex secundo decreto.

f atque ita, secundum decretum habetur loco tituli ad præscribendum ius dominij, *Baldus.*

g an perpetuum? alij reo biennium, alij annum tribuunt, intra quod spatium possit actori debitum soluere cum expensis *vide Bald.* Sic puto, in causa damni infecti & noxali actione missum in possessionem statim pro domino capere: in aliis causis causam præscribendi adquiri: ideóque eo casu debitorem intra præscribendi tempus audiendum esse debitum offerentem cum expensis. Natura enim æquum est, neminem cum alterius iniuria fieri locupletiorem *l. 14. ff. de condictione indebiti*: præsertim si res in quam creditor missus est, sit adhuc integra, nec ab eo in alium distracta. tunc enim repellendus est *l. 24. §. 2. ff. de minoribus.* ... ostendi. Quid? missus ita in possessionem num fructus suos faciet? ... missus ex secundo decreto bona fide possidet: possidet. n. authore Prætore. ideóque fructus suos faciet, vt & quiuis bonæ fidei possessor *l. 48. ff. de acquirend. rer.*

h An etiam sine bona fide? sic ait Baldus: *arg. l. 28. ff. de noxalibus* à qua opinione ... abhorret vir doctissimus Cuiac. 18. *obs.* 25.

i idest, Missio fit in portionem negligentis, & non obedientis.

k nec caueatur sc.

l non quatenus pretiosiores ædes habet.

m quia mittuntur custodiæ causa, non dominij.

n ex primo decreto sc. aliàs ex secundo decreto dispariter missorum fiunt dispares portiones, *Bald.* vt in primo decreto, proportio Arithmetica: in secundo Geometrica attendatur *v. l. 15. §. 18. ff. eod.*

o simul, sc.

p i. reus eo casu actoribus cauet non pro numero agentium, sed pro re tantum: itaque vtcunque pluribus personis caueat, non augetur eius cautio: ne excedat æstimationem rei, cuius nomine cautio petitur.

q i. non exacta à nobis cautione. & sic qui fuit negligens in petendo sibi caueri de damno infecto, sibi imputare debet, *Baldus. vide l. 2. Cod. de hereditate vendita.*

volunt

a nota interdictum de tollendis ruderibus ædium collapsarum in ædes alienas. de quo l.7.inf.ṫ.eodem.
b l.9.§.4.l.13.§.1.ṫ.eodem.
c d.§.4.
d l.13.§.12.13 ṫ.eodem.
e l.15.l.24.l.31. ṫ.eodem.l.1.§.7. ṫ.de stipulat. prætor.
f l.15.§.2.ṫ.eodem.
g l.28.ṫ.eodem.

veluti si vicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint. adeo vt plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse, vt rudera [a] tollat: si modò omnia quæ iaceant, pro derelicto habeat.

Edictum. interpretatio primæ partis. 1. De damno facto vel infecto. 2. Si antequam caueatur, ædes deciderunt.

7. *Vlpianus* "libro quinquagesimotertio ad Edictum."

PRætor ait: *Damni infecti suo nomine promitti* [b], *alieno satisdari* [c] *iubebo ei, qui iurauerit* [d], *non calumniæ causa id se postulare, eúmve, cuius nomine aget, postulaturum fuisse in eam diem quam causa cognita statuero, si controuersia erit, dominus sit, necne, qui cauebit: sub exceptione satisdari iubebo, de eo opere quod in* [e] *flumine publico, ripáve eius fiet, in annos decem* [f] *satisdari iubebo. eum, cui ita non cauebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, vt caueatur, postulabitur, ire, &, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque cauerit, neque in possessione esse, neque possidere passus erit, iudicium dabo: vt tantum* [g] *præstet, quantum præstare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo, eiúsve, cuius de ea re iurisdictio fuit, quæ mea est, cautum fuisset. eius rei nomine in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine (non) satis dabitur: eum* [h] *cui non satisdabitur, simul in possessione esse iubebo.*

1 ¶ Hoc edictum prospicit damno nondũ facto [i]: cùm ceteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant: vt in legis Aquiliæ actione, & aliis. de damno verò facto nihil edicto cauetur. cùm enim animalia, quæ noxam cõmiserunt, non [k] vltra nos solent onerare, quàm vt noxæ ea dedamus: multò magis ea, quæ anima carẽt, vltra [l] nos non deberent onerare, præsertim cùm res quidem animales, quæ damnum dederint, ipsæ extent: ædes autem, si ruina sua damnum dederunt, desierint extare.

2 ¶ Vnde quæritur: si, antequam caueretur, ædes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere [m], eáque derelinquat: an sit aliqua aduersus eum actio. & Iulianus consultus: si, priusquam damni infecti stipulatio interponeretur, ædes vitiosæ corruissẽt, quid facere debet is, in cuius ædes rudera decidissent, vt damnum sarciretur. respondit, si dominus ædium, quæ ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quàm vt [n] omnia, id est, & quæ inutilia essent, auferret: nec solùm de futuro, sed " & " de præterito damno cauere eum debere. quòd si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit: interdictum reddendum ei, in cuius ædes rudera [o] decidissent, per quod vicinus compelletur aut tollere [p], aut totas ædes pro derelicto habere [q].

8. *Gaius* "ad Edictum prætoris vrbani titulo de damno infecto."

QVod † fortè tunc rectè dicetur, cùm non ipsius [r] negligentia: sed propter aliquod impedimentum [s] sibi non prospexit [t].

1. De importatis vi fluminis. 2. De crusta ex fundo vnius lapsa in fundum alterius, & de arboribus. 3. De rate in agrum alterius delata. 4. Si superficies. 5. vel vsusfructus alienus sit.

9. *Vlpianus* "lib. 53. ad Edictum."

HOc [u] ampliùs Iulianus posse dici, compellendum, vt etiam de præterito damno caueret. quod [x] enim re integra custoditur, hoc non iniquè etiam post ruinam ædium præstabitur. integra autem re vnusquisque cogitur aut de damno infecto cauere, aut ædibus carere, quas non defendit. Denique inquit, si quis propter angustias

h siue vnus sit, siue plures l.15.§.13.ṫ.eodem.
i est enim hoc edictũ comparatum ad cautionem damnorũ futurorum. l.6.ṫ.eodem.l.14.§.2.ṫ.titulo proximo.
k l.7.§.6.in fi.ṫ.de dolo. l.1.ṫ.si quadrupes.
l Vnicuique licet damni infecti nomine rem derelinquere. l.10.§.1.ṫ.de negotiis. §.2.inf.inst.de noxal.
m id est, non tantum egerere, sed etiam exportare.
n l.9.§.2.ṫ.eod.
o nota interdictum quo agimus aduersus vicinum, vt tollat rudera v.l.6.ṫ.eodem.
p è contrario, si ex mea domo in tuam aream rudera ceciderint, competit mihi in te actio, vt ea exhibeas l.5.§.2.ṫ.ad exhibend.
q dic vt in l. prox.ṫ.eod.
† id est vt ædibus careat is cuius ædes damnũ dederint.
r i. damnum passi.
s demus eum fuisse absentem causa reipubl. aut propter angustias temporis stipulari sibi nõ potuisse l.9.in pr.ṫ.eod. demus nunc primum ab hostibus reuersum sarcinulas colligere, aduocatũ quærere l.15.in fi.l.16.ṫ.ex quib. caus. maiores.
t sensus est, si vicinus sciens, prudens à me cautionem damni infecti non exegit, vtcũque domus mea in eius domũ deciderit, illi non teneor l.6.ṫ.eod. rudera nolim tollere. tunc enim vicinus cogere me aut ea tollere, aut ædes pro derelicto habere l.7.in f.ṫ.eodem. idem confirmat Nouella Leonis 95. ideóque alterutrius electionem habet reus. At si per angustias temporis, aut absens reipublicæ causa, vicinus non exegit à me cautionem, non tantùm rudera ex eius area cogor egerere, sed etiam damnum ei datum præstare. Cur ita? v.l.9.ṫ.eodem.
u id est, vel hæc quæ sequitur ratio confirmat æquitatem legis 7.in fi. legis 8.ṫ.eod. nec enim id innuitur, dominum ædium ruinosarum semper cogi ad damnum resarciendum vicino. semper inquam, id est, siue ab eo cautio sit exacta, siue non sit exacta.
x sensus est, quod ante damnum datum exigi potest, multo magis post damnum illatum potest exigi. nam ius agendi minus competit ante damnum quàm post damnum. & sic à re integra ad rem destructam hoc argumentum sumitur.
y l.4.inf.ṫ.de reb.creditis.§.præterea. Instit.de rerum diuis.l.7.§.2.ṫ.de acquirend. rerum dominio.
z l.39.in fin.ṫ.ad leg. Aquil.v. quæ not. ad l.15.ṫ.ad exhibend.

a atque ita quæ vi fluminis importantur in fundum nostrum, non sunt nostra, sed remanent priorum dominorum, nisi fundo nostro coaluerint.
b Æquum est, cuique permitti res suas ex fundo alterius tollere: si modò alteri caueat, se citra damnum eius res suas sublaturum. §.2.ṫ.eod. l.15. circa fin.ṫ.ad exhibend.

temporis, aut quà reipublicæ causa aberat, non potuerit damni infecti stipulari, non iniquè prætorem curaturum, vt dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat. sententiam Iuliani vtilitas comprobat.

1 ¶ De [y] his autem, quæ vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quæritur. Trebatius refert, cùm Tiberis [a]bundasset, & res multas multorum in aliena ædificia detulisset, interdictum à prætore datum, ne [z] vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent [a], si modò [b] damni infecti repromittent.

2 ¶ Alfenus quoque scribit: si ex fundo tuo crusta [c] lapsa sit in meum fundum, eámque petas, dandum [d] in re iudicium de damno iam facto [e]. ídque Labeo probat. nam arbitrio iudicis, apud quem res prolapsæ petentur, damnum, quod antè sensi, non contineri. nec aliter dandam actionem, quàm vt omnia [f] tollantur, quæ sunt prolapsa. Ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec vnitatem [g] cum terra mea fecerit. Nec arbor potest vindicari à te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, ius [mihi] non [h] esse, ita crustam habere, si iam cum terra mea coaluit: quia mea facta est [i].

3 ¶ Neratius autem scribit, si ratis [k] in agrum meum vi fluminis delata sit, non [l] aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quàm si de præterito [m] quoque damno mihi cauisses.

4 ¶ Quæsitum est: si solum sit alterius, superficies alterius: superficiarius vtrùm repromittere damni infecti, an satisdare debeat. & Iulianus scribit, * quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum & de soli & de ædificij vitio repromittere [n], aut eum, ad quem superficies pertinet, de vtroque satisdare. quòd si vterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.

5 ¶ Celsus certè scribit, si ædium tuarum vsusfructus [n] Titiæ est, damni infecti aut dominum repromittere, aut Titiam satisdare debere. Quòd si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cauendum fuit: Titiam vtifrui prohibebit. Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit [p], à domino vtifrui prohibendum: ergo & si de damno infecto non cauet, dominúsque compulsus est repromittere: prohiberi debet frui.

10. *Paulus* "libro 48. ad Edictum."

QVamuis [q] alienus vsusfructus sit: dominum promittere [r] oportere, Cassius ait. Nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdet: mitti oportet in possessionem eum, cui non caueatur [s]. Sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caueat: denegandam ei fructus petitionem, Iulianus scribit. Sed si fructuarius de soli vitio quid præstiterit [t], ius domini ad eũ transferri oportet.

De pignore. de re empta à non domino.

11. *Vlpianus* "libro 53. ad Edictum."

QVid de creditore dicemus, qui pignus accepit? vtrùm repromittere, quia suum ius tuetur: an satisdare, quia [u] dominus non est [x], debebit [y]? Quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pignoratitio damni infecti caueri debeat. & ait Marcellus inutiliter [z] ei caueri. idémque etiam de eo cauendum, qui non à domino emit. nam nec in huius persona committi stipulationem. æquissimum tamen puto, huic [a] prospiciendum, id [b] est creditori [c], per stipulationem [d].

c de auulsa terræ crusta. v. Nouell. Leonis 95.
d eo casu scil.
e id est, de præterito, non de futuro. Præteritũ dicitur quod illatum est crustæ casu. Futurum, quod inferri potest dum crusta legitur.
f l.7.§.vlt.ṫ.eodem.
g nam coalitio & vnitio est modus transferendi dominij l.26.§.2 ṫ. de acquir. rer.
h hinc collige, actionem negatoriam non solùm in seruitutibus locum habere, sed etiam in iuribus incorporalibus.
i ad eundem modum emptorem nõ possum cogere, vt vinũ quod emit tollat. Zas. Arg. l.1.§.3.ṫ.de periculo.
k l.5.§.4.ṫ.ad exhib.
l hinc colligũt, pecus ob depastionem factam detineri posse. v. tamẽ quæ scripsi ad l.39.§.1.ṫ.ad l. Aquil.
m hoc speciale est. non enim idem est in casu §.2 ṫ.eod. Cur tã variè? vel ideo quòd in rate relinquenda præsumi potest negligentia domini, qui aliter poterat religare nauem. In casu §.2.ṫ.eod. id non accidit.
n Dominus repromittit, superficiarius satisdat.
o Proprietarius repromittit, fructuarius, satisdat.
p tenetur enim ad modicam refectionem l.7.§.2.ṫ.de vsuf. & quemadm.
q damni infecti cautio locum habet etiam in his ædibus quarum vsusfructus sit alienus.
r id est, repromittere de damno infecto.
s l.9.inf.ṫ.eod.
t l.7.Co.de vsufruct.
u l.9.§.4.ṫ.eodem.
x esse tamẽ potest, si apud eũ pignus sit pro tanta summa, vt à debitore pignus lui non possit l.101.ṫ.de legat.1. antea enim diximus dominum repromittere, non satisdare.
y vtique cauere debet. licèt Iurisconsultus huic quæstioni non respondeat, quæstio habetur pro responsione. Zas.
z stricto iure secus ex æquitate ṫ.eodem & sic Marcellus strictum ius defendit, Vlpianus æquitatem.
a creditori inquam. An & qui à nõ domino bona fide emit, licèt bonæ fidei possessor cauere debet, aut ei caueri oportet? v.l.13.ṫ.eod.
b Hæc verba, id est, creditori per stipulationem, Antonius Faber 2. *Coniecturarum* 17. putat esse verba interpretis non Vlpiani.
c Creditor pignoraticius, ceu hypothecarius cautionem damni infecti exigere potest.
d cur ita? quia in pignore quæritur ius reale, creditoris ius est manifestum.

a atqui missus ex secúdo decreto haberi alio loco quàm creditoris non potest. si ita est, qui ante eum erit creditor, potior erit.
b Et missus est in possessionem ex secundo decreto.
c id est, habetur loco domini.
d Qui ius habet, putà seruitutis, repromittere tenetur, de damno satisdare nō tenetur *l.30. ꝟ. eod.*
e Imò, cui cōp-tit seruit⁹ personalis (vt vsusfructus) satisdare debet *l.10. ꝟ. eod.* quin & superficiarius (is habet seruitutē realem *l.3.§.3. ꝟ. tit. prox.*) satisdare tenetur *l. 9.§.4. ꝟ eod.* atq; ita, qualiscúque seruitutis dominus satisdare debet.
f atque ita vitiosa domus nō vitiosæ nocet. cogitur. enim non vitiosarum ædiū dominus cauere propter ædes vitiosas vicini.
g magis enim patiuntur quàm agunt.
h Imputatur negligentia ei qui prospicere potuit.
† *l.7.ꝟ.eod.*
i hinc colligere possum⁹, Post iuramētum calumniæ, iudicē inquirere posse de veritate.
k *l.33.ꝟ. eod.*
l Indignus est auxilio, qui ab initio fuit negligens.
m *v.l.27. in fi. ꝟ. locati.*
n *l. vlt. ꝟ. finiū regund. l. 11. C. de ædificiis priuatis.*
o *l.39.§. 2. ꝟ. eod.*
p *l.20.ꝟ. eod. l.7. ꝟ de vsufr.*
q Hodie, est ex noua iurisprudentia.
r Cur constat. superficiariis & fructuariis dātur vtiles actiones *ꝟ. de superficiario.*
ſ Imò competit, *l.11. ꝟ. eod.* An hęc Marcel. opinio reprobata? An hic locus stricti iuris est?
t Cur tam variè? fructuarius & superficiarius causam habent à domino: bonæ fidei possessor, à non domino.
u si nō competit, igitur & exceptio dominij refertur: atqui dominij exceptio referri non potest in iis causis, quæ celeritatem desiderant. *l.3.§. ad exhibēd.*

12. *Paulus* lib. 48. ad Edictum.

HIs, qui pignori rem acceperunt, potior [a] est is, cui damni infecti non cauetur [b], si possidere, & per lōgum tempus rem capere permissum fuerit.

De eo qui dominiū vel aliud ius habet 2. Si inter ædes meas & vitiosas sint aliæ ædes non vitiosæ. 3 De iureiurando calumniæ. Quibus cauendum est. 4. De eo qui deambulat, vel lauat, vel diuertit. 5. De vicinis & eorum inquilinis, & inquilinorum vxorib. & his qui cum eis morantur. 7. De monumento. 8. De superficiario & fructuario. 9. De bon. fid. emptore. 10. De operis noui nunciatione. De actione negatoris. De interdicto quod vi aut clam. 11. Si ab eo qui in possessionem ædium, quia sibi non cauebatur, missus fuit, cautio desideretur. 12. De iureiurando calumniæ. 15. De die intra quem cautio locum habet.

13. *Vlpianus* lib. 53. ad Edictum.

QVi bona fide à non domino emit, videndū est, numquid repromittat, non etiam satisdet. quod quibusdam videtur. habet autem rationem, vt magis repromittat, quàm satisdet. suo enim nomine id facit [c].

1 ¶ Siue corporis dominus, siue is [d], qui ius habet, (vt putà seruitutem) de damno infecto caueat: puto, eum repromittere debere, non [e] satisdare: quia suo nomine id facit, non alieno.

2 ¶ Cùm inter ædes meas & tuas sint aliæ ædes non vitiosæ: vidēdum est vtrùm tu solus mihi cauere debeas, an verò & is, cuius ædes vitiosæ nòn sunt, an ille solus, an ambo. & magis est, vt ambo [f] cauere debeant. quia fieri potest, vt ædes vitiosæ in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent, quamuis possit quis dicere, non vitio [g] incolumium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes damni causam præbuerunt. sed cùm prospicere [h] sibi potuerit damni infecti cautionem non prospexerit, meritò conuenietur.

3 ¶ Qui damni infecti caueri sibi postulat, priùs de calumnia † iurare debet. Quisquis igitur iurauerit de calumnia, admittitur ad stipulationem. Et non inquiretur, vtrùm intersit eius an non, vicinas ædes habeat, an nō habeat. Totum tamen [i] hoc iurisdictioni prætoriæ subiiciendum: cui cauendum sit, cui non.

4 ¶ Cæterùm neque ei, qui in meo deambulet, neque ei, qui in meo lauet, vel in mea taberna deuertat, caueri debet.

5 ¶ Vicinis planè, inquilinísque eorū, & inquilinorum vxoribus cauendum esse, ait Labeo. item his, qui cum his morentur.

6 ¶ De illo quæritur, an inquilinis suis [k] dominus ædiū cauere possit. & Sabinus ait, inquilinis nó esse cauēdum. aut enim ab initio [l] vitiosas ædes conduxerunt: & habēt, quod sibi imputent. aut in vitium ædes inciderūt: & possunt ex conducto [m] experiri. quæ sententia verior est.

7 ¶ Si quis iuxta [n] monumentū ædificauerit, vel iuxta ædificium suum monumētum fieri passus sit: de damno infecto ei postea cauendum non erit: quia rem illicitā admisit. aliàs autem, si monumento ædificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari possit ei, ad quem ius monumenti pertinet, cauendum est ei ad quem ius monumenti pertinet.

8 ¶ Superficiarium [o], & fructuarium [p] damni infecti vtiliter stipulari hodie [q] constat [r].

9 ¶ Sed ei, qui bona fide à non domino emit, damni infecti stipulationem non [ſ] competere [t], Marcellus ait. [u]

10 ¶ Si quis opus nouum [x] nūtiauerit: an nihilo minùs damni infecti [y] ei caueri debeat, Iulianus tractat. & magis probat, caueri [z] oportere [a]. Nam [b] & ei, qui egerit, ius aduersario non [c] esse, altiùs tollere ædificium, caueri debere [d]. Item eum, aduersus quem interdictum quod vi aut clam competit, cauere [e] debere [f], Iulianus ait: quia [g] non est cautū neque de vitio ædiū neq; de damno operis.

11 ¶ Si quis, quia sibi non cauebatur, in possessionem ædium missus fuerit, deinde is, cuius ædes fuerunt, cùm prȩterea alias ȩdes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem missus est, vt sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caueret: an sit audiendus, videamus. & Iulianus scribit: Is, qui vitiosis ædibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbè ab eo, qui vitiosas ædes cœpit possidere cautionem exigit? cùm ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat. & sanè* parum probè postulat ab eo, caueri sibi earum ædium nomine, quarum ipse [h] cauere supersedit. quæ sententia vera est [i].

12 ¶ Si quis stipulaturus iurauerit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari volenti iurādum sit, videamus. & puto, iterum iurandum: quia possit fieri, vt aut tunc, aut modò calumnietur.

13 ¶ Si alieno [k] nomine caueri mihi damni infecti postulem: iurare debeo, non calumniæ causa id eum, cuius nomine cautum postulo, fuisse postulaturum.

14 ¶ Sed si eius nomine postulem, qui, si ipse postularet, iurare nō compelleretur: (veluti patronus vel parēs) dicendū est, locum iuriiurando non esse, de quo enim ille non iuraret: nec, qui vice eius postulat, in hac stipulatione debet iurare.

15 ¶ Hinc stipulationi debet dies [l] esse insertus: intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet. neque enim in infinitum [m] obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa [n], & ex qualitate eius damni, quod contingere speratur.

14. *Paulus* libro 48. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam longinquitas soli [o], & operis magnitudo spectanda est [p].

¶ Interpretatio secundæ partis. Verba edicti. De satisdatione & tempore stipulationi præstituto. 3 De vitio loci vel operis. 4. De tempore intra quod stipulatio committitur. 5. Interpretatio verborū. De eo opere. 6. De via publica. 7. & ceteris locis publicis. 10. De publica loci publici refectione. 11. ¶ Interpretatio tertiæ & quintæ partis. De eo in cuius possessionem mittitur. 15. De pluribus in possessionē mittendis. 16. De acquisitione dominii. 17. De plurib. in possessionem missis. 19. & sumptib. ab vno eorum factis. 20. An dominus decedat possessione. & de secundo decreto. 24. De Iurib. debitis his, qui potuerunt satisdare. 26. ædibus vectigalib. 27. De prædio vectigali. 28. Si dum prætor de danda stipulatione deliberat, Damnum contigerit. 25. De pupillo. 30. De insula fulcienda, vel reficienda. 31. Si cautio offeratur misso in possessionem. 33. vel iusso possidere. 34. Si ædes ruerint ante missionem. 35. Si quis metu ruinæ decesserit possessione, vel non accesserit. 36. ¶ Interpretatio quartæ partis. De causa actionis in factum. Quid in eam veniat & de tempore in quod extenditur.

15. *Vlpianus* lib. quinquagesimotertio ad Edictum.

SI finita sit dies statuta in cautione: iterùm [q] arbitratu prætoris ex integro erit cauendum.

1 ¶ Si verò sine adiectione diei [r] stipulatio fuerit interposita: si quidem ex conuentione [ſ] quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agitur [t]: si verò per errorem [u], magis est illud dicendum, finito die, in quem alioquin caueri solet [x], desiderandum esse à prætore, vt liberetur.

2 ¶ Deinde ait prætor [y]: *De eo opere* [z], *quod in flumine publico, ripave eius fiet, in* [a] *annos decem satisdari* [b] *iubebo.* Hîc exigitur satisdatio. & tēpus stipulationi præstituit idcirco, quia in publico fit. cùm autem in alieno fiat, satisdationem prætor iniungit [c].

x iam factum, scilicet. y id est, nondum facti.
z Imò non oportet, nam vno remedio aliud tolli solet. *§.6. ꝟ. eod.* An hæc duo remedia extraordinaria sunt: vt ne alterū altero tollatur *l. quemadmodum. §. magistratus. ꝟ. ad l. Aquil.* An vt sint æquo iure ordinaria, aliud alio tamen non tollatur, cū ad res diuersas dentur?
a Atque ita duo remedia diuersa concurrere possunt.
b argumentum à simili sumptum.
c id est, qui egerit negatoria actione. Negatoriam hîc simpliciter sumo, *vt in §. 2. instit. de actionibus.*
d interea scil. dum agitur causa proprietatis. atque ita cautio damni infecti, & negatoria in rem, concurrunt. Negatoria ad tuendam libertatem fundi. Cautio, propter ruinam incœptam ædificij.
e ¶ Imò cauere non debet, nam de cōfessoria *l. loci corpor. §. in confessoria ꝟ. si seruitut. vindicetur*: ita interdicto, id quod interest nostra consequimur? sic sane: sed confessoria ad id quod extra rem: interdictum ad id quod in re ipsa interest. *Bartol.*
f de damno scilicet, interea dum agitur de causa principali.
g quasi diceret, Vtcunque negatoria mihi competat, vel interdictum *quod vi aut clam*, non est tamen mihi consultum de vitio operis.

h Non est cauendum ei qui ex contumacia cauere noluit. hæc est talionis pœna. *l.6. ꝟ. de his quæ vt indignis.*
i atqui dupliciter puniri videtur contumax contra legis præcepta. Nā ob eius contumaciam aduersarius eius missus est in possessionem ædium: deinde ei denegatur vtilitas cautionis de damno. finge missionem in possessionem aduersario cōcessam non fuisse, æquū erit contumacem nō admitti exigentē cautionem. at si missionem vni cōcesseris, æquitas erit eandem alteri concedere vt ex sua contumacia quisque puniatur: aut qui prior missus est in possessionem ei cedat.
k *l.39.§.3. ꝟ. eodem.* & sic de alieno facto & alterius conscientia iurare licet: iurare, inquam, ex credulitate, si id vehementer opinamur *l. 2.§. 8. in f. ꝟ. tit. prox.* An & sine mandato eius cuius nomine agim⁹? id certè hæc lex innuit, multo magis igitur cū mādato, sed hoc loco interpretes speciale domini mandatum requiri docent. Certè lex vltima *§.2. Cod. de iureiur. propter calum.* iubet dominum in prouincia in qua degit calumniæ iuramentum subire *v. Ant. Gryl. 1. obs. 83.* An iuramētum calumnię omissum vitiat? vtique *v. l. 2. §.4. C. de iureiur. propter calum.* Num consuetudine vel statuto remitti potest? posse videtur *v. l.2. C. de indicta viduitate.* Porrò pœna iurantis de calumnia non cōmittitur ipso iure. requiritur enim sentétia declaratoria, nec transmittitur ad hæredes. *v. l.2.§. 6. C. de iureiurando propter calumniam.* An procurator ex officio datus & fiscalis cogendus est id iuramentū præstare? An contumacia procuratoris non iurantis de calumnia noceat domino? *v. eundem c.89.* An procurator fiscalis de calumnia iurare debet? *v. eundem c. 90. videl. 2.§ 2. C. de iureiur. propter calumn.* An hæredi deferri potest? sic videtur *v. Nouell. 124. c.1.* An & tutori? sic sane, *v. l.4. ꝟ. de in litem iurando.*
l *l.4. ꝟ. eodem.*
m Infinitas est vitanda *l.9. ꝟ. soluto l.11. §.18. ꝟ. de l. gat. 3.*
n Nota circunstantias huius iudicij considerandas esse: circunstantias, inquam, causarum, qualitatis, longinquitatis, & magnitudinis operis.
o loci *v. l.15. §.3. ꝟ. eo.* p vt eorū habita ratione, lōgior vel breuior dies cōcedatur.
q Finita vna dilatione, alia dari potest ex causa. *Bald.*
r Id est, si hæc cautio *si quid intra tale tēpus damni contigerit*, non fuerit interposita.
ſ i. si cum conuenisset expressè inter partes, nec dies adiiceretur stipulationi, & postea damnum metuitur.
t vt quoties damnum apparuerit caueatur.
u dies fuerit dimissa sc. vt pote quòd credebat promissor se semper teneri.
x Nam in dubio recurrendum est ad consuetudinem. Consuetudo conuentiones partium interpretatur. y *l.7. in pr. ver. 2. ꝟ. eod.*
z i. de damno futuro ex eo opere *§.5. ꝟ. eod.* vnde notant, particulā hanc, D., rationem remotam adsignificare. a tempus huic stipulationi subiicitur.
b hîc exigitur satisdatio. c arbitrariè *l.19. in f. ꝟ. eo.* Imò non cōiungit *l.1. §.6. ꝟ. de stipul. prætor.*

4 ¶ Si quid

a §.2.in f.ꝭ.eo.
b ne hoc damno priuati contingat *Hal.* ne per hoc damnum priuato contingat.
c & ita qui officit vicinis tenetur cauere.
d Vbi speciales clausulæ deficiunt, recurrimus ad generalem, cuius virtus est omnia complecti quæ non sunt expressa in specie 53.ꝭ. *de verb.obl.* Generalis enuntiatio, omnes suas species continet *l. hac oratio.* ꝭ. *si lib.ingenuus esse dicetur: l.in fraudem* §. ꝭ. *de test. milit.*

3 ¶ Notandum quòd non etiam de loci vitio, sed de operis tãtùm cauetur. quamuis si in priuato fiat, & de loci, & de operis vitio caueatur. sed cùm locus publicus sit: non erat necesse, ibidem opus facięti de alio vitio, quàm operis, satisdare damni infecti.

4 ¶ Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur.

5 ¶ Et quod ait prætor *de eo opere*, sic accipe de eo damno, quod ex opere fiet.

6 ¶ Si quid in via publica fiat, quia [a] in alieno fit, satis dandum est.

7 ¶ Sed prætor causa cognita, tempus pro condicione operis determinabit.

8 ¶ Siue autem quis muniat viam, siue quid aliud in via publica faciat: debebit cautio locum habere ne [b] per hoc damno priuati contingantur[c].

9 ¶ De cæteris locis publicis nihil specialiter cauetur, verùm ex generali [d] sermone, quasi in alieno fiat, satisdari debebit damni infecti.

10 ¶ Si publicus locus publicè reficiatur: rectissimè Labeo scribit, eóque iure vtimur, de damno infecto non esse cauendum [e], *Si quid vitio loci, aut operis fiat*: certè legem dandam operis talem, ne[f] quid noceat vicinis, damníve detur.

11 ¶ Ex hoc edicto, si non caueatur, mittitur in possessionem à prætore in eam [g] partem quæ ruinosa esse videtur.

12 ¶ An verò in totas ædes missio locum habeat, videamus. & extat Sabini sententia in totas [h] ædes mittẽdum. alioquin si ex superficie (inquit) dãnum timeatur: non habebit res exitum. nec profuturum[i] in possessionẽ eius rei mitti, quam quis possidere non [k] possit, aut ei nõ [l] expediat: & verior est Sabini sententia.

13 ¶ Sed si in plures partes diuisa domus sit: vtrùm in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat videamus. si tam ampla domus sit, vt & spatia inter vitiosam partem intercedant, & eam, quæ vitium non facit, dicendum: in eam solam partem mitti. si verò vnita [m] sit contextu ædificiorum: in totam. itaque & in spatiosis domibus melius dicetur, in eam [n] partem domus mittẽdum, quæ vitiosæ parti vnita est. cæterùm si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret: quale erat dicere, totas ædes iubẽdum possidere eum, cui damni infecti non caueretur? cùm sint amplissimæ.

14 ¶ Item quid dicemus, si insula adiacens [o] domui vitium faciat? vtrum in insulæ possessionem, an verò in totius domus possessionem mittendum sit? & magis est, vt non in domus possessionem, sed in insulæ mittatur.

15 ¶ Si plures sunt, qui postulent, vt caueatur: omnes mitti in possessionem solent. Idemque Labeo probat, & si priùs quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret. nam non spectabimus ordinem [p], sed habebunt ambo possessionem. Quòd si iam prior possidere iussus sit, & alius damni infecti caueri desideret [q], tunc nisi caueatur, mittetur in possessionem posterior.

e quia respublica cauere non solet *l.6.in fi.* ꝭ *vt legato.*
f Reipublicæ quidquam non licet facere in publico, in priuatorum iniuriam.
g hoc vt sit intelligẽdum, explicat §.12. ꝭ. eodem.
h Si vitium sit in parte substantiali (putà tecto, fundamento parietib.) ædiũ, tũc in totas ædes facienda est missio.
i Frustra est potentia quæ non reducitur ad actum.
k Imò superficies possideri potest sine solo *l. si duo. §. ita videamus infrà vti possidetis.* naturaliter potest possideri sine solo: naturaliter & ciuiliter non potest. Nisi dicas, iam eandem superficiem sine solo possideri nõ posse.
l Imo expedit possideri naturaliter. *l.1.§. deiicitur.* ꝭ. *de vi & vi armata.* non expedit quia timetur ne decidat. aliàs superficies possideri nõ potest, nisi quid ipsi domino præstetur. *l. superficiario* ꝭ. *de rei vindicat.*
m inseparabiliter. & sic connexorum idem est iudicium *l. vlt.* ꝭ. *de legat.3.*
n & sic Vtile per inutile vitiatur, si ab altero separari non potest.

o Appellatione domus veniunt insulæ adiacentes, hinc dicitur insula communis esse paries *l.13.* ꝭ. *de seruitut. vrba.* nec hîc obest quod in lege 14. ꝭ. *de seruitut. vrbanorum.* dicitur, insulas legitimo spatio inuicem distare: adiacent enim insulæ aliis, idest, sunt proximæ, nihil etiam vetat insulæ communem esse parietem, etiamsi nõ sit insula vicino ædificio connexo *v. Cuiac.1. obs.4.*
p non attenditur ordo eorum qui missi sunt, quoad immissionẽ ex primo decreto. An attẽndatur ordo scripturæ, *v. l 6.* ꝭ. *de solutionibus:* vide Cuiacius *Cod. si ex causa iudicati pignus capiatur: l. 10.* ꝭ. *qui potiores.*
q Immisso vno ex creditoribus, non censentur cæteri immissi, nisi petant *l.5. §. 2.* ꝭ. *vt in possess.* Imò, immissi censentur *l.12.* ꝭ. *de reb. auth.*
r hinc colligere possis, Secundo decreto non statim dominium, sed causas tantum adquirendi dominij transferri. *facit l. 5.* ꝭ. *eod.* Principium enim vsucapiendi à secundo decreto sumitur. aliud est enim ipsum principium vsucapiendi & ipsa vsucapio. Nam si missus ex secundo decreto incipit vsucapere, nondum vsucepisse intelligitur, sed res ita constituatur: Secundo decreto eum, qui missus est, fieri dominum (& ita intellige §.17.§.33.ꝭ.*eod.*) si aduersarius erat dominus: sin minùs præstatur vsucapiendi condicio, & ita intellige hunc §. id etiam intellige, si reus omnino fuerit absens per contumaciam, non per ætatem, aut reipublicæ causa. nam vtcunque decretum sit interpositum, ei succurritur §.22.ꝭ.*eod.*
s Secundum decretum, quin & primum quid est? Primum decretum Itali *tenutam*; Galli *recredantiam*, appellant quod per sententiam iudicis res alicui creduntur & committuntur. Hispani *interim.* Imbertus *possessionem fiduciariam* vocat, vtpote quam quis sub regia fiducia & manu tenet, Rebuffus, *tract. de sentent. execut. artic. 1. gloss. 4.* præiudicialem possessionis sententiam, Zasius *hîc num. 3.* primam aggrauationem iudicis contra reum contumacem definit. Ad primum decretum ita peruenitur, citatur reus & quidem peremptoriè; edendus est libellus iudici: Rei contumacia iudici declaranda est: reus pronunciandus est contumax. Post sententiam, creditor, aut is qui agit, mittendus est in possessionem per iudicem, vel apparitorem *Zasius hic num.4. ad 11.* Ad secundum decretum: pars absens contumaciter citatur de nouo: vt intra tempus à iudice definitum de proprietate disceptatura veniat. id nisi fecerit, missus continuò fit dominus, si dominium rei contumax habuit: sin minus contumax vsucapiendi condicionem aduersario præstat. Primi decreti magnus est vsus in beneficiariis causis: de quibus nunc dicere supersedeo.

t In possessionem mitti & iuberi possidere differunt *vt ex §.20.* ꝭ. *eod.* Illud primi: hoc secundi decreti est.
u An pro rata damni? An pro dominij proportione vt Accursius putat? An eodem tempore, vt Bartolus.
x hinc colligit Baldus, Secundum decretum eradicare dominium ab eo quem inuenit dominũ, *ad le §. 33.* ꝭ. *eodem.*

16 ¶ Iulianus scribit, eum qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non [r] priùs incipere per longum tempus dominiũ capere, quàm secundo [s] decreto à prætore dominus constituatur.

17 ¶ Si ante hoc decretũ alius quoque in [t] possessionem missus fuerit, æqualiter [u] ambo ædium fiunt domini: scilicet cùm iussi fuerint possidere. Si verò, iam constituto domino [x] eo qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caueri desiderabit: cessante primo cauere, solus Titius erit in possessione.

18 ¶ Cum autem plures mittuntur in possessionem, æqualiter [y] mittuntur, non pro rata damni, quod vnumquemque contingeret, & meritò, nam & cum vnus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum. cùm igitur plures mittuntur: æqualiter omnes quasi in totum missi, concursu partes habebunt [z].

19 ¶ Sed si quis eorum missus in possessionem, sumptum fecerit, deinde iubeatur possidere, an sumptũ consequi possit is, qui fecit? & quo iudicio? & placet, communi diuidundo [a] iudicio consequi eum posse.

20 ¶ Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere iussus [b] sit: an dominus decedere possessione debeat, videamus. & ait Labeo, non decedere [c]. sicuti, nec cùm creditores vel legatarij mittuntur. idque est verius.

21 ¶ Non autem statim, vbi misit prætor in possessionem [d], etiam possidere iubet [e] sed tunc demum, cùm iusta causa videbitur. ergo interuallum [f] aliquod debebit[g] intercedere: quod aut pro derelicto ædes longo [h] silentio dominus videatur habuisse, aut emisso in possessionẽ, & aliquamdiu [i] immorato nemo caueat.

22 ¶ Si fortè dominus reipublicæ causa abest, aut ex alia iusta causa, aut in ea sit ætate, cui subueniri solet: probandum est, non debere prætorem festinare [k] ad decernendum, vt iubeat possidere. Sed etsi decreuerit[l]: nemo dubitat, in integrum [m] restitutionem indulturum.

23 ¶ Vbi autẽ quis possidere iussus est, dominus deiiciendus [n] erit possessione.

24 ¶ Si qua sint iura debita his, qui potuerunt de dãno infecto satisdare [o]: deneganda erit eorum [p] persecutio aduersus eum, qui in possessionem missus est [q]. & ita Labeo probat [r].

25 ¶ Item quæritur in pignoraticio creditore [s], an pignoris persecutio denegetur aduersus eum qui iussus sit possidere. & magis est: vt si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit [t], pignoris persecutio denegetur. Quod in fructuario rectè Celsus scribit.

26 ¶ Si de vectigalibus[u] ædibus non caueatur[x], mittendum in possessionem dicemus [y], nec iubendum possidere. nec enim dominium[z] capere possidendo potest: sed decernendum, vt eodem iure esset[a], quo [b] foret is, qui nõ cauerat. post quod decretum vectigali [c] actione vti poterit.

y *l.5.§.1.in fin.* ꝭ. *eod. l.40. in fin.* ꝭ. *eod.*
z vt in vsufructu *l. 1. §. 3.* ꝭ. *de vsufruct. adcrescendo.*
a *v. l.4. in fin.* ꝭ *communi diuidundo.*
b ex secũdo decreto.
c si res sit immobilis *l.3. in fin.* ꝭ. *de adquirenda possessione, v. l. 5.* ꝭ. *vt in possess.* secus in re mobili *vt hic: Zas. num.2.*
d ex primo decreto.
e ex secũdo decreto. Ex primo mittimur in possessionem: ex secundo iubemur possidere.
f quoduam erat illud interuallum? An decem vel viginti annorũ vt quidam volunt? omnino arbitrio iudicis id relinquitur. Interuallum illud causæ cognitionem habet si res habetur pro derelicta, aut diu immorato in possessione non caueatur.
g Ad secundum decretum non est festinandũ.
h Longo silentio res habetur pro derelicta. Longum silentium potest intelligi decem vel vinginti annorum.
i quàm diuersa est alternatiua longi silentij. Tempus priori capite consideratur à iudice: hic cõsideratur, quòd creditor missus in possessionem aliquandiu in ea cõmoratus est. Quàm longum & breue differunt, tam æquitas primi capitis ab hoc posteriore differt. Prior casus, extra arbitrium iudicis esse existimatur, vtpote definitus à lege. Posterior, omnino arbitrarius est. Huc res redit, Tempus mittendi ex secundo decreto totum pendere ab arbitrio iudicis.

k hinc colligere possis, Secundum decretum nunquam interponi aduersus non latitantem.
l hinc colligere possis, quòd licet iudex non debeat festinare in processu, si tamen festinet ad decretum, hoc decretum valet. & sic, Quod fieri non debuit, factum tenet *Zas.*
m Contra secundum decretum datur restitutio ex iusta causa.
n Iussus possidere ex secundo decreto expellit, dominum à possessione.
o puta eis quibus debebatur seruitus in domo ruinosa.
p iurium, sc.
q ex secundo decreto, sc. Et sic res transit sine opere ad eum qui missus est ex secundo decreto.
r idque propter contumaciam eius qui satisdare potuit nec satisdedit.
s idest in eo qui accepta hypotheca crediderit.
t Creditor non satisdans damni infecti nomine pignoris persecutionem amittit.
u *vide l.1.* ꝭ. *si ager vectigalis vel emphiteuticarius.*
x à conductore eiusdem sc.
y atque ita res vectigalis potest capi pro executione sententiæ, & actori adiudicari saluo tamen iure dominij *vide quæ notaui ad l. 31. supra de pignoribus.*
z i. propter contumaciam conductoris fundi vectigalis, non fit missio in ipsa proprietate, sed in ipso iure.
a iure sit. *Hal.*
b Non potest transferri ius in alium, nisi quale est apud eum qui transfert *l.32.* ꝭ. *de contrahenda emptione, l. 31. supra de pignoribus l. 71, in fin supra de legatis primo.*
c vectigalis actio.

a Idque post morã lõgo tẽpore contractam, *vt §.21. Glos.* Imò statim adquiritur ex secundo decreto. *l. vlt. Cod. de sacrosanctis Ecclesiis.* Ibi de re quæ reipsa ciuitatis fuit, agitur: hic de re quæ putabatur esse ciuitatis, hæc postremo causa vsucapiendi tantũ causa præbetur: vt de re pupilli dicimus. *l. 2. § si à pupillo ĵ. pro emptore.*
b & sic municipes ob contumaciam ex secundo decreto dominium statim rei amittunt, si sint domini: si non sunt domini, vsucapiẽdi cõditionem transferunt in missũ. Et ita habẽs cõscientiam rei alienæ præscribit in hoc casu & in noxalibus. *v. l. 28. ŝ. de noxal.*
c nam damnum amplius non est infectum cùm iam accidit.
d nam post iussum de cauendo cautio habetur pro interposita *Ripẽsis ad l. 1. nu. 5. ŝ. eod.* nec subterfugia aduersarij mei mihi debent obesse. *Bal.*
e hinc collige Prætores pot Pontifices actiones dictasse *l. 2. § 6. ŝ. de orig. iuris.*
f Actiones in factum dicuntur decerni, *vt hic*: impetrari, permitti: accommodari, constitui: quia ex æquitate, causa cognita dãtur. actio directa, ordinaria est: v. omnino Pithæũ *ad 12. notar. Mosaic. fo. 103.*
g *l. 3. in fin. l. 4. 5. ĵ. quibus ex caus. in possiss.*
h Cur ita? quia agitur pro vitio rei. An postea restitui poterit? sic videtur §. 22. ĵ. eod.
i ex primo decreto.
k & malè ĵ. eodem.
l Qui pignori rem accepit, tenetur expensas in ea re facere, ne ruat.
m Missus ex primo decreto, non tenetur facere sumptus refectionis.
n *l. 5. §. 1. ĵ. vt in possiss. leg.*
o & sic missus in possessionem habet ius retentionis.
p atque ita cautio offerri potest post missionem ex primo decreto.
q cessãte. n. causa cessat effectus.
r Cautio post missionẽ ex primo decreto, reducenda est ad initium temporis, quo damni infecti caueri primum oportet. de hac dictione *v. l. 3. ŝ. de fide instru.*

27 ¶ Sed in vectigali prædio, si municipes non cauerint dicendum est, dominium per [a] longum tempus adqu iri [b].

28 ¶ Eleganter quæritur, si dum prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an sarciri possit, & missio quidem cessabit [c]. prætor tamen decernere debet, quicquid damni contigerit, vt de eo quoque caueatur [d]. aut, si putat, quod vtiliter actionem [e] daturus sit, decernat [f].

29 ¶ Si pupillus [g] tutorem non habeat, quo auctore damni infecti promittat: quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit. [h]

30 ¶ Si quis damni infecti in possessionem missus sit [i]: fulcire eum, & reficere insulam debere, sunt, qui putent [k]: eámque culpam præstare exemplo eius, qui pignori [l] accepit, sed alio iure vtimur. cùm enim ob hoc tãtùm missus sit, vt vice cautionis in possessione sit: nihil ei imputari, si non [m] refecerit.

31 ¶ Item videamus, si ei cautio offeratur, posteaquã missus est, "an" non priùs decedere debeat [n], quàm [o] si ei caueatur [p] etiam de eo damno, quod contingit, posteaquam missus est in possessionem. quod quidẽ magis probatur [q]. repetita [r] igitur die promittendum erit. hoc ampliùs de impensis [s] quoque si quas fecerit, erit ei cauendum.

32 ¶ Illud quæritur, ex quo tempore damni ratio habeatur: vtrum ex quo in possessionem ventum est, an verò ex quo prætor decreuit, vt eatur in possessionem: Labeo ex quo decretum est. Sabinus ex quo ventum est in possessionẽm. ego puto [t], causa cognita modò hanc, modò illam sententiam probandam. plerumque enim subuenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non venit, aut tardiùs venit in possessionem.

33 ¶ Posteaquam aut quis possidere iure domini [u] à prætore iussus est, nequaquã [x] locus erit [y] cautionis oblationi, & ita Labeo. cæterùm [z] nullus (inquit) finis rei inuenietur [a]. & est hoc verissimum seposito eo [b], quod quibusdam vel ætate [c], vel qua alia iusta causa subuenitur.

34 Si iam fuerunt ædes: an in possessionem ruinæ [d] vel areæ mittendus sit nihilo minus is, cui cautum non est, videamus. & magis est, vt mitti debeat. & ita Labeo. sed adiicit, posteaquam decreuerit prætor, eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint, & puto Labeonis sententiam veram. Proinde & si refecit aliquid: erit probandum, non prius eum discessurum, quàm si ei sarciatur, & de præterito caueatur. Potest autem & in factum [e] actione recuperare hoc, quod impendit. sed non [f] ampliùs, quàm quod boni viri arbitratu [g] factum sit. Idem est, & si alius iussu rogatúve meo eorum quid sine dolo malo fecerit: & eo nomine condemnatus sim, aut dederim sine dolo malo.

35 ¶ Si quis metu ruinæ decesserit possessione: si quidem, cum adiuuare rem non [h] posset, id fecit. Labeo scribit [i], integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseuerasset: quòd si cùm posset succurrere, maluit relinquere [k], amisisse eum prætoris beneficium [l], neque, si postea succurri sibi velit, audiendùm eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo [m], vt ædificia derelinqueret, restituendum in possessionem. Eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiẽdum erit, si venire in possessionem neglexit [n]: non si, dum venit, ruerunt.

36 ¶ Si quis ex hoc edicto à prætore in possessionẽ missus, non est admissus [o]: in factum actione vti poterit, vt tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset. extenditur enim actio [p] in id tempus, quo damnum committitur.

s *l. 44. § ĵ. eod.*
t Ita Iurisconsultorum sententiæ conciliandæ sunt.
u Missus ex secundo decreto possidet iure dominij. *adde §. 16. ŝ. eodem. l. 5. ŝ. eodem.*
x An in omnibus personis id verum est? excipiuntur minores, & maiores iusta de causa ĵ. *eodem.* An in omnibus causis? id equidem verum est in damno infecto & noxalibus, vt dixi *ad §. 16. ŝ. eodem. adde l. 3. ŝ si ex noxali.* Num in personalibus? negat Baldus. Ait. n. reum posse vsque ad biennium, oblato actori debito cum expensis, rem suam recuperare. Quid si rem insolutum actor ceperit? videtur actor rem emisse: ideóque non admittitur reus pœnitens post huiusmodi contractum ita perfectum. *l. 15. §. 16. ĵ. de re iudic.*
y imò erit *l. 53 §. 6. ŝ. de legat. 1.*
z i. alioquin.
a ratio decidendi.
b exceptio regulæ. *vide quæ notaui ad Nouellam 1. c. 2. §. 1.*
c *§. 22. ŝ. eodem.*
d Lapsa domo post decretam missionem, sed nondum executam, fit missio in rudera & ipsam aream, à qua non disceditur, nisi omni damno & expensis refectis.
e Missus in possessionem, non solùm habet retentionem, sed actionem in factum ad consequendas expensas *l. 9. ĵ. de reb. author.*
f Immensæ expensæ non repetuntur *l. 38. ŝ. de rei vindic. l. 25. ŝ. de pign.* vide quæ notaui *ad l. 79. ĵ. de verb. signific.*
g ad quem in rebus dubiis recurri solet.
h Nihil culpæ ei imputatur, qui iuuare non potest. *l. 1. §. 22. ŝ. de Sillaniano.*

16. *Paulus* lib. 60. ad Edictum.

ANtequam damnum detur, impunitum [q] est factum eius, qui neque promisit, neque admisit in possessionem: si tamen ante damnum datum vel cauit [r], vel possessione cessit.

De eo qui est in aliena potestate. 1. De his qui pro aliis interueniunt. 3. De tempore actionis. De successoribus. 4. De alienatione prædij.

17. *Vlpianus.* lib. 53. ad Edictum.

SI quis missum in possessionem, cùm esset in aliena potestate [s] non admiserit: plerique putant noxalem [t] actionem eo nomine competere.

1 ¶ Quid deinde, si procurator prohibuerit? vtrùm in ipsum, an in dominũ dabimus? sed verius est, in ipsum [u] dandam.

2 ¶ Sed & in actore municipum, tutore, ceterísque qui pro aliis interueniunt idem erit dicendum.

3 Actio ista quæ in factum est [x]: perpetuò dabitur [y]: & heredi, & in heredem [z] ceterásque [a], itémque cæteris personis.

4 ¶ Iudex qui de damno infecto cognoscit, etiam [b] alienato [c] prædio ab eo, cum quo actum [d] fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante [e] iudicium contingit.

De eo cuius in bonis res est, aut cuius periculo res est. 1. De vsucapione. 2. De fructuario. 3. De inquilino 4. Si quis in conducto solo superficiem imposuit. 5. De ædibus post stipulationem comparatis. De ædib. communib. 6. De his quæ post stipulationem in domo haberi cœperunt. 7. De emptore, & venditore. 11. De re vitiata. 12. Si inuicem desideretur caueri. 13. De pupillo. 14. De mandato. 15. De actione in factum ex quarta parte huius edicti, & interdicto vnde vi, & publiciana actione. 16. De procuratore.

18. *Paulus* lib. 48. ad Edictum.

DAmni infecti stipulatio competit non tantùm ei, cuius in bonis res [f] est: sed etiam cuius periculo res est [g].

1. ¶ Sed quod opere facto consecutus sit dominij capione [h] promissor, non teneri eum eo nomine [i] Pomponius ait: quia nec loci [k], nec operis vitio, sed publico iure [l] id consecutus sit.

2. ¶ Ei cujus vsusfructus ædium est, de vitio earundem ædium caueri oportet [m] etsi [n] alias vicinas habeat. quia reficiendi habet facultatem [o]. nam * qui viri boni arbitratu vti deberet [p], reficiendi quoque potestatem consequitur. Ergo nec proprietarius [q] audiri debet, si velit sibi caueri à fructuario ædium nomine, quas vicinas fructuario habeat. quia habet cum fructuario actionem, vt viri boni arbitratu is fruatur.

3 ¶ Sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cauere debebo damni infecti propter eas ædes.

4 ¶ Ei, qui in conducto solo superficiem imposuit [r], dominus soli, quod vitio soli [s] damnum futurum sit, cauere non debebit: nec soli domino superficiarius: quia inuicẽ [t] ex conducto & locato habent actiones. in quas tamen actiones vltra culpam [u] nihil venit. plus autem in stipulationem venit damni infecti, quod quidem vitium eius esse dicitur.

5 ¶ Si is ...

i admodum indefinitè: ideóque meritò ab eius sententia receditur. ĵ. eodem.
k & esse negligens.
l quia negligẽti non succurritur *l. 16. ŝ. ex quibus maior.*
m qui in dubio semper præsumitur. vt sit sensus. In dubio nõ præsumi animũ deserendi.
n per multum tempus *v. Zas. hic num. 2.*
o *¶ l. 4. §. 2. ŝ. eo. l. 4. §. 2. ĵ. ne vis fiat ei.*
p An actionis verbo condemnationem intelligens: an potius eius effectus exercitium seu executio?
q *l. 6 ŝ. eod.*
r Contemptor vel delinquens, potest purgare morã, ante ruinam cauendo vel adeundo.
s De facto serui non admittentis missum, tenetur dominus noxaliter.
t Noxam committit seruus qui missum non admittit.
u procuratorẽ sc. Et sic procurator, licet sit constitutus in causa, de delicto tenetur.
x contra prohibentem, sc.
y quemadmodum & in eo casu, quo quis legatorũ causa missus non admittitur. aliás regulariter contra prohibẽtem est annalis *l. 1. §. vlt. ne vis fiat.*
z *l. 24. §. 1. ĵ. eodem.*
a An datur in singularem successorem, datur. *l. 24. §. 1. ĵ. eodem.*
b Licèt res propter quam lis oritur, sit alienata, propter hoc tamen non cessat iudicium.
c Libellus super damno infecto non facit rem litigiosam, cum possit alienari, alias rés litigiosa non potest alienari *l. vlt. ĵ. de litigiosis.*
d Qua actione hîc agetur, hypothecaria vel ex stipulatione: In quem agitur? si hypothecaria agetur, conuenietur & qui primus possedit & qui nũc possidet. est enim res hypothecaria: si ex stipulatione, idem, si modò agatur aduersus successorẽ primi possessoris, non aduersus eum qui ab eo comparauit. & ita videtur hunc locũ interpretari Bartolus *hic.* e multo magis & id quod post iudicium contigit. *l. ædiles. §. ita secundum. ĵ. de ædilitio.* f pleno iure sc. g ratione vtilis dominij, vel alterius similis iuris vt fructuario vel superficiario *l. 9. in fin. ŝ. eod.* ideóque is ad quẽ spectat rei periculũ, potest petere vt sibi caueatur. h vsucapione. *vulg.* captione *Hal.* i ex stipulatione damni infecti interposita, nõ tenetur de damno quod præscriptione emerserit. nam per verba generalia nihil venit, nisi quod est de natura cõtractus. k Damnum quod non venit vitio soli, sed extrinsecus, non venit in hanc stipulationem. l i. vsucapione *l. 1. ĵ. de vsucap.* & sic lucrum quæsitum præscriptione, dicitur publico iure quæsitum. m sed de vitio soli *l. 20. ĵ. eod.* n i. vt proprietario ædium vicinarum. o i. quia ipse sibi præcauere aduersus damnum potest, frustra ab alio sibi caueri desiderat. p debet *Hal.* q Fructuario proprietarius, proprietario fructuarius ædium vicinarum nomine non cauet. r fingamus mihi in Emphyteusim abs te solum concessum ea lege, vt si in eo ædificarem, ædificium esset meum. s *l 39. §. 2. ĵ. eod.*
t Actio locati oritur inter superficiarium & dominum.
u leuem *Baldus*: alij latam & leuem *l. 23. ĵ. de regul. iur.*

5 ¶ Si is, qui vnas ædes habebat, stipulatus fuerit [a], deinde vicinas comparauerit: an earum quoque nomine, [b] quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quæsitum est. Iulianus scribit [c], videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum & promissorem initio actum fuerit. Cui [d] consequens videri posse [e], vt, & cùm ædium communium nomine duo socij stipulentur, de eo dumtaxat damno caueri videatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit. siue ergo redemerit alteram partē quis ex his, siue adiudicata fuerit: non [f] augeri promissionis obligationem. Pomponius, relata Iuliani scriptura, dicit non se improbare.

6 ¶ Si autem [g] res aliquas [h] post stipulationem [i] interpositam [k] in domo habere cœperit stipulator, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licèt tunc, cùm stipularetur, hæ res non fuerint.

7 ¶ Emptor prædij, si ante traditionem stipulatus sit, cautum [l] habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit.

8 ¶ Vēditorem autem ædium, priùs quàm possessionem tradat [m], stipulari oportet [n]: quia huius [o] quoque rei culpam præstat.

9 ¶ Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit [p], & ob hoc emptor stipulatus fuerit? nónne dānum patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit, reuoluitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? sed nihil in hac causa proficit stipulatio [q], nisi in id quod post traditionem accidit: quia * dum venditoris custodia est [r], is stipulari debet, omnémque diligentiam emptori præstare. & quod [s] alia actione [t] quæri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur.

10 ¶ Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit, quod esse iniquissimum, Aristo ait. quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur, nisi fortè id contra se habeat. quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit. vt possit videri, nihil interesse iam venditoris stipulatione damni infecti interposita.

11 ¶ Sabini sententia vera est existimantis, vt, si dum ædificatur, intra diem stipulationi comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eúmque vitiauerit, licèt post diem stipulationis paries decidet, possim agere, quia damnum iam tunc [u] acceperim, cùm paries vitiosus factus sit. nec quicquam obstare, quo minùs, etiam antequam decidat, agi possit. & si ita [x] concussus sit paries, vt nulla ratione recipi possit, ideóque deponendus est, non minoris litem æstimandam, quàm si decidisset.

12 ¶ Si vicinas ædes habemus, & inuicē desideremus damni infecti caueri: nihil obstabit, quo minùs & ego in tuarum ædium possessionem mittar, "& tu in mearum [y]."

13 ¶ Si pupillus [z] prohibuit iri in possessionem damni infecti: placet, in eum non iniustè competere hanc in factum actionem [a].

14 ¶ Si mandatu meo alius prohibuerit, in me [b] hæc actio competit.

15 ¶ Non solùm autem eum punit prætor, qui in possessione esse [c], sed etiam eum, qui possidere passus nō fuerit [d]. cùm alioquin, si is, qui iussu prætoris cœperat possidere, & possidendo dominium capere, aut non admissus, aut eiectus inde fuerit, vtile interdictum [e] vnde vi, vel Publicianam actionem habere potest. Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, cùm prætor id agat [f], ne damnum faciat actor, non vt in lucro versetur.

16 ¶ Si procurator [g] meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

De absentibus. 1. De ædium vel operis vitio. De loco vbi damnum futurum est.

19. *Gaius* "ad Edictum Prætoris vrbani, titulo de damno infecto."

EOrum, qui bona fide absunt [h], in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur, si reuersus cauendi ex bono & æquō potestas datur: siue domini [i] sint, siue aliquid in ea re ius sequentiam habeant, qualis est creditor [k], & fructuarius [l], & superficiarius [m].

1 ¶ Siue ædium vitio, siue operis, quod vel in ædibus [n], vel in loco vrbano, aut rustico, priuato, publicóve [o] fiat, damni aliquid futurum sit: curat prætor, vt timenti damnum caueatur.

De fructuario, & proprietario.

20. *Idem* "lib. 19. ad Edictum Prouinciale."

INter fructuarium [p] & dominū proprietatis ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caueri sibi desideret, dominus verò proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet. nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest. fructuarius ideo, quia refectio [q] ædium ad eius ipsius onus non pertinet [r]: proprietarius ideo, quia vsitata stipulatio, qua de restituenda fructuarius, cauet, ad hunc quoque casum porrigitur.

a damni infecti sc.
b vide singulares huius loci extensiones apud Zasium 2. Ressp. 15. vbi scribit, prærogatiuā ... concessam ... etiam a... locum ha... : & ita omnes esse immunes.
c quid? non tenetur sc.
d argumentum à simili.
e posse putamus. *Hal.*
f hinc colligitur stipulationē damni infecti non pertinere ad res futuras.
g casus diuersus à superiore, in quo agitur de rebus immobil.
h mobiles, puta supellectilem.
i damni infecti sc.
k à domino ruinosarū ædium.
l *l. 36. ff. de act. empt.*
m emptori.
n à vicino domum ruinosam habente.
o i. damnum, quod etiam ante traditionem accedit. *l. 38. ff. eo.*
p vt quia erat absens.
q Cur ita? quia ante traditionē res est venditoris, non emptoris. atque ita stipulatio facta ab emptore eo casu ad rem alterius extendi nō debet.
r i. ante traditionem.
s *l. 32. in fin. ff. eo. adde l. 4. in fi. ff. de vsur.*
t puta exēpto.
u Quando finis habet necessariam consequētiam ad principium, inspicimus principiū. *Bar.*
x Tunc ædificium ruisse censetur, quoties est ita concussum, vt ruere necesse sit.
y hæc enim pœna est non cauentium. *l. vlt. ff. ne vis fiat.*
z doli capax.
a & sic pupillus propter dolum non restituitur.
b nam qui per alium prohibet, ipse prohibere videtur.
c ex primo decreto.
d ex secūdo decreto. hinc etiā nota, in possessione esse, facti: possidere, iuris esse.
e Missus ex secundo decreto habet tria remedia, interdictum vnde vi, publicianam, & in factum actionem.
f Damno vitādo magis fauet prætor, quàm lucro captando.
g *l. 39. §. 3. ff. eod.*
h *l. 5. §. 22. ff. eod.*

De filiofamil. inquilino.

21. *Paulus* "lib. 8. ad Plautium."

SI filiusfamilias inquilinus sit: videamus, an damni infecti nomine in possessionem ædium vicinarum mittendus sit. quæritur [s] enim an filiusfamilias non videtur damnum pati, si res peculiares sint, & pater possit stipulari, si quid ei damni fiat. & placet, vtrumque eorum in possessionem mitti, nisi sic filius conduxerat, vt eius periculo ædes essent. tunc enim, quia solus tenetur ex locato, rectè dicetur, ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caueatur.

De proprietario & fructuario. 1. Si quis à duobus earundem ædium nomine sibi caueri desideret.

22. *Idem* "lib. 10. ad Plautium."

SI proprietarius de damno infecto repromisisset, vel fortè aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit: iniquum est, alterum sine [t] damno vti ædibus, aut ædes habere. &, si obtulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum vti nisi contulerit. idémque fructuario præstandum est, vt proprietarius cogatur ei conferre. ergo & solum retinebit [u] fructuarius, si ædes ceciderint, donec præstetur ei damnum: vt, quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino sarciit. eadem erunt, & si minimum [x] damnum detur.

1 ¶ *Plautius*: Si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione, *Si dominus non esset*, satisdari, ab eo verò, quem dominum esse dicerem, purè repromitti: constituit non debere me impetrare [y], sed debere me eligere [z], à quo velim mihi caueri.

Si non in solidum caueatur.

23. *Vlpianus* "lib. 63. ad Edictum."

IN stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi [a] in solidum fuerit cautum, mittetur in possessionem [b].

De locis publicis vel priuatis. 1. De successoribus vniuersalibus vel particularibus. 2. De vitio ædium, loci, operísve. 3. De operis vitio, & damno extrinsecus contingente. 6. Si alius quàm promissor opus fecerit. 7. De furno. 8. De eo, cui nulla ope occurri potest. 9. De vi tempestatis. De vetustate. 11. De impulsu fluminis. 12. Quando damnum dati videatur. De puteo aperto.

24. *Idem* "lib. 81. ad Edictum."

FLuminum publicorum communis [c] est vsus, sicuti viarum publicarum, & littorum. In his igitur publicè licet cuilibet ædificare, & destruere: dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam fiat. Propter quod operis dumtaxat nomine cum satisdatione cauetur [d], de vitio loci nihil cauetur: hoc est operis, quod quis facit. ceterùm si ex loci vitio damnum timeatur: minimè [e] dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere: quis enim dubitat, neminem esse, à quo stipuletur, cùm nemine [f] nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura? Ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcumque priuatim fiant. Quid ergo, si publicè opus fiat? de vitio eius quid faciemus? & planè vel princeps [g] adeundus est: vel, si in prouincia fiat, præses prouinciæ. Sed quod dictum est, operis vitio: sic accipiendum est, etiam si proponas, non tantùm tempore, quo opus fit, sed etiam si postea contingat. quid enim, si ideo, quia malè ædificatum erat, corruit?

1 ¶ Adiicitur in hac stipulatione & heredum [h] nomē, vel successorum, eorúmque, ad quos ea res pertinet. successores autem non solùm qui in vniuersa [i] bona succedunt, sed & hi, qui [k] in rei tātùm dominium successerint, his verbis continentur.

2 ¶ Sed vt ne [l] quid ædium, loci operísve vitio damnum factum sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione. quæ non solùm ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet. Vitium autem ædium & loci esse Labeo ait: quòd accidens extrinsecus [m], infirmiores eas facit. denique nemo dixit, palustris loci vel harenosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem, quia naturale vitium est. & ideo nec "ea" stipulatio interponitur, neque interposita committetur.

3 ¶ Hæc stipulatio vtrùm id solùm damnū contineat, quod iniuria fit: an verò omne damnum, quod extrinsecus contingat? & Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid fortè terræ motu, aut vi fluminis, alióve quo casu fortuito acciderit.

4 ¶ Seruius quoq; putat si ex ædibus promissoris vēto tegulæ [n] deiectæ, damnum vicino dederint, ita eum teneri, si ædificij vitio id acciderit, non si violentia venti.

i *l. 5. in fi. l. 13. §. ...*
k *l. 11. ff. eod.*
l *l. 9. §. vlt. l. 13. ...*
m *d. l. 9. §. 4. d. l. 13. §. 8. ff. eo.*
n Imò, in ædificiis videtur cessare. *l. 1. §. 13. ff. de aqua.*
o *l. 15. §. 6. ff. eo. l. 31. ff. eo.*
p *l. 13. § 8. ff. eod.*
q magni valoris sc.
r Imò, magnarum expensarū refectionem debet. *l. 7. §. 2. l. 65. ff. de vsufruct. & quem. dmod.*
s à Prætore. *l. 13. §. 3. ff. eod.*
t hoc est, nisi conferat, nisi cōtulerit. Nam & fructuarius proprietario ... damni infecti præstiterat, cogitur conferre: vt & vice versa proprietarius, fructuario. Hæc æquitas est, cuius hoc loco fit mentio.
u Retinere fūdū ipsū fructuarius potest, interim dum ei conferat proprietarius partem eius, quod ipse fructuarius damni infecti nomine aduersario præstitit.
x Minima interdum curantur à iurisconsulto.
y Petitio debet esse pura & non condicionalis, etiam si officio iudicis aliquid petatur.
z *l. vlt. C. de rebus credit.*
a atqui hoc esse non potest. nec .n. in solidum cauere necesse est. *l. 6 §. 7. ff. commun. diuid.*
b Cur ita? *v. l. 17. ff. iudicat solui.*
c *l. 4. in fi. ff. de rer. diuis. l. 3. ff. ne quid in loco publ.*
d *l. 15. §. 3. ff. eod.*
e *d. l. 15. §. 10. ff. eod.*
f Negationes duæ interdū negant magis, non affirmant. *vt hîc*, vt in illo loco Lucilij, Nihil neminem habere: & Cato, Iampridem sunt ciues quos nō misereat neminis: ad de quæ scripsi *ad l. 83. ff. de verb. oblig. l. 237. ff. de ... ff. ... cium 10. obser. 26.*
g *adde l. 2. §. 16. ff. ne quid in loco publ.*
h *l. 17. §. 3. ff. eo.*
i *l. 8. §. 12. ff. de hered. instit.*
k *l. 14. §. 5. vers. vnde quidam. ff. quod met. caus.*
l ne in operis, loci, ædiúmve vitio damnum. &c. *Hal.*
m Extrinsecus vitium accidere dicitur, quod nō est naturale, vt mox ex sequentibus apparet.
n *l. 43. ff. eod.*

torum, vel qua alia ratione, quæ vim habet diuinam [a], Labeo & rationem adiicit: quò, si hoc nõ admittatur, iniquum erit. quò enim tam firmum ædificium est, vt fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, incendij, aut terræmotus vim sustinere possit?

5 ¶ Idem Seruius putat, si controuersia quæ insulam subuerterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum: quia id nec operis, nec loci vitio factum est. Si autem aqua vitiet fundamenta, & sic ædificium ruisset, committi stipulationem ait. multùm enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus: an verò antè sit vitiatum, deinde sic deciderit. & ita Labeo probat. etenim multum [b] interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominẽ occidat, an verò factum imbecilliorem.

6 ¶ Quamquã autem stipulatio cõmittitur, cùm vitio operis damnum factum sit: tamen, si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit, stipulatio non committetur. Planè, si [c] prohibere potuit, committetur. Sed si quis promissoris nomine fecerit, vel eius, pro quo promissum est, aut alius, qui prohiberi potuerit, stipulatio ista committetur.

7 ¶ Præterea si furni [d] nomine dãni infecti fuerit cautum, deinde furnarij [e] culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem, plerisque videtur.

8 ¶ Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est, cui [f] nulla ope occurri poterit, stipulationem non tenere.

9 ¶ Item apud Viuianum relatum est: si ex agro vicini arbores vi tempestatis confractæ, in meum agrum deciderint, eóque facto vitibus meis, vel segetibus nocent, vel ædificia demoliunt, stipulationem istam, in qua hæc comprehenduntur, *Si quid arborum, locíve vitio acciderit*, non esse vtilem. quia [g] non arborum vitio, sed vi ventorum damnum mihi datum est. Planè si vetustate [h] arborum hoc fiebat: possumus dicere, vitio arborum damnũ mihi dari.

10 ¶ Idem ait, si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæ ædes vi tempestatis in tua ædificia ceciderint, eáque diruerint, nihil ex ea stipulatione præstari: quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi contingit. nisi fortè ita [i] vitiosæ meę ædes fuerint, vt qualibet vel minima tempestate ruerint. Hæc omnia vera sunt.

11 ¶ Sed & quod Labeo putat, verum est, referre [k], vtrùm impulsu fluminis ruit ædificium, an deteriùs ante factum postea ceciderit.

12 ¶ Item videamus, quando damnum dari videatur. stipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis damnum fit. Vtputà in domo mea puteum aperio: quo aperto venæ putei præcisæ sunt. an tenear? ait Trebatius, non teneri me damni infecti. neque enim existimari [l], operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure [m] meo vsus sum. si tamen tam altè fodiam in meo, vt paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio committetur.

Si luminibus officiatur.

25. *Paulus* "lib.78.ad Edictum".

TRebatius ait, etiam eum accipere damnum, cuius ędium luminibus [n] officiatur.

De eo, qui iure quid in suo facit.

26. *Vlpianus* "lib.81.ad Edictum".

PRoculus ait, * cùm quis iure [o] quid in suo faceret, quamuis promisisset damni infecti vicino, non tamẽ eum teneri ea stipulatione. veluti si iuxta mea ædificia habeas ædificia, eáque iure tuo altiùs tollas. aut si in vicino tuo agro cuniculo [p] vel fossa aquam meam auoces. quamuis enim & hîc aquam mihi abducas [q], & illic luminibus [r] officias: tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scilicet quia non debeat videri is dãnum facere, qui [s] eo veluti lucro, quo adhuc vtebatur, prohibetur. multúmque [t] interesse [u] vtrùm damnũ quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, vti prohibeatur. mihi videtur vera esse Proculi sententia.

De pluribus Dominis.

27. *Paulus* "lib.78.ad Edictum."

PLures earundem ædium domini, singuli stipulari debent sine adiectione partis [x]: quia de suo quisq; damno stipulatur. quin immò pars [y] adiecta partis partem faciet. Contrà si plures domini sint vitiosarum ædium: pro sua [z] quisque parte promittere debet: ne singuli in solidum obligentur.

a v. l.25.§.6.ff. locati. Hos casus ortuitos refert Hotomanus 4. obs. 7. vim diuinam ceu cœlitus immissam, naturalem, (vt terræmotus) humanam, (puta latronum) bestialem, (vt graculorum, sturnorũ) fluuialem.
b Imò, nihil interesse videtur. is enim cuius ictu seruus ægrotus percussus, perierit, lege Aquilia tenetur. l. 7. §.ff. ad leg. Aquil.
c vide l.109.ff. de regulis iuris.
d l.27.§.10.ff. ad leg. Aquil.
e qui & fornicator. l.14.ff. de instructo. ἰπνοκαύστης καμινοκαύστης. furnarij ἰπνοκαυστῶν ὑπεργ.:i. hinc furnariam exercere. Sueton. in Vitellio. Vide Ioseph. Scalig. in 4. Manilij. fo.219. in fi.
f non tenetur quis ad casum cui refici nõ potest, etiamsi se obligauerit simpliciter, vt hic: secus si specialiter causæ sũt expressę. l.4.§.4.ff. si quis cautionib.
g aliud erit, si arborum vitio. & sic stipulatio dãni nõ solùm interponitur de ędibus, sed etiam de arborib. *
h Vetustas in arboribus vitiũ est.
i Vitiosæ sunt ædes, quæ de facili sunt aptæ ad ruinam.
k effectus enim tribuitur ei causæ quæ necessario agit, & cui resisti nõ potest.
l de hac pręsumptione vide Alciat. 3. præsumpt. 23.
m est licitũ in proprio ædificare ad suam vtilitatem, licèt per consequentiam alteri noceatur. v. l.26. ff. eod.
n Damnum accipit is cuius lumini atque ædibus officitur. Damni species est luminibus vicini officere.
o l.24. in fin. ff. eod. l.1.§.21.ff. de aqua pluuia. l.6.§.6.ff. quæ in fraudem credit. l.3.§.2.ff. de libero homine exhib. l.55. l.129.ff. de reg. iur. Vide quę scripsi d.l.3.§.7.ff. de incendio.
p v.l.6.C. de metallar. Cuniculus, foramẽ subterraneum. Fest. l.11.ff. aquæ pluuiæ. l.3.§.6.ff. de riuis.
q Aquam abducere, damnũ est. vide l.10. C. de seruit. & aqua.
r l.9 l.14.ff. de seruitutib. vrbanorum.
s sententia hæc mihi probatissima videtur: hanc tamen interim ita expedio. Quòd tuo iure iuxta mea ædificia tollis altiùs: quòd eodem iure tuo in vicino tuo agro cuniculo tuo, vel fossa aquam meam auocas, damnum mihi ex hoc edicto facere non videris. quia iure tuo facis. hoc autem edictum pertinet ad eos qui damnũ iure non suo non faciunt. at altiùs cùm id ita mihi liceret non sustuli? lucrum id te facere passus sum. i. beneficium id à me tu accepisti? Nunc altiùs tollo? damnũ non facio. quippe damnum is non facit, *qui eo te vti lucro, quo adhuc vtebaris, prohibeat.* (ita hunc locum lego atque emendo) multúmque interest, vtrum damnum quis faciat? an lucro, *quod adhuc faciebat, vti prohibeat.* (ita rursus emendo hunc locum) &c. Est verò in hac sententia τὸ *adhuc*, idẽ quod ante. i. ante hunc diẽ, inquam, quo altiùs tollo. multũ igitur interest, damnum tibi faciam, an lucrũ, (quo me patiente vtebaris, ... hac) tibi intercidam. Illud te inuito facere nõ possim: hoc possim etiam te inuito. Viderint alij oculatiores: mihi sanè non melior occurrit ad hunc locũ interpretatio vel emendatio.

Quid veniat in hanc stipulationem.

28. *Vlpianus* "libro 81.ad Edictum".

IN hac stipulatione venit, quanti [a] ea res erit. Et ideo Cassius scribit, eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nominę sibi cauit, fulsit, impensas eius rei ex stipulatu consequi posse. Idémque iuris esse, cùm propter vitium cõmunis parietis, qui cauit sibi damni infecti, onerum eorum releuandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. In eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem [b] inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non malè adiicit, sicuti hîc exigit Cassius, vt, "si" iustus metus migranti causam præbuerit, ita in eius personam, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinæ fulcire coactus est.

29. *Gaius* "lib.28.ad Edictum Prouinciale."

SEd & si conducere hospitium nemo velit propter vitium ædium, idem erit dicendum.

De seruitute.

30. *Vlpianus* "lib. 81.ad Edictum."

DAmni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid eius operis, quod in fundo meo aquæ ducendæ causa, vitio damnum mihi contigerit. solet enim opus in alieno fieri, cùm [c] iure seruitutis, quàm quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat.

1 ¶ Vtrùm autem de hoc opere promittere, an satisdare debeat, videamus [d]. mouet, quòd in alieno facit. qui [e] autem de alieno cauet, satisdare debet [f]: qui de suo, repromittere. Vnde Labeo putabat, eum, qui modulorum [g] aut riui faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere: quà & in alieno solo faceret: sed cùm de opere, quod faciet, exigatur stipulatio: consequens erit dicere, sufficere repromissionem. quodammodo enim de re sua cauet.

2 ¶ Quod dictum est, aquæ ducendę causa: exempli [h] gratia scriptum est. ceterùm ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

De his qui vias publicas muniunt. Si controuersia sit. Dominus sit, necne, à quo cautio exigitur.

31. *Paulus* "lib.78.ad Edictum."

QVi vias publicas muniunt, sine damno [i] vicinorum id facere debent.

1 ¶ Si controuersia sit, dominus sit, necne, is, à quo cautio exigitur, sub exceptione satisdare iubetur [k].

De ædibus communibus. Si alia actione damnũ sarciri possit.

32. *Gaius* lib.28.ad Edictum Prouinciale.

SI [l] ædibus meis proximæ sint ædes meæ [m] & tuæ: quæritur, an, si hæ vitium mihi faciant, cauere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium: scilicet pro qua parte dominus existis. & hoc plerisque placet. sed mouet me, quòd ipse meas [n] ædes reficere possim, & impensas, pro socio, aut communi diuidundo iudicio, pro parte consequi. nam * & si vnas ædes communes tecum habui, eǽque vitium faciant, & circa refectionem earum cessare videaris: nostri præceptores negant [o], cauere te debere. quia ipse reficere possim, recepturus pro parte, quod impenderim, iudicio societatis, aut communi diuidundo. ideo & interpositam cautionem minùs vtilem futuram: quia alia ratione damnum mihi posset sarciri, & est planè nostrorum præceptorum hæc sententia, vt credamus, *inutilem [p] esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia [q] actione sarciri possit. quod & in superiore casu intelligendum est.

De inquilino.

33. *Vlpianus* "lib.42.ad Sabinum."

INquilino [r] non datur damni infecti actio: quia possit ex conducto agere, si [s] dominus eum migrare prohiberet.

34. *Paulus* "lib.10.ad Sabinum."

VTiq; si pro pręterita pẽsione satisfacere paratus fuit, alioquin iusta retentio [t] pignoris domino fieri videretur. Sed etsi quasi pignora [u] retinuerit, & ea interierint ruina vicinarum ædium: potest dici etiam pignoraticia actione locatorem teneri, si poterat [x] eas res in locum tutiorem [y] transferre.

t non est eadẽ ratio damnum sentire, & lucrũ non facere. v. hîc Accurs.
u Differẽtia est inter damnum emergens, & lucrum cessans. Semper permittitur lucri impeditio, sed nõ dãni datio. Bald.
x qua significatur dimidia. l.164.§.1.ff. de verb. signif.
y Nomine partis quandoque dimidia, quandoque dimidiæ dimidia significatur.
z l.40.§.1. l.42. ff. eod. l.2.§.2.ff. de stipul. prætor.
a l.37.ff. eod.
b adde l.27. in f. ff. locati. Cuiac. 8. ad Afric. fol. 190. in fin.
c Qui habet seruitutem, potest in fundo seruiente ea facere quę ad seruitutẽ conferunt sine pręiudicio domini. l.9. ff. de statulib.
d Pro opere quod iure seruitutis facio, caueo: non satisdo. Bald.
e satisdandi & repromittendi differentia. satisdamus de alieno opere: repromittimus, de nostro.
f v.l.1.§.6. inf. de stipul. præt.
g Alij legunt modiolos: quorum alios erogatorios, alios acceptatorios fuisse notant ex Vitruuio & Frõtino, libro de aquæ ductibus. at hic moduli, videntur ... aquarũ, aut tubuli.
h Quod ex causa dicitur, ad omne simile porrigitur. Baldus.
i l.15.§.8.§.18. l.24.ff. eodem.
k siquidem timenti damnum caueri debet. l.19. inf. ff. eodem.
l An socius socio de damno cauere compellatur. vide apud Antonium Fab. 2. Coniecturarũ 9.

m id est, communes.
n hinc colligere possumus, Meum esse quod commune habeo cum alio. v. Paulum. 5. sent. 10.§.2. *
o Qui communes ædes habent, inter se non repromittunt. l.43.§.1.ff. eod.
p hoc est, non necessariam. Antonius Faber ibidem. Mouetur autem quòd hîc quæstio non sit, An socius socio de damno infecto cauere possit, sed an cauere debeat. Respondet verò Iurisconsultus, inutilem esse stipulationem, id est, caueri non debere, quia socio alia actione, & remedio ciuili possit esse consultum. Frustrà autem is qui ciuilem actionem habeat, honorariam desiderat. l.1.ff. de Publiciana, quod & apertiùs declarat lex 39.ff. eod. vbi dixi.
q l.18.§.9. in fi. ff. eodem.
r l.13.§.6.ff. eod.
s adde l.27. in fi. ff. locati.
t l.9.ff. in quib. caus. pign.
u v.l.6.ff. in quibus causis pign.
x ad id igitur tenetur. aliàs est in culpa l.8. l.9. Cod. de pignor. l.3. Cod. de peric. tutor.
y Pignora accepta creditor tenetur in tutissimum locum deponere, facit l.27. in fi. ff. de administr. tut. l.9. C. de pignorat. act.

D

De pariete communi.

35. *Vlpianus* lib. 42. ad Sabinum.

IN parietis cõmunis demolitione ea quæri oportet, si satis aptus fuerit oneribus ferẽdis, an nõ fuerit aptus [a].

36. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SEd ita idoneum esse plerique dixerũt, vt vtrarumq. ædium onera [b], quæ modò iure imponantur, cõmunis paries sustinere possit.

37. *Vlpianus* lib. 42. ad Sabinum.

NAm si non fuit, vtique demolire eum oportuit. [c] nec debet, si [d] quid damni ex hac causa attigit is, qui demolitus est, teneri: nisi sumptuosè [e], aut parum bonus nouus paries sit restitutus. Quod si fuerit idoneus paries, qui demolitus est: in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit [f] actoris, eum parietem stare. meritò: nam si non debuit demoliri, restituere [g] cum debet proprio sumptu. Sed & si qui reditus [h] ob demolitionem amissus est, consequenter restitui cum Sabinus voluit. Si fortè habitatores migrauerunt, aut non tam commode habitare possunt: imputari id ædificatori potest.

De emptore & venditore. 1. in cuius partis possessionem mittitur. 2. De æstimatione noui parietis.

38. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

EMptor ædium ante traditam sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnẽ diligentiã ei prestare debet. tũc [i] certè vtiliter stipulatur, cùm omnis culpa à venditore aberit. veluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiámque ei afuturus tradidit.

1 ¶ Si agri [k] nomine non caueatur: in eam partem agri mittendum est, ex [l] qua periculũ timeatur, ciúsq. rei ratio hæc est: quòd * in ædificiis partes quoq; reliquæ à vitiosa parte traherẽtur: at in agris non idem est. sed dicendum est, vt in domibus quoq; maioribus interdum, causa cognita, prætor statuere debeat, in cuius partis possessionem is, cui non caueatur, mitti debeat.

2 ¶ Deducto [m] veteris parietis pretio, si quid ampliùs sit, æstimari [n] debet. & si quid ex veteri in nouum coniectum sit, deduci ex æstimatione oportet.

De pariete communi. 1. Si Domus in controuersia sit. 2. De superficie & solo. 3. De procuratore. 4. De æstimatione.

39. *Pomponius* lib. 21. ad Sabinum.

INter quos paries communis est [o] ædificiorum nomine, quæ quisque propria habet stipulari damni infecti solet: sed [p] tunc ea cautio necessaria est, cùm aut alter [q] solus ædificat, & vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora ædificia habet, & plus damni sensurus sit decidente pariete. alioquin, si æquale [r] periculum est, quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur.

1 ¶ Si domus in controuersia sit: dicendum est, damni infecti onus possessoris [s] esse. cùm id, quod præstiterit, imputare domino prædij possit. quód si non caueat: possessionem ad petitorem, qui cauere damni infecti sibi velit, transferant. nam iniquum est, stipulatorem compelli, relicto prędio, ex quo damnũ vereatur, dominũ quęrere.

2 ¶ Damni infecti stipulatio latiùs patet. & ideo & ei, qui superficiariam [t] insulam habet, vtilis est ea stipulatio, si quid in superficie damnum datum fuerit. & nihilo minùs & soli domino vtilis est, si solo damnum datum fuerit: vt tota superficies tolleretur. fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda.

3 ¶ Alieno [u] nomine stipulari ita licet, vt, quod damnum domino datum sit, comprehendatur. cauere autem debebit is, qui stipulabitur, dominum ratam [x] rem habiturum. exceptióque procuratoria stipulationi inserenda erit, sicut in stipulatione legatorum. quod si ei non cauebitur, mittendus est in possessionem procurator omnimodo, vt ei exceptio procuratoria non noceat.

4 ¶ In æstimando nouo pariete, ratio [y] haberi debet eius impensæ, quæ modum probabilem [z] non excedet in vetere eius cultus: non cui non adgrauet.

1. De pariete cõmuni. 2. De pluribus actoribus. 3. vel reis. 4. De pluribus in possessionem mittendis.

40. *Vlpianus* lib. 43. ad Sabinum.

EX damni infecti stipulatione non oportet infinitã [a], vel immoderatã æstimationẽ fieri; vtputà ob tectoria, & ob picturas. licèt enim in hæc magna erogatio facta est, attamẽ ex damni infecti stipulatione moderatam æstimationem faciendam. quia *honestus modus seruandus est, non immoderata [b] cuiusq; luxuria [c] subsequẽda.

1 ¶ Quotiens cõmunis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil prestare debet: cùm cõmunis rei vitio cõtigerit. Quòd si quia alter eum presserat, vel onerauerat, idcirco damnum contigit: consequens est dicere, detrimentum hoc, quod beneficio [d] eius contingit, ipsum sarcire debere. Quod si æqualiter vtriusq; oneribus paries decidit: rectissime Sabinus scripsit, [parietem [e]] vtriusque causam esse. Sed si alter plures, vel pretiosiores res amiserit: melius est dicere, quia [f] ambo onera imposuerunt, neutri aduersus alterum competere actionem.

2 ¶ Quotiẽs ex damni infecti plures [g] agunt, quia in eadẽ re damnum passi sunt, id est, in ædibus: nõ debet vnusquisque eorũ in solidũ agere, sed in partẽ experiri. neque enim damnũ, quod [h] pluribus datũ est, vnicuiq. in solidum datũ est: sed in partem datum esse videtur. & ideo vnicuique in partem cõpetere actionẽ Iulianus scripsit.

3 ¶ Item si plurũ sint ædes, quæ damnosè imminent: vtrùm aduersus vnumquemq; dominorũ in solidũ competit, an in partem? & scripsit Iulianus, quod & Sabinus probat, pro dominicis partibus conueniri eos oportere.

4 ¶ Si plures domini sint ædium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caueat: mittendi omnes [i] in possessionem erunt, & quidem æqualibus [k] partibus, quamuis diuersas portiones dominij habuerint. & ita Pomponius scribit.

De re communi reficienda.

41. *Pomponius* lib. 21. ad Sabinum.

IN reficiendo communi pariete, ei potiùs facultas ædificandi præstatur, qui [l] magis idonee reficere parietem velit. Idémque dicendum est, & si de eodem itinere, riuóve reficiendo inter duos, vel plures quæratur.

De seruo communi.

42. *Iulianus* lib. 58. Digestorum.

SI seruus communis damni infecti stipulatus fuisset: perinde [m] habetur ac si ipsi domini sua voce pro partibus stipularentur.

De vẽto aut alia vi extrinsecus admota. 1. De pariete cõmuni.

43. *Alfenus Varus* lib. 2. Digestorum.

DAmni infecti quidam vicino repromiserat [n], ex eius ædificio tegulæ [o] vento deiectæ ceciderãt in vicini tegulas, easq; fregerant. quæsitũ est, an aliquid præstari oportet. respõdit: si vitio ædificij, & infirmitate factũ esset, debere præstari: sed si tanta vis vẽti fuisset, vt quãuis firma ædificia conuelleret, non debere: & quod in stipulatione [p] est, *siue quid ibi ruet*, nõ videri sibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet, sed quod ipsum per se concideret.

1 ¶ Cum parietẽ cõmunẽ ędificare qs cũ vicino vellet: priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromisit [q], adeóq; re stipulatus [r] est. postea quã paries sublatus esset, habitatores ex vicinis cęnaculis emigrassent [s]: vicinus ab eo mercedẽ, quã habitatores nõ redderẽt, petere vult. quæsitũ est, an rectè petet. respõdit: non oportuisse eos, cùm cõmunẽ parietẽ ædificarent, inter se repromittere: neq; vllo modo alterũ ab altero cogi potuisse: sed si maximè repromitterẽt, tamẽ nõ oportuisse amplius, quàm partis dimidiæ, quo amplius ne extrario quidem quisquã, cùm parietẽ cõmunẽ ędificaret, repromittere deberet: sed [u] quoniã iã in totũ repromisissent, omne, quod detrimenti ex mercede vicinus fecisset, præstaturum [x].

2 ¶ Idẽ consulebat, possétne, quod ob eam rem dedisset, rursus repetere: quoniã re stipulatus esset à vicino, si quid ob eã rẽ, quòd ibi ædificatũ esset, sibi damnũ datũ esset, id reddi: cùm & ipsam hãc pecuniã, quam daret, propter illud opus perderet respondit, non posse: propterea quia non operis vitio [y], sed ex stipulatione id amitteret.

Si ædes corruerũt priusquã prætor adiretur: aut in possessionem missus eò venisset. 1. De pignore.

44. *Africanus* lib. 9. [z] Quæstionum.

CVm postulassem, vt mihi damni infecti promitteres, noluisti. & priusquã prętor adiretur [a], ædes tuę corruerunt & damnum mihi dederunt. potius esse ait, vt nihil noui prætor constituere debeat, & mea culpa damnũ sim passus, qui tardiùs experiri cœperim. at si cũ prætor, vt [b] promitteres, decreuisset, &, te nõ promittente, ire me in possessionem iussisset, & priusquam eo venissem, corruerũt: perinde omnia seruãda esse existimauit, atque si posteaquã in possessionem venissem, damnũ datum esset.

1 ¶ Damni infecti nomine in possessionem missus [c], possidendo dominium cepit [d]. deinde creditor eas ædes pignori sibi obligatas persequi vult. non sine ratione dicetur, nisi impensas [e], quas in refectionem [f] fecerim, mihi prętare sit paratus: inhibẽdam aduersus me persecutionem. Cur ergo non [g] emptori quoque id tribuendum est, si fortè quis insulam pignoratam emerit? [h] non

---

z Quidquid est vltra modũ adgrauat.
a l. 13. in fi. s. de seru. vrban.
b adde l. 37. 38. in fi. s. eod.
c quæ sit v l. 1. § penul. s. de ædilitio, & Aut. Ausq. Emendatio. adde l. 15. s. de curator. furioso & aliis
d vitio eius.
e pariatam, id est, parem redditam.
f non habetur cõsideratio maioris damni, vbi culpa damnum passo potest imputari. *Bald.*
g l. 27. s. eodem.
h impossibile est quod plures damnum capiãt in solidum, *Bal.*
i l. 15. § 15. s. eod.
k Ex primo decreto fit missio in partes æquales d. l. 15. § 18. ex secũdo decreto pro dominicis, *Baldus.*
l Is qui magis idoneus est, præfertur in redificatione: sic in accusatione l. 16. de accus. r. Acc.
m Vox serui vox domini § 4. in fi. instit. de inutil. stipul. excipe l. 2. & l. 38. s. de stipul. seruor.
n generaliter.
o l. 24. § 4. s. eo. de tegulis adde l. 5. § 2. s. ad l. Aquil.
p hinc collige Stipulationẽ cõceptã verbis generalibus nihil cõtinere, præter naturam cõtractus.
q add. l. 32. s. eo.
r Restipulari est contra stipulari. dixi ad Ciceronem Oratione pro Roscio Comœdo.
s l. 37. in fi. s. eod.
t l. 32. s. eod.
u Stipulationes spõtaneę ex certa scientia interpositæ, suum sortiuntur effectũ: l. 4. in fi. s. si quis caution.
x Damnũ quod quis ex suo contractu sentit sibi imputare debet.
y l. 24. in fi. l. 30. s. eod.
z vide Cuiac. 9. ad Afric. fol. 219.
a pro tribunali. Huiusmodi postulatio instar actionis habet, & actio dicitur l. 33. s. eo. l. 3. § 2. l. 11. § 3. s. tit. prox. & à Grecis ἡ ἐλπίδι συμφωνίας ἀγωγή.
b A Prætore interponuntur tria decreta: Primum, cauendi; secundum, custodiæ: tertium, possessionis.
c *sub.* & possidere iussus: Nam mox sequitur possidendo dominium cœpi.
d l. 15. § 16. s. eod. e l. 15. § 31. s. eod.
f secus in extructionis. l. 29. § 2. s. de pignoribus.
g adde l. 29. § 2. s. de pignoribus.
h *sub.* & in ea sumptus fecerit, vt s. eodem: secus si nouum ædificium, l. 29. § 2 supra de pignoribus.

l44 n°1

... alius qui sibi timet, indemnitati alia actione cõsultũ esse non potest, l. ...
r Paritas damni compẽsatione inducitur. s adde l. vlt. § 1. C. de petit. hered.
t l. 15. § 4. s. eod.
u l. 13. § 13. l. 18. inf. s. eo. l. pen. s. si quis cautionibus.
x Per cautionem rati persona legitimatur, post cuius satisdationẽ nulla exceptio procuratoria opponitur, *Bald.*
y adde l. 37. l. 38 in fi. s. eod.

y hæc verba sunt superuacua. a *l.18.ʒ si seruitus.*
b *v. quæ notaui ad l.15.ʒ.tit.prox.*
c in petitorem, donec ille egerit, & probauerit fundum suum esse. *v. C.9. ad Afr. f. l.219. in fine.*
d idem procurator reipublicæ dicitur, *l. penultima C. ne de statu. l. 30. C. de decurionibus* λογιστής appellatur *l. 3. Codice de modo mulct. l. vltima ʒ. de off. adsessor.* χρίτης δοκιμαστής. opera & loca publica curat *vt hic l. 3. §. 4. ʒ. quod vi aut clam. l. 2. l. 3. ʒ. de administratione rerum,* causam agit reipublicæ apud præsidem vel principem *v. Cuiacium ad d. l. 30. adde l. 7. ʒ. de off. præsid.*
e neglectam à domino, sc.
f Si priuatus domum non reficit, potest respubl. sumptibus domini eam reædificare.
g *adde l. 52. §. 10. ʒ. pro socio. l. 2. Codice in quibus caus. in pignorat. l. vltima. Codice de iure domin.*
h de conclaui *l. 1. §. 10. vers. 2. ʒ. de inspic. ventre.*
i conclaue binarium, *Hal.*
k idest, immissa, imposita erit.
l Conclaue & porticus cedit illis ædibus ex quibus tantùm habetur aditus.
m *l. 91. in fine supra de legatis tertio.*
n *synopsis Basiliton 19. Titul. 1. ex libro 58. Titulo. 10. c. 70.*
o *l. 52. ʒ. de contrahenda emptione. l. 41. præsertim §. 5. supra de legatis primo. l. 2. l. 7. Cod. de ædific. priuat.*
p *d. l. 41.*
q i. de seruitute aquæ ducendæ, hauriundæ, immittendæ 3. C. 34. περὶ τῆς ὡς ἀπὸ πλητμονῆς ὑδάτων καινοτομίας 58. *Eclog. 13.*
r actione scilicet, Ea ex legibus 12. tabularum originem habet: pertinet ad eam damnum etiam infectum *l. 1.* eius formulam *vide in l. 24. ʒ. eod.* Huic actioni contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit *libr. 2.* cùm enim sit regio calidissima, nihil magis in querela est, quàm si quis inhibuerit aquã pluuiam in agrũ vicini influere. *vide Cuiac. hic.*
s Hæc erant verba legis duodecim Tabularum. si aqua pluuia nocet. *l. 21. ʒ. de statulib.*
t *vide Ciceronem in Topicis, loco à coniugatis.*

recte hæc inter se comparabuntur, quando is, qui emit, sua voluntate negotium gerat. ideoque diligentius à vẽditore sibi cauere & possit, & debeat. quod non æquè & de eo, cui damni infecti non promittatur dici potest.

De opere destruendo.

45. *Scæuola.* lib. 12. Quæstionum.

[A Quo fundus petetur, si rem nolit.]†

AEdificatum habes: ago, tibi ius non esse habere. non defendis, ad me † possessio transferenda[b] est[c]: non quidem vt protinus destruatur opus: (iniquum enim est, demolitionem protinus fieri) sed vt id fiat, nisi intra certum tempus egeris, ius tibi esse ædificatum habere.

De domo diruta extruenda. 1. De domo sumptu publico extructa.

46. *Paulus* "lib. 1. Sententiarum."

AD curatoris[d] reipublicæ officium spectat, vt dirutę domus à dominis extruantur.

1 ¶ Domum[e] sumptu publico exstructam[f], si dominus ad tempus pecuniam impensam cum vsuris restituere noluerit[g], iure eam respublica distrahit.

De eo quod ex vnis ædibus in alium vsum conuersum est.

47. *Neratius* "lib. 6. Membranarum."

QVod conclaue[h] binarum[i] ædium dominus ex aliis ędibus in aliarum vsum conuertit: nõ solùm si cõtignatio, qua id sustinebitur, orietur ex parte earum ædiũ, in quarum vsum conuersum erit: earum fiet: sed etiam si transuersa contignatio tota in aliarum ædium parietibus sedebit[k]. Sed & Labeo "in" libris posteriorum scribit: binarum ædium dominum vtrisque porticum superposuisse, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes, seruitute oneris porticus seruandæ imposita, vendidisse: totam porticum earum[l] ædium esse, quas retinuisset: cùm per longitudinem vtriusque domus extensa esset transuersæ contignationi, quæ ab vtraque parte parietibus domus, quæ venisset, sustineretur. Nec tamen consequens est vt superior pars ædificij, quæ nulli coniuncta sit, neque aditum[m] aliunde habeat. alterius sit, quàm cuius est id, cui superposita est.

De demolitione domus.

48. *Martianus* "libro singulari de Delatoribus."

SI[n] quis ad demoliendum negotiandi[o] causa vendidisse domum, partémve domus fuerit conuictus: vt emptor & vẽditor singuli pretium, quo domus distracta est, præstent, constitutum est. Ad opus autem publicum[p] si transferat marmora, vel columnas, licito iure facit.

DE AQVA [q] ET AQVÆ pluuiæ arcendæ [r],

TIT. III.

¶ *De aqua pluuiæ arcenda. De causa & effectu actionis. Definitio aquæ pluuiæ. Si aqua pluuia per se noceat, vel mixta cum alia.* 1. *De opere ex quo damnum timetur. Si naturaliter aqua noceat.* 2. *De palude.* 3. *De eo quod aratro factum est.* 4. *De fossis.* 5. *De sulcis.* 6. *De salictis.* 7. *De eo quod fructuum percipiendorum.* 8. *Vel agri colendi causa fit.* 9. *De sulcis.* 10. *Si aqua naturaliter decurrat, aut opere facto.* 11. *Si quis aquam pluuiam in suo retineat: vel superficientem ex vicini fundo in suum deriuet.* 12. *Vel in suo fodiens, vicini fontem auertat.* 13. *De superiore & inferiore.* 14. *Si ipsius loci natura nocet.* 15. *Si aqua naturaliter nocet, vel opere facto. De aqua pluuia vel quæ imbre crescit. De opere agri colẽdi causa facto.* 17. *De agro, ædificio, oppido.* 18. *De loco ex quo aqua oritur.* 19. *Si ex ædificio vrbano, vel ei noceat.* 21. *De opere quo fit quominus aqua prosit.* 22. *De opere sublato.* 23. *De aggeribus vel fossis. De natura & lege agrorum & vetustate.*

Vlpianus "lib. 43. ad Edictum."

SI[s] cui aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuię arcendę auertetur aqua: (Aquam[t] pluuiam dicimus, quę de cęlo cadit atque imbre excrescit) siue per se hæc aqua cælestis noceat, (vt Tubero ait) siue cum alia mixta[u] "sit."

1 ¶ Hæc autem actio locum habet in damno nõdum facto. opere tamen iam facto. hoc est de eo opere, ex quo damnum timetur. totiensque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura est, id est, cũ quis manu fecerit, quo aliter flueret, quàm natura soleret: si fortè immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem[x], aut vehemẽtiorem: aut si cõprimendo redundare effecit. quòd si natura aqua noceret, ea actione non cõtinentur.

2 ¶ Neratius scribit, Opus, quod quis fecit, vt aquã excluderet, quæ[y] exundante palude in agrum eius refluere solet, si ea palus aqua pluuia ampliatur, eáque aqua repulsa eo opere agris vicini noceat, aquæ pluuiæ actione cogetur tollere.

3 ¶ De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem, non[z] quod agri, sed quod frumenti duntaxat quærendi causa aratro factum, solum excepit.

4 ¶ Sed & fossas agrorum siccandorum causa factas, Mucius ait fundi colendi causa fieri[a]. non tamen "oportere" corriuandæ aquæ causa fieri.* sic enim debere quẽ meliorem agrum suũ facere, ne[b] vicini deteriorẽ faciat.

5 ¶ Sed etsi quis arare, & serere possit etiam sine sulcis aquariis[c]. teneri eum, si quid ex his, licèt agri colendi causa, videatur fecisse. quòd si aliter serere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit: non teneri. Ofilius autem ait, sulcos agri colendi causa directos ita, vt in vnam pergãt partem, ius esse facere.

6 ¶ Sed apud Seruij auctores relatum est, si quis salicta posuerit, & ob hoc aqua restagnaret[d], aquæ pluuię arcendæ agi posse, si ea aqua vicino noceret.

7 ¶ Labeo etiam scribit, ea, quæcumque frugum[e] fructuúmque recipiendorum causa fiunt, extra hanc esse causam. neque referre, quorum fructuum percipiẽdorum causa id opus fiat.

8 ¶ Item Sabinus Cassius, opus manu factum in hanc actionem venire, aiunt: nisi si quid agri colendi causa fiat.

9 ¶ Sulcos tamen aquarios[f], qui ἔλικες[g] appellantur, si quis faciat: atque pluuiæ actione eum teneri "ait."

10 ¶ Idem aiunt, si aqua naturaliter[h] decurrat, aquę pluuiæ arcendæ actionem cessare. quòd si opere facto aqua aut in superiorem partem repellitur, aut in inferiorem deriuatur: aquæ pluuiæ arcendæ actionem competere.

11 ¶ Idem aiunt, aquam pluuiam in suo retinere, vel superficientem[i] ex vicini[k] in suum deriuare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse. * prodesse enim sibi vnusquisque, dũ alij non nocet, non prohibetur. nec quẽquam hoc nomine teneri.

12 ¶ Denique Marcellus scribit, cum eo, qui in suo fodiẽs, vicini fontem[l] auertit, nihil posse agi: nec de dolo actionem. & sanè non debet habere, si non[m] animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi, fecit.

13 ¶ Item sciendum est, hanc actionem vel superiori aduersus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere: & inferiori aduersus superiorem, ne aliter aquam mittat, quàm fluere natura solet[n].

14 ¶ Huic illud etiam applicandum, nunquam competere hanc actionem, cùm ipsius loci natura nocet. nam (vt veriùs quis dixerit) non[o] aqua, sed loci natura[p] nocet.

15 ¶ In summa puto, ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere, si aqua pluuia, vel quæ pluuia crescit, noceat non naturaliter, sed opere facto, nisi si agri colendi causa id factum sit.

16 ¶ Imbre autem crescere eam aquam, quæ colorem mutat, vel increscit.

17 ¶ Item sciendum est, hanc actionem non aliàs locum habere, quàm si[q] aqua pluuia agro noceat. Cęterùm si ædificio vel oppido noceat: cessat[r] actio ista: agi autẽ ita poterit. ius non esse stillicidia flumina immittere. Et ita Labeo & Cascellius aiunt, aquæ quidem pluuiæ arcendæ actionem specialem[s] esse: de fluminibus & stillicidiis, generalem: & vbique agi ea licere. Itaque aqua, quæ agro nocet, per aquæ pluuiæ arcendæ actionem coercebitur.

18 ¶ Nec illud quæramus, vnde oriatur, nam & si publico oriens, vel "ex loco" sacro, per fundum vicini descendat, ísque opere facto in meum fundum eam auertat: aquæ pluuiæ arcendæ teneri eum, Labeo ait.

19 ¶ Cassius quoque scribit si aqua ex ædificio vrbano noceat vel agro, vel ædificio rustico, agendum de fluminibus, & stillicidiis.

20 ¶ Apud Labeonem autem inuenio relatum si ex agro meo aqua fluens noceat loco, qui est intra continentia, hoc est ædificio, non posse me aquæ pluuiæ arcẽdæ conueniri. quòd si ex continentibus profluens in meũ agrum defluat, eique noceat: aquæ pluuiæ arcendæ esse actionem.

u nihil refert an aliquid per se noceat, an alij mixtum *Bald.*
x citiorem *Hal.* ἐὰν δὲ διὰ τὸ ἐπιχειρηθῆναι τὸ ἔργον σφοδρότερον ἄρξηται ῥέειν *Eclog. capit. 1.*
y Non licet aquam ab antiqua sua exundatione excludere, ita vt vicino noceatur.
z ¶ Opera manu facta, nisi agri colendi causa fiant, in actionem aquæ pluuiæ arcendæ veniunt. *Eclog. c. 1. & §. 8. §. 15. ʒ. e: d. l. 24. ʒ. eod.*
a fieri oportere *Hal.*
b *l. §. 8. 5. ʒ. si seruit. vindicet. l. 21. in fi. ʒ. quod vi aut clam. l. 13. ʒ. de seruitut. vrb.*
c *§. 9. ʒ. eod. l. 24. §. 1. ʒ. eod.* d *l. 2. §. 28. ʒ. ne quid in loco publico.*
e *l. frugum. ʒ. de verb. signif.*
f *§. 5. ʒ. eod.*
g qui Græcè ὑδραυλικοὶ appellantur. *Hal.* Ecloga c. 1. vocat [illegible] vix probare possim, quatenus vox ἕλικες Græcè scribitur, siquidẽ id verbũ ea significatione non reperio à Græcis vsurpari. De elicibus Columella 2. c. 8. cauebitur, inquit, vt patentes liras crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus atque omnem humorẽ in colliquias, atque inde extra segetes deriuemus. sic Festus, elices sulci aquarij per quos aqua collecta educitur e liris: idque eo magis amplector & probo, quod Iosephum Scaligerum bonarum literarum genium, in ea sententia fuisse postea reperi *apud Festum in voce Elices Elicatores* ὑδροχόποι. *vide Alciatum 2. prætermissorum & 2. parergorum 24. Antonium August. 4. Emendat. 16.*
h κατὰ φύσιν *Eclog. c. 1.*
i superfluentẽ *Hal.*
k sub fundo. Hellenismus vt & notant Petrus Victorius, & Anton. August. c. 1.
l *l. 21. ʒ. eod. l. 26. ʒ. de damno.*
m *l. 2. §. 9. ʒ. eo.*
n Tria sunt per quæ inferior superiori seruit, lex, natura loci, cõsuetudo: quæ pro lege semper accipitur *E. l. 1. in fi. l. 20. §. 1. ʒ. de seruit. rustic.*
o Aquæ & loci naturæ nocentis differentia.
p Natura loci, inferior fundus seruit superiori.
q Atqui differentia multa cõstituitur noceatur vrbano ędificio vel rustico *l. eorum. §. vlt. ʒ. tit. prox.* Ibi agitur de cautione dãni infecti: quæ diuersa est ab hac actione.
r Imò, non cessat *l. 19. §. vlt. ʒ. de damno.*
s Cur aquæ pluuiæ actio specialis: de fluminibus generalis est? Aquę pluuię actio datur si agro noceatur, hoc est, prædio rustico: de fluminibus & stillicidiis datur, etiã tũ cum nocetur prædio vrbano. & hoc sensu hic dicitur actione de fluminib. & stillicidiis vbiq; agi licere. Quod si aqua pluuia ædificio vel oppido noceat, negatoria de seruitutibus actio dabitur, *vt hic.*
t quo loco? *v. l. 60. ʒ. de verb. signific.*

21 ¶Sicut

a nam iure suo vtitur, *l.26.ʒ.de damno.*
b *l.2.§.5.j.eod.*
c Inferiorum locorum ea est natura, vt superioribus seruiant, *l.2.j. eodem §.23.j. eodem.*
d Quænam ille leges? more apud veteres recepto hæ leges priuatis quidem agris dicebantur, à pa- [illegible] qui eas constituebant: ad signatis verò agris vel colonicis, ab his qui veteranos colonósque ex lege deducebant. *Hygenus 2. de limitibus: Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum.* sic Frontinus, [illegible] legem colonicā itinere publico [illegible] seruire debere scripsit. De his legibus accipi potest *l.8.j. ad l. Iuliam peculatus. adde Brissoniū 4. select.6.*
e *§.23.ʒ.eod.*
f Inferiores agri superioribus naturaliter seruiunt.
g An ea cuius nō extat memoria? An potius vetustas decem etiā anno?
h Vetustas vicē legis obtinet [illegible] *de seru. vrb. l.1.2. 7. Cod. de seruitutibus & aqua.*
i *τὸ Diu* quidam accipiunt pro eo tempore cuius memoria non exstet, Bartolo, *τὸ Diu*, est etiam decem [illegible], *argum. l. si fideicommiss. §. Aristo. j. quæ & à quibus* [illegible]
k Hi qui seruitutem debent, eam reficere debent. [illegible] An id speciale est in seruitute [illegible] ferend? [illegible] *de seruit.* [illegible] *§.2. ʒ. si* [illegible] *vindicat.*
m Qui seruitutem [illegible] propria [illegible] nō prodest [illegible] non [illegible] vtilis datur actio, *vt hic.*
n [illegible] *l.1.in fi.* [illegible] conuentio. [illegible] *ʒ.eod.*
p seruitus est id etiam quod natura loci fecit, vt è superiore loco in inferiorem efflueret.
q i. consuetudo.
r [illegible] præscriptio.
r *l.13.§.3.in fi.ʒ. de vsufructu.*
s *l.3.in fi.j. eod.*
t *§.6.j.eo. l.1.§.6. ʒ.eod.*
u superior aduersus inferiorē hic agit: *vt §.2.j.* cōfinis aduersus confinē: *§.3.j.eod.* inferior aduersus superiorem.
x *sub.* marinam: [illegible] idem dicē- [illegible] esset, si totā [illegible] purgare [illegible] *l. si ædes.ʒ.* [illegible] *diuidūdo. l. si fratres.§.Item* [illegible] *§. item si in communem. ʒ. pro socio.*

21 ¶ Sicut autem opus factum, vt aqua pluuia mihi noceat in hanc actionem venit: ita per contrarium quæritur: an posset aquæ pluuiæ arcendæ agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quæ alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur & Labeo putant, agi nō non posse, etiamsi interfit mea, ad me aquam peruenire[a]. hāc enim actionem locum habere, si aqua pluuia noceat, non [b] si non prosit.

22 ¶ Sed si vicinus opus tollat, & sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perueniens noceat: Labeo existimat, aquæ pluuiæ arcendæ agi non posse. * semper enim hanc esse seruitutem inferiorum [c] prædiorum, vt natura profluentem aquam excipiant. Plane si propter id opus sublatum vehementior "aqua" profluat, vel corriuetur: aquæ pluuiæ arcendæ actione agi posse, etiam Labeo confitetur.

23 Denique ait conditionibus agrorum quasdam leges [d] esse dictas: vt, quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres vel fossas habere. si tamen lex nō sit agro dicta, agri naturā esse seruādā: & sēper [e] inferiorē superiori seruire: at hoc incōmodū naturaliter pati inferiorē [f] agrū a superiore: cōpēsaréque debere cū alio commodo. sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inueniatur, vetustatem [g] vicem [h] legis tenere. sane enim "&" in seruitutibus hoc idem sequimur: vt, vbi seruitus non inuenitur imposita, qui diu [i] vsus est seruitute neque vi, neque precariò, neque clam, habuisse longa consuetudine vel ex iure impositam seruitutem videatur. Non [k] ergo cogemus [l] vicinū aggeres munire: sed nos in eius agro muniemus. eritque ista quasi [m] seruitus. in quam rem, vtilem actionem habemus, vel interdictum.

De publica authoritate. De vetustate. 4. *De fossa purgāda.* 5. *De aggere vi aquæ deiecto.* 6. *Si aqua fluens iter suū stercore obstruxerit.* 7. *De agro aquarum concursu excauato. De fossa iure facta aut cuius memoria non extat.* 8. *Memoriam extare quomodo accipitur.* 9. *De eo qui aquam à se auertit.* 10. *De seruitute.*

2. *Paulus* "lib. 46. ad Edictum."

IN summa tria [n] sunt, per quæ inferior locus superiori seruit: lex [o] natura [p] loci, vetustas [q], "quæ" semper pro lege habetur, minuendarum [r] scilicet litium causa.

1 ¶ Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam [s] extare, quādo facta est hanc inferior vicinus non purgabat. sic fiebat, vt ex restagnationè [t] eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo, aquæ pluuiæ arcendæ cum [u] inferiore agi posse, vt aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinū statum eam redigere.

2 ¶ Præterea si in confinio fossa sit, neq; purgari vicinus patiatur eam partem[x], quæ tibi accedat: posse te magis aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait.

3 ¶ Cassius autē scribit: si qua opera, aquę mittēdę causa publica auctoritate, facta sint: in aquæ pluuiæ arcendæ actionem non venire[y]. in eademque causa esse ea, quorū memoriam vetustas [z] excedit.

4 ¶ Apud Ateium verò relatum est, eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit cogendum esse vicinum [a] purgare, siue extet fossæ memoria, siue non extet. quod & ipse puto probandum.

5 ¶ Item Varus ait: Aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ deiecit. per quod effectum est, vt aqua pluuia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquæ pluuiæ arcendæ actione, vt eum reponat, vel reponi sinat. Idémque [b] putat, & si manu factus fuit, neque memoria eius exstaret. quod si exstet: putat, aquæ pluuiæ arcendæ actione, eum teneri. Labeo autem, si manu factus sit agger, etiam si memoria eius non exstat, agi posse, vt reponatur. nam [c] hac actione neminem cogi posse, vt [d] vicino prosit: sed ne noceat aut interpellet facientem, quod iure facere possit. Quamquam [e] tamen deficiat aquæ pluuiæ arcendæ actio: attamen opinor, vtilem actionem, vel interdictum mihi competere aduersus vicinū, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi verò nihil nociturus est. hæc æquitas [f] suggerit, etsi iure [g] deficiamur.

6 ¶ Apud Namusam relatum est: si aqua fluens, iter suum stercore obstruxerit, & ex restagnatione [h] superiori agro noceat: posse cum inferiore agi, *vt sinat purgari.* hāc

y est enim stabile quod publica authoritate fit. *Bald.*
z *in pr ʒ.eod.§.7.j.eod.l.23.in fi.j.eod.l.28.ʒ.de probat.*
a *sub.* superiorem, *vt dixi ʒ.1.ʒ.eod.*

b Paria sunt, natura ipsa extare, & Tempore cuius non extet memoria.
c Aquæ pluuiæ actione etsi nemo cogitur vicino prodesse, cogitur tamē nō nocere.
d *l.1.§.21 ʒ.eod.*
e Ex rigore iuris oritur actio directa: ex æquitate contra rigorem iuris, oritur vtilis *Bald.* f *de qua vide l. 21. ʒ. de interrogationibus.* g Ius strictum opponitur æquitati. *vt hic.*

enim actionem non tantùm de operibus esse vtilem manu factis: verumetiam in omnibus, quæ [i] non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat [k]: ait enim, naturam [l] agri ipsam à se mutari posse, & ideo. cùm per se natura agri fuerit mutata, ęquo [m] animo vnūquēque ferre debere, siue melior siue deterior eius conditio facta sit. idcirco & si terræ motu, aut tempestatis magnitudine, soli causa mutata sit: neminem cogi posse, vt sinat in pristinam loci conditionem redigi. sed [n] nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus.

7 ¶ Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excauauit, aquæ pluuiæ arcendæ "actione" agi non posse tecum à vicinis. Plane si fossam iure factam, aut cuius memoria non [o] extat: agi tecum posse, aquæ pluuiæ arcendæ vt reficias.

8 ¶ Idem Labeo ait, cùm quæritur an memoria exstet facto opere, non diem [p] & consulem, ad [q] liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum: hoc est, si factum esse nō ambigatur. nec vtique necesse esse, superesse, qui meminerint: verumetiam si qui audierint eos, qui mememoria tenuerint.

9 ¶ Idem Labeo ait: si vicinus flumen, torrentem auerterit, ne aqua ad eū perueniat, & hoc modo sit effectū vt vicino noceatur: agi cum eo aquæ pluuiæ arcendæ nō posse. aquam enim arcere[r], hoc esse [s], curare ne influat. quæ sententia verior est. si modò [t] non hoc animo fecit, vt tibi noceat: sed [u] ne sibi noceat.

10 ¶ Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit: si fundus tuus vicino seruiat, & propterea aquam recipiat: cessare aquæ pluuiæ arcendæ actionem. sic tamen, "si" nō vltra modum noceat. Cui consequens est, quod Labeo putat: si quis vicino cesserit, ius ei esse, aquam immittere: aquæ pluuiæ arcendæ eum agere non posse.

De fullonicis. 1. *De aquis callidis.* 2. *De irrigatione.* 3. *De loco in quo opus fit.* 4. *De fructuario.*

3. *Vlpianus* "lib.53.ad Edictum,"

APud Trebatium [x] relatum est, eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas,[y] circa fontem instituisse, & ex his aquam [vicini] in fundum vicini immittere cœpisse. ait ergo, nō teneri eum aquæ pluuiæ arcendę actione. si tamen aquam conriuat, vel si spurcam [z] quis immittat: posse eum impediri, plerisque placuit[a].

2 ¶ Idem Trebatius putat, eum, cui aquę fluentes calidę noceant, aquę pluuię arcendę cum vicino agere posse. quod verum non est. neque enim aquæ calidæ, aquæ pluuiæ sunt [b].

2 ¶ Si vicinus, qui aruum [c] solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, cœperítque assidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti, neque aquæ pluuiæ arcendæ actione [d] eum teneri: nisi locū complanauit, eóque facto citatior aqua ad vicinum peruenire cœpit.

3 ¶ Aquæ pluuiæ arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est, eóque iure vtimur. Quare si quis in publico [e] opus faciat, hæc actio cessat. sibíque imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. Si tamen in priuato opus factum sit, & publicū interueniat: de toto agi posse aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait.

4 ¶ Neque fructuarius [f], neque cum eo aquæ pluuiæ arcendæ agi potest [g].

De domino operis. De sepulchro. 1. *De alienatione.* 2. *De domino & colono, & procuratore.*

4. *Idem* "libro 53."

QVamquam autem cum domino operis tātùm aquæ pluuiæ arcendæ actio sit, tamē Labeo scribit: si quis sepulchrum ædificauerit, ex quo aqua noceat: etiam si operis dominus esse desierit loco facto religioso: attamen magis probandum est, (inquit) aquæ pluuiæ arcendæ eū teneri. fuit enim dominus, cùm [h] opus faceret. &, si iussu [i] iudicis compulsus, opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem.

1 ¶ Iulianus quoque scribit: si, post iudicium aquæ pluuiæ arcendæ susceptum, fundum alienauerit is, cum quo actum esset de præterito damno, & de opere restituendo: id statuere iudicē debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset. nam & fundo alienato nihilo minùs iudicium manere: & damni rationem venire [k] etiam eius, quod alienationem contingit.

h *l.1.§.6. ʒ.eod.*
i ¶ Natura agri cuiusque ipsa à se mutari potest.
k id est, in omnibus quæ manu non fiunt: qualia sunt quæ terræmotu, vel alia tēpestate accidūt *vt j.eod* & pauló ante exemplū allatū est de aqua fluente iter suū stercore allato obstruente. Huiusmodi damna non fiunt secundum voluntatem, sed casu.
l strictum ius sequēdo: sed mox æquitatem suadente Labeone probat.
m Naturale infortunium æquo animo ferendū est.
n mutatam soli causam terræmotu vel alia tempestate, cogitur vicinus meus inferior pati, me in pristinam loci conditionem redigere.
o *§.1.ʒ.eod.*
p *l.28. ʒ. de probat.* vbi de testiū depositione agitur, & de auditu alieno. His adde quæ scribit *Sicinus regula 407.* adde quæ scripsi *ad l.28. ʒ.de probat.*
q Hoc loquendi genere vsus est. Paterculus Tomo 1. *adde l. 28. ʒ. de probat.* Huic autem ad liquidum opponitur ἐν πλάτει.
r *vide Fisium in Arcere.*
s Aquam arcet, qui impedit ne influat.
t *§.5.ʒ.eod l.26. ʒ.soluto.l.7.Co. de precib. adde quæ notaui ad l.5.§.2. in fi.ʒ.de præscrip. & Cuia. ad l. 7.ʒ.de pact.*
u Quis potest facere quod sibi prodest, etiā si vicino noceat incidenter, *Bald.*
x Trebatij fit mentio in *l. 2. §. 40. ʒ. de origine iuris. & Inst. de codicill. & passim apud Ciceronē.*
y fullonū officinas *l.13.§ 8. ʒ.de vsufr. & quemadmod.v. Cuiac. 23. obseruat.2.*
z vel si spurcum quid immittat, *Vulgat. adde l.1. §.13.ʒ.eod.*
a Cur ita? quia túc nō agitur de naturali cursu, sed vitio immittentis.
b Aqua calida non pluit de cœlo, igitur non est pluuia. *l. 1.ʒ. eodem.*
c hortū *Vulgat.*

d *v. quæ not. ad l.44.ʒ.de dam.* e *l.18.j.eo.* f *adde l.4.§.2.j.eo.* g directa sed vtili. *l. 22.j.eo.* h *v. quæ not. ad l.15.§ 1.ʒ de pign.* i *v l.13.§.2.j.de iniur.* k Restitutio venit in vtili: damni præstatio in directa. *Bald.*

l.3.§.penultim.ʒ.eodem.l.18.ʒ.eodem.
b adde l.11.§.1.ʒ.eodem.
c Ex delicto procuratoris non tenetur dominus nisi ad patientiam, *Bartol. adde l.2.ʒ.eodem.*
d idem dicitur in custode,& quocunque pro alio possidente.

2 ¶Idem Iulianus scribit, aquæ pluuiæ arcendæ actionem non [a] nisi cum domino esse. idcircoque si colonus, ignorante domino, opus fecerit: dominum fundi nihil amplius, quàm patientiam, præstare debere: colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis,& damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caueri sibi damni infecti ab eo, ex cuius prædio nocet: æquissimum erit, caueri oportere.

3 ¶Item si non ego, sed procurator [b] meus tale opus fecerit, vt aqua pluuia noceat vicino: aduersus me hactenus erit actio, quatenus aduersus colonum.[c] ipse autem procurator interdicto quod vi aut clam conueniri poterit, secundum Iuliani sententiam, etiam post opus restitutum.

5. *Paulus* " libro 49.ad Edictum."

SI colonus, [d] insciente domino, opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum interdicto quod vi aut clam teneri. dominum verò fundi aquę pluuiæ arcendæ actione. quia is solus restituere opus potest. sed patientiam [e] dumtaxàt eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caueatur. & si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum à colono locati actione. nisi si quis ideo non putet: quoniam nõ fuerit necesse, ipsum restituere. sed si iussu [f] domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri.

Si tertius opus fecerit, vnde decurrens aqua per fundum primi noceat. 1. De fundo, plurium. 2 De agro communi, & proprio. 4. De alienatione fundi. 5. Vtrum hæc actio, sit in rem, an in personam. 6. De opere restituendo. De damno quod ante, vel post litem contestatam contigit. 7. Si is qui conuentus est, fecit vel non. 8. De æstimatione.

6. *Vlpianus* " libro 53.ad Edictum."

SI tertius vicinus opus fecerit, vnde decurrens aqua per [g] fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me vel cum primo, vel cum tertio, omisso primo, agere. quæ sententia vera est.

1 ¶Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque iure vtimur [h]: vt siue plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conueniantur, & in partem fiat condemnatio.

2 ¶Inde quæritur, si communi agro meo & [i] proprio agro tuo aqua noceat, an agi possit aquæ pluuiæ arcendę. & putem, agendum. sic tamen, vt pars damni præstetur.

3 ¶Versa quoque vice si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, vt quis damnum consequatur, sed in partem.

4 ¶Si quis, prius quàm aquæ pluuiæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi: desinit [k] habere aquæ pluuiæ arcendæ actionem: eaque ad eum [l] transibit, cuius ager esse cœpit. cùm enim damnum futurum contineat: ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamuis, cùm alterius dominium esset, opus à vicino factum sit.

5 ¶Aquæ pluuiæ arcendæ actionem, sciendum est, non in [m] rem, sed personalem esse.

6 ¶Officium autem iudicis hoc erit: vt, si quidem à vicino opus factum sit, eum iubeat [n] restituere, damnumque sarcire, si quid post [o] litem contestatam contigit: quòd si ante [p] litem contestatam damnum contigit: tantùm opus restituere debebit, damnum non sarciet.

7 ¶Celsus scribit: si quid ipse feci, quo tibi aqua pluuia noceat: mea impensa tollere me cogendum. si quid alius, qui ad me non pertinet: sufficere, vt patiar te tollere. Sed si seruus meus fecerit: aut is, cui heres sum, hoc fecit: seruum quidem noxæ dedere debeo: quod autem is, cui heres sum, fecit, perinde [q] est, atque si ipse fecissem.

8 ¶Æstimationem autem iudex faciet ex rei veritate, hoc [r] est eius damni, quod apparuerit datum.

De eo qui loco cedit.

7. *Paulus* " lib.18.ad Edictum.

IS, cum quo aquæ pluuiæ arcẽdæ agitur, quòd opus fecit, licèt cedere [s] loco paratus sit, cogitur accipere iudicium, quoniam & suo [t] nomine conuenitur, vt opus tollat.

e Factum coloni non præiudicat domino, nisi ad patientiam: & si ex ipsa patientia dominus dãnum patitur, à colono repetit. *Bald.*
f *in princip.* ʒ.*eodem.l.13.§.6.§.vltim.* ʒ. *quod vi aut clam.*
g Paria sunt facere, & facto vti. id est, Tam cum eo qui opus fecit, quàm cum eo qui facto vtitur, datur actio aquæ pluuiæ arcẽdæ. *Bal.*
h sensus est, Inter plures actiuè & passiuè competit actio aquæ pluuiæ pro rata dominij, *Bald.*
i meo ex proprio & tuo, *Haloand.*
k Imò non desinit, *l. vltim.* ʒ. *arb. furtim cæsarum.*
l Actio in rem scripta trãsit ad singularem successorem, *l.16.* ʒ. *eodem.*
m Aquæ pluuiæ arcẽdæ actio personalis est in rẽ scripta, ideóque pro damno futuro transit in singularem successorem, *Bartolus.* Quid, qua nota merè personales, à personalibus in rem scriptis distinguntur? In rem scriptæ non ex contractu vel quasi contractu competunt, sed ex legis dispositione, vel facto, delictóve alterius, eius rei, qua de agitur occasione, *Castrensis.*
n Formulã sententiæ & libelli in hac actione pluuiæ arcendæ hîc explicat, *Bartolus.*
o In hac actione nõ venit dãnum, nisi quòd post litis contestationem contingit: & sic officium iudicis toleratur & confirmatur per litis contestationem, *l.14. in fin.* ʒ.*eodem.*
p *adde l.11. §.3.* ʒ.*eodem.*
q Defuncti factum, factũ heredj esse intelligitur.
r Veritas id dicitur, quod apparet, *vt hic.*
s Cedere loco, Gallis est, *deguerpire.* Theodulphus: Saxones aliodem suã manibus gurpierũt, id est, diuiserunt. Exstat & *Vuerpiendi* verbum apud Ammonium.*5.cap.42.*
t Qui ex suo facto conuenitur, non liberatur rei cessione.
u ¶qui ei qui nocuit succedit.

x Quod alium tangit, eius consensu perfici debet, *l. 10.* ʒ. *eodem.l.vltim.* ʒ. *de natal. l.1.§.11.* ʒ.*quod legat.l.4.Cod. de seruitut.& aqua.l.vltim.in fin.Cod.de author.præstanda.*
y Non licet ius alicuius eo inuito tollere vel minuere.
z *subaudi*, ex post facto.
a *vide l.1.* ʒ. *de in diem add.*

1 ¶Aliud est in bonæ fidei emptore ". hic enim tantùm patientiam præstat. igitur, si & fundo cedat, audiendus est. plus enim præstat.

¶ *De aqua ducenda. Quorum consensus requiritur in iure aquæ ducendæ concedendo.*

8. *Vlpianus* " libro 53.ad Edictum."

IN concedendo iure aquæ ducendæ nõ tantùm eorum, in quorum loco aqua oritur: verùm eorum [x] etiam, ad quos eius aquæ vsus pertinet, voluntas exquiritur: id est, eorum, quibus seruitus aquæ debebatur. nec immeritò.* cum enim minuitur [y] ius eorum: consequens fuit exquiri, an consentiant. Et generaliter siue in corpore, siue in iure loci, vbi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis ius, voluntatem [z] eius esse spectandam, placet.

9. *Paulus* " libro 49.ad Edictum."

IN diem addicto [a] prædio, & emptoris & venditoris voluntas exquirẽda est: vt, siue remanserit penes emptorem, siue recesserit: certum sit, voluntate domini factam aquæ cessionem.

1 ¶Ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat.* nullam enim potest videri iniuriam accipere, qui [b] semel [c] voluit.

2 ¶Non autem solius eius, ad quem ius aquæ pertinebit, voluntas exigitur in aquæ cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus vti ea aqua non possit, qui a [d] recidere ius solidum ad eum potest [e].

De voluntate præcedente, & ratihabitione. 2. De flumine nauigabili aut per quod fit aliud nauigabile.

10. *Vlpianus* " lib.53.ad Edictum."

SI autem plures sint eiusdem loci domini, vnde aqua ducitur omnium [f] voluntatem esse sequendam, non ambigitur.[g] iniquum enim visum est, voluntatem vnius ex modica fortè portiuncula domini præiudicium sociis facere.

1 ¶An tamen subsequi voluntas possit, videamus. & placet nihil interesse [h], vtrùm præcedat voluntas aquæ ductionem, an subsequatur. quia & posteriorem voluntatem prætor tueri debet.

2 ¶Si flumen nauigabile [l] sit: non oportere prætorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quæ flumen minus nauigabile efficiat. Idemque est, & si per hoc aliud flumen fiat nauigabile.

Si cui (iter) actus debeatur. De arcu, ponte, Specu. 1 ¶ De aqua pluuia arcenda. De communi fundo. 6 De opere manufacto. De vi fluminis.

11. *Paulus* " lib.49.ad Edictum."

SVPRA [k] iter alienum arcus [l] aquæ ducendæ causa non iure fiet. Nec is: cui iter, actus debetur: pontem, quà possit ire agere, iure extruet. At si specus [m], non [n] cuniculum [o] sub riuo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manebit, & riuus siccatur.

1 ¶Cassius ait: siue ex communi fundo, siue communi aqua noceat: vel vnum cum vno agere posse, vel vnum separatim [p] cum singulis, vel separatim singulos cum vno, vel singulos cum singulis. si vnus egerit, & restitutio operis, litisque æstimatio facta sit: ceterorum actionem euanescere. item si cum vno actum sit, & si præstiterit: ceteros liberari. idque, quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi diuidundo recuperari [q] posse: & ex sociis non "vtique cum eo agendum, qui opus fecerit: nec minùs eum quoque damnum restituere debere, qui auctor [r] operis fuit.

2 ¶Apud Ferocem Proculus ait, si cum vno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa: quia communi diuidundo actionem habet. sed sibi magis placere, patientiam [s] dumtaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit [t] cum eo, à quo opus factum sit.* & est iniquum, eum, qui non fecit, id restituere oportere, quoniam [u] communi diuidundo agere potest. quid enim fiet, si socius eius soluendo non fuerit [x].

3 ¶Officium autem iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se, Iulianus ait: si fortè vnius fundus fuerit, cui aqua noceat. si verò, in quo opus factum, sit plurium, & cum vno eorum agatur: vtrùm & eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat: quemadmodùm cùm serui communis nomine noxa-

b Volenti nulla fit iniuria.
c *vide l.75.* ʒ. *de regulis iuris.*
d & sic ab eo ob spem cauẽdũ est, *l.9.* ʒ. *vsufr. quemadmod. caueat.*
e Inspicitur qđ euenire potest, hinc quærit Baldus. An processus factus cum instituto præiudicet substituto non citato? negat Baldus præiudicare.
f *vide l.8.* ʒ. *eodem.*
g Imò, maior partis consensus sufficit, *l.* [illegible] *ad municip.*
h Paria sunt cõsentire a principio vel post.
i *l.2.* ʒ. *de fluminibus.*
k *l.14.* ʒ. *de seruitutibus rustic.*
l Arcus aquæ ducendæ causa [illegible] *d.* [illegible] *pistol.* [illegible] *tinum* [illegible] *ductibus.*
m at si specum, *Haloand.* Specus est locus ex quo despicitur, *l.1.§.3.* ʒ. *de riuis.* Porro per specum ducere, est per opertum & occultum, [illegible] *ductus.* Specus autẽ Græci etiã [illegible] appellant. Græci hîc [illegible] interpretantur canalem opertum, *l.26* [illegible] *de damn. inf.* ʒ. specum, canalẽ apertum. parum tamen interdiũ duo differre notat Cuiacius, 16. *obseruat.17.* quod vt melius intelligatur huius loci lectionem emendas, vt mox indicabo.
n at si specus cuniculum, *Cuiac. ibidem.*
o de Cuniculo *adde l.26.* ʒ. *de damno.*
p Interesse diuidi potest in partes.
q Ad quod interest præstitum ab vno sociorum, recuperatur ab alio pro rata.
r mandando scilicet vel ratum habendo. Ratum habens dicitur facti author, *Bald.*
s Qui ex facto consortis conuenitur, ad solam patientiam tenetur. *adde l.4.l.5.in fin.* ʒ. *eodem.*
t qui non agat, *Haloand.* Actor est in culpa, qui non dirigit actionem contra obligatum.
u sensus est, Nemo cogitur pro alio soluere, licet ab eo possit repetere.
x & sic factum consortis consortem non obligat.

li iudicio

a l.5.l.8.ʒ. de [illegible] alibus.

li [a] iudicio cum vno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniam, quod præstiterit, potest à socio recipere: an verò is, cum quo agitur, pro parte sua & damni dati & operis non restituti nomine damnandus sit: vt in actione dāni infecti fiat, cùm eius prædij, ex quo damnum metuatur, plures domini sint, & cum vno eorum agatur: licèt opus, ex quo damnum futurum sit, indiuiduum sit, & ipse ædes; solumque earum non potest pro parte dumtaxat damnum dare: nihilo minùs eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari magisque existimat, id seruandum in aquæ pluuiæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia vtrobique non de præterito [b], sed de futuro damno agitur.

b l.5.§.3.ʒ. eodem l. 14. §. 1. eod.

4 ¶ Quòd si is fundus, cui aqua pluuia nocet, plurium sit: agere quidem vel singulos posse: sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non [c] amplius parte sua consecuturum: item, si opus restitutum non fuerit, non amplius, quàm quod pro parte eorum interfuerit, opus restitui condemnationem fieri oportere.

c §.1.ʒ. eod. l.6. ʒ. eadem.

5 ¶ Si ex priuato [d] agro in agrum communem aqua immittatur: O filius ait, socium cum eo agere posse.

d l.5.§.2.ʒ. eadem.

6 ¶ Trebatius existimat: si de eo opere agatur, quod manu factum sit: omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur. si verò vi fluminis ager deletus sit, aut glarea [e] iniecta, [f] aut fossa limo repleta: tunc patientiam dumtaxat præstandam.

e Glarea, vias extra vrbē substernebant veteres. Liuius lib. 41. in fin. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem substernendas, marginandasque primi omnium locauerunt. Tibul. 1. Eleg. 7. in fin. Namque opibus congesta tuis hic glarea dura sternitur.

f l.2.§.15.6.ʒ. eod.

De alienatione. De successorib.

12. *Idem* lib.16. ad Sabinum.

EMptor, nisi simulata [g] venditio est, ceterique successores, vel restituere, si velint, opus factum, vel patientiā præstare debent. nam actori moram suam nocere debere manifestum est. In eadem causa est etiam socius eius, qui opus fecit: si ipse auctor non fuit. Idemque in donato fundo, legatove est.

g Non dicitur successor, qui habet titulum simulatum, l.55. ʒ. de contrahend. emptione.

13. *Gaius* ad Edictum Prætoris vrbani, titulo de aquæ pluuiæ arcendæ.

SEd venditor [h] aut donator interdicto quod vi aut clam de damno & impensis ab actore factis tenebitur.

h l.11.ʒ. eod. l. 3.§.2.ʒ. de alienat. iud.

1. De eo quod subsedit. De vitio. De manufacto. 2. De damno futuro vel præterito. 4. De opere post litem contestatam facto.

14. *Paulus* libro 49. ad Edictum.

i Atteius Vulga. Hal.

ANtæus [i] ait, si is, qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus [k] desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam. quòd si annus præterierit, de dolo iudicium dandum. [l]

k Quatenus, id est quia, vt l. ornatis ʒ. ac reb. cred. l.2.ʒ. de verborū [illegible].

l Ideò, de dolo non datur, quia alia actio competit, l.1.§. [illegible] de dolo.

1 ¶ Cùm agitur aquæ pluuiæ arcendæ: de facto, quod nocet, quæritur. Ideoque si [m] vitio loci pars aliqua soli subsedit, [n] quamuis per eam causam aqua pluuia inferiori noceat, nulla competit actio. Idem fortasse dicitur, si in agro manufactum aliquid subsederit.

m vide l.vlt.ʒ. locati.

n subsidūt, quæ dehiscūt, aut depressa sunt. Ouidius 1. Metamorphos. Iussit & extendi campos, subsidere valles, Fronde tegi syluas, lapidosos surgere montes, quo in loco mōtes surgere, valles subsidere dicuntur. Glossis subsidere ὑποχωρεῖν, θύειν.

2 ¶ In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum [o] damnum venit: cùm reliquis ferè omnibus iudiciis præteritum præstetur.

o v.l.11.§.3.ʒ. eod.

3 ¶ De eo, quod antè datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo, quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti caueri oportet. vel ita opus restituendum est, vt nullum periculum damni supersit.

4 ¶ De eo opere, quod post [p] litem contestatam factum est, nouo iudicio agendum est.

p l.23.ʒ. de iudiciis. l. 11. §. 9.ʒ. de excep. rei iudic.

15. *Idem* lib.16. ad Sabinum.

SEd interdum opus, & quod post litem contestatam factum est, tolletur: si id, quod antecessit, tolli sine eo non potest.

De alienatione.

16. *Pomponius* lib.20. ad Sabinum.

POst [q] venditionem & traditionem quod nocitum sit ei fundo, de quo antè iudicium acceptum sit aquæ pluuiæ arcendæ, nihilominus eo iudicio venditorem posse consequi: non quia venditori, sed quòd rei damnum datum sit, idque eum emptori restituere debere. Sed si, antequam noceatur, is, cum quo actum sit, vendat: [r] statim agendum cum emptore: vel intra annum cum eo, qui vendiderit, si iudicij [s] euitandi causa id fecerit.

q l.13.§.12.ʒ. de act. empt.

r l.6.§.4. v. l. 13.ʒ. eod. 6.ʒ. de alienat. indic.

s l.3.§.2.ʒ. de alienat. iudic.

¶ *De aqua ducenda. De non vsu. 1. De lapide. De consuetudine. 2. ¶ De aquæ haustu, an locus medius impediat seruitutem.*

17. *Paulus* libro 15. ad Plautium.

SI priùs nocturnæ [t] aquæ seruitus mihi cessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, & per constitutum tempus nocturna dumtaxat aqua vsus fuerim: amitto [u] seruitutem aquæ diurnæ: quia hoc casu plures sunt seruitutes diuersarum causarum.

t Aqua nocturna, quam noctu tantum ducere licet: diurna, quā etiam interdiu, aut interdiu tantum, l.10.§.1.ʒ. quemadmod.

u ¶ aquam diurnam, seu aquæ diurnæ seruitutem amittimus, aqua nocturna tantum vtentes.

1 ¶ Rectè placuit, non aliàs per lapidem [x] aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda comprehensum sit. non [y] enim consuetudinis est, vt qui aquam habeat, per lapidem statum ducat. illa autem, quæ ferè in consuetudine [z] esse solent, vt per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in seruitute constituenda, fieri possunt: ita tamen, vt nullum damnum domino fundi ex his detur.

x adde l.4.§.5. in fi.ʒ. si seruit.

y eadem est ratio in lege 24.ʒ. de vsu.

z Consuetudinem cuique sequi licet: puta arbitro in arbitrio ferēdo procuratori, in mādato absētis expediendo, l.31.§. 20.ʒ. de ædilitio.

2 ¶ Via publica intercedente haustus seruitutem constitui posse, placuit. & est verum. sed non solùm si via [a] publica interueniat: sed & si flumen publicum [b], eodem casu: quo, interueniente flumine publico, viæ, itineris, actus seruitus imponi potest, id est, si non sit impedimento transeunti magnitudo [c] fluminis.

a Publica via intermedia, seu interueniens, non impedit seruitutem haustus imponi.

b Flumen publicum ius viæ non impedit, l. vlt. ʒ. de seruit. rust.

c d.l.vlt. in fin. ʒ. de seruitutib.

3 ¶ Sic & si non proximo meo prædio seruitutem vicinus debeat, sed vlteriori: agere potero, ius esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam. sicut interueniente via publica, vel flumine, quod vado transiri potest. Sed loco sacro, vel religioso, vel sancto [d] interueniente, quo fas non sit vti, nulla eorum seruitus imponi poterit.

d sacer locus medius impedit seruitutem cōstitui, l.14. in fi.ʒ. de seruitutib.

4 ¶ Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit, haustus seruitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius [e] dominus iter ad transeundum cesserit. quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu velim vti, cui flumini ager tuus proximus sit: iter mihi ad flumen cedi potest.

e l.7.§1.ʒ. com. prædior.

De aqua pluuia arcenda. De loco publico. 1 ¶ De aqua ducenda per viam publicam.

18. *Iauolenus* libro 10. ex Cassio.

SI in pulico [f] opus factum est, quà [g] aqua pluuia noceret: agi non potest. interueniente [h] loco publico, agi poterit. causa eius rei hæc est, quòd ex actione non tenetur, nisi dominus solus.

f non in suo l.3.§.3.ʒ. eod.

g quo, *Hal.*

h l.14.§.2.ʒ. de seruitutib.

1 ¶ Sine permissu [i] principis aqua per viam publicam duci non potest.

i l.1.§. 42.ʒ. de aqua quotidiana.

¶ *De aqua pluuia arcenda. De patientia vicini.*

19. *Pomponius* lib.14. ad Quintum Mucium.

LAbeo ait: si, patiente vicino, opus faciam, ex quo ei aqua pluuia noceat: non teneri me actione aquæ pluuiæ arcendæ.

20. *Idem* libro 34. ad Sabinum.

SEd hoc ita, si non per errorem, [k] aut imperitiam deceptus fuerit. nulla [l] enim voluntas errantis est.

k Qui per errorem patitur, non consentit.

l v.l.57.ʒ. de obligationibus.

Si venis incisis aqua peruenire ad vicinum desierit.

21. *Idem* libro 32. ad Quintum Mucium.

SI in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris, [m] & ob id desierit ad me aqua peruenire: te non videris vi fecisse, si nulla seruitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

m l.1.§.12.ʒ. eo. l. 24. in fi. ʒ. de damno.

De vsufructu fundi legato. 1. Quomodo res sit restituenda 2. Si fructuarius opus fecerit.

22. *Idem* libro 10. ex variis lectionibus.

SI vsusfructus fundi legatus fuerit: aquæ pluuiæ arcendæ actio heredi, & cum herede est, cuius prædium fuerit. Quòd si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri quod vi aut clam. Quòd si ei non competet: quærendum est: an vtilis ei, quasi [n] domino, actio aquæ pluuiæ arcendæ dari debeat: an verò etiam contendat, ius sibi esse vti frui. sed magis est, vtilem [o] aquæ pluuiæ arcendæ ei actionem accommodare.

n Vsufructuarius est quasi dominus: Domino, directa: quasi domino, vtilis actio datur. Ideoq; hæc actio aquæ pluuiæ arcendæ fructuario non datur: vt quæ detur soli domino & in dominum.

o non directā, l.3. in fi.ʒ. eod.

1 ¶ Non aliter [p] restituisse rem videtur is, qui opus fecit, quàm si aquam coerceat.

p Rem restituit qui aquam coercet.

2 ¶ Sed etsi fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluuia alicui noceat: erit quidem actio legitima cum domino proprietatis: an verò etiam vtilis in fructuarium actio aquæ pluuiæ arcendæ danda sit, quæsitum est. & magis est, vt detur.

De authoritate publica. 1. De agro vectigali. 2. De aggerib.

23. *Paulus* lib.16. ad Sabinum.

QVod principis, aut senatus iussu [q] aut ab his, qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit: in hoc iudicium non venit.

q aut publica autoritate, l.2.§. 3.ʒ. eod.

a Domini appellatione, vtilis dominus seu vtile dominium habens etiam continetur: vnde notant, Rem vindicantem causa non cadere, si vtile tantum rei dominium suum esse probauerit.
b *adde l.5. in fin. ff. arbor. furt. cæsar.*
c *l.2. §.3. ff. eodem.*

1 ¶Hæc actio etiam [a] in vectigalibus [b] agris locum habet.

2 ¶Aggeres iuxta flumina in priuato facti, in arbitriũ aquæ pluuiæ arcendæ veniunt, etiam si trans flumen noceant. ita si memoria [c] eorum extet, & si fieri non debuerunt.

De aratione & sulcis. 1. *De sulcis aquariis.* 2. *De fossis.* 3. *De lacub.*

24. *Alfenus.* "lib. 4. Digestorum à Paulo Epitomatorum."

VIcinus loci superioris pratum ita arabat, vt per sulcos, itemque porcas [d] aqua ad inferiorem veniret. quæsitum est, an per arbitrum aquæ pluuiæ arcendæ possit cogi, vt in alteram partem araret, ne sulci in eius agrum spectarent. respondit, * non [e] posse eum facere, quo minùs agrum vicinus, quemadmodum [f] vellet, araret.

1 ¶Sed si quos sulcos transuersos aquarios [g] faceret per quos in [h] eius agrum aqua deflueret: hosce "vt" operiret, "per" arbitrum [i] aquæ pluuiæ arcendæ posse cogere.

2 ¶Sed & si fossas fecisset ex quibus aqua pluuia posset nocere: arbitrũ, si appareat futurũ vt aqua pluuia noceret, cogere oportere, fossas eum explere: &, nisi faceret, condemnare: tametsi [k], antequam adiudicaret, aqua per fossas nunquam fluxisset.

3 ¶Lacus cùm aut crescerent [l], aut decrescerent, numquam neque accessionem, neq; decessionem in eos vicinis facere licet.

De via.

25. *Iulianus* "lib. 5. ex Minucio."

IS cuius fundo via debetur, aquæ pluuiæ arcendæ agere potest fundi sui nomine: quoniam, deteriore [m] via facta fundo nocetur.

¶ *De aqua ducenda.* De *vetustate.*

26. *Scæuola* "lib. 4. Responsorum."

SCęuola respõdit, solere eos, qui iuri dicũdo præsunt, [n] tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi ius [o] non probaretur.

d Porcę quę inter duos sulcos fiunt, quas ait Varro dici, quòd porrigant frumẽtum *Festus, in Porcas*: vnde Festo Porcæ, rari sulci qui ducuntur aquę deriuãdæ causa, dicti quod porcant, id est, prohibeãt aquam frumentis nocere: Nã crebriores sulci, *limi* dicuntur apud Nonium *c.1. in porca. 305. & cap. 2. in Porc. &. 696.*
e *adde l.1. §.3. ff. eod.*
f Agros nostros arare quemadmodum volumus possumus: neque sulcos transuersos pro directis facere cogendi sumus, etiamsi directis factis, aqua vicino possit nocere.
g *l.1. §.4.9. ff. eodem.*
h fortè, *in cuius* idest, alterius.
i *v.l.28. ff. de probat.*
k vt aquæ pluuiæ agi possit, sufficit opus nocere posse, licet nondum nocuerit.
l Lacus interdũ crescunt aut decrescunt. *l.69. ff. de contrahẽda emptione. l. 12. ff. de adquirendo rer. dom.*
m Qui deteriorem viam facit, fundo nocet.
n Præesse iuri dicũdo, quid esset: & qui illi, qui iuri dicundo præfuerint, notatum à me est *in l.2. §.6. ff. de origine iuris.*
o titulus *sc. l.10. ff. si seru. vindicet. l.3. §.4. ff. de aqua quotidiana.*

DE PVBLICANIS [p], ET VEctigalibus [q], & commissis [r].

TIT. IIII.

Edictum 1. *Qui sunt publicani & vnde nomen habent.* 2. *Ratio edicti.* 3. *Collatio huius edicti, actionis vt bonorum raptorum legis aquiliæ, & furti.* 5. *Familia quomodo accipitur.* 6. *De seruis exhibendis, & de noxæ deditione.*

Vlpianus "lib. 55. ad Edictum."

PRAETOR ait: *Quod publicanus, eius publicani* [s] *nomine vi ademerit, quódve* [t] *familia publicanorũ: si id restitutum* [u] *non erit: in duplum, aut si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria furtúmve factum esse dicetur: iudicium dabo, si id, ad quos ea res pertinebit, nõ exhibebitur* [x]*: in dominos sine noxæ deditione iudicium dabo.*

1 ¶Hic titulus ad publicanos pertinet. Publicani autem sunt, qui publico fruuntur [y]: nam inde nomen habẽt, siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur. & omnes, qui quid, à fisco conducunt, rectè appellantur publicani.

2 ¶Dixerit aliquis: Quid vtique hoc edictum propositum est? quasi non & alibi prætor prouiderit furtis, dãnis, vi [z] raptis. sed è re putauit, & specialiter aduersus [a] publicanos edictum proponere.

3 ¶Quod quidem edictum in aliqua parte mitius [b] est: quippe cùm in duplum datur, cum vi bonorũ raptorum in quadruplum [c] sit, & furti manifesti æquè in quadruplum [d].

4 ¶Et restituẽdi facultas publicano vi abreptum datur. quod si fecerit, omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur. Vnde quæritur: si quis velit cum publicano nõ ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorũ raptorum, damni iniuriæ, vel furti agere: an possit, & placet, posse: idque Pomponius quoque scribit. est enim absurdum meliorem esse publicanorum causam, quàm ceterorum effectam opinari.

5 ¶Familiæ [e] nomen hîc non tantùm ad seruos [f] publicanorum referemus: verùm & qui in numero familiarum sunt publicani. Siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant: hoc edicto continebuntur. Proinde & si seruus publicani rapuit, nõ [g] tamen in ea familia constitutus, quæ publico vectigali ministrat: hoc edictum cessabit.

6 ¶Quod nouissimè [h] prætor ait: *Si hi non exhibebuntur in dominos sine noxæ deditione iudicium dabo*: hoc proprium est huius edicti: quòd, si non exhibeantur serui, competit iudicium sine noxæ deditione, siue habeant eos in potestate, siue non [i], siue possint exhibere, siue non possint.

2. *Gaius* "libro 21. ad Edictum Prouinciale."

NEc liceat [k] domino absentem defendere.

3. *Si plures serui furtum vel damnum admiserint.*

3. *Vlpianus* "lib. 55. ad Edictum."

CVm, si exhibuissent, noxali iudicio cõuenientur. Idcirco autem tam dura conditio eorũ effecta est, quia debent [l] bonos seruos ad hoc ministerium eligere.

1 ¶Quod ait *in dominos*, sic accipiendum est: in socios vectigalis, licet domini non sint.

2 ¶Antè [m] autem actorem dicere oportet, quem, vel quos desideret exhiberi, vt si non exhibeantur, hinc agatur. Sed si dicatur: *Exhibe* [n] *omnes vt possim dignoscere quis sit*: puto, audiendum.

3 ¶Si plures serui id furtum, vel damnum admiserint. hoc debet seruari, vt, si tantũ [o] præstetur, quantum, si vnus liber fecisset, absolutio fiat.

De *herede publicani.* 1. *De rebus quas in vsu aduehendas sibi mandant præsides.* 2. *De consuetudine.*

4. *Paulus* "libro 52. ad Edictum."

SI publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait, in heredem [p] eius, quo locupletior factus sit, dandam actionem.

1 ¶De rebus, quas in vsus aduehendas sibi mandant præsides, Diuus Hadrianus præsidibus scripsit: vt quotiens quis in vsus [q] "aut" eorum qui prouinciis exercitibúsve præsunt, aut procuratorum suorum, vsus sui causa mittet quendam empturum significet libello manu sua subscripto, eúmque ad publicanum mittat: vt, si quid amplius, quam mandatum est, transferret, id munificium [r] sit.

2 ¶In omnibus vectigalibus ferè consuetudo [s] spectari solet. idque etiam principalibus constitutionibus cauetur.

De *re restituta.* 1. *Duplum quomodo accipitur.*

5. *Gaius* ad edictum prætoris vrbani, titulo de publicanis.

HOc edicto efficitur: vt ante acceptum quidem iudicium restituta re, actio euanescat: post acceptũ verò iudicium nihilominus pœna duret. sed tamen absoluendus [t] est etiam, qui post acceptum iudicium restituere paratus est.

1 ¶Quęrentibus autem nobis, vtrùm duplum totum pœna sit, & præterea rei sit persecutio, an in duplo sit & rei persecutio, vt pœna simpli sit: magis placuit, vt res in duplo sit. [u]

De *multis publicanis.*

6. *Modestinus.* "lib. 2. de pœnis."

SI multi publicani sint, qui illicitè quid exegerunt: nõ multiplicatur dupli actio: sed omnes partes [x] præstabunt: &, quod ab alio præstari nõ potest, ab altero exigetur: sicut Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. nam inter criminis reos & fraudis participes multum esse [y] constituerunt. [z]

p περὶ τέλους δημοσίου καὶ τελεσῶν καὶ τελωνῶν: *56. Eclo.1.* De fraudibus publicanorum, vide Liuiũ 25. & Suidam. *vide Cuiac. hic.*
q *4. Cod. 61. 4. Co. Theodosian. 11.* Possis addere 10. *C. 16. 19. 22. ad 30.* Vectigal est portorium quod fisco debetur, vel Reipublicæ mercis nomine. onus est merciũ, non mercatorũ. Nam & nõ mercatores soluunt vectigal. Quid stipendium à tributo differat, *v. Cuiac. 7. obser. 3.* quid tributum à vectigali. *v. eundẽ 3. obseruat. 4.*
r Commissum Græci τὸ κλεπτοτελώνημα appellant, hinc titulus περὶ κλεπτοτελωνήματος *56. Eclog.* estque mercium casus quæ ad publicanum professæ non sunt: vel pœna omissæ professionis periculo mercium aut venalium improfessarum. Commissum dicitur, quòd in legem Cæsaris committat, qui professionem mercium omittit. Varro *de re rustica*: ad publicanum profitentur, ne legem censoriam omittant. *vide Cuiacium Codice eodem.*
s quod publicanus eius publici nomine &c. sic enim legitur in Basilicis ὀνόματι, [illegible] *Cuiac. hic.*
t Familiæ seu famuli factum domino adscribitur seu imputatur, quoties famulus ipse delinquit in eo ministerio, officio, negotiove, cui à domino suo præpositus est: merito enim qui præposuit ita negligentem hominem, sibi suæque negligentiæ id imputare debet. *de quo vide Capellam Tholosanam, & ibi Aufrerium decisione 195. adde l. licet. §. in factum ff. naut. caupones: l. 1. ff. furti aduersus nautas. §. Item exercito Inst. de obliga. quæ ex quasi delicto. l. seruus. §. Pan fornicarius §. Pam lui. ff. ad legem Iuliam de adulteriis.*
u *§.4. ff. eodem l. 15. ff. eodem.*
x *§. 6. ff. eodem.*
y qui publica vectigalia conducta habent. *l. 12. in fin. ff. eodem.*
z *adde l. 2. §. 20. ff. vi bonorum raptorum.*
a *l.195. §.2. ff. de verborum significatione.*
b hoc edictum mitius est in quibusdam, quam vi bonorum raptorum.
c *Institutionibus vi bonorum raptorum, in principio.*
d *§.4. inst. tit. de obligationibus quæ ex delicto.*
e ¶Familiá habebant publicani in Sabinis agris, portub⁹, custodiis. *Cicero pro lege Manilia.*
f *l. 12. §. 2. ff. eodem.*
g Zasius (opinor vt iocos lectori adspergat) hinc colligit: clericorum concubinas non esse fori ecclesiastici: cùm hic familiæ nomine, iusta ac legitima familia intelligatur.
h *l.1. in principio & §.3. ff. eodem.*
i Imò liberantur, si nõ habẽt. *l.13. §.3. ff. eodem.*
k nec licebit, *Hal.* imò licebit, *l.21. §.1. ff. de noxa libus.*
l *l.7. §.4. ff. nautæ, caupones.*
m nota ordinẽ procedendi in hac actione.
n *l.3. §.7. ff. ad exhib. l.2. Cod. ad exhib. v. quæ notaui ad Nouellã 90. c.1. & Bellonisariũ 2. c.2. numero 20.*
o *l.32. ff. ad l. Aquil.*
p *v. l. vlt. §.13. ff. eod.*
q *v. quæ notaui ad l.29. ff. de testib.*
r idest, meritis obnoxium. *v. l. 18. ad fi. ff. de verb. significa. l.31. Cod. Theodos. de annonis & tributis l.9. l.11. C. Theodos. de indulgentia debitoribus.*

s *l.9. §.6. ff. eod.*
t hinc collige, Non committi cum effectu moram per litis contestationem, *Accursius.*
u *vide tamen l.9. §.5. ff. eod.*
x & ita fiet exactio pro parte, nisi alter non sit soluendo *Bart.*
y multum interesse *Hal.*
z cur ita? qui fraudis sunt participes tenentur in solidum sine discussione: qui rei sunt criminis, possunt iuuari beneficio discussionis.

De possess-

De possessoribus & vectigalib. præteriti temporis. 1. *De pœna commissi pupillo remittenda.*

7. *Papirius Iustus* "lib.2.de Constitutionibus."

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, in vectigalibus ipsa [a] prædia [b], non personas conueniri. & ideo possessores [c] etiã [d] præteriti tẽporis vectigal soluere debere. eóque exemplo [e] actionem, si ignorauerint [f], habituros.

1 ¶ Item rescripserunt, pupillo [g] remittere se pœnam commissi si intra diem trigesimum [h] vectigal intulisset.

De heredibus eius qui vectigal fraudauit.

8. *Papinianus* "lib.13.Responsorum."

FRaudati vectigalis crimen [i] ad heredem [k] eius, qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur.

1 ¶ Sed si vnus ex pluribus heredibus rem munem [l] causa vectigalis subripiat, portiones ceteris nõ auferũtur.

De cautione à conductore vectigalium.

9. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

LOcatio vectigalium, quæ calor [m] licitantis [n] vltra modum solitæ conductionis inflauit, [o] ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos & cautionem is, qui licitatione vicerit [p], offerre paratus sit.

1 ¶ Ad conducendum vectigal inuitus [q] nemo compellitur. & ideo impleto tempore conductionis elocanda [r] sunt.

2 ¶ Reliquatores [s] vectigalium ad iterandam conductionem, antequam [t] superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt.

3 ¶ Debitores fisci itemque reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur: [u] ne ex alia causa, eorum debita onerentur. nisi fortè tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.

4 ¶ Socij vectigaliũ si separatim partes administrent, alter ab altero minùs idoneo in se portionem transferre iure desiderat.

5 ¶ Quòd illicitè [x] publicè, priuatimque exactum est, cum altero tanto [y] passis iniuriam exsoluitur. per vim verò extortum cum pœna tripli restituitur. ampliùs extra ordinem [z] plectuntur. alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicæ [a] disciplinæ postulat.

6 ¶ Earum rerum vectigal, quarum [b] nunquam præstitum est, præstari non potest. Quòd si præstari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur.

7 ¶ Res exercitui paratas, [c] præstationi vectigalium subiici non placuit.

8 ¶ Fiscus ab omnium vectigalium præstationibus immunis est. Mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt, nullam immunitatem [d] soluendi publici vectigalis vsurpare possunt.

Vectigalia neque institui, neque reformari posse sine precepto principis. 1. *De pensionib. non solutis à conductorib.*

10. *Hermogenianus* "lib.5.Epitomarum."

VEctigalia sine [e] imperatorum præcepto, neque præsidi, neq; curatori, [f] neque curiæ cõstituere, nec præcedẽtia reformare, & his vel addere, vel diminuere licet.

1 ¶ Non solutis vectigalium pensionibus, pellere [g] cõductores, necdum etiam tempore conductionis completo, vel ab his vsuras ex mora exigere permittitur.

Quæ hostibus vendi non possunt. 1. *De agris publicis qui in perpetuum locantur.* 2. *De illicitè in nauem impositis.* 3. *De herede.* 4. *De emptione rei, quæ commisso vindicata est. Quo casu conductor iterum conducere cogitur.*

11. *Paulus* "lib.5.Sententiarum."

COtem [h] ferro subigendo [i] necessariam, hostibus quoque venundari, vt ferrum, [k] & frumentum, & sales, [l] non sine periculo capitis licet. 1. ¶ Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore sine [m] auctoritate principali reuocari non possunt.

2 ¶ Dominus nauis si illicitè aliquid in naue vel ipse, vel vectores [n] imposuerint: nauis quoque fisco vindicatur. Quòd si absente domino id à magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautáve aliquo "id" factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino [o] restituitur.

3 ¶ Illicitarum [p] mercium persecutio heredem [q] quoque adfligit.

4 ¶ Eam rem, quæ commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur vel per se, vel per alios, [r] quibus hoc mandauerit.

5 ¶ Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur †.

De audacia & temeritate publicanorum compescenda 1. *Verba edicti.* 2. *Familia quomodo hic accipitur.* 3. *Qui sunt publicani.*

12. *Vlpianus* "libro 38.ad Edictum."

QVantæ audaciæ [s] quantæ temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est, qui nesciat. idcirco prętor ad compescendam eorum audaciam hoc edictum [t] proposuit.

1 ¶ *Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur, item si damnum iniuria fecerit, & id, ad quos ea res pertinet, non exhibetur* [u]: *in dominum sine noxæ deditione iudicium dabo.*

2 ¶ Familiæ [x] autem appellatione hîc seruilem familiam contineri, sciendum est. Sed & si bona fide publicano alienus seruus seruit, æquè continebitur. Fortassis & mala fide. plerumque. n. vagi serui & fugitiui in huiusmodi operis etiam à scientibus habentur. Ergo & si homo liber seruiat, hoc edictum locum habet.

3. ¶ Publicani [y] autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.

De venditione manumißione, fuga. 3. *Morte serui.* 4. *De tempore huius actionis. De successorib.*

13. *Gaius* "libro 13.ad Edictum Prouinciale".

SEd & hi, qui salinas, [z] & cretifodinas, & metalla habent, publicanorum loco sunt.

1. ¶ Præterea & si quis vectigal conductum à republica cuiusdam municipij habet, hoc edictum locum habet.

2 ¶ Siue autem vendidit seruum, vel manumisit, vel etiam fugit seruus, tenebitur serui nomine, qui tam factiosam familiam habuit.

3 ¶ Quid tamen, si seruus decesserit? videndum, an publicanus teneatur, quasi facti sui nomine, sed puto, quia [a] facultatem non habet exhibendi, nec dolus eius intercessit, debere eum liberari. [b]

4 ¶ Hanc actionem perpetuam dabimus, & heredi, ceterisque successoribus.

De dominio rei commissæ. De herede, & quolibet possessore.

14. *Vlpianus* "libro octauo Disputationum."

COmmissa vectigalium nomine etiam ad [c] heredem transmittuntur. nam, quod commissum est, statim desinit eius esse, qui crimen [d] contraxit: dominiumque rei vectigali adquiritur. ea propter commissi persecutio, sicut aduersus quemlibet possessorem, [e] sic "&" aduersus heredem competit.

De cotib. ante certum diem non euehendis.

15. *Alfenus* "*Varus*" lib.7.Digestorum."

CÆsar, cùm insulæ Cretæ [f] cotorias locaret, legem ita dixerat, *Ne quis, præter redemptorem post idus Martias cotem ex insula Creta fodito, neve eximito, neve auellito.* cuiusdam nauis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento [g] relata [h] in portum erat. deinde iterum post idus Martias profecta erat. cõsulebatur, num contra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur. respondi, tametsi portus "quoque," qui insulæ essent, omnes eius insulæ esse viderentur: tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu "esset," & relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset, non videri contra legem fecisse. præterea: quod iam initio euectæ cotes viderentur, cùm & ex portu nauis profecta esset.

De seruo actore, vel delinquente. De reb. peculiarib. 3. *De seruis venalib. vel vsualib. De nouitiis vel veteranis.* 4. *De seruis qui in fuga sunt.* 5. *Si quis se ignorasse dicat.* 6. *De officio publicani.* 7. *Species pertinentes ad vectigal.* 8. *De aduersa tempestate.* 9. *De minore qui in sola professione ignorauit.* 10. *De eo qui per errorem in causam commißi incidit.* 11. *De eo quod colonus, vel serui domini illicite in prædio fecerunt.* 12. *Si quis professus non soluerit.* 13. *De heredib.* 14. *De indebito soluto.*

16. *Marcianus* "lib. singulari de Delatoribus."

a vide quæ scripsi ad l.7.Cod.de censib. & censitis

b Vectigalia res ipsæ præstant non personæ, vt hic: l.29. §.5. ff. de legat.1. l.3. Cod.de censib. & tributis. sic indictiones (quarum nomine continetur tributaria & annonaria functio) non personis sed rebus indici solent, l.3. Cod.de annonis & tributis.

c id est, emptores, l.36. ff. de iure fisci. adde l.14. ff. eod.

d vide quæ scripsi ad l.2. Cod. siue censu.

e ex empto, Cuiac. [illegible]

f & rectè. nam scientibus non datur actio ex empto.

g l.vltim. §. 9. ff. eod.

h vide quæ notaui ad l.1. Cod. si propter publicas pensitationes.

i Crimen est vectigal fraudare, l.14. ff. eodem. Scholiastis tamen Scholasticis illud ænigma placere, licet f. g. id est, Licet fraudare gabellam. de quo plenius, vide Socinum regula 164.

k l.1.§.3. ff. l.14. ff. eodem.

l rem communem, Vulg. Haloand. τὸ κοινὸν [illegible] 56. Eclog.1.cap.de vectig. & commiss. nom. 2. alii rem munem interpretantur rem obligatam fisco, quod displicet Cuiacio. Municare dixere Latini pro communicare, Festo authore, & mẽmunem pro communem, vide Cuiac.9. obser.14.in fin.

m quæ calore licitantis Haloand. Porro calorem licitantis dixit: vt alibi, idẽ noster Paulus calorem iracundiæ l.48. ff. de regulis iuris. Porro calor licitantis Ciceroni 1. ad Atticum 14. est cupiditas nimia licitantis.

n Licitantem perperam Philelphus in Epistolis proxenetæ interpretatus. Licitator Gallis le plus offrant.

o aliàs inflatur, admittenda est, & cæt. Alciat. l.4. punct.12.

p l.4.Cod.de vectigalib. & commiss.

q l.3.§.6. ff. de iure fisci.

r tempore conductionis licitationis alloquendi sunt, Haloand. tempore conductionis elocanda sunt, Vulg.

s licitatores, Haloand. Reliquator est, qui reliqua traxit, l. 102. §.3. ff. de solu.

t l.4.Cod.de susceptorib. præpos. lib.10. u vide l.vnic.Cod.ne tutor vel curat.vectig.

x l.2.Cod. Noua vectigalia. y l.5.in fin. ff. eodem.

z exilio perpetuo, 56 Eclog. titul.4. vsurarios ac fœneratores extra ordinem puniri hinc colligitur, dixi ad l.20.Cod.ex quibus causis infamia.

a vide l.95.§.1. ff. de solutionibus.

b l.4.in fin. ff. eodem. c l.4.§.1. ff. eodem.

d [illegible] 56. Eclog.8.cap.24.& c.7. e Cod. Noua vectigalia institui non posse.

f [illegible] 56 Eclog.1.cap.8. id est, procuratori Cæsaris. de qua voce vide quæ notaui ad l.5.Cod.de iure fisci, vbi plenius de Catholicis, vide Cuiacium.

g Si emptores gabellarum deficiunt soluere in aliquo termino, statim eis potest auferri gabella, si ita placet communitati, Castrensis.

h [illegible] Eclog. [illegible] νεκ[illegible] ὠνίων.

i id est, acuendo. Horat. fungar vice cotis acutũ reddere quæ ferrũ valet exors ipsa secãdi ferri aciem excitari cotib⁹ dixit, Plinius 18.cap.28. k Hostib⁹ ferrum, frumentum, & salẽ, & cotem ferro subigendo vendere, capitale est, adde l.1.l.2.Cod. quæ res exportari l adde l.11. Cod.de vectigalibus. m vide quæ notaui ad l.11. ff. de euict. vide l.1.in fin. ff. si ager vectigal. n adde tit. Cod. quæ res exportari. o ignotãti, l. vltim.§.11. ff. eod.

p Illicitæ merces olim quædã fuerunt, vt hic. l.6.§.4. ff. de offic. præsid. l.1. in fin. ff. de his quib. vt indignis: l. vnic. Cod.de littorib. & itinerum custodia Tertull.5. aduers. Marcionem in pr. Quæ fuerint illæ merces ac negotiationes illicitę, præter exempla nostris legis, de purpuræ venditione priuatis prohibita, vide l. 1.2 Cod. quæ res vend. adde l. 1. Cod. de vestib. holoueris: de oleo, vino, armis, l.1.l.2. Cod. quæ res exportar. Nouell. de Armis. adde l.11. Cod.de vectigalib. de equo vide l. 12.§.1. ff. de re militari.

q l.8. ff. eodem. l.14. in fin. ff. eod.

r l. 22. §. 2. ff. mandati.

† hodie non competunt, l.3. §.6. ff. de iure fisci. adde l. 9. §.1. ff. eodem.

s vide Liuium 25. πεπαρρησιασμένη βία, ἣ ἐπιπίπτουσ' ἁρπαγῆ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, ἀργυρία λόγον μὴ ἔχουσα ἀναιδὴς εὐπορία, vide Cuiac. hoc titul. in paratit. adde l.1.§.2. ff. eodem.

t ex edicto Neronis aduersus publicanos, primùm Prætores & Præsides extraordinariè iura reddiderunt, vt Corn. Tacitus scribit, deinde Prætores.

u non exhibentur. Hal. adde l.1. in princip. ff. eodem.

x l.1.§.5. ff. eod.

y l.1.§.1. ff. eod. adde l.13. ff. eodem. l.16. ff. de verbor. signific.

z vide l.11. Cod. de vectigalibus.

a adde l.26.§.4. ff. de noxalibus.

b Imò, non liberatur. tenetur enim siue habeat siue nõ habeat, l.1. in f. ff. eo.

c vide l.111. in fin. ff. de regulis iuris.

d Crimen est vectigal fraudare, v. l.8. ff. eod.

e l.7. l.11 §.3. ff. eodem.

f De Creticis cotoriis, Plinius. 18.cap. 28. Quædam, inquit, partes Italiæ, post messem secant, Fuit hoc quoque maioris impendij apud priores, Creticis, tantum transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem exutantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato, fœnisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limæ vice imperantes ferro. g l.8 §.8. ff. eod. Cicero de Inuent. Casus nautam excusat: Inuoluntaria non puniuntur, adde l.16.§.8. ff. eod. Eodem modo patres in Synodo Ancyrana ad communionem eos admiserunt, quorum manus violenter admotæ fuerant sacrificiis idolorũ, v. acta Synod. Ancyranæ cap.3. adde quæ scripsi ad l.109. ff. de regul. iur. & Ciceronem 2. de Inuentione. & l.29.§.3. ff. ad l. Aquil. Aristotelẽ 2. Ethic. Q[illegible] accidit illud Liu[illegible] lib. . Cõsolatur ægrã animi Lucretiam auertendo noxã ab coacta in auctorem delicti. Mentem peccare non corpus. & vnde consilium abfuerit, culpam abesse. [illegible], inquit, videritis quid illi debeatur. Ego, me etsi peccato absoluo, supplicio, non libero. h id est reiecta. Cicero oratione pro Cæcina.

INterdum nec vendendus est "is" seruus, qui in commissum cecidit, sed pro eo æstimatio à domino danda est. Diui enim Seuerus & Antoninus rescripserunt, cùm is seruus, qui actum [a] domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset, venire [b] non debuisse, sed pro eo viri boni arbitratu æstimationem oportuisse dari.

1 ¶ Idem autem eadem "epistola" rescripserũt: si quis improfessus seruus fuerit, & probabitur in commissum cecidisse, & aut vxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud quid grauius admisisse: vt cognoscat procurator: & si in his causis "esse" compertus sit, æstimetur, & ad pœnam tradatur.

2 ¶ Idem Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, mancipiis commissis res peculiares non [c] esse in eadem causa, nisi hoc, quod proprio nomine in causam commissi incidit.

3 ¶ Quotiens quis mancipia inuecta professus non fuerit, siue venalia siue [d] vsualia [e]: pœna commissi est. si tamen nouicia [f] mancipia fuerint, non etiam veterana [g]. Sunt autem veterana, quę anno continuo in vrbe seruierint. nouicia autem mancipia intelliguntur, quæ annum nondum seruierint.

4 ¶ Serui, qui in fuga [h] sunt, in commissum non cadunt. cùm sine voluntate domini fines egressi [i] sunt. & ita principalibus cõstitutionibus cauetur: sicut Diuus quoque Pius sæpissimè rescripsit, ne [k] (inquit) in potestate seruorum sit, inuitis vel ignorantibus dominis fugæ se tradendo, potestate dominorum se subtrahere.

5 ¶ Licet quis se ignorasse [l] dicat, nihilo minùs eum in pœnam vectigalis incidere, Diuus Adrianus constituit.

6 ¶ Diui quoque Marcus & Commodus rescripserunt, non imputari publicano, quòd non instruxit transgredientem: sed illud custodiendum, ne decipiat profiteri volentis.

7 ¶ Species pertinentes ad vectigal [m]: cinnamomum [n], piper longum, piper album, folium [o] pentaspherum, [p] "folium barbaricum," costum [q], costamomum [r], nardi stachys [s], cassia turiana [t], xylocassia, smyrna [u], amomum [x], zingiberi [y], malabathrum [z], aroma Indicum, chalbane [a], laser [b], [alchelucia,] [c] sargogalla [d], onyx [e] Arabicus, cardamomum [f], xylocinnamomum [g], opus bysicum [h], pelles Babylonicæ [i], pelles Parthicæ [k], ebur, ferrum [l] Indicum, carpasum [m], lapis vniuersus, margarita, sardonyx [n], cerauniũ [o], hyacinthus [p], smaragdus [q], adamas, saffirinus [r], callainus [s], veryllus [t], chelyniæ, [hopia] [u] Indica, vel [x] adserta, metaxa [y], vestis serica, vel subserica, vel attincta [z], carbasea, nema sericum [a], spadones [b], Indici leones, leænę, "pardi," leopardi, pãtheræ [c], purpura. item [marocorum [d]] lana, fucus [e], capilli Indici.

8 ¶ Si propter necessitatem [f] aduersę tempestatis expositum onus fuerit: non debere hoc commisso vindicari, Diui fratres rescripserunt.

9 ¶ Diuus quoque Pius rescripsit: cùm quidam intra legitimam [g] ætatem esse dicebat, vsus [h] causa mancipia duxisset, & in sola [i] professione errasset: ignoscendum esse ei.

10 ¶ Diui quoque fratres rescripserunt: cùm quidam non per fraudem, sed [k] per errorem [l], in causam commissi incidisset: vt duplo vectigali contenti publicani seruos restituant.

11 ¶ Magnus Antoninus rescripsit: si colonus, vel serui domini prædij ferrum [m] illicitè in prædio fecerint ignorante domino: nulla pœna dominum teneri.

12 ¶ Si quis professus [n] apud publicanum fuerit, non tamen vectigal soluerit [o], hoc concedente [p] publicano, vt solent facere: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. cùm enim (inquiunt) professiones recitantur, commissum cessat: cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum vel fideiussorum.

13 ¶ Pœnæ ab heredibus peti non possunt, si non est quæstio mota viuo eo, qui deliquit [q]. & hoc sicut in cæteris pœnis, ita & in vectigalibus est.

14 ¶ Si quid autem indebitum per errorem [r] soluentis publicanus accepit: retrò eum restituere oportere, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

DE DONATIONIBVS. [s]

TIT. V.

De donatione simplici, & ea quæ sub conditione contrahitur.

Iulianus "lib. 17. Digestorum."

DOnationes complures sunt. Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti [t]: & propter nullam aliã causam facit, quam vt liberalitatem [u] & munificentiam exerceat. hæc propriè donatio appellatur. Dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cùm [x] aliquid secutum fuerit. non propriè donatio appellabitur: sed totum "hoc" donatio sub conditione est. Item cùm quis ea mente dat: vt statim quidem faciat accipientis: si tamen aliquid factum fuerit, aut nõ fuerit, velit ad se reuerti: non propriè donatio dicitur: sed totum hoc donatio est, quæ sub condicione soluatur, qualis est mortis [y] causa donatio.

1 ¶ Igitur

a Is actor appellatur *adde l. vlt. ff. de off. præsid. l. 8. ff. de iure fisci.*
b hinc imperitè colligit Cępolla *cautel.* 15. Executionem sententiæ criminalis posse differri, si condemnatus gesserit aliena negotia, nec reddiderit rationem. id. n. refutatur ex iis quæ notaui *ad l. 6. ff. de pœnis.*
c *v. l. 3. ff. de euictionibus.*
d venalia ab vsualibus hic distinguntur. vt & Sabinus 2. Iuris ciuilis apud Gellium: *adde l. non quod. §. itẽ si quis. ff. de penu. legata.*
e i. quę, vt vendat, vél vt iis vtatur, aduehit. §. 9. ff. eo. *vide l. 5. C. eod.*
f quæ anno cõtinuo non seruiunt.
g quæ in vrbe, non in agro anno seruiunt. *vide l. vlt. §. vlt. ff. de ædilitio.*
h *l. 9. ff. de seruis exportandis l. 1. 2. C. de seruis exportand.*
i fines ingressi. *Cuiac. 14. obs. 3.*
k similis est ratio *in l. 27. §. 1. in fi. ff. ad legem Aquil.*
l *adde §. 6. vide §. 10. ff. eod.*
m ad vectigal, putà cinnamomum *Hal. adde & l. 5. C. eod.*
n frutex qui in Æthiopia nascitur: cuius vis in cortice posita est. *vide Plin. 12. cap. 20. & Dioscor.* rarissimũ fuisse suo tẽpore scribit Galenus, nec alibi cõditum quàm in scriniis imperatoris. Garzias ab orto *in libello de Aromatibus*: cannella hodie appella(r)i scribit. Hæbræi Kinnamon, *Exod. 10. c. 23. Prouerbior. 7. cap. 17.*
o de foliorum vsu *vide quæ notaui ad l. 12. §. 1. ff. de vsu & habitat.* folium dicitur, quod sine vlla radice innatat: & ita in Indiæ littoribus colligitur: fertur esse paradisi herba, gustu nardum refert. 17. *Isidor.* 9.
p folium gariophyllum costum *vulgat.* alij legunt folium Hadrospherum, & idem esse quod folium barbaricum & Malabathrum.
q siue costus, costum est radix herbæ nascentis in India: Ouidius 1. *Fastorum.* & Syria, sed melius Arabicum. est enim album & leue, & suaue, iucundi odoris. Indicum colore nigro & leue, vt ferula. Syriacum pondere graue, colore bucceo, odore acri. 17. *Isidorus* 9. *adde Dioscorid. 1. c. 15. 1. Plin. 12, & 12. c. 24.*
r costum cassamum *Vulgat.* costamomum: puto dici costum nascens in Amomo, vel Amano monte Syriæ, in quo nascitur etiam chalbane, vel Galbanum 17. *Isidor.* 9. nisi si legamus *cardamomon*, quod amomo simile. 12. *Plin.* 13. quod & nasturgum appellabatur 17. *Isidor.* 9. sed tamen cardamomi fit mentio ff. *eod.*
s Nardus, herba est spicosa: vnde & à Græcis appellatur ναρδόσταχυς, alia Indica, alia Syriaca, non quòd in Syria nascatur, sed quòd mons, in quo inuenitur, alio latere Indiã spectat, alio Syriam. Est & nardus Celtica, siue Gallica: quæ nascitur in Lygurię Alpibus, *vide Isidor. 17. c. 9.* de nardo puro *v. quæ notaui ad l. 21. ff. de auro.* nisi fortè legamus, Nardus stacte.
t cassia thymiama *Vulgat.*
u i. myrrha.
x fruticis genus odorati in Syria nascentis & Arabia, flore albo 1. *Dioscorid.* 14. 12. *Plin.* 12.
y zinziber *Vulgat.* Græci ζίγγιβερ. *vide Dioscorid. 2. & 12. Plin. 7. Strabon. vlt.*
z *ammoniacum.* quidam ita legunt.
a χαλβάνη, galbanum, non est vnguentum ad equos, vt scribit Accursius: sed est genus pigmenti albi crescentis in monte Amomo Syriæ. 17. *Isidorus* 9. ideo Lucanus 9. vocat peregrina galbana: Hebræis chelbenata dicitur *Exod. 30. vers. 34. Ecclesiast. 24. vers. 21.*
b de quo fit mentio *in l. 5. ff. de penu legata* 6. *Columel.* 17. ad pondus denarij argentei vendebatur 19. *Plinius* 3. Isidorus 17. *capite* 9. ait nasci in monte Oscobagi, vbi Ganges fluuius oritur huius succus primùm lasi dictus, quoniam manat ad instar lactis. à quibusdam vocatur opium Cyrenaicum, quoniam & apud Cyrenas nascitur.
c agallochum, *Vulgat.* agallochus, *Hal.*
d sarcocolla *Hal.* sarcocolla est lachryma arboris in Perside nascentis, thuri similis 3. *Dioscorid.* 13. *Plin.* 11. & 24. *c.* 14. Dicitur autem sarcocolla, quòd dissolutam & hiantem vulnere carnem adstringat.
e sargogolla gummi Arabicum *Vulgat.*
f vulgus nasturgum vocat. 17. *Isidor.* 9.
g xylocinnamomon carpesium *Vulga.* xylocinnamomon est lignosum cinnamomon, odore cinamo inferius, sarmenta fert longa & robusta *vide Dioscorid.* 1.
h opus byssinum *Hal.*

i *adde l. 23. §. 3. ff. de auro.*
k fortè legendum est, pelles Sarmaticæ *l. 25. ff. de auro.*
l ebenum Indicum *Vulgat.*
m carbasum *Hal.* & malè carpasum, Paulus Ægineta Carpesium vocat. planta est ex qua succus medicamentis vtilis exprimitur: cuius meminit Galenus lib. 1. *de comp. sec.* 6. *Dioscorid.* 14.
n Inter rubras gemmas refert *Isidorus* 16. *capit.* 8.
o lapis crystallinus dicitur, quòd alibi inueniri non dicatur, quàm in loco fulminis ictui proximo, & quod aduersus vim fulgurũ opitulari credatur, est verò Græcis fulmen κέραυνος 16. *Isidorus* 13.
p Hyacynthus purpurea gemma ex nominis sui flore 16. *Isidor* 9.
q smaragdos viridis gemma, cui post margaritas & vniones primam tribuunt dignitatẽ. à viridi colore dictus, vt quo herbas virẽtes exuperet & circa se aërem repercussum inficiat. sculpentibus gẽmas nulla gratior est refectio. Huius corpus extentũ imagines reddit vt speculũ. Quippe Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. huius genera duodecim apud Isidorum 16. c. 7.
r sarphirus *Vulgat. Hal.*
s callimus *Vulgat* Glossis καλλαϊνόν Venetum: καλλαϊνός venetus.
t beryllus Chelidoniæ. *Hal.* beryllus cylindrus *Vulgat.*
u opera Indica *Vulgat.* omnia Indica *Hal.* ad Hopiam quod attinet, veneni etiam genus est apud Dioscoridẽ 4. & 20. Plin. 18. & 25. c. 10.
x vela Sarmatica metaxa, *Hal.*
y à metaxa metaxarij, *v. quæ not. ad l. 10. C. de murilegulis.*
z vela tincta *Vulgat. Hal.*
a i. filum seu stamen, quod apud Seras conficitur, cuius meminit Suidas *in voce* σηρικὸν νῆμα, deducit ἀπὸ τοῦ νέω quod est filum è colo torqueo.
b *l. 2. C. de Eunuchis.*
c de Pantheræ dixi ad *l. 40. ff. de ædilicio edicto.*
d à pecorum lana *Vulgat.* item lana *Hal.*
e ¶ succus *Vulgat.*
f *vide l. 15. ff. eodem.*
g *dixi ad l. 27. ff. de negotiis.*
h *vide §. 3. ff. eodem.*
i Cur in sola professione errasse dicitur? quia nullum vectigal istorum seruorum nomine debuit *vide d. §. 3.* Hinc colligere possumus, Etiam nos cogi profiteri ea quæ vectigal non pendunt. *v. Cuiac. 14. obs. 3.*
k *vide d. §. 10. ff. eod.*
l Aliud est error, aliud ignorantia. Per errorem in commissi causam incidit, qui putabat publicano iam satisfactum §. 5. ff. *eodem.* Ignorare verò nemini licet quod ad ius publicum spectat. *v. Cuiac. 14. obs. 3.*
m Fabricam armorum, vel ferrariam priuato habere non licuit. *vide l. vnic. Cod. vt armor. vsus.*
n Professio mercium apud publicanum facta, excusat mercatores à pœna commissi.
o Vectigalis solutio pręcisè non requiritur, ne res in commissum cadat: cum sufficere possit sola professio.
p atque ita publicanus potest vectigal remittere.
q vel si non est delicto defuncti factus locupletior. *l. 4. ff. eod.*
r facti, non iuris *l. 1. ff. de condict. indeb.*
s 8. C. 54. 2. *instit.* 7. *C. Theod. l. 6. alias 8. titul. 5. Paulus sentent. 3. Harmenopul* 1. 3. *Decretal.* 24. *v. Iul. Clar. 3. sent. in §. donatio*: inter viuos se. & qui donare possunt, & qui non possunt 47. *Eclog.* 11. mortis causa *v. tit. prox.* ff. *C. eo. nouell.* 8. inter virum & vxorem. *v. ff. de donat. int. vir.* 7. *Vlp. de donatio. ante nupt.* 5. *C.* 3. de inofficiosis *v. C. de inoffic. donat.* & 2. *C. Theodo.* 20. ceu immensis donationibus *v. nouell.* 92. de donationibus quæ sub modo *v. C. de donat. quæ sub modo*: de reuocandis donationibus *v. C. de reuocand. donat.* 7. *C. Theodos.* 7. & 3. *Harmenop.* 2. 47. *Eclog.* 2.
t hinc donatio Aristoteli 4. *Topicor.* est δόσις ἀναπόδοτος i. donatio ita perfecta ab aliquo, vt nullo casu reuocetur. excipe tamen causas legitimas, quas noto *ad tit. C. de reuoc. don.* Vt perficiatur *vt l. 28. C. eod.*
u huiusmodi donatio fit nullo cogente. *v. l. 29. ff. eod.*
x huc pertinet *l. 1. 3. 5. C. de donat. quæ sub modo vel condit. vel ex certo.*
y ff. *de mortis causa.*

a v. C. de donat. ante nupt. l. 27. ff. de donat. int. vir

b donatio his notis cognoscitur, si is qui dedit non tantum liberalitatis gratia dedit, sed ita liberalitatis gratia dedit, vt faceret accipientis, vt nunquam ad se vllo facto reuerti vellet.

c Donator tamen ita donare præsumitur, vt à donatario ingrato reuocare donationem velit, C. de reuocandis donation. b.

1 ¶ Igitur cùm dicimus, inter sponsum [a] & sponsam donationem valere, propria appellatione vtimur, & factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur, qui [b] liberalitatis "gratia" aliquid dat, vt confestim faciat accipientis, nec [c] vnquam vllo facto ad se reuerti velit. cùm verò dicimus, si hac mente donat sponsus sponsæ, vt nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti: non contrarium priori dicimus: sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam quæ sub condicione soluatur [d].

Si filiusfamilias iussu patris. 2. aliúsve iussu alterius promiserit. 5. De conditione impleta post furorem vel mortem donatoris. 6. De morte donatoris antequam res perferatur ad donatarium. 7. Quid intersit inter causam, & conditionem.

2. *Idem* "lib. 60. Digestorum".

SI, cùm filius familias pecuniam donare vellet, patris iussu [e] eam promisit: valet donatio, perinde ac si fideiussorem dedisset.

1 ¶ Si verò pater donaturus Titio pecuniam, iusserit filium suum eam promittere: poterit dici, interesse, debitor filius patri suo fuerit, nec ne. nam si tantundem filius patri debuit, quantum promisit: valere donatio intelligitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater iussisset pecuniam promittere.

2 ¶ Cum verò ego Titio pecuniam donaturus, te, [f] qui mihi tantundem donare volebas, iussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est.

3 ¶ Aliud iuris erit, si [g] pecuniam, quã me tibi debere existimabam, iussu tuo sponderim ei, cui donare volebas. exceptione enim doli mali tueri me potero: "& "præterea incerti condictione stipulatorem compellam [h], vt mihi acceptum faciat stipulationem.

4 ¶ Item si ei [i] quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem, doli mali exceptione summouebo: & amplius incerti agendo cum stipulatore, consequar, vt mihi acceptum faciat stipulationem.

5 ¶ Si pecuniam mihi Titius dederit absq; vlla stipulatione, ea tamen condicione, vt tunc demum mea fieret, cùm Seius consul factus esset: siue furente eo, siue mortuo, Seius consulatum adeptus fuerit: mea fiet.

6 ¶ Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, vt ad me perferret: & antè [k] mortuus erit, quàm ad me perferat: non fieri pecuniam domini [l] mei constat.

7 ¶ Titio decem donaui ea condicione [m], vt "*inde*" *Stichum sibi emeret*. quæro: cùm homo, antequam emeretur: mortuus sit: an aliqua actione decem recipiam. respondit: Facti magis, quàm iuris quæstio est [n]. nam si decem Titio in hoc dedi, *vt Stichum emeret*. aliter non daturus: mortuo Sticho, condictione repetam. si verò aliàs quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim. in hoc me dare, vt Stichum emeret: [o] causa magis donationis, quàm condicio dandæ pecuniæ, existimari debebit: & mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit.

3. *Vlpianus* "lib. 76. ad Edictum."

ET generaliter hoc in donationibus definiendum est: multum interesse, causa donandi fuit, an condicio: si causa fuit, cessare repetitionem [p]: si condicio, repetitioni locum fore.

De donatione per interpositam personam.

4. *Paulus* "lib. 17. ad Sabinum".

ETiam per interpositam [q] personam donatio consummari potest.

De affectione honesta vel non honesta.

5. *Vlpianus* "lib. 32. ad Sabinum."

AAffectionis gratia neque honestæ [r], neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ. Honestæ, erga benè merentes amicos [s], vel necessarios. inhonestæ, circa meretrices [t].

d hinc colligere possumus, Donationé puram sub condicione resoluendá, non esse proprie donationem.

e l. 9. §. 2. ff. eod.

f l. 33. §. 3. ff. eodem.

g l. 7. ff. de doli except.

h §. 4. ff. eo. v. l. 31. ff. de condic. indeb. l. 5. §. 9. ff. de iure dot.

i l. 7. in fin. ff. de doli except.

k l. 8. C. de obligat.

l l. 41. ff. de reb. credit.

m Cõditio hîc accipitur pro modo vt l. 71. §. 1. l. 108. ff. de cõdit. & demonstrat.

n sensus est, Defectus causæ finalis non impulsiuæ, parat donatori condictioné ob causam.

o Causæ & cõditionis differentia, vt l. 3. ff. eod. Porrò causa hîc pro modo accipitur.

p Quod ex causa donatum est, non repetitur: quod conditionis implendæ causa datũ est, repeti potest.

q adde l. 10. ff. eodem.

r Non solùm honestis, sed & inhonestis personis donari inter viuos potest: vt hîc [illegible], idest, inhonesta donatio valet 47. Ecloga 1. cap. 1. Instituere inhonestas personas, spretis fratrib⁹. non possumus, l. 27. C. de inoff. testament.

s amicos appellamus, non leui notitia cõiunctos, v. l. 223. §. 1. ff. de verbor. signif.

t Meretrici donari potest, vt hîc: & concubinæ l. 31. ff. eodem. quin datum repeti non potest, l. 4. § 3. ff. de condict. ob turp. caus. l. 11. §. 11. ff. mandati: nisi si miles focariæ suæ dederit, l. 3. Cod. de don. int. vir.

u ¶ l. 34. ff. de dolo: l. 16. ff. de præscript.

x Permissio capiendi, non est vera ac mera donatio: ideóq; re integra potest reuocari, *adde l. 8. Cod. de obligationib.*

y non verè.

z Quod mercenarius meus eximit, mihi eximit.

a Lapidem quasi tradit, qui patitur eum ex suo fundo eximi.

b v. in hunc locum Clarum *lib. 4. §. donatio. quæst. 6.*

c Vtcunque quis liberam administrationem habeat, donare non potest, *l. 28. §. 2. ff. de pactis. l. 1. §. 1. ff. quæ res pignorat. l. 3. §. 8. ff. de donationib. inter virum*, nisi iusta de causa, §. 1. ff. eod.

d liberam peculij administrationem seruo filióue familias ea mẽte nemo concedere præsumitur, vt is peculium possit perdere, *adde c. 81. de regulis iuris in 6.*

e Qui donat, perdere videtur.

f Qui iusta ratione donat non condicit.

g facti quæstio est, quoties quæritur, Liceat nec ne filiofam. donare *l. 1. §. 1. ff. quæ res pignori.*

h v. exemplum *in l. 18. in f. ff. de iudiciis.*

Si dominus rem eximi aut accipi permiserit.

6. *Idem* "lib. 42. ad Sabinum."

QVis saxum mihi eximere [u] de suo permisit [x] donationis causa: statim, cùm lapis exemptus est, meus fit: neque, prohibendo me euehere, efficit, vt meus esse desinat: quia quodammodo [y] traditione meus factus est. planè si mercenarius [z] meus exemit, mihi exemit. sed si is, qui à me emerat siue mercede conduxerat, vt paterer eum sibi iure eximere: si, antequam eximat, me pœnituerit: meus lapis durat. si postea: ipsius factum auocare non possum. * quasi [a] traditio enim facta videtur, cùm eximitur domini voluntate. Quod in saxo est, idem erit etiam, si in arbore cæsa, vel dempta acciderit.

De filiofamilias donante.

7. *Idem* "libro 44. ad Sabinum".

FIliusfamilias donare non potest [b], neque si liberam [c] peculij administrationem habeat. non [d] enim adhoc ei conceditur libera peculij administratio, vt perdat [e].

1 ¶ Quid ergo, si iusta ratione motus donet? numquid possit dici, locum esse donationi? quod magis probabitur [f].

2 ¶ Item videamus: si quis filiofamil[illegible] liberam peculij administrationem concesserit, vt nominatim [g] adiiceret, sic "se" ei concedere, vt donare quoque possit: an locum habeat donatio. & non dubito, donare quoque eum posse.

3 ¶ Nonnumquam etiam ex persona [h] poterit hoc colligi. pone enim, filium esse senatoriæ, vel cuius alterius dignitatis. quare non dicas, videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculij administrationem?

4 ¶ Pari autem ratione, qua [i] donare filiusfamilias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur. quamuis enim ex patris voluntate [k] mortis quoque causa donare possit: attamen, vbi cessat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio.

5 ¶ Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum, non [l] posse mortis causa donare.

6 ¶ Hæc omnia locum habebunt in paginis. ceterùm qui habent castrense peculium, vel quasi castrense, in ea condicione sunt, vt donare & mortis causa, & non mortis causa, possint, cùm [m] testamenti [n] factionem habeant.

De libertatis causa impositis.

8. *Paulus* "libro 15. ad Sabinum."

QVæ liberti [o] imposita libertatis causa præstant, ea non donantur. res enim pro his intercessit.

De habitatione. De pacto non petendo. 1. De fructibus. 2. De filiofam. Iussu patris donante. 3. De donatorio capaci & incapaci.

9. *Pomponius* "libro 33. ad Sabinum."

IN ædibus alienis habitare [p] gratis, donatio videtur. id enim ipsum capere videtur, qui habitat, quòd mercedem pro habitatione non soluit. potest enim & citra [q] corporis donationem valere donatio. veluti si donationis causa cũ debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam.

1 ¶ Ex rebus donatis fructus [r] perceptus, in rationem donationis non computatur. Si verò non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis.

2 ¶ Quod filiusfamilias patris iussu [s] aut voluntate [t] donauit: perinde est, acsi pater ipse donauerit, aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones.

3 ¶ Donari non potest, nisi [u] quod eius sit, cui donatur.

i Argumentum à donatione si rustici ad donationẽ mortis causa.

k Donanti mortis causa filio filius patris consentire, sufficit: voluntas tantũ requiritur non iussus, vt Guido Papæ, *decisione* 223. notat malè.

l quidni possit, cum *donationis* verbũ mortis causa donationes cõtineat? *l. 67. in fin. ff. de verbor. signifi.*

m Argumentum ab vltima voluntate ad actum inter viuos.

n Vasallum de feudo testarj pro anima non posse hinc colligit Ardizo *c. 124. quem vide.*

o & captiui iis à quibus redempti sunt, *l. 34. in fin. infrà eod. m.*

p *l. 27. infrà eodem.*

q Sufficit in donatione seruituris pati vt donatarius fruatur: ita res incorporales censentur tradi.

r *l. 11. infrà eodem.*

s *l. 2. suprà eodem*

t voluntas quæ sequitur, ratihabitio est, *dixi ad l. 16. §. 1. ff. de pignoribus.*

u Donatio nõ dicitur, nisi cùm transfertur dominiũ actu vel habitu *Castrensis*. Nemo transfert dominium quod nõ habet. *l. 14. Cod. eo.* Res quæ dominio nostro subiiciũtur, atque in cõmercio sunt possumus donare. An donatio inter viuos omniũ bonorum præsentium & futurorum, nullis reseruatis valet? quidam ipso iure non valere aiũt, *Clar. 4. sent. 19.* valere existimo *l. 35. §. 4. C. eo* sed tamen testamento donatio ea reuocari potest: tota, non tantum pro parte, vt putat Clarus ex communi opinione *4. sent. 20. ver. si leganero*, cùm liberam testandi facultatem donator sibi præripiat: quod est contra bonos mores, *l. vlt. Cod. de pactis. v.* Clarum *4. sent. 19.* vbi etiam tractat de donatione bonorum præsentium tantùm, bonorum suorum, omnium bonorum suorum, mobilium & immobilium, hæreditatis suæ, præsentium & futurorum; & de donatione, in qua donator sibi reseruat aliquid, vel vsumfructum. Reuocatur quoque tacitè huiusmodi donatio, si post donationem celebratam nascuntur liberi donatori, *l. 8. Cod. de reuocand. donat.* potest quoque reuocari expressè liberis post mortem patris vel matris *l. 1. & toto tit. Cod. de inoff. donat* Quid, donatio omnium bonorum, incerta facta Ecclesiæ, reciproca, num valet? prius negat, duo posteriora ait Clarus ex communi opinione *4. sent. 20.*

a Donatio abſenti (etiam Eccleſiæ, quam, vt opinionem communem refert Clarus 4.*ſentent.*12.*in fin.*) facta non valet: niſi interueniat nuncius vel epiſtola donantis, *l.4.ſ.eod.l.6.Cod eod. vide Clar.4.ſentent.*12. niſi denique fiat coram notario, is enim rectè ſtipulari poteſt, *vide Clarus 4.ſentent.13. vide omnino Cuiac.12.obſer.28.in prin.*
b In iis rebus quæ ſunt penes donatarium, traditio non requiritur. nam quod ei ſemel traditum eſt, magis ei tradi non poteſt. vel melius. Probatio traditę vel non traditæ poſſeſſionis, nō tam in iure quàm in facto conſiſtit: ideóque ſufficit ad probationē, ſi res corporaliter teneatur, *Paul.5. ſentent.*11.§.2.
c Donatio quæ fit abſenti, nō aliter valet, quàm ſi liberalitatem agnouerit: Nec enim eſt donatio ſine acceptione: & rectè in illis locis Comici, Dos eſt X. talenta, Accipio: vetus interpres, Niſi, inquit, dixiſſet, accipio, dos non eſſet. Datio enim ab acceptione confirmatur: nec poteſt id videri datum, id quod non eſt acceptum. Et hodie quia exemplo emptionis, venditionis, donatio ſola conſenſu perficitur nō re, vt olim, etiā nō videtur perfecta, antequam donatarius eam habuerit gratā, excepto caſu cōprehenſo *in l.15. Cod.de ſacroſ. Eccleſiis.* fauore Eccleſię, *adde Cuia. conſultat.*42.
d partus & fructus non augent donationem, *l.9.§.1.ſ.eod.* Qui rē donauit, fructus ex ea re poſtea percipiēdos non donauit.
e *l.33. in fine.ſ. de iure dot. l.19. §.1.l.30.j.de re indicata l 28.j. de reg.iur.§.38. Inſt. de action.*
f Is qui ex donatione conuenitur, omni ære alieno deducto, facere poſſe intelligitur, *l.54.ſ.ſoluto:l.19.in fin. j.de re iudic.*
g donationis ſcilicet.

De abſente.

10. *Paulus* " lib.15.ad Sabinum."

ABſenti [a] ſiue mittas, qui ferat: ſiue, quod [b] ipſe habeat, ſibi habere eum iubeas: donari rectè poteſt. Sed [c] ſi neſcit rem, quæ apud ſe eſt, ſibi eſſe donatam, vel miſſam ſibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam ſi per ſeruum eius, cui donabatur, miſſa fuerit; niſi ea mente ſeruo eius data fuerit, vt ſtatim eius fiat.

De acceßionibus rei donatæ.

11. *Gaius* " lib.3.de legatis ad Edictum".

CVm de modo donationis quæritur: neque partus [d] nomine, neque fructuum, neque penſionum, neque mercedum vlla donatio facta eſſe videtur.

Quatenus donator tenetur.

12. *Vlpianus* " libro tertio Diſputationum."

QVi ex donatione ſe obligauit: ex reſcripto Diui Pij, in quantum [e] facere poteſt, conuenitur. ſed enim id, quod creditoribus debetur [f], erit detrahendum. hæc verò, de quibus ex eadem cauſa [g] quis obſtrictus eſt, non debebit detrahere.[h]

Si ſeruo communi vel procurator, tradatur.

13, *Idem,* " libro 7.Diſputationum."

QVi mihi donatum volebat, ſeruo communi meo & Titij rem tradidit. ſeruus vel ſic [i] accepit, quaſi ſocio adquiſiturus: vel ſic, quaſi mihi & ſocio. quærebatur, quid agere. & placet: quamuis ſeruus hac mente acceperit, vt ſocio meo, vel mihi & ſocio adquirat: mihi [k] tamen adquiri. Nam etſi procuratori meo hoc animo rem tradiderit, vt mihi adquirat, ille quaſi ſibi adquiſiturus acceperit: nihil agit in ſua perſona, ſed mihi adquirit.

De alieno fundo exculto.

14. *Iulianus* " lib.17.Digeſtorum."

QVi alienum fundum donationis [l] cauſa excolit, nullam retentionem propter impenſas [m] faciet: quia domini res ab eo iniectas continuò efficit.

De crimine capital.

15. *Marcianus* " lib.3.Inſtitutionum."

POſt [n] contractum capitale [o] crimen [p] donationes [q] factæ non valent [r] ex conſtitutione Diuorum Seueri & Antonini, [niſi [ſ]] condemnatio ſecuta ſit.

De ſcriptura, ſciant heredes mei me donaſſe.

16. *Vlpianus* " lib.2.Reſponſorum."

EX hac [t] ſcriptura, *Sciant* [u] *heredes mei, me veſtem vniuerſam, ac res ceteras, quaſcumque in diem mortis meæ mecum habui, illi & illi libertis meis viuum donaſſe,* dominium ad libertos benigna [x] interpretatione pertinere.

De nouatione & acceptilatione.

17. *Idem* " lib.58.ad Edictum."

SI in ſtipulatum iudicatum, [y] nouationis [z] cauſa deductum ſit: & ſtipulatio, donationis cauſa, acceptò lata dicendum eſt, locum liberationem habere.[a]

De *negotio mixto cum donatione.* 1. *De ſeruo tradito cum manumittatur.* 3. *De euictione.*

Idem " lib.71.ad Edictum."

ARiſto ait, cùm mixtum [b] ſit negotium cum donatione obligationem non contrahi [c] eo caſu, quo donatio eſt. & ita & Pomponius eum exiſtimare refert.

1 ¶Denique refert, Ariſtonem putare, ſi ſeruum tibi tradidero ad hoc, *vt eum poſt quinquennium manumittas*, non poſſe ante quinquennium agi. quia donatio aliqua ineſſe videtur. Aliter [d] atq. (inquit) ſi ob hoc tibi tradidiſſem, *vt continuo manumittas.* hîc enim nec donationi locum eſſe: & ideo eſſe obligationem. Sed " & [e] ſuperiore caſu, quid acti ſit, inſpiciendum Pomponius ait. poteſt enim quinquennium non ad hoc eſſe poſitum, vt aliquid donetur.

2 ¶Idem Ariſto ait, ſi donationis cauſa in hoc tradatur ſeruus, vt poſt quinquennium manumittatur, ſi autem alienus, poſſe dubitari [e], an vſucapiatur: quia aliquid donationis interueniret. & hoc genus quæſtionis in mortis cauſa donationibus verſari, Pomponius ait. & magis putat: "vt, " ſi ita donetur, vt poſt quinquennium manumittatur: poſſe dici, vſucapionem ſequi.

3 ¶Labeo ait, ſi quis mihi rem alienam [f] donauerit, inq. eam ſumptus magnos fecero, & ſic euincatur, nullam [g] mihi actionem contra donatorem competere. planè de dolo poſſe me aduerſus eum habere actionem, ſi dolo [h] fecit.

De rep. 1. *De mercede officij.* 2. *De volente acquirere.* 3. *De pecunia credita vt alij reddatur: Et de morte creditoris. De morte mandantis.* 4. *De promißione obligati naturaliter.* 5. *De promißione ob cauſam.* 6. *Vel ob rem.*

19. *Idem* " lib.76.ad Edictum."

HOc iure vtimur, vt in rebus [i] publicis, cùm de donatione quæritur, illud ſolum ſpectetur, vtrùm ob cauſam aliquam iuſtam reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non. vt ſi ob honorem [k] aliquem promittat, teneatur. ſi minùs, non.[l]

1 ¶Labeo ſcribit, extra cauſam donationum eſſe talium [m] officiorum mercedes. vtputà, *ſi* [n] *tibi adfuero* [o]: *ſi ſatis pro te dedero: ſi, qualibet in re, opera vel gratia mea vſus fueris.*

2 ¶Non poteſt [p] liberalitas nolenti [q] adquiri.

3 ¶Si quia dederit pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio, cui donatum volebat, deinde Titius, mortuo donatore, Seio dediſſe proponatur: erit conſequens dicere pecuniam Seij fieri: ſiue mortuum ſciuit, ſiue ignorauit is, qui dabat: quia pecunia fuit dantis. ſed ſiquidem ignorauit [r] mortuum, erit liberatus, ſi ſic mutuam pecuniam accepit ſoluendam Seio. Si autem mandauero tibi, vt pecuniam Titio des, cui donare volebam, & tu ignorans me mortuum, hoc feceris: habebis aduerſus heredes meos mandati actionem. ſi ſciens, non habebis.

4 ¶Si quis ſeruo pecuniam crediderit, [ſ] deinde is liber factus, eam expromiſerit: non erit donatio, [t] ſed debiti ſolutio. Idem in pupillo, qui ſine tutoris auctoritate debuerit, dicendū eſt, ſi poſtea tutore auctore promittat.

5 ¶Sed & hæ ſtipulationes, quæ ob [u] cauſam fiunt, non habent donationem. §5 n°1

6 ¶Deniq. Pegaſus putabat, ſi tibi centum ſpopondero hac condicione, *ſi iuraſſes te* [x] *nomen meum laturum*, non eſſe donationem. quia ob rem facta eſt, res ſecuta eſt.

De parte debita patrono. 1. *De lege falcidia.*

20. *Marcellus* " lib.22.Digeſtorum."

h & ſic occupātis melior eſt conditio, *dict.l.19.* Cum vnius rei in duos donatio confertur, potior eſt ille cui res tradita eſt. nec igitur intereſt poſterior, an prior acceperit, *Paul.5.ſentent.11.§.4.* i *l.37.in fin.j.de adquirend.rerum.*
k atque ita, tradentis donatoris, non ſerui accipientis rem donatam, animus perſpicitur.
l is animus, non ſemper præſumitur in eo qui ſciens alienum fundum excolit, *vide quæ not.ad l.38.ſ.de heredit.petit.*
m quas? num ſeminis? num culturæ? num vtriuſque? Iohannes Papo culturæ expenſas, non ſeminis peti poſſe ait. 1.*not.lib.5.titul.des donatiōns.*
n *l.24.Cod de donat.inter virum & vxorē.* ſecus ſi ante crimen: niſi agatur de donatione inter vir.& vxor. *l.52.§.7.ſ.de don.int.vir.* item, niſi in fraudem fiſci manifeſtam. *vide quæ not.ad l.14.§.5.j. qui & à quibus manu.* In fraudem delicti admittendi donaſſe videbitur, ſi omnia bona donauerit, ſi coniunctæ perſonæ, vel ſi clam donauerit, ſi quàm proximè ſequatur delictum, ſi donauerit bono ſua in euentum etiam publicationis ſeu confiſcationis bonorum ſuorum, *adde Gaudinū tract.de maleficiis. rubric.de bonis malefactorum, verſ.Item pœna.*
o An vſuras vſurarius manifeſtus poteſt donare cauſa mortis? non poſſe refert Clarus ex communi opinione doctorum, *lib.4.§.donatio.quæſt.7.*
p nec perduellionis, *l.31 in fin.j.eod.*
q quid in aliis actibus? putà contractibus venditionibus? j.dicam.
r factæ valent. *Vulgat.*
ſ ſi condemnatio, *Haloand.* Ex tribus variis lectionibus, tres diuerſi ſenſus hinc naſcuntur: Vulgata ait, donationes poſt contractū crimen capitale valere, niſi condemnatio ſecuta ſit: Florentina, non valere niſi condemnatio ſit ſecuta: Haloandri, non valere ſit condemnatio ſit ſecuta. Vulgata verior eſt. Porrò res ita habet. Eum qui deliquit poſt contractum crimen ante accuſationem, ignoranti vtiliter & in preiudicium fiſci poſſe alienare titulo oneroſo, non lucratiuo. Poſt accuſationem, aut incarcerationem etiam bona ſua (victus ſcilicet ſui cauſa, vtque fortè liberandus ad miniſtrare poteſt, *l.46.§.6.j.de iure fiſci:* ei ſolui etiam poteſt *l.41.j.de ſolutionib.* Num alienare aut donare? fingamus accuſato nullos redditus, nulla eſſe immobilia: ſed exiguā fortè ſupellectilē, aut certè immobilia non ita ampla? aſſentior Paponi eo caſu permittendā accuſato moderatā poteſtatem alienandi: vt eo modo ſibi alimenta ſubminiſtret, & expenſas facere poſſit ad innocētiā ſuam probandam. Id enim & æquius eſt & euidenter vtile *Papo 1. Notar.5. tit. des donations.* Fingamus citra hanc cauſæ cognitionem poſt accuſationem alienaſſe: num alienatio valida erit? vtique niſi condemnatio alienantis ſit ſecuta, tunc enim ſentētia ad tempus delicti retrotrahitur, & alienatio reuocatur, *l.7.in fin.j. de mort.cauſ.*
t Verba enunciatiua donationis in vltimis diſpoſitionibus inducunt diſpoſitionem fideicommiſſi vel legati *Bartol. hic num.1.*
u hoc teſtamēto ſcilicet, licèt illis per epiſtolam non appareat de donatione à me facta, *l.5.Cod.eodem.*
x Cur benigna dicitur hîc fieri interpretatio? quia confeſſio confitenti præiudicat, *l.25. in fin ſ. de probat.* quin, in dubio actus eſt ita interpretandus vt valeat, *l.12.ſ. de reb.dubiis.*
y iudicati, id eſt, quod mihi debes ex cauſa iudicati.
z Debitum ex cauſa iudicati nouari poteſt, & acceptò ferri.
a *l.3.Cod.de acceptilationibus.*
b *l.57.in fin.ſ. de don. inter vir.* Porro miſcetur donationi negotium, ſi rem tibi dono non ſimpliciter, ſed ex cauſā, *l.1.in pr. verſ. Dat. aliquis.ſ.eod.*
c id eſt, donatarius non obligatur donatori.
d Multū intereſt, Pamphilum tibi tradam vt poſt quinquēnium manumittas, an vt cōtinuo eundem manumittas. Priore caſu, quinquennales operas donaſſe tibi videor, eáque parte (niſi aliud obſtet) intra id quinquennium te non obligare. (atque ita accipio quod obſcure initio huiuſce legis dicitur, mixto negotio donationis obligationem non contrahi) ſed poſt quinquennium, nempe vt manumittas: nec ante agere poſſit, quia donatio aliqua, id eſt operarum quinquennalium eſſe videtur. Poſteriore caſu nihil tibi donare videor, ſed tantum te obligare, vt manumittas. Qua interpretatione nihil apertius, reiecta diſpūctáque Accurſij ad hūc locum. e poteſt enim res aliena donata vſucapi, *l.13.l.33.j.de mort.cauſ.* f Alienū donare poſſum: ſaluo tamē iure domini. g Inuitus donator de euictione rei donatæ promittere non cogitur. nec eo nomine, ſi promiſerit, oneratur: quia lucratiuæ rei poſſeſſor ab euictionis actione ipſa iuris ratione depellitur, *Paul.5.ſent.11.§.5.* Quid ſi cauerit ſtipulanti? tenebitur, *l.2.Cod.de euictionib.* h ſciens, *l.22.in fin.j.de verb. oblig.* i *l.1.§.1.j.de pollicitationib. Nouell.123.cap.3.* k iam delatum: ne alioquin ambitus crimē admittatur. *Caſtrenſ.* l *l.1.§.1.j.de pollicitat.* m *l.34.in fin.j.eod.* n Contractum innominatū poſſe cōcipi per *ſi*, hoc eſt, ſub cōditione: regulariter per *vt*, id eſt, ſub modo.
o Donatio quæ fit ob cauſam futuram, non propriè donatio eſt, ſed remuneratio eius cauſæ.
p Imò poteſt, *vide l.27.ſ.de pec.conſtituta: l.32.j.de adquirend. rerum domin. l.62.j.de verbor.obligat.*
q Inuito non donatur. *l.69. l.156.in fin.j.de regul.iur.*
r *l.26.§.1.ſ.mandati. l.77.§.6.ſ.de leg.2.l.32.in fin.j.de ſolutionibus.*
ſ Seruus naturaliter obligatur.
t quia ſoluit id quod debebat naturaliter, & ſic: Solutio naturalis debiti non eſt donatio.
u Ob cauſam datio, non eſt donatio, *l.34.in fin.j.eod*
x *vide l.7.in fin.l.63.§.10.ſ.ad Trebellianum*

a olim dimidia, hodie tertia, §.3. *Inst. de success. liber.*
b per errorem, non scienter *vt in l.4. in fin. ff. si quis cautionibus.*
c Patronus qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cauit, non tenetur. *vt hic*: qua ratione defenditur, liberos qui legem Gliciam se omissuros cauerunt, non teneri, cùm tamen heres extraneus, qui se legem Falcidiam omissurum cauit, teneatur. *l. vltim. Cod. ad l. Falcidiam. adde* [illegible] *scripsi ad No*[illegible] *cap. 3.*
d *adde l.57. §.1. ff. de legat. 3.*
e id est, cautio- [illegible] qui [illegible] vocant, *l. 25. ff. de probation.*
f *penultim. Cod. de pactis.*
g sciens, *l. 9. Cod. ad l. Falcid.*
h *vide Cuiac. ad Nouell. 1. fol. 339.*
i præcedente, *Haloand.*
k *l. 46. ff. ad leg. Falcidiam.*
l *l. 1. §. 11 ff. quar. rer. actio.*

SI patronus ex debita [a] parte heres instituatur, & libertus fidei eius commisit, vt quid daret, & hoc stipulanti fideicommissario promiserit: [b] non erit cogendus soluere: ne [c] pars [d] ex legibus verecundiæ patronali debita, minuatur.

1 ¶De illo dubitari potest, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum. sed magis est, vt non possit suæ confessioni [e] obuiare. [f] quemadmodum enim, si soluisset [g], fidem testatori suo adimplesse videbatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat: ita, & stipulatione [h] procedente [i] contra fidem testatoris, quam [k] adgnouit, venienti ei meritò occurretur.

De delegatione.

21. *Celsus* lib. 28. Digestorum.

VT mihi donares, creditori meo, delegante [l] me, promisisti. factum valet: ille enim suum recepit.

1 ¶Sed debitorem meum tibi donationis immodicæ causa promittere iussi: an summoueris donationis exceptione, necne, tractabitur. & meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest: quia perinde sum, quasi exactam à debitore meo summam, tibi donauerim, & tu illam ei credideris. sed ego, (si quidem pecuniæ à debitore meo nondum solutæ sint) habeo aduersus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra legis [m] modum tibi promisit: ita vt in [n] reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias à debitore meo exegisti: in hoc quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem.

m Cinciæ scilicet, *vide Cuiac. ad tit. de condict. ex lege.*
n Vtile per inutile non vitiatur, *l. 14. Cod. eod.* [illegible] *cap. 1.*
o *l. 3. §. 1. ff. eod.*
p *l. 9. §. 1. ff. de vsuris.*
q hinc colligere possis, Donationem contractum esse, sed non bonæ fidei, ergo, stricti iuris, præsertim si stipulatio ei inferitur, *l. 35. §. 5. Cod. eod.* sed quis contractus esse potest, cùm vnus tantum obligetur: non est quidem ex eorum contractuum genere, qui vltro citroq; sunt obligatorij, *l. 18. ff. eo.* est tamen conuentio, cùm donatario fieri debeat traditio, *l. 9. in fin. ff. eodem.* traditio ei non fiat, nisi eo consentiente, *l. 19 §. 2. ff. eodem.* & pactum sit duorum consensus, *l. 3. ff. de pollicitationibus.* quid? num nominatus aut innominatus? nominatus: habet enim elegãs nomen. eámque communem opinionem refert Clarus: *4. sentent. §. donatio. quæst. 1.* ideóque ad instar cæterorum contractuum nominatorum non potest reuocari: eámque communem opinionem esse refert Clarus *ibid.*

De mora & vsuris. de bona fide.

22. *Modestinus* lib. 8. Differentiarum.

EVm, qui donationis causa pecuniam, vel quid aliud promisit, de mora solutionis, pecuniæ vsuras [o] non debere, summæ æquitatis est: maximè [p] cùm in bonæ fidei contractibus [q] donationis species [r] non deputetur.

De vsuris. 1. De mente capto.

23. *Idem* lib. 15. Responsorum.

MOdestinus respondit, creditorem futuri temporis vsuras & remittere, & minuere pacto [s] posse. nec in ea donatione, ex summa quantitatis aliquid vitij incurrere.

1 ¶ Modestinus respondit, mente captum [t] donare non posse.

De fideiussore.

24. *Iauolenus* lib. 14. ex Cassio.

FIdeiussori eius, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam inuito [u] reo: ne, si fortè reus soluendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat.

De re data, vt nomine dantis donentur.

25. *Idem* lib. 6. Epistolarum.

SI tibi dederim rem, vt [x] Titio meo nomine donares, & tu tuo nomine eam ei dederis: an factam eius putes? respondit: Si rem tibi dederim, vt Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad iuris subtilitatem accipientis facta non est: & tu furti obligeris: sed benignius [y] est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptione doli mali me summoueri.

r Contractus donationis (nam hîc species pro contractu accipitur) non est bonæ fidei sed stricti iuris. Donationes priuatorum strictè accipimus.
s Vsuræ pacto donari possunt. Heredi nedum vsuræ, sed & quiduis donari pacto potest, *l. 35. §. 5. Cod. eod.*
t Mente captus & furiosus donare non potest, *vt hîc: adde l. 6. in fin. ff. de verbor. obligat.* Seruus, *l. 28. §. 2. ff. de pactis:* paterfamilias, *vide l. 7. ff. eodem.* pupillus, *l. 11. ff. de adquir. rer.* prodigus, ceu is cui bonis interdictum est, *l. 6. ff. de verbor. obligat.* An reus criminis? *vide l. 15. ff. eodem.* an mulier sine consensu mariti? *vide l. 6. Cod. de reuocand. donat.*
u Rei coherentes exceptiones etiam fideiussori competunt, *vide l. 7. §. 1. ff. de exceptionibus.*
x *l. 37. ff. de solutionibus.*
y Æquitas iuri stricto præfertur.
z ¶*l. 49. in fin. ff. de peculio. l. 6. §. 4. in fin. ff. de peculio legato.*
a vel traditio, *l. 31. ff. de adquir. rer. domin.*
b nisi fiat ex causa, *l. 6. §. 3. ff. de edendo. l. 34. ff. de negot. l. 1. Cod. de edendo.*
c Ex his verbis colligunt interpretes, In donatione remuneratoria, nominatim causas donationis esse exprimendas: nec sufficere verbis quibusdam genericis bene meritorum facere mentionem. quia per hanc iniectionem generalis clausulæ de bene meritis, insinuationis necessitatem callidè quis subterfugeret. v. Mynsingerum, *4. obseruat. 75. & 88.* Quid si non sint expressæ? valebit, si modo donator iuramento expresserit merita subesse: valebit quoque, si donatarius merita postea probarit, *vide Mynsing. 4. obseruat. 75.*

d qua in re? aut quæ dubitãdi causa fuit? vel ideo quòd mortuo eo qui gratuitam habitationem aliis concessit, heredes eius habitationem prohibere possunt, *l. 32. ff. eodem. vide Cuiac. 17. obseruat. 33.* nisi dicamus, hoc genus donationis in donatoris permissionem totum collatum fuisse: permissionem, atque ita voluntatem: donatoris autem morte, voluntatem eius extinctam videri.

De nuda ratione.

26. *Pomponius* lib. 4. ad Quintum Mucium.

NVda [z] ratio [a] non facit aliquem debitorem: [b] vtputà quod donare libero homini volumus, licet referamus in rationes nostras debere nos: tamen nulla donatio intelligitur.

De habitatione præceptori donata.

27. *Papinianus* lib. 29. Quæstionum.

AQuilius Regulus iuuenis ad Nicostratum rhetorem ita scripsit: *Quoniam* [c] *& cum patre meo semper fuisti, & me eloquentia & diligentia tua meliorem reddidisti: dono, & permitto tibi, habitare in illo cenaculo, eoque vti.* defuncto Regulo, controuersiam [d] habitationis patiebatur Nicostratus. & cum de ea re mecum contulisset: dixi posse defendi, non [e] meram donationem esse, verùm [f] officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum. ideoque non videri donationem sequentis [g] temporis irritam esse. quòd si expulsus Nicostratus veniat ad iudicem: ad [h] exemplum interdicti, [i] quod fructuario proponitur, defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui vsum cenaculi accepit.

De hereditate.

28. *Idem* lib. 3. Responsorum.

HEreditatem pater sibi relictam filiæ [k] sui iuris effectæ donauit. [l] creditoribus hereditariis filia satisfacere debet. vel si hoc minimè faciat, & creditores contra patrem veniant: cogendam eam per actionem præscriptis [m] verbis, patrem aduersus eos defendere.

Quid sit donare. 1. De confeßione in iure. 2. De bonis viuentis.

29. *Idem* lib. 12. Responsorum.

DOnari videtur, quod nullo [n] iure cogente conceditur.

1 ¶QVidam in iure interrogatus, nihil [o] sibi debere tutoris heredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi. licèt enim non transactionem, sed donationis hęc verba esse quis accipiat: attamen eum, qui in iure confessus, est suam confessionem infirmare non posse.

2 ¶Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viuentis [p] nullam fuisse constabat. verùm ei qui donauit, ac postea iure prætorio successit, quoniam aduersùs bonos [q] mores & ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit. [r]

30. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

NAm ei, vt indigno [s] aufertur hereditas.

De concubina. 1. De reb. à matre filiæ nomine, viro traditis. 2. De peculio non adempto. 3 De deposito. 4. De crimine perduellionis.

31. *Papinianus* lib. 12. Responsorum.

DOnationes in concubinam [t] collatas, non posse reuocari conuenit. [u] nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quòd antè iure valuit. an autem maritalis [x] honor & affectio pridem præcesserit, personis [y] comparatis, vitæ coniunctione considerata, perpendendum esse respondi. neque enim tabulas [z] facere matrimonium.

e Donatio remuneratoria, vt antidotalis non est propriè donatio, *vt hîc l. 34. in princip. ff. eodem l. 9. l. 18. §. 1. 5. & vltim. ff. eodem. l. 17. ff. de* [illegible] Clarus ex communi opinione, *§. donatio. 4. sentent. 3.* Idem ibidẽ refert valere huiusmodi donationem, & si de meritis donatarij nõ constet aliter quàm per assertionem donantis (nisi donatũ sit prohibitæ personæ) necesse tamen esse, vt eiusmodi donationi donatoris merita æquiualeãt. Huiusmodi æquamentum perspectis meritis attendi & determinari arbitrio iudicis. hæc ille. qua in re iudicem fauorabilem consequi donatarij interest. hinc etiam colligit, Non requiri in huiusmodi donationibus insinuationem, neque propter ingratitudinem reuocari. *vide quæ notaui ad l. 34. §. 1. ff. eodem.*
f ratio decidẽdi atque ita lex *32 in fin. ff. eodem* huic legi contraria, referenda est ad meram donationẽ, hæc lex, ad impropriam.
g id est, donator rhetori eidémque magistro suo, non tantum in vita sua habitationẽ donauit, sed & post mortem suã, hoc est, donatoris.
h Cur dicit ad exemplum interdicti quod fructuario proponitur? Quia hic habitatio his donata dicitur relicta. Est autẽ similitudo habitationum & vsufructus relicti. Aliis tamen (vt Iacobo Aretio) placet, facultatem tantum habitandi, non ius ipsum ipsámque seruitutem habitationis relictam his fuisse.
i vnde vi, si possidebat & deiectus sit, *l. 3 §. vnde vi. ff. de vi & vi.* sin minus, officium iudicis competit, *l. & ideo. §. vltim. ff. de condict. furt. l. non tantum. ff. de petit. heredit. l. vltim. §. sed in secũda. Cod. de furtis: l. rem quæ. ff. de adquir. possess.* k emancipatæ scilicet, aliàs non est donatio, *l. 25. Cod. de don. inter. vir.* l ea lege scilicet, vt creditoribus satisfaceret, *l. 22. Cod. eodem.* m *vide l. 9. l. 22. Cod. eodem.* n *l. 67. §. 1. ff. de legat. 2. l. 18. in fin. ff. de adimendis. l. 67. in fin. ff. de verb. signific. l. 53. in fin. l. 82. ff. de regulis iur. l. 6. Cod. de reuocandis donat.* o Qui confitetur debitorẽ sibi nõ teneri, videtur eũ liberare ex causa donationis. p Qui bona viuentis largitur, eius hereditatis est indignus, *vt hîc: & l. 2. ff. de his quæ vt indignis.* valet tamen pactum eius qui exonerationem seu libertatẽ bonorũ viuentis stipulatur, *l. 7. §. 17. ff. de pact.* sic rectè stipulamur quæstum futuræ societatis, *l. 3. §. de illo. ff. pro socio.* sic qui bona sua obligat, ea etiam bona obligat, quæ ex alterius successione sit habiturus. *l. vltim. Cod. quæ res pign.* possumus quoq; de hereditate eius, quẽ mortuũ putamus, stipulari. *l. 4. C. de postl.* q *v. l. vltim. Cod. de pact.* r *Haloand.* respondi. s *l. 2. in fin. ff. de his quæ vt indign.* t *l. 5. ff. eod. l. 3. §. 1. in fin. ff. de donat. int. vir.* u nisi à milite factæ sint, *l. 3. Cod. de don. int. vir. & vxor. v. Papon. 1. Notar. lib. 5. tit. des donations fol. 362. 363.*
x *vide l. 16. §. 1. ff. de his quæ vt indig.* y Præsumitur matrimoniũ ex personarum comparatione, & vitæ coniunctione. z Tabulæ non faciunt matrimonium, *l. 9. l. 13. de nuptiis.* Quintilianus *5. cap. 11.* Nihil obstat quominus iustum sit matrimonium mente, etiamsi tabulæ designatę non fuerint. Nihil enim prodest signasse tabulas, si mentẽ matrimonij fuisse non constat. Quid: testium subscriptio vel subnotatio, non exigitur in actis iudiciariis? Bartolus negat exigi; v. tamen Socinũ *regul. 384*

a Id est, paraphernales, *vide l.9.§.3.ff.de iure dot.*
b Vtcumque traditio donatario (puta vxori) facta non sit, sed eius nomine alteri (puta marito) vtilis est.
c ex hac voce Cuiacius monet legendum, *peculium*, non *pecuniam*, in lege 7. *Cod. solut.* 17. *obseruat.* 6.
d *l.17. Cod. eodem.*
e Hinc ratio dubitandi sumitur.
f Præsumere in dubio non solemus donationem.
g perfectę, *Hal.*
h in aliis secus, *l.15.ff.eod.*
i *l.penult. & vltim. Cod. ad leg. Iuliam. maiest. l.9.§.2.Cod.de bon. proscript.*
k quandiu voluerim. ita emédat Antonius Faber. 2. *Coniectur.* 19. vt donationis finem referam? in donatoris voluntatem, non in donatarij. Nam si in voluntatem donatarij finis donationis collatum esset, heredes donatoris eam non reuocanti, quam tamen hic reuocant.
l Imò, nõ possunt, *vide quæ notaui ad l. 27. ff. eodem.* Donator perfecta etiam donatione, cõmutare voluntatem in iis potest, quæ pédent à mera eius voluntate.
m Etiam post constitutum, & post & rem iudicatam donationis nomine donator conuenitur in id tantum quod facere potest? non attenditur constitutum, nõ attenditur res iudicata, attenditur sola donatio, *l. 41. ff. de re iudicat.*
n *l.20.ff. de reb. credit.*
o imò impeditur, *l.33.§.1. infrà de solutionibus.*
p id est, Mutus, vel surdus: vel mutus & surdus, ex casu, litterarum tamen gnarus, *l.10. Codice qui testamenta.*
q *l.2.§.2.ff.eod.*
r *l.41.ff.de re iudicata.*
s hic locus à Triboniano videtur interpolatus, *vide Paul. 5.sentent. 11. paragraphò 6.*

1 ¶Species extra dotem,[a] à matre filiæ nomine, viro traditas, filiæ, quæ presens fuit, donatas, & ab ea viro traditas videri[b] respondi. nec matrem offensam, repetitionem habere, vel eas rectè vindicare, quòd vir cauisset, extra dotem vsibus puellæ sibi traditas: cùm ea significatione non modus donationis declaretur, nec ab vsu proprietas separetur, sed peculium à dote puellæ distingueretur. iudicem tamen æstimaturum, si mater iure contra filiam offensa, eas reuocare velit: & verecundiæ maternæ congruam, boníque viri arbitrio competentem ferre sententiam.

2 ¶Pater, qui filiæ, quam habuit in potestate, mancipia donauit, & peculium[c] emancipatæ non ademit[d], ex postfacto donationem videbatur perfecisse.

3 ¶Eiusmodi lege deposita in æde arca, *vt*[e] *eam ipse solus qui deposuit, tolleret, aut post mortem domini Aelius Speratus*, non[f] videri celebratam donationem respondi.

4 ¶Ratæ[g] donationes esse non possunt post crimen perduellionis[h] contractum: cùm heredem[i] quoque teneat, & si nondum postulatus vita decesserit.

De vsu domus precariò concesso.

32. *Scæuola* lib.5.Responsorum.

LVcius Titius epistolam talem misit: *Ille illi salutem hospitio illo, quamdiu volueris,[k] vtaris, superioribus diætis omnibus gratuito. idq. te ex voluntate mea facere, hac epistola notum tibi facio.* quæro, an heredes eius habitationem prohibere possunt. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, heredes eius posse[l] mutare voluntatem.

De constituta pecunia. 1. *De pecunia donatâ vt donatori credatur.* 2. *De muto, vel surdo.* 3. *Si quis primo donaturus, secundo promiserit.*

33. *Hermogenianus* lib sexto Iuris epitomarum.

QVi id, quod ex ea donationis stipulanti spoponderat, solui constituit. actione constitutæ pecuniæ non in solidum, sed in quantum facere potest, conuenitur. causam enim[m] & originem constitutæ pecuniæ, non iudicij potestatem præualere placuit. sed & cõdemnatus ex causa donationis, in actione iudicati non frustra desiderat, in quantum facere potest, conueniri.

1 ¶Ea lege, donationis causa, pecunia Titio numerata, vt[n] statim donatori mutuo detur, non impeditur[o] domini translatio. ac propterea, iisdem nummis donatori creditis, nouum dominium in his quæritur.

2 ¶Mutus &[p] surdus donare non prohibentur.

3 ¶Si, cùm Primus tibi donare vellet, & tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secũdo ex voluntate[q] tua stipulanti promiserit: perficitur donatio. & quia nihil Primus Secundo, à quo conuenitur, donauit: & quidem in solidum, non in id, quod facere potest, condemnatur. Idq. custoditur, & si delegante[r] eo, qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiserit. & hoc enim casu creditor suum negotium gerit.

De *mutuo.* 1. De *erepto à latrunculis vel hostib.*

34. *Paulus* lib. quinto Sententiarum.

SI pater emãcipati filij nomine, donationis animo pecuniam fœnerauit, eamque filius stipulatus: & ipso iure perfectam donationem, ambigi non potest.

1 ¶Si quis aliquem à latrunculis[s] vel hostibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipso accipiat: hæc donatio irreuocabilis est.[t] non[u] merces eximij laboris appellanda est: quod contemplatione salutis[x] certo[y] modo æstimari non placuit.

t Donatio remuneratoria, (qualis fit ei qui à latrunculis vel hostibus, eripuit donatorem) est irreuocabilis: nec enim propriè est donatio. *vide l.27.ff.eodem.* Vtcumque eo nomine in infinitum donatum sit, non reuocatur ea donatio. vt immodica, *Paul.5.sentent.11.§.6.* quamuis iustum modum excedat, 47. *Eclog.1.cap.36.* de quo forte dubitatum fuerat, quod veteribus, certus modus, certumque pondus donationibus fuerat iniectum, *Theodos. Nouell. de Theodosiani Codicis autoritate.* cùm & alioquin discamus ex Iustiniano fuisse olim donationé permissam, 200, aureor. deinde 300: deinde 500. *l. Faunius. l. penult. §. vltim. Cod. de donationibus.*
u sic restitue ex Paulo, si tamen donatio, non merces eximij laboris appellanda est: quia contemplationem salutis certo modo æstimari nõ placuit. *Paul.5.sentent.11.§.6.* sic ferè Cicero *pro Cluentio*: si hæc, inquit, solutio legatorum, non merces abortionis appellanda est, *vide Cuiac. apud Paulum ibid.*
x *adde l.8. l.19.§.1. l.27.ff.eodem.*
y innuit apud veteres non fuisse licitum donare in infinitum sine insinuatione, *vide l.penultim. Cod. eodem.*

z *l.8.ff.eodem.*
a Si fundus pignoratus venierit, manet causa pignoris. *l.18.§.2.ff. de pignorat.*
b ad Labeonem, *vulgat.*
c Qui pecuniam mutuò dat sub alterius nomine, & vsuras, & instrumenta à debitoribus eo casu accipit, donare intelligitur.

De *nominib. peculiarib.* 1. De *pignore.* 2. De *mutuo.*

35. *Scæuola* lib.31. Digestorum.

AD eum, quem manumiserat,[z] epistolam misit in hęc verba: *Titius Sticho liberto suo salutem cum te manumiserim: peculium quoque tuum omne, quidquid habes tam in nominibus, quàm in rebus mouentibus: siue in numerato, me tibi concedere, hac epistola manu mea scripta notum tibi facio.* eundem libertum testamẽto ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legauit, nec actiones præstari iussit. quæsitum est, vtrùm in assem Sticho actio detur eorundem nominum, quę in peculio habuit, an vtrisque heredibus pro portionibus hereditariis. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, vtrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere.

1 ¶Lucius Titius fundum Mæuię donauit, & ante traditionem eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligauit, & intra dies triginta Mæuiam in vacuam possessionem eiusdem fundi induxit. quæro, an donatio perfecta sit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, perfectam: verùm creditorem firmam[a] pignoris obligationem habere.

2 ¶Auia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, & vsuras semper cepit: & instrumenta debitorum à[b] Labeone recepit[c], quæ in hereditate eius inuenta sunt. quæro an donatio perfecta esse videatur. respondit, cùm debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.

DE MORTIS CAVSA[d] DOnationibus & captionibus,[e]

TIT. VI.

Quid sit Mortis causa donare. 1. *De donatione Telemachi.*

Marcianus libro nono Institutionum.

MOrtis causa donatio est,[f] cùm quis habere se[g] vult,[h] quam eum cui donat, magisque eum[i] cui donat, quàm heredem suum.

1 ¶Sic[k] & apud Homerum[l] Telemachus donat Piræo.

Species mortis causa donationum.

2. *Vlpianus* lib.32. ad Sabinum.

IVlianus libro septimodecimo Digestorum tres[m] esse species mortis causa donationum ait. vnam: cùm quis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione[n] mortalitatis donat. aliam esse speciem mortis causa donationum ait. cùm quis imminente[o] periculo commotus, ita donat, vt statim fiat accipientis. tertium genus esse donationis ait: si quis periculo motus, non sic det, vt statim faciat accipientis: sed tunc demum, cùm mors fuerit insecuta.

De periculo cuius causa donatur.

3. *Paulus* lib.7. ad Sabinum.

MOrtis causa donare licet, non tantum infirmæ valetudinis causa: sed periculi etiam propinquæ[p] mortis, vel ab hoste,[q] vel à prædonibus, vel ab hominis potentis crudelitate, aut odio: aut nauigationis ineundæ.

4. *Gaius* lib.1. Rerum cottidianarum siue aureorum.

AVt per insidiosa loca iturus.

5. *Vlpianus* lib. secundo Institutionum.

AVt ætate fessus.

6. *Paulus* lib.7. ad Sabinum.

d 8. Cod. 57. §.1. *instit. de donat.* Nouell. 87. *Paul.* 3. *sentent.* 7. 47. *Eclog.* 3. adde §. *Harmenopul.* 1. quid sit mortis causa donatio, *vide l.1.ff. eodem.*
e & captionibus: *vulgat. Hal.* mortis causa capio, est adquisitio. differt à mortis causa donatione. Mortis capio, est quidquid mortis alicuius occasione percipitur, *l.8. l.12. l.18. l.21. l.38. ff. eodem.*
f *l.35.§.2.ff.eod. §.1. Instit. de donat. vide Paul. 2. sent. 22.§.1.*
g confertur enim in casum mortis testatoris, nec ante perfecta esse intelligitur, quàm mors contigerit. In ea quoque non sufficit in extremis constitutum esse, & articulo mortis, sed requiritur vt fiat expressa mentio mortis, alioquin habetur pro donatione inter viuos, *l.42. in fin. ff. eodem.* Quid si in instrumento talis donationis quis promiserit se donationem nunquam reuocaturum? donatio inter viuos præsumitur, *l. 27. ff. eodem. vide Clar. 4. sentent. 1.*
h mauult *Vulgat.* vult magis, *Haloand.* sufficit velle. nec enim hæc donatio indiget insinuatione, vt donatio inter viuos, *l.4. Cod. eodem.*
i hinc colligere possum? Primam, affinitatem mortis causa donationis cũ legato. adde quòd res donatario ipsi adquiritur, licèt non tradita, *l.1. l.2. ff. de publiciana*: quòd pœnitenti licet reuocare legatum *l.10. ff. eod.* legatũ lege Falcidia minuitur, *l. 27. ff. eod.* quæ de re, vide Cuiac. 19. *obseruat.* 18. *vide quæ notaui ad l. vltim. Cod. eod.* Clarus verò sic ait, mortis causa donationé, quoad modum, ordinationé, dũ in ipso iure deducitur, cõparari cõtractui. postquam verò in esse est deducta, quoad effectũ & efficaciã, censetur vltima voluntas: nisi quod vltima voluntas confirmatur adita hereditate: donatio mortis causa, sola morte donatoris, etiã hereditate non adita, *l.22.ff.eodem. Clar.4.sentent.6.*
k hinc colligunt, In iure posse allegari authoritatem poetarum.
l hinc colligunt, Donationis mortis causa originem esse iuris gentium.
m dic apertius, aut citra metum mortis præsentis, sed ob solam cogitationem mortalitatis donamus, aut in ipso periculo, idque bifariam: vel ita donamus vt statim res fiat accipientis: vel tum demum cùm mors fuerit insecuta.
n *l.31.§.2. vers. rursus circa fin. l.35.§.4.ff.eodem. l.11.§.1.ff. de donat. inter vir.*
o *l.3.ff.eodem.*
p *l.2.ff.eodem. l.31.§.2. vers. rursus: l.35.§.4.ff.eodem.* impendentis, *Paul. 2. sentent. 23.§.1.* instantis. *l.6.ff.eodem.* præsentis, *dict.§.*
q Causæ huius donationis sunt valetudo, peregrinatio, nauigatio, bellum, *Paul. ibid. & 3 sentent. 7.§.1.* & similes, *l.4.5.ff.eodem.*

Hæc enim

[a] ... ceſſato competit ius reuocandi, *l.29. ÿ. eodem.*
b ... *l.15 ſ. de donationibus.*
c *vide l.38. ÿ. eodem.*
d *l.31. §.2. ÿ. eodem. l.55. in fin. ſ. de cond. & demonſt.*
e *l.13. §.1. ÿ. eodem.*
f *l.35. l.37. ÿ. eod.*
g quinam verò legata accipere non poſſunt? apoſtatæ, *l.3 Cod. de apoſt.* collegia illicita, *l.8. Cod. de hered. Inſtit.* damnati in metallum, *l.3. ÿ. de his quæ pro non ſcriptis:* deportati, *l.1. Cod. de hereticis.* liberi eorum qui maieſtatis ſunt damnati, *l.5. Cod. ad l. Iul. maieſt.* ... ſuo concubitu, *Nouell. 89. cap. vltim.*
h *l.9. Cod. de fideicommiſ.* & ita alteri, quã inſtituto, poteſt ſubſtitui, *l.39. ſ. de hered. inſt. l.41. in pr. ſ. de vulgari. l. vnic. Cod. de caducis.*
i *l.18. ÿ. eod. l.26. in fin. ſ. de donat. inter vir.*
k quia gratuitò non accepit, *vide l.38. ÿ. eodem.*
l *l.18. §.2. ſ. de donationibus.*
m Donationũ mortis cauſa cõditio, pacto ſeu lege mutari poteſt. Poſſum ita mortis cauſa donare, vt omnimodo me mortuo ex ea valetudine, res tibi à me donatas mortis cauſa nõ reddas. *verſ. Nam etſi quo loco,* τὸ *omnimodo*, coniungo his verbis, res non reddatur: hoc ſenſu. Poſſũ res ita tibi donare mortis cauſa, vt ex ea valetudine me mortuo, omnimodo res non reddatur, *omnimodo*, id eſt, & niſi reuocem res donatas. Nã per contrarium donare ita poſſum, vt ſi prior deceſſerim, rem reddas, ſi modo id reſtitui mihi velle ſignificauero *verſ. & vt reddatur.* Poſſum quoque ita donare, vt nõ aliter reddatur, quàm ſi donatarius prior deceſſerit. *verſ. ſed & ſic.* Poſſum & ita donare, vt non ſiquidẽ conualuero, res donatas reddam. *verſ. ſic quoque.* At hæc quarta ſpecies primæ videtur ſimilis: non eſt. Intereſt multum an ius donationis per receptam valetudinem reuocandæ mihi eripias, *vt hic.* An verò ita donem, vt nulla omnino voluntate res donatas reuocem, *vt ibi.* n *l.9. in fin. ſ. eodem.* o *l.27. ÿ. eodem.*
p & ideo, nec ſi, *Haloand.*
q donator, reuocabitur. *Hal.* talis donatio ſortitur nomen donationis inter viuos.
r & traditus. ſ à donatario ſcilicet.
t donatores ſcilicet vel donatoris hæredes poſt donationem reuocatam.
u Quid ſi donatarius fructus ex re donata percepit? an eorum fiet compenſatio cum expenſis? vtique, *l.48. l.65. ſ. de rei vindicat.* x Donare mortis cauſa de caſtrenſi ſuo penitus filius familiàs poteſt, perinde ac ſi paterfamilias eſſet.

HAec enim omnia inſtans periculum demonſtrant.[a]

De pœna capitali.

7. *Vlpianus* lib.32. ad Sabinum.

SI aliquis mortis cauſa donauerit, & pœna fuerit capitis affectus: remouetur donatio vt imperfecta. quamuis ceteræ donationes ſine[b] ſuſpicione pœnæ factę valeãt.

Quid ſit mortis cauſa capere. 1. De donatione vt ſi donator conualuerit recipiat.

8. *Idem* lib.7. ad Sabinum.

QVi pretio accepto hereditatem prætermiſit, ſiue ad ſubſtitutum peruentura ſit, hereditas, ſiue ab eo ab inteſtato ſucceſſurus, mortis cauſa capere videtur: nam quidquid propter alicuius mortem obuenit, mortis cauſa capitur[c], quam ſententiam & Iulianus probat. & hoc iure vtimur. Nam & quod à ſtatulibero[d] condicionis implendæ cauſa capitur, vel à legatario: mortis cauſa accipitur, & quod pater dedit propter mortem filij, vel cognati: mortis cauſa capi, Iulianus ſcripſit. 1 ¶ Denique & ſic[e] poſſe donari ait, vt, ſi conualuerit, recipiatur.

Qui poſſunt mortis cauſa capere.

9. *Paulus* lib.3. ad Sabinum.

OMnibus[f] mortis cauſa capere permittitur, qui ſcilicet & legata[g] accipere poſſunt.

De ſubſtitutione.

10. *Vlpianus* lib.4. ad Sabinum.

EI, cui mortis cauſa donatum eſt, poſſe ſubſtitui[h] conſtat in hunc modum: vt promittat alicui, ſi ipſe capere non poſſit, vel ſub alia condicione.

Si mortis cauſa filiis ſui pater donet.

11. *Idem* lib.23. ad Sabinum.

MOrtis cauſa filij[i] ſui pater rectè donare poterit, etiam conſtante matrimonio filij.

Si mulier pecuniam accepit vt ex ventris nomine in poſſeſſionem mitti deſideret.

12. *Idem* lib.44. ad Sabinum.

SI mulier ventris nomine per calumniam, vt in poſſeſſionem mitti deſideret, pecuniam accepit, fortè dũ ſubſtituto patrocinatur, vt inſtitutum aliqua ratione excludat: mortis cauſa eam capere, Iulianus ſæpiùs ſcribit.[k]

De donatione rei alienæ. 1. Species mortis cauſa donationum.

13. *Iulianus* lib.17. Digeſtorum.

SI alienã[l] rẽ mortis cauſa donauero, eaq; vſucapta fuerit: verus dominus eã condicere non poteſt: ſed ego ſi cõualuero. 1 ¶ *Marcellus* notat: in mortis cauſa donationibus etiã facti[m] quæſtiones ſunt. Nã & ſic poteſt donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur. & vt reddatur,[n] etiã ſi prior ex eadem valetudine donator deceſſerit, ſi, iam mutata voluntate, reſtitui ſibi voluerit. Sed &[p] ſic donari poteſt, vt non aliter reddatur, quàm ſi prior ille, qui acceperit, deceſſerit: Sic quoque poteſt donari mortis cauſa: vt nullo[o] caſu ſit eius repetitio: id eſt[p] nec ſi conualuerit quidem donator.[q]

De impenſis in rem donatam factis.

14. *Iulianus* lib.18. Digeſtorum.

SI mortis cauſa donatus fundus eſt,[r] & in eum impenſæ neceſſariæ, atque vtiles factæ ſint:[ſ] fundum vindicantes.[t] doli mali exceptione ſummouentur, niſi pretium earum reſtituant.[u]

De militib. Collatio harum donationum & legatorum.

15. *Idem* lib.27. Digeſtorum.

MArcellus notat: Cùm teſtamento relinquendi, cui velint, adepti ſint filiifamilias milites[x] liberam facultatem: credi poteſt, ea etiam remiſſa, quæ donationes mortis cauſa fieri prohibent. *Paulus* notat: Hoc & conſtitutum eſt, &[y] ad exemplum[z] legatorum mortis cauſa donationes reuocatæ ſunt.

De reuocandis donationib.

16. *Iulianus* lib.29. Digeſtorum.

MOrtis cauſa donatio, etiam dum pendet,[a] an conualeſcere poſſit donator, reuocari poteſt.

De creditor fraudatis. Collatio harum donationũ & legatorũ.

17. *Idem* lib.47. Digeſtorum.

ET ſi[b] debitor conſiliũ creditorũ fraudandorũ nõ habuiſſet, auelli res mortis cauſa ab eo donata debet. nã cùm legata ex teſtamẽto eius,[c] qui ſoluẽdo nõ fuit, omnimodo inutilia ſint, poſſunt videri etiã[d] donationes mortis cauſa factę, reſcindi debere: quia legatorũ inſtar[e] obtinẽt.

Si quis mortis alienæ cauſa donet. 1. De delegatione. 2. De chirographo datis, vt, ſi donator moriatur, donatorio dentur. 3. De donatione rei obligatæ.

18. *Idem* lib.60. Digeſtorum.

MOrtis cauſa capimus non tunc ſolùm, cùm quis ſuę mortis cauſa nobis donat: ſed & ſi propter alterius mortẽ id faciat. veluti ſi quis filio,[f] vel fratre,[g] ſuo moriẽte, donet Mæuio ea cõdicione: vt, ſi cõualuerit, alteruter eorũ, reddatur ſibi res: ſi deceſſerit, manet apud Mæuiũ. 1 ¶ Si donaturus mihi mortis cauſa, debitorem tuum creditori meo delegaueris[h]: omnimodo capere videbor tantam pecuniã, quanta à creditore meo liberatus fuero. Quòd ſi ab eodẽ ego ſtipulatus fuero: eatenus capere exiſtimandus ero, quatenus debitor ſoluendo fuerit. nam etſi conualuiſſet creditor, idemq. donator: cõdictione, aut in factũ actione, debitoris obligationẽ dũtaxat reciperet. 2 ¶ Titia chirographa debitorum ſuorum Septitij & Mæuij donatura illis Agerię dedit: & rogauit eam, *vt*[i] *ea, ſi deceſſiſſet, illis daret*[k], *ſi conualuiſſet, ſibi redderet.* morte ſecuta, Mæuia Titiæ filia heres extitit. Ageria autem vt rogata erat, chirographa[l] Septicio & Mæuio, ſupraſcriptis dedit. quæritur: ſi Mæuia heres ſummam[m], quæ debebatur, ex chirographis ſupraſcriptis petat, vel ipſa chirographa: an exceptione excludi poſſit. Reſpõdit. Męuiã vel pacti cõuenti, vel doli[n] mali exceptione ſummoueri poſſe. 3 ¶ Qui hominem noxæ nomine, vel aliàs obligatum, mortis cauſa acceperit: tantùm[o] cepiſſe intelligendus eſt, quanti[p] is homo venire potuiſſet. Idem in fundo, qui obligatus eſt, obſeruari poterit, vt pretium excutiatur.

Si filiofam. donatur, ſi donatarius in adoptionem ſe dederit, aut rem alienauerit.

19. *Idem* lib.89. Digeſtorum.

SI filiofamilias res mortis cauſa data fuerit, & conualuiſſet donator: actionem de peculio cum patre habet. At ſi paterfamilias, cum mortis cauſa donationem accepiſſet, in adoptionem ſe dederit: res ipſa à donatore repetitur. Nec huic ſimilis eſt is, qui rem, quam mortis cauſa acceperat, alij porrò dederit: nam donator huic non rem, ſed pretium[q] eius condiceret.

De legato non capaci, ſolidi ſub condicione dandi.

20. *Idem* lib.1. ad Vrſeium Ferocem.

EI,[r] qui non amplius parte capere[ſ] poterat, legatus eſt fundus, ſi decem dediſſet heredi, non totam ſummam is dare debet, vt partem fundi haberet: ſed[t] partem dumtaxat pro rata, qua legatum conſequitur.

De eo qui pecuniam accepit vt adiret.

21. *Idem* lib.2. ad Vrſeium Ferocem.

EVm, qui vt[u] adiret hereditatem, pecuniam accepiſſet, plerique, in quibus Priſcus quoque, reſponderunt, mortis cauſa eum capere.

Quo tempore capacitas donatarij ſpectatur.

22. *Africanus* lib.1.[x] Quæſtionum.

IN mortis cauſa donationibus[y] non[z] tempus donationis,[a] ſed mortis intuendum eſt, an quis capere poſſit.

Si filiofam. vel ſeruo donetur.

23. *Idem* lib. 2.[b] Quæſtionum.

SI filiofamilias mortis cauſa donatũ ſit, & viuo donatore, moriatur filius, pater viuat: quæſitũ eſt, quid iuris ſit.[c] reſpõdit, morte[d] filij cõdictionẽ cõpetere: ſi modò ipſe potiùs filio, quàm patri donaturus dederit: alioquin, ſi quaſi miniſterio eius pater vſus ſit, ipſius patris mortẽ ſpectandã eſſe. Idq. iuris fore, & ſi de perſona ſerui[e] quęratur.

De acceptilatione.

24. *Idem* lib.9. Quæſtionum.

QVod debitori acceptum factum eſſet mortis cauſa, ſi conualuerit donator. etiam tempore liberato[f] ei poteſt condici. namque acceptilatione interueniente abitum ab iure priſtinæ obligationis, eamq. in huius condictionis transfuſam.

De teſtato, vel inteſtato. 1. De filiofam.

25. *Marcianus* lib. 9. Inſtitutionum.

TAm[g] is, qui teſtamentum facit,[h] quàm qui non facit, mortis cauſa donare poteſt.[i] 1 ¶ Filiusfamilias, qui

y Donatio mortis cauſa reuocatur per creditores ſi ea donatione fraudati ſunt reipſa non modo conſilio.
z *l.37. ÿ eod §.1. Inſtitut. eod.* legatorum inſtar obtinet, *l.17. in fin. ÿ eodem. vide Cuiac. 10 obſeruat. 28. vide quæ notaui ad l. vltim. Cod. hoc titul.*
a non expectatur ceſſatio valetudinis, *l.19. ſ. de reb. credit.*
b In fraudem vendita reuocãt creditores, ſi fraus interuenit iunctim & emẽtis & vendentis. donata inter viuos, reuocant, ſi fraus donatoris interuenit, etiãſi nulla donatarij fuerit. donata verò teſtamẽto, reuocẽt, ſi fraus reipſa interuenit, licet teſtator vel legatarij nullam fraudem admiſerint. Quod obtinet in mortis cauſa donatione, quæ ſic ad exemplũ legatorum reuocata dicitur.
c Legatum ex teſtamento, eius qui ſoluẽdo non eſt, omnimodo inutile eſt, *l.68. ſ. ad Trebell. l.12. C. de teſtam. milit.*
d *l.66. in fin. ſ. ad leg. Falcid.*
e ¶ *l.15. in f. ſ. eo.*
f *l.11. ſ. eodem.*
g *l.3. Cod. eodem.*
h *l.31. §.2. ſ eod.*
i Mandatum poſt mortẽ mãdatoris collatũ, eius morte non reuocatur.
k *l.3. §.3. ſ. de liberatione.*
l Chirographũ qui mãdat reddi debitori, debitorem ipſum liberaſſe intelligitur.
m nam chirographo legato cõtinetur actio, *l.59. ſ. de legat. 3.*
n *dict. §.2. l.28. in fin. ÿ. eod.*
o Donatio rei quæ euinci vel auelli poteſt, tãtũ conſtat quanti res vendi poteſt.
p *l.1. §.16. ſ. ad Trebell.*
q *l.39. ÿ. eodem.*
r putà filio naturali: vel ei cui per Falcidiã detrahitur.
ſ Referenda eſt hæc lex ad ſecundam partem inſcriptionis huius tituli, hoc eſt, ad mortis capiones.
t *l.44. in fin. ſ. de condit. & demonſtr.*
u *l.31. §.2. ÿ. eod*
x *vide Cuiac. 1. ad African. f l.8.*
y quoties ſcilicet quæritur de capacitate donatarij.
z Capacitas vel incapacitas donatarij mortis cauſa, inſpicitur tempore mortis, nõ tempore donationis, *Caſtr.*

a id eſt actus interpoſiti: contra quàm in legatis, in quibus teſtamenti faciendi tempus ſpectatur ex regula Catonis. b *vide Cuiac. 2. ad Afric. fol. 21.* c id eſt, cuius mors inſpicitur, *adde l. vltim. ÿ. eod.* d Donatio mortis cauſa facta filiofamilias, ipſo ante donatorem præmortuo expirat: ſecus ſi facta ſit patri per mediã perſonam ipſius filij. e *vt in dict. l. vltim.* f Qui liberatus eſt acceptilatione mortis cauſa, non poteſt vti præſcriptione aduerſus donatorem.
g Donare mortis cauſa vel facto teſtamento vel ab inteſtato poſſum: *Caſtrenſ.* eadem ratione codicilli fiunt vtrouis modo, *l. conficiuntur: l. ab inteſtato. ſ. de Iure codicill.*
h *l.9. ſ. eodem l.32. §.8. in fin ſ. de donat. int. vir.*
i Imò, non poteſt. nam pupillus nec teſtamentum facere poteſt, nec mortis cauſa donare, *l.1. §.1. ſ. de tutela & rationibus.*

a *l.6.ꝫ.qui testament.*
b *v.l.vlt.Cod.qui testamenta.*
c Quæro, an donatio vicissitudinaria ceu reciproca sit propriè donatio? ad id enim ea vtilis est quæstio, vt sciamus indigeat insinuatione necne? Clarus, post communem opinionem negat esse propriè 4. *sent.2.inf.* Cur ita? quia propter vicissitudinem habet onus adnexum: quia tãtum quis dat, quantum habere sperat: & ideo non potest propriè dici donatio.

non[a] potest facere testamentum, nec[b] voluntate patris, tamen *mortis causa donare patre permittente potest.*

De donatione reciproca & commorientibus.

26. *Idem* " lib.2.Regularum."

SI, qui inuicem[c] sibi mortis causa donauerunt, pariter[d] decesserunt: neutrius heres repetet: quia neuter alteri superuixit. idem iuris est, si pariter maritus & vxor sibi donauerunt.

Si donetur mortis causa vt nullo casu reuocetur.

27. *Idem* " lib.5.Regularum."

VBi ita donatur mortis causa, vt nullo[e] casu reuocetur: causa donandi magis[f] est, quàm mortis causa donatio. & ideo perinde[g] haberi debet, atque alia quæuis inter viuos donatio. ideoq. inter viros & vxores non valet. & ideo nec[h] Falcidia locum habet quasi in *mortis causa donatione.*

De eo qui scripsit tabulas vel chirographam inania esse, nec quidquam deberi.

28. *Marcellus* " lib. singulari Responsorum."

AVunculo suo debitori mortis causa donaturus, quæ debebat, ita scripsit: *tabulæ*[i] *vel chirographum*[k] *tot, vbicumq. sunt inanes*[l] esse: neq. eum soluere debere, quæro, an heredes, si pecuniam ab auunculo defuncti petant, exceptione[m] doli mali tueri se possint. † Marcellus respondit, posse: nimirum enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

De reuocatione donationis. De vindicatione & condictione.

29. *Vlpianus* " lib.17.ad Edictum."

SI mortis causa res donata est, & conualuit, qui donauit: videndum, an habeat in rem actionem. & si quidẽ quis sic donauit, vt, si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est, sine dubio donator poterit rem vindicare[n]: mortuo eo, tunc is, cui donatum est. si verò sic, vt iam nũc haberet, redderet, si conualuisset, vel de prælio, vel peregrè rediisset: potest defendi, in rem competere donatori, si quid horum contigisset: interim autem ei, cui donatum est. sed & si morte præuentus sit is, cui donatum est: adhuc quis dabit in rem donatori.[o]

30. *Idem* " lib.21.ad Edictum."

QVi mortis causa donauit: ipse ex pœnitentia condictionem,[p] vel vtilem actionem habet.

Quid sit mortis causa capere. 1. De acceptilatione. 2. Quæ mortis causa capi dicuntur. 3. Si quis iusserit debitorem suum alij expromittere.
4. De acceptilatione.

31. *Gaius* " lib.8.ad Edictum Prouinciale."

MOrtis causa capitur, cùm propter mortem alicuius capiendi occasio obuenit: exceptis[q] his capiendi figuris,[r] quæ proprio nomine appellantur. certè enim & qui hereditario, aut legati, aut fideicommissi iure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem. sed quia[f] proprio nomine hæ species capiendi appellantur: ideo ab hac definitione separantur.[t]

1 ¶ Iuliano placet, licet soluendo[u] non sit debitor, cui acceptum latum sit, videri ei mortis causa donatum.

2 ¶ Sine donatione autem capitur: " veluti " pecunia, quam statuliber,[x] aut legatarius alicui condicionis implendę gratia numerat: siue extraneus sit, qui accepit, siue heres. Eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, vt vel adeat[y] hereditatem, vel non adeat. quique in hoc accipit pecuniam, vt legatum omittat. Sed & dos quã quis in mortẽ mulieris à marito stipulatur, capitur, sanè mortis causa. cuius generis dotes receptitiæ[z] vocantur. Rursus id, quod mortis causa donatur, aut in periculum[a] mortis datur, aut cogitationem mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus.

3 ¶ Si iusseris mortis causa, debitorem tuum mihi, aut creditori meo expromittere[b] decem: quid iuris esset, quæritur, si iste debitor soluendo non sit. & ait Iulianus, si ego stipulatus fuerim, tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum debitor soluendo fuisset. nam etsi conualuisset (inquit) donator, obligationem dumtaxat, debitoris recipere deberet. si vero creditor meus stipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepisse, in quantum à creditore meo liberatus essem.

4 ¶ Per accepti quoque lationem egens[c] debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse videtur.

d *l.32.§.14.ꝫ.de donat. int. vir.*
e *l.13.in f.ꝫ.eod. l.35.§.4. versicul. nam & sic. ꝫ. eod.*
f Quoties donatio mortis causa clausulam continet *de non reuocando*, non obstante tali clausula, permittitur reuocatio: quia talis donatio transit in aliam donationẽ, & sortitur potiꝰ nomẽ donationis inter viuos. *Mynsin.7. R. spõ. 69. num.* 11. Clarus 4. *sent.§. Donatio. quæst.4. in fin.* Hæc enim qualitas, vt donatio qua de agitur, nullo iure possit reuocari, penitus dissentanea est à natura donationis mortis causa. *ad de* Grassum. *§. donatio, mortis causa. quæst.1. numer.* 4.5.6.
g Pactum adiectum contra naturam contractus, ipsum cõtractum non vitiat, sed eũ mutat in aliud contractus genus.
h *l. 42. in f. ꝫ. eodem.*
i Instrumenta, nudis etiã verbis cancellari posse hinc colligunt: veluti si creditor tabulas debitoris sui iubeat vel mãdet inanes esse: & vt pragmatici loquũtur, *cassas* & irritas.
k tua chirographa vbicunque sunt, inania esse.
l Donatio in ipsis liberationibus siue quoties de ipso debitore liberando agitur, statim perficitur: neq; in ea donatione vlla exigitur traditio. Fit & in hunc modum, liberando, donatio: quæ nihil aliud est, quàm pactũm de non petendo.
m *l. 18. §. 2. ꝫ. eod.*
† possit.
n directò, si dominium nũdum trãslatum: vtiliter, si translatũ *Accursius: adde l.38. §. 2. ꝫ. de vsuris.*
o habet etiam condictionem, *v. l.30.ꝫ.eod.*
p *l.39.§.2.ꝫ.eod. l.9.ꝫ.de rebus cred. l.76.ꝫ. de iure dot. l.12.ꝫ.de cond. causa data.*
q Definitio per contrarij remotionem.
r figuras vocat, modos, causas, genera, *vt l.1.ꝫ.de obligat.*
f Mortis capio, species est negotij innominata.
t Aliud est legatum, fideicommissum, mortis causa capio, & mortis causa donatio.

u *l.22.§.3.ꝫ. ad l.Falc.*
x *l.8.vers. nam quod. suprà eodem.*
y *l.21. suprà eodem.*
z Dos receptitia dicitur, quam is qui dedit vt sibi redderetur stipulatus est, *Vlp.* 6. §.5. seruus receptitius, de quo meminit Gellius 17. c. 6. & Nonius Marcellus, neque dotalis est, neque ex paraphernis, quæ ad virum non defertur, *v. Cuiac. ibid.*

De morte.

32. *Vlpianus* " lib.76.ad Edictum."

NOn videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam[d] mors insequatur.

De vsucapione.

33. *Paulus* " lib.4.ad Plautium."

QVi alienam[e] rem mortis causa traditam vsucepit, nõ ab eo videretur † cepisse, cuius res fuisset: sed ab eo, qui occasionem vsucapionis præstitisset.

De stipulatione in annos singulos.

34. *Marcellus* " lib.28.Digestorum."

MOrtis causa donatio etiam " sic " constitui potest: vt quid stipuletur[f] in annos singulos quoad viueret. scilicet vt post mortem promissoris incipiat exactio.

Quib. donari potest. 1. Etymologia donationis. 2. Quid intersit inter simplicem, & mortis causa donationem. 3 De repetitione. 4. De causis & speciebus mortis causa donationum. 5. De societate. 6. De acceptilatione. 7. De stipulatione in annos singulos.

35. *Paulus* " lib.6.ad legem Iuliam & Papiam."

SEnatus censuit, placere, mortis causa donationes factas in eos, quos[h] lex prohibet capere, in eadem causa haberi, " in " qua essent, quæ[i] testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. Ex hoc senatusconsulto multæ variæq. quæstiones agitantur, de quibus pauca referamus.

1 ¶ Donatio dicta est à dono, quasi dono datum, rapta † à Græco. nam hi dicunt *δῶρον, καὶ δωρεῖσθαι*, *i. donum & donare.*

2 ¶ Sed mortis causa donatio longè differt ab illa vera[k] & absoluta donatione, quæ ita proficiscitur, vt nullo casu reuocetur.[l] & ibi qui donat, illum potiùs, quàm se habere mauult. at is, qui mortis causa donat, se cogitat: atque amore vitæ recepisse potiùs, quàm dedisse mauult. & hoc est, quare vulgò dicatur: Se potiùs[m] habere vult, quàm eum, cui donat: illum deinde potiùs, quàm heredẽ suum.

3 ¶ Ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit. scilicet vt, cùm conualuerit,[n] reddatur sibi. Nec dubitauerunt Cassiani, quin condictione repeti possit, quasi re non secuta, propter hanc rationem: quod ea, quæ dantur, aut ita dantur, vt[o] aliquid facias, aut vt ego aliquid faciam, aut vt Lucius Titius, aut vt aliquid obtingat. & in istis condictio sequitur.

4 ¶ Mortis causa donatio fit multis[p] modis. aliàs extra suspicionem vllius periculi, à sano & in bona valetudine posito, " & " cui ex humana sorte mortis cogitatio est: aliàs ex metu mortis aut ex præsenti[q] periculo, aut " ex " futuro. si[r] quidem terra, marique, tam in pace, quàm in bello, & tam domi, quàm militiæ, multis generibus mortis periculum metui potest. Nam & sic potest donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur. & vt reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit. & sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille, qui accepit, decesserit: sic quoque potest donari mortis causa, vt nullo[f] casu sit repetitio: " id est, " ne si conualuerit quidem donator.

5 ¶ Si quis societatem[t] per donationem mortis causa inierit: dicendum est, nullam societatem esse.

6 ¶ Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, vni acceptum[u] tulit, & conualuerit: eligere potest, vtri eorum condicat.

7 ¶ Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei, cui in annos singulos legatum est. nam, licèt multa[x] essent legata, stipulatio tamen vna est. & conditio eius, cui expromissum est, semel[y] intuenda est.

De eo quod datur conditionis implendæ causa.

36. *Vlpianus* " lib.8.ad legem Iuliam & Papiam."

QVod condicionis[z] implendæ causa datur, licèt non ex bonis mortui proficiscitur, capere tamen supra modum non poteritis, cui certum modum ad capiendum lex[a] concessit. Certè[b] quod à statulibero[c] condicionis implendæ causa datur, indubitatè modo

a aut in periculo mortis, *Haloand. l.2. l.7. ꝫ. eodem.*
b *l.18.§.1.ꝫ.eodem.*
c per acceptilationem quoque egenus debitor. *Haloand. l.22.§. penult. suprà ad leg. Falc.*
d ¶ *l.34. in pr. ꝫ. eod. l.4.§.1.ꝫ.de doli mali.*
e *l.18.§.2.suprà eod. l. 44. suprà de donationib. int. vir.*
† videtur.
f Mortis causa stipulatio existimatur fieri, vt ait Antistius Labeo, quæ tantum, vt morte promissoris committitur: aut, vt quidã dixerit, cuius stipulationis mors fuit causa.
g *l.32. suprà eo.*
h quæ illæ personæ, dixi ad Vlpianum, *Tit.* 13.
i *v.l.9. suprà eo.*
† tracta à Græcis.
k hinc colligere possumus, Donationẽ inter viuos veram esse donationẽ: mortis causa minus propriam: veram esse donationem, quæ reuocari nõ potest: improprie, quæ potest reuocari.
l nisi ex ingratitudine *v. [illegible] de reuocandis donationib.*
m *l.1. suprà eod.*
n *l.30. suprà eo.*
o *l.5. [illegible] præscript.*
p *v.l.2. suprà eodem.*
q *l.3. suprà eodem.*
r *l.3. [illegible] ac incendio.*
f *v.l.27. suprà eodem.*
t *l.5. inf. suprà pro socio. l. 32. §. 24. suprà de donat. inter vir.*
u *adde l.24. suprà eod.*
x Legata annua, plura sunt legata *vt hic l.4. l.11. suprà de annuis.* stipulatio mortis causa annua, est vna, *vt hic.*
y tempore mortis, scil. *l.22. suprà eod.*
z Quæro, An donatio conditionalis sit propriè donatio? hoc post communem opinionem ait Clarus 4. *sent.* 2. nam licèt aliqua dispositio habeat conditionem annexam, illa conditio non est qualitas quæ mutet substantiam & proprietatem actus.
a non Falcidia, sed Iulia & Papia. *Cuiac.7.obser.24.*
b *v.Cuiac. in hanc legem 7.obser.24.*
c *l.41.ꝫ.eo. l.43. l.76. suprà ad l. Falcid. l.13.§.6. suprà de hæred. pet.*

legati

a legatis concesso. *Cuiac.inst.de lege Falc.* modò legi concesso. *Cuiac.ex Basilicis 7. obseru.24.*
b *l.15.in fin.l.27.ʒ.eod.v.Cuiac.10.obs.28.*

legati[a] concesso imputatur. sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. ceterùm si post mortem, vel etiam si alius pro eo dedit: quia non fuit ex his bonis, quæ mortis tempore testator habuit: in eadem erũt causa, in qua sunt, quæ à legatariis dantur.

Collatio legati & mortis causa donationis. 1. *De venditione rei donatæ.*

37. *Idem*[a] lib.15.ad legem Iuliam & Papiam.[a]

ILlud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas, legatis comparatas[b]: quodcumque igitur in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum[c].

1 ¶ Iulianus ait: Si quis seruum mortis causa sibi donatum vendiderit, & hoc viuo donatore fecerit: pretij condictionem donator habebit, si cõualuisset, & hoc donator elegerit. alioquin & ipsum seruũ restituere compellitur.

Quid intersit inter mortis causa donationem, & capionem.

38. *Marcellus*[a] lib.1.ad legem Iuliam & Papiam.[a]

INter mortis causa donationem, & omnia, quæ mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia. nã mortis causa donatur, quo præsens præsenti dat. à mortis causa capi intelligitur, & quod[d] non cadit in speciem donationis. Etenim cùm testamento quis suo Pamphilum seruum suum liberum esse iussit, si mihi decem dederit: nihil mihi donasse videbitur & tamen: si accepero à seruo decem: mortis causa accepisse me, conuenit. Idem accidit, quòd quis sit heres institutus, si mihi decem dederit. nam accipiendo ab eo qui heres institutus est, conditionis explendæ eius causa, mortis causa capio.

De manumissione serui donati.

39. *Paulus*[a] lib.17.ad Plautium.[g]

SI is, cui mortis causa seruus donatus est, eum manumisit: tenetur condictione[e] in pretium serui. quoniã scit, posse sibi condici, si conualuerit donator.

De viro & vxore.

40. *Papinianus*[a] lib.29.Quæstionum.[a]

SI mortis causa inter virum[f], & vxorem donatio facta sit: morte secuta reducitur[g] ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

De eo quod statuliber de peculio dat.

41. *Idem*[a] lib.2.Responsorum.[a]

QVod statuliber[h] vni ex heredibus de peculio dedit; ei, qui accepit, in Falcidiæ rationem venit, & in hereditatis[i] petitione, item ex Trebelliano restituitur. Ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit, & dedit. & quod ab alio, nomine ipsius eo præsente datur; propè est, vt ab ipso datum intelligatur.

c Imò non est accipiendum: nam legatũ ab seruo relinqui potest. *l.38. ʒ.de mort.caus.don.* filiusfamilias testari nequit, hic donare potest. *l.25.in fin. ʒ.eod.* Accusans testamentum de falso, perdit legatum non idẽ in donatione causa mortis. *l.5.§.17. ʒ.de mort. caus*: mortis causa donatio ipso iure interdum reuocatur, legatũ non ita: mortis causa donatio capitur interdũ ab alio quàm ab herede. Donatarius ad reddendam rationem possessionis tenetur, non legatarius. *v. Accurs.ad l.15.ʒ.eod.*
d *l.8.l.12.l.36.ʒ.eod.l.31.ʒ.eod.*
e *l.29.in fi.ʒ.eo.*
f *l.1.l.20.l.25.ʒ.de donat.int.vir. Paulus 2.sent.23.§vlt.*
g proprietate, *vt l.11.ʒ.de don.int.vir* & possessione. *l.36.ʒ.de donation.int.vir.*
h *l.36.ʒ.eod.*
i *l.13.§.6.in fin.ʒ.de hered.petit.*
k ¶ potest enim ea donatio concipi. *l.28. Cod.de donat.*
l *l.1.C de dona. quæ sub modo.*
m hinc Dorotheus notat, Semper doli exceptionem opponendam bonæ fidei iudiciũ facere. [illegible] id ab alio interprete reprehẽditur. *lib. 47.Basil.* defen- [illegible] Cuiacio.3.obs.17.

n & quòd nemo debeat esse sollicitus de bonis viuentis. *l.2.§.2.ʒ.de vulgari.*
o Donatio mortis causa in dubio dicitur seu censentur, quando facta est mortis mentio. *vt hîc.* receditur tamen ab hac coniectura certis argumentis: vt si fiat mortis mentio temporis fini, hoc est, vt certũ aliquod tẽpus demonstretur à quo donatio incipiat. Idem dicendum si donetur Titio eiusque heredibus: vel si propter merita, vel si vsufructu deducto donetur: Itẽ si donator promisit donationem ratam habere: vel constituit purè, se donatoris nomine eam rem tenere ac possidere: vel si ita donauit, vt donatarius haberet & teneret: vel si cõiuncto alicui donauit. de quo vide pleniùs Rolandum à Valle *2.consil.61.*

De donatione proprietatis ita, vt post mortem donatarij ad donantem reuertatur, & post mortem donantis ad liberos donatarij bona pertineant. 1. *Qualis præsumitur esse donatio à moriente facta.*

42. *Idem*[a] lib.13.Responsorum.[a]

SEia: cùm bonis suis traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset: vsumfructum[k] sibi recepit. & conuenit: vt, si Titius ante ipsam vita decessisset, proprietas[l] ad eam rediret: si postea superstitibus liberis Titij mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. Igitur, si res singulas heredes Lucij Titij vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio. bonæ[m] fidei autem iudicio constituto, quærebatur, an mulier promittere debeat, se bona, cùm moreretur, filiis Titij restituturam. incurrebat hæsitatio non extorquendæ donationis, quæ nondum in personam filiorum initium acceperat[n]. sed nunquid interposita cautione prior donatio, quæ dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? vtrum[o] ergo certæ conditionis donatio fuit, an quæ mortis consilium ac titulum haberet? sed denegari non potest, mortis causa factam videri. sequitur, vt soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur, muliere denique postea diem functa, liberi Titij si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur.

1 ¶ Cùm pater in extremis vitæ constitutus, emancipato[p] filio quædam sine vlla[q] conditione redhibendi donasset, ac fratres & coheredes eius bonis contribui donationes, Falcidiæ causa, vellent, ius antiquum seruandum esse, respondi. non enim ad alia constitutionem pertinere, quàm quæ lege certa donarentur, & morte insecuta quodammodo bonis auferrentur, spe retinendi perempta. eum autem, qui absolutè[r] donaret, non tam mortis causa, quàm morientem donare.

De viro & vxore.

43. *Neratius*[a] lib.1.Responsorum.[a]

FVlcinius: Inter[f] virum & vxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. *Neratius*: Sufficere existimationem donantis hanc esse, vt moriturum se putet: quàm iustè, necne susceperit, non quærendum. quod magis tuendum est.

Si seruo donatum sit.

44. *Paulus*[a] lib.1.Manualium.[a]

SI seruo[t] mortis causa donatũ sit: videamus, cuius mors inspici debeat, vt sit locus cõdictioni, domini an ipsius serui. sed magis eius inspicienda est, cui donatum esset. sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum hæc donatio non sequitur.

p & ita extraneo, Hinc colligit Cuiacius, Extraneum heredem non detrahere Falcidiam ex donationib. inter viuos: suos heredes detrahere. *Nou.92.c.1.*
q .i. inter viuos. *l.27.ʒ.eod.*
r hinc colligũt, quòd licèt quis in extremis & articulo mortis constitutus donet, si tamen non dicit quod mortis causa donet, vel non facit mentionem mortis, in dubio præsumitur donatio esse inter viuos.
s *l.9.in fin. ʒ.de donat.int.viuos.*
t *v.l.23.ʒ.eod.*

LIBER QVADRAGESIMVS.

DE MANVMISSIONIBVS[a].

De eo qui attigit vltimum diem vicesimi.

1. *Vlpianus*[a] lib.6 ad Sabinum.[a]

PLACVIT dum[b] qui calendis Ianuariis natus, post[c] sextam noctis pridie Kalendas quasi annum vicensimum compleuerit, posse manumittere †. non enim maiori viginti annis permitti manumittere: sed minorem manumittere vetari. iam autem minor[d] non est[e], qui diem supremum agit anni vicensimi.

De seruo legato.

2. *Idem*[a] lib.17.ad Sabinum.[a]

SI heres, deliberante legatario, seruum legatum manumiserit, mox legatarius[f] repudiauerit: manumissum liberum fore placet.

De seruo pignerato.

3. *Paulus*[a] lib.39.ad Edictum.[a]

SEruus pignori datus, etiam si[g] debitor locuples, manumitti non potest.

De seruo suis nummis empto.

4. *Vlpianus*[a] lib.6.Disputationum.[a]

IS qui suis[h] nummis emitur, epistola Diuorum fratrum ad Vrbium Maximum in eam conditionem redigitur, vt libertatem adipiscatur.

1 ¶ Et primò quidem nummis suis non propriè videtur emptus dici, cùm suos nummos seruus habere[i] non possit. verùm conniuentibus[k] oculis credendum est, suis nummis eum redemptum: cùm non nummis eius, qui eum redemit, comparatur. proinde siue ex peculio, quod ad venditorem pertinet, siue ex aduẽtitio lucro, siue etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante[l] eo, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit: credendum est, suis nummis eum redemptum. satis est enim, quòd is, qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit.

2 ¶ Si ab ignoto emptus sit, postea autẽ pretium[m] suum obtulerit: dicendum erit, non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, vt imaginaria[n] fieret[o] emptio, &[p] per

a [illegible] sent. [illegible] C. com. de manumissionibus.7.tit.15.Synopsis Basil.it.48. tit.1.
b *l.5. ʒ. qui testamenta.*
c i. post inchoatum vigesimi [illegible] diem vicesimũ: dies enim à nocte incipit, more Romano. [illegible] licuit [illegible] 17. §. vlt. qui & à quibus. Hodie possunt testamento manumittere [illegible] Nou. [illegible]
d *l.6. ʒ.de verb. sig.*
e Imò est. *l.3. §.3. ʒ.de minorib.*
f *l.31. de testa. manumiss.l.15.ʒ.* & manumissis vindicta.
g *l.5 in fin.ʒ.qui & à quib.manum.*
h ¶ *l.5.in pr.l.19.in fin.ʒ.eod.l.76.ʒ.de iudicijs.l.84.in fin ʒ.de heredib.instit.*
i *l.33 in pr.ʒ.de iudicijs.§.3.Inst.per quas pers.cuique.*
k Senecam 7. de beneficijs. Conniuentibus oculis, est non inspecta stricti iuris ratione, Metaphora ducta ab his qui quid vident, videri tamẽ videre nolunt: & quasi oculos claudũt: Sic conniuentibus oculis hodie dicimus seruos capere legata quæ reliquit dominus, siue libertatem: *v.l.pen. C. de necessarijs.* quasi dotem dare. *l.39.ʒ. de iure dotium.* eadem conniuentia dicimus seruos facere testamenta. Plinius 8. Epist. 16. Permitto quoque seruis quasi testamenta facere. eáque vt legitima custodio. dixi ad *Vlpianum 5.§.5. v. Cuiac.2. ad Afr. fol.19.*
l *l.19 §.6.in fin. ʒ.locati.*
m *l.12. in fin. Cod. de manumiss.*
n de qua vide *l.16.in pr.ʒ.de reg.iur.*
o *al.fiat.*
p Per fidem contractus, vel potius per fidem contractam inter emptorem & seruum agi quid est? nos hunc locum paulò apertiùs exponamus. Suis nummis seruus quemadmodum emptus dici potest? stricto iure non potest: vt qui nihil suum ac proprium habeat: conniuentia tamẽ & quasi dissimulatione iuris, iure vt ita loquar.

vultu in eo negotio auertente, seruus ſuis nummis emptus dici poteſt. At quomodo? non ſi emptoris nummis comparatur: nihil enim de ſuo impendere debet emptor: §.1.ſ.eod. adeo vt ſi ab ignoto emptus ſit initio, deinde ei pretium ſuum offerat, ſuis nummis ſeruus emptus non dicatur. Ab initio conniuentibus oculis domini, fieri debet imaginaria hæc vēditio, & per finē contractus, inter emptorē, ſeruum, (adde & dominum eundémque venditorē) hoc enim ſupplendum, ad huius loci interpretationē dixi. At, quę illa fides eſt? Primùm fides in eo elucet, quòd emptor, vt ante diximꝰ, nihil de ſuo numerare debet: nam ſi id fieret, ſuis nūmis fruſtra ſeruus diceretur emptus, ſed alienis prorſus. Deinde fides in eo elucet, quòd cùm nihil ſuum habeat ſeruus, ſuis tamen nummis emptus dicitur. Vnde verò illi nummi? ſi ex peculio quod ad vēditorem dominū pertinet pretium ſui numerat, vel ſi ex aduentitio aliquo lucro, ſi amici alicuius beneficio vel liberalitate, vt eo prorogante, vel repromittente, vel ſe delegāte, vel in ſe recipiēte debitum, redemptus ſit. His modis venditore domino neque pecuniā à ſeruo ſuo propriè, neque ab emptore recipiente, mera ac ſola fide ſeruus venditus & emptus dicitur: humano ac benigno iure deniq; fidē quā vel in huiuſmodi negotio implere etiā minus 20. an. debet. § 8.j.eo.

a προχειρῶν. Baſilic.

b paruerit. Hal. &, malè. Pariare eſt ita rationes reddere, vt paria ſint expenſa acceptis.

c vt l. 11. verſ. cæterum ſi ex debita. ſ. de minorib. l. 7. §. 1. j. qui & à quibus manumiſſi.

d v. quæ ſcripſi ad §. 2. ſ. eodem.

e Cod. ſi ſeruus exportandus venierit.

f v. l. vlt. Cod. qui non poſſunt ad libertatem.

g v. §. 1. in pr. ſ. eod.

h v. l. 4. in pr. ſ. eod.

i l. 2. in fin. ſ. de fugitiuis. l. 38. §. 4. j. de pœnis.

k in id datus: de quo vide quæ ſcripſi ad l. 1. §. 7. j. ſi is qui teſtamento liber.

l l. 8. §. 5. de pecul. leg.

m & conſentiente. l. 16. j. eod. l. 13. ſ. de iure patronatus.

n Imò, nihil intereſſe videtur. l. 21. ſ. de pecul. leg.

fidem contractus inter emptorem & ſeruum agatur.

3 ¶ Siue igitur non hoc ab initio eſſet actum, vt ſuis nummis redimeretur: ſiue, hoc acto, nummos ſeruus non dedit: ceſſabit libertas. 4 ¶ Vnde quæri poterit: ſi, cùm hoc ab initio eſſet actum, emptor feſtinauit, & pretium numerauit: an, poſtea ei ſatisfacto, ſeruus conſtitutione vti poſſit. & puto, poſſe. 5 ¶ Proinde & ſi ei nummos prorogauit [a] emptor, cùm ei pariauerit [b], poterit ad libertatem peruenire. 6 ¶ Siue autem exprimetur in contractu (velut in emptione) hoc, vt manumittatur, ſiue non exprimatur: veriùs eſt, libertatem competere.

7 ¶ Ergo & ſi fortè quis ſic comparauerit ſuis nummis, ne eum manumittat: benigna eſt opinio dicentium, hunc ad libertatem peruenire: cùm & nomen emptionis imaginarius iſte emptor accōmodet, & pręterea nihil ei abſit. 8 ¶ Nihil autem intereſt, à quo quis ſuis nummis ematur: à fiſco, vel ciuitate, vel à priuato: cuiuſque ſit ſexus is, qui emit. Sed & ſi minor ſit viginti annis qui vendidit [c]: interueniet conſtitutio. Nec comparantis quidē ætas ſpectatur. nam & ſi pupillus emat: æquum eſt, eum [d] fidem implere, cùm ſine damno eius hoc ſit futurum. Idem, & ſi ſeruus eſt. 9 ¶ In illis ſanè ſeruis non interuenit conſtitutio, qui in totum perduci ad libertatem non poſſunt: vtputa ſi exportandus [e], vel hac lege venierit, vel teſtamento [f] hanc conditionem acceperat, ne vnquam manumitteretur. 10 ¶ Suis autem nummis redemptus, etſi totum pretium non numerauerit, ex operis tamen ipſius acceſſerit aliquid, vt repleri pretium poſſit: vel ſi quid ſuo merito adquiſierit: dicendum eſt [g], libertatem competere.

11 ¶ Quòd ſi partem ſuis nummis redimeret, cùm partem ſerui haberet: ad conſtitutionem non pertinebit: non magis, quàm qui, cùm proprietatem haberet, vſumfructum redemit. 12 ¶ Sed quid, cùm fructuarius eſſet proprietatem redemit? in ea conditione eſt, vt ad conſtitutionem pertineret. 13 ¶ Sed & ſi duo ſeruum redemerint, alter propriis nummis, alter nummis ſerui: dicendum erit, conſtitutionem ceſſare. niſi fortè is, qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus.

14 ¶ Sed ſi partem quis redemit, pars altera ex cauſa lucratiua acceſſerit: dicendum erit, conſtitutionem locum habere.

De eo qui rationibus redditis liber eſſe iuſſus eſt.

5. *Marcianus* lib. 2 Inſtitutionum.

SI quis dicat, ſe ſuis [h] nummis emptum: poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cuius in fidem confugit: & queri, quòd ab eo non manumittatur, Romæ quidem apud præfectum vrbi, in prouinciis verò apud præſides, ex ſacris conſtitutionibus Diuorum fratrum, ſub ea tamen denuntiatione, vt is ſeruus, qui hoc intenderit, nec impleuerit [i], in opus metalli detur. niſi fortè dominus reddi eum ſibi maluerit, vtique non maiorem ex ea cauſa pœnam conſtituturus. 1 ¶ Sed & ſi rationibus redditis liber eſſe iuſſus fuerit: arbiter [k] in ſeruum & dominum, id eſt heredem, datur de rationibus excutiendis.

Si dominus ſeruo à quo pecuniam pro libertate acceperat, libertatem & peculium legauerit.

6. *Alfenus Varus* lib. 4. Digeſtorum.

SEruus pecuniam [l] ob libertatem pactus erat, & eam domino dederat. dominus, priùs quàm eum manumitteret, mortuus erat, teſtamentóque liberum eſſe iuſſerat, & ei peculium ſuum legauerat, conſulebat, quam pecuniam domino dediſſet ob libertatem, an eam ſibi heredes patroni reddere deberent, necne. reſpondit, ſi eam pecuniam dominus, poſteaquam accepiſſet, in ſuæ pecunię rationem habuiſſet, ſtatim deſiſſe eius peculij eſſe. ſed ſi interea, dum eum manumitteret, acceptum ſeruo retuliſſet: videri peculij fuiſſe, & debere heredes eam pecuniam manumiſſo reddere.

De ſeruo peculiari, manumiſſo à filiofam. & peculio prælegato.

7. *Idem* lib. 7. Digeſtorum.

DVo filiifamilias peculiares ſeruos ſeparatim vterque habebant. ex his alter ſeruulum ſuum peculiarem viuo [m] patre manumiſit. pater vtrique teſtamento peculium prælegauerat. quærebatur, ſeruus iſte vtrùm amborum, an eius, à quo manumiſſus erat, libertus eſſet. reſpondit [n], ſi priùs teſtamentum pater feciſſet, quàm filius eum liberum eſſe iuſſiſſet, vnius eſſe libertum: ideo quòd eum quoque in peculio legaſſe videretur. ſed ſi poſtea teſtamentum pater feciſſet, non videri eam mentem eius fuiſſe, vt eum, qui manumiſſus eſſet, legaret. eúmque ſeruum, quoniam prælegatus non eſſet, mortuo patre amborum ſeruum fuiſſe.

De ſeruo pœnæ. 1. De reo criminis capitalis. 2. De lege Cornelia damnato, vel damnando. 3. De manumiſſo vt crimine ſubtrahatur.

o l. 2. j. de interdictis & relegatis.

p v. l. 15. in pr. j. qui & à quibus manumiſſi. q l. 22. in pr. j. qui & à quib. manumiſſi.

r l. 9. §. vlt. j. qui & à quibus manumiſſi. l. 5. C. ſi mancipium. l. 7. C. de teſtament. manumiſſ.

ſ vbi vide l. 1. §. 5. ſ. de officio præf. vrbi. t l. 2. l. 3. Cod. ſi mancipium ita fuerit.

u Libertas ſeruo legato data non valet. vt hîc. adde l. ſi is ... ſ. de religioſis. quia ... ſeruo ſi ... miſſ. l. qui ... §. ... ſi ... inſtitutus. ſ. ad Trebell. Cur ... variè? Legatum magis ... adimitur ... quæ fideicommiſſa ... maxime ... currit libertatis fauor.

x l. 29. in fi. j. qui & à quibus.

y l. 17. in pr. j. qui & à quibus.

z l. vlt. j. de curatore furioſi. l. 12. j. qui & à quib. l. 6. C. qui manumittere non poſſ.

a l. 8. j. de regul. iur. l. 56. ſ. mandati. l. 9. ſ. de diſtract. pignorum.

b l. 18. in pr. j. de manumiſſ. vind.

c quia in collega nō eſt iuriſdictio. at Prætor collegam tutorē dare poteſt. l. 19. in fi. ſ. de tutorib. datis. vacat iuriſdictioni, qui vacat manumiſſioni: tutoris datio non eſt iuriſdictionis. l. 6. §. 2. ſ. de tutelis. At apud collegā poteſt, cauſa probata, manumittere etiam minor? l. vn. in fi. ſ. de off. procons. ſic interpretatur Cuiac. 7. obſeru. 17. apud collegā cauſam probamus, non ipſi apud nos manumittimus. Cauſam nos ipſi non probamus, ne videamur rei noſtræ cognitores eſſe. manumittimus apud nos, quia domini ſumus, & detracto magiſtratu ſeruum ad libertatem perducere poſſumus.

d minor magiſtratus apud maiorem.

e apud Proconſulem. ita legit Accurſius.

f Cur nō imponit? Princeps ſolutus eſt ſolénibus manumiſſionibus. vide quæ ſcripſi ad l. 4. Cod. ad l. Falcid.

g i. ſi mors fuerit inſecuta. l. 2. in fin. ſ. de mortis cauſa.

h v. l. 3. ſ. de ſeruis vindic.

i l. 22. j. eod. l. 13. j. de iure patronatus.

k l. 9. v. denique. j. de caſtrenſ. ἰδιοκτήτους δούλους appellat author Synopſeôs Baſilicon. hîc caſtrenſes ſeruos.

l l. 3. Cod. de his qui à non domino.

m v. l. 4. in pr. ſ. eodem.

8. *Marcianus* lib. 13. Inſtitutionum.

QVi pœnę ſerui efficiuntur, indubitatè manumittere [o] non poſſunt, quia & ipſi ſerui ſunt. 1 ¶ Sed nec [p] rei capitalium criminum manumittere ſeruos ſuos poſſunt, vt & ſenatus cenſuit. 2 ¶ Diuus quoque Pius Calpurnio reſcripſit: libertates ab eo, qui iam lege Cornelia damnatus eſſet, vel cùm futurum proſpiceret, vt damnaretur, ſeruis datas non competere. 3 ¶ Sed ne quidem illos ad iuſtam libertatē peruenire Diuus Hadrianus reſcripſit, qui ideo manumiſſi ſunt [q], vt crimini ſubtraherētur.

De prohibito manumitti.

9. *Paulus* libro ſingulari Regularum.

SEruus hac lege venditus [r], *ne manumittatur*, vel teſtamento prohibitus manumitti, vel à præfecto [ſ] vel à præſide prohibitus ob aliquod delictum manumitti, ad libertatem perduci non poteſt.

De empto hac lege vt manumittatur.

10. *Idem* Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris 6. libro 2.

AElianus debitor fiſcalis Euemeriam ancillam ante annos multos emerat hac lege, vt manumitteret: eámque manumiſerat. procurator, cùm bona debitoris non ſufficientia quæreret, etiam Euemeriæ ſtatus quæſtionem faciebat. placuit non eſſe iuri fiſcali locum, quo omnia bona debitorum iure pignoris tenerentur. quia ea lege empta eſt. &, ſi non manumitteretur, ex conſtitutione [t] Diui Marci ad libertatem perueniret.

De ſeruo legato ſub conditione.

11. *Idem* lib. 64. ad Edictum.

SEruum, qui ſub conditione legatus [u] eſt interim [x] heres manumittendo liberum non facit.

De ſeruo plagiario.

12. *Idem* lib. 50. ad Edictum.

LEge Fauia prohibetur ſeruus, qui plagium admiſit, pro quo dominus pœnam intulit, intra [y] decem annos manumitti. in hoc tamen non teſtamenti facti tempus, ſed mortis intuebimur.

De ſeruo furioſi.

13. *Pomponius* lib. 1. ex Plautio.

SEruus furioſi ab [z] adgnato curatore manumitti non poteſt: quia in adminiſtratione patrimonij manumiſſio non eſt. Si autem ex fideicommiſſi cauſa deberet libertatem furioſus: dubitationis [a] tollendæ cauſa, ab adgnato tradendum ſeruum, vt ab eo, cui traditus eſſet, manumittatur, Octauenus ait.

l14 n°2

Apud quem manumitti poteſt. 1. De principe.

14. *Paulus* lib. 16. ad Plautium.

APud eum, cui [b] par imperium eſt, manumittere non poſſumus [c]. Sed prætor [d] apud conſulem [e] manumittere poteſt. 1 ¶ Imperator cùm ſeruum manumittit, non [f] vindictam imponit: ſed, cùm voluit, fit liber is, qui manumittitur, ex lege Auguſti.

De manumiſſione mortis cauſa.

15. *Marcellus* lib. 23. Digeſtorum.

MOrtis [g] cauſa ſeruum manumitti poſſe, non eſt dubitandum. quod non ita tibi intelligendum eſt, vt ita liber eſſe iubeatur, vt, ſi conualuerit dominus, non fiat liber. ſed quemadmodum ſi vindicta eum liberaret abſolutè, ſcilicet quia moriturum ſe putet, mors eius expectabitur: ſimiliter & in hac ſpecie in extremum tempus manumiſſoris vitæ confertur libertas: durante ſcilicet propter mortis cauſæ tacitam conditionem voluntate manumiſſoris. quemadmodum cùm rem ita tradiderit, vt moriente eo fieret accipientis: quæ ita demum alienatur, ſi donator in [h] eadem permanſerit voluntate.

De filiofam. minore xx. annis.

16. *Modeſtinus* lib. 1. Regularum.

SI [i] conſentiēte patre filius minor annis viginti ſeruum eius manumiſerit, patris faciet libertum: & vacat cauſæ probatio ob patris conſenſum.

De peculio caſtrenſi.

17. *Idem* lib. 6. Regularum.

SErui [k], quos filiusfamilias in caſtris quæſit, non in patrisfamiliæ computabuntur. nec enim pater tales filij ſeruos manumittere poterit.

De venditore & promiſſore.

18. *Gaius* lib. 12. ad legem Iuliam & Papiam.

EVm, qui venierit venditor, & promiſſor, [&] quem promiſerit, manumittere poſſunt [l].

Si quis pecuniam accepit vt manumittat.

19. *Papinianus* lib. 10. Quæſtionum.

SI quis ab alio nummos acceperit, vt ſeruum ſuum manumittat: etiam ab inuito libertas extorqueri poteſt, licèt plerumque pecunia eius liberata ſit, maximè ſi frater, vel pater naturalis pecuniam dedit, videbitur enim ſimilis ei, qui [m] ſuis nummis redemptus eſt.

De minore

b Quid ita? lex semper certa est, at non facere & non impedire manumissionem disparata sunt: seu differentia: vt & aliàs vendere & venditioni consentire *l.160.j.de reg.iur.* d *l.20.in fi.j.eod.l.2.§.de off.præsid.*

a *l.11.in pr.l.16.§.1.j.de manumissis vin.* c Fortè legendum, *manum iniicere liceret.* Manus enim inie-

De minore viginti annis. 2. De venditione vt manumittatur. 3. Post certum tempus.

20. *Idem* lib.10.Responsorum.

CAusam minor viginti annis, qui seruum donatum manumittendi[a] gratia accepit; ex abundanti probat, post Diui Marci literas ad Aufidium Victorinum: etenim, si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet.

1 ¶ Non idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare. nam libertas, nisi[b] ita manumisso, non competit.

2 ¶ Puellam ea lege vendidit, *vt post annum ab emptore manumitteretur.* quòd si non manumisisset: cõuenit, *vti manum iniiceret*[c], aut[d] *decem aureos emptor daret.* nõ seruata fide, nihilo minùs liberam ex sententia constitutionis fieri respondit: quoniam manus[e] iniectio plerumque auxilij ferendi causa interuenit. itaque nec pecunia petetur, cùm emolumentum legis voluntatem venditoris secutum sit.

3 ¶ Tempore alienationis conuenit, *vt homo libertatis causa traditus, post quintum annum impletum manumitteretur, & vt certam mercedem interea menstruam præberet.* conditionem libertati mercedes non facere, sed obsequio temporariæ seruitutis modum præstitutum esse, respondi. neque enim in omnibus libertatis causa traditũ cõparari statulibero.

De seruo dotali.

21. *Idem* lib.13.Responsorum.

SEruum[f] dotalem[g] vir, qui soluendo est, constante matrimonio manumittere potest. si autem soluendo non est, licèt alios creditores non habeat, libertas serui impeditur, vt constante matrimonio deberi dos intelligatur.

De filiofamilias.

22. *Idem* lib.2.Definitionum.

NEpos ex filio[h] voluntate aui, vt filius voluntate patris[i], potest manumittere. sed manumissus, patris vel aui libertus est.

Si is qui emit vt manumitteret, pronuncietur seruus.

23. *Idem* lib.15.Responsorum.

GAius Seius Pamphilam hac lege emit, vt intra annum manumitteretur. deinde intra annum Seius seruus pronunciatus est. quæro, an ex lege venditionis, finito anno, Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus respondit, cum ea[k] conditione ancillam emptam, domino adquisitam: cum qua conditione venisse proponeretur.

De sententijs. 1. De testibus.

24. *Hermogenianus* lib.1.Iuris Epitomarum.

LEge Iunia Patronia[l], *si[m] dissonantes pares[n] iudicum existant sententiæ, pro[o] libertate pronunciari iussum.

1 ¶ Sed & si testes non dispari numero tam pro libertate quàm contra libertatem dixerint: pro libertate pronunciandum esse, sæpè constitutum est.

De infantibus.

25. *Gaius* lib.1.de Manumissionibus.

IVris ratio efficit, vt infantibus[p] quoque cõpetat libertas.

De seruo furioso.

26. *Iauolenus* lib.4.ex Posterioribus Labeonis.

SEruum furiosum omni genere manumissum, ad libertatem perduci putat posse Labeo.

DE MANVMISSIS VINDICTA[q]. Tit. II.

De prætore, eodémque tutore.

1. *Pomponius* lib.1 ad Sabinum.

APud[r] prætorem, eundémque tutorem posse pupillum, ipso auctore, manumittere constat.

De fructuario minore viginti annis.

2. *Vlpianus* lib.18.ad Sabinum.

SI minor sit annis viginti[s] fructuarius[t], an consentire libertati possit? & puto, consentiendo[u] posse ad libertatem perducere.

De seruo legato.

3. *Idem* lib.4.Disputationum.

SI heres seruum legatum manumittat, mox[x] repudiet legatarius: retrò competit libertas. Idémque est, & si duobus purè seruus legetur, & post alterius manumissionem †alter repudiauerit: nam & hic retrò libertas cõpetit.

De morte patris, qui filio promiserat seruum manumittere. 1. De errore manumittentis, & manumissi. 2. De minore viginti annis: & seruo communi, vel pignerato.

4. *Iulianus* lib.42.Digestorum.

SI pater filio permiserit, seruum manumittere: & interim decesserit intestato: deinde filius ignorans patrem suum mortuum, libertatem imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. Sin autem[y] ignorante filio vetuisset pater per nuntium: &, antequam filius certior fieret, seruum manumisisset: liber non fit. nam, vt filio manumittente seruus ad libertatem perueniat, durare oportet patris voluntatem: nam si mutata fuerit, non erit verum, volente patre filium manumisisse.

1 ¶ Quotiens dominus seruum manumittat: quamuis[z] existimet alienum esse eum: nihilominus verum est, voluntate domini seruum manumissum, & ideo liber erit. Et ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere. *Plus[a] enim in re est, quam in existimatione. & vtroque casu verum est, Stichum voluntate domini manumissum esse. Idémque iuris est, & si dominus & seruus in eo errore essent, vt neque ille se dominum, nec hic se seruum eius putaret.

2 ¶ Minor viginti annis dominus nec communẽ quidem seruum sine cõsilio rectè manumittit. *Paulus* notat: Sed si[b] pignori obligatũ sibi minor viginti annis manumitti patiatur: rectè manumittitur: quia non[c] tam manumittere is, quàm nõ impedire manumittẽtẽ intelligitur.

De eo qui consilium præbet.

5. *Iulianus* eodem libro.

AN apud[d] se manumittere possit is, qui cõsilium præbeat, sæpe quæsitum est. ego, quum meminissem, Iauolenum præceptorem[e] meum & in Africa & in Syria seruos suos manumisisse, cum consilium præberet: exemplum eius secutus, & in prætura & consulatu meo quosdam ex seruis meis vindicta liberaui: & quibusdam prætoribus consulentibus me, idem suasi.

De seruo communi.

6. *Idem* lib.2.ad Vrseium Ferócem.

SEruus communis quin à minoribus[f] viginti annis dominis possit apud cõsilium manumitti, quamuis vnus ex sociis causam adprobauerit, dubium non est.

Vbi manumitti potest.

7. *Gaius* libro 1.Rerum Cottidianarum siue aureorum.

NOn est omnino necesse pro[g] tribunali manumittere. itaque plerumque in transitu[h] serui manumitti solent, cum aut lauandi, aut gestandi[i], aut ludorum[k] gratia prodierit Prætor, aut proconsul, legatúsve[l] Cæsaris.

De præsentia lictoris.

8. *Vlpianus* lib.5.ad Edictum.

EGo, cum in villa[m] cũ prætore fuissem, passus sum, apud eum manumitti, & si[n] lictoris[o] præsentia non esset.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittatur.

9. *Marcianus* lib.13.Institutionum.

IVstá causa manumissionis est, si[p] periculo vitæ, infamiæve[q] dominum seruus liberauerit.

1 ¶ Sciendum est[r], qualiscumque causa probata sit & recepta, libertatem tribuere oportere. nam Diuus Pius rescripsit, causas probatas reuocari non oportere, dum ne alienũ seruum possit quis manumittere. nam causæ probationis contradicendum: non etiam causa iam probata, retractanda est.

De filio surdi, muti, vel furiosi.

10. *Idem* lib.3.Regularum.

SVrdi vel muti patris filius iussu[s] eius manumittere potest. Furiosi verò filius non potest manumittere.

Quibus ex causis minor viginti annis manumittit.

11. *Vlpianus* lib.6.de officio Proconsulis.

SI minor annis viginti manumittit: huiusmodi solent causæ[t] manumissionis recipi: si[u] filius, filiáve: frater, sorórve naturalis[x] sit.

12. *Idem* lib.2.ad legem Æliam Sentiam.

VEl si sanguine eum contingit: (habetur[y] enim ratio cognationis.)

13. *Idem* libro de officio Proconsulis.

SI collactaneus[z], si educator[a], si pædagogus ipsius, si nutrix[b], vel[c] filius filiáve cuius eorum, vel alumnus, vel[d] capsarius, id est, qui portat libros: vel si in hoc manumittatur, vt procurator[e] sit, dummodo non[f] minor annis decem & octo sit. præterea & illud exigitur, vt non vtique vnum seruum habeat, qui manumittit. Item si[g] matrimonij causa virgo vel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, vt intra[h] sex menses vxorem eam duci oporteat. ita enim senatus censuit.

14. *Marcianus* lib.4.Regularum.

ALumnos magis mulieribus conueniens est manumittere. sed & in viris receptum est. satísque est, permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint.

1 ¶ Sunt, qui putant, etiam feminas posse matrimonij causa manumittere: sed ita, si fortè conseruus suus in hoc ei legatus est.

2 ¶ Et, si spado velit matrimonij causa manumittere, potest[i]. Non idem est in castrato.

De pluribus simul manumissis. 3. De absente. 4. De duobus manumittentibus matrimonij causa. 5. De præside alterius prouinciæ.

15. *Paulus* lib.1.ad legem Æliam Sentiam.

ETiam conditionis implendę causa minori viginti annis manumittere permittendum est: veluti si quis ita heres institutus sit, (si) seruum ad libertatem perduxerit.

e Iauolenus præceptor Iuliani. *l.2.in fin.j. de origine iuris.* f *v.48. Eclog.2. cap.4.* g *l.8.j.eod. §.2. Instit.de libertin.* h In transitu quæ fieri possunt, dixi ad Nouellam *90. c.2.* vide quę notaui de processu ad *l.4.Cod.de dilat.* i ἀφόρας χάριν. *vide Cuiacium 16.obs.8.* k *v.Nouell.105. c.1.* l id est, præses. *l.17.in fin.j.eod.* m secreto loco. dixi ad *l.7. C.de repud.* n *adde l.23.j.eo.* o de lictore adde *l.23.j.eod. 12.Gell.3. Festum in lictoris.* p *v.l.5.§.1.j.eo.* q Fama & vita æquiparantur. *l.8.§.2.§.quod metus causa. v. Danhouderiũ in Enchirid. pariũ. in verbo, Infamia.* r *l.1.C.eod.§.6. Instit. quib. ex caus.man.licet.* s *l.4.§.eod.l.22.j. eod.v.l.1.in fi. C. de communi seruo manumisso.* t *l.12.l.13.l.14.l. 16.l 20. circa fin. j.eodem. §.5.Inst. quib. ex caus.manum.non licet.* u si pater. *Theophil.§.5.* x *v.l.71.§.3.§. de legat.1.* y Cognationis habenda est ratio. z *1.Gaius 1.§.7.* a cui opponitur alumnus. *l.14.j.eod.* b *l.1.§.7.§. de suspect.* c Nã cuius parẽtes amamus, eorũ & liberos amare æquum est. d *Sueton.in Nerone. c.36. Iuuenal. Satyra 10.* alio significatu accipitur capsarius in *l.3.in fin. §. de off. præfec. vigil.* & alia in *l.vlt.j.de iure immunitatis.* dixi ad Festum in capsa. e *l.51.§.de procuratorib. l.12.C. de procuratorib.* f *v. Cuiacium 22.obseruat.36. §.5. Instit. quib. ex causis manum.licet. facit l.1.§.3.j. de postulando.* g *v.l.21. in pr.j. qui & à quib.manum.* h Minor viginti annis ancillã manumittere matrimonij causa potest, dummodo intra sex menses iuret se eam ducturum. *vt hîc.* quod caput pertinet ad l.Æliam Sentiã. i quia spado oõ trahere nuptias potest. *l.39.§.vlt.*

a l.9.in pr.ff.eod. b al.tutatus sit. c Ad similes casus fit extensio. d vide quę notaui ad l.3.C.eod. e Cur non debet? vna duobus iure nupta esse non potest.dixi ad l.7.C.de Iudæis. f l.36.ff.de adquir. g §.4.5. Insti.quib.ex caus.manum.non licet. h v.l.20.in pr.ff.de successionibus. i l.2.ff.de off.procons. k & ita in itinere,eundo & redeundo. l.2.ff.de off.procons. Plin.Epist.ad Fabatum. Vrbis ab egressu & ingressu sumebat & deponebat imperium:hoc est,potestatē etiā voluntariæ iurisdictionis. l Differentia Proconsulis & legati Cæsaris, seu Pręsidis. Ille in itinere voluntariā iurisdictionem habuit:hic nō habuit. adde Dionem 53. Petr. Burgiū 1.Elect.2. m Immo non possumus. l.2.§.fin. ff. de off. procons.& legati. n Alij legunt Cæsaris (errore vt putāt ex notis nato, scilicet tius & Cas.) manumittere possumus ex quo prouinciam ingressus est. Alij ita legunt, Apud legatū Proconsulis apud quē legis actio est manumittere non possumus. l.3. ff.de off.Procons. legatū autem Cæsaris nō aliū esse à Præside. o non possumus.Cuiac.1.obs. 1.& 15.obs.19. & ita cessat ἀντινομία.d.l.2. verum reprehēditur à Roberto 1.receptæ lectionis 29. p l. 1. ff. de off. Prætoris. q Imò potest. l.vnica.C.de officio Consul. r l.14.in pr.ff.de manum. s l.vn. in fi.ff.de off.procons. t l.20.in pr.ff.de manumiss. u secus in aliis non minoribus. l.24. §. 12.ff. de fideicom.libert. x facit l.8.§.modū. ff.de transact. y v.l.11.ff.eod. z v.l.5. in pr. ff. eod. a sub.post probatam à collega causam manumittendi. & ita accipiēda est lex vnica in fi.ff. de off.Procons. b Imo minor non potest.l.vn. in f.ff.de off.Cons. c Apud quos manumitti possit. vide Vlpianum 1.§.7. adde Cuiacium in l.3. C.de canone largitionalium titulorum.lib.10. d Pręfectus Ægypti, Augustalis inde dictus, quod ab Augusto institutus. e potest filius tamen. l.16.ff.tit. prox.

1 ¶ Ex præterito tēpore plures causæ esse possunt. veluti quod dominum[a] in prēlio adiuuauerit, cōtra latrones tuitus [b] sit, quod ægrum sanauerit, quod insidias detexerit. & longum est, si exequi voluerimus: quia multa merita incidere possunt, quibus honestū sit libertatē cū decreto præstare, quas [c] æstimare debebit is, apud quē de ea re agatur. 2 ¶ Plures vindicta pariter manumitti possunt. & sufficit præsentia seruorum, vt vel plures manumitti possint.

3 ¶ Absens quoque causam probare per[d] procuratorem poterit. 4 ¶ Si duo matrimonij causa manumittent, recipi causa non [e] debet. 5 ¶ [f]Hi[f] qui in Italia, vel alia prouincia domicilium habent, apud[f] alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito manumittere possunt.

Quibus ex causis minor xx. annis manumittit.

16. *Vlpianus* lib.2. ad legem Æliam Sentiam.

ILlud in causis[g] probandis meminisse iudices oportet, vt non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent. neque enim deliciis, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem legem Æliam Sentiam credendum.

1 ¶ Si quis minori viginti annis hac [h] lege seruum dederit aut pretio accepto, vel donationis causa, vt eum liberum faciat: potest ille causam *manumissionis illius iustius probare*, hoc ipsum allegans, legem datam: & perducere ad libertatē. ergo hic debet ostendere, hoc inter ipsos actum: vt proinde vel ex lege donationis, vel ex affectione eius, qui dedit, res æstimetur.

Apud quem manumitti potest.

17. *Paulus* lib.50. ad Edictum.

APud [i] proconsulem, postquam [k] vrbem egressus est, vindicta manumittere possumus. 1 ¶ Sed [l] & apud legatum[m] eius[n] manumittere[o] possumus.

18. *Idem* lib.17. ad Plautium.

APud[p] filiumfamilias magistratum manumitti potest, etiam si ipse filiusfamilias manumittere non[q] potest. 1 ¶ Apud[r] collegam [s] suum prætor manumittere non potest. 2 ¶ Filius quoque voluntate patris apud patrem manumittere poterit.

Si prægnans matrimonij causa manumissa pariat.

19. *Celsus* lib.29. Digestorum.

SI minor annis apud consilium matrimonij causa prægnatem manumiserit, eáque interim pepererit: in pendenti erit, seruus, an liber sit, quem ea peperit.

Quibus causis minor viginti annis manumittit. 4. *De Consule minore viginti annis.*

20. *Vlpianus* lib.2. de officio consulis.

SI [t] rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicōmissum, incunctāter debet ei permitti. nisi si propriū seruū rogatus fuit manumittere [u]. hic enim conferenda[x] erit quantitas emolumenti, quæ ad eū peruenit ex iudicio eius, qui rogauit, cum pretio eorū, quos rogatus est manumittere. 1 ¶ Sed & si hac lege ei seruus fuerit donatus, vt manumittatur: permittendum erit manumittere: ne constitutio Diui Marci superueniens, cunctationem consulis dirimat. 2 ¶ Matrimonij[y] causa manumittere si quis velit, & is sit, qui non indignè huiusmodi conditionis vxorem sortiturus sit: erit ei concedendum.

3 ¶ Mulieri quoque volenti suum filium naturalem, vel quem ex suprascriptis manumittere, permittendum esse, Marcellus scribit. 4 ¶ Consul[z] apud se potest[a] manumittere, etiam si euenerit, vt[b] minor annis viginti sit.

De præfecto Aegypti.

21. *Modestinus* lib.1. Pandectarum.

APud[c] præfectum Ægypti possum seruum manumittere ex constitutione Diui Augusti [d].

De filiofam. manumittente.

22. *Paulus* lib.12. Quæstionum.

PAter ex prouincia ad filium sciens Romæ agentē epistolam fecit: quæ permisit ei, *quem vellet ex seruis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare.* postquam filius Stichum manumisit apud prætorem. quæro, an fecerit liberum: respondi: Quare non hoc concessum credamus patri, vt permittere possit filio, ex his, quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit. cæterum[e] ipse[f] manumittit.

De solemnitate verborum silentio domini.

23. *Hermogenianus* lib.1. Iuris Epitomarum.

MAnumissio per[g] lictores hodie, domino tacente, expediri solet. & verba[h] solemnia, licet non dicantur, vt dicta accipiuntur [i].

De pupillo manumittente.

24. *Paulus* lib.2. ad Neratium.

PVpillus, qui [k] infans [l] non est, apud consilium rectè manumittit. *Paulus:* Scilicet tutore auctore. ita tamē, vt peculium [m] eum non sequatur.

25. *Gaius* lib.1. de Manumissionibus.

SI tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Fufidius ait. Nerua filius contra sentit. quod verius est. namque perabsurdum est in eligēdo [n] tutore firmū videri esse iudicium pupilli, cuius in omnibus rebus vt infirmum iudicium tutore auctore regitur.

f Dominium non transferri nisi à domino, *hinc colligitur & vt l.certè. §. si procurator.ff.de procurat.* licet possessio possit transferri. dixi ad *l.33.ff.de adquir.possess.* g ¶ *adde l.8.ff.eod.* h Solemnia hæc verba refert Festus *in manumitti.* Manumitti, inquit, dicebatur seruus sacrorum causa, cùm dominus eius modò tenēs caput, modò membrum aliud eiusdem serui, ita edicit: *Hunc hominem liberum esse volo, ac pro eo auri, puri, probi, profani mihi solut. vt priusquam digrediar, efficiatur iuris sui.* Ita hic seruus verbis & manu hominem liberum mittebat. adde Festum *in Puri.* vbi etiam dixi. adde *Vlp.19.§.1.* Brissonium *1.selectarum 11.* i præsumitur pro decreto illud f. ex vera & iusta causa & solenniter interpositum. de qua pręsumptione *v. Alciat.3. præsumpt.10.* k minor annis septem. *l.18.Cod.de iur.delib.* l vide quæ scripsi ad *l.vni tam.C.de peculio eius qui libertatem meruit.* m Infans apud consilium, seruum manumittere non potest nisi tutore auctore. Quin eo casu, peculium serui, seruum ipsum manumissum nō sequitur. *vt hîc* quod singulare est. *l.vlt.ff.tit.prox.* n atqui procuratorem eligere potest. *l.13.ff.eod.* o *Cod. de seruis Reipubl.manumittendis.7. tit.9.* p Vniuersitates, *vt hîc*, collegia. *l.1.ff.eo.* ciuitates, seruos suos habere. *l.vlt.ff.eod.* q *l.1.l.2.Cod.de seruis reip.manumitt.* r Collegiis omnibus non est ius coeundi. s Collegia seruos suos manumittere etiam possunt. t *l.vn.ff.libert.vniuers.*

DE MANVMISSIONIBVS[o], QVÆ seruis ad vniuersitatem[p] pertinentibus imponuntur.

Tit. III.

Quibus manumittere licet.

1. *Vlpianus* lib.5. ad Sabinum.

DIuus Marcus omnibus[q] collegiis, quibus[r] coeundi ius est, manumittendi [s] potestatem dedit.

De hereditate liberti.

2. *Idem* lib.14. ad Sabinum.

QVare hi [t] quoque legitimam [u] hereditatem liberti vindicabunt. *De peculio.*

3. *Papinianus* lib.14. Responsorum.

SEruus ciuitatis, iure manumissus, non [x] ademptum peculium retinet. ideóque[y] debitor ei soluendo, liberatur.

DE MANVMISSIS TESTAMENTO[c].

Tit. IIII.

Si sæpius libertas detur.

1. *Vlpianus* lib.4. ad Sabinum.

CVm sæpius datur seruo libertas: placet[a] eam fauore valere, ex qua peruenit ad libertatem.

Si seruus substituatur, & liber esse iubeatur.

2. *Idem* lib.5. ad Sabinum.

SI quis ita heredem instituerit: *Titius heres esto. Si Titius*[b] *heres non erit, Stichus heres esto. Stichus liber esto:* non esse Stichum liberum Aristo ait, Titio herede existente. mihi videtur posse dici, liberū fore: quasi non vtique alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter. quo iure vtimur.

De milite minore xx annis.

3. *Pomponius* lib.1. ad Sabinum.

NEc militi [c] minori annis viginti permittitur, posse testamento suo seruum manumittere.

Si manumisso legetur.

4. *Idem* lib.2. ad Sabinum.

SI quis ita scripserit: *Stichus liber esto: eiq;*[d] *meus decem dato:* nulla dubitatio est, quin debeantur ei, etiam si eum paterfamilias viuus manumiserit. 1 ¶ Sed & si sic: *Stichus liber esto. siue statim. siue post tēpus: eique, cum liber erit heres meus decem dato:* idem dicendum est. 2 ¶ Illud [e] constabit: Si libertate data sic, fuerit legatum, *Eique, si eum vindicta liberauero, heres meus decem dato:* licet ex nimia subtilitate separatum [f] est à testamento: attamen humanitatis [g] intuitu valebit legatum, si viuus eum [h] manumiserit.

De scriptura nouissima vel leuissima.

5. *Idem* lib.3. ad Sabinum.

IN libertatibus[i] leuissima scriptura spectāda est, vt, si plures sint, quę manumisso facilior[k] sit, ea leuissima intelligatur. Sed in[l] fideicōmissariis libertatibus nouissima scriptura spectatur. *De seruo cuius vsusfructus est alterius.*

6. *Vlpianus* lib.18. ad Sabinum.

SI fructuarium[m] dominus proprietatis heredem scripserit, & seruo sub conditione sit libertas data: quoniā[n] interim sit heredis, confusione[o] facta vsusfructus: si extiterit conditio, perueniet[p] ad libertatem[q].

De conditione, si mihi nullus filius erit cum moriar.

7. *Idem* lib.19. ad Sabinum.

NEratius scribit, eius, cui libertas sic data est, *Si mihi nullus filius erit, cū moriar, Stichus heres esto,* impediri libertatē postumo nato. sed, dū speratur nasci, vtrū in seruitute remanere dicimus: an verò ex post facto respōdem[g] retro liberū fuisse[r], nullo filio nato? quod magis arbitror probādū.

u Collegia libertis suis legitimi heredes sunt: legitim... hereditatem ... bertorum ... rum ... x Peculiū manumissum inter viuos, vna cum ipsa manumissione & libertate consequitur. Itaque vt ne manumissum peculiū sequatur, peculiū ei adimi oportet. v.l.5.ff.de peculio. y Peculiū quoties seruū manumissus sequitur, toties eidē peculium solui à debitore potest. z 7.Cod.2. vt testamento liberi sint, Lex duodecim tabularum facit, quæ confirmat quod datum legato est. Vlpian.1.§.1. a l.5.l.4.ff.eod. b v.l.... eod. c l.4.C.de test. milit. d eique heres meus ... Hal. e v. ... Annotationum. f Accursius putat hac formula recessum esse libertatē vel separatum legatū esse. Nec aliter hunc locum accipimus. Quoties testator ita adscribit, Stichus liber esto, eiq; heres meus decē dato. decē debentur, tametsi testator viuus eum manumiserit: licet testaméto manumittere eum voluisse videri possit, cū ita adscripsit testamento, Stichus liber esto. hac lege in pr. Quid si Titius testamento adscripsit Sticho si eum vindicta liberauero heres meus decē dato. vt hîc. neque viuus eum manumiserat (ita videtur legendum hîc in fi.) queri possit, quod in hac specie cō stitui oporteat? licet nimia subtilitate testator videatur noluisse Stichum manumittere testamēto seu vindicta. humanitatis tamen intuitu valebit id legatū, si enim alio, quàm vindicta modo, manumiserit. Atque ita priore casu, valet legatum, si viuus eum manumiserit, tametsi videatur testamēto tantum manumittere voluisse: Posteriore quoque valebit, legatum si testamento manumiserit, licet inter viuos manumittere voluisse videatur. Nam qui dicit vindicta se libertatem daturum, subtilitate nimia separat à testamento hanc manumissionem. *vt hîc.* g Humanitas hîc nimiæ subtilitati opponitur. h *al.* eum non manumiserit. i *v.l 1.ff.eod.& l.4.ff.eodem.* k *l.35.ff.de cond.& demonst.* l *v.l.90.ff.de cond.& demonst.* m *l.2.ff.de manumiss.vind.* n *sub.* Conditione manumissus, interim dū expectatur cōditio seruus est heredis. o Confunditur vsusfructus, relicta fructuario proprietate: transit denique proprietas recta via in fructuarium. *vt hîc.* Vt & quoties rem suam legat: secus si heredis. *l.1. Cod.communia de legatis.* p Cur ita? dixi ád Vlpianum 1.§.19. q fideicommissariā. *l.10.in fi.C.eod.* r cum cōditioni sit satisfactū. *v.l.13.§.1.in fi.ff.de statul.*

De con-

De conditione rationum reddendarum.

8. *Pomponius* libro 5. ad Sabinum.

SI ita sit scriptum: *Stichus, si rationes[a] diligenter tractasse videbitur, liber esto:* diligentiam desiderandam, quæ domino, non quæ seruo erit vtilis, coniuncta fidei bonæ & in reliquis quoque reddendis.

De legato vt manumittatur. 1. *De prohibito manumitti.*

9. *Vlpianus* lib. 24. ad Sabinum.

SI quis ita legatus sit, vt manumittatur: si manumissus non fuerit, liber esse[b] iussus est: eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, sæpe responsum est.

1 ¶ Quod constitutum est: vetitum in testamento ad libertatem perduci, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt, vel heredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit.

De peculio legato, & vicario manumisso. 1. *De libertate relicta seruo legato.*

10. *Paulus* lib. 4. ad Sabinum.

SI peculium prælegatum est, & vicarius liber esse iussus sit: liberum eum esse, constat. *multum[c] enim interest inter genus, & speciem. speciem enim eximi de genere placet. quod est in peculio legato, & vicario manumisso.

1 ¶ Si seruus legatus[d], liber esse iussus est: liber est. sed si priùs liber esse iussus, postea legatus sit: si quidem euidens voluntas sit testatoris, quod[e] ademit libertatem: cum[f] placeat hodie[g] etiam libertatem adimi posse: legato eum cedere puto. quod si* in obscuro sit: tunc fauorabilius[h] respondetur, liberum fore[i].

1. *De libertate duobus simul relicta sub conditione dandi.* 2. *Si vnus ex heredibus adierit.*

11. *Pomponius* lib. 7. ad Sabinum.

SI legato seruo fideicommissa libertas relicta est: vel heres, vel legatarius eum cogitur manumittere.

1 ¶ *Si Stichus & Pamphilus decem dederit, liberi sunto.* potest[k] alter quinque dando liber esse, quamuis alter non dederit.

2 ¶ Cum testamento seruus liber esse iussus est: vel[l] vno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.

De conditione iurisiurandi.

12. *Vlpianus* libro 50. ad Edictum.

SI quis libertatem sub[m] iurisiurandi conditione reliquerit: edicto prætoris locus non erit, vt iurisiurandi conditio remittatur. & merito. nam* si quis remiserit conditionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quam si paritũ fuerit conditioni.

1 ¶ Proinde & si legatum quis cum libertate acceperit: non aliter legatum habebit, nisi conditioni iurisiurandi paruerit.

2 ¶ Sed si purè libertatem accederit, legatum sub iurisiurandi conditione: putat Iulianus libro trigesimo primo Digestorum, remitti ei conditionem iurisiurandi.

3 ¶ Idem puto dicendum, & si libertate quoque iniecta conditio sit, sed testator eum viuus manumiserit. nam & hic conditio legati remittetur.

De conditione insulæ ædificandæ, statuæ ponendæ. 1. *membri pingendi, nauis fabricandæ, rationum reddendarum.* 3. *De ancilla cum liberis manumissa & obiter de ventre in possessionem mittendo.*

13. *Idem* libro 5. Disputationum.

SI ita fuerit seruis duobus libertas data, si insulam ædificauerint, vel si statuam posuerint: diuidi[n] hæc conditio non poterit: solummodo illud habebit dubitationem: an, altero faciente, satisfactum voluntati videatur, ideóque ad libertatem perueniat. quod magis est: nisi aliud expressit testator. faciendo tamen, sibi conditionẽ impleuit, alteri non[o], quinimo extinguitur ei cõditio. nec enim amplius parere conditioni potest, cum semel expleta sit.

1 ¶ Idem quæri potest, & si fabris duobus, vel pictoribus, si membrum[p] depinxissent, vel si fabricassent nauem, quid adscriptum sit. nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem iunxerit. quę res efficit, vt, quoad alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, cõditio deficiat. quod si ex his, quę scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator, vel alterum facere: res erit expedita. nam alter faciendo, aut & sibi & socio proderit, aut sibi tantum: prout voluisse testatorem apparuerit.

2 ¶ Hæc quæstio & in eo tractatur, si quis libertatem dederit seruis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus enim tractat[q], si alter reddere sit paratus, alter non sit[r], an alter per alterum impediatur. & rectissimè ait: si quidem[s] separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendam ei, qui suas rationes reddit: si[t] verò simul, non alias videri alterum paruisse, nisi vtriusque reliqua exsoluerit. In reliquis accipere debemus, vt &[u] ipsa volumina rationum redantur.

3 ¶ Sed & si ancillla cum[x] filiis libera esse iussa sit: & si nullos habeat: erit libera. vel si habeat quidem. filij autem eius ad libertatem pertinere non possint: idem erit dicendum. & si ipsa libera esse non possit, filij tamen eius peruenient ad libertatem. nam hæc* adiectio[y] *cum filijs*, non facit conditionem. nisi mihi proponas, aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro conditione erunt hæc verba accipienda. conditionem autẽ non facere, argumento[z] est & edictũ Prætoris, quo ita cauetur, *Ventrem cum liberis in possessionẽ esse iubebo.* placet enim, *& si nulli liberi sint[a], ventrem tamen ex edicto in possessionem mittendum.

a l. 21. in pr. ff. de statulib.
b l. 19. ff. eod. l. 8. ff. de iur. codic. l. 1. §. 2. ff. de leg. 1. l. 8. Cod. de fideic.
*
c Generis à specie multũ differt, vt hîc peculium generis nomen est: vicarius qui in peculio, speciei. Itaq; Peculio legato, si vicarius eiusdem peculij liber esse iussus est, species eximitur de genere.
d v. l. 1. ff. eod. l. vlt. ff. de statulib. l. ... ff. de leg. 2.
e v. l. 50. ff. de fideic. libert.
f Adimi libertas data hodie potest.
g Hodie, id est, post multas veterum disputationes: aut reiecta veterũ subtilitate.
*
h Fauorabiliora sequimur in libertatibus: vt in obscuro pro libertate respondeamus.
i v. l. vlt. in fin. ff. de vulg.
k v. l. 56. circa medium. ff. de condit. & demonstr.
l v. l. 1. § 8. ff. si is qui testamento liber.
m l. 36. in pr. ff. eod. l. 7. §. 2. ff. de operis libertorũ. adde l. 13. §. 3. ff. de statulib.
*
n §. 8. ff. eod. l. 6. C. de conditionibus insertis. v. l. 112. in pr. ff. de condit. & demonstr.
o l. 39. §. fin. ff. de statulib.
p i. cubiculum. v. l. 32. §. 7. in fin. ff. de legat. 3.
q v. l. 13. §. 2. ff. de statulib.
r v. l. 56. circa medium. ff. de condit. & demonstr.
s l. 2. in fin. ff. de fund. instr.
t v. §. 1. ff. eod.
u Reliquorum legato, ipsa volumina etiã debentur, quibus reliqua continentur. Hoc ex Iacobo Aretio notat Bartolus tutorem libros rationũ pupillo reddere teneri. l. 1. §. 5. ff. de liberatione legata.
x Cum particula posita inter personas, principaliter. vt hîc: inter res, accessoriè coniungit.
*
y l. 52. in pr. l. ... ff. de leg. 1. l. 88. §. ... ff. de legat. 2. l. ... 31. circa fin. ff. de statulib.
z Argumẽtum valet à verbis legis ad verba testatoris.
*
a l. 1. in fin. ff. de ventr. in poss. mit. l. 1. ff. eod. l. 26. ... l. 42. circa fin. ff. de fideic. lib. ... §. pen. ff. de statulib.

Si seruus purè liber scribatur, & heres sub conditione.

14. *Idem* libro 8. Disputationum.

CVm seruus purè liber scribitur, & heres[b] sub cõditione: placet, deficiente cõditione habere eum libertatẽ.

De conditione, si legatarius non manumiserit.

15. *Iulianus* libro 32. Digestorum.

STichum Sempronio do lego. si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto. quæsitum est, quid iuris sit. respondit, hoc modo libertate data, *Si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto*, Sempronium, nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum: sed liberum eum futurum.

De relicto cum quis triginta annorum erit.

16. *Idem* libro 36. Digestorum.

SI ita scriptum fuerit, *Cum[c] Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto, eique heres meus fundum dato*, & Titius antequam ad annum trigesimum perueniret, decesserit: Sticho libertas competet: sed legatum nõ debebitur. nam fauore[d] libertatis receptum est, vt mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas contingeret. circa legatum defecisse conditio visa est.

De libertate relicta cùm morietur. 1. *De conditione non faciendi.* 2. *De verbis ita vt.* 3. *De verbo post annos.*

17. *Idem* libro 42. Digestorum.

LIbertas, quæ in[e] vltimũ vitę tempus confertur (veluti, *Stichus cum morietur, liber esto*) nullius[f] momenti existimanda est.

1 ¶ Hæc autem scriptura, *Stichus, si Capitolium non ascenderit, liber esto*, ita accipienda est, si, cum primum potuerit, Capitolium non ascenderit. isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si, facultate data ascendendi Capitolium, abstinuerit.

2 ¶ Hæc scriptura testamenti, *Pamphilus liber est, ita vt filijs meis rationem reddat*, an sub conditione libertas data videretur, quæsitum est. respondi[g], purè quidem datam libertatem, & illam adiectionem, *ita vt rationes reddat*, conditionem libertati[h] non[i] iniicere: tamen, quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum[k] eum ad rationes reddendas.

3 ¶ Post annos indistinctè liber esse iussus, post[l] biennium liber erit. ídque & fauor libertatis exigit, & verba patiuntur. nisi si aliud sensisse patremfamilias manifestissimis[m] rationibus is, à quo libertas relicta est, probauerit.

Si post vnius ex heredibus mortem liber esse iussus sit. 1. *De conditione cum moriar.* 2. *De verbis ad annum liber esto.*

18. *Idem* lib. 2. ad Vrseium Ferocem.

QVi duos heredes instituebat, post alterius mortem seruum liberum esse iusserat. is, ex cuius morte libertas pendebat, viuo testatore decesserat. Sabinus respondit liberum[n] futurum.

1 ¶ Hæc[o] conditio, *cum moriar liber esto*, vitæ tempus complectitur, & idcirco inutilis esse videtur. sed melius est, verba benignius interpretari, vt post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse.

2 ¶ Sed multò magis hæc, *Ad[p] annum liber esto*, vel ita accipi potest, *Post annum, quàm moriar, liber esto.* & licet[q] hoc modo accipiatur, *Post annum, quàm hoc testamentum factum erit, liber esto*: si euenerit, vt intra annum testator decedet: inutilis non erit.

De legato relicto ei quem heres rogatus est manumittere.

19. *Idem* lib. 3. ad Vrseium Ferocem.

QVidam heredem suum rogauerat, vt seruum[r] manumitteret: deinde, si heres eum non manumiserit, liberũ esse iusserat, eique legauerat. heres eum manumisit. plerique existimant, hunc, ex[s] testamento libertatem consequi. secundum hoc, legatum quoque ei debetur.

De conditione si promeruerunt.

20. *Africanus* lib. 1.[t] Quæstionum.

SEruos legauit, & cauit ita: *Rogo, si te[u] promeruerunt[x], dignos eos libertate existimes.* prætoris hę partes sunt, vt cogat libertatem præstari: nisi si[y] quid tale hi serui admiserint, vt indigni sint, quo libertatem consequantur: non etiam vt talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. arbitrium tamen eius erit, qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere. ita vt, si viuus non manumisisset, heres eius statim libertatem præstare cogatur.

De verbo immo.

21. *Idem* lib. 4.[z] Quæstionum.

STichus, immo[a] *Pamphilus liber esto.* Pamphilum liberum futurum respondit. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. Idémque iuris fore, etiam si ita scriptum fuerit, *Stichus liber esto, immo[b] Pamphilus liber esto.*

...tulib. l. 4. circa finem. ff. de rebus authoritate iudicis.
c v. l. 23. §. 3. ff. de fideicom. liberta. Quid intersit inter hęc verba, cum 14. annorũ erit, & cum ad 14. annos peruenerit, v. Robertum 3. animaduers. 26. & Antonium Mercatorem 3. notat. 26. & v. l. 49. ff. de legat. 1.
d v. l. 122. ff. de regulis iuris.
e l. vlt. in pr. ff. eodem. l. 4. §. 1. ff. de statulib.
f Cur nullius momenti? Nihil conferri potest in id tẽpus quo fieri nõ potest.
g l. 44. circa finem. ff. eod.
h Imo, modus pro conditione obseruatur. l. 1. C. de his qui sub modo.
i Cur non iniiciunt cõditionem? Hæc verba, *ita vt*, modũ faciunt.
k Ad modum implendum legatarius cogi potest.
l c. 40. de regul. in 6.
m l. vltim. ff. de probationib.
n & si viuo testatore cõditio sit impleta. l. 7. circa medium. C. de instit. & subst.
o v. Cuiac. 3. obs. 34. Momentum mortis vitæ adscribimus.
p v. l. 32. ff. eod.
q l. 41. §. 13. in fi. ff. de fideic. libert.
r v. l. 9. ff. eod.
s atque ita orcinum & libertum defuncti. §. 2. in fi. Inst. de singulis rebus per fideicom. relict.
t v. in hanc legem Cuiacium. 1. ad Afr. fol. 8. adde l. 77. §. 25. ff. de legat. 2.
u eadem formula est in l. 11. §. 8. ff. de legat. 3. l. 41. §. 1. l. 46. §. 3. ff. de fideic. libert.
x l. 51. in pr. ff. eod.
y Meruisse videtur, quẽ non constat demeruisse. *Bart.* vel ita, qui non apparet offendisse. *Cuiac.*
z v. Cuiacium. 4. ad Afric. fol. 49.
a Epanados siue correctio. Cicero pro Ligario: apud Quintilianũ. 9. c. 3. Principũ dignitas erat penè par, nõ par fortasse eorum qui sequebãtur. Porrò in responsionibus testiũ, nouissimam responsionem nõ sequi debere hinc colligunt: tãquam prioris emendationẽ.
b Nihil prohibet priorẽ scriptura posteriorem corrigere. l. 47. ff. de hered. l. 17. ff. de adimend.

S20 n°2

De conditione rationum reddendarum.

22. *Idem* lib. 9.[a] Quæstionum.

QVi filium impuberem heredem instituit, *Stichum ratione[b] argenti, quod sub cura eius esset, reddita, liberum esse iusserat.* is seruus, parte argenti subtracta, cum tutore diuisit[c], atque ita tutor ei parem rationem adscripsit[d]. consultus, an Stichus liber esset, respondit, non esse liberum, nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare iussus tutori det[e]. vel per tutorem stet, quo minus conditioni pareatur, peruenire eum ad libertatem: ita accipiendum, vt bona fide & citra fraudem[f] statuliberi, & tutoris id fiat. sicut & in alienationibus rerum pupillarium seruatur. itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quàm si seruus fraude careat. eadémque & de curatore dicenda.

1 ¶ Item quæsitum est, rationem argenti reddere iussus, in quem modum intelligendus sit conditioni paruisse. id est, an, si quædam vasa[g] sine culpa eius perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignauerit, perueniat ad libertatem. respondit, peruenturum. nam[h] sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat. denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita, impletam conditionem videri.

De validitate testamenti & aditione hereditatis. 1. De puritate, die, conditione.

23. *Marcianus* libro 1. Institutionum.

TEstamẽto manumissus, ita demum fit liber, † si testamentum valeat, & ex[i] eo adita sit hereditas, vel[k] si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem.

1 ¶ Testamento data libertas competit, purè quidem data, statim[l] quam adita fuerit hereditas vel ab vno ex heredibus. si in diem autem libertas data est, vel sub conditione: tunc competit libertas, cum[m] dies venerit, vel conditio extiterit.

Quid sit manumittere nominatim.

24. *Gaius* lib. 1. Rerum quotidianarum siue aureorum.

NOminatim[n] videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denotati essent: veluti *Dispensator meus, Cellarius[o] meus, Cocus meus, Pamphili serui mei filius.*

De aditione hereditatis.

25. *Vlpianus* lib. 4. Regularum.

TEstamento liber esse iussus, tum fit liber, cùm adita[p] fuerit hereditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit, & purè quis manumissus sit.

De libertate tacitè data.

26. *Marcianus* lib. 1. Regularum.

DIuus Pius & Diui fratres fauorabiliter rescripserunt, cum seruo cum libertate substituto legatum erat, sic[q] heres non esset, non adscripta libertate, perinde haberi, atque si adscripta esset & libertas.

Qui possunt necessarium heredem facere.

27. *Paulus* lib. 1. ad legem Æliam Sentiam.

QVi potuerint apud consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, vt hæc ipsa[r] necessitas[s] probabilem faciat manumissionẽm.

De conditione, si non vetuero: vel, si non ascendero.

28. *Idem* libro singulari de Iure Codicillorum.

STichus, *si codicillis eum non vetuero liberum esse, liber esto.* sic est, atque si diceret, *Stichus si in capitolium non ascendero[t], liber esto.* nam & heres sic institui potest.

De filio præterito.

29. *Scæuola* libro 23. Digestorum.

VXorem prægnantem repudiauerat, & aliam duxerat. prior enixa filium exposuit. hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus. vsque ad vitæ tempus patris, tam ab eo, quàm à matre, an viuorum numero esset[u], ignorabatur. mortuo patre testamentóque eius, quo filius neque exheredatus, neque heres institutus sit, recitato: filius & à matre, & ab auia paterna adgnitus, hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. quæsitum est, hi, qui testamento libertatem acceperunt, vtrum liberi, an serui sint. respondit, filium quidem nihil præiudicij passum fuisse, si pater eum ignorauit: & ideo, cum in potestate & ignorantis patris esset, testamentum non valere. serui autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sint: semel datam libertatem infirmari, contrarium studium fauore libertatis est.

De seruis qui sunt apud hostes.

30. *Vlpianus* libro 19. ad Edictum.

SI serui, qui[x] apud hostes sunt, liberi esse iussi sunt: ad libertatem perueniunt. quamuis[y] neque testamenti, neque mortis tempore, testantis, sed hostium fuerunt.

De incertitudine.

31. *Paulus* libro 26. ad Edictum.

CVm ex pluribus eodem nomine seruis vnus liber iussus, non[z] appareat qui sit, nullus liber est.

De abstensione. De manumissione in fraudem creditorum.

32. *Vlpianus* libro sexagesimo quinto ad Edictum.

SCiendum est, necessario[a] herede existente, quamuis[b] se abstineat, tamen libertates competere: si modò non in fraudem legis Æliæ Sentiæ datæ fuerint.

De libertate ad tempus data.

33. *Paulus* libro 12. Quæstionum.

LIbertas ad tempus dari non potest.

34. *Idem* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

IDeóque si ita scriptum sit, *Stichus[c] vsque ad annos decem liber esto*: temporis adiectio superuacua[d] est.

Quibus libertas directa dari potest.

35. *Idem* libro 50. ad Edictum.

SEruius existimabat, iis posse seruis dari testamento directam libertatem, qui[e] vtroque[f] tempore, & quo testamentum fit, & quo moritur, testatoris fuerunt. quę sententia vera est.

De conditione, si iurauerit se operas daturum.

36. *Idem* lib. 7. ad Plautium.

SEruum testamento ita manumisi: *Si[z] iurauerit, se Cornelio filio meo decem operarum daturum: liber esto.* quæritur, quid iuris sit. & sciendum est, iurando seruum conditionẽ implere, sed non teneri operarum nomine, quia, nisi post manumissionem iuret, non obligatur.

Quid sit manumittere nominatim.

37. *Idem* libro 9. ad Plautium.

NOminatim[h] codicillis manumissus videtur seruus, cuius nomen testamento continetur.

De libertate data cum per leges licebit.

38. *Idem* lib. 12. ad Plautium.

LIbertas testamento seruo ita dari potest, *Cum per leges[i] licebit, liber esto.*

De conditione, si heres alienauerit, vel, si heredis esse desierit.

39. *Idem* libro 16. ad Plautium.

STichus *seruus meus, si eum heres alienauerit, liber esto.* *inutiliter libertas datur: quia, in[k] id tempus confertur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiam si venierit, ex testamento libertatem consequitur. COEppe[l] * vtiliter libertas data, facto heredis non perimitur. Aut quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla ratione dicetur. nam inter libertatem & legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. Igitur nec si directo dabitur libertas, *Si heredis mei esse desierit, liber esto.* quia nullum casum vtilem habet.

De libertate relicta seruo relicto.

40. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

IVlianus ait: cum idem homo & per fideicommissum detur[m] alicui, & liber esse iubeatur, heredem libertatem præstare debere. non enim cogetur (inquit) ex causa fideicommissi æstimationem sufficere, cum debitam libertatem reddiderit.

1 ¶ Sed & cum sub conditione seruo libertas per fideicommissum detur, & ipse præsenti die daretur: non[n] aliter tradere eum cogetur, quam vt caueatur, existẽnte conditione libertati eum restitutum iri. nam in omnibus ferè causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse. si verò onerari heredem à testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilominus legatario præstandam.

De verbis anno duodecimo vel post annum duodecimum. 1. De conditione, si anno, biennio, triennio soluerit. 2. De verbo intra.

41. *Idem* lib. 7. ex Plautio.

SI ita fuerit libertas relicta, *Stichus seruus meus anno duodecimo postquam ego mortuus ero, liber esto.* verisimile est[o], principio[p] duodecimi anni eum liberum esse. nam hoc mortuum sensisse. & in hos sermones, *duodecimo anno*, & *post[q] duodecim annos*, multum interest. & ita loqui solemus, *duodecimus annus est*, cum quantulumlibet ex duodecimo anno venisset, aut præteriisset. & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iussus est.

1 ¶ Sed si ita sit scriptum in testamento, *Stichus seruus meus, heredi meo mille nummos anno, biennio, triennio, postquam ego mortuus ero, si soluerit, satísve fecerit, liber esto*: non potest is seruus, nisi triennio præterito, liber esse, nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satisfaciat. compensanda etenim est heredi libertatis celeritas præmaturè pecuniarum solutioni.

2 ¶ Labeo

a v. Cuiacium 9. ad Afric. fol. 217.
b Argenti curam, seruis interdum committebant domini. Argenti, hoc est, vasorũ argẽteorum. Hi, vt constat ex quibusdam inscriptionibus, dicebantur serui ab argento escario vel potorio: vt alius, ab auro: alius, à veste matutina, alius, ab studiis, alius à cõmentariis.
c diuisit hîc estne idẽ quod rationes reddidit? an idẽ quod collusit?
d .i. congruere accepta expensis, nihil esse reliqui: vel soluisse reliqua statuliberum, & parẽ vtrãque rationum paginam fecisse, quæ subscriptio apocha est: siue (vt hic scribunt Græci) ἀπόδειξις quasi ἀπόδεξις. i. cautio de suscepta pecunia. *Cuiac. ibid.*
e *l. 68. in pr. j. de solution.*
f Apocha à tutore extorta per fraudẽ, fraudis tutore ipso etiam participe & conscio, non liberat. *Cuia. ibi.*
g *l. 41. §. vlt. j. de fideic. libert. l. 42. in fi. j. de statulib.*
h Rationes reddere iussus liberatur, si ex æquo & bono rationẽ reddat: si eam rationẽ reddat, quam bonus paterfamilias redderet. Ideóque rationes reddidisse videtur, etiamsi quædã vasa periisse dicentur sine eius culpa.
† *l. 11. Cod. eod. l. 24. §. 11. j. de fideicom. libert.*
i *l. 2. C. eod. l. 1. C. de fideic. libertatib.*
k Testamento manumissus fit liber nõ modò si testamentum valet, & ex eo adita sit hereditas, sed etsi quis omissa causa testamẽti ab intestato possideat hereditatem.
l *Vlp. 1. §. 22.*
m Nominatus videtur qui vel ex artificio vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denotat. *l. 25. j. eod.*
n *l. 37. j. eod. §. 25. vers. libertas inst. de legat.* [illegible]
o *l. 41. §. 1. j. de legat.* [illegible] *Seneca 22. epistol. 123.* Cellarij, coqui tumultuantur.
p *l. 33. in fin. j. eod. l. 67. §. fi. j. de leg. 2.*

q [illegible]
r [illegible]
s Necessitas facit vt ea probabilia videantur, quæ ante adiici dicebantur. *l. 162. j. de reg. iur.* vide quæ notaui ad *l. 14. C. de sacros. Eccles.* [illegible] de patronis qui filios distraxerunt, *l. 7. j. de administr. tutor.* [illegible] *j. de petit. heredi.* In necessariis, discedimus à cõmunibus iuris regulis. Necessitas facit ex illicito licitum.
t Talis manumissio testatore locum habet. *arg. l.* [illegible] *de verb. oblig.*
u *l. 25. in pr. j. de bon. poss.*
x *l. 24. §. 2. j. de fideic. libert.*
y [illegible] tempore in potestate esse debebit. *l. 35. j. eod.*
z [illegible] *de reb. dub.*
a [illegible] est [illegible] *§. 2. inst. de hered. qualit.*
b *l. 3. Cod. eod.*
c *l. 15. §. fi. j. eod.*
[illegible] *j. de manum. libert.*
d *v. l. 95. j. de reg. iur.*
e Imo neutrũ requiritur. *l. 35. in fi. j. eod.*
f *§. 2. vers. nec alius. Inst. de singulis reb. per fideic.*
g *v. l.* [illegible] *eod.*
h *v. l. 24. j. eod. v. Paul. 4. sent.* [illegible] *§. 1.*
i *l. 11. j. de manumiss.*
k *l. 22. §. 2. j. ex quib. caus. maior.*
l *adde l.* [illegible] *j. de vsuf. & quemad.*
m [illegible]
n [illegible] *leg.* [illegible]
o *l. 17. §. Qui sub conditione j. de fideic. libert.*
p sic annus [illegible] ceptus [illegible] pro completo. *adde l. 16. in pr. j. eod.* ideóque fauore libertatis, vt hîc. ex fauore piæ causæ [illegible] priuilegio piæ causa.
q Imò aliud videtur ex spectandæ sint omnes partes anni. *l. 42. j. de verb. oblig.*
r vide [illegible] *verb. signif.*

2 ¶ Labeo ſcribit, ſi ſic libertas relicta ſit, *Stichus intra annum, "poſt" quam mortuus ero, liber eſto*, ſtatim [a] eum liberum eſſe. nam & ſi ita ſit, *Si intra annum decimum heredi meo dederit, liber eſto:* ſtatim [b] ſoluendo eo liberum eſſe ſine mora futurum.

De verbis, illum illius libertum eſſe volo.

42. *Marcellus* lib.16. Digeſtorum.

SI quis ita ſcripſerit, *Illum illius* [c] *libertum eſſe volo*: & ſeruus libertatem petere poteſt: & ille, vt habeat libertum.

De teſtamento, codicillis, & cauſa inteſtati.

43. *Modeſtinus* libro ſingulari de Manumiſſionibus.

LIbertates directæ & [d] teſtamento, & codicillis teſtamento confirmatis rectè dantur. fideicommiſſæ, & ab inteſtato [e], & codicillis [f] non confirmatis relinqui poſſunt.

De modo.

44. *Idem* libro 10. Reſponſorum.

MÆuia decedens ſeruis ſuis, nomine Sacco, & Eutychiæ, & Hirenæ, ſub conditione [g] libertatem reliquit his verbis: *Saccus ſeruus meus, & Eutychia* [h], *& Hirene ancillæ meæ, omnes ſub hac conditione liberi ſunto, vt* [h] *monumento* [i] *meo alternis menſibus lucernam* [k] *accendant, & ſollemnia* [l] *mortis peragant.* quæro, cum adſiduo monumento Mæuiæ Saccus, & Eutychia, & Hirene non adſint, an liberi eſſe poſſunt. Modeſtinus reſpondit, neque contextum [m] verborum totius ſcripturæ, neque mentem teſtatricis eam eſſe [n], vt libertas ſub conditione [o] ſuſpenſa ſit, cum liberos eos monumento adeſſe voluit: officio tamen iudicis eos eſſe compellendos, teſtatricis iuſſioni parere.

De pluribus conditionibus.

45. *Idem* lib. P Pandectarum.

QVod * vulgo dicitur [q] ſub pluribus conditionibus data libertate [r] leuiſſimam conditionem ſpectandam eſſe: ita verum eſt, ſi ſeparatim conditiones ſint datæ. quod ſi coniunctim datæ ſunt, niſi [ſ] omnibus paruerit, liber non erit.

De pœna metallorum & reſtitutione.

46. *Pomponius* libro ſeptimo ex variis lectionibus.

ARiſto Neratio Appiano reſcripſit: teſtamento liber eſſe iuſſus, cum annorum triginta eſſet [t], antequam ad eam ætatem perueniret, "ſi" in metallum damnatus ſit, ac poſtea reuocetur: ſine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere: neque metallorum pœna ius eius mutari. Nec aliud, ſi heres eſſet ſub conditione inſtitutus: futurum enim eum etiam neceſſarium.

Quibus caſibus xx. aurei à manumiſſo præſtantur.

47. *Papinianus* lib.6. Quæſtionum.

CVm [u] ex falſis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præſtita tamen ab herede fuiſſet: viginti [x] ſolidos à ſingulis hominibus inferendos eſſe heredi, princeps conſtituit.

1 ¶ Sed & ſi conditionis implendæ gratiâ ſeruum inſtitutus manumiſerit, ac poſtea filius de inofficioſo agendo tenuerit [y], vel teſtamentum falſum fuerit pronuntiatum: conſequens erit, idem in hac ſpecie fieri, quod in falſis codicillis conſtitutum eſt.

De ſeruo communi.

48. *Idem* libro 10. Quæſtionum.

SI ſocius teſtamento libertatem ita dederit, *Pamphilus, ſi eum ſocius manumiſerit, liber eſto*, Seruius reſpondit, ſocio manumittente, communem fieri libertum familiæ [z] atque manumiſſoris. Neque enim nouum aut incognitum eſt, vario [a] iure communi mancipio libertatem obtingere.

De teſtamento militis.

49. *Idem* lib.6. Reſponſorum.

TEſtamento militis ita manumiſſam, *Samiam in libertate eſſe iuſſi*, directam libertatem iure [b] militiæ cepiſſe placuit.

De addictione bonorum libertate conſeruandarum cauſa.

50. *Idem* lib.9. Reſponſorum.

QVod Diuo Marco pro libertatibus conſeruandis placuit, locum habet irrito teſtamento facto, ſi bona venitura ſint. alioquin vacantibus fiſco vindicatis, non habere conſtitutionem locum, apertè cauetur.

1 ¶ Seruos autem teſtamento manumiſſos, vt bona ſuſcipiant, iure [c] cautionem idoneam offerre, non minus quam cæteros defuncti libertos aut extraneos [d], declarauit. Quod beneficium minoribus annis heredibus ſcriptis auxilium bonis præſtitutum more ſolito deſiderantibus non auferetur.

De merito & offenſa.

51. *Idem* lib.14. Reſponſorum.

TEſtamento centurio ſeruos ſuos venire prohibuit, ac petit, prout [e] quiſque meruiſſet, eos manumitti. libertates vtiliter datas, reſpondit: cum, ſi nemo ſeruorum offenderit, omnes ad libertatem peruenire poſſunt. quibuſdam per offenſam excluſis, reſidui in libertatem perueniunt.

1 ¶ Cum ita teſtamento adſcriptum eſſet: *Serui, qui ſine offenſa fuerunt, liberi ſunto*: conditionem adſcriptam videri, placuit. cuius interpretationem talem faciendam, vt de his in libertate danda cogitaſſe non videatur [f], quos pœna coercuit, aut ab honore miniſtrandi, vel adminiſtrandæ rei negotio remouit.

De modo.

52. *Paulus* lib.12. Quæſtionum.

IMperatores Miſſenio Frontoni. Teſtamento militis his verbis adſcripta libertate, *Stephanum ſeruum meum liberum eſſe volo*, vel *iubeo*: adita hereditate, libertas competit. & ideo ea, quæ poſtea adiecta ſunt, *Sic tamen, vt cum herede meo ſit, quoadúſque iuuenis ſit. Quod ſi noluerit, aut contempſerit, iure ſeruitutis teneatur*: ad reuocandam libertatem, quę competit [g], non ſunt efficacia. Idem & in paganorum teſtamentis obſeruatur.

De rationibus dandis.

53. *Idem* lib.15. Reſponſorum.

LVcius Titius ſeruo libertatem dedit, *ſi rationem* [h] *actus ſui ex fide dediſſet Gaio Seio filio ſuo.* cum annos pubertatis egreſſus fuiſſet Gaius Seius: à curatoribus eiuſdem conuentus ſeruus, etiam apud iudicem omnibus ſatisfecit. exacta cautione à curatoribus, pronuntiatum eſt, liberum eum eſſe. nunc Gaius Seius filius teſtatoris negat, curatoribus ſuis rectè pecuniam inlatam. quæro, an iure ſoluta ſit quantitas. Paulus reſpondit: curatoribus quidem adoleſcentis reliquam rationem, vt conditio teſtamento adſcripta impleatur, non iure exſolutam videri: ſed: ſi [i], præſente adoleſcente, pecunia illata eſt, vel in rationibus eius relata, impletam conditionem videri, ac ſi ipſi ſoluta fuiſſet.

De errore in ſyllaba. 1. De pacto heredum & creditorum, De manumiſſione in fraudem creditorum.

54. *Scæuola* lib.4. Reſponſorum.

QVi [k] habebat ſeruum Cratiſtum, teſtamento ita cauit, *Seruus meus Cratinus liber eſto.* quæro, an ſeruus Cratiſtus ad libertatem peruenire poſſit, cum teſtator ſeruum Cratinum non habebat, ſed hunc ſolum Cratiſtum. reſpondit, * nihil obeſſe, quod in ſyllaba [l] erraſſet.

1 ¶ Scripti teſtamento heredes, ante aditam hereditatem pacti ſunt cum creditoribus, vt parte dimidia contenti eſſent. & ita decreto à prætore interpoſito, hereditatem adierunt. quæro, an libertates in eo teſtamento datæ competierunt. reſpondit, ſi teſtator fraudandi [m] conſilium non habuiſſet, competere libertates.

Si per ſeruum non ſtet quo minus conditio impleatur.

55. *Macianus* libro 2. Fideicommiſſorum.

LIbertate ſub conditione data, huc iam decurſum eſt. vt: ſi [n] per ſtatuliberum non ſtet, quo minus conditioni pareat: quamuis ne per heredem quidem ſtet: tamen ad libertatem perueniat. Quod credo reſponderi oportere, & ſi per fideicommiſſum vtique hereditariis ſeruis libertas data fuerit.

1 ¶ Non abſurdè & de heredis ſeruis idem dicetur.

2 ¶ De his autem, quos redimendos habebit, non iuſtè dubitamus. ſiquidem eo caſu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque ſi conditio impleta eſſet: quod forte dominus prohiberet conditioni parere, vt & pretium perciperet, & in conditionem non rogaret [o].

a Imò nouiſſimo die anni. *l. 49. ṡ. de conditio. & demonſt.* hinc colligit Alexander. Quod licet [illegible] promi[illegible] [illegible] in fine anni, id tamen fallit fauore libertatis & [illegible] cauſa[illegible].
b Aliud eſt in operis. *l. 20. §. 5. ṡ. de [illegible]*.
c *l. 41. in prin. ṡ. de fideicomm. libertatib.*
d *l. 16. in prin. ṡ. de fideicom. lib. §. [illegible] inſt. de libertinis.*
e *§. 10. Inſt. de fideicommiſſ.*
f *l. 1. C. to. Paul. 4. ſenten. §. 10. 2. Gaius 7.*
g i. modo.
h *vt*, particula modum innuit. [illegible] ita facta: Saccus ſeruus liber eſto, vt quotannis lucernam accendat monumento meo intelligitur facta ſub modo *Cuſtius ſingu[illegible] Manumiſſis.*
i Monumentis & ſepulchris [illegible] ſepoſitæ. *l. [illegible] de cond. & demonſt.*
k Ignis in ſacris veterum adhibitus.
l Sacrificia hæc [illegible] defunctis [illegible] pro mortuis [illegible] ſacri[illegible] vel apud [illegible] qua de [illegible] ple[illegible] in legibus [illegible]larum.
[illegible] ex con[illegible] verbiſq; [illegible] ex his [illegible] cedunt [illegible] *l. [illegible] ṡ. de [illegible] l. 15. Cod. de fideicommiſſ.*
n *v. l. 17. §. 2. ṡ. eod.*
o Imo modus conditio eſt. *l. 1. C. de his qui ſub modo.*
[illegible] ſecundo, [illegible] po[illegible] *l. 20. ṡ. de [illegible] & poſthu[illegible]*.
[illegible] *de cond. & demonſtr.* [illegible] *§. 2. de cond. & demonſ.* [illegible] hoc ex[illegible] vel [illegible] quod [illegible] ad ciuitatem Romanam [illegible] voleret, iis ita teſtamento liber[illegible] *§. 2. ṡ. fami[illegible] de reb. [illegible] l. 13. in fin. ṡ. de ſtatulib.* In eo qui cenſu liberatur, nulla ætatis habita eſt ratio. *v. Cuiac. 1. ad Vlpia.*
u *l. 23. §. 1. ṡ. de iure patronat. l. 2. C. de fideicommiſſ. libertatib. l. vlt. §. 2. Cod. de petit. hæred.*
x v. quæ notaui de pretio ſeruorum *ad l. 1. §. 3. C. de comm. ſeruo.*
y i. obtinuerit, *vt in l. C. de apparitorib. Præfect. Prat.* Plin. *6. epiſtol.* ſcripturam tenuiſſe Varenum refert. Horatius, Quo cauſæ teſte tenentur. *v. Cuiac. ibid.*
z i. orcinum. *v. Cuiac. 3. obſ. 23.*
a ex vltima voluntate; inter viuos. *Accur.*
b in pagano ſecus. *l. 7. Cod. de teſtam. milit.*
c ¶ *v. l. 4. §. 9. ṡ. de fideicomm. libert.*
d quibus libertas non eſt relicta. *v. l. 6. l. 15. § pen. C. eod.*
e *l. 20. in prin. ṡ. eod.*
f *adde l. 23. in prin. ṡ. eod. adde l. 41. ṡ. de fideicom. libert.*
g nam ad tempus libertas dari non poteſt. *l. 32. ṡ. eo.*
h *adde l. 8. in pr. l. 22. in fi. ṡ. eo.*
i Præſentia conſenſum operatur. *l. 6. §. 3. ṡ. de confeſſ.* & factum tutoris pupillo nocet. *adde l. Lucius. §. tutelæ. ṡ. de admin. tutor.*
k Parallage, quæ fit literarũ tranſmutatione, *vt hîc*, pro Cratiſto, Cratinus legatur, *vt in l. 27. ṡ. de cond. & demonſt.* Demetrii nomen pro Dama ſumitur.
*
l Error in ſyllaba non nocet *v. l. 4. §. 1. ṡ. de manumiſſis vindict.* vt & in litera. *c. ex parte de fide inſtrum.* vide tamen *c. ad audientiam. de reſcriptis.*
m *vid. l. 23. ṡ. qui & à quib. manumiſſ.*
n Conditio nõ impedit libertatem, ſi nõ ſt. per eum cui relicta eſt quo minus impleatur.
o *al.* non erogaret.

De libertate directa & fideicommissaria eodem testamento relicta.

56. *Paulus* lib. I. Fideicommissorum.

SI quis seruo testamento dederit libertatem & directo, & per fideicommissum: in potestate serui est, vtrum [a] velit ex directo, an "ex" fideicommisso ad libertatem peruenire. & ita Marcus Imperator rescripsit.

De manumissione in fraudem creditorum.

57. *Gaius* lib. 3. de Manumissionibus.

SI [b] locuples egenti heres extiterit: videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, vt creditores fraudari (non) videantur. & sanè sunt quidam, qui, cum heres locuples existeret, tale [c] esse crediderunt, quale si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc iure nos vti: vt ad rem non [d] pertineat, locuples, an egens heres extiterat: sed quarum facultatium testator decesserit. Quam sententiam Iulianus adeo sequitur, vt existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui soluendo non esset, ita [e] liberum esse iussisset. *Cum aes alienum solutum erit, Stichus liber esto.* sed non hoc est consequens Sabini & Cassij sententiae, quam & ipse sequi videtur: qui existimat, cōsilium quemque manumittentis spectari debere. nam qui sub ea conditione [f] seruum suum liberum esse iubet, adeò sine fraudis consilio liberum esse iubet, vt apertissimè [g] curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

De alienatione serui qui liber esse iussus est.

58. *Macianus* libro tertio Fideicommissorum.

VErum est, eum: qui liber esse iussus esset [h], alienatum à testatore, si ante aditam eius hereditatem rursus [i] hereditarius fieret, mox [k] adiretur hereditas: ad libertatem peruenire [l].

Pedisequis manumissis: quo tempore spectetur an sit pedisequa. 1. Si purè manumissus ex hereditate amouisse dicatur. 2. De verbis, nisi diligenter rationem excusseris liber ne esto.

59. *Scaeuola* libro vigesimotertio Digestorum.

TItia seruis quibusdam, & ancillis nominatim directas libertates dedit. deinde ita scripsit: *Et pedisequas [m] omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse volo.* quaesitum est, an Eutychia, quae testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inueniatur actori [n] in contubernio [o] tradita: ex generali capite pedisequarum libertatem consequi posset. respondit, nihil impediri libertatem pedisequae, quod mortis demum tempore pedisequa esse desiit.

1 ¶ Puram & directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, "&" ex hereditate multa per [p] fraudem amouisse dicitur. quęsitum est, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quae ex hereditate amouisse probari poterit, heredibus restitueret. respondit, secundum ea, quae proponerentur, eum, de quo quaereretur, liberum esse, *Claudius*: Videtur absoluisse & id, de quo quaeritur. nam heredibus satis consultum est edicto de furtis.

2 ¶ Lucius Titius testamento suo ita cauit: *Onesiphore, nisi [q] diligenter rationem excusseris, liber ne esto.* quaero, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare possit. respondit, verbis, quae proponerentur, libertatem adimi [r] potius, quam dari.

De causa.

60. *Idem* libro vigesimoquarto Digestorum.

TEstamento ita cauit: Εὔδωνι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἔφθασεν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν. id est, *Volo, vt Eudoni dentur mille solidi, eo quod primo sit genitus [s], posteaquam mater eius ad libertatem peruenit.* quaero, an, si Eudo non probet se post manumissionem matris suae natum, possit his verbis testamenti libertatem consequi. respondit, non oportere eiusmodi consultationem praeiudicium [t] parare.

De libertate collata in vltimum tempus vitae, De conditione si in capitolium non ascenderit. 1. Vel si, Capuam ierit. 2. De prohibito manumitti ante conditionem.

61. *Pomponius* libro II. Epistolarum.

SCio quosdam efficere volentes, ne serui "sui" vnquam ad libertatem perueniant, hactenus scribere solitos: *Stichus [u], cum moreretur, liber esto.* Sed & Iulianus ait, * libertatem, quae in vltimum vitae tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendae magis, quam dandae, libertatis gratia ita scripsisse intelligitur. Et ideo etiam si ita sit scriptum, *Stichus, si in Capitolium non ascenderit, liber esto*: nullius momenti "hoc" esse, si apparet in vltimae vitae tempus conferri libertatem testatorem voluisse, nec Mucianae cautioni locum esse.

1 ¶ Et si ita in testamento scriptum fuerit: *Stichus, si Capuam ierit, liber esto*: aliter liberum non esse [x] quam si Capuam ierit.

2 ¶ Hoc amplius Octauenus aiebat: si quis in testamento, sub qualibet conditione libertate seruo data, ita scripsisset: *Ante conditionem nolo eum ab herede liberum fieri*: nihil valere hanc adiectionem.

a Est in electione serui post euentum conditionis, vtrum velit esse libertus orcinus ac defuncti, vel haeredis. v. l. 1. ī. eo. Ita si quis substitutus sit directò, vulgariter pupillariter & per fideicōmissum, in eiusdem potestate fuerit, quo ex iure velit petere.
b *v. l. 5. in pr. ī. qui & à quib. manumiss.*
c ratio dubitandi. *l. 18. §. 1. in fi. ī. qui & à quibus.*
d Licet diues succedat pauperi, non ideo libertates testamento datę magis valent.
e *l. 5. in prin. ī. qui & à quibus manumiss.*
f cum aes alienum solutum erit &c.
g Argumentū à contrario sensu, ex apertissima verborum significatione duci hinc colligit Bart. *adde tamen l. apud antiquos. Cod. de furt.*
h atqui is mortis testatoris tempore in potestate nō fuit. *l. 35. ī. eod.*
i dixi ad *Vlpian. 1. §. 23.*
k *l. 23. l. 25. ī. eo.*
l Legatum ad pias causas, si post alienationem eius, redimatur deberi hinc colligit Tiraquellus *40. priuilegio piae causae.*
m quae dominam sequūtur. Terentius *in Andria*, Accedo ad pedisequas, quę sit rogo.
n seruo &c.
o Inter seruos contubernium, non matrimonium est, *l. 3. C. de incestis.*
p *l. 23. in pr. ī. de fideicommiss. lib.*
q de vi potestate & effectu huius particulae *nisi*, vide Alcia. *2. paradox. 4.*
r *v. l. 40. §. 2. ī. de cond. & demonst. l. 4. §. 2. ī. de statulib.*
s quid si non sit primogenitus post libertatem matris? dic *vt ī. eod.*
t quia falsa demonstratio nō vitiat legata. *l. 17. in princ. ī. de cond. & demon.*
u *¶ v. l. 19. in pr. ī. eo. & l. 4. §. 1. ī. de statulib.*
x *l. 3. in pr. ī. de statulib.*

DE FIDEICOMMISSARIIS [y] LIBERTATIBUS.

TIT. V.

De heredibus, praesentibus, absentibus, & latitantibus.

1. *Vlpianus* lib. 14. ad Edictum.

SI QVIDAM ex his, qui fideicommissam libertatem debeant [z], praesentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latitent: proinde is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli, qui adessent, & qui ex iusta causa abessent, rogati essent. pars ergo latitantis his proficit.

¶ *De addictione bonorum libertatum conseruandarum causa.*

2. *Idem* lib. 60. ad Edictum.

SI quis [a] intestatus [b] decedens, codicillis dedit libertates: neque [c] adita sit ab intestato hereditas: fauor constitutionis [d] Diui Marci debet locum habere & hoc casu: quae iubet libertatem competere seruo, & bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido, quod cuique debetur, soluendo.

De actionib. in eum cui bona addicta sunt.

3. *Idem* libro sexagesimoquinto ad Edictum.

IN quem etiam [e] vtiles actiones plerumque creditoribus competunt.

Si certum sit, vel incertum an existat successor. 1. De abstentione & restitutione in integrum. 3. De praesentia vel absentia eorum qui libertatem accipiunt. 5. De die, conditione, puritate. 6. De conditione dandorum decem. 7. De fideicommissaria libertate. 8. De cautione praestanda, quid comprehendendum decreto. 12. Qui ad libertatem peruenerunt quorum liberti fiant. 13. Quid comprehendendum addictione. 14. De tutela. 15. De seruis alienis. 16. Si legatarius rogatus sit manumittere. 17. De fisco. 18. De minore viginti annis. 19. De libertate relicta in fraudem creditorum. 20. De bonis à fisco non agnitis. 21. De iure eius cui bona addicta sunt. 22. Et de eodem conueniendo. 23. Si pluribus bona addicta sint.

4. *Idem* lib. 60. ad Edictum.

ERgo: quamdiu [f] incertum sit, vtrum existat successor, an non: cessabit constitutio cum certum esse coeperit, tunc erit constitutioni locus.

1 ¶ Si is [g], qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hereditate: an, quamdiu [h] potest in integrum restitui, existimamus constitutionem cessare; quia non est certum, ab intestato neminem successorem exstare? est tamē verius, admittendam constitutionem.

2 ¶ Quid ergo, si, post addictionem libertatium conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? vtique non erit dicendum, reuocari [i] libertates, quae semel competierunt.

3 ¶ Illud videamus, vtrum praesentes esse debent, qui libertatem acceperunt, an vero non. & * cum inuitis illis possunt bona propter libertatem addici [k], vtique etiam absentibus.

4 ¶ Quid ergo, si quidam praesentès sint, quidam absentes? videamus, an etiam absentibus competat libertas. & potest dici, exemplo [l] aditae hereditatis competere libertatem etiam absentibus.

5 ¶ Si ex die data sit libertas, an dies exspectandus sit? & puto exspectandum [m], ante ergo non addicentur. Quid deinde, si sub conditione data sit libertas? & si quidem aliquae purae, aliquae sub conditione: vtique addici statim possunt, si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? vtrum exspectandum, vt conditio existat: an vero statim

y de fideicommissis libertatibus, *Paul. 4. sent. 13. 7. C. 4. 48. Eclo. 1.* Fideicommissariae libertates verbis precariis relinquuntur.
z *l. 16. in fi. l. 18. §. 3. ī. eod.*
a *§. 5. Inst. de eo cui liber. caus.*
b Codicilli etiam ab intestato fieri possunt.
c Aditio haereditatis exigitur ad ea confirmanda quae testamento relicta. An & ad ea quae codicillis? Roffredus negat: Iacobus Aretius & Bartolus aiunt.
d de eo cui ... pr. & §. 1. Inst. de eo cui liber.
e *v. l. ... eod.*
f *§. 4. Inst. de eo cui libert.*
g *§. 5. Inst. de eo cui libert. causa.*
h Quod iure communi non quod speciali euenire potest, inspicimus.
i *v. l. 3. C. de testamen. manum.*
k *l. 26. ī. de reg. iur.*
l i. vt quemadmodum adita hereditate competunt libertates, etiam ignorantibus: ita bonis addictis.
m diem libertatis dandae.

b ab adita hęreditate.

tim addicimus, tunc demum competitura libertate, si extiterit conditio? quod magis erit probandum. Addictis itaque bonis, * directæ libertates puræ [a] datæ, statim [b] competunt. ex [c] die, cum dies venerit. conditionales, cum conditio extiterit. Nec erit ab re, existimare, etiam pendente conditione libertatium, licet omnes sub conditione datæ sint, constitutionem locum habere. vbi enim libertatis spes est: ibi dicendum est vel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurum est, addictionem admittendam.

6 ¶ Si sub conditione dandorum decem libertas data sit: siue heredi dare iussus sit, qui libertatem accepit: siue non sit dictum, cui [d] an dando ei, cui bona addicēda sunt, perueniat ad libertatem, quæri potest. & magis est, vt ei dare debeat, cui bona addicta sint: quasi translata conditio videatur. certè si alij, quam heredi, dare iussus sit: ipsi cui iussus est dabit.

7 ¶ Si qui fideicommissam libertatem acceperunt: nō [e] statim, vbi addicta bona sunt, liberi sunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi: hoc est, manumittendi sunt ab eo [f], cui addicta bona sunt.

8 ¶ Addici ita demum bona voluit, si [g] idoneè creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuique debetur. ergo cauendum est idoneè. quid est idoneè? satisdatio [h] vtique, aut pignoribus datis. sed si ei fides habita fuerit promittendi sine satisdatione, idoneè cautum videbitur.

9 ¶ Creditoribus caueri quemadmodum debet? vtrum singulis, an vero omnium nomine vni ab ipsis creato? & oportet, officio [i] judicis constitui, conuenire creditores, vnumque [k] creare, cui caueatur omnium nomine.

10 ¶ Illud videndum: ante caueri debet creditoribus, & sic addici bona: an vero sub conditione hæc sunt addicenda, si fuerit cautum. & puto, sic comprehendendum decreto, si omnia ex constitutione Diui Marci facta sint.

11 ¶ De solido vtique sic accipiemus, de sorte, & vsuris debitis.

12 ¶ Hi, qui ad libertatem peruenerunt, quorum liberti fiant, constitutio ostendit. vt qui directam libertatem [l], orcini erunt liberti: nisi fortè is, qui addici sibi bona desiderat, ita velit addici, vt etiam hi, qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant.

13 ¶ Qui autem volunt ipsius liberti fieri, vtrum manumittendi sint ab eo, an verò ipsa addictione hoc comprehendendum, hac conditione sibi addici bona, vt hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? & puto, hoc esse probandum, vt ipsa addictione hoc comprehendatur. idque verba quoque constitutionis [m] admittunt.

14 ¶ Cum autem seruus libertatem nanctus est. vtique etiam tutelam eius habebit is, cui bona addicta sunt.

15 ¶ Si alienos [n] seruos rogauerat heredem manumittere, vtrum dicimus constitutionem locum habere, an vero cessabit constitutio? magisque est, vt locus sit constitutioni. addictis enim bonis redimere, & præstare libertatem cogitur à prætore [o].

16 ¶ Si non heres, sed [p] legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset constitutio, quod legatis non debitis nec libertates possunt deberi? magisque est, vt idē fauor sit. omnibus enim generaliter voluit libertatem præstare, quibus competeret, si hereditas adita fuisset.

17 ¶ Eadem constitutio prospexit, vt, si fiscus bona admiserit, æquè libertates competant. Ergo siue iacent [q] bona fisco [r] spernente, siue adgnouerit: constitutio locum habet. Cæterum & alia ratione adgnoscat: apparet, cessare debere constitutionem. Quare & si caducis [s] legionis bona delata sint, idem erit probandum.

18 ¶ Item si [t] minor viginti annis dedit libertatem: dicemus, non competere, nisi si fideicommissam: hęc enim competeret, si modo potuit causam [u] probare minor viginti annis, si viuus manumitteret.

19 ¶ Si in fraudem creditorum [x] libertas data sit ab eo, qui mortis tempore soluendo non est: an competat? & si quidem fiscus bona non adgnouerit, fortè competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. atquin, si adita hereditas fuisset, non competeret. certè si fiscus adgnouit hereditatem: facilius probabitur cessare libertatem. nisi si quis verba constitutionis secutus, dixerit, ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona voluit, vt libertates competant. si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus: directæ libertates non competent, si consilium [y] & euentus fuerit fraudandorum creditorum: nec fideicommissæ præstabuntur, si euentu fraudentur creditores.

20 ¶ Si bona fuerint à fisco [z] non adgnita, eáque addicta libertatis conseruandæ gratia: an possit fiscus postea adgnoscere? & magis est, ne possit. planè si, non certioratis præfectis ærario, bona fuerunt libertatis conseruandæ causa addicta: videndum est, an constitutioni locus sit. & si quidem talia fuerunt, vt agnosci deberent: addictio cessat. si vero [a] non fuerunt, addictioni locus est.

21 ¶ Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori adsimilari [b] debet [c], & secundum hoc & iura [d] sepulchrorum poterit habere.

22 ¶ Item videamus, an conueniri [e] à creditoribus possit hereditariis actionibus, an vero non nisi ex cautione, quam interposuit. magísque est, vt non aliter conueniatur, quam ex ea cautione, quam interposuit.

23 ¶ Si duobus pluribúsve addicta fuerint bona: & communem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ hercíscundæ iudicio experientur.

De harede absente.

5. *Paulus* lib. 57. ad Edictum.

IN fideicommissariis libertatibus si absente herede prætor pronuntiasset libertatem deberi: est & liber: & defuncti libertus, si & seruus eius fuit, aut heredis [f], si seruus heredis sit: immo & si sine successore heres decesserit: conseruandam esse [g] libertatem, senatus Hadriani temporibus censuit.

De pecunia legata. 1. Vt seruus manumittatur, & de l. Falcidia.

6. *Idem* libro 60. ad Edictum.

DEcem legata sunt: & rogatus est legatarius Stichum emere, & manumittere. Falcidia interuenit: & minoris [h] emi seruus non potest. quidam putant, dodrātem accipere debere legatarium, nec emere compellendum. Idem putāt, etiam si suum seruum rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. Videamus [i], ne vtique in hac specie aliud dicendum sit. Sed in superiore, sunt, qui putant, cogendum [k] legatarium redimere seruum, & se oneri subiecisse, dum accipit vel dodrantem, sed si paratus sit retro restituere, quod accepit: an audiendus sit, videndum. sed cogendus heres [l] tota decem præstare, perinde [m] atque si adiecisset testator, vt integra præstentur.

7. *Vlpianus* lib. 63. ad Edictum.

SI cui legata sint centum ita, vt seruum alienum redimat, & manumittat: &, bonis heredis venditis, partem, non totum persequatur: non alias debet consequi legatum [n], quam si cauerit, se manumissurum. sed hoc tunc demum: si largiatur portio, quam accepit, ad serui pretium: paratúsque sit dominus tanti eum vendere, alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.

De legatario rogato manumittere.

8. *Pomponius* libro septimo ex Plautio.

EVm, cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset viginti seruum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem præstare [o], si legatum non caperet, constat.

De alienatione serui prohibita.

9. *Marcellus* libro decimoquinto Digestorum.

CVm fidei heredis commisit, ne [p] seruus alienam seruitutem patiatur: experiri potest confestim, vt fuerit alienatus, petere libertatem. sed vbi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi [q] ex causa testatoris pendeat: propè est, vt nondum [r] debeat præstari fideicommissum: quod potest videri defunctus nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.

1. Si is cui libertas debebatur veniit.

10. *Idem* lib. 16. Digestorum.

QVidam in testamento scripserat: *Illum & illum seruos meos* [s] *venire nolo.* si [t] ideo eos noluit venumdari, vt, si veneant, ad libertatem perueniant: præstanda erit libertas. nam & illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptū est: *Nolo* [u], *alij, quam tibi, seruiat.* secundum hæc igitur, si quoquomodo vendere tentauerit seruum, confestim peti poterit libertas. nec, quominus præstet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit quia semel extitit conditio.

1 ¶ Is, cui libertas debebatur, veniit. si vult ab herede manumitti: non erit interueniendum ei, cui heres præsens erit, emptor latitauit: quoniam poterat vti senatusconsulto [x], vt quasi ex testamento ad libertatem perueniat.

2 ¶ Is, cui ex fideicommisso libertas debebatur, ab eo, qui soluendo non erat, passus est se bonæ fidei emptori

a purè vulg.
c Legata in diē vel sub conditione, post diē & conditionē effectum adsumunt.
d eo casu hæredi dandū est. l. 22. j. de statuliberis.
e § 1. vers. & si quidem instit. de eo cui libertatis caus.
f l. 4. § 1. s. de manumiss. testa. l. 15. § 1. in pr. & f. C. de testamentaria manumiss. § 1. circa med. Inst. de eo cui lib. caus.
g v. l. 6. l. vlt. C. de testa. manum.
h l. 39. in fin. s. mandati.
i Iudicē cogere posse collegia & vniuersitates, vt curatorem constituant post Iacobum Areti ū notat Bart.
k l. 3. § 7. s. de admin. tuto. l. 1. j. de curatore bonis dando.
l § 1. vers. & si quidem. Inst. de eo cui lib. caus. Is qui directò liber esse iussus est Orcinus fit libertus. Is cui per fideicommissum data est libertas non testatoris, sed manumissoris fit libertus. Vlp. 2. § 8.
m D. Marci sc. de qua l. 2. s. eo. in pr. & § 4. inst. de eo cui libert.
n potest enim extraneo per fideicommissum libertas dari. Vlp. ibi. § 10.
o quid si dominus nolit vēdere? extinguitur libertas. Vlpia. ibid. § 11.
p Vtriusque seruo dari libertas potest per fideicommissum. Vlp. ibi. § 10.
q Vacantia bona ... esse hęreditatem hinc colligit Bartol. [illegible]
r [illegible] legatis [illegible]
s [illegible] Vlp. § 7. [illegible] Cuiacius [illegible]
t l. 5. C. eo. v. l. 4. C. de testam. milit.
u Causa proba ... manumittit minor, si causam probauerit apud consilium. In consilium adhiben-

tur Romæ quinque senatores, & quinq; equites Romani: in prouincia, viginti recuperatores, ciues Romani. Vlp. 1. § 10.
x sed non licet per legem Æliam Sentiam Vlp. 1. § 12.
y v. l. 23. j. qui & à quibus.
z § 17. s. eo. eorum erat munus, bona, quæ fisco deferuntur, spernere vel agnoscere: l. 13. j. de iure fisci: Vlp. 1.
a adde l. 1. § 1. in fin. j. de iure fisci.
b Bonorū possessoris & eius cui bona sunt addicta similitudo.
c non heredi.
d adde l. 42. in fi. s. ad Treb. l. 6. s. de relig.
e l. 3. s. eo.
f i. alienus. l. 47. § 1. j. eo.
g & ita erit orcinus. l. 30. § 16. j. eod.
h quam decē. sensus huius legis is est. Si tanti potest seruus emi quantum legatū est, etiā si legata modū legis excedant, fauore libertatis perinde est ac si id testator prohibuisset, ne ex legato detraheretur Falcidia. v. Cuia. ad l. si minor. 35. s. de minoribus.
i An his verbis adfirmamus? Duarenus negat.
k v. l. 24. § 13. j. e.
l & hic Falcidia libertatem non minuit. l. 8. § 9. s. de inofficioso. v. l. 33. s. ad l. Falcid.
m Falcidiā satis apertè vetat detrahi, qui integrū legatū præstari iubet: vide Cuia. ad Nouel. 1. & l. 32. § vlt. s. ad l. Falc. Quin hoc amplius ex hac lege colligūt, Falcidiā ex piis legatis non detrahi, de quo vide quę scripsi ad Nou. 131. c. 12. adde Tiraq. 26. priuil. piæ causæ.
n l. 48. j. eod.
o l. 33. s. de minorib.
p v. l. vlt. s. de hered. inst.
q l. 21. circa fi. j. e.
r i. vt non debeat, hoc enim in verbo, particula dum, vacat, vt illo Virgilii loco, At phœbi nondū patiens. v. Cuiac. 15. obs. 5.
s l. 24. § 5. j. eod.
t Voluntatis igitur hic quæstio est: an his verbis voluerit seruos, ad libertatem peruenire.
u adde l. 12. in pr. j. eod.
x Rubriano, quo electionē habet. v. l. 28. in prin. j. eod.

a in factum. *l.22.in prin.ĵ.de lib.causa.*
b venditorem.
c id est paulò antè. *v.l.7.§.2.ĵ.de iniuriis.*
d *v.l.20.š.de manumiss.vindict.Paul.4.sent.13.§.vlt.*
e *l.21.in prin.l.24.§.7.ĵ.eod.*

tradi. existimas, in manumissum constituendam [a] actionem exemplo eius, qui liberi hominis emptorem simulata seruitute decepit. ego quoque adducor, vt putem rectè aduersus venditos[b] actionem competere. & magis similem videri statulibero, qui, pridie [c] quàm ex testamento ad libertatem perueniret, idem fieri passus est.

De authoritate tutoris.

11. *Modestinus* libro primo Differentiarum.

EX causa fideicommissi seruo libertatem [d] dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

De commendatione ne cui alij seruiant, & de publicatione bonor. 1. De legatario rogato manumittere. 2. De hereditate fisco vindicata.

12. *Idem* lib. singulari de Manumissionibus.

IMperator Antoninus: cùm Firmus Titiano Tragœdos tres legasset, & adiecisset, *Quos tibi commendo, ne* [e] *cui alij seruiant*: publicatis [f] bonis Titiani, rescripsit, debere eos publicè manumitti.

1 ¶ Et legatarius [g], non minùs [h] quàm heres, rogari potest seruum manumittere. & , si [i] ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere.

2 ¶ Diuus Antoninus & Pertinax rescripserunt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem, & directò, & per fideicommissum datas libertates deberi.

De mora.

13. *Idem* lib. 9. Regularum.

SI prægnans ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito patiatur, ne manumitteretur [k]: liberũ quidem non pariet: sed cogetur, qui manumittere debuit, natum matri tradere, vt per eam perueniat ad libertatem.

De libertate in cuiusdam ex heredibus arbitrium collata.

14. *Idem* libro decimo Responsorum.

LVcius Titius testamento facto Seiam vxorem suam, item Titiam filiam communem æquis portionibus scripsit heredes. item alio capite: *Erotem seruum meum, qui* [l] *& Psyllus vocatur, liberum esse volo* [m], *si* [n] *vxori meæ placeat* [o]. cum itaque Seia vxor Lucij Titij abstinuerit ab eadem hereditate, & ex substitutione portio eius ad Titiam filiam peruenerit [p]: quæro, an Eroti, qui & Psyllus vocatur, ex his verbis suprascriptis libertas competit. Modestinus: Eroti, quòd vxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondi. Item quæro, an Seia vxor, quæ se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iustè contradicere possit. Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius [q] esse momenti.

De iure heredis in seruum manumittendum, & de eius serui alienatione.

15. *Idem* lib. 3. Pandectarum.

SI quis ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo [r] modo deteriorem eius serui conditionem facere potest. ideoque nec vendere eum interdum alij potest, vt ab eo, cui traditus est, manumittatur. &, si tradiderit, redimere illum cogitur [s], & manumittere. interest enim nonnunquam, à sene [t] potiùs manumitti, quàm à iuuene.

De seruis propriis vel alienis.

16. *Licennius Rufinus* lib. 5. Regularum.

LIbertates etiam per [u] fideicommissum dari possunt, & quidem largiùs, quàm directò. nam non tantùm propriis, sed [x] & alienis seruis per fideicommissum libertas dari potest. ita tamen, vt vulgaribus [y] verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimi possit.

De verbis, cum tibi visum fuerit.

17. Ex libro vicesimoprimo Digestorum Scæuolæ Claudius.

CVm tibi [z] *visum fuerit manumittere*, vtiliter datur fideicommissa libertas.

De conditione si bene se rationibus gesserit.

18. *Scæuola* libro 23. Digestorum.

TEstamento ita cauit: *Pamphilus si benè se gesserit rationibus meis liber esto.* quæsitum est, cùm manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec [vllæ [a]] querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus. respondit nihil proponi, cur non sit consecutus.

De herede absente. 1. De fideicommiss. vxoris legatariæ.

19. *Idem* libro vicesimoquarto Digestorum.

HErede instituto marito, per fideicommissum libertatem seruis dedit, in quibus & Sticho actori mariti. quæsitum est, cùm absente domino isti præsidem prouinciæ adierint, vt libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, & præses prouinciæ pronunciauerit libertatem [b] deberi, an agi cum Sticho possit, vt rationem actus à se administrati reddere compellatur. respondit, non posse.

1 ¶ Vxori dotem, & alias res plures legauit, & eius fideicommisit, vt Aquilinum seruum proprium mulieris apud consilium manumitteret. id negat se facere debere, quòd ipsius proprius esset. quæro, an libertas ei debeatur. respondit: vxorem, si ex testamento non solùm dotem, sed etiam cætera legata præstari sibi vellet, compellendam [c] ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere: eúmque, cùm liber erit, petiturũ ea, quæ sibi legata sunt.

Ad SC. Trebellianum.

20. *Pomponius* libro 7. Epistolarum.

APud Iulianum ita scriptum est: Si heres rogatus seruum manumittere, ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituerit: cogi debebit manumittere: &, si latitabit, vel si iusta ex causa aberit, prætor, causa cognita, secundùm senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronunciare debebit. si verò seruum susceperit is, cui hereditas restituta fuerit: ipsum [e] competit [f] manumittere: & eadem in personam eius obseruari conueniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam viuendi rationem optimam in octauum [g] & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, qui dixisse fertur: Κἂν τὸν ἕτερον [h] πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. id est, *Etsi* [i] *alterum pedem in tumulo haberem: non pigeret, aliquid addiscere.* Bellissimè Aristo & Octauenus putabant, hunc seruum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, vt eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab herede datus fuerit: ea dicenda sunt, quæ Iulianus scribit.

Si testator rogauit, ne seruus seruitutem alterius patiatur.

21. *Papinianus* lib. 19. Quæstionum.

ROgo [k], *ne Stichus alterius* [l] *seruitutem experiatur* [m]. intelligi [n] datam fideicommissam libertatẽ: placuit principi.* quid enim tam contrarium [o] est seruituti [p], quam libertas? nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur. quod eò pertinet: vt, si viuus eum alienauerit, confestim libertas petatur: nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel conditio extitit. Idem probandum est, & si [q] non voluntaria alienatio ab herede facta est. nec refragabitur, quòd non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber: & quacumque ratione conditio impleta est.

De legatario rogato manumittere. 1. De duob. ex trib. seruis manumittendis. 2. De hærede absente vel non existente.

22. *Idem* lib. 22. Quæstionum.

SI legatario fundi decem pretij [r] nomine relicta sint, in hoc, (vt) seruum suum manumittat: quamuis fundi legatum adgnouerit: si tamen pecuniæ propter interuentũ Falcidiæ non adgnouerit: cogendus est & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & seruo fideicommissariam libertatẽ prestare: cũ semel fundi legatũ adgnouit.

1 ¶ A duobus heredibus, qui tres [s] seruos habebat, petit, vt duos ex his quos voluissent, manumittant. altero heredum latitante [t], alter declarat, quos velit manumittere. potest dici, fieri liberos: vt perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quòd si ex seruis vnus decesserit: siue iusta ex causa abiit heres, siue fari non possit, à quo petitum est: decernente prætore, duos, qui supersunt, fieri libertos conuenit.

2 ¶ Cùm is, qui fideicommissam libertatem præstare debet [u], iusta ex causa abest, aut latitat, aut quidam presentes sunt, alij ex iusta causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui nõ faciunt, aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut [x] suus heres hereditate se abstinuit: prætor pronunciare debet, *ex testamento Lucij Titij fideicommissam libertatem* [y] *competere.* ídque senatusconsulto demonstratũ est: quo senatusconsulto comprehensum

f Alienari res prohibita, non potest publicari. *adde l.si in libertinum. š. de bonis libert. l.statim.ĵ. de iure fisci.* de quo vide Marcum Antonium Peregrinum *libro 5. de iure fisci 1. num. 100.101.102.*
g *l.23.§.1.ĵ.e.*
h *§.2. Inst. de libertatib. per fideic.rel. Vlp. 26. §.18.2. Gaius 7.§.8.*
i Decedẽte eo à quo fideicommissa libertas est relicta, hęredes eius eã pręstare sunt cogendi. *Paul. 4. sent.13.§.2.*
k *v.l.3. C.de fideic.libert.*
l Nomen contrahentis demonstrationis plenioris causa varium subiici à notariis posse hinc colligit Bart.
m Volo: hoc inquam, verbũ *Volo*, liberam voluntatem arguit: vt arbitrii verbum, non liberam, sed boni viri arbitriũ. Quid verbum *placet*? mox dicetur.
n *l.8.C.eod.*
o Vox *placet*, viri boni arbitrium notat: vnde notant, libertatem conferri non posse in meram voluntatẽ hæredis. *l. fideicommissaria. ĵ. eod.* sed in arbitriũ boni viri.
p *v.l.26.§.6.ĵ.eod.*
q Cur ita? Qui instituitur hæres & fideicommissarius, fideicommissarius esse non potest, nisi sit hæres. *Bart.*
r *l.24.§.21.ĵ.eo.*
s & ita eligit. *v.l.20.ĵ.eod.*
t de sene, vide quæ notaui *ad l.5.ĵ. de iure immunitatis.*
u *v.l.43.š. de manumiss.test.§.2.Inst.de singulis rebus per fideicommis.relictis.*
x *l.14.in fi.š.de leg.2.§.2. Inst. de reb.per fideic.*
y id est, quæ vulgò accipiuntur pro precariis, qualia sunt peto, rogo, volo, mando, fideicommitto. *§.vlt.Inst.de singulis reb. l.2. C. communia de legatis.* deprecor, cupio, iniungo, desidero. *l.115.l.118.š.de leg.1.* Iubeo. *l.28.§.pen.š. de liberatione legata.* relinquo. *l.78.§.8.š.ad Trebel.* Commendo, non est precarium, *l.12.C.e.l.11.§.2.š.de leg.3.* nisi testator probetur eo verbo fideicommittere voluisse. nam ex nouis constitutionib. omne verbum ad fideicommittendum vtile est. *v.Cuia.ad 4.Paul.1.§.6.*
z *v.l.46.§.4.ĵ.eod.*
a i. si sit satisfactum voluntati defuncti. *v.l.13.§.1.in fi.ĵ.de statulib.*
b *v.l.22.§.ĵ.eod.*
c quia aliquid accepit a testatore. *l.23.§.ĵ.eo. l.13.§.ĵ.de statulib.* rectè [illegible] nihil recepit. *v.l.5.§.[illegible]* quæ vt indig.
d [illegible] *Græci apud Cuiac.13.obs.16.*
e *l.15.in fi.š.eo. l.23.l.24.§.22.l.29.in prin.l.3.in pr.ĵ.eo.l.9.§.ĵ.de statulib.*
f conuenit. *Hal.*
g Pomponius ad octauum & septuagesimum ætatis peruenit.
h *adde l.6.§.3.š.de leg.1.*
i sic Solon apud Cicer. *lib. de senectute*, gloriatur se quotidie addiscentem [illegible] fieri, & [illegible] 9. epist. [illegible] Haud pudeat [illegible] nisi in literis viuerem, & tamẽ turpis & ridicula res est elementarius senex. *Senec. epistol. 36.* & nihil turpius quã senex viuere incipiens. Idem *2. epist. 13. in prin.* quemadmodũ & nihil turpius, quàm grandis natu senex, qui nullũ aliud habet argumentũ, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. *Idem 1. de tranquillitate 3.*
k *v. Cuiac. in hanc legem [illegible] obs. 5.*
l *v.l.11.š.eo.*
m *l.41.§.1.ĵ.eodem.*
n his verbis superiorib. sic vt sit sensus, his verbis data videtur libertas fideicommissaria sub conditione *si extraneo alienetur.* Nã qui alienat [illegible] seruitutẽ seruus experiri non vult, si nè vult vt is liber fiat. *v.Cuiac.ibid.*
o Cõtraria est seruituti libertas.
p *§.1.in fi. Inst. de libertinis.*
q *l.9.in fi.š.ad. 67.§.1.š.ad leg. v.Cuiac.ib.*
r & sic cũ onere, *v.l.5.§.1.š.ad leg.2.*
s legis Caninia modus hic seruatur à testatore.
t Electione duobus data, si vnus eorum latitet, quòd eligere nolit, qui nõ latitabit, is solus eligere poterit. facit *l.1.§.si plures. š.de executo.*
u *l.19.in pr.š.eo.*
x aut si suus.
y *v.l.15. C.de fi-*

...deicom.libert. a l.5.C.de crimine. expilatæ hereditatis.v.l.39.§.1.ff.de manum.test. περὶ ἐγκλήματι τῶν κλαπέντων κληρονομιαίων,&c.48.Ecl.4.c.23. b l.pe.C.de crimine expilatæ.l.4.C.de test.manu. c v.l.12.§.1.ff.eod.

prehensum est, ne dubium & obscurum esset, cuius libertus fieret, prætorem pronunciare debere, qui ex iusta causa, & qui detractandæ libertatis gratia abiit.

De compilata hereditate, De ratione gesta. 1. De herede heredis, & ad SC.Treb. 2. De castrensi peculio. 3. De die. 4. De die & conditione.

23. *Idem* lib.9.Responsorum.

FIdeicōmissaria libertas prętextu [a] compilatę [b] hæreditatis, aut [c] rationis gestæ nō [d] differtur. 1 ¶Fideicommissariā libertatē ab herede non præstitam cogēdus [e] est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano senatuscōsulto hereditatē, præstare, si eius personā [f] eligat, qui manumittendus est. 2 ¶Seruū peculij castrensis, quem pater fideicommissi verbis à legitimis "filiis" heredibus liberari voluit, filium [g] militē, vel qui militauit, si patris heres extitit, manumittere cogendū [h] respondi. quoniam propriū manumisisse defunctus post donationē in filiū collatam existimauit. portionē enim à fratre domino [i] fratrē eundemq; coheredē citra damnū [k] volūtatis redimere nō cogendu. nec ob eundē errorē [l] cætera, quæ [m] pater in militia profecturo filio donauit, fratri, qui mansit in [n] potestate, conferenda: cùm [o] peculium castrense filius etiā inter legitimos heredes præcipuū retineat. 3 ¶Etiam fideicōmissaria libertas a filio [p] post certā ætatē eius data, si ad eā puer nō peruenit, ab herede filij præstituta die reddatur, quā sententiā iure [q] singulari receptam, ad cętera [r] fideicomissa relicta porrigi, nō placuit. 4 ¶Seruū à filio post quinq; annos, *si eo tempore mercedem diurnam* [s] *filio præstitisset*, manumitti voluit. biennio proximo vagatus [t], non præstiterat. conditione defectus videbatur. si tamen heres filius, aut tutores eius ministeriū serui per biennium eligisset [u]. eam [x] rem ex præterito, quòd per heredem stetisset, impedimento residuæ conditioni non esse cōstitit.

Qui possūt fideicōmissariā libertatē adscribere. 1. De seruo principis vel mancipij, vel cuiusuis alterius. 2. De seruo hostium. 3. De homine libero. 4. De seruo posthumi. 5. De seruo damnato in metallum. 6. Vel concepto & nato ex damnata in metallum. 7. De petitione ne postea seruiat. 8. De prohibito alienari. 9. De tutore. 10. De seruo pignerato, De fauore libertatis. 11. De agnatione posthumæ. 12. De legatario rogato manumittere. 13. Si quid deducto ære alieno ad heredem peruenit, vel non. 14. De legatario rogato manumittere. 21. De alienatione & vsucapione.

24. *Vlpianus* lib.5.Fideicommissorum.

GEneraliter * dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere [y], qui fideicōmissum pecuniarium [z] possunt [a] relinquere. 1 ¶Et principis seruo, vel municipij, & [b] cuius alterius, fideicommissa libertas adscripta valet. 2 ¶Hostium [c] seruo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta: potest tractari, an non sit inefficax. & fortassis quis dixerit, indignum esse, ciuem [d] Romanum fieri hostium seruū. sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet "dicere, libertatē valere?"

3 ¶Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in seruitutem redactus proponatur: petere potest libertatem: si modò mortis [e] tempore, vel conditionis existentis inueniatur seruus. 4 ¶Seruo eius, qui nondū in rebus humanis est [f], libertas rectè per fideicōmissum relinquitur. 5 ¶Si seruus in metallum fuerit damnatus, libertatē sperare nō poterit. Quid ergo, si fideicommissaria libertas "& relicta sit," & pœna metalli, indulgentia principis, sit liberatus? & est rescriptū ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui. cuius tamen sit, non adiicitur. certè, cùm fisci efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem.

6 ¶Ex dānata in [g] metallū concepto & nato fideicommissaria libertas dari poterit. quid mirum, cùm etiam venum dari eum posse quasi seruum, Diuus Pius rescripsit?

7 ¶Si petitum à testatore fuerit, ne [h] postea Stichus seruiret: placuit, fideicōmissariā libertatē datā videri. nā qui hoc petit, ne postea seruiat: videtur petere, vt libertas ei præstetur. 8 ¶Sed & si ita scripsit, *Ne eum* [i] *alienes, ne eum vendas*: idem erit dicendum. si modò [k] hoc animo fuerit adscriptum, quòd voluerit eum testator ad libertatē perduci. cęterùm si alia mente id scripsit: (vtputà quia consilium dabat heredi retinere talem seruū: vel quia coercere voluit seruū, & cruciare, ne meliorē dominū experiatur: vel aliqua [l] mente, nō tribuendæ libertatis animo) dicendum est, cessare libertatis præstationē: & ita Celsus libro vicesimotertio digestorū scribit. nō tantū enim verba fideicōmissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatē fideicōmissariam. sed cùm ex præsumptione libertas pręstita esse videtur: heredis est, contrariam voluntatē testatoris probare. 9 ¶Si quis tutorem ideo scripserit, quia [m] liberum putauit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari. & ita "& "Marcellus libro quintodecimo digestorum, & Imperator noster cū patre rescripsit. 10 ¶Si quis seruo pignorato directam libertatem dederit: licèt videtur iure subtili inutiliter relinquisse: attamen, quasi [n] & fideicommissaria libertate relicta, seruus petere potest, vt ex fideicommisso liber fiat. fauor enim libertatis suadet, vt interpretemur, & ad libertatis petitionem procedere testamēti verba, quasi ex fideicommisso fuerat seruus liber esse iussus. nec "enim" ignotum est, quòd multa contra [o] iuris rigorem pro libertate sint constituta. 11 ¶Ex testamento [p], quod adgnatione postumæ ruptū esse "constitit," neq; directas libertates cōpetere, neq; fideicommissarias deberi, "si" quas non [q] à legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat. 12 ¶Si quis alienum vel suum seruum rogatus sit manumittere, & minus sit in eo, quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio serui: an cogatur vel alienum redimere, vel suum manumittere, videndum est. & Marcellus scripsit, cùm ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. & sanè hoc iure vtimur, vt * multùm [r] intersit, suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum. si suum, cogetur manumittere, etiam si modicum accepit. quòd si alienum, nō aliàs erit cogendus, quàm si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris consecutus sit. 13 ¶Proinde cōsequenter Marcellus ait, eum quoque, qui heres institutus est: si [s] quidem aliquid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum esse suum manumittere. si verò nihil peruenit, non esse cogendum. 14 ¶Planè si fortè minus relictum est alicui, verùm creuit legatum ex aliqua causa: æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eū peruenit: nec causari debere, quòd minus illi relictum sit, cū creuerit eius legatum per testamenti occasionem. nā etsi ex [t] mora fructus, vsuræve fideicōmisso accessissent: dicendum est, libertatē præstandam. 15 ¶Proinde etsi serui pretium decreuit: dicendum est, redimere cogendum.

16 ¶Quòd si legatum sit imminutum: videndum, an cogatur seruum manumittere, qui sperauit [u] legatum vberius consecuturū. & putem, si legatū refundere sit paratus, non esse cogendū: idcirco, quia alia contemplatione adgnouit legatum, quod ex inopinato deminutum est. parato igitur ei à legato recedere, concedendum erit: nisi fortè residuum legatum ad pretium sufficit. [x]

17 ¶Quid ergo, si pluris seruos rogatus sit manumittere, & ad quorundam pretiū sufficiat id, quod relictum est, ad omnium non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere? & putem, debere eum cogi, vel eos, quorū pretium patitur manumittere. Quis ergo statuet, qui potiùs manumittitur? vtrúmne ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres "est?" & fortassis quis rectè dixerit ordinem [y] scripturæ sequendum [z] quòd si ordo non pareat: aut sortiri [a] eos oportebit, ne aliquam ambitionis, vel gratiæ [b] suspicionem prętor subeat: aut meritis cuiusque allegatis arbitrari eos oportet. 18 ¶Simili modo dicendum est, etsi redimere iussus sit, libertatémque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data est. nam & hic idē erit, quod suprà probauimus. 19 ¶Si cui legatum sit relictum, is "quæ" rogatus sit seruum proprium manumittere, & id, quod legatū est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? quosdam monet. quia, si fuerit coactus ad libertatē præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationē erit cogendus [c], etsi qui putant, non esse cogendum. Nam etsi mihi legatum fuisset relictū, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & pręterea fideicommissam libertatem seruo meo præstare. sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis

d l.37.ff.eod.
e v.l.26.ff.eo.
f v.l.37.in pr.ff.eod.
g Si aliquid iuribus man... &, id per vnum expediri potest, id illi tantum videtur esse mandatū. adde cap.eam te. extr. de rescript. vide tamen. l.si tibi homo. §.pen. ff.de leg.1.
h v.l.29.§.1.ff.e.
i Hęc vox domino, est glossema.
k Damnū conditionis ita dicitur in l. Imperator. ff.ad Treb.
l Error hic iuris nocet: est enim aduersus iuri publico: at error facti non nocet.l.3.in fi.ff. ...
m Castrēsia ea sunt, quæ pater in militiā profecturo filio donat.
n Cuiac. legit, in paganis: vt in l.ius nostrum.ff.de regul. Ita enim loquuntur alii authores esse in puerilibus, in senioribus, in nouissimis. aliàs cū hic dicatur fratrem paganum mansisse in potestate, innueretur, alterū filiū militē solutum fuisse potestate, quod est falsum. Primum enim si ita foret, patris heres nō esset, vt alter frater, cùm tamen hic ambo, heredes proponantur. Deinde militia non soluit patriam potestatem. l.filiusfam. ff.de ritu.§.filiusfa.Inst.de patr. potest.
o Castrense peculiū præcipuū filius retinet inter legitimos heredes.
p l.41.§.9.ff.eod.l.16.ff.de manum. test.l.19.ff.de statulib. l.10. C. de fideic.lib.
q Iuri singulari opponitur ius commune. l.58.ff.de cond. & demonst. quæ huic legi iungēda. Est vero hoc ius singulare, benignū ius, vt l.15.ff.de reb.cre. aliud enim iure cōmuni. Nā quoties deficit conditio legati, nō debetur. ar. l.55.l.56.ff.de con di. & demonst.
r excipiūt nōnulli piam causam.v.Tiraq.23.priuil.piæ causæ.
s Vnde ex sua industria, locatione operarum, suo quæstu diurno.
t puta per orbem terrarum. u elegissent.
x i.quod biennio proximo seruus filio ministerium præbuerit non diurnam mercedem, ministerium præoptante filio vel tutore quàm mercedem, ex prętérito tēpore hoc est triennio, quo seruus conditioni paruit, nō esse impedimento residuæ conditioni, id est ea res non efficit, vt minus videatur seruus conditioni paruisse biennio residuo: quia & per seruū stetit, quominus & eo biēnio pareret cōditioni.
y adscribi quibus fideicommissarium pecuniarium relinqui potest. Ita legendum esse iudicant sequentia, vt & Vlpianus 2.§.9.

z De differentia fideicommissariæ libertatis, & fideicommissi pecuniarii. v. Cuiac. 15.obs.5 in fi.
a i.qui testari possunt. *l.2.ff.de leg.1.*
b & cuiusuis alterius.
c *l.30.in prin.ff.de manumiss.test.*
d hinc collige, Rogatum ancillam manumittere, vtique rogari semper intelligi de iusta & legitima libertate, i. ciuitate Romana. *vide Cuiac.18.obseru. 20.*
e *vide l.vnic.§. 6.C.de caducis.*
f & ei qui est in ventre. *l. 14. C.de fideic.lib.*
g *v.l.4. Cod. de pœnis.*
h *v.l.12. in pr. ff. eod. adde l.41. §.1.ff.eod.*
i *l.10. in prin.ff. eod.*
k *l.17. §. 1.ff.qui & à quib. manumiss. l. 20. C. de lib.causa.*
l ¶vel alia.
m *l.22. ff. de testam.tutela: §.1. instit.qui test.tutores dari possunt.*
n *v.l.9. Cod. de fideic.lib.*
o *§.vlt. Inst.de donat.*
p *vid. l 23.ff.de manumiss. testamen.*
q *l. 1. Cod. eodem.*
*
r Idem dicendum in minore. *l.20.in prin.ff. de manumiss. vind.*
s *l. 6. circa fin. ff. eodem. l.45. §. 1.ff. eodem. l. 14. C. ad legem Falcid.*
t Fideicommissis ex mora fructus & vsurę accedunt.
u sperauit sē legatum.
x sufficit quod apud eum remanet.
y *Vlpian. 1. §. 14.l.34.suprà, de vsufruct. & quemadmod. l. 24.suprà, qui & à quibus manumiss. l. 60.suprà, de hæred.institu.* Ita ex ordine scripturæ colligitur voluntas testatoris: vt prius nominati intelligantur prius nominati, *vt hîc. adde l. qui soluendo. supra. de hæredibus instit. l. si quis soluens. infra qui & à quibus manumiss.l.quoties. supra de vsufructu. l. cum pater. §. à te peto. supra de legatis secundo. l. hæredes mei.§.vltim. supra ad Trebellian.* nisi voluntas testatoris ordini scripturæ repugnet, nec enim ordo scripturæ impedire debet causam iuris & voluntatis. *l.cum pater.§ fidei tuæ.ff.de legat. 2.* vide plura apud Manticam 6. *de coniecturis vltimarum voluntatum 13.num.11.*
z Imo ordo scripturæ non est sequendus. *vide legem sextam, infra de solutionibus.*
a *l.vlt.C.communia de legat.§.23.in fin. Inst. de legat.* de sortibus, vide Tiraquellum *tract.de primigeniorum.q.17.opinione 1.*
b Cicero 1.*ad Quintum fratrem*: Constantia igitur adhibenda quæ resistat non solum gratiæ, sed & suspicioni.
c *adde l.16.§.15.ff.ad Trebel.*

præstationem : quia nihil pretij nomine videor accepisse. Planè si fortè post tẽpus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictũ : dici potest, propter medij temporis fructum cogendum eum manumittere. 20 ¶ Si rogatus quis *alij fundum, cùm morietur, alij centum præstare* : "si" tantum ex fructibus fundi perceperit, quantũ est in fideicõmisso: cogendũ eum præstare. sic fit vt sit in pendenti fideicommissum pecuniarium, & fideicõmissæ libertatis præstatio.

21 ¶ *Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter : in ea [a] causa est, vt neque alienatione, neque vsucapione extingui possit. ad quemcunque enim peruenerit is seruus, cui fideicõmissa libertas relicta est, cogi [b] "eum" manumittere. & ita est sæpissimè constitutũ. Cogetur igitur is, ad quem seruus peruenerit, fideicommissam libertatẽ præstare [c], si hoc maluit is, qui rogatus est. latiùs enim acceptum est: vt, etsi sub conditione fuit ei libertas relicta: & pendente conditione alienatus sit, attamen cum [d] sua causa alienatur. Quòd si nolit ab eo manumitti, sed potiùs ab [e] eo velit ad libertatẽ perduci, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Diuus Hadrianus & Diuus Pius rescripserunt. Quinimo & si iam manumissus est, velit tamẽ potiùs [f] eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere : audiendum eum, Diuus Pius rescripsit. Sed etsi ex persona manumissoris, vel "ex" quacumque causa manumissus ostendere potest ius suum "lædi" manumissione, "vel etiam" læsum: succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior [g] eius conditio constituatur. Planè si ea sit defuncti voluntas, vt vel à quocunque manumitti voluerit: dicendum est, constitutiones suprà scriptas cessare.

25. *Paulus* "lib. 3. Fideicommissorum."

SI heres, qui vendidit seruum, sine successore decesserit: emptor autem extet : & velit seruus, defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum, Valens scripsit: ne emptor & pretium [h], & libertum perdat.

De seruo mortalitatis necessitate, vel bon. publi. ad alium perducto. De rogato manumittere cum moreretur, De manumissa ab alio, quam ab eo, qui rogatus est. De fauore & effectu fideicommissariæ libertatis. 1. De mora. 6. De legato habito pro non scripto. 7. Ad S.C. Rubrianum Scopus, tempus, & verba. 8. Si libertas debeatur vel non. 9. De euocatione. 10. De absentia. 11. Vel præsentia rogati manumittere.

26. *Vlpianus* "lib. 5. Fideicommissorum."

CVm verò is, qui rogatus [non] est alienum seruũ manumittere, mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium, seruum perduxit: magis opinor, constitutionibus [i] esse locum: ne deterior conditio fideicommissæ libertatis fiat. Nam & cùm quidã rogatus esset, cũ moreretur, seruum manumittere, ísque decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum, constitutũ est, atque si ad libertatẽ ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem, vtique directam. Sic fit : vt quotiens quis libertatem accepit fideicõmissariam : si ab alio, quàm qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat : perindéque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset. quoniam * fideicommissis libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommissa libertas. qui enim ea donatus est, in possessionẽ libertatis interim [k] esse videtur [l]. 1 ¶ Apparet igitur, subuentum fideicõmissis libertatibus : vt in [m] re mora facta esse his videatur: & ex [n] die quidẽ, quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa : ex die verò, quo petita est, ingenui nascantur. plerumque enim per ignauiã, vel per timiditatem eorũ, quibus relinquitur libertas fideicõmissa, vel ignorantiam [o] iuris sui, vel per auctoritatẽ & dignitatẽ eorum, à quibus relicta est, vel seriùs petitur, vel in totum nõ petitur fideicommissa libertas. quæ res obesse libertati nõ debet. Quod igitur defendimus, ita determinandum est: vt ingenui quidem exinde nascãtur, ex quo mora libertati facta est : manumitti autem partũ dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamuis nõ sit petita. Certè minoribus [p] vigintiquinq; annis & in hoc tribuendum est auxilium, vt videatur in [q] re mora esse. nam qua ratione decretum, & à Diuo Seuero [r] constitutum est, in re moram esse circa pecuniaria fideicõmissa, quæ minoribus relicta sunt, multo magis debet etiã in libertatibus hoc idem admitti. 2 ¶ Cùm quidam Cæcilius ancillam, quam pignori obligauerat, dimisso creditore, per fideicõmissum manumitti voluisset: & heredibus creditorẽ non liberantibus, infantes [s], qui postea erant editi, venissent à creditore: Imperator noster cum patre rescripsit secũdũ ea, quæ Diuo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori [t] restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorũ suo tẽpore manumissa fuisset. 3 ¶ Idẽ Imperator noster cum patre rescripsit: si post quinquennium mortis testatoris tabulę testamenti apertæ essent, vel codicilli : & partus medio tempore editus sit: ne fortuita mora seruitutem partui irrogauerit: matri partum tradendum, vt ab ea ad libertatẽ perducatur.

4 ¶ Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo, quod à Diuo Pio rescriptum diximus, noluisse eos, moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est. 5 ¶ Non tamen [u] si à substituto impuberis fideicõmissa libertas data sit ancillæ, quæ viuo impubere partum ediderit: vel si post tempus, vel sub conditione libertatem acceperit, & ante [x] diem, vel conditionẽ partum ediderit : ad libertatẽ partus perducetur. quia horum alia conditio est. non enim moram fortuitam, sed ex voluntate testantis passi sunt. 6 ¶ Si [y] pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicõmissum libertas adscripta est: quæstionis [z] est, num fideicommissa libertas debeat intercidere: & an, si seruus petat fideicõmissam libertatem ab eo, penes quẽ remansisset, pro nõ scripto habito legato, quod erat relictum ei, qui eum rogatus fuerat manumittere: vel si ipse seruus, vt suprà dictum est, fuit legatus: an libertas non debeat intercidere. & putẽ, debere dici, fideicommissam libertatẽ saluã esse, licèt ad eũ nihil peruenerit, qui eum rogatus erat manumittere. cogetur igitur libertatẽ præstare is, ad quẽ peruenit legatũ: quia libertas fideicommissa nullum impedimẽtum pati debet.

7 ¶ Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factum est temporibus Diui Traiani, Rubrio [a] Gallo & Cælio Hispone consulibus [b]: in hæc verba : *Si hi, à quibus libertatem præstari oportet, euocati à prætore, adesse [c] noluissent: Si causa [d] cognita prætor pronunciasset, libertatem his deberi, eodem iure statum seruari, ac si directò manumissi essent.*

8 ¶ Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicõmissi libertas debeatur. Proinde si libertas nõ deberetur, obreptũ [e] tamen prætori est de libertate, pronunciatúmque: ex hoc senatusconsulto libertas nõ [f] competit. & ita Imperator noster cum patre suo rescripsit.

9 ¶ Euocari autem à prætore oportet eos, qui fideicõmissam libertatẽ debent. cęterùm, nisi fuerint euocati, cessat Rubrianum senatusconsultum. Proinde denunciationibus [g], & edictis [h], literísque [i] euocandi sunt.

10 ¶ Hoc senatusconsultum ad omnes pertinet latitantes [k], quos fideicommissam libertatem præstare oportet. Proinde siue heres rogatus, siue quis alius: senatusconsulto locus est. omnes enim omnino, qui deberent fideicommissam libertatem præstare, in ea causa sunt, vt ad senatusconsultum pertineant.

11 ¶ Quare si heres quidem latitet : legatarius autem, vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare [l], præsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilo minùs impedietur libertas. proponamus enim, legatarium nondum dominium serui nactum esse.

27. *Paulus* "lib. 3 Fideicommissorum."

ITaque hoc casu [m] princeps adeundus est, vt & in hoc casu libertati prospiciatur.

De absentia emptoris, & præsentia venditoris. 1. De his qui non latitant, sed venire contemnunt. 2. De plurib. heredib. 3. Quor. sit libertus. 4. S.C. Iuncianum. 5. Qui dicuntur ex iusta causa abesse.

28. *Vlpianus* "lib. 5. Fideicommissorum."

SI eũ seruũ, cui erat fideicomissa libertas relicta, distraxerit is, qui erat rogatus: & emptor quidẽ latitet: is autẽ, qui rogatus erat, præsens sit: an [n] Rubriano senatusconsulto locus sit? & ait Marcellus, Rubrianũ locum habere: quia abest, quẽ manumittere oportet. 1 ¶ Hæc autem verba, *Adesse noluissent* [o], nõ vtique exigunt, vt latitet is, qui libertatẽ pręstare debebit. nã etsi nõ latitet, cõtemnat autẽ venire: senatuscõsultum locũ habebit. 2 ¶ Idẽ obseruatur, etiã si plures heredes cõstituti, fideicõmissam libertatẽ præstare rogati, nõ iusta ex causa abesse pronunciatũ fuerit. 3 ¶ Eoru, qui ex iusta causa abesient, & eorũ, qui [p] præsentes fideicõmissæ libertati morã nõ faciẽt, perinde libertus erit, atq; si soli rogati ad iustã libertatẽ perduxissent. 4 ¶ Si quis seruũ [q] nõ hereditariũ rogatus manumittere, latitet : factũ est senatusconsultũ, Æmilio Iunco & Iulio Seuero cõsulibus, in hæc verba : *Placere, si quis ex his, qui fideicõmissam libertatem ex quacunque causa deberẽt seruo, qui mortis tempore eius, qui rogauit, non fuerit, "isque" adesse negabitur, prætor cognoscat, & si in ea causa esse videbitur, vt si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronunciet. Cúmque ita pronunciasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, vt ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.*

5 ¶ Ex * iusta causa abesse eos [r] demum dicendum est, qui nõ habent iniustã [s] causam absentiæ: cùm [t] sufficiat, quod nõ in fraudẽ libertatis absint, quo magis videantur ex iusta causa abesse. Ceterũ nõ est necesse, vt rei publicæ causa absint. Proinde si alibi domiciliũ quis habeat, alibi petatur fideicõmissaria libertas : dicendum est, nõ esse necesse, euocari eum, qui fideicommissam libertatẽ debere dicitur. quia etiam absente eo, si constiterit libertatẽ deberi, pronunciari potest, iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit. namque eos, qui apud sedes suas & domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse.

De alienatione.

29. *Paulus* "lib. 3. Fideicommissorum."

---

*

a Cui fideicõmissaria libertas relicta est, is statuliberi locum obtinet. *l. 15. s. eo. l. 51. §. 3. j. eo. l. 2. in pr. l. 9. §. 1. & 2. j. de statulib.*

b *l. 26. s. de euict.*

c *v. l. 20. s. eod.*

d Quæ alienantur, cum sua causa transeũt. Statuliber ceu alienetur ab herede, siue suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. *Vlpia. 2. §. 3.*

e *v. quæ notaui 1. feud. 2.*

f *l. 43. circa medium. s. de act. emp.*

g Durior fit eius conditio si duriorem habet patronum.

h *l. 44. s. de act. emp.*

i de quibus. *l. 24. in fin. s. eo. in pr. & §. 1. Inst. de eo cui libertatis causa.*

*

k ideoque implicitus status libertatis in eo dicitur. *l. vlt. s. si ex noxali.*

l Imò, non videtur. quia statuliber quãdiu pendet conditio, seruus est hæredis. *Vlp. 2. §. 2.*

m *v. l. 53. j. eo.*

n i. sine interpellatione. *l. 32. s. de vsuris.*

o Ignauia, timiditas, ignorantia legatarii, & auctoris dignitas heredis libertati nõ officit.

p An idem in maioribus? Accursius, ait: Iacobus Aretius negat. Mouetur autem, quòd in minore duplex sit fauor ætatis & libertatis. In maiore, fauor tantum libertatis, duę autẽ rationes, vnica sint potiores.

q i. sine interpellatione. *v. l. 5. s. de minorib. l. 32. s. de vsuris.*

r & à Diocletiano & Maximiano. *l. 3. C. in quib. caus. in integr. rest. necessaria non est.*

s *v. l. 53. j. eo.*

t *l. 1. l. 3. Cod. si vendito. pign. ag.*

u ¶ *l. 3. C. eo. v. l. 17. j. de statulib.*

x *l. 10. j. de statuliber.*

y *v. l. vnic. §. 3. C. de caducis.*

z *l. 14. s. eo. l. 4. §. fi. j. eo. l. 65. in fi. s. de leg.* [illegible]

a Rubrii meminit lex 2. in prin. de legitimis tutorib.

b anno [illegible] 854. Plin. 4. Epistolarum ad [illegible] sum. [illegible] suffect. [illegible] les fuerunt non ordinarii dixi ad Theophil. §. 4. Inst. de fideic. libert.

c Prætor cognoscit etiã parte absente: atqui ita ante litis contestatione[m] [illegible] stes interrogare potest.

d Causa cognita cognosci dicit[ur] [illegible] tas nota.

e Obre[ptiones] non sunt valida. *l. 5. C. de prædiis & aliis rebus minorum. l. si quis obrep[illegible] de fals.*

f In [illegible] compe[tit] [illegible] quib. ex causis manumittere. Aliud impetrare [illegible] tatẽ indebitam, per obreptionem, vt hic, aliud ex falsa seu nõ vera causa, id est nõ idonea, alioquin & sufficiente sed leni domino ei proponente, iudice, qui de iure [illegible], idque notũ habet, eam adprobante, [illegible] §. 6.

g [illegible]

h [illegible]

i [illegible]

k *l.* [illegible]

l *v.* [illegible] *eod.*

m vt & in [illegible] quæ [illegible] sunt [illegible] *11. C. de legit.*

n *l.* [illegible] *s. eod.*

o [illegible] nõ videntur qui venire contemnit.

p Absens ex iusta causa non perdit libertũ ex senatusconsulto. *vid. l. 1. in pr. s. eod. l. 30. §. 4. l. 51. §. 4. j. eod.*

q *v. l. 40. §. 1. j. eod.*

*

r sic iniusta ex causa à [illegible] clesia, clericos abesse præsumi notat Innocentius. *c. vlt. de* [illegible] *causa rei servandi.* An idẽ in viro, si à sua vxore absit, licet Innocentius dicat, contra sentio.

s sed & si non absint, libertatẽ nõ impe[diunt]. *l. 1. s. e. & ius liberti amittunt. l. 1. § vlt. s. de leg. tutorib.*

t *l. 31. j. de statul.*

SI quis, posteaquam in ea causa esse cœperit, vt ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit: is quidem, cuius interim seruus erit [a]: manumittere cogetur: sed hic non distinguitur, iustâ, an non iustâ causâ abfit: omnimodo enim libertas [b] ei seruatur.

a v.l.20.§.eo.

b Græci hic ma le legunt, libertas, quam rede.

Si quasi absente eo, qui mortuus erat decretum sit interpositum. 1. De infante. 3. De pupillo. 4. De infante. 7. De furioso. 8. De muto & surdo. 9. Si rogatus manumittere non habeat successorem. 10. Vel habeat abstinentē se. 12. Cuius sit iste libertus. 13. Si alter siue successore decesserit, alter ex iusta causa absit. 14. Si dubitetur an successor existet. 15. Si heres es, cui libertatem debet, aliquid sine libertate relinquat. 16. De ætate, conditione, mora, debentium libertatem. 17. De irritis codicillis.

30. *Vlpianus* libro quinto Fideicommissorum.

CVm, quasi absente quodam, decretum fuisset interpositum, ex iusta causa eum abesse: is [c] autem mortuus iam esset: Imperator noster rescripsit, in heredis personam transferendum [d] decretum, eóque loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronuntiasset.

c Decretū interpositum adversus defunctum, tanquam aduersus absentem, transfertur in heredem: quod speciale in libertate.

1 ¶Si [e] infans sit inter eos, qui manumittere debent, senatus censuit: cùm vnius ætas impedierit: vt liberi liberæq; sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet.

2 ¶Hoc idem erit dicendum, & si solus sit heres institutus, qui fari non potest.

3 ¶Si verò pupillus tutorem habet, ísque nolit ad libertatem præstandam auctor esse: adeo non debet impedimento esse neque pupillo, vt libertos non habeat, neque libertati: vt Diui fratres rescripserint, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere seruo, perinde atque si ab ipso pupillo [f], tutore auctore, manumissus esset.

f v.l.11.§.eod.

4 ¶Quicumque igitur casus inciderit, quo is, qui fari non potest, fideicommissæ libertati subiectus est: accommodabimus mentem senatusconsulti. quæ etiam ad heredem infantem [g] rogati trahenda est.

g infantem rogatum.

5 ¶Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor: præsertim cùm rescripto Diui Pij effectum est: vt, si quidam ex rogatis præsentes sunt, alij latitet, alij ex causa absint: intercedente infantis persona, non omnium libertus efficiatur, sed tantùm infantis, & [h] eorum, qui ex iusta causa absunt, vel etiam præsentium.

6 ¶Si plures heredes sunt instituti: & inter eos, qui fari non potest [i]: sed non ipse rogatus sit seruum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quòd coheredibus suis vendere eum infans non possit. & exstat quidem senatusconsultum Vitrasianum. sed & Diuus Pius Cassio Dextro rescripsit, ita rem explicari: vt partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio æstimentur: atque ita seruus ab his, qui rogati sunt, manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt: pretij nomine perinde [k] fratribus & coheredibus [l] suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit.

k Persumitur [illegible] interdum sententia, etsi la[illegible]

7 ¶In [m] furiosi persona Diuus Pius rescripsit, fideicommissam libertatem non impediri sub conditione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur. Igitur si constiterit, ei rectè datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quo id ipsum complectatur.

8 Ad exemplum infantis ergo & in muto [n], & in surdo subuenietur.

9 ¶Sed & si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat: adito prætore libertatem præstandam esse, censuit senatus.

10 ¶Sed & si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissæ per senatusconsultum subuentum est: tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licèt abstinentem se.

11 ¶Idem dicendum, & si minor vigintiquinque annis adierit hereditatem eius, qui libertatem fideicommissam debebat, & in integrum sit restitutus [o] abstinendi causa.

o v.l.31.in prin.

12 ¶Quærendum est autem, cuius libertus iste [p] sit. ex constitutione enim seruo libertas perinde competit, atq; si ex testamento libertatem consecutus esset. erit igitur libertus orcinus [p], non eius, qui fideicommissam libertatem debebat.

p Chaeronitæ, Plutarchus in Theo... forma, qui orcini Sesenatores... meminit Sueto...

13 ¶Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit: extat rescriptum Diuorum Marci & Veri perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo, qui sine successore decessit, & ab eo, qui ex iusta causa abesset, ad libertatem, vt oportuit, perductus esset.

14 ¶Eleganter quæri potest: cùm heres [q] sine successore decedit: vtrùm exspectari debet, donec certum sit, heredem vel bonorum possessorem non extaturum: an verò, etiam dum incertum est, fortè deliberante herede scripto, possit ad libertatem peruenire. & melius est, exspectari oportere, quoad certum esse cœperit, successorem non extaturum.

15 ¶Imperator noster Antoninus rescripsit, eum, cui fideicommissa libertas debetur [q], sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse.

q ¶v.l.4. C. de legat.

16 ¶Diuus etiam Marcus rescripsit, fideicommissas libertates neque [r] ætate, neque [s] conditione, neque [t] mora non præstantium, tardiúsve reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci.

r l.1.§.1.3.eo.
s l.1.§.6.3.eo.
t l.20.§.2.3.eo.

17 ¶Quamquam ex irritis [u] codicillis [x] libertates non debeantur: attamen, si heres hos codicillos ratos [y] habuit, & ex his quædam præstitit, & seruos, præstandæ fideicommissæ libertatis gratia, in libertate morari voluit: ad iustam [z] libertatem eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius declaratur.

u Codicilli, vt & testamenta, irritū vitiū pati possunt.
x Ex codicillis irritis non quidē libertas debetur, nisi eos hæres ratum habuerit.
y Codicillos irritos, hæres ratos habere potest.
z i. ciuitatem Romanā, v. quæ notaui ad l.24.§.2.3.eo.

De seruo alieno. 1. Si postumus ei nascatur, qui filium rogauit manumittere. 2. De eo qui alienare prohibitus est. 3. De patrono qui petit bonorum possessionem contra tabulas. 4. Si dominus nolit, velitve seruum vendere, vt manumittatur.

31. *Paulus* libro tertio Fideicommissorum.

ALieno [a] seruo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est.

a Vlpian.2.§.11.

1 ¶Cùm intestato [b] moriturus [c] fidei filij commisisset, vt seruum manumitteret: & postumus ei natus fuisset: Diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab [d] vtroque præstandum.

b Ab intestato fideicommittere possumus.
c l.29.circa fi.3. de bon.liber.
d & sic libertas hoc casu tenet, v.l.11.de iure codicillorum.

2 ¶Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam [e] eo tempore, quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit.

e 51.§.2.3.eod.

3 ¶Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum [f] præterierit libertus: non cogetur vendere seruum proprium, quem rogatus erat à liberto suo manumittere.

f v.l.20.3.de legat.2.

4 ¶Si is, cuius seruus est, nolit eum vendere, vt manumitteretur [g]: nullæ [h] prætoris partes sunt. Idem est, & si plu ris [i] iusto vendere velit. Sin autem certo quidem pretio, sed non prima facie videtur esse iniquum, dominus seruum vendere paratus est: is verò, qui rogatus est manumittere, immodicum id esse nititur: prætoris partes erunt interponendæ, vt, iusto pretio volenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. Quod si & dominus vendere paratus sit, & seruus velit manumitti: cogendus est heres redimere, & manumittere: nisi dominus velit seruum manumittere, vt actio [k] sibi pretij in heredem detur. Idque faciendum est, etiam si heres latitet. & ita Imperator Antoninus rescripsit.

g al. vt manumittatur.
h Inuitus nemo res suas vendere, aut non iusto pretio vendere, cogi potest, etiam à iudice. adde l. Nemo. C.de Iudæis.
i Idē est si nolit vendere, l.14. in fi.3.de leg.3.
k adde l.1. C.de his qui à nō dom.

1. De seruo inuito. 2. De re aliena certo pretio redimenda, & alij præstanda.

32. *Macianus* libro decimoquinto Fideicommissorum.

SEd si alienare quidem sit paratus: non antè tamen id velit facere, quàm sibi in pretium satisfiat: non erit manumittere compellendus: ne & seruum manumittat, & interdum nihil, aut minùs consequatur, si fortè is, qui rogatus est manumittere, soluendo non sit.

1 ¶Inuito [l] tamen seruo, neque alij, neq; domino eam rem persequi concedendum est: [m] quia non tale sit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur. alioquin ipsi datum videretur. Quod potest contingere, si testator pluris [m] eum seruum, quàm quanti est, redimi, ac manumitti voluit. nam tunc & domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest, præter verum pretium, id, quod plus ei iussus est dare, consequi: & serui, vt ad libertatem perueniat.

l atqui nulli seruo Romanā ciuitatem recusare licuit? l. vlt. §.2. versic. licèt enim. C.de testa. manumiss.
m idem est si æquo pretio iussit emi vel distrahi, l.66.3. de leg.1.

2 ¶Quod eueniet, & si rem alienam certa [n] pecunia redimere [e], atque alij præstare heres vel legatarius intelligerentur: námque tunc & domino rei, & cui eadem præstare deberet, persecutionem esse. vtriusque enim interesse: & domini, vt præter pretium accipiat [o], quo pluris eam testator redimi iussit: & eius, cui relicta est, vti eam habeat.

n fortè maiore quàm valeat.
o è contrario certo pretio dānatus facere, necesse habebat tanti vendere, quanti dānatus erat etiam minori quàm res valeat, l.49.in fi.3.de leg.1.

De filio defuncti rogato seruū patris sui manumittere. 1. An sit locus SC. Rubriano, libertate data sub conditione. 2. Si legatarius rogatus manumittere nolit accipere.

33. *Paulus* libro tertio Fideicommissorum.

SI filius defuncti rogatus fuerit seruum sui patris manumittere: dicendum est, posse eum etiam contra tabulas [p] habere, & operas imponere. hoc enim potuisset, etiam si directam libertatem accepisset, quasi patroni filius.

p liberti, l.1.C. de bon. poss.cont. tab.
q de quo l.26.§.7.3.eod.

1 ¶Erit Rubriano [q] senatusconsulto locus etiam si sub conditione libertas data sit: si modo per ipsum seruum non fiet, quo minùs conditioni pareat. Nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Immo etiā amittit libertum heres, si conditioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamuis [r] alio iure habiturus

r Difficilius id amittimus quod proprio beneficio habemus, quàm qđ ex alieno, adde l. quod Principi. l.fi. Augusta.3.de legat.2.

ſit libertum. non nullam enim & hic pœnam patitur. nam & ſi in [a] ſeruitutem petierit, aut [b] capitis accuſauerit: perdit bonorum poſſeſſionem contra tabulas.

1 ¶Si is, cui ſeruus legatus eſt, rogatus fuerit, vt eum manumitteret: & nolit eum accipere: compellendus eſt: aut [c] actiones ſuas ei præſtare, (cui) ſeruus velit: ne interci dat libertas.

Si alij manumittendus tradatur. 1. De minore viginti annis. 2. De ſeruo legato vt manumittatur, qui, niſi manumittatur, liber eſſe iuſſus eſt.

34. *Pomponius* libro tertio Fideicommiſſorum.

INuitus is, cui fideicommiſſo libertas relicta eſt, non [e] eſt tradendus alij, vt ab eo manumittatur, & fiat alterius libertus, quàm qui rogatus eſt manumittere.

1 ¶Campanus ait, ſi minor annis viginti rogauerit heredem, vt proprium ſeruum manumittat, præſtandam ei libertatem: quia hic lex Ælia Sentia locum non habet.

2 ¶Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, iſque rogatus erat eum manumittere: &, ſi non manumiſiſſet, idem ſeruus Titio legatus erat: & is æquè rogatus erat, vt eum manumitteret: ſi non manumiſiſſet [d], liber eſſe iuſſus erat. Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, & ex teſtamento eum continuo liberum futurum.

De manumittendi neceßitate non remittenda.

35. *Macianus* libro decimoquinto Fideicommiſſorum.

GAij Caſſij non eſt recepta ſententia exiſtimantis, & heredi & legatario remittendam interdum proprij ſerui manumittendi neceſſitatem: ſi vel vſus tam neceſſarius eſſet, vt eo carere non expediret: veluti diſpenſatoris, pædagogive [e] liberorum: vel tantum delictum eſt, vt vltio remittenda non eſſet, viſum eſt enim ipſos in ſua poteſtate habuiſſe. nam [f] potuiſſent diſcedere à cauſa teſtamenti: qua non omiſſa, debere voluntati defuncti obſequi.

De infante, furioſo, captiuo, eo, quem religio, aut alia iuſta cauſa moratur, pupillo. 1. De eo qui per procuratorem defenditur. 2. De iuriſdictione non interpellenda.

36. *Idem* libro 16. Fideicommiſſorum.

NEque [g] infantes [h], neque furioſi, neque ab hoſtibus capti, neque hi, quos [i] religio, aut honeſtior cauſa [k], vel calamitas aliqua, vel maior res familiaris, aut, capitis famæve periculum, aut ſimilis cauſa moretur, Rubriano ſenatuſconſulto continentur. ac ne pupilli [l] quidem, qui tutores non habent, aut eos habeant, quos earum quæ cauſa detinet. Sed nec ſi hi data opera ſui poteſtatem non faciunt. puto pupillis libertos eripi. quia & iniquum [m] eſt, facto tutoris, quia forſitan ſoluendo non ſit, pupillum dãno adfici. & ſenatuſconſulto non continetur alius quis, quàm qui ex cauſa fideicommiſſi debet præſtare libertatem. Quid ergo eſt? Daſumiano [n] ſenatuſconſulto ſubuenitur [o] his: quo cautum eſt de his, qui [p] iuſta ex cauſa abeſſent: vt nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant.

1 ¶Si per procuratorem quis defendatur: ſemper iuſta ex cauſa abeſſe [q] dicitur, nec libertus ei eripitur.

2 ¶Nihil facit ad interpellandam iuriſdictionem eius [r], qui de fideicommiſſa libertate cognoſcit. priuilegium cuiuſque vel ciuitatis, vel corporis, vel officij, in quo quiſque eſt, vel conditio perſonarum.

Si ſeruus rationes adminiſtraſſe dicatur.

37. *Vlpianus* libro ſexto Fideicommiſſorum.

SI purè data ſit fideicommiſſa libertas, & is ſeruus [s] rationes adminiſtraſſe dicatur: Diuus Marcus reſcripſit, moram [t] libertati non eſſe faciendam, ex continenti tamen [u] arbitrum dandum eſſe, qui computationem ineat. Verba reſcripti ita ſe habent: *Aequius videtur, Trophimo ex cauſa fideicommißi præſtari libertatem, quam ſine conditione reddendarum rationum datam eſſe conſtat,* neque humanum fuerit, ob rei pecuniariæ quæſtionem, libertati moram fieri. qua tamen repræſentata, confeſtim arbiter à prætore erit dãdus, apud quem rationem, quam adminiſtraſſe eum apparuit, ex fide reddat.* Tantùm igitur rationes reddere cogetur. Sed, an & reliqua reſtituere debeat, nihil dicitur. nec puto [x] cogendum. nam [y] de eo, quod in ſeruitute geſſit, poſt libertatem conueniri [z] non poteſt. Corpora planè rationum, & ſi quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus eſt per prætorem reſtituere. item de ſingulis inſtruere.

De teſtamento imperfecto.

38. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

IN teſtamento, quod [a] perfectum non erat, alumnæ [b] ſuæ libertatem & fideicommiſſa dedit. cùm omnia vt ab inteſtato egiſſent: quæſiit Imperator [c], an vt ex cauſa fideicommiſſi manumiſſa fuiſſet: & interlocutus eſt: etiã [d] ſi ab inteſtato pater petiſſet, pios tamen filios debuiſſe manumittere eam, quam pater dilexiſſet. pronuntiauit igitur, rectè eam manumiſſam, & ideo [e] fideicommiſſa etiam ei præſtanda [f].

a v. l. 9. ꝫ. de bon. libert.
b v. l. 10. ꝫ. de iure patronatus.
c l. 24. § fin. ꝫ. eod. hic colligit Accurſius, Dominum inuito vaſalſo, ius vaſalli alienare non poſſe, v. quæ in eam rem notaui 1. feudorũ 22.
d l. 37. ꝫ. de ſtatuliberis.
e pædagogi ſui, ſiue liberorum. vide l. 15. §. 16. ꝫ. de iniurijs.
f v. l. 5. §. 4. in fin. ꝫ. de his quæ vt indign.
g v. l. 30. §. 1. ꝫ. eod.
h v. l. 30. §. 6. ꝫ. eod.
i v. l. 13. in prin. ꝫ. de vacat. munerum. vide quæ ſcripſi ad l. 2. ꝫ. de in ius vocand. Cuiac. 13. obſ. 29.
k verſic. quid ergo. ꝫ. eod. l. 51. §. 4. ꝫ. eod.
l v. Paul. 4. ſent. 13. §. vlt.
m Tutoris factũ pupillo non nocet.
n Daſumaiano, Hal. l. 51. §. 4. ꝫ. eo.
o Pone Stichũ ſeruum filio tutorem datum: eundem filium rogatũ manumittere eundẽ Stichum. Hîc quęſtio τῶν ἀπόρων, quia pupill⁹ non poteſt Stichum ſine tutoris authoritate manumittere. l. ex cauſa. ꝫ. eod. Rurſum ei tutorem habenti, tutor dari non poteſt. l. Idem ſi ea. ꝫ. de teſtamen. tutor. Quid igitur? pupillus vice abſentis habebitur. & ex Senatuſconſulto Daſumiano p̃inde libertas ſeruis cõpetet, atque ſi ea cauſa fideicõmiſſi manumiſſi eſſent. vide Paulũ 4. ſent. 13 §. vlt.
p v. in pr. ꝫ. eo.
q Inſtitut. de iis per quos cuique in prin. verſic. alieno.
r id eſt, Prætoris libertus. v. quæ notaui ad l. vlt. C. vbi cauſa ſtatus.
ſ l. 23. in prin. ꝫ. eo. l. 21. in prin. C. de neg. geſt.
t Rationũ reddendarum conditio nõ fruſtra libertati ſeruorum ſolet adiici: hac enim omiſſa, ſeruus pure manumiſſus non cogitur reliqua omnia ſoluere, vt hîc: idq; ex regula quæ vult ſeruum, de eo quod in ſeruitute geſſit, poſt libertatem conueniri non poſſe. l. 5. ꝫ. ſi quis teſtam. liber. l. vltim. C. an ſeruus. ex ſuo facto. l. 1. C. de noxal. act.
u l. 43. ꝫ. de libe-

Si ſeruo alieno quaſi proprio libertas relicta ſit. 1. Si teſtator dixit heredem gratiam relaturum.

39. *Idem* libro decimotertio Reſponſorum.

PAulus reſpondit, etſi [g] alienus inueniatur ſeruus, quem vt ſuum teſtator ab vno ex heredibus voluerit manumitti, tamen cogendum eum, qui rogatus eſt, redimere eum, & manumittere. quoniam * non putauit ſimilem eſſe cauſam libertatis [h], & fideicommiſſi pecuniarij.

1 ¶Paulus reſpondit, his verbis: Πίϛευσον δέ μοι Ζωΐλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτίαλος, καὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς παισίν. id eſt, *Crede mihi, Zoile, gratias tibi referet filius meus Martialis: immo non tibi ſolùm, ſed & filiis tuis.* plenam voluntatem defuncti contineri circa benefaciendum coniunctis perſonis Zoilum. qui ſi ſerui ſint. * nihil [i] eſt gratum his præſtari poſſe, quàm libertatem. ideóque pręſidem debere ſequi voluntatem defuncti.

De ſimplici donatione. 1. De petitione ne manumittatur.

40. *Idem* libro decimoquinto Reſponſorum.

LVcius Titius Septiciæ filiæ ſuæ naturali Concordiam ancillam ſuam donauit. idem poſtea teſtamento filiæ ſuæ cum aliis quibuſdam ancillam ſuprà ſcriptam legauit, vt manumitteretur. quæro, an Septicia filia naturalis ancillam ſuprà ſcriptam manumittere cogi poſſit. Paulus reſpondit, ſi viuo patre naturali donatio ancillæ fuit, neque patris naturalis iudicium in ceteris legatis filia adgnouit [k], non poſſe eam compelli, ancillam propriam ex cauſa fideicommiſſi manumittere.

1 ¶Lucius Titius Stichum ſeruum Mæuio legauit, & petit, vt neque ab eo, neque ab herede eius vnquam manumitteretur. Paulus reſpondit, teſtatorem potuiſſe poſtea hunc ſeruum ad libertatem perducere: quia non [l] ſibi legem dixiſſet, ſed legatario.

De ea, quam teſtator voluit poſt certum tempus ſuam libertam eſſe. 1. De conditione implenda. 2. De tutoris fideicommiſſo. 4. De conditione ſi heredi placuerit. 5. De ancilla cum liberis redimendis, & manumittendis. 6. De arbitrio abſque neceßitate manumittendi permiſſo. 7. De rationibus dandis. 8. De peculio reddendo. 10. De rationibus reddendis. De conditione cùm filius ſexdecim annos impleuerit. 14. De eo quod dandum eſt heredibus. 15. De tempore in quod libertas dilata eſt. 16. De conditione, cum filia in familia nupſerit. De rationibus reddendis.

41. *Scæuola* lib. 4. Reſponſorum.

THais ancilla mea cum heredi meo ſeruierit annos decem: volo [m], ſit mea liberta. quæritur, cùm libertam ſuam eſſe voluerit, nec id heres facere potuerit, nec directa pure data ſit libertas, an etiam poſt decem annos in ſeruitutem remaneret. reſpondit, nihil proponi, cur non Thaidi libertas [n] debeatur.

1 ¶Lucius Titius ita cauit: *Maui fili cariſſime, te rogo, vt, ſi Stichus & Damas & Pamphilus te promeruerint [o], ære alieno liberato, ne [p] alterius quam tuam ſeruitutem experiantur.* quæro: an, ſi per heredem ſteterit, quo minùs æs alienum exſolueretur, ex cauſa fideicommiſſi libertatem conſequi poſſint. reſpondit: non quidem imputandum heredi, ſi pro commoditatibus rei ſuæ adminiſtrandæ, æs alienum tardiùs exſoluerit: verùm ſi manifeſtè ſtudium non ſoluentis ei rei paratum, vt libertatibus mora fieret, probaretur, repræſentandas [q] libertates.

2 ¶Tutoris, quem & ipſum teſtamento liberis dederat, fideicommiſit de manumittendis ſeruis ipſius tutoris. ſed is à tutela excuſatus fuerat. quæro, an eiſdem ſeruis libertatem præſtare deberent tutores, qui in locum excuſati dati, tutelam adminiſtrarent. reſpondit, ſecundùm ea, quæ proponerentur, libertates & ab heredibus ſcriptis videri datas.

3 ¶*Seio auri libras tres, & Stichum notarium, quem peto manumittas.* Seius eodem teſtamento tutor datus, à tutela ſe [r] excuſauit. quæritur, an nihilo minùs fideicommiſſa libertas debeatur. reſpondit, nihil proponi, cur non debeatur.

4 ¶Sorore ſua herede inſtituta, de ſeruis ita cauit: Βούλομαι καὶ παρακαλῶ γλυκυτάτη μου ἀδελφὴ ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτάς μου, οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφους ἀποκαταστήσωσιν. ἐὰν δὲ καὶ σοὶ ἀρέσωσιν, ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μου. id eſt, *Volo & à te peto ſoror ſuauiſſima, vt Stichum & Damam actores meos, quos ego, quoad rationes retulerint, non manumiſi, tibi eſſe commendatiſſimos. Quòd ſi ipſi tibi quoque probentur, expoſui tibi meam ſententiam.* quæro: ſi, paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præſtet, dicendo, eos non [ſ] placere ſibi, an audienda eſſet. reſpondit *, non ſpectandum, quod heredibus diſpliceret, ſed id, quod [t] viro bono poſſet placere, vt libertatem conſequantur.

5 ¶Lucia

...vlt cauſa.
x Imò cogendus, l. 32. v... de condit. & demonſtr.
y v. l. 5. C. ... ex ſuo fa...
z v. l. 19. ꝫ. ... got. geſt.
a v. l. 11. C. de ... ſtam. manum...
b De alumna vide quæ ... ad l. 1. C. quæ pignor. Ex teſtamento etiã im... perfecto hæreditas alumnæ conſeruatur.
c Ex imperfecto teſtamento ſi quid trad. aut eo nomine tranſactũ ... let, v. l. 2. l. ... de fideicom... l. 9. §. 5. ꝫ. de iur. & facti.
d etiãſi nihil ab inteſtato.
e v. quæ notaui ad l. 30. ꝫ. de probat.
f ex imperfecto teſtaméto. v. in hunc locum Cuiac. ad l. 39. ꝫ. qui teſtam.
g v. l. 4. ꝫ. de manumiſſis vindict.
h § 4. Inſtit. de legatis.
i & inæſtimabile, §. vlt. Inſtit. quib. ex cauſ. manumiſſ. ... tius vocat, ſummum pretium.
k ſecus ſi agnouerit, l. 6. l. 13. C. eod.
l l. pen. ꝫ. de arbitris. v. l. 7. §. 1. ꝫ. de donat. inter vir.
m vid. l. 41. ꝫ. de manumiſſ. teſt. His verbis fideicõmiſſa libertas cõpetit. §. vlt. Inſt. de ſingulis rebus per fideic. relictis.
n fideicõmiſſaria, ſed non directa competit ab adita hæreditate, l. 13. ꝫ. de manumiſſ. teſt.
o addi... ꝫ. e.
p hac formula fideicõmiſſa libertas videtur data, l. 24. §. 7. ꝫ. eod.
q facto aut voluntate hæredis non expectãdis l. 15. C. eod.
r v. l. 31. in prin. ꝫ. de excuſ. tutor.
ſ Placere verbum non cõtinet omnem poteſtatem & liberum arbitrium, ſed id quod viro bono placeat.
t d. l. 46. §. 3. verſ. cæterum. ꝫ. eod.

5 ¶Lucia Titia heredum fideicommisit, vti Pamphilam ancillam Seiæ cum filiis eius redimerent, & manumitterent:& iuridicus,quanti singuli essent redimendi,æstimauit. medio tempore Pamphila, antequam pecunia solueretur,peperit.quæro,id quod natum est ex Pamphila, vtrùm ad heredes Seiæ,an ad heredem Titiæ pertineat.respondit:id: quod natum est ex Pamphila, eius quidem esse,cuius ea fuerat tunc, cùm pareret: verùm heredem [a], si moram fideicommissæ libertati fecit, compellendum, partum quoque ad libertatem perducere.

6 ¶Lucius Titius ita testamento cauit: *Medicos tibi cōmendo* [b] *illum & illum. in tuo iudicio erit,vt habeas bonos libertos* [c], *& medicos.quod si ego libertatem eis dedissem,veritus sum, quod sorori meæ carissimæ fecerunt medici serui eius, manumissi ab ea,qui,salario expleto,reliquerunt eam.*quæro,an fideicommissa libertas suprascriptis competere potest. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum.

7 ¶Titius Sticho seruo suo libertatem dedit, si rationes sic dederit. quæro, an ratio per eum gesta ita putari [d] debeat,vt damna [e], quæ casu contingerunt, ad onus reliquorum non pertineant.respondi,in negotio quod voluntate domini administrasse proponatur, * ea damna, quæ casu ita acciderint,vt seruo nihil possit imputari,non pertinere ad reliquorum [f] onus.

8 ¶Item quæro, cum omne peculium reddere iussus sit,an ita peculium computari debeat, vt id solum peculij esse videatur,quod quaque ex causa domino debeat superesse.respondit,in ea specie, de qua quæreretur,non debere deduci ex peculio, quod domino debeatur.

9 ¶Item quero, an, si ex reliquis in peculio aliquid conuerterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat. respondit, si id, quod ex causa, quæ proponeretur, in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est, fieri satis conditioni, si id, quod reliquum est peculij, soluatur.

10 ¶Libertatem ita testamento dedit: *Cupitum seruum meum,cum* [g] *Marcianus filius meus sedecim* [h] *annos impleuerit,rationibus redditis liberum esse volo.*post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque nummos redactos expensauit eisdem tutoribus.deinde filius impubes decessit.cui mater heres extitit, & tutorem tutelæ iudicio filio condemnatum habuit. Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo, si viueret Marcianus, annos sedecim ætatis habiturus esset:offerens rationes vnius anni in diem mortis testatoris,quòd cæteræ subscriptæ fuerunt. quæsitum est [i], an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat. respondit*,eum,de quo quæritur,conditioni rationis reddendæ ita videri paruisse, si omne ex eo, quod gessit, (&) rectè desiderari potest,reddiderit.nam alteram conditionem humaniore interpretatione ita accipi posse: vt, defuncto pupillo,tempus [k],quo,si viuerit,sedecim annos impleret,expectare,satis fuerit.

11 ¶*Stichus & Damas serui mei, si* [l] *rationes reddideritis, liberi estote.*quæsitum est,an non solùm rationes,verùm si qua alia consilio [m] & fraude eorum amota sunt,præstari ab his debeant,vt ad libertatem perueniant.respondit,rationum [n] reddendarum conditioni contineri omne, quod quoquo genere serui actum fidémque respiceret.

12 ¶Intra [o] certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruerunt .postea parati erant.quæsitum est, an perueniant ad libertatem.respondit,si per [p] ipsos stetisset, quo minùs intra tempora præscripta conditioni parerent, non idcirco liberos fore, quòd postea rationes velint reddere.

13 ¶*Ab heredibus meis peto, fideique eorum committo, cum filius meus sedecim* [q] *annos impleuerit, Stichum rationibus redditis manumittant*,quero,an eundem seruum testator in diem vsque pubertatis filij sui actum agere voluerit.respondit, manifestum esse, testatorem [r] huius quoque actus rationem à Sticho reddi voluisse.

14 ¶*Stichus seruus meus, iubeo,vt det,præstet filiæ,& vxori meæ, heredibus meis, sine vlla controuersia tot aureos, & vt ipsum manumittant, fidei eorum committo.* quæsitum est, cùm vxor ab hereditate abstinuerit,vtrùm duobus,an filiæ præstare debeat. respondit, filiæ, quæ heres ex asse extitisse proponeretur,pro solido dandum.

15 ¶Herede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc verba: *December dispensator meus, Seuerus Vilicus, & Victorina Vilica Seueri contubernalis, in* [s] *annos octo liberi sunto.quos in ministerio filij mei esse volo.te autem,Seuere fili carissime, peto, vti Decembrem & Seuerum commendatos habeas, quibus præsentem libertatem non dedi, vt idonea ministeria haberes, quos spero te & libertos idoneos habiturum.* quæro, cùm eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit:anni octo in quos libertas erat dilata,ex testamenti facti tempore, an verò ex mortis numerari debeant.respondit, posse videri, testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt à die testamenti [t] facti:nisi, aliud voluisse testatorem, probaretur.

16 ¶*Spendophorus cum filia mea in familia nupserit, si rationes idoneè filiæ meæ administratas reddiderit,liber esto.*filia, cùm adhuc impubes esset,viuo patre decessit,& ex substitutione Seius heres extitit.quæro:cùm Spendophorus [u] rationes pupillæ [x] non administrauerit, & viuo patrefamilias desierit ipsius rationes administrare,&,si viueret,Titia annos haberet amplius duodecim : an ex testamento liber sit.respondit,si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet,secundùm ea,quæ proponerentur,liberum esse.

17 ¶*Stichum rationibus redditis manumitti volo.* Stichus arcarius [y], probante domino,nomina [z] fecit,& rationes à domino scriptas exhibet, nec postea nomen vllum fecit. quæro, an [a], si qui minùs soluendo fuerint debitores,qui alij exactores erant applicati,nondum videatur conditioni satisfactum.respondit, secundùm ea, quæ proponerentur,non pertinere ad onus reddendarum rationum, quòd soluendo non essent debitores.

t ¶l.11. in fi. de manumiss.testam.

u v. Alciat. 8. parerg. 18. & 11. c.5.

x l.26.in fin.ff.de statulib.

y Dixi ad Nouellam 147. c. 2. & 1. ad Atticū 7.

z De nominū obligatione scripsi ad l.1.ff.de annuis legatis. Nomina nō plurium,sed plures contrahere dicebātur : Sic nō vnius sed vnus nomen facere dicebatur. ibidem dixi, adde l.12. §.11. ff.mandati.

a l.111. in fin.ff. de condit. & demonstr.

b v.l.14. ff.de manumiss.testam.

Si institutus & substitutus in incontinenti decesserint.

42. *Marcianus* lib.7.Fideicommissorum.

ANtoninus Augustus Pius noster, quo militū suorum per omnia rata esset voluntas suprema, cùm & institutus & substitutus incontinenti, priusquàm adirent hereditatem,decessissent,eos,quibus ab his & libertas & hereditas à milite per fideicommissum data esset. perinde liberos & heredes esse iussit, ac si vtrumque directò accepissent.Eorum autem,qui à pagano libertatem & hereditatem [b] per fideicommissum acceperant,cùm æquè in continenti & institutus & substitutus decessisset, satis habuit libertatem confirmare.

De eo quem postea dominus vinxit.

43. *Paulus* lib.4.ad Sabinum.

FIdeicommissa libertas non debetur ei [c], quem postea [d] vinxit [e] dominus.

De seruo contendente cum domino.

44. *Pomponius* lib.7.ad Sabinum.

DE libertate fideicommissaria præstanda seruus cum domino rectè contendit.

c v.l.51.in fin.ff. de manumiss. testam.

d id est, post libertatem datam.

e v.Paul.4.sent.12. §.4.6.7.8. Is fiebat dedititius, Vlpianus 1. §.11. Gaius.1. Tit.1.§.4.

De debitore rogato à creditore ancillam suam manumittere.

1. *De legatario rogato manumittere.* 2. *De statu eius cui fideicommissaria libertas debetur.*

45. *Vlpianus* lib.5.Disputationum.

SI debitor rogatus sit à creditore,ancillam suam pigneratam manumittere:defendendum est*, fideicommissariam libertatem vtiliter relictam [f] à debitore.quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas?siue plus sit in pretio, siue minus : cogitur libertatem præstare, si modo semel adgnouit voluntatem creditoris *.Adgnouisse autem sic accipimus,si fortè, cùm conueniretur ab herede, vsus est exceptione, vel aliàs voluntatem suam ostendit. nam si conueniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione vti potest in id, quod interest debitoris,ancillam suam habere.

1 ¶In fideicommissaria libertate,quamuis quis [g] modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere.pecuniarium enim fideicommissum si diuisum [h] fuerit,satis iniuriam facit [i] libertati,quàm fideicommissario.* satius est igitur, eum, qui adgnouit legatum,onerari,quàm libertatem intercidere.

2 ¶Quotiens seruo vel ancillæ fideicommissaria libertas relinquitur:in [k] ea conditione est,vt, quoad manumittatur,seruilis conditionis sit. & quidem si nullam moram præstandæ libertati,qui præstare debet, fecit: nihil de statu eorum mutatur.ideoque eos [l] interim legari posse,sed cum sua causa,constat.

f §.1.Institu.de singulis rebus per fideicomm.relict.

g v.l.24. §.25. ff. eod.

h si donatum.

i facit tam libertati,quā, &c.

k l. 29.ff.de statulib.

l l.25.ff.de statulib.

De libertatis datione collata in arbitrium alterius.

46. *Idem* lib.6.Disputationum.

FIdeicommissa libertas ita [m] potest dari: *Heres, si volueris, fidei tuæ committo,vt Stichum manumittas*, quamuis * nihil aliud in testamento potest valere ex [n] nutu [o] heredis.

1 ¶Planè & si ita, *Si Stichus voluerit*, potest ei libertas adscribi.

2 ¶Sed & si ita adscriptum sit,*Si Seius voluerit, Stichum liberum esse volo*,mihi videtur posse dici,valere libertatem: quia conditio potiùs est. quemadmodum si mihi legatum esset,si Titius Capitolium ascenderit.

3 ¶Quòd si ita scriptum sit,*Si heres* [p] *voluerit*,non valebit.sed ita demum,si totum in voluntate fecit heredis,si [q] ei libuerit.cæterùm si arbitrium illi [r] quasi viro bono dedit:non dubitabimus,quin libertas debeatur.Nam & eam libertatem deberi placuit:*Si tibi videbitur,peto,manumittas.* ita enim hoc accipiendum,si tibi quasi viro bono videbitur.Nam & ita relictum,*Si voluntatem meam probaueris*,puto deberi. Quemadmodum, *Si* [s] *te meruerit quasi virum bonum.*vel,*si te non offenderit quasi virū bonum.*vel,*si comprobaueris.*vel,*si non reprobaueris.*vel,*si dignum putaueris.*Nam & cùm quidam Græcis verbis ita fideicommissum dedisset: Τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσης, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι. id est, *Illi, si*

m adde l.7. §.1. ff.de rebus dubijs.

n v.l.43. §.pen. ff.de leg.1.

o id est ex mera & libera voluntate, v.l.24.ff. de legat.2.

p §.pen.ff.eod.

q Liberum arbitrium hac formula cōmittitur.

r l.41.§.4. ff.eo.

s l.11. §.8. ff. de legat.3.

probaueris, libertatem dari volo: à Diuo Seuero rescriptum est, fideicommissum peti posse.

4 ¶Qamquam autem* in[a] heredis arbitrium conferri, an debeatur, non possit: quando [b] tamen debeatur, conferri potest.

5 ¶Quidam, cùm tres seruos legasset, fidei heredis sui commisit, vt ex his duos, quos vellet, manumitteret. fideicommissa libertas valebit. &, quos ex his vellet, heres manumittet. quare si eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere: exceptione doli repelletur.

a v. l. 43. §. pen. ff. de leg. 1.
b §. 3. ff. eo. l. 17. ff. eo. l. 11. §. 5. ff. de leg. 3. In hæredis arbitriũ debẽdi seu debiti substantia conferri non potest: tempus seu quo tẽpore debeatur, potest.

De agnatione postumi. 1. De absentia heredis. 3. De seruo purè legato, & sub conditione manumisso. 4. De verbis ancillas meas libertas esse volo.

47. *Iulianus* lib. quadragesimosecundo Digestorum.

SI pater duos filios heredes instituerit, & adgnatione postumi ruptum testamentum fuerit: quamuis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat: tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicut ne legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur.

1 ¶Si, cùm [c] alienum seruum heres rogatus sit manumittere, item communem, vel eum, in quo vsusfructus alienus est, latitet: non iniquè senatusconsulto libertatibus succurretur.

c l. 5. in pr. l. 28. §. 4. ff. eod. l. 51. §. 8. ff. eod.

2 ¶Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub conditione, *si rationes reddidisset*, & is, absente herede, paratus sit reliqua soluere: prætoris officio continetur [d], vt virum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur: & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat: atque ita pronuntiet, libertatem ex causa fideicommissi deberi. hæc autem fieri conueniet, si heres ex iusta causa aberit. nam si latitauit: satis erit, liquere prætori: per seruum non stare, quo minùs conditioni pareat: atque ita pronuntiare de libertate oportebit.

d l. 50. in pr. ff. de condit. & demonst.

3 ¶Cùm sub conditione legato seruo libertas datur: non [e] aliter fideicommissario tradi debet, quàm vt caueatur, existente conditione traditu iri eum.

e l. 40. circa pr. de manumiss. testam.

4 ¶Quædam, cùm in extrema esset valetudine, præsentib. honestis viris compluribus, & matre sua, ad [f] quam legitima hereditas eius pertinebat, ita locuta est, *Ancillas meas Mæuiam & Seiam liberas esse volo*, & intestata decessit. quæro [g], si mater ex senatusconsulto legitimam hereditatem eius non vindicasset, & hereditas ad proximum cognatum pertinuisset; an fideicommissa libertas deberetur. respondi, deberi. nam eam, quæ in extremis dixisset, *Ancillas meas illam & illam liberas esse volo*, videri ab omnibus[h], qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse, vt hoc fieri possit.

f Ex Tertylliano *Instit. ad Tertull. in princ.*
g v. l. 26. §. 6. ff. eod.
h Verba in codicillis prolata, directa videtur ad omnes ab intestato veniẽtes quicunq; & quocunque gradu ij sint.

De legato vt manumittatur.

48. *Idem* lib. 62. Digestorum.

CVm in testamento scriptum est, *Stichum Titio lego, vel heres meus dato ita, vt* [i] *eum Titius manumittat*: dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturam[k]: nisi cauerit se libertatem secundùm voluntatem defuncti præstaturum.

i v. l. 2. C. de his quæ sub modo.
k l. 7. ff. eod.

De eo qui latitat.

49. *Africanus* lib. 9.[l] Quæstionum.

SI is, cui seruus legatus est, rogatus manumittere, latitet [m]: orcinum fieri libertum, respondit. Idem fore, etsi non legatarij, sed heredis fideicommissum esset. & si non omnium, sed quorundam heredum fideicommissum sit: æquè dicendum, orcinum [n] fieri. in eos autem, qui latitauerint, coheredibus [o], à quibus redimendæ partes essent, vtilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ herciscundæ iudicio rectè eos acturos.

l v. Cuiac. 9. ad Afr. fol. 224.
m & directò. idq; ex Rubriano, *vt l. 26. §. 7. ff. eod.*
n v. quæ not. de orcino, *ad l. 30. §. 12. ff. eo.* adde quòd Lucretius ianuas orci chároneas scrobes vocat. Areteus medicus ἐν χαρωνίοισιν ἀπνίξεις ὀξύταται γίγνονται. Antigonus historicus τῶν βαράθρων καλουμένων καὶ χαρωνίων ἓν γένος. v. Cuiac. hîc. alij dicũt horcinum, *Vlp. 2. §. 8.* παρὰ τὸ ὅρκος.
o adde l. 30. §. 5. ff. eod.

De seruo legato & per fideicommissum manumisso.

50. *Marcianus* lib. 7. Institutionum.

SI seruus legatus, & per fideicommissum manumissus sit: Ceruidius Scæuola consultus putabat, nouissimam scripturam valere, siue libertas sit, siue legatum. quia * cùm libertatem datam postea placeat [p] adimi, & per legatum constat posse adimi. sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legauit eundem seruum*: in [q] obscuro libertatem præualere. quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

p l. 14. ff. de leg. 2. l. 10. ff. de manum. test.
q l. 14. in princ. ff. de leg. 2. v. l. vlt. §. 1. ff. de vulg.

Qui possunt manumittere. 2. De pecunia legata, vt seruus ematur & manumittatur. 3. De statu eius cui debetur fideicommissaria libertas. 4. De absentia rogati manumittere. 10. De emptore. 11. De coherede presente, & de impubere. 12. De rogato manumittere matrimonij causa.

51. *Idem* lib. 9. Institutionum.

NOn tantùm "ipse," qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed [r] & successores eius, siue [s] emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit: ad fiscum ita transit, vt libertas ab eo præstetur.

1 ¶Is autem, qui rogatus est manumittere, etiam [t] eo tempore, quo alienare prohibetur, potest manumittere.

2 ¶Si alienum seruum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset, vt emat eum, & manumittat & dominus nolit eum vendere: legatum retinet ex voluntate defuncti.

r v. l. 20. §. eo. in.
s Succedendi verbum extenditur ad omnẽ successionem, quocunque modo ea fiat. Ita vox *succedendi* communis est.
t v. l. 31. circa prin. ff. eo.

3 ¶Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi [u] quodammodo loco est, & statuliberi locum obtinet. vel eò magis, quòd nec [x] in alium transferendus est, vt aut libertas eius impediatur, aut iura patronorum grauiora experiatur.

4 ¶Senatusconsulto Dasumiano [y] cautum est: *vt, si* [z] *ex iusta causa absit, qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.*

5 ¶*Abesse autem is intelligitur, qui à tribunali abest.

6 ¶Et quia heredibus tantùm cautum erat: adiectum est eodem senatusconsulto: vt, *quicumque fideicommissam libertatem, ex quacumque causa pronuntiatum fuerit, eum cósue abesse, perinde habeatur, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset.*

u ¶Is cui per fideicommissum libertas data est non est liber, sed liberi quodãmodo loco: non statuliber, sed statuliberi locum obtinet.
x v. l. 24. §. 21. ff. eod.
y Dasumaiano, Hal. 36. in fi. princ. ff. eod. vide Paul. 4. sent. 13. §. vlt.
z v. l. 36. in prin. ff. eod.

7 ¶Sed Articuleiano senatusconsulto cauetur, *vt in prouinciis præsides prouinciæ cognoscat, licèt heres non sit eius prouinciæ.*

8 ¶Sed si [a] non hereditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano post pronuntiationem peruenit ad libertatem.

a v. l. 47. §. 1. ff. eod.

9 ¶Siue iusta ex causa abest, siue latitet, siue præsens non vult manumittere: pro absente eum haberi, Diuus Pius rescripsit.

10 ¶Emptor quoque vt manumittat, eodem senatusconsulto expressum est.

11 ¶Et præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum à coherede accepisset. Quod & in impuberis persona coheredis [b], qui non erat rogatus manumittere, eundem principem rescripsisse, relatum est.

b l. 30. §. 5. ff. eod.

12 ¶Sed si matrimonij causa quis manumittere rogatus est: non est cogendus eam vxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

De seruis alienatis à creditore.

52. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

POsteaquàm à creditore alienati sunt serui, quibus fideicommissa libertas adscripta est: non nisi ex iusta causa aduersus heredem subueniri eis posse.

De *mora.* 1. De *aditione dilata.*

53. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

SI quis [c] rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit: constitutum est, huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. sed sunt constitutiones, quibus cauetur, statim ex quo libertas deberi cœperit, ingenuum nasci. & hoc magis est sine dubio sequendum*, quatenus libertas non priuata, sed publica res est: vt vltrò is qui eam debet, offerre debeat.

c l. 26. §. 1. vers. ex die verò. ff. eo. l. 3. in fi. C. eo. l. 22. ff. de stat. hom.

1 ¶Sed si, nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio [d] tamen heredis fuerit effectum, vt nondum libertas deberetur, vtique quòd tardiùs adiit hereditatem, vt, qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet, manumittendos [e], sed tradi matri oportere, vt ab ea manumittantur, & liberti potiùs matris fiant. nam* quos [f] indignus est heres seruos habere, ne quidẽ libertos habebit.

d l. 41. §. 5. ff. eo. l. 55. ff. eod.
e [illegible]
f adde [illegible] in prin. ff. de [illegible] dict.

54. *Mæcianus* lib. 16. Fideicommissorum.

SI mater [g], postquàm filium accepisset, vel qui in eius locum successit, præstare noluit libertatem: compellendi sunt. Ampliùs si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desisset: non ab re est dicere, nihilo minùs ita natis ab herede libertatem præstari.

g accipit sc. vt manumitteret, *Accur.*

55. *Marcianus* lib. 4. Regularum.

SEd etsi [h] non data opera tardiùs adierit, sed dũ de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est. & si postea cognouit, se heredem institutum, quàm ancilla peperit: placet, hoc quoque casu subueniendum esse. hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere.

1 ¶Sed si directò libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid euenerit: quemadmodum natis subuenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & *prætor paruulis subuenit. cùm verò directò libertas datur, non petitur. sed etiam hoc casu puto nato subueniendum esse: vt aditus prætor in rem matri [i] decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. Sic denique & Marcellus lib. sextodecimo Digestorum scripsit, & ante [k] aditam hereditatem vsucaptis, qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, vt eis libertas conseruetur: vtique per prætorem. quãuis his & imputari possit, quare vsucapti sunt. in paruulis autem nulla deprehenditur culpa [l].

h [illegible]
i [illegible] repetitionem [illegible] matri non [illegible] [illegible] in prin. ff. de furtis, licet pater habeat, l. 1. ff. de rei vind.
k l. 9. §. vlt. ff. de statulibér.
l adde l. 11. ff. de sicariis. hinc colligere possis, posthumos exheredari non posse, cùm exheredationis causæ nominatim hodie sint inserendæ, Nouell. 115. c. 2. Nemo autem sani iudicij possit dicere infantem posse ingratum à matre sua vocari, l. 33. C. de inoff.

An conditio apposita in primo gradu, censeatur repetita in secundo.

56. *Marcellus* lib. singulari Responsorum.

LVcius Titius testamẽto [m] ita cauit: *Si quos codicillos reliquero, valere volo, si quis mihi ex Paula quæ vxor mea fuit, intra decẽ menses natus natáve erit: ex semisse heredes sunto. Gaius Seius ex semisse heres esto. Stichũ & Pãphilum seruos meos & Erotẽ & Diphilum, peto, & fidei heredũ committo, vt* [n] *cum ad pubertatem liberi mei peruenerint, manumittant*: deinde nouissima parte ita cauit: *Quod si mihi liberi nati non erunt, aut intra puberta-*

m i. priori parte testamenti.
n hæc est conditio de qua est quæstio, an à substitutis sit repetita.

... parte teſtamenti.
... telligitur repetitum quod repetitum vitiaret, *Bartol. v. l. 113. & penul. §. de ... in princ. ff. de condit. & demonſtr.*

... ita & ... tam te-ſtamēto, quam codicillis te-ſtamento con-firmatis poteſt: vt tamen eodē modo adima-tur, quo data eſt. *Vlp. 2. in fin. adde l. 9. §. titul.*
d propter im-pedimentū iu-ris, *l. 76. §. 4. ff. eo.*
e Libertas te-ſtamento, quæ lege adimitur, vel pro non da-ta habetur, vel à teſtatore adē-pta videtur.
f haberi debet.
g *Vlp. 2.* ſtatu-liberi dicuntur ... *Eclog. cap. 25.* quid ſit ... *l. 2. eod.*
h cui relicta ... li-bertas in diem vel conditioné certam, *l. 69. §. 2. ...* *Vlp. 2. §.* hinc condi-tio propoſita, ... *l. vlt. §. de cond. & demonſt.* ... aliud eſt ſtatuliber, a-liud ſtatim li-ber. Statuliber eſt ex die & cō-ditione.
i quid ſit ma-nifeſtum, &c.
... *l. 23. ff. qui & a quib. manum.*
... effectu, *vulg. Hal.*

pubertatem deceſſerint, tunc heredes ex paribus partibus ſunto Mucius & Mæuius, legata quæ priore[a] *teſtamento, quo filios & Seium, reliqui præſtari volo, "hoc eſt" & à ſequentibus heredibus.* deinde codicillis ita cauit: *Lucius Titius heredibus primis & ſubſtitutis ſalutem. peto, vt ea, quæ teſtamento caui, legaui, & ea, quæ codicillis cauero, legauero, præſtetis.* quæro, cùm liberi Lucio Titio nati non ſint, an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo ſeruis confeſtim fideicommiſſa libertas præſtari debeat. Marcellus reſpondit, conditionem, quæ libertati eorum de quibus quæreretur, ſi filij heredes extitiſſent, adpoſita eſſet, repetitam[b] non videri. ideóque confeſtim libertatem præſtandam eſſe & à primis, & à ſubſtitutis heredibus. nam (vt ſuprà ſcriptum eſt) petijt, vt, quæ teſtamento cauiſſet, præſtarentur. cauit autem de libertate eorum ſeruorum. atquin ſub conditione cauit. &, ſi alterius generis conditio eſſet, expectanda eſſet. ſed non eſt veriſimile vt hoc in iſta conditione cogitauerit, cùm fidei ſubſtitutorum committeret & admitti ad hereditatem non poſſent, ſi impleretur conditio.

DE ADEMPTIONE LIBERTATIS[c],

Tit. VI.

Si libertas lege adimatur.

1. *Terentius* "Clemens lib. 18. ad legem Iuliam & Papiam."

CVM libertas lege[d] adimatur: aut[e] pro non data haberi debeat[f], aut certè perinde obſeruari, ac ſi à teſtatore adempta eſſet.

DE STATVLIBERIS[g],

Tit. VII.

Definitio. 1. De conditione expreſſa, & vi ipſa.

1. *Paulus* "lib. 5. ad Sabinum."

STATVLIBER eſt, qui ſtatutam & deſtinatam in tempus vel conditionē libertatem habet[h].

1 ¶Fiunt "autem" ſtatuliberi vel conditione expreſſa, vel vi ipſa. Conditione expreſſa quid[i] ſit manifeſtum eſt. Vi ipſa, cùm creditoris[i] fraudendi cauſa manumittuntur. nam dum incertum eſt, an creditor iure ſuo vtatur[k]: interim ſtatuliberi ſunt: quoniam fraus cum effectu[l] in lege Ælia Sentia accipitur.

De alienatione, vſucapione, manumiſsione. De hereditatis aditione. 1. De tabulis pupillaribus. 2. De ſeruo cum libertate inſtituto ex parte. 3. Vel ſubſtituto.

2. *Vlpianus* "libro quarto ad Sabinum."

QVi ſtatuliberi cauſam adprehendit: in[m] ea conditione eſt, vt, ſiue tradetur, ſalua ſpe libertatis alienetur, ſiue vſucapiatur, cum ſua cauſa[n] vſucapiatur, ſiue manumittatur, non perdat ſpem orcini liberti. Sed ſtatuliberi cauſam non priùs ſeruus nanciſcitur, niſi adita vel ab vno ex inſtitutis hereditate. Cæterùm ante aditionem ſiue tradetur[o], ſiue vſucapietur, ſiue manumittetur, ſpes ſtatæ[p] libertatis intercidit.

1 ¶Sed ſi impuberis[q] tabulis libertas ſeruo ſit adſcripta: an viuo pupillo, poſt aditionem videlicet hereditatis patris ſtatuliber ſit? Caſſius negat. Iulianus contrà exiſtimat. quæ ſententia verior habetur.

2 ¶Plus ſcripſit Iulianus, & ſi legatus ſit ſeruus ab herede patris, liber eſſe iuſſus in pupillaribus tabulis, præualere libertatis dationem.

3 ¶Si primis[r] tabulis ſub conditione ſeruus cum libertate ex parte dimidia heres ſit inſtitutus: an ſtatuliberi cauſam obtineat, vt adeunte coherede cum ſua cauſa vſucapiatur? cùm à ſemetipſo acceperit libertatem, non poteſt ſtatuliberi cauſam obtinere. Planè ſi[ſ] conditio hereditatis deficiat, quo caſu ſecundùm Iulianum "vel" libertatem apiſcitur[t] dicendum eſt, ſtatuliberi cauſam obtinere, eo quod non à ſemetipſo, ſed à coherede accepiſſe libertatem creditur.

4 ¶*Quocumque gradu pupillo[u] ſeruus cum libertate ſubſtitutus ſit, neceſſarij cauſam obtinet. quæ ſententia vtilitatis[x] cauſa recepta eſt, & à nobis probatur. Celſus quoque putat libro quintodecimo, cum libertate ſubſtitutum ſtatuliberi cauſam obtinere.

De conditione implenda. 1. De conditione dandi heredi. Si heres ſtatuliberum impediat, quo minus impleat conditionem. 5. Si ſtatuliber minus. 6. Vel plus dederit, quàm iuſſus ſit. 7. De venditione ſtatuliberi. 8. De operis. 9. De nummis ſurreptis, vel redactis ex re ſurrepta. 10. De conditione implenda. 11. De aditione dilata. 12. De conditione cum decem dare poterit. 13. De eo quod annua, bima, trima die dandum eſt. 15. De conditione, ſi quinquennio heredi ſeruierit. 16. De conditione, ſi tres pepererit. 17. De venditione ſtatuliberi iuſſi heredi ſeruire.

d *v. l. 20. ff. eod.* e Statuliber cui data directò libertas eſt ſub conditione dandi decem, dare ea decem poteſt, de peculio, ſi quod habuit apud teſtatorem à teſtatore conceſſum conditionis implendæ cauſa, *vt hic. & l. 3. in fi. §. de condict. cauſ. data.* Quod benignè receptū eſt, & probatum Iuriſperitis, vt ſtatuliber ex eo peculio dando, quaſi ex ſuo patrimonio, ſuáve pecunia perueniat ad libertatem, coniectura facta voluntatis domini, quaſi voluerit dominus, vt & ea decem poſſet dare ex peculio ſuo tacite, *l. 17. in fi. ff. in bello. § ſi ſtatuliber. ff. de captiuis.*

3. *Idem* "lib. 27. ad Sabinum."

STatuliberos[y] conditioni parere oportet, ſi[z] nemo eos impediat, & ſit conditio poſſibilis[a].

1 ¶Sed ſi in heredis perſona iuſſus ſit parere conditioni, quid dici debeat? ſi quidem paruit conditioni, ſtatim liber eſt etiam[b] inuito herede. quòd ſi[c] non patitur heres pareri, puta offert decem, quæ dare iuſſus erat: proculdubio liber eſt: quia[d] per heredem ſtare videtur, quo minùs conditionem impleat. & parui refert, de[e] peculio ei offerat, an ab alio accepta. receptum eſt enim, vt ſeruus[f] peculiares quoque nummos dando, perueniat ad libertatem: ſiue ipſe heredi, ſiue alij dare iuſſus eſt.

2 ¶Inde quæritur: ſi fortè debeatur pecunia huic ſeruo vel ab herede, quòd in domini rationem plus erogauerat[g], vel ab extraneo, nec velit heres debitorem conuenire, vel ſtatulibero ſoluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quaſi moram per heredem patiatur. Et aut legatum huic ſtatulibero fuit peculium, aut non. Si legatum peculium fuit: Seruius ſcribit, moram eum libertatis paſſum ob hoc ipſum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præſtaretur. quam ſententiam & Labeo probat. Idem Seruius probat, & ſi in eo moram[h] faciat heres, quòd nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum, quod Seruius ait. Cùm igitur veram putemus ſententiam Seruij: videamus, an, etſi non fuerit prælegatum peculium ſeruo, idem debeat dici. conſtat enim, ſtatuliberum de peculio poſſe dare, vel ipſi heredi iuſſum, vel alij: & ſi[k] eum dare impediat, perueniet ſtatuliber ad libertatem. Denique etiam, remedij loco, hoc monſtratur domino ſtatuliberi, vt eum extraneo iuſſum dare prohibeat, ne & nummos perdat cum ſtatulibero. proinde defendi poteſt, etſi non vult exigere, vel ipſe ſoluere, vt hic habeat, vnde conditioni pareat, libertatem competere. & ita Caſſius quoque ſcribit.

3 ¶Non ſolùm autem, ſi dare iuſſum[l] "dare" prohibeat, ſtatuliber ad libertatem peruenit: verumetiam ſi aſcendere Capitolium[m] iuſſum, aſcendere vetet. item ſi Capuæ dare iuſſum, Capuam[n] ire prohibeat: nam, qui prohibet ſeruum proficiſci, intelligendus eſt impedire magis velle libertatem, quàm operis ſerui vti.

4 ¶Sed & ſi iuſſum coheredi dare, non patiatur vnus ex heredibus dare: æquè liber erit. ſed is, cui iuſſus erat dare, & liber eſſe, familiæ herciſcundæ iudicio ab eo, qui impedit, conſequetur, quod ſua intererat, prohibitum ſtatuliberum non eſſe.

5 ¶*Si decem iuſſus dare, & liber eſſe*, quinque det: (non[o]) peruenit ad libertatem, niſi[p] totum det[q]. interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum poteſt, ſed ſi reſiduum fuerit ſolutum: tunc etiam id alienatum, cuius antè dominium non erat tranſlatum. ita pendebit præcedentis ſummæ alienatio. ſic tamen, vt non[r] retrò nummi fiant accipientis, ſed tunc, cum reſidua ſumma fuerit "ex" ſoluta.

6 ¶Si plus, quàm iuſſus erat, dederit ſtatuliber: (putà decem iuſſus dare, viginti dedit) ſiue numerauit, ſiue in ſacculo[ſ] dedit: peruenit ad libertatem, & ſuperfluum poteſt repetere.

7 ¶Si quis ſeruum iuſſum *decem dare, & liberum eſſe*, vendiderit ſine[t] peculio: vtrùm ſtatim liber ſit, quaſi prohibitus videatur de peculio dare hoc ipſo, quòd ſine peculio diſtractus eſt, an verò, cùm fuerit prohibitus peculium tangere? & puto, tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur, non ſtatim, vbi venit.

8 ¶Si quis ſeruum iuſſum *decem dare, & liberum eſſe* operari prohibeat, vel ſi, quod ex operis ſuis meret, abſtulerit ei heres, vel ſi, quod ex mercedibus ſuis coegit, heredi dederit: an ad libertatem perueniat? & puto, ſi quidem ex operis dederit, vel[u] vndecumq; dederit ad libertatem peruenturum. quòd ſi prohibeatur operari non fore liberum: quia* operari, omnino debet[x]. planè ſi ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur. ſanè ſi teſtator, vel ex operis vt det, iuſſit: prohibitum operari, ad libertatem peruenturum non dubito.

9 ¶Sed & ſi, argento[y] ſubtracto, vel rebus alijs ſubtractis, nummos corraſos[z] dederit: perueniet ad libertatem: quamuis, ſi nummos ſubtractos dediſſet, ad libertatem non perueniret. nec enim videtur dediſſe, ſed magis reddidiſſe. ſed nec ſi alij ſubripuerit nummos, & heredi dederit, ad libertatem perueniet: quia auelli nummi ei, qui accepit poſſunt. planè ſi ſic conſumpti fuerint, vt nullo caſu auelli poſſit: competet libertas.

10 ¶Non ſolùm autem ſi heres moram facit libertati, ſed &[a] ſi tutor, "vel curator," vel procurator, vel[b] alius quis, in cuius perſona conditioni parendum eſt: libertatem

f *v. l. 13. §. 4. in fi. ff. eod. v. l. 20. in fi. §. famil. erciſc. l. 3. in fi. §. de condit. cauſa data.*
g erogauerit. *Hal.*
h Si per heredem factum ſit, quominus ſtatuliber conditioni pareat, perinde in liber atque ſi conditio expleta fuiſſet. *Vlp. 2. §. 5.*
i *§. 1. §. eod.*
k *v. l. 20. §. 3. ff. eo.*
l *d. l. 20. §. 3. ff. e.*
m *v. l. 4. §. 7.*
n *eod.*
o *l. 20. §. 5. ff. eo.* quinque det, ad libertatem non peruenit. *Hal.*
p *v. l. 6. C. de diſtract. pign.*
q Imò, vt totū non det peruenire ad libertatem poteſt, *l. 4. §. 6. ff. eo.*
r cur nō fient retro, ad inſtar rati habitionis, *l. 2. C. de SC. Macedoniano.*
ſ Rationes nō reddit qui reliqua tantum offert in folle, *l. 82. §. de condit. & demonſtr.* Iuſſus dare viginti, liberatur, morā euitat, poculū transfert reo in creditorē, etiāſi pecuniā offerat in folle, *vt hic.* Diſtat igitur cō ditio, pecuniæ dandæ à rationum reddēdarum conditione ... *l. ...*
t ... ſemper ...
u *v. l. 33. in princ. ... eod.*
*
x vt vxori viro, *l. 48. § de operis libert.*
y *l. 17. in fi. ff. eo.*
z *48. Ecl. 5. c. 7.*
a Conditio libertatis, ſi heredi rationes reddiderit, vtilitatis cauſa pro impleta habetur, ſi per tutorē, curatorē, procuratorem, aliúmue, in cuius perſona parendum eſt cōditioni ſ fiet, quominus ei pareatur.
b *Dixi ad Vlpianum 2. §. 6.*

a hoc ius commune dicitur, *l. cum pupillus. l. iure. ꝫ. de condit. & demonstrat.*
b *l. 38. ꝫ. eo.* c atque ita statuliber impeditus sit.
d à die scientiæ currit mora, *v. Bart. consilio 230.*
e *adde l. 23. in fi. ꝫ. de arbitr.* f *§. 15. ꝫ. eo. adde l. 28. § 5. ꝫ. eod.*
g i. trinis pensionibus. h *l. vnic. §. 2. C. de Latina libertate tollenda.*

competere dicemus: & sanè hoc iure[a] vtimur in statulibero; vt sufficiat[b], per eum non stare, quominùs conditioni pareat.

11 ¶Si quis heredi *in dieb. triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit.* deinde heres tardiùs[c] adierit: Trebatius & Labeo: si sine dolo malo tardiùs adierit[d], dantē eū intra dies triginta aditæ hereditatis, ad libertatem peruenire. quæ sententia vera est. sed quid, si data opera traxit? an ob id statim, (vt) adita est hereditas, ad libertatem perueniat? quid enim, si tunc habuit, post aditam habere desiit? sed & hîc expleta videtur conditio: quoniam per eum non steterit, quo minùs impleatur.

12 ¶Si quis sic acceperit libertatem, *Cum decem dare poterit, liber esto:* Trebatius ait, licèt habuerit decem, vel idoneus fuerit ad adquirendum, & conseruandum peculium, tamen nō aliàs ad libertatem peruenturū, nisi dederit, aut per eū non steterit, quo minùs det[e]: quæ sententia vera est.

13 ¶Stichus, annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit, liber esse iussus est. si prima pensione stetit per heredem, quo minùs acciperet decem: exspectandam esse trimam pensionem, placet: quia &[f] tempus adiectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. sed si eadem decem sola habeat, quæ obtulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque prosit, si offerat? & an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? & puto, sufficere hæc eadem, & pœnitentiæ heredi locum non esse, quod & Pomponius probat.

14 ¶Quid, si seruus, *qui annua, bima, trima die*[g] *iussus est dena dare,* tota simul offerat heredi, non exspectata die? vel decem primo anno datis, secundo anno viginti obtulit? benigniùs est, eum in libertatem peruenire. cùm vtriusque prouidentia infertur: & serui, quatenus maturiùs in libertatem perueniat: & heredis, quatenus dilatione interempta, illicò accipiat, quod post tēpus cōsequi poterit.

15 ¶Si ita sit libertas seruo data, si quinquennio heredi seruierit, deinde eum heres manumiserit: statim[h] liber sit[i]: quasi per eum sit effectum, quo minùs ei seruiat. quamuis, si non pateretur eum sibi seruire, non statim perueniret, quàm si quinquennium præterisset. ratio huius rei euidens est. manumissus enim amplius seruire non potest. at is, quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennij tempus. atquin iam quinquennio ei seruire non potest. sed vel minùs potest.

16 ¶Item Iulianus libro sextodecimo Digestorum scripsit: si Arethusæ libertas ita sit data, si tres seruos pepererit, & per heredem steterit[k] quō minus pepererit: (putà quòd ei medicamentum dedisset, ne conciperet) statim liberam futuram esse. quid enim expectamus? Idémque, *&* si egisset heres, vt abortum faceret: quia & vno vtero potuit[l] tres edere.

17 ¶Item si heredi seruire iussum statuliberum heres vēdidit, & tradidit: credo, statim ad libertatem peruenire.

De absentia heredis, cui dare oportet. 1. De prolixitate temporis & difficultate conditionis. 2. De morte eius cui iussus est statuliber anno seruire. 3. De decem duobus dandis. 4. De conditione, si extra rē seruierit, vel operas dederit. 5. Annus, quo statuliber seruire iussus est, quomodo accipitur. 6. De solutione per partes. 7. De conditione si Titius Capitolium ascenderit. 8. Annus quo statuliber seruire iussus est, quomodo accipitur.

4. *Paulus* lib. 5. ad Sabinum.

CVm heres reipublicæ causa abesset, & pecuniā statuliber haberet: vel exspectari eum debere, donec redeat is, cui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet. quo subsecuto, statim ad libertatem peruenit.

1 ¶Non[m] est statuliber, cui libertas in[n] tam longum tempus collata est, vt eo tempore is, qui manumissus est, viuere non possit[o], aut si tam difficilem, imò penè impossibilem conditionem adiecerit, vt aliunde ea libertas obtingere non possit. *veluti*[p] *si heredi miles*[q] *dedisset.* aut[r], *cùm moreretur, liberum esse iußisset.* sic enim libertas inutiliter[s] datur. & ita Iulianus scribit. quia nec animus dandæ libertatis est.

2 ¶Seruire Titio anno, & liber esse iussus, Titio mortuo non statim liber fiet, sed cùm annus transierit. quòd videtur non tantùm sub conditione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturiùs eum liberum fieri, cùm conditionem non implet, quàm futurus foret, si eam expleret.

3 ¶Si duobus decem datis, liber esse iussus sit, & vnus

i Imò, non fit: nec enim cōtra defuncti voluntatem libertas est præstanda. *l. 31. §. 1. ꝫ. ad Trebell.*
k *§. 13. ꝫ. eod.*
l *l. 15. ꝫ. de statu hominum.* & plures, *l. 36. ꝫ. de solut.*
m vide Antonium Fabrum *6. Coniectur. 12.*
n *v. l. 17. in pr. ꝫ. de manum. test.*
o *adde l. 59. in fi. l. vlt. in pr. ꝫ. de manum. test.*
p Hæc conditio non modo difficilis, sed penè impossibilis, de qua paulò ante.
q mille. *vulg. Hal.* & malè. nā legimus sub hac conditione, *Si decem millia heredi dederit*, libertatem relinqui: *apud Vlp. 2. §. 4.* & facilis ea est conditio, Si mille dederit. Millies ergo legendum. est enim ea summa ditissimi hominis patrimoniū, continēs decies centena millia nūmorum, vel ex Budæi æstimatione, vicies, quinquies centena millia aureorum nummorum, quibus hodie vtimur. *vide Augustin. 2. Emendat. 6. in fin.* sed ecce iuuat ex magni Iurisconsulti obseruationibus. *21. c. 39.* Cuiacij, inquā, hoc addere Basilica, male hūc locū interpretari hoc modo. *si hæredi centum myriadas nummûm dederit.* & peius Dorotheum, *si chiliadas.* Nam Chiliades sunt inferiores myriadibus: & illa, si cētum myriadas, nō est adeo difficilis: quippe cùm cētum myriades efficiant duntaxat decies centena millia, sicut ducentæ, viciens centena millia, & trecentæ in constitutione Græca Iústiniani, de confirmatione, Digestorum: triciens centena millia, id est vt vulgo loquitur, tres milliones: & retro igitur, ducentæ duos milliones: centum vero, vnū millionem. At millies efficiūt myria myriadum, siue decem millia myriadum: quæ vulgus his notis exprimit 100000000, & his verbum centum milliones.
r Hæc adiectio nullam libertatis conditionem adiicit, sed ipsam tantum libertatem differt in tempus, post mortem quo viuere non possit. Sed cum hac lege duæ reiectiones proponantur, quam in vna sit si *millies dederit:* hoc est non modo difficilis sed penè impossibilis: altera in tam longum tempus collata, vt eo tempore, manumissus non possit viuere, non abs re fuerit, si hîc legerimus, aut M. annor. erit, id est cum mille annorum erit. Nam hac ratione vtriusque formulam habituri sumus, penè impossibile, si *millies* hæredi dederat: in longissimum tempus protractum, *cum mille annorum erit.*

quinq; accipere[t] noluerit: melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem peruenire.

4 ¶*Stichus, si Titio per triennium seruierit.* vel, *Si illi centum operas dederit, liber esto.* constat hoc modo libertatem vtiliter dari posse. nam*& alienus seruus seruire nobis potest, sicuti liber[u], & multo magis operas dare: nisi testator seruitutis appellatione dominium magis, quàm operam intellexit. ideóque, si prohibet heres, Titio seruire: peruenit ad libertatem.

5 ¶*Stichus, si heredi meo anno seruierit, liber esto.* quærendum est, annus quomodo accipi debeat: an qui ex continuis diebus trecentis[x] sexaginta quinque constet, an quilibet[y]. sed superius magis intelligendum, Pomponius scribit. sed etsi quibusdam diebus aut valetudo, aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minùs seruiat: & hi anno imputandi sunt. seruire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes seruire propter aduersam valetudinem impediuntur.

6 ¶Item si decem heredi dare iussus fuerit: heres etiam per partes accipere, fauore libertatis, cogendus[z] est[a].

7 ¶Ita liber esse iussus, *Si Titius Capitolium*[b] *ascenderit:* si Titius nolit ascendere: impedietur libertas. Idémque iuris est in similibus causis, & conditionibus.

8 ¶Item Cassius ait ei, *qui seruire iussus est anno*[c], illud tempus, quo in fuga sit vel in controuersia, pro libertate non procedere[d].

De rationibus reddendis. 1. De pecunia danda.

5. *Pomponius* lib. 8. ad Sabinum.

STatuliber *rationem reddere iussus:* reliquum quod apparet, soluit: de eo[e], quod obscurius est satisdare paratus est[f]. Neratius & Aristo rectè putant liberum fore: ne multi ad libertatem peruenire non possint, incerta[g] causa rationis, & genere negotij huiusmodi.

1 ¶Statuliber: qui non rationes reddere, sed[h] pecuniam iussus est dare: numerare[i] debet, non fideiussorem dare.

De pœna capitali. 1. De captiuitate. 3. De emptore, eóve ad quem alio iure dominium statuliberi transiit. 4. De iusso dare filiofamilias heredi. 5. De emptore statuliberi.

6. *Vlpianus* lib. 27. ad Sabinum.

SI statulibera, serua pœnæ facta sit†: & post dānationem statutæ libertatis conditio exstiterit: quamuis ipsi statuliberæ nihil proficiat: partui tamen proficere oporteat: vt perinde liber nascatur, atq; si mater damnata non esset.

1 ¶Quid tamen: si qua conceperit in seruitute: deinde ab hostibus capta, peperit ibi post existentem conditionem? an liberum pariat? & interim quidem quin seruus hostium sit, nequaquam dubium est. sed verius est, postliminio eum liberum fieri: quia, si mater in ciuitate esset, liber nasceretur.

2 ¶Planè si[k] apud hostes eum concepisset, & post existentem conditionem edidisset: benigniùs dicetur, competere ei postliminium. & liberum eum esse.

3 ¶Statuliber parendo conditioni in persona emptoris, peruenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. Non solùm autem si venerit[l] hæc conditio, ad[m] eum transit, qui emit: verumetiam ad omnes, quicunque quoquo iure dominium in statulibero nacti sunt. siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, siue adiudicatus, siue vsucaptus à te, siue traditus, vel aliquo iure tuus factus: sine dubio dicemus, parere conditioni in persona tua posse. sed & in heredem emptoris idem dicitur.

4 ¶Si filiusfamilias heres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est & liber esse: siue filio, siue patri dando, peruenit ad libertatem. quia & ad patrem hereditatis emolumentum peruenit. Sed & si, post mortem filij, patri dederit[n] quasi heredis heredi, liber erit. Nā & si quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde hic heredi heres extiterit: non quasi in extranei persona, sed quasi in heredis, conditioni parebit.

5 ¶Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinque datis distractus sit: residua[o] quinque emptori dabit.

6 ¶Si seruus tuus statuliberū emerit: tibi datur, quod heredibus dare iussus est: sed & si tuo seruo dederit, si modò is eum peculiari nomine emit, neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore. scilicet vt eo[p] modo tibi dedisse intelligatur, perinde atque si tua voluntate cuiuis alij tuorum seruorum dedisset.

7 ¶Si quis non dare decem, "liber esse:" sed rationibus redditis liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat, videamus. & aliàs sciendum est, * eas[q] demum

f atqui huiusmodi conditio pro non scripta habetur, *§. 10. inst. de her. instit.*
t ¶ *v. l. 10. § 13. ꝫ. e.*
u nā seruire est facti: seruū esse, iuris.
x *l. 51. §. 2. ꝫ. ad l. Aquil. l. 98. in prin. ꝫ. de verb. signif. & l. 34. vide Suetonium in Iulio Casare, c. 40. v. Forner[illegible] ad l. 70.*
y an qui bissexto. *vulg.*
z atq; [illegible] liber. *l. [illegible] Eclo. 7. c. [illegible] in fi.*
a Imò, [illegible] cogendus, [illegible] *l. 3. §. [illegible] ꝫ. eod.*
b *adde l. [illegible] ꝫ. eo.*
c *l. 12. § 1. l. [illegible] §. 3. ꝫ. [illegible] fin. [illegible] causa.*
d *48. Eclo. [illegible]*
e *v. l. [illegible] ꝫ. de cond. [illegible]*
f [illegible]
g inserta causa ratione & genere. *Hal.*
h Rationum reddendarū & pecuniæ dandæ conditiones inter se differunt. Qui pecuniam debet, numerare debet, nō fide[illegible] Qui rationes [illegible] ditionem, & fit liber, si de eo quod est in rationibus obscurius, [illegible] minus, paratus sit fideiussorem dare. [illegible] incerta ex tempore [illegible] & genere [illegible] vt Græci interpretantur, [illegible] *§. [illegible] eod.*
i Pecuniā [illegible] dat [illegible] numerat [illegible] dat fideiussorem [illegible]
† [illegible] *Nouell. 22. c. 8.*
k si hæc apud [illegible] videlicet [illegible] captiuus.
l euenerit *Hal.*

m *v. l. 8. §. fin. infra eod.*
n *vide l. 34. in princip. infra eod.*
o *adde l. 32. ꝫ. eo.* p *v. l. 15. in fin. ꝫ. eod.*
q Conditiones personæ cohærentes ad alium non transeunt. Personæ autem cohærent, quæ in faciendo consistunt: *vt hîc.*

conditiones

conditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. ceterùm,[a] quæ sunt in faciendo, non transeunt. vtputà si filium eius litteras edocuerit. hæ enim personis eoru [b] coherent, quibus adscribantur. rationum autem reddandaru conditio: quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit, quo autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percontandásque & examinandas rationes, & [n] dispungendas[c] atque excutiendas, factum habet. nunquid ergo, reliqua quidem & emptori dãdo perueniat ad libertatem: cætera in persona heredis consistant? puto igitur, & ad emptorem, reliquorum solutionem transmitti. sic fiet, vt diuidatur conditio. & ita Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

De alienatione vsusfructus.

7. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

VSusfructus alienatio condicionem statuliberi secum non [d] trahit.

De iusso dare, non adiecto cui. 1. *Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus vendiderit.*

8. *Pomponius* lib.8. ad Sabinum.

ITa liber esse iussus, *Si decem dederit, liber esto*, heredi[e] dare debet. nam* qui non habet. cui det[f]: heredi dando, ad libertatem peruenit.

1. ¶ Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus vendiderit: quas portiones heredibus dare statuliber debuit[g], easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait: si nomina duntaxat heredum in testamento posita sint, viriles[h] partes eis dandas: si verò ita, *Si heredibus dedit*, hereditarias.

De Iure statuliberi De noxæ deditione. 1. *De venditione statuliberi.* 2. *De noxa deditione.* 3. *De aditione hereditatis. De vsucapione.*

9. *Vlpianus* lib.28. ad Sabinum.

STatuliberum medio tempore [i] seruum [k] heredis esse, nemo est, qui ignorare debeat. ea propter noxæ dedi poterit: sed deditus, sperare adhuc libertatem poterit. nec enim deditio[l] spem illi adimit libertatis.

1. ¶ Si[m] statuliberum non eadẽ conditione[n] heres vendat [o]: causa eius immutabilis est: & luere se ab[p] eo potest simili modo, vt ab herede. Si tamen suppresserit conditionem statuliberi: & ex empto quidem tenetur: grauiores autem etiam stellionatus crimen important ei, qui sciens dissimulata[q] conditione statutæ libertatis, simpliciter eum vendiderit.

2 ¶ Illud tractatum est, an liberatio contingat ei, qui noxæ dederit statuliberum. & Octauenus putabat liberari. & idem dicebat, & si ex stipulatu Stichum deberet [r], eúmque statuliberũ soluisset. nam & si ante solutionem ad libertatem peruenisset, extingueretur obligatio tota. ea enim in obligatione consistere, quæ pecuniâ lui præstaríque possunt: * libertas autem pecuniâ lui non potest, nec reparari potest. quæ sententia mihi videtur vera.

3 ¶ Statuliberi conditio ita demum immutabilis est, si adita hereditas fuerit. ceterùm antè [s] aditam hereditatem in propriam vsucapitur seruitutem, libertatísque spes infringitur, sed, adita postea hereditate, spes libertatis, fauore sui, redintegrabitur.

De venditione statuliberi & mendacio venditoris.

10. *Paulus* lib.5. ad Sabinum.

SI decem dare iussum heres [t] vendiderit, & tradiderit: dixerítque, adscriptũ libertati, si viginti dedisset: ex empto erit actio cum venditore: aut, si dupla promissa est, ob euictionem duntaxat duplæ repetitio erit, ex empto ob mendacium[u].

De pecunia ab herede donata statulibero.

11. *Pomponius* lib.14. ad Sabinum.

SI heres pecuniam donasset statulibero, vt [x] sibi eam daret, & liber esset: non fieri liberum, Aristo ait. sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.

12. *Iulianus* lib.7. Digestorum.

SI quis testamento libertatem acceperit sub cõditione, *si rationem dederit*: debet pro [y] hereditaria parte heredibus reliqua soluere [z], etiamsi nomina quorundam heredum sint in conditione posita.

De conditione, si heres testamento suo non manumiserit. 1. *De nummis peculiaribus.* 2. *De rationibus reddendis à duobus.* 3. *De iureiurando.* 4. *De seruo heredis.* 5. *De ademptione conditionali.*

13. *Idem* lib.43. Digestorum.

SI quis ita libertatem dedisset: *Stichus, si eum heres meus testamento suo non manumiserit, liber esto* [a] secundùm voluntatem defuncti hoc significari videtur, si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem. quare si quidem heres libertatem seruo testamento suo dederit, defectus conditione videbitur. si non dederit [b], impleta conditione vltimo vitę tempore heredis ad libertatem perueniet.

1 ¶ Seruus communis liber esse iussus ita, si decem dederit, ex peculio dare potest, quod quocumque modo adquisitum habuerit. nec refert, apud heredem id, an apud socium fuerit: & heredi, an extraneo dare iussus sit. nam per omnia causæ statuliberi applicantur, qui * conditionis implendæ gratia alienare [c] peculiares nũmos potest.

2 ¶ Si duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint, & separatim rationes gesserint: non [d] dubiè separatim quoque cõditioni parere poterint. Sed si actus eorum communiter gestus, ita immixtus fuerit, vt separari [e] non possit: necessariò aliter, cessando, alterius libertatem impediet. nec videbitur conditio in alterius persona impleta: nisi id, quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut vterque aut alter totum soluerit.

3 ¶ Qui ita liber esse iussus est, *Si iurauerit se Capitolium ascensurum*: confestim vt iurauerit, quamuis Capitolium non ascenderit, liber erit [f].

4 ¶ Seruus heredis, rem ipsius heredis dare iussus, & liber esse, ad libertatẽ perueniet: quia potest testator, & sine vlla dandi conditione, heredis[g] seruũ manumitti iubere.

5 ¶ Hæc scriptura: *Stichus, cùm erit [h] annorum triginta, liber esto: Stichus si decem non dederit, liber ne esto*: hanc vim habet: Stichus si decem dederit, & ad annos triginta peruenerit, liber esto. namque* ademptio libertatis, vel legati, sub conditione facta incipit [i] contrariam cõditionem legato vel libertati quæ priùs data erat, iniecisse.

De mercede pro operis data à statulibero, qui decem dare debebat. 1. *De fuga statuliberi qui dare operas aut seruire debebat.*

14. *Alfenus Varus* lib.4. Digestorum.

SEruus: qui testamento domini, cùm decem heredi dedisset liber esse iussus erat: heredi mercedẽ referre pro operis suis solebat. cùm ex mercede heres amplius decem recepisset, seruus liberum esse aiebat. de ea re consulebatur. respondit, non videri liberum esse. non [k] enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse. nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino conduxisset, & pro fructu fundi pecuniam dedisset.

1 ¶ Seruus, cùm heredi annorum septem operas dedisset, liber esse iussus erat, is[l] seruus fugerat, & annum in fuga fecerat [m]. cum septem anni præterissent, respondit, non esse liberum. non enim fugitiuum operas domino dedisse. quare[n], nisi totidem dies, quot afuisset, seruisset: non fore liberum. Sed & si ita scriptum esset, vt tum liber esset, cùm septem annis seruisset: potuisse liberum esse, si tempus fugæ reuersus seruisset.

Si statuliber locupletiorem fecerit hereditatem. 1. *Lex venditionis de pecunia soluenda à statulibero.*

15. *Africanus* lib.9. Quæstionum.

MOrtuo [p] herede, si statuliber locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit. veluti creditoribus soluendo, cibaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse venturum existimauit.

1 ¶ Heres, cùm statuliberum decem dare iussum venderet, conditionem pronuntiauit, & traditioni legem dixit, vt sibi potiùs, quam emptori, eadem decem darentur. quærebatur vtri eorum statuliber pecuniam dãdo, libertatem consequeretur. respondit, heredi dare debere. Sed si talem legem dixisset, vt extraneo alicui statuliber pecuniam daret: respondit, & hoc casu conuentionem valere. quia * heredi videtur soluere, qui [q] voluntate eius alij soluit.

De partu statuliberæ.

16. *Vlpianus* lib.4. Regularum.

STatulibera [r] quidquid peperit, hoc seruum heredis est.

De decem dandis.

17. *Neratius* lib.3. Membranarum.

SI decem heredi dedisset, iussus est liber esse. decem habet, & tantundem domino debet. dando hęc decẽ, non liberabitur [s] nam quod statulibero ex [t] peculio suo dare explendæ conditionis causa concessum est, ita interpretari [u] debemus, vt non, etiam ex eo dare possit, quod extra peculiũ est nec me præterit, hos nummos peculiares posse dici. quamuis, si nihil præterea seruus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin hæc mẽs [x] fuerit id constituentium, vt quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine seruo potestas esset. quia id maximè sine iniuria dominorũ [y] concedi videbatur. quòd si vltrà quis progredietur: non multùm aberit, quin, etiam eos nummos[z], quos domino subripuerit, dando, statuliberum conditioni satisfacturum existimet.

De denis triennio dandis.

18. *Paulus* lib. singulari de Libertatibus dandis.

SI triennio dena dare iussus, primo anno viginti obtulerit: non accipiente herede, non statim liber est. quia, etsi accepisset heres, nondum [a] liber esset.

De conditione si filius 14. annum compleuit.

19. *Vlpianus* lib.14. ad Edictum.

SI seruus liber esse iussus sit, & legatum ei datum, si [b] filius quartum decimum annum compleuerit: & filius antè decesserit: libertas fauore competet die veniente: legati autem conditio deficit.

sed iuramentũ: cùm primũ iurauit, cõditioni paruit. at non idem est in contrario, si Capitolium ascẽderit nec iurauerit. tunc enim conditio iurisiurandi remittitur. *l. 12. ff. de manum. test.*

g *v. l. 19. §. fin. ff. de fideic. lib.*

*

h dixi *ad Vlp. 1. §. 12.*

i Quoties legatum sub conditione adimitur perinde est ac si sub cõtraria conditione datum fuisset. *l. 10. ff. de adimend. l. 36. ff. de reb. cred.*

k Non omnis numeratio implet conditionem. *arg. l. 19. ff. de rebus cred.*

l *v. l. 1. in fi. ff. e.*

m Facere annum in fuga hîc dicitur, *vt in l. 11. §. 5. ff. ad l. Iul. de adulter.* dies in custodia facere. *& in l. 2. Cod. de incolis* ποιεῖν ἐν πόλει δέκα ἔτη. & in inscriptione quadã memoriç. C.F.L. Peduceæ Iulianæ moribus, natalibus ac pudic. priscis illustribúsque; fœminis cõparandæ quę vixit annos XIII. DXLVII. cum marito fecit MD. DXX.

n *l. 39. §. 3. in fi. l. 38. in fi. ff. de lib. caus.*

o *v. Cuiac. 9. ad Afr. fol. 223.*

p aliud si viuo. *v. Cuiac. ibid.*

*

q *l. 6. §. 6. ff. eod. adde l. 12. l. 49. ff. de solut.*

r *l. 26. §. 5. ff. de fideic. libert. l. 3. C. de fidei libert.*

s Imò liber erit. *v. l. 41. §. 1. ff. e.*

t statuliber cõditionẽ dãdi implere põt, dãdo ex peculio quod habuit apud dominũ, nõ apud aliũ. v. quæ scripsi ad hanc legem *l. 3. §. 1. ff. eo.*

u Interpretationes legũ, siue cuiusquam iniuriæ sumendæ.

x .i. coniectura quędã tacita est eam domini voluntatẽ fuisse, vt etiã ex peculio suo decem daret, libertatis consequendæ causa.

y .i. citra damnum volũtatis dominorum. *l. 35. ff. eod.*

z *l. 3. §. 9. supra eod.*

a Imò statim liber est. cogitur enim heres per partes accipere. *l. 4. §. 6. ff. e.*

b *v. l. 23. §. fi. ff. de fideic. liber. adde l. 16. ff. de manumiss.*

De peculio legato statulibero. 1. De nummis peculiaribus conditionis implendæ causa dandis. 2. De compensatione. 3. De morte eius cui conditionis implendæ gratia dandum erat, & de herede prohibente dare. 4. Cui dare possit iussus dare heredi. 5. De operis. De singulis aureis solutis. De iusso ire Capuam. 6. De conditione, si heres non manumiserit.

20. *Paulus* lib. 16. ad Plautium.

SI peculium seruo legatũ sit, qui iussus est alij dare decem, & sic liber esse: & heres eũ prohibuerit [a] dare, deinde manumissus peculium petat ex causa legati: an, per doli exceptionem, eam summam, quam daturus esset, deducere heres possit, vt ipsi prosit, non manumisso, quod ea pecunia data non est. an verò indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? & * cùm seruo nihil absit, & libertas ei competit: inuidiosum est, heredem fraudari.

a causa dubitandi in eo consistit. l. 3. in prin. s. eod. l. vlt. circa fi. C. de conditionib. inser. *

1 ¶ De illo quæritur: si inuito herede det, aut nesciente: an faciat nummos accipientis. & Iulianus verè existimat, ex hac causa concessam videri [b] statuliberis alienationem nummorũ etiam inuito herede, & ideo facere eos accipientis pecuniam.

b Imò, aliud est, l. 110. supra de cond. & dem.

2 ¶ Quod si heredi dare iussus est decem, & eam summam heres debeat seruo: si velit seruus eam pecuniã compensare, erit liber.

3 ¶ Is, cui seruus pecuniam dare iussus est, vt liber esset [c], decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore: quia [d] non staret per eum, quo minùs daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis, constituto iure [e] hunc ad libertatem peruenturum, etiam si postea habere cœperit decem. Adeo autem constituto potiùs iure, quàm ex testamento, ad libertatem peruenit: vt, si eidem & legatum sit: mortuo eo, cui dare iussus est, ad libertatem quidem perueniet, non autem & legatum habiturus est. ídque & Iulianus putat. vt in hoc ceteris legatarijs similis sit. Diuersa causa est eius, quem heres prohibet conditioni parere. hic enim ex testamento ad libertatem peruenit.

c l. 39. §. 4. j. eod.
d l. 3. in pr. §. 2. ver. cùm igitur. l. 4. §. 3. s. eod. l. 21. l. 40. §. 7. j. e. l. 41. §. 12. s. de fideic. lib.
e v. l. 1. in fi. s. rerum amot.
*

* 4 ¶ Heredi autem iussum dare, etiam [f] heredis heredi dare posse Diuus Hadrianus rescripsit. &, si hoc sensit testator, etiam in legatario idem dicendum est.

f v. l. 24. in prin. j. eod.
*

5 ¶ * Quædam conditiones natura sui nec possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis diuisionem, velut cùm decem operarum iussus est dare: quia * operæ per singulos [g] dies dantur. igitur etsi singulos aureos det statuliber: potest dici [h], eũ implesse conditionẽ. Alia causa est operarũ, quia hæ necessariò singulæ edendæ sunt. sed & si heres accip[illegible] noluerit: nõ statim liber erit, sed cùm tẽpus transierit, per quod operarũ quantitas consumatur. Idem dicendum est: si iussum Capuam [i] ire, & liberum esse, heres prohibeat ire. tunc enim erit liber, cùm peruenire Capuam potuisset. * Inesse [k] enim videtur tempus tam operarum præstationi, quàm itineri.

g l. 1. s. de cond. libert.
h v. l. 41. in fi. s. de manu. test.
i l. 3. §. [illegible] s. eod.
*
k l. 34. §. 1. j. eod.

6 ¶ Si ita quis acceperit libertatem: *Stichus, si heres eum non manumiserit, liber esto*: poterit ab herede manumitti: non [l] contra voluntatem testatoris, adimitur ei libertus [m]. sed non tam continuum tempus exigendum est, vt præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celeriùs reuerti ad manumittendum, vel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longum, vt, quamdiu viuat, protrahatur manumissio: sed modicum [n], quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere. quòd si tempus adiectum fuerit, illud spectabitur.

l nõ enim contra. Hal. adde l. 13. in pr. s. eod.
m libertas. Hal.
*
n Optimũ ex duobus contrarijs, tẽperamentũ est. l. 2. in fi. s. si qs cautiõ. l. 35. s. de neg. l. 6. j. de interrogat. l. 5. in fi. l. 41. l. 137. in pr. & §. 2. §. 4. j. de verb. oblig. l. 13. l. 105. j. de solut. l. 12. §. 2. infra ratam rem hab.

De conditione, si rationes diligener tractasse videbitur, de iusso dare, non adiecto cui. 1. De verb. cui eor. voles, rogo, restituas.

21. *Pomponius* lib. 7. ex Plautio.

LAbeo libro posteriorum ita refert: *Calenus dispensator meus, si rationes* [o] *diligenter tractasse videbitur, liber esto suaq; omnia & centũ habeto.* diligentiã [p] desiderare eã debemus, quæ domino, nõ quę seruo fuerit vtilis. erit autẽ ei diligentiæ coniuncta fides bona non solum in rationibus ordinandis, sed etiam [q] in reliquo reddendo. Et quod ita scriptum est, *Videbitur*: pro hoc accipi debet, videri poterit. & sic verba legis duodecim tabularum veteres interpretati sunt. *Si aqua pluuia nocet*, id est, si nocere poterit. Et si quereretur, cui eam diligentiam probari oporteat: heredum [r] arbitratum viri boni more agentium sequi debebimus. veluti si is, qui certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo [s], cui si dedisset, eo modo poterit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum, *Si heredi dedisset.*

o l. 8. s. de manum. test.
p l. 40. §. 4. j. eod.
q Redditione rationum continetur reliqua.
r v. l. 8. s. eod.
s l. 22. in pr. j. e.

1 ¶ Pactum eius [t] Clemens aiebat: si ita sit fideicommissum relictum: *Cui eorum voles, rogo restituas*, * si nullum [illegible], cui restitueret [u]: omnibus deberi, Imperatorem [illegible] constituisse.

t [illegible] Hal. [illegible] & Pactum [illegible] Pitheus 2. notar. Mosaic. fol. 82.
u v. l. 24. versic. Idem. s. de leg. 2.

De iusso dare non adiecto cui si quidam ex heredibus, quibus dari debet nominati sint. 2. Si heredibus nominatis extraneus vel extranei iungantur.

22. *Paulus* lib. 3. ad Vitellium.

* QVi pecuniam dare iussus est: nisi adiectum sit, cui det [x]: heredibus [y] dare [z] debet pro partibus hereditarijs. pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est.

1 ¶ Si quidam ex heredibus, (quibus) dare debeat, nominati sint: dabit pro hereditarijs portionibus.

2 ¶ Si heredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit: extraneo virilis, cæteris hereditariæ dari debent. Et si non solùm Titium sed etiam alios adiecisset: hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias, Iulianus scribit.

x l. 8. in pr. l. [illegible] s. eod. l. 4. §. 6. [illegible] de fideic. libert.
y Heredi dare iussus videtur, qui testamento dare indet[illegible] iussus est.
z videtur [illegible] stare lex 4. in p[illegible] s. si vsuf. pet.

De dando intra quinquennium. 1. Si per heredem stet quominus rationes reddantur.

23. *Celsus* lib. 22. Digestorum.

SI [a] *intra quinquennium Stichus centum dederit, liber esto.* nec Titio, vel heredi, vel emptori post quinquennium dabit.

a l. 41. § 11. s. de fideic. liber.

1 ¶ Si rationes reddidisset, liberum esse iussum, nõ patitur heres, rebus [b] peculiaribus venditis, reliqua soluere. perinde liber est, quasi conditioni paruerit.

b v. l. 13. [illegible]

De promissione.

24. *Marcellus* lib. 16. Digestorum.

STichus, *si heredi meo decem promiserit, vel operas daturum se iurauerit, liber esto.* potest expleri conditio, si promiserit. nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiam [c] si non sit secuta obligatio.

c v. l. vlt. in pr. j. de [illegible]

De venditione statuliberi.

25. *Modestinus* lib. 9. Differentiarum.

STatuliberos [d] venumdari [e] posse, leges duodecim tabularum putauerunt. duris [f] autem conditionibus in venditione minimè onerandi sunt: veluti ne intra loca seruiant [g], néve vnquam manumittantur.

d statuliberũ heres vendere non potest. l. 35. [illegible]
e legari l. 45. in fi. s. de fideiuss. tutor. pignerari. l. 13. [illegible] tantũ causa. d. l. 41. vt existente conditione eua nescat pign. d. §. 1. & seruũ pariat. l. 16. s. eod.
f v. l. 33. j. eod.
g 48. Eclog. s. c. 22.

De rationibus reddendis.

26. *Idem* lib. 9. Regularum.

LIbertate seruo sub conditione rationis redditæ testamento data, heres non solùm scriptam rationem exigit, verumetiam [h] quæ sine scriptura ab eo administrata est.

h Rationũ appellatione continentur etiam gesta & administrata sine scriptura.

1 ¶ Seruus iussus reddita ratione ad libertatem peruenire, licèt [i] nullam administrauerit rationem, nihilo minùs erit liber.

i l. [illegible] de fideic. liber.

Si is cui dare iussus est, redemerit statuliberum, eúmque vendiderit.

27. *Idem* lib. 1. Pandectarum.

SI is, cui dare iussus est, redemerit statuliberum, eúmq; rursus alij vẽdiderit: nouissimo [k] emptori dabit. iam enim cùm apud eum, cui dare iussus est, dominium quoque serui peruenit, si eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem transire, Iuliano placuit.

k v. l. [illegible]

De rationibus intra triginta dies à morte testatoris reddendis, & hereditate post xxx. dies adita. 1. De eo quod statulibero comparauit.

28. *Iauolenus* lib. 6. ex Cassio.

SI hereditas eius, qui seruum intra dies triginta mortis suæ, si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, post dies triginta adita est: iure quidem stricto ita manumissus, liber esse non potest, quoniam conditione deficitur: sed fauor libertatis eò rem perduxit, vt respondeatur, * expletam conditionem [l], si per eum, cui data esset, non staret, quo minùs expleretur.

l v. l. [illegible]

1 ¶ Statuliber, antequam conditio libertatis obtigerit, si quid comparasset: peculio legato nõ cessurum, in libris Gaij Cassij scriptum est: nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. videamus, ne, cum * peculium & accessionem & decessionem habeat, augmentum [m] quoque eius peculij, si modò ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit. & magis hoc iure vtimur.

m v. l. [illegible] de [illegible]
n [illegible] de fideic. liber.

Collatio statuliberi & serui. 1. De iusso dare heredi & de controuersia hereditatis.

29. *Pomponius* lib. 18. ad Quintum Mucium.

STatuliberi à [n] cæteris seruis nostris nihilo penè differunt. Et ideò: quod [o] ad actiones vel ex delicto venientes, vel ex negotio gesto, contractu pertinet: eiusdem conditionis sunt statuliberi, cuius cæteri. Et ideo in publicis [p] quoque iudicijs easdem pœnas patiuntur, quas ceteri serui [q].

o [illegible] ne differunt, siue ex delicto, siue ex negotio vel ex contractu [illegible] pœnas [illegible] mus.
p [illegible] 37. legen[illegible] tat, Sed n[illegible] publicis, à quo dissẽtit Robert. 1. Animad.
q [illegible] tatis iudicijs eóq. [illegible] 14. j. de quæst. l. 9. §. si de pœnis.

1 ¶ Quintus Mucius scribit paterfamilias in testamento scripserat: *Si Andronicus seruus meus heredi meo dederit decem* [r], *liber esto.* deinde de his bonis cœperat controuersia esse. qui si lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse secundùm eum sententia dicta erat, qui testamento [s] aiebat se heredem

r [illegible]
s [illegible] à quo dissentit Robert. 1. Animad. 7. alius legit, qui ab intestato.

[illegible] decem heredi ſcripto dediſſet. *Hal.* *
b [illegible] *l.p.2.§.4.*
c [illegible] ſtatuliber poteſt implere conditionem libertatis in perſona emptoris dando emptori decem, quod eſt ex XII. Tabulis: *vt hic Vlp. in fragment. in Titul. de ſtatulib.* *

dem eſſe. deinde Andronicus quærebat: ſi[a] ipſi viginti dediſſet, quoniam ſecundùm eum ſententia dicta eſt, futurus ne eſſet liber: an nihil videatur ſententia, qua vicit, ad eam rem valere. quapropter ſi viginti heredi ſcripto dediſſet, & res contra poſſeſſorem iudicata eſſet: illum in ſeruitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius ſcribit, ita putat verum eſſe: ſi re vera, lege, ab inteſtato heres fuit is, qui vicit. nam ſi iniuria iudicis victus eſſet ſcriptus verus heres ex teſtamēto: nihilo minùs eum paruiſſe conditioni, ei dando, & liberum fore. ſed veriſſimum eſt, quod "&" Ariſto Celſo reſcripſit, * poſſe dari pecuniam heredi[b] ab inteſtato, ſecundùm quem ſententia dicta eſt. quoniam lex[c] duodecim tabularum * emptionis[d] verbo omnem alienationem complexa videretur: non intereſſet, quo genere quiſque dominus eius fieret. & ideò hunc quoque ea lege contineri, ſecundùm quem ſententia dicta eſt. & liberum futurum eum, qui ei dediſſet pecuniam. hunc autem, id eſt, poſſeſſorē hereditatis, cui data eſſet ſumma[e], ſi victus eſſet hereditatis petitione cum ceteris eam[f] quoque pecuniam victori reſtituere debere.

De conditione ſi heres non alienauerit.

30. *Idem* "lib. 7. ex varijs lectionibus."

SI ita liber eſſe iuſſus ſit: *Stichus, ſi eum heres non alienauerit, liber eſto*: etiam ſi ſtatuliber eſt, alienari[g] tamen poterit.

De legato ſub conditione rationum editarum. 1. De eo qui cum rationes dederit, cum contubernali ſua liber eſſe iuſſus eſt.

31. *Gaius* "lib. 13. ad legem Iuliam & Papiam."

SI ſeruo ſub conditione[h] *rationum editarum* legatum ſit: per eam conditionem eum iuſſum eſſe legatum accipere, vt pecuniam[i] reliquorum reddat, non dubitatur.

1 ¶ Et ideò "cùm" quæſitum eſt: *Stichus, cùm rationes dederit, cum contubernali ſua liber eſto*: an, mortuo Sticho ante conditionem, contubernalis eius libera eſſe poſſit: Iulianus dixit quæſtionem eſſe in hac ſpecie, quæ & in legatis agitatur, *Illi cum illo do*, an, altero deficiente alter ad legatum admittatur. quod magis ſibi placere: perinde[k] ac ſi ita ſcriptum eſſet *Illi & illi*. aliam etiam eſſe quæſtionem, an contubernali quoque conditio iuncta ſit. quod magis eſſe. Itaque ſi[l] nulla reliqua Stichus habuerit, ſtatim eam liberam eſſe. ſi habuerit reliqua, debere eum numerare pecuniam. nec tamen liciturum ex ſuo peculio dare: quia id illis permiſſum ſit, qui principaliter pro ſua libertate pecuniam dare iubentur.

Si heredibus dare iuſſus, ab altero illorum venierit.

32. *Lucinnius Ruphinus* "lib. 1. Regularum."

SI, duobus heredibus inſtitutis, ſeruus liber eſſe iuſſus ſit, ſi decem heredibus dederit[m]: ab altero ex heredibus venierit, & traditus fuerit: pro parte[n] alteri ex heredibus, à quo non venierit, dando pecuniam liber erit.

De iure ſtatuliberi.

33. *Papinianus* "lib. 2. Quæſtionum."

STatuliberorum iura per heredem[o] fieri non poſſunt duriora.

An heredi heredis dari debeat. 1. De rationibus reddendis.

34. *Idem* "lib. 21. Quæſtionum."

SEruus, ſi heredi decem dederit, liber eſſe iuſſus eſt. ſtatuliberum heres eum manumiſit, ac poſtea defunctus eſt. heredis heredi pecunia danda non eſt. * quod enim placuit[p], heredis heredi dari oportere: tunc memineris locum habere cùm prior heres dominus accepturus pecuniam fuit. quæ cauſa facit ambulatoriam (vt ita dixerim) conditionem. * duæ ſunt enim cauſæ, per quas in primi heredis perſona conditio impletur: dominij ratio, item perſonæ demonſtratio. prior cauſa tranſit[q] in omnē ſucceſſorem, ad quē peruenerit ſtatuliber per dominij tranſlati continuationem. ſequens perſonæ dumtaxat eius, qui demonſtratus eſt, adhæret.

1 ¶ Imperator Antoninus reſcripſit, iuſſum rationes reddere, & liberū eſſe, ſi heres cauſabitur accipere rationes, nihilo minùs liberum fore. Quod reſcriptum ita accipi debet, vt, ſi reliqua non trahat, liber ſit. quòd ſi trahat, ita demum, ſi obtulit eam quantitatem, quæ refundi debuit, ex fide veritatis. nō enim libertatē[r] ſufficit heredem[ſ] in mora fuiſſe, ſi non id fiat[t] per ſtatuliberum, quod, remota mora, libertati aditum daret. Quid enim, ſi ita manumiſſum, *Dama, ſi in Hiſpaniā profectus anno proximo fructus coegerit, liber eſto*, Romæ retineat heres, neque proficiſci patiatur? nunquid dicturi ſumus, ſtatim antè fructus

d Emptionis verbo in lege [illegible] Tabularum [illegible] aliena[illegible] intelligitur. [illegible] *ad l.* [illegible] *de act. empt.*
e *v. l. 13. §. 6. ſ. de pet. hered.*
f aliàs *An*, vel *Am*, [illegible] *pro eam. vt l. 83. ſ. de acquir. her. Cuiac. 2. obſ. 7. & ad l. 31. ſ. de vſurpat. & 3. obſ. 38.*
g Imò alienari non poteſt. *l. 13. C. de teſt. manumiſſ.*
h *v. l. 82. circa pr. ſ. de cond. & demonſt.*
i Rationes reddere iuſſis & ab his redditis legatum accipere cum primū pecunia reliquorum reddiderit, legatum accipere. *l. 89. in fi.* [illegible] *verb. ſignificat.*
k hinc colligere poſſumus vocem *tum* nō facere conditionem. *v. l. 13. §. 3. ſ. de manu. teſt.*
l Rationū reddendarum conditione libertati præpoſita, purè relicta libertas videtur ſeruo, qui nulla reliqua habuit: ſi pariator non reliquator apparuerit. *l. Iulius. ſ. de condit. & demonſtrat. l. 4. C. de manumiſſ. teſtamento.*
m & ab altero. *Hal.*
n & alia parte emptori. *l. 6. §. 3. ſ. eod.*
o *l. 25. ſ. eod. l. 13. C. de teſt. manumiſſ.* dixi ad [illegible] *2. §. 3.* *
p *l. 6. §. 4. verſ. Sed & ſi. l. 20. §.* [illegible] *ſ. eod.* *
q *v. l. 8. §. fi. ſ. e.*
r [illegible] libertatem obtinendam.
ſ *adde l. 40. §. pen. ſ. eod.*
t [illegible] ſi non obſeruauerimus [illegible]
u *l. 20. §. pe. in fi. ſ. eod. adde l. 137.* [illegible] *verb. oblig.*
x *vide l. 45. ſ. de cond. & dem.*
y Reliqua ſūt [illegible] rationibus [illegible] debita [illegible] manēt: reliquari is dicitur [illegible] apud quem [illegible] pecuniæ ſubductis rationibus. Reliqua habere, idem quòd reliquari.
z *v. l. 5. ſ. eod.*
a Cui directa libertas data erat ſub cōditione, ſi heredi decē dediſſet.
b hęc particula *Non*, non eſt apud Haloandrum. Eſt tamē

hîc rectè. id enim ſignificatur, per ſtatuliberum ipſum ſtare quominus conditio impleatur.
c *l. 3. §. 8. ſ. eod.*
d quid ſi apud teſtatorem peculium habuit? *v. l. 3. §. 1. ſ. eod.*
e ſtatuliberum heres poteſt vendere etiam ſine peculio. *l. 25. ſ. eod.*

coactos liberum fore? nam & cùm Romæ ſtipulatio concipitur ita, *Centum in Hiſpania dare ſpondes?* ineſſe[u] tempus ſtipulationi, quòd poſſit in Hiſpaniam peruenire, nec antè iure agi, placuit. Sed ſi heres, acceptis rationibus, & reliquis computatis, donare ſe eas ſtatulibero non habēri, quod inferat, proſcribat, aut etiam litteris ad eum miſſis palàm faciat[x]: cōditio libertatis impleta videbitur. Quid ergo, ſi neget, ſe reliqua traxiſſe[y], atque ideò, quia per heredem ſteterit, vt accipiat rationes, liberum factum: heres autem, neque ſe feciſſe moram, & reliqua debere ſtatuliberum, contendat? apud eum, qui de libertate cognoſcat, an conditio ſit impleta, conſtabit. cuius officio continebitur, de mora conſiderare: nec minùs computare rationes: &, ſi reliqua trahi compererit, non eſſe liberum, pronuntiare. ſed ſi nunquàm negauit reliqua debere, cùm autem conueniret heredem, "&" rationes offerre profeſſus "ſit," refuſurum, quicquid in reliquis eſſe conſtiterit, & eius pecuniæ reum[z] numerare paratum idoneum obtulit: & heres in mora fuit: ſententia pro libertate dicetur.

Si venditor ſtatuliberi peculium retinuerit.

35. *Idem* "lib. 9. Reſponſorum."

NOn videbitur per ſtatuliberum[a] [non[b]] ſtare, quo minùs conditio libertatis exiſtat, ſi de peculio[c] quod apud[d] venditorem[e] ſeruus habuit, pecuniam conditionis offerre non poſſit. ad[f] alienum enim peculium voluntas[g] defuncti porrigi non potuit. Idem erit, & ſi cum peculio ſeruus venierit: & venditor, fide[h] rupta, peculium retinuerit. quanquam enim ex empto ſit actio, tamen apud emptorem peculium ſeruus non habuit.

De ſeruo cum libertate ſubſtituto.

36. *Idem* "lib. 2. Definitionum."

IN * tabulis[i] ſecundis filio ſeruum data libertate ſubſtitutum, iure ſtatuliberi prudentes munierunt. quod vtilitas recipit: ſcilicet vt cum ſua cauſa alienaretur, ne patris teſtamentum puer filius reſcindat. Quæ iuris auctoritas, citra dilectum[k] ordinis, ad ſecundum quoque, vel tertium ſubſtitutum porrecta eſt.

De legato vt manumittatur: qui niſi manumittatur liber eſſe iuſſus eſt.

37. *Gaius* "lib. ſingulari de Caſibus."

SI ita ſcriptum ſit: *Stichum Titio do, vt eum manumittat: Si non manumiſerit[l] liber eſto*: ſtatim Stichum liberum eſſe.

De herede impediente conditionem impleri.

38. *Paulus* "lib. 1. ad Neratium."

NOn omne ab heredis perſona interueniens impedimentum ſtatulibero pro expleta conditione cedit: ſed[m] id dumtaxat, quod impediendę libertatis factum eſt.

De ſtatulibero legato. 1. De conditione, quando æs alienum ſolutum creditoribúſve ſatisfactum erit. 2. De pecunia quam heres ſtatulibero ad negotiandum dedit. 3. De operis annorum ſeptem ſoluendis. 4. De morte eius cui dari debebat. 5. An extraneus pro ſeruo dare poßit.

39. *Iauolenus* "lib. 4. ex Poſterioribus Labeonis."

STichum *Attio do lego: & ſi is ei nummos centum dederit liber eſto.* ſi ſeruus ex teſtamēto nummos Attio dediſſet: eos repetere heredē non poſſe, Labeo exiſtimat: quia Attius eos à † ſeruo ſuo acceperit, non ab heredis ſeruo. eum autem ſtatuliberum eſſe, Quintus Mucius, Gallus, & ipſe Labeo putant. Seruius, Ofilius, non eſſe. ſuperiorem ſententiam probo. ita tamen, vt is ſeruus heredis, non legatarij ſit. vtpote cùm legatum ſtatulibertate[n] tollatur.

1 ¶ *Stichus liber eſto, quando æs alienum meum ſolutum, creditoribúſve meis ſatisfactum erit.* quamuis heres locuples extitiſſet[o]: tamen non priùs Stichum liberum futurū, quàm creditores pecuniam aut ſatis accepiſſent, alióve quo modo ſibi cauiſſent, Labeo, Ofilius reſponderunt.

2 ¶ Si heres ſeruo pecuniam ad[p] negotiandum dediſſet: ſtatuliberum, eam ipſam numerando, liberari ex teſtamento non poſſe Labeo, Trebatius reſponderūt. quia[q] reddere[r] eam magis quàm dare, videretur. ego puto, ſi peculiares nummi fuerunt, ex teſtamento eum liberum futurum.

3 ¶ *Dama ſeruus, cum heredi meo annorum (ſeptem) operas ſoluerit, liber eſto.* & is ſeruus intra ſeptem annos[ſ] in iudicio publico eſſet, ſeptimus annus præterijſſet: Seruius ait, eum non liberari debere: Labeo, etſi[t] poſtea ſoluiſſet annorum ſeptem operas, liberum futurum. quod verum eſt.

4 ¶ *Si Stichus Attiæ mille nummos dederit, liber eſto.* Attia, viuo teſtatore[u], deceſſit. non poſſe Stichum liberum eſſe, Labeo, Ofilius reſponderunt. Trebatius, ſi ante teſtamentum factum Attia deceſſiſſet, idem: poſtea, eum liberum

f ſtatuliber cōditionem dādi, ex alieno peculio implere nō pōt, pōt ex peculio quod apud teſtatorem habuit, at non ex eo quod apud heredem, eundémque venditorem. Proinde cum ſeruus ex eo peculio decē dare nō poſſit, penes heredem ſtare non videbitur, vt ne ſtatuliber decē det: quia tametſi dare non poſſit ex peculio, quod habuit apud heredē, poteſt aliunde pecuniā corradere & dare.
g ſentētia vulgo recepta, vt ſtatuliber de peculio quod habuit apud teſtatorē poſſit dare & cōditionem implere, ſubnixa eſt voluntate defuncti tacita. *l. 17. ſ. eod.*
h Fidē rumpit qui ſtatuliberū cū peculio vendit, nec peculiū tradit, fides aūt hęc rupta vindicatur actionem bonæ fidei. *l. pe. Cod. de dolo.*
i *l. 2. §. 1. ſ. eod.*
k ita legitur *in l. 3. ſ. ad l. Iul. maieſtat. l. 4. §. 10. ſ. de re milit.* nō, *delectū*, vt legit Haloander. & hāc lectioné Feſtus cōfirmat. Delectus, inquit, militū, & is qui ſignificatur amatus, à legēdo dicti ſūt. & ita nō temerè recedēdum eſt à ſcriptura Pandectarū Florētinarū, quarū editio felix iuris ſtudioſos docuit dedocuítq; multa. Bartoli ſimiliúmque interpretū traditiones adflixit maxima ex parte. *Cui. 6. obſ. 7.*
l *l. 34. §. fi. ſ. de fideic. liber.*
m *l. 3. in pr. §. 8. ſ. eod. l. 26. §. 2. ſ. de fideic. lib.*
† id abrogatū. *in fi. ſ. eod.*
n [illegible] cum cōditio ſtatulibertatis extiterit. ſic .n. Græci interpretātur. ne interpreteris dationē libertatis. aliud eſt ſtatulibertas, aliud datio ſtatulibertatis. de quo *v. Cuiac. 9. obſ. 17.*
o *arg. l. 14. Co. de nupt.*
p *l. 11. ſ. eod.*
q *vide l. 44. ſ. de verb. ſignif.*
r Reddēdi ac dādi differētia.
ſ *l. 4. in fi. ſ. eod.*
t *v. l. 14. circa fi. ſ. eod.*
u *l. 20. §. 3. in pr. ſ. eod.*

a *l.13.in pr.ſ.de manu.teſt.* b quia ea quæ in faciendo ſunt, generaliter per alium non poſſunt fieri. *v.l.31.j.de ſolut.* c *v.l.41.§.14.ſ.de fideic.liber.* d Imò, priùs: nec enim furti cauſa libertas eſt differenda *48.Eclog.8.* e Cur non priùs? vel ideò quòd ſtatuliberi & delinquentes & contrahentes eadem, quæ cæteri ſerui ſuſtinent, *48.Eclog.5.cap.23.* f Imò non competet libertas. *l.17.in pr.ſ.eod.*

futurum. Labeonis, & Ofilij ſententia rationem quidē habet. ſed hoc iure vtimur, vt is ſeruus ex teſtamēto liber ſit.

5 ¶ Si ſeruus operas extraneo dare iuſſus eſſet: nullus[a], nomine ſerui ſuas operas dando, liberare ſeruum pòteſt[b]. quod in pecunia aliter obſeruatur. vtpote cùm extraneus, pro eo ſeruo dando pecuniam ſeruum liberaret.

De rationibus reddend. 1. *De peculio heredi vere dando.* 2. *De morte eius cui dari debebat. De rationibus reddendis.*

40. *Scæuola* lib.24. Digeſtorum.

STicho libertas data eſt: *Ab heredibus meis peto, fideíque eorum committo, vt rationibus redditis Stichum manumittāt.* quæſitum eſt. cùm ampla pecunia exacta poſt mortē teſtatoris ſibi commiſſa, relinquetur, & quaſdam ſummas à colonis exactis rationibus nō intulerit, hereditatémque[c] ſpoliauerit, apertis clam horreis, ſublatíſq; ſupellectili & veſte, & apothecis exhauſtis: an nō priùs ei fideicommiſſa libertas debeatur, quàm ea, quæ mala ratione reliquatus eſt, quæ furatus eſt, repoſuerit. reſpōdit, non[d] priùs[e] ei fideicommiſſam libertatem præſtādam, quàm & reliqua, & omnia, quæ per eum abeſſent, reſtituiſſet.

1 ¶ *Pamphilus liber eſto, peculio ſuo heredibus verè dato.* quæſitum eſt: cùm plus domino debeat, quàm in peculio habeat: & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat: an libertas ex teſtamento competat. reſpondit, nihil proponi, cur non competeret[f].

2 ¶ Pamphilo liberto, quem heredem ex parte inſtituerat, Stichum ſeruum prælegauerat, & ei libertatem his verbis dederat: *Ita vt: ſi tibi ex die mortis meæ, per annos continuos quinque, menſtruos ſexagenos dederit: tunc eum manumittas.* Pamphilus ante quinquennium moriens, heredibus inſtitutis filio & vxore, de eodem Sticho ita cauit: *Stichus ſeruus, qui mihi teſtamento patroni mei certa conditione relictus eſt, iubeo. det, præſtet filio & vxori meæ ſine[g] vlla controuerſia, & eum tempore peracto manumittant.* quæſitum eſt, (ſi) Stichus ſexagenos nummos menſtruos non præſtiterit, an impleto quinquēnio fideicommiſſa libertas ei debeatur. reſpondit niſi[h] præſtitiſſet fideicommiſſam libertatem non deberi.

3 ¶ Seruus teſtamēto ita manumiſſus eſt: *Stichus ſeruus meus actor, ſi[i] rationem omnem actus ſui heredi meo reddiderit, eóque nomine ſatisfecerit, liber eſto: eíque cùm liber erit. dari volo viginti, & peculium ſuum.* quæſitum eſt. an ſi rationes, quas egit per multos annos, ſine[k] ſubſcriptione[l] teſtàtoris heredi reddere paratus ſit: liber ex teſtamēto fiat: cùm propter grauem valetudinem teſtator non potuerit rationibus ſubſcribere, teſtamento tamen ſubſcripſerit. reſpondit: ſi ex fide[m] ratio redderetur, reliquáque inferantur, liberum fore.

4 ¶ Item quæro: an ea, quæ exacta ſunt per adiutores[n] eius, neque calendario[o] illata ſunt, aut fraudulenter acta: huic adſcribi poſſint: cùm eſſet is præpoſitus reſpondit: ſi id eſſet[p], quod culpæ eius deberet imputari: ſpectare ad rationis reddendæ neceſſitatem.

5 ¶ Item quæro, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quòd neque à conductoribus prædiorū, neq; à vilicis pēſiones exegerit, & inſuper etiam promutuum[q] eis dederit. reſpondit, ſupra reſponſum eſt[r].

6 ¶ Item quæro, an eo nomine teneatur, quòd omnē rem ſuam, id eſt peculium, exportauerit, antequam rationes redderet, reſpondit, nihil eam rem impedire cōditionem, ſi modo ratio redderetur.

7 ¶ Titius teſtamento ſeruos actores ſingulos diuerſis perſonis legauit cum adiectione, *Si rationes heredi reddiderint.* deinde proprio capite ita ſcripſit: *Omnes actores quos legaui, vel manumiſero, intra quartum menſem mortis meæ rationes reddere volo: & dominis, quibus à me legati ſint, reddi.* infra deinde alios actores liberos eſſe iuſſit æque cum hac adiectione, *Si rationes heredi reddiderint.* quæro: cùm per heredem fiat, quo minùs reddantur: vtrum ſtatuliberi eſſe deſinant: an nihilo minùs quandoque poſſint, reddita ratione, & reliquis illatis, libertatem ex teſtamento conſequi. reſpondit: * legata quidem, & libertates non aliàs competere, quàm rationes redditæ eſſent, aut[ſ] per heredem ſtaret, quò minùs redderentur: verùm iudicaturo æſtimandum: vtrum tempus conditioni legatorum libertatiúmque additum videatur: an libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus, quatuor menſes appoſiti ſint, ſollicito teſtatore cunctationi, & moram eorum[t] proſcribente. melius autem eſt, præſumptionem pro ſtatuliberis eſſe.

8 ¶ Argentarius coactor[u], cùm penè totam fortunam in nominibus haberet, ſeruis actoribus libertatem ita de-

g *v.l.vlt.§.pen.ſ.de condict.indeb.*
h Conditio ab honorato eſt implenda.
i Actores ſerui ea conditione plerūq; manumiſſi ſoliti, ſi actus ſui omnē rationē reddidiſſent, eóq; nomine ſatisfeciſſent. *vt hîc & §.7.j.eod.*
k ſubſcriptio teſtatoris non eſt neceſſaria in ſeruo eius libero eſſe iuſſo, ſi rationes reddiderit. Ita reddidiſſe rationes, ſeruus videbitur etiamſi iis dominus nō ſubſcripſerit.
l ſubſcribens ad probare actū cui ſubſcribere intelligitur. *l.1.§.8.j.de falſis.* modo nō per errorem facta ſit ſubſcriptio. *l.8.§.15.ſ.quibus modis pignus.* modo nō fiat ab aliquo, vt teſte, non vt principali. Aliud enim eſt actū ſua ipſius cauſa cōfirmare, & ei intereſſe teſtis vice: aut teſtimonij dicendi ferendíve cauſa. *l.34.§.2.ſ.de legat.2.*
m Ex fide rationes reddi oportet.
n Adiutores ſeruis actoribus erant.
o Calēdarium accepti & expenſi ratio.
p & ita diligentia requiritur, *v.l.21.in pr.ſ.e.*
q Galli *aduancer* dicunt pro mutuum Græcis [illegible], *l.15.§.6.ſ.loc.*
r .i. imputāda eſſe. actor igitur, cùm procuratoris vice fungatur, tenetur domini heredibus ob penſiones colonorum & inquilinorū non exactas.
ſ *v.l.20.§.3.ſ.e.*
t heredū, quæ ſæpe euenit, *l.34.§.1.ſ.eod.*
u de coactorib. argentariis aliàs dixi.
x ¶.i. ſic cōputauerit hinc & inde, vt nihil debeat, *l.vlt.§.pen.ſ.de cond.indeb.*
y *l.* [illegible] *in pr.ſ.de cond. & demonſt.*
z ſtatuliber fit liber, ſi quædā vaſa perierint, ſine culpa eius, modo quæ reliqua ſuperſunt reddat. *l.22.ſ.de manumiſſ.teſtam.*

a putà, ſeptem annorum. *l.1.§.eod.* b .i. obligationem. *v.l.vlt.in pr.ſ.de lib.cauſa.* c *v.l.10.§.1.j.de manumiſſ.teſtam.* *l.96.in fi.ſ.de condit.& demonſt.* d Iulia Miſcella, v. in hunc locum Cuiacium

ad Nouell.22.c.43.vbi dixi. e pro præmio ſcil. *4.C.13.* [illegible Greek] *48.Eclog.2.* f Venditio vt intra certū tēpus manumitteretur, mortuo venditore ſine eius facto liber eſt: cōſtitutione D.Marci, *vt hîc & l.3.j.e.* imò liber eſt, etiā ſi vēditor intra id tēpus mutet volūtatē, *vt hîc* multò magis ſi perſeueret in eadē volūtate. ita accipio *l.3.j.e.* Quid ſi vēditor deceſſerit relictis heredibus: etiā ſi tēpus manumittendi adiectum nōdum præterieri., heredum vēditoris ea parte voluntas nō exploratur: vel ſine eorū facto liber eſſe pōt. *d.l.3.in fi.* Quid ſi non vēditus, ſed donatus vt intra certū manumitteretur? & donatarius mortuus ſit, D.Marci cōſtitutio, de qua ſupra dictū eſt, extenditur ad donatū ita ſeruum. *l.8.j.e.*

dit: *Quiſquis mihi heres erit, ſi Dama ſeruus meus actus ſui, qui agitur nomine eius & Pamphili conſerui ſui, heredi meo rationes reddiderit, pariáque[x] fecerit à die mortis meæ, intra menſem ſextum[y]: liber eſto:* quæſitum eſt: an hæc verba, *Pariáque fecit*, ad omnia nomina pertineāt, exceptis perditis[z]: vt hoc ſignificent, ſi omnē pecuniam ab omnibus exegerint, & heredi ſoluerint, vel eo nomine ſatisfecerint: & ſi in exactione nominum ceſſauerint intra ſex menſes, libertas illis non competat. reſpondit, manifeſtam eſſe conditionem verbis teſtamenti ſuprà ſcriptis poſitam. igitur ita demū liberos fore, ſi aut ei pareant, aut per heredem ſtet, quò minùs pareant.

De conditione ſi ſeruierit: vel ſi triennio operas dederit. 1. *De promiſſione.*

41. *Labeo* libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI quem ſeruum tuum, ad certum[a] tempus ſtatuliberum relinquere vis: nihil intereſt, vtro modo caueas, *Si ſeruierit*, an, *Si triennio operas dederit, liber eſto.*

1 ¶ *Paulus:* Si quis liber eſſe iuſſus fuerit, ſi decem heredi promiſiſſet: quamquam ea promiſſio nullam rem[b] habitura eſt: tamen promittendo liberabitur.

De legato vxori, qui, cum ea nupſiſſet, liber eſſe iuſſus eſt.

42. *Idem* lib.3. Pithanon.

SI quis eundem hominem vxori ſuæ legauerit, & cùm ea nupſiſſet, liberum[c] eſſe iuſſerit, & ea ex lege[d] nupſerit: liber fiet is homo.

QVI SINE MANVMISSIONE[e] ad libertatem perueniunt,

Tit. VIII.

De vendito vt manumittatur.

1. *Paulus* lib.5. ad Plautium.

SI ſeruus venditus eſt[f], *vt intra certum tempus manumitteretur:* etiam ſi ſine herede deceſſiſſent, & venditor & emptor, ſeruo libertas competit. & hoc Diuus Marcus ſcripſit. Sed etſi mutauerit venditor voluntatem, nihilo minùs libertas cōpetit[g].

De habito pro derelicto.

2. *Modeſtinus* lib.6. Regularum.

SEruo, quem pro derelicto[h] dominus ob grauem[i] infirmitatem habuit, ex edicto[k] Diui Claudij competit libertas.

De vendito vt manumittatur.

3. *Calliſtratus* lib.3. de Cognitionibus.

EVm, qui ita venit[l], *vt[m] intra tempus manumitteretur,* cùm dies præſtandæ libertatis venerit, viuente venditore, & perſeuerante in eadem volūtate, perinde[n] haberi, ac ſi ab eo, à quo debuit manumitti, manumiſſus eſſet: mortuo autem venditore, non eſſe heredum eius voluntatem explorandā, Diuus Marcus cum filio ſuo reſcripſit.

4. *Vlpianus* lib.3. ad Sabinum.

EI, qui hac lege emptus ſit, *vt à viuo emptore manumittatur*, ſtatim[o] mortuo eo competit libertas.

De nece domini detecta.

5. *Marcianus* lib.5. Regularum.

QVi[p], ob necem detectam domini, præmium libertatis conſequitur: fit orcinus[q] libertus.

De vendito vt manumittatur. 1. *De lege venditionis ne proſtituatur.*

6. *Idem* libro ſingulari ad formulam hypothecariam.

SI quis obligatum ſeruum hac lege emerit, *vt manumittat:* competit libertas ex conſtitutione Diui Marci, licèt bona omnia quis obligauerit[r], quę habet habiturúſve eſſet.

1 ¶ Tantundem dicendum eſt, & ſi lege hac emerit[ſ], *ne proſtituatur* & proſtituerit.

7. *Paulus* libro ſingulari de libertatibus dandis.

IMperator noſter cū patre ſuo conſtituit in eo, qui, cùm poſſit[t] abducere proſtitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, vt libera eſſet. * nihil enim intereſſe, ipſe abducas, & proſtituas, an[u] patiaris proſtitutam eſſe, pretio accepto, cùm poſſis eximere.

De donato vt poſt mortem donatarij ſit liber.

8. *Papinianus* lib.9. Reſponſorum.

MAncipia mater filiæ[x] donauerat, *vt filia curaret[y], ea poſt mortem ſuam eſſe libera.* cùm donationis legi non

g Imò, nō cōpetit: cùm liber antea nō videatur quàm venditor in ea voluntate durauerit. *l.3.j. de ſeruis exportand.*
h Is [illegible] [illegible] *Eclog.1. Harmenop. vlt.*
i *l.vn.§.3.Cod. de Latina libert. vide Nouell.153. in princip. v.l.2. Cod. de bonis libertorum.*
k de quo vide Suidam in Claudio. *l.vn.§.3.C. de Latina libert.*
l v. quæ ſcripſi ad *l.8.j.e. & ad l.1.ſ.eod. vbi hāc legem expoſui.*
m *l.8.§.fi.ſ.de iure patro. l.2.C. ſi manci. ita venier.*
n ſeruus vēditus ea lege vt ab emptore manumitteretur [illegible] iure [illegible] ipſum emptorem patronum [illegible]. Ita patron[illegible] intereū etiam is qui nō manumiſit: qd [illegible] incredibile [illegible] *§.1.j. de liberal. cauſa.*
o *l.10.in prin.ſ.de ſtatulib.*
p *vide l.4.ſ.de bon.libert. l.3.§.4.ſ.de ſuis.*
q [illegible] *48.Eclog.3.c.1.*
r .i. licet generaliter [illegible] gatus. *v.l.29.j.tit.prox. l.3.C.de ſeruo pign. dato.*
ſ *l.1.in pr.C.ſi mācip. ita venierit, vt non proſtituat. l.vn.§.[illegible] de Latina libertate tollend.*
t poſſet. Ha[illegible]
u *d.l.1.verſic. quod ſi eam [illegible] tientiam. C.ſi mancip. ita venier. vt non proſtituat.*
x *l.1.C.ſi mācip. ita fuer. alien.*
y Curandi verbum non facit fideicōmiſſum: non fidem imporat, ſed diligentiā aliquam

tantum. *l.26.§.1.ſ.quando dies legat.* z Fideicommiſſum non relinquitur à donatario inter viuos. *l.cum quis.§.1 ater.ſ.de legat.3* ita hæc verba donationi conditionem ſiue modum potius imponunt, non fideicommiſſum conſtituunt.

eſſet

non ex verbis. hoc igitur initio nõ obtinuit, sed inualuit, authore Papiniano qui introduxit. Constat enim, Papinianum possedisse palmã iurisprudentiæ, & multa adinuenisse noua, & mirum in modum amplificasse ius ciuile.
b Quid, quæ fuit constitutio D. Marci? pertinuit ad seruos venditos. *l.1.& l.3. ꝫ. eod.* extenditur ad donatos: hac sententia. In donatis seruis ea lege, vt manumitterentur, exigi omnimodo manumissioné donatoris: vt exigitur in seruis eadé lege venditis. Similis est extensio, *in l. 1. Cod. si mancipiũ. l. 2. C. si mancipium ita fuerit. l. 4. ꝫ. locati.*
c Manumitti non potuisset scilicet 7. *Cod. 12.* aliàs qui manumittere nõ possunt. 7. *Cod. 11.*
d ea vetat manumitti in fraudem creditorũ. *Cod. 11. 38. Ecl.* huc refer Vlpianum *1. §. 8. 11. 15. & 16.*
e Nam aliud iam fuit: quippe olim mutũ surdum vindicta seruũ manumittere ideo non poterat, licet inter amicos vel per epistolã posset manumittere: licet quoq; vt ad iustam libertaté peruenire posset, conditione vẽditionis excipi poterat. *Paulus ... adde seruus furios. ꝫ. de manumissionibus l. discretis. C. qui testamen.* quòd solennia verba, quę in ea manumissione interuenerant, ... nõ possit id cum ea ... solennitas omitti soleat. *l. manumissio. ꝫ. de manumiss. vindicta.* & ... vtilitatio hoc suadeat, poterit & hodie vindicta manumittere. ... ita natus hîc.
h mutum surdum. *Hal. v. in hunc locũ Paul. sent. 12. 6. 2.*
i Imò nullo modo pòt manumittere. *l. 10. C. qui testa. fac. poss.*
k de facto, putà, quia iudex ita voluit: aliàs de iure non ita punitur seruus. *l. 2. §. vlt. ꝫ. de acquisitionib.*
l Edictum vrbicum, est ad edictum Prætoris vrbani.
m *l. 14. ꝫ. de opt. leg.*
n *l. 27. §. vl. e. l. 1. C. de seruo pign. dato manum.*
o Synopsis Basil. 48. tit. 3. & 7. c. 4.
p *l. 8. in pr. ꝫ. e. l. 57. in prin. ꝫ de manũ. test. l. 5 C. de test. manumis.*
q *l. 57. circa fi. ꝫ. de manumiss. test.*
r *v. l. 10. in pr. ꝫ. eod.* *
s & ita debitor

esset obtemperatum: ex sententia[a] constitutionis[b] Diui Marci, libertates obtingere matre cõsentiente, respondi: quòd si ante filiam mater vita decessit, omnimodo.

De vendito vt manumittatur.

9. *Paulus* "lib. 5. Quæstionum."

LAtinus Largus vendidit ancillam ita, *vt manumitteretur*, non addito tempore. quæro, quando ex constitutione incipit ei libertas competere, cessante emptore in manumittendo. respondi: Inspiciendum est, quid actum sit: vtrùm, cùm[c] primùm potuisset, vt manumitteret: an vt "in" potestate esset emptoris, quãdo vellet manumittere. priore casu facilè tempus deprehẽdi poterit. posteriore vtique moriente[d] emptore competit libertas. si non appareat, quid cõuenerit: fauor priorem inducet opinionem: id est, vt intra duos menses, si ambo prę̀stò sunt, tam seruus, quàm emptor eius. seruo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur.

QVI, ET A QVIBVS MANVmissi, liberi non fiunt[e], '&' ad legem Æliam Sentiam[f],

Tit. IX.

De surdo.

1. *Vlpianus* "lib. 1. ad Sabinum."

CElsus libro duodecimo Digestorum vtilitatis[g] gratia motus[h], surdum ita natum manumittere[i] posse, ait.

De relegato.

2. *Idem* "lib. 3 ad Sabinum."

SEruo competere libertas non potest, si relegatus[k] moratus sit in vrbe.

De optione legata & de legato generali.

3. *Gaius* "libro 2. de legatis ad Edictum vrbicum[l]."

SI optio hominis data sit, vel indistinctè homo legatus sit: non potest heres, quosdam seruos vel omnes manumittendo, aut euertere aut minuere[m] ius electionis. nam, optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub conditione legati videntur.

De seruo pignorato.

4. *Vlpianus* "lib. 3. Disputationum."

SEruum pignori datum manumittere[n] non possumus.

De hereditate non soluendo & herede locuplete. 1. De conditione si creditoribus solidum solutio fuerit. 2. De seruo qui in obligatione est, vel extra obligationem.

5. *Iulianus* "lib. 64. Digestorum."

CVm[o] hereditas soluendo nõ est, quamuis heres[p] locuples existat, libertas ex testamento (non) competit.

1 ¶ Si "autem" is, qui soluendo non est, hoc[q] modo libertatem dederit, *Si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto*: non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse iussisse.

2 ¶ Si Titius nihil ampliùs in bonis, quàm Stichum, & Pamphilum, habeat, eósque stipulanti Mæuio ita promiserit, *Stichum aut Pamphilum dare spondes?* deinde, cùm alium creditorem nõ haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Æliam Sentiam[r] rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Titij, vt Pamphilum daret: tamen, quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quòd si solùm Pamphilum dari promisisset: non dubitarem, quin Stichus ad libertatem perueniret. quamuis similiter Pamphilus mori possit. * multùm enim interest contineatur ipsa stipulatione is, qui manumittitur, an extra obligationẽ sit. Nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit, cùm vterque eorum quinûm aureorum sit[s]. neuter manumitti potest. at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum nõ videtur in fraudem creditoris manumittere.

6. *Scæuola* "lib. 16. Quæstionum."

IVlianus de eo loquitur, qui in substantia nihil aliud habeat. nam si habeat: quare non dicetur, vnum posse manumitti? quia, & vno mortuo, soluendo est[t]: & vno manumisso, soluendo est. nec aduentitij[u] casus computandi[x] sint alioquin & qui vnum & certum ex seruis suis promisit, neminem manumittet.

sit locuples. *l. 3. ꝫ. de manumiss.* t Manumissio similis est morti, quoad seruũ domino subtrahendum. *l. 1. §. 1 ꝫ. quando actio de peculio. v. l. 92. ꝫ. de solutionib. l. 46. in pr. ꝫ. de furtis.* u οὐ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι δήμασι προσέχειν ἡμᾶς. *v. Cui. 8. ad Afric. pag. 186.* x nec vanus timor. *l. 13. ꝫ. de re iudicata.* y *l. 16. ꝫ. de manũ. vindicta.* z *v. l. 4. ꝫ. de seru. export.* a *v. l. 29. ꝫ. de legib.* b *v. Cui. in hãc legẽ 3. ad Afr.* c *l. 27. in pr. ꝫ. e.*

Quo tempore consilium fraudulentum obseruatur. 1. De minore viginti annis.

7. *Iulianus* "libro 2. ad Vrseium Ferocem."

SI quis integris facultatibus, codicillos confirmauit, deinde, cùm consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit: obtineri nõ potest, quo minùs lege libertates interpellarentur. nam consilium testatoris fraudulentum non[y] eo tempore obseruatur, quod codicilli confirmantur, sed quod libertas codicillis datur.

1 ¶ Minor annis viginti, cùm seruum manumittere vellet, nec iustam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum[z], vt manumitteres, dedit. negauit eum Proculus liberum esse: quoniam fraus[a] legi facta esset.

De eo qui sub conditione debet. 1. De militari testamento.

8. *Africanus* "lib. 3.[b] Quæstionum."

CVm is, qui sub[c] conditione debet, manumittat fideicommissi[d] causa: lex Ælia[e] Sentia locum habet[f].

1 ¶ Si miles, iure militari testamento facto, libertates dederit in fraudem creditorum, & non soluendo moriatur: impediuntur libertates.

De manumissione coacta. 1. De eo quem dominus in capitali crimine non defendit. 2. De prohibitis manumitti.

9. *Marcianus* "lib. 1. Institutionum."

ILle seruus liber non erit, qui[g] coegerit, vt eum dominus manumittat, & ille perterritus scripsit, liberũ eum esse.

1 ¶ Item nec ille liber fieri potest, qui à domino[h] non est defensus in capitali crimine, posteáque absolutus est.

2 ¶ Qui hac lege venierint[i] ne manumittantur, vel qui testamento prohibiti sint manumitti, vel iussu præsidis prouinciæ licèt manumittantur: tamen ad libertatem non perueniunt.

Quid sit in fraudem creditor. manumittere.

10. *Gaius* "libro primo Rerum quotidianarum siue aureorum."

IN[k] fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo non est, vel datis libertatibus desiturus est soluendo[l] esse. sæpe enim de facultatibus suis ampliùs, quàm in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & alijs regionibus, quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atque libertos exercent. quòd sæpè adtriti istis negotiationibus, longo tempore id ignorãt[m], & manumittendo sine fraudis consilio indulgent seruis suis libertatem.

De debitore ciuitatis. 1. Vel fisci.

11. *Marcianus* "lib. 13. Institutionum."

IN fraudem[n] ciuitatium manumissi, ad libertatem non veniunt, vt senatus censuit.

1 ¶ Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur. Sed Diui fratres rescripserunt: Non vtique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur: sed[o] ita, si, cùm non erat soluendo, in fraudem manumisit.

De mancipijs per manumissionem quæstione non subducendis.

12. *Vlpianus* "lib. 5. de Adulterijs."

PRospexit legislator, ne mãcipia per manumissionem[p] quæstioni subducantur. idcircóque prohibuit ea manumitti: certúmque diem[q] præstituit, intra quem manumittere non liceat.

1 ¶ Ipsa igitur, quæ diuertit, omnes omnimodo seruos suos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, vt † ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit vel in agro vel in prouincia, possit manumittere vel alienare. quod quidem per quàm[r] durum est. sed[s] ita lex[t] scripta est.

2 ¶ Sed etsi post diuortium seruum mulier parauit, aut alia ratione adquisijt: æquè (quod ad verba attinet) manumittere non poterit. & ita Sextus quoq; Cęcilius adnotat.

3 ¶ Pater verò, in cuius potestate filia fuerit, ea tantùm mancipia prohibetur manumittere alienaréve, quæ in vsu filiæ fuerunt tributa.

4 ¶ Matrem quoque prohibuit manumittere alienaréve ea mancipia, quæ in ministerium filiæ concesserat.

5 ¶ Sed & auum & auiam prohibuit manumittere: cũ horum quoque mancipia quæstione postulari posse, lex voluerit.

d fraudandorũ creditorum causa. sic n. legitur in *l. 16. §. 2 ꝫ. eod. l. 55. ꝫ. de hæred. instit. l. 3. l. 10. §. 1. ꝫ. qui in fraud. credit. Cui. 4. obs. 31.* id etiã confirmat textus Basilικῶν, his verbis οὐδὲ ... ἀλλ' ... πρὸς περιγραφὴν τῶν δανειστῶν ἐλευθερώσῃ: & τὸ κατὰ πόδας ita habet εἰ καὶ αἰρετικούς τις ἔχει δυνηθῆναι, οὐ δὲ εἰς περιγραφὴν τούτων δωρεὰς ἐλευθερῶσαι. *Cuiac. 3. ad Afr. pag. 31.*
e *l. 27. ꝫ. eod.*
f locũ non habet *vulgat.*
g *l. 17. in pr. ꝫ. eo: adde l. 3. Cod. qui manumitti non possunt.*
h *l. 13. ꝫ. de statu hom. l. 9. ꝫ. de publicis iudicijs.*
i *v. l. 9. ꝫ. de manumissionib.*
k *l. 16. §. 2. ꝫ. eod. inst. qb. manum. non licet. in pr.*
l præualuit tamẽ nõ impediri libertaté, nisi animũ fraudandi habuerit. *§. 3. vers. præualuisse. Insti. quib. manum. non licet.*
m v. quę notaui ad *l. 15. Cod. de rescindenda.*
n *l. 45. in pr. ꝫ. de iure fisci.*
o *l. 2. C. de seruo pignori.*
p *l. 8. in fi. ꝫ. de manumiss. l. 3. C. de adulterijs.*
q *sub.* sexaginta diebus *d. l. 3.*
† Id immutatũ. *l. 32. Cod. ad l. Iul. de adulterijs.*
r *l. 1. §. 30. ꝫ. de Sillan. l. 65. §. 2. ꝫ. ad Sc. Trebell.*
s Clemétiores lege, iudices nostros esse non oportet, *Nouell. 82. c. 10.* v. tamen Socinum *regul. 130.* adde elegãs exemplum ex Harmenopulo. *1. tit. 1. §. 29. & 30.*
t quid iuris? an ideo iudici id sequendũ, quia scriptũ? An non æqtas stricto iuri præferéda? sic habendũ est, Iudici rescriptũ, licèt prædurũ, sequendũ esse: talé duritié à solo principe (id sibi etiam vindicãt hodie apud Gallos parlamenta aduersus iudices inferiores, à quib. ad ipsã curiã appellatur) molliendã. In nõ scriptis, iudex ęquitaté rigori præferre debet. nã, vt scribit Aristot. æquitas nihil aliud est, quã qđ lex prętermisit. τὸ γεγραμμένον νόμου ἔλλειμμα. *Vide Cuiac. 2. Fen. 1.*

6 ¶ Sextus Cæcilius rectè ait, angustissimum tempus legem præstitisse alienandis manumittēdisve seruis. finge (inquit) ream adulterij intra sexagesimum diem postulatam [a]. quæ cognitio tam facilè expediri potuit adulterij, vt intra sexagesimum diem finiatur? & tamen licere mulieri quamuis postulatæ adulterij, seruum suspectum [b] in adulterio, vel quæstione necessarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. Sanè in hunc casum subueniendum est, vt destinati serui quasi conscij, vel quasi nocentes, non debeant [c] manumitti ante finitam cognitionem.

7 ¶ Pater mulieris, vel mater, si intra sexagesimum diem [d] decedant, ex his seruis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.

13. *Paulus* lib. 3. de Adulterijs.

QVòd si [e] intra diem sexagesimum manumiserint, erit seruus statuliber [f].

14. *Vlpianus* lib. 4. de Adulterijs.

SEd si maritus intra sexagesimum diem decesserit: an manumittere, vel alienare iā possit suprascriptas personas, videamus. & non puto posse: quamuis accusatore mulier deficiatur marito: cùm pater accusare [g] possit.

1 ¶ Et simpliciter quidem lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortij manumittere.

2 ¶ Siue autem diuertit, siue repudio dimissa sit: manumissio impedietur.

3 ¶ Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, vel aliqua [h] pœnâ: eius manumissio non impedietur.

4 ¶ Sed etsi bonâ [i] gratiâ finierit matrimonium: dicetur, manumissionem vel alienationem non impediri.

5 ¶ Sed & si constante matrimonio mulier, dum [k] diuortium [l] cogitat, manumittat vel alienet, & hoc dilucidis [m] probationibus fuerit approbatum: quasi in fraudem legis hoc factum sit: non debet alienatio valere, vel manumissio.

6 ¶ Alienationem omnem [n] omnino accipere debemus.

Si pater filio permiserit manumittere.

15. *Paulus* lib. 1. ad legem Iuliam.

QVæsitum est, an is, qui maiestatis crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante dānationem dominus est. & Imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem iam de pœna sua certus esse poterat, multo priùs cōscientia delictorum, quàm damnatione, ius datæ libertatis eum amisisse.

1 ¶ Iulianus ait: si, posteaquàm filio permisit pater manumittere, filius [p] ignorans patrem decessisse, manumisit vindictâ: non fieri eum liberum. sed etsi viuit pater, & voluntas [q] mutata erit: non videri volente patre filium manumisisse.

De minore xx. annis. 2. De manumißione in fraudem creditorum, qui dicuntur creditores. 3. De debitore fisci. 4. De debitore conditionali. 5. Si voluntate patris filius manumiserit.

16. *Idem* libro tertio ad legem Æliam Sentiam.

SI, cùm fideicommissa libertas debeatur, minor viginti annis seruum vēdat, vt manumittatur. vel quia hac lege emerat: non impedietur alienatio.

1 ¶ Si partem, quam in communi seruo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat: nihil aget. Sed si, cùm ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intelligetur.

2 ¶ Ne quis [r] creditorum fraudandorum causa seruum manumittat. hac lege cauetur.* Creditores autem appellantur, quibus [s] quacunque ex causa actio cum fraudatore competat.

3 ¶ Aristo respondit, à debitore fisci, qui soluendo non erat, manumissum, ita reuocari in seruitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est, non minùs decennio [t]. planè ea, quæ in fraudem fisci in [u] sinus eius collata sunt, reuocanda.

4 ¶ Si sub conditione alicui pecunia debeatur: quasi statuliber erit, à debitore manumissus: vt [x] pendeat libertas ex conditione.

5 ¶ Si voluntate patris filius manumiserit: siue pater, siue filius sciat, soluendo patrem non esse: libertas impedietur.

De manumißione coacta. 1. Si mentitus dominus ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum. 2. De prohibitis manumitti intra certa tempora.

17. *Idem* libro singulari de Libertatibus.

SI priuatus [y] coactus à [z] populo [a] manumiserit, quamuis voluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. nam & Diuus Marcus [b] prohibuit, ex adclamatione populi manumittere.

a v. l. 15. ff. eod.
b l. vnica. C. de mulierib. quæ se proprijs seruis.
c v. Inst. de her. inst. in prin.
d l. vlt. circa fi. C. de adult.
e l. 12. §. 6. ff. eod.
f statim liber vulgat. Halo. aliud est statuliber, & statim liber. Statuliberi nō statim liberi, sed ex die aut conditione. Cuiac. hoc tit.
g l. 14. C. qui accusare non poss.
h l. 1. C. de repudijs.
i v. Nou. 22. c. 4.
k An alienatio facta ante delictum valeat, v. quæ notaui ad l. 15. ff. de donat.
l vel vt crimini subtrahatur. l. 8. in fi. ff. de manumiss.
n Dilucidè probatur alienatio fraudulēter esse facta ante delictum, si omniū bonorū, si personæ coniunctæ, si clam, si paulò ante delictum, si denique ita facta sit rei alienatio vt possessio remaneat penes donantē. adde l. 15. ff. de donationib.
n v. l. vlt. in pr. C. de reb. alien. nō alienand. Adde Nouell. 71.
o l. 8. §. 1. ff. de manumiss.
p l. 4. circa pr. ff. de manumiss. vindicta.
q voluntas eius mutata. vulgat.
r v. l. 10. in prin. ff. eod.
s v. l. 27. §. pen. ff. eod.
t aliàs, diu, biennium significat. l. 27. ff. locati.
u vide Petrū Fabrum 1. semestrium 22.
x l. 1. in fin. ff. de statuliber.
y De magistratu æquè id exploratū nō fuit ante orationē D. Marci. l. 3. C. qui manumit. nō poss. *
z v. l. 9. in prin. ff. eod.
a v. l. 12. Cod. de pœnis.
b d. l. 3. & D. Hadrianus roganti populo vt quendam ἀρματηλάτην manumitteret, per tabellam respondit, à se peti id non debere. Aliàs Suetonius in Tiberio refert Augustum in spectaculo coactum Accium Comœdum manumittere. vide Cuiac. 2. obs. 22.

1 ¶ Item non fit liber, si [c] mentitus dominus, ne à magistratibus [d], castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit voluntatis manumittendi.

2 ¶ In his, quos [e] intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis [f] libertatis tempus inspiciendum est.

De hereditate aucta. vel deminuta. 1. Si seruus iussus sit heredi dare tantum, quanti est & liber esse.

18. *Idem* lib. 16. ad Plautium.

SI mortis tēpore [g] soluendo sit hereditas: si tamen, (cùm) aditur, desierit esse soluēdo: libertas à testatore in fraudem creditorum relicta, non competet. nam sicut [h] aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet diminuta.

1 ¶ Si is, cui libertas relicta est, iussus sit heredi dare tantum, quanti est, & liber esse. videamus, an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est, an verò, si alius pro eo, vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus. sed si heres locuples non proficit ad libertatem: nec qui dat pecuniam, prodesse potest.

Si is qui manumisit postea seruus pronuncietur.

19. *Modestinus* lib. 1. Regularum.

NVlla competit libertas data ab eo [i], qui postea seruus ipse pronuntiatus est.

De seruo alieno manumisso.

20. *Idem* libro singulari de Enucleatis casibus.

SI seruo [k] alieno libertas, non cōsentiente domino, data est: valere ex auctoritate iuris nō potest: quamuis postea manumissor domino heres extitit. nam licet eius, iure cognationis, qui manumisit, heres extitit: non ideo, aditione hereditatis, libertatis datio confirmatur.

De manumißione matrimonij causa.

21. *Idem* lib. 1. Pandectarum.

MAtrimonij causa manumitti ancilla à nullo alio [l] potest, quàm qui eam vxorem ducturus est. Quòd si alter manumiserit matrimonij causa, alter eam vxorem ducat: non erit libera. adeò vt nec si intra sex quidē menses eam repudiatam postea manumissor vxorē duxerit, liberam eam fieri Iulianus respondit. quasi de his nuptijs senatus senserit, quæ post manumissionem, nullis alijs interpositis, secutæ fuerunt.

De curatore furiosi.

22. *Pomponius* libro 25. ad Quintum Mucium.

CVrator [m] furiosi seruum eius manumittere non potest.

De seruo bene merito.

23. *Idem* lib. 4. ex varijs lectionibus.

SEmper in fraudem creditorum libertas datur ab eo, qui [n] sciret se soluendo nō esse: quamuis benè dedisset merenti hoc.

De pluribus manumißis ab eo, qui habet creditores.

24. *Terentius* Clemens lib. 9. ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis habens creditores, plures manumiserit: non omnium libertas impedietur: sed qui primi [o] sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum soluatur. quam rationem Iulianus solet dicere: velut, duobus manumissis, si vnius libertate fraudentur: non vtriusque, sed alterutrius impediri libertatem: & plerumque postea scripti [p]: nisi si quando maioris pretij sit is, qui antè nominatus sit: nec sufficiat, posteriorem retrahi in seruitutem: prior sufficiat. nā hoc casu sequenti [q] loco scriptum, solum ad libertatem peruenturum.

De prioribus & nouis creditoribus.

25. *Papinianus* lib. 5. Responsorum.

IN fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimissis, propter nouos creditores irritæ [r] sunt.

De seruo pignorato.

26. *Scæuola* lib. 4. Responsorum.

PIgnori obligatum seruum debitoris heres manumisit. quæsitum est, an liber esset. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, si pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. *Paulus*: Soluta [s] ergo pecunia, ex illa voluntate liber fit.

De debitore in diem, vel sub conditione & de causa ex qua debet. 1. De seruo pignorato.

27. *Hermogenianus* lib. 1. Iuris Epitomarum.

IN fraudem creditorum manumittitur, libérque esse prohibetur: siue dies soluendæ pecuniæ iam cessit, siue in diem,

c v. l. 24. §. 9. ff. de fideic. lib.
d municipalibus qui coercitionem aliquam [illegible] magistratus [illegible] duumuiri in seruos castigatione habuere v. l. 12. ff. de iurisdict. & adde scripta ad l. 26. ff. ad municipal.
e l. 12. ff. de manumiss.
f v. l. vnica. §. 6. C. de caducis.
g v. l. 5. in prin. ff. eod.
h l. 57. §. 1. ff. de manumiss. test.
i v. l. 1. C. ne de statu defunct.
k l. 4. in fi. l. 5. C. de his qui à non don. manumiss. l. 2. C. de mancipijs & colon.
l minore scl. 13. §. fi. ff. de manum. vindicta §. 5. Inst. quib. manu. non licet.
m v. l. 13. ff. de manumiss.
n l. 54. in fi. ff. de manumiss. l. 4. §. 19. ver. Si quis autem. ff. de fideic. l. 15. l. 23. in fi. ff. ne in frau. cre. §. 3. Inst. ex quibus caus. manumi. nō licet. l. 1. Cod. qui manu. non poss.
o Primi in ordine manumissi, primi liberi. v. l. 83. §. 1. ff. de heredib. instit.
p v. l. 24. §. 17. ff. de fideic. libert.
q vide l. 55. ff. de hered. instit.
r Imò ratæ esse debent. l. 15. ff. quæ in fraudem cred. solue, hic non satis fit omnibus qui erant creditores tempore datæ libertatis.
s l. 33. in fin. ff. de pœnis. l. 5. Cod. de seruo pign. dato manumiss.

a In fraudem creditoris, cui sub conditione debetur, manumitti seruus non potest. Is, cui sub conditione debetur, etiam creditor est, & obligationem transfert in heredem, & mitti in possessionem solet. v. Cuiac. 10. obser. Ideo ante diem non n.h l [illegible] malè. l. pecuniam. ſ. de reb. cred.

in diem, vel sub [a] conditione [b] sit debitum. Diuersa causa est legati sub conditione relicti. nam, antequàm conditio extiterit, inter creditores legatarius ille non habetur. Ex omni [c] autem causa creditoribus in hac parte lex [d] Ælia Sentia prospexit. inter [e] quos fideicommissarium etiam esse, placuit.

1 ¶ Pignori [f] datus seruus, antequàm debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest: sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest. sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

De seruo heredis legato.

28. *Paulus* lib. 3. Sententiarum. ſ 28 n° 1

HEres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo nihil agit: quia scientiæ vel ignorantię [g] eius nullam placuit admitti rationem.

De seruo pignerato. 1. De seruo sub conditione legato.

29. *Gaius* libro 1. de Manumissionibus.

GEneraliter [h] pignori datus seruus, sine dubio pleno iure debitoris est, & iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Ælia Sentia non impediat libertatem: id est, si soluendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari. [illegible]

1 ¶ Sub conditione seruus legatus, pendente conditione pleno iure heredis est: sed nullam libertatem [i] ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fieret.

De ingrati accusatione.

30. *Vlpianus* lib. 4. ad legem Æliam Sentiam.

SI quis hac lege seruum emerit, vt manumittat: &, non manumittente eo, seruus ad libertatem peruenerit ex constitutione [k] Diui Marci: an possit vt ingratum accusare, videamus. & dici potest, cùm non sit manumissor, hoc ius eum non habere.

1 ¶ Si filius meus ex voluntate [l] mea manumiserit: an vt ingratum eum accusandi ius habeam, dubitari poterit idcirco, quia non manumisi. sed pro eo habendus sum, ac si manumisissem.

2 ¶ Sed si castrensem [m] seruum filius meus manumittat: dubio procul hoc ius non habebo: quia non ipse manumisi. ipse planè filius accusare poterit.

3 ¶ Tamdiu autem accusare quis poterit, quamdiu perseuerat patronus.

4 ¶ Quotiens autem patroni libertum volunt accusare: vtrùm omnium consensus necessarius sit, an verò & vnus possit, videamus. & est verius, si saltem in vnum hoc commiserit, eum vt ingratum accusari: sed omnium consensum necessarium, si sint eiusdem gradus.

5 ¶ Si pater libertum vni ex filiis adsignauerit [n] solum eum accusare posse, Iulianus scripsit. solum enim patronum esse.

De viduitate libertæ iniuncta.

31. *Terentius Clemens* lib. 5. ad legem Iuliam & Papiam.

QVæsitum est: si libertam patronus iureiurando adegisset [o], ne ea liberos impuberes habens nuberet: quid iuris esset. Iulianus dicit, non videri contra legem Æliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertæ iniunxisset.

De mercede operarum.

32. *Idem* lib. 8. ad legem Iuliam & Papiam.

SI non voluntate patroni is, qui in eius potestate sit, iusiurandum adegerit, vel stipulatus fuerit, *ne nubat*: nisi id patronus remittat, aut liberauit libertum: incidet in legem. videbitur enim id ipsum dolo malo facere.

1 ¶ Non prohibentur lege Ælia Sentia patroni à libertis [p] mercedes capere: sed [q] obligare eos. itaque, si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit, nullum huius legis præmium consequetur.

2 ¶ Is, qui operas [r], aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet: quoniam operas præstando potest liberari. Idem Octauenus probat. & adicit: Obligare sibi libertum, vt mercedem operarum capiat, is intelligitur, qui hoc solum agit, vt vtique mercedem capiat, etiam si sub titulo [ſ] operarum eam stipulatus fuerit.

b l. 4. in prin. ſ. e
c l. 10. §. 2. ſ. eo. l. [illegible] in fi. C. qui manumit. non poss.
d l. 1. ſ. eod.
e Creditoris appellatione fideicommissarius quoque continetur.
f v. l. 4. ſ. eod.
g l. 31. §. 2. ſ. de verb. oblig.
h Pignus pleno iure debitoris est vt hîc, non creditoris. vid. l. 6. circa pr. ſ. tit. prox.
i l. 11. ſ. de manumissionib.
k l. 2. C. si mancip. fuer. ita alien. vt manumit.
l [illegible] in fin. C. [illegible] de manumissionib.
m [illegible] ſ. de iure [illegible] nat.
n [illegible] in pr. ſ. de assignan. liber.
o Viduitas perpetua libertæ à patrono indici non potest, sed temporaria tantum. v. l. 8. §. 2. ſ. de in ius vocand.
p l. 35. in fi. ſ. de oper. libert.
q Obligatio difficilius permittitur, quàm acceptio.
r l. 6. §. 1. ſ. de iure patronat.
ſ Titulus hic, color
t l. 5. Cod. 8. Nouel. 8 de quo v. Cuiac. 7. obs. 14.
† hodie non tantum benemeritis, sed omnibus manumissis hoc ius datum est. Nouel. 78.
u quod olim dabatur plerumque libertinis ditioribus. hinc Arnobius lib. 4. Pecunia donat anulos & prio[illegible] in spe[illegible]. Ditio[illegible] [illegible] millia [illegible] erat [illegible], Sue[illegible] in Iulio. [illegible] anulorum cum millibus quadringentis. v. Cuiac. C. eo. Eo munere fiebant equites, aut certè quasi equites. Tacitus 18. [illegible] etiam fer[illegible] [illegible] dabatur [illegible] tempore Plinii 33. 11. sub Alexandro Seuero numquam, Lampridius.
x Ius aureorum anulorum solis libertis concedebatur. l. 1. Cod. eod. Suetan. in Vitellio. Cic. 3. Tuscul. [illegible] medicis. Dion. [illegible] Hi nomen [illegible] mutabant.

DE IVRE [t] AVREORVM† anulorum [u], Tit. X.

De alimentis. 1. De collusione.

1. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

Tacit. 7. vsus anuli eos distinguebat à plebe, eosque reddebat quasi senatores aut equites 33. Plin. 1. tametsi alii non tam ornatus quàm signandi causa anulos gestarent 7. Macrob. 13. Plaut. Cassina. v. Ferrandum 1. Explicat. 4. y rationē, vide in lege 33. §. 2. s. de cond. & dem. z Ius aureorū anulorū impetrans libertus, non ideo, eáve ex causa libertus esse desinit, Proinde alimenta eundem, vt liberto, à patrono relicta, rectè consequetur.

INTER cæteros alimenta liberto [x] relicta non [y] idcirco non debentur, quia [z] ius aureorum anulorum ab [a] Imperatore libertus accepit.

1 ¶ Diuersum in eo probatur: qui iudicatus ingenuus, collusione per alium patronum detecta, conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi desiderat. hunc enim etiam beneficium anulorum amittere, placuit.

2. *Idem* lib. 15. Responsorum.

INtra [b] quinque annos, pro ingenuitate sententia dicta, rescissa fuerat. victum, anulorum aureorum beneficiū, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit, ac deposuit, non retinuisse, respondi.

De discessu vel ignorantia patroni.

3. *Marcianus* libro primo Institutionum.

DIuus Commodus & ius anulorum datum ademit illis [c], qui inuitis [d] aut ignorantibus patronis acceperant.

De fœminis.

4. *Vlpianus* lib. 3. ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam fœminæ [e] ius anulorum aureorum impetrare possunt. & iura ingenuitatis impetrare, & natalibus restitui poterunt.

De iure ingenuitatis. De hereditate.

5. *Paulus* lib. 9. ad legem Iuliam & Papiam.

IS, qui ius anulorum impetrauit, vt [f] ingenuus habetur [g] quamuis ab hereditate eius patronus [h] non excludatur.

6. *Vlpianus* lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam.

LIbertinus, si ius anulorum impetrauerit, quamuis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur [i]. & hoc Diuus Hadrianus rescripsit.

DE NATALIBVS RESTItuendis [k], Tit. XI.

De obreptione.

1. *Vlpianus* lib. 2. Responsorum.

A PRINCIPE natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmauit [l], si ex ancilla natus est, nihil [m] videri impetrasse.

De ingenuitate quib. natalib. restituitur. De successione. De consensu patroni.

2. *Marcianus* lib. 1. Institutionum.

INterdum & serui nati, ex pòst facto, iuris interuentu [n], ingenui fiunt. vt ecce si libertinus à [o] principe natalibus suis restitutus fuerit. illis enim vtique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur, cùm seruus natus esset. Hic enim, quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset. Nec [p] patronus eius potest ad successionē venire. Ideoq; Imperatores non facilè solent quemquam natalibus restituere, nisi [q] consentiente patrono.

De ingenuitate.

3. *Scæuola* libro 6. Responsorum respondit.

QVæris, an ingenuitatis iure vtatur is, quem sanctissimus & nobilissimus Imperator natalibus suis restituit, sed ea res nec dubitationem habet, nec vnquàm habuit, quin exploratum sit, ad [r] omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio principis vtatur.

De consensu filij patroni.

4. *Paulus* lib. 4. Sententiarum.

NEc filio patroni [ſ] inuito libertus natalibus suis restitui potest. *quid enim interest, ipsi patrono, an filiis eius fiat iniuria?

De consensu patroni. 1. De ingenuitate.

5. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

PAtrono [t] consentiente debet libertus ab Imperatore natalibus restitui. ius enim patroni, hoc impetrato, amittitur.

1 ¶ Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus, medio tempore maculam [u] seruitutis non sustinuisset.

eáve ex causa libertus esse desinit, Proinde alimenta eundem, vt liberto, à patrono relicta, rectè consequetur.
a Ius aureorū anulorum ab Imperatore tātū impetrabatur
b v. l. 2. ſ. de collus. deteg.
c l. 4. ſ. tit. prox. l. vn. in pr. C. ad l. Iul. Viscell.
d Inuito aut ignorante patrono, libertus ius aureorum anulorum impetrare non potest. Plin. 10. epistol. Rogo enim indulgeas Ius Quiritum, quod à te volentibus patronis, peto. & alio loco, Rogo des ius Quiritum libertis, quod à te petente patrono peto. v. Cuiac. 7. obs. 14.
e Fœminę possunt impetrare ius anulorum, ingenuitatis, natalium.
f l. 6. ſ. eo. l. vn. C. ad l. Viscell.
g Imò, ius anulorum non præstat ingenuitatem. l. 2. C. eod.
h l. 3. in pr. ſ. de bon. libert.
i certis casib. vt hic Gl. not. adde l. 3. ſ. ti. proxi.
k l. 6. C. 8. natalium restitutionem. Nouel. 78. παλιγγενεσίαν appellat. Porro, ius Quiritum, ciues Romanos: anuli, equites: natalium restitutio, & extraneorū & patronorū ipsorum respectu libertos ingenuos facit: vt obsequiis soluti sint, & iudicio ingrati. v. Cuiac. C. eod.
l falsò.
m quia obreptū est principi l. 2 l. 5. C. si contra ius.
n l. 3. l. 5. ſ. e. l. 2. C. de iur. aur. an.
o l. 23. §. 1. C. de nuptiis.
p l. 3. circa pr. ſ. de bon. lib.
q Princeps pōt legitimare spurios, & ius legitimādi cōcedere, cū hac adiectione, nō obstāte: vel mero iure potestatis, vel citatis iis quorū interest, quorúq; de prę iudicio agitur. v. Rolā. à Vall. in cons. 6. nu. 30. licet legitimatio, quæ fit à patre, cognatorū consensum non exigat. Ibid.
r l. vl. ſ. ti. prox.
ſ v. l. 3. ſ. ti. prox.
* t v. l. 8. in pr. ſ. de aqua.
u seruitus, maculam quādam infert.

DE LIBERALI [a] CAVSA, Tit. XII.

Qui & quib. ex causis pro aliis. De libertate litigare possunt.

1. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

SI QVANDO is, qui in possessione seruitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur, quòd fortè sibi suóque generi vellet aliquam iniuriam inferri: in hoc casu æquum est, quibusdam personis dari licentiam, pro eo litigare. Vt [b] putà parenti, qui dicat, filium in sua potestate esse. nam, etiam [c] si nolit filius, pro eo litigabit. sed, etsi in potestate non sit, parenti dabitur hoc ius: quia semper parentis interest [d] filium seruitutem non subire.

1 ¶ Versa etiam vice dicemus, liberis [e] parentium etiã inuitorum eandem facultatem dari. neque enim modica filij ignominia est, si parentem seruum habeat.

2 ¶ Idcirco visum est, cognatis etiam hoc dari debere.

2. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

QVoniam seruitus eorum ad dolorem nostrum iniuriámque nostram porrigitur.

3. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

AMpliùs puto, naturalibus [f] quoque hoc idem præstandum, vt parens filium in seruitute quæsitum & manumissum possit [g] in libertatem vindicare.

1 ¶ Militi etiam pro [h] necessariis sibi personis de libertate litigare permittitur.

2 ¶ Cùm verò talis nemo [i] alius est, qui pro eo litiget: tunc necessarium est, dari facultatem etiam matri, vel filiabus, vel sororibus eius, cæterísque mulieribus, quæ de cognatione sunt, vel etiam vxori [k], adire prætorem, & hoc iudicare, vt causa cognita & inuito ei succurratur.

3 ¶ Sed & si libertum meum, vel libertam [l] dicam: idem erit dicendum.

4. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SEd tunc patrono conceditur pro libertate liberti [m] litigare, si, eo ignorante, libertus venire se passus est.

5. *Vlpianus* (lib.) 54. ad Edictum.

INterest enim nostra, libertos libertásque habere.

1 ¶ Quòd si plures ex memoratis personis existant, qui velint pro his litigare: prætoris partes interponendæ sunt, vt eligat [n], quem potissimum in hoc esse existimat. quod & in pluribus patronis obseruari debet.

6. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani.

BEnigniùs autem hoc persequendum est: vt: si furiosus [o], & infans est, qui in seruitutem trahitur: non solùm necessariis personis, sed etiam extraneis hoc permittatur.

De eo qui se vendi vel alia ratione in seruitutem deduci passus est. 2. De eo qui sciens, vel ignorans liberum emit. 4. Si quis à familia necatus esse dicatur. 5. De actore & reo.

7. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

LIberis etiam hominibus, maximè si maiores viginti annis venum se dari passi sunt, vel in seruitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quo minùs possint in libertatem proclamare. nisi [p] fortè se venũ dari passi sunt, vt participauerint [q] pretium.

1 ¶ Si quis minor [r] viginti annis, ad partiendum pretium, venum [s] se dari passus est: nihil ei hoc post viginti annos nocebit. Sed si antè quidem se venum dedit, post [t] vicesimum autem annum pretium partitus est: poterit ei libertas denegari.

2 ¶ Si quis sciens [u] liberum emerit, non denegatur vendito in libertatem proclamatio aduersus eum, qui eũ comparauit: cuiusq; sit ætatis, qui emptus est. idcirco quia non est venia dignus, qui emit, etiam si scientem prudentémque se liberum emerit. Sed enim si postea alius eum emerit ab hoc, qui sciuit, ignorans: deneganda est ei libertas.

3 ¶ Si duo [x] simul emerint partes, alter sciẽs, alter ignorans: videndum erit: numquid is, qui scit, non debeat nocere ignoranti. quod quidem magis est. Sed enim illa erit quæstio: partem solam habebit is, qui ignorauit, an totũ. & quid dicemus de alia parte? an ad eum, qui scit, pertineat? sed ille indignus est quid habere, quia sciens emerit. rursum, qui ignorauit, non potest maiorem partem dominij habere, quàm emit. euenit igitur, vt ei prosit, qui eum comparauit sciens, quod alius ignorauit.

4 ¶ Sunt & aliæ causæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur. veluti si [y] quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum aperiri prætor vetat, quia testator à familia necatus esse dicatur. cùm enim in eo sit iste, vt supplicio fortè sit adficiendus: non debet liberale iudicium ei concedi. Sed etsi data fuerit, quia dubitatur vtrùm nocens sit, an innocens: differtur liberale iudicium, donec constet de morte eius, qui necatus est. apparebit enim, vtrùm supplicio adficiendus sit, an non.

5 ¶ Si* quis ex seruitute in libertatem proclamat: petitoris [z] partes sustinet. si [a] verò ex libertate in seruitutem petatur: is partes actoris sustinet, qui seruum suum dicit. Igitur cùm de hoc incertum est, vt possit iudicium ordinem accipere: hoc antè apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatus, vtrùm ex libertate in seruitutẽ, aut contrà agatur. Et si fortè apparuerit, eum, qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is, qui se dominum dicit, actoris partes sustinebit, & necesse habebit seruum suum probare. Quòd si pronuntiatum fuerit, eo tempore, quo lis præparabatur, in libertate eum non fuisse, aut dolo [b] malo fuisse: ipse, qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

De vsufructuario. 1. De plurib. aduersus eum qui de libertate litigat, consistentib. &, quib. ex causis ad eũdem iudicem eatur.

8. *Idem* lib. 55. ad Edictum.

COgnitio de liberali causa [c] vsufructuario datur, etiam si dominus quoque velit (hoc est, qui se dominum dicit) mouere status controuersiam.

1 ¶ Si plures sibi dominium serui vindicant, dicentes esse communem: ad [d] eundem iudicem mittendi erunt. & ita senatus censuit. cæterùm si vnusquisque, suum esse in solidum [e], non in partem, dicat: cessat senatusconsultum. neque enim timor est, ne variè iudicetur: cùm vnusquisque solidum dominium sibi vindicet.

2 ¶ Sed & si alter vsumfructum totum, alter proprietatem serui vindicet: item si alter dominium, alter pignoratum sibi dicat: idem [f] iudex erit. & parui refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit.

9. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SI pariter aduersus eum, qui de libertate litigat, consistant fructuarius [g] & proprietarius: fieri potest, vt alteruter absit. quo casu, an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eum agere, dubitari potest: quia * non [h] debet alterius collusione aut inertiâ alterius [i] corrumpi. sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, vt alterius ius incorruptum maneat. Quòd si adhuc nondum finito iudicio superuenerit, ad [k] eundem iudicem mittetur: nisi si [l] iustã causãm adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmet.

1 ¶ Idem dicemus: & si duo, pluresve domini esse [m] dicantur: & quidam præsto sint, quidam aberint.

2 ¶ Vnde in vtroque casu dispiciamus: an, si is, qui prior egerit, victus sit, prosit ei, quòd posterior vicerit: vel contra: id est, vt, cùm omnino alteruter vicerit, prosit etiam alteri, sicut prodest heredi liberti, quòd in fraudem patroni serui manumissi sint. si cui placeat, prodesse: cõsequens est, vt, cùm idem petat, exceptione rei iudicatæ obiiciatur replicatio. si cui verò placeat, non prodesse, is habebit sequentem dubitationem: vtrùm id, in quo quis victus est, nullius erit, an eius esse debeat, cum quo actum sit, an potiùs eius, qui vicerit, scilicet vt vtilis actio detur ei, qui vicerit: minimè autem prætor pati debeat, vt [n] pro parte quis seruus sit.

Quid sit sine dolo malo in libertate esse.

10. *Vlpianus* lib. 55. ad Edictum.

QVod autem diximus [o], *In libertate fuisse*, sic est accipiendum, non vt se liberum doceat is, qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. Quid sit autem sine dolo malo fuisse, videamus. nam Iulianut ait. omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse, si modò se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus autem scribit, eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse. sed simul atque desierit quasi fugitiuus se celare & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. etenim ait, eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitiuo agit, hoc ipso [p], quòd in fuga sit, pro seruo agere.

11. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

LIcèt fugæ tempore pro libero se gesserit, dicemus enim, eum in eadem causa esse.

3. Ad quod tempus refertur probatio possessionis libertatis. 4. De eo cui operæ debentur. 5. De damno, quod bona fide possidens passus est.

12. *Vlpianus* lib. 55. ad Edictum.

IGitur sciendum est, & liberum [q] posse dolo malo in libertate esse, & seruum posse [r] sine dolo malo in libertate esse.

1 ¶ Infans

---

a l. 7. C. 16. Pau. 5. sent. 1. 4. Cod. Theod. 8.
b l. 27. in pr. ṡ. de minorib. l. 2. §. 2. ĵ. quando appel. lic.
c Inuito plerũque datur beneficium, dixi ad l. 6. ĵ. de captiuis.
d vide exemplum illustre. in l. 2. §. 24. ṡ. de orig. iu. id enim eius amori datur. v. §. vlt. Inst. de noxalib. l. 1. §. 2. ṡ. de obsequiis.
e an etiam naturalibus tantum? sic videtur. arg. l. 3. ĵ. eod.
f adde l. 6. 7. & præsertim. l. 8. ṡ. de pign. l. 71. §. 3. ṡ. de leg. 1. idque pietatis intuitu. l. 41. §. 2. in fi. §. 5. ṡ. de leg. 3.
g vide Nouell. Leon. 100.
h v. l. 9. Cod. de procuratorib.
i v. l. 6. ĵ. de appellat.
k hoc speciale est: aliàs id non permittitur. l. 2. in fi. ṡ. ad Velleian.
l v. l. 4. ĵ. eo.
m l. 3. in fi. ṡ. eo. l. 5. ĵ. eod. l. 19. C. eod.
n adde l. 7. in fi. ṡ. de pact. Nouel. 120. cap. 6.
o adde l. 1. in fi. l. 3. ṡ. de postulando.
p l. 5. C. eod.
q vt participarent. v. l. 1. in pr. ĵ. quib. ad libert. l. 5. C. de liberali causa.
r aliàs non. l. 16. C. eod.
s Tmesis.
t d. l. 1. in fin. ĵ. quib. ad libert.
u v. l. 33. in pr. ĵ. eod.
x l. vlt. ĵ. tit. proxim.
y l. 1. & toto titul. ṡ. de senatusc. Silaniano.

z l. 5. in fi. C. ... l. 8. l. 10. ṡ. de probationib. l. 15. ... de probationib.
a In libertatem proclamat quis & in seruitutem petatur ... est. Ille ... ri: Hic ... stinet.
b l. 12. §. 2. ĵ. ... l. 21. in pr. C. ... l. 15. C. de probationib.
c l. 9. in prin. eod.
d l. 9. ĵ. eo. v. qu... scripsi ad l. 5. C. arbitrium tutela.
e v. l. 9. §. 1. ĵ. eo.
f Quæcunque pluribus vel in plures competunt, de eis plerunque omnes ad eundem iudicem eunt. vt si plures vindicent, dominium serui, vel vnus dominiũ, alter vsumfructum, vt hic, & l. 9. ĵ. eod. vt & si plures tutelæ teneantur. l. 5. C. arbitrium tutelæ. aut si certũ petetur, plures correi. Nou. 99. Quintil. 3. Priuata iudicia sæpè vnum iudicem habere solent, à lege aliæ species erunt, etiãsi vnus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadem causa petet, aut duos ab vno, aut plures à pluribus: quod accidere in hereditariis litibus interim scimus: quia quauis in multis personis, causa tamen vna est, nisi conditio personarũ quæstiones variauerit. v. Cuiac. ṡ. de quibus rebus ad eundem iudicem.
g v. l. 30. in pr. ĵ. eod.
h adde l. 155. ĵ. de reg. iur.
i alterius Pan dect. Flor. pro alterius ius, vide quæ scripsi ad l. ... §. 2. ĵ. arbitrium tutelarum ... nisi legatarius ... alteri ... randi ... accipiatur, ... quo ... k l. 5. §. ...
l Litis ... sationis causa inferendæ. v. l. 16. C. de iudiciis.
m pro parte, nõ in solidum, vt l. 8. §. 1. ĵ. eod.
n l. 29. ĵ. de excep. rei iud.
o l. 7. in fi. ṡ. eo. l. 12. §. 2. ĵ. eo.
p v. l. 1. Cod. de long. temp. præscrip. quæ pro libert.
q §. ... eod.
r § ... ĵ. eo.

1 ¶Infans ſubreptus, bona fide in ſeruitute fuit, cum liber eſſet. deinde cùm de ſtatu ignarus eſſet, receſſit, & clam in libertate morari cœpit, hic non ſine dolo malo in libertate moratur.

2 ¶Poteſt & ſeruus ſine dolo [a] malo in libertate morari [b]. vtputà teſtamento accepit libertatem, quod nullius momenti eſſe ignorat. vel vindicta ei impoſita eſt ab eo, quem dominum eſſe putauit, cùm non eſſet. vel educatus eſt quaſi liber, cùm ſeruus eſſet.

a & bona fide. l.2. Cod. de longi tempo. præſcript. quæ pro libert.
b v. l.10. in pr. ſ. eod.

3 ¶Et generaliter dicendum eſt:* Quotiens quis iuſtis rationibus ductus, vel non [c] iuſtis, ſine calliditate tamen, putauit ſe liberum, & in libertate moratus eſt: dicendum eſt, hunc in ea cauſa eſſe, vt ſine dolo malo in libertate fuerit, atque ideò poſſeſſoris commodo fruatur.

c v. l.14. C. ad l. Fab. de plagiar.

4 ¶Probatio autem ad id tempus referetur [d], cùm ſine dolo malo in libertate fuerit, quo primũ in ius aditũ eſt.

d l.7. in fi. ſ. eo.

5 ¶Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri poteſt.

6 ¶Si quod [e] damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide mihi ſeruiebat: (veluti ſi ego bona fide dominus, noxali iudicio conuentus, & condemnatus, litis æſtimationem pro eo obtuli) in id mihi [f] condemnabitur.

e …13. l.41. ſ. eod.
f l.13. ſ. eod.

13. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali cauſa.

ILlud certum eſt, damnum hoc ſolum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factũ ſit. Ideóque licèt abſolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen poſtea cum eo poterit lege Aquilia agi, cum ea lege [g] etiam culpa teneatur.

g …in pr. ſ. … Aquil.

1 ¶Item certum eſt, tam res noſtras, quàm res alienas, quæ tamen periculo noſtro ſunt, in hanc actionem deduci: veluti commodatas, & locatas. Certè depoſitæ apud nos res, quia noſtro periculo non ſunt, ad hanc actionem non pertinent.

De his qui dolo paſſi ſunt ſe venundari.

14. *Vlpianus* lib.55. ad Edictum.

REctiſſimè prætor calliditati eorum, qui, cùm ſe liberos ſcirent, dolo malo paſſi ſunt ſe pro ſeruis venum dari, occurrit. dedit enim in eos actionem [h].

h in factum. v. l.22. in princip. ſ. eod.

1 ¶Quæ actio totiens locum habet, quotiens non eſt in ea cauſa is, qui ſe venire paſſus eſt, vt ei ad libertatem proclamatio denegetur.

2 ¶Dolo autem non [i] eum feciſſe accipimus, qui non vltrò inſtruxit emptorem, ſed qui decepit [k].

i non eum feciſſe accipimus … decepit, ſed … non vltro … ſtruxit emptorem. puto ita … eſſe.

15. *Paulus* lib.51. ad Edictum.

ID eſt, ſiue virilis ſexus, ſiue fœminini ſit. dummodò eius ætatis ſit, vt dolum capiat.

16. *Vlpianus* lib.55. ad Edictum.

IMmò [l] eum, qui finxit ſe ſeruum, & ſic veniit decipiendi emptoris cauſa.

k … ſe ſeruum … ſimulando. & … decepit qui … inſtruit. v. … ſ. de act. … in pr. ſ. …
l … hunc le… … ſ. ad … reg. 250.

1 ¶Si [m] tamen vi metúve compulſus fuit hic, qui diſtractus eſt: dicemus, eum dolo carere.

m … & metus … dolo excuſat. … l. 6. ſ. de … empt.

2 ¶Tunc habet emptor hanc actionem, cùm [n] liberum eſſe neſciret. nam ſi ſcit liberum, & ſic emit: ipſe ſe circumuenit.

3 ¶Quare ſi filiusfamilias emit, ſi quidem ipſe ſcit, pater ignorauit: non adquiſiit patri actionem. hoc ſi peculiari nomine egerit. Cęterùm ſi patre mandante: hîc quæritur, an filij ſcientia noceat. & puto, adhuc nocere: quemadmodum [o] procuratoris nocet.

o … l.22. in fi. … l.51. §.1. ſ. de … edict.

4 ¶Planè ſi filius ignorauit, pater ſcit: adhuc dico, repellendum patrem: etiam ſi peculiari nomine filius emit: ſi modò pater præſens fuit, potuítque filium emere prohibere.

17. *Paulus* lib.501. ad Edictum.

IN ſeruo, & in eo, qui mandato noſtro emit, tale eſt: vt, ſi certum hominem mandauero emi, ſciens liberum eſſe, licet is, cui mandatum eſt, ignoret, idem ſit, & non competet ei actio. Contrà autem ſi ego ignoraui, procurator ſcit: non eſt mihi deneganda.

18. *Vlpianus* lib.55. ad Edictum.

IN tantùm ergo tenetur, quantum dedit, vel in quãtum obligatus eſt: ſcilicet in duplum.

1 ¶Sed vtrùm pretium tantùm, an etiam id, quod pretio acceſſit, duplicetur, videamus. & putem, omne omnino, quod propter emptionem vel dedit,

19. *Paulus* lib.50. ad Edictum.

VEl permutauit, vel compenſauit eo nomine, (nam [p] & is dediſſe intelligendus eſt.)

p dediſſe intelligitur, qui … vel compenſat. l. 2. … de calumniatorib. l. 8. … de … vend. l. 27. … ædilitio.

20. *Vlpianus* lib.55. ad Edictum.

VEl obligatus eſt, duplari debere.

1 ¶Proinde ſi quid cuidam ob hanc actionem licito iure dedit: dicendum eſt, in hoc edictum cadere, duplaríve.

2 ¶Obligatum, vel ipſi venditori accipere debemus, vel alij obligatum. Nam quod dedit: ſiue ipſi venditori, ſiue alij ex iuſſu eius: ſiue ipſe, ſiue alius dederit: æquè continebitur.

3 ¶Obligatum accipere debemus, ſi [q] exceptione ſe tueri non poteſt. cæterùm ſi poteſt; dicendum, non eſſe obligatum.

q ¶ v. l.10. ſ. de verb. ſign.

4 ¶Interdum euenit, vt is, qui comparauit, habeat in quadruplum actionem. nam in ipſum quidem, qui ſciens pro ſeruo veniit, hinc habet in duplum actionem. & præterea in venditorem, vel eum, qui duplam promiſit, in duplum actio eſt.

21. *Modeſtinus* lib.1. de pœnis.

VTique eius duplum, quod propter emptionem vel dedit, vel obligatus eſt. Secundùm quæ id, quod alter eorum ſoluerit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit. quia [r] placuit, hanc actionem pœnalem eſſe. Et ideo pòſt [s] annum non datur. Nec cum ſucceſſoribus, cùm ſit pœnalis, agetur. [Cùm] actionem, quæ ex hoc edicto oritur, manumiſſione [t] non extingui rectiſſimè dicetur: quia *[u] verum eſt, auctorem conueniri non poſſe, poſt quem ad eum, qui ad libertatem proclamauit, perueniebatur.

r l.11. §.2. in fi. ſ. ad l. Aquil.
s l.35. ſ. de obligationib.
t v. l.25. ſ. de euictionib.
*
u τò, quia, hîc accipitur pro quamuis. vide tamen Gouean. 1. lect. 38.

22. *Vlpianus* lib.55. ad Edictum.

NOn ſolus autem emptor, ſed & ſucceſſores eius hac [x] in factum actione agere poterunt.

x l. 14. in pr. ſ. eod. l.10. in fi. ſ. de fideicommiſſ. libert.

1 ¶Emere ſic accipiemus, etiam ſi per alium quis emerit, vtputà procuratorem [y].

y parum enim intereſt quis emat an per alium arg. l. 1. §. 12. ſ. de vi & vi.

2 ¶Sed etſi plures emerint, omnes habebunt hanc actionem. ſic tamen, vt, ſi quidem pro partibus emerint, pro parte pretij habeant actionem. enimuerò ſi vnuſquiſque in ſolidum, quiſque in ſolidum, habeat actionem. Nec alterius ſcientia alteri nocebit, vel ignorantia proderit.

3 ¶Si eum liberum eſſe emptor neſciit, poſtea autem ſcire cœpit: hoc ei non nocebit: quia tunc ignorauit. Sed ſi tunc ſciuit, poſtea dubitare cœpit: nihilum proderit.

4 ¶* Heredi & ceteris ſucceſſoribus ſcientia ſua nihil nocet, ignorantia nihil prodeſt.

*

5 ¶Sed, ſi [z] per procuratorem ſcientem quis emerit, ei nocet. ſicuti [a] tutoris quoque nocere, Labeo putat.

z v. l.16. §. pen. in fin. ſ. eo.
a v. quæ ſcri… ad l. 2. C. qui admitt.

6 ¶Hæc actio poſt annum non datur, cùm ſit honoraria, eſt autem & pœnalis.

De vſufructu liberi hominis vendito. 1. Quib. ad libertatem proclamare licet, vel non. 2. Si mater & filius de libertate litigant.

23. *Paulus* lib.50. ad Edictum.

SI vſumfructum tibi vendidero liberi hominis, & ceſſero: ſeruum effici eum, dicebat Quintus Mucius: ſed dominium ita demum fieri meum, ſi bona fide vendidiſſem: alioquin ſine [b] domino fore.

b l.3. in pr. ſ. de peculio. l.36. in fi. ſ. de ſtipulationibus ſeru. l. 1. in pr. C. com. de ſucceſſionib.

1 ¶In ſumma, ſciendum eſt: quæ de venditis ſeruis, quibus denegatur [c] ad libertatem proclamatio, dicta ſunt: etiam ad donatos, & in dotem datos referri poſſe: item ad eos, qui pignori [d] ſe dari paſſi ſunt.

c quibus non denegatur. Cuiac. Inſt. de iur. perſonarum.
d hinc collige, liberos olim etiã alio, quàm venditionis titulo, ſe nexuiſſe pignori, vt hîc, & vſusfructus, in pr. ſ. eod. facit l.16. C. eod.

2 ¶Si mater, & filius de libertate litigant: aut coniungenda ſunt vtrorúmque iudicia: aut differenda eſt cauſa filij, donec de matre conſtet: ſicut Diuus quoque Hadrianus decreuit. nam cùm apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Auguſtus dixit, antè de matre conſtare oportere, ſic deinde filio cognoſci.

De effectu liberalis cauſæ ordinatæ, & de actionib. ei qui de ſtatu ſuo litigat, vel in eum competentib.

24. *Idem* lib.51. ad Edictum.

ORdinata [e] liberali cauſa, liberi [f] loco habetur is, qui de ſtatu ſuo litigat. ita vt aduerſus eum quoq;, qui ſe dominũ eſſe dicit, actiones ei non denegentur, quaſcunq; intendere velit. quid enim, ſi quæ tales ſint, vt tempore [g], aut morte intereant? quare non concedatur ei, litem [h] conteſtando, in tutum eas redigere?

e de ordinatione cauſæ liberali. v. Cuiac. 18. obſ. 23.
f l.14. C. eod.
g l. 23. l. 24. ſ. mandati: Paul. 2. ſent. 15. §. 1.
h v. l. 1. C. quando libellus principi oblatus.

1 ¶Quin etiam Seruius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo [i] lis ordinata ſit.

i facit l.1. in fi. C. de annali except.

2 ¶Sed ſi cum aliis experiri velit: non eſt quærendum, an lis ordinata ſit: ne inueniatur ratio, quemadmodum ſubiecto [k] aliquo, qui libertati controuerſiam moueat, interim actiones excludantur, æquè enim ex euentu iudicij liberalis, aut vtilis, aut inanis [l] actio eius efficietur.

k v. l.19. §. 3. ſ. de neg. geſt.
l de inani dixi ad l. 6. ſ. de dolo.

3 ¶Sed ſi quas actiones inferat dominus: quæritur, an cõpellendus ſit ſuſcipere [m] iudicium. & pleriq; exiſtimãt, ſi in perſonã agat, ſuſcipere ipſum ad [n] litis conteſtationẽ: ſed ſuſtinendũ iudicium, donec de libertate iudicetur. nec videri præiudiciũ libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari. nam, ordinato liberali iudicio, interim pro libero habetur. & ſicut ipſe agere, ita cum ipſo quoque agi poteſt. cæterùm ex euentu aut vtile iudicium erit, aut nullum, ſi contra libertatem pronuntiatũ fuerit.

m inſtantiam vel ſententiam. Glo. hic.
n Ad, ponitur incluſiuè, vt l. marito. §. quinquennium 31. ſ. ad l. Iul. de adult. l. ſin autem ſ. ſoluto.

4 ¶Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni iniuria ab aliquo arguatur: Mela ait, interim eum cauere

debere iudicio ſe ſiſti: * ne melioris conditionis ſit [a], qui dubiæ libertatis eſt, quàm qui certæ. ſed ſuſtinendũ iudicium, ne præiudicium libertati fiat. Æquè ſi cum poſſeſſore hominis furti agi cœperit, deinde is, cuius nomine agebatur, in libertatem proclamauerit: ſuſtinendum iudicium: vt, ſi liber iudicatus ſit, in ipſum transferatur iudicium: &, ſi damnatio facta ſit, iudicati actionem potiùs in eum dandam.

1. Si ſæpius ad libertatem proclametur. 2. De effectu libertatis cauſæ ordinatæ, & acquiſitione per eum qui de ſtatu ſuo litigat.

25. *Gaius* ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali cauſa.

SI cui de libertate ſua litiganti, optio legata ſit: quæcunque, hereditate [b] ei relicta, dicuntur, eadem [c] & de optione tractari poſſunt.

1 ¶ Interdum ex [d] integro datur ad libertatem proclamatio, veluti eius, qui adfirmat, ideo ſe primo iudicio victum, quòd ſtatuta [e] libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit ſibi obtigiſſe.

2 ¶ Licèt vulgò dicatur, poſt ordinatum [f] liberale iudicium hominem, cuius de ſtatu controuerſia eſt, liberi loco eſſe: tamen, ſi ſeruus ſit, certum eſt nihilo minùs eum, quod ei tradatur, vel ſtipuletur, perinde domino adquirere, atque ſi non de libertate eius quærebatur. tantùm de poſſeſſione videbimus, cùm ipſum poſt litem ordinatam deſinat dominus poſſidere. ſed magis eſt, vt adquirat, licèt ab eo non poſſideatur. & cum placuit, per fugitiuum [g] quoque nos poſſeſſionem adquirere [h] poſſe: quid mirum, etiam per hunc, de quo quæramus, adquiri?

De actione iniuriarum.

26. *Idem* lib. 20. ad Edictum Prouinciale.

QVi ex libertate in ſeruitutem petit: ſi, iudicij de euictione ſeruandi cauſa, contra libertatem agit: iniuriarum [i] actione non conuenitur.

Vtrum cauſa libertatis ſit in tempus pubertatis differenda. 1. De abſentia eius, qui ſtatus controuerſiam faciebat. 2. Vel patiebatur.

27. *Vlpianus* lib. 2. de officio conſulis.

DIui fratres Proculo & Munatio reſcripſerunt: Cùm Romulus, de cuius ſtatu quæritur, pupillaris ætatis ſit: an, exigente Varia Hedone matre, & conſentiente Vario Hermete tutore, ad tempus pubertatis cauſa [k] differenda ſit, veſtræ [l] grauitatis eſt, ex fide perſonarum, quod vtile eſt pupillo, conſtituere.

1 ¶ Si ea perſona deſit cognitioni, quæ alicui ſtatus controuerſiam faciebat: in eadem cauſa eſt, qui de libertate ſua litigat, qua fuit, priuſquàm de libertate controuerſiã patiatur. Sanè hoc lucratur, quòd is, qui eam ſtatus cõtrouerſiam faciebat, amittit ſuam [m] cauſam. Nec [n] ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria [o] aduerſarij, ingenuitatem ſolet tribuere. Rectè [p] atque ordine iudices puto facturos, ſi hanc formam fuerint conſecuti: vt, vbi deeſt is, qui in ſeruitutem petit, electionẽ aduerſario deferant, vtrùm malit cognitionem circumduci, an audita cauſa ſententiam proferri. &, ſi cognouerint, pronuntiare debebunt, ſeruum illius non videri. neque hæc res captionem [q] vllam habet [r]: cum non ingenuus pronuntietur, ſed ſeruus non videri. Quòd ſi ex ſeruitute in ingenuitatem ſe allegat: meliùs fecerint, ſi cognitionẽ [ſ] circumduxerint: ne ſine aduerſario pronuntient, ingenuũ videri: niſi magna cauſa ſuadeat, & euidentes probationes ſuggerant, ſecundùm libertatem pronuntiandum: vt etiam reſcripto Hadriani continetur.

2 ¶ Quòd ſi is, qui pro ſua libertate litigat, deſit, contradictor verò præſens ſit: melius erit, inauggeri [t] cauſam eius, ſententiámque proferri. ſi enim liquebit [u], contra libertatem dabit [x] euenire autem poteſt, vt etiam [y] abſens vincat: nam poteſt ſententia etiam ſecundùm libertatem ferri.

Quid ſit voluntate domini eſſe in libertate.

28. *Pomponius* lib. 12. ad Quintum Mucium.

NOn videtur domini voluntate ſeruus in libertate eſſe, quem dominus ignoraſſet ſuum eſſe. & eſt hoc verum. is enim demum voluntate domini in libertate eſt [z], qui poſſeſſionem libertatis ex voluntate domini conſequitur.

De militia.

29. *Arrius Menander* libro primo de Re militari.

QVi de libertate ſua litigans, necdum ſententia data, militiæ ſe dedit: in pari cauſa cæteris [a] ſeruis habendus eſt. nec exonerat eum, quòd pro libero habeatur in quibuſdam. & licèt liber apparuerit, exauctoratus [b] (id eſt militia remotus) caſtris [c] reiicietur. vtique qui ex ſeruitute in libertatem petitus ſit, vel qui non ſine dolo malo in libertate moratus eſt. Qui verò per calumniam petitus in ſeruitutem eſt, in militia retinebitur.

1 ¶ Qui ingenuus pronuntiatus eſt, ſi ſe militiæ dedit, intra [d] quinquennium retractata ſententia, nouo domino reddendus eſt.

De duob. ſeparatim pro parte in ſeruitutem petentibus.

30. *Iulianus* lib. 5. ex Minicio.

DVobus [e] petentibus hominem in ſeruitutem pro parte dimidia ſeparatim, ſi vno iudicio liber, altero ſeruus iudicatus eſt: commodiſſimum eſt, eo vſque cogi iudices, donec conſentiant. ſi id non continget: Sabinum refertur exiſtimaſſe, duci ſeruum debere ab eo, qui viciſſet. cuius ſententiæ Caſſius quoque eſt, & ego ſum. & ſanè ridiculum eſt, arbitrari, eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri [f]. commodius autem eſt, fauore libertatis liberum quidem eum eſſe, compelli autem pretij ſui partem, viri boni arbitratu, victori ſuo præſtare.

Si filius patri qui manumiſerat eius ſeruum, ſucceſſerit.

31. *Vlpianus* lib. 1. Reſponſorum.

FIlium ob hoc, quòd patri [g] heres extitit, prohiberi [h], à patre ſuum ſeruum manumiſſum in ſeruitutẽ petere.

De bonis eorum qui ex ſeruitute, aut libertinitate in ingenuitatem vindicati ſunt.

32. *Paulus* lib. 6. Regularum.

DE bonis eorum, qui ex ſeruitute aut libertate in ingenuitatem vindicati ſunt, ſenatuſconſultũ factum eſt, quo cauetur, de his quidem, qui ex ſeruitute defenſi eſſent, vt id dumtaxat ferrent, quod in domo [i] cuiuſque intuliſſent. in eorum [k] autem bonis, qui poſt manumiſſionem repetere originem ſuam voluiſſent, hoc ampliùs, vt, quod poſt manumiſſionem quoque adquiſiſſent non ex re manumiſſoris, ſecum ferant. cætera bona relinquerent illi, ex cuius familia exiſſent.

De eo qui ſe venundari paſſus eſt.

33. *Idem* lib. ſingulari de Liberali cauſa.

QVi ſciens [l] liberum emit: quamuis & ille ſe pateretur venire: tamen non poteſt contradicere ei, qui ad libertatem proclamat. ſed ſi alij eum ignoranti vendiderit, denegabitur [m] ei proclamatio.

De rationibus reddendis.

34. *Vlpianus* lib. ſingulari Pandectarum.

IMperator Antoninus cõſtituit, non aliàs ad libertatem proclamationem cuiquam permittendam, niſi [n] priùs adminiſtrationum rationes reddiderit quas, cùm in ſeruitute eſſet, geſſiſſet.

De ſeruis ad templi cuſtodiam deſtinatis.

35. *Papinianus* lib. 9. Reſponſorum.

SEruos ad templi [o] cuſtodiam, quod ædificari Titia voluit, deſtinatos [p], neque manumiſſos, heredis [q] eſſe conſtitit.

De ſeruo abducendo.

36. *Idem* lib. 12. Reſponſorum.

DOminus, qui obtinuit [r], ſi velit ſeruum ſuum abducere [ſ], litis æſtimationem pro eo accipere non cogetur.

De priuata conuentione.

37. *Calliſtratus* lib. 2. Quæſtionum.

COnuentio [t] priuata neque [u] ſeruum quemquam, neque libertum alicuius facere poteſt.

De venditore qui profeſſus eſt ſe manumiſſurum. 1. De venditis hac lege, vt manumittantur. De eo qui pretium accepit, vt ancillam manumitteret.

38. *Paulus* lib. 15. Reſponſorum.

PAulus reſpondit: ſi (vt proponitur) poſt perfectam ſine vlla conditione emptionem, poſtea emptor ex voluntate ſua literas emiſit. quibus profiteretur, *ſe poſt certũ tempus manumiſſurum eum, quem emerat*: non videri eas litteras ad conſtitutionem Diui Marci pertinere.

1 ¶ Idem reſpondit, conſtitutionẽ quidẽ Diui Marci ad libertatẽ [x] eorũ mancipiorũ pertinere, quæ hac lege venierint, *vt poſt tempus manumitterentur*. ſed eundem fauorẽ, libertatis conſequẽdæ cauſa, etiam eam mereri, pro [y] qua dominus pretium accepit, vt ancillam ſuam manumitteret: cum idem etiam libertam habiturus ſit.

2 ¶ Quæſitũ eſt, an emptor ſeruo rectè libertatẽ dederit, nondũ pretio ſoluto. Paulus reſpondit, ſeruũ, quẽ venditor emptori tradidit, ſi ei pro pretio [z] ſatisfactum eſt, & nondum pretio ſoluto, in bonis emptoris eſſe cœpiſſe.

3 ¶ Gaius Seius Stichũ ſeruũ Lucio Titio vẽdidit ita, vt Titius Stichũ poſt trienniũ manumitteret, ſi cõtinuo triẽnio ſeruiſſet. ſed nondũ exacto tẽpore triẽnij, Stichus fugit, & poſt aliquantulũ tẽporis, defuncto Titio, reuertit. quæro, an obſtet Sticho ad adſequendã [a] ex venditione libertatẽ, quòd ante triennium diſceſſerit. Paulus reſpõdit, ſecundùm ea, quæ proponuntur, expleto [b] tempore, poſt quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei cõpetiſſe.

Si quis

* a *l. 4. circa pr. j. tit. prox.* b *adde l. 10. ſ. de leg. 1. v. l. 6. ſ. de optione.* c Cuiacius tamen negat: *ſ. de optione.* Electionem fuiſſe actũ legitimum, vtcunque optio ſit actus legitimus.
d *l. 2. C. eo. l. 27. ſ. de iudiciis. l. 1. §. 4. verſ. cæteri. j. de excep. rei iud.*
e de qua dixi *ad l. 2. j. ſi is qui teſtamento.*
f *l. 24. ſ. eo. l. 14. C. eod.*
g *v. Pau. 4. ſent. 14. §. 3.*
h *v. l. 12. §. 4. ſ. de vſufr. l. 1. §. 4. j. de adq. poſſeſ.*
i *v. l. 12. j. de iniuriis.*
k *l. 3. §. 6. ſ. de Carboniano.*
l Conſules in vrbe cognoſcebant de cauſa ſtatus, vide quæ notaui *ad l. vlt. C. vbi cauſæ ſtatus.*
m *l. 53. in pr. j. de re iudic.*
n *l. 7. C. de ingenuis manumiſſis.*
o *l. 7. C. de ing. manumiſſ.*
p Eadem formula reperitur *in l. 4. §. 4. ſ. de offic. proconſ. l. 2. ſ. ad Velleianũ: apud Cicero. pro Quintio. & Philippic. 5.* Oratione Cæſaris *apud Salluſtium.* de verbo *Rectè*, dixi plura *ad l. 11. in fi. ſ. de duobus reis.*
q *v. quæ notaui ad l. 14. in fi. ſ. de probat.*
r reſpectu abſentium. *l. 1. j. ſi libert. ing.*
ſ i. protelari, differri.
t inaudiri, ita legit Cuiacius *6. obſ. 27.*
u *l. 36. j. de re iud. l. 22. C. de falſis.* hæc verba non damnantis, aut ſententiam ferentis, ſed dubitantis. *Senec. 2. controuerſ.* Aut fer ſentẽtiã, aut quod facilius eſt, in huiuſmodi rebus nega tibi liquere. *idem 8. Epiſt. adde 14. Gell. 2.*
x i. proferet ſententiam ſecundum te, ſic Plin. 7. *Epiſt.* ſecũdũ reos. Suet. *Claudio.* ſecundum præſentes, ſecundum te litem do *2. Valer. 5. Cic pro Roſcio Comœdo: 5. Gell. 10. Senec. præfat. 7. Declamationum: Tacit. 4. v. Briſſonium 2. Select. 2. v. Cuia. 6. obſ. 27.*
y *l. 40. C. eo. l. 1. §. 2. C. de affectione toll.*
z *adde l. 38. in pr. j. de adq. poſſ.*
a *l. 8. l. 10. j. de re militari.*
b Militia liberatus iudicii euitandi cauſa, punitur. *l. 8. j. de re milit. l. 1. C. qui militare.*
c Caſtris eiici ſolebant milites ignominia dimiſſi. *dixi ad l. 2. §. 2. ſ. de his qui notant.* d ¶ *v. l. 2. j. de colluſ. deteg.* e *v. l. 9. in pr. ſ. eo.* f paſſiuè hoc vocabulum hîc vſurpatur, *vt l. 17. ſ. de iniuſto.* g *l. 7. C. eo.*
h Imò nõ prohibetur, quia parens eius ſeruo libertatẽ cõferre non potuit. *l. 9. C. de man. teſt.*
i Qui ex poſſeſſione ſeruitutis vindicauit ſe in libertatẽ, bona quæ intulit in domũ poſſidentis ſecum reportat.
k Qui ex libertate vindicãt ſe in ingenuitatẽ, ea demũ bona ſecũ ferũt, quæ poſt manumiſſionẽ de facto adquiſiuerunt, non ex re manumiſſoris.
l *l. 7. §. 2. ſ. eo. v. l. 4. ſ. tit. prox.*
m Imò nõ denegabitur: quia cõuentione priuata nemo fieri ſeruus poteſt. *l. 37. j. eod.*
n *l. vlt. C. quib. ad lib. proclam.*
o Ad templorũ cuſtodiã ſerui nonnunquã legati fuere.
p i. votos ad cuſtodiã tẽpli. *l. 2. in pr. j. de pollicitationib. l. 5. C. de furtis.*
q ſerui legati ad tẽpli cuſtodiã ædituum, interim ſunt heredis, nõ ipſius tẽpli aut Dei, vt *hîc*. Cur ſunt heredis? quia nec conſecrati, nec dedicati tẽplo. Ideóq; manumitti non poſſunt, niſi ab herede, quòd ſi cõſecrati eſſent, ſerui eius Dei efficit, cuius tẽplum foret, vt Martiales, Larini: & in Sicilia, Venerii ſerui, miniſtri Veneris Erycinæ apud *Cic. Cluentiana & diuinatione.* de Agonide quadã adiudicata Veneri.
r rei vindicationem.
ſ vtiq; poteſt. *l. 68. ſ. de rei vin.*
t *l. 10. C. eo.*
u Imò poteſt cõuentione ſeu vẽditione ſui liber ſeruus effici. *l. 33. ſ. eod.*
x ſerui venditi ea lege vt ab emptore manumittantur, emptore ceſſante, ipſo iure ad libertatẽ eripiuntur ſine manumiſſione. *v. l. 1. ſ. qui ſine manumiſ.* Quid: quem habiturus eſt patronũ? Ipſum emptorẽ, quod ſanè paradoxũ: vt is ſcilicet ſit patronus, qui nõ manumiſit.
y *l. 4. C. ſi mancip. ita fuerit alien.*
z *v. l. 19. l. 53. ſ. de contrahend. empt.*
a ad conſequendam. *Hal.*
b *v. l. 14. circa fin. ſ. de ſtatu lib.*

Si quis vltro de ingenuitate sua probare desideret. 1. De calumnia mouentis controuersiam status. 2. De tutorib. & curatorib. 3. De viro & vxore.

39. *Idem* lib.5.Sententiarum.

CVi necessitas probandi de ingenuitate sua nõ incumbit, vltrò [a] si ipse probare desideret, audiendus est.

1 ¶ Qui de ingenuitate cognoscunt: de calũnia [b] eius, qui temerè controuersiam mouit, ad modũ exilij possunt ferre sententiam. 2 ¶ Tutores vel curatores pupillorũ, quorũ tutelam & res administrauerunt, postea status quęstionem facere non possunt. 3 ¶ Maritus vxori eidémque libertæ status quæstionem inferre non prohibetur.

a l.14. in fi. ſ. de probat.
b l.31. C. eod.

De eo qui se venundari passus est.

40. *Hermogenianus* lib.5.Iuris epitomarum.

CVm, pacto partitionis [c] pretij, maior viginti annis venalem † se præbuit: nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.

c l.15. §.1. ſ. de statu pers. v. l.6. §.5. ſ. de iniusto rupto. Partitionis pretii hanc ... to fuisse rationem in venditis libertatibus, vt creditori (cui satisfaciendum erat à debitore) pars pretii numeraretur: pars altera maneret penes debitorem ipsum venditum.
† hoc hódie correctum. Nouel. Leon. 59.

De probatione. 1. De reb. amotis, vel damno facto ab eo qui proclamat in libertatem.

41. *Paulus* lib. singulari de Articulis liberalis causæ.

SI [d] in obscuro sit, in quo fuerit statu is, qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est probare volens, se ipsum in libertatis esse possessionem [e].

1 ¶ Iudex autẽ, qui de libertate cognoscit, etiã de [f] rebus amotis, damnóve magno facto cognoscere debet. fieri enim potest, vt fiducia libertatis & subripere quędã, & corrũpere, atq; cõsumere ex bonis, quibus seruiebat, ausus sit.

d liberalis causa si in obscuro sit, &c. Hal.
e possessione.
f v. l.12. § fi. ſ. e.
g vid. l.11. §.4. vers. cæterum ſ. de ...

Si is qui perperàm liber pronunciatus est, postea eius esse cœperit, contra quem fuerat iudicatum.

42. *Labeo* lib.4.Posteriorum.

SI seruus, quem emeras, ad libertatem proclamauit, & ab iudice perperam pro eo iudicatum est, & dominus eius serui, post rem contra te iudicatam, te heredem fecit: aut aliquo nomine is tuus esse cœpisset: petere eum tuum esse poteris: nec tibi, obstabit rei iudicatæ præscriptio. *Iauolenus*: Hæc vera sunt.

De his quæ proclamans in libertatem intercepit.

43. *Pomponius* libro 3.Senatusconsultorum.

DE his, qui bona eorum, quibus seruiebant intercepissent, deinde ad libertatẽ proclamabant, Hadrianus Imperator rescripsit. cuius rescripti verba hæc sunt: Sicut non est æquum, fiducia libertatis, quæ ex fideicommissi causà præstanda est, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati præstandæ moram quæri oportet. quamprimùm ergo [h] arbitrum darè debeat, apud quem constaret, quid seruari potest heredi, antequàm ad seruum manumittendum compelleretur.

De his, quæ libertatis causa imponuntur.

44. *Venuleius* lib.7.Actionum.

LIcèt dubitatum antea fuit, vtrùm seruus dumtaxat, an libertus [i] iurando patrono obligaretur in his, quæ libertatis causa imponũtur: tamẽ verius est, non aliter quã liberũ obligari. Ideo autẽ solet [k] iusiurandũ à seruis exigere, vt hi religione adstricti, posteaquàm suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatẽ haberent. dummodo in continenti, cũ manumissus est, aut iuret, aut promitteret.

k sine iureiurando operæ à seruis non exiguntur. l.7. ſ. de ... non ... missione.

1 ¶ Licet autem circa donum, munus [l], operas, etiam vxorum personas inserere.

2 ¶ In eum, qui impubes iurauerit, scilicet qui & iurare potuerit [m], danda est vtilis actio operarum nomine, cùm pubes tamen factus erit. potest [n] tamen & impubes [o] operas dare: veluti [p] si nomenculator [q] sit, vel histrio [r].

... impuberes ... interdũ ... possunt: quomodo? si nomenculator ... histrio.

QVIBVS AD LIBERTATEM [s] PROclamare non licèt,

Tit. XIII.

De maiore. 1. Vel minore xx. annis, qui se venundari passus est.

1. *Vlpianus* lib.2.de officio Proconsulis.

MAIORES viginti annis ita demum ad libertatem proclamarè non possunt, si pretium [t] ad ipsum, qui veniit peruenerit. Ex cęteris autem causis, quamuis maior viginti annis se venumdari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet.

1 ¶ Minori autem viginti annis ne quidem ex causa suprà scripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi maior annis viginti factus, durauit in seruitute. tunc [u] enim si pretium partitus [x] sit: dicendum erit, denegari ei deberi libertatis proclamationem.

... eorum qui ad libertatẽ proclamare nõ prohibentur.
l l.7. §.1. ſ. de liberal. causa. l.5. Cod. de liberali causa.

Si quis seruum quem per vim accepit testamento liberum esse iussit.

2. *Marcellus* libro 24.Digestorum.

SEruum quis per vim à Titio accepit, & testamento liberum esse iussit. quanquam soluendo decesserit, non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui, non procedente quidem libertate, cum herede eius [y] agere potest: at, si ad libertatem seruus peruenerit, nullam actionem habiturus est: quia nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

y l.9. §.5. §.7. ſ. de eo quod met.

De his qui venire se patiuntur, vel ex mulierib. quæ se venire passæ sunt, nascuntur.

3. *Pomponius* libro 11.Epistolarum & variarum lectionum.

EIs, *qui se passi sint [z] venire, ad libertatem proclamãdi licentiam denegari. quæro, an & ad eos, qui ex mulieribus, quæ se passæ sint venire, nascuntur, ita senatuscõsulta pertinent. Dubitari non potest, quin ei quoque, quæ maior annis viginti venire se passa est, ad libertatẽ proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt.

* z ¶ de quibus. v. l.6. §.5. ſ. de iniusto.

Si statuliber aut is, cui libertas fideicommissaria debebatur, se vendi passus est.

4. *Paulus* lib.12.Quæstionum.

LIcinnius Rufinus Iulio Paulo. Is, cui fideicommissa libertas debebatur, post vicesimum annum venire se passus est. Quæro, denegandum sit ei ad libertatem proclamare. Mouet me exemplum [a] cuiussuis liberi hominis. nam etsi consecutus [esset] libertatem, se vendidisset: denegaretur ei ad libertatem proclamare. *nec debet [b] meliori loco intelligi: quòd in seruitute constitutus, passus est se venumdari: quàm si esset libertatem consecutus. sed è contrario mouet me: quòd in hoc, de quo quęritur, venditio constitit: & est, qui veneat: *in libero autem homine neque venditio constitit: & nihil [c] est, quoniam [d] veneat. peto itaq; plenissimè instruas. Respondit: * Venditio quidem tam serui, quàm liberi, contrahi potest: & stipulatio de euictione [e] contrahitur. non enim de eo loquimur, qui sciens [f] liberum emit. nam aduersus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is, qui adhuc seruus est, etiam inuitus veniri potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quod de conditione [g] sua dissimulat. cùm in sua potestate habeat, vt statim ad libertatẽ perueniat. Quod [h] quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. Pone, statuliberum passum se venumdari. nemo dicturus est, superueniente conditione, quæ non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. Idem puto etiam si in ipsius potestate fuit conditio. Sed in proposito magis probandum est, vt [i] denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se venumdari: quia indignus est auxilio prætoris fideicommissarij [k].

a sunt enim paria, esse in ipsa libertate & mox eam adipisci. Indignus est auxilio Prętoris fideicommissarii, qui in articulo obtinendæ libertatis fideicommissariæ venumiit.
*
b v. l.24. §. vlt. ſ. tit. prox.
*
c v. l.19. ſ. quẽadm. ser. amit.
*
d quod teneat. Hal.
e v. l.39. §.3. ſ. de euictionib. adde §. vlt. in fin. Inst. de emptione.
f l.4. l.5. l.62. l.70. ſ. de contrah. emp. §. fi. Inst. de empt. & vend. l.33. ſ. tit. prox.
g Malus præsumitur qui de sua conditione dissimulat.
h Moram in petendo nõ admittit, qui iure petere non possit.
i Libertas denegatur ei qui eam abiicit.
k de quo dixi ad Vlpian. 25.

De duob. emptorib. hominis liberi.

5. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Claudianum.

SI duo [l] liberum hominem maiorem annis viginti emerimus, vnus sciens eius conditionem, alter ignorãs: an non propter eum, qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur: sed propter eum, qui ignorat, seruus efficietur? sed non etiam eius, qui scit, sed tantùm alterius.

l l.7. §.3. ſ. tit. prox.

SI [m] INGENVVS ESSE DICETVR,

Tit. XIIII.

De re inter alios iudicata.

1. *Marcellus* lib.7.Digestorum.

SI LIBERTVS alterius, alio [n] agente, ingenuus pronunciatus esse dicetur: sine vlla exceptione temporis, patronus eius cognitionem solet exercere.

m si libertus ingenuus esse dicetur. Vulgat. Hal.
n id est, nõ iusto contradictore. v. l.1. C. de ingen. manumiss.

De eo qui se venire passus est. 1. De quinquennio.

2. *Saturninus* lib.1.de officio proconsulis.

QVi se venire passus esset maiorem, scilicet vt pretium ad ipsum perueniret: prohibendum [o] de libertate contendere, Diuus Hadrianus cõstituit. sed interdum ita contendendum permisit, si pretium suum reddidisset.

1 ¶ Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant: † non [p] † quinquennium, quàm manumissi fuissent, audientur.

2 ¶ Qui post quinquennium reperisse instrumenta [q] ingenuitatis suæ adseuerant, de ea re ipsos principes adire oportere cognituros.

o l.1. ſ. quib. ad libertatem proclamare.
† adserunt. Hal.
p l.4. ſ. eod.
† hodie etiam post quinquennium. l. vlt. C. vbi causa status.
q v. Capitolinũ in M. Antonino Philoso. ho. vbi de probandæ ingenuitatis modo agitur.

Interpretatio verborum agnitis natalib. 1. De relinquendis manumissori.

3. *Pomponius* lib.5.Senatusconsultorum.

HOc sermone, *Adgnitis natalibus*, de nullis aliis intelligendum est senatum sensisse, quàm ingenuis.

1 ¶ Verbo autem *relinquerent*, etiam hoc intelligẽdum est: vt, quæcunque ex re eius, à quo manumissi erant, adquisita habeant, restituant [r]. sed, id quemadmodum accipiendum sit, videndum est, vtrúmne quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex his adquisitum, reddere debeant: an verò etiam concessa & donata à manumissoribus amplexi sint. quod magis est.

r l.1. in fin. C. de ingenuis manumiss.

De quinquennio.

4. *Papinianus* lib.22.Quæstionum.

ORatio: quæ prohibet, apud consules aut pręsides prouinciarum, post [s] quinquennium à die manumissionis, in ingenuitate proclamare, nullam causam, aut personam excipit.

s vide l.2. ſ. eo.

De re inter alios iudicata.

5. *Idem* lib. 10. Responsorum.

PAtronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res iudicata est, non esse præscriptione temporis summouendum respondi.

De quæstione an sit libertus, vel an sit illius libertus.

6. *Vlpianus* lib. 38. ad Edictum.

QVotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit: siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vocetur. qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat: redditur [a] præiudicium [b]. Sed & quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaij Seij se negat: idem præiudicium datur.[c] Redditur autem alterutro desiderante. Sed actoris partibus semper [d], qui se patronum dicit, fungitur: probaréque liberum suum necesse habet: aut, si non probet, vincitur.

NE DE [f] STATV DEFVNCTORVM post quinquennium quæratur,

Tit. XV.

De priuatis & fisco. 1. Si per alterius quæstionem fiat præiudicium ei, qui ante quinquennium decessit, si ingenuus pronunciatus esse dicetur. 4. De retractatione in deteriorem, vel meliorem conditionem.

1. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

DE STATV defunctorum [g] post [h] quinquennium quærere non licet, neque priuatim, neque fisci nomine.

1 ¶ Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quæstionem præiudicium futurum est ante quinquennium mortuo.

2 ¶ Immo nec de viui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei, qui ante quinquennium decessit. & ita Diuus Hadrianus constituit.

3 ¶ Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere. nam oratione [i] Diui Marci cauetur: vt, si quis ingenuus pronuntiatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed viuo eo, qui ingenuus pronunciatus est, non etiam post mortem. in tantum, vt, etiã si cœpta quæstio fuit retractationis, morte eius extinguatur, vt eadem oratione cauetur.

4 ¶ Si quidem in deteriorem [k] conditionem quis statum retractaret: secundùm ea, quæ dixi præscribendum est. Quid ergo, si in meliorem? veluti pro seruo libertus dicatur? quare non admittatur? quid enim, si seruus quis dicatur, quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquenniũ mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim & pro mortua est. & Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit, posse. ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.

De filiis eius cuius memoria non fuit retractata. 1. De pupillis. 2. De lite ante mortem illata.

2. *Papinianus* lib. 14. Responsorum.

NOn esse libertatis quæstionem filiis inferendam, propter matris vel patris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit.

1 ¶ Nec in ea re [l], quæ publicam tutelam meruit, pupillis [m] agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quòd quinque annorum tempus, cùm tutores non haberent, excesserit.

2 ¶ Præscriptio [n] quinque annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si veterem causam, desistente, qui mouit, longo [o] silentio finitam probetur.

De retractatione in meliorem conditionem.

3. *Hermogenianus* lib. 6. Iuris Epitomarum.

a *l. 5. §. 18. ff. de agnos. lib. l. 1. l. 5. Cod. de ingenuis manumiss.*
b Præiudicii nomine actio & exceptio intelligitur.
c *l. 18. ff. de probationib.*
d Imò, nõ semper. *l. 14. ff. de probat.* sic habẽdum est eum actorem esse, secundũ cuius intentioné data & concepta erat actio. vt si ita detur actio, Si paret Luciũ esse patronum, Lucius actoris partes sustinet: quod si ita, Si paret Gaiũ ingenuum esse, Gaius actor esse intelligatur, *vide Cuiac. 5. obs.* ...
e Huius constitutionis author fuit Nerua *l. 4. j. eo.* vt M. Antonius Philosophus, *teste Capitolino.*
f *l. 7. C. 21.*
g aliud est in viuis. *l. vlt. C. vbi causa status agi debeat.*
h *l. 4. j. eo. l. 4. C. eod.*
i hac voce motus Cuiacius *C. eod.* putat hoc Senatusconsultum factum D. Marci temporibus, cùm à Capitolino scribatur, Marcũ imperatorem de statu defuncti intrà quinquennium queri iussisse. *l. 3. j. eo. l. 2. ff. de iure aureor. annul. l. 29. §. vlt. ff. de liberali.*
k si quidem deterioré conditioné faceret qui statum retractaret. *Hal.*
l i. libertate.
m Etiam pupillis tutores non habentibus currit hæc præscriptio.
n *l. 1. C. eod.*
o sc. triennio. *Accurs.*

ANte quinquennium defuncti status honestior [p], quã mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. Idcirco, etsi quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

De edicto diui neruæ. 1. De quæstione nummaria.

4. *Callistratus* lib. 1. de Iure fisci.

PRimus [q] omnium Diuus Nerua edicto [r] vetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri.

1 ¶ Sed & Diuus Claudius Claudiano rescripsit, si per quæstionem nummariam præiudicium statui videbitur fieri, cessare quæstionem.

DE COLLVSIONE [s] DETEGENDA [t],

Tit. XVI.

Ratio & summa senatusconsulti.

1. *Gaius* lib. 2. ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

NE QVORVNDAM dominorum erga seruos nimia indulgentia [u] inquinaret amplissimũ ordinem: eo quod paterentur, seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberósque iudicari: senatusconsultum [x] factum est Domitiani temporibus: quo cautum est: vt, si quis probasset per collusionem quicquam factum, si iste homo seruus sit, fieret eius seruus, qui detexisset collusionem.

De quinquennio. 4. De extraneis.

2. *Vlpianus* lib. 2. de officio consulis.

COnlusionem detegere ingenuitatis post sententiã [y] intra quinquennium posse, Diuus Marcus constituit.

1 ¶ Quinquennium autẽ continuum vtiq; accipiemus.

2 ¶ Sicubi planè ætas eius, cuius retractatur conlusio, differendam retractationem in tempus pubertatis, vel alterius rei suadet: quinquennium non currere, dicendũ est.

3 ¶ Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum. aliter atque circa eum, qui ex libertinitate se in ingenuitatem petit.

4 ¶ Oratione Diui Marci cauetur, vt etiam extraneis, qui pro altero postulandi ius haberent, liceret detegere collusionem.

De iniusto contradictore.

3. *Callistratus* lib. 4. de Cognitionibus.

CVm non [z] iusto contradictore quis ingenuus pronuntiatus est: perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res interuenisset. ídque principalibus constitutionibus cauetur.

De statu eius qui per collusionem dicitur pronunciatus ingenuus.

4. *Vlpianus* lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam.

SI libertinus per collusionem [a] fuerit pronunciatus ingenuus: conlusione detecta, in quibusdam causis quasi libertinus incipit esse. Medio tamen tempore, antequàm collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, vtique quasi ingenuus accipitur.

De retractatione sententiæ pro ingenuitate. 1. Si plures ad detegendum accedant.

5. *Hermogenianus* lib. 5. Iuris epitomarum.

SEntentiam pro ingenuitate dictam, & collusionis prætextu semel retractare permittitur.

1 ¶ Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant: causa cognita, quis debeat admitti, comparatis omnium moribus, & ætatibus, & [b] cuius magis interest, statui oportet.

LIBER

p ...
q Imò, M. Antonius primus fuit. *teste Capitolino.*
r hoc edicto. *Hal.*
s *l. 7. C. 20.* Collusionem Ecloga vocat συμπαιγνίαν, Collusio est quidam lusus inter duos *48. tit. 12.* adde *5. extrauag. 2.*
t Epitome huius tituli ea est. Qui colludente domino vel patrono ingenuus pronunciatus est, seruus aut libertus fit eius qui detexit collusionem intra quinquénium.
u Hac de causa Alexander Seuerus libertinos nunquam in equestrem ordinem redegit, *teste Lampridio eod.*
x Numianum scil. de quo *vide l. 2. C. eo.*
y *l. 2. ff. de iure aureor. l. 29. in fi. ff. de liberali.*
z *vide l. 1. C. de ingenuis manumissis.*
a *l. 1. ff. eod. l. 1. l. 2. C. eo. l. 4. in fi. C. de seruis fugitiuis.*
b *l. 5. ff. de popularibus.*

LIBER QVADRAGESIMVS-PRIMVS.

DE ADQVIRENDO[a] RERVM DOMINIO[b].

De iure gentium & ciuili. 1. De occupatione animalium: & de editis ex illis.

1. *Gaius* lib.2.Rerum cotidianarum siue aureorum.

QVARVNDAM[c] rerum dominiũ nanciscimur[d] iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræquè seruatur: quarundam iure ciuili, id est iure proprio ciuitatis nostræ. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est[e]: opus est, vt de hoc priùs referendum sit.

1 ¶ Omnia[f] igitur animalia, quæ terra, mari, cælo[g] capiuntur, id est feræ[h] bestiæ, & volucres, pisces capientium fiunt.

2. *Florentinus* lib.6.Institutionum.

VEl quæ ex his apud nos sunt[i] edita.

3. *Gaius* lib.2.Rerum cotidianarum siue aureorum.

QVod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. 13 x 7

1 ¶ Nec interest[k], quod ad feras bestias & volucres, vtrùm in suo fundo quisque capiat, an in alieno[l]. Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandíque gratia[m], potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi, ne ingrederetur.

2 ¶ Quidquid autem eorum ceperimus, eo vsque nostrum esse intelligitur[n], donec nostra custodia coercetur. cùm verò euaserit custodiam nostram, & in naturalem[o] libertatem se receperit: nostrum esse desinit, & rursus occupantis fit.

4. *Florentinus* lib.6.Institutionum.

NIsi[p] si mansuefacta emitti ac reuerti solita sunt.

1. De vulneratione. 2. De apibus. 5. De pauonibus, columbis, apibus, ceruis & cæteris animalibus mansuefactis. 6. De gallinis & anseribus. 7. De captis ab hostibus, & de animalium fœtu, & de postliminio.

5. *Gaius* lib.2.Rerum cotidianarum siue aureorum.

NAturalem[q] autem libertatem recipere intelligitur: cum vel oculos nostros effugerit: vel ita sit in conspectu nostro, vt difficilis sit eius persecutio.

1 ¶ Illud[r] quæsitum est, an fera bestia, quæ ita vulnerata sit, vt capi possit, statim nostra esse intelligatur. Trebatio[s] placuit, statim nostram esse & eo vsque nostram videri, donec eam persequamur. quòd si desierimus eam persequi, desinere nostram esse, & rursus fieri occupantis. itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quàm si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, vt eam non capiamus. quod[t] verius est.

2 ¶ Apium quoque natura fera est. Itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam à nobis alueo[u] concludantur, non magis nostræ esse intelliguntur, quàm volucres, quæ in nostra[x] arbore nidum fecerint. Ideo, si alius eas incluserit, earum dominus erit.

3 ¶ Fauos[y] quoque, si quos hæ fecerint, sine[z] furto quilibet possidere potest. Sed (vt suprà quoque diximus) qui in alienum fundum ingreditur, potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi, ne ingrederetur.

4 ¶ Examen[a], quod ex alueo nostro euolauerit, eo[b] vsque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis eius persecutio est. alioquin occupãtis fit.

5 ¶ Pauonum[c] & columbarum[d] fera natura est[e]. Nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine auolare & reuolare solent. Nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos[f] quoque ita quidam mansuetos habent, vt in siluas eant, & redeant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In his autem animalibus, quæ consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est, vt eousque[g] nostra esse intelligantur, donec[h] reuertendi animum[i] habeant. quod (si) desierint reuertendi animum habere, desinant nostra esse, & fiant occupantium. Intelliguntur autem desiisse reuertendi animum habere tunc, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

6 ¶ Gallinarum[k], & anserum non est fera natura. palam est enim, alias[l] esse feras gallinas[m], & alios feros anseres[n]. Itaque si quolibet modo anseres mei & gallinæ meæ turbati[o] turbatæve adeo longiùs euolauerint, vt ignoremus, vbi sint: tamen nihilo minùs in nostro dominio tenentur. Qua de causa furti[p] nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi animo adpræhenderit.

7 ¶ Item quæ ex[q] hostibus capiuntur, iure[r] gentium[s] statim capientium fiunt[t].

6. *Florentinus* lib.6.Institutionum.

ITem quæ[u] ex animalibus dominio nostro eodem iure subiectis nata sunt.

De his quæ ad flumina & maria pertinent. De alluuione. 2. De vi fluminis. 3. De Insula. 5. De alueo. 6. De inundatione. 7. De specificatione. 8. De confusione. 10. De his, quæ solo cedunt. De ædificatione. 13. De plantatione, & de his quæ sunt in confinio.

7. *Gaius* lib.2.Rerum cottidianarum siue aureorum.

ADeo quidem, vt & liberi homines in seruitutem deducantur. qui tamen, si euaserint hostium potestatem, recipiunt pristinam libertatem.

1 ¶ Præterea quod per alluuionem[x] agro nostro flumen adiicit, iure gentium nobis adquiritur[y]. Per alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligere non possimus, quantum quoquo momento temporis adiiciatur.

2 ¶ Quod si[z] vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit: palam est, eam tuam[a] permanere. Planè si longiore tempore fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint: ex eo tempore videtur meo fundo adquisita esse.

3 ¶ Insula[b], quæ in mari nascitur, (quod rarò accidit) occupantis fit[c]: nullius enim esse creditur. In flumine nata, quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cuiusque prædij, quæ latitudo prope ripam sit. quòd si alteri parti proximior sit: eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possident.

4 ¶ Quòd si vno latere perruperit flumen, & alia parte nouo riuo fluere cœperit, deinde infrà nouus iste riuus in

a 2. instit. 1. 2. Harmen. 2. ἐκ διαφόρων τρόπων scilicet. 50. Eclog. 1. quibus modis, quibus & à quibus personis [illegible]ratur.
b quoad pro[illegible]tatem scilicet. idque propriè: vsumfructum verò & possessioné, impropriè. Propriè enim dominiũ est proprietas: possessio, vsus [illegible] Duarenus [illegible] 17. ita [illegible], Ius de [illegible] qua corpo[illegible] ac liberè disponẽdi; ita quam si [illegible] lege pro[illegible]tur. Domi[illegible] aliud di[illegible]tum, aliud [illegible], vt ius Em[illegible], [illegible] superfi[illegible] pe[illegible] esse [illegible] aliud pe[illegible]. Ple[illegible] dominium [illegible] vsufru[illegible] cohæret [illegible]: nu[illegible], quod & [illegible] dici potest, cùm separatum est ab [illegible]fructu. Affi[illegible] dominij [illegible] quasi dominium, quod est penes eum qui rem à non domino bona fide accepit: ius [illegible], quod cõ[illegible], cui ius [illegible] vel hy[illegible] ter [illegible] persona[illegible] vel realis [illegible] vocabulo [illegible] intellige[illegible], deci[illegible] & ius pos[illegible] debetur. [illegible] & aliquod [illegible] dominium [illegible] liberos, [illegible] bonorum [illegible] spe [illegible] sunt. [illegible] instit. de heredit. qualit. & differentia.
c Synopsis Basi[illegible]
d l. 5. in pr. ꝟ. de [illegible] §. [illegible]. Instit. de rer. diuis.
e [illegible] id exigẽ[illegible] scilicet. sic [illegible] & ne[illegible] & con[illegible] quam pa[illegible] communio [illegible].
f Synopsis eod. [illegible]
g [illegible] Theo[illegible] §. Inst. de rerum diuisione. id est aëre.
h hinc venationis, aucupij & piscationis ius. l. 28. ꝟ. ad l. Aquil. l. vnic. Cod. de venat.
i vide l. 6. ꝟ. eod.
k §. 12. inst. de rer. diuis.
l hinc colligit Cuiacius 4. obs. 2. Iure Romano in aliena sylua venari & alieno lacu, stagnóve piscari licere. vide tamen l. 13. in fin. ꝟ. de iniuriis. Mores tamen ius Romanum subegisse: adeo vt ne in flumine quidem publico piscari, neque in agris liberè venati, aut aucupari liceat.
m l. 16. ꝟ. de seru. rust. l. vnic. C. de Thes.
n l. 1. §. 10. ꝟ. si quadrupes.
o l. [illegible] in pr. ꝟ. eod.
p l. [illegible] ꝟ. eod.
q l. 3 in fin. ꝟ. eod. l. 44. ꝟ. eod.
r §. 13. Instit. de rer. diuis.
s Trebatij sententia fera vulnerata, fit eius qui vulnerauit: Gaij sententia, occupantis [illegible]. sed aliter Fridericus distinguit apud Radeuicum, si quis, inquit, cum canibus venatricis siue Molossis feram inuenerit & persecutus fuerit, vt ei potius quàm occupanti cedat: si cum canibus leporariis siue laconicis, vt occupanti cedat: si lancea vel gladio vulnerauerit aut occiderit, nondum ceperit, vt eius sit, non occupantis. si telo, balista, aut arcu emisso occiderit, vt æquè eius sit, non occupãtis: eoúsque scilicet, donec eã persequatur. quod & lex 6. Cod. Longobard. de venatione admittit. Ita constat posteriores Iuriscõsultos & Imperatores diligentius quædã tractasse quàm priores: mediis sententiis quibusdam & nouis distinctionibus introductis.
t l. 55. vers. summam. ꝟ. eod. §. 14. Insti. de rer. diuis.
u σιμβλοὺς alueos Græci vocant & κυψέλας Theophil. Instit. de rer. diuis.
x l. 16. ꝟ. de seruitut. rustic.
y μελικηρίδας. 50. Eclog. 1. c. 2.
z l. 26. in pr. ꝟ. de furtis.
a ¶ σμῆνος. 50. Ecl. 1. c. 2. ἑσμός, Theophil.
b l. 3. §. 15. ꝟ. de adquir. possess.
c §. 15. Instit. de rer. diuis. l. 37. ꝟ. de furtis.
d vide Guibertum c. 17. Quæstionum.
e sed tamẽ pauo mansuetus haberi potest. l. 37. ꝟ. de furtis. Imò pauonem agrestem videri quasi miraculi loco, refert Varro 3. de re rustica. 5. Q. Curtius 9. Sigebertũ anno 1086.
f §. 15. instit. de rer. diuis.
g immò vlterius. l. 7. in fin. ꝟ. familiæ.
h l. 8. §. 1. ꝟ. fam. ercisc.
i λογισμόν. sed quoniam animum in brutis intelligere non possumus, ex reuertendi consuetudine is accipiendus est. Cõsuetudinem eam amittunt, vt ait Theophilus in § τῶν ταῶν. Instit. de rer. diuis. si vltra tres dies abfuerint. Theophil. ibid. & Harmenop 2. ti. 1.
k §. 16. Instit. de rer. diuis. χηνῶν ὀρνίθων Theophilus.
l Rectè sequuntur, quædam sunt feræ: igitur & quædam mansuetæ. §. 16. Inst. de rer. diuis.
m ἀγριόρνιθας Theophil.
n ἀγριοχηνάρια Theophil. ibid. & gallorum gallinaceorum. v. Forcatulum 9. Amiarij. vbi notat gallinæ appellatione, gallinaceos contineri.
o adde casum l. 44. ꝟ. eod.
p etiam in re modica furtum committitur. furtum enim crimen est ordinarium. §. 18. Instit. de actionib. Ordinaria autem actio pro re modica dari potest. l. 1. §. 10. ꝟ. de coniungend. Subsidiaria, vt de dolo non potest. l. 9. §. 3. ꝟ. de dolo.
q l. 7. l. 51. ꝟ. eod. l. 1. §. 5. ꝟ. tit. prox. §. 17. Inst. de rer. diuis.
r Hinc legitima seruitus de qua Aristoteles 1. Politic. 9.
s quod φυσικὴν κτῆσιν vocat Theophilus. §. φυσικῇ. Instit. de rer. diuis.
t non semper. l. 21. in fi. ꝟ. de capti.
u §. 19. Inst. de rer. diuis.
x l. 1. in fi. C. de alluuionib. §. 20. Inst. de rer. diuis. Alluuio πρόσκλυσις id est, adundatio πρόσχωσις id est, adaggeratio, dicitur Theophilo.
y l. 12. §. 16. ꝟ. eod.
z §. 21. Inst. de rer. diuis. l. 4. in fin. ꝟ. de reb. credit.
a l. 8. ꝟ. de incendio.
b §. 22. Inst. de rer. diuis. adde l. 65. ꝟ. eod.
c & ita quod nullius fuit, priuati esse potest.

a id circumluuium Glossis manuscriptis.dixi ad Festum.
b *l.30.§.2.l.56.j.eod.l.1.C.de alluuionib.§.22.in fin.Instit.de rer.diuis.*
c *§.23.Instit.de rer.diuis.*
d *l.38.j.eodem.*
e *l.30.§.3.j.eodem.*
f Imò obtinet.

veterem se conuerterit:ager,qui à[a] duobus riuis comprehensus, in formam[b] insulæ redactus est, eius est scilicet, cuius & fuit.

5 ¶ Quod si[c] toto naturali alueo relicto flumen aliàs fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est,qui prope ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque prædij,quæ latitudo prope ripam sit:nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen, id est publicus iuris gentium. Quòd si post aliquot temporis ad priorem[d] alueum reuersum fuerit & flumen, rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident. Cuius tamen totum agrum nouus alueus occupauerit:licet ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: non tamen, is, cuius is ager fuerat, stricta ratione quicquam in eo alueo habere potest.quia & ille ager, qui fuerat, desiit esse, amissa propria forma. & quia vicinum prædium nullum habet.non potest ratione vicinitatis vllam partem in eo alueo habere. sed[e] vix[f] est, vt id obtineat.

6 ¶ Aliud sanè est, si cuius ager totus inundatus[g] fuerit. namque inundatio speciem fundi nō mutat.& ob id,cum recesserit aqua,palàm est,eiusdem esse,cuius & fuit.

7 ¶ Cùm quis ex aliena materia speciem[h] aliquam suo nomine fecerit:Nerua & Proculus putāt, hunc dominum esse,qui fecerit:quia,quod factum est,antea nullius fuerat. Sabinus & Cassius magis naturalem rationem efficere putant, vt[i], qui materiæ dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factū sit,dominus esset:quia sine materia nulla species effici possit.veluti si ex auro,vel argento, vel ære vas aliquod fecero: vel ex[k] tabulis tuis nauem, aut armarium, aut subsellia fecero: vel ex lana tua vestimentum:vel ex vino & melle tuo mulsum:vel ex medicamétis tuis emplastrum,aut collyrium[l] vel ex vuis, aut oliuis, aut spicis[m] tuis vinum, vel oleum,vel frumentum. Est tamen etiam media sententia rectè existimantium, si species[n] ad materiam reuerti possit, verius esse, quod & Sabinus & Cassius senserunt.si[o] non possit reuerti, verius esse, quod Neruæ & Proculo placuit.vt ecce vas conflatum ad rudem massam auri, vel argenti, vel æris reuerti potest. vinum verò, vel oleum,vel frumentum,ad vuas, & oliuas, & spicas reuerti non potest. ac ne mulsum quidem ad mel & vinum:vel emplastrum,aut collyria ad medicamenta reuerti possunt. Videntur tamen mihi rectè quidam dixisse,non debere dubitari, quin alienis spicis excussum[p] frumentum eius sit, cuius & spicæ fuerunt. cùm enim grana, quæ spicis continentur, perfectam habeant suam speciem: qui excussit spicas: non nouam speciem facit,sed eam,quæ est,detegit.

8 ¶ Voluntas duorum dominorum miscentium[q] materias, commune[r] totum corpus efficit:siue eiusdem generis sint materiæ, veluti vina miscuerunt, vel argentum conflauerunt: siue diuersæ, veluti si alius vinum contulerit, alius mel,vel alius aurum,alius argentum:quamuis & mulsi,& electri,noui corporis sit species.

9 ¶ Sed etsi sine voluntate dominorum casu confusæ[s] sint duorum materiæ vel eiusdem generis, vel diuersæ: idem[t] iuris est.

10 ¶ Cùm in suo loco aliquis aliena materia ædificauerit[u], ipse dominus intelligitur ædificij: quia omne, quod inædificatur,solo cedit[x].Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuit, desiit eius dominus esse: sed tantisper neque vindicare[y] eam potest,neque ad exhibendum[z] de ea agere: propter legem[a] duodecim tabularum,qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum eximere cogatur,sed duplum pro eo præstet.Appellatione[b] autem tigni omnes materiæ significantur, ex quibus ædificia fiunt. Ergo si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus nunc eam vindicare, & ad exhibendum agere.

11 ¶ Illud rectè quæritur: an, si id ædificium vendiderit is,qui ædificauerit, & ab emptore lōgo tempore captum postea dirutum sit, adhuc dominus materiæ vindicationem eius habeat.causa dubitationis est, an eo ipso,quo vniuersitas[c] ædificij longo tempore capta est, singulæ quoque res,ex quibus constabat,captę essent.quod nō placuit.

12 ¶ Ex[d] diuerso si quis in alieno solo sua materia ædificauerit:illius[e] fit ædificium, cuius & solum est. & si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem

§.24.Instit.de rer.diuis.
g *d.§.24.*
h *§ 25. Instit.de rer.diuis.*
i *l.76.in fi.s.de iudic.l.9.§.3.s.ad exhib.*
k *l.26.j.eod.*
l *§.25.Inst.de rerum diuis.l.18.§.10.ff.de instructo,*
m *2.Gaius 1.§.7.*
n *l.24.j.eod.*
o *l.27.§.1.j.eod.*
p atqui frumétum ad spicas non reuertitur. *§.25.in fin.instit.de rer.diuis.*
q *§.28.instit.de rer.diuis.*
r *l.3.s.de rei vindic.*
s *§.27.Instit.de rer.diuis.*
t non idē iuris est.*Hotom.4.obs.12.Theophilus de rerum diuis.*
u *§.29.Instit.de rer.diuis.* atqui quod ędificatur non fit immobile.*l.28.l.60.j.eo.*
x *l.49.s.de rei vindic.l.2.C.de seruitut.*
y *l.23.§.6.s.de rei vindic.*
z *l.6.s.ad exhibendum.*
a Cuius verba vide apud Festū in voce, Tignū: de quo plenius scripsi ad leges XII.Tabularum.
b *l.vn.§.1.j.de tign.iniuncto.*
c *l.30.j.de adqu.poss.*
d *§.30.Instit.de rer.diuis.*
e *§.10.s.eod.l.5.C.de rei vindic.l.2.C.de seruitut.l.37.s.de rei vindi.*
f ¶ sumptus tamé necessarios repetere potest. *l.5.in fin.de rei vindic.v.quæ notaui ad l.38.s.de hered.pet.*
g Imò, diruto ædificio vindicare potest.*§.10.in fin.s.eod.l.37.s.de rei vindic.v.l.2.C.de rei vind.*
h *§.31.Instit.de rer.diuis.l.5.§.3.s.de rei vindic.l.11.C.de rei vind.*
i vicini arbor ita terram pressferit:aut serpserit vt apud Theophilum *§.31.* ἐρτῦκας ὁ ῥίζας.
k vide Frontinum de limitibus agrorum: Theophil.Schola. *Epistol.56.* αἱ συκαῖ σου πρὸς τὸ ἐμὸν γήδιον τὰς ῥίζας ἥπλωσαν. *vide Cuiac.Insti.eod.vide Hotom.1.obs.10.& 5.obs.3.* Res autem ita habet. Arbor in confinio posita vtrinque radices habens,communis est:non in confinio posita,& quasdā radices in vicini agrum agens,nulla parte est vicini.*l.vlt.j.quod vi.*omnes radices agens in vicini agrum mea est ea parte qua alitur,non vnde originem habet.*l.6.in fin.j.arbor furt.*
l *l.19.s.com.diuid.l.83.s.pro socio.* ἐν τοῖς ὅροις *Theophil.*
m & sint pro indiuiso.*Cuiac.Instit.eod.*
n *§.32.Instit.de rer.diuis.*
o *§.33.instit.de rer.diuis.l.3.§.14.j.ad exhibendum.*
p id est,licèt pretiosiores sint chartis.

† Mynsingerus in *§.32.instit.de rer.diuis.* ait communi calculo doctorum hodie receptum esse,vt tabula scripturæ cedat.
q *§.34.instit.de rerum diuis.*
q non vt litteræ chartis, ita tabulæ picturæ cedunt, *vt hîc:& d.§.34.* aliud visum est Paulo *in l.23.§.3.s.de rei vindic.*& Caio *2.Instit.1.*

materiæ intelligitur[f].itaque neque[g] diruto quidem ædificio vindicatio eius materiæ competit. Certè si dominus soli petat ædificium,nec soluat pretium materiæ,& mercedes fabrorum: poterit per exceptionem doli mali repelli. vtique si nescit, qui ædificauit, alienum esse solum: & tanquàm in suo bona fide ædificauit. nam si scit, culpa ei obiici potest, quòd temerè ædificauit in eo solo, quod intelligeret alienum.

13 ¶ Si alienam plantam[h] in meo solo posuero,mea erit. ex diuerso,si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit.si modò vtroque casu radices egerit. antequam enim radices ageret, illius permanet, cuius & fuit. His conueniens est, quod si vicini arborem[i] ita terra presserim, vt in meum fundum radices egerit: meam effici arborem. rationem enim non permittere, vt alterius arbor intelligatur, quàm cuius fundo radices[k] egisset. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit,communis est. §13 n°1

8. *Marcianus* lib 3.Institutionum.

PRo regione cuiusque prædij.

1 ¶ Sed & si in confinio[l] lapis nascatur, & sunt[m] pro indiuiso communia prædia: tunc erit lapis pro indiuiso communis,si terra exemptus sit. §1 n°1

De satione. 1. De his quæ quasi solo cedunt. De scriptura. 2. De pictura. 3. De traditione. 5. De quasi traditione, & primum de venditione rei ex causa non transferente dominium traditæ. 6. De traditione clauium. 7. De missilib. 8. De his quæ in tempestate,leuandæ nauis causa,eÿciuntur.

9. *Gaius* lib.2.Rerum cottidianarum siue aureorum.

QVa ratione autem plantæ:quæ terra coalescunt,solo cedunt:eadem ratione frumenta quoque,quæ sata[n] sunt,solo cedere intelliguntur. Ceterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus soli petat ædificiū, defendi potest per exceptionem doli mali:ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui in alienum fundum sua impensa conseuit.

1 ¶ Litteræ[o] quoque, licèt aureæ[p] sint, perinde chartis membranísque cedunt†,ac solo cedere solēt ea, quæ ædificantur,aut seruntur. Ideóque si in chartis membranísve tuis carmen, vel historiam,vel orationem scripsero:huius corporis non ego, sed tu dominus esse intelligeris. Sed si à me petas tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturę soluere velis:potero me defendere per exceptionem doli mali. vtique si bona fide eorum possessionem nanctus sim.

2 ¶ Sed non,vti litteræ chartis membranísve cedunt,ita solent picturæ[q] tabulis cedere.sed ex diuerso placuit, tabulas picturæ cedere. Vtique tamen conueniens est,domino tabularum aduersus eum, qui pinxerit, si is tabulas possidebat, vtilem actionem dari,qua ita efficaciter experiri poterit,si picturæ impensam exsoluat.alioquin nocebit ei doli mali exceptio.vtique si bona fide possessor fuerit, cui soluerit. Aduersus dominum verò tabularum ei, qui pinxerit, rectam vindicationem competere dicimus: vt tamen pretium tabularum inferat.alioquin nocebit ei doli mali exceptio. §2 n°1

3 ¶ Hæ quoque res, quæ[r] traditione[s] nostræ fiunt, iure gentium nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati,quam voluntatem domini volentis[t] rem suam in alium transferre ratam haberi.

4 ¶ Nihil[u] autem interest, vtrùm ipse dominus per se tradat alicui rem,an voluntate eius aliquis. Qua[x] ratione si cui libera[y] negotiorum administratio ab eo, qui peregrè proficiscitur, permissa fuerit, & is ex negotiis[z] rem vendiderit[a],& tradiderit:facit[b] eam accipientis. §4 n°1

5 ¶ Interdum,etiam sine traditione,nuda[c] voluntas domini sufficit ad rem transferendam. Veluti si rem, quam commodaui,aut locaui tibi,aut apud te deposui, vendidero tibi. licèt enim ex ea causa tibi eam non tradiderim:eo tamen,quòd patior[d] eam ex causa emptionis apud te esse, tuam efficio.

6 ¶ Item si quis merces in horreo repositas vendiderit:

r Traditione cōsequimur rerum dominia.
f *l.20.j.eod.§.40.instit.de rer.diuis.l.20.Cod.de pactis.l.12.Cod.de rei vindicat.* non nuda tamé, sed quę facta sit ex titulo ad transferendum dominium idoneo.*l.31.j.eodem.* Cæterum,traditio quid est? nō δόσις, ἀλλὰ μετάθεσις, id est de manu in manum translatio. quia ea definitione reciproca, non quæ fit ex tua parte tantum, intelligi potest.sic itaque Cuiacius definit: Traditio, est datio possessionis. *l.3.s.de actionibus empti.l.28.j.de verb.oblig.Cuia.11.obs.19.* Theophilus §. φυσικὸς πρῶτος. *Instit.de rer.diuis.*
t *l.5.Cod.de Iudæis.*
u *§.42.Instit.de rer.diuis.* Paria sunt enim per se vel per alium factum explicare.
x *§.43.Instit.de rer.diuis.l.58.l.59.s.de procur.*
y Procurator cum libera administratione, potest vendere & tradere. *vt hîc.*exigere,permutare, soluere.*l.58.s.de procuratoribus.* Cui totorū, omniū, vniuersorū bonorum administratio concessa est (id est, procurator generalis) non potest alienare sine mādato speciali.*l.63.s.de procuratoribus.* nec potest pignorare, nisi factus sit ab eo qui solebat sub pignoribus credere.*l.12.s.de pignor.* nec potest cōsentire venditioni.*l.7.§.1.s.quib.mod.pign.* non potest transigere.*l.60.de procuratorib.* & ita differt procurator generalis cum libera,à procuratore generali sine libera.Quid? is qui liberam habet, potéstne paciscendo,efficere ne dominus prouocet? neutiquā. vide Ancoranum *1.q.10.nu.4.*
z id est,quatenus eorum exigit administratio:ita rata erit hæc alienatio,si pertineat ad negotia ei commissa.
a aliud est si donauerit,Donatio mandati fines excedit.
b Imò,non facit.nec enim potest vendere sine speciali mandato: *l.16.C.de procuratorib.l.40.s.de procuratorib* solue, dictæ leges pertinent ad procuratorem generalem sine libera. c *§.44.Instit.de rer.diuis.*
d Patientia interdum transfertur dominium, cogitatione. Ficta rei præsentia & traditio perficitur,cùm anteà ob aliam causam facta,nunc ad instans negotium accommodatur,ac refertur.*vt hîc.vide Hotom.* ...

a §.45. *Instit. de rer. diuis.* Nota & symbolo repræsentatur rei traditio. Clauium traditio imago quædam est rei traditionis, vt & instrumenti traditio. *l.1. C. de donationibus.* vini degustatio. *l.1. l.4. ff. de periculo.* obsignatio trabium. *l.14. in fin. ff. de periculo.* vide *Hotom. 12. illustr.* Hinc constat in transferendo dominio non semper requiri corporalem præsentiam, ocularem & naturalem rei traditionem. Nam siue res mobilis sit, siue immobilis, ficta traditio (& tamen vtilis nec ...nis) sufficere potest. Ficta est, quæ cogitatione, vel nota ceu symbolo repræsentatur. *Hotom. ibid.*

b apud horreū. *l.74. ff. de contr. empt.*

c §.46. *Instit. de rer. diuis.*

d §.48. *Instit. de rer. diuis.*

e *l.33. l.63. ff. eod. l.1. ff. de his qui sui iuris sui. l.79. ff. de adqu. hered. §.3. Instit. per quas person. cuique.*

f item per seruos in quibus vsumfructum habemus. *Haloand.*

g §.3. *Instit. per quas person. cuique.*

h adquirunt. *Haloand.* idque inter viuos.

i Cur ita? ne scilicet inuitum dominum illiget hereditati. *l.6. §. de adquir. hered.* non igitur sufficiet ratihabitio? multi negant. certè cur ... sufficiat ... video ... ratihabitione ... existimari ... iussionem ... factam seruo, constat. *l.5. ff. ad Trebel.* præterea satis iubere videtur qui ratū habet. ... ambitionis ... conditio, ... retroacta mā... compare... Satis iubet ... mandat ... ideo iu... vocabulo ... tionem ...

k ... versic. non ... *Instit. per quas person. cui... ff. de adq. ...*

l ... dominiū adquirimus per ... possessionem etiam ... eorum nostrorū, vt quod ... tempore ... possederint, eorum dominium per eos possidendū adquirimus.

simul atque claues [a] horrei tradiderit [b] emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

7 ¶ Hoc ampliùs, interdum & in incertam personam collocata voluntas domini: transfert rei proprietatem. vt ecce, qui missilia [c] iactat in vulgus. ignorat enim, quid eorum quisque excepturus sit: & tamen, quia vult, quod quisque exceperit, eius esse, statim eum dominum efficit.

8 ¶ Alia causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, leuandæ nauis causa [d], eiiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia non eo animo eiiciuntur, quod quis eas habere non vult: sed quòd magis cum ipsa naue periculum maris effugiat. qua de causa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nanctus, lucrandi animo abstulerit: furtum committit.

Per quas personas nobis acquiritur. 1. De seruis nostris. 3. De his in quibus vsumfructum habemus. 4. De bona fide possessis. 5. De differentia fructuarij & bonæ fidei possessoris.

10. *Idem* lib.2. Institutionum.

ADquiruntur nobis non solùm per nosmetipsos: sed etiam per eos [e], quos in potestate habemus [f]. item per homines liberos, & seruos alienos, quos bona fide possidemus. de quibus singulis diligentius dispiciamus.

1 ¶ Igitur quod serui [g] nostri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquiruntur [h]: id nobis adquiritur. ipse enim, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Ideóque si heres institutus eo, nisi nostro iussu [i], hereditatem adire nō potest. &, si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. Et his conuenienter scilicet legatū nobis per eundē adquiritur.

2 ¶ Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed [k] etiam possessio. cuiusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. Vnde etiam per [l] eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur.

3 ¶ De [m] his autem seruis, in quibus tantùm vsumfructum habemus, ita placuit: vt, quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur. si quid verò extra eas causas persecuti [n] sint, id ad dominum proprietatis pertinet. Itaque [o] si is seruus heres institutus sit, legatúmve quid, aut ei donatum fuerit: non mihi, sed domino proprietatis adquiritur.

4 ¶ Idem placet de eo [p], qui nobis bona fide possidetur: siue liber sit, siue alienus seruus. quod [q] enim placuit de vsufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum eius, si seruus est.

5 ¶ Sed bonæ [r] fidei possessor, cùm [s] vsuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest, vsufructuarius verò vsucapere seruū non potest: primùm, quia non possidet [t], sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quoniam scit seruum alienum esse.

De pupillo.

11. *Marcianus* lib.3. Institutionum.

PVpillus [u], quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate. alienare verò nullam rem potest, nisi præsente tutore auctore, & ne quidem possessionem, quæ est naturalis, vt Sabinianis visum est. quæ sententia vera est.

m d.§.4. in pr. Paul. 5. sentent. 7. §. 3.

n id est, adsecuti.

o Legata & donationes nobis adquiruntur non ex re nostra, operísve seruorum, sed extrinsecus, casu, mera denique liberalitate, nummis domini.

p d.§.4. *versic. quod enim placuit. & §.1. Instit. per quas personas nobis obligatio.*

q Vsufructuarij serui & bona fide possess. similitudo.

r Vsufructuarij & bonæ fidei possessoris dissimilitudo.

s *d.§.4. versic. sed bonæ fidei possess.*

t hinc colligere possis, Aliud esse ius possessionis, aliud ius vtendi fruendi. *l.52. ff. de adquir. possess. l.1. §.8. ff. quod legator.* hinc etiam colligit Cuiacius *18. obseruat. 24.* Naturalem possessionem non tantum facti sed iuris esse. nam fructuarius naturaliter possidet fundum alij, non sibi. ius vtendi fruendi sibi habet, non alij. Ne dicas fructuarium possidere naturaliter, dominum ciuiliter: quia eiusdem rei duo in solidum possessores esse non possunt.

u *§.2. Instit. quibus alienare licet vel non. vide l.29. ff. de authorit. tutor. vide quæ notaui ad l.23. §.1. ff. de donationibus.*

x *vide l.24. ff. de aqua pluuia.*

y decrescant. *Cuiacius Instit. de rer. diuis. in verbo præterea quod per alluuionem.*

z Permixtio communionem inducit, si difficilis sit materiæ separatio: si facilis non inducit. *l.5. §.1. ff. de rei vind.*

a At quomodo? aquæ chrysulæ beneficio. vide Alciatum *6. parergorum 11.*

b veteres etiam dominium accepere pro connubio: & dominum pro eo qui connubium exhibet. *vide Cuiac. 11. obs. 12. in fin.*

c imò non adquiritur. *l.24. ff. de negotijs.*

d *vide l.20. in fin. ff. eod. l.84. §.1. ff. de adqu. poss.*

e casæ meminit. *l.5.6. ff. de rer. diuis. §.5. instit. de rer. diuis.* possis etiam de quocumque ædificio intelligere. *l.10. ff. de rer. diuis.* si modò decretum prætoris intercedat. *l.50. ff. eod.* & citra vsus publici iniuriā. *l.4. ff. ne quid in loco publ.* aliàs à villis & ædificiis abstinendū est, id est, Nemini licet in littore citra prętoris decretū, aut cum iniuria publica, villā aut id genus ædificij ponere, & ita concilia hanc legē cum lege 4. ff. *de rer. diuis.* Minus est casam, quàm villam & ædificium habere.

f vel in ipso mari. *l.30. in fin. ff. eod. l.2. §.2. l.3. §.1. ff. ne quid in loco publ.*

g Publica quæ dicantur, vide apud Aristotelem *2. Politic. 1.*

h id est, dominio, in bonis. Quid? an nō littora in quibus populus Romanus imperium habet, populi sunt Romani? vtique. *l.3. ff. ne quid in loco public.* populi sunt Romani, quod ad imperium & dominium respectu aliarum gentium & Barbarorum: quod ad ipsos subditos, nō ita sunt in patrimonio populi Romani vt subditis ac priuatis in eis ędificare iure nō liceat. atque ita superiores illæ duæ leges quodammodo inter se contrariæ conciliari possunt. vt interea non omittam plus priuatis licere in ipso mari quàm in ipsis littoribus. *arg. l.4. in pr. ff. de rer. diuis.* vt quodāmodo sine decreto Prætoris in ipso mari quis ædificare posse videatur: in littore, non possit. An is qui in mari ædificauit sit immunis ab imperio eius qui in eo mari suum tallasiarchum perpetuò habere solet? viderint Veneti.

i quod iuris est in piscium & ferarum captiuitate, hoc idem seruatur in littoris occupatione.

k recidat. *vulgat. Hal.*

l Ædificiū (quod in littore positū erat) dilapsum aut dirutū, quasi iure postliminij reuertitur ad pristinam causam: adcò vt si alius postea eo loco ædificauerit, eius fiat ædificium. *l.6. ff. de rer. diuis.*

De lacubus, stagnis. 1. De specie facta ex ære vnius & argento alterius.

12. *Callistratus* lib.2. Institutionum.

LAcus [x], & stagna, licèt interdum crescant, interdum exarescant [y], suos tamen terminos retinent. ideóque in his ius alluuionis non adgnoscitur.

1 ¶ Si ære meo, & argento tuo conflato, aliqua species facta sit: non erit ea nostra communis: quia, cum diuersæ materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari [z], & in pristinam materiam reduci [a] solet.

De procuratore. 1. De tutore.

13. *Neratius* lib.6. Regularum.

SI procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eíque sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est [b] proprietas, adquiritur [c] etiam ignoranti.

1 ¶ Et tutor pupilli, pupillæ, similiter vt procurator [d], emendo nomine pupilli pupillæ, proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

De littore, & ædificio ibi posito. 1. Deinde sublato.

14. *Idem* lib.5. Membranarum.

QVod [e] in litore [f] quis ædificauerit, eius erit. nam littora publica [g] non ita sunt, vt ea, quæ in patrimonio [h] sunt populi: sed vt ea, quæ primùm à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium peruenerunt. nec dissimilis [i] conditio eorum est, atque piscium & ferarum: quæ, simul atque adprehensæ sunt, sine dubio eius, in cuius potestatem peruenerunt, dominij fiunt.

1 ¶ Illud videndum est, sublato ædificio, quod in littore positum erat, cuius conditionis is locus sit. hoc est, vtrùm maneat eius, cuius fuit ædificium, an rursus in pristinam causam recidit [k], perindéque publicus sit, ac si nunquàm in eo ædificatum fuisset. quod [l] propius est, vt existimari debeat: si modo recipit pristinam littoris speciem.

De ædificio in ripa posito.

15. *Idem* lib.5. Regularum.

QVi autem in ripa fluminis ædificat, non suum facit [m].

De agris limitatis, & his qui hostibus deuictis ea conditione concessi sunt, vt in ciuitatem venirent.

16. *Florentinus* lib.6. Institutionum.

IN agris limitatis [n] ius alluuionis locum nō habere, constat [o]. ídque & Diuus Pius, constituit. Et Trebatius ait: agrum, qui hostibus deuictis, ea conditione concessus sit, vt in ciuitatem veniret, habere alluuionem, neque [p] esse limitatum: agrum autem manucaptum, limitatum fuisse: vt [q] sciretur, quid cuique [r] datum esset, quid venisset: quid in publico [s] relictum esset.

De seruo communi.

17. *Vlpianus* lib.1. ad Sabinum.

SI duo domini seruo communi rem tradiderint, adquirit [t] alteri [u] ab altero.

m cur ita? vel ideò quòd qui in ripa ædificat in alieno fundo ædificat. si quidem riparum proprietas est eorum quorum prædia inhærent. *l.5. ff. de rer. diuis.*

n Ager limitatus, hîc & in *l.1. §.6. ff. de fluminibus. apud Festum & Frontonem libro de limitibus agrorum.* à limitibus dicitur. Limites in agris limitatis sunt, qui populo iter præbent ex lege Sempronia, Cornelia & Iulia. & ideo in modum agri non cedunt. *l.1. §.1. ff. de periculo.* ex his decumani pedes 40. cardines, 20. actuarij, 12. subrunciui. 8. id est, legitimam viæ latitudinem habent, auctore Hygeno. *lib. de limitib. agr. v. Cuiac. 2. obseru. 9.* o quia agri limitati suos statutos terminos habent. ideóque incrementum ex alluuione aut insula non habent. *v. l.1. §.6. ff. de flumin.* p Hic est ager per extremitates mensura comprehensus qui ciuitati totus adsignatus est per vniuersitatem: vt, authore Iulio Frontino, in Lusitania Salmaticensibus, & in Hispania citeriore Palatinis. & ita in compluribus prouinciis tributarium solum per vniuersitatem definitum est. *v. Cuiac. ibid.* q Limitata causa limitatum effectum parit.

r prædia enim capta partim assignabāt militibus, partim distrahebāt. *l.11. ff. de euict.*

s quid veteri possessori relictum esset. Cuiacius ita ingeniosissimè restituit, argumento cuiusdam veteris Codicis, in quo ita erat scriptum quidve p. relictum esset: & quod apud Valerium Probū veteri possessori reddita, his notis signantur. *V.P.R.* item quod modicum quiddam veteri possessori relictum honoris causa constat. *l.15. §.2. ff. de rei vind.* hinc etiam Siculus Flaccus *in lib. de condic. agrorum.* Nec tamen, inquit, omnibus personis victis ablati sunt agri. nam quorumdam dignitas, aut gratia, aut amicitia victorem ducem mouit vt eis relinqueret.

t *l.8. ff. de acceptilation.*

u obstare videtur lex. *37. §. ff. eod.*

a *l.43.ff.de adquir.heredit.*
b *vide l.23.ff.eod.§.4.inst.de rer.diuis.adde l.9.§.3.ff.eod.*
c Hereditatis aditio non consistit in operis.
d In hereditatis aditione facti est aliquid: Est aliàs animi & consilij plus quàm facti. vide quæ scripsi ad *l.1.§.3.ff.de adquir.possess.l.4.§.2.ff.de vsucap.*

De seruo hereditario.

18. *Idem* lib.4.ad Sabinum.

PEr hereditarium [a] seruum, quod est eiusdem hereditatis, heredi adquiri nō potest: & maximè ipsa hereditas.

De libero homine bona fide seruiente.

19. *Pomponius* lib.3.ad Sabinum.

LIber homo qui bona fide mihi seruit, id, quod ex operis suis [b], aut ex re mea pararet: ad me pertinere sine dubio, Aristo ait. quod verò quis ei donauerit, aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. Sed hereditatem legatúmve non adquiri mihi per eum: quia [c] neque ex re mea, neque ex operis suis id fit. nec vlla eius opera esset in legato. in hereditate aliquatenus [d]: quia per ipsum adiretur. quod & Varium Lucullum aliquando dubitasse. sed verius esse, non adquiri, etiam si testator ad me voluisset pertinere. Sed licèt ei minimè adquirit: attamen, si voluntas euidens testatoris appareat: restituendam esse ei hereditatem. Sed Trebatius, si liber homo bona fide seruiens, iussu eius, cui seruiet, hereditatem adisset, heredem ipsum fieri. nec interesse, quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contrà, si ex necessitate id fecisset. quod si ita, vt & ipse vellet, ipsum fieri heredem.

De traditione. 2. De acquisitione per liberam personam.

20. *Vlpianus* lib.29.ad Sabinum.

TRaditio nihil [e] amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quàm est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo [f] transfert. si non habuit: ad eum, qui accipit, nihil transfert [g].

1 ¶ Quotiens autem dominium transfertur: ad eum, qui accipit tale transfertur, quale [h] fuit apud eum, qui tradit. si seruus fuit fundus, cum seruitutibus transit [i]. si liber, vti fuit: & si forte seruitutes debebantur fundo, qui traditus est: cum iure seruitutium debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit [k] liberum, cùm traderet eum, qui seruus sit: nihil iuris seruitutis fundi detrahit: verumtamē obligát que se, debebítque præstare, quod dixit.

2 ¶ Si ego & Titius rem emerimus, eáque [l] Titio & quasi meo procuratori tradita sit: puto, mihi quoque quæsitum dominium. quia placet, per liberam personam omnium rerū possessionem [m] quæri posse, & per hanc [n] dominium.

De eo qui bona fide seruit. De alienante rem quam non possidet.

21. *Pomponius* lib.11.ad Sabinum.

SI [o] seruus meus tibi bona fide [p] seruiret, & rem emisset, traditáque ei esset: Proculus, nec meam fieri, quia seruum non possideam: nec [q] tuam, si non ex re tua sit parata. Si sit liber bona fide tibi seruiens, emerit, ipsius fieri.

1 ¶ Si rem meam possideas, & eam velim tuam esse, fiet tua, quamuis [r] possessio apud me non fuerit.

De seruo, vi, clàm, vel precariò possesso.

22. *Vlpianus* lib.40.ad Sabinum.

NEmo seruum vi [s] possidens, aut clam, aut precariò, per hunc stipulantem, vel rem accipientem potest adquirere.

De eo qui bona fide seruit.

23. *Idem* lib.43.ad Sabinum.

QVi bona [t] fide alicui seruiat: siue seruus alienus est, siue homo liber est: quidquid ex re eius, cui seruit, adquirit, ei adquirit, cui bona fide seruit. Sed & si quid ex operis suis adquisierit: simili modo ei adquirit. nam & operæ quodammodo ex re eius, cui seruit, habentur: quia iure operas ei exhibere debet, cui bona fide seruit.

1 ¶ Tamdiu autem adquirit, quamdiu bona fide seruit, ceterum si cœperit scire, esse eum alienum, vel liberum: videamus, an ei adquirit. quæstio in eo est, vtrùm initium spectamus, an singula momenta. & [u] magis est, vt singula momenta [x] spectemus [y].

e *l.67.ff.de contrah.empt.l.3.in fin.ff.de pignorib.l.54.l.120.ff.de reg.iur.c.79.de regul.in 6.*
f *l.9.§.3.ff.eod.*
g directo scilicet non indirectò, transfert enim causam vsucapiendi. *l.46.l.eod.l.74.in fi.ff.de contrah.empt.*
h & si sit in spe, spem quoque transmittet. *l.63.ff.de vsufr.*
i *l.23.§.2.ff.de seruitut.rustic.l.67.ff.de contrah.emp.l.3.C.de seruitut.l.12.Cod.de distract.pign.*
k aliàs, si non dixerit, non cogitur eum liberum præstare. *v.l.59.ff.de contr.empt.*
l *al.* eáque vt Titio & meo procuratori, &c.
m *l.13.in fin.ff.eod.l.53.ff.eod.l.11.§.6.ff.de pign.l.1.§.20.l.2.l.9.l.34.in fin.ff.de adquir.poss.l.18.C.de adquir.poss.§.5.instit.per quas personas cuique.*
n nam dominium ex naturali rerum possessione cœpit. *l.1.§.1.ff.de adqu.posses.l.8.Cod.de adq.posses.*
o *al.* si cum seruus meus, &c.
p *l.19.ff.eod.*
q Cuius igitur? fiet domini, si ex eius pecunia & alterius seruus quid adquisiit: non fiet domini, si ex pecunia bonæ fidei possessoris aut ex operis suis. *l.23.ff.eod.*
r *l.9.§.5.ff.eod.l.62.ff.de euiction.*
s *vide l.34.in fi.ff.de stip.seru.*
t *l.10.l.19.ff.eod.l.1.§.6.ff.de adqu.poss.l.7.in fi.ff.pro emptor.l.20.ff.de stipul.seru.l.1.C.de rei vind.Inst.per quas personas cuique.in pr.§.1.inst.per quas person.nob.oblig.*
u hæc verba, & magis est, vt singula momenta spectemus, glossam esse putat Antonius Faber *illo loco.*
x Imò, singula momenta non spectamus, sed casum tantum euictionis. *l.25.in fi.ff.de vsur.*
y *al.* spectemus: & generaliter. &c.
z quod autem ex re eius. *vulgat.Hal.vt l.20.ff.de stipulat.seruor.* Cuiacius *4.obs.1.& 17.obs.5.* reprehensus à Roberto. *2.recept.21.* vulgata defendit quoque Antonius Faber. *4.Coniecturar.15.*
a liber sit tibi, an verò ei debeat &c. *Cuiac.4.obs.1.*
b vt ei duntaxat partem adquirat. &c. *Cuiac.4.obs.1.*
c Imò, duobus. *l.45.ff.eod.*
d *l.9.ff.de stipul.seruor.*
e Scæuola variauit. vide Cuiacium *4.obseruat.1.& 4.ad Africanum.*
f *l.25.§.3.ff.de vsufructu.*
g *l.7.§.7.ff.eodem.*
h ad eundem habitum quem antea habuit.
i reuerti possunt. *Hal.* & rectè.
k Qui ex metallo prorsus alieno nouam speciem facit, formam nouam addit: nō fit tamen rei dominus: eo casu forma cedit materiæ. Qui ex liquidis prorsus alienis nouam speciem facit, rei fit dominus: eo casu forma vt præualens, substantiam ad se trahit, nisi forma rei ex voluntate domini adhibita sit. *l.25.ff.eod.* cur tam [illegible] Postremus casus generaliter locum habet, vt scilicet forma dans esse rei essentiam ad se trahat, quia quod ita factum est, antea nullius erat. *l.7.§.7.ff.eod.* Imò, ne erat quidem cùm sit noua species. Ideóque is qui fecit, dominus habendus est, eò magis quod cùm species non potest ad priorem [illegible] teriam re[illegible] materia [illegible] tur pro de[illegible] dita: & ide[illegible] non possit [illegible] cari. [illegible] ideò adq[illegible] tur, quò [illegible] cies nō vide[illegible] nouam formā ita suscepisse, quin tam facile resolui possit in suam pristinam & rudem materiam: & ita locum habere potest quod Proculus sentiebat.

2 ¶ Generaliter dicendum est: quod ex re sua, hoc est eius, cui bona fide quis seruit, ei adquirere non potest. sibi eum adquisiturum: quod autem non [z] ex re eius sibi adquirere non potest, ei adquisiturum, cui bona fide seruit.

3 ¶ Si quis duobus bona fide seruiat, vtrique adquiret: sed singulis ex re sua. quod autem ex re alterius est: vtrùm pro parte ei, cui bona fide seruit, pro parte domino, si seruus sit, aut, si liber sit [a], ei cui bona fide seruit, an verò ei debeat adquirere totum, ex cuius re est, videamus. quam speciem Scæuola quoque tractat libro secundo quæstionum. ait enim, si alienus seruus duobus bona fide seruiat, & ex vnius eorum re adquirat, rationē facere, vt ei [b] duntaxat [c] in solidum [d] adquirat. sed si adiiciat eius nomen, ex cuius re stipulatur: nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur. quia & si ex re ipsius stipularetur. alteri ex dominis nominatim, stipulando solidum ei adquiret. Et in [e] inferioribus probat: vt quamuis non nominatim, nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cùm pluribus bona fide seruiret, mihi soli adquirat. nam & illud receptum est, vt quotiens communis seruus omnibus adquirere non potest, ei [f] soli eum adquirere, cui potest. & hoc Iulianum quoque scribere, sæpe retuli. eóque iure vtimur.

De specificatione.

24. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

IN omnibus, quæ ad eandem speciem [g] reuerti [h] [non] possunt [i], dicendū est, si materia manente species [k] dumtaxat fortè mutata sit, (veluti si meo ære statuam, aut argento scyphum fecisses) me eorum dominum manere.

25. *Callistratus* lib.2.Institutionum.

NIsi voluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

1. De accessione. 2. De arbore aliò translata. 3. De lana purpurata.

26. *Paulus* lib.14.ad Sabinum.

SEd si meis [l] tabulis nauem fecisses, tuam nauem esse: quia cupressus [m] non maneret [n], sicuti nec lana vestimēto facto: sed cupresseum, aut laneum corpus fieret.

1 ¶ Proculus indicat, hoc iure nos vti, quod Seruio & Labeoni placuisset: In quibus [o] propria qualitas [p] expectaretur [q], si quid additum erit, toto cedit [r] vt statuæ pes, aut manus [s], scypho fundus [t], aut ansa [u]: lecto fulcrum [x]: naui tabula [y]: ædificio cæmentum [z]: tota enim eius sunt, cuius ante fuerant [a].

2 ¶ Arbor radicitus eruta, & in alio posita, priusquàm coaluerit, prioris domini est. vbi coaluit [b], agro cedit. &, si rursus eruta sit, non ad priorem dominum reuertitur. nam credibile [c] est, alio terræ alimento aliam factam.

3 ¶ Si meam lanam [d] feceris purpuram [e]: nihilo minùs meam esse, Labeo ait: quia nihil interest inter purpuram, & eam lanam, quæ in lutum, aut cœnum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

De accessione, plumbatione, ferruminatione. 1. De medicamentorum & vnguentorum confectione. 2. De ferruminatione.

27. *Pomponius* lib.30.ad Sabinum.

QVidquid in facto [f] argento alieni argenti addideris: non esse tuum totum argentum [g], fatendum est. at contrà si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris [h], alienóve argento ferruminaueris: nō dubitatur, scyphum tuum esse, & à te rectè vindicari.

1 ¶ Vbi simul plura cōtribuuntur, ex quibus vnum medicamentum fit, aut [i] coctis [k] odoribus vnguenta facimus: nihil hîc suum verè dicere potest prior dominus. quare potissimum existimari, cuius nomine factum sit, eius esse.

2 ¶ Cùm partes duorum dominorum ferrumine cohæreant: hæ, cùm quæreretur, vtri cedant: Cassius ait, pro portione rei æstimandum, vel pro pretio cuiusque partis.

l ex meis. *vulgat.Hal.*
m id est, carina. *l.61.ff.de rei vindicat.*
n Qui ex cupresso aliena nauem: ex lana aliena vestimentum facit, nauis ac vestimenti dominium adquirit. ergo si ex ligno aut marmore alieno statuam quis fecerit, statuæ fiet dominus qui eā fecerit.
o rebus scilicet,
p indiuidua scilicet corpori quæ proprium qualitatem, propriā ac speciale nomen habet. [illegible]
q spectaretur. *vulgat.*
r toto cedere. *Hal.* Accessoriū indiuiduo cedit quandiu ei inhæret. *50.Eclo.1.c.25.l.23.§.2.5.ff.de rei vindic.* potest tamē agi ad exhibendum vt separetur. *d.§.5.l.7.§.2.ff.ad exhibend.*
s vel brachiū. *d.§.2.l.14.ff.de auro.*
t *d.§.2.*
u *adde l.21.§.4.ff.de furtis.* Synopsis Basilicon [illegible] nasus etiā dicitur. hinc nasiterna, genus vasis aquarij, quæ tres nasos, id est, ansas, habet. ita Vatinianis calicibus affingit nasos Martialis. & Iuuen. Siccabis calicē nasorum quattuor. vide Iosephum Scaligerum apud Festū in dictione *nasiterna:* Ansa ὠτίον à Græcis dicitur *50.Eclog.1.c.21.*
x Fulcrum sequitur lecti legatum. *l.52.in fin.ff.de leg.3.*
y *l.61.ff.de rei vind.§.25.inst.de rer.diuis.* z *l.3.in fin.l.39.ff.de rei vind.*
a id est, talia accessoria ei cedunt cuius indiuiduè adiecta sunt.
b id est, radices egit. *l.7.§.13.ff.eod.l.5.§.3.ff.de rei vind.l.9.§.2.ff.de damno.§.31.inst.de rer.diuis.* c nota rationem decidendi. d infectam sc.
e infeceris purpura. *Hal.*
f Quidquid infecto argento. *vulg.* quidquid facto argento. *Hal.*
g sed commune pro rata prædiorum. *l.3.§.2.ff.de rei vind.*
h plumbatura plumbo fit, confusionem non facit. Ferruminatio confusionem facit. *v.l.23.§.5.ff.de rei vind.* Auri ferruminatio, quæ chrysocolla, fit ex Cypria erugine, vrina impuberis & nitro.
i vt coactis odoribus. *vulg.* & malè. agitur hîc de duobus: de medicamento sc. & vnguento. sic in Basilicis [illegible] *Cuiac.11.obseru.12.* k non eadem vis est odoribus nisi decoctis. *Plin.12.* mixtos in corpore odores concoctósque. *Lucret.* vnguentum excoctum attuli. *Lucilius apud Nonium.*

Sed si

Sed si neutra alteri accessioni est, videamus ne aut vtrusque esse dicenda sit, sicuti massa cõfusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est. sed Proculus & Pegasius existimat, suam cuiusque rem manere.

De ædificato supra parietem vicini.

28. *Idem* lib.33.ad Sabinum.

SI supra[a] tuum parietem vicinus ædificauerit: proprium eius[a] id, quod ædificauerit, fieri, Labeo & Sabinus aiunt. sed Proculus, tuum proprium: quemadmodum[b] tuum fieret, quod in solo[c] tuo alius ædificasset, quod verius est.

De Insula.

29. *Paulus* lib.16.ad Sabinum.

INter eos, qui secundum vnam ripam prædia habent, insula in flumine nata, non pro indiuiso communis fit, sed[d] regionibus quoque diuisis. quantum enim ante cuiusque eorũ ripam est: tantum, veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

1. *De ripa fluminis, & arbore ibi nata & alueo.* 2. *De insula, & alueo.* 3. *De inundatione & natura fluminis.* 4. *De ædificatis in mari.*

30. *Pomponius* lib.34.ad Sabinum.

ERgo si insula nata adcreuerit fundo meo[e], & inferiorem[f] partem fundi vendidero, ad cuius frontem insula non respicit: nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem: eadem ex causa, qua[g] nec ab initio quidem eius fieret, si iam tunc, cùm insula nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset.

1 ¶ Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agru meum sit, arbor nata sit, meam[h] esse ait: quia solum ipsum meum priuatum est, vsus autem eius publicus[i] intelligitur. & ideò, cùm exsiccatus esset alueus, proximorum fit: quia iam populus eo non vtitur.

2 ¶ Tribus modis insula[k] in flumine fit. vno, cùm agrũ, qui aluei non fuit, amnis circumfluit. altero, cùm locum, qui aluei esset, siccum relinquit, & circumfluere cœpit. tertio, cùm paulatim colluendo locum eminentem supra alueum fecit, & eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis priuata insula fit eius, cuius ager propior fuerit, cùm primùm extitit. nam & natura fluminis hæc est, vt, cursu suo mutato, aluei casum mutet. nec quicquam intersit, vtrùm de aluei dumtaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo & terræ fit, quæratur. vtrumque enim eiusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.

3 ¶ Alluuio[l] agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam & flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset, (siue paulatim occupatus est, siue non paulatim) sed eodem impetu recessu fluminis restitutus ad pristinum dominum pertinet. flumina enim censitorum[m] vice funguntur, vt ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum. itaque sicuti hic fundus, cùm alueus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc priuatus eius esse debet, cuius antea fuit.

4 ¶ Si pilas[n] in mare iactauerim, & supra eas inædificauerim: continuò ædificium meum fit. item si insulam in mari ædificauerim, continuò mea fit. quoniam id, quod nullius sit, occupantis fit.

De nuda traditione. 1. *De thesauro.*

31. *Paulus* lib.31.ad Edictum.

NVnquàm nuda[o] traditio[p] transfert dominium: sed ita, si venditio[q], aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur.

1 ¶ Thesaurus[r] est vetus quædam depositio pecuniæ[f], cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat. sic enim fit[t] eius, qui inuenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri[u] causa, vel metus, vel custodiæ, condiderit sub terra: non est thesaurus. cuius etiam furtum fit.

De acquisitione per seruos.

32. *Gaius* lib.11.ad Edictum Prouinciale.

ETiam[x] inuitis[y] nobis per seruos adquiritur penè ex omnibus causis.

De seruo peculij castrensis. 1. *De re castrensi subtracta.* 2. *De seruo hereditario.*

33. *Vlpianus* lib.4 Disputationum.

IN eo, quod seruo castrensi[z] ante aditam hereditatem filiifamilias militis legatur, vel eo, quod stipulatur seruus: tractatur apud Marcellum libro vicesimo, ex cuius persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum. & puto verius, quod & Scæuolæ videtur, & ipse Marcellus tractat: si quidem adeatur hereditas: omnia vt in hereditario seruo: si adita non sit, vt in proprio patris, esse spectanda. Et, si vsusfructus fuerit huic seruo relictus, modò patri videri delatum, modò heredi. nec à persona in personam creditur transisse.

1 ¶ Eadem distinctione quis vtetur, etiam si res fuerit subtracta. aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit. aut, si non adierit, patri dabitur furti actio: nam & condictio.

2 ¶ Quotiens seruus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit: ex persona defuncti vires consumit, vt Iuliano placet. cuius & valuit sententia, testantis personam spectandam esse, opinantis.

De hereditate.

34. *Idem* lib.4.de Censibus.

HEreditas enim non heredis personam, sed[a] defuncti sustinet: vt multis argumentis iuris ciuilis comprobatum est.

De errore tradentis.

35. *Idem* lib.7.Disputationum.

SI procurator meus, vel tutor pupilli, rem suam, quasi meam, vel pupilli, alij tradiderint: non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio. quia nemo errans[b] rem suam emittit[c].

De consensu in corpore, & dissensu in causa traditionis.

36. *Iulianus* lib.13 Digestorum.

CVm in corpus quidem, quod traditur, consentiamus, in causis verò dissentiamus: non animaduerto, cur inefficax sit traditio. Veluti si ego credam, me ex testamento tibi obligatum esse, vt fundum tradam: tu existimes, ex stipulatu tibi eum deberi. Nam & si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias: constat, proprietatem ad te transire[d]. nec impedimento esse, quòd circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

De seruo pignerato. 1. *De seruo communi.* 4. *De seruo vnius.* 5. *De seruo fructuario.* 6. *De seruo communi. De procuratore.*

37. *Idem* lib.44.Digestorum.

PEr seruum, qui pignori[e] datus est, creditori nec possessio adquiritur. quia nec stipulatione, nec mandatione[f], nec vllo alio modo per eum seruum quicquam ei adquiritur: quamuis possessio penes eum sit.

1 ¶ Si vnus ex dominis seruo communi pecuniam donauit: in potestate domini est, quemadmodum[g] seruo communi pecuniam donet. nam si hoc solùm egerit, vt ea separetur à suis rationibus, & in peculio serui sit: manebit[h] eiusdem domini proprietas. si verò eo modo pecuniam seruo communi donauerit, quo modo alienis seruis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione, quàm in seruo habebunt.

2 ¶ Sed, vt sequens quæstio locum habeat, cõstituamus, socium ita seruo communi pecuniam donasse, vt proprietatem suam manere vellet. si ex hac pecunia seruus fundum comparauerit, erit is fundus communis sociorum pro[i] portione dominij. Nam & si furtiuis nummis seruus communis fundum comparauerit, sociorum erit pro portione dominij. Neque enim vt fructuarius seruus ex re fructuarij non adquirit proprietario, ita & communis seruus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his, quæ aliunde adquiruntur, diuersa conditio est fructuarij, & serui communis: (veluti cùm alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat) ita quod ex re quidem fructuarij adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit, quod ex re alterius domini seruus communis adquisierit, ad vtrumque dominũ pertinebit.

3 ¶ Sicut seruus communis stipulãdo nominatim[k] alteri ex dominis: ita per traditioné accipiendo, soli ei adquirit.

4 ¶ Quod vnius seruus, per traditionem accipiendo, se accipere dixerit domino & Titio: partem domino adquiret, in parte nihil agit.

5 ¶ Fructuarius seruus, si[l] dixerit, se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarij: totum domino adquiret. nam & si stipulando ex re fructuarij, domino proprietatis adquireret.

6 ¶ Si, cùm mihi donare[m] velles, iusserim te seruo communi meo & Titij rem tradere, isque hac mente acciperet, vt rem Titij faceret: nihil agetur. Nam & si procuratori meo rem tradideris, vt meam faceres: is hac mente acceperit, vt suam faceret: nihil agetur. Quòd si seruus communis hac mente acceperit, vt duorum dominorum faceret: in parte alterius domini nihil agetur.

a Paria sunt ædificare in solo alieno & supra parietem alienum.
b l.2.Cod.de rei vindic. adde l.29. §.1.ĩ. ad leg.Aquil.
c l.39.ĩ.de rei vindic. l.15.ĩ. de vsufruct.
d l.1.§.6.ĩ.de fluminib. §.22.inst. de rer. diuis. de insula tractatum edidit Bartolus.
e qui sua longitudine insulã exsuperat.
f extimam in... adde l.56.ĩ. eod.
g adde l.52.in f. ĩ.de act.empt.
h Arbores in ripa natæ eorũ sunt, qui cõtines habent. ... ĩ.de rer.diuis. §4.instit. de rer. diuis.
i d.§.4.
k adde l.7.§.4. ĩ.eod.
l decrementũ aquæ, qualecunque. adde l.30.ĩ. eod.
m Cassiodorus 3.variar. Agri mensor, inquit, more vastissimi fluminis, aliis spatium tollit: aliis terrã concedit. vide Cuia. insti. de rer.diuis. in verbo quod si vis.
n l.14 §8.l.3.§.1. ĩ. vt quid in loco publico.
o Nuda nõ est, quæ fit à vero domino. ... ĩ. de reg. iur. ... qui liberã ... alienandi potestatem habet, ... que sciẽter, ... voluntate ... animo transferendi tradit ex iusta causa, rem corporalẽ & non prohibitam alienari. Itẽ nuda non est, quæ fit nõ ignorata causa speciali traditionis. l.18.ĩ.de reb. credit. Nudum quot modis vide hic apud Alciatum.
p vt nuda ratio. l.62.ĩ.de donationibus.
q l.3.§.10.ĩ. de donationib. inter vir.
r à quibusdam inter veteres ita hęc scribitur dictio. Thesaurũ (inquit Donatus) secundùm veteres Græcos sine litera N. proferebant. Iulius Firmicus addit thesaurũ & thesaurus dici. vide Cuiac. 10. obs.34.
f vel cõdita ab ignotis dominis, tempore vetustiori mobilia (vel monilia, vt legit Cuiacius. l.vn.C.de thesauris) Cassiodorus 6. thesaurũ definit depositiuã pecuniam, quæ longa vetustate competentẽ dominum amisit.
t l.67.ĩ. de rei vindic. l.15.ĩ.ad exhibend.
u Cur lucri? An quod auari pecunias suas ita deponunt, interim dum expectant nummi pretium augeri?
x l.62.ĩ.de verb. oblig. §.3. inst.de rer.diuis.
y Imò, inuito nihil adquiritur. l.19. §.2.ĩ.de donationib.
z l.14.ĩ.de castr. peculio. Inuito beneficium nõ datur. l. 69.ĩ. de reg.iur.
a ¶ v.l.32. ĩ. de hered.inst.
b l.7.in fin.ĩ.de rescind.v quæ notaui ad l.1. §.20.ĩ. de adquir.possess.
c amittit.
d Imò non transit. l.18. ĩ.de reb.credit.v.Alciat.5. parerg.15. solue: Transit, si debitũ vel promissio præcessit: sin minus non transit.
e l.1.§.15.ĩ. de adq.possess.
f traditione.
g adde l.49. in fi.ĩ.eod. l.16. in fi. ĩ.de vsu.& habitat. l.16.ĩ.de peculio.
h v.l.49.ĩ.ad l. Falcid.
i l.45.ĩ.eod.
k l.5.ĩ. de stipulat.seruor.
l l.25. §. 6. ĩ. de vsufr.
m l.18. ĩ.de donat.

a abeleuit. *Vulgat.* ambedo, est circumedo. Plautus, vxoris suæ dotem ambedit. sic ambustum, circumustum. Et seruus ambactus .i. circumactus περίφορτος, qui huc & illuc discursat vt operas locet. Ambaxio qui, circumeuntes: ambarualis hostia, quæ circumarua ducitur: amtermini, qui circum terminos. *Am* enim præpositio significat circum. *Fest. in Am & Amnis.* & apud Varronem *6. de lingua*, Ambiegna bos apud augures quam circū aliç hostiæ constituūtur. Et 4. am rectū, i. circum iectum. At non idem in voce, ambubaiæ. nec enim significat eos qui circum Baias sunt. Iosephus Scaliger notat vocem esse Siriacam qua αὐλητρίς & Syrisca intelligitur. *Iosephus Scaliger in Copam.*

e *§.1. & ibi Theophilus. instit. quib. alienare licet. l. 13. C. de euictionib.*
f Seruus fructuario hereditatem non adquirit, sed proprietario. *l. 19. ꝺ. eod.*
g Aditio hereditatis non est in opere seruili. *l. 45. ꝺ. de adqu. hered.*
h *l. 2. Cod si quis ignorans.*
i i. sine dubio.

De agro & via publica à flumine sublatis deinde relictis.

38. *Alfenus Varus* lib. 4. Digestorum à Paulo Epitomatorum.

ATtius fundum habebat secundùm viam publicam. vltra viam flumen erat, & ager Lucij Titij. fluit flumen paulatim: primùm omnium agrum, qui inter viam & flumen esset, ambedit [a], & viam sustulit: postea rursus minutatim recessit, & alluuione [b] in antiquum locúm rediit. respondit, cùm flumen agrum, & viam publicam sustulisset: eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset. postea cùm paulatim retrò redisset: ademisse ei, cuius factus esset, & addidisse ei, cuius trans viam esset. quoniam eius fundus proximus flumini esset. id autem quod públicum fuisset, nemini accessisset. nec tamen impedimento viam esse ait, quò minùs ager, qui trans viam alluuioni relictus est, Attij fieret. nam ipsa quoque via fundi esset.

De seruo furtiuo bona fide empto.

39. *Iulianus* lib. 3. ex Minicio.

ETiam furtiuus seruus bonæ [c] fidei emptori adquirit, quod ex re eius stipulatur, aut per traditionem accipit.

De bonæ fidei possessore.

40. *Africanus* lib. 7. [d] Quæstionum.

QVæsitum est: si is, cui liber homo bona fide seruiret, decesserit: eíque is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per eum adquirat. non esse ait, vt hic bona fide possessor videatur, quando sciens [e] liberum possidere cœperit. quia & si fundum suum quis legauerit: heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet. & multò magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. & circa seruorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: vt, siue proprij, siue alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modò eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc ferè cedere: vt, quo casu fructus prædiorum consumptos [f] suós faciat bona fide possessor, eodem per seruum ex opera, & ex re ipsius, ei adquiratur.

De statuis in ciuitate positis.

41. *Vlpianus* lib. 9. ad Edictum.

STatuas in ciuitate positas, ciuium non esse. idque Trebatius & Pegasus. dare tamen operam prętorem oportere: vt, quod ea mente in publico positum est, ne liceret priuato [g] auferrre: nec ei, qui posuerit. tuendi ergo ciues erunt & aduersus petentem exceptione, & actione aduersus possidentem iuuandi.

De substitutione.

42. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

SVbstitutio quæ nondum competit, extra [h] bona nostra est.

De seruo bona fide possesso. 1. De rebus incorporalibus. 2. De seruo fructuario.

43. *Gaius* lib. 7. ad Edictum prouinciale.

SEruus, qui bona fide possidetur, id, quod [i] ex re alterius est, possessori non adquirit.

1 ¶ Incorporales res traditionem [k] & vsucapionem non recipere, manifestum est.

2 ¶ Cùm seruus, in quo alterius vsusfructus est, hominem emit, & ei traditus sit: antequam pretium soluat: in pendenti [l] est, cui proprietatem adquisierit: & cùm ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, soluerit, intelligitur fructuarij homo fuisse: cùm verò ex eo peculio, quod proprietarium sequitur, soluerit: proprietarij ex pòst facto fuisse videtur.

De ereptis à bestijs. De naufragio.

44. *Vlpianus* lib. 19. ad Edictum.

POmponius tractat: Cùm pastori meo lupi [m] porcos eriperent: hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserūt: & cùm pastor meus peteret porcos: quærebatur, vtrùm eius facti sint porci, qui eripuit: an nostri maneant [n]. nam genere quodam [o] venandi id erant nancti. cogitabat [p] tamen: quemadmodum [q] terra maríque capta, cùm in suam naturalem laxitatem peruenerant, desinerent eorum esse, qui ceperunt: ita ex bonis quoque nostris capta à bestiis marinis & terrestribus, desinant nostra esse, cùm effugerunt bestiæ nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod auis transuolans, ex area, aut ex agro nostro transtulit: aut quod nobis eripuit? si igitur desinit: si fuerit ore bestiæ liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis, vel aper, vel auis, qui potestatē nostram euasit si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat [r] potius, nostrum manere tamdiu, quamdiu recuperari possit. licet in auibus, piscibus & feris verum sit, quod scribit. Idem ait, etsi naufragio [f] quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere. denique quadruplo [t] teneri eum, qui rapuit. Et sane melius est dicere, & quòd à lupo eripitur, nostrum manere quamdiu [u] recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet: ego arbitror, etiam furti competere actionem. licèt enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamuis & hoc animo potuerit esse, sed etsi non hoc animo persecutus sit: tamen, cùm reposcenti [x] non reddit, supprimere, & intercipere videtur. quare & furti, & ad exhibendum teneri eum arbitror: & vindicari, exhibito, ab eo porcos posse.

De seruo communi.

45. *Gaius* lib. 7. ad Edictum prouinciale.

COmmunis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minùs commune [y] id erit. sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi [z] diuidundo iudicio eam summam præcipere potest. nam fidei bonæ cōuenit, vt vnusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. sed si aliunde [a] seruus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte dominij hoc adquiritur.

De non domino præbente dominium.

46. *Vlpianus* lib. 65. ad Edictum.

NOn est nouum [b], vt, qui dominium non habeat [c], alij dominium præbeat. nam & creditor, pignus vendendo, causam dominij [d] præstat, quam ipse non habuit [e].

De seruo fructuario.

47. *Paulus* lib. 50 ad Edictum.

FRuctuario [f] hereditas adquiri non potest, quòd in operis serui hereditas non [g] est.

De bonæ fidei emptore, & fructibus, & vsucapione.

48. *Idem* lib. 7 ad Plautium.

BOnæ [h] fidei emptor non dubiè [i], percipiendo fructus etiam ex aliena [k] re, suos interim [l] facit, non tantùm eos, qui diligentia & opera eius peruenerunt, sed omnes [m]. quia quod ad fructus attinet, loco [n] domini penè est. Denique, etiam priusquam percipiat [o], statim vbi à solo separati sunt, bonæ fidei emptoris [p] fiunt. Nec interest [q] ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit, necne. veluti si pupillli [r] sit, aut vi [f] possessa, aut præsidi contra legem repetundarum donata, ab eóque abalienata sit bonę fidei emptori.

1 ¶ In contrarium quæritur: si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse: deinde cognouero alienā esse: quia perseuerat per longum tempus capio: an fructus meos faciam. Pomponius, verendum [t], ne [u] non sit bonæ fidei possessor, quamuis capiat. hoc enim ad ius, id est capionem: illud [x] ad factum pertinere, vt [si] quis bona aut mala fide possideat. Nec contrarium est [y], quòd longum tempus currit. nam è contrario is, qui non potest capere [z] propter rei vitium, fructus suos facit.

2 ¶ Et ouium fetus in fructu sunt. & ideo [a] ad bonæ fidei emptorem pertinent: etiam si prægnates venierint, vel [b] subreptæ sint. Et sanè, quin lac suum faciat, quamuis plenis vberibus venierint, dubitari non potest. Idémque in lana [c] iuris est.

De seruo fructuario. De homine libero qui bona fide seruit.

49. *Idem* lib. 9. ad Plautium.

QVod fructuarius ex re sua donat [d], ex re eius est. sed si eo animo id fecerit, vt ad proprietatis dominium pertineat: dicendum est, illi adquiri. si autem extraneus ei donet, indistinctè soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi seruit: vt, si ei aliquid donauerim, meum fit. Et ideo Pomponius scribit: quamuis donauerim ei operas suas: tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

b i. recessu. *l. 5. §. 4. l. 30. §. 3. ꝺ. eo.*
c *l. 74. in fi. ꝺ. de stipul. seru.*
d *v. Cuiac. 7. ad African. fol. 121.*
e Bonæ fidei possessor, fructus cōsumptos suos facit. *l. 4. §. 19. ꝺ. de vsurpat §. 35. Instit. de rer. diuis.*
f *l. 25. ꝺ. de vsuris.* tunc videtur esse iniustus & malæ fidei possessor. *August. de fid. & oper. v.* quç de ea re notaui *ad l. 22. C. de rei vind.*
g etiā emptori bonorum debitoris. *l. 29. ꝺ. de rebus author.*
h *adde l. 25. ꝺ. de verb. signif.*
i *l. 19. ꝺ. eod.*
k fictam sc. aliàs mero iure non traduntur. *l. 4. §. 28. ꝺ. de vsurp.* nec possidentur. *l. 32. in fi. ꝺ. de seruit. vrb.* tangi non possunt. *§. 2. inst. de reb. corporalibus.* traditæ censentur dum alius patitur iis nos vti. *l. 11. §. 1. ꝺ. de publ. l. 3. ꝺ. de vsufr. l. 1. in fin. ꝺ. de seruit. rust.*
l *l. 25. ꝺ. de vsuf.*
m *Synopsis Basilicon 50. tit. 1. c. 44.*
n manent. *l. 8. in fin. ꝺ. familiæ.*
o i. quodāmodo. nota formulam loquēdi. sic genere quodā venditio inter seruum & dominum contrahitur. *l. 20. ꝺ. pro emptore.* genere quodam donatio, *l. 36. ꝺ. de stipu. seru.* quodā genere possessio. *l. 5. in fin. ꝺ. de adquir. poss.* genere quodam parricidium. Scribonius Largus medicus. *v. Cuiac. 4. obs. 8.*
p & malè. *ꝺ. eod.*
q *l. 3. l. 5. ꝺ. eod.*
r & secus. *vers. & sane melius est. ꝺ. eod.*
f *l. 21. §. 1. ꝺ. titulo proximo.*
t *l. 1. ꝺ. de incendio.*
u *l. 8. in fin. ꝺ. familiæ. 50. Eclog. 1. c. 44.*
x *l. 2. §. 5. ꝺ. de doli mali: adde Paul. 4. sent. 7. §. 3.*
y dic tamen vt. *ꝺ. eod.*
z *l. 19. l. 28. §. 1. ꝺ. de stipul. seruor. l. 24. ꝺ. commun. diuidundo.*
a *l. 63. §. 1. ꝺ. eodem.*
b Imò nouum aut potius iniquum videtur. *l. 20. ꝺ. eod.*
c penitus. vt creditor: aut certè nondum, sed spe tamen, *vt l. 63. ꝺ. de vsufr.*
d vsucapiendi. *l. 74. ꝺ. de contrah. empt.*

k *§. vlt. ꝺ. eod.*
l i. dum [...] det, [...] ctionem & [...] cōtestat. [...] *l. 1. C. de petit. hered. l. 22. Cod. de rei vindicat.*
m [...] tos. *l. 25. §. 1. ꝺ. de vsuris.* An naturales? Etiam naturales. vt hîc. id tamē neg[...] *45. in fi. ꝺ. de vsuris.* An dicemus omnes fructus eū lucrari, hoc est à se & ab alio satos. An si demum omnes eum lucrari, si titulum aliquē præter bonam fidem habeat. An & eos qui exceduunt operi & culturam aut quibus manifestè videtur factus locupletior? hoc velle videtur lex 1. C. *de petit. hered.*
n *l. 25. §. 1. ꝺ. de vsuris.*
o perfecte sc. Perfecte colligit, qui non tantùm oliuam & vuam legit, sed vinum & oleū fecit. *l. 78. ꝺ. de rei vindic.*
p ergo si antequam fructus colligat, lis cum eo cōtestata est, eos postea percipiendo, suos non faciet. *l. 22. C. de rei vind.* sic fructuarius decedens, fructus maturos, nondum tamē perceptos ad heredem non transmittit. non idē est in eo cui legatus est fructus in annos singulos. *l. 8. ꝺ. de annuu. l. 25. ꝺ. de vsuris.*
q quod ad fructus lucrandos attinet sc.
r hinc colligere possis, [...] pupilli vsucapi nō posse. *l. 10. ꝺ. qui a [...] adm. seruis.* sed quid? Græci videntur legisse, veluti si pupilli, [...] vtrumque verū est. de popularibus supra ostendi. de publicis extat lex *9. ꝺ. de vsurp.* quā vide.
f *videl. vlt. ꝺ. vi bon. raptor.*
t de hac dict[...] ne v. quæ [...] ui ad *l. 4. in f. ꝺ. de ritu.*
u Imò e[...] næ fidei p[...] sor, & rec[...] ctus pe[...] quamdiu [...] dus non [...] ctus. *l. 25. in fin. ꝺ. de vsuris.* An hîc Paulus dubitat, nec adfirmat? An quod aliis placet, hic paragraphus stricti iuris est: dicta lex 25. æqui.
x i. vsucapio ad ius, perceptio fructuum ad factum refertur.
y i. superioribus non obstat quod dicitur, furti vitium initio vsucapionis, non initio vsucapioni obstare. hinc collige, vt fructus meos faciam continuam bonam fidem esse debere: vt vsucapiam, sufficere ab initio bonam fidem habuisse.
z vsucapere. a *v. l. 8. ꝺ. de vsuris.*
b venierint quæ subreptæ. *Cuiac. 15. obs. 20. & ad l. 4. in verbo* lana *ꝺ. de vsurpat.*
c *l. 4. §. 19. ꝺ. de vsurp.*
d seruo sc. in quo habet vsumfructum: *adde l. 37. §. 1. ꝺ. eod. l. 38. ꝺ. de vsufr.*

De extructione

De extructione in littore publico vel in mari.

50. *Pomponius* 'lib.6.ex Plautio.'

QVamuis quod in littore [a] publico, vel in mari extruxerimus, nostrum [b] fiat: tamen decretum prætoris adhibendum est, vt id facere liceat. imò etiam manu prohibendus est, si [c] cum incommodo ceterorum id faciet. nam, ciuilem eum actionem de faciendo nullam habere, non dubito.

De transfuga. 1. *De rebus hostilibus.*

51. *Celsus* 'libro 2.Digestorum.'

TRansfugam [d] iure belli recipimus [e].

1 ¶ Et quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium [f] fiunt.

Quid sit habere in bonis.

52. *Modestinus* 'lib.7.Regularum.'

REm in bonis nostris habere [g] intelligimur: quotiens possidentes, exceptionem: aut amittentes, ad recuperandam eam, actionem [h] habemus.

Per quas personas nobis acquiritur.

53. *Idem* 'lib.14.ad Quintum Mucium.'

EA, quæ ciuiliter [i] adquiruntur, per eos[k], qui in potestate nostra sunt, adquirimus: veluti stipulationem. quod naturaliter adquiritur, sicuti [l] est possessio [m], per quemlibet volentibus nobis possidere adquirimus.

54. *Idem* 'lib.31.ad Quintum Mucium.'

HOmo liber hereditatem nobis adquirere non potest. qui[n] bona fide nobis seruit, adquiret[o]: si tamen sponte sua, sciens conditionem suam, adierit. nam si iussu nostro adierit: neque sibi neq; nobis adquiret, si non habuerit animum sibi adquirendi quòd si eam mentem habuit, sibi adquirit.

1 ¶ Item promittendo nobis liber [p] homo, qui bona fide nobis seruit, vt emendo, vel vendendo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso iure poterit.

2 ¶ Sed damnum [q] dando, damni iniuriæ tenebitur: vt tamen culpā in damno dando exigere debeamus grauiorem, nec tamen leuem, quàm ab extraneo.

3 ¶ At si iussu [r] nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis, quasi procuratores aliquid agant: danda erit in eos actio, non solùm si eos emerimus: sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis 'nomine', aut ex legati, pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate: idem præstabunt, nec solùm si nostros putauerimus, sed & si communes, aut fructuarios. vt tamen, quod adquisituri nō essent, si re vera communes, aut vsuarij essent: id hodiéque non adquirant.

4 ¶ Quidquid tamen liber homo, vel alienus, quíve bona fide nobis seruit, non adquirit nobis: id vel sibi [s] liber, vel alienus seruus domino suo adquiret excepto eo, quòd vix est, vt liber homo possidendo vsucapere possit[t]: quia nec [u] possidere intelligitur, qui ipse possideretur. sed nec per seruum alienum, quē nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans vsucapere poterit. sicuti ne per fugitiuum quidem, quem non possidet.

De apro qui in laqueum inciderat, soluto, vel ablato. De poculo alterius ex naue eiecto.

55. *Proculus* 'lib.2.Epistolarum.'

IN laqueum [x] quem venandi causa posueras, aper incidit. cùm eo hæreret, exemptum eum abstuli. num tibi videor tuum aprum abstulisse: & si tuum putas fuisse: si solutum eum in siluam dimisissem: eo casu tuus esse desisset, an maneret. & quam actionem mecum haberes, si desisset, tuus esse: num in factum dari oporteret 'quæro.' Respondit: Laqueum, videamus, ne intersit, in publico an in priuato posuerim: & si in priuato posui, vtrùm in meo, an in alieno: &, si in alieno, vtrùm permissu [y] eius cuius fundus erat, an non permissu eius posuerim, præterea, vtrùm in eo ita hæserit aper, vt expedire se non possit ipse: an diutiùs luctando, expediturus se fuerit. Summam tamen hāc puto esse: vt, si in meam potestatem peruenit, meus factus sit: sin autem aprum meum ferum in suam naturalem laxitatem dimisisses, eo facto meus esse desijsset, & actionem mihi in factum [z] dari oportere. veluti responsum est, cum quidam poculum [a] alterius ex naue eiecisset.

De insula & alueo.

56. *Idem* 'lib.8.Epistolarum.'

INsula est enata in flumine contra frontem [b] agri mei, ita vt nihil excederet longitudo regionem prædij mei. postea aucta est paulatim, & processit contra frontes & superioris vicini, & inferioris. quæro, quod adcreuit, vtrùm meum sit, quoniam meo adiunctum est: an eius iuris sit, cuius esset, si initio ea nata eius longitudinis fuisset. Proculus respondit: Flumen istud, in quo insulam cōtra frontem agri tui eam natam esse scripsisti, ita vt non excederet longitudinem agri tui, si alluuionis ius habet: & insula initio propior fundo tuo fuit, quàm eius, qui trās flumen habebat: tota tua facta est. & quod postea ei insulæ alluuione accessit, id [c] tuum est: etiam si ita accessit, vt procederet insula contra frontes vicinorum superioris atque inferioris: vel etiam vt propior esset fundo eius, qui trans flumen habet.

1 ¶ Item quæro: si, cùm propior ripæ meę enata est insula, & postea totum flumen fluere inter me & insulam cœpit, relicto suo alueo, quo maior amnis fluerat: nūquid dubites: quinetiam insula mea maneat, & nihilo minùs eius soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea. rogo, quid sentias, scribas mihi. Proculus respondit: Si, cùm propior[d] fundo tuo initio fuisset insula, flumen, relicto alueo maiore, qui inter eam insulam fuerat, & eum fundum vicini, qui trans flumen erat, fluere cœpit inter eam insulam & fundum tuum: nihilo minùs insula tua manet: sed alueus, qui fuit inter eam insulam & fundum vicini, medius diuidi debet: ita vt pars propior insulæ tuæ, tua: pars autem propior agro vicini, eius esse intelligatur. intelligo, vt & cum ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit, desijsse insulam esse. sed [e] quò faciliùs res intelligeretur: agrum, qui insula fuerat, insulam appellant.

De seruo vxori donato.

57. *Paulus* 'libro 6.ad Plautium.'

PEr seruum donatum à marito, nec ex re quidem eius, cui donatus est, adquiri quicquam posse, Iulianus scribit. hoc enim in eorum persona concessum est, qui [f] bona fide seruiunt [g].

De re ex mari extracta.

58. *Iauolenus* 'lib.11.ex Cassio.'

QVæcunque res ex mare [h] extracta [i] est: non ante eius incipit esse, qui extraxit, quàm dominus eā pro derelicto habere cœpit.

De re mandatu alterius empta.

59. *Callistratus* 'lib.2.Quæstionum.'

REs 'ex' mandatu meo empta, non prius [k] mea fiet, quàm si mihi tradiderit, qui emit.

De horreo mobili posito in alterius prædio.

60. *Scæuola* 'lib.1.Responsorum.'

TItius horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum, mobile [l] in Seij prædio posuit. quæritur, vter horrei dominus sit. respōdit, secundùm quæ proponerentur, non [m] esse factum Seij.

De hereditate & seruo hereditario.

61. *Hermogenianus* 'lib.6.Iuris Epitomarum.'

HEreditas in multis partibus iuris pro [n] domino habetur adeóq; hereditati quoq; vt domino per seruū hereditarium adquiritur [o]. In his sanè in quibus factum personæ operæve substantia [p] desideratur, nihil hereditati quæri per seruū potest. ac propterea: quamuis seruus[q] hereditarius heres institui possit: tamen, quia adire iubentis domini persona desideratur, heres expectandus est.

1 ¶ Vsusfructus, qui sine[r] persona constitui non potest, hereditati per seruum non adquiritur [s].

De his, quæ non sola, sed per vniuersitatem acquiruntur.

62. *Paulus* 'lib.2.Manualium.'

QVædam, quæ non possunt sola alienari, per vniuersitatem [t] transeunt, vt fundus dotalis, ad heredem: & res, cuius aliquis commercium non habet. nam etsi legari [u] ei non possit: tamen heres institutus, dominus eius efficitur.

De thesauro.

63. *Tryphoninus* 'libro 7.Disputationum.'

SI is, qui in aliena [x] potestate est, thesaurum inuenerit: in persona eius, cui adquirit, hoc erit dicendum: vt, si in alieno agro inuenerit, partem ei adquirat: si verò in parentis dominíve loco inuenerit, illius totus fit: 'si autem in alieno, pars.'

1 ¶ Si communis [y] seruus in alieno inuenerit: vtrùm pro dominij patribus, an semper æquis adquiret? & simile est, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab alijs donatum seruo traditur. quia & thesaurus donum fortunæ [z] creditur. scilicet vt pars, quæ inuentori cedit, ad socios, pro qua parte serui quisque dominus est, pertineat.

2 ¶ Si communis seruus in domini vnius fundo proprio inuenit: de parte, quæ soli domino semper cedit, non

leg. Aquil.

y hinc colligit Cuiacius, Eū qui impermissu domini venatur in alieno agro nihil, sibi adquirere. *4. obseru. 2.*

z vicinam rei vindicationi. *l. 52. ff. de rei vind.*

a *l. 14. §. 2. ff. de præscr.*

b *adde l. 30. ff. eodem.*

c ¶ *l. 65. §. 3. ff. e.*

d *l. 7. §. 5. l. 30. §. 1. ff. eod. §. 22. instit. de rer. diuis.*

e Insula appellatur quæ quondam fuit insula.

f *l. 1. Cod. de rei vindicat.*

g hoc in vxore sciente donationem non valere obtinere putat Bartolus: secus si ignoraret.

h *al.* mari.

i *adde l. 13. ff. tit. prox.*

k Imò, priùs erit. *l. 65. ff. eod.*

l secus, si immobile. *l. 18. ff. de act. empt.*

m mobilia horrea in prędio alicuius posita, pars non sunt soli.

n *l. 31. in fi. ff. de heredibus instit.*

o Imò non adquiritur. *l. 18. ff. eod. l. 43. ff. de adquir. hæredit.*

p substantia operæ desiderari dicitur, quoties operæ ipsius interuentus exigitur.

q hereditarius seruus etsi institui possit, persona tamē domini adire iubente desideratur.

r *l. 26. ff. de stipul. seruor.*

s ante aditam hereditatē sc. *l. 18. ff. quib. mod. vsusfr.*

t *l. 58. §. 3. 4. 5. l. 93. ff. de legat. 3. l. 1. §. 1. ff. de fundo dotali: Nou. 159. c. 3.*

u sic sepulchrū legari non potest, nisi cū vniuersitate: *l. monumēta. C. de legatis.* Hoc amplius notat Bartolus in rebus sacris eiectū dominiū transire in vniuersalem successorem: in singularē, vtile.

x *l. 10. ff. eod.*

y *l. 45. ff. eod.*

z & *§. 3. in fin.* dic melius Dei beneficium. *vt l. vn. Cod. de thesaur.*

a *l.37.§.3.ꝟ.eod.* b *vide §.2.ꝟ.eod.*
c *l.vn.C.de thesaur.§.39.vers.at si quis in alieno.Instit.de rerum diuis.*
d *v.l.2.l.3.C.de iure dominij impetrandi.* e biennij, olim anno. *l.vlt. C.de iure domin.* f *l.4.§.4.ꝟ.de censib.l.4.l.7.C.de donat.l.8.C.de act.empt.*Cic.*pro Flacco.*Cōstabat inter omnes alicui cēsendo Decianus sua facere posset,eū maxima habiturū.

g Imò,fieri videntur,*l.18.ꝟ.de prob.*
h Imò,nō contra.*l.59.ꝟ.eod.*
i *l. 6. §. 2. ꝟ.de negot.*
k commendarē, & eò, ita legendū videtur, vt eò sit in eum finem.
l *v.l.vlt. Cod. quod cum eo.l.12. §.12. ꝟ.mandato.*
m *l.3.ꝟ. nequid in loco publ.l.96. l.112.ꝟ. de verb.signif. §. 5. inst.de rer.diuis.*
n Insulæ quædam ipsi alueo fluminis nō cohærēt, sed virgultis aut alia qualibet materia leui ita sustinētur,vt solū eius non tangat, sed moueatur.
o *sub.*aluei fluminis.
p nō si id quod in publico. *Hotom.1.obs.vlt.*reprehensus à Roberto. *1. recept. 11.*
q in insula quoque.*Hal.*
r Imo priuatorum est.*l.7.§. 3.ꝟ.eod.*
s ¶aut vendita alióve quo modo alienata pariet, eius fiet partus cuius est ea cùm eniteretur, nō cuius tūc fuisset,cùm conciperet. *Cuiac. ad 4. Paul. sent.9.§.5.* à qua lectione nō abhorret.Haloandri editio.
t *l. 12. C. de rei vindicat.*
u *al.*quæ.vt sit sensus: vt emptoris ancilla fuit partus tempore, ita & ancillæ partus.
x adde, & retinenda *7. C.32.* hinc interdicta possessionis adipiscendæ.*§.3.*retinendæ.*§ 4.*recuperandæ possessionis.*§.6.instit. de interdict.*
y περὶ τῆς διανομῆς καὶ διακατοχῆς ἢ προστογμασμοῦ, &c. de dominio per possessioné, detentioné & adquisitioné eorum quę in nostra potestate sunt acquirendo,*50.Eclog.2.*per quas personas cuique àcquiritur(possessio) *2.inst.9.* Porrò hìc agitur de adquirēdo iure possessionum, non simpliciter de adquirenda possessione,quæ est facti.
z nota etymon. a φυσικῶς,σωματικῶς.
b Allusio vocabuli,vide Alciat.*1.dispunct.1.* c à pedibus,& vt Labeo ait,quasi pedum positio.*Vulgat.* Verùm vix est vt vulgatam lectioné defendere quisquam possit, nec enim dicitur quis pedibus sedere. vnde frustra quærunt nonnulli,cur à pedibus dicatur potius quàm ab alia corporis parte. Inde quoque malè Accurs. negat res mobiles nō possideri. Ex Florentina lectione colligit Hotomanus,existimari posse,adquirendæ possessionis notam ac symbolum fuisse sedis alicuius,dicis causa,positionem.Quam opinionem videtur confirmare *lex 3.§.5.in fi.ꝟ.eod.*
d & νομήν. Quænam verò possessionis definitio est? τὸ ψυχῇ δεσπόζοντες νέμεσθαι.i. cum possidemus animo opinionéque domini. *Theophil.§.τὰ εἰρημένα. Instit.per quas personas cuique.*ψυχῇ δεσπόζοντος κατοχή.*50. Eclog.2.c.60.*opinione domini possessio.*l. 22.§.1.ꝟ.de noxalib.* Naturalis verò eidem *Theoph.inst.de interdict.*est σωματικοῦ πράγματος κατοχή. Sicut quasi possessio est,incorporalis rei χρῆσις,vsus. Alibi sic definitur ἡ νομὴ φυσική ἐστι, κατοχὴ, καὶ ἐκ ταύτης ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ δεσπότεια. *50. Eclog.2.cap.1. & c.60.*νομή ἐστι φυσικῶς ἡ τοῦ πράγματος κατοχή. Tertiam speciem esse,puta naturalem & ciuilem.negat *Cuiac.9.obs.33.* e *l.20.in fi.ꝟ.de adquir.rer.* Causa dominij efficiens,est animus vtriusq; contrahentis: materia,res de qua fit conuentio. Forma,traditio & prehensio vacuæ possessionis. Finis emolumentum, quo vitæ præsidium paratur,Inde bona quasi à beando dicta.*l.49.ꝟ.de verb.signif.Hotom.11.illust.*
f quæ vera tantum est possessio:à Bartolo corporalis appellatur. g an intra triduum? an posteaquam is cui res erepta est cœpit diuertere ad extraneos actus:

est dubium, quin solius domini prædij sit: verùm,an aliquid ex parte ferat alter socius,videndum est. & nunquid simile sit,atque cùm stipulatur seruus iussu vnius domini, aut per traditionem aliquid accipit, vel nominatim [a] alteri.quod magis dici poterit. 3 ¶ Quòd si seruus,in quo vsusfructus alienus est,inuenerit in eius locum, qui seruū proprium habet:an totum illius sit?& si in alieno,an partem eidem adquirat,an verò fructuario? inspectio in illo est,num ex operis serui adquiratur. finge,terram fodientem inuenisse:vt hoc dicatur fructuarij esse. quod verò subitò in abdito loco positum,nihil agens,sed aliter ambulans inuenit:proprietatis domini sit.ergo nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror.nemo enim seruorū opera thesaurum quærit. nec ea propter tunc terram fodiebat, sed alij rei operam insumebat, & fortuna [b] aliud dedit. itaque si in ipsius fructuarij agro inuenerit. "puto," partem solam, vt agri dominum,habiturum: alteram ad eum,cuius in seruo proprietas est pertinere.

4 ¶ Quòd si creditor inuenerit,in alieno videbitur inuenisse. partem [c] itaque sibi, partem debitori præstabit. nec receptâ pecuniâ restituet, quod iure inuentoris, non creditoris,ex thesauro apud eum permansit. Quæ cùm ita sint: & cùm ex principis [d] auctoritate creditor vt proprium agrum tenere cœpit iure dominij: intra constitutum luendi tempus[e],pignoris causâ vertitur:post transactum autem tempus,thesaurum in eo inuentum ante solutam pecuniam totū tenebit: oblato verò intra cōstitutum tempus debito:quoniam vniuersa præstantur,atq; in simplici petitore reuocantur,restitui debebit.sed pro parte sola: quia dimidium inuentori semper placet relinqui.

De deductione in censum.

64. *Quintus Mucius Scæuola* lib.singulari Ὅρων.

QVæ quisque aliena[f] in censum deducit,nihilo magis eius fiunt[g].

De epistola. 1. *De insula.*

65. *Labeo* libro 6.Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI epistolam tibi misero:non erit ea tua,antequàm tibi reddita fuerit. *Paulus:* Imò contrà [h].nā si miseris ad me tabellarium tuū,& ego rescribendi causa litteras tibi misero:simul atque tabellario tuo[i]tradidero,tuæ fient.Idem accidet in his litteris,quas tuæ dūtaxat rei gratiâ misero. veluti si petieris à me,vti te alicui cōmodarem[k],& eas cōmendatitias[l]tibi misero litteras. 1 ¶Si qua insula in flumine propria tua est,nihil in ea publici est. *Paulus:* Imò in eo genere insularū,ripę flumini,& littora mari proxima. publica[m]sunt,nō secus atq; in cōtinenti agro idē iuris est. 2 ¶ Si qua insula in flumine publico,proxima tuo fundo, nata est: ea tua nata est. *Paulus:* Videamus,ne hoc falsum sit de ea insula,quę[n]nō ipsi alueo fluminis cohęret,sed virgultis, aut alia qualibet leui materia ita sustinetur in flumine,vt solum eius[o] non tangat,atque ipsa mouetur.hęc enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula. 3 ¶ *Paulus:* Si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam & contrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eo nomine erit instruenda à tua insula,non ab agro tuo,propter quem ea insula tua facta fuerit. nā quid interest,qualis ager sit, cuius propter propinquitatem posterior insula,cuius sit,quæratur?

4 ¶ *Labeo* libro eodem:"Si id [p],quod in publico innatum aut ædificatum est,publicum est:insula [q] quoq;, quæ in flumine publico nata est,publica esse debet [r].

De partu ancillæ.

66. *Venuleius*[s] lib.6 Interdictorum."

animo quasi recuperādæ ipsius rei abiecto. h Bello iusto ac legitimè indicto capta fiunt capientis,*vt hîc.adde l.hostes.ꝟ.de captiuis.* i ab eo qui re ipsa meret: & est miles. quid si Erotem seruum dudum Mæuij captiuum cœpero? num meus fiet,an prioris domini? vtique meus.quid Mæuij immobilia? ad eundem Mæuium redeunt,*v.l.20.§.1.ꝟ.de captiuis.*Quid arma& equi eiusdē? eidē non restituuntur,*l.2.ꝟ. de captiuis.* Cur tam variè?arma turpiter amitti præsumuntur.*l. 2. ꝟ. de captiuis.* Immobiliū autem(quæ in dominio sunt subditorum) defensionem debet princeps. Quid immobilia hostium? nō fiunt occupantis sed fisci. *l.21.§.1.ꝟ.de captiuis.*

CVm pręgnas mulier legata,aut[s] vsucapta,alióve quo modo alienata,pariat: eius[t] fient partus, cuius est ea, cui [u] emeretur:non cuius tunc fuisset,cùm conciperet.

DE ADQVIRENDA, VEL AMITtenda [x] possessione [y],

Tit. II.

Etymologia. 1. *Effectus.* 2. *Per quas personas acquiritur.* §. *De acquisitione per nosmetipsos* 3. *De pupillo & furioso.* 4. *De donatione inter virum & vxorem.* 5. §. *De acquisitione per alium. De his quæ sunt in nostra potestate.* 6. *De bona vel mala fide possessis.* 7. *De seruo communi.* 8. *De seruo fructuario.* 9. *De intellectu possidendi.* 10. *De furioso.* 11. *De impubere.* 12. *De ancilla.* 13 *De seruo pupilli.* 14. *De seruo,qui in fuga,vel prouincia est.* 15. *De seruo pignerato.* 16. *De seruo hereditario,vel empto vel donato.* 17. *De seruo prælegato.* 18. *De seruo communi.* 19. *De animo serui.* 20. *De procuratore,tutore,curatore.* 21. *De procuratore. De re præsenti.* 22. *De municipibus.*

1. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

POSSESSIO appellata [z] est (vt & Labeo ait) à sedibus[a], quasi [b] positio: quia naturaliter [c] tenetur ab eo, qui ei insistit,quam Græci κατοχὴν [d] dicunt. 1 ¶ Dominiúmq; rerum ex [e] naturali[f] possessione cœpisse,Nerua filius ait.eiúsq; rei vestigium remanere de his,quæ terra,mari, cœlóq; capiuntur. nā hæc protinus[g] eorum fiunt, qui primi possessionē eorum adprehenderint.Itē bello[h],capta[i],&insula[k]in mari enata,& gemmæ [l],lapilli,margaritæ in littoribus[m]inuētę eius fiunt,qui primus eorum possessionem nanctus est.

2 ¶ Apiscimur autem possessionem per nosmetipsos[n].

3 ¶ Furiosus [o],& pupillus[p] sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere: quia affectionem tenendi non habent,licèt maximè corpore suo rē contingant. sicuti si quis dormiēti[q]aliquid in manu ponat.Sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidē & Nerua filius, etiā sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillū aiunt:ea enim rē facti,non[r]iuris esse,quæ sententia recipi pōt,si[s]eius ætatis sint,vt intellectu[t] capiant. 4 ¶Si vir vxori cedat possessione[u],donationis causa:pleriq; putant possidere eam[x]:quoniā res facti[y]infirmari iure ciuili non potest.& quid attinet dicere,nō possidere mulierem, cùm maritus,vbi noluit possidere,protinus amiserit possessionem? 5 ¶ Item adquirimus possessionē per seruū[z], aut filium [a],qui in potestate est: & quidē earū rerum,quas peculiariter [b] tenent,etiā ignorantes,sicut Sabino,& Cassio,& Iuliano placuit:quia nostra voluntate intelligantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. Igitur ex causa[c] peculiari & infans & furiosus[d]adquirunt possessioné,& vsucapiunt: & heres,si hereditarius seruus emat.

6 ¶ Sed & per eum quē bona[e]fide possidemus:quamuis alienus sit,vel liber,possessionē adquiremus.Quòd si mala [f] fide eum possideamus: non puto adquiri nobis possessionem per eum. Sed nec vero domino aut sibi adquiret,qui [g] ab alio possidetur. 7 ¶ Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiā singuli in solidum, si hoc agat seruus,vt[h] vni adquirat:sicut in dominio adquirēdo.

8 ¶ Per eum [i],in quo vsumfructum habemus, possidere possumus: sicut ex operis suis adquirere nobis solet. nec ad rem pertinet,quòd ipsum non possidemus.nā nec filium. 9 ¶ Cæterùm [k] & ille,per quem volumus possidere,talis esse debet,vt habeat intellectum [l] possidendi.

10 ¶ Et ideo si furiosum seruum miseris,vt possideas: nequaquam [m] videris adprehendisse possessionem.

k Insula in mari nata primi fit occupātis: eáq; ratione Venetos imperio nō subiici, quidam negant.Quid eremus ac desertus locus?Quidā occupantis esse aiunt (cùm pro derelictis habeantur.*l.1.ꝟ.pro derelicto:l.qui agros. C. de omni agro.*)Alij,ei cedere putāt qui territorij sit domino:alij iurisdictioné solam territorij domino cedere existimant.
l Gēmas & lapillos differre hinc colligunt, vt qui gemmas ferre prohibeatur statuto, lapillorū vsus nō cēseatur interdictus.*Ripens.*
m quid si in mōtibus vel alio loco vbi verisimiliter nascuntur.num dimidium inuentoris, dimidiū domini loci erit? an potius nihil erit inuentoris? sic putat Ripēsis, *arg.l.7. §.13.supra solute.* Quid si in itinere aut via, cùm res ibi iacerent? suos non facit, *l.43.§.4.& sequentib.ꝟ.de furtis.*
n & per alios. *§.5.ꝟ.eod.*
o per se scil. nam curator furiosi adquirere furioso potest, ergo nunquam furiosus sibi adquiret possessionem? neutiquā.aliud si inumbratæ quietis erit, *v.l.18.§.1.ꝟ.eod.*an patri in cuius est potestate?hoc ait.*§.5.ꝟ.eod. Eclog.5.tit.2.c.1.*
p *l.32.ꝟ.eod.* q Dormiens non adquirit possessionem,*vt hîc.* An punitur si quem interficiat? *v.c.maiores de baptismo: l.31.§.3.ꝟ.de vsucap.v. Tiraq.tract. de pœnis.causa.5.*
r Possessio facti potius est quàm animi: potius,inquā, nam & animi est.*l.49.ꝟ.eod.* sic aditio animi est & facti.*l.liber homo.ꝟ.de adquir.rerum dominio.* † hodie infanti etiam tradita possessio adquiritur.*l.3.C.eod.* s demus septennem.*50.Eclog.2.c.1.* infantem *l.32.in fi.ꝟ.eod.adde l.4.§.2.ꝟ.de vsurpat.*
t intellectum capiat.*Hal.adde §.9.ꝟ.eod.*
u possessionem. *Hal.l.46.ꝟ.de donation.inter vir.* x at non dominium consequi.*l.11.ꝟ.de donat.int.vir.* y vt possessio.Possessio est facti,*vt hîc:& l.12.§.1. ꝟ.de captiuis.* Imò iuris. *l.44.ꝟ.eod.l.3.§.1.ꝟ.de bonor.possess.* An dicemus ipsam possessionis adquisitionem esse facti:adquisitam iam possessionem esse iuris?
z *v.l.49.ꝟ.eodem.* a *v.l.4.ꝟ.eod.*
b & ita ex re patris.ex alia causa,vsufructu tenus,sibi adquirunt.*§.1. Instit.per quas personas cuique.* c & ita intellige.*50.Eclog.2.c.1.* d Imò,furiosus non adquirit.*§.10.ꝟ.eod.l.18.§.1.ꝟ.eod.*
e secùs si mala fide & scientes liberum.*l.34.in fi.ꝟ.de stipulation.seruor.*
f *d.l.34.l.23.ꝟ.de adquir.rer.*
g *l.118.ꝟ.de regulis iuris.*Aristot.*1.Politic.7.*
h *v.l.5.ꝟ.de stipulat.seruor.* i *l.52.ꝟ.eodem.*
k *Cuiac.22.obseruat.23.*
l *§.3.in fin.ꝟ.eod.*
m cur ita est in seruo, cùm parens per filium furiosum adquirat possessionem. *§.5.ꝟ.eodem.*

11 ¶Quòd

... puberem & pupillum adquiritur possessio, *vt hîc*: & furiosum. *§.10.ſ.eod.*
b Impubes potest dari procurator ad negotia.
c ... sine tutore: idem hodie dicendum videtur. *l.3.C.eod.*
d ... *de liberali causa.l.7.ſ.pro emptore.*

11 ¶ Quòd si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut pupillus [a], maximè tutore auctore, adquirit possessionem.

12 ¶ Nam, per ancillam quin possis nancisci possessionem, non dubitatur.

13 ¶ Pupillus per seruum siue puberem siue impuberem [b] adquirit possessionem, si tutore [c] auctore iusserit eum ire in possessionem.

14 ¶ Per seruum, qui in fuga [d] sit, nihil posse nos possidere, Nerua filius ait. licèt respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, à nobis eum possideri, ideóque interim etiam vsucapi. Sed vtilitatis [e] causa receptum est, vt impleatur vsucapio [f] quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos, quos in prouincia habemus, Cassij & Iuliani sententia est.

15 ¶ Per seruum corporaliter [g] pignori datum, non adquirere nos [h] possessionem Iulianus ait ad vnam enim tantum causam videri [i] eum à debitore possideri: ad [k] vsucapionem. nec creditori [l]: quia nec stipulatione, nec vllo alio modo per eũ adquirat, quamuis [m] eum possideat [n].

16 ¶ Veteres putauerunt [o], non posse nos [p] per seruum hereditarium [q] adquirere, quod sit [r] eiusdem hereditatis [s]. Itaque agitatur, num hęc regula longiùs producenda sit [t]: vt, si plures serui legati sint, per vnum an possint ceteri possideri. Idem tractatus est, si pariter empti, vel donati sunt. Sed verius est, ex his causis posse me per vnum [u] reliquorum adquirere possessionem.

17 ¶ Si ex parte heredi instituto seruus legatus sit: propter partem, quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarij possessionem.

18 ¶ Idem dicendum est, si seruum communem iussero adire hereditatem, quia propter [x] partem meam adquiro.

19 ¶ Hæc, quæ de seruis diximus [y], ita se habent, si & ipsi velint [z] nobis adquirere possessionem. nam si iubeas seruum tuum possidere: & is eo animo intret in possessionem, vt nolit tibi, sed potiùs Titio adquirere: non est tibi adquisita possessio [a].

20 ¶ Per procuratorem [b], tutorem [c], curatorémve [d] possessio nobis adquiritur. Cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem [e], non cum ea mente, vt operam [f] dumtaxat suam accommodarent nobis: non possunt adquirere [g]. alioquin, si dicamus, per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt: futurum, vt neque is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis: neque is, qui tradiderit. quoniam cesserit possessionem.

21 ¶ Si iusserim venditorem procuratori rem tradere [h], cùm ea in præsentia sit: videri mihi traditam, Priscus ait. Idémque esse, si nummos debitorem iusserim alij dare. Non est enim corpore & actu necesse adprehendere possessionem: sed etiam [i] oculis [k], & affectu & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt: vt columnas. nam pro traditis 'eas' haberi [l], si in re præsenti consenserint. & vina tradita videri, cùm claues [m] cellæ vinariæ emptori traditæ fuerint.

22 ¶ Municipes per se nihil possidere possunt: quia vni [n] consentire non possunt [o]. Forum autem, & basilicam [p], hísque similia non possident: sed promiscuè his vtuntur. Sed Nerua filius ait. per [q] seruum, quæ peculiariter adquisierint, & possidere & vsucapere posse. sed quidam contrà putant: quoniam ipsos seruos non possideant.

2. *Vlpianus* libro 70. ad Edictum.

SEd hoc iure vtimur, vt & possidere, & vsucapere [r] municipes possint. idque eis & per [s] seruum, & per liberam personam [t] adquiratur.

De rebus corporalibus. 1. *De animo & corpore.* 2. *De parte incertè.* 3. *Quomodo adquiritur possessio.* 4. *De plurib. causis possidendi vel dominium habendi.* 5. *De plurib. possessorib.* 6. *De animo, & corpore.* 13. *De reb. mobilib. & de custodia.* 14. *De feris & piscib.* 15. *De auib.* 16. *De columbis & apibus, & quæ ire & redire solent.* 17. *De loco occupato à flumine vel mari.* 18. *De contrectatione rei depositæ, & animo inficiandi.* 19. *Neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse.* 20. *De re vendita depositario, vel commodatario.* 21. *Diuisiones & species possessionis.*

3. *Paulus* lib. 54. ad Edictum.

POssideri autem possunt, quæ sunt corporalia [u].

1 ¶ Et apiscimur possessionem corpore & animo [x]: neque per se animo, aut per se corpore [y]. Quod autem diximus, & corpore & animo adquirere nos debere possessionem: non vtique ita accipiendum est, vt, qui fundum [z] possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit, quamlibet partem [a] eius fundi introire, dum mente & cogitatione 'hac' sit, vti fundum vsque ad terminum velit possidere.

2 ¶ Incertam [b] partem rei possidere [c] nemo potest:

§ 2 n° 1

... ius dicitur ab adita hereditate. ideóque quod tunc stipulatur adqui... *l.61.ſ.de adquir rer dom.* post aditam hereditatem non est hereditarius ... dis, *l.10 § 2.ſ.de vulgari.*
... *adquir. hereditate.*
... dominium, hereditatem, possessionem.
... ad alios casus.
... ex seruis donatis. *l.48.ſ.eod.* vel legatis, vel emptis *ſ.eod. & §.17.* vel commu... *d.* Cur potius possidemus per vnum eorum reliquos donatos, legatos ... quàm per vnum eorum hereditariorum reliquos hereditarios? Qui ... seruum emptum, aut legatum, per seruum iam suum adquirit: qui ... hereditarium, non per suum seruum, sed defuncti adquirit. est enim seruus ... propriè sumptus ante aditam hereditatem ipsius hereditatis: post aditam ... est hereditarius, sed heredis. Alioquin, est ridicula & minimè conuenientibus casibus contraria ratio quam Accursius affert, per hereditariũ ... hereditariũ non posse possidere: quia asinus intumescit, si per com... adprehendi. Est etiam præ nimia subtilitate falsa ea ratio, quam ... n, & Iasonem affert Zasius *hîc num. 6.* non ideò per hereditarium ... hereditarium possideri: quia quælibet res hereditaria & hereditas ... eadem res iuris intellectu, non igitur posse hereditarium seruum adquirere: quia seipsum (quod est absurdum) adquireret. *de quo vide Ferret. hîc num. 9.*
x & sic ex duabus qualitatibus concurrentibus (prohibitiua sc. & permissiua) per... præfertur vt legatarius, & alio iure dominus, adquirere potest possessionem vt heres: si heres hereditarius seruum iuberet adquirere possessionem, ... iussa heres adiret hereditatem: nisi quid aliud planè suadeat, *l.20.in pr. ... adquirend. hered.* pòst huiusmodi iussum seruus non esset hereditarius.
... pene omnia Ferretus transfert ad monachos quem *v. hîc.*
... nihil potest serui voluntas in iis quæ sunt iuris ciuilis. *l.32.ſ.de regul.iur.*
... autem ciuili adquiritur possessio. *§.3.instit. per quas person. cuique:* inuito: *§.vlt.*
... Titio vtique, si ratum habeat, *arg. l.24. ſ.de negot. Accurs.* hoc tamen negat ... *num.4.*
... (non id admittunt in causis beneficialibus Canonistæ. *Glossa in cap. ... num.6.*) adquiritur domino sc. idque sine cessione, (si possessio ... actu naturali putà traditione, non ciuili vt stipulatione. *l.38.§.17.ſ.de ...* eatenus, vt si postea velit possessionem suo nomine defendere: à nobis ... denegato omni interdicto.
... aliud est in dominio: quia tũc & si procurator nolit nobis adquirere, sed alij, ... animus procuratoris tradere volentis: ideóque malignitas non nocet. *l.13.ſ. de donationibus.* aliud dixi in dominio quàm in possessione, licèt cõtra... glossa. Nam *hîc & §.19.* loquitur de possessione: *d.l.13.ſ. de donationibus* de dominio. Cur aliud? an quòd dominium idem numero transfertur in eum in quem transferre volumus *l.19.l.20.ſ.ex quibus caus.maior.* possessio non itẽ, vt sentiunt penè omnes post Cumanum? An quod possessio facilè amitti potest, id autẽ quod nostrum est sine facto nostro in alium non transfertur vt vult Zasius? sic sentio, non omnium rationem reddi posse.
f animi & corporis: non autem corporis tantum, vt in *§.21.ſ.eod.*
g nobis scil.
h ¶. hoc casu nudum corporis ministerium procurator nobis exhibet, non animi, vt, *in §.20.ſ. eodem.*
i Oculis etiam & nudo aspectu possessionẽ rei ab alio traditæ adquirimus.
k Hinc Tertullianus *lib. de velandis virginib.* Nuptias ait de aspectu & animo fieri quemadmodũ & stuprũ. *v. Hotoman. 12. Illustr.*
l verbum *Haberi* fictam traditionẽ innuit, vt & superius & inferius *videri.* Ea omnia fictionis notæ ... *l.1.ſ.eod. de vi & vi.* Igitur, inquies, ficta possessio hinc orietur: quemadmodũ ex falso nihil nisi falsum sequi dicimus? Nõ sequitur: falsum semper est falsum. Fictio verò veritatem aliquã secum trahit. *l. 6.ſ.1.ſ. de precario. l. vn. C. de re vxor. act.*
m *l.74.ſ.de contrah. empt. l.9.§.6.ſ. de adquir. rer. §. quadragesimoquinto, inst. de rer. diuis.*
n vniuersi. *Hal.*
o vel dolum cõmittere. *l. 15. §.1.ſ.de dolo.* stricto iure vel facilè: vtiliter secùs. *l. 2.ſ. eodem.* Quæ difficillima, penè impossibilia habentur. *l.125. infra de verborum significat.*
p Basilica dicitur ἀπὸ τοῦ βασιλέως *Festus.* éstque locus amplus, vsibus publicis destinatus.
q *l 97.ſ.de condit. & demonstrat. l. vnica §.1.ſ.de libert. vniuersit. adde l.163.§.1.ſ.de regul. iur.*
r & etiam agere ad exhibendum. *l.7.§.3.ſ.ad exhib.*
s hinc colligere possis, vniuersitatem esse personam repræsentatam, nec esse veram personam sed fictam.
t procuratorem scilicet generalem vel specialem, & syndicum: eos qui regunt vniuersitatem, quin & ipsos subditos. Quid si vniuersitas ad vnum sit redacta? Is adhuc possidere potest. *vide l.7. in fin. ſ. quod cuiusque:* saltem ciuiliter: nisi dicamus cum Baldo & Zasio *hîc num. vlt.* Ecclesia destructa Ecclesiæ possessionem ciuilem manere apud Christum: & ita nunquam præscribi aduersus Ecclesiam quantumuis desolatam.
u hinc Festus Non est possessio vera, nisi (hæc enim duo postrema vocabula Festi fragmentis restituo) de rebus quæ tangi possunt. Et Theophilus νομὴ μὲν ἐστι σωματικοῦ πράγματος. An incorporalia possideri possunt? quasi possidetur, *vide l.4.§.27. ſ.de vsurpat.*
x copulatiue scil. *§.3.ſ.eodem.*
y nisi quis mittat aut apponat custodiam rei adquisitæ. *l. 51. infra eodem.* nisi traditione clauium. *l.1.§.21. supra eodem.* nisi quis constituat, & dicat se nomine meo possidere. *l.18. infra eodem.* item traditione instrumenti. *l.1. Cod. de donationib.* rei donatæ retento vsufructu. *l.28 Cod. de donationib.* cum mutatur causa traditionis. *l.9. in fin. ſ. de reb. credit.* in societate omnium bonorum. *l.2.ſ.pro socio.* si quis adoptauerit. *l.16. infra de precario:* si monialis vt rapta. *l.54. Cod. de episcopis.* (de quo tamen valdè dubito) nisi lex aut statutum possessionem transferat ipso iure. *l.11. supra de liberis: l.14.ſ. de suis.* vt apud Gallos, *Le mort saisit le vif.* nisi incorporalia & iura adprehendatur: nisi res denique in ea sit causa, vt nondum possideri possit. *l. 12. in fin. l. 13. infra de reb. author. iudic.* Porrò, is qui oculis possessionem adprehendit, non omnino sine corpore adprehendit. An per inuestituram factam à principe, ex certa scientia, priuilegio, aut cum publico iure transfertur possessio? negat Ferretus *hîc numero 15.*
z vel rem mobilem, putà granum, ligna hominis partem. *l.21. infra de furtis:* decimas. Quid in hereditate quæ ius vniuersale continet. *vide Senecam 6. de beneficijs 5.* possessionem singulatim adquirendam esse tradit Ferretus *numero trigesimoprimo.* Ideóque iussus mitti in possessionem fundorum debitoris, vnius fundi possessione reliquos non possidet *Zas. hic numero vigesimosexto. adde §. vigesimosecund. ſ. eodem.*
a Possidetur totum cum possidetur particula. Adprehensione partis fundi, censetur possessio totius fundi (etiam eius quod per alluuionem adiicitur) adprehensa: nec opus est circumambulare omnes glebas. Sic adprehensio vniuerso integrali vel continente, censentur adprehendi, omnia comprehensa & contenta sub illo vniuersali.
b Incertum est, quod nescitur, quid, quale, quantúmque sit aut fuit. *l. 74. l.75. ſ. de verbor. obligation.*
c de traditione rei incertæ dicam, *ad l. 26.ſ.eod.*

† hoc vtique incertum eſt,& quota rei & loco. Certa res poſsidetur,cuius qualitas & locus exprimitur.*adde l.26.ʒ.eod.*

a Plato *11. de legibus* Theſaurum inuentoris non vult fieri, ſed deum conſuli.

b Propter adiunctum affectum & animum, toleratur defectus in naturali poſſeſſione.

veluti ſi hac mente ſis, vt quidquid † Titius poſsidet, tu quoque velis poſsidere.

3 ¶ Neratius & Proculus, '&' ſolo animo nõ poſſe nos adquirere poſſeſsionem, ſi non antecedat naturalis poſſeſsio. Ideóque ſi theſaurũ in fundo meo poſitum ſciam, continuò me [a] poſsidere,ſimul atq; poſsidendi affectũ habuero: quia, quod deſit [b] naturali poſſeſsioni, id animus implet. Ceterùm quod Brutus & Manilius putant, eum, qui fundum longa poſſeſsione cepit, etiam theſaurum cepiſſe, quamuis neſciat in fundo eſſe: non eſt verum. is enim,qui neſcit [c], non poſsidet theſaurum, quamuis fundum poſsideat. ſed & ſi ſciat,non capiet longa poſſeſsione:quia [d] ſcit alienum [e] eſſe. Quidam putant,Sabini ſententiã veriorem eſſe,nec aliàs eum,qui ſcit, poſsidere, niſi [f] ſi loco motus [g] ſit, quia non ſit ſub cuſtodia noſtra. quibus conſentio.

4 ¶ Ex pluribus cauſis [h] poſsidere eandem rem poſſumus [i], vt quidam putant [k]. & eum, qui vſuceperit [l], & pro emptore & pro ſuo poſsidere. ſic enim & ſi ei,qui pro emptore poſsidebat, heres ſim: eandem rem & pro emptore & pro herede poſsideo [m]. nec enim,ſicut dominium non [n] poteſt niſi ex vna [o] cauſa contingere,ita & poſsidere ex vna dumtaxat cauſa poſſumus [p].

5 ¶ Ex contrario plures eandem rem in ſolidum poſsidere non poſſunt [q] contra naturam COEppe [r] eſt,vt,cùm ego aliquid teneam, tu quoq; id tenere videaris. Sabinus tamen ſcribit,eum, qui precariò dederit, & ipſum poſsidere [ſ],& eum, qui precariò acceperit [t]. Idem Trebatius probabat exiſtimans, poſſe alium iuſtè alium iniuſtè poſsidere: duos iniuſtè,vel duos iuſtè ad non poſſe.quem Labeo reprehendit. quoniam in ſumma poſſeſsionis non multùm intereſt, iuſtè quis, an iniuſtè poſsideat. quod eſt veriùs. non magis enim eadem poſſeſsio apud [u] duos eſſe poteſt, quàm vt tu ſtare videaris in eo loco [x], in quo ego ſto, vel, in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris.

6 ¶ In amittenda quoque poſſeſsione affectio eius, qui poſsidet, intuenda eſt. Itaque ſi in fundo ſis,& tamen nolis eum poſsidere: protinus amittes poſſeſsionem.Igitur amitti & animo ſolo [y] poteſt [z], quamuis adquiri non poteſt.

7 ¶ Sed & ſi animo ſolo poſsideas,licèt [a] alius in fundo ſit:adhuc tamen poſsides.

8 ¶ Si quis nuntiet, domum à latronibus occupatam, & dominus timore [b] conterritus,noluerit [c] accedere:amiſiſſe eum poſſeſsionẽ, placet. Quòd ſi ſeruus vel colonus, per [d] quos corpore poſsidebã,deceſſerint,'diſceſſerintve:' animo retinebo poſſeſsionem.

9 ¶ Et ſi alij tradiderim [e],amitto poſſeſſionem [f].Nam conſtat, poſsidere nos donec aut noſtra voluntate diſceſſerimus,aut vi deiecti fuerimus.

10 ¶ Si ſeruus, quem poſsidebam, pro libero ſe gerat, vt fecit Spartacus [g], & iudicium liberale pati paratus ſit: non videbitur à domino poſsideri, cui ſe aduerſarium præparat.ſed hoc ita verum eſt,ſi [h] diu [i] in libertate moratur.alioquin ſi ex poſſeſſione ſeruitutis in libertatem reclamauerit,& liberale iudicium implorauerit: nihilo minùs in poſſeſſione mea eſt [k], & animo eum poſſideo, donec liber fuerit pronuntiatus [l].

11 ¶ Saltus [m] hibernos [n] æſtiuóſque animo poſſidemus, quamuis certis [o] temporibus eos relinquamus.

12 ¶ Ceterùm animo noſtro, corpore [p] etiam alieno poſſidemus, ſicut diximus [q] per colonum, & ſeruum. Nec mouere nos debet, quòd quaſdam etiam ignorantes poſſidemus, id eſt, quas ſerui peculiariter parauerunt. nam videmur eas eorundem & animo [r] & corpore poſſidere.

13 ¶ Nerua filius, res mobiles [ſ], excepto [t] homine [u], quatenus [x] ſub cuſtodia noſtra ſint, hactenus poſſideri: id eſt, quatenus, 'ſi' velimus, naturalem poſſeſſionem nanciſci 'poſſimus. 'Nam pecus ſimul atque aberrauerit, aut vas ita exciderit, vt non inueniatur: protinus deſinere à nobis poſſideri, licèt à nullo poſſideatur. diſſimiliter atque ſi ſub cuſtodia mea ſit, nec inueniatur: quia præſentia eius ſit,& tantùm ceſſat [y] interim diligens inquiſitio.

14 ¶ Item feras beſtias,quas viuarijs [z] incluſerimus: & piſces,quos in piſcinas [a],coniecerimus,à nobis poſſideri [b]. Sed eos piſces, qui in ſtagno ſint, aut feras, quæ in ſiluis circumſeptis vagantur [c] à nobis non poſſideri: quoniam relictæ ſint in libertate naturali. alioquin, etiam ſi quis ſiluam emerit, videri eum omnes feras poſſidere. quod falſum eſt [d].

15 ¶ Aues autem poſſidemus,quas incluſas habemus [e]: aut ſi quæ manſuetæ factæ, cuſtodiæ noſtræ ſubiectæ ſunt.

16 ¶ Quidam rectè putant,columbas quoque,quæ ab ædificijs noſtris [f] 'volant, 'item apes, quæ ex alueis [g] noſtris euolant,& ſecundum cõſuetudinem, redeunt [h],à nobis poſſideri.

17 ¶ Labeo & Nerua filius reſponderunt, deſinere me poſſidere eum locum, quem flumen [i] aut mare occupauerit [k].

18 ¶ Si rem apud te depoſitam, furti faciendi cauſa contrectaueris: deſino poſſidere. ſed ſi eam loco non moueris, & inficiandi animum habeas: plerique veterum, & Sabinus & Caſſius rectè reſponderunt, poſſeſſorem me manere: quia furtum ſine contrectatione [l] fieri non poteſt, nec animo furtum admittatur.

c Theſaurus, licèt ſit fundo reconditus,non tamen poſſidetur ab ignorante. Qui neſcit, qui ignorat, nõ poſſidet,id eſt, non poteſt incipere poſſidere.Qui verò nõ poſſidet,non vſucapit.

d Qui ſcit alienum,nõ vſucapit.

e id eſt, noſcit dominum rei. & ſic vox *theſaurus*, hîc impropriè ſumitur.

f Theſaurus cũ fundo non poſſidetur, niſi loco motus.

g Res non dicitur inuẽta niſi adprehẽſa ſit. *l.13.Cod.de fideiuſſorib.*

h id eſt,titulis compatibilibus & habilibus ad vſucapiendum.

i Imò non poſſumus. *vide l.4. Cod. de contr. empt.*

k *l.25.§.7.ʒ.familiæ.*

l id eſt,inchoauerit vſucapere.

m & ita ex duabus cauſis diuerſo tempore cõcurrentibus, & ex diuerſis perſonis poteſt quis vti qua earum voluerit.*v. Socin. hîc nu.14.*

n *l.14.§.2. in fi. ʒ.de except.rei iudicat. l. 159. infra de reg. iur. §.5. §.6.inſtit. de legat.*

o Quod noſtrum eſt,in dominio noſtro eſſe amplius nõ poteſt. Dominium non poteſt adquiri ex duabus cauſis: quia, Illud quod eſt iam perfectum, non recipit nouam formam: Nemo poteſt rei ſuæ dominium adquirere.

p Licèt in adquirendo dominio plures cauſæ concurrant, vna tamen præfertur. Adde titulum *pro emptore*: & titulum *pro ſuo*. Rectè dicuntur plures cauſæ,quoad poſſeſſionem,quoad dominium:in effectu,cenſentur vna. Poteſt tamen qui vtile dominium habet,adquirere directum ex alio,alias limitationes,vide apud Zaſ.*hîc num.32.& ſequent.*

q eodem reſpectu.*l.5.§.vlt. ſupra commodati.l.19. infra de precario.* Imò poſſunt.*l.15.§.4.infra de precario.* ſolue.ea lex ſumpta eſt ex libris Sabini, cuius opinio hîc reprehenditur. quinimo poſſunt. *l. 3. infra vti poſſidetis*, ſolue, eadem lex ex Sabino ſumpta eſt.*vide quæ ibidem notaui.* At enim tertio dicam:poſſe.*l.15.§.18.ʒ.de damno.* ſolue. Plures ibi mittuntur vt cuſtodiant non vt poſsideant: poſt ſecundum decretum,pro ſuis partibus poſsident. *vide Cuiac.9. obſeruat.33.* Idem in duobus depoſitariis commodatariis, vſufructuariis. Vaſallus ab altero vaſallo infeudatus cum alio poſsidet, ſed diuerſo reſpectu. creditor & debitor fundum pignoratum ſimul poſsident, ſecundùm quid. *l. 1. §. 15. ſupra eodem.* poſſunt quoque duo affectu vel ex apparentia poſsidere, cùm tamen vnus eorum verus ſit poſſeſſor: Sic maritus ſecundum quid & exercitio poſsidet dotem. vxor, proprietate poteſt etiam prædo poſsidere abſentis bona, ſed inefficaciter. poteſt quoque penes vnum (putà dominum) eſſe poſſeſsio directa: penes alium (vaſallum emphyteutam) ſubalterna. An penes vſumfructuarium ſit poſſeſsio, an detentio. *vide Zaſ. hîc num.28.*

r quippe vulgat.*Hal.*

ſ *l.4.§.1.ʒ.de precario.*

t & ita duo poſsiderent.*d.l.15.§.4.ʒ.de precario.*

u *adde l.15.ʒ.de ſtatu.*

x Vt vnum corpus in duobus locis, *vt hîc & l. 5. in fin. ʒ. commodati.* ita duo corpora in vno loco eſſe non poſſunt. Corpora ſe occupare, & ſimul eſſe natura non permittit. Dimenſiones nequeunt ſe inuicem ſubire. Sic dimenſio ſuum locum occupat vt obſtaculo ſit, ne quæuis alia dimenſio & quoduis aliud corpus pariter vnáque cum ea eundem locum occupare ac replere poſsit. Penetratio dimenſionum natura eſt impoſsibilis. nam ſi duarum eſſe poteſt ſubſtantiarum penetratio, & trium & quatuor, & infinitarum eſſe poterit. Par enim in iis omnibus caſibus militat ratio. Quod ſi ita eſſet,nulla rerum corporearum inter ſe eſſet diſcriminatio,ſed ipſarum inter ſe inuicem confuſa commixtio:quam euitandam natura cuiuſque rei, ſuo motu, ab altera diſcernit. hæc philoſophi veriſsimè docent.

y *l.44.in fi.ʒ.eod.* cur non vtroque vt in adquirendo, vt duorum inuicem contrariorum eadem ſit ratio?

z Imò,non poteſt.*v.l.8.ʒ.eod.*

a *l.6.in fi.l.25.in fi.ʒ.eod.*

b ſolo, citra periculum vitæ. nam ſi periculum vitæ timet, aliud dicendum eſt. *l.4.Cod.eod.*

c *l.7.ʒ.eod.*

d Per ſerui & coloni corpus poſsidemus.

e & ſi alij tradiderint. *Hal.* at ſi alij tradiderint. *Cuiac.C. hoc titulo.*

f naturalem & ciuilem: naturalem, quia aliis poſsidetur: ciuilem, quia ciuilis naturalem non habet cui incumbat.*Socinus.*

g fortè is eſt qui cum Craſſo depugnauit, *vide Plutarch.in Craſſo: vide Liuij Epitomen 95. 96.97.* meminit Spartaci Cicero *6. ad Atticum 2.& 5. Verrina: & de Haruſpicum reſponſis: Florus 3. c. vigeſimo Velleius 2.*

h Seruus pro libero ſe gerẽs, non priuat dominum proprietate, niſi diu moretur in libertate, vel pro eo fuerit pronuntiatum.

i An decem annis inter præſentes, & viginti inter abſentes. *l. decimaſexta §. tertio ſupra qui & à quibus?* an biennio.*argum.l. octaua Cod. de omni agro deſerto?* poſtremum ait Zaſius *hîc num.4.*

k *l. duodecima § tertio,ſupra de vſufr.*

l Lata ſententia pro libertate, dominus ſtatim priuatur poſſeſsione.

m Quod hîc dicitur de ſaltibus, ad omnia prædia pertinet.*l.1.§.25.ʒ.de vi & vi.*

n in quibus pecora hyeme vel æſtate paſcuntur.

o Saltus hybernos & æſtiuos animo retinemus. *l. quadrageſimaquarta in fin.l.46. l. 47. infra eodem. l. prima.§. 25. infra de vi & vi. Paul. 5. ſentent. 2. §. 1. l. Harmenop. 3. §. 65.*

p In ſumma poſſeſſionem adquirimus animo & corpore. Animo vtique noſtro: corpore,noſtro vel alieno.*Paul.5.ſent.2.§.1.*

q *§.8.ʒ.eod.§.5.Inſt.de interdictis.*

r Res peculiares animo & corpore ſeruorum poſſidemus. *l. quadrageſimaquarta §.1.ʒ.eodem.*

ſ *l.47.ʒ.eodem.*

t ne alioquin ſit in poteſtate ſerui, quotiens & quando voluerit eum poſſideamus necne.

u hinc colligere poſſis,rerum mobilium nomine ſeruos comprehendi.

x *§.3.ʒ.eodem.*

y Res ſatis præſens dicitur quam habere poſſumus, ſi eam diligenter quærimus.

z *l.62.§. 1.ſupra de vſufr.* Viuaria,ſunt ſepta quædam loca in quibus feræ viuæ paſcuntur. Græci παραδείσους vocant. Antiqui Romani appellabant roboraria *2. Gell.2.* & leporaria *Varro 3. de ruſt 3.* viuaria aprorum & ferarum ſilueſtrium primus Fuluius Hirpinus inſtituit in Tarquinenſi *8. Plin. 52.* (Huiuſmodi locum Varro *3. de re ruſtic. cap. 13.* θηριοτροφεῖον vocat) oſtreorum, Sergius Aurata in Baiano *9. Plin.54.*

a Piſcinæ ſunt, quæ in aqua dulci & ſalſa incluſos piſces habent ad villam *Varro 3.de re ruſt.3.* de piſcinis vide eundem Varronem *3.de re ruſt.c.17.*

b ſi ita eſt,cur non ſunt ædium,cur non ſunt fundi?*l.15.ʒ.de act.empt.* ſolue. Plura à domino poſſidentur,quàm quæ ſunt fundi.

c hinc illud Iuuenalis *Sat.4.* Non dubitaturi fugitiuum dicere piſcem Depaſtúmque diu viuaria Cæſaris.

d hodie non putarim id eſſe falſum.

e Loca in quibus ſunt incluſæ, aues, auiaria, & ornithones dicuntur. *Varro 3. de re ruſt.c.3.*

f locus in quo nutriuntur columbæ, περιστεροτροφεῖον dicitur Varroni *3.de re ruſtic.7.*

g locus in quo apes nutriuntur, mellaria μελιττῶνας & μελιτροφεῖα appellat Varro *3.de re ruſt.16.* & apiaria *2.Gell.2.*

h *l.5.§.2.ʒ.de adquir.rer.*

i Inundatione diuturna perditur poſſeſſio.

k diu ſcil.non ad paucos dies.& ſic intellige legem *10.§.4.ʒ.eodem.* non ex conſuetudine,vt in Ægypto.

l Furtum contrectatione fit,non ſolo animo.*v.l.22.ʒ.de furtis.*

19 ¶ Illud

a *l.5.C.eod.l.33.§.1.j.de vsurpat.l.6.§.3.s.de precario.* b Porrò, nota possessionem ex iusta in iustam. *l.6.j.eod.* ex iniusta in iustã. *l.3.§.1.tit.prox.* de iniusta in iniustam. *l.6.§.1.j.eod.* de nulla in aliquam, *vt hîc*: de quadam in nullam. *l.18.j.eod.* de nulla in nullam *l.10.j.* od verti. c *l.62.s.de euict.*

d .i. species, *vt in fi.j.e.* tot sunt tituli possidendi quot possidendi occasiones προφάσεις. *Theophil. §. 3. Inst. de interdictis.*

19 ¶ Illud quoque à veteribus præceptum est, neminem [a] sibi ipsum causam possessionis mutare [b] posse.

20 ¶ Sed si is, qui apud me deposuit, vel commodauit, eam [c] rem vendiderit mihi, vel donauerit: non videbor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebã quidẽ.

21 ¶ Genera [d] possessionum tot sunt, quot & causę adquirendi eius, quod nostrum non sit. velut pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro herede, pro noxę dedito, pro suo. sicut in his, quæ terrá, maríque, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, vt in rerum natura essent, fecimus. Et in summa magis vnũ genus est possidendi [e], species infinitæ.

22 ¶ Vel etiã potest diuidi possessionis genus in duas species: vt possideatur aut bona fide, aut non bona fide.

23 ¶ Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei seruandæ [f] causa, vel quia damni infecti non caueatur "mitti," possidemus: ineptissimum est. nam qui creditorem rei seruandæ causa, vel qui damni infecti non caueatur, mittit in possessionem, vel ventris nomine: nõ possessionem, sed custodiam [g] rerum & obseruationem cõcedit. & ideo cùm, damni infecti non cauente vicino, in possessionem missi sumus: si id longo tempore fiat: etiam possidere nobis, & per longam possessionem capere prætor, causa cognita, permittit.

De filiosamil.

4. *Vlpianus* "libro sexagesimoseptimo ad Edictum."

QVidquid filius peculiari [h] nomine adprehenderit, id statim [i] pater eius possidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. Amplius, etiam si filius ab alio tanquàm seruus possideatur, idem erit probandum.

De occupante rem sibi debitam.

5. *Paulus* "lib.63. ad Edictum."

SI ex stipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem [k] nanctus fueris possessionem, prædo es. Æquè si vendidero, nec tradidero rem: si non voluntate mea nanctus sis possessionem: non pro emptore possides, sed prædo es.

De clandestina possessione. 1. Si quis profecti ad nundinas possessionem occupauerit.

6. *Vlpianus* "lib.70. ad Edictum."

CLam possidere eum dicimus, qui furtiuè [l] ingressus est possessionem, ignorante [m] eo, quem sibi controuersiam facturum suspicabatur, &, ne faceret, timebat. Is autem, qui, cùm possideret nõ clàm, se celauit [n]. in ea causa est, vt non videatur clam possidere. non enim ratio obtinendæ possessiònis, sed origo nanciscendæ exquirenda est. nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bònæ fidei possessionẽ nanciscitur. Itaq; (inquit Pomponius) clam nanciscitur possessionem, qui futuram controuersiam metuens, ignorante eo, quem metuit, furtiuè "in" possessionem ingreditur.

1 ¶ Qui ad nundinas profectus, neminem reliquerit, &, dum [o], ille à nundinis redit, aliquis occupauerit possessionem: videri eum clam possidere, Labeo scribit. Retinet [p] ergo possessionem is, qui ad nundinas abijt. Verùm si reuertentem dominum non [q] admiserit, vi magis intelligi possidere, non clam.

7. *Paulus* "libro quinquagesimo quarto ad Edictum."

ET si nolit in fundum reuerti, quòd [r] vim maiorem vereatur: amisisse possessionem videbitur. & ita Neratius quoque scribit.

e sensus est. Si spectamus verũ directum, ac postremum genus possidẽdi, illud nihil aliud erit, quàm rei insistere naturaliter, & possessionem detinere: si vtile, & ad vtilitatem genus possidendi accommodamus, ciuilis nascetur possessio. si res quas possidemus, aliæ sunt emptæ, aliæ donatæ, & sic infinitæ sunt causæ. si formã bona fide, vel mala. *§ 22. j. eod.* possidebimus. de duplici possessione naturali & ciuili. *v. Cui. 9. obs. 33.*

f *l.10.§.1.j.eod.l. 12. infra quib. ex cau. in l.9. in fi. s. de rei vindicat.*

g *l.5.s. vt in poss. legat. l. 15. §. 20. s. de damno. v. Ciceronem pro Quintio.*

h *l.1.§.5.s.eod.*

i *v.l.9.j.de regulis iuris.*

k *l.3.j.eod.l.7.l. 8.C.eod.*

l Clam possidet, qui vacuã possessionẽ furtiue, actualiter, ignorãte eo cuius interest, ac metuẽs sibi moueri eius cõtrouersiam, nulla denique ratione [illegible] appre hendit.

m Dicitur etiã clam possidere, qui citra authoritatem iudicis, vbi ea necessaria est, aut non seruata publica consuetudine, possidet.

n *l.40.§.2.j.eod.*

o *l.3.§.6.s.eod. l.8.l.25.in fi.l.46. j.eod.*

p *v. Zasium 2. Responsorum 38.*

q *l.3. §.14.j. de vi & vi.*

r *l.3 §.8. s.eod.*

s ¶ *l.3.§.1.s.e.l. 44. in fi.j.e. l.153. j. de regul. iur. Paul.5.sent.2.§.1. §.5.in fin.inst. de interdict.*

t Imò, solo animo amitti potest. *l.3.§.6. s.eod.* vel animo vel corpore. *l. 44. in fi.j.eodem.* solue, Si inchoes amissionem possessionis à corpore, & corporis & animi actus requiritur: sin ab animo incipias amissionem, solus animus sufficiet. ideóque prudenter addita est in dicta lege 153. j. de reg. iur. particula *fere*.

u *l.20.in fi.s.de adquir.rer.*

x colonus. *l.3.§.12. s.eodem*, inquilinus. *l. 25.§.1. j.eodem.* aliquis denique, *§.5.instit. de interdict.*

y igitur mercedẽ non debebit. est.n. precariũ species liberalitatis. *l.1.j.de precario.*

z Non tantum in vltimis voluntatibus, sed in contractibus attenditur vltima voluntas.

a Aliud est possidere, aliud in possessione esse: minus est hoc, q̃ illud.

b Missus in possessionem legati, aut damni infecti causa, non tam possidet quàm custodit.

c *l.46.s.locati.adde l.66.in fi.s.de iure dot.* d *d.l.46.*

e *l.2.s.locati.l.14.§.1.s.de religiosis.*

f *v.Cuiacium 4.obs.26.* g & comparat. *l.137.j.de regul.iur.* & facit qui authore magistratu facit. *l.3.§.1.s.quod metus causa: l.167.in fi.j.de reg.iur.adde l.29.in fi.j.de nouationib.* h *l.49.j.eod.* i verbum πλαστικόν. nec enim omnis qui videtur possidere etiam possidet. Debitor pignus possidere videtur, & vsucapere: nec tamẽ possidet. Vsufructuarius, quia percipit rei emolumentum possidere videtur: sed quia interdicta possessoria ei non accommodantur, quæ ceteris qui sunt in possessione, non verè possidet. quin is qui retinet sibi vsumfructum tradere dicitur: qui a qui retinet vsumfructum, alij, (puta domino) non sibi possidet. *vide Cuiacium 9.obseru.33.in fin.*

k Imo, quędam habet. vtrumque est ius incorporale, à possessione dominium incipit. *l.1.§ 1.s.eod.* per easdem personas adquiritur. *Instit.per quas person.cuique: Instit. per quas personas nob.* Proprietas à possessione non separatur: *l.8. C. eod.* Tentari potest loco huius vocis legendũ esse *nonnihil*, vt sequatur optima conclusio. Ea communionem inter se habent aliquam, quorum alterũ alteri subsidio est: loco rei vindicationis, quæ datur proprietatis nomine, quis vti interdicto (quod datur ad possessionem) potest. Igitur proprietas & possessio nonnihil commune inter se habent. potest tamẽ etiam ita colligi. Qui rem vindicat, nõ renuntiat eius possessioni. nõ sunt igitur eadem proprietas & possessio. nam si essent idem, renũtians rei vindicationi, non posset agere possessorio.

De animo & corpore.

8. *Idem* "lib.65. ad Edictum."

QVemadmodum nulla possessio adquiri nisi [s] animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque [t] in contrarium actum est.

De eo qui nostro nomine est in possessione.

9. *Gaius* "libro 25. ad Edictum Prouinciale."

GEneraliter, quisquis omnino nostro nomine sit in possessionẽ, veluti procurator [u], hospes, amicus [x], nos possidere videmur.

De conductione & precario, differentia inter possidere, & esse in possessione.

10. *Vlpianus* "lib.69. ad Edictum."

SI quis antè conduxit, postea precariò rogauit: videbitur discessisse à conductione [y]. Quòd si antè rogauit, postea conduxit: conduxisse videbitur, potiùs enim hoc procedere videtur, quòd nouissimè [z] factum est. & hoc Pomponius ait.

1 ¶ Idem Põponius bellissimè tentat dicere, nunquid qui conduxerit quidem prædium, precariò autem rogauit, non vt possideret, sed vt in possessione esset? est autem longè diuersum. aliud [a] est enim possidere, longè aliud in possessionem esse. deniq; rei seruandæ causa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ [b] causa. quod si factum est, vtrumque procedit.

2 ¶ Si quis & conduxerit, & rogauerit precariò, vti possideret: si quidem nummo [c] vno conduxit: nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat: quia cõductio [d] nulla est, quæ est in vno nummo. sin vero [e] pretio [f]: tunc distinguendum, quid priùs factum est.

De auctoritate prætoris.

11. *Paulus* "lib.65. ad Edictum."

IVstè possidet [g], qui auctore prætore possidet.

De vsufructuario. 1. Differentia proprietatis, & possessionis vti possidetis. De rei vindicatione.

12. *Vlpianus* "lib.70. ad Edictum."

NAturaliter [h] videtur [i] possidere is, qui vsumfructum habet.

1 ¶ Nihil [k] commune [l] habet proprietas [m] cum possessione. & ideo non [n] denegatur ei interdictum vti possidetis, qui cœpit [o] rem vindicare. non enim videtur possessioni renuntiasse, qui rem vindicauit [p].

De lapidibus in flumen demersis. De fugitiuo. 1. De accessione possessionis.

13. *Idem* "lib 72. ad Edictum."

POmponius refert: cùm lapides [q] in Tiberim demersi essent naufragio [r], & post tempus extracti [s]: an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant mersi. ego dominium me retinere puto, possessionem nõ puto. Nec est simile fugitiuo [t]. namq; fugitiuus idcirco à nobis possideri videtur, ne ipse [u] nos priuet possessione. in lapidibus diuersum est.

1 ¶ Cùm quis vtitur adminiculo [x] ex persona auctoris: vti debet cum sua causa, suisque [y] vitijs [z]. Deniq; addimus in accessione de vi, & clam, & precario [a] venditoris.

2 ¶ Præterea queritur, si quis hominẽ venditori redhibuerit, an accessione vti possit ex persona eius. & sunt, qui putent, non posse: quia venditionis est resolutio, redhibitio [b]. alij, emptorem [c] venditoris accessione vsurum, & [d] venditorem [e] emptoris quod magis probandum puto.

3 ¶ Si liber homo vel alienus seruus, cùm bona fide seruirent, comparauerint, & alij adquisierint possessionem: neque liberum, neque serui dominum debere vti accessione.

l Separãda est possessio à proprietate. *l. 52. infra eodem. l. 2. §. 2. infra de interdictis. l. 1. §. 2. j. vti possidetis.* Stulta, inquit Seneca, mortalium auaritia proprietatẽ possessionémq; discernit. *v.Cui.7. obs.38.*

m seu dominium.

n Remedium retinendæ possessionis potest cumulari cum petitorio. Intentãs petitorium non renuntiat possessorio.

o An pendẽte iudicio petitorio, agi possit possessorio? *v.l. 18.in fi.j.de vi & vi armata. v.Hotomanum 29.Illust.quæst.*

p sensus huius paragraphi is est, Si egero vindicatione, ac si nõ possiderem, cur non, iure meo meliùs cognito, licebit mihi tantisper, dilato illo iudicio, mutata formula, vti possidetis experiri? *Cuiac.7.obs.38. vide Socinum regula 124.*

q an idem in immobilibus? interdum. *v.l.12 in fi.s.de reb.author.*

r *l.21.j.eod.l.58.s.tit.prox.* s Res mobilis ita amissa vt non facilè inueniri possit non dominium sed possessionem nobis eripit. t cuius neque dominium neque possessionem amitto. *l.1.§.14.s.eod.* u id est, ne in eius potestate sit positum. *vt in l.27.§.1.in fi.s.ad leg. Aquil.*

x .i. iure aliquo, accessione. Accessio, est coniunctio temporum auctoris & successoris ad perficiendam vsucapionem. y suo incommodo. *l.10.j.de reg.iur.c.cum quis de reg.in 6.* sua conditione. *l.23.in fi.s.de manumiss.*

z omnibus & personalibus & realibus. nam vitia realia rem sequuntur, & eos qui rem contrectant: personalia, ad successorem etiam descendunt nec tolli possunt, nisi successor per triennium præscripsit. de quibus vide quæ notaui *ad Nouell.119. cap.7.in fin.*

a his tribus mala fide possidemus, quæ Rhetores Græci ita vertunt βίᾳ, ἢ λάθρᾳ, ἢ ἀπάτῃ. *v. Cuiac.9.obs.38.*

b Redhibitione resoluitur venditio. c *l.6.j.de diuersis & temporalibus.*

d Quod iuris est in contractu, idem iuris est in distractu. ergo vtrobique instrumentum & consensus partium interueniet. An laudimia in distractu debebuntur, si in contractu debentur? negat Molinæus *1. consuet.24.§.15.& sequentib.*

e *l.19.j.de vsurpationib.*

4 ¶ Quæſitum eſt, ſi [a] heres priùs non poſſederat, an teſtatoris poſſeſſio ei accedat. Et quidem in emptoribus poſſeſſio interrumpitur. ſed non [b] idem in heredibus plerique probant. quoniá plenius eſt ius ſucceſsionis, quam emptionis, ſed ſubtilius eſt, quod in emptorem, & in heredem [c] id quoque probari.

5 ¶ Non autem ea tantùm poſſeſſio teſtatoris heredi procedit, quæ morti fuit iniuncta: verùm ea quoque, quæ vnquàm [d] teſtatoris fuerit.

6 ¶ In dote quoque: ſi data res fuerit, vel ex dote recepta: acceſſio [e] dabitur [f] vel marito, vel vxori.

7 ¶ Si iis, qui precariò conceſſit, acceſſione velit vti ex perſona eius, cui conceſſit: an poſſit, quæritur. ego puto, eum, qui precariò conceſſit, quamdiu manet precarium, acceſſione vti non poſſe [g]. ſi tamē receperit poſſeſſionem rupto [h] precario: dicendum eſſe [i], accedere poſſeſſionem eius temporis, quo precariò poſſidebatur.

8 ¶ Ex facto quæritur: ſi quis manumiſſus, ex cauſa peculiari habeat rem, non conceſſo ſibi peculio: deinde dominus velit, retracta poſſeſſione, acceſſione vti: an poſſit. & placuit, non eſſe dandam hanc acceſſionem, quæ [k] clam habita eſt prædone poſſidente.

9 ¶ Si iuſſu iudicis res mihi reſtituta ſit: acceſſionem eſſe mihi dandam [l], placuit.

10 ¶ Sed & legatario [m] dandam acceſſionem eius temporis, quo fuit apud teſtatorem, ſciendum eſt. An heredis poſſeſſio ei accedat, videamus. & puto: ſiue purè, ſiue ſub conditione fuerit relictum: dicendum eſſe, id temporis, quo heres poſſedit ante exiſtentem conditionem vel reſtitutionem rei legatario proficere. Teſtatoris autē ſemper proderit legatario. ſi legatum verè fuit, vel fideicommiſſum.

11 ¶ Sed & is, cui res donata eſt, acceſſione vtetur ex perſona eius, qui donauit.

12 ¶ Acceſſiones in eorum perſona locum habent, qui habent [n] propriam poſſeſſionem. ceterùm acceſſio nemini proficit, niſi ei, qui ipſe poſſedit.

13 ¶ Præter ea ne vitioſę [o] quidem poſſeſſioni vlla poteſt accedere. ſed ne vitioſa ei, quæ vitioſa non eſt.

14. *Paulus* 'libro 68. ad Edictum.'

SI ſeruus vel filiusfamilias vendiderit: dabitur acceſſio eius, quod penes me fuit. ſcilicet ſi volente me, aut de peculio, cuius liberam peculij adminiſtrationem habuerunt, vendiderunt.

1 ¶ Tutore quoque vel curatore vendente, dabitur [p] acceſſio eius temporis, quo pupillus vel furioſus poſſedit.

De re ſubrepta vel vi erepta. De fugitiuo.

15. *Gaius* 'libro 26. ad Edictum Prouinciale.'

REm [q], quæ nobis ſubrepta [r] eſt, perinde [ſ] intelligimur deſinere [t] poſſidere [u], atque eam, quæ vi nobis erepta eſt [x]. Sed ſi is [y], qui in poteſtate noſtra eſt, ſubripuerit: quamdiu apud ipſum ſit res, tamdiu non amittimus poſſeſsionem. quia per [z] huiuſmodi perſonas adquiritur nobis poſſeſsio. Et hæc ratio eſt, quare videamur fugitiuum poſsidere: quòd is, quemadmodū aliarum rerum poſſeſſionem interuertere non poteſt, ita ne [a] ſuam quidem poteſt.

De donatione inter virum & vxorem.

16. *Vlpianus* 'lib. 73. ad Edictum.'

QVod vxor viro, aut vir vxori donauit [b], pro poſſeſſore poſsidetur.

De vi deiecto. 1. De animo amittendi.

17. *Idem* 'lib. 76. ad Edictum.'

SI quis vi [c] de poſſeſſione [d] deiectus ſit: perinde [e] haberi debet, ac ſi poſsideret: cùm [f] interdicto de vi recuperandæ poſſeſsionis facultatem habeat.

1 ¶ Differentia [g] inter dominium & poſſeſsionē hæc eſt: quod dominiū nihilo [h] minùs eius manet, qui dominus eſſe non vult: poſſeſsio autem recedit, vt [i] quiſq; conſtituit nolle poſsidere. Si quis igitur ea mente poſſeſsionem tradidit, vt poſtea ei reſtituatur: deſinit poſsidere.

a ſi primus hæres poſſideret. *Hal.*   b Imò, idem. *j. eod.*
c ſenſus eſt, Poſſeſſionem teſtatoris hæredi prodeſſe, ſi medio tēpore à nullo ſit poſſeſſa. *l. 20. j. de vſurpationib.*
d quæ nunquam. *Hal.* Demus Titium teſtatori vendidiſſe, nec tradidiſſe. Iſta poſſeſſio, licèt nunquam fuit teſtatoris, hæredi ſuffragatur. *l. 44. §. 3. j. de vſurpationib.* atque ita, heres non modò poteſt ſuæ poſſeſſioni iungere poſſeſſionē quę fuit apud defunctum tēpore mortis, ſed & quæ pòſt fuit apud hereditatē vacantem.
e *l. 3. §. 3. ſ. de iure dotium.*
f An reſtitutio dotis titulū conferat? ait Iaſon. Zaſius verò ait dotis reſtitutionem vmbrā tituli magis facere, quàm titulum.
g Cur ita? diuinandum lectori relinquo. nā quas hîc rationes affert Zaſius nullius ſunt momenti, niſi fortè colligi poſſint ex §. 12. j. eod.
h Durāte contractu precario, poſſeſſio accipientis nō prodeſt ei qui dedit: rupto precario, prodeſt.
i & ſic rupto precario, fingitur fundus nunquā fuiſſe poſſeſſus ab ipſo detentore.
k *§. 1. ſ. eod.*
l ad vſucapiendum ſc.
m *l. 14. in fi. j. de vſurpat.*
n *l. vlt. j. de diuerſis & temporalib.*
o *§. 1. ſ. eod.*
p Imò, non datur. *l. 7. §. 3. j. pro emptore.*
q mobilem ſc. *l. 5. j. de vſurpationib.*
r Surripitur nobis res clam, eripitur per vim.
ſ Paria ſunt, clam vel vi rē nobis ſubtrahi.
t Per furtum & rapinam nobis eripitur poſſeſſio.
u An furtum & rapina ſoli poſſidenti fiat. v. Ripēſem *hîc.*
x Quodnam verò remediū erit ad rem mobilem recuperandam? non vtique interdictū recuperandæ, niſi res mobiles immobiles ſint coniunctæ. *l. 1. §. 6. j. de vi & vi.* An adipiſcendæ competet? vtique, ſi de re legata agitur. *l. 1. j. quorū legator.* An vtrubi? & retinendæ? ſic eſt. *l. 1. j. vtrubi.* An beneficium capituli Redintegrandæ. *3. quæſt. 1?* ſic putat Innocentius *in c. ſæpè extra de reſtit. ſpol.* & ita quoq; ſentit Zaſius *hic num. 9.*
y *l. 17. in fi. j. de furtis.*
z *v. l. 40. j. eod.*
a *adde l. 13. ſ. eod.*
b *l. 1. §. 4. ſ. eod. l. 1. j. pro donat. l. 13. §. 1. ſ. de hæred. petit.*
c *v. Cuiac. 6. obſ. 4.*
d rei immobilis ſc. quia qui ſic deiicitur, interdictum habet recuperandæ: quod pro re mobili non datur. *l. 1. §. 6. j. de vi & vi.*
e Deiectus pro poſſeſſore habetur.
f Qui habet actionem ad rem, intelligitur remipſam habere. *l. 52. ſ. de adquir.*
g de differentiæ dominij & poſſeſſionis quædam dixi *ad l. 12. §. 1. ſ. eod.*
h Dominium nuda voluntate non amittitur, poſſeſſio amittitur. cur ita? Dominium ſine facto noſtro non amittitur. Traditionibus & vſucapionibus, non nudis pactis, dominia transferuntur. *l. 20. Cod. de pactis.* Porrò, nuda voluntate dominium abiicit rei qui eam habet pro derelicto: in derelicto argumenta euidentia abdicationis apparent.
i *l. 30. §. 4. l. 44. in fi. j. eod.*
k ¶ putà res mobiles & immobiles. an etiam futura? non videntur. ſunt enim incerta, nondum etiam ſunt, talia non poſſidentur. *vide l. 3. §. 2. ſupra eodem.* Imò, videntur poſſideri. *l. 1. in fin. l. 2. 3. §. 1. ſ. pro ſocio:* ídque comm[illegible] nione in [illegible] ſeruatur.

De poſſeſſione ſuo vel alieno nomine. 1. De re tradita furioſo. 2. De re empta. 3. De clandeſtina, vel violenta poſſeſsione.

18. *Celſus* 'lib. 23. Digeſtorum.'

QVod [k] meo nomine poſsideo, poſſum [l] alieno nomine poſsidere [m]. nec [n] enim muto mihi cauſam poſſeſsionis, ſed deſino poſsidere, & alium poſſeſſorem miniſterio [o] meo facio: nec idem eſt, poſsidere, & alieno nomine poſsidere. nam poſsidet, cuius [p] nomine poſsidetur. Procurator alienæ poſſeſsioni præſtat miniſterium [q].

1 ¶ Si furioſo [r], quem ſuæ mentis eſſe exiſtimas, eo quòd fortè in conſpectu inumbratæ quietis fuit conſtitutus, rem tradideris: licèt ille non erit adeptus poſſeſsionem: tu poſsidere deſinis. ſufficit quippe dimittere poſſeſſionem, etiam ſi non transferas. illud enim ridiculum eſt, dicere, quòd non aliter vult quis dimittere, quàm ſi trāſferat. immo vult dimittere, quia exiſtimat ſe transferre.

2 ¶ Si venditorem, quod emerim, deponere [ſ] in mea domo iuſſerim: poſsidere me certum eſt, quamquam id nemo dum attingerit. aut ſi vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonſtret [t], vacuámque ſe poſſeſsionem tradere dicat: non minùs poſsidere cœpi, quàm ſi pedem finibus intuliſſem.

3 ¶ Si, dum in alia parte fundi ſum, alius quis clam animo poſſeſſoris intrauerit [u]: non deſiſſe illico poſsidere exiſtimandus ſum, facilè expulſurus finibus, ſimul ſciero.

4 ¶ Rurſus ſi cum magna vi ingreſſus eſt exercitus: eam, tantummodò partem, quam intrauerit, obteint.

De conductione rei bona fide emptæ. 1. Ne quis ſibi mutet cauſam poſſeſsionis.

19. *Marcellus* 'lib. 17. Digeſtorum.'

QVi bona fide alienum fundum emit, eundem à domino conduxit [x]. quæro, vtrùm deſinat poſsidere, an non. reſpondi: In [y] promptu eſt, vt poſsidere deſierit.

1 ¶ Quod ſcriptum eſt [z] apud veteres, neminem ſibi cauſam poſſeſsionis poſſe mutare, credibile eſt, de eo cogitatum, qui & corpore & animo poſſeſsioni incumbens, hoc ſolùm ſtatuit, vt alia ex cauſa id poſsideret. nō ſi quis, dimiſſa poſſeſsione prima, eiuſdem rei denuò ex alia cauſa poſſeſsionem nanciſci velit.

De re commodata.

20. *Idem* 'lib. 19. Digeſtorum.'

SI quis rem [a], quam vtendam dederat, vendiderit, emptoríque tradi iuſſerit, nec ille [b] tradiderit [c]: aliàs [d] videbitur poſſeſsione dominum interuertiſſe, aliàs contrà [e]. Nam nec tūc quidem ſemper dominus amittit poſſeſsionem, cùm repoſcenti ei commodatum non redditur. quid enim, ſi alia quæpiam fuit iuſta [f] & rationabilis cauſa [g] non reddendi, non vtique vt poſſeſsionem eius interuerteret?

De precario. 1. De naufragio. 2. De iactis in mare. 3. De precario.

21. *Iauolenus* 'lib. 7. ex Caſsio.'

INterdum [h] eius poſſeſsionem, cuius [i] ipſi nō habemus, alij tradere poſſumus. veluti cùm is, qui pro herede rē poſsidebat, antequam dominus fieret, precariò [k] ab herede eam rogauit.

1 ¶ Quòd ex naufragio [l] expulſum eſt, vſucapi non poteſt: quoniam non eſt in derelicto: ſed [m] in deperdito.

2 ¶ Idem iuris eſſe exiſtimo in his rebus quæ iactæ [n] ſunt: quoniam non [o] poteſt videri id pro derelicto habitum, quod ſalutis [p] cauſa interim dimiſſum eſt.

l *vide quæ ſcripſi ad l. 28. C. de donationib.*
m id eſt, conſtituere. & ſic ex ſolo conſtituto, ſine traditione, adquiritur poſſeſſio. Qui poſſeſſionē habet cōſtituere poteſt, vt ipſe alterius nomine poſſideat. adde caſus. *l. 19. l. 21. in fin. j. eod.* vide Rolādum à Valle *1. conſil. 54.*
n Ratio dubitandi, ſumpta ex lege *3. §. 19. ſ. eod.*
o officium iſtud eſt procuratoris, *l. 1. §. 20. ſ. eod.*
p Is propriè poſſidet, cuius nomine poſſidetur: non is qui in poſſeſſione nudum præſtat miniſterium.
q *l. 13. §. 12. ſ. de hæred. petit. l. 15. ſupra de pec. conſtituta. v. Cuiac. 18. obſ. 24.*
r *v. l. 1. §. 3. ſ. eo. l. 7. §. 2. ſ. de publicanis.*
ſ *l. 79. j. de ſolutionib.*
t Solo viſu & aſpectu poteſt adquiri poſſeſſio. *l. 1. §. 21. ſupra eod. l. 1. j. eod.* adde *l. 6. ſ. de reb. cred.*
u *l. 6. in fin. ſ. eod.*
x Qui conducit rem [illegible], facit eum poſſeſſorem, [illegible] tantummodo detinet. Qui poſſidet cogitatione dominium detinet. *l. 37. infra eodem.* vel ita, Conducens à domino rem per ſe emptam, ceſſat eſſe in poſſeſſione.
y id eſt, veriſimilius eſt: maniſeſtius eſt.
z *l. 3. §. 19. ſupra eod.*
a mobilē vel immobilem. *l. 1. 2. ſ. commodati.*

b commodatarius ſcil.
c & ſic paria ſunt, Ipſi domino rem denegare: & alij denegare, qui iuſſu domini petierit. *l. 12. in fin. j. de vi & vi.* & ſic ſola negatio, me priuare poteſt poſſeſſione. *l. 47. j. eodem.*
d id eſt, interdum.
e & ita diſtinguendum eſt.
f Commodatarius iuſſus rem alteri dare, ſi eam ſine iuſta cauſa neget, interuertit poſſeſſionem dominij.
g quænam illa eſt? fingamus ſumptus à commodatario factos. *d. l. 12. l. 15. in fi. j. de furtis. l. 17. §. 2. §. 4. ſ. commodati.*
h Imò nunquam. *l. 20. ſ. de adquir. rer.*   i *al.* quam.   k *l. 1. j. de precario.*
l *l. 44. verſ. idem ait. ſ. tit. prox.*   m Deperditi & pro derelicto habiti differentia.
n *l. 8. ſ. de lege Rhodia.*
o Imò poteſt. *l. 43. §. 1. j. de furtis.*
p ſalutis cauſa quod quis eiicit, pro derelicto non habet. adde Ariſtot. 3. Ethic. 1.

3 ¶ Qui

alienam rem precario rogare possumus,vide quæ scripsi *ad l.25.ʒ.de contr.empt.* *infra eodem.*

3 ¶Quia alienam [a] rem precariò rogauit, si eandem à domino conduxit[b] possessio ad dominum reuertitur.

De possessione quæ retineri non potest.

22. *Idem* libro 13.ex Cassio.

NOn[c] videtur possessionem adeptus is, qui ita nactus est,vt eam retinere non possit.

De aditione hereditatis. 1. De captiuis. 2. De homine libero vincto.

23. *Idem* lib.1.Epistolarum.

CVm heredes instituti sumus: adita hereditate, omnia quidem iura[d] ad nos transeunt:possessio[e] tamen nisi[f] naturaliter comprehensa,ad nos non pertinet[g].

1 ¶In his,qui in hostium potestatem peruenerunt, in retinendo iura rerum suarum singulare ius est.corporaliter tamen possessionem amittunt. neq; enim possunt videri aliquid possidere, cùm [h] ipsi ab alio possideantur. sequitur ergo, vt reuersis his noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit.

2 ¶Item quæro: si vinxero liberum hominem, ita vt eum possideam: an omnia, quæ is possidebat, ego possideam per illum. respondit: Si vinxeris hominem liberum:eum te possidere, non puto.quod cùm ita se habeat: multo minùs per illum res eius à te possidebuntur. neque enim rerum natura recipit, vt per eum aliquid possidere possimus,quem ciuiliter [i] in mea potestate non habeo.

De possessione per seruum.

24. *Idem* lib. 14.Epistolarum.

QVod seruus tuus,ignorante te,vi possidet:id [k] tu non possides: quoniam is, qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere. sicut id, quod ex peculio ad eum peruenerit, possidet. nam tum per seruum dominus quoque possidere dicitur. summa scilicet cum ratione. quia, quod ex iusta causa corporaliter à seruo tenetur, id in peculio serui est. & peculium, quod seruus ciuiliter quidem possidere non posset,sed naturaliter tenet,dominus creditur possidere.quod verò ex maleficijs [l] adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculij causam adprehendit.

De re amissa. 1. De colonis,inquilinis,seruis. 2. De amittenda possessione,quam solo animo habemus.

25. *Pomponius* libro 23.ad Quintum Mucium.

SI id,quod possidemus,ita[m] perdiderimus,vt ignoremus, vbi sit:desinimus possidere.

1 ¶Et per colonos[n], & inquilinos,aut seruos nostros possidemus. Et si moriantur, aut furere incipiant, aut alij locent[o]: intelligimur nos retinere possessionem. Nec inter colonum,& seruum nostrum, per quem possessionem retinemus,quicquam interest.

2 ¶Quod [p] autem solo animo possidemus: quæritur: vtrumne vsque eo possidemus,donec alius corpore ingressus sit,vt potior sit illius corporalis possessio:an verò(quod quasi magis probatur) vsque eo possideamus; donec reuertentes non aliquis repellat: aut nos ita animo desinamus possidere, quòd suspicemur [q] repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem.& videtur vtilius esse.

De certa vel incerta parte.

26. *Idem* libro 26.ad Quintum Mucium.

LOcus certus[r] ex fundo & possideri,& per longam possessionem capi potest. & certa pars pro indiuiso, quæ introducitur vel ex emptione,vel ex donatione[s],vel qualibet alia ex causa. Incerta [t] autem pars nec tradi, nec capi potest: veluti si ita tibi tradam, *Quidquid mei iuris in eo fundo est.*nam qui ignorat:nec tradere, nec accipere id, quod incertum est,potest.

De furore.

27. *Proculus* lib.5.Epistolarum.

SI is, qui animo possessionem saltus retineret, furere [u] cœpisset:non potest,dum fureret, eius saltus possessionem amittere. quia furiosus non potest desinere animo possidere.

De conductione,emptione,stipulatione,precario.

28. *Tertyllianus*[x] lib.1.Quæstionum.

SI aliquam rem possideam, & eandem postea conducam[y]:an amittam possessionem? multum refert, in his quid agatur. primùm enim refert, vtrùm sciam me possidere, an ignorem. & vtrùm quasi non meam rem conducam, an quasi meam. & sciens meam esse, vtrùm quasi proprietatis respectu, an possessionis tantùm. Nam & si rem meam tu possideas,& ego emam [z] à te possessionem eius rei,vel stipuler: vtilis erit & emptio, & stipulatio[a]. & sequitur,vt & precarium,& conductio,(si)specialiter possessionis solius conducendæ, vel precariò rogandæ animus interueniat.

mere & stipulari possumus, a *v. l.82.ʒ.de verbor.oblig.*
b ¶Possessionem naturalem sine tutore pupillus amittere potest.

De pupillo.

29. *Vlpianus* lib.30.ad Sabinum.

POssessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse, constat:non vt animo [b], sed vt corpore desinat possidere.quod est enim facti [c], potest amittere.Alia causa est, si fortè animo possessionem velit amittere. hoc enim non potest.

De toto & partibus. 1. De loco religioso, vel sacro. De libero homine. 2. De damno infecto. 3. De occupato à mari, vel flumine, si possidens in alterius potestatem peruenerit. 4. De voluntate. De manumissione serui per quem possidebatur. De specificatione. 5. De herede eius qui pro colono possidebat. 6. De commodato vel locatione, vel deposito per plures personas ambulantibus.

30. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

QVi vniuersas[d] ædes possidet:singulas res, quæ in ædificio sunt,non videtur possedisse.Idem dici debet & de naue,& de armario.

1 ¶Possessionem amittimus multis modis. veluti si mortuum in eum locum intulimus,quem possidebamus. namq; locum religiosum aut sacrum non possumus possidere,etsi contemnamus religionem,& pro priuato eum teneamus:sicuti hominem liberum.

2 ¶Item cùm prætor idcirco in possessionem rei iussit,quòd damni infecti non promittebatur: possessionem inuitum dominum amittere Labeo ait.

3 ¶Item,quod mari aut flumine occupatum [e] sit,possidere non desinimus.aut si is,qui possidet, in alterius potestatem peruenit.

4 ¶Item, quod mobile est, multis modis desinimus possidere:si aut nolimus [f], aut seruum(putà)manumittamus.item si,quod possidebam, in aliam speciem translatum est:veluti vestimentum ex lana factum.

5 ¶Quod per colonum[g] possideo:heres meus,nisi[h] ipse nactus possessionem,non poterit possidere,retinere enim animo possessionem possumus,apisci [i] non possumus.Sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam vsucapiet etiam heres meus.

6 ¶Si ego tibi commodauero: tu Titio, qui putet tuum esse:nihilo minus ego id possidebo. Et idem erit, si colonus meus fundum locauerit[k],aut is, apud quem depo sueram,apud alium rursus deposuerit.Et id quamlibet per plurium personam factum obseruandum ita erit.

De colono exeunte & redeunte.

31. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

SI colonus non deserendæ possessionis causa exiisset [l] de fundo,& eò rediisset: eundem locatorem possidere,placet.

De pupillo. 1. Si conductor rem vendidit & ab emptore conduxit. 2. De infante & pupillo.

32. *Paulus* lib.15.ad Sabinum.

QVamuis pupillus[m] sine tutoris auctoritate non obligetur,possessionem tamen per eum retinemus.

1 ¶Si conductor rem vendidit, & eam ab emptore conduxit[n],& vtrique[o] mercedes præstitit:prior locator possessionem per conductorem rectissimè retinet[p].

2 ¶Infans[q] possidere rectè potest,si† tutore auctore cœpit. nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris. vtilitatis enim causa hoc receptum est.nam alioquin nullus [r] sensus sit infantis accipiendi possessionem.Pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest.Item infans peculiari nomine per [s] seruum possidere potest.

Si venditor mandauerit alicui vt emptorem in vacuam possessionem induceret.

33. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

FVndi venditor etiam si mandauerit alicui,*vt emptorem in vacuam possessionem induceret*:priusquàm id fieret,non rectè emptor per[t] se in possessionem veniet. Item si amicus venditoris, mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus[u] heredibus,id fecerit: rectè possessio tradita erit.sed si [x] id fecerit, cùm sciret dominum mortuum, aut cùm sciret heredes id facere nolle:contrà erit.

De errore. 2. De acquisitione per seruum.

34. *Vlpianus* lib.7.Disputationum.

SI me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris,ego putarem [y] me in fundum Sempronianum missum, & in Cornelianum iero: non adquiram possessionem:nisi fortè in nomine tantùm errauerimus,in corpore consenserimus. Quoniam autem in corpore consenserimus,an à te tamen recedet possessio,quia animo [z] deponere, & mutare nos possessionem posse, & Celsus & Marcellus scribunt,dubitari potest. & si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? sed non puto errantem [a] adquirere.ergo nec [b] amittet possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione.

c vt possessio; *l.19.ʒ. ex quibus cau.maior.*
d *l.23.ʒ.de vsurpationibus. l.2.§.6.ʒ.pro emptore. l.7.§.11.ʒ.de adquir. rer. l.23. in fi. ʒ.de rei vindication. l.8. ʒ.quod vi aut clam.*
e ad paucos dies, nõ ad multum tempus. & sic intellige, *l.1.§.17.ʒ.eod.*
f *v.l.17.ʒ.eod.*
g *l.40. §.1.ʒ.eod. l.60.§.1.ʒ.locati.*
h *l.23.ʒ.eod.*
i *v.l.23.ʒ.eo.*
k *l.25.§.1.ʒ.eo.*
l *l.vlt.C.eod.*
m *l.1.§.3.§.11.ʒ.eo.l.4.§.2.ʒ.de vsurpat.*
n Conducere ab emptore rẽ potest ipse etiã venditor.
o & vero domino & emptori.
p Imò non retinet.*l.29.ʒ.quib. modis vsusfruct.*
q *l.1.§.3.ʒ.eod.* ἐπλαστης,50.Ecloga 2. αὐτοσελευτέρας, *Cuiac.4.ad Afr.54.*
† hodie sine tutore potest, *l.3.C.eo.*
r Augustinus *13. de Ciuitate.* Puer infãs quãuis ditissimus natus,cũ sit dominus omniũ, quæ iure eius sunt, nil possidet, mente sopita, *v.Cuiac.4.ad Afr.54.*
s *l.28.ʒ.de vsurpationibus.*
t Cui datus est executor,nõ potest ingredi sua authoritate, *l.5.ʒ.eod.*
u Mandatum factũ super eo ad quod mandator tenebatur, morte eius non finitur. potest tamẽ reuocari per hæredes eius. *Bart.*
x Procurator mortuo domino sciẽs nõ põt possessionẽ fundi venditi tradere inuitis hæredibus, etiam ex cõtractu domini,*vt hîc.* nisi de dote agatur. hoc enim casu speciali rei in dotem datę possessionẽ potest etiam sciẽs mortuo domino tradere. *l.si ergo.§.1.ʒ.de iure dotiũ.*
y Error corporis, non nominis, possessionis adquisitionem impedit,*l.9.ʒ.de contrahen. empt. l.2.§.6.ʒ.pro emptore.*
z Animo possessionem amittere possumus.
a Errans non adquirit.
b Non amittit possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione.

a *l.20.in fi.§.de adq.rer.* b *l.49.in fi.j.eo.l.1.C.eod.l.13.§.de adq.rer.*
c *l.31.§.2.j.de vsurpat.*
d id est, natura, conditio: ne alioquin putes cum Castrensi, Exactum possessionis hic, esse effectum possessionis.
e *l.24.§.de rei vindicat.l.1.§ 3.j.vti poßidetis.* quia hæc repugnant, fateri aduersarium possidere, & nihilominus petere, vt sibi possessio cōfirmetur, *v.Hotom.29. Illust.*

1 ¶Sed si non mihi, sed procuratori[a] meo possessionem tradas: videndum est, si ego errem, procurator meus non erret, an mihi possessio adquiratur. & cùm placeat, ignoranti[b] adquiri, poterit & erranti. Sed si procurator meus erret, ego non errem, magis est, vt adquiram possessionem.

2 ¶Seruus quoq; meus ignoranti mihi adquiret possessionem. Nam & seruus alienus, (Vitellius scribit) siue à me, siue à nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si[c] nomine meo eam adipiscatur. quod & hoc ipsum admittendum est.

De exitu controuersiæ possessionis.

35. *Idem* lib.5. de omnibus tribunalibus.

EXitus[d] controuersiæ possessionis hic est tantùm, vt priùs pronuntiet iudex. vter[e] possideat. ita enim fiet, vt is, qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc[f] de domino[g] quæratur.

De re pignerata.

36. *Iulianus* lib.13. Digestorum.

QVi pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur[h] possidere[i]. Sed etsi eundem precariò rogauerit, æquè per diutinam possessionem capiet. nam cùm possessio[k] creditoris non impediat capionem, longè minùs precarij rogatio[l] impedimento esse [non[m]] debet[n]: cùm plus iuris in possessione habeat, qui precariò rogauerit, quàm qui omnino non possidet.

37. *Marcianus* lib. singulari ad formulam hypothecariam.

RES pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta[o]. conuenit, vt is, qui hypothecam dedisset, pro colono in[p] agro, in ædibus autem pro inquilino sit. per eos creditor possidere videtur.

De eo, qui absenti seruo scribit, vt in libertate moretur. 1. De conditione. 2. De seruo tradito heredi eius, cui debebatur.

38. *Iulianus* lib.44. Digestorum.

QVi absenti seruo scribit, vt in libertate moretur: non eam mentem habet, vt statim velit serui possessionem dimittere[q]: sed magis destinationem suam in id tempus conferre, quo seruus certior factus fuerit.

1 ¶Si quis possessionem fundi ita tradiderit, vt ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset: non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. hoc ampliùs existimandum est, possessiones[r] sub conditione tradi posse, sicut res[s] sub conditione traduntur: neque aliter accipientis fiunt, quàm conditio extiterit.

2 ¶Si is, qui Titio seruum vendiderat, heredi eius eum tradiderit: poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum adprehendere. quia non seruus iure hereditario, sed actio ex empto ad eum peruenit. nam & si ex stipulatu, vel ex testamento seruus testatori debitus fuisset, & heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.

De re sequestrata.

39. *Idem* lib.2. ex Minicio.

INteresse puto, qua[t] mente apud sequestrum[u] deponitur res. nam[x] si omittendæ[y] possessionis causa, & hoc apertè[z] fuerit approbatum: ad vsucapionem possessio eius partibus[a] non procederet. at[b] si custodiæ causa deponatur: ad vsucapionem eam possessionem victori procedere, constat.

Si seruus dominum de possessione deiecerit. 1. De morte vel discessu coloni. 2. De clandestina possessione.

40. *Africanus* lib.7.[c] Quæstionum.

SI de eo fundo, quem, cùm possiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus[d] te deiiciat: adhuc te possidere, ait: quoniam nihilo minùs per ipsum seruum possessionem retineas.

1 ¶Si fortè colonus, per[e] quem dominus possideret, decessisset: propter[f] vtilitatem receptum est, vt per colonum possessio & retineretur, & contineretur[g]. quo mortuo, non statim dicendum, eam interpellari, sed tunc demum, cùm dominus possessionem adipisci neglexerit. Aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit[h]. Sed hæc ita esse vera[i], si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit.

2 ¶Seruum tuum à Titio bona fide emi, & traditum possedi[k]. deinde cùm comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare[l] cœpi. non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me, ait. Nam retrò[m] quoque, si sciens tuum seruum non à domino emerim, & tu clam eum possidere cœpissem, postea certiorem te fecerim, non ideo desinere me clam possidere.

3 ¶Si seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim: respondit, non videri me clam possidere: quia neque precarij rogatione, neque conductione suæ rei dominum[n] teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

De ingressu in fundum iure familiaritatis.

41. *Paulus* lib.1. Institutionum.

QVi iure familiaritatis[o] amici fundum ingreditur, nō[p] videtur possidere: quia non[q] eo animo ingressus est, vt possideat, licèt corpore in fundo sit.

De seruo communi. 1. De procuratore.

42. *Vlpianus* lib.4. Regularum.

COmmunis seruus, etiam si ab[r] vno ex dominis omnium nomine possideatur[s], ab omnibus possideri intelligitur.

1 ¶Procurator, si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionem. quòd si sua sponte emerit, non: nisi ratam[t] habuerit dominus emptionem.

Si emptor sciat partem esse alienam. 1. Vel vsumfructum esse alienum. 2. Vel rem esse pigneratam.

43. *Marcianus* lib.3. Regularum.

SI quis fundum emerit, cuius particulam[u] sciebat esse alienam: Iulianus ait, si pro diuiso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes lōga possessione capere. sed si pro indiuiso, licèt ignoret, quis sit locus, æquè eum capere posse. quòd sine vllius damno pars, quæ putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit.

1 ¶Sed & Pomponius scripsit libro quinto variarum lectionum, si sciat vel putet alienum esse vsumfructum, bona fide diutina possessione capere posse[x].

2 ¶Idem, inquit, & si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

De pecunia condita. 1. De acquisitione per seruos. 2. De amittenda possessione, quam per nosmetipsos, vel per alios habemus.

44. *Papinianus* lib.23. Quæstionum.

PEregrè profecturus, pecuniam in terra, custodiæ causa, condiderat, cùm reuersus locum thesauri in memoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere: vel, si postea recognouisset locum, an confestim possidere inciperet, quæsitum est. dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, ius[y] possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum. nec[z] infirmitatem memoriæ, damnum adferre possessionis, quam alius non inuasit. alioquin responsuros, per momenta seruorum, quos non viderimus, interire possessionem. Et nihil interest, pecuniā in meo, an in alieno condidissem: cùm, si alius in meo condidisset, nō aliàs possiderem, quàm si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem. cùm, supra terram, an infra terram possideam, nihil intersit.

1 ¶Quæsitum est, cur ex peculij causa per seruum ignorantibus possessio quæreretur. dixi, vtilitatis causa iure singulari receptum: ne cogerentur domini per momenta[a], species & causas peculiorum inquirere. nec tamen eò pertinere speciem istam, vt animo videatur adquiri possessio. nam si non ex causa peculiari quæratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore serui quæri possessionem.

2 ¶Quibus explicitis, cùm de amittenda possessione quæratur, multum[b] interesse[c] dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. nam[d] eius quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore: si[e] modò eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus. eius verò, quod serui, vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quàm eam alius ingressus fuisset, eámque amitti[f] nobis quoque ignorantibus.

f Possessorium restituendę debet prius terminari, vt postea petitorium terminetur, *l.1. C. vbi in rem.*
g dominio. *Haloand.*
h Debitor fundum pignoratū possidet quoad vsucapionem, *l.1.§.15.§.eo. l.16.l.33. §.4.j.tit.prox.* & vitandam satisdationem, *l.1.§.2.§.qui satisdare.*
i quē ipse creditor etiam possidet, *l.1. §.15. §.eo. l.35.in fi. §.de pign.*
k Etiamsi creditor possideat pignus, non tamen impedit, quo minùs debitor pignus vsucapere possit.
l ea fieri solet, *l.6.in fi.§.de precario.*
m hæc particula expungenda est, nec legitur ab Haloandro.
n debitori sc. dominus vsucapere potest pignus sibi à creditore concessum.
o *l.19.l.21.in fi. §.eo.l.77.§.de contrah.empt.l.16.in fi.§.de peric.l.37.j.de pignor.act.*
p Coloni, in agris: inquilini, in ędibus, *vt hîc.*
q Cur ita? collige ex lege 28. *§.de liberali.*
r *l.34. in fin.pr. §.eod.*
s id est, dominiū & proprietas, *l.3. §.7. §.de iure dot.*
t Animus sequestrū distinguit ab omissa possessione.
u Sequestrus & sequestre quid sit, *vide in l.sequester.j. de verb. signif. l. ei apud quem.§.depositi.*
x Sequestratæ rei cōmuni partium consensu possessio etiam in dubio amittitur, nisi in contrariū sit actū: ideoque interpellatur vsucapio.
y Quid hoc? an non semper sequester possidet, *l.17.§.1.§.depositi.*
z Quid: aperte probata res quādo dicetur? hoc ipso quod contrarium etiam non probatur.
a id est, victori, *vt.j.eod.*
b Sequestrum fiat mutuo partium consensu interest: an custodiæ causa. Priore casu possessio amittitur non posteriore. Partium consensu facta sequestratio voluntaria: quæ imminente iudice, coacta & inuita seu in inuitum, ideóque hac non amittitur possessio, *l.3.§.vlt.§.eod.* Prior, semper licita est ac permissa, *l.1.§.depositi.l.si soluturus.j.de solutione.* Posterior certis tātum casibus, *l.1.C.de prohibita sequestratione.* Pone res sequestratas, tempore perituras? vendi debent: vt pecunia ex his redacta in sequestro esse intelligatur, *l.litibus.C.de agricolis.l.is cui.§.quæri poterit. §.vt in poss.legat.l.vlt.j.de requir.reis.* Pone sequestrum rem sequestratam amisisse: an in re ipsa damnum aliquod datur? an sequestro aliqua competet actio? *vide l.postquam. Imperatori.§.vt legatorum nomine.*
c *v.Cuiac.7.ad Afr.fol.123.*
d *l.15.versic.sed si is.§.eod.l.33.in fi.j.de vsurpationib.*
e *l.30.§.5.§.eod.*

f *v.l.vlt.C.eo.*
g continuaretur, *Hal. Cuiac. hîc.*
h Africanus laudit his nominibus *decesserit & discesserit*, inter quæ etiam Sabiniani statuebant esse discrimē, *v. Cuiac.hic.*
i hæc verba referuntur ad priorem speciē, *si colonus decesserit*, non ad posteriorem, *si discesserit, Cuiac. ibid.*
k *¶l.44.§.2.j.de vsurpationib.*
l Celare, est posse certiorē dominū facere, & non facere: quia ex re contrahitur clandestina possessio, non si non potuit facere certiorem. vetus est enim verbum [illegible], *v. Cuiac. hic. adde l.16.§.eo.*
m id est, è conuerso, *vt l.60.§.de condit. & demonstr.l.21.§.2. vers.retro.j.de fideiuss.*
n dominiū teneri, *Hal.* sensus est, Si rem meā precariò rogauero, rogaui quidem precario: non tamen possideo precario, sed pro meo, *l.4.§.3.j.de precario.*
o *l.20.§.de vsufructu.*
p atque ei interdictum competit, *l.1.§.j.de itinere actuq. priuato.*
q secus si eo animo, *l.9.§.eo.l.20.supra quēadmod.seruit.*
r *l.18.supra eo.*
s quod in dubio præsumatur, *argu. l. merito.§. pro socio.*
t *l.24.§.de neg. Pau.5.sent.2.§.2. in fin.*
u *l.6.§.1.§.pro empt.*
x atqui nō est iusta possessio, vbi bona fides abest, *l.2. C.si aduers.credit.*
y Possessio est iuris, *vt hîc.l.1.§.§.1.§.de bonor.poss.* Imò est facti, *v.l.1.§.4.supra eo.*
z *v.l.7.§.ad Vellesanum.*
a *adde l.3. §.11. supra eod.*
b Cur multū interest inter possessionem quam per me retineo & per colonum? vide hîc Bartolum.
c Possessionem aliam animo & corpore nostro retinemus: aliam corpore alieno, animo nostro.
d Possessionem vel animo vel corpore amittimus eius rei quam nostro corpore tenemus. Corpore, inquā, amittimus si modo eo animo inde digressi simus, ne possideremus.
e *l.3.§.6.§.11.l.8.l.25.§.1.supra eod.l.4.C.eod.l.1.§.25.infra de vi & vi. §.5. vers. qui metum. Instit.de interdict.*
f Imò non amittitur nobis ignorantibus: cum hoc casu animo nostro tātum possideamus, sed per corpus alienum, *l.46.in fi.j.eod.*

¶Ille

a l.3.§.11.ſupra eod. b v.l.6.in fin.ſupra eod.
c Tollendæ & diſſoluendæ obligationis,quæ contrahendæ eadem eſt ratio, *l.ferè.* ... *iuris.*
d ... ignoranti,*l.44.in fi.ſupra eod.*
e *l.3.§. ... ſupra eod.*aliud in immobilibus,*l.44.in fi.ſupra eod.*

f adde ... ſupra eod. g i.ſeruari. h διαθέσει, ψυχῇ, λογισμῷ, ſo. Eclog.2.c.1.in fi. & παραρέσει, v. Cuiac.hoc tit. i ſub. aliquis, vel Titius. k l.1.§.16.ſ.eo. l l.1.§.6.ſ.eod. l.10.l.20.in fin.ſupra de adqu.rer. m l.12.ſupra eo. n Poſſeſſio quoque animi eſt non tantum facti. o Imò plurimum facti, l.19. ſupra ex quibus cauſ.maior. Imò facti non iuris, l.1.§.3.ſupra eod. p l.44.§.4.ſ.de vſurpat. q plurimũ ex iure habet, in prin.ſupra eod.v. Cuiacium multis probantem, Naturalem poſſeſſionem, nõ tantùm facti, ſed & iuris eſſe, 18. obſ.24. r l.34.§.1.ſ.eod. ſ adde l.27.in fi.ſupra de procu. t Per filiũ putatiuum nobis non quæritur. u l.1.§.14.ſ.eo. x l.18.§.2.ſ.eo. y Imò multũ intereſt,l.5.§.14. ſupra cõmodati. z corporis quodam genere. Cu iac.C.10.17.7. a de hac loquẽdi formula ſcripſi ad l.44.in pr. ſ.de adqu.rer. b ..., Titulos. c ... §.1.ſ.eo. d Ni vſuſfructuarius nõ poſſidet ſibi, ſed a- ... l.1.§.8.ſupra ... ſupra ... precario: l. 1.C.com. de vſuca.v.l.7.§.11.ſupra comm.diuid. e v.l.3.§.2.ſ.vti poſſidetis. f Ea prohibitio fit à magiſtratu l.1.in fin ſ. vti poſſidetis. g Vacua eſt quã nemo detinet,dixi ad l. ... in fi. ſupra de contr.empt. h l.vlt. C.de rei vin.§.4.verſ.commodum. Inſtit.de interdict. v. quæ not.ad l.18.ſ.de vi & vi. i Vſurpatio quid? v.l.2.ſ.eod. De vſurpationib. librum ſcripſit Appius l.2.ſ. de origine iuris. k 2.Inſt.6.Paul. 5.ſent.2.communia de vſucapionib.7.Co.30. de vſucapionib. transformanda 7.Co.31.annali tollenda 7.C.40.quadriennij,7.C.37.de præſcriptione X.& XX.ann.7.C.33.XXX.vel XL.annorum,7.C.39.

¶Illa quoque poſſeſſionis amittendæ ſeparatio eſt.nam ſaltus [a] hibernos & æſtiuos,quorum poſſeſſio retinetur animo.

45. *Idem*[e] lib.2.Definitionum.[f]

LIcèt neque ſeruum,neque colonum ibi habeamus,

46. *Idem*[g] lib.23.Quæſtionum.[h]

QVamuis ſaltus propoſito poſſidendi fuerit alius [b] ingreſſus, tamdiu priorẽ poſſidere, dictum eſt, quamdiu poſſeſſionem ab alio occupatam ignoraret. vt [c] enim eodem modo vinculum obligationum ſoluitur,quo quæri adſolet:ita non [d] debet ignoranti tolli poſſeſſio, quæ ſolo animo tenetur.

De amittenda poſſeſſione rei mobilis,vel ſe mouentis.

47. *Idem*[i] lib.26.Quæſtionum.[k]

SI rem mobilem apud te depoſitam , aut ex commodato tibi poſſidere,neque reddere conſtitueris: confeſtim amiſiſſe me poſſeſſionem vel ignorantem,reſponſum eſt cuius rei forſitan illa ratio eſt,quòd rerum mobilium [e] neglecta atque omiſſa cuſtodia,quamuis eas nemo alius inuaſerit, veteris poſſeſſionis damnum adferre conſueuit. idque Nerua filius libris de vſucapionibus retulit. Idem ſcribit,aliam cauſam eſſe hominis [f] commodati omiſſa cuſtodia.nam poſſeſſionem tamdiu veterem fieri [g], quamdiu nemo alius eum poſſidere cœperit. videlicet ideo, quia poteſt homo,propoſito [h] redeundi,domino poſſeſſionem ſui conſeruare,cuius corpore ceteras quoque res poſſumus poſſidere.Igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confeſtim amittitur poſſeſſio.homines autem retinentur,ſi reuertendi animum haberent.

De prædiis donatis cum ſeruis.

48. *Idem*[l] lib.10.Reſponſorum.[m]

PRædia cum ſeruis donauit [i], eorúmque ſe tradidiſſe poſſeſſionem , literis declarauit. ſi vel vnus ex ſeruis, qui ſimul cum prædiis donatus eſt,ad eum,qui donum accepit, peruenit , mox in prædia remiſſus eſt:per [k] ſeruum prædiorum poſſeſſionem quæſitam , ceterorúmque ſeruorum,conſtabit.

De ſeruo fructuario. 1. De his qui in aliena poteſtate ſunt. 2. De procuratore.

49. *Idem*[n] lib.2.Definitionum.[o]

POſſeſſio quoque per ſeruum, cuius [l] vſusfructus meus eſt. ex re mea vel ex operis ſerui adquiritur mihi,cùm & naturaliter [m] à fructuario teneatur,& plurimũ [n] ex iure [o] poſſeſſio mutuetur.

1 ¶Qui in aliena poteſtate ſunt , rem peculiarem tenere poſſunt:habere poſſidere non [p] poſſunt:quia poſſeſſio non tantùm corporis,ſed & iuris [q] eſt.

2 ¶Etſi poſſeſſio per procuratorem ignoranti [r] quæritur, vſucapio verò ſcienti competit : tamen euictionis actio domino contra venditorem inuito procuratore,non datur:ſed per actionem mandati ea cedere [ſ] cogitur.

De filio opinato. 1. De ſeruo in fuga agente.

50. *Hermogenianus*[p] lib.5.Iuris Epitomarum.[q]

PEr eum,quem iuſto ductus errore,filium [t] meum, & in mea poteſtate eſſe exiſtimo, neq; poſſeſſio neque dominium,nec quicquam aliud ex mea mihi quæritur.

1 ¶Per ſeruum in fuga [u] agentem,ſi neque ab alio poſſideatur,neque ſe liberum eſſe credat, poſſeſſio nobis adquiritur.

De rebus emptis.

51. *Iauolenus*[r] lib.5.ex poſterioribus Labeonis.[ſ]

QVarundam [x] rerum animo poſſeſſionem adipiſci nos ait Labeo. veluti ſi aceruũ lignorum emero , & eum venditor tollere me iuſſerit : ſimul atque cuſtodiam poſuiſſem,traditus mihi videtur.Idem iuris eſſe vino vendito, cùm vniuerſæ amphoræ vini ſimul eſſent. Sed videamus (inquit) ne hæc ipſa corporis traditio ſit. quia nihil [y] intereſt,vtrùm mihi, an & cuilibet iuſſerim, cuſtodia tradatur. In eo puto hanc quæſtionem conſiſtere, an etiam ſi corpore aceruus , aut amphoræ adprehenſæ non ſunt, nihilo minùs traditæ videantur,nihil video intereſſe,vtrùm ipſe aceruum, an mandato meo aliquis cuſtodiat. vtrobique animi [z] quodam [a] genere poſſeſſio erit æſtimanda.

Differentia poſſeſſionis, & vſusfructus : item poſſeſſionis & proprietatis. 1. De prohibito ædificare. 2. De prohibitione ne ingredienti vis fiat.

52. *Venuleius*[t] lib.1.Interdictorum.[u]

PErmiſceri cauſas [b] poſſeſſionis & vſusfructus non oportet:quemadmodũ nec poſſeſſio [c],& proprietas miſceri debent.namque impediri poſſeſſionem,ſi alius fruatur [d].neque alterius fructum computari,ſi alter poſſideat.

1 ¶Eum,qui ædificare [e] prohibeatur,poſſidere quoque prohiberi,manifeſtum eſt.

2 ¶Species inducendi in poſſeſſionem alicuius rei eſt, prohibere [f] ingredienti vim fieri. ſtatim enim cedere aduerſarium & vacuam [g] relinquere poſſeſſionẽ iubet.quod multo plus eſt,quàm reſtituere.

De vitioſa poſſeſſione.

53. *Idem*[x] libro 5.Interdictorum.[y]

ADuerſus extraneos [h] vitioſa poſſeſſio prodeſſe ſolet.

DE VSVRPATIONIBVS[i], & vſucapionibus[k].

Tit. III.

Ratio vſucapionis.

1. *Gaius*[z] lib.21.ad Edictum Prouinciale.[a]

BONO [l] publico [m] vſucapio introducta eſt, ne [n] ſcilicet [o] quarundam rerum diu , & ferè ſemper incerta dominia eſſent,cùm ſufficeret dominis ad inquirendas res ſuas ſtatuti temporis ſpatium.

Quid ſit vſurpatio.

2. *Paulus*[b] lib.54.ad Edictum.[c]

VSurpatio eſt vſucapionis interruptio [p]. Oratores [q] autem vſurpationem frequentem vſum vocant.

Quid ſit vſucapio.

3. *Modeſtinus*[d] lib.5.Pandectarum.[e]

VSucapio [r] eſt [ſ] adiectio [t] dominij [u] per continuationem [x] poſſeſſionis temporis lege definiti [y].

Propoſitio dicendorum. 1. De patre,vel filiofam. 2. De pupillo. 3. De furioſo. 4. De ſeruo. 5. De fructibus,& partu ancillæ. 7. De re furtiua. 22. Aut vi poſſeſſa. 29. De ſeruitute & libertate.

4. *Paulus*[f] lib.54.ad Edictum.[g]

SEquitur de vſucapione dicere. Et hoc ordine eundum eſt, vt videamus , quis poteſt vſucapere , & quas res, & quanto tempore.

1 ¶Vſucapere poteſt ſcilicet paterfamilias.Filiusfamilias,& maximè miles in caſtris adquiſitum vſucapiet.

2 ¶Pupillus [z], ſi tutore auctore cœperit poſſidere, vſucapit.ſi non tutore auctore poſſideat,& animum poſſidendi habeat:dicemus,poſſe [a] eum vſucapere.

3 ¶Furioſus [b], quod ante furorem poſſidere cœpit, vſucapit. Sed hæc perſona ita demum vſucapere poteſt , ſi ex ea cauſa poſſideat,ex qua vſucapio ſequitur.

4 ¶Seruus pro [c] herede poſſidere non poteſt.

5 ¶Fructus, & partus ancillarum, & fœtus pecorum,ſi defuncti non fuerunt [d],vſucapi poſſunt [e].

6 ¶Quod autem dicit lex Atinia [f], vt res furtiua non vſucapiatur,niſi in poteſtatem eius [g], cui ſubrepta eſt, reuertatur [h] : ſic acceptum eſt, vt in domini poteſtatem debeat reuerti,non in eius vtique,cui ſubreptũ eſt.Igitur creditori ſubrepta , & ei , cui commodata eſt , in poteſtatem domini redire debet.

7 ¶Labeo quoque ait,ſi res peculiaris ſerui mei ſubrepta ſit me ignorante:deinde eam nanctus ſit,videri [i] in poteſtatem meam rediſſe. Commodiùs dicitur,etiam ſi ſciero rediſſe, eam in meam poteſtatem.Nec enim ſufficit,ſi eam rem,quam perdidit,ignorante me ſeruus adpræhendat, ſi modò in peculio eam eſſe volui. nam ſi nolui: tunc exigendum eſt,vt ego facultatem eius nactus ſim.

8 ¶Ideoque & ſi ſeruus meus rem mihi ſubripuerit, deinde eandem loco ſuo reponat: poterit vſucapi,quaſi in poteſtatem meam redierit. vtique ſi neſcij. nam ſi [k] ſciui: exigimus,vt rediſſe ſciam in meam poteſtatem.

9 ¶Item ſi eam rem,quam ſeruus ſubripuerit,peculiari nomine teneat:non videri [l] in poteſtatem meam reuer-

p ... διαρπαγήν τῆς ... τομὴ καὶ διακοπή, 1. Harmenop.3.§.10.& 11.Cuiac. hîc: interpellatio. l.2. C. de longi temp. vt fiat interruptio, v.l.5.ſ.eod. de vſurpãdi verbo,v.3.Gell.2.
q de poſſeſſione vſurpanda, vide Ciceronẽ 3.de Oratore.
r vide in hanc legem Ferretũ.
ſ definitione. quid etymo? Vſucapit , qui aliquid per vſum capit.
t adeptio , ita legit Vlpianus, tit.1, ... & ... Iſidorus 25.
u directi , vt vult Martinus, non vtilis tantùm,vt vult Accurſius. vide Oldendorpium *in tract. de vſucapionib.c.3.*
x *l.31.§.1.ſ.eod.*
y putà anni vel biennij rerum mobilium,anni immobilium: biennij: *Vlpian. dicto loco.*
z *vide l.32.ſ.de adquirend.poſſeſ.* ... maior infante. Diſtat enim pupillus ea parte ab infante. Nã infans adquirere ſolus non poteſt poſſeſſionẽ ſine tutore. *l. quamuis. §. infans. ſ.de adqui. poſſeſ. Cuiac. 4. ad Africanum, folio 54.*
a *l.quamuis.§. infans.ſ. de adquirend. poſſeſ.* Atqui hæreditatem adire ſine tutore non poteſt maiori infante? *l.pupillus.ſ.de adquir. hæreditate.l.1.C. ad Tertull.* Cur tam varie? An quia æditio animi potius,id eſt cõſilij eſt quàm facti,vt ſuppleri eam oporteat tutoris auctoritate: vide Cuiacium,*4.ad Africanum.*
b *l.44.§.6.ſ.eodem.*
c *l.118.ſ.de reg. iur.*
d id eſt, non ſi nati viuo teſtatore in dominio eius nõ fuerint,ſed ſi in hæreditate defuncti non fuerint inuenti. hinc enim ratio decidendi naſcitur, *Cuiac.hîc.*
e ab hærede ſcilicet,id eſt,aliter adquiri nõ poſſunt,quàm vſucapione.ſunt enim ij fructus naturales,*l.68.ſ.de vſufructu.l.28.in f. ſ.de vſu.Paul.3.ſentent.6.§.19.* ſed quo iure & hæres adquirit, non pro hærede, ſed pro ſuo.*l.2.ſ.pro ſuo.*

l At quo iure introducta eſt vſucapio?ciuili:ſine quo nulla eſſet præſcriptio. Atq; ita Ius ciuile ob bonum publicũ,etiam inuitis ſingulis rerum dominis , rerum ſuarum dominia poteſt auferre . Atqui ius naturale prohibet quenquam alterius iactura locupletari.*l.Nam hoc.ſ.de condict.indebiti.* An dicemus cum contra quẽ præſcribitur,culpa ſua & ignauia id damnum ſentire:imo & volentem: aut fingi, à iure,id velle pati?vide Franciſcum Balbum *tract. de præſcript.parte 1.quæſt.6.*
m Qua in parte verſatur hoc bonum publicum? An vt ne in incerto ſint dominia? An vt eſſet litium finis?
n Vſucapiones Cicero *in Oratione* pro Cæcinna appellat finem ſollicitudinis. Ita præſcriptiones introductæ,*l.vlt.ſ.pro ſuo.*
o iure ciuili,legibus 12.tabularum.adde & aliam rationem vt litium finis eſſet. v. quæ notaui *ad l.5.ſ.pro ſuo.*

f ea id quod ſequitur addidit legibus 12.tabularum.*v.l.33.ſ.eod.*
g *l.vlt.ſ.eod.§.8.Inſtit.eod.*
h *l.13.§.2.ſ.de verborum ſignific.*
i *adde §.10.ſ.eodem.*
k *l.41.ſ.eod.*
l *§.7.ſ.eodem.v.quæ notaui ad l.1.§.35.ſ.depoſiti.*

sam, Pomponius ait: nisi ita habere cœperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur: aut, cùm resciſſemus, in peculio eum habere conceſſimus.

10 ¶Item Labeo: si rem, quam apud te depoſueram, lucrifaciendi cauſa vendideris: deinde ex pœnitentia [a] redemeris, & eodem ſtatu habeas: ſiue ignorante me, ſiue ſciente, ea geſta ſint: videri in poteſtatem meam rediſſe ſecundum Proculi ſententiam, quæ & vera eſt.

11 ¶Si pupilli res ſubrepta ſit: ſufficere dicendum eſt, ſi [b] tutor eius ſciat, rediſſe eam in domum pupilli. Et ſi furioſo: ſufficere, curatores ſcire.

12 ¶Tunc in poteſtate domini rediſſe dicendum eſt, cùm poſſeſſionem eius nactus ſit iuſtè, vt [c] auelli non poſſit. Sed & tanquam ſuæ rei. nam ſi ignorans rem mihi ſubreptam [d], emam: non videri in poteſtatem meam reuerſam.

13 ¶Sed etſi vindicauero rem mihi ſubreptam, & litis æſtimationem [e] accepero, licèt corporaliter eius non ſim nactus poſſeſſionem: vſucapietur [f].

14 ¶Idem dicendum eſt, etiam ſi voluntate mea alij tradita ſit.

15 ¶Heres, qui [g] in ius defuncti ſuccedit: licèt apud eum ignorantem [h] ancillam furtiuam eſſe, conceperit ea, & pepererit, non tamen vſucapiet.

16 ¶De illo quæritur: ſi ſeruus meus ancillam, quam ſubripuit, pro libertate ſua mihi dederit: an partum apud me conceptum vſucapere poſſim. Sabinus & Caſſius non putant: quia poſſeſſio, quam ſeruus vitioſè nanctus ſit, domino noceret. & hoc verum eſt [i].

17 ¶Sed & ſi, vt ſeruum meum manumitterem, alius mihi furtiuam ancillam dederit, eáque apud me conceperit, & pepererit: vſu me non capturum. Idémque fore etiam, ſi quis eam ancillam mecum permutaſſet, aut in ſolutum dediſſet: item ſi donaſſet.

18 ¶Si antequam pariat, alienam eſſe reſcierit emptor: diximus, non poſſe eum vſucapere. quòd ſi neſcierit, poſſe. quòd ſi, cùm iam vſucaperet, cognouerit alienam eſſe: initium [k] vſucapionis intueri debemus, ſicut in emptis rebus placuit.

19 ¶Lana ouium furtiuarum, ſi quidem apud furem detonſa eſt, vſucapi non [l] poteſt. ſi [m] verò apud bonæ fidei emptorem, contrà. quoniam in fructu eſt, nec vſucapi debet, ſed ſtatim emptoris fit. Idem in agnis dicendum, ſi conſumpti ſint. quod verum eſt.

20 ¶Si ex lana furtiua veſtimentum feceris: verius eſt, vt ſubſtantiam [n] ſpectemus: & ideo veſtis furtiua erit.

21 ¶Si rem pignori [o] datam debitor ſubripuerit, & vendiderit: vſucapi eam poſſe [p], Caſſius ſcribit. quia in poteſtate domini videtur perueniſſe, qui pignori dederit: quamuis cum eo furti agi poteſt. quod puto rectiùs [q] dici.

22 ¶Si tu me vi [r] expuleris de fundi poſſeſſione, nec adprehenderis poſſeſſionem, ſed Titius [ſ] in vacuam [t] poſſeſſionem intrauerit: poteſt lõgo tempore capi res. quamuis enim interdictum vnde vi locum habeat: quia verum eſt, vi me deiectum: non tamen verum eſt, & vi poſſeſſum.

23 ¶Cæterùm etiam ſi mala fide fundum me poſſidentem deieceris, & vendideris: non poterit capi. quoniam verum eſt, vi poſſeſſum eſſe, licèt non à [u] domino.

24 ¶Idem dicendum eſt [x] in eo, qui eum expulit, qui pro herede poſſidebat, quamuis ſciat eſſe hereditarium.

25 ¶(*Si [y] fundum alienum bona fide poſſidentem quis ſciens eſſe alienum expulerit, vſucapere nõ poteſt:*) quoniam vi poſſidet.

26 ¶Si dominus fundi poſſeſſorem vi deiecerit: Caſſius ait, non videri in poteſtatem eius rediſſe: quando [z] interdicto vnde vi reſtituturus ſit poſſeſſionem.

27 ¶Si viam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea vi expuleris: per longum tempus non vtendo amittam † viã. quia nec [a] poſſideri intelligitur ius incorporale: nec de via quis, id eſt [b] mero iure, detruditur.

28 ¶Item ſi occupaueris vacuam poſſeſſionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videberis vi poſſediſſe.

29 ¶Libertatem [c] ſeruitutium [d] vſucapi poſſe, verius eſt: quia eam vſucapionem ſuſtulit lex [e] Scribonia [f], quæ ſeruitutem conſtituebat [g]: non etiam eam, quæ libertatem præſtat ſublata ſeruitute. Itaque ſi cùm tibi ſeruitutem deberem, ne mihi (puta) liceret altiùs ædificare, & per ſtatutum tempus altiùs ædificatum habuero: ſublata [h] erit ſeruitus.

De interruptione poſſeſſionis.

5. *Gaius* lib. 21. ad Edictum Prouinciale.

NAturaliter interrumpitur poſſeſſio, cùm [i] quis de poſſeſſione vi deiicitur, vel alicui res eripitur. quo caſu non aduerſus [k] eum tantùm, qui eripit, interrumpitur poſſeſſio: ſed aduerſus omnes. Nec eo caſu quicquam intereſt: is, qui vſurpauerit, dominus ſit, necne. At ne illud quidem intereſt, pro ſuo quiſque poſſideat, an ex lucratiua cauſa.

De computatione temporis.

6. *Vlpianus* libro vndecimo ad Edictum.

IN vſucapionibus [l] non à [m] momento ad momentum, ſed totum poſtremum diem computamus [n].

7. *Idem* lib. 27. ad Sabinum.

IDeoque qui hora ſexta diei [o] Kalendarum Ianuariarum poſſidere cœpit, hora ſexta noctis [p] pridie [q] Kalendas Ianuarias implet vſucapionem.

De ſeruo.

8. *Paulus* lib. 12. ad Edictum.

LAbeo [r] Neratius reſponderunt, ea, quæ ſerui peculiariter nancti ſunt, vſucapi poſſe: quia hæc etiam ignorantem [ſ] domini vſucapiunt. Idem Iulianus ſcribit.

1 ¶Sed eum, qui ſuo nomine nihil vſucapere poteſt, ne [t] per ſeruum quidem poſſe, Pedius ſcribit.

De rebus corporalibus. De rebus ſacris, ſanctis, publicis. De liberis hominibus.

9. *Gaius* lib. 4. ad Edictum Prouinciale.

VSucapionem recipiunt maximè res corporales [u], exceptis rebus ſacris [x], ſanctis, publicis [y] populi Romani [z], & ciuitatium, item liberis hominibus.

De bona fide. 1. De ſeruitutibus. 2. De partu animalis ſurrepti.

10. *Vlpianus* lib. 16. ad Edictum.

SI aliena res bona fide empta ſit: quæritur, vt vſucapio currat: vtrùm emptionis initium, vt bonam fidem habeat, exigimus: an traditionis. & obtinuit Sabini & Caſſij ſententia, traditionis [a] initium ſpectantium.

1 ¶Hoc iure vtimur, vt ſeruitutes [b] per ſe nuſquam longo tempore capi poſſint, cum ædificijs poſſint.

2 ¶Scæuola [c] libro vndecimo quæſtionum ſcribit, Marcellum exiſtimaſſe: Si bos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariátque apud furis heredem: vſucapi ab herede diſtractum iuuencum non poſſe. ſic (inquit) quemadmodum nec ancillæ partus. Scæuola autem ſcribit, ſe putare, vſucapere poſſe † & partum [d]. nec enim eſſe [e] partum rei furtiuæ partem. ceterùm, ſi eſſet pars, nec ſi apud bonæ fidei emptorem peperiſſet, vſucapi poterat.

De captiuo.

11. *Paulus* lib. 19. ad Edictum.

NEque ſeruus, neque per ſeruum dominus, qui apud hoſtes eſt, poſſidet [f].

De emptione ab eo quem prætor vetuit alienare.

12. *Idem* lib. 21. ad Edictum.

a *vide l. 65. ʒ. de furtis.*
b vide quæ ſcripſi *ad l. 10. C. de furtis.*
c *l. 215. in fin. ʒ. de verbor. ſignif. adde l. 10. §. 6. ʒ. de in rem verſo.*
d *vide l. vlt. ʒ. de bonorum raptorum.*
e *l. 84. infra de furtis.*
f Imò non vſucapietur, *l. 10. C. de furtis.*
g *l. 9. ʒ. de hæred. inſtit. l. 24. l. 119.*
h *l. 11. ʒ. de diuerſ. l. 3. C. comm. de vſucapionib. §. vlt. inſtit. de vſucapionib.*
i Imò, non eſt verum, *l. 9. l. 10. ʒ. pro emptore.*
k *l. 44. ʒ. eod.*
l v. Cuiacium *15. obſer. 10.* probantem, Fœtus conceptos apud furem, & editos apud bonæ fidei emptorem vſucapi poſſe.
m *l. 48. in fin. ʒ. de adquiren. rer. l. 48. §. 5. ʒ. de furt.*
n materiam, *vt l. 1. & l. 9. §. 2. ʒ. de contr. empt. l. 9. §. 3. ʒ. ad exhibend.*
o *l. 5. ʒ. pro emptore.*
p Imò, non poteſt, *l. 6. C. de vſuc. pro emptore.*
q Rectior eſt hîc Caſſij, quàm Labeonis & Proculi ſententia.
r hîc agitur de vi poſſeſſis & lege Plautia & Iulia.
ſ puta bonæ fidei poſſeſſor, *l. 33. §. 2. ʒ. eo.*
t Vacua eſt autem poſſeſſio quam nemo detinet, *l. 68. in fi. ʒ. de contrah. empt.*
u A nõ domino. Vi poſſidet, qui vi non dominum deiicit, *l. 1. §. 30. ʒ. de vi & vi. l. 3. ʒ. vti poſſidetis.*
x vt ſc. fundus vſucapi nõ poſſit: quoniam vi poſſidet is qui expulit.
y his ſtellulis incluſa abſunt ab archetypo Florentino.
z id eſt, quandoquidem, *vt in l. 58. §. 1. in fi. ʒ. de ſolut.*
† atque ita, libertas ſeruitutis poteſt præſcribi, cum mala fide de iure ciuil. *vt hîc.* Malæ fidei poſſeſſor per longum tempus poteſt præſcribere fundo immunitatẽ ſeruitutis: Igitur & libertatẽ ſibi adquirere, mihíque eripere, *vt hîc.* Iure Canonico, aliud receptũ. *c. vlt. de præſcript. de qua quæſtione dixi ad l. 32. §. 1. ʒ. de ſeruitutib. vrbanorum. adde l. 12. ʒ. quemadmod. ſeruitut. amittantur. vide Franciſcum Balbum tractatu de præſcription. parte 4. c. 3. quæſt. 3.*
a ¶*l. 10. ʒ. eo. l. 14. ʒ. de ſeruitutib. l. 27. ʒ. de ſeruitut. vrban. v. l. 3. ʒ. de adquir. poſſ.*
b i. ſcilicet *vt l. 16. ʒ. de re iudic.* aliàs hoc vocabulum eſt διαστατικὸν aut παραδειγματικόν, *Cuiac. hic.*
c *l. 6. ʒ. de ſeruitutib. vrban. Paul. 1. ſentent. 17. §. 1. & §. 2.*
d vrbanarum ſc. *Cuiac hic quem vide: adde l. 10. ʒ. ſi ſeruit. vindicet.*
e quæ & plebiſcitum, *Cuiac.*
f Voconia, *Hal.* Porro de lege Scribonia & ſublatis ſeruitutum vſucapionibus, & quare ſeruitutes vſucapi ea non pateretur: quo iure introducta fuerit primùm ſeruitutum vſucapio: Ante Scriboniam legem, iure ciuili: ſeruitutes vſucapi potuiſſe: Quid ſuſtulerit lex Scribonia & vſucapio ſeruitutum honoraria quomodo ſit introducta: & vtrum in ſeruitutibus ruſticorum prędiorum lex Scribonia locum habuerit: & an Titulus in vſucapione ſeruitutum fuerit neceſſarius: & an bona fides etiam neceſſaria fuerit, vide apud Renaudum libro ſingulari ad legem Scriboniã.
g non poteſt igitur in alium vſucapi ius ſeruitutis vrbanæ aut ruſticæ, licèt longo tempore adquiratur. v. quæ notaui *ad l. 5. §. pen. ʒ. de itin. actúque priuato.*
h & ita poterit quis per vſucapionem ſe à ſeruitutis vrbanæ iugo liberare quid in ruſtica? non vtendo amittitur. In vrbanis? opus eſt facto eius qui ſeruit: in ruſticis, eius cui ſeruitur.
i *l. 15. ʒ. de adquir. poſſeſſ.*
k i. ſecundum, *vt in l. 1. ʒ. de iure fiſci.* Accurſ. Cuiac. *hic & apud Vlpianum 20 in verbo vt aduerſus leges:* & Gilbertus Regius *2. enantiophanon 20.* reprehenſi à Roberto *2. recept. 33.*
l aliud in perſonalibus [illegible] nibus, *l. 6. ʒ. de oblig. & actionib.* & ætate, [illegible] *ʒ. de minor.*
m non ab hora ad horã, [illegible] totum [illegible] mum di[illegible] putamus [illegible] uidimus diem momentis, [illegible] totum computamus.
n vt qui [illegible] attigerit, eum vſucepiſſe dicamus. ergo non ab hora in horam, ſed à die ad diem, fit cõputatio, *l. 7. ʒ. eod. l. 15. ʒ. de diuerſ.*
o id eſt, meridie. ne igitur dicas, mediam noctem hîc ſignificari, vt quidam laſcitioſus hîc adſcripſerat: ſexta diei hora, eſt meridies, *l. 2. in fin. ʒ. de annuis. l. 3. ʒ. de oper. liber.* hinc illa indignatio operariorum *apud Matth. 20.* aduerſus vineæ dominum, quod tantam mercedem iis qui vndecima opus fecerant, quantam iis qui à ſexta tertiáque hora, hi enim poſtremi totius diei caloris pondus ſuſtinuerant: hi vna tantum hora in vinea fuerant. Porrò à quarta ad decimam [illegible] debentur ſalubritei. *Varro 2. de re ruſt.* Inter horam ſecundã & decimã diei, recitabãtur teſtamenta, *Paul. 4. ſentent. 6. §. 2.* Hinc illud Craſſi, Quid tu, Deiotare, duodecima [illegible] ſenex hora ædificare cœpiſti? cui rex, Ne tu quidem, Craſſe, matutino tempore Parthos oppugnas. *adde l. 20. C. de trãſact. l. 2. ʒ. de verbor. ſignific. v. Anton. Auguſt. 4. Emendat. 14.*
p à qua dies more Romano incipit, *l. 8. ʒ. de feriis:* vel, vt ait Harmenopulus *lib. vlt. tit. de verbor. ſignific.* ſeptima: quod intellige de incipiente, non exacta. Porrò ſexta hora noctis mediam noctem ſignificat.
q *adde l. 5. ʒ. qui teſtam. l. 1. ʒ. de manumiſſ.*
r Vide Cuiacium *22. obſer. 17.*
ſ *l. 1. §. 11. ʒ. pro emptore.* Paria ſunt interdum ſcire & ignorare.
t Imò, interdũ poſſum per aliũ, quod per me non poſſum, *v. l. 3. in f. ʒ. quæ res pign.*
u non incorporales, *l. 4. §. 27. ʒ. eo.* An ſeruitutes? *v. Hotom. 3. obſ. 25. adde l. 10. §. 1. ʒ. eod.*
x *l. 45. ʒ. eo. §. 1. Inſtit. eo. l. 6. C. de oper. public. l. 2. C. ne rei dominic. vel temp.*
y hinc Seneca *14. & 11. Epiſt. & 11. Epiſtol. 80.* negant Iuriſconſulti quidquam vſucapi quod publicum eſt.
z hinc Cuiacius *hîc: & 20. Vlp. in fi.* monet ibidem legendum, ſeruus publicus populi Romani.
a *l. 48. ʒ. eod.* b *v. Cuiac. 3. obſ. 34. adde l. 4. in fi. ʒ. eod.*
c i. Q. Ceruidius, *Cuiac. hîc.*
† id vetat Nouella Leonis 29.
d *l. 33. ʒ. eo.* Ea fuit etiam opinio Q. Mucij, *Cicer. de finib.*
e *l. 26. ʒ. de verbor. ſignif.* Imò, eſt *l. 48. §. 5. ʒ. de furtis.* ſolue, Vlpianus hîc non probat ſententiam Scæuolæ, *v. Cuiac. 15. obſer. 20.*
f ne quidem ſi redierit, *l. 19. ʒ. ex quib. cauſ. maior.*

Si ab

a putà à prodigo, qui vt differat à furioso, *v. Hotom. 3. obser. 29.*
b *l. 11. ff. de diuers. l. 1. C. comm. de vsucap.*
c Imò, 30. annis capimus ius luendi pignoris, Butrigarius & Accursius, *in l. cum notissimo. §. 1. C. de praescript. 30. annor.* Imò ne 40. annis quidem. Rogerius, Martinus.
d tempore dilucidi internalli.

SI ab eo emas, quem prætor vetuit alienare [a], idque tu scias: vsucapere non potes.

De pignore. 1. De emente à furioso. 2. De emente mandato alterius.

13. *Idem* lib. 5. ad Plautium.

PIgnori [b] rem acceptam, vsu non [c] capimus: quia pro alieno possidemus.

1 ¶Eum qui à furioso [d] bona fide emit, vsucapere posse [e], responsum est.

2 ¶Si mandauero tibi, vt fundum emas: ex ea causa traditum tibi, diutina possessione capis: quamuis possis videri non pro tuo possidere: cùm nihil intersit, quòd mandati iudicio tenearis.

De accessione possessionis.

14. *Idem* lib. 13. ad Plautium.

ID tempus venditionis [f] prodest emptori, quo [g], antequam venderet, possedit. nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio emptori non proficiet.

1 ¶In re legata, in accessione [h] temporis, qua testator possedit, legatarius quodammodo [i] quasi [k] heres est.

De captiuo. 1. De fugitiuo. 2. De bona fide.

15. *Idem* lib. 15. ad Plautium.

SI is, qui pro emptore possidebat, ante vsucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi eius procedat vsucapio. nam interrumpitur vsucapio: &, si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? sed verum est, eum in sua vita desiisse possidere. ideoque nec [l] postliminium ei prodest, vt videatur vsucepisse. Quòd si seruus eius, qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse vsucapionem, Iulianus ait, nam si dominus reuersus fuerit, intelligi vsucaptum [m]. si ibi decesserit: dubitari, an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus, posse pleniùs fictionem legis accipi. quemadmodum enim postliminio reuersus, plus iuris habere potest in his, quæ serui egerunt, quàm his, quæ per se, vel per seruum possidebat, cùm ad hostes peruenit? nam hereditatem in quibusdam vice [n] personæ fungi receptum est. ideoque in successoribus locũ "non" [o] habere vsucapioné.

1 ¶Si seruus, quem possidebam, fugerit [p]: si pro libero se gerat: videbitur à domino possideri. sed hoc tunc intelligendum est, cùm, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare. nã si paratus sit litigare, nõ videbitur à domino possidéri, cui se aduersarium præparauit.

2 ¶Si quis bona fide possidens, ante [q] vsucapionem amissa possessione, cognouerit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem: non capiet vsu: quia initium secundæ possessionis vitiosum est.

3 ¶Si ex testamento, vel ex stipulatu res debita nobis tradatur: eius temporis existimationem "nostram" intuendam, quo traditur: quia concessum est stipulari rem, etiam quæ promissoris non sit.

De pignore.

16. *Iauolenus* lib. 4. ex Plautio.

SEruí nomine, qui pignori datus est [s], ad [r] exhibendum cum creditore, non cum debitore agendum est: quia qui pignori dedit, ad [s] vsucapionem tantùm [t] possidet. quod ad reliquas omnes causas pertinet: qui accepit possidet [u] adeo vt adici [x] possit & possessio eius, qui pignori dedit.

Pro adiudicato.

17. *Marcellus* lib 17. Digestorum.

SI per errorem de alienis fundis, quasi de communibus, iudicio communi diuidundo accepto, ex adiudicatione [y] possidere cœperim: longo tempore capere possum [z].

De fisco & bonis vacantibus.

18. *Modestinus* lib. 5. Regularum.

QVamuis aduersus fiscum [a] vsucapio non procedat: tamen [b] ex bonis vacantibus [c], nondum tamen nuntiatis, emptor prædij ex iisdem bonis extiterit: rectè diutina [d] possessione capiet. idque constitutum est.

De accessione possessionis.

19. *Iauolenus* lib. 1. Epistolarum.

SI hominẽ emisti, vt, *si aliqua conditio extitisset, inemptus fieret*: & is tibi traditus est: & postea conditio emptionem resoluit [e]: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam eo genere retrò [f] acta venditio esset redhibitioni similis: in qua non dubito tempus eius, qui redhibuerit, venditori accessurum, quoniam [g] ea venditio propriè dici non potest.

20. *Idem* lib. 4. Epistolarum.

POssessio testatoris ita heredi procedit, si [h] medio tempore à nullo possessa [i] est.

e *l. 2. §. 16. ff. pro emptore.*
f venditoris. *Haloand.*
g *l. 15. §. 2. §. penul. ff. de diuers.*
h *l. 13. §. 10. ff. de adquir. possess.*
i Duas notas diminutionis adiicit, vt ostenderet liquidò, proprie nõ esse. similis est phrasis in lege 7. §. 6. *ff. de pactis.*
k Legatarius, quasi hæres est. Hæredis latissima appellatione continetur. adde Bartolum *ad l. 84. §. 2. ff. de legat. 1.* vt & fideicõmissarius. *l. 5. §. 1. ff. quod cũ eo.* Bonorũ possessor. *l. 1. §. 7. ff. ad Trebell. l. 19. §. 3. ff. de condit. & demonstr.*
l *vide l. 19. ff. ex quib. caus. maior.*
m *l. 24. §. 3. ff. de quib. caus. maior.*
n *v. l. 31. in fi. ff. de hæred. instit.*
o locũ habere. *Cuiac. hic.*
p *v. l. 1. C. de longi temporis præscript. quæ pro libertate.*
q *l. 7. §. 4. ff. pro emptore.*
r *l. 3. in fin. ff. ad exhibend.*
s *l. 33. §. 4. ff. eod. l. 1. §. 15. ff. de adq. possess.*
t vel ad similem casum. nã huiusmodi voces taxatiuæ nõ excludũt casus similes expressis.
u *l. 35. in fi. ff. de pignorat.*
x addici, *Hal.* adici, est adiici ac accedere, *facit l. 14. §. 1. ff. de diuers. & temporalib.* sic Basilica προςίθεται ἡ νομὴ αὐτοῦ, *Cuiac. 11. obser. 11.*
y Authoritas iudicis facit vt etiã in eo quod nobis traditur tanquam nostrum, transferatur vsucapiendi conditio. *Bartol.*
z quo titulo? ex adiudicato.
a *l. 24. in f. ff. eodem. l. 2. C. cõm. de vsucapionib. §. 9. Instit. eod.*
b tamen si bonis, *Cuiac. hîc.*
c eorum scilicet quibus post mortem nullus successor extitit, res fisco defertur ex lege Iulia caducaria, *Vlp. 28. §. 1. in fin.*
d quadriénij, in causa bonorum vacãtium: quinquennij, in causis cõmissi, *l. 2. Cod. de vectigalib.*

e *l. 13. §. 2. ff. de adquirend. possess.*
f id est rescissa. Quid: hoc pacto resolutiuo num redintegratur dominium ipso iure sine traditione? Castrensis putat redintegrari: vel, vt ille loquitur, retransferre hoc transferri si venditor erat dominus, *l. 1. ff. de donat.* licet Bartolus in vtranque partem disputet.

g quanquam, *Cuiac. hic quem vide.*
h *l. 6. in fin. ff. pro emptore. l. 13. §. 4. ff. de adquirend. possess.*
i ¶Possessio possessa hîc dicitur Atticorũ more, vt stipulati o stipulari, *l. 5. §. 1. ff. iudicatum solui.*
k Rei suæ locatio non est.

Si possessor rem domino locauerit, aut vendiderit.

21. *Idem* lib. 6. Epistolarum.

EI, à quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locaui eum. an vllius momenti eam locationem existimes, quæro. quòd si nullius momenti existimas, an durare nihilo minus vsucapionem eius fundi putes. Item quæro: si eidem vendidero eum fundum: quid de his causis, de quibus suprà quæsij, existimes. Respondit: Si is, qui pro herede fundum possidebat, domino eum locauit: nullius momenti locatio est: quia [k] dominus suam rem conduxisset: sequitur ergo, vt ne possessionem quidem locator retinuerit. ideoque longi temporis præscriptio non durabit. In venditione [l] idem iuris est, quod in locatione, vt emptio suæ rei consistere non possit.

De herede & hereditate.

22. *Idem* lib. 7. Epistolarum.

HEres & hereditas, tametsi duas appellationes recipiunt, vnius personæ tamen vice [m] funguntur.

De toto & partibus.

23. *Idem* lib. 9. Epistolarum.

EVm, qui ædes mercatus est, non puto aliud, quàm ipsas [n] ædes, possidere. nam si singulas res possidere intelligeretur, ipsas ædes non possidebit. separatis enim corporibus, ex quibus ædes constant, vniuersitas ædium intelligi non poterit. accidit eò: quòd: si quis singulas res possidere dixerit: necesse erit, dicat, possessione superficiei temporibus de mobilibus statutis [o] locum esse, solum se capturum esse ampliori. quod absurdum, & minimè iuri ciuili conueniens est, vt vna res diuersis temporibus capiatur. vtputà cùm ædes ex duabus rebus [p] constant, ex solo [q], & superficie: & vniuersitas earum possessionem [r] temporis immobilium rerum omnium mutet.

1 ¶Si autem columna euicta fuerit: puto, te ex [s] empto cum venditore rectè acturum, & eo genere rem saluam habiturum.

2 ¶Si autem demolita [t] domus est: ex integro res mobiles possidendæ sunt: vt tempore, quod in vsucapione rerum mobilium constitutum est, vsucapiantur. & non potest rectè vti eo tempore, quo in ædificio fuerunt. nam quemadmodum eas solas & separatas ab ædificio non possedisti: sic nec penes [u] te singulæ aut separatæ fuerunt "&" cohærentibus his in ædificio, depositis ædibus, quæ hoc quoque ipsum continent. neque [x] enim recipi potest: vt eadem res, & vt res soli, & tanquam mobilis, sit possessa.

De legis prohibitione. 1. De defuncto & herede.

24. *Pomponius* lib. 24. ad Quintum Mucium.

VBi [y] lex [z] inhibet vsucapionem [a], bona fides possidenti nihil prodest.

1 ¶Interdum etiam si non fuerit inchoata vsucapio à defuncto, procedit heredi eius. veluti si vitium [b], quod obstabat non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit. "Ex re," vtputà, si fisci [c] res esse desierit, aut furtiua, aut vi [d] possessa.

De possessione.

25. *Licinnius Rufinus* lib. 1. Regularum.

SIne [e] possessione [f] vsucapio contingere non potest.

De superficie.

26. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

NVmquam superficies [g] sine solo capi longo tempore potest.

De titulo opinato.

27. *Idem* lib. 31. ad Sabinum.

CElsus [h] libro trigesimo quarto errare † eos ait, qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo vsucapere eum posse, nihil referre, emerit, necne, donatum sit, necne, si modò emptum, vel donatum [i] sibi, existimauerit. quia neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote vsucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. Idem & in litis æstimatione placet, vt, nisi verè quis litis æstimationem subierit, vsucapere non possit.

De seruo furiosi vel infantis.

28. *Pomponius* lib. 17. ad Sabinum.

SI seruo [k] furiosi vel infantis res tradita sit [l], vsu per eum eas personas capere posse, constat.

De eo, quod ex asse heres alij quasi pro parte heredi tradidit.

29. *Idem* lib. 22. ad Sabinum.

CVm solus heres essem, existimarem autem, te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. propiùs est, vt vsu eas capere nõ possis, quia

l & pignore, *l. 33. §. 5. ff. eod.*
m *vt l. 31. in fi. ff. de hæred. instit.*
n *v. l. 30. ff. de adquir. poss.*
o i. triénio, *instit. eo. in prin.*
p id est, partibus. Ita, totum prædicatur de suis partibus. de toto dixi *ad l. 1. ff. de origine iuris.*
q Solũ est pars ædium, *l. 49. ff. de rei vindicat.*
r possessione tẽporis immobilium rerum dominium mutet. *Hal. Cuiac. hic.*
s v. quæ notaui *ad l. 41. §. 1. ff. de euict.*
t *l. 23. in fi. ff. de rei vindic.*
u i. non quodammodo possidentur à te, *l. 63. ff. de verbor. signific.*
x Res vna & eadem mobilis & immobilis simul censeri potest.
y *§. 2. instit. eod. l. 2. C. pro donat.*
z duodecim tabularum, lex Atinia, Manilia, Plautia, Iulia de vi, Scribonia, lex Iulia repetundarum, lex Iulia de fundo dotal.
a Vsucapi nõ possunt quæ alienari prohibita. vide tamen Socinum, *regula 13.*
b *v. l. 11. Cod. de adquir. possess.*
c *l. 18. ff. eod. l. 2. C. comm. de vsucap.*
d *v. l. vlt. ff. de vi bonorum raptor.*
e *l. 44. in fi. ff. eo.*
f ciuili.
g Superficies, id omne est quod super solum est ædificatum, satum, plãtatum: ideo vitis est superficies vineæ: seges arui, *l. 12. ff. de seruit. rustic.*
h vide repetitionẽ huius legis apud Franciscum Balbum vbi hoc interea notat: Possidentem titulo putatiuo seu opinato, (si tamen iusto errore ductus sit) vsucapere: secus, si iniusto: reprobata quorundam sentẽtia, qui nõ distingunt inter iustum & iniustum errorem. Castrensis ita hunc locum accipit: Titulus putatiuus non sufficit ad præscribendum etiam cũ bona fide, si nõ subest iusta causa putandi.

† Id tamen receptum est iure Canonico, de quo vide Socinum *regula 307. & Balbum in repetitione huius legis.*
i *v. l. 1. ff. pro donato.*
k *l. 1. §. 5. l. 24. l. 32. in fi. ff. de adquir. poss. l. 26. C. de donat. l. 10. §. 2. ff. de adq. rer. dom.*
l ex causa peculiari, *Accurs. Cuiac. vt l. 15. §. 1. ff. eod.*

a Ex causa transactionis habentes iustam causam possessionis, vsucapere possunt, *l.8.C.de vsucap.pro emptore.*

b alij alio modo corpus diuidūt, vt alia sint ἡνωμένα, alia διεστῶτα. Illorum alia sunt ἡνωμένα, alia συνημμένα. Horum quædam distinctis capitibus, quædam indistinctis. vetus interpres Dionysii theologi ἡνωμένα & διῃρημένα. Boetius 1. Arithmetic. continua & disiuncta: & Cuiacius 15. obs. 33. Cassiodorus *de anima*, continuata, disiūcta: *v.Forner.2.select.17.* singula.conæ rentia. *j.eod.l.23.§.5.ʒ.de rei vindic. Aristot.1.Politic.3.*

nec pro herede vsucapi potest, quod ab herede possessum est, neque aliam vllam habes causam possidendi. ita tamen hoc verum est, si non [a] ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes, te heredem esse. nam hîc quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

De rerum mixtura & triplici corporum genere.

30. *Idem*[a] lib.30.ad Sabinum.

RErum mixtura facta an vsucapionem cuiusque præcedentem interrumpit, quæritur. Tria [b] autem genera sunt corporum [c], vnum, quod continetur vno spiritu [d], & Græcè ἡνωμένον [e], *i. vnitum* [f] vocatur. vt homo, tignum, lapis, & similia [g]. alterum, quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohærentibus, constat, quod συνημμένον [h]. *i.* connexum vocatur: vt ædificium, nauis, armarium. tertium, quod ex distantibus [i] constat: vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta: veluti populus [k], legio, grex [l]. primum genus vsucapione, quæstionem non habet. secundum, & tertium habet.

1 ¶Labeo [m] libris epistolarum ait: si is, cui ad tegulorum [n] vel columnarum vsucapionem decem dies superessent [o], in ædificium eas coniecisset: nihilo minùs eum vsucapturum, si ædificium possedisset. Quid ergo in his, quæ non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, vt in anulo, gemma [p]? in quo verum est, & aurum, & gemmam possideri, & vsucapi: cùm vtrumq; maneat integrum.

2 ¶De tertio genere corporum videndum est. non autem grex vniuersus sic capiatur vsu, quomodo singulæ [q] res. nec sic, quomodo cohærentes [r]. quid ergo est? etsi ea natura eius est, vt adiectionibus corporum maneat [s]: non idem tamen vniuersi gregis vlla est vsucapio. sed singulorum animaliū sicuti possessio, ita & vsucapio. nec, si quid emptum [t], immixtum fuerit gregi, augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur, vt, si reliquus grex dominij mei sit, hæc quoque ouis: sed singulæ suam causam habebunt. ita vt, si quæ furtiuæ erunt, sint quidem ex grege, non tamen vsucapiantur.

De errore iuris. 1. Tempus continuum numerari. 2. De seruo qui in libertate moratur. 3. De seruo, filio, colono, inquilino. 4. De furore. 5. De tempore vacuo. 6. De defuncto & herede.

31. *Paulus*[a] lib.32.ad Sabinum.

NVmquam in vsucapionibus, iuris [u] error possessori prodest. & ideo Proculus ait, si per errorem initio [x] venditionis tutor pupillo auctor factus sit, vel post longum tempus venditionis peractum, vsucapi non posse: quia iuris error est.

1 ¶In vsucapionibus [y] mobilium [z] continuum [a] tempus numeratur.

2 ¶Seruus, licèt in [b] libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius. atquin si [c] nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem: adquiret ei, cuius nomine nactus fuerit.

3 ¶Si seruus meus vel filius peculiari, vel etiam meo nomine quid tenet, vt ego per eum ignorans possideam, vel etiam vsucapiam: si is furere cœperit: donec in eadem causa res fuerit, intelligendum est, possessionem apud me remanere, & vsucapionem procedere: sicuti per dormientes [d] quoque eos idem nobis contingeret. Idemque in colono [e], & inquilino, per quos possidemus dicendum est.

4 ¶Si vi aut clam aut precariò possessionem nactus quis, postea furere [f] cœperit: & possessio, & causa eadem durat de hoc, quod precario furiosus habet: quemadmodum interdicto quoque vti possidetis furiosi nomine rectè experimur eius possessionis nomine, quam ante furorem per se, vel post furorem per alium nanctus est.

5 ¶Vacuum tempus quod ante [g] aditam hereditatem, vel post aditam intercessit, ad vsucapionē heredi procedit.

6 ¶Si defunctus emit, heres autem putat [h], eum ex donationis causa possedisse: vsu enim capturū [i], Iulianus ait.

Si fur rem furtiuam à domino emerit. 1. De errore iuris. 2. De parte incerta.

32. *Pomponius*[a] lib.32 ad Sabinum.

SI fur rem furtiuam à domino emerit [k], & pro tradita habuerit: desinet eam pro furtiua possidere, & incipiet [l] pro suo possidere.

1 ¶Si quis id, quod possidet, non putat sibi per leges li-

c Corpora sunt trium generum ἡνωμένα, συνημμένα, διεστῶτα. adde *Theophilum.§.18. & 19. Institut.de legat.*

d *l.23.§.5. in fi. ʒ.de rei vindicat.* τῇ συμφυΐᾳ (& ideo id à Plutarcho συμφυὴς appellatur ἐν τοῖς γαμικοῖς παραγγέλμασι. Cuiac. hîc) ὑπὸ μιᾶς ἕξεως, vt Conon Mathematicus apud Achillem Statium in *Aratum* ait. *v.Cuiac.15.obs.33.*

e & Græcè φυσικὸν, aliud qđ ex pluribus inter se cohærentibus quod τεχνικὸν dicitur. Alciatus *2. prætermiss.* ita legit.

f Cicero continuatas, cohærentésque naturas vocat.

g putà statua. *d.l.23.§.5.ʒ.de rei vindic.*

h adiunctum, siue connexum Gellio *16.c.8.* cōiunctum Vitruuio *5.c.4.* compositum, Senecæ *17.Epist.*

i Ea corpora διεστῶτα dicuntur. quorū duo item genera Conon facit. vnū, eorum quæ distincti sunt, capitibus, puta chorum, legionem, gregem: aliud in distinctis, vt populus.

k vel vniuersitas, *l.1.ʒ.quod cuiusque.*

l *l.1.in fin.l.13.§.5.ʒ. de rei vindic.§.18.Instit.de leg.*

m Antistius, princeps est Proculianæ sectæ. Cuiacius hic legit, *Iauolenus.*

n regularum, *Hal.*

o *adde l.16. in fi.ʒ.de fundo dotali.*

p ea vindicari non potest. de ea tamē agitur ad exhibēdum. *l.6.ʒ.ad exhibendum.*

q ἡνωμένα.

r συνημμένα.

s maneat idē, non tamen, *Haloan. Cuiac hic.*

t *§.27.in f.Inst. de rer.diuis.l.78. ʒ.de solution.*

u *l.4.ʒ.de iuris & facti ignor.l.2.§.15.ʒ.pro emptore.l.4.C.qui bon.cedere.*

x i. non in ipsa venditione statim, *Cuiac.hic.* Quo tempore sit interponenda authoritas in negotio pupillari, *v.Cuiac.13.obser.13.*

y Veteri iure XII. Tabularum, rei mobilis vsucapio, annus erat: cuius vsucapionis vestigium hîc extat. *& in l.cum sponsus.§.penult.ʒ.de Publicana in rem actione.*

z in vsucapionibus continuum tempus, *Cuiac.apud 19.Vlp.§.8.*

a hinc, Vsucapio est adeptio dominij per continuationem possessionis, *Vlp.ibid.*

b In libertate morari & liberum esse differunt.

c *l.31.ʒ.de adq.poss.* d *l.1.§.3.ʒ.de adquir.possess.*

e Colonus est in agro, inquilinus in ædificio, Appian. *2. de bello ciuili*, inquilinos ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. sic etiam incola dicitur, *in l.1.C.de falsa moneta.* & à Græcis *ad l.27.§.11.ʒ.ad l.Aquil.Cuiac.hîc.*

f *l.27.ʒ.de adq.possess.* g *l.44 §.3.ʒ.eo.*

cere vsucapere: dicendum est, etiam si erret, non procedere tamē eius vsucapionem: vel quia [m] non bona fide videatur possidere, vel quia in iure erranti non procedat vsucapio.

2 ¶Incertam [n] partem [o] possidere nemo potest. Ideo si plures sint in fundo, qui ignorent, quotam quisque partem possideat: neminem eorum mera subtilitate [p] possidere, Labeo scribit.

De partu ancillæ furtiuæ. 1. De causa possessionis sibi non mutanda 2. De vi deiecto. 3. De cessione possessionis. 4. De pignore commodato deposito.

33. *Iulianus*[a] lib.44.Digestorum.

NOn solùm bonæ fidei emptores, sed & omnes qui possident ex ea causa, quam vsucapio sequi solet, partum [q] ancillæ furtiuæ vsu suum faciunt. idque ratione iuris introductum arbitror. nam ex qua causa quis ancillam vsucaperet, nisi lex [r] duodecim tabularum, vel Atinia [s] obstaret, ex ea causa necesse † est partum vsucapi, si apud eum conceptus & editus eo tempore fuerit, quo furtiuam esse matrem eius ignorabat.

1 ¶Quod vulgo respondetur [t], ipsum sibi causam possessionis mutare non posse: totiens verum est, quotiens quis sciret, se bona fide non possidere, & lucrifaciendi causa inciperet possidere, idque per hæc probari posse: Si quis emerit fundum sciens ab eo, cuius non erat [u], possidebit pro possessore, sed si eundem à domino emerit, incipiet pro emptore possidere nec [x] videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse. Idémque iuris erit, etiam si a non domino emerit, cùm existimaret eum dominum esse. Idem hic si à domino heres institutus fuerit, vel bonorum eius possessionem acceperit: incipiet fundum pro herede possidere. Hoc ampliùs si [y] iustam causam habuerit existimandi, se heredem vel bonorum possessorem domino extitisse: fundum pro herede possidebit. nec [z] causam possessionis sibi mutare videbitur. Cùm hæc igitur recipiantur in eius personam, qui possessionem habet: quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec viuo [a] nec mortuo domino vllam possessionem habet, & certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem eius vel bonorum possessorem esse: incipiet pro emptore possidere.

2 ¶Si dominus fundi homines armatos venientes existimauerit [b], atque ita profugerit: quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit: vi deiectus videtur [c]. sed nihilo minùs id prædium, etiam antequam in potestate domini redeat, à bonæ fidei possessore vsucapitur: quia lex [d] Plautia & Iulia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent, non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset.

3 ¶Si mihi Titius, à quo fundum petere [e] volebam, possessione cesserit: vsucapionis causām [f] iustam habebo. Sed & is, à quo ex stipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi possessione, si soluendi causa id fecerit: eo ipso efficiet, vt fundum longo tempore capiam [g].

4 ¶Qui pignori [h] rem dat, vsucapit, quamdiu res apud creditorem est. si creditor eius possessionem alij tradiderit, interpellabitur vsucapio, & quantum ad vsucapionem attinet, similis est ei [i], qui quid deposuit, vel commodauit. quos palàm est desinere vsucapere, si commodata vel deposita res, alij tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit. Planè si creditor nuda conuentione hypothecam contraxerit, vsucapere debitor perseuerabit.

5 ¶Si rem tuam, cùm bona fide possiderem pignori tibi dem ignoranti tuam esse: desino vsucapere: quia non intelligitur quis suæ [k] rei pignus contrahere. at si nuda conuentione pignus contractum fuerit, nihilo minùs vsucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur.

6 ¶Si rem pignori datam creditoris seruus subripuerit, cùm eam creditor possideret: non interpellabitur vsucapio debitoris. quia seruus dominum suum possessione non subuertit. Sed etsi debitoris seruus subripuerit, quamuis creditor possidere desinat, tamen debitori vsucapio durat: non secus ac si eam creditor debitori tradidisset. nam, quantum ad vsucapiones attinet, serui [l], subtrahendo res, non faciunt deteriorem dominorum conditionem. Faciliùs obtinebitur, si, precariò possidente

h *l.44.§.4.ʒ.eo. l.2 §.2.ʒ.pro emptore.*

i pro emptore, *Accurs.* plus enim valet res, quā opinio hæredis.

k *l... §... de peculio.*

l *l.3 4.ʒ.de fur.*

m ¶Malæ fidei possessor & errans in iure, nō vsucapit.

n *l.3.§.2.l.26.ʒ. de adqui.poss.*

o Pars pro diuiso certa est, i. demōstrari potest: pro indiuiso, incerta quantitas si ... quota sit, certa est: si nescitur incerta.

p ipso iure.

q Bonæ fidei possessor partū furtiuæ ancillæ suum facit. *l... in fi.ʒ... §.4. ʒ. de publicanis. l. ... §. ... de furtis. l... C. de vsucap. pro emptore. v.Cuiac. 5.obser. 20.*

r *vide §.2. Inst. de vsucapionib.*

s *l... §... ʒ.eod. 17. Gell. ... §.2.* His adde librum singularē Adriani Pulæi ad legem Attiniam.

† vide Nouellam Leonis *29. adde l.48.§.5.ʒ.de furtis.*

t *l.13.§.19.ʒ.de adq.poss.l.2.§.1. ʒ.pro hærede.l.23. in fi.C.de locato.*

u *§.1. Inst.eod.*

x Imò, videbitur, *l.2.in fi.ʒ.pro emptor.*

y *§.3. versic.pro hærede: Instit.de interdict.*

z *l.2.§.1.ʒ.pro hærede.*

a Colonus nec viuo, nec mortuo domino vllam possessionē habet.

b extimuerit, *Cuiac.hic. & ad l.9.ʒ.quod met.causa:* extimuerit: inquā, quos videbat ad se venientes, *l.3.§.6. ʒ.de vi & vi.*

c atq; ita non censetur, deiectus, qui visis hominib. armatis fugit. censetur, qui audito eorum aduētu fugit, *d.l.3.§.7.ʒ.de vi & vi.l.9.ʒ. quod met.causa.* & meritò, magis enim oculi quàm aures mouent & perterrefaciunt.

d *§.2.Inst.de vsucap. Theophil. ibid.Cic.pro Milone: & 8.familiarium.Epist.8.*

e i.vindicare. f excessione, sc. g pro soluto. h *l.16.ʒ.eod.*

i Debitor, per creditorem: depositor, per depositarium: commodator, per commodatarium (an idem in locatore, qui per conductorem, *§.6.in fi.ʒ.eo.*) possidet, & vsucapit. Vsucapio tamen interpellatur, si huiusmodi personæ alij rem, *vt hic: & l.3. §.9.ʒ.de adq.poss.* crediderunt & tradiderunt: non idem est si obligauerunt, pignori dederunt, commodarunt, deposuerunt, *l.30.in fi.ʒ.tit.prox.l.vlt.C.de adq.possess.*

k *l.21.in fi.ʒ.eodem.*

l *v.l.40.ʒ.de adquir.possess.*

debitore,

b vide §.4.ξ.eodem.adde l.37,ξ.de pignorat.
z vide omnino Tiraquellum de iure conſtituti poſſeſſorij, *parte 3. limitatione.*
z.l.1.ξ.de ſol ut.
c l.10.ξ.titul.proxim.
† id eſt,ſciente.ſic in cap.5.legis Mamiliæ. Qui termini hac lege ſtatuti erunt, ne quem eorum. eiicito,néve loco moueto, *inſciẽs,* dolo malo.& ſic articulus,*In*, erit περιττικός, *v. Cuiac.hîc & 15. obſeruat.* 18. quo nomine à Roberto reprehẽditur, *2.recept.*34. 35. & *1.anim.*18. *vide quæ not.ad l. iij.de migrando,* legis Mamiliæ reſtitutionẽ vide apud Iuſtũ Lipſ. 1. *ſelectionum* 15.

debitore, ſeruus eius ſubripuerit. nam conductio idem [a] præſtat, quod ſi apud creditorem res eſſet. poſſidet enim hoc caſu creditor. Sed " &' ſi vtrumque interceſſerit, & precarij rogatio, & conductio: intelligitur [b] creditor poſſidere. & precarij [c] rogatio non in hoc interponitur, vt debitor poſſeſſionem habeat, ſed vt ei tenere rem liceat.

De re peculiari à ſeruo vendita.

34. *Alfenus Varus* " lib.1.Digeſtorum à Paulo epitomatorum."

SI ſeruus, inſciente † domino, rem peculiarem vendidiſſet: emptorem vſucapere poſſe.

De homine cuius vſusfructus legatus eſt, Surrepto.

35. *Iulianus* " lib.3.ad Vrſeium Ferocem."

SI homo, cuius vſusfructus legatus erat, ab herede nũquam poſſeſſus, ſubreptus fuiſſet: quæſitum eſt, quia heres [d] furti actionem non [e] haberet, an vſucapi poſſit. Sabinus reſpondit, nullam eius rei vſucapionem eſſe, cuius nomine furti agi poſſet: agere autem furti eum, qui frui deberet poſſe.[f] quod ſic accipiendum eſt, vt fructuarius poterit vti frui.aliter.n.homo in cauſa non perduceretur. ſed ſi vtenti iam & fruenti abductus homo fuerit: non ſolùm ipſe, ſed etiam heres furti agere poterit.

De re à non domino alienata.

36. *Gaius* " lib.2.Rerum quotidianarum ſiue aureorum.'

POteſt [g] pluribus modis accidere, vt quis rem alienam aliquo errore deceptus tamquam ſuam [h] vendat fortè, aut donet: & ob id à bonæ fidei poſſeſſore res vſucapi poſſit. Veluti ſi heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, alienauerit.

1 ¶Itẽ ſi quis aliqua exiſtimatione deceptus, crediderit ad ſe hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hereditariam alienauerit: aut ſi [i] is, ad quem vſu fructus ancillæ pertinet, partum ' eius " exiſtimans ſuum eſſe, quia & fœtus pecudum ad fructuarium pertinet, alienauerit.

37. *Idem* " lib.2.Inſtitutionum.'

FVrtum non committitur. furtum enim ſine [k] affectu furandi non committitur.[l]

1 ¶Fundi quoque alieni poteſt aliquis ſine [m] vi nanciſci poſſeſſionem: quæ vel ex negligentia domini vacet.[n] vel quia dominus ſine ſucceſſore deceſſerit, vel longo tempore abſuerit.

38. *Idem* ' lib.2.Rerum quotidianarum ſiue aureorum."

QVam rem ipſe quidem non poteſt vſucapere: quia intelligit alienum ſe poſſidere, & ob id mala [o] fide poſſidet. ſed ſi alij bona fide accipienti tradiderit: poterit [p] is vſucapere: quia neque vi poſſeſſum, neque furtiuum poſſidet. abolita eſt enim quorundam veterum [q] ſententia exiſtimantium, etiam fundi locíve furtum fieri.

De ſuperficie.

39. *Marcianus* " lib.3.Inſtitutionum."

SI ſolum vſucapi non poterit, nec [r] ſuperficies vſucapietur.

De tempore vacuo.

40. *Neratius* ' lib.5.Regularum.'

COeptam vſucapionem à defuncto, poſſe & ante [f] aditam hereditatem impleri, conſtitutum eſt.

Si rem domino ſurreptam procurator eius apprehenderit.

41. *Idem* " lib.7.Membranarum."

SI rem ſubreptam mihi, procurator meus adprehendit: quamuis per [t] procuratorem poſſeſſionem apiſci nos, iam ferè conueniat: nihilo magis eam in poteſtatem meam rediſſe, vſuque capi poſſe exiſtimandum eſt: quia contrà ſtatui, captioſum [u] erit.

De prædio dotali ſi venditor domino ſucceſſerit.

42. *Papinianus* " lib.3. Quæſtionum'.

d *l.33.ξ.de adquir.*
e Imo habeτet, *l.10. Cod. de furtis.* Agitur hic de legatario, ſeu herede particulari.
f Imò, is non ſemper poteſt, *l.17.l.53.ξ.de furtis.*
g §. 4. *Inſtitut. eodem.*
h ídque ſine dolo malo. §. 1. *Inſtitut. eodem.*
i §. 5. *Inſtitut. eodem.*
k *vide l. 53. in prin.ξ. de furtis.* §. 18. *Inſtitut. de obligat. ex delict.* §. 3. & 5. *Inſtitut. hoc titulo.*
l Imò, committitur, *l.77.ξ. de furtis.*
m §.7. *Inſtit. eodem.*
n Præſcriptio non currit contra ciuiliter poſſidentem.
o Præſumitur malæ fidei quis eſſe, niſi docuerit ſe titulũ habere.
p Clandeſtini vitium perſonale non reale neque rem ipſam afficit vitio reali, vt furtum afficit, *Bartolus, Caſtrenſ. Albericus hîc.*
q Maſurij, & Sabini, §.7. *verb. abolita.Inſtit. eodem.* 11. *Gell.*18. *adde l.14.§.12.ξ. quod met.* Veterum appellatione in libris noſtris, continentur Brutus, Manilius, Sabinus, Labeo, *vide Cuiac.hîc.*
r *l.26.ξ.eodem.*
ſ *l.31.§.5.ξ.eod. l.6.in fin.ξ. titul. proxim.l.30.ξ. ex quibus cau. maior.*
t *l.4.§.7.ξ. eod.*
u Captioſæ interpretationes in legibus, ſtatutis & cõſuetudinibus nõ admittendæ.
x ¶Dominium ſine poſſeſſione duobus caſibus adquiri, quidam ex hac lege colligunt.
y ob legem Iuliam, *vide l.vnic.* §. 15. *Cod. d. rei vxor. action.*
z *l.17.ξ.de pactis dotalibus.*
a Ceſſante cauſa prohibitionis ceſſat prohibitio.

b Confirmatur alienatio ex dominio ſuperueniente.
c *l.1.Cod.creditor.euiction.pign.*
d ſecus ſi mala fide, *l.2.§.20.ξ.pro emptore.*
e Imò, diſtinguendum. *l.2.§.11.ξ.pro emptore.*
f facti ſcilicet, *adde l.11.Cod.de liberali cauſa: adde l.10.Cod.de decurionibus.*

CVm [x] vir prædium dotale vendidit ſcienti, vel ignoranti rem dotis eſſe: venditio non valet. [y] quam defuncta [z] poſtea [a] muliere in matrimonio, confirmari [b] conuenit, ſi tota dos lucro mariti ceſſit. Idem iuris eſt, cùm is, qui rem furtiuam vendidit, poſtea domino heres exſtitit. [c]

De bona vel mala fide.

43. *Idem* ' lib.22.Quæſtionum."

HEres eius, qui bona fide [d] rem emit, vſu non capiet ſciens alienum, ſi modò ipſi poſſeſſio tradita ſit. continuatione verò non impedietur heredis ſcientia.

1 ¶Patrem vſu non capturum, quod filius emit, propter ſuam vel filij ſcientiam, certum eſt.[e]

De Iuſto errore. 1. *De ratihabitione.* 2. *Quo tempore ſpectatur bona fides.* 3. *De tempore vacuo.* 4. *De errore.* 5. *De pignore, de vſufructu.* 6. *De furore.* 7. *De filio vel ſeruo captiui.*

44. *Idem* " lib.23. Quæſtionum."

IVſto errore [f] ductus Titium filium meum, & in mea poteſtate eſſe exiſtimaui, cùm adrogatio non iure interueniſſet. eum ex re mea quærere mihi non exiſtimo. non enim conſtitutum eſt in hoc, quod in homine libero, qui bona fide ſeruit, placuit. ibi propter [g] aſſiduam & cottidianam comparationem ſeruorum ita conſtitui, publicè interfuit: nam frequenter ignorantia liberos emimus. non autem tam facilis, frequens, adoptio vel adrogatio filiorum eſt.

1 ¶Conſtat: ſi rem alienam ſcienti mihi vendas, tradas autem eo tempore, quo [h] dominus ratum habet: traditionis tempus inſpiciendum, remque meam fieri.

2 ¶Etſi poſſeſſionis, non contractus initium, [i] quò ad vſucapionem pertinet, inſpici placet: nonnumquam tamen euenit, vt nõ initium præſentis poſſeſſionis, ſed cauſam antiquiorem [k] traditionis, quæ bonam fidem habuit, inſpiciamus. Veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide cœpit poſſidere. non enim ideo minùs capietur vſu puer, quod alienam matrem, priuſquam eniteretur, eſſe cognouit. Idem in ſeruo poſtliminio reuerſo dictum eſt.

3 ¶Nondum [l] aditæ hereditati tempus vſucapioni datum eſt, ſiue ſeruus hereditarius aliquid comparat, ſiue defunctus vſucapere cœperat. ſed hæc iure ſingulari recepta ſunt.

4 ¶Filiusfamilias emptor alienæ rei, cum patremfamilias ſe factum ignoret, cœpit rem ſibi traditam poſſidere. cur non capiat vſu, cùm bona fides initio poſſeſſionis adſit, quamuis eum ſe per errorem eſſe arbitretur, qui rem ex cauſa peculiari quæſitam [m] nec poſſidere poſſit? Idem dicendum erit, & ſi ex patris hereditate ad ſe perueniſſe rem emptam non [n] leui præſumptione credat.

5 ¶Non mutat vſucapio [o] ſuperueniens pro emptore vel pro herede, quo [p] minùs pignoris perſecutio ſalua ſit. vt [q] enim vſusfructus vſucapi [r] non poteſt: ita perſecutio pignoris, quæ nulla ſocietate dominij [ſ] coniungitur, [t] ſed ſola [u] conuentione conſtituitur, vſucapione rei non peremitur.

6 ¶Eum, qui, poſteaquam vſucapere cœpit, in furorem [x] incidit, vtilitate ſuadente relictum [y] eſt, ne languor animi [z] damnum etiam in bonis adferat, ex omni cauſa implere [a] vſucapionem.

7 ¶Si, cùm apud hoſtes dominus aut pater agat, ſeruus aut filius emat: an & tenere incipiat? ſi quidem ex cauſa peculij poſſedit: vſucapionem inchoari: nec impedimento, domini captiuitatem eſſe, cuius ſciẽtia non eſſet in ciuitate neceſſaria. ſi vero non ex cauſa peculij comparetur: vſu non capi, nec [b] iure poſtliminij quæſitum intelligi: cùm prius eſſet, vt, quod vſucaptum [c] diceretur, poſſeſſum foret. ſin autem pater ibi deceſſerit: quia tempora captiuitatis ex die, quo capitur, morti iungeretur: poteſt filium dici & poſſediſſe ſibi, & vſucepiſſe intelligi.

De locis Iuris gentium vel publicis. 1. *De ſeruo hereditario.*

45. *Idem* ' lib.10.Reſponſorum.'

PRæſcriptio longæ poſſeſſionis ad obtinenda loca iuris gentium, [d] publica, concedi non ſolet, quod ita procedit: ſi quis, ædificio funditus diruto, quod [e] in litore poſuerat, [f] aut derelinquerat [g] ædificium: [h] alterius poſtea eodem loco extructo occupantis datam exceptionem opponat. vel ſi quis, quod in fluminis publici deuerticulo ſolus pluribus annis piſcatus ſit, alterum eodem iure prohibeat.[i]

g An quæ à falſo magiſtratu geſta ſunt, rata eſſe debent? *vide apud Hotom.* 17. *Illuſtr.*
h *adde l.16.§.1. ξ.de pignorib.*
i *l.4.§.18.ξ.eod.* Initium poſſeſſionis ſperamus: *adde leg. vnicam. Codice de vſucapionib. transform.* vt ſuperueniens mala fides, vſucapienti nõ noceant.
k Bona fides exigitur non tãtum initio adeptæ, ſed etiam recuperatæ poſſeſſionis, *l.40.§. 2.ξ.de adquir.rer. l.vnic. Cod. de vſucap.transform.*
l *l.31.§.5. ξ.eod. l.1.§.35. ξ. de adquir.poſſeſſ. l.2.§. 18.ξ.pro emptore.*
m *l.49.§.1.ξ.de adquirend.poſſeſſ.*
n *vide l. 31. in fin ξ.eodem.*
o triennij ſcilicet non decennij, *l. vltim. Cod. de obligat. & action.*
p *l.1.§.2.ξ.de pignoribus.*
q Vſucapta re pro emptore vel pro herede, rem eam pignoris iure etiam perſequi poſſumus. Cur ita? vſusfructus neutra vſucapione perimitur: igitur nec pignus nam vt vſusfruct⁹ à proprietate ſeiungitur: ita pignoris perſecutio, nulla ſocietate domini, coniungitur.
r *l.17.§.2. ξ. de vſufruct. l.19. ξ. quibus modis vſufruct.*
ſ dominio, *Haloand.*
t *l.1.§.2.ξ.de pignoribus.*
u Imò re pignus conſtituitur §.vlt. *Inſtit. quib.mod.re contrahitur, obligat.*
x *l.4.§.3. ξ.eod.*
y receptũ *Haloand.* quod placet Cuiacio.
z Animi vitiũ eſt furor, non corporis.
a *vide quæ notaui ad l. 7.§.2.ξ. de publiciana.*
b *vide l.19. in fin. ξ. ex quibus. cauſ.maior.*
c *l.25.ξ.eodem.*
d *v.l.9.ξ,eodem,*
e *vide Cepolam. caut.*235. & 149.
f depoſuerat. *Hal.* quod non placet Cuiacio, *hîc.*
g hoc verbum ab interpre aliquo additũ notat Cuiacius, *hîc.*
h ædificio alteriuspoſtea eodem loco extructo occupanti datam &c. *Haloander.* quod probat Cuiacius, *hîc.*
i Imò prohibere poteſt, *l.7.ξ.de diuerſ.* ſolue. qui ſolitus eſt piſcari in diuerticulo & deſiit, prohibere nõ poteſt, *vt hic*: qui non deſiit, poteſt. v. Zaſ. 2. *Antino. & Cuiac.hîc.*

§2 n°1

§5 n°1

l.45 n°1

1 ¶ Post mortem dominus seruus hereditarius peculij nomine rem cœpit tenere. vsucapionis primordium erit tempus hereditatis [a] aditæ. quemadmodum etenim vsucapietur, quod antè defunctus non possederat?

Pro soluto.

46. *Hermogenianus* " lib.5. Iuris epitomarum."

PRo [b] soluto vsucapit, qui rẽ debiti causa recipit. & nõ tantùm quod debetur, sed & quod liber pro debito solutum, hoc titulo vsucapi potest.

De ignorantia.

47. *Paulus* " lib.3. ad Neratium."

SI emptam rem mihi, procurator ignorante me, meo nomine adprehenderit: quamuis possideam, eam non vsucapiam: quia vt [c] ignorantes vsuceperimus, in peculiaribus tantùm rebus receptum est.

De titulo opinato quo tempore spectatur bona fides.

48. *Idem* " lib.2. Manualium."

SI existimans debere tibi tradam: ita demum vsucapio sequitur, si & [d] tu putes debitum esse. Aliud si putem me ex [e] causa venditi teneri, & ideo tradam. hîc enim, nisi actio [f] præcedat, pro emptore vsucapio locum non habet. Diuersitatis causa in illo est: quòd in ceteris causis [g] solutionis tempus inspicitur. neque interest, cùm stipulor, sciam alienum esse, necne. sufficit enim me putare meum esse, cùm soluis, in emptione autem & contractus tempus inspicitur, & quod soluitur. nec potest pro emptore vsucapere, qui non emit: nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.

De re subrepta.

49. *Labeo* " lib.5. Pithanon à Paulo epitomatorum."

SI quid est subreptum: [h] id vsucapi non potest, antequam in domini potestatem peruenerit. *Paulus*: Immò forsitan & contrà. nam si id, quod mihi pignori dederis, subripueris: erit ea res furtiua facta, sed simul [i] atque in meam potestatem venerit, vsucapi poterit.

PRO EMPTORE, [k]

TIT. IIII.

De litis æstimatione.

Gaius " lib.6. ad Edictum Prouinciale."

POssessor, qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere. [l]

De titulo opinato. de bona fide. 2. De conditione. De errore. 3. De lege commissoria. 4. De in diem addictione. 5. De pacto vt si res displicuerit intra diem certum, inempta sit. 6. De traditione rei non emptæ pro re empta, vel vna cum re empta. 7. De deposito. 8. De tutore. 9. Vel procuratore emente. 10. De seruo. 15. De pupillo vendente. De errore iuris vel facti. *16. De furioso vendente. 17. De eo qui vsucapiebat, vendente. 18. De accessione possessionis.* 2. De litis Contestatione. De donatione.

2. *Paulus* " lib.54. ad Edictum."

PRo emptore possidet, qui re vera emit. nec [m] sufficit, tantùm in ea opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere, sed debet etiam subesse causa emptionis. Si tamen existimans me debere, tibi ignoranti tradam: vsucapies. Quare ergo, & si putẽ me vendidisse, & tradã, non capies, vsu scilicet quia in ceteris contractibus [n] sufficit traditionis tempus. sic denique, si sciens stipuler rem alienam, vsucapiam: si, cùm traditur mihi, existimẽ illius esse. at in emptione & illud tempus inspicitur, quo contrahitur. igitur & bona fide emisse debet, & possessionem bona fide adeptus esse.

1 ¶ Separata est causa possessionis, & vsucapionis. [o] nã verè dicitur quis emisse, sed mala fide. quemadmodum qui sciens [p] alienam rem emit, pro emptore possidet, licèt [q] vsu non capiat.

2 ¶ Si sub condicione emptio facta sit: pendente [r] condicione, emptor vsu non capit. Idemque est, & si putet condicionem extitisse, quæ nondum exstitit. similis est enim ei, qui putat se emisse. Contrà si exstitit, & ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui potiùs [s] substantiam intuetur, quàm opinionem, vsucapere eum. Est tamen nonnulla diuersitas: quòd ibi, cùm rem putat alienam, quæ sit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cùm nondum putat condicionem exstitisse, quasi nondùm putat sibi emisse. quod apertiùs quæri potest, si cùm defunctus emisset, heredi eius tradatur, qui [t] nesciat de-

a *l.9. in fin. ff. de publiciana.*
b Hîc, & in soluto vulgata & Haloandri editione incipit titul°, pro soluto, quod Augustinus improbat. 3. *emendat.* ego verò nõ improbo. est enim, *pro soluto* titulus, *vt hîc*: vide ad hunc locum Cępolam tractat de vsucapione, *pro soluto.* vbi notat hunc titulum aliis esse generalem rem: explicat quoque huius Tituli necessitaté. Item, An vsucapio pro soluto locũ habeat indistinctè in contractibus nominatis, excepta stipulatione: & quæ requirentur, vt his Titulus competat.
c *l.2. §.11. ff. pro emptore.*
d *l.3. ff. pro suo.*
e *l. 2. ff. tit. prox.*
f auctio, *vide Vlpianum. 22. §. 16.*
g *l.10. ff. eodem. l. 2. in fin. prin. ff. pro emptore.*
h *§. 2. Institut. eod. l.2. Cod. de vsucap. pro donato.*
i Imò, ante, *l.5. ff. tit. proxim.* dic vt ibi notaui.
k 7. Cod. 26. περὶ τῆς ὡς ἐξ ἀγορασίας νομῆς (ceu γενομένης) διατάξεως. 50. Ecl.4.
l est enim æstimatio emptionis species, *l.3. ff. eodem. l. 46. ff. de rei vindicat. l.1. ff. de æstimatoria.*
m *l.1. ff. pro donato. l. 84. ff. tit. proxim.*
n *l. 48. ff. titul. proxim.*
o hæc bonam fidem exigit: illa, non exigit. Non omnis qui possidet etiã vsucapit. & è cõtra.
p *l.28. ff. de contrahend. empt.*
q *l. 4. ff. de in diem: l. 2. Cod. de præscrip. long.*
r *l.8. versic. quod quod si pend. conditione ff. titul. ff. de periculo.*
s substãtia potius seu veritas intuenda quàm opinio, *vt §.15. ff. eodem.* Imò minus intuenda, *l. 15. ff. de adquirenda possess.*
t *l. 31. circa fin. ff. de vsurpat.*
u *l.1. sup. de lege commissoria.*
x hoc autem Paulus probare videtur.
y *l. 6. ff. de in diem.*
z ex his est, Vlpianus. Solet Paulus, cum Vlpianum reprehendit, Vlpiani nomen supprimere *l.40. ff. de rebus credit.*
a *l.2. ff. de in diẽ l.1. ff. de lege commissoria.*
b *l.3 de contrah. emption.* c *l.34. ff. de adquir. possess.* d *l.30. ff. de adquir. possess.*

functũ emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an vsucapio cesset.

3 ¶ Sabinus: si sic empta sit, vt, nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non vsucapturũ, nisi per soluta pecunia. sed videamus, vtrùm [u] condicio sit hoc, an conuentio. si conuentio est: magis resoluetur, quàm implebitur. [x]

4 ¶ Si in diem addictio facta sit: (id est, nisi si quis meliorem condicionem attulerit, perfectam esse emptionem) & fructus [y] emptoris effici, & vsucapionem procedere, Iulianus putabat. alij [z] & hanc sub condicione esse contractam. ille non contrahi, sed resolui [a] dicebat, quę sententia vera est.

5 ¶ Sed & illa emptio pura est, vbi conuenit: vt, [b] si displicuerit intra diem certum, inempta sit.

6 ¶ Cùm Stichum emissem, Dama per [c] ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait, vsu me eum non capturum: quia id, quod emptum non sit, pro emptore vsucapi non potest. Sed si fundus emptus sit, & ampliores fines possessi sint: totum longo tempore capi. quoniam vniuersitas [d] eius possideatur, non singulæ partes.

7 ¶ Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant: Trebatius ait, vsu [e] te [e] non capturum: quia empta non sint.

8 ¶ Tutor [e] ex pupilli auctione rem, quam eius putabat esse, emit. Seruius ait, posse eum vsucapere. in cuius opinione decursum est: eo quòd deterior causa pupilli nõ sit, si propiùs habeat emptorem. & si minoris emerit, tutelæ iudicio tenebitur, ac si alij minoris addixisset. idque & à Diuo Traiano constitutum dicitur.

9 ¶ Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant, vtilitatis causa, pro emptore vsucapturum. Idem potest dici, & si negotia domini gerens ignorantis [f], emerit, propter eandem vtilitatem.

10 ¶ Si seruus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam: licèt tu ignores alienam esse, tamen vsu non capies.

11. ¶ Celsus scribit, si seruus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem [g] me vsucapere. quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me. & si vitiosè cœperit possidere, meam vitiosam esse possessionem.

12 ¶ Pomponius quoque in his, quæ nomine domini possideatur, domini potiùs, quàm serui, voluntatem spectandam ait. quòd si peculiari, tunc mentem serui quærendam. & si seruus mala fide possideat, eamque dominus nanctus sit, vt suo nomine possideat, adempto puta peculio: dicendum est, vt eadem causa sit possessionis: & ideo vsucapio ei non magis procedat.

13 ¶ Si seruus bona fide emerit peculiari nomine, ego, vbi primùm cognoui, sciam alienam: processuram vsucapionem, Celsus ait. initium [h] enim possessionis sine vitio fuisse. sed si ego ipso tempore, quo emit, quamquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam: vsu me non capturum.

14 ¶ Etsi, quod non bona fide seruus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis vsucapturum. durare enim primam causam possessionis, idem Celsus ait.

15. ¶ Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicimus vsucapionem sequi. vt hîc [i] plus [k] sit in re, quàm in existimatione. quòd si [l] scias pupillum esse, putes tamen, pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare: non capies vsu: quia iuris [m] error nulli prodest. §15 nº1

16 ¶ Si [n] à furioso quem [o] putem sanæ mentis, emero: constitit [p] vsucapere vtilitatis [q] causa me posse, [r] quamuis nulla [s] esset emptio. & ideo neque de euictione actio nascitur mihi, nec [t] Publiciana competit, [u] nec accessio possessionis. §16 nº1 nº2

17 ¶ Si eam rem, quam pro emptore vsucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris: non [x] capiam vsu.

18 ¶ Etiam heredi vlteriori defuncti possessio proderit. quamuis [y] medius heres possessionẽ eius nanctus non sit.

19 ¶ Si defunctus bona fide emerit: vsucapietur res, quamuis heres scit alienam esse. Hoc & in bonorum possessione, & in fideicommissariis, quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, ceterisque prætoriis successoribus obseruatum est.

20 ¶ Emptori [z] tempus venditoris [a] ad vsucapionem procedit. §20 nº1

21 ¶ Si rem alienam emero, & cùm vsucaperem, eandem rem dominus à me petierit: non interpellari vsucapionem meam litis contestatione. Sed si litis æstimationem sufferre maluerim: ait Iulianus, causam possessionis mutari [b] ei, qui litis æstimationem sustulerit. Idemque esset, si dominus ei, qui rem emisset à non domino, donasset. Eaque sententia vera est.

de vsucap. a *adde l.11. Cod. de præs. lõgi.* b atq id nemo potest, *l.33 §.1. ff. de vsucap.*

e ¶ Emere rem pupilli ex auctione tutor potest, *vt hîc*: eadẽ ratione Comes patrimonij: sed rerum priuatarum vt & Palatini, & patronus fisci ex auctione fiscali, res emere potest, *l. vltim. Cod. de fide & iure Hastæ fiscalis* nõ aliter. *l. vlt. Cod. de rescindenda vendit.*
f ignorans, *Cuiac. hîc: adde l.19. §.3. ff. de negot.*
g ignorãte me, *Haloand. adde l. 8. ff. de vsucap. l. 2. ff. pro suo.*
h *l. 43. ff. de vsucapionibus.*
i ordo est inuersus, vt hîc plus sit in existimatione, quàm in re, *Cuiac. hîc.*
k Imò plus nõ est, *§.2 ff. eod. § 11. Institut. de legatis: l.15. ff. de adquirend. possess.*
l *l.31. ff. de vsucap.*
m Error iuris nulli prodest.
n vide *Fabrum 1. Coniectur. 18.*
o secus si sciés, *l.13. §.1. ff. de hered. petit.*
p constitutum est, *Haloand. vide l.13. ff. de vsurpationibus.*
q Vtilitatis publicæ causa quędam specialiter permittuntur.
r Imò non potest: nam pupilli res vsucapi non potest, *l.78. ff. de adquir. rer. d. l.10. ff. quemad. seruit.*
s Imò valet, emptio, siue tẽpus intermissi furoris spectes, siue ipsius furoris. valet enim tempore intermissi furoris, *l.2. C. de contr. empt.* Nemo autem ita supinus est, vt cũ verè furioso cõtrahere velit.
t hæc verba. *nec public. compet.* Cuiacius expũgit, *hîc.* quo nomine à Roberto reprehenditur, *2. recep. lect. 10. & 2. animad. 27.* defenditur ab Antonio Mercatore, *2. nota. 27.* vide eundẽ Cuiaciũ, *16. obseruat. 29. in fin. v. Fabr. 1. Coiect. 18.*
u Imò, competit, *l.7. §. 2. ff. de publiciana.* Competit strictò iure, non ex æquo: vel, cõpetit aduersus extraneũ, si forte furiosus rem suam vendidit: non si suã ac propriam.
x Cur ita? *vide l.156. §. plerumque ff. de reg. iur.*
y *l.44. §.3. ff. de vsurpation.*
z *l.14. l.15. §.2. ff. de diuer. l.76. ff. de contrah. empt. §. 12. versicul. inter venditorem instit.*

De litis æstimatione.

3. *Vlpianus* lib.75.ad Edictum.

LItis [a] æstimatio similis [b] est emptioni.

a de ratione litis æstimādæ, vide Ciceronem oratione pro Cluē[n]tio.
b l. 1. §. eod. l. 46. §. de rei vind. l.7.§.1. §. de publiciana l.5. §.1. §. commodati. l. 21. §. de euiction. l.1.§. de æstim. l. 22.§. rer. amot.

De emptore, qui sciebat partem esse alienam.

4. *Iauolenus* lib.2.ex Plautio.

EMptor fundi partem eius alienam [c] non esse ignorauerat [d]. responsum est, nihil eum ex eo fundo longa possessione capturum. quòd ita verum esse existimo, si, quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignorauerat. quòd si certum locum esse sciret: reliquas partes longa possessione capi posse, non dubito.

1 ¶ Idem iuris est, si is, qui totum fundum emebat, pro indiuiso partem aliquam alienam esse scit. eam enim dumtaxat non capiet. ceterarum partium non impedietur longa possessione capio.

c alienam esse non Cuiacius.
d l.6.§.eod. l.46. §. de rei vindicat. l.5. §. 2. §. commodati. forte legendum non ignorauerat.

De pignore surrepto.

5. *Modestinus* lib.10.Pandectarum.

SI rem, quam tibi pignoraui, [e] subripuero, eámque distraxero: de vsucapione dubitatum est, & verius [f] est, vtiliter [g] cedere tempora vsucapionis.

e l. 4. §. 21. §. de vsurpat.
f Imò, aliud est. l. 6. C. eod.
g post restitutá possessionem creditori, l. vlt. §. titul. prox. vel ita, aduersus eū creditorem cui res illa non fuit subtracta: aduersus eum autem cui fuit subtracta, non potest præscribi nisi spatio 40. annorum.

De precario. 1. De emptore qui sciebat quasdam ex reb. emptis esse alienas. 2. De tempore vacuo.

6. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

QVi, cùm pro herede vel pro emptore vsucaperet, precariò rogauit: vsucapere non potest. quid porrò inter eas res interest, cùm vtrubiq. desinat ex prima causa possidere, qui precariò vult habere?

1 ¶ Si ex decem seruis, quos emerim, aliquos [h] putem alienos, &, qui sint, sciam: reliquos vsucapiam. quòd si ignorem, qui sunt alieni, neminem vsucapere possum.

2 ¶ Post mortem eius, qui hominem emerit, expleto tempore, quod defuisset ad vsucapionem: quamuis eum hominem heres possidere non cœpisset: fiet tamen eius. sed ita hoc, si [i] nemo cum possedisset.

h l.4. §. eod. l. 43. §. de adquir. possess.
i l.26. §. de vsurpat.

De parte fundo olim empto adita. 2. De eo qui mandato serui emit, & manumisso tradidit. 3. De tutore. 4. De bona fide. 5. De prohibito deminuere. 6. De procuratore vendente. 7. De re furtiua. 8. De libero homine bona fide seruiente.

7. *Iulianus* lib. quadragesimoquarto Digestorum.

QVi fundum pro emptore possidebat: antequam diutinam possessionem impleret, decessit. serui, qui in possessionem relicti fuerant, discesserunt relinquendæ eius gratia. quæsitum est, an nihilominùs [k] heredi tempus longæ possessionis procedere potest. respondit, etiam discedentibus [l] seruis hoc & tempus heredi procedere.

1 ¶ Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione capiam, & partem ex vicini fundo ei adiiciam: vtrùm eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro statuto tempore? respondi: Partes, quę emptioni fundi adiiciuntur, propriam ac separatam condicionem habent. & ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere, & longam possessionem earum integro statuto tempore impleri.

k id est, nullo modo, vt l.13. §. vlt. C. de iudiciis l.56. C. de decurionibus, vt & quo magis, pro quominus l.13. C. de iudiciis: l.1. C. qui dare tutores. Cuiacius, reprehēsus à Roberto 2. recept.28.
l l.1.§.14.§. adq. possess.

2 ¶ Seruus meus Titio mandauit, vt fundum ei emeret: eíque manumisso Titius possessionem tradidit. quæsitum est, an longa possessione caperet. respondit: si seruus meus mandauerit Titio, vt fundum emeret, & manumisso ei Titius fundum tradiderit, cùm putaret & peculium ei concessum esse, vel etiam cùm ignoraret peculium cōcessum non esse: nihilo minùs [m] seruum diutina possessione capere. quia aut scit seruus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet. & per hoc similis est ei, qui se creditorem esse simulat, quòd si scierit Titius peculium manumisso concessum non esse: donare potiùs, quàm indebitum fundum soluere, intelligendus est.

m nihilo magis, Hal. Gilbertus Regius, nihilominus significare ait idem quod nihilomagis. 2. Enantioph. 20. reprehensus ob id à Roberto 2. recept. 28. vt nihilomin[us] pro nullo modo, Cuiac. hîc.

3 ¶ Si tutor rem pupilli subripuerit, & vendiderit: vsucapio non contingit, [n] priùs quàm res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini [o] loco habetur, cùm tutelam administrat, non [p] cùm pupillum spoliat. [q]

n Imò, contigit l. 14. in fin. §. de adquir. possess.
o v. quæ notaui ad l.7. §. de in litem iureiurādo. l. 56. §.4. §. de furt.
p spoliandi & administrandi differentia.
q Qui aliū spoliat, non administrat, vide l. 3. C. de necessariis.

4 ¶ Qui bona fide alienum fundum emit, & possessionem eius amisit, [r] deinde eo tempore adprænhendisset, quo scit rem alienam esse: non capiet longo tempore: quia initium secundæ possessionis vitio non carebit. nec similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum vēdentis esse, sed, cùm traditur, scit alienum esse. Cùm enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus recuperatæ possessionis spectari oportet. [f] Quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse: vsucapio non contingit. quamuis, antequam venderet, in ea causa fuerit, vt vsucaperet. Idem iuris est in eo, qui de fundo deiectus, possessionem per interdictum recuperauit, sciens iam alienum esse.

r l.15.§.2. §. de vsurpationibus.
f excipe l. 28. in f. §. noxalibus.

5 ¶ Qui sciens emit ab eo, quem prætor vt [t] suspectum heredem deminuere vetuit, vsu non capiet.

t ¶ l.31.§. in rebus author.

6 ¶ Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solùm, vt te damno adficeret, ignorante emptore: dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat. nam & cùm sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio. Quòd si emptor cum procuratore collusit, & eum præmio corrupit, quo [u] viliùs mercaretur: non intelligitur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet. & si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptionem rei voluntate eius venditæ: replicationem doli vtilem futuram esse.

u l. 1.§. 3. §. de except. rei venditæ.

7 ¶ Furtiua res non intelligitur rediisse [x] in domini potestatem, quamuis possideret eam: si modò ignorauerit, subreptam sibi esse. si igitur seruum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum esse, pignori dedero, &, soluta pecunia, eum Titio vendidero: Titius vsucapere non poterit.

x v. l.13.§.1.§. de verbor. signif.

8 ¶ Liber [y] homo, qui bona fide nobis seruit, hisdem modis ex re nostra adquirit nobis, quibus per seruum nostrum adquirere solemus. quare sicut traditione, [z] ita vsucapione rem nostram faciemus, interueniente libera persona. & si peculij nomine, quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit: etiam ignorantes vsucapiemus.

y v. l. 23. §. de adquir. rer.
z v. l. 20. Cod. de pactis.

De venditore consumpturo pecuniam.

8. *Idem* lib.2.ex Minicio.

SI quis, cùm sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, seruos ab eo emisset: pleriq. responderūt, eum nihilo minùs bona fide emptorem esse: ídque veriùs est. quomodo enim mala fide emisse videtur, qui à [a] domino emit? nisi fortè & is, qui à luxurioso & protinus [b] scorto daturo pecuniam, seruos emit, non vsucapiet.

a Qui à domino emit, non est in mala fide.
b Nihil autem interest inter dissipaturum & daturum scorto pecuniā, v. Zas. 2. Antinom. 7.

De partu ancillæ furtiuæ.

9. *Idem* lib.3.ad Vrseium Ferocem.

QVi ob [c] pactionem libertatis ancillam furtiuam à seruo accepit, potest [d] partum eius quasi emptor vsucapere.

c l.10.§. eod.
d Imò, non potest, l.4. §. 16. §. de vsurpationib.

10. *Idem* lib.2.ad Minicium.

SEruus domino ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit. ea concepit. quæsitum est, an dominus eum partum vsucapere possit. respondit: Hic dominus quasi emptor partum vsucapere potest. námq. res ei abest pro hac muliere, & genere [e] quodammodo venditio inter seruum & dominum contracta est.

e v. quæ de hac formula notaui ad l.4 4 § de adq.rer.

De errore falsæ causæ.

11. *Africanus* lib. 7. [f] Quæstionum.

QVod vulgò traditum est, eum, qui existimat se quid emisse, nec [g] emerit, non posse pro emptore vsucapere: hactenus verum esse ait, si [h] nullam iustam causam eius erroris emptor habeat. nam si fortè seruus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, vt vsucapio sequatur.

f v. Cuiac. 7. ad Afric. fol.126.
g Falsus titulus, pro emptore, falsa causa, vel error causæ non parit vsucapionem nō sufficit denique ad vsucapionem, nisi interueniat iustissim[us] error.
h Non sufficit cit existimatio, nisi sit vera. Necessaria est (vt Græci interpretes loquuntur) τῆς αἰτίας πρᾶξις. Cuiac. ibid. adde l 5.§. pro suo. sed & necessaria est aut potius iusta credendi causa, si quis credat procuratori, seruo, patri, auctori deniq; cui successerit. l. Celsus de vsucap.

De præterito pignore.

12. *Papinianus* lib.10.Responsorum.

MIsso [i] legatario in possessione, res pro emptore vsucapiuntur, salua [k] prætorij pignoris causa.

i l.2.§. pro herede. vsucapere vel præscribere quis nō desinit, per missionem in possessionem ex primo decreto.
k l. 1. §. 2. §. de pignorib.

De denunciatione.

13. *Scæuola* lib.5.Responsorum.

ALienam aream bona fide emit [l], & ante impletam diutinam possessionem ædificare cœpit: ei denuntiante [m] domino soli intra tempora diutinæ possessionis perseuerauerit. quæro, vtrùm interpellata, sit, an cœpta durauerit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non [n] esse interpellatum. [o]

l sub. aliquis.
m Præscriptionem soli nō interrumpit noui operis nūciatio. vide tamē l. sicut l. cum notissimi. Cod. de præscript. 30. annorum l. si fundus C. de rei vindica. c. vlt. extra de præscript. c. possessor de regulis 6.
n Imò, est interpellatum, l. vlt. C. de negotiis.
o interpellatā. Haloand.

De re communi.

14. *Idem* lib.25.Digestorum.

INtestatæ sororis hereditas obuenit duobus fratribus: quorum alter absens erat, alter præsens. præsens etiam absentis causam agebat. ex qua hereditate suo & fratri sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. quæsitum est, cùm scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione

a ex iusta causa, *l.110.ℨ.de ver.significat.*

b Emptor non est malæ fidei possessor qui scit rem esse alienam, si tamen credat, venditorem mandatum habere vendendi: proinde qui rem alienam sciens de comparat ab eo quem putat vendendi mandatum habere, rem ipsam pro emptore potest præscribere. Per contrarium qui emit ab aliquo tanquam negotiorum gestore vel coniuncta persona, malæ fidei possessor fuerit, si venditorem mandatum vendendi non habere sciuerit.

ceperit. respondit, [a] si credidisset [b] mandatu fratris venisse, per longum tempus cepisse.

PRO HEREDE[c], VEL "pro' possessore [d],

TIT. V.

De bonis viui.

Pomponius ' lib.32.ad Sabinum.'

PRo herede ex viui [e] bonis nihil vsucapi potest [f], etiam si possessor mortui rem fuisse existimauerit.

De præterito pignore. 1. De causa possessionis sibi non mutanda.

2. *Iulianus* " lib.44.Digestorum."

QVi legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur, non [g] interpellat possessionem eius, qui pro herede vsucapit. custodiæ enim causa rē tenet. [h] quid ergo est? etiam impleta vsucapione ius [i] pignoris retinebit, vt non priùs discedat, quàm si solutum legatum ei fuerit, aut eo nomine satisdatum.

1 ¶Quod vulgò respondetur, [k] causam [l] possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est: vt possessio non solùm ciuilis, sed etiam naturalis intelligatur. Et propterea responsum est, neque colonum [m], neq. eum apud quem res deposita [n], aut cui commodata [o] est, lucri faciendi causa pro herede vsucapere posse.

2 ¶Filium [p] quoque donatam rem [q] à patre, pro herede negauit vsucapere Seruius. scilicet qui existimabat [r], naturalem possessionem [s] penes eum fuisse viuo patre. Cui consequens est, vt filius à patre heres institutus, res hereditarias à patre sibi donatas, pro parte coheredum vsucapere non possit.

De re quam putat heres esse hereditariam.

3. *Pomponius* " lib.23.ad Quintum Mucium.'

PLerique putauerunt, si heres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse, quæ non sit [t], posse me vsucapere.

De testamenti factione.

4. *Paulus* " lib 5.ad legem Iuliam & Papiam."

COnstat, eum, qui [u] testamenti factionem habet, pro herede vsucapere posse.

PRO DONATO[x],

TIT. VI.

De errore falsæ causæ. 1. De patre & filio. 2. De viro & vxore.

Paulus " lib.54.ad Edictum.'

PRo donato is vsucapit, cui donationis causa res tradita est. nec [y] sufficit opinari: sed & donatum esse oportet.

1 ¶ Si pater [z] filio quem in potestate habet, donet, deinde decedat: filius pro donato non capiet vsum: quoniam nulla donatio fuit.

2 ¶Si inter [a] virum & vxorem donatio facta sit, cessat vsucapio. Item si vir vxori rem donauerit, & diuortium intercesserit: cessare vsucapionem, Cassius respondit. quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare. aliàs ait, post diuortium ita vsucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. Possidere [b] autem vxorem rem à viro donatam, Iulianus putat.

De litis contestatione.

2. *Marcellus* " lib.22.Digestorum."

SI is, qui alienam rem donauerit, reuocare constituerit donationem: etiam si iudicium ediderit [c], remque cœperit vindicare: curret vsucapio.

De viro & vxore.

3. *Pomponius* " lib.24.ad Quintum Mucium."

c 7.Cod.29.50. Eclog.5. *vide l.11.ℨ.de heredit.petit. Theophil.§.3.Inst. de interdictis.*

d id est, pro bonorum possessore: *vide l.11.ℨ.de heredit.petit.*

e *l.3 Cod.eod. l.1.ℨ.d. hered. vendit.§ vltim. Inst. de hered. qualit. l.19 ℨ. de adquir. hereditat.*

f potest ex pio legato, *l.5.ℨ. pro legato.* cur tā variè? fortè quod legata viuo testatore præstari possunt, *l.22.ℨ. de legat. 2. l.6.ℨ. d. auro. l.11.Cod. d legat,* hereditas non item, *vide Cuiac.hic.*

g *l.12.ℨ.pro emptore.*

h triennij, *l.vltim. Cod. de obligationibus.*

i *l.1.§.2. de pignoribus.*

k *l.3.§.39.ℨ de adquir. poss. l.33.§.1.ℨ.de vsucap.*

l Causa possessionis, Titulus.

m *l.31.§.1.in fin. ℨ.de vsurpat.*

n 17.§.1.ℨ.*depositi.*

o *l.8.9.ℨ. commodati.*

p *vide l. nihil. Cod.eo.& Sociuū regula.154.*

q *adde Paul. 5. sentent.11.§.3.*

r de fictionis beneficio dixi ad *l.8 Cod.de suis.*

s adde & quodammodo dominium. *l.11.ℨ. de liberis.*

t vel iustā causam habuero existimandi me heredem esse, *l.11.ℨ. de heredit. petit.l.33.§.1. ℨ.de vsurpationibus.*

u *vide l.7.ℨ.pro legato.*

x 7.Cod.27.50. Eclog.6.

y Error falsæ causæ vsucapionem non parit, *l.27.ℨ.de vsurpat l. 1. ℨ. pro empt.l. 6.ℨ. pro de relicto l.2.3.ℨ. pro legat. l.3.l. 4. Cod. pro herede §.11.Instit. de vsurpat.*

z *Paul.5. sentēt.11.§.3.*

a *vide l.3.ℨ.eodem.*

b *vide l.16.ℨ.de adquir.possess.*

c id est, litem, fuerit contestatus. Cur ita? vsucapio litis contestatione non interrumpitur, *l.2.in fin.pro emptore.*

d *l.25.in fin.ℨ.de donat.inter vir.*

e *l.4.§.1.ℨ.pro suo.*

f *l.4.Cod.de his qui à non dominis.*

g Ante completam vsucapionem non est adquisitus dominium vsucapientis.

h Non dominus manumittendo seruum possessionem amittit: ideóque vsucapio interrumpitur.

i *l.3.l.8.9. Cod.de contrah. empt.l.5.in fin.ℨ.pro socio: l.36.l.38.ℨ. de contrahend.empt.*

l.20.§.1.ℨ.locati. Donationis causa seu animo & mente donandi: venditio fieri censetur, si vno nummo res vendita sit, *l.46.ℨ.locati: l.10. in fin.ℨ.de adquir. possess.* viliori pretio, *l.17.ℨ.ad Velleian.*minoris, *l.5.§.5.ℨ.de donat.inter vir.l.8.§.1.ℨ.ad legem.Iuliam repetund.*non est imaginaria, in qua verum pretium fuit, *l.16.ℨ.de regul.* atque ita societas, emptio, locatio non est, quæ fit donationis causa non est quoque donatio, quæ fit vilitate inter virum & vxorem. fiunt tamen venditiones vno nummo expediendarum rerum gratia, *l.66.ℨ. de iure dot.§.6.instit.quibus modis ius patria potest. Instit. de testament.ord. in principio.*

SI vir vxori, vel vxor viro donauerit: si aliena [d] res donata fuerit: verū est, quod Trebatius putabat, si pauperior is, qui donasset, non fieret, vsucapionem possidenti procedere.

De patre & filia.

4. *Idem* " lib.32.ad Sabinum.

SI pater filiæ donauerit, quæ in potestate eius erat, & eam exheredauerit: si id heres eius ratum [e] habeat, exinde ea vsucapiet donationem, qua ex die ratam heres donationem habuerit.

De manumissione.

5. *Scæuola* " lib.5.Responsorum.'

QVi pro donato cœperat vsucapere, manumittendo [f] nihil egit: quia [g] nec dominium nanctus fuerit. quæsitum est, an vsucapere desierit. respondi, eum, de quo quæritur, omisisse [h] videri possessionem: & ideo vsucapionem interruptam.

De venditione facta donationis causa.

6. *Hermogenianus* " lib.2.Iuris epitomarum."

DOnationis [i] causa facta venditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita vsucapitur.

PRO DERELICTO[k],

TIT. VII.

De re à domino habita pro derelicto.

Vlpianus " lib.12.ad Edictum."

SI res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit, [l] & occupantis "statim" fit: quia iisdem [m] modis res desinunt esse nostræ, quibus adquiruntur.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum."

PRo derelicto rem à [n] domino habitam si sciamus, possumus adquirere.

1 ¶Sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit. Iulianus, [o] desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit. & rectè.

De parte.

3. *Modestinus* " lib.6.Differentiarum."

AN pars pro derelicto haberi posit, quæri solet, & quidem si in re communi [p] socius partem suam reliquerit, eius esse desinit. vt [q] hoc [r] si in parte, quod in toto. atquin totius [s] rei dominus efficere non potest, vt partem retineat, partem pro derelicto habeat.

De bona fide.

4. *Paulus* " lib.15.ad Sabinum."

ID, quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus [t], vsucapere possumus, etiam si ignoramus, à quo derelictum sit.

De emptione. 1. De re à domino habita pro derelicto. De missilibus.

5. *Pomponius* ' lib.32.ad Sabinum."

SI id, quod pro derelicto habitum [u] possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim: me vsucapturū, constat. nec obstare, quod in bonis tuis non fuerit. Nam & si tibi rem ab vxore donatam sciens emero, quia quasi [x] volente & concedente domino id faceres, idem iuris est.

1 ¶ Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuò meum [y] fit. sicuti cum quis æs [z] sparserit, aut aues amiserit: quamuis incertæ personæ voluerit eas esse, tamen eius fierent, Qui casus tulerit. eaque cùm quis pro derelicto habeat, simul intelligitur voluisse alicuius fieri.

Si quis falsò existimauerit, rem pro derelicto habitam esse.

6. *Iulianus* " lib.3.ad Vrseium Ferocem."

NEmo potest pro derelicto vsucapere, qui [a] falsò existimauerit rem pro derelicto habitam esse.

k Derelictum ἐγκαταλείπεσθαι 50.Eclog.

l *l.5. infrà eodem. l.38. paragrapho 1.ℨ. de noxalibus, l. vltim. suprà de euictionibus: l.63.ℨ.de stipulat. seruor.l.43.§.5.ℨ. de furtis.§.47. Institut. de rerum diuis.*

m Causæ corrumpētes vnius (vt vulgò loquuntur) causæ sunt constituentes alterius. Corruptio vnius, alterius generatio est: & è contra. sic, Interitus obligationis, liberationis causa est: sic modus tollendæ patriæ potestatis causa est αὐτεξούσιον constituendæ, Tutelæ & Curæ.

n Pro derelicto res habita à verò domino, statim desinit esse ipsius, etiam ante quàm per alium occupetur: & efficitur occupantis, si sciuit eam pro derelicto habitam. si autem non erat eius sed aliena, tunc qui occupat, non statim adquirit ipsius rei dominium sed vsucapiendi conditionem & idem in eo qui ab eo causam habet.

o & Sabiniani, quorum obtinuit sententia, *l.43.paragraph.3.5.infrà de furtis.*

p Commune est propriè, quod indiuisum: impropriè, quod indiuisum.

q Partis ad partem (non ad totum) eadem est ratio: quæ totius ad totum est.

r *l.51.in fin. suprà de administratione tutorum: l.82. in fin. suprà de adquirend. heredit.*

s Qui ex asse dominus est, partem pro derelicto habere non potest.

t alioquin mala fide nancisceum?*l.6.ℨ.eodem.*

u ab alio scilicet.

x Paria sunt alienare & alienanti consentire.

y *vide l.9.paragraphò 5.suprà de adquirend. rerum domin.paragrapho 46. Institut. de rerum diuis.l 8.ℨ.de contrahend.empt.*

z *l.4.ℨ.eodem.l 1.ℨ. pro donato.*

a *l.8.ℨ.de lege Rhodia.*

7. *Idem*

De iactu mercium.

7. *Idem* lib.2.ex Minicio.

SI quis merces ex naue [a] iactatas inueniſſet: num ideo vſucapere non poſſit, quia non viderentur derelictæ, quæritur. ſed verius eſt, eum pro derelicto vſucapere non poſſe.

a pro dereli do habitas.

De alimentis ancillæ negatis.

8. *Paulus* lib.18.Reſponſorum.

SEmpronius Thetidi [b] ſtatus quæſtionem facere tentabat, *quaſi de ſerua ſua nata ſit.* qui iam teſtatò conuentus à Procula nutrice Thetidis in ſoluendis alimentis, reſpondit, non ſe habere, vnde alimenta eiuſdem exſoluat: ſed debere eam [c] patri ſuo reſtituere Lucio Titio. idque ea illa in teſtationem redegiſſet, vt poſtea nullam quæſtionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius, Seiæ Proculæ ſolutis alimentis, puellam vindicta manumiſit. quæro, an poſſit reſcindi libertas Thetidis: [d] Paulus reſpondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata eſt, Thetidem pro derelicto habuiſſe videtur [e], potuiſſe eam à Lucio Titio ad libertatem perduci.

b pro derelicto poſtea habitæ.
c Thetidem.
d Non poteſt. ante manumiſſionem, non erat libera: ſecus in infante expoſito, l. 1. 2. C. *de infantibus expoſ.*
e Pro derelicto ſeruum habere videtur, qui alimenta ei denegat & alij tradi mandat.

PRO LEGATO [f].

TIT. VIII.

De titulo vero vel opinato.

Vlpianus lib.6.Diſputationum.

LEGATORVM nomine is videtur poſſidere, cui legatum eſt [g]. pro legato enim poſſeſſio & vſucapio nulli alij, quàm [h] cui legatum eſt, competit.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

SI poſſideam aliquam rem, quam [i] putabam mihi legatam, cùm non eſſet: pro legato non vſucapiam.

3. *Papinianus* lib.vigeſimotertio Quæſtionum.

NOn magis quàm ſi quis emptum exiſtimet, quod non [k] emerit.

f 44. Eclog. 25. vel Tractat. Cæpolæ pro legato
g à non domino ſcilicet.
h *l.27. ſ. de vſucapionibus.*
i *l.1. ſ. pro donato.*
k *l.2. l.11. ſ. pro emptore.*

De re aliena legata. De legato adempto in Codicillis, De nomine legatarij homonymo.

4. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

PRo legato poteſt vſucapi, ſi res aliena legata ſit, aut teſtatoris quidem ſit, ſed adempta codicillis ignoratur. in horum. n. perſona ſubeſt iuſta cauſa, quæ ſufficit ad vſucapionem. Idem poteſt dici, & ſi in [l] nomine erit dubitatio. veluti ſi Titio legatum ſit, cùm ſint duo Titij, vt alter eorum de ſe cogitatum exiſtimauerit.

l 16. ſ. *vt legat. nomine.*

Si dominus rei legatæ viuat.

5. *Iauolenus* lib.7.ex Caſſio.

EA res, quæ legati nomine tradita eſt, quamuis dominus eius viuat, legatorum tamen nomine vſucapietur [m].

6. *Pomponius* lib.32.ad Sabinum.

SI is, cui tradita eſt, mortui eſſe exiſtimauerit.

m non vſucapitur tamē hereditas viuentis, *v. l.1. ſ. pro herede.*

De teſtamenti factione.

7. *Iauolenus* lib.7.ex Caſſio.

NEmo poteſt legatorum nomine vſucapere, niſi [n] is, cum quo teſtamenti factio eſt: quia ea poſſeſſio ex iure teſtamenti proficiſcitur.

n *l.9. ſ. eodem: l.4. ſ. pro herede.*

De ingreſſo in poſſeſſionem non traditam.

8. *Papinianus* lib.23.Quæſtionum.

SI non traditam poſſeſſionem ingrediatur ſine [o] vitio legatarius, legatæ rei vſucapio competit.

o id eſt, ſciente & conſentiēte herede, vel Prætoris authoritate.

De legato recte vel non iure relicto, vel adempto.

9. *Hermogenianus* lib.5.Iuris epitomatum.

PRo legato vſucapit, cui rectè [p] legatum relictum eſt. ſed etſi non iure legatum relinquatur, vel legatum ademptum eſt: pro legato vſucapi, poſt [q] magnas varietates obtinuit.

p *v. l.7. ſ. eod.*
q Eadem phraſi vtitur Hermogenianus in lege 32. ſ. *de obligat. & act.*

PRO DOTE [r].

TIT. IX.

De tempore. 1. De reb. ſingulis vel vniuerſis in dotem datis. 2. De nuptiis.

Vlpianus lib trigeſimoprimo ad Sabinum.

r 7. Cod. 28. περὶ τῆς ἀπὸ προικὸς διακρίνίας: νομῆς διαστασίας. 50. Eclog. 8. adde *l.13. §.10. ſ. de hæredit. petit.*

TITVLVS [s] eſt vſucapionis, & quidem iuſtiſſimus [t], qui appellatur pro dote. vt, qui in dotem rem [u] accipiat, vſucapere poſſit ſpatio ſolemni, quo ſolent qui pro emptore vſucapiunt.

1 ¶Et nihil refert, ſingulæ res, an pariter vniuerſæ [x] in dotem darentur.

2 ¶Et primùm de tempore videamus, quando pro dote quis vſucapere poſſit: vtrùm poſt tempora nuptiarum, an verò & ante nuptias. Eſt quæſtio [y] vulgata, an ſponſus poſſit (hoc eſt, qui nondum maritus eſt) rem pro dote vſucapere. & Iulianus inquit: Si ſponſa ſponſo ea mente tradiderit res, vt non ante eius fieri vellet, quàm nuptiæ ſecutæ ſint: vſus quoque capio ceſſabit ſi tamen non [z] euidenter id actum fuerit: credendum eſſe id agi, Iulianus ait vt ſtatim [a] res eius fiant. & ſi alienæ [b] ſint, vſucapi poſſint. quæ ſententia mihi probabilis videtur. Ante nuptias autem non pro dote vſucapit, ſed pro ſuo.

3 ¶Conſtante autem matrimonio, pro dote vſucapio inter eos locum habet, inter quos eſt matrimonium: Cæterum ſi ceſſet matrimonium: Caſſius ait, ceſſare [c] vſucapionem: quia ei dos nulla [d] ſit.

4 ¶Idem ſcribit: etſi putauit maritus eſſe ſibi matrimonium, cùm non eſſet: vſucapere eum non poſſe, quia nulla dos ſit. quæ ſententia habet rationem.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

SI æſtimata [e] res ante nuptias tradita ſit: nec pro emptore, nec pro ſuo, ante nuptias vſucapietur.

De re communi.

3. *Scæuola* lib.25.Digeſtorum.

DVæ filiæ inteſtato patri heredes exſtiterunt, & mancipia communia ſingulæ in dotem dederunt, & poſt aliquot annos morte patris familiæ erciſcundæ iudicium inter eas dictatum eſt. quæſitum eſt: cùm mariti bona fide mancipia in dotem accepta vt dotalia, multis annis poſſiderunt: an vſucepiſſe videantur [f], ſi, qui accipiebant, dantis crediſſent eſſe. reſpondit, nihil proponi, cur non vſucepiſſent.

s qui & cauſa Theophil. §.3. Inſtit. de interdictis
t *l.3. ſ. de publiciana.*
u ineſtimatam ſcil. aliàs, ſi æſtimatam accipit, vſucapit pro emptore, *l.10. §. 4. in fin. l.16. ſ. de iure dotium.*
x poſſunt autē vniuerſæ in dotem dari *l.72. ſ. de iure dot. l.4. C. de iure dot.*
y vide Cæpolam *in l. vnica. C. pro dote.*
z *l. 8. ſ. de iure dot.*
a Imò non ſtatim, cùm euentus conditionis ſit expectandus? vide Cæpolam *ibidem.*
b *l. vnic. C. eod. & d. l. 8.*
c Imò, non ceſſare videtur, *l. 76. ſ. de iure dot.*
d §. 12. §. *vlt. inſt. de nupt.*
e *l.10. §.4. ſ. de iure dot.* An idē ſi non æſtimata? Idem putat Cæpola *ill. loco.*
f Rem cōmunem non poſſū pro parte ſocij vſucapere, aut longo tempore, capere, q̄a omni titulo careo, *l. 22. C. famil. erciſcundæ. l.3. Cod. in quib. cauſ. ceſſat longi. adde l.14. ſ. familiæ:* niſi vendita ſit, tunc .n. emptio & vſucapio fit, *l.1 Cod. de com. ser. alien.*

PRO SVO [g].

TIT. X.

De cauſis, poſſidendi ex quibus dominium acquiritur.

Vlpianus lib.15.ad Edictum.

PRo [h] ſuo poſſeſſio talis eſt, cùm dominium nobis adquiri putamus, & ex ea cauſa poſſidemus, ex qua adquiritur, & præterea pro ſuo. vtputà [i] ex cauſa emptionis, & pro emptore & pro ſuo poſſideo. item donata, vel legata, vel pro donato, vel pro legato, etiam pro ſuo poſſideo.

1 ¶Sed ſi res mihi ex cauſa iuſta, putà emptionis, tradita ſit: & vſucapiam: incipio quidem & ante vſucapionem pro meo poſſidere. ſed, an, deſinam ex cauſa emptionis poſt vſucapionem, dubitatur: & Mauricianus dicitur exiſtimaſſe non deſinere.

g περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ὡς ἴδιον (vel ἴδιον νομιζομένων διὰ) χρονίας νομῆς διαστασίας 50. Eclog. 9.
h Pro ſuo poſſidet qui poſſidet ex cauſis, ex quib[us] de iure gentium dominium adquiritur: eſt deniq; hic titulus generalis, vt q̄ cōueniat cum quolibet alio ſpeciali.
i Ex plurimis cauſis poſſidere poſſumus, *l. 3. §. 4. §. 21. ſ. de adq. poſſ.*

De occupatione de alluuione, de partu, & fructibus.

2. *Paulus* lib.54.ad Edictum.

ESt ſpecies poſſeſſionis, quæ vocatur pro ſuo. hoc enim modo poſſidemus omnia, quæ mari, terra, cœlo capimus, aut quæ alluuione fluminum noſtra fiunt. item quæ ex rebus alieno [k] nomine poſſeſſis nata [l] poſſidemus. veluti partum hereditariæ, aut emptæ ancillæ, pro noſtro poſſidemus. ſimiliter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inuenta eſt.

k i. non pro ſuo, ſed pro herede, emptore donato.
l *v. l.1 §.5. ſ. de vſurpat.*

De falſa cauſa.

3. *Pomponius* lib.22.ad Sabinum.

HOminem, quem ex ſtipulatione te mihi debere falſò [m] exiſtimabas, tradidiſti mihi. ſi [n] ſciſſem, mihi nihil debere: vſu eum non capiam. quia ſi neſcio: verius eſt, vt vſucapiam. quia ipſa traditio ex cauſa, quam veram eſſe exiſtimo, ſufficit ad efficiendum, vt id quod mihi traditum eſt, pro meo poſſideam. & ita Neratius ſcripſit. idque verum puto.

m *l.4. in f. ſ. eo.*
n *l.3. ſ. pro ſoluto.*

De partu ancillæ furtiuæ. 1. De clandeſtina poſſeſſione. 2. Si pater cum filijs bona partitus ſit. 3. De falſa cauſa.

4. *Idem* libro trigeſimoſecundo ad Sabinum.

SI ancillam furtiuam emiſti fide bona, ex ea natum & apud te conceptum eſt: ita poſſediſti, vt intra

l4 n°1

constitutũ vsucapioni † tempus cognosceres [a] matrem eius furtiuam esse: Trebatius [b] omni modo [c] quod ita possessum esset vsucaptum esse. ego sic puto distinguendum: vt, si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipiũ esset: aut si scieris, neq; potueris certiorẽ dominum facere: aut si potueris quoque, & feceris certiorem, vsucaperes. sin verò: cùm scires, & posses, non feceris certiorem: contrà esse. tum enim clàm possedisse videberis. neque idem & pro suo, & clàm possidere potest.

1 ¶ Si pater cum filiis bona, quæ habebat, partitus sit: & ex ea causa post mortem patris ea teneant, quod inter eos conueniret, vt ea diuisio rata [d] esset: vsucapio his procedat pro suo in his [e] rebus, quæ alienæ in bonis patris inueniuntur.

2 ¶ Quod legatum non sit, ab herede tamen peram [f] traditum sit: placet, à legatario vsucapi: quia pro suo possidet.

Ratio vsucapionis. 1. *De errore falsæ causæ.*

5. *Neratius* "lib. 5. Membranarum".

VSucapio rerum etiam ex aliis causis [g] concessa, interim propterea, quæ nostra existimantes possideremus, constituta est, vt [h] aliquis litium finis esset [i].

1 ¶ Sed id, quod quis, cùm suum esse existimaret, possederit: vsucapiet, etiam si falsa fuerit eius existimatio. quod tamen ita interpretandum est, vt probabilis error possidentis vsucapioni non obstet. veluti si ob id aliquid possideam, quòd seruum meum, aut eius, cuius in locum hereditario iure successi, emisse id falsò existimem: quia in alieni [l] facti ignorantia tolerabilis [m] error est.

† vsucapionis. *Hal. Harm.* 3.
a *l.* 4. §. 18. ꝭ. *de vsurpat.*
b Neratius.
c sine distinctione. Pomponius autem censebat adhibendam distinctionem, *l.* 14. ꝭ. *de vsurpat.*
d *l.* 4. ꝭ. *pro dona.*
e *v. l.* 3. ꝭ. *pro her.*
f *l.* 3. ꝭ. *eodem.*
g id est, non tãtum pro emptore, herede, possessore, donato, derelicto, legato, dote, & suo: sed ex aliis quamplurimis, putà, pro cesso, *l.* 33. §. 3. ꝭ. *de vsurpationibus*, soluto *l.* 48. ꝭ. *de vsucapionibus* noxæ dedito, *l.* 3. §. 21. ꝭ. *de acquir. possess.* iudicato adiudicato, *l.* 3. ꝭ. *de publiciana l.* 17. ꝭ. *de vsurpationibus*: transacto, *l.* 29. ꝭ. *de vsucap. l.* 8. *C. de vsucap. pro emptore*: fideicommisso, *l.* 13. §. 10. ꝭ. *d. adquirenda poss. ss. v. Criacium hîc.*
h vsucapiones introductæ, vt aliquis litium esset finis. vide Ciceronem 2. *Officiorum vbi de arato sicyonio: Plutarhum in Arato.*
i *l.* 2. ꝭ. *de aqua & aquæ pluuiæ*: bono publico, *l.* 1. ꝭ. *de vsurp.* At inquies, iniquũ esse res nostras sine facto nostro ad alium transferri, *l.* 57. ꝭ. *de obligationibus*, *l.* 11. ꝭ. *de regul. iur.* tempus non constituere obligationẽ, nec tollere, *l.* 44. §. 1. ꝭ. *de obligat.* natura æquum esse neminem cũ alterius iniuria fieri locupletiorem, *l* 6. §. 3. ꝭ. *de negotiis*: *l.* 14. *l.* 66. ꝭ. *de condict. indeb. l.* 17. §. 14. *in f.* ꝭ. *de instit. l.* 25. ꝭ. *rer. amot.* Qui tanto tempore res suas non persequitur, videtur eas alienare. nec in vsucapione solùm tempus operatur, sed causa legitima cum tempore. ad hæc, Ei qui vsucepit pro suo, videtur iniuria inferri: de quo vide Oldendorpium 4. *de vsucapionibus.*
k *l.* 11. ꝭ. *pro emptore.*
l Alieni facti tolerabilis est error: in facto verò proprio non excusatur neque præsumitur, *l. si heres in fi.* ꝭ. *de ad Trebell. l. quisque. Cod. de vsufr. l. esse.* ꝭ. *de aquir. hered.* vide tamen Socinum *regula* 175.
m *v. l.* 2. *l.* 3. ꝭ. *de iuris & facti.*

n°2

LIBER QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

DE RE [a] IVDICATA [b], ET DE EFFECTV [c] sententiarum [d], & de interlocutionibus [e].

Definitio rei iudicatæ.

Modestinus "lib. 7. Pandectarum."

RES [f] iudicata [g] dicitur [h], quæ [i] finem [k] controuersiarum pronuntiatione iudicis [l] accipit [m]. quod vel [n] condemnatione, vel absolutione contingit.

De tempore sententiæ exequendæ.

2. *Vlpianus* "lib. 6. ad Edictum."

QVi pro [o] tribunali cognoscit [p]: non semper tempus iudicati [q] seruat: sed nõnumquam arctat, nonnunquam prorogat [r] pro causæ qualitate [s] & quãtitate vel personarũ obsequio [t], vel cõtumacia, sed perrarò intra statutum tempus sententiæ exequentur: veluti si aliméta cõstituantur, vel minori vigintiquinq; annis subuenitur.

De potestate condemnandi & absoluendi.

3. *Paulus* "lib. 17. ad Edictum."

QVi damnare [u] potest, is [x] absoluendi quoque potestatem habet [y].

De domino, & procuratore. 1. *De tutore vel curatore.* 2. *De municipalibus & eorum actore.* 3. *De solutione & satisfactione.* 5. *De condemnato vt intra certas dies soluat.* 6. *condemnatus quomodo accipitur.* 7. *Soluisse quomodo accipitur.* 8. *De Iudicio noxali.*

4. *Vlpianus* "lib. 58. ad Edictum."

SI [z] se non obtulit procurator: iudicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur. si se obtulit, in ipsum dabitur. Obtulisse autem se liti videtur non is, qui in rem suam procurator datus sit [a]. nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest: quia "hic" non in alienam, sed in suam rem procurator factus est.

1 ¶ Tutor à quoque vel curator in ea conditione sunt, vt non videantur [b] videri se liti obtulisse idcirco debet denegari in eos iudicati actio.

2 ¶ actor municipum potest rem iudicatam recusare: in municipes [c] enim iudicati actio dabitur.

n°2

a de sententia & re iudicata 2. *Extra* 27. 2. *in sexto* 14. 2. *Clement.* 9.
b *Co.* 52. 4. *Co. Theod.* 14. περὶ καταδικασθέντων καὶ περὶ κεκριμένων πραγμάτων, 9. *Eclog.* 3. de sententia & re iudicata 2. *Extra* 27. *adde* 1. *Harmenopul.* 4.
c & finibus litium. *Paulus* 5. *sent.* 5. hinc illi Tituli, sententiã rescindi non posse 50. de fructibus & litium expensis 51. (*adde* 4. *Cod. Theodos.* 16.) vsuris rei iudicatæ 54. (*adde* 4. *Co. Theodos.* 57.) si à non competente iudice iudicatum esse dicatur 48. si ex falsis instrumentis, vel testimoniis iudicatum sit 58. inter alios acta, vel iudicata aliis non nocere 60. de pœna iudicis qui malè iudicauit 49. quibus res iudicata non nocet 56. comminationes, epistolas programmata, subscriptiones, autoritatem rei iudicatæ non habere 57. si plures vna sententia condemnati sunt 55. quomodo & quando iudex sententiam proferre debeat, præsentibus partibus, vel vna parte absente 43. de sententia quæ sine certa quantitate præfertur 46. de sententiis ex periculo recitandis 7. *Co.* 44. (vel, vt est in Codice Theodosiano, ex periculo 4. *tit.* 15.) de executione rei iudicatæ 7. *C.* 53.
d Omnium, præsertim Prætoris 4. C. 42. de sententiis quæ pro eo quod interest 7. *Cod.* 47.
e iudicum 7. C. 45. Porro, interlocutio est sententia de articulo causæ quodam, non de summa rei.
f id est, Causa.
g quæ à sententia distat, Sententia per modum agentis vel instrumenti. Res iudicata per modum patientis se habet. Materia rei iudicatæ, lis ipsa.
h hæc definitio effectu (ibi, finem) materia (ibi controuersiarum) instrumentali & formali (ibi pronuntiatione, & ibi condemnatione absolutione) & efficientem (ibi iudicis) causa constat.
i *fortè legendum* cum finem controuersia pronuntiatione iudicis accipit.
k in hoc differt sententia à iussu vel interlocutione, de qua lex 14. *infrà eodem. l.* 14. §. 6. *suprà de his quæ notantur.* & opinione *l.* 6. *paragrapho primo infrà de interdict. & releg.*
l Cuius res iudicatæ (inquit Paulus 5. *sent.* 5. §. 1.) videntur ab his qui imperium potestatémque habent. vel qui ex autoritate eorum inter partes dantur: itémque à magistratibus municipalibus vsque ad summam qua ius dicere possunt: itémque ab iis qui ab Imperatore extra ordinem petunt. Ex compromisso, iudex sumptus rẽ iudicatã non facit: sed si pœna inter eos promissa sit, pœna in iudicium deducitur: ex stipulatu peti potest. hæc ille, quibus adde *l.* 1. *Cod. de recep. l.* 2. ꝭ. *de arbit.* Iudex ergo hic fuerit ordinatius, delegatus, arbiter.
m id est, Res iudicata dicitur, cum causa per iudicem terminata est.
n sentẽtia nulla est quæ neque absolutionem, neque cõdemnationem continet.
o *l.* 1. §. 8. ꝭ. *ad Turpilianum.*
p non delegatus (quia inferior non potest se immiscere iurisdictioni superioris) sed ordinarius. Is enim potest omnem dilationem legalem ex iusta causa mutare, non tollere. *v. Zas. hîc numer.* 3. 4. 5.
q quod olim erat duorum mensium, hodie quatuor. *l.* 2. 3. *Cod. de vsuris rei iudicat.* de quo vide Fornerium 2. *Selectar.* 15.
r hinc exceptio temporis augusti: ad quam refert legem 1. *suprà si quis cautionibus l.* 1. *suprà de edendo*: & equitas trium denuntiationum *l.* 53. §. *primo infrà eodem.*
s *l.* 72. *in fin.* ꝭ. *de iudiciis*: *l.* 13. *in fin. l.* 14. ꝭ. *de damno*: *l.* 4. §. *penultimo infrà de incendio.*
t obedientia.
u qui condemnare, *vulgat.*
x *l.* 7. ꝭ. *de confessis*: *l.* 37. ꝭ. *de regulis iuris.*
y & è contrà, Qui potest absoluere, potest condemnare: ex aduerso, qui vnum eorum non potest, alterum non potest.
z Contra procuratorem aut quemcunque legatorum administratorem, non debet fieri executio, nisi liti se obtulerit, vel in rem suam sit constitutus *adde l.* 25. *l.* 55. *l.* 61. ꝭ. *de procuratoribus*: adde, nisi vltrò satisdet post mandatum susceptum, nisi delinquat, nisi euictionis nomine caueat, *l* 67. *suprà de procuratoribus.* An ob negligentiam procurator teneatur ad expensas litis, *vide Zas. hic numer.* 19.
a sed is qui sine mandato pro reo comparuit, & litigat, qui affirmat se habere mandatum quod non habet.
b In tutorem non datur executio, sed in eius pupillum, *l.* 2. *suprà de administ. tutor. l.* 7. ꝭ. *quando ex facto tutor.* nisi fortè calumniosè litigatus est, *vide l.* 6. *Cod. de administ. tutor.*
c quia ex necessitate eo funguntur munere & officio, quod non debet illis esse damnosum *l.* 26. *C. de administ. tutor.*
d Contra municipes condemnatos fit executio, non contra syndicum.

3 ¶ Ait

3 n°2 n°2

{4 n°2

§1 n°2

§2 n°2

a Ratio dubitandi sumitur ex lege 52. ff. *de solutionibus.*
b i. satisdare.
c id est, fideiussorem propriè: aliàs expromissor, is est qui pro non obligato fideiubet. *l. 7. § 8. ff. de dolo: l. 13. ff. ad Velleian.*
d hinc collige, Verba Prætoris præcisè intelligenda.

3 ¶Ait prætor, *Condemnatus ut pecuniam soluat.* à iudicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat. Quid[a] ergo, si soluere quidem paratus non sit, satisfacere[b] autem paratus sit? quid dicimus? & ait Labeo, debuisse hoc quoque adiici, *Neque eo nomine satis faciat.* fieri enim posse, vt idoneum promissorem[c] habeat. sed ratio[d] pecuniæ exigendæ hæc fuit, quod noluerit prætor obligationes ex obligationib. fieri[e]. idcirco ait, vt pecuniam soluatur: ex magna tamen & idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam.

4 ¶Si ex conuentione litigantium cautum sit post rem iudicatam ei, cui quis condemnatus est: eueniet, vt hic[f] & retendatur: si modo nouatio[g] intercessit.[h] cæterùm si non nouandi causa id factum est, manebit ordo exsecutionis. Sed[i] etsi pignora accepta sint, vel fideiussores in rem iudicatam: consequens erit dicere non cessare exsecutionem[k]. quippe cùm accesserit[l] aliquid rei iudicatæ, non sit à re iudicata recessum. Idem obseruandum est in eo, cuius procurator condemnatus est.

5 ¶Si quis condemnatus sit, vt intra certos dies soluat: vnde ei tempus iudicati actionis computamus? vtrùm ex quo sententia prolata est: an verò "ex eo," ex quo dies statutus præteriit? sed si quidem minoré[m] diem statuerit iudex tempore legitimo: repleatur ex lege, quod sententiæ iudicis deest. sin autem ampliorem[n] numerum dierum sua definitione iudex amplexus est: computabitur reo & legitimum tempus, & quod supra "id" iudex præstitit[o].

6 ¶Condemnatum[p] accipere debemus eum, qui ritè[q] condemnatus est, vt sententia valeat[r]. cæterùm si aliqua ratione sententia nullius[s] momenti sit: dicendum est, condemnationis verbum non tenere.[t]

7 ¶Soluisse accipere debemus non[u] tantùm eum, qui soluit: verùm omnem omnino[x], qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa iudicati descendit.

8 ¶Celsus scribit: si noxali condemnatus, eum seruum, in quo vsusfructus alienus[y] est, noxæ dedisti: posse tecum adhuc agi iudicati. sed si vsusfructus interierit liberari ait.

De notione & iurisdictione. 1. De quantitate non expressa in condemnatione.

5. *Idem* "lib. 59. ad Edictum."

AIt prætor, *Cuius de ea re iurisdictio est.* melius[a] scripsisset, *Cuius de ea re notio est.* etenim notionis[b] nomé etiam ad eos pertineret, qui iurisdictionem non habent, sed habent de quauis alia causa notionem.

1 ¶Si iudex aliquem sic condemnet, vt, quod habet ex testamento vel codicillis Mæuij restitueret Titio: sic accipiendum est, quasi[c] quantitatem[d] nominauit, quæ testamento vel codicillis[e] relicta est. Sed & si fideicommissum sine scriptura[f] pronuntiatum, idem erit probandum.

De milite. 1. De iudicio noxali. 2. De eo qui iudicati bona, authoritate sua distraxit. 3. De tempore iudicati actionis. Quid persequatur. De heredibus.

6. *Idem* "lib. 66. ad Edictum."

MIles, qui[g] sub armata militia[h] stipendia meruit, condemnatus[i], eatenus, qua[k] facere potest, cogitur soluere[l].

1 ¶Decé aut noxæ dedere cōdemnatus,[m] iudicati in decem tenetur[n]. facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit. at is, qui stipulatus est decem aut noxæ dedere, non potest decem petere. quia in stipulatione singula per se veniunt, eaque singula separatim stipulari possumus[o]. at iudicium solius noxæ deditionis nullum[p] est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. & ideo iudicati[q] decem agitur. his enim solis condemnatur. noxæ deditio in solutione est, quæ è lege tribuitur.

2 Qui iudicati[r] bona, auctoritate sua[s] distraxit: furti actione, & vi bonorum raptorum, "ei" tenetur.[t]

3 ¶Iudicati actio perpetua[u] est[x], & rei persecutionem continet. item heredi, & in heredem competit.

De tempore quod datur Iudicatis.

7. *Gaius* "libro ad Edictum prætoris vrbani titulo de re iudicata."

INtra dies constitutos[y], quamuis iudicati[z] agi non possit, multis[a] tamen modis iudicatum liberari[b] posse,[c] hodie non dubitatur. quia constitutorum dierum spacium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est.

De interitu rei ex stipulatu petitæ.

8. *Paulus* "lib. 5. ad Plautium."

SI homo ex stipulatu petitus, post[d] litem contestatam decesserit[e]: absolutionem non[f] faciendam, & fructuum[g] rationem habendam placet.

De furioso.

9. *Pomponius* "lib. 5. ex Plautio."

FVrioso[h] sententia à iudice, vel ab arbitro dici non potest.[i]

De eo qui se patremfamilias finxit.

10. *Marcellus* "lib. 2. Digestorum."

QVi, cùm se pro patrefamilias fingeret,[k] mutuam pecuniam accepit, & ex heres à patre, vel emancipatus sit: quamuis[l] facere non possit: debet condemnari.[m]

De æstimatione.

11. *Celsus* "lib. 5. Digestorum."

SI Kalendis fieri aliquid stipulatus sum[n]: nempe quandocumque post Kalendas accepto iudicio, tanti "tamen" æstimanda lis est, quanti[o] interfuit mea, Kalendis id fieri. ex eo enim tempore quicquid æstimatur, quod nouissimè solui poterit.

De deposito & commodato.

12. *Marcellus* "libro quarto Digestorum."

e eo enim concesso nullus erit litium finis.
f vt hinc etiam recedatur, *Haloand.*
g *l. 2. Cod. de ex cau. rei iud. c. l. 15. ff. de institoria actione.*
h Ea est enim natura nouationis, vt primam obligationem perimat & nouam constituat, *l. 1. ff. de nouatione*, atque ita, pariter vni nouatæ obligationi non transit in obligationem nouatam.
i sensus est, Ob nouationem cessat executio sententiæ: ob fideiussionem & pignora data, non cessat.
k etiam personalem, Vtcumque creditor habeat pignora, potest personali actione vti in debitorem, *l. 6. ff. de pignoratitia actio.*
l id est, cùm capiuntur pignora & fideiussores in securitatem rei iudicatæ, id non debet impedire executioné rei iudicatæ.
m in *Synopsi Basilicum 7. titul. 1. ex libro 9. titul. 3. c. 2.* Si iudex meus tempus statuit contra condemnatum, lex supplet iustum tempus: nec obstat lex 2. ff. eod. quia ea non locum habet.
n Cùm iudex plus temporis statuit, prorogatio valet.
o atque ita latiores fiunt habenæ iudicis in prorogando tempore iudicati, quàm in arctando. Hoc casu, sententia nulla est, lex supplet dilationem: illo, sententia valet, sed potest appellari.
p *Synopsis Basilicum 9. 3. 2.*
q *adde l. 7. Cod. ne de statu defunctorum: l. 1. in fin. ff. ad Tertull.* seruato iuris ordine. Non seruatur iuris ordo, si pars non est citata, si iudex est incompetens. De causis nullitatis, v. Oldendorpium *in tractatu de re iudicata cap. 1. & sequent.*
r Contra nulliter condemnatum, non est recepta executio.
s Sententia quæ nulla est, non meretur executionem: & tamen exceptio nullitatis quæ non potest iuramento probari, non impedit executionem: quæ si maiorem causæ cognitionem exigeret, causæ ipsius cognitio post executionem differetur, *vide Socinum regula 122. Bartol. hîc.* Ferrariensem *de executione sententiæ 26.*
t nisi victor tres conformes sententias habeat, appellatione non suspensas, *Bartolus, Zasius ex Clement. 1. de re iudicata*: sed quomodo condemnatus impediet ipsam executionem? si in continenti offerat se probaturum causam nullitatis. *facit l. 1. Cod. de execut. rei iudic.*
u hinc ratio dubitandi sumitur ex lege 49. ff. *de solutionib.*
x Quocumque genere se liberet condemnatus, soluisse dicitur: dummodo se perfectè liberet.
y *l. 9. § 4. ff. de dolo: l. 69. ff. de solutio.*
z *Paul. 5. sent. 5. § 1.*
a Executio sententiæ non solum iurisdictionem, sed etiam notionem complectitur.
b *l. 99. ff. de verbor. signific.*
c Paria sunt, certum exprimi in sententia, vel se referre ad acta certum continentia: verbis exprimere, vel exprimere per relationem. *§ 32. Institut. de actionib. vide l. 59. ff. eo. adde l. 6. ff. de reb. credit.*
d certam. Imò iuratur. *l. 75. § 6. ff. de verbor. obligat.*
e *facit l. 77. ff. de heredibus instit. vide l. 59. § 1. ff. eod. l. 1. l. 2. Cod. de sententiis quæ sine certa quantitate.*
f *l. 22. Cod. de fideicommiss.* puta nutu, *l. 20. ff. de leg. 3.*
g *l. 18. ff. eodem.*

h Igitur hoc priuilegium ad alios non extenditur. nam qualitas adiecta coercet dispositionem. i in solidum.
k *adde l. 173. ff. de regulis iuris.*
l ¶Ea igitur executio peremptoria erit, & post iudicium opponi poterit. Quid si renunciauerit huic beneficio? nihilominus iuuabitur, datum est enim id personis militum, nō indiuiduo, putà Titio *v. Zas. hîc numer. 4.*
m ex lege Aquilia.
n id est, non obligatur ex causa iudicati nisi in decem: quia noxæ dedendi facultatem habet ex legio.
o adde, quia electio est debitoris, *l. 10. in fi. ff. de iure dot.*
p exceptio legis 1. § 2. *in fin. ff. quæ sententiæ sine appellat. vide Zas. 2. respons. 22.*
q sensus est, Hoc casu decé principaliter sūt in causa iudicati, & ea tantùm petam licèt lex tibi permittat seruum noxæ dedere. *adde l. 20. § 5. suprà de hered. pet. l. 1. ff. de noxalib.* creditor scilicet.
r id est, condemnati debitoris.
s id est, propria. & ita ex iusta sententia, quasi iniustam facit. An iudice permittente, victori id licet? sic videtur *l. 11. in fin. C. de act. pig. l. 9. Cod. solu. matrimonio.* quamquam scribit Zasius, etiam sine iudice id fieri posse, si periculum sit in mora & res alioquin peritura sit, *hîc nume. 4.* nisi denique id victori à iudicato sit permissum, *l. 11. Co. de actio. pignor.* Porro sententia absolutoria secum trahit executionem, *l. 1. § 2. ff. vt in possess. legat.*
t id est, quadrupli, *l. 1. ff. vi. bonor. raptor.* amittit quoque creditum ex edicto D. Marci, *l. 13. suprà quod met. causa: l. vlt. ff. de vi priuat.* incurrit etiam in pœnam legis *7. Cod. vnde vi.*
u Imò, non est perpetua, *v. Paul. 5. sent. 5. § 7.* est enim Prætoria. nam ab edicto Prætoris proficiscitur, ideóque est annalis.
x oritur enim ex quasi contractu, quia in iudicio celebratur, *l. 3. § 11. ff. de peculio.*
y putà quatuor mensium, *l. 23. C. de vsur. rei iudic.*
z Iudicati ante agitur iure actionis vel officio iudicis: hóc casu libellus non est necessarius.
a id est, iis omnibus quibus tolli potest obligatio.
b *l. 137. § 2. ff. de verbor. obligat.*
c quia omnis dilatio debiti, datur regulariter, causa debitoris.
d *l. 68. ff. de rei vindicat. l. 7. C. de execut. rei indic.*
e sententia licet ferri non potest homine mortuo vel in mortuum durat tamen actio proprio, functus.
f *vide quæ scripsi ad l. 1. ff. de rei vindicat.*
g Specie perempta post litis contestationem, adhuc durat instantia propter fructus.
h i. ei & in eum.
i Posse ex eo videbatur, quòd furiosus comparatur minori, *l. 7. § 11. ff. quib ex caus. in possess.* valet autem sententia pro minore lata absente curatore, *l. 14. C. de procur.* Quòd ætas non obest minori in rebus prosperè gestis: quod minor contrahere possit vtiliter: quod furiosus adquirit ex contractu, vel quasi: *l. 12. ff. de reb. credit.* Ratio decidendi? caret sensu ideo citari non potest obligari ex consensu, & contrahere non potest.
k *l. 4. § 1. l. 6. ff. quod cum eo qui in aliena.*
l Filiusfamiliâs mendacij nomine etiam ex mutuo & voto conuenitur: aliis ex contractis conuenitur in solidum.
m cur ita? quia mentitus est, *adde l. 23. in fi. ff. eod. l. 4. § 12. ff. de doli mali. l. 68. in fi. ff. ad leg. Falcid. l. 10. § 1. ff. de fideiussorib. l. 1. C. ad Macedon.*
n neque fiat. o Facta ad decé promisso, ad interesse obligat à tépore moræ: tunc ad fructum debitor præcisè non tenetur, sed ad interesse *l. 72. ff. de verb. obligat.*

IN depositi vel commodati iudicio, quamquam [a] dolo: aduersarij res, [b] absit, condemnato succurri solet, vt ei actionibus [c] suis dominus cedat.[d]

De obligationib. faciendi.

13. *Celsus* " lib. 6. Digestorum."

SI quis ab alio decem, ab alio satisdari [e] stipulatus est: æstimandum erit, quantum stipulatoris intersit satisdari. idque aut tantundem [f] erit, aut minus, aut interdum etiam nihil.[g] neque enim [h] vani [i] timoris vlla [k] æstimatio est [l]. verùm sorte soluta, [m] nullum iam pretium æstimationis est, aut quantum ex sorte fuerit solutum, tantundem ex æstimatione decedet.

1 ¶Si [n] quis promiserit prohibere [o] se, vt aliquod damnum stipulator patiatur & [p] faciat: neque ex ea re damnum stipulator " patietur " & faciat: "ita habeatur " facit, quod promisit. si minus: quia [q] non facit, quod promisit: in pecuniam numeratam condemnatur. sicut euenit [r] in omnibus faciendi obligationibus.

De mutatione sententiæ.

14. *Idem* " lib. 25. Digestorum."

QVod iussit [s], vetuítve [t] prætor [u]: contrario † imperio tollere [x], & repetere [y] licet.[z] de [a] sententiis [b] cōtra.[c]

Quis sententiam exequatur. 2. *De pignorib. capiendis, & distrahendis.* 3. *Vel victori addicendis.* 4. *Si rerum quæ pignoris iure captæ sunt, controuersia fiat.* 5. *Si res sit pignerata quæ pignori capta est.* 6. *Si controuersia emptori moueatur.* 7. *Si emptor prætium non soluat.* 8. *De nominib.* 11. *De pecunia quæ penes argentarium, vel alium est.* 12. *De pecunia deposita, vel reposita.*

15. *Vlpianus* " lib. 3. de officio consulis."

A Diuo Pio rescriptum est: magistratus [d] populi Romani vt iudicum [e] à se [f] datorum vel arbitrorum sententiam exsequantur hi, qui eos dederunt.[g]

1 ¶Sententiam Romæ dictam, etiam in prouinciis [h] posse præsides, si hoc iussi [i] fuerint, ad finem persequi, Imperator noster cum patre rescripsit.[k]

2 ¶In venditione itaque pignorum captorum facienda, primò [l] quidem res mobiles [m] animales pignori capi iubent, mox distrahi, quarum pretium si suffecerit, bene est. si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent, & distrahi. quod si nulla mouentia sint, à pignorib. soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, si mouentia non sint, vt soli quoque capiantur. nam à pignorib. soli initium

a Ratio dubitandi sumpta ex admodum contraria *lege 69. ff. de rei vindicat.*
b deposita, vel commodata.
c Condemnato, eidémque dolosè interuertenti cedi debent actiones.
d Imò, cedere nō debet, *dict. l. 69.* neglectis solutionibus quas interpretes afferūt, refero dict. *l. 69.* ad ius strictum. hanc legem, ad æquitatem. moueor verbo *Succurrendi*, quo Iurisconsultus hic vtitur prætermisso in dict. l. 69. Æquitas illa rationem habet. vt scilicet qui deposuit teneatur cedere actiones, quia est iniquū, vt res suas à depositario recuperet, & pretiū rei simul accipiat, *l. 22. ff. de heredit. petit.*
e Promittēs satisdare pro debitore, tenetur, eatenus ad interesse, quatenus reus non soluit, *v. hic: & l. 112. §. 1. ff. de verbor. obligat.*
f Quantum res valet, interdum idem est quod ipsum rei pretium; vt si nihil soluit aduersari[9] qui dare promisit *dixi ad l. 1. ff. de act. empti*, minus si partem tantum soluit: nihil si totum soluit, *l. 112. in fin. ff. de verbor. obligat.*
g *adde l. vltim. ff. de stipulat. prætoriis.*
h id est, nihil est quod timeat stipulator. eum qui hic decem promisit fieri non soluendo: nec ideo interim sua interesse fingere debet satisdari sibi, sed tunc demum cum is factus erit nō soluendo, in totum vel partem. Aduentitij casus non sunt computandi, *l. 6. ff. qui & à quibus manumiss.* & Græci οὐ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι θέμασι προσέχειν ἡμᾶς.
i *l. 6. ff. quod met. causa: l. 2. in fin. ff. quibus ex caus. maior. l. 4. ff. si cui plus quàm per leg. Falcid. l. 184. ff. de regul. iur. l. 13. Cod de transact.*
k interdum tamen vanus timor æstimatur, *l. 3. §. 8. de adquirend. poss.*
l facienda scilicet in gratiam stipulatoris.
m aut nullum iam.
n In obligationibus faciendi seu facti, post moram succedit obligatio, in id quod interest.
o Promissio indemnitatis, est promissio facti.
p & faciat, ne quod ex ea re damnum stipulator habeat, facit *& res vulgata.*
q promissor indemnitatis non faciens id quòd promisit, ad interesse tenetur & condemnatur, *l. 72. ff. de verbor. obligat.* quòd in obligationibus facti locum habet.
r *l. 81. ff. de verborum obligat.*   s Iussus & sententia iudicis differunt. Non omne quod iudex iubet, sententia est, *vt hic.*
t in interlocutoria scilicet interloquendo. quid sit interlocutio suprà dixi.
u id est, ordinarius: idē in delegato *c. cū cessante, de appell.* & arbitro, *l. 19. in fin. ff. de arbitr.* Non idem in arbitratore, *Zas. hic numer. 8.* & notario, cui instrumētum semel expeditum non licet corrigere, *Ripens. hic numer. 52.* & testi, cui non licet suam depositionem corrigere, *idem numer. 53.* Quid successor? vide *l. diem. ff. de arbitris.*
† In Gallia Iudex neque interlocutoriam neque definitiuam reuocare potest.
x reuocare etiam in deterius. Potest etiam reuocare partibus inuitis, idque ad quartum vsque mensem: *Azon. Accurs. Bartolus hic*, ante definitiuam sententiæ executionem: multo magis absentibus partibus reuocare potest, si lis ipsa causę cognitionem non exigat.   y id est, confirmare, interpretari.
z vsque ad definitiuam sententiam: & sic interlocutoria reuocari potest, definitiua non potest, *vide Zas. hic. numer. 31.* interdum etiam vltro, parte non petente & absente, si causa sit modici præiudicij, *vide Zas. hic. num. 30.* nisi sit mandata executioni sententia, nisi idem iudex vltro iterum comprobauerit interlocutionem, nisi eadem interlocutio comprobata sit per definitiuam sententiam superioris iudicis, aut principis: nisi agatur de tollenda abolitione concessa, *l. 1. Cod de abol.* nisi interlocutoria lata sit partium consensu: nisi feratur interlocutoria simul cum definitiua, aut vim habeat definitiuæ, nisi consuetudo contraria sit, nisi interloquendo iudex se in cōpetentē iudicem agnouit. *vide Zas. hic. num. 20. & seq* Num verò de rei veritate instructus condemnatū absoluere potest? negat post Bartolū Ripensis *num. 51.*
a sententiam interlocutoriā non definitiuam. Iudex reuocare potest. Quid si interlocutoria sit, vt non speretur definitiua? vide hic Bartolum.
b 1. *Harmenopul. 4. §. 16. & 17.*
c definitiuis, scilicet, *l. 27. ff. de pœn. l. 15. Cod. de pœnis.* & sic appellatione sententiæ in dubio intelligitur definitiua dixi ad Accursium, *in l. 1. §. biduum ff. quando appellandum.*
d ídque locum habet etiam ratione fructuum & expensarum, *Ripens. hic. num. 54.* Quid? num id perpetuò verum est? Ripensis post alios notat multam reuocari posse, non pœnam, *num. 55.* & sententiam latam officio iudicis nobili, *num. 56.* à iudice illustri *nu. 57.* alias exceptiones v. ibidem apud eundem.
e magistratibus populi, *Haloand.*
f ἐκβιβαστὴν vocat author. *Synopsis Basilicωn. lib. 25. titul. 8. ex lib. 9. Titul. 3. cap. 13.*
g Ordinarij iudices sententias suorum delegatorum & arbitrorum exequuntur

h non igitur delegati? id verum de iure ciuili, secus de iure Canonico: quo receptum est, vt delegati ab ordinariis, possint sententias suas exequi, *c. cum ab Eccl. ... rum de off. ord.* An idem in delegato principis? Accursius negat: Bartolus ... praxi. & Canonico quoque iure receptum est, *c. quærente, c. significasti, c. ex literis de off. deleg.*   i & è contrà, & sic extra territorium. *l. 45. in fine ff. de iud.*

faciendum non [n] est. quod si nec quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora: tunc peruenietur etiam ad iura [o]. exequuntur itaq. rem iudicatam præsides isto modo.

3 ¶Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inueniant: rescriptum est ab Imperatore nostro & diuo patre eius, vt addicantur [p] ipsi, cui quis condemnatus est. addicantur autem vtique ea [q] quantitate, quæ debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisq; esse contentus: rescriptum est, non [r] posse eum, quod amplius sibi debetur, petere. quia velut pacto transegisse [s] de credito videtur [t] qui contentus fuit pignora possidere. nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere.

4 ¶Si rerum quæ pignoris iure captæ sunt, controuersio fiat [u]: constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos, qui rem iudicatam exsequuntur, [x] cognoscere debere de proprietate, [y] & si cognouerint eius fuisse, qui condemnatus est: rem iudicatam exsequentur. Sed sciendum [z] est, summatim [a] eos cognoscere debere. nec sententiam eorum posse debitori præiudicare: si fortè hi [b] dimittendam eam rem putauerint: quasi eius sit, qui controuersiam mouit [c]: non eius, cuius nomine [d] capta est, nec eum, cui restituta est [e], statim habere per sententiam debere, si fortè iure ordinario cœperit ab eo res peti [f]. sic euenit, vt omnibus integris tantùm capioni [g] res iudicata proficiat.[h] Sed illud debet dici, vbi controuersia est de pignore, [i] id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine cōtrouersia.[k]

5 ¶Quòd si res sit pignerata, quæ pignori capta est: videndum est, an sic distrahi possit, vt, dimisso creditore, superfluum in causam iudicati cōuertatur. & quamquam non [l] cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere: tamen in iudicati executionem seruatur: vt, si emptorem inuenerit res, quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere sit paratus, admittenda sit huius quoque rei distractio. nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec priùs ius pignoris dimissuri, quàm si ei fuerit satisdatum.

6 ¶Si post addictum pignus aliqua controuersia emptori moueatur: an sit cognitio [m] eiusdem iudicis qui sententiam executus fuerit, videndum est. & cùm semel emptio perfecta [n] sit: eiusque qui comparauit, periculum [o] vertatur: non puto locum esse cognitioni. certè, posteaquam inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicum [p]? Idémque [q] & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta.

k Vix puto in toto iure, apertius quàm hic ostendit originem mandati illius quod Galli vocant *Pareatis.* Iullum hic interpretor, (vt & *Bodinus 3. de Rep. 6.*) eius qui & Roman[9] & prouincialibus iudicibus imperat id est, principis, argumentū, *l. 1. §. 3. Cod. de iudic.* tunc enim relatio ad superiorem fieri debet. aliàs enim vrbanus in prouincialem, vt par in parem, non habet imperiū, *l. 12. §. 1. ff. de tribus auth. iud. l. 30. §. 1. ff. de ex cu. tutor.* Est quidem alius modus præter superiorē exequendæ sententiæ extra territorium: cùm scilicet par à pari, id est, Romanus à prouinciali petit vt executioni mandet sententiam Romæ dictam, & ita restringendam & intelligendam puto legem *5. §. 12. ff. de arb. eor. qui sub* Hincq; promanat origo literarum quæ *requisitoriæ* dicuntur, *argum. l. 8. in fine princip. Cod. de Episcop. aud.* quas Nouella 134. *cap. 5. ver. si vero cognoscatur,* appellat δημοσίαν ἐπιστολήν. Harum literarum vsus est in aliis rebus maximus. nā locum etiā habent in euocandis testibus alterius prouinciæ, *l. 3. in. fin. ff. de testibus*, & eorum depositione transmittenda, *l. 7. ff. test. quemadm. aper. adde Nouellam. 90. cap. 5.* reis etiam euocandis, *vide l. 7. ff. de custodia,* γράμματα δημόσια. *Nouella 17. cap. 14.*
l nota progressum ordinis seruandi in venditionibus, Mobilia? res soli, iura. His coniunge, *l. 5. §. 9. 10. ff. de rebus eor. & l. 12. in fin ff. de religios. l. 22. Cod. de administr. tutor. Nouell. 7. cap. 1. & 120. cap. 67.* Is ordo non seruatur in Gallia adde Guidonis Papæ, *decisionē 281. Edictum Francisci. 1. anno 1539. articulo 74.* Nam ab immobilibus incipere licet: excipe tamen res minorum. vide Lucium. 2. *Arestorum 7. arest. 3.*
m Lego mobilis; animalis. Nam author Synopseos quatuor rerum genera hic facit, κινητὰ, ἔμψυχα, ἀκίνητα, δίκαια.
n *l. 8. ff. quod. cuiusque vniuers.*   o & nomina, *vide §. 8. ff. eodem.*
p *l. 10. Cod. de distrah. pign.* & victor mittatur in possessionem, *l. 3. Cod. de execut. rei iud.* & dominium, *l. vltim. in fin. Cod. si in causa rei iud. pignus.* & iure dominij possideat, *l. 2. §. vltim. Cod. de iure dom. impet.*
q ne intelligas cum multis interpretibus pro ea quantitate, seu summa quæ debetur: potest enim pignus plus vel minus valere. Ea quantitate, id est, tanta seu pro rata debiti: ne si fortè pluris aut minoris valeat, alteruter (id est, debitor aut creditor) afficiatur iniuria, *vide Duaren. 1. disput. 6* fieri tamen posse video vt creditor volens, vltro pignore contentus sit. *ff. eod.* aliàs ei inuito pignus fortè modici valoris non obtrudetur pro magno debito. Et notanda est differentia eorum verborum, Cum addicitur pignus, pro rata debiti pignus addicitur: cùm adiudicatur non ita perpenditur mensura debiti: cum datur in solutum, id non fit nisi consensu victoris, *vide Zas. ad §. 6. ff. eodem. num. 6. 7. 8.*   r Beneficium legis 2. Cod. de rescindenda venditione locum non habet quoties creditori res adiudicatur. vide Socinū, *regul. 226. & 436.*
s Beneficium legis 2. Cod. de rescindenda venditione non datur transigendū. facit, *l. 65. §. 1. ff. de condit. indebit.*   t de hac præsumptione, *vide l. vltim. Cod. ad Velleianum.*
u à quodam tertio. sensus est, Si à tertio aliquo controuersia in executione incidat, tunc iudex executionis cognoscet summatim.   x id est, executores.
y pignoris: cum pignus sit debitoris ac contradictoris.   z *adde §. 8. ff. eod. & quod scripsi ad l. vltim. §. 3. ff. de eo quod metus causa.*
a De summaria cognitione, *vide l. 9. Cod. de iudiciis.*   b executores scilicet.
c id est, tertij se opponentis.   d à quo capta est.
e ne dicas creditorem cum Accursio: intellige contra dictorem illum tertium. nam vox *Eum*, expressa tantum redit ideóque ad creditorem referri non potest. cuius hic non fit mentio. *vide Zas. 1. intellect. 6.*
f per debitorem scilicet.   g id est, ad vsucapionem.   h Si fortè debitor rem suam non vindicet. sensus est, Quilibet potest rem ipsam vindicare coram iudice ordinario, si prætendit se habere potiora iura, non obstante quod contradictori pignus fuerit adiudicatū, *Zas. hic. num. 16.*   i mota à tertio. Potest enim tertius, & quilibet interesse prætendens cōtradicere in iudicio moto inter duos, *v. Zas. hic. num. 14.*
k vt ita satisfiat creditori, *adde §. 8. ff. eod. l. 2. C. quādo fisc. vel priua.*   l *v. l. 6. ff. de pign.*
m Post venditum & addictum pignus, cessat cognitio iudicis exequentis, si modo pretium sit solutum, *§. 7. ff. eod.*   n Plenitudo non eget adiectione.   o emptoris enim est periculum rei venditæ.   p vtique hinc colligunt, interrogationem non secuta responsione semper affirmare.   q Quod iuris est in quouis emptore, idem iuris est in eo qui emit ex adiudicatione.

7 ¶Sed

a *vide §.6.ṡ.eodem: §.8.ṡ.eodem.*
b Re vendita per iudicem, prætio non soluto? cessat eius cognitio & officium? nisi vt ea res auferatur emptori & præsenti pecunia distrahatur.
c vide Antonium Fabrum 5.*Coniecturarum* 16.
d id est, extendere iurisdictionem.
e in infinitum.

7 ¶Sed si emptore cui pignora sunt addicta exsequente [a] iudice, [b] pretium non soluat: vtrùm aduersus emptorem porrigere [c] manus [d] debeant, iidem iudices, qui sententiam exsequuntur, videndum est. & non puto eos vltra procedere. Cæterùm longe res abibit [e]. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & sic exsequentur aduersus eum sententiam? an statim pro iudicato habebunt? & quid, si neget [f] se emisse, aut exsoluisse contendat? melius igitur erit, si non se interponat.[g] maxime cùm nec habeat actionem aduersus eum is, cui iudicatum fieri desideratur, nec iniuria afficietur. oportet enim, res captas pignori, & distractas, præsenti[h] pecunia distrahi: non sic, vt post tempus pecunia soluatur. certè si se interponant: hactenus debebunt interuenire, vt ipsam rem addictam capiant & distrahant, quasi non vinculo pignoris liberatam.

8 ¶Sic quoque iudices exsequentur [i] iudicatum, vt nomina [k] iure pignoris capiant, si nihil aliud sit, quod capi possit. posse enim nomen iure pignoris capi, Imperator noster [l] rescripsit.

9 ¶Sed vtrùm confessum nomen tantùm capi possit, an etiam si neget quis se debere, videamus. & magis est, vt id [m] dumtaxat capiatur, quod confitetur. cæterùm si negetur: æquissimũ erit, discedi à nomine, nisi fortè quis exemplum secutus corporalium pignorum, [n] vltra processerit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, vt cognoscunt de proprietate. sed contrà rescriptum est.

10 ¶Item quid dicemus? vtrùm ipsi iudices conuenient nomen, exigéntque id, quod debetur, & in causa iudicati conuertent: an vero vendent nomen, vt pignora corporalia solent? & necesse est, vt, quod eis faciliùs [o] videatur ad rem exsequendam, hoc faciant.

11 ¶Sed & si pecunia penes argentarios sit, æquè capi[p] solet. Hoc ampliùs & si penes alium quem destinata tamen ei, qui condemnatus est: solet pignoris iure capi, & conuerti in causam iudicati.

12 ¶Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, vel in arcam reclusam: solent capere, vt iudicato satisfiat. Hoc amplius & si pupillaris pecũnia in arcam reposita sit ad prædiorum comparationem: & citra permissum prætoris ab eo, qui exsequitur iudicatum, solet capi, & in causam iudicati conuerti.

f calumniosè scilicet.
g interponant *vulgat.* & male.
h hinc collige, In subhastationibus, non haberi fidem de pretio: idem obseruatur in rebus fisci, *l.1.ṡ.de iure fisc.* & omnibus mandatum habétibus vendendi. idem est quoque in executoribus testamentorum. Atque ita hæc formula præconij apud Plautum in Menechmis: Omnia venibunt, cuique licebit præsenti pecunia.
i *dict.§.6.7.ṡ.eodem.*
k *adde §.3.ṡ.cod. l.5.C.de execut. rei iudicat.*
l Antoninus.
m cõfessis scilicet.
n pignoris.
o Possum igitur vel exigere debitum, vel vẽdere, vel ipsis creditoribus addicere.
p Galli primum acceptãt: deinde postulant nummos ita acceptatos sibi tradi, & in solutũ dari.
q de quibus 2.§.36.37.38.*Inst. de actione*
r hinc exceptio, quatenus facere possum de qua vide Oldorpium.*cap.55.de except.*
† id in Gallia non obtinet.
ſ *l.49.ṡ.eodem.*
t *l.22.in fin.ṡ.eodem.*
u Imò, idem est, vt non sit omnium bonorum, *l.63.ṡ.pro socio.*
x accipiendus est, *Haloand.*
y *l.7.§.1.ṡ.de obsequiis, §.38.Institut. de act. l.1.§.6.ṡ.de collationibus.*
z *dict.§.38.*
a *l.20.l.21.ṡ.eodem.l.vnic.Cod.de rei vxor.act.§.37.Institut.de actionibus.*
b *l.6.ṡ.eodem.*
c *l.22.§.4.Cod.de iure deliberan.*
d *l.49.ṡ.eodem*
e *vide l.12.ṡ.de donationibus.*
f *l.44.ṡ.solut.*
g *l.97.ṡ.de regulis iur.*
h aliàs ipsius.
i *l.30.ṡ.eodem.*
k vide Cuiaciũ 24.*obseruat.*23.
l *l.17.ṡ.eodem.*
m Relatũ idem eius est, *adde l.41.ṡ.de regul.iuris.*

l 16 n° 2

De his qui non in solidum conueniuntur.

16. *Idem* ʹ lib.63.ad Edictum.ʺ

SVnt, † qui[q] in id, quod facere possunt, conueniuntur[r]: id est, non deducto ære alieno [ſ]. Et quidem sunt hi ferè. Qui pro socio [t] conueniuntur, socium autem omnium [u] bonorum accipiendum [x] est. Item parens.[y]

17. *Idem* ʹ libro ducimo ad Edictum.ʺ

PAtronus [z] patrona, liberique eorum, & parentes. Item maritus [a] de dote in id, quod facere potest, couenitur.

18. *Idem* libro sexagesimosexto ad Edictum.

ITem miles [b], qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, eatenus, quatenus facere potest, cogitur soluere.

19. *Paulus* libro sexto ad Plautium.

INter eos, quibus ex eadem causa debetur, occupantis[c] melior conditio est. nec deducitur, quod eiusdem conditionis hominibus debetur: sicuti fit in de peculio actione. nam hîc occupantis melior est causa. Sed etsi cum patre [d], patronóve agetur: non est deducendum æs alienum: maximè quod eiusdem conditionis personis debebitur, vt liberis, libertis.

1 ¶Is quoque, qui ex causa donationis [e] conuenitur, in quantum facere potest, condemnatur, & quidem is solus deducto [f] ære alieno. Et inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis [g] potior erit causa. Immo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto. sed & ipsi [h] ratio habenda est, ne [i] egeat.

20. *Modestinus* ʺ libro secundo Differentiarum.ʺ

NOn [k] tantùm dotis [l] nomine maritus, in quantum facere possit, cõdemnatur: sed ex aliis quoque contractibus ab vxore iudicio conuentus, in quantum facere potest, condemnandus est ex Diui Pij constitutione. Quod [m] & in persona mulieris æqua lance seruari æquitatis suggerit ratio.

n ¶vide Zasium 2.*responsorum.9.& 1.Intellect.5.*
o id est, patri ipsius mariti, *l.15.in fin.ṡ.soluto.*
p id est, patri vxoris.
q sed alio & alio iure vtimur. ita emendat Antonius Faber. 1. *Coniecturarum*. 14. Cuius lectiones sensus est: æquum quidem esse socerum ex promissione dotis soluto matrimonio non solidum non condemnari, sed aliò & alio iure nos vti, id est, cum nunc in solidum condemnari, nunc non condemnari: regulariter non condemnari: ex causa tamen & persona condemnari hoc est si dolo dotem promiserit, vel si talis persona sit quæ vix aliquo honore digna videatur secundum distinctione, *l.penultim.ṡ.de iure dotium.*
r Imò, contrarium iustius est, *l.17.ṡ.soluto.*
ſ Nam si constante matrimonio, certo iure vtimur seruorum suprà quàm fauore possint non teneri, nec si dolosè dotem promiserit, aut eo honore indignus sit, adfinitatis scilicet ratione, *dict. l.penultim.*

l 20 n° 2

21. *Paulus* ʺ libro sexto ad Plautium.ʹ

SIcut autem cum marito agitur, ita [n] & cum socero, [o] vt non vltra facultates damnetur. An si cum socero [p] ex promissione dotis agatur, in id, quod facere potest, damnandus sit? quod & id æquum esse videtur: sed alio [q] iure vtimur, [r] vt & Neratius scribit.

22. *Pomponius* ʺ libro vicesimoprimo ad Quintum Mucium.ʹ

SEd hoc ita accipiendum est, si à socero dos ex promissione petatur soluto [ſ] matrimonio. verùm si manente matrimonio dos ab eo petatur: succurrendum vtique [t] est, vt ne maioris summæ condemnetur, quam quãtum facere potest.

1 ¶Quod autem de sociis[u] dictum est, vt & hi, in quãtum facere possint, condemnentur: causâ cognitâ se facturum prætor edicit. Causæ cognitio autem in hoc erit, vt neganti [x] se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur.

23. *Paulus* ʺ libro sexto ad Plautium.ʹ

SI cum procuratore mariti de dote actum fuerit: siquidem viuo marito condemnatio fiet: in quantum facere potest, fiet damnatio. nam & defensor [y] mariti in id, quod ille facere potest, damnatur mortuo verò marito, in solidum.

24. *Pomponius* ʹ libro quarto ex Plautio.ʺ

ET fideiussor acceptus sit rei, vel actionis: non proderit ei [z], si persona, pro qua fideiussit, in quantum facere potest, condemnanda est.

1 ¶Si maritus soluendo non fuerit: licèt ipsi marito prosit, quòd facere non possit: (id enim personæ mariti præstatur) heredi [a] eius hoc non prodest.

25. *Paulus* ʹ libro sexagesimo ad Edictum.ʺ

SCiendum est, heredes [b] earum personarum non in id, quod facere possunt sed in integrum teneri.

Si conuenerit inter litigatores quid pronuncietur.

26. *Vlpianus* ʹ libro septuagesimoseptimo ad Edictum.ʺ

SI conuenerit inter litigatores, quid pronuntietur: non ab re erit, iudicem huiusmodi sententiam proferre.[c]

De sententia iniusta, & appellatione non rectè facta.

27. *Modestinus* ʹ libro primo Responsorum.ʺ

PRæses prouinciæ [d] vsuras vsurarum condemnauit [e] contra leges [f] & sacras constitutiones. ideoque Lucius Titius contra prolatam sententiam iniustam præsidis appellauit [g] quæro, cùm non secundùm legem [h] hic Titius prouocasset, an exigi possit pecunia [i] secundùm condemnationem Modestinus respondit, si sententiæ certa quantitas continetur: nihil proponi, cur iudicati agi non possit.[k]

De sententiis diuersis.

28. *Idem* ʺ libro duodecimo Responsorum.ʹ

DVo iudices dati [l] diuersas sententias dederunt. Modestinus respondit, vtramque sententiam in pendenti esse[m], donec competens [n] iudex vnam eorum confirmauerit.

De tempore quod datur indicato.

29. *Idem* ʹ libro septimo Pandectarum.ʺ

TEmpus, quod datur iudicati, [o] etiam heredibus eius, ceterísque, qui in locum eius succedunt, tribuitur [p]: videlicet, quod ex tempore deest. quia causę, magis quam personæ, beneficium præstituitur.

De donatore.

30. *Pomponius* ʺ libro septimo Variatum lectionum.ʺ

CVm ex causa donationis promissa pecunia est: si dubitum sit, an ea res eo vsque donatoris facultates exhaurire possit, vt vix quicquam ei in bonis relictum sit actio in [q] id, quod facere possit, danda est. ita vt [r] & ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. quod maximè inter liberos & parentes [ſ] obseruandum est.

De tempore quod datur tam ad soluendum, quam ad vendenda pignora.

31. *Callistratus* ʺ libro secundo Cognitionum.ʺ

t id est, indistinctè: non impleto eo an aliqua sit causa propter quã socere in solidum condemnari debeat, vt in *l. frater 38.ṡ.de cõdict. indebiti.* Vtique est siue distinctione, seu non admissa ea distinctione, An ex peculio fratris creditoris ad fratrem debitorem aliquid peruenerat.
u *l.16.ṡ.eodem.*
x Amittit priuilegium, qui in priuilegium cõmittit, *l.67.in fin.ṡ.pro socio.*
y *l.63.§.1.ṡ.pro socio.*
z *vide l.16.ṡ.de fideiussoribus.*
a *l.25.l.41.in fin.princip.ṡ.eod.l.63.§.2.ṡ.pro socio.*
b extraneos scilicet quo refert legem 12. legem 13 *ṡ.soluto*: non suos, *l.18.ṡ.soluto.*
c Imò, huiusmodi arbitrium nullum est, *l.19.ṡ.de arbitris: quã vide.*
d in vsuras. *Haloand.*
e ne intelligas iudicem ea expressè formula vsum fuisse, *Condemno Titium ad vsuras vsurarum*: sed his fortè verbis, *Condemno Titium in mille*: eámque summam vt ipsa & tacitè continuisse vsuras vsurarum. Nam iuris error expressus, vitiat sententiã: tacitè intellectus, non vitiat, & si faciat sententiã iniustam.
f *l.26.§.1.ṡ.de condict. indebit. l.vltim.Cod.de vsuris.*
g tardius fortè quam oportuit.
h appellationẽ scilicet.
i id est, etiam vsura vsurarum.
k & ita, Sententia iniusta, à qua ritè non est appellatum non retardat executionem. Cur ita? vel ideò quòd tacitè tantummodo, nõ directò leges impugnatæ sunt: sed ignorantia litigatoris. qua in re sibi imputare potest, si non ritè appellauerit.
l δύο χαμαιδικαστῶν, id est, pedanei, *vide Cuiac.12.obseruat.16.* vbi agit de diuersis paribus vel imparibus iudicium sententiis.
m Imò, in pendenti res non est, *l.38.ṡ.eodem.*
n id est, is qui delegauit.
o iudicato *vulgat.Hal.*
p quin etiam interdum maius tempus tribuitur, *l.vlt. Cod.si pendente appellat.*
q *l.12.ṡ.de donationibus.*
r *l.19.in fin.ṡ.eodem.l.49.in fin.l.50.ṡ.eodem.l.62.ṡ.de ædilitio: l.173.ṡ.de regulis iuris.*
ſ *l.16.in fin.ṡ.eodem.*

l 26 n° 2
l 27 n° 2
l 28 n° 2
l 29 n° 2
l 30 n° 2

a l.22.ſ.de iudiciis:l. 7.ſ. iudicat.ſolui:l. 2. Cod de vſuris.rei iudicat.§. 2. Inſtitut. de offic. iudicis.
b vide exemplum,in l.2.Cod.de falſis.
c Paul.5.ſentent.5.§.4.
d ne intelligas duos menſes iudicato,ſed pignoribus vendendis præſtitutos,vt in l. 3. Cod. Theod. de diſtr. pignor. quæ notanto qua de re vide Cuiac. 3. obſeru.39.adde Fornir. 2. ſelect. 15. Aliàs in genere tempus quatuor menſium datur debitoribus ad ſoluendum vide Socinum regula 396.

DEbitoribus non tantùm petentibus dies ad ſoluendum dandi ſunt: [a] ſed & prorogandi, ſi res exigat. ſi qui tamen per contumaciam, [b] magis quàm quia non poſſint explicare pecuniam, differant ſolutionem, pignoribus captis compellendi ſunt ad ſatisfaciendum ex forma, quam Caſſio proconſuli Diuus Pius in hæc verba reſcripſit: His, qui fatebuntur [c] debere, aut ex re iudicata neceſſe habebunt reddere, tempus ad ſoluendum detur, quod ſufficere pro facultate cuiuſque videbitur. eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea cauſa poſtea prorogatum ſibi, non reddiderint. pignora capi. eáque, ſi intra duos [d] menſes non ſoluerint, vendantur. ſi quid ex pretiis ſuperſit, reddatur ei, cuius pignora vendita erant.

Si iudex non exiſtimauit: cauſam per conſtitutiones prolatas iuuari.

32. *Idem* lib.3.Cognitionum.

CVm prolatis conſtitutionibus contra eas pronuntiat iudex, eo quòd non exiſtimat [e] cauſam, de qua iudicas, per eas iuuari: non videtur contra conſtitutiones ſententiam dediſſe. ideóque ab eiuſmodi ſententia appellandum eſt. alioquin rei iudicatæ ſtabitur.

De falſis teſtimoniis.

33. *Idem* lib.5. Cognitionum.

DIuus Hadrianus aditus per libellum [f] à Iuliano Tarentino, & iudicante [g] eo, falſis [h] teſtimoniis, conſpiratione aduerſariorum teſtibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumuentam eſſe, in integrum cauſam reſtituendam [i] in hæc verba reſcripſit: Exemplum libelli dati mihi à Iulio Tarentino mitti tibi iuſſi. tu, ſi tibi probauerit, [k] conſpiratione aduerſariorum & teſtibus pecunia [l] corruptis oppreſſum ſe, & rem ſeuerè vindica, &, ſi qua à iudice tam malo exemplo circumſcripto iudicata ſunt in integrum reſtitue.

De eo qui victum vel ſtratum inferri. Iudicato non patitur.

34. *Licinius Rufinus* libro tertiodecimo Regularum.

SI [m] victum vel ſtratum inferri quis iudicato non patiatur: vtilis in eum pœnalis actio danda eſt: vel (vt quidam putant) iniuriarum cum eo agi poterit.

De retractatione ſententiæ.

35. *Papirius Iuſtus* Conſtitutionum libro ſecundo.

IMperatores Antonius & Verus reſcripſerunt, quamquam ſub obtentu nouorum inſtrumentorum reſtitui negotia minimè [n] oporteat, tamen in negotio publico, ex cauſa permittere ſe, huiuſmodi inſtrumentis vti.

Si vim iudicum, non liquet. De plurium ſententia.

36. *Paulus* libro ſeptimodecimo ad Edictum.

POmponius libro trigeſimoſeptimo ad Edictum ſcribit: Si vni ex pluribus iudicibus de liberali cauſa cognoſcenti, de re non liqueat, ceteri autem conſentiant: ſi is iurauerit, ſibi non [o] liquere: eo quieſcente, ceteros, qui conſentiant, ſententiam proferre: quia, etſi diſſentiret, plurium [p] ſententia obtineret.

Quo caſu omnes intelliguntur iudicare.

37. *Marcellus* lib.3.Digeſtorum.

TVnc autem vniuerſi iudices intelliguntur iudicare, cùm [q] omnes adſunt.

De ſententiis diuerſis.

38. *Paulus* lib.17.ad Edictum.

INter [r] pares [ſ] numero iudices ſi diſſonæ ſententiæ proferantur: in de liberalibus quidem cauſis (ſecundum quod à Diuo Pio conſtitutum eſt) pro [t] libertate ſtatutum obtinet. in aliis autem cauſis pro [u] reo. quod & in [x] iudiciis publicis obtinere oportet.

1 ¶ Si diuerſis ſummis condemnent iudices: minimam ſpectandam eſſe Iulianus ſcribit.

e id autē exiſtimat, quia leges prolatæ ſūt ambiguæ.
f Libellis adiri Principes etiam præſentes ſoliti Tacitus.4. Suetonius Auguſto. 53. de libellis vide plura ad Titulum Cod. quando libellus, principi dat⁹ vbi dixi.
g Aduerſus ſententiam latam ex depoſitione falſorū teſtium cōdemnatus reſtitui poteſt.
h C.d ſi ex falſis inſtrumētis vel teſtimoniis. ſentētia lata ex falſis inſtrumentis vel teſtibus, nouo iure datur reſtitutio: de quo vide Socinū regul.364. 367:& 405.
i Reſtitutio cauſæ in integrum, παλινδικία. vide l:2. Cod. ſi ex falſis: l.3.§. 9.ſ.de iure fiſci.
k & ſic talis ſententia mero iure non reſcinditur.
l id precìſè probare non tenemur. ſufficit ſi probentur precibus corrupti.
m vide quædam in hanc legem apud Hotomanum, 24. Illuſtr. Forner. 1. ſelect.6.
n l.4.Cod.eod.
o l.27. in fin.ſ. de liberali cauſa: vide Cuiac. 6.obſeruat.27.
p l.37.l.39.ſ.eod.
q l.36. in fin. ſ. eod. adde l. 10. ſ. de inoffic.
r vide Nouellam Emanuelis Commeni. cap. 6. & Senecam.3.Controuerſ.
ſ vide Cuiac. 12. obſeruat.16.
t l.24.ſ. de manumiſſ.
u dixi ad leges XII.Tabularum.
x l.33. l.125. l. 328.l.154.ſ.de reg. iuris. Præſumitur enim in dubiis pro reo. de qua præſumptione, vide Alciat 3. præſ. 44.
y †l.18.ſ. de arbitris: l. 4. Cod. quando prouocare:l.2.ſ. de decret. ab ordin.
z Cur ita vide l. 26.ſ.de regulis iuris. Poſſum dicere: quòd proniores ſimus ad liberandum,l.47.ſ. de obligat. Alias rationes. vide apud Ariſtotelem in problemat. Reis dexter locus dabatur, fortè non honoris cauſa, ſed quòd eo loci cuſtodia Ariſtoteles dict.l.10. Nam rei fugantes dicuntur in iure, l.13.§.2.Cod.de iudiciis.
a vide l.36.ſ.eodem. b vide Forcatulum, Cupidine 20.numero 6.
c ea erant pecuniaria, de quibus, vide Cuiac.ad l. 6. ſ. de excuſat, tutor.fol.194.
d l.5.Cod.quæ res pignori.
e de ſacris coronis adde l.Item 6.Cod.quæ res pignori; l.vnicam.Cod.de athletis: de ſacris certaminibus, l.4.ſ.de his qui notantur infamia.

f athletæ. dic idem in milite. profeſſore ſacerdote, vaſallo reſpectu feudi & bonis prohibitis alienari extra familiam, vide Zaſ.hic.
g in ſubſidium ſcilicet, l.4.Cod.de executione rei iudicatæ. Imò videntur non capi poſſe, ex quo pignorari non poſſunt, dict.l.5. h l. 24. in fin.ſ.eodem.
i Imo, non inſolidū: ſed parcendum marito qui donatorem non præcipitauit ad ſolutionem, l.33.ſ.de iure dot. l.12 ſ.ſoluto: vide Cuiac. 12 obſeruat.17.

De abſentia vel contraria ſententia vnius iudicis.

39. *Celſus* lib.3.Digeſtorum.

DVo [y] ex tribus iudicibus vno abſente iudicare non [z] poſſunt. quippe omnes iudicare iuſſi ſunt. Sed ſi adſit, & contra ſentiat: ſtatur duorum [a] ſententiæ. quid enim minùs verum eſt, omnes iudicaſſe?

De præmiis. quæ propter ſacras coronas præſtantur.

40. *Papinianus* lib.10.Reſponſorum.

COmmodis [b] præmiorum [c], quæ propter coronas [d] ſacras [e] præſtantur, condemnato [f] placuit interdici, & eam pecuniam iure pignoris in cauſam iudicati capi.[g]

De his qui non conueniuntur inſolidum.

41. *Paulus* lib.14.Quæſtionum.

NEſennius Apollinaris: Si te donaturum mihi, delegauero creditori meo: an in ſolidum conueniendus ſis? & ſi in ſolidum conueniendus: an diuerſum putes, ſi nō creditori meo, ſed ei, cui donare volebam, te delegauero? & quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito eius dotem promiſerit. reſpondit: Nulla creditor exceptione ſummoueretur, licèt is, qui ei delegatus eſt, poterit vti aduerſus eum, cuius nomine promiſit. cui ſimilis eſt maritus: maximè ſi conſtante matrimonio petat. & ſicut [h] heres donatoris in ſolidum condemnatur, [i] & ipſe fideiuſſor, [k] quem in donando adhibuit: ita & ei, cui non donauit, in ſolidum condemnatur.

1 ¶ Fundum quis donauit. ſi non reſtituat: vt quiuis poſſeſſor, damnandus eſt. ſi autem fundum reſtituit: fructuum nomine, ſi non eos conſumpſit, in ſolidum condemnandus eſt. potuit enim non periclitari, ſi ſtatim reſtituiſſet. ſi dolo [l] deſiit poſſidere: in litem iurabitur, & tanti ſequetur condemnatio.

2 ¶ In ſolidum condemnatus donator, actione iudicati, niſi [m] in quantum facere poteſt, non tenetur, beneficio conſtitutionis.

Si ſententia mutetur vel ſuppleatur.

42. *Idem* lib.3.Reſponſorum.

PAulus reſpondit, reſcindere quidem ſententiam [n] ſuam præcedentem prætorem non poſſe, reliqua autem, [o] quæ ad conſequentiam quidem iam ſtatutorum pertinent, priori tamen ſententiæ deſunt, circa condemnandum reum, vel abſoluendum debere [p] ſupplere, ſcilicet eodem die.

De plurib. condemnatis.

43. *Idem* libro 16.Reſponſorum.

PAulus reſpondit, eos [q], qui vna ſententia in vnam quantitatem condemnati ſunt, pro portione virili [r] ex cauſa iudicati conueniri [ſ]. & ſi ex ſententia aduerſus tres dicta, Titius portionem ſibi competentem exſoluit: ex perſona ceterorum ex eadem ſententia conueniri eum non poſſe.

De abſtentione pupillæ, quæ nomine hereditario condemnata fuerat.

44. *Scæuola* libro 5.Reſponſorum.

EX contractu paterno actum eſt cum pupilla tutore auctore: & condemnata eſt. poſtea tutores abſtinuerunt eam bonis paternis: & ita bona defuncti ad ſubſtitutum, vel ad coheredes [t] peruenerunt [u] quæritur, an hi ex cauſa iudicati teneantur. reſcripſit, dandam in eos actionem, niſi culpa tutorum pupilla condemnata eſt. [x]

De actis circumducendis. 1. De amplianda vel minuenda pœna damnatore. 2. De minorib. in defenſis.

45. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

ACta apud ſe habita [y], ſi partes conſentiant, & iudex hoc permiſerit, [z] poteſt iubere ea [a] die circumduci: niſi vel negotium, vel lis terminata eſt.[b]

1 ¶ De amplianda vel minuenda [c] pœna [d] damnatorum poſt ſententiam dictam, ſiue principali auctoritate nihil eſt ſtatuendum.

2 ¶ Contra indefenſos minores tutorē vel curatorē, [e] nō

k vide l.16.ſ.de fideiuſſoribus.
l l.5.§.3. ſ. de in litem iurando.
m Cur ita? vide l.33.ſ. de donationibus.
n definitiuam ſcilicet: l.14.ſ.eo. l.1. Cod. ſentent. reſcindendi non poſſe.
o vt taxationes expenſarum, l.5. Cod. de fructibus & litium expēſis.
p vltro, vel requiſitus.
q l.10.§.3. ſ. de appellat. l.1. l. 2. Cod. ſi plures vna ſententia.
r Cur ita? quia natura copulatiua, eſt partiri in partes æquales, ſiue agatur de ſententia, vt hic: vel de ſtipulatione, vt l.11.§.1. ſ.de duobus reis: vel de mandato, l.59.§.3.ſ.mandati: vel de legato, l.33 ſ.de legat. 1. & appellatione, l.10.§.3.ſ.de appellat.
ſ niſi finiū regundorum agatur. tunc enim nō perſonarum numerus, ſed fundorum quātitas conſideratur, l.4.§.5. ſ.finium regūdor. niſi de re quæ ſit indiuidua, aut de maleficio agatur, niſi partes beneficio diuiſionis renunciēt.
t quid ſi neque ſubſtitutū, neq; coheredes habuiſſet, ad quos bona perueniſſent? Accurſius ait ad fiſcum. quod non placuit Cuiacio, 12. obſeruat. 20.
u Sententiæ executioni mandari poteſt, etiā aduerſus condemnatum quam eius ſucceſſorem.
x nec dicas eo caſu dari actionem in pupillā: dic potius in pupilli tutores dari, aut in ipſos quidem ſucceſſores: ſed ex eo capite eos reſtitui, quo pupilla fuiſſet reſtituta, ſi hereditate nō abſtinuiſſet.
y ante ſententiā definitiuam.
z ideo eius permiſſio requiritur, quia fortè eius intereſt acta ſeruari.

a l.43.in fin.ſ.eod. & meritò. nam quæ in continenti fiunt dicuntur ab initio ineſſe.
b poſt ſententiam latam, nec partium nec iudicis conſenſu poſſent circumduci, niſi expreſsè partes à ſententia & deciſione recederent. nam manente ſententia intereſt, ad vitandas rixas & honorem iudicis conſeruandum, vt acta ſint integra.
c l.1.in fin.ſ.de quæſtionibus.l.9.§.11.ſ.de pœnis: l.1. Cod ſentent. reſcindi non poſſe: l.3. Cod. comminationes, epiſtolas, programmata. ſed tamen minuendi, verbo Zaſius, 2 intellect.21. intelligit dilationem pœnæ, argument. l.31.ſ.de pœnis. d aliud eſt in mulcta, l.6. in f. ſ.de offic. præſid. Mulcta differt à pœna de quo v.l.131.ſ.de verb.ſign. e quid ſi pro marito tamē egerint in curatorē habuerint? q d ſi mulier minor annis ſine curatore, minori, l.14. C.de procur. his caſib. puto valere ſententiā, ſi ſentētia vtilis dicta fuerit,

habentes

a &si prolata erit,non nocebit,*l.6.in fin.Cod.quomodo & quando index.*nisi,vt antea dixi,sententia vtilis fuerit minori:nisi denique maior 14.annis, ceu pubes iurauerit se acta rata habiturum,quia iuramentum,eum facit maiorem, *vide auth. Sacramenta. Cod. si aduers. vendit.*

b quæ fortè inepta sunt,diminuta,& superflua.

habentes,nulla sententia proferenda est.[a]

De actorum emendatione.

46. *Hermogenianus* lib.2.Iuris epitomarum.

ACtorum verba [b] emendare, tenore sententiæ perseuerante,non est prohibitum.

De præsentib.& absentib.

47. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

DE vnoquoque negotio præsentibus[c] omnibus,[d]quos causa contingit,[e] iudicari oportet. aliter enim iudicatum tantùm inter præsentes tenet.[f]

1 ¶ Quia apud fiscum causam defendere sæpiùs [g] conuenti neglexerint, rebus iudicatis subiiciendi sunt. quod eo apparet, si sæpè conuenti præsentiam suam facere noluerint.

Vt decreta latinè interponantur.

48. *Tryphoninus* libro secundo Disputationum.

DEcreta à prætoribus latinè † interponi debent.[h]

De eo qui patri non succeßit. De donatore.

49. *Paulus* lib.2.Manualium.

ET exheredatum, [i] vel eum, qui se paterna hereditate abstinuit,nec ex ipsius contractu,nisi id, quod facere potest,condemnandum. Quemadmodum autem facere posse credatur,videndum est: vtrùm deducto [k] omni ære alieno,vt is,qui ex donatione conuenitur: an vt maritus, & patronus , nullo [l] deducto ære alieno & indubitati iuris est, ad similitudinem viri & patroni eum detrahendum. pinguiùs [m] enim donatori succurrere debemus, quàm ei,qui verum debitum persoluere compellitur.

50. *Tryphoninus* libro duodecimo Disputationum.

NE liberalitate sua inops fieri periclitetur.

De eo qui dolo fecit,vt bona eius venirent .1. Si creditor missus in poßeßionem,admissus non sit:sed quanti eius interfuerit,consecutus sit.

51. *Paulus* lib.2.Manualium.

SI quis dolo fecerit, vt bona eius venirent, in solidum tenetur.

1 ¶ Si quis [n] creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa non admiserit : si [o] venditor [p] præstiterit creditori,quanti eius interfuerit : quæsitum est, an debitor [q] liberetur. & puto improbum esse eum qui velit iterum [r] consequi,quod accepit.

De actione rerum amotarum.

52. *Tryphoninus* lib.12.Disputationum.

SI rerum amotarum cum viro agatur , quamquam videatur ea quoque actio præcedentis societatis [f] vitæ causam habuisse,in solidum condemnari debet:quoniam[t] ex malè contractu & delicto oritur.

c Ea quæ altera parte absente decernuntur vim rerum iudicatarum non obtinent, *Paul.5. sent.5.§.5* Porro præsens citari non debet nã citatio fit vt absẽs compareat,adde Socinũ.*regul.*185.

d & vocatis, *l.39.ff.de adoption.* præsentibus verè vel fictè. nam per interpretationẽ contumax dicitur præsens.

e puta legatario fideicommissariis, *l.14. in fin. ff. de app.* aduocato fisci, *l.3. §.antepenult.l.7.ff. de iure fisci: l.7. Cod. quomodo & quando iudex:* fideiussoribus & aliis.vide Oldẽdorpiũ, *in tract. de re iudicata.c.1.14.& 30.* Cum agitur de proiequenda lite aduersus defunctũ mota,citãdi sunt heredes ad resumendã litem, *vide Cod.res inter alios act.*

f etiamsi de re aperta ac manifestaria agatur. *Hippolyt.de Marsiliis,hic.num.*10. aut acta aliquo extraiudiciali : putà ab arbitratore,*numero.* 33. de eo reuocando quod per se nullum sit, *num.* 36.46.47.48. de præiudicio minimo. 43. de iudiciis 45.etiamsi sum⁹ Põtifex *numero.11.& seq.* vel princeps. *numero.16. & sequentibus* cognosceret. Item etiamsi vi statuti arbiter cognoscere possit omissa solemnitate *numero.* 26, vel absentibus partibus, *numero* 27.Quinimo etsi statuto ipso permittẽte, creditor authoritate sua possit in ipsum debitorem,manũ iniicere eúmque capere. *numero* 28,denique etiamsi statutum excluderet omnes exceptiones 32.aut parte absente ferenda esset sententia.34. Porro sexaginta ad hanc regulam exceptiones vide apud eundem Hippolytum de Marsiliis,*à numero 67.ad.*138.

g *l.14.in fin.ff.de appellat.*

† hodie translato Byzantium imperio,etiam Græcè interponi possunt,*l.12.Cod.de sentent. & interlocutus.* sed quid? Forcatulus in sphera sua legari τὸ Latine interpretatur pro ea oratione accipi,quæ à quoquo facile possit intelligi.

h Cautum fuerat ante tempus Ciceronis,ne quis Romæ oraret Græcè.*Valerius.2. titul.*1.idque fortè ad propagandam nominis Romani gloriam. Ideóque Tiberius cùm in Senatu monopoli verbo vteretur,excusauit se , ac si peccasset : & Iuuenalis. *Satyr.*3.Non possum ferre,Quirites,Græcam vrbem.

i *l.2. ff.quod cum eo.*

k *l.16.l.19.ff.eod.l.53.l.54.ff soluto.l.63.§.3.ff.pro socio.*

l *dict.l.54.*

m id est,pleniùs,latiùs,*l.49.ff.eodem.l.14.ff.de except.rei indic.vide l.2.in fin.ex quibus causis in possess.*

n putà is qui emit à debitore,& possessor fundi:*l.13.§.penultim.ff.de hæred.petit.l.95. §.9.ff.de solut.*

o Hæc verba si præstiterit creditori refert.Antonius Faber.4. *Coniecturarum.*19.ad eum qui creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa nõ admisit,quem nonnulli *vetitorem* , minus Latino vocabulo appellarunt. Hic tamen apertius legi posse , *& præstiterit creditori.* delata voce *vetitoris* , vel *debitoris,* vel *emptoris.* aliáve simili.

p debitor, *Cuiac.apud.4. Paul.sentent.7. §. vltim.& ad l.43.ff.de pactis: & ad l.14.in verbis secundùm hæc ff.quod met.caus.& 12.obseruat.23.in fin.* quod Hotomano displicet, *5.obseruat.*18.,quidam ex veteribus legerunt.*vetitor*,Græci *emptor*, alij *venditoris*,vocabunt intelligunt emptorem nominis:alij, emptorem sui fraudator vendidit, quod vltimum valdè probo.

q an debito,*Hotoman.5.obseruat.*18.

r Creditor suum consecutus,nihil aliud petere debet,*l.56.ff.de regul.iuris:l.26.ff.de peculio:l.3.§.3.ff.mandati:l.34.ff.de obligat.& action.*

f *l.1.ff.de ritu.*

t *l.21.in fin.ff.rerum amotar.*

De contumacia.

53. *Hermogenianus* lib.1.Iuris epitomarum.

COntumacia [u] eorum , qui ius dicenti non obtemperant,litis [x] damno coercetur.

1 ¶Contumax est,qui trib.[y] edictis propositis, vel vno [z] pro tribus , quòd vulgò peremptorium appellatur, literis euocatus præsentiam sui facere contemnet.

2 ¶ Pœnam contumacis non patitur , quem aduersa valetudo,[a] vel maioris causæ [b] occupatio defendit.

3 ¶ Contumaces non videntur , nisi qui, cùm obedire deberent , non obsequuntur: id est,qui ad iurisdictionem eius, cui negant obsequi,pertinent.

54. *Paulus* lib.1.Sententiarum.

COntra pupillum indefensum, [c] eumque, qui reipublicæ causa abest , vel minorem vigintiquinque annis,propositum peremptorium nihil momenti habet.

1 ¶Is,qui ad maius auditorium vocatus est [d] , si litem inchoatam [e] deseruit,contumax non videtur.[f]

De sententia non corrigenda.

55. *Vlpianus* lib.51.ad Sabinum.

IVdex , posteaquam semel sententiam dixit : postea iudex esse desinit. & hoc iure vtimur:vt iudex, qui semel vel pluris vel minoris condemnauit, ampliùs corrigere [g] sententiam suam non possit [h] semel enim malè seu benè officio functus est.

De quæstione finita.

56. *Idem* lib.27.ad Edictum.

POst rem [i] iudicatam, vel iureiurando [k] decisam , vel confessionem in iure [l] factam,nihil quæritur post orationem Diui Marci: quia in iure confessi pro [m] iudicatis habentur.

De minore viginti quinque annis.

57. *Idem* lib.2.Disputationum.

QVidam consulebat [n],an valeret sententia à minore vigintiquinque annis iudice data [o]. & æquissimum est,tueri sententiam ab eo dictam , nisi [p] minor decem & octo [q] annis sit. Certè si magistratum minor gerit: dicendum est,iurisdictionem eius non improbari. Et si fortè ex consensu iudex minor datus sit scientibus his,qui in eum consentiebant:rectissimè dicitur,valere sentẽtiam.proinde si minor prætor , si consul ius dixerit , sententiamve protulerit: valebit.princeps enim,qui ei magistratum dedit omnia gerere decreuit.

De pignorib.captis. 1. Et distractis cum sententia non præceßisset.

58. *Idem* libro 7.Disputationum.

SI, cùm [r] nulla [f] sententia præcessisset , capta sunt & distracta pignora:possunt reuocari.

Vt condemnatio certa sit. 3. De morte rei.

59. *Idem* libro quarto de omnibus tribunalibus.

IN sententiis [t] sufficiet , si [u] expresserit iudex summam in sententia, soluíque iusserit,vel præstari, vel quo alio verbo [x] hoc significauerit,

1 ¶Amplius est rescriptũ; etsi in sentẽtia non sit summa

u ¶ nõ venientis,non restituẽtis, non respondentis,recedentis.

x *l.68. ff. de rei vindicat.l.vltim. §.1.de appellat.*

y *l.73.ff.de iudiciis.*

z *l.72.ff.de iudiciis.Paul. 5. sent. 5.§.6.l.8. C. quomodo & quando.*

a *l.60.ff.eodem.*

b necessitatis, *l.10.Cod.quomodo & quando iudex.*

c *l.45.in fin.ff.eodem.* Porrò,Infans citari non potest, sed eius tutor. Supra infantiam & septimum annum constitutus, potest,sed cum tutore,si habet : si non habet , tutor in litem ei postulatur. aliàs, citatus sine tutore non esset contumax. *vide l. vltim. Cod. si propter publicas pensitat.*

d atqui videtur vocari non posse,*l.2. in fin. ff. de in ius vocando.*

e in minori auditorio.

f est enim eo casu gratificationi locus,*l.3.§.4.ff. de Sylaniano.*

g *l.37.ff. de pœnis.*

h Imò potest, *l. 42. ff. de minoribus.*

i nota hęc tria, rem iudicatam, iusiurandũ,confessionem.

k *l.1. Cod. de rebus credit.*

l *l.1.§.7.7.ff.si quid in fraudem patroni.l. 4. Cod. de repudianda.vide Nouellam 90. cap. 2.* Iudicati confessio habet obligationem & executione paratam,*l.17. ff. de in ius vocando:* neque ei impugnare potest in defectum solennitatis : quin eiusmodi confessio non cedit quod ad authoritatem,instrumento notarij,*adde l.6.§.2.ff.titul.proxim.*sic,Transactio apud acta,etiam sine scriptura valet,*l.28.Cod. de transactionibus.*

m *vide l.6.ff.titul.proxim.*

n *vide Zas.2.intellect.22.*

o Ratio decidendi sumitur ab ipsa qualitate iudicis, & aliis legibus, quibus sua cuique magistratui ætas definita erat.de quo *vide Cuiac.17.obseruat.*34.

p Minor regulariter non potest esse iudex,*l.41.ff.de arbitr.l.12.ff.de iudiciis.*

q Ea ætas, ἀκροτάτη ἥβη dicitur ab Arriano *in Indicis*, & ab aliis prima lanugo.

r Ab executione non est incipiendum, *l.1.Cod.de executione rei indicatæ.*

f Duplex est interpretatio. Prior, Ante latam sententiam non sunt distrahenda pignora.Altera,Si nulliter est processum.quæ inde sequutæ sunt venditiones,reuocari possunt.

t Nihil refert quibus verbis sententia lata sit,dum eius verba contineant absolutionem vel condemnationem.

u Iudex in sententiis causas adiicere non debet. vide tamen exceptiones apud regularum 196.

x vt putà,nihil videtur quo Titius seruo obligetur,*l.21.§.1.ff.de arbitris* : quod habes ex testamento Mæuij restitue,*l.5.ff. eodem.*at si quis ita iudicet , hereditas ad te pertinet,sed legata præstare debes,*l.vltim.ff.de heredit.institut.* Omne debitum solue cum vsuris,*l.3. Cod.de sent.quæ sine certa quantitate profer.* Sententia incerta ferretur. Est enim incertum quas vsuras debeat condemnatus. An idem est si ita feratur sententia?Quantum ei debes redde,diuisioni vestræ stari placet,pro ea parte qua soluisti,accipe?ait lex 21.§.3.§.*de arb.*quod tamen maximam dubitationem habet, nam huiusmodi verbis tacitè fit relatio ad chirographum , ad instrumentum , ad apocham,quæ certam summam in se continent:id cùm euenit certa sententia est,*l.5.§.1.ff.eod.*eámque opinionem confirmat,*§.1.ff.eod.* Porrò,Iudici ad quem appellatum est sufficit,si pronunciet iustam vel iniustam appellationem,*l.6.Cod.de appellat.* benè iudicatum,*l.38.ff.de minoribus.*

a l.21.§.1.*suprà, de arbitris.*
b Falsum igitur est, quod quidam putant, in assertoriis actis certitudinem non spectari, sed in probatoriis tantum.
c de formulis sententiarum quarundam, *dixi ad l.1.§.5.ꝫ.ad Turpill.*
d sorti vsuræ opponi solent.

adiecta: si [a] tamen is, qui petit, [b] summam expresserit: & iudex ait: *Solue.* [c] *quòd petitum est:* vel, *quantum petitum est:* valere sententiam.

2 ¶Qui sortis [d] quidem condemnationem faciunt: de vsuris autem ita pronunciant, *Vsuræ,* [e] *si quæ competunt:* vel, *quæ competunt, vt præstentur:* non [f] rectè pronuntiant. debent enim de vsuris quoque cognoscere, & certam facere condemnationem.

3 ¶ Si quis ex edicto peremptorio post [g] mortem sit condemnatus, non [h] valet [i] sententia: quia morte rei peremptorium soluitur. ideóque, vt in re integra, de causa notio præstabitur: & quod optimum patuerit, statuetur.

De morbo sontico.

60. *Iulianus* libro quinto Digestorum.

QVæsitum est: cùm alter ex litigatoribus febricitans discessisset, & iudex [k] absente eo pronuntiasset: an iure videretur pronunciasse. respódit: Morbus sonticus, [l] etiam inuitis litigatoribus, ac iudice, diem differt. [m] sonticus autem existimandus est, qui cuiusque rei agendæ impedimento [n] est. litiganti porrò quid magis impedimento est, quàm motus [o] corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur si rei iudicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem [p] habuit, res non videtur iudicata. potest tamen dici, esse aliquam & febrium [q] differentiam, nam si quis sanus aliàs ac robustus, tempore iudicandi leuissima [r] febre correptus fuerit: aut si quis tam veterem [s] quartanam habeat, vt in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici, morbum sonticum non habere.

De eo cui prior reus condemnatus fuit.

61. *Idem* libro quadragesimoquinto Digestorum.

IN iudicati actione [t] non [u] priùs ratio haberi debet eius, cui prior reus condemnatus fuerit. [x]

De sententia non mutanda.

62. *Alfenus Varus* lib.6. Digestorum à Paulo epitomatorum.

CVm quærebatur, iudex, si perperam iudicasset [y], an posset eodem [z] die iterum iudicare: [a] respondit, non [b] posse [c].

An sententia, inter alios dicta, aliis præiudicet.

63. *Macer* libro secundo de Appellationibus.

SAepè constitutum [d] est, res inter alios iudicatas aliis non præiudicare. Quod tamen quandam distinctionem habet [e]. nam sententia inter alios dicta, aliis quibusdam etiam scientibus [f] obest: [g] quibusdam verò, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil [h] nocet [i]. Nam scientibus

e *l.3.C. de sent. quæ sine certa quantitate: adde l.31. ꝫ. de vsuris.*
f Imò rectè: nã hodie vsuræ iudicatæ certæ sunt, *l.3. Cod. de vsuris rei iudicat.*
g Sententia cõtra mortuum lata, est ipso iure nulla.
h *l.57. in fin. ꝫ. de iudic. l.2.ꝫ. quæ sent. sine appellat.* si modo iudici in aliquo actu iudiciali mors litigatoris fuerit significata. Eo ampliùs Gayllus notat 1. *pract. obseruat.* 109. *numer.*3. 4. 5. 6. 7. de morte litigatoris iudici constare debere, vt iudici nõ vt priuato. Ad hæc, Quando post publicatam sentẽtiam mors litigatoris in iudicio allegatur, sententiam per interlocutionẽ in heredes trãsferri. Quòd si ante cõclusionem in causa, altera partium in fata concidat, tunc implorato iudicis officio, citatio ad reassumẽdam causam in eo statu, in quo relicta est, contrà hæredes decernitur. De iure tamẽ in procuratorem defuncti sententiã ferri posse, vt qui post litem contestatam factus sit litis dominus, *l.23. Cod. de procuratoribus:* eóq; pacto euitari hæredũ tergiuersationum. Porrò sententia in eius (qui creditur viuere) vtilitatem ferri potest, *l.30.ꝫ. de fideicommiss. libertatibus.*
i Imò, valere videtur, si quidem ferri potest sententia *l.23. Cod. de procuratoribus.*
k sciens sc. & prudens. Quid si ignorauit? sententia valet: sed heredes defuncti restitui poterunt ad appellandum *l. vltim. ꝫ. de in integr. l.7. Cod. quomodo & quando iudex.*
l *l.4.§.5.ꝫ. de ædilitio:* quem θηλάτον νόσον Græci appellant *Festus:* hinc sontica causa apud Festum: Glossis ἱερὰ νόσος.
m diffindit.
n *l.50.§.2.ꝫ. eod. Festus: l.10. in fin. ꝫ. de excusationibus tutor. adde Oldendorp. capit.14. de re iudicata.*
o Febris, est motus corporis contra naturam.
p Qui olim febricitans, & hodie morbosus censetur, *vide Alciat. 2. præsumptio.* 19.
q Febrium differentiæ & tria genera præcipua sunt. aut enim accidit nimius calor in spiritibus, aut in humoribus putrescentibus, aut in solidis humani corporis partibus. Prior febris, ἐφήμερα. Secunda putrida: *Tertia,* hectica *vide Fuchsium 3. Institut.* 10.
r Leuissima febris, quæ & leuicula, *l.1.§.6. suprà, de ædilitio.*
s vetus quartana.
t i. dum ad executionem proceditur. per eam executioni mandatur sententia. interdum etiam per nexum & nobile officium iudicis
u Imò priùs. *l.19.ꝫ. eodem: l.10. ꝫ. qui potiores:* v. Fornerium 1. *select.* 18. & Cuiacium 9. *obseruat.* 17.
x Quorum igitur? An communiter omnium creditorum agentium iudicati actione, & opponentium se ei qui ad executionem properat vt vult Zasius? vt ita pro rata debiti, cuique ex bonis debitoris satisfiat. An occupantis agere ex causa iudicati? vt is præferatur ei cui reus priùs condemnatus est. vt qui prior sententiam meruit nihil ferat, quod velle videtur Cuiacius 9. *obseruat.* 37. An potius eius qui prior est in hypotheca, vt vult lex 2. *suprà qui potiores.* Demus verò creditori tempore posteriori rem adiudicatam, num priorum creditorum etiam ratio postea habebitur in totum vel pro rata? Placent qui in totum volunt si in immobilia agatur. nam mobilium alienata possessio ad posteriores transferri potuit.
y circa rem principalem, non eius accessoria *l.42. suprà eodem.*

z ratio decidendi sumpta ex lege 42. *in fin.* lege 45. *ꝫ. eodem,*
a in eadem causa scilicet.
b Ratio decidendi sumitur ex lege 55. *in fi. ꝫ. eodem.*
c Imò, posse videtur *l.1. Cod. de sentent. l.6. Cod. quomodo & quando iudex: l.4. Cod. de accusationibus.*

nihil præiudicat, veluti [k] si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur. nam alteri integra defensio est, etiam si cũ coherede suo agi scierit. Item [l] si ex duobus petitoribus [m] alter victus adquieuerit, alterius petitioni nõ præiudicatur. idque ita rescriptum est. Scientibus sententia, quæ inter alios data est, obest, cùm quis de ea re cuius actio vel defensio primùm sibi competit, sequenti agere patiatur [n]. veluti [o] si [p] creditor experiri passus sit [q] debitorem de proprietate pignoris, aut [r] maritus socerum vel vxorem de proprietate rei in dote acceptæ, aut [s] possessor [t] venditorem de proprietate rei emptæ. & hæc ita ex multis constitutionibus intelligenda sunt. Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus verò non nocet, illa ratio est: quòd qui scit coheredem suum agere, prohibere eum, quo minùs vti velit, propria actione vel defensione vtatur, non potest: is verò, qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam præscriptione rei, quamuis inter alios iudicatæ, summouetur: quia ex voluntate eius de iure, quod ex persona agentis habuit, judicatum est. Nam & [u] si libertus meus, me interueniente, seruus vel libertus alterius iudicetur: mihi præiudicatur. Diuersa causa est, si fundum à te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titij, ad me pertinere dico. nam quamuis contra Titium, me sciente, iudicatum sit: nullum tamen præiudicium patior: quia neque ex eo iure, quo Titius victus est, vindico: neque potui Titio intercedere, quo minùs iure suo vtatur. sicuti & de coherede suprà diximus.

An vsuræ currant appellatione pendente.

64. *Scæuola* lib. vigesimoquarto. Digestorum.

NEgotiorum gestorum condemnatus appellauit: & diu negotium tractum est. quæsitum est, appellatione eius iniusta pronuntiata, an, quo tardiùs [x] iudicatum sit, vsuræ pecuniæ in condemnatum deductæ medij temporis debeantur. respondit, secundùm ea, quæ proponentur, dandam vtilem actionem.

DE CONFESSIS. [y]

TIT. II.

De effectu confessionis.

Paulus libro 56. ad Edictum.

CONFESSVS [z] pro [a] iudicato est. [b] qui quodammodo sua sententia damnatur. [c]

De errore.

2. *Vlpianus* libro 58. ad Edictum.

NOn [d] fatetur, qui errat, [e] nisi ius [f] ignorauit.

d *vide titul. Codic. res int. alios: l.31. in fin. ꝫ. de indic. l.10. de exceptionibus. l.1. ꝫ. de except. re iudic. l.14.§.1. ꝫ. de appellat.*
e *l.1. in fin. ꝫ. de Carboniano.*
f non obest. *Hal.* quod Cuiacius probat. 12. *obser.*25.
g Huius prioris regulæ exempla quatuor hic proponuntur. Primùm, in verbo *veluti si ꝫ. eodem.* Secundum, in verbo, *aut maritus socerum:* Tertium in verbo, *aut possessor venditorem:* quartum, *in versicul. nam & si libert.*
h iudicatum sit nihil, nocet *Aurelianus:* Cuiac. 12. *obseruation.* 25.
i Huius secundæ regulæ duo adferuntur argumenta vnum, in verbis, *veluti si ex duobus heredibus debitoris:* alterum in versiculo, *Item si ex duobus.*
k ¶primum exemplum secundæ regulæ
l alterum exemplum secundæ regulæ.
m id est, heredibus creditoris. non creditorib. *Accur. Zas. hic num.*13.
n *v.l.4. Cod. de pignoribus.*
o primum exemplum prioris regulæ.
p comprobatur hæc lectio à Bernardo *c. pen. de sentent. & re iudicata:* & ita habent Basilica, εἰ δὲ χρεώστης περὶ τῶν ἐνεχύρων δικάζεται, καὶ οἶδεν ὁ δανειστὴς πρόκριμα πάσχει. v. Cuia. 12. obs. 25. & adde l.4. §.2. ꝫ. de appellat. Zasius legit si creditori debitor, Pitæus vetus interpres, si debitori creditor.
q scienter scil. aliàs, secùs. & sic intellige legem 3. *suprà de pignor. l.11. in fin. l.29. in fin ꝫ. de except. rei iudic.*
r secundum exemplum prioris regulæ. Si gener socerum aut emptor venditorem *ꝫ. eodem.* super dominio rei emptæ vel in dotem datæ, coram iudice disputare permittit, sententia contra authores lata, eis scientibus præiudicat. primò, quòd potior defensio marito & emptori competat: quòd authores ab eis prohiberi poterant: quòd hi censentur voluntatem suam interposuisse, qui eos à quibus causam habent, de suis iuribus disputare permittunt. *vide Zas. 2. intellect. 27. adde l.38. in fin. ꝫ. de donationibus int. vir.*
s tertium exemplum prioris regulæ.
t id est, emptor.
u Quartum exemplum prioris regulæ, cuius is est sensus: Si libertus, interueniente patrono, alterius libertus vel seruus esse contenditur, sententia contra libertum lata præiudicat patrono, *v. Zas. in hunc locum 2. intellect.*27.
x *l.41. suprà de vsuris:* hinc colligit Zasius, creditores frustratos à suis debitoribus interesse lucri cessantis petere posse.
y 7. *Codic.* 59. περὶ ὁμολογησάντων 9. *Eclog.* 4. ídque post litem contestatam: vt ita differat hic titulus à titulo *de interrogationib.*
z Porrò confiteri voce & literis quis potest. Conuinci non nisi scriptura aut testibus potest, *Paul. 5 sent.5.§.3.*
a *l.3. in fin l.6. in princip. & §.2. in fin. ꝫ. eodem. Paulus 5. sentent.5.§.2. l.7.8.12. in fin. ꝫ. de interrogationib. l.1. C. hoc. tit. l.14. in fin. C. de repudiand.*
b nisi facta sit coram iudice non suo. vide Socinum *regula* 62. & 66.
c ideoque ex die confessionis, tempus solutionis præstitutum computatur, *Paul. 5. sent. 5.§.2. & l.6. in fin. ꝫ. eodem.*
d Confessio per errorem facta, reuocari potest. *c. 47. de regulis in 6.* vide Socinum *regula* 64. & 65.
e *vide l.57. ꝫ. de obligationibus.*
f Si quis peritus facti, & sciens bona esse ἀφαλκίδιωτα (vt ait Theodoretus) fassus est in iure se debere legata integra, habetur pro iudicato *vide Cuiacium Cod. eodem.*

Delegata

De legato.

3. *Paulus* libro nono ad Plautium.

IUlianus ait, confessum, certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiam si in rerum [a] natura non fuisset, etsi iam à natura recessit. ita tamen, vt in æstimationem eius damnetur: quia confessus, pro [b] iudicato habetur.

De lege Aquilia.

4. *Idem* libro decimoquinto ad Plautium.

SI is, cum quo lege Aquilia [c] agitur, confessus est seruum occidisse: licèt non occiderit: si tamen occisus sit homo: ex confesso tenetur.

De morte serui, quam quis se debere confessus est.

5. *Vlpianus* lib vigesimoseptimo ad Edictum.

QVi Stichum debere [d] se confessus est: siue mortuus iam Stichus erat, siue post litis contestationem decesserit condemnandus est.

De confesso certum, vel incertum. 2. De rei vindicatione, & aliis actionib. De interdictis. 3. De absentia aduersarij. 4. De confeßione, procuratoris, tutoris vel curatoris. 5. Vel pupilli vel minoris. 6. De tempore quod datur iudicatis.

6. ¶*Idem* libro quinto de omnibus tribunalibus.

CErtum [e] confessus, pro [f] iudicato erit [g]: incertum, non erit.

1 ¶Si quis incertum confiteatur, vel corpus [h] sit confessus, Stichum vel fundum dare se oportere: vrgeri debet, vt certum confiteatur [i]. Item eum, qui rem confessus est, vt certam quantitatem fateatur.

2 ¶Sed & si fundum vindicem meum esse, túque confessus sis: perinde [k] habearis: atque si dominij mei fundum esse, pronuntiatum esset. Et si alia quacumque [l] actione ciuili, vel honoraria, vel interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio dum quis conuenitur: confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi prætorem voluntatem orationis Diui Marci debere. & omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato habere. Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem. &, si non restituatur, lis æstimabitur.

3 ¶Si quis, absente [m] aduersario, confessus sit: videndum, numquid non debeat pro iudicato haberi: quia nec qui iurat de operis, obligatur: nec soleat [n] quis absenti condemnari. Certè [o] procuratorem, tutorem, curatorémve præsentem esse, sufficit [p].

4 ¶Sed an & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus. & non puto sufficere.[q] §4 n°. 2.

5 ¶ In pupillo [r] tutoris auctoritatem exigimus. Minorem à confessione sua restituemus [s]. §5 n°. 2.

6 ¶Confessi vtique post confessionem tempora [t] quasi ex causa iudicati habebunt.

De arbitro post confesßionem dato.

7. *Africanus* libro quinto [u] Quæstionum.

CVm fideicommissum peteretur, heres confessus [x] est debere [y]. arbiter [z] ad restituendum datus, competit nihil deberi. quæsitum est, an possit absoluere [a]. respondi, posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. nam [b] si ob id, quòd nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absoluere. si [c] verò quia testator fortè soluendo non erat, aut [d] quòd heres omne solutum esse apud prætorem dixerat, &, cùm controuersia & computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: saluo officio eum absoluturum. has enim partes eius esse, vt, si in computatione nihil inueniatur, possit absoluere. sed & ex superiore casu ad prætorem remittere debeat, vt absoluatur.

De re, quæ an extet incertum est.

8. *Paulus* libro quarto ad Sabinum.

NOn omnimodo confessus condemnari debet rei nomine: quæ an in rerum [e] natura esset, incertum sit.

a *l.5. l. vltim. infrà eodem.*
b *l.1. suprà eodem.*
c *l.25. in fine suprà ad legem Aquiliam.*
d *Paul. 2. sent. 1. paragraph. vltim.*
e *l.3. suprà eodem.*
f *l. 1. suprà eodem.*
g si incertum *Haloander.*
h Confessio incerta corpore, genere, & qualitate non valet.
i hinc colligunt, Olim obligatum, præsumi etiam hodie mihi obligatum. de quo v. Alciatum. 2. *præsumpt. 12.*
k Confessio in realibus operatur ad dominium.
l Confessio operatur in omni confessione, facta tamen ἐν βήματι: vel vbi magistratus est competens, nisi, vt vult *Nouella* 90. rogati interfuerint testes quinque.
m *Paul. 5. sent. 5. §. 5. l. 47. suprà de re iud. l. 7. C. quomodo & quando iudex: vide Oldendorp. cap. 14. de re indicata.* vide Socinum *regula 63.*
n Imò, absenti quis condemnari potest, *l.13. §.2. inf. Cod. de iudiciis.*
o Præsens esse in iure dicitur, qui ibi procuratorem, vel curatorem, vel tutorem habet.
p *v. l.53. in fi. suprà de manumiss. testam.*
q nisi non voluntariè ac necessitate ipsis imposita respondi confessi fuerint. sic enim intellige, *l.25. §. 1. suprà ad leg. Aquil.* nisi quis habeat mandatum confitendi & absentem defendens, de iudicato satisdederit. Is enim ita confitetur vt ei quem defendit non præiudicet, sed sibi, *l. 9. §. 4. suprà de interrogationibus.*
r Pupillus cum authoritate tutoris respondere potest, *l.1. Cod. qui legitimam personam standi.*
s Obligatur igitur minor sua confessione. atqui sententia in minorem indefensum lata nulla est *l.54. suprà de reiudic.* Igitur potius obligatur minor confessione sua, quàm sententia, *adde l.11. suprà, de interrogationibus.*
t id est, quatuor menses *9. Eclog. 4. cap. 6. Paul. 5. sentent. 5. §. 2.*
u *vide Cuiacium 5. ad African. fol. 88.*
x ¶per errorem scilicet.
y se scilicet fideicommissum.
z qui solet dari ad exequendam restitutionem fideicommissi, *l.109. in fin. suprà, de legat. 1. l.12. ff. de legat. 3.*
a posse videtur. quia confessus non videtur qui errat in facto, *l.2. suprà eodem: adde l.3. suprà de re iudicata.*
b sensus est, Qui restitutioni seu executioni datus est arbiter, errantem in facto non potest absoluere: sed ad Prætorem remittere potest absoluendum.
c sensus est, Qui computationi, & ad ineundam computationem bonorum datus est arbiter, vtque æstimaret debeatur fideicommissum, nécne: is errantem absoluere potest.
d id est etiam *Dynus.*
e *l.3. suprà eodem.*

DE CESSIONE BONORUM.[f]

TIT. III.

De credito ob restitutionem ædificiorum.

Vlpianus libro decimoseptimo ad Edictum.

CReditori [g], qui ob restitutionem [h] ædificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur.

De his qui in locis priorum creditorum succedunt.

2. *Idem* libro vicesimoprimo ad Edictum.

IN personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verùm vt pecunia eorum ad priores [i] creditores perueniat, in locum eorum succedunt.

De bonis nundum venditis & de pænitentia.

3. *Idem* libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

IS, qui bonis cessit, ante rerum venditionem vtique bonis suis non caret. quare, si [k] paratus fuerit [l] se defendere, bona eius non veniunt.

Si is qui bonis ceßit, postea aliquid acquirat. De eo qui bonis ceßit non inquietando.

4. *Idem* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

IS, qui bonis cessit, si quid postea [m] adquisierit: in quantum facere potest [n] conuenitur.[o]

1 ¶Sabinus & Cassius putabant, eum, qui bonis cessit, ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari.[p]

De pænitentia.

5. *Paulus* libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

f Qui bonis cedere possunt 7. *Cod.* 71. περὶ χρέους ἀπαιτήσεως καὶ περὶ χρεωστῶν, καὶ χρεωστουμένων, καὶ περὶ ἐκστάσεως 8. *Eclog. fol. 71. & Nouell. 135. ne quis bonis cedere cogatur.* De cessioné bonorum id habendum est. Legibus 12. tabularum receptum fuisse, vt qui debitores essent non soluendo, vincirentur, in carcerem coniicerentur (quod postremum de Cornelio Scipione Asiatico legimus apud Valerium 4. c. 1.) verberarentur: quin & operas darent creditoribus, *Varro 6. de lingua.* (Qui ita seruiebat Nexus dicebatur,) capitis pœnas darent. permissum etiam erat creditoribus si vellent partiri corpus addicti 20. *Gell.* 1. quam legem mos publicus repudiauit 3. *Quint. I. tit. 6.* itaque (vt ait Tertullianus in *Apologetico*) cõsensu publico ea crudelitas postea erasa est. in pudoris notam capitis pœna conuersa fuit, bonorum adhibita præscriptione: suffundere maluit (legendum est libuit) hominis sanguinem (i. illud præualuit vt pudor debitorib. iniiceretur) quam effundere. hæc ille. Ad eam venditionem refer legem 65. §. 1. ff. *pro socio.* Anno etiam vrbis 427. lex lata, ne quis neruo, aut compedibus, ob pecuniam acceptam creditori seruiret. *Liuius 8.* Deinde Caio Popilio rogante, dictatore Sylla, constitutum fuit, vt qui bonorum copiam eiuraret (i. qui iuraret se in bonis non habere) Nexus ne esset. *Varro 6. de lingua Latina in f. vbi plenißimè dixi*, quid esset Nexus: *& bonorũ copiam eiurare: adde Festum in eiurare.* quam legem penè abolitam lex Iulia reuocauit, introducto beneficio cessionis bonorum, *l. 1. 4. Cod. de bonis cedere.* Ea quoniam debitori infligebat ἀγνῶνα τὸν βίον καὶ τὴν ἀσχημοσύνην. *Nouella* 135. Hi qui ἐκ τῶν συμβεβηκότων καὶ ἀθυμίᾳ facti fuissent non soluendo exempti sunt à Iustiniano. ideóque ij non coguntur bonis cedere, vt decoctores. Hos enim Adrianus catamidiari in amphitheatro iussit *Spartianus.* Et eandem legem apud Bæotios fuisse Nicolaus auctor est apud Stobæum c.42. iisdem, licèt equitibus, locus in theatro, negatus erat lege Roscia theatrali. Verisimile est etiam eos virgis interdum castigatos, vt ostendit Hotomanus 24. *Illust.*
g hanc legem & sequentem à suo titulo aberrare quis non videt? vtique, si Pandectæ Florentinæ eas paterentur referri ad titulum *de priuilegiis creditorum.* quod etiam Petro Pithæo placuisse video. 2. *notar. fol. 81 in fi.*
h *l.25. ff. de reb. cred. v. l.5. suprà qui potiores: l. 26. l.34. ff. de reb. author. iud.*
i *l.12. §.7. in fin. ff. qui potiores: l.24. in fi. ff. de reb. author. l. vlt. Cod. de priuileg. fisci.*
k *v. l.5. ff. eod.*
l. *l.7 inf. eod. §. vlt. Inst. de actionib.*
m atque ita bonorum cessio non tollit ciuilem obligationem.
n habet igitur exceptionem bonorum cesßionis, *de qua v. §. vlt. Inst. de replicationib. & Oldendorp. c. 2. §. de exceptionib.* & sic in bonorum cessione res inter alios acta aliis præiudicat.
o Imò non conuenitur, *l. 6. §. remißio suprà de officio præsid.*
p Cur ita? quia cesßio est indiuidua. Nemo cedit bonis in partem: ideóque effectus qui in vno relucet ad omnes porrigitur, *Zasius hic num. 4. adde Eclog. c. 3.*

QVem pœnitet,[a] bonis cessisse: potest, defendendo se, consequi, ne bona eius veneant.

Si is qui bonis cessit postea aliquid acquirat.

6. *Vlpianus* "libro sexagesimoquarto ad Edictum."

QVi bonis suis cessit, si modicum[b] aliquid post[c] bona sua vendita adquisiuit: iterum bona eius non veneunt: vnde ergo modum hunc æstimabimus? vtrum ex quantitate eius quod adquisitum est, an verò ex qualitate? & putem, ex quantitate[d] id æstimandum esse eius, quòd quæsiit. dùmodo illud sciam, si quid misericordiæ[e] causa ei fuerit relictum; putà menstruum vel annuum alimentorum nomine, non oportere propter hoc, bona eius iterato venundari. nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. Idem, & si vsusfructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percepitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

7. *Modestinus* "libro secundo Pandectarum".

SI debitoris bona venierint: postulantibus creditoribus permittitur, rursum[f] eiusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur: si tales[g] tamen facultates adquisitæ sunt debitori, quibus prætor moueri possit.

De eo qui nec debere agnouit, neque est condemnatus, neque in iure confessus.

8. *Vlpianus* "libro vicesimosexto".

QVi cedit bonis antequam[h] debitum adgnoscat[i], condemnetur, vel in ius confiteatur: audiri "non" debet.

De cessione in iure, vel extra ius, De nuncio, De epistola.

9. *Marcianus* "libro quintodecimo Institutionum."

BOnis cedi non tantùm in iure, sed, etiam † extra ius[k] potest. Et sufficit[l], & per † nuntium, vel per epistolam[m] id declarari.

QVIBVS† EX CAVSIS IN possessionem[n] eatur.

TIT. IIII.

Quibus ex causis in possessionem mittitur.

Vlpianus "libro duodecimo ad Edictum.

TRES[o] ferè causæ sunt, ex quibus in possessionem † mitti solet: rei[p] seruandæ causa, item legatorum[q] seruandorum gratia, & ventris[r] nomine. dãni enim infecti nomine si non caueatur: non "in" vniuersorum nomine fit missio: sed rei[s] tantum, de qua damnum tuetur.

Iudicio sisti.

2. *Idem* "libro quinto ad Edictum.

PRætor ait[t] *In bona eius, qui*[u] *iudicio sistendi causa fideiussorem dedit, si neque potestatem sui faciet, neque defenderetur, iri iubebo*[x].

1 ¶ Potestatem autem sui non facit[y], qui id agit, ne aduersarius eius, copiam sui habeat, Ergo latitantis bona iubet possideri.

2 ¶ Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nónne videtur potestatem sui non facere?

3 ¶ Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam aduersarij faciat[z].

4 ¶ Hæc verba *Defenderetur*, παρατατικῶς[a], id est, *fusius & cum extensione*, scripta, sunt vt neque sufficiat, vmquam defendisse[c] si non duret defensio: neque obsit, si nunc offeratur.

De pupillo, & furioso.

3. *Idem* "libro quinquagesimonono ad Edictum.

APud Iulianum quæritur: si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & communi diuidundo iudicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cuius nomine, probetur personam patris, condemnatio fieri debeat: vtrum venire bona patris oporteat, an vero rei seruandæ causa possideantur, & ait † "Iulianus:" Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem: bona eius venire possunt. si verò nihil sit, propter quod patris bona veneant: pupilli[b] possideri †. Marcellus autem notat: Perquam iniquum esset, eum, qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem. quæ sententia habet rationem. ideóque cum contractus ex[c] persona patris descendat, dicendum erit, non esse expectandam pupilli pubertatem.

1 ¶ Contractum cum pupillo potest dici, & si cum seruo[d] eius contractum sit. competit enim aduersus eum de peculio actio. Vnde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus aduersus pupillum actio datur, hoc idem seruandum. Et facilius erit hoc probandum in seruo, qui in rem[e] domini vertit, aut iussu eius[f], aut si institoria[g] cum eo agi possit.

2 ¶ Ego puto: Et si cum tutore eius, contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur: magis est, vt edicto locus, sit, quasi[h] cum eo contractum sit.

3 ¶ Si pupillus heres extiterit[i] alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic edicto locus sit. magísque est, vt Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri[k] esséque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant. etenim videtur impubes contrahere, cum adiit[l] hereditatem.

4. *Paulus* "libro quinquagesimooctauo ad Edictum.

SEd & is, qui miscuit[m] se, contrahere videtur.

5. *Vlpianus* "libro quinquagesimonono ad Edictum.

HÆc autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur à quocunque, siue à tutore vel curatore: siue habeat tutorem pupillus, siue non habeat. ceterùm si[n] existat aliquis, qui defendere sit paratus: cessabit rei seruandæ causa possessio.

1 ¶ Non defendi pupillum, constare debet, liqueréque prætori, vt sic permittat bonorum possessionem. Hoc autem constare debet sic[o]: Euocandi sunt ad prætorem tutores pupilli, vt defendant. si autem non habet tutores: requirendi cognati, vel adfines[p] & si qui alij forte sunt, quos verisimile[q] est defensionem pupilli pupillæ non omissuros vel propter necessitudinem,[r] vel propter caritatem[s], vel qua alia ratione. liberti etiam, si qui sunt idonei, euocandi, exquirendáque defensio. Si aut negent[t] se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœperit pupillus, vel pupilla: desinet. possideri. Idem est & in furioso.

2 ¶ Ait prætor: *Si is pupillus in suam*[u] *tutelam venerit, eáve pupilla viri potens*[x] *fuerit, & rectè defendetur: eos, qui bona possident: de possessione decedere iubebo.*

3 ¶ Rectè[y] defendi quid sit videamus: vtrum tantum copiam sui facere, & ad suscipiendum iudicium, paratum esse an verò & satisdare omnimodo. & quidem nõ solùm ipsis se defendere volentibus hoc edictum scriptum est, sed in rem. & *rectè defendetur*, hoc est, vel à se vel ab alio quocumque. sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio.

a *l.3.3.* ∴ *eodem.*
b *adde l. 7. in fin.* ∵ *cod.* μετρίας κτησάμενος. *Eclog. cap. 5.*
c nam antea, cùm vendebantur bona ex lege Iulia, debitori ne ad victũ quidem & cultum quicquam relinquebatur; *vide Hotoman. 24. Illustr.*
d id est, pro prouentu, non pretio rei. idque maximè si pretium modicè excedat prouentum: aliàs, secus, *vide Zas. hic in fin.*
e Datum misericordiæ causa, eripi nisi immisericorditer nõ potest, *adde l.34.* ∴ *de re iudicata 20. Gell. 1.*
f πάλιν ἀπαιτεῖν. *Eclog. cap. 3.*
g *vide l.4. l.6.* ∴ *eodem.*
h Cedi bonis nõ potest, nisi liqueat de debito.
i vel extraiudici aliter, vel in iure, confitendo, vel sentẽtia.
† id non seruatur in Gallia.
k mea voluntate, *l. 6. Cod. eodem.*
l quoad confessionem non conuincitur, nisi scriptura aut testibus, *Paul. 5. sentent. 5. paragraph. 3.*
† Id quoque non seruatur in Gallia. vide constitutionẽ regis Ludouici. XII. *articulo 70.*
m vel quoquo modo, *Paul. ibidem.*
† Id etiam non est, in vsu apud Gallos.
n τῶν τοῦ χρεωστοῦ πραγμάτων scilicet, 7. *Eclog. 6.*
o *l.4. in fin.* ∴ *de off. eius cui mandata est. l.3. in fin. l.10. §.1.* ∴ *de adquirend. possess.*
† vniuersam scilicet. *in fin.* ∵ *eodem.* hodie secundum mensuram debiti, *Nouell. 53. cap. 4. in fin.*
p *l. 6. l. 7.* ∵ *eodem: l. 22. §. 1.* ∵ *eodem. &* ∵ *de curatore bonis dando.*
q ∴ *vt in possess. legat.*
r *l.24.* ∵ *de rebus auth. ind. l.8.* ∴ *de curat furios. &* ∴ *de ventre in possess.*
s *l.3. §.1. suprà de damno.*
t hoc primum est caput possessionis bonorum ex primo decreto, quo creditores in bona debitorum ire iubentur: alterum, quo possidere & vendere eis licet, *l.7. §.1.* ∵ *eodem.*
u *vide Ciceronem pro Quintio.*
x hæc est pœna contumacis, *l.3. in fin. Cod. de procuratorib. l.13. §.3. Cod. de iudicus: l. 2. in fin. Cod. vbi in rem actio. l. 8. in fin. Cod. quomodo & quand. index. vide lib. 2. titul. 10. 11.* ∴
y aut ex proposito scilicet, aut ex occasione.
z ¶ Deteriorem facit, cujus procurator ita est imperitus, vt neque modum neque formã defendendi alterius teneat: aut qui ad finem vsque litem non perducit, §. 4. ∵ *eodem.* Porro, defendere, est eadem facere quæ faceret principalis, si adesset, 8. *Eclog. titul.* περὶ ἀντιδικητῶν.
a *v. l.1.* ∴ *vnde legitimi: l.14.* ∵ *de exceptione rei iudicatæ: l. 49.* ∴ *de re iudicata: vt alibi* ἐν πλάτει, *l. 28.* ∵ *de probat. l.13.* ∵ *de solutionibus. l.12. §. 2.* ∵ *ratam rem haberi.* Estque tractatus, figura quæ non solùm ad præsens sed etiam ad futurũ tempus refertur.
† & malè, *vers. Marcellus* ∵ *eod.*
b *l 5.* ∵ *de rebus auth. iud.*
† dic vt ∵ *eod. versic. Marcellus autem.*
c Contumacia patris pupillo nocet. Ex contractu paterno nõ habetur priuilegium.
d *l 3. §. 2.* ∴ *de peculio.*
e tunc enim pupill[9] est locupletior. *l.5. in fin.* ∴ *de in rem verso.*
f Imò, tunc non tenetur, *l. 1. §. 7.* ∴ *quod iussu.*
g *l.10.* ∴ *de institutor.*
h Quid cum tutore contrahit, cum pupillo contrahere videtur.
i *l.11.* ∴ *de institoria.*
k Ita obligatur ex patientia.
l Qui adit: aut qui cedit, aut cui ceditur hæreditas, cõtrahere videtur, *l.5. §. 2.* ∵ *de obligat. & act. Vlpian. 19. §.14. §.5. Institut. de obligat. ex quasi contractu.*
m Immiscet se hereditati filius: adit hereditatẽ extraneus. rationem prioris sententiæ collige ex lege 11. ∴ *de lib. & posth.*
n *l. 22.* ∴ *de in ius vocand l 33. §. 2.* ∴ *de procur. l 4. in fin.* ∵ *titul. prim. l.1. § 1. l. 6.* ∴ *vbi pupill. l. 26. Cod. de procurat.*
o nota quomodo liqueat iudici de contumacia citati.
p *l.6.* ∴ *vbi pupil. l.5. §.11.* ∴ *de rebus eor. qui sub tutela.*
q de hac præsumptione vide Alciatum 1. *præsumpt. 22.*
r vide Ciceronẽ pro Quintio.
s *adde l.1. §. 7.* ∴ *de suspectis. adde Ciceronem pro Quintio.*
t *vide Cuiacium 22. obseruat. 27.*
u id est, pubertatem, *l.19. §.1. de administr. tutor. l. vltim.* ∴ *de iure delib. l. 10.* ∴ *de leg.* ∵ *Institut. de pupil. in princip.*
x *l.51. suprà de legat. 3.* id est, matura viro, nubilis, *lege 13. infrà de verbor. significatione. lege 101. suprà de condition. & demonstrat. Instit. de nupt. in princip.*
y *l.63.* ∴ *de iudiciis.*

nº 2 nº 2

§2 nº2

a vide l.110.§.1.ꝭ.de regulis iuris. b puto, dicitur ἐπὶ ἀμφιβόλου, non puto.i. νομίζω ἢ ἀπιστοῦμεν. non.n. hoc quasi certus dicit: sed quasi existimans, hunc morem iudiciorum sine fraude contemni posse: & omnino mens Vlpiani hæc est. Hunc quidem esse morem, vt si post dies 30. quàm bona debitoris ex edicto possessa sint, vel post pubertatem, si pupilli bona possessa fuerint, ita tamen vt non minus 30. diebus possessa

saria [a] satisdatio. si ipse, non puto [b] necessariam satisdationem. ergo oblata defensione deiici poterit interdicto reddito.

De creditore conditionali. 1. De absente. 2. De captiuo.

6. *Paulus* libro quinquagesimoseptimo ad Edictum.

IN possessionem mitti solet [c] creditor, & si sub conditione [d] ei pecunia promissa sit.

1 ¶Cùm dicitur, *Et eius cuius bona possessa sunt à creditoribus, veneant, præterquam pupilli & eius, qui [e] reipublicæ causa sine dolo malo abfuit*: intelligimus, eius qui dolo malo abfuerit, posse venire.

2 ¶Si ab hostibus qui captus [f] sit, creditores eius in possessionem mittendi sunt. vt tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim [g] bonis curator detur [h].

De creditoribus non alendis. 1. ¶De latitatione edictum. 2. De fraudatione. 3. De non latitante. 4. Quid sit latitare. 9. De furioso. 12. De prodigo & cæteris, qui curator. ope iuuantur. 13. Quid sit latitare. De fraudatione. 14. De obligatione in diem vel conditionali vel cui obstat exceptio. 15. De peculio. 16. De actione in rem. 17. De absente. 18. De petitione hereditatis.

7. *Vlpianus* libro quinquagesimonono ad Edictum.

FVlcinus existimat, creditores rei seruandæ causa missos in possessionem, ex his rebus ali non [i] debere.

1 ¶Prætor ait: *Qui [k] fraudationis [l] causa latitauit, si boni viri [m] arbitratu non defendetur, [n] eius bona possideri vendique, iubebo.* [o]

2 ¶Cùm hoc edictum locum habeat: non sufficit, latitare: sed & necesse est [p] fraudationis [q] causa id fieri. neque [r] quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem & venditionem: sed oportet, fraudationis causa latitare. & est frequentissima hæc causa possessionis, nam in vsu latitantium bona possidentur.

3 ¶Si quis possederit bona alicuius quasi latitantis, qui non latitabat, & vendiderit: consequens erit dicere, [s] venditionem bonorum secutam, nullius momenti esse [r].

4 ¶Quid sit autem latitare, videamus. Latitare est [s], non (vt Cicero definit [t]) turpis occultatio sui. potest enim qui latitare non turpi de causa: veluti [u] qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones.

5 ¶Sed is, qui fraudationis causa latitet, non tamen propter [x] creditores: & si hæc latitatio creditores fraudet: in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona eius possint: quia non hoc animo latitet, vt fraudentur creditores. animus [y] enim latitantis quæritur, quo animo latitet: vt fraudet creditores, an alia ex causa.

6 ¶Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio rectè procedat? & puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi.

7 ¶Quid si aduersus quosdam occultare se consilium non est, aduersus quosdam est? quid dicemus? & rectissimè Pomponius scribit, non aduersus omnes latitationem exigendam, sed aduersus eum [z], quem quis decipere & fraudare latitatione destinat. Vtrum ergo omnes bona eius vendere possunt, quia latitat: hoc est, etiam hi, aduersus quos non latitat, quia verum est, eum latitare: an verò is solus aduersus quem latitat? & quidem verum est, eum latitare, & fraudationis causa latitare, & si non aduersus me latiter. Sed illud tractandum Pomponius putat, an aduersus me. eúmque solum posse hinc venditionem impetrare, aduersus quem latitetur.

8 ¶Latitare autem est, cum tractu [a] aliquo latêre: quemadmodum factitare, frequenter facere.

9 ¶Adeò autem latitatio animum & affectum latitantis desiderat, vt rectè dictum sit, furiosum [b] hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus [c] non est.

10 ¶Planè si non defendatur furiosus: curatorem ei dandum: aut, bona eius vt possideantur nominatim [d] permittendum est. Labeo autem scribit: si non inueniatur curator, vel defensor furiosi, sed & si curator datus, eum non defendat: tunc remouendum eum, & oportere, prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat. cáque seruanda Labeo ait, quæ solent seruari, cum venter in possessionem mittitur. §10 n°2

11 ¶Planè interdum bona eius, causa cognita, [e] vendenda erunt: si vrgeat æs alienum & dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, vt, quod superfit, furioso detur: quia hominis eius status & habitus à pupilli condicione non [f] multum abhorret, quod quidem non est sine ratione. §11 n°2

12 ¶Idémque [g] & [h] in prodigo dicendum est, cæterísque, qui curatorum ope iuuantur, nec enim quisquam propriè latitare eos dixerit.

13 ¶Illud sciendum est, posse quem in eadem ciuitate esse, & latitare: & in alia ciuitate, & non latitare. Etenim qui in alia ciuitate sit, copiámque sui faciat in publico, ibíque pareat: an latitet, videamus. & hodie hoc iure vtimur: vt, siue quis eodē loci agat, siue alio, siue peregre agat, [g] si tamen occursum [h] creditoris euitet, latitare videatur. denique eum quoque, in foro eodem agat, si circa columnas [i] aut stationes [k] se occultet, videri latitare, veteres responderunt. Et posse quem aduersus alterum latitare, aduersus [l] alterum non constat autem, vt ipse eius possit bona vendere, aduersus quem latitat. §13 n°2

14 ¶Si in diem vel sub conditionem debitor latitet: antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona eius venire [m] quid enim interest, [n] debitor quis non sit, an nondum [o] conueniri possit? nam & si non sit debitor, idem dicemus. Idem erit dicendum, & si quis habeat quidem actionem, sed talem [p], quæ per exceptionem repellitur. §14 n°2

15 ¶Si quis actione de peculio, filij vel serui nomine conueniri possit: si latitet: eo iure vtimur, vt possint bona eius possideri & venire, tametsi [q], nihil fuerit in peculio: quia esse potest. & rei iudicatæ tempus spectamus, vtrum sit, an non sit: & quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. §15 n°2

16 ¶Item [r] videamus, si quis aduersus in rem actionem latitet, an bona eius possideri venúmque dari possint. extat Neratij sententia existimantis, bona esse vendenda & hoc rescripto Hadriani continetur, quo iure vtimur.

17 ¶Celsus autem Sexto respondit: si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum [s] possessione mittendum, quàm bona eius possideri. hoc adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente.

18 ¶Idem Celsus existimat. si is, à quo hereditatem [t] petere velim, latitat: commodissimè fieri posse, vt in possessionem mittat rerum: quas pro herede, vel pro possessore possidet. sed si dolo fecit, quominus possideret: bona eius possidenda, & vendenda sunt.

19 ¶Diuus quoque Pius in persona eius, qui hereditatem possidens, copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum aduersarium in-

bus possessa fuerint ipse debitor defensionem sui suscipiat, satisdet iudicatum solui stipulatione, sed se putare ipso defendente, non esse necessariam satisdationem, nec malè eum qui obtulit defensionem, nec ... interdicto quo iubeantur creditores discedere de possessione, licet in ea re non obseruet iudiciorum morem vide Cuiac. ... obs. 29.
c Imo, mitti nō potest, l.14. inf. ꝭ. eod.
d Etiam creditor sub conditione mittitur in possessionem bonorum absentis.
e v.l.4. Cod. de restitut. milit.
f l.22. infr. l. vlt. ꝭ. de reb. author.
g vide Socinum regula 50.
h ne pereant l. 6. in fin. ꝭ. de tutel. ...
i Missus ex primo decreto in bona non percipit fructus, vt hic: nisi aduersarius sit nimium contumax. ... nisi filia neptis, vidua defuncti, l. penult. ... vt in possess. legat. vel infans mittitur in possessionem ex Carboniano l. 6. § 3. ꝭ. de Carb.
k vide Ciceronem oratione pro Quintio.
l alias non est verè contumax §. 2. ꝭ. l. 19. §. de in ius vocando: l. 9. C. de bon. auth. iud. l. 8. C. quomodo & quando iudex.
m non iudicis ... iudicatum solui.
n Variis ex causis creditores ... seruandi causa mittuntur in possessionem bonorum omnium debitoris, puta si in ius vocatus non defendatur, vt hic: & l. 2. ꝭ. eo. postquam nullus mortuo hæres extitit. l. 6. C. de bo. auth. iur. si debitor exilij causa solū vertit, l. 13. ꝭ. eod. si iussus satisdare non satisdat sed latitat, l 15. ꝭ. de reb auth. ind.
o aliter etiam puniri potest, l. vn. in f. ꝭ. si quis ius dicenti.
p hæc duo scilicet, quæ sequuntur latitare scilicet & fraudationis causa.
q ea nota non laborat, qui latitat hostium aut seditionis metu §. 4. ꝭ. eod.
r atqui decretum iudicis illusorium esse non oportet, l. 75. ꝭ. de iudic.
s v. §. 8. ꝭ. eod.
t in Oratione pro Quintio.
u Tyrannum seu tyrannidem qui fugit, turpiter se non occultat, sic exsul non est Ciceroni (oratione pro domo sua) qui non de eo tribuni plebis promulgaremus, adeò propter iniquitatem Cinnani temporis noluerat, eíque imperium abrogatur.
x id enim requiritur §. 13. ꝭ. eod. l. 36. ꝭ. eod. y adde l. 53. ꝭ. de furt.
z Idem est in viro respectu vxoris, l. 18. §. 1. ꝭ. soluto. & in socio respectu socij. §. pen. Inst. de societate.
a ¶etiam non turpiter (vt puta, metu seditionis & hostium §. 4. ꝭ. eod.) vel quoquo modo vitato occursu creditorum, §. 13. ꝭ. eod. l. 36. ꝭ. de reb. auth.
b l. 5. §. 1. in f. ꝭ. eo. l. 2. §. 3. ꝭ. de iure codicill. l. 124. in f. ꝭ. de reg. iur.
c Furiosus suus non est. de variis causis furoris v. quæ notaui ad titu. C. de curat. furios.
d i. tantum modo. nam & alij etiam venditionem patiuntur Cuiac. 1? obs. 31.
e Causa cognita, is patitur bona distrahi, qui æris alieni, dilationis & finalis causæ rationem habet.
f v. Cui. 10. obs. 31. in fine.
g Prodigus, furiosus & ij qui curatorum ope iuuantur, æquiparantur.
h v. §. 5. ꝭ. eod.
i l. 36. ꝭ. de reb. auth. iud. l. 21. ꝭ. de operis publicis. De eo latitandi more D. Ambrosius in libro de Tobiæ cap. 7. Ille inquit gressus debitoris singulos numerat, aucupat deflexus, iste continuo post columnas (fori scilicet Romani quibus fuit refertum) caput obūbrat v. Cui. 1. obs. 13. de columnis in foro positis, hunc locum intelligit Alciatus. 4. parerg. 27. ad quam plerúq; obærati incurrere solerent cuiusmodi homines oberatos columnarios à M. Cœlio apud Ciceronem dicī idem censet.
k vel armaria, quæ bibliopolæ vel artifices habebant in foro Acron ad illa verba Horatij 1. Serm. 4. Nulla taberna meos habeat neque pila libellos 5. sed tamen Cuiacius legit aut statuas: & ita Sidonius Appollinaris 1. Epistol. ad Montium. Alij ne salutarent fugêre post statuas, occulti post columnas. Lucianus apud Cuiaciū 1 obs. 13. in f. & etiam defendit 2. obs. 40. Iuuenal. satyra. 1. Omnis coniunctus, thorus stationes, omne theatrum de Rutilo Brissonius 2. selectarum antiquitatū. 12. stationes legi posse existimat, idque primùm propter consensum omniū codicum: deinde quod in foro Romano stationes essent. Suet. Nerone 37. 7. Plin. 53. l. penult. C. de operib. publ. Mos autem erat, (teste Cornuto in Persium satyr.) vt tabernarij cupientes nō iungerēt stationū suarum angulos, pingerēt suprà duos angues. Ita tabernę statio aduertitur Item Vis. § 7. ꝭ de iniuriis & alioquin cōstat, Tabernas in foro fuisse ex 5. Vitruuij. 1. l. 32. ꝭ. de contr. emp. Liuio 26. 6. Quintil. 4. Ibidē etiā argētariorū mēsæ. 35. Plin. 4. Plauto. Curcullione: adde quæ taberni scripsi ad l. 15, §. 7. ꝭ. de iniuriis.
l §. 5. ꝭ. eo. m l. 5. in f. C. de bon. auth. iudic. n nota regulā. o l. 50. ꝭ. de peculio: §. 4. in f. Instit. de verbor. oblig. p i. inanem, l. 7. 8. ꝭ. de dolo l. 1. §. 10 ꝭ. ad Turpill. l. 112. ꝭ. de reg. iur. q Imo, si nihil est in peculio serui eius qui latitat, in bonorū possessionē mitti nō possumus, l. 50. ꝭ. de peculio. r v. interpretationē huius §. in §. sequēti. s in fundi possessionē Hal. Porro, is sensus est: in actione reali, si reus nō latitat in solā rē petitā fit missio, vt hic: si latitat, in omnia bona §. 16. ꝭ. eo. t Quādo petitur hereditas & possessor latitat immissio fit in bona hereditaria adde l. 20. §. pe. ꝭ. de interr.

§19

ducendum.in quo rescripto & fructum [a] percipere iussit eum,qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis,vt lucro eius cedat,in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

Si incertum sit an heres sit extiturus.

8. *Idem* "libro sexagesimo ad Edictum".

SI diu [b] incertum sit,heres extaturus, nec ne sit:causa cognita permitti oportebit, bona rei seruandæ causa possideri. & si ita res vrgeat [c], vel conditio [d]: bonum etiam hoc erit concedendum.vt curator constituatur.

Si ex heredibus vnus deliberat alter repudiat.

9. *Paulus* "libro quinquagesimoseptimo ad Edictum".

VNus [e] ex creditoribus.

1 ¶Si alter ex heredibus,intra tempora sibi præstituta [f],deliberet adire hereditatem, alter verò neget, se aditurum:videndum est, quid creditoribus agendum sit.& placet.interim eos in possessionem mittendos, custodiæ causa:donec appareat,is,qui deliberat, vtrum adgnoscat partem suam,an non ad adgnoscat.

De pupillo.

10. *Vlpianus* "libro octagesimoprimo ad Edictum".

SI pupillus [g] præsens sit,tutorem autem non habeat: pro absente habendus est.

De eo quod filiofamilias sub conditione legatum est.

11. *Paulus* "libro octauo ad Plautium".

SI filiofamilias legatum vel fideicommissum sub conditione relictum sit:dicendum est, tam ipsum, quàm partem [h], in possessionem mittendos esse: quia ambo spem [i] commodi habent.

Effectus missionis.

12. *Pomponius* "libro vigesimotertio ad Quintum. Mucium."

CVm legatorum, vel fideicommissi seruandi causa, vel quia damni infecti nobis non caueatur, bona possidere prætor permittit,vel ventris nomine in possessionem nos mittit:non possidemus:sed magis custodiam [k] rerum,& obseruationem nobis concedit.

De remisso à præside ad imperatorem. De exule ad tempus.

13. *Papinianus* "libro 14.Responsorum".

AD cognitionem imperatorum à præside prouinciæ remissus,& si [l] in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur.tamen in prouincia defendendus est.Nam & exilio temporario puniti.si defensor non existat,bona veneunt.

De creditore prohibito ingredi. 1. De legato conditionali 2. De creditore conditionali.

14. *Paulus* "libro secundo Quæstionum."

SI quis creditorem [m] prohibuerit bona debitoris ingredi: datur [n] in eum actio,quanti [o] ea res sit [p].

1 ¶Sed & si quis legatorum seruandorum causa missus,in possessionem admissus non est, si [q] legati conditio pendeat,licet possit deficere: æstimetur tamen id, quod legatum [r] est:quia interest eius,cautum habere.

2 ¶Creditor autem conditionalis [s] in possessionem non [t] mittitur:quia is mittitur [u],qui potest bona ex edicto vendere.

De permutatione,datione in solutum,litis æstimatione, stipulatione,donatione.

15. *Vlpianus* "libro sexto Fideicommissorum."

IS,qui rem permutatam accepit, emptori similis [x] est. item is qui rem in solutum accepit, vel qui lite æstimata retinuit,vel ex causa stipulationis, non ob liberalitatem [y] est consecutus. [z]

a Contra possessorem hæreditatis,fit missio: & si perseuerat contumax esse, fructus etiam percipiet is qui missus erit:& ita restringe legem 5.§.2.ff. vt in poss. leg. legat. vide Socinum regul. 265.266.
b l.3.ff.de curat. furios.l.22.§. 1.ff. de rebus author.
c l.23.§.2.in fin. ff.de heredibus Instit.
d fingamus enim quædam deberi sub pœna.
e quin & alius non creditor, l.2.§.4. ff.de curat. bon.
f vide ff. de iure deliberandi.
g l.5.ff.titul.prox.
h ratione scilicet vsusfruct[p], quem habet in bonis aduentitiis filij.
i Spei habenda est ratio, l.8.§.1.ff. de contrah. empt.l.7.ff.de hered.t. vend. l.spè Cod de donat.
k l.5.ff.vt in poss. legat. l.3.in fin.ff. de adquir. poss.
l Qui appellat à præside ad principem Romæ existentem, non, vt Romæ, ita suæ prouinciæ iurisdictionem declinare poterit in aliis causis.
m subaudi, mitti iussum in possessionem.
n l.1.ff. ne vis fiat ei.
o id quod interest,æstimatio est eius quod debetur. hoc si creditor consequutus sit,etiam ab extraneo liberatur debitor. l.si quis creditorem ff. de re indicata.
p id est, quantum valet, Zas. argument. l. 123.ff. de verbor. signific.
q id est, quamuis. Albéric.
r an si esset purè relictus.
s l.7.§.14.ff.e.d.
t Imò, mittitur.l.6.ff. eod. de quo vide Cuiac. 10.obseruat.32.
u quia debitum non soluitur: aliud in conditionalibus legatariis,l.vlt. ff. vt in possessionem legatorum.
x vide l. vltim. ff. de rer.permutat.
y ideóque, is qui dedit, euictionis nomine nõ tenetur,l.62. ff.de ædilitio.
z l.1.Cod. de iure dot um.
a seu bonis. 7. Cod.72.

DE REBVS [a] AVCTORITATE IVDICIS POSSIDENTIS,SEV VENDVNDIS.

TIT V.

Vbi fit venditio bonorum.

Gaius "libro vigesimotertio ad Edictum prouinciale."

VENIRE [b] bona ibi oportet, vbi quisque defendi debet."id est".

2. *Paulus* "libro quinquagesimoquarto ad Edictum".

VBi domicilium [c] habet [d].

3. *Gaius* "libro vigesimotertio ad Edictum prouinciale."

AVt vbi quisque contraxerit. Contractum autem non vtique eo loco intelligitur, quo negotium gestum sit:sed [e] quo soluenda est pecunia.

De seruo instituto. 1. Si quis defunctum defendat.

4. *Paulus* "libro quinquagesimoseptimo ad Edictum."

SI seruus sub conditione heres institutus sit: aut dubium sit, an is heres liberque futurus sit: non est iniquum,postulantibus creditoribus ita decerni:vt,si ante certum tempus is heres non extiterit, proinde [f] omnia obseruentur, ac si is heres ita institutus non esset. quòd plerumque accidere, si sub conditione dandæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies adpositus sit. Sed hoc,quantum ad bona, ita obseruandum. cæterùm libertas ei quandoque competet: & à prætore conseruanda est etiam si [g] certum sit,neque heredem, neque bonorum possessorem futurum.

1 ¶Si quis tamen,heredem se spondendo [h],vel actiones patiendo [i],defunctum defendat:bona defuncti venire non poterunt.

De minore vigintiquinque annis.

5. *Vlpianus* "libro sexagesimo ad Edictum.

SI minor vigintiquinque annis,qui habet curatores, à curatoribus non defendatur,nec [k] alium defensorem inueniat bonorum venditionem patitur,& si non latitet "licet" non fraudationis causa latitare videtur, qui sui: non [l] est idoneus defensor.

De pupillo.

6. *Paulus* "libro quinquagesimooctauo ad Edictum."

SI non expedierit pupillo, hereditatem parentis retinere: prætor bona defuncti venire permittit:vt,quod superauerit [m],pupillo restituatur.

1 ¶Si pupillus, antequam [n] abstineret, aliquid gesserit:seruandum [o] est.vtique si bona fide gessit.

2 ¶Quid ergo, si quibusdam creditoribus soluit, deinde bona venierint? si quæratur,an repetitio sit: ex causa id statuendum, Iulianus ait.ne alterius aut negligentia,aut cupiditas huic,qui diligens fuit,noceat,quod si vtroque instante [p],tibi gratificatus tutor soluit:æquum esse, aut prius eandem portionem mihi quæri,aut communicandum, quod accepisti. & hoc Iulianus ait. apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. Quid ergo.si aliunde pupillus soluerit? reddi ei debebit, nec ne?& vtrum à creditore, an ex hereditate? Scæuola noster ait:si aliquid sit in bonis:deducendum ex hereditate,solidum,exéplo eius, qui gessit negotia. Sed si nihil sit in bonis: non esse iniquum,aduersus creditorem dandam repetitionem quasi indebiti soluti.

De hereditario ære alieno.

7. *Gaius* "libro 23.ad Edictum prouinciale".

HEreditarium [p] æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti: quod is, cùm moreretur, datúrum se promisisset. Item quod is, qui pro defuncto fideiussit,post mortem eius soluit.

De vsufructu. 1. De fructibus. De locatione,vel venditione.

8. *Vlpianus* "libro sexagesimoprimo ad Edictum."

IN venditioné bonorum [e] etiam vsusfructus veniat:quia appellatione [f] domini fructuarius quoque continetur [t].

1 ¶Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit: tunc creditor, qui in possessionem prædij missus est, vendere [u] vel locare [x] debet [y]. sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque [z] locatus erit. nam si iam à debitore vel locatus erat, vel venierat: seruabit [a] prætor venditionem & locationem à debitore factam, & si minoris distractum est,vel locatum. nisi [b] in fraudem creditorum hoc fiat. tunc enim prætor arbitrium dat creditoribus, vt ex integro locationem vel venditionem faciant.

2 ¶De

b id est,pati vt vendantur bona.
c Ciuem facit origo, allectio, adoptio, manumissio, vide l.7. Cod.de incolis.
d Imo, vbi bona sita sunt.l.12. §.penultim.ff. eod. solue,Distractio vbi fundus situs est fieri debet, vt bona distrahantur, in loco domicilij debitoris peti potest.
e l.3.in fin.ff. de action.empt.l.21. ff. de oblig. & actionibus.
f adde l.5.§.Cod. eodem.
g l.14.ff.de manumiss.testament.
h respondendo, Haloand. vide l. 10.ff. de curat. bon. dando.
i l.5. ff. tit. pr.
k atqui iudex ei defensorem dare cogitur.
l adde l. 10. in fin.ff. titul.prox.
m l.45.§.22.ff. de iure fisci.
n l.44.ff.de adquir.hered.
o l. 24.ff. quæ in fraudem.
p aliàs, nõ potest.
q l.40.ff.de oblig. & act.
r l.49.ff.de verb. significat.
s Fructuarius domini appellatione continetur: hoc est in plerisque causis fructuarius pro domino habetur, vt hic: Ita in edicto de possessionibus dandis, his verbis, Dominum detrudere nõ placet, Cicero. pro Quinto.
t l.4.ff. de vsufructu.Imo, non continetur,l.4. in fin.ff.de furtis.
u vide l.5.§.22. ff.vt in possess. leg.
x l.9.§.6.ff.eod.
y Quamuis ad creditorem nihil pertineat de fundo immisso: non debet tamé negligere fundum, Zas. hic. num.3.
z Missus in possessionem, locationi à debitore factæ stare cogitur.
a Creditor tenetur stare colono. Imo,non cogitur,l.9. Cod. de locato. solue, Qui mittitur, minus iuris habet quã emptor.
b Locatio in fraudem creditorum facta rescindi potest.

2 ¶ De ceterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum: vt, si qui locari possint, locentur. puta mercedes seruorum, vel iumentorum, ceterorúmque, quæ possunt locari.

3 ¶ De tempore locationis nihil prætor locutus est. & ideò liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent. quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant, vel locent: scilicet sine dolo malo. ex culpa [a] autem rei non fiunt.

4 ¶ Si vnus sit, qui possideat bona expeditum erit de locatione. quod si non vnus, sed plures sint: quis eorum debeat locare vel vendere, quæritur. & si quidem conuenit inter eos, expeditissimum est. nam & omnes possunt locare, & vni hoc negotium dare. si vero non conuenit: tunc dicendum est, prætorem causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.

Edictum de fructibus, & impensis, & deterioratione. 1. Et eius interpretatione.

9. *Idem* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

PRætor ait: *Si quis, cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: siue impensæ* [b] *sine dolo malo fecerit, ei non præstabitur. Siue dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur: de ea re iudicium in factum* [c] *dabo.*

1 ¶ Quod de fructibus ait: etiã de ceteris, quæcumque ex re debitoris peruenerunt, intelligendum est & sane debuit hoc ita esse. quid enim, si ex compromisso, vel alio casu pœnam consecutus est? nam eam pœnam, quam consecutus est, præstare debet.

2 ¶ Quod ait [d] prætor, *Siue quod impensæ* [e] *nomine sine dolo malo fecit, ei non præstabitur*: hoc eo spectat: vt, si quid ipse erogauit creditor, si modo sine dolo malo erogauit, hoc ei præstetur. sufficit igitur, sine dolo erogasse. etiam [f] si nihil profuit erogatio eius rei debitori.

3 ¶ His verbis, *Ad quem ea res pertinet* [g], etiam curator [h] bonis distrahendis datus continebitur [i], & ipse debitor, si contigerit, ne bona eius veneant. & ipsi itaque [k] creditori aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus: siue quid in fructibus percipiendis erogauit, siue in familia alenda curandáve, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo, vel seruo noxali iudicio defensio: si modo [l] non magis eum expedit dedere, quàm retinere. quod si dedere expedit consequens erit, repetere eum non debere.

4 ¶ Generaliter etiam dicendum est quidquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse. nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quàm si socius commune ædificium fulsit. [m] quia hîc quoque creditor commune non [n] alienum negotium gessisse videtur.

5 ¶ Est præterea quæsitum: si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel iura eorum admissa, vel ædificia diruta, vel exusta [o]: item familiæ pecorúmque acta cura non sit, aut possessio alij tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur. & apparet, eum non teneri: quia dolo malo caret. erítque melior eius [p] conditio, quàm in pignore creditoris: qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. Eadem causa est curatoris bonorum, nam & is tenetur, vt creditores.

6 ¶ In eum quoque, qui neque locauit [q] fructum prædij, neque vendidit, in factum actionem dat prætor. & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est: quia neque vendidit, neque locauit. Ceterùm [r] tantũ perceptũ est, quantũ perciperetur, si locatus vel distractus fruct⁹ esset: nihil ei imputabitur. Præstat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit vel ipse, vel iussu eius alius quoad inde de possessione discessum est. nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit [s]: cum voluntarium & suum [t] potius negotium creditor gerat. Æstimatio autem fit, quantum interest eius, qui experitur.

7 Hæ actiones neque temporariæ sunt: & tam heredibus, quam in heredes dabuntur, ceterósque successores.

8 ¶ Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo [u] eius, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur. quæ neque post annum, neque in heredes, ceterósque successores dabitur: cum [x] ex delicto oriatur, pœnæque nomine concipiatur.

10. *Paulus* libro quinquagesimonono ad Edictum.

a *l.9.§.1.* ̃. *eod. vide Molinæum 1. Consuetud. §.6. gl. 7. num.12.*
b *l.15.§.34.* ̃. *de damno.*
c *l.14.in fi.* ̃. *eo.*
d *in princ.* ̃. *eod.*
e *§.4.* ̃. *eodem.*
f Impensæ sine dolo factæ, etiã si non sint vtiles, repeti possunt. Fallit hoc in eo qui pignus habet ex conuentione, *l.8.* ̃. *de pignorat.* vel rem pupilli, *l.6. l.37.* ̃. *de negotiis*: ciuitatis, *l.27.* ̃. *de rebus credit.* & Ecclesiæ, *Nouell. 7. cap.1. Nouell. 120. cap.6.7.*
g de hoc verbo, *vide l.18.* ̃. *de adopt. l.53.* ̃. *de obligat. l.71. in fin. l.181.* ̃. *de verbor. signific.*
h Res ad nos pertinent, non tantum dominij, sed curæ ratione.
i Creditor missus in possessionem fundi, soluto debito, ipsi debitori petenti vel curatori bonorum fructus ex fundo perceptos restituere debet.
k Ex vno correlatiuorum relucet æquitas alterius correlatiui, *adde l. 2. in fin.* ̃. *de negotiis.*
l Vtiliter curator non gerit, qui mauult dãni æstimationem præstare, quàm animal, fortassis vile, quod alteri nocuit, debere.
m qua igitur actione ages? in factum.
n Quod commune est, dicitur aliqua parte meum, *adde §.* ̃. *eodem.*
o nota casum, in quo quis non tenetur de incendio ex culpa dato.
p Creditor in pignore, & curator bonorum tenentur de dolo & culpa. Curator immissus in bona, tenetur tantùm de dolo.
q *l.8.§.1. 2.* ̃. *eodem.*
r Vbi cessat interesse ibi non datur actio. Hæc exceptio, *Tua non interest*, excludit actionem & impedit litis ingressum.
s animo etiam, non tãtùm corpore. & sic animo retinetur etiam detentio.
t *§.4.* ̃. *eodem.*
u Dolus delicti species est, *vt hic & in fine huius capitis.*
x Actiones ex delictis in heredes & ceteros successores non dantur.
y ¶ Quæ rei persecutionem cõtinent actiones heredi dantur, *l.4. in fin.* ̃. *de damno. l.84.* ̃. *ad leg. Falcid.* z Quod ob rẽ conceditur, nõ dicitur ob personam concedi.
a Pignus prætorium, in rem est: ex causa iudicati, in personam, *l.10.* ̃. *qui potiores.* In rem pignus, omnibus prodest, *l.6.§.7.* ̃. *quæ in fraudem credit. l.1. Cod. de bonis authorit. iudic. l.15.§.5.* ̃. *de damno. l.5.§.3.* ̃. *vt in possess. legatorum.*
b Vno creditorum misso, omnes alij creditores immissi intelliguntur. cuius regu-

NIsi quatenus ad eum peruenit.

11. *Vlpianus* libro sexagesimo secundo ad Edictum.

HEredi autem dabitur: quia & rei [y] continet persecutionem.

An postulatio vnius aliis prosit. 1. De loco. 2. Si possideri non possit.

12. *Paulus* libro quinquagesimonono ad Edictum.

CVm vnus creditoribus postulat, in bona debitoris se mitti: quæritur, vtrum solus is, qui petit, possidere potest: an cum vnus petit, & prætor permisit, omnibus creditoribus aditus sit. & commodius dicitur, cum prætor permiserit, non [z] tam personæ solius potentis, quàm [a] creditoribus, & in [b] rem permissum videri. quod & Labeo putat. nec videbitur libera persona adquirere alij: quia nec sibi quicquam adquirit, cui prætor permittit: sed [c] aliquid ex ordine facit. & ideo ceteris quoque prodest. [d] Planè si is postulauerit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum, qui creditor est possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum. ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.

1 ¶ Is, qui possidere iubetur, eo [e] loco iussus videtur, cuius cura ad iubentem pertinet.

2 ¶ Si propter [f] naturam [g] rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: rectè dicitur, non esse, quod possideatur.

13. *Gaius* libro vigesimotertio ad Edictum Prouinciale.

QVamuis possessa non sint bona: quia fortè nihil fuerit, quod possideatur [h], aut sine controuersia non possideatur: creditor, qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent [i].

Si actiones perituræ sunt. 1. De eo quod restituendum est à creditore.

14. *Paulus* libro quinquagesimonono ad Edictum.

CReditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si [k] quædam actiones [l] perituræ sunt [m].

1 ¶ Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo, quod ex bonis debitoris ad eum peruenit. si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit. datur autem in factum actio aduersus eum. & omne [n]: quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi: restituendum à creditore.

De instrumentorum, descriptione, recognitione, dispunctione.

15. *Vlpianus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

CVm plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, nec [o] corrumpantur rationes. vni [p] hoc negotium à creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit. [q] Ego puto creditoribus instrumentorum etiam *ἀναγραφὴν, id est, descriptionem*, faceere: vt non describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, de qua re sint, subnotent sibi, & quasi inuentarium faciant. quod etiam vniuersorum facere eis erit permittendum. Præterea nonnunquam prætor [r], causa cognita, etiam [s] describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere, si qua idonea causa interueniat.

1 ¶ Vtrùm semel, an etiam sæpius recognitio, dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus. & ait Labeo: amplius quàm [t] semel non esse concedendam. si quis tamen (inquit) iurauerit, non calũniæ causa se postulare, neque habere, quæ dispunxerit: iterum ei faciendam potestatem ait, nec ampliùs [u] quàm bis.

Quis præferatur in emptione bonorum debitorum: eiúsve bonis emendis.

16. *Gaius* libro 24. ad Edictum prouinciale.

CVm [x] bona veneunt debitoris: in comparationem extranei, & eius [y], qui creditor, cognatúsve sit, potior [z] habetur creditor cognatúsve. magis [a] tamen creditor, quàm cognatus. [b] & inter creditores potior is cui maior [c] pecunia debebitur.

De priuilegio funerariæ & dotis.

17. [illegible] lib. sexagesimotertio ad Edictum.

nisi in a[illegible] bonorum, *vt hic*: vel ex conuentione, *l. qui Romæ. §. coheredes* ̃. *de verborum obligat.*
a sensus est, Cognatus extraneo, cognato, creditor: creditori extraneo, cognatus creditor præfertur. Et ex cognatis æquè creditoribus, is cui maior pecunia debetur, *vt hic: adde l.60.* ̃. *de pact.* de iure, προτιμήσεως dixi ad Nouell. Friderici *de iure protimiseos.*
b *vide l.14. Cod. de contr. empt.*
c *l.8.* ̃. *de pactis: l.14.* ̃. *depositi.*

lz vide Otto. limitationes, *apud Zas. hic.*
c Qui per occasionem alteri commodũ parat, non dicitur quidquã ei adquirere.
d *l. vlt. Cod. eod. l.5.§.2.* ̃. *vt in possess. l.15.§.15.* ̃. *de damno.*
e *l.2.* ̃. *eod. vide quæ notaui ad l.15.§.1.* ̃. *de re iud.* Decretũ de immittendo, non porrigitur ad bona debitoris extra territoriũ. nec enim iurisdictiones sunt turbandæ.
f Possideri non possunt, quæ nũ extãt. Paria sunt, rem non posse reperiri & non posse possideri.
g i. euentũ qui rei accedit.
h Impetitus immitti, pro immisso habetur.
i ideóque cessante impedimento potest ea bona ingredi.
k aliàs, curator non daretur.
l Curator bonorum actiones mouere potest.
m vt sunt ea quæ in nominibus consistunt.
n excepta culpa leui, quæ venit in actionem negotiorum gestorum, *l.11.* ̃. *de negotiis*: hic non venit, *l.9.§.5.* ̃. *eodem.*
o mittuntur ne corrumpantur, *Haloand. adde l. vltim.* ̃. *de fide instrum.*
p *l.9.* ̃. *quibus ex caus. in possess.*
q elegerat, puto: & ἀναγραφὴν se facere instrumentorum, non vt describantur, *&c. Haloander.*
r *vide quæ notaui ad l. penultim.* ̃. *de interrogationibus.*
s *l.5.* ̃. *familiæ: l.48.* ̃. *de act. emp.*
t *adde l. vlt. §.13. in fin. Cod. de iure deliberandi.*
u Imò semper, *l.7. in fin.* ̃. *de edendo.*
x In vulgata & Haloandri lectione, hic incipit titulus DE PRIVILEGIIS CREDITORVM. vide Fabrum. 5. Coniecturarum. 15.
y In licitatione possunt etiã concurrere creditores, *vt hic: & l.2. Cod. si in causa iudicati.*
z Ius προτιμήσεως, propinquis & sociis non cõpetit, *l. dudum Cod. de cõtr. empt.*

§2 nº7

lib nº2

a actio sc. qua repetuntur fructus funeris. *l.12.§.2.l.14.§.6.ff.de religiosis.* b hinc collige priuilegia recipere interpretationem extensiuam à communi vsu, consuetudine, & practica. c puta pater pro filio. *l.21.ff.de religiosis.* domin⁹ pro seruo. *l.31.§ 1.ff. de religiosis.* d vt proficiat omnibus personalibus actionibus anterioribus *l.45.ff.de religiosis.* An expressis? an doti? sic existimo *d. l. 45.* e vt eo casu qui expensas fecit præferatur cohæredibus.

QVæsitum est: vtrùm ita demum priuilegium habet funeraria[a], si is, cuius bona veneunt, funeratus sit: an etiam si proponas, alium esse funeratum. & hoc iure vtimur[b], vt, quicunque sit funeratus, (id est, siue is, cuius de bonis agitur: siue quid is[c] debuit, quod reddere eum, si viueret, funeraria actione cogi oportet) priuilegio[d] locus sit. paruíque referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur, funeraria, an familię herciscundæ[e], an qua alia: dummodo sumptus funeris causa factus sit. quacunque igitur actione ob funeris sumptum vtatur: etiam funerariam ei competere. quare si in stipulatum[f] funeris impẽsa deducta est: dicendum est, locum esse priuilegio, si modò quis non abiiciendi priuilegij causa stipulatus est.

1 ¶ Si sponsa dedit dotem, & nuptiis[g] renunciatum[h] est: tametsi ipsa dotem condicit: tamen æquum est, hanc[i] ad priuilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est. Idem puto dicendum, etiamsi minor duodecim annis in domum quasi vxor deducta[k] sit, licet nõdum[l] vxor sit.

18. *Paulus* lib.60. ad Edictum.

INterest[m] enim Reipublicæ & hanc solidum[n] consequi, vt ætate permittente nubere possit.

De tutore vel curatore, & de priuilegiis pupillorum, adulteriis, & similium successorum aduersus tutores, curatores & similes.

19. *Vlpianus* libro 63. ad Edictum.

DAbimúsque ex his causis ipsi mulieri priuilegium.

1 ¶ Si[o] quis, cùm[p] tutor non esset, pro tutore negotia gessit: priuilegio locum esse, manifestum est. nec interest, ipse debeat, qui gessit, siue heres eius, cæteríque successores.[q] Ipse autem pupillus habet priuilegium: sed eius successores[r] non habent[s]. Sed æquissimum erit, ceteros quoque, quibus curatores quasi debilibus[t] vel prodigis dantur.

20. *Paulus* lib.60. ad Edictum.

VEl surdo, muto.

21. *Gaius* lib.24. ad Edictum prouinciale.

VEl fatuo[u].

De curatore bonis dato.

22. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

IDem priuilegium competere.

1 ¶ Sed si bonis[x] curator datus sit vel absẽtis, vel ab hostibus[y] capti, vel dùm[z] deliberant scripti heredes de adeunda hereditate: non[a] oportebit priuilegium dari. non enim in eadem causa est.[b]

De eo qui negotium impuberis gessit.

23. *Paulus* lib.60. ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex[c] officio amicitiæ gesserit: debet, bonis eius venditis, priuilegium pupillo conseruari, & ita accepi.

De curatore ventri dato. 1. De credito ob restitutionem ædificiorum, & de priuilegio creditoris, qui ad rem restituendam aut redemptori domino mandante credidit. 2. De mensulariis. 3. De his quorũ pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit.

24. *Vlpianus* lib.63. ad Edictum.

SI ventri[d] curator datus sit, nec partus editus: priuilegium cessabit.

1 ¶ Diuus Marcus[e] ita edixit: Creditor, qui ob restitutionem[f] ædificiorum crediderit, in pecunia, quæ credita erit, priuilegium exigendi habebit. quod ad eum[g] quoque pertinet, qui redemptori, domino mandante, pecuniam subministrauit.

2 ¶ In bonis mensularij[h] vendundis, post[i] priuilegia[k] potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti, deposuerunt[l] sed enim qui depositis nummis vsuras à mensulariis acceperunt, à cæteris creditoribus non separantur.[m] & merito. aliud est enim credere[n], aliud deponere. Si tamen nummi extent: vindicari eos posse puto à depositariis: & futurum eum[o], qui vindicat, ante priuilegia.

3 ¶ Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad[p] creditores priuilegiarios peruenit.[q] peruenisse autem quemadmodum accipimus? vtrum si item profecta est ab inferioribus ad priuilegiarios? an vero, & si per debitoris personam? hoc est, si ante ei numerata sit, & sic debitoris facta, creditori priuilegiario numerata est? quod quidem potest benignè dici. si modo non post aliquod interuallum[r] id factum sit.

De contractu in fraudem creditorum.

25. *Idem* sexagesimoquarto ad Edictum.

AIt prætor: *Quod[s] postea contractum erit, quum is, cuius bona venierint, consilium receperit fraudare[t], sciente eo, qui contraxerit: ne actio eo nomine detur.*

l 26 n° 2

De credito in nauem extruendam, vel instruendam, vel emendam.

26. *Paulus* lib. sextodecimo ad breuis Edicti.

QVi in nauem[u] exstruendam vel instruendam credidit, vel etiam emendam: priuilegium habet.

De eo qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est.

27. *Vlpianus* lib. primo de officio consulis.

SI magistratus, fideicommissi seruandi causa, in possessionem miserint: dare arbitrum possunt ad[x] ea distrahenda, quæ mora deteriora futura sunt: ita vt pretium ex his redactum, apud fideicommissarium in causa depositi, sit, donec de fideicommisso, quod ei debetur, constet.

De pupillari substitutione.

28. *Iauolenus* lib.1. Epistolarum.

PAterfamilias[y] impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem. is filius paterna hereditate se abstinuit: ideóque bona patris venierunt. postea filio hereditas obuenit: qua adita decessit. quæro: cùm prętor in ipsum pupillum, quãuis postea hereditas obuenisset, creditoribus tamen patris actionem non[z] daret: [a]an in substitutũ creditoribus patris danda sit actio: cùm[b] ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat: & cùm creditores[c] nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorúmq; nihil interfuerit, adiretur, nécne, pupilli hereditas, cũ ea bona admissa à substituto hereditate, ad creditores nõ pertinebant. Me illud maximè mouet[d], quod præceptoribus tuis placet, vnũ[e] esse testamentũ[f]. Respondit: Quòd prætor filio, qui à paterna hereditate se abstinet, præstat, ne, bonis patris eius venditis, in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obuenit, creditoribus non reddat: idem in substituto filio herede seruandum non[g] est. quoniam filij pudori[h] parcitur, vt potius patris, quàm eius, bona veneant. Itaque in id, quod postea obuenit, actio creditoribus denegatur, quia id ex aduentitio adquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio, hereditatẽ adiit, postquam[i] pupillus se paternæ miscuerit hereditati: tunc hereditas & patris & filij vna est: & in omni ære alieno, quod aut patris aut filij fuerit, etiam inuitus heres obligatur. & quemadmodum liberum ei non est post obligationem, vt non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem æs alienum patris & filij poterit. quo casu efficietur, vt creditoribus in eum actio dari debeat. Quod si substitutus heres hereditatẽ non adierit: creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter ęs alienum patris neque in bonis patris est, quod pupillus acquisiit.

l 29 n° 2

De statuis in publico positis.

29. *Paulus* lib.5. ad legem Iuliam & Papiam.

FVfidius[k] refert, statuas in publico positas, bonis distractis eius, cuius in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum eius: sed aut publicas[l], si ornandi municipij causa positæ sint: aut eius, cuius in honorem positæ sint. & nullo modo eas detrahi posse.

Si bona negentur iure venisse.

30. *Papirius Iustus* libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserũt, eos, qui bona sua negant iure venisse, præiudicio experiri debere, & frustra [m] principem desiderare rescindi venditionem.

f Stipulatio assumit naturam cõtractus cui inseritur. *l.45. ff.de vsur.*
g hinc collige, sponsalia extensiuè dici nuptias.
h *vt l.10.ff.de sponsalibus.*
i *l.74.ff.de iure dotium.*
k vide quę de in domum deductionem scripsi ad *l.15.ff.de cond. & demonst.*
l hæc verba ne intelligas, quasi vxor non sit, nisi deducta: sic nõdum dicitur vxor quæ minor est 12. annis *l.9. ff.de sponsalibus:* v. quæ notaui ad *l.15.ff.de condit. & demonst.*
m *v.l 2.ff.de iure dotium.* & sic dos orinata priuilegium habet. *l.6. in fin. ff.de cond. causa: l.22.ff.solu.*
n suam dotem. ita legit Cuiaci⁹ *ad tit. C. de iur. dotiũ.* Errorem creatum putat ex literis *S. D. M.* quæ vtrumq; significant.
o Pupillus & cæteri quib⁹ (nõ hi quorum bonis) dantur curatores, in bonis protutoris & curatoris habent personale antelationis priuilegium.
p *l.vlt.ff. de tutelæ & rationibus.*
q vniuersales sc. *v. hic Ripensem num.12.*
r *l.41.ff.de admi. tut.*
s Imò habent. *l.18.infi.l.19.ff.de minor.*
t ex hac alternatiua colligit Ripensis *hic numero.7.* Appellatione debilium non comprehẽdi prodigos mutos, vel surdos.
u *l.15.§.1.ff.de curatore furiosi.*
x *l.8.ff.ex quibus causis in possess.*
y *l.6.in fin.ff. quib.ex cau.in poss.*
z Deliberantibus heredibus super adeunda hereditate possunt creditores petere curatorem bonorum dari, quem vrgeant ad solutionem.
a Contra curatorem bonorum, vel hereditatis iacentis nulla datur prælatio.
b datur enim bonis non personæ.
c *d.§.1.* Pupilli in bonis negotiorum gestoris habent exigendi priuilegium, *vt hic* An tantæ hypothecæ? negat Accursius.
d Venter, ius, priuilegiúmque valet in bonis curatoris sui.
e *v.l.1.ff.in quib.caus.pign.*
f *l.25.ff.de reb.cred.l.5.6.ff.qui potiores: l.1.ff.de cessione.*
g *v.d l.1.*
h *l.7.§.1.ver.quotiẽs.l.8.ff.depositi* Mensarius τραπεζίτης Glossis adde Festum: Mensarios ab argentariis distinguit Sigonius *2.de iure ciuium 1.* quod illi publicam: hi priuatam rationes consiuerant.
i Imò antè: *l.7.§.2.ff.depositi.* k id est, post priuilegiatos.
l *vide l 7.in fin.ff depositi.*
m nisi sint minores, *l.44. §.1.ff.de admini. tutor.* aliàs capiens vsuras pro pecunia deposita amittit priuilegiũ prælationis.
n id est, tunc depositũ transit in mutuum ideóque receditur à depositi priuilegio. atque ite qui gratis crediderunt, præferendi sunt fœneratorib. *vi. Ripensem hic numero 8.9.*
o Dominus rei præfertur omnibus creditoribus, quantumcumque priuilegiatis, & sic rei vindicatio est super omnes actiones personales & hypothecarias, *l.5.§.18.in fin.ff.de tribu.l.38.ff.de peculio*
p *l.2.ff.de cessione bon.*
q destinatione creditoris scil. Quid si de destinatione non appareat? si statim numerata est pecunia primo creditori, secundus præsumetur in ea voluntate credidisse, vt ad eũ perueniret *ff.eod.*
r *vide quæ scripsi ad l.2. Cod. de repudiãda her.*
s *l.98.§.1.ff.de solutionibus.*
t Qui scientes contrahunt cum eo qui fraudis & fugæ consilium capit, non habet priuilegium.
u *l.34.ff.eod.l.25. ff.de rebus credit.*
x *l.5.ff.22.vers. quinimo. ff. vt in poss.legat.*
y vide Antonium Fabrum 2. *coniecturarum 2.*
z Si pupillus viuens non tenetur creditoribus paternis, ratione bonorum maternorum: nec ipsius pupilli heres eorundem bonorũ ratione tenebitur.
a *l.4.C.de arbit. tutelæ.*
b Sola bona paterna respiciunt creditores paternos: sed substitutus nihil de paternis attigit. igitur, &c.
c Tertia ratio decidendi.
d Prima ratio dubitandi.
e quiá ab vno, vna & eadẽ charta, & iisdem testibus præsentibus factum. *l.20.ff.de vulgari.*
f ergo & vna hereditas, quam substitutus indiuiduè habere debet.
g hæc negatio videtur expungenda propter legem *42.ff.de acquir. hereditate.* idq. innuunt etiã verba quæ sequuntur, *ibi actio creditoribus denegatur.* quod Antonius Faber illo loco non admittit. h nam species erat infamiæ, pati bonorũ venditionem. *§.1.Inst.quibus manumit.non licet.* i hæc verba, postquam pupillus se paternæ miscuerit hereditati, ab imperito interprete addita putat Anto.Fab. *2. Coniectur 2.*
k Fulcini⁹ *Hal.* Aufidi⁹ *vulgat.* Fufidius. Is est forte, quem Cic. inter aduocatos refert, & ad quem Scaurus tres libros scripsit *33. Pli.1.v.Cui.1.obs.9. adde l.5.ff.de auro,*
l *l.41.ff.de adquir rer.l.1.§.1.ff.quod vi aut clam. l.23.ff.de exceptionibus.*
m Frustra petitur ab Imperatore quòd iure communi obtineri potest.

n°2

Si heres

Si heres suspectus esse dicatur.

31. *Vlpianus* "lib. 2. de omnibus tribunalibus".

SI creditores heredem suspectum [a] putent satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo [b] cuius rei[c] gratia cognoscere prætorem oportet. nec statim eum satisdationis necessitati subiicere debet: nisi[d] causa[e] cognita constiterit [f], prospici debere his, qui suspectum eum postulauerunt.

1 ¶Sed suspectus heres non[g] iisdem modis, quibus suspectus tutor, æstimatur. si quidem tutorem non[h] facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed callida conuersatio suspectum commendet. heredem verò solæ facultates[i].

2 ¶Planè in[k] recenti aditæ hereditatis audiēdi erunt, qui suspectum postulant. ceterùm si probentur passi[l] eum in hereditate morari, nec quicquam possint obiicere criminis, quasi dolosè versato eo: non debebit [m] post multū temporis ad hanc necessitatem compelli.

3 ¶Quod si quasi suspectus satisdare iussus, decreto prætoris non obtemperauerit: tunc bona hereditatis possidere, venúmque dari ex edicto suo possidere iubebit.

4 ¶Planè si doceatur nihil ex bonis[n] alienasse, nec sit, quod ei iustè præter paupertatem [o] obiiciatur[p]: contentus esse prætor debet, vt iubeat eum nihil minuere.

5 ¶Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, iniuriarum[q] actione ei tenebuntur.

De priuilegiis creditorum.

32. *Paulus*[r] "libro singulari Regularum."

PRiuilegia[s] non[t] ex tempore æstimantur, sed ex causa, & si eiusdem tituli fuerunt, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint.

De alendo debitore. 1 Si debitor defendatur aut satisdet.

33. *Vlpianus* "libro tertio Regularum."

SI pupillus ex contractu suo non defendatur, ideóque bona eius creditores possidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi[u] pupilli causa.

1 ¶Defendere debitorem sicut, antequam bona eius possiderentur, licet: ita post bonorum quoque possessionem eius, siue ipse "sui"[x] siue alius defensionem eius suscipiat, debet satisdare: vt, satisdatione interposita, iudicium accipiatur, & à possessione discedatur.

De eo qui in nauem fabricandam, vel emendam vel instruendam, vel quoquo modo credidit, & de eo, qui nauem vendidit.

34. *Marcellus* "libro quinto Regularum."

QVod quis nauis [y] fabricandæ, "vel emendæ, vel armandæ", vel instruendæ causa, vel quoquo modo crediderit, vel ob nauem venditam petat: habet priuilegium post fiscum[z].

De absente reipublicæ causa.

35. *Idem* "libro singulari ad formulam hypothecariam."

EVm, qui in possessionem missus sit eius, qui reipublicæ causa abfuit, si apparuerit eum dolo malo reipublicæ causa abesse, iure in possessione esse placet[a] donec [b] solidum soluatur. Eum autem, qui rerum eius, qui sine dolo malo reipublicæ causa abfuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

De latitatione.

36. *Vlpianus* "libro quadragesimoquinto ad Sabinum."

EVm qui circa columnas[c] se occultat, vt creditorem euitet, latitare placet. Nam & eum, qui recedit, hoc est, vt[d] superfugit, ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. Tam [e] & qui vrbe profugit, vtique fraudandi causa, nec "enim" interest, quod attinet ad latitandum, vtrum[f] quis profugerit, an vero Romæ agens, copiam sui non facit:

De lege Antiochena.

a peregrinum, extraneum, non idoneum denique, l. 7. §. 5. ff. *pro emptore.*
b id est soluendo: solutione facienda.
c id est, satisdationis interponendæ vel non interponendæ.
d satisdationis onus non euitat, qui modica immobilia possidet.
e *l. 24. §. 2. ff. soluto.*
f *sub.* Prætori.
g Rationé diuersitatis v. apud Cuiacium 18. *obs.* 39.
h *adde l. 8. ff. de suspectis.*
i id est, facultate defectus.
k In recenti aditæ hereditatis, est, cùm primū, aut quasi eo momento quo adita est hereditas.
l Qui cum inope sciens cōtrahit, de suspecto eo, postea frustra cōquereretur, dixi ad l. 5. Cod. *de sponsalibus.*
m *sub.* heres.
n *sub.* hereditariis.
o Pauperi etiā bona alterius administranda cōmitti possunt.
p Quis eā probare debet, vide Albericum *hic.*
q *l. 5. in f. ff. qui satisdare: l. 19. ff. de iniuriis.*
r v. in hanc legem Ripensem.
s personalia vt mulieris in dote: cuiuscūque, in deposito, vide hic Albericum.
t Imò ex tempore æstimātur. *ff. titul. qui potiores.*
u *l. vlt. ff. eod.*
x *l. 63. ff. de iudiciis.*
y *l. 26. ff. eod.*
z nam fisci priuilegium, est inter omnes creditores primum locum tenere. *Paulus 5. sentent.* 12. §. 10. præfertur antiquioribus etiam priuilegiatis in rei persecutoriis, *vt hic*: In pœnalibus *l. 17 ff. de iur. fisc.* & hypothesis antiquioribus non præfertur. *l. 8. ff. qui potiores.*
a atque ita. Absens dolo nō auditur offerens satisdationem, vt bona sua relaxentur.
b *l. 11. §. 1. ff. de pignor. l. 18. ff. familiæ.*
c *vide l. 17. §. 13. ff. quibus ex caus. in poss.*
d hoc est, qui subterfugit, *Haloand.*
e tum & qui, *Haloander.*
f Euitans occursum creditoris latitare dicitur, siue in eodem loco sit, siue in alio.
g ¶ non beneficio Imperatorio. hinc ratio dubitandi sumitur. atque ita delenda

37. *Papinianus* "libro decimo Responsorum."

ANtiochensium Cœlæ Syriæ ciuitati, quod lege sua[g] priuilegium[h] in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare[i] constitit.

De concubina, & liberis naturalibus. 1. De Republica.

38. *Paulus* "libro primo Sententiarum."

BOnis venditis excipiuntur concubina, & liberi naturales[k].

1 ¶Respublica creditrix omnibus[l] chirographariis creditoribus præfertur.

De alendo debitore. 1. De captiuo.

39. *Idem* "libro quinto Sententiarum".

PVpillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis, minoribus ex his vsque ad pubertatem alimenta[m] præstanda sunt.

1 ¶Eius qui ab hostibus[n] captus est, bona venire non possunt, quandiu reuertatur.

DE[o] SEPARATIONIBUS[p].

TIT. VI.

Vlpianus. "lib. 64. ad Edictum."

SCIENDVM est, separationem solere impetrari decreto [q] prætoris[r].

1 ¶Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis: Vt puta debitorem quis Seium habuit. hic decessit. heres ei extitit Titius. hic non [s] est soluendo. patitur bonorum venditionem. creditores Sei dicūt, bona Seij sufficere, sibi creditores Titij contētos esse debere bonis Titij: & sic quasi duorum fieri bonorū venditionem. fieri enim potest, vt Seius quidem soluendo fuerit, potuerítque "satis" creditoribus suis vel ita semel, [t] & si non in assem, in aliquid tamen satisfacere: admissis autem commixtísque creditoribus Titij, minus sint consecuturi, quia ille non soluendo, aut minus consequantur, quia plures sunt. hic est igitur æquissimum, creditores Seij desiderantes separationem audiri: impetraréque à prætore, vt separatim quantum[u] cuiusque creditoribus præstetur.

2 ¶Ex contrario autem creditores Titij non impetrabunt separationem. nam licet[x] alicui, adiiciendo[y] sibi creditorem[z], creditoris sui facere deteriorem [a] conditionem. At qui "igitur" adiit hereditatem debitoris mei: non faciet meam deteriorem conditionem adeundo qua licet mihi, separationem impetrare, suos verò creditores onerauit, dum adiit hereditatem, quæ soluendo non est. nec poterunt creditores eius separationem impetrare.

3 ¶Sciendum est autem, etiam si obligata res [b] esse proponatur ab herede iure pignoris vel hypothecę, attamen, si hereditaria fuit, iure separationis hypothecario creditori[c] potiorem esse eum, qui separationem impetrauit, & ita Seuerus & Antoninus rescripserunt.

4 ¶Sed etiam aduersus fiscum, & municipes[d], impetraretur[e] separatio.

5 ¶Quæsitum est an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si fortè ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. sed nullum remedium est proditū. sibi enim imputét[f], qui cum tali contraxerūt, nisi si extra ordinem [g] putamus prætorem aduersus calliditatem eius subuenire, qui talem fraudem commentus est quod non facilè admissum est.

6 ¶Sed si quis [h] suspectam hereditatem dicens, com-

sunt ea quæ veteres in hanc legem adnotarūt. Ciuitate, scil. impetrāte ius prælationis à principe per id tolli ius pignoris priuato. His adde quæ scripsi ad l. 1. §. 3. ff. *de censib.*
h *vide quæ scripsi ad l. 2. Cod. de iure Reipubl. & l. 4. Cod. de iure & fide hastæ fiscalis.*
i Ratio dubitandi in eo consistit quod iu; ut dixi, Antiochenses non à principibus, sed à lege sua priuilegium tacitæ hypothecæ in bonis defunctorū habuisse. *v. Cuiac 10. obseru. 35. adde Alciat. 1. disput.* 11.
k [illegible] *l. 8. supr. de pig.*
l etiam fisco [illegible] *l. 8. ff. qui potior.*
m [illegible]
n [illegible] *caus. in poss.*
o separatio impetratur octo ex causis de quibus vide hic Accursium [illegible] impeditur ex septem, de quibus vide Albericum *hic*
p bonorum scilicet. 7. *Codic.* 72. heredis & defuncti: quam creditores defuncti aduersus creditores heredis petunt. Est alia quæ competit heredi. est & tertia quæ patrono. est & quarta de qua lex 2. *Codic. eod.* & quinta, in *lege. 3. paragrapho 4. versiculo perinde. ff. de minorib.*
q separatio petitur officio iudicis.
r vel præsidis *paragrapho 14. ff. eodem.*
s *l. 7. in fin. Codice de bon. authoritate iudicis possidendis.*
t id est, ita tandem. ita certè *Zas. 2. intellect. 23.* non in solidum, vt ait Accursius.
u sub debitum: vel quantum cuique debetur, præstetur.
x Imo, nō licet. *l. 74. ff. de reg. iur.*
y alias adeundo, *vt ff. eod.*
z *sub.* nomen.
a Adiectio plurium parit incōmodum.
b hereditaria scilicet.
c defuncti scilicet.
d Etiam aduersus municipes separatio impetrari potest.
e *al.* impetrabitur.
f Qui cum alio cōtrahit, intelligitur eius cōditionem habere notam. *v. l. 19. ff. de reg. iur.*

g vel mera æquitate.
h Quamuis heres non petat separationem, & nolit separare bona: tamen creditores ea separabunt eo inuito & prohibente.

pulsus fuerit adire,& restituere hereditatem,deinde non sit †, cui restituat,ex quibus casibus solet hoc euenire:& ipsi quidem desideranti succurri sibi aduersus creditores hereditarios, subueniemus. hoc & Diuus Pius rescripsit. vt perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. Creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus,hoc idem præstandum puto,licet ipse non desiderauit:vt quasi separatio quædam præstetur.

† & sic potest quis iure tertij vti, si tertius eo non vtatur.

7 ¶Item videamus: si quis heres parenti extiterit, cũ esset impubes, deinde intra pubertatem decesserit, & substituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit:an patris creditores possint separationẽ impetrare.& puto posse.hoc amplius puto,etiam impuberis[a] creditores posse separationem aduersus creditores " heredis " eius impetrare.

a hinc collige, Impuberem posse contrahere debitum. adde tamen, authore tutore, & ex causa necessaria.

8 ¶Secundum hæc videamus: si Primus Secundum heredem scripserit, Secundus Tertium, & Tertij bona veneant:qui creditores possint separationem impetrare. & putem,si quidem Primi creditores petant: vtique audiendos & aduersus Secundi[b] & aduersus Tertij creditores. si vero Secundi creditores petant: aduersus Tertij vtique eos impetrare posse, aduersus Primi autem non posse. in summa Primi quidem creditores aduersus omnes impetrare possunt separationem: Secundi creditores aduersus Primi non possunt,aduersus Tertij possunt.

b sensus est, Si bona diuersi generis confluunt, creditores Primi, aduersus Secundi: Secundi creditores, aduersus Tertij separationem impetrare possunt.

9 ¶Si filiifamilias bona[c] veneant, qui castrense peculium habet:an separatio fiat inter castrenses[d] creditores ceterósque,videamus.simul ergo admittentur:dummodo, si qui cum eo contraxerunt, antequam militaret, fortasse debeant separari. quod puto probandum. ergo[e] qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. Item si quid in rem patris versum est:fortè poterit & creditori contradici,nec castrense peculium inquietet,cum possit potius cum patre experiri.[f]

c peculiaria sc.
d v.l.18.inf.ꝭ. de castrens.
e Hinc collige à decisione vnius contrarij, sumi decisionẽ alterius.
f actione ordinaria, de in rem verso.

10 ¶Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem,qui non nouandi[g] animo ab herede stipulati sunt. ceterum si eũ hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum. quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt iam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt[h]:sed & si vsuras ab eo ea mente,quasi eum eligendo, elegerunt: idem erit probandum.

g Creditores qui fidem hæredis sunt secuti, vel quia nouarunt,vel satis acceperunt, separationem impetrare non possunt.
h l.21.in f.ꝭ.quod met.causa.

11 ¶Item quæritur,si satis acceperunt ab eo,an impetrent separationem.& non puto.hi enim secuti sunt eum. Fortè quem mouebit: Quid ergo, si satis non idoneum acceperunt?& sibi imputent[i] cur minus idoneos fideiussores accipiebant.

i l.10.ꝭ.qui satisdare:l.26.§.2.ꝭ. mandati: l.2.ꝭ.de fideiussorib.

12 ¶Præterea sciendum est.posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta[k] sunt, non posse impetrari separationem. confusis enim bonis & vnitis, separatio impetrari non poterit. Quid ergo, si prædia extent, vel mancipia,vel pecora,vel aliud, quod separari potest? hic vtique poterit impetrari separatio.nec ferendus est, qui causatur bona contributa, cùm prædia contribui non possint. nisi ita coniunctæ[l] possessiones & permixtæ propriis,vt impossibilem separationem effecerint. quod quidem perrarò contingere potest.

k Cessat separatio, bonis ita confusis & commixtis, vt non posint separari.
l Ratione coniunctionis nimiæ, etiam immobilia quodámodo permiscentur.

13 ¶Quod dicitur,post multum[m] temporis[n] separationem impetrari non posse: ita erit accipiendum, vt vltra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur.

m Quinquenniũ dicitur hic multum tempus.
n Post quinquennium separatio non indulgetur.

14 ¶De his autem omnibus, an admittenda separatio sit,nécne, prætoris[o] erit, vel præsidis notio: nullius alterius.hoc est eius,qui separationem indulturus est.

o in prin.ꝭ.eod l. 2.C.de bonis.

15 ¶Si quis pignus ab herede acceperit: non est ei concedenda separatio,quasi eum secutus sit. neque enim ferendus est,qui qualiter qualiter,[p]eligentis tamen mente,[q] heredis personam secutus est.

p Qualis qualis electio nocet.
q l.vlt.ꝭ.eod.& d.l.2.

16 ¶Quæsitum est:si fortè sint plures creditores,quidam secuti heredem,quidam non secuti,& hi, qui heredem secuti non sunt,impetrauerint separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt. & putem, nihil eis prodesse.hos enim cum creditoribus heredis numerandos.

17 ¶Item sciendum est,vulgo placere,creditores quidem heredis, si quid superfuerit[r] ex bonis testatoris, posse habere in suum debitum,creditores vero testatoris ex bonis heredis nihil. Cuius rei ratio illa est: quod, qui impetrauit separationem, sibi debet imputare[s] suam facilitatem,si, cùm essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari: heredis autem creditoribus hoc imputari non possit: At si creditores defuncti desiderent, vt etiam in bonis heredis substituantur:non sunt audiendi,separatio enim,quam ipsi petierunt: eos ab istis bonis separauit. Si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, iustissima[t] scilicet ignorantiæ causa allegata.

r l.3.ꝭ.eod.
s adde §.3. Institut quib.mod.re.
t Errans in iure non potest impetrare restitutionem, nisi iustissima causa sit.

18 ¶Ita sciendum est, necessarium heredem seruum cum libertate institutum,impetrare posse separationem. scilicet vt,si non attigerit bona patroni,in ea causa sit,vt ei,quidquid postea adquisierit,separetur. sed & si quid ei à testatore debetur.

De venditione hereditatis cæterísque per heredem medio tempore gestis.

2. *Papinianus* " libro vicesimoquinto Quæstionum."

AB herede vendita hereditate, separatio frustra desiderabitur. vtique si nulla[u] fraudis incurrat suspicio. Nam quæ bona fide medio[x] tempore per heredem gesta sunt,rata conseruari solent.

u ¶Si heres bona fide vendidit hereditatem, non sit separatio.
x l.6.§.1.ꝭ.de reb.authorit.

Si debitor fideiussori successerit. De effectu separationis.

3. *Idem* " lib.27.Quæstionum."

DEbitor fideiussori heres extitit.eiúsque bona venierunt.quamuis obligatio fideiussionis extincta sit:nihilominùs separatio impetrabitur,petente eo,cui fideiussor fuerat obligatus: siue solus sit hereditarius creditor, siue plures:neque enim ratio iuris, (quæ) causam fideiussionis propter principalem obligationem, quæ maior fuit[y],exclusit,damno debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat.

y Accessorio cum principali confuso, accessorium extinguitur: vide l.5.ꝭ. de fideiussor.

1 ¶Quid ergo,si bonis fideiussoris separatis, solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? vtrùm portio cum ceteris heredis creditoribus, ei quærenda erit? an contentus esse debebit bonis,quæ separari maluit?sed cùm stipulator iste, non[z] adita fideiussoris à reo hereditate,bonis fideiussoris venditis, in residuum promiscen debitoris creditoribus potuerit,ratio non patitur,eum in proposito summoueri.

z Quamuis dicatur obligatio fideiussoris extincta post aditionem, potest tamen impetrari separatio.

2 ¶Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetrauit,probari commodius est,vt, si solidum ex hereditate seruari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat,si proprij creditores heredis fuerint dimissi.quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis,dimissis hereditariis.

De creditoribus in diem vel sub conditione. 1. *De legatariis.*

4. *Idem* " lib.12.Responsorum."

CReditoribus,qui ex die[a], vel sub condicione debentur, & propter hoc nondum pecuniam petere possunt, æquè separatio dabitur, quoniam & ipsis cautione communi[b] consuletur.

a Creditores conditionales & in diem, cum legatariis separationem impetrant.
b vide l.27.C.de procuratorib.

1 ¶Legatarios[c] autem in ea tantùm parte,quæ de bonis seruari potuit habere[d] pignoris causam,conuenit.

c l.6.ꝭ.eod.
d l.1.2.Cod.com. de legat.§.2.vers. nostra Instit. de legat.

De effectus separationis.

5. *Paulus* " lib.13.Quæstionum."

SI creditores hereditarij[e] separationem bonorum impetrauerunt, & inueniatur non idonea hereditâs, heres autem idoneus: non poterunt reuerti ad heredem, sed eo[f] quod semel postulauerunt, stare debent. Sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit, si quidem ex hereditate admitti debebunt ad id, quod adquisitum est illis, qui separationem impetrauerunt. Sed si illis satisfactum fuerit: quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. At si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarij creditores. Quòd si proprij ad solidum peruenerunt,id, quod superit, tribuendum hereditariis quidam putant. mihi autem id non videtur. cùm enim separationem petierunt, recesserunt à persona heredis, & bona secuti sunt, & quasi[g] defuncti bona vendiderunt. quæ augmenta[h] non possunt recipere. Idémque existimo dicendum, etiam si circa separationem bonorum decepti, minùs consecuti sunt,quàm proprij heredis creditores.Proprij autem heredis creditores habent propria eius bona, & personam, quæ potest donec viuit,adquirere.[i]

e id est, defuncti.
f sed eñ Hal.
g id est, quondam defuncti: bona defuncti impropriè dicuntur defuncti, quia, defunctus habere bona nó potest.
h aduentitia sc. & extrinseca. ná homogenea augmenta recipiunt,putà fructus.
i id est,In viuente spes esse potest adquirendi, propterea iniuria est aliquẽ nominare pauperem cum in eo spes sit, vt efficiatur diues Z.if.

De creditoribus testatoris,& legatariis. 1. *De patrono.*

6. *Iulianus* " lib.46.Digestorum."

QVotiens heredis bona soluendo non sunt:non solùm creditores testatoris,sed etiam eos[k],quibus legatum fuerit[l],impetrare bonorum separationem,æquum est[m]. ita vt,cùm in creditoribus solidum adquisitum fuerit,legatariis[n] vel solidum,vel portio quæratur.

k l.1.in f.ꝭ.eo l. 23.in f.ꝭ. quæ in fran. patron.l.5. §4.ꝭ.vt in poss.ꝭ. l.22.§.5.C.de iure deliber.
l ab auctore defuncti sc. quibus defunctus tenebatur quasi ex ære alieno.
m v.Paul.4.sen. 1.§.penul.& ibi Cuia.
n l.40.ꝭ.de obligationibus.

1 ¶Si liberta heres instituta[o] bonorum possessionem secundùm tabulas petiisset eius, qui soluendo non erat: quæsitum est, an bona[p] eius[q] separari ab hereditariis debent. respondit: Non est iniquum succurri patrono,ne oneraretur[r] ære alieno, quod liberta, retinendo bonorum possessionem secundùm tabulas contraxerit[s].

o ab alio quam patrono.
p adquisita scil. post mortem. defuncti ab ipsa liberta.
q deuoluta ad patronum.
r oneretur.Hal.
s Hæres adeundo, contrahere videtur, l.3.inf. ꝭ.quib.ex caus. in poss.§.5. Inst. de oblig.quæ ex quasi contr.

¶ De his

De his qui iudicium dictauerunt heredi.

7. *Marcianus* " lib.2.Regularum."

QVi iudicium [a] dictauerunt [b] heredi, separationem quasi hereditarij possunt impetrare: quia ex necessitate hoc fecerunt.

DE CVRATORE BONIS [c] DANDO,

TIT. VII.

De conditione potestatiua. 1. *Vel casuali.* 2. *De ære alieno quod ex pœna crescit.*

Paulus " lib.57.ad Edictum."

SI quis sub condicione heres institutus est cogendus est condicioni parere, si potest: [d] aut si responderit, se non aditurum, etiam si condicio extiterit: vendenda erunt bona defuncti.

1 ¶Quòd si nihil facere potest, curator [e] bonis constituendus erit, aut bona vendenda.

2 ¶Sed si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat: per curatorem soluendum æs alienum. sicuti, cùm venter [f] in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet.

De curatore constituendo. 1. *De authoritate curatoris.* 2. *De pluribus curatoribus.* 3. *De inuito.* 4. *De non creditore.* 5. *De tribus curatoribus.*

2. *Vlpianus* " lib.65.ad Edictum."

DE curatore constituendo, hoc iure vtimur, vt prætor adeatur, ísque curatorem curatorésque constituat ex consensu maioris [g] partis creditorum: vel præses prouinciæ, si bona distrahenda in prouincia sunt.

1 ¶Quæque per eum eósve, qui ita creatus creatíve essent, acta facta gestáque sunt, rata habebuntur. Eísque actiones [h], & in eos vtiles competunt. Et si quem curatores mitterent ad agendum, vel defendendum vti ius esset: nec ab eo satis, neque de rato, neque iudicatum solui, nomine eius, cuius bona veneant, exigetur: sed nomine ipsius curatoris, qui eum misit.

2 ¶Si plures autem constituantur curatores: Celsus ait, in solidum eos & agere & conueniri, non pro portionibus. Quòd si per regiones fuerint constituti curatores, vnus fortè rei Italicæ, alius in prouincia: puto, regiones eos suas conseruare [i] debere.

3 ¶Quæritur, an inuitus curator fieri potest. & Cassius scribit, neminem inuitum [k] cogendum fieri bonorum curatorem. quod verius est. voluntarius itaque quærendus est. nisi & magna necessitate, & imperatoris arbitrio, hoc procedat, vt & inuitus crearetur.

4 ¶Nec [l] omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur: sed possunt & non creditores.

5 ¶Si tres curatores fuerint, & vnus ex his nihil attigerit: an in eũ, qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat: modum actori non debere constitui, posséque eum, cum quo vult experiri. puto Cassij sententiam veriorem. spectandum enim, quid redactum est, non quid ad curatorem vnum peruenerit & ita vtimur. nisi inuitus factus est. [m] nam si ita est: dicendum, non eum conueniendum.

3. *Celsus* " lib.24.Digestorum."

SI plures eiusdem bonorum curatores [n] facti sunt: in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio, [o] tamquam quiuis eorum in solidum aget.

De bonis distractis.

4. *Papirius Iustus* " lib.1.de Constitutionibus."

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserũt, bonis per curatorem [p] ex senatusconsulto distractis, nullam actionem [q] ex antè gesto fraudatori competere.

Si post curatorem electum alius creditor extiterit.

5. *Iulianus* " libro quadragesimo septimo Digestorum."

SI debitor foro cesserit, [r] & creditores priuato consilio coierint, & elegerint vnum, per quem bona distrahantur, & portio ipsius, quæ ex redacto fieret, solueretur, mox [s] extiterit alius, qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit: sed bona debitoris vna cum curatore vendere poterit, ita vt, quæ à curatore & à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur.

QVÆ [t] IN FRAVDEM CREDITOrum [u] facta [x] sunt, vt restituantur [y].

TIT. VIII.

Edictum de actione Pauliana. 1. *Summa suprascripti edicti.* 2. *De quocumque fraudis causa facto, vel omisso.*

Vlpianus " lib.66.ad Edictum."

AIt prætor: *Quæ fraudationis † causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non [z] ignorauerit: de his curatori bonorum, vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra [a] annum, quo experiundi potestas fuerit actionem dabo. ídque etiam aduersus [b] ipsum qui fraudem fecit, seruabo.*

1 ¶Necessariò prætor hoc edictum proposuit: quo edicto consuluit creditoribus, [c] reuocando [d] ea, quæcunque in fraudem eorum alienata sunt.

2 ¶Ait ergo prætor, *Quæ fraudationis causa gesta erunt*, hæc verba generalia sunt, & continet in se omnem [e] omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcunque contractum [f]. Quodcunque [g] igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis reuocari, qualecumque fuerit. nam latè ista verba patent. Siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione [h] vel pacto [i] aliquem liberauit.

2. *Idem* " lib.73.ad Edictum."

IDem erit probandum. Et si pignora [k] liberet, vel quẽ [l] alium in fraudem creditorum præponat [m].

3. *Idem* " lib.66.ad Edictum."

VEl ei præbuit exceptionem, siue se [n] obligauit fraudandorum creditorum causa, siue numerauit [o] pecuniam vel quodcumque aliud fecit in fraudem creditorum: palàm est, edictum locum habere.

1 ¶Gesta fraudationis causa accipere debemus non solùm ea, quæ contrahens gesserit aliquis, verumetiam si fortè datâ operâ ad iudicium non adfuit [p], vel litem [q] mori patiatur, vel à debitore non petit [r], vt tempore [s] liberetur, an vsumfructum, vel seruitutem [t] amittit.

2 ¶Et qui aliquid fecit, vt desinat habere, quod habet: ad hoc edictum pertinet.

4. *Paulus* " lib.68.ad Edictum."

IN fraudem facere videri etiam eum, qui [u] non facit, quod debet facere, intelligendum est. id est, si non vtatur seruitutibus. [x]

De re habita pro derelicto.

5. *Gaius* " libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale."

SEd etsi rem suam pro derelicto [y] habuerit: vt quis eam suam faciat.

De lucro amisso. 5. *De alienatione serui instituti.* 6. *De eo qui suum recipit.* 8. *De scientia vel ignorantia recipientis.* 9. *De consensu creditor.* 10. *De pupillo.* 11. *De donatione.* 12. *De seruo.* 13. *De legatis.* 14. *De anno vtili.*

6. *Vlpianus* " lib.66.ad Edictum."

QVód [z] autem, cùm possit aliquid quærere, non [a] id agit, vt adquirat: ad " hoc " edictum non [b] pertinet [c]. pertinet enim edictum ad deminuentes [d] patrimonium suum: non ad eos, qui ad agunt, ne locupletentur.

1 ¶Vnde si quis ideo condicioni non [e] paret, ne committatur stipulatio: in ea condicione est, ne faciat huic edicto locum.

2 ¶Proinde & qui repudiauit [f] hereditatem vel legitimam, vel testamentariam: non est in ea causa, vt huic edicto locum faciat, noluit enim adquirere, non [g] suum " proprium " patrimonium diminuit.

3 ¶Simili modo dicendum est, & si filium suum emancipauit [h], vt suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc edictum.

a l.1.§.15.ꝭ eod.
b Dictatur iudicium, cùm lis est contestata, l.23.ꝭ.de iudic. l.15.ꝭ.ratam rem hab. l.1.ꝭ. de muni.
c defuncti scil. nam de curatore dato bonis furiosi, prodigi, & adolescentis dictum est ꝭ. tit. de curatore furiosi, de curatore dato bonis absentis, vel captiui l. 15. ꝭ. ex quib. cau. maior. l. 6. inf. ꝭ. de tut. l.3. C. de capt. bonis latitantis, l. vlt. ꝭ. eod. ventri ꝭ. de ventre in poss. ex Carboniano, l.1. inf. ꝭ. de mun. filiofamilias hereditatem adquirenti sine cõsensu patris, l. vlt. §.1. in f. C. de bon. quæ liber. ad exhibendum cibum, potum & similia, d. l.1. inf. dotem dandam, augendam mutandam, l 7. ꝭ. de tutor. dat. Alij sunt curatores ad lites, alij ad negotia absentis administranda. Alij etiam ad interpellandum vsucapionem, l. 1. in f. ꝭ. de muneribus.
d l.4 inf. ꝭ. de reb. auth. iud.
e Curator bonis vacãtibus datur, l.1. §.13. ꝭ. de collat. l. 8. ꝭ. ex quibus causis in possessionem eatur: l.1. in f. ꝭ. de muneribus: l. 4. §.6. ꝭ. de damno infecto: vide Gaylium 2. de observat. 30.
f l.1. ꝭ. de ventre in poss.
g Nouell. 120. cap. 6.
h l.5. ꝭ. eod.
i posse tamen conueniri extra prouinciam videtur, l.47. in f. ꝭ. de admin. tutor.
k l.4. C. de bonor. auth. iud. adde l.8. §.1. ꝭ. de procurat.
l l.9. ꝭ. quibus ex cau. in poss.
m & nisi ab initio commissio fuit diuisa aliàs beneficium ordinis aut discussionis non opponitur, v. Molinæum in consuetud. parte 1. §. 6. gloss. 6. num. 36.
n & commissarij, Molin. ibi.
o l.2. ꝭ. eod.
p l. 5. ꝭ. de de curat fur.
q l.40. ꝭ. de oper. libert.
r l.7. §.1. ver. quoties ꝭ. de posit. Foro cedit mensularius, quoties actum suum deserit & tabernam. hinc Seneca. 4. de benef. 39. Pecuniæ malæ creditæ exactio est, & appellate debitorem ad diem possum: & si foro cesserit, portionem feram. add. l.15. §.7. ꝭ. de iniuriis.
s l.22. §.10. ꝭ. mandati.
¶ etiam fructus, l.38. §.4. ꝭ. de vsuris.
t nam in fraudem patronorum alienata reuocantur, actione Fabiana, l.1. §.6. ꝭ. si quis in fraud. patron.
x alienata, l.1. Cod. eo. d. §.4. contracta §.2. ꝭ. eod. tradita §.6. Instit. de actionibus.
y vt reuocentur 7. C. 85. §.6. Inst. de action. reuocantur autem actiones Pauliana, l.38. §.4. ꝭ. de vsur. quæ & in factum actio datur, l. 14. ꝭ. eod. cui affine est interdictum fraudatorium, l. 67. §. 1. ꝭ. ad Treb. l. 10. ꝭ. eodem Praxim huius tituli v. apud Oldendorpium 6. class. 1.
† v. §.2. ꝭ. eod.
z v. l. 6. §. 8. l. 10. ꝭ. eo. l. 6. C. eo.
a l.10. ꝭ. eo. l. vlt. C. eod.
b l. vlt. in f. ꝭ. eo.
c Datur enim hæc actio creditoribus quibuscunque. Porrò crediti latissima est appellatio, l. 1. ꝭ. de reb. cred.
d is est effectus Paulianæ vt scilicet reuocet alienata perinde ac si nunquam fuissent alienata.
e cum euentu, l.10. §.1. ꝭ. eod.
f qualiscunque is fuerit vt l.2. ꝭ. eod. etiam locatio. l. 1. §. 12. ꝭ. si quid in fraudem patro.
g vide quæ notaui ad tit. ꝭ. eod. adde versic. siue ergo ꝭ. eod. l.2 3.4. 5.6. ꝭ. eo. l.1. §. 3. l. 4. ꝭ. si quis in fraud. patr.
h vide l. 10. §. 4. ꝭ. eod.
i l.17. ꝭ. eod.
k l.18. ꝭ. eod.
l Dotare filiam in fraude creditorum neminẽ posse hinc colligitur. vide Campegium tractatu de dote parta. 1. quæst. 14.
m l.10. §.12. l.17. inf. ꝭ. eod.
n l.1. §.18. §.19. ꝭ. si quis in fraud.
o d. l.1. §.17.
p non adsit Hal.
q d. l.1. §.7.
r non petat Hal.
s alienationis verbum etiam vsucapionem continet, l.44. §. 9. ꝭ. de condit. & demonstr. l.28. ꝭ. de verbor. sign.
t d. l.1. §.21. inf. l.2. ꝭ. eod.
u l.121. infrà de regul. iur. l.17. §.7. ꝭ. de ædilitio: l. 6. §. penult. ꝭ. de re milit.
x l.3. §.1. ꝭ. eod. l. 28. ꝭ. de verbor. sign.
y l. 5. ꝭ. pro derelicto.
z al. Qui autem.
a In fraude creditorum nihil agere videtur, qui adquirendi occasionem amittit. vt hic. Quid si lucrum dotis adquirere negligat, vide Cagnolum ad l. non fraudatur. ꝭ. de regul. iuris Decium consilio 260.
b Imò, videtur eodem iugo teneri, l.1. §. pen. ꝭ. si quid omissa caus.
c l.28. infrà de verbor. sign. l.134. ꝭ. de reg. iur. l.1. §.6. ꝭ. si quis in frau. patron.
d Deminuere non licet, licet non adquirere. Si ita est non deminuit nec fraudat creditores, qui non adquirit: fraudat qui deminuit. Deminuendo, fraudatur creditor directò: non adquirendo, per indirectum. Minùs itaque hoc erit, quàm illud.
e vide §.4. ꝭ. eodem. f vide d. §.4.
g In deminutione, qualitas rei iam existentis, non futuræ, spectatur.
h vide §.4. ꝭ. eod.

§6 n°2

§1 n°2

a Qui repudiat legatum, *vt hîc*: hæreditatem. §. 2. ĩ. *eod.* qui emancipat filium, vt suo arbitrio adeat hæreditatem, qui seruum heredem institutum alienat, vt iussu emptoris adeat. §. 5. ĩ. *eod.* qui condicioni non paret, ne committatur stipulatio. §. 1. ĩ. *eod.* non fraudat creditores.

b *vide* §. 4. ĩ. *eodem.*

4 ¶Sed & illud probandum si legatum repudiauit [a], cessare edictum. quod Iulianus quoque scribit.

5 ¶ Si seruum suum heredem institutum alienauit [b], vt iussu temporis adeat: si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate sit: cessat edictum: quia licuit ei, etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa serui alienatione fraus est, reuocabitur, quemadmodum si eum in fraudem manumisisset.

6 ¶ Apud Labeonem scriptum est, eum, qui suum [c] recipiat, nullam videri fraudem facere. hoc est, eum, qui, quod sibi debetur, receperat. eum enim, quem præses inuitum [d] soluere cogat, impunè non soluere, iniquum esse. totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se prætor non interponit: vt puta [e] pignora, venditionésque.

7 ¶Sciendum, Iulianum scribere, eóque iure nos vti, vt qui debitam [f] pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur: quamuis sciens prudénsque soluendo non esse, recipiat: non timere hoc edictum. sibi enim vigilauit [g] qui verò, post bona possessa, debitum suum recepit: hunc in portionem vocandum, exæquandúmque ceteris creditoribus neque enim debuit præripere ceteris pôst bona possessa, cùm [h] iam par [i] condicio omnium creditorum facta esset.

8 ¶ Hoc edictum eum coërcet, qui sciens [k] eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit, quod in fraudem creditorum fiebat. quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si [l] tamen is qui cepit, ignorauit, cessare videntur [m] verba edicti.

9 ¶Præterea illud sciendum est: eum, qui consentientibus creditoribus aliquid à fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum fecisse. nemo enim videtur fraudare [n] eos, qui sciunt, & consentiunt.

10 ¶Si quid [o] cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum: Labeo ait, omnimodo [p] reuocandum, si fraudati sint creditores. quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, & ipsi lucrosa, eóque iure vtimur.

11 ¶Simili modo dicimus, & si cui [q] donatum est, non esse quærendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit, sed hoc tantùm [r], an fraudentur creditores. nec videtur iniuria affici is, qui ignorauit: cùm lucrum extorqueatur, non [s] damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui soluendo non sit, liberalitatem [t] acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus [u] locupletiores facti sunt: vltrà non.

12 ¶Simili modo quæritur: si seruus ab eo, qui soluendo non sit, ignorante domino, ipse sciens, rem acceperit: an dominus teneretur. & ait Labeo, hactenus eum teneri: vt restituat, quod ad se peruenit, aut dumtaxat [x] de peculio damnetur, vel si quid in rem eius versum est. Eadẽ in filiofamilias probanda sunt. Sed si dominus scit suo nomine conuenietur.

13 ¶Item si necessarius heres legata præstiterit, deinde eius bona venierint, Proculus ait, etiam si ignorauerint legatarij, tamen vtilem actionem dandam, quod nequaquam dubium est.

14 ¶ Huius actionis annum [y] computamus vtilem, quo experiundi potestas fuit, ex die [z] factæ venditionis.

De venditione.

7. *Paulus* lib. 62. ad Edictum.

SI debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an pretium restituere debent. Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam [a] si pretium non soluatur, & rescriptum est secundùm Proculi sententiam.

8 *Venuleius Saturninus* lib. 6. interdictorum.

EX his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. posse tamen dici, eam rem apud arbitrium ex causa animaduertendam: vt [b], si nummi soluti in bonis exstent, iubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudatur.

9. *Paulus* lib. 62. ad Edictum.

IS, qui à debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem [c] emit, iterum alij bona fide ementi vendidit.

c Qui suum recipit, neminem fraudat, *l.* 26. ĩ. *de damno.*

d Qui facit quod facere cogitur, fraude caret.

e *l.* 10. §. 13. ĩ. *eo.*

f §. 6. *eo.* 10. §. 16. ĩ. *eod l.* 26. §. 2. ĩ. *eod.*

g Vigilanti succurritur.

h Regula, qui prior tempore, prior iure, locũ non habet in pignore prætorio: nullus inquam, prior est, nã vno immisso ceteri immissi intelliguntur, *vt hic & l. cũ vnus* ĩ. *de reb. auctoris. iudic. possid.*

i Cæteris paribus. reliquorum iure paria sunt. *sed vide l.* 12. ĩ. *de rebus auctoritate iudicis poss. d.*

k *l.* 1. ĩ. *eod.*

l Qui à fraudatore ignorans emit, aut habet ex titulo oneroso, non tenetur, *l.* 25. §. 1. *infrà eodem.*

m Quid? num vox, *videntur,* dubitationem vox, *verba,* aliud esse, arguit si legis sententiam spectemus? Sic sentio, hanc legem minimè pertinere ad creditores ius hypothecæ aut pignoris habentes: ad eos pertinere debitores qui soluendo videntur.

n Fraus non fit scienti & consentienti.

o ex titulo lucratiuo scilicet, & ita assentior Azoni. mouent me etiam verba quę leguntur *& ipsi lucrosa.* mouet me etiam paragraphi 11. ĩ. *eod.* vicinitas. in qua agitur de donatione facta reliquis non minoribus. mouétque me etiam iniquitas manifesta. Cur enim dicas à creditoribus reuocari res emptas à minore ignorante, non autem reuocari à maiore?

p id est, in omnem partem.

q etiam minori.

r In titulo lucratiuo, ignorantia non excusat donatariũ.

s Diuersa sunt autem lucrũm cessare, & damno affligi.

t non meram, sed ratione meriti: & tamen supra meritum.

u *l.* 5 *Cod. eodem.*

x *l.* 12. *in f.* ĩ. *eodem.*

y *vide l.* 10. §. 18. ĩ. *eodem.*

z *l.* 10. §. 18. ĩ. *eodem.*

a *adde l.* 32. §. 4. ĩ. *de admin. tut dic tamen vt l.* 8. ĩ. *eo.*

b exceptio legis superioris. adde & alias duas exceptiones, ex lege 65. ĩ. *de rei vin. l.* 1. §. 12. ĩ. *si quis in fraud.*

c aliquam aliam tamen ab eis, in quarum possessionem missi sunt creditores. Nec enim puto debitorem vtiliter alienare posse eas res, in quarum possessionem missi sunt creditores, alioquin illusoria esset missio.

d ¶non tenetur.

quæsitum est, an secundus emptor conueniri potest. [d] sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus ei [e] dumtaxat nocere [f] debeat, qui eum admisit. quemadmodum diximus non teneri eum si ab ipso debitore ignorans emerit. is autem qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in [g] solidum pretium rei, quod accepit [h] tenebitur.

10. *Vlpianus* lib. 73. ad Edictum.

AIt prætor: *Quæ Lucius* [i] *Titius fraudandi causa, sciẽte te in bonis, quibus de* [*ea re* [k]] *agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio ei ex edicto meo competere, esséve oportet: ei si non plusquàm annus est, cùm de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est: restituas. interdum* [l] *causa cognita, etsi scientia non sit, in factum actionem permittam.*

1 ¶Ita demum reuocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum [m] fraus habuit. scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. Ceterùm si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, & alios [n] sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est: cessat reuocatio. si [o] autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit: Marcellus dicit, reuocationi locum fore. secundùm hanc distinctionem & ab Imperatore Seuero & Antonino rescriptum est. eóque iure vtimur.

2 ¶Quod aît prætor *Sciente,* sic accipimus te conscio & fraudem participante [p], non [q] enim, si simpliciter scio, illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione: sed si particeps fraudis est.

3 ¶Si quis particeps quidem fraudis non fuit: verumtamen, vendẽte debitore, testato [r] conuentus est à creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, si comparauerit? & magis est, vt teneri debeat. non enim caret fraude, qui conuentus testatò perseuerat.

4 ¶ Aliàs [s] autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione teneri.

5 ¶Ait prætor *Sciente,* id est eo, qui conuenietur hac actione. Quid ergo, si fortè tutor pupilli scit, ipse pupillus ignorauit? videamus, an actioni locus sit, vt scientia tutoris noceat. idem & in curatore furiosi, & adolescentis. & putem, hactenus istis [t] nocere conscientiam tutorum siue curatorum, quatenus quid ad eos peruenit.

6 ¶Præterea sciendum est, posse quæri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum reuocari posse: si idem sint creditores. etsi vnus [u] creditor sit ex illis, qui fraudati sunt: (siue solus tunc fuit: siue cum ceteris satisfactum est, hic solus remansit) probandum esse, adhuc actioni fore locum.

7 ¶Illud certè sufficit, etsi vnum scit creditorem fraudari, cæteros ignorauit: fore locum actioni.

8 ¶Quid ergo, si [x] ei, quem quis scit, satisfactum est? numquid deficiat actio: quia, qui supersunt, non sunt fraudati? & hoc puto probandum. Non tamen, si dicat aliquis, *Offero, quod debetur ei, quem scio creditorem,* audiendus erit, vt actionem eludat.

9 ¶Si fraudator heredem habuit, & heredis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum. & ideo cessat hæc actio.

10 ¶ Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, & in integrum sit restitutus, quòd se miscuerat: vel si quis fecit voluntarius etiam, vel per ætatem, vel quam aliam causam iustam in integrum meruit restitutionem: dicendum erit, vtilem actionem competere. Idem & in seruo necessario. Sanè cum illa distinctione hoc admittendum esse, Labeo scribit:

e hinc colligit Zasius. Edictum fraudatorium esse personale, non in rem scriptum.

f *vide l.* 155. *infrà de regulis iuris.*

g Pretium in succedit in loco rei in vniuersalibus iudiciis: quotiés scilicet quis doli ratione coemitur: *vt hic* secus si ex contractu *l. venditor.* ĩ. *de heredi-tate vel actione vendita: l. si ex si rem* ĩ. *de petit. hereditat. l. Imperator* ĩ. *de legat. 2. l. mater Cod de rei vindicat. l. si cum* ĩ. *si certum.*

h à secundo emptore scilicet.

i hic agitur de interdicto fraudatario, de quo agitur in lege 67. § 1. ĩ. *ad Trebel.*

k quibus de agitur *Hal.* qua de re agitur *Petrus Faber* 1. *sem.* 21.

l hæc verba, quæ sequuntur, sunt de actione Pauliana. *Cuiac. hîc.*

m Euentus colligitur ex persona alienantis, ementis, & re ipsa.

n Facultas reuocandi, iis solis creditoribus datur, qui erant creditores tempore alienationis factæ à debitore, non qui postea crediderunt: *hic & l.* 1. *Cod. de* [illegible] id est, Priores & non posteriores habent reuocatoriam, nisi posteriores in locum priorum successerint.

o *l.* 16 *infrà eodem.*

p Fraudis est particeps, qui eo consilio emit vt aliquem defraudet.

q Possum ab eo emere quem scio creditoribus obligatum §. 4. *infrà eodem.*

r Denuntiatio facta ab eo, cuius re vera interest rem non vendi & ita [illegible] *quod* [illegible] emptori ne emat, emptorem in male fide constituit, *l.* 17. *C. de rei vindic. l.* 9. §. 1. [illegible]

§. 2. *suprà d. tributoria.*

s § 3. ĩ. *eodem.*

t Tutoris scientia pupillo (quatenus est locupletior) nocet.

u Quandiu vnus creditorum superest, tandiu locus reuocationi esse poterit.

x id est, an vt in *l.* 3. § 1. ĩ. *de collat. bonor.*

vt, si

vt,si quidem protinus bona vendiderunt creditores:" vel absentibus," vel paciscentibus creditoribus, se necessarius [a] miscuit: vtriusque fraus reuocetur, id est testatoris, & ipsius. si verò passi sunt necessarium creditores, & quasi in creditum [b] habuerunt nomen eius, vel dulcitudine [c] vsurarum,[d] vel qua alia ratione secuti sunt:" dicendum est, nihil reuocari ex his, quæ testator alienauit.

11 ¶Si impubes patri heres extiterit, eiúsque mortui bona veneant: separatione impetrata, vtriusque fraus erit reuocanda pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris.

12 ¶Si cum [e] in diem mihi deberetur, fraudator præsens [f] soluerit: dicendum erit, [quòd] in eo quòd sensi cōmodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore. nam prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri.

13 ¶Si cui solutum quidem non fuerit, sed in [g] vetus creditum, pignus acceperit: hac actione tenebitur, vt est sæpissimè constitutum.

14 ¶Si, cùm mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo, eidémque debitori in fraudem creditorum acceptum [h] debitum fecerit, dotis constituendæ causâ, locum habet hæc actio. & per hanc omnis pecunia, quam [i] maritus debuerat, exigitur. nec mulier de dote habet actionem. neque enim dos [k] in fraudem creditorum constituenda est. & hoc certo certius est, & sæpissimè constitutum. Exitus autem actionis erit, vt stipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur.

15 ¶Per hanc actionem & vsusfructus, & huiusmodi stipulatio, *In annos singulos dena dare spondes?* exigi potest.

16 ¶Si debitorem meum, & complurium creditorum consecutus [l] essem fugientem, [m] secum ferentem pecuniam, & abstulissem [n] ei id, quod mihi debeatur: placet Iuliani sententia dicentis: multum interesse, antequam in possessionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum sit: an postea. si antè, cessare in factum actionem. si postea, huic locum fore.

17 ¶Si ex constitutione Diui Marci bona sint addicta alicui, libertatum conseruandarum causa: dicendum erit, actionem cessare. ita enim succedunt, [o] vt rata sint, quæ paterfamilias gesserat.

18 ¶Annus [p] huius in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.

19 ¶Per hanc actionem res restitui debet cum sua scilicet causa.

20 ¶Et fructus, [q] non tantùm qui percepti sunt, verumetiam hi, qui percipi potuerunt à fraudatore, veniūt. sed cum aliquo modo: scilicet vt sumptus facti deducantur. nam arbitrio iudicis non priùs cogendus est rem restituere, quàm si impensas necessarias consequatur. idémque erit probandum, & si quis alius sumptus est voluntate fideiussorum creditorúmque fecerit.

21 ¶Partū quoq; in hāc actionē venire, puto veri⁹ esse.

22 ¶Præterea generaliter sciendū est, ex hac actione restitutionem [r] fieri oportere in pristinum [s] statum: siue res fuerunt, [t] siue obligationes, vt perinde omnia reuocentur, ac si liberatio facta non esset: propter quod etiam medij tēporis cōmodum, quod quis cōsequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum vsuræ non præstētur, si in stipulatū deductæ nō fuerunt. aut si talis contractus fuit, in quo vsuræ deberi potuerūt etiā nō deductæ.[u]

23 ¶Si condicionalis fuit obligatio, cum [x] sua condicione: si in diem, cum sua die restauranda est. Si tamen ea erat, cuius dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod " tempus " supererat obligationi: non vtique intra annum.

24 ¶Hæc actio post annum de eo, quod ad eum peruenit, aduersus quem actio mouetur, competit iniquum enim prætor putauit, in lucro morari eum [y], qui lucrum sensit ex fraude. idcirco lucrum ei extorquendū putauit. Siue igitur ipse fraudator sit, ad quem peruenit, siue alius quiuis: competit actio in id, quod ad eum peruenit, dolóve malo eius factum est, quo minùs perueniret.

25 ¶Hæc actio hæredi cæterísque successoribus competit. sed & in heredes, similésque personas datur.

11. *Venuleius* " *Saturninus* libro 6. Interdictorum."

CAssius actionem introduxit[z] in id, quod ad heredem peruenit.

De peculio.

11. *Marcellus* " lib. 18. Digestorum."

SI pater filiofamiliâs liberam [a] peculij administrationem dederit: non [b] videtur ei & hoc concessisse, vt in fraudem creditorum alienaret. talem enim alienationem non habet. at si hoc quoque concessit filio pater, vel in fraudem creditorum facere possit: videbitur[c] ipse [d] fecisse: & sufficient competentes aduersus eum actiones. etenim filij creditores, etiam patris sunt creditores [e], cùm eius generis [f] videlicet habebunt actionem, vt his de peculio præstari necesse sit.

a ad necessariis se immiscuit.
b Creditores dicuntur se qui fidem hæredis, cùm separationem non impetrant.
c antiquè. vt ista Accij, Acritudo, gracilitudo, tarditudo, lætitudo, noxitudo, anxitudo, amaritudo, vastitudo, tetritudo, mœstitudo, sanctitudo, peritudo.
d sic vsuras dulces dixit Manilius. 4. Dulcibus vsuris, æquo quoque tempora vendit.
e Fraus fit etiā seu fraudem facit creditori, debitor, quoties id quod in diem vni creditori debet, id ei præsens soluit. Item reuocare possumus, quæ præsentia numerauit debitor, cùm ea non nisi in diem deberet suo alteri creditori adde l. 17. in fin. eodem.
f l. 2. in f. ff. eod. l. 17. inf. ff. eod.
g l. 6. §. 6. ff. eod. l. 22. ff. eod.
h l. 1. inf. ff. eod.
i l. 17. inf. ff. eod.
k Dos in fraudem creditorū non est constituenda.
l v. quæ notaui ad l. 54. C. de decurion. Porrò, quòd hic legimus originem habet ex lege 12. tabularum, Si caluitur pedémve struit, manū endo iacito, Cuiac. ad l. 13. ff. quod met. cau. & 16. obser. 19.
m aliàs non licet sibi ipsi ius dicere, l. 13. quod met. cau. Quid si nondum sit in fuga, sed iudiciis certus colligitur eum fugere velle? Idem: hoc est, licet eum capere. Angelus per Glossam in l. pignoris causa. Cod. de pignorat. act. Gloss. in l. quid sit fugitiuus. §. ad Cœlium. ff. de ædilitio. Hippolytus Marsilius singulari 43. An & die etiam feriata id facere licet? licet: nam vt litigetur, sed vt ducetur ad iudicem cognoscitur: vt reus caueat de sistendo iudicio. Bart. hic.
n adde, & retinuissem, l. 25. ff. de adulteriis.
o l. 1. Cod. eod. l. 64. ff. de reg. Iur.
p l. 6. in f. ff. eod. l. penul. Cod. eod.
q l. 25. §. 4. ff. eod.
r adde l. 14. ff. eod.
s l. 2. §. 43. ff. ne quis in loco publ.
t id est, dominia & actiones, l. 14. ff. eod.
u in stipulationem id fit in contractibus bonæ fidei, l. 32. §. 2. ff. de vsuris. l. 3. Cod. de vsuris.
x l. 43. in f. ff. de iure dot.
y Nemo lucrum facere debet ex suo dolo.
z Introducendi: verbo qui significentur dixi ad l. 43. ff. ex quibus causis maiores.
a adde l. 6. §. 3. ff. eod.
b Libera administratio alicui concessa, non permittit fraudis & imposturæ licentiam. l. 46. ff. de peculio: l. 7. ff. de donationib. Generali concessione fraus seu fraudandi potestas non continetur. Nec enim intelligitur in filio concessum à patre, vt in fraudem creditorū alienaret.

De pignore.

13. *Paulus* " lib. 68. ad Edictum."

ILlud constat: eum, qui pignus [g] tenet, hac actione non teneri. suo enim iure, & vt pignus non rei seruandæ causa possidet.

De dominio restituendo. De actione cedenda.

14. *Vlpianus* " lib. 68. Disputationum."

HAc in factum [h] actione non solùm dominia [i] reuocantur, verumetiam actiones restaurantur. Eapropter competit hæc actio & aduersus eos, qui res non possident, *vt*[k] *restituant*: & aduersus eos, quibus actio competit, *vt actione cedant*. Proinde si interposuerit quis personam Titij, vt ei fraudator res tradat, actione mandati [l] cedere debet. Ergo & si fraudator pro filia sua dotem dedisset: scienti [m] fraudari creditores: filia tenetur, vt cedat actione de dote aduersus maritum.

De libertatibus.

15. *Iulianus* " lib. 49. Digestorum."

SI quis cùm haberet Titium creditorem, & [n] sciret se soluendo non esse, libertates dederit testamēto: deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit, libertates datæ ratæ esse debent [o], etsi hæreditas soluendo non sit. quia, libertates vt rescindantur, vtrumque in eorumdem personam exigimus, & consilium, & euentum. & si quidem creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur: aduersus eum, qui fraudatur, consilium initum non est. libertates itaque ratæ sunt.

16. *Paulus* " lib. 5. Responsorum *Papiniani*."

NIsi priores pecunia posteriorū dimissi [p] probentur.

De liberatione. 1. De alienatione omnium bonorum. 2. De dotis restitutione repræsentata.

17. *Iulianus* " lib. 49. Digestorum."

OMnes [q] debitores, qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem reuocantur in pristinam obligationem.

1 ¶Lucius Titius, cùm haberet creditores, libertis suis iisdémque filiis naturalibus vniuersas [r] res suas tradidit. respondit: Quamuis [s] non proponatur consilium fraudandi habuisse: tamē qui creditores habere se scit, & vniuersa bona sua alienauit, [t] intelligendus [u] est fraudādorum creditorum consilium habuisse [x]. ideóque etsi filij eius ignorauerunt: hanc mentem patris sui fuisse: hac actione tenentur.

2 ¶Si vir vxori, cùm creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem [y] dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantùm præstabit, quanti creditorum intererat, dotem suo tempore reddi. nam prætor fraudem [z] etiam in tempore fieri intelligit.

De remissione pignoris.

18. *Papinianus* " lib. 26. Quæstionum."

ET " si pignus [a] vir vxori, vel vxor viro remiserit: [b] verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. Quòd sine dubio, si in fraudem creditorum fiat actione vtili reuocabitur. Idémque " est, " & si quiuis debitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

De restitutione fideicommissi.

19. *Idem* " lib. 11. Responsorum."

PAtrem, qui, non expectata morte sua, fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit, omissa ratione Falcidiæ, plenam [c] fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi, non creditores fraudasse.

20. *Callistratus* " lib. 2. Quæstionum."

DEbitorem, qui ex senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet nō videri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter [d] facere.[e]

Pactum de finibus prædij pignerati.

21. *Scæuola* " lib. 1. Responsorum."

c ¶Ritè facis, qui per alium facit.
d Qui fraudem mandat, tenetur ac si ipse fraudem fecisset, l. 2. §. 12. ff. de vi & vi.
e ídque propter peculium.
f id est, eodem genere procedit & contra patrem & contra filium.
g l. 22. ff. eod.
h quæ eadem est cum Pauliana.
i l. 10. §. 12. ff. eodem l. 22. ff. eo.
k In his reuocatoriis actionibus agitur, vt qui res alienauerint, vt eas, alienatas restituant, vel vt actionem cedant.
l l. 12. ff. si quis in fraudem patron.
m l. 25. §. 1. ff. eo.
n l. 23. ff. qui & à quib. manumis.
o Imò debent esse irritæ, l. 25. ff. qui & à quib. manum. Solue, hîc satisfactum est omnibus qui erant creditores tempore libertatis datæ.
p l. 10. §. 1. ff. eodem.
q l. 10. §. 23. ff. eod.
r Ex donatione omnium bonorum, præsumitur fraus ex qua donata reuocantur. vide hic Albericum & Cæpolam tract. de simulat. contract.
s Libellus etiā præsumptiuè concludere satis esse hinc colligitur: de quo vide hîc Bartolum & quæ ad eum relata additáque.
t Quid: qui omnia bona sua vēdidit debitor: nō fraudādi animū habuisse quoque intelligitur? post Accursium & Cynum, ita putat Bartolus.
u Ea iuris est præsumptio cui statur, donec contrarium probetur.
x & meritò. Etenim, vnde satisfacere posse creditoribus putat, cùm nihil sibi ex bonis retineat?
y id est, ante diem, l. 10. §. 12. ff. eod.
z In tempore fraus etiam cōmittitur adde l. 10. §. 12. ff. eod.
a l. 2. ff. eod. l. 1. §. 2. ff. quibus mod. pign.
b Remissio pignoris non est donatio sortis: *vt hic* non est intercessio. l. 8. ff. ad Velleianum: differt in eo à chirographi redditione, vt quo reddito, sortis obligatio maneat inutilis atque inefficax: reddito vero pignore, non manet inutilis obligatio sortis l. 2. l. 5. ff. de pactis. Martialis. quod Caietano reddam Polycharme tabellas, ne illic te centum, num tribuisse putas? & alio loco. Quadringentorum reddis mihi Phœbe tabellas &c. & hoc discrimen est chirographi: & pignoris redditi.
c l. 20. ff. eod.
d l. 19. ff. eod. adde l. 6. ff. eo. l. 1. C. ad leg. Falcid.
e & ita, fidei splendor excludit vmbram fraudis.

DEbitor in fraudem creditoris, cùm vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. quæsitum, an is, qui à creditore emit, de finibus [a] agere possit respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non idcircò minùs agere posse, quòd debitor ignorante creditore pactus esset.

a Emens à debitore fundum pignoratū, potest agere ad id quod abest fundo.

De pignore.

22. *Idem* lib. 5. Responsorum.

CVm in vetus [b] creditum vnus creditor pignora accepisset: quæro, an in fraudem ceterorum creditorum factum, nullius momenti esset. respondit, creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quòd in vetus creditum vt obligaretur, pactus esset: nisi id in fraudem cæterorum creditorum factum sit, & ea via iuris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

b *l.10.§.13.ff.eodem.*

De pacto heredum futurorum & creditorum hereditariorum.

23. *Idem* lib. 32. Digestorum.

PRimo gradu scripti [c] heredes, cùm animaduerterent, bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ [d] defuncti conseruandæ gratia, ex consensu creditorum, authoritate præsidis prouinciæ, secundùm constitutionem, ea condicione adierunt hereditatem, vt creditoribus duntaxat [e] partem præstarent. quæsitum est, an [f] manumissi testamento & libertates & alimenta consequi possint. respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere: legata verò, si soluendo hereditas non esset, non deberi.

c id est, instituti.
d Famæ defuncti parcitur, si eius hereditas adeatur, nam è contrario sustinet speciem infamiæ, si nō habet heredem.
e Pactum inter creditores & heredes factum nō nocet libertatibus & legatis.
f *adde l.8.l.10. ff. de pact. l.6. ff. de rebus author. iud.*

Si vni creditorum solutum fuerit.

24. *Idem* lib. singulari Quæstionum publicè tractatarum.

PVpillus patri hæres extitit, & vni creditorum soluit: mox abstinuit [g] hereditate paterna. bona patris veneunt. an id, quod accepit creditor, reuocandum sit: ne melioris condicionis sit, quàm cæteri creditores? an distinguimus, per gratificationem [h] acceperit, an non? vt, si per gratificationem [i] tutorum reuocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi. sin verò iustè exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem: interea res deterior facta sit vel mortalitate [k], vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id, quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest quoniam alij creditores suæ negligentiæ expensum ferre debeant. Quid ergo, si, cùm in eo essent, vt bona debitoris mei venirent, soluerit mihi pecuniam? an actione reuocari ea possit à me? an distinguendum est, is obtulerit mihi an ego illi extorserim inuito? & si extorserim inuito, reuocetur: si non extorserim, non reuocetur? sed vigilaui: meliorem meam condicionem feci. ius ciuile vigilantibus [l] scriptum est. ideo quoque non reuocatur id, quod percepi.

g *l.10.§.10. ff. eodem.*
h Quod vni creditorum per gratificationem solutum est, ceteris communicandum est.
i *l.6.§.7. l.10.§.12. ff. eod.*
k His tribus diminuitur patrimoniū, Mortalitate animalium, furto rerū mobilium, casu immobilium.
l *l.6.§.7. ff. eo. l.16. ff. ex quibus cau. maio. l.21. ff. de peculio l.2. Cod. de annali except.*

De acceptilatione. 1. De dote. 3. De procuratore. 4. De ipsa re & fructib. & partu ancillæ. 7. De ipso fraudatore conueniendo.

25. *Venuleius* lib. 6. Interdictorum.

SI fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit: si & reus non ignorauerit, vterque tenebitur: si minùs: is, qui scierit. Si tamen ille, cui acceptum factum est, soluendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignorauerit, actio danda sit: quia ex donatione [m] capit. Contra si reo sciente acceptum latum sit: fideiussor quoque, si & ipse scierit, tenebitur. si verò ignorauerit: nunquid non æquè actio in eum dari debeat, quoniam [n] magis detrimentum non patitur, quàm lucrum faciat? In duobus autem reis par vtriusque causa est.

m *l.49. ff. solut.*
n Lucrum facere cum videtur, qui fraudem vel damnum fugit.

1 ¶Si à socero fraudatore [o] sciens gener accepit: dotem tenebitur hac actione. &, si restituerit eam, desinit dotem habere. nec quicquam emancipatę, diuortio facto, restiturum, Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur. ideóque absolui solet reus, si restituerit. Sed si, priùs quàm creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem iudicio dotis nomine conuentus: nihilominùs eum hac actione teneri. Labeo ait, nec vllum regressum [p] habiturum ad mulierem. Sin verò sine iudice: videndum, an vlla repetitio competat ei. Quòd si is ignorauerit, filia autem scierit: tenebitur filia. Si verò vterque scierit, vterque tenebitur. At si neuter scierit: quidam existimabant, nihilominus in filiam dandam actionem: quia [q] intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam peruenisse: aut certè cauere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. In maritum autem, qui [r] ignorauerit, non dandam actionem non magis quàm in creditorem, qui à fraudatore, quod [s] ei deberetur, acceperit: cùm is indotatam vxorem ducturus non fuerit.

o *l.24. ff. eod.*
p *l.98.§.1. ff. de solution.*
q Dotis titulus mulieris intuitu, seu qua mulierem ipsam intuemur, lucratiuus est: qua maritus, onerosus.

2 ¶Item si extraneus, filiæfamiliæ nomine, fraudandi causa dotem dederit: tenebitur maritus, si scierit. æquè mulier, nec minùs & pater, si non ignorauerit. ita vt caueat, si ad se dos peruenerit, restitui eam.

r *l.6.§.8. ff. eo.*
s *l.6.§.7. ff. eod.*

3 ¶Si procurator, ignorante domino, cùm sciret debitorem eius fraudandi cœpisse consilium, iussit seruo, ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non dominus.

4 ¶Non solùm autem ipsam rem alienatam restitui oportet: sed & fructus [t], qui [u] alienationis tempore terræ cohærent, quia in bonis fraudatoris fuerunt. item eos, qui post inchoatum iudicium recepti sint. medio [x] autem tempore perceptos in restitutionem nō venire. item partum ancillæ per fraudem alienatæ, medio tempore editum, in restitutionem non venire: quia in bonis non fuerit.

t *l.10.§.19.20. ff. eod. l.38.§.4. ff. de vsur.*
u Fructus fundo coherentes fundo ipso vendito deberi hinc colligunt. sunt enim pars rei *adde l. tamen. ff. de rei vindi. l. Iulianus § si fundus. ff. de act. empti.*

5 ¶Proculus ait: si mulier post alienationem conceperit: &, antequàm ageretur pepererit: nullam esse dubitationem, quin partus restitui non debeat. si verò cùm alienaretur, prægnas fuerit: posse dici, partum quoque restitui oportere.

x *l.1.§.22. ff. eod.*
y *adde §.4. ff. eod.*

6 ¶Fructus autem fundo cohæsisse, [y] non satis intelligere se, Labeo ait vtrùm duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, prætor significet. cæterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cùm fundus alienaretur, quod ad eum fructúsque eius attineret, vnam quandam rem fuisse, id est fundum: cuius omnis generis alienationem fructus sequi. nec eum, qui hiberno habuerit fundum centum: si sub tempus messis, vindemiæve, fructus eius vendere possit decem: idcirco duas res, id est fundum centum, & fructus decem, eum habere intelligendum: sed vnam, id est fundum centum, sicut is quoque vnam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit.

7 ¶Hæc actio etiam in [z] ipsum fraudatorem datur: licèt Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex antè gesto, post bonorum venditionem daretur: & iniquum esset, actionem dari in eum, cui bona ablata essent. Si verè quædam disperdidisset, si nulla restitutione recuperari possent: nihilo minùs actio in eum dabitur. & prætor non tantùm emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quàm pœnam.

z *l.1. ff. eod. l. vlt. Cod. eod.*

§7° n°2

LIBER QVADRAGESIMVS-TERTIVS.

DE[a] INTERDICTIS[b], (SIVE[c] extraordinariis[d] actionibus, quæ pro his competunt.)†

Diuisio prima à materia. 1. *Secũda ab effectu.* 2. *Tertia à tempore, ad quod referuntur.* 3. *Vtrum interdicta sint in rem, an in personam.* 4. *Diuisio quarta à tempore quo competunt.*

1. *Vlpianus*[a] lib. 67. ad Edictum.[a]

VIDEAMVS, de quibus rebus interdicta competunt. Et sciendum est, interdicta aut de[e] diuinis rebus, aut de humanis competere. diuinis, vt de locis[f] sacris, vel de locis religiosis. de rebus hominum interdicta redduntur: aut de his, quę sunt alicuius: aut de his, quæ nullius sunt. quæ sunt nullius, hæc sunt: liberæ personæ, de quibus exhibendis[g], ducendis[h] interdicta competunt. quæ sunt alicuius: hæc sunt aut publica, aut singulorum. publica, de locis publicis[i], de viis[k], déque fluminibus[l] publicis. quæ autem singulorum sunt: aut ad vniuersitatem pertinent vt interdictum quorum[m] bonorum. aut ad singulas res, vt est interdictum vti[n] possidetis, de itinere actúque[o].

1 ¶ Interdictorum autem tres[p] species sunt, exhibitoria, prohibitoria, restitutoria. sunt tamen quædam interdicta & mixta, quæ & prohibitoria sunt & exhibitoria.

2 ¶ Interdictorum quædam[q] in præsens, quædam in præteritum referũtur. in præsens, vt vti possidetis. in præteritum, vt de itinere actúque, de aqua æstiua.

3 ¶ Interdicta omnia, licèt in rem videantur[r] concepta, vi tamen ipsa personalia[s] sunt. §3 n°1

4 ¶ Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua.

Diuisio quinta ab actore & reo. 1. *Sexta.* 2. *Septima.* 3. *& octaua (quæ est subdiuisio membri positi in sexta diuisione) à fine.*

2. *Paulus*[a] lib. 63. ad Edictum.[a]

INterdictorum quædam[t] duplicia[u] sunt, quædam simplicia. Duplicia dicuntur, Vt *vti*[x] *possidetis*. Simplicia sunt ea: veluti exhibitoria, & restitutoria, item prohibitoria[y] de[z] *arboribus cædendis, & de itinere actúque.*

1 ¶ Interdicta autem competunt vel hominum causa[a], vel diuini iuris, aut de religione: sicut est, *Ne quid in loco sacro fiat*: vel, *Quòd factum est, restituatur*: & *de mortuo inferendo*, vel *sepulchro ædificando*. Hominum causa competunt vel ad publicam vtilitatem pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officij tuendi causa, vel rei familiaris. Publicę vtilitatis causa competit interdictum, *Vt via publica vti liceat. & flumine publico, & ne quid fiat in via publica.* Iuris sui tuendi causa, *De liberis exhibendis*, item *de liberto exhibendo*. Officij causa, *De homine libero exhibendo*. reliqua interdicta rei familiaris causa dantur.

2 ¶ Quædam interdicta rei[b] persecutionem continent, veluti *de itinere actúque priuato*. nam proprietatis[c] causam continet hoc interdictum. sed & illa interdicta, quæ de locis sacris, & de religiosis proponuntur, veluti[d] proprietatis causam continent. Item illa de liberis exhibendis, quæ iuris tuendi causa diximus competere. vt non sit mirum[e], si quæ interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis[f], non possessionis causam habeant.

3 ¶ Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem spectant, aut[g] apiscendæ sunt possessionis, aut recuperandæ, aut retinendæ. Apiscendæ possessionis sunt interdicta, quæ competunt his, qui antè non sunt nancti possessionem. sunt autem interdicta apiscendæ possessionis, *Quorum bonorum*[h]. Saluianum[i] quoque interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est. &[k] *Quo itinere venditor vsus est, quo minùs emptor vtatur, vim fieri veto.* Recuperandæ possessionis causa proponuntur sub rubrica *Vnde vi*[l]. aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt. Retinendæ possessionis sunt interdicta, *Vti possidetis*[m]. Sunt[n] interdicta (vt diximus[o]) duplicia, tam[p] recuperandæ[q], quam apiscendæ[r] possessionis.

De fructibus.

3. *Vlpianus*[a] lib. 69. ad Edictum.[a]

IN interdictis[s] exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt, non retrò[t].

De interdictis annuis.

4. *Paulus*[a] lib. 67. ad Edictum.[a]

EX quibus causis annua interdicta sunt: ex his de eo, quod ad eum, cum quo agitur, peruenit, post[u] annum iudicium dandum, Sabinus respondit.

De interdictis noxalibus.

5. *Idem*[a] libro tertiodecimo ad Sabinum.[a]

INterdicta noxalia ea sunt, quæ ob[x] delictum eorum, quos in potestate habemus, dantur. veluti cùm vi deiecerunt, aut vi, aut clam opus fecerunt. sed officio iudicis continetur: vt dominum sua impensa opus restituentem absoluat: patientiam tollendo operi præstantem, noxæ dedere iubeat, & absoluat. si non dedat: quarum impensæ in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet, si neque patientiam præstet, neque ipse tollat cùm possit: in tantum condemnet, in quantum iudex æstimauerit, atque si ipse fecisset.

---

a Hic titulus est generalis. *Cuiac. ad tit. C. quorum bonor.* b *l. Cod. l. 4. Instit. 15. Paul. 5. sent. 6.* [illegible] *58.* E-[illegible] Interdicta dicũtur etiã edicta. *l. 81. ȷ. de verb. sign. l. vlt. ȷ. de precario. 38. §. 4. ȷ. de vsuris. Cuiac. hic.* decreta & actiones. *Cuiac. 5. obs. 17.* Est autẽ interdictũ [illegible], i. effatũ [illegible] iudicis de sola possessione vel quasi. Huiusmo[illegible] id est, non decidit causam proprietatis: sed [illegible], id est, informat iudicem ad quẽ litigatores remittuntur, quis litigantium futurus sit actor, quis reus. nõ est [illegible] Prætoris iudicem [illegible], quem[illegible] in causa possessionis sit iudicandum, quod malè existimat Duarenus *1. disput. 20.* Et ita intellige Theophilũ *Inst. de interdict.* Ideóque, interdictum est ordinatio siue rythmus futuri de proprietate iudicij. *Cuiac. Cod. eod.* Hinc cõstat interdicta non [illegible] dici, quòd inter duos dicantur. *§. 1. in fin. Inst. eo.* sed quòd interim, dum de proprietate litigatur, rogen[illegible] *l. 3. in fin. ȷ. de liberis exhibend.* [illegible] interdicta [illegible] interlocutiones & sententiæ Prætoris latæ causa possessionis. Hotomanus putat, Interdicta à vetando dici: verùm non omnia interdicta, negatiuè sunt concepta. Notandum est interim, nulla interdicta de proprietate sola, plura de possessione sola, quædam partim de possessione & proprietate reddi. *vide Cuiat. Cod. eod.* Formula interdicti ea erat. Vnde tu illum vi deiecisti eò restituas: actionis hæc, si paret illum dare oportere. *vide Cuiac. 5. obser. 7.*

c *Institut. eodem in principio.*

d deest hæc vox in indice Pandectis præfixo. vide Cuiacium *5. obs. 17. in fin.*

† hodie scilicet, sed tamen ne intelligas interdicta sublata esse: sed tantum curiosam verborum solennitatem. Nam hodie actori sufficit si extra antiquam solennitatem (ideóque extraordinaria acta vocantur) factum narret simpliciter, & vtatur interdicti exemplo. *l. 2. 4. C. vnde vi.* vel experiatur ad instar interdicti. *l. vlt. C. de liberis exhibendis.* vtili actione. *§. vlt. Instit. eod.*

e Prima diuisio interdictorum, sumpta à materia, & subiecto, ceu rebus de quibus interdicitur. *l. 2. §. 1. ȷ. eod.*

f *tit. 6. ȷ. eod.* g *tit. 29. ȷ. eod.* h *tit. 30. ȷ. eod.* i *tit. 7. 8. 9. ȷ. eod.*

k *tit. 10. 11. ȷ. eod.* l *tit. 12. 13. 14. 15. ȷ. eod.* m *tit. 2. ȷ. eod.*

n *tit. 17. ȷ. eod.* o priuato. *tit. 19. ȷ. eod.*

p Secunda interdictorum diuisio sumpta à causa efficiente, id est, iussu prætoris. *vide §. 1. Instit. de interdict.*

q Tertia diuisio interdictorum, sumpta à tempore. *adde §. 4. ȷ. eod.*

r scripta scilicet.

s Quarta diuisio interdictorum, sumpta ab effectu. pariunt enim actionem personalem. *l. 16. in fin. quod vi.*

t Quinta diuisio interdictorum, sumpta à personis litigantium & earum statu. *§. 7. Inst. eod.*

u Interdicta simplicia ea dicuntur, in quibus actor palam à reo distinguitur: duplicia, in quibus quis actor, quis reus discerni ita bene aut commodè non potest: vt [illegible] par hoc casu vtriusque legatoris conditio est. *§. tertia. Inst. eod.*

x [illegible] vtrubi. Quid: cur exempla ex his interdictis retinendæ possessionis hic petun[illegible] hac duplicium interdictorum enumeratione? Interdicta retinendæ possessionis, quæ prohibitoria sunt, magis propriè duplicia dici possunt, quod simplicia [illegible], vix simplicia esse possunt, natura sua & origine duplicia. vide Antonium Fabrum *2. Coniecturar. 18.*

y huius generis est interdictum vti possidetis & vtrubi, nimirum possessionis. Prohibitorium nimirum est vtrumque. *l. 1. §. 1. ȷ. vti possidetis.* Ex his intelligimus paucissima esse interdicta prohibitoria: simplicia verò longe plura, ac ferè omnia. An sunt etiam quædam interdicta duplicia tam recuperandæ quàm adipiscendǽ possessionis, vtique sunt. *§. vlt. in fi. ȷ. eod.*

z *v. §. 7. Inst. de Interdictis.*

a Sexta diuisio interdictorum, sumpta à fine. Quicquid enim inter homines fit aut ad Deum eiúsque gloriã refertur, aut ad ipsorum hominũ vtilitatem.

b ¶ Subdiuisio primæ diuisionis. Prima diuisio fuit, Interdicta reddi, aut de rebus diuinis aut humanis. sequitur subdiuisio, Interdicta quæ de rebus diuinis redduntur, veluti proprietatis causam continent: quæ de humanis, interdum proprietatis (quale est interdictum de itinere actúque priuato. *vt hic*) passim verò possessionis causam continent. *§. 3. ȷ. eod.*

c Interdicta quædam proprietatis etiam causam continent.

d Cur ait *veluti*? vel ideò quod non possum esse sacelli aut sepulchri dominus vt fun[illegible] di propter religionem: sed possum esse quasi dominus. *adde l. 13. ȷ. de religiosis.*

e propter exẽplum superius allatum.

f interdum scilicet. *adde l. 12. §. 1. ȷ. de adqu. poss.* g Subdiuisionis superioris partitio. Nã interdicta quæ hominibus redduntur possessionis causa, ad id tendunt, vt aut possessioné adipiscantur, aut recuperẽt, aut amittant. h *tit. 2. ȷ. eo.* i *tit. 33. ȷ. eo. § 3. Inst. de interdict.* k *tit. 19.* l *tit. 16.* m *tit. 17.* n *al.* sunt etiam interdicta. Antonius Faber *2. Coniect. 18.* Porrò horum verborum is sensus est, duplicia esse interdicta nõ tantum quæ ad retinendam possessionem pertinent, sed etiam quæ ad recuperandam aut adipiscendam, si modò eius generis sint, vt in iis par vtriusque litigatoris sit conditio. Cuiacius, duplicia dici putat, quòd sint adipiscendæ & recuperandæ simul possessionis: quod Antonius Faber illo loco non probat. Nam duplicia sunt, siue sint adipiscẽdæ tantum, siue recuperandæ tantum, si modò non appareat quis actor in iis aut quis reus dici possit. o *in princ. ȷ. eod.* p hæc verba Cuiacius *4. obseru. 1.* ait transportata esse in hunc locum ex principio huius paragraphi, quod Antonio Fabro displicet *d. loco.* q vt vnde vi, & de vi armata. *l. 3. §. eum igitur. ȷ. de vi & vi armata.* possunt enim hæc interdicta duplicia esse, licet restitutoria sint: vt si me ædiũ aut fundi possessorem, tu vi deieceris, ego autem ex continenti te quoque vi deiecero, *d. §. eum.* Nam si tu aduersus me interdictum impetraueris, & ego aduersus te (quòd vterque nostrum se vi deiectum esse dicat) non potest apparere quis actor sit aut reus, priùs quàm constet, quomodo & cui vis facta sit.

r Tale est Saluianum interdictum. *l. 1. §. 1. ȷ. de Saluiano interdicto.* & quorum bonorum. Nam si colonus res suas in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique domino in solidum obligatæ essent, constat, non tantùm ipsis duobus dominis aduersus extraneum, sed etiam inter ipsos Saluianum interdictũ reddi posse. quo posteriore casu vtrumque actorem & reum esse necesse est, priusquam sciatur vtrius conditio melior esse debeat, cum sibi vterque idem ius adserat & vindicet. Idémque de interdicto *quorum bonorum* dici potest, si duobus eiusdem hereditatis bonorúmve possessio data esse proponatur, quo etiam casu, cùm ab initio dici non possit, quis actor aut reus esse debeat, duplex interdictum reddi necesse est. *vide Fabrum ibid.* s tam recuperandæ quam adipiscendæ possessionis, [illegible] non retinendæ. in quibus et in [illegible] ratio fructuum non habentur. *l. 3. §. [illegible]. de vsur. l. 1. §. 40. ȷ. de vi & vi. l. 8. §. [illegible]. ȷ. de precario vide Cuiac. [illegible]*

t In interdictis non [illegible] perceptorum fructuum [illegible] tres & alias regulas. Regulariter nullum interdictum infamat. *l. 13. ȷ. de vi.* Nullum fit solenniter. *§. vlt. Instit. eod.* Nullum datur in non subditos. *l. 2. C. eod.*

u *l. 1. ȷ. de vi & vi.* his adde, Annua quæ sunt agendo principaliter, perpetua esse [illegible] cipiendo & accessoriè. x *§. vlt. Instit. de noxal.*

a *8.C.2.4.C.Theodos.19.* Vide praxim huius actionis apud Oldendorpiū, *classe 2. act.1.* Porrò hoc interdictū appellationē sumit à primis verbis interdicti, de quo *l.1.j.eod.* quo modo differt à remedio legis vltimæ, C.de edicto D.Hadr. v.apud Ripensem.
b Hoc interdictum est adipiscendæ possessionis, eique competit cui prætor dedit bonorum possessionem, (in eo differt hic titulu à *titul.de hered.petit.* si quidem hereditatis petitio ei competit qui hereditatem ex iure ciuili consecutus est) aduersus eum qui eas res possidet pro herede.
c An id innuit, hoc interdictū dari eis quibus bonorum possessio edictalis, non decretalis, data est? Ripensis postremum probat *hîc nu.1. vide Zas.hîc.* An etiam id innuit, nō dari hoc interdictū vocatis ad hereditatem de iure ciuili? vtique, si interdictum directò accipiamus, non vtiliter. & sic intellige legem 2. *C.eod.*
d hoc enim interdictū aduersus eas personas datur *l.1.C.eod.*
e Res etiā immobiles vsucapiuntur. *l.3.ʒ.de vsurp.*
f id etiam receptum est in aliis interdictis. *l.68.in fi.j.pro socio.*
g Hoc interdictum est restitutoriū. *§ 1.vers. restitutoria. Inst. de interdictis.*
h Quî fieri hoc potest cum sit adipiscēdę.j.eod. ea autem adipiscamur quæ nunquā habuimus. solue, verbum *restituendi*, hîc impropriè sumitur. *v.Zas. hîc nu.7.*
i Interdictum hoc datur vniuersali non singulari successori.
k id est, hoc introductū est vt vniuersitatē aliquo remedio corporaliter nāciscamur. si tamen eueniat vnius tantùm rei controuersia, cuius possessionē quis nondū sit adeptus, potest ad eū pertinere hoc interdictū. *v.l.28.29.30.j.de furt.*

QVORVM[a] BONORVM[b], Tit. II.

Interdictum. 1. De effectu, materia, nomine, fine huius interdicti.

1. *Vlpianus* lib.67.ad Edictum.

AIt prætor: *Quorum bonorum ex edicto[c] meo illi possessio data est: quòd de his bonis pro herede[d] aut pro possessore possides, possideresve, si nihil vsucaptum[e] esset: quid quidem dolo[f] malo fecisti, vti desineres possidere: id illi restituas[g].*

1 ¶ Hoc interdictum restitutorium[h] est. & ad[i] vniuersitatem bonorum, non ad singulas res pertinet[k]. & appellatur *Quorum bonorum.* & est apiscendæ[l] possessionis vniuersorum bonorum.

Qui tenentur hoc interdicto.

2. *Paulus* lib.20.ad Edictum.

INterdicto quorum bonorum debitores hereditarij non tenentur[m]: sed tantùm corporum[n] possessores.

QVOD[o] LEGATORVM, Tit. III.

Nomen. 1. Finis. 2. Causa effectus. 3. De successoribus. 4. De cumulatione petitionis hereditatis, & huius interdicti. 5. De mortis causa donatione. 6. De legato heredi. 7. De eo qui dolo desiit possidere. 8. De vsufructu, vsu, seruitute. 9. De misso in possessionem legatorum seruandorum causa. 10. De ipso legatario & eius successoribus. 11. De voluntate eius ad quam res pertinet. 13. De ipso legatario, & eo qui in illius locum successit. 14. De voluntate eius ad quem res pertinet. 16. De satisdatione.

1. *Vlpianus* lib.67.ad Edictum.

HOc interdictum vulgò[p] quod legatorum appellatur.

1 ¶ Est autem & ipsum apiscendæ[q] possessionis.

2 ¶ Et continet hanc causam, vt, quod quis[r] legatorum nomine non ex voluntate[s] heredis[t] occupauit, id restituat heredi[u]. Etenim æquissimum[x] prætori visum est, vnumquemque non sibi[y] ipsum ius dicere occupatis legatis, sed ab herede petere. Redigit[z] igitur ad heredes per hoc interdictum ea, quæ legatorum nomine possidentur: vt[a] perinde legatarij possint[b] eum conuenire.

3 ¶ Hoc interdictum & heredem[c] heredis[d], bonorúmque possessoris habere, propter vtilitatem huius dicendum est: nec non cæteros[e] quoque successores[f].

4 ¶ Quia autem nonnunquam incertum est, vtrùm quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat: bellissimè[g] Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, & hoc interdictum reddendum: vt siue quis pro herede, vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc interdicto teneatur. quemadmodum solemus[h] facere, quotiens incertū est[i], quæ potiùs actio teneat. nam duas[k] dictamus[l] potestati[m], ex altera nos velle consequi, quod nos contingit.

5 ¶ Si[n] quis ex mortis causa donatione possideat[o], vtique[p] cessabit[q] interdictum: quia portio[r] legis Falcidiæ[s] apud heredem ipso iure remanet, etsi corporaliter[t] res in solidum translatæ sunt.

6 ¶ Qui verò ex causa præceptionis, vtique tenetur hoc interdicto: sed pro ea scilicet parte, quam iure legati habet: non etiam pro ea, quam quasi[u] heres habet. Idémque erit dicendum, & si alio[x] genere legati vni ex heredibus legatum sit. nam & hîc dicendum est, pro ea parte, qua heres est, cessare interdictum.

7 ¶ Quod ait prætor, *Aut dolo desiit possidere*, sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi.

8 ¶ Vnde est quæsitum: si vsusfructus, vel vsus fuerit alicui relictus, eúmque occupauerit: an hoc interdicto restituere sit compellendus. mouet: quòd neque vsusfructus, neque vsus possidetur, sed[y] magis tenetur. potest tamen defendi, competere interdictum. Idem dicendum est & in seruitute relicta.

9 ¶ Quæsitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionem[z], an hoc interdicto teneatur ad restitutionem[a]. mouet[b] illud primùm, quod non[c] possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa: sed potiùs custodit. deinde quod prætorem habet huius rei auctorem[d]. tutiùs tamen erit dicendum, hoc interdictum competere[e]. maximè[f] si satisdatū sit iā legatorū nomine, nec recedat. tunc enim etiam possidere videtur[g].

10 ¶ Legatorum nomine non tantùm ipsum possidere dicemus, cui legatum est: verùm heredem[h] quoque eius, cæterósque successores.

11 ¶ Quod ait prætor, *Voluntate[i] eius, ad quem ea res pertinet*: ita erit interpretandum: vt, si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem adgnitam, voluntas accommodata est legatario, vt possideret, interdictum cesset. quòd si[k] ante aditam hereditatem, bonorúmve possessionem adgnitam, hoc[l] factum est: rectius dicetur, eam voluntatem non nocere debere.

12 ¶ Si duæ res legatæ sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eueniet, vt altera reuocari possit, altera non[m]. Idémque erit probandum & in vna re, cuius pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est. nam pars sola[n] per interdictum auferetur.

13 ¶ Illud tenendum: siue à te, siue ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid cœptum est: interdicto hoc locum fore. In locum successisse accipimus, siue per vniuersitatem, siue in rem[o] his[o] sit successum.

14 ¶ Prodest[p] autem possedisse, quotiens voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. Sed etsi[q] postea[r] voluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat: tamen prodesse possessori debere. Vnde si quis cœpit quidem ex voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possidere. postea verò voluntas non[s] perseuerat: nihil noceat: quia semel possideri cœpit ex voluntate.

15 ¶ Si alter ex heredibus, iísve, ad quos ea res pertinet, voluerit rem à legatario possideri, alter[t] non: ei, qui noluit, interdictum competet: ei, qui voluit, non competere, palam est.

16 ¶ Quod ait prætor *Nisi satisdatum sit*: accipere debemus, si perseueret[u] satisdatum: scilicet vt, si non perseueret cautum, mittatur in possessionem legatorum seruandorum causa.

17 ¶ Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, vt legatario vel ipso iure[x] adquisita sit idonea cautio, vel[y] per mandati actionem adquiri possit. & tunc[z] interdicto locum fore 18 ¶ Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit[a], de quibus satisdatum est: cæterarum non poterit.

l *§.3.Inst.de interd.*
m In eo differt à petitione hereditatis *l.14.15.ʒ.de hered.pet.* differentias decem vide apud Schneideuinum *in §.sequens diuisio, Inst.de interd.*
n id est, rerum corporalium. o *8.C.2.*
p à primis verbis interdicti, de quo *v.l.1.§.2.j.eod. & Cuiac.C.eod.* id enim familiare est Latinis. Idem est enim in interdicto *quorum bonorum*, de quo ʒ. in interdicto, *Vti possidetis. & Vnde vi.* vulgata tamen habet, *Quorum legatorum*, & in C. ita legitur.
q nec enim res quæ petitur vnquam fuit heredis.
r id est, fideicommissorum particularium & vniuersalium, *Ripens.hîc nu.5.* legatarij vel fideicommissarij, heredes 6. & singulares successores 7.
s Datur heredi & bonorum possessori aduersus legatarium, qui præoccupauit vacuam possessionem rei legatæ, sine voluntate heredis aut bonorum possessoris.
t & bonorum possessoris, & heredum heredis, & cæterorū successorum. *v.§.3.j.eod.*
u *l.1.C.ne quis in sua causa.*
x Iniquum est quemquam ius sibi dicere.
y aliud erit si ex voluntate defuncti: potest enim legatarius eo casu anteuertere heredem *l.34.§.1.ʒ.de legat.2.* at non possidenti eripere: & ita intellige quod scripsi *ad l.33.ʒ.de legat.1.* idem si periculum est in mora. *vide hîc Ripens num.7.*
z Rediguntur igitur ad heredem. *Vulgat.*
a Licet legatarius rem legatam occupauerit, eámque heredi restituerit, actio tamen eidem salua est aduersus heredem nomine legati.
b Atqui videtur legatarius restituendo heredi legatum, ius suum amisisse. *l.non dubium. Cod.de legibus.* Imò occupando videtur penitus ius suum amisisse. *l.extat.ʒ. quod metus causa. l.pen.j.ad l.Iul.d.l.2.pub.l.cum querebatur. Cod.vnde vi.l.2.j.de crimine expilatæ heredit.* Quin & heredi frustra aut iniustè hic restitui legatum dicendum videtur, quum id acceptum, mox legatario restituere debeat. *l.dolo.j.de regulis.*
c Heredi heredis datur etiam hoc interdictum.
d *sub.* qui adiit hereditatem, antequā moreretur: aliàs & non transmitteret ad heredes nisi seruata distinctione *legis cum antiquioribus. C.de iure delib.*
e id est, vlteriores heredes, fideicommissarios vniuersales. *l.8.§.1.j.quib.mod.pign.* non tamen institutos in re certa. *vide l.13.C.de hered.inst.*
f *sub.* vniuersales. g hoc verbo vtitur Iurisconsultus in lege *6.§.3.j.quod vi.* quā vide. h hinc colligunt, valere argumentum à communi practica & stilo Curiæ.
i id est, quotiens factū est incertum facto rei, atque ita restringe regul. qua dicitur, *bellum generale non esse admittendum. vide hîc Albericum.*
k putà petente rem, si extet: vel si non extet, æstimationem.
l id est, exprimimus. *l.vlt. de separatione.* hodie sufficit apta facti narratione act. exprimere. *l. Cod.de formulis.* Dictamus, inquam, in casibus in quibus permissa est cumulatio. Est autem permissa, ratione incertitudinis, vt hîc.
m An omissio protestationis libellum vitiabit? Ripensis negat *hîc nu.1.*
n put. rem sibi traditam à donante: vel sua authoritate.
o vide ad hūc locum Antoniū Fabrum 6. *Coniectur.1.*
p *al.* vtique necesse habebit. & ita à quibusdā legi, notat etiā Bartolus.
q Hoc interdictum non competit contra possidentem ex titulo donationis causa mortis.
r Falcidia ex donatione causa mortis detrahi potest. *v.l.2. C. de donat.caus. mort.*
s Quid: hoc interdictum locúmne habet, quando locus Falcidiæ est. An verò locum nō habet, quando Falcidiæ locus non est? Alij, vt Odofred., aiūt, alij negāt. Albericus priorē amplectitur. Putat enim hoc interdictū locū habere, etiāsi heres, vti nolit lege Falcidia. ídque duabus rationibus: quarum prior sumitur à iure Falcidiæ. Altera vt puniatur audacia legatarij. *§.2.vers.etenim.ʒ.eod.* ideóque vt maximè cesset prior ratio, alterā tandem non cessare. Interim tamen notandum est, hoc interdictum proponi, propter legis Falcidiæ deductionem. t *l.18.C.ad l.Falcid.* u Hoc interdictum non datur in heredem occupantem prælegata pro ea parte qua est coheres, *v.hîc Ripens.nu.34.* x Hoc interdictum competit cōtra legatarium quemcunque.
y Possidere & tenere differunt. Cuius rei hoc argumentum est quòd vsusfructus & vsus non possideatur, sed teneatur. Ita seruitutes tenentur non possidentur.
z quod etiam non adita hereditate fieri potest. *l.11.in fin.ʒ.vt in possess.legatorum.*
a Vsufructuarius & vsuarius non tam possident, quàm detinent. *l.10.in fi.ʒ.de adq. rer.dom. adde quæ notaui ad l.12.ʒ.de adq.poss.* b *sub.* vt id negemus.
c *v.l.5.ʒ.vt in poss.leg.* d & ita iustè possidet. *l.11.ʒ.de acq.poss.* e *d.l.5.§.27.*
f hæc particula casum contrarium implicat. *Zas.hîc num.4.* g & quidem mala fide. *Zas.hîc num.3.* h Hoc interdictum datur in heredes legatariorum.
i adde casum legis *8.ʒ.de aqua & aquæ plu.* k *adde l.45.§.1.ʒ.de legat.2.*
l id est, voluntas accommodata. m Consensus in vno præstitus, ad aliud non extenditur. n *sub.* quæ sine voluntate heredis occupata est. vnde notant creditorem decem, si quinque tantum auferat debitori, iure suo non decidere nisi in quinque: vt non delictum pœna egrediatur. *arg.l.sancimus.C.de pœnis.* o singularem & sic hoc interdictum est in rem scriptum & sequitur possessionem. Porrò an hoc interdictū detur singulari successori, & in singularē successorē. *v.hîc Alberic.*
p *sub.* legatario, vt hoc edicto non teneatur. q id est, etsi post occupatam possessionem. r nota interdum voluntatem post actum accommodari. s Sufficit semel voluisse, licèt voluntas non perduret. t atque ita, vna & eadem res duplicis iuris censeri potest. u Non videtur satisdatum, si satiscatio non perseuerat.
x id est, immediatè: directò. y vel per obliquum. putà, per procuratorem. *l. in fin.ʒ.de adquir.poss.* z id est, præstita satisdatione legatario vel eius heredi.
a *sub.* hoc interdicto, ídque per heredes.

2. *De ea*

2. De eo qui non restituit, condemnando. 3. De cautione.

2. *Paulus* lib.63.ad Edictum.

DIuersum est, si postea [a] pars legato adcreuerit [b]. nam hoc nomine [c] tenentur fideiussores in [d] totum [e].

1 ¶ Quod ait prætor, *Si per bonorum possessorem non stat, vt satisdetur:* sic accipimus, si paratus sit satisdare. non [f] ergo offerre debet satisdationē: sed petēti satis, morā nō facere.

2 ¶ Ex hoc interdicto qui non restituit: in id, quod interest [g], debet condemnari.

3 ¶ Si legatarius repromissione [h] retentus [i] fuit, dandum est interdictum. Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi [k] caueri.

4 ¶ Si per legatarium factum sit, quo minùs satisdetur, licèt cautum non sit: tenetur interdicto. Sed si fortè factum sit per legatarium, quo minùs satisdetur, eo autem tempore, quo editur interdictum, satis accipere paratus sit: non competit interdictum, nisi satisdatum sit. Item si per bonorum possessorem stetit, quo minùs satisdaret, sed modò paratus est cauere: tenet interdictum [l]. Illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur.

a id est, si post cautionem præstitā ab herede.
b l.17.ſ. vt legat.
c sub. emolumenti quod accedit.
d l.54.ſ. locati.
e & ideo in totum reuocatur.
f Heres nō tenetur offerre satisdationé, sed si petitur, nō debet differre. vide So. num regula 299.
g cū fructibus. l.3.ſ. de interdict.
h sub. nuda, sine fideiussorib.
i contentus.
k sub. ab herede.
l & sic postrema mora nocet. l.17. in fi.ſ. de periculo.

NE [m] VIS FIAT EI, QVI IN possessionem missus erit [n],

Tit. IIII.

Interdictum. 1. Ratio interdicti. 2. De omnibus in possessionem missis. 3. De eo qui ingredi prohibuit, aut ingressum expulit. De vi. 4. De errore. 5. De eo quod interest. 6. De pupillo furioso tutore. 7. De domino vel patre prohibentis. 8. De tempore huius actionis. Quid persequatur. De successoribus.

1. *Vlpianus* lib.72.ad Edictum.

AIt prætor: *Si quis* [o] *dolo malo fecerit quo minus quis permissu meo, eiúsve, cuius ea iurisdictio fuit, in possessionem bonorū sit, in eum in factū iudicium quāti ea res fuit, ob quam in possessionē missus erit, dabo* [p].

1 ¶ Hoc interdictum [q] summa prouidentia prætor proposuit. frustra [r] enim in possessionem mitteret rei seruandæ causa: nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem, coerceret.

2 ¶ Est autem generale hoc edictū. pertinet enim ad omnes [s], qui in possessionē à prætore missi sunt. conuenit [t] enim prætori, omnes, quos ipse in possessionē misit, tueri. Sed siue rei seruandæ causa, siue legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc edicto in factū actionem, siue doli [u], siue aliter prohibuerint.

3 ¶ Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum, qui [x] possessione pulsus est, cùm venisset in possessionem. Nec exigitur, vt vi fecerit, qui prohibuit.

4 ¶ Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certè non esse debitoris: consequens est, vt hoc edicto non teneatur.

5 ¶ Hæc verba, *Quanti* [y] *ea res erit, ob quam in possessionem missus erit*, continēt vtilitatem creditoris: vt, quantum eius interest, possessionem habere, ei tantum, qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob [z] falsum creditū, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoueri potuit: nihil ei debet prodesse hoc edictum: quia propter nullam causam in possessionem missus est.

6 ¶ Hoc edicto neque pupillum, neque furiosum teneri constat: quia affectu [a] carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax nō est. ceterùm, si iam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo etsi tutor dolo fecerit: in pupillum dabimus actionem: si modò soluendo sit tutor. Sed & ipsum tutorē posse cōueniri, Iulianus scribit.

7 ¶ Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit à possessione, in ipsos dabitur actio: quasi per alios hoc fecerint. 8 ¶ Hanc actionem, excepta legatorum missione [b], intra annum competere, & non postea, sciendum est. cùm sit pœnalis. Nec in heredes, similésque personas dabitur, nisi in id, quod ad eas peruenit. Sed heredi similibúsque personis dabitur. Nam cùm prohibitus quis est, legatorum vel fideicommissorum causa possessionem adipisci: tunc actio & perpetua est, & in heredem dabitur: quia est in potestate successorum, euitare interdictum, satisdatione [c] oblata.

De eo qui suo vel alieno nomine prohibitus est, vel prohibuit.

2. *Paulus* lib.59.ad Edictum.

SVo quis, in alieno nomine prohibitus sit, nihil interest. hæc enim verba, *quanti ea res est*, referenda sunt ad personam domini [d]. 1 ¶ Item tam is tenetur qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit.

De fideicommisso. De bonis heredis. 2. De ventre.

3. *Vlpianus* lib.68.ad dictum.

SI quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur: potestate [e] eius inducendus [f] est in possessionem, qui eum misit. aut si quis volet vti [g] interdicto: consequens erit dicere, interdictum locum habere. sed melius erit, dicere extra [h] ordinē ipsos iure suæ potestatis exequi oportere decretum suum, nonnunquam [i] etiam per manum militarem.

m adde l.8.C.s. Praxim huius actionis v. apud Oldendorpium class.2.act.5.
n ex primo decreto sc. Talis missio non dat possessionem. l. 3.ſ. in possess. legat. hoc interdictum non est adipiscendę, retinendæ, vel recuperandæ.
o Interdū hoc generale est. §. 2.j.eod.
p l.4.§.ſ. de damno.
q hoc edictū. Cuiac.5.obs.17.
r Nam missio frustra decernitur, nisi magistratus missum conseruet.
s l.4.j.eod.
t alias vana esset magistratus creatio. adde l.2. §.ſ. de orig. iur.
u siue dominus. Hal. eīτε δόλῳ. 5. Eclog.6.
x eum à quo ...
y v.l.3. in fin.j. vti possidetis.
z Missio ob falsum creditum non valet, & est ipso iure nulla.
a possidendi.
b & damni infecti. v.l.17.§.5.ſ. de damno.
c adde l.2.§.9.ſ. tit. prox.
d non procuratoris. l.14.ſ. si cui cautionib.
e l.68.ſ. de rei vindicat.
f imo, manu ministrorū non est inducendus. l.1.§.2.ſ. si ventris nom.
g l.1.§.27.ſ. vt in possess. legat.
h Extra ordinem exequi quid sit, quæ scripsi ad l.vlt.§.3.ſ. de eo quod metus causa.
i quotiens sc. ... detinet, ... & sic ... legem ... §.2.ſ. si ventris nomine.

3 n° 1

1 ¶ Cōstitutum est ab Antonino, vt etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. si quis igitur in his bonis non admittatur: dicendū est, actioné hanc vtilem competere. ceterùm poterit vti & extraordinaria [k] executione.

2 ¶ Prætor ventrem in possessionem mittit. & hoc interdictum prohibitorium & restitutorium est. Sed si mulier velit in [l] factum actione vti, ad exemplu creditorum, magis quàm interdicto: posse eam experiri, sciendum est.

3 ¶ Si mulier dicatur calumniæ [m] causa in possessionem venisse, quod non sit prægnas, vel nō ex eo prægnas, vel si de statu mulieris aliquid dicatur: ex epistola Diui Hadriani, ad exemplum præsumptionis Carboniani [n] edicti, ventri prætor pollicetur possessionem.

De damno infecto. 4. Vel alia causa.

4. *Idem* lib.69.ad Edictum.

PEr interdictum etiam [o] ei subuenit prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat.

1 ¶ Pœna autem eius, qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, vt in possessionem mittatur aduersarius. Siue ergo promittat: siue per eum non fiat, quo minùs promittat: non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur.

2 ¶ Prætor in eum, qui neque cauit, neque possidere passus est eum, qui missus est, iudiciū pollicetur in tātum, quantū [p] præstare eum oporteret, si de ea re cautū fuerat.

3 ¶ Sed & ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas nō fuerit. scilicet vt, si, cùm potestas prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudicium, qui damnum passus est.

4 ¶ Item subiectū: si ex alia causa in possessionē missus, prohibitus esse dicetur: habere in factum actionem.

k l.68.ſ. de rei vindicat.
l v.l. .§.4.j. vti possidetis.
m l.15.l.16.j. de his qui notant. infam. l.1.ſ. de ventr. in possess.
n de quo v.ſ. de Carboniano.
o hoc enim interdictū est generale. l.2.§.2.ſ. eod.
p l.15.ſ. de damno.

DE [q] TABVLIS EXHIBENDIS,

Tit. V.

Interdictum. 1. De confitente vel negante. 2. De tabulis testamenti, vel aliis vltimæ voluntatis. 3. De testamento quod valet vel non valet. 4. De supremis tabulis vel prioribus. 5. De omni scriptura testamenti. 6. De pluribus tabulis. 7. Si filiusfamilias vel seruus testatus esse dicatur. 9. De captiuo. 10. De viuente. 11. De testamento deleto.

1. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

PRætor ait: *Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hæ penes* [r] *te sunt, aut dolo malo tuo factum est, vt desinerent esse: ita eas illi exhibeas. item si libellus, aliúdve quid relictum esse dicetur decreto comprehendam.*

1 ¶ Si quis fortè confiteatur [s], penes se esse testamentum: iubendus est exhibere: & tempus ei dandū est, vt exhibeat, si non potest in præsentiarū exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere: interdictu hoc competit.

2 ¶ Hoc interdictum pertinet non tantùm ad testamenti tabulas, verùm ad omnia, quæ [t] ad causam testamenti pertinent. vtputà & ad [u] codicillos pertinet.

3 ¶ Siue autem valet testamētum siue non: (vel quòd ab initio inutiliter factum est, siue ruptum sit, vel in quo alio vitio, sed etiam si falsum esse dicatur [x], vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit) dicendum est, interdictum [y] valere.

4 ¶ Siue supremæ tabulæ sint, siue non sint, sed priores: dicendum, interdictum hoc locum habere.

5 ¶ Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam, siue [z] imperfectam, interdictum hoc pertinere.

6 ¶ Proinde & si plures tabulæ sint testamenti, quia sæpiùs fecerat: dicendum est, interdicto locum fore. est enim, quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum, exhiberi debeat.

7 ¶ Sed etsi de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel seruus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur.

8 ¶ Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum interdictum.

9 ¶ Idem est, & si is qui testamentum fecit, apud hostes decessit.

10 ¶ Hoc interdictum ad [b] viui [c] tabulas non pertinet: quia verba prætoris *reliquerit* fecerunt mentionem.

11 ¶ Sed & si deletum sine [d] dolo sit testamentum.

2. *Paulus* lib.64.ad Edictum.

VEl totum, vel pars eius.

De pluribus codicibus. 2. De deposito. 3. De æditiuo vel tabulario custodiente. 4. De seruo. 5. Si testator viuus suas tabulas esse dicat, & de cæteris qui corpora sua esse dicunt instrumentorum. 6. De eo qui dolo fecit, quominus tabulæ penes se essent. 7. hoc interdictum esse exhibitorium. 8. quid sit exhibere. 9. apud quem exhibetur si testes admoniti non veniant. 10. De his qui quid in testamento adscriptum habent. 11. quid veniat in condemnationem. 15. Si hoc iudicio consecutus est æstimationem, postea rem petat. 16. De anno. 17. De successoribus.

q 8.C.1.
r de hac dictione v.l.63.j. de verb. signif.
s l.2. in fin.ſ. testam. quemadm. aper.
§ 2 n° 1
t d.l.2.
u l.4. C. testam. quemadm. aper.
x non iudicio tamen criminali & publico: vt ita hæc lex constet cum lege vltima.j.eod.
y adde l.6.j. de falsis. v. Cuiac.3. ad Afr. fol.2.
z l.2.§.1.ſ. test. quemadm. aper.
a l.3.§.1.j.eod.
b Hoc interdictum ad occultas tabulas viuentis non pertinet cùm ei cō petat actio ad exhibendum.
§ 11 n° 1
c non inconcinne illud Hebræorum 9.nu. 16. huc referri potest ὅπου γὰρ διαθήκη θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου. adde l.2.§.4 ſ. testamen. quemadm.
d hæc negatio deest apud Haloandrum. adde l.1.§.10.ſ. secund. tab.

a *l.1.§.5.ff.secund.tab.* b Hoc interdicto tenêtur omnes qui detinent testamenta. c *sub.*templi. Ita enim Theophil. *§.Prætores. Inst.de tutelis.* qui & Hierophylax in *l.20.ff.de annuis.* dixi ad Festum in æditais. Solebant enim veteres testamenta templis eorúmque custodibus, itidé Vestalibus, cõmédare. *Tacit.1.Annalium. Plutarchus in Cæsare. Suet.in Iulio. c.83. Dion.48. Herodianus lib.1.vbi de templo pacis exusto loquitur. Tertull. libro de corona.* Hinc excubię in templis.

3. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

LOcum habet hoc interdictum.

1 ¶ Si tabulæ in pluribus [a] codicibus scriptæ sint: omnes interdicto isto cõtinẽtur: quia vnũ testamentũ est.

2 ¶ Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt à Titio: hoc interdicto agendum est & cum eo, qui detinet, & [b] cum eo, qui deposuit.

3 ¶ Proinde & si custodiam tabularum æditaus [c] vel tabularius suscepit: dicendum est, teneri eum interdicto.

4 ¶ Si penes seruum tabulæ fuerint, dominus interdicto tenebitur.

5 ¶ Si ipse testator, dũ viuit [d] tabulas suas esse dicat, & exhiberi desideret: interdictum hoc locum non habebit: sed ad exhibendum erit agendum, vt exhibitas vindicet. Quod in omnibus, qui corpora sua esse dicuntur instrumentorum, probandum est.

6 ¶ Si quis dolo malo fecerit, quo minùs penes eum tabulę essent, nihilo minùs hoc interdicto tenebitur. Nec [e] præiudicatur aliquid legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentũ suppresserit. nemo enim ideo [f] impunè retinet [g] tabulas, quòd maius [h] facinus admisit: cùm [i], exhibitis [k] tabulis, admissum eius magis manifestetur. & posse aliquem dolo malo facere, vt in eam legem non incidat. vtputa [l] si neque amouerit, neque celauerit tabulas: sed idcirco alij tradiderit, ne eas interdicenti [m] exhiberet: hoc est, si non supprimendi animo, vel consilio fecit, sed ne huic [n] exhiberet.

7 ¶ Hoc interdictum exhibitorium est.

8 ¶ Quid [o] sit exhibere, videamus. exhibere hoc est, materiæ ipsius adprehendendæ copiam facere.

9 ¶ Exhibere autem apud prætorem oportet: vt ex auctoritate eius signatores [p] admoniti, venirent ad [q] recognoscenda signa. & si fortè non obtemperent testes: Labeo scribit, coerceri eos à prætore debere.

10 ¶ Solent autẽ exhiberi tabulas desiderare omnes [r] omnino, qui [s] quid in testamento adscriptum habent.

11 ¶ Condemnatio autem huius iudicij, quanti interfuit, æstimari debet.

12 ¶ Quare si heres scriptus, hoc interdicto experiatur: ad hereditatem referenda est æstimatio [t].

13 ¶ Et si legatum sit: tantum venit in æstimationem, quantum sit in legato.

14 ¶ Et si sub conditione legatum sit: quasi conditione existente, sic æstimandum est. nec compelli debebit ad cauendum, vt se restituturum caueat, quidquid consecutus est, si conditio defecerit: quia pœna contumaciæ præstatur ab eo, qui non exhibet.

15 ¶ Inde quæritur, si hinc cõsecutus æstimationem [u] legatarius, postea legatum petat, an sit audiendus. & puté, si heres idem præstitit, exceptione doli repellendũ. si alius, repelli non oportere. Et ideo & si heres sit, qui interdicto vsus, est æstimationem consecutus: eadem est distinctio.

16 ¶ Interdictum hoc & post annũ cõpetere [x], constat.

17 ¶ Sed & heredi, ceterísque successoribus competit.

De pupillo & tutore.

4. *Paulus* lib.69.ad Edictum.

SI sint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris [y] desierint esse: in ipsum tutorem competit interdictum. æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

De controuersia hereditatis. De publica quæstione.

5. *Iauolenus* lib.13.ex Cassio.

DE tabulis proferendis interdictum competere non [z] oportet, si hereditatis controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem [a] pertinet. itaque in [b] æde sacra interim [c] deponendæ sunt, aut apud virum idoneum.

NE QVID IN LOCO SAcro [d] fiat, Tit. VI.

Interdictũ. 1. De loco sacro, & de sacrario. 2. De ornamento, deformitate, incõmodo. 3. De his qui ædes sacras curãt.

1. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

AIt prætor: *In loco sacro [e] facere, inve eum immittere quid, veto.*

1 ¶ Hoc interdictum de sacro loco, non de sacrario [f] competit.

2 ¶ Quod ait prætor, ne quid in loco sacro fiat: non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit: sed quod deformitatis, vel incommodi.

3 ¶ Sed & cura ædium, locorúmque sacrorum mandata est his, qui ædes sacras curant [g].

De damno aut incommodo.

2. *Hermogenianus* lib.3.Iuris Epitomarum.

IN muris, itémque portis, & aliis sanctis [h] locis aliquid facere [i], ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

De habitatione.

3. *Paulus* lib.5.Sententiarum.

d *l.3.§.14.ff.ad exhibend.*
e Interdictum de tabulis exhibendis, nõ præiudicat editioni priuati. *l.9.§.2.in fin.ff.de dolo.*
f Maiori pœna qui tenetur, nõ liberatur etiam à minore.
g id est, retinere potest.
h Contumacia pœnam auget. *l.4.in fi.ff.de pœn.*
i Probationes factæ in causa ciuili, fidẽ faciũt in criminali.
k hoc interdicto.
l si tradẽdo alij animum habuit supprimẽdi, tenetur hoc interdicto ciuiliter & naturaliter lege Cornelia testamentaria: si nõ habuit, tenetur ciuiliter tantum.
m hoc est, hoc interdicto agenti.
n *sub.* hoc interdicto agenti.
o *l.2.ff.ad exhib.*
p signatores, sunt testes qui signare testamẽta solent.
q Testis etiam inuitus signum suum recognoscere cogitur.
r *l.3.§.9.ff.ad exhibend.*
s *v.l.vn.C.eod.*
t æstimatio, est id quod interest.
u *l.34.ff.de obligationib.*
x non competere Cuiacius *in 4.sent. Paulus 7.§.6.* reprehensus à Roberto *1.recept.29.* Cuiacius tamen iterum defendit suam opinionem. *16.obs.28.*
y *l.11.§.6.ff.quod vi.*
z in his, qui sequũtur casibus.
a falsi sc. non ciuilem, *vt in l.1.§.3.ff.eod.*
b De tabularũ in ædes sacras depositione, alias dixi.
c id est, quæstione hereditatis vel falsi pẽdente.
d v.Oldendorpium *2.Class.act.9.*
e quid locus sacer. *v.l.6.§.3.l.9.§.2.ff.de rer.diuis.*
f *de quo v.d.§.2.*
g i. æditais. *§.2.Instit.de tutel.*
h *§.10.Instit.de rer.diuis.* sacris *vulgata.* & rectè. Nec enim portæ, vt muri, sanctæ sunt. Plautus in quæ*stionibus Romanis & Romulo.* dixi ad *§.10.Inst.de rer.diuis. & ad Theophilum ibid.*
i immittere. *l.8.§.1.* coniungere. superponere, eos reficere. *l.9.§.4.ff.de [illegible]*

NEque muri, neque portæ habitari [k] sine permissu principis, propter fortuita incendia, possunt.

DE LOCIS, ET ITINERIbus publicis [l], Tit. VII.

Qui petere possunt.

1. *Pomponius* lib.30.ad Sabinum.

CVilibet [m] in publicum [n] petere permittendum est id, quod ad vsum omnium pertineat: veluti [o] vias publicas, itinera publica. & ideò, quolibet postulante, de his interdicitur.

De monumento.

2. *Vlpianus* lib.48.Digestorum.

NEmini licet in via publica monumentum [p] exstruere.

De via vicinali. 1. Differentia viæ vicinalis, & militaris.

3. *Vlpianus* lib.33.ad Sabinum.

VIæ vicinales [q], quæ [r] ex agris priuatorum collatis [s] factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero [t] sunt.

1 ¶ Sed inter eas & ceteras vias militares hoc interest [u]: quòd viæ militares [x] exitum ad mare, aut in vrbes [y], aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum dissimilis conditio est, nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine [z] vllo exitu intermoriuntur.

NE QVID IN [a] LOCO PVBLIco, vel itinere fiat, Tit. VIII.

Ad primum interdictum prohibitorium de loco publico præfatio.

1. *Paulus* lib.64.ad Edictum.

IN loco publico prætor prohibet ædificare, & interdictum [b] proponit.

Verba. 1. Hoc interdictum esse prohibitorium. 2. De vtilitate publica vel priuata. 3. De areis, Insulis, agris, viijs, itinerib. 4. De reb. fiscalib. 5. De vsui publico destinatis. de damno priuati. 6. De velo immisso in Mæniano. 7. De refectione. 8. De mari. 9. De piscatione, nauigatione, lusu, lauatione spectatione. 10. De permissu principis. 11. De qualicunque commodo amisso. 12. De prospectu & aditu. 13. Si ædificium ei, quod defluit. 14. Vel luminibus. 15. Vel alij ædificio in publico posito obstet. 16. De permissu principis. 17. an ædificium in publico factum, deponatur. 18. De cautione non fieri. 19. an ædificium in loco sacro positum deponatur. 20. ad secundum interdictum prohibitorium. De via itineréve publico verba. 21. De viæ solo. 22. De viarũ diuisione in publicas, priuatas, & vicinales. 24. De vijs rusticis, vel vrbanis. 25. De commeatu exempto. De via coarctata. 26. De cloaca. 27. De fossa. 28. De restagnatione. 29. De odore. 30. De pastu. 31. De his, quæ statim nocent, vel postea. 32. Deterioratio quomodo accipitur. 33. De specu & ponte. 34. hoc interdictum esse perpetuum, & populare. De condemnatione in id quod interest. 35. ad tertium interdictum restitutorium, De via publica, itineréve publico verba. 36. Collatio huius interdicti & superioris. 37. De eo qui fecit vel factum habet. 38. De arbore quæ in via publica cecidit. 39. De eo cui opus vtile est, De his qui communiter fieri curauerunt, 42. De eo qui dolo fecit, quo minus possideret vel haberet. 43. De restitutione & sumptibus restitutionis. 44. De tempore interdicti. De condemnatione in id quod interest. 45. Quartum interdictum prohibitorium de vsu viæ itinerisve publici.

2. *Vlpianus* lib.68.ad Edictum.

PRætor ait: *Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur: præterquam quod lege, senatusconsulto [c], edicto, decretóve principum tibi concessum est: de eo, quo factum erit, interdictum non dabo.*

1 ¶ Hoc interdictum prohibitorium est.

2 ¶ Et tam publicis vtilitatibus, quàm priuatorũ per hoc prospicitur. Loca enim publica vtique priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusque, & tantum iuris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod si quod fortè opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio [d] interdicto potest conueniri, propter quam rem hoc interdictum propositũ est.

3 ¶ Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit: vt & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad vias publicas, itineráq; publica pertineat. 4 ¶ Hoc interdictum ad ea loca, quæ sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere. in his enim neque facere quicquã, neque prohibere priuatus potest. res enim fiscales [e] quasi propriæ & priuatę principis sunt. igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc interdictum locum habebit. sed si fortè de his sit controuersia, præfecti [f] eorum [g] iudices sunt.

k [illegible]
l v. Oldendorpiũ Class.[illegible] act. [illegible]
m *l.1.ff.de popularib.act.* [illegible] non [illegible] non datur [illegible] pulo. *l.[illegible] ff.de [illegible] tic.ff. de popularib.act.*
n id est, ad publicam vtilitatem.
o *l.2.§.[illegible] ff.ne quid in lo. pu. blic.*
p vel cloacam. *l.2.§.26.ff.[illegible]*
q de quibus in *§.5. Inst. de lege Aquil.* vicinalis via ἡ ὁδὸς [illegible], vicus enim ἡ κώμη. per hanc transit is qui in vicũ [illegible]. Publica quæ & militaris & [illegible] est, quia omnes [illegible] sa loca euntes vtuntur. *Theophil.* Institut. de *lege Aquilia.* idẽ confirmat lex *2.§.22.ff.tit.prox.*
r [illegible] plerunque exiguis priuatorũ collata fiebãt aut de [illegible], aut quando ex agris [illegible] fa ctæ memoria non extat [illegible] *[illegible] ad[illegible] l.2.§.22. ff.tit.prox.*
s v.d.§.22.
t idem [illegible] in iis [illegible] quod in publicis.
u *sub.* quod [illegible] factum [illegible] non ad [illegible]
x quæ & publicæ & Basilicæ dicũtur. *Theophil. ibid.*
y *l.vlt.ff.de seruit.ru[illegible].*
z vicinales quædam viæ in militarẽ [illegible] exitum habent, quædam sine vllo exitu intermoriuntur.
a v Oldendorpiũ Class.[illegible] act. 5.
b quod extat *l.1.ff.eod.* adde *l.20.in fi.ff.quod vi aut clam.*
c *l.2.ff.de fluminibus.*
d & sic in pari causa, prohibẽtis causa est [illegible] tior. *l.28.ff.com. diuid.*
e de quibus v. *l.vlt. C. de quadrienni præscriptione.*
f *v.l.3.in fi.ff.de his quæ in testamento.*
g Præfecti ærarij. Ita emendat & legit Bud[illegible] nius. Nam præfecti ærarij id munus erat in vrbe, quod procuratori Cæsaris in prouincijs. dixi ad *l.42.ff.de iure fisci.*

a quid mœnianum *v.l.242.§.1.ĵ.de verb signif.*
b & pilas.*l.3.in fin.ĵ.eod.l.30.in fin.š.de adquir.rer.dom.*
c *l.13.§.vlt.ĵ.de iniurijs.§.2.Inſtit.de rer.diuiſ.*
d *ĵ.vt in flumine publico.*
e iniuriarum tamen agere poteſt.*ĵ.eod.& d.l.13.*
f *d.§.vlt.*
g *d.§.vlt.*

5 ¶ Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quæ publico vſui deſtinata ſunt: vt, ſi quid illic fiat, quod priuato noceret, prætor intercederet interdicto ſuo.

6 ¶ Cùm quidam velum in mæniano[a] immiſſum haberet, qui vicini luminibus officiebat: vtile interdictum competit, *Ne quid in publico immittas, qua ex re luminibus Gaij Seij officias.*

7 ¶ Si quis, quod in publico loco poſitum habuit, reficere voluit: hoc interdicto locum eſſe, Ariſto ait, ad prohibendum eum reficere.

8 ¶ Aduerſus eum, qui molem[b] in mare proiecit, interdum vtile competit ei, cui fortè hæc res nocitura ſit. ſi autem nemo damnum ſentit: tuendus eſt is, qui in littore ædificat, vel molem in mare iacit.

9 ¶ Si quis in mari piſcari[c] aut nauigare[d] prohibeatur: non habebit interdictum[e]. quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico[f] balineo lauare, aut in theatro ſpectare arceatur. ſed in omnibus his caſibus iniuriarum[g] actione vtendum eſt.

10 ¶ Meritò ait prætor, *Qua ex re quid illi damni detur.* *nam quotiénſque aliquid in publico fieri permittitur: ita oportet permitti, vt[h] ſine iniuria cuiuſquam fiat. & ita ſolet[i] princeps, quotiens aliud noui operis inſtituendum petitur, permittere.

11 ¶ Damnum autem pati videtur[k], qui commodum amittit, quod ex publico conſequebatur, qualequale ſit.

12 ¶ Proinde ſi cui proſpectus, ſi cui aditus ſit deterior, aut anguſtior: interdicto opus eſt.

13 ¶ Si quid in loco publico ædificauero, vt ea, quæ ex meo ad te nullo iure defluebant, deſinant fluere: interdicto me non teneri, Labeo putat.

14 ¶ Planè ſi ædificium hoc effecerit, vt minus luminis inſula tua habeat: interdictum hoc competit.

15 ¶ Idem ait: ſi in publico ædificem: deinde hoc ædificium ei obſtet, quod tu in publico ædificaueras: ceſſare hoc interdictum: cùm tu quoque illicitè ædificaueris: niſi fortè tu iure tibi conceſſo ædificaueras.

16 ¶ Si quis à principe ſimpliciter impetrauerit, vt in publico loco ædificet: non eſt credendus[l] ſic[m] ædificare, vt cum incommodo alicuius id fiat. neque ſic conceditur: niſi fortè quis hoc impetrauerit.

17 ¶ Si quis, nemine prohibente in publico ædificauerit: non eſſe eum cogendum tollere, ne ruinis[n] vrbs deformetur: & quia prohibitorium eſt interdictum, non reſtitutorium. ſi tamen obſtet id ædificium publico vſui: vtique is, qui operibus publicis procurat[o], debebit id deponere[p]. aut, ſi non obſtet, ſolarium[q] ei imponere. vectigal enim hoc ſic appellatur, ſolarium[r], ex eo, quòd pro ſolo pendatur.

18 ¶ Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit: officio iudicis continetur: vti[ſ] caueatur, non fieri, & ea omnia etiam in perſona heredum, ceterorúmque ſucceſſorum erunt cauenda.

19 ¶ Locorum ſacrorum diuerſa cauſa eſt. in loco enim ſacro non ſolùm facere vetamur[t], ſed & factum reſtituere iubemur. hoc propter religionem.

20 ¶ Ait prætor: *In via publica itineréve publico facere, immittere quid: quo ea via, ídve iter deterius ſit, fiat: veto.*

21 ¶ Viam publicam eam dicimus, cuius etiam ſolum[u] publicum eſt. non[x] enim ſicuti in priuata via, ita & in publica accipimus. viæ priuatæ ſolum alienum eſt, ius tantum eundi & agendi nobis competit. viæ autem publicæ ſolum publicum eſt, relictum ad directum certis[y] finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, vt ea publicè iretur, commearetur.

22 ¶ Viarum quædam publicæ ſunt, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci *βασιλικὰς*[z] *id eſt, regias*, noſtri prætorias, alij conſulares vias appellant[a]. Priuatæ ſunt, quas agrarias[b] quidam dicunt. Vicinales[c] ſunt viæ, quæ in vicinis ſunt, vel quæ in vicos ducunt. has quoque publicas eſſe quidam dicunt. quod ita verum eſt, ſi non ex collatione[d] priuatorum hoc iter conſtitutum eſt. aliter atque ſi ex collatione priuatorum reficiatur. nam ſi ex collatione priuatorum reficiatur, non vtique priuata eſt. refictio[e] enim idcirco de communi fit, quia vſum vtilitatémque communem habet.

23 ¶ Priuatæ viæ dupliciter accipi poſſunt: vel hæ, quæ ſunt in agris, quibus impoſita eſt ſeruitus, vt ad agrũ alterius ducant: vel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus permeare liceat, in quas exitur de via conſulari: & ſic poſt illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. has ergo, quæ poſt conſularem excipiunt in villas vel in alias colonias[f] ducentes, putem etiam ipſas publicas eſſe.

24 ¶ Hoc interdictum tantùm ad vias ruſticas pertinet, ad vrbicas verò non. harum enim cura pertinet ad magiſtratus[g].

25 ¶ Si viæ publicæ exemptus commeatus ſit, vel via coartata: interueniunt magiſtratus[h].

26 ¶ Si quis cloacam[i] in viam publicam immitteret, éxque ea re minùs habilis via per cloacã fiat: teneri eum, Labeo ſcribit. immiſiſſe enim eum videri.

27 ¶ Proinde & ſi foſſam quis in fundo ſuo fecerit: vt ibi aqua collecta, in viam decurrat: hoc interdicto tenebitur. immiſſum enim habere etiam hunc videri.

28 ¶ Idem Labeo ſcribit; ſi quis in ſuo ita ædificauerit: vt aqua in via collecta, reſtagnet[k] non teneri eum interdicto: quia non immittat aquam, ſed non recipit. Nerua autem meliùs ſcribit, vtrumque teneri. Planè ſi fundus viam publicam contingat: & ex eo aqua deriuata, deteriorem viam faciat: quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: ſi quidem neceſſe habeas eam aquam recipere, interdictum locum habebit aduerſus vicinum tuum: ſi autem neceſſe non ſit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. eum enim videri factum habere, qui vſum eius aquæ habeat. Idem Nerua ſcribit, ſi tecum interdicto agatur, nihil vltra te facere cogendum quàm vt arbitratu eius, Cui tecum experitur, cum vicino experiaris. ceterùm aliter obſeruantibus futurum, vt tenearis: etiam ſi iam bona fide cum vicino egeris. neque per te ſtet, quo minùs arbitratu actoris cum vicino experiaris.

29 ¶ Idem ait, ſi odore[l] ſolo[m] locus peſtilentioſus fiat, non eſſe ab[n] re de ea interdicto vti.

30 ¶ Hoc interdictum etiam ad ea, quæ paſcuntur in via publica itineréve publico, & deteriorem faciant viam, locum habet.

31 ¶ Deinde ait prætor[o], *Quo ea via, ídque iter deterius ſit, fiat.* hoc, ſiue ſtatim deterior via ſit, ſiue poſtea. ad hoc enim pertinent hæc verba, *ſit, fiat.* etenim quædam ſunt talia, vt ſtatim facto ſuo noceant: quædam talia, vt in præſentiarum[p] quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant.

32 ¶ Deteriorem autem viam fieri, ſic accipiendum eſt, ſi[q] vſus eius ad commeandum corrumpatur: hoc eſt, ad eundum, vel agendum: vt, cùm planè fuerit[r], cliuoſa fiat: vel ex molli aſpera: aut anguſtior ex latiore: aut paluſtris ex ſicca.

33 ¶ Scio tractatum, an permittendum ſit ſpecus[ſ] & pontem[t] per viam publicam facere. & plerique probant, interdicto eum teneri. non enim oportere, eum deteriorem viam facere.

34 ¶ Hoc interdictum perpetuum, & populare eſt. condemnatióque ex eo facienda eſt, quanti[u] actoris intereſt.

35 ¶ Prætor ait: *Quod in via[x] publica, itineréve publico factum, immiſſum habes: quo ea via, ídve iter deterius ſit, fiat: reſtituas.*

36 ¶ Hoc interdictum ex eadẽ cauſa proficiſcitur, ex qua & ſuperius. & tantùm intereſt, quod hoc reſtitutorium, illud prohibitorium eſt.

37 ¶ Hoc interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit: ſed is, qui factum habet. proinde ſi alius fecit, alius factum habet: is tenetur, qui factum habet. & eſt hoc vtilius: quia is poteſt reſtituere, qui factum immiſſum habet.

38 ¶ Habere eum dicimus, qui vtitur, & iure poſſeſſionis fruitur: ſiue ipſe opus fecit, ſiue ex cauſa emptionis[y] vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquiſiit.

39 ¶ Vnde Ofilius putat, eum, qui pro derelicto[z] reliquit id opus, quod fecit, ſi viam publicam corrupit, & reliquit, non teneri hoc interdicto. non enim habet quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari, videbimus, & puto, vtile interdictum competere[a]: vt, quod in via publica ædificauit, reſtituat.

g ... ĵ. eodem.
... ſupra de ... vr...
... ſupra de ... l.11. ... ſupra ſi ſer... l.2. ... ſupra comm. di... l.14. ſupra de condict. indeb. l. ... ſupra de ſeruis exportandis. l.6. in fin. ſupra de ... l.50. ſupra de adquirend. rerum dominio. l.206. infra de regulis iuris. l.6. Cod. de ſeruit. l.35. Cod. de inoff.
i Præſumuntur principes nolle cuiquam auferre ius ſuum. de qua præſumptione vide Alciat. 3 præſumpt. 12.
k Damnũ patitur, qui commodum amittit.
l vide §.10. š. eodem.
m & ita in odioſis ſtrictiſſimè beneficium principis interpretamur in fauorabilibus latiſſimè extendimus. l.3. ſupra de conſtit. princip.
n l. vlt. infra eodem.
o i. ad quem viarum curatio pertinet. Paul. 5. ſentent. 6. §. 2. qui & ob id viocuri. Varroni 4. de lingua.
p ... edito vel principe, vel præſide. l.24. ſupra de damno.
q quod quid ... eod.
r de ſolario di... ad l.16. ſupra qui potior. adde l.20. §.5. š. de legat. 1.
ſ l.21. §.3. ĵ. de oper. noui.
t l.... ĵ. ne quid in loco ſacro.
u Viæ publicæ ſolum eſt publicum: priuatæ, priuatum. ĵ. eod.
x Viæ priuatæ ſolum alienum eſt: publicæ, publicum.
y v.l.8.š.de ſeruitut. ruſtic.
z Theophil. Inſtit. de leg. Aquil. ... ò de Baſilicis ædificiis, adde quæ ſcripſi ad l. 8. §. 5. ĵ. de verb. obligat.
a & militares. Theophil. ibid.
b i. quibus ex via publica diuertitur in villas aut colonias.
c l.3. š. de locis & itineribus public. malè apud Senecam legitur vincinalis *5. de benefic. 24. in fin.*
d *d.l.3. adde l. vlt. ĵ. de via publica. l.3. š. de locis & itineribus publicis.*
e refectio. *Hal.*
f *l.24. §.8. š. locati. l.20. §.3. š. de Inſtructo*: éſtque colonia prædium quod ſub colono poſſidetur. à cultu agri dicitur *15. Iſidor. 2.*
g de quibus dixi ad *l.1. ĵ. de via publica.*
h vt ſc. vicini viam præſtent. *l.14. š. quemadmodum ſeruit. adde 58. Eclog. ex tit. 6. c. 15.*

i Cloacam dictam putat Iſidorus quòd per eam colatur ager 15. orig. 2. vel *Feſtus.*
k i. redundet. *l.1. §.6. š. de aqua & aquæ.*
l Intereſt certè noſtra qualem ſpiremus aerem, quales hauriamus odores. olſtis enim vitales noſtri ſpiritus aluntur, odore ſc. vel, vt ait Auicenna, aromaticitate & aere. quin ipſo concentu ſpiritus animalis nutritur. Hinc Democritus dicitur iam iam exſpiraturus, olfactu calentis panis vitam ſuam protraxiſſe. & plurimi in Ægypto ſeptimo menſe nati viuunt ſalubris aeris beneficio. *v. Marſil. Ficin. lib. de vita longa cap. 15. 18.* vbi inter cætera odorem vini eligendum eſſe ait. & res ita habet: craſſa alimenta nunquam ſpiritum alere, niſi in tenuiſſimos vapores vertantur. Ad hæc. Graues, terrenę, inferioréſq; expirationes ad peſtilentiã præparant & excitant. *Fernel. 2. de abditis 12.* hinc conſtat, ſolis ſpiritualibus & inuiſibilibus rebus hominem nutriri: adde quæ ſcripſi ad *l.4. Cod. de ædilitijs actionibus.* adde Senecam *5. controuerſ. 5. in fin.*
m in odore ſoli. *Vulgat. Hal.* probari poteſt Florentina. *arg. l.8. §.5. š. ſi ſeruit.* in qua de fumo agitur. Idem dici poteſt de ſterculinio. *argum. l. 17. š. ſi ſeruit. vindicet. adde l. 8. §. 5. d. tit. ſi ſeruit. vindicet. adde l.13. §. 6. š. de vſufr. 2. Harmen. 4.*
n ab re d eo interdicto vti. Muretus *15. Variarum 19. in fin.* vbi notat veteres adiicere ſolitos litteram D. dictionibus in vocalem deſinentibus, quoties ſequẽs à vocali incipere.
o *adde l.1. š. de his qui deiecer.*
p Hac formula idem Vlpianus vſus eſt. *l.1. §. 1. š. de tabul. exhib.*
q *l. 1. §. 15. ĵ. de fluminib.*
r plana. *Vulgat. Hal.* Plano opponitur cliuoſum. Cliui, loca ardua ſunt. inde cliuia auſpicia, difficillima quę fieri aliquid prohibẽt *Feſtus.*
ſ *ὀπὴν 58. Eclog. ex titul. 8. cap. 7.* Specum ducere, eſt ſpecies ducendi per opertum. *l.57. ĵ. de furtis.* parum differt à cuniculo. *vide Cuiac. 16. obſeruat. 17.*
t *l. vlt. ĵ. de fluminibus.*
u *Ecloga ibid.*
x *l.1. š. de locis & itineribus public. Paul. 5. ſent. 6. §. 2.*
y pro emptore, & ſimilibus titulis, de quibus *vide l.3. §.21. š. de adquir. poſſeſſ. & l.5. §. 3. š. de his quæ deiecer.*
z *l.7. š. de aqua & aquæ.* a *d. §. 1*

a *adde l.48.§.de vsufructu.* b Dolus repræsentat possessionem. Qui dolo desinit possidere, pro possessore damnatur. *l.131.150.j.de regul.* c Paria sunt possidere, haberéque & dolo malo fecisse ne haberes aut possideres. *adde l.150.j.de regulis iuris.* d Restitui & rè tradi an differant. vide apud Zasium *2.Resp.20. adde l.1.§.de act.empt.* e Plus est restituere, quàm exhibere. Qui restituit, possessorem facit, & fructus reddit. *l.22. l.73 l.vlt.* & caussam vsucapiêdi. *l.35 adde l.75.j.de verb.signif.*

f *§.34.§.eodem. Eclog.58.ex tit.8. cap.7.*

g Imò, quia populare est ideo anno finitur. *l.vlt.j.de popularib.act.*

h *l.11. C. de seruitutib.*

i *l.54. l.65. §.de adq.rer.dom.*

k *l.24. §.de damno.*

l *l.2. § 8. §.eod.* moles. *l.30.in fi. §. de adquir.rer. dom.* hinc Virgilius *9. Aeneidos vers.710. & sequ.* Qualis in Euboico Baiarum littore quondam Saxea pila cadit, magnis quã molibus antè Cõstructam iaciunt ponto.

m *l.50.§. de adquir.rer.dom.*

n & ita restringe *l.4.§. de rer. diuis.*

o nocere poterit.

p *al.* noxæ.

q *l.42.§.de procuratorib.*

r *l.2. §.17.§.eod. l.20.§.10 § de ope. noui.*

s *v.l.102.j. de regul.iur.*

t quod esse nõ debet. *l.75.§.de iudiciis.* de lusoriis actibus. adde quæ scripsi *ad l. 14.j. de appellat.*

u à publicano sc. conducto.

x publicano sc.

y quæ fauorẽ merentur. *l.vn. §.7.j. vt in flum. publ.*

z *l. 2. §. si ager vectig.*

a hanc legem fugitiuam esse scribit Pithæus *2. notar. Mosaic. in fin.* non video tamẽ in idoneo loco positã esse vt j. audietur.

b aliàs, publicanus habiturus est quod conqueratur.

c à principe sc. est enim permissu principis opus ex edicto Claudij quod refert Dion. 58. nisi quis publicũ opus ædificet vel reficiat.

d in publico.

e *58.Eclog.3.*

f hanc legem emendatam in multis, Pisana translatione sic interpretari cogor.

40 ¶ Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, vt itineri sit impedimento, eámque pro derelicto habeas: non teneri, Labeo scribit. si tamen (inquit) actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, rectè tecum acturum interdicto de via publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas, rectè tecum agi hoc interdicto.

41 ¶ Idem Labeo scribit: si vicinus meus viam opere corruperit: quamuis opus, quod fecit, tam mihi, quàm[a] ipsi vtile sit: tamen, si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me tamen non posse hoc interdicto conueniri. si autẽ communiter hoc opus fieri curauerimus, vtrumque nostrûm teneri.

42 ¶ Hoc interdictum locum habet etiam aduersus eum, qui dolo[b] malo fecit, quo minùs possideret, vel haberet. etenim parem[c] esse conditionem oportet eius, qui quid possideat, vel habeat: atque eius, cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet. & mihi videtur vera Labeonis sententia.

43 ¶ *Restituas*[d] inquit. restituere[e] videtur, qui in pristinum statum reducit. quod fit: siue quis tollit id, quod factum est: vel reponat, quod sublatum est. & interdum suo sumptu. nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel iussu eius alius: aut ratum habitum sit, quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere. si verò nihil horum interuenit, sed habet factum: tunc dicemus, patientiam solam eum præstare debere.

44 ¶ Interdictum hoc non[f] esse temporarium, sciendum est. pertinet enim[g] ad publicam vtilitatem. condemnatióque ex eo facienda est, quanti actoris intersit, tolli, quod factum est.

45 ¶ Prætor ait: *Quo*[h] *minùs illi via publica, itineréve publico ire, agere liceat: vim fieri veto.*

De litoribus. 1. De mari, & pilis in mare iactis.

3. *Celsus*[i] lib.39. Digestorum.[r]

Litora, in quæ populus Romanus imperium habet, populi[s] Romani esse arbitror.

1 ¶ Maris communem[k] vsum omnibus hominibus, vt aeris: iactásque in id pilas[l] eius esse, qui iecerit. sed id concedendum non esse, si deterior litteris marísve vsus eo modo futurus sit.

De litore.

4. *Scæuola* lib.5. Responsorum respondit.

In litore iure gentium ædificare licere[m], nisi[n] vsus publicus impediret.

De riuo.

5. *Paulus* lib.16. ad Sabinum.

Si per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit[o], erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, vti noxa[p] in domino caueatur.

De procuratore.

6. *Iulianus* lib.43. Digestorum.

Ei, qui hoc interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamuis de loco publico interdicat: nihilo minùs procuratoris[q] dandi facultas est.

An ædificium in publico factum, deponatur.

7. *Idem* lib.48. Digestorum.

Sicut is, qui nullo prohibente in loco publico ædificauerat, cogendus non est demolire, ne ruinis[r] vrbs deformetur: ita qui aduersus[s] edictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet. alioquin inane & lusorium[t] prætoris imperium erit.

DE LOCO PVBLICO fruendo[u],

Tit. IX.

Interdictum. 1. Ratio interdicti. 2. De conductore & eius socio. 3. De lege locationis.

1. *Vlpianus* lib.68. ad Edictum.

Prætor ait: *Quo minus loco publico: quem is, cui locandi*[x] *ius fuerit, fruendum alicui locauit: ei, qui conduxit, socióve eius è lege locationis frui liceat: vim fieri veto.*

1 ¶ Interdictum hoc publicę vtilitatis causa proponi, palàm est. tuetur enim vectigalia publica[y], dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxit.

2 ¶ Sed si simul veniant ad interdictum mouendum ipse, qui conduxerit, & socius eius: magis est, vt ipse conductor præferatur.

3 ¶ Ait prætor, *Quo minùs è lege locationis frui liceat.* meritò ait *è lege locationis.* vltra[z] legem enim, vel contra legem, non debet audiri, qui frui desiderat.

De imaginibus & statuis.

2. [a]*Paulus* lib.5. Sententiarum.

Concedi[b] solet[c], vt imagines & statuæ, quæ ornamenta reipublicæ sunt futuræ, in publicum[d] ponantur.

DE VIA[e] PVBLICA, ET si quid in ea factum esse dicatur,

Tit. X.

De complanatione viarum. De fluminibus. De pontibus. 1. De parietibus priuatis. 2. Ne viæ perfodiantur, vel obruantur. 3. Sed reparentur. 4. Si quid ante officinas proponatur. 5. De rixis. De his, quæ in viam proiciuntur.

Ex[f] libro singulari *Papiniani*, de[g] officio ædilium.

Ædiles[h] studeant: vt quæ secundum ciuitates sunt viæ, adæquentur: & effluxiones non noceant domibus: & pontes fiant, vbicumque oportet.

1 ¶ Studeant etiam ne eorum aut aliorum parietes, etiam domorum qui ad viam ducunt, sint caduci. sed vt oportet, emundent domini domorum, & construant. Si autem non emundauerint neque construxerint multent eos, quousque firmos effecerint.

2 ¶ Curent autem: vt nullus effodiat vias, neque subruat, neque construat in viis aliquid. Si autem seruus quidem fuerit, ab obuiante fustigetur. si liber: demonstretur ædilibus: ædiles autem mulctent secundùm legem, & quod factum est dissoluant[i].

3 ¶ Construat autem viis publicas vnusquisque secundum propriam domum & aquæductus purget, qui sub dio sunt i. cœlo libero, & construat ita, vt non prohibeatur vehiculum transire. Quicunque autem mercede habitant: si non construat dominus: ipsi construentes, computent[k] dispendium in mercedem.

4 ¶ Studeant[l] autem, vt ante officinas nihil proiectũ sit, vel propositum: præterquàm si fullo[m] vestimenta siccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem & hi: vt non prohibeant vehiculum ire.

5 ¶ Non permittant autem rixari in viis: neque stercora[n] proiicere: neque morticina[o], neque pelles iacere.

§1 nº1

DE VIA PVBLICA[p], ET itinere publico reficiendo,

Tit. XI.

Interdictum. 1. De appertione, purgatione, refectione. 3. De tempore huius interdicti. Quibus & in quos competit. De condemnatione in id quod interest.

1. *Vlpianus* lib.68. ad Edictum.

Prætor ait[q]: *Quo minus illi viam publicam, itérve publicum aperire, reficere liceat: dum ne ea via, idve iter deterius fiat: vim fieri veto.*

1 ¶ Viam aperire est, ad veterem[r] altitudinem latitudinémque restituere. Sed & purgare refectionis portio[s] est. Purgari autem propriè dicitur ad libramentum[t] proprium redigere, sublato eo, quod super eam esset. Reficit[u] enim, & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino, qui in pristinum statum reducunt.

2 ¶ Si quis,

g ἐκ τοῦ Ἀστυνομικοῦ μονοβίβλου τοῦ Παπινιανοῦ.

h οἱ ἀστυνόμοι, differunt ab ἀγορανόμοις. Ab ædilibus coercebatur vendentium rabies. *Hieronymus ad Rusticum monachum de viuendi forma.* Hinc Apuleius 1. Annonam curamus & ædilem gerimus. ἀστυνόμοι curant vt in vrbe munda sint omnia. ideóque Vlpianus *in Oratione contra Timocratem* [illegible] *vide Cuiac. ad legem primam. §. de excusationib. fol.193.* etiam hi sunt qui dicuntur magistratus ad quos viarũ vrbicarum publicarum cura pertinet. *l.2. § 24 §. ne quid in loco publico.* & cloacarum. *l.2. in fin. j. de cloacis.* vetabant iidem animalia, quà vulgò iter fit, haberi noxia. *l.42. §. de ædilitio edicto.* lectos in via publica positos concidere poterant. *l.12. §. de periculo. Paul.5. sent.6. §.2.* viocuri dicebantur. *d.§.2. Varro 4. de linga.* Huc pertinet quod Dion. libro 58. & Suetonius in Vespasiano cap.5. narrant, Caij Caligulæ iussu Flauio Vespasiano (ædilitatem gerenti) vestem luto oppletam ac respersam fuisse, propter curam verrendarum viarum neglectam: quarum purgãdarum cura ad ædiles pertinebat. Planè à P. Victore, curatores duo, vnicuique vrbis regioni adsignantur, atque inter noua officia ab Augusto excogitata, etiam viarum curationem Suetonius in eius vita c.37. numerat. Capitolinus his curatoribus potestatem à M. Antonino Philosopho datam memorat, vt puniret quos videretur, aut puniendos ad Præfectum vrbi remitteret. Antea quoque quatuorvirorum, qui viarum curam gerebãt in Republica constituti erant. *l.2. §.30. §. de orig. iuris.* Hi sunt qui à Dione τέσσαρες ἄνδρες [illegible] [illegible], de quibus illę antiquitatis inscriptiones accipiendæ sunt, quæ Vrbini & Tiburi extant, in queis IIII. virorũ viarum curandarũ fit mẽtio. Quæstoribus viarũ seruandarũ ac muniendarum curam demandatum fuisse legimus quoque Suet. Claudio c. 24. Augustã denique, vt idem Suetonius refert, spatiũ vrbis in regiones vicosque diuisisse, institulsseque vt illos annui magistratus sortitò tuerentur. hac magistri è plebe viciniæ cuiusque electi, quos Vicomagistros P. Victor vocat. vide Brissonium 4. selectarum Antiquitatum 2.

i *l.2. §.17. §. ne quid in loco publ.*

k *v. quæ notaui ad l.55. § 1. §. locati.*

l *vide 58. Eclog. ex tit.8. cap.12.*

m v. quæ de fullonibus scripsi *ad l.2. §. de condict. sine caus.*

n κόπρια quo vocabulo etiam intellige fimũ, sterquilinia.

o [illegible] morticinia, quæ per se mortua, nõ mactata animalia. *Varro 6. de lingua.* Inde in aliquot sacris & sacellis scriptũ habemus, ne quid scorteum adhibeatur, ideóne morticinium quid adsit. *Idem lib.2. de re rust.9.* (huc etiã refer quod legimus περὶ πνικτοῦ de suffocato. *Actor.15. nu.8. & 12.*) morticinæ ouis non patiuntur vesci carne. *Idem 3. de re rust. in fi.* Quid interest vtrùm morticinas editis volucres, an pisces quos nisi mortuos estis nunquam? Morticinus cõuicium erat in exanguis faciei homines, Plautus *in Persa.* non Hercle, si os perciderim tibi, mortuam morticine. Græci vocant θνησιμαῖα, [illegible]. Plutarchus [illegible]. Hinc cadauerosã facies Terentio, Latini Cereritos & cerritos etiam appellant. *v. Ioseph. Scalig. in 6.* Varronis *de lingua. Senec. 22. epist.123.* Nõ speciosior est illis quàm morbo pallentibus, color est languidi & euanidi albẽt, & in viuis caro morticina est.

p De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur, & de ea ex edicto ædiliũ curuliũ à singulis reficiẽda. *Hal.* quod extat *58. Eclog.3. fol.494.* περὶ ὁδοῦ δημοσίας [illegible] *58. tit.8. c.4.* & [illegible] καὶ ἰδιωτικῆς καὶ πλατείας. huc non pertinet, sed quod legitur [illegible]

q *l.2. §. ne quid in loco publico.* r sic qui domum renouat excedere non debet [illegible] s Qui purgat reficere videtur. t [illegible] ἀρχαῖον σχῆμα *58. Eclog. ex titul.11. c.10.* Galli *Niuellement.* u *l.3. §.15. j. de itinere.*

a Ita corruptè legitur. j. eod. & refectio, in lege 2. §. 22. ff. ne quid in loco publico: l. vn. §. 1. j. de ripa. refectionis. *Hal.* ἀνακάστως 58. *Eclog. ex tit 8. c. 12. in fi.*
b est enim alia saxosa. Columella 6. c. 23. Stabula sunt optima saxo & glarea strata, non incommoda etiam sabulosa. Illa, quòd imbres respuant, hæc quòd celeriter sorbeant transmittántque. Quæ cùm ita esse constet ex Columella, miror cur terrenam glareâ à via moueri prohibent. adducor itaque, ista non tam prohiberi respectu materiæ, quàm [illegible] & [illegible]. Nam & Columella proximè addit, vtraque, inquit, deuexa sint vt humorem effundant.
c *l. 11. in fi. ff. de aqua & aquæ pluu.*
d *l. 17. §. 1. ff. de aqua & aquæ pluu.*
e Paucis ita Græci rem exponunt ἢ ἐὰν στρώσῃ λίθῳ ἢ ἀποστρώσῃ. *Eclog. ibid.*
f διηνεκές ἐστι ἢ ἐνιαύσιον. *Eclo. ibid.*
g Eadem negatiua legitur ab Haloandro. extat etiam in [illegible] *ibid. cap.* 13.

2 ¶ Si quis, in specie refectionis [a], deteriorem viam facit: impunè viam patietur. propter quod neque latiorem, neque longiorem, neque altiorem, neque humiliorem viam sub nomine refectionis is, qui interdicit, potest facere: vel in viam terrenam [b] glaream [c] iniicere: aut sternere viam lapide [d], quæ terrena sit [e]: vel contrà, lapide stratam, terrenam facere.

3 ¶ Interdictum hoc perpetuò [f] dabitur, & omnibus, & in omnes, & habet condemnationem in id, quod actoris intererit. §3 n°1

De non vsu.

2. *Iauolenus* lib. 10. ex Cassio.

Viam publicam populus non vtendo amittere non [g] potest.

De via in agrum vicini reiecta. 1. *De exaratione.*

3. *Paulus* lib. 1. Sententiarum.

Si in agrum vicini viam publicam quis reiecerit: tantùm in eum viæ receptæ actio dabitur, quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est.

1 ¶ Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur.

DE FLVMINIBVS [h], NE QVID in flumine publico, ripáve [i] eius fiat, quo peius nauigetur,

Tit. XII.

¶ *Interdictum prohibitorium.* 1. *Differentia fluminis & riui* 2. *De flumine perenni vel torrenti.* 3. *Publico vel priuato.* 5. *Definitio ripæ.* 6. *De insula.* 7. *De alueo.* 8. *De fossa.* 9. *De inundatione.* 10. *De eo quod amnis circumit. De flumine vel alio loco priuato.* 11. *De eo quod fit in aqua vel extra aquam.* 12. *De flumine nauigabili, vel non nauigabili. De deterioratione.* 16. *De exceptione.* 17. *De mari.* 18. *De flumine non nauigabili.* 19. ¶ *Interdictum restitutorium.* 20. *Collatio huius cum superiore interdicto.* 21. *Summa.* 22. *De eo, qui fecit immisit, aut factum immissum habet.*

1. *Vlpianus* lib. 68. ad Edictum.

Ait prætor: *Ne quid in flumine publico, ripáve eius facias: ne quid in flumine publico, néve in ripa eius immittas: quo statio [k] iterve nauigio deterior sit, fiat.*

1 ¶ Flumen à riuo magnitudine discernendum est, aut existimatione [l] circumcolentium.

2 ¶ Item fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. perenne est, quod semper fluat, ἀέναος. torrens, χειμάῤῥους, *id est, hieme fluens* [m]. Si tamen aliqua æstate exaruerit, quod alioquin [n] perenne fluebat: non ideo minùs perenne est.

3 ¶ Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne [o], sit [p] hæc sententia Cassij, quam & Celsus probat videtur esse probabilis.

4 ¶ Hoc interdictum ad flumina publica pertinet. si autem flumen priuatum sit, cessabit interdictum. nihil enim differt à cæteris locis priuatis flumen priuatum.

5 ¶ Ripa [q] autem ita rectè definietur: id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Cęterùm si quando vel imbribus, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excreuit: ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum [r] qui incremento suo [s] Ægyptum operit [t], ripas suas [u] mutare, vel ampliare. Nam cùm ad perpetuam sui mensuram redierit, ripæ aluei eius muniendæ [x] sunt. Si tamen naturaliter creuerit, vt perpetuum [y] incrementum nanctus sit vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione: dubio procul dicendum est, ripas quoque eum mutasse. quemadmodum [z] si, alueo mutato, aliò [a] cœpit currere.

6 ¶ Si insula [b] in publico flumine fuerit nata, ínque ea aliquid fiat: non videtur in publico fieri. [c] illa enim insula aut occupantis est, si limitati [d] agri fuerunt: aut eius [e], cuius ripam contingit: aut, si in medio alueo nata est, eorum est, qui prope vtraque ripas possident.

7 ¶ Simili modo & si flumen alueum suum reliquit [f], & alia fluere cœperit: quidquid in veteri alueo factum est, ad hoc interdictum non pertinet. non enim in flumine publico factum erit, quod est vtriusque vicini. aut si limitatus est ager, occupantis alueus fiet. certè desinit esse publicus. Ille etiam alueus quem sibi flumen fecit, etsi priuatus ante fuit, incipit [g] tamen esse publicus: quia impossibile est, vt alueus fluminis publici [h], non sit publicus.

8 ¶ Si fossa manu facta sit; per quam fluit publicum flumen: nihilominus publica fit. & ideo, si quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur.

9 ¶ Aliter atque si flumen aliquam terram inundauerit, non alueum sibi fecerit. tunc enim non fit publicum, quod aqua opertum est.

10 ¶ Item si amnis [i] aliquid circumeat: sciendum est, eius manere, cuius fuit si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine: nec pertinet ad hoc interdictum, si quid in priuato factum sit. ne quidem si in priuato flumine fiat. nam quod fit in priuato flumine, perinde [k] est, atque si in alio priuato loco fiat.

11 ¶ In flumine publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat. nam si quid extrà factum sit, non est in flumine factum. & [l] quod in ripa fiat, non videtur in flumine factum.

12 ¶ Non autem omne quod in flumine publico ripáve fit, coercet prætor: sed [m] si quid fiat, quo deterior statio [n], & nauigatio fiat. Ergo hoc [o] interdictum ad ea tantùm flumina publica pertinet, quæ sunt nauigabilia: ad cætera non pertinet. Sed Labeo scribit, non esse iniquum: etiam si quid in eo flumine, quod nauigabile non sit, fiat, vt exarescat, vel aquæ cursus impediatur: vtile [p] interdictum competere, ne vis ei fiat, quo minùs id opus, quod in alueo fluminis ripáve ita factum sit, vt iter. cursus fluminis deterior sit, fiat, tollere, demoliri, purgare, restituere viri boni arbitratu possit.

13 ¶ Stationem [q] dicimus à statuendo. is igitur locus demonstratur, vbicunque naues tutò stare possunt.

14 ¶ Ait prætor, *itérque nauigij deterius fiat.* hoc pro nauigatione positum est. immo nauigium solemus dicere etiam ipsam nauem. Iter ergo [r] nauigio potest & sic accipi, iter naui deterius fiat. Nauigij appellatione etiam rates continentur: quia plerumque & ratium vsus necessarius est. Si [s] pedestre iter impediatur, non ideo minùs iter nauigio deterius fit.

15 ¶ Deterior [t] statio, itémque iter nauigio fieri videtur, si vsus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor, vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde siue deriuetur aqua, vt exiguior facta, minùs sit nauigabilis: vel si dilatetur, aut [u] diffusa, breuem [x] aquam faciat: vel contra sic coangustetur, & [y] rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat, quod nauigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: interdicto locus erit.

16 ¶ Labeo scribit. non esse dandam exceptionem [z] ei, qui interdicto conuenitur, *aut nisi ripæ tuendæ causa factum sit:* sed ita [a] excipiendum ait, *extra quam si quid ita factum sit, vti de* [b] *lege fieri licuit.*

17 ¶ Si in mari aliquid fiat: Labeo ait, competere [c] tale interdictum: *ne quid in mari inve littore, quo portus, statio, itérve nauigio deterius fiat.*

18 ¶ Sed & si in flumine publico, non tamen nauigabili fiat [d]: idem putat [e].

19 ¶ Deinde [f] ait prætor: *Quod in flumine publico, ripáve eius fiat, siue quid in id flumen, ripámve eius immissum habes, quo statio, itérve nauigio deterior sit, fiat: restituas.*

20 ¶ Superius [g] interdictum prohibitorium est: hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens.

h περὶ ποταμῶν καὶ τῆς ὄχθης αὐτῶν καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ γινομένης ναυσιπλοΐας. 58. *Eclog.* 16.
i Tribus constant flumina, alueo, aqua, & ripis.
k *v. §. 13. j. eod.*
l *Eclog. ibid.*
m subitis imbribus exortus, & siccitate exarescens: quamuis ipsa aqua, quæ fluit, rectè flumen dicatur, teste Ælio Gallo *libro secundo eorũ quæ ad ius pertinent.* Vulgi consuetudine & perenne flumen & torrentem, flumen dici posse notat Festus. huique conuenit lex 2. §. 9. ff. *de aqua & aquæ pluu.* Dicitur torrens Latinis, quòd eius aqua [illegible] torrescat. hinc Pacuuius, Flameo [illegible] torrens [illegible]. atque [illegible] Latini ab æstate, & tempore, quo siccatur: Græci ab hieme & tempore quo succrescit nomen [illegible]. *Isidorus 14. orig. 12.*
n id est, aliis annis, ceu sæpius.
o Perenne est quod per omnes annos durat.
p hinc sequitur, vt quia omnia pene flumina perpetuò fluant omnia etiam sint publica. *l. 4. in fin. j. de rerum diuis.*
q Dic apertius. Ripa naturali cursus fluminis definitur: nõ quà imbribus, vel mari, vel qua alia ratione creuerit. *58. Eclog. 16. c. vnic.*
r qui Homero Ægyptius ita dictus quòd secum trahat νέαν ἰλύν. *Isidor. 14. orig. 21. De Nilo. adde l. 2. C. de alluuionib. & C. tit. de Nili aggeribus non rumpendis.*
s [illegible] contingit ἐν τῷ θέρει *58. Eclog. 16. c. vnico:* seu vt refert Ammianus 22. cùm [illegible] Cancrum sydus cœpit vehi: augescit vero adusque transitum eius in Librã. [illegible] de eius incremento varia referuntur, vt & de eius origine ostiis, & animantibus [illegible] nascentibus. de quibus. v. Herodotum 2. Diodorum Siculum *1. c. 34.* Ammianum 22. adde Eusebium *4. de vita Constantini 25.* Rufinum *2. c. 30.* Sozomenum 7. [illegible] Zonaram *in Seuero.* Senecam *1. Natur. quæst. c. 1. & seq. 1. Tibull. 5.*
t de Nilo hoc fertur, vno & eodem defluxu rigare (ad instar horti *Deuterono. 11.*) & serere Ægyptum, nisi si sedecimum cubitum excedat, aut si parcior est solitò: aliàs septuagesimum augmentum reddit. *Ammian. 22.*
u de eius aggeribus. *v. l. vnic. C. de Nili aggeribus: & C. Theod. 9. tit. 32. adde l. 7. in fi. j. de extraord. criminib.*
x *v. C. de Nili aggeribus.*
y ¶ Perpetuæ dignitatis indéptione quéque statum mutare hinc colligitur: qui statũ aliàs mutasse non diceretur, si temporalem tantũ dignitaté fuisset adsecutus.
z *sub.* mutaret ripas.
a i. per alium locum.
b *l. 7. §. 3. l. 29. ff. de aqq. rer. dom.*
c Quid hinc sequitur? huic interdicto in hac specie, locũ non esse.
d *v. quæ notaui ad l. 16. ff. de adq. rer. dom.*
e *sub.* si agri nõ sunt limitati.
f *d. l. 7. §. 5.*
g *l. 10. ff. de rer. diuis.*
h Alueus fluminis publici, est publicus.
i *§. 22. Instit. de rer. diuis.*
k *§. 7. ff. eod.*
l Statutũ pœnalem prohibens ne quid in flumine fiat, locũ non habet si fiat in ripa. Ideóque factũ optimum est, vt in statuto de fluminibus, riparum fiat mẽtio: alioquin fluminũ appellatione ripa non continetur.
m *adde l. 19. C. de sacros. eccle.*
n *de qua vide §. 13. j. eod.*
o *sub.* directũ: Nam de vtili mox subiicitur, vnde notant: generales enũciationes, subsequẽtibus aut subsequente ratione coerceri seu restringi: *vt hîc, & l. si is qui. ff. de acqu. poss. l. ita. ff. de admin. tut.*
p quod à directo diuersum esse paulò antè diximus.
q *in pr. ff. e. §. 12. ff. eo adde l. 59. j. de verb. sign.*
r Iter nauigio deterius fieri qui vetat, vetat iter naui deterius fieri: quippe nauigiũ, qui ita loquitur, pro naui accipit.
s Hoc interdictũ locũ habet, siue iter nauigabile, siue iter pedestre fiat deterius.
t *l. 2. §. 32. ff. ne quis in loco publ.* Deterius iter facit qui corrũpit, difficilius facit, minus, rarius, aut qui in totũ tollit. u vt diffusa. *Hal.* x Breuis aqua nõ alta. Nã diffusa aqua fit breuior: vt coãgustata, altior: breuior aqua leuius fluit: coangustata, rapidius, *vt hîc.* y vt rapidius. *Hal.* quæ lectio est aperta. In summa hæc opera improbantur, supra modum deriuare, dilatare, coangustare. z *adde l. 1. §. 6. j. tit. prox.* a Excipiendi forma notanda est. vnde notant, Exceptiones ineptas reiiciendas esse. non est tamẽ inepta, quæ generalis est, *vt hîc,* aliud enim est inepta & generalis exceptio, *v. Alberic. hîc.* b i. legis promissione. c Imo nõ cõpetit, cũ is qui in mari ædificet ædificiũ suũ faciat. *l. 1. §. 18. ff. de oper. nou. nun.* d *sub.* id, quo cursus aquę impediatur. e *sub.* dum tamen fiat aliud nauigabile. *l. 2. j. eod.*
f Pars huius tituli feuda: in quã agitur de interdicto restitutorio.
g *adde l. 2. §. 35. 36. ff. ne quid in loco publico.*

a *sub*.ab alio.
b ceu patitur. sunt enim ea paria, *l.28.ſ.mandati.*
c id est, venditor.
d id est, opus ad deriuandam aquam fecerit, vt ea deriuatione, vsus publici fluminis impediretur.
e teneri, sc.

21 ¶ Iubetur autem is, qui factum vel immissum habet, restituere, quod habet: si modò id, quod habet, stationem vel nauigium deterius faciat.

22 ¶ Hæc verba, *Factum habes, vel immissum* [a] *habes*, ostendunt, non eum teneri qui fecit, vel immisit, sed qui factum, immissum habet [b]. Denique Labeo scribit, si auctor [c] tuus aquam deriuauerit [d], & hoc interdicto [e], si ea tu vtaris.

De aqua ex flumine publico ducenda.

2. *Pomponius* libro 34. ad Sabinum.

QVo [f] minùs ex publico flumine [g] ducatur [h] aqua, nihil impedit: nisi [i] imperator, aut senatus vetet: si modò ea aqua in vsu publico non erit. sed si [k] aut nauigabile est, aut ex [l] eo aliud nauigabile fit: non permittitur, id facere.

De iure fluminum & riparum. 1. *Definitio ripæ.* 2. *De iure locorum secundum ripas.*

3. *Paulus* libro decimosexto ad Sabinum.

FLumina publica [m], quæ fluunt, ripæve eorum publicæ sunt.

1 ¶ Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet.

2 ¶ Secundùm ripas fluminum loca non [n] omnia publica sunt, cùm ripæ cedant, ex quo primùm à plano vergere incipit vsque ad aquam.

De ponte.

4. *Scævola* libro quinto Responsorum.

QVæsitum est, an is, qui in vtraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem [o] priuati iuris facere potest. respondit, non posse.

NE QVID IN FLVMINE PVBLICO fiat, quo aliter aqua fluat, atque vti priore æstate fluxit.

Tit. XIII.

Interdictum prohibitorium. 1. *Ratio interdicti.* 2. *Ad quæ flumina pertinet.* 3. *De fluxu aquæ. De damno accolis contingente.* 4. *De riuo aperto, vel tecto.* 5. *De incili. De mutatione aluei.* 6. *Si quis ripæ muniendæ.* 7. *Vel agri sui tuendi causa faciat.* 8. *De fluxu aquæ. De æstate & hieme.* 9. *Quibus & in quos interdictum competit.* 10. ¶ *Interdictum restitutorium.* 12. *Collatio huius cum superiore interdicto.* 13. *De eo, qui dolo fecit quominus haberet.*

1. *Vlpianus* libro sexagesimooctauo ad Edictum.

AIT prætor: *In flumine publico, inve ripa eius facere, aut in id flumen ripámve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quàm priore æstate fluxit, veto.*

1 ¶ Hoc interdicto prospexit prætor, ne deriuationibus minus [p] concessis, flumina excrescant [q], vel mutatus alueus, vicinis iniuriam aliquam adferat.

2 ¶ Pertinet autem ad flumina publica: siue [r] nauigabilia sunt, siue non sunt.

3 ¶ Ait prætor, *Quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit.* non omnis ergo, qui immisit, vel qui fecit, tenetur: sed qui faciendo, vel immittẽdo efficit, aliter quàm priore æstate fluxit, aquam fluere. Quod autem ait, *aliter fluat*, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum & ad rigorem [ſ] cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc, quod factum est, dum vel depressior, vel arctior [t] fiat aqua, ac per hoc rapidior fit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud, vitij accolæ ex facto eius, qui conuenitur, sentient: interdicto locus erit.

4 ¶ Si quis ex riuo tecto [u] per apertum ducere velit: vel contrà qui antè aperto duxit, nunc operto velit: interdicto teneri placuit: si modò hoc factum eius, incommodum circa colentibus adferat.

5 ¶ Simili modo & si incile [x] ducat, aut alio loco fiat, aut si alueum fluminis mutet: hoc interdicto tenebitur.

f v. Ripensem in hanc legem.
g non nauigabili.
h *sub.* ad molã vel irrigandũ: dum ne impediatur aquæ cursus. *l. 1. §. sed Labeo. §. si in mari. ſ. eod.*
i i. per immediatam eius adiunctionem.
k *l. 20. in fi. ſ. de aqua & aquæ pluu.*
l Flumina nauigabilia, vel ex quibus alia fiũt nauigabilia, Imperii hoc est Imperatoris seu summi principis fiunt: & in eis sine licentia principũ vel senatus nihil debet fieri, nec aqua inde duci. *v. l. littera. ſ. Ne quid in loco publi. & in feudis. titu. quæ sint regalia.* vnde rursus colligitur, Imperatorem posse in huiusmodi fluminibus vectigal indicere.
m *l. 4. l. 5. ſ. de rer. diuiſ. §. 2. Instit. de rer. diui.*
n hanc negatiuam expungit Cuiac. *14. obſ. 11. in fin.*
o *l. 2. §. 33. ſ. ne quid in loco publico.*
p *al.* nimis.
q exarescant. *Hal.* Florentina mihi placet, sensus est, Nisi interdum priuatis permittantur deriuationes ex flumine, futurum est vt flumina excrescant, & mutetur alueus cum incommodo vicinorum. idque expedit in fluuiis quorum alueus ripis coangustatur. *l. 1. §. 15. ſ. tit. prox.* si tamen Haloandri lectionẽ retinueris, sensus fuerat, Ideo impediri quid in flumine publico fieri, ne deriuationibus nimiis concessis flumina excrescant, vel mutatus alueus vicinis iniuriã afferat.
r Flumen non sit publicum sola nauigandi vtilitate. Nã flumen publicum esse potest, & tamen ne nauigabile.
ſ id est, rectũ cursum. sic stillicidii rigor. i. rectus stillicidii fluxus. *l. vlt. in fi. ſ. de seruit. vrba.*
t altior. *Hal.* Florentina tolerari potest. nec enim arctè aqua concludi potest, quin pressior fiat ceu altior, & ita rapidior. *adde l. 1. §. 15. j. tit. prox.* nisi si vocabulo *arctior*, intelligas augmentum aquæ, *depreßior* deminutionem. notum est enim deprimere & augere esse contraria. Author *ad Herenn. 3.* In his erat causa adaugenda vel deprimenda.
u *adde l. 1. §. 2. ſ. de via publica.*

6 ¶ Sunt, qui putent, excipiendum hoc interdicto, *Quod eius ripæ muniendæ causa non fiet*: scilicet vt si quid fiat, quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet. neque [y] enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt. hoc tamen iure vtimur, vt prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem [z] dare debeat. plerunque enim vtilitas suadet, exceptionem istam dari.

7 ¶ Sed etsi alia vtilitas vertatur eius, qui quid in flumine publico fecit [a]: pone enim, grande damnum flumen ei dare solitum, prædia eius depopulari: si fortè aggeres, vel quam aliam munitionem adhibuit, vt agrum suum tueretur, eáque res cursum fluminis ad aliquid immutauit. cur ei non consulatur? plerosque scio prorsus flumina auertisse, alueósque mutasse, dum prædiis suis consulunt. oportet enim in huiusmodi rebus vtilitatem & tutelam facientis spectari, sine [b] iniuria vtique accolarum.

8 ¶ Is autem hoc interdicto tenetur, qui aliter fecit fluere, quàm priore æstate fluxit. Et idcirco, aiunt prætorem priorem æstatem comprehendisse, quia semper certior [c] est naturalis cursus fluminum æstate, potiùs quàm hieme. Nec ad instantem æstatem, sed ad priorem interdictum hoc refertur: quia illius æstatis fluxus indubitatior est. Æstas [d] ad æquinoctium autumnale refertur. Et si fortè æstate interdicetur, proxima superior æstas erit intuenda. si verò hieme: tunc non proxima hieme æstas, sed superior erit inspicienda.

9 ¶ Hoc interdictum cuiuis ex populo competit: sed non aduersus omnes, verùm aduersus eum, qui [e] deneget, vt aliter aqua flueret, cùm ius non haberet.

10 ¶ Hoc interdictum & in heredes [f] competit.

11 ¶ Deinde ait prætor: *Quod in flumine publico, ripáve eius factum, siue quid in flumen ripámve eius immissum habes: si ob id aliter aqua fluit, atque vti priore æstate fluxit restituas.*

12 ¶ Hoc interdictum restitutorium proponitur. superiùs [g] enim prohibitorium est, & pertinet ad ea, quæ nondum facta sunt. Si quid igitur iam factum est, per hoc interdictum restituetur. si quid ne fiat, prospicitur: superiore interdicto erit vtendum. & si quid, post interdictum [h] redditum, fuerit factum: coercebitur [i].

13 ¶ In hoc interdicto [k] restitutorio non est iniquum (vt Labeo ait) venire etiam, quod dolo factum est, quo minùs haberes.

VT IN FLVMINE [l] PVBLICO nauigare liceat.

Tit. XIIII.

Interdictum. 1. *Summa, & ratio interdicti.* 2. *De fluminib. lacub, fossis, stagnis priuatis.* 3. *Definitio lacus.* 4. *Stagni.* 5. *Fossæ.* 6. *De her. iure.* 7. *De publicano.* 8. *De pecoris ad aquam appulsu.*

1. *Vlpianus* libro sexagesimooctauo ad Edictum.

PRætor ait: *Quo minus illi in flumine publico nauem* [m] *ratem agere, quóve minus per ripam onerare, exonerare liceat: vim fieri veto. item, vt per lacum, fossam, stagnum publicum nauigare liceat, interdicam.*

1 ¶ Hoc interdicto prospicitur, ne quis flumine publico nauigare prohibeatur. sicuti [n] enim ei, qui via publica vti prohibeatur, interdictum supra propositum est: ita hoc quoque proponendum prætor putauit.

2 ¶ Si priuata sunt suprascripta, interdictum cessat.

3 ¶ Lacus [o] est, quod perpetuam habet aquam.

4 ¶ Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem [p], quæ quidem aqua plerunque hieme cogitur.

5 ¶ Fossa est receptaculum aquæ, manu facta [q].

6 ¶ Possunt autem etiam hæc esse publica.

7 ¶ Publicano planè, qui [r] lacum vel stagnum conduxit, si [ſ] piscari prohibeatur, vtile [t] interdictum competere, Sabinus consentit. & ita Labeo. Ergo & si à [u] municipibus conductum habeat: æquissimum erit, ob vectigalis fauorem interdicto eum tueri.

8 ¶ Si quis velit interdictum tale mouere, vt locus deprimatur pecoris appellendi gratia: non debet audiri. & ita Mela scribit. Idem ait tale interdictum competere, ne cui vis fiat, quo minùs pecus ad flumen publicum ripámve fluminis publici appelletur.

x id est, fossam ad deriuandam aquã fluu: *adde l. 1. §. ſ. de riuis.*
y Ripæ muniri non debẽt, cum incommodo accolentiũ.
z *adde l. 1. §. 15. ſ. de flumin.*
a *sub.* vt aqua aliter fluat, quã priori æstate fluxit.
b *§. 3. ſ. eod.*
c Æstatis tempus certius est quàm hyemis.
d *l. 1. §. 32. j. de aqua quotid.*
e qui adegit *vulgat. Hal.*
f Quomodo in heredes competit? Pone heredes velle perficere id quod defunctus facere instituerat vel destinarat ad aquam auertendam.
g *de quo in pr. ſ. eod.*
h *sub.* Ne quid fiat in flumine.
i An hoc interdicto restitutorio? An potius officio iudicis?
k vt & in omnibus huiusmodi causis.
l *v. l. 1. §. 9. ſ. ne quid in loc. publ.*
m *l. 5. ſ. de rer. diuiſ.*
n Argumentũ à via publica, ad nauigationẽ fluminum.
o *l. 112. j. de ver. sign.* quasi aquæ locus, si credamus Isidoro *14. origin. 19* Lacuna, vbi aqua cõtineri potest. Varro *4. de lingua.* De lacu Asphaltite, Tiberiadis, Genazar, Lucrino & Auerno. v. *ibid.* Isidorum. Lucrini, Valerii, Saluii, Statoris meminit Festus. Lemani, *Cæsar 1. de bello Gallico.*
p nec decurrentem Isidor. *ibid.* aliud etymon. v. apud Festum & Varronem *4. de lingua. vbi dixi.*
q manu factum. *Hal.*
r Publicani lacus & stagna conducebãt etiam ex publico.
ſ *l. 1. ſ. de loco publico.*
t Cur vtile? Interdictum de flumine, vtiliter extenditur ad lacus & stagna.
u Cur vtile interdictum hoc casu datur? Interdictum directum est de flumine publico: quod vtiliter extendi dixeris ad lacus & stagna municip.

DE RI-

seu municipiorum.
a *sub.* publici fluminis. v. Aggenum Vrbicum.
b Cauet, quando nomine suo: satisdat, quando alieno.
c *l. 7. vers. 2. s. de damno.*
d *l. 1. s. de via publica.*

DE RIPA [a] MVNIENDA.

Tit. XV.

Interdictum. 1. Ratio interdicti. 2. De deterioratione nauigationis. 3. De cautione. 6. Si ripa, lacus, fossæ, stagni muniendi sint.

1. *Vlpianus* "lib. 68. ad Edictum."

PRAETOR ait: *Quominus illi in flumine publico ripáve eius opus facere, ripæ, agrive, qui circa ripam est, tuendi causa, liceat: dum ne ob id nauigatio deterior fiat: Si tibi damni infecti in annos decem, viri boni arbitratu, vel cautũ [b] vel satisdatũ [c] est, aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitratu caueatur, vel satisdetur: vim fieri veto.*

1 ¶ Ripas fluminum publicorum reficere, munire vtilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum propositum est [d], ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit.

2 ¶ Meritò adiicit, *Dum ne ob id nauigatio deterior fiat.* illa enim sola refectio [e] toleranda est, quæ nauigatio non est impedimento.

3 ¶ Is autem, qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cauere [f] vel satisdare secundùm qualitatem personæ [g]. Et hoc interdicto expressum est, vt damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel caueatur vel satisdetur. 4 ¶ Dabitur autẽ satis vicinis. sed & his, qui trãs flumen possidebunt. 5 ¶ Etenim curandum fuit, vt eis, ante opus factum, caueretur. nam post opus factũ, persequendi hoc interdicto nulla facultas superest, etiã si quid dãni postea datu fuerit. sed lege Aquilia experiendũ est [h].

6 ¶ Illud notandum est, quòd ripæ [i], lacus, fossæ, stagni muniendi nihil prætor "hîc" cauit. sed idem erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

e ... v. ... ad l. ... via publica.
f Cauendi & satisdandi differentiam paulò antè attuli.
g ... in l. 5. §. 3. ... accepers nomine ... tenus: nec enim di... ex parte accipientis.
h vel eius loco in factum. arg. l. 17. s. de seruitut. vrban.
i Ita lego, ripæ lacus, &cæt. vt quod de ripa fluminis munienda constitutum est, id vtiliter extendas ad ripam lacus, fossę vel stagni.
k vnde vi 8. C. 4. 5. & ita legendum esse indicat paragraph" 6. Instit. de interdict. l. 2. §. vlt. s. de interd. Paul. 5. sent. 5. §. 2. Qui in Ecloga titul. 17. legitur li. 60. ad hunc locum non pertinet, sed ad titulum vi bonorum raptorum. Ad hũc locum pertinet liber decimus ... ex ti 50. ... addo cap. ... cap. ... contingit. de ... l. 4. ...
l ... vnde ...

DE VI [k], ET [l] DE VI ARMATA [m].

Tit. XVI.

Interdictum. 1. Ratio & summa. 2. Affinia remedia. 3. De vi. De possessione. *De reb. soli, vel aliis reb. 6. De reb. mobilib. 7. De naue. 8. De ligneis ædib. 9. De possessione. 10. De donatione inter virum & vxorem. De colono. 11. De eo qui per se vel per alium deiecit, cuiusve familia deiecit. 20. De filiofa. vel mercenario deiiciente. 21. De liberali causa. 22. Si is per quem possidetur deiectus fuerit. 23. De possessione. 26. Amissa vel non acquisita. 27. De vi repellenda. 28. Quis dicatur vi possidere. 29. De metu. 30. De eo qui vi possidebat deiecto. 31. De restitutione. 32. De reb. mobilib. restituendis. 35. De ædificio exusto. 36. Si deiiciens desiit possidere. 37. De loco vbi deiectus res habuit. 39. De anno. 40.* De *fructib. 41. Et cæteris vtilitatib. 42. Si is qui deiecit non possideat. 43.* De *patronis & parentib. 44.* De *successorib. 45. Si deiectus retineat possessionem per alios. 46. Si serui per quos possidetur, aut expellantur aut ab alio possideri incipiant. 47. De possessore vincto. 48.* De *successorib.*

1. *Vlpianus* "lib. 69 ad Edictum"

PRætor ait: *vnde tu illũ vi deiecisti aut familia [n] tua deiecit: de eo, quæque ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post [o] annum de eo, quod ad eum, qui vi deiecit, peruenerit, iudicium [p] dabo.*

1 ¶ Hoc interdictu proponitur e..., qui vi deiectus est: etenim fuit æquissimu, vi deiecto subuenire. propter quod ad recuperanda [q] possessionẽ interdictu hoc proponitur.

2 ¶ Ne quid autem per vim admittatur, etiam legibus Iuliis [r] prospicitur publicorum & priuatorum, necnon & constitutionibus principum.

3. ¶ Hoc interdictum non ad omnem vim pertinet, verùm ad eos [s], qui de possessione deiiciuntur. Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum. Et ad eos tantùm [t], qui de solo deiiciuntur, vtputà de fundo, siue ædificio. ad alium autem non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto locus est.

4 ¶ Et generaliter ad omnes hoc pertinet interdictũ, qui de re solo cohærenti deiiciuntur, qualis qualis enim fuerit locus, vnde quis vi deiectus est: interdicto locus erit.

5 ¶ Proinde etsi superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est: apparet, interdicto fore locum.

6 ¶ Illud vtique in dubium non venit, interdictũ hoc

... *Paul. 5. sent.* ... §. 3. ... com. ... C. vnde ...
p §. 6. In. tit. de interdict.
q hoc interdictum est recuperandæ possessionis. d. §. 6. c. redintegrandæ, 3. q. 1. c. quod sæpe de rest. spol.
r d. §. 6. id est, lege Iulia de vi publica & priuata. de quibus infra lib. 48. tit. 6. 7. adde l. 4 C. vnde vi. l. 12. in fi. s. quod met. causa. C. ad l. Iul. de vi publica.
s v. d. §. 6. Instit. de interdict.
t In eo hic titulus differt à titulo quod metus causa: ad exhibendum: de furtis: vi bonorum raptorum: §. 6. j. eod.
u §. l. 3. §. 15. j. eod.
x hinc colligere possumus, Immobilium venditione & donatione naues non cõprehendi. hoc enim interdicto non comprehenditur is qui de naue deiectus est, vt hic: constat autem hoc interdictum pertinere ad eos qui de re immobili deiiciuntur. §. 6. s. eod. adde l. 20. §. 4. j. quod vi aut clam. Paul. 5. sent. §. 6. & est etiam de naui & carrucha similis lex in legibus Longobardorum, *lib. 1. tit. 15.*
y sed vtili actioni de rebus recuperandis. *Paul. ibid. §. 16.*
z solo cohærentibus. *v. l. 15. s. de act. emp.*
a De vtraque possessione dixi *s. ad tit. de adquirenda possessione.*

ad res mobiles [u] non pertinere. nam ex causa furti, vel vi bonorum raptorum actio competit. potest & ad exhibendum agi. Planè si quæ res sint in fundo, vel in ædib. vnde quis deiectus est: etiam earum nomine interdictum competere, non est ambigendum.

7 ¶ Si quis de naue vi deiectus est, hoc interdicto locus non [x] est [y]: argumento eius, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit interdicto hoc vti posse.

8 ¶ Planè si quis de ligneis ædibus [z] deiectus fuerit: nemo ambigit, interdicto locum fore, quia quale quale sit, quod solo cohæreat: inde qui vi deiectus est, habet interdictum.

9 ¶ Deiicitur is, qui possidet: siue ciuiliter [a], siue naturaliter possideat. nam & naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet.

10 ¶ Denique & si maritus vxori donauit, eáque deiecta sit [b]: poterit interdicto vti. non tamen si colonus [c].

11 ¶ Ait prætor, *Deiecisti, aut familia deiecit.* meritò familiæ mentio habita. nam cùm *deiecisti* verbum refertur ad personam eius, qui deiecit: nec pertineat ad eum, cuius familia deiecit: (nec enim ego videor deiecisse, si familia mea deiecerit) consequens fuit addere, *aut familia tua deiecit.*

12 ¶ Deiecisse autem etiam is videtur, qui mandauit [d], vel iussit, vt aliquis deiiceretur. parui enim referre visum est, suis manibus quis deiiciat, an verò per alium. Quare "&" si familia mea ex volũtate mea deiecerit, ego videor deiecisse.

13 ¶ Quoties verus procurator deiecerit: cum vtrolibet eorum, id est, siue domino, siue procuratore, agi posse Sabinus ait. & alterius nomine alteri eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non [e] enim excusatus est [f], qui iussu alicuius deiecit: non magis quam si iussu alicuius occidit. Cùm autem falsus est procurator, cum ipso tantùm procuratore interdici debere. Sabini sententia vera est.

14 ¶ Sed & si quod alius deiecit, ratum [g] habuero: sunt, qui putent, secundùm Sabinum & Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant, me videri deiecisse, interdictóque isto teneri. & hoc verum est. rectiùs enim dicitur, in maleficio ratihabitionem [h] mandato [i] comparari.

15 ¶ Quod igitur additur, *aut familia [k], tua deiecit:* meritò scriptum est in eum casum, in quẽ familia mea vi deiecit. cęterum, si iussit, ipse deiecit. nec grauari debet dominus, qui non iussit, si seruorum suorum factum præstaret, "&" si non iussu eius deiecerunt. nam non grauabitur hoc nomine. quippe cùm aut peruenit ad eum aliquid, & restitueret: aut non peruenit: &, ipsos seruos maleficij causa noxæ dedendo, indemnis erit [l], quod [m] enim noxæ dedere compellitur, in damno debet reputare: cùm seruus hoc possit domini deteriorem conditionem facere.

16 ¶ Familiæ [n] autem appellatio seruos [o] continet.

17 ¶ Sed quæritur, quem numerum seruorum contineat: vtrùm plurium, an verò "&" duûm, vel trium. sed verius est, in hoc interdicto, etiam [p] si vnus [q] seruus vi deiecerit, familiam videri deiecisse.

18 ¶ Familiæ appellatione & [r] eos, quos [s] loco seruorum habemus, contineri oportere, dicendum est.

19 ¶ Si quis tamen neget, se seruum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc interdictum: ad hoc scilicet, vt, quod ad eum peruenit, restituat.

20 ¶ Si filiusfamilias vel mercenarius [t] vi deiecerit, vtile interdictum competit.

21 ¶ Si aduersus eum, qui in libertatem ex seruitute, vel contrà petitur, post inchoatum liberale iudicium vtar interdicto: & liber iudicatus fuerit, & apparuerit, ignorante eo à seruis eius vi me deiectum: in possessionem restituar.

22 ¶ Quod seruus, vel procurator, vel colonus [u] tenent: dominus videtur [x] possidere. & ideo [y] his deiectis ipse deiici de possessione videtur, etiam [z] si ignoret eos deiectos, per quos possidebat. Et si quis igitur alius, per quem possidebam, deiectus fuerit: mihi competere interdictum, nemini dubium est.

23 ¶ Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cùm deiiceretur, possidebat. nec alius deiici visus est,

b possidet enim. *l. 1. §. 4. s. de adquirenda possess.*
c Imò, colono deiecto cõpetit hoc interdictum. *l. 18. l. 18. j. eod.*
d *v. l. 12. s. quæ in fraud. credit. l. 152. §. 1. j. de reg. iur.*
e Mandatum in flagitiis non excusat. *l. 37. s. ad l. Aquil. l. 13. in fin. j. quod vi aut clam. l. 11. §. 3. j. de iniuriis. l. 5. C. de accusationibus.* §9 n°1 §10 n°1
f Imò, excusandus videtur. *l. 169. j. de regul. iur. l. 37. s. ad l. Aquil.*
g Maleficium meo nomine gestum potest ratificari per me, si potest geri per alium: alias non, vt in adulterio. *Accurs. Bologn.*
h Ratihabitio etiam in delictis mandato comparatur: Igitur retroagitur, vide Cuiacium *17. obser. 10.*
i *l. 3. §. 10. j. eod. l. vlt. Cod. ad SC. Macedon. l. 194. j. de reg. iur. l. 7. in fi. C. quod cum eo.*
k *Vnde vi* vtile interdictum est, sed & si familia eius. *Paul. 5. sent. 6. §. 3.*
l cur ita? *colligite ex §. 2. Instit. de noxalib. l. 7. §. 1. s. de damno.*
m Damnum est, noxæ dedere cogi.
n *l. 40. §. 2. & vlt. l. 196. infra de verborum signific.* §16 n°1
o Serui continentur appellatione familiæ, *vt hîc.* An & mercenarii? Græci putant, & hanc legem ita accipiunt. *vt §. 20. j. eod.* §17 n°1
p Familia etiam vnus seruus. *Cic. pro Cæcinna.*
q Imò, duo familiam facere possunt. *Paul. 5. sent. 6. §. 3.* Imò, ne quidem duo faciunt familiam *l. 40. § vltim. j. de verborum significat.*
r *l. 25. §. 2. s. de ædilitio. l. 1. §. 5. s. de publicanis. l. 2. §. 14. j. vi bonor. rapt.*
s Mercenarius serui loco est. *l. 4. s. de vsu & habit.* seruitutis tres species, teste Laertio. vno στέρησις ὑπεραγίας, vbi nõ possis viuere, vt velis: Altero ἐν κτήσει, vt seruitus propriè sumpta, qua quis alterius dominio subiicitur: Tertio ἐν ὑποτάξει, qua seruiunt mercenarii, obærati, addicti, clientes, vasalli.
t Qui illi sunt? alieni, mercenarii. *Cic. pro Cæcinna. adde §. 20. j. eod.*
u Mercenarii inter domesticos. *l. 11. §. 1. j. de pœnis. Cic. pro Cæcinna.*
x *l. 1. C. de vsucapionib.* y *l. 6. §. 5. C. de his qui ad eccles.*
z *l. 44. §. vlt. s. de adquir. possess.*

quàm qui possidet.

24 ¶ Siue autem corpore, siue animo possidens quis, deiectus est: palàm est, eum vi deiectum videri. Idcircóque si quis de agro suo, vel de domo processisset nemine suorum relicto: mox reuertens, prohibitus [a] sit ingredi vel ipsum prædium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit [b], & ipse possederit: vi deiectus videatur. ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.

25 ¶ Quòd vulgò dicitur, æstiuorum hibernorúmque [c] saltuum nos possessiones animo retinere: id exempli causâ didici Proculum dicere. nam ex [d] omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus, vt omisisse possessionem vellemus, idem est.

26 ¶ Eum: qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem & incipere possidere prohibeatur: non videri deiectum: verius est. deiicitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipitur.

27 ¶ Vim vi repellere licere [e], Cassius scribit. idque ius naturâ comparatur. apparet autem (inquit) ex eo, arma armis repellere licere [f].

28 ¶ Vi [g] possidere eum, definiendum est: qui, expulso vetere possessore, adquisitam per vim possessionem obtinet. aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus venit, vt contra bonos mores, auxilio ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit. Sed qui per vim possessionē suam retinuerit, Labeo ait, non vi possidere.

29 ¶ Idem Labeo ait, eum, qui metu turbæ [h] perterritus fugerit, videri deiectum. Sed Pomponius ait, vim sine [i] corporali vi locum non habere. Ego, etiam eum, qui fugatus est superuenientibus quibusdam, si illi vi occupauerunt possessionem, videri vi deiectum.

30 ¶ Qui à me vi possidebat, si ab alio [k] deiiciatur, habet interdictum.

31 ¶ Qui vi deiectus est, quidquid [l] damni senserit ob hoc, quòd deiectus est, recuperare debet. pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus.

32 ¶ Si fundus, à quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset: cæteræ verò res, quæ vi ablatæ sunt: non restituantur: hîc dicendum est, interdictum nihilo minùs tenere: quia verum est, vi esse deiectum. Planè si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus verò mobilibus [m] ad exhibendum actione: potest hoc suo arbitrio habere. & ita Iulianus scribit. Idem scribit, & si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri.

33 ¶ Quod autem ait prætor, *Quæque ibi habuit*, sic accipimus, vt omnes res contineantur: non solùm quæ propriæ ipsius fuerunt: verùm etiam si quæ apud eum depositæ, vel ei commodatæ, vel pigneratę, quarúmque vsum, vel vsumfructum, vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ [n] sunt. cùm enim dicat prætor *habuit*: omnia hæc habendi verbo continentur.

34 ¶ Rectissimè autem prætor addidit, *Tunc* [o] *ibi habuit.* tunc sic accipimus, cùm deiiceretur. Et ideo & si quid postea desiit illîc esse: dicendum erit, in interdictum venire. Sic fit: vt, etiam si homines, vel pecora demortua sint post deiectionem, interdicto locus sit. Denique scribit Iulianus, eum, qui vi deiecit ex eo prædio, in quo homines fuerant, propiùs esse, vt etiam sine [p] culpa eius mortuis hominibus æstimationem eorum per interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam [q] mortuo eo tenetur [r].

35 ¶ Huic consequens esse ait, vt villæ quoque, & ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur. vbi enim quis (inquit) deiecit: per eum stetisse [s] videtur, quo minùs restitueret.

36 ¶ Idcirco constare ait, eum, qui vi deiecit, quíque [t] vi sine dolo malo desierit possidere, interdicto teneri.

37 ¶ *Ibi* autem ait prætor: vt ne quis. & quæ illîc non habuit, complectatur.

38 ¶ Sanè quod ait prætor *ibi*, quomodo accipimus? vtrùm in eo loco, vnde quis vi deiectus est: an verò in omni possessione? & meliùs dicetur, non ad angulum referendum, vel locum, in quo fuerit, verumetiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit, cùm deiicitur.

39 ¶ Annus in hoc interdicto [u] vtilis est.

40 ¶ Ex die, quo quis deiectus est, fructuum [x] ratio habetur: quamuis in cæteris interdictis, ex quo edita sunt, non retrò [y] computantur. Idem est & in rebus mobilibus,

a *l.3.§.14.j.eodem.*
b *§.pen.j.eod. Paul.5.sent.6.§.6.*
c *l.3.§.11.s.de adquir.posses.*
d *l.44.in fi.s.de adquir.poss.*
e *l.17.j.eod. l.3.s.de iustitia & iure. l.4.s.ad l.Aquil.*
f hinc nascitur exceptio inculpatæ tutelæ, de qua *v. Oldendorp.c.33. de except.*
g nota, vi possidere quid sit.
h ipso visu, nō solo rumore. *l.33.§.2. s. de vsucapionib.*
i *l.3.§.7. s. eod. l.9. s. quod metus causa.*
k *v. Paul.5.sen.6.§.7.*
l *l.6.j.eod.*
m *l.14. in fi.j.eo.*
n locatæ sint. *Vulgat. Hal.*
o *l.1.j.eod.*
p aliud si eius facto. *l.10.j.eod.*
q *l.pen.j.eo. l.7.§.2. l.8. l.16. l.vlt. s.de condict.fur. l.30.s.de act. empti. l.46. l.67. in fi.j.de furtis.*
r & ita, Raptor semper est in mora. *l.vlt.C.de condict. ob turp. caus. l.9. Cod. de furtis.*
s Qui alium deiicit, moram restituendi cōmittit. *l.pen.j.eo. adde l.82.in fin.j. de verb.oblig.*
t quive dolo malo desierit. *Vulgat. Hal.* sed Florentina probari potest. *arg. l.15.j.eo.*
u *l.2. Cod. vnde vi.*
x *l. 4. C. vnde vi. l.38. §.4. s. de vsuris.*
y *l.6.j.eo. v. l.2. s. de interdictis.*
z *¶ l.15.j.eo.*
a Interdicto vnde vi quisq; etiam lucrum adsequitur, qđ facturum fuerat, si non ei iniuria facta fuisset.
b *v. l.vnic. C. de sententiis quæ pro eo quod interest.*
c *v. l.3. §.3.j. de itin. actúque.*
d *§.3. vers. Ad solam. s. eod.*
e *l.2. in fi. l.7. s. de obsequiis.*
f *v. l.5. Cod. de falsis.*
g *l.11. in fi. s. de dolo.*
h *§.1. vers. Sed hæredibus Insti. de perpet. & tempor.*
i Hoc interdictum datur possessori.
k Non possidet, qui ab alio possidet.
l *§.24. s. eo. adde Paul.5.sen.5. §.6.*
m *l.3. in fi.j.eod. l.2. in fi. C. vnde vi.*
n *l.9. in fi.pr.j. eod.*
o siquidem dolus repræsentat possessionē. *l.131. l.150.j.de regul.iur.*
p Idem est. *Vulgat.* quod quidem est. *Haloand.*
q vide locum elegantem apud Ciceronem 15. *Epist.famil.16.*
r Turpia lucra hęredibus extorquentur. *l.5.s.de calumniatorib. l.16. in f. l.19.s.quod met.causa. l.35.j.de oblig. l.38.j.de reg.iur. l.vn.C.ex delictis defuncto.*
s *l.38.j.de reg.iur.*
t *l.1. in fi.s.eod.*
u optima ratio. Nam quæ rei persecutionem continent actiones, perpetuæ [illegible] *35.j.de oblig.* perpetuæ, inquam, non tamen excedunt trigesimum & quadragesimum annum. *l.7. C de præscript. xxx. ann.*

quæ ibi erant. nam & eorum fructus computandi sunt, ex quo quis vi deiectus est.

41 ¶ Non solùm autem fructuum ratio in hoc interdicto habetur, verùm [z] cæterarum etiam vtilitatium [a] habenda est. nam & Viuianus refert, in hoc interdicto omnia, quæcunque habiturus vel adsecuturus erat is, qui deiectus est, si vi deiectus non esset, restitui, aut eorum litem à iudice æstimari [b] debere: eúmque tantum consecutum, quanti [c] sua interesset, se vi deiectum non esse.

42 ¶ Ex interdicto *vnde vi*, etiam is, qui non possidet, restituere cogetur.

43 ¶ Interdictum hoc, quia atrocitatem [d] facinoris in se habeat, quæsitum est, an liberto in patronum, vel liberis aduersus parentes competit. & verius est [e], nec liberto in patronum, nec [f] in parentes liberis dandum esse. meliúsque [g] erit, in factum actionem his competere. aliter atque si vi armata vsus sit aduersus libertum patronus, vel aduersus liberos parens. nam hîc interdictum competit.

44 ¶ Hoc interdictum & heredi [h], & cæteris successoribus competit.

45 ¶ Non alij autem, quàm ei qui possidet [i], interdictum vnde vi competere, argumentum præbet, quod apud Viuianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc interdicto experiri: quia per eos retineo possessionem, qui deiecti non sunt.

46 ¶ Idem Viuianus refert: seruos quosdam vi depulit, alios retinuit, & vinxit, aut etiam eis imperauit: vi te deiectum intelligi: desisse enim possidere, cùm [k] serui ab alio possideantur. Et quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si fortè nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent, qui ingressus in possessionem esset.

47 ¶ Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem, & non deiiciam possessorem, sed vinctum [l] opus facere cogam: quatenus res (inquit) esset? ego verius puto, eum quoque deiectum videri, qui illîc vinctus est.

48 ¶ Ex causa huius interdicti, in heredem [m], & bonorum possessorem, cæterósque successores, in factum actio competit in id [n], quod ad eos peruenit.

2. *Paulus* libro 65. ad Edictum.

DOlóve [o] malo eorum factum est, quo minùs perueniret.

2. *Armis deiectis, quomodo accipitur.* 9. *De vi armata repellenda.* 10. *De procuratore.* 11. *De familia.* 12. *De eo qui dolo fecit, quo quis armis deiiceretur.* 13. *De vsufructu, & vsu.* 18. *De herede.*

3. *Vlpianus* lib. 69. ad Edictum.

QVod est [p], & si [q] quis armis deiectus est: quia ex facinoribus defunctorum de [r] eo, quod ad heredē peruenit, actio datur. sufficit [s] enim, non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire.

1 ¶ Hæc actio, quæ aduersus [t] heredem cæterósque successores pertinet, perpetuò competit: quia [u] in ea rei persecutio continetur.

2 ¶ Armis [x] deiectum, quomodo accipimus? arma [y] sunt omnia tela. hoc est, & fustes [z], & lapides: non solum gladij, hastæ, frameæ [a], id est romphææ [b].

3 ¶ Planè & si vnus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis deiectus possessor videtur.

4 ¶ Plùs dicitur: etsi inermes [c] venerāt: si in ipsa cōcertatione, qui inermes venerant, cò processerūt, vt fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. 5 ¶ Qui armati venerunt, etsi armis non sunt vsi ad deiiciendū, sed deiecerunt: armata vis facta esse videtur. sufficit [d] enim terror armorū, vt videantur armis deiecisse. 6 ¶ Si quis autem visis [e] armatis, qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non videtur deiectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant: sed alio tendebant. 7 ¶ Proinde & si, cùm armatos audisset [f] venire, metu decesserit de possessione: siue verum, siue falsum audisset: dicendum est, non esse eū armis deiectum, nisi [g] possessio ab his fuerit occupata.

8 ¶ Si autem, cùm dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt [h], qui inuaserant possessionem: videri eum armis deiectum.

9 ¶ Eum igitur, qui cum armis venit, possumus [i] armis repellere. sed hoc confestim [k], non ex interuallo [l]. dummodò sciamus, non solùm resistere permissum, ne deiiciatur: sed etsi deiectus quis fuerit, eundem deiicere non ex interuallo, sed ex continenti.

x *vide Cic. pro Cæcinna.*
y *§.6. in fi.* [illegible] *de interdictis.* [illegible] *4.j. de verb. sign.* [illegible] *v.10. Gell.* [illegible] apparata [illegible] rum. *v. Leonem in trac. de* [illegible] *apparatu* [illegible] dorum *18.* [illegible] *& seq.*
z [illegible] *10. Eclog. ex lib. 60. tit. 17. c. 7.*
a vocabulum Germanicum, éstque hasta angusto & breui ferro. Eques scuto & framea contentus erat. *Tacit. lib. de moribus Germ.* Isidorus *18. orig. 6.* spatam interpretatur & gladium ex vtraque parte acutum. Spatæ & semispatæ meminit *Ælianus 2. de re militari 15.*
b [illegible] *Eclo. ibid.* Romphæa genus teli Thraciæ nationis. Ennius [illegible] *Annal. apud Gellium, c. 25.* cuius etiā meminit Liuius. Hinc 2. *Apocalyp. vers.* [illegible] hoc dicit [illegible] De romphæa quædam etiam dixi superiùs.
c Inermis autē non fuisse videtur, qui glebis, saxis aut fustibus aliquē eiecit: Inde & qui præter [illegible] ramū defregerūt arboris, vt quē eo eiicerent, ac quod magis est, inermis nō videtur cui vim armati [illegible] ad nocendum, etiā arma nō habeat, vt notat *Cicero orat. pro Cæcinna.* Plerique enim ita robusti à natura & corpore, vt pugnus eis sit armorum vice.
d Deiecisse videtur, qui armis terruit.
e Metus oculis concipi potest.
f Metus auditu & opinione cōceptus vanus est: nisi effectus secutus est. *l.* [illegible] *s. quod met. caus.*
g *l.1. §.20. s. eo. Paul. 5. sen. 6. §. 4.*
h *l.* [illegible] *j. eo.*
i *l.1. §.* [illegible] *l. 12. §.* [illegible] *s. quod met. caus.* [illegible] *§. 4. s. ad l. Aquil.* [illegible] *3. s. de iust.*
k illicò, in ipsa cōcertatione & congressu. *l. 17. j. eod.* [illegible] *Demosthenes* [illegible]
l nam qui ex interuallo vim infert, cogitatò infert [illegible]

10. Eclog. ex 60. tit. 17. c. 7. qui locus, vt imperfectus, sic suppletur à Cuiacio ex Basilicis [illegible] *ad l. 12. s. quod met. caus.* [illegible] & à Theodoro Hermopolite [illegible] *v. Cuiac. 5. obs. 18.*

§7 nº.1.

10 ¶Cùm procurator [a] armatus venit, & ipse dominus armis deiecisse videtur, siue mandauit, siue (vt Iulianus ait) ratum [b] habuit.

11 ¶Hoc & in familia dicendum est. nam cùm familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi iussi, vel ratum habui.

12 ¶Hoc interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiiceretur. & post [c] annum reddetur.

13 ¶In id [d], quod peruenit ad eum, qui [e] prohibuit, Vnde vi interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur vti frui vsufructu fundi.

14 ¶Vti frui autem prohibuisse is videtur: qui vi deiecit vtentem & fruentem: aut non admisit [f], cùm ex fundo exisset non vsusfructus deserendi causâ. Cæterum, si quis ab initio [g] volentem incipere vti frui, prohibuit: hoc interdictum locum non habet. quid ergo est? debet fructuarius vsumfructum vindicare.

15 ¶Pertinet autem hoc interdictum ad eum, qui fundo vti frui prohibitus est. pertinebit etiam ad eum, qui ædificiis vti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus, ad res mobiles [h] hoc interdictum non pertinere, si quis vti frui prohibitus est re mobili, nisi "si" rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt: dicendum est, etiam ad eas referri hoc interdictum debere.

16 ¶Item si non vsusfructus, sed vsus sit relictus: competit hoc interdictum. ex quacunque enim causa constitutus est vsusfructus [i], vel vsus: hoc interdictum locum habebit.

17 ¶Qui vsusfructus nomine qualiter qualiter [k] fuit quasi in possessione, vtetur hoc interdicto. Sed si quis, posteaquàm prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus: rectè dicitur, heredibus & successoribus competere hoc interdictum: non vt in futurum constituatur vsusfructus: sed vt præterita causa, & damnum præteritum sarciatur.

18 ¶Heres [l] quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id [m], quod ad se peruenit.

ad defensioné, quàm ad vltionem spectat: vltio autem pro... l. 45. ... §.ad l. Aquil. l. 1. C. vnde vi.
a l. 1. §. 13. ſ. eod.
b l. 1. §. 14. ſ. eo.
c l. 7. §. 5. ſ. com. diuid.
d l. 1. in fi. ſ. eo. ... Eclog. ex lib. 60. tit. 17. c. 8. in f.
e qui armis deiecit. Cuiac. 5. obs. 20.
f l. 1. §. 24. ſ. eod. l. 6. in fi. ſ. de adquir. poss. qui ia... cum præclusit ... Eclog. ex lib. ... tit. 23. c. 1.
g l. 1. §. 26. ſ. eo.
h l. 1. §. 6. ſ. eod.
i §. 13. 14. ſ. eod. §. 17. j. eo. l. 9. in fi. j. eod.
k l. 10. j. eo. l. 60. ſ. de vsufruc. & quemadm.
l l. 1. in fi. ſ. e.
m d. l. 1. in fi. 10. Eclog. ex lib. 60. tit. 17. c. 8. in fi.

De municipibus.

4. *Idem* lib. 10. ad Edictum.

SI vi me deiecerit quis nomine [n] municipum: in municipes [o] mihi interdictum reddendum, Pomponius scribit, si quid [p] ad eos peruenit.

n i. iussu & nominato consi... aut mox secutura ratihabitione. Idem dicendú si pars maior municipum delictum approbauit iussitve. Aliàs si ciues aliquid fecerint, tanquam singuli, alii non obligantur tali delicto, v. Mynsingerum 4. obs. ... nisi, vt dictú est, iidem ipsi vel iusserint vel adprobauerint. Mynsing. 4.
o ... l. 9. §. 1. ſ. quod met. caus. l. ... ſ. quod cuiusque vniuers.
p l. 9. §. 1. supra quod met. causa. ... §. 1. ſ. de dolo. ... §. vlt. l. 2. ſ. de adquir. poss.

De compulso in possessionem inducere.

5. *Idem* lib. 11. ad Edictum.

SI rerum [q] tibi possessionem tradidero dicit Pomponius, vnde vi interdictum cessare: quoniam non est vi deiectus, qui compulsus [r] est in possessionem inducere.

q l. 27. ſ. de reb. cred.
q si iterú tibi. Hal.
r l. 9. in fi. pr. ſ. quod met. caus.

De condemnatione in id quod interest.

6. *Paulus* libro decimoseptimo ad Edictum.

IN interdicto vnde vi tanti [s] condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. & hoc iure nos vti, Pomponius scribit. id est, tanti rem videri, quanti [t] actoris intersit. quod aliàs [u] minus esse, aliàs plus. nam sæpè actoris pluris interesse, hominem retinere, quàm quanti is est. veluti cùm quæstionis [x] habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis [y] adeundæ, intersit eius, eum possideri.

s l. 1. §. 31. & ... l. 4. Cod. vnde vi.
t Tanti res æstimatur, quanti actoris interest.
u l. 13. ſ. de re iudic.
x l. vlt. ſ. ad exhibend.
y l. 52. §. 28. j. de furtis.

Si alius deiecit alius possidet.

7. *Idem* libro vigesimoquarto ad Edictum.

CVm à te vi deiectus sim: si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio, quàm [z] tecum, interdicto experiri.

z l. 15. j. eo. l. 4. §. 22. ſ. de vsurpat.

De non domino.

8. *Idem* libro quinquagesimoquarto ad Edictum.

FVlcinius dicebat, vi possideri, quotiens vel non dominus [a], cùm tamen possideret, vi deiectus est.

a l. 1. §. 3. ſ. eo. l. 4. §. 7. ſ. si seruit. vindic. l. vlt. ſ. de ... poss. l. 2. in fi. ... prox.

De heredibus. De vsufructu.

9. *Idem* libro sexagesimoquinto ad Edictum.

SI plures heredes sunt: vnusquisque non in amplius quàm [b] ad eum peruenerit, tenetur. Qua de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum peruenerit, quamuis ex parte heres sit.

b l. 1. in fi. ſ. eo.

1 ¶Deiectum ab vsufructu [c], in eandem causam prætor restitui iubet: id est, in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaq; si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquàm deiectus est à domino: nihilo minùs cogendus erit restituere, id est vsumfructum iterum constituere.

c ¶l. 3. §. 13. 14. 15. 16. ſ. eo. l. 10. j. eo.

10. *Gaius* lib. 2. ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SI de fundo proprietarium, & fructuarium [d] prædo expulerit: atque ob id fructuarius constituto tempore nō vsus, perdiderit ius suum: nemo dubitat, quin dominus, siue experiatur cum fructuario aduersus prædonem: siue non experiatur, retinere debeat reuersum ad se vsumfructum. & quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius pertineat, cuius facto periit.

d v. l. 9. in fin. ſ. eod.

Si quis re possessa prohibeatur vti arbitrio suo.

11. *Pomponius* lib. 6. ex Plautio.

VIm [e] facit, qui non sinit, possidentem eo, quod possidebit, vti arbitrio suo: siue in serendo [f], siue fodiendo, siue arando, siue quid ædificando [g], siue quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem aduersarij non relinquit.

e & iniuriam. l. 14. j. de iniur.
f l. 3. §. 4. in fi. j. tit. prox.
g l. 3. §. 2. j. titu. prox.

Si colonus qui emptorem non admisit, ab alio deiiciatur.

12. *Marcellus* libro 19. Digestorum.

COlonus eum, cui [h] locator fundum vendiderat, cùm is in possessionem missus esset, non admisit. deinde colonus vi ab alio [i] deiectus est. quærebatur, quis haberet interdictum vnde vi. dixi, nihil [k] interesse: colonus dominum ingredi volentem prohibuisset: an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisit. igitur interdictum vnde vi colono competiturum [l]: ipsúmque simili interdicto locatori [m] obstrictum fore: quem deiecisse tunc videretur, cùm emptori possessionem non tradidit: nisi fortè propter iustam & probabilem causam [n] id fecisset.

h l. 18. j. eo. l. 20. ſ. de adq. poss.
i vi ab eo, sic puto legendú, ob hæc verba quæ sequuntur, *igitur interdictum vnde vi colono competiturum: ipsúmque simili interdicto locatori.*
k l. 155. §. 3. j. de reg. iur.
l aduersus eú à quo deiectus est. l. 25. §. 1. ſ. locati.
m l. 3. §. 3. j. tit. prox.
n l. 61. in fi. pr. ſ. locati. l. 20. in f. ſ. de adq. poss.

De fama.

13. *Vlpianus* lib. 8. ad Sabinum.

NEque vnde vi, neque aliud interdictum famosum [o] est [p].

o l. 32. j. de pœnis. adde l. 2. j. stellionatus.
p Imò, videtur esse famosum, cùm is qui vim alteri inferat, æquè peccet, atque is qui datam fidem non seruat. Talis autem, si damnetur, est infamis. l. 1. l. 6. in fi. supra de his qui not. inf.

De eo qui vi, clam, aut precario possidet. De fundo, & reb. mobilib.

14. *Pomponius* lib. 29. ad Sabinum.

SEd si vi armata deiectus es: sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi aut clam aut precariò eum possideres: ita res quoque mobiles [q] omnimodo recipies.

q l. 1. §. 6. 8. l. 3. §. 15. vers. consequenter. ſ. eod.

Si is qui deiecit, vel vi aut clam fecit, possidere desierit.

15. *Paulus* lib. 13. ad Sabinum.

SI vi me deieceris, vel vi aut clam feceris: quamuis sine [r] dolo & culpa amiseris possessionem: tamen damnandus es, quanti mea intersit: quia in eo ipso culpa tua præcessit, quòd omnino vi deiecisti, aut vi aut clam fecisti.

r l. 1. §. 36. ſ. eod.

De patre deiicientis.

16. *Vlpianus* lib. 29. ad Edictum.

IN interdicto vnde vi [s] dicendum est, vt eius causa, quod ad patrem [t] peruenit, ipse teneatur.

s vnde vi, vti potes, si à filiofamilias deiectus es, vt eius causa, &c. vulga. Hal.
t l. 1. §. 20. ſ. eod. l. 3. §. 12. supra de peculio.

De deiectione & recuperatione.

17. *Iulianus* lib. 48. Digestorum.

QVi possessionem vi ereptam, vi in [u] ipso congressu recuperat: in pristinam causam reuerti, potiùs quàm vi possidere intelligendus est. ideóque si te vi deiecero, ilicò tu me, deinde ego te: vnde vi interdictum tibi vtile erit.

u l. 3. §. 9. supra eod.

Si emptor colonum à quo non fuit admissus, expulerit.

1. *De rei vindicatione.*

18. *Papinianus* lib. 26. Quæstionum.

CVm fundum, qui locauerat, vendidisset: iussit, emptorem in vacuam [x] possessionem ire: quem colonus [y] intrare prohibuit. postea emptor vi colonum expulit. interdictis vnde vi quæsitum est. placebat, colonum interdicto venditori teneri: quia nihil interesset, ipsum, an alium ex voluntate eius missum intrare prohibuerit. neq; enim antè [z] omissam [a] possessionem videri, quàm si tradita fuisset emptori: quia nemo eo animo esset, vt possessionem amitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum interdicto colono teneri. non enim ab ipso, sed à venditore per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si voluntate venditoris colonum postea vi expul-

x vacua est autem possessio, quæ à némine detinetur. l. 68. ſ. de contr. emp.
y v. 12. ſ. eo.
z Amitti non potest, quod nunquam fuit traditum.
a amissam. Hal.

a qui. *Hal.*
b Non est iuuandus, qui illicitum mandatum suscepit. Cur illicitum mandatum suscepisse dicitur? Quia vim alteri factam nemini licet repellere: nisi fortè is sit coniunctus vel socius. vide Socinum, *reg. 444.*
c vide Socinum *reg. 188.* adde quæ scripsi *ad l. 12. ff. de adq. poss.*
d *l. 1. §. 34. 35. in fi. ff. eo.*
e *d. §. 35. Paul. 5. sent. 6. §. 8.*
f *adde l. 8. in f. ff. de religiosis.*
g *l. 8. C. 6. §. 4. Inst. de interdict. adde 58. Eclo. 14.*
h hoc interdictum, est retinendæ possessionis.
i vti nunc eas. *l. 3. §. 6. in fi. ff. eo. Festus in verbo Possessio, v. Cuia. 5. obs. 22.*
k Cur ita? fortè quia alia remedia competunt. *l. 1. §. 1. 14. 15. ff. de cloacis.*
l *l. 3. in fi. ff. eo.*
m *§. 4. vers. sed interdicto. Inst. de interdictis.*
n habet, *Vulgat.* habeat. *Hal.*
o In hoc interdictum venit vt reus desistat à turbatione præsenti & futura. *ff. ne vis fiat ei.* eóque nomine cautio exigitur. *l. 1. C. eod.* venit etiam restitutio damni & interesse. *l. 3. in fi. ff. eo.*
p *§. 4. ff. eo. & d. vers. sed interdicto. Pau. 5. sent. 6. §. 1.*
q Separatorũ separata esse debet ratio. *l. 12. §. 1. ff. de adq. poss.*
r Possessionis à proprietate differentia.
s Quem possessorem esse constat, is rei partes obtinet.
t Vindicationes possessionis, interdicta vti possidetis & vtrubi: Interdicta, inquam, in ipsa possessione: vt vindicationem rerum, in re vel in rẽ actiones dicuntur, quod in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba quasi in fundo potius quã rei vel fundi.
u vt postea de proprietate cognoscatur. *l. 35. ff. de adq. poss. l. 5. §. 1. ff. ad l. Iul. de vi publ. l. 7. C. de iudi. l. 13. Cod. de rei vind. l. 3. Cod. fin. regun. l. 3. C. de interdic. l. 14. C. de agris.*

sisset. dixi, non esse iuuandum, qui [a] mandatum illicitum [b] susceperit.

1 ¶ Eum [c], qui fundum vindicauit ab eo, cum quo interdicto vnde vi potuit experiri, pendente iudicio nihilo minùs interdicto rectè agere, placuit.

De periculo interitus.

19. *Tryphoninus* libro quintodecimo Disputationum.

MEritò Iulianus respondit: si me de fundo vi deieceris, in quo res mouentes fuerunt: cùm mihi interdicto vnde vi restituere debeas non solùm possessionem soli, sed & ea, quæ ibi fuerunt: quanquàm ego moram [d] fecero, quo minus interdicto te conuenirem, subtractis tamen mortalitate [e] seruis, aut pecoribus, aliísve rebus casu intercidentibus, tuum tamen onus nihilo minùs in eis restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus quàm frustrator debitor constitutus est.

De conductore deiecto.

20. *Labeo* libro tertio Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI colonus tuus [f] vi deiectus est, ages vnde vi interdicto. Idem, si inquilinus tuus vi deiectus fuerit. *Paulus*: Idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

VTI [g] POSSIDETIS [h].

Tit. XVII.

Interdictum. 1. Summa. 2. Et ratio interdicti. 3. Quib. casib. locum habet. 4. De possessione acquirenda, vel restituenda. collatio huius interdicti, & interdicti vnde vi. 5. De vi, clam, precario. 6. De possessore. 7. Totius, vel partis. 8. De reb. soli. 9. De violenta, clandestina, precaria possessione.

1. *Vlpianus* lib. 69. ad Edictum.

AIt prætor: *Vti [i] eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis: quo minus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc interdictum non dabo [k], neque pluris, quàm quanti [l] res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam.*

1 ¶ Hoc interdictum de soli [m] possessore scriptũ est, quem potiorem prætor in soli possessione habebat [n]. & est prohibitorium [o] ad retinendam [p] possessionem.

2 ¶ Huius autem interdicti proponendi causa hęc fuit, quod separata [q] esse debet possessio [r] à proprietate. fieri enim potest: vt alter possessor sit, dominus non sit, alter dominus quidem sit, possessor verò non sit. fieri potest, vt & possessor idem, & dominus sit.

3 ¶ Inter litigatores ergo quotiens est proprietatis controuersia: aut conuenit inter litigatores, vter possessor sit, vter petitor: aut non conuenit. si conuenit [s]: absolutum est: ille possessoris commodo, quem conuenit possidere: ille petitoris onere fungetur. sed si inter ipsos contendatur, vter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc, si res soli sit, in [t] cuius possessione contenditur, ad hoc interdictum remittentur [u].

4 ¶ Est igitur hoc interdictum, quod vulgò *vti possidetis* appellatur, retinendæ [x] possessionis. nam huius rei causa redditur, ne vis fiat ei, qui possidet, & consequenter proponitur post interdictum *vnde vi* [y], illud [z] enim restituit vi amissam possessionem: hoc interdictum tuetur, ne amittatur possessio. denique prætor possidenti vim fieri vetat. & illud quidem interdictum oppugnat possessorem: hoc tuetur. Et (vt Pedius ait) omnis de possessione [a] controuersia aut eò pertinet, vt, quod non possidemus, nobis restituatur [b]: aut ad hoc, vt retinere [c] nobis liceat, quod possidemus. Restitutæ [d] possessionis ordo aut interdicto expeditur, aut per actionem [e]. Retinendæ itaque possessionis duplex via est, aut exceptio, aut interdictum: exceptio datur ex multis causis [f] ei, qui possidet.

5 ¶ Perpetuò autem hoc interdicto insunt hæc: *Quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo possidet.*

6 ¶ Interdictum autem [h] possessorem prædij [i] tuetur, quod est *vti possidetis*. actio [k] enim numquàm [l] vltrò [m] possessori [n] datur. quippe sufficit ei, quòd possideat.

7 ¶ Hoc interdictum locum habet, siue quis totum fundum possidere se dicat siue pro certa [o] parte, siue pro [p] indiuiso possideat.

8 ¶ Hoc interdictum in omnibus etiam possessionibus, quæ sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo [q] possideri possit [r].

9 ¶ Quod ait prætor in interdicto; *nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis*: hoc eò pertinet: vt, si quis possidet vi, aut clam, aut precariò. si quidem ab alio [s], prosit ei possessio, si verò ab aduersario suo, non debeat eum propter hoc, quòd ab eo possidet, vincere. has enim possessiones non debere proficere, palam est.

2. *Paulus* lib. 65. ad Edictum.

IVsta enim an iniusta aduersus cæteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert. qualiscũque enim possessor, hoc ipso, quòd possessor est, plus iuris habet, quàm ille, qui non possidet.

De duob. insolidum possidentibus. 1. De actore & reo. 2. De eo qui prohibetur ædificare. 3. Vel ædes reficere. 4. Vel fundum colere. 5 De proiectione supra solum. 6. Vel in ædes vicini. 7. De cænaculo & superficie. 8. De his qui in possessionem missi sunt. 9. De tectoriis. 10. De eo qui à vi possidente accepit. 11. In quantum fit condemnatio.

3. *Vlpianus* lib. 69. ad Edictum.

SI duo possideant in solidum: videamus, quid sit dicendum. quod qualiter procedat, tractemus, si quis proponeret [t] possessionem iustam, & iniustam. ego possideo ex iusta causa: tu vi, aut clam [u]. si à me possides, superior sum interdicto. si verò non à me, neuter nostrûm vincetur. nã & tu possides, & ego.

1 ¶ Hoc interdictum duplex [x] est. & hi, quibus competit, & actores & rei sunt.

2 ¶ Hoc interdictum sufficit ei, qui ædificare [y] in suo prohibetur. etenim videris mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibes me vti mea possessione.

3 ¶ Cùm inquilinus [z] dominum ædes reficere volentem prohiberet: æquè competere interdictum vti possidetis, placuit: testaríque dominum, non prohibere inquilinum, ne [a] habitaret: sed ne possideret.

4 ¶ Itẽ videamus, si auctor [b] vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit [c], quid iuris sit. & ait Põponius, posse te ei denuntiare, & vites præcidere. idque & Labeo scribit. aut vti eũ debere interdicto vti possideris de eo loco, quo radices cõtinẽtur vitiũ. nã si tibi vim fecerit, quo minùs eas vites vel pręcidas, vel trãsducas: vim tibi facere videtur, quo min[us] possideas. etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Põponius.

5 ¶ Itẽ videamus, si proiectio [d] supra vicini solũ [e], non iure haberi dicatur, an interdictũ vti possidetis sit vtile alteri aduersus alterũ. & est apud Cassium relatũ, vtriq; esse inutile [f]. quia alter solũ possidet, alter cũ ædib[us] superficiẽ.

6 ¶ Labeo quoque scribit: Ex ædibus meis in ædes tuas [g] proiectum habeo. interdicis mecum [h], si eum locũ possideamus, qui proiecto tegetur: an [i], quo facilius possim retinere possessionem eius proiectionis, interdico tecum, sicuti [k] nunc [l] possidetis eas ædes, ex quibus pro-

x Interdicto vti possidetis possessionem retinemus. *§. 1. ff. eo.*
y quod pertinet ad recuperandam possessionem. *l. 1. §. 1. ff. de vi & vi.* Priùs est autem vt recuperetur possessio, quàm vt retineri possit. vix est enim vt quidquam retineri possit quod adprehensum non sit. z Interdicti vti possidetis, & vnde vi differentia. a Possessionum controuersiæ eo pertinent, vt vel possessio nobis restituatur, vel à nobis retineatur. Restituatur, amissa: Retineatur, non amissa.
b Fallor ego, aut Iurisconsultus abutitur vocabulo *restituendi*, quo scilicet intelligit interdicta adipiscendæ & recuperandæ possessionis. *§. 3. 6. Inst. de interdict. l. 2. §. 3. ff. de interdic.* aliàs adipiscendæ possessionis interdicta Pedius malè omitteret.
c hinc interdictum retinendæ possessionis. *§. 4. Inst. de interdict.*
d *al.* restituendæ. e ¶ *fortè legendum, exceptionem*, idque verba quæ sequuntur exprimunt. Retinendæ, itaque inquit, possessionis duplex via est, aut exceptio, aut interdictum. sed tamen actionis verbo actionem in factum intelligere possis, de qua *in l. 4. §. 2. ff. de damno. l. 3. § 2. ff. ne vis fiat ei. v. quæ dixi ad l. vlt. C. de act. emp.* aut condictionem incerti. *v. Cuia. 5. obs. 17.* Dicam plenius. Retinendæ possessionis plura esse remedia, est interdictum *ne vis fiat ei. ff. tit. 4.* (cuius adfinia remedia sunt, Actio in factum, de qua hîc agitur: manus militaris. *d. l. 3. in pr. l. 5. §. 27. ff. vt in poss.* sequestratio possessionis litigiosæ. *l. 5. §. 1. in fi. vt legator.*) Interdictũ *vti possidetis, vt hoc tit.* Interdictũ *vtrubi. ff. tit. 31. de itin. actúq. priuato. ff. tit. 19. de aqua quotid. & æstiua. ff. tit.* [illegible] *de riuis. ff. tit. 21. de fonte. ff. tit. 22.* officiũ iudicis, cũ periculũ est ne partes veniãt [illegible] *l. 13. §. 3. ff. de vsufr.* v. Menoch. *in commentario de retinenda poss.* f [illegible] exceptionũ causæ, putà pacti, rei iudicatæ, iurisiurandi, doli & similes. [illegible] quo ex his modis à me possides, succũbis. h Traiectio est verborũ [illegible]
ei desit libera possidẽdi facultas. o nã incerta pars possideri nõ põt. *l. 3. §. 2. l. 26. ff. de adq. poss.* p Pars certa hic opponitur parti pro indiuiso. Est enim pars pro indiuiso incerta. Imò oculis aut digito pars ea demõstrari nõ põt: fusa est enim [illegible] sáq; per id omne qđ cõmune est. *v. l. 7. ff. quib. mod. vsusfr. amit. & l. 6. §. 1. ff. com. præd.* r possint. *Hal.* [illegible]
q iusta exceptio, de qua v. leg. *1. in f.* leg. *30. §.* [illegible] *ff. de adq. poss. §. 4. Inst. de interdictis. 2. 3. ff. e. l. vlt. ff. de adq. poss. l. 4. §. 23. ff. de vsucap. l. 17. ff. de precario.*
t Ex Trebatii, s. sentẽtia. cui neque Proculiani neq. nos assentimur. & ita Cuiacius cõciliat hãc legẽ cũ lege *3. §. 5. ff. de adq poss* quæ negat duos in solidũ possidere posse. u i. iniustè: si quidẽ, clã possessio iniusta est. *l. 7. §. 4. ff. com. diuid.* x *§.* [illegible] *plicia. Inst. de interd. l. 37. ff. de obl. & act.* y *§. 3. 4. ff. e. l. 11. ff. ti. prox. l. 52. §. 2 ff. de adq.* [illegible]
z *v. l. 12. in fi. ff. tit. prox.* a v. quæ scripsi *ad l. 3. C. de locato.* b [illegible] *vulgat.* [illegible]
c mos enim erat apud veteres vlmis vites maritare. d proiectum *vulgat.* [illegible]
e nõ in ædes, vt est in §. seq. f An id probat Labeo? negat Cuiac. *5. obs. 22.* [illegible] *17. obs. 2.* legit itaq; *vtriq; vtile.* quo nomine reprehẽditur à Roberto *2. recep.* [illegible] simpliciter in solũ tuũ. *vt in § 5. ff. eo.* h i. interdicto mecũ agis hac formula, [illegible] *locũ possideas, qui proiecto tegetur.* i i. num te vtente superiori interdicto, eo [illegible] nunc sequitur vti potero, nempe. *sicuti nunc possidetis eas ædes ex quibus proiect.* [illegible] k hæc sententia, quæ sequitur, maiusculis literis apud Haloandrum legitur [illegible] telligatur, esse formula. l *l. 1. ff. eo.* id est, tempore editi interdicti [illegible]

Interdictum [illegible] tẽ, quod [illegible] *possidetis*, [illegible] sorem [illegible] tuetur.
i Hoc interdictũ pro possessione rerũ corporaliũ, [illegible] & incorporaliũ. *l. 8. §. 5.* [illegible] *si ser. vind.* [illegible] fructus & seruitutum personaliũ, *l. vlt. ff.* [illegible] in seruitutibus [illegible] habẽtib. [illegible] discõtinuam [illegible] est iter & [illegible] recurritur [illegible] interdict. de [illegible] *nere actuq. priuato* [illegible] nis & [illegible] di iurium, [illegible] percipiẽdi fructus annuis, com[illegible] *probationibus.*
k Hinc colligi[illegible] differentia [illegible] inter actionem & interdictum.
l Imò, l. quãdo possessor a[illegible] *§. 2 in fin.* [illegible] *de act.* [illegible] *de legibus* [illegible] prior agit, [illegible] *negot.* [illegible] *cõmodati.* [illegible] *in quib. caus.* [illegible]
n Cõtra possessorẽ datur interdictũ *vti possidetis*. In hoc agitur interdicto possessor agit: in cęteris caussis non æquè. Quæ res facit vt ad interdictum *vti possidetis* potem optimè referri posse id quod [illegible] stinianus [illegible] bet, non cuiquam qui possidet actoris partes sustinere *§. 2. in fi. Inst. de act.* alias possidẽti nunquã datur actio *vt hic.* Cur ita vero? vel ideo, quòd possessori, cui proprietatis, nulla verò possessionis controuersia mouetur, sufficere debet, quòd [illegible] possideat. Contra, non sufficit possessori, cui possessionis mouetur quæstio, quòd possideat: nisi liberè pariter possideat. Ideóque non mirũ si possessor eo casu actoris partes sustinet, cũ [illegible]

ideoque in *l.1.ʒ.de interdictis*, hoc interdictum in præsens tempus referri di[...] colligere possis, Vt hoc interdictum competat, requiri ex parte actoris vt [...] de præsenti: adde vt non habeat illam possessionem vi, clam, precariò, *l.1.* [...] parte rei requiritur turbatio. Ceterùm qualiter probetur possessio. v. quæ [...] *ad l.48.ʒ.de solution.* a proiectum est, *vulg.Hal.* b ἐνδιαιτήμα. c citra

iectus[a] est?

7 ¶Sed si supra ædes, quas possideo, cœnaculum[b] sit[c], in quo alius quasi dominus moretur: interdicto vti possidetis me vti posse, Labeo ait: non eum, qui in cœnaculo moraretur. semper enim superficiem[d] solo cedere. Planè si cœnaculum ex publico[e] aditum habeat: ait Labeo, videri non ab eo ædes possideri, qui κρύπτας[f] possideret, sed ab eo, cuius ædes supra κρύπτας essent. verùm est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit. Ceterùm superficiarij[g] proprio interdicto, & actionibus à prætore vtentur. dominus autem soli tam aduersus alium quàm aduersus superficiarium potior erit interdicto vti possidetis. sed prætor superficiarium tuebitur secundùm legem locationis. & ita Pomponius quoque probat.

8 ¶Creditores missos in possessionem rei seruandæ causa, interdicto vti possidetis vti non posse. & meritò: quia nō possident[h]. Idémque & in ceteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est.

9 ¶Si vicinus meus in parte mea tectoria[i] habeat, & in parte tua sua[k]: vti possidetis mihi efficax est, vt ea tollere compellatur.

10 ¶Non videor vi possidere, qui[l] ab eo, quem[m] scirem vi in possessionem esse, fundum accipiam.

11 ¶In hoc interdicto, condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem. *Quanti*[n] *res est*, sic accipimus: quanti vniuscuiusque interest, possessionem retinere. Seruij autem sententia est existimantis, tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est. sed hoc nequaquam opinandum est, longè enim aliud[o] est rei pretium, aliud possessionis[p].

De fructuariis, & vsuariis.

4. *Idem*[q] lib.70. ad Edictum.[z]

IN summa puto dicendum, & inter fructuarios hoc interdictum reddendum, etsi alter vsumfructum, alter possessionem[q] sibi defendat. Idem erit probandum, & si vsusfructus quis sibi defendat possessionem & ita Pomponius scribit. Proinde & si alter vsum, alter fructum sibi tueatur: & his interdictum erit dandum.

DE SVPERFICIEBVS[r], Tit. XVIII.

Interdictum. 1. Ratio interdicti & de actione ciuili. 2. Collatio huius interdicti & superioris. 3. De actione in rem. 5. De euictione. 6. De vsufructu, vsu. 7. Traditione, legato, donatione. 8. Communi diuidundo. 9. De seruitutibus.

1. *Vlpianus*[s] libro septuagesimo ad Edictum.[t]

AIT prætor: *Vti, ex lege locationis siue conductionis, superficie, qua de agitur, nec vi, nec clàm, nec precariò alter ab altero fruemini: quo minus fruamini, vim fieri veto. si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo.*

1 ¶Qui[f] superficiem in alieno solo habet, ciuili[t] actione subnixus est. nam si conduxit superficiem, ex conducto: si[u] emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat: quod interest, agendo consequetur. Sin autem ab alio prohibeatur: præstare ei actiones suas debet dominus, & cedere. Sed longè vtile visum est, (quia & incertum erat, an locati existeret: & quia melius[x] est possidere, potiùs quam in personam experiri) hoc interdictū proponere, & quasi in rem actionem polliceri.

2 ¶Proponitur autem, interdictum duplex, exemplo[y] interdicti vti possidetis. Tuetur itaque prætor eū, qui superficiem petiit, veluti vti possidetis interdicto. neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat. vnum tantùm requirit, num fortè vi, clam, precariò aduersario possideat. Omnia quoque, quæ in vti possidetis interdicto seruantur, hîc quoque seruabuntur.

3 ¶Quod ait prætor, *Si actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo:* sic intelligendum est: vt, si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sanè causa cognita[z] ei, qui non ad[a] modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet.

4 ¶Is autem, in cuius solo superficies est, vtique non indiget vtili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. Planè si aduersus superficiarium velit vindicare: dicendum est, exceptione vtendum in factum data. nam cui damus actionem, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

5 ¶Si soli possessori superficies euincatur: æquissimum erit, subuenire ei vel ex stipulatu de euictione, vel certè ex empto actione.

6 ¶Quia autē etiam[b] in rem actio de superficie dabitur: petitori quoque in superficiem dari, & quasi vsumfructum, siue vsum quendam eius esse, & constitui posse per vtiles actiones, credendum est.

7 ¶Sed & tradi posse, intelligendum est. vt & legari, & donari possit.

8 ¶Et, si duobus sit communis, etiam vtile communi diuidundo iudicium dabimus.

9 ¶Seruitutes quoque prætorio iure constituentur. & ipsæ ad exemplum earum, quæ ipso iure constitutæ sunt, vtilibus actionibus petentur. sed & interdictum de his vtile competet.

Definitio & ius ædium superficiariarum.

2. *Gaius*[u] libro vicesimo quinto ad Edictum Prouinciale.[x]

SVperficiarias ædes appellamus, quæ in[c] conducto solo positæ sint, quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est, cuius & solum.

DE ITINERE[d], ACTVQVE[e] priuato[f], Tit. XIX.

¶Prius interdictum de vsu itineris actúsque. 1. Hoc interdictum esse prohibitorium. De seruitute rustica, vel vrbana. 2. Iure imposita vel non. De vsu seruitutis. 3. De anni computatione. 4. De probatione. 5. Quousque competit interdictum. 6. De eo qui per proximum vicini agrum iter fecit. 7. De vsu per alium. 9. De restitutione in integrum, & repetitione diei. 11. De precario. 12. De eo qui primum rectè, deinde precario vsus est. De eo qui prohibitus, vel alio prohibito, per quem id ius pertinebat, vtitur.

1. *Vlpianus*[z] lib.70. ad Edictum.[a]

PRAETOR ait: *Quo itinere actúque priuato, quo de agitur, vel via, hoc anno nec vi, nec clàm, nec precario ab illo vsus es: quo minus ita vtaris, vim fieri veto.*

1 ¶Hoc interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodò seruitutes.

2 ¶Hoc interdicto prætor non inquirit, vtrùm habuit iure seruitutem impositam, an non: sed hoc tantùm, an itinere actúque hoc[g] anno vsus sit non vi, non clam, non precariò. & tuetur eum, licèt eo tempore, quo interdictum redditur, vsus non sit. Siue igitur habuit ius viæ, siue non habuit: in ea conditione est, vt ad tuitionem prætoris pertineat: si modò[h] anno vsus est[i] vel modico tempore, id[k] est non minùs quàm triginta diebus. Neque ad præsens tempus refertur vsus: quia plerumque itineribus vel via non[l] semper vtimur, nisi cùm vsus exegerit. ita annui temporis spatio conclusit vsum.

3 ¶Annum ex die interdicti retrorsum computare debemus.

4 ¶Si quis hoc interdicto vtatur: sufficit, alterutrum probare, vel iter, vel actum in vsu habuisse.

5 ¶Iulianus ait, quoad vsque ingressus est, eo vsque ei interdictum competere. quod verum est.

6 ¶Viuianus rectè ait, eum, qui propter incommoditatem riui[m], aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit, quamuis id frequenter fecit, nō videri omnino vsum. itaq; inutile esse interdi-

---

[...] *de seruitutibus, v.Cuiac.17.obs.2.*
[...] *9.ʒ.de rei vindic.l.3.in fi.l.20.§.1.ʒ.de adquir.poss.l.12.ʒ.quib.ex caus.in possess.*
[...] *Harmenop.2.tit.4.c.* περὶ χρισηρίων. κενώματα ζωγραφίας. *58. Eclog.ex tit.17.c.*
[...] tectoriis, *adde l.38.circa fin.ʒ.de rei vindic.l.44.ʒ.de vsufr.l.13.in fi. ʒ. de seruitutib.* [...] *l.3.§.4.ʒ.de in rem verso.7.Vitruuium 2.3.*
[...] in parte mea & parte sua, si vicinus tectorium vult facere, oportet vt ea faciat [...] τοῖχε, *Harmenop.l.2.tit.4.c.* περὶ χρισηρίων, ceu de vnctoriis. [...] in mea parte ea facias, rectè agam. vt ea tollat, *Eclog.ibid.l.12. ʒ.comm.diuid.*
[...] *Cuiac.5.obser.27.*
[...] ab eo, *vulgat.Hal.*
m Cur ita? v. quæ notaui, *ad l.110.ʒ.de verb.signif.*
n *l.1.ʒ.eo.*
o hinc, aliud proprietas, aliud possessio, *l.1.§.2.ʒ.eo.*
p hoc est commodi possidendi, seu eius quod interest. *l.1. §.4. ʒ.de itinere actuque.* *l.1.§.1.ʒ.ne vis fiat ei.*
q hinc colligunt, Hoc interdictum competere ciuiliter tantum possidenti, ei qui turbatur, ab eo qui naturaliter tantum possidet. Addunt, Dari possidēti naturaliter tantum, ciuiliter & naturaliter possidenti res corporales, & immobiles, & quasi possidenti res incorporales, & cui nota inuritur malæ fidei possessionis, domino pro turbatione facta colonis. è contrario competere aduersus eum qui nos turbauit in qualicunque & quarumcunque rerum possessione (siue contēdat se possidere, siue non possideat. hanc enim cōmunē opinionē doctorum esse ait Schneideuinus, *in.§.retinendæ. Institu.de interd.*) & notam nobis inurētem iniustæ possessionis & cessantem soluere annuos census seu reditus.

r De superficiis. index titulorū, De superficiebus. i. de interdicto & actione superficiaria. vox *superficies*, extat in *l.32.ʒ.de iure dot. in l.39.ʒ.de leg.2.* Superficiariæ ædes quæ, vide *l.2.ʒ.eod.*

s Is est superficiarius.

t Vtili, *l.13.§.3. ʒ.de pignorib.* in rem, *§.6.ʒ.eod.l.73.l.74.l.75. ʒ.de rei vindicat.*

u Superficiarius, non tātum est inquilinus, *l.3.§ pen.ʒ.de oper. noui.* sed plus quàm inquilinus: quia in alieno solo ædificat conducto (vel etiam empto) ea lege, vt ibi ædificet & ibi habeat ædificiū in plures annos sub annuo salario. Idque ius dicitur ἐμβατευτικόν, *l.3. ʒ.de reb.eor.* Basilicis ἐμβατικόν, *Cuiac.hic.* Puto exemplo superficiarij hoc interdictum dari Emphyteutico & Feudatario. Notandum id quoque est: sex esse contractus ex quibus transfertur dominiū vtile, excepto hoc est, retento dominio directo: Huius generis autem sunt hi contractus, superficiarius contractus: locatio ad longum tempus, Emphyteusis, libellariæ, Precaria, Feudum, de quibus vide Aluarotū *initio Feudorum.*

x est enim magnum commodum possidēdi, *§.4.versi.& quia lōgè. Instit.de interdict.§.14. Inst. de obl.ex delict.*

y *v.l.3.§.7.ʒ.vti possid.*

§6 nº1.
§7 nº7.

z ¶nā modici tēporis definitio in arbitrio iudicis posita est, *l.1.§.vlt.ʒ.de iure delib.*
a *l.3.ʒ.si ager vectigalis.*
b *l.74.ʒ.de rei vindic.l.10.ʒ.familia.*
c *l.73.l.74.ʒ.de rei vindicat.*
d quid sit, *v.l.1.ʒ.de seruitutib.rustic.*
e i. de itinere vel actu. Habet enim hæc actio vim disiunctiuæ, cùm sufficiat alterutrum probare, vel iter vel actum hoc anno in vsu habuisse.
f & interdictis vtriusque nomine cōpetentibus. Primum pertinet ad retinendam possessionem: alterum, vt cogatur adire & reiicere.
g *l.vlt.ʒ.eod.l.1.in fi.ʒ.quemadm.seruit.*
h Si modo hoc anno, *vulg.* si modo eo anno, *Hal.*
i & in eo differt ab vti possidetis, quòd non refertur ad tempus præsens, sed ad præteritum.
k Modicum tempus pro triginta diebus, *v.Nouell.17.c.6.*
l *adde l.7.quemadm.seruit.amitt.*
m non vt suo iure id faceret, *l.vlt.ʒ.eod.*

a neutro, *vulgat. Hal.* b *§.11.j. eo. l.3.§.4.j. eo. l.9.ʒ. de adquir. poss.* c *d.l.3.§.7.j. eod.* d atqui amicus ille non possidet, *l.41.ʒ. de adquir. poss.* e *adde l.3.§.17. l.30.§.3.ʒ. de adquir. poss.* f *v.l.3.ʒ. de fide instr.* g *v.d.l.3.* h Precarium rei nostræ nos non tenet, *l.4.§.3.j. de precario. l.40.ʒ. de adq. poss. l.45.j. de reg. iur.* i *v.§.7.ʒ. eo.* k i. diebus triginta, *§.2.ʒ. eod.* l i. completū. m vt vtile per inutile non vitietur, *l.1.§ 20.j. tit. prox. l. 1. §.5. in fin. C. qui testa. fac.*

n Imò, vi vtitur, *l.1.§.5. infra quod vi aut clā.*
o hoc interdictum est malè.
p *adde l.76.§.1.ʒ. de contrahen. emption. l.35.ʒ. de act. empt.*
q puta donatione, *§.6.j. eo.*
r successerimus, *Hal. l.59. l.193. l.156. l.177.j. de reg. iur. l.76.ʒ. de contrah. empt. l.28. C. de euictionib.*
s *l.156.§.1.j. de regul. iur.*
t *al.* noceo. *Haloan.* nocere aduersus nos hoc. *vulgata* aduersus nos nocere hoc.
u *al.* interest, *&c.* Igitur id qđ interest in interdictis consideramus, *l. 1.§.41.ʒ. de vi & vi.*
x *l.1.§.7.ʒ. eod. l.9.ʒ. de adquir. possess.*
y ¶Duo in solidum ius incorporale possidere possunt ratione diuersorum, *Alberic.*
z vsufructuarius interdicto *de itinere* vti potest, *l.2.§. vlt. in princip. ʒ. si seru. vindic.*
a *adde §.2 ʒ. eo.*
b vacua possessio quid sit, *dixi ad l.68.ʒ. de contr. empt.*
c Mandatum habens ad aliquid emēdum faciendumve, si id emit aut emi mandat, nomine mandātis fecisse presumitur: *vt hîc.* nisi forte antea mādatū repudiauit, aut si longo interuallo interiecto fecerit, emeritve. adde Socinū *regu.253.*
d *l.1.§.7.ʒ. eod.*
e *§.12. in fi.j. eo. l.35.ʒ. de act. emp.*
f hîc agitur de posteriori interdicto reficiēdi itineris.
g *l.5. in fi.j. eod.*
h Re sua quis vti commodè non potest, nisi eius reficiendæ potestatem habeat.
i reficiendi doceat, *vulgat.* docet, *Hal.*
k Qui seruitutis commodo fruitur, eius reficiendæ onus subit: nisi tamen illud onus à seruiētis fundi domino sit remissum, &c. *§.14.j. e.*
l quæ necessariæ sunt interdicturo, *de itinere actuq.*
m nō debet de iure suo, *vulgat. Hal.*
n Qui reficit,

ctum, non quasi precario vsum, sed quasi nec vsum. ergo secundùm (hoc) nec vtro[a] vsus videtur. multo enim minus illo vsus est, per quem non iit propter incommoditatem riui, aut propterea quia via prærupta erat. Idem erit dicendum, & si non erat via publica, sed iter priuatum. nam & hîc eadem quæstio est.

7 ¶Is cuius colonus[b], aut hospes, aut quis alius[c] iter ad fundum fecit, vsus videtur itinere, vel actu, vel via. & idcirco interdictum habebit[d]. & hæc ita Pedius scribit, & adiicit, etiam si ignorauit, cuius fundus esset, per quem iret, retinere eum seruitutem.

8 ¶Si quis autem, cùm putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit, amicus meus: vtique tibi, non mihi interdictum adquisisse intelligitur.

9 ¶Si quis propter inundationem[e] vsus non sit itinere actúque hoc anno, cùm superiore vsus sit: potest, repetita[f] die, hoc interdicto vti per in integrum restitutionem ex illa parte, *Si qua mihi iusta causa esse videbitur.* Sed etsi per vim hoc ei contigerit: in integrum eum restitui oportere, Marcellus probat. Præterea & aliis casibus interdictum repetita[g] die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare soleat.

10 ¶Præterea sciendum est: si, dilatione data aduersario, futurum est, vt causa interdicti mei deterior fiat: æquissimum esse, repetita die reddi interdictum.

11 ¶Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur: deinde tu à domino fundi precario rogaueris, vt ea via ad eum fundum vtaris: an noceat tibi exceptio, si aduersus eum velis interdicere, à quo precariò viam rogasti? & magis est, vt noceat. ídque colligi potest ex eo, quod Iulianus scribit in specie huiusmodi. quærit enim: si ego tibi fundum precariò dedero, cui via debebatur, & tu rogaueris precariò, vt ea via vtaris: nihilo minùs vtile interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium[h] rei meæ non tenet, ita nec per te precariò possidere intelligor. quotiens enim colonus[i] meus, aut is, cui precariò fundum dedi, via vtitur: ego ire intelligor. propter quod & rectè dico, me itinere vsum. quæ ratio (inquit) efficit: vt "&" si "ego" viam precariò rogauero, & tibi fundū precariò dedero: quamuis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur: inutile esse interdictum. & precariò eo itinere vsus esse videar non immeritò. non enim opinio tua, sed mea quærenda est. tu tamen (credo) poteris interdicto vti, etsi de hoc nihil scribat Iulianus.

12 ¶Si quis supradicto tempore anni[k] non vi, non clàm, non precariò itinere vsus sit, verùm postea non sit vsus, sed clàm, precarióve: videndum est, an ei noceat. & magis est, vt nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.

2. *Paulus* lib. 66. ad Edictum.

NEc enim corrumpi, aut mutari, quod rectè transactum est[l], superueniente[m] delicto potest.

2. De eo qui ab auctore nostro vitiose possidet. 3. De eo quod interest. 4. De vsu per alium. De proprietario, & fructuario. 6. De donatione. 7. Mandato. 8. Emptione legati. 9. Dote. 10. Et cæteris causis. 11. ¶ Alterum interdictum. De itinere actúque reficiendo. 12. Ratio interdicti. 13. Collatio huius interdicti cum superiore. 14. De iure reficiendi. 15. Reficere quomodo accipitur. 16. De ponte.

3. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

INde etiam illud Labeo scribit: si, cùm à me rectè via vtebaris, fundum vendidero, per quem vtebaris, deinde emptor te prohibuit: licèt clàm videaris ab eo vti, nam qui prohibitus vtitur, clam[n] vtitur: tamen interdictum tibi competere intra[o] annum: quia hoc anno non vi, non clàm, non precariò vsus es.

1 ¶Item sciendum est, non tantùm eum clàm via vti, qui ipse prohibitus vtitur: verùm eum quoque, per quem quis id ius retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, vtatur. Planè si ignoraui prohibitum, & perseuero vti: nihil mihi nocere, dicendum est.

2 ¶Si quis ab auctore meo vi, aut clàm, aut precariò vsus est: rectè à me via vti prohibetur: & interdictum ei inutile est: qui à me videtur vi, vel clàm, vel precariò possidere, qui ab auctore meo vitiosè possidet. Nam & Pedius scribit: si vi, aut clàm, aut precariò ab eo sit vsus, in cuius locum hereditate, vel emptione[p], alióve quò iure[q] successi: idem esse dicendum. cùm enim successerit[r] "quis" in locum eorum: æquum[s] non est, nos noceri[t] hoc, quod aduersus eum non nocuit, in cuius locum successimus.

3 ¶In hoc interdicto examinatur, quanti eius interesse[u], via non prohiberi, siue itinere.

4 ¶Vti videmur seruitutibus etiam per seruos[x], vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites: & ferè per eos omnes, qui nobis retinent seruitutes. sed enim per fructuarium quidem seruitus retinetur. per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere, Iulianus ait.

nouum quid facit, *adde l.1.§.11.12.ʒ. de oper. nou.* o exceptio, *§.13.ʒ. eod.* p [illegible] ctionem, *Hal.* q ἀρχαῖον σχῆμα, *58. Eclog. 11. c.10. l.1.§.1.ʒ. de via publica.* r [illegible] *de riuis.* s Imò, hæc omnia sunt permissa, *l.11. in fi. pr. ʒ. com. præd.* t [illegible] *via publ.* cliuosam faciat, *l.2.§.32.ʒ. ne quid in loco publ.* adleuet, *l.11. ʒ. comm. præd.* u Faciendi & reficiendi differentia, *l.1.§.1.ʒ. de via publ. & itin. public.* [illegible]

5 ¶Idem Iulianus scribit: si meus vsusfructus in fundo tuo, proprietas verò tua fuerit, & vterque[y] nostrûm per vicini fundum ierit: vtile interdictum de[z] itinere nos habere. & siue fortè ab extraneo fructuarius prohibetur, siue etiam à domino, sed & si dominus à fructuario: competet. nam & si quilibet prohibeat ire, interdictum aduersus eum competit.

6 ¶Hoc interdictum & ei competit, qui donationis[a] causa fundi vacuam[b] possessionem adeptus est.

7 ¶Si quis "ex" & mandatu[c] meo fundum emerit: æquissimum est, mihi hoc interdictum dari vt ille vsus[d] est, qui mandatu meo emit.

8 ¶Sed & si quis vsumfructum emit[e], vel vsum, vel cui legatus est & traditus: vti hoc interdicto poterit.

9 ¶Hoc ampliùs & is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc interdicto poterit.

10 ¶Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar habent venditionis, vel ex alterius contractus, dicendum est, hoc interdicto locum fore.

11 ¶Ait prætor: *Qui itinere actúque hoc anno non vi, non clàm, non precariò ab alio vsus es, quo minùs "id" Iter actúmque, vt tibi ius esset, reficias[f], vim fieri veto. qui hoc interdicto vti volet, is aduersario damni infecti, quod per eius vitium datum sit, caueat[g].*

12 ¶Vtilitas suasit, hoc quoque interdictum proponere. námque consequens erat, eum, qui itinere vtitur interdictum proponere, vt refici iter possit. quemadmodum enim aliàs vti potest itinere vel actu commodè[h], quam si refecerit? corrupto enim itinere, minùs commodè frui aut agi potest.

13 ¶Hoc autem à superiore distat: quòd illo quidem interdicto omnes vti possunt, qui hoc anno vsi sunt: hoc autem interdicto eum demum vti posse, qui hoc anno vsus est, & ius sibi esse reficiendi, oporteat[i]. Ius autem esse videtur ei, cui[k] seruitus debetur. Itaque qui hoc interdicto vtitur, duas[l] res debet docere: & hoc anno se vsum, & ei seruitutem competere. Ceterùm, si desit alterutrum, deficit interdictum. nec immeritò. qui enim vult ire agere tantisper, quoad de seruitute constet, non[m] de iure suo docere. quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enimverò qui vult reficere, aliquid noui[n] facit. neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi verè habet seruitutem.

14 ¶Fieri autem potest[o], vt, qui ius eundi habeat & agendi, reficiendi ius non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi ius sit, aut sic, vt si velit reficere, vsque ad certum modum reficiendi ius sit. meritò ergo ad refectionem[p] se prætor retulit. *vt tibi* (inquit) *Ius est, reficias. vti ius est*, hoc est, sicuti per seruitutem impositam licet.

15 ¶Reficere sic accipimus, ad pristinam formam[q] iter & actum reducere: hoc est, ne quis dilatet[r], aut producat, aut deprimat[s], aut exaggeret[t]. & aliud[u] est enim reficere, longè aliud facere.

16 ¶Apud Labeonē quæritur, si pontem[x] quis nouum velit facere viæ minuendæ causa, an ei permittatur. & ait, permittendum, quasi[y] pars sit refectionis[z] huiusmodi munitio. & ego puto veram Labeonis sententiam, si[a] modo sine hoc commeari non possit.

De apportatione eorum, quæ refectioni necessaria sunt.

4. *Venuleius* lib. 1. Interdictorum.

VEteres nominatim adiiciebant, vt[b] ea quoque, quæ ad refectionem[c] vtilia essent, adportanti vis non fieret. quod[d] superuacuum est: quoniam qui[e] adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minùs reficiatur.

1 ¶Si quis autem, cùm posset compendiariâ[f] adportare, quæ refectioni necessaria sunt, lōgiori itinere velit adportare, vt deteriorem causam eundi faciat: impunè ei vis fiet: quia ipse sibi impedimento sit, quo minùs reficiat.

2. De successoribus. De emptore. 3. De eo qui diu vsus est seruitute, quam iure impositam nōn habet. 4. Vti caueatur. De vitio operis.

5. *Vlpianus* lib. 20. ad Edictum.

APparet ergo eum, qui non[g] patitur hæc[h] congeri, vim facere quo minùs quis perficiat. 1 ¶Planè si[i] quis, cùm posset alia[k] parte agri sine incōmodo domini fundi impēsam adportare, id egit, vt alia parte adportet: impunè ei vim fieri, rectè placuit. 2 ¶Hoc interdictū non solùm ipsi, verùm successoribus[l] quoq; esse dandum, non est ambigendum. Emptori[m] quoq; dabitur, & in emptorem.

3 ¶Si[n] quis seruitutem iure impositam non[o] habeat, habeat autem velut longæ possessionis prærogatiuam[p] ex eo, quòd diu vsus est seruitute: interdicto hoc vti potest.

4 ¶Qui hoc interdicto vsurus est, de vitio operis cauere[q] aduersario debet.

reficit, [illegible] nouo [illegible]
x *d.l.* [illegible] *Eclog.* [illegible]
y ratio [illegible] tandi.
z refectio [illegible]
a & ita [illegible] ge, *d.§.* [illegible] *& a.c. 7.*
b *l.5.j. eod. l.1. in pr. de riuis. l.4.§.* [illegible] *si seruit. vin.* [illegible] *comm. præd.* [illegible] *l.1.§.* [illegible] *de mortuo inferendo.*
c refectioné.
d superuacua nulla sunt nomen [illegible] dicta & statuta.
e Concesso vno vel aliquo, ea quoque concessa intelliguntur, sine quibus id non teneri potest.
f potest per cō pendium [illegible] *adde l.5.j. eo.*
g [illegible] *eod.*
h [illegible] refectionem itineris necessaria.
i [illegible] iam in aliud fundum [illegible] per eam partem comeare [illegible] iter in [illegible] debet, quæ minus seruiēti fundo noceat: adeo vt et uiētis fundi dominus [illegible] aut potest eum aduersarium prohibere possit. *Albericus in hunc vers. ʒ. eod.*
k *d.l.4.1. ʒ. eod.*
l vniuersalis. nam de emptore, hoc est singulari successore mox addet: & ita ex sequentibus antecedentia intelligi possumus.
m *l.3.§.2. in fin. §.8.ʒ. eod. l.* [illegible] *in pr. ʒ. si seruit. vindic. l.35. supra de act. empt.*
n ad probandum seruitutē non necesse est titulum proferre: sufficiat vsum tantum temporis cuius non extat memoria probari.
o hanc negatiuam Haloander non legit.
p Qui veluti longè possessionis prærogatiuā habet itineris vel actus, interdicto de itinere vel actu vti potest. hinc colliege, seruitutes vsu & longa possessione adquiri, quod confirmat lex *28. ʒ. de seruit. vrban. l.10. ʒ. si seruit. vindic. l.1.§. vlt. ʒ. de aqua & aquæ pl. l.1.2. C. de seruitutib.* An vsucapi? negat Cuiacius *ad l.4.* [illegible] *ʒ. de vsucap.* [illegible]
q *§.11. in pr.* [illegible] *eod.*

De recta

... sine vitio hîc, siue sine mala fide? An verò non vi non clàm, non precario? ... successori nocere non valet, quod eius auctori non nocuit. Porrò emptor hîc, ...laris est successor: hæres, vniuersalis.

... §.12. *supra de publiciana.*

... est non vi, non clam, non precario.

De recta & vitiosa possessione.

6. *Paulus* [a] lib. 66. ad Edictum.

SIcut non nocet ei, qui sine [a] vitio vsus est, quòd eodem anno vitiosè vsus est, ita [b] emptori, heredíque non nocebit, quòd ipsi vitiosè vsi sunt, si [c] testator, venditórve rectè [d] vsi sunt.

De eo qui vsus est non facturus, si prohiberetur.

7. *Celsus* [e] libro vicesimoquinto Digestorum.

SI [e] per fundum tuum nec vi, nec clàm, nec precariò commeauit aliquis, non tamen tanquàm [f] id suo iure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus, inutile est ei interdictum de itinere actúque. nam, vt hoc interdictum competat, ius fundi possedisse oportet.

DE [g] AQVA [h] COTTIDIANA [i], & æstiua [k],

Tit. XX.

¶*Interdictum de aqua quotidiana.* 1. *Summa.* 2. *Quæ sit aqua quotidiana.* 3. *Distinctio aquæ quotidianæ & æstiuæ.* 4. *Quæ aquæ duci possunt.* 7. *De aqua quæ ducitur à capite, vel aliunde.* 8. *Quid sit caput.* 9. *De iure qualitercunque constituto.* 10. *Vel opinato.* 11. *De irrigatione vel alio vsu aquæ.* 12. *Si ductus aquarum non sit fundi.* 13. *De aquis frigidis, vel calidis: ad irrigandum, vel ad alium vsum necessariis.* 14. *In vrbe, vel extra vrbem.* 15. *Vt aqua eo modo ducatur quo ducta est hoc anno.* 16. *De singulis partibus fundi, & de alio fundo empto.* 17. *Si aquæ, quæ hoc anno ducebantur, alia aqua admisceãtur.* 18. *De pluribus pecoribus quã liceret, appulsis.* 19. *De bona vel mala fide.* 20. *De iusta & vitiosa possessione.* 21. *Si aqua sponte influxerit.* 22. *Si quotidie vel alternis diebus, vel tertio, vel quinto quoque die aqua debeatur.* 23. *De iure post prohibitionem amisso.* 24. *De alienatione fundi ad quem aqua ducebatur.* 25. *Qui tenentur interdicto.* 26. *De riualibus.* 27. *Ne quid in fundo fiat, quo aqua ducenda deterioretur.* 28. *De cessione, ne liceat aquam quærere.* 29. *Interdictum de aqua æstiua.* ¶*Clausula pertinens tam ad primum, quàm ad secundum interdictum.* 30. *Interpretatio secundi interdicti.* 37. ¶*Interpretatio dictæ clausulæ.* 38. *Interdictum de aqua castellaria.* 39. *Et eius interpretatio.*

1. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

AIt prætor; *Vti hoc anno aquam, qua de agitur, non vi, non clàm, non precario ab illo duxisti, quo* [l] *minus ita ducas, vim fieri veto.*

1 ¶Hoc interdictum prohibitorium, & interdum restitutorium est, & pertinet ad aquam cottidianam.

2 ¶Cottidiana autem aqua non illa est [m], quæ cottidie ducitur: sed ea, qua quis cottidie possit vti, si vellet. quanquàm cottidianam interdum hyeme ducere non expediat, etsi [n] possit duci.

3 ¶Duo [o] autem sunt genera aquarum. est Cottidiana, est & æstiua. cottidiana ab æstiua vsu differt, non iure. Cottidiana [q] ea [r] est, quæ duci assiduè solet vel æstiuo tempore, vel hyberno [p], etiam [q] si aliquando ducta non [r] est. ea quoque dicitur cottidiana, cuius seruitus intermissione temporis diuisa est. Æstiua [s] autem ea est, quæ æstate sola vti expedit. sicuti dicimus vestimenta æstiua, saltus æstiuos, castra æstiua, quibus interdum etiam hyeme, plerunque autem æstate vtamur. Ego puto probandum, ex proposito [t] vtentis, & ex natura locorum aquam æstiuam à cottidiana discerni. nam [u] si sit ea aqua, quæ perpetuo duci possit, ego tamen æstate sola ea vtar [x]: dicendum est, hanc aquam esse æstiuam. Rursum si ea sit aqua, quæ non nisi æstate duci possit: æstiua dicetur. & si ea sint loca, quæ natura non admittant aquam nisi æstate: dicendum erit, rectè æstiuam dici.

4 ¶Quod autem scriptum est in interdicto, *Vti hoc anno aquam duxisti*, hoc est: non cottidie, sed hoc anno, vel vna die, vel nocte. Ergo [y] cottidiana quidem aqua [a] alia [a] est, quæ cottidie duci possit, vel hyeme vel æstate, etsi aliquo momento temporis ducta [z] sit. Æstiua ea, quæ cottidie quidem duci possit, vel [a] sola æstate: ducitur autem æstate tantùm, non & hyeme: non quia non possit & hyeme, sed quia non solet [b].

5 ¶Loquitur autem prætor in hoc interdicto de ea aqua sola, quæ perennis est. nulla enim alia aqua duci potest, nisi quæ perennis est.

6 ¶Quanquàm autem ad perennes aquas dixerimus hoc interdictum pertinere: ad eas tamen perennes pertinet, quæ duci possunt. Ceterum sunt quædam, quæ, etsi perennes sunt, duci [c] tamen non possunt, vtputà puteales, & quæ ita sunt summersæ, vt defluere extra terram & vsui esse non possint. sed huiusmodi aquis, quæ duci non possunt, haustus [d] seruitus imponi potest.

7 ¶Hæc interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quæ à capite ducitur, non [e] aliunde. harum enim aquarum etiam seruitus iure ciuili constitui potest.

8 ¶Caput aquæ [f] illud est, vnde aqua nascitur. si ex fonte nascatur, ipse fons. si ex flumine, vel lacu prima incilia, vel principia fossarum, quibus quæ ex flumine, vel ex lacu in primum riuum communem pelli solent. Planè si aqua, sudoribus [g] manando, in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: eius hoc caput dicemus, vbi primùm emergit.

9 ¶Et qualiter sit constitutum ius aquæ: dicendum est, hoc interdictum locum habere.

10 ¶Sed etsi iure [h] aqua non debetur alicui: si tamen iure [i] ducere se putauit, cùm non in iure, sed in [k] facto errauit: dicendum est, eóque iure vtimur, vt interdicto hoc vti possit. sufficit enim, si iure se ducere putauit, nec vi, nec clàm, nec precariò duxit.

11 ¶Illud quæritur: vtrùm ea tantùm aqua his interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigandum pertinet: an verò omnis [l], etiam ea, quæ ad vsum quoque & commodum nostrum. & hoc iure vtimur, vt hæc [m] quoque contineatur. Propter quod, etiam si in vrbana prædia quis aquam ducere velit, hoc interdictum locum habere potest.

12 ¶Præterea Labeo scribit: etsi quidam ductus aquarum non sit fundi, qui à [n] quocumque duci possint: tamen ad hoc interdictum pertinere.

13 ¶Idem Labeo scribit, etiam si prætor hoc interdicto de aquis frigidis sentiat, tamen de calidis aquis interdicta non esse deneganda. námque harum quoque aquarum vsum esse necessarium. nonnunquàm enim refrigeratæ vsum irrigandis agris præstant. his accedit, quòd in quibusdam locis, & cùm calidæ sunt, irrigandis tamen agris necessariæ sunt: vt Hierapoli. constat enim, apud Hieropolitanos [o] in Asia agrum aqua calida rigari. & quamuis ea sit aqua, quæ ad rigandos non sit necessaria: tamen nemo ambiget, his interdictis locum fore.

14 ¶Siue autẽ intra vrbem sit aqua, siue extra vrbem: hoc interdicto locus erit.

15 ¶Illud tamen hîc intelligendum est, eodem [p] modo prætorem duci aquam iussisse, quo ducta est hoc anno. Proinde neque amplioris modi [q], neque alia [r] permisisse potest videri. Quare si alia [s] aqua sit, quam quis velit ducere, quàm hoc anno duxit: vel eadem [t], per aliam tamen regionem [u] velit ducere: impunè ei vis [x] fiet.

16 ¶Illud Labeo dicit omnes [y] partes illius fundi, in quẽ

... sine vitio proprie tate seruitutis requiritur vsus, ...sit se tueri ...itute, l... requiritur vsus in quasi possessione seruitutis, vt habeat locum hoc interdictum scilicet, ... quasi possedisse.

[?] l. vlt. supr. quẽadmo. seruit.

[?] 55. Eclog. 20.

h Quid sit aqua quotidiana & æstiua, v. l. 1. §. 3. 4. l. 6. j. eod.

i pessima est orthographia. Legitima est apud Varronem, Catonem, Valerium, Quintilianum, quotidie, non cottidie. Quotidianum, est quod singulis diebus fit aut accidit. sic quotmensibus dicitur, quod singulis mensibus accidit, l. 8. §. 24. j. de transact. l. 12. §. 6. supra quando dies legat.

k adde & aqua quæ ex castellis ducitur, l. 1. §. 38. j. eo. Praxim huius interdicti v. apud Oldendorpiũ class. 2. act. 7.

l Eadẽ est formula in l. 1. supr. tit. prox. & l. 1. j. de fonte.

m tãtum sc. Ita Quotidianũ id etiam censetur quod quotidianũ esse potest: ... facto ipso quotidie non fiat.

n Non omne quod licet honestum est, l. 144. l. 197. j. de reg. iur. l. 14. §. 2. supra de ritu. Ita quædã honestè accipiuntur, quę nõ petuntur honestè, l. 1. §. 1. j. de varijs & extr. cognit. l. 4. §. sed qđ. supra de condit. ob turpem.

o sub. de quibus hoc titulo agitur.

p vti expedit & ducentis interest.

q Assiduè duci aqua dicitur, etiamsi aliquãdo nõ ducatur. Ita assiduum id etiã fuerit, quod interstitiũ, spatium, quietem morã siue paucam recipiat. *adde c. significatum. de prebendis.*

r quia aquam quotidianam, interdum ducere hyeme non expedit.

s *l. 6. j. eod.*

t Proposito vtentis æstiua & quotidiana discernitur, *l. penult. j. eod.*

u ¶Natura, propensio, propositũ, vtilitas denique rei ipsius vel vtentis consideratur ad aquæ distinctionem.

x Vsu ipso propositum seu animus vtentium ostenditur. *l. naturalem. §. in his. supra de adquir. rer. dominio.*

y Cur ita? Ductæ aquæ actus non inspicitur, sed naturalis facultas, propositum & vtilitas vtentis.

z ducta non sit, *vulg. Hal.*

a duci possit vel æstate vel hyeme: Ducitur autem æstate tantum non hyeme, *vulgat.* duci possit vt tamen æstate ducatur tantum non etiam hyeme: non, &c. *Hal.*

b vel fortè non expedit, *l. 6. j. eod. l. 27. supra de seruit. vrban.*

c vt ex puteo aquæ ductus constituatur, natura non patitur, licèt perennem & viuam aquam habeat, quæ ita submersa est, vt defluere extra terram, & vsui esse non possit. & hoc distat fons à puteo. fons enim in summo, puteus, in imo. Plinius *in epistolis.* Puteos ac potius fontes habet: sunt enim in summo. Ex fonte, *l. 1. j. de fonte.* lacu & piscina, *§. 8. j. eod. l. 23. §. 1. ſ. de seruit. rustic.* aquæ ductus, & aquæ haustus constitui potest. Ex puteo, aquæ haustus, non aquæ ductus. Itaq. si puteus sit iugis, quia viuã, perennẽ, naturalẽ & perpetuam aquã habeat, nõ minus ex eo, quam ex fonte, aquę haustus cõceditur, nõ aquę ductus. Eodẽ modo ex cisterna aquę ductus cõstitui nõ põt: nec enim ꝑpetuã habet causam. Idẽ in stagno, lama & lacuna, quæ aquã viuam nõ habet. Seruitutũ enim perpetuas causas esse oportet, *l. 28. de seruit. vrban. v. Cuiac. 11. obser. 3.*

d Pro tuenda quasi seruitute haustus locum habet interdictum de fonte.

e *l. 9. supra de seruit. rustic.*

f Caput aquæ est, vnde aqua nascitur.

g Sudorem aquileges vocãt, quia guttæ quędã, vel pressura loci eliduntur, vel ęstu euocantur, hinc tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis magnísq; conceptib⁹ amnes exciduntur, *Seneca 3. natural. quæst. 15. adde 8. Vitru. 1. 9. Pallad. 8.* Libet hîc quędam proferre ex eodẽ Senec. *3. Natural. quæstio. 15.* Placet, inquit, natura regi terram, & quidem ad nostrorum corporũ exempla: in quibus & venæ sunt & illę sanguinis: hęc spiritus receptacula. Imò, terræ quoque sunt alia itinera per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit arteriæ. adeoque illa ad similitudinem humanorum corporũ Natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarũ appellauerint venas. *& post.* In terra quoque sunt humorum genera cõplura; quidã vt corrupti (hinc metalla & lapides) in quibusdam humor ille liquescit sicut bitumen. Quidam sunt necessarij, hinc causa aquarum. Sed vt in corporib⁹ nostris sanguis, cũ percussa vena est, manat: ita, in terra solutis ac patefactis venis riuus aut flumẽ effunditur.

h id est constitutione.

i *v. §. 19. j. eod.*

k vt quia venditor dixit se fundũ vendere cum seruitute aquæ.

l vtiq; omnis, *l. 3. j. eo.*

m *sub.* quæ ad vsum, commodumque nostrum pertinet.

n quia quocunque *Cuiac. 9. obser. 37. fol. 217.* qua ratione via, aquæductus personalis intelligitur: *vt in l. penul. ſ. de seruitutib. rustic.* ὅπου ἂν ἐθέλῃ.

o Strabo *lib. 13.* refert apud Hieropolitanos, aquas esse calidas, quæ riuis deductis, sepes ex solido lapide constantes operentur: eandem aquæ in lapidẽ mutationem Laodiceæ accidere. Aquam Hieropolitanis ad tingendam lanam ita esse accõmodam, vt è radicibus facta tinctura coccinam & purpuream æquet.

p Aquam ad eundem modũ, hoc est ad pristinum modum, & pristinam quantitatem ducere prohibitus, interdicto de aqua vti potest: aliàs non potest.

q *l. 3. §. 14. 15. ſ. de itinere actúque.*

r *l. 9. circa fin. ſ. de seru.* i. alia ex parte quoad fundum seruientem.

s sic restituo, si aliò aquam quis velit.

t eandem, *vulg. Haloand.*

u hoc est partem fundi. distinguntur enim fundi regionibus certis.

x id est prohibitio.

y Fundo debita seruitus omnibus partibus eius debetur, *l. 13. §. 1. l. 3. §. vlt. in fine. l. 26. ſ. de seruit. rustic.*

a *al.* eiusmodi, *&c.* quam vocẽ Albericus exponit, eiusdem conditionis;vel eiusdem seruitutis.

b i.eo iure cẽsentur omnes partes æqualiter.quid hinc sequitur?posse me in quascunque fundi mei partes aquam ducere *58. Eclog.20.c.1.*(nec enim quicquam vicini interest,in quam fundi mei partem aquam ducam, dum ne in alio, per eius fundum ducam, quàm antea duxero) sed & vicino aquæductum meũ commodare, *l.24. ℨ. de seru.rustic.*cui regulæ temperamentũ adde, si modo eã legẽ sic restitueris.Proculus ita: vt nemo parte fundi alia, quã ex qua seruitus adquisita sit, vti possit. aliàs non video, Proculũ in iis quæ ibidẽ adfert, Labeoni contrarium.Dici quoque non potest, quin sensus ita perturbatus sit,vt intelligi nõ possit. nec ita pigebit, qđ ibidem adscripsi demutari in melius.

c vti *vulg. Hal.*

d ita vt in fundum seruiẽtem aqua vberior decurrat.

e Imò,malè.*ℨ.eo.* solue. Rectè. quoad prohibitionem; malè, quoad partem.

f aliàs, si quid ipsi facimus qđ nobis prodest, vicino non noceat, inuidiosum fuerit prohibere.

g sic lege, sed Cœlius, vel Cæcilius:vel Cascellius: &*ℨ.eod.*ego Cœlio,&c.vti is Cœlius sit diuersus ab Ofilio. nec enim video vt idem Ofilius rectè contraria possit dicere. sic alibi quoq; legimus Vlpianũ anteponere sententiam Cœlij, vel Cœcilij opinioni Ofilij *in l.17.§.1. ℨ. de ædil. l.3.§.9. ℨ.de penu leg.* Sic Cascellij opinionem anteponit Ofilio Iauolenus, *l.100. §.1.ℨ.de legat.3.l.26.in fin. ℨ.de instructo.*

h in mixtis sc. *vt hic*, in iunctis aliud, *§.18.in fi.ℨ.eod.*

i appellitur *vulg.* adpelleretur, *Hal.*

k *sub.* ex pacto adiecto tempore seruitutis cõcessæ.

l Trebatij sentẽtia corrigitur *ℨ.eod.*

m vnicum pecus gregem etiam integrum potest corrumpere, *vt hic. sed illud.45. distinct.*

loci aqua ducitur,eiusdem[a] numero[b] esse.Ergo & si fortè actor confinem agrum emerit: & ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit aquam ducere:ita demum eum rectè hoc interdicto vt[c] de itinere actúq; vti putant:vt semel in suum ingressus, inde egredi,qua velit,possit:nisi ei nocitũ sit,ex quo aqua ducit.

17 ¶Item quæritur, si quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit[d], an impunè prohibeatur.& extat Ofilij sententia existimantis,rectè[e] eum prohiberi,sed eo[f] loci,in quo primum aquam aliam in riuum admittit, & [g] Ofilius[g] in tota aqua rectè eum prohiberi ait:ego Ofilio adsentio,non posse diuidi:quia non potest[h] ita in parte vis fieri,vt non in tota aqua fiat.

18 ¶Trebatius: cùm amplior numerus pecoris ad aquam appelletur[i], quàm debet appelli[k]:posse[l] vniuersum pecus impunè prohiberi:quia[m] iunctum[n] pecus ei pecori, cui adpulsus debeatur,totum corrũpat pecoris adpulsum. Marcellus autem ait,si quis ius habens pecoris ad aquam appellendi,plura pecora adpulserit[o],non in omnibus pecoribus eum prohibendum.quod est verum[p], quia[q] pecora separari possunt.

19 ¶Aristo putat,eum demum interdictum hoc habere,qui[r] se putat suo[s] iure vti,non eum,qui scit se nullum ius habere,& vtitur.

20 ¶Idem ait, eum, qui hoc anno aquam duxerit nec vi,nec clàm,nec precario,& eodem anno vitiose[t] vsus est: rectè tamen hoc interdicto vsurum. quod referri ad id tempus,quod sine vitio fuerit.esse enim verum,hoc anno non vi,non clàm,non precariò vsum.

21 ¶Quæsitum est: si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est intra annum,aqua influxerit ipsa[u] sibi, me non ducente: an hoc interdicto locus sit, & refert Seuerus Valerius, competere hoc ei interdictum, quasi duxisse videatur: licèt penitus[x] prospicientibus non videtur iste duxisse.

22 ¶Item quæsitum est:si quis,dum putat,tertio quoque die[y] habere se ius aquæ ducendæ; duxerit vna die: an rectè, & sine captione possessoris[z] rectè duxisse videatur, vt hoc interdictum habeat[a].ait enim prætor, *Vti hoc anno aquam duxisti*,id est, alternis diebus. Illud autem nihil interest,vtrùm quinto die aqua debeatur,an alternis diebus, an quotidie ei,qui hoc interdicto vti velit. nam cùm sufficiat, vel vno die hoc anno aquam duxisse: nihil refert, qualem aquæ ductum habens duxerit.dum si[b] quis, cùm quinto quoque[c] die vteretur,quasi alternis diebus ducens[d] interdixerit[e],nihil ei prodesse videtur.

23 ¶Præterea illud sciendum est: si, cùm aquam duxisses,aduersarius[f] te prohibuerit:deinde tu interim[g] ius aquæ ducendæ amiseris:in restitutionem hoc venire,vt tibi præstetur per hoc interdictum, quod amisisti[h], & hoc verum puto.

24 ¶Si fundum,ad quem aquam ducebas, vendideris, & tradideris:nihilo minùs interdictum tibi vtile est.

25 ¶Competit hoc interdictum aduersus eum, qui prohibet me aquam ducere,& nihil[i] interest, vtrùm quis dominium fundi habeat,an non.idcircóque is tenetur interdicto.nam[k] etsi seruitus cœpit, aduersus quemuis posse vindicari.

26 ¶Si inter riuales[l] (id est,qui per eundem riuum aquam ducunt)sit contentio de aquę vsu,vtroque suum vsum esse contẽdente[m]: duplex interdictũ vtriq; competit.

27 ¶Labeo putat,per hoc interdictum prohiberi quẽ, ne quid in illo fundo[n] faciat,fodiat,serat, succidat,putet,ędificet:quare ex ea re aqua, quã ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur,corrumpatur, deteriórve fiat.& similiter de ęstiua aqua debere interdici ait.

28 ¶Si quis hoc cesserit,ne[o] liceat sibi aquam quærere: ea cessio valet.

29 ¶Deinde ait prætor: *Vti priore æstate aquam, qua de agitur,nec vi,nec clàm,nec precariò ab illo duxisti,quo minùs ita ducas,vim fieri veto. Inter heredes, emptores, & bonorum possessores interdicam*[p].

30 ¶Hoc interdictum de aqua æstiua proponitur.

n ratio dubitandi.
o appulerit,*vulg.*adpulerit,*Hal.*
p & ita Marcellus Trebatium notat.
q Ratio decidendi:Iuncta separari possunt,vt *hic*:mixta,non itẽm. *§.17. in fi.ℨ.eod. adde 58.Eclog.20.c.1.*
r hic errat in facto:vt quis sequitur,in iure.
s *§.10.ℨ.e.l.vlt.ℨ.quemad.seru.amitt.l.1.§.6.ℨ.de itinere actuq.*
t *l.1.in fi.l.2.3.ℨ.cit.prox.*
u ipsa sibimet [illegible] *Hal.adde l.12. ℨ.quem.seru.amitt.* Quod si *ipsimet* legas: idem fuerit quod non [illegible] f[illegible] eius qui primò duxerat.
x *al.*penitus.
y i.per interuallum *l.[illegible] in fi.ℨ.de [illegible]*
z *sub.*fundi ex quo aqua ducitur.

a certum habere & rectè aquam duxisse.
b vsus vnius modi trahi non potest ad [illegible]
c *al.*quoquo.
d id est,ductus aquæ seruitutem habens.
e id est,interdicto egerit.

31 ¶Quia autem diximus[q] æstiuam aquam aliquid distare ab aqua quotidiana: sciendum est, etiam interdictis distare. quòd qui de aqua quotidiana interdicit, ita interdicit, *Vti hoc anno aquam duxisti*. at qui de æstiua sic, *Vti priore æstate*. nec immeritò, nam quia hieme non vtitur, referre se non ad pręsentem ęstatẽ,sed ad priorem debuit.

32 ¶Æstatem[r] incipere sic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio verno, & finiri æquinoctio autumnali. & ita senis[s] mensibus æstas[t],atque hyems diuiditur.

33 ¶Priorem æstatem ex comparatione duarum æstatium accipi.

34 ¶Propter hoc si æstate interdicatur: nonnunquàm annum & sex menses continere.quod ita contingit,si initio verni æquinoctij ducta sit aqua, & sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. Et proinde si hyeme interdicatur, etiam in biennium hęc res extenditur.

35 ¶Si quis hyeme tantùm aquam solitus fuit ducere, æstate non fuit solitus:vtile interdictum ei competit.

36 ¶Qui hac æstate duxit,non superiore:vtile interdictum habet.

37 ¶Ait prætor, *Inter heredes & emptores, & bonorũ possessores interdicam*.hæc verba nõ solùm ad æstiuam aquam, verum etiam ad quotidianam quoq; referenda esse, sciendum est. nam sicuti de itinere actúque & successoribus[u] dantur interdicta, & emptori:ita hæc quoque danda prætor putauit.

38 ¶Ait prætor: *Quo ex castello*[x] *illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit,permissum est:quo minus ita, vti permissum est, ducat, vim fieri veto. Quandoque de opere faciendo interdictum erit,damni infecti caueri iubebo.*

39 ¶Hoc interdictũ necessariò propositum est. námque superiora interdicta ad eos pertinent, qui a capite[y] ducunt,vel imposita seruitute,vel quia putant impositam:equissimum visum est ei quoque,qui ex castello[z] ducit,interdictum dari:id est,ex eo receptaculo, quod aquam publicam suscipit,castellum accipe.

40 ¶Si ex castello permissum est, dandum erit interdictum.

41 ¶Permittitur[a] autem aquam ex castello,vel ex riuo,vel ex quo alio loco publico ducere. §41 n°1

42 ¶Idque à principe[b] conceditur.alij nulli competit ius aquæ dandæ. §42 n°1

43 ¶Et datur interdum prædiis, interdum personis. quod prædiis datur, extincta persona non extinguitur[c]. quod datur personis, cum personis amittitur[d]. ideóque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem,vel qualemcunque successorem transit.

44 ¶Planè ei, ad quem dominium transit, impetrabile est. nam si docuerit prædiis suis aquam debitam, &[e] si nomine eius fluxisse,à quo dominium ad se transiit:indubitatè impetrat ius aquæ ducendæ. nec est hoc beneficium[f]:sed iniuria si quis fortè non impetrauerit.

45 ¶Meminisse autem debemus,in hoc interdicto totum quæstionem finiri adsignationis[g]. non enim præparat hoc interdictum causam, vt superiora interdicta, nec ad possessionem temporariam pertinet: sed aut habet ius adsignatum sibi,aut non habet,&[h] interdictum totum finitur.

De horis.

2. *Pomponius*[i] libro trigesimosecundo ad Sabinum.[k]

SI diurnarum[i] aut nocturnarum[k] horarum[l] aquęductum habeam: non possum alia hora[m] ducere,quàm[n] qua ius habeam ducendi.

De causa aquæ ducendæ. 1. Ne cui noceatur. 2. De mutatione aluei. 3. De aqua quæ in riuo nascitur. 4. De ductu ante omnem memoriam. 5. De fistula in riuo ponenda, vel alia re facienda. 6. De aqua supra aquam per pontem ducenda.

3. *Idem*[n] libro trigesimoquarto ad Sabinum.[o]

HOc iure vtimur,vt etiam non ad irrigandum[o],sed pecoris causa,vel amœnitatis,aqua duci possit.

l *adde Paul. sent.6.§.[illegible]* riuales.
m *sub.* in solidum, & negat alterius esse.
n *sub.* per [illegible] vel ex quo ducitur aqua.
o *l.15.ℨ.de seru.*
s Annus in æstatem & hyemem diuiditur. sic Thucydides [illegible] suæ seriem distinguit in has duo media singulas [illegible] æstates & hyemes, *Thucydides lib.2.[illegible]*
t Anni quatuor vices [illegible] enumerantur, æstas,hyems, vt *hic*, ver autem æquinoctiam & autumnũ *l.e.§.34.[illegible]*
u *l.2.in fin.ℨ.de seru.[illegible]*
x i. diuidiculo aquarum publico [illegible]. Festus in voce Diuidiculũ. De castello, *v. l.19. ℨ.de seru.vrb.l.2. ℨ.comm.præd.l.3.C.de aquæduct.* ex eo fistulæ ducebantur,*l.78.ℨ. de contrah.empt.* In masculino etiam dicuntur castelli, *l.41.§.9. ℨ.de leg.* conceptacula etiam dicuntur, *l.1.C.Theodo.de aquæductu 15.tit.2.*[illegible]rumque erant plumbea.*l.17.§.8.l.15.in fin.ℨ.de act.empt.*
y *§.[illegible]*
z Castell[illegible]

quid,*l.41.§.1.ℨ.de legat.1.l.19.ℨ.de seruit.vrban.v.Festum in Diuidiculo.*
a *v.3.Harmenop.3.§.120.* b *l.[illegible] in fi.ℨ.de aqua & aqua pluu.*
c est enim reale.quamdiu res durat,in [illegible]
d Personalia cum personis extinguuntur,*l.4.in fi.l.pen.[illegible] l.2. in fi.[illegible] leg.2.l.6.in fi.ℨ.de seru.leg.l.1.§.1.ℨ.de iure immunit.l.12.C.de excusat.muner.*
e & nomine eius fluxisse,*vulg.*& nomine eius fluxisset.*Hal.*
f Non dat beneficium qui dat necessariò,*l.50.ℨ.de reg.iur.* g adsignationis ius *Hal.*
h & hoc interdictum,*vulg.Hal.*& huius generis interdicto totũ finitur,[illegible] *19.in fin.* i ἡμερινὸν ἢ νυκτερινὸν,*58.Eclog.20.c.3.*
k *l.10.ℨ.quemad.seruit.l.17.ℨ.de aqua & aquæ pluu.*
l Horæ in diurnas & nocturnas diuiduntur.
m *facit l.4.in fin.l.5.ℨ.de seruitutib.[illegible]* n quàm in qua, *vulgat Hal.*
o *l.1.§.11.ℨ.e.l.4.ℨ.eo.l.2.in fi.ℨ.de seruit.rustic.*

hoc enim semper spectandum est, §. *vlt.* ȷ. *eo. l. 17. in fi.* ȿ. *de seruit. rustic.*
..circa colentibus, *l. vnic.* §. *4. in fi.* ȿ. *ne quid in flum. publ.*
..qui flumen, & ex eo riuum per meum fundum (qui iám medius interiret)
..re.
..oc puto innul, per alienum desertum riuum ducere non possum: alueus enim
..us esse po
..Per fundū
..alueum
..,& in-
..possū.

1 ¶Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita [a] tamen vt vicinis [b] non noceant: vel, si angustus amnis sit, etiam ei, qui in alia ripa sit.

2 ¶Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi [c] flumen: quia ei loco seruitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. Sed si alluuione [d] paulatim accesserit fundo tuo: subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat ductioni. Sed si circunfluere cœperit mutato alueo: non potes: quia medius locus non seruiat, interruptáque sit seruitus.

3 ¶Aqua, quæ in riuo nascitur, tacitè lucrifit ab eo, qui ducit.

4 ¶Ductus [e] aquæ, cuius [f] origo memoriam [g] excessit, iure constituti loco habetur.

5 ¶Is, qui aquæ cottidianæ (ius) habet, vel fistulam in riuo ponere, vel aliud quodlibet facere potest: dummodò [h] ne fundum domino, aut [i] aquagium [k] riualibus [l] deterius faciat.

6 ¶Si aqua ducatur supra eam alia aqua per pontem [m], qui supra riuum factus sit, iure ducitur: dum inferiori riuo non noceatur.

De aquæductu duobus cesso.

4. *Iulianus* lib. 41. Digestorum.

LVcio Titio, ex fonte meo vt aquam duceret, cessi. quæsitum est, an [n] & Mæuio cedere possim, vt per eundem aquæductum aquam ducat. &, si putaueris [o] posse cedi per eundem aquæductum duobus, quemadmodum vti debeant. respondit: Sicut iter, actus, via pluribus [p] cedi vel simul, vel separatim potest: ita aquæ ducendæ ius rectè cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non conuenit, quemadmodum vtantur: non erit iniquum, vtile iudicium reddi. sicut inter [q] eos, ad quos vsusfructus pertinet, vtile communi diuidundo iudicium reddi, plerisque placuit.

De aqua temporibus vel mensuris diuisa. 1. De permutatione temporis inter duos ex eodem riuo ducentes.

5. *Idem* lib. 4. ex Minicio.

CVm constet, non solùm temporibus [r], sed etiam mensuris [s] posse aquam diuidi: potest eodem tempore alius quotidianam, alius æstiuam aquam ducere: ita vt æstate diuidatur inter eos aqua: hieme solus ducat is, qui quotidianæ ius habeat.

1 ¶Inter duos, qui eodem riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit, vt, permutatis inter se temporibus, aquâ vterentur. quæro, cùm ampliùs tempore seruitutibus præfinito ita duxissent, vt neuter eorum suo tempore vsus esset: num ius vtendi amisissent. negauit, amisisse [t].

Quæ dicatur aqua æstiua.

6. *Neratius* lib. 3. Membranarum.

DE interdicto de aqua æstiua, itèm quotidianæ quærentes, primùm constituendum existimabamus, quę [u] esset aqua æstiua, de qua proprium interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet. hoc est: æstiua aqua vtrúmne ex iure, æstiuo dumtaxat tempore vtendi diceretur: an ex mente propositóque ducentis quæ æstate eam ducendi consilium haberet: an ex natura ipsius aquę, quòd æstate tantùm duci potest: an ex vtilitate locorum, in quæ duceretur. Placebat igitur aquam ob has duas res, naturam suam [x], vtilitatémque locorum, in quæ deducitur, propriè appellari. ita vt: siue eius natura erit, vt nisi æstate duci non possit, etiam si hyeme quoque desideraretur, siue omni tempore anni duci eam, ipsius natura permitteret, si vtilitas personis, in quam ducitur, æstate dumtaxat vsum eius exigeret: æstiua rectè diceretur.

De cautione.

7. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

SI de via, itinere, actu, aquæductu agatur: huiusmodi cautio [y] præstanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. Quòd si neget [z], ius esse aduersario agendi, aquæ ducendæ: cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debebit [a], donec quæstio finietur, non se vsurum.

De riuo faciendo.

8. *Scæuola* lib. singulari ὅρων.

CVi per fundum iter [b] aquæ debetur quacunque vult [c], in eo riuum licet faciat, dum [d] ne aquæductum interuerteret.

DE RIVIS [e],

Tit. XXI.

Interdictum. 1. *Et eius vtilitas.* 2. *Definitio riui.* 3. *Et specus. Etymologia speculator.* 4. *De septis.* 5. *De incili.* 6. *Quid sit reficere.* 7. *Quid sit purgare.* 8. *De aquæ ducendæ causa.* 9. *Et iure.* 10. *De refectione.*

e ..Eclog. 29. c.
f seruitus quæ ..discon.. habet, vt ..possit: ..tan.. tempus, vt ..initij me.. nō extet, ..tamen o.. Socinū ..373. Iasonē ..150.
g *l. 28.* ȿ. *de seruit. vrban. l. 10.* ȿ. *si seruit. vindic. l. vlt.* ȿ. *de aqua pluuia.*
h *Eclog. ibid.*
i *l. 9.* ȿ. *quēad. seru.*
k quasi aquæagium seu aquæductus, Festus ὑδραγώγιον aquarium. *l. 15.* ȿ. *de seruitut. rusticor. præd. l. 9.* ȿ. *quemadm. seruit. amitt.*
l riuales, Græci ὁμορεῖθρους *Eclog. ibid.*
m *l. 11.* ȿ. *de aqua & aquæ pluuia.*
n *vide l. 24.* ȿ. *de seruitut. rusticorū præd.*
o An rectè id existimatur fieri posse? planè id puto, *l. 24.* ȿ. *de seruit. rustic. vt scripsi ad l. 1. §. 16.* ȿ. *eod.*
p *l. 3. §. 1.* ȿ. *eo. l. 15.* ȿ. *de seruit. rustic. l. 15.* ȿ. *comm. præd.*
q *l. 13. §. 3.* ȿ. *de vsufruct. & quē. l. .. §. 7.* ȿ. *comm. diuid.*
r *l. 5. in fi.* ȿ. *de seru. l. 16. §. 10. l. .. in fi.* ȿ. *comm. diuid.*
s & modò, *l. .. in fin. l. 5.* ȿ. *de seru. d. §. 19. l. 12. C. de seru.*
t Imò, videtur amisisse, *l. 13. C. de seru.*
u *l. 1. §. 2.* ȿ. *eo.*
x Aqua ob res duas maximè appellatur, sc. ob naturam suā & vtilitatē fundi dominantis.
y *l. 60. §. 1.* ȿ. *de vsufruct. l. 15.* ȿ. *de oper. noui.*
z i. negatoria agat.
a is sc. qui seruitutē sibi deberi asserit.
b i. ius aquæ ducendæ.
c generaliter, adde *l. 9. supra de seru.*
d *v. l. 3. §. 1.* ȿ. *eo.*
e *v. Oldendorp. class. 2. act. 8.*
f *v. §. 2.* ȷ. *eo.*
g *v. §. 3.* ȷ. *eod.*
h *v. §. 4.* ȷ. *eod.*
i hoc iuris cōsultis est frequētissimum titulos commēdare ob vtilitatē, *l. 1.* ȿ. *de negot. l. 1.* ȿ. *de in integ. restit. l. 1.* ȿ. *de exer-*

citoria. l. 1. ȿ. *de tributor.* vt aliàs ab æquitate, *l. 1.* ȿ. *quod cuiusque iur. l. 1.* ȿ. *de eo per quem. l. 1.* ȿ. *de edendo. l. 1.* ȿ. *de pact. l. 1.* ȿ. *de minor. l. 1.* ȿ. *de pecun. const. l. 1.* ȿ. *de inst. l. 1.* ȿ. *quod cum eo. l. 1.* ȿ. *quod iussu. l. 1.* ȿ. *si ventris nomine:* ceu iustitia. *l. 1.* ȿ. *ex quib. caus. maior.* & necessario vsu, *l. 1.* ȿ. *de negot. l. 1.* ȿ. *comm. diuid. l. 1.* ȿ. *de interrog. l. 1.* ȿ. *de eo qui pro tutor.* à frequentia, *l. 1.* ȿ. *de inoff. l. 1.* ȿ. *ad exhib. l. 1.* ȿ. *de iureiur. l. 1.* ȿ. *de testib. l. 1.* ȿ. *de suspect. l. 1.* ȿ. *vbi pupillus:* & similibus causis.

1. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

PRAETOR ait: *Riuos* [f], *specus* [g], *septa* [h] *reficere, purgare aquæ ducendæ causa, quo minùs liceat illi: dum ne aliter aquam ducat, quàm vti priore æstate non vi, non clàm, non precariò à te duxit: vim fieri volo.*

1 ¶Hoc interdictum vtilissimum [i] est. nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione vsu incommodabitur.

2 ¶Ait ergo prætor *Riuum, specus.* Riuus [k] est locus per longitudinem depressus, quò aqua decurrat, cui nomen est ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. i. *à fluendo.*

3 ¶Specus [l] autem est [m] locus, ex quo despicitur. Inde spectacula sunt dicta.

4 ¶Septa sunt, quæ ad incile [n] opponuntur, aquæ deriuandæ compellendæve ex flumine causa: siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue qualibet alia materia sint ad continendam transmittendámque aquam excogitata.

5 ¶Incile [o] est autem locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus, quod incidatur. inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primùm aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ & putei hoc interdicto continentur.

6 ¶Deinde ait pretor *reficere, purgare.* Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi [p] tegere, substruere, sarcire, ædificare, item aduehere, adportaréque [q] ea, quæ ad eandem rem opus essent, continentur.

7 ¶Purgandi [r] verbum pleriq; quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est: & palàm est, & ad eum pertinere, qui refectione [s] indiget. plerumque enim, vt refectione, & purgatione indigent.

8 ¶*Aquæ*, inquit, *ducendæ causa.* meritò hoc additur, vt ei demum permittatur & reficere, & purgare riuum, qui aquæ ducendæ causa id fecit.

9 ¶Hoc interdictum competit etiam ei, qui ius aquæ ducendæ non habet: si modò aut priore æstate, aut eodem anno aquam duxerit: cùm sufficiat, non vi, non clàm, non precariò duxisse.

10 ¶Si quis terrenum riuum signinū [t], id [u] est lapideum [x], facere velit: videri eum non rectè hoc interdicto vti. non [y] enim reficit [z], qui hoc facit. & ita Ofilio videtur.

11 ¶Proinde etsi per alium locum velit ducere, impunè prohibetur. Sed etsi eundem riuum deprimat [a], vel [b] attollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contrà. Ego cæteros quidem impunè prohiberi puto. at enim eum, qui operiat apertum [c], vel contrà: eum non puto prohibendum, nisi si quam maiorem vtilitatem suam aduersarius ostendat.

2. *Paulus* libro sexagesimosexto ad Edictum.

LAbeo nō posse ait ex aperto riuo terrenum [d] fieri: quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam. quod sibi non placere, Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione, quàm ex iure contingere. nisi si ab initio in imponenda seruitute id actum [e] esset.

3. *De lacu.* 4. *De loco publico, vel priuato.* 5. *De aquis calidis.* 6. *De cuniculo balneareo.* 7. *Quibus & in quos interdictum datur.* 8. *De operis noui nuntiatione. De actione in rem.* 9. *De damno infecto.* 11. *De exportatione, & vectura.*

3. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

SEruius autem scribit, aliter dici aquam, quæ antè per specus [f] ducta est, si nunc per [g] apertum ducatur. nam si operis aliquid faciat quis, quò magis aquam conseruet vel contineat: non impunè prohiberi. ego & in specu contrà, si [h] non maior vtilitas versetur aduersarij.

1 ¶Seruius & Labeo scribunt: si riuum, qui ab initio terrenus [i] fuit, qui aquam non continebat, cæmenticium [k] velit facere: audiendum esse. Sed & si eum riuum, qui structilis [l] fuit, postea terrenum faciat: aut partem riui: æquè non esse prohibendum. Mihi videtur vrgens & necessaria refectio esse admittenda.

2 ¶Si quis nouum [m] canalem vel fistulas in riuo velit collocare, cùm id nunquàm habuerit: vtile ei hoc interdictum futurum Labeo ait. nos & hîc opinamur vtilitatem eius, qui ducit, sine incommoditate eius, cuius ager est spectandam.

3 ¶Si aqua in vnum lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc interdictum vtile erit volenti reficere ipsum lacum.

4 ¶Hoc interdictum ad omnes riuos pertinet, siue in publico, siue in priuato sint constituti.

5 ¶Sed etsi calidæ [n] aquæ riuus sit, de hoc reficiendo

k v. Festum in voce *Riuus.*
l quam διόπτραν vocāt Græci *58. Eclog. 301. c. 11.* & πλετρίαν, *v. Cuiac. 16. obseru. 17.*
m etymo, non re. Opponitur fossa & specus apud Festum in Riui. *v. l. 3. infra eod.*
n *de quo in §. 5.* ȷ. *eod.*
o *v. Festum.*
p *l. 3. §. 15.* ȿ. *de itinere actuque priuato. l. 11.* ȿ. *cōmun. præd. l. 1. §. 1. supra de via public.*
q *l. 3. in f.* ȷ. *eo. l. 4. in f.* ȿ. *de itin. actuque.*
r *d. §. 1.*
s refectione.
t cementitium, testaceum non lapideū. Signina opera fiunt ex testis cōtusis addita calce, *35. Plin. 12. 8. Vitruu. vlt.* hinc signina fabrica Boetio: signinus alueus Cassiodor. *5. variar.*
u vel, *Hal.*
x ex superioribus, quæ nūc diximus, constat, hanc interpretationē Triboniani esse, ídq; putat Barnab. Brissonius, vir iuris scientissimus, & meritissimus in senatu Parisiēsi Præses.
y Materiæ inhabilitas, effectum agētis impedit.
z *v. l. 3. § pen.* ȿ. *de itinere actuq. priuato.*
a *v. quæ not. ad l. 11.* ȿ. *commun. præd.*
b Forma mutari potest, materia nō potest.
c Potest quis id quod priùs κατ' διόπτραν ducebatur, operire. *58. Eclog. 20. c. 11.*
d i. subterraneum, *v. Cuiac. 16. obseruat. 17. in princ.*
e i. pactum.
f Ducere per specum, est species ducēdi per opertū, de quo *v. Cuiac. 16. obser. 17.*
g id est, fossa facta ductáve super terram.
h *58. Eclog. 20. c. vlt.*
i ex terra, non subterraneus, *vt l. 2.* ȿ. *eod.*
k signinum, *vt l. 1. §. 10. supra eod.*
l siue cæmentitius.
m aliud est, si veterem, *58. Eclog. 20. c. 4.*
n adde *l. 1. §. 13. supra de aqua quotidiana.*

a *l.26.ʒ.de damno.*
b in balneariis vaporibus, *vulg.* in balneariis, putat. *Hal.*
c *l.5.§.1.ʒ.de operis noui.*
d Nouum opus ei nuntiari non poteſt, cui facienti prætor vim fieri vetat. Quid igitur: quâ actione, qui opus faciet in hac ſpecie, qua actione, inquam, tenebitur? in rem actione, *vt hîc.* Imò & de damno infecto cauebit, *§.9.ʒ.eo.*
e *l.19.ʒ.de oper. noui.*
f *l.1.§.6.ʒ.eod.*
g Riui non refecti potior eſt cauſa ac ratio quàm non refecti itineris. nō quòd ea quæ aqua fluminum importari vel exportari ſolét, ſint iis pretioſiora, quæ itinere pedeſtri importari poſſunt (poſſunt enim res eædé, eiuſdémve generis vtrobique importari & exportari) ſed quòd itinere non refecto, iter inſtitui poteſt, etſi difficultate quadam: riuo non refecto, aqua tota elabi atque perire poteſt: atque ita homines etiā ſiti necari.
h hinc Pindarus ἄριστον μὲν ὕδωρ. & Feſtus (aliam certè etymologiam adfert Iſidorus *13. orig.12. & 20. c. 3.*) Aqua dicitur (inquit) à qua iuuamur. Hinc aqua etiam ſolet damnatis interdici: eā quoque nuptę accipiunt. de quo *v. quæ not. ad l.66. ʒ. de don.int.vir.* Ea purgationes fiebant. Eam Iſidorus *13.orig.12.* ſcribit cæteris elementis imperare, vt quæ cœlum temperet, terram fœcundet, aerem incorporet: ea piſces nutriri fruges, arbores, & herbas: eam potum cuique animāti tribuere. Idem ſcribit Auguſtinus lib. 5. de geneſi ad literam. Hinc Thales dicebat aquam eſſe à qua nata ſunt omnia. Lactantius *1.Inſtit.6.* & Fulgétius *1. meteolog.* refert. Neptunū, Deū maris cum tridente pingi, vt intelligamus aquam cœlo, aeri, ceu nubibus & terræ mixtā eſſe. & Tertullianus *lib.de Baptiſmo*, aquam commendat vt antiquam ſubſtantiam & Dei ſedem, ceu vectaculum, quin aquis primum præceptum fuiſſe refert, vt animas proferret. nec inde mirū eſſe in baptiſmo, ſi aquæ animare nouerunt. vide eundem *ibidem*, de aquæ laudibus: & Senecam *3.natural.quæſt.3.cap.19.& ſequentibus.*

competit interdictum.

6 ¶Ariſto & de cuniculo[a] reſtituendo, per quem vapor trahitur in balnearijs[b] "vaporibus" putat vtilem actionem competere. & erit dicendum, vtile interdictum ex hac cauſa competere.

7 ¶Iiſdem autem perſonis, & in eaſdem interdictum hoc datur, quibus, & in quas & de qua interdicta redduntur, quæ ſupra ſunt enumerata.

8 ¶Si quis riuum reficienti opus[c] nouum nuntiat: bellè dictum eſt, poſſe contemni operis noui nuntiationem. cùm[d] enim prætor ei vim fieri vetet: abſurdum eſt, per operis noui nuntiationem eum impediri. Planè per in rem[e] actionem dicendum eſt, poſſe aduerſus eum vindicari, ius ei non eſſe. dubium non eſt.

9 ¶De damno quoque infecto cauere eum debere, minimè dubitari oportet.

10 ¶Si quis "eum" exportare[f], vehere, quæ refectioni neceſſaria ſunt, prohibeat: hoc interdictum ei competere, Ofilius putat. quod eſt verum.

De iure aquæ ducendæ.

4. *Venuleius* "lib. primo Interdictorum."

DE riuis reficiendis ita interdicetur, vt non quæratur, an aquam ducere actori liceret. non[g] enim tam neceſſariam refectionem itinerum, quàm riuorum eſſe. quando, non refectis riuis, omnis vſus aquæ auferetur, & homines ſiti[h] necarentur. & ſanè aqua peruenire, niſi refecto riuo, non poteſt. at non refecto itinere, difficultas tantùm eundi agendíque fieret, quæ temporibus æſtiuis leuior eſſet.

DE FONTE[i],

Tit. XXII.

¶*Interdictum de vſu.* 1. *De differentia huius interdicti & interdicti de aqua quotidiana, & æſtiua.* 2. *De vſu prohibito.* 3. *De perſonis.* 4. *De ciſterna, lacu, piſcina, puteo. De aqua viua vel non viua.* 5. *De prohibito ire ad hauſtum.* 6. ¶*Interdictum de purgatione & refectione.* 7. *Vtilitas interdicti.* 8. *De purgatione & refectione.* 10. *De lacu puteo, piſcina.* 11. *De perſonis.*

1. *Vlpianus* "libro ſeptuageſimo ad Edictum."

PRAETOR ait: *Vti de eo fonte quo de agitur, hoc anno aquam nec vi, nec clàm, nec precariò ab illo vſus es: quo minùs ita vtaris, vim fieri veto. De lacu, puteo, piſcina*[k] *item interdicam*[l].

1 ¶Hoc interdictum proponitur ei, qui fontana aqua vti prohibetur: ſeruitutes enim non tantùm aquæ ducendæ eſſe ſolent, verùm etiam hauriendæ. & ſicut diſcretæ[m] ſunt ſeruitutes ductus aquæ, & hauſtus aquæ: ita[n] interdicta ſeparatim redduntur.

2 ¶Hoc autem interdictum locum habet ſi quis vti prohibeatur aqua: hoc eſt, ſiue haurire prohibeatur, ſiue etiam pecus ad aquam appellere.

3 ¶Et eadem ſunt hîc dicenda, quæ ad perſonam[o] attinent, quæcumque in ſuperioribus interdictus diximus[p].

4 ¶Hoc interdictum de[q] ciſterna[r] non competit. nam ciſterna non habet perpetuam cauſam, nec viuam aquam. Ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua ſit. ciſternæ autem imbribus concipiuntur. Denique conſtat interdictum ceſſare, ſi lacus, piſcina, puteus[s] viuam aquam[t] non habeat.

5 ¶Planè ſi quis ire ad hauſtum prohibeatur, æquè interdictum ſufficiet.

6 ¶Deinde ait prætor: *Quo minùs fontem, quo de agitur, purges, reficias, vt aquam coercere, vtique ea poſſis: dum ne aliter vtaris, atque vti hoc anno non vi, non clàm, non precariò ab illo vſus es, vim fieri veto.*

7 ¶Hoc interdictum eādem habet vtilitatem[u], quam habet interdictum de riuis reficiendis. niſi enim purgare & reficere fontem licuerit, nullus vſus eius erit.

8 ¶Purgandus autem, & reficiēdus eſt ad aquam coercendam, vt vti quis aqua poſſit, dummodo non aliter vtatur, quàm ſi vti hoc anno vſus eſt.

9 ¶Coercere[x] aquam eſt, continere ſic, ne diffluat, ne

i *58.Eclog.21.adde Oldendor.2.claſſ.8.act.8.* Fons dicitur quòd aquam fundat. *Iſidor. 14.orig.21.*
k ἢ τῆς πισκίνας. *Eclog.ibid.*

l id eſt, interdictum proponam.
m Aquæductus, & aquæ hauſtus ſeruitutes diſcretæ ſunt, hoc eſt, inter ſe [illegible]
n Separatorum ſeparata debet eſſe ratio & actio. *l.ſi manibus.C.de don.inter vir.um*
o agentem.
p *l.1.§.19.ʒ.de aqua quotidiana.*
q Interdictum de ciſterna, eſt interdictum pro aqua de ciſterna haurienda.

dilabatur. dummodò non permittatur cui nouas quærere, vel aperire. hic enim innouat aliquid præter id, quàm præcedenti anno vſus eſt.

10 ¶Sed & de lacu, puteo, piſcina reficiendis, purgandis inter[y] dictum competit.

11 ¶Et omnibus perſonis[y] dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æſtiua.

DE CLOACIS[z],

Tit. XXIII.

¶*Interdictum prius quod eſt de cloaca priuata.* 1. ¶*Communia vtriuſque interdicti.* 3. ¶*Interpretatio prioris interdicti. De cloacis publicis vel priuatis.* 4. *Definitio cloacæ.* 5. *Hoc interdictum eſſe prohibitorium.* 6. *De tubo & fiſtula.* 7. *De vſu violento, clandeſtino, vel precario.* 8. *De ædibus, area, agro.* 9. *De cloaca priuata & publica.* 10. *Interpretatio verbi pertinet.* 11. *De vicino proximo, vel vlteriori.* 12. *De pauimentis reſcindendis.* 13. *De operis noui nuntiatione.* 14. *De damno infecto.* 15. ¶*Alterum interdictum quod eſt de cloaca publica.* 16. *Summa.*

1. *Vlpianus* "libro ſeptuageſimoprimo ad Edictum."

PRAETOR ait: *Quo minùs illi cloacam, quæ ex ædibus eius in tuas pertinet, qua de agitur, purgare*[a], *reficere liceat: vim fieri veto. Damni infecti, quòd operis, vitio factum ſit,*[c] *caueri iubebo.*

1 ¶Sub hoc titulo duo interdicta prætor ſubiecit, vnum prohibitorium, alterum reſtitutorium. & primum prohibitorium.

2 ¶Curauit autem prætor per hæc interdicta, vt cloacæ & purgentur[b], & reficiantur. quorum vtrumque & ad ſalubritatem[c] ciuitatium, & ad tutelam pertinet. nam & cœlum peſtilens[d], & ruinas minantur immunditiæ cloacarum: item ſi[e] non reficiantur.

3 ¶Hoc autem interdictum propoſitum eſt de cloacis priuatis. publicæ enim cloacæ publicam curam merentur.

4 ¶Cloaca autem eſt locus cauus, per quem colluuies[f] quædam fluat.

5 ¶Hoc interdictum, quod primùm proponitur, prohibitorium eſt, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minùs cloaca purgetur, & reficiatur.

6 ¶Cloacæ appellatione, & tubus[g] & fiſtula continetur.

7 ¶Quia autem cloacarum refectio[h] & purgatio ad publicam vtilitatem ſpectare videtur: idcirco placuit, non eſſe in interdicto addendum, *Quòd non vi, non clam, non precariò ab illo vſus.* vt[i] etiam ſi quis talem vſum habuerit, tamen non[k] prohibeatur volens cloacam reficere[l], vel purgare.

8 ¶Deinde ait prætor, *Quæ ex ædibus eius in tuas pertinet.* ædes hic accipere debes pro omni ædificio. hoc eſt ex ædificio eius in tuum ædificium. Hoc amplius Labeo putabat, hoc interdicto locum eſſe, & ſi area ab vtralibet par ædium ſit. & ſi fortè (inquit) cloaca ducta ſit ex vrbano ædificio in proximum agrum.

9 ¶Idem Labeo, etiam eum, qui priuatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed & ſi quis velit talem cloacam facere, vt exitum habeat in publicam cloacam: non eſſe eum impediendum, Pomponius ſcribit.

10 ¶Quod ait prætor *Pertinet*, hoc ſignificat, quod ex ædibus eius in tuas pertinet: hoc eſt, dirigitur, extenditur, peruenit.

11 ¶Et tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quàm aduerſus vlteriores, per quorum ædes cloaca currit.

12 ¶Vnde Fauius Mela ſcribit, competere hoc interdictum, vt in[m] vicini ædes veniat, & reſcindat pauimenta purgandæ cloacæ gratiâ. verendum[n] tamen eſſe, Pomponius ſcribit, ne eo caſu damni infecti ſtipulatio committatur. ſed hæc ſtipulatio non committitur, ſi paratus ſit reſtaurare id, quod ex neceſſitate reficiendæ cloacæ cauſa reſcinderat.

13 ¶Si quis purganti[o] mihi cloacam, vel reficienti, opus nouum nuntiauerit: rectiſſimè dicetur, contempta nuntiatione me poſſe reficere id, quòd inſtitueram.

14 ¶Sed & damni infecti cautionē[p] pollicetur, ſi quid operis vitio factum eſt. nam ſicuti reficere cloacas & pur-

r Idem [illegible] quòd [illegible] go ſit [illegible] *v. Feſtum.*
ſ vox [illegible] Græc. [illegible] *de lingua.* [illegible] enim dicebat πῦθος [illegible] Varro 4. de lingua.
t *l.28.ʒ.de ſeru. vrb.*
u Eſt enim origo eius cis terram, eandem iſtius deciſioné habere de. cf. *l. 3. ʒ. ad legem Aquil.*
x Hoc eodem ſenſu Coercere ſumitur apud Feſtum in *Arcere.*
y *l.1.§.37. in fi. ʒ. de aqua quotidiana.*
z περὶ ὑπονομῶν [illegible] *58.Eclog.22. adde Oldendorp. 2. claſſ. act. 1.* Porrò cloaca à conluendo dicta. Cloacare, eſt inquinare. quis eo non rideat Ethnicos, quòd ſimulacro in cloaca reperto nomen deæ Cloacinæ impoſuerunt. *v. Lact.1.inſt.20.*
a hæc duo pertinent ad hoc interdictum.
b talis Cloacarum erat Romæ numerus, vt Plinius *36. c. 12.* Romam vrbem penſilem vocet, & ſubternatantem. *v. Duar.1.diſp.*
c v. quæ de re ſcripſi *ad l.2. §.29. ʒ. ne quis in loco publ.*
d Peſtilens cœlum cloacæ nō purgatæ minantur.
e *l.5.§.15. ʒ.de oper. noui nunciat.*
f *v. Feſtum in voce* Cloaca.
g Eadé ratione Riui appellatione, os ipſum riui contineri colligūt: licet appellatione fluminis non cōtineatur ripa, *l.1.§.in publico.ʒ.de fluminibus.*
h *al.* refectio.
i Poſſeſſio etiam violenta, clandeſtina, vel precaria in hoc interdicto de cloacis prodeſt aduerſus eum à quo ita habetur: quod in aliis interdictis ſecus eſt.
k Cloacam reficere, vel purgare volēs, vim pati non debet.
l *l.3.§.1.ʒ.de riuis.*
m Inulto domino licet eius fundum ingredi, cloacæ reficiendæ cauſa. *contra l.Diuus.ʒ. de ſeruit. ruſtic.præd. adde huic legi, l.requirendi.C.de ſeruis fugit. l.diuus.ʒ.de fugitiuis. l.omnis ſeruitus.C.de aquaductu.lib.11: l.quidam. l.ex omnibus.C.de decurionib.lib.10.*
n v. quæ de hac dictione ſcripſi, *ad l.45.in fi.ʒ.de ritu.*
o *v.l.5.§.11.ʒ.de oper.noui.*
p id eſt, actione ex cautione.

garo

...admodum liceat vnicuique eo nomine nuntiare. *v. l. vlt. C. de discussor.*
l. 3. §. 2. ff. de riuis.
...curus Varroni *4. de lingua. l. 3. ff. de via publ.*
... ... ποιοῦντων τι καινόν. *58. Eclog. ex tit. 23.* (possis addere & *tit.* 2. &
..., id est, noui operis. pertinet enim hîc titulus, non ad eos qui vi de-

gare permittendum fuit: ita dicendum, ne damnum ædibus alienis detur.

15 ¶ Deinde ait prætor. *Quòd in cloaca publica factum, siue ea immissum habes, quo vsus eius deterior sit fiat: restituas. Item ne quid fiat, immittatúrve* [a], *interdicam.*

16 ¶ Hoc interdictum ad publicas cloacas pertinet. ne quid ad cloacam immittas, néve facias, quo vsus deterior sit, néve fiat.

De cloaca reficienda vel noua facienda.

2. *Venuleius* libro primo Interdictorum.

QVanquam de reficienda cloaca, non etiam de noua [b] facienda, hoc interdicto comprehendatur: tamen æquè interdicendum, Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem vtilitas sit. prætorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico facere liceret. ídque Ofilio, & Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, vt ne factam cloacam purgare & restituere permittendum sit per interdictum: nouam vero facere is demũ concedere debeat, cui [c] viarum publicarum cura sit.

QVOD [d] VI, AVT CLAM [e],

Tit. XXIIII.

Interdictum. 1. Summa. 2. De iure faciendi. 3. De exceptione iuris sui. 4. Ad quæ opera pertinet hoc interdictum. 5. Quid sit vi facere. 6. De iactu lapilli. 7. De testatione & denuntiatione. 8. De eo qui per vim molitus est, ne prohiberi possit. 9. Si prohibitus destitit, postea facere cœpit. 10. De eo qui imbecillitate impeditus, vel ne quem offenderet, ad prohibendum non venit. 11. Si extraneus volentem ad prohibendum venire, deterruit.

1. *Vlpianus* libro septuagesimo primo ad Edictum.

PRætor ait: *Quòd vi aut clàm factum est, qua de re agitur, id, cùm experiendi potestas est, restituas* †.

1 ¶ Hoc interdictum restitutorium [f] est. & per hoc occursum est calliditati eorum qui vi [g] aut clam quædam moliuntur. iubentur enim ea restituere.

2 ¶ Et parui refert, vtrùm ius habuerit faciẽdi, an non. siue enim ius habuit, siue non: tamen tenetur interdicto, propter quòd vi aut clàm fecit. tueri enim ius suum debuit, non [h] iniuriam comminisci.

3 ¶ Denique est quæsitum, an hoc interdicto vtenti exceptionem possit obijcere, *Quod non iure meo receperim* [i]. & magis est, ne possit. nam aduersus vim, vel quod clàm factum est, nulla iusta exceptione se tueri potest.

4 ¶ Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcunque in solo [k] vi aut clàm fiunt.

5 ¶ Quid sit vi factum vel clàm factum videamus. Vi [l] factum videri [m] Quintus Mucius scripsit, si [n] quis contrà, quàm prohiberetur, fecerit. & mihi videtur plena esse Quinti Mucij definitio.

6 ¶ Sed & si quis iactu [o] vel minimi lapilli prohibitus facere, perseuerauit facere: hunc quoque vi fecisse videri, Pedius & Pomponius scribunt. eóque iure vtimur.

7 ¶ Sed & si contra testationem [p], denuntiationémque fecerit: idem esse, Cascellius & Trebatius putant. quod verum est.

8 ¶ Sed & Aristo ait, eum quoque vi facere, qui, cùm [q] sciret se prohibere, per vim molitus est, ne prohiberi possit.

9 ¶ Item Labeo dicit, si quem facientem prohibuero, ísque destituerit [r] in præsentiarum [s], rursúsque postea facere cœperit: vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel bua alia iusta causa accedente.

10 ¶ Si quis tamen imbecillitate impeditur, vel etiam ne offenderet vel te, vel eum, qui te magnificiebat [t], ideo non venerit ad prohibendum: non videbitur aduersarius vi fecisse. & ita Labeo scribit.

11 ¶ Idem ait: & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis fortè, sine vllo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris: non videri me vim fecisse.

2. *Venuleius* libro 2. Interdictorum.

NE in aliena potestate [u], cõditionem meam nihil delinquentis deteriorem [x] facere.

...simè obseruant, apud quos dominium regis inalienabile censetur.
f An obligare potest res ciuitatis, & mutuam pecuniam accipere? vtique *l. 11. ff. de pign. adde l. 27. ff. de reb. creditis.*
g Præses & curator reipublicæ, procurare potest negotia publica non donare.
h potest enim consuetudo legi derogare, *l. 6. §. 1. in fi. ff. quod cuiusque vniuersit. l. 1. §. 1. ff. com. prad.*

De prohibitione per se vel per aliam. 1. De vi semel facta. 2. De permissione. 5. De parato suscipere iudicium. 6. Vel cauere damni infecti. 7. Quid sit clam facere.

3. *Vlpianus* libro septuagesimo primo ad Edictum.

PRohibere autem non vtique per semetipsum necesse est: sed si quis per [y] seruum suum, vel procuratorem [z] prohibuerit, rectè videtur prohibuisse. idem etiam si mercenarius meus prohibuerit. nec quem moueat, quòd per liberam personam actio adquiri non solet [a]. nam prohibitio hæc demonstrat, vi te facere. Quid mirum enim, etsi clàm tu me feceris, habeam actionem? ergo facto magis [b] tuo delinquentis, quàm alieno adquiritur mihi actio.

1 ¶ Illud sciendum est, non omnibus momentis vim esse faciendam: sed semel [c], inter initia, facta perseuerat.

2 ¶ Sed si permiserit [d]: aduersus eum, qui vtatur interdicto, exceptio erit necessaria.

3 ¶ Non tantùm autem si ego promisero: sed & si procurator meus, vel tutor, qui tutelam administrat, vel curator pupilli, furiosi, siue adolescentis: dicendum erit, exceptioni locum fore.

4 ¶ Planè si præses vel curator reipublicæ [e] permiserit, in publico facere: Nerua scribit, exceptionem locum non habere. quia etsi ei locorum (inquit) publicorũ procuratio data est: concessio [f] tamen data [g] non est. Hoc ita verum est, si non lex [h] municipalis curatori reipublicæ [i] ampliùs concedat. Sed & si à principe, vel ab eo cui princeps hoc ius concedendi dederit: idem erit probandum.

5 ¶ Si quis paratus [k] sit, se iudicio defendere aduersus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? & magis est, vt desinat: si modo ... offerat, & defendere paratus est, si quis agat. & ita Sabinus scribit.

6 ¶ Sed & si quis damni infecti paratus [l] sit cauere, cùm propter hoc tantùm esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere eum vi facere.

7 ¶ Clàm [m] facere videri Cassius scribit eum, qui celauit aduersarium. neque ei denuntiauit: si modò [n] timuit eius controuersiam, aut debuit timere.

8 ¶ Idem Aristo putat, eum quoque clàm facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intellegerit [o]: & id existimat, aut existimare debet se prohibitum iri.

4. *Venuleius* libro secundo Interdictorum.

SEruius, etiam eum clàm facere, qui existimare debeat sibi controuersiam futuram. quia non opinionem cuius, & resupinam [p] existimationem esse oporteat. ne melioris conditionis sint stulti, quàm periti [q].

De denuntiatione. 2. De persona cuius celandæ causa factum est. 7. De denuntiatione. 8. Aduersus quos interdicitur.

5. *Vlpianus* lib. 70 ad Edictum.

AVt qui aliter fecit, quàm denuntiauit [r]: vel qui decepto [s] facit eo, ad quem pertinuit non facere: vel consultò tum denuntiat aduersario, cùm eum scit non posse prohiberi: vel tam serò pronuntiat, vt abire prohibiturus, prius quàm fiat, non possit. & hæc ita Labeonem probare, Aristo ait.

1 ¶ Si quis se denuntiauerit opus facturum, non semper, non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit. debebit [t] enim (& ita Labeo) & diem & [u] horam [x] denuntiatione complecti, & vbi, & quod opus futurum sit: neque profusoriè [y], aut obscurè dicere, aut denuntiare, neque tam arctare aduersarium, vt intra diem occurrere ad prohibendum non possit.

2 ¶ Et si fortè non sit, cui denuntietur, neque dolo malo factum sit, ne sit: amicis [z] denique, aut procuratori, aut [a] an domum denuntiandum est.

3 ¶ Sed & Seruius rectè ait, sufficere fœminæ viro notum [b] facere, opus se facturum, vel denique sciente [c] eo facere, quamquam etiam illud sufficiat, celandi animum non habere.

4 ¶ Item ait, si quis in publico municipij velit facere, sufficere ei, si curatori [d] reipublicæ denuntiet.

5 ¶ Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus: celandi tui, non mei, causa fecerit: mihi interdictum competere.

6 ¶ Idem dicit, & si serui mei, vel procuratoris celandi causa factum sit, mihi interdictum competere.

7 ¶ Si quis, cùm non denuntiasset opus se facturũ, eíq;

i de quo adde *l. 5. §. 4. ff. eodem. adde l. ... de damno.*
k vide *l. 24. ff. de vsur. l. 15. §. 1. ff. de vsurpationib.*
l *l. 20. §. 5. l. 21. §. 1. supra de oper. noui. l. 2. §. 1. ... quod legat. l. 10. ff. de fideiussor.*
m *l. 73. §. 2. ff. de reg. iur.*
n *l. 4. ff. eod.*
o intellexerit *vulg. Hal.*
p *l. 3. in fi. l. 6. l. 9. §. 2 ff. de iuris & facti ignorat.*
q idem etiam dicimus iniquum esse, vt leuioris sit conditionis qui vi rapuit, quàm qui clam. *inst. vi bõ. rapi in fi. pr.*
r Denũtiationi respondere debet actus denuntiantis, aliòquin reus non tenebitur.
s *sub.* in substantia operis.
t Denũtiationis forma quæ esse debeat.
u In quibus actious diei, & Consulis mentio necessaria sit, dicam *ad l. 3. ff. de accusat.*
x Horã in denuntiationẽ operis adiici oportet: quam tamen nihil est necesse in ipsis instrumẽtis cõtractib. vel testamentis adiici.
y Denuntiatio obscurè fieri nõ debet: quin præsumptio sumi solet malæfidei aduersus eum qui clam & obscurè denuntiauit, quasi non denuntiasse videatur. *vt l. 69 § 5 ff. de euict.* perfunctoriè. *vulg.* vide hîc Albericum.
z *l. ... §. 5. §. 6. ff. de damno.*
a Denuntiatio ad domũ sui fiduciaria est. fieri enim ad domũ tũ debetur denuntiatio. quoties aduersarius inueniri nõ potest. *adde l. 4. §. toties. ff. de damno.*
b hinc colligit Accursius. Protestationem & & denuntiationẽ factã vxori, idẽ valere ac si marito facta esset. *adde l. 21. C. de procurat.*
c si emptori cõtrouersia rei emptæ moueatur sciente venditore, emptorẽ nihil necesse est vẽditori denuntiare, vt de euictione teneri incipiat. *adde l. fundi. Cod. de euictionib.*
d Denuntiatio, in causis ciuitatum, vniuersitatum, & municipiorum, fieri debẽt eorũ curatori seu potestati, *vt hîc. v. ... adde l. ... ff. eod.* Eadem ratione in negotiis ... denuntiationem fieri præfecto eius & ...

... *l. 3. §. 2. ff. de riuis.* ... aliquid ... de o- noui nuntiatione: differt ... de quo ... *l. 7 ff.* furtiuè ... & plena nocte. ... enim furi- ... propitia ... dictum ... aut clã ... *Instit. de* ... *l. 7. § 5. ... diuid.*
i ... quinque ... tueri ... vt iniuriam in alium non comminicatur.
... iure meo fecerim. *vulg.*
k *l. 7. ... ff. eod.*
l ... *ff. de itinere* ...
m *l. 73. §. 2. ff. de reg. iur.*
n Denũtiatione admonitus ... intelligitur, qui effecit, ne ei denuntiaretur, *vt hîc.* quod idẽ est, obtinẽtur in ... denuntiatione.
o *l. 20. §. 1. ff. eod.*
p testatio, denuntiatio legalis vi... *Cic. apud* ... Testatio, et denuntiatio corã testibus facta.
q *l. ... in fi. l. 20.*
r destiterit.
s eadem voce ... *§. 31.* ... *in quid in loco publ.*
t *adde l. pen. ff. de furt.*
u ... ne in aliena potestate ...
x *l. ... in fi. ff. de* ... *l. 26. ff. de* ... *§. 5. ff.* ... *de oper. noui. l. 2.* ... Nerua ... *ut quid in loco publ. l. 74. ff. de reg. iur.*
y *l. 17. ff. eod.*
z *l. ... §. 2. ff. de* ...
... *de re. v.* ... *de pec. con-* ...
... substantiam ... quiddã ... qualitate, ... colligit ... sub- ... autem ... facto fa- ... oriri: ... ex facto ... ... semel ... facti fuis- ... quis teneatur, *facit l. 87. §. 1. in fi. ff. de leg. 2.*
d *l. 50. §. 2. in fi. ff. eod. l. 1. §. 10. ff. de oper. noui nunc.*
e Quid iúris in rege? latè diminuere successionem suam non potest in præiudicium successoris, vtcunq; iurauerit, *c. intellecto extra de iureiur.* quòd Galli diligentis-

denuntiatum esset, ne faceret, fecerit: vtilius puto, probandum, vi eum fecisse.

8 ¶ Hæc verba, *Quòd vi aut clàm factum est*, ait Mucius ita esse, Quod tu aut tuorum quis, aut tuo iussu[a] factũ est.

9 ¶ Labeo autem ait, plures personas cõtineri his verbis. nam ecce primùm heredes eorum, quos enumerat Mucius, contineri putat.

10 ¶ Idem ait & aduersus procuratorem[b], tutorem, curatorem, municipiúmve[c], syndicum, alieno nomine interdici posse.

11 ¶ Si quid seruus meus fecit: non ob id mecum actio est: sed (si) id meo nomine, aut suo fecit. nam si tuũ seruũ mercenarium habuero: quicquid ab eo factũ fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed mecum, cuius iussu[d], aut nomine id opus à seruo tuo factum fuerit, agendum erit hoc interdicto.

12 ¶ Similiter, quod iussu cuius factum erit: ob id non cum eo, sed cuius nomine iusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumuir municipij[e], quod eius nomine ageret, cuius negotium procuraret, fieri iusserit. ob id agendum erit cum eo cuius nomine factum quid erit: non cum eo, qui ita iusserit. Et si tibi mandauero, vt opus fieri iuberes, & in ea re mihi parueris: mecum, (inquit) non tecum erit actio.

13 ¶ Et cum interdictum sic sit scriptum, *Quòd vi aut clàm factum est*: non ita, *Quòd vi aut clàm fecisti*: latius porrigi, quàm ad has personas, quas suprà numerauimus, Labeo putat.

14 ¶ Et hoc iure vtimur: vt, siue ego fecissem, siue fieri iussi[f], interdicto quod vi aut clàm teneat.

a *l.13.§.6.j.eod.*
b *v.l.3. Cod. de modo multar.*
c *al.* municipiive vel syndicum.
d *v.d.l.13 §.6.j.e.*
e Duumuiri sunt magistratus municipales, de duumuiris alibi dixi.
f *l.13.§.6.j.eod.*

6. *Paulus* "lib. 67. ad Edictum."

SI ego tibi mandauero opus nouum facere, tu alij: non potest videri meo iussu factum. teneberis ergo tu, & ille. an & ego tenear. videamus, & magis est, & me, qui initium ei præstiterim, teneri. sed, vno ex his satisfaciente[g], cæteri liberantur.

2. De noui operis nuntiatione. 3. De exceptione quòd non tu vi aut clam fecisti. 4. Vel quod incendij defendendi causa factum non sit. 5. ad quæ opera hoc interdictum pertinet. 6. De aceruo stercoris disiecto. 7. De agro meliorato. 8. De fossa. 9. Si quis ædificium demolitus fuerit non vsque ad solum. 10. De tegulis, de ramis arborum.

7. *Vlpianus* "libro septuagesimo primo ad Edictum."

SI alius fecerit[h] me inuito: tenebor ad hoc, vt patientiã[i] præstem.

1 ¶ Neratius quoque scribit, eum, cuius seruus vi aut clam fecit, aut sua impensa ex interdicto opus restituere[k] debere, aut patientiam restituendi præstare, & seruum noxæ[l] dedere. planè si mortuo alienatóve[m] seruo interdiceretur[n]: patientiam dumtaxat præstare debere ait. ita vt & emptor eo interdicto possit conueniri, vt impensam præstet, aut noxam det. dominóque "operis" sua impensa restituente, aut damnato, quia non restitueret, emptorem liberati. Eadem, & si contrà dominus serui vel opus restituisset, vel litis æstimatione damnatus esset. quòd si tantum noxę dedisset, aduersus dominum[o] operis vtiliter interdici.

2 ¶ Ait Iulianus: Qui ante remissionem nuntiationis cõtrà quàm prohibitus fuerit, opus fecerit: duobus interdictis tenebitur. vno, quod ex operis noui nuntiatione competit: altero, quod vi aut clam. Remissione autem facta, intelligendus non erit vi aut clam facere, "quamuis prohibeatur." licere enim debet ædificare ei[p], qui satisdederit, cùm possessor[q] hoc ipso constituatur[r]. clámque facere, nec ante remissionem nec postea existimandus est: cùm is, qui opus nouum nuntiat, nõ possit videri celatus, & præoccupatus, antequàm controuersiam faceret.

3 ¶ Bellissimè[s] apud Iulianum quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc interdicto, *Quod non tu vi aut clam feceris?* vt puta vtor aduersus te interdicto quod vi aut clam. an possis obijcere mihi eandem exceptionem, *Quod non tu vi aut clam fecisti?* & ait Iulianus, æquissimum esse, hanc exceptionem dare. nam si tu (inquit) ædificaueris vi aut clam, ego[t] idem demolitus fuero vi aut clam, & vtaris aduersus me interdicto: hanc exceptionem profuturã. quod nõ aliter procedere debet, nisi ex magna & satis necessaria causa. alioquin hæc omnia officio[u] iudicis celebrari oportet.

4 ¶ Est & alia exceptio, de qua Celsus dubitat, an sit obijcienda, vtputà si incendij[x] arcendi causa vicini[y] ædes intercidi, & quod vi aut clam mecum agatur, aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an effici oporteret, *Quod incendij defendendi causa factum non sit?* Seruius autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse. priuato nõ esse idem concedendum, si tamen quid vi aut clam factum sit, neq; ignis vsque eò peruenisset: simpli litem æstimandam. si peruenisset, absolui eum oportere. Idem ait esse, si damni

g *l.15. in fi. j. eod.*
h *sub.* opus vi, vel clam.
i *l.16. in fi. j. eod.*
k *sub.* si iussit vel ratũ habuit: alius sponte restitueret nõ inuitus.
l *l.40. in fi. §. de her. pet.*
m *l.14. j. eod.*
n id est, interdicto ageretur contra dominũ qui neq; sciuit, neque ratũ habuit.
o id est, venditorem.
p *v.l.5.§.17.§. de oper. non.*
q *l.1.§. de oper. noui.*
r si prius possidebat: vel si nudis verbis facta nuntiatio est.
s hoc verbo vtitur etiam Iurisconsultus, *in l.1.§.4.§. quod legat. l.1.§.5.j. quar. rer. actio.*
t *l.22.§.2.j. eod.*
u *dixi ad l.3. Cod. de pignorib.*
x vel hostilis aduentus.
y *v.l.3.§.7.j. de incendio.*
z ¶ Non ex post facto, sed ex præsenti statu damna iudicanda sunt. sequẽs casus fortuitus, non tollit effectũ præcedentis doli vel culpæ. *adde l. si vt certo. § sed interdum. l. in rebus. §. commodati. l. in senatus. §. si propter. j. ad Turpill.*
a *l.1.§.4.§ eod.*
b *d.§.4.*
c *adde l.19. j. eo.*
d corrumpendo. *vulg. Hal.*
e *v.l.9. j. eod.*
f *l.22.§.3.j. eod.*
g *l.18. j. eod.*
h *l.9. in fi. j. eo. l. 28. 29. §. ad leg. Aquil. adde l.55.*

iniuria actum foret: quoniam nullam iniuriam aut damnum dare videtur, æquè perituris ædibus. Quòd si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum, quia non[z] ex postfacto, sed ex præsenti statu, damnum factum sit, necne, æstimari oportere Labeo ait.

5 ¶ Notauimus[a] suprà: quòd quamuis verba interdicti latè pateant: tamen ad ea sola opera pertinere interdictũ placere, quæcumq; fiant in solo[b]. eum enim, qui fructum tangit, non teneri interdicto quod vi aut clam: nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit[c], vtique tenebitur. & qui harundinem, & qui salictum. terræ enim, & quodammodo solo ipsi corrupendo[d] manus infert. Idem & in vineis succisis. Ceterùm, qui fructum aufert, furti debet conueniri. Itaque si quid operis in solo fiat, interdictum locum habet. In solo fieri accipimus, & si quid circa[e] arbores fiat, non si quid circa fructum arborum. §5 no.1

6 ¶ Si quis aceruum stercoris[f] circa agrum pinguem disiecerit: cum eo, quod vi aut clam factum est, agi potest. & hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit.

7 ¶ Planè si quid agri colendi causa factum sit: interdictum quod vi aut clam locum non habet, si melior[g] causa facta sit agri: quamuis prohibitus quis, vi vel clam fecerit.

8 ¶ Præterea si fossam[h] feceris in silua publica, & bos meus in eam inciderit: agere possum hoc interdicto: quia in publico factum est.

9 ¶ Si quis ædificium demolitus fuerit, quamuis non vsque ad solum: quin interdicto teneatur, dubitari desijt.

10 ¶ Proinde & si tegulas[i] de ædificio sustulerit: magis est, vt interdicto teneatur.

8. *Venuleius* "libro secundo Interdictorum."

NAm origo huius rei à solo proficiscitur. Ceterùm per se tegulæ non possidentur[k]: sed cum vniuersitate ædificij: nec ad rem pertinet, adfixæ sunt, an tantùm positæ.

1. De serra, claui, cancello, speculario. 2. De statua vel alia re ædibus adfixa. 3. De aratione. De fossa. De aceruo succenso vel disperso.

9. *Vlpianus* "libro septuagesimo primo ad Edictum."

NAm & si ramos quis de[l] arboribus abstulerit, adhuc interdictum hoc admittimus. Hæc ita si de ædificio tegulas[m] sustulerit. ceterùm[n] si nõ de ædificio, sed seorsum positas: cessat hoc interdictum.

1 ¶ Si tamen serra[o], vel clauis, vel cancellus, vel specularium sit ablatum: quod vi aut clam agi non poterit.

2 ¶ Sed si quis aliquid ædibus adfixum[p] euellerit[q], statuam fortè, vel quid aliud: quod vi aut clam interdicto tenebitur.

3 ¶ Si quis clam aut vi agrum inarauerit[r], vel fossam fecerit: hoc interdicto tenebitur. & si aceruum succenderit, vel disperserit sic, vt non ad vsum agri conuertat: interdicto locus non erit.

10. *Venuleius* "libro secundo Interdictorum."

QVia aceruus solo non cohæret, sed terra sustinetur. ædificia autem solo cohærent[s].

De effuso in puteum vicini. 1. De statua ex publico sublata. 2. De sepulchro. 3. De ridicis. 4. De tempore quo factum est. 5. De eo quod partim vi, partim clam factum est. 6. De eo quod iussu tutoris, vel curatoris factum est. 8. De facto ante vel post venditionem fundi. 14. De domino prædij, & his quorum interest.

11. *Vlpianus* "lib. 71. ad Edictum."

IS, qui in puteum[t] vicini aliquid effuderit[u], "vt" hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo, interdicto quod vi aut clam eum teneri. portio[x] enim agri videtur aqua viua[y]. quemadmodum[z] si quid operis in aqua fecisset.

1 ¶ Quæsitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi, vel clam, an hoc interdicto teneatur. & extat Cassij sententia, eum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse: quia interfuerit eius, eam non tolli. municipes[a] autem' etiam furti acturos: quia res eorum sit quasi publicata[b]: si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt. & hæc sententia vera est.

2 ¶ Si quis de monumento[c] statuam sustulerit: an ei, ad quẽ ius sepulchri pertineret, agere permittitur? & placet, & in his[d] interdicto locum esse. Et sanè dicẽdum est, si qua sepulchri ornandi causa adposita sint, sepulchri esse videri[e]. Idem est, & si ostium auellet, vel effringat.

3 ¶ Si quis in vineas[f] meas venerit, & inde ridicas[g] abstulerit: hoc interdicto tenebitur.

4 ¶ Quod ait prætor, *Quod vi aut clam factum est*: ad quod tempus referatur, videamus: vtrùm ad præteritum, an ad

§. de adquir. rer.
i *l. ... j. eod.*
k ... *30. §. de ... l. 33. §. de ... 1. in pr. j. de ...*
l *l. 7. §. ... eodem.*
m *l. ... in fi. ...*
n Tegulæ ... ficio ... adiũct ... ædificij ... liàs, nõ ... si forte ... sint, vt repo... tur. *l. fundi. ... act. emp.*
o fera. *vul. Hal.*
p *l.41. in fi. §. de leg.1.*
q auulserit. *vulg.* euulerit. *Hal.* hinc colligere possumus, vel ipsas Pandectas Florẽtinas oraculi loco nõ esse. sic corrupte in *leg. 3. in fi. §. eo.* vbi scriptũ est, intellegerit.
r *l.22.§.2.j. eod.*
s & soli conditionem sequuntur. *l.17.§. comm. præd.*
t idẽ in vino. *l.27.§.15 in fi. ...* mẽto. *l.27. §.20. §. ad leg. Aquil.*
u vt ita aqua spurca fieret. *l. 3. §. de aqua & aqua pluu. l.1.§.1. j. de extr. crimin.*
x Aqua viua, est portio agri.
y Aqua viua putei opponere videtur cisternæ.
z Qui in puteũ vicini aliquid effundit, vt hoc pacto aquam putei corrumpat, opus in aqua fecisse videtur: perinde tenetur hoc interdicto, ac si in ipsa aqua opus fecisset.
a *l.41.§. de adq. rer. dom. v.l.29. §. de reb. aut. iud.*
b .i. publica & municipij effecta. Ita statuæ in locis publicis positæ, nõ ipsorũ priuatorum hominum sunt, quorum eę statuę sũt, seu quibus ex statuæ positæ sunt, sed ipsius publici ac municipij.
c *l.2.j. de sepulchro violato. adde l.13.§.5. l.15.§.2. j. eod.*
d .i. quoties statuæ monumẽto affixæ detractæ dicentur.
e ideóque remouens interdicto quod vi aut clam tenebitur.
f *adde l.7.§. l. 9. § eod. l.12. j. eod.*
g Varro *l. de re rustica.* Pedamentum quod optimũ adferri solet in vineã, est è quercu & iunipero: & vocatur ridica. & hîc quidem locus me mouet vt in *lege 55. §. 4. in fin. §. de leg. 3.* legã *ridicas* nõ radices.

… iudicis arbitrio *l. vl. ff. de interdict.* b Vi aut clam, interpretari possis, vi & clam. *l. 4. C. de verb. sign.* c partim vi, partim clam. *Hal.* d *vide l. 4. C. de legatis.* e *l. 4. ff. de tabulis. l. 198. ff. de regul.* f *l. 16. in fi. ff. e.* g *l. 2. §. 1. ff. de nox. l. 20. ff. de obl. … l. 17. §. … in fi. ff. de iniurijs. l. 15. in fi. ff. de falsis. l. 157. l. 169. ff. de reg. iur.* h vt sunt …tores. tutores. *l. 7. §. 3. ff. pro empt.* i Quoties opus factū est ante contractā venditionem, hoc …

an ad præsens. quæ species apud Iulianum exposita est: ait enim, in hoc interdicto præsentis temporis significationem accipi debere. si tamen (inquit) ex opere damnū datum fuerit, aut dominus, aut is, cuius fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: vtiliùs probari, quod Iulianus tentat, vt & damnum sarciatur, & impēdia restituantur [a].

5 ¶ Interdictum complectitur id, quodcumque aut vi aut clam factum est. Sed interdum euenit, vt quid & [b] vi & clam fiat, partim [c] & partim, in eodem opere. vtputà, cùm prohiberē, fundamenta posuisti: postea, cùm conuenissem, ne reliquum opus fieret, absente, & ignorante me, reliquum opus perfecisti, vel contrà, fundamēta clam iecisti, deinde cètera prohibente me, ædificasti. hoc … mur, vt, etsi [d] vi & clam factū sit, interdictu hoc sufficiat.

6 ¶ Si tutoris iussu at curatoris factū sit: cùm placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum nō teneri: eueniet, vt in ipsum tutorem curatorémque aut vtilis actio competat, aut etiam vtile [e] interdictum. Certè ad patientiam [f] tollendi operis vtique tenebuntur pupillus & furiosus, & ad noxam.

7 ¶ An ignoscitur seruo, qui obtemperauit tutori aut curatori? nam ad [g] quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur seruis, si vel dominis, vel his, qui vice [h] dominorum sunt, obtemperauerint. quod & in hoc casu admittendum est.

8 ¶ Si [i] posteaquàm vi aut clam factum est, venierit [k] fundus: an venditor nihilo minùs hoc interdicto experiri possit, videamus. & extat sententia existimantium, nihilo minùs competere ei interdictum, nec finiri venditione. sed nec ex empto actione quicquam ei præstandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est. satis enim esse, quod vtique propter hoc opus viliori prędium distraxerit. Certè etsi non viliori vendidit, idem [l] erit probandum.

9 ¶ Planè si post venditionem fundi opus factum est: etsi ipse experiatur venditor, quia nōdum traditio [m] facta est: tamen ex empto actione emptori tenebitur. omne enim & cōmodum, & incommodum ad emptorem pertinere debet. 10 ¶ Si fundus in diem additus sit, cui competat interdictum? & ait Iulianus, interdum quod vi aut clam ei competere, cuius [n] interfuit, opus non fieri. fundo enim in diem addicto, & commodum & incommodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequàm venditio transferatur. & ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamuis melior conditio allata fuerit, ipse vtile interdictum habebit. sed eam actionē, sicut fructus medio tempore perceptos, venditi iudicio præstare cogendum ait.

11 ¶ Aristo autem scribit, non [o] possessori esse [p] denuntiandum. nam si quis (inquit) fundum mihi vendiderit, & necdum tradiderit [q], & vicinus, cùm opus facere vellet, & sciret me emisse, & in fundo morari [r], mihi denuntiauerit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clam facti operis pertineret. quòd sanè verum est.

12 ¶ Ego si post in diem addictionem factam, fundus precariò [s] traditus sit, putem emptorem interdictū quod vi aut clam habere. Si verò aut nondum traditio facta est, aut etiam facta est precarij rogatio: non puto dubitandū, quin vēditor interdictum habeat. ei enim competere debet, etsi res ipsius periculo nō sit, nec multùm facit, quod res emptoris periculo est. nam [t] & statim post venditionē contractam periculum ad emptorē spectat. & tamen, antequam vlla traditio fiat, nemo dixit interdictum ei competere. Si tamen precariò sit in possessionem: videamus [u], ne, quia interest [x] ipsius, qualiter qualiter possidet, iam interdicto vti possit. Ergo [y] & sic cōduxit, multo magis. nā & colonum posse interdicto experiri, in dubium non venit. Planè si, posteaquàm melior cōditio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit: nec Iulianus dubitaret, interdictum vēditori competere. nam inter Cassium & Iulianum de illo, quod medio [z] tempore accidit, quęstio est: non de eo opere, quod postea contigit.

13 ¶ Si ita [a] prędium venierit, vt, *si [b] displicuisset, inemptum esset*: facilius admittimus, interdictum emptorem habere, si modò est in possessione. Et si resc[i]ssio emptionis in alterius arbitrium cōferatur, idem erit probandum. Idémque, & si ita venisset. vt, si aliquid euenisset, ineptum esse prædium. Et si fortè commissoria venierit, idem dicendum est. 14 ¶ Idem Iulianus scribit, interdictum hoc nō solùm domino prędij, sed etiam his, quorum interest [c] opus factum non esse competere.

De colono, fructuario, proprietario.

12. *Venuleius* [a] lib. 2. Interdictorum. [b]

QVamquàm autem colonus, & fructuarius, fructuum nomine, in hoc interdictum admittantur [d]: tamen & domino id competet, si quid præter [e] ea eius intersit.

1. De filiofam. 3. De socijs. 4. De eo cui concessum est, vt arbores cæderet. 5. De hereditate iacente. 6. De colono & procuratore.

13. *Vlpianus* [a] libro septuagesimo primo ad Edictum. [b]

DEnique si arbores in fundo, cuius vsusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel à [c] proprietario succisæ fuerint: Titius & lege Aquilia [f], & interdicto quod vi aut clam [g] cum vtroque eorum rectè experietur [h].

1 ¶ Labeo scribit, si filio [i] prohibente, opus factum sit, & te habere interdictum, ac si, te prohibente, opus factum est, & filium tuum nihilo minùs.

2 ¶ Idem ait, aduersus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse [k], namque, si scit eū filiumfamilias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum actionem [l] habere.

3 ¶ Si ex socijs communis fundi vnus arbores succiderit, socius cum eo hoc interdicto experiri potest: cùm ei [m] competat, cuius interest.

4 ¶ Vnde apud Seruium ampliùs relatum est: (si) mihi concesseris [n], vt ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius vi aut clam cæciderit: mihi hoc interdictum competere: quia egó sim, cuius interest. quod faciliùs erit admittendum, si à te emi, vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, vt mihi cædere liceat [o].

5 ¶ Quæsitum est: si, cùm prædium interim [p] nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit: an, postea dominio ad aliquem deuoluto, interdicto locus sit. vtputa hereditas iacebat [q]: postea adijt hereditatem Titius, an ei interdictum competat? & est apud Viuianum sæpissimè relatum, heredi [r] competere hoc interdictum eius, quod ante aditam hereditatem factum sit. Nec [s] referre Labeo ait, quòd non scierit [t], qui heredes futuri essent. hoc enim [u] posse quem causari etiam post aditam hereditatem. Ne [x] illud quidem obstare Labeo ait, quòd [y] eo tempore nemo dominus fuerit. nam & sepulchri [z] nemo dominus fuit. & tamē si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam. Accedit his, quòd hereditas dominæ [a] locum obtinet. & rectè dicetur, heredi quoque competere, & ceteris successoribus: siue antequàm successerit, siue postea, aliquid sit vi aut clam admissum.

6 ¶ Si colonus meus opus fecerit [b]: si quidē me volente [c], vel ratum habente: perinde est, atque si procurator meus fecisset. in quo placet, siue ex volūtate mea fecerit, teneri me: siue ratum habuero, quod procurator fecit.

7 ¶ Iulianus ait: Si colonus arborem, de qua controuersia erat, succiderat, vel quid alius opus fecerit: si quidē iussu domini id factum sit: ambo tenebuntur [d], nō vt patientiam [e] præstent, sed vt impensam [f] quoque ad restituendum præbeant. si autem dominus non iusserit: colonus quidem tenebitur, vt patientiam & impensam præstet: dominus verò nihil ampliùs, quàm patientiam præstare cogendus erit.

Si seruus ignorante domino fecerit.

14. *Iulianus* [a] libro sexagesimo octauo Digestorum. [b]

NAm & si seruus [g] meus, ignorante me, opus fecerit, eúmque vēdidero vel manumisero: mecum in hoc solum agi poterit, vt patiar opus tolli: cum emptore autem serui, vt aut noxæ dedat, aut impensam [h], quæ in restitutione facta fuerit, præstet: sed & cum ipso manumisso rectè agi [i] poterit.

De possessore. 1. Si conductor fecerit. 2. De sepulchro. 3. De successoribus. De tempore interdicti. 7. De condemnatione in id quod interest. 10. De dolo. 11. culpa. 12. Si quis alia actione consecutus sit, quod sua interest.

15. *Vlpianus* libro septuagesimo primo, ad Edictum.

SEmper aduersus possessorem operis hoc interdictum competit. idcircóque si quilibet [k], insciо, vel etiam inuito me, opus in fūdo meo fecerit: interdicto locus erit [l].

1 ¶ Is, cui fundum pastinandum [m] locaueras, lapides sustulit, & in vicini proiecit prædium. ait Labeo, te vi aut clam non teneri, nisi iussu [n] tuo id factum sit. ego puto conductorem teneri [o], locatorem autem nō aliàs, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquā actionem habeat [p], quam præstet. ceterùm teneri non oportere [q].

Marginal notes (left column):

…onem, hoc … ctū venditori cōpetit, … pretio … ipsum venditor … hac ma… pretio: sia … venditio… nondū tamen … secuta tra… ditione, datur … venditori … interdictū, … ad commo… dum emptoris. … *l. 3. §. 12. ff. de … empt.*

k … venditionem … hoc interdictum, nō … in … quæ sequitur.

l Traditione …, agit emptor etiam prò opere ante additionem facto.

n id est, emptoris. *ff. eod. l. 4. §. 4. ff. de in diem addict. v. in hunc locū Cui. 2. obs. 25.*

o i. etiam nō possidēti solum ipsum in quo ædificatur, modo tamen eius intersit. atque ita, *non possessor* is est, cui res vēdita est, necdum tamen tradita.

p Cur est denuntiandum? vt ne qui denuntiat, videatur clam facere.

q *sub.* animo trāsferēdæ possessionis.

r *sub.* tradita precario possessione.

s fundus non precariò. *Cuiac. 2. obs. 25.* reprehensus à *Robert. 1. recc. 35.* verùm Cuiac. eum postea reprehendit. *16. obs. 29.*

t Emptoris periculū rei venditæ est, statim à facta emptione.

u Particula est diffidentis, & in id tamen se magis inclinare demonstrantis. ex quo apparet non tantū possessori, sed etiā non possessori, cuius interest, dari interdictū … *v. Cuiac. 2. … obs. 25.*

x non tantum precariæ posses… quātum præcedētis vēditionis.

y Interdictū datur emptori … quoties ei tradi… est fundus precariò: multo … magis interdictū ei datur, si conductus.

z ante meliorem conditionem allatam.

a Quatuor casus hîc enumerantur quibus non resoluitur venditio, primus, quando venditio cōfertur in arbitriū emptoris, *vt hîc.* secundus, quando in arbitriū alterius. *vers. et si:* tertius, quādo in euentū fortunæ. *vers. Idémque:* quartus, quoties sub pacto legis commissoriæ venditur. *vers. et si fortè.* b Interdictum quod vi datur, quoties venditio purè contrahitur, & sub conditione resoluitur: datur, inquam, pro opere facto pendente cōditione. c *l. 16. ff. eod.* d ¶ Imò, fructuarius non admittitur. *arg. l. 7. §. 5. ff. eod.* An dicemus fructuariū admitti, ad id quod eius interest propter fructus qui ex fundo potuerunt percipi? (nā pro ipsis fructibus interdictum hoc non datur, sed actio furti) An potius admittitur fructuarius, ratione operis in solo facti?

Marginal notes (right column):

e i. vltra id qđ interest fructuarij vel coloni.

f *l. 27. §. 26. ff. ad l. Aquil. l. 1. l. 7. §. 2. ff. … furt. … cæs.*

g *l. 18. ff. e. facit l. 8. §. 2. ff. arbor furt. cæs.*

h vna tamē electa, altera tolletur. *l. ipe. ff. arborū furt. cæsarum.*

i adde *l. 17. ff. eo.*

k *sub.* vt ipsi filio quęratur interdictū, sed vt patri per filiū. §2 n°2

l quam? negatoriam.

m Nota argumentandi formā. Cōpetit ei cuius interest, ergó & socio. *adde l. 16. ff. eod.*

n *facit lex 6. supra de donat.*

o tunc. n. succedo in tuū ius ex causa onerosa.

p i. eo tempore quo opus fit.

q eo tēpore quo quo opus factū est.

r Heredi cōpetit interdictum ob eá quæ ante aditā hæreditatē facta sunt. *l. 13. §. 2. l. 43. in fi. ff. ad l. … [illegible]*

s prima dubitandi ratio.

t *l. 8. §. 1. ff. de prec.*

u ideóq; hæc excusatio non est admittēda.

x altera dubitandi ratio.

y *l. 1. ff. de diuis. rer.*

z *v. l. 11. §. 2. ff. e.*

a domini. *vulg. Hal. l. 13. §. 2. in fi. ff. ad l. Aqu. l. 31. ff. de here. inst. l. 9. C. locati.*

b meç seruitutib. viciníſve noxium.

c putà iubēte. *l. 5. §. 8. & §. vlt. ff. eod. l. 15. §. 2. ff. eod.*

d vno tamen soluēte alter liberatur. *l. 15. §. 2. ff. e. l. 1. §. quoties. ff. de vi & vi armat.*

e *l. 16. in fi. ff. eod.*

f adde *l. 14. ff. e.*

g *l. 7. §. 1. ff. eod.*

h *adde l. 13. in fi. ff. eod.*

i ad impensas, siue quod interest. Nam ad patientiā agitur contra dominū) si modo id domino ignorāte fecit, vt hîc. secus si domino iubēte: tūc. n. ei ignoscitur: neq; tenetur. *l. is qui. §. si tutoris. ff. eod.*

k *sub.* etiā extraneus, siue possessor id fecerit, siue alius mandato eius: siue sine mādato vi vel clam.

l vt pręstē patiētiā. *l. … in fi. … ff. e. l. … ff. e.*

m fodiendum Pastinū fit trib. generib. aut terra in totū fossa, aut sulcis, aut scrobibus. *Pallad. 2. tit. 10.* hinc pastina *l. 7. in fi. ff. sol.* & pastinationes *l. 79. ff. de ver. sign.* n *l. 5. § 8. & vlt. ff. e.* o *sub.* in solidum. p *sub.* contra colonū. q *sub.* præterquā in prædictis casib

a *v.l.11.§.2.ſ.eod.* b Indiuiſò facta à pluribus,ſingulos in ſolidum obligant. c *l.7.l.8.ſ.de iuriſdict.*Imò liberabit.*l.9.in fi.ſ.de iuriſdict.* d *Ita legendum puto,* Itaque alter conuentum, quinimo perceptio ab altero, alterum non liberabit,ſuperiore etenim caſu,alterius contentio alterum liberat e ſi communi conſilio id factum:quoties cõmuni conſilio delictum admiſſum eſt. f *v.j.de ſepulchro violato.*

g *ſub.* etiã ſingulares in eam rem.
h *ſub.*vtilem.
i *l.14.ſ.de aqua & aquæ pluu.*
k Eſt auté abſurdum antea agi quam opus factum ſit.
l Cuſtodes nocturnos,functorũ nomine(quę abditis locis fiant)non teneri hinc colligũt: ſed nec eadem ratione teneri decuriones eóſve magiſtratus qui aliàs denuntiare intra certum maleficia tenentur in ſuo territorio admiſſa, ſi ea admiſſa non denuntiauerint, quę clam,occultíſve locis acciderint: meretur enim excuſationé ignorantia. *l.1.in fi.j. ſi quis teſtamento liber.*
m *v.l.57.j.de obligat.*
n *ſub.* in cuius pręiudicium opus fiebat vi vel clam.
o *adde l.11.§.1. ſ.ſecund.tab.*
p *l.21.in fi.j.eod. l.38.§.11. ſ. de vſuris.*
q Ea eſt enim reſtitutionis natura. *l.38. §.4.ſ. de vſuris.*
r *l.9.in fi. pr.ſ. quod metus cauſ.*
ſ *l.25.§.10. ſ.de her. pet.l.68. l.7. ſ.de rei vind.l. ſ. de in lit. iur. adde l.2.§.34. in fin. ſ. ne quid in loco publico.*
t aut noluit. *l.19 §.4.in fin.j. de furtis.*
u Officium iudicis ſupplet iuramẽti defectũ. *l.9.C.vnde vi.*
x *l.131. j.de re. iur.*
y *l.6.in fi.l.7.ſ. 1.ſ.e. l.14. §.11.ſ. quod met. cauſa.*
z Qui illi ſunt? coloni & ſimiles.
a *l.11.in fi. l.13. §.2.ſ.eod.*
b cypreſſos. *Vulgat. Hal.*cypariſſos etiam protulit *Virgil. 3.Aeneid. & 2. Georg.*Porrò cupreſſi inter infrugiferas arbores referuntur, licèt coniferæ ſint,& reſiniferæ.hæc olim funebris arbor habita eſt. ideo apud multas gentes in cœmeteriis ſeri poſtea cœpta. *v. Theophraſt.4.de plantis: adde & tit. Cod.de cupreſſis.*

2 ¶ Si in ſepulchro [a] alieno terra congeſta fuerit iuſſu meo: agendum eſſe quod vi aut clam mecum.Labeo ſcribit. & ſi communi conſilio plurium id factum ſit: licere, vel cũ vno,vel cum ſingulis experiri. opus [b] enim,quod à pluribus pro indiuiſo factum eſt: ſingulos in ſolidũ obligare. ſi tamen proprio quis eorum conſilio hoc fecerit, cum omnibus eſſe agendum : ſcilicet in ſolidum. Itaque alter cõuentus[c] alterũ non [d] liberabit.quinimo perceptio ab altero.ſuperiore[e] etenim caſu alterius conuentio alterum liberat. Præterea ſepulchri[f] quoq; violati agi poteſt.

3 ¶ Hoc interdictum in heredem ceteróſque ſucceſſores [g] datur in id , quod ad eos peruenit.& poſt annum [h] non[i]competit. 4 ¶ Annus autem cedere incipit,ex quo id opus 'factum'perfectum eſt, aut fieri deſijt, licèt perfectum non ſit.alioquin,ſi à principio operis cœpti annum quis numeret,neceſſe eſt,cum his,qui opus tardiſſimè facerent, ſæpiùs agi [k]. 5 ¶ Sed ſi is ſit locus, in quo opus factum eſt,qui facilè nõ adiretur: (vtputa in ſepulchro vi aut clam factum eſt:vel in abdito alio loco , ſed etſi ſub [l] terra fieret opus, vel ſub aqua, vel cloaca aliquid factum ſit) etiam poſt annum cauſa cognita competit interdictu de eo , quod factum eſt. nam cauſa cognitâ annuam exceptionem remittendam : hoc eſt , magna & iuſta cauſa ignorantiæ [m] interueniente.

6 ¶ Si quis[n] reipublicæ cauſa abfuiſſet,deinde reuerſus interdicto quod vi aut clam vti vellet:verius eſt, non[o]excludi anno eum, ſed reuerſum, annum habere. nam & ſi minor vigintiquinque annis reipublicæ cauſa adeſſe cœpiſſet,deinde maior effectus ſit,dũ abeſt,reipublicæ cauſa: futurũ,vt,ex quo redit,annus ei cõputetur, nõ ex quo impleuit viceſimũ quintũ annum. & ita Diuus Pius, & deinceps omnes principes reſcripſerunt. 7 ¶ Hoc interdicto tanti [p] lis æſtimatur,quanti actoris intereſt,id opus factum eſſe.Officio autem iudicis ita [q] oportere fieri reſtitutionem iudicãdum eſt : vt in omni cauſa eadem conditio ſit actoris, quæ futura eſſet,ſi id opus,de quo actũ eſt, neque vi neque clam factum eſſet. 8 ¶ Ergo nonnunquam etiam dominij ratio habenda eſt. vtputà ſi propter hoc opus,quod factum eſt,ſeruitutes amittantur,aut vſus fructus intereat.quod non tãtùm tunc[r] eueniet,cùm quis opus ædificauerit : verumetiam ſi diruiſſe opus proponatur , & deteriorem conditionem feciſſe vel ſeruitutium, vel vſusfructus,vel ipſius proprietatis.

9 ¶ Sed quod interfuit:aut per iuſiurandum [ſ], quod in litem actor iurauerit:aut, ſi iurare non poſſit [t],iudicis officio[u] æſtimandum eſt. 10 ¶ Eum autem,qui dolo malo fecerit,quo minùs poſſit reſtituere. perinde[x] habendũ, ac ſi poſſet. 11 ¶ Culpam quoque in hoc interdicto venire , erit probandum. quæ tamen arbitrio iudicis æſtimanda erit. 12 ¶ Quia autem hoc interdictum id,quod intereſt, continet : ſi quis alia [y] actione fuerit conſecutus id,quod interfuit, opus non eſſe factum: conſequens erit dicere,ex interdicto nihil eum conſequi oportere.

De his qui non poßideut. 1. *De proprietario & fructuario.* 2. *Quid reus debet.*

16. *Paulus* 'lib.67.ad Edictum.'

COmpetit hoc interdictum etiam his,qui[z] non poſſident:ſi [a] modò eorum intereſt.

1 ¶ Si quis vi aut clam arbores non frugiferas cæciderit,veluti cupreſſos [b]. domino dumtaxat competit interdictum.Sed ſi amœnitas [c] quædam ex huiuſmodi arboribus præſtetur : poteſt dici , & fructuarij intereſſe propter voluptatem & geſtationẽ,& eſſe huic interdicto locum.

2 ¶ In ſumma qui vi aut clam fecit,ſi poſſidet,patientiam[d] & impenſam tollendi operis:qui fecit,nec poſſidet, impenſam:qui poſſidet,nec fecit ,patientiã tãtùm debet.

Per quos acquiritur interdictum.

17. *Idem* 'lib.69.ad Edictum.'

INterdictum quod vi aut clam per quemuis [e] domino adquiritur,licèt per inquilinum.

De ſylua cæſa. 1. *De eo qui magiſtratum rogauit,vt quem iudicio adeſſe iuberet.*

18. *Celſus* 'lib.25.Digeſtorum.'

SI immaturam [f] ſyluam cæduam [g] cæcidit quis : interdicto quod vi aut clam tenetur [h]. ſi maturam ſimiliter cæduam,neque [i] damno dominus adfectus eſt [k]: nihil præſtabit [l].

c Amœnitatis etiam habetur ratio.*adde l.hoc iure.ſ.de aqua quotidiana.v.*tamen*l.vt pomum.ſ.de ſeruitutib.v.d.tit.C.de cupreſſis.* d *l.7.l.13. in fi.l.15.§.1.ſ.eod.* e *adde l.3.l.13.ſ.eod.* f Immaturam ſyluam cædens interdicto,quod vi aut clam tenetur. g .i.per tempora,ſeu ſtatis,certíſq; temporibus cædi ſolitam. h Imò,lege Aquilia.*l.27.§.26.ſ.ad leg.Aquil.* i *l.7.§.1.ſ.e.* k quomodo id fieri poteſt. l Imò,furti,& arborũ furtim cęſarũ tenetur.*d.§.26.* m ¶ *l.6.l.8.ſ.eod.* n ſuccisis.*Vulgat.Hal.adde l.7.§.5.ſ.eod.* o *l.1.§.8,9.ſ.eod.*

p *l.1.§.6.ſ.eod.* q *l.3.§.2.ſ.e.* r hinc colligere poſſis,Nauem,& ſi res ſit ampliſſima,eſſe tamen rem mobilem,*vt hîc.*ad inſtar vehiculi.*l.1.§.7.ſ.de vi & vi.*hoc interdictum ad res ſoli pertinet.*l.1.§.4.ſ.eod.* ad nauem non pertinet,*vt hîc:*ad nauem refer *l.6.in fi.ſ.de his qui effud.l.36.ſ. de euictionib.l.30.ſupra de vſurpat. l.3.in fi. ſupra de vi public.* ſ *58.Eclog.23.c.7.* t *l.22.§.2.j.e.*Argumenti etiam rationem haberi in executionibus ſententiarũ hinc colligunt: *arg. quãuis.ſ. de re. auctoritate iudicis poſſidendi ... cum patrono ... quãuis. ſupra de bonorum poſſeſ.* Eadem ratione priuilegia extẽdi ad ſua augmẽta. *c.ex part. 3. extra de decimis.* Augmenti & principalis eandem eſſe naturã. *l.ſed ſi manente.j.de precario.*

1 ¶ Non abſurdè reſponſum eſt : Si magiſtratum rogaſſes, vt aduerſarium tuum adeſſe ad iudicium iuberet, ne opus nouum tibi nuntiaret: clam videris opus feciſſe, quod interim [m] feceris.

De filiofam.colono.

19. *Vlpianus* 'lib.57.ad Edictum.'

INterdictum quod vi aut clam competere filiofamilias colono arboribus ſuccẽſis [n], Sabinus ait.

De prohibitione. 1. *De naue aut alia re mobili.* 5. *De loco priuato,publico,ſacro,religioſo.*

20. *Paulus* 'lib.13.ad Sabinum.'

VI facit tam is,qui prohibitus fecit:quàm[o] is,qui,quo minùs prohibeatur,cõſecutus eſt:periculo(putà)aduerſario denuntiante:aut ianua(putà)præcluſa.

1 ¶ Prohibitus autem intelligitur,quolibet prohibentis actu:id eſt, vel dicentis ſe prohibere,vel manum opponentis,lapillúmve [p] iactantis prohibendi gratia.

2 ¶ Tamdiu autem vi facit prohibitus,quamdiu res in eodem ſtatu permanebit,nam,ſi poſtea conuenerit[q] cum aduerſario,deſinit vi facere.

3 ¶ Item ſi prohibiti heres: vel, is qui ab eo emerit ignorans cauſam pręcedentem,fecerit:dicendũ eſſe Pomponius ait,non incidere eum in interdictum.

4 ¶ Quod in naue ſit,vel in alia qualibet re vel ampliſſima,mobili [r] tamen:non continetur hoc interdicto.

5 ¶ Siue [ſ] in priuato , ſiue in publico opus fiat , ſiue in loco ſacro,ſiue in religioſo:interdictum competit.

Si opus quod quis iuſſus eſt reſtituere alius ſuſtulerit. 1. *Si dominus ſeruo iuſſerit facere.* 2. *De ſoli & cæli menſura.* 3. *De iure prædij amiſſo.*

21. *Pomponius* lib.29.ad Sabinum.

SI opus, quod quis iuſſus eſt à iudice , qui ex hoc interdicto ſumptus eſſet , reſtituere , alius [t] quis qui vi aut clam ſuſtuliſſet: nihilo [u] minùs idem ille omnimodo iubetur opus reſtituere. 1 ¶ Si iuſſero ſeruum meum 'opus 'facere: cùm, quantum ad me pertinet, in clandeſtini ſuſpicionem non veniret[x]. ſeruus autem meus putauerit, ſi reſciſſet aduerſarius, prohibiturum eum : an tenear? & non puto:cùm mea perſona ſit intuenda.

2 ¶ In opere [y] nouo tam ſoli [z], quàm cœli [a] menſura facienda eſt. 3 ¶ Si quis,propter opus factum,ius aliquod prædij amiſit [b]: id reſtitui ex hoc interdicto debet.

De vite. 1. *De aratione.* 2. *De tabulis fixis,& refixis.* 3. *De ſtercore per fundum lato.* 4. *De ſepulchro.* 5. *De denuntiatione.*

22. *Venuleius* 'lib.2.Interdictorum.'

SI vitem meam ex fundo meo in fundum tuum depreſſenderis [c],eáque in fundo tuo coaluerit:vtile eſt interdictũ quod vi aut clam intra annum. ſed ſi [d] annus præterierit: nullam remanere actionem: radices,quæ in fundo meo ſint,tuas fieri,quia [e] acceſſiones ſint.

1 ¶ Si quis vi aut clam arauerit: puto eum teneri hoc interdicto,perinde atque ſi foſſam [f] feciſſet.non enim ex qualitate operis huic interdicto locus eſt:ſed ex opere facto,quod cohæret ſolo. 2 ¶ Si ad ianuam meam tabulas [g] fixeris:& ego eas,prius quàm tibi denuntiarem,refixero [h] : deinde inuicem interdicto quod vi aut clam exigerimus [i]: niſi remittas mihi,vt abſoluar:condemnandũ te,quaſi rem non reſtituas, quanti mea interſit: aut exceptionem mihi profuturam , *Si non vi nec clam nec precario feceris.*

3 ¶ Si ſtercus[k] per fundum meum tuleris,cùm id te facere vetuiſſem :quamquam nihil damni feceris mihi,nec fundi mei mutaueris : tamen teneri te quod vi aut clam, Trebatius ait: Labeo contrà : ne etiam is,qui dumtaxat iter per fundum meum fecerit,aut auem egerit [l], venatúſve fuerit ſine vllo opere,hoc interdicto teneatur.

4 ¶ Si quis proiectum aut ſtillicidium in ſepulchrum[m] immiſerit : etiam ſi ipſum monumentum non tangeret: rectè cùm eo agi , quod in ſepulchro vi aut clam factum ſit: quia ſepulchri ſit non ſolùm is locus, qui recipiat humationem,ſed omne [n] etiam ſupra id cœlum.eóque nomine etiam ſepulchri violati [o] agi poſſe.

5 ¶ Si is qui denũtiauerit ſe opus facturũ,cõfeſtim[p]opus

u ſentẽtia etiã quæ per imariã dicta,executioni mãdatur aduerſum eum in quem lata eſt,
x Cur ita? non credebam,neq; credere debebã , me per aliquem prohibẽdum eſſe.
y *ſub.* quod vi clàve factũ eſſe dicetur in alterius pręiudiciũ.
z .i.id ſpectãdũ eſt, an in ſuo ſolo ædificat.
a id etiã ſpectandum eſt,an aeri & lumini meo officiat. *l.8.§.5.ſupra ſi ſeruit.vendicet.l.61. j.de regulis iuris.*
b *l.15.§.7.ſ.eo.*
c depreſſeris. *Vulgat.Hal.*quã lectioné valdè pbo. hoc.a.vocabulum ad res hortenſes accómodatum eſt. Hinc Cato *c.32. de re ruſtic. in fi.* Facito vt vites multæ aſſerantur: & ſicubi opus erit, de arbore deiiciantur , & in terrã deprimantur.
d Ita periculoſum eſt id permittere vicino, vt meæ vitis ramos in ſuũ fundũ ſuámve pergulã deducat: nam ſi id anni ſpatio permiſero,vité amitto. Proinde ,quoties id ita accidit, conſultius eſt,eũ qui id pmittit inſtrumẽto aliquo id teſtari.h.e.ſe precario cõcedere. *l.ait prætor.§.vl. j.de precario.*
e Quid? an radix vitis cedit viti? *vt hîc:*cedit ſanè : quia in hac ſpecie, vitis ipſa in fundo vicino etiã coaluit.
f *l.6.in fi.ſ.eod.*
g quas Nou.17. c.15. σανίδας vocat.Solebat aũt tabula ædibus adfixa indicari ædium hypotheca,eáq; tabula ὅρος à Demoſthene & Menandro dicta eſt. *v.Cui.16. obſ.12.in fi.adde l.1.& l.2.C.vt memini liceat.* h *l.7.§.3.ſ.e.*Factũ in meo,poſsũ auctoritate mea tollere: ſecus ſi in alieno,licet in meũ damnũ atq; præiudicium factum ſit. i egerimus.*Hal.* k *adde l.7.§.6.ſ.e.* l .i.in aues quas captat, accipitrẽ concitarit,vel ipſam auem quam vult capere. Budæus tamen negat accipitris vſum in aucupando veteribus cognitũ fuiſſe. m *l.11.§.2.ſ.e.* n *l.1.ſ.de ſeruitutib.vrban.* o *l.3.j.de ſepulchro violato.* p Clam non facit qui in ipſo denuntiatione fecerit:

omento opus ipsum facit. † Actus interpositus alia hora quàm nullus est: vt perinde habeatur quasi factus parte non citata. *Bald. hîc:* *finita.§.Iulianus.ff.de damno.* Idem esse in sententia prolata extra horam censet & notat *Hippolytus Marsilius singulari 48.*
…est abolitio nuntiationis operis noui, à Prætore facta. *Cui. hîc: adde l.1.* … *noui*

fecerit: clam fecisse nō intelligitur. nam si † post tempus, videbitur clam fecisse.

DE REMISSIONIBVS[a]

Tit. XXV.

Interdictum. 1. argumentum interdicti. 2. Vbi remissio tenet, vel non. 3. Qui possunt nouum opus nunciare.

Vlpianus 'lib.71.ad Edictum.'

AIt prætor: *Quod ius sit illi [b] prohibere, ne se inuito fiat: in eo nuntiatio teneat [c]. ceterum nunciationem missam [d] facio.*

1 ¶ Sub hoc titulo remissiones proponuntur.

2 ¶ Et verba prætoris ostendunt, remissionem ibi demum factam, vbi nuntiatio non tenet. & nuntiationem ibi demum voluisse prætorē tenere, vbi ius est nuntianti prohibere, ne se inuito fiat. Ceterùm siue satisdatio interueniat, siue non: remissio facta hoc tantùm remittit, in quo non tenuit nuntiatio. Planè si satisdatum est, exinde remissio facta est: non est necessaria remissio.

3 ¶ Ius habet opus nouum nuntiandi, qui aut dominium, aut seruitutem [e] habet.

4 ¶ Item Iuliano placet, fructuario vindicādarum seruitutium ius esse [f] secundum [g] quod opus nouum nuntiare poterit vicino. & remissio vtilis [h] erit. ipsi [i] autem domino prædij si nūtiauerit, remissio inutilis erit. neq; sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altiùs ędificare. sed, si hoc facto vsusfructus deterior fiat, petere [k] vsumfructum debebit. Idem Iulianus dicit de ceteris, quibus aliqua seruitus à vicino debetur.

5 ¶ Ei quoque, qui pignori [l] fundum acceperit, scribit Iulianus, non esse iniquum detentionem [m] seruitutis dari.

DE[n] PRECARIO[o],

Tit. XXVI.

Definitio. 1. Origo. 2. Collatio precarij & donationis. 3. Collatio precarij & commodati.

1. *Vlpianus* lib.1.Institutionum.

PRECARIVM est, quod precibus [p] petendi vtendum conceditur 'tamdiu, 'quamdiu is, qui concessit, patitur.

1 ¶ Quod genus liberalitatis[q] ex iure gentium descendit.

2 ¶ Et distat à donatione: eò quòd qui donat, sic dat, ne recipiat: at qui precariò concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere.

3 ¶ Et est simile [r] commodato. nam & qui commodat rem: sic commodat, vt non [s] faciat rem accipientis, sed vt ei vti re commodata permittat.

Interdictum. 1. restitutorium. 2. Ratio interdicti. De concursu huius interdicti, & actionis præscriptis verbis. 3. Quis videatur habere precario.

2. *Idem* 'lib.71.ad Edictum.'

AIt prætor: *Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, vt desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas.*

1 ¶ Hoc interdictum restitutorium [t] est.

2 ¶ Et naturalem habet in se æquitatem. namque precarium reuocare volenti cōpetit. est enim naturâ ęquum, tamdiu te liberalitate mea vti, quamdiu ego velim: & vt possim reuocare, cùm mutauero voluntatem. Itaque cùm quid precariò rogatum est: non solùm hoc interdicto vti possumus: sed etiam præscriptis [u] verbis actione, quæ ex bona fide [x] oritur.

3 ¶ Habere precariò videtur, qui possessionem vel corporis, vel iuris adeptus est ex hac solummodò causa, quòd preces [y] adhibuit, & impetrauit, vt sibi possidere, aut vti liceat.

De seruitutibus.

3. *Gaius* 'lib.25.ad Edictum Prouinciale.'

VEluti si me precariò rogaueris, *vt [z] per fundum meum ire, vel agere tibi liceat:* vel vt *in tectum [a] vel in aream ædium mearum stillicidium vel tignum in parietem immissum habeas.*

De rebus mobilibus. 1. De possessione. 2. De eo qui rogauit, vel habet precario. De seruo vel filiofam. rogante. 3. De re sua. 4. De tempore precarij finito.

4. *Vlpianus* 'lib.71.ad Edictum.'

IN rebus etiam mobilibus [b] precarij rogatio constitit.

1 ¶ Meminisse autem nos oportet, eum, qui precariò habet, etiam possidere [c].

2 ¶ Tenetur hoc interdicto non vtique, qui precario rogauit: sed qui precario habet. Etenim fieri potest, vt quis nō rogauit, sed habeat precariò[d]. Vtputà seruus meus rogauit: mihi adquisijt precarium. vel quis alius, qui iuri meo subiectus est.

3 ¶ Item si rem meam, precariò rogauero, rogaui quidem precariò, sed[e] non habeo precariò: idcirco quia receptum est, rei suæ [f] precarium non esse.

4 ¶ Item qui precariò ad tempus rogauit: finito tempore, etiam si [g] ad hoc temporis non rogauit, tamen precariò possidere videtur. intelligitur enim dominus, cùm patitur eum, qui precariò rogauerit, possidere, rursus precario concedere.

5. *Pomponius* 'lib 29.ad Sabinum.'

SEd si, manente [h] adhuc precario, tu in vlterius tempus rogasti [i]: prorogatur precarium. nam [k] nec mutatur causa possessionis, & nō constituitur eo modo precarium: sed in longius tempus profertur. Si verò præterita die rogas: propius est, vt, soluta iam causa precarij, non redintegretur: sed noua constituatur.

1. De procuratore. 2. De possessione. 3. De vi. 4. De pignore.

6. *Vlpianus* 'lib.71.ad Edictum.'

CErtè si interim[l] dominus furere [m] cœperit, vel decesserit: fieri non posse Marcellus ait, vt precarium redintegretur [n]. & hoc verum est.

1 ¶ Si procurator [o] meus, me mandante, vel ratum habente, precario rogauerit: ego precariò habere propriè dicor [p].

2 ¶ Is, qui rogauit, vt precariò in fundo moretur, non possidet: sed possessio apud eum, qui concessit, remanet. nam & fructuarius, (inquit) & colonus, & inquilinus sunt in prædio: & tamen non [q] possident [r].

3 ¶ Iulianus ait, eum, qui vi alterum deiecit, & [s] ab eodem precariò rogauit, desinere vi possidere, & incipere precariò. neque existimare, sibi [t] ipsum causam possessionis mutare: cùm voluntate eius, quē deiecit, cœperit precariò possidere. nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse dominium capere.

4 ¶ Quæsitum est: si quis [u] rem suam pignori mihi dederit, & precariò rogauerit: an hoc interdictū locū habeat. quæstio in eo est, vt precariū cōsistere rei suæ [x] possit. mihi videtur verius, precarium consistere [y] in pignore: cùm possessionis [z] rogetur non proprietatis. & est hæc sententia etiam vtilissima. quotidie [a] enim precariò rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt. & debet consistere precarium.

De interdicto vti possidetis.

7. *Venuleius* 'lib.3.Interdictorum.'

SEd & si eam rem [b], cuius [c] possessionem per interdictum vti possidetis retinere possim, quamuis futurum esset, vt tenear de proprietate, precariò tibi concesserim: teneberis hoc interdicto.

Si rogatus vnius concessum alij sit. 1. De successorio. 2. De alienatione rei, precario concessæ. 3. De dolo & culpa. 4. Quid veniat in condemnationem. 7. De anno. 8. De herede.

8. *Vlpianus* 'lib.71.ad Edictum.'

QVæsitum est: si Titius me rogauerit, vt re Sempronij vtatur: deinde ego Sempronio rogauero, vt concederet: & ille, dum mihi vult præstitum, concesserit. Titius à me habet precario, & ego cum eo agam interdicto de precario. Sempronius autē non aget cum eo: quia hæc verba [d], *Ab illo precario habes*, ostendunt, ei demum competere interdictum, à quo quis precariò rogauit, non cuius res est. An tamen Sempronius mecum, quasi à me rogatus, interdictum habeat? & magis est, ne habeat: quia [e] non habeo precariò, cùm non mihi, sed alij impetraui. mandati tamen actionem potest aduersus me habere: quia me mandante dedit tibi. aut si quis dixerit, nō mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est, in factum dandam actionem & aduersus me.

1 ¶ Quod à Titio precariò quis rogauit, id etiam ab [f] herede [g] eius precariò habere videtur. & ita & Sabinus & Celsus scribunt. eóque iure vtimur. Ergo & à ceteris successoribus habere quis precariò videtur. Idem & Labeo probat. & adijcit, etiam si ignoret [h] quis heredem, tamen videri eum & ab herede precariò habere.

---

quæ vtilitas esse potest: precarium sit nouum vel antiquū? Quæri meritò id potest propter præscriptionem. Nam ab exordio precarij præscriptio currere incipit. *Albericus hîc.*

i *facit l.21.§.5.l.25.§.1. & 2.ff.de arbitris. l.2.§.2. supra de iudiciis. vide l. 113.ff. de verb. obligat.*

k Precarium prorogatū idē est cum primo qđ in cōditionibus, compromissis, & iurisdictionib. prorogatis vtiliter notari potest. *l. item quæritur.§. qui impleto ff. locati: l. dies.ff. de damno infec. l. non ex omnibus. §.vlt. ff. de arbitris. l. si eum. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautionib. l. meminisse. ff. de officio proconsul.*

l id est, per id tempus quo durat prima concessio.

m *v.l.14.in fin. supra locati. l.27. supra de adquir. possess.*

n id est, prorogetur: vt hinc colligas, precariū finiri morte vel furore concedentis.

o *adde l. 4.§.2. supra eod.*

p *v. quæ not. ad l.1.§.21. supra de adq. poss.*

q Imò, possident. *l.7. §.11.ff. comm. diuid.*

r *l.52. ff. de adquir. possess.*

s *l.32.ff. de vsurpat. l.84.ff. de furtis.*

t *l.3.§.19. supra de adquir. possess.*

u *l.16.ff. de obligat. & act.*

x non possit. *Hal. v.l.4. §. 3.ff. eod.*

y *l.35. in princ. supra de pignorat. l.6. supra de pericul. & commod. l.36. in fi.ff. de adquir. poss. l. 16.ff. de oblig.*

z *l. 22. infra eodem.*

a Ea est ratio, propter quam redditione pignoris non censetur debitor liberatus. *l. 3. supra de pactis.* & ita sumitur argumentū à consuetis siue solitis. *l.9.§.8. in fin. supra si certum petatur.* Quotidiana maximè spectare & sequi debemus. *adde l. certi. § si nūmos. supra de rebus credit.*

b id est, eius rei possessionē.

c *adde l. vlt.ff. eod.*

d *l.2. supra eod.*

e Precario is non habet, qui non sibi sed alij rogauit.

f *l.12. in fi. infra eod.*

g De precario interdicto is tenetur, in quem ipsum precariū alienatum seu translatum est, titulo vniuersali.

h *l.13.§.5.ff. quod vi aut clam.*

a Precarij interdicto is etiam tenetur, in quẽ precarium alienatum est, titulo etiam singulari. b *l.131.l.150.ͅ.de reg.iur.*
c *6.Harmenop.titul.de regulis iuris.§.54.*
d *l.23.ͅ.de reg.iur.* e *l.5.§.2.ͅ.commodati.*
f id est, concessio & reuocatio precarij: quod nõ est in commodati reuocatione.
g *§.5. in fi. §.6. ͅ.eod.* Ea enim dolo comparatur. *l. 1. §. 1. ͅ.si mẽsor falsum modum.l.29.ͅ.mandati.*
h *l. 3. ͅ. de interdictis.*
i per libelli oblationẽ & contestationem.
k *v.§.3.ͅ.eod.*
l in restituendo precario. de qua dixi *in §. 3. ͅ eod.*
m *l.4.§.2 ͅ.fin. regũd. l.31.supra de reb.credit.*
n *sub.*vtilem:à die cõcessionis imputandum.
o *l.2.Cod.eod.l.35.de obligat.*
p Imò,hoc interdicto nõ tenetur, sed interdicto quod clam. nam hæres eius qui possessionem precariò tenebat, clam ideo possidet,quod nullæ preces eius videntur adhibitæ.*Paul.5.sent.6.§.12. adde l.11. ͅ.de diuers.*
q id est,ea forma qua defunctus.
r *sub.*qui og a uit.
s Ex contractu ex quo ius non transit ad heredes, heres non tenetur, nisi quantũ ad eum peruenit.
t *v.Paul.5.sent.6.§.11.*
u Imò, aliud videtur. *l.1. §.5. ͅ.depositi.* & ita legi à quibusdam notat etiã Albericus:aientem tamen lectionem præfert: quia nulla, hac parte, constitui differentia potest inter precarium & commodatum.
x *l.5.§.9.ͅ.commodat.l.14. §.15. supra de furtis.*
y *v.l.6.in fi.supra eod.*
z non prius. *l. 3. supra de pactis.*
a id est, in eũ diem quo more Romano migrationes ex ædibus fiebant. *vide quæ not. ad l. 41. ͅ. de contr. empt.*
b accidit enim sæpissimè, vt cùm domos locare non possumus, gratis postremis mensibus habitandas concedamus,in eam diem quo migrãdum est. *vide Anton.August. 4. Emend. 14.in fi.*
c *l.8. §.1. supra eodem.*
d *l.4.§.2. ͅ.eod.*

2 ¶ Illud tamen videamus, quale sit, si à me precariò rogaueris,& ego eam rem alienauero[a]:an precarium duret,re ad alium translata. & magis est, vt si ille non reuocet, posse interdicere, quasi ab illo precariò habeas, non quasi à me. & si passus est, aliquo tempore à se precariò habere:rectè interdicet,quasi à se precariò habeas.

3 ¶ Eum quoque precario teneri voluit prætor, qui[b] dolo[f] fecit,vt habere desineret. Illud adnotatur,quòd culpam[c] non præstat is,qui precariò rogauit:sed solum dolum[d] præstat. quamquam is,qui commodatum suscepit, non tantùm dolum, sed etiam culpam[e] præstat. nec immeritò dolum solum prẹstat is,qui precariò rogauit:cùm totùm[f] hoc ex liberalitate descendat eius, qui precariò concessit: & satis sit, si dolus tantùm præstetur. Culpam tamen dolo proximam contineri,quis meritò dixerit[g].

4 ¶ Ex hoc interdicto restitui debet in pristinam causam. quod si non fuerit factum : condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris, ei rem restitui ex[h] eo tempore,ex quo interdictum editum[i] est. Ergo & fructus ex die interdicti editi præstabuntur.

5 ¶ Si seruitute vsus non fuit is,qui precariò rogauit,ac per hoc amissa sit,videamus, an interdicto teneatur. ego arbirror,non aliàs,quàm si dolo[k] fecerit.

6 ¶ Et generaliter erit dicendum,in restitutionem venire dolum & culpam latam[l] dumtaxat, cetera non venire. Planè post interdictum editum oportebit, & dolum & culpam, & omnem causam venire. nam vbi moram[m] quis fecit precariò, omnem causam debebit constituere.

7 ¶ Interdictum hoc & post annum[n] competere,Labeo scribit[o], eóq; iure vtimur. cùm enim nonnunquam in longum tempus, precarium concedatur: absurdum est dicere,interdictum locum non habere post annum.

8 ¶ Hoc interdicto heres eius, qui precariò rogauit, tenetur[p] quemadmodum[q] ipse[r]:vt: siue habet,siue dolo fecit, quo minùs haberet, vel ad se perueniret : teneatur: ex dolo autem defuncti hactenus,quatenus[s] ad eum peruenit.

Quibus modis precarium constituitur.

9. *Gaius* "libro 26. ad Edictum Prouinciale."

PRecariò possessio consisti potest vel[t] inter præsentes, vel inter absentes : veluti per epistolam, vel per nuntium.

De partu ancillæ.

10. *Pomponius* "libro quinto ex Plautio."

QVamuis ancillam qnis precariò rogauerit:id actum videtur[u],vt[x], etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.

De pignore.

11. *Celsus* "lib.7.Digestorum."

SI debitor rem pigneratam precariò rogauerit[y]: solutâ pecuniâ[z], precarium soluitur. quippe id actum est, vt vsque eò precarium teneret.

De pacto ne ante certum tempus petatur. 1. De heredibus.

12. *Idem* "lib.25.Digestorum."

CVm precariò aliquid datur, si conuenit, vt in Kalendas Iulias[a] precariò possideat : numquid exceptione adiuuandus est, ne antè ei possessio auferatur[b]? sed nulla vis est huius conuentionis,vt rem alienam domino inuito possidere liceat.

1 ¶ Precariò rogatio & ad heredem[c] eius, qui concessit, transit. ad heredem autem eius qui precariò rogauit, non transit. quippe ipsi dumtaxat non etiam heredi concessa possessio est.

De seruo & filiofam.

13. *Pomponius* "libro 33.ad Quintum Mucium."

SI seruus tuus[d],tuo mandato,precariò rogauerit:vel ratum habueris,quod ille rogauit tuo nomine:teneberis quasi precariò habeas. Sed si, te ignorante, suo[e] nomine vel seruus vel filius rogauerit:non videris tu precariò habere:sed illi erit actio de peculio,vel de in rem verso.

Ratio interdicti. de ciuili actione.

14. *Paulus* "lib.13.ad Sabinum."

INterdictum de precarijs meritò introductum est, quia nulla[f] eo nomine iuris[g] ciuilis actio esset.magis enim ad donationes[h], & beneficij causam, quàm ad negotij contracti spectat precarij conditio.

l.5.§.1.supra de precario. e *cap.10.de regulis in 6.vide l.60.ͅ.de regulis iuris.*
f Imò,aliqua.*v.Paul.5.sent.6.§.10.*
g iure ciuili *vulgat.Hal.adde l.14.§.11.ͅ.de furtis.*
h ¶ *l.1 §.1.ͅ.eod.d.l.14.§.11.ͅ.de furtis.*
i *l.1.§.2.l.12.ͅ.eod.* k Imò,& is qui conduxit,dicitur precariò possidere. *l.[illegible] de præscript.30. annor.* & commodatarius.est enim commodatum precario [illegible] *l.[illegible] vlt.ͅ.e.d.* [illegible] Saluianus [illegible] *E.cli[illegible].* Commodatis, inquit, a Deo facultatibus vtimur, & quasi precarij possessores sumus.
l *l.3 ͅ.eod.*
m sed rei vindicatio.*l 3.Cod. de pactis inter emptorem.*
n *l.[illegible].§.[illegible].ͅ eod.*
o Imò,esse nõ potest. *l.[illegible].ͅ.eodem.*
p *l.8.l.9.ͅ.commodati.l.3.§.5.ͅ. de adquir.poss.*
q *ss. Eclog. [illegible] c.17.in fi.*
r vide quæ notaui *ad l. 3. §. 1. ͅ.de adquir.possess.*
s *l.1.in fin.ͅ.vti possidetis.*
t *l.22.ͅ.eod.*
u Imò,duo possunt.*l.15.§.4.ͅ.e.*
x *vide l. 3. §.5. ͅ. de adquir.possess.*
y at quomodo eiusdem iuris respect.
z *l.16.ͅ.de oblig. & act.*
a *sub.*is qui à seruo rogauit.
b *sub.*pro reuocanda re precariò concessa.
c Precarium,si de eo intra certum tẽpus restituẽdo nihil conuenitur,interdicto quod de precario est, reuocare possumus: *vt hîc* : sin de certo tempore eius conuenit, non interdicto, sed incerti condictione, hoc est, præscriptis verbis,*vt hîc.*
d *l.2.§.2.in fi.ͅ. eod.*Nulla eo nomine actio ciuilis constituta est.*l.14.l.15.§.3. ͅ.eod. l. 14.§.11.ͅ. de furtis.*
e Res enim ita vendi potest, vt apud emptorẽ sit ex causa precarij, *vt hîc*: vel conducti. *l.16.ͅ. de periculo & commod.*
f studiosorum priuilegia ad eorum famulos extẽdi hinc colligũt. *facit l. in sacris. C.de iure sacror.scrin.l. vlt. Cod.de priuileg.schol.*
g Qui tantũ stipulatur sibi habitationẽ, suos quoque cõprehendit:etiã suis stipulari quisq; intelligitur qui sibi stipulatur.*l. 2.l.3 ͅ.de vsu & habit. v.d.vlt.ͅ.de verb.oblig.*
h *adde l. 18.ͅ. eodem.*
i *sub.*illicitè.

De hospitibus. De habitatione gratuita. 2. De his quæ in iure consistunt. 3. De cautione. 4. De possessione. 5. De loco.

15. *Pomponius* "libro 29.ad Sabinum."

ET habet summam ęquitatem vt eatenus quisque nostro vtatur,quatenus[i] ei tribuere velimus.

1 ¶ Hospites[k], & qui gratuitam habitationem accipiunt,non intelliguntur precariò habitare.

2 ¶ Precariò habere etiam ea, quæ in iure consistunt possumus:vt immissa[l],vel protecta.

3 ¶ Cùm quis de re sibi constituenda cautum habet, precarium interdictum ei non competit[m].

4 ¶ Eum,qui precariò rogauit,vt sibi possidere liceat: nancisci possessionem[n], non est dubium. An is quoque possideat,qui rogatus sit,dubitatum est. placet autem,penes vtrumque esse[o] eum hominem, qui precariò datus esset. penes eum,qui rogasset, quia possederat corpore. penes[p] dominium, quia non discesserit animo possessione.

5 ¶ Quo[q] quis loco precariò aut possideat, aut cœperit possidere, nihil refert, quod ad hoc interdictum pertinet.

De adoptione.

16. *Idem* "lib.32.ad Sabinum."

SI adoptauero eum, qui precariò rogauerit : ego quoq; precariò possidebo[r].

Vti possidetis.

17. *Idem* "lib.23.ad Sabinum."

QVi precariò fundum possidet is; interdicto vti possidetis aduersus omnes[s],prætor eum, quem rogauit,vti potest.

De possessione.

18. *Iulianus* "libro 13. Digestorum."

VNusquisque potest rem suam, quamuis[t] non possideat,precariò dare ei,qui possideat.

An duo in solidum habere possint. 1. De seruo. 2. De actione præscriptis verbis.

19. *Idem* "libro 49.Digestorum."

DVo in solidum precariò habere nõ magis possunt[u], quàm duo[x] in solidum vi possidere, aut clam. nam neque iustæ, neque iniustæ possessiones duæ concurrere possunt[y].

1 ¶ Qui seruum[z] meum precariò rogat, videtur à me precariò habere, si hoc ratum habuero. & ideo precario interdicto mihi tenebitur[a].

2 ¶ Cùm quid precariò rogatum est: nõ solùm interdicto vti possumus[b], sed[c] & incerti condictione, id est præscriptis[d] verbis.

De emptione & venditione.

20. *Vlpianus* "libro 2. Responsorum."

EA,quæ distracta sunt, vt precariò[e] penes emptorem essent,quoad pretium vniuersum persolueretur:si per emptorem stetit, quo minùs persolueretur : venditorem posse consequi.

De ipso rogante & suis.

21. *Venuleius* "libro quarto Actionum."

CVm precariò quis rogat, vt *ipsi in eo fundo morari liceat*:superuacuum est,adijci *ipsi suisque*.nã[f] per ipsum[g] suis quoque permissum vti videtur.

De eo qui pro possessore possidet,vel rem alienam emit. 1. *De pupillo.*

22. *Idem* "libro tertio Interdictorum."

SI is,qui pro[h] possessore possideret,precariò,dominum rogauerit, vt sibi retinere rem liceret. vel is, qui alienam rem emisset,dominum rogauerit: apparet, eos precariò possidere, nec existimãdos mutare sibi causam possessionis[i], quibus à domino concedatur precariò possidere,

a l.7.§.eod.
b l.6.in fin.§.eod.
c [illegible] in fi.§.de adquir.posses.
d possideret.vulgat.Hal.
e auctoritati.Vulgat.Hal.
f noui à præ-

dere. nam & si id, quod possideas, alium precariò rogaueris: videri te desinere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere. & contrà [a] si possessorem precariò rogauerit, qui rem auocare ei posset: teneri eum precario. quoniam aliquid ad eum per hanc precarij rogationem peruenit, id est possessio [b], quæ aliena sit.

1 ¶ Si pupillus sine tutoris auctoritate precariò rogauerit: Labeo ait, habere eum precariam possessionem, & hoc interdicto teneri. nam, quo magis naturaliter [c] possideretur [d], nullum locum esse tutoris auctoritate [e]. rectéque dici, *Quod precario habes*: quia, quod possideat, ex ea causa possideat, ex qua rogauerit. nihílque noui [f] (per) prętorem constituendum. quoniam, siue habeat rem, officio iudicis teneretur, siue non habeat, non teneatur.

DE ARBORIBVS [g] CÆDENDIS [h].

Tit. XXVII.

¶ Prius interdictum de arbore ædibus impendente. 1. Quod est prohibitoriū. 2. Vtrum tota arbor aut pars exscindi possit. 3. De vitibus. 4. De domino ædium & de fructuario. 5. De ædib. communib. 6. Interpretatio verborum, si per te. 7. ¶ Alterum interdictum de arbore in agrum impendente. 8. Summa & ratio interdicti. 9. Differentia huius interdicti & superioris.

1. *Vlpianus* libro 71. ad Edictum.

AIT prætor: *Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes [i] illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas: tunc, quo minus illi eam arborem adimere, sibíque habere liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Hoc interdictum prohibitorium [k] est.

2 ¶ Si arbor ædibus alienis impendeat [l]: vtrùm totam arborem iubeat prætor adimi, an verò id solum, quod superexcurrit [m], quæritur. & Rutilius ait, à stirpe [n] excindendam. idque plerisque videtur verius. & nisi adimet dominus arborem: Labeo ait, permitti ei, cui arbor officeret, vt, si vellet, succideret eam, lignáque tolleret.

3 ¶ Arboris appellatione etiam [o] vites [p] continentur.

4 ¶ Non solùm autem domino ędium, sed etiam ei, qui vsumfructum habet, competit hoc interdictum: quia & ipsius interest [q], arborem istam non impendere.

5 ¶ Præterea probandum est, si arbor communibus ędibus impendeat, singulos dominos habere hoc interdictum, & quidem in solidum [r]: quia & seruitutium vindicationem singuli habeant.

6 ¶ Ait prætor: *Si per te stat, quo minus eam adimas: quo minus illi eam arborem adimere liceat, vim fieri veto.* Priùs itaque tibi datur adimendi facultas. si tu non facias: tunc vicino [s] prohibet vim fieri adimere volenti.

7 ¶ Deinde ait prætor: *Quæ arbor ex agro [t] tuo in agrum illius impendet [u], si per te stat, quo minus pedes quindecim à terra eam altius coerceas, tunc quo minus illi ita coercere, lignáque sibi habere liceat, vim fieri veto.*

8 ¶ Quod ait prętor, & lex duodecim tabularum efficere voluit, vt quindecim [x] pedes altius rami arboris circumcidantur. & hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino prædio noceret.

9 ¶ Differentia [y] duorum capitum interdicti hæc est: Si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur. si verò agro impendeat, tantùm vsque ad quindecim pedes à terra coerceri.

De arbore vento inclinata.

2. *Pomponius* libro 34. ad Sabinum.

SI arbor ex vicini fundo vento inclinata [z] in tuum fundum sit: ex lege duodecim tabularum de adimenda ea rectè agere [a] potes, ius ei [b] non esse, ita arborem habere.

DE GLANDE [c] LEGENDA.

Tit. XXVIII.

Interdictum. 1. De nomine glandis.

1. *Vlpianus* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

AIT prætor: *Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat, quo [d] minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto.*

1 ¶ Glandis nomine omnes [e] fructus continentur.

[illegible] 60.Eclog.16.c.14. adde l.2.§.40.§.ne quid in loco publico.
[illegible] Qua actione? negatoria: cuius formula mox additur.
[illegible] sub. domino arboris.
[illegible] quid sit glans. v. in l.1. in fi.j.eod.

d l.9.§.1.§.ad exhibend.
e l.236.j.de verb.sign. 2. Eclog.2.cap.236.
f ¶ 8.C.8. extat etiam titulus in Basilicis περὶ ἐλευθέρων πραθέντων ἢ δουλαγωγουμένων ἢ [illegible] 22. Eclog.lib.7 tit.1.
g Interdictū de homine libero exhibendo, exhibitoriū est. §.1. vers. exhibitoria Inst. de interdictis.
h differūt tamen, nec sunt, nec fiunt serui, 22. Eclo. ex Basil. tit.20.c.12.

DE HOMINE [f] LIBERO exhibendo.

Tit. XXIX.

Interdictum. 1. Et eius ratio.

1. *Vlpianus* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

AIT prætor: *Quem liberum dolo malo retinet, exhibeas [g].*

1 ¶ Hoc interdictum proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet ne homines liberi retineantur à quoquam.

2. *Venuleius* lib. 4. Interdictorum.

NIhil enim multum [h] à specie seruientium differunt, quibus facultas non datur recedendi [i].

De lege Fauia. 1. De ætate sexu iure eius, qui retinetur & de plurib. retentis. 2. Si retinens habeat in potestate. 3. De redempto ab hostib. 4. De iusta causa retinendi. 5. Si volens retineatur. 6. De ignorãtia & certioratione. 7. Si dubitetur de statu. 8. Quid sit exhibere. 9. Quib. competit hoc interdictum. 14. De absente. 15. De tempore interdicti.

3. *Vlpianus* lib. 71. ad Edictum.

QVod & lex Fauia [k] prospexit. neque hoc interdictum aufert legis Fauiæ exsecutionem. nā & hoc interdicto agi poterit, & nihilo minùs accusatio legis Fauiæ institui. & versa vice, qui egit Fauia, poterit nihilo minùs etiam hoc interdictum habere. præsertim cùm alius interdictum, alius Fauiæ actionem habere possit.

1 ¶ Hæc verba, *Quem [l] liberum*, ad omnem liberū pertinent: siue pubes sit, siue impubes: siue masculus, siue femina: siue plures: siue sui iuris sit, siue alieni. hoc enim tantùm spectamus, an liber sit. 2 ¶ Is tamen, qui in potestate habet, hoc interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere, qui suo [m] iure vtitur.

3 ¶ Si quis eū, quem ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, vt interdicto nō teneatur [n]: nō enim dolo malo facit. Planè, si offertur pretiū, interdictū locū habet. Sed & si eū remisit pretio nō accepto: dicendū est, interdicto locum fore, si, posteaquam semel remisit, velit retinere.

4 ¶ Si eū quis retineat filiū, quē non habet in potestate: plerumq; sine dolo malo facere videbitur. pietas [o] enim genuina efficit, sine dolo malo retineri: nisi si euidēs dolus malus intercedat. Proinde & si libertū suū, vel alumnum, † vel noxæ deditū adhuc impuberem: idem erit dicendū. Et generaliter, qui iustam causam habet hominis liberi apud se retinendi, non videtur dolo malo facere.

5 ¶ Si quis volentē [p] retineat, non videtur dolo malo retinere. Sed quid, si volentē quidē retineat, nō [q] tamē sine calliditate circūuentū, vel seductū, vel sollicitatū, neq; bona vel probabili ratione hoc facit? rectè dicetur, dolo malo retinere. 6 ¶ Is, qui nescit apud se esse hominē liberū, dolo malo caret. sed, vbi certioratus retinet, dolo malo nō caret. 7 ¶ Planè si dubitat [r], vtrū liber, an seruus sit, vel faeit status controuersiā: recedendū erit ab hoc interdicto, & agenda causa libertatis. etenim rectè placuit, tūc demū hoc interdictū locū habere, quotiens quis pro [s] certo liber est. Cęterū, si quæratur de statu, nō oportet prę iudiciū fieri alienæ [t] cognitioni. 8 ¶ Ait prætor, *Exhibeas*. exhibere [u] est, in publicū producere, & vidēdi tangendiq; hominis facultatē prębere. propriè autē exhibere est, extra secretū habere. 9 ¶ Hoc interdictū omnibus [x] cōpetit. nemo [y] enim prohibendus est libertati fauere.

10 ¶ Planè ex causa suspectæ [z] personæ remouēdę sunt, si fortè talis persona sit, quā verisimile est colludere, vel calūniari. 11 ¶ Sed & si mulier [a], vel pupillus hoc interdictū desideret, pro cognato, vel parēte, vel affine suo sollicitī [b]: dandū esse eis interdictū, dicendū est. nā & publico [c] iudicio reos facere possunt, dū suas suorumq; iniurias exsequūtur. 12 ¶ Si tamē plures sunt, qui experiri volent: eligēdus est à prætore, ad quē maximè res pertinet, vel is, qui idonior [d] est. & est optimū ex cōiunctione, ex fide, ex dignitate actorē hoc interdicto eligendū. 13 ¶ Si tamē, postea quā hoc interdicto actū est, alius hoc interdicto agere desideres palā erit. postea alij non facilè dandū, nisi si de perfidia [e] prioris potuerit aliquid dici. Itaq; causa cognita ampliùs quā semel interdictū hoc erit mouēdū. Nā nec in publicis iudiciis pmittitur ampliùs agi, quā semel actū est, quā si pręuaricationis [f] fuerit dānatus prior accusator. Si tamē reus cōdemnatus, malit [g] litis æstimationē sufferre, quā hominē exhibere: nō est iniquū, sæpiùs in eū interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alij.

i parū à seruis differūt, qui ab hostibus sunt redēpti. l.2. C. de captiuis. seruus videtur qui recedēdi facultatē nō habet. Potest enim liber, quà velit, commeare, l.pe. C. de bon. lib. species est enim libertatis, quà ipse velis etiā fugere, l. quis sit fugitiuus. § idē rectè. §. de ædil. edicto. Imò qui liberā eūdi, abeūdíve domo potestatē nō habet, liber esse nō videtur, sed in custodia esse, l. qui neque sequuntur. §. solutū. j. de ver. sig. l. succurritur. §. ex quib. causis maio. Nou.6.§. si vero. Quid: custodia qui tenetur publica, liber non fuerit? Est sanè liber, vt testis & testamentū ibidē facere possit. l. qui testamento. §. qui testamenta. l. qui in carcere. §. quod metus caus.
k de qua v. l.6. in f.j. ad l. Fau. de plagiariis. l.5. C. ad l. Fa. de plag.
l l.1.j. de ver. sig. l.3.§.1.§. de neg. l.1.§.1.§. de pecun. constituta.
m v. l.26. §. de damno.
n Cur ita? collige ex l.2. Cod. de postli. l.19. l.21.j. de captiuis. l.20. §.1.§. qui test. l.43. in f.§. de leg.1.
o Præsumitur pater filiū suū sine dolo retinere, ob patriā pietatē. de qua prçsumptione. v. Alc.1. præs.11.
† dixi de alūno ad l.1. C. quæ res pignori.
p Volēti nō fit iniuria. l.14.§.9. §. de ædil. l.9.§. de aqua & aquæ pluu. l.1.§.5.j. de iniur. l.34. C. de transact.
q v. l. vn. §.2. C. de rapt. virginū.
r Tria hęc notāda, scientia, ignorantia, dubitatio.
s l.4.§.1.j.eo.
t i. libertatis causæ. Cuiac. tamen putat hic vocabulo *alienæ*, innuí legem quæ aliena sit vocata, de quo v. eundem Cuia.19. obser.17.
u adde l.2.§. ad exhib.15. Eclo.4. c.2.
x adde l.13.§. ad exhib.
y Is est fauor libertatis.
z l.3.§.12.§. de suspectis.
a l.2.C.eod.
b sollicitato. vulgat.
c l.1.2.j. de accus.
d l.2.3.j. de popularib. l.18.§. de test. tut.
e Perfidia idonea causa est aliquid reuocādi.
f l.3.j. ad Turp. l.1. C. de aduo. diuer. iud. l.11. C. de accu.
g Æstimatione litis exhibēdi necessitatem effugere possumus.

§13 nº2

a dolo malo retinet,qui ſcit liberum eſſe,& qui ſine cauſa retinet.
b *l.3.§.7.ꝫ.eodem.*
c etiam modico.
d ſi in præſenti poteſt exhiberi.
e *ſub.*hoc edicto,neq; creditori,ſi quà ſua priuatim intereſt experiatur : ſecus ſi ad publicã vtilitatem, tunc enim cogitur officio iudicis.
f *l.2.ꝫ.ex quib. cauſ.in poſſeſ.*
g *8.Cod.8.15.Eclog.4.*
h Hoc interdictum exhibitorium eſt. *§.1. verſ.exhibitoria. Inſt. de interdictis.*
i i.ad exhibendum cogi ſeu condemnari.
k *ſub.*is qui interdictum proponit.
l i. nulla exceptione regulariter admiſſa.
m *v.l.vn. C.diuortio facto.adde l.1. vbi pupillus. vide Nouellam 117.c.7.*
n Ex iuſtiſſima cauſa filii, etiã maiores triennio, morantur apud matrem patre inuito, *vt hîc. & l.3. §.5.ꝫ. eod.*
o *ſub.* inter agentem & eum qui filius non eſſe dicitur.
p Poſt rem iudicatã, ne hoc equidem quæritur, bene vel malè ſit iudicatum, *l. penult.ꝫ. quod ad ſtatum. l.quod ſi nolit. §. in factum. ꝫ. de ædilitio. l. ingenuum.ꝫ.de ſtatu.* idem eſt in iureiurando.*l.non erit.§.dato. ꝫ. de iureiur.*
q Pater à genero petere nõ poteſt,vt filiam ſuam exhibeat, *15.Eclo.4. ex lib. 31.tit.2.c.19.adde Paul.5.ſent. 6. §. 15.& 16.*adde & eundem Paulum *2.ſent.19. §. 2. l. 11. §. 11.ꝫ. de adult.* Econtrario,inuito genero, ſocer filiam ſuam detinere non poteſt. *v.l. 2.ꝫ.eod.*
r *l.vlt.C.eod.v. l.11. l.14. Cod.de nuptiis.* & ita præſtat filiam ſeparari à patre, quàm bene concordantes nuptias diſſolui. Afranius in Diuortio apud Nonium, Indignum facinus, adoleſcenti optumas, bene conuenientes, concordes cum viro, repentè viduas faciat ſpurcicia patris? ſic enim legendum puto apud Nonium: quem locum inemendatum notat Cuia.*hic.*
ſ & diſſoluantur.eſt enim ea ſeparatio dura & acerba.*l.12.§.1.ꝫ.de inſtructo.*
t dixi *ad l.vlt.C.eod.*
u *l.11.C.de nuptiis.l.8.ꝫ.de diuortiis.*
x *ſub.*patri.
y *v.l.1.ꝫ.de interdictis.*

14 ¶Hoc interdictum & in abſentem eſſe rogandum, Labeo ſcribit. ſed, ſi non defendatur, in bona eius eundum ait.

15 ¶Hoc interdictum perpetuum eſt.

De dolo malo. 1. De bona fide. 2. De tempore. 3. De creditore & debitore.

4. *Venuleius*″libro quarto Interdictorum.″

SI quis liberum hominem ignorantem ſuum ſtatum retineat : tamen, ſi [a] dolo malo retinet, cogitur exhibere.

1 ¶Trebatius quoque ait,non teneri eum , qui liberum hominem pro ſeruo bona [b] fide emerit:& retineat.

2 ¶Nullo [c] tempore dolo malo retineri homo liber debet.adeo vt quidam putauerint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum. [d] quoniam præteriti facti pœna præſtanda eſt.

3 ¶Creditori non competit interdictum , vt debitor exhiberetur. nec enim debitorem latitantem exhibere quiſquam cogitur [e]. ſed in bona eius ex edicto prætoris [f] itur.

DE LIBERIS [g] EXHIBENdis,item ducendis.

Tit. XXX.

¶*Interdictum de liberis exhibendis. 1. Cui & in quem competit. 2. De cauſa retinendi. 3. De matre. 4. De exceptione rei iudicatæ. 5. De nupta.*

1. *Vlpianus*″libro ſeptuageſimoprimo ad Edictum.″

AIt prætor: *Qui quæve in poteſtate Lucij Titij eſt,ſi is eáve apud te eſt, dolóve malo tuo factum eſt , quo minus apud te eſſet:ita eum eámve exhibeas* [h].

1 ¶Hoc interdictum proponitur aduerſus eum,quem quis exhibere [i] deſiderat eum,quem in poteſtate ſua eſſe dicit [k].Et ex verbis apparet,ei,cuius in poteſtate eſt,hoc interdictum competere.

2 ¶In hoc interdicto prætor non admittit cauſam, cur apud eum ſit is , qui exhiberi debet , quemadmodum in ſuperiore interdicto. ſed omnimodo [l] reſtituendum putauit,ſi in poteſtate eſt.

3 ¶Si verò mater ſit, quæ retinet, apud [m] quam interdum [n] magis, quàm apud patrem, morari filium debere, ex iuſtiſſima ſcilicet cauſa , & Diuus Pius decreuit , & à Marco & à Seuero reſcriptum eſt: æquè ſubueniendum ei erit per exceptionem.

4 ¶Pari modò ſi iudicatum fuerit [o] , non eſſe eum in poteſtate : etſi per iniuriam iudicatum ſit : agenti hoc interdicto,obiicienda erit exceptio rei iudicatæ,ne de [p] hoc quæratur,an ſit in poteſtate:ſed an ſit iudicatum.

5 ¶Si quis filiam ſuam [q],quæ mihi nupta ſit, velit abducere,vel exhiberi ſibi deſideret : an aduerſus interdictũ exceptio danda ſit , ſi fortè pater concordans matrimonium,fortè & liberis ſubnixum,velit diſſoluere ? & certo iure vtimur,ne bene concordantia [r] matrimonia, iure patriæ poteſtatis turbentur [ſ]. quod tamen ſic erit adhibendum,vt patri perſuadeatur,ne acerbè patriam poteſtatem exerceat.

2. *Hermogenianus*″libro ſexto Iuris epitomarum.″

IMmo magis de [t] vxore exhibenda ac ducenda pater, etiam qui filiam in poteſtate habet , à [u] marito rectè conuenitur.

¶*Interdictum de liberis ducendis. 1. Collatio huius interdicti, & ſuperiorum. 2. Quibus ex cauſis. 3. Et aduerſus quos hoc interdictum competit. 4. De impubere. 5. De matre. 6. De fæmina prætextato, & eo,qui proximæ prætextati ætatem accedit.*

3. *Vlpianus*″libro ſeptuageſimoprimo ad Edictum.″

DEinde ait prætor: *Si Lucius Titius in poteſtate Lucij Titij eſt:quo minus eum Lucio Titio* [x] *ducere liceat, vim fieri veto.*

z & ita procuratori,niſi cauſa cognita,non datur.*l.40.ꝫ.de procuratorib.*
a *al.*dictionis,*malè*,licet ditionis voce interpretêris,poteſtatem in filios.
b Interdictum *de liberis exhibendis*,antecedere debet interdictum *de liberis ducendis.* Eſt enim actio ad exhibendum præparatoria vindicationis. *l. 1. ſupra ad exhib.*
c tam ex perſona actoris quàm rei. d *l.1.ꝫ.eod.* e *ſub.*de liberis exhibendis & deducendis vt ad vtramque partem interdicti hanc vocem etiam referas.
f id eſt,ſi quæſtio non deducitur.
g officium iudicis ſuccedit in locum deficientis defenſoris.
h *v.l.vn.in fin. Cod.diuortio facto.*
i id eſt, quoties officium iudicis imploratur.
k Fides maior habetur, auctoritatis, prudentiæ & fidei exploratæ viro quàm alii.
l *ſub.* finiendæ ac terminandæ.
m vel vitæ ſequioris. *l.8.§.11. ꝫ.de tranſact.*huiuſmodi circũſtantiæ conſeruandæ ſunt. *Nouel.117.c.7.*
n repræſentatur cognitio, quæ non differtur.
o Pupilli apud eos educandi ſunt, qui minus ei ſuſpecti ſunt, hoc eſt qui vitę eius minus inſidiari poſſunt: quod iudex ex affectione & cõiunctione perſonarum finire ſolet.*l.1.l.2.Cod. vbi pupilli educari.*
p *l.1.§.3.ꝫ.*
q Proteſtatione ius noſtrum conſeruamus. Hęc vero proteſtationis ſpecies obſeruãda eſt: vt apud matrem filius alatur potius quã apud patrẽ,ſine diminutione patriæ poteſtatis.
r Prętextati ętas aut pꝛxima prætextati ætati quę eſt? Prętexta puerile palliũ eſt, quo ad 16. vſq; annum pueri nobiles vtebãtur. vnde prætextati pueri appellati : dicta autẽ prętexta quòd prætexebatur ei purpura *19.Iſido.24.* adde Feſtũ in Prætextã & Bullã. *Nonium c.14.* De Toga dixi *ad l.12.ꝫ. de iure fiſci.*
ſ Eſt enim materfamilias domina, vxor nomen dignitatis: concubina, voluptatis.huc refer.*l.29.C.de adult.l.41. ꝫ. de ritu. l. 13. §.1. ꝫ.de adul.l.46.§.1.ꝫ.de ver.ſig.l.19. ꝫ. de leg.3. v. Cuiac.1. obſ.18.*

1 ¶Superiora [y] interdicta exhibitoria ſunt : hoc eſt, pertinent ad exhibitionem liberorum,cęterorúmque,de quibus ſuprà diximus.hoc autem interdictum pertinet ad ductionem , vt ducere quis poſſit eos, in quos [z] habet ius ductionis [a]. Itaque prius [b] interdictum, quod eſt de liberis exhibendis , præparatorium eſt huius interdicti. quo magis enim quis duci poſſit,exhibendus fuit.

2 ¶Ex hiſdem cauſis hoc interdictum tribuendum eſt, ex quibus cauſis de exhibendis liberis competere diximus. itaque quæcunque [c] ibi [d] diximus , eadem hîc quoque dicta accipienda ſunt.

3 ¶Hoc [e] autem interdictum competit non aduerſus ipſum filium, quem quis ducere vult : ſed vtique eſſe debet is,qui eum interdicto defendat. Cæterùm [f] ceſſat interdictum:& ſuccedere [g] poterit notio [h] prætoris, vt apud eum diſceptetur,vtrùm quis in poteſtate ſit,an non″ſit.″

4 ¶Iulianus ait : quotiens id interdictum mouetur de filio ducendo,vel cognitio [i], & is de quo agitur,impubes eſt:aliàs differri oportere rem in tempus pubertatis, aliàs repræſentari: Idque ex perſona eorum , inter quos controuerſia erit,& ex genere cauſæ conſtituendum eſt.Nam ſi is,qui ſe patrem dicit,auctoritatis [k],prudentiæ,fidei exploratæ eſſet: vſque in diem litis [l] impuberem apud ſe habebit.is verò,qui controuerſiam facit,humilis,calumniator,notæ nequitiæ [m]:repræſentanda [n] cognitio eſt.Item ſi is,qui impuberem negat in aliena poteſtate eſſe , vir omnibus modis probatus,tutor vel teſtamento,vel à prętore datus:pupillum,quem in diem litis apud ſe habuit,tuetur. is verò,qui patrem ſe dicit,ſuſpectus″eſt″quaſi calumniator:differri litem non oportebit. Si verò vtraque perſona ſuſpecta eſt , aut tanquam infirma , aut tanquam turpis: non erit alienum, (inquit) diſponi, apud quem interim [o] puer duceretur , & controuerſiam in tempus pubertatis differri : ne per colluſionem vel imperitiam alterutrius contendentium , aut alienæ poteſtati paterfamilias addicatur,aut filius alienus patrisfamiliæ loco conſtituatur.

5 ¶Etiam ſi maximè autem probet filium pater in ſua poteſtate eſſe : tamen,cauſa cognita, mater in retinendo eo potior [p] erit: idque decretis diui Pij quibuſdam continetur. obtinuit enim mater ob nequitiam patris , vt ſine [q] deminutione patriæ poteſtatis apud eam filius moretur.

6 ¶In hoc interdicto, donec res iudicetur, feminam, prætextatum , eúmque, qui proximè prætextati [r] ætatem accedet,interim apud matremfamilias deponi prætor iubet. Proximè ætatem prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatem nunc ingreſſus eſt. Cùm audis matremfamilias,accipe notæ auctoritatis feminam [ſ].

De hereditate.

4. *Africanus*″libro quarto [t] Quæſtionum.″

SI eum, qui ſe patremfamilias dicat,ego in mea poteſtate eſſe, & iuſſu meo adiſſe hereditatem dicam : tam de hereditate agi oportere,quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

Si filius ſponte apud aliquem eſt.

5. *Venuleius*″libro quarto Interdictorum.″

SI filius ſua ſponte [u] apud aliquem eſt,inutile hoc interdictum erit:quia filius magis apud ſe,quàm apud eum eſt,in quem interdicetur [x]:cùm liberam facultatẽ abeundi,vel remanendi haberet : niſi ſi inter duos, qui ſe patres dicerent , controuerſia eſſet , & alter ab altero exhiberi eum deſideraret.

DE VTRVBI [y].

Tit. XXXI.

Interdictum. 1. Collatio huius interdicti, & vti poſſidetis.

1. *Vlpianus*″lib.62.ad Edictum.″

PRætor ait:*Vtrubi hic homo,quo de agitur,maiore* [z] *parte huiuſce anni fuit:quo minus is eum ducat,vim fieri veto.*

1 ¶Hoc interdictum de poſſeſſione rerum mobilium locum habet. ſed obtinuit , vim eius exæquatam [a] fuiſſe vti poſſidetis interdicto , quod de rerum ſoli competit ; vt is & in hoc interdicto vincat, qui nec vi nec clam nec precariò , dum ſuper hoc ab aduerſario inquietatur,poſſeſſionem habet.

t *v.in hanc leg.Cuia.4.ad Afric.fol.60.* u *l.3.§.5.ꝫ.tit.prox.* x i.interdictũ proponetur. y vel vtribi. ſic Næuius *in Tarentilla* vtribi cœnaturi eſtis? hiccine an in triclinio? vel vtrobi. vt Cato pro Luſitanis *apud Chariſium. v. Cuiac. 5.obſ.22.* Vtrubi gloſſa πυροτότερον.Theophilus παρ᾽ ὁποτέρῳ ὑμῶν.*§.7.Inſt.de interd.* z *§.4.Inſt.de interd.l.56.ꝫ.de verb.ſig.* a *§.4.in fi.Inſt.de interd.*olim non erat.*v.Paul.5.ſent.6.§.1.*

DE

vn31 n°3

περὶ τῶν κωλυομένων μετοικῆσαι 20. Eclog. ex 60. tit. 19. Porrò hîc non est omittendum ... dis Iuliis migrationem apud veteres solitam fieri. v. August. 4. emendat. 14.
... citè vel expressè. l. 4. ꝫ. ex quib. caus. pign.
... 3. C. de vsuris.
... directum. §. 2. ꝫ. eod.

... vel ... co- ... uli inter- ... vel offi- ... ficis. g simile argumentum extat in l. 2. ꝫ. ex quib. ... maior. ... parum ... cum non detur colono: nec inquilino detur, nisi si extra or- ... ei sub- ... frequens, ... & detur ... o vtile interdictum. Nã particula Ia nõ semper negat, interdum auget. sic ingens dicitur, vt inclamare, inuocare. de quo v. quæ notaui ad l. 4. ꝫ. de vsurpationib. Porrò ... quod ... 29. §. 11. ... pest- ... in- ... vel in ... ito ... ndum ... diximus ... diceret ... ab ... de quo di- ... faciat §. ... in ... a, chatur ... apud ... nepote ... testate pa ... posito, viuo ... auo ceu ... mortem ... morien- Huic casui ... dif ... de filio ... testate, de

DE MIGRANDO[a],

Tit. XXXII.

Interdictum. 1. De inquilino & colono. 2. De auxilio extraordinario. De vsu interdicti. 3. De habitatione gratuita. 4. Si pensio nundum debeatur. 5. De rebus quæ sunt in bonis inquilini, vel non, pigneratis vel non. 6. De tempore interdicti. De successoribus.

1. *Vlpianus*[a] libro septuagesimotertio ad Edictum.[a]

PRætor ait: *Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te & actorem conuenit*[b], *vt quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata, factáve essent: ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, Siue ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eóve nomine satisfactum est, aut per te stat*[c], *quo minus soluatur, ita quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto.* §1 nº1

1 ¶ Hoc interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non[d] competit.

2 ¶ Cui[e] rei etiam extra[f] ordinem subueniri potest. ergo[g] infrequens[h] est hoc interdictum. §2 nº1

3 ¶ Si tamen gratuitam[i] quis habitationem habeat, hoc interdictum vtile ei competet.

4 ¶ Si pensio nondum debeatur: ait Labeo, interdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem soluere. Proinde si sementrem soluit, sexmenstris[k] debetur: inutiliter interdicet, nisi soluerit & sequentis sexmenstris. Ita tamen, si conuentio specialis facta est in conductione domus, vt non[l] liceat ante finitum annum vel certum tempus migrare. Idem est, & si quis in plures annos conduxerit, & nondum præterierit tempus. nam cùm in[m] vniuersam conductionem pignora sint obligata: consequens erit dicere, interdicto locum (non) fore, nisi liberata fuerint.

5 ¶ Illud notandum est, prætorem hîc non exegisse, vt in bonis fuerit conductoris, nec vt esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducta sit. Proinde etsi aliena sint, & sint talia, quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: interdicto hoc[n] locus erit[o]. quod si nec pignoris nomine inducta sint: nec retineri poterint à locatore.

6 ¶ Hoc interdictum perpetuum est. & in successores & successoribus, dabitur.

... nondum nato, eóque moriente viuo patre suo. Ista valde dissi... Filium esse apud hostes, & esse in potestate patris: nepotem esse in potestate patris, & nepotem nondum natum: nepotem viuo auo, vel eo mortuo mo... nepotem viuò patre suo mori. mea hæc est coniectura. Video etiam Iurisconsultos interdum casus vel conferre, vel opponere, *vt in l. 9. §. 11. ꝫ. de hæredibus* ... planè erit similis *in l. 31. §. 1 ꝫ. de vulgar.* non dissimili modo *in l. 74. §. 3. ꝫ. de adquir. hæred.* similis est.

i *adde l. 15. §. 1. ꝫ. de precario.*
k sexmenstris, *vt hîc*: sementris. ꝫ *eod.* semestris. *Hal.*
l *l. 24. §. 2. l. 55. in fi. ꝫ. locati.*
m *l. 13. §. 11. l. 14. ꝫ. locati.*
n huic. *Hal.*
o *l. 33. l. 34. ꝫ. de damno.*

De rebus quæ non sunt inquilini.

2. *Gaius*[a] libro 26. ad Edictum Prouinciale.[a]

HOc interdictum inquilino etiam de his rebus, quæ non ipsius sunt[p], sed fortè commodatæ ei, vel locatę, vel apud eum depositæ sunt, vtile esse non dubitatur.

p ¶ *l. 1. in fi. ꝫ. eo.*

DE[q] SALVIANO[r] INTERDICTO[s],

Tit. XXXIII.

De partu ancillæ venditæ. 1. De fundo communi. 2. De re communi inducta.

1. *Iulianus*[a] libro quadragesimonono Digestorum.[a]

SI colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, & eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum[t] est, eius adprehendendi gratia vtile[u] interdictum reddi oportet.

1 ¶ Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique in solidum obligatæ essent: singuli aduersus extraneum[x] Saluiano interdicto rectè experientur. inter ipsos verò si reddatur hoc interdictum; possidentis conditio melior erit. At si id actum fuerit, vt pro partibus res obligaretur: vtilis actio[y] & aduersus extraneos, & inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehendent.

2 ¶ Idem seruari conueniet, & si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit: scilicet vt pro parte dimidia, pignoris persecutio detur.

De fundo communi.

2. *Vlpianus*[a] libro septuagesimo[z] ad Edictum.[a]

IN Saluiano interdicto: si in fundum communem duorum, pignora[a] sint ab aliquo inuecta: possessor[b] vincet[c]: & erit eis descendendum ad Seruianum iudicium[d].

q *8. Cod. 9. §. 3. vers. interdictum quoque. Instit. de interdictis*: Oldendor. 1. *Class. act. 3.* Negusantium *tract. de pignoribus. parte 8. membro 1.*
r *vide Roland. à Valle 1. consil. 13.* hoc interdictum à Saluiano edicti perpetui compositore appellari putat Cuiacius *hîc.*
s quod adipiscendæ possessionis causa factum est: eóque vtitur dominus fundi ad res coloni, quas is pro mercedibus fundi, pignori futuras pepigit. *§. 3. in fin. Instit. de interdictis.*
t *l. 29. §. primo. supra de pignoribus.*
u non in personam, sed verbis in rem scriptis.
x *l. 10. supra de pignoribus.* Cæterùm, qui hoc fieri potest, cùm imperator neget, interdictum Saluianum aduersus alios, quàm conductorem & debitorem, dari? *l. 1. Cod. eodem* solue. Hîc de vtili, ibi de interdicto in personam agitur, *vide Cuiacium 5. obser. 24.*
y Seruiana, scilicet.
z septuagesimo tertio. *v. Cuiac. 5. obs. 24.*
a quoties hoc actum est vt vterque in solidũ teneretur: vel quoties dubium est.
b *l. 1. §. 1. ꝫ. eo. l. 10. ꝫ. de pignoribus.*
c *sub.* si inter locutores controuersia orietur.
d *v. Cuiac. ibid.*

DE EXCEPTIONE REI iudicatæ [a].

Tit. II.

De re inter alios iudicata.

1. *Vlpianus* lib.2.ad Edictum.

CVM res inter [b] alios iudicatæ nullum aliis præiudicium faciant. ex eo testamento, vbi libertas data est, vel legato [c], agi potest: licèt ruptum, vel irritum, aut non iustum dicatur testamentum. nec, si [d] superatus fuerit legatarius, præiudicium libertati [e] fit.

De causa exceptionis sublata.

2. *Idem* lib.13.ad Edictum.

QVi cum [f] herede eius egit, qui filium præterierat, & exceptione summotus est, *Ac* [g] *si non in ea causa sint tabulæ testamenti, vt contra eas bonorum possessio dari possit*: omittente [h] emancipato filio bonorum possessionem, non iniquè restituetur, vt agat cum herede. & ita Iulianus libro quarto digestorum scripsit.

De eadem quæstione. De petitione hereditatis, & singularum rerum.

3. *Idem* lib.15.ad Edictum.

IVlianus libro tertio digestorum, respondit, exceptionem rei iudicatæ obstare, quotiens eadem quæstio inter [i] easdem personas reuocatur. Et ideo etsi singulis rebus petitis [k] hereditatem [l] petat, vel contrà [m]: exceptione summouebitur.

De his qui rem in iudicium deducunt.

4. *Idem* lib.72.ad Edictum.

REi iudicatæ exceptio tacitè continere videtur [n] omnes [o] personas, quæ rem in iudicium deducere solent [p].

Si eadem res alia actione petatur.

5. *Idem* lib.74.ad Edictum.

DE eadem re agere videtur, & qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiatur, de eadem tamen [q] re. Vtputa si quis mandati acturus, cùm ei aduersarius iudicio sistendi causa promisisset, propter eandem [r] rem agat negotiorum gestorum, vel condicat: de eadem re agit: Rectéque ita definietur, eum demum de [s] re non agere, qui prorsus rem ipsam nõ persequitur. cæterùm cùm quis actionem mutat, & experitur: dummodò de eadem re experiatur: etsi diuerso [t] genere actionis, quàm instituit: videtur de ea re agere.

De ratione & vsu huius exceptionis.

6. *Paulus* lib.70.ad Edictum.

SIngulis controuersiis singulas actiones [u], vnúmque iudicati finem [x] sufficere [y], probabili ratione placuit: ne aliter modus litium multiplicatus [z], summam atque inexplicabilem faciat difficultatem: maximè si diuersa pronunciarentur, parere ergo exceptionem rei iudicatæ frequens [a] est.

a *§.5.Inst.de excep.* ea Græcis dicitur περὶ κεκριμένων παραγραφὴ *51. Eclog. 2. v. Oldendorp.c.39.de exceptionib.*
b *v.l.15.§.qui potior.l.63.§.de re iudicata*: Acta cum vno legatario non nocent alteri, etiamsi declaratum fuerit testamentum deficere.
c vel legatum. *Hal.*
d *adde l.2.C.de fide instrum. l.1.l.2.l.3.l.4.C.quibus res iudicata non nocet.*
e i. alteri legatario cui libertas erat legata. atque, ita heres non potest allegare ius tertii.
f *l.15.j.de oblig.*
g De formula exceptionis. v. quæ notaui *ad l.25.§.de bon.lib.*
h *l.17.§.de inofficioso: l.2.§.vnde liberi.*
i *l.7.§.4.j.de excep.rei iud.*
k in iudicio aliquo, in quo tamen petitor nõ obtinuit.
l i. vniuersa bona. Qui à rerum singularũ petitione remouetur, & ab earum vniuersitate remouetur.
m *vt l.7. in fi.j.eod.*
n Eadem est persona domini & procuratoris. Eadem, inquam, non rei veritate, sed fictione. ideóque quod procuratori & similib. personis obiici potest, obiici etiam potest ipsis dominis. nã ex quo huiusmodi personæ interueniunt, censentur & ipsi domini interuenisse.
o *l.11.§.7.j.eo. l.2 in fi.§.de adm.tut.*
p i. procuratores, mandatarios, curatores, actores municipum.
q Eadem res dicitur licet actio varietur. *l.6.7.j.eod.l.53.j.de oblig.l.4.in fi.§.depositi.*
r Qui mandati iudicio succubuit in vna re negotiorum gestorum nomine eiusdem rei agere non potest. hæc enim ab illa dependet. Quæ autem ab alia dependet actio, vel quæstio eadem est cum alia, iuris fictione. *Soc.*
s De re non agit, qui prorsus rem ipsam non persequitur.
t Licèt modus varietur, si tamen causa non variat, dicitur eadem quæstio, & eadem res.
u *l.5.§.eo.l.53.j.de oblig.l.43.j.de reg.iur.l.4.§.2.in fi.§.de noxalib.l.9.§.1.§.de tributoria. l.vlt.C.de furtis.§.16.vers.sed nostra.Inst.de oblig.quæ ex delicto.*
x hinc colligere possumus, Principes summa nequitia vti, quotiens rescripta concedunt ad resuscitandas lites iudicio iam decisas.
y nisi errore quis deceptus sit. *l.4.in fi.§.quod cum eo.*
z in infinitum *l.13.in fi.§.de damno.*
a argumentum à communiter accidentibus in iure frequens est.
b ¶ putà vniuersam hereditatem *l.3.in fi.§.eo.* totum, inquam, corporis vel iuris.
c Imò non nocet. *v.Dyn.ad c.80.de regul.in 6.num.2.3.*
d Pars in toto est, *vt hîc.* Atqui genus pars speciei suę esse dicitur Aristoteli *5.Metaphysic.25.* Dicitur sanè: vt quod speciei definitionẽ ingrediatur: cum denique non possit definiri species sine suo genere. eo sensu agnatis cognati contineri dicuntur. *l.5.§.vnde cognati.* si quis enim velit definire agnatum, cognationis mentionem faciat necesse est. *l.10.§.2.§.de gradib.*
e *l.1.§.4.in fi.j.de verb.obl.l.113.j.de reg.iur.* & generi per speciem derogatur. *v.l.99.in fi.§.de leg.3.l.80.j.de reg.iur.*
f hoc totum substantiale est: vt domus respectu soli & superficiei. Totum vero quantitatis, decem ad quinque: Totum iuris, vt id quod plus oppositum minori: sic in iure plus est donare quàm vendere. *l.163.j.de reg.iur.*
g summis, vt sunt pecuniæ, census, pensiones. Nam sententia lata in maiore summa, præiudicat minori.
h puta vsufructu.
i Sententia lata supèr toto & continente, præiudicat parti & contento.
k petii. *Hal.*   l puta duo serui. *l.21.§.2.j.eo.*
m Denegata fundi, insulæ, nauis petitione, denegatur etiam arborum excisarum, areç, tignorum, lapidũ & tabularum petitio.

De toto & parte. 1. De partu. De cæmentis, & tignis. De fructibus. 4. De eadem quæstione. De petitione hereditatis, & singularum rerum. 5. Vel debiti hereditarij.

7. *Vlpianus* libro 75.ad Edictum.

SI quis, cùm totum [b] petisset partem petat: exceptio rei iudicatæ nocet [c]. nam pars [d] in toto est [e]: eadem enim res accipitur, etsi pars petatur eius, quod totum petitum est. Nec interest, vtrùm in corpore [f] hoc quæratur, an in quantitate [g], vel in iure [h]. Proinde si quis fundum petierit, deinde [i] partem petat vel pro diuiso, vel pro indiuiso: dicendum erit, exceptionem obstare. Proinde & si proponas mihi, certum locum me petere ex eo fundo, quem peti [k] obstabit exceptio. Idem erit probandum, & si duo corpora [l] fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur. nam nocebit exceptio. Item si quis fundum petierit, mox [m] arbores excisas ex eo fundo petat: aut insulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat [n]. Item si nauem petiero, postea singulas tabulas vindicem [o].

1 ¶ Si [p] ancillam prægnantem petiero, & post litem contestatam conceperit, & pepererit, mox partum eius petam: vtrùm idem petere videor, an aliud, magnę quæstionis est. & quidem ita definiri potest, totiens eandem rem agi, quotiès apud iudicem posteriorem id quæritur, quod apud priorem quæsitum est. In his igitur ferè omnibus exceptio nocet [q].

2 ¶ Sed in cæmentis & tignis diuersum est [r]: nam is, qui insulam petit, si cæmenta, vel tigna, vel quid aliud suum petat, in ea conditione est, vt videatur aliud [s] petere. etenim cuius insula est, non vtique & cæmenta sunt. denique ea, quæ iuncta sunt ædibus alienis separata dominus vindicare potest [t].

3 ¶ De fructibus eadem [u] quæstio est, & de partu. hæc [x] enim nondum erant in rebus humanis. sed ex ea re sunt, quæ petita est. magísque est, vt ista exceptio non noceat. Planè [y] si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æstimatíque sunt: consequens erit dicere, exceptionem obiiciendam.

4 ¶ Et generaliter (vt Iulianus definit) exceptio rei iudicatæ obstat, quotiens inter [z] easdem personas eadem quæstio reuocatur, vel [a] alio genere iudicii. Et ideò si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat: exceptione summouebitur.

5 ¶ Idem erit probandum, & si quis debitum petierit à debitore hereditario, deinde hereditatem petat. vel contrà, si ante hereditatem petierit, & postea debitum petat, nam & hîc obstabit exceptio. nam cum hereditatem peto: & [b] corpora, & actiones omnes, quæ in hereditate sunt videntur in petitionem deduci.

De petitione partis, & iudicio diuisorio.

8. *Iulianus* libro 51.Digestorum.

ITem parte [c] fundi petita, familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo agit. æquè exceptione summouebitur.

De causa exceptionis sublata. 1. De replicatione rei secundum se iudicatæ. 2. De auctore, & emptore.

9. *Vlpianus* lib.75.ad Edictum.

SI à te hereditatẽ petam, cùm nihil possideres, deinde, vbi [d] cœperis aliquid possidere, hereditatẽ petã: an noceat

n non auditur, quia idẽ petit. Imò, auditur, quia non idem petit, sed aliud, *§.2.j.eo.*
o non auditur quia idẽ peto, *l.27.§.8.§.de pact.* Imò, non idem peto. aliud est enim materia, aliud nauis. *l.18.§.2.§.de pign.*
p *v. in hunc §. Zasium.*
q *l.21.§.1.j.eo.*
r i. exceptio nõ nocet vt in causa superiore
s *l.27.§.8.§.de pact.* Imò idem petit. *in pr.§.eo. vers. item si quis fundum.* solue: hic, domo destructa, cæmẽta separata *in fi.j.eo.* peti possunt. ibi de cæmentorũ petitione agitur, domo non destructa.
t Cur nõ quoque separatas nauis tabulas petere possum? vel ideo quòd domus ex lapidibus meis extructa, mea esse illicò desiit. *l.7.§.10.§.de adquir. rer.* nauis ex tabulis meis confecta, mea remansit. *l.7.§.7.§.de adq.rer.* Dissoluta domo, dominium lapidũ ad priorem dominum reuertitur: ideoque ab iis petendis non repellitur. Dissoluta naui, nihil plus dominii ad tabularũ dominum redit quàm antea fuit. ideoque si quis sententia semel a dominio tabularum fuit repulsus, ad illud dominiũ petendum amplius reuerti non potest. hæc *Soc. & Zas.*
u vt scil. exceptio noceat. atqui infra dicitur exceptio nõ nocere *j.eod.* Eo quidam moti, putauerunt etiam ætate Accursii legendũ *j.eo. Noceat.* de quo antequam dicam, censeo verba *§.2.* iungenda postremis verbis versiculi *Item si nauem.§.eo.* Item *ex §.1.* facio secundum. His ita constitutis sic sentio. Quoties res eadem petitur apud secũdum iudicem quæ petita fuit apud priorem, nocet exceptio *d.§.1.* Qui ancillam, vel fundum, vel gregem petiit, si ancilla postea pepererit: si ex fundo fructus nati sunt, si grex auctus est: siue & ancillam & partum simul, siue partum tantum petit, remouetur: quia idem petit *l.21.§.1.j.eo.* at nondum partus erat in rebus humanis cùm ancilla petebatur, &cæt? Res igitur nouo illo augmento diuersa & alia facta est. Quod cum ita sit, non est reiiciendus actor, quòd rem aliam petat? Facilis est responsio. Partum esse rem aliam à ventre. sed negari etiam non potest, quin partus ex ea quæ petitur, natus sit. Ideoque, cui actio denegata est totius rei, denegata ei quoque censetur actio eorum quæ inde nata erunt.
x Denunciatio super ea obligatione quæ per ius vel per sententiam sublata est fieri non potest. de quo vide plura apud Socinum *regula 88.*
y sensum hunc esse existimo. Si fructus omnino, aut certè sub quadam æstimatione petenti adiudicatus est, citra omnem difficultatem, is cui proprietas fuit adiudicata non audietur fructus repetens: cum ii vel omnino aduersario fuerint adiudicati, vel eius loco æstimationem acceperit. *facit l.46.supra de rei vindic.*
z *l.3.§.eo.l.22.j.eod.*
a *l.5.§.eod.*
b Hereditatis verbo, singula corpora & actiones hæreditariæ comprehenduntur. Est enim nihil aliud vniuersale, quam res singulares simul collectæ.
c *l.18.§.de except.*   d *l.17.&l.25.j.eod.*

ceat

a Reus absolutus, quia non possidebat, potest conueniri, si possidet.
b & ita cessante causa absolutionis, cessat effectus eiusdem. nam cessante causa, cessat effectus. *l.6.§.2.ꝫ.de iur.patronat.*
c nota hic agi de possessione, non de proprietate.
d & ita titulo empti possessionem nanctus sit.

ceat exceptio ista? & putem, siue fuit iudicatum, hereditatem meam esse, siue aduersarius, quia nihil [a] possidebat, absolutus est: non nocere exceptionem [b].

1 ¶ Si quis fundum, quem putabat se possidere [c], defenderit, mox emerit [d]: re secundum petitorem iudicata an restituere cogatur[e]? & ait Neratius, si actori iterum petenti obiiciatur exceptio rei iudicatæ, replicare eũ oportere [f] de re secundum [g] se iudicata.

2 ¶ Iulianus scribit, exceptionem rei iudicatæ à persona auctoris ad emptorem [h] transire solere, retrò autem ab emptore ad auctorem reuerti non debere. quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptione,

At si ea res iudicata non sit inter me, & eum, cui vendidisti.

10. *Iulianus* lib.51. Digestorum.

ITem, si victus fuero, tu aduersus me exceptionem non habebis.

De petitione ex alia causa. 3. De auctore & emptore. 4. De petitione ex eadem vel ex alia causa. 6. De itinere & actu. 7. De his qui rem in iudicium deducunt. 8. De filio & patre. 9. De authore & venditore. 10. De pignore.

11. *Vlpianus* lib.75. ad Edictum.

SI mater filij impuberis defuncti, ex senatusconsulto [i] bona vindicauerit idcircò, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum, victáque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit, non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturum [k] exceptionem rei iudicatæ, Neratius ait. ego exceptionem obesse [l] ei rei iudicatę non dubito. sed ex causa succurrendum erit ei, quæ vnam tantùm causam egit rupti testamenti.

1 ¶ Denique & Celsus scribit, si hominem petiero, quẽ ob eam rem meum esse existimaui, quod [m] mihi traditus ab alio est, cùm is ex hereditaria causa meus esset: rursus petenti mihi obstaturum exceptionem.

2 ¶ Si quis autem petat fundum suum esse, eo quòd Titius eum sibi tradiderit: si postea alia ex causa petat, causa adiecta [n]: non debet summoueri exceptione.

3 ¶ Item Iulianus scribit: Cùm ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, à Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero [o]. agenti tibi mecum familiæ herciscundæ, exceptio obstabit: quia res iudicata sit inter te & venditorem meum. nam & si antè eandem partem petissem, & agerem familiæ herciscundæ: obstaret exceptio, *Quod res iudicata sit inter me & te.*

4 ¶ Eandem causam facit etiam origo petitionis [p]. Ceterùm si fortè petiero fundum vel hominem, mox [q] alia causa noua [r] post petitionem mihi accesserit, quę mihi dominium tribuat: non me repellet [s] ista exceptio. nisi [t] fortè intermissum dominium in medio tempore rediit quodam postliminio. Quid enim, si homo, quem petierã, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hîc exceptione summouebor: quia eadem res esse intelligitur. At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si fortè sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore [u] adquisito dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam: putem, exceptionem non obstare. alia [x] enim causa fuit prioris dominij, hæc noua nunc accessit.

5 ¶ Itaque adquisitum quidem postea dominium, aliam causam facit: mutata autem opinio petitoris, non facit. Vtputà opinabatur, ex causa hereditaria se dominiũ habere: mutauit opinionem, & cœpit putare ex causa donationis. hæc [y] res non parit petitionem nouam. nam qualecumque [z], & vndecunque dominium adquisitum habuit, vindicatione prima in iudicium deduxit.

6 ¶ Si quis iter petierit, deinde [a] actum petat: puto fortiùs defendendum, aliud videri tunc petitum, aliud nunc: atque ideo exceptionem rei iudicatæ cessare.

7 ¶ Hoc iure vtimur, vt ex parte actoris in exceptione rei iudicatæ hæ personæ [b] continerentur, quæ rem in iudicium deducunt. Inter hos erunt procurator, cui mandatum est: tutor [c], curator furiosi, vel pupilli: actor municipum. ex persona autem rei etiam defensor numerabitur: quia aduersus defensorem qui agit, litem in iudicium deducit.

8 ¶ Si quis hominem à filiofamilias [d] petierit, deinde eundem à patre petat: locum habet hæc exceptio.

9 ¶ Si egero cum vicino aquæ pluuiæ arcendæ, deinde alteruter nostrûm prædiũ vendiderit, & emptor [e] agat, vel cum eo agatur: hæc exceptio nocet: sed de eo opere, quod iam erat factum, cùm [f] iudicium acciperetur.

10 ¶ Item si rem, quam à te petierat Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoratitia aduersus te vtatur. distinguendum erit, quãdo pignori dedit Titius. & si quidem antequam peteret: non oportet, ei nocere exceptionem. nam & ille petere debuit, & ego saluam habere debeo pignoratitiam actionem. sed si, posteaquam petit, pignori dedit: magis est, vt noceat [g] exceptio rei iudicatæ.

De indemnitate spectanda.

12. *Paulus* lib.70. ad Edictum.

CVm quæritur, hæc exceptio noceat, necne: inspiciendum est, an idem [h] corpus [i] sit.

13. *Vlpianus* lib.75. ad Edictum.

QVantitas eadem, idem ius.

De vsufructu accrescente. 2. Differentia actionum personalium & realium. 3. De interdicto & rei vindicatione.

14. *Paulus* lib.70. ad Edictum.

ET an eadem causa petendi, & eadem [k] conditio personarum. quæ nisi omnia concurrunt, alia res est. Idem corpus in hac exceptione, non vtique omni pristina qualitate vel quantitate seruata, nulla adiectione diminutionéve facta: sed pinguius [l] pro communi vtilitate accipitur.

1 ¶ Qui, cùm partem vsusfructus haberet totum petit, si postea partem adcrescentem [m] petat, non summouetur exceptione: quia vsusfructus non portioni, sed homini [n] adcrescit.

2 ¶ Actiones [o] in personã ab actionibus in rem hoc [p] differunt: quod, cùm [q] eadem res ab [r] eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ [s] sequuntur, nec vlla earum alterius petitione vitiatur. at cùm in [t] rem ago non expressa causa [u], ex qua rem meam esse dico: omnes causæ [x] vna petitione adpræhenduntur [y]: neque enim ampliùs, quàm [z] semel, res mea esse potest. sæpiùs autem deberi potest.

3 ¶ Si quis interdicto egerit de possessione [a], postea in rem agens non repellitur per exceptionem [b]. quoniam in interdicto possessio [c], in actione proprietas [d] vertitur.

De pronuntiatione rem actoris esse: vel, rem actoris non esse.

15. *Gaius* lib.30. ad Edictum Prouinciale.

SI inter me & te controuersia de hereditate sit, & quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat, & me à te, & inuicem [e] te à me hereditatẽ petere, quòd si post rem iudicatam à me petere cœperis: interest, vtrùm meam esse hereditatem pronuntiatum sit, an contrà. si meam [f] esse, nocebit tibi rei iudicatæ exceptio: quia eo ipso [g], quo meam esse pronuntiatum est, ex diuerso pronuntiatum videtur [h] tuam non esse. si verò meam non esse, nihil de tuo iure iudicatum intelligitur: quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

16. *Iulianus* lib.51. Digestorum.

EVidenter enim iniquissimum est, proficere rei iudicatæ exceptionem ei [i], contra [k] quem iudicatum est.

De possessione.

17. *Gaius* lib.30. ad Edictum Prouinciale.

SI rem meam à te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaueris [l], sine dolo malo te desisse possidere, deinde postea cœperis [m] possidere, & ego à te petam: non nocebit mihi exceptio [r] ei iudicatæ.

e possessionem ... mouet du... quòd reus ... titulum ... paratúi... ut de ipsa proprietate liti... ita excipit. *Secundum te re... iudicatum est, cùm non esses verus possessor nunc empti titulo sum ... idcóque sententia in tuam vtilitatẽ lata ad hanc meam & ... possessionem non extenditur.*
f interim scil. ... de proprietate cognoscitur.
g vt interim nõ proficiat res iudicata ei contra quem iudicatum est. *l.16.ꝫ.eod.*
h *l.11.§.9. l.28.ꝫ.eod.*
i Tertulliano, quo matres vocantur ad successionem liberorum.
k obstaturam. ... Hinc colligitur ante apertas ... iudiciũ ... re stricto iure, ita tamen rescindi.
l at qui nõ obest transigenti, si transegerit ante apertas tabulas testamẽti: *l.6.ꝫ. de transactionibus.*
m de origine possessionis. *v.§.ꝫ.eod. l.14. §.2.l. 17.ꝫ.eod.*
n *d.§.2.*
o *l.5.§.1.§.eod:* ... generalis ... varietas ... causa ... petitione, In ... tota ... ultimanda ...
p *l.23.ꝫ. de in... l.25. §.1.l. ... causa.*
q ... cum ... nõ potuit ... in priore iudicio, deficiente in ea iure.
s Imò, repellet. *l.9.§.1.ꝫ.eod.*
t Postliminij reuersio impedit nouam causam, quia reducitur captam in statum pristinum.
u i. dum cõditio expectatur.
x id est do... de nouo adquirere, ... ex postliminio recuperatum.
y *§.1.ꝫ.eod.* z i. vel ciuilem, vel naturalem. *v.Cuiac.11.obs.35.*
a aliud est iter, aliud actum petere.
b *§.4.ꝫ.eod.* c *l.23.ꝫ.de administ.tut.*
d Sententia lata in filij vtilitatem prodest patri. e *l.9.in fin.ꝫ.eod.*
f *l.14.in fin.ꝫ.de aqua pluu.* g *l.63.ꝫ.de re iudicat.*
h *l.13.14.l.21.§.3.vers.sed si vsumfructum.ꝫ.eod. l.10.ꝫ.de except. l.133.ꝫ.de verbor.obligat.* ... facta in vna ex pluribus instantiis non valent, neque inter easdem personas fidem faciunt, quoties ad diuersam fidem facta sunt. vide Socinum *regula 7.*
i corpus, seu res corporalis, quantitas (i. qualitas) ius.
k *l.22.ꝫ.eodem.*
l Res pinguiùs pro communi vtilitate capiuntur. Idem verbum reperitur in *l.49.* ... *de re iudicata. v.l.2.ꝫ.ex quib.caus.in poss.*

m *l.21.§.2.ꝫ.eod. l.33.ꝫ.de vsufructu.* n *d.l.33.in fin.*
o sensus est: Actio personalis ex causa remota: realis ex proximo pariunt exceptionem præiudicij. *Zas.v.Hotom.27.Illust.in pr.*
p i. in eo quod sequitur ceu processu. *vt hîc.* differunt etiam origine (nam realis ex iure quod quis habet in rem per alium possessam: personalis, ex contractu, & delicto vel quasi) natura (nam personalis in eum qui obligatus est, realis, in quemcunque rei possessorem) effectu, (nã in reali, rem esse debitoris, in personali rem deberi pronuntiatur.
q id est, in personalibus causis singulæ causæ exprimendæ. v. Bartolum in *l. solutum. 11. §.per liberam. ꝫ.de pignoratitia.*
r ab vno eodẽ.
s i. singulæ controuersiæ distinguuntur ex differentia obligationum: vel potius, In actione personali, oportet specialẽ debiti causam exponere: putà his verbis, *Id peto, quia mihi es obligatus ex cõtractu mutui &c.* Agens in rem non tenetur specialem causam deducere, putà his verbis, *id peto. quia meum est ex contractu mutui.* Cur tam variè? quia inquit Iurisconsultus. semel res mea est, res mihi sæpius deberi potest. ꝫ.eod. quæ verba aut nihil aut parum ad superiora faciunt. vt interim addam, sanioribus interpretibus videri consultiùs esse, vtrobique, i. tã in actionibus in rem, quàm in personam adiicere specialem causam persequendi. nã tunc si succumbit ex vna causa, poterit eam ex alia causa petere, de quo v. Oldendorpiũ *in tract. act. in tertia diuis. num.5.*
t Realis actio simpliciter proponi potest: personalis (verbi gratia, hypothecaria) causa adiecta.
u i. titulo speciali.
x dominij.
y i. dum simpliciter peto rẽ, quia mea est, intelligor in iudicium deduxisse qualecunque dominiũ. *l.11.§.5.ꝫ.eod.*
z *l.3.§.4.ꝫ.de adqu.poss. l.11.ꝫ.* *de reg.§.6.Inst.de legat.*
a Sententia lata in possessorio, non præiudicat petitorio.
b & è contra. *l.12.in fin.ꝫ.de adqu.possess. l.18.in fin.ꝫ.de vi & vi.*
c Nota differentiam interdicti & actionis realis.
d i. dominium. *facit l.3 in fin.ꝫ.vti possidetis.* e *l.1.§.2.in fin.ꝫ.si pars hereditatis.*
f *l.30.vers.respondi.ꝫ.eod.* g *facit l.9.ꝫ.de except.*
h Quod meum esse dicitur, tuum esse illicò negatur: quod meum non esse dicitur, non illicò tuum esse dicitur. Et sic, argumentum à contrariis affirmatiuè procedit, non negatiuè.
i *l.9.§.1.in fin.l.11.§ 3.in fin.ꝫ.eod.l.35.§.1.ꝫ.de rei vind.l.16.§.5.in fin.ꝫ.de pignor.*
k Res eadem non operatur contrarium effectum *l.15.§.1.ꝫ.de prob.*
l aliàs, nisi probet, id non præsumitur.
m Absolutus quia non possidebat, factus possessor conueniri potest. *v.l.9.ꝫ.eod.*

18. *Vlpianus* lib.80.ad Edictum.

SI quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit aduersarius, quia non possidebat, & dominus iterum agat, nancto [a] eo possessionem: rei iudicatæ exceptio locum non habebit. quia [b] alia res est.

a nacto. *Hal.*
b *adde l.12.l.13.ꝫ.eod.*

De hypothecaria actione.

19. *Marcellus* lib.19.Digestorum.

DVobus diuersis temporibus eandem rem pignori dedit. egit posterior cum priore pignoratitia, & obtinuit. mox ille agere simili actione instituit. quæsitum est, an exceptio rei iudicatæ obstaret. si opposuerat [c] exceptionem rei sibi antè pignoratæ, & nihil aliud nouum & validum adiecerit: sine dubio obstabit. eādem enim quæstionem reuocat in iudicium.

c Cui ius erat agendi & excipiēdi super eodem iure, si exceptione se tueri maluit & succubuit, facultas agendi postea ei amputatur. *adde l.7.§.1.ꝫ.de compensationib.*

De eo quod in prima petitione omissum fuit.

20. *Pomponius* lib.16.ad Sabinum.

SI ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui, cùm totum argentum ei legatum erat, mensas dumtaxat sibi legatas putaret, earúmque dumtaxat [d] æstimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato, Trebatius ait. nec obstaturam ei exceptionem, quod [e] non sit petitum, quod nec actor petere putasset, nec iudex in iudicio sensisset.

d Petitio generalis restringitur ad illas res de quibus facta est persecutio. *adde l.31. Cod. de transactionib.*
e Id petitum fuisse non intelligitur, quod actor sibi competere nunquam existimauit, & ita in iudiciis, secundum actorem fit interpretatio, ne alioquin actus pereat. *vide l.72.in fin.ꝫ.de reg.iur.*

De grege. 2. De petitione duarum rerum, deinde vnius. 3. De fundo & vsufructu. 4. De fideiußione pro seruo.

21. *Idem* lib.31.ad Sabinum.

SI, cùm argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, & postea, codicillis prolatis, vestem quoque mihi legatam esse appareat: non est deducta in superius iudicium vestis causa. quia neque litigatores, neque iudex de alio, quàm de argento actum intelligant.

1 ¶ Si petiero gregem, &, vel aucto, vel minuto [f] numero gregis, iterum eundem gregem petam: obstabit mihi exceptio. Sed etsi speciale corpus ex grege petam: si adfuit in eo grege, puto obstaturam exceptionem.

2 ¶ Si Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, &, absoluto [g] aduersario, Stichum tuum esse petas ab eodem: exceptionem obstare tibi, constat.

3 ¶ Si fundum meum esse petiero, deinde postea vsumfructum eiusdem fundi petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit. quia qui fundum habet, vsumfructum suum vindicare non [h] potest. Sed si vsumfructum, cùm meus esset, vindicaui, deinde proprietatem nanctus, iterum de vsufructu experiar: potest dici alia [i] res esse: quoniam, postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior vsusfructus, & iure proprietatis quasi ex noua causa rursus meus esse cœpit.

4 ¶ Si pro seruo meo fideiusseris, & mecum de peculio actum sit, si postea tecum eo nomine agatur: excipiendum est de re iudicata.

f Sententia super toto collectiuo vel copulato lata, obest ei qui secundo agit ad id, mutata tamē qualitate.
g *v.l.7.§.1.l.14.§.1.ꝫ.eod.l.23.ꝫ.de iudiciis.l.33.ꝫ.de vsufr.*
h *vide l.78.sup. de iure dotium.*
i *l.7.§.4. supra eod.*

De heredibus & defuncto.

22. *Paulus* lib.31.ad Edictum.

SI cum vno herede depositi actum sit, tamen & cum ceteris heredibus rectè agetur. nec exceptio rei iudicatæ eis proderit. nam etsi eadem quæstio in omnibus iudiciis vertitur, tamen personarum [k] mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Et si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur: exceptio rei iudicatæ non nocebit: quia de alia re agitur.

k *v.l.12. supra eod.*

De sorte & vsuris.

23. *Vlpianus* lib.3.Disputationum.

SI in iudicio actum sit, vsuræque solæ petitæ sint: non est verendum, ne [l] noceat rei iudicatæ exceptio circa sortis petitionem. quia [m] enim non competit, nec opposita nocet. Eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei iudicio velit vsuras tantum persequi [n]. nam nihilo minùs futuri temporis cedunt vsuræ. quamdiu enim manet contractus bonæ [o] fidei, current vsuræ.

l *l.7.§.4.l.14.ꝫ.eod.l.27.ꝫ.eod.l.2.C.quib.res iudic.l.28.§.4.§.7.supra de iureiurando.l.4.in fin.sup.quod cum eo. vide quæ notaui ad l.44.in fin. Cod. deposit.*
m Actio ineptè proposita in accessorio non nocet in principali.
n officio iudicis sc. *l.49.in fin. sup. de act.empt.*
o *l.2. C.deposit.*

De replicatione rei iudicatæ aduersus exceptionem dominij.

24. *Iulianus* lib.9.Digestorum.

SI quis rem à non [p] domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & à domino petierit: aduersus exceptionem, *si* [q] *non eius sit res,* replicatione hac adiuuabitur, *at si res iudicata non sit.*

p *l.vlt.supra de publiciana.*
q *v.Cuiac.6.ad Af.fol.98.*

De nouo iure actoris. 1. De redhibitione, & quanto minoris. 2. De negotiorum gestione, & mandato.

25. *Idem* lib.51.Digestorum.

SI is, qui heres non erat, hereditatem petierit, & postea [r] heres factus, eandem hereditatem petet: exceptione rei iudicatæ non summouebitur.

r *l.9. supra eod.*

1 ¶ Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quæ datur, *Quanti* [s] *minoris homo, cum veniret, fuerit,* nam posterior actio etiam redhibitionem [t] continet, si tale vitium in homine est, vt eum ob id actor empturus non fuerit. quare verè dicetur, eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei iudicatæ exceptione summoueri.

2 ¶ Si te negotiis meis obtuleris, & fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, vt [u] ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei iudicatæ non obstabit. alia enim res facta est, interueniente mandatu. Idem est, si non in rem [x], sed in personam actum fuerit.

s ¶ quanto minoris. *Hal. adde l.18. supra de ædilitio.*
t *l.43.§.6.supra de ædilitio.*
u Sentētia contra falsum procuratorem lata, domino gesta improbanti nō nocet, & potest iterum cōstitui. *Zas.*
x *l.vlt.ꝫ.eod.*

De iure altius tollendi. 1. De fundo & insula è regione eius in flumine nata.

26. *Africanus* lib.9. [y] Quæstionum.

EGi tecum, ius mihi esse, ædes meas vsque ad decem pedes altiùs tollere, post ago, ius mihi esse, vsque ad viginti [z] pedes altiùs tollere. exceptio rei iudicatæ procul dubio obstabit [a]. sed & si rursus ita agam, ius mihi esse, altiùs ad alios [b] decem pedes tollere: obstabit exceptio: cùm aliter superior pars iure haberi non possit, quàm si inferior quoque iure habeatur.

1 ¶ Item si, fundo petito, postea insula, quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur: exceptio obstatura est.

y *v.Cuiac.9.ad Afric.fol.221.*
z Nōn ideo si minus licet, & maius permittitur. Cui minus negatur, & id quod maius est denegandū est.
a atqui ei, qui petiit iter & victus non est, non denegatur postea actus petitio. *l.11.§.6.sup.eod.*
b de quibus in sententia nihil dictum fuerat. in ea enim dictum de decem pedibus inferius. actum verò, de decē aliis superius tollendis.

De indemnitate.

27. *Neratius* lib.7.Membranarum.

CVm de hoc, an eadem [c] res est, quæritur: hæc spectanda sunt: personæ [d] idipsum, de quo agitur: causa proxima [e] actionis, nec iam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset [f]. perinde ac si quis, posteaquam contra eum iudicatum esset, noua [g] instrumenta [h] causæ suæ reperisset.

c *adde l.12.l.13. supra eod.*
d *l.22. supr.eod.*
e id est causa agendi ex qua actio procedit. Quò enim causæ proximiores causæ sunt, eò magis in sua effecta vim exerunt.
f *l.11.§.1.supra eod.*
g nunc primū reperta.
h Noua instrumenta etiam apertissima post sententiam non audiuntur, ne sentētia rescindatur. *v.l.4.C.de re iudicata.*

De auctore & successore.

28. *Papinianus* lib.27.Quæstionum.

EXceptio rei iudicatę nōcebit ei, qui in dominium successit [i] eius [k], qui iudicio expertus est.

i putà emptione. *l.9.in fi.ꝫ.eod.* titulo vniuersali vel singulari.
k *adde l.3.in fi. supra de pignoribus.*

De libertate. 1. De pignore.

29. *Idem* lib.11.Responsorum.

IVdicatæ quidem rei præscriptio coheredi [l], qui non litigauit, obstare non potest. nec in seruitutem videtur peti post rem pro libertate iudicatam, nondum ex causa fideicommissi manumissus. sed prætoris oportet in ea re sententiam seruari, quam pro [m] parte victi præstare non potest. Nam & cùm alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus, alter obtinuit: libertates competere, placuit. Ita tamen, vt officio iudicis indemnitati victoris, futurique manumissoris consulatur.

1 ¶ Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito [n] creditore causam egerit, & contrariam sententiam acceperit: creditor in [o] locum victi successisse non videbitur: cùm pignoris conuentio sententiam præcesserit.

l Sentētia contra coheredem lata, alteri coheredi non nocet.
m *v.l.9.in fin. supra de liberali causa.*
n *v.l.63.supra de re iudicata.*
o *v.l.3.supra de pignoribus.*

De causa intestati, & ex testamento. 1. De actione hypothecaria.

30. *Paulus* lib.14.Quæstionum.

EX sextante [p] heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cùm de iure testamenti faceret quæstionem, ab vno ex institutis dimidiam partem hereditatis petit, nec obtinuit. videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse. & ideo, si cœperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei iudicatæ.

1 ¶ Latinus [q] Largus: Cùm de hereditate inter Mæuium, ad quem pertinebat, & Titium, qui controuersiam mouerat [r], transigeretur: traditio rerum hereditariarum Mæuio heredi à Titio facta est. in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos auo eiusdem Mæuij heredis obligauerat, quémque alij postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titij creditor ius suum persecutus est, & obtinuit. post hoc iudicium Mæuius heres reperit in rebus [s] auitis chirographum eiusdem Titij ante multos annos conscriptum: per quod apparuit, eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam auo suo [t] ab eodem Titio fuisse obligatum. cùm ergo constet, priùs auo Mæuij heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mæuius superatus est: quæro, an ius aui sui, quod cùm de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita, exequi possit. respondi, si de proprietate fundi litigatur, & secundum actorem pronuntiatum fuisse diceremus,

p Institutus in certa parte si petit hereditatem simpliciter, & succumbit, non potest petere partem in qua fuit institutus.
q *v.hîc Zas.*
r mouebat. *Hal.*
s in bonis auitis. *Hal.*
t hinc colligit Bartolus, Rem suam nemini obligari.

Dissimilia sunt hæc, Proprietatis quæstio & obligationis. Quod meum est, alterius non est. Nam quod meum est, mihi proprium est: si alterius esset, proprium desineret. At res mihi obligata, alteri obligata esse potest. Ex pluribus causis res [illegible] deberi potest: ex vna tantum causa nostra esse potest. *l.159.ʒ.de reg.iur.* [illegible] *eod.l.40.§.2.ʒ.de procuratorib.*

diceremus, petenti ei, qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatę exceptionem. quoniam de eius quoque iure quæsitum videtur, cùm actor petitionem implet. quòd si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem, qui priùs non obtinuit, peteret: non obesset ei exceptio. nihil enim in suo iudicio de iure eius statutum videretur. cùm autem pignoratitia actum est aduersus priorem creditorem: potest fieri, vt de iure possessoris non sit quæsitum: quia [a] non, vt in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non [b] est, ita in obligatione vtique consequens est, vt non sit alij obligatum, quod hic probauit sibi teneri. & probabiliùs dicitur, non obstare exceptionem: quoniam de iure possessoris quęsitum non est, sed de sola obligatione. in proposita autem quæstione magis me illud mouet, numquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseuerare domino [c] constituto creditore. actio tamen pignoratitia competit. verum est enim, & pignori datam & satisfactum non esse. quare puto non obstare rei iudicatæ exceptionem.

De rei vindicatione & condictione.

31. *Idem* lib 3. Responsorum.

PAulus respondit, ei qui in rem egisset, nec tenuisset [d], postea condicenti [e] non obstare exceptionem rei iudicatæ.

DE DIVERSIS [f] TEMPORAlibus [g] præscriptionibus, & de accessionibus [h] possessionum.

Tit. III.

Quid sit experiundi potestatem habere.

1. *Vlpianus* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

QVia tractatus de vtilibus [i] diebus frequens est: videamus, quid sit, experiundi potestatem habere. & quidem in primis [k] exigendum est, vt sit facultas agendi [l], neque sufficit, reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum, qui se idoneè defendat [m], nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri. Proinde siue apud hostes sit, siue reipublicæ causa absit [n], siue in vinculis sit [o], aut si tempestate in loco aliquo vel in regione detineatur, vt neque experiri, neque mandare possit: experiundi potestatem non habet.

¶ Planè is, qui [p] valetudine impeditur, vt [q] mandare possit, in ea causa est, vt experiundi habeat [r] potestatem. Illud vtique neminem fugit, experiundi potestatem non habere eum, qui prætoris copiam non habuit. proinde hi dies cedunt, quibus [s] ius prætor reddit.

De die intercalari.

2. *Marcellus* lib. 6. Digestorum.

IN tempore constituto [t] iudicatis [u], an intercalaris [x] dies proficere iudicato, necne, debeat, quæritur. Item de tempore, quo lis perit. sic sine dubio existimandum est, vt auctum litis tempus intercalari die existimetur, veluti si de vsucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet: aut de actionibus, quæ certo tempore finiuntur, vt ædilitiæ pleræque actiones: & si quis fundum ea lege [y] vendiderit, vt, nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus: dies intercalaris proficiet tempori. mihi contra videtur.

De prædijs & mancipijs.

3. *Modestinus* lib. 6. Differentiarum.

LOngæ [z] possessionis præscriptionem tam in prædiis quam in mancipiis [a] locum habere manifestum est [b].

Si seruus hereditarius, vel capti ab hostibus, satis acceperit.

4. *Iauolenus* lib. 7. Epistolarum.

SI [c] seruus hereditarius, aut eius, qui in hostium potestate sit, satis acceperit: continuò dies satisdationis cedere incipiet [d]. intueri enim debemus, ân experiundi potestas fuerit aduersus eum, qui obligatus est, non [e] an is agere poterit, qui rem in obligationem deduxerit. alioquin erit iniquissimum, ex conditione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quo minùs cum his agi possit.

De vitio auctoris. 1. Si heres debitoris pignus ab extraneo emerit.

5. *Vlpianus* lib. 3. Disputationum.

AN vitium [f] auctoris, vel donatoris, eiúsve qui mihi rem legauit. mihi noceat, si fortè auctor meus iustum initium possidendi non habuit, videndum est. & puto, neque nocere [g], neque prodesse. nam denique & vsucapere possum, quod auctor meus vsucapere non potuit.

1 ¶ Ex factō propositum est, quendam, cùm rem pignori dedisset, eandem distraxisse [h], heredémque eius redemisse. quæritur, an heres aduersus pignoris persecutionem exceptione longæ possessionis vti possit. dicebam, hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione vti [i]: quia in extranei [k] locum successit, non in eius, qui pignori dederat. quemadmodum si antè redemisset. sic deinde heres extitisset.

De re duobus separatim vendita. 1. De lege commissoria. de redhibitione.

6. *Africanus* lib. 9. [l] Quæstionum.

SI duobus eandem rem separatim [m] vendiderim: ea [n] possessio, quæ vtramque venditionem præcesserit, soli priori emptori, cui [o] & tradita sit, proficit. Denique & si, quam rem tibi vendiderim, rursus à te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam possessionem Titio accessurum [p]. videlicet quòd & tu mihi, & ego ei possessionem præstare [q] debemus.

1 ¶ Vendidi tibi seruum, & conuenit, vt, nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset. quod cùm euenerit: quæsitum est, quid de accessione tui temporis putares. respondit, id quod seruetur, cùm redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi, ac si retrorsus homo mihi venisset. vt scilicet, si venditor possessionem postea nactus sit, & hoc ipsum tempus, & quod venditionem præcesserit. & ampliùs accessio hæc ei detur cum eo, quod apud eum fuit, à quo homo redhibitus sit.

[illegible] *l.2.ʒ.de pign.* [illegible] *l.6.ʒ.de reg.* [illegible] *17.ʒ.qui potior.* [illegible] ...ec obtinuisset. [illegible] *l.5 in fin. ʒ.* [illegible]

[illegible] διαφόρων ... πρὸς ... καὶ προτέ... καταχώρ. Græci apud Cuiacium in principio libri de diuersis temp. præscr. ... sic legit, ... ἀπὸ ... *lib.51. tit.3.*

g [illegible] temporibus & exceptionibus, præscriptionibus, & interruptionibus. 7. Cod. 40. adde 2. Iustit.o. & Nou.

h Accessionibus opponuntur interruptiones. Accessionibus [illegible], an [illegible] tempus [illegible] accedat.

i Dies vtiles [illegible] quibus experiundi sui iuris potestas est, Græci vocant [illegible]. adde l.3. in fin. ʒ. de accusationibus. l.11.§.5.6.ʒ.de adulterijs. l.o. Cod. ad legem Iul. de adulterijs. Sessionum dies quas vocant [illegible], sunt quibus præses vel Prætor sedet pro tribunali: qui possunt non esse vtiles. [illegible] ʒ. quis ordo in bonorum possess. Continuus annus constat ex diebus 365. Annus vtilis, ex diebus vtilibus. [illegible] sunt [illegible] vtilibus. [illegible] in restitutionibus & præscriptionibus actionum [illegible] in [illegible] Iustinianus sustulit. Vtilium [illegible] & [illegible] est cōputatio. v. *Cuiac.* [illegible] *obseru.18.* Vtilis annus, lite cœpta continuus [illegible] incipit calumniatori, & [illegible] qui est affectus iniuria vel [illegible] appellatus [illegible]. *Zas. hîc.*

k Ad hoc, vt currant vtilia tempora, tria requiruntur, quod non sit impedimentum nec ex persona actoris, nec rei, nec iudicis. *Zas.*

l *l.2.§.ʒ.de stipul. seruorum.*

m id est, procuratorem. Sic actor tenetur ad interrumpendam præscriptionem admittere procuratorem, cùm alioquin non teneatur mittere procuratorem. *l.vlt. C. de procuratorib.*

n non tamen diu, ne alioquin creditores sint in suspenso. *arg.l.3.ʒ.quib.ex caus.in poss.*

o Actor vel reus vinculis detentus nōn habet potestatem experiundi, *vt hîc.* nisi [illegible] culpa in vincula inciderit. *l.20.ʒ.de minoribus. l.26.§.1.ʒ.ex quibus causis maior. vide quæ notaui ad l.22.ʒ.quod met.caus.* De exceptione carceris vide Oldendorpium *cap. de exceptionibus.*

p *al.* qui ea valetudine.

q Rectè hæc verba adiiciuntur: est enim quædam valetudo ita diuersa, vt quis mandare non possit, qualis est sontica, quæ etiam inuitis litigantibus & iudice, diem differt. *l.60.ʒ.de re indic.* verùm Antonius Faber *5. Coniecturar.18.* particulam *vt* pro *Ne* accipit. denique video Vlpianum hoc integro loco verba facere, qui experiundi potestatem non habeat.

r non habeat potestatem. & ita substitutam hîc negationem legit & emédat Antonius Faber *5. Coniecturar.18.*

s hinc colligere possis, dies vtiles nunquam esse continuos, in eis nullum diem cedere, aut transire sine vtilitate.

t id est, quadrimestri. *l.2.l.3.Cod.de vsur.rei indicatæ.*

u id est, in actione iudicati. non tamen in lege commissoria biduum accipitur pro vno die. est enim differentia inter tempus conuentionale & legitimum. *Hugolinus apud Cuiacium cap.33. de præscriptionibus.*

x ceu bissexti, de quo tamen *v.l.99.ʒ.de verb. signif.* Ante Iulium Cæsarem non computabatur annus nisi 355. diebus incidente mēse intercalari annus dies. habebat 383. eius mensis initiū erat pridie Kalen. Martias, vt ex Quinto Mucio Celsus refert. *l.51.§.2.ʒ. ad legem Aquiliam. l.4.§.5.ʒ.de statuliber. l.134.ʒ.de verb.sig.* sed quia hæc erant confusa & apud Ægyptios annus constituebatur ad numerum solis 365. diebus, & quadrante, Iulius Cæsar adnitēte sibi M. Flauio scriba 365. diebus annum cōclusit: & quadrantem quarto quoque anno intercalauit, interuocauit, ceu interposuit. (nam [illegible] Grçcis est voco) ad Sextum Kalen. Martias (vnde bissextus appellatur, quia bini dies eo anno in sexto Kalendas Martias reperiuntur. *vide l.98.ʒ.de verb.sign.*) sed quia Pontifices anno quarto incipiente eum diem intercalabant qui peracto intercalandus erat, Cæsar Augustus plenissimè annum correxit. de quo *vide Macrobium 1. Satur. 14* adde quę scripsi ad Varronē *5. de lingua. de antiqua ratione intercalandi.*

y ¶ id est, lege commissoria. *l.2.ʒ. de lege commissoria.*

z & decem vel viginti annorū. *l.1. C. de vsucapio. transform.*

a rusticis. vide *l.6.§. Cod. de secundis nuptijs.*

b Imò, locum non habet in mancipiis. *l.7. in fine. Cod. de agricolis & censitis.*

c Vide Cuiacium *16.obseruat.38.* & Antonium Fabrum *4. Coniecturar.16.*

d Imò, non incipiet. *l.9.ʒ.si quis cautionibus.*

e Imò, id exigitur. *l.1.supra eodem. l.25. infra de stipulatione seruorum. vide Cuiacium 16.obseruat.38.*

f aliud quàm reale. vide *l.3.Cod.de priuato & commodo rei vendita.*

g Vitium auctoris non nocet emptori præscribere volenti. *adde l.7.§.6.ʒ.pro emptore. vide quæ scripsi ad l.3.C.de periculo & commodo rei venditæ.*

h *l.12.ʒ.eodem.*

i *adde l.72.ʒ.de euictionibus.*

k & sic tanquam extraneus, non tanquam heres. *vide l.6.supra quod cuiusque.*

l *v.Cuiac.9.ad Afric.fol.226.*

m id est, diuersis contractibus.

n mea possessio, ἡ νομὴ μου. *51. Basilic.3. v. Cuiac.5.obs.vlt.*

o Si duobus separatim eandem rem in solidum vendidero, mea possessio accedit ei emptori, cui priori res tradita est. Ideóque potior est in rei vindicatione. *l.15.C. de rei vindicat.*

p accessuram.

q id est, tradere. Traditiò est præstatio possessionis.

De piscatione.

7. *Marcianus* libro tertio Institutionum.

SI quisquam in fluminis publici deuerticulo[a] solus pluribus annis[b] piscatus sit[c], alterum eodem iure vti prohibet[d].

De tempore quo seruus in fuga est.

8. *Vlpianus* lib.1.Regularum.

IN accessione temporis, & id tempus, quo in fuga sit seruus, domino eius procedere verum est.

De rebus mobilibus.

9. *Marcianus* lib.5.Regularum.

REscriptis quibusdam Diui Magni Antonini cauetur, vt in rebus mobilibus[e] locus sit præscriptioni diutinæ possessionis.

De bonis vacantibus.

10. *Papinianus* libro decimo tertio Responsorum.

INtra quatuor[f] annos vacantium bonorum delator[g] facta denuntiatione destitit. post quatuor annos secundo[h] delatori venienti, prior nuntiatio, quo minus præscriptione temporis summoueatur, nõ proderit: nisi prioris præuaricatio[i] detegetur. quo declarato, præscriptio, sed & negotij quæstio peremetur.

1 ¶ Quadriennij tempus, quod bonis vacãtibus nuntiandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia[k] vacantium bonorum dinumeratur. Quatuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim[l] petere potuerunt, vel temporis finem, quod singulis præstitum est, computabuntur.

De vitio defuncti & ignorantia heredis.

11. *Idem* libro secundo Definitionum.

CVm heres in ius omne[m] defuncti succedit, ignoratione[n] sua defuncti vitia non excludit, veluti cùm sciens alienum illum, illo, vel precariò possedit. quamuis enim precarium heredem ignorantem non[o] teneat, nec interdicto rectè conueniatur: tamen vsucapere non poterit, quod[p] defunctus non potuit. Idem iuris est, cùm de longa possessione quæritur. neque enim rectè defendetur, cùm exordium ei bonæ fidei ratio non tueatur.

De distractione pignoris.

12. *Paulus* libro decimo sexto Responsorum.

CReditor, qui præscriptione longæ possessionis à possessore pignoris summoueri possit, pignus distraxit[q]. quæro, an possessori salua sit exceptio aduersus emptorem. Paulus respondit, etiam aduersus emptorem eandem exceptionem competere[r].

De quæstionibus fisci. 1. De rationibus reipublicæ.

13. *Hermogenianus* libro sexto Iuris Epitomarum.

IN omnibus fisci quæstionibus, exceptis causis, in quibus minora tempora seruari specialiter constitutum est, viginti[s] annorum præscriptio custoditur.

1 ¶ Reipublicæ rationes subscriptæ & expunctæ, aduersus eum quidem, qui administrauit, vltra viginti[t]. aduersus heredem verò vltra decem annos retractari non possunt.

De accessionibus possessionum in genere. 1. De successoribus & his qui successorum loco habentur. 2. De emptore. 3. De pignore. 4. De negotio gesto. 5. De distractione pignoris.

14. *Scæuola* lib. singulari Quæstionum publicè tractatarum.

DE accessionibus[u] possessionum, nihil in perpetuum neque generaliter[x] definire possumus. consistunt enim[y] in sola æquitate[z].

1 ¶ Planè tribuuntur his qui in locum aliorum succedunt siue ex contractu[a], siue[b] voluntate[c]. heredibus[d] enim, & his, qui successorum[e] loco habentur, datur accessio testatoris.

2 ¶ Itaque, si mihi vendideris[f] seruum, vtar accessione tua.

3 ¶ Et si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alij pigneraui: meus creditor vtetur accessione tui temporis, tam aduersus extraneum, quàm aduersus teipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolueris. nam qui me potior est, cùm ego te superaturus[g] sim: multo[h] magis aduersus te obtinere debet. sed si pecuniam mihi solueris, hoc casu accessione tua non vtetur.

4 ¶ Item si absente te is, qui negotia tua videbatur administrare, seruum mihi vendiderit, túque reuersus ratum habueris: omnimodo accessione vtar.

5 ¶ Item si mihi pignori dederis, & conuenerit, nisi pecuniam soluisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim: emptori accessio tui temporis dari debebit, licèt inuito te pignora distracta sint. iam enim illo in tempore, quo contrahebas, videri concessisse venditioni, si pecuniam non intulisses.

De die cœpto. 1. De auctore proximo & remoto. 2. De mandato. 3. De emptione à filiofam. vel seruo. 4. Vel à tutore, vel à curatore. 5. De tempore quo venditor possedit, vel non. 6. Si heres vendiderit.

15. *Venuleius* lib.5.Interdictorum.

IN vsucapione ita seruatur, vt, etiam si minimo[i] momento[k] nouissimi diei possessa sit res, nihilominùs repleatur vsucapio, nec totus dies exigitur[l] ad explendum constitutum tempus.

1 ¶ Accessio possessionis fit nõ solùm temporis, quod apud eum fuit, vnde is emit: sed & qui ei vendidit[m], vnde tu emisti. Sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, præcedentium authorum possessio non proderit: quia coniuncta non est. sicut nec ei, qui non possidet, authoris possessio accedere potest.

2 ¶ Item adiciendum est, vnde emisti, aut vnde is emit, cui tu emendum mandaueras, & quod apud eum, qui[n] vendendam mandauit[o]. quod si is quoque, cui mandatum erat, alij vendendũ mandauerit: non[p] alter huius, qui postea mandauerat, dandam accessionem Labeo ait, quàm si idipsum dominus ei permiserit.

3 ¶ Sed & si à filio vel seruo rem emero: accessio temporis, & quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate[q] patris dominive, aut, cùm administrationem peculij haberet, vendidit.

4 ¶ Item danda est accessio cum[r] eo, quod apud pupillum fuit, à cuius tutore, cùm is tutelam eius administraret, emisti. Idémque in eo, qui à curatore pupilli furiosive emerit, seruandum est. & si ventris nomine, aut eius, quæ rei seruandæ causa in possessione esset dotis[s] suæ nomine diminutio facta sit. nam id quoque temporis accedit.

5 ¶ Hæ autem accessiones non tam latè accipiendæ sunt, quàm verba earum patent: vt, etiam si post venditionem traditionémque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori. sed illud solum, quod antè[t] fuit, licèt venditionis tempore eam rem venditor non habuerat.

6 ¶ Ei, cui heres rem hereditariam vendidit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere.

Accessionem sine nostro tempore nobis non prodesse.

16. *Paulus* lib.3.ad Sabinum.

ACcessio sine nostro[u] tempore[x] nobis prodesse non potest.

a diuerticulo. *Vulgat. Hal.*
b id est, longo tempore.
c adde, & adhuc piscetur. *vide Cuiacium ad l.45.ꝫ. de vsurp.*
d non prohibet Balduinus in *§. Flumina. Instit. de rerum diuis.* Iacobus Curtius 1. εἰκαστῶν 54. Conanus 3.cap.16. quo nomine ij omnes reprehenduntur à Roberto 1.recep.17. at obstare videtur lex *45. ꝫ. de vsucap.* Non obstat, cùm in ea actor non sit in possessione piscandi. *vide Zas. Antinom. 2. & Cuiacium ad l.45.ꝫ. de vsurpationib.*
e rebus soli. *vulgat. adde l.3. ꝫ. eodem. facit §. 12. Instit. de vsurpationib.*
f *vide l.1. Cod. de quadriennij præscript.*
g Fiscus olim habuit suos delatores, à quibus deferebantur bona vacantia.
h Si quatuor anni transierint postquam nunciatum est, possessor bonorum vacantium ipso iure tutus est, etiam aduersus secundum delatorem, nisi prioris delatoris detegatur præuaricatio.
i facit *l.vn. C. si aduers. fisc. adde l.15.ꝫ. de iure fisci.*
k Substantiam potiùs, quàm opinionem intueri oportet. *l.4.§.20. supra de vsurpat. l.1.§.2. supra pro emptore. adde l.33. sup. ad leg. Aquil. l.63. supra ad leg. Falcid.* De substantia, i. postquam certum est bona esse vacantia.
l Sunt enim diuersi gradus personarũ, quæ bonorum possessionem possunt petere. Primus est, Vnde liberi, quibus annus præstitutus est. Secundus, vnde agnati: Tertius, vnde cognati, quibus 60. dies dati sunt. Quartus, vnde vir & vxor.
m Sunt enim heredes vniuersi iuris successores. *vide l.9.§.12. supra de heredib. instit. l.6.ꝫ. de exceptionib.*
n Heres, etiam ignorans, in vitia defuncti succedit. *l.4.§.15.ꝫ. de vsurpationib.*
o *v.l.8.ꝫ. de precario.*
p *facit l.13. sup. de vsurpationib. addë l.1. Cod. de vsucap. pro herede.* vide tamen Socinum *regula 389.*
q *l.5. in fin.ꝫ. eodem.*
r Cur ita? *vide l.143. infra de regulis iuris.*
s *Eclog.3.cap.12.* sic habendum, Bona fisci incorporata 40. annis præscribi. *l.7. Cod. de præscript.30.* (excipe casum legis *23. Cod. de sacrosanct. Eccles.*) non incorporata, in quibusdam casibus quatuor annis. *l.20.ꝫ. eod. l.2. C. de vectigalib. & commiss.* in quibusdam decem. *l.18.ꝫ. de vsurpationib.* interdum viginti, *vt hîc.*
t *l.8. ꝫ. de administ. rer. ad ciuit.*
u ¶ Accessiones temporum sunt coniunctiones temporum, quibus duo aut plures separatim eandem rem possident, quod fit præscriptionibus longi temporis adquirendi causa.
x Ius, circa generalia versatur: æquitas circa specialia. *l.3 4.ꝫ. de legibus.* circumstantias enim quasque maximè respicit.
y hinc colligere possis, Æquitatem non posse certis ac perpetuis regulis concludi, in scriptum redigi: quanquam ius aliquod de casu speciali ad æquitatem redactum possit scriptis comprehendi. vide Oldendorpium *in tractatu seu formula inuestiganda actionis,* vbi de definitione æquitatis agit. Hinc Aristoteles *5. Ethic.* æquitatem vocat regulã Lesbiam quæ nunc erecta est, si paries sit planus, nunc obliqua est, si sit murus asper.
z Ea ex causæ constitutione. *l.52.§.2.ꝫ. ad leg. Aquil.* & facti circumstantia bene perspecta colligitur. *l.32.ꝫ. de vsur. l.3.§.2.ꝫ. de testib. l.1.ꝫ. vsufruct. quemad. caueat. adde l.12.§.2.ꝫ. ratam rem.* Facti quæstio, iuris decisionẽ præcedit.
a id est, bonæ fidei possessoribus.
b siue vltima voluntate.
c putà ex testamento. & ita voluntatis nomine intellige testamenta, *facit l.1. sup. qui testam.*
d *§.12. Instit. de vsucap.*
e Successorum autem loco habentur bonorũ possessores. *§.12. Inst. de vsucapionibus.*
f *l.15.§.1.ꝫ. eod. l.2.§.20.ꝫ. pro emptore. l.vn. Cod. de vsucap. transformanda. l.11. C. de præscript. longi. §.13. Instit. de vsucap.*
g *l.2.§.7. supra ad Tertull.*
h Si secundus creditor superat primum, & multo magis ipse debitorem principalẽ. Hinc illa regula, Si vinco vincentẽ te, ergo fortiùs vinco te. excipe tamen legem *16. supra qui potior.*
i *l.6.ꝫ. de vsurpationib.*
k de momento v. Cuiacium *c.1. de diuers. temporalib.*
l Imò exigitur. *l.6.ꝫ. de obligat.*
m *l.14.§.1.ꝫ. eod.*
n cui vendendum. *Cuiac. ad l.14.ꝫ. de vsurpat.*
o Continuantur tempora inter emptorem & venditorem, etiamsi per procuratores emptio venditióque perfecta fuerit.
p Imò, aliter: & vtcunque dominus non permiserit. *l.8.§.3.ꝫ. mandati.*
q *l.14. in fin. supra de vsurpationib.*
r *l.34. supra de vsurpationibus.*
s *dixi ad l.2. Cod. qui plures.*
t *l.14 supra de vsurpationibus.*
u *l.13.§. penult.ꝫ. de adquir. possess.* x *l.15.§.1.ꝫ. eod.*

a 51.Eclog.4.& 5.1.Harmenopul.3.§.72.Extat titulus de dolo.ʒ.lib.4.tit.3. Extat etiam titulus de dolo & contumacia.2.Decretal.15.2.Sexto 6.2.Clement.4.2.Extrauag.3. vide Oldendorpium c.61.de exceptionib. adde casus hinc inde sparsos per vniuersum ius in l.15.ʒ.de administr.tutorum.

b tituli distributio.

DE DOLI MALI[a], ET METVS exceptione,

Tit. IIII.

Propositio dicendorum. 1. Ratio exceptionis. 2. Vnde dignoscatur dolus. 3. De contractibus testamentis legibus.

1. *Paulus*' lib.71.ad Edictum.'

QVo lucidiùs intelligi [b] possit hæc exceptio: priùs [c] de causa videamus, quare proposita sit: deinde [d] quemadmodum dolo fiat. per quæ intelligemus, quando obstet exceptio. deinde aduersus [e] quas personas locum habeat. nouissimè inspiciemus, intra [f] quæ tempora competit exceptio.

1 ¶ Ideo [g] autem hanc exceptionem prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis [h] contra naturalem æquitatem prosit.

2 ¶ Sed an dolo quid factúm sit, ex facto [i] intelligitur.

3 ¶ Et quidem dolo fit [k], tam in contractibus [l], quàm in testamentis [m], quàm in legibus [n].

De causa huius exceptionis. 1. Propositio dicendorum. Quatenus hæc exceptio sit in personã. 2. & in rem. 3. De causa stipulationis. 4. De pacto. 5. De in factum exceptionibus. 6. De vsuris in futurum acceptis. 7. De statulibero.

2. *Vlpianus*' lib.76.ad Edictum.'

PAlam est autem, hanc exceptionem ex eadem [o] causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio.

1 ¶ Sequitur, vt videamus, in quibus causis locum habeat exceptio, & quibus personis obiiciatur. Et quidem illud annotandum est: quòd specialiter [p] exprimendum est, de cuius dolo quis queratur: non [q] in rem, *Si in ea re dolo malo factum est*: sed sic, *Si in ea re nihil dolo malo actoris factum est*. docere igitur debet is, qui obiicit exceptionem, dolo malo actoris factum. nec sufficiet ei, ostendere, in re esse dolum. aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare: dummodò hæ sint, quarum dolus noceat.

2 ¶ Planè ex persona eius, qui exceptionem obiicit, in rem [r] opponitur exceptio. neque enim quæritur, aduersus quem commissus sit dolus: sed an in ea re dolo malo factum sit à parte actoris.

3 ¶ Circa primam speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt, quæ tractari possunt. Si quis sine [s] causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio vtique doli mali ei nocebit. licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit [t]. tamen dicendum est, eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseueret ex ea stipulatione petere. Et si, cum interponeretur, iustam causam habuit: tamē nunc nullam idoneam causam habere videtur. Proinde & si crediturus pecuniã, stipulatus est, nec [u] credidit: & si certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non [x] est secuta, aut finita [y] est: dicendum erit, nôcere exceptionem.

4 ¶ Item quæritur: si quis purè stipulatus sit certam quantitatem, quia [z] hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit, ne [a] interim pecunia vsque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli. & quidem "&" de pacto [b] conuento excipi posse, nequaquam ambigendum est. sed & si hac quis exceptione vti velit, nihilominus poterit. dolo [c] enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest.

5 ¶ Et generaliter sciendum est, ex omnibus in factum [d] exceptionibus, doli oriri exceptionem: quia *dolo facit quicunque [e] id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam & si inter [f] initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo [g] facit, dolose. nisi si talis sit ignorantia [h] in eo, vt dolo careat.

6 ¶ Non malè dictum est: si creditor vsuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat, cuius temporis vsuras accepit: an doli exceptione repellatur: & potest dici dolo eum facere. * accipiendo enim vsuras, distulisse [i] videtur petitionem in id tempus, quod est post diem vsurarum præstitarum, & tacitè [k] conuenisse, interim se non petiturum.

c §.1.ʒ.eod.
d v.§.2.ʒ.eod.
e l.2.§.ʒ.eod.
f l.5.in fin.ʒ.eod.
g Ratio edicti.
h l.1.ʒ.de dolo.
h quo contractus formantur, præsertim stipulatione subnixi. l.5.Cod.de inutilib.stipulatio.§.1.Inst.de exceptionib.l.36.ʒ.de verbor.obligat.
i inqualitate facti. de legitimis doli coniecturis vide Oldendorpium cap.61. de exceptionib. Porrò dolus alius inhæret rei, (demus in venditione Titium circũscribi nulla fraude aduersarij) alius personæ.
k id est dolus cõmittitur, seu cõmitti potest.
l putà venditione. l.13.§.4.ʒ.de act.empt.
m l.1.2.ʒ.si quis aliquem testari.l.4.ʒ.de inoff.l.77.§.31.in fin.ʒ.de legat.2.
n l.30.ʒ.de legib.l.vlt.ʒ.de falsis.
o l.1.§.1.ʒ.eod.
p l.4.§.33.ʒ.eod.
q Exceptio doli quoad agentem, est in personam: quia sufficit ei dicere, *Dolo fecisti*, vt hic. quoad excipiẽtem in rem. Is enim licet nullum dolum commiserit, sufficit tamen ei dici, rem quam possidet dolum malum esse. §.2.ʒ.eod.
r l.vlt.C.de rei vindicat.
s Contra stipulationem sine causa datur doli exceptio. Stipulatio nulla est, quæ nullam causam continet.
t amiserit.Hal.
u l.3.C.de non numerata.§.2.Inst.de exceptionibus.
x v.sup.de condict.causa data, causa non secuta.
y Finita causa dicitur, quoties res redit ad nõ causam.l.1.l.2.ʒ.de condictione sine causa.
z sub. vt pars solueretur: vel qua dies non sunt obligationi adiectus. quoties enim dies omissus est, presenti die debetur. l. eum qui Kalendis.ʒ.de verb.obligat.l.in obligationibus.ʒ.de regulis iuris.
a §.3.Instit.de exceptionibus.
b d.§.3.in fin.l.7.§.4.supra de pactis.
c dolo facit, qui petit contra pactum.
d innominatis. *
e l.8.l.12.ʒ.eod.l.35.ʒ.de verb.oblig.
f §.3.supra eodem.id est, tempore petitionis oblatæ.
g id est, petitionem continuando.
h vide l.8.in fin.ʒ.eod.& l.177.in fin.ʒ.de reg.iur. *
i l.57.supra de pactis.l.6.supra de lege commissor.l.vlt.supra de eo quod certo.

k d.l.57. l ¶ dederit statulibero.Hal.
m Hanc legem vna cum quinque sequentibus præcipuas esse in toto iure notat post Guidonem de Suzaria Albericus.l.à diuo Pio.supra de re iudicata.l.is à quo.supra vt in possess.legat.l.cum pater.supra de legat.2.l.properandum.Cod.de Iudicijs.l.sancimus.Cod.de iure delib.

7 ¶ Item quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit iussum decem dare, cum hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit. euicto eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest. sed nisi decem, quæ implendæ conditionis causa acceperit, deduxerit: exceptione summouendus erit. & hæc ita Iulianus quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio, quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber [l]: potest dici, exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

3. *Paulus*' libro septuagesimoprimo ad Edictum.'

ITem si ob id, quod, antequam dominium ad me transferatur, venditor dederit decem, & agam ex empto, vt decem recipiam: ita puto competere mihi actionem, si paratus sim, ex duplæ stipulatione eum liberare.

De eo qui dolo non mandat. 1. De promissione ægroti. 2. De compromisso. 4. De pupillo & cæteris, quibus non rectè soluitur. 5. De emptione serui fugitiui. 6. De transactione & venditione nominis. 7. De re principali & pœna. 8. De pignore. 9. Si minor donauerit. 10. De petitione ex testamento. 11. De hereditate & legato. 13. De replicatione doli. 14. De Senatusconsulto Macedoniano. 15. De doli clausula. 16. De parente patronorum & heredibus. 17. De his qui sunt alieni iuris. 18. De procuratore. 19. De mandato. 20. De delegatione. 21. De dote. 23. De tutore. 24. & protutore. 25. De curatore. 26. De minore, pupillo, furioso. 27. De dolo auctoris. 32. Si non dominus, qui rem vendidit domino successerit. 33. De exceptione metus.

4. *Vlpianus*' libro septuagesimo sexto ad Edictum.'

APud [m] Celsum quæritur: si, cum Titio mandassent creditores hereditarij, vt [n] adiret hereditatem, vnus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hîc aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur. & ait Celsus, doli [o] eum exceptione repellendum.

1 ¶ Iulianus scripsit: si quis, cum æger [p] esset, centum aureos vxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem peruenire: deinde conualuerit [q]: an exceptione vti possit, si conueniatur. & refert, Labeoni placuisse, doli mali vti eum posse.

2 ¶ Si in arbitrum compromiserimus, deinde, cum non stetissem [r] ob aduersam valetudinem, pœna commissa est: an vti possim doli exceptione? & ait Pomponius, prodesse mihi doli exceptionem.

3 ¶ Item quæritur, si cum eo, à quo tibi sexaginta [s] deberentur, compromiseris, deinde per imprudentiam pœnam centum [t] stipulatus fueris. Labeo putat conuenire officio arbitri, iubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur [u]. &, si non fiat, non [x] vetare [y], ne quid amplius petatur. sed etiamsi id omissum fuerit [z], peti posse, quod debetur, Labeo dicit. &, si fortè [a] pœna petatur, doli mali exceptionem profuturam.

4 ¶ Si quis pupillo soluerit sine tutoris auctoritate id, quod debuit, éxque ea solutione locupletior [b] factus sit pupillus: rectissimè dicitur, exceptionem petentibus nocere, nam & si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit: dandam esse exceptionem [c]. Idémque & in cæteris erit dicendum, quibus non rectè soluitur. nam, si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit.

5 ¶ Item Labeo scribit: si [d] quis fugitiuum esse sciens, emerit seruum, & si stipulatus fuerit fugitiuum non esse, deinde agat ex stipulatu [e]: non esse eum exceptione repellendum: quoniam [f] hoc conuenit: quamuis [g] ex empto actionem non haberet. sed si non [h] conuenisset, exceptione repelletur.

6 ¶ Quod si is [i], cui pecunia debeatur, cum debitore [k] decidit [l], & nomen eius vendidit Seio, cui debitor mandauerat, vt nomẽ emeret, déque ea re emptor stipulatus est: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit: an emptor ex stipulatu possit experiri? & Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere, quantum ab emptore acceperit, non nocituram exceptionem doli mali. & puto sententiam Ofilij veram.

n v.l.32.supra mandati.
o l.vlt.supra de dolo.
p Qui æger aliquid promisit, & conualuit, intelligitur mortis causa promisisse: ideóque restitutus pristinæ valetudini à donatario conueniri non potest. & si conueniatur, tutus est exceptione doli.
q atque ita videtur tacitè renouata donatio.
r stitissem.Hal.
s In arbitriis difficultas præstandi excusat à mora & pœna. adde l.vlt.§.vlt.ʒ.de lege Rhodia.
t sexcenta.vulgat. quã lectionem probo. vt sit sensus, Debitum non nouatur, si pœna minor debito sit compromissa. l.vlt.in fi.supra de eo per quem factum. ideóque reus actori integrum debitũ petenti, nouationis locò, tale compromissum obiicere nõ potest. Imo, potest: quia stipulatio pœnalis nouat contractum. vide l.44.ʒ.de obligat.& actionib.
u id est, maiorem sortem. si lectionem Florentinam tueamur: in minorem, si vulgatã.
x Sensus est, Si fideiussor in minori summa sit acceptus, quam sors ipsa est, potest creditor totum debitũ petere, vel pœnam compromissam eius loco.
y al.non vetari. vel, nihil vetare.
z id est, sed si iudex minoris, quam sors est, condemnet reũ actori.
a præter sortẽ scilicet. nec enim peti potest pœna cum debito. v.§.7.ʒ.eod.
b De solutione sibi facta pupillus conqueri non potest, si ex ea locupletior sit factus. l.13.in fin.ʒ.de condict.indeb.l.3.§.commodati.l.15.l.47.ʒ.de solutionib.§.2.Inst.quib.alien.non licet.& ibid.Theophilus.

c id est, defensionem. d Synopsis Basilicon 19.tit.10.ex lib.51.tit.4.c.4.
e ad interesse. nec enim potest agere ex empto.ʒ.eod.
f Scienti fugitiuum, si promisero fugitiuum non esse, conuentionem seruare teneor. secus si nudis verbis ac perfusoriè eum commendauero.l.ea.ʒ.de contr.empt.
g Pacta incontinenter deposita, non ita semper informant contractum, vt ex iis agi possit. vt hîc. Colligit & ex hoc quoque loco Zasius, contractui bonæ fidei, pactum non bonæ fidei adiici posse.
h l.27.C.de euictionib. i putà, Titius. k putà, Caio.
l Decidere hîc non est transigere, vt putat Accursius: sed de debiti quantitate conuenire, solidatis rationibus. arrester vn compte.

a Re petita & accepta non poteſt pœna peti.*l.vlt.in fin.ꝫ.de eo quod certo loco.*
b *l.28.ꝫ.de act.empt.* c leui,ſc.cuius nomine creditor tenetur. *v.l.6.C.de pignorat.* Quid? pignoratitius creditor amiſſo pignore potéſtne experiri aduerſus Tertium non diſcuſſo principali? poteſt.*v.l.vlt. C.de prætorio pignore.vide Neguſantium parte 8. membro 1.numero 18.* d Debitor creditorem (cuius culpa pignus periit) debitum petentem exceptione repellit. Quid ſi pignus debiti valorem excedebat? an ad excurrétem ſummam tenetur creditor.
e *al.*Niſi.
f Donatarius reuocata donatione, alimenta & neceſſarias impenſas imputare poteſt.Imo nō imputat donatori.Eo enim pacto fieri poſſet, vt donator ſeruo & re donata careret. *l.27. in fi.ꝫ.de rei vindic.*Fieri etiā poteſt vt donatarius ex operis ſerui tātum lucri perceperit, quantum eius nomine impendit. *l.31.l.33. ꝫ.de rei vindic.*ſolue, Reus in hac actione cauſam poſſidēdi habet à donatore: in contrariis legibus, non habet.
g Sumptus autem probabilis is intelligitur, qui in diſciplinis factus eſt.
h *l.8.in fin.l.17. §.1.in fin.ꝫ.eod. v. l.7. C. de fideicommiſſ.*
i *l.21. in fin. ꝫ.ſi quis omiſſa cauſa. l.17.in fi. l.87. l.89. ꝫ.de legat.1. v.Cuia.14.obſ.29.*
k Is actus prouidentiæ dicitur in *l.90. ꝫ. de legat.1.* Melior eſt cōditio quæ petenti vtilior eſt. *adde l.4.ꝫ.de in diem addict.*
l Qui à ſubſtituto pretiū, aut quaſi accipit,hereditatem agnouiſſe dicitur.ideóque legata petens,exceptione doli repellitur.
m Si proprietarius fundum vendit volente, hoc eſt nō ſimpliciter tacente, ſed expreſſè volēte vſufructuario, vſufructuarius ius vſufructus amittit:Atqui creditor quo conſentiente debitor pignus vendidit, ius pignoris nō amittit. *l.8.§.15. ꝫ. quibus modis pignus.*
n *l.154. in fi.ꝫ.de regul.*
o Imò, datur, *§.14.ꝫ.eod.argum. l.47.ꝫ.ſoluto.*Datur quoque exceptio doli aduerſus doloſū. *l.vlt.§.3.ꝫ.de eo per quem.l.36.ꝫ.de dolo.l.10.ꝫ.de compenſat.*
p *v.l.49.ꝫ.de reg.iur.*
q in filiumfamilias qui ſe patremfamilias creditori fortè perſuaſit.
r *vide l.10.ꝫ.de re iudicata.*
ſ id eſt,reſponſis.hinc reſponſa prudentum dicuntur ſententiæ.*§.8.Inſtit.de iuſticia & iure.*
t Doli agi & excipi poteſt,propter clauſulam doli adiectam contractui.
u actio competat,propter doli clauſulam.*Vulgat.Hal.*
x Propter doli clauſulam,& agi & excipi de dolo poteſt.
y id eſt vtilem.*Zaſ.hîc.*ſed tamen ſi neceſſarias propriè accipimus,quæri poſſit,cur neceſſaria dicatur? vide Accurſium.
z Facti, exceptio non doli datur aduerſus perſonas quibus debetur reuerentia. *l.11.ꝫ.de dolo.l.5.l.7.ꝫ.de obſequiis.l.2.C qui & aduerſus quos in integr.*
a *legendum eſt fortè,*moratóſque.graue eſt enim cuiuſquam opinionem ſuggillari apud bonos,moratóſque.
b Imò,obiicitur,*l.15.ꝫ.contra tabulas.*
c Tam viuo quàm mortuo patri patronóve,honor exhibendus eſt à liberis libertíſve.

7 ¶ Labeo ait:ſi de homine petito ſecundum actorem fuerit iudicatum, & iuſſu iudicis ſatiſdatum ſit,hominem intra certum diem tradi: & ſi traditus non fuiſſet, pœnámque ſtipulatus ſit: petitorem, qui & hominem vindicat [a], & pœnam petit,exceptione eſſe repellendum.iniquum enim eſſe,'&'hominem poſſidere [b],& pœnam exigere.

8 ¶ Item quæritur, ſi vniones tibi pignori dedero, & conuenerit, vt, ſoluta pecunia redderentur, & hi vniones culpa [c] tua [d] perierint, & pecuniam petas. extat Neruæ & Atilicini ſententia dicentium, ita eſſe excipiendum, *Si [e] inter me & te conuenit,vt ſoluta pecunia vniones mihi reddantur.*ſed eſt verius,exceptionem doli mali nocere debere.

9 ¶ Si minor mihi infantem donauerit. deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus eſt, niſi [f] alimenta reddat, & ſi quis alius ſumptus probabilis [g] in eum factus ſit.

10 ¶ Præterea ſciendum eſt,ſi quis quid ex teſtamento contra [h] voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli ſolere. & ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur.

11 ¶ Si quis ex vncia heres ſit ſcriptus, ex qua ducenta conſequi potuit:deinde,propter hoc legatum,in quo centum erant, prætulit [i], ne [k] moleſtiis hereditariis implicaretur:an, ſi legatum petat,exceptione doli mali ſummoueatur? & ait Iulianus, non eſſe eum ſummouendum. quod ſi à ſubſtituto pretium [l] accepit, vel quod pretij loco haberi poſſet, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo(inquit)facere intelligetur,ac per hoc doli exceptione repelletur.

12 ¶ Quæſitum eſt: ſi cum fundi vſumfructum haberem,eum fundum volente [m] me vendideris:an vindicanti mihi vſumfructum exceptio ſit obiicienda & hoc iure vtimur,vt exceptio doli noceat.

13 ¶ Marcellus ait,aduerſus doli exceptionem [n] non [o] dari replicationem doli.Labeo quoque in eadem opinione eſt. ait enim,iniquum eſſe,communem malitiam petitori quidem præmio eſſe, ei verò, cum quo ageretur, pœnæ [p] eſſe: cum longè æquum ſit, ex eo, quod perfidè geſtum eſt,actorem nihil conſequi.

14 ¶ Contra ſenatuſconſulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo [q] dandam [r] replicationem ambigendum non eſſe, eámque nocere debere, etiam conſtitutionibus,& ſententijs [ſ] auctorum caueatur.

15 ¶ Labeo [t], & ſi ex ſtipulatu actio competat [u] propter [x] doli clauſulam,tamen nocere doli exceptionem ait, *Si aduerſus ea,*inquit,*factum erit* poſſe enim petitorem,antequam ſtipulatio committatur, nihil dolo malo feciſſe: & tunc facere, cum petat.propter quod exceptionem eſſe neceſſariam [y].

16 ¶ Aduerſus [z] parentes patronóſque neque doli exceptio, neque alia quidem, quæ patroni parentíſve opinionem apud bonos mores [a] ſuggillet,competere poteſt. in factum tamen erit excipiendum. vt, ſi fortè pecunia non numerata, dicatur, obiiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. Nihil autem intereſt, vtrum patronus ex ſuo contractu, an verò'ex'alieno conueniatur. ſemper enim reuerentia ei exhibenda eſt tam viuo, quàm defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat: puto, excipere debere de dolo patroni heredem liberti.Libertum autem de dolo patroni, & ſi ab herede eius conueniatur, minimè [b] exceptionem obiecturum. namque conuenit, tam [c] viuo, quam mortuo patrono à liberto [d] honorem exhiberi. In ſtipulatione planè, doli clauſula non erit detrahenda: quia ex doli clauſula non de dolo actio intenditur,ſed ex ſtipulatu.

17 ¶ In hac exceptione & de dolo ſerui, vel alterius perſonæ iuri noſtro ſubiectæ excipere [e] poſſumus. & de eorum dolo, quibus adquiritur. ſed de ſeruorum & filiorum dolo, ſi quidem [f] ex peculiari eorum negotio actio intendatur,in infinitum exceptio obiicienda eſt. ſi autem non ex peculiari cauſa: tum de eo duntaxat excipi oportet, quia admiſſus ſit in ipſo negotio, quod geritur: non etiam ſi poſtea aliquis dolus interueniſſet neque enim eſſe æquum,ſerui dolum amplius [g] domino nocere, quam in quo opera eius eſſet vſus.

18 ¶ Quæſitum eſt, an de procuratoris [h] dolo, qui ad agendum tantum datus eſt,excipi poſſit.& puto,rectè defendi,ſi quidem in rem [i] ſuam procurator datus ſit,etiam de præterito eius dolo(hoc eſt, ſi ante acceptū iudicium [k] dolo quid fecerit) eſſe excipiendum. ſi verò non in rem ſuam [l]:dolum præſentem in exceptione conferendum.Si autem is procurator ſit,cui omnium rerum adminiſtratio conceſſa eſt: tunc de [m] omni dolo eius excipi poſſe,Neratius ſcribit.

19 ¶ Mandaui Titio,vt à te ſtipularetur.deinde [n] Titius Seio. & ſtipulatus à te Seius eſt, & iudicium edidit. ait Labeo excipiendum eſſe tam de meo, quàm & Seij dolo.

20 ¶ Item quæritur: ſi debitor meus te circumueniebat, téque mihi reum dederit [o],egóque,abs te ſtipulatus fuero,deinde petam:an doli mali exceptio obſtet. & magis eſt, vt non tibi permittatur de dolo debitoris mei aduerſus me excipere: cum [p] non ego te circumuenerim. aduerſus ipſum autem debitorē meum poteris experiri.

21 ¶ Sed & ſi mulier, poſt admiſſum dolum, debitorem ſuum marito in dotem delegauerit: idem probandum erit, de dolo mulieris non eſſe permittendum excipere ne [q] indotata fiat.

22 ¶ Apud Iulianum quæſitum eſt: ſi heres ſoceri, à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti, & mulieris, cui pecunia quæreretur: an obſtatura eſſet exceptio ex perſona mulieris. & ait Iulianus, ſi maritus ex promiſſione dotis ab herede ſoceri petat, & heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obſtare [r]. dos enim, quam maritus ab herede ſoceri petit, intelligitur (inquit) filiæ adquiri: cum per hoc dotem ſit habitura. Illud non explicat Iulianus,an'&'de dolo mariti excipi poſſit. puto autem,eum hoc ſentire, vt etiam de dolo mariti noceat exceptio: licet videatur nulla dos filiæ (vt ait)quæri.

23 ¶ Illa etiam quæſtio ventilata eſt apud pleroſque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat. & ego puto vtilius:& ſi per eas [ſ] perſonas pupillus fauetur: tamen dicendum eſſe, ſiue quis emerit à tutore rem pupilli, ſiue contractum ſit cum eo in rem pupilli,ſiue dolo quid tutor fecerit, & ex eo pupillus locupletior factus eſt: pupillo nocere [t] debere. nec illud eſſe diſtinguendum,cautum ſit ei,an non: ſoluendo ſit,an non,tutor: dummodo rem adminiſtret. vnde enim diuinat [u] is, qui cum tutore contrahit? planè ſi mihi proponas colluſiſſe aliquem cum tutore,factum ſuum nocebit.

24 ¶ Si quis non tutor,ſed pro [x] tutore negotia gerat: an dolus ipſius noceat pupillo, videamus. & putem, non nocere. nam ſi is, qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, & [y] vſucapta ſit: exceptionem non [z] nocere [a] pupillo rem ſuam perſequenti,etiam ſi ei cautum ſit.quia huic rerum pupilli adminiſtratio conceſſa non fuit. Secundum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo eſſe obiiciendam. §24 n°1

25 ¶ Quæ in tutore diximus,eadem in curatore quoque furioſi dicenda erunt. ſed & in prodigi, vel minoris vigintiquinque annis.

26 ¶ De dolo autem ipſius minoris vigintiquinque annis exceptio vtique locum habebit. Nam & de pupilli dolo interdum eſſe excipiendum, nequaquam ambigendū eſt,ex ea ætate,quæ dolo non careat.Denique Iulianus quoque ſæpiſſimè ſcripſit,doli pupillos [b],qui prope pubertatem ſunt,capaces eſſe.quid enim,ſi debitor,ex delegatu pupilli, pecuniam creditori eius ſoluit, fingendus [c] eſt(inquit)pubes eſſe:ne propter malitiæ ignorantiam bis [d] eandem pecuniam conſequatur.Idem ſeruandum in furioſo [e] ait: ſi,cum exiſtimaretur compos mentis eſſe,iuſſerit debitorē creditori ſoluere: vel ſi,quod exigit,domi habeat.

27 ¶ De auctoris dolo exceptio emptori [f] non [g] obiicitur.Si autem acceſſione auctoris vtitur:æquiſſimum viſum eſt, ei,qui ex perſona auctoris vtitur acceſſione, pati dolum auctoris, & peræquè traditur,rei [h] quidem cohærentem exceptionem,etiam emptori nocere,eam autem, quæ ex delicto perſonæ oriatur,nocere non oportere.

d & vaſallo [illegible] xi in Epito[illegible] feudorum [illegible] lo de his quæ [illegible] indignis.
e ſi conuenimus [illegible] ſa:vel exceptionem pati, ſi eorum nomine conueniamur.
f Nec filij, nec ſerui dolus extra peculiū nocere debet patri vel domino, niſi alterutter ſciuerit & prohibere potuerit.
g *l.7.§.1.ſup.de damno.*
h *¶l.11.ꝫ.eod.*
i Dolus procuratoris in rem ſuam, vel ad litem (ante cœptū iudicium) vel adminiſtrātis omnes res domini, nocet domino.
k id eſt, litem conteſtatam.
l *l.5.ꝫ.de tributoria.*
m ſed ad lites.
n Dolus ſubſtituti procuratoris nocet domino conſtituenti.
o id eſt, delegauerit.
p *l.3. §.5.ꝫ.eodem.*
q adde & aliā rationem: quia maritus delegatum non habet (præſertim conſtante matrimonio) ex cauſa lucratiua, ſed oneroſa, cum debeat ſuſtinere onera matrimonij.
r cùm enim [illegible] cet pecunia [illegible] primùm adquiratur poſt ſolutum matrimonium.Si: [illegible] intelligit hunc §. ne alioquin diſſideat à ſuperiori.
ſ i.tutorem,curatorem.
t *v. quæ ſcripſi ad l.2. C.qui admitti.*
u Nemo diuinare cogitur. *l.32. in fin.ſupra ad legem Aquiliam. l.29.§.2.ꝫ. mandati.*
x Veri, non putatiui tutoris dolus nocet pupillo.*l.15.ſup.de dolo.*
y & non vſucapta. *Cuiacius ad l.4.§.ſi pupillo.ſupra de vſucapionibus.* ſic Baſilica, [illegible] *Cuiac. 15. obſ.22.* Robertus *1.Recept.7.* eam negationem non eſſe neceſſariam ait: poſſe tamen addi fatetur.
z Imò,nocebit,ſi vſucapta ſit.*l.2.ꝫ.de eo qui pro tutore.*
a licet emptor,poterit eſſe bonæ fidei.*l.13.in fin.ꝫ.de Publiciana.*
b Pupillus propè pubertatem,eſt doli capax.*l.13.ꝫ.de dolo.*Qui ſint pupilli propè libertatem.*v.l.17.ꝫ.de excuſ.tutor.*
c fingentis ſe.*Hal.*
d Malè quid petit,quod intus quis habet.
e *l.16.ꝫ.eodem.*
f *§.31.ꝫ.eod.l.49.in fin.ſupr.ſoluto.*
g dic tamen,vt ꝫ.eod.§.prox.
h *l.7.§.1.ſupr.de exceptionibus.*

§27 n°2

28 ¶ Si, cùm legitima hereditas Gaij Seij ad te perueniret, & ego essem heres institutus, persuaseris [a] mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem, & posteaquam ego repudiaui hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto, isque à me petat hereditatem: exceptionem doli mali eius, qui ei cessit, non [b] potest pati.

29 ¶ Si quis autem ex causa legati [c] vindicet, aut is, cui ex causa donationis res præstita est, vindicit: an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius, in cuius locum successerit? & magis putat Pomponius summouendum. & ego puto, exceptione eos esse repellendos: cum lucratiuam [d] causam sint nancti. Aliud [autem] est enim emere, aliud ex his causis succedere. §29 n°1

30 ¶ Idem tractat Pomponius & in eum, qui pignori accepit, si Seruiana, vel hypothecaria actione experiatur. nam & hunc putat Pomponius summouendum: quia res ad eum, qui dolo fecit, reuersura est.

31 ¶ Auctoris autem dolus (sicut diximus [e]) emptori non obiicitur. Sed hoc in emptore solo seruabimus. item in eo, qui permutauerit, vel in solutum accepit, item in similibus, qui vicem emptorum continent. [f] Cæterum si noxæ deditus quis sit: Pomponius putat, passurum exceptionem, quam ille pateretur, qui noxæ dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quæ prope lucratiuam habet acquisitionem, quæsisse quis videatur: patietur exceptionem doli ex persona eius, in cuius locum successit. Sufficit enim: si is, qui pretium dedit, vel vice [g] pretij, cum sit bona fide emptor, vt non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris. vtique si ipse dolo caret. Cæterum si ipse dolo non careat, perueniet ad doli exceptionem, & patietur de dolo suo exceptionem.

32 ¶ Si à Titio fundum emeris [h], qui Sempronij erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem fundum Mæuio vendiderit, & tradiderit: Iulianus ait, æquius esse, prætorem te tueri. quia [i] & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione in factum [k] comparata vel doli mali [l] summoueretur. & si ipse eum possideret, & Publiciana peteres aduersus excipientem, *si non suus esset*, replicatione vteris. an per hoc intelligeret, eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet.

33 ¶ Metus causa exceptionem Cassius non proposuetat, contentus doli exceptione, quæ est generalis. sed vtilius visum est, etiam de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid doli exceptione: quod exceptio doli personam [m] complectitur eius, qui dolo fecit. enimuero [n] metus causa exceptio in rem scripta est, *Si in ea re nihil metus causa factum est*: vt non inspiciamus, an is, qui agit metus causa fecit aliquid: sed an omnino metus causa factum est in hac re à quocumque, non tantum ab eo, qui agit. Et quamuis de dolo auctoris exceptio non obiiciatur: verumtamen hoc iure vtimur, vt de metu non tantum ab auctore, verùm à quocumque adhibito exceptio obiici possit.

34 ¶ Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum [o] obiicere debere, qui metum non [p] à parente passus est in cuius fuit potestate. ceterum parenti licere [q] deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere. sed si se abstinuerit hereditate paterna [r]: succurrendum ei erit, vt alioquin succurritur.

Si id, quod quis pure debet, ei legetur sub conditione. 1. De via legata, & de lege falcidia. 2. De donatione. 3. De dolo dispensatoris. 4. De venditione & redhibitione. 5. De delegatione. 6. De tempore.

5. *Paulus* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

PVrè mihi debes decem. ea tibi sub condicione legaui, interim [s] heres si petat, doli exceptione non est summouendus: cum possit etiam deficere condicio. itaque legatorum stipulationẽ [t] interponere debebit. sed si non caueat heres, doli exceptione summouebitur. expedit enim legatario, retinere summam, quam mitti in possessionem rerum hereditariarum.

1 ¶ Si cui legata sit via, [u] & is, lege Falcidia locum habente, totam eam vindicet non [x] oblata æstimatione quartæ [y] partis: summoueri eum doli exceptione: Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit.

2 ¶ Si donaui alicui rem, nec tradidero, & ille, cui donaui non tradita possessione, in eo loco ædificauerit me sciente, &, cum ædificauerit, nanctus sim ego possessionem, & petat à me rem donatam, & ego excipiam, quod supra [z] legitimum modum facta est: an de dolo replicandum est dolo enim feci, qui passus sum eum ædificare, & non reddo impensas. [a]

3 ¶ Actoris, qui [b] exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet.

4 ¶ Si seruus venit ab eo, cui hoc dominus permisit, & redhibitus [c] sit domino: agenti vẽditori [d] de pretio, exceptio opponitur redhibitionis: licet etiam is, qui vendidit, domino pretium soluerit. Etiam mercis non traditæ exceptione summouetur, & qui pecuniam domino iam soluit. & ideo is, qui vendidit, agit aduersus dominum. Eandem [e] causam esse Pedius ait eius, qui negotium nostrum gerens vendidit.

5 ¶ Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegauero [f] creditori meo: non poterit aduersus petentem vti exceptione: quoniam creditor suum petit [g]. In eadem causa est maritus. nec hic enim debet exceptione summoueri, qui suo nomine agit. Nũquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum, qui dotem petit, non [h] ducturus vxorem, nisi dotem accepisset, nisi iam diuertit? Itaque [i] condictione tenetur debitor, qui delegauit, vel mulier, vt vel liberet debitorem, vel si soluit: vt pecunia ei reddatur.

6 ¶ Non [k] sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuo [l] competit. cum actor quidem in sua potestate [m] habeat, quando vtatur suo iure. is autem, cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conueniatur.

Si debitor pecuniam culpa creditoris amiserit. De pecunia soluta creditori creditoris.

6. *Gaius* libro trigesimo ad Edictum Prouinciale

SI opera [n] creditoris acciderit, vt debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor remouebitur. Idem est, & si [o] creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

De promißione per errorem.

7. *Vlpianus* libro septuagesimosexto ad Edictum.

IVlianus ait, si pecuniam [p], quam me [q] tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim, cui donare volebas: exceptione doli mali potero me tueri: & præterea condictio mihi aduersus stipulatorem competit, vt me liberet.

1 ¶ Idem Iulianus ait: si ei [r], quẽ creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoueri debere: & amplius, agendo, cum stipulatore consequar, vt mihi acceptam faciat stipulationem. & habet hæc sententia Iuliani humanitatem, vt etiam aduersus hunc vtar exceptione, & condictione, cui sum obligatus.

De petitione eius, quod reddendum est. 1. De herede damnato non petere.

8. *Paulus* libro sexto ad Plautium

DOlo facit, qui petit, quod [s] redditurus est [t].

1 ¶ Sic si heres damnatus sit [u] non petere à debitore, potest [x] vti exceptione doli mali debitor, & [y] agere ex testamento.

De procuratore rei.

9. *Idem* libro trigesimosecundo ad Edictum.

SI procurator [z] rei, pecunia [a] accepta, damnari se passus sit, & cum domino iudicati agatur: tuebitur, sed doli mali exceptione. nec hoc, quod acceperit procurator, auferri ab eo potest. nam turpiter [b] accepta pecunia iustius penes eum est, qui deceptus sit [c], quã qui decepit.

De donatione inter virum & vxorem.

10. *Marcianus* libro 3. Regularum.

CVm vir aut vxor in [d] area sibi donata aliquid ædificasset: plerisque placet, doli mali exceptione posita rem seruari posse.

De procuratore de dolo puniendo cui dolus nocet.

11. *Neratius* libro quarto Membranarum.

PRocurator [e] agit. de dolo eius [f] excipi non debet: quia aliena lis est: isque rei extraneus: neque alienus [g] dolus nocere alteri debet. Si post [h] litem contestatam dolo quid fecerit: an exceptio eo nomine in judicium obiicienda sit, dubitari potest: quia litis contestatione res procuratoris fit, eámque suo iam quodammodo nomine exequitur. & placet, de procuratoris dolo excipiendum esse Idẽ de tutore, qui pupilli nomine aget, dicendũ est.

1 ¶ In vniuersum autem hæc in ea re regula sequenda est, vt dolus [i] omnimodo puniatur, & si non alicui, sed ipsi, qui eum admisit, damnosus futurus erit.

a l. .. 5. de eo quod metus caus. b Imò, potest. Nam qui habet causam ab auctore doloso, repellitur exceptione doli, l. 2. §. 2. 5. eodem.
c l. 87. 5. de leg. 1.
d §. fi. 5. eodem: l. 6. 5. eodem.
e §. 27. 5. eodem. l. 7. §. 11. 5. de publ. vide l. 3. Cod. de periculo & commodo.
f continet, Haloand.
g vice pretij est id quod pretij loco datur: non pretium, quod in pecunia est, sed quiddam pecuniæ vice. dixi ad l. 3. & de periculo Cod. commodo rei venditæ.
h vide l. 2. 5. de except. rei vendit.
i vide l. 17. 5. de euict.
k vtili. de qua, l. 21. 5. de prescript.
l quę exceptioni in factum similis est. de qua. vide Oldendorp. cap. 3. de except.
m l. 2. §. 2. 5. eod.
n Exceptio doli est in rem ex parte opponentis: in personam, ex parte eius cui opponitur, l. 2. §. 1. 5. eodem. Exceptio metus, ex vtraq; parte est in rem, hoc est opponentis & eius cui opponitur.
o Exceptio metus nõ datur aduersus parentẽ.
p l. 7. 5. de obsequiis.
q Imo, non licet, l. 12. 5. de castrensi.
r sub. filij: cui metus erat illatus circa rẽ peculiarem.
s id est, conditione pendente.
t de legato soluendo, in conuentionis euentum.
u sub. ab eo qui legata vltra dodrantem reliquerit.
x l. 80. 5. ad l. Falcid.
y id est, non oblata quarta parte æstimationis totius viæ. vel l. cum filius 5. de legat. 2.
z l. sancimus. §. 2. l. si quis argentum. §. fin autem. Cod. de donat.
a de eo quod est suprà ad legitimum modũ.
b Actores exigendis pecuniis præpositi, adde l. 11 Cod. de obligat.
c vide l. 14. 5. de except.
d eidémque procuratori.
e vt redhibita vel non tradita repellatur petens pretium, licet de suo soluerit dominio.
f Exceptio quæ poterat obiici deleganti, obiici res potest delegata.
g Qui suum petit, neminem defraudat, l. 44. 5. de condit. indebit. l. 1. §. 10. 5. quar. rer.
h vide Nouellam 22.
i l. 12. l. 13. 5. de nouation.

g l. 2. §. 1. 5. eodem.
h l. 4. §. 23. 5. eodem.
i Dolus suus cuique nocet.

k Quæ annua sunt ad agendũ, ea perpetua sunt ad excipiẽdum, adde l. licet. 5. de exceptionibus.
l etiam 1000. annum vide Papon. 2. notar. cap. 3 fol. 614.
m l. vnic. Cod. vt nemo inuitus. l. 42. 5. de regul. iuris.
n id est, culpa. quid enim si creditor pecuniam oblatã sibi à debitore accipere noluit? l. 72. 5. de solutionib.
o debitor soluens creditori, creditori sui, liberatur, vt hic: An ipso iure vel ope exceptionis? Glossæ ea parte contrariæ adferuntur: verius est tamen ope exceptionis quamquam inter illa duo parũ interest. l. nihil interest. 5. de regulis iuris: l. Fuinius. §. si in diem. 5. ex quibus causis in possess. Quid si soluat inuito creditore? non liberatur, vt hic: l. si seruus legibus §. 1. 5. de legat. 1. An vt ipse liberatur obligatione personali, ita & hypotheca & pignore? liberatur, l. soluitur, §. itẽ pignus. 5. quib. modis pignus.
p l. 2. §. 3. 5. de donationibus.
q Donatario & creditori putatiuo obstat doli exceptio, quæ obstat delegãti.
r dict. l. 2. §. 4.
s Petere mox restituendũ dolus est, l. 2. §. 5. 5. eod. l. 173. in fin. 5. de reg. iur.
t eidem scilicet non alteri. l. 44. in fin. 5. soluto.
u testamento adde l. 4. §. 10. 5. eodem.
x l. 22. 5. de liberat.
y Actio adfinis & subsidium est exceptionis, vt hic: l. 3. §. 3. 5. de liberatione. & è contra exceptio actionis. l. 8. §. 2. in fin. 5. ad Vellean. l. 156. 5. de regulis iuris.
z l. 7. §. 6. 5. de dolo.
a Procuratoris factum, cui dolus vel delictum adiungitur, domino non nocet. vide tamen Socinum regula. 320.
b Turpia lucra iustius sunt apud reum quàm apud actorem.
c i. penes possidentem. l. 3. 5. de condict. ob turp.
d l. 31. §. 2. 5. de don. inter. vir.
e si procurator agit, vulgat. Hal.
f l. 4. §. 18. 5. eod.

§6 n°1 n°2

§9 n°2

n°2

De æquitate defensionis.

12. *Papinianus* "libro tertio Quæstionum."

QVi æquitate defensionis infringere [a] actionem potest, doli exceptione tutus est.

De exheredatione & testamento rupto.

13. *Paulus* "libro quartodecimo Quæstionum."

LIberis exheredatis [b], qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto testamento ius suum conseruandum est. nec opponetur doli mali exceptio. quod non solùm in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum obtinendum est.

De ædificatione in solo alieno.

14. *Idem* "libro tertio Responsorum."

PAulus respondit, eum, qui in alieno solo ædificium extruxerit, non aliàs sumptus consequi posse, quam [c] possideat. & ab eo dominus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione.

De fideiussore & euictione.

15. *Scæuola* "libro quinto Responsorum."

FIdeiussor [d] euictionis nomine condemnatus, id prædium, quod euictus [e] est, & omnia præstare paratus, est, quæ [f] iure empti continentur. quæro, an agentem emptorem, exceptione, ex causa iudicati, doli mali summouere potest. respondit, exceptionem quidem opponi posse iudicem autem æstimaturum, vt pro damnis [g] emptori satisfiat.

De delegatione.

16. *Hermogenianus* "libro sexto Iuris Epitomarum."

SI debitor à furioso [h] delegatus creditori eius soluat, quem emptorem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id, quod in rem furiosi processit: defenditur.

De vsuris dotis. 1. De eo, qui minus legauit, eo quod pater legatarij debitum non soluerat. 2. De hereditate vendita. 3. De tacita repetitione condictionis.

17. *Scæuola* "libro vicesimoseptimo Digestorum."

PAter [i] pro filia dotem promiserat, & pactus erat, vt ipse aleret filiam suam, eiúsque omnes. idem homo rusticanus [k] genero scripsit quasi vsuras præteritas ex dotis promissione. quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit [l], & maritus nullam impensam fecerit, an ex chirographo ex stipulatu agēti genero exceptio obstare debeat. respondit: si (vt proponatur) pater, cùm exiberet, per errorem permisisset: locum fore doli mali exceptioni.

1 ¶ Auus nepotibus ex filia legauit singulis centena: & adiecit hæc verba: *Ignoscite* [m] *: nam* [n] *potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male accepisset, cui dederam mutua quindecim, quæ ab eo recipere non potui: postremò hostes, qui mihi ferè omnem substantiam abstulerunt.* quæsitum est, an, si aui heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim, contra † voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali exceptione summoueatur. respondit, exceptionem obstaturam.

2 ¶ Ex quadrante heres scriptus, à coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario vti daret, stipulanti spopondit. defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cœpit, & hæreditatem ab emptore petit: &, ne quid ex ea minueret, impetrauit. quæsitum est, cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes, doli exceptione summouentur. respondit. heredes venditoris, si [o] ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoueri.

3 ¶ Marito & filio communi ex parte dimidia scriptis heredib[9], filiam suā ex priore matrimonio ita heredem instituit: *Mauia filia* "*mea*" *ex sex vnciis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem* [p] *rationem feceris pro mea portione in diem mortis meæ eius actus, qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, auus tuus administrauit.* quæsitum est, an, quia sub conditione [q] instituta filia esset, si omitteret hereditatem. vti saluam tutelæ actionem haberet, legata sibi à matre data consequi possit. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, eam, de qua quæreretur, contra voluntatem petere: & ideo exceptionem doli obstaturam.

a *l.2.§.5.ͅ.eod.*

b *l.2.ͅ.de bonor. poss. contra tabulas.*

c quam si *vulgat. Haloand. l.48.ͅ.de rei vind. l.14.ͅ. commun. diuid. l.33. in fin ͅ. de condict. indebit. §.30. Institut. de rer. diuis.* vide quæ notaui ad *l.7. in fin. Cod. de rei vindicatione.* vtcunque sit, actionem in dominum non habens, exceptionem tamen habet: & rectè Demosthenes, *εἰ νόμοι καὶ τούτων διδόασι παραγραφὰς ἃν πλείστων ἂν ἀδικημάτων εἰσαγωγεῖς*. *v. de Cuia. 8. ad Afric. 8. fol. 186. in fin.*

d à venditore datus emptori.

e quod euictū est, *Haloand.*

f de quibus, *vide l.11. §.1. ͅ. de act. empt.*

g id est, expensis litis.

h *l.4.§.26. in fin. ͅ. eodem.*

i *adde l.20. l.21. ͅ. de in rem verso.* vbi simile pactum est.

k Rusticanus homo, simplex, rerum humanarum atque adeo agendarum imperitus.

l id est, aluerit, *l.42.§.2.ͅ. soluto.*

m de aliis formulis liberationis legatæ, vide quæ notaui, *ad l.31. ͅ de liberatione leg.*

n verba enūciatiua testamenti fidem faciunt inter heredes *Nouella* 48. at nō aduersus alios, *l.28. ͅ. ad Velleian. l.39. ͅ. de pignoratitia act. l.6. Cod. de testamentis. l.65. §.1. ͅ. fin. de rei vindic.*

† *l.4. §.10. ͅ. eodem.*

o *adde l.18. in fin. ͅ. de periculo.*

p id est, compensaueris. *vide l.40. in fin. ͅ. de statulib. l.5. § 10. ͅ. de iure immunitatis.*

q Conditio adscripta hæreditati, repetita cēsetur in legatis, *Zas.*

r ¶ nō datur: & de exceptione iurisiurādi *vulg.* ídque cōfirmat lex 1. 2. ͅ. *eodem.* & Ecloga 51. t. 6. vbi etiam additur καὶ περὶ ἀγωγῶν ἐπερωτήσεως, id est, de exceptione inutilis stipulationis: quod etiam confirmat lex: *§.4.5. ͅ. eodem.*

QVARVM RERVM ACTIO non datur. [r]

TIT. V.

De exceptione Iurisiurandi. 4. Quod libertatis onerandæ causa petitur.

Vlpianus "libro septuagesimosexto ad Edictum."

IVSIVRANDVM vicem [s] rei iudicatæ obtinet non immerito: cum ipse quis iudicem aduersarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei iusiurandum.

1 ¶ Si pupillus [t] me tutoris auctoritate detulerit iusiurandum: dicemus, non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in iudicio delatio facta sit.

2 ¶ Si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario, vt si auctor [u] eius iurasset suum fundum se tradidisse, ab ea controuersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur.

3 ¶ Si fideiussor [x] iurauit: si quidem de sua persona tantum iurauit, quasi se non esse obligatum: nihil reo proderit. si vero in rem iurauit dabitur exceptio reo quoque.

4 ¶ Si manumisero eum seruum: qui negotia mea gesserat in seruitute, deinde stipulatus [y] ab eo fuero, quod negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eū mihi dare oporteret, id dari, deinde ex stipulatu agam: non summoueri me exceptione. neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat.

5 ¶ Quæ [z] onerandæ [a] libertatis causa stipulatus sum, à liberto exigere non possum. Onerandæ autem libertatis causa facta, bellissimè [b] ita definiuntur, quæ ita imponuntur, vt si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, sempérque sit metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quoduis sustineat patrono præcipiente.

6 ¶ In summa si incontinenti impositum quid sit liberto. quod *ἐπαιωρούμενον* [c], *id est, imminens*, oneret eius libertatem: dicendum est, exceptioni locum facere. Sed si post [d] interuallum: habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum & hic: tamen causa cognita, si liquido appareat, libertum metu solo, vel nimia patrono [e] reuerentia ita se subiecisse, "vt vel pœnali quadam stipulatione se subiiceret".

7 ¶ Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? & puto, ipso [f] iure tutum esse libertum aduersus exactionem patroni.

8 ¶ Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut & ceteras [g], fideiussori non esse denegandas, sciendum est. nec ei quidem, qui rogatu liberti reus factus est. sed & ipsi liberto, siue procurator ad defendendum à reo datus fuerit, siue heres ei extiterit. cum enim propositum sit prætori, in huiusmodi obligationibus reo succurrere: non seruaturum propositum suum, nisi fideiussorem quoque, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronum defenderit. etenim parui refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fideiussoris vel rei personam.

9 ¶ Siue autem ipsi patrono sit promissum, siue alij voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum: & ideo hæc exceptio locum habebit.

10 ¶ Quod si patronus libertum suum delegauerit creditori: an aduersus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandæ, exceptione ista vti possit, videamus. & Cassius existimasse Vrseium refert, creditorem quidem minimè esse summouendum exceptione, quia suum [h] recepit, verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controuersiæ gratia id fecit.

11 ¶ Item si libertus debitorem suum patrono delegauerit: nulla exceptione summouendus est patronus: sed libertus à patrono per condictionem hoc repetet.

12 ¶ Hæc exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est. & versa vice heredem patroni summouendum, si hæc persequatur, sciendum est.

De iureiurando. 1. Quod in alea gestum sit. 2. Quod libertatis onerandæ causa promissum est.

2. *Paulus* "libro septuagesimoprimo ad Edictum."

SI filiofamilias [i] delatum sit iusiurandum, & iurauerit, patrem suum dare non oportere: danda est patri exceptio.

1 ¶ Si in alea [k] rem vendam, vt ludam, & euicta re conuenmar: exceptione summouebitur emptor.

2 ¶ Si ser-

s Imo maiorem authoritatem habet, quā res iudicata, *l.2. ͅ. de iureiur.* vtrumque Ecloga ἔοικε γὰρ διαλύσει καὶ μείζονί ἐστι ψήφου. 22. *Eclog. 5. cap. 1.*

t *l.17. §.1. ͅ. de iureiurando* ἀνάβ. 22. *Eclog. 5. cap 29.*

u *l.7. ͅ. de iureiurando.*

x *l.28. §.2. ͅ. de iureiurando.*

y *l.3. Cod. an seruus ex suo facto.*

z vide Iasonem 2. *Consil. 165.*

a *l. vltim. in fin. ͅ. eod. l.2. l.32. ͅ. de oper. libert. l.7. in fin. ͅ. de except. l.2. Cod. de oper. lib. v. Cuiacium. 16. obseruat. 8.* vbi tractat de exceptione quod libertatis onerādæ causa factum sit.

b hoc verbo vtitur Iurisconsultus, *in l.6. §.4. ͅ. quod vi aut clā.*

c *ἀπαιωρούμενον* *Haloand.* alij *ἐπαιωρούμενον*: id est, impendens tanquam ex alto lacunari, vt de Damocle legitur, cuius in medio apparatu regis iussu Dionysij ceruicibus imminebat gladius, seta equina appensus, & idem de saxo è tenui filo impēdente. Tantalo. Alij legunt ἐπαιωρούμενον, quod significat idem quod μετεωριζόμενον, ἐπηρτημένον, ἐπαρτώμενον, ἐπικρεμαννύμενον, αἰωρούμενον. *Cuiac. 16. obseruat. 8.*

d nota argumentum sumptum ab interuallo temporis. nam ex breuitate tēporis fraus præsumitur.

e id Zasius extendit ad vxores, quas negat teneri nimia mariti reuerentiā se obligātes.

f nec enim potest esse societas inter libertum & patronum, *l.36. ͅ. de oper. libertorum.*

g rei coherentes, *l.7. §.1. ͅ. de exceptionibus.*

h *l.21. ͅ. de donationibus: l.5. §.5. ͅ de dolo*

i Ex iuramento filij adquiritur patri exceptio, *l. vltim. ͅ. de exceptionibus.*

k *vide l. Cod. de aleatoribus. l.5. ͅ. de nautico fænore: l.19. in fin ͅ. de probationibus.*

a vide l.1.§.4.ʒ.eodem.
b l.5.§.3.in fin.ʒ.de condict.causa data:l.11.circa fin.ʒ.de actionibus empti.
c 8.Cod.36.4.Cod.Theodos.5. περὶ τῶν litiogios., Nouell.112.περὶ ἐπιδίκων ... 27.Eclog.1. In summa, titulus de litigiosis continet exceptionem rei litigiosæ. adde de litigiosis quædam ex Paulo.1.sentent.1.§.vltim.

2 ¶Si seruus promittat[a] domino pecuniam, vt manumittatur, cum alias non esset manumissurus dominus, eámque liber factus spondeat: dicitur, non obstare exceptioné patrono, si eam petat non. n. onerandæ libertatis causa, hæc pecunia promissa est. alioquin iniquum [b] est, dominum & seruo carere, & pretio eius. Totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit: & propterea velit libertum pecuniam promittere, vt non exigat eam, sed vt libertus eum timeat, & obtemperet ei.

DE[c] LITIGIOSIS†.

TIT. VI.

De denunciatione. 1. *De lite inter alios mota.*

Vlpianus "libro septuagesimosexto ad Edictum."

LITIGIOSAM rem non facit denuntiatio[d], quæ impediendæ venditionis causa fit.

1 ¶Si inter Primum & Secundum sit lis contestata, & ego à tertio emero, qui nullam controuersiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus sit, & putem, subueniendum mihi: quia is, qui mihi vendidit, nullam litem [e] habuit: & quod fieri potest, vt duo in necem [f] eius litem inter se iungant, qui cum ipso litigare nó poterant. Si tamé cum procuratore tutore curatoréve alicuius iudiciũ acceptum sit: consequens erit dicere: quasi cum ipso litigetur, ita eum ad exceptionem pertinere.

Si seruus emerit.

2. *Idem* " libro sexto Fideicommissorum."

SI seruus, cum emerit, scit, ignorauit autem dominus, vel contra: videndum est, cuius potius spectanda sit scientia. & magis est, vt scientia inspicienda sit eius, qui comparauit, non eius, cui adquiretur [g]. & ideo pœna [h] litigiosi competit sic tamen, si non mandatu domini emit. nam si mandatu: etiam si scit seruus, dominus autem ignorauit: scientia non nocet. & ita Iulianus in re litigiosa scribit.

De dedicatione.

§3 n°2

3. *Gaius* [i] libro sexto ad legem duodecim tabularum."

REm, de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare [i]. alioquin dupli pœnam patimur. nec immerito: ne liceat eo modo duriorem aduersarij conditionem facere. Sed duplum vtrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. fortassis autem magis aduersario: vt id veluti solatium habeat pro eo, quod potentiori aduersario traditus est

† Imbertus *in Enchiridio* refert titulum de litigiosis non esse in vsu apud Gallos: apud quos quisque rem litigiosam & cõtrouersã emere, & in actoris locum substitui potest: impetratis tamen diplomatibus regiis. adde alias exceptiones ex Socino *regula* 341.
d Protestatio facta emptori, ne rem emat, quia sit cõtrouersa, idque impediendæ venditionis causa non facit rem litigiosam, *l.1.Cod.eod.*
e Exceptio litigiosi oritur lite iam cõtestata.
f vt duo inuicem, *Haloand.*
g adquiritur *vulgat.* adquiratur. *Haloand.*
h de qua *vide l.vltim Cod.eod.*
i *Synopsis Basilicων.27.Titul.1.cap.7.* lege XII. Tabular. scilicet quæ permisit fortè in eam mortuum inferre, *vide Cuiac.10.obseruat.26.*
k *l.4.Cod.10.*
l *3.Institut.14.* περὶ ἐνοχῶν παντοίων ἀπὸ συναλλάγματος καὶ ἁμαρτήματος τικτομένων, καὶ τίνες ἐνέχονται, καὶ τίνες οὐκ ἐνέχονται, id est, de omnis generis obligationibus ex contractu, ex delicto natis. tũ & quinam obligentur, & qui non obligentur 52.*Eclog.*1. Porrò rectè addiderunt *de obligationibus*, non *de obligatione*. sunt enim variæ. est alia naturalis, *l.10.ʒ.eod.* alia ciuilis alia mixta ex vtrisque: vtilis, directa, præiudicium, *l.37.ʒ.eod.* alia ciuilis, alia prætoria. Quin aliæ sunt ex cõtractu, *§.1.ʒ.eod.* aliæ ex quasi contractu.3.*Institut.*28. aliæ ex delicto, 4.*Institut.*1. aliæ ex quasi delicto. 4 *Institut.*5. aliæ re, §.2.3.4.5.6.ʒ.*eod.*3.*Institut.*15. verbis.§.7.ʒ.*eod.l.*3.§.2.ʒ.*eod.*3.*Institut.*16. & ʒ.*titul. proxim.* litteris.3.*Institut.*22. aliæ ex consensu constant, *l.2.ʒ.eod.*3.*Institut.*23. his adde titulos per quas personas nobis adquiritur obligatio 4 *Institut.*29. quibus modis tollitur obligatio 4.*Institut.*30. Qui titulus de obligationibus extat apud Paulum 5. *sentent.*7. ad titulum de verborum obligationibus.ʒ.est referendus: & hæc generalis œconomia tractatus obligationum.
m Rectè additur hæc particula, *Et.* Est enim aliud obligatio aliud actio. Obligatio actionem parit, *l.42.§.2.ʒ.de procuratorib.* μητέρες τῶν ἀγωγῶν αἱ ἐνοχαί. *Theophil. Instit. de obligat.* actio obligationis quasi filia, *l.10.ʒ.eod.* Id ab initio ita repeti potest. Singuli, vel, multi hominum actus contractum, vel quasi, pariunt. Contractus, obligationes. *l.1.l.21.l.54.ʒ.eod.* obligationes, actiones. Actus hominum aut reipsa seu facto, aut verbis, aut literis, aut nudo consensu explicantur. Contractus propriè sumptus, duorum: impropriè, vnius consensu perficitur: plusquam impropriè, est distractus. Alius item alio est frequentior, vnde alius nominatus, alius innominatus: nam qui frequentiùs accidunt actus, nomen facilius reperiunt, quàm qui raro. Item in aliis, qui bonæ fidei, ex æquo & bono multa veniũt, de quibus nihil dictum est, *l.2.in fin. ʒ.eod.* vt vsuræ, In aliis (stricti iuris) vt mutuo & stipulatione nihil aliud venit, quam quod eorum natura strictè exigit. Ad hæc: In contractibus substantialia sunt, solennia, naturalia, & accidentalia. Sumatur exemplum in minore vendente. substantiale venditionis erit consensus, pretium, merx: solenne, authoritatis tutoris interpositio: naturale, vt teneatur de euictione. Accidentale erit, si ea lege domum vendidit, vt eam certo tempore conductam habeat.
n Quid actio vide *l.51.ʒ.eod.*4.*Institut.*6. hæreditariis 4.*Cod.*16. perpetuis & temporalibus *l.6.ʒ.eodem* 4. *Institut.*12. vt actiones ab herede & contra heredes incipiant. 4.*Cod.*11. noxalibus, 4.*Institut.*8.ʒ.9.*tit.*4.3.*Cod.*41. ædilitiis 4.*Cod.*58.3.*Cod. Theod.*4.ʒ. potentes translatis, 3.*Cod.Theodos.*13. empti venditi, ʒ.19.*titul.*1.4.*Cod.*49. in factum, ʒ.19.*titul.*5 *l.*13.. §.ʒ.*eod.* In rem seu vindicatio, *l.25.l.28.l.37.ʒ.eod.* in personam *dict. l.25. l.28.l 37.* seu condictio: persecutio, *dict.l.28.* directa vtilis præiudicium, *dict.l.37.* pœnalis, *l.26.ʒ.eod.* ciuilis honoraria prætoria, *dict. l.25.l.27.l.37.* de his per quos agere possumus, 4.*Institut.* 10. adde tractatum Oldendorpij de actionib⁹ & hæc sit generalis actionum œconomia.

DE[k] OBLIGATIONIBVS[l], & [m] actionibus[n].

TIT. VII.

Diuisio obligationum. 1. *Subdiuisio obligationis ex contractu.* 2. *De obligatione re contracta, veluti mutuo commodato.* 5. *Deposito.* 6. *Pignore.* 7. *Verborum obligatio quomodo.* 8. *Quo nomine.* 9. *Et quarum rerum.* 10. *Et à quibus personis contrahitur.*

Gaius "libro secundo Aureorum."

OBLIGATIONES[o] aut ex contractu [p] nascuntur, aut ex maleficio, [q] aut proprio quodam iure [r] ex variis [s] causarum [t] figuris.

1 ¶Obligationes ex cótractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu.

§2 n°1

2 ¶Re[u] contrahitur obligatio mutui datione. Mutui autem datio consistit in [x] his rebus, quæ pondere, numero, mensuráue constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, quas res in hoc damus, vt fiãt accipientis, postea alias recepturi eiusdem generis & qualitatis.

3 ¶Is quoque, cui rem aliquam commodamus[y], re nobis obligatur. sed is de ea ipsa re, quam acceperit restituenda tenetur.

4 ¶Et ille quidem: qui mutuum accepit: si quolibet casu, [z] quod accepit amiserit, nihilominus obligatus permanet. Is vero: qui vtendum accepit: si maiore casu [a]: cui humana infirmitas resistere non potest (veluti incendio[b], ruina, naufragio[c]) rem, quam accepit, amiserit: securus est. alias tamen exactissimam [d] diligentiam custodiendæ rei Præstare compellitur. nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior[e] custodire poterit. Sed & in maioribus casibus si culpa eius interueniat, tenetur. veluti si quasi amicos ad[f] cœnam inuitaturus, argentum, quod in eam rem vtendum acceperit, peregrè [g] proficiscens secum portare voluerit, & id aut naufragio, aut prædonum hostiúmve incursu amiserit.

5 ¶Is quoque, apud quem rem aliquam deponimus[h], re nobis tenetur. qui & ipse de ea re, quam acceperit, restituenda tenetur. sed is, etiam si negligenter rem custoditam amiserit, securus est. quia enim non sua gratia accipit, sed eius à quo accipit: in eo [i] solo [k] tenetur, si quid dolo [l] perierit. negligentiæ vero nomine ideo non tenetur: quia qui negligenti amico rem custodiendam committit, de [m] se queri debet: magnam [n] tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere.

6 ¶Creditor quoque, qui pignus [o] accepit, re[p] tenetur, qui & ipse de ea [q] ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur.

7 ¶Verbis[r] obligatio contrahitur ex [s] interrogatione & responsu [t]: cùm quid dari, fierívе nobis stipulemur.

8 ¶Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno qui autem alieno nomine [u] obligatur, fideiussor vocatur. & plerumque ab eo, quem proprio nomine obligamus alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum[x] curamus, vt, quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur.

9 ¶Si id, quod dari stipulemur, tale sit, vt dari non possit [y]: palam est naturali ratione, inutilem [z] esse stipulationem. Veluti si de homine libero[a], vel iam mortuo [b], vel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignorauerint eum hominem liberum esse, vel mortuum esse, vel ædes deustas esse. Idem [c] iuris est, si quis locum sacrum [d] aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit.

10 ¶Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam [e], ignorans suam esse stipulatus fuerit.

11 ¶Item "sub" impossibili [f] condictione factam stipulationem constat inutilem esse.

12 ¶Furiosum: siue stipulatur, siue promittat: nihil [g] agere, naturâ manifestum est.

o ¶§.2.*Institut. de obligat.*
p qui hoc fieri potest, quum contractus ex obligatione nascatur, sitque obligatio? *l.19.ʒ.de verborum signific.*
q *l.4.l.32.ʒ.eod.*
r ἢ ἀπὸ ἰδικοῦ νόμου ἐκ διαφόρων σχημάτων 52. *Eclog.1.cap.1.*
s διαφόρων *Eclog.ibid.* sunt enim infinitę huiusmodi causæ, *l.1.ʒ.de præscript.*
t Quęnam sunt illę causarum figuræ seu σχήματα? opinor contractus esse & maleficia, quibus nullum nomen speciale inditum est. ʒ.*de præscript.* vel quasi cótractus, & quasi, *l.5.ʒ.eod.* maleficia, *l.5.§.45.6.ʒ.eod.* & in factum *l.13.ʒ.ʒ.eodem.*
u *in princ.Instit. quibus mod. re contrahitur.*
x *vide l.2.§.1.ʒ.de reb.cred.*
y *§.2.Institut. quib.mod.re.*
z puta, incendio. *vide l.11.Cod. si cert.petat.*
a id est, damno fatali, *l.5.§.4.ʒ.commod.*
b adde & bello, *vide Paul.2.sentent.4.§.3.*
c *dict.§.4.*
d custodiam diligentem, *dict. l.5.§.5.* exactam diligentiam, *§.2. Inst.quib.mod.re.*
e debét enim eã diligentiam præstare, quã diligétissimus paterfamilias præstat, *l.18.ʒ.comm.*
f *l.18.ʒ.commodati.*
g *dict.§.18.* & *§.2.Instit.quibus.mod.*
h *§.3.Institut.quib.mod.re.*
i *l.20.ʒ.depositi:* §.2.*dict.*§.3. & quidem semper: adeo vt conueniri non possit, ne de dolo teneatur depositarius, *l.1.§.7.ʒ.depositi.*
k nisi conuenit vt in deposito culpa præstaretur, *dict.l.1.§.6.* & *§.35.*
l ante & post litem contestatam, *l.1.§.20.ʒ.depositi.*
m *§.3.Institut.quib.mod.re.*
n *de qua vide l.32.ʒ.depositi.*
o *§.vltim.Institut.quib.mod.re.*
p & conuentione, *l.1.ʒ.de pignorat.*
q *l.vltim.in fin.Cod.de luitione pignor.§.vltim.Institut. quib.mod.re.*
r *l.3.ʒ.eodem.*
s *l.52.§.2.ʒ.eodem.Instit.de verbor.oblig.in pr.*
t & responsione, *vulgat. Haloand.* Porro responsum dicitur vt sponsus à Varrone 5.*de lingua.* u id est, nomine eius qui promittit. *Instit. de fideiuss.in pr.*
x Fideiussionis causa.
y natura, *l.35.ʒ.de verb.obligat.*
z Imò, non est inutilis stipulatio hominis liberi, ex quo eius emptio contrahi potest, *l.70.ʒ.de contrah.empt.*
a *vide l.103.ʒ.de verbor.obligat.*
b *vide l.83 §.7.ʒ.de verb.obligat.*
c Imo, non idem. siquidem emptor rei sacræ, id quod sua interest consequitur, *l.62.§.1.ʒ.de contrahend.empt.* Non est igitur rei sacræ inutilis stipulatio.
d *vide l 82.§.5.ʒ.de verbor.obligat.*
e *vide l.82.ʒ.de verbor.oblig.*
f *vide l.31.ʒ.eodem.*
g *l.5.ʒ.de regul.iur.*

a aliud eſt in eo qui fari non poteſt, *l.70.ī.de verbor.obligat.*
b *l.1.ī.de verbor.obligat.*
c ideóque ne quidem teſtamentum nuncupatiuum facere poteſt. *Vlpian.20.§.13.*
d ſecus eſt in obligatione quæ conſenſu perficitur, *l.4.§.1.ī.de pactis.*
e *l.48.infrà eodem.*
f vt & in teſtamentis verba familiæ emptoris, *Vlpian. ibid.*
g id eſt, de ſurdaſtro.
h quod rarò contingere refert lex vltima. *C.qui teſtament.*
i voluntate fiunt: ſúntque voluntariæ. Ariſtoteles 5. *Ethic.*
k *l.52.ī.4.ī.eod. Inſt.de obligat.ex conſenſu.l.1.§.3.ī.de pactis.*
l *l.1.in fin.l.9.ī.de contrah.empt. l.35. in fin.ī.de verbor.obligat.*
m *dict.l.35.& l.1 l.14.ī.locati.*
n *l.4.l.19.ī.pro ſocio.*
o *l.1.ī.mãdati.*
p Aliam rationem adfert Ariſtoteles, hanc nimirũ quòd earum principium ſit ſpontaneum.
q *l.4.ī.de fide inſtrument.*
r Proprietas verborũ hic nihil aliud quàm verborum ſolennitas & ſolennis formula.
ſ *vide l.1.in fin.ī.de contrahend.empt.& l.vltim. Cod.ſi quis alteri vel ſibi: l.4.ī.pro ſocio.l.1.§.1.mandati.*
t Abſentes gerimus his duobus per nunciũ vel epiſtola, *l.1.§.1.ī.manda.l.4.ī.pro ſocio.*
u *Inſtitut.de oblig.ex conſenſu in fin.*
x ſubſtantia obligationis, idẽ quod natura obligationis: ita à natura cuiuſque rei ſumi definitiones oportet.
y obligatio dominium rei non transferet, ſed obſtringit tantum addendum vel faciendum vel vtrumque.
z id eſt, Non obligationibꝰ ſed traditionibꝰ dominia adquirũtur, *l.20.Cod.de pactis.*
a nota effectus obligationis, dare, facere, præſtare.
b mutui ſcilicet, *l.2.§.2.ī.de reb.credit.*
c id eſt, non imaginariè, *l.53.ī.eod.*
d niſi naturaliter ad ἀντίδωρα *l.25.§.11.ī.de heredit.petit.*
e *ī.de pactis.*

13 ¶Huic proximus eſt, qui eius ætatis eſt, vt nondum intelligat, quid agatur: ſed quod ad hunc, benignius acceptum eſt. nam qui loqui poteſt,[g] creditur & ſtipulari & promittere rectè poſſe.

14 ¶Mutum[h] nihil pertinere ad obligationem[c] verborum[d], natura manifeſtum eſt.

15 ¶Sed & de ſurdo idem[e] dicitur. quia etiam ſi loqui poſſit: ſiue promittit, verba ſtipulantis[f] exaudire debet: ſiue ſtipuletur, debet exaudire verba promittẽtis, vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius[g] exaudit, ſed qui omnino[h] non exaudit.

De obligationibus ex conſenſu.

2. *Idem*[i] libro tertio Inſtitutionum.[u]

CONſenſu[i] fiunt[k] obligationes in emptionibus[l], venditionibus, locationibus[m], conductionibus, ſocietatibus,[n] mandatis[o].

1 ¶Ideo[p] autem iſtis modis conſenſu dicimus obligationem contrahi: quia neque verborum[q], neque ſcripturæ vlla proprietas[r] deſideratur: ſed ſufficit, eos, qui negotia gerunt, conſentire.

2 ¶Vnde inter abſentes[ſ] quoque talia negotia contrahuntur: veluti[t] per epiſtolam, vel per nuntium.

3 ¶Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex[u] bono & æquo præſtare oportet.

Obligationum ſubſtantia in quo conſiſtit. 1. De animo obligandi.

3. *Paulus*[a] libro ſecundo Inſtitutionum.[t]

OBligationum ſubſtantia[x] non in eo conſiſtit, vt aliquod corpus noſtrum, aut ſeruitutem noſtram[y] faciat[z]: ſed vt alium nobis obſtringat ad[a] dandum aliquid, vel faciendum, vel præſtandum.

1 ¶Non ſatis autem eſt, dantis eſſe nummos, & fieri accipientis, vt obligatio[b] naſcatur: ſed etiam hoc animo[c] dari, & accipi vt obligatio conſtituatur. Itaque ſi quis pecuniam ſuam donandi cauſa dederit mihi quamquam & donantis fuerit, & mea fiat: tamen non obligabor ei[d]: quia non hoc inter nos actum eſt.

2 ¶Verborum quoque obligatio conſtat, ſi inter contrahentes id agatur[e] nec enim, ſi per iocum[f] puta, vel demonſtrandi intellectus cauſa[g] ego tibi dixero, *Spondes?* & tu reſponderis, *Spondeo:* naſcetur obligatio.

De obligationibus ex maleficio.

4. *Gaius*[a] libro tertio rerum cottidianarum ſiue aureorum.

EX[h] maleficio[i] naſcuntur obligationes, veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria[k], quæ omnia vnius generis ſunt. nam hæ re tantum conſiſtunt[l], id eſt, ipſo maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantùm re conſiſtant, ſed etiam verbis, & conſenſu.

De negotiis geſtis. 1. De tutela. 2. De herede, qui legatum debet. 3. De condictione indebiti. 4. Si Iudex litem ſuam fecerit. 5. De deiectis vel effuſis: & poſitis vel ſuſpenſis. 6. De damno aut furto, quod in naui, vel Caupona vel ſtabulo factum eſt.

5. *Idem*[a] libro tertio Aureorum.[a]

SI quis abſentis negotia geſſerit: ſi quidem ex mandatu: palam eſt, ex contractu naſci inter eos actiones mandati[m], quibus inuicem experiri poſſunt de eo, quod alterum alteri ex bona[n] fide præſtare oportet. ſi verò ſine mandatu: placuit quidem ſanè, eos inuicem obligari: eóque nomine proditæ ſunt actiones, quas appellamus negotiorum[o] geſtorum: quibus æque inuicem experiri poſſunt de eo, quod ex bona † fide alterum alteri præſtare oportet. ſed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones naſcuntur. neque enim is, qui geſſit, cum abſente creditur[p] ante contraxiſſe: neque[q] vllum maleficium eſt, ſine mandatu ſuſcipere negotiorum adminiſtrationem. longe magis is, cuius negotia geſta ſunt, ignorans, aut contraxiſſe, aut delinquiſſe intelligi poteſt? ſed vtilitatis[r] cauſa receptum eſt, inuicem eos obligari. Ideo autem id ita receptum eſt: quia plerúmque homines eo animo peregrè proficiſcuntur, quaſi ſtatim redituri, nec ob id vlli curam negotiorum ſuorum mandant: deinde nouis cauſis interuenientibus, ex neceſſitate diutius abſunt: quorum negotia deſperire[ſ] iniquum erat: quæ ſane deſperirent[t]: ſi vel is, qui obtuliſſet ſe negotiis gerundis, nullam habiturus eſſet actionem de eo, quod vtilitèr de ſuo impendiſſet[u]: vel is, cuius geſta eſſent, aduerſus eum, qui inuaſiſſet[x] negotia eius, nullo iure agere poſſet.

1 ¶Tutelæ quoque iudicio qui tenentur, non[y] propriè ex contractu obligati intelliguntur: nullum enim negotium inter[z] tutorem & pupillum contrahitur. ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. non tantum enim pupillus cum tutore, ſed & contra[a] tutor cum pupillo habet actionem, ſi vel impenderit[b] aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus,[c] aut rem ſuam creditori eius obligauerit.

2 ¶Heres quoque, qui legatum debet, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus eſſe intelligitur. nam neque cum defuncto neque cum herede[d] contraxiſſe quicquam legatarius intelligitur. maleficium autem nullum in ea re eſſe, plus quam manifeſtum eſt.

3 ¶Is quoque, qui non[e] debitum accipit per errorem ſoluentis, obligatur quidem quaſi ex mutui[f] datione, & eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. ſed nõ poteſt intelligi is, qui ex ea cauſa tenetur, ex contractu obligatus eſſe[g]. qui enim ſoluit per errorem, magis diſtrahendæ[h] obligationis animo, quam contrahendæ dare videtur.

4 ¶Si iudex litem[i] ſuam fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex contractu obligatus eſt, vtique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam[k], ideo videtur quaſi ex maleficio teneri.

5 ¶Is quoque, ex cuius cœnaculo[l] vel proprio ipſius, vel[m] conducto, vel in quo gratis[n] habitabat, deiectum effuſúmve aliquid eſt, ita vt alicui noceret: quaſi ex maleficio teneri videtur. ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerúmque ob alterius culpam tenetur, aut ſerui, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum[o] aut ſuſpenſum[p] habet, quod poteſt, ſi ceciderit, alicui nocere. Ideo filiusfamilias[q] ſeorſum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effuſúmve ſit, ſiue quid poſitum ſuſpenſúmve habuerit, cuius caſus periculoſus eſt: Iuliano placuit, in patrẽ neque de peculio, neque noxalem dandam eſſe actionem. ſed cum ipſo filio agendum.

6 ¶Item exercitor nauis[r], aut cauponæ[ſ] aut ſtabuli, de dãno aut furto, quod in naue, aut caupona, aut ſtabulo factũ ſit, quaſi ex maleficio teneri videtur: ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed alicuius eorum quorum operá nauem, aut cauponam, aut ſtabulum exerceret. cum enim neque ex contractu ſit aduerſus eum conſtituta hæc actio: & aliquatenus[t] culpæ reus eſt, quod opera[u] de malorum hominum vteretur: ideo quaſi ex maleficio teneri videtur.

De nouiſſimo die obligationis.

6. *Paulus*[a] libro quarto ad Sabinum.[e]

IN omnibus temporalibus[x] actionibus[y], niſi[z] nouiſſimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

De patre & filio.

7. *Pomponius*[a] libro 15. ad Sabinum.[a]

ACtiones aduerſus patrem filio[a] præſtari non[b] poſſunt dum in poteſtate eius eſt[c] filius[d].

n *§.28.Inſtitut.de actionibus argument.l.3.in fin.ī.mandati.*
o *ī.& Cod.de negotiis.§.1.Inſtitut.de obligat.quæ ex quaſi contractu.*
† *§.28.Inſtitut.de actionibus l.18.Cod.de negotiis.l.7.ī.de negot.*
p Ne dicas ſimpliciter cum abſente cõtrahi non poſſe. Sed negotiorum geſtorem minus verè ac propriè contrahere cum abſente.
q nec eſt maleficiũ, vltro ſe immiſcere adminiſtrationi bonorum abſentis.
r *§.1.ī.de negotiis.*
ſ deperire, *Vulgat.Haloand.*
t deperirent *Vulg.Haloand.* [illegible] *Inſtitut.de* [illegible] *ex quaſi contract.*
u Negotiorum geſtor [illegible] expenſas [illegible] poteſt, *l.2.ī.de negot.*
x poteſt fieri vt negotiorũ geſtor malo more verſatus ſit. *§.2.Inſtit.de obligat.quæ ex quaſi contract.*
z id eſt, durãte tutela, *l.4.l.10.ī.de tutelæ.*
a *ī.de contraria tutel.*
b *l.1.§.4.ī.de contraria.*
c *l.vltim.ī.de contraria.*
d Cum hærede legatarius non contrahit, ſed in eum incidit *l.24.§.16.ī.familiæ.§.5.Inſtit.de oblig.ex quaſi cõtractu.*
e *§.1.Inſtit.quib.mod.re.§.6.Inſtit.de oblig.ex quaſi contractu.*
f id eſt obligatur quaſi ex pro mutuo, *vide Cuiac.8.obſeruat.34.*
g propriè ſcilicet. Ideo condictio indebiti nõ ex cõtractu datur, ſed ex æquo & bono tãtum, *l.[illegible].l.66.ī.de cõdict.indeb.*
h Indebiti ſolutio diſtractus eſt, non contractus.
i *vide l.vltim.ī.de variis & extraord.cognitionib. Inſtitut.de obligat. quæ ex quaſi delicto.* [illegible] *Cod.de pœna iudic.*
l *§.1.Inſtitut.de obligat.ex quaſi delicto.& ī.de his quæ deiecerunt.*
m *l.5.§.1.ī.de his qui deiecerunt.*
n *l.1.§.9.ī.de his qui deiecerunt.*
o *l.5.§.12.ī.de his qui deiecerunt.*
p *l.1.§.[illegible].ī.de his qui deiecerunt.*
q *l.1.§.7.ī.de his qui deiecerunt.*
r [illegible] *Inſtit.de obligat.quæ ex quaſi delicto.l.1.ī.de exercitoria.*

e id eſt, ſi contrahentes inter ſe conſentiant, *l.1.§.3.l.7.§.12.ī.de pactis.*
f hinc Varro *lib.5.de lingua.* Non ſpondet ille ſtatim qui dixit, *ſpondeo,* ſi iocandi cauſa dixit, nec agi poteſt cum eo ex ſponſu. De ioco *adde l.3.§.3.ī.de iniuriis adde l.3.ī.de ſeruo corrupto.*
g id eſt, Quæ cui ab aliquo exempli cauſa dicuntur, non obligant. hinc Varro 5. *de lingua.* Quiſquis in Tragœdia dicit, Meminiſtin' te deſpondere mihi gnatam tuam? quod ſiue ſponte ſua dixit cũ eo agi nõ poteſt, ex ſponſu, vide hîc Albericum.
h *2.Gaius 10.§.2.*
i ἐξ ἁμαρτήματος, *52.Eclog.1.cap.4.* ex delicto, *Inſtitut.de obligat.ex delicto:* ex facto, *l.25.§.1.ī.eodem.*
k etiam verbali, licet Zaſius contradicat.
l Rei vocabulo comprehenduntur delicta. vide quæ notaui, *ad l.1.ī.de reb.credit.*
m *ī.& Cod.mandati.*

ſ *vide ī.nautæ, caupones.*
t *§.vltim.Inſtitut.de obligat.ex quaſi delicto.*
u Qui opera malorum vtitur, etiam inſciens aliquatenus culpæ reus eſt.
x vt ſunt ædilitiæ actiones.
y non idem in vſucapione, *l.6.ī.de vſurpationibus, l.15.ī.de diuerſis.* Cur tam variæ? Facile vſucapere debet qui bona fide poſſidet. difficilius aduerſus eum qui bona fide poſſidet: ideóque hîc non habet locum regula. Quod penè diſtat nihil videtur diſtare.
z Actio perſonalis non dicitur finita, niſi vltimus dies ſit completus, *adde l.59.in fin.ī.de verbor.obligat.*
a & è contra, *l.16.ī.de furtis.*
b *§.16.Inſtitut.de inutilibus ſtipulationibus §.12.Inſtitut.de obligat.quæ ex delicto.*
c non magis quam quis ſecum litigare poteſt, *dict.l.16.*
d niſi ex caſtrenſi peculio, *l.4.ī.de iudiciis.*

8. *Idem*

De conditione si volam.

8. *Idem* libro decimosexto ad Sabinum.

SVb hac conditione, *si* [a] *volam*, nulla fit obligatio. pro non dicto enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis. nam nec heres [b] promissoris eius, qui numquam dare voluerit, tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem numquam exstitit.

De filiofamilias.

9. *Paulus* libro nono ad Sabinum.

FIliusfamiliàs suo nomine nullam actionem habet, nisi [c] iniuriarum [d], & quod vi aut clam [e], & depositi [f], & commodati [g], vt Iulianus putat [h].

De naturali obligatione.

10. *Idem* libro quadragesimoseptimo ad Sabinum.

NAturales obligationes non eo [i] solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine [k] competit: verumetiam eo si soluta pecunia repeti non [l] possit.

Per liberam personam alij non acquiri.

11. *Idem* libro decimosecundo ad Sabinum.

QVæcumque gerimus, cum ex nostro [m] contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt. & ideo neque stipulari [n], neque emere, vendere contrahere, vt alter suo nomine rectè agat, possumus [o].

De dolo defuncti.

12. *Pomponius* libro vigesimonono ad Sabinum.

EX [p] depositi, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres† in solidum tenetur.

De filiisfamilias.

13. *Vlpianus* libro primo Disputationum.

IN factum actiones etiam [q] filiisfamiliarum possunt exercere.

De seruis.

14. *Idem* libro septimo Disputationum.

SErui ex delictis quidem obligantur: & si manumittantur, obligati remanent [r]. ex contractibus autem ciuiliter [s] quidem non obligantur: sed naturaliter & obligantur, & obligant. Denique si seruo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso soluam [t], liberor.

De causa exceptionis sublata.

15. *Iulianus* libro quarto Digestorum.

QVi cum herede egit, exceptione [u] summotus est, *Ac si non in ea causa tabulæ testamenti sint, vt contra eas emancipato bonorum possessio dari possit*. emancipato omittente bonorum possessionem, non iniquè postulabit creditor, restitui [x] sibi actionem. aduersus scriptum heredem. nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

De seruo hereditario.

16. *Idem* libro decimotertio Digestorum.

QVi à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, & precariò rogauit [y]: precario [z] possidet. nam seruus hereditarius sicuti, per traditionem accipiendo, proprietatem [a] hereditati adquirit [b]: ita, precariò dando, efficit. ne res vsucapi possit. Nam & si cōmodauerit, vel deposuerit [c] rem peculiarem: commodati, & depositi actionem hereditati adquiret. Hæc ita, si peculiare negotium contractum est. nam ex hac causa etiam possessio adquisita intelligi debet.

Si res ad creditorē peruenerit, aut is rem petierit, & de dote.

17. *Idem* libro trigesimotertio Digestorum.

OMnes debitores, qui speciem ex causa lucratiua [d] debent, liberantur cùm [e] ea species ex causa lucratiua ad creditores peruenisset.

18. *Idem* libro quinquagesimoquarto Digestorum.

SI is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres exstiterit ei, cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento [f] Stichum petierit: non consumet stipulationem. & contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit quia initio ita constiterint hæ duæ obligationes, vt, altera in iudicium deducta, altera nihilominus integra remaneret.

19. *Idem* libro septuagesimotertio Digestorum.

EX promissione dotis non [g] videtur lucratiua causa esse: quodammodo creditor aut emptor [h] intelligitur, qui dotem petit. porro cùm creditor vel emptor ex lucratiua causa rem habere cœperit: nihilominus integras actiones retinent. sicut ex contrario, qui non [i] ex causa lucratiua rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

An domini iussus seruum excuset.

20. *Alphenus* libro secundo Digestorum.

SEruus non [k] in omnibus rebus sine pœna domino dicto audiens esse solet. sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere seruum iussisset. Quare quamuis domini iussu seruus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. Et quodcumque vi fecisset, quæ vis à maleficio non abesset: ita oportet pœnas eum pendere. Sed si aliqua rixa ex litibus & contentione nata esset, aut aliqua vis iuris retinendi causa facta esset, & ab his rebus facinus abesset: tum non conuenit prætorem, quod seruus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

De loco.

21. *Iulianus* libro tertio ex Minicio.

COntraxisse vnusquisque in eo loco intelligitur [l], in quo [m] vt solueret, se obligauit.

De tempore æstimationis.

22. *Africanus* libro tertio [n] Quæstionum.

CVm quis in diem mercem stipulatus, fideiussorem accepit: eius [o] temporis æstimatio spectanda est quo satis acceperit.

De mora & purgatione moræ.

23. *Idem* libro septimo [p] Quæstionum.

TRaiecticiæ [q] pecuniæ nomine, si [r] ad diem soluta non esset, pœna (vti-ad solet) ob [s] operas eius, qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta. is, qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit, eius quoque temporis, quo interpellatus [t] non esset, pœnam peti posse. ampliùs, etiam si omnino interpellatus non esset. nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non [u] stetisset, quo minùs solueret. alioquin dicendum est, si is, qui interpellare cœpisset, valetudine impeditus interpellare desisset, pœnam non committi. De illo sanè potest dubitari: si interpellatus ipse moram fecerit: an, quamuis pecuniam postea offerat, nihilominùs pœna committatur. & hoc rectiùs dicitur. nam & si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare iusserit, neque per eum [x], qui dare iussus sit, steterit: non committi pœnam, respondit. adeo vt & illud Seruius rectissimè existimauerit, si quando dies, qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium datum videri. Hoc idem dicendum, & cùm quid ea lege venierit, vt, nisi ad diem precium solutum fuerit, inempta res fiat.

De furioso.

24. *Pomponius* libro singulari Regularum.

SI à furioso, cùm [y] eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim, eáque in rem meam versa fuerit: condictio furioso adquiritur. Nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse. Veluti cùm seruus eius stipulatur: cùm furtum ei fit: aut damnum ei dando, in legem Aquiliam committitur [z]: aut si fortè, cùm creditor fuerat, fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit. Idémque erit, si legetur [a], vel fideicommissum ei relinquatur [b].

1 ¶ Item si is, qui seruo alieno crediderat, furere cœperit, deinde seruus in rem domini id, quod mutuum acceperat, verterit [c]: furioso condictio adquiritur.

2 ¶ Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit [d], deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea, furioso [e] condictio adquiritur.

---

a [illegible] l. 17. j. de [illegible] l. 13. [illegible] empt.
b [illegible] l. 41. §. 2. [illegible]
c [illegible] omnes, [illegible] eodem.
d l. [illegible] §. 10. j. de [illegible]
e l. 19. [illegible] quod vi. [illegible] non habet, l. 13. §. 1. [illegible] qu. d vi.
f l. 19. [illegible] depositi.
g [illegible] l. 3 §. 4. [illegible] commodati.
h vide hîc alios casus apud Accursium.
i tentari potest, vt ita legamus, *non eo æstimantur si actio a. e. n. c. verum eo si [illegible] soluta*. Nam [illegible] virũ doctissimum Franciscum Hotomanum ita legere, *eorum nomine non competit* [illegible] 2.
k non competit, Hotom. 3. obseruat. 2.
l l. 7. §. 4. s. de pactis. l. 9. §. pe- [illegible] l. 10. s. de Senatusconsulto Macedoniano. l. 1. §. 17. [illegible] l. 13. §. 4. j. de [illegible] l. 83. [illegible]
m Quæ ex nostro contractu originem habēt, ea alteri nō prosunt, nisi ij sint per quos alteri adquiri obligatio possit.
n l. 38. § 17. j. de verbor. obligat.
o Imò possumus. Titul. Codicis. si quis sibi vel alteri emerit. Possumus eum procuratorio nomine emere & locare, l. 2. §. 2. s. eodem.
p l. 49. j. eod. adde Theophilum. §. 1. Institut. de perpetuis & tẽporalib.
† vide l. 49. j. eodem.
q id est, non eas solas, de quibus dictum est, in l. 9. s. eod. Cur in factum actionem potiùs, quã nominatam filius suo nomine mouere poterit? vel ideo, inquit Bartolus, quòd in factum actiones extraordinariæ dantur à prætore æquitatis naturalis vi in qua non ita curatur patria potestas. Dic potius, nominatas actiones parentibus ideo denegatas, quod sint certæ, ideóque facilè & nominatim potuerint excipi. In factum incertæ, & vagæ sunt.
r propter regulam τὰ πταίσματα τῶν κεφαλῶν ἀκολουθεῖ. Caput noxa sequitur. 52. Eclog. 2. cap. 4. adde l. 4. Cod. an seruus ex suo delicto.
s l. 43. in fin. j. eod. l. 22. j. de regul. §. 6. Institut. de inutilibus stipulat.
t l. 32. j. de solutionibus.
u l. 2. s. de except. rei indicatæ.
x vide l. 30. j. eodem.

y sicut fieri solet, l. 6. in fin. s. de precario.
z l. 19. §. 1. s. de precario.
a Hereditati iacent proprietas rei etiam (per obliquum tamen) adquiri potest: quæ directo eidem adquiri non potest.
b l. 33. in fin. s. de adquirend. rer.
c l. 1. §. 29. s. depositi.
d l. 83. §. 6. j. de verbor. obligat.
e Lucratiuæ plures causæ nũquã in eandem personam, & de eadem re concurrũt. vide Socinum regul. 42. §. 60. & ibidem Theophil. Institut. de legatis.
f id est, lucratiua causa, l. 19. in fin. j. eadem.
g ¶ Cur ita? collige ex lege 47. s. mandati. l. 8. §. 13. s. quibus mod. pign.
h l. 2. Cod. eod. l. 8. §. 3. s. quibus modis pign.
i adde l. 18. s. eod. l. 9. s. de euictionibus. §. 6. Institut. de legat.
k l. 11. §. 7. s. quod vi. & ita intellige legem. 11. s. de his qui notãt. legem 37. s. ad leg. Aquil. 152. l. 157. in fin. l. 169. j. de reg. iur.
l quia, vbi non apparet quid actum sit inter partes, loci consuetudo attenditur. l. 50. in fin. s. de leg. 1. vide l. 1. s. de vsuris.
m l. 19 §. 1. s. de iud. l. 22. s. de reb. credit. l. 3. s. de rebus author.
n vide Cuiac. 3. ad African. fol. 29.
o l. 22. s. de reb. credit. l. vlt. in fin. s. de cond. triticaria. l. 59. j. de verbor. obligat.
p vide Cuiac. 7. ad African. fol. 128. 129.
q [illegible] sunt quæ transmare vehuntur nō quæ in eo loco consumuntur. 7. Eclog. ex l. 53. tit. 5. cap. 1.
r 7. Eclog. ex lib. 52. titul. 1. cap. 22.
s l. 4. §. 1. s. de nautico fœnore.
t Eclog. ibid. l. 9. §. 1. s. de vsurp. l. 12. Cod. de contrah. [illegible] empt.
u l. 105. in fin. j. de verb. obligat.
x vt in casu legis. 8. s. de lege commissoria.
y l. 11. s. de reb. cred.
z cum is interim Aquilia nō teneatur, l. 5. §. 1. s. ad leg. Aquil.

a l. 15. §. 1. s. qui testamenta.
b quid de hereditate? vide l. 63. s. de adquirend. hered.
c dict. l. 12. versatem. s. de reb. cred.
d dict. l. 12. in fin.
e l. 3. §. 5. s. de negotiis. adde l. 1. §. 2. s. de contrar. tut.

3 ¶ Et qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur[a].

Diuisio actionum, in reales & personales. 1. & in ex Contractu, ex facto in factum. 2. in ciuiles & honorarias.

25. *Vlpianus*' libro singulari Regularum."

ACtionum genera sunt duo: in rem[b], quæ dicitur vindicatio; & in personam, quæ condictio appellatur. In rem[c] actio est, per[d] quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus. & semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam[e] actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad[f] faciendum aliquid, vel dandum. & semper aduersus eundem locum habet.

1 ¶ Actionum autem quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt. Ex contractu actio est, quotiens quis sui[g] lucri[h] causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & cæteris similibus. Ex facto[i] actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: veluti furtum, vel iniuriam commisit vel damnum dedit. In factum actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio, quæ datur patrono aduersus libertum, à quo contra edictum prætoris in ius[k] vocatus est.

2 ¶ Omnes autem actiones aut ciuiles[l] dicuntur[m] aut honorariæ[n].

De actionibus pœnalibus & de heredibus.

26. *Idem*" libro quinto de Censibus."

OMnes pœnales[o] actiones post[p] litem inchoatam & ad heredes transeunt.

De obligatione inutili.

27. *Papinianus*" libro vicesimoseptimo Quæstionum."

OBligationes, quæ[q] non propriis viribus consistunt, neque[r] officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate confirmantur.

Differentia actionis.

28. *Idem*" libro primo Definitionum".

ACtio[f] in personam[t] infertur: petitio in[u] rem: persecutio in rem, vel in personam, rei[x] persequendæ gratia.

Si prioris obligationis, in posterioris cautione mentio non fiat.

29. *Paulus*" libro quarto Responsorum"

LVcio[y] Titio cùm ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non[z] adiecit "sibi" præter eam pecuniam debitam sibi ex causa iudicati. quæro an integræ sint vtræque Lucio Titio petitiones. Paulus respondit, nihil proponi, cur non sint integræ.

Si seruus effectus libertatem postea consequatur.

30. *Scæuola*' lib. primo Responsorum.'

SEruus effectus, non[a] idcirco, quòd postea indulgentia principali libertatem consecutus est, rediisse[b] dicitur in obligationem creditorum.

De conditione impossibili.

31. *Mæcianus*' libro secundo Fideicommissorum."

NOn solùm stipulationes impossibili[c] conditione[d] adplicatæ, nullius[e] momenti sunt: sed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impossibili conditione interposita, æquè nullius momenti sunt. quia in ea re, quę ex duorum pluriúmve consensu agitur, omnium voluntas spectetur[f]: quorum proculdubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment apposita ea conditione, quam sciant esse impossibilem.[g]

De concurrentibus actionibus.

32. *Hermogenianus*" libro secundo Iuris epitomarum."

CVm[h] ex vno delicto plures nascuntur actiones: sicut euenit, cùm arbores furtim cæsæ dicũtur: omnibus[i] experiri permittit[k], post magnas[l] varietates obtinuit.

An pœnæ persecutio in heredem transeat.

33. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

COnstitutionibus, quibus ostenditur heredes[m] pœna non teneri, placuit, si viuus conuentus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam[n] videri: quasi lite[o] contestata cum mortuo.

De concurrentibus actionibus.

34. *Idem*" libro singulari (de) concurrentibus actionibus.'

QVi seruum alienum iniuriosè verberat: ex vno facto incidit &[p] Aquiliam, &[q] actionem iniuriarum. iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa. & ideò possunt vtræ[x] competere: sed quidam, altera electa alteram consumi.[f] alij, per legis Aquiliæ actionem iniuriarum consumi: quoniam desiit[t] bonum & ęquum esse, condemnari eum[u], qui æstimationem præstitit. sed si ante iniuriarum actũ esset, teneri eum ex lege Aquilia. sed & hęc sententia per prętorem inhibenda est: nisi in id, quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur: rationabiliùs est eam admitti sententiam, vt liceat quam voluerit actionem, prius exercere, quod autem ampliùs[x] in altera est, etiam hoc exsequi.

1 ¶ Si is, cui rem commodauero, eam subripuerit[y], tenebitur quidem & commodati actione, & condictione. sed altera actio alteram peremit aut ipso iure, aut per exptionem. quod est totius.

2 ¶ Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit[z], teneri eum condictione & furti: quinetiam ex locato. & pœna quidem furti non confunditur: illæ autem inter se miscentur. Et hoc in legis Aquiliæ actione dicitur, si tibi commodauero vestimenta, & tu ea ruperis. vtræque enim actiones rei persecutionem continent. & quidem post[a] legis Aquiliæ actionem, vtique commodati finietur. post commodati, an Aquiliæ remaneat in eo, quod in repetitione[b] triginta dierum amplius est, dubitatur. sed verius est, remanere[c]: quia simplo accedit, & simplo subducto locum non[d] habet.

De actionibus honorariis. 1. De contractu magistratus municipalis.

35. *Idem*" lib. 1. ad Edictum prætoris'

IN honorariis[e] actionibus sic esse definiendum Cassius ait: vt quę rei[f] persecutionem habeant, hę etiam post[g] annum darentur: cæteræ intra annum. Honorariæ autem, quę post annum non dantur, nec in heredem dandę sunt, vt tamen lucrum[h] ei extorqueatur, sicut fit in actionem doli mali, & interdicto vnde vi, & similibus. Illæ autem rei[i] persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest. vt cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri. ¶ Item Publiciana, quæ ad[k] exemplum vindicationis datur. ¶ Sed cum[l] rescissa vsucapione redditur, anno finitur: quia contra ius ciuile datur.

1 ¶ In duumuiros & rempublicam etiam actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

De ignominia.

36. *Vlpianus*' libro secundo ad Edictum'.

CEssat ignominia in condictionibus[m], quamuis ex famosis causis pendeant.

De actionis verbo. 1. De actionibus mixtis.

37. *Idem*' libro quarto ad Edictum prætoris.'

ACtionis verbo[n] continetur in rem, in personam, directa, vtilis[o], præiudicium, sicut ait Pomponius. stipulationes etiam, quæ prætoriæ sunt: quia actionum instar obtinent: vt damni infecti. legatorum & si quæ similes sunt: Interdicta quoque actionis[p] verbo continentur.[q]

1 ¶ Mixtæ[r] sunt actiones, in quibus vterque actor est: vt puta finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, interdictum vti possidetis[f] vtrubi.

De literis.

38. *Paulus*" lib. 3. ad Edictum.

NOn figura literarum,[t] sed oratione[u], quam exprimunt literæ, obligamur. quatenus placuit, non minùs valere, quod scriptura,[x] quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur.

De filiofamilias.

39. *Gaius*" lib. 3. ad Edictum prouinciale."

---

a & eum obligat, si ei aliquid abest, *vulgata Haloand.*
b *l.28. l.37. ff. eo. l. vlt. C. de hæredit. vel act. vend. Instit. de actio. in princ.*
c ἐν πράγματι. 52. *Eclog. cap. 24.*
d *l.28. l.35. ff. eo.*
e προσωπική, *Eclog. ibid.*
f *l.3. ff. eodem.*
g vel alterius.
h hæc enim mercatorũ spes esse solet, *l.8. C. de rescindenda.*
i ἀπὸ ἀδικήματος, *Eclog. ibi.* ex peccato, *Hal. vt & in l. 52. in princ. & §.8. ff. eod.*
k *l. vlt. suprà, de in ius vocando.*
l *l.42. ff. eodem.* 3. *Harmenopul.* 3. *§. 27. Theophil.* Instit. *de perpet. & temporalib.*
m *§.7. Instit. de actionibus.*
n *l.35. ff. eod.*
o *l.60. ff. eod.*
p *v. l. 58. ff. eod.* 52. *Eclog. 1. cap. 24. l. vnic. Cod. ex delict. defunct. §.1. in fin. Instit. de perpetuis.*
q *l. 29. l. 210. ff. de reg. iur.*
r obligationes sua natura inutiles hęc tria cõfirmare nõ possunt, nempe, neque officiũ iudicis, neque imperium prætoris, neque legis potestas. Iudex denique, pretor, lex.
f adde 2. ad Herennium.
t *v. l. 35. ff. eo.*
u *l.25. ff. eod. l. 35. ff. eod.*
x *Cuia. 22. obs. 21.*
y vide Cuiaciũ ad Nouellam 119. *c.3.*
z Non renunciat debito ex causa iudicati, qui debitori nouam pecuniã credens, debiti prioris mentionem non facit, *adde l. 85. ff. de legat. 2.*
a Restitutus libertati, in credita priora non recidit *adde l. 2. ff. de bon. damnat.*
b de restitutione actionis, *v. l. 15. ff. eod.*
c Impossibilis conditio in omnibus contractibus vitiatur, & stipulationibus. *l.1. §.11. ff. eodem. l. 7. l.69. ff. de verbor. obligat. §. 11. Inst. de inutilibus stipul. v. quæ notaui ad l.3. ff. de condit. & demonstrat.*
d impossibili conditioni *Vulgat. & Haloand.*
e Imò alicuius. §. 10. *Institut. de heredib. instit.*
f spectat. *Vul. & Haloand.*
g Impossibilis dicitur, vel natura, vel bonis moribus, vel ratione perplexitatis, *l. 16. ff. de condit. instit.* vel facti, quod est admodum difficile, *l. 4. §.1. ff. de statuliberis.*
h vt in actione arborum furtim cęsarum, Aquilia, XII. Tabularum furti: *l.2. ff. quod vi. l. penul. ff. arbor. furtim cæs.* Forcatulum 3. *Cupidinis Iurisperit. numer. 5.*
i non ipso iure, sed per exceptioné & iudicé superioré excluduntur: cùm singulis delictis nõ plures, sed singulæ tantum pœnæ debeantur. *vide Hotom. 27. Illust.*
k *v. l.60. ff. eod.* l ita loquitur Hermogenianus *in l. vlt. ff. pro legato.*
m ¶ vide Titulũ Codicis vt actiones ab heredibus & cõtra heredes & Titulũ de heredictis [illegible] delictis defunctorum.
n transmissam videri *vulgat.* transmissam videri, *Hal.*
o *v. l. 58. ff. eod. vnic. Cod. ex delictis defunctorum.*
p & in Aquiliam & in actionem, *Haloand.*
q quemadmodum eiusdé rei seu effectus causæ plures esse possunt: ita eiusdem causæ plures effectus. *vt hic.*
r vtreque, *Hal. l. 16. in fin. ff. de iniuriis.*
f & ita accipitur vt in *l.14. ff. quod metus causa.*
t *l. 51. inf. ff. de re iudic.*
u num idem in eius successore? *v. l.7. ff. de rei vindicat.*
x *l.41. in f. ff. eod.*
y *l.5. §.8. ff. commodati.*
z [illegible]
a [illegible] *commodati.*
b [illegible]
c non remanere. quidam ita legêre tempore Accursij: Florẽtinam defendit Cuiacius 3. *obser.* 25. & Hotoman. 27. *Illust. in f.*
d locum habet Cuiacius 3. *obser.* 25. & Hotom. 27 *Illust. in f.* adde Robertũ 1. *animad.* 29. & Antonium Mercatorem, 1. *notat.* 29.
e De honorariis actionib' ad *de l.25. ff. eo. l.* [illegible] *in f. ff. eod.*
f Honorariæ actiones rei persecutoriæ, etiam post annum dantur: quæ non sunt rei persecutoriæ, intra annum dantur, nunquã post annũ. Quæ post annum nõ dantur, non dantur in heredé, nisi lucrũ sit ei extorquendum.
g Quæ rei persecutionem cõtinent actiones etiam post annũ dantur. *adde l.* [illegible] *§.1. ff. de vi & vi* [illegible] *l. 8. §.* [illegible] *de precario: adde l. 20. §. 6. ff. de op. noui.*
h *l. 8. ff. reg. iur.*
i *l.25. l.* [illegible]
k *§. 4. Inst. de actionibus.*
l forte legendũ, sed quę in [illegible] sensio in [illegible] tur cuius [illegible] tio, §. 5. *Insti. de actionib.* quę differt à superiore Pauliana de qua §. 4. *Instit. de act.* Hęc datur aduersus dominum: illa non item.
m *adde l. 26. ff. rer. amot.*
n *v. l. vlt. C. de heredit. vel act. vend.*
o *l.1. §.3. ff. de rei vindicat. §.13. & ibi Theophil. Inst. de act.*
p *facit. §. vlt. Instit. de interdictis.*
q & exceptiones, *l.1. ff. de exceptio.*
r *§.20. Inst. de act. l.13. ff. de iudic. l.10. ff. finiũ regund. l.44. §.4. ff. familiæ.*
f *§.4. Insti. de interdictis: l.2. ff. de interdictis: l.3. §.1. ff. vti possidetis.*
t ideóque qui chirographum legat, non legat nudas tabulas chirographi scriptas, sed ipsum debitũ quod oratione eo continetur, *l.44. §.5. l.84. §.7. ff. de leg. 1. l.59. ff. de legat. 3. l.3. §.5. ff. de liberat. legat.*
u oratio & figura literarum hic opponũtur. Figura literarum nihil aliud quàm literæ ipsæ: oratio id quod literis, ita perscriptis mente elicemus.
x *l. 62. ff. mandati.*

Filius-

a Imò, non in omnibus sed in quibusdam *arg. l. 9. ff. eod.*
b Imò non obligatur, *l. 43. ff. eod.*
c *l. 57. ff. de iudiciis.*
d ... tenetur hæreditas. Quæ cœperant à defuncto vel in defunctum ea

u Postquam autem alterutrum periit, reus non habeat electionem. est enim non nisi duorum vel plurium electio.
x ... *Eclog. ibid.*
y hoc casu Titio solui potest, l. 10. *infrà de solutionibus.*
z at id fieri posse negat lex vltima, § 5. *infrà de verbor. obligat.*

FIliusfamilias ex omnibus [a] causis, tanquam paterfamilias, obligatur [b]. & ob id agi cum [c] eo, tanquam cum patrefamilias, potest.

De legatis.

40. *Paulus* lib. 11. ad Edictum.

HEreditariarum [d] actionum locum habentur [e] & legata [f] quamuis [g] ab herede cœperint.

De concurrentibus actionibus.

41. *Idem* lib. 22. ad Edictum.

QVotiens lex [h] obligationem introducit: nisi si nominatim cauerit, vt sola ea actione vtamur: etiam veteres eo nomine actiones competere.

1 ¶Si eodem facto duæ competant actiones: postea iudicis potius partes esse, vt quo plus [i] sit in reliqua actione, id actor ferat. si tantundem, aut minus: id [k] consequatur.

De conditione. 1. Definitio creditoris.

42. *Vlpianus* lib. 21. ad Edictum.

IS, cui sub conditione legatum est, pendente conditione non [l] est creditor [m]: sed tunc, cùm exstiterit conditio: quamuis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem esse.

1 ¶Creditores eos accipere debemus, qui [n] aliquam actionem vel ciuilem [o] habent (sic tamen, ne [p] exceptione [q] summoueantur) vel honorariam [r] actionem, vel in [s] factum.

De patrefamilias, pubere, pupillo, seruo.

43. *Paulus* lib. 72. ad Edictum.

OBligari potest paterfamilias, suæ potestatis pubes, [t] compos mentis. [u] Pupillus [x] sine tutoris auctoritate non obligatur iure ciuili. Seruus [y] autem ex contractibus non obligatur.

De accidentibus obligationum. 1. Die, conditione. 3. modo. 4. accessione. 5. De stipulatione si fundum non dederis, centum dari. 6. De stipulatione, nauem fieri, etsi non fiat, centum dari.

44. *Idem* lib. 74. ad Edictum prætoris.

OBligationum ferè quatuor [z] causæ sunt. aut enim [a] dies in his est, aut conditio [b], aut modus, aut accessio.

1 ¶Circa diem duplex inspectio est. nam vel [c] ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. Ex die: veluti, *Kalendis Martiis dare spondes?* cuius natura hæc est, vt [d] ante diem non exigatur. Ad diem autem, *Vsque ad Kalendas dare spondes?* Placet etiam ad tempus obligationem constitui non [e] posse: non magis quam legatum [f]. nam quod alicui deberi cœpit, [g] certis modis desinit debere. planè post [h] tempus, stipulator vel pacti conuenti [i], vel doli mali exceptione summoueri poterit. Sic & in tradendo [k] si quis dixerit, se solum [l] sine superficie tradere: nihil proficit, quo [m] minùs & superficies transeat, quæ natura solo cohæret. [n]

2 ¶ Conditio verò efficax est, quæ in constituenda [o] obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur. veluti, *Centum dare spondes; nisi* [p] *nauis ex Asia venerit?* sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conuenti, vel doli mali.

3 ¶Modus [q] obligationis est, cùm stipulamur decem aut hominem. nam alterius [r] solutio totam obligationem interimit. nec alter [s] peti potest [t], vtique quamdiu vtrumque est [u].

4 ¶ Accessio [x] verò in obligatione aut personæ, aut rei fit. personæ, cùm mihi aut Titio stipulor [y]. rei, [z] cùm mihi decem aut Titio hominem stipulor: vbi quæritur, an ipso iure [a] fiat liberatio homine soluto Titio.

5 ¶Si ita [b] stipulatus sim, *Si fundum non dederis, centum dare spondes?* sola centum in stipulatione sunt, in ex solutione fundus.

6 ¶Sed si nauem fieri stipulatus sum, & si non feceris, centum: videndum, vtrùm [c] duæ stipulationes sint, pura, & conditionalis, & existens sequentis conditio, non tollat priorem, an verò transferat in se, & quasi nouatio prioris fiat. quod magis verum est. [d]

De manumissione & morte serui debiti.

45. *Idem* libro quinto ad Plautium.

IS, qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit, & is, priusquam super eo promissor conueniretur, decesserit, non tenetur. non [e] enim per eum stetisse videtur, quo minùs eum præstaret.

De furioso, & pupillo.

46. *Idem* libro septimo ad Plautium.

FVriosus, & pupillus, vbi ex re [f] actio venit, obligantur, etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate. veluti si communem [g] fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit. nam iudicio communi [h] diuidundo obligabuntur. [i]

Differentia obligationis & liberationis.

47. *Idem* ex libro decimoquarto ad Plautium.

ARrianus ait, multum interesse, quæras, vtrùm aliquis obligetur, an aliquis liberetur. vbi de obligando quæritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem ad negandum [k]. vbi de liberando, ex diuerso, vt facilior sis ad liberationem. [l]

De surdo.

48. *Idem* libro decimosexto ad Plautium.

IN quibuscumque negotiis sermone opus non est, sufficiente [m] consensu, [n] iis etiam surdus [o] interuenire potest: quia potest intelligere, & consentire: veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, & ceteris.

De actionibus ex contractibus.

49. *Idem* lib. 18. ad Plautium.

EX contractibus venientes actiones in heredes dantur, [p] licèt [q] delictum quoque versetur, veluti cùm tutor in tutela gerenda dolo fecerit: aut is, apud quem depositum [r] est. Quo casu, etiam cùm filiusfamilias aut seruus quid tale commisit, de peculio actio datur, non noxalis.

De tempore.

50. *Pomponius* lib. 7. ex Plautio.

QVod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur: ei [s] potestas est, quolibet eius anni die dandi.

Definitio actionis.

51. *Celsus* lib. 3. Digestorum.

NIhil aliud est actio, quàm ius [t], quod [u] sibi debeatur, [x] iudicio [y] persequendi [z].

Quibus modis obligamur.

52. *Modestinus* lib. 2. Regularum.

---

d ... tenentur in hereditatem. *Cod. de hæredit. act.*
e *vide l. 7. ff. de reb. auctor.*
f *l. 6. ff. de separationib. l. vlt. C. de hæredit. act.*
g Ratio dubitandi hinc sumitur, Si legata ab herede præstantur, igitur legatorum nomine non hæreditas, sed heres tenebitur: & ita legata hæreditariis actionibus non adnumerantur.
h *l. vnic. Cod. condict. ex lege.*
i *l. 34. ff. eodem.*
k nihil Cuiacius 13. *obs.* 25. reprehensus à Roberto 1. *animadu.* 29. Cuiacij lectionem probat Hotomanus 27. *Illustr.* ... argumento legis 1. legis penultimæ ff. *arbor. furt. cæsar.* legis 1. *vi bon. rapt.* legis 1. l. 2. ff. *de publican.* & Antonius Mercator 1. not. 29.
l *l. 54. l. 55. ff. de verbor. signif.*
m hinc illud, Testamenta legatariis penè chirographa sunt, *l. 41. ff. ad leg. Aquil. adde l. 3. ff. de pignorib. l. 50. in fin. suprà, de leg. 1.*
n *l. 10. ff. de verb. sign.*
o *l. 26. ff. eod.*
p *l. 55. ff. de verb. signif.*
q An 30. annorum? vide scholiastem Harmenopuli, 3. *Titul.* 5. *l. 10. l. 155. ff. de verb. signif.*
r *l. 25. inf. l. 35. ff. eod.*
s *l. 25. §. 1. ff. eod.*
t *l. 101. ff. de verb. oblig. l. 2. in fin. ff. de reg. iur.*
u *l. 5. ff. de reg. iur.*
x *l. 189. ff. de reg. iur.*
y *l. 14. ff. eod.*
z 52. *Eclog.* 2. c. 43.
a *l. 6. l. 22. l. 23. ff. eod.*
b αἵρεσις *Eclog. ibid.*
c ἢ γὰρ ἐξ ἀρχῆς, ἢ εἰς πέρας *Eclog. ibid.* aut ab initio, aut ad finem.
d Quod ex aliquo die debetur, ante diem exigi non potest, §. 33. *versic. tempore Inst. de act.*
e *v. l. 4. ff. de seruitutib. l. 46. §. 1. ff. de verbor. obligat.*
f Imò, legatum vsusfructus ad tempus conferri potest, *l. ... ff. de vsufruct. legat.*
g solutione, nouatione, acceptilatione. Tempus verò nihil horum est. Tempus igitur non est modus tollendæ obligationis.
h Quod ad certum vsque tempus debetur, finito tempore exigi non potest.
i *l. 56. §. 4. ff. de verbor. obligat.*
k id est, in tradenda seruitute, *l. 4. ff. de seruitutib.*
l *adde l. 26. ff. de vsurpat. & vsucap.*
m id est, ne impositum ædificium solum sequatur, *Eclog. ibid.*
n Imò, separari potest. potest enim locari & vendi, *l. 1. §. 1. ff. de superficieb.*
o id est, quum obligatio constituitur *Eclog. ibid.*
p putà, inter Kalendas Martias.
q Τρόπος *Eclog. ibid.* r Pars alternatiuæ soluta, totam obligationem perimit.
s nec alterum *vulgat.* nec aliter peti *Hal.*
t quia debitoris est electio, *l. 10. in fin. suprà, de iure dot.*

a respondeo, non ipso iure, sed per exceptionem *dict. l. vltim. §. 5. infrà, de verbor. obligat.*
b ¶*de quo v. l. 115. §. vlt. infrà, de verbor. obligat.*
c *l. 1. in fin. infrà, de stipulat. seruor.*
d hinc collige, stipulatione pœnali nouationem fieri, rem & pœnam simul exigi non posse, *dict. l. 1. in fi. l. 4. §. 7. ff. de doli mali*, nisi nominatim cautū sit de vtroque præstando, *l. 115. in fi. infrà, de verb. obligat.* id est, de pœna exigenda præter id quod etiam pactum est, & promissum, idque rato manente pacto, *l. 16. de transactionibus.* Porro, de hac quæstione, An principalis obligatio pœnali stipulatione nouetur, *v. Hotom.* 10. *Illustr.*
e *l. 26. §. 4. suprà, de noxalib. l. 36. in fine suprà de legat. 1.* aliàs si naturalis interitus rei post moram accidit, ad eum pertinet, *v. Hotom.* 28. *Illust.*
f *adde §. 3. Instit. de oblig. ex quasi contractu: l. 25. §. 16. ff. famil. l. 15. ff. de peculio.*
g Pupillus societate coita, ex communiter gesto tenetur, *l. 33. ff. pro socio.*
h *l. 29. ff. com. diuid.*
i etiam curator, *l. 1. ff. de contrar. tut.*
k Procliuiores ad liberandum, quam ad obligandum esse debemus, *l. 38. ff. de re iud. l. 99. ff. de verb. oblig. l. 5. infrà de pœnis l. 125. infrà de regul. iur.* vide Harmenop. 1. tit. 2. in fin. 2. Feudorum 28. § 1.
l *l. 5. ff. de pœnis.*
m *v l. 2. ff. eod.*
n in his etiam ... *Hal.*
o vt & mutus, *l. 29. ff. de adoptionib. l. 4. §. 1. ff. de pactis: l. 124. ff. de regul. iur.*
p *l. 12. ff. eod. §. 1. Inst. de perpet. & temporalib. act.*
q *l. 12. ff. eod. l. 121. in fi. ff. de verbor. oblig.*
r *l. 7. §. 1. ff. depositi.*
s *v. l. 137. §. 2. ff. de verbor. oblig. l. 17. ff. de regul. iur.*
t δίκαιον 52. *Eclog.* 1. c. 50. *Theophil. Instit. de actionib.* authoritas, facultas, potestas: atque ita tutela dicitur δίκαιόν τι Theophilo & Harmenopulo 5. *tit.* 11. *vide Zasium 2. Responsorū.* 39.
u ἐπορειλόμενον *Theophil.* ὅπερ κεχρεώστηται. *Eclog. ibid.* ex omni sc. obligatione & causa.
x suúmve est Hotomanus 3. *obseruat.* 17. ea verba addenda esse existimat, ne alioquin hæc definitio solis personalibus actionibus congruat. nā quod suum est ad personales obligationes non pertinet, *l. 3. ff. eod l. 23. ff. de rei vindicatione*: quod nobis debetur nostrum non est, *l. 25. ff. eod.* Diuersa sunt, suum esse, & sibi deberi, *l. 27. §. 2. l. 34. ff. de auro.*
y ἐν δικαστηρίῳ *Eclog. ibid. Theophil.* Hoc additum est, vt discernamus solemnes actiones ac iudiciales ab extraiudicialibus hominum postulationibus, vtque sciretur actionibus aduersariū cogi. iudiciū. n. redditur in inuitū.
z τοῦ ἀπαιτεῖν *Theophil.* τοῦ ἀπαιτῆσαι *Eclog. ibid.* Persequi ad extraordinariam actioné pertinet *l. 34. l. 178. §. 2. ff. de verb. signif.* An & excipiendi? vtiq; *l. 1. ff. de exceptionib. adde l. vlt. C. de hæred. vel act.*

a 52.*Eclog*.1.c.51.Dic breuiùs, nam Iurisconsultus hic confundit causas iuris, cum causis facti. Obligamur volentes, seu ex consensu aut lege, vel judice vel superiore imminente. Volentes & ex consensu §.4. (etiam nudo §.9.) re §.1. verbis §.2.re & verbis § 3.facto §.8.vt etiam nutu § vlt.lege vero §.5. iudice §. 6. superiore imminente vt testatore §.7.ꝭ.eo.Consentire nos aut sponte, aut iudice imminente, ostendit lex 84. *inf. ꝭ.de leg*.3.

OBligamur [a] aut re, aut verbis, aut simul vtroque aut consensu, aut lege [b], aut iure honorario, aut necessitate, aut ex peccato.

1 ¶Re obligamur, cùm [c] res ipsa intercedit.

2 ¶Verbis [d] cùm præcedit interrogatio, & sequitur congruens [e] responsio.

3 ¶Re & verbis pariter obligamur, cùm & res [f] interrogationi intercedit.

4 ¶Consentientes [g] in aliquam rem, "ex" consensu obligari necessariò ex voluntate nostra videmur.

5 ¶Lege obligamur cùm obtemperantes [h] legibus aliquid secundum præceptum legis, aut contra facimus.

6 ¶Iure honorario [i] obligamur ex his, quæ edicto perpetuo, [k] vel magistratu [l] fieri pręcipiuntur [m], vel fieri prohibentur.

7 ¶Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod præceptum est. quod euenit in necessario [n] herede.

8 ¶Ex peccato [o] obligamur. cum [p] in facto quæstionis summa constitit.

9 ¶Etiam nudus [q] consensus sufficit obligationi, quãuis verbis hoc exprimi possit.

10 ¶Sed & nutu solo pleráque [r] consistunt.

De actionibus concurrentibus. 1. De eo ad quem res pertinet.

53. *Idem* " lib.3.Regularum."

PLura delicta in vna re plures admittunt actiones. sed non posse omnibus [s] vti, probatum est. nam si ex vna obligatione plures actiones nascantur, vna tantummodò, non omnibus vtendum est.

1 ¶Cùm generaliter adiicimus, *Siue, ad quem ea res pertinebit*: & adrogati & eorum qui iure nobis succedunt personas comprehendimus.

De contractu imaginario.

54. *Idem* " lib.5.Regularum."

COntractus imaginarij [u] etiam in emptionibus [x], iuris vinculum [y] non obtinent: cùm fides facti simulatur non intercedente veritate.

De affectu vtriusque partis.

55. *Iauolenus* " lib.12.Epistolarum."

IN omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat, oportet, affectus [z] ex vtraque parte contrahentium. nam siue ea venditio, siue donatio, " siue conductio, " siue quælibet alia causa contrahendi fuit: nisi animus vtriusque consentit: perduci ad effectum, " in " quod inchoatur non potest.

De seruis.

56. *Pomponius* " lib. 20. ad Quintum Mucium."

QVæcumque actiones, serui mei nomine, mihi cœperunt competere vel ex duodecim tabulis, vel ex lege Aquilia, vel iniuriarum, vel furti: eædem durant, etiã [a] si seruus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. Sed & condictio ex furtiua causa competit: nisi [b] si nactus possessionem serui, aut alienauero aut manumisero eum.

De errore.

57. *Idem* " lib.36.ad Quintum Mucium."

IN omnibus negotiis contrahendis: siue bona fide sint, siue non sint: si error [c] aliquis interuenit: vt aliud sentiat, (putà) qui emit [d], aut qui conducit [e]: aliud, qui cum his contrahit: nihil valet, quod acti sit. & idem in societate quoque coëunda respondendum est: vt, si dissentiant, aliud alio existimante: nihil valet ea societas, quæ in consensu consistit.

De litis contestatione.

58. *Callistratus* " lib. 1. Edicti monitorij."

SCiendum est, ex omnibus causis lites [f] contestatas & in heredem similésque personas transire.

De pupillo.

59. *Licinnius* " *Rufinus* lib.8.Regularum."

PVpillus, mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem iure naturali obligatur: [g] l59 no l

De concurrentibus actionibus.

l60 no 2 60. *Vlpianus* " libro decimoseptimo ad Edictum."

NVmquam [h] actiones pœnales [i] de eadem [k] pecunia concurrentes alia aliam consumit.

De nuda Scriptura. 1. De constitutione Salarij.

61. *Scæuola* " lib.28.Digestorum."

PRocurator Seij admisit subscriptionem ad argentarium [l] vascularium in verba infrascripta: Λούκιος Καλάνδιος ἐπέγνων, καθὼς προγέγραπται, ὅτι λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι τόσα: id est. *Lucius Ka ādius recognoui, quemadmodum suprà scriptum est, reliqua* [m] *à nobis debentur tot illi*, quæro, an Gaium Seium obligare potuit, respondit, Seium, si alioquin obligatus non esset, non, propter quòd ea scriptura, quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse.

1 ¶Seia, cùm salarium constituere vellet, ita epistolam emisit: *Lucio Titio salutem si " in " eodem animo & eadem affectione circa me es, qui semper fuisti: ex continenti, acceptis literis meis, distr. cta re tua, veni. hoc tibi, quamdiu viuam, præstabo, annuos decem. Scio enim, quia vàlde me benè ames.* quæro: cùm & rem suam distraxerit Lucius Titius & ad eam profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his epistolis salarium annuum debeatur. respondit ex personis [n] causisque eum, cuius notio sit æstimaturum, an actio danda sit.

---

b *v. Cuiacium* 17.*obseruat*.18.
c *l.1 §.2.ꝭ.eod.*
d *d.l.1.§.7.*
e congrua *vulg. Hal.* σύμφωνος *Eclog. ibid. Theop. Instit. de verb. oblig.* congruenter, *l.1.§.vlt.ꝭ.de verb.obl.*
f cum & res, & interrogatio intercedit *Vul. Hal.*
g *l.2 ꝭ.eo.*
h Lege obligatur non tantum qui contra, sed & qui secundum præceptum legis facit, *Eclog. ibid. vide Cuiac.* 17 *obs*.18. hinc lex dicitur Reipublicæ cõmunis sponsio, *l.1. inf. ꝭ. de legib.* quòd in legum obseruationem quilibet ciuium (vel solo incolatu, idque tacitè) spondere & iurare videtur.
i πραιτορίως *Ecl. ibid.* Ius.n.Prætoris honorariũ solemus appellare, §.7. *Instit.de iustitia & iure.*
k καὶ τὸν παραγγελθέντι τῷ πραίτωρος *Eclog. ibid.* quæ lectio est sincera.
l ὑπὸ τῶν ἀρχόντων *Ecl ibid.*
m Sunt.n.alia interdicta, quibus iubemur quid facere, vt Edictalia. sunt & alia prohibitoria, *l.1.§.1 ꝭ.de interdictis.*
n Necessarius heres, necessario obligatur, §.1. *Inst.de hered. qualit.*
o ex facto *Vulg.*
p Hic actio ex peccato est, quotiens ex facto quis tenetur: sic è contrario, *l.25.§.1.ꝭ.eod.* Ex facto actio est, quoties ex eo quis teneri incipit quod ipse admisit, veluti furtum: vel vt ait Ecloga ἔνθα τις ἁμαρτήσῃ.
q *l.2.ꝭ de pactis: l.35.in fin.ꝭ.de verb.oblig.*
r Non omnia: vt verbis obligatio, *v.l.1.§.2.ꝭ.de verb.obl.* quædam tamen consistunt hæres nutu institui non potest, *l.29.C.de testa.* vel quia natura aut solemnitas est impedimento, vel quia etiam interdum qui annuit aduersatur *Gal. 2 de decretis Hippocratis apud Duarenum in l.1.§.3.ꝭ.de verbor oblig* Quædam contra nutu consistunt. veluti, nutu iubere possumus vt adeatur hereditas, *l.93.§.1.ꝭ.de adq.hered.l.65.§.3.ꝭ.ad Trebel.* relinquimus fideicommissum *v.l.21.ꝭ.de leg.3.l. 22. C. de fideic.* & legatum 44. *Ecl.1.c.132.* Delegamus etiam nutu, *l.17.ꝭ.de nouationib.* paciscimur, iubemus *Cuiac.ad l.1.§.2.ꝭ.de verb.oblig.adde Vlpianum.25.§.3.*
s *l.5.l.6.ꝭ.de except.rei iud.adde l.60.ꝭ.eod.v.Hotom.Illust.27.*
t *l.181.ꝭ.de verb.signif.*
u τὰ εἰκονικὰ συναλλάγματα 52.*Eclog.1.c.53.*
x *v.l.55.ꝭ. de contrah. empt.l.10. Cod.de distract.pignor. l.16.ꝭ.de reg.iur.* & transactionibus, *l.46.ꝭ. locati*: 2 *F...rum.* 9.§.1. & in nuptiis, *l.3?.supra de ritu*: transactionibus, *l.21. C. de transactionibus.* in pignoribus *l.10. C.de distract. pignor.* in donationib. arg *l.8.C.de donat.*
y obligatio iuris est vinculũ.
z *l.13.in f.ꝭ.eod.l.1. §.3.in fin.ꝭ.de pactis.*
a *l.14.ꝭ.eo.l.5.in f.ꝭ.de seru.corrup.*
b ¶*l.10.§.2.ꝭ.de condict.furt.*
c *l.6.§.1.ꝭ.de off.præs.l.15.ꝭ.de iurisdict.l.2.ꝭ.de in integ.restit.l.2.ꝭ.de iudiciis.l.11.§.8.ꝭ.de interrogationib.l.18.ꝭ.de reb. credit. l.1. inf. quod falso tut.l.2. ꝭ. de aqua & aquæ pluu. l.2.ꝭ. ..., l.15.§.5.in f. quod vi. l. 76.l.92.l.116.ꝭ.de regul. iur. v.l.9.C.de iur. & facti.*
d *l.9.suprà de contrah.empt.*
e *l.52.ꝭ.locati.*
f Litis contestatio institutam actionem producit atque perpetuat, *l.26.l.33.ꝭ. eo.adde l.2.ꝭ. de rei vind.l.9.§.2.ꝭ. de iureiuran.l.vlt.ꝭ.de fideiussorib. tutor.l.86.l.87.l.139.l.164.ꝭ.de reg. iur. §.1.Institu. de perpetuis: l.vnic.Cod. ex delictis;* atque ita actor meliorem suam causam facit contestando: interdum tamen deteriorem: qua de re vide omnino Hotomanum 3.*obs.*28. vbi tractat de effectibus variis litis cõtestationis.
g *l.41.ꝭ.de condict.indebiti.* Imò, iure naturali obligatur, *l.vlt.ꝭ.de iureiurando: l.21.ꝭ.ad leg.Falcidiam l.25.§.1.ꝭ.quando dies legat.l.1.in fin.suprà, de noxalibus l.1.inf.ꝭ.de nouat.l.44.l.95.§.4.infrà, de solutionib.* Solue, Non obligatur naturaliter, si sit infans: aut infantis proximus *l.111.ꝭ.de regulis iuris.* obligatur si est factus locupletior *l.13.l.14.ꝭ.de condict.indebiti.* h *l.32.ꝭ.eod.l.2.ꝭ.de priuat.delictis: l.130.ꝭ.de regul.iur. §.1.in fin.Instit.si quadrup.l.vnic.C.quando ciuilis actio.*
i *l.26.ꝭ.eod.* k de eodem peccato *Hotom.27.Illust.*
l *de quo v.l.9.ꝭ.de auro.l.31.ꝭ locati.*
m vide quæ scripsi *ad l.24.ꝭ.depositi.*
n *adde l.1.§.10.ꝭ.de extraordin.cognitionib.*

3 no 2

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM,

PARS SEPTIMA.

LIBER XLV.

De[a] verborum[b] obligationibus.[c]

De voce & auditu. De muto surdo, infante & absente. 1. *De discessu, & reuersione stipulatoris.* 2. *De responsione Quidni? De nutu.* 3. *Si respondens adiiciat, vel detrahat aliquid obligationi.* 6. *De lingua.*

Vlpianus libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

STIPVLATIO non potest confici nisi [d] vtróque loquente [e]. & ideo neque mutus [f], neque surdus [g], neque infans stipulationem contrahere possunt: nec absens [h] quidem, quoniam exaudire inuicem debent. [i] Si quis igitur ex his [k] vult stipulari: per seruum[l] præsentem stipuletur, & adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit: iubeat [m], & erit quod iussu obligatus.

1 ¶Qui præsens interrogauit, [n] si, antequam [o] sibi respondereretur, discessit: inutilem efficit stipulationem. Sin verò præsens interrogauerit [o], mox discessit, & [p] reuerso responsum est: obligat [q]. interuallum enim medium [r] non vitiauit obligationem [s].

2 ¶Si quis ita interroget, *dabis?* responderit, *quid ni?* [u] & [v] is vtique in ea causa est, vt obligetur [t]. Contrà si sine verbis adnuisset. non tantùm [u] autem ciuiliter, sed [x] nec [y] naturaliter [z] obligatur, qui ita adnuit. & ideo [a] rectè dictum est, non obligari pro eo nec fideiussorem quidem. §2 n°1

3 ¶Si quis simpliciter [b] interrogatus, responderit, *si* [c] *illud factum erit, dabo*: non obligari eum, constat. Aut si ita interraogatus, *Intra Kalendas quintas* [d]? responderit, *dabo idibus*: æquè non obligatur [e]. Non enim sic §3 n°2

a 3. *Instit.* 16. *de obligationib. Paul.* 5. *sent.* 7. de contrahenda & committenda stipulatione 8. *C.* 38. περὶ ἐπερωτήσεων καὶ ἐπερωτώντων, ἐπερωτωμένων de stipulationibus, stipulantibus, & stipulato promittentibus 24. *Eclog.* 9.

b Verba, de quibus hic agitur, non sunt inania & simplicia vt in pactis, *l.* 7. *in fin. C. comm. rerum iudicii:* sed solennia, quorum solennitas inducta est de iure ciuili (est. n. stipulatio, quoad formam non originem, *v. l.* 8. *in f.* ꝟ. *de acceptilationibus*, contractus iuris ciuilis, & quidem nominatus, *l.* 1. *in f.* ꝟ. *de pactis:* stricti iuris, *l.* 99. ꝟ. *eod.*) firmandæ cuiusque obligationis gratia *Paul.* 5 *sent.* 7. §. 1. & ne quis alteri temere existimaretur promisisse, sed consulto consilio, vnde stipulatio dicitur. Stipulum. n. veteres firmum dixere *Paul. ibid. Inst. eod. Isidor.* 5. *c.* 24. Sola verba conuentiones non firmant, sed etiam litteræ, quin & arra, vnde quidam eam dici putant παρὰ τὸ ἀῤῥαβὼν, id est, firmo *v. Cuiac. Inst. eo.* Porro quod firmatur præsupponit aliud quod firmet. firmatur verò consensus & causa contrahentium, solenni interrogatione & responsione. hinc stipulatio sine causa non valet, *l.* 2. §. 3 ꝟ. *de doli.* atque ita stipulationes solę non subsistunt, sed ex aliis obligationibus pendẽt. Quid? stipulatio mutat ne naturam conuentionis, puta emptionis, quæ est bonæ fidei, vt ea sit stricti iuris? nullo pacto, quin potius stipulatio regitur ex natura contractus, super quo interponitur. Firmat conuentionem, sed non abolet. Firmat, nam stipulatio innominato contractui coniuncta, efficit vt re integra non sit locus pœnitentiæ, *l.* 40. *Cod. de transactionibus: l.* 3. *Cod. de rer. permutat.* non abolet, quia remanet conuentio. Quid? verba, de quibus hic agitur sunt ne symbola quibus contrahentes testantur se conuentioni stare? quidam existimant. Nam & in testium rogationibus, aurium attrectationes (auris enim Memoriæ: vt frons, Genio: digiti, Mineruæ, genua, Misericordiæ erant consecrata) in deferendi honoribus, χειροτομοὶ, id est, manuum porrectiones (hinc χειροτονίαι.) Quibusdã tamen χειροτόμος manus iniectio est. in manumissionibus, alapæ & circumductiones erant symbola *v. Nouell.* 81. Cuiacius verò *hic* negat, quia verba non sunt symbola, nisi sint allegorica: aliàs, rem, in mutuo, litteras & consensum, in emptione fore symbola, *adde l.* 7. *paragrap.* 2. *suprà de pactis.*

c veris scilicet vel saltem fictione, vt in dote *l. vnica. Cod. de rei vxoris actione.*

d Verba, sunt præsentium non absentium. hinc Ouidius *de Ponto.* Litera pro verbis. nuntius est epistola viua. Epistola, tacitus nuncius *Epictetus.* Hinc, & passim ex hoc titulo, colligere possis, nouem requiri in stipulatione: sermonem *vt hic:* (est enim sermo de natura & essentia stipulationis) interrogationem & responsionem, responsionem conformem & cõgruam interrogationi, factam incontinenti, inter præsentes, inter eos qui se exaudire vel intelligere possunt; saltem per interpretes: consensum, promissionem vt qui promittit, dare vel facere aliquid, *l.* 2. *infrà eodem* postremò, vt de suo, non alieno facto promittat.

e Qui loqui non potest, stipulari non potest, *l.* 70. *in fin.* ꝟ. *eod.* At is potest scribere? qui scribit, non dicitur propriè loqui *l.* 75. ꝟ. *de legat.* 3. & tamen vetitus cum aliquo sermones serere, ad eum scribere, iure non potest? *v. Ripens. hic num.* 58. *Alciat. hic numer.* 28. Quid? An mutus testis esse potest? vtique, si litteras sciat *vide Ripens. num.* 37.

f omnino *paragraph.* 7. *instit. de inutilibus stipulat.* nam aliud est in balbo, blæso & similibus.

g omnino. nam in surdastro aliud, *l.* 1. *in fine suprà de obligationibus.*

h stipulatio inter absentes concepta, est inutilis.

i *v Paul.* 5. *sentent.* 5. §. 2. §. 12. *Institut. de inutilibus stipulationibus: v. l.* 3. *Cod. de inutilibus stipulationibus:* & in eo differt ab aliis contractibus, qui literis & ab absentibus explicari possunt.

k excipe tamen infantem pueritiæ non proximum *argum.* §. 10. *Institut. de inutilib*

l stipulat. nam is velle non potest vt seruus præsens stipuletur, quod hic dicitur.

l & meritò: ne alioquin sine suo vitio afflictis detur afflictio. potest itaque seruus defectum vocis & auditus domini supplere. & ita restringe regulam qua dicitur, Ex persona domini diiudicandum, an ipse seruus capere possit, *l* 12. §. 2. *suprà de leg.* 1.

m ¶quouis modo, etiam per epistolam nam iussus verba non requirit, *l.* 1. §. 2. ꝟ. *quod iussu.*

n sensus est, Si præsens interrogetur & absenti respondeat, nihil agit *Cuiac. hic.*

o interrogauerit, & antequam responderetur discessit. *Vulgat. Haloan.*

p & mox reuerso *Corras. hic.*

q obligatur *Vulgat.*

r modicum *Vulgat.* non longum, quale est vnius diei (nam quod postera die fit, non fit in continenti, *l.* 12. ꝟ. *titul. prox.*) dummodo tamen intermedio tempore nullum extraneum actum fecerit, *l.* 137. ꝟ. *eodem.* Dico amplius longum fit, si illo modico tempore ad actus extraneos, ceu extranea negotia diuerterit. Cur autem veteres extraneo actu stipulationem vitiari voluerunt? ne forte promissor oblitus suæ interrogationis, aut de ea non cogitasse causaretur. ideóque pactum magis quàm stipulationem inire voluisse. *l.* 7. §. 12. *in f.* ꝟ. *de pact. Duar.* Extranea negotia interpretor, quæ nihil commune habent cum stipulatione *v. quæ notani ad l.* 6. ꝟ. *titul. prox.*

s nisi stipulator aliquid intermedio illo tempore egerit, ex quo appareat eum cœptam stipulationem omisisse, *l.* 137. *infrà, de verbor. oblig.*

t Cur ita? an quia interrogatio ad firmat? *adde l.* 11. §. 5 *in fin.* ꝟ. *de legat.* 3 vt vult Zasius: an, potius vt vult Duarenus: quod sufficiat verbis æquipollentibus aliquid facere, *l.* 136. ꝟ. *eod. l.* 10. *Cod. eod.* §. 1. *in fin Inst. eod.* §. 5. *in fin. Instit. de inutilibus stipulat.* (qui textus valde est singularis qualia sunt illa μὰ ἐγὼ *l.* 39. §. 1. *suprà de leg.* [illegible] τέλεις [illegible] *l.* 12. *Cod. de fideiussoribus.* vbi etiam quidam legunt τὶ μή. qui [illegible] cum etiam impertinentia verba pertinentibus addita non vitient. *l.* 65. ꝟ. *eodem.* An verò, quòd hoc verbum vi ipsa promissionem includat, vnde à Donato inter verba promittendi ponitur) vt vult Cuiacius: vt qui eo vsus sit, videatur ita respondisse. Quidni dabo: Certè dabo. Terentius *in Eunucho.* Patris cognatum atque æqualem Archedemidem nostri? quidni. *& in Heauton.* tenes quid dicam? quidni, vt hinc colligere possis. Verba quidem in stipulatione pro forma desiderari: sufficere tamen si ex interpretatione consensus percipi possit.

u non tantum enim non ciuiliter *Hal.* quam lectionem probat Corrasius *hic*: reprehensus eo nomine à Roberto 1. *rec.* [illegible] & à Duareno *hic.*

x huc facit quod notat apud veteres Maretus, *non modo, sed ne,* pro *non modo, non* legi: idque genus loquendi à Græcis ductum esse 10. *Variar.* 7.

y i. non modo, non ciuiliter. Ex stipulatione nutu facta, non oritur etiam naturalis obligatio. & sic inutilis stipulatio non valet vt pactum (quod iure naturali obligat) vel vt constitutum *l.* 1. §. 4. ꝟ. *de pecun. const.* Imò, valet vt pactum. *l.* 27. §. 9 *in f.* ꝟ. *de pact. l.* 5. ꝟ. *de rescind. vendit. l.* 8. *l.* 19. ꝟ. *de acceptilationib.* solue. his locis agitur de acceptilatione, non de stipulatione. Liberationis. n. maior est fauor, quam obligationis *Cuiac. hic.*

z Imò naturaliter obligatur qui annuit. nam nutus est significatio voluntatis *l.* 65. §. 3. ꝟ. *ad Trebell. v. quæ notani ad l.* 2 *in f.* ꝟ. *de obligat.* quin & aliqui sunt qui præter hominum morem caput inclinantes dissentiunt *Galen lib.* 2. *Decret. Hippocrat. & Galeni apud Duarenum hic.* Scite. Qui sic adnuit, non obligatur naturaliter quasi ex pacto & consensu, quia non paciscendi, sed stipulandi animus fuit.

a quia vt fideiussor obligetur naturalis aliqua obligatio esse debet, *v. l.* 6. *in f.* ꝟ. *de fideiussorib.* hic autem nulla est.

b id est, purè.

c i. responderit condicionaliter. §. 5. *Inst. de inutilibus.*

d i. quintum mensem.

e est ita vel ideo quòd diuersitas in tempore vitiat stipulationem.

† §.5.*Instit.de Inutilibus stipulat.*
a adiicitur aliquid vel detrahitur *Vulgat.Hal.*
b Disparitas quæ ilicò placet, intelligitur reducta ad paritatem.
c & mihi placeat diuersitam responsionis: eo enim casu in minimam summam valere responsio seu obligatio.

respondit, vt interrogatus est. Et versa vice si interrogatus [a] fuerit [a] sub conditione †, responderit purè: dicendum erit, eum non obligari. Cùm adiicit [a] aliquid, vel detrahit obligationi: semper probandum est, vitiatam esse obligationem: nisi stipulatori diuersitas responsionis ilico [b] placuerit. tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur.

4 ¶ Si stipulanti mihi decem, tu viginti [c] respondeas: non esse contractam obligationem nisi [d] in decem, constat. Ex contrario quoque si, me viginti interrogante, tu decem respondeas: obligatio nisi [e] in decem non erit contracta. licèt enim oportet congruere summam: attamen manifestissimum est, viginti [f] & decem inesse.

5 ¶Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum &[g] Stichum spoponderis: Stichi adiectionem pro superuacuo habendam puto. nam si tot sunt stipulationes, [h] quot corpora: duæ sunt quodammodo [i] stipulationes [k], vna vtilis, alia inutilis, neque vitiatur [l] vtilis [m] per hanc inutilem.

6 ¶Eadem [n], an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latinè interrogauerit, respondeatur ei Græcè: dummodò congruenter [o] respondeatur obligatio constituta est. Idem per contrarium. Sed vtrùm hoc vsque ad Græcum [p] sermonem tantùm protrahimus: an vero & ad alium, Pœnum fortè, vel Assyrium, vel cuius alterius linguæ, dubitari potest. & scriptura Sabini, sed [a] & [a] verum [q] patitur, vt omnis [r] sermo contineat verborum obligationem. ita tamen, vt vterque alterius linguam intelligat siue per se [s], siue per verum [t] interpretem.[u]

Diuisio prima in stipulationes dandi, & faciendi. 1. Secunda in diuiduas & indiuiduas.

2. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

Stipulationum quædam[x] in dando [y], quædam in faciendo [z] consistunt.[a]

1 ¶Et harum omnium quædam [b] partium præstationem recipiunt [c], veluti cùm decem dari stipulamur. quædam non recipiunt: vt in his, quæ natura [d] diuisionem non admittunt, veluti [e] cùm viam, iter, actum stipulamur: quædam partis quidem dationem natura recipiunt, sed [f] nisi tota dantur, stipulationi satis non fit, veluti cùm hominem generaliter [g] stipulor, aut lancem, aut quodlibet vas. nam si Stichi pars soluta sit: nondum in vlla [h] parte stipulationis liberatio nata est: sed aut statim [i] repeti potest [k], aut in [l] pendenti est [m], donec alius detur. Eiusdem † conditionis est hæc stipulatio, [n] *Stichum aut Pamphilum dari?*

2 ¶Ex his igitur stipulationibus ne heredes [o] quidem pro parte soluendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint. non enim ex persona heredum, conditio obligationis [p] immutatur. Et ideo si diuisionem res promissa non recipit, [q] veluti [r] via: heredes promissoris singuli in solidum tenentur [s]. Sed quo casu vnus ex heredibus solidum præstiterit [t]: repetitionem [u] habebit à coherede, familiæ erciscundæ iudicio. Ex quo [x] quidem accidere Pomponius ait [y], vt & stipulatoris viæ vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant [z], quia [a] per singulos adquiri seruitus non potest. sed [b] non facit inutilem stipulationem difficultas [c] præstationis.

3 ¶ Si tamen [d] hominem [e] stipulatus, cum vno ex heredibus promissoris egero [f]: pars dumtaxat ceterorum [g] obligationi supererit, vt & [h] solui potest. Idémque est, si vni ex heredibus accepto latum [i] sit.

4 ¶Idém[a]que [k] [a] est in ipso promissore, & fideiussoribus eius, quod diximus in heredibus.

5 ¶ Item si in facto [l] sit stipulatio, veluti si ita [m] stipulatus fuero, [n] *per te non* [o] *fieri, neque per heredem tuum quo minus mihi ire agere liceat?* & vnus [p] ex pluribus heredibus prohibuerit: tenentur quidem [q] [a] & [a] coheredes eius [r]: sed familiæ erciscundæ iudicio ab eo repetent, quod præstiterint. hoc & Iulianus, & Pomponius probant.

6 ¶Contra [s] autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, sibi heredique suo agere licere, & vnus ex heredibus eius prohibeatur: interesse dicemus, vtrùm in solidum committatur stipulatio, an pro parte eius, qui prohibitus est. nam si pœna [t] stipulationi adiecta sit: in solidum

d Imò, nec in decem quidem §.5.*Institut. de inutilib.stipul.l.52.* *§.locati* solue, ibi ilico nō placuit diuersitas responsionis: hic, placuit *arg. §. in fin. §. eod.* vel in d.§.5. Inutilis dicitur stipulatio totius non partis, in toto ipso non in parte.
e Imò, ne in decem quidem *d. §. 5.* solue vt suprà.
f *l.9.in fin.§. de in litem iurando v.l.9.§.3.in fin.§. de heredib.instit.l.76. §. de except. rei iudic. 80. de reg.in 6.*
g i. tu responderis copulatiuè: hic certè responsio petitionem exuberat. ideóque in responsione inest id quod petitum est, vt mirum non sit valere huiusmodi stipulationem, *vt hic: l.12.§.de pecunia constit. l.34. Cod. de donationib.* Aliud est in alternatiua responsione, quæ dubia est, *l.83.§.2.§.eod.* & breuiter, hic simplici interrogationi non obest coniuncta. sed alternatiua responsio.
h id est, responsiones *Zas. adde l.29.§.eodem.*
i hæc dictio, nota est improprietatis.
k id est, responsiones, *Zas.*
l quoties agitur de rebus quę separari possunt, non de connexis & indiuiduis, *l. 7. in fin. suprà, de receptis.* quia interdum inutile per vtile corroboratur, *l.1.§.1.Cod.de rei vxor.*
m *c.37.c.73.de reg.in sexto.*
n vide *Theophilum §.1.in f.Inst.de verb.obligat.*
o vt sensus saltem verbis congruat, *v l.52.§.2.suprà, de obligationibus.*
p Græcè stipulatio fieri potest, *vt hic:* & acceptilatio, *l.8.in fin. infrà, de acceptilat.v. quæ notaui ad l.11.suprà, de legat.3.*
q id est, æquitas, vtilitas commerciorum.
r non tantum Latinis, licèt stipulatio introducta sit à Romanis & iure ciuili.
s *§.1.versic.vtrum Institut.eodem.*
t ideóque si falsum reperitur, veritati locus supererit, vt est exemplum in Plauti Penulo. Et deceptus restituitur ex clausula generali *suprà ex quibus caus. maior.*
u & quidem vnicum, etiam ipsum notarium, *v.Zas.hic numer. 6.* licèt aliàs vni testi non credatur, *l.9.Cod. de testibus.* sed hoc receptum est propter communem consensum partium, facit lex 14.*d.§.de dote præleg.* Idem est, si publicè ad id muneris fuit positus, *l.vlt. Cod. de ponderatorib.* neque placet distinctio quam ponunt inter testem & & interpretem. *Mantica.3.de coniecturis vltimarum voluntatum in fine.* Quid enim agit hic interpres quàm vt testimonium vtrique præbeat? De renumeratione interpretis, vide legem vltimam *§.de proxenet.*
x *v.l.5.§.1.§.eodem.* Diuisio stipulationum sumpta à materia.
y ita vt dominium transferatur, *l.75.in f.§.eod.* aliàs qui dat facit, *l.218.infrà, de verbor. signif.* Facti vocabulo datio comprehenditur, *l. 60. infrà de conditionibus & demonstrat.*
z tradendo, *l.28.l.75.§.7.§.eod.* vel non faciendo *d.l.60.l.75.§.7.§. eod.* Non factum sub facto continetur. Qui abstinet, facit.
a adde, quædam in dando & faciendo coniunctim, vt reddere rationes, *l. 82.§.de cond. & demonstr.* & certè Iurisconsultus hanc tertiam speciem mixtam omittit, de qua agitur *l.13. Cod. eod.* & si quodammodo sub duabus simplicibus expressis mixti casus intelligi videantur, *arg.l. 13.§.de liberis.*
b Stipulationum quædam diuiduæ quædam indiuiduæ. Quoad diuiduas, pro parte solui potest, *§.eod.l.8.§.eodem.*
c vt stipulationes quantitatis & pecuniæ, speciei ceu corporis certi *l. 9. §. 1.§.de solut.* Quantitas, numero: species certa, vt Stichus, intellectu diuiditur, *l. 66. §.2.§.de legat.2.l.5.§.de stipul.seruor.* Incerta, vt homo, eius pars solui potest, *l.9.§.1.§. de solutionib.* de qua Macrobius, Nauem si diuidis nec tu nec socius habebitis. quo in genere peccauit Q.Fabius Labeo aduersus Antiochum.
d Diuiduum & indiuiduum, aliud à natura, aliud à lege, *l.26.in f.§. de leg.1.* Incorporalia natura sunt indiuidua. Diuidua sunt à natura, vt corpora quæ facto hominis possunt diuidi: lege, quæ non nisi commode diuidi possunt.
e i.vt seruitutes, *v.l.72.§.eod.l.17.§.de seruit.* excepto vsufructu, *l.1.§.9.§. ad leg.Falc.*

f ¶ hic magna oritur confusio: pro parte solui possunt, & tamen solida sunt præstanda. Pars est in petitione, solidum, in præstatione, *l.85.in pr.§.4.§.eod.*
g *l.32. in fine suprà de cond. indebit.* non specialiter, vt cum dixi Stichum, sed incertum.
h in nulla *Hal.* Imò, in aliqua, *l.9. §. de solutionib. l.17.§. de acceptil.* quin, videtur creditor pattem recipiens non præiudicare.
i hoc corrigitur, *infrà eodem.*
k pars quæ data est sc. vt indebita.
l *l.26.§.13.suprà de condict. indeb.*
m condictio scilicet.
† *l. 32. in fine suprà de condict. indeb.* & sic obligatio generis & alternatiua exequantur, *vt hic:* interdum tamen differunt de quo vide Zasium *2.Respons. vlt.*
n alternatiua *l.85.§.4. infrà eodem.*
o Quæ dicta sunt superiori §. de promissore, eadem hic dicuntur de eius successore.
p generis scilicet.
q *l.72.infrà eodem, l.17.§.de seruit.*
r *l.25. infrà 10. suprà familiæ erciscundæ.*
s excipe §. §.4.
t Consultiùs faciet iudex, si antequam eum condemnet, tempus præstituat ceteris coheredibus, intra quod seruitutem præstent, *l.11.§.23.suprà, de legat.3.*
u *§.5. in fin. infrà eodem. & d.§.10.*
x id est, à contrario. vt sit sensus. Vt promissoris seruitutis heredes tenentur in solidum, ita & stipulantis in solidum agunt, *l. 9. in fin. supra de seruitutib.rustic.l.25.§.9.§.famil.*
y *l.17.§ de seruitutibus.*
z & malè *§.eodem.*
a Ratio dubitandi ea est. Non potest seruitus ab vno dominorum in fundum communem adquiri, *l.19.suprà, de seruitutibus rustic. l. 4. paragrap. 3. in fine suprà si seruit. vindic.* Non potest igitur hæreditaria seruitus ad plures transferri. alioquin res deueniet ad eum casum à quo incipere non potest.
b Ratio decidendi. Licèt præstatio seruitutis iuris subtilitate sit impossibilis ex æquitate tamen, respectu eius quod interest agentis, possibilis est, licèt difficilis: *l. vltim. infrà, de stipulationibus prætoriis:* ad æstimationem eius quod interest recurritur, vt ita cesset difficultas, *l. 4. paragraph. 3. si seruitut. vindicet.*
c *l.137.§.4.§.eod.l.vlt suprà, de act.empt.*
d exceptio *§.2.in versic.sed quid casus §.eodem.*
e in genere.
f An sola litis contestatione, vt vult Corrasius? An verò impetrata à reo sententia absolutoria, vt vult Duarenus? Placet quod ait Bartolus, In obligatione generis non contingere liberationem per solutionem, sed per sententiam & acceptilationem. ídque Cuiacius probat: quia nec petitione inducitur inter duos reos diuisio, *l.23. C. de fideiussoribus.*
g cohæredum scilicet.
h vt exsolui possit *Vulgat.Hal.*
i *l.17.infrà, de acceptil.*
k sensus est, Vt inter heredes promissoris, ita in eiusdem fideiussores generis stipulatio diuiditur: si verò obligatio diuidua, iuuantur epistola D. Hadriani § 4. *Institut. de fideiussoribus.* si indiuidua, in solidum.
l De stipulationibus faciendi tractare incipit. Facti appellatione non faciendi stipulatio continetur.
m *l.85.§.3.§.eodem: l.25.§.12.l.44.§.5.§.familiæ.*
n In pactis personalibus id expedit stipulari. nam realia descendunt ad heredes.
o solet hoc adiici pro constitutæ seruitutis conseruatione.
p In promissione facti de non præstando impedimento, vno ex heredibus prohibente omnes tenentur, salua eis actione contra prohibentem.
q pro parte hæreditaria sc.*l.4.§.2.§.eod. Accurs.Duar.Cui.Corras.*
r quia dum ab vno prohibeor, non in partem prohibeor, sed in totum: & sic prohibitio mihi indiuidua est, *l.3.4.§.1.§.eodem.*
s non vt vno heredum promissoris committente in stipulationem defuncti, cæteri cohæredes tenentur: ita vno ex hæredibus stipulatoris prohibito, eius cohæredes agent, nisi pœna sit subiecta.
t Indiuidua est pœnæ stipulatio seu promissi.

a ſtricto iure.vt etiam non prohibentes pœnam poſſunt petere.
b Deciſio ſumpta ex æquitate.
c quia nihil eorum intereſt in effectu. intereſt autem alterius.i.eius qui prohibitus cui ius ſuum auferre eſt iniquum. & ita reſtringe legem 38.§.17.ꝫ.eod. quæ ait,etiam dari actionem pœnalem ei cuius nihil intereſt. d ſi verò, *Vulg.Hal.*

e Nam vno ex hæredibus promiſſoris controuerſiam faciente, omnes tenentur: vni ex hæredibus ſtipulatoris controuerſia facta, is ſolus habet actionem.
f Solebat huiuſmodi ſtipulatio interponi ad contractus geſti, præſertim emptionis, conſeruationem, *l.* 37.ꝫ.eo.
g cuius fit mentio in *l.*2.§.5.ꝫ.eo.
h *l.*38.§.17.ꝫ.eo.
i *d.*§.5.*l.*4.ꝫ.eo. *l.*25.§.12.ꝫ.*familiæ.*
k Nam vno heredum dolum faciente, reliqui tenentur. eadem, inquam, neque id mutatur lege 4.§.1.ꝫ.eod. vt vult Taurellus & Duarenus: à quibus diſſentit Cuiacius. Ait enim ſtipulationem *dolum malum abeſſe* eſſe indiuiduam, nec committi tantù pro parte eius qui dolum commiſit.
l 44.§.5.ꝫ.*familiæ.*
m hanc clauſulam ſolebant adiicere veteres in contractu *d.*§.5.*l.*22.*l.*119.*l.*121.ꝫ.eo.*l.*19.ꝫ.*iudicatum ſolui. l.* 69.ꝫ.*de verb.ſignif.*
n Vticenſis *Bologninus*: Cenſorius *Zaſ.* Cenſorij filius maior qui & Marcus Porcius *Baro hic & Corraſ.* 4. *Miſcell, vlt. de quo lex* 2.§.38.ꝫ. *de orig.iur.*
o Nouam & probabilem explicationem huius loci vide apud Langebekium *capite* 37. *Annotationum.*
p Plurimos enim reliquit *d.*§.38.& quidem de iuris diſciplina egregios 13 *Gell.* 18.Commentariorum iuris ciuilis à Catone compoſitorum meminit Feſtus in dictione *Mundus.* Ab eo Catone fortè regula Catoniana dicitur.

in ſolidum committetur [a]: ſed [b] qui non ſunt prohibiti, doli " mali " exceptione ſummouebuntur [c]. ſiue [d] pœna nulla poſita ſit: tunc pro parte eius tantùm, qui prohibitus eſt, committetur ſtipulatio.

3. *Vlpianus* libro quadrageſimonono ad Sabinum.

IDem [e] iuris eſt & in illa ſtipulatione [f], *mihi heredique meo habere licere?*

1 ¶Sed hæc differentia [g] illam habet rationem. quòd, vbi vnus ex heredibus prohibetur, non poteſt coheres ex ſtipulatu agere, cuius nihil intereſt, niſi [h] pœna ſubiecta ſit. nam pœna ſubiecta efficit, vt omnibus committatur: quia hic non quærimus, cuius interſit. enimuero vbi [i] vnus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes. intereſt enim prohibiti, à nemine prohiberi.

4. *Paulus* " libro duodecimo ad Sabinum."

EAdem dicemus [k], & ſi dolum [l] abeſſe à te, heredéque tuo ſtipulatus ſim, [m] & aut promiſſor, aut ſtipulator pluribus heredibus relictis deceſſerit.

1 ¶Cato [n] libro [o] quintodecimo [p] ſcribit: pœna certæ pecuniæ promiſſa, ſi quid [q] aliter factum ſit, mortuo promiſſore, ſi ex pluribus heredibus vnus contrà, quam cautum ſit, fecerit: aut ab omnibus heredibus pœnam committi pro portione hereditaria, aut ab vno pro portione ſua ab omnibus, ſi id factum, de quo cautum eſt, indiuiduum [r] ſit, veluti *iter* [ſ] *fieri*: quia, quod in partes diuidi non poteſt, ab omnibus quodammodo factum videretur. at ſi de eo cautum ſit, quod diuiſionem recipiat, veluti *amplius non* [t] *agi* [u]: tum eum heredem, qui aduerſus ea fecit, pro portione ſua ſolùm pœnam committere. differentiæ hãc eſſe rationem: quòd in priore caſu omnes commiſiſſe videntur, quòd niſi in ſolidum peccari non poterit, illam [x] ſtipulationem *per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat?* Sed [y] videamus [z], ne non idem [a] hîc [b] ſit: ſed [c] magis idem quod in illa ſtipulatione, *Titium heredémque eius ratum habiturum*: nam hac ſtipulatione & ſolus tenebitur, qui non habuerit ratum: & ſolus aget, à quo fuerit petitum. ídque & Marcello videtur. quamuis [d] ipſe dominus pro parte ratum habere non poteſt.

2 ¶Si [e] is [f], qui duplam ſtipulatus eſt, deceſſerit pluribus heredibus relictis: vnuſquiſque ob euictionem [g] ſuæ partis pro portione ſua habebit actionem. idémque eſt in ſtipulatione quoque fructuaria, [h] & damni infecti, [i] & ex operis noui nunciatione [k]. reſtitui tamen opus ex operis noui nunciatione pro parte non poteſt. Hæc [l] vtilitatis [m] cauſa ex parte ſtipulatorum recepta ſunt. Ipſi autem promiſſori [n] pro parte neque reſtitutio, [o] neque defenſio [p] contingere poteſt.

Diuiſio tertia in iudiciales, prætorias, conuentionales, communes. 1. Quarta in repromiſſionem. 2. Et ſatiſdationem. 4. De ſtipulatione pœnali.

5. *Pomponius* " libro viceſimoſexto ad Sabinum."

g *l.*85.§.5.ꝫ.*ead. l.*62.§.1.ꝫ.*de euictionibus.*
h quæ à fructuario proprietario præſtari debet, *l.*20.ꝫ.*de damno: l.*1.*&* §.3.ꝫ.*vſufruct. quemadm.cau.*
i quam vicinus vicino præſtat metuenti damnum ædium vicinarum, ꝫ.*de damno.*
k quàm ædificans nuncianti præſtat, ꝫ.*de operis noui.*
l hanc integrã ſententiam diſtinguit Antonius Faber.3.*Coniecturarum.*8.
m Vtilitas in eo verſatur, vt vnuſquiſque pro ſua parte conſequatur quod intereſt.
n id eſt, ex parte promiſſoris numquam diuiditur ſtipulatio in exemplis ſuperius adductis.
o operis ſcil. noui.
p in cauſa duplæ.
q ¶Synopſis Baſilicũ. 24. Tit.9. ex lib.44. *Titul,* 1.c.5.§.3.
r Tertia ſtipulationum diuiſio ab efficiente ducta 24. *Eclog.ex li.*43.*tit.*1.*c.*5.§.3.*Inſtitut. de diuiſ.ſtipul.* adde non abſimilem diuiſionem, ex *l.*1.ꝫ.*de ſtipul.prætoriis.*
ſ δικαστικαὶ *Eclog.ibid.*
t αἱ μόνως ἐκ τοῦ ὀφφικίου *Eclog.ibid.* αἱ τινὲς ἐκ μόνου ὀφφικίου τοῦ δικαστοῦ. Theophilus officium illud vocat poſtea κέλευσιν. Iuſſum iudicis ſcilicet à iudice datum non à prætore.
u Imò à iudice, *l.*1.ꝫ.*de prætoriis ſtipulat.* vide ad hunc locum nouam explicationem Langobekij *cap.* 30. *Annotationum.*
x & aliæ. *v.Inſtitut.de diuiſ.ſtipul.v.hic Cuiac.*

in ſolidum committatur, diuidetur. Hæc eſt dubitandi cauſa, ſed facilis eſt ſolutio.
e Obligationem quandoque mutari ex heredum perſona.
e nota in hoc §.agi de ſtipulationibus duplæ, fructuariæ, damni infecti, operis noui, quæ vtilitatis cauſa diuiduæ ſunt plerumque.
f id eſt, venditor.

STipulationum [q] aliæ [r] iudiciales ſunt, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes prætoriæ & iudiciales. Iudiciales [ſ] ſunt dumtaxat, quæ à mero [t] iudicis officio [u] proficiſcuntur, veluti de dolo cautio [x]. Prætoriæ, quæ à mero [y] prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti. Prætorias autem ſtipulationes ſic audiri oportet, vt in his contineantur etiam ædilitiæ [z]. nam & hæ ab iuriſdictione veniunt. Conuentionales [a] ſunt quæ ex conuentione reorum [b] fiunt quarum totidem genera ſunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum. nam & ob ipſam verborum obligationem fiunt, & pendent ex negotio contracto. Communes [c] ſunt ſtipulationes, veluti rem ſaluam fore pupilli. nam & prætor iubet rem ſaluam fore pupillo caueri: & interdum iudex, ſi aliter expediri hæc res non poteſt. item duplæ ſtipulatio venit ab iudice [d], aut ab ædilis edicto.

1 ¶Stipulatio [e] autem eſt verborum conceptio, [f] quibus, qui interrogatur, daturum [g], facturúmve ſe, quod interrogatus eſt, reſponderit. [h]

2 ¶Satis acceptio eſt ſtipulatio, quæ ita obligat promiſſorem, vt ad promiſſores [i] quoque ab eo accipiantur: id eſt, qui idem promittunt.

3 ¶Satis autem accipere dictum eſt eodem modo, quo ſatisfacere. nam quia id, quo quis contentus erat, ei præſtabatur: ſatisfieri dictum eſt. & ſimiliter quia tales, quibus contentus quis futurus eſſet, ita dabantur, vt verbis obligarentur: ſatis accipi dictum eſt.

4 ¶Si ſortem promiſeris, &, ſi ea ſoluta non eſſet, pœnam: etiam ſi vnus ex heredibus tuis portionem ſuam ex ſorte ſoluerit: nihilominùs pœnam committet, donec [k] portio coheredis ſoluatur. Idémque eſt de pœna ex compromiſſo, ſi vnus paruerit, alter non paruerit ſententiæ iudicis. ſed à coherede ei ſatisfieri debet. nec enim aliud in his ſtipulationibus ſine iniuria ſtipulatoris conſtitui poteſt.

De eo, cui bonis interdictum eſt.

6. [l] *Vlpianus* " libro primo ad Sabinum."

IS [m], cui [n] bonis interdictum eſt, ſtipulando ſibi adquirit. tradere verò non poteſt † vel promittendo obligari. & ideo nec fideiuſſor pro eo interuenire poterit [o], ſicut nec pro furioſo.

De conditione impoſſibili & neceſſaria.

7. *Idem* " libro ſexto ad Sabinum."

IMpoſſibilis [p] conditio, cum in faciendum [q] concipitur, ſtipulationibus obſtat. aliter atque ſi talis conditio inferatur ſtipulationi, *Si in cælum non aſcenderit.* nam vtilis, & præſens eſt, & pecuniam creditam continet. [r]

De conditione in diem collata.

8. *Paulus* " libro ſecundo ad Sabinum."

q Nota hoc in §, agi de his ſtipulationibus, *per te non fieri quoniã mihi ire agere liceat, iter fieri, amplius non agi, te heredémque tuum ratum habiturum.* ſed & quærit quænam earum diuiduæ, quæ indiuiduæ.
r In factum indiuiduum vno hæredum promiſſoris committente, reliqui hæredes tenentur. & ab iis pœna debetur.
ſ Iter fieri, eſt factum indiuiduum.
t Amplius non agi, factum eſt diuiduum. poteſt enim in partem agi.
u ſiue, quod idem eſt, amplius non peti, *l.*23.ꝫ.*ratam rem.*
x *fortè legendum* in illam ſtipulationem.
y vide quæ ſcripſi ad Accurſium, *hoc loco.*
z verbum eſt affirmantis. Ita ſolent plerumque Iuriſconſulti ſcribere, forſitan, plerumque videtur, videamus. vt Ariſtoteles ἔοικεν, δοκεῖ, σκοπεῖν δεῖ, φαίνεται *Cuia.hic.*
a quid in ſtipulatione *per te non fieri*, quæ eſt indiuidua?
b id eſt, in ſtipulatione non agi, *Zaſ.in ſuis gloſſis in hunc* §.*Cuia.hic.*
c ſenſus eſt, Sicut in ſtipulatione. *Te heredémque tuum ratum habiturum.* is ſolus heres promiſſoris tenetur, qui ratum non habuit: ita & in ſtipulatione, *Non amplius agi.* Vtriuſque ſtipulationis eadem conditio, idem penè ſenſus. *l.*23.ꝫ.*ratam rem.* hæc tamen ſtatim committitur atque ratum non habet. Illa, non niſi iudicio petitum ſit, vel ſolutum, vel compenſatum. *Cuiac.*
d Ratio ea eſt dubitandi, Dominus factum à procuratore, pro parte ratum habere non poteſt. ergo factum procuratoris ei diuidere non licet. ſi ita eſt, vno hæredum eius in illud factum committente, in ſolidum ſtipulatio committetur: aut ſi nõ

y ἐκ μόνης τῆς τοῦ πραίτωρος δικαιοδοσίας *Theophil.v.*ꝫ.*de ſtipul.prætoriis.*
z *l.*28.ꝫ.*de ædilitio.*
a συναλλακτικαὶ *Eclog.ibidem.*
b id eſt, vtriuſque partis, *Inſtitut.eod.* contrahentis. ἐκ κοινῆς συναινέσεως ἑκατέρου μέρους *Theophilus ibid.* αἱ ἀπὸ συμφώνου. *Eclog.ibid.*
c Prætoriæ & iudicis ab eo dati: ſed & ædilitiæ, ꝫ.eo.
d *l.*14.*in fin.*ꝫ.*de noxalib l.*25.§.*penul.*ꝫ.*familiæ: l.*10.*inf.*ꝫ.*com.diuid.*
e Quarta ſtipulationum diuiſio. ſtipulationum, alia nuda eſt: alia ſatiſdatio ceu ſatis acceptio.
f *l.*3.*Cod. eod.Paul.*2.*ſenten.*31.§.*vnic.l.*1.ꝫ.4. *infrà.de ſtipula.ſeruor. l.*19.*C. de iure dot.* συνθήκη ῥημάτων.6.*Harmenopul.vlt.*23.*Eclog.ex lib.*43.*titul.*1.*cap.*6.
g *l.*2.ꝫ.*eod.*
h congruè. ídque etiam fit impersonaliter. dabis? dabuntur *Plautus: v. Alciat.*2.*Parerg.*18.*& Cuiac.hic.*
i id eſt, fideiuſſores, de quibus *v.l.*43.*infrà, de ſolutionibus.*
k *l.*85.ꝫ.6.ꝫ.*eodem.* l vide in hanc legem Ripenſem.
m puta prodigus, mulier luxurioſè viuens, *l.*15.*ſuprà de curat.fur.* adde Zaſium 2. Reſponſorum 35. n *l.*1.*l.*10.ꝫ.*curat.fur.l.*18.ꝫ.*qui teſtament.l.*5.*in fin.ſuprà, de acquiren.hered.adde l.*55.*in fin.ſuprà, de adminiſt.tutor.*
† Nouella Leonis hoc permittitur, dummodo ab alienatio ſit vtilis.
o *l.*70.§.4.ꝫ.*de fideiuſſoribus.* Imò poterit, *l.*25.ꝫ.*de fideiuſſoribus.* p *v.quæ notaui ad l.*3.ꝫ.*de cond.& demonſtr.l.*31.ꝫ.*de obligat.* q *al.* faciendo. r ſenſus, Impoſſibilis conditio in non faciendo conſiſtens vtilis eſt in faciendo inutilis.

a hic dies non adiicitur quod dari debeat, quo igitur die dabitur? Kalendis sc. quarum superiùs facta est mentio? vel ideo quòd adiecta dies conditioni possibili quæ à facto promissoris dependet, non tertij, in promissione repetita intelligitur, *l.47.ꝭ. eodem.*

b *l.72.§.1.l.135.ꝭ.eod.*

IN illa stipulatione, *Si Kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes?*[a] mortuo homine, quæritur, an statim ante Kalendas agi possit. Sabinus, Proculus expectandũ[b] diem[c] actori putant. quod est verius[d]. tota enim obligatio sub conditione, & in diem collata est: & licèt ad[e] conditionem committi videatur, dies tamen superest.[f] Sed cum eo, qui ita promisit[h], si intra Kalendas digito cælum non tetigerit †, agi protinus[g] potest. hæc & Marcellus probat.

De duobus separatim ita stipulantibus, si illi non dederis.

9. *Pomponius* libro secundo ad Sabinum.

SI Titius & Seius separatim ita stipulati essent, *Fundum illum, si*[h] *illi non dederis, mihi dare spondes*[i]? finem[k] dandi alteri fore, quod iudicium acciperetur,[l] & ideo occupantis[m] fore actionem[n].

De conditione. Si Titius ante Kal. in Italiam non venerit.

10. *Idem* libro tertio ad Sabinum.

HOc[o] iure vtimur, vt ex hac stipulatione, *Si Lucius Titius ante*[p] *Kalendas Maias in Italiam non venerit, decem dare spondes?* non antè[q] peti quicquam possit, quàm exploratum sit, ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse: siue viuo, siue mortuo id acciderit.

De filio captiui.

11. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

FIlius dum[r] in ciuitate est, si stipuletur, patri reuerso ab hostibus[s] videtur[t] adquisisse.

De alternatione.

12. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

SI ita stipulatus fuero, *Decem*[u] *aut quinque dari spondes?*[x] quinque debentur[y]. & si ita, *Kalendis Ianuariis vel Februariis dari spondes?* perinde est quasi Kalendis Februariis[z] stipulatus sim.

c est enim pars obligationis, *l.1.§.2.inf.ꝭ.de edẽd.*

d *l.10.§.1.ꝭ.si quis cautionibus.* Imò non est verius. interdũ. n. dies Kalendarum non expectatur, sed antè agitur, *l.10.ꝭ.eod.* v. quæ ibi annotaui.

e & licet ante diem committi, &c. *Cuia. hic & 1.obser. 22. & obser.9.c.17.* Duarenus id non probat. ad conditionem, inquam, id est, quantum ad conditionem attinet. Idem sentit Robertus 3. *Animad.* 28. Cuiacium defendit Antonius Mercator 3.*notat.*28.

f quasi diceret. Cùm duo, id est, & conditio & dies, sint in promissione, vno commisso, alterum non est commissum. ideóque alterius euentus erit expectandus.

† tetigerim, *Hal.*

g *vt in l.7.ꝭ.eod.*

h hic reus eligere potest cui det.

i Quæritur quãdo hęc conditio existere dicatur, vt ex stipulatione agi possit? An cùm primum Stichus dari potuit, nec datus est, vt sentit Sabinus? An postquam Stichus desiit posse dari, vt vult Pegasus & Papinianus? id est, An mora debitoris, vt Sabinus: an mora rei promissæ spectatur, vt vult Pegasus? *v.l.115.in f.ꝭ.eod.*

k id est, cessationem. potestatem promissor habet dandi alterutri, vsque quo cum eo litem alter contestetur. Post litem ab vno contestatam, tollitur promissori electio.

l id est, lis contestetur ita sumitur in leg.34.ꝭ.*de iud.* aliter quam in lege 30 *suprà de iudiciis.*

m occupat. n. qui litem contestatur. Imò, is non occupat, sed qui prior ad sententiam peruenit, *l.14.ꝭ.de nox.l.10.ꝭ.de pecul.* solue. Citatione inducitur Iurisdictionis præuentio, *l.3.l.30.ꝭ.de iudiciis.* & res litigiosa fit *Nouell.112.c.1.* Prior egisse etiam dicitur, qui prior litem contestatus est. Cuius rei effectus est, vt vno præueniente, alteri solui non possit, *vt hic & l.32.ꝭ.de proc.l.33.in f.ꝭ.de leg.1.l.16.ꝭ.de duob.reis.* Respectu executionis is præuenisse dicitur, qui prior ad sententiam peruenit *d.l.14.d.l.10.*

n meliorem sc. *l.19.ꝭ.de re iudicata.*

o si Kalendis Stichus non dederis decem dare spondes? expectandæ sunt Kalẽdę. *l. 8. ꝭ.eod.* si ante Kalendas in Italiam, non venerit, decem dare spondes? non expectãtur Kalendæ, sed tempus, quo exploratum erat ante eam diem Titium venire in Italiam non potuisse. *vt hic.* Insulã fieri spondes intra bienniũ? Ante finẽ biennij stipulatio non committitur, *l.12.4.ꝭ.eo.* Insulam futuri spondes? non expectandum est vt insula ruat. Insulam fieri simpliciter spondes? non expectandum est, vt tantum prӕterierit tempus, quantum requiratur in insula faciendi, *l.72.inf.ꝭ.eod.*

p adde, & contigerit Titium ante Kalendas mori: quæritur, an decem statim peti possint, an verò expectandæ sint Kalendæ?

q id est, non ante moram vel mortem promissoris pœna peti potest. alterutro casu explorato, statim agi poterit. Imò, non statim. nam vtcunque morte præuentus promissor ante Kalendas in Italiam non venerit, ipsæ tamen Kalendæ erunt expectandæ, *l.8.ꝭ.eod.* Dic, casus esse diuersos: non quia (vt communiter interpretes sentiunt, *de quo vide Ripensem*) hìc de facto Titij agitur, ibi de facto promissoris. nam si ita esset, durior foret condicio promissoris in *l.8.ꝭ.eod.* quàm in hac lege. Ne dicas cum Zasio conuentionem ibi esse, quæ & diem simul & condicionẽ habeat: hìc esse quæ conditionem tantum habeat. Nam & condicio dum lex ait *Si fueris:* & dies dum lex ait, *ante Kalendas*, adiicitur. Ne dicas cum Corrasio committi hac in lege stipulationem post Kalendas tantum, non statim à die mortis promissoris. nam ratio quam adfert est obscura cùm ait, hìc requiri vt promissor non tantum poterit venire, sed vt non venerit. Constat. n. eum, qui mortuus est ante Kalendas, Kalendis nec potuisse venire, nec venisse, & frustra quis expectauerit incerti iamiam certè manifestandi euentum: mors. n. quæ euenit satis declarat promissorem nec venire potuisse nec venisse: si non potuit, nec venit quidem. Placet potius interim dum aliquis occurrat qui diuinet melius, quod hìc dicitur à Cuiacio viro inter maximos ter maximo, diem condicioni non solutioni hìc appositum esse (ad hanc. n. diuinationem recurrendum est. nam vix est vt Duarenus vllam coniecturam voluntatis extrinsecæ hìc ostendere possit) hac sc. mente, vt si quo die ante Kalendas condicio extiterit decem dentur: *v.Cuia.8.obs.9.*

r *l.22.§.2.ꝭ.de cap.*

s quid si reuertatur à deportatione? non idem est, *l.vlt.C.de sent.pass.*

t id est, fingitur ídque propter ius postliminij, *l.16.l.19.ꝭ.de capt.* Aliàs in stipulatione consideratur tempus quo interposita est, *l.26.inf.ꝭ.de stip.seru.*

u In summis minor debetur, *l.83.§.4.ꝭ.eod.* est enim debitoris electio, *v.l.10.inf.ꝭ.de iure dot.*

De verbo ante calendas.

13. *Vlpianus* lib.19. ad Sabinum.

QVi ante Kalendas proximas stipulatur,[a] similis[b] est ei, qui Kalendis stipulatur[c].

De insula ædificanda.

14. *Pomponius* lib.5. ad Sabinum.

SI ita stipulatus essem abs te, *Domum ædificari*[d]: vel heredem[e] meum damnauero insulam ædificare[f]: Celso placet, non[g] ante agi posse ex ea causa, quàm tempus præterisset, quo insula ædificari posset. nec fideiussores dati[h], ante diem tenebuntur.

15. *Idem* lib.27. ad Sabinum.

ET ideo hæsitatur: si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit: an[i] integrum[k] tempus computandum sit rursus ad ædificandum insulam, an vero reliquum duntaxat expectandum, quod deerat. & verius est, vt integrum[l] ei detur.[m]

De alternatione. 1. De stipulatione in annos singulos.

16. *Idem* lib.6. ad Sabinum.

SI Stichum aut Pamphilum mihi debeas, & alter ex eis meus factus sit ex aliqua[n] causa: reliquum[o] debetur[p] mihi à te.

1 ¶Stipulatio huiusmodi, *In annos singulos*, vna[q] est, & incerta[r], & perpetua[s], non quemadmodum simile legatum[t] morte legatarij finiretur[u].

De conditione collata in arbitrium rei.

17. *Vlpianus* libro vigesimooctauo ad Sabinum.

STipulatio[x] non[y] valet, in rei promittendi[z] arbitrium[a] collata condicione.

De eo qui bis idem promittit.

18. *Pomponius* libro decimo ad Sabinum.

x & quinque spoponderis te daturum.

y Cur ita? *v.l.83.§.4.l.109.ꝭ.eo. adde l.39.§.6.ꝭ.de leg.1.l.43.in f.ꝭ.de leg.2.l.29.§.1.ꝭ.de leg.3.*

z In stipulationibus id seruatur, vt quod longius est & remotius, id deductum videatur in obligationem, *l.109.in f.ꝭ.eod.*

a ¶stipulatur, *vulg. Hal.*

b Kalendis, & ante Kalendas vtraquè oratione idem significatur, *l.56.§.5.ꝭ.eod.* vt hoc anno & ante hunc annum, de quo *v.Cuia.hic & l.8.inf.ꝭ.eo.* Quid intra Kalendas & post Kalendas? num idem, *v. Rober.3. animad. 29. & vltim. & Anto. Mercat. 3. notat. vlt.*

c ideóque qui ante Kalendas soluere tenebatur, creditori satisfecit si Kalendis ipsis soluerit. Qui Kalendis promittit, diem Kalendarum integrum habet in sua potestate vt soluat. Ergo & is qui ante Kalendas se daturum promisit, ante Kalendas soluisse intelligendus est, si vltimo Kalendarum momento soluerit, *l.42.l.109.ꝭ.eod.*

d nec adiecto tempore sc.

e *l.11.in f.ꝭ.de l.3.*

f non adiecto etiam temporis spatio. quæritur quando agi possit?

g & meritò nam in stipulationibus tempus actui explendo necessarium tacitè inest, *l.73.l.84.l.124.l.133.§3.ꝭ.e.l.58.§.1.ꝭ.locati.* Imò antè, *l.72.inf.ꝭ.eod.* solue, Hic refertur Celsi Proculianistæ opinio: ibi, Sabinianorum. Adde, ibi statim permittit actionem, quia fortè magni intererat stipulantis domum fieri, cuius fortè materia ad ædificium comparata corrumpebatur.

h ad interesse sc. *argum. l.44.ꝭ.de fideiussoribus.* aliàs obligationi facti fideiussor non accedit, *l.65.ꝭ.de fideiussoribus.*

i Magistratu semestri electo, si tribus mensibus iusta de causa is abfuerit, neque intersit aduersarij, tempora ei suppleri non oportet. Zasius 2. *Responsorum.* 36.

k hinc collige, Opere in partem facto, nihil censeri factum, cùm promissor ædificij cogatur de nouo ædes reficere. In indiuiduis. n. nihil censetur factum nisi totum fiat. *l.72.ꝭ.eod.*

l ne alioquin impossibilis sit præstatio: *l.32.ꝭ.de iudiciis*: vide quæ scripsi *in epitome Feudorum Titulo de his quibus vt indignis.*

m Quæritur hìc cuius expensis domus restaurabitur? conductoris, si vitio operis domus decidit: domini seu locatoris, si vitio soli, *l.59.l.vlt.ꝭ.locati.*

n puta lucratiua aut donatione.

o reliquis *vulg.* i. is qui meus factus non erit.

p *l.128.in f.ꝭ.eo.l.72.§.4.ꝭ.de solut.* Cur debetur? qui Stichũ aut Pamphilũ promittit. vtrumque separatim promittere intelligitur, sub ea condicione si alterum non dederit. *arg. l. cum ita 9. ꝭ. de optione legata.* quæ condicio existit, cùm alterum stipulator ex aliqua causa consecutus est: Ille enim dari amplius non potest. Absolutè igitur, quasi stipulationis condicione existente petetur: is qui præstari poterat, *l.55. ibi quem necesse habeo* dare *ꝭ.ad l. Aquiliam.* de quo vide omnino plura apud Antonium Fabrum 2.*coniecturarum*.15.

q non plures: licèt sit plurium pensionum & præstationum, *l.38.ꝭ.de fideiuss.* In stipulatione, semel: in legato, quotannis ius capiendi inspicitur.

r quia infinitum tempus continet. & ita incertam quantitatem.

s legatum verò finitur morte *l.4.ꝭ.de annuis.*

t i. legatum in annos singulos, nam qui in singulos annos legat, plura legata comprehendit, *l.2.l.4.ꝭ.de annuis.*

u adde quartam differentiam, quòd hæc stipulatio, qua de nunc agitur, est pura: legatum verò primi anni purum est, *l 4.ꝭ.de annuis.* reliquorum, est condicionale, *v. Cuia. hic.*

x vt & legatum collatum in plenum arbitrium heredis, *l.43.§.2.ꝭ.de leg.1.* & venditio, *l.7.ꝭ.de contrah. empt.*

y *l.108.inf.ꝭ.eo.d.l.7.l.8.ꝭ.de obl.*

z *l.46.l.108.ꝭ.eo.l.8.ꝭ.de obl.* An etiam stipulandi? Imò valet, vt existimat Cuiac. nam legatum valet in arbitrium legatarij collata condicione, *l.65.§.1.ꝭ.de leg.1.l.69.ꝭ.de cond. & demonst.*

a plenum: non quasi boni viri. nam legatum conferri potest in voluntatem heredis, quasi viri boni, *l.75.ꝭ.de leg.1 l.31 §.7.ꝭ.de leg.3.*

Qui

a vel pluries.
b corpus scil. siue eandem rem. nam si bis eadem quantitas promittitur, voluntatis erit quæstio. ideóque stipulator vtrumque deberi probare poterit, *l. 34. §. 1. ff. de legat. 1.*
c vel legat. *l. 34. §. 1. ff. de legat. 1. l. 66. in prin. ff. de leg. 2.*

d An ciuili vt sentit Corrasius? An potius hæc verba id innuunt, Non ideo promissorem pluries teneri, quod pluries idem promiserit, vt vult Cuiacius?
e Cur ita? collige ex *l. 66 §. 5. in fin. ff. de lega. 2.* quomodo verò? *v. l. 25. infrà eodem.*

QVi bis[a] idem[b] promittit[c], id eo iure[d] ampliùs quàm semel non tenetur[e].

De pœna diuortij.

19. *Idem*[f] libro decimoquinto ad Sabinum.

SI stipulatio facta fuerit, *Si culpa tua diuortium factum fuerit, dari?* nulla † stipulatio est[f]: quia contenti[g] esse debemus pœnis legum[h] comprehensis, nisi[i] si[*] & stipulatio tantundem habeat pœnæ, quanta lege[i] sit comprehensæ[k].

† hodie Nouel. 18. Leonis permittit pœnam stipulari & exigi reducto antiquo iure *v. d. Nouellam.*
f Vt libera debent esse matrimonia, ita & diuortia, nec futura nec contracta matrimonia, pœnæ vinculo obstringi debent, *l. 134 infrà eodem l. 14. Codic. de nup. l. 2. Cod. de inutil. stipulat.* obstringitur, qui pœna inuitatur ad retinendum matrimonium, *l. 71. §. 2. ff. de cōd. & demonst.* Potest itaque diuortium amissione lucri impediri non metu pœnæ retineri, de quo tamen v. quædam hic apud Zasium *numer. 4. 5. 6. 7.*
g *vide l. 9. Cod. de oper. lib.*
h Iuliæ, & Papiæ, quæ diuortia puniunt amissione dotis, & donationis propter nuptias aliàs in sponsalibus neglecta legitima pœna dupli quadrupli pœnam stipulari possum, *l. 5. in fin. Cod. de spons.*

De stipulatione quod quis debet, cur debitor esse desierit.

20. *Vlpianus*[m] libro trigesimoquarto ad Sabinum.

HViusmodi stipulationes non sunt inutiles, *Quod tibi*[l] *Titius debet*[m] *cum*[n] *debitor*[o] *esse desierit*[p], *dare spondes?* nam valet stipulatio, quasi sub quauis alia[q] condicione concepta.

De falsa demonstratione.

21. *Pomponius* lib. decimoquinto ad Sabinum.

SI diuortio facto[r] ea, quæ nihil in dote habeat, dotis nomine[s] centum dari stipuletur[t], vel quæ centum duntaxat habeat ducenta dotis nomine dari stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur quæ centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire, alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote centum tamen venire in stipulatione: sicuti[u] cùm filiæ vel matri, vel sorori, vel alij cuilibet, dotis nomine legaretur[x], vtile legatum esset.

De errone in materia.

22. *Paulus* lib. nono ad Sabinum.

SI id, quod aurum putabam, cùm[y] æs esset stipulatus de te fuero: teneberis mihi huius æris nomine[z], quoniam in corpore[a] consenserimus. sed[b] ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris. l 22 n 7

De periculo rei debitæ, & de mora.

23. *Pomponius* lib. nono ad Sabinum.

SI ex legati causa aut ex stipulatu hominem certum[c] mihi debeas: non[d] aliter post mortem eius tenearis mihi, quam[e] si per te[f] steterit, quominus viuo[g] eo eum mihi dares. quod ita fit, si aut interpellatus[h] non dedisti,

i pœna legatis potest, addi, ne matrimonium dissoluatur: An & aliæ? negat hîc textus. Zasius *hic numer. 6. 7.* putat aliàs per obliquum addi posse.
k adde & aliam exceptionem, nisi si conueniat de pecunia donata in casum. diuortij reddenda, *l. 57. ff. de don. inter vir.*
l Accursius Zasius, *hic numer. 5.* & Corrasius referunt à quibusdam legi, *quod mihi.*
m Certam quantitatem hîc stipulari audis, & apparet Titium debere, *l. 75. §. 1. suprà de legat. 1.*
n *Quid si legat.* cùm debitor esse soluendo desierit. Cur enim quis promittat pro eo qui debitor esse desierit.
o hæc stipulatio est condicionalis *infrà eodem l. 45. §. 3 ff. eodem.* confertur in casum quo debitor esse desierit. Atque ita particula *Cum* facit conditionem.
p puta vel solutione, vel nouatione, vel delegatione, vel quia non erit soluendo: vt sit sensus, Quantam pecuniam à tuo debitore Titio exegeris, dare spondes?
q cuiuscunque generis sit.
r aliud est constante matrimonio. quo tempore donatio facta non consistit. *l. 1. ff. de don. int. vir.* nisi morte donatoris secuta *l. 2. C. de dote cauta.*
s his verbis demonstratur promissio, non causa promissionis *Cuiacius hic aduersus Duar.*
t à marito sciente, non autem errante *l. 66. §. 3. ff. solut. l. 3. C. de cond. indebiti.* non animo nouandi.
u nota argumentum à contractibus ad vltimas voluntates.
x *l. 40. §. 4. ff. de cond. & demonstr. §. 15. Instit. de leg.*
y hîc erratur in materia. Materia est, ex quo aliquid fit.
z an vt æs tradat, aut id quod interest? Primum putat Ferretus, alterum, *Cuiacius.*
a licèt non in materia, *l. 32. l. 137. §. 1. infrà eodem,* idem est in pignore *l. 1. in fin. ff. de pignor.* legato *l. 4. ff. de leg. 1. l. 17. ff. de condit. & demonstr.* & donatione *argument. l. 62. ff. de ædilit. l. 18. in fin. ff. de donat.* non idem in emptione *l. 9. in fin. l. 14. ff. de contrah. emptio. l. 21. §. 2. ff. de act. empt.* (nisi in argentata vel argētosa pro æreis veneant, & nisi interest emptoris venditionem seruari) & solutione, *l. 50. ff. de solut.* Cur tam variè? ne dicas in stipulatione id receptum esse, quod ea sit stricti iuris, nam idem in pignore (quod est bonæ fidei) receptum est: sed quia interest creditoris & stipulatoris saltem æs habere in obligatione: In emptore, non idem, cuius interest nullo modo falli.
b *l. 18. in fi. ff. de donat.*
c *l. 2. §. 1. ff. eodem l. 3. Cod. de vsur. leg.* nam incerto homine generaliter promisso, non est quod pereat.
d Mora generaliter non committitur nisi per stipulationem vide tamen Socinum *regula 269.*
e Ergo ante moram debitor speciei interitu liberatur.
f potest enim per accipientem stare. Hinc, mora dicitur soluendi vel accipiendi debiti frustratoria dilatio.
g *l. 82. in fi. ff. eodem.*
h Dolum & moram cōmittit in seruo tradendo, qui eum vel interficit vel interpellatus nō tradit. Post moram promissor tenetur de naturali interitu, *l. 82. in fin l. 127. infrà eodem l. §. suprà de rebus credit. l. 108 §. 11. ff. de leg. 1.* An id semper verum? *v. Hotom. 28. Illust.* Interim tamen hoc nota ante morā reū teneri, si occidat seruū promissum, non si negligat. *l 91. ff. eodem*, post moram teneri semper, si occidat *vt hic.* De naturali interitu teneri, si res stipulatori aut actori data apud eum non fuisset peritura: fingamus enim eum fuisse rem distracturum, & pretium redacturum, ita seruatur in rei vindicatione *in l. 15. in fi. ff. de rei vindicat.* in testamentariis causis *l. 47. in fin. ff. de legat. 1. adde l. 14. §. 11. in fin. ff. quod met. causa. l. 14 in fin. ff. depositi.* quod in furibus & huiusmodi personis locum non habet.
i ¶ *l. 91. ff. eodem. adde l. 36. ff. de rei vind. l. 32. in fin. ff. de vsur.*
k *v. l. 127. ff. eod.*
l & ita bis stipuler *v. l. 18. ff. eod.*
m ita etiam loquitur lex 7. §. 7. *ff. de dolo.*

aut occidisti[i] eum.

24. *Paulus* libro nono ad Sabinum.

SEd si ex stipulatu Stichum debeat pupillus[k], non videbitur per eum mora fieri, vt mortuo eo teneatur: nisi[*] si tutore autore, aut solus tutor interpelletur.

De eo qui bis idem stipulatur.

25. *Pomponius* libro vicesimo ad Sabinum.

SI dari stipuler id, quod mihi iam[l] ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor obligabitur ex posteriore stipulatione. quia superior quasi[m] nulla sit, exceptione obstante.

De turpi stipulatione.

26. *Vlpianus* libro quadragesimosecundo ad Sabinum.

GEneraliter nouimus turpes[n] stipulationes nullius[o] esse momenti. l 28 n 7

De conditione in diem collata.

27. *Pomponius* libro vicesimosecundo ad Sabinum.

VEluti si quis homicidium vel sacrilegium[p] se facturum promittat. sed & officio quoque prætoris continetur, ex huiusmodi obligationibus actionem denegari[q].

1 ¶ Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?* non nisi[r] præterito biennio rectè petam.

De traditore.

28. *Paulus* libro decimo ad Sabinum.

SI rem[s] tradi[t] stipulamur, non intelligimur proprietatem eius dari stipulatori, sed tantùm tradi[u].

De numero stipulationum, De nouatione. 1. *De stipulatione rei suæ à fure.*

29. *Vlpianus* lib. 46. ad Sabinum.

SCire debemus in[x] stipulationibus: tot[y] esse stipulationes, quot summæ sunt[z], tótque esse stipulationes, quot species sunt. Secundùm quod euenit. vt mixta vna summa, vel specie, quæ non fuit in præcedenti stipulatione. non fiat nouatio.[a] sed efficit duas[b] esse stipulationes. Quamuis autem placuerit tot esse stipulationes quot summæ, tótque esse stipulationes, quot res[c]: tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu est, stipulatus sit, vel aceruū pecuniæ: non[d] tot sint stipulationes, quot nūmorū corpora, sed vna stipulatio[e]. nam per singulos denarios

n vel natura *v. l. 27. ff. eod.* vel moribus *vt l. 19. ff. eod. l. 35. infrà eodem vide l. 61. infrà eodem.*
o *l. 7. §. 14. l. 27. §. 4. ff. de pact. l. 5. Cod. de legib. vide l. 6. Cod. de pact.* Imò alicuius, etsi per exceptionem elidantur, *l. 5, Cod. de inutilib. stipulat.*
p vel lenocinium *l. 5. Codic. de condit. ob turpem caus.* vel flagitium *l. 123. infrà eodem.*
q data exceptione *l. 5. Cod. de inutil stipul. l. pen. ff. de cond. ob turp. l. 1. Cod. de condictio. ob turp.*
r *vide l. 99. in f. ff. eod.*
s vel simpliciter, vel vacuam. hæc illa plenior est. in qua omnes fructus veniunt: in illa, non veniunt, nisi post litem contestatam, *vide Cuiac. hic.*
t aliud est si dari stipuler *l. 75. infrà eod. l. 167. infrà de regul. iuris l. 2. Cod. de contrahend. stipul.*
u possessione tenus scil. non proprietate: & ita, traditio est datio possessionis *vide quæ nota. ad l. 9. §. 3. ff. de acquir. rer.* meámque rem mihi tradi, non dari, stipulari possum *l. 82. l. 87. ff. eodem l. 28. ff. de acquir. possess.* Interdum tamen *dari*, accipitur pro *tradi l. 4. ff. de vsur.*
x Legatis quoq; tot legata cēsentur, quot res legatę sunt. *l. 2. ff. de legat. 2.* ad hunc modum: Quæstio competat vna non est dicenda sed plures, non in eadem plures quæratur. *l. 132. infrà eodem.* nisi disiunctim quis interroget: Tunc enim vna quæstio dicenda est exemplo legatorum disiunctim legatorum *l. 27. ff. de legat. 2. l. 2. ff. de in diem addict.*
y *l. 1. §. 5. ff. eodem. l. 75. §. 9. l. 126. paragraph. 2. l. 134. in fin. l. 40. infrà eodem l. 28. ff. de nouat.*
z sic dicimus tot esse euictionum actiones, quot species *l. 72. in fin. suprà de euiction.* tot sententias, quot capitula *vide l. vltim. de operis. libert.* Tot compromissa, quot res de quibus separatim compromissum est *l. 21. ff. de recept.* tot donationes, quot res *l. 34. §. 3. in fin. Cod. de donation.* non idem in rebus speciali causa vnitis, *l. 5. ff. de condiction. Instit. l. 79. ff. de legat. 3.* & in emptione, in qua est vnicum precium non plura, *l. 44. ff. de contrahenda emptione. l. 17. ff. de in diem addict. l. 34. ff. de ædilit.*
a id est, abolitio prioris, *l. 28. ff. de nouation.*
b diuersas esse, *Corrasius hic.*
c nominatim & disiunctim diuersis appellationibus expressæ sunt.
d Imò, tot *l. 140. infrà eod. v. Zasium. 2. Antin.*
e quia sub vno nomine res plures hîc comprehenduntur.

a id est, stipulatori admodum esset incommodum pro singulis denariis litigare.
b quia legata omnia stipulatus sum generaliter mihi præstari: atqui stipulatio pactorum non est vna, *l.134. in fin. j. eodem. vide Cuiac. hic.*
c *l.79. s. de legat. 3.*
d *l.44. s. de contr. empt.*
e *l.34. in fin. s. de ædil.*
f *l.8. in fin. s. de leg. 1.*
g id est, coniunctim.
h Imò, vna videtur esse, cùm res omnes vna coniunctione teneantur. & coniunctio vnitatem efficiat.
i Ratio dubitandi sumpta ex *l.82. j. eodem.*
k decisio.
l quia odio furis receptú est, vt domin⁹ rem suam furi possit condicere, §.14. *Institut. de act.*
m hanc scilicet, *hominem meũ dari l. 82. j. eod.* valet superior, *quod ex caus. condict. &c.*

singulas esse stipulationes, absurdum est [a]. Stipulationem quoque legatorum constat vnam esse [b], quamuis plura corpora sint, vel plura legata. Sed & familię [c], vel omnium seruorum [d] stipulatio vna est. Itémque quadrigæ [e], aut lecticariorum [f] stipulatio vna est. At si quis illud & [g] illud stipulatus sit: tot [h] stipulationes sunt, quot corpora.

1 ¶ Si à fure hominem sim stipulatus. quæsitum est, an stipulatio valeat. mouet [i] quæstionem, quò stipulatus hominem " plerumque " meum videor. non valet autem huiusmodi stipulatio, vbi quis rem suam stipulatus est. & constat [k]: siquidem ità stipulatus sim, *Quod ex causa condictionis dare facere oportet?* stipulationem valere [l]: si verò hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem [m]. quòd si postea [n] sine mora decessisse proponatur seruus, non [o] teneri furem condictione Marcellus ait. quamdiu enim viuit, condici poterit. at [p] si decessisse proponatur: in ea condictione est, vt euanescat condictio propter stipulationem.

Si quis se scripserit fideiusisse.

30. *Idem* " libro quadragesimoseptimo ad Sabinum. "

Sciendum est generaliter, " quòd " si quis se scripserit [q] fideiussisse, videri omnia solenniter acta [r].

De stipulatione rei suæ conditionali.

31. *Pomponius* " libro vigesimoquarto ad Sabinum ".

Si rem meam sub condicione [s] stipuler: vtilis est stipulatio, si condicionis existentis tempore, mea non sit.

De errore in nomine serui quem stipulamur.

32. *Vlpianus* " libro quadragesimoseptimo ad Sabinum ".

Si in nomine serui, quem stipularemur dari, erratum fuisset, cùm de corpore [t] constituisset: placet, stipulationem valere.

De interitu rei.

33. *Pomponius* " libro vigesimoquinto ad Sabinum ".

Si Stichus certo die dari promissus, ante [u] diem moriatur [x]: non tenetur promissor.

Si rei commercium stipulator, vel promissor non habeat.

34. *Vlpianus* " libro quadragesimooctauo ad Sabinum. "

Multùm interest: vtrùm ego stipuler rem, cuius commercium habere non possum [y], an quis promittat. si stipuler rem, cuius commercium non habeo [z]: inutilem esse stipulationem [a], placet, si quis promittat [b], cuius non commercium habet: ipsi nocere non mihi.

n i. post interpositam huiusmodi stipulationẽ, quæ moram purgat, *l.17. s. de condit. furt. l. 8. j. de nouat.* & furem liberauit furti actione: aliàs fur semper esset in mora, *l. 8. §.1. in fin. s. de cond. furt. l. vlt. Cod. de cond. ob turp.*
o Imò tenetur, *l.72. §.3. in fin. j. de solut.* solue. Tenetur, quia nouam morã contraxerat.
p hęc verba interpretis cuiusdam esse puto. refert enim eãdem sentẽtiam quæ superius allata est. aliàs futura est inanis, ταυτολογία.
q Si in scriptura reperitur fideiussio, præsumitur interuenisse stipulatio, ceu interrogatio: præsumitur enim solennitas contractui interuenisse, *l. 134. §.2. j. eodem. §. 17. Instit. de inut. stip. §. vltim. Inst. de fideiuss. l.1. Cod. de cõtr. stip. Paul. 5. sentent. 5. §. 2.*
Præsumi solennitas intrinseca & extrinseca an & quomodo soleat, vide apud Socinum *regula* 375. 376.
r Quid? testis aduersus huiusmodi scripturam non audietur, non audietur, nisi in casu legis. 14. *Cod. eod.* quam vide.
s *l.98. j. eodem. l.61. s. de contr. empt.*
t *vide l 22. s. eodem.*
u *l.37. j. eod. l.8. s. de periculo:* sine culpa tamen promissoris, *l.107. j. de solut.*
x adde casum legis 92. *in fin. j. de solut.*
y id accidit variis modis vel quia res in rerum natura esse non potest vel nunc non est, vtpote mortua. si vsui diuino vel populi inseruit, *vide Corrasium hic.*
z exempla erunt in iudice & Præside. Is fundi prouincialis, ille Christiani mancipij commercium non habet, *l.1. Cod. ne Christ.*
a Inutile est etiam legatum incapaci factum, *l.49. §.3. in fin. s. de leg. 2.* Imò non est, inutile, *l. 114. §. 5. s. de legat. 3.* (solue. Non est inutile si legetur incapaci ex post facto, *l. 11. §. 16. s. de legat. 3.* (solue. Legatam quidem ibi militiam esse incapaci seruo, ideóque non ad militiam, sed ad æstimationem recurri. cuius æstimationis non est incapax *l.40. s. de legat. 1.* quam vide.
b Impossibilis non est stipulatio si promisero rem cuius commercium non habeo, alij habent, *vt hic*: vt nec impossibilis est, si promiserim me facturum, quod facere non possum. alij tamen possunt, *vide l.35. j. eodem.*
c ¶ Impossibile aliud natura est, aliud iure vel lege. Natura Hippocentaurum dari: iure veluti si rem sacram. Natura non mutatur: Ius mutatur. Nam id quod iure nunc est impossibile postea fieri potest possibile, verbi gratia: res sacra, profana potest fieri Quod natura impossibile, semper impossibile, nunquam possibile.
† *vt l.2. s.6. §. de eo quod certo*: vel lege, *l.137. §. 6. j. eodem. l.31. l.135. l.185. j. de regulis iuris. cap. 6. de regulis. in 6.*
d Quod fieri & dari impossibile est. per rerum naturam stipulari non possumus, *l.7. s. eodem. §.11. Institut. de inutil. l.1. §.9. s. de oblig.*

e Id etiam impossibile dicitur, quod lex fieri non permittit, *l. 137. §. 6. j. eod. l. 7. §. 16. s. de pactis. l.15. s. de cond. inst. l.39. §.8. 9. & vltim. s. de legat. 1.*
f id perpetuo prohibitum est, *vide l.17. Cod. de nupt.*
g *§.2. Institut. de nupt. l.17. s. de ritu. l.9. in fin. s. de liberis. l.5. s. de grad.*
h Obligationes consensu fieri tacito ex vna parte hinc colligitur, non ex vtraque. dixi ad Titulum. *Instit. de obligat. ex consensu.*

De impossibili. 2. *De congrua responsione.*

35. *Paulus* " libro decimosecundo ad Sabinum.

Si stipulor, vt id fiat, quod [c] natura † fieri non concedit: non [d] magis obligatio consistit, quàm cum stipulor vt detur, quod dari non potest, nisi per quem stetit, quominùs facere id possit.

1 ¶ Item, quod leges [e] fieri prohibent, si perpetuam causam seruaturum est, cessat obligatio. veluti si sororem [f] nupturam sibi aliquis stipuletur. Quanquam etiam si non sit perpetua causa, vt recidit in sorore adoptiua [g], idem dicendum sit: quia statim contra mores fit.

2 ¶ Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad [h] interrogationem quis non responderit, si tamen consentitur [i] in id, quod responsum [k] est: valet, quod actum est. quia hi contractus non tam verbis, quàm [l] consensu confirmantur. §2 not

De dolo.

36. *Vlpianus* " libro quadragesimooctauo ad Sabinum ".

Si quis, cùm aliter eum conuenisset obligari, aliter per machinationẽ [m] obligatus est: erit quidem subtilitati [n] iuris obstrictus, sed [o] doli exceptione vti potest. quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. Idem est, & si nullus dolus intercessit [p] stipulantis: sed ipsa res in se dolum [q] habet [r]. cùm enim quis petat ex ea stipulatione: hoc ipse dolo facit, quod petit. [s]

De rei interitu.

37. *Paulus* " libro decimosecundo ad Sabinum ".

Si certos nummos, puta qui in [t] arca sint, stipulatus sim, & hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

De stipulatione, habere licere de promissione facti alieni. 7. *De stipulatione possidere licere.* 8. *Vel, tenere licere:* 9. *Habere quod modis accipiatur.* 10. *De stipulatione, vti frui licere.* 13. *De doli clausula.* 14. *De herede.* 15. *De patre adoptiuo.* 16. *Discrimen diei certæ, & incertæ.* 17. *De eo qui alij stipulatur.* *De Interpretatione contra stipulatorem facienda.* 24. *De stipulatione, illum sistas.* 25. *De æde sacra, vel loco religioso ædificandis.*

38. *Vlpianus* " libro 49. ad Sabinum. "

Stipulatio ista, *Habere* [u] *licere* [x] *spondes?* hoc continet, vt liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominus nobis habere liceat. quæ res facit, vt videatur reus promisisse, per omnes futurum, vt tibi habere liceat. videtur [y] igitur alienum factum promisisse. nemo [z] autem alienum factum promittendo obligatur. & ita vtimur, sed [a] se obligat [b], ne ipse faciat, quominùs habere liceat. obligatur etiam [c], ne heres suus " faciat, " vel quis cæterorum successorum [d] efficiat, ne habere liceat.

1 Sed si quis promittat, per alium non fieri, præter heredem suum: dicendum est, inutiliter [e] eum promittere factum alienum.

2 ¶ At si quis velit factum alienum promittere: pœnam, [f] vel quanti ea res sit [g], potest promittere. Sed quatenus habere licere videbitur, si nemo controuersiam [h] faciat. hoc est, neque ipse reus, neque heredes eius, [i] heredúmve successores [k]. 3 ¶ Si quis forte nõ de proprietate, sed [l] de possessione nuda controuersiã fecerit, [m] vel de vsufructu, vel de vsu, vel de quo [n] alio iure [o] eius,

i consentiant. *Haloander.* consentiat, *vulgat.* cõsentiatur Zoanetus 14. *restitut.* vtúsq; hoc verbum referri nõ ad stipulantem, sed ad promissorem.
k responsum non est. Zoanetus, *ibidem.* reprehensus à Roberto 1. *recept.* intellige respõsum est ex longo interuallo, vt ita id negotij valeat vt contractus bonæ fidei, non vt stipulatio, *l.137. j. eodem.*
l *vide l. 2. l. 52. paragrapho 4. suprà de oblig.*
m rei stipulatoris vel suam. ídque inter initia, *l.2. paragrapho 5. suprà de dolo mali.*
n hinc collige dolum dantem causam contractui stricti iuris (aliud est in bonæ fidei contractibus) ipso iure contractum non vitiare, cùm necessaria sit de dolo exceptio.
o *l.3. Codic. de donat. ante nuptias.*
p vtriusque contrahentis.
q id est, circunscriptionem & læsionem euidẽtem, vt in *l.2. Codic. de rescindend.* adde *l. 5. Cod. de dolo.*
r fieri enim potest, vt neuter fraudandi animum habeat, res tamen ipsa propter enormem læsionem dolum habeat.
s id scilicet quod per exceptionem mox infringendũ est, *l.2. §.3. §.5. s. de dolo mali.*
t Eo casu nummi considerantur, non vt pecunia numerata, sed vt species & certum corpus, *l. 30. l. 51. l.108. §.10. s. de leg. 1. l.30. §.4. s. ad leg. Falcid. l.1. §.17. s. vt legat. nom.*
u Hæc stipulatio in venditionibus & emptionibus & frequens, *l.3. s. eod. l.5. §. 4. s. de pecunia constit. l.10. §.8. l.11. §.18. s. de actionibus empt. l.8. l.21. §.1. l.57. s. de euict. l.188. j. de verbor. signific.*
x id est, mihi nullum à quoquam præstari Impedimentum spondes?
y Ratio dubitandi sumi potest ex lege 83. j. *eod. l. 65. j. de fideiussor. §. 21. Institut. de inutil. stipul.*
z Alienum factũ promittens regulariter nõ tenetur vide tamen Socinum, *reg. 3[illegible].*
a Ratio decidendi, & primus effectus stipulationis, *habere licere.*
b id est, spondet se curaturum, *l.83. j. eodem.*
c Secundus effectus stipulationis *habere licere.*
d bonorum possessores & fideicommissarij, *Accursius.* heredes heredis, & deinceps, *Corrasius. Cuiac. §.2. j. eod. l. 3. s. de hered. pet.*
e Debet quis sibi stipulari, non alteri, & de se promittere non de altero.
f *adde §. 17. j. eodem.*
g id est, veram rei æstimationem, *l. vnica in fin. s. si quis ius dicenti. l.4. §.11. j. vi bonor. l 179. l.193. j. de verbor. signific.*
h rei aut iuris, *vide j. eodem.* possessionis, *§.3. j. eodem.*
i *l.13. Cod. de contr. stip.*
k aliàs, si quæ earum personarum controuersiam mouerit, stipulatio committitur.
l controuersiam facit emptori. qui rem vel eius partem, vel possessionem, vel eius æstimationem, vel vsum, vel vsumfructum, vel quid tale aliud ius euicerit.
m emptori.
n de aliquo alio, *vulgat.*
o An vtili dominio, pignoris, superficiei emphyteuseos, vt vult Duaren⁹ & Cuiacius? an seruitutis, vt vult Corrasius? *l.9. s. de oper. noui.* An similis expressis, vt vult Fulgosius? an dissimilis expressis, vt vult Zasius? *numero 8.*

quod di-

a ...am non habet cui tota non præstatur, cuius pars deminuitur.
b id est, quæ stipulatio, senius est, Quanuis ea stipulatio, *habere licere*, facta super re aliena, sit inutilis, (nisi pœna sit adiecta) si tamen res promissoris esse cœperit, talis stipulatio ex post facto conualescit.
c vt *l.72.ff.de rei vind.l.4.§.32.ff.de doli:* non considerato contractus tempore.

quod distractum est: palàm est, committi stipulationem. habere enim non licet ei, cui [a] aliquid minuitur ex iure, quod habuit.

4 ¶ Quæsitum est, vtrùm propriam demum rem, an & alienam promittere possit habere licere. & magis est, vt & alienam promitti possit. quæ res [b] ita effectum habebit, si propria esse promissoris cœperit.[c] quare si perseuerauerit aliena dicendum erit, stipulationem non committi [d]: nisi pœna adiecta sit [e]: cùm neque per eum, neque per successorem eius quicquam factum sit.

5 ¶ Sicut autem ex parte rei, successores eius cum ipso tenentur: ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, cæterisque, quicunque ei succedunt [f]. scilicet si rem ipsi [g] habere non licuerit. cæterùm si alij habere non licuit: certo certius est, non committi stipulationem [h]. & nihil [i] intererit, vtrùm ita stipuler, *habere licere*. an, *mihi habere licere*.

6 ¶ Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari [k] possunt ea ratione, qua cætera quoque his possunt stipulari. Sed si seruus fuerit stipulatus sibi habere: quæsitum est, an rectè stipulatus videatur. Et ait [l] Iulianus libro quinquagesimosecundo Digestorum: Si seruus stipuletur sibi habere licere, aut per se non fieri, quominùs habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio (inquit) non committitur. quamuis auferri res ei, & ipse auferre eandem possit. non [m] enim factum, sed ius in hac stipulatione vertitur. Cùm verò stipulatur, per promissorem non fieri, quominùs sibi ire agere liceat: non ius stipulationis, (inquit) sed factum versatur. Sed videtur mihi, licèt iuris [n] verba contineat hæc stipulatio *habere licere*, tamen sic esse accipiendam, vt in seruo & in filiofamilias videatur actum esse de possessione retinenda, [o] aut nõ auferenda, & vires habeat stipulatio.

7 ¶ Hæc quoque stipulatio, *Possidere mihi licere spondes?* vtilis [p] est. quam stipulationem seruus an possit vtiliter in suam personam concipere, videamus. sed quamuis ciuili [q] iure seruus non possideat, tamen ad possessionem naturalem [r] hoc [s] referendum est. & ideò dubitari non oportet, quin & seruus rectè ita stipuletur.

8 ¶ Planè si tenere [t] sibi licere stipulatus sit seruus: vtilem esse stipulationem, conuenit, licet enim possidere ciuiliter non possint: tenere tamen eos, nemo dubitat.

9 ¶ Habere dupliciter [u] accipitur. nam & eum habere dicimus, qui rei dominus est: & eum, qui dominus quidem non est, sed tenet. denique habere rem apud nos depositam solemus dicere.

10 ¶ Si quis ita stipulatus fuerit, vti frui sibi [x] licere: ad heredem ista stipulatio non [y] pertinet.

d Cur ita? quia stipulatio *habere licere*, continet ius quòd nemini res competat.
e nam pœna subiecta, facti à-liena promissionem confirmat.
f in vniuersum: & ...in stipulatione *habere licere*, includuntur duntaxat iuris successores, id est, vniuersales tam ex parte stipulatoris, quàm promissoris.
g *Legendũ* ipsis: vt ad verbum successores quod antecedit, referam.
h directò scilicet, secus per obliquum: ideóque si fundus euincitur secundo emptori, stipulatio, *habere licere* primo emptori per obliquum committitur, *argum.l.22.in fin.ff.de euictionibus.*
i Nõ vitiat stipulationem impersonalitas, *Corrasius.*
k vt & pacisci, *l.59.ff.de pact.*
l malè scilicet, *ff. eodem in vers. sed videtur.*
m Facti quæ sunt, seruo mancipióq; ipso non transeunt in dominium, *l.44.ff.de condit. & demonstrat.§.2.Inst. de stipulat. seruorum.*
n Habere ius quidem significat & dominiũ: sed in seruo & filio (qui omnia vel parentibus, vel dominis adquirunt) detentionem innuit, *§.9.ff. eod.* Cur ita? disceditur à propria significatione verborum? vt stipulatio magis valeat quàm pareat.

o *sub.* sibi, non domino vel patri: vt ea ratione filio vel seruo stipulationis *sibi habere licere*, non committatur pœna, non committatur mota controuersia rei aduersus dominum vel patrem.
p id est, vtilitatem continet.
q seruum iure ciuili non possidet.
r Seruus iure ciuili possidere non potest: naturaliter, potest. potest igitur seruus stipulari, *habere sibi licere*, ex iure naturæ, cui non est mortuus, licèt iuri ciuili sit mortuus, *l.32.ff.de regulis iuris.* Ideóque vt sustineatur, quocunque modo stipulatio, decurri potest ad interpretationem naturalem.
s id est, hanc stipulationem.
t Tenere (quatenus est facti) seruus potest, *vt hic:* si possessionem significat, *l.44.in fin.ff.de vsurpat.* non potest, *vide hic Cuiac.*
u vel potius tripliciter, rem habere proprietarij, possessores custodes dicuntur, *adde l.52. suprà de obligat. l.143.l.164.l.188.ff.de verbor.signific.adde l.15.l.204. infrà de de regulis iuris.*
x hæc stipulatio est personalis, nec ad heredem transit, licèt aliàs quisque heredi consulere videatur, *l.9.ff.de probat.l.56.in fin.ff.ad leg.Falcid.* aliud si realis esset, *l.8.§.4.ff de pignor.*
y Cur non pertinet? Pro se quisque: sibi denique quisque in dubio stipulari intelligitur. vide tamen Socinum *regula* 381. vbi notat præsumi filium stipulari patri, seruum & procuratorem domino.
z Stipulatio vsusfructus ad heredem non transit: eius enim est natura morte stipulantis finiri, *l.16.Cod.de vsufruct.*
a sibi heredíque suo frui, & ire, agere quisque stipulari potest.
b Promissurus de suo heredúmque dolo, promissionem in rem concipere, vel verbis futuri temporis vti debet, *l.79.ff.eod.*
c *l.5.ff.vsufruct.quemad.caueat.*
d *l.19.ff.iudicat.solui.*
e *l.3.ff.eodem.*
f quin, vt adiuncta non sit, semper intelligitur, *l.25.§.2.ff.de vsufruct.l.5.ff.vsufruct.quemadmod.caus.*
g Quòd in diem debetur, ante solui potest, *vide l.137. paragrapho 2.infrà eodem.*
l.70 infrà de solutionibus.
h id est, solui.
i etiam inuito creditore, *l.72.ff.de solutionibus.* nam & eo casu qui diem præuenit, plus soluere quodammodo videtur, *l.15.ff.de annuis.*
k *Si & cum*, dictiones, conditionem facere possunt, *vide l.45. paragrapho 3. infrà eodem.*

11 ¶ Sed etsi non addiderit *Sibi*: non puto stipulationem de [z] vsufructu ad heredem transire, eóque iure vtimur.

12 ¶ Sed si quis vtifrui licere sibi heredíque [a] suo stipulatus sit: videamus, an heres ex stipulatu agere possit. & putem posse, licèt diuersi sint fructus. nam & si ire agere stipuletur sibi heredíque suo licere: idem probauerimus.

13 ¶ Si quis dolum malum promissoris, heredísque eius abesse velit: sufficere, *Abesse abfuturúmque esse*, stipulari. si verò de plurium dolo cauere velit: necessarium [b] esse adiici, *Cui rei* [c] *dolus malus non abest, non abfuerit* [d]*: quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes?*

14 ¶ Suæ personæ adiungere quis heredis personam potest [e].

15 ¶ Sed & adoptiui patris persona coniungi poterit [f].

16 ¶ Inter incertam certámque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quòd certa die promissum vel statim [g] dari [h] potest [i]. totum enim medium tempus, ad soluendum, liberum promissori relinquitur. & qui promisit, *Si aliquid factum sit.* vel [k] *cùm aliquid factum sit:* nisi [l], cùm [m] id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse quod promisit. §16 n°1

17 ¶ Alteri [n] stipulari [o] nemo [p] potest, præterquàm [q] si seruus domino, filius patri stipuletur. inuentæ sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi adquirat, quò sua interest. cæterùm vt alij detur nihil interest mea. Planè si velim hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt, si ita factum non sit, vt comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest [r]. pœnam enim cùm stipulatur quis non illud inspicitur, quid intersit [s]: sed quæ sit quantitas, quæque condicio stipulationis. §17 n°1

18 ¶ In stipulationibus [t] cùm quæritur, quid actum sit: verba contra [u] stipulatorem [x] interpretanda sunt [y].

19 ¶ Eum, qui dicat, *Mihi decem* [z], *& Titio decem:* eadem [a] decem, non alia decem dicere, credendum est [b].

20 ¶ Si stipuler alij, cùm mea interesset [c] videamus, an stipulatio committetur. & ait Marcellus, stipulationem valere in specie huiusmodi. Is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo [d], & stipulatus est rem pupilli saluam fore. ait Marcellus, posse defendi, stipulationem valere: interest enim stipulatoris, fieri, quod stipulatus est: cùm obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit.

l quia dies incertus condicionem facit, *l.75. suprà de cond. & demonstr.*
m ergo nõ ante? vtique. Cur ita? *vide l.48.de condict.indebiti.*
n Putà privata fisco vel Reipublicæ, mater filio: consanguineus vel cognatus, consanguineo vel cognato: vicinum vicino: libertum patrono. *Iason. hic.*
o Alteri stipulatori nemo potest nisi seruus domino, filius patri: Extraneus verò, nõ potest, nisi pœna adiecta. *vt hac lege.* Item nisi aliud sit consuetudine inductum: fallit etiam sententia huius legis in dote, in feudis, vel quoties stipulationi iuramẽtum adiectum est: non obtinet quoque Canonico iure, vel si quid si promissum loco pio. *vide Iasonem hic:* vel ita, Alteri stipulari possumus vbi eædem personæ sequuntur (verbi gratia patris & filij: domini & serui eadẽ persona censetur) vbi officij necessitas subest aliqua (vt & inter tutorem & pupillum: curatorem & adultum vbi authoritas personæ intercedit (vt in Tabellione.) vel prætoria solemnitas (vt est stipulatio prætoria) vel rerum connexitas: (vt si in re quæ mea sit stipulatio interponitur (de quo tamen hic dubitat Bartolus (vbi est præsentia personæ & vicinitas vbi est deficientis actionis vtilitas, vbi est affectio personarum & rei æquitas vbi est possessio & proprietas: vide Bartolum in *§ si stipuler.20.ff.eod.*
p emere, vendere, contrahere, *l.11.in fin.ff.de obligat.* pacisci, legem dicere, *l.73.in fin.ff.de regul.iuris.* promittere, *§.1.ff.eod.* pignoris obligationem adquirere, *l.11.§.6.ff.de pign.* Possum tamen alteri stipulari rem meam restitui, *l.26.ff.depositi.* & numeratione liberationem illi adquirere, *l.9.§.8 ff.de rebus cred.* & possessionem & omnia quæ naturaliter adquiruntur, *l.53.ff.de aquir.rer. vide Cuiac.12 obseruat.36. vbi scribit: Di in e veteri esse, vt de se quis non de alio promittens obligetur.* iureiurando à promissore exacto illi vtiliter stipulari. nec enim violandum est iusiurandum.
q eorum scilicet qui in potestate nostra nõ sunt, *l.126.§.2.ff.eod.l.3.Cod.eod.l.4.§.19. Instit.de inutil.stipul.* filius matri, *l.26.§.4.ff.de pact.dotal.l.59 in fin.ff.ad Trebell.* & è contrà, non potest, *l.4. Cod. de pactis conuent.* potest tamen ascendens descendenti stipulari aliquid vtiliter fauore nuptiarum, *l.45.in f.ff.solut.* potest & cuiuis stipulari tabellio, *l.18.ff.de adoptionib.v.l.2.ff.rem pupilli.* quo hodie quia passim vtimur, non ita erat magnæ vtilitatis hic paragraphus.
r pecuniariter scilicet, aliàs hominem beneficio affici nostra interest, *l.7.in fin.ff.de seruis exportandis.*
s aliàs, si pœnam quis non stipulatur, non audiretur, nisi eius intersit, *l.29.in f.ff.de receptis.*
t cõuentionalibus nõ prætoriis, in iis.n. prætoris est interpretatio, *l.9.ff.de stip.prat.*
u *l.99.ff.eod.l.26.ff.de reb.dub.*
x locatorem, venditorem, *l.30.ff.de pact.l.21.l.33.ff.de contr empt.*
y nisi aliàs ambiguus sermò nihil operaretur: tunc enim pro stipulatore, *& sic intellige.l.45.ff.eodem.* & actore, *l.83.§.1.ff.eod.l.66.ff.de iudiciis.* facienda est interpretatio, *l.12.ff.de reb.dub.*
z mihi decem & Titio Corrasius; & Erasmus in quadam epistola ad Dorpium, quæ lectio displicet Cuiacio.
a *l.59.ff.eod.* Imò, non eadem sed alia, *l.79.ff.de leg.1.*
b Aliud erit si quis ita stipuletur vel leget, Titio dena, & Sẽpronio dena do, *l.79.ff.de legat.1.* In decẽ fideiubeo vni in dena alteri, *l.24.ff.solut.* si quidem nomina numeralia ad personas relata summas per se & æqualiter distribuunt.
c *l.118.in fin.ff.eod.l.3.Cod.de inutil.stip.* d *§.1.Inst.de satisdat.tut.*

a *l.48.ſ.locati.*
b id est, quæ datur vtilitatis nomine ita eius quod interest. Nam alias est directa, *l. 25. in fin. ſ. eodem.*
c *adde l.27.§.1.ſ.de pact.* & è contrà, *l.79.j.eodem.*
d *l.81.j.eodem.*
e Ædem sacram conducere possum ædificandam, non habitandam. *Theodorus Balsamon Nomocan. titul. 2.* multo minùs, vt ea nobis detur stipulari possumus, *l.83.§.5.j.eodem.*
f id enim fauor religionis & reipublicæ exposcit, *de quo vide hîc Corrasium.*
g alteri scilicet stipulantes. hîc enim agitur de stipulatione vniuersitati adquisita.
h id enim potest, *l. 28. §. 2. in fin. j. de stip. seru.*
i *vide l. 2. Cod. de contra stip. §. 4. in fin. Instit. de inutil. stip.*
k vel alius seruus meus, *l.1.§.3.ſ.de stip.seru.*
l actum est sequi id enim quod oportet.
m quibus facti, *Haloand.*
n id est, proximas. nam aliter obseruantibus quod initium quisve finis stipulationis sumeretur? *l. 12. ſ. de tritico.* Igitur côtrahentes videntur intellexisse quod primùm illis occurrere poterat: sic fauore nuptiarum, & promissionis dotis primæ intelliguntur, *l.68.ſ. de iure dot. l. 26. in fin. ſ. de pact. dot. l.89.§.1.j.de verb. signific.* in obligatione dierum, biduum, *l.217. in fin. j. de verb. sign.* annorum, biennium spectatur, *l.17. in fin. ſ. de manum. test.* siquidem dualis in numeris primus occurrit, *l. 12. ſ. de test.* Vnitas enim non tam est numerus, quàm numeri principiũ.
o quia dies cautionis non computatur in termino, *l. 1. ſ. si quis cautionibus.*
p *§.2. Instit. eod. l. 21. ſ. quando dies legat. l.14. j. de regulis iur. Seneca 3. Controuers. 5. in fin.* non tamẽ vt cum facto eadem die veniat stipulator, *l.105. j. de solut.* sed vt decem dies ad minus relinquat debitori *l.21.§.1.ſ.de pec. constit.*

21 ¶ Si quis insulam faciendam promiserit, aut conduxerit deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri, stipulatus sit: aut si quis, cùm promisisset Titio fundum Mæuium daturum, aut, si is, non dedisset, pœnam se daturum, stipulatus à Mæuio fuerit, fundum Titio datum iri: item [a] si quis id locauerit faciendum, quod ipse conduxerit: constat, habere eum vtilem [b] ex locato actionem.

22 ¶ Si quis ergo stipulatus fuerit, cùm sua interesset ei dari: in ea erit causa, vt valeat stipulatio.

23 ¶ Vnde & si procuratori meo [c] dari stipulatus sum, stipulatio vires habebit. & si creditori meo: quia interest mea, ne vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data, erant.

24 ¶ Si quis ita stipulatus fuerit, *Illum sistas?* [d] nulla causa est, cur non obligatio constat.

25 ¶ Ædem sacram, vel locum religiosum ædificari [e], stipulari possumus [f]: alioquin [g] nec ex locato agere possumus.

Per quas personas nobis acquiritur.

39. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

DOminus seruo stipulando [h], sibi adquirit. sed & pater filio, [i] secundum quod leges permittunt.

40. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

SI filius meus [k] seruo meo stipuletur, adquiritur mihi.

De tempore.

41. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Sabinum.

EVm qui Kalendis Ianuariis stipulatur, si adiiciat primis, vel proximis, nullam habere dubitationem, palàm est. sed & si dicat secundis, vel tertiis, vel quibus aliis: æquè dirimit quæstionem [l]. si autem non addat, quibus [m] Ianuariis: facti quæstionem inducere, quid fortè senserit. hoc est, quid inter eos acti sit, vtique enim hoc sequimur, quod actum est, eásque adsumemus. si autem non appareat: dicendum est, quod Sabinus, primas [n] Kalendas Ianuarias spectandas. Planè si ipsa die Kalendarum quis stipulationem interponat, quid sequemur? & puto, actum videri de sequentibus Kalendis [o].

1 ¶ Quotiens autem in obligationibus dies non ponitur præsenti [p] die pecunia debetur: nisi "si" locus adiectus, spatium temporis inducat [q], quo illò possit perueniri. Verùm dies adiectus efficit, ne præsenti die pecunia debeatur, Ex quo apparet, diei adiectionem pro [r] reo esse, non pro stipulatore.

2 ¶ Idem in idibus etiam, & nonis probandum est: & generaliter in omnibus diebus.

42. *Pomponius* libro vigesimoseptimo ad Sabinum.

QVi hoc anno [s], aut hoc mense dari, stipulatus sit: nisi omnibus [t] partibus præteritis [u] anni, vel mensis, non rectè petet.

De stipulatione collata in arbitrium alterius.

43. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Sabinum.

SI quis arbitratu (putà) Lucij Titij [x] restitui [y] sibi, stipulatus est: deinde ipse stipulator moram [z] fecerit, quominùs arbitretur Titius: promissor, quasi moram fecerit, nõ tenetur. Quid ergo, si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, à persona non [a] esse recedendum eius cuius arbitrium in sertum est.

44. *Paulus* libro decimosecundo ad Sabinum.

ET ideo, si omnino non arbitretur [b], nihil valet stipulatio. adeò vt, & si pœna adiecta sit, ne ipsa quidem committatur

Per quas personas nobis acquiritur, & de stipulatione collata in tempus mortis, vel post mortem.

45. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Sabinum.

QVodcumque stipulatur is, qui in alterius potestate est [c]: pro [d] eo habetur, ac si ipse esset stipulatus.

1 ¶ Sicuti, cùm [e] morietur [f] quis, stipulari [g] potest [h]: ita etiam hi, qui subiecti sunt alienæ potestati, cùm morientur, stipulari possunt.

2 ¶ Si quis ita stipulatus sit, *Post mortem meam filiæ meæ dari?* vel ita, *Post [i] mortem filiæ meæ mihi dari?* vtiliter erit stipulatus, sed primo casu filiæ vtilis actio competit, licèt [k] heres ei non existat.

3 ¶ Non solùm ita [l] stipulari possumus, *Cùm [m] morieris*: sed etiam, *Si morieris.* nam sicuti inter hæc nihil [n] interest, *Cùm venies*, aut *si veneris*: ita nec ibi interest, *Si morieris*, & *cùm morieris.*

4 ¶ Filius patri dari stipulari videtur [o], etsi hoc non adiiciat.

De stipulatione Centesimis Kalendis dari. 1. De stipulatione collata in tempus mortis. 2. De stipulatione cum volueris. 3. Vel volueris.

46. *Paulus* libro decimosecundo ad Sabinum.

CEntesimis Kalendis, [p] dari, vtiliter stipulamur: quia præsens obligatio est, in diem autem dilata solutio [q].

1 ¶ Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest [r]. veluti, *Cùm morieris, Alexandriam venire spondes?*

2 ¶ Si ita stipulatus [s] fuero, *Cùm volueris*: quidam inutilem esse stipulationem aiunt: alij ita inutilem, si, antequam [t] constituas, morieris. quod verum est.

3 ¶ Illam autem [u] stipulationem, *Si volueris* [x] *dari?* inutilem [y] esse constat.

De pura stipulatione eius, quod Kalendis illis dare oportet.

47. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Sabinum.

QVi sic stipulatur, *Quòd te mihi illis* [z] *Kalendis dare oportet, id dare spondes?* [a] videtur nõ hodie [b] stipulari, sed sua die [c], hoc est Kalendis.

q tacitè, *vide l.137.§.1.j.eodem.*
r *l.50.ſ.de oblig. l.17. in fin. j. de reg. iuris. 1. Harmenopul. 4. §. 40.*
s hæc stipulatio est ambigua: siquidem quæri potest an de anno incepto an de præterito intelligenda sit.
t *l.49. ſ. de legat. 1.* Imò libertatem, *l.41.ſ.de manum. test.* & annuum legatum, *l.8.ſ.de annuis. l.1. Cod. quando dies leg.* (nisi agatur de pensionibus & fructibus annuatim præstandis. tunc enim tempus expectandum est quo poterunt præstari, *l.12.§.5. l.26.§.2. quando dies legat.*) initio anni heres præstare debet.
u hinc illud Spurinæ ad Cæsarem: Venêre vtique Idus Martiæ, sed nondum præterier e, *Plutar. Suet.*
x ¶ hæc verba in seruum non cadunt, *l.68.j.de verbor. signific.*
y Idem in societate, *l.75.ſ.pro socio.* emptione, *l. vltim. Cod. de contr.* locatione, *l.25. ſ locati.*
z Mora arbitro iniecta facto stipulatoris, promissori nõ nocet. Mora arbitri ipsum arbitrum potestate non priuat, *vt hîc*: si arbiter nullo modo arbitrari velit, aut possit, promissor in pœnam non incidit, *c.44.j. eodem. l.75.ſ. pro socio l. vltim. Cod. de contr. empt.*

a *l.45.ſ.de recept.* vt alius arbitretur scilicet id enim non habet locum, nisi arbiter iniquè iudicauerit, *l.79.ſ.pro socio. l.30.ſ.de oper. libert.* & nisi dos sit promissa: tunc enim detracto arbitro dos valet, *l.99.§.4.ſ.de iure dot.*
b *l. vltim. ſ. locati. l.6.ſ. de cond. & demonstr.*
c talis non est emancipatus. hinc collige, Emancipatum patri non quærere.
d *§. vltim. j. eod. vide l.39. l. 40. ſ. eodem.*
e *§.15. Instit. de inutil. stip.*
f id est, post mortem suam, *l.18.§.1.ſ. de manum. test. vide 6. Gell. 13.* ex hac interpretatione sumitur ratio decidendi.
g & contrahere, *l. vnica. Cod. vt actiones.*
h *l.7.ſ. de rebus author. iud.* hodie scilicet olim non poterat, *l. vnic. Codic. vt act. adde l. 11. Codic. de contrah. stipul.* Ratio dubitandi erat, quod huiusmodi stipulatio videretur fundari super non ente, & in tempus prohibitum côferri. hodie tamen vsumfructum post mortem stipulari nõ possumus, *l. 51. ſ. de vsuf. leg.* nisi sibi heredíq; suo vti frui stipuletur, *l.38. §. 12. suprà eodem.*
i *l.23. ſ. de pactis dotalibus. l. 8. Codic. de contr. stipul.*
k hinc colligit Corrasius, Patre accipiente pro se & filiis emphyteusim aut feudum, filios in ius succedere, licèt patri heredes nõ existãt, cum eis vt filiis, non vt heredibus sit prouisũ. adde hisce verbis restringi regulam, quæ dicitur, Patrem semper præsumi stipulatum filio vt heredi. de quo vide, *Alciatum. 1. præsum.*
l vt *§.1. ſ. eod.*
m *§.14. Instit. de Inutil. stipul.*
n Dictiones, *Si*, & *Cum*, inducunt conditionem, *l.48.ſ. de cõdict. indebit. l.22. ſ. quando dies legat.* in quibusdam tamen differunt *de quo vide hîc Corras. & in l. 46. §. 2 & vltim. j. eodem.*
o *l.1. suprà eodem.*
p id est, Kalendis centesimi mensis.

q Diuersa sunt obligatio & solutio: illa præsens esse potest: hæc in diem reiecta est, *adde l.41. in fin. l.42. ſ. eodem. l.9. ſ. de reb. credit. l.44. §.1. ſ. de oblig. §. 2. Institut. de verb. oblig. l 186. j. de regul.*
r si ita factum cohæret personæ promittentis, vt ab ea discedi non possit, vt ire, venire. aliàs stipulatio facti ad heredes transire potest, *l.13 Cod. de contr. stip.*
s aliud in herede grauato sub hac conditione, *Cùm voluerit. l.11.§.6. ſ de legat. 3.*
t Promittens dare, *cum voluerit*, ante mortem voluntatem suam declarare debet: aliàs morte finitur voluntas, *l.4. ſ. locati.*
u quæ sequitur & diuersa est à superiore, *Cùm volueris, §.2. ſ. eodem.* Imò non est diuersa, *l.45. §.3. ſ. eodem. vide hîc Corrasium.*
x hæc verba refer ad promissorem & reum, non ad stipulatorem, *l.112. j. eod.*
y *l.17. ſ. eodem. l.8. ſ. de obligat.*
z nota, commemoratione prioris obligationis facta in stipulatione, nouationem induci, *l.5. ſ. de adimend. l.89. ſ. de cond. & demonstr.*
a Quæstio facti hinc oritur, id est, an repetita dies videatur, an verò stipulatio pura sit & præsens.
b id est, non purè stipulatus.
c id est, diem prioris obligationis repetiisse. atque ita sentetur repetita qualitas prioris obligationis, in eo, quòd in locum alterius subrogatur

a l.85.ǯ.de condit.& demonst.
b adde l.6.§.1.ǯ.de tutelis.
c & tamen conditionem continet, *in fin.j.eodem.* nam hoc verbum *magis*, non ... sed comparatiuè sumitur, *Corrasi u hi.* Zasius contrarium omnino putat, *num.4.* d aliter quàm in casu, *l.46.ǯ.eodem.* ex qua ratio dubitandi sumi potest, & *l.48.ǯ.de cond.indeb.* ... enunciatur. b *l.117.j.eodem.*
c Qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, species stipulatur: qui duos homines, genus. Priore casu, inter coheredes, ita fit diuisio vt singuli in singulis hominibus partem habeant: Posteriore partem in singulis hominibus non habent, sed numero inter eos fit diuisio. d *l.29.j.de solut.*

"TO B TOT DE VERBORVM obligationibus."

De verbo cum petiero.

48. *Vlpianus* "libro 26. ad Sabinum."

SI decem, cùm [a] petiero dari, fuero stipulatus: admonitionem [b] magis [c] quandam, quò celeriùs reddantur, & quasi sine mora, quam condicionem habet stipulatio. & ideò, licèt decessero, priùs quàm petiero: non [d] videtur defecisse condicio. 48 n°2

De rei interitu. 1. De stipulatione per te non fieri. 2. Vel neque per te neque per heredem tuum fieri. 3. De rei interitu.

49. *Paulus* "libro trigesimoseptimo ad Edictum."

CVm filiusfamilias Stichum dari spopõderit: &, cùm per eum staret, quominùs daret, decessit Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. At [e] si pater in mora fuit: non tenebitur filius: sed vtilis actio in patrem danda est. Quæ omnia & in fideiussoris persona dicuntur.

1 ¶ Si stipulatus sim per te non fieri, quominùs mihi ire agere liceat, & fideiussorẽ accepero: si per fideiussorẽ steterit, neuter [f] tenetur: si per promissorem vterque.

2 ¶ In hac stipulatione *Neque per te, neque per heredem tuum fieri?* per heredem videtur fieri, quamuis absit [g], & ignoret. & ideo non facit, quo fieri ex stipulatu oportet. Non videtur autem per pupillum stetisse ex huiusmodi stipulatione, si pupillus heres erit.

3 ¶ Si promissor hominis, ante [h] diem, in quem promiserat, interpellatus sit, & seruus decesserit: non videtur per eum stetisse.

De stipulatione, per te non fieri. 1. De stipulatione emptæ hereditatis.

50. *Vlpianus* "libro quinquagesimo ad Edictum."

IN illa stipulatione, *Per te non fieri?* non hoc significatur, nihil te facturum, quo minùs facere possis: sed curaturum [i], vt facere possis.

1 ¶ Item stipulatione emptæ hereditatis, *Quanta pecunia* [k] *ad te peruenerit, dolóve malo tuo factum est, erítve, quominùs perueniat:* nemo dubitabit, quin teneatur, qui [l] id egit, ne quid ad se perueniret.

De manumissione serui debiti.

51. *Idem* "libro quinquagesimoprimo ad Edictum."

IS, qui alienum seruum promisit, perducto [m] eo ad libertatem, ex stipulatu actione non tenetur. sufficit enim, si dolo culpáve careat.

Differentia conuentionalium stipulationum & prætoriarum. 1. De vacua possessione tradenda.

52. *Idem* "libro septimo Disputationum."

IN conuentionalibus stipulationibus contractui formam [n] contrahentes dant. enimuerò prætoriæ stipulationes legem accipiunt de [o] mente prætoris, qui eas proposuit. denique prætoris stipulationibus nihil immutare licèt, neque addere, neque detrahere.

1 ¶ Si quis vacuam [p] possessionem tradi promiserit: non [q] nudum factum hæc stipulatio continebit, sed causam [r] bonorum.

De doli Clausula, & casibus specialiter comprehendendis.

53. *Iulianus* "libro decimosexto Digestorum."

STipulationes commodissimum est ita componere: vt quæcunque specialiter [s] comprehendi possint, contineantur: doli autem clausula ad ea pertineat, quæ in præsentia occurrere non possint, & ad incertos [t] casus pertinent.

De diuisione stipulationis specierũ vel generũ. 1. Vel operarũ.

54. *Idem* "libro vigesimosecundo Digestorum."

IN stipulationibus aliàs [u] species, aliàs genera deducuntur. Cùm species [x] stipulamur: necesse est, inter dominos, & inter heredes ita diuidi stipulationem, vt partes [y] corporum cuique debebuntur [z]. Quotiens autem genera [a] stipulamur, numero [b] fit inter eos diuisio. Veluti cùm [c] Stichum & Pamphilum quis stipulatus, duos heredes æquis partibus reliquit: necesse est vtrique partem dimidiam [d] Stichi & Pamphili deberi. Si idem duos homines stipulatus fuisset: singuli homines heredibus eius deberentur.

1 ¶ Operarum stipulatio similis [e] est his stipulationibus, in quibus, genera comprehenduntur. & ideo diuisio eius stipulationis non in partes operarum, sed in numerum [f] cedit. Quòd si vnam operam seruus communis stipulatus fuerit: necesse est vtrique dominorum, partem operæ tantam, quantam in seruo habuerit, petere. solutio autem eius obligationis expeditissima est, si æstimationem operæ malit libertus offerre, aut si consentiant patroni, vt his communiter operæ edantur.

De adiecto Solutioni.

55. *Idem* "libro trigesimosexto Digestorum."

CVm quis sibi aut Titio dari stipulatus est: soli Titio, non [g] etiam successoribus eius rectè soluitur.

1. De stipulatione, te, & Titium heredem tuum daturum 2. De adiecto solutioni. 3. vel obligationi. 4. De obligatione ad diem. 5. De verbo ante Kalendas. 6. De vsufructu. 7. Si fundum ab vno stipulatus, deinde ab alio fundum detracto vsufructu stipuletur. 8. De eo qui ab vno purè, deinde ab alio sub conditione stipulatus est.

56. *Idem* "libro quinquagesimosecundo Digestorum."

EVm, qui ita stipulatur, *Mihi &* [h] *Titio decem dare spondes?* vero similius [i] est, semper vna [k] decem communiter sibi & Titio stipulari: sicuti qui legat Titio & Sempronio, non aliud intelligitur, quam vna decem communiter duobus legare.

1 ¶ *Te & Titium* [l] *heredem tuum* [m] *decẽ daturum spondes?* Titij persona superuacua, comprehensa est [n]. siue enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur. siue pro parte [o]: eodem [p] modo, quo cæteri coheredes eius, obligabitur. & quamuis conuenisse videatur, ne ab alio herede, quam à Titio, peteretur: tamen inutile [q] pactum conuentum coheredibus eius erit.

2 ¶ Qui sibi aut [r] filio suo dari stipulatur: manifestè personam filij in hoc complectitur, vt ei rectè [s] soluatur. neque interest, sibi [t] aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur. quare vel manente in potestate, vel emancipato [u] filio rectè soluitur, neque [x] ad rem pertinet quod †, qui filio suo dari stipulatur, sibi adquirit: quia coniunctâ suâ, personâ stipulator efficit, vt non adquirendæ obligationis gratiâ, sed [y] solutionis causa personam filij adprehendisse [z] intelligatur. §2 n°1

3 ¶ Quòd si soli filio suo, qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit: non rectè filio soluetur: quia filij persona obligationi magis, quàm solutioni, applicatur [a].

4 ¶ Qui ita stipulatur, *Decem, quoad* [b] *viuam, dari spondes?* confestim decem rectè dari petit. sed heres eius [c], exceptione pacti conuenti summouendus [d] est. nam stipulatorem id egisse, ne heres eius peteret, palam est. Quemadmodum is, qui vsque [e] in Kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post Kalendas petere, sed exceptione pacti summouetur. Nam & heres eius, cui seruitus [f] prædij ita concessa est, vt, quoad viueret, ius eundi haberet, pacti conuenti exceptione [g] summouebitur [h]. §4 n°1

5 ¶ Qui ita stipulatur, *Ante Kalendas proximas dari spondes?* nihil [i] differt ab eo, qui Kalendis dari stipulatur.

e sensus est, Mora principalis: fideiussor nõ tenetur, non è contra.
f Promissor nõ tenetur, qui nihil fecit aduersus id quod promisit: nec fideiussor, tenetur vt fideiussor, quia tantùm fideiusserat, *per promissorem non fieri.*
g Heres etiam ignorans & absens de facto defuncti tenetur, mero iure, non ex æquitate, *l.42.j.de regul.iur.* ideóque restitui potest, *l.1.in fin.ǯ.ex quibus caus.*
h id est, non opportunè. & ita facta non opportuno tempore interpellatio, nihil operatur.
i *l.83.j.eodem.*
k pecunia ex hereditate illa, &c. vide *Cuiac.2.obseruat.30* vbi tractat de stipulationibus emptæ & venditæ hereditatis.
l *l.24.ǯ.de cond.& demonst.*
m *l.83.§.5.j.eodem.l.35.ǯ.de legat.1.l.92.l.98.§.vltim.j.de fideiuss.l.9.§.2.ǯ.de statulibe[ris].*
n τύπον. *l.1.§.6.ǯ.depositi.l.23.l.34.j.de regul.iur. vide l.43.ǯ.de pact.Nouella.136.cap.1.*
o *l.9.j.de stip.prætor.*
p à nemine corpore, vel animo possessam, *l.2.in fin.ǯ.de act.empt.* etiamsi seruiat, *l.66 §.6.ǯ.de leg.2.* adde quæ scripsi ad *l.68.in fin.ǯ.de contr.empt.*
q vide *l.4.ǯ.de vsuris.*
r id est, omnem vtilitatem possessionis inferentem, qualis est, vt possessio auocari nõ possit, *l.20.j.de solut.* An & dominiũ & vsucapiendi causam? sic putat Azo & Zasius, quod Cornelius non probat.
s veluti, in mancipij emptione commodum est adijci, *sanum furtis noxísque solutum, fugitiuum nõ esse. Erronem non esse: vispellionem non esse, habere rectè licere*, postea vero generalem clausulam, *dolum malum abesse absuturúmque.* nam ad ea generalis clausula non porrigetur sed ad casus non expressos, & ita incertos, qui aliquando occurrent, de quibus, *vide l.7.§.3.ǯ.de dolo.Cujac.hic sed vide omnino Hotoman.3.obseruat.30.*
t *dict.§.3.l.119.j.eod.l.15.§.9.ǯ.de de damn.*
u id est aliter.
x ind[i]uiduas, vt Stichum. eas Aristoteles etiam vocat, ἔσχατα εἴδη.
y pro indiuiso. ideóque iuris intellectu, non facto ipso, *l.66.§.2.ǯ.de legat.2.§.5.in fin.Institut.de off.iud.* aut numero diuidi possunt.
z debeantur, *Haloander.*
a id est, species (putà hominem.) quas Aristoteles etiam vocat, τὰ ὕστατα γένη ... τοῖς ἀτόμοις. Genus itaque hic dicitur, quod de pluribus, licèt numero differẽtibus, ...

e Operarum & generis promissi similitudo seu cognatio.
f *l.15.ǯ.de oper.liber.*
g id est, alteri quam adiecto solui nõ potest, *l.9.81.j.de solut.*
h hæc particula vim orationis distribuit inter personas copulatas, *l.11.§.1.ǯ.de duob.reis.*
i ideò sequendum, *l.114.j.de regul.iur.*
k *l.38.§.19.j.eod.l.109.j.eod.l.85.ǯ.de legat.1.* Porrò hic loquendi modus Vallæ displicet, *3.eleg[a]nt.*
l quid, si Titius coheredes haberet? num illi continebuntur has stipulatione? vnius enim heredis mentio videtur alios excludere, *l.12.ǯ.de iud.*
m quem fortè nũc tibi vnicum heredẽ fore putas, vt in *l.40.in fin.ǯ.de pact.l.77.§.29.ǯ.de leg.2.*
n omnes enim debent.
o Heres in solidũ, defunctum repræsentat in solidũ: pro parte, defunctum etiam pro parte repræsentat: pro portionibus coheredum, censetur extraneus, *l.14.Cod.de rei vind.*
p Imò, nõ eodem. possum enim vni heredum tantùm liberationem adquirere, licèt ceteris nõ adquiratur, *l.33.ǯ.de pact.* ergo à contrario possumus vnum onerare, aliis non oneratis. Cur tam variè? Liberationi magis fauetur, quàm obligationi, *l.47.ǯ.de oblig.*
q id est, eo pacto coheredes Titij non cauebunt.
r i. disiunctiuè.
s *l.95 §.5.l.106.l.vltim.j.de solut.*
t *l.11.ǯ.de oper.liber.*
u Imò emãcipato rectè non soluitur, *l.38.j.de solut.* Cõciliationem vtriusque loci vide apud Antonium Fabrum *3.Coniecturarum.10.*
x Ratio dubitandi. † *l.39 l.40.ǯ.eod.* y *l.7.ǯ.de pecunia constituta.* z adhibuisse, *vulg.*
a quia nõ residet in eius persona obligatio. Id enim quod adquirit, patri adquirit.
b *l.32 in fin.ǯ.de pact.* id est vel donec viuam, *l.17.ǯ.de annuis* id est, annua.
c stipulatoris scilicet.
d Qui stipulatur aliquid *quoad viuet*, effectum stipulationis ad heredem non transmittit.
e Qui ad Kalendas stipulatur post Kalendas petere potest, sed exceptione summouetur. f *l.4.ǯ.de seruit.*
g Cur ita? *vide l.2.§.4.ǯ.de doli except.*
h de qua exceptione, *vide Oldend.cap.36 de except.l.44.§.1.ǯ.de oblig.*
i Ante Kalendas & Kalendis stipulari eadem sunt, *l.13.ǯ.eodem. adde l.132.j.de verb.significat.*

a is rem habere eiúsq; dominus esse dicitur *l.1. §.1.s.de Silaniano.l.25.j. de verbor. signif.* hinc ratio dubitandi erit, quia nemo rem suam rectè stipulatur, *l.82.j.eod.*
b quod sibi deest, *l.1.l.2.s.de condict.triticaria.*
c in genere, id est, totum, *l.58.j.eodem.*
d & ita cum alia causa, *l.83.§.6.j.eodem.*

6 ¶ Qui proprietatem sine vsufructu habet [a] rectè vsumfructum dari sibi stipulatur. id enim in obligationem deducit, quod non habet [b] sed habere potest.

7 ¶ Si à te stipulatus fuero fundum [c] *Sempronianum*, deinde eundem fundum, detracto vsufructu, [d] ab alio stipulor: prior stipulatio non nouabitur [e] quia nec soluendo fundum detracto vsufructu liberaberis, sed adhuc à te rectè fundi vsumfructum peterem. quid ergo est? cùm mihi fundum dederis: is quoque liberabitur, à quo, detracto vsufructu, fundum stipulatus fueram.

8 ¶ Si hominem, quem à Titio purè stipulatus fueram, Seius mihi sub [f] conditione promiserit: & is pendente conditione, [g] post moram Titij decesserit: confestim [h] cum Titio agere potero: nec Seius, existente [i] conditione obligetur. at si Titio acceptum fecissem, [k] Seius existente conditione obligari potest. idcirco hæc tam variè [l]: quòd [m] homine mortuo desinit esse res in quam Seius obligaretur. acceptilatione interposita, superest homo, quem Seius promiserat.

De morte eius qui sub conditione promisit.

57. *Idem* "libro quinquagesimotertio Digestorum".

SI quis, si [n] Titius consul factus erit, decem dari spoponderit: quamuis pendente conditione promissor moriatur: relinquet heredem obligatum [o].

De eo qui vsumfructum, deinde fundum stipulatus est: vel contra vel actum, deinde iter: vel fructum, deinde vsum.

58. *Idem* "lib. 54. Digestorum".

QVi vsumfructum fundi stipulatur, deinde [p] fundum: similis [q] est ei, qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si vsusfructus detrahatur. Et è contrariò qui fundum stipulatus est, deinde vsumfructum: similis est ei, qui totum stipulatur deinde partem. Sed qui actum stipulatur, deinde [r] iter: posteriore stipulatione nihil agit. sicuti qui decẽ, deinde quinque stipulatur nihil [s] agit. Item si quis fructum, deinde vsum stipulatus fuerit: nihil agit. Nisi [t] in omnibus nouãdi animo hoc facere specialiter expresserit. tunc enim, priore obligatione expirante, ex secunda introducitur petitio: & tam iter, quàm vsus, necnõ quinq; exigi possunt.

De tempore æstimationis ineundæ.

59. *Idem* "lib. 88. Digestorum."

QVotiens in diem, vel sub conditione oleum quis stipulatur: eius [u] æstimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit, tunc enim ab eo peti potest, alioquin [x] "aliàs" rei captio erit.

60. *Vlpianus* "lib. 20. ad Edictum."

IDem erit, & si Capuæ certum olei pondo dari quis stipulatus sit: nam eius temporis fit æstimatio, cùm peti potest. peti autem potest, quo primum in locum [y] perueniri potuit.

De stipulatione captatoria.

61. *Iulianus* "lib. 2. ad Vrseium Ferocem."

STipulatio hoc [z] modo cõcepta, *Si heredem* [a] *me non feceris, tantum dare spondes?* inutilis est: quia contra bonos [b] mores est "hæc stipulatio".

De seruo.

62. *Idem* "lib. 2. ex Minicio."

SEruus vetante [c] domino si pecuniam ab alio stipulatus [d] sit, nihilominus obligat [e] domino promissorem.

De conditione disiunctiua.

63. *Africanus* lib. 6. Quæstionum.

e id est, non transferetur in secundam. hæc n. minùs quàm illa continet. & ita aliud stipulatur. *d.l.58.l.9. in fine de nouat.*
f *l.31.j.de nouat.*
g hæc videntur ἀσύστατα. nam qui fieri potest vt promissor sit in mora eius rei nomine quę pẽdente condicione perierit. nam si pendente cõdicione res peti nõ potuit, multò minùs mora cõmitti potuit. solet enim dici, nullam moram committi, vbi nulla est petitio, *l.127.j.eod. l. 40. vers. sed cùm fortis. s.de reb. cred.*
h id est, cum cõditio exstiterit. *l.14. j. de nouationib.* neque prius morã cõmittet. *l. 72. §.1. j.de solutionibus,* Quod purè debes, promittis sub conditione? nihil debes si pendente cõditione decesserit. *d.l.14.d.§. 1.* debebis, si post cõditionẽ decesserit. *l.31. j. eodem.* Quod purè Titius mihi debet, sub conditione promittit: Titius moram cõmisit, pendente cõditione res perit? Titius non obligatur., *vt hîc.* Quid ita? nulla hic facta nouatio est.
i nec Seius pẽdẽte cõdicione mihi obligatur, *Haloand.*
k is omnino liberatus est.
l Si res intereat, pendente cõdicione, condicionalis debitor liberatur: si post acceptilationem purè promissori factam, non liberatur.
m id est, si res pendente condicione durat, manet obligatus promissor: si ante condicionis euẽtum periit, nõ tenetur.
n sub hac scilicet cõdicione quæ sequitur.
o spes enim superest debitũ iri, *§.4.Instit.eo.§.24.Instit.de inutil.*
p *adde l 9. in fin.j.de nouat.*
q hinc collige vsumfructum fundi partem esse, *l. 76.§.2.in fin.s.de leg.2.*
r *d.l.19. in fin.*
s *§.5.Instit.de inutil.stipul.* Imò aliquid agit *l.1.§.4.s.eod.*
t hoc hodie est generale vt nulla fiat nouatio, *l.vlt.C.de nouationibus.*
u Qui in diem vel sub condicione promisit, post diei & condicionis euẽtum debet, & inde debitæ rei æstimatio ineunda est, *l.11.in f.s.de re iudicat.l.12.in fi.s.si quis cautionib.l.37.suprà mandati.*
x alioquin aliàs rei pactio erit. *Hotom.16.Illust circa fin.fol.*108. vbi tractat cuius loci & temporis pretium æstimari oporteat à iudice in æstimatione frugis facienda.
y & ita quidem vt eius loci tantum æstimatio fiat quo solui res debuit: id est, ita vt qualis sit res, in eius loci foro spectetur, *l. 22.s.de reb.cred.l.vlt.s.de condict. triticaria.l.3.in fin.s.de actionib. empt.*
z Pactũ de futura successione non valet *vt hîc* vnde notant Placentini, feudi inuestituram non valere conceptam post mortem primi vasalli: reprehẽditur tamen à Mediolanensibus & Cremonẽsibus: si modo fiat inuestitura de beneficio incertæ personę in genere: secus si fieret de certa persona: tũc. n. nõ valet inuestitura, nisi ea persona cõsentiat *l.3.§.de illo.s.pro soluto.* vide Landensẽ *1.feudor.27.§.si quis inuestierit.*
a hæc stipulatio est contra bonos mores. nam successiones pactis vel stipulationibus obstringi non possunt, *l.34.C.de transact.l.4.C.de inutil.stipul.* Non valet quidem conuentio de viuentis successione, eo non consentiente, *l.vlt.C.de pact.* nec de mutua successione, nisi inter commilitones. *l.19.C de pact.v.Cuiac.16.obser.39.* conueniri etiam non potest dotali instrumento vt vir vxori succedat, *l.5. C.de pact.conuent.* An & hæc stipulatio improbatur, qua liberi ex aliqua tantum portione succedunt, & tel... certis contenti sunt, & cæteris renunciãt, vt in iis nõ succedant: *v.l.15.C. de pactis.*

SI quis ita stipuletur, *Siue* [f] *nauis ex Asia venerit, siue Titius consul factus fuerit:* vtra priùs conditio extitisset, stipulatio committetur, & amplius committi non potest. sed enim cùm ex duabus disiunctiuis condicionibus altera [g] defecerit: necesse est, vt ea, quæ extiterit, stipulationem committat.

De ratione temporis ante conditionem existentem præteriti habenda.

64. *Idem* "lib. septimo Quæstionum".

HViusmodi [h] stipulatio interposita est, *Si Titius consul factus fuerit, tum* [i] *ex hac* [k] *die in annos singulos dena dari spondes?* post triẽnium conditio exstitit. an huius temporis nomine agi possit, non immeritò dubitabitur. respondit, eam stipulationem vtilem esse, ita vt in ea eorũ [l] quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, præstatio in id tempus collata intelligatur. vt sententia eius sit talis: Tunc, cùm Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur.

De verbis superuacuis. 1. De variatione in rei aut personæ appellatione.

65. *Florentinus* "lib. octauo Institutionum."

QVæ extrinsecùs [m], & nihil ad præsentem actum pertinentia [n] adieceris stipulationi, pro superuacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem. veluti si dicas *Arma virúmque cano: spondeo:* nihilominus valet.

1 ¶ Sed & si in rei, quæ promittitur, aut personæ appellatione [o] varietur: non obesse placet. nam stipulanti denarios, [p] eiusdem quantitatis aureos spondendo, obligaueris. & seruo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

De manumissione.

66. *Paulus* "libro tertio ad legem Æliam Sentiam."

SI minor viginti annis à debitore suo stipuletur, seruũ manumissurum [r]. non est executio [s] stipulationis danda. [t] Sed si ipsorum [u] viginti annorum [x] erit, non impedietur manumisso, quia de minore lex loquitur.

De stipula salua fore. 1. Dari curari.

67. *Vlpianus* "lib. 2. ad Edictum."

ILla stipulatio [y], *Decem millia salua fore* [z] *promittis?* valet.

1 ¶ Eum, qui decem dari [a] sibi curari [b] stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor, reum locupletem dando, liberari, Labeo ait. ídque & Celsus libro sexto Digestorum refert.

De pœna & de eo quod interest.

68. *Paulus* "libr. secundo ad Edictum."

SI pœnam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisses: certa [c] est, & vtilis stipulatio. Quòd si ita stipulatus fuero, *Pecuniam* [d] *te mihi creditorum spondes?* incerta [e] est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest [f].

De re impossibili.

69. *Vlpianus* "lib. 7. ad Edictum."

SI homo mortuus sisti [g] non potest nec pœna rei impossibilis [h] committetur. quemadmodum si quis

b *l.19.in fi.s.eo. l.134.j.eod.* impugnat .n. ius testandi *v.l.57.§.9.s.pro socio.*
c & sic inuito *l.3. Instit. per quas person. nobis acq.* ... *s.de adquir.rer.*
d igitur commodum stipulationis inuito domino adquiritur, *vt hîc.* An proprietas? an hereditas? an actio? an possessio? an liberatio? an libertas cuiuis inuito adquiri potest? *v. Cuiac.hîc.*
e Imò non obligat. *l.19.§.2.s. de donat.l.69.j.de reg.iur.*
f *v.Cuiac.6.ad Afric.fol.108.*
g *l.129. in f.j.eo.l.78.s.de cond. & demonst.*
h Imò, vt stipulatio cõmittatur omnes partes disiunctiuæ existere debent *l.13.§.2.s.de reb. dub.*
i quodammodo præpostera scilicet. Hic .n. datio prior esse videtur condicione.
k Formulam hanc pragmaticam. *Ex nunc, prout tunc,* pragmatici ex hoc loco obseruant.
l intellige præsenti. quippe particula hæc, rem præsentem demõstrat. *l.40. inf.s.de reb.cred.*
m *l.126.j.eo.l. 40. in fi.s.de reb. credit.§.13.§.14. Instit. de inutil. stipul.*
a [illegible] non vitiat stipulationem, *l.134.§.1.j.eod.l.16 s.mandati l.32.§.6.s.de auro l.94.j.de reg. iur.§.5.Instit.de inutil.stipul.l.37.C. de donat.v.l.17. Cod.de testament.* [illegible], seu [illegible] cũ aliquid præter interrogationẽ respondetur cui similis [illegible] de qua *l.39.inf. s.de pignoratitia.*

o hinc ratio dubitandi sumitur. Solet enim dici, actu impertinenti vitiari stipulationem *l.137.j.eod.*
p *l.156.j.eodem.*
q fortè Romanos, qui singuli denos asses efficiebant.
r manumissum iri, *vulgat.*
s Actus qui non valet, non meretur executionem.
t quia in fraudem legis Æliæ Sentiæ alienat minor. *v.l.4.s.de seruis exportand.*
u sed si ipse *vulgat.*
x i. qui agit supremum anni vicesimi diem *v.l.1.s.de manumissionib.*
y stipulatio *rem saluam fore: vulg.* & malè.
z hinc collige, Factum vel dationem promitti non videri contra naturam stipulationis *l. 5.§.1.s.eod.* hinc sumitur ratio dubitandi.
a danda *vulg.*
b *l.vlt.in f.s.de reb.cred.* c *v.l.74.j.eodem.*
d *adde l.112.in f.j.eodem.*
e Id quod interest, incertum est *l. 81. infrà eodem.* Pœna, certa est *§.vltim.Instit. de verbor. obligat.*
f quod est incertum, & ad id actio incerti datur *v.l.118.in f.l.135.§.3.in f.j.eod.*
g *l.4.s.qui satisdare: adde l.10.§.1.si quis cautionib.*
h Impossibilium nulla est obligatio *l.185.j.de regul.l.vlt.C.quæ sent.sine appellat.*

Stichum

a l.83.§.7.l.103.ʒ.eod.l.31.ʒ.de obligat. b i.Tyrio.Vlpianus.n.Tyrius fuit,l.1.ʒ.de censibus. c Infans stipulari non potest, l.1.ʒ.eod l.1. §. 13.ʒ.de obligat.& actionib. §.10.Insti.de inutil. d notandum est interim hic infantem dici vsque ad annũ septimum (ideóque Græci ἑπταετῆ vertunt) etiamsi eum nondum compleuerit, l. 23.§.7. ʒ. ad l. Aquil. agitur intellige legem 6. infrà rem pupilli saluam fore: de infante qui excessit annum septimum.

Stichum mortuum [a] dare stipulatus, si datus non esset, pœnam stipuletur.

De infante.

70. *Idem* libro 11. ad Edictum.

MVlier, quæ dotem dederat populari[b] meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti, & decesserat constante matrimonio. placebat, ex stipulatu actionem non esse: quoniam, qui fari [c] non poterat [d], stipulari non poterat.

De pœnali stipulatione.

71. *Idem* libro 13. ad Edictum.

CVm quid vt fiat, stipulemur pœnam: sic [e] rectè [f] concipiemus, *Si ita factum non* [g] *erit*. Cùm quid ne fiat: sic, *si aduersus id factum sit.*

De stipulationibus diuiduis, & indiuiduis. 1. De conditione si ante Kalendas opus perfectum non erit. 2. De insula fulcienda, vel facienda.

l 72 n° 2

72. *Idem* lib. 20. ad Edictum.

STipulationes non diuiduntur earum rerum, quę diuisionem non [h] recipiunt: veluti[i] viæ, itineris, actus, aquæductus, cæterarúmque [k] seruitutium [l]. Idem puto, & si quis faciendum [m] aliquid stipulatus sit: vtputa *fundum tradi*, vel *fossam fodiri*, [n] vel *insulam*[o] *fabricari*, vel *operas*, vel quid his simile. horum enim diuisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigesimo octauo Digestorum refert, Tuberonem existimasse, vbi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, *pecuniam* [p] *dari oportere*, ideóq; etiam in hoc genere diuidi stipulationem. secundùm quem Celsus ait posse dici, iusta [q] æstimatione facti dandam esse petitionem.

1 ¶Si quis ita stipulatus sit, *Si ante Kalendas Martias primas opus perfectum non erit, tum, quanti id opus erit, tantam pecuniam dari?* diē promissionis cedere, non ex quo locatũ est opus, sed post Kalendas Martias, quia nec [r] conueniri ante Kalendas Martias reus promittendi poterat.

2 ¶Planè si *insulam* [s] *fulciri* quis stipulatus sit: non est expectandum, vt insula ruat, sic deinde agi possit. nec *insulam fieri*, vt tantum temporis prætereat, quanto insula fabricari possit, sed [t] vbi iam cœpit mora faciendæ insulæ fieri, tunc agetur, diésque obligationi cedit.

De die, vel conditione tacitis. 1. De seruo hereditario, eiúsue qui apud hostes est. 2. De moræ purgatione.

73. *Paulus* libro vicesimo quarto ad Edictum.

INterdum pura [u] stipulatio ex re [x] ipsa dilationem capit. veluti si id, quod in vtero sit, aut fructus futuros, [y] aut domum ædificari stipulatus sit, tunc enim incipit actio, cum ea per [z] rerum naturam præstari potest. Sic qui Carthagini [a] dari stipulatur, cùm Romæ sit: tacitè [b] tempus complecti videtur, quo perueniri Carthaginem potest. Item si operas à liberto quis stipulatus sit: non antè dies earũ [c] cedit, quàm indictæ fuerint, nec sint præstitæ.

1 ¶Si seruus hereditarius [d] stipulatus sit: nullam vim habitura sit[e] stipulatio, nisi[f] adita hereditas sit: quasi cōdicionē habeat. Idē est & in seruo eius[g], qui apud hostes est.

2 ¶Stichi promissor, post morám offerendo [h] purgat moram. certè enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit [i].

De certa vel incerta stipulatione.

74. *Gaius* libro octauo ad Edictum Prouinciale.

STipulationum quædam certæ[k] sunt, quędam incertę[l].

1 ¶Certum [m] est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale [n], quantúmque sit. vt ecce, aurei decē [o], fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi [p] optimi modij [q] centum, vini Campani optimi amphoræ centũ.

1. & 2. de generis stipulatione. 3. vsufructu. 4. parte Arethusæ, & fructibus. 5. his quæ in horreo. 6. debito. 7. faciendo. 8. alternatiua. 9. De sorte & vsuris. 10. fundũ Tusculanũ dari.

75. *Vlpianus* libro vicesimosecundo ad Edictum.

VBi autem non apparet, quid, quale, quantúmque est in stipulatione: incertã esse stipulationē, dicendũ est.

1 ¶ Ergo si quis [r] fundum sine propria appellatione [s], vel hominem generaliter sine proprio nomine,

e De forma concipiendarum pœnalium stipulationum, vt quid fiat, vel non fiat.
f v.l.117 §.7.ʒ.eod. §. vlt. Instit. eod.
g In stipulationibus facti affirmatiui pœna negatiuè concipienda est.
h Rerum indiuiduarum indiuidua est stipulatio. indiuidua autem quæ sint, constat satis ex huius legis initio.
i l.2.§.1.ʒ.eod.
k l.17.ʒ.de seruitutib. l.19. ʒ.de vsu.
l praeter vsumfructum, d.l.19. l.1.§.9.ʒ. ad leg. Falcid. Cur ita? v.hic Corrasium.
m Facti stipulatio indiuidua l.l. 2.§.1.l.4.§. 1.l.54 inf.ʒ.eod.l. 85.§.2.l.139.ʒ.eo. l.59.ʒ. locati.l.11. in f.ʒ. de legat.3. æstimatio tamē facti, item id quod interest & pœna diuidi potest, ʒ.eod.l. 137.§.3.in f.ʒ.eo.l. 11.l.13.in f.ʒ de re iudicata.
n fodi vulgat.
o vide tamen, l. 59.ʒ.locati.
p Eius quod interest præstationem debitorem seu promissorem (inuito eorum auctore) liberari hinc colligitur. vt hîc vide tamen casus quosdam speciales, vbi ipse factum promissum stipulanti præstandum. apud Socinum regula.193.
q iuxta æstimationem vulgat.
r l.99.inf.ʒ.eod.
s l.98.inf.ʒ.eod. Insulam fulciri spondes: An expectandum est vt insula ruat? Insulam fieri spōdes: An tantum temporis expectandum, quantum requiritur in aliqua insula fulcienda? Neutrum expectandum est: sed cùm primũ mora cœpit fieri, stipulatio cōmittitur. Committitur autem si illicò non fiat.

t Hæc est sententia Celsi, l.115.in f.ʒ.eod. de qua vide quæ notaui ad l.4.ʒ.eod.
u cui neque dies, neque condicio est adiecta, l.41.§.1.ʒ. eod.l. 21. ʒ. quando dies leg. l. 14.ʒ.de regul.iur. x l.24.ʒ.de oper.libert. y futuros factum rectè stipulamur, l.8. ʒ.de contr.empt. z l.14.ʒ.eod.l.98.in f.ʒ.eod.l.15.ʒ.de pignorib.l.186. ʒ. de regul.iur.§. vlt.in f.Instit.de inutilib.stipul. a l.141.ʒ.eod.§.5.Instit.eod. b l.2.§.6.ʒ.de eo quod certo. c l.24.ʒ.de oper.libert. d l.16.l 15.l.35.ʒ.de stipul.seruor. e habitura est. Hal. f d.l.16.l.25.l.27.in f.l.35.ʒ.de pactis. g l.18.§.2.ʒ.de stipul.seru. h & perseuerando in illa oblatione, l.122.§.5.ʒ.eo.l.3.in f.ʒ.de act.empt. i v.l.39.ʒ.de solutionib.
k l.68.ʒ.eod.Instit.eod.in pr. ex his certi condictio, l.9.ʒ.de reb credit. l hinc ex stipulatu actio, l.24.ʒ.de reb.cred.l.6.C.de contrah.stipul. m v.l.6.ʒ.de reb.cred.
n hæc tria concurrere oportet, vt certum aliquid dicatur. o quid? eo casu quinam debebuntur, num exiguiores? sic videtur, l.75. ʒ. de legat.3. nisi consuetudine aliud tacitè, vel expressè sit receptum. p Externorum frumentorum hi gradus fuere, Bœoticum, Siculum, Africanum, Plin.18. q modio Romano respondet Gallorum boysellus, v.Bud.5.de asse. r si quis fundum, vulg.Hal. s l.106.ʒ.eod.
t ¶vel quantitate, adde l.69.§.4.ʒ.de iure dot.l.71.ʒ.de legat.1. u vt quidlibet dando liberetur, l.52.ʒ.mandati. x v.l.18.§.1.ʒ. de ædilitio. y l.8.ʒ.de vsuf.ear.rer.l.4.ʒ. de condic.tritic. Imò, non incertus est vsusfructus, l.8.ʒ.de vsufru.ear.rer. z quia incertũ est qui & quales sunt futuri, l.28.in f.ʒ. de iudiciis. a Per relationem aliquid dicitur certum, l. 7.§.1.ʒ.de contrah.empt.

aut vinum [t] frumentúmve sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem.[u]

2 ¶Vsque adeo: vt, si quis ita stipulatus sit, *Tritici Africi boni modios centum: vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur stipulari. quia bono melius inueniri potest. quo fit, vt boni appellatio non sit certæ rei significatiua: cùm id, quod bono melius sit, ipso quoq; bonũ sit. At cùm optimum [x] quisq; stipulatur: id stipulari intelligitur, cuius bonitas principalē gradũ bonitatis habet. quæ res efficit, vt ea appellatio certi significatiua sit.

3 ¶Fundi certi si quis vsumfructum stipulatus fuerit, incertum [y] intelligitur in obligationem deduxisse. hoc enim magis iure vtimur.

4 ¶Illud dubitationem recipit: si quis id, quod ex Arethusa ancilla natum erit, aut fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit: an certum stipulatus videatur. sed ipsâ naturâ manifestissimũ est, incerti esse hanc stipulationem.[z]

5 ¶Sed qui vinum, aut oleum, vel triticum, quod [a] in horreo est, stipulatur: certum stipulari intelligitur.

6 ¶Qui verò à Titio ita stipulatur, *Quod mihi Seius debet, dare spondes?* & qui ita stipulatur, *quod ex testamento mihi debes, dare spondes?* incertũ [b] in obligationē deducit: licèt Seius certũ debeat, vel ex testamēto certũ debeatur. quãuis istæ species vix separari possint ab ea, quã proposuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repositũ est. & adhuc occurrit, quod fideiussores certũ videntur promittere, si modò & is, pro quo obligentur, certum debeat: cùm alioquin ita interrogentur, *Id fide tua esse iubes?*

7 ¶Qui id, quod in faciendo, aut [c] non faciendo, stipulatur: incertum stipulari videtur, in faciēdo: veluti fossam fodiri, domum ædificari, vacuam [d] possessionem tradi [e]. in non faciendo: veluti per te non fieri, quo minùs mihi per fundum tuum ire agere liceat: per te non fieri, quo minùs mihi hominem Erotem habere liceat.

8 ¶Qui illud aut illud stipulatur, veluti decē vel hominē Stichũ: vtrùm certũ, an incertũ deducat in obligationē, nō immeritò quæritur. nã & res certæ designantur; & vtra earũ potiùs præstanda sit, in incerto est. sed vtcumq; is, qui sibi electionem constituit adiectis his verbis, *Vtrum ergo velim*, potest videri certum stipulatus: cùm ei liceat vel hominem tantùm, vel decem tantùm intendere sibi dari oportere. qui verò sibi electionem [f] non constituit, incertum stipulatur. 9 ¶Qui sortem stipulatur, & vsuras quascumque: certũ [g] & [h] incertum[i] stipulatus videtur. & tot [k] stipulationes sunt quot res sunt.

10 ¶Hæc stipulatio, *fundum Tusculanum dari?* ostendit se certi esse: continétque, vt dominium [l] omnimodo efficiatur [m] stipulatoris quoquo modo.[n]

De alternatione. 1. De eo quod dari oportet oportebitue.

l 76 n° 1

76. *Paulus* lib. 18. ad Edictum.

SI stipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero: hæc electio personalis [o] est. & ideo [p] seruo vel filio talis electio cohæret. [q] in heredes tamen transit obligatio, & ante electionem mortuo stipulatore.

1 ¶Cùm stipulamur, quidquid [r] te dare facere oportet: id, quod præsenti die dũtaxat debetur, in stipulationē deducitur: nō, vt in iudiciis, etiã futurũ. & ideo in stipulatione adiicitur verbũ *oportebit*: [s] vel ita, *præsens in diémve*. hoc ideo fit: quia qui stipulatur, quidquid te dare oportet, demonstrat eam pecuniam, quæ iam debetur. quòd si totam demonstrare vult: dicit, *oportebitve*: ita, *præsens in diémve*.

De pœna.

77. *Idem* libro 58. ad Edictum.

AD diem sub pœna pecunia promissa, & ante [t] diem mortuo promissore, committetur pœna, licèt non sit hereditas eius adita.

De filiofamil. De tempore contractus spectando. 1. De fructib.

78. *Idem* lib. 62. ad Edictum.

SI filiusfamilias sub condicione stipulatus, emancipatus fuerit: deinde extiterit condicio: patri actio competit: quia in stipulationibus [u] id tempus specta-

b Imò certum, l.5. inf.ʒ. de re iudicata.
c §.vlt.Instit.eo.
d vid. l.60.in f. ʒ. de cōtr.empt.ad ... l.11.ʒ.eo.
e Factum antequam expliceetur nullum est: tota vis eius à futura perfectione pendet; datio verò ab initio dominij translationem continet, ideóque certa. v.Corrasium hîc.
f Alternatiua est incerta, l. 7. ʒ.de iniuriis.
g respectu sortis.
h v. quæ notaui ad l.30.ʒ. de vsur.
i respectu vsurarum: l.31. l. 41. in fine ʒ. de vsuris: l.3.Cod. de sent. quæ sine certa quantitate.
k id est duæ: vna scilicet sortis, altera, vsurarũ; neque enim hic plures enumeratæ.
l l.25.in f.ʒ. de contrah. empt. l. 45.§.1. de legat.1. l.3. ʒ. de vsur. l. 167.ʒ.de regul.
m l.23.ʒ.de seruitutib.vrb.
n atque ita indebitè, l.49.ʒ.de condict.indebit.
o Electio personalis seu personæ, coherens ex contractu voluntario non transfunditur: secus si ex causa necessaria: vt si mortuo stipulatore ei succedatur post huiusmodi electionē datam, aut si adiudicata est electio creditori eius, l.vlt.ʒ. de fun. dotal. ... Zasium.
p l.14.ʒ.eod.
q quoties scilicet stipulati fuerint, illud aut illud quod voluerint.
r l.89.l.125.ʒ.eod.
s l.8.ʒ.de verb. signif.
t l.9.ʒ.de nautico fœnore.
u i.In cōtractib. condicio existēs retrotrahitur ad tempus contractus. Cur ius aliud est in legatis, in quibus conditio existēs retro non trahitur ad mortis vel testamēti tēpus, l.18.ʒ.de regul.iur l.5.C.de cōdictio. ... An quia in cōtractibus factũ filij versatur: In legatis nō æquè, vt Accursius tradit ad d.l.18? An quia cōtractus duorũ consensu perfectus vim habet maiorē retrotrahendi q̃ legata, quæ vnius volũtate perficiũtur, vt vult Baldus Cumanus & Zasius nu.89. An verò, quòd stricto iure idē hîc dici possit quod in legatis: æquitas verò repugnet quæ expostulat omnē filij industriã patri deberi, quæ nulla sit in legatis adquirēdis, vt vult Duar. An potiùs quòd cōtractus ex re patris perfici præsumitur, quod cessat in legatis, & præsumptio sit defunctũ velle cōditionis euētũ expectari? cōtrahētes verò ab ipso cōtractus initio velle obligari, vt video Alciatũ, Corrasiũ & Cuiaciũ sentire. huius præsumptionis eã rationē affert Cuiacius. qui contrahit, inquit, suæ posteritati vult prospicere, l.9.in f. ʒ.de probat. atqui contractus condicionalis (putà stipulatore moriente) posteritati nō proficeret, nisi ab initio vires caperet. Is autem qui legat solum legatarium, non eius posteritatem spectat. ideóque pendente condicione mortuo legatario, legatum extinguetur. sin minus euentum condicionis expectandum esse apparet.

l 78 n° 1 n 7

tur [a] quo [b] contrahimus.

1 ¶Cùm fundum stipulatus sum, non veniunt fructus,[c] qui stipulationis tempore fuerint.[d]

De procuratore.

79. *Vlpianus*[e] lib. 70. ad Edictum.[f]

SI procuratori [e] præsentis [f] fuerit cautum [g]: ex stipulatu actionem vtilem [h] domino competere [i], nemo ambigit.

De oratione ambigua.

80. *Idem*[i] lib. 74. ad Edictum.[f]

QVotiens in stipulationibus [k] ambigua [l] oratio est: commodissimum est, id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit [m].

De homine sistendo.

81. *Idem*[n] lib. 77. ad Edictum.[f]

QVotiens quis alium sisti[n] promittit, nec[o] adiicit pœnam: (putà vel seruum suum [p], vel hominem liberum) quæritur, an committatur stipulatio. & Celsus ait, etsi non est huic stipulationi additum, nisi [q] steterit, [r] pœnam dari, in[s] id, quanti interest sisti, contineri [s]. & verum est, quod Celsus ait. nam qui alium sisti promittit, hoc [t] promittit, id se acturum vt stet.

1 ¶Si procurator sisti aliquem sine pœna stipulatus sit: potest defendi, non [u] suam, sed eius, cuius negotium gessit vtilitatem in ea re deduxisse, idque fortiùs dicēdū, *si quanti ea res sit* [x] stipulatio [y] proponatur procuratoris.

De re stipulatoris. 1. *De mora & rei interitu.*

82. *Idem*[e] libro septuagesimooctauo ad Edictum.[f]

NEmo rem suam [z] vtiliter stipulatur, [a] sed pretium [b] rei suæ non inutiliter. sanè, rem meam mihi restitui [c], rectè stipulari videor.

1 ¶Si post [d] moram promissoris homo decesserit: tenetur nihilo minùs, proinde ac si homo viueret. & hic [e] moram [f] videtur fecisse, qui [g] litigare maluit, quàm restituere.

De stipulatione ad alium relata. 1. *De consensu vel dissensu.* 2. *vt responsio congruat interrogationi.* 5. *De his quæ non sunt in commercio. De mutatione, vel extinctione rei, & eiusdem refectione. De re futura.* 6. *De concursu duarum causarum.* 7. *De homine mortuo.* 8. *De ancilla sistenda.*

83. *Paulus*[n] libro septuagesimosecundo ad Edictum.[f]

INter stipulantem & promittentem negotium contrahitur. itaque alius [h] pro alio promittens, daturum facturúmve eum, non obligatur. nam de se quemque promittere oportet. & qui spondet, dolum malum abesse abfuturúmque esse: non simplex abnutiuum [i] spondet: sed curaturum [k] se, vt dolus malus absit. Idémque in illis stipulationibus, *Habere licere:* item *neque per te, neque per heredem tuum fieri, quo minus fiat.*

1 ¶Si Stichum stipulatus de [l] alio sentiam, tu de alio: nihil actum erit. quod & in iudiciis Aristo existimauit. sed hîc magis est, vt is petitus videatur, de [m] quo actor sensit. nā stipulatio ex vtriusq; consensu valet. iudiciū autē etiam in inuitum [n] redditur, & ideo actori potiùs credēdum est. alioquin semper negabit reus, se consensisse.

2 ¶Si, stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu vnum daturum te spoponderis: constat, non [o] teneri te, nec ad interrogatum esse responsum.

3 ¶Diuersa causa est summarum: veluti, *decem aut viginti dari spondes?* hîc enim, etsi decem spoponderis, rectè [p] responsum est: quia semper in summis id, quod minus [q] est, spondēri videtur.

4 ¶Item si ego plures res stipuler, Stichum putà, & Pamphilum: licet vnum spopōderis, teneris. videris enim ad vnam ex duabus stipulationibus respondisse.

5 ¶Sacram, vel religiosam rem, vel vsibus publicis in perpetuum relictam, vt forum, aut basilicam, [r] aut hominem liberum [s] inutiliter [t] stipulor: quamuis sacra, profana fieri: & vsibus publicis relicta, in priuatos vsus reuerti: & ex libero seruus fieri potest. Nam & cùm quis rē profanam, aut Stichum dari promisit; liberatur, si sine facto eius res sacra esse cœperit. aut Stichus ad libertatem peruenerit. Nec reuocantur in obligationem, si rursus lege aliqua & res sacra, profana esse cœperit, & Stichus ex libero seruus effectus sit. quoniam vna atque eadem causa [u] & liberandi & obligandi esset, quòd aut dari non posset, aut dari possit. Nam & si nauem, quam spopondit, dominus dissoluit, & iisdem [x] tabulis compegeris: [y] quia eadem [z] nauis esset: inciperet obligari. Pro quo & illud dici posse Pedius scribit: Si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini: expectare [a] debeo, donec nascatur. & si natum, sine culpa promissoris consumptum sit: rursum expectare debeam, donec iterum nascatur, & dari possit. & per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem. Sed hæc dissimilia [b] sunt. adeo enim cum liber homo promissus est, seruitutis tempus expectandum non esse, vt ne hæc quidem stipulatio de homine libero probanda sit, *Illum, cum* [c] *seruus esse cœperit, dare spondes?* item, *eum locum, cum ex sacro religiosóve profanus esse cœperit, dari?* quia nec præsentis tēporis obligationē recipere potest: & ea dumtaxat, quæ naturâ sui possibilia [d] sunt, deducuntur in obligationem, vini autem non speciem, sed genus [e] stipulari videmur, & tacitè in ea tempus continetur. homo liber certa specie continetur. & * casum [f] aduersámque fortunam spectari hominis liberi, neque ciuile neque naturale est. nam de his rebus negotium rectè geremus, quæ [g] subiici vsibus dominióque nostro statim possunt, & nauis si hac mente resoluta est, vt in alium vsum tabulæ destinarentur: licèt mutato consilio perficiatur: tamen & per empta prior nauis, & hæc alia dicenda est. sed si reficiendæ nauis causa omnes tabulæ refixæ sint, nondum intercidisse nauis videtur. & compositis rursus, eadem [h] esse incipit [i]. sicuti de ædibus [k] deposita tigna eâ mente, vt reponantur, ædium sunt. sed si vsque ad aream deposita sit, licèt eadem materia restituatur, alia [l] erit. Hic tractatus etiā ad prætorias stipulationes pertinet, quibus de re rest tuenda cauetur, &, an eadem res sit, quæritur.

6 ¶Si rē, quā ex causa lucratiua stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucratiua [m]: euanescit stipulatio. sed si heres extitero, dominio extinguitur stipulatio. Si verò à me herede defunctus eam legauit, potest agi ex stipulatu. Idémque esse, & si sub condicione legata sit: quia & ipse debitor rē sub cōdicione legatā dedisset, nō liberaretur.[n] sed si condicione deficiente remanserit, petitio infirmabitur.

7 ¶Stichum, qui decessit, si stipuler: si quidem condici etiam mortuus potuit, vt furi [o]: vtiliter [p] me stipulatum, Sabinus ait. si verò ex aliis causis inutiliter: quia etsi deberetur, morte promissor liberetur. Idem [q] ergo diceret, & si morâ factâ defunctum [r] stipularer.

8 ¶Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit [s], quæ prægnas erat: etsi sine partu eam sistat, in eadem causa eam sistere intelligitur.[t]

a Imò, non spectatur tempus contractus initi, sed ipsius existentię condicionis post emancipatum filium, l. 132. in f. ff. eod. l. 12. §. 6. ff. mandati. l. 46. in f. ff. de hæredib. instit. l. 10. in f. l. 47. in f. ff. de fideiussorib. Quin, in donatione tempus condicionis spectatur, l. 11. §. 2. ff. de donationib. Cur tam variè? in his legibus adquiritur actio emancipato filio post euentum condicionis, non tam ex contractu ante emancipationem inito quàm ab eodem filio post ipsam emācipationem perfecto & absoluto. i. In aliis legibus adquiritur filio actio ex numeratione facta post emancipationem.

b l. 18. in f. l. 144. in f. ff. de regul. iur.

c l. 38. §. 7. ff. de vsuris.

d Quinam illi sunt? An pendentes? hi pars fundi sunt, l. 44. ff. de rei vindic. & cum fundo alienato transeunt, l. vlt. §. 6. ff. quæ in fraud. credit. l. 13. Cod. de act. empt. Fundus est etiā quidquid solo continetur, l. 115. ff. de verb. signif. An demessi? at hi non sunt fundi. nulli igitur? Imò, pendentes hic veniunt. Cur ita ius est? aliud est in reali actione & ex empto, seu contractib. bonę fidei: aliud in contractib. stricti iuris. In stipulatione quæ est stricti iuris, verba restrictè interpretamur, l. 99. ff. eo.

e De aduocato præsentis v. legem 1. C. de errore aduocat.

f non refragantis, l. 68. ff. de procur. l. 5. ff. de stipul. prætor. Nam facta absentis nomine, adquiruntur sine cessione, l. 49. in f. ff. de acquir. poss.

g stipulatione condicionali sc. Corras. & ex re ipsius domini Cuiac. adde & si rem suam donans alteri seruare non possit, l. 13 §. 25. ff. de act. empt. l. 18. in f. ff. de damno. dic idē in procuratore militis, l. 26. ff. de reb. cred.

h non directā, si strictum ius intueamur.

i iis casibus sc. de quibus diximus.

k l. 34. ff. de reg. iur. & testamentis, l. 3. ff. de testamento militis.

l fortè propter ὁμωνυμίαν ἀμφιβολίαν, σύνθεσιν. De ambigui effectu adde legem 3. ff. de reb. dub. l. 125. in f. ff. de verb. signif. de obscuro, l. 22. in f. ff. de fideicomm. libert. l. 9. ff. de regul.

m i. ne pereat, adde l. 67. ff. de regul. dummodo interpretatio ad flagitium nos non deducat, l. 12. ff. de reb. dubiis.

n l. 38. §. 24. ff. eod.

o l. pen. ff. si quis cautionib.

p putà in causa noxali, l. 2. §. 1. ff. si ex noxali. aliàs non sistitur, l. 13. ff. si quis cautionib. l. 6. C. de iudiciis.

q Id quod interest pœnæ subsidium est.

r al. stiterit.

s l. 135. §. 3. ff. eo quod in quacumque stipulatione facti euenit. l. 13. in f. ff. de re iudic.

t Nota effectum cautionis sisti, l. 14. in f. ff. si quis cautionibus.

u Procurator censetur non suo, sed procuratoris agere, nomine domini, l. 27. l. 28. ff. de procurat.

x his verbis continetur vera rei æstimatio, l. 18. ff. de dolo. quæ interdum rem excedit, l. 4. §. 4. ff. de damno.

y stipulatio opponatur procuratoris *vulgat.* stipulatoris proponatur procurator *Corras.*

z v. l. 29. §. 1. ff. eod. l. 15. ff. depositi. l. 1. §. 10. ff. de oblig. §. 2. Instit. de inutilib. adde ibidem Theophilum.

a nisi sua intersit ex alio iure quàm domini, putà possessoris, l. 2. ff. de condict. triticaria. aut si restitutionem dominij stipuler.

b Cur ita: An non pretium in rei locum succedit? vtique interdum: sed tamen pretium multum differt à re ipsa. v. l. 48. in f. ff. de furtis.

c l. 23. ff. eod l. 5. ff. de reb. credit.

d l. 28. in f. ff. de acquir. poss.

e v. quæ notaui ad l. 1. § 35. ff. de vi & vi.

f Moram facere intelligitur qui maluit litigare, quàm restituere.

g v. l. 16. ff. de rei vindicat.

h v. l. 38. ff. eod.

i ἀποφατικόν siue negans sicut Florētinus Caper in libro de orthographia scripsit duplicē abnutiuā pro negatione accipi, v. Cuiac. ad l. 38. ff. eod. Cōfestiua seu cōfessoria vox fit ex duplici abnutiua. ἀποφατικόν, in glossis etiam dicitur abnutiuum, v. Cuiac. 10. obs 26. Porrò abnutare est sæpius abnuere. k estus Martianus Capella, oratio abnutiua. Abnuitio dicitur Festo: cui opponitur adnuere.

k l. 50. ff. eod.

l l. 7. in f. ff. de dolo.

m v. l. 61. l. 66. ff. de indiciis.

n Cùm inuito agimus, cùm inuito non contrahimus.

o Imò tenetur §. 18. vers. si verò vnum ex his Instit. de mutuis. stipulat.

p §. l. 12. ff. eod.

q v. l. 12. ff. eod.

r l. 137. § 6. ff. eo. §. vlt. Instit. de contr. empt. quę & Regia Papiniano l. 9. rum: locum iudiciorum. Quintil. 12. foro adiunctus vt sæpius, vt hîc & apud Vitruuium. Quatuor Romæ fuerunt. 36. Plin. 15. Imò plures vt ex Plinij epistolis Cornelio Nepote è viris illustrib. Suetonio & aliis potest colligi. Eadem forma Basilicæ viæ. l. 2. §. vias ff. ne quod in loco publico. Basilicā, pro magno Basilicæ, pro templis: adde quæ scripsi de Basilica ad Festum.

s l. 103. ad.

t §. 2. Instit. de inutilib. stipulat.

u Contrariorum vna eadémque est causa, contraria sc. & ita Aristoteles 2. Rhet. 19. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις ἐναντίων ᾗ ἐναντία. Obligamur, quia dare possumus: liberamur, quia dare non possumus, v. Cuiac. hîc.

x atqui vsufructu nauis legato, si ea dissoluta est, vsusfructus perit: licèt iisdem tabulis (nulla præterea adiecta) restituta sit, l. 10. §. 7. ff. quibus mod. vsus.

y al. compegerit: aliud erit si non restaurata sit, l. 88. §. 2. ff. de legat. 3. Aliud etiam erit si restaurata est, cùm antea dissoluta fuisset, ea mente vt ex eius tabulis aliud quiddam fieret. ff. eod.

z l. 98. §. 5. ff. de solutionib.

a l. 73. ff. eod. l. 1. in f. ff. de cond & demonst.

b Argumentū à simili euanescit, allata dissimilitudine aliqua. vide Socinū regula 29.

c §. 2. in f. ff. de inutilib stipulat.

d l. 7. ff. eod. §. 1. Instit de inutilib.

e quod non perit.

f Mortem alterius expectare vel spectare damnatio est. vt hîc. l. 9. §. 2. ff. de liberis & posthumis. vnde quidam notant, substitutiones omnes odiosas esse, vt quæ mortis alterius captandæ occasionem præbeant de quo scripsi ad l. 41. § 3. ff. de vulgari.

g De his negotiari possumus quæ domino nostro possunt subiici.

h d. l. 98. §. 5. ff. de solutionib. An refecta nauis eadē sit necne ex placitis philosophorū. vide Plutarchum in Theseo.

i vtcunque sæpius dissoluatur & restauretur, l. 76. ff. de iudiciis.

k Domus restituta eadem intelligitur, si ea mente fuerat deposita vt restitueretur: sin minus, eadē non est

l facit, l. 10. § 7. in f. ff. quib. mod. vsusf.

m l. 56. §. 7. ff. eod. l. 17. ff. de oblig. & act.

n nisi ex euentu, l. 98. ff. eod.

o v. l. 1. & tit. ff. de condict. furtiua.

p l. 29. ff. eod.

q Fur & morator æquiparantur, v. Hotom. 28. Illust. fol. 187.

r l. 103. in f. ff. eod. l. 1. §. 9. ff. de obligat. §. 1. Instit. de inutilib. stipul.

s is in eodem statu & causa sistere debet, l. 1. ff. si ex noxal.

t Actum. n. fuit de matre tantum, aliud est in precario, l. 10. ff. de precario.

De purgatione

a demonstrato sc.loco.aliàs hæc stipulatio nullius esset momenti, *l.95.l.115. ꝟ.eod. l.2.§.5.ꝟ.de eo quod certo loco.* An requiritur vt forma operis. i. longitudo & altitudo demonstretur? Ripensis post Ludouicum Romanum sufficere loci demonstrationem ait. Mouetur, quòd demonstratio loci satis ostendatur per formam operis, & certitudo per artem architecturæ. *Vitruuius 1.c.2.& 6.c.2.* Quid?dies insulæ faciendæ debétne adscribi? ... mora cōmitti posse dicatur? non est necesse, cùm dies hîc à lege subintelligatur, *l. 137.§.3.ꝟ.eod.*

b *d.§.3.*

c Facere videtur, qui in publico apparatum ædificandi posuit, *l.1.§.3.ꝟ.de pollicitationib.* qui iam inchoauit ipsum ædificium. nam qui iam perfecit, fecisse non facere videtur. sic sentio Stipulatore (mora promissoris perspecta) patiente postea promissorem ædificare, liti tacitè renunciatū: agente illico post moram, nō auditi promissorem facere volentem, *vt hic:* nisi eodem instanti non multò post paratus sit ædificare. Eo enim casu iudex æqui studiosus modici temporis morā facile negliget, *l. 135.§.2.inf.ꝟ.eod.*

d à quo là pœna in obligationem deducta.

e i petitione & solutione, quam Græci vocant ἐξίβασμόν.

f Obligatio certæ quantitatis dandæ, diuidua est obligatione & solutione: faciendi, penitus indiuidua est, *vt hic & §.1.2.3. ꝟ. eod.* Quid certe speciei obligatio? vide *l. stipulatus §.1.ꝟ. de solutionibus.*

g diuisim *Vulgat.Hal.* Hæc est prima species executionis, Peti pro parte, Solui pro parte.

h Secunda species executionis, Peti solidum, Solui solidum.

i Tertia species executionis, Peti pro parte, & Solui solidum.

k *l.2.§.1.ꝟ.eod.l. 15.ꝟ.de legat.2.*

l Quarta species executionis, Peti in solidum, & Solui pro parte.

De purgatione moræ.

84. *Idem* " lib. 74. ad Edictum."

SI insulam fieri [a] stipulatus sim: & transierit tempus, quo potueris [b] facere: quamdiu litem contestatus nō sim, posse te facientem [c] liberari [d], placet.quòd si iam litem contestatus sim:uihil tibi prodesse, si ædifices.

De obligationibus diuiduis & indiuiduis. 7. De eo qui curauit, ne conditio existeret.

85. *Idem* " lib. 75. ad Edictum."

IN exsecutione [e] obligationis sciendum est quatuor [f] causas esse.nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus diuisum [g] consequi possumus aliud [h], quod totum peti necesse est, nec diuisum præstari potest. aliud [i], quod pro parte petitur, sed solui nisi [k] totum non potest. aliud, [l] quod solidum petendum est.licèt in solutionem [m] admittat [secutionem [n].]

1 ¶Prima species pertinet ad promissorem pecuniæ certæ. nam & petitio & solutio ad portiones [o] hereditarias spectat.

2 ¶Secunda ad opus, quod testator fieri iusserit, nam singuli heredes in solidum tenentur: quia [p] operis effectus in partes scindi non [q] potest.

3 ¶Quòd si stipulatus fuero, *Per te heredémve tuum non fieri, quo minus eam agam: si aduersus ea factum sit, tantum dari?* & vnus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat:verior est sententia existimantium, vnius [r] facto omnes teneri.quoniam licèt ab vno prohibeor.non tamen in partem prohibeor. sed ceteri familiæ herciscundæ iudicio sarcient damnum.

4 ¶Pro [s] parte " autem " peti, solui autem nisi totum nō potest:veluti cùm stipulatus sum hominem [t] incertum. nam petitio eius scinditur, solui vero nisi solidus non [u] potest.alioquin in diuersis [x] hominibus rectè partes soluentur:quòd non potuit defunctus facere, ne, quod stipulatus sum, consequar. Idem iuris est, & si quis decem " millia " aut hominem promiserit.

5 ¶In solidum verò agi oportet, & partis solutio adfert liberationem. cùm ex causa euictionis [y] intendimus. nam auctoris [z] heredes [a] in solidum denuntiandi sunt: omnésque debent subsistere:& quolibet [b] defugiente omnes tenebuntur. sed vnicuique [c] pro parte hereditariâ præstatio iniungitur.

6 ¶Item si ita stipulatio facta sit, *Si fundus Titianus datus non [d] erit, centum dari?* nisi totus detur, pœna committitur centum. nec prodest, partes fundi tradere, cessante vno. quemadmodum non [e] prodest ad pignus liberandum, partem creditori soluere.

7 ¶Quicumque sub condicione obligatus, curauerit, [f] ne condicio exsisteret:nihilo minùs obligetur.

De numero stipulationum.

86. *Vlpianus* " lib.79.ad Edictum."

QVod dicitur [g], tot stipulationes esse, quot res:ibi locum habet, vbi res exprimuntur stipulationi. ceterùm, si non fuerint expressæ, vna est stipulatio.

De re stipulatoris futura.

87. *Paulus* " lib. 72. ad Edictum."

NEmo rem suam [h] futuram in [i] eum casum, quà [k] sua sit, vtiliter stipulatur.

De mora de fideiussore hominem debitam interficiente.

88. *Idem* " lib. 6. ad Plautium."

MOra rei fideiussori quoque nocet [l]. Sed si fideiussor seruum obtulit [m], & reus moram fecit:mortuo Sticho, fideiussori succurrendum est. Sed si fideiussor hominem occiderit [n]:reus liberatur, fideiussor autem ex stipulatione conueniri potest.

De eo quod dari oportet oportebitue.

89. *Idem* " lib. 9. ad Plautium."

m *al.* in solutione.

n *al.* sectione.

o sensus est, Singulos heredes promissoris conueniri pro hereditaria parte ex lege 12.tabularum, *l.35.§.1.ꝟ.de heredib.instit.*

p Indiuiduum id dicimus, cuius effectum diuidi non potest. vnde rursus notant, factorum obligationem, indiuiduam esse.

q *l.72.ꝟ.eod.l.11.§.24.ꝟ.de legat.3.*

r *l.2.§.5.l.4.§.1.ꝟ.eod.l.25.§.12.ꝟ.familiæ.*

s *l.4.inf.ꝟ.eod.*

t Obligatio generis & alternatiua, qua petitionem seu petendi facultatem spectamus, diuidua est:qua solutionem, indiuidua.

u *l.9.inf.ꝟ.de solutionib.*

x *l.34.§.1.inf.ꝟ.de solutionib.*

y *v.l.5.§.vlt.ꝟ.eod.*

z id est venditoris.

a Denunciatio cuilibet heredum in solidum fieri debet indiuidua est denique.

b id est parte aliqua deficiente:possit enim vnius solidum defendere, *l.cum ex causa.ꝟ.eod.*

c sub.heredum.

d *l.5.§.vlt.ꝟ.eod.*

e *l.9.§.3.ꝟ.de pignorat.l.19.ꝟ.de pignorib.*

f *v.l.24.ꝟ.de conditionib.& demonst.*

g *v.l.29 ꝟ.eod.*

h *v.l.82.ꝟ.eod.*

SI à colono. cui fundum in quinquennium locaueram, post tres annos ita stipulatus fuero, *Quicquid* [o] *te dare facere oportet?* non amplius in stipulationem deducitur, quàm quod iam dari oportet. " in stipulatione enim deducitur, quod iam dari oportet." si autem adiiciatur, *oportebitve*:etiam futura [p] obligatio deducitur.

De vsuris.

90. *Pomponius* " lib.3.ex Plautio."

CVm stipulati sumus pro vsuris legitimis pœnam in singulos menses, si sors soluta non sit: etiam si sortis obligatio in iudicium [q] sit deducta, adhuc tamen pœna crescit:quia verum est, solutam pecuniam non esse.

De periculo rei debitæ & mora.

91. *Paulus* " lib. 17. ad Plautium."

SI seruum stipulatus fuero, & nulla mora intercedente seruus decesserit:si quidem occidat [r] eum promissor, expeditum est. sin autem negligat [s] infirmum: an teneri debeat promissor?considerantibus:vtrùm: quemadmodū in vindicatione [t] hominis, si neglectus à possessore, fuerit, culpæ huius nomine tenetur possessor: ita & cùm dari promisit:an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in faciendo. quod magis probandum est.quia [u] qui dari promisit: ad dandum non faciendum tenetur.

1 ¶Sed si sit quidē res in rebus humanis, sed dari non possit:vt fundus religiosus, (putà) vel sacer factus, vel seruus manumissus, vel etiam ab hostibus [x] si capiatur: culpa in hunc modum diiudicatur: Vt si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis, vel postea fuerit:& quid eorum acciderit:nihilo minùs teneatur. Idémque fiat, & si per alium, posteaquàm ab hoc alienatus sit, id contigerit. Sin autem alienus fuit, & ab alio tale quid accidit:non tenetur:quia nihil fecit. nisi " si, " posteaquàm moratus [y] est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit. quam distinctionem & Iulianus sequitur. Item si homo, qui fuit promissoris, ex præcedenti causa ablatus ei fuerit, quòd statuliber fuit, perinde habendus sit, ac si alienū promisisset:quà sine facto ipsius desiit eius esse.

2 ¶De illo quæritur: an & is: qui nesciens se debere, occiderit:teneatur [z] quod Iulianus putat in eo, [a] qui, cùm nesciret à se petitum codicillis, vt restitueret [b], manumisit [c].

3 ¶Sequitur videre de eo, quod veteres constituerunt, quotiens [d] culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intelligendum sit. & quidem si effecerit promissor, quo minùs soluere possit: expeditum intellectum habet constitutio [e]. si [f] verò moratus sit tantùm:hæsitatur, an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora. & Celsus adolescentes scribit, eum, qui moram fecit in soluendo Sticho, quem promiserat, posse [g] emendare eam moram postea offerendo. esse enim hanc quæstionem de bono [h] & æquo. in quo genere plerumque sub [i] auctoritate iuris scientiæ perniciose (inquit) erratur. & sanè probabilis [k] hæc sententia est. quam quidem & Iulianus sequitur. nam dum quæritur de damno, & par vtriusque causa sit: quare non potentior sit, qui teneat, [l] quàm qui persequitur.

4 ¶Nunc videamus, in quibus personis hæc constitutio locum habeat. quæ inspectio duplex est: vt primò quæramus, quæ personæ [m] efficiant perpetuam obligationem: deinde quibus eam producant. Vtique autem

i Paria sunt aliquid fieri tempore prohibito, & in id tempus conferri.

k quo sua sit *vulgat.Hal.*

l *v l.49.ꝟ. vel l. 3.§.3.ꝟ. quod quisque l.24.§.1.ꝟ. de vsur.l.44.ꝟ.de oper. libert. adde Paul. 5.sent.7.§.vlt.*

m tunc non est in mora.

n *l.13.ꝟ.eo.l.l. 127.inf ꝟ eo. l. 19. ꝟ.de dolo.*

o ¶*v.l.76.§.1.ꝟ. eod.*

p *adde l.23.ꝟ.de seruitutib. vrban.*

q Lite contestata, *l.35.ꝟ. de vsuris*, non nouatione vsuræ currunt, *l.18.ꝟ.de nouationib.*

r *l.23.inf.ꝟ.eod. Paul.5.sent.7.§.vlt.* hominis occisor culpam semper admittit.

s Qui negligit infirmum tenetur de culpa, *l. 226.ꝟ. de verb. signif.* hinc oritur prima ratio dubitandi.

t hinc altera dubitandi ratio oritur, *l.36.§.1.l. 45. ꝟ. de rei vindicat.adde l.31.§. 1. ꝟ. de ædilitio. l. 32.§.3.l.54.inf.ꝟ. de heredit. petit.* sed cur non idē in promissore ac in possessore? In re aliena custodienda, cuius vindicatio alteri competit, debemus esse diligentissimi: in ea quæ non, nisi facto nostro, alteri quæri potest, licet nobis versare negligenter, quasi in re nostra, modò absit dolus aut lata culpa, *v. Cuiac.hîc.*

u sensus est, Promissorem eius tantum culpæ nomine teneri, quæ in faciendo non quę in negligendo consistit, *l. 21.ꝟ. de hæredit. vel act vend. adde l. 13.§.2.in pr. ꝟ. de vsufru.* quia qui dare promisit, ad dandum, non ad faciendum, tenetur.

x Seruo capto ab hostibus sine facto promissoris cessat obligatio, nec extinguitur: facto eius capto, ad pretium tenetur.

y Post moram solutionis debitor tenetur de casu.

z vtique atqui vbi agitur de repetitione ignorans & nesciens non tenetur, *l.65.§. 8.ꝟ.de condict.indeb.l.39.ꝟ.de mort.caus.v.Cuiac.hîc.*

a Hominis occisor culpam semper admittit, etiamsi debitus non sit: nisi fortasse iustam aliquam occidendi causam habuerit.

b hæreditatem sc.in qua erat seruus quem manumisit, *l.25.§.2.in f.ꝟ.ad Trebell.*

c *§.16.Instit.de legat.*

d Ex culpa & mora debitoris, quasi perpetuatur obligatio dixi, *quasi*, quia mora purgari potest. Occisione perpetuatur planè, nec enim purgari potest.

e i.regula iuris antiqui, *l.1.ꝟ.de priuat.delictis.*

f Aliud est efficere quominus soluas, aliud est moram committere.

g Mora obligatione purgatur. *l.97.inf.ꝟ.eod.l.127.§.3.ꝟ.eod.*

h Æquum & bonum patitur, vt mora offerendo purgari possit.

i Sub auctoritate iuris plerumque perniciosè erratur.

k In dubio, quæ probabiliora sunt sequenda sunt.

l Vbi agitur de damno, potior est causa possessoris quàm actoris.

m *adde l.24.inf.ꝟ.de vsuris.*

a Principalis debitor perpetuat suam, suique hæredis ac fideiussoris obligationem, *l.58.in f.ͅ.de fideiussoribus.* non tamen auget, nisi fideiussor in omnem causam sit acceptus, *l.8.ͅ.de eo quod certo.l.54.ͅ.locati.*

b i personæ quæ obligationi accedunt, vt ad promissores, mandatores, pecuniæ constitutæ rei, Nouella 4. *παρενθήκας* vocat 5. Valerius 7. nec accessio gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est. Vulgata Editio legit accessoriæ, & malè.

principalis [a] debitor perpetuat obligationem. Accessiones [b] an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuari [c] placet. quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat? cuius sententia vera est. itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum, quàm successorum eorum. accessionibus quoque suis, id est fideiussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam [d] causam spoponderunt.

5 ¶An filiusfamilias, qui iussu patris promisit, occidendo seruum, producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem [e] intelligens eum, qui iubeat.

6 ¶Effectus huius constitutionis ille est, vt adhuc homo peti possit Sed & acceptum ei posse ferre creditur, & fideiussorem accipi eius obligationis nomine. Nouari autem an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neque hominem, qui [f] non est: neque pecuniam, quæ non debetur, stipulari possumus. ego [g] puto, nouationem fieri posse, si [h] hoc actum inter partes sit. quod & Iuliano placet.

De herede.

92. *Idem* lib. 18. ad Plautium.

SI ita stipuler, *Per te non fieri, quo minus mihi heredique [i] meo vindemiam tollere liceat?* etiam heredi datur actio.

De electione.

93. *Idem* lib. 3. ad Vitellium.

SI sic stipulatus fuero, *Per te non fieri, quo minus hominem ex his, quos habes, sumam [k]?* electio mea erit.

De incerta stipulatione.

94. *Marcellus* lib. 3. Digestorum.

TRiticum dare oportere, stipulatus est aliquis, facti quæstio est non iuris igitur si de aliquo tritico cogitauerit [l], id est certi generis [m], certæ quantitatis: id habebitur pro [n] expresso. alioquin si, cùm destinare genus & modum vellet, non fecit: nisi stipulatus videtur [o]. igitur ne vnum quidem modium.

De insula facienda.

95. *Idem* lib. 5. Digestorum.

QVi insulam fieri stipulatur: ita demum adquirit obligationem, si apparet [p], quo in loco [q] fieri insulam voluerit, si [r] & ibi insulam fieri interest eius.

De rei interitu.

96. *Idem* lib. 12. Digestorum.

QVi seruum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore [s] eum deprehenderit: impunè [t] eum occidit. nec vtilis actio erit in eum constituenda.

De re impoßibili. 1. Si quis pro alio se soluturum spoponderit. 2. De conditione nuptiarum.

97. *Celsus* lib. 26. Digestorum.

SI ita stipulatus fuero, *Te sisti? nisi [u] steteris, hippocentaurum [x] dari?* proinde [y] erit, atque te sisti solummodo stipulatus essem.

c Accessionis culpa suam, suique hæredis obligationem perpetuat, non rei principalis. Culpa accessionis non nocet reo.
d *l.54.ͅ.locati.*
e Pater cùm iubet, filij accessio est, *l.49.ͅ.eo. adde l.42.ͅ.de vsuris.*
f *l.31.ͅ.de nouationib.*
g Petitio, fideiussio, nouatio, acceptilatio hominis mortui culpa promissoris, valet: alioquin non valet.
h *l.8.§.2.ͅ.de nouationib.*
i potest enim quis suæ personæ hæredis personam adiungere, *l.38.§.14.ͅ.eo. l.39.§.4.ͅ.de legat.1.*
k hinc ratio decidendi sumitur. Seruius 5. Æneid. *Sume*, inquit verbum est Iurisconsultorũ, quo vtuntur quotiescunque legatum non ab hærede datur, sed est in accipientis arbitrio. Eodem verbo in legatis legatariis datur vindicatio & optio. 24. Vlp. §.5.
l vt quia de tritico tractatus habitus fuerat inter contrahentes.
m i. certæ quantitatis. ea sumitur ex gente & bonitate.
n Stipulatio tritici sine quantitate expressa aut intellecta: est inutilis *l.115.ͅ.eod.* Incerta non est quæ nõ est expressa, si modò possit intelligi ex certis cõiecturis. quid enim si frumenti tractatus ante stipulationem habitus sit?
o Imò, videtur *arg. l.7.ͅ.de tritico.*
p id autem apparere potest ex aliqua certa coniectura, *vt in l.39.inf.ͅ.de condit. & demonst. adde quæ notaui ad l.94.ͅ.eod.*
q *v.l.115.ͅ.eod.*
r Nemo ad agendum admittitur, nisi eius intersit, *l.97.§.1.ͅ.eod.*
s *l.24.in f.ͅ.de pignorat.l.53.§.3.ͅ.de legat.1.* putà in ipsis rebus Venereis *ἐπαυτοφώρῳ v.l.23.ͅ.de adulteriis.* adde ea quæ notaui *ad l.54.§.1.ͅ.locati.*
t Factum legitimè pœnam non meretur, *vt hic, & l.4.in f. Cod. de adulteriis.* sic Seneca. 5. *declamatione* 3. obiici non potest quod lege factum est.
u *l.126.inf.ͅ.eod.*
x Stoici eodem exemplo vsi sunt teste Laërtio: & sceplici, teste Empyrico. §.1. *Instit. de inutilib. stipul.* & ibi *Theophilus.* Galenus 3. *de vsu partium, & 4. de difficultate pulsuũ* inuehitur in Pindarum, vt qui finxerit, ex hominibus & Magnetis equis Hippocentauros natos fuisse. Hinc Cicero 2. *de natura.* Quis hippocentaurum fuisse aut Chimæram putat? Idem *Tusculanarũ 1. & 2 de diuinat & 1. de Natura.* & Lucretius 5. Sed neque centauri fuerant, neque tempore in vllo Esse queant duplici natura & corpore bino. Ex alienigenis meliùs compacta potestas. Verum tamen Plinius *lib.7.* refert se sub Claudio hippocẽtaurum ex Ægypto allatum suis oculis vidisse. Quin & Claudius Cæsar in Thessalia natum hippocentaurum scripsit, eadémque die interiisse. Huic non est absimile quod refert Hyeronimus, monstrum huiusmodi ab Antonio visum. Et satyros id est homines ex capra & homine permixtos fuisse refert Plinius *ibidem* & Plutarchus *in Sylla.* Sub Constantino etiam satyrum Alexandriam perductum ex Ægypto, sale conditum & Antiochiam allatum, vt ab imperatore videretur, memoriæ proditum est, *v. Alciat. 9. parerg. 18. Corras. 5. Miscell. 7.* adde de hippocentauro illud Augustini *lib. 15 aduersus Faustum Manichæum* Christianam fidem, inquit, Hippocẽtaurum facitis nec equum perfectè nec hominem: nobis soli Christo seruire permittit te.

y perinde erit *Vulgat. Hal.* hinc collige, Inutilem adiectionem non vitiare vtilem obligationem.
z ¶qua factum alienum promittitur, *l.38.ͅ.eo.*
a *vide l.95.inf.ͅ.eod.*
b *l.112.inf.ͅ.eo.*

1 ¶Possum vtiliter à te ita stipulari, *Titij nomine te soluturum?* neque enim hoc simile est illi, *Titium daturum?* [z] sed ex ea stipulatione, dum [a] interest mea, agere possum, & ideò si locuples [b] sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim. quid enim mea interest, id à te fieri: quod si non feceris, æquè saluam pecuniam habiturus sum?

2 ¶*Si tibi nupsero, [c] decem dari spondes?* causa [d] cognitâ denegandam actionem, puto. nec [e] raro probabilis causa eiusmodi stipulationis est. Item si vir à muliere eo modo non in dotem stipulatus est

De re stipulatoris. De seruitutibus. 1. De insula fulcienda.

98. *Marcellus* libro vigesimo Digestorum.

EXistimo posse id, quod meum est, sub [f] condicione stipulari. item viam stipulari ad fundum posse, quanquam interim fundus non sit meus. aut si hoc verum non est, & alienum fundum sub condicione stipulatus fuero, isque ex lucratiua causa meus esse cœperit: confestim perimeretur [g] stipulatio. & si fundi dominus sub condicione viam stipulatus fuerit, statim fundo alienato euanescit stipulatio. & maximè secundùm illorum opinionem, qui etiam ea, quæ [h] rectè constiterunt, resolui putant, cùm in eum casum reciderunt, à quo non potuissent consistere.

1 ¶Ex hac stipulatione, *Insulam [i] fulciri spondes?* quando nascatur actio, quæritur. & vtique non est exspectandum, vt ruat. nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potiùs esse, quàm non esse. nec tamen rectè agetur, si nondum præterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

De interpretatione stipulationis. 1. De conditione intra diem implenda.

99. *Celsus* lib. 38. Digestorum.

QVidquid adstringendæ [k] obligationis est, id, nisi palàm verbis exprimitur, omissum intelligendum [l] est. ac ferè secundùm [m] promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit, verba latè concipere. Nec rursum promissor [n] ferendus est, si eius intererit, de certis potiùs vasis fortè, aut hominibus actum.

1 ¶Si stipulatus hoc modo fuero, *Si intra biennium Capitolium non ascenderis dari?* non nisi præterito [o] biennio rectè petam. nam etsi ambigua verba sunt, sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter verum fuit, te Capitolium non ascendisse.

De conditione in præteritum, vel in præsens tempus relata.

100. *Modestinus* lib. 8. Regularum.

COndicio in [p] preteritum, non tantum præsens [q] tempus relata, statim aut peremit [r] obligationem, aut omnino non differt [s].

De puberibus.

101. *Idem* libro quarto de Præscriptionibus.

PVberes [t] sine [u] curatoribus suis possunt [x] ex stipulatu obligari [y]. l 101 n°1

De euictione & sumptibus litis.

102. *Idem* libro quinto Responsorum.

VEnditores emptori cauerant pro euictione, quanti eius interesset, sed & specialiter agnituros, si in lite [z] mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant.

c *l.32.§.22.ͅ.de donat. int. vir.*
d nam si ex causa donationis stipulatio sit interposita, confertur in tempus matrimonij: ideóque nõ valet, *l.3.§.10.l.23.ͅ.de donationib. int. vir. l.4.C. de donationib. ante nuptias.* si alia iusta causa fuit stipulationis interponendæ, vtique rata esse potest. Pœna constringi non possunt nuptiæ, *l.134.ͅ.eo.* quas nihil vetat præmiis illici.
e id est & raro: Accursius nunquam: Alij nec rara.
f *l.31.ͅ.eod. l.61.ͅ.de contrah. empt. l.41.§.2.ͅ.de legat.1.*
g perimetur *Hal.*
h *l.140.inf.ͅ.eo. §.2. Inst. de inutilibus stipulat.*
i *v.l.72.in pr. & feod.*
k *τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει τῆς ἐνοχῆς 11. Eclog. & 24. ex lib. 43 tit.1.c.98.* Stipulationes dictæ quòd per eas firmitas obligationum constringitur *Paul. 5. sent. 7. §. 1.* hinc nonnulli colligunt, Stipulationes esse contractus stricti iuris. ideóque in stipulationibus obligationem & sententiam eatenus nasci & ferri, quatenus lingua nuncupatum est *vt hic.* secùs in bonæ fidei iudiciis. Hinc Cattellianus Cotta in memoralibus in verbo *locati* scribit, Vineæ locatione facta colono, ea lege vt dimidiam partem fructuũ colligendorum domino daret, colonum teneri ad præstandam dimidiam aliorum fructuum, quo casu in vinea arbores plantauerit.
l *l.126.in f.ͅ.eod. adde l.25.ͅ.de liberat.*
m *v l.38.§.18.ͅ.eo.l.26.ͅ.de reb. dub. l.47.ͅ.de oblig. & actionib. l.38.ͅ.de pactis.*
n *adde l.110.in f.ͅ.eod.*
o *l.27.inf.l.72.§.1.ͅ.eod. l.6.ͅ.de obligat. l.101.ͅ.de regul.* An idem in vsucapionibus? *v. l.6.ͅ.de vsurpationibus.*
p *v l.37.ͅ.de reb. credit.*
q In futurum tempus collatæ condiciones non sunt necessariæ. Quod futurum est, necesse non est euenire, cùm possit non euenire: & incertum id est nec verum nec falsum. Hæc est sententia Aristotelis Chrysippi & Stoicorum omnium. quam Iurisconsulti sequuntur qui ferè omnes ab Stoicis instituti sunt. & ideo partus futuri stipulationem censent incertam, *l.75.ͅ.eod. add. l.26.ͅ.de iniusto.* A superioribus dissentit Paulus *in l.28.in f.ͅ.de iudiciis.* ait enim ex sententia Diodori, futura antequam fiant esse vera vel falsa v. Cuiac *hic* sic sentio. Res futuras actu nondum esse, futuras tamen, certò exstituras: alioquin futuræ non sunt.
r perimit *Hal.* peremit si ita non sit. Quod non est necesse est non esse.
s si ita sit scil. Quod est vel fuit, necesse est esse, vel fuisse. Condiciones eæ sunt necessariæ.
t aliud in pupillo. *v. hic. Cuiac. & l.7.C. de contrah. stipul.*
u id est curatorem non habentes, *l.3.in f.ͅ.de in integrum restitut.*
x Imò non possunt; datur enim eis restitutio, *l.1.in f.ͅ.de inutilibus stipul. l.3.ͅ.de in integrum restit.* An dicemus obligari, *vt hic.* sed restitui ex *d. l.3.* An verè pupillos curatorem habentes vendentes aut contrahentes non obligari, non habentes, obligari quidem sed restitui? An potius puberes sine curatoribus suis posse obligari: impuberes sine tutore non posse: & quidem illos rectè obligari sed restitui.
y nubere, *l.20.ͅ.de ritu.* & solutum accipere, *l.7.§.2.ͅ.de minorib.* iurare, *l.9.§.4.ͅ.de iureiur.* hæreditatem restituere, *l.1.§.14.ͅ.ad Trebell.* adire hæreditatem *arg. l.27.inf.ͅ.de appellationibus.* at non vendere, *l.3.C. de in integ. rest.*
z proprietatis scilicet.

post mor-

a ad iudicium vocantur hæredes &c. *Vulg.*
b vtpote nondum solutum ab emptore.
c sic restitue, hæredes emptoris sumptus in defensione, &c.
d Qui promittit se restiturum expensas emptori, quo casu proprietatis quæstio ei mouebitur, non intelligitur promisisse restitutionem expensarum, quas idem emptor conuentus de pretio in lite fecerit, & sic, Promissio indefinita coercetur ad speciem, iuxta naturam contractus præcedentis. Interea tamen emptor lius expensas postulabit non vi stipulationis, sed quia temerè in iudicium vocauit, *l. 79. ſ. de iudiciis.*

post mortem emptoris, vnus ex venditoribus ad iudiciũ vocauit [a], pretium sibi deberi dicens [b], heredes [c] eius. qui sumptus in defensione causæ factos, cùm probarent pretium solutum fuisse ex stipulatione petebant. Modestinus respondit: si " in " eas impensas venditores promiserunt, quæ ob litem de proprietate institutam factę essent: minimè ex stipulatu peti posse, quod erogatum est, [d] dum alter ex venditoribus pretium, quod iam fuerat exsolutum, petit.

De homine libero, vel mortuo. De fundo hostium.

103. *Idem* " libro 5. Pandectarum."

LIber [e] homo in stipulatum deduci non potest: quia nec dari oportere intendi, nec æstimatio eius præstari potest. non magis quàm si quis dari stipulatus fuerit mortuum [f] hominem, aut fundum hostium.[g]

De seruo qui pactionis pro libertate reum dedit.

104. *Iauolenus* " libro vndecimo ex Cassio."

CVm seruus pecuniam pro libertate pactus est, & ob eam rem reum [h] dedit [i]: quamuis seruus ab alio manumissus est: reus tamen rectè obligabitur, quia non quęritur, à quo manumittatur, sed vt manumittatur.[k]

De alternatione & mora, & rei interitu.

105. *Idem* " libro secundo Epistolarum."

STipulatus sum, Damam aut Herotem seruum dari, cùm Damam dares: ego, quo minùs acciperem, in mora fui. mortuus est Dama: an putes, me ex stipulatu actionem habere? respondit: Secundùm Massurij Sabini opinionem puto, te ex stipulatu agere non posse. nam is rectè existimabat, si [l] per debitorem mora non esset, quo minùs id, quod debebat, solueret, continuò [m] eum debito liberari.

De fundo.

106. *Idem* " libro sexto Epistolarum."

QVi ex pluribus [n] fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, vnum fundum sine [o] vlla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur. id est, eum fundum stipulatur, quem promissor [p] dare voluerit. tamdiu autem voluntas promissoris in [q] pendenti est, quamdiu id, quod promissum est, soluatur.

De emancipatione.

107. *Idem* " libro octauo Epistolarum."

VTrùm turpem [r] talem stipulationem putes, an non, quæro: Pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset. pater eum adoptiuum [s] non aliàs emancipari voluit, quàm [t] si etiam dedisset, à quo stipularetur [u] certam summam, si eum manumisisset. post emancipationem adit heres filius. petit nunc pecuniam pater ex stipulatione suprà relata. respondit: Non " puto " turpem esse causam stipulationis, vtpote cùm aliter filium emancipaturus non fuerit. nec potest videri iniusta causa stipulationis, si aliquid adoptiuus pater habere voluerit, propter quod à filio post emancipationem magis curaretur.[x]

De dote, de conditione pendente ex facto incertæ personæ, 1. De obligatione collata in arbitrium debitoris.

108. *Idem* " libro 10. Epistolarum."

A Titio ita stipulatus sum, *Si [y] qua mihi nupserit, decem dotis eius nomine dare spondes?* quærebatur, an consistat talis stipulatio [z]. respondit: Si stipulanti mihi dos ita promissa est, *Quamcunque vxorem duxero, dotis eius nomine decem dare spondes?* nihil in causa est, quare ea pecunia, condicione expleta, non debeatur. nam cùm condicio [a] etiam ex incertæ [b] personæ facto parere obligationem possit, veluti, *Si quis in Capitolium ascenderit, decem dare spondes? Si quis à me decem petierit, tot dare spondes?* cur non idem & in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest.

1 ¶Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate [c] promittentis statum capit.

e *l. 83. §. 5. ſ. eod. l. 1. §. 9. ſ. de oblig. l. 182. ſ. de regul. iur. §. 2. Instit. de inutil.*
f *l. 59. l. 83. §. 1. ſ. eod.*
g qui nec legari potest, nisi casu aliquo emi possit, *l. 9. l. 98. l. 104. §. 2. ſ. de leg. 1. adde l. vlt. ſ. de contrahenda emptione. vide quæ scripsi, ad d. l. 9.*
h expromissorem, *l. 7. §. 8. ſ. de dolo. l. 37. in f. ſ. de oper. libert.*
i quid si non dedit, sed simpliciter promisit? tenebitur actione in factũ, *l. 3. C. an seruus ex suo facto.*
k quid si dominus moram in manumittendo faciat? conueniri potest, *l. 53. ſ. de iudiciis. l. 1. l. 5. ſ. de manumissionibus.*
l *l. 8. ſ. de nautico. l. 23. ſ. de oblig.*
m ἀπαυτεῦθεν, ipso iure *Cuiac. hic.*
n aliud erit si nullum fundum habuit, *l. 71. ſ. de legat. 1. l. 6. ſ. de auro.*
o *l. 75. ſ. eod l. 115. ſ. eod. l. 69. §. 4. suprà de iure dot.*
p eiusdem heres, *l. 71. ſ. de legat. 1.* Imò, legatarij est electio, *l. 20. ſ. de leg. 1. §. 22. Instit. de legat.* Imò, heredis *d. l. 71. l. 32. §. 1. ſ. de legat. 1. Dic,* Quando promittitur vel legatur incertum ex incertis (putà ex pluribus fundis vnus) promissoris est electio, *vt hic.* & hæredis, *l. 71. de legat. 1.* Idem dicendum, si certum ex certis (putà ex pluribus Stichis vnus Stichus,) *l. 32. in f. ſ. de legat. 1.* si incertum ex certis (putà vnus ex duobus seruis) *d. l. 20.* vel genus legatur electio est legatarij, *l. 37. ſ. de legat. 1. §. 22. Instit. de legat. 2.*
q *v. l. 138. in f. ſ. eod.*
r *l. 26. ſ. eod.*
s adoptiuus *Hal.* & rectè. *vt ſ. eod in f. ibi,* Si aliquid adoptiuus pater.
t *adde l. vlt. in f. ſ. quar. rer. actio.*
u id est, quàm si dedisset reum.
x Hinc Plautus *in Sticho.* Nunquam, inquit, nimis curare possunt parentem suum filiæ, *Cuiac. hic.*
y hic fundatur sponsio nexus (Galli gage, appellant.) Huiusmodi sponsiones licitè fieri in lucta, cursu, saltu, & aliis quæ virtutis causa fiunt, refert Zasius, *hic l. 36. ſ. de aleatoribus. l. 17. in f. ſ. de præscr.*
z vtique. atque hic nulla subest causa promittendi, *l. 2. §. 3. ſ. de doli mali.* Imò subest, donandi animus scilicet Falsum est igitur quod hic dicitur ab interpretibus Zasio & aliis condicionem esse pro causa.
a id est, stipulatio condicionalis. Idem dicendum in erogatione pietatis causa facienda, *l. 24. C. de episc.* non idem in donatione, *v. Zas. hic.*
b Stipulatio condicionalis, in incertam personam collata valet.
c i. si volam, *l. 8. suprà de obligationib.* aliud est si dictum sit, *Cùm voluero, l. 48. §. 2. ſ. eo.*

De alternatione.

109. *Pomponius* " libro tertio ad Quintum Mucium."

SI ita stipulatus fuero, *Decem aut quindecim dabis* [d]? Decem debentur. Item si ita [e], *Post annum aut biennium dabis?* post biennium debentur. Quia in stipulationibus id seruatur: vt, quod minus [e] esset [f] " quódque longius, [g] esse videretur in obligationem deductum.

De adiecto obligationi. 1. De veste muliebri.

110. *Idem* " libro quarto ad Quintum Mucium."

SI mihi & Titio, in cuius potestate [h] non sim, stipuler decem: non tota decem, sed sola quinque mihi debentur. pars enim aliena [i] deducitur: vt, quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non [k] augeat meam partem.

1 ¶Si stipulatus fuero de te, *Vestem [l] tuam, quæcunque muliebris est, dare spondes?* magis ad mentem [m] stipulantis, quàm ad mentem promittentis id referri debeat: vt, quid in re sit, æstimari debeat, non quid senserit promissor. itaque si solitus [n] fuerat promissor muliebri quadam veste vti nihilominus debetur.

De stipulatione, per te non fieri, quominus mihi vti liceat.

111. *Idem* libro quinto ad " Quintum " Mucium.

SI stipulatus fuero, per te non fieri, quo minùs mihi illa domo vti liceat: an etiam si me non prohibeas, vxorem [o] autem meam prohiberes, vel contra, vxore mea stipulata, me prohibeas. an committatur stipulatio? & latius [p] est hæc verba sic accipi. Nam & si stipulatus fuero, per te non fieri, quo minùs mihi via, itinere, actúque vti liceat: & " si " non me, sed alium [q] nomine meo ingredientem prohibeas: sciendum erit, committi stipulationem.

De electione & mutatione voluntatis. 1. De stipulatione satisdationis.

112. *Idem* " libro quintodecimo ad Quintum Mucium."

SI quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilum, vtrùm ipse vellet [r]: quem elegerit, petet & is erit solus in obligatione. An autem mutare voluntatem possit, & ad alterius petitionem transire, quærentibus respiciendus erit sermo stipulationis, vtrúmne talis sit, *Quem voluero,* an, *Quem volam.* nam si talis fuerit, *Quem voluero:* cùm semel egerit, mutare voluntatem non [s] poterit: si verò tractum [t] habeat sermo illius, & sit talis, *Quem volam:* donec iudicium dictet [u], mutandi potestatem habebit.

1 ¶Si quis ita stipulatus fuerit, *Pro centum aureis satisdabis* [x]? & reum dederit in istam summã: Proculus ait, semper in satisdationis stipulatione venire, quod interesset [y] stipulantis: vt aliàs tota sors inesset, veluti si idoneus [z] promissor non sit: aliàs minus, si in aliquid idoneus esset debitor: aliàs nihil, si tam locuples esset, vt nostra non intersit, satis ab eo accipere: nisi quod plerunque idonei non tam patrimonio, quàm fide quoque æstimarentur.

De pœna, & de prorogatione temporis. 1. De fideiussoribus præstandis, & re vendita liberanda.

113. *Proculus* " libro secundo Epistolarum."

CVm stipulatus sim mihi Procule, si opus arbitratu meo ante Kalendas Iunias effectum non sit, pœna, & protuli diem: putásne, verè [a] me posse dicere, arbitratu meó opus effectum non esse ante Kalendas Iunias

d ¶ & responsum sit promittenti, *l. 12. l. 83. §. 4. suprà eod.*
e *d. l. 12. in f. l. 43. in f. suprà de legat. 2.*
f In summis, minor in tempore, longius tempus spectatur, *v. c. 30. de regulis in 6.*
g *l. 12 suprà eod. l. 17. ſ. de regulis iuris.*
h *adde l. 38. §. 45 suprà eod.*
i aliena in obligationem deducitur *Vulgat.* in obligatione *Hal.*
k Ius adcrescendi locum non habet in contractibus. vide tamen Socinum *regula 214.* Ancharanum. 1. *quæst. 38.* Socinus illo loco, negat superiorem sententiam obtinere in assignatione libertorum, Item in donatione facta à Principe, *l. 1. C. si liberalitatis imperialis Socius sine herede decesserit libro 10.* non obtinere quoque in vsufructu, *l. 1. in f. ſ. de vsufr. accresc.* si intersit promissoris vel stipulatoris, *l. fundus ille ſ. de contrah. empt.* in donatione mortis causa, *l. vlt. C. de caducis tollendis.* in mortis causa capione, *l. mortis causa. ſ. de donat. mortis causa.* sed cur ius adcrescendi locum non habet in contractibus? non Alteri sed sibi tantum quisque velle stipulari intelligitur. vide Ancharanum 1. *Quæstionum 38.*
l *v. l. 23. ſ. de auro.*
m *l. 99. suprà eod l. 25. suprà de legat. 3 l. 6. ſ. de acceptilationibus.*
n *v. l. 35. suprà de auro.*
o vide *l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. l. 8. in f. suprà de vsu. penult. suprà de vsuf. legat. l. 21 suprà de precario.*
p πλατύτερον Latitudo stricto iuri opponitur *l. 1. Cod. vt actiones.*
q *l. 20. ſ. quemadmod. seruit.*
r *v. l. 80. paragraph. 9. l. 109. in fine suprà de legat. 1.* aliàs ea condicione detracta stipulator non eligit. Nam in disiunctiuis electio est debitoris, *l. 10. in fine suprà de iure dot.*
s *d. §. 9.*
t verbum *Volam*, est extensiuum, siue parataticum in futurum: *vt volebam* in præteritum *adde l. 2. in f. suprà quib. ex caus.*
u i. litem contestetur.
x Hæc promissio factum continet, *adde l. 68. l. 72. ſ. eo.*
y *l. 135. §. 3. in f. ſ. eod.*
z locuples, *l. 97. §. 1. ſ. eo. l. 13. ſ. de re iud.*
a non videtur committi: cùm mea voluntate prolata sit dies operis faciendi, sed tamen distingue, *vt ſ. eo.*

cùm ipſe arbitrio meo aliam operi laxiorem dederim? Proculus reſpondit: Non ſine cauſa diſtinguendum eſt: intereſſe, vtrùm per promiſſorem mora non fuiſſet, quo minùs opus ante Kalendas Iunias ita, vti ſtipulatione comprehenſum erat, perficeretur, an, cùm iam opus effici non poſſet ante Kalendas Iunias, ſtipulator diem in Kalendis Auguſtis protuliſſet. nam ſi tum diem ſtipulator protulit, cùm [a] iam opus ante Kalendas Iunias effici non poterat: puto, pœnam eſſe commiſſam. nec ad rē pertinere, quòd aliquod tempus ante Kalendas Iunias fuit, quo ſtipulator non deſiderauit, id ante Kalendas Iunias effici. id eſt, quòd non eſt arbitratus, vt fieret, quod fieri non poterat. aut ſi hoc falsùm eſt [b]: etiam ſi ſtipulatus pridie Kalendas Iunias mortuus eſſet, pœna commiſſa non [c] eſſet: quoniā mortuus arbitrari non potuiſſet, & aliquod tempus poſt mortem eius operi perficiendo ſuperfuiſſet. & propemodum, etiam ſi ante Kalendas Iunias futurum eſſe cœpit, opus ante eam diem effici non poſſe, pœna commiſſa eſt.

1 ¶Cùm venderet aliquis, promiſit emptori fideiuſſores præſtari, & rem venditam liberari. quæ vt liberetur, nunc deſiderat emptor. in mora eſt is, qui ea ſtipulatione id futurum promiſit. quæro, quid iuris ſit. Proculus reſpondit: Tanti litem æſtimari oportet, quanti actoris intereſt.[d]

De mora.

114. *Vlpianus* "lib. 17. ad Sabinum."

SI fundum certo die præſtari ſtipuler: & per promiſſorem ſteterit, quo minùs ea die præſtetur: conſecuturum me, quanti mea interſit [e], moram facti [f] non eſſe.

De die vel loco omiſſo. De conditione negatiua.

115. *Papinianus* [g] "lib. 2. Quæſtionum."

ITa ſtipulatus ſum, *Te ſiſti" in' certo loco: ſi non* [h] *ſteteris, quinquaginta aureos dari ſpondes?* ſi dies in ſtipulatione per errorem omiſſus fuerit, cùm id ageretur, vt certo die ſiſteres: imperfecta erit ſtipulatio: nec ſecus ac ſi, quod pondere, [i] numero, menſura continetur, ſiue adiectione ponderis, numeri, menſuræ ſtipulatus eſſem: vel inſulam ædificari, non demonſtrato loco [k]: vel fundum dari, non [l] adiecto nomine. quòd ſi ab initio id agebatur, vt quocūque die ſiſteres, &, ſi non ſtetiſſes, pecuniam dares: quaſi quælibet ſtipulatio ſub condicione concepta, vires habebit. nec antè committetur, quàm fuerit declaratum, reum promittendi ſiſti non poſſe.

1 ¶Sed & ſi ita ſtipulatus fuero, *Si* [m] *in Capitolium* [n] *non aſcenderis*, vel *Alexandriam non ieris, centum dari ſpondes?* non ſtatim committetur ſtipulatio, quamuis Capitolium aſcendere, vel Alexandriam peruenire potueris: ſed cùm certum [o] eſſe cœperit, te Capitolium aſcendere, vel Alexandriam ire non poſſe.

2 ¶Item ſi quis ita ſtipuletur, *Si Pamphilum non dederis, centum dare ſpondes?* Pegaſus reſpondit, non antè committi ſtipulationem, quàm deſiſſet poſſe Pamphilus dari. Sabinus autem exiſtimabat, ex ſententia contrahentium, poſtquàm homo potuit dari, confeſtim agendum: & tamdiu ex ſtipulatione non poſſe agi, quamdiu per [p] promiſſorem non ſtetit, quo minùs hominem daret. ídque defendebat exemplo penus [q] legatæ." Mucius "etenim, heredem ſi dare potuiſſet penum, nec dediſſet, confeſtim in pecuniam legatam teneri ſcripſit. ídque vtilitatis cauſa receptum eſt ob defuncti voluntatem, & ipſius rei naturā. Itaque poteſt Sabini ſententia recipi, ſi ſtipulatio non à condicione cœpit, veluti [r], *Si Pamphilum non dederis, tantum dare ſpondes?* ſed ita cōcepta ſit "ſtipulatio", *Pamphilum dari ſpondes? Si non dederis tantum dari ſpondes?* quod ſine dubio verum erit, cùm id [ſ] actum probatur, vt, ſi homo datus non fuerit, & homo & pecunia debeatur. Sed & ſi ita cautum ſit, vt ſola pecunia non ſoluto homine debeatur: idem defendendum erit: quoniam fuiſſe voluntas probatur, vt homo ſoluatur, aut pecunia petatur.

De fideiuſſione quanto minus à reo conſequi poterit.

116. *Idem*" libro quarto Quæſtionum'

DEcem ſtipulatus à Titio, poſtea, quanto [t] minus [u] ab eo conſequi poſſes, ſi à Mæuio ſtipularis: ſine dubio Mæuius vniuerſi periculum poteſt ſubire. ſed & ſi decem petieris à Titio, Mæuius non erit ſolutus, niſi [x] iudicatum Titius fecerit. *Paulus* notat: Non enim ſunt duo rei Mæuius & Titius eiuſdem obligationis: ſed Mæuius ſub condicione debet, ſi à Titio exigi non poterit. igitur nec Titio conuento [y] Mæuius liberatur: qui an debiturus ſit, incertum eſt. & ſoluente Titio non liberatur Mæuius, qui nec tenebatur, cùm condicio ſtipulationis deficit. nec Mæuius, pendente ſtipulationis condicione, rectè poteſt conueniri. à Mæuio enim, ante Titium excuſſum, non rectè petetur.

De electione, & diuiſione ſtipulationis.

117. *Idem*' libro duodecimo Quæſtionum."

SI centum homines, quos ego heréſve meus elegiſſet, ſtipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero [z] diuiditur ſtipulatio. diuerſum erit, ſi iam electis hominibus ſucceſſerint.

De eo qui bona fide ſeruit. 1. De verbo hodie dari. 2. De alternatione & electione.

118. *Idem*" libro vegeſimoſeptimo Quæſtionum.'

LIber homo, qui bona [a] fide ſeruit mihi, quod ſtipulanti mihi promittit: propè eſt, vt omnimodo ſit vtile, quamuis ex re mea promittat. nam quid aliud dici poteſt, quo minùs liber homo teneatur? nec tamen ideo, ſi ſtipulanti eidem ex eadem cauſa ſpondeam, tenebor. quemadmodum etenim habebit eius actionem aduerſus me: quod ab alio ſtipulatus, quæreret mihi? hoc itaque [b] latere, fructuario ſeruo, vel alieno, qui bona fide ſeruit, comparabitur. ſeruus autem fructuario ſi promittat ex re ipſius, vel alienus, qui bona fide ſeruit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio nam in his cauſis domini eſſe intelliguntur.

1 ¶*Decem hodie dari ſpondes:* dixi, poſſe vel eo [c] die pecuniam peti. nec videri præmaturiùs agi, non finito ſtipulationis die. quod in aliis temporibus iuris eſt. nam peti non debet, quod intra tempus comprehenſum ſolui poteſt. in propoſito enim diem non differendæ actionis inſertum videri, ſed quo præſens oſtendatur eſſe reſponſum.

2 ¶*Decem mihi aut Titio, vtrum ego velim dare ſpondes?* [d] ex eo, quod mihi dandum eſt, certi ſtipulatio eſt ex eo, quod illi ſoluendum [e], incerti. [f] finge, mea intereſſe, Titio [g] potiùs, quàm mihi, ſolui: quoniam pœnam promiſeram, ſi Titio ſolutum non fuiſſet.

De doli clauſula.

119. *Idem*" libro trigeſimoſexto Quæſtionum."

DOli [h] clauſula, quæ ſtipulationibus ſubiicitur, non pertinet ad eas partes ſtipulationis, de [i] quibus nominatim cauetur.

De tacita conditione ad præſens tempus relata.

120. *Idem*" libro trigeſimoſeptimo Quæſtionum."

SI ita ſtipulatus fuero, *Hanc ſummam centum aureorum dari ſpondes?* etſi [k] maximè ita exaudiatur ille ſermo, *Si modo centum aureorum eſt:* non facit condicionem hæc adiectio. quoniam, ſi centum non ſint, ſtipulatio nulla [l] eſt. nec placuit, inſtar habere condicionis ſermonem, qui non [m] ad futurum, ſed ad præſens tempus refertur, etſi contrahentes rei veritatem ignorant.

De doli cauſula. 1. De conditione, ſi concubinæ conſuetudo repetatur. 2. De verbo cum morieris. 3. De doli clauſula, & de heredibus.

121. *Idem*" lib. 11. Reſponſorum."

EX ea parte cautionis, *Dolúmque malum huic rei promiſſioníſque abeſſe abfuturúmq. eſſe, ſtipulatus eſt ille, ſpopondit ille*, incerti [n] agetur, ſtipulationis vtiliter interponendæ gratia.

1 ¶Mulier [o] ab eo, [p] in cuius matrimonium [q] conueniebat, ſtipulata fuerat ducenta, [r] ſi concubinæ [ſ], tempore matrimonij, [t] conſuetudinem repetiſſet [u]. nihil cauſæ eſſe "reſpondi", cur [ex ſtipulatu,] quæ ex bonis [x] moribus concepta fuerat, mulier impleta condicione, pecuniam adſequi non poſſit.

2 ¶In inſulam deportato reo promittendi, ſtipulatio ita concepta, *cum morieris dari?* non niſi moriente [y] eo committitur.

3 ¶Ex facto rei promittendi, doli ſtipulatio heredem [z] eius tenet, ſicut ex ceteris aliis contractibus, veluti mandati, depoſiti.

a Qui prorogat tempus debitori cùm certum eſſet opus ſuo tempore non poſſe perfici, nō impedit pœnam committi, *adde l. 2. ſ. ſi quis cautionibus.*
b i. ſi cùm protuli diem promiſſor ſatis habuit temporis ad opus perficiendum.
c *l. 15. ſ. de nouationib. l. 6. ſ. de cond. & demonſt. adde l. 5. ſ. de precario.*
d *l. 135. §. 3. in f. ſ. eod.*
e *d. §. 3.* Id eſt rei pretium & ſi qd pluris intereſt circa rem, at non fructus vide quæ ſcripſi *ad l. 4. ſ. de vſuris.*
f *al.* factam.
g v. in hanc legem Ripenſem.
h hîc agitur de ſtipulatione pœnali in non faciendo concepta.
i putà frumentum, *l. 94. ſ. eod.*
k *l. 95. ſ. eod. l. 2. §. 5. ſ. de eo quod certo loco.*
l *l. 106. ſ. eo.*
m *v. Cuiac. 14. obſ. 32.*
n *§. 4. Inſtit. eo.* Poteſtatiua eſt hæc condicio. Cur autem tam ſæpe in iure Romano huius conditionis ſit mentio? nempe quia in Capitolium aſcendebant ſacrificaturi vel votū exſoluturi.
o Idem igitur eſt ac ſi quis ſtipulatus eſſet cùm morietur ſibi dari *v. Cuia. ibid.*
p *l. 72. in f. ſ. eod.*
q *l. 1. ſ. de penu legata l. 1. §. 8. in f. ſ. ad l. Falcid.*
r *adde l. 44. §. 5. ſ. de obligationib.*
ſ i. cùm adiecta erit ſtipulationi pœnalis clauſula, rato manente pacto, vtraque vti licebit, *l. 10. §. 1. ſ. de pactis l. 16. ſ. de tranſact.* Cur ergo quærunt doctores, Num in dubio pœnalis ſtipulatio præcedentem nouet cùm nouatio nominatim fieri debeat? & quidē non nouari tradit Zaſius 1. *Reſponſor.* 4. quia pœnę ceu acceſſoria tanti momenti eſſe non debent, vt innouent & immutent ſuum principale. Idem tamen limitat regulam in ſtipulationibus facti.
t huius articuli Theodorus Hermopolitus tres ſignificationes adfert τὸ βραδέως τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδὲν ὅλως. i. qui tardè, qui partem, qui nihil omnino dat, *v. Cuiac. hîc.*
u *l. 42. ſ. de rebus creditis l. 21. ſ. de ſolutionibus, l. 50. ſ. de verborum ſignificationibus.*
x *l. 71. §. 1. ſ. de fideiuſſ.* y *l. 60. ſ. mandati.*
z ¶*l. 54. ſ. eod. l. 29. in f. ſ. de ſolutionib.*

a *l. 54. ſ. de acquirend. rer. dom.*
b ſimilis eſt dicendi forma in lege 49. *in f. ſ. de fideiuſſorib.*
c eodem die: *Vulgat. Hal.* Imò, non eodem die. Nam qui hoc anno vel hoc menſe dare promiſit, non tenetur niſi omnibus partibus anni vel menſ. præteritis *§. vlt. inſt. de inutilib.* ſolue verbum *hodie* ſignificat idem quòd *nūc*, nec dilationis ſed demonſtrationis cauſa ponitur.
d quæritur, An mihi inulto poſſis ſoluere? vtique, niſi aliud cautum ſit.
e Titius. n. eſt adiectus ſolutionis cauſa.
f atqui certa eſt quantitas nempe decem. Ergo & certi actio competere debet, *l. 75. ſ. eod.*
g *vide l. 24. ſ. de regulis iuris.*
h *l. 22. ſ. eod. l. 121. l. 135. in f. ſ. eo. l. 3. C. de recept. arbitr.*
i *v. l. 53. ſ. eo.*
k i. licet ex mēte contrahentium hunc ſermonem (qui ſequitur) ineſſe interpreter.
l Imò valet, *l. 108. §. 10. ſ. de leg. 1.*
m *v. l. 100. ſ. eod. l. 37. ſ. de reb. cred. l. 80. ſ. de cond. & demonſt.*
n Qui promiſit dolum abeſſe & abfuturum, ſi nō ſeruat, conuenietur actione incerti ad intereſſe.
o cùm nuberet ſcilicet.
p i. à viro.
q in cuius manum conueniebat. *Cuiac. 9. ad Vlp. & ſic editio Hugonis à Porta.* in cuius matrimonio conueniebat *Vulgat. Hal.*
r pœnæ ne ſc.
ſ tunc à ſe & propter nuptias reiectæ.
t i. poſt nuptias.
u fingamus virū diutius concubina carere non potuiſſe, & concubinam reduxiſſe, an ex hac ſtipulatione cū eo agi poteſt?
x ſit. n. contra bonos mores, ſi quis vxori adiūgat concubinā. Ex hoc loco notare poſſumus malè conſtitutionem de concubinis quæ extat *in l. 1. C. de concubinis.* Conſtantino tribui, cùm eam, ante Conſtantinum obtinuiſſe hic locus indicet & lex vltima *in f. ſ. de diuortiis & Paul. 2. ſent. 20. §. vnico.* y naturaliter. Caſus mortis nō trahitur ad caſū deportationis *ſ. hic & l. 77. §. 4. ſ. de leg. 2. l. 59. §. 1. ſ. de cond. & demonſt.* Imò trahitur, *l. 13. §. 1. ſ. de donat. int. vir. l. 29 §. 5. in f. ſ. de liberis l. 15. ſ. quando dies legat.* quin, comparatur deportatio morti, *v. l. 1. §. 8. in f. ſ. de bonor. poſſ. contra tab. v. hic. Cuiac.* z *l. 49. ſ. de obligationib.*

De oblatione

De oblatione pecuniæ debitæ.

122. *Scæuola* libro vigesimooctauo Digestorum.

QVi [a] Romæ mutuam pecuniam[b] acceperat, soluendam in longinqua prouincia [c] per [d] menses tres: eámque ibi dari stipulanti spopondisset: post paucos dies [e] Romæ testato creditori dixit, paratum se esse, Romæ [f] eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo vsurarum nomine dederat [g]. quæsitum est: cùm in integrum summam [h], qua stipulatione obligatus est, obtulerit: an eo loco [i], in quo soluenda promissa est, sua die [k] integra peti posset. respondit, posse stipulatorem sua die ibi [l], vbi soluendam stipulatus est, petere.

1 ¶ Callimachus [m] mutuam pecuniam nauticam [n] accepit à Sticho seruo Seij in prouincia Suria, ciuitate Beruto vsque Brentesium [o]: idque creditum esse in omnes nauigij dies ducentos sub [p] pignoribus & hypothecis mercibus a Beruto comparatis, & Brentesium perferendis. & [q] quas Brentesio empturus esset, & per nauem Beruto inuecturus: conuenitque inter eos: vti: *cùm Callimachus Brentesium peruenisset: inde intra idus Septembres [r], quæ tunc proximæ futuræ essent, aliis mercibus emptis, & in nauem missis, ipse in Suriam per nauigium proficiscatur: aut: si intra diem suprascriptam non reparasset [s] merces, nec enauigasset de ea ciuitate, redderet vniuersam continuò pecuniam, quasi perfecto nauigio: & præstaret sumptus omnes prosequentibus [t] eam pecuniam, vt in vrbem Romam eam deportarent. eáque sic rectè [u] dari fieri fide roganti Sticho seruo Lucij Titij [x] promisit Callimachus.* & cùm [y] ante idus suprascriptas secundùm conuentionem mercibus in nauem impositis, cum Herote [z] conseruo [a] Stichi, quasi in prouinciam Suriam peruenturus enauigauit [b]: quæsitum est: naue submersa: cùm secundùm cautionem Callimachus merces [debito] perferendas in nauem misisset [c] eo tempore, quo iam [d] pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet: an [e] nihil prosit Herotis consensus, qui cum eo missus erat, cuíque nihil ampliùs de pecunia suprascripta post diem conuentionis permissum, vel mandatum erat, quàm vt eam receptam Romam perferret: & nihilominùs actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, teneri. Item [f] quæro: si, Callimacho post diem suprascriptam nauigante, Heros suprascriptus seruus consenserit: an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit. respondit, non potuisse: sed fore exceptioni locum, si [g] seruo arbitrium datum esset eam pecuniam quocumque tempore in quemuis locum reddi.

2 ¶ Flauius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit [h], & ita de eo stipulatus est: *Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa, manumißionisque dedi, à te heredéque tuo manumissus vindictáque liberatus non erit: quod dolo malo meo non fiat, pœnæ nomine quinquaginta, dari stipulatus est Flauius Hermes, spopondit Claudius.* quæro, an Flauius Hermes Claudium de libertate Stichi conuenire potest. respondit, nihil proponi, cur non potest. [i] Item quæro: an si Flauij Hermetis heres à Claudij herede pœnam suprascriptam petere voluerit: Claudij hæres libertatem Sticho præstare possit, vt pœna liberetur. respondit, posse. Item quæro, si Flauij Hermetis heres cum Claudij herede ex causa suprascripta nolit agere: an nihilominùs Sticho libertas ex conuentione, quæ fuit inter Hermetem, & Claudium, vt stipulatione, suprascripta ostenditur, ab herede Claudij prestari debeat. respondit, debere.

3 ¶ Coheredes, cùm prædia hereditaria diuiserant [k], vnum prædium commune [l] reliquerunt sub hoc pacto: *vt, [m] si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel [n] coheredi suo, vel eius successori venderet centum vigintiquinque.* quòd si quis aliter fecisset, pœnam centum inuicem stipulati sunt. quæro: cùm coheres mulier coheredis liberorum tutores [o] sæpiùs [p] testatò [q] conuenerit: & desiderauerit, vt secundùm conuentionem aut ement, aut vendent: híque nihil tale fecerint: an, si mulier extero vendiderit pœna ab ea centum exigi possit. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, obstaturam doli [r] mali exceptionem.

4 ¶ Agerius [s] filiusfamilias seruo publij Mæuij stipulanti spopondit, *se daturum, quidquid patrem suum*

a Huius legis nouam interpretationem vide apud Antonium Fabrum 1. *Coniecturarum* 1.
b putà trecentos aureos.
c putà Ephesi.
d post menses tres, *Vulgat. Haloand.* & malè. Per tres menses, id est, tribus pensionibus vt Græci, διὰ τριῶν μηνῶν. *l. 12. ff. de vsuris. adde l. 40. ff. de rebus credit.*
e putà cùm nondum existeret primus mensis, nondùmque vllæ deberentur vsuræ.
f Huiusmodi oblatio debitori non prodest. offert enim incongruo loco & tempore.
g id est, prorogauerat. licèt enim vsuras dare pro mutuo, *l. 57. ff. de pactis: l. 2. §. 6. ff. de doli excep. l. vltim. Cod. de vsuris.* siue vt Seneca loquitur in antecessum, ἐν προχρείᾳ.
h id est, cum integram summam obtulerit. hinc sumitur ratio decidendi, cuius is est sensus, Debitor (cui soluendi ius est trinis pensionibus. sed tamen loco creditori vtili, putà Ephesi) si ante finitum tempus, integram summam creditori obtulerit alio loco quàm Ephesi, creditorem cogere non potest vt pecuniam accipiat: quinimò antè statutum tempus Ephesi in integram summam à creditore conueniri potest. Hinc constat debitorem offerendo integram pecuniam sibi præiudicium attulisse. nam si nihil obtulisset, primo mense vna tantùm portio fortè ab eo peti posset, *l. 8. §. 3. in fin. ff. de pignor. vide Cuiac. hîc.*
i Ephesi.
k id est, primo mense.
l vt alibi, ei inuito, solui non possit, *l. 9. ff. de eo quod certo: l. 16. §. 1. j. de fideiussoribus.* volenti possit, *l. 137. § 2. j. eodem.*
m facti narratio.
n id est, ea lege acceptam vt quandiu nauigaretur tamdiu pecuniæ periculum ad creditorem pertineret, *l. 2. ff. de nautico fœnore.* In eo enim differt creditum nauticum, est periculo creditoris: terrestre, periculo debitoris. hoc, ἐπικίνδυνον, illud, ἀκίνδυνον. Ea quæ non sunt periculo creditoris à Rhodiis vocantur ἔγγαια καὶ ἀκίνδυνα. Ex ea differentia duæ aliæ nascuntur, vt nauticæ vsuræ ex pacto, *l. 7. ff. de nautico*: vt infinitæ & immensæ debeantur. *Paul. 2. sentent. 14. §. 3. in fin.* vt ita magis ferat qui maius periculum adit.
o id est, Brundusium, quæ Græcis βρεντήσιον: Festo, Brenda.
p ita solebant credere, *l. 4. l. 6. ff. de nautico.*
q hinc innuitur fœnus ἀμφοτερόπλουν. Nam sciendum est creditorem nauticum interdum periculum suscipere in omne nauigationis tempus, *vt hîc*: vel incertum portum. Ideò Græcis duo pecuniarum nauticarum genera, ἑτερόπλοια, & ἀμφοτερόπλοια, id est, in quibus reditus & remeatus periculum suscipitur.
r adiecta est illa condicio prouidenter, vt intra idus Septembres Brentesio vela solueret euitandi periculi causa, quòd, post id ferè tempus, à mari summum immineret periculum, imminentibus vergiliis, vt notauit Alciatus, 10. *Parerg.* 19.
s id est, emisset, *vt l. 9. §. penult. ff. de statulib.* Libertas pecunia reparari non potest. vbi Græci *lib. 48. Basilicωv.* vertunt ἀγοράζεσθαι ἢ παγοράζειν & ἀντιποιήσασθαι. *Horat* viua syra, reparata merum Cicero 3. *in Verrem.* ex agro reparare.
t Prosequi est in iudicio petere.
u Rectè dari, hoc est. hac ipsa nominatim formula creditores sibi stipulabantur, *vt hîc dixi ad l. 11. §. 2. j. de duobus reis.*
x quem primum vocauit Seium *in pr. ff. eodem.* hîc vocat Lucium Titium sic philosophi promiscuè vtuntur his nominibus Dionis & Theonis vt probat ex Plutarcho & Tertulliano Cuiacius 2. *obseruat.* 11.
y sed cum non ante Alciat. 9. *parerg.* 10. quod non placet Cuiacio, quo nomine reprehenditur quoque Alciatus à Roberto 6. *recept. lect.* 1.
z Huiusmodi seruum (quem Græci, κερμακόλουθον vocant) creditores cum debitoribus mittere solebant exigendæ pecuniæ nauticæ causa sua die, *l. 4. §. 1. ff. de nautico fœnore. l. 23. in prin. ff. de obligat.*
a Conseruus qui simul seruit. Horat. siue vicarius es siue conseruus.
b id est, aliò profectus est, quàm in ciuitatem *Berutum*, deflexit, rectum cursum non seruauit, vlterius progressus est, ídque eo tempore quo reddere pecuniam Romæ debuisset. sic interpretatur Robert. 1. recept. 1.
c in naue mansisset, *Duar. hîc.* in nauem mansisset (id est, *sed.*) eo tempore &c. id est, cùm iam non longè abessent Idus, certúmque esset iam intra Idus Brundusium appellere non posse Cuiac, *hic & 2. obseruat.* 11.
d hic articulus nota est tarditatis: quoniam eo tempore certum erat ante Idus nauigationem fieri non posse.
e Nunc tempus est vt consideretur verus status causæ. Is autem certus esse non potest, nisi & negotij & facti speciem benè intellexeris, de qua tamen inter maximos Iurisconsultos disceptatur, sit hæc hypothesis. Intra idus Septembres proximas pecuniæ nauticæ debitor in Suriam proficisci promiserat: Ante idus Septembres non est profectus. hic est sensus Alciati & Duareni, vel ante idus Septembres profectus est quidem quasi in Syriam peruenturus, iuxta conuentionem, sed tamen enauigauit id est, rectũ cursum Syriæ non tenuit, aliò deflexit. is est sensus Roberti: vel ante idus soluit, sed eo tẽpore quo Stico seruo creditoris pecuniã reddere debuit, id est, cùm non longè abessent Idus, soluit, inquam, sed consensu Erotis serui creditoris. Post idus nauis est submersa, estne excusandus debitor ob consensum Erotis? Ea est Cuiacij interpretatio & vera Decisio est, Erotis consensum domini cõditionem deteriorem facere nõ potuisse. inoportunæ nauigationi consentiendo, *l. 3. Cod. de pactis: l. penult. ff. de posit. l. 133. j. de regulis iur.* Paria sunt enim post idus nauem soluere ac tũc soluere, cùm intra statuta tempora nauis Berutum peruenire non potest.
f ¶ Quid iuris est, si Heros seruus Titij nauigationi post idus (cùm debitor ante idus in Syriam proficisci tenetur) consentiat? domino non nocet, nisi proferẽdi temporis ac nauigationis à domino potestatem habuit.
g ita in Basilicis scriptum extat, 53. *titul.* 5. ὁ δοθεὶς κερμακόλουθος τῷ δανεισθέντι ναυτικὸν δάνειον οὐ δύναται παρὰ τὰ σύμφωνα συναινῶν τῷ δανεισαμένῳ βλάπτειν τὸν δανειστὴν, εἰ μὴ τοῦτο ἐπετράπη παρ' αὐτοῦ. *vide Cuiac hîc.* sit autem hæc forensis huiusce paragraphi explicatio. Pecuniam cum vsuris solue: Actio. Tua pecunia casu fortuito periit. Porrò ea tuo periculo fuit, fuit enim nautica: Exceptio. At post diem, quo ea reddi debuit ex conuentione, naufragio periit. Replicatio. Periit quidem, sed seruus à te missus ad recuperandam pecuniam nauticam consensit vltra diem præstitutum nauigari, Duplicatio. Quæstio, an debitor teneatur? Decisio ex qua sententiam possis proferre: Si seruus prorogandi temporis potestatem habuit, debitor non tenetur: si non habuit, tenetur.
h Claudio scilicet.
i atqui non necesse habet Claudium conuenire, cùm, constitutione D. Marci, *l. 38. ff. de oper. libert.* seruus traditus ipso iure fiat liber. Solue, Hæc lex ad seruum manumissionis causa donatum: dicta lex 18. ad seruum manumissionis causa venditum pertinet: quamquam & hoc postea in donatis seruis receptum est, *l. penultim. suprà qui sine manumiss. l. 1. Codic. si mancip. ita fuerit alienat. vt manumittend.* Sed Scæuola qui de iure, temporibus D. Marci & Commodi, respondit, verba constitutionis nondum ad seruos donatos porrectæ secutus est, & ita sentit Cuiacius 1. *obseruat.* 29.
k diuisissent, *Vulgat. Haloand.* Vt fiant diuisiones, *vide l. 40. §. 2. ff. de pactis. l. 77. §. 18. ff. de legat. 2.*
l indiuisum ad tempus scilicet, *l. 14 §. 2. ff. commun diuid.*
m Ius προτιμήσεως pacto & conuentione adquiri potest, *vt hîc*: vt & in auctione proximo competit. *l. 16. ff. de rebus auct. iudic. possid.*
n *l. 75. suprà de contrahend. empt. l. 21. paragrapho 5 suprà de act. empt.* Num id licet? sic sane, Pacto enim coërceri potest libertas alienandi, *l. 135. §. 3. infrà eodem. l. 3. Cod. de condict. ob caus. dat. l. vltim Cod. de reb. alienis.* & locandi, *l. 32. Cod. de locat.* stipulatione non pacto, *l. 61. ff. de pactis.* De iure προτιμήσεως seu retractus vide quæ notaui ad Nouellam Friderici *de iure προτιμήσεως.*
o Eandem vim habet protestatio facta cohæredi & cohæredis tutori.
p Denuntiatio seu interpellatio extra iudiciũ facta, regulariter debitore in mora constituit, *vt hîc. l si pœnam ff. quando dies legatorum*: nisi id extra iudicium petat creditor, quod ei nudo officio iudicis debeat. *l. cùm postulàssem. 44. suprà: de dam.* nisi ipse creditor ante interpellationẽ seu antequam interpellaret debitorẽ, recipiendi debiti mora ipse admiserit hæc enim casu nuda interpellatio extra iudicium non sufficit, sed litis contestatio exigitur, *l. sed etsi. suprà de compensat.* Idem dicendum, quoties, creditor dolum aliquem admisit in re ita præter tempus exigenda. de quo vide Socinum, *regula.* 191.
q *vide l. 38. suprà de minoribus.* Ne hinc colligas necessarium esse ad moram efficiendam vt reus sæpius interpelletur. Sufficit enim vna interpellatio, modo fiat oportuno loco & tempore, nec remittatur vel intermittatur. *l. 32. suprà de vsuris.* Cæterùm vox, *sæpius.* hoc loco innuit reum sæpius interpellatum, ídque ex abundanti. Quod ex abundanti fit ex eo ius non sumitur, *vide Cuiac. 8. ad African. fol.* 203.
r Pactum, ne liceat alij quàm coheredi vendere, coherede moram faciente in emendo, vendenti coheredi fraudi esse non debet.
s Augerius, *Vulgat. vide in hunc §. Duarenum in libello cuius Titulus est Scæuola. Tom. 1. fol. 1 fol. 1503. Hotom, 1. obseruat.* 8.

§4n7

a nam vtcunque superiora verba conditionem casualem faciunt, nempe *si constiterit quid quantúmque debeat pater* &c. ambigitur de eo tamen, vtrum hic sit stipulationis sensus. Si viuo patre litem cum eo contestatam constiterit: An verò, si quandoque constiterit. b Facti promissio morte soluitur.

Publio Mæuio debere constitisset. quæsitum est [a]: patre defuncto, antequam [b] constitisset, quid quantúmque deberet: an: si aduersus heredem eius actum fuisset, aliúmve successorem. & de debito constitisset: Agerius teneatur. respondit, si [c] condicio non extitisset, stipulationem non commissam.

5 ¶Seia heres vnius tutoris, cum herede pupillæ transactione pacto solo facta, maiorem partem soluit, residuā cauit. sed ilico negauit heres se transactionem seruare: & apud iudicem tutelæ [d] egit: & victus, prouocauit [e] ad competentem iudicem [f]: & ab eo quoque ad principem idem prouocauit: & iniusta hæc quoque prouocatio eius pronuntiata est. quæsitum est: cùm per heredem pupillæ mora intercesserit: quo minùs pecunia in stipulationem deducta, ab herede tutoris solueretur: nec vmquàm petierit: an ei hodie debeantur vsuræ ab herede tutoris. respondit, si Seia non [g] cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, iure [h] vsuras non deberi.

6 ¶Duo fratres hereditatem inter se diuiserunt [i]: & cauerunt sibi, *nihil* [k] *se contra eam diuisionem facturos: &, si contrà quis fecisset, pœnam alter alteri promisit.* post mortem alterius: qui superuixit, petit ab heredibus eius hereditatem, quasi [l] ex causa fideicommissi sibi à patre relicti debitam. & aduersus eum pronuntiatum est, quasi [m] de hoc quoque transactum fuisset [n]. quæsitum est, an pœna commissa esset [o]. respondit, pœnam, secundùm ea, quæ proponuntur, commissam. [p]

"(TO Γ' TOY) DE VERBORVM obligationibus."

De turpi stipulatione.

123. *Papinianus* " libro primo Definitionum."

SI FLAGITII [q] faciendi † vel facti [r] causa concepta sit stipulatio [s], ab initio [t] non valet. l 123 n° 1

De die.

124. *Idem* " lib. 2. Definitionum."

I*Nsulam intra biennium illo loco* [u] *ædificari spondes?* ante [x] finem biennij stipulatio non committitur: quāuis reus promittendi non ædificauerit: & tantum residui temporis sit [y], quo ædificium extrui non possit. neque enim stipulationis status, cuius dies certus in exordio fuit, ex postfacto mutatur. Idque & in stipulatione iudicio sistendi causa facta placuit: scilicet vt ante diem stipulatio non committatur, si certum esse cœperit, parere [z] stipulationi residuo tempore non posse.

De eo quod dari oportet oportebítve.

125. *Paulus* " lib. 2. Quæstionum."

CVm stipulamur. *Quidquid te dare facere oportet:* nihil aliud in stipulationem deducitur, quam [a] quod præsenti die debetur, hoc enim solum hæc stipulatio demonstrat.

c Hic quot occurrunt interpretationes? Conanus & Faiius aiunt Iurisconsultum non respondere ad interrogata, ceu hoc responsum οὐδὲν πρὸς ἔπος. Duarenus & Cuiacius hæc verba ad facti quæstionem referunt. ac si Scæuola diceret, Si id actū fuit vt conditio impleretur viuo patre, nec fuerit impleta, stipulatio non committitur, etiamsi post mortem patris impleatur? Verisimilius est autē id actum fuisse vt promissor teneatur, non si quocumque tēpore, sed si viuo tantum patre de debito constiterit. & ita conditio imposita fideiussori, si reus non soluerit, ita accipitur, si viuus non soluerit, *l. 16. inf. ff. de fideiussorib.* Hotomanus 1. *obs. 3.* particulam *si hîc* accipit pro *quia, vt in l. 28. ff. de nouat.* Vt sit sensus, Quia condicio non extitit viuo debitore ideò stipulatio non est commissa. Quod creditoribus diligenter notandum est, vt scilicet viui creditores cum debitore rationes ineant: ne alioquin amittant actionem aduersus eum qui alieno nomine promiserit.

d id est, Prætorem.

e Nota ordinem appellandi à iudice tutelæ id est, Prætore, ad competentē iudicem id est, Præfectum vrbi, ab eo ad Principem, vt in *l. 38. ff. de minorib.* Trina prouocatio non admittitur C. *Ne liceat in vna eadémque causa tertiò prouocare.*

f id est, Præfectum vrbi.

g & si Seia ante cessasset. Alciatus 1. *dispunct. 13.* reprehensus à Roberto 2. *recept. 3.*

h Sola oblatio vsuras impedit, An ipso iure? *l. 1. ff. quib. mod. vsusfr. l. 32. ff. de peculio: l. 6. ff. de seruis exportand. l. 95. §. 2. ff. de solutionibus* nullo modo. Molineus ita putat *tractatu de vsuris numero 296. dixi ad l. 19. Cod. de vsuris.* Exigitur enim obsignatio & depositio, *vide l. 2. Cod. de vsuris: vide Cuiac. hîc.*

i ita solent sæpissimè fratres diuidere, transactionis causa, *l. 35. ff. de pact. l. 36. ff. famil. ercisc. l. 2. C. de trans.*

k Diuisionem à se factam is impugnat, qui ab herede socij, partem cum socio diuisam petit iure fideicommissi.

l erant. n. testamento paterno inuicem rogati, vt qui prior sine liberis vita fungeret partem suam fratri superstiti restitueret. Quamobrem vno ex eis mortuo sine liberis, cùm alios heredes scripsisset, ab eis frater superstes hereditatem petiit ex causa fideicommissi.

m hinc colligit Accursius, Sententiæ adscribendam esse rationem. quod an verum sit vide legem 1. C. *de appell.*

n Quæri potest vnde hîc innotuerit iudici de fideicommisso quoque transactum? Sola diuisio per se non est idoneum argumentum remissi fideicommissi. Dicendum est alia argumenta iudicem mouisse, *v. Cuiac. hîc.*

o id est, an inciderit in pœnam is qui contra legem diuisionis agit de fideicommisso de quo transegerat.

p ipso iure. Imò, non videtur commissa, *l. 35. inf. ff. de pact. l. 9. ff. de trans.*

q si plagij *Vulg. adde l. 27. & 99. ff. eo.* Flagitij vocem, Cuiacius sumi posse ait pro stupro, vnde flagitare.

† in quamcunque personam. etiam bannitum *v. Ripens. hic nu. 6. 7. 8.*

r quia daretur ei ex turpi causa. quin & ad alia flagitia posset eodem modo quis inuitari.

s & votum.

t An ipso iure? *v. hîc Ripens. nu. 2.*

u *l. 115. ff. eo.*

x *v. l. 8. l. 72. §. 1. ff. eo.*

y *legendum videtur* non sit: *&c.* idque euinci & sequentibus potest: ibi, etsi certum esse cœperit parere stipulationi residuo tempore non posse.

z pareri, *Vulg. Hal.*

a *v. l. 76. §. 1. ff. eo. l. 23. ff. de seruit. vrb.*

b ¶*vide l. 64. ff. eodem.*

c *l. 55. §. pen. l. 58. ff. eo. l. 36. §. 1. ff. de vsufr.*

De ratione temporis ante conditionem existentem prateritis habenda. 1. De proprietate, & vsufructu. 2. De liberto qui sortem patrono suo reddi, vsuras impersonaliter reddi stipulatus est. 3. De promissione impossibili.

126. *Idem* " libro tertio Quæstionum."

SI ita stipulatus fuero, *Si Titius Consul factus fuerit, tunc* [b] *ex hac die in annos singulos dena dare spondes?* post triennium condicione existente, triginta peti potuerunt.

1 ¶Titius à Mæuio fundum detracto [c] vsufructu stipulatus est, & ab eodem eiusdem fundi vsumfructum duæ [d] sunt stipulationes. & minus est in eo vsufructu, quem per se quis promisit, quàm in eo, qui proprietatem comitatur. denique si ille vsumfructum dederit, eúmque stipulator non vtendo amiserit: tradendo postea fundum detracto vsufructu, liberabitur. non idem contingit ei: qui fundum pleno iure promisit: & vsumfructum dedit: deinde, amisso eo, proprietatem sine vsufructu tradidit. ille liberatus est dando vsumfructum: hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno iure fundum effecerit stipulatoris.

2 ¶Chrysogonus [e] Flauij Candidi seruus actor scripsit [f] coram subscribente [g] & adsignante [h] domino "meo" accepisse [i] eum à Iulio Zosa [k] rem agente Iulij Quintiliani absentis mutua denaria mille: quæ dari [l] Quintiliano, heredíve eius, ad quem ea res pertinebit, Kalendis Nouembribus, quæ proximæ sunt futuræ: stipulatus est Zosas libertus, & rem agens Quintiliani: spopondit Candidus dominus meus. sub die supra scripta si satis eo nomine factum non erit: tunc, quò pòst soluetur, vsurarum nomine denarios octo præstari, stipulatus [m] est Iulius Zosas, spopondit Flauius Candidus dominus meus, subscripsit & dominus. Respondi: Per [n] liberam personam, quæ neq; iure nostro subiecta est, neque bona fide nobis seruit, obligationem nullam adquirere possumus. Planè si [o] liber homo nostro nomine pecuniam daret vel suam, vel nostram, vt nobis solueretur: obligatio nobis pecuniæ creditæ adquireretur. sed quod libertus [p] patrono dari stipulatus est, inutile est: vt nec ad solutionem proficiat [q] adiectio absentis, cui principaliter obligatio quærebatur. Superest [r], quæramus, an ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniam creditam petere possit. nam quotiens pecuniam mutuam dantes, eandem stipulamur: non duæ obligationes nascuntur, sed vna [s] verborum. planè si præcedat [t] numeratio, sequatur stipulatio [u]: non est dicendum, recessum à naturali obligatione [x]. Sequens [y] stipulatio in qua sine adiectione nominis vsuras stipulatus est, non eodem vitio laborat. neque enim malignè [z] accipiendum est, eidem stipulatum vsuras, cui & sortem, videri. ideóque [a] in liberti persona valet stipulatio vsurarum, & cogitur eā patrono cedere [b]: plerumque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio [c] oritur, inspicienda sunt [d]. raro [e] inesse tempus, vel [f] condicionē ex eo, quod agi apparebit, intelligendū est: nunquam [g] personā nisi expressa sit.

d *l. 29. ff. eod.*

e Chrysogonus, *Vulgat. Haloand.*

f scripsi, *Hal.*

g Sola subscriptio aduersus eum qui subscripsit probat, *l. 9. §. 3. ff. de iure dot.*

h id est, annulo obsignante. hinc Cornutus apud Persium, adsigna Marce tabellas. *adde l. 6. Cod. de fideiussoribus.* hinc colligunt per signum praestari consensum, *adde l. 2. Cod. de rebus alien.*

i hinc oritur prima quæstio, An ex numeratione pecuniæ facta à liberto adquiratur patrono obligatio: vtique? *eod. in verss. Planè si liber. & vers. Superest.* an etiam ipsi liberto? hæc sit secunda quæstio, cui respondetur *ff. ex d. vers. Superest.*

k Gozas *Vulgat.* & sic deinceps, *in seq. eadem.*

l hic libertus dari patrono stipulatur, vnde nascitur tertia quæstio, An valeat stipulatio sortis, concepta in personam patroni? non valet, *ff. vers. per liberam personam.*

m hic stipulantur vsuræ impersonaliter id est, nec stipulantis, nec eius patroni persona expressis. Hinc nascitur quarta quæstio, Cui vsuræ debeantur? *vide ff. eod. in vers. sequens stipulatio.*

n responsio ad tertiam quæstionem, *l. 38. §. 17. ff. eod.*

o Responsio ad primam quæstionem, *v. l. 9. §. 8. ff. de reb. credit.*

p Libertus patrono stipulari directè non potest, licèt in liberto quædam sint reliquiæ seruitutis.

q Cur ita? vel ideo quòd hæc fuit voluntas contrahentium, non vt absenti patrono solui possit, sed vt ei obligatio quæratur.

r Responsio ad secundam quæstionem.

s verborum scilicet, *l. 6. in fi. l. 7. ff. de nouat.* hic videtur non adquiri obligatio ex numeratione ipsi seruo, cùm alteri pecuniā fuerit stipulatus: eáque est dubitandi ratio.

t Dic, eo casu duas esse obligationes: vnam, quæ re, alteram quæ verbis perficitur.

u Numeratio (facta à liberto scilicet) vtilis non vitiatur per inutilem (factam patroni consentientis nomine stipulationem) ideóq; ex tali numeratione libertus sibi & patrono adquirit obligationé.

x i. ab ea quæ ex naturali actu & numeratione nascitur.

y Responsio ad quartam quæstionem.

z Vnde hæc constat malignitas? Libertus hîc stipulatur mutuam pecuniam reddi patrono, stipulatur verò impersonaliter dari vsuras. Si malignè velimus interpretari, eidem vsuras intelligetur stipulatus cui & pecuniam dari. Si ita est, neutra stipulatio (vtpote in alterius personam concepta) valebit, actus peribit. ne ita sit, dicendum est libertum hoc casu videri sibi vsuras stipulatum, ne sc. actus pereat, *l. 80. ff. eo.* Maligna est igitur interpretatio quæ actum vitiat. atque ita tantum hîc vtilitas actus valet, vt obligatio sortis ex numeratione, vni. i. patrono: vsurarum alteri, i. liberto, adquiri possit.

a i. vt malignam illam interpretationem vitemus.

b id obseruatur in similibus casibus, in quibus receptum est, vt quod quis alterius nomine adquisiuit, id ei cogatur cedere, *l. 10. §. 6. ff. mand.*

c realis, non verbalis.

d nam si hîc verbis contractam obligationem inspiciamus, patrono nulla adquiritur obligatio: si re contractam, adquiritur.

e nam interdum ex natura rei vel contractus, intelligitur dies vel conditio.

f sensus est, In stipulatione, quæ in sua forma non habet diem vel condicionem, rectè intelligitur dies vel condicio. Cæterum, cui bono hæc dicuntur? vt intelligas in posteriore stipulatione vsurarum non videri repetitam personam patroni, quæ in priori, nempe sortis nominata fuerat.

g sensus est, Persona extranea à contrahentibus nunquam intelligitur in contractu, ideóque nec patroni persona censebitur repetita in posteriore stipulatione, *adde l. 99. ff. eo.*

3 ¶Si

a stiteris, *Vulgat. Haloander. vide l. 97. ff. eodem.*
b *l. 24. ff. eodem.*
c id est, nec pupillus, eius fideiussor.
d Ex oblgaitione petitio, ex petitione mora nascitur. Ideo vbi nulla obligatio, ibi nulla petitio: vbi nulla petitio, ibi nulla mora, *l. 40. ff. de rebus credit. l. 21. ff. de vsur. l. 88. ff. de regulis iuris.* Ex sola naturali obligatione nulla petitio cōceditur ideóque super ea sola non potest mora fingi, vel iudicium ferri.
e & obligatio. hinc collige, Pupillum sine tutoris authoritate non obligari ciuiliter. An saltem naturaliter? *vide l. 1. in fin. ff. de nouationibus.*
f hinc collige, fideiussoré his casibus conueniri & condemnari posse, quãuis pupillus cōueniri non possit ex sola naturali obligatione. At inquies, iniquum esse vt in plus obligetur fideiussor quàm reus, *l. 42. ff. de fide iuss.* Solue. In plus nō obligatur, sed efficacius.
g *l. 88. in f. ff. eod.*
h Adiecto stipulationi inutiliter, non rectè soluitur. is enim pro non de adiecto habetur cuius persona nec ad obligationem, nec ad solutionem valet, *add l. 11. & 12. ff. de stipul. seruor.*
i Si rem tuam aut meam mihi promiseris, non valet obligatio in re mea, *l. 16. l. 31. ff. eodem.*
k deos *Vulgat. Haloander.*
l venerit, *Vulg. Haloand.*
m factus sit: *Haloander.*
n Si plures cōditiones coniūctim sunt positæ vel affirmãdo vel negãdo, omnes existere necesse est, *l. 5. ff. de condit. Inst. t. l. 13. §. 2. ff. de reb. dubiis.*
o Hęc particula cōiūctiua est, non disiunctiua hoc loco. *vide Cuiac. ad l. 132. ff. eodem. aduersus Alciatum.*
p Si plures cōditiones disiunctim vel affirmando vel negando positæ sunt, sufficit vnam earum existere.

3 ¶Si ita stipulatus: fuero, te sisti, &, nisi steteris,[a] aliquid dari, quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione, prior manet vtilis. & perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

De pupillo. 1. Et eius fideiussore.

127. *Scæuola* libro 5. Quæstionum.

SI pupillus[b] sine tutoris auctoritate Stichum promittat, & fideiussorem dedit, seruus autem post moram à pupillo factam decedat: nec[c] fideiussor erit propter pupilli moram obligatus. nulla enim intelligitur mora ibi fieri, vbi[d] nulla petitio[e] est. esse autem[f] fideiussorem obligatum ad hoc, vt viuo homine conueniatur, vel ex mora sua[g] postea.

De duobus reis stipulandi. De alternatione.

128. *Paulus* libro 10. Quæstionum.

SI duo rei stipulandi ita extitissent, vt alter vtiliter, alter inutiliter stipularetur: ei, qui non habet promissorem obligatum, non[h] rectè soluitur: quia nō alterius nomine ei soluitur, sed suæ obligationis, quæ nulla est. Eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si[i] in vnum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat: etiam si desierit eius esse, nō rectè soluitur: quia vtraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

De condicione coniunctiua, vel disiunctiua.

129. *Scæuola* libro 12. Quæstionum.

SI quis ita stipulatus fuerit, *decem aureos das*[k], *si nauis venit*[l] *& Titius Consul factus est?*[m] non aliàs dabitur, quàm, si vtrumque[n] factum sit. Idem in contrarium, *dare spondes, si nec nauis venit, nec Titius Consul factus sit?* exigendum erit, vt neutrum factum sit. Huic similis scriptura est, *si neque*[o] *nauis venit, neque Titius Consul factus est?* At si sic[p], *Dabis si nauis venit, aut Titius Consul factus sit?* sufficit, vnum factum. Et contrà, *Dabis si nauis non venit, aut Titius Consul factus non est?* sufficit, vnum non factum.

Si pater filio stipuletur vel contra.

130. *Paulus* libro 15. Quæstionum.

QVod dicitur, patrem[q] filio vtiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur: hoc in his verum est, quæ iuris sunt, quæque adquiri patri possunt. alioquin, si factum conferatur in personam filij inutilis erit stipulatio, veluti vt tenere ei, vel ire agere liceat. Contrà autem filius, etiam, vt ire patri liceat, stipulando adquiret ei. immò & quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat.

De stipulatione neque per te neque per heredem fieri.
1. De adiecto solutioni.

131. *Scæuola* libro 13. Quæstionum.

IVlianus scripsit: si neque per te[r] neque per heredem tuum Titium fieret, quominùs mihi ire liceat: stipuler, non solùm Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes eius.

1 ¶Qui fundum sibi[s] aut Titio dari stipulatur, quãuis fundus Titio traditus sit, nihilominùs[t] petere fundum potest, vt sibi de euictione promittetur. nam interest eius quia mandati actione fundum recepturus sit à Titio sed si donationis causa Titium interposuit: dicetur, traditione protinus reum liberari.

132. *Paulus* libro 15. Quæstionum.

QVidam[u], cùm filium alienum[x] susciperet[y], tradenti promiserat certam pecuniæ quantitatem, si eum aliter, quàm vt filium, obseruasset. quæro: si postmodum domo eum propulerit[z], vel moriens nihil ei testamento reliquerit[a]: an stipulatio committetur & quid intersit, vtrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit. Præterea quæro: si filium suum quis legitime in adoptionem dederit, & ita, vt suprà scriptum est, stipulatio intercesserit, cúmque pater adoptiuus exheredauerit, vel emancipauerit, an stipulatio committatur. Respondi: Stipulatio vtilis est in vtroque casu. igitur si contra conuentionem factum sit, committetur stipulatio. Sed videamus primùm in eo, qui legitimè adoptauit, an possit committi, si eum exheredauerit, vel emancipauerit. hęc enim pater circa filium solet[b] facere[c]. igitur[d] non aliter eum, quàm vt filium obseruauit. Ergo exheredatus de inofficio agat. Quid ergo dicemus, si & meruit exheredari? Emancipatus plane & hoc remedio[e] carebit[f]. Quare sic debuit interponi stipulatio, vt si eum emancipasset, vel exheredasset[g] certum quid promitteret. Quo tamen casu cōmissa stipulatione, potest quæri, an exheredato permittédum esset dicere de inofficio, maximè si patri naturali heres extitisset, an victo[h] deneganda est ex stipulatu actio. sed si ei qui stipulatus est, non debuit denegari, victo filio: nec ipsi deneganda erit debitæ pecuniæ exsecutio. In eo autem, qui non adoptauit, quem intellectum habeat hæc conceptio, *Si eum aliter, quàm vt filium obseruasset*, non prospicio. an & hîc exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo[i] ineptas? Sed si is, qui legitimè adoptauit, nihil facit contra verba stipulationis, cùm vtitur patrio iure: in eo[k], qui hæc non fecit, dicit superuacuò. dici tamen poterit, commissam esse stipulationem.

1 ¶Filiusfamilias ita stipulatus est, *Quantam*[l] *pecuniam Titio credidero, fide tua esse iubes?* & emancipatus crediderit patri non debebit fideiussor: quia nec reus ei tenetur.

De stipulatione neque per te, neque per heredem tuum fieri.

133. *Scæuola* libro 13. Quæstionum.

SI sic stipulatus sim, *neque per te, neque per heredem tuum vim fieri spondes?* & egi, quòd mihi vim feceris: rectè remanere[m] factum heredis in stipulatiòne. nam & ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio. non enim ad vnam vim pertinet. nam sicut & ipsius[n] & heredis[o] caput: ita ipsius vis vel sępius facta complectitur, vt condemnetur, quanti interest, aut si sic volumus factam esse stipulationem, *Neque*[p] *per te, neque per heredem tuum fieri?* vt ad vnam vim primam teneat[q]: si vim fecerit, ampliùs ex heredis[r] committi non poterit[s]. ergo si actum sit quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit. quod nó est verum.

De libertate matrimonij. 1. De tacita repetitione eorum de quibus in præfatione conuenit. 2. De eo qui literis cauet, se præstaturum. 3. De vna stipulatione pluribus pactis subiecta.

134. *Paulus* libro 15. Responsorum.

TItia quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: & tempore matrimonij consenserunt[t], vt filia Gaij Seij, filio Titiæ despondetur & interpositum est instrumentum: & adiecta pœna, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset. postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit. & filia eius noluit[u] nubere. quæro, an Gaij Seij heredes teneãtur ex stipulatione respondit, ex stipulatione, quæ proponeretur, cùm non secundùm bonos[x] mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam: quia inhonestum[y] visum est, vinculo[z] pœnæ matrimonia obstringi, siue futura, siue iam contracta.

1 ¶Idem respōdit, plerũque ea, quæ præfationibus[a] conuenisse concipiuntur, etiã in stipulationibus repetita credũtur. sic[b] tamen, vt nō ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio. 2 ¶Idē respōdit: cùm Septici[q] literis

f solent enim parentes liberos iustè emancipare. Emancipatio nō est actus paterno amori cōtrarius, adde tamen non posse eum tam emancipare sine ratione, *Nouell. 89. cap. 11.*
g Qui ita stipulatur, *si me exheredaueris*, nō hoc agitur palam & principaliter vt instituar heres, sed vt ne notet me vel ne rubore suffundat. Est enim iniurię species exheredari. *l. 8. ff. de inofficioso. l. nulli non notæ ff. de liber. & post.* quæ stipulatio non aleret, si palam conciperetur. *si non heredem non feceris.* Pactũ enim de futura successione non valet. Porrò nulla tacitè fieri ius est quo expresso ius non sit facere. *l. 195. ff. de regulis iuris adde Cuiacium Nouella. 18.*
h id est, meritò exhæredato.
i *l. 8. §. 8. ff. de bonor. poss. contra tabul.*
k id est. In successore frustra exigitur vt emãcipet, vel exheredet pœnæ vitandæ causa: nec enim eo nomine pœnã committit: sed quod malè tractet susceptum. eum segregando à se vel omittendo.
l *l. 47. in fin. ff. de fideiussor.*
m *adde l. 22. ff. de except. rei iudic.*
n ipsius vim, *Haloand.*
o & hæredis caput, *Haloander.*
p Hac particula factum promissoris & eius hæredis continetur, Est enim hic coniunctiua, interdũ disiunctiua, *vide Cuiac hic aduers. Alciat.*
q vim primam pertineat, si vim fecerit amplius, &c. *Haloand.*
r ex heredis facto committi, *Vulgat.*
s non possit *Haloander.* non poterit ἀσυνάρτως quasi ex ipsius vi, &c. Alciatus 9. *parerg.* 18. ita restituit ex antiquo libro, quod ab eo perfidiosè factum notat Cuiacius, *hîc.*
t Nam conuentione interdum fiebant desponsationes à parentibus, liberorum nomine. Destinabantur verò vxores liberis testamento, vt & inter viuos citra conuentionem, *vide Cuiac. 16. obseruat. 3.*
u hinc nota consponsiones parentum non tenuisse liberos non ad stipulantes, *l. 11. suprà de sponsalibus l. 2. suprà de ritu.* hinc illud Pamphili, *in Andria. act. 1. scena 5.* Proh deum atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est! Vxorem decreuit sese dare mihi hodie, nónne oportuit præscisse me ante? nónne prius communicatum oportuit?
x Cur ita? *vide ff. eodem.*
y Imò non est inhonestum, *l. 71. §. 1. ff. de cond. & demonstr.* hodie videtur non inhonestum ex Nouella Leonis 18.
z Matrimonia debent esse libera, *l. 19. ff. eodem. l. 14. Cod. de nupt. l. 79. in fin. ff. de cond. & demonstr.*
a Quæ pactis continentur (vt dies, condicio, res) subiectis stipulationibus repetita videntur, *§. 3. ff. eodem. l. 4. in fin. ff. de pact. l. 20. ff. de ædilit.*
b *l. 126. §. 2. ff. eodem. l. 113. §. 4. ff. de leg. 1. l. vltim. ff. de fideicomm. libert.*

q *vide l. 39. ff. eodem.*
r *l. 4. §. 1. ff. eodem.*
s *l. 55. ff. eodem. l. 33. ff. de solutionibus.*
t *adde l. 27. ff. de solutionibus.*
u non vt adoptator.
x fortè naturalem, aut alumnum vel cognatum dantis.
y ea lege scilicet, vt haberet, custodiret, tractaret non inhumanè, nec crudeliter, sed vt eum haberet in fidem & clientelam suam. inde clientes suscepti appellantur, *auctore Seruio 6 Æneidos.* Saluianus, *lib. 5. de gubernatione Dei.* Quærunt auxilia & patrocinia maiorum, nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Augustinus, *quæstionibus mixtis* Numquid si malæ vitæ sit aduocatus contra susceptum eius prouocabitur? hoc est officium aduocati vt secundum iuris ordinem suscepti sui causam perorent. Numquid poterit vita eius, si turpis est, obesse causæ suscepti? *vide Cuiac hîc.* Hinc suscepti, testes esse non possunt accusatori. *Paul. 5 sentent. 15. §. 1. in fragmentis Collationis legum Mosaicarum tit. 9.* Eodem vocabulo vtitur etiam Iulius Seuerinus in præceptis Rhetoricis, Familiare nomen, cuius fit mentio, in *l. 6. §. 5. Cod. de his qui ad Eccl. conf.* non malè ad susceptum refertur.
z id est, abdicauerit, *l. 6. Cod. de patria potestate.*
a id est, eum præterierit.
b Non tamen præsumitur pater qui non diligit filium, *vide Alciat. 1. præsumpt. 14.*
c Non tamen temerè debet facere.
d ita legendum puto. Quod si non aliter eum, quàm vt filium obseruauit. vt sit sensus, Adoptiuo erga parentem adoptantem officioso querelam merito competere: Immeritò non competere.
e id est, querela inofficiosi.

suis præstatutum se cauerit pecuniam, & vsuras eius semisses, quæ apud Sempronium depositæ sint: si inter præsentes actum est: intelligendum, etiam à parte Lucij Titij præcessisse [a] verba stipulationis.

3 ¶ Idem respondit: quotiens, pluribus [b] specialiter actis, stipulatio vna omnibus subiicitur: quamuis vna interrogatio, & responsum vnum subiiciatur: tamen proinde [c] haberi, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent.

De vsuris. 1. *De purgatione moræ.* 3. *De seruo ea lege dato ne quibusdam personis seruiret.* 4. *De doli clausula.*

135. *Scæuola* libro 5. Responsorum.

"SI [e] ita quis promiserit, *Decem tibi dabo, qua* [d] *die petieris, & eorum vsuras in dies* [c] *triginta*: quæro, vsuræ vtrùm ex die stipulationis, an ex die [f], qua petita sors fuerit, debeantur. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifestè probaretur.

1 ¶ Item quæsitũ est, quando pecuniã reddere debebo, cum primùm petierit. [g] respondit [h], verba quæ proponerentur, ex die, quo stipulatio facta esset, initium capere.

2 ¶ Seia cauit Lucio Titio, quòd mandante eo hortos emisset: cùm pretium omne cum vsuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam, deinde in continenti inter vtrumque conuenit, vt intra Kalendas Apriles primas vniuersam summam mandator numeraret, & hortos acciperet. quæritur: cùm ante Kalendas Apriles non omne pretium cum vsuris à Lucio Titio Seiæ solutum sit, interposito tamen modico [i] tempore reliquum pretium cum vsuris Seiæ Titius soluere paratus fuerit, neque Seia accipere voluit, & vsque in hodiernum per Titium non stet, quominùs reliquum solueret: an nihilominùs Lucius Titius, Seiæ vniuersam pecuniam soluere paratus sit, ex stipulatu agere possit. respondit, posse, si non multò pòst [k] obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset, quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.

3 ¶ Ea [l] lege donatum sibi esse à Seia seruum, & traditum, vt ne ad fratrem eius, aut filium, aut vxorem, aut socrum perueniret, scripsit. & hæc ita stipulante Seia, spopondit Titius, qui post bienniũ heredes relinquit Seiam, & fratrem: cui ne seruiret, expressum erat: quæritur, an Seia cum fratre coherede ex stipulatu agere possit. respondit, posse in id [m], quod eius interest.

4 ¶ Filia, quæ de inofficioso agere instituit, & transigit postea tum heredibus stipulatione interposita, & subiecta doli clausula, apud præfectum [n] de falso testamento egit, nec probauit. quæro, an ex doli [o] clausula possit conueniri. respondi, nihil ad eam stipulationem id, quod postea actum proponeretur, pertinere.

De variatione in nomine rei. 1. *De seruitutibus.*

136. *Paulus* [u] libro 5. Sententiarum.'

SI sub [p] vna significatione diuersis nominibus ea res, quæ in stipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si [q] alter altero verbo vtatur.

1 ¶ Si qui viam [r] ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partémve eius, ante constitutam seruitutem, alienauerit: euanescit stipulatio.

De continuitate & interruptione. 1. *De dissensu.* 2. *De eo quod certo loco dari debet.* 3. *De insula facienda.* 4. *De difficultate præstationis.* 5. *De eo quod est impossibile promittenti.* 6. *De eo quod natura vel iure impossibile est.* 7. *De stipulatione pœnali.*

137. *Venuleius* [s] libro 1. Stipulationum.'

COntinuus [s] actus stipulantis & promittentis esse debet: vt [t] tamen aliquod momentum naturæ interuenire possit. & comminus [u] responderi stipulanti oportet. ceterum si post interrogationem aliud acceperit [x]: nihil proderit: quamuis eadem die spopondisset.

1 ¶ Si hominem stipulatus sim, & [y] ego de alio sensero, tu de alio: nihil acti erit. nam stipulatio ex vtriusque consensu perficitur.

2 ¶ Cum ita stipulatus sum, *Ephesi dari?* inest [z] tempus. quod autem accipi debeat, quæritur. & magis est, vt totam eam rem ad iudicem, id est, [a] ad virum [b] bonum remittemus, qui æstimet, quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit, quod facturum se promiserit. vt qui Ephesi daturum se spoponderit: neque duplomate [c], diebus, ac noctibus, & omni tempestate contempta, iter continuari [d] cogatur: neque tam delicatè progredi debeat, vt reprehensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, valetudinis: cùm id agat, vt maturè perueniat, id est, eodem tempore, quo plerique eiusdem condicionis homines solent peruenire. eoque transacto: quamuis Romæ remanserit [e], nec possit Ephesi pecuniam dare: nihilominus ei rectè condicetur, vel quia per ipsum steterit quominus Ephesi daret, vel quoniam per alium Ephesi possit dari, vel quia vbique [f] potest soluere. nam & quod in diem debetur, antè [g] solui potest, licèt peti non potest. quòd si duplomate vsus, aut felici nauigatione, maturiùs, quàm quisque, peruenerit Ephesum: confestim obligatus est. quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus [h] est coniecturæ locus.

3 ¶ Item qui insulam fieri spopondit: nõ vtique conquisitis vndique fabris, & plurimis operis [i] adhibitis, festinare debet: nec rursus vtroque [k], aut altero contentus esse. sed modus [l] adhibendus est secundum rationem diligentis ædificatoris, & temporum, locorũmque. item si non inchoetur opus: id tantùm æstimetur, quod in illo interuallo effici potuit. transactóque [m] tempore, quo insulam consummare, oportuerit, si postea ædificetur, liberetur reus: sicut liberatur, qui se daturum spopondit, si quandoque tradit.

4 ¶ Illud inspiciendum est: an, qui centum dari promisit, confestim teneatur: an verò cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit. quid ergo, si neque domi habet, neque [n] inueniat creditorem? sed hæc recedunt ab impedimento naturali, & respiciunt ad facultatem [o] dandi. est autem facultas, personæ [p] commodum incommodúmque, non rerum, quæ promittuntur. & alioquin si quis Stichum dari spoponderit, quæremus, vbi sit Stichus: aut si non multum referre videatur, Ephesi daturum se, an quod Ephesi sit, cùm ipse Romæ sit, dare spondeat. nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia in pecunia & in Sticho illud commune est, quod promissor in præsentia dare non potest. & generaliter causa [q] difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum seruum, quem dominus non vendat, dare promiserit.

5 ¶ Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cùm alio [r] possibile sit: iure factam obligationem, Sabinus scribit.

6 ¶ Cùm quis sub hac condicione stipulatus sit, si rem sacram, aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam [s], & huiusmodi res, quæ publicis vsibus in perpetuum relictæ sint, vbi omnino condicio iure impleri non potest [t], vel id facere ei non liceat: nullius momenti fore stipulationem, proinde [u] ac si ea condicio, quæ natura impossibilis est, inserta esset, nec ad rem pertinet: quòd ius mutari potest, & id, quod nunc impossibile est, postea [x] possibile fieri. non enim secundùm futuri temporis ius, sed secundùm præsentis æstimari debet stipulatio.

7 ¶ Si, vt aliquid fiat, stipulemur: & vsitatius, & elegantius esse, Labeo ait, sic [y] subiici pœnam, *Si ita factum non erit.* at cùm quid ne fiat, stipulemur: tunc hoc modo, *Si aduersus ea factum erit.* & cùm alia fieri, alia nõ fieri, coniunctè stipulemur: sic comprehendendum, *Si non feceris, si quid aduersus ea feceris.*

8 ¶ Præterea sciendum est: quod dari stipulemur, non posse nos vni [z] ex heredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri: at [a] cum quid fieri stipulamur, etiam vnius personam rectè comprehendi. §. 8 n° 1

De eo quod certis nundinarũ diebus dari debet. 1. *De alternatione.*

138. *Idem* [a] libro 4. Stipulationum.'

EVm, qui certarum nundinarum, diebus dari stipuletur, primo die petere posse, Sabinus ait. Proculus autem & ceteri diuersæ scholæ auctores, quamdiu [b] vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant. sed ego cum Proculo sentio.

1 ¶ Cùm purè stipulatus sum, illud aut illud dari licebit [c] tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo, quod præstaturus sis [d]: quia diuersa [e] causa est voluntatis expressæ, & eius, quæ inest.

De duplæ stipulatione.

139. *Idem* [u] libro 7. Stipulationum'.

CVm ex causa duplæ stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conueniendi sunt, omnésque [f] debent subsistere. & quolibet eorum defugiente, ceteris subsistere nihil prodest: quia insolidum defendenda est venditio, cuius indiuisa natura est. sed cùm vno defugiente omnes defugisse videantur, ideóque teneantur: vnicuique pro parte hereditaria præstatio incumbit.

De numero stipulationum. 2. *Si stipulatio ad eum casum peruenerit, a quo incipere non potest.*

140. *Paulus* libro 3. ad Neratium.

PLurib. [h] reb. præpositis, ita stipulatio facta est, *ea omnia, quæ supra scripta sunt, dari?* ¶ppi [o] est, vt tot [i] stipulationes

---

a *Paul. 5. sent.* 7. §. 2. *in fin* §. 17. *Institut. de inutil. stip.* §. *vltim. Inst. de litt. obligat.*
b l. 140. ℥. *eod. m.*
c perinde *Vulgat. Haloand. vide* §. 1. ℥. *eodem.* l. 29. ℥. *eodem.*
d Hæc verba admonitionem habent potius quàm dilationẽ, l. 48. ℥. *eod.* nec sorti nec vsuris datur his verbis dilatio. Huiusmodi stipulatio pura est.
e Vsuras in dieb. triginta nõnunquam stipulari veteres consueuerũt, l. 40. ℥. *de rebus creditis.*
f id est, an ex mora.
g cùm primum petierit *Haloan.*
h Respõdit secundum ea quæ proponerentur, *Vulgat. Haloand.*
i *v. de l.* 105. ℥. *de solut.* [illegible]
k secus si multò post, l. 23. ℥. *de arbitris.*
l *vide quæ notaui ad* l. 12. §. 3. ℥. *eod. adde* l. 69 §. 3. ℥. *de leg.* 2.
m l. 68. l. 72. l. 81. l. 112. §. 1. l. 113. *in fin.* ℥. *eod.* l. *vlt.* ℥. *si quis in ius voc.* l. 13. ℥. *de re iudic.*
n vrbi scilicet nam apud Præfectum vrbi de falso agitur, *vide* l. 24. ℥. *de falsis.*
o v. l. 119. ℥. *eod.*
p l. 65. ℥. *eod.*
q *vide quæ notaui ad* l. 1. §. 2. ℥. *eodem.*
r l. 140. *in fin.* ℥. *eod.* l. 11. ℥. *de seruitutibus.*
s l. 12. ℥. *de duobus reis adde Forcatulũ.* 81. *Necyom.* 3. Quod interuallum stipulationem vitiet vide apud Alciatũ 1 *parerg.* 3.
t Iudex, pro viro bono: aut vir bonus, pro iudice.
u comin⁹ *Vul.* quominus, *Hal.* id est, statim, è vestigio.
x aliud agere cœperit, *Vulgat. Haloand.* secus si non cœperit, l. 1. §. 1. ℥. *eodem.*
y l. 22. ℥. *eod. adde* l. 7. *in fin.* ℥. *de doli mali.*
z Promissio localis, tempus tacitum habet, l. 2 §. 5. ℥. *de eo quod certo.* l. 41. §. 1. ℥. *hoc titulo.*
a Ita continuũ id esse non definit, in quo momẽtum aliquod interueniat.
b *vide* l. 8. ℥. *iudicatum solui.*
c duplomate, id est, diebus, &c. *Vulgat.* diplomate *Haloander.* Duplomata hic & l. 27. *in fin.* ℥. *ad l. Corn. de falsis.* sunt codicilli qui dãtur cursu publico vtẽtibus: quæ & tractoriæ *Cod. de cursu publico.* & Combinæ dicuntur, & συνθήματα & euectiones. *Cuiac. hic. Alciatus libro de verborum significat.* putat, cum fœlici diplomate vti, qui præpropere agant.
d continuari *Vulgat. Haloand.*
e [illegible] *Haloand.*
f §. 1. [illegible]
g l. 9. ℥. *de* [illegible] & *in* [illegible] 7. *de re iud.* l. 50. ℥. *de* [illegible] l. 38 §. 1. [illegible]
h Quid [illegible] 38. ℥. *de* [illegible] *legata.*
i plurimis operariis, *Haloand. Vulgat.*
k nec vtroque, [illegible] no⁹ aut altero, *Vulgat.* [illegible] que altero, *Hal.*
l l. 58. [illegible]
m l. 91. §. [illegible]
n vnde l. 9. [illegible] *vsuris.*
o hinc Seneca. Subest [illegible] tacita exceptio [illegible] 10. *li de benef.* [illegible] De tacitis conditionibus, vide Gl. [illegible] in *Topicis* in loco ab *auctoritate* & *prajudicijs* num. [illegible]
p *vide* l. 125. ℥. *de verbor. signif.*
q l. 2. §. 2. ℥. *eod.*
r cùm alij, *Haloand.* Qui potest facere [illegible] non facere, [illegible] betur per substitutũ, *Bald.*
s *dixi ad* l. 83. §. 5. ℥. *eod.*
t Imò, potest, l. 39. *in fin.* ℥. *de legat.* 1.
u perinde, *Haloander.* Conditio impossibilis de iure & natura quamlibet stipulationem vitiat. *Bald.*
x *adde* [illegible] *regulis* 86.
y *vide* l. [illegible] ℥. *eodem.*
z l. [illegible] *de pactis.*
a stipulatio [illegible] diuisionem recipit, [illegible] [illegible] ex testio [illegible] ad omnes.
b l. 42. *supra eodem.*
c *vide* l. 106. *in fine supra eodem.*
d ante litis cõtestationem, *vide* l. 112. *supra eodem.*
e *vide* [illegible] l. 112.
f Quãdo actus tangit omnes indiuisibiliter, omnes debent citari. *Bald.* [illegible] *penultime.* ℥. *eod. vid. quæ notaui ad* l. 29 l. 66 §. [illegible] *in fin.* ℥. *de euictionibus.*
g *vide* l. 72. ℥. *eodem.*
h *Lata in* [illegible] *eodem.* [illegible] ratio [illegible] præsentatur [illegible] compendio [illegible] borum repetita, *Baldus.*
i Imò, non tot, l. 29. ℥. *eodem. vide Zas.* 2. *Antinom.*

quot res,

quot res, sint. 1 ¶ De hac stipulatione, *Annua, bina, trima die id argentum quáque die dari?* apud veteres varium fuit. *Paulus*: Sed verius, & hic tres[a] esse trium summarum stipulationes.

2 ¶ Etsi placeat, extingui[b] obligationem, si[c] in eum casum inciderit, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. ecce stipulari viam, iter actum ad fundum communem socius non potest. & tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit: non extinguitur stipulatio. & per partem dominorum seruitus adquiri non[d] potest: adquisita tamen conseruatur & per partem domini[e] hoc euenit, si[f] pars prædij seruientis, vel cui seruitur, alterius domini esse cœperit.

De electione, de impubere. 3. *De adiecto in stipulatione omisso in responsione.* 4. *De loco & die.* 5. *De adiecto.*

141. *Gaius* libro 2. de Verborum obligationibus.

SI seruus aut filiusfamiliàs ita stipulatus sit, *Illam rem aut illam, vtrum ego velim?* non[g] pater, dominúsve, sed filius, seruúsve destinare de alterutra debet[h].

1 ¶ Extranei quoque persona si comprehensa fuerit veluti hoc modo, *Vtram earum Titius elegerit*:[i] non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quàm si Titius elegerit.

2 ¶ Pupillus, licet, ex[k] quo fari cœperit, rectè stipulari potest tamen, si in parentis potestate est, ne[l] auctore quidem patre obligatur. pubes verò, qui in potestate est, proinde ac si paterfamiliàs, obligari solet. Quod autem in pupillo dicimus, idem & in filiafamilias impubere dicendum est.

3 ¶ Si ita fuero stipulatus *Mihi aut Titio?* & tu mihi[m] daturum[n] te spondeas: secúdùm omnium opinionem ad interrogatum te respondere. quia cóstat, mihi soli adquiri obligationem: Titio autem dumtaxat rectè soluitur.

4 ¶ Si inter eos, qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio[o], *Hodie Carthagine dare spódes?* quidam putant, non semper videri impossibilem causam stipulationi contineri: quia possit[p] contingere, vt tam stipulator, quàm promissor ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem, ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, vt daret: stipulator autem suo, vt acciperet. quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio.

5 ¶ Cùm mihi aut Titio stipulor: dicitur, aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titij designari non[q] posse: veluti mihi decem aut Titio hominem. si verò Titio ea res soluta sit, quæ in eius persona designata fuerit: licèt ipso iure non liberetur promissor: per exceptionem tamen defendi possit.

6 ¶ Tempora verò diuersa designari posse: veluti *mihi Kalendis Ianuariis, aut Titio Kalendis Februariis?* Immò etiam citeriorem[r] diem in Titij personam conferri posse: veluti *Mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Ianuariis?* quo casu talem esse stipulationem intelligemus, *Si Titio Kalendis Ianuariis non dederis, mihi Kalendis Februariis*[s] *dare spondes?*

7 ¶ Sed rursus mihi quidem purè aut Titio sub condicione stipulari possum. Contrà verò si mihi sub condicione aut Titio purè: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam condicio extiterit. scilicet quia nisi, quod ad me, vim acceperit obligatio: adiectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, siue euidenter apparet purè Titij persona adiecta. alioquin cùm ita stipulor, *Si nauis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes?* Titij quoque persona sub eadem condicione adiici videtur.

8 ¶ Ex hoc apparet, si diuersa[t] condicio in meam personam, diuersa in Titij posita, sit, nec in meam personam extiterit condicio, totam[u] stipulationem nullius momenti futuram. exstante vero meo condicione, si quidem Titij quoque condicio extiterit: poterit vel Titio solui. si verò in illius persona defecerit, quasi non adiectus habebitur.

9 ¶ Ex his omnibus apparet, licèt alterius persona non rectè adiiciatur, non ideo minùs in nostra persona vtiliter procedere stipulationem.

a Stipulatio per tem[illegible] distributa, intelligitur esse pluralis.
b l. 98. ff. eod. §. 2 versi. item contra. Institut. de inutil. stipul.
c Quæ ab initio impediútur, ex post facto re. soluuntur, *Bald.*
d l. 2. ff. eod. l. 7. [illegible] l. 6. ff. comm. prædio. l. 25. ff. familiæ.
e dominij, *Haloander.*
f vt in l. 136. in fin. ff. eodem.
g l. 76. ff. eod.
h quia voluntas est de cohærentiis animi & intellectus & nó potest ab eis separari.
i vide l. 44. ff. eodem.
k l. 70 ff. eodem. §. 10. Institut. de inutilibus.
l vide quæ dixi ad l. 2. Cod. qui admitti. §. 9. Inst. de inutilibus stipulat.
m Diuersitas quæ obligationi nihil detrahit, stipulationem non viciat.
n impersonaliter, secùs si vnú promisisses, l. 83. §. 2. ff. eodem.
o vide l. 24. ff. de oper. libert. §. 5. Instit. eod.
p Ex præordinatis aliqd redditur possibile & vtile: quid alias ratione impossibilitatis fuerit inutile. De futuris potest haberi aliqua certitudo per aliquod præ ordinatum. Præordinatio in futurum inducit præsentiam futurorum.
q l. 34. §. 2. l. 98. §. 4. §. 6. ff. de solut. Imò, potest, l. 44. §. 4. ff. de obli.
r aliàs citeriore die.
s l. 98. §. 5. ff. de solutionib.
t adde l. 126. §. 2. ff. eodem.
u Vitiato principali, vitiatur accessorium & è contra. *Bald.*
x stipulandi & promittendi, 8. Cod. 40. 3. Instit. 17. περὶ ἀλληλεγγύων. Nouell. 99. περὶ συγχορηγῶν δύο. 52. Eclog. ex lib. 43. tit. 2. Duo rei sunt, qui vel singuli debent in solidum, vel quibus singulis in solidum debetur.
† hic titulus mutatus est magna ex parte per Nouellam 99. quam vide. Porro hîc legédum videtur *de duob. reis constituendi.* Nam dicuntur duo rei promittendi.

DE DVOBVS REIS[x] CONSTITUENDIS †. TIT. II.

Definitio.

Modestinus libro 2. Regularum.

QVi stipulatur, reus[y] stipulandi[z] dicitur. qui promittit, reus promittendi habêtur.

De constitutione & dissolutione obligationis in solidum.

y Reus dicitur & stipulandi, & promittendi. Dicitur etiam credendi, debendi, satisdandi & accipiendi.
z dicitur & rem stipulando & promintendo, *Fest.*
a ¶ aut promiserunt, *Vulgat. Haloander.*

2. *Iauolenus* libro 3. ex Plautio.

CVm duo eãdem pecuniam aut promiserint,[a] aut stipulati sunt: ipso iure & singuli[b] in solidum debentur[c], & singuli debent †. ideóque petitione[d], acceptilatione[e] vnius tota[f] soluitur obligatio.

De nouatione. 1. *De constitutione & dissolutione obligationis in solidum.*

3. *Vlpianus* libro 40. ad Sabinum.

IN duobus reis promittendi frustra timetur nouatio[g]. nam licet antè prior responderit posterior etsi ex interuallo[h] accipiatur: consequens est dicere, pristinam obligationem durare, & sequentem accedere. & parui refert[i]. simul spondeant, an separatim promittant. cùm hoc actum[k], inter eos sit, vt duo rei constituantur, neque vlla nouatio fiet[l].

1 ¶ Vbi duo rei facti sunt, potest vel ab vno[m] eorum solidum peti. hoc est. enim duorum reorum, vt vnusquisque eorum in solidũ sit obligatus, possitque ab alterutro peti. partes[n] autem à singulis peti posse, nequaquàm dubium est. quemadmodum & à reo, & fideiussore petere possumus[o]. vtique enim cùm vna[p] sit obligatio. vna &[q] summa est: vt siue vnus soluat, omnes liberantur: siue soluatur ab altero, liberatio contingat.

Quomodo interrogandum, & respondendum.

4. *Pomponius* libro 24. ad Sabinum.

DVo rei promittendi: siue ita interrogati, *spondetis?* respondeant,[r] *spondeo, aut spondemus*, siue ita interrogati, *spondes?* respondissent, *spondemus*; rectè obligantur.

De operis.

5. *Iulianus* libro 22. Digestorum.

NEmo est, qui nesciat, alienas[s] operas promitti posse, & fideiussorem adhiberi in ea obligatione: & ideo nihil prohibet, duos reos stipulandi constitui, vel promittendi. sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur. & ex contrario duo fabri eiusdem peritiæ easdem operas promittere intelliguntur, & duo rei promittendi fieri.

Si ex duobus interrogatis vnus responderit. 1. *De fideiussore.* 2. *Si ex duob. interrogantibus vni respondeatur.* 3. *De temporis spatio, & de actu interposito.*

6. *Idem* libro 52. Digestorum.

DVos reos promittendi facturus, si vtrumque interrogauero[t], sed alter dumtaxat responderit: verius, puto, eum[u], qui responderit obligari. neque enim sub condicione interrògatio in vtriusque persona fit, vt ita demum obligetur, si alter quoque responderit.

1 ¶ Duobus autem reis constitutis: quin liberum sit stipulatori, vel ab vtroque[x], vel ab altero dumtaxat fideiussorem accipere, non dubito.

2 ¶ Sed si à duobus reis stipulandi interrogatus respondisset, vni[y] se spondere: ei soli tènetur.

3 ¶ Duo rei sine dubio ita constitui possunt, vt & temporis ratio habeatur, intra quod vterque respondeat. Modicum[z], tamen interuallum temporis, item modicus actus[a], qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quominùs duo rei sunt. Fideiussor quoque interrogatus: inter duorum reorum responsa, si responderit: potest videri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus, qui contrarius sit obligationi.

De puritate, die, conditione.

7. *Florentinus* libro 8. Institutionum.

EX duobus reis promittendi alius[b] in diem, vel sub condicione obligari potest. nec enim impedimento erit, dies, aut condicio, quominùs ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

De eo quod actum est spectando.

8. *Vlpianus* libro 1. Responsorum.

HIs verbis, *ea quæ præstari stipulanti tibi spopondimus*, interesse[c], quid inter contrahentes actum sit. nam si duo rei facti sint: eum, qui absens[d] fuit non teneri: præsentem autem in solidum esse obligatum. aut si minùs, in partem[e] fore obstrictum.

Si verbis vel alio modo contrahatur. 1. *De impari obligatione.* 2. *De loco & tempore.*

9. *Papinianus*[f] libro 27. Quæstionum.

EAndem rẽ apud duos pariter deposui, vtriusq; fidem in solidum secutus. vel eandem rem duobus similiter

b & singulis in solidum debetur, *Vulgat. Haloander.*
c §. 1. Institut. eodem.
† hodie beneficium diuisionis cõpetit, Nouell. 99 cap. 1.
d l. 51. in fin. ff. de euictionib. l. 31. §. 1. ff. de nouationibus.
e & acceptilatione, *Vulg.* acceptilationeque *Haloand.* l. 18. ff. de acceptilationibus.
f Eclog. ibidem. cap. 2. Imò, non tota soluitur, argument. l. 1. §. 18. in fin. ff. depositi.
g Ex duabus principalibus obligationibus nõ sequitur, nouatio, *Bald.*
h Duo rei possunt constitui, etiam interuenientem modico interuallo.
i Imò, multum refert, Instit. eod. vers. [illegible] nã si priùs,
k l. 8. § 2. ff. de nouationibus.
l fiat, *Vulgat. Haloander.*
m id est, potest creditor à quo vult petere, sed tamen hodie beneficium diuisionis habet Nouell. 99.
n id est, Creditor potest non tantùm plures reos simul conuenire, sed & quemlibet eorum pro virili.
o in solidum, vel pro parte. hodie competit beneficium discussionis.
p facit, l. 9. ff. de pact. Imò non vna, l. 9. in fin. ff. eodem.
q vna etiam summa, *Haloander.*
r Institut. eod. in fin. pr. id est, nihil interest in reorum constitutione, rei vtãtur verbo singulari vel plurali.
s id est, álienas, vt l. 3. ff. de rei vindic. & Cuiac. 35 obseruat. 5. alias factum alienum inutiliter promittitur, l. 65. in fin. ff. de fideiussor, adde l. 54. in fin. ff. de verbor. obligat.
t interrogauero & alter, *Hal.*
u Ex duobus interrogatis, qui respondet obligatur: & è contrario, vide §. 3. ff. eodem.
x l. 40. ff. de fideiussor.
y Duobus interrogantibus, ei tantùm quæritur obligatio cui responsum est, vt hîc: & è cõtrà, in pr. ff. eod.
z l. 12. ff. eo. l. 127. ff. de verbor. oblig.
a dict. l. 12. l. 1. §. 1. & dict. l. 137. ff. de verbor. obligat.
b §. vltim. Institut. eodem.
c Duobus in solidum obligatis, si in vnius persona obligatio non potest consistere, alter in solidum obligatur: sin minus, in virilem.
d §. 12. Institut. de verbor. obligat.
e Imò, in solidum, l. 2. ff. eodem.
f Iulianus, *Haloand.*

commodaui, fiunt duo rei promittendi. quia non tantùm verbis ſtipulationis, ſed & cæteris contractibus veluti emptione [a], venditione [b], locatione [c], conductione, depoſito [d], commodato [e], teſtamento [f], vt puta ſi pluribus heredibus inſtitutis teſtator dixit *Titius & [g] Mæuius Sempronio decem dato.*

1 ¶ Sed ſi quis in deponendo penes duos, paciſcatur, vt ab altero culpa quoque præſtaretur: verius eſt nõ eſſe duos reos, à quibus impar ſuſcepta eſt obligatio. Non idem probandum eſt, cùm duo quoque culpam promiſiſſent, ſi alteri poſtea pacto culpa remiſſa ſit: quia poſterior conuentio, quæ in alterius perſona interceſſit, ſtatum & naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non poteſt, quare ſi ſocij ſint, & communis culpa interceſſit: etiã alteri [h] pactũ cum altero factum proderit.

2 ¶ Cùm duos reos promittendi facerem, [i] ex diuerſis locis Capuæ pecuniam dari ſtipulatus ſim: ex perſona cuiuſque ratio proprij temporis habebitur. nam etſi maximè parem cauſam ſuſcipiũt: nihilominus in cuiuſque perſona, propria [k] ſingulorum conſiſtit obligatio.

De compenſatione.

10. *Idem* lib. 37. Quæſtionum.

SI duo rei promittendi ſocij non ſint [l] non [m] proderit alteri, quod ſtipulator alteri reo pecuniam debet.

Περὶ ἀλληλεγγύων, h. e. de his qui vice mutua fideiuſſerunt.

1. Si non exprimatur, vt ſint duo rei.

11. *Idem* lib. 11. Reſponſorum.

REos promittendi, vice [n] mutua fideiuſſores non inutiliter accipi, conuenit [o], reus itaque ſtipulandi, actionẽ ſuam diuidere [p] ſi velit, (neque enim diuidere cogendus eſt) poterit eundem vt principalem reum, item qui fideiuſſor pro altero extitit, in partes conuenire. non ſecus ac ſi duos promittendi reos diuiſis actionibus conueniret.

1 ¶ Cùm tabulis eſſet comprehenſum, illum [q] & illum centum aureos ſtipulatos, neque adiectum, ita vt duo rei ſtipulandi eſſent, virilem [r] partem ſinguli ſtipulati videbantur.

2 ¶ Et è contrariò: cùm ita cautum inueniretur, *Tot aureos rectè* [s] *dari ſtipulatus eſt Iulius Carpus* [t]: *ſpopondimus ego. Antoninus, Achilleus,* [u] *& Cornelius Dius* [x]: partes viriles deberi. quia non fuerat adiectum, ſingulos in ſolidum ſpopondiſſe, ita vt duo rei promittendi fierent.

Si alter hodie, alter poſtera die reſponderit. 1. De pupillo vel ſeruo.

12. *Venuleius* lib. 2. Stipulationum.

SI ex duobus, qui promiſſuri ſint, hodie [y] alter, alter poſtera [z] die reſponderit: prolutus [a]: non eſſe duos reos ac ne obligatum quidem intelligi eum, qui poſtera die reſponderat: cùm actor ad alia [b] negotia diſceſſerit, vel promiſſor, licet peractis illis rebus reſponderit.

1 ¶ Si à Titio & pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuero eadem decem, vel à ſeruo: & quaſi duos reos promittẽdi conſtitui, obligatúmque Titium ſolùm [c], Iulianus ſcribit, quanquam, ſi ſeruus ſpoponderit, in actione de peculio eadẽ obſeruari debẽt. ac ſi liber fuiſſet.

Si reus correo ſucceſſerit.

13. *Idem* libro 3. [d] Stipulationum.

SI reus promittendi altero [e] reo heres [f] extiterit: duas obligationes eum ſuſtinere, dicendum eſt. nam vbi quidem altera [g] differentia obligationum eſſe poſſit, vt in fideiuſſore & reo principali: conſtitit, alteram ab altera perimi, cùm verò eiuſdem duæ poteſtatis [h] ſint: non reperiri, quà altera potius, quam alteram conſummari. ideóque, etſi reus ſtipulandi heres extiterit, duas ſpecies obligationis eum ſuſtinere.

De ſtipulationibus prætoriis.

14. *Paulus* lib. 2. Manualium.

ET ſtipulationum prætoriarum duo [i] rei fieri poſſunt.

De alternatione.

15. *Gaius* lib. 2. de Verborum obligationibus.

SI id, quod ego & Titius ſtipulamur, in ſingulis perſonis proprium [k] intelligatur: non poterimus duo rei ſtipulandi conſtitui: veluti [l] cùm vſumfructum aut dotis [m] nomine dari ſtipulemur. ídq; & Iulianus ſcribit. Idẽ ait, & ſi Titius & Seius decẽ aut Stichũ, qui [n] Titij ſit, ſtipulati fuerint: non videri eos duos reos ſtipulandi. cùm Titio decem tantùm, Seio Stichus aut decem debeantur.

quæ ſententia eò pertinet: vt, quamuis vel huic, vel illi decem ſoluerit, vel Seio Stichum, nihilo minùs alteri obligatus manet [o]. ſed dicendum eſt: vt, ſi decẽ altero ſoluerit, ab altero liberetur [p].

De oblatione.

16. *Idem* lib. 3. de Verborum obligationibus.

EX duobus rei ſtipulandi ſi ſemel vnus egerit [q]: alteri promiſſor offerendo [r] pecuniam, nihil agit.

De legato.

17. *Paulus* lib. 8. ad Plautium.

SIue à certis perſonis heredũ [s] nominatim legatum eſſet, ſiue ab omnibus excepto aliquo. Atilicinus, Sabinus, Caſſius, pro hereditariis [t] partibus totum eos legatum debituros aiunt quia hereditas eos obligat. idem eſt cùm omnes heredes nominantur.

De facto Correi.

18. *Pomponius* lib. 5. ex Plautio.

EX duobus reis eiuſdem Stichi promittẽdi factis, alterius factum alteri quoque nocet [u].

De capitis deminutione.

19. *Idem* lib. 37. ad Quintum Mucium.

CVm duo eandẽ pecuniam debẽt: ſi vnus capitis diminutione exemptus [x] eſt obligatione, alter non liberatur. multùm .n. intereſt [y], vtrùm res ipſa ſoluatur [z], an perſona liberetur, cum perſona liberatur manẽte obligatione: alter durat obligatus, & ideo ſi aqua & igni interdictũ eſt, alicuius fideiuſſor poſtea ab eo datus tenetur.

DE STIPVLATIONE [a] ſeruorum. [b]

TIT. III.

Si ſeruus ſibi, vel domino, vel imperſonaliter ſtipuletur. 1. De ſeruo alieno, bona fide ſeruiente, 2. De ſeruo communi. 3. Si ſeruus ſeruo ſtipuletur. 4. De ſeruo communi. 5. De ſeruo fructuario. 6. De ſeruo communi.

Iulianus lib. 52. Digeſtorum.

CVm ſeruus ſtipuletur [c]: nihil [d] intereſt, ſibi, an domino, an verò ſine alterutra eorum adiectione dari ſtipuletur.

1 ¶ Si ſeruus tuus, qui mihi bona fide ſeruiebat, peculium habuerit, quod ad te pertineat [e], & ego ex eo pecuniam Titio credidero: nummi tui manebunt ſtipulando autem mihi ſeruus eãdem pecuniam nihil aget. vindicando ergo eam pecuniam tu conſequi poteris.

2 ¶ Si ſeruus, communis, meus & tuus, ex peculio, quod ad te ſolum pertinebat, mutuam pecuniã dederit: obligationem tibi acquiret. & ſi eãdem mihi nominatim ſtipulatus fuerit, debitorem à te non liberabit: ſed vterq; noſtrum habebit actionem, ego ex ſtipulatu, tu, quod pecunia tua numerata ſit. debitor tamẽ me doli mali exceptione ſummouere poterit.

3 ¶ Quod ſeruus meus meo [f] ſeruo dari ſtipulatur: id perinde haberi debet, ac ſi mihi ſtipuletur. Item quod tuo ſeruo ſtipulatur, perinde ac ſi ſtipulatus eſſet. Vt altera ſtipulatio obligationem pariat: altera nullius momẽti ſit.

4 ¶ Communis ſeruus, duorum [g] ſeruorum perſonam ſuſtinet. idcirco ſi proprius meus ſeruus communi meo & tuo ſeruo ſtipulatus fuerit: idem iuris erit in hac vna conceptione verborum quod futurum eſſet, ſi ſeparatim duæ ſtipulationes conceptæ fuiſſent, altera in perſonam mei ſerui, altera in perſonam tui ſerui. neq; exiſtimare debemus partẽ dimidiam tantũ mihi adquiri, partem nullius eſſe momenti. quia perſona ſerui cõmunis eius condicionis eſt: vt in eo quod alter ex dominis poteſt adquirere, alter non poteſt, perinde [h] habeatur, ac ſi eius ſolius eſſet, qui adquirendi facultatem habeat.

5 ¶ Si fructuarius ſeruus ſtipulatus eſſet fructuario: aut proprietario: ſi quidem ex [i] re fructuarij ſtipulatus eſſet: inutilis eſt ſtipulatio: quia vtriq; ex re fructuarij actionem adquirere [k] potuiſſet: ſed ſi aliud ſtipulatus fuiſſet, proprietarium petere poſſe. & ſi promiſſor fructuario ſoluiſſet, liberatur.

6 ¶ Cùm ſeruus communis Titij & Mæuij ſtipulatur in hunc modum. *Decem Kalendis Titio dare ſpondes? ſi decem Kalendis Titio non dederis, tunc Mæuio viginti dare ſpondes?* duæ [l] ſtipulationes eſſe videntur. ſed ſi Kalendis decem data non fuerint, vterque dominus ex ſtipulatu agere poterit. ſed in ſecunda obligatione Mæuio promiſſa, Titius doli ſummouebitur.

a Duo rei debẽdi in emptione, locatione, cõductione, depoſito, conducto, & teſtamẽto fieri poſſunt.
b *l. 47. ſ. locat.*
c *d l. 47. & l. 13. l. 26. l. 35. l. 4. §. 9. ſ. locat.*
d *facit l. 1. §. 14. §. 31. l. 17. ſ. depoſiti.*
e *l. 5. in fi. l. 6. l. 7. ſ. commod.*
f *l. 17. j. eod.*
g Titius aut Mæuius *v. l. 8. §. 1. ſ. de leg. 1. l. 16. ſ. de leg. 2. l. 25. ſ. de legat. 3.*
h *l. 21. §. 5. l. 25. ſ. de pact.*
i & ex diuerſis, *Vulgat.* ſi ex diuerſis locis. *Hal.*
k Imò, vna eſt, non duplex, *l. 3. in fin. ſ. eod.*
l aliud erit ſi ſint ſocij *v. l. 25. ſ. de pact. l. 5. ſ. de compenſation.*
m Non poteſt vnus ex reis debendi, compenſare quod alteri ſtipulator debet, *vt hic,* ſi tamen vice mutua fideiuſſerint, etiamſi ſocij non ſint, rectè vnus pro qua parte tenetur, quaſi fideiuſſor compẽſat, quod altero debetur, *l. 5 ſ. de compenſat.* vide Cuiac. *d. loco ad Afric.*
n Duo rei eiuſdẽ pecuniæ, nõ inutiliter fideiubent vice mutua. Duo rei debendi nõ videntur vice mutua fideiubere, niſi id actum ſit nominatim, etiã ſi ſocij ſint. nam ea parte Ioãnes Velinus Gloſſator improbãdus eſt, vide Cuiac. 4. ad Africanũ in explicatione §. mulier legis 17. ſ. ad Velleia.
o aliàs duo rei debẽdi (vt & ſtipulandi j. *eod.*) non vidẽtur vice mutua fideiubere, niſi nominatim id actũ ſit, *vide Cuiac. ad Nouell. 99.*
p *l. 50. §. 2 j. de fideiuſſorib.*
q v. quæ notaui *ad l. 56. ſ. de verb. obligat.*
r hinc collige naturam copulę eſſe vt diuidatur in æquales partes *adde l. 43. ſ. de re iudic.* adde quæ ſcripſi ad *Authenticam ſi quando. C. de cõſtituta pecunia.*
ſ hac formula *rectè dari* veteres paſſim vtebantur in contractibus. *vt hîc & l. 1. 22. §. 1 ſ. de verbor. obligat. l. 40. ſ. ſi certum petatur: Cato. cap. 146. de re ruſtica. Varro 2. de re ruſtica 2.* rectè eſſe, fieri *l. 73. j. de verborum ſignificat.* rectè defendi *l. 5. §. 3. j. iudicatum ſolui:* rectè præſtari dixi ad *l. 71. j. verb. ſignif.* rectè cauere *l. 2. ſ. de vſufr. earum rerum* rectè ire agere. *l. 20. ſ. de ſeruit. ruſtic. prædiorũ,* rectè atque ordine facere: *l. 2. j. ad Velleianum:* dixi *ad l. 27. §. 1. verſ. rectè ſ. de liberali cauſa:* rectè promittere *l. penult. ſ. de tranſact.* recte procurare. *l. 1. §. 1. l. 38. ſ. de ædilitio edicto.*
t Carpus *Vulg. Haloand.*
u Archilleius *Haloand.*
x Cornelius diuus *Haloand.* Cornelius diuidi in partes viriles debere dixi, &c. *vul.*
y *l. 6. inf. l. 137. ſ. de verbor. obligat.*

z Quod poſtera die [illegible] incõtinẽti diei diuerſitas notabile eſt tẽporis interuallum.
a probatur *Hal.* promitto. *vul. alij* prolocutus. *alij* prolatus i. delatus: vera Haloandri lectio.
b Aliud negotium quid eſt? extraneum, nõ penitens ad primum, quod nihil habet commune cũ eo de quo agitur *adde l. 6. in fin. ſ. eod.*
c *adde l. 8. ſ. eo.*
d libro ſeptimo.
e alteri *vulga. Haloand.*
f *l. 5. in fi. j. de fideiuſſ.*
g al. qua, *Hugo à Porta.*
h poteſtatis ſint, non poteſt reperiri alteram potius quàm alteram [illegible] poteſt reperiri, quæ altera potius quàm altera conſumatur *Haloand.*
i *l. 18. ſ.* [illegible]
k In eo quod non poteſt niſi vni conuenire duorum reorũ conſtitutio non procedit: cuius rei hic tria adferuntur exempla.
l primum exẽplum de vſufructu, facit *l. 25. §. 3. ſ. de vſufr. l. 9. in fi. j. tit. proxim.*
m alterum exemplũ de dote, facit *l. 8. j. tit. prox.*
n tertium exemplum de re propria ſtipulantis.
o ſtricto iure.
p ex æquo & bono.
q *l. 9 ſ. de verbor. oblí. l. 57. j. de ſolut.* nota effectum litis conteſtationis.
r & ſoluendo.
ſ *v. l. 9. ſ. eod.*
t Imò, pro viribus *l. 24. ſ. de legat.*
u Imò, nõ nocet *l. 32. §. 4. ſ. de vſuris.*
x hinc Seneca 4. *de beneficiis 39.* Effice vt idem ſtatus ſit cum exigis, qui fuit cum promitterem.
y Re ſoluta omnes rei liberati cenſentur: vna tamen perſona ſoluta, altera in obligatione, poteſt remanere.
z i. liberetur.
a 3. *Inſtitut. 18.* περὶ ἐπερωτήσεων δούλων 43. *Eclo. 2. & 3.*
b propriorum, cõmunium: fructuariorũ alienorũ, &c.
c ſtipulatur *vulg. Haloand.*
d *v. l. 15 j. eod.*
e pertinebat *vulg. Haloand.*
f *§. 1. Inſtit. eod. l. 40. ſ. de verbor. oblig.*
g quamuis id difficilè ſit *l. 9. ſ. de pact.* fit tamen *v. l. 59. in fin. ad Trebell.*
h *l. 12. ſ. de author. tut.*
i *l. 98. § 7 j. de ſolutionib.*
k non potuiſſet *vulg. Haloand.*
l *l. 44. in f. ſ. de obligat. & act. l. 9. ſ. de ſeruis exportandis.*
m ipſe ſe ſibi *Contius & Cuiac. Inſti.* [illegible] *in verbo ſed cum factus in fin. adde l. 18. §. 1. j.* [illegible]
n ſed de ſe domino. *Haloand.*

3 Idem

De seruo vniuersitatis.

3. *Idem* " libro 5. ad Sabinum."

SI seruus reipublicæ, vel municipij, vel coloniæ stipuletur: puto [a] valere stipulationem.

a etiam si ipsa vniuersitas non facilè consentiat, l. 1. inf. §. de adquir. poss.

De seruo communi.

4. *Idem* " lib. 21. ad Sabinum."

SI seruus communis sibi & vni ex dominis stipuletur: perinde est, ac si omnibus [b] dominis & vni ex his stipuletur: veluti Titio & Mæuio, & Titio. & probabile est, vt Titio dodrans, Mæuio quadrans debeatur.

b l. 1. §. 31. §. depositi.

5. *Idem* " lib. 48. ad Sabinum."

SEruus communis sic [c] omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus vtique indiuisis, vt intellectu [d] magis partes habeant, quam corpore. Et ideo si quid stipulatur, vel quaqua alia ratione adquirit: omnibus " adquirit " pro parte, qua dominium in eo habent. Licet [e] autem ei & nominatim, alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere, vt ei soli adquirat. Sed si non [f] nominatim domino stipuletur, sed iussu vni⁹ dominoꝛ ũ: hoc iure vtimur, vt soli ei adquirat, cuius iussu stipulatus est.

6. *Pomponius* " lib. 26. ad Sabinum."

OFilius rectè dicebat, & per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandóq; posse soli ei adquiri, qui iussit [g]. quæ sententia & Cassij & Sabini dicitur.

7. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

PRoinde & si quatuor fortè dominos habuerit, & duorum iussu stipulatus sit: his solis adquiret, qui iusserunt magísque est, vt non æqualiter [h], sed pro portione dominica totum eis adquiratur. Idem puto, & si nominatim ei stipulatus esset, proponatur. nam etsi omnium iussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim: non dubitaremus, omnibus pro dominicis eum portionibus, non pro virilibus adquirere.

1 ¶Si seruus communis ab vno [i] ex sociis stipulatus sit: si quidem nominatim alteri socio: ei soli debetur. sin autẽ sine vlla adiectione purè stipulatus sit: reliquas partes is seruus cæteris sociis, præter eam partem, ex qua promissor dominus esset, adquiret. sed si iussu vnius socij stipulatus est: idem iuris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulat⁹ esset. Interdũ: etiã si neq; iussu neq; nominatim alteri ex dominis stipularetur: ei tamẽ soli [k] adquirere eum, Iuliano placuit. vtputà si quid fortè stipuletur, quod vtrique adquiri non [l] potest. veluti seruitutem [m] ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronij erat, alterius ex dominis: ei soli adquirit.

c l. 45. §. de adquir. rer. l. 66. §. 2. §. de legat. 2.
d Pars pro indiuiso intellectu magis pars est quàm corpore: de quo vide omnino quę scripsi, ad l. 6. §. 1. §. commmunia prædiorum.
e l. 7. §. 1. l. 28. §. 3. l. 33. §. eod. §. 2. Inst. eod. l. 37. §. 3. §. de adq. rer. l. 1. §. 7. §. de adquir. poss. §. vlt. Inst per quas personas nob. oblig. l. 3. Cod. per quas personas.
f non vni nominatim vulgat. Hal.
g Quòd seruus præcedente iussu domini facit videtur facere nomine iubentis.
h i. pro virili portione. Imò æqualiter, l. 37. §. eod.
i l. 8. §. 2. §. de acceptilationib.
k Quod non potest adquiri plurib. vt singulis, quæritur illi cui potest adquiri, Bald.
l Seruus dominum repræsentat quatenus potest.
m adde l. 25. §. 3. §. de vsufru. l. 15. §. de duob. reis.

8. *Gaius* " lib. singulari de Casibus."

ITem si alter ex dominis vxorem ducturus sit, & huic seruo dos [n] promittatur.

9. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

ITem si seruus duorum, Titij & Mæuij, hominem, qui Titij erat, stipulatus fuerit: ei soli adquirit, cuius non fuit, Sed si stipulatus sit, *Stichum sibi & Mæuio & Titio dari spondes?* totum eum Mæuio adquirit. quod [o]. n. alteri ex dominis adquirere non potest: id ad eum, qui ad obligationem admittitur, pertinet.

1 ¶Si, cùm duos dominos seruus haberet, stipulatus fuerit illi aut [p] illi dominis suis: quæsitum est, an consistat stipulatio. Cassius inutilem esse stipulationem scripsit. & Iulianus Cassij sententiam probat. eóque iure vtimur.

n adde l. 15. §. tit. prox.
o l. 1. § 4. l. 7. in f. §. eod.
p Alternatiua posita inter personas capaces stipulationis vitiat: quia cui adquiratur incertum est, adde l. 10. l. 11. l. 12. §. eod.

10. *Iulianus* " lib. 52. Digestorum."

SEd si ita stipuletur, *Titio decem aut Mæuio fundum dare spondes?* quia incertum est, vtri eorum adquisierit actionem: idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

11. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

SEd si sibi aut Primo aut Secundo dominis suis stipulatus sit: & hic tantundem erit probandum, quod Iulianus inutilem esse stipulationem. Sed vtrùm adiectio inutilis est, aut tota stipulatio vtilis non est? puto, adiectionem [q] solam esse inutilem. eo enim, quòd ait *mihi*, omni [r] adquisiit ex stipulatu actionem. An ergo in cæterorum persona solutio locum habeat exemplo extraneæ personæ? & puto, vel solui eis posse. quemadmodum cum ego mihi aut Titio stipuler. Cùm [s] ergo cum primo aut secundo dominis stipulatio non [t] constitit, nec [aut] solutio est, illa ratio est: quia non inuenimus, in cuius persona stipulatio constitit, in cuius solutio.

q Vtile per inutile non vitiatur.
r omnibus vulg. Hal.
s Cur ergo vulg. Hal.
t non consistat nec solutio sit? Illa ratio, &c. vulgat.

12. *Paulus* " libro decimo Quæstionum."

NAm cùm vterque [u] obligationis capax sit: non inuenimus, quis adiectus sit. quia non est, qui petere possit.

u adde l. 128. §. de verborum oblig.

13. *Vlpianus* " lib. 48. ad Sabinum."

CVm enim stipulatur domino aut [x] extraneo seruus: vtrumque consistat, & in domini persona stipulatio, & in extranei solutio. at hic τό ἰσάζον. id est, *æquiualens*, corrumpit stipulationem & solutionem.

x Alternatio & incertitudo corrumpunt stipulationem & solutionem Bald.

De seruo qui est apud furem.

14. *Iulianus* " lib. 3. ad Vrseium Ferocem."

SEruus meus, cùm apud furem esset, furi [y] dari stipulatus est. negat furi deberi Sabinus: " quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non seruiet. sed nec ego ex ea stipulatione agere potero." Sed si, detracta furis persona, stipulatus est: mihi quidem adquiritur actio: sed furi nec mandati, nec alia actio aduersus me dari debet.

y l. 34. in f. §. eod.

De persona cui seruus stipulatur: & de stipulatione impersonali.

15. *Florentinus* " lib. 8. Institutionum."

SIue [z] mihi, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter dari seruus meus stipuletur: mihi adquiret.

z l. 1. §. eod. §. 1. I. st. eod.

De seruo hereditario.

16. *Paulus* " lib. 4. Regularum."

SEruus hereditarius [a] futuro heredi nominatim dari stipulatus, nihil agit: quia stipulationis tempore heres dominus eius non fuit.

a l. 18. §. 2. l. 28. l. 35. §. eod. l. 27. in f. §. de pactis: l. 45. vers. quod si stipulatus. §. de reb. cr. ait l. 74. §. 1. §. de verborum oblig.

De seruo communi.

17. *Pomponius* " lib. 9. ad Sabinum."

SI communis seruus, meus & tuus, viam, vel iter, vel actum stipuletur sine adiectione nominis nostri, cùm [b] ego solus fundum vicinum habeam: soli mihi eam adquirit. quòd & si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum seruitus adquiritur.

b i. cùm mihi soli adquiri possit, l. 25. §. 3. §. de vsufru. l. 15. §. titu. prox.

2. De seruo, vel filio captis ab hostibus. 3. De seruo fructuario.

18. *Papinianus* " lib. 27. Quæstionum."

SI seruus communis Mæuij & castrensis peculij, defuncto filiofamilias milite, antequàm [c] adeat institutus hereditatem, stipuletur: socio qui solus interim dominus inuenitur, tota stipulatio quæretur. quoniam partem non facit hereditas eius quæ nondum est. non enim si quis heredem existere filiofamilias dixerit, statim & hereditatem eius iam esse, consequens erit. cùm beneficium principalium constitutionum [d] in eo locum habet, vt filiusfamilias [e] de peculio testari possit. quod priuilegium cessat [f], prius quàm testamentum aditione [g] fuerit confirmatum.

1 ¶Si seruus Titij & Mæuij, partem [h], quæ Mæuij est, sibi dari stipuletur: nulla stipulatio est. cùm si Titio dari stipulatus fuisset, Titio adquireretur. Quòd si simpliciter concepta est stipulatio, veluti, *Partem eam, quæ Mæuij est, dare spondes?* non adiecto *Mihi*: propè est, vt, quia sine vitio [i] concepta est stipulatio, sequatur eius personam, cuius potest.

2 ¶Seruus, capto [k] domino ab hostibus, domino dari stipulatus est, quamuis quæ simpliciter stipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad heredem captiui pertinent, aliúdque sit iuris in persona filij, quia nec tunc fuit in potestate, cùm stipularetur, nec postea deprehenditur, vt seruus, in hereditatem [l]: tamen in proposito potest quæri, num ex hac stipulatione nihil adquisitum heredi videtur, quo modo si seruus hereditarius defuncto, aut etiam heredi [m] futuro stipulatus fuisset. sed in hac specie seruus filio exęquabitur. nam & si filius captiui patri suo stipulatus fuerit dari, res impendenti [n] erit. & si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio: quoniam alij, non sibi stipulatus est.

3 ¶Cùm seruus fructuarius [o] operas suas locasset, & eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset. finito fructu, domino residui temporis adquiri stipulationem, Iulianus scriptum relinquit: quæ sententia mihi videtur firmissima ratione subnixa. nam si in annos fortè quinque [p] locatio facta sit; quoniam incertum est, fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cuiusque anni pecunia fructuario quæreretur. secundùm quæ non transit ad alterum stipulatio, sed vnicuique tantum adquiritur, quantum ratio eius permittit. nam & cùm idem seruus ita stipuletur, *Quantam pecuniam tibi intra illum diem dedero, tantam dari spondes?* impendenti [q] est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem. si enim ex re fructuarij, vel operis suis pecuniam dedero [r], fructuario: si verò aliunde, domino stipulatio quæretur.

c Priuilegium datum alicui testamenti faciendi, non habet effectum nisi ex testamento adeatur hereditas.
d adde l. 2. §. 2. §. fam. hæ.
e Filiusfamilias de peculio castrensi testari potest.
f id est, pendet.
g Aditione hereditatis testamentum confirmatur, v. l. 19. in f. Cod. de testamentis.
h Seruus se sibi stipulari non potest, l. 2. §. eod.
i Pars stipulationis non vitiosa, valet in persona eius cuius nomine valere potest.
k v. l. 73. in f. §. de verbor. oblig.
l vt seruus in hereditate Hal.
m v. l. 16. §. eodem.
n l. 11. inf. §. de acceptilationibus.
o l. 25. §. 2. §. de vsufr.
p & ita non in infinitum.
q l. 25. §. 1. §. de vsufru.
r dederit, Hal.

De seruo alieno bona fide duobus seruiente.

19. *Scæuola* " libro decimotertio Quæstionum."

SI alienus seruus duobus bonæ [s] fidei seruiens, ex vniu [s] eorum re adquirat, ratio facit, vt ei ex cuius re adquisit, id totũ " ei " adquirat: siue ei soli, siue quasi duobu[s] seruiant. nam & in veris [t] dominis quotiens vtrique ad-

s bona fide, vulgat. Hal. Quod vni bonæ fidei possessori quęri non potest, alteri adquiritur.
t Bonæ fidei possessores res redacti sunt ad instar dominorum in fructibus & vtilitatibus adquirendis. Interim nota argumentum à dominis sumptum, ad bonæ fidei possessorem.

a homo qui bona, *vulgat. Hal. v. l. 23. §. 1. ff. de adquir.*
b si stipulatur, *Hal. vide Cuiacium 17. obseru. 5.*
c vendiderat, *Hal.*
d peruenisset ex ea stipulatione, quid ne pupillæ, *Hal.* ex ea ne stipulatio quid pupillæ, *vulgat.*

quiritur, totiens partes adquiri. cæterùm si alij non adquiratur, alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit & in proposito, vt hic seruus alienus, qui mihi & tibi bona fide seruit, mihi solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

De libero homine bona fide seruiente. 1. De seruo bona fide possesso.

20. *Paulus* " lib. 15. Quæstionum."

LIber homo [a] bona fide mihi seruit. [b] stipulatur ex re mea, vel " ex " operis suis Stichum, qui ipsius est. magis est, vt mihi adquirat: quia & si seruus esset meus, adquireret mihi. nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio eius esset. sed si ex re mea Stichum, qui meus est, stipulatur: sibi adquiret.

1 ¶ Apud Labeonem ita scriptum est: Filium & filiam in sua potestate pater intestatus relinquit. filia eo animo fuit semper, vt existimaret, nihil ad se ex hereditate patris pertinere. deinde frater eius filiam procreauit: & eam infantem relinquit. tutores seruo auito eius imperauerũt, vt ab eo, cui res aui hereditatis vendiderunt [c], stipularetur, quanta pecunia ad eum peruenisset [d]. ex ea stipulatione quid pupillæ adquisitum sit, peto, rescribas. Paulus: Est quidem verum, bona [e] fide possessum seruum, ex re eius cui seruit, stipulantem possessori adquirere. sed si res, quæ ex hereditate aui communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt: non videtur ex re pupillæ totum pretium stipulari: ideóque vtrisque adquiri.

De seruo communi.

21. *Venuleius* " lib. 1. Stipulationum."

SI seruus communis ita stipuletur, *Kalendis Ianuariis decem Titio aut Mæuio dominis, vter eorum tunc viuet, dare spondes?* inutilem esse stipulationem Iulianus scribit: quia non possit impendenti [f] esse stipulatio: nec apparere, vtri eorum sit adquisitum.

De seruo fructuario, vel vsuario.

22. *Neratius* " lib. 2. Responsorum.

SEruum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari, domino [g] ex re fructuarij vtiliter stipulari.

23. *Paulus* " lib. 9. ad Plautium."

EAdem de eo dicenda sunt, cui vsus [h] legatus est.

24. *Neratius* " lib. 2. Responsorum."

ET si duorum vsusfructus sit: quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea duntaxat parte, ex qua vsusfructus eius sit, adquiri. [i]

De seruo hereditario, & de seruo captiui.

25. *Venuleius* " lib. 12. Stipulationum."

SI [k] seruus hereditarius [l] stipulatus fuerit. & fideiussores acceperit, posteáq; adita fuerit hereditas: dubitatur vtrùm ex die interpositæ stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate. item si seruus eius, qui apud hostes sit, fideiussores acceperit. & Cassius existimat, tempus ex [m] eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit [n]: id est, ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus reuertatur.

26. *Paulus* " lib. 1. Manualium."

VSusfructus sine [o] persona esse non [p] potest. & ideo [q] seruus hereditarius inutiliter vsumfructum stipulatur. [r] legari autem ei [s] posse vsumfructum dicitur, quia dies eius non cedit statim. stipulatio autem pura [t] suspendi non [u] potest. Quid ergo, si sub condicione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex præsenti [x] vires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit.

De seruo communi & de seruo fructuario.

27. *Idem* " lib. 2. Manualium."

SEruus communis: siue emat, siue stipuletur: quamuis pecunia ex [y] peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur: vtrique tamen adquirit [z]. diuersa [a] causa est fructuarij serui.

De seruo hereditario.

28. *Gaius* " lib. 3. de Verborum obligationibus."

SI ex re domini domino aut fructuario seruus stipulatus fuerit: domino quidem adquiri obligationem, Iulianus scripsit: solui autem fructuario posse quasi [b] quolibet adiecto.

1 ¶ Si seruus communis ex re vnius stipulatus erit: magis placuit vtrique [c] adquiri [d]: sed eum, cuius ex re facta est stipulatio, cum socio communi diuidundo, aut societatis iudicium de parte recuperanda rectè acturum. idémque esse dicendum, & si ex operis [e] suis alteri ex dominis seruus adquirit.

2 ¶ Si ipsi domini singuli eadem decem seruo communi dari fuerint stipulati, & semel [f] responsum secutum fuerit: duo rei stipulandi erunt. cùm placeat dominum [g] seruo dari stipulari posse.

3 ¶ Sicuti vni nominatim stipulando [h], ei soli adquirit: ita placet, & si rem emat nomine vnius ex dominis, ei soli seruum adquirere. Item si credat pecuniam, vt vni ex dominis solueretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, vt vni ex dominis restituatur, aut soluatur.

4 ¶ Illud quæsitum est, an heredi futuro seruus hereditarius stipulari possit. Proculus negauit: quia is eo tempore extraneus [i] est. Cassius respondit, posse [k]: quia qui postea heres extiterit, videretur ex [l] mortis tempore defuncto successisse. quæ ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta [m] facta intelligitur, licèt post aliquod tempus heres extiterit. manifestum igitur est, serui stipulationem ei adquiri.

De seruo communi.

29. *Paulus* " lib. 72. ad Edictum."

SI communis seruus sic [n] stipulatus sit, *Decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes?* dicemus duos reos esse stipulandi.

Si seruus extraneo stipuletur.

30. *Idem* " lib. 1. ad Plautium."

SEruus alienus [o], alij nominatim stipulando, non adquirit domino.

De seruo fructuario, vel bona fide possesso.

31. *Idem* " lib. 8. ad Plautium."

SI iussu fructuarij, aut bonę fidei possessoris, seruus stipuletur: ex [p] quibus causis non solet iis adquiri, domino adquirit. Non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

Si duorum sit vsusfructus in seruo.

32. *Idem* " lib. 9. ad Plautium."

SI cùm duorum vsusfructus esset in seruo, " & " is seruus vni nominatim stipulatus sit ex ea re, quæ ad vtrósque pertinet: Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter vsuarius [q] partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla [r] communio iuris esset. sed verius est, vtile [s] communi diuidundo [t] iudicio inter eos agi posse.

De bona fide possesso. 1. Si duo vsumfructum habeant vel bona fide possideant.

33. *Idem* " libro deicmoquarto ad Plautium."

SI liber homo vel alienus, qui bona fide seruit, ex re [u] alterius, iussu possessoris stipuletur: Iulianus ait, liberum quidem sibi adquirere, seruum verò domino: quia iussum domino cohæreat.

1 ¶ Si duo rei stipulandi vsumfructum in seruo habeant, vel quibus bona fide seruiebat, & iussu vnius à debitore stipuletur: ei soli adquirit.

e *l. 19. inf. suprà eod.*
f impendenti, *Hal.*
g *l. 39. ff. eod. l. 25. §. 6. ff. de vsufru.*
h *l. 14. ff. de vsu.*
i acquiritur, *vulgat.*
k vide quæ scripsi ad *l. 4. ff. de diuersis & temporalib. præscript.* adde Antoniũ Fabrum. 4. *Coniectur. 3.*
l *l. 35. ff. eod.*
m *l. 1. suprà de diuersis.* Imò nõ cedit ex eo tempore quo agi potest: sed illicò ab ipsa interposita stipulatione, *l. 4. ff. de diuers. & temporalibus.* solue, hic de actorib. illic de reis loquitur, *v. Cuiac. 16 obs. 38.*
n potuerit, non ex quo adeatur Goueanus 1. *variar 31. Hotoman. 3. obs. 19.*
o *l. 61. inf. ff. de adquir. rer.* id est, si desit persona cui debeatur, non subsistit.
p Imò potest: nam in simili donatio sine persona esse potest, dixi ad *l. 5. C. de naturalib. liberis.*
q Imò non ideo quia hereditari⁹ seruus, stipulando hereditati stipulari intelligitur. Hereditas autem vicé personæ repræsentat. dicã. ff. eo.
r atqui hæreditas vicem personæ repræsentat, *l. 34. ff. de adquir. rer.* solue, hic casus specialis est. hæreditas enim nec vti nec satisdare potest, quod esse debet in vsufructu, *l. 1. ff. vsufru. quemadmodũ caueat.*
s *v. l. 18 ff. quib. mod vsusfruct. l. 83. in fin ff. de legat. 1.*
t Quod purum est non suspenditur. cõtractus puri nõ suspendũtur, vltima tamen voluntas suspendi potest, *l. vlt. ff. comm. præd.*
u Imò potest, *l. vlt. in f. supra comm. præd.*
x Imò, non semper ex præsenti, cùm pendere possit stipulatio, *l. 82. vers. vnde eleganter suprà ad leg. Falcid.*
y ex eo peculio, *Vulgat.*
z sed tamen is cuius nomine facta est stipulatio, pecuniam socio recuperat iudicio communi diuidundo, vel pro socio, *l. 28. § 1. infrà eodem.*
a Imò, eadem: nam seruus ex re vnius dominorum adquirens, partim vni domino, partim alteri adquirit, *l. 25. §. 6. ff. de vsufruct.* solue. hic de æquitate, illic de rigore.
b ¶ Qui vt reus stipulandi in stipulatione esse non potest, vt adiectus valet ideóque ei solui poterit.
c Imò, vni tantùm, *l. 19 ff. eod.*
d *l. 27. ff. eod. l. 45. ff. de adquir. rer.*
e Quod quæritur ex fructibus communibus commune esse debet, *Bald.*
f multo magis si bis *facit l. 4. ff. de duobus reis.*

g Dominus seruo dari stipulari potest, *l. 5. ff. eod. l. 39. ff. de verb. oblig.*
h Seruus stipulari, emere, credere in vtilitatem vnius dominorum potest, *l. 37. §. 3 ff. de adquir. rer.* i & nullius, *l. 3. ff. de peculio.*
k Imò, non potest, *l. 16. l. 18. §. 2. ff. eod.* solue, hic stipulatur sub nomine appellatiuo: ibi sub nomine proprio. Imò, adhuc non posse videtur, *l. 3. §. 6. ff. de negotiis.* sic est. Videtur scil. si ius summum spectemus: aliud erit, si æquitatem.
l *l. 138. ff. de regul. iur.*
m sic Varro 4. *de lingua.* Humatus dicitur mortuus qui terra est obrutus, ab eo quòd cùm Romanus (sic enim legit Scaliger) combustus est, aut insepulchrum eius adiecta gleba non est: aut si os exceptum est mortui, ad familiam purgandam: donec in purgando (Festus & Cicero 2. *de legibus* digitum abscindi testantur: ad purgandam familiam certo genere februi, quod vocabant Exuerrias Scalig. ibid. humo non est opertus (neque enim ante diem octauum sepeliebatur, vt ait Seruius. Itaque intra id tempus dicebatur esse supra terram. *Varro 3. de ritu populi Romani. vide Scaliger. ibid.*) vt Pontifices dicunt (Pontificis enim hoc iuris erat declarare quo ritu familia funesta esse desineret, *vide Cuiacium 6. obs. 31.*) familia funesta manet. Hæc Varro quibus & addi potest illud Ciceronis, *ex 2. de legibus.* Neque necesse est, inquit, edisseri à nobis quis finis sit funestæ familiæ. Res igitur tota ita erat, Mortuus comburebatur: locus autem in quo vrebatur, Vstrina: Conditis cineribus funus dicebatur. Ante octauum diem non sepeliebatur: & tunc dicebatur esse super terram. Eo interuallo iusta & sacrificia mortuo persoluebantur, hoc. n. gentilium fuit pro mortuis sacrificare. Post deniciale sacrũ humabatur. Locus vbi humabatur, sepulchrũ & τύμβος. posita inscriptione situs dicebatur. Hæc studiosi bonarum literarum & grati Ioseph. Scaligero, viro bene de literis merito debeant, adde Brissonium in formulis.
n id est copulatiuè, *vt l. 9. in f. suprà eodem.*
o id est, quem alienum possideo.
p Quod possessoribus quæri non potest, adquiritur cui potest Bartol. *adde l. 23. §. 1. suprà de adquir. rer.*
q id est, fructuarius, vt in *l. 45 §. 3. in f. ff. de adquirén. rer.* quod notandum est vt intelligatur, non χρήσεως tantùm nomen ambiguum, sed etiam vsus, *v. Cuiacium 11. obs. 32.*
r nulla diuisio iuris vel inter eos separata communio, *Hotom. 4. obs. 23.*
s vtili, *Hal.* t *l. 28. § 1. suprà eod.*
u *v. l. 5. suprà eod.*

De homine libero qui se putat seruum.

34. *Iauolenus* [a] lib. 2. ad Plautium.

SI seruus testamento manumissus, cùm se liberum esse ignoraret, & in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debebitur heredibus, si modò scierint, eum testamento manumissum: quia non potest videri iustam [a] seruitutem seruire iis, qui illum liberum esse non ignorabant. Distat istâ causa eius, qui liber emptus bona fide seruit: quia in eo & ipsius & emptoris existimatio consentit. cæterum is, qui scit hominem liberum esse, quamuis ille condicionem suam ignoret, ne [b] possidere quidem eum potest videri.

De seruo hereditario.

35. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

SEruus hereditarius [c] & heredi futuro, & hereditati rectè stipulatur.

De habito pro derelicto.

36. *Iauolenus* lib. 14. Epistolarum.

QVod seruus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat: nullius est momenti: quia qui pro [d] derelicto rem habet, omnimodo à se reiecit, nec potest eius operibus vti, quē eo iure ad se pertinere noluit. quòd si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit. nam & hæc genere [e] quodam donatio est. Inter hereditarium enim seruum, & eum, qui pro derelicto habetur, plurimùm interest, quoniam alter hereditatis iure retinetur: nec potest relictus videri, qui vniuerso hereditatis iure continetur. alter voluntate domini derelictus, non [f] potest videri ad vsum eius pertinere, à quo derelictus est.

De seruo communi.

37. *Pomponius* lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI communis seruus ita stipularetur, *Lucio Titio & Gaio Seio dari spondes?* qui sunt domini illius: pro virilibus [g] partibus eis ex stipulatione debetur. si verò ita, *Dominis meis dare spondes?* pro parte, qua domini essent. si verò ita *Lucio Titio & Gaio Seio dominis meis dare spondes?* dubitatur, vtrúmne [h] viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur. & interesset, quid cuius demonstrandi gratia esset adiectum, & quæ pars eius stipulationis principalem causam haberet, sed cùm ad nomina priùs decursum est: rationabilius esse videtur pro virili parte stipulationem eis adquiri: quòd dominorum vocabula [i] pro demonstratione habeantur.

De operis.

38. *Idem* lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI seruus meus à liberto meo operas [k] sibi dari stipuletur: inutilem stipulationem esse, Celsus scribit. aliter atque si, non adiecto hoc verbo *Sibi*, stipulatus fuerit.

De seruo fructuario, vel bona fide seruiente.

39. *Idem* lib. 22. ad Quintum Mucium.

CVm seruus, in quo vsumfructum habemus proprietatis domino [l] ex re fructuarij vel ex operis eius nominatim stipuletur: [m] adquiritur domino proprietatis: sed qua actione fructuarius reciperare [n] possit à domino proprietatis, requirendum est. item si seruus bona fide nobis seruiat, & id quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquiret: sed qua actione id reciperare [o] possumus, quæremus. & non sine ratione est, quod Gaius noster dixit, condici id in vtroque casu posse domino.

De collato in temp. alternationis, vel manumißionis vel emancipationis.

40. *Idem* lib. 33. ad Quintum Mucium.

QVicquid contraxit seruus, dum nobis seruit: etiam si stipulationem contulit in alienationem vel manumissionem suam: tamen nobis id adquisitum erit [p]: quia potestas eius tunc, cùm id contraheretur, nostra fuit. Idque est, si filiusfamilias contrahat. námque etiam quod in emancipationis suæ tempus contulerit, nobis debebitur: si tamen dolo [q] malo id fecerit. L40 n°1

a comprobatā iure, *vt l.6 ff. de statu homin. l. 28. ff. de noxalibus.* aliàs *apud Terentium in Andria act. 1. sc. 1.* Iusta seruit? est mitis & clemens. *adde 1. Gai. 1. § 1. Theophil. Inst. de libertinis in pr.*

b *l.14. ff. eod. l. 22. ff. de adquir. rer. l. 25. 6. ff. de adqu. poss. l. 1. Cod. de rei vindicat.*

c *v. l. 16. l. 25. ff. eod.*

d *v. l. 1. ff. pro derelicto: l. 38. § 1. ff. de noxalibus.*

e *v. quæ notaui ad l. 44. ff. de adquir. rer.*

f atque ita est sine domino, *v. l. 23. ff. de liberali.*

g Imò, pro dominicis, *l. 7. ff. eo.*

h vtrùm per viriles partes, *Hal.*

i vide quæ scripsi, *ad l. 8. Cod. qui testament.*

k *l. 10. ff. de oper. libert.*

l *v. l. 12. ff. eod. l. 25. § 6. ff. de vsufru.*

m stipulatur.

n recuperare.

o recuperare.

p Imò non erit, *l. 46. in f. ff. de heredib. Instit.*

q *v. quæ notaui, ad l. 21. ff. de peculio.*

LIBER QVADRAGESIMVS SEXTVS.

DE [a] FIDEIVSSORIBVS, [b] ET mandatoribus [c].

Cui obligationi fideiussor accedere potest.

Vlpianus lib. 39. ad Sabinum.

OMNI [d] obligationi fideiussor accedere potest. [e]

2. *Pomponius* lib. 22. ad Sabinum.

ET commodati, & depositi fideiussor accipi potest, & tenetur, etiam si apud seruum, vel pupillum depositum commodatúmve [f] fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo, aut culpa hi fecerunt, pro quibus fideiussum est.

De eo qui satisdare promisit.

3. *Vlpianus* lib. 43. ad Sabinum.

QVi satisdare promisit, ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit accessionis [g] loco, qui obligari potest [h], & conueniri [i]. Cæterùm si dederit seruum [k], aut filiumfamilias, ex quibus [l] causis de peculio actio non datur, vel mulierem, quæ auxilio senatusconsulti vtitur: dicendum est, non esse impletam satisdationis stipulationem. Planè si non idoneum fideiussorem dederit: magis est, vt satisfactum sit [m]: quia qui admisit eum fideiubentem, idoneum esse comprobabit [n].

De fideiussore fideiussoris. 1. *De obligatione fideiussoris & heredis.*

4. *Idem* lib. 45. ad Sabinum.

POtest accipi fideiussor actionis [o], quam habiturus sum [p] aduersus [q] eum, pro quo fideiussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum.

1 ¶Fideiussor & ipse obligatur, & [r] heredem [s] obligatum reliquit, cùm rei locum obtineat.

Si fideiussor reo, vel reus reo successerit.

5. *Idem* lib. 46. ad Sabinum.

GEneraliter Iulianus ait eum, qui heres exstitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex causa accessionis [t]

a 8. Cod. 41. & Nouell. 4. περὶ μανδατόρων ἢ ἀντιφωνητῶν. De fideiussorib. dotium, *vide C. Theodosianum.* 3. tit. 15. de fideiussoribus & mandatoribus dotium. *v.* C. 20. de fideiussorib. minorum 2. C. 24. 7. *Eclog.* 6. tutorum vel curatorum 5. C. 57. & *ff. lib. 27. tit. 7.* De fideiussoribus 3. *Instit.* 21. *Extrauag.* 22. περὶ ἐγγυητῶν 7. *Eclog.* 14. de fideiussore & sponsore, *Paul. 1. sent.* 20. Fideiussor est, qui dicit *fideiubeo*: sponsor, qui dicit *spondeo*: fidei promissor, qui dicit, *fideipromitto*: *Cuiac. ibi. & Paul. 1. sent. 9. 5. 5.* sic Harmenopulus, *3. tit. 6.* περὶ ἐγγυητῶν καὶ ἀντιφωνητῶν. interea tamen discordes sunt hæ voces. Expromissor est, qui principaliter se obligat pro non obligato, vt ferao. Fideiussor est, qui pro alio obligationis capace stipulatione se obstringit. Constitutor, qui per nudum pactum: sponsor, qui sponte intercedit pro alio: mandator, qui alteri mandat vt credat, vel fideiubeat. Possis & hic addere titulum de constituta pecunia.

b Quæ actiones competant aduersus fideiussorem, vide apud Antonium Fabrum. 2. *Coniecturarum.* 12.

c *d. Nouell. 4. adde Eclog.* περὶ μανδατόρων. *26. tit. 1. adde 26. Eclog. 2.* περὶ ἀντιφωνητῶν. hos, Galli vocant *Respondans*. Porrò mandator est, qui vel fideiussorem fideiubere, vel creditorem, alij credere rogat.

d *v. l. 2. l. 8. § 1. & sequentibus ff. eodem: § 1. Instit. eodem.*

e *7. Eclog. ex lib. 26. tit. 1. cap. 1.*

f *v. l. in f. ff. commodati.*

g hinc colligere possumus, Fideiussores reos esse accessorios, seu obligatos accessoriè. accedunt enim alienæ obligationi.

h Quid enim iuuat eum fideiussorem dedisse qui non possit obligari?

i *l. 7. ff. qui satisdare*: Fideiussor locuples intelligitur, non tantùm ex facultatibus, sed, ex conueniendi facilitate, *l. 1. ff. si quis in ius vocat. l. 2. l. 7. ff. qui satisdare. 7. Eclog. 14. c. 2.*

k ¶*l. 20. in f. ff. eo.*

l Cur ita? nam ex fideiussione serui non tenetur dominus, nisi in rem domini, vel peculij fideiusserit, *7. Eclog. ex lib. 18. tit. 5. cap. 37. § 2.* *l. 50. ff. de peculio: 7. Eclog. ex lib. 26. tit. 1. cap. 3.*

m dic tamen vt in *l. 10. ff. qui satisd.*

n *d. l. 10. l. 1 § 10. ff. de separationib. l. 5. § 3. in f. ff. iudicat. solui.*

o i. futuræ, *v. l.*

p quam habiturus sum. Aduersus eum, pro quo fideiussi, vel mandati vel negotiorum gestorum actionem habeo. Græci ita diuidunt hanc sententiam vt monet Cuiacius 8. *ad Afr. fol. 201.* ídque probat lex 51. § 1. *ff. de ædilitio.*

q *d. l. 51.*

r & suum heredem, *vulgat. Hal.*

s *l. 5. ff. eod. § 2. Instit. eod. l. 24. Cod. eod. l. 8. Cod. mandati.*

t intercessionis, *l. 24. Cod. eodem.* Fideiussor reo principali succedens, tenetur vt heres, non vt fideiussori, *l. 3. ff. de separationib. l. 13. supra de duob. reis: l. 93. in princ. & f. infrà de solutionibus.* & ita accessoria obligatio extinguitur. Cur ita? vel ideò quod quando concurrunt duæ qualitates incompatibiles, attenditur ea quæ est potentior & plenior. Potentior est autem principalis quàm accessoria, *vt hic vers. nec enim in f. infra eodem.* aliàs etiam dicitur potentior quæ dignior, quæ benignior, *l. 21. supra ad l. Falcid.* quæ fouetur iure communi, non speciali, *vide l. 7. suprà de inusto*: quæ nocet magis quàm prodest, *l. 3. in f. ff. de Silaniano*: naturalis, quàm accidentalis, *v. l. 3. & ibi Bartolum ff. de tutelis*: magis prohibitiua, quàm promissiua, *l. 28. ff. comm. diuid. l. 3. ff. de suspectis*: & specialis quàm generalis, *v. l. 49. in f. ff. de leg. 3.*

L5 n°2

a Imò,& vt heres,& vt fideiussor tenetur, *l.3. suprà de separationib.* solue, Obligatio fideiussoris eo casu,plenior fuit quàm rei.
b sensus est,Reus reo succedens,tenetur duabus obligationibus, *vt hic:* fideiussor seu accessio succedens reo principali, vna tantùm actione tenetur. Cur tam variè? Accessio facilè à principali tolli potest. Principalis æquè principalem facilè tollere nō potest. Quid

& solummodò [a] quasi heredem rei teneri. denique scripsit, si fideiussor heres exstiterit ei, pro quo fideiussit quasi reum esse obligatum, causa fideiussionis liberari. Reū [b] verò reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. Nec enim potest reperiri, quæ obligatio quam perimat. at in fideiussore & reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam vbi [c] aliqua differentia est obligationum: potest constitui, alteram per alteram perimi. cùm verò duæ eiusdem sint potestatis: non potest reperiri, cur altera potius, quàm altera, consumeretur [d]. Refert autem hæc ad speciem, in qua vult ostendere, non [e] esse nouum, vt duæ obligationes in vnius persona concurrant. est autem species talis: Si reus promittendi reo promittendi heres exstiterit, duas obligationes sustinet." Item."

SI reus stipulandi exstiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. planè si ex altera carū egerit, vtrámque consumet: videlicet, quia natura [f] obligationum duarum, quas haberet, ea esset, vt cùm altera earum in iudicium deduceretur, altera consumeretur [g].

De fideiussore adiecto ex interuallo. 1. De puritate die condicione. 2. cui obligationi fideiussor accedere potest.

6. *Idem* " lib. 47. ad Sabinum".

STipulatus sum à reo, nec accepi fideiussorē: postea [h] volo adicere fideiussorē. si adiecero, fideiussor obligatur.

1 ¶Et parui refert, vtrùm purè fideiussorem obligem, an ex die [i], an sub condicione.

2 ¶Adhiberi autem fideiussor tam futuræ [k], quàm præcedenti obligationi potest: dummodò [l] sit aliqua vel naturalis [m] futura obligatio.

7. *Vlpianus* " lib. 43. Digestorum."

QVod enim solutum repeti non potest [n]: conueniens est, huius [o] naturalis obligationis fideiussorem accipi posse.

Si fideiussor Græcè accipiatur. 1. Cui obligationi accedere potest. 2. Si post litem contestatam accipiatur. 4. Cui obligationi accedere potest. 7. Quatenus obligatur. 12. De fideiussore fideiussoris.

8. *Vlpianus* " lib. 47. ad Sabinum."

GRæcè [p] fideiussor " & " ita accipitur [q], τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω. *i. mea fide iubeo, dico, volo,* siue βούλομαι. *i. cum destinatione quadam animi volo.* sed & si φημὶ, *i. affirmo* " dixerit:" pro eo erit, atque si dixerit λέγω, *i. dico.*

1 ¶ Præterea sciendum " est, " fideiussorem adhiberi omni obligationi posse, siue re [r], siue verbis, siue consensu.

2 ¶Pro eo etiam, qui iure honorario obligatus est, posse fideiussorem accipi, sciendum est.

3 ¶Et post [u] litem contestatam fideiussor accipi potest: quia & ciuilis, & naturalis subest obligatio. & hoc & Iulianus admittit. eóque iure vtimur. an ergo condemnato reo exceptione vti possit, quæritur. nam ipso iure non liberatur: & si quidem iudicati actionis acceptus non est, sed [x] tantùm litis exercitationis: rectissimè dicetur, vti eum exceptione posse. si verò acceptus fuerit etiam totius causæ, cessabit exceptio.

4 ¶A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fideiussor [y] datus: tenetur.

5 ¶Sed & si ex delicto [z] oriatur actio: magis putamus, teneri fideiussorem.

6 ¶Et generaliter omnium [a] obligationum fideiussorem accipi posse, nemini dubium est.

7 ¶Illud commune est in vniuersis, qui pro aliis obligantur: quòd, si fuerint in [b] duriorem [c] causam adhibiti, placuit, eos omnino [d] non obligari. in leuiorem [e] planè causam accipi possunt. Propter quòd in [f] minorem summam rectè fideiussor accipietur. Item accepto reo purè, ipse [g] ex die, vel sub condicione accipi potest. enimuerò si reus sub condicione sit acceptus, fideiussor purè: non [h] obligabitur. [i]

8 ¶Si quis Stichum stipulatus " fuerit, " fideiussorem ita acceperit, *Stichum aut decem fide tua iubes*: non obligari fideiussorem, Iulianus ait: quia durior eius sit condicio. vtpotè cum futurum sit, vt mortuo [k] Sticho teneatur [l]. Marcellus autem notat, non ideò tantùm non obligari, quia in duriorem condicionem acceptus est, sed quia " & " in aliam [m] potius obligationem acceptus est. denique pro eo, qui decem promiserit, non poterit fideiussor ita accipi, vt decem aut Stichum promittat: quamuis eo casu non sit [n] eius durior condicio.

9 ¶Idem Iulianus ait. Si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerit, fideiussorem ita acceperit, *Hominem aut decem, vtrùm ego velim?* non obligabit eum: quia durior [o] eius condicio facta est.

10 ¶Contra [p] autem si is, qui hominem aut decem vtrùm ipse stipulator volet, stipulatus est: rectè fideiussorem ita accipiet, *Decem aut hominem, vtrùm tu voles?* fit etenim (inquit) hoc modo fideiussoris condicio melior [q].

11 ¶Sed etsi reum sic interrogauero, *Stichum & Pamphilum* [r]? fideiussorem *Stichum aut Pamphilum?* rectè interrogem: quia leuior [s] fideiussoris condicio est.

12 ¶Pro fideiussore [t] fideiussorem accipi, nequaquàm dubium est.

De fideiubente pro parte.

9. *Pomponius* " lib. 26. ad Sabinum."

FIdeiussores & in partem [u] pecuniæ, & in partem rei rectè accipi possunt.

De beneficio diuisionis. 2. De filio fideiubente pro patre.

10. *Vlpianus* " lib. 7. Disputationum."

SI dubitet creditor, an fideiussores soluēdo sint, & vnus ab eo electus, paratus sit offerre [x] cautionem, vt suo periculo confideiussores [y] conueniantur in parte: dico, audiendum [z] eum esse. ita, tamen [a] & si satisdationes offerat, & omnes confideiussores, qui idonei esse dicuntur, præstò sint. nec enim semper facilis est nominis emptio, [b] cùm numeratio totius debiti non sit in expedito.

1 ¶Ita demum inter fideiussores diuiditur actio, si [c] non infitientur. nam infitiantibus, auxilium diuisionis non est indulgendum.

FIliusfamilias pro [d] patre poterit fideiubere, nec erit sine effectu hæc fideiussio: primò quidém quòd sui iuris effectus, poterit teneri in id [e], quod facere potest: dein, quòd & dum in potestate manet condemnari potest. Sed an pater ex hac causa *quòd iussu* teneatur, videam". & puto, ad omnes contractus *iussu* [f] etiam referri. sed si ignorante patre pro eo fideiusserit, cessat ista actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Planè si " is " emancipatus soluerit [g], vtilis ei actio debebit competere. in potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi pro patre soluerit.

Ad S.C. Macedonianum.

11. *Iulianus* " lib. 12. Digestorum."

QVi contra senatusconsultum [h] filiofamilias crediderit: mortuo [i] eo, fideiussorem à patre accipere non potest: quia neque ciuilem [k] neque honorariam aduersus patrem actionem habet: nec est vlla † hereditas, cuius nomine fideiussores obligari possunt. [l]

De peculio.

12. *Idem* " lib. 43. Digestorum."

PLanè eius actionis nomine, quæ [m] de peculio aduersus eum competit, fideiussor rectè accipitur.

De mandatore.

13. *Idem* " lib. 14. Digestorum."

SI mandatu meo, Titio decem credideris, & mecum mandati egeris non [n] liberabitur Titius, sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quàm [o] si actiones, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. Item si cum Titio egeris: ego non [p] liberabor: sed [q] in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

Quid fideiussoris obligatio sit plenior quàm principalis? *v. l.13. §. de separationib.*
c *l.13. §. de duobus reis.*
d consumatur, *Hal.*
e *l.21. §.1. j. eod. l.16. suprà de act. empt.*
f Natura obligationum ea est, vt vna in iudicium deducta, altera perimatur.
g Imò, non cōsumitur, *l.13. infrà eo. l.18. in f. suprà de pecunia const. l.18. suprà de obligationib.*
h Fideiussor obligationem sequi potest, *§.3. instit. eodem.*
i *facit §.5. vers. item si instit. eod.*
k Fideiussor præcedere obligationem potest, *l.4. suprà eo. §.3. Institut. eod. l.50. supra de peculio. l.35. inf. §. de iudicijs.*
l *§.16. infrà eodem.*
m *l.8. infrà eodem §.1. institut. eodem l.1. §.2. inf. suprà de verborū obligationib.*
n hac nota cóque effectu dignoscitur naturalis obligatio, *l.10. suprà de obligationibus.*
o huiusmodi, *vulgat. Hal.* Naturali obligationi fideiussor accedere potest.
p *l.12. Cod. eod. §.7 Institut. eodem*
q ἐντέλλομαι, ἐγγυῶμαι: sed & si dixerit quis γλίχομαι, θέλω, perinde erit ac si dixerit ἐγγυῶμαι. Hugo à Porta.
r ita legit etiam Theophilus, κελεύω ἐγώ, *Hal.* ita legitur, *in §.7. Institution. eodem.*
s *l.1. suprà eodem.*
t *§.1. Institut. eodem.*
u hunc casum negat Bartolus alibi reperiri, sed malè, *v. l.56. §.2. supra de peculio: facit l.1. supra si ex noxali.*
v *l.11. suprà de legat.3. v. l.1. §. vlt. supra de verborum obligationibus.*
x Fideiussor iudicio sisti, non tenetur post definitiuam sententiam: fideiussor totius causæ, tenetur.
y rem pupilli saluam fore sc. *l.4. §.2. infrà rem pupilli.*
z *v. l.7. §. vlt. infrà eod.*
a Idem est in pignore, *l.5. §. de pignorib.*
b Imò obligabitur argum. *l.13. §.5. §. de pignorib.*
c *v. §.5. Institut. eod. 7. Eclog. ex libr.27. tit.1. cap.7. §.9. adde exceptionem ex lege 42. infrà eodem. & lege 9. Cod. de non numerata.*
d eos non omnino obligari *Hal.* Vtriusque enunciationis quædam est diuersitas. Qui omnino non obligatur, nullo modo obligatur: qui non omnino, aliquatenus obligari potest. Haloandri lectionem probat Mynsingerus *ad §.5. institut. eodem.* sed tamen interpretari possis omnino, i. in solidum. Cæterum huius sententiæ quæstiones vide apud Socinum *regula.146.* e *l.9. infrà eodem.*

f superuacua adhibita contra actum naturam vitiant. *dixi ad l.17. Cod. de testament.*
g *§.5. vers. item si illud institut. eod.*
h Plus enim est purè, quàm sub condicione obligari.
i & ita in partem. *l.9. j. eod.*
k *l.34. inf. j. eod.* l in decem scilicet.

m Aliud est in duriorem, aliud in aliam condicionem obligari. hoc illo latius est. ideóque fideiussor non tenetur: facit *l.42. j. eod.*
n Imò, & in duas sunt res, in obligatione fideiussoris, *l.128. inf. suprà de verbor. oblig.* vna in obligatione principali.
o Tollitur enim electio fideiussori quæ reo principali competit.
p valet stipulatio. sc.
q quia electio quæ reo principali adempta est hic conceditur fideiussori.
r dare spondes?
s Leuior est eius conditio qui disiunctiuè obligatur, quàm qui coniunctiuè. in huius obligatione duæ res sunt, in illius obligatione, vnica.
t primò, secundo, tertio, & sic deinceps: quanquam id rarò accidat.
u Sic reus in fundum, fideiussor in vsumfructum obligari potest, *v. l.70. §.2. infra eodem adde l.8. §.7. supra eodem. §.5. Institut. eodem.* sic pignus in partē dari potest pensionis, *l.5. §.1. §. quibus ex causis taciti pignus.*
x *v. l.5. §.6. suprà quod vi aut clam.*
y cæteri fideiussores conueniantur in partem. *Hal.*
z non. fideiussori competit triplex beneficium, scilicet quoties Excusationis creditor dubitat an reliqui fideiussores sint soluendo. Item Epistolæ D. Hadriani, quando certum eos esse soluendo. Tertium, beneficium cedendarum, quando vult vniuersum debitum soluere & iura sibi cedi contra confideiussores, *v. Bald. hic.*
a ita tamen vt & satisdationes, *Hal.*

b Qui soluit pro alio, emere eius nomen videtur.
c *adde l. si vnus §. pro socio.* d *l.8. Cod. eod. l.8. Cod. quod cum eo.*
e in id quod fecit Emanuel Zoares 1. *obs.17.* motus Harmenopuli loco *3. tit.6.* vbi ita legitur, εἰς ὅσον ἐποίησεν, quo non moueri debuit. Nam εἰς ὅσον ποιῆσαι ὑπεξούσιος Basilicis *7. Eclog. ex lib.26. tit.1. cap.9. §.3.* aliud est, quàm in id quod facere potest. *v. Cuiac. 9. obs.17. in princ.* f *l.1. §. quod iussu.* g *l.78. §. de verb. oblig.*
h Macedonianum. i *l.18. §. Sc. Macedon.* k Vbi neque ciuilis neque honoraria est obligatio, ibi fideiussor accipi non potest. † est hodie quædam hæreditas vide *Nouell.118. cap.1.* l possint, *Hal.* m *l.35. j. eod l.3. §.9. §. de peculio.*
n Imo liberabitur, *v. l.5. inf. §. eod.*
o *v. l.36. j. eod.* p *l.71. j. eod.*
q *l.68. inf. pr. j. eod. l.27. §. mandati.*

a *l.93.in f.ꝭ.de solutionib.*
b si tanquam, *Hal.*
c non competente: Ita legit & emendat Antonius Faber. 1. *Coniecturarum*. 5. quem vide.
d Stipulatio sine causa est inefficax, *l.2.§.3.ꝭ.de doli mali.*

Si reus successerit fideiussori.

14. *Idem* lib. 47. Digestorum.

CVm reus promittendi fideiussori suo heres[a] exstitit, obligatio fideiussoria perimitur. quid ergo est? tamquam [b] à reo debitum petatur. & sic exceptione fideiussori competente [c] vsus fuerit: in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

Si reus nolit, fideiussorem vti exceptione. 1. Si vnus ex fideiussoribus aliquid dederit, ne à se peteretur.

15. *Idem* lib. 51. Digestorum.

SI stipulatus esses à me sine [d] causa, & fideiussorem dedissem & nollem eum exceptione vti, sed potiùs soluere, vt mecum mandati [e] iudicio ageret [f]: fideiussori, etiam inuito [g] me, exceptio dari debet. interest enim eius, pecuniam retinere [h], potiùs quàm solutam stipulatori, à reo repetere.

1 ¶Si ex duobus, qui apud te fideiusserant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit, vel promiserit: nec [i] alter liberabitur, &, si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoueris. reliqua autem quinque si à priore fideiussore petere institueris, doli mali exceptione summoueris.

De eo, apud quem reus non est obligatus. 1. De eo quod certo loco dari debet. 3. cui obligationi fideiussor accedere potest. 4. De naturali obligatione. 5. De die & conditione. 6. De fideiussione si reus non soluerit.

16. *Idem* lib. 53. Digestorum.

FIdeiussor obligari non potest ei [k], apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare si seruus communis Titij & Sempronij, nominatim Titio dari stipulatus fuerit, & [l] fideiussorem ita interrogauerit, *Titio aut Sempronio id dare spõdes?* Titius quidem petere à fideiussore poterit: Sempronij verò persona in hoc solùm interposita videbitur, vt solui ei ante litem contestatam, & ignorante, vel inuito Titio, possit.

1 ¶Qui certo loco dari promisit, aliquatenus duriori condicioni obligatur, quàm si purè interrogatus fuisset. nullo [l] enim loco alio, quàm in quem promisit, soluere inuito stipulatore potest. Quare si reum purè interrogauero, & fideiussorem cum [m] adiectione loci accepero: non obligabitur fideiussor.

2 ¶Sed & si reus Romæ constitutus, Capuę dari promiserit, fideiussor [n] Ephesi: perinde non obligabitur fideiussor, ac si reus sub condicione promisisset, fideiussor autem in diem certam, vel purè promisisset.

3 ¶Fideiussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio ciuilis [o], vel naturalis, cui applicetur.

4 ¶Naturales [p] obligationes non eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verumetiam cùm [q] soluta pecunia repeti non potest. Nam licèt minùs propriè debere dicantur naturales debitores: per [r] abusionem intelligi possunt debitores. & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum [s] sibi recepisse.

5 ¶Stipulatione in diem concepta, fideiussor si [t] sub condicione acceptus fuerit: ius eius in pendenti erit: vt, si ante diem condicio impleta fuerit, non obligetur: si concurreret [u] dies & condicio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur.

6 ¶Cùm fideiussor hoc modo [x] acceptus esset, *Si reus quadraginta*, qui ei credidit, *non soluerit, fide tua esse iubes?* verisimile est, id actum, vt, cùm appellatus reus non soluisset, fideiussor teneretur [y]: sed & si reus, antequàm appellaretur, decessisset: [z] fideiussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esse, reum non soluisse.

De actione cedenda fideiussori.

17. *Idem* libro 89. Digestorum.

FIdeiussoribus succurri solet, vt stipulator compellatur ei, qui solidum soluere paratus est, vendere [a] ceterorum nomina.

e competit.n. mandati iudicium fideiussori aduersus reum, *l.4.ꝭ.eod.*
f ageretur, *vulg. Hal.*
g Fideiussor potest vti exceptione aduersus contractum inefficacem, inuito debitore, seu reo principali. Item reus non potest contractum inefficacem confirmare in præiudicium fideiussoris.
h *l.3.ꝭ.de compensationib.*
i confideiussori non prodest, *l.23.ꝭ.de pactis.*
k huius rei exempla peti possunt ex lege 29.46.56.70.§.5.ꝭ.*eod.l.7.ꝭ.de exceptionib.l.1.§.2.inf.ꝭ.de verb. oblig.l.11.C.de exceptionib.§.4.Institut. de replicationibus. Nou.51. in pr.*
l *v.l.9.ꝭ.de eo quod certo loco v.l.122.ꝭ.de verbor. obligat.*
m quia leuior est eius obligatio qui purè, quàm qui certo loco dare promittit. Leuius autem obligari reus non potest, quàm fideiussor.
n Quò remotiori loco promittimus eò durius obligamur. hinc fit vt fideiussor remotiori loco, quàm reus obligari non possit.
o *l.6.in f.supra eod.§.1.Institut. eod.l.13.suprà de condict. indeb.l.14.inf.suprà de pignorib.l.9.l.10.suprà de Sc.Macedoniano.*
p *v.l.10.suprà de obligationib. & actionib.* Porrò hũc paragraphũ Hotomanus 3. *obseruat.* 5. putat de Glossa in contextum irrepsisse, ac trãslatum esse ex lege 10. ꝭ. *de obligationibus & act.* quęst. Vlpiani.
q *v.l.suprà eod.*
r Qui natura debet, non propriè sed abusiuè debitor intelligitur. *l.10.in f.ꝭ.de verb. signif.* Cur propriè aut abusiuè? vel ideò quod proprium id dici potest, quod effectum habet. Naturalis obligatio iure ciuili actionis effectum non habet. Qui iudicio conueniri potest, propriè debitor est: hinc crediti appellatio propriè non pertinet ad eam pœnam quæ peti non potest, sed tantùm repeti, *l.93.in f.ꝭ.de solutionib.*
s Qui naturali iure debitum recipit, suum recepisse intelligitur.
t sensus est, Qui sub incerta condicione obligatur, duriùs obligatur quàm qui sub certa. Incerta quolibet momento euenire potest. Certæ euentus, suo tempore tantùm accidit. Ideóque reus principalis sub certa, fideiussor sub incerta condicione obligari non potest, ne alioquin durius obligetur quàm reus principalis. Et tamen eius stipulationis non omnino vanus est effectus. Nam si fideiussoris condicio ante rei condicionem euenit, non obligatur: si in idem tempus incidit, vel post euenit, obligatur.
u si concurrerit, *vulgat. Hal.*
x v. Scholion apud Harmenop. 3. *titul.6.l.48.suprà de verbor. obligat.*

y nam mora rei fideiussori nocet, *l.49.§.1.l.88.ꝭ.de verb. obligationib.* Reus qui interpellatus non soluit, moram commisit, *l.32 suprà de vsuris.*
z sensus est, Condicio imposita fideiussori, *si reus non soluerit.* ita accipitur, si viuus non soluerit v. quæ notaui, *ad l.122.§.4.inf.suprà de verbor obligat.*
a cedere *Hal.* Creditor fideiussori soluenti cedere debet actiones quas habet in reliquos fideiussores. atque illud est beneficium, quod cedendarum actionum interpretes vocant, quo vnus fideiussor soluens in confideiussores vtitur ad viriles portiones. Idque tale est vt fideiussor possit denegare solutionem creditori, antequam actiones ab eo accipiat. Post solutionem, creditor nullam actionem habet, ideóque fideiussori qui soluerit nihil potest cedi: nisi fortè solutioné præcesserit pactum de cedendis actionibus. Hæc beneficia fideiussoribus competunt aduersus creditores, vt sc. primò discutiat reum principalé (hoc beneficium, *ordinis* dicitur) vt actionem suam æqualiter diuidat aduersus omnes fideiussores (hoc beneficium epistola D. Hadriani notariis notissimum) vt accepta pecunia ab vno fideiussore, cedat ei actiones aduersus reliquos (hoc beneficiũ *cedendarum actionum*, vocatur.) Aduersus reum ipsum principalem, vel mandati, vel negotiorum gestorum actione vti potest, *l.4.suprà eodem.l.39.l.41.in f.infrà eodem l.11.C.eodẽ l.76.infrà de solutionibus: 7. Eclog. ex lib. 26. titul.1.c.37.*

De delegatione.

18. *Idem* libro nonagesimo Digestorum.

QVi debitorem suum delegat [b], pecuniam dare intelligitur, quanta ei debetur, & ideo si fideiussor debitorem suum delegauerit, quamuis eum, qui soluendo non erat, confestim mandati [c] agere potest.

De seruo fideiussore.

19. *Idem* libro quarto ex Minicio.

SEruus, inscio domino, pro quodam fideiusserat, & eo nomine pecuniam soluerat. quęrebatur, dominus possétne ab eo, cui soluta esset, repetere. respondit: Interest [d] quo nomine fideiusserit. nam si [e] ex causa peculiari fideiussit: tunc id. quod ex peculio soluerit, repetere dominus non poterit: quod [f] ex dominica causa soluerit, vindicabitur, si verò extra [g] causam peculij fideiusserit: quod ex pecunia dominica soluerit, æquè vindicabitur: quod ex peculio, condici poterit.

20. *Iauolenus* libro decimotertio Epistolarum.

SEd & si serui dominus pecuniam soluerit: repetere eam non ab eo, pro quo fideiussit, sed ab eo, cui numerauit, poterit: cùm seruus fideiussionis nomine obligari non [h] possit [i]. Sequitur ergo, vt ab eo, pro quo fideiusserat, repeti non posset [k]: cùm ipse ære alieno obligatus sit, nec solutione liberari eius pecuniæ nomine potuerit, cuius obligatio ad seruum non pertinuit.

De Sc. Trebelliano. De bonorum possess. contra tabulas. 1. De eo qui duabus fideiussionibus tenetur. 2. De seruo manumisso. 3. Si reus vel fideiussor stipulatori successerit. De possessione rerum debitoris data creditori. 4. De eo qui duabus fideiussionibus tenetur. 5. Si fideiussor stipulatori hæres extiterit.

21. *Africanus* lib. 7. [l] Quæstionum.

HEres à debitore hereditario fideiussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit. fideiussoris obligationem in suo statu manere [m] ait. idémque in hac causa seruandum, quod seruaretur, cùm heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fideiussorem accepit. Ideóque in vtraque specie transeunt actiones.

1 ¶Non est nouum [n], vt fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniæ nomine teneatur. nam si in diem acceptus, mox purè accipiatur: ex vtraque obligatur. & si fideiussor confideiussori heres exstiterit, idem erit.

2 ¶Seruo tuo pecuniam credidi: eum tu manumisisti: deinde eundem fideiussorem accepi. si quidem in eam obligationem fideiubeat, quæ aduersus te intra annum sit: obligari eum, ait. sin verò in naturalem suam: potius [o], vt nihil agatur. non enim intelligi posse, vt quis pro [p] se fideiubendo obligetur. Quòd si hic seruus manumissus, [q] fideiussori suo heres existat: durare causam fideiussionis, putauit: & tamen nihilo minùs naturalem [r] obligationem mansuram, vt, si obligatio ciuilis pereat, solutum repetere non [s] possit. nec his contrarium esse, quòd, cùm reus fideiussori heres existat, fideiussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio ciuilis cum eodem esse non potest. Retro [t] quoque si fideiussor seruo manumisso heres exstiterit, eadem aduersus eum obligatio manet: quamuis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fideiubere possit.

3 ¶Quod si stipulator [u] reum heredem instituerit, omnimodo fideiussoris obligationem peremit: siue ciuilis, siue tantùm naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fideiussorem heredem scripserit proculdubio solam fideiussoris obligationem perimit. Argumentum rei [x]: quod, si possessio rerum debi-

b ¶ Delegatio solutio est. Soluit, qui delegat suum debitorem, *l.26.§.2.suprà mandati: l.2.C.de nouationibus v. quæ notaui ad l.8.§.2.suprà ad Velleian.*
c aduersus reũ principalem sc. *l.4.ꝭ.eo.*
d in seruo sc. non in filiofamilias, *v.l.3.§.9.inf.ꝭ.de peculio.*
e In generali mandato non continetur potestas fideiubendi, nisi si ea fideiussio pertineat ad res commissas vel mandatas.
f Quod si ex dominica. *vulg. Hal.* i. ex non peculiari.
g *v. quæ notaui ad l.54.suprà mandati.* h *l.3.ꝭ.eod.*
i creditor sc. An naturaliter? negat Accursius, negat etiam Bartolus. vel ideò quòd lex resistat eius obligationi. Assentior Decio *in dicta l.22.* existimanti seruum naturaliter obligari, quia consensit, *l.21.§.2.ꝭ.eod.l.13.l.64.ꝭ.de cond.indeb.l.14.ꝭ.de obligationib.* k non possit, *vulg. Hal.* l *v. Cuiac.7.ad Afr.fol.133.& sequ.*
m *v.l.73.ꝭ.ad Trebell.* n *l.10.ꝭ de act.empt.l.13.ꝭ.de duob.reis.*
o potius est vt nihil. p *v.l.19.ꝭ ad Velleian.*
q manumissus fideiussori dederit, deinde fideiussori suo, *Hal.*
r *v. quæ notaui ad l.20.in f.ꝭ.eo.* s *l.83.ꝭ.de solutionib.l.13.ꝭ.de condict. indeb.*
t *v.l.60.ꝭ.de cond. & demonst.*
u *l.71.inf.pr.ꝭ.eo.l.95.§.2.ꝭ.de solutionib.*
x rei hoc est, quod *Haloand.*

l.20 n°7

§3 n°7.

a non manere. Ita legit & emendat Antonius Faber. 1. *Coniecturarum* 17. *quem vide.*
b separati sc.
c etiam separatim.
d i. vt stipulatoris hæres non vt fideiussor quondam apud eundem.
e Imò mandati aget, *l.* 11. *ff. mandati.*

toris data sit creditori æquè dicendum est, fideiussorem manere[a] obligatum.

4 ¶Cùm " & " tu & Titius eiusdem pecuniæ rei essetis: eum, qui pro te fideiussit[b], posse & pro Titio fideiubere[c], respondit: quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit. nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram: veluti si ei, pro quo antè fideiussisset: heres ex stat: tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturam.

5 ¶Cùm fideiussor reo stipulandi heres exstiterit: quæritur, an, quasi ipse à se exegerit, habeat aduersus reum mandati actionem. respondit, cùm reus obligatus maneat, non posse intelligi ipsum à se fideiussorem pecuniam exegisse. itaque ex stipulatu potiùs[d], quàm mandati[e], agere debebit.

De hereditate iacente. De vniuersitate.

22. *Florentinus* " lib. 8. Institutionum."

MOrtuo reo promittendi, & ante aditam hereditatem fideiussor accipi potest: quia hereditas personæ vice[f] fungitur, sicuti municipium, & decuria[g], & societas.

De adiecto solutioni.

23. *Marcianus* " lib. 4. Regularum."

SI mihi aut Titio decem stipulatus fuerim: Titius fideiussorem accipere non potest: quia solutionis[h] tantùm causa adiectus est.

Si reus intercessori heres ex parte extiterit.

24. *Marcellus* " libro singulari Responsorum."

LVcius Titius, cùm pro Seio fratre suo apud Septiciũ interuenire vellet, epistolam[i] ita emisit, *Si petierit à te frater meus peto des ei nummos fide &*[k] *periculo meo*, post quam epistolam, Septicius Seio pecuniam numerauit. deinde Titius inter reliquos & Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. quæro, an, quia aduersus Seium debitorem Septicij confusa[l] sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo heres exstitit, cum coheredibus eius agere in solidum possit. Marcellus respondit, cum coherede Seij non pro maiore, quàm hereditaria parte, mandati agi posse.

De fideiussore, pupilli, prodigi, furiosi.

25. *Vlpianus* " lib. 12. ad Edictum."

MArcellus scribit: si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato[m] prodigóve, vel[n] furioso fideiusserit: magis esse, vt[o] ei non subueniatur: quoniam[p] his mandati[q] actio non competit.

De beneficio diuisionis.

26. *Gaius* " lib. 8 ad Edictum prouinciale."

INter fideiussores non ipso iure[r] diuiditur[s] obligatio ex epistola Diui Hadriani[t]: & ideo si quis eorum ante exactam[u] à se partem sine[x] herede decesserit, vel ad inopiam peruenerit: pars eius ad[y] ceterorum onus respicit.

27. *Vlpianus* " lib. 22. ad Edictum."

SI plures sint fideiussores vnus purè, alius in diem, vel sub condicionem acceptus[z]: succurri oportet ei, qui purè acceptus est, dum existere condicio potest: scilicet vt interim in virilem conueniatur. sed si cùm condicio exstitit, non est soluendo[a]: qui sub condicione acceptus est: restituendam actionem in purè acceptum, Pomponius scribit.

1 ¶Præterea si fideiussor[b] exstiterit fideiussori,[c] siue plures: æque[d] hic quoque pertinebit ad eandem causam. in quorum persona æquè locum habebunt ea, quæ sunt à Diuo Hadriano constituta.

2 ¶Præterea si quæratur, an soluendo sit principalis fideiussor: etiam[e] vires[f] sequentis fideiussoris ei adgregandæ sunt.

3 ¶Sicut ipsi fideiussori, ita heredibus[g] quoque eorum succurrendum, Pomponius scribit.

f *v. l.* 31. *ff. de hæred. inst.*
g curia, *v. l.* 1. *C. de decurionib. vrb. Romæ.* dixi *ad l.* 25. §. 1. *ff. de adquir. hærid. l.* 3. §. 4. *ff. de bonorum possess.*
h *l.* 56. §. 2. *ff. de verb. oblig.*
i Literæ præiudicant scribenti.
k *l.* 12. §. 13. *ff. mandati.* Quid in literis commendatoriis quas credentiæ hodie vulgus appellat, quid dicendum? vtique familiares, etiã commendatoriæ non obligãt, *l.* 12 §. 12. *ff. mandati l. vlt. C quod cum eo.* Si tamen quis scripserit fraudulenter idoneo homini extraneo pecuniam credi obligatur, *l.* 7. *in f. suprà de dolo.* etiam sine dolo. Quid si procuratori tuo, institori & similib. personis bene credi scripseris? teneris, *l.* 5. § 10. *ff. de institoria*: multò magis, si eis (vt tuæ voluntatis consciis) fidem adhiberi mandaueris.
l Quatenus reus debendi succedit mandatori, eatenus confunditur actio mandati.
m potest. n. iure obligari pupillus & furiosus ex delicto, vel quasi contractu, *l.* 46. *ff. de oblig. & act.* eóque casu non subuenitur fideiussori, *l.* 70. §. 4. *inf. ff. eod.* ex stipulatione verò huiusmodi personæ obligari non possunt, *l.* 6. *ff. de verb. oblig.* & ita leges contrariæ conciliandæ sunt, *v. Cuiac. ad de l* 6. *ff. de verb. oblig.*
n Priuilegia minore ad prodigos & furiosos extenditur.
o vt non eis subueniatur (per in integrum restitutionem sc.) quoniam his (fideiussorib. sc.) mandati &c. *Contius 2. lect.* 3. Reuardus 2. *variar.* 9. legit, vt ideò ei subueniatur. quo nomine à Roberto reprehenditur, 2. *recept. vlt.*
p quamuis mandati actio non competat *Cuiac. ad l.* 19. *ff. de vsurp.* i. quamuis mandati actionem is non habeat. Verus sensus est, Pro pupillo furioso & prodigo sine tutore iure obligatis rectè interuenit fideiussor. Idem rectè conuenitur etiam si in pupillum &c. mandati actionem non habeat. Vel hic locus ostendit paucis datum esse, vt aptissimè legum vitia emendent.
q *l.* 2. *ff. de pignorib.*
r sed per exceptionem, *l.* 28. *ff. eo* Quæ ipso jure diuisa sunt, semper sunt diuisa. Quę diuisa sunt ope exceptionis, ante exceptionem oppositam non censentur diuisa.
s De beneficio cedendarum actionum dixi ad legem 16. *ff. eod.* De beneficio ordinis dicam ad Nouellam 4. *c.* 1. Hîc autem agitur de beneficio diuisionis seu epistolæ D. Hadriani. De beneficio diuisionis agitur expressè in lege 27. §. 1. *in l.* 28. *ff. eo. l.* 10. *in f. C. eo.* vtrumque notariis admodum notum est & familiare. dum in gratiam creditorum id cauent, vt fideiussores disertis verbis renuntient beneficio diuisionis & epistolæ D. Hadriani. Beneficium diuisionis datum fideiussorib. extensum est à Iustiniano ad conreos constitutæ pecuniæ, *l. vlt. C. de constit.* & tandem ad correos ipsos debendi principales *Nou.* 99.
t Eius fit mentio in §. 4. *Inst. e. l. vlt. C. de constituta pecunia.* Ante Hadrianum idem quoque constitutum fuit à prætorib. Inter fideiussores (inquit Paulus 1. *sent.* 20. §. *vn.*) ex edicto Prætoris si soluendo sint, licèt singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.
u id est ante litem contestatam.
x Inopiæ species est, mori sine hærede, *vt hic*, & iniuriæ §. 1. *Inst. quib. ex causis manumitti.*

4 ¶Si fideiussor fuerit principalis & fideiussor fideiussoris: non poterit desiderare fideiussor, vt inter se & eum[h] fideiussorem,[i] pro quo fideiussit, diuidatur obligatio. ille enim loco[k] rei est: nec potest reus[l] desiderare, vt inter se & fideiussorem diuidatur obligatio. Proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit: aduersus eum quidem non diuiditur obligatio, pro quo interuenit: aduersus confideiussorem[m], magis est, vt diuidatur.

28. *Paulus* " lib. 25. ad Edictum."

SI contendat[n] fideiussor, ceteros soluendo[o] esse: etiam exceptionem[p] ei dandam, *Si nòn & illi soluendo sint.*

De conditione impossibili.

29. *Idem* " lib. 18. ad Edictum."

SI sub impossibili[q] condicione stipulatus sim, fideiussor adhiberi non potest.[r]

De ignorantia rei principalis.

30. *Gaius* " lib. 5 ad Edictum Prouinciale."

FIdeiubere pro alio potest quisque, etiam si promissor ignoret.[s]

De solutione ante diem.

31. *Vlpianus* " lib. 23. ad Edictum ".

SI fideiussor, vel quis alius pro reo ante[t] diem creditori soluerit, exspectare[u] debebit diem, quo eum soluere oportuit.

De exceptionibus.

32. *Idem* " lib. 76. ad Edictum."

EX persona[x] rei. & quidem inuito[y] reo, exceptio & cetera rei commoda fideiussori ceterísque accessionibus[z] competere potest.

Si hominem petitum reus liberum heredémque reliquerit.

33. *Idem* " lib. 77. ad Edictum."

SI eum hominem, quem à Titio petieram, pro quo satis de lite[a] acceperam, Titius liberum heredémque reliquerit: si quidem reuera ipsius fuit: dicendum est, iudicium in eum[b] transferri: &, si non patiatur id fieri committi stipulationem. si autem[c] meus petitoris fuit, neque iussu meo hæreditatem adierit. fideiussores tenebuntur ob rem non defensam. si autem adierit me iubente stipulatio euanescit[d]. Planè si meus fuerit, & idcirco differam aditionem, vt, cùm vicero, tunc eum iubeam adire, & interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia vir bonus non[e] arbitraretur.

Quatenus intercessores obligantur.

34. *Paulus* " lib. 72. ad Edictum."

HI qui accessionis loco promittunt, in leuiorem causam accipi possunt, in deteriorem[f] non possunt. Ideo si à reo mihi stipulatus sim, à fideiussore mihi aut Titio: meliorem[g] causam esse fideiussoris, Iulianus putat: quia potest vel Titio soluere. Quòd si à reo mihi aut Titio stipulatus, à fideiussore mihi tantùm interrogẽ: in deteriorẽ causã acceptũ fideiussorẽ, Iulianus ait. Quid ergo, si à reo Stichũ aut Pãphilum, à fideiussore Stichũ interrogem? vtrum in deteriorẽ causam acceptus est sublatá electione,

y Inopia fideiussoris ante beneficium diuisionis petitum, ad confideiussorem pertinet.
z Quæritur, quomodo inter variæ conditionis fideiussores, diuidendæ sint actiones?
a *v. l.* 28. *ff. eod.*
b fideiussor heres extiterit *vulg.* Ex his duabus diuersis lectionibus duæ nascuntur quæstiones. Prior, quomodo inter fideiussores diuidendæ sint actiones. Altera, quomodo, si vnus fideiussorũ alterius sit heres, inter eum & reliquos fideiussores sunt diuidendæ actiones.
c potest. n. pro fideiussore fideiussor accipi, *l.* 8. *in f. ff. eod.* Potest etiam fideiussori fideiussor dari, *l.* 4. *ff. eod.*
d Fideiussoribus datum beneficium ad fideiussores fideiussorum pertinet.
e Quo primi fideiussoris fideiussor locupletior est eò principalis ipse fideiussor locupletior intelligitur.
f Pupillus videtur soluendo, si idoneum habeat fideiussorem.
g *l.* 49. §. 1. *ff. eod. l.* 2. *C. de constituta* Beneficium diuisionis & epistolæ D. Hadriani datur.
h etiam fideiussorum heredibus.
i Fideiussor principalis fideiussori suo subalterno rei loco est: confideiussoris fideiussori, non est.
k *al.* qui pro eo,
l Fideiussor principalis, aduersus fideiussorem suum beneficio diuisionis vti non potest: aduersus fideiussorem confideiussoris, potest.
m At, è contrario, fideiussor potest petere vt reus principalis priùs discutiatur *Nou.* 4. *c.* 1.
n puto legendum esse, confideiussoris confideiussorem.
o si velit vti beneficio diuisionis, de quo dictum est in lege 26. *ff. eo.*
p tunc tantùm auditur, *l.* 10. *C. eo.* §. 4. *Inst. eo. Paul* 1. *sent.* 20. §. *vnic.*
q quia non ipso iure diuiditur inter eos actio, *l.* 26. *ff. eo.*
r impossibile in principali, impossibile est in accessorio *Bal.*
s Cur ita? Collige ex lege 16. *suprà eod.*
t *facit l.* 3. *in f. ff. de negotiis l.* 20. *in f. ff. mandati.*
u *l.* 22. *l.* 51. *ff. mandati.*
x Qui pro alio soluit ante diem, non potest agere ante diem, *Bald.*
y *adde l.* 46. *ff. eodem l.* 7. §. 1. *suprà de obligationib.*
z *l.* 15. *suprà eodem l. vlt suprà de pactis: l.* 19. *ff. de exceptionibus.*
a accessoribus *vulg.* † possunt.
b cautio de lite, est cautio iudicatum solui, *vel l.* 11. *ff. iudicatum solui v. Cuiac.* 10. *obs.* 25.
c Instantia iudicij transit in eum, qui de iure succedit *Bald.*
d homo meus. i. petitoris *vulg.*
e *adde l* 2. *ff. iudicatum solui.*
f In formula *iudicatum solui*, modo dicebatur rectè defendi, modo boni viri arbitratu, *v. Cuiac.* 10. *obs.* 29. *in f.*
g *v. l.* 8. §. 7. *ff. eod. l.* 42. *ff. eod.*
h Nota leuiorem esse condicionem eius qui pluribus obligatus est, quàm qui vni Cur ita? vel ideo quòd vtile est eligere posse cui soluamus cùm ita fieri possit vt inter plures, mitem aliquem creditorem reperiamus.

a *l.8.§.8.ʒ.eod.* b *l.12.ʒ.eod.* c actio scil.
d Fideiussore soluente reus liberatur.*Instit.quib.mod.tollitur obligatio.*
e id est,cedit.*v.l.17.ʒ.eod.*
f Cessionarius censetur emere,nõ simpliciter dissoluere obligationem : nec censetur,facta solutione,simpliciter dissoluta obligatio,sed in cessionarium translata. *Bald.l.76. in fi.ʒ.* [illegible]

an in meliorem? quod [g] verum est:quia mortuo [a] eo liberari potest.

De fideiussore serui,vel domini de peculio obligati.

35. *Idem* lib.2.ad Plautium.

CVm fideiubeat aliquis pro seruo:in solidum tenetur, etiam si nihil in peculio sit. planè si pro domino fideiubeat,cum quo de [b] peculio est [c]:dumtaxat de peculio tenebitur,quod tunc erit,cùm res iudicatur.

De actione fideiussori cedenda.

36. *Idem* lib.14.ad Plautium.

CVm is,qui & reum & fideiussores habens,ab vno [d] ex fideiussoribus accepta pecunia præstat [e] actiones:poterit quidem dici,nullas iam esse:cùm suum perceperit,& perceptione omnes liberati sunt. sed non ita est.nõ enim in solutum accepit, sed quodammodo nomen debitoris vẽdidit [f],& ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipsum, vt præstet [g] actiones.

De errore.

37. *Idem* lib.17.ad Plautium.

SI quis, postquam tempore [h] transacto liberatus est, fideiussorem dederit : fideiussor non tenetur : quoniam erroris [i] fideiussio nulla est.

De electione. 1. Si creditor debitori successerit.

38. *Marcellus* libro 20.Digestorum.

SI Stichum aut Pamphilum stipulatus essem, vtrũ promissor voluisset : non [k] possum fideiussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum , vtrum fideiussor vellet: quia futurum esset in eius potestate , alium [l] velle,quàm reus voluisset.

1 ¶A Titio,qui mihi ex testamento sub cõditione decem debuit,fideiussorem accepi: & ei heres extiti. deinde conditio legati exstitit. quæro, an fideiussor mihi teneatur. respõdit: Si ei, à quo tibi erat sub cõditione legatum, cùm ab eo fideiussorem accepisses,heres extiteris:nõ poteris habere fideiussorem obligatum: quia nec [m] reus est, pro quo debeat:sed nec res vlla,quæ possit deberi.

Si vnus ex fideiussoribus soluerit.

39. *Modestinus* lib.2.Regularum.

VT fideiussor aduersus confideiussorem suum agat, danda actio non est. ideóque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis , cùm alter electus à creditore totum exsoluet, nec [n] ei cessę sint actiones:alter nec à creditore,nec a confideiussore conuenietur.

De duobus reis.

40. *Idem* lib.3.Regularum.

CVm duo rei constituti sunt:siue ab [o] vtroque, siue ab alterutro fideiussor datus fuerit:in solidum rectè accipietur.

De fideiussoribus. 1. De actione curatori cedenda.

41. *Idem* libro 13. Responsorum respondit.

SI fideiussores in id [p] accepti sunt, quod à curatore seruari non possit:& post impletam legitimam [q] ætatem, tam ab ipso curatore , quàm ab [r] heredibus eius solidum seruari potuit: & cessante [s] eo, qui pupillus fuit, soluendo esse desierit : non [t] temerè [u] vtilem in fideiussores actionem competere.

1 ¶Idem respondit : si in solidum condemnatus est vnus ex mandatoribus: cùm iudicati conueniri cœperit [x], posse eum desiderare,vt aduersus eos [y],qui idem mandauerunt,actiones sibi mandentur.

g Fideiussori [illegible] iura cedantur contra reum principalem.*l.* [illegible] *ʒ.eod.l.27.in fin. l. 28.ʒ. mandati. l.95.§.10.ʒ.de solut.*
h Reus principalis tẽpore liberatus, fideiussorem dat inutiliter,*vt hîc:* & tamen solus fideiussor tempore liberatus,pro reo soluens, habet mandati actionem. *l.29.in fin. ʒ. mandati.* quin,constituere possum[9] nos soluturos post diẽ obligationis.*l.18.§ 1.de cõstituta.adde l.vl. in fi.ʒ.ratam rẽ.*
i *v.l.57. ʒ.de obligationib.*
k Imò, possũ, sic enim futura est leuior conditio fideiussoris.*l.8.§.7.ʒ.eod.*
l *v.l.42.ʒ.eod.*
m Vbi neque res debita, neq; reus est, ibi fideiussor intercedit inutiliter. nam accessoriũ non potest esse sine principali.
n Fideiussor in confideiussorẽ sine cessione nõ agit. *v.l.17. ʒ.eo. l.11. Cod.eod.adde l.36.ʒ eod.*
o *l. 6. §. 1. ʒ.de duobus reis.*
p Fideiussor in casum inopiæ acceptus nõ tenetur, nisi facta excussione rei, & heredis eius.
q legitima ætas quid,dixi *ad l.27.ʒ.de negotijs.*
r Vt hæres rei principalis discutiatur , fideiussor principalis rei petere potest. facit *l. 26.ʒ.eod. Nouell. 4.c.2.*
s etiã citra denuntiationem. *l.62.ʒ.eod.*
t Omnis actio vacare debet temeritate. *Cicer.1. off.* Nihil est temeritate turpius. Idem *de natura:* Nihil à grauitate sapientis temeritate disiũctius. *4.Academ.l.6.ʒ.de diuortijs.l.63.ʒ.de reg.iur.* u Qui se in casum inopiæ debitoris obligauit,temerè conuenitur,aut reo aut eius heredibus non discussis.
x atque ita post sententiam.vide Accursium *in l.1. Cod.de iuris & facti ignor.*
y Mandator,in correos mandandi,actiones sibi cedi postulare potest.
z ¶Si nummos credidi, nõ possum fideiussorem accipere qui pro his triticũ dare spondeat,*Harmenop.3.tit.6.in fi.*Pro reo in pecunia obligato,non potest fideiussor obligari in tritico.*Bald.*Hinc colligere possumus,Iniquè facere qui,pecunia rusticis credita,triticum ab eis stipulantur.
a *38.ʒ.eod.*& duriorem.*l.8.§.7.l.34.ʒ.eod.adde l.8.ʒ.de eo quod certo.l.4.ʒ. de compensation.* b aliud in constituto.*l.1.§.5.ʒ.de pecunia constituta.*
c sensus est,Merces quidem pecunia numerata:pecuniam,mercibus ęstimari nec posse,nec debere.*Harmen.ibid.*
d Æstimatio pecuniæ certa est.*l.3.ʒ.de in litem:*tritici,est incerta.*l.94.ʒ. de verb.oblig.* Certæ rei principalis debitor esse non potest: Incertæ verò, fideiussor.
e Pecunia merces æstimantur:at non mercibus ipsa pecunia.
f Diuersarum stipulationum fideiussores,non sunt confideiussores,Confideiussores sunt,qui ad eiusdem pecuniæ promissionem accedũt.Cõfideiussorem res facit, non persona. denique confideiussores sunt ,qui vnius ac eiusdẽ summæ apud eundem eodẽ tempore fideiusserunt. g *l.24.supra locat.* h Fideiussor pecuniam promittere potest,reo principali factum promittente, i .i.accepisti fideiussorem ad interesse,etiam sic reus hîc obligatur ad factum,fideiussor ad interesse.
k vt efficeretur.*Hal.* l accepisti.*Vulgat.Hal.* m *vt l.13.§.10.supra locati.*
n sensus est,Contractum quem quis non sequitur,nihil operari.*facit l.7.C.eod.*
o Illud,*i.est*, est obscurum. Quæro igitur quid his verbis Iurisconsultus innuat? sensus est, Qui à fideiussore stipulatus est interesse,quo casu alio conductore operis faciendi vti per morã promissoris cogetur,interesse petere nõ poterit, si secundo conductore morã quoque faciẽte ipsemet opus fecit.Nam & si locatum hîc opus esse constet secũdo alicui conductori, quia tamen ignaro & moroso locatũ est, magis postea,quàm alteri locatũ opus dicitur. Fideiussor autem tenebatur eo casu, quo opus faciẽdum verè locatum fuisset. stipulator ipse opus faciens , alteri verè nõ locauit : nã inter locatorẽ & conductorem differentiam esse oportet.

Si reus pecuniam fideiussor aliam quantitatem promittat.

42. *Iauolenus* lib.10.Epistolarum.

SI ita fideiussorem accepero *Quod ego decem credidi,de ea pecunia mille modios tritici [z] fide tua esse iubes?* non obligatur fideiussor : quia in aliam [a] rem , quàm quæ credita est,fideiussor [b] obligari non potest.quia non [c] vt æstimatio[d] rerum,quę mercis numero habentur,in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce [e] æstimanda est.

De fideiussoribus diuersar.stipulationum.

43. *Pomponius* libro 7.ex varijs lectionibus.

SI à Titio stipulatus,fideiussorem te acceperim: deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus,alium fideiussorem accipiam : confideiussores non erunt : quia diuersarum [f] stipulationum fideiussores sunt.

De eo qui pro operis redemptore fideiussit.

44. *Iauolenus* lib.11.Epistolarum.

STipulatus es , opus arbitratu [g] tuo ante certam diem fieri. quod si [h] effectum non esset : quanti [i], vt efficiatur [k],opus locasses,tanti fideiussores cœpisti [l]. &, quia opus effectum non erat:alij locasti [m];&,cùm posterior conductor satis non daret,ipse opus fecisti. quæro,an fideiussor teneatur.respondit: Secundum ea verba stipulationis, quæ à te proposita sunt , fideiussores non tenentur. non [n] enim id fecisti, quod in stipulatione conuenerat:id est [o], opus alij non locasti,tametsi postea locasti. ea enim locatio,quam secutus es,perinde est, ac si interposita nõ esset, etsi statim tu opus facere cœpisses.

De fideiussore condemnato.

45. *Scæuola* lib.6.Digestorum.

FIdeiussor pro [p] venditore fundorum duorum, altero euicto conuentus ab emptore,condemnatus est[q] certam quantitatem. quæsitum est,an cum herede venditoris ante [r] diem,quo iudicatum facere compelleretur,agere possit.respondit:agere quidem posse:sed ex iusta causa ad officium iudicis pertinere, quo fideiussor aut defendatur,aut liberaretur.

Si contractus principalis non valeat.

46. *Iauolenus* lib.10.ex Posterioribus Labeonis.

CVm lex venditionibus [s] occurrere voluerit , fideiussor quoque [t] liberatur [u]: eo magis,quòd per eiusmodi actionem ad reum peruenitur.

De deportatione. 1. Si filiusfamil.stipuletur,& emancipatus credat.

47. *Papinianus* lib.9.Quæstionum.

SI debitori deportatio irrogata est:non posse pro eo fideiussorem accipi, scribit Iulianus : quasi tota obligatio contra eum extincta [x] sit.

1 ¶Si filius in causa peculiari ita fideiussorem acceperit,*Quantam [y] pecuniam credidero,fide tua esse iubes?*& emancipatus credat: patri quidem,si non est reus obligatus, nõ tenebitur: filio verò humanitatis [z] intuitu, obnoxius esse debet.

De muliere. 1. De minore.

48. *Idem* libro 10.Quæstionum.

SI Titius & Seia[a] pro Mæuio fideiusserint,subducta muliere dabimus in solidum [b] aduersus Titium actionẽ: cùm scire potuerit,aut ignorare nõ debuerit,mulierem [c] frustra intercedere.

1 ¶ Huic similis & illa quæstio videri potest: ob ætatem si restituatur in integrum vnus fideiussor,an alter onus obligationis integrum excipere debeat. sed ita demum alteri totum irrogandũ est, si postea [d] minor inter-

p Fideiussor pro venditore condemnatus antequã soluatur , agere põt vt vel liberetur vel indemnis seruetur.
q est in certã. *Vulgat.Hal.*
r Rerum duarum fideiussor, si vna euicta est,eiúsque nomine condemnatus est,aduersus reum principalẽ eiúsve hæredẽ agere põt, vel vt defendatur (fortè in iudicio appellationis aut potius intra quadrimestre tempus datum iudicatis) vel vt liberetur.vtvt sit, fideiussor ante diem , iusta de causa, aduersus reum agere põt vt liberetur. *l. 38, in fin. supra mandati. l.10.C. mandati.*
s de donationib. *puta* , inter coniuges constante matrimonio.*l.1.supra de donat. inter virum.*
t Nota argumentum à venditione ad fideiussionẽ.Prohibitus vẽdere, in fraudẽ venditionis per fideiussorem obligari nõ põt.
u Cur ita? *v.l.16.supra eod.* x Deportatus creditoribus obligari desinit.ideóq;, deportatus pro debito deportationem antecedente, fideiussorem inutiliter dare intelligitur:cùm eo casu fideiussor obligationi extinctæ accedat.*l.14.in fi.ʒ.de nouationib.* y *l.132.in fi.supra de verbor.oblig.*
z *v.l.78.supra de verbor.obligat.* a .i.mulier.
b *3.Harmenop.6.*
c mulier frustra pro alio intercedit.*supra ad Sc.Velleian.*
d si sponte minor,&c. Conanus.*lib.6.comment.iuris ciuilis*,vbi *sponte*,opponit *dolo*, *de quo.ʒ.*reprehensus à Cuiacio *10.obs.23.*& optimo iure,cùm ita legatur. *7. Eclog.ex lib.26.tit.1.c.44.* [illegible] sensus est, Si simul cum minore intercessero, & is restitutus fuerit , tum demum mihi totum onus irrogandum est , si primo loco interuenerim : nisi & dolo creditoris in fideiussorẽ minor assumptus est.*3.Harmenop.6.* Dic apertiùs Si,antequam [illegible] minor fideiuberet pro Titio apud Mæuium fideiussera pro eodem Titio, in solidum Mæuio teneor:quia minorem teneri ex ea fideiussione iniquum est , cùm eius ætas fragilis & exposita captionibus, restitutionem mereatur. Hæc est ratio Iurisconsulti. adde & aliam inferiorem,Quia fideiussio mea ante minoris fideiussionem [illegible] eam ab inutili [illegible] est iniquum. Quod si [illegible] cum minore [illegible] *obs.23.* putat pro parte me teneri. de quo alibi dicam [illegible] perplexa eius rei definitio.

a quia ætas minoris fragilis id meretur. *l.1.§.de minorib.* b ſimul ſc.cum alio maiore 25.annis. c nota argumentum à fideiuſſione ad nouationem. d maiorem. e Facta nouatione cum minore,eóque circumuento,minor reſtituitur. *l.27.§.3.§.de minor.* quod cum euenit, datur creditoribus aduerſus veteré debitorem actio, *l.48.l.vlt.§.de minorib.l.vn.C.de reputationib.* idque minimè eſt iniquum.legitur reſtituto minore aduerſus fideiuſſioné, qui eum præceſſit fideiuſſor, à creditore in ſolidũ poterit conueniri.nam quę ratio eſt actionis reſtituendæ creditori aduerſus veteré debitorem,reſtituto minore,eadem militat in actione eidem creditori reſtituenda aduerſus veterem fideiuſſorem, minore reſtituto: nam & eum ſcimus in iure loco rei haberi. *l.27.in fi.§.eod.* Et ita hanc legem interpretor difficilé,ſpinoſam, ac inuolutam plus ſatis.

ceſſit,propter [a] incertum ætatis ac reſtitutionis. Quòd ſi dolo creditoris inductus ſit minor, vt fideiubeat [b]: non [c] magis creditori ſuccurrendum erit aduerſus confideiuſſorem [d], quàm ſi facta nouatione [e] circumuento minore deſideraret in veterem debitorem, vtilem actionem ſibi dare.

De doli exceptione. 1. De pluribus fideiuſſoribus & pluribus heredibus fideiuſſorum, & condictione indebiti. 2. De eo quod certo loco dari debet.

49. *Idem* lib.27.Quæſtionum.

SI teſtamento liberatum debitorem heres omittat, fideiuſſorem [f] autem eius conueniat: proderit exceptio doli mali fideiuſſori propter improbitatem [g] heredis,quę prodeſſe reo debuerat,ſi conueniretur.

1 ¶ Ex duobus fideiuſſoris herèdibus ſi per errorem [h] alter ſolidum exſoluat: quidam putant,habere eum condictioné,& ideo manere obligatum coheredem. ceſſante quoque cõdictione durare obligationem coheredis probant [i].propterea quòd creditor:qui,dum ſe putat obligatum,partem ei,qui totum dedit,exſoluerit: nullam habebit condictionem. Quòd ſi duo fideiuſſores accepti fuerint(verbi gratia) in viginti,& alter ex duobus heredibus alterius fideiuſſoris totum creditori exſoluerit: habebit quidem decem,quæ ipſo iure non debuit,condictionem. an autem & alia quinque milia repetere poſſit,ſi fideiuſſor alter ſoluendo eſt,vidédum eſt. ab initio enim heres [k] fideiuſſoris ſiue heredes, vt ipſe fideiuſſ. audiendi ſunt: vt ſcilicet pro parte ſinguli, fideiuſſores qui ſunt, conueniantur. Seuerior [l] & vtilior eſt in vtroque caſu illa ſententia, ſolutionem non indebitæ quantitatis non debere reuocari. quod etiam epiſtola Diui Pij [m] ſignificatur in perſona fideiuſſoris,qui totum exſoluerat.

2 ¶ Quæſitum eſt:an fideiuſſor, qui Capuæ pecuniam ſe daturum,Romæ promiſit:ſi [n] reus promittendi Capuæ eſſet,ſtatim conueniri [o] poſſit.dixi,non [p] magis fideiuſſorem confeſtim teneri, quàm ſi ipſe Capuæ ſpopondiſſet, cùm reus adhuc Capuam peruenire non potuiſſet. nec ad rem pertinere:quòd hoc [q] latere nemo dubitet,nondum fideiuſſorem teneri:quia nec ipſe reus promittendi teneretur. nam è contrario quoque: ſi quis reſponderit,quoniam debitor Capuæ ſit, fideiuſſorem confeſtim teneri, non habita ratione taciti [r] proprij temporis: euenturum, vt eo caſu fideiuſſor conueniatur, quo debitor ipſe,ſi Romæ fuiſſet, non conueniretur. itaque nobis placet, fideiuſſoriam obligationem conditionem taciti [ſ] temporis ex vtriuſque perſona recuperare, tam rei promittendi, quàm ipſius fideiuſſoris. quoniam aliud reſpondentibus, contra iuris formam [t] in duriorem cõditionem acceptus intelligetur.

Si creditor & fideiuſſor ſucceſſerint debitori.

50. *Idem* lib.37.Quæſtionum.

DEbitori creditor pro parte heres extitit, accepto coherede fideiuſſore. quod ad ipſius quidem portioné attinet:obligatio ratione cõfuſionis [u] intercidit,aut(quod eſt verius) ſolutionis [x] poteſtate:ſed pro parte coheredis [y], obligatio ſalua eſt,non fideiuſſoria,ſed hereditaria: quoniam maior tollit minorem.

De beneficio diuiſionis. 3. De pignore. 4. De beneficio diuiſionis.

51. *Idem* lib.3.Reſponſorum.

INter eos fideiuſſores actio diuidenda [z] eſt, qui ſolidum & partes viriles [a] fide ſua eſſe iuſſerunt: Diuerſum erit verbis ita conceptis, *Solidum aut partem virilem fide tua eſſe iubes?* tunc enim ab initio non niſi viriles partes ſingulos debere conueniet.

1 ¶ Fideiuſſor: qui partem pecuniæ ſuo [b] nomine, vel rei promittendi ſoluit:quo minùs,reſidui diuiſione facta, portionis iudicium accipiat, recuſare non debet. eam enim quantitatem inter eos,qui ſoluendo ſunt,diuidi conuenit.quam litis [c] tempore ſinguli debent.ſed humanius [d] eſt,& ſi alter ſoluendo ſit litis conteſtationis tempore,per exceptionem ei,qui ſoluit,ſuccurri.

2 ¶ Duo rei promittendi ſeparatim [e] fideiuſſores derũt. inuitus creditor inter omnes fideiuſſores actiones diuidere nõ cogitur: ſed inter eos dumtaxat, qui pro ſingulis interuenerunt. planè ſi velit actionem ſuam inter omnes diuidere,non erit prohibendus [f]:non magis quàm ſi duos reos pro partibus conueniret.

3 ¶ Creditor pignus diſtrahere non [g] cogitur, ſi fideiuſſorem ſimpliciter acceptum,omiſſo pignore,velit conuenire.

f Liberato principali,eius fideiuſſor conueniri non poteſt. *adde l. 19. §. de except.l.11. C. de except.*
g Improbus eſt heres, qui fideiuſſorem conuenit, reo principali liberato.
h In eo eſt error:quia per legem 12. tabularum obligatio erat diuiſa inter heredes æqualiter.
i probatur. *Vulgat.*
k *l.27.§.3.§.eod.*
l ſed verior. *Vulgat.Hal.*
m Diui Herennij. *Vulgat.*
n Vtcunq; reus principalis ſit in loco ſolutionis fideiuſſori conceſſo,non ideo tamen ex rei præſentia fideiuſſoris mora contrahitur.
o *v. l. 43. §. de iudicijs.*
p ſenſus eſt,Sicuti fideiuſſor qui Capuę dare promiſit, anteà ibi conueniri non põt, quàm reus potuerit Capuam peruenire: ne alioquin duriùs obligetur quàm reus:Ita qui Capuæ dare promiſit, anteà ibi cõuenietur inutiliter, quàm ipſe idem Capuam peruenire poſſit.
q *vide l. 118. §. de verborum obligation.*
r *de quo.§.eod.*
ſ *l.137.§.de verbor.obligat.*
t *de qua in l. 8. §.7.§.eod.*
u Confuſione, debiti petitio extinguitur. *l.5. in fi. Cod. de hæredit.act.*
x Creditor debitori ſuccedens ſibi ſoluere videtur.
y Creditor heres debitoris aduerſus ſuum fideiuſſorem, eiuſdem debitoris hæredem, agere poteſt, non tanquam fideiuſſorem ſed hæredem. *vt l.1.C.de act.hæred.*
z *l. 2.in fin.§.rem pupilli.* a *l.6.§.de fideiuſſoribus tutor.* b ſuæ nomine.
c litis conteſtatæ. *Vulg.* d In beneficio diuiſionis,cõſideratur ex ęquitate pecunia iam ſoluta. In tutoribus, tempus depoſiti officij appenditur. *l.3. Cod.de probat.*

e *v.l.40.§.eod.* ſenſus eſt, Qui ſeparatim pro reis debendi fideiuſſerunt, ſunt quidem fideiuſſores,ſed non habent inter ſe beneficium diuiſionis & Epiſtolę D.Hadriani inuito creditore. f *l.11.§.de duobus reis.* g *l.1.l.7. Cod.eo.l.6.§.de pign.l.56. ſupra mandati.* h Inopia confideiuſſoris poſt litem conteſtatam ſuperueniens, confideiuſſorem non grauat. i *vt l.vlt.C.de reſtit.in integ.*

4 ¶ Cùm,inter fideiuſſores actione diuiſa,quidã poſt [h] litem conteſtatam ſoluendo eſſe deſierunt:ea res ad onus eius, qui ſoluendo eſt, non pertinet. nec auxilio defendetur ætatis actor. non enim deceptus videtur, iure [i] communi vſus.

5 ¶ Bonis damnati fideiuſſoris fiſco vindicatis,inter fideiuſſores actio poſtea ſi diuidi cœperit: vt hæredis [k] ita [l] fiſci rationem haberi oportet.

De pignore. 1. De beneficio diuiſionis. 2. De fideiuſſore coloni. 3. De pluribus mand.

52. *Idem* lib.11.Reſponſorum.

AMiſſi ruina pignoris damnum [m] tam fideiuſſoris,quã rei promittendi periculum ſpectat. nec ad rem pertinebit, fideiuſſor ita ſit acceptus, *Quanto* [n] *minus ex pretio pignoris diſtracti ſeruari potuerit.* iſtis enim verbis etiam totum contineri,conuenit.

1 ¶ Inter fideiuſſores actione diuiſa, condemnatus ſi deſierit eſſe ſoluendo: fraus vel ſegnitia [o] tutoribus, qui iudicatum perſequi potuerunt, damnum dabit. quod ſi diuiſam actionem inter eos,qui non erant ſoluendo,conteſtabit: pupilli nomine reſtitutionis auxilium implorabitur.

2 ¶ Fideiuſsores à colonis datos,etiam [p] ob pecuniam dotis [q] prædiorum teneri conuenit: cùm ea quoque ſpecies,locationis vinculum ad ſe trahat. Nec mutat,confeſtim,an interiecto tempore fidem ſuam adſtrinxerunt.

3 ¶ Plures [r] eiuſdem pecuniæ credendæ mandatores, ſi vnus iudicio eligatur †, abſolutione quoque ſecuta nõ liberantur:ſed [ſ] omnes liberantur pecunia ſoluta [t].

De capitali accuſatione.

53. *Idem* lib.15.Reſponſorum.

CApitis [u] poſtulati fideiuſsores, ex contractu citra vllam præſcriptionem à creditore, qui reum poſtulauit [x],rectè conueniuntur.

De pignore.

54. *Paulus* lib.3.Quæſtionum.

SI in pignore contrahendo deceptus [y] ſit creditor, qui fideiuſsorem pro mutuo accepit,agit cõtraria pigneratitia actione. in quam actionem veniet, quod intereſt creditoris. ſed ea actio fideiuſsorem onerarem non poterit: non enim pro pignore [z], ſed pro pecunia mutua fidem ſuam obliget [a].

De ſtipulatione quantam pecuniam illi quandoque credidero.

55. *Idem* lib.11.Quæſtionum.

SI ita ſtipulatus à Seio fuero, *Quantã pecuniam Titio quandoque credidero,dare ſpõdes?* & fideiuſsores accepero,deinde Titio ſæpiùs credidero:nempe Seius in omnes ſummas obligatus eſt, & per hoc fideiuſsores quoque. & [b] id, quod ex bonis eius ſeruari poteſt, omnibus [c] æquo iure proficere debet.

De operis. 1. De patre, & filio; domino & ſeruo. 2. De nummis alienis creditis. 3. De furti actione, De lege aquilia. De actione popular.

56. *Idem* lib.15.Quæſtionum.

SI quis pro [d] eo,qui libertus non eſset,& operas præſtaturum ſe iuraſset [e] fideiuſsor erit: non tenebitur.

1 ¶ Item ſi filius à patre, vel ſeruus à domino ſtipuletur: nec fideiuſsor acceptus tenetur: quia non poteſt pro eodem [f],& eidem eſſe obligatus. Ex diuerſo ergo patre à filio, vel domino à ſeruo ſtipulato, fideiuſsor acceptus tenetur.

2 ¶ Si nummos alienos, quaſi tuos, mutuos dederis ſine [g] ſtipulatione: nec fideiuſsorem teneri [h], Pomponius ait. Quid ergo, ſi conſumptis [i] nummis naſcatur condictio [k]? puto, fideiuſsorem obligatum fore. in omnem enim cauſam [l] acceptus videtur, quæ ex ea numeratione naſci poteſt.

3 ¶ Pro furti [m] actione fideiuſsor accipi poteſt. Item pro eo, qui in legem Aquiliam commiſit. Diuerſa cauſa eſt popularium actionum [n].

Fideiuſſorem antequam reus debeat non conueniri.

57. *Scæuola* lib.18.Quæſtionum.

FIdeiuſsor, antequam reus debeat, conueniri non poteſt [o].

k Vt hæredi fideiuſſoris competit beneficiũ diuiſionis. *l. 27. §.3. §. eod.* ita & fiſco, cui bona fideiuſſoris adquiſita. eſt enim eo caſu ſucceſſoris loco. *l. 2.C.ad leg.Iul.de vi.*
l fiſcus ſuccedens fideiuſſori cõdemnato, habet beneficium diuiſionis.
m *l.9. C.de pignorat.*
n *l.17.C.eod.*
o *l.2. C.arbitr. tutelæ.*
p Simpliciter fideiubés videtur fideiuſſiſſe pro principali & acceſſorio.
q Dos prædiorum quid ſit. *v. l.2.l.20. §.1. §. de inſtructo.*
r *26.ſynopſis Baſilic.1.c.27.§.4.*
† hoc hodie immutatum. *v. Nouell.4.c.1.*
ſ hinc collige, Plus eſſe ſolui pecuniam à fideiuſſore, quã ſi is à iudice abſoluatur. *adde l.23. in fi.l.28. C.e.l.2. §.3. §. de verb.oblig.*
t *l.15.in fi.C.e.*
u *l.1.l.20.C.eod.*
x poſtulauerit. *Vulg.* poſtulauerat. *Hal.*
y *l 9.l. 36.§. de pignorat.*
z §.i.Fideiuſſor non tenetur de fraude à reo in pignore adhibita, quoties eius nomine non fideiuſſit.
a obligat. *Hal.* obligauit. *Vulg.*
b & in id. *Hal.* *adde l.13. in fi.§. eod.*
c An fideiuſſoribus, vt volunt Latini & Græci interpretes? An omnibus ſummis? vt vult Cui. *11.obſ.33.*
d *l.10.§.eod.*
e Iuramétum non eſt modus inducendę obligationis iure ciuili, *vt hîc:* Iure Canonico, aliud: *c.debitores. c.cũ cõtingat. de iureiur.* facit. *c. quãuis de pactis. 6.* vnde notant, donationé inter cóiuges cõſtante etiã matrimonio factã valere, ſi iurata ſit: dixi *ad l.1.§. de donat.inter virum & vxorem.*
f *l.17.§.eod.*
g aliud ſi ſtipulatio interceſſit. *l.2.C.ſi cert.*
h Cur ita? colliges ex *l.32.§. de admin.tut.*
i Conſumptionem mutuum de ea re aliena factum confirmatur. *adde l.12.in fi.§.de reb.cred.l.78. §.de ſolution.*
k *vt in l.13.§.de reb.cred.*
l *d.l.32.in totum.l.vlt.in prin.§.quod legat.* m *l.8.§.5.§.eod.l.70.in fi.§.eod.*
n in quibus ſcil.nullus cenſetur creditor ante litem conteſtatam.
o poteſt tamen adhiberi futuræ obligationi. *l.6.in fi.§.eod.*

a Qui pro colono fideiubet, pro pensionibus vniuersis tenetur. est enim vna tantum stipulatio. *7. Eclog. c. 57. adde l. 86. ff. de verb. oblig.*
b Perpetuato principali, perpetuatur accessorium. *l. 91. §. 4. in fi. ff. de verb. oblig.*
c *l. 24. §. 1. ff. de usur.* d Imò, emptoris loco, *l. 5. in fi. ff. de distract. pignor.*
e Fideiussori pignora reddi debet non vendi. ideóque eorum fructus sortem extenuant. *l. 10. §. 9. ff. mandati.*

De fideiussore coloni. 1. *Si facto rei perpetuetur obligatio.*

58. *Paulus* 'lib. 27. Quaestionum.'

SI à colono stipulatus, fideiussorem accepi: vna [a] stipulatio est plurium pensionum: & ideo in vniuersis pensionibus fideiussor tenetur.

1 ¶ Cùm facto suo reus principalis obligationem perpetuat [b], etiam fideiussoris durat obligatio: veluti si moram [c] fecit in Sticho soluendo, & is decessit.

De pignore.

59. *Idem* 'lib. 4. Responsorum.'

PAulus respōdit, fideiussorem, in quem pignora à confideiussoribus data translata sunt, non [d] emptoris loco substitutū videri, sed eius, qui pignora accepit. & ideo rationem [e] fructuum & vsurarum haberi oportere.

De reo liberato.

60. *Scaevola* 'libro 1 Responsorum.'

VBicunque reus ita liberatur à creditore, vt natura debitum maneat: teneri fideiussorem, respondit. cùm verò genere nouationis [f] transeat obligatio: fideiussorem aut iure, aut exceptione liberandum.

De tacita repetitione eius, quod in principali contractu conuenit.

61. *Paulus* 'lib. 15. Responsorum.'

SI (vt proponitur) cùm pecunia mutua daretur, ita conuenit, vt in Italia solueretur: intelligendum, mandatorem quoque simili [g] modo contraxisse.

De pignore.

62. *Scaevola* 'libro 5. Responsorum.'

SI fideiussor creditori denuntiauerit [h], vt debitorem [i] ad soluendam pecuniam compelleret, vel pignus distraheret, isque cessauerit [k]: an possit eum fideiussor doli mali exceptione summouere? respondit, non posse [l].

63. *Idem* 'lib. 6. Responsorum.

INter creditricem [m] & debitorem pactum intercesserat: vt, si centum, quae mutua dederit, vbi primùm [n] petita fuissent, non soluerētur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere, &, si quo minoris venissent, quodq; sortis vel vsurarū nomine deberetur, id creditrici redderetur. & fideiussor acceptus est. quaesitum est, an fideiussor in vniuersam summam obligari potuerit. respondit, secundum ea, quae proponerentur, teneri fideiussorem in [o] id, quòd minùs ex pignoribus venditis redactum esset.

De *fideiussore minoris.*

64. *Hermogenianus* 'libro 2. Iuris Epitomarum.'

FIdeiussor, qui minori vigintiquinque annis pecuniam obtulit, & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam [p] deposuit, confestim experiri mandati poterit.

De *promissione facti alieni.*

65. *Idem* 'lib. 6. Iuris Epitomarum.'

SIcut reus principalis non aliàs, quàm si de sua persona promittat, obligatur: ita fideiussores non aliàs tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant. nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum [q] inutiliter [r] promittitur.

De *seruo fideiussore.*

66. *Paulus* 'lib. 1. ad Neratium.'

SI seruus alienus pro Titio fideiussit, & soluit: liberatur Titius, si dominus mandati cōtra eum agere instituit. nam qui mandati agit, ratam habere solutionē videtur [s].

De *fideiussore iniuria iudicis condemnato.*

67. *Idem* 'lib. 3. ad Neratium.'

EXceptione, quę tibi prodesse debebat, vsus, iniuria [t] iudicis damnatus es. nihil [u] tibi praestabitur iure mandati: quia iniuriam [x], quae tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, aequius est. 'scilicet [y] si culpa tua iniustae damnationis causam praebuisti.'

De *fideiussoribus magistratuum.* 1. *De fideiussore publicani.* 2. *De transactione.*

68. *Idem* 'lib. 3. Decretorum.'

FIdeiussores [z] magistratuum [a] in poenam [b] vel multam, quam non spopondissent, non debere conueniri, decreuit.

1 ¶ Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus, & alij fideiusserant. bona

f *l. 4. C. eod. 7. Eclog. 72.*
g Ex persona rei mandator forum sortitur. *adde l. 3. ff. de rebus auth. iud.*
h *7. Eclog. 59.*
i forte non idoneum.
k *l. 41. ff. eod.*
l quia non potest creditor artari ad agendū, antequam velit agere, sed tamē Bartolus putat hanc legē corrigi Nou. 4. quia hodie dari pōt actio quoties reus nō est idoneus.
m creditorem *Vulgat. Hal.*
n Valet pactū quòd ad vnam simplicem denunciationem creditoris, debitore nō soluente possint distrahi pignora. *Bal.*
o *l. 7. C. eod.*
p *l. 7. § 2. ff. de minorib. l. 50. §. 1. ff. mandati.*
q *l. 38. ff. de oblig.*
r Imò, vtiliter alienum factū promittitur. *l. 5. ff. de duob. reis.*
s Qui in actu se fundat, ratificat actū. *Baldus adde l. 22. ff. ratam rem.*
t *l. 5. l. 21. l. 51. ff. de euictionib. l. 22. §. 4. ff. ratā rē. l. 10. in fi. C. māndati. l. 8. l. 15. C. de euictionib. adde l. 3. §. 1. ff. de pignorib. l. 50. §. 1. ff. de legat. 1. l. 27. §. 1. ff. de arbitr. l. 63. §. 2. ff. ad Trebell. l. 50. ff. de peculio.*
u Fideiussor damnatus iniuria iudicis, non habet regressū contra reū principalem. *Bald.*
x Aequius est iniuriam vni factā penes eum manere, quàm in alium transferri.
y hęc verba dispūgit Cuiac. 6. *ad Afr. fol. 101.* nam iniuria iudicis sufficit vel culpa: nec vtriusque cōcursus exigitur.
z v. Cuiac. *ad l. vn. Cod. de periculo eorū qui pro magistrat.*
a *l. vn. C. de periculo eorum qui pro magistr. l. 2. §. pen. l. 17. in fi. ff. ad municipalē. l. 3. in fi. ff. de peculio.*
b Fideiussor acceptus in sorte, non tenetur ad poenam. *Bald.*
c ¶ sub. tacitè. *l. aufertur. §. fiscus ff. de iure fisci. l. rescriptū. ff. de pactis.*
d Fideiussor non liberatur, etiā si creditor debitoris bona omnia occupa-

uerit. e & *malè* quidem in vsuras. Nam fideiubens pro sorte, non censetur fideiussisse pro vsuris etiam in contractu bonae fidei.
f Instrumenti tenor summa diligentia legendus est: vt sciri possit ad quam quisque summam teneatur. g Fideiussores nisi in omnem obligationem se adstrinxerint, vsurarum nomine non tenentur. *l. 10. C. eod. 7. Eclog. 14. ex lib. 26. cap. 65.* adde,

Romuli fiscus vt obligata [c] sibi occupauerat [d]: & conueniebat fideiussores tam in sortem, quàm in vsuras [e], qui deprecabātur. lecta [f] subscriptione fideiussionis: quoniam in sola centum annua se obligauerant, non [g] in omnem conductionem decreuit [h], fideiussores in vsuras non teneri: sed quidquid ex bonis fuisset redactum [i], priùs [k] in vsuras cedere, reliquū in sortem: & ita in [l] id, quod defuisset, fideiussores conueniendos, exemplo pignorum à creditore distractorum.

2 ¶ Non possunt conueniri fideiussores, liberato reo transactione [m].

De tutore dato eius filio cui ex fideiussoria causa erat obligatus.

69. *Tryphoninus* 'libro 9. Disputationum.'

TVtor datus eius filio, cui ex fideiussoria causa obligatus erat à [n], semetipso exigere debet. & quamuis tempore liberatus erit, tamen tutelae iudicio eo nomine tenebitur. item heres eius. quia cum eo ob tutelam, non ex fideiussione agitur. & quamuis nō quasi fideiussor, sed quasi tutor soluerit: etiam si tempore liberatus est, mandati actionem eum habere aduersus reum promittendi, dixi. haeret [o] enim in vtraq; causa adhuc illiùs debiti persecutio. nam eius solutione liberabit reum promittendi obligatione, in quam pro eo [p] fideiusserat. & non titulus [q] actionis, sed debiti causa respicienda [r] est. licèt enim is tutor, qui fideiussor apud pupillum pro [s] eo est obligatus, soluit, se auctore, pupillo, quia reo promittendi liberato, & ipse tutor idémque fideiussor liberabitur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen '&' si non pro se soluendi animo, sed pro Titio fecit, vt maximè eum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

De conditione, de fundo, & eius vsufructu. 3. *De fideiussore serui.* 4. *Vel furiosi, de maleficijs.*

70. *Gaius* 'lib. 1. de Verborum obligationibus.'

SI à reo sub conditione [t] fuero stipulatus, potero fideiussorem & in hanc & in aliam [u] conditionem obligare, si modò eas coniungam. nisi enim vtraque exstiterit, non tenebitur: cùm reus ex vna [x] conditione teneatur. quòd si eas disiungam, durior fit cōditio fideiussoris, nec [y] ob id obligatur. quippe siue communis vtriusque conditio extiterit, siue alterutra, videatur adprehendi: cùm reus non aliter teneatur, quàm si communis exstiterit. aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor: aut, quod magis est [z], tenebitur, si prius extiterit communis.

1 ¶ Sub diuersis quoque cōditionibus si fuerint interrogati: interest [a], vtra eorum [b] prior extiterit. si reo iniuncta, tenebitur etiam fideiussor, cùm conditio eius exstiterit: tanquam si statim ab initio reus purè, fideiussor sub conditione acceptus esset. ex diuerso autem, si fideiussoris conditio prior extiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio purè acceptus esset, reo sub conditione obligato.

2 ¶ Si reo in fundum obligato, fideiussor in vsumfructum [c] accipiatur: quaesitum est vtrum obligetur fideiussor, quasi in minus, an non obligetur, quasi in aliud nobis in eo videtur dubitatio esse [d], vsusfructus pars [e] rei sit [f], an proprium quiddam. sed cùm vsusfructus fundi ius est: inciuile est, fideiussorem ex sua promissione non teneri.

3 ¶ Adeo à [g] seruo potest fideiussor accipi, vt ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fideiussorem ab eo rectè accipiat. quem fideiussorem etiam ab eo ipso seruo interrogari, nihil impedit.

4 ¶ Si à furioso stipulatus fueris: non [h] posse te fideiussorem accipere, certum est: quia non solùm ipsa stipulatio nulla intercessit, sed ne negotium quidem vllum gestum intelligitur. Quòd si pro [i] furioso iure obligato [k] fideiussorem accepero, tenetur fideiussor [l].

5 ¶ Id, quod vulgò dictum est, maleficiorum [m] fideiussorem accipi nō posse, non sic intelligi debet, vt in poenam [n] furti is, cui furtum factum est, fideiussorem accipere non [o] possit: nam poenas [p] ob maleficia solui, magna ratio suadet: sed ita potiùs, vt qui cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare non possit: & qui alieno hortatu [q] ad furtum faciendum prouectus est, ne in furti poena ab eo, qui hortatus est, fideiussorē accipere possit, in quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari, quia scilicet in nullam rationem adhibetur fideiussor, cùm flagitiosae [r] rei societas coita nullam vim habet.

nisi hoc expressim cautum sit, vt nomine vsurarum teneren tur. *3. Harmenop. 6. adde l. vlt. ff. eo.* Cur ita? putat Baldus, quod fideiussor teneatur actione stricti iuris. *v. tamen d. l. 10.*
h decreuit imperator. *Vulgat.*
i Redactum ex venditione pignorū prius cōuertitur in vsuras debitas, qđ superest in sortem.
k Si quid debitor soluerit, prius in vsuras cedit. *Eclog. ibid.*
l *l. 13. l. 55. ff. eod. l. 45. §. 11. ff. de iure fisci.*
m facit. *l. 37. ff. eod. l. vlt. supra de pactis.*
n *l. 5. §. 4. l. 9. §. 1. ff. de administr. tutor. l. 10. supra de tutela & rationib.*
o inhaeret. *Vulgat. Hal.*
p pro reo. *Vulgat.*
q i. origo.
r Imò, iudicati titulus siue causa obligationis non inspicitur. *l. 3. §. 11. ff. de peculio.*
s pro reo. *Vulg.*
t sub cōditione. *Vulg. Hal.*
u Imò, in aliā nō potero. *l. 38. l. 42. ff. eod.*
x vna tantum. *Vulgat.*
y atque ob id. *Hal.*
z ita tenebitur. *Vulg. Hal.*
a *l. 16. §. 5. ff. eod.*
b earum. *Vulgat. Hal.*
c Reo obligato ad proprietatem, pōt pro vsufructu accipi fideiussor.
d an vsusfructus. *Vulgat.*
e *l. 4. ff. de vsufr.*
f Imò, nō est. *l. 66. §. 1. supra de legat. 2.*
g *l. 56. §. 1. ff. eod.*
h Imò, potest. *l. 25. supra eod.*
i pro reo furiosi. *Vulgat. Hal.*
k *l. 6. in fin. supra de verborum obligat.*
l *v. l. 25. ff. eod.*
m Fideiussor maleficij quo sesu dicatur accipi posse vel non posse.
n in poena. *Hal.*
o *l. 8. § 5. l. 50. in fi. supra eod.*
p *l. 27. §. 4. supra de pactis. l. 51. §. 2. supra ad l. Aquil. v. l. 14. C. de poenis.*
q adde *l. 20. in fi. ff. de his, qui notant. in fi.*
r *l. 57. ff. pro socio l. 35. §. 2. ff. de contr. empt. l. 1. §. 14. ff. de tutela & rationib.*

=§2 n°1=

a Vranius.*Vulgat.Hal.* b debiti fierent.*Vulgat.*debiti essent.*Hal.*
c id est,fideiussor. *Conā.6.comment.6.in prin.* d Ita fiscus hic successerat creditori & vni ex reis debendi: qua successione fiebat confusio debiti.
e Magna fit bonorum cōfusio,quotiens quis debitori simul & creditori succedit.
f *l.8.§.3.l.13.in fi.s.eod.l.23.l.28.C.eod.l.27.in fi.s.mandati.l.116.s. de verb.oblig.l.21.l.84.j. de solutionib.*

De confusione obligationis. 1. De pacto. 2. De eo qui fœneraturo mandauit pecuniam credere.

71. *Paulus* "libro quarto Quæstionum."

GRanius [a] Antoninus pro Iulio Pollione & Iulio Rufo pecuniam mutuam accipientibus,ita vt duo rei eiusdem debiti fuerint [b],apud Aurelium Palmam mandator [c] exstitit.Iulij bona ad fiscum venerunt.similiter [d] & creditori fiscus successerat. mandator allegabat, se liberatum iure confusionis: quia fiscus tam creditori [e],quàm debitori successerat. Et quidem,si vnus debitor fuisset,nō dubitabam, sicut fideiussorem, ita & mandatorem liberatum esse.quamuis enim iudicio conuento [f] principali debitore,mandator non liberetur: tamen, vbi successit creditor debitori,veluti solutionis iure sublata obligatione, etiam mādator liberatur:vel quia non [g] potest pro eodē apud eundem quis mandator esse. Sed cùm duo rei promittendi sint,& alteri heres extitit creditor: iusta dubitatio est,vtrùm alter quoque liberatus est,ac si soluta fuisset pecunia,an persona tantùm exempta, confusa obligatione. Et puto,aditione [h] hereditatis,confusione obligationis eximi personam. sed & accessiones [i] ex eius persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem [k] apud eundem obligati esse: vt quemadmodum incipere aliàs non possunt,ita nec remaneant.igitur alterum reum eiusdem pecuniæ non liberari: & per hoc nec fideiussorem,vel mandatorem eius.planè quia is mandati iudicio eligere potest vel creditorem: competituram ei exceptionem doli mali, si cœperit conueniri. cum altero autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socij [l] fuerunt, posse creditorem agere. quòd si creditor fideiussori heres fuerit,vel fideiussor [m] creditori: puto conuenire, confusione obligationis non liberari reum.

1 ¶ Si ponamus, vnum [n] ex reis promittendi pactum esse,ne à [o] se peteretur,deinde mandatorem soluisse:mandati iudicio conuenire potuit etiam eum, cum quo pactum est. non enim pactum creditoris tollit alienam actionem.

2 ¶ Placet mandatorem teneri. etiam si fœneraturo [p] creditori mandet pecuniam credere.

De acceptilatione.

72. *Gaius* "libro 3.de Verborum obligationibus."

SI fideiussori sub conditione obligato, si nauis ex Asia venerit,quem sub hoc modo accepi, vt vsque ad tempus vitæ suæ dumtaxat obligaretur, pendente conditione acceptū [q] latum fuerit, & is fideiussor,adhuc pendēte conditione, mortuus fuerit, confestim à reo petere possum: quia existens conditio neque obligationem in personam iam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare possit.

De cautione rem ratam haberi.

73. *Paulus* "libro 76.ad Edictum."

CVm procurator in rem agebat, cautionem dederat [r], ratam rem dominum habiturū. postea, victo eo,dominus reuersus, iterum [s] de eadem re agitabat: & cùm reus haberet possessionem, [et] noluit eam restituere: & ideo magno condemnatus est. in amplius fideiussores nō tenentur. hoc enim non debet imputari fideiussoribus, quod ille propter suam pœnam præstitit.

DE [u] NOVATIONIBVS [x], ET DElegationibus [y].

Tit. II.

Definitio atque etymologia nouationis. 1. Quæ obligatio nouari,& in quam transfundi possit.

1. *Vlpianus* "lib.46.ad Sabinum."

NOVATIO est prioris debiti in [z] aliam obligationem vel ciuilem vel naturalem trāsfusio [a] atque translatio. hoc est, cùm ex præcedenti causa ita noua cōstituatur [b], vt prior perimatur [c].Nouatio enim à nouo nomen accepit,& à noua obligatione [d].

1 ¶ Illud non interest,qualis [e] processit obligatio:vtrū naturalis, an ciuilis, an honoraria: & vtrum verbis,an re, an consensu. qualiscunque igitur obligatio sit, quæ præcessit, nouari verbis potest: dummodò sequens obligatio aut ciuiliter teneat,aut naturaliter [f]: vtputà si [g] pupillus [h] sine tutoris auctoritate promiserit [i].

g Mādator pro eodē apud eundem quis esse non potest. *vt.j.eod.*
h *l.95.§.2.j. de solutionib.*
i *l.43.j. de solutionib.*
k *l.56.§.1.s.eo.*
l vno ex reis debendi confusione obligationis liberato, alter in solidū obligatus manet: qui si pro fideiussore haberetur,in partem dumtaxat teneretur, itém que, si socius esset,*vt hîc.*
m *l.21.§.3.s.eodem.*
n *l.25.s. de pactis.*
o hoc pactum non est reale, *vt in l.21.in fi.s. de pactis.*
p fœnerator creditori. *Vulgat. Hal.* sed iis lectionib.omissis verius est hinc dubitationem oriri, An teneat, si Titio mādauero simpliciter vt pecuniam crederet, ceu mutuā daret,& is fœnerauerit. Longè enim est aliud actio mutui, & actio Kalendarij. Mutuum & fœnus sunt diuersa. vnde illud Comici, Si mutuū non potero,certum est sumam fœnore. *v.Cui.11.obs.37.*
q *l.13.§.7.j. de acceptilat.*
r *adde l.40.s. de procuratorib.*
s id enim potest *l.75.s.de procuratorib.*
t & nollet.*Hal.*
u *8.C.42.* περὶ μεταθέσεως ... χῆς *26. Eclog.4.* & apud Harmenopulum *3.tit.5.* extat caput περὶ μεταθέσεως χρέους. *adde §.3. Instit. quib.mod. soll.oblig.*De exceptione nouationis, vide Oldendorpium *c. 46.tractat.de exceptionibus.*
x *5.Paul.sent.8.* Quid sit nouatio *vide l.1.j. eodem.* Est autem iure ciuili inuenta si de eius origine inquires *2.synopsis Basil.1.c.14.*
y quid sit delegare. *v.l.11.j. eodem.*
z *l.vnica Cod. etiam ob chirographariam.* a μεταγωγὴ.*7.Eclog.6.ex lib.26. tit.4.c.1.* μετάθεσις.*3.Harmenop.5.* b constituitur.
c ¶ipso iure.*l.27.§.2.s.de pactis.*sic vertunt Græci ἐφ' ᾧ τὴν πρώτην ἀναιρεθῆναι.*Eclog.ibid.* ἀφανίζεται ἡ πρώτη ἐνοχὴ *Harmenop.ibid.*
d Vocabulum obligationis à Iurisconsulto hîc adiicitur illustrandæ huius etymologiæ gratia: vt in etymo testamenti vocabulum mentis additicium est παρονομασίᾳ quadam, quemadmodum etiam possessio dicitur, quasi pedum positio:& interdictum, inter duos dictum. Huius rei rationem adferre ex Conano *lib.9. c.1.* visum est aduersus Vallam & similes. quia vnius, inquit, verbi imagine totius rei informatio fieri non poterat, additum alterum est, quod ad proprietatem eius nominis,de quo ageretur,declarandam facere videbatur,*& post.*nec enim cuiusq; rei in aliam formam mutatio,dicitur in iure ciuili nouatio, sed cùm prioris obligationis in aliam fit transfusio. e *l.2.j.eod.Eclog.ibid.* f Ex æquitate & ratione naturali pupillus obligatur, promittendo pecuniam quam mutuam accepit & in rem suam cōuertit,& nouandi causa expromittēdo pro eo cui eandē summā debet: quia & rem suam auxit. Ita interpretatur Cui. *ad l.127.s. de verb. oblig.adde l.59.s. de obligationib.* Alij ad pupillū pubertati proximū hāc legē referūt. leges aūt *41.s. de condict. indebiti.& l.59.s. de obligat.* ad eum qui pubertati non sit proximus.

De re quæ obligatio nouari possit si hoc agatur,vel non vt obligatio nouetur.

2. *Idem* "lib.48.ad Sabinum."

OMnes [k] res transire in nouationem possunt. quodcunq; enim siue verbis contractum est,siue non verbis,nouari potest, & transire in verborum obligationem ex quacunq; obligatione. dum modò sciamus, nouationem [l] ita demum fieri. si [m] hoc agatur [n], vt nouetur obligatio.ceterum, si nō hoc agatur,duæ erunt obligationes.

De eo cui bonis interdictum est.

3. *Pomponius* "libro primo ad Sabinum."

CVi bonis interdictum est, nouare obligationē suam non potest, nisi meliorem [o] suam conditionem fecerit.

De vsufructu & cæteris personæ cohærentibus.

4. *Vlpianus* "libro 5.ad Sabinum."

SI vsusfructus debitorem meum delegauero tibi, non nouetur [p] obligatio mea:quamuis exceptione doli,vel in factum tutus debeat esse aduersus me is, qui delegatus fuerit. & non solum donec manet [q] eius vsusfructus, cui delegaui: sed etiam post interitum eius videbimus: quia etiam hoc incommodum sentit. si post mortem meam maneat ei [r] vsusfructus. & hæc eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personæ cohærenti.

De die.

5. *Idem* "libro 34.ad Sabinum."

IN diem obligatio nouari potest, & [s] priùs quàm dies aduenerit. Et generaliter constat, & stipulatione in diem facta nouationem contingere, sed non statim ex ea stipulatione agi posse, antequam [t] dies venerit.

De promissione quanto minus à debitore exigi poterit. 1. De mutuo & stipulatione.

6. *Idem* "libro 46.ad Sabinum."

SI ita fuero stipulatus, *Quanto minus à Titio debitore exegissem,tantum fideiubes?* non fit nouatio:quia [u] non hoc agitur,vt nouetur.

1 ¶ Cùm pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione,& ex continenti [x] fecit stipulationem:vnus cōtractus est.idem erit dicendum,& si antè stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit.

7. *Pomponius* "libro 24.ad Sabinum."

CVm enim,pecuniam [y] mutua data,stipulamur:non puto [z] obligationem numeratione nasci,& deinde eam stipulatione nouari. quia id agitur, vt sola stipulatio teneat.&magis implendæ stipulationis gratia numeratio intelligenda est fieri.

De purgatione moræ. 1. De legatis & fideicommissis. 1. De puritate,die,conditione. 2. Si obligatio nouans præcedat obligationem nouatam. 3. De stipulatione iudicatum solui. 4. De alternatione. 5. Si quis promittat quod alius debet,vel stipuletur quod alij debetur.

8. *Vlpianus* "lib.46.ad Sabinum."

SI Stichum dari stipulatus fuerim, &, cùm in moram [a] promissor esset, quò minùs daret, rursus eundem stipulatus fuero; desinit periculum ad promissorem pertinere,quasi mora [b] purgata.

1 ¶ Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta,& hoc actum, vt nouetur: fiet nouatio, si

g Imo ille naturaliter nō obligatur.*adde l.41.s. de condict. indebiti: l.59.s. de obligat.*
h potest tamē aduersus nouationē restitui.*v.l.48.in fin. supra de fideiuss.*
i ἐπερωτήσας.*Eclog.ibid.* id est, interrogat, stipulatur.
k *l.4.supra de transactionib.*
l Nouatio veteri iure fiebat, etsi nihil interueniebat. *l.obligationū ferè in fi.s.de obligat.* Nouo iure quoties noui aliquid interueniebat: qđ præsumebatur, *vt hîc:* nouissimo si hoc sit expressum.*l.vlt.C.eod.* Antonius tamē Faber *3. coniectur.3.* notat Nouationē iure digestorum quibusdam casibus non aliter fieri quàm si id specialiter sit expressum.
m *§.3.Inst.quib. mod.tollend.*dūmodo in transactione stipulatio interueniat. *27. Eclog.4.cap.8.* ὅτι ὁ πτῶς συμφωνίου τις.*3.Harmenop.5.*
n olim id verbis agi necesse erat:hodie, voluntate sola id exprimi potest. *l.vlt.C.eod.adde l.40.supra de rebus cred.*
o Prodigus, & interdictus bonis potest contrahere ad suā vtilitatē.ideòq; prodigi interdictio non extenditur ad casus prodigo vtiles. *l.6.supra de verborum obligat.*
p non nouatur.*Vulgat.Hal.*
q Imò,nō manet. nec enim potest vsusfructus extraneo cedi.*§.3.Instit. de vsufr.*

r maneat eius vsusfructus.*Vulgat.Hal.* s etiam prius.*Vulgat.* καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας μεταφέρεται.*26.Eclog.4.cap.5.adde l.8.§.1.j.eod.*
t *l.47.s.de verb.oblig.* u *l.8.§.2.j.eod.*
x Quando stipulatio numerationi coniungitur,siue numeratio præcedat,siue sequatur,vnus est contractus stipulationis.*adde l.7.j.eod.l.7.§.6.§.12.s.de pactis.l.40.s.de reb.cred.l.126.§.2.s.de verbor.obligat.*
y pecuniam mutuam datam.*Vulg.Hal.*
z Imò,putandum videtur.*l.6.s.de Sc.Macedon.* a in mora.*Vulgat.Hal.*
b Per nouationem quædam transfunduntur,vt obligatio:quædam non transfunduntur,vt mora.*Bald.*

quidem

a *l.5.ꝫ.eod.* b Legata ſub conditione relicta nouari poſſunt *l.4.in fi.ꝫ.de tranſactionib.ad.ue l.14.in fi.ꝫ.eod.*
c ſenſus eſt, Pura & in diem, purè & in diem nouari poſſunt. Conditionalia non poſſunt, niſi in euentũ conditionis. *Bald.* d Hodie mométo obligatio incipere & deſinere pôt, in eo ſimilis herbæ quàm Græci ἐφήμερον appellãt, cuius flos ſtatim dicidit, nec longiùs quàm vno aut altero die cõmoratur: cui decerptæ non longior vita quàm dies. v. Dioſcoridé & Pliniũ. aut potius animali quod ἐφήμερον etiã appellatur, quódque circa Hypanim fluuium, qui in Boſphorum influit, commoratur, quod eodé die, quo naſcitur, interit. vide Ariſtot.5.de natura animaliũ.
e Per ſtipulationes quæ reſpiciunt executioné iudiciorum, non fit nouatio. *Bald.*
f *adde l. 26.ꝫ.e.* Si debita à diuerſis alternatiuè promittuntur, non fit nouatio. & ſic alternatiua propter ſuã incertitudinem impedit nouationem.
g &, v. Antoniũ Fabrum *3.coniectur.5.*
h Dos ab extraneo, & poſtea ab vxore promiſſa non duplicatur, & vnica ſolutione tota obligatio ſoluitur. *Bald.*
i *l.20.ꝫ.eod. vide Paul. 5.ſent. 8.§. vn.*
k *vide l.1.§.pen. ꝫ.de exercitoria.*
l *l.25.ꝫ.eod.*
m *l.20.ꝫ.eod.*
n *l.23.ꝫ. de ſolutionib.*
o ſolutionem recuſare debitor poteſt, niſi recipiat apochã vt hîc *facit l.26. Cod. de liberali cauſa. l.3.§.3. C. de liberat. legata, l. vlt. Cod. de ſolut.*
p extitura. *Vulgat. Haloand.*
q *l.7. in fi.ꝫ. de verb.oblig.*
r *l.58.ꝫ.de verb. oblig.*
ſ & aliis de quibus vide hîc Accurſium.
t id eſt, plus: & ita quod plus eſt, aliud eſt.
u *l.10.l.11.ſupra de pactis.* Imò non poteſt. *l.16. l.25.ꝫ.eod. l.27. ꝫ. de pactis.* ſolue, Nouare poteſt, qui iure ſuo ſolutum recipit: non poteſt, qui nudum miniſteriũ præſtat. *l.122.§.1.ꝫ.de verbor.obligat.* id tamen fallit in tutore & procuratore habente mãdatum cum libera. *l.20.l.vlt.ꝫ.eod.vide Paul. 5.ſent.8.§ vnic.in fi.*

quidem purè vel in diem [a] fuerint relicta, ſtatim: ſi verò ſub conditione [b], non ſtatim, ſed vbi conditio extiterit. Nam & aliàs [c] qui in diem ſtipulatur, ſtatim nouat, ſi hoc actum eſt: cùm certum ſit, diem quandoq; venturum. atqui ſub conditione ſtipulatur, non ſtatim nouat, niſi conditio extiterit. 2 ¶ Si quis ita ſtipulatus à Seio ſit, *Quod à Titio ſtipulatus fuero. dare ſpondes?* an, ſi poſtea à Titio ſtipulatus ſim, fiat nouatio, ſolúſq; teneatur Seius? & ait Celſus, nouationem fieri: ſi modò id actum ſit, vt nouetur: id eſt, vt Seius debeat, quod Titius promiſit. nam eodé [d] tempore & impleri prioris ſtipulationis conditionem, & nouari ait. eóque iure vtimur.

3 ¶ Idem Celſus ait, *Iudicatum ſolui* [e] ſtipulatione actionem iudicati non nouari. meritò: quia hoc ſolùm agitur ea ſtipulatione, vt fideiuſſoribus cautum ſit, non vt ab obligatione iudicati diſcedatur. 4 ¶ Si decem, quæ mihi Titius debet [f], aut [g] decem, quæ Seius debet, à Tertio ſtipulatus fuero: putat Marcellus neutrum liberari: ſed Tertium eligere poſſe, pro quo decem ſoluere velit.

5 ¶ Si ab alio promiſſam ſibi dotem, maritus ab vxore [h], dotis nomine, ſtipulatus ſit: nón duplari dotem, ſed fieri nouationem placet, ſi hoc actum eſt. quid enim intereſt [i], ipſa, an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, ſi alius promittat: liberare [k] me poteſt, ſi nouationis cauſa hoc fiat. ſi autem non nouandi animo hoc interuenit: vterque quidem tenetur: ſed altero ſoluente, alter liberatur. non tamen ſi quis ſtipuletur, quod mihi debetur, aufert [l] mihi actionem, niſi ex voluntate [m] mea ſtipuletur. liberat autem me is, qui, quod debeo promittit, etiam ſi nolim [n].

De actione tutelæ. 1. De conditione neceſſaria. 2. De actu, & itinere, de vſufructu, & vſu.

9. *Idem* 'lib.47. ad Sabinum.'

SI pupillus ſine tutoris auctoritate rem ſaluam fore ſtipulatus: pubes factus, ratam ſtipulationé habuerit nouandi cauſa: tollitur tutelæ actio. ſi non habuerit ratum, licèt tutelę egiſſet, habet tamen adhuc ex ſtipulatu actionem: ſed iudex tutelæ non [o] aliter condemnare debet, quàm ſi ex ſtipulatione liberatio fieret.

1 ¶ Qui ſub conditione ſtipulatur, quæ omnimodo ex ſtatura [p] eſt, purè [q] videtur ſtipulari.

2 ¶ Qui actum ſtipulatur, deinde [r] iter: nihil agit. Item vſumfructum ſtipulatus, ſi vſum ſtipuletur, nihil agit. ſed qui iter ſtipulatus, actum poſtea ſtipuletur: aliud magis ſtipulatur. aliud [ſ] eſt enim iter, aliud actus.

An is, cui rectè ſoluitur nouare poßit.

10. *Paulus* 'lib.11. ad Sabinum.'

CVi [t] rectè ſoluitur, is etiam nouare poteſt [u], excepto eo, ſi mihi aut Titio ſtipulatus ſim. nam Titius [x] nouare non poteſt, licèt rectè ei ſoluitur.

Quid ſit delegare. Quibus modis delegatur.

11. *Vlpianus* 'lib.27. ad Edictum.'

DElegare [y] eſt, vice ſua alium reum dare creditori, vel cui iuſſerit. 1 ¶ Fit autem delegatio vel per ſtipulationem [z], vel per litis conteſtationem [a].

Si exceptione tutus delegetur.

12. *Paulus* 'lib.31. ad Edictum.'

SI quis delegauerit debitorem, qui [b] doli mali exceptione tueri ſe poſſe ſciebat: ſimilis videbitur ei, qui donat: quoniam remittere exceptionem videtur. ſed ſi per ignorãtiam promiſerit creditori: nulla quidem exceptione aduerſus creditorem vti poterit: quia ille ſuum [c] recepit: ſed is, qui delegauit, tenetur [d] cõdictione vel incerti, ſi non pecunia ſoluta eſſet: vel certi, ſi ſoluta eſſet. & ideo, cùm ipſe præſtiterit pecuniam, aget mandati iudicio.

De non debitore delegato.

13. *Vlpianus* 'lib.38. ad Edictum.'

SI non debitorem quaſi debitoré delegauero creditori meo: exceptio locum non habebit: ſed condictio [e] aduerſus eum, qui delegauit, competit.

De puritate & conditione.

14. *Idem* 'lib.7. Diſputationum.'

QVotiens [f] quod purè debetur, nouandi cauſa ſub conditione promittitur: non [g] ſtatim fit nouatio: ſed tũc demum, cùm conditio extiterit. Et ideo ſi fortè Stichus fuerit in obligatione, & pendente conditione deceſſerit [h]. nec nouatio continget: quia non ſubeſt res [i] eo tempore,

x *ſub.*adiectis.
y Delegatio, eſt m[illegible] creditoris. *v. Conan.6.c.8.* Imò, & debitoris & creditoris. *Cuiac.* hîc, ſicuti nouatio, debiti eſt mutatio. z *l.1.C.eod.* hodie etiam fit nudo conſenſu, *l.15.in fi.ꝫ.de reb.credit.*
a [illegible] *C.eod.* facit *l.*[illegible]*ꝫ.eod.l.23.ꝫ.de ſolutionib.* b Qui ſciens ſe tutum exceptione [illegible] videtur *Baldus.* c *l.44.ꝫ. de condict.indeb.*
d [illegible] *ꝫ.de [illegible]*
e [illegible] *quib.mod.toll.* c *d.ꝫ.5.* f *l.30.in fi.ꝫ.de pactis.§.3.verſ.quod*

g *l.72.§.1.ꝫ.de ſolutionib.* Imò ſtatim *l.56.in fi.ꝫ.de verb.obligat.* h *l.31.ꝫ.eod.*
i Vbi res non ſubeſt, ibi reus eſſe non poteſt. *l.38.in fi.ꝫ.de fideiuſſ.*
k ¶ *l.72.§.1.ꝫ.de ſolutionib.* Ceterùm nota hîc agi de mora facta ante ſtipulationem conditionalem. *v. Cuiac. ad l.56.§ 8.ꝫ.de verb.oblig.* l *adde l.8.§.1.ꝫ.eod.*
m *al.*ſecundam. n *l.47.ꝫ.de fideiuſſorib.* vide Rolandum à Valle *1.conſil.11. num.4.in fi. dixi ad l.3.C.de coll.*

quo cõditio impletur. Vnde Marcellus, etſi poſt moram [k] Stichus in conditionalem obligationem deductus ſit, purgari moram, nec in ſequentem deduci obligationé putat.

1 ¶ Sed ſi, quod ſub conditione debetur, purè quis nouandi cauſa ſtipuletur: nec tunc quidem ſtatim [l] nouat, licèt pura ſtipulatio aliquid egiſſe videatur: ſed tunc nouabit, cùm exſtiterit conditio. etenim exiſtens conditio primam ſtipulationem committit, commiſſámq; in ſecundam [m] transfert. Et ideo ſi fortè perſona promiſſoris, pendente cõditione, fuerit deportata [n]: Marcellus ſcribit, ne quidem exiſtente conditione vllã contingere nouationem [o]: quoniam nunc, cùm extiterit conditio, non eſt perſona, quæ obligetur.

De ſtipulatione pœnali.

15. *Iulianus* 'lib.13. Digeſtorum.'

SI creditor pœnam ſtipulatus fuerat [p], ſi ad diem pecunia ſoluta non eſſet: nouatione facta, non [q] committitur ſtipulatio.

De ſeruo.

16. *Florentinus* 'lib.8. Inſtitutionum.'

SEruus [r] nec peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini nouare poteſt: ſed adijcit potiùs obligationem, quàm priſtinam nouat.

Quibus modis delegatur.

17. *Vlpianus* 'lib.8. ad Edictum.'

DElegare ſcriptura, vel nutu [ſ], vbi fari non poteſt debitorem ſuum quis poteſt.

De pignoribus, hypothecis, vſuris.

18. *Paulus* 'lib.57. ad Edictum.'

NOuatione legitimè facta, liberantur hypothecæ & pignus [t]: vſuræ [u] non currunt.

Si exceptione tutus delegetur.

19. *Idem* 'lib.69. ad Edictum.'

DOli exceptio, quæ poterat deleganti opponi ceſſat [x] in perſona creditoris, cui quis delegatus eſt. Idémq; eſt & in ceteris ſimilibus exceptionibus. immo & in ea, quæ ex ſenatuſconſulto [y] filiofamilias datur. nam aduerſus creditorem. cui delegatus eſt ab eo, qui mutuam pecuniam contra ſenatuſconſultum dederat, non vtetur exceptione: quia nihil in ea promiſſione contra ſenatuſconſultum fit [z]: tanto magis, quòd hic nec ſolutum repetere poteſt. Diuerſum eſt in muliere, quæ contra ſenatuſconſultum promiſit: nam & in ſecunda [a] promiſſione interceſſio eſt. Idémque eſt in minore, qui circumſcriptus delegatur: quia ſi etiam nunc minor eſt, rurſum circumuenitur. diuerſum [b], ſi iam exceſſit ætatem viginti quinque annorum: quamuis adhuc poſſit reſtitui aduerſus priorem creditorem. Ideo autem denegantur exceptiones aduerſus ſecundum creditorem: quia in priuatis contractibus & pactionibus non facilè ſcire petitor poteſt: quid inter eum, qui delegatus eſt, & debitorem actum eſt: aut, etiam ſi ſciat, diſſimulare debet, ne curioſus [c] videatur. & ideo meritò denegandum eſt aduerſus eum exceptionem ex perſona debitoris.

Per quas perſonas fit nouatio. 1. De pupillo & tutore. De procuratore.

20. *Idem* 'lib.72. ad Edictum.'

NOuare poſſumus aut ipſi, ſi ſui iuris ſumus: aut per alios, qui voluntate [d] noſtra ſtipulantur [e].

1 ¶ Pupillus [f] ſine tutoris auctoritate non poteſt nouare. tutor [g] poteſt [h], ſi hoc pupillo expediat. item procurator omnium bonorum.

De eo, cui debitor iuſſus eſt ſoluere.

21. *Pomponius* 'lib.1. ex Plautio.'

SI debitorem meum iuſſero tibi ſoluere: non ſtatim tu etiam ſtipulando id nouare poſſis: quamuis debitor ſoluendo tibi liberaretur.

De ratihabitione nouationis.

22. *Paulus* 'lib 14. ad Plautium.'

SI quis, abſente me, à debitore meo ſtipulatus eſt nouandi animo, ego poſtea ratum [k] habuero: nouo obligationem.

An filius actionem patris nouet.

23. *Pomponius* 'lib.3. ex Plautio.'

FIlius patris actionem, ignorante [i] eo, nouare non poteſt.

o atque ita ẽ obligatio conditionalis nõ tranſit ad fiſcũ deportato ſuccedentem, atq; legata conditionalia & fideicommiſſa tranſeunt in fiſcum, *l.6.§.3.ꝫ.ad Trebell.l.48. in fi.ꝫ.de iure fiſci.*
p fuerit. *Vulgat.Hal.*
q *v.l. 113.ꝫ.de verb.oblig.*
r *l.25.ꝫ.eod.l.19. ꝫ.de ſolut.*
ſ *v.l. 52.in fi.ꝫ. de obligat.*
t niſi cõueniat vt pignus reſtituatur. *l. 11. §.1. ꝫ.de pign.l.vn.C. etiam ob chirograph.*
u *l.27.ꝫ.eod.vide quæ notaui ad l. 90. ꝫ.de verb. oblig.*
x quia ſuum recipit. *l.12.ꝫ.e.*
y Macedoniano.
z ſenatuſconſultum factum eſt. ideóque qđ ſoluerit repetere non poteſt, tanto magis fit quòd, &c. *Vulg.*
a *l.8.§.2.in fin. ꝫ.ad Velleian.*
b reſtringe ex *l.6. C.de interdicto matrimonio.*
c Creditor ordinariè curioſus eſſe non debet, quã in rem debitor pecuniam vertat. Cicero *pro Rabirio*, non debuit is qui dabat, in quo ille qui accipiebat pecuniam cõſumeret, quęrere: excipe caſum. *l. 17.ꝫ.ad Velleian. & l. vlt. ꝫ. de exercitoria. l.3.C. ſed ſi acceperit. ꝫ. de in rẽ verſo.* Ita lege Gabinia, curioſitas deſiderabatur in creditore, dic ea vetabat, ius dici de pecunia ſub vſuris ſumpta ꝑ verſurã. i. id, eſt vt ea pecunia ſoluerẽtur vſuræ alij debitæ. Qua ratione fit vt vſurarũ ſolutarum vni, vſuræ debeantur alteri: quod ius non patitur, ne inopes vſuris obruãtur. Verſura igitur fraus eſt: quæ ne fiat, ac proinde ne creditor ius crediti amittat, in mutuãdo diligẽtia eſſe debebat. Aliàs in creditore curioſitatem non exigimus *hac lege.* M. Tullius *pro Rabirio Poſthumo,* Tamen, inquit, nõ debuit is qui dabat, quo ille qui accipiebat, cõſumeret, quærere. adde Cui.4.ad Africanũ *in l.17.ꝫ.ad Vellei.* d *l.8.in fi.ꝫ.e.* e qualis eſt procurator. *Paul.5.ſent.8.§.vn.in fi.*
f *l.9.ꝫ.eod.l.15.ꝫ.de ſolut.* g *l.12.ꝫ.de adminiſtr.tutor.* h Imò, non poſſe videtur, quia tranſigere non poteſt. *l.46.in fi.ꝫ.de adminiſtr.tut.* i Habens poteſtatem ſolutionis recipiendæ non habet poteſtatem obligationis mutandæ. *l.10.in fi. ꝫ eod.l.4.C.eod.* k Ratihabitione confirmatur nouatio, quæ à principio non tenebat ex defectu mandati. *Bald.* l *l.8.in fin.ꝫ.eod.*

a .i.ex stipulatione inutili.*l.115.in fi.ꝫ.de reg.iur.* b Etiam hęreditate iacente contingit nouatio. c *v.l.31.in fi.ꝫ.de hæredib.instit.* d *l.27 ꝫ.de pactis.* Imò ideò.*l.10.11.ꝫ de pactis.*
e *l.16.ꝫ.eod.* f non habentium liberam peculij administrationem.*l.34.ꝫ.eod.*
g & donare.*l.28.in fi.ꝫ.de pactis.* h *l.8.§.4.ꝫ.eod.*

De stipulatione quæ non committitur. 1. De conditione.

24. *Idem* 'lib.5.ex Plautio."

NOuatio non potest contingere ea stipulatione, quæ non committitur [a]. Nec huic contrarium est: quod: si stipulatus à Titio fuero nouandi animo sub conditione, quod mihi Sempronius debet, & pendente conditione Titius decesserit [b]: quamuis ante aditam hereditatē conditio exstiterit: nouatio fieret. hîc enim morte promissoris non extinguitur stipulatio: sed transit ad heredem, cuius personam [c] interim hereditas sustinet.

An is cui rectè soluitur nouare poßit.

25. *Celsus* 'lib.1.Digestorum."

NOn ideo[d] nouare veterem obligationem quisquam rectè potest, quod interdum rectè ei soluitur. nam & his qui [e] in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, rectè interdum soluitur: cùm nemo eorum [f] per se nouare [g] priorem obligationem iure possit.

De disiunctione.

26. *Idem* 'lib.3.Digestorum."

SI is: cui decem Titius, quindecim Seius debebat [h]: ab Attio stipulatus est, quod ille aut [i] quod ille debeat, dari sibi: nouatum vtrumque non est. sed in potestate Attij est, pro quo velit soluere, & eum liberare. fingamus autem ita actum, vt alterutrum daret. nam alioquin vtrumque stipulatus videtur: & vtrumq; [k] nouatum, si nouandi animo hoc fiat.

De vsuris.

27. *Papinianus* 'libro 3. Responsorum."

EMptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, *Quidquid ex vendito dare facere oportet*, nouatione secuta, vsuras [l] neutri pòst insecuti temporis debet.

De stipulatione fundi & stipulatione æstimationis.

28. *Idem* 'lib.2. Definitionum."

FVndum Cornelianum stipulatus: quanti fundus est, postea [m] stipulor. si non [n] nouandi animo secunda stipulatio facta est, cessat nouatio. secunda verò stipulatio tenet: ex qua non fundus, sed pecunia debetur: itaque, si reus promittendi fundum soluat, secunda stipulatio iure non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur. denique meliore, vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo [o], præsens æstimatio fundo petito rectè consideretur. in altera [p] verò ea æstimatio venit, quæ secundę stipulationis tempore fuit.

Differentia nouationis voluntariæ & iudicij accepti.

29. *Paulus* 'libro 24. Quæstionum."

ALiam causam esse nouationis voluntariæ, aliam iudicij [q] accepti, multa exempla ostendunt. perit priuilegium dotis & tutelæ, si [r] post diuortium dos in [s] stipulationem deducatur, vel post [t] pubertatem tutelæ actio nouetur, si id specialiter actum est. quod nemo dixit lite [u] contestata. neque [x] enim deteriorem causam nostram facimus, actionem exercentes, sed meliorem [y]: vt solet dici in his actionibus, quæ tempore, vel morte finiri possunt.

De pignore.

30. *Idem* 'lib.5. Responsorum."

PAulus respondit: si creditor à Sempronio nouandi animo stipulatus esset, ita vt à primo [z] obligatione in vniuersum discederetur: rursum easdem res à posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse.

De rei interitu. 1. De duobus rei credendi.

31. *Venuleius* 'lib.3. Stipulationum."

SI rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub conditione nouandi animo ab eodem stipuler: manere [a] oportet rem in rebus humanis, vt nouationi locus sit: nisi si per promissorem steterit, quo minùs daret. ideóque si hominem mihi dare te oporteat: & in mora fueris, quo minùs dares: etiā defuncto eo, teneris [b]. & si, prius [c] quàm decederet, cùm [d] iam mora facta sit, eundem à te sub conditione stipulatus fuero: & seruus postea decesserit: deinde conditio exstiterit: cùm iam ex stipulatu obligatus es mihi: nouatio quoque fiet.

1 ¶ Si duo rei stipulandi sint: an alter ius nouandi habeat, quæritur, & quid iuris vnusquisque sibi adquisierit. ferè autem conuenit: & vni [e] rectè solui: & vnum [f] iudicium petētem, totam rem in [l]item deducere: item vnius [g] acceptilatione perimi vtriusque obligationem. ex quibus colligitur, vnumquemque perinde sibi adquisisse, ac

i & ita emendat Antonius Faber *3.cōiectur.3.vt in l.32.ꝫ.eod.*
k *l.32.ꝫ.eod.*
l *l.18.in fi.supra eod.27.Eclog.4.c.25.*
m *l.29.in prin.supra de verb.oblig.*
n *l.122.§.4.ꝫ.de verb.oblig.*
o fundo petito præsens, &c.
p hinc collige, Aliud esse rem, aliud rei pretium. *l.42.§.1.ꝫ.de vsufr.l.48.in fi.ꝫ.de furt.*
q *l.11.in fi.ꝫ.eo.*
r hoc exemplum est nouationis voluntariæ.
s *adde l.8.in fi.ꝫ.eod.*
t *l.9.ꝫ.eod.*
u hoc exemplum est nouationis iudicialis. *arg.l.11.ꝫ.de pignorat.l.3.§.4.ꝫ.de pignorib.* ita litis cōtestatione, fit nouatio iudicialis.
x *l.139.ꝫ.de reg.iur.*
y fiunt enim perpetuæ, quæ temporariæ erant. *l.9.§.3.ꝫ.de iureiuran.l.8.in fin.ꝫ.de fideiuss.tutor.*
z à prima. *Vulgat.Hal.*
a *l.14.ꝫ.eod.*
b *l.50.in fi.ꝫ.de verb.oblig.* Imò, eo defuncto nō teneor. cùm eius morte purgetur mora. *l.14.supra e.l.72.§.1.ꝫ.de solutionib.*
c *l.91.supra de verb.oblig.*
d *vt in l.72.ꝫ.de solutionib.*
e *l.10.supra eo.*
f in iudicio petentem *Vulgat.Hal. adde l.2.supra de duob.reis.*
g *l.13.in fin.ꝫ.de acceptilation.*
h ¶ stipulādi est admittere debitorem, &c. *Hal.*
i Acceptilatio solutioni comparatur. *l.7.§.1.in fi.supra de liberat.*
k *v.quæ notaui ad l.79.supra de iure dotium.*
l & ita legit Antonius Faber *3.cōiectur.3.* mouetur autem quod in alternatiua stipulatione vtraque res nō cōtineatur, nisi hactenus vt alterutra præstetur, non etiam vt vtraq; peti possit.
m *l.26.in fi.ꝫ.e.*
n *v.l.12.supra e.*
o Cui administratio peculij permissa est, nouare pōt, *vt hîc*: donare non potest, & tamē pactum de nō petendo facere potest. *l.28.§.2.supra de pact.l.7.supra de donat.* potest etiam alienare & pignori dare. *l.18.in fi. ꝫ.de pign.* Imo ne pignori quidē dare pōt. *l.1.§.1.supra quæ res pignori.* solue, facti quęstio est, quousque ei sit permissum peculium administrare. *d.§.1.* An iurare & deferre iuramentum potest? vtique. *l.20.21.supra de iureiurando.* An & delegare? potest. *l.48.in fi.supra de peculio.*
p id enim non possunt. *l.28.§.2.supra de pact. l.1.§.1. supra quæ res pign.l.7.supra de donat.*
q at non dedicandi & donandi. *v.quæ not.ad l.12.ꝫ.de curator.fur.& al.*

si solus stipulatus esset: excepto eo, quòd etiam facto eius, cum quo commune ius stipulantis [h] est, amittere debitorem potest secundum quæ, si vnus ab aliquo stipuletur, nouatione quoque liberare eum ab altero poterit, cùm id specialiter agit. eo magis, cùm eam stipulationem similem esse solutioni [i] existimemus. alioquid quid dicemus si vnus delegauerit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum iusserit doti [k] promittere viro: vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab vtroque liberabitur.

De disiunctione.

32. *Paulus* 'lib.1.ad Neratium."

TE hominem, & Seium decem mihi dare oportet. stipulor ab altero non mihi causa ita, *Quod te aut* [l] *Seium dare oportet*. vtrumque [m] nouatur. *Paulus*: Meritò: quia vtrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

De donatione.

33. *Tryphoninus* 'lib 7. Disputationum."

SI Titius donare mihi volens, delegatus à me, creditori meo stipulanti spopondit: non [n] habebit aduersus eum illam exceptionem, vt, quatenus facere potest, condemnetur. nam aduersus me tali defensione meritò vtebatur, quia donatum ab eo petebam. creditor autem debitum persequitur.

De filio vel seruo. 1. De furioso vel prodigo. 2. De pluribus obligationibus simul nouatis.

34. *Gaius* 'libro 3. de Verborum obligationibus."

DVbitari non debet, quin filius seruúsve, cui administratio [o] peculij permissa est, nouandi quoque peculiaria debita ius habeat. vtique si ipsi stipulentur, maximè si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciunt. nam si alium iubeant stipulari: interest, vtrum donandi [p] animo alium iubeant stipulari, an vt ipsi filio, seruóve negotium gerat. quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur.

1 ¶ Adgnatum furiosi, aut prodigi curatorem nouandi [q] ius habere, minimè dubitandum est, si hoc furioso, vel prodigo expediat.

2 ¶ In summa admonendi sumus, nihil vetare, vna [r] stipulatione plures obligationes nouari: veluti si ita stipulemur, *Quod Titium & Seium mihi dare oportet, id dari spondes?* licèt enim ex diuersis causis singuli fuerant obligati, vtrique tamen nouationis iure liberantur: cùm vtriusque obligatio in vnius personam, à quo nunc stipulemur, confluat.

DE SOLVTIONIBVS, ET liberationibus,

Tit. III.

Si debitor ex pluribus causis vnum debitum soluat. 1. De liberatione vnius ex duobus fideiussoribus. 2. De sorte & vsuris.

1. *Vlpianus* lib.43.ad Sabinum."

QVOTIENS quis debitor ex pluribus causis, vnum debitum soluit: est [t] in arbitrio soluentis dicere, quòd potiùs debitum voluerit solutum: &, quod dixerit, id erit solutum. possumus enim certam legem dicere ei, quod soluimus. quotiens verò non dicimus: id, quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potiùs debito acceptum ferat. dummodo in id constituat solutum: in quod ipse, si deberet, esset soluturus: "quoque debito se exoneraturus esset, si deberet:" id est [u] in id debitum, quod non est in controuersia [x] aut [y] in illud, quod pro alio quis fideiusserat: aut cuius dies: nondum venerat. æquissimum [z] enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, vt suam ageret. permittitur ergo creditor [a] constituere, in quod velit solutum: dummodò sic constituamus, vt in re sua constitueret, sed constituere in re præsenti, hoc est, statim atque [b] solutum est.

2. *Florentinus* 'lib.8. Institutionum."

DVm in re agenda hoc fiat: vt vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

3. *Vlpianus* 'lib.43.ad Sabinum."

CEterùm postea non permittitur. Hæc res efficit, vt in duriorem [c] causam semper videatur sibi debere

r Vna nouatione plures stipulationes nouare possumus.
s *8.C.43.11.tit.39.7.Ecl.titul.6.ex lib.26.titul.5.Instit.quib.mod.toll.obligatio in princ.3.extrauag.23.*
t *l.5.§.1.ꝫ.eod.l.1.C.eod.l.21.C.de vsur.7.Ecl.5.c.1.*
u id est, non in id debitū quod est in controuersia. *Cuiac.5.obs.34.* Contius *1.lect.7.* monet in pluribus locis dictionem *Non*, præposterari, vt in lege *71.ꝫ.de adquir.hæred.* in qua *vt non iterū* est *pro non vt iterū.* ὥστε μὴ... *7.Eclog.6.ex lib.25.tit.5.c.1.* id est, ita tamē vt non in id quod extra cōtrouersiam est. sensus est, Debitor soluendo pōt constituere quod potiùs debitum solutum velit: si non constituit, creditoris est cōstituere. Iam fingamus Titiū ducēta Caio ex mutui causa debuisse: alia verò centum vel ex negotio controuerso, nondum tamē decisō, vt ex causa fideiussionis, vel ex causa cuius dies nōdum venerit. Fingamus etiam centum Caio à Titio numerata. creditor nō potest eo casu in has postremas causas, pecuniā acceptam imputare. Cur ita? quia is si in ea causa esset, nollet imputari & meritò. magis enim præsumimur debiti non cōtrouersi principalis & puri, quam controuersi, quam accessorij. *l.79.infra eodem*, vel nondum præsentis. luendi causa soluisse. *l.3.in fin.infra eodem.* sunt enim hæ causę leuiores. Præsumimur autem in grauiorem & nos magis onerantem causam velle soluere.
x cōtrouerso. *Vulgat.*
y haud in illud. quidam ita legūt reprehensi à Cuiacio *5.obs.34.*
z *vide supra* vt quòd quisque iuris.
a creditori. *Vulgat.Hal.*

b quin & antè. *l.21.Cod.de vsur.* Hinc Cuiacius *13.obseru.31.* colligit, Tutoris authoritatem post negotium gestum posse interponi.
c *l.5.ꝫ.eodem.*

accepto

a dies iam venit, *Vulgat.Haloand.l.1.supra eod.l.103.ℨ.eod.*
b *l.1.supra eod.l.97.ℨ.eod.*
c *l.7.in fin.infra eodem.*
d *l.5.infra eodem.*
e *l.30.supra eodem.*
f *l.89. in fi.ℨ.eo.*

accepto ferre.ita enim & in suo constitueret nomine.

1 ¶Quod si fortè à neutro dictum sit:in his quidē nominibus,quæ diem,vel condicionem habuerunt, id videtur solutum,cuius dies [a] venit.

4. *Pomponius* lib.13. ad Quintum Mucium.

ET magis quod meo [b] nomine,quàm quod pro alio fideiussorio nomine debeo. & potiùs quod cum [c] pœna,quàm quod sine pœna debetur.& potiùs quod satisdato [d],quàm quod sine satisdatione debeo.

5. *Vlpianus* lib.43.ad Sabinum.

IN his verò,quæ præsenti die debentur,constat,quotiens indistinctè quid soluitur,in grauiorē [e] causàm videri solutum:si autem nulla prægrauet,(id est,si omnia nomina similia fuerint) in antiquiorem [f].grauior videtur, quæ "&" sub satisdatione [g] videtur,quam ea,quæ pura [h] est.

1 ¶Si duos quis dederit fideiussores: potest ita soluere, vt vnum [i] liberet.

2 ¶Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit:cùm distractis pignoribus,creditor pecuniā redigit [k]: si sint vsuræ debitæ,& aliæ indebitæ:quod soluitur in vsuras,ad vtramque [l] causam vsurarum, tam debitarū, quàm indebitarum pertinére.putà quędam earum ex stipulatione [m], quædam ex pacto naturaliter debebantur. Si verò summa vsurarum debitarum, & non debitarum, non eadem sit:æqualiter [n] ad vtramque causam proficit,quod solutum est.non pro rata:vt verba rescripti ostendunt.Sed si fortè vsuræ non sint debitæ, & quis simpliciter soluerit, quas omnino non eras stipulatus [o]: Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit [p],vt in sortem cedāt. eidem autem rescripto ita subiicitur:Quod generaliter constitutum est [q],priùs in vsuras nummum solutū acceptò ferendum : ad eas vsuras videtur pertinere, quas debitor exsoluere cogitur [r] .& sicut ex pacti conuentione datæ, repeti non possunt:ita [f] proprio titulo non numeratæ, pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur.

3 ¶Apud Marcellum libro vicesimo digestorum quęritur : si quis ita cauerit debitori, in sortem & vsuras se accipere : vtrùm pro rata & sorti,& vsuris decedat: an verò priùs in vsuras , & , si quid superest , in sorte. sed ego non dubito , quin hæc cautio in sorte [t] & in vsuras , priùs vsuras admittat,tunc deinde,si quid superfuerit,in sortem cedat.

6. *Paulus* lib.4. ad Plautium.

NEc enim ordo [u] scripturæ spectatur [x] :sed potiùs ex [y] iure sumitur id,quod agi videtur.

Si debitor ex pluribus causis vnum debitum soluat.

7. *Vlpianus* lib.43.ad Sabinum.

SI quid ex famosa causa,& non famosa debeatur : id solutum videtur,quod [z] ex famosa causa debetur.Proinde si quid ex causa iudicati,& non iudicati debetur: id putem solutum,quod ex causa iudicati debetur. & ita Pomponius probat.Ergo si ex causa,quæ inficiatione [a] crescit, vel pœnali debetur:dicēdum est,id solutum videri,quod [b] pœnæ habet liberationem.

8. *Paulus* lib.10.ad Sabinum.

ILlud non ineleganter scriptum esse, Pomponius ait : si par [c] & dierum & contractuum causa sit, ex omnibus summis pro [d] portione videri solutum.

De seruo adiecto solutioni. 1. De solutione partis.

9. *Vlpianus* lib.24.ad Sabinum.

STipulatus sum,mihi aut Sticho seruo Sempronij solui. Sempronio solui non potest [e] , quamuis dominus serui sit.

g *l.4.in fi.ℨ.eo.* & sic, grauiora, *l.2.l.5.ℨ.eod.* pura, *d.l.2.in fin. princ.l.3.* pœnalia, *d.l.3.* satisdationibus obnoxia, *d.l.3.supra eod.* antiquiora debita , *vt hîc,* in dubio præsumimur exonerare.
h An simplex vt vult Accursius? an sine fideiussore , vt Pyrrhus.
i *l.1.ℨ.eod.24.l.101.§.1.ℨ.eo.*
k redegit *Vulgat.Hal.*
l i.æqualiter omnib. summis, *l.55.ℨ.de fideiuss.*
m sensus est, Cùm debentur vsuræ partim ex stipulatione, partim ex pacto,pretium distractorum pignorū in vtrasque vsuras æqualiter imputatur , tametsi quantitatis inęqualis sint, *7.Eclog.titul.5.c.1.& 23.2.lib.26.tit.5.c.3.*
n *l.1.infra eod.* Imò,non æqualiter. est enim præsumptio quemuis eas vsuras potius soluere velle quæ ex stipulatione debētur , quàm quę ex nudo pacto, *argum.l.94.in fi.ℨ.eod.*
o quas debebat ex nudo pacto.
p sensus est, Si debitor vsuras, quæ veluti ex pacto peti non poterunt , simpliciter soluerit, nulla mentione facta quo nomine fiat solutio, in sortem eas dare videtur, *Eclog.ibid.*
q *l.48.in fin.ℨ.eod.l.1.Cod.eod.l.35.ℨ.de pignorat.l.21.Cod.de vsur.*
r vtpote ex stipulatione debitas.
f sensus est, Sicut vsuræ ex pacto datæ repeti non possunt, ita si nō datæ sunt quasi vsuræ, creditor dicere nō potest se quasi vsuras accepisse *Eclog.ibid.*

t in sortem & in vsuras admittatur , sed prius in vsuras , & tunc deinde,&c. *Vulgat.Haloand.*
u Ordo scripturæ non impedit causam iuris ac voluntatis, *l.77.§.12.ℨ.de legat.2.addel.14.supra de peculio legato.l.15.§.15.ℨ.de damno.§.34.Inst.de legatis:adde Bartol.ad l.Gallus.§.1.supra de liberis:ad l.9.§.prius.supra de vulgar.*
x Imò spectatur, *l.12.§.3.supra de legat.1.l.14.ℨ.de legat.2.l.24.§.17.supra de fideicomm.libert l.1.supra de possessorio.l.1.supra de fideicommiss heredit.p tit.*
y id est, iuris dispositione.Atque ita primò volūtas:Secundo,iuris dispositio: Tertiò,ordo scripturæ inspicitur .
z *l.97.ℨ.eod.l.107.ℨ.de regul.iur.*
a Ex ea actione, quæ aduersus confitentem in simplū,ex inficiatione crescit in duplum,vt est Aquilia, *l.23.in fi.supra ad l.Aquil.*
b *l.1.supra eod.l.97.ℨ.eodem.*
c aliàs,si impar,ex veteri obligatione solutum videtur, *v. quæ notaui ad l.5.ℨ.eod.*
d sub.dimidia:vel pro rata debiti cuiuslibet.
e quia solui adiecto,aut mihi potest, *l 55.supra de verb.oblig.*
f non summo iure,sed ex æquitate. id enim si admittitur , lites diminui certum erit, *l.21.in fi.ℨ.de reb.cred.* An id perpetuò verum sit, *vide Hotom.20.Illustr.quæst.*

g Imò,qui partem Stichi dederit,in nulla parte se liberat, *l.2.§.2.ℨ.de verb.oblig.*
h *d.§.2.l.85.§.4.ℨ.de verb.oblig.* i *l.72.ℨ.eo.*
k Adiectus solutionis causa,ius petendi,nouandi,& acceptò ferendi non habet.
l *v.l.59.ℨ.eo.l.44.§.4.supra de oblig.§.4.vers.planè.instit.de inutilib.stip.*
m dati. *Vulg.*

1 ¶Qui decem debet:partem soluendo, in parte obligationis liberatur [f] ,& reliqua quinque sola in obligatione remanent. Item qui Stichum debet : parte Stichi data, in reliquam partem tenetur [g] . Qui autem hominem debet:partem Stichi dando , nihilominùs hominem debere non [h] desinit.denique homo adhuc ab eo peti potest.sed si debitor reliquam partem Stichi soluerit,vel per actorem steterit [i] ,quo minùs accipiat,liberatur.

De adiecto solutioni.

10 *Paulus* lib.4.ad Sabinum.

QVod stipulatus ita sum, *Mihi aut Titio?* Titius nec petere, nec [k] donare, nec acceptum facere potest : tantúmque ei solui potest [l].

11. *Pomponius* lib.8. ad Sabinum.

SI stipulatus fuero, *Mihi aut pupillo dare* [m] ? promissor, sine tutoris auctoritate soluendo pupillo , liberabitur [n] à me.

De procuratore. De adiecto solutioni. 4. De falso procuratore & ratihabitione.

12. *Vlpianus* lib.30.ad Sabinum.

VEro procuratori [o] rectè soluitur. verum autem accipere debemus eum , cui mandatum est vel specialiter [p] ,vel cui omnium negotiorum administratio mandata est.

1 ¶Interdum tamen & non procuratori rectè soluitur: vtputa [q] cuius stipulationi nomen insertum est [r] , si quis stipuletur sibi aut Titio.

2 ¶Sed & si quis mandauerit, vt Titio soluam: deinde vetuerit eum [f] accipere:si ignorans [t] prohibitum eum accipere,soluam,liberabor [u] :sed si sciero,non liberabor.

3 ¶Alia causa est , si mihi proponas stipulatum aliquē sibi aut Titio. hîc enim , etsi prohibeat [x] me Titio soluere,soluendo tamen liberabor : quia certam condicionem habuit stipulatio , quam immutare [y] non potuit stipulator.

4 ¶Sed etsi non vero procuratori soluam,ratum [z] autem habeat dominus,quod solutum est: liberatio contingit.rati enim habitio [a] mandato comparatur.

13. *Iulianus* lib.54.Digestorum.

RAtum autem habere dominus debet , cùm primùm certior factus est.sed hoc ἐν πλάτει [b], *id est,cū laxamento & amplitudine*,& cum quodam [c] spatio [d] temporis accipi debet. sicut in legato, cùm de [e] repellendo quæreretur, spatium quoddam temporis adsumitur, nec minimum [f] , nec maximum : & quod magis intellectu percipi , quàm ex [g] locutione exprimi posset.

1. De tutoribus. 7. & curatorib. 8. De pupillo.

14. *Vlpianus* lib.30.ad Sabinum.

QVòd si fortè quis ita [h] soluat , vt, nisi ratum habeatur,condicat: si dominus solutionem ratam non habuerit:condictio ei,qui soluit,competit.

1 ¶ Sunt quidam tutores , qui honorarij [i] appellantur: sunt,qui rei notitiæ [k] gratia dantur : sunt, qui ad hoc dantur,vt gerant [l] :& hoc vel pater [m] adiicit,vt vnus(putà) gerat:vel voluntate [n] tutorum vni committitur gestus:vel [o] prætor ita decernit.Dico igitur , cuicumque ex tutoribus fuerat [p] solutum,etsi honorariis, (nam & ad hos periculum pertinet) rectè [q] solui. nisi interdicta eis fuerit à prætore administratio : nam, si interdicta est,non rectè soluitur. Idem dico,& si quis sciens suspectis postulatis soluat: nam iis interim [r] videtur interdicta administratio.

2 ¶Quòd si remoto soluit : ei soluit , qui tutor

n erat igitur obligatus? Imò, nō erat , *argum.l.68.in fi.ℨ.eod.*
o *v.l.34.ℨ.eod.*
p Verus procurator dicitur, vel specialis vel omnium negotiorum, *l.17.§.16.ℨ.de iniurijs.*
q ei cuius, *Vulgat.*
r i.Adiecto solui potest , etiāsi non sit procurator specialis, aut omniū bonorum, *l.10.ℨ.eo.*
f Titium scilicet.
t i. si priusquā scirem mandatum reuocatū. Mandatarius & procurator ignorans mandatum reuocatum , instè soluit, *facit l.38.§.1.ℨ.eod.l.17.ℨ.de offic.præs.l.41.supra de reb.credit.l.12.supra de Senatusc.Maced.l.15.supra mandati.§.10.Instit.de mandato.*
u Imò , ignorantia,ei qui prohibitus est aliquid facere, nō prodest, *l.4.sup.de manumiss.vindicta.*
x possum enim inuito stipulatore, ei, qui adiectus est solutionis causa,soluere, *l.106.ℨ.eo.§.4.Instit.de inutilib.stipul.*
y Libertatem semel reo quæsitam , creditor (eo inuito) mutare non potest.
z *l.58.l.106.in princ.ℨ.eo.*
a *l.6.§.9.supra de negotiis.l.56.supra de iudiciis.l.1.§.14.supra de vi & vi.l.60.l.152.§.2.ℨ.de regu.iur.v.l.7.in fi.Co.quod cum eo.*
b hoc quid sit, *v.l.28.supra de probat.l.12.§.2.ℨ.ratam rem hab.* adde quæ scripsi de verbo παραυτίκα , *ad l.2.supra ex quib.caus.in poss.eatur.*
c *adde l.137.§.2.§.3.supra de verb.obl.*
d *l.137.§ 2.ℨ.de verb.oblig.*
e vel de eo præstando. *l.1.§.8.supra ad l.Falc.l.20.in fi.supra de statulib.*

f Quò aliquid magis accedit ad medium, eo melius est:& quo magis recedit, eò est peius.Aristot.4.Politic.& Martialis,Illud quod medium est, atque inter vtrunque probamus.
g quam elocutione *Vulgat.Hal.* Cur ita?quid æquum sit, aut quando mora committatur,melius intelligi potest,quam scribi, *l.32.ℨ.de vsur.l.7.§.3.ℨ.de curat.furios.& aliis,v.l.14.ℨ.de diuers.& tempor.*
h *l,14.ℨ.de condict.causa data:adde l.2.ℨ.de cond.indeb.l.8.C.de condict.indeb.*
i *de quibus vide l.3.§.2 supra de administ.tutor.*
k qui sint, *vide § 6.ℨ.eo.l.32.§.1.supra de testam.tut.l.1.C.de peric.tut.*
l *vt l.3.§ 1.l.47.supra de administ.tut.§.1.Instit.de satisd.tut.*
m *d.l.3.l.47.& d.§.1.*
n *d.§ 1.*
o *d.§.1.*
p fuerit, *vulgat.Hal.*
q Tutori qualicumque (legitimo tamen) rectè soluitur, *l.46.§.5.ℨ.de admin.tut.*
r Ei qui suspectus postulatus est,administratio interdicitur, *§.7.Instit.de suspect.l.7.C.de suspect.*

esse desierat:"& ideo"non liberabitur.

3 ¶Quid ergo, si ei soluit, in cuius locum curator erat constituendus, vtputà relegato in perpetuum[a], vel ad tempus? dico, si antè soluit, quam substitueretur curator, oportere liberari.

4 ¶Sed etsi absfuturo reipublicæ causa soluit: rectè soluit. Quinimo & si absenti, si modò non est alius in locum eius substitutus.

5 ¶Siue autem legitimi sunt, siue testamentarij, siue ex inquisitione dati: rectè vel vni[b] soluitur.

6 ¶Ei, qui notitiæ[c] gratia datus est, an rectè soluatur, videndum est: quia ad instruendos contutores datur. sed cum tutor sit, nisi prohibitum fuerit ei solui[d], puto liberationem contingere.

7 ¶Curatori quoque furiosi rectè soluitur. item curatori sibi non sufficientis vel per[e] ætatem, vel per aliam iustam causam. sed & pupilli curatori rectè solui constat.

8 ¶Pupillum sine tutoris auctoritate nec[f] soluere posse, palam est, sed si dederit nummos, non[g] fient accipientis, vindicarique poterunt. planè si fuerint consumpti, liberabitur.

15. *Paulus*"lib.6.ad Sabinum."

PVpillo[h] solui[i] sine tutoris auctoritate non potest. Sed nec delegare[k] potest: quia nec alienare[l] vllam rem potest. si tamen soluerit ei debitor, & nummi salui[m] sint[n]: petentem pupillum doli mali exceptione debitor summouebit.

De debito sub conditione.

16. *Pomponius*"lib.15.ad Sabinum."

SVb conditione debitori, si[o] acceptum feratur, postea conditione existente intelligitur iam olim liberatus. Et hoc, etiam si solutio re fiat, accidere Aristo dicebat. scripsit enim: si quis, "qui" sub conditione pecuniam promisit, dedit eam ea conditione, vt, si conditio exstitisset, in solutum cederet: existente conditione liberari eum: nec obstare, quòd ante[p] eius pecunia facta est.

Si procurator suo nomine soluerit.

17. *Idem*"lib.19.ad Sabinum."

CAssius ait, si cui pecuniam dedi, vt[q] eam creditori meo solueret, si suo[r] nomine dederit, neutrum liberari. me, quia nō[s] meo nomine data sit. illum, quia alienam[t] dederit. ceterùm mandati[u] eum teneri. sed si[x] creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset: is, qui suo nomine eos soluisset, liberatur: ne, si aliter obseruaretur, creditor in lucro versaretur.

De dispensatore manumisso, si quis vetet eum accipere, cui solui iusserat.

18. *Vlpianus*"lib.41.ad Sabinum."

SI quis seruo pecuniis exigendis præposito soluisset post[y] manumissionem[z]: si quidem ex cōtractu domini[a]: sufficiet, quòd ignorauerit[b] manumissum. quòd si ex causa peculiari: quamuis scierit manumissum: si tamen ignorauerit, ademptum[c] ei peculium: liberatus erit. Vtroque autem casu manumissus[d], si interuertendi causa id fecerit, furtum domino facit. Nam & si debitori meo mandauero, vt Titio pecuniam solueret, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor Titio simulanti[e] se procuratorem soluerit: & debitor liberabitur, & Titius furti actione tenebitur.

De seruo.

19. *Pomponius*"libro 21.ad Sabinum."

FVgitiuus meus, cùm pro libero se gereret, nummos mihi subreptos credidit tibi. obligari[f] te mihi, Labeo ait. &, si eum liberum existimans solueris[g] ei, liberari te à me[h]. sed si alij soluisses iussu eius, vel is[i] ratum habuisset: non liberari. quia priore casu mei nummi facti essent, & quasi mihi solutum intelligeretur. Et ideo seruus meus, quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem: delegando autem, vel nouando[k], non idem consequeretur.

De pignore.

20. *Idem*"libro 22.ad Sabinum."

a *l.29.supra de excusationib. l.9.§.6.supra de tutela & rationib.*
b *l.7.in fin.supra de curat.furios.*
c *vide §.1.supra eod.*
d Imò non soluitur, dixi ad *l.4.supra de auctoritate tutorum.*
e *l.4.in fin.ff.rem pupilli.*
f *l.9.§.2.supra de auth.tut.*
g *l.29.supra de cond.indeb.§.vlt. in princ.& fi.instit. quib.alien. non licet.*
h *l.28.ff.de pactis. Cicero in Topicis loco à differentia rei.§.2.Instit. quibus alienare.*
i dari tamen rectè potest, *d.§.vlt.*
k *l.48.in fi.sup. de peculio: l.20.in fi.supra de nouationib.*
l *l.28.§.2.supra de pactis. l.7.sup. de donationib.§.2.Inst.quib.alien. non licet.*
m *d.§.2.vers.sin autem aliter.*
n vel sit locupletior factus, *l.4.§.4 supra de doli mali.*
o *l.12.ff.de acceptil.*
p *l.137.in f.sup. de verb.oblig.*
q *adde l.25.ff. de donat.*
r *l.82.supra de iure dot.*
s non eo nomine.
t *l.47.in fi.sup. mandati.*
u *adde l.12.§.10.supra mādati.*
x *l.93.ff.eo.*
y *l.3.ff.eo. l.41. supra de reb.credit.*
z hinc oritur causa dubitādi. tunc enim soluens debitor, videtur ei cuius mandatum tacitè reuocatum est soluere.
a Fingamus eũ Kalendario domini fuisse præpositum.
b *l.11.in fi.supr. depositi.*
c potuit enim id iustè ignorare cum manumissus, ex testamento, peculium suum cōmuniter nō cōsequatur, *l.53.ff. de peculio: l.3. supra de manumissionib. quæ serui ad vniuersitatem: l.vn.C.de peculio eius.*
d An non idem, si non manumissus? non idem: quandiu enim seruus est in potestate, furtum quidem facit domino, nulla tamen aduersus eum datur actio, *v.l.15.l.16. ff.de furtis.*
e *l.38.§.1.ff.eo. l.43.§.1.l.44.l.80.§.6.infra de furtis: l.19.C. de furtis.*
f Per seruum fugitiuum adquiritur domino obligatio & dominium.
g Solutio facta seruo fugitiuo ab ignorante, eum liberat.
h eo casu mihi adquirit dominium.
i *l.12.ff.eodem.*
k *v.l.25.supra de nouationib.*
l *l.69.l.98.ff.eo.*
m *l.1.C.si antiquior creditor.*
n *vt l.vlt.ff.de reb.credit. l.116.ff.de verb.oblig.* Hæc stipulatio subsidiaria est.
o id est, Petitio facta reo principali in solidum obligato, non liberat eum qui tenetur in subsidium.
p Petitio facta ab eo qui tenetur in subsidium, non eum liberat qui principaliter tenetur.
q Principali soluente, is qui tenebatur in subsidium plenè liberatur.
r Pactio filij non nocet patri agere volenti, *l.3.§.4.supra quod cuiusque: l.30.ff.de pactis. l.25.C.de pactis. v.l.7.C.de reb.cred.*

SI rem meam, quæ pignoris[l] nomine alij esset obligata, debitam tibi soluero: non liberabor: quia auocari[m] tibi res possit ab eo, qui pignori accepisset.

De stipulatione. Quanto minus ab illo exigetur.

21. *Paulus*"libro 10 ad Sabinum."

SI decem stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Seio, quātò[n] minus ab illo consecutus sis: etsi[o] decem petieris à Titio, non tamen absoluitur Seius. quid enim, si condemnatus Titius nihil facere potest? sed etsi[p] cum Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur. incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit. denique si[q] totum Titius soluerit, nec debitor fuisse videbitur Seius: quia conditio eius deficit.

De filiofamilias.

22. *Vlpianus*"libro 45.ad Sabinum."

FIliusfamilias patre inuito debitorem eius liberare nō[r] potest. adquirere enim obligationem potest, diminuere non potest.

Quibus casibus inuitus vel ignorans liberatur.

23. *Pomponius*"lib.24.ad Sabinum."

SOlutione[s], vel iudicium pro nobis accipiendo[t], & inuiti & ignorantes liberari[u] possumus[x].

De fideiussore duor.

24. *Vlpianus*"libro 47.ad Sabinum."

VBi fideiussor pro duobus dena fideiussit, obligatus est in viginti. & siue viginti, siue dena soluerit: vtrumque reum liberabit. sed si quinque soluerit: videamus, quem ex reis releuet[y] in quinque. erit ille releuatus, de[z] quo actum est: aut, si non appareat, antiquius[a] debitum erit inspiciendum. Idem, & si quindecim sint soluta, si quidem appareat, quid actum sit in decem: & aliunde quinque erunt releuata. si verò non apparet: ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt releuata.

De herede ex parte totum soluente.

25. *Pomponius*"libro 31.ad Sabinum."

EX parte[b] heres institutus, si decem, quæ defunctus promiserat, tota soluit: pro parte quidem, qua heres est, liberabitur: pro parte autem reliqua, ea condicet. sed si, antequam condicat, ei adcreuit[c] reliqua pars hereditatis: etiam pro ea parte erit obligatus: & ideo condicenti indebitum, doli mali exceptionem obstare, existimo.

De pignore vendito.

26. *Idem*"libro 35.ad Sabinum."

SI creditor fundum pigneraticium vendiderit, &, quantum[d] ei debebatur, receperit: debitor liberabitur. Sed etsi acceptum[e] emptori pretium tulisset creditor, vel ab eo stipulatus esset: debitor nihilo minùs liberatur. sed si seruus pigneratus à creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor, sicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inempta fieri possit.

Si quid desit iuri rei solutæ.

27. *Vlpianus*"libro 28.ad Edictum."

ETiam circa stipulationem[f], & ex testamento[g] actionem, si res adita fuerit, quæ debebatur, quamdiu aliquid iuri rei deest[h], adhuc tamen ipsa res petenda est. vtputa possum fundum petere, licèt mihi traditus sit, si ius quoddam cautionis superesset[i].

De protutore.

28. *Paulus*"libro 38.ad Edictum."

DEbitores soluendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, si[k] pecunia in rem pupilli peruenit.

De obligatione diuidua, vel indiuidua.

29. *Vlpianus*"libro 38.ad Edictum."

CVm Stichus & Pamphilus communi seruo promissi sunt, non[l] alteri Stichus, alteri Pamphilus[m] solui [non[n]] potest, sed dimidiæ[o] singulorum partes debentur.

s *l.40.l.55.infra eodem. l.19.supra de negotiis. l.1.§.24.supra de exercitor. act. quib.mod.tollit. oblig.in princ.*
t *facit l.10.§.1.ff.de in rem verso. l.20.ff.de interrogationib. l.3.in fin. l.11.in fi.ff.de nouationib.*
u ab altero: at non ei obligari.
x Imò, iniquum est facto alieno liberari, *v.l.8.in fi.ff.de neg.gest.*
y Releuare, Galli *decharger:* adde de hoc verbo *leg.vnic. C. de collat. donatorum vel releuat.*
z *adde l.5.in fi. supra eod. l.89.ff.eo.*
a *d.l.89.in fi.*
b *adde l.15.supra de interrogationib.*
c Pars debitoris adcrescens creditori, tollit actionem ipsius creditoris.
d aliàs secus, *l.28.supra de rebus credit. l.9 in fin. supra de distract. pignor. l.10. Co. de obligation. & act.*
e Sicut vera pretij acceptio liberat debitorem, ita & ficta: dummodo sit à lege probata, vt acceptilatio, *§.1.Instit. quibus modis toll. oblig.*
f *l.131. in fin. ff.de verbor. obligat.*
g *l.5.supra de actionib.empti. l.27.§.6.supra de legat.2.*
h Deest, quoties deterior quàm oportet datur, *l.5.§.supra commodati.* & ita de reliquis conueniri potest, *d.l.5.d.l.27.*
i Demus seruum alienum traditum, statuliberũ, vel nondum noxa solutum, *l.72.§.penul.ff.eo.*
k Soluens minus legitimo administratori, liberatur, si res in domini vtilitatem sit conuersa, *adde l.31. in fin. supra de hered.petit. adde casum l.96.infra eod.*
l hæc negatio deest in vulgata editione. sed tamē nihil interest hîc, an posteriori loco infrà negationem ponas, dummodo non gemines.
m Pamphilus, alteri Stichus, alteri Pamphilus solui non potest. Contius ita legit.
n hæc negatio est hîc delenda, si superior retinetur: sin minus, hic retinenda est. vide Robertum *1. Animaduers.21.*
o sensus est. Si Stichus & Pamphilus promittuntur, communi seruo, inter dominos & hæredes vnius domini specie fit diuisio, non numero. dimidia singulorum singulis debetur. *v.l.54.ff.de verbor.oblig.*

a Idemque non est. Cuiacius *ad l.54.§.de verb.oblig.* reprehensus à Roberto *1.recept.36.& ..Animad.21.* defensus ab Antonio Mercatore *2.notat.21.* sensus is est, Sticho & Pamphilo promissis, specie fit diuisio non numero: duobus Stichis & Pamphilis aut decem promissis, numero non specie fit diuisio, idque confirmat lex 54. *l.117.§.de verb.oblig.* Ratio eius lectionis ex eo pendet quod cum duo Stichi pro- mittuntur, adiectione numeri, ambiguitatem incidit, numero ne deb[e]antur Stichi diuidi vel specie. Numeri diuisio commodior est promissori & stipulatoribus. hanc igitur amplectemur in ambiguo. nam & eandem amplectimur cùm decem aurei sunt promissi: quo casu eadem exilit ambiguitas. Singularia corpora nummorum, an numerus debeat diuidi, v. Cuiac. ibid.

Idémque[a] est, si quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos dari promisit, aut communi duorum seruo homines decem[b] dare promiserit. nam ambigua vox est *decem homines*, quemadmodum *decem denarij*: atque vtriusque rei[c] dimidium duobus modis intelligi potest. sed in nummis, oleo, ac frumento, & similibus, quæ communi[d] specie continentur, apparet[e] hoc actum, vt numero diuidatur obligatio, quatenus & commodius promissori stipulatoribúsque est.

De oblatione.

30. *Idem* libro 51. ad Edictum.

SI debitor offerret pecuniam, quæ peteretur, creditor nollet[f] accipere, prætor ei denegat actiones.

De operis. 1. De obligatione, quæ consistit in non faciendo, & de fideiussore.

31. *Idem* lib.7. Disputationum.

INter artifices longa[g] differentia[h] est & ingenij, & naturæ, & doctrinæ, & institutionis[i]. ideo si nauem à se fabricandam quis promiserit, vel insulam ædificandam, fossámve faciendam, & hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat, fideiussor ipse ædificans, vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non[k] liberabit reum. Quare etiam si illis stipulationibus fideiussor accesserit, *Per[l] te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat*, prohibens ire fideiussor, stipulationem non committit: & si patientiam præstet: non efficiet, quo minus committatur stipulatio.

De seruo. De morte eius, qui iusserat alij solui.

32. *Iulianus* lib.13. Digestorum.

SI seruus peculiari[m] nomine crediderit, eíq; debitor cùm ignoraret[n] dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem soluerit: liberabitur. Idem iuris erit, & si manumisso[o] seruo debitor pecuniam soluerit, cùm ignoraret, ei peculium concessum[p] non esse. Neque intererit viuo, an mortuo domino pecunia numerata sit. nam hoc quoque casu debitor liberatur. Sicut is, qui iussus est à creditore pecuniam Titio soluere, quamuis creditor mortuus fuerit, nihilo minùs rectè Titio soluit: si modò ignorauerit, creditorem mortuum[q] esse.

De euictione, de statulibero. 1. De homine vulnerato.

33. *Idem* lib.52 Digestorum.

QVi sibi aut Titio[r] fundum dari stipulatus est, quamuis fundus Titio datus fuerit, tamen, si[s] postea euictus est, habet actionem. quemadmodum si hominem stipulatus esset, & promissor statuliberum[t] Titio dedisset, ísque ad libertatem peruenisset.

1 ¶Qui Stichum aut Pamphilum dari promisit, si Stichum vulnerauerat, non magis eum dando liberatur, quàm si solum Stichum promisisset, & à se vulneratum daret. Item qui hominem dari promisit, & vulneratum[u] à se offert, non liberatur. Iudicio quoque accepto, si hominem is, cum quo agetur, vulneratum à se offert: condemnari debebit. Sed & ab alio vulneratum si det, condemnandus erit: cùm possit alium dari.

De condictione indebiti. 1. Si homo debeatur. 2. De alternatione. 3. De seruo omnibus negotiis præposito. 4. De falso procuratore. 5. De seruo fugitiuo. 6. De dote. 7. De eo qui iußit, alij solui cui donare volebat. 8. Si debitor successerit creditori. 9. De prædone. 10. De solutione partis. 11. De exceptione perpetua, & condictione indebiti.

34. *Idem* lib.54. Digestorum.

QVi hominem aut[x] decem tibi aut Titio[y] dari promisit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numerauerit non Titio, sed tibi partem hominis condicet[z], quasi indebitum tua voluntate Titio soluerat. Idémque iuris erit, etiam si mortuo Titio decem soluerit: vt tibi potiùs, quàm heredi Titij partem hominis condicat.

1 ¶Si duo rei stipulandi hominem dari stipulati fuerint, & promissor vtriq; partes diuersorum hominum dederit[a]: dubium non est, quin non liberetur. Sed si eiusdem hominis partes vtrique dederit, liberatio contingit: quia obligatio communis efficiet, vt, quod duobus solutum est, vni[b] solutum esse videatur. Nam ex contrario cùm duo fideiussores hominem dari spopõderint: diuersorum quidem hominum partes dantes, non liberantur: at si eiusdem hominis partes dederint, liberantur.

2 ¶Stipulatus sum, decem mihi aut hominem[c] Titio dari. si homo Titio datus fuisset, promissor à me liberatur. & antequam homo daretur, ego decē petere possum.

3 ¶Si Titium omnibus negotiis meis præposuero[d], deinde vetuero eum, ignorantibus[e] debitoribus, administrare negotia mea: debitores, ei soluendo, liberabuntur. nam is, qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intelligitur[f] etiam debitoribus mandare, vt procuratori soluant.

4 ¶Si, nullo[g] mandato intercedente, debitor falsò existimauerit, voluntate mea pecuniam se numerare: non liberabitur. & ideo procuratori, qui[h] se vltrò alienis negotiis offert, soluendo nemo liberabitur.

5 ¶Et cùm fugitiuus[i], qui pro libero se gerebat, rem vendidisset: responsum est, emptores fugitiuo soluentes, à domino liberatos non esse.

6 ¶Si gener socero, ignorante[k] filia, dotem soluisset[l]: non est liberatus; sed condicere socero potest, nisi ratum[m] filia habuisset. & propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solueret: quia in[n] causam dotis particeps[o], & quasi socia obligationis patris filia esset.

7 ¶Si debitorem meum iussero pecuniam Titio dare, donaturus ei: quamuis Titius ea[p] mente acceperit, vt meos nummos faceret: nihilo minus debitor liberabitur. sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient.

8 ¶Quidam filiumfamilias, à quo fideiussorem acceperat, heredem instituerat. quæsitum est, si iussu patris adisset hereditatem, an pater cum fideiussore agere posset. dixi, quotiens reus satisdandi reo satis accipiendi heres extiteret, fideiussores ideo liberari, quia pro[q] eodem apud eundem debere non possent.

9 ¶Si prædo id, quod à debitoribus hereditariis exegerat petenti hereditatem restituerit[r]: debitores liberabuntur.

10 ¶Si decem aut hominem dari stipulatus fuero: & duos fideiussores accepero, Titium & Mæuium, & Titius quinque soluerit: non liberabitur, priùs[s] quàm Mæuius quoque quinque soluat. quòd si Mæuius partem[t] hominis soluerit, vterque obligatus remanebit.

11 ¶Qui perpetua[u] exceptione se tueri potest, solutum repetit[x]: & ideo non liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur[y] quamuis soluerit, nihilo minùs alter obligatus manebit.

De seruo.

35. *Alfenus Varus* libro secundo Digestorum à Paulo Epitomatorum.

QVod seruus ex peculio[z] suo credidisset[a], aut deposuisset[b]: id ei siue venisset, siue manumissus esset, rectè[c] solui potest[d]: nisi aliqua causa interciderit, ex qua intelligi possit, inuito eo, cuius tum is seruus fuisset, ei solui. Sed & si quis dominicam[e] pecuniam ab eo fœneratus esset, si permissu domini seruus negotium dominicum gessisset, idem iuris est. videtur enim voluntate domini, qui cum seruo negotium contraheret, & ab eo accipere, & ei soluere.

Si eius qui vxorem prægnantem reliquit, filius totum debitum hereditarium petat.

36. *Iulianus* lib.1. ad Vrseium Ferocem.

SI pater meus, prægnate vxore relicta, decesserit. & ex causa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petiissem: nihil me consumpsisse[f] quidam existimant. si nemo natus sit, rectè me egisse: quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. *Iulianus* notat: Verius est, me eam partem perdidisse[g], pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset, neminem nasci: aut quartam[h] partem, quia tres[i] nasci potuerunt: aut sextam, quia quinque. nam & Aristote-

Notae marginales

b Ioannes Bossianus vetus interpres, vt & Accursius & Ioannes Robertus putant hîc agi de promissione certorũ hominum, legem verò *l.7.§.de verb. obligat.* loqui de incertis, atque ita conciliant hanc legem cũ d. lege 117. eo sc. sensu, *Centum hominibus* incertis promissis, numero diuidi obligationem: certis centum promissis, specie non numero diuisionem fieri. Id Cuiacio displicet *13. obser.24.* mouetur, quòd hîc fiat mentio decem hominum, ergo incertorũ. verba igitur nõ ferunt eandem interpretationem. At fortè sententia legis id innuitur? ne id quidem. nã in denariis, de quibus *§.eod.* cõpertum ius est numero diuisionem fieri. idem igitur statui debet in hominibus. nam & hi & illi communi & promiscua specie continentur nõ propria. Parem enim vsum omnes denarij, omnes serui præstant in suo genere, *v. Cuiac. ibid. & Antoniũ Mercatorem 2. notat.21. in fin.*

c *al.* remediũ.

d vide hic Albericum.

e Iuris interpretatione.

f Nolenti accipere debitum quod offertur actio denegatur, *l.72.§.eo.7.Eclog.5.c.26.*

g Imò exigua differentia est, *l.13.in fi.C.de contr.stipul.*

h *l.26.§.12.§.de condict.indeb. adde l.12.§.de leg.3.*

i & nationis, *l.31.§.21.§.de ædilit.edict.*

k *adde d.l.11.in fi.§.de leg.3.l.39.in fi.§.de statulib.*

l *l.49.§.1.§.de verbor.oblig.*

m *l.35.infra eo.*

n *l.18.§.eo.l.41.§.de reb.cred.*

o *l.14.in fi.§.de obligationib.*

p *l.26.§.8.§.de condict.indeb.l.1.C.de peculio eius.*

q *l.26.§.1.§.mandati:l.19.§.3.§.de donationib.*

r id est adiecto.

s Solutio facta adiecto, rei quæ postea euincitur aut in libertatem eripitur, non liberat soluentem à pristina actione, *l.46.l.98.§.eo.l.61.§.de euictionibus: l.131.§.1.§.de verborum obligationibus.*

t *l.63.§.de condict.indeb.*

u *l.9.§.3.§.ad exhiben. vide l.3.§.1.l.18.§.1.§.commodati: l.1.§.16.§.depositi:* aut occisum, *l.23.l.91.§.de verbor.obligat.*

x In alternatiua solutio partis facta adiecto, non liberat soluentem.

y i. adiecto.

z *l.59.in fi.§.eo.* hinc colligit Baldus, Solutas indebitè vsuras non ab institore, sed à domino repeti.

a & malè, nec enim ita solui potest, *l.23.in fi.l.26.§.de condict.indebit.l.15.§.de legat.2.l.85.§.4.§.de verbor.oblig.*

b ¶Ratione cõmunionis duo reputantur vt vnus.

c i. rem aliam quam mihi, *l.vltim.§.5.§.de verbor.oblig.*

d *v.l.12.§.eo.l.49.§.eo. adde Pau.5.sent.8.§.vnic.in fin.*

e Generali procuratori, ignoranti mandatũ à debitore reuocatum possumus soluere.

f Præpositus omnibus negotiis, intelligitur præpositus ad solutionem acceptandam, *l.11.de pactis.l.7.§.1.§.quibus modis pign.*

g *v.l.12.C.eo.*

h *l.55.§.eo.*

i *v.l.19.§.eo.*

k vel inuita, *l.27.§.de iure dot. v.l.7.C.soluto.*

l post diuortium sc. *d.l.28.l.7.C.soluto.*

m *l.58.§.eo.l.14.§.ad l.Velleia.* dixi *ad Vlpian.6.§.4.*

n nota regulam.

o *dixi ad l.vnicam §.13.C.de rei vxoriæ act.*

p Tradens alteri mandato creditoris, liberatur: licèt ille non recipiat eo animo, quo creditor mandauit *Castrens.*

q *l.95.§.2.§.eo.*

r *l.31.in fi.§.de hered.pet.*

s *l.46.in fin.§.eo.*

t *§.1.§.eo.*

u Quod repeti potest non liberat soluentem, nec eorum eius. nam eadem solutio non potest parere liberationem, & soluti repetitionem, *l.41.§.de condict.indebit.*

Notae

x *adde l.26.§.13.§.de condict.indeb.*

y *adde l.19.§.1.§.de condict.indeb.*

z *l.32.§.eo.* a *l.19.§.eo.l.3.C.eo.*

b *l.11.in fi.§.depositi.* c *l.20.l.21.§.de iureiur.*

d ab ignorante. nam ignorans status mutationem, soluendo liberatur.

e *l.18.supra eodem.*

f id est, nihil me amisisse hac plus petitione.

g Hæc lex pertinet ad plus petitiones, de quibus dixi *ad Titul. C.de plus petition. & l.1.§.de interrog.act.*

h Paul.4.sentent.*vlt.* Quotiès de modo quartæ retinendæ quæritur propter periculum plus petendi: officio iudicis æstimatus quarta facienda est, quæ remaneat apud hæredem. i *l.28.in fi.§.de iudiciis.* sed & plures, *l.3.§.10.§.de suis & legit.*

les[a] scripsit quinque nasci posse: quia[b] vuluæ mulierum totidem receptacula habere possunt. & esse mulierem Romæ Alexandrinam [c] ab Ægypto, quæ quinque simul peperit, & tum habebat incolumes. & hoc in Ægypto adfirmatum[d] est mihi.

Si fideiussor partem soluerit.

37. *Idem*[u] lib. 2. ad Vrseium Ferocem.[u]

QVotiens vnus ex fideiussoribus suam[e] partem soluisset, tanquam negotium reo gessisset: perinde habendum est, ac si reus ipse vnius fideiussoris partem soluisset. sed tamen, vt non ex sorte decedat. sed is fideiussor solus liberatur, cuius nomine solutio facta fuerit.

De adiecto solutioni. 1. Si quis iussit aliquid solui, Deinde vetuit accipere. 2. De pluribus obligationibus vna solutione tollendis. 3. De obligatione hominis. 4. De fideiussore pro eo, qui reipub. causa abfuit. Si fideiussor hominem promissum occiderit. 5. Si debitor successerit fideiussori.

38. *Africanus*[u] libro 7.[f] Quæstionum.[u]

CVm quis sibi aut Titio dari stipulatus sit: magis esse ait: vt ita [g] demum rectè Titio [h] solui dicendum sit, si in eodem statu [i] maneat, quo fuit, cùm stipulatio interponeretur. ceterùm siue in adoptionem, siue in exilium [k] ierit, vel aqua[l] & igni ei interdictum, vel seruus factus sit [m]; non rectè ei solui, dicendum. tacitè[n] enim inesse hæc conuentio stipulationi videtur, si in eadem[o] causa maneat.

1 ¶Si debitorem meum iusserim Titio soluere, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans[p] soluerit: ita eum liberari existimauit, si non ea mente [q] Titius nummos acceperit, vt eos lucretur. alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris. & ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori. exceptione tamen ei succurri, æquum esse, si paratus sit condictionem furtiuam, quam aduersus Titium habet, mihi præstare. sicuti seruatur, cùm[r] maritus vxori donaturus, debitorem suum iubeat soluere. nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari: sed exceptione eum aduersus maritum tuendum esse, si condictionem, quam aduersus mulierem habet, præstet. furti tamen actionem in proposito mihi post [ſ] diuortium competituram: quando[t] mea intersit, interceptos nummos non esse.

2 ¶De peculio cum domino actum est. is damnatus soluit. & [u] fideiussores pro seruo acceptos liberari, respondit. eandem enim pecuniam in [x] plures causas solui posse, argumentum esse: quòd, cùm iudicatum solui satisdatum est, & damnatus reus soluat, non solùm actione iudicati, sed etiam ex stipulatu & ipse & fideiussores liberentur. & magis [y] simile esse: quòd, cùm possessor hereditatis existimans se heredem esse, soluerit, heres non liberetur. tunc enim propterea id euenire, quòd [illegible]e, suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem eius haberet.

3 ¶Qui hominem promisit, si statuliberum soluat: magis puto, non [z] esse expectandam conditionem, sed & creditorem agere posse, & illi condictionem competere[a]. quòd si interim conditio defecerit, liberatur, perinde atque si quis pendente [b] conditione soluit per errorem, &, antequam condiceret, conditio exstiterit. illud nullo modo dici conueniet: si, mortuo Sticho, conditio deficiat: liberari debitorem: quamuis, si viuente eo defecerit, liberatur. quando isto casu, nullo tempore perfectè hominem meum feceris. alioquin propè erit: vt, etiam si eum seruum, in quo vsusfructus alienus est, mihi solueris, isque[u] vsufructu manente[u] decesserit, ea solutione liberatus videaris. quod nullo modo probandum est. sicuti si communem soluisses, isque decessisset.

4 ¶Si quis pro[c] eo reuerso fideiusserit, qui, cùm reipublicę causa abesset, actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fideiussor liberetur? quod Iuliano non placebat: & quidem si cum fideiussore experiundi potestas non fuit. sed hoc casu in ipsum fideiussorem ex edicto actionem restitui debere. quemadmodum in eum fideiussorem, qui hominem promissum occidit[d].

5 ¶Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suã obligationem dedit: post idem here[illegible] te instituit. quãuis ex fideiussoria causa non tenear[illegible], nihilo minùs tamen pignus obligatum manebit. at si idem alium fideiussorem dederit, atque ita heredem te instituerit: rectiùs existimari ait, sublata obligatione eius [c], pro quo fideiussum sit, eum quoque, si fideiusserit, liberari[f].

De periculo pecuniæ soluendæ.

l39 n°1

39. *Idem*[u] lib. 8.[g] Quæstionum.[u]

SI soluturus pecuniam tibi, iussu tuo signatam [h] eam apud numularium[i], quoad probaretur[k], deposuerim: tui periculi eam fore [l], Mela libro decimo scribit. quod verum est. cum[m] eo tamen, vt illud maximè spectetur, an per te steterit[n], quo minùs in continẽti probaretur. nam tunc perinde habendum erit, ac si, parato me soluere, tu ex aliqua causa accipere nolles. in qua specie non vtique semper tuum periculum erit. quid enim, si inoportuno [o] tempore vel loco obtulerim? His consequens esse puto: vt, etiam si & emptor nummos, & venditor mercem, quòd inuicem parum [p] fidei haberent, deposuerint:[u] & [u] nummi emptoris periculo sint, vtique si ipse eum, apud quem deponerentur elegerit: & nihilo minùs merx quoque, quia emptio perfecta sit.

Si quis pro alio soluerit.

40. *Marcianus*[u] lib. 3. Institutionum.[u]

SI pro[q] me quis soluerit creditori meo, licèt ignorante[r] me: adquiritur mihi actio pignoraticia. Item si quis[ſ] soluerit legata[t], debent discedere legatarij de possessione[u]. alioquin nascitur heredi interdictum, vt eos deiicere possit.

De accusationibus.

41. *Papinianus*[u] lib. 1. de Adulteriis.[u]

REo criminis [x] postulato, interim nihil prohibet rectè pecuniam à debitoribus solui[y]. alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt.

42. *Paulus*[u] lib. 3. de Adulteriis.[u]

SEd nec illud prohibitum videtur, ne à [z] reo creditori soluatur.

De accessionibus.

43. *Vlpianus*[u] lib. 2. Regularum.[u]

IN omnibus speciebus liberationum etiam [a] accessio-

a *lib. 7. de histor. animal. 4.* quanquam de quinque receptaculis vuluarum nullam ibi mentionem facit: à qua etiam opinione abhorrere videtur *lib. 4. de generat. animal. 4.* semen, inquit, trahi à locis vteri, atque ob eam rem multa generari pro numero locorum & acetabulorum, quæ vnum non sunt, opinari nihil rationis est.

b ideoque concludebat eum esse finem multiiugæ hominũ portionis, neque plures vnquam simul genitos cõpertum *10. Gell. 2. v. Aristotel. 7. de histor. animal. 4.* verum Aristoteles in eo dupliciter fallitur. nam & plures vno partu editos ex historiis constat & quinque receptacula in mulierum vuluis esse negantur. Quod ad primũ attinet, in Ægypto ob fœcundum potum Nili vno vtero septem generantur *Trogus*. Quin Plinius 7. c. 11. scribit extare in monumẽtis medicorum vno abortu 12. puerperia electa fuisse. Tatianus aduersus Græcos. Quid, inquit ad me Periclymene opus mulieris, quæ vno partu 30. infantes peperit: quod plerique miraculum putant: cũ potius magnæ intemperantiæ fructus hîc existimari debeat, & illa abominatio videri: vtpote similis scrophæ Romanæ, quæ itidem propter euentũ similem sacrum quendam cultum consecuta fertur. & Albertus refert mulierem quandã in Germania cõsignatis, conseruatisque iam in vtero duorum & viginti infantium corpusculis, aborsum fecisse: aliã verò etiã septuaginta. Imò, vt magis mireris, aliã etiam eiecisse in peluim embryunculorum auricularis digiti magnitudine corpuscula centum & quinquaginta. Cuius rei facta fides est, tuniculis, quibus obuoluebantur, conscissis. addit quoque pluribus eorum adfuisse dilatationis & cõstructionis motum, & signa alia vitæ complura, oculis tamen imperfectioribus, manuum verò & pedum digitos fuisse veluti capillares. v. Rhodiginum *4. lect. 23* Sed ista leuia sunt, si eis opponamus prodigiosum partum Margaritæ Olandiæ comitis, quæ sub Henrico Imperatore vno partu trecentos & sexaginta liberos viuos edidit: aqua etiam lustrali postea expiatos. v. Guicciardinum in sua Belgica. Quod ad receptacula attinet, alij plura tribuunt, septem sc. ternis dextra sinistraque constitutis, vno in meditullio composito, Rhodigin. *4. lect. 23.* Auicenna apud eundem refert tot esse receptacula in vulua animalium quot proferũtur vberum papillæ, quod refelli potest. quia etsi tribus membranis singuli fœtus obligãtur, vuluæ tamen nulla prorsus loculamenta sunt. Idque probari experimento potest. Philosophi aliam ab Aristotele & Stoicis rationem attulere. nam Empedocles ad quantitatem: Asclepiades ad excellentiam seminis: Erasistratus ad superfœtationem causas numerosi partus referebant Plutarch. *5. de placitis Philosoph. 10.* Sed ea de re, & de multiplici partu, eiusque causis scripsit Ioubertus *lib. 3. c. 1. Des erreurs populaires.*

c *l. 3. ff. si pars hæred. petat. l. 7. ff. de reb. dub. Capitolinus in Antonino* Serapiam dicit, *l. 3. ff. si pars hæred. l. 7. ff. de reb. dub.* Sed & sub D. Augusto imperatore ancilla Cæsaris Augusti in agro Laurente peperit quinque pueros, *10. Gell. 2.* & in Peloponneso reperta est mulier, quæ quinos quater peperit, *7. Plin. 3.*

d Testis de auditu admittitur.

e suo nomine duntaxat partem suam soluens, alium non liberat.

f v. Cuiacium *7. ad Afric. fol. 139.*

g Imò: etsi non mandat in eodem statu, rectè soluitur, *l. 56. §. 2. ff. de verbor. obligat. vbi dixi.*

h i. adiecto. sensus est, Adiecto nõ potest solui, si status adiecti est mutatus in deterius. i *l. 95. §. 6. ff. eo.*

k id est, deportationem, *Cuiac.*

l vide quæ scripsi ad *l. 1. §. 2. ff. de legat. 3.*

m aut è contrario si manumissus sit, *Cuia.*

n hinc Seneca *4. de benef. 39.* Subest, inquit, tacita exceptio, si potero, si debebo. Efficce vt idem status sit, cũ exigitur, qui fuit, cum promitterem. Destituere leuitatis erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittẽtis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta, & idem sum.

o De tacitis conditionibus Oldendorpius in Topicis, eo ab Authoritate seu præiudiciis *num. 5.* vbi inter cæteras eas recenset, Si Deus voluerit, Si vixero, Si potuero, Si tẽpus concedatur, Si æquum fueris arbitratus, Si nõ fueris iniuriosus, aut damnosus, Si rem licitam mandaueris aut pactus fueris, fidem seruaueris. Si lex aut superior id adprobauerit, Si necessitas me in contrarium non cogat.

p *v. l. 12. §. 2. ff. eo.*

q *l. 18. in fin. ff. eod.*

r *l. 5. §. 3. ff. de don. int. vir.*

ſ hæc verba, *post diuortium*, delenda esse cẽset Antonius Faber, *3. coniectur. 19.* esseque ab inepto interprete, non ab Africano.

t i. quãdo quidem *vt in l. 4. §. 26. ff. de vsufru.*

u *Inst. quib. modis tollitur obligat.*

x *l. 44. ff. eo.*

y & magis dissimilé esse. *Acc. Cuiac. hic.*

z Qui certò decipiẽdus est, agere potest antequã deceptio suum effectum sortiatur.

a Imò non cõpetit, *l. statuliberorum. 9. §. penul. ff. de statuliberis.* vide Antonium Fabrum *2. coniectur. 7.* vbi notat dissensisse Iurisconsultos in hac sententia.

b *v. l. 16. ff. de cõdict. indeb.*

c ¶pro reo iã reuerso. *vulg.*

d *v. l. 32. in fi. ff. de vsuris.*

e i. rei principalis.

f *v. l. 32. ff. de fideiussoribus.*

g *v. Cuiac. 8. ad Afric. fol. 206.*

h Signatam pecuniam deponere, est sacculum aut bulgam cum pecunia signatorum siue testium signis obsignatam deponere, *l. 9. C. eo. v. l. vlt. ff. de lege comm.*

i solent enim nummulariis pecuniæ probandæ dari, Menander. Ἀλλ' ἐπὶ τραπέζαν μὲν φέρειν τὴν προῖχ' ἵνα εἰ τἀργύριον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἤδη, *Cuiac. ibid.*

k hæc obsignatio & depositio non fit soluendi animo, sed pecuniæ probandæ causa.

l quia tua est, *l. 18. §. 2. de adquir. possess.*

m i. ea condicione. similis est loquendi formula, *in l. 35. in fi. ff. locati.*

n tunc enim teneris, *l. 72. l. 79. ff. eod. l. 73. in fi. de verbor. obliga.*

o *ἀνεπιτηδείως, l. 32. ff. de vsuris: l. 49 in fi. ff. de verbor. oblig.*

p Sequestratio fit si emptor & vẽditor parum fidei inter se habeant. *adde hîc Bartolum & Glossam in l. Iulianus. §. offerri. ff. de act. empti.*

q *l. 23. ff. eodem.*

r Ignorantis conditio potest per alium melior fieri.

ſ tertius,

t *l. 11. ff. vt legat. nomine.*

u in quam missi fuerant ex primo decreto.

x alterius sc. quàm maiestatis. nam ei solui non potest, *l. 8. C. ad l. Iul. maiest.*

y *l. 45. §. 1. ff. eo. l. 46. §. 6. ff. de iure fisci. v. quæ notaui ad l. 15. ff. de donationib.*

z Qui soluit creditori, nummos alienat. Reus, creditori potest soluere. nam solutio ex necessaria causa fit. cùm ad eam debitor iure obstringatur. Hinc constat, re[illegible] permissam esse alienationem necessariam.

a Liberato principali, accessorium liberatur ipso iure, *l. 95. §. 4. ff. eod.*

l43 n°2

a Accedunt principali obligationi ad promissores, hypothecæ, & pignora. b i. fideiussores, vt l. 64. §. 4. ꝟ. soluto: Adpromissores sunt proximi à fideiussoribus: & ob id Græci ἐγγυὰς vocant. Adpromittit, qui pro alio promittit. sic adstipulatur, qui pro alio stipulatur. Adpromissio, rectè semper fit: adstipulatio non semper, v. Cuia ad l. 5. §. 1. ꝟ. de verb. oblig. dixi ad Festũ in verbo Adpromissor. c l. 38. §. 2. ꝟ. eo.

nes[a] liberantur: putà adpromissores[b], hypothecæ, pignora: præter quàm quod, inter creditorem & adpromissores confusione facta, reus non liberatur.

De pluribus effectibus vnius solutionis.

44. *Marcianus* lib. 2. Regularum.

IN numerationibus aliquando euenit[c], vt vna numeratione duæ obligationes tollantur vno momento. Veluti si quis pignus pro debito vendiderit[d] creditori. euenit enim, vt & ex vendito[e] tollatur obligatio[f], & debiti[g]. Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit[h], legatum à creditore fuerit sub ea conditione, si eam pecuniam numerauerit: in duas causas videri eum numerasse[k]: & in debitum suum[l], vt in Falcidiam heredi imputetur: & conditionis gratia, vt legatum consequatur. Item si vsusfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit: euenit, vt vna numeratione[m] & liberetur heres ex testamento, & obliget sibi legatarium[n]. Tantundem est, & si[o] damnatus fuerit alicui vendere vel locare: nam vendendo vel locando, & liberatur ex testamento heres, & obligat sibi legatarium[p].

De dote. 1. De tutore accusato.

45. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

CAllippo respondit.

QVamuis stipulanti vxori vir spoponderit, direpto[q] matrimonio prædia, quæ doti erant obligata[r], in solutum dare: tamen satis[s] esse offerri dotis quantitatem.

1 ¶ Idem Frontoni respondit. perseueranti tutori in tutelæ administratione, licèt[t] capitis reo, potuisse id, quod pupillo[u] bona fide debetur, exsolui.

De euictione. 2. Et æstimatione rei in solutum datæ.

46. *Marcianus* lib. 3. Regularum.

SI quis aliam rem pro alia volenti soluerit, & euicta[x] fuerit res: manet[y] pristina obligatio. & si pro parte fuerit euicta, tamen pro solido obligatio durat: nam non accepisset re[z] integra creditor, nisi pro solido eius fieret.

1 ¶ Sed & si duos fundos (verbi gratia) pro debito dederit: euicto[a] altero fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re soluta liberationem præstat, quum pro solido facta est suscipientis.

2 ¶ Sed & si quis per dolum[b] pluris æstimatum fundum in solutum dederit, non liberatur: nisi[c] id quod deest, repleatur.

De pupillo. De SC. Macedoniano.

47. *Idem* lib. 4. Regularum.

IN pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quæratur, quo tempore sit locupletior: tempus, quo[d] agitur, inspicitur. & vt exceptio doli mali posita ei noceat: tempus, quo agitur, spectatur.

1 ¶ Planè (vt Scæuola aiebat) etiam si perierit res ante litem contestatam: interdum quasi locupletior factus intelligitur. id est, si necessariam[e] sibi rem emit, quàm[f] necessario de suo erat empturus. nam[g] hoc ipso, quo non est pauperior factus locupletior est. Sic & in filiofamilias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias[h] causas filius mutuam pecuniam acceperit, & eam perdiderit.

De prætorio pignore.

48. *Marcellus* lib. singulari Responsorum.

TItia, cùm propter dotem bona mariti possideret[i], omnia pro domina egit, reditus[k] exegit, & mouentia distraxit. quæro, an ea, quæ ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant. Marcellus respondit, reputationem eius, quod proponeretur, non iniquam videri[l]. pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit: sed si fortè vsurarum quoque rationem arbiter[m] dotis recuperandæ habere debuerit: ita est computandum: vt, pro vt quidque ad mulierem peruenit, non ex vniuersa summa decedat, sed priùs[n] in eam quantitatem, quam vsurarum nomine mulierem consequi oportebat. quod non est iniquum.

d Qui pignus pro debito soluendidit: & è contra. Qui creditori pignus védit p debito soluit, l. 4. C. de euic. e quę aduersus debitorem creditori competebat, l. 13. C. de pignorat. f aduersus emptorem. g debitori qui vendidit. h ex qua naturaliter obligabatur. i quam naturadebet. k sensus est, Pupillus eo casu soluendo liberat se debito naturali, & conditionem legati implet. atq; ita obligat sibi heredem vt legatum præstet. l naturale, v. l. 59. ꝟ. de oblig. m ficta scilicet ab herede. n ad restituendam pecuniam l. 5. §. ꝟ. de vsufr. earum rer. o heres scil. p ad pretiũ, atque ita vna solutio, vna numeratio vel prestatio partim parit, partim tollit obligationem. q dirempto. r Pactũ de pignore in solutũ dando, non prę iudicat possidẽti, l. 16. in fin. ꝟ. de pignorib. s Imò, non satis est offerri, quum ne quidẽ offerens audiatur, l. 34. in fin. ꝟ. de pignorat. t l. 41. ꝟ. eo. u Pupillo debetur bona fide exsolui, Pet. Fab. 1. Semest. 24. x v. l. 33 ꝟ. eod. y vide in hunc locum, Cuia. 19. obs. 38. z re integrã creditor, &c. Vulg. a l. 72. in fi. ꝟ. de solutionibus. b sub. debitoris ipsius: ne alioquin putes dolum creditoris hic significari. Nam si ita esset, hoc casu liberari posset debitor si vellet. c l. 34. §. 10. ꝟ. eo. l. 7. C. de except. d l. 4. ꝟ. de excep. vide quę notaui ad l. 6. C. sol. mat. e l. 11. §. 4. ꝟ. de minoribus. f Rem necessariã quis emisse intelligitur quã de suo aliàs erat empturus.

g Locupletior intelligitur, qui non fit pauperior, cui nihil deperit. h l. 6. §. 13. 14. ꝟ. de SC. Maced. i ex primo decreto sc. dotis seruandæ causa. k Probatur possessio, fructuum perceptione, vt hîc: sed & si rei ipsi quis institit, vel eam saltem nota, vel symbolo adprehendit, si eam coluit, vel alteri locauit, per instrumenta locationum, inuestituram, si alius nostro nomine possidere fassus est, v. Schneideuinum in §. retinenda. Instit. de interdict. l quia missus in possessionem ex primo decreto comparatur gestori bonorum, l. 14. in fi. supra de rebus author. is autem fructus non lucratur. m nota de arbitro dotis recuperandæ, de quo, l. 1. supra de pactis dotalibus & Tertul. 2. ad vxorem. sustinens earum dotes quò obiectione (sic enim puto legendum) nominis, mercedem silentij faciam: apud arbitrum spiculatorémque litigaturi.

n Fructus prætorij pignoris extenuant debitum. primò, accessorium: deinde, principale, adde l. 1. ꝟ. eo. o Naturalis solutio numeratione perficitur, adde l. 4. §. 7. supra de re iudic. p l. 56. ꝟ. eod. Quod creditori, l. 4. l. 12. C. eod. vel eius administratori, l. 13. ꝟ. de lega. 1. vel alteri cuius iussu & ratihabitione, solutum est, debitorem liberat.

Soluta pecunia quomodo accipitur, & de verbo satisfactionis.

49. *Marcianus* lib. singulari ad Hypotecariam formulam.

SOlutam pecuniam intelligitur vtique naturaliter[o], si numerata sit creditori. Sed & si[p] iussu eius alij soluitur, vel creditori eius, vel futuro debitori, vel etiam ei, cui donaturus erat: absolui debet. Ratam[q] quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit. Tutori quoque si soluta sit pecunia, vel curatori, vel procuratori[r], vel cuilibet successori, vel seruo actori[s]: proficiet ei solutio. Quòd si acceptum latum sit, quòd stipulationis nomine[t] hypotheca erat obligata, vel sine[u] stipulatione accepta sit: solutionis quidem verbum non[x] proficiet[y], sed satisdationis sufficit[z].

De ære soluto pro auro.

50. *Paulus* lib. 10. ad Sabinum.

SI cùm aurum tibi promisissem, ignoranti, quasi aurum, æs soluerim: non[a] liberabor. sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens[b] feci. petentem tamen te aurum, exceptione[c] summouebo[d], si[e] non reddas æs, quod accepisti.

De dispensatore.

51. *Idem* libro 9. ad Edictum.

DIspensatori[f], qui ignorante debitore remotus[g] est ab actu, rectè soluitur. ex voluntate enim domini ei soluitur: quam si nescit mutatam, qui soluit, liberatur.

De satisfactione.

52. *Vlpianus* libro 14. ad Edictum.

SAtisfactio[h] pro[i] solutione est[k]. ʃ 52 n° 1

De soluente pro alio.

53. *Gaius* lib. 5. ad Edictum Prouinciale.

SOluere pro ignorante[l] & inuito cuique licet: cùm sit iure ciuili constitutum, licere etiam ignorantis inuitíque meliorem conditionem facere.

Verbum solutionis quomodo accipitur.

54. *Paulus* lib. 56. ad Edictum.

SOlutionis verbum pertinet[m] ad[n] omnem liberationem quoquo modo factam: magísque ad substantiam obligationis refertur, quàm ad nummorum solutionem.

De numerante, vt recipiat.

55. *Vlpianus* lib. 61. ad Edictum.

QVi sic soluit, vt[o] reciperet[p], non liberatur. quemadmodum non[q] alienantur nummi, qui sic dantur, vt recipiantur.

De mandato.

56. *Paulus* lib. 62. ad Edictum.

QVi mandat[r] solui, ipse videtur soluere.

De re. 1. Vel persona adiecta solutioni.

57. *Vlpianus* libro 71. ad Edictum.

SI quis stipulatus fuerit decem in melle: solui quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur: sed, si semel[s] actum sit, & petita decem fuerint, ampliùs mel solui non potest.

1 ¶ Item si mihi aut Titio stipulatus fuero dari, deinde petam: ampliùs Titio solui non potest: quamuis[t] ante litem contestatam posset.

De negotiorum gestore.

58. *Idem* libro octuagesimo ad Edictum.

SI quis offerenti[u] se negotiis alienis, bona fide soluerit: quando liberetur? & ait Iulianus, quum dominus ratum[x] habuerit, tunc liberari. idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? & ait, interesse, qua mente solutio facta esset: vtrùm vt statim debitor liberetur, an verò cùm dominus ratum

q l. 58. ꝟ. eod. r l. 34. §. 3. ꝟ. eo. s l. 19. C. eod. t id est per modum stipulationis. u l. 17. §. 2 supra de pact. x Atqui acceptilatio nihil aliud est quàm solutio, l. 7. ꝟ. de liberatione legat. y sensus est, A cõtractui qui re perficitur (putà pignoris) acceptilatione, aut nudo pacto plenè non liberamur. obligatio quidẽ dissoluta est, sed tamen semper verũ est pignorũ dationem intercessisse, adde l. 17. §. 2. ꝟ. de pactis. z Imò non sufficit, l. 6. in fin. ꝟ. quib. mod. pignus vel hypotheca cõtrahitur. Qui liberatur per acceptilationẽ, nõ dicitur liberari per solutionem, sed per satisfactionẽ. solutio fit nummis: satisfactio alijs etiam modis. a l. 22. ꝟ. de verb. obligat. b l. 21. §. 1. ꝟ. de inoffic. c Præsumitur nemo donare, l. 24. §. 1. supra de pignorat. action. d hinc collige, Soluentẽ sciẽter indebitũ, respectu debiti, nõ intelligi donare: qa alia cõiectura excludit cõiecturã tacitę donationis. ʃ 54 n° 1 e Vincẽtius Lirinẽsis, aduersus prophanas nouationes. Aurũ accepisti, aurũ redde: nolo mihi p alijs alia subiicias: nolo p auro aut impudẽter plumbũ aut fraudulẽter æramẽta supponas, nolo auri speciem sed naturam planè. f l. 62. ꝟ. eo. v. quæ scripsi ad l. 1. C. si aduersus fiscum. g l. 38. §. 3. ꝟ. eo. h i. dato fideiussoris, vel aliorũ pignorũ, v. l. 3. §. 3. ꝟ. de pign. l. 4. §. 3. ꝟ. de re iud. i l. 13. §. 4. ꝟ. de pignor. l. 6. §. 1. ꝟ. quib. mod. pign. k Quid ita? fit volenti satisfactio: ideoque vt solutione facta, creditori, ita satisfactione liberatur debitor. ea parte cõparari potest satisfactio solutioni. vtraq; enim eundem effectum præstat: nempe liberationem. l l. 23. supra eod. m sub. impropriè. n l. 4. §. 3. supra de re iudicata: l. 47. l. 176. ꝟ. de verbor. signif. o Quoties numerationis nullus effectus remanet penes accipientem creditorem, reus non dicitur liberatus. p recuperet, vulgat. Haloand. q Imò, alienantur, l. 33. §. 1. supra de donationibus. r l. 59. ꝟ. e. l. 64. l. 66. ꝟ. eod. l. 5. l. 17. Cod. eod. l. 180. ꝟ. de regulis iuris: Instit. quibus mod. tollitur oblig. s l. 16. ꝟ. de duobus reis. t Litis contestatione stipulator & sibi, petendi, ꝟ. eod. & debitori, soluendi, tollit electionem. u l. 34. §. 4. supra eod. x Ratihabitione domini conualescit solutio facta eius gestori, d. §. 4. & l. 13. l. 34. §. 6. l. 49. supra eod. l. 21. ꝟ. de negotiis: l. 14. ꝟ. de condict. causa data.

h Solutum gestori negotiorum ei condici potest, si dominus nullo modo ratam abeat solutionem.
b id est, numeratum est. c & ita duobus.
d Nam si dominus procuratoris negotium ratum non habeat, posterior solutio erit inualida, eóque nomine datum condicetur. aliàs, prior erit inualida, eritque condictioni locus.

habuisset: priore[a] casu confestim posse condici procuratori: & tunc demum extingui condictionem, cùm dominus ratum habuisset. posteriore tunc demum nasci condictionem, cùm dominus ratum non habuisset.

1 ¶Si creditor, cuius ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: siue ratum habuit pater, rata solutio est: siue non habuit, repetere debitor potest.

2 ¶Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum[b], antequam is ratum haberet, interim alteri[c] solutum est: in pendenti est posterior solutio, ac prior: quippe incertum est, debitum, an indebitum exegerit[d].

De adiecto solutioni.

59. *Paulus* lib. 2. ad Plautium.

SI ita stipulatus sim, *Mihi aut Titio dare spondes?* & debitor cõstituerit, se mihi soluturum: quamuis mihi competat de constitutâ actione, potest[e] adhuc adiecto soluere. Et si a filiofamilias, mihi aut[f] Titio stipulatus sim: patrem posse Titio soluere, quod in peculio est: scilicet si suo, non filij nomine soluere velit. Dum enim adiecto soluitur, mihi[g] solui videtur. Et ideo si indebitum[h] adiecto solutum sit: stipulatori posse condici, Iulianus putat. vt nihil intersit, iubeam te Titio soluere, an ab initio stipulatio ita[i] concepta sit.

De vsucapione.

60. *Idem* lib. 4. ad Plautium.

IS, qui alienum hominem in solutum dedit, vsucapto[k] homine liberatur.

Si res ad creditorem peruenerit.

61. *Idem* libro 5. ad Plautium.

IN perpetuum quotiés id, quod tibi debeam, ad te peruenit[l], & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: comperit liberatio.

De dispensatore. 1. Et de negotiorum gestore.

62. *Idem* lib. 8. ad Plautium.

DIspensatorem[m] meum testamento liberum esse iussi, & peculium ei legaui. is post mortem meam à debitore[n] pecunias exegit. an heres meus retinere[o] ex peculio eius, quod exegit, possit, quæritur. & si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam: dubitari non debet quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, quà[p] liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. cùm verò ante aditam hereditatem, pecuniam accepit dispensator: si quidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hic[q] heredi quasi negotiorum gestorum, vel mandati actione. si verò non liberantur[r]: illa quæstio est, cùm negotium meum gerens, à debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, & mox[s] agere velim negotiorum gestorum actione, an vtiliter agam, si caueam te indemnem futurum. quod quidem ego non puto: nam sublata[t] est negotiorum gestorum actio, eo quòd ratum non habui, & per hoc debitor mihi constituitur.

De seruo fructuario.

63. *Idem* lib. 9. ad Plautium.

SI debitor sit serui fructuarius, potest is seruus per acceptilationem[u] liberare eum. videbitur enim ex re eius adquirere. idem in pacto[x] dicemus.

Si creditori creditoris soluatur.

64. *Idem* lib. 14. ad Plautium.

CVm iussu[y] meo id, quod mihi debes, soluis creditori meo: & tu à me, & ego à creditore meo liberor.

De dote.

65. *Pomponius* lib. 1. ex Plautio.

SI filia furiosi à viro diuerterit: dictum est, vel adgnato[z] curatore[a] voluntate filiæ, vel filiæ consentiente[b] adgnato solui dotem.

e Imò, non potest. quia tenebitur ei qui constituit, *l. 18. in fi. ff. de pecunia constituta.*
f *l. 10. ff. eod.*
g Qui adiecto soluit, principali soluere videtur.
h Adiectus ad solutionem quę de iure fieri nõ debet, videtur adiectus ad indebitum recipiendũ, *l. 34. ff. e.*
i i. mihi aut Titio.
k Præscriptio successoris, auctori liberationem inducit, *v. l. 54. supra de euiction.*
l ex causa lucratiua sc. *adde l. 63. §. 6. ff. de ver. obligat. l. 51. ff. de reg. iur. l. 23. § penult. ff. de condict. indeb.*
m *l. 51. ff. eod. v. quæ scripsi in l. 1. in fi. Co. si aduersus fiscum.* qui erat procurator generalis, quiq; vi pcurationis post mortem domini exegit quasdã species vel summas. Cæterùm, dispensator est seruus quem dominus præposuit Kalẽdario, i. credendis & exigendis pecuniis, *v. l. 4. ff. de rebus creditis. & Cuiaciũ 8. ad Afric. fol. 150.*
n meis scilicet, non peculiarib.
o quia peculiũ dicitur, deducto eo, quod domino debetur.
p quia, *vul. Ha.*
q hoc, *vul. Hal.*
r qui sciuerũt dominum mortuum.
s pœnitẽtia ductus scilicet.
t Qui ratã non habet negotiorũ gestionem, is negotiorum gestionis actioni renũtiare intelligitur. hinc colligit Bartolus, Reprobatum semel postea non posse reprobari ad actionem cõsequendam. & Baldus, Actiones quarũ principium est destructum & impeditũ, nunquã postea deduci in esse.
u Seruus fructuarius liberare fructuarium dominũ potest, *l. 11. ff. de acceptilationibus l. 24. l. 25. ff. de vsufruct.*
x *l. 55. supra de pactis.*
y *vide l. 56. supra eodem.*
z hinc colligere possis, furiosos in tutela suorum adgnatorum fuisse, *adde l. 13. ff. de manumißionibus.*
a curatori, *vulgat. Haloander.*
b Si ille qui debet consentire est furiosus, consensus pertinet ad eius curatorem.

c ¶Debitor soluens creditori pupilli iussu eius, liberatur à pupillo: si debitor non fuit qui soluit, pupillum sibi obligat, vtpotè debito liberatum.
d *l. 10. ff. de institor. l. 1. §. 4. ff. de peculio l. 5. in fin. ff. de in rem verso l. 1. §. 15. ff. depositi l. 29. §. 2. in fin. ff. de pignor.*
e Eadem res sæpius in solutum dari potest, *l. 66. §. 1. supra de legat. 2.*

De pupillo.

66. *Idem* lib. 6. ex Plautio.

SI[c] pupilli debitor, iubẽte eo sine tutoris auctoritate, pecuniam creditori eius numerauit: pupillum quidem à creditore liberat, sed ipse manet obligatus, sed exceptione se tueri potest. Si autem debitor pupilli non fuerat: nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur: nec creditori, cum quo alterius iussu contraxit: sed pupillus, in quantum[d] locupletior factus est, vtpote debito liberatus, vtili actione tenebitur.

De eadem parte sæpius sol.

67. *Marcellus* lib. 13. Digestorum.

SI quis duos homines promiserit, & Stichu[illegible] soluerit, poterit, eiusdem[e] Stichi dominium postea consecutus, dando liberari. In nummis minor, vel propè nulla dubitatio est. nam & apud Alfenum Seruius eum, qui minùs à debitore suo accipere[f], & liberare eum vellet, respondit, posse, sæpiùs aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retrò dando, ac rursùs accipiendo, id efficere. veluti si centum debitorem, decem[g] acceptis, liberare creditor velit, vt, cùm decem acceperit, eadem ei retrò reddat, mox ab eo accipiat, ac nouissimè retineat. etsi in dubitationem à quibusdam hoc malè deducatur, quod non possit videri is, qui ita accepit, vt ei, à quo accepit, retrò reddat, soluisse potiùs, quàm decessisse[h].

De pupillo & furioso.

68. *Idem* lib. 16. Digestorum.

SEruus decem[i] dare iussus pupillo, & liber esse, si heres sit pupillus, siue tantum conditio in eum collata sit, an, absente quoque tutore, pupillo dando, libertatem consequatur? moueris comparatione conditionis, quæ constitit in facto, veluti *si pupillo seruierit*, quæ potest impleri citra interuentum quoq; tutoris & quid, (inquis) si curatorem habeat, & si furioso dare iussus sit? an curatori dando liberetur? & finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo[k], furiosóve. & sciendum est, in omnibus istis casibus tutori[l] quidem vel curatori vtiliter dependi. ipsis autem, id est furioso, vel pupillo, non[m] rectè persolui, ne datio ex illorum imbecillitate pereat. nec enim hoc egit testator, vt, quoquo modo esset datum, expleta videretur conditio.

De noxæ deditione.

69. *Celsus* lib. 24. Digestorum.

SI hominem, in[n] quo vsusfructus alienus est, vel qui erat pignori[o] Titio obligatus, noxæ[p] dedisti, poterit is, cui condemnatus est, tecum agere iudicati.[q] nec exspectabimus, vt creditor euincat. sed si vsusfructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio, existimo processuram liberationem.

De eo quod certa die promissum est.

70. *Idem* lib. 26. Digestorum.

QVod certa[r] die promissum est, vel statim[s] dari potest. totum enim medium tempus ad soluendum promissori liberum relinqui intelligitur.

De adiecto solutioni. 1. De procuratore.

71. *Idem* lib. 27. Digestorum.

CVm decem mihi aut Titio dari stipulatus, quinque[t] accipiam[u]: reliquum promissor rectè Titio dabit.

1 ¶Si fideiussor procuratori creditoris soluit, & creditor post[x] tempus, quo liberari fideiussor poterit[y], ratum habuit: tamen, quia fideiussor, cùm[z] adhuc ex causa fideiussionis teneretur, soluit, nec repetere potest, nec minùs agere aduersus reum[a] mandati potest, quàm si tum præsenti dedisset.

2 ¶Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, seruo debitoris, filióve acceptum[b] fecerit, postea autem rescierit, & ratum[c] habuerit: confirmetur[d] solutio: & quod acceptum latum sit, nullius momenti est. & contrà si ratum non habuerit: quod acceptum fecerit, confirmatur.

3 ¶Sed si ignorans solutum, litem contestatus est: si pendente iudicio ratum habuit, absolui oportet illum, cum quo actum est: si ratum non habuit, condemnari[e].

f accepérit, vulgat. accipere Hal.
g Qui non habet nisi decem, potest solutione iterata sæpius liberari in centum, *Bald.*
h dedisse, *vulgat. Hal.* accepisse, *Russardus* decidisse, *Contius.* Vulgata est rectior, cuius is est sensus, Quid ita accepit à debitore, vt ei retrò redderet, non tam eum liberasse, quàm ei donasse intelligitur. Si ita est, tali numeratione solutionem induci non dicemus. atque ea est ratio dubitandi in hac lege.
i *l. 34. ff. de statuliberis.*
k *l. 55. §. 17. ff. eodem.*
l *adde l. 22. ff. de manumiss. testa.*
m *l. 11. ff. eod.*
n *l. 4. in fi. ff. de re iudic.*
o *l. 20. ff. eod.*
p *l. 27. ff. de noxalib.*
q Imò de dolo, *l. 9. §. 4. ff. de dolo*: solue, ibi agitur iudicati nomine doli *Acc.*
r *l. 38. §. 16. ff. de verbor. oblig.*
s *l. 137. §. 2. ff. de verb. oblig.*
t Partis acceptatio non impedit quominùs residuum adiecto solui possit.
u accipio.
x *adde legem vltimam. ff. ratam rem.* quæ quidẽ loquitur de trãsactione à procuratore (non ab ipso domino *vt hîc*) ei qui tẽpore liberatus est, facta.
y potuit. In fideiussoris soluentis persona spectatur tempus solutionis factæ non ratihabitæ.
z vt quis fideiussionis nomine tenetur, ita rectè potest soluere.
a Fideiussori soluenti aduersus debitorem mandati competit actio.
b Si acceptilatio post solutionem factam, ignoranter interponitur, & ratihabitionem solutionis antecedit, ratihabitio spectabitur non acceptilatio.
c Ratihabitione confirmare possumus solutionem factam procuratori.
d confirmatur, *vulgat. Hal.*
e Ei qui soluit bis moueri non debet. Si ignoranter lis mota sit, ante sententiam ratum habens solutionis actum, expensas non præstabit: si ratum non habuit, præstabit: cùm temerè aduersarium iam liberatum in ius vocauerit, *l. 79. ff. de iudiciis.*

a opportuno tamen loco & tempore, etiam nudè, & citra conſignationem, cuius meminit lex *19. C. de vſuris.*
b *l. 9. in fin. l. 30. l. 39. ʒ. eod. l. 6. ʒ. de doli mali.*
c Is eſt effectus obligationis nudæ, legitimè tamẽ factæ, vt offerens liberetur exceptione, *l. 84. §. 3. ʒ. de legat. 1. l. 73. §. vlt. ʒ. de verb. oblig.* quin & ipſo iure ex Sabini ſententia. *ʒ. eod.* & continuò, *l. 105. in fin. ʒ. de verb. oblig.* Plures effectus *vide apud Cuiacium 8. ad Afr. fol. 207.*
d Liberat igitur oblatio ſortis in totum, vel eam partẽ, pro qua parte facta fuerit.
e in promptu. *vulgat. Hal.*
f *l. 14. ʒ. de nouationibus.* Imò videtur ceſſare, cùm obligetur. *l. 56. in fin. ſup. de verb. oblig. l. 31. ʒ. de nouationibus.*
g offerre ſolutionem, etiamſi eam interpellati negauimus, poſſumus.
h Quilibet moram debitoris purgare poteſt.
i *l. 17. ʒ. de condict. furt.*
k Imò, poterit eſſe locus. *v. l. 29. in f. ʒ. de verb. oblig.*
l *vide Cuiac. in hunc locum 14. obſ. 20.*
m *v. l. 16. ʒ. de verb. oblig.*
n num etiam. *Cuia. 14. obſer. 20.* quod non probatur ab Antonio Fabro *2. Coniecturar. 15.*
o i. tacito intellectu, etiam ſi hoc non expreſſerit. *Cuiac. ibid.*
p relinquit. *Conan.*
q *v. l. 63. ſup. de cond. indeb.*
r liberatus. ſimilique modo ſi ſoluerit ſeruum qui noxa ſolutus non eſt, nõ liberabitur. item qui hominem noxæ deditum ſoluit nõ liberabitur. nã vel minus, &c. *vulgat. Haloand.*
ſ Veſpertilionem. *vulgat.* eadem vox in eadẽ vulgata repetitur in lege *31. ʒ. de euiction.* Haloander hîc legit, Veſpillonem, Florentina in lege *31. ʒ. de euictionib.* habet Viſpillionẽ. & *l. 7. ʒ. ad Trebell.* Lex vltima *in fi. ʒ. de iure immunitatis.* meminit pollionis, vt & vulgata & Florentina habet. vel, vt Haloander legit, pellionũ: quorum vile officium videtur. Itaque Veſpillio quibuſdam videtur idem ſignificare quod bis turpem & abiectum. Viſpellionem Feſtus eſſe ait eum qui funerandis corporibus officium præſtat. Fulgentius verò, veſpillonem, vel viſpillonem, baiulum interpretatur. Mnaſeas in Cecrope. Apollo à viſpillonibus ad ſepulturam elatus. Significat etiam cadauerum nudatorem. Hinc Antidamus Heracleopolites *in hiſtoria Alexandri.* Pluſquam trecentos cadauerum veſpillones reperies crucibus affixos. Notandæ ſunt igitur variæ illæ voces, Pollio, Pellio, Biſpellio, Viſpellio, Veſpilio. Veſpillo, vel, vt quidam legunt *apud Feſtum.* Veſpilo, Viſpillo, Veſpertilio. Diſſimulare hîc non poſſum quòd didici ex Ioſephi Scaligeri caſtigationibus in Catullum ad illa verba, A ſemiraſo tunderetur vſtore. Veſpillonem Græcis νεκροκαύτην dici. Id genus hominum ſeruilis & abiectiſſimæ conditionis fuiſſe Horatius oſtendit. Huc prius anguſtis eiecta cadauera cellis, Conſeruus vili portanda locabat in arca. Dignoſcebantur veſpillones capite ſemiraſo. Artemidorus. Apuleius frontem literati & capillos ſemiraſi, & pedes annulati, id eſt, cathenati & ſtigmatiæ. Tertullianus *libro de Pallio,* Veſpillo, leno, laniſta tecum veſtiuntur.
t *adde l. 40. §. 1. ʒ. de legat. 1.*
u Pro eodem debito, pro parte poteſt dari pignus, pro parte fideiuſſor.
x Pecunia redacta ex pignore vendito, conuertitur in cauſam quam eligit creditor. *v. l. 101. in fi. ʒ. eod.*

De mora. 4. *Differentia inter obligationem generis, & alternatam.* 5. *De eo qui hominem debet.*

72. *Marcellus* lib. 20. Digeſtorum.

QVi decem debet, ſi ea obtulerit[a] creditori, & ille ſine iuſta cauſa ea accipere recuſauit, deinde debitor ea ſine ſua culpa perdiderit[b], doli mali exceptione[c] poteſt ſe tueri, quanquam aliquando interpellatus, non ſoluerit. etenim non eſt æquum, teneri pecunia amiſſa; quia non teneretur, ſi creditor accipere voluiſſet. quare pro ſoluto id[d], in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet eſſe. Et ſanè ſi ſeruus erat in dote, eúmque obtulit maritus, & is ſeruus deceſſit, aut nummos obtulit, eóſque non accipiente muliere perdiderit: ipſo iure deſinet teneri.

1 ¶Cùm Stichum mihi deberes, & in ſoluendo moram feciſſes, ſub conditione eum promiſiſti. pendente ea, Stichus deceſſit. videamus, an, quia nouari prior obligatio non poteſt, petitio ſerui competat ea, quæ competeret, ſi non interceſſiſſet ſtipulatio. ſed in promptum[e] contradictio eſt, debitorem cùm ſtipulanti creditori ſub conditione promiſit, nõ[f] videri in ſolutione hominis ceſſaſſe. nam verum eſt, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem[g] poſtea periculo liberari.

2 ¶Sed quid ſi ignorante debitore ab alio creditor eũ ſtipulatus eſt? hîc quoque exiſtimandus eſt periculo debitor liberatus: quemadmodum ſi, quodlibet[h] nomine eius ſeruum offerente, ſtipulator accipere noluiſſet.

3 ¶Idem reſponſum eſt, ſi quis, cùm ſubreptus ſibi ſeruus eſſet, ſub conditione ſtipulatus fuerit, quicquid furem dare facere oportet. nam & fur condictione[i] liberatur, ſi dominus oblatum ſibi accipere noluit. Si tamen, cùm in prouincia fortè ſeruus eſſet, interceſſerit ſtipulatio: & finge, prius quàm facultatem eius nanciſceretur fur, vel promiſſor, deceſſiſſe ſeruum: non[k] poterit rationi, quam ſupra reddidimus, locus eſſe. non enim obtuliſſe eum propter abſentiam intelligi poteſt.

4 ¶Stichum[l] aut Pamphilum ſtipulatus ſum, cùm[m] eſſet meus Pamphilus. nec ſi meus eſſe deſierit, liberabitur promiſſor Pamphilum dando. neutrum enim videtur in Pamphilo homine conſtitiſſe, nec obligatio, nec ſolutio. Sed ei, qui hominem dari ſtipulatus eſt, vnum[n] etiam ex his qui tunc ſtipulatori ſeruierant, dando promiſſor liberatur. vi[o] quidem ipſa & hic ex his dari ſtipulatus eſt, qui eius non erat. fingamus ita ſtipulatum, *Hominem ex his, quos Sempronius reliquit*[p]*, dare ſpondes?* cum tres Sempronius reliquiſſet: eorúmq; aliquem ſtipulatoris fuiſſe. num mortuis duobus, qui alterius erant, ſupererit vlla obligatio, videamus. & magis eſt, deficere ſtipulationem: niſi ante mortem duorum deſierit eſſe reliquus ſeruus ſtipulatoris.

5 ¶Qui hominem debebat: Stichum, cui[q] libertas ex cauſa fideicommiſſi præſtanda eſt, ſoluit. non videtur liberatus[r]. nam vel minùs hic ſeruum dedit, quàm ille qui ſeruum nondum noxa ſolutum. Num ergo & ſi biſpellionem[ſ], aut aliàs turpem dederit hominem, idem ſit? & ſanè datum negare non poſſumus. Sed differt hæc ſpecies à prioribus. habet enim ſeruum, qui ei auferri non poſſit.

6 ¶Promiſſor ſerui eum debet hominem ſoluere, quem[t], ſi velit ſtipulator, poſſit ad libertatem perducere.

De venditione pignoris.

73. *Idem* lib. 31. Digeſtorum.

OB triginta nummos pecuniæ creditæ fideiuſſorem in viginti dedi[u], & pignus in decem. ex venditione autem pignoris creditor decem conſecutus eſt. vtrùm ex vniuerſitate id decedit, (vt quidam putant) ſi in ſoluendis decem nihil debitor dixiſſet: an (ſicut ego puto) in totis decem fideiuſſori contingit liberatio? quia, hoc dicendo, potuit hoc efficere debitor, vt, vbi non dixit, id potius ſoluturum exiſtimetur, quod ſatiſdato debeatur? magis tamen exiſtimo licuiſſe[x] creditori, id, quod ſolus debebat reus, acceptò referre.

De pœna.

74. *Modeſtinus* lib. 3. Regularum.

ID quod pœnæ[y] nomine à debitore exactum eſt, lucro debet[z] cedere creditoris.

De acceptilatione & confuſione.

75. *Idem* lib. 8. Regularum.

SIcut acceptilatio in eum[a] diem præcedentes peremit actione, ita & confuſio. nam ſi debitor heres creditori extiterit, confuſio[b] hereditatis peremit petitionis actionem.

De actionum ceſſione.

76. *Idem* lib. 6. Reſponſorum.

MOdeſtinus reſpondit: ſi poſt ſolutum ſine vllo pacto omne, quod ex cauſa tutelæ debeatur, actiones poſt aliquot interuallum ceſſæ[c] ſint: nihil ea ceſſione actum, cum[d] nulla actio ſuperfuerit. quòd ſi ante ſolutionem hoc factum eſt, vel cùm[e] conueniſſet, vt mandarentur[f] actiones, tunc ſolutio facta eſſet, mandatum ſubſecutum eſt: ſaluas eſſe mandatas actiones cum nouiſſimo quoque caſu pretium[g] magis mãdatarum actionum ſolutum, quam actio, quæ fuit, perempta videatur.

De operis libertorum.

77. *Idem* lib. 7. Pandectarum.

IN liberto antiquior[h] contractus operarum eſſe non poteſt, ſine[i] quo libertas ei data non eſſet.

De nummis alienis ſolutis.

78. *Iauolenus* libro vndecimo ex Caſſio.

SI alieni[k] nummi, inſcio, vel inuito domino, ſoluti ſunt: manent eius, cuius fuerunt. ſi mixti[l] eſſent, ita vt diſcerni non poſſent: eius[m] fieri, qui accepit, in libris Gaij ſcriptum eſt: ita vt actio domino cum eo, qui dediſſet, furti[n] competeret. l78 n°1

Si res debita in conſpectu creditoris ponatur.

79. *Idem* lib. 10. Epiſtolarum.

PEcuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, ſi in conſpectu[o] meo ponere te iubeam[p]: efficitur, vt & tu ſtatim libereris, & mea eſſe incipiat. nam tum, quòd à nullo corporaliter eius rei poſſeſſio detineretur, adquiſita mihi, & quodammodo manu[q] longa tradita exiſtimanda eſt. l79 n°1

Quibus modis ſoluitur obligatio.

80. *Pomponius* libro quarto ad Quintum Mucium.

PRout[r] quiſque contractum eſt, ita & ſolui debet[ſ]. Vt: cùm re[t] contraxerimus, re[u] ſolui debet: veluti cùm mutuũ dedimus, vt retrò pecuniæ tantũdem ſolui debeat. Et cùm verbis aliquid contraximus: vel re, vel verbis obligatio ſolui debeat. verbis, veluti cùm acceptum promiſſori fit: re, veluti cùm ſoluit, quod promiſit. Æquè cùm emptio, vel venditio, vel locatio[x] contracta eſt: quoniam conſenſu nudo contrahi poteſt: etiam diſſenſu[y] contrario diſſolui poteſt.

De herede adiecti. 1. *De pluribus heredibus depoſitorijs.*

81. *Idem* libro ſexto ad Quintum Mucium.

SI ſtipulatus ſim mihi aut Titio dari, ſi Titius deceſſerit, heredi[z] eius ſoluere non[a] poteris.

1 ¶Si lancem depoſuerit apud me Titius, & pluribus heredibus relictis deceſſerit: ſi pars[b] heredum me interpellet, optimum quidem eſſe, ſi prætor aditus iuſſiſſet[c] me parti heredum eam lancem tradere. quo caſu depoſiti me reliquis coheredibus non teneri. ſed etſi ſine prætore ſine dolo malo hoc fecero, liberabor. aut, quod verius eſt, non incidam in obligationem. optimum[d] autem eſt, id per magiſtratum facere.

y ¶*l. 22. ʒ. de pignorat.*
z Imò non debet lucro cedere: ſed in ſortẽ ei imputari. *l. 42. in fin. ſup. pro ſocio.*
a In acceptilatione & liberatione ſemper intelligũtur hęc verba, *vſque in præſentem diem.*
b *l. 95. §. 2. ʒ. eod.*
c *v. l. 17. ʒ. de fideiuſſor.*
d *l. 1. Co. de contrar. iud. tutel.*
e *d. l. 1. l. 11. C. de fideiuſſ.*
f Mandare & cedere idem.
g *l. 5. §. 2. in fine. ʒ. quib. mod. pign. l. 21. in fin. ſup. de tute. & rationib. l. 36. ſupr. de fideiuſſorib.*
h Nulla antiquior eſt obligatio in liberto, quam primo inſtanti ſeu momento libertatis. *l. 3. Co. an ſeruus ex ſuo facto.* Tum enim incipit obligari poſſe domino. Quid ſi quid eo tempore promiſerit, & poſt libertatem pecuniam domino indiſtinctè ſoluerit? In antiquum contractum id ſoluenti imputabit dominus, hoc eſt, in operarũ contractum. *Alberic.*
i *v. l. 1. Cod. de operis libert.*
k *adde l. 47. §. 1. ʒ. mandati.*
l *v. l. 30. in fin. ʒ. de vſurpationib.*
m Immixtio habet vim conſumptionis: conſumptio, vim ſolutionis.
n quia inuito domino contrectati ſunt nummi.
o *l. 1. §. 21. ſup. de adquir. poſſeſſ.*
p *l. 39. ʒ. eodem. l. 18. §. 2. ſupr. de adquir. poſſeſ.*
q i. adhibito circuitu, cui contrarium, manu breui. *l. 43. §. 1. ʒ. de iure dotium.* i. vitato circuitu. Porrò, *longæ manus* vocabulo, intellige oculos & affectum. is eſt animæ & voluntatis effectus. Eſt autem id genus loquẽdi metaphoricon. dixi *ad. §. 21. conſtitutione de confirmatione Digeſtorum.*
r *l. 35. l. 100. l. 153. ʒ. de reg. iur. cap. 1. extra de reg. iur.*
ſ non poterit igitur teſtibus probari debitum, ſi ſolutio non poteſt probari niſi per inſtrumentum. Ita, ſi coram ſeptem teſtibus, ex ſtatuti formula, teſtamentum factum eſt, coram totidem teſtibus mutandum erit. *vide Decium ad l. 135. ʒ. de regul. iur. §. vlt. Inſt. quib. mod. tollitur obligatio.*
t putà credendo.
u *l. 49. ʒ. eod. l. 95. §. 4. ʒ. eod.*
x *§. vlt. Inſt. quib. mod. tollitur obligatio.*
y *l. 95. ʒ. eod. l. 58. ſup. de pactis. l. 3. ſup. de reſcindenda. l. 35. ʒ. de reg. iur. §. vlt. Inſt. quib. mod. tollit. l. 2. C. quando lic. ab empt.*
z Quid: adiecto antequam moriatur potéſtne ſolui? poteſt. *l. 38. ʒ. eod. l. 95. §. 6. ʒ. eod.*
a Actus nudi miniſterij non tranſeunt ad heredem. *l. 55. ʒ. de verb. oblig.*
b *l. 1. §. 36. ʒ. depoſiti.*
c *v. c. 24. de reg. iur.*
d *l. 5. §. 2. ʒ. depoſit. l. 3. C. de pignorib.*

a euenítque vt inter se.
b postea scilicet.
c qui eum dederat.
d quomodo vetare potest, cùm eadem pacta sit fundum extraneo reddi? Dicendum est hac in lege pactum degenerare in mandatum, ideóque ad instar mandati reuocari posse. hinc collige, Pactum de soluendo tertio appositum ex interuallo, idem operari quod simplex mandatum. *Bald.* vel ita: Pactum factum inter creditorem & debitorem vt soluatur debiti portio, vim habet mandati, potéstque renouari expressè vel tacitè.

De dote.

82. *Proculus* lib. 5. Epistolarum.

SI cùm Cornelius fundum suum, nomine Seiæ, viro Seius, doti dedisset, nec de eo reddendo quicquam cauisset, fecit[a] vt inter se vir & Seia paciscerentur[b], vt diuortio facto is fundus Cornelio[c] redderetur: non puto, diuortio facto, virum vetante[d] Seia eum fundum Cornelio "tutò" redditurum esse. sicuti si, cum pactum conuentum nullum intercessisset, diuortio facto, mulier iussit eum fundum Cornelio reddi: deinde, antequam[e] redderetur, vetuisset: non tutò redderetur. sed si, antequàm Seia vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi, id inuita Seia facturum esse: nec melius[f], nec æquius esse existimarem, eum fundum Seiæ reddi.

De seruo manumisso.

83. *Pomponius* libro quartodecimo ex Variis lectionibus.

SI tuo seruo credidero, eúmque redemero, & is manumissus mihi soluerit: non repetet[g].

De fideiussoribus serui.

84. *Proculus* lib. 7 Epistolarum.

EGisti de peculio[h] serui nomine cum[i] domino. non esse liberatos fideiussores eius, respondit[k]: at si idem seruus ex peculio suo, permissa administratione peculij, nummos soluisset: liberatos esse fideiussores eius rectè legisti.

De solidi solutione.

85. *Callistratus* libro primo Edicti Monitorij.

SOlidum non soluitur, non minùs[l] quantitate[m], quàm die[n].

De procuratore.

86. *Paulus* lib. 8. ad Edictum.

HOc iure vtimur, vt litis[o] procuratori non rectè soluatur. nam & absurdum est, cui iudicati actio non datur ei ante rem iudicatam solui posse. si tamen ad hoc datus sit, vt & solui possit: soluendo eo, liberabitur.

87. *Celsus* lib. 20. Digestorum.

QVodlibet debitum[p] solutum à procuratore meo nõ repeto: quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur[q], vt creditoribus suis pecuniam soluat. neque postea expectandum[r] est, vt ratum habeat.

De negotiis pupillæ gestis.

88. *Scæuola* lib. 5. Digestorum.

FIliæ intestato patri heredis negotia mater gessit, & res vendendas per argentarios dedit. ídque ipsum codice conscriptum est. argentarij vniuersum redactum venditionis soluerunt. & post solutionem nouem ferè annis, quicquid agendum erat, nomine pupillę mater egit: eámque marito nuptum collocauit: & res ei tradidit. quæsitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habeat: quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quæ in venditione datæ sunt, sed mater. respondit, si de eo quæreretur, an iure ea solutione argentarij liberati essent, responderi, iure liberatos. *Claudius*: Subest enim illa ex iurisdictione pendens quæstio, an pretia rerum, quæ sciebant esse pupillæ, bona fide soluisse videantur matri[s], quæ ius administrationis[t] non habebat. ideóque, si hoc sciebant, non liberantur: scilicet si mater soluendo non sit[u].

De chirographis. 1. De procuratore exigente vltrà modum. 2. Simpliciter solutum, in quam causam imputetur.

89. *Idem* lib. 29. Digestorum.

EX pluribus[x] causis & chirographis creditor ita cauit: *Titius Mæuius dico me accepisse, & habere, & acceptò tulisse à Gaio Titio reliquum omne*[y], *ratione posita eius*[z] *pecuniæ, quàm mihi Stichus Gaij Titij seruus cauerat.* quæsitum est, an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cauit, sed ipse debitor, integra manet actio "ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis." respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur.

1 ¶ Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei à Seio debebantur, altero centum, altero trecentum, scripsit Seio, vt vnius[a] chirographi centum per Mæuium & Septicium sibi mitterentur. quæro, an Seius, si Mæuio & Septicio ex trecentum quoque soluisse se dicat, liberatus sit. respondit: si nec mandauit, vt ex trecentum solueretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum.

2 ¶ Lucius Titius duabus stipulationibus. vna quindecim sub vsuris maioribus[b], altera viginti sub vsuris leuioribus, Seium eadem die obligauit, ita vt viginti priùs soluerentur: id est, Idibus[c] Septembribus. debitor post diem vtriusque stipulationis cedentem, soluit viginti sex: neq; dictum est ab altero, pro qua stipulatione solueretur. quæro, an, quod solutum est, eam stipulationem exonerauerit, cuius dies ante cessit[d], id est, vt viginti sortis soluta videantur, & in vsuras eorum sex data. respondit, magis id accipi, ex vsu esse.

De in integrum restitutione.

90. *Idem* lib. 26. Digestorum.

FIlius, qui administrabat vt heres paterna bona, pecuniam ex his[e] Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit. deinde se abstulit[f], quia minor annis erat, ab ea hereditate. quæsitum est, curator bonorum patris constitutus[g] an aduersus Sempronium vtilem actionem habet. respondit, nihil proponi, cur non is, qui soluisset id, quod mutuum ita acceperat, liberatus esset[h].

De debitore præsente & inuito liberando.

91. *Labeo* libro sexto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI debitor tuus non vult à te liberari, & præsens est: non potest inuitus à te solui[i]. *Paulus*: Immo debitorẽ tuum etiam præsentem, etiam inuitum[k] liberare ita poteris, supponendo[l], à quo debitum nouandi causa stipuleris. quod etiam si acceptum non feceris: tamen statim, quod ad te attinet, res peribit. nam & petentem te, doli[m] mali præscriptio excludet.

De seruo debito in specie.

92. *Pomponius* lib. 9. Epistolarum.

SI mihi alienum seruum dari promiseris, aut testamento dare iussus fueris, ísque seruus, antequàm[n] per te staret, quo minùs dares, à domino manumissus sit, hæc manumissio[o] morti[p] similis sit. si autem decessisset[q], non tenearis.

1 ¶ Sed & si quis seruum, quem dari promisit, heres à domino scriptus statuliberum[r] dederit, liberatur[s].

De confusione obligationis.

93. *Scæuola* libro singulari Quæstionum publicè tractatarum.

SI duo rei sint stipulandi, & alter alterum heredem scripsit: videndum, an confundatur obligatio. placet, non[t] confundi. quò bonum est "hoc" dicere? quòd si intendat dari sibi oportere: vel ideo dari oportet ipsi, quòd heres extitit: vel ideò, quòd proprio nomine ei deberetur. atquin magna est huius rei differentia. nam si alter ex reis pacti conuenti temporali[u] exceptione summoueri poterit: intererit, is, qui heres extitit, vtrúmne suo nomine, an hereditario experiatur: vt ita possis animaduertere, exceptioni locus sit, nécne.

1 ¶ Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit[x]: confunditur obligatio.

2 ¶ Sed & si reus heredem fideiussorem scripserit, (non[y]) confunditur[z] obligatio. & quasi generale quid retinendum est: vt, vbi ei obligationi, quæ sequelæ locum obtinet, principalis accedit, cõfusa sit obligatio: quotiens duæ sint principales, altera alteri potiùs adijcitur ad actionem, quam confusionem parere[a].

3 ¶ Quid ergo, si fideiussor reum heredem scripserit? confundetur[b] obligatio secundùm Sabini sententiam, licèt Proculus dissentiat.

De nummis alienis vel communibus solutis. 3. De seruo soluente.

94. *Papinianus* libro octauo Quæstionum.

SI is, cui nummos debitor soluit alienos, nummis integris[c] pergat petere. quod sibi debeatur, nec offerat,

e *l. 106. ꝫ. eo.*
f Quod æquius & melius spectatur in iudicio rei vxoriæ. *Duar. adde l. penult. in fin. ꝫ. soluto.*
g soluit enim id quod naturaliter debuit. *l. 10. ꝫ. de oblig. l. 13. ꝫ. de condict. indeb. l. 21. §. 2. vers. quod si hic. ꝫ. de fideiussorib. l. 32. ꝫ. de reg. iur.*
h *l. 38. §. 2. ꝫ. eo.*
i Ex duobus obligatis ad idẽ debitum, vno conuento alter non liberatur; sed vno soluente.
k respondeo. *Hal.* Cur ita? collige ex lege 24. *in fin. sup. de act. emp.*
l non minùs die quàm quantitate. Petrus Faber *1. semest. 23.* Antonius Faber *5. Coniecturar. 18.* ordinem ita inuersum ostendit. minùs enim dubitatur de quãtitate, quàm die. Solidum nõ soluit, si quid quãtitati desit: aut si quantitas quidem ipsa soluitur, non tamẽ ad diem soluta sit.
m *vide l. 32. ꝫ. de verb. sign.*
n Minus soluit, qui moram in soluendo cõmittit. *l. 47. ꝫ. de leg. 1. l. 12. in fin. ꝫ. de verb. signific.* hinc illud Theodori Hermopolitis τὸ ἐνδεῶς τὸ μὴ παντελῶς τὸ μηδὲν ὅλως. de quo etiam antea diximus.
o *l. 13. ꝫ. de pact. l. 8. C. de transactionibus.*
p aliud est, si indebitum. *l. 6. ꝫ. de condict. indeb.*
q Constitutus ad administrandum, soluere creditoribus potest.
r Vbi præcessit mãdatum non requiritur ratihabitio.
s Quæ bona fine vel ignoranter soluta sunt putatiuo administratori, liberant soluentem, si administrator sit soluendo. *l. 55. ꝫ. de condic. indeb.* Putatiuo administratori soluens ex suo cum illo contractu, liberatur: ex contractu verò domini, non liberatur.
t *l. [illegible]. in fi. C. de curat. furiosi.*
u aliàs non liberatur qui soluit, *l. 31. §. 6. ꝫ. de negotiis.*

x *adde l. 18. ꝫ. de acceptilationibus.*
y post rationem positam. *vulgat. Hal.*
z ergo non alterius, & sic confessio non probat, nisi id quod in eum deductum est.
a Præposito ad vnam summam recipiendam, plures aut aliæ solui non debent. Nuncius enim mandatum exequi debet non mutare.
b ¶ *v. quæ notaui ad l. 41. sup. de reb. cred.*
c Simplex solutio refertur ad causam vsurarũ antiquiorem, licèt altera grauiores vsuras contineat.
d id est, vetustiorem. *l. 5. [illegible] 24. ꝫ. eod. l. 97. ꝫ. eo.* & sic antiquior dicitur causa, non respectu temporis contractus, sed solutionis.
e paternis bonis & hereditariis.
f potest enim id facere. *v. Cod. si minor ab heredit. se abstin.*
g solet enim constitui, cùm primùm minor hereditate se abstinuit.
h & ita seruatur quod pupillis, antequàm abstinuit gessit. *l. 5. §. 1. ꝫ. de reb. auth. l. [illegible] 2. l. 31. in fin sup. de minoribus.*
i absolui. *vulg. Hal.*
k *l. 7. ꝫ. de pecunia constit.*
l *l. 8. in fin. ꝫ. de nouat. l. 3. §. 10. ꝫ. de acceptilatione.*
m Qui mihi promittit pro alio, me mandante, tutus est contra me doli exceptione.
n *l. 51. ꝫ. de ver. oblig.*
o vt seruitus. *v. l. 59 in fin. ꝫ. de condic. & demonstr.*
p Manumissio morti similis est. *l. [illegible] ꝫ. de furtis. vide quæ notaui ad l. 6. supr. qui & à quibus.*
q *v. l. 33. sup. de verb. oblig.*
r *l. 9. §. 2. sup. de statu lib.*
s Imò non liberatur. *l. 63. in fin. supr. de condic. indeb.*
t Duæ obligationes æquè principales stare inuicem possunt sine alterius corruptione. *l. 5. in fin. sup. eod.*
u vt si pactum fecit de non petendo ante tempus.
x Græci ita legunt affirmatiuè. non confunditur. *vulg. Hal. Cuiac. 11. obs. 34. in fin.*
y Hęc negatio in vulgata deest, & Haloandri editione. eam etiam reijcit Cuiacius ibidem.
z *l. 90. §. 3. ꝫ. eod. l. 5. sup. e. l. 21. §. 2. sup. de fideiuss.*
a pariat. *vulg.* parere videatur. *Hal.*
b *l. 38. in fi. sup. eodem.* perimitur. *l. 14. supra de fideiussoribus.* Imò durat. *l. 21. §. 2. supra de fideiussoribus.*
c non consumptis. *§. 2. ꝫ. eod.*

quod

a *l.13.in fin.supra de reb.cred.*

b hic tesseræ frumentariæ legatum magis in quantitate, quàm in corpore consistit *l.87.ſ.de legat.2.*& chirographum. *l.2.ſ.de pactis.l.18.ſ.de pignorat.l.4..§..ſ.ae legat.1.l.19.ſ de legat.3.l.3.§.1.ſ.de liberat.legat.l.18 §.2.ſ.de mort cauſ.*

c *vide quæ notaui ad l.46.ſupra de condic.indeb.* Hinc colligit Hotomanus *15.Illuſtr.* Nummos non inter res corporales, ſed incorporales numerari. Aliud eſſe corpus, aliud quātitatem, id quæ multis confirmat.*l.19.§.2.l.41.in fin.ſupr.de condit. indeb. l.24 ſupr. depoſiti. l.5.ſ.de impenſis. l.34 §.3.ſ.de legat.1. l.95 in fin. ſupr.de legat.3.l.1.ſ.de adimendis. l.68.ad Trebell. .9.in princ. ſ.de acceptilat.* De differentia corporis & quātitatis. vide Cuiac. 14. obſ. 19.

d *l.1.ſ.de contrahenda..* i. poteſtatem ἰσοδυναμίας pariationem, valorem iure publico ei attributum. ſi quidem nummi non ex materia: ſed ex inſtituto & publica lege æſtimātur. ac propterea etiam ex ære & laminis. *Cæſar 5.* corio. *Sen. 5 de benef. 14.* (hinc coriacea moneta ſub Frederico 2. in vſu fuit. Panduiphus Collenucius, Antonius Florētinus Chron. anno 1140. additiones ad Chron. Abbatis Vrſperg. Nauclerus generatione 42.) quin ex panno & lino ſicut apud Ranos *Helmoldus c. 395. Chronic. vide Hotom. 15. Illuſtr.*

e *l.13.l.17.l.19. in fin.ſup.de reb.cred.l.41.ſupr.de iur.dot.l.59. §.2. ſup.de fideiuſſor.* Cōſumpti ſunt, qui domino perierunt, quorū nomine nulla domino actio, petitio, aut perſecutio eſt. Conſumptio mala fide non conciliat mutuum: tūc enim nummi pro integris habentur. *l.11.§.vlt.ſ.de reb.cred.* bona fide facta, conciliat mutuum, quod non conciliauit numeratio. Ratio? vel ideo quòd qui meam pecuniam alteri numerat, mihi dominium non tollit: ideóque vindicatio nummorum mihi adhuc ſupereſt: vbi verò mei nummi conſumpti ſunt, vt nuſquam appareant, res amplius mea non eſt, ſed alterius. Quod cùm euenit, ex meo tuum fit: ita mutuum conciliatur. eáque eſt ratio, ob quam creditis vel ſolutis nummis alienis, non aliter mutui obligatio vel liberatio contingit, quàm ſi nummi conſumpti ſunt. *v.Cuiac.13.obſ.28.*

r *l.1.§.14.in fin.ſupr.depoſiti.l.5.ſupr.vi legator.*

ſ ¶ Aditio hereditatis nonnunquam obligationē confundit. *vt hîc.& l.14.§.1.l.5. ſupr.eod. l.122.§.5 ſupr.de verb.oblig.l.1.§.2.3.ſupr.de fideiuſſorib.l.3.C.de fideicommiſſ.* nonnunquam pro ſolutione cedit.*ſ.eodem.* nonnunquam obligationem confirmat. *ſ.eod.*

quod accepit: exceptione doli ſummouebitur.

1 ¶ Sin autem communes [a] nummos credam, aut ſoluam: confeſtim pro parte mea naſcetur & actio, & liberatio: ſiue in ſingulis nummis communionem pro indiuiſo quis eſſe intelligat: ſiue in pecunia [b] non [c] corpora cogitet, ſed quantitatem [d].

2 ¶ Sed & ſi fideiuſſor alienos nummos in cauſam fideiuſſionis dedit conſumptis [e] his, mandati agere poteſt. & ideo ſi eam pecuniam ſoluat, quam ſubripuerat: mandati aget, poſtquam furti, vel ex cauſa condictionis præſtiterit.

3 ¶ Fauius Ianuarius Papiniano ſalutem. Cùm Titius Gaio Seio deberet ex cauſa fideicommiſſi certam quantitatem, & [f] tantundem eidem ex alia cauſa, quæ peti quidem non [g] poterat, ex ſolutione autem petitionem non præſtat [h]: Titij ſeruus actor abſente domino ſoluit eam ſummam, quæ efficeret ad quantitatem vnius debiti. cautúmque eſt ei, ſolutum ex vniuerſo [i] credito. quæro, id, quod ſolutum eſt, in quam [k] cauſam acceptum videtur. reſpondi: Si quidem Titio Seius ita cauiſſet, vt ſibi ſolutum ea vniuerſo credito ſignificaret, crediti appellatio ſolam fideicommiſſi [l] pecuniam demonſtrare videtur [m]: non eam, quæ petitionem quidem non habet, ſolutione autem facta repeti pecunia non poteſt. cùm verò ſeruus Titij actor, abſente domino, pecuniam ſoluerit: ne dominium quidem nummorum in eam ſpeciem obligationis, quæ habuit auxilium exceptionis, tranſlatum foret, ſi ex ea cauſa ſolutio facta proponeretur: quia non [n] eſt vero ſimile, dominum ad eam ſpeciem ſoluendis pecuniis ſeruum præpoſuiſſe, quæ ſolui non debuerunt. non magis quàm vt nummos peculiares ex cauſa fideiuſſionis, quàm ſeruus non ex vtilitate peculij ſuſcepit, ſolueret.

De periculo rei in obligatione alternata. 2. Effectus aditionis hereditatis. 4. De naturali obligatione. 5. De adiecto. 8. Si creditor debitoris hereditatem ad ſe non pertinentem poſſideat. 9. Si quis dolo fecerit quominus poſſideret. 10. De mandatore. De tutore. 12. Si emptio & venditio, cui fideiuſſor acceſſit, nudo pacto ſoluatur.

95 *Idem* libro viceſimo octauo Quæſtionum.

STichum aut Pamphilum, vtrum ego velim, dare ſpondes? altero mortuo [o], qui viuit, ſolus petetur: niſi ſi mora facta ſit in eo mortuo, quē petitor elegit. tunc enim perinde ſolus ille, qui deceſſit, præbetur, ac ſi ſolus in obligationem deductus fuiſſet.

1 ¶ Quòd ſi promiſſoris fuerit electio: defuncto altero, qui ſupereſt, æquè peti poterit. Enimuerò ſi facto debitoris alter ſit mortuus: cùm debitoris eſſet electio: quamuis interim non alius peti poſſit, quàm qui ſolui etiam poteſt, neque defuncti offerri æſtimatio poteſt, ſi fortè longè fuit vilior, quoniam id pro petitore in pœnam promiſſoris conſtitutum eſt: tamen ſi & alter ſeruus poſtea ſine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex ſtipulatu agi poterit: cùm illo in tempore, quo moriebatur non commiſerit ſtipulationem. Sanè, quoniam impunita [p] non debent eſſe admiſſa, doli actio non immeritò deſiderabitur. aliter quàm in perſona fideiuſſoris, qui promiſſum hominem interfecit [q]: quia tenetur ex ſtipulatu actione fideiuſſor, quemadmodum tenebatur, ſi [r] debitor ſine herede deceſſiſſet.

2 ¶ Aditio hereditatis nonnunquàm iure confundit [ſ] obligationem: veluti [t] ſi creditor debitoris, vel contrà debitor creditoris adierit hereditatem. aliquando pro ſolutione cedit, ſi fortè creditor, qui pupillo ſine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extitit. non enim quanto locupletior pupillus factus eſt, conſequeretur [u]: ſed in ſolidum [x], creditum ſuum ex hereditate retinet [y]: aliquando euenit, vt inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. nam ſi heres, qui reſtituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommiſſario heres extiterit, vel mulier, quæ pro Titio interceſſerat, eidem [z] heres extiterit: incipit obligatio ciuilis propter hereditatem eius, qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. etenim inconditum eſt, ſubuenire ſexui mulieris, quæ ſuo nomine periclitetur.

3 ¶ Quod vulgò iactatur [a] fideiuſſorem, qui debitori heres extitit, ex cauſa fideiuſſionis liberari: † totiens verum eſt, quotiens [b] rei plenior promittendi obligatio inuenitur. nam ſi reus [c] duntaxat fuit obligatus, fideiuſſor liberabitur. è contrario non poteſt dici, non tolli fideiuſſoris obligationem, ſi debitor propriam & perſonalem habuit defenſionem. nam ſi minori vigintiquinque annis bonæ fidei pecuniam credidit, iſque nummos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum reſtitutionis deceſſit herede fideiuſſore: difficile [d] eſt dicere, cauſam iuris honorarij, quæ potuit [e] auxilio minori eſſe, retinere fideiuſſoris obligationem, quæ principalis fuit, & cui fideiuſſoris acceſſit ſine contemplatione iuris prætorij: auxilium igitur reſtitutionis fideiuſſori, qui adoleſcenti heres extitit, intra conſtitutum tempus ſaluum erit.

4 ¶ Naturalis obligatio, vt [f] pecuniæ numeratione, ita iuſto [g] pacto [h], vel iureiurando [i], ipſo [k] iure tollitur: quòd vinculum æquitatis, quo ſolo ſuſtinebatur, conuentionis æquitate diſſoluitur. ideóque [l] fideiuſſor, quem pupillus dedit, ex iſtis cauſis liberari dicitur.

5 ¶ Quæſitum eſt, an ita ſtipulari quis poſſit, *Mihi aut filio meo* [m] *decem dari* [n]? vel ita, *Mihi aut patri* [o]? ſed non incommodè poteſt adhiberi diſtinctio; vt filio quidem ſtipulante, patris tunc adiiciatur perſona, cùm ſtipulatio ei adquiri non poſſit: è contrario autem nihil prohibeat, patre ſtipulante, filij perſonam adiici, cùm totiens quod pater filio ſtipulatur, ſibi [p] ſtipulatus intelligitur, cùm ipſe ſibi ſtipulatus non eſt, & in propoſito manifeſtum eſt, non [q] obligationis, ſed ſolutionis gratia, filij perſonam adiectam.

6 ¶ Vſumfructum mihi aut Titio [r] dari ſtipulatus ſum. Titio capite [ſ] deminuto, facultas ſoluendi Titio non intercidit [t]. quia [u] & ſic ſtipulari poſſumus, *Mihi aut Titio, cum* [x] *capite minutus erit?*

7 ¶ Nam [y] ſi furioſi [z] vel pupilli perſona adiecta ſit, ita tutori vel curatori pecunia rectè dabitur, ſi conditionis quoque implendæ cauſa rectè pecunia tutori vel curatori datur. quod quidem Labeo & Pegaſus putauerunt vtilitatis cauſa recipiendum. Idque ita recipi poteſt, ſi pecunia in rem vel pupilli, vel furioſi verſa eſt. Quomodo ſi domino iuſſus dare, ſeruo dediſſet, vt domino daret. ceterùm, qui ſeruo dare iuſſus eſt, domino dando non aliter impleuiſſe conditionem intelligendus eſt, quàm ſi ex [a] voluntate ſerui dedit. Idem reſpondendum eſt in ſolutione, ſi, ſtipulato Sempronio ſibi aut Sticho Mæuij ſeruo decem dari, debitor Mæuio domino pecuniam ſoluerit.

8 ¶ Si creditor debitoris hereditatem ad ſe non perti-

t *l.7.Cod.de pactis.*

u conſequitur. *vulg.* conſequetur. *Hal.* vulgatam improbat Cuiacius *ad l. 127. ſupr.de verb.oblig.*

x ſed in ſolutum. *Cuiac.ibid.*

y *v. in hunc locum Cuiac. ibid.*

z *l.8. §.13. ſupr. ad Velleian.*

a *vide l.92. §.3. eod.*

† hodie fideicommiſſarium obligationē nō tolli, ſi fideiuſſor debitori heres extiterit, demonſtrat Cuiacius *15.obſ.11. & 11.obſ.34.*

b quod ſemper accidit, ſi modò efficax ea ſit petitio, quia principalis ſemper maior eſt. Principem enim locum tenere maius eſt, quàm accedere.*l.5.l.56 ſup.de fideiuſſorib. vide Cuiac.11.obſ.34.*

c ſi reus natura duntaxat fuit obligatus fideiuſſor non liberabitur. *Cuiac. 11.obſ.34.& 7.ad Afr.fol.13..in fi.* & Græci ita legunt.*vide Cuiac. d.c.34.*

d Imò, non eſt difficile.*l.1. C.de fideiuſſorib.tut.*

e *l.7. ſupra de minorib.*

f *v.l. 80. ſupra eod.*

g id eſt, licito, honeſtóque: nō remoto à re priuata: humanóque cōmercio, & præterea abſoluto: ne alioquin iuſtum pactum hîc intelligamus veſtitū cū Alciato, qua parte Alciatus reprehenditur à Coraſio & Oldendorpio in Topicis, vbi de parœmia agit.

h Imò naturalis obligatio quę ex conuentione nata eſt, pacto non tollitur ipſo iure, ſed ope tacitæ exceptionis.*l.27.§.2.ſ.de pactis.*

f & ita duas ſummas.

g putà ex nudo pacto.

h præſtabat.*Haloan.*

i hinc ſumitur ratio dubitādi. Vox enim, *vniuerſum*, comprehendit debitum, quod ab inuito exigi potuit: & naturale, quod ab inuito non potuit.

k num eam quæ ab inuito debitore exigi potuit? an potius, in eam quæ ab inuito non potuit?

l id eſt, debiti, cuius nomine competebat actio.

m propriè.*v.l.16.§.4.ſupr.de fideiuſſorib.*

n Habens mandatum ad ſoluenda debita, non videtur habere mandatum niſi ad ſoluenda efficacia.*l.5.§.2.ſup.eod.*

o Promiſſio alternatiua, reducitur ad ſimplicem per interitū vnius extremorum. *l.2.§.3.ſupra de eo quod certo loco. l.34.§.6. ſupra de contrahend. l.10.in fin. ſupra de iure dotium.*

p *l.51.§.2.in fin.ſup.ad l. Aquil.l.9.§.5.in fin.ſup.de publicanis. l.70.in fi.ſ.de fideiuſſor.*

q *l.32.in fin.ſupr.de vſur.*

i *l.vlt.verſ.eam rem.ſupra de iureiur.*

k i.Quo iure naturalis obligatio conſtitit, eodem tolli poteſt.

l *l.13.ſupra eod.*

m qui eſt in poteſtate.

n Qui ita ſtipulatur filio dari is ius ſtipulatur vtiliter.*l.56.§.2.ſupr.de verb.oblig.l.e.C.de contrah.ſtipul.* Aliud eſt, ſi factum ſtipuletur, putà tenere licere. *l.150.ſupra de verb.oblig.*

o in cuius ſum poteſtate.

p *l.56.§.2.ſupra de verb.oblig.*

q Adiectus cui non poteſt quæri obligatio videtur adiectus ad ſimplicem ſolutionem.

r i.adiecto.

ſ *l.38.ſ.eod.*

t Imò, intercidit. quia capite diminutus alius homo videtur.*l.38.ſ.eod.* ſolue, Titio adiecto & capite minuto ſtipulationis tempore ſolui poteſt: poſt ſtipulationem, non poteſt.

u ſenſus eſt. Etiamſi Titius ſtipulationis tempore capite diminutus fuerit, ius ei ſoluendi non perit. quia & in eum caſum ſolutioni applicare potuit: ſi in eum caſum potuit adiici, potuit & in ipſo caſu.*vide Cuiac.ad l.55 ſ.de verb.oblig.*

x ſenſus eſt, In tempus quo Titius capite minutus erit, conferri poteſt ſolutio.

y ſed.*vt in l.84.§.5.ſ.de verb.oblig..Accurſ.*

z *l.68.ſ.eod.l.13.ſ.de cond.& demonſtr.*

a Non intelligitur recedi à perſona, quoties ex voluntate eius aliquid fit.

a i. integrum debitum recepit. *adde l.21.§.3.ꝫ.de fideiussorib.*
b & compensasse. & sic compensationi non opponitur actio in rem, seu petitioni hereditatis. sed tamen Cuiacius notat, hodie compensationem fieri in iudiciis in rem, idque ipso iure. *15.obs.12.*
c Ex ea re quæ euinci potest, nemo potest sibi soluere.

nentem possedit, & tantum [a] ad eum peruenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret heredem: non potest dici fideiussores liberari. neque enim ipsum sibi soluisse [b] pecuniam credendum est, à [c] quo hereditas euincitur.

9 ¶ Dolo [d] fecisti, quo minùs possideres, quod ex hereditate ad alienum pertinente adprehenderas. si possessor corpus, aut litis æstimationem [e] præstitit, ea res tibi proderit: quia nihil [f] petitoris interest. ceterùm si tu antè conuentus, ex præterito dolo præstiteris: nihil ea res possessori proderit.

10 ¶ Si, mandatu meo, Titio pecuniam credidisses: eiusmodi contractus similis est tutori, & debitori pupilli. & ideò mandatore conuento & damnato, quanquàm pecunia soluta sit, non liberari debitorem, ratio suadet. sed & præstare [g] debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, vt ei satisfiat. Et [h] huc pertinet tutoris & pupilli debitoris non fecisse comparationem: nam cùm tutor pupillo tenetur ob id, quòd debitorem eius non conuenit: neque iudicio cum altero accepto, liberatur alter: nec, si damnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori. quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, vt ei pupillus aduersus debitores actionibus cedat.

11 ¶ Si creditor [i] à debitore [k] culpa sua [l] causa ceciderit [m]: propè est, vt actione mandati nihil [n] à mandatore consequi debeat: cùm ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere.

12 ¶ Si inter emptorem & venditorem conuenerit, priùs quàm aliquid ex alterutra parte solueretur, vt ab emptione [o] discedatur: fideiussor [p] eo nomine acceptus, soluto [q] contractu liberabitur.

De tutore delegante. 1. De transactione. 3. De pignoribus. 4. De condictione indebiti.

96. *Idem* [s] libro vndecimo Responsorum. [t]

PVpilli debitor, tutore delegante [r], pecuniam creditori [f] tutoris soluit liberatio contigit: si non malo consilio cum tutore habito, hoc factum esse probetur sed & interdicto fraudatorio [t] tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit.

1 ¶ Cùm pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitisset: tutores eius cum adolescente transegerunt. eam transactionem pupilla ratam habere noluit. nihilo [u] minùs erit tutorum pecunia liberata. nec tutores contra adolescentem actionem, nec vtilem habebunt, qui suum recuperauit. planè si adolescens pecuniam restituere [x] tutori pupillæ maluerit, rescisso, quod gestum est: actionem vtilem in pupillam heredem magistratus accipiet.

2 ¶ Soror, cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quæstionem transegit, vt nomine debitoris contenta, legatum non peteret. placuit, quamuis nulla delegatio [y] facta, neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum [z] ad eam [a] pertinere. itaque si legatum contra placitum [b] peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi.

3 ¶ Cùm eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cuiusque [c] contractus creditor acceptò facere debet. nec in arbitrio eius electio erit, cùm debitor pretium pignoris consortioni [d] subiecerit. quòd si temporibus discretis superfluum [e] pignorum obligari placuit: prius debitum pretio pignorum iure soluetur, secundum superfluo compensabitur.

4 ¶ Cùm institutus deliberaret [f], substituto pecunia per errorem soluta est. ad eum hereditate [g] postea deuoluta, causa condictionis euanescit. quæ ratio facit, vt obligatio debiti soluatur.

In quam causam imputatur quod solutum est.

97. *Idem* [a] lib. 2. Definitionum. [a]

CVm ex pluribus causis debitor pecuniam soluit: vtriusque demonstratione cessante, potior [h] habebitur causa eius pecuniæ, quæ [i] sub infamia debetur: mox eius, quæ [k] pœnam continet: tertiò, quę sub hypotheca vel

d *l.13.§.penult. supr. de hæredit. petit. v.l.51.§.1.ꝫ. de re iudic.*
e quę succedit loco corporis vel rei.
f Nihil petitoris intereit, quoties fundũ, aut eius æstimationem consecutus est.
g *l.18.§.5. in fi. ꝫ familia. l.36.ꝫ. de fideiussoribus. Nouell.4.c.1.*
h & ad hoc. *vulg. Hal.*
i i. si is qui credidit alicui alterius mandato.
k debitore petens. *vulga. Hal.*
l quia malè egit.
m i. eondemnatus fuerit.
n i. Si mandatarius non potest cedere actionem mandatori vel fideiussori, exceptione cedendarum actionũ repellitur. *Bart.*
o *l.80 ꝫ.eod.*
p Res est integra, etiamsi fideiussor sit acceptus. *l.3. C.de rescind. vendit. l. 12. C.de contrah. empt.*
q Soluto contractu principali, accessiones contractus dissolui censentur.
r Delegatio tutoris liberat debitorem pupilli, ita demum, si fuerit facta bona fide.
s De mandato tutoris debitũ pupilli solui potest, etiam creditori tutoris.
t de quo vide *l.67. §.1. supr. ad Trebell. adde l. 60. in fin. ꝫ mandati. l.17. sup. qui in fraud. cred.*
u & ita pro inuito soluitur. *l.23. supra eodem.* & transactio à tutore facta nõ potest rescindi. Imò, potest. *l.1. l. 2. C. si aduersus.* solue ibi minor captata est, non hîc. ideóque diuersa iura admittuntur. *l.9.§. 4.ꝫ.de iureiurando.*
x *l.14. Cod. de transact.*
y *l.54 in fi. l.36. §.4.ꝫ.de furtis.*
z *l.3. in fin. C.de nouationib.*
a cessionariam sc.
b i. transactionem.
c Pretium pignorum debet conuerti in omne debitum ad quod pignora sunt obligata.

d *Liuius 6.* Quęnam ista societas est, quænam consortio? *Cicero 3. officior.* Dissoluatur necesse est omnis hæc consortio.
e *l.97. in fin. ꝫ. eodem.*
f de cedenda hereditate.
g Ius superueniens recipienti solutionem, inducit liberationem quæ priùs non erat inducta.
h Nota debita hoc ordine exonerari. Primo loco, debitum sub infamia: deinde sub pœna: tertio loco, sub pignore debitum: inde proprium, & mox antiquius.
i *vide l.7. in fin. supr. eod.*
k *vide l.4. l.7. in fin. supr. eod.*

pignore [l] contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria [m], quàm aliena causa, veluti fideiussoris. quod veteres ideò definierunt, quòd verisimile videretur, diligentem debitorem admonitu ita negotium suum gesturum fuisse. si nihil eorum interueniat, vetustior [n] contractus antè soluetur. Si maior pecunia numerata sit, quàm ratio singulorum exposcit: nihilo minùs primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum [o] ordini secundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

De dote. 1. De actione Fauiana. 2. De in integrum restitutione. 3. De castrensi peculio. 4. De adiecto. 8. De rei interitu, vel mutatione.

98. *Paulus* [s] libro decimo quinto Quæstionum. [t]

QVi res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligauit [p], & soluit. si ea res à creditore euicta [q] est: dicendum est, maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum, rémve sub [r] conditione legatam, dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu, liberare: scilicet quo casu certum erit remanere eas.

1 ¶ Diuersum respondetur in ea pecunia, siue re, quam patronus post mortem liberti per Fauianam [f] aufert. hæc enim actio, cùm sit noua [t], partam liberationem non potest reuocare.

2 ¶ Huic adplicatur minor [u] vigintiquinque annis, qui à creditore circumscriptus, in rem ex causa debiti solutam restituitur [x].

3 ¶ Rem autem castrensis [y] peculij soluentem patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset: quamuis possit residere apud eum, cui soluta est, priùs mortuo intestato filio. sed tunc adquisita creditur, cùm filius decesserit. & vtique, cuius fuerit, euentus [z] declaret. sitque & hoc ex his, quæ postfactis, in præteritum quid fuerit, declarent.

4 ¶ Mihi dare [a] decem purè [b], aut Titio Kalendis vel sub conditione: aut mihi Kalendis Ianuariis [c], Titio Februariis vtiliter stipulor. quòd si mihi Kalendis Februariis, Titio Kalendis Ianuariis: potest dubitari. sed rectiùs dicitur, vtiliter stipulatum. nam cùm in diem sit ea quoque obligatio. etiam mihi solui potest ante [d] Februarias. igitur & illi solui poterit.

5 ¶ Qui stipulatus sibi aut Titio, si hoc dicit, si [e] Titio non solueris, dari sibi: videtur conditionaliter stipulari. Et ideo etiam sic facta stipulatione, *Mihi decem, aut quinque Titio dari?* quinque Titio solutis, liberabitur reus à stipulatore. quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, vt quasi pœna adiecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. at vbi simpliciter sibi aut Titio stipulatur, solutionis tantùm causa adhibetur Titius. & ideo, quinque ei solutis, remanebunt [f] reliqua quinque in obligatione. Contrà si mihi quinque, illi [g] decem stipulatus sim: quinque Titio solutis, non [h] facit conceptio stipulationis, vt [i] à me liberetur. porrò si decem soluerit, nõ quinque repetet, sed mihi per mandati [k] actionem decem debebuntur.

6 ¶ Mihi Romæ [l], aut Ephesi Titio dari stipulor. an, soluendo Titio Ephesi, à me liberetur, videamus. nam si diuersa [m] facta sunt, vt Iulianus putat, diuersa res est. sed cùm præualet causa dandi, liberatur [n]. liberaretur enim, & si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem, & Titio Pamphilum soluisset. at vbi merum [o] factum stipulor, puta insulam in meo solo ædificari, aut in Titij loco, numquid, si in Titij loco ædificet, non contingat liberatio? nemo enim dixit, facto [p] pro facto soluto liberationem contingere. sed verius est, liberationem contingere: quia [q] non factum pro facto soluere videtur, sed electio promissoris completur.

7 ¶ Si seruus fructuarius [r] ex re fructuarij, domino proprietatis, aut fructuario stipuletur: inutilis est stipulatio. at ex re proprietarij si ipsi domino aut fructuario stipuletur: rectè stipulatur. tantùm enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis quoque.

l *l.73. supr. eod.* vel satisdato. *l.4. in fin. l.5. sup. eod.*
m *l.1. l.4. ꝫ.eod.*
n *l.5. l.89. in fin. supr. eod.*
o *adde l.96. in fin. §.pen. ꝫ.eod.*
p *l.20. supr. eod.*
q *l.33. sup. eod. l. 16. ꝫ. de iur. dot.*
r *l.83. §.6. supr. de verb. oblig.*
s de qua vide ꝫ. si quid in fraud. patron.
t An extraordinaria vel Prętoris, vt vult Accursius? An noua quoad originem vt Bald.
u Licèt minor restituatur, non tamen restituetur actio creditori. *Bart.*
x *v. C. si aduers. solut.*
y Pater soluẽs rem castrensis peculij, videtur soluere rem alienam. *Bart.*
z Fingamus filium iure suo non vsum. *vide l.44. sup. de leg. 1.* & ita euentus declarat quę ex euentu dependent.
a dari. *vulgat. Hal.*
b *l. vlt. §.7. ꝫ. de verb. oblig.*
c *v. l. vlt. §.6. ꝫ. de verb. oblig.*
d *l.137. §.2. sup. de verb. oblig.*
e Si, dictio, conditionem implicat.
f Imò, non remanebũt. Nam quando alternatiua est inter summas diuersas, minor summa est in obligatione. *l.83. §.2. supr. de verb. obl.*
g valétne huiusmodi stipulatio? vtique valet. ꝫ. eod. Imò, nõ valet, cùm in qualitatibus nõ possit pœna maior esse sorte. *l. 5. in fin. Cod. de vsur.*
h imò, ea verborum conceptio facit vt reus à stipulatione liberetur. nec enim potest esse plus in accessorio, quã in principali. *l.8. §.2. sup. de fideiuss.*
i *l. vlt. §.5. supr. de verb. oblig.*
k *§.4. Instit. de inutilib. stipul.*
l Nota in promissione locorum alternata, rei electionem esse.
m súntne diuersa? vtique, si loca spectemus. vnius tamen facti loco habentur si dandi causam (quæ vna est) inspiciamus.

n reus se soluendo Ephesi. o Ædificatio merum factum continet.
p Liberatio non contingit, si aliud fiat quàm promissum est.
q Reus vel in meo vel Titij loco ædificandi ius eligere potest, & meritò. nam quod adiecto fit, stipulatori fieri videtur.
r *l.5. §.5. ꝫ. de stipul. seruor.*

8 ¶ Aream

a Area aliena promissa,& in ea ædificio à vero areæ domino imposito, stipulatio vel promissio éstne extincta? non est extincta. Quid ita? Area ipsa non desiit in rerum natura esse. Quo inde effectu? area ipsa peti poterit. Atqui ædificium ab ea teneri non potest: areæ igitur ipsius æstimatio soluetur. *vers. Non est his simile* Atquin, si hominem alienum promisi: isque manumissus sit: promissione libero. *vers. si alienum.ĵ.eo*. Libero: sanè: sed aliud planè in homine manumisso est, aliud in area ædificata. In seruo manumisso, nullum serui vestigium est: In area ædificata, area integra est. Quid si seruus ita manumissus post lege aliqua seruus sit effectus? Non côualescit promissio. *vers. Nec admissum.* Atqui si nauem promisi, eáque à domino soluta sit, postremò iisdem tabulis côpacta, redintegratur obligatio? redintegratur. sed hîc aliud est in naui restituta, aliud in seruo manumisso, deinde seruo effecto. Qui semel manumissus est, alius statim pactus est: ea mente manumissus est vt perpetuò liber esset non ad têpus. Nauis dissoluta eo animo vt in eundê vsum restitueretur. quia perpetuò non fuit dissoluta, redintegrata seu restituta, alia nauis nô est cêsenda: secus autê esset si ea mente dissoluta esset vt in alios conuerteretur. Eadem enim hoc casu ratio esset, naui dissoluta & hominis manumissi. Nam quæ ea mête dissoluuntur vt in aliũ vsum conuerterentur, ea prorsus esse desinunt, quæ antè fuerunt. Interitus, vt ita dicam, aliquis perpetua destinatione alterius vsus, naui ita dissolutæ, allatus est mentis dissoluentis. Porrò quæ perpetuò sunt extincta, restitui in antiquum statum non possunt. vt illic alius homo est: ita hic alia nauis. Igitur in hac quæstione: videndum est an nauis ea mente dissoluatur vt in priorem vsum restituatur: an vt in illum. Priore casu restituta nauis, noua non videtur sed antiqua: posteriore, noua prorsus, non ea quæ ante fuerit. *vers. Non simili.* Cum hic nihil simile habet area, seruus manumissus, seruus perpetua destinatione manumittentis esse desiit: Nauis in alium vsum dissoluta, perpetua dissoluenti destinatione, nauis antiqua esse desiit. Area, in qua ædificium positum est, area esse non desiit. Non desiit sanè, quia area ipsa, pars & quidem maxima insulæ seu ædificij est. Proinde areæ promissor si in area ædificium positum fuerit, tenebitur: nimirum subsistente etiamnum area. Promissor serui manumissi: aut nauis dissolutæ ea mente vt in alium vsum verteretur, iis mutationis accidentibus, obligatus esse desinit. *vers Non est hic similis.* ¶ Quid si seruus promissus, ab hostibus captus postliminio redi t? Captiuitas, ius captiui hominis perpetuò non mutauit. Spes postliminij facit vt liber esse possit: cessat hoc casu magis obligatio quàm extincta est cessat, dum captus est: non est extincta, cum reuersus Ita nihil simile hoc exemplum habet cum area in qua ædificium aliquod positum est. Area in hac specie statim peti potest: quia est seruus hostium potitus, statim peti non potest, quia dum captus est, seruus est, is esse desinit, qui fuit. Hac pendente conditione, captus peti non potest: si peteretur, ante diem peteretur: magis denique cum cessat eius promissio, quàm sit extincta. *vers. Diuersus.* ¶ Denique cur negemus aream in qua ædificium sit positum, peti posse: cùm lege xII. Tabularum tignum alienis ædibus iunctum neque vindicari neque solui possit, & tamen pretium eius dari debeat. *vers. denique lex ĵ. eod.*

8 ¶ Aream [a] promisi alienam. in ea dominus insulam ædificauit. an stipulatio extincta sit quæsitum est. respondi: Si [b] alienum [c] hominem promisi, & is à domino manumissus est: liberor.

¶ Nec admissum est, quod Celsus ait, si idem rursus lege [d] aliqua seruus effectus sit, peti eum posse. * in perpetuum [e] enim sublata obligatio, restitui non [f] potest. & si seruus effectus sit, alius [g] videtur esse.

¶ Nec simili [h] argumento vsus est: vt si nauem, quam tu promisisti, dominus dissoluerit, deinde iisdem tabulis compegerit: teneri [i] te. hic enim eadem nauis est, quam te daturum spopondisti: vt videatur magis obligatio cessare [k], quàm [l] extincta esse. Homini autem manumisso simile fiet, si [m] ea mente dissolutam esse nauem posueris, vt in alios vsus conuerterentur tabulæ, deinde mutato consilio easdem compositas. alia enim videbitur esse posterior nauis, sicut ille alius homo est. Nô est his similis area, in qua ædificium positum est. non [n] enim desiit in rerum natura esse. immo & peti potest [o] area, & æstimatio eius solui debebit. pars [p] enim insulæ area [q] est, & quidem maxima, cui [r] etiam superficies [s] cedit.

¶ Diuersum dicemus: si seruus promissus, ab [t] hostibus captus sit. hic interim peti non potest, quasi ante diem. sed si redierit postliminio, rectè tunc petetur. cessauit enim hic obligatio. area [u] autem extet, sicut cetera, ex quibus ædificium constitit.

¶ Denique lex duodecim tabularum [x] tignum ædibus iunctum vindicare posse ...t [y]: sed interim id solui prohibuit, pretiúmque eius dari voluit.

De forma nummorum soluendorum.

99. *Paulus* lib. 4. Responsorum respondit.

DEbitorem [z] non esse cogendum in aliam [a] formam nummos accipere, si [b] ex ea re damnum aliquid passurus sit.

De tutoribus vel curatoribus datis in pluribus locis.

100. *Idem* libro 10. Responsorum.

QVæro: an curatoribus, vel tutoribus in prouincia datis, Romæ pecunia solui possit, quæ in prouincia ita ab his fœnerata esset, vt Romæ solueretur, cùm idem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent: an, si soluerit, debitor liberetur. Paulus respondit, his tutoribus vel curatoribus rectè pupillo pecuniam debitam solui, qui negotia eius administrant: eos autem, qui prouincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non [c] solere: nisi specialiter tutores prouincialium rerum, vt sibi Romæ redderetur, promitti curauerunt.

Si vnus ex collegis plus debito intulerit. 1. In quam causam imputatur solutum, vel redactum ex venditione pignoris.

101. *Idem* lib. 15. Responsorum.

PAulus respondit, non ideo eos, qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri, quoniam quidam ex collegis per errorem plus [d] debito intulerunt.

1 ¶ Paulus respondit, aliam causam esse debitoris soluentis, aliam creditoris pignus [e] distrahentis. nam cùm debitor soluit pecuniam, in potestate eius [f] esse, commemorare, in quam causam solueret. cùm autem creditor pignus distraheret, licere [g] ei pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura [h] tantum debebatur. & ideo deducto eo debitum peti posse.

De periculo pecuniæ soluendæ. 1. De sorte & vsuris. 2. In quam causam solutum imputatur. 3. De maioribus vsuris per errorem solutis.

102. *Scæuola* lib. 5. Responsorum.

CReditor oblatam a debitore pecuniam, vt alia die accepturus, distulit. mox pecunia, qua illa respublica vtebatur, quasi [i] ærosa [k] iussu præsidis [l] sublata est. item pupillaris [m] pecunia, vt possit idoneis nominibus credi, seruata, ita interempta est. quæsitum est, cuius detrimentum esset. respondi, secundùm ea, quæ proponerentur, nec creditoris [n], nec tutoris detrimentum esse.

1 ¶ Cùm de sorte debita constaret, de vsura litigatum esset: nouissimè ex appellatione pronuntiatum est, solutas quidem vsuras non repeti, in futurum verò non deberi. quæro: pecunia data verùm vsuris cedere deberet, quod petitor defenderet: an verò sorti proficeret. respondi: si qui dabat, in sortẽ dare dixisset [o]: vsuris non debere proficere.

2 ¶ Valerius Lucij Titij seruus scripsit, *Accepi à Mario Marino ex summa maiore [p] tot aureos.* quæro, an hæc summa in proximum annum ei acceptò ferri debeat, cùm superioris anni sit reliquator [q] respondi: videri in primam [r] quamque summam, liberationem proficere.

3 ¶ Titius mutuam pecuniã accepit: & quincunces [s] vsuras spopondit: eásque paucis annis soluit: postea nullo pacto interueniente, per errorẽ & ignorantiam semisses [t] vsuras soluit. quæro, an, patefacto errore, id, quod amplius vsurarum nomine solutum esset, quàm in stipulatum deductum, sortem minueret. respondit: si errore plus in vsuris soluisset, quàm deberet: habendam rationem in [u] sortem eius, quod amplius solutum est.

In quam causam solutum imputatur.

103. *Macianus* [x] lib. 2. Fideicommissorum. [y]

CVm ex pluribus causis debitor pecuniam soluit: Iulianus elegantissimè putat, ex ea causa eum soluisse videri debere, ex qua tunc [y], cùm soluebat, compelli poterit ad solutionem.

... ctam, & quærere, num areæ promissio fortè ob ædificium in ea positum extincta conualesceret? quod apertè ait *l. 36. ŝ. de vsufructu l. 79 §. 2. ŝ. de legat. 3.* negat verò *l. 10 §. 7. in fin. s. quib. mod. vsusfr.* Quæri potest, cur quod in d. lege 79. §. vlt. dicitur de seruo legato manumisso, & postea in seruitutem redacto, eo casu extinctam renasci obligationem (*d. §. vlt.* quod tamen expressè negat *l. 27. in fin. ŝ. de adimendis*) Cur id æquè locum nô habeat in iis casibus qui sequuntur, in insula quæ area facta, insula postea facta est? in scypho qui massa deinde scyphus factus est? *l. 36, ŝ. de vsufr.* in quibus casibus obligatio non renuncit.

b Argumentum ab homine seu seruo alieno promisso & post à domino manumisso, ad aream alienam venditam, & ædificium in ea post venditionem positum à vero domino.

c Alieni serui promissor, ipso seruo manumisso à domino non tenetur. Quid si seruus ipse, lege aliqua, postea seruus sit effectus? Celsus malè censuit, promissionis obligationem redintegratam. *l. 51. ŝ. de verborum obligationibus. l. 79. in fine supra de legat. 3.*

d seruus manumissus ob ingratitudinem lege reuocatur in seruitutem. *

e Perpetuò extincta, restitui non possunt.

f *l. 27. §. 2. ŝ. de pactis. l. 10. §. 9. in fin. ŝ. de in rem verso. Theophilus §. 6. Inst. de noxalib. act.* Est enim teste Aristotele, μεταβολὴ ab habitu ad priuationem: sed non à priuatione ad habitum. *v. Cuiac. 8. ad Afric. fol. 206.*

g Homo liber seruus factus, alius homo videtur. *v. l. 79. in fin. ŝ. de leg 3.*

h i. non idem est in naui, quod in domo. Nam si nauis à te promissa dissoluitur (hîc extinguitur obligatio) deinde eisdem tabulis compegeris, teneris, hîc resuscitatur obligatio extincta. Area promissa, si ædificium in ea positum est, teneris, Ædificij positione non extinguitur areæ promissio. debetur enim eius æstimatio. *l. 44. §. 6. ŝ. de legat. 1.* His debuerat Iurisconsultus addere insulam postea ad aream redactam ...

i *l. 83. §. 5. ŝ. de verb. oblig.* Imò, non teneris, nec eadê nauis est. *l. 10. §. 7. quibus mod. vsusfr.* præsertim si per vices sit refecta. *l. 7. ŝ. de iudiciis.*

k sic in furioso dum interquiescit: furorem cessare, non deesse, Seneca ait. Cessat, quod côsopitum est: nec extinctum est quod pendet. Obligatio cessat ad tempus: extinguitur in perpetuum: cessans potest expergefieri, extinctum non potest.

l Cessantis & extinctæ obligationis differentia.

m *l. 83. §. 5. ŝ. de verb. oblig.*

n *l. 44. §. 4. ŝ. de legat. 1. l. 39. ŝ. de legat. 2.* Imò, desiit esse area cùm ædificium in ea positũ est. & ita quidem alia, vt ob eam causam peti nô possit. *l. 9 §. 2. ŝ. de legat. 3. l. 5. in fi. ŝ. quib. mod. vsusfr.*

o Imò area peti non potest. *l. 57. ŝ. de contr. empt.*

p Partes in toto, & naturam & nomen suum retinent. *v. Hotom. 8. Illust.*

q Area pars insulæ, & quidem maxima.

r Maxima pars totius ea esse censetur, cui aliæ ipsius totius partes cedunt.

s Superficies cedit areæ.

t Seruus promissus & post captus ab hostibus, interim dum captus est, peti non potest. Cur non potest? quia cum apud hostes sit, quasi ante diem peti videtur. Cur quasi ante diem? quia antequam postliminio redierit, præstari non potest. Quod si ante postliminij diem præstari non potest, ne peti quidem potest. Diei igitur quasi adiectio quædam est eo casu: vt ne serui ita capti nomine promissor teneatur ante diem postliminij.

u *vide Cuiacium ad l. 36. sup. de vsurpat.* id est, *tractatu 3. ad Afr. fol. 65. & ad l. 83. ŝ. de verb. oblig. Hotomanum 8. Illust. Fornerium 2. select. 16.*

x *v. l. 1. ĵ. de tigno.* y *νόμος ἐπιτάττει. Nou. 38. in pr.* sciscit. *Vulgat.*

z Creditorem. *Hotom. c. 15. Illustrium Quæstionum.* similis est error *in lege 8. sup. de tutelis Cuiac. 57. ad l. 59. ŝ. de verb. oblig.* & ita quoque legit Vulgata & Haloandri editio.

a *v. l. 2. §. 1. sup de reb. cred. Hotom. 15. Illust.* b *adde l. 16. Cod. eod.*

c *l. 3. §. 1. ĵ. iudic. sol.* d ¶ Qui plus sua portione soluit, non liberat correum.

e *l. 35 supr. de pignorat.* f *l. 1. supr. eod.*

g *l. 73. supr. eod.* h ex pacto. *l. 5. §. 2 supr. eod.*

i adde elegans exemplum de assibus librariis, sextantariis factum ex Festo *in Grane as & sextantarii asses.*

k ne dicas cum Accursio Ærosa, i. dominabilis. ne legas etiam cum Alciato *2. disput. 25.* quasi ἀσώιος. nec cum Forcatulo *6. Neyomant. 1. legas erasa.* quasi hîc agatur de pecunia circuncisa & non iusti ponderis. Ærosa pecunia est, subærata, quæ cùm aurea & argentea videatur plurimum in se æris habet, vt plus æris in se habeat, quàm oportet. vt Festus, ærosam Cyprum appellari ait, quod in ea plurimum æris nascatur. A Græcis dicitur ærosa pecunia χαλκόκιας *Cuiac. 8. ad Afric fol. 207.* sic Plinius, lapidis ærosi. *34. cap. 1.* auri ærosi & argentosi *33. c. 5.* meminit. *v. Corrasium 1. Miscell. 9.*

l & officio. sic alibi Centurio ex officio ad annonam culleos tollit. *l. vlt. in fin. supr. de pignorat.* & ædilis lectos in via concidit. *l. 12. supr. de periculo.* sed vterque hodie: nô est Præsidis munus sed Principis ipsius, monetã tollere. *arg. l. 2. C. de falsa moneta.*

m sensus est, Tutoris periculo non est pecunia pupillaris, quam collocare distulit cùm non inuenirentur idonea nomina.

n *sub.* qui obtulit. nisi sciebat breui mutatum iri. *l. 15. in fin. ŝ. de periculo & commodo rei vendita.* nisi denique iussu Principis asses mutati. *vide Festum dictis locis.*

o aliud ergo si non dixisset.

p Qui ex summa maiore pecuniam recipit, de debito iam contracto non futuro intelligit. *facit l. 3. in fin. sup. eod. l. 10. ĵ. eod.*

q *v. l 9 §. 2. sup. de publicanis.*

r primam magis, quàm in supremam causam. *Vulgat.*

s i. ex centenis quinos. t i. ex centenis senos.

u *l. 26. supr. de condict. indeb. l. 26. vers. si quis. Cod. de vsur.*

x Terentius Clemens. *Hal.* y *l. 3. in fin. ŝ. eod.*

De reſtitutione hereditatis.

104. *Idem* libro octauo Fideicommiſſorum.

ANte reſtitutam hereditatem [a] ſolutiones & liberationes factæ ab herede, ratæ habebuntur [b].

De herede debitoris, pro quo fideiuſſor ſoluit.

105. *Paulus* lib. ſingulari ad legem Falcidiam.

QVod dicimus in eo herede, qui fideiuſſori teſtatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo ſolutum eſt, debere ſtatim ſoluere: cum aliquo ſcilicet temperamento [c] temporis intelligendum eſt. nec enim cum ſacco [d] adire debet.

De eo cui iure ſtipulationis, vel permiſſu creditoris ſolui poteſt.

106. *Gaius* libro ſecundo de Verborum obligationibus.

ALiud eſt, iure ſtipulationis Titio ſolui poſſe: aliud, poſtea permiſſu meo id contingere. nam cui iure ſtipulationis rectè ſoluitur, ei etiam prohibente [e] me rectè ſolui poteſt. cui verò aliàs permiſero ſolui, ei non rectè ſoluitur, ſi priùs, quàm ſolueretur, denuntiauerim [f] promiſſori, ne ei ſolueretur.

De verborum obligatione.

107. *Pomponius* lib. 2. Enchiridij.

VErborum obligatio aut naturaliter reſoluitur, aut ciuiliter. naturaliter: veluti [g] ſolutione: aut cùm [h] res in ſtipulationem deducta, ſine culpa promiſſoris in rebus humanis [i] eſſe deſiit. ciuiliter [k], veluti acceptilatione [l], vel cùm in eandem perſonam ius ſtipulantis promittentíſque deuenit.

De mandato.

108. *Paulus* lib. 2. Manualium.

EI, qui mandatu meo poſt mortem meam ſtipulatus eſt [m], rectè ſoluitur: quia talis eſt lex obligationis. idéoque, etiam inuito me, rectè ei ſoluitur. Ei autem, cui iuſſi debitorem meum [n] poſt mortem meam ſoluere, non rectè ſoluitur: quia mandatum morte [o] diſſoluitur.

DE ACCEPTILATIONE [p], Tit. IIII.

Definitio.

1. *Modeſtinus* lib. 2. Regularum.

ACceptilatio eſt liberatio [q] per mutuam [r] interrogationem, qua [s] vtriuſque contingit ab eodem nexu ſolutio.

De pupillo.

2. *Vlpianus* lib. 24. ad Sabinum.

PVpillum per acceptilationem etiam ſine tutoris auctoritate liberari poſſe [t], placet.

De procuratore.

3. *Paulus* lib. 4. ad Sabinum.

PEr procuratorem nec liberari, nec liberare [u] quiſquam acceptilatione ſine [x] mandato poteſt.

De conditione.

4. *Pomponius* libro nono ad Sabinum.

ACceptilatio ſub conditione fieri non poteſt [y].

De die.

[illegible] *Vlpianus* lib. 34. ad Sabinum.

IN diem acceptilatio facta, nullius eſt momenti [z]: nam ſolutionis [a] exemplo acceptilatio ſolet liberare.

De pluribus ſtipulationibus.

6. *Idem* lib. 47. ad Sabinum.

PLuribus ſtipulationibus factis, ſi promiſſor ita accepto rogaſſet. *Quod* [b] *ego tibi promiſi, habéſne acceptum?* ſi quidem apparet, quid actum eſt: id ſolum per acceptilationem ſublatum eſt. ſi non apparet, omnes ſtipulationes ſolutæ ſunt. dummodò illud ſciamus: ſi ego aliud [c] acceptò tuli, aliud tu rogaſti: nihil valere acceptilationem.

De forma acceptilationis.

7. *Idem* lib. 50. ad Sabinum.

SAnè & ſic acceptilatio fieri poteſt, *Accepta facis decem* [d]? ille reſpondit, *facio.*

De pacto tacito. 1. *De ſeruo communi.* 3. *Quæ obligatio tollitur & quomodo acceptò fertur.* 4. *De filiofamilias & ſeruo.*

8. *Idem* lib. 48. ad Sabinum.

AN inutilis [e] acceptilatio [f] vtile habeat pactum, quæritur. & niſi in hoc quoque contrà [g] ſenſum eſt, habet pactum. dicet aliquis, poteſt ergo non eſſe conſenſus. cur non poſſit? fingamus, eum, qui acceptò ferebat, ſcientem prudentémque nullius eſſe momenti acceptilationẽ, & ſic acceptò tuliſſe: quis dubitat non eſſe pactum, cùm conſenſum paciſcendi non habuerit?

1 ¶ Seruus communis ſicut vni [h] ex dominis ſtipulari poteſt, ita etiam acceptum rogare vni [i] ex dominis poteſt, eúmque inſolidum liberat: & ita Octauenus putat.

2 ¶ Acceptò liberare ſeruus communis alterum ex dominis etiam ab [k] altero domino poteſt, id enim & Labeoni placuit. denique libro Pithanon ſcripſit, ſi à Primo domino, ſecundo ſocio domino ſuo ſtipulatus fuerit: poſſe Secundum accepto rogare, & per acceptilationem Primum liberare, quem ipſe obligauerat. ſic fieri: vt per vnum atque eundem ſeruum conſtituatur, & tollatur obligatio.

3 ¶ Acceptum fieri non poteſt, niſi [l] quod verbis colligatum eſt. acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia & ipſa verbis [m] fit. neque enim poteſt [n] verbis tolli, quod non verbis contractum eſt.

4 ¶ Filiusfamilias, promittendo, patrem ciuiliter non obligat: ſed ſe obligat. propter quod acceptò rogare filiusfamilias poteſt, vt ſe liberet: quia ipſe obligatus eſt. pater autem acceptum rogando, nihil agit: cùm non ſit ipſe obligatus, ſed filius. Idem erit & in ſeruo dicendum. nam & ſeruus acceptò liberari poteſt. & tolluntur etiam honorariæ obligationes, ſi quæ ſunt aduerſus dominum. quia hoc iure vtimur, vt iurisgentium [o] ſit acceptilatio. Et ideo puto, & Græcè [p] poſſe acceptum fieri, dummodò ſic fiat, vt Latinis verbis ſolet.

---

a ex fideicommiſſo.
b *adde l. vlt. ſ. de tranſact. adde l. 70 §. 1. ſ. ad Trebell.*
c cum aliquo ſpatio. *l. 11. §. 8 ſ. ad l. Falcid.* interpoſito modico tempore. *l. 73. l. 135. §. 2. ſ. de verb. oblig. adde l. 5. ſ. ſi quis cautionibus. l. 7. ſ. de in integ. l. 21. in fin ſ. de iud. l. 17. ſ. de pecun. conſtit. adde §. vlt. Inſt. de inutilibus ſtipulat.* Illud modicum ſpatium datur πρὸς σκέψασθαι, non tam humanitatis gratia, quàm neceſſitatis, quò rem, quæ non eſt in expedito, promiſſor quæſitum eat & tradat. *v. Cuiac. ad l. 118. in fin. ſup. de verb. oblig.* Cuius verò erit temporis illud modicum. An momẽti? an decem dierum vt in lege *21. §. 1. ſ. de pecunia.* An aliquot momentorum. *vt in l. 14. j. de regul. iur.* Arbitrio iudicis id diiudicãdum eſt.
d onerosus creditor nõ eſt ferendus. *l. 25. in fi. ſupr. de pignorat.*
e *l. 12. §. 2. ſ. eod.*
f *adde l. 82. ſup. eod.*
g *Inſtit. quibus mod. toll. oblig. in pr.*
h *v. l. 33. ſupr. de verb. oblig.*
i vel perierit. *Synopſis Baſilic. 24. tit. 9. ex libr. 26. tit. 5. c. 102.*
k Acceptilatio iure ciuili inducta.
l *vj. de accept. §. 1. Inſt. quibus mod. tollit. l. 5. in fin. C. depoſiti.*
m eſt, poſt mortem meam rectè ſoluitur. *Cuiac. 1. obſ. 38.*
n meum ſoluere, poſt mortem meam non rectè ſoluitur. *Cuiac. 1. obſ. 38.*
o *v. l. 26. §. 3. ſ. mandati.*
p De acceptilationibus 8. C. 34. περὶ ἀποκαταστάσεως ἤτοι ἐλευθερίας χρέους καὶ ἀποχῆς δι' ἀμοιβαίας ἐπερωτήσεως γινομένης, &c. 26. *Eclog. 6. adde §. 1. Inſtit. quib. mod. tollit. oblig. Gloſſis* ἀποχἠ ἀκκεπτιλατίων [illegible]
q obligationis ſc. ἐνοχῆς *Eclog.* liberatio, inquã, ciuilis, vnde imaginaria ſolutio dicitur. *§. 1. Inſt. quib. mod. tollit. oblig.* Solutio eſt naturalis datio: acceptilatio, ciuilis. Porrò differt acceptilatio ab apocha, quòd illa omnimodo liberat: hæc non aliter, quàm ſi pecunia ſoluta ſit. *Ecl. ibid.* vt acceptilatio differt ab apocha. *v. l. 19. j. eod.*
r *Eclog. ibid. c. 1.* hæc verba referri non poſſunt ad communem acceptilationem in qua vna tantùm ex parte interrogatio eſt. *l. 7. j. eod.* ſed ad Aquilianam. *de qua l. 18. §. 1. Inſtit quib. mod. toll.* perſpicuè pertinent. *Hotom 3. obſ. 18* ſed Cuiacius *5. obſ. 36.* ait, acceptilationis verbo plerumque & eam quæ præceſſit ſtipulationem Aquilianam adſignificari. quemadmodum è contrario, Stipulationis Aquilianæ verbo & acceptilationem, quæ illam ſequitur, ſubintelligimus.
ſ quia interdum vtriuſque. *Hotom. 3. obſ.*
t & meritò. fit enim per acceptilationem eius conditio melior.
u *l. 4. Cod. de ſolutionib.*
x ἄνευ ἐντολῆς ἤτοι προτροπῆς. ergo cum mandato? negat Hotomanus *32. Illuſt. fol. 220. arg. l. 13. §. 10. l. pen. j. eod.* Ideóque monet hîc legendum eſſe, ſine nouatione, id eſt, ſine interrogatione & reſponſione. Tum demum acceptò ferre poteſt procurator, cùm ex mandato nouauerit. id eſt, Procurator nouare poteſt, at non acceptò ferre niſi prius nouauerit ex mandato. Remedio nouationis acceptilatio rectè fit per procuratorem. aliàs actum legitimum non poſſumus perficere per procuratorem. *v. Cuiac. 15. obſ. 6.* inter præſentes perfici debet.
y ¶ eſt enim actus legitimus: Actus autem legitimi neque diem, neque conditionem recipiunt. *l. 77. j. de reg. iur.* poteſt tamen debitum conditionale acceptum ferri. atque ita, acceptilatio debitum conditionale purè poteſt tollere. *v. l. 12. l. 21. j. eod. l. 77. in fin. j. de reg. iur.* purum aut conditionale, conditionaliter tollere non poteſt. Quid? An etiam conditio de præſenti aut præterito acceptilationem vitiat? Faber negare videtur *in §. conditiones. Inſtit. de verb. oblig.* Zaſius verò ait, *in lege cùm ad præſens 37. num. 6. ſup. de reb. credit.* excipit tamen ibidem quoſdam actus legitimos.
z eſt enim actus legitimus *d. l. 77.* Cur autem actus legitimus diem non recipit? quia aut ſtatim operatur, aut nunquam. & ſic dies obligationi præſentem interitum adfert.
a *l. 7. §. 1. ſup. de liberatione. l. 3. in fin. ſup. de nouationib.* Cui acceptò latum eſt ſoluiſſe intelligitur: & ita quidem, vt exceptio pecuniæ numeratæ opponi nõ poſſit. *l. 19. j. eod.*
b i. quodcumque. facit *l. 110. in fin. ſup. de verbor. oblig.* Et ſic verba generalia ad omnes obligationes referuntur, niſi appareat cogitatum eſſe de certis. Eo caſu mens liberantis, non eius cui acceptò latum eſt conſideratur.
c Diſparitas reſponſionis, vitiat interrogationem.
d quæ ſc. tibi promiſi, vel debeo. aliàs nemo hîc interrogatur, Centũ necne fateatur accepiſſe ab interrogãte. Priori caſu & διάλλαγμα: altero contractus & συνάλλαγμα naſceretur. *v. Scholion 27. Eclog. 6.*
e Inutilis acceptilatio vim pacti taciti habet. *l. 19. j. eod. l. 27. §. 2. ſupra de pact. l. 5. ſupr. de reſcind.* niſi expreſſè dictum fuerit ne haberet. Inutilis eſt acceptilatio, quæ à natura ſua deficit. Deficit, cùm id quod non verbo, ſed re vel conſenſu contractum eſt, verbis acceptum fertur. Vtilis, cùm in ſua natura perſtat. ad hoc enim inuẽta eſt acceptilatio, vt quæ verbis cõtracta eſſet obligatio. verbis tolleretur. *§. 3. j. eod.*
f Quid? inutilis ſtipulatio vímne pacti habet? non habet. nam quæ leges in cõtrariam partem afferuntur, loquuntur de acceptilatione, nõ de ſtipulatione. Hinc fit, vt cui nutu reſpõſum eſt, inutiliter ſtipulatione obſtrictum aduerſarium habeat. *l. 1. §. 2. ſupr. de verb. oblig.* Ad eundem modum inutilis ſtipulatio non habet vim pecuniæ conſtitutæ. *l. 1. §. 4. ſ. de pecun. conſtit.* Cur potius acceptilatio inutilis, quàm ſtipulatio inutilis, vim pacti habebit? hæc obligationem, illa liberationem parit. propenſiores autem ſumus ad liberandum, quàm obligandum. *v. Cuiac. ad l. 1. §. 2. ſup. de verb. oblig.* ſed tamen conſtat, inutilem tranſactionem vim non habere pacti. *l. 3. Cod. de repudianda.*
g quoque conſenſum eſt *Hal.* Auſim dicere lectionem Haloandri optimè conuenire verbis quæ ſequuntur in Florentina editione, quorum haud dubiè is ſenſus eſt. Nunquam acceptilatio inutilis vim pacti habet, niſi partes id etiam quoque expreſſè voluerint: aliàs ſi creditor prudens ſciens nullius eſſe momenti acceptilationem, acceptò tulit. nemo dixerit talem acceptilationem vim habere pacti. Pacti, inquam, quia conſenſum eius qui acceptò tulit, nõ habet quod ex natura pacti eſt. quaſi diceret, Non continuò pactus intelligitur, qui inutiliter acceptò tulit. i. non continuò voluit aut conſenſit, vt acceptilatio inutilis naturam pacti indueret, qui inutiliter acceptò tulit. Igitur ne id abſurdum accidat, oportet partes expreſſè quoque inter ſe conſentire, vt quæ acceptilatio interponitur, licèt aliàs vt inutilis eludi poſſet, valeat ad inſtar pacti. quod, vt violentiſſimum contrarium, oppono legi 19. j. eod. *l. 27. §. 10. j. de pactis. l. 5. ſup. de reſcindenda.*
h *l. 11. j. eod.*
i *l. 7. §. 1. ſupr. de ſtipul. ſeruor.*
k *l. 17. ſupr. de adquir. rer. dom.*
l *l. 80. ſup. de ſolutionib. §. 1. Inſtit. quib. mod. toll.*
m *l. 7. ſup. eod.*
n Imò, poteſt. v. quæ notaui *in pr. ſup. eod & l. 19. j. eod.*
o Imò, ciuilis. *l. pen. in fi. ſ. de ſolut. §. 9. Inſtit. de act.* Solue, Iuris eſt gentium, conſenſu. *l. 1. ſ. locati.* ſi ſpectamus ſolemnia verba quibus ea perficitur eſt ciuilis. *d. l. penult. l. 1. Cod. hoc tit.* Igitur, origine Iuriſgentium: forma, iuris ciuilis eſt acceptilatio.
p *§. 1. Inſtit. quib. mod. tollit. oblig. adde quæ notaui ad l. 1. in fin. ſ. de verb. oblig.*

a l.6.ſ.eod.l.10.l.13.§ 2.ĵ.eo.l.7.ſ.de liberatione legat.l.9.§.1.ſ.de ſolutionib §.1. Inſt.quib. mod.tollit.
b v.quæ notaui ad l.93.§.1.in fi.ſ.de ſolutionib.
c v.l.9.ſ.eod.
d l.2.§.3.in fi.ſ.de verb.oblig.

e Alteri aquirit, qui eum liberat. Qui liberatur, fit locupletior. quin, quamuis ei re vera nihil adcreſcat, tamen hoc ipſo ditior eſt, quod nihil ei decreſcat. quippe nihil diminui, ſpecies eſt lucri.
f l.8.§.1.ſ.eod.l.63.ſ. de ſolutionib.
g l.18.§.2.ſ. de ſtipul.ſeru.
h licèt accepti latio in diem, vel ſub conditione concipi poſſit. l.21.ĵ.eod. v.quæ notaui ad l.4.ſ.eo. l.4.in fi.ſ.de tranſact.l.43.ſ.de iure dot. l.6.ſ.de ſolutionib.l. 47.ĵ.de regul.
i ſenſus eſt, Vis eiuſmodi acceptilationis tunc erumpet, cùm dies venerit vel conditio extiterit. Actus legitimi expreſſam diei conditionísve, adiectionem repudiant: tacitam admittunt. Expreſſa quædam nocent,non expreſſa proſunt. l.195.ĵ.de regul.
k Iureiurando contracta obligatio acceptilatione tolli poteſt, vt hîc. At acceptilatio eã propriè tollit, quæ verbis eſt contracta. l.8.§.3.ſ.eo. Igitur iureiurando verbis obligatio contrahitur. Quid? verba in iuramẽto ſúntne neceſſaria? potéſtne aliter quam verbis iurari?poſſe videtur. alioquin mutus iurare nõn poſſet. de quo v.Alciat.8. parerg.2.
l l.7.ſ.de oper. libert.
m Qui iurat, obligatur.Iureiurando cõtrahitur obligatio, l.7.§.1. Inſtit.de act.
n Iuramentũ homini præſtitum,per hominem relaxari poteſt.Bal.
o quod accidere poteſt. l.2. §.1.ſ. de verbor. oblig.

De acceptilatione ex parte.

9. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

PArs [a] ſtipulationis accepto fieri poteſt: non tantùm ſi ſic dicat, *Ex nummis decem, quos tibi promiſi, quinque habéſne accepto?* ſed & ſi ſic, *Quod ego tibi promiſi, id pro parte dimidia habéſne acceptum?*

10. *Pomponius* libro vigeſimoſexto ad Sabinum.

SEd & ſi non numerata pecunia [b], ſed certum corpus, veluti homo in ſtipulationem deductus eſt. poteſt ex parte [c] acceptilatio fieri. Quo modo & vni [d] ex heredibus acceptum fieri poteſt.

De ſeruo fructuario, vel vſuario. De eo qui bona fide ſeruit. De cæteris, qui ſunt in poteſtate. 2. De ſeruo hereditario. 3. De ſeruo captiui.

11. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

SPecies [e] adquirendi eſt, liberare dominum obligatione. & ideo fructuarius [f] quoque ſeruus liberare, acceptũ rogando, fructuarium poteſt: quia ex re eius videtur ei adquirere. Sed etſi vſum tantùm habemus, idem fiet. Idémque dicemus & in eo, qui bona fide nobis ſeruit: & in cæteris, qui noſtro iure ſubiecti ſunt.

1 ¶ Sed & ſi ſeruo, quod ipſe mihi promiſit, acceptum fecero: inutiles mihi erunt aduerſus dominum honorariæ actiones, quæ de peculio, vel in rem verſo dantur.

2 ¶ Si ſeruus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promiſit: verius puto, contingere liberationem, vt per hoc hereditas ipſa liberetur.

3 ¶ Sed etſi dominus apud hoſtes ſit, dicendum eſt iure poſtliminij [g] confirmari acceptilationem. nam & ſtipulari ei, qui apud hoſtes eſt, ſeruus poteſt.

De die & conditione.

12. *Pomponius* libro vigeſimoſexto ad Sabinum.

QVod in diem, vel ſub conditione debetur, acceptilatione tolli poteſt [h]. ſed ita id factum apparebit, ſi conditio ſtipulationis extiterit, vel dies venerit [i].

De iureiurando. 1. De acceptilatione ex parte. De ſeruitutib. 4. De genere & ſpecie. 5. De doli clauſula. 6. De obligatione alternata. 7. De reo & fideiuſſore. 10. De tutore, curatore, procuratore. De abſente. 11. De ſucceſſorib. 12. De duob. reis ſtipulandi.

l3 n°1

13. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Sabinum.

ET per iuſiurandum [k] liberti interpoſitam [l] operarum obligationem [m], per acceptilationem tolli [n], verius eſt.

1 ¶ Si id, quod in ſtipulationem deductum eſt, diuiſionem non recipiat [o], acceptilatio in partem [p], nullius erit momenti vtputà ſi ſeruitus [q] fuit prædij ruſtici, vel vrbani. Planè ſi vſusfructus [r] ſit in ſtipulatum deductus, putà fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: & erit reſiduæ partis fundi vſusfructus. Si tamen viam quis ſtipulatus, acceptò iter vel [s] actum fecerit: acceptilatio nullius erit momenti. hoc idem eſt probandum, ſi actus acceptò fuerit latus. ſi [t] autem iter & [u] actus acceptò fuerit latus: conſequens erit dicere, liberatum eum, qui viam promiſit.

2 ¶ Illud certum eſt: eum, qui fundum ſtipulatus, vſumfructum vel [x] viam accepto facit, in ea eſſe cauſa, vt acceptilatio non valeat [y]: qui enim accepto facit: vel totum vel partem eius, quod ſtipulatus eſt, debet accepto facere. hæ [z] autem partes non ſunt. non magis quàm ſi quis domum ſtipulatus, accepto ferat cæmenta [a], vel feneſtras, vel parietem, vel diætam.

3 ¶ Si quis vſumfructum ſtipulatus, vſum accepto tulerit [b]: ſiquidem ſic tulerit acceptum, quaſi vſu [c] debito: liberatio non continget [d]. ſi verò quaſi ex vſufructu [e]: cùm poſſit [f] vſus [g] ſine fructu conſtitui: dicendum eſt acceptilationem valere [h]. §4 n°1

4 ¶ Si is, qui hominem [i] ſtipulatus eſt Stichum accepto tulerit: Iulianus libro quinquageſimo quarto Digeſtorum ſcripſit, acceptilationem aliquid egiſſe, tolliſſéque [k] totam [l] obligationem. quod enim inuito ſtipulatori promiſſor ſoluere poteſt, id & acceptum latum liberationem pariet.

5 ¶ Eum, qui fundum ſtipulatus eſt, non poſſe de dolo malo [m] clauſulam acceptum ferre conſtant. non [n] enim in partem debiti id conſtitit, & aliud eſt quod debetur: aliud, quod accepto fertur.

6 ¶ Si Stichum aut decem ſub conditione ſtipulatus Stichum aut [o] decem acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus deceſſerit: decem in obligatione manebunt [q], perinde ac ſi acceptilatio interpoſita non fuiſſet. §6 n°7

7 ¶ Si fideiuſſori accepto fuerit latum, cùm reus re, non verbis fuiſſet obligatus: an reus quoque liberetur? & hoc iure vtimur, vt, licèt reus non ſit verbis obligatus, tamen acceptilatione per [r] fideiuſſorem liberetur [ſ].

8 ¶ Si legatorum ſub conditione relictorum [t] fideiuſſori dato [u] accepto latum ſit [x]: legata debebuntur [y], poſtea conditione eorum exiſtente.

9 ¶ Qui ita ſtipulatur à fideiuſſore, *Quod Titio credidero* [z], *fide tua eſſe iubes?* deinde, antequàm crederet, acceptum fecit fideiuſſori, reus non liberabitur. ſed [a], quandoque ei creditum fuerit, tenetur. nam etſi fideiuſſorem non antè liberatum eſſe credimus, quàm cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilatione [b], quàm obligatio eius eſt, liberari potuit.

10 ¶ Tutor curator furioſi acceptum ferre non [c] potuit [d], nec procurator [e] quidem poteſt facere acceptum. ſed hi omnes debent [f] nouare. poſſunt enim & ſic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri poteſt: ſed nouatione facta poterunt liberari per acceptilationem. Nam & in abſentium perſona hoc remedio vti ſolemus. ſtipulamur [g] ab aliquo id nouandi cauſa, quod nobis abſens debet: & ita accepto liberamus, à quo ſtipulati ſumus. ita fiet vt abſens nouatione, præſens acceptilatione liberetur. §10 n°1

11 ¶ Heres quoque & liberare, & liberari accepto poteſt, & honorarij ſucceſſores.

12 ¶ Ex pluribus reis ſtipulandi ſi vnus acceptum fecerit, liberatio contingit [h] in ſolidum.

Vt acceptilatio conſentiat cum obligatione.

14. *Paulus* libro duodecimo ad Sabinum.

NIſi conſentiat [i] acceptilatio cum obligatione, & niſi verum eſt, quod in acceptilatione demonſtratur imperfecta eſt liberatio. quia verbis [k] verba ea demum reſolui poſſunt quæ inter ſe congruunt.

15. *Pomponius* libro vigeſimoſeptimo ad Sabinum.

SI is, qui Stichum promiſit, ita interroget, *Quod Stichum promiſi, Stichum &* [l] *Pamphilum habéſne acceptos?* puto, rectè accepto latum, & pro ſuperuacuo [m] Pamphili mentionem factum. quemadmodum ſi is, qui decem promiſit, ita interroget, *Quod tibi decem promiſi, viginti habéſne accepta?* etiam decem nomine erit liberatus.

p Pars rei indiuiduæ, acceptò ferri non poteſt.
q Seruitutes ruſticorum prædiorum & vrbanorum ſunt indiuiduæ. l.17.ſ.de ſeru.
r Vſusfructus diuidi poteſt, l.5.ſ.de vſufr.
ſ diuiſim.
t Cur tam variè? Qui partem rei indiuiduæ acceptam facit, rem impoſſibilem facit acceptam. tentat enim diuidere, quod eſt indiuiduum. Atqui rei indiuiduę (puta viæ) ſubiecta (putà iter & actus) coniunctim accepta, faciunt rem integram, & viam ipſam tollunt. ideóque vtilis eſt acceptilatio.
u coniunctim.
x ¶ disiunctim. huc refer quæ ſuperius notaui.
y Cur ita? v.l.14.ĵ.eo.
z Vſusfructus & via non ſunt partes fundi. An vſusfructus ſit pars dominii. v.Hoto. 3.obſer.22.
a Cæmenta, feneſtræ, paries, diæta non ſunt partes integrales domus.
b Fingamus heredem teſtatoris à legatario vſusfructus, vſum deprecatum fuiſſe, vſum ei à legatario acceptolatum. quæro, penes legatarium quid remaneat? diſtingue, vt ĵ.eod.
c ſenſus eſt, Legatarius vſusfructus, vſum idem eſſe quod vſumfructum exiſtimans remittendo, ſibi non præiudicat.
d Nam totum remiſit per errorem.
e i. legatarius vſusfructus, vſum (quatenus aliud eſt iure quàm fructus) heredi eidémque debitori remittere vtiliter poteſt.
f i. ὑπὸ ϕθισις ſeu ὑπεξαίρεσις. ſic itaque legit Cuiac. 13. obſ. 2. cùm poſſit fructus ſine vſu cõſtitui, vt l.14.in fi. de vſu & ha bit. & l.5.§.2.ſ. de vſufr. quê ad.
g Fructus ſine vſu eſſe poteſt, vt hîc, & l.5.§.2. ſ.vſufr. quemad. l.14.in fi. ſ.de vſu. ita actus ſine itinere. l.1oct.§. 1.ſ.ſi ſeruitus.
h in ſumma is ſenſus eſt, is cui vſusfructus legatus eſt, debitori vſum vtiliter remittit, ſi cũ remitteret, vſum ab vſufructu iu re ſeparatũ eſſe cognouit: ſin minus & vſum cũ vſufructu idem eſſe exiſtimauit (quia erratjmihi remittit. Priori caſu, fructus ſibi retinuit, poteſt enim fructus eſſe ſine vſu, v.d.l.5. §.2.ſ.vſuf. quem. cauea.) vſum debitori cõceſſit. atq; ita legatarius frui vti poterit. altero, nihil debitori, errando, cõtulit.
i in genere ſc. Creditor generis vnã ſpeciem acceptũ ferẽdo, totã obligationem perimit.
k tuliſſéque. vulg. Hal.
l Imò, nõ totã tulit. pôt enim alium hominẽ petere. l.27.§.7. ſ. de pact. quin & ipſum hominẽ quẽ repudiauit. l.10.ſ.de cpt.
m Dolus futurus non poteſt acceptò ferri. l.27.§.3.l.1. §. 7.ſ. depoſiti.
n Cur hoc additum eſt? v.§.2. verſ.qui enim accepto.ſ.eo
o i. vnũ eorũ.
p in obligatione. Hal.
q Imò, nõ manebunt.nã cũm vna pars ſtipulationis acceptilatione ſublata ſit, altera quoq; ſublatã in totũ intelligitur. l.27. § 6. ſ. de pact.
r Imò, per fideiuſſorẽ reus non liberatur. l. 23.ſ.de pact.
ſ exceptione acceptilationis ſc. de qua v.Oldend.c.45.de except.
t & ab herede præſtandorum.
u ab eo herede ſcil.
x à legatario ſcilicet.
y ab herede ſcil. & ita heres tenebitur, non eius fideiuſſor. Eſt igitur hic paragraphus exceptio ſuperioris.
z Fideiuſſio præcedere obligationem poteſt. l.50.ſ.de pecul.l.8.§.2.ſ.de nouat.
a ſed quandocunque ei. vulg. ſed ſi. Hal.
b Acceptilatio obligationem præcedere natura eſt impoſſibile.
c non poſſunt. vulg. Hal.
d Tutor vel curator debitum pupilli vel adulti ſui, etiam parte tenus, remittere non poteſt. l.22.C.de pact. Imò poteſt, ſi pupillus, adde l.1.C.eod.
e l.3.ſ.eod.
f v.d.l.3.ſ.eo.l.4. C.de nou.
g l.91.ſ.de ſolutio.l.8.ſ.de nouat.
h Imò, non contingit liberatio. eo enim cõceſſo, correus correo nocet. quod expreſſè vetat lex, l.27.ſ de pact.
i l.7.in fi.l.13.2 §.3.in fi.ſ.eod.
k l.8.§.3.ſ.eod.
l hîc Pamphilus ſuperuacuè adiicitur ſtipulationi. hinc colligit Baldus, Orationem copulatiuam operari in eo in quo poteſt, licèt non operetur in ſuperuacuo.
m Superuacua in acceptilatione non nocent,

a *l.2.in fin.ꝫ.de duob.reis.*
b Imò,ipſe ſolus non alius,*l.2.§.3.in fi.ꝫ.de verb.obl.*
c nam acceptilatio ſolutioni comparatur.*l.5.ꝫ eo.l.7.§.1.ꝫ.de libér.*
d vide Renaudum *4.Varior.18.*
e Fideiuſſore iudicati liberato per acceptilationem, liberatur & reus, *adde l.20.ꝫ.eod.*

De pluribus reis debendi. 1. De fideiuſſore iudicati.

16. *Vlpianus* libro ſeptimo Diſputationum.

SI ex pluribus obligatis vni [a] acceptò feratur: non ipſe ſolus [b] liberatur, ſed & hi, qui ſecum obligantur. nam cùm ex duobus pluribúſque eiuſdem obligationis participibus, vni acceptò fertur, cæteri quoque liberantur: non quoniam ipſis acceptò latum eſt, ſed quoniam velut [c] ſoluiſſe videtur is,qui acceptilatione ſolutus eſt.

1 ¶ Si [d] iudicati [e] fideiuſſor ſit datus, acceptus, eíque acceptò latum ſit:liberabitur & iudicatus.

De acceptilatione ex parte.

17. *Iulianus* libro quinquageſimoquarto Digeſtorum.

QVi hominem [f] aut decem ſtipulatus eſt, ſi quinque accepto fecerit: partem [g] ſtipulationis peremit [h]: & petere quinque aut partem hominis poteſt.

De pluribus obligationibus. 1. De ſtipulatione aquiliana.

18. *Florentinus* libro octauo Inſtitutionum.

ET [i] vno, & pluribus [k] contractibus, vel certis, [l] vel incertis,vel quibuſdam, exceptis cæteris, & omnibus ex cauſis vna acceptilatio & liberatio fieri poteſt.

1 ¶ Eius rei ſtipulatio, quàm acceptio [m] ſequatur, à Gallo Aquilio talis [n] expoſita eſt: Quidquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet, oportebit,præſens, in diémve,quarúmque rerum mihi tecum actio, quæque aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſecutio eſt, erítve, quódve tu meum habes, tenes, poſſides: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Negidius. quod Numerius Negidius Aulo Agerio promiſit, ſpopondit, id haberétne a ſe acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit.

De obligatione re contracta. 1. Differentia acceptilationis & apochæ.

19. *Vlpianus* libro ſecundo Regularum.

SI accepto latum fuerit ei,qui non verbis,ſed re obligatus eſt [o]:non liberatur quidem,ſed exceptione doli mali,vel pacti [p] conuenti ſe tueri poteſt.

1 ¶ Inter acceptilationem & apocham hoc [q] intereſt: quòd acceptilatione omni modo liberatio contingit, licèt [r] pecunia ſoluta non ſit: apocha non aliàs, quàm [s] ſi pecunia ſoluta ſit.

De ſtipulatione iudicatum ſolui.

20. *Idem* libro ſeptuageſimoſeptimo ad Edictum.

SI acceptò fuerit lata ob rem iudicatam [t] clauſula:Marcellus ait, cæteras partes ſtipulationis euanuiſſe. propter hoc enim tantùm interponuntur, vt res iudicari poſſit.

De legato conditionali.

21. *Venuleius* libro vndecimo Stipulationum.

SI ſub conditione [u] legatum mihi datum nouandi cauſa ſtipulatus ſum, & ante exiſtentem conditionem acceptum fecero: Nerua filius ait, etiam ſi conditio extiterit, neque ex teſtamento competituram actionem, quia nouatio facta ſit, neque ex ſtipulatu, quæ acceptilationi ſoluta ſit.

De ſeruo.

f id eſt, qui genus.
g Imò, in nulla parte ſtipulationis liberatio nata eſt.*l.2.§.1.ꝫ.de verb.obl.* ſoluc. *l. 34. ꝫ.de ſolut.*
h Differentia eſt inter ſolutionem & acceptilationem.
i atque ita ſtipulatio generis alternatiui diuidua eſt. ſed quomodo?ciuiliter non naturaliter.
i & ex vno. *Hal.*
k *l.7.in pr.ꝫ.eo.*
l De certis & incertis contractibus,vide [...] gebellium [...] vbi certos & [...] certos cont[...]ctus contra Accurſium &alios interpretatur nõ eos, in quos res certę vel incertæ ſint deductę,ſed nominatos, nẽpe quia certum ac proprium nomen contractus habeant. *l.iuriſgentium.ꝫ.de pactis.* quemadmodũ per contrarium actio preſcriptis verbis vel in factum,incertum iudicium vel incerti ciuilis actio vel condictio dicitur. *l.ſi commeatu.ꝫ.communia prædior. l.pen.ꝫ.depoſiti. l.6. l.16.ꝫ. de præſcriptis verbis.* nempe quia incertum eſt, quo nomine contractum negotiũ appellandum ſit. Idẽ eſt in conditione incerti.
m acceptilatio *vulg.Hal.*
n *§.2.Inſt.quib.mod.tollit.*
o acceptilatio eſt inutilis.*l.8.§.3.ꝫ.eo.*
p hinc collige, Inutilem acceptilationẽ vim pacti habere. *v.l.8.ꝫ.eo.* & ſic, actus agentium quandoque nõ ſeruant propriã naturam,ſed in aliam transferuntur.
q *27.Eclog.6.c.1. in fi.* De hac differentia ita ſcribit Cuiacius, Latini, inquit,inter vtrãque differentiã faciunt,eo modo quo inter pignus & hypothecam: & quidam medici inter ἄνθρακα & carbunculum.*v.Cuia.5. obſ.36.in fi.*
r Ideóque acceptilationi non poterit opponi exceptio pecuniæ non numeratæ. quod interpretes vt verum admittunt, niſi probetur per acceptò ferentem, quòd ſpe futuræ numerationis aduerſarium liberauerit.
ſ *l.89.ꝫ.de ſolut.l.13.C.de ſolut.*
t *adde l.16.in f.ꝫ.eo.l.6.ꝫ.iud.ſolui.*
u *v.l.4.l.10.ꝫ.eod.*
x *¶27.Eclog.6.c.22.*
y id eſt,non ideo magis.

z id eſt:& res eſt integra.
a Argumentum à relatis, *l.41.ꝫ.de regul.iur.l.5.ꝫ.de reſcindend.* Imò non vtrinque fit liberatio,ſi ab alterutrius parte tantum acceptilatio interceſſit. *l.56.ꝫ.de pact.*
b nota argumentum, Contractus eſt ab alterutra parte acceptolatus, ergo ab vtraque. Correlatiua ſe mutuo ponunt, & vno perempto vtrunque perimitur. In correlatiuis deſtructo vno correlatiuorũ, deſtruitur quodlibet.ſic, prohibita vendi,prohibentur emi, *v.l.1. Cod.de cupreſ.li.11. tit.vlt.*

22. *Gaius* libro 3.de Verborum obligationibus.

SEruus nec [x] iuſſu domini acceptum facere poteſt.

De acceptilatione facta ex altera parte.

23. *Labeo* libro quinto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI ego tibi acceptum feci, nihilo [y] magis ego à te liberatus ſum. *Paulus*: Immò cùm locatio,conductio,emptio, venditio conuentione facta eſt, & nondum res interceſſit [z]: vtrinque [a] per acceptilationem, tametſi [b] ab alterutra parte dumtaxat interceſſit, liberantur obligatione.

DE [c] STIPVLATIONIBVS [d] prætoriis [e].

Tit. V.

Diuiſio in iudiciales, cautionales, communes. 5. De ſatiſdatione vel repromiſſione. 9. Si dicatur per calumniam deſiderari ſtipulationem. 10. De adiectione, detractione immutatione.

1. *Vlpianus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

PRAETORIARVM ſtipulationum tres [f] videntur eſſe ſpecies: iudiciales,cautionales,communes.

1 ¶ Iudiciales [g] eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat:vt iudicatum ſolui,& ex operis noui nuntiatione.

2 ¶ Cautionales ſunt autem, quæ inſtar actionis habent, &, vt ſit noua actio,intercedunt: vt de [h] legatis ſtipulationes, & de tutela [i], & ratam rem haberi, & damni infecti.

3 ¶ Communes ſunt ſtipulationes,quę fiunt iudicio ſiſtendi cauſa.

4 ¶ Et ſciendum eſt,omnes ſtipulationes natura [k] ſui cautionales eſſe. hoc [l] enim agitur in ſtipulationibus, vt quis cautior ſit,& ſecurior interpoſita ſtipulatione.

5 ¶ Stipulationum iſtarum prætoriarum, quædam ſunt,quæ ſatiſdationem [m] exigunt, quædam nudam [n] repromiſſionem. ſed perpaucæ ſunt,quæ nudam repromiſſionem habent: quibus enumeratis [o] apparebit, cæteras non eſſe repromiſſiones,ſed ſatiſdationes.

6 ¶ Stipulatio itaque ex operis noui nuntiatione,aliàs ſatiſdationem,aliàs repromiſſionem habet. Ex qua operis noui nuntiatione ſatiſdare oporteat? quemadmodum ſatiſdetur?namque de eo opere,quod in priuato [p] factum erit,ſatiſdatio eſt.de eo,quod in publico [q],repromitti [r] oportet. ſed hi quidem, qui ſuo [s] nomine cauent, repromittunt:qui alieno [t],ſatiſdant.

7 ¶ Item ex cauſa damni infecti interdum [u] repromittitur,interdum ſatiſdatur. nam ſi quid in [x] flumine publico fiat,ſatiſdatur,de ædibus autem repromittitur.

8 ¶ Stipulatio duplæ [y], repromiſſio [z] eſt:niſi ſi conuenerit [a] vt ſatiſdetur [b].

9 ¶ Quòd ſi ſit aliqua controuerſia, vtputà ſi dicatur, per calumniam [c] deſiderari, vt ſtipulatio interponatur: ipſe prætor debet [d] ſuper ea re ſummatim cognoſcere, & cautum iubere,aut denegare.

10 ¶ Sed & ſi quid vel addi [e], vel detrahi, vel immutari in ſtipulatione oporteat [f]:prætoriæ erit iuriſdictionis.

De rei reſtitutione: & de incerta quantitate vtrum hæ ſtipulationes ſint diuiduæ aut indiuiduæ.

2. *Paulus* libro ſeptuageſimotertio ad Edictum.

PRætoriæ ſtipulationes aut rei reſtitutionem continent,aut [g] incertam quantitatem.

1 ¶ Sicuti ſtipulatio ex operis noui nuntiatione, qua cauetur,vt opus reſtituatur [h] ideóque ſiue actor, ſiue reus deceſſerit pluribus heredibus relictis; vno vincente, vel

c 43. *Eclog. 4. Paul. 5. ſent 9.3. Inſt.19.*
d De Prætoriarum ſtipulationũ natura, vide Guibertũ *c. 19. quæſtionum.*Antonium Fabrũ *3.coniecturar.1.*
e quæ edicto Prætoris interponi iubentur, quæ à mero Prętoris officio interponuntur. *l.5.ꝫ.de verb obl.* quo nomine intellige etiã ędilitias. *§ 2.Inſt.de diuiſ.ſtip.* quę legem accipiunt de mente prætoris, iis nihil licet addere,immutare, detrahere. *l. 55. ꝫ. de verb.obl.* quædã præcipua ab ædilis ſtipulationibus habent.*l.3.l.5.l.9.ꝫ.eo. adde hic Cuiac.*Huius generis ſtipulationes ſunt vſuſfructus, legati, noui operis, rẽ pupilli ſaluam fore,iudicatum ſolui, ratam rẽ haberi.
f Imò,quatuor. *l.5. ꝫ.de ver.obli.*
g Iudiciales aliter definiũtur *in l.5. ꝫ. de verb. obli. & §.2. Inſt. de diuiſ.ſtip.*
h *§.2. Inſt.de diuiſ.ſtip.*
i i. rẽ pupilli ſaluam fore.
k Omniũ ſtipulationũ quas ipſi cogitare poſſumus finis & effectus is eſt,vt ad cautionẽ illis vtamur, *l.12.ꝫ.rat.rẽ hab.*
l Cautiones cur inuentæ.
m Satiſdatur adhibito fideiuſſore.
n Nudè repromittit, qui ſimpliciter ſine fideiuſſore cauet.Nuda repromiſſio eſt, in qua fideiuſſor non eſt adhibitus.
o Exceptio firmat regulã.Exceptionibus enumeratis,regula in cæteris vera apparet.
p *l. 8. §.2. ꝫ. de oper.noui. l.30.§.1.ꝫ.de damno.*
q *d.l.8.3.*
r Imò ſatiſdari. *l. 13. §. 2. ꝫ.de damno.*
ſ *l.9.§ 4. §.5.ꝫ. de damno.l.5.in f.ꝫ.quib.ex cau.in poſſ.*
t *d.§.4.& d.l.5.*
u *l.30.§.1 ꝫ.de damno.*
x *l.7.ꝫ.de damno.*
y Emptor à venditore nonnunquam duplum æſtimationis rei emptæ,ſtipulari ſolet.*l.31.§.20.ꝫ.de ædil.l.2.ꝫ.de euict.l.4.in fi.ꝫ.de verb.oblig.*
z i.cautio ſine fideiuſſore.
a tunc enim pactum mutat rei naturam. *l.72.ꝫ.de contrah.emp.*
b hinc collige,Satiſdationis vocabulo fideiuſſorẽ contineri: quanquam interdum qui repromittit ſatiſdare videatur.*l.61.ꝫ.de verb.ſign.*
c *l.3.§.1.ꝫ.vt in poſſ.leg.*
d Cur ita?*v.l.52.ꝫ.de verb.obl.*
e *l.14.ꝫ.de re iud.*
f atqui nihil in prætoriis ſtipulationibus immutandum.*d.l.52.*
g id eſt,aut factum indiuiduum aut intereſſe.
h id eſt,deſtruatur.

a etiam vsque ad fundamentum. nam destructio operis est factum indiuiduum. Et sic factum indiuiduum quemlibet heredem in solidum obligat. *l. 2. §. ff. de verb. obligat.*

b Imò, iudicatum solui expeditam habet quantitatem. *l. 9. ff. iudicat. solui.* sic est, sed post sententiam, non ante. *l. 3. in fi. C. de inuti. stip.*

victo, totum [a] opus restitui debebit. quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum.

2 ¶Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solui [b], & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti, & his similes. in quibus respondetur, scindi [c] eas in personas heredum. quamuis [d] possit dici, ex persona heredum promissoris non posse descendentem à defuncto stipulationem, diuersam conditionem cuiusque facere. at in contrarium summa ratione fit, vt vno ex heredibus stipulatoris vicente in partem [e] eius committatur stipulatio. hoc enim facere verba stipulationis, *Quanti ea res est*. Sed si vnus ex heredibus promissoris totam rem possideat [f]: in solidum [g] eum damnandum, Iulianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fideiussores, an [h] omnino teneantur, dubitari potest. & videndum ait, ne non [i] committatur. Sed si lite contestata possessor decesserit: vnum ex heredibus non maiore ex parte damnandum, licèt totum fundum possideat, quàm ex qua heres est.

De procuratoribus.

3. *Vlpianus* libro 79. ad Edictum.

GEneraliter in omnibus prætoriis stipulationibus [k], & procuratoribus [l] satisdatur.

An sæpius caueatur.

4. *Paulus* libro 75. ad Edictum.

PRætoriæ stipulationes sæpiùs interponuntur, cùm sine culpa stipulatoris cautum esse desiit [m].

De procuratore, & institore.

5. *Idem* libro 48. ad Edictum.

IN omnibus prætoriis [n] stipulationibus hoc seruandum est vt, si procurator meus stipuletur [o], mihi [p], causa cognita [q], ex ea stipulatione actio competat [r]. Idem est, & cùm institor in ea causa esse cœpit, vt interposita persona eius dominus mercis rem amissurus [s] sit, veluti bonis eius venditis. succurrere enim domino prætor debet.

De pœna.

6. *Idem* lib. 14. ad Plautium.

IN omnibus prætoriis stipulationibus: in quibus primò fieri aliquid, deinde, si factum non sit, pœnam [t] inferimus: pœnæ nomine stipulatio committitur [u].

Quomodo cauendum.

7. *Vlpianus* libro 14. ad Edictum.

PRætoriæ satisdationes personas desiderant pro se interuenientium [x]. & neque pignoribus quis neque pecuniæ, vel auri, vel argenti depositione, in vicem satisdationis fungitur [y].

De institutione conditionali, & substitutione. 1. *De legato duobus sub contrariis conditionibus.*

8. *Papinianus* libro quinto Quæstionum.

PAulus notat: Qui sub conditione [z] institutus est: adgnita bonorum possessione, cogitur [a] substituto [b] in diem cauere [c] longiorem [d]. prætor enim beneficium suum [e] nemini vult esse captiosum. & [f] potest videri calumniosè satis petere, quem alius antecedit?

1 ¶Cùm sub contrariis [g] conditionibus Titio & Mæuio legatum sit, vtrique cauetur: quia vterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

De ambiguitate.

9. *Venuleius* libro 1. Stipulationum.

IN prætoriis [h] stipulationibus si ambiguus [i] sermo acciderit, prætoris [k] erit interpretatio. eius enim mens æstimanda est.

De priore & posteriore iussu.

10. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum Valeriano respondit.

SI præses, qui antè in triennium caueri iusserat, postea in longum [l] tempus caueri præcepit: quia à prima stipulatione prorsus discedi voluerat: exceptionem primæ stipulationi obligatis peperisse videtur.

De eo quod interest.

11. *Venuleius* lib. 8. Actionum.

IN eiusmodi stipulationibus: quæ, quanti [m] res est promissionem habent: commodius [n] est, certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis [o] probatio est, quanti cuiusque intersit, & ad exiguam [p] summam deducitur.

c Stipulatio quę qualitatem continet, diuiditur inter heredes promissoris, *d. l. 2. §. 1. l. 35. §. 1. ff. de hær. inst.*

d Ratio dubitandi sumpta, ex *l. 2. §. 2. in pr. ff. de verb. obl.*

e *l. 37. ff. de damno.*

f ante litem contestatam scilicet.

g *l. 55. ff. de rei vind.*

h an ex parte, an omnino.

i Atqui hęc stipulatio hęreditaria est, hæresque possessor? Accursius putat committi stipulationem, & fideiussores teneri. quod omnino huic legi repugnat. Plerunque enim Iurisconsulti, cùm videndum esse dicunt, si non contrariũ subiiciunt, id ipsum confirmant. *l. 4. §. Cato. ff. de verb. obli.* Duaren. 1. *dispu.* 11. Ita videtur illa Pauli esse sententia, quòd eo casu, quo vnus possessor est constitutus, stipulatio non committatur, nec fideiussores teneantur: idque fortassis hac ratione, quòd hoc casu, non tanquã heres, sed tanquã possessor conueniatur: cùm si omnes hęredes possiderent, iure hæreditario propriè tenerētur, ac cõueniri possent: eóque casu stipulatio cõmitteretur. Nec nouum est hæredē in multis, nõ vt hæredē, sed vt possessorē & agere & conueniri. *l. de eo. §. hæres. ff. ad exhib. l. vlt. §. pe. ff. de noxalib. l. 1. § vlt. ff. si quadrupes.* Quare, quemadmodũ stipulatio ab vno interposita, ad alium non possidētē trãsit, *l. si legatis. in fin. ff. de pignorib. l. 30. §. sicut autem. ff. de verb. obl. l. 3. §. si heres. ff. vsufruct. quemad. caueat.* ne fideiussores dati teneãtur, sic & hoc casu quo hæres non vt heres, sed vt quiuis possessor cõuenitur. *Langebek. c. 6 Annotationũ ita hunc locum interpretatur.*

k *l. 1. §. 14. ff. vt legat.* l *l. 53. ff. de procurat.*

m *l. 8. §. 3. l. 10. in fin. ff. qui satisd. v. l. 4. ff. vt in poss. l. 21. §. 15. ff. de oper. noui. l. 8. ff. de damno.*

n aliud est in stipulationibus extraiudicialib. in quibus alter alteri nõ stipulatur.

o in sua persona scil. p Per procuratorem ex stipulatione prætoria domino adquiritur. q quid enim si sit in remota prouincia? r etiam sine cessione. *Bal.*

s *l. 2. ff. de inst. l. 13. §. 25. ff. de act. emp.* t loco eius quod interest: quodque in prætoriis esse solet. *l. 2. in pr. & §. 1. ff. eo.* u atque ita prætoria stipulatio pœnæ stipulatione non vitiatur. x i. quædam desiderant fideiussorem. *l. 1. §. 5. ff. eod.*

y Pignoribus fungi, Duarenus ait idem esse quod date pignori 1. *disput.* 14. Hunc esse sensum existimo, Non est moris vt debitor cogatur pignora dare vel aurum deponere in vicem satisdationis: cùm aliàs auri depositione, vel pignoris traditione releuandus sit à fideiussore dando. *l. 1. §. 9. ff. de collat. l. 2. §. 3. ff. quod legat. §. 4. Inst. de rer. diuis.* cùm etiam creditori eo casu plus sit cautionis. vberiores sunt in rem quàm in personam cautiones.

z condit one. *vulg. Hal.*

a *l. 2. ff. qui satisd. Pau. 5. sent. 9 §. 1. & ibid. Cuia. v. eundem Cuia. 9. obs 5.* quid enim si magna sit hereditas. maior scilicet centum sestertiis.

b vulgari modo scilicet *Cuiac. ad 5. Paul. 9. §. 1.*

c Hæres sub conditione scriptus, cauere substituto debet: hoc est repromittere, & stipulationē iussu Prætoris interponere: nec enim satisdare cogendus est: cùm heredi graue sit futurum, qui non ita facilè fideiussores inueniat, præsertim in lõginquũ tēpus, ne alioquin pugnet hæc lex cũ *l. 12. ff. qui satisdare.* Hoc igitur velle videtur Iurisconsultus, beneficium illud Prætoris, quo ante conditionem existentem, bonorum possessionem agnoscendi dat potestatem, in damnum hæredis non ita accipiendũ esse, vt prætor eum satisdatione onerari velit: præsertim cùm & substitutus, quasi calumniosè satisdationem petere videatur, quē alius antecedit, ac propterea nuda repromissione cõtentus esse debeat. Atquin hoc est quod Iurisconsultus dicit, posse videri calumniosè satis petere. Nam satis petere dicimus, vt satis exigere & satisdare: quod plerúque satis fideiussoribus expediebatur. Ferè autē satisdationis exactio contumeliosa & onerosa habebatur, propter fideiussorum quærendorum facultatem. *Langebek. c. 10. Annotationum.*

d id est, vtiliter, *Paul. ibid.* satisdato. *Cuiac. 9. obs. 5.* in decem & viginti annos. *l. 10. ff. eod.* vt in specie. *l. 1. ff. de ripa. l. finita. §. 1. ff. de damno.* Nam & tot annis pendere potest conditio.

e ¶ i. beneficiũ interim datæ possessionis.

f nec potest. Pet. Faber apud *Cuia. 5. sent. Pau. 9. §. 1.* sed tamen interrogatio quæ sequitur tacitam habet negationem.

g *l. 5. ff. vt leg.*

h aliud in conuentionalibus. *l. 38. §. 8. ff. de ver. oblig.*

i hinc colligit, *Oldend.* Ambigua testimonia rectè impugnari. *v. eundem c. 5. de test. & 66. de excep. num. 29.*

k *l. 52. ff. de ver. obl. adde l. 69. ff. de leg. 3.*

l *l. 8. ff. eod.*

m *l. 5. C. de cõtr. stip. l. 8. in fi. ff. ratam rem.*

n *§. 7. Instit. de verb. oblig.* Modus pœnæ ob quam quis cauere debet, specialiter in cautione exprimendus est: vt sciatur de quo sit stipulatum. o *v. l. 2. §. 2. ff. de verb. oblig.*

p *l. 13. ff. de re iudic.* interdum ad maximum. *l. 8. in fi. ff. ratam rem.*

REM [q] PVPILLI, VEL ADOlescentis saluam fore,

Tit. VI.

Quando agi potest.

1. *Paulus* libro 24. ad Edictum.

CVm pupillo rem saluam fore satisdatum sit [e]: agi ex ea tunc potest, cùm & tutelæ potest [f].

De pupillo absente, vel infante.

2. *Vlpianus* libro 79. ad Edictum.

SI pupillus absens sit, vel fari non possit: seruus [t] eius stipulabitur. si seruum non habeat, emendus ei seruus est. sed si non sit, vnde ematur: aut non sit expedita emptio: profectò dicemus, seruum publicum [u] apud prætorem stipulari debere.

3. *Idem* lib. 35. ad Edictum.

AVt dare [x] aliquem prætor debet, cui caueatur,

1. *Quomodo cauendum.* 2. *De tutore, protutore & fideiussorib. eorum.* 3. *De eo qui non gessit.* 4. *Quando committitur stipulatio.* 5. *De tutore capto ab hostibus.* 6. *De causis ex quib. tutelæ agi non potest.* 7. *De curatore qui non gessit.* 8. *De curatoribus.*

4. *Idem* libro 79. ad Edictum.

NOn quasi ipso iure pupillo adquirat: neque enim adquirit: sed vtilis actio ex stipulatu pupillo detur [y].

1 ¶Cauetur autem pupillo [z] hac stipulatione per satisdationem [a]. 2 ¶ Illud sciendũ est: hac stipulatione teneri tam eũ, qui tutor est: quàm eum, qui pro tutore negotia gessit, vel gerat: & fideiussores [b] eorum.

3 ¶Sed enim qui non [c] gessit, omnino non tenebitur. nam nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet. sed vtili [d] actione conueniendus est, quia suo periculo cessauit. & tamen ex stipulatu actione neque ipse, neque fideiussores eius tenebuntur: compellendus igitur erit ad administra-

q Ea stipulatio communis. *l. 5. vers. communes. ff. de verb. obl. §. vlt. Inst. de diuis. stipul.* & cautionalis dicitur. *l. 1. §. 2. ff. de stip. præt.* Interponitur à tutore legitimo, & dato sine inquisitione. Testamentarius & datus cum inquisitione eam interponit, nisi solus administrationem capiat. r à tutore vel curatore. idque ante administrationem. s id est, finita tutela, *l. 4. §. 4. ff. eod.*

t *l. 1. §. 15. ff. de magistrat. conueniend.*

u *d. §. 15. l. 8. ff. de ad. p. l. 11. in fi. ff. de vsuris. l. 4. C. de arbitr.* Porrò seruus publicus dicebatur is, quem ciuitas publicis tabulis præficiebat, & seruus ciuitatis ideo dicebatur. *l. vlt. ff. de eo quod cuiusque vniuers.* mandatum postea fuit ne serui sed liberi tabulis publicis præficerentur. *l. vlt. C. de seru. reipub. c. 3. C. de tabula.* vbi plenius dicam de tabulariis. Hinc colligunt, Notarium alteri stipulari posse.

x Loco publicæ personæ reputatur quælibet persona à iudice ad hunc actum data. *Bald.*

y An sine cessione? vtique. *l. 1. in fi. C. de magist. conuen.*

z *l. 8. §. 4. ff. de fideiussor.*

a nota obiectum huius stipulationis.

b id est, cauetur pupillo fideiussore dato. nota formam huius stipulationis.

c *l. 3. C. de diuid. l. 2. C. si tutor non gess. l. 8. C. de administr. tut.*

d *l. 3. §. 2. de administ. l. 2. C. de hæredit. tutorum.*

a l.1.ʒ.eo.l.16.in fi.ʒ.de tutelæ & rationibus.
b & sic negotiorum gestio exerceri potest etiam antequã administratio finiatur.
c Quod recuperari speratur, interim tamen est amissum.
d id est, illo excepto. Illud secus. *vulg. Hal.*
e id est, semper committitur, quia nõ reddit rationem vniuersalem sed particulatim de singulo actu. *Cald.*

tionem propterea, vt stipulatione quoq; ista possit teneri.

4 ¶ Hanc stipulationem placet finita[a] demum tutela committi: & fideiussoribus diem ex inde incipere cedere. In curatore aliud est. Sed & in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. Itaque istæ stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur. si verò pro tutore negotia gessit: conueniens est dicere, statim[b] atque quæque res salua non esse cœpisset committi stipulationem.

5 ¶ Si tutor ab hostibus captus sit: an committatur stipulatio, videamus. mouet, quia finita tutela est, licèt[c] recuperari speretur. & puto, posse agi.

6 ¶ Generaliter sciendum est: Ex quibus causis diximus tutelæ agi non posse: ex iisdem causis ne ex stipulatu rem saluam fore agi posse, dicendum est.

7 ¶ Si quis curator datus, non gesserit curam: consequens erit dicere, stipulationem non committi. sed eadem hîc erunt dicenda, quæ in tutore diximus. illo[d] secus, quo hæc stipulatio, statim atque quid saluum esse desinit, committitur, & fideiussoribus dies cedit: sed in se reuoluitur[e].

8 ¶ Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes[f] curatores, siue puberibus, siue impuberibus ʹdatosʺ propter ætatis infirmitatem[g]: siue prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis[h] (vt fieri adsolet) dati sint.

De filio furiosi.

5. *Paulus* ʹlibro 76. ad Edictum.ʺ

SI filius, qui in potestate furiosi erit, rem saluam fore stipuletur: adquirit patri obligationes.

De pupillo & eius seruo.

6. *Gaius* ʺlib 27. ad Edictum Prouinciale.ʺ

SEruum[i] pupilli stipulari, ita necesse est, si pupillus abest, aut fari ʺnonʺ potest[k]. nam si præsens sit, & fari potest: etiam si eius ætatis erit, vt non intelligat, quid agat: tamen propter vtilitatem receptum est, rectè eum stipulari, agere.

Si collega satis petat, vel offerat.

7. *Modestinus* ʹlib. 6. Regularum.ʺ

DAtiuus vel testamentarius[l] tutor siue curator non petet satis à collega suo. sed offerre ei poterit, vtrùm satis accipere velit, an dare.

De curatore ad species.

8. *Vlpianus* ʹlibro 2. ad Edictum.ʹ

ETsi ad species[m] curator datus sit, rem[n] saluam fore stipulatio interponetur.

Quæ continentur hac stipulatione.

9. *Pomponius* ʹlibro 15. ad Sabinum.ʺ

CVm pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore: nõ solùm quæ in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus[o] sunt, ea stipulatione videntur cõtineri. quod enim in tutelæ iudicium venit, hoc & ea stipulatione continetur.

De fructibus & vsuris.

10. *Africanus* ʹlibro 3.[p] Quæstionum.ʺ

SI postea quàm pupillus ad pubertatem peruenerit, tutor[q] in restituenda tutela aliquandiu moram fecerit: certum est, & fructuum nomine, & vsurarum medij temporis, tam fideiussores[r] eius, quàm ipsum teneri.

De eo quod ex tutela dari, fieri oportet.

11. *Neratius* ʹlib. 4. Membranarum.ʹ

CVm rem saluam fore pupillo cauetur: committitur stipulatio, si, quod ex tutela dari fieri oportet, non prę stetur. nam etsi salua ei res sit: ob id non[s] est: quia, quod ex tutela dari fieri oportet, non soluitur.

De fideiussoribus & beneficio diuisionis.

12. *Papinianus* ʺlib. 12. Quæstionum.ʹ

SI plures fideiussores à tutore pupillo dati sunt. non esse eum[t] distringendum[u]: sed in vnum dandam actionem. ita vt ei, qui conueniretur, actiones præstarentur. nec quisquam putauerit, ab iure discessum, postquàm pro[x] ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt. & ita[y] demum in solidum, si res à cæteris non seruetur. & idonea[z] culpa detegatur, quòd suspectum[a] facere supersederit. nam æquitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam iuris desiderasse. cæterùm fideiussores ciuiliter in solidum obligati cæteris quidem agentibus: vt diuidatur[b] actio, impetrare possunt: pupillo verò agente, qui non ipse contraxit[c], sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium[d] diuidendæ actionis iniuriam habere visum est: ne ex vna tutelæ causa plures ac variæ quæstiones apud diuersos iudices constituerentur.

f l.19. ʒ. de reb. auth.
g l.14. §.7. ʒ. de solut.
h de quibus. v. l. 19. & sequent. ʒ. de reb. author. iud.
i l.1. §. 15 ʒ de magistra. conueniend.
k qui tamen septimum annum excessit. v. l. 70. ʒ. de verbor. oblig.
l l..7. ʒ. de test. tut.
m certas. putà ad vnam litem, vnum actum, ad dotem constituendam. l. 61. ʒ de iure dot.
n An ad in[illegible]tarium faci[illegible]dum tenentur. v. l. 27. C. de episc.
o Cur ita? quia rei & bonorũ appellatione nomina comprehenduntur, l. 44. in fin. ʒ. de verb. sign.
p v. Cuiac. 3. ad Afr. fol. 7.
q id est, reus principalis.
r quia in omnem causa tutelæ interuenerunt: atque ita mora rei augetur propter morã rei principalis. qđ an sit speciale, v. Cuia. & Coras. 2. Miscell. 12. num. 11.
s Res pupillo salua non intelligitur, quando ei res non præstatur.
t pupillum.
u distinguendum. vulg. Hal. & malè, sensus est, Pupillum non esse distringendum, id est, non cogendũ, vt in singulos agat. ac si diceret iniquũ est in plures aduersarios distringi eum, qui cum vno contraxit. l. 2. ʒ. de exercito. l. 27. §. 8. ʒ. de pecul.
x l.1. §. 11. ʒ. de tutelæ & rationib.
y adde l. 55. ʒ. de administr.
z idonei culpa. v. Cuiac. 8. obseq. 30. l. 3. Cod. de vsuris pupillaribus.
a Culpa est tutori contutorem suspectum facere supersedere.
b l.51. ʒ. de fideiuss.
c Pupillus cũ tutore nõ contrahit, sed in eum incidit, id est, quasi contrahit. l. 5. §. 1. ʒ. de oblig.
d Fideiussores, rem pupilli saluam fore, beneficium diuisionis non habent.

e ¶ περὶ ἱκανοδοσίας: διδομένης ἐπὶ ἐκπληρώσει τῆς κριθείσης ἢ κριτηρίου [illegible] 9. Ecl. 10. Formulam huius stipulationis. v. apud Cuiac. 10. obs. 29. in fi. Tres clausulas habet hæc stipulatio: rem iudicatam solui, reum defendi, dolum abesse. Praxim v. apud Oldend. 1. class. 7. putarem quoque ad eam cautionem hodie tantum adstringi eos, qui alieno nomine conueniuntur. §. 2. Inst. de satisd. sine mandato. Et in Gallia locum non habet cautio de iudicato soluendo, Baro ad §. 2. Instit. de satisd. v. Rebuffum in proœmio constitut. gloss. 5. num. 37. & Paponem 10. Aresto 4. numer. 15. Is tamen sibi contrarius videtur, num. 1. vbi notat, In Gallia cautionem iudicatum solui in ciuilibus interponi posse: at non in criminalibus.

IVDICATVM[e] SOLVI.

Tit. VII.

De re iudicata.

1. *Paulus* ʹlibro 24. ad Edictum.ʹ

IN stipulatione iudicatum solui, post rem iudicatam statim dies cedit: sed exactio in tempus reo principali indultum[f] differtur.

De lite mortua.

2. *Idem* ʹlibro 71. ad Edictum.ʺ

CVm lite mortua[g], nulla res sit: ideo constat, fideiussores ex stipulatu iudicatum solui non teneri.

De mutatione iudicis. 1. De procuratore, tutore, curatore. 8. Si reus postquam promisit, demens factus sit. 9. Si potest existere qui defendat. 10. De fideiussoribus consentis.

3. *Vlpianus* ʹlibro 77. ad Edictum.ʹ

SI quis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus est iudicatum solui: & agit apud[h] alterum: non committitur stipulatio: quia non huius iudicis sententiæ fideiussores se subdiderunt.

1 ¶ Stipulationem iudicatum solui & procurator, & tutor, & curator stipulari[i] possunt.

2 ¶ Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est: siue huius rei tantùm[k] mandatum susceperit, siue ʺetiamʺ vniuersorum bonorum. Sed & si ratum[l] fuerit habitum, procurator videtur. §2 n°2.

3 ¶ Sed ʹ&ʹ si fortè ex liberis, vel parentibus aliquis interueniat, vel vir vxoris nomine, à quibus mandatum nõ exigitur: an committatur stipulatio, quæritur. magísque erit, ne committi debeat: nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. quod[m] enim eis agere permittitur edicto prætoris, non facit eos procuratores. Itaque si talis persona interueniat, ex integro erit cauendum. §3 n°2

4 ¶ Sed ʹ&ʹ quod de tutore diximus ita accipiendum est: ʺvtʹ si is fuerit, qui tutelam administrabat, cùm tutor non esset: tutoris appellatione eum non contineri.

5 ¶ Sed etsi quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel alia ex causa: dicendum erit, non committi stipulationem. nam edicto prætoris illi tutori agendi facultas datur, cui à parente[n], maioréve[o] parte tutorum, eorúmve, cuius[p] ea iurisdictio fuit, tutela permissa erit.

6 ¶ Sed & curatorem[q] accipiemus furiosi, furiosæ. item pupilli, pupillæ. cæterorum quoque ʺcuratores,ʺ putà adolescentis: vel si alterius cuius curator sit, committi puto stipulationem.

7 ¶ Si tutor esse proponatur regionis[r] alicuius, vel prouinciæ, vel rerum Italicarum: consequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causa egerint, quæ ad administrationem eorum pertinebat.

8 ¶ Si reus, postquàm iudicatum solui promisit, demẽs[s] factus sit: an stipulatio committatur ob rem non defensam, quæritur. magísque est, vt committatur, si nemo eum defendat.

9 ¶ Ob rem[t] non defensam stipulatio non committitur, quamdiu potest existere, qui defendat.

10 ¶ Si plures fuerint fideiussores: posteaquàm cum vno lis contestata est ex clausula ob rem non defensam, ipse reus potest suscipere defensionem.

4. *Iulianus* ʺlibro 55. Digestorum.ʹ

IS autem, cum quo actum fuit, absolui debet.

De fideiussore damnato. 1. Si vnus ex pluribus defendat. 2. An sæpius committatur stipulatio. 3. Qualis defensio exigitur, & quarum personarum. 4. Si ex fideiussorib. defensor existat. 5. An fideiussores ob defensionem omissam teneantur. 6. Vel ob absumptam agant mandato. 7. An plures vnum procuratorẽ dare debeant. 8. Vbi defendendũ.

5. *Vlpianus* ʺlibro 77. ad Edictum.ʺ

IAm tamen fideiussore, qui iudicium acceperat, damnato, frustra defensionem reus suscipit. cæterùm[u] etsi solutum fuerit, posteaquàm iudicatum est: repetitionem[x] constituerimus eius, quod solutum est.

1 ¶ Vnus ex fideiussoribus vel heredibus pluribus, alio cessante, suscipere defensionem potest.

2 ¶ In hac stipulatione[y], quia plures causæ sunt vna quantitate conclusæ[z]: si committeretur statim stipulatio ex vno casu, ampliùs ex alio committi non potest.

3 ¶ Nunc videamus, qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, & quarum personarum. Et si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat: palam est, rectè[a] rem defendi, nec committi stipulationem.

si verò

f quatuor mensium. v. l. 31. ʒ. de re iudic. τετράμηνον. Eclo. ibid. c. 1.
g φθαρείσης τῆς δίκης 7. Eclog. 14. ex lib. 9. tit. 3. c. 2. id est, lite finita l. 13. in fi. pr. l. 15. in fi. ʒ. eo.
h l. 64. in fin. ʒ. de iud.
i nota Atticismum, stipulationem stipulari. v. l. 20. ʒ. de vsurp.
k Procurator est, vel specialis vel vniuersorum bonorum.
l Mandato & ratihabitione. procurator constituitur. l. 18. in fin. supra de solut. l. 35. supra de procurator. l. 12. Cod. de procurat.
m Procurator non continuo is est, cui edicto prætoris agere alieno nomine permittitur.
n l. 3. §. 1. ʒ. de administrat. tutor.
o §. 1. Instit. de satisd. l. 19. §. 1. ʒ. de test. tut. l. 14. §. 1. supra de solut.
p quorum ea, id est, prætoris & præsidis, §. 1. in fin. Institu. de subitit. l. 17. in fi. l. 10. supra de testament. tut. l. 5. Cod. de author. præst.
q v. ʒ. de curat. furiosi.
r l. 100. supra de solutionibus.
s absens factus sit. vulg.
t l. 13. infra eodem.
u id est, alioquin.
x l. 14. infra eodem.
y iudicatum solui scilicet.
z iudicatum solui scilicet, reum defendi, dolum abesse, l. 6. 13. l. 17. ʒ. eodem.
a Rectè defendi, est pro viri boni arbitrio. vide quæ scripsi ad l. 73. in fi. infra de verborum significat. & ad l. 11. supra de duob. reis.

si verò extrinsecùs persona defensoris interueniat, æquè stipulatio non committetur: si modò ille paratus sit, rem boni viri arbitratu [a] defendere, hoc est satisdare. sic enim videtur defendere, si [b] satisdet. cæterùm si simpliciter paratus sit interuenire, nec admittatur: committetur ista stipulatio ob rem non defensam. quòd si quis eum vel cum satisdatione, vel sine satisdatione admiserit: consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem committi: quia sibi imputari [c] debet, quia talem defensorem admisit.

4 ¶Si ex fideiussoribus, qui iudicatum solui cauerant, existat defensor: placuit, ob rem iudicatam stipulationem non committi: cæteráque eadem esse, atque si extraneus defensor existat.

5 ¶In hac stipulatione hoc tractatur: an hi, qui fideiusserint, si defensionem omiserint, mandati iudicio teneantur. & est verius, non teneri. hi enim in quantitatem [d] interuenerunt, & hoc [e] illis fuit mandatum, non in defensione.

6 ¶Quid tamen, si & hoc sibi adsumpserint, vt defendant? an mandati possint agere? & siquidem [f] victi sunt: vtique, quod ob rem iudicatam præstiterunt, consequentur: sumptus tamen litis minimè petent [g]. si autem obtinuerunt, poterunt sumptus litis consequi, quasi iuxta mandatum, etsi non mandatum fecerint.

7 ¶Si tamen plures fideiussores defendere fuerint parati: videamus: vtrùm vnum defensorem debent dare: an verò sufficiat, vt vnusquisque eorum pro parte sua defendat, vel defensorem substituat. & magis est, vt, nisi vnum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, committatur stipulatio ob rem non defensam. Nam & plures heredes rei necesse [h] habebunt, vnum dare procuratorem: ne [i] defensio per plures scissa [k], incommodo aliquo adficiat actorem. Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, vt per vnum litigent.

8 ¶Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, vt rectè defendatur, vbi [l] debet agi.

De tribus clausulis.

6. *Idem* lib. 78. ad Edictum.

IVdicatum solui stipulatio tres [m] clausulas in vnum collatas habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

De mutatione contingente ex parte defensoris.

7. *Gaius* libro 27. ad Edictum Prouinciale.

SI ante acceptum iudicium prohibitus fuerit procurator à domino [n], & actor ignorans prohibitum eum esse, egerit: an [o] stipulatio [p] committatur? & nihil aliud dici potest, quàm committi. Quòd si quis sciens prohibitum esse, egerit: Iulianus non putat stipulationem committi. nam vt committatur, non sufficere ait, cum ea persona acceptum esse iudicium, quæ stipulationi comprehensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit. Et ideo si is, qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit iudicium, siue etiam prohibitus acceperit: non committitur stipulatio. Nam & aliàs responsum esse: si quis absentem defendens, satisdederit [q]: deinde vel procurator ab eo datus, vel postquàm heres [r] ei extitit, iudicium acceperit: fideiussores non [s] teneri.

Si petitor possessori successerit.

8. *Paulus* libro 74. ad Edictum.

SI petitor post satisdationem ante iudicium acceptum heres possessori [t] extiterit: extinguitur stipulatio [u].

In quantum committitur stipulatio.

9. *Vlpianus* libro 14. ad Edictum.

IVdicatum solui stipulatio expeditam [x] habet quantitatem. in tantum enim committitur, in quantum iudex pronunciauerit.

Quis satisdet.

10. *Modestinus* lib. 4. Pandectarum.

SI ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare iubetur iudicatum solui stipulatione: quæ non ab ipso procuratore, sed à domino litis interponitur. Quòd si procurator aliquem defendat, ipse [y] cogitur satisdare iudicatum solui stipulatione.

De interitu rei petitæ.

11. *Paulus* libro 74. ad Edictum.

SI seruus, qui [z] in rem actione petebatur, lite contestata decesserit: deinde possessor litem deseruerit: quidam, fideiussores eius pro [a] lite datos non teneri, putant: quia

a Rectè defendit, qui boni viri arbitratu vtitur. l. 12. 17. 18. ȷ. eo. l. 33. in fi. ȿ. de fideiussor.
b Rem boni viri arbitratu defendit, qui satisdat. l. 63. ȿ. de iud.
c imputarè debet. vulg. Hal. adde l. 5. in fin. ȿ. de fideiussor.
d incertam. l. 2. §. 5. ȿ. de stipul. præt.
e Fideiussor quantitatis, impune defensionem rei inceptam potest omittere.
f Agens sine mandato, si victus est, litis sumptus à domino non consequitur. si vicit, consequi potest.
g Imò, petere posse videntur, l. 10. in fi. ȿ. de negotiis. l. 4. C. mandati.
h l. 38. l. 39. ȿ. de procurator. l. 48. ȿ. fam. l. 31. §. 5. ȿ. de ædil. l. 1. l. 2. ȿ. de exercit. Imò, necesse non habent, cùm ei sit liberum plus dare vel minus, l. 31. §. pen. ȿ. de procur. l. 4. in fin. ȿ. de tutelis.
i is præsumitur lædi cui ex vno contractu conuenit agere cum pluribus personis, l. 27. in fi. ȿ. de pecu. adde l. 1. §. 4. in fin. ȿ. commodati. è cõtrario agens cũ vno pluribus actionibus potest compelli reo instante eas cõprehendere vno libello. Alciat. 2. præsump. 33. argumento l. 10. ȿ. de act. emp. l. 34. ȿ. de ædili. l. 46. ȿ. de solut. quas leges, violenter petitas esse, prudens lector animaduertet.
k l. 38. ȿ. de procurat.
l Ibi rem defendi oportet, vbi actio proponitur. l. 49. ȿ. de iud.
m l. 5. §. 2. ȿ. eo. l. 13. l. 17. ȷ. eo. l. 20. ȿ. de acceptil.
n i. à reo.
o hæc verba, An stipulatio c.e.n.a.d. p.q.c. e.d.o.c. p.e. egerit, desunt in editione. Hal.
p iudicatum solui scilicet.
q Quid si satis acceperit? v. l. 10. in fin. ȿ. si ex noxali causa.
r facit l. 23. ȿ. de excep. rei iud.
s l. 1. §. 2. ȿ. qui. med. pig.
t i. eo.
u nec enim idem esse potest actor & reus.
x Imò, nõ expeditam sed incertam, l. 2. §. 2

mortuo homine, nulla iam res sit. quod falsum [b] est: quoniam expedit, de euictione actionis conseruandæ causa, item fructuum nomine rem iudicari.

De magistratu.

12. *Pomponius* lib. 26. ad Sabinum.

SI reus post iudicatum solui ab [c] eo [d] datum in magistratu [e] sit, nec inuitus [f] in ius vocari possit: tamen, nisi res boni viri [g] arbitratu defendatur, fideiussores tenentur.

An stipulatio sæpius committatur, & quando committitur. 1. De mutatione actionis.

13. *Vlpianus* lib. 7. Disputationum.

CVm quærebatur, si, interposita iudicatum solui stipulatione [h], cùm quis rem non defenderet, postea ex heremodicio [i] sententiam esset passus, an ob rem iudicatam clausula committatur: dicebam, vnam [k] clausulam in stipulatione iudicatum solui, & ob rem non defensam, & ob rem iudicatam in se habere. cùm [l] igitur iudicatum solui stipulatio vna claudatur [m] clausula, siue res iudicetur, siue res non defendatur: meritò quæritur, si altera [n] causa committatur, an ex altera rursum committi possit. ecce enim si quis stipuletur, *Si nauis ex Asia venerit, aut si Titius Consul fuerit*: constat, siue nauis prior venerit, siue Titius Consul antè factus sit, committi stipulationem. sed vbi commissa est ex priore causa: ex altera, licèt existat conditio, amplius non committitur. altera causa enim, non vtraque inhæret stipulationi. proinde videndum, stipulatio ob rem [o] non defensam vtrum commissa est re non defensa, an non prius creditur commissa, nisi [p] ex stipulatione lis fuerit contestata. quod magis est. & ideo nec fideiussoribus videtur statim dies cedere, vbi res cœperat non defendi. proinde si fortè lis finita [q] fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo: consequenter placuit euanescere ob rem non defensam, clausulam.

1 ¶Si fuero a fideiussore procuratoris stipulatus iudicatum solui, quasi in rem acturus, & postea in personam egero: vel alia actione acturus, aliam autem dictauero actionem: non committitur stipulatio: quia de alia [r] actũ videtur, de alia stipulatio interposita.

De duobus fideiussoribus. 1. De cautione fideiussori non præstanda.

14. *Iulianus* libro 55. Digestorum.

SI ex duobus fideiussoribus, qui iudicatum solui spoponderant, alter ob rem non defensam partem suam soluerit: nihilo minùs res defendi poterit. nec tamen is, qui soluerit, repetet [s]: stipulatio enim pro parte eius perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset.

1 ¶Quotiens ex stipulatione iudicatum solui ob rem non [t] defensam agitur cum fideiussoribus: non est iniquũ caueri, dominum priore iudicio absolui: quia omissa cautione fideiussores mandati iudicio non consequentur: aut certe cogantur dominum priore iudicio defendere.

De resolutione clausulæ ob rem non defensam.

15. *Africanus* lib. 6. [u] Quæstionum.

HÆc stipulatio, *Quandiu res non defendatur*, simul [x] atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit, resoluitur.

De fideiussore qui paratus est soluere.

16. *Neratius* libro tertio Membranarum.

EX iudicatum solui stipulatione ob rem non defensam cum vno ex fideiussoribus agere volo. is, quod pro parte eius sit, soluere mihi paratus [z] est. non debet mihi in eum dari iudicium. neque enim æquum est, aut iudicio destringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui sine iudice dare paratus est, quo non amplius aduersarius eius per iudicem ab eo consecuturus est.

De clausula rei iudicatæ ob dolum commissa.

17. *Venuleius* libro sexto Stipulationum.

EX clausula re iudicata, dolo malo, ob rem non defensam in solidum committitur stipulatio. non enim videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non [a] in solidum defensa sit.

De re de qua prætor iudicium accipere non cogit.

18. *Idem* libro 7. Disputationum.

ȿ. de stip. præt.
y l. 46. §. 2. ȿ. de procuratorib.
z l. 21. ȿ. de euictionib.
a i. executione iudicatum solui, v. l. 33. ȿ. de fideiussoribus. v. Cuiac. 1. obs. 29.
b ¶ l. 16. ȿ. de rei v[...] l. [...] ȿ. de re iudicata.
c hæc verba, ab eo datum, non legit. Hal.
d eo satisdatione data in magistratu. vulg.
e maiore sc.
f l. 2. ȿ. de in ius.
g l. 10. ȷ. eo.
h à reo sc.
i eremodicio, vulg. Hal. de quo l. 7. in fi. ȿ. de minor. l. 13. §. 3. §. 4. C. de iud. Eremodicium est contumacia rei vel actoris. v. Cuiac. ad l. 7. in fin. sup. de minorib.
k sunt enim plures. l. 6. ȿ. e.
l i. quoties.
m claudatur, vulg.
n l. 5. § 3. sup. eo. l. vlt. ȷ. eo.
o l. 3. § 9. sup. e.
p v. l. 5. Cod. de contr. & committenda stipul.
q l. 2. sup. eo.
r de alia re vulg. de alio. Hal. adde l. 64. in fi. sup. de iud.
s à creditore aduersus quem succubuit, & ita, victoria confideiussoris ei cõfideiussori (qui iam soluit) non prodest. adde l. 5 sup. eo. l. vlt. ȷ. e. l. 55. sup. de cond. indeb.
t l. 3. §. 9. sup. eo.
u v. Cuiac. 6. ad Afr. fol. 52.
x Moræ purgatio soluit cautionem ob rem non defensam.
v l. 2. sup. eo est enim puniendа frustratio. l. vlt. supra de procur.
z Qui paratus est soluere, litem contestari non cogitur, l. 63. sup. de procura. l. 21. supra de iud.
a Non dicitur defendi, quod in solidum non defenditur. l. 3. in fin. sup. rerum amot. l. [...] sup. de damno. l. 139. supra de verb. obli

a *adde l.vlt.supra de procuratorib.Cuiac.6.ad Africanum.*
b Non dicitur indefensus, qui accipere iudicium non cogitur. Ratio? vt quis dicatur indefensus præsupponendus est priùs legitimè in ius vocatus.Ideoque qui illegitimè in ius vocatus est (qualis is est qui habet fori præscriptionem) is post oppositam fori præscriptionem se defendere non tenetur. æquitas exceptionis eum defendit. *Bald.*

VIr [a] bonus non arbitratur indefensam [b] esse rem, de qua prætor iudicium accipere non cogat.

De doli clausula.

19. *Idem* libro 9.Stipulationum.

NOuissima clausula iudicatum solui stipulationis, *Dolum malum abesse abfuturúmque esse*, & in futurum [c] tempus permanens factum demonstrat. itaque etsi fortè decesserit, is qui dolo fecerit, tenebitur heres eius. verbum enim *abfuturúmque esse* plenissimum est, & ad omne tempus refertur: vt, si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum sit, non abfuisse, committatur hæc clausula.

1 ¶ Si autem adiectum sit, *Si huius rei dolus malus non aberit, quanti ea res est dari spondes?* & ob extranei dolum promissor pœna tenebitur [d].

2 ¶ Doli [e] autem mali clausula, sicut reliquæ stipulationes, in quibus [f] tempus nominatim adiectum non est, ad principium stipulationis refertur.

De appellatione.

20. *Scæuola* libro 20.Digestorum.

CVm apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur: stipulatione cautum est, vt, quod Sempronius [g] iudex iudicasset, præstaretur. à cuius sententia petitor appellauit. & cùm apud competentem appellationi iudicem res ageretur, defensore condemnato, quæsitum est, an stipulatio commissa esset. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, non esse iure commissam. *Claudius:* Ideo [h] stipulatione adiicitur, *Quíve in eius locum substitutus erit.*

An stipulatio sæpius committatur rei iudicatæ clausulam præualere.

21. *Idem* libro singulari Quæstionum publicè tractatarum.

SI vnus [i] ex fideiussoribus ob rem non defensam conuentus sit, deinde postea res defendatur: alter fideiussorem ob rem iudicatam conueniri potest. Et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is, qui non defendat, ob rem non defensam conueniri potest: ille, qui defendat, ob rem iudicatam. quoniam in vnius [k] eiusdémque persona non posse committi has duas clausulas creditur. & nos dicimus, semper præualere rei iudicatæ clausulam, eámque solam committi.

c Stipulatio iudicatum solui ex clausula doli, committitur ex dolo interueniete in qualibet parte litis *l.38.§.13.s. de verb.oblig.*
d nec enim debet quis clausulam indefinitam ad vnum tantum actum restringere. *Bald.*
e id est, eius clausulæ, in qua tantum stipulamur dolũ abesse, non abfuturum.
f *l.14.j.de reg.iur.*
g Si ab eo appellatum est & reus condemnatus est. qui fideiussit iudicatum solui num tenebitur? nullo modo. nã fideiussor accipitur respectu sententiæ certi iudicis, iudice mutato per appellationẽ interpositam, nõ tenetur nisi in promissione mẽtio sit facta iudicis substituendi, *Bald.*
h in stipulatione. *vulg.*
i *l.14.s.eo.*
k *l.13.supra eo.*
l *9.Eclog.11.3. Inst.19.in fi.*
m hac actione actoris & rei procuratores mandato destituti cauent dominos rem ratam habituros. Baro *ad tit. de satisd.* notat apud Gallos inter certũ tempus procuratores eo casu iuberi proferre domini mãdatum. quod si factum non sit: decerni dominum litis ex eo die defuisse. Procuratores verò mandatũ generale habẽtes ad lites, si posteà eis viua voce vel epistola, specialis eis procuratio mã data esse diceretur, cogi curare vt dominus ratum habeat inter præstitutum diem. eo nõ subsecuto procuratoribus multa damnari ad litem retardatam.
n *vt l.14.j.eo.*
o *adde l.71.s. de fideiuss.*
p Nouam huius legis interpretationẽ aduersus Doctores, vide apud Langebeckium *c.6. Annotationum.*

RATAM [l] REM HABERI, ET de ratihabitione [m].

Tit. VIII.

Si alius quam stipulator conueniatur.

1. *Papinianus* libro 28.Quæstionum.

CVM quis de rato stipularetur: quamuis non idem, sed alius [n] à domino conueniretur, qui conueniri non posset, si ratum habuisset: committi stipulationem, placuit: veluti si cùm fideiussor, aut alter ex reis promittendi, qui socius [o] est, conuenitur.

De compendio, & de eo quod interest.

2. *Idem* lib.11.Responsorum.

IN [p] stipulatione de rato habendo non [q] est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compẽdium [r]: sed [s] quid interfuerit eius, qui stipulatus est ratum haberi, quod gestum est.

De minore vigintiquinque annis. 1. De appellatione si dominus pecuniam exegerit.

3. *Idem* libro 12.Responsorum.

CVm minor vigintiquinque annis creditor pecuniam recuperare vellet: interpositus [t] procurator, debitori de rato habendo cauit [u]: restitutione in integrum data [x]: neque indebiti condictionem, neque stipulationem committi, constabat. idémque eueniret, si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit & ideo ita cauendum [y] erit, præcedente mandato: *Si [z] ille in integrum restitutus fuerit, herésve eius, aut is, ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit: quanti ea res erit, tantam pecuniam dari.* mandato verò non interueniente, vulgaribus verbis de rato habendo. hæc quoque prudentiùs inter consentientes [a] adstruentur. alioquin si non conueniat, nec creditor minor consentiat, actionem dari oportebit.

1 ¶ Falsus procurator de rato habendo cauit. atque ita dominus à sententia iudicis, procuratore victo, prouocauit [b] stipulationis defecisse conditionem, apparuit: cùm ad auxilium [c] commune [d] superatus confugisset. quòd si dominus, qui ratum non habuit, pecuniam exegerit: stipulatio de rato committetur in eam pecuniam, quam dominus accepit, quamuis nihil procurator acceperit.

Si dominus non habens ratum plus petat quam procurator petierit.

4. *Scæuola* libro 13.Quæstionum.

PRocurator quinquaginta [e] petit [f]. si dominus cẽtum [g] petat: tenebuntur fideiussores, qui de ratihabitione cauerunt, in quinquaginta [h] & quanti interfuit differri [i] quinquaginta actionem.

Quibus modis ratum habetur.

5. *Idem* lib.5.Responsorum respondit.

NOn tantùm verbis ratum haberi posse, sed [k] etiam actu [l]. denique si eam litem quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur: non esse commissam stipulationem.

De suspecto tutore.

6. *Hermogenianus* libro 1.Iuris epitomarum.

TVtore suspecto [m] postulato, defensor, si velit respondere, cautionem ratam rem dominum habiturum cauere compellendus est.

De herede eius cui petita est bonorum possess.

7. *Paulus* libro 3.Sententiarum.

SI is, cui ignoranti [n] petita est bonorum possessio, decesserit: heres eius intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

Si absolutus quia non possidebat, post acquisitam possessionem conueniatur. 1. Si dominus non habens ratum egit, & litem amisit. 2. De causa status.

8. *Venuleius* libro 15.Stipulationum.

PRocurator ad exhibendum egit: & aduersarius absolutus est, quia nõ possidebat. at [o], cùm possessionem eiusdem rei nanctus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait, fideiussores non teneri: quoniã hæc alia res sit. nam etsi dominus egisset, mox absoluto aduersario, quia non possideret, ex integro ageret: non obstaturam rei iudicatæ exceptionem.

1 ¶ Si procurator à debitore pecuniam exegerit, & satisdederit, dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, & litem amiserit committi stipulationem [p]: & si procurator eandem pecuniam domino sine iudice soluerit, condicturum. sed cùm debitor ex stipulatu agere cœperit: potest dici, dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione [q] aduersus debitorem vti: quia [r] naturale debitum manet. 2 ¶ Si quis à procuratore status [s] controuersiam patiatur: satis accipere debet à procuratore, ne impunè sæpius pro suo statu conueniretur. & si dominus, veniéntésque ab eo personæ, ratum non habuerunt, quòd procurator eum in seruitutem petierit, vel aduersus procuratorem ex seruitute in libertatem petitus fuerit: quanti ea res est, ei præstetur: scilicet cùm de libertate eius constiterit [t]. id [u] est, quanti interfuerit eius, de statu suo rursus non periclitati, & propter [x] impendia, quæ in litem fecerit. sed [y] Labeo certam [z] summam comprehendendam existimabat, quia æstimatio [a] libertatis ad infinitum [b] extenderetur. ex quo autem dominus ratum non habuerit, committi videtur stipulatio. sed non antè ex ea agi potẽrit, quàm de libertate iudicatum fuerit: quia si seruus sit iudicatus [c], inutilis fit stipulatio. cum & si qua sit actio, eam domino adquisisse intelligitur.

q Imò est *l.13.j.eo.* Extrinsecum compendium non est considerandum, sed intrinsecum.
r τὸ κέρδος *10.Eclo.11.c.2.* extrarium lucrum.
s atque ita extrarium compendium, separatur lucrum ab eo quod interest, *vt in l.47.§.pen.l.58.supra de administ.tut.Theophil.in §.plures.Inst.de act.*

t *adde l.11.C.de procurat.*
u Si procurator minoris caueat minorem ratum habiturum, non tenetur minore in integrum restituto.
x quia minor pecuniam acceptam sua familiaritate amiserat.
y nota cautionem debitori vtilem.

z Præter communem ratihabitionis clausulam, procuratores minorum cautionem, exigere debent, minorẽ in integrum restitutũ non iri. tunc enim interesse petitur.
a ¶ Clausulæ quæ apponuntur in contractibus vltra vulgarem consuetudinem, non possunt apponi nisi de consensu partium. *Bal.*
b Quoties dominus à sententia lata contra falsum procuratorem prouocat, gesta ab eo procuratore cõfirmare videtur.
c Auxilium appellationis est commune auxilium quod nemini denegari debet. *Bal.*
d tam in ciuilibus quàm in criminalibus causis. *l.14.C.de appellat.*
e i. minorem summam.
f petiit. *vulg.*
g i. maiorem summam.
h i. non vltra quàm fideiusserint.
i i. quanti interfuit magis non soluisse quàm soluisse: & sic interesse consideratur in lucro. *Bal. adde l.13.j.eo.*
k Ratũ habemus non tantũ verbis sed etiã sine verbis voluntas interponitur actu quolibet sine verbis, *vt hîc.*
l Fingamus dominum, in lite actus liti conueniẽtes expediisse. hinc *Baldus.* Qui facit aliquẽ actũ in causa gesta procuratoris rata habere intelligitur. Actũ procuratoris comprobat qui ei agenti se adiungit.
m suspecti, *adde l.39. in fi.sup. de procurat.*
n *v. l.3.§.7.sup. de bon.possess.*
o Quoties agitur ex noua causa, prioris causæ fideiussores nõ tenentur.
p summo iure, non ex æquitate *j.eo.*
q ob ratihabitionem interpositam sc:
r Dolo facit qui pœnã ex aduersarij petitione postulat, ad quã ei iure naturali tenebatur.
s *l.59.§.5.sup.de procur.*
t constiterit.
u Quanti res, & quãti interfuerit, interdum idem est.
x *al.* præter.
y Certa summa conuenta & id quod interest differunt.
z *§.vlt.Inst.de verb.obl.*
a id quod interest quodque (propter causæ magnitudinẽ certos limites nõ habet) limitãdũ est per adiectionem pœnæ, vel quãtitatis certæ.
b i. incertũ.
c Inter dominũ & seruũ non est vtilis

De

obligatio.
a l.11.C.de procurat.at non ipse curator & tutor l.23.ff.de administr.tut.
b de rato sc.l.6.§.3.ff quod cuiusque.
c ... Theophil. tit. de successione bon.subl. Hinc Ciceronis iocus in Pletorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit, dum vixisset, Ludum (meretricium sc.) post-quam mortua ...

u vide l.16.§.3.§.de bonis libertorum. De hac formula adde l.14.ff.eo. l.23.ff.eo. Ciceronem pro Roscio Comœdo:& in Bruto:& 13.Familiarium 28.l.2.ff.vt legatorum. l.27.§.14.ff.ad leg.Aquil.
x v.quæ not.ad l.vlt.ff.de separat.
y qui compensatione & deductione vtitur egisse non tantùm excepisse videtur.

De actore dato à tutore. De actore ciuitatis. De magistro vniuersitatis. De curatore bonorum.

9. *Vlpianus* lib.9.ad Edictum.

Actore[a] à tutore datus omnimodo cauet, actor ciuitatis nec ipse cauet[b], nec magister[c] vniuersitatis[d], nec curator bonis[e] consensu creditorum datus.

Quibus casibus hæc cautio est conuentionalis.

10. *Idem* lib.80.ad Edictum.

Interdum ex conuentione[f] stipulatio ratam rem interponi solet. vtputà si quid procurator aut vendat, aut locet[g], aut si ei soluatur.

11. *Hermogenianus* lib.5.Iuris Epitomarum.

Vel paciscitur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerit.

1. *Quib. sit ratum habere.* 2. *Quomodo ratum haberi debet.* 3. *Quib. ex causis stipulatio committitur.*

12. *Vlpianus* lib.80.ad Edictum.

Quo enim tutore[h] loco sit, qui contrahit: de rato solet stipulari.

1 ¶Rem haberi ratam, hoc est, comprobare[i] adgnoscereque, quod actum est à falso procuratore.

2 ¶Iulianus ait, interesse, quando dominus ratum habere deberet solutionem in procuratorem factam: an tùc demum, cùm primùm certior factus esset, hoc autem ἐν πλάτει[k], id est, *cum laxamento, & amplitudine*, accipiendum, & cum quodam spatio temporis nec minimo, nec maximo, & quod magis intellectu[l] percipi, quam elocutione[m] exprimi possit. Quid ergo, si, quod primò ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis[n] proficere ad impediendam actionem suam, & ob id, quod primò[o] non habuit ratum, actionem saluam habere ait. ideóque, si quod procuratori fuerat solutum, exegerit: agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. sed ego puto, exceptionem doli mali locum habituram.

3 ¶Siue quis petat, siue compensatione vtatur, committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio. nam qualiter[p] quis eundem actum retractet[q], qui à procuratore actus est: committi stipulationem, oportet.

De eo quod interest. 1. *De legato.*

13. *Paulus* lib.76.ad Edictum.

Si commissa est stipulatio ratam rem dominum habiturum in tantum competit, in quantum mea interfuit. id est[r], quantum mihi abest, quantúmque lucrari[s] potui.

1 ¶Si sine iudice procuratori legatum soluatur: cauere debere, Pomponius ait.

Si petatur à socio eiusdem obligationis.

14. *Idem* lib.3.ad Plautium.

Si quis[t] vni ex reis promiserit, rem ratam dominum habiturum, aut ampliùs eam non peti: dicendum est, stipulationem committi, si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est.

Interpretatio verbi amplius non peti.

15. *Idem* lib.14 ad Plautium.

Amplius non peti[u], verbum Labeo ita accipiebat, si iudicio[x] petitum esset. Si autem in ius eum vocauerit, & satis iudicio sistendi causa acceperit, iudicium tamen cœptum non fuerit: ego puto, non committi stipulationem *Amplius non peti*. hic enim non petit, sed petere vult. Si verò soluta esset pecunia, licèt sine iudicio: committitur stipulatio. nam & si quis aduersus petentem, compensatione[y], deductionéve vsus sit: rectè dictum est, petisse eum videri, & stipulationem[z] committi amplius non peti. nam & heres, qui damnatus non petere, si horum quicquam[a] fecisset, ex testamento tenetur.

De indebito soluto. 1. *Si dominus vendiderit & emptor petat.*

16. *Pomponius* lib.3.ex Plautio.

Si indebitum[b] procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione aduersus procuratorem potest, vt ratum habeat dominus. vt possit dignosci, vtrúmne domino còdici debeat id, quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat, an verò procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat.

1 ¶Si procurator fundum petiisset, & cauisset (vti adsolet) ratam rem dominum habiturum: deinde dominus postea eundem fundum vendidisset, eúmque emptor[c] peteret: stipulationem ratam rem haberi committi, Iulianus scribit.

De ratihabitione ex parte. De obligatione alternata.

17. *Marcellus* lib.21. Digestorum.

Cum debitore decem creditoris nomine, Titius egit. partem petitionis ratam habuit dominus. dicendum est, obligationis partem[d] consumptam. quemadmodum si decem stipulatus esset, aut exegisset, creditórque non totum, sed partem gestæ rei comprobasset. Idcirco si ex stipulatu *Decem aut Stichum, vtrum ego voluero*: absente me Titius domino quinque petiisset: insecuta ratihabitione, rectè actum videri.

De ratihabitione ex parte. Si sæpius agatur. De eo quod interest. De damno infecto.

18. *Pomponius* lib.26.ad Sabinum.

Si procurator ratam rem dominum heredémve eius habiturum cauerit, & vnus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat: sine dubio committetur stipulatio pro[e] ea parte pro qua ratum non habebitur: quia in id committitur, quod stipulatoris intersit. nam etsi ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit: non[f] vltra, quam in partem, committetur stipulatio: quia in id committitur, quòd intersit agentis. & ideo sæpius ex ea stipulatione agi potest: prout intersit agentis, quod[g] litigat, quod consumit, quod aduocat[h], quod damnatus soluit. sicut[i] in stipulatione damni infecti accidere potest, vt is, qui stipulatus sit, subinde agat. cauet enim, si quid ibi ruet, scindetur, fodietur, ædificabitur. finge ergo subinde damnum dari, non erit dubium, quin agere possit. nam si, toto damno computato, tunc agendum est: propemodum non ante aget, quàm dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi cautum erit. quod verum non[k] est.

De eo quod interest.

19. *Paulus* libro 13.ad Sabinum.

In stipulatione, qua procurator cauet ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod[l] intersit stipulatoris. Idémque iuris est in clausulis omnibus de dolo[m] malo.

Quibus ex causis cauetur de rato.

20. *Vlpianus* libro primo Disputationum.

Non solum in actionibus, quas procurator intendit: verum in stipulationibus[n] quoque, quas interponi desiderat, si vice[o] repræsentat actionum, cauere eum de rato oportet. Quare si duplæ stipulationem procurator interponat, de rato cauere debet. Sed & si damni infecti stipulatio à procuratore interponatur: de rato debet procurator cauere.

Si certum sit mandatum.

21. *Idem* libro primo Opinionum.

Ne satisdatio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quæ nomine eius ageret[p], qui eum[q] se fecisse procuratorem, libello principi dato, professus est, prodest[r]. Quod si iudicatum solui satis ab eo procuratore postuletur, necesse est, vt iuri manifesto pareatur.

Si procurator sine iudice indebitum. 1. *Vel debitum.* 2. *Aut per iudicem indebitum.* 3. *Vel debitum exegerit.* 4. *Si dominus aliquid consequatur iniuria iudicis.* 5. *Vel rem amiserit.* 6. *De legatis.* 7. *De successoribus & de doli clausula.* 8. *De hereditate. Quibus casibus hæc stipulatio committitur.* 9. *De actione iniuriarum.*

22. *Iulianus* libro quinquagesimosexto Digestorum.

Si sine iudice non[s] debitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit, fideiussores tenentur: & condictio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. quotiens enim procuratori pecunia soluitur, & dominus eam solutionem ratam non[t] habet. existimo, id agi, vt condictio perimatur, & sola actio ei, qui indebitum soluit, aduersus procuratorem ex stipulatu competat. Hoc amplius præstant fideiussores impensas, quæ in iudicium[u] factæ fuissent. Quod si dominus ratam habuisset: fideiussores quidem liberantur: sed ab ipso domino eadem pecunia per condictionem peti potest.

1 ¶Quod si procurator debitam domino pecuniam sine iudice exegisset, idem iuris est: hoc secus, quod, si dominus ratam rem habuisset, nulla eius pecuniæ repetitio futura est.

2 ¶Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset: dici potest, siue ratam dominus habuisset, siue non habuisset, fideiussores non teneri: vel quia[x] nulla res esset, quam dominus ratam habere possit: vel quia[y], nihil stipulatoris interest, ratum haberi. adficietur ergo iniuria is, qui procuratori soluit. magis tamen est, vt, si dominus ratum non habuerit, fideiussores teneantur.

z sub. hanc amplius non peti.
a id est, si vel compensatione vel deductione vsus esset.
b l.22.ff.eo.
c Is habet causam à venditore: hinc colligit Castrensis, factū eius, qui causam à me habet, factum meū censeri.
d ¶Rati stipulatio diuisionem recipit, vt hic. Imò nō recipit, l.4.§.1. in fi.ff.de verb.oblig. adde l.27.ff. de procurat.
e Imò nō pro parte, sed in integrū, l.... si quis cautionib.
f Imo vltra, cum in totum committatur, l.4 §.1. in fin.ff. de verb.oblig.
g In id quod interest venit quæuis cōsumptio litis causa.
h de honorariis aduocatorum, v.l.1.§.12.ff. de extra. conditionib. Est verò hîc aduocare aduocatis & testibus euocatis sumptus ministrare. nisi malis legere, quòd auocatur. sub.à negotiis.
i l.28.ff.de dāno.
k Non est expectādum tempus quo stipulatio inutilis reddatur vt qs agat.
l l.18.§.1.in fin.ff.de dolo.
m l.8.in princ. & §.4.ff.de dolo.
n v.l.40.§.1.ff.de procurat.
o vicem repræsentant actionum, Hal. vide Cuiacium ad l.5.supra de verb.oblig.
p agente. Haloand.
q adde legem 65.supra de procurat.
r fortè legendum, proditum est, sic restituo.
s l.16.ff.eo.
t aliud est si habeat, l.66.ff.de fideiussorib.
u motum scil. per dominum reprobātem factum falsi procuratoris.
x Quod non est, id ratum haberi non potest: Imo, etiam ab initio nullum negotium ratum haberi potest, l.6.§.9.ff. de negotiis.
y Omnis actio cessat quando agētis nihil interest agere.

a *l.5.l.21.ʒ.de euict.l.67.ʒ.de fideiussorib.*
b fideiussor iniuria iudicis non obligatur.
c ad accessoria interdum quis non tenetur, qui non tenetur ad principale. *Bald.*

3 ¶Quod si debitam pecuniam procurator per iudicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit: magis est, vt in solidum fideiussores teneantur, si dominus ratum non habuerit.

4 ¶Cum autem procurator rectè petit, dominus perperam: non debet procurator præstare, ne iniuria[a] iudicis dominus aliquid consequatur. numquam enim propter iniuriam[b] iudicis fideiussores obligantur. verius tamen est, hoc casu fideiussores non nisi[c] in impensas litis teneri.

5 ¶*Marcellus*, Si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit: nihil præter impendia in stipulatione ratam rem deducitur.

6 ¶*Iulianus*, Si procuratori eius, qui mortuus erat, sine iudice soluta fuerint legata: stipulatio committetur, nisi[d] heres ratum habuerit: vtique si debita fuerint. tunc enim non dubiè interest stipulatoris, ratam solutionem ab herede haberi, ne bis[e] eadem præstet.

7 ¶Si in stipulationem ratam rem haberi hactenus comprehensum fuerit, *Lucium Titium ratam habiturum*? cum id apertè[f] ageretur, vt heredis, cæterorúmque personæ, ad quos ea res pertineret, omitterentur: difficile est existimari, doli clausulam committi. sane cum per imprudentiam hæ personæ omittantur, actio ex doli[g] clausula competit.

8 ¶Si procurator iudicium de hereditate[h] ediderit, deinde dominus fundum[i] ex ea hereditate petierit: stipulatio ratam rem haberi committetur[k]. quia, si verus procurator fuisset, exceptio rei iudicatæ dominum summoueret. plerumque autem stipulatio ratam rem haberi his casibus committetur, quibus, si verus procurator egisset, domino aut ipso iure, aut propter exceptionem, actio inutilis esset.

9 ¶Qui[l], patris[m] nomine, iniuriarum agit ob eam rem, quod filius eius verberatus, pulsatúsve sit: in stipulatione cogendus est, filij quoque personam comprehendere: præsertim cũ fieri possit, vt pater ante decedat, quam sciret procuratorem suum egisse, & ita iniuriarum actio redeat[n] ad filium.

10 ¶Sed & si nepoti iniuria facta fuerit, & procurator aui propter hanc causam iniuriarum aget: non solum filij, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione. quid enim prohibet, & patrem, & filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est, fideiussores non teneri, nepote iniuriarum agente.

Quos ratum habituros cauetur.

23. *Idem* libro quinto ex Minicio.

d factum nomine defuncti ratũ haberi potest per heredẽ.
e Bis idẽ præstari non oportet.
f i. tantũ, hæc particula *tantũ* restrictiua heredem excludit.
g Deceptus circa interpretationẽ, seu intellectũ vocabuli, habet cõtra aduersariũ actionem ex clausula doli, *l.19.ʒ.eo.*
h vniuersali scilicet.
i i. particulare quiddam hæreditatis.
k Cur ita? quia clausula rati interposita est in iudicio vniuersali & committitur per iudicium particulariter motum. vniuersale includit sua particularia, sicut genus includit suas species. *Bald.*
l i. extraneus non pater, *l.34. §.4.ʒ.de procurator.*
m *l.5.§.6 ʒ. de iniuriis.*
n Inspicitur autem quod euenire potest.
o ¶*v. quæ notaui ad l.4.§.2.ʒ.de verb. oblig. & l.35.ʒ.eod.*
p *l.9.ʒ. de probat. §.vlt. Inst.de except.*
q Promittens ratum firmúmque habiturũ, obligatur siue iure, siue facto cõmittat in id quod ipse promiserit: si ratũ tantum habiturum promisit, non obligatur, si facto tantum ratum non habet. *Bartolus in l. id quod pauperibus. C. de episcopis.*
r personalis, *l.178.§.2.ʒ.de verbor. signif.*

nº2

PRocurator, cum peteret pecuniam, satisdedit amplius non[o] peti. post iudicium acceptum extitit, qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret. quæsitum est: cum is, qui postea peteret, procurator non esset, & propter hoc exceptionibus[p] procuratoriis excludi posset: num fideiussores prioris procuratoris tenerentur. Iulianus respondit: Verius est, non obligari fideiussores. nam[q] in stipulatione cauetur, non petiturum eum, cuius de ea re actio[r], petitio[s], persecutio[t] sit: & ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit[u]. hic autem, qui[x] procurator non est, nec actionem, nec petitionem habere intelligendus est.

De bonorum possessione.

24. *Africanus* libro quinto[y] Quæstionum.

BOnorum possessionem[z] ab alio adgnitam[a], ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, vt peti possit. Itaque post centesimum[b] diem rata haberi non potest.

1 ¶An autem, & si mortuus fuisset, qui petiisset, vel furere[c] cœperit, ratum haberi possit, videamus. nam si in vniuersum perinde haberi debet, ac si tunc cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat: frustra his casibus ratum habetur. sed illud consequens futurum, etiam si pœniteat illum petisse, ratum haberi non posse. quod vtique sit absurdum. rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

De dote. 1. *Si dominus ratum habeat, postquam tempore debitor liberatus est.*

25. *Idem* libro sexto[d] Quæstionum.

PAter dotem à se datam, absente filia, petit, & ratam rem habituram eam cauit. ea, prius quàm ratum haberet, mortua[e] est. negauit committi stipulationem: quia & si verum sit, ratam eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit, dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia, salua esse dos debeat.

1 ¶Procurator, cum ab eo æs alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit. deinde post tempus liberato[f] iam debitore, dominus ratam rem habet. posse debitorem agere cum procuratore existimauit, cum iam debitor liberatus sit. argumentum rei, quod, si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum aduersus procuratorem habitura sit. in locum autem condictionis interponi stipulationem.

s in rem, *d.§.2.*
t Extraordinaria petitio, vt fideicommissorum, & si quæ sunt aliæ, quæ non habent iuris ordinarij executionem, *d.§.2.l.34.ʒ.de verbor. signific.* vel mixta actio in rem aut personam, *l.28.ʒ.de oblig.* Ita hæc tria coniunguntur actio, petitio, persecutio, *l.49.ʒ.de verbor. sign.* & diuiduntur, *d.§.2. & l.28.ʒ. de verbor. oblig.*
u *sub.* iure: Nã hîc agitur de facto.
x Inter personas, quarum interest non continetur falsus procurator: adde legem *13. in fi. ʒ. de operis noui.*
y *v. Cuiac.4.ad Afric.fol.62.*
z *adde legem 6. ʒ. de acquir. hæred.*
a de differentia aditionis hæreditatis ab agnitione, v. Cuiacium ibidem.
b *l.5.ʒ.quis ordo.*
c *l.16.ʒ.de bon. possess.*
d *v. Cuiac.6.ad Afric.fol.93.*
e Qui succedit ei qui promisit ratam rem habere, rati promissionem consumit. Succedẽdo ratũ quis habere videtur.
f Qui præscripsit dicitur liberatus, *l.37.ʒ.de fideiuss.*

§1 nº2

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-SEPTIMVS.

DE[a] PRIVATIS[b], DELICTIS[c].

De successoribus. 1. De noxa.

1. *Vlpianus*[e] libro 41. ad Sabinum.[f]

CIVILIS[d] constitutio[e] est, pœnalibus[f] actionibus[g] heredes non[h] teneri, nec ceteros[i] quidem successores[k]. Idcirco nec furti conueniri possunt. Sed quamuis furti actione non teneantur: attamẽ ad exhibendum actione[l] teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint[m], quo minus possideant[n]. Sed enim & vindicatione tenebuntur, re[o] exhibita. Item condictio aduersus eos competit.

1 ¶Heredem[p] autem furti agere posse, æque constat. exsecutio[q] enim quorundam delictorum heredibus data est. Ita & legis Aquiliæ[r] actionem heres habet. Sed iniuriarum[s] actio heredi non competit.

2 ¶Non tantum in furti, verum in ceteris quoque actionibus, quæ ex delictis oriuntur, siue ciuiles sunt, siue honorariæ,[t] id placet, vt noxa[t] caput sequatur.

De concurrentibus actionibus.

2. *Idem*[t] libro 43. ad Sabinum.[t]

NVmquam[u] plura delicta concurrentia faciunt, vt vllius impunitas detur. neque enim delictum ob aliud delictum minuit[x] pœnam.

1 ¶Qui igitur hominem subripuit[y], & occidit: quia subripuit, furti: quia occidit, Aquilia tenetur. neque altera harum actionum alteram consumit.

2 ¶Idem dicendum, si rapuit, & occidit: nam & vi bonorum raptorum, & Aquilia tenebitur.

3 ¶Quæsitum est, si condictus fuerit ex causa furtiua, an nihilominus lege Aquilia agi possit. & scripsit Pomponius, agi posse: quia alterius æstimationis est legis Aquiliæ actio, alterius condictio ex causa furtiua. namque Aquilia eam æstimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit. condictio autem ex causa furtiua non egreditur retrorsum[z] iudicij accipiendi tempus. Sed si seruus sit, qui hæc admisit: quacumque actione noxæ fuerit deditus, perempta est altera actio.

4 [t]¶Item si quis subreptum flagello ceciderit, duabus[a] actionibus tenetur: furti, & iniuriarum. & si forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur.[t]

5 ¶Item[t] si quis ancillam alienam subripuit, & flagitauerit[b]: vtraque[c] actione tenebitur: nam & serui corrupti agi poterit, & furti.

6 ¶Item si quis seruum vulnerauit[d], quem subripuerat: æque duæ actiones locum habebunt: Aquiliæ & furti.

De subscriptione in crimen.

3. *Idem*[e] libro secundo de Officio proconsulis.[t]

SI quis actionem, quæ ex maleficiis oritur, velit exequi, si quidem pecuniariter[e] agere velit: ad ius ordinarium[f] remittendus erit, nec[g] cogendus erit[t] in[t] crimen subscribere. enimuero si extra ordinem eius rei pœnam exerceri velit: tunc subscribere eum[t] in[t] crimen, oportebit.

DE FVRTIS[h].

Tit. II.

Etymologia. 1. De sola cogitatione. 2. De abnegatione depositi. 3. Definitio.

1. *Paulus*[e] libro 39. ad Edictum.[t]

FVRTVM à furuo[i], id est nigro, dictum Labeo ait, quod clam & obscuro fiat, & plerumque nocte: vel[k] à fraude, vt Sabinus ait: vel[l] a ferendo, &[m]

a hic titulus tractat de priuatis delictis, quorum regulas generales continet. Priuatis opponuntur public. Est & alia diuisio. Alia sunt merè Ecclesiastica, alia secularia, alia mixta. Item alia nominata, alia innominata: Ad hæc alia leuia, alia atrocissima, de quibus vide *Clarum* §.1. *quæst.*1. Porro aut nobis, aut alteri nocemus. Nobis, quoties nosipsos interficimus, & generaliter quoties delinquimus. Alteri dupliciter, *mente*: (hinc concupiscentia. & inuidia) aut nostro corpore, vel alieno nocemus. Nostro, vel vniuersim vel speciatim. Speciatim, lingua, vel manu &c. Alieno per seruos & familiam, institores *titul.6. infra eod.* Per ministros, nauis, cauponæ, stabuli, *titul.3.* ꝫ. eo. balnei, *tit.17.* per ædes, *vide* ꝫ. *de operis noui, de damno, & aqua pluuia.* Per turbam, *titul.8.* Corpus & collegium *titul.2?. cui adiunge titulum de vi publica & priuata, lib.48. tit.6.7.* Per quadrupedes *supra si quadrupes.* Itẽ alteri nocemus ἀμέσως, vel μέσως. Ἀμέσως, quum eius animum corrũpimus, corpus lædimus (hinc homicidia, veneficia, incãtationes, maleficia. *lib.48. tit.8.* parricidia, *lib.48. tit.9.* adulteria, stupra, raptus, *lib.48. tit.5.* priuati carceres, *9. C.5.* iniuria facto constãs, ꝫ. *de noxa. ib. tit.15.* ꝫ. *eod.*) Μέσως: quum alterius famam lædimus (hinc iniuriæ verbales, famosi libelli, *titul.10.* ꝫ. *eo.* calũnia, præuaricatio, *tit.10.* ꝫ. *eo.* falsa accusatio, falsa testimonia, *libro 48. titul.16.*) liberos (hinc plagia, *libro 48. titul.15.*) seruos (hinc tituli de seruo corrupto, de fugitiuis, de receptatoribus) animalia (hinc abigeatus, *titul.14. infra eod.*) res inanimatas, idque generaliter, vel specialiter, Generaliter (hinc concussiones, *titul.13.* receptatores, *titul.13.* effractores, expilatores, *titul.18. infra eod.* stellionatus, *titul.20.* falsi crimen, *libro 48. titul.9.*) Specialiter, putâ terminos, *titul.21.* ꝫ *eod.* sepulchra, *titul.12.* arbores, *titul.7.* ædificia, parietes, *titul.3.* ꝫ. *eod.* res hereditarias, *titul.4. & 19.* res naufragij, *titul.9.* balnei, *titul.17.* huc refer crimen repetundarum, *lib.48. titul.11.* annonæ, *titul.12.* peculatus, sacrilegij, de residuis, ambitus, *tit.14.*

b Quorum accusatio vel persecutio permittitur ei, cui propriè priuatim ac specialiter interest. *Duaren.1. dispu.36.* id est, ei parti quæ lesa est, & ita tenent communiter omnes, *Gommesius cap.1. delictorum numer.9.* vel quorum obligatio & actio ad priuatam vtilitatem refertur. de iure canonico omnia delicta sunt publica. *Glossa in cap. infames, 6. quæstio.1.* Hodie superiora omnia immutata sunt: nam in regno Neapolitano nemo admittitur ad accusandum, nisi suam vel suorum iniuriã prosequatur: & ita omnia crimina videntur ibi priuata: & contrario in regno Franciæ, nemo potest criminaliter accusare, etiamsi suam vel suorum iniuriam prosequatur. Melius est itaque in rebus tam dubiis adhærere statuto vel consuetudini loci, & ex ea declarare quæ dicantur priuata publica delicta, *Clarus 5. sentent. §.1. quæstion.1.*

c Delictis, *vulgat. Hal.* Delicta proprie sunt priuata: crimina publica, *l.17. §.18.* ꝫ. *de ædilitio, l.131. in fi.* ꝫ. *de verbor. signif.*

d Quid de iure Canonico? pœnalis actio datur in solidum aduersus hæredes, *cap.1. de raptorib. Bart. hic num.6. in fi. Decius ad legem 111.* ꝫ. *de regul. num.7.* Id tamen Panormitanus negat, *c. vlt. de sepulturis*: Molinæus *ad d. l.111.* censet actionem pœnalem ex delicto in heredem non transferri, sed rei persecutoriam pœnalem tantum.

e id est, regula iuris antiqui: id enim hoc vocabulum interdum significat, *vt in leg.91 §.3.* ꝫ. *de verbor. oblig.*

f Morte finitur pœnalis actio, *§.1. Instit. de perpetuis & tempor. act. l.2. in fi.* ꝫ. *vi bonorum rapt.* vide Sebastianum Mediceum tract. de morte, *parte 2. conclus.3.*

g *l.1. §.2?.* ꝫ. *de tut. & rationib. l.33.* ꝫ. *de obliga. l.111.* ꝫ. *de regul. iuris: §.1. Institu. de perpetuis & temporalibus. §.9. in fi. Instit. de lege Aquil.*

h quid? heres non cogetur vsuras à defuncto perceptas restituere? cogetur vtique: quia vsuræ illegitimæ non ex delicto repetuntur: sed condictione indebit. *l.120.* ꝫ. *de condict. indebiti.*

i Quia per mortem delictũ & pœna extinguũtur, *l.6.* ꝫ. *de public. iudic.*

k *l.7.* ꝫ. *de edict. furtiua.*

l Si res exstet. *l.5.* ꝫ. *de calu. l.26.* ꝫ. *de dolo*: nec enim hæredem ex defuncti delicto lucrari oportet. Quid? eo casu, num furti tenebitur? non tenebitur, sed actione in factum, *l.1. in fi.* ꝫ. *de vi & vi.*

m Qui dolo fecit, quo minus possideret habetur pro possessore. Paria sunt possidere, aut dolo efficere quominus possideas, dolus representat possessionem, *l.131.* ꝫ. *de reg.*

n adde & tertiam exceptionem nisi quoque cum defuncto lis sit cõtestata, *l. vnic. C. ex delictis.* adde & quartã, nisi defunctus fuerit confessus in Iudicio: Is enim habetur pro iudicato, *l.1.* ꝫ *de confessis. vid. Bartolum hic, nu 7.*

o Cur ita? ad exhibẽdum est præparatoria vindicationis, *l.1.* ꝫ. *ad exhibend. l.3. §.1.* ꝫ. *de liberis exhibendis. l.7.* ꝫ. *de condict. furtiua.*

p *l.47.* ꝫ. *de furtis.*

q *l. persecutio. l.11.* ꝫ. *de accusat. §.1 Inst. de publicis iudiciis.*

r *l.23. § 8. l.36. §.1.* ꝫ. *ad leg. Aquil.*

s *v. l.13* ꝫ. *de iniuriis.*

t ἁμάρτημα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ. *18. Eclog. ex lib.60. tit.5. c.2.* τὰ πλημμελήματα τῇ κεφαλῇ ἀκολουθεῖ, *49. Eclo. ex lib.23. tit.5. c.4. in fin. & lib.82. tit.5. c.4.* ἕπεται, *1. Harmenop.3. c.* περὶ τιμήματος δούλων, Theophil. sic exprimit in §. sunt autem. Inst. de noxalib. κανὼν ἐστι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων δεδομένος ὁ λέγων noxa caput sequitur. Recte ait κανών: nam & Harmenopulus, dicto loco hanc sententiam vocat γνώμα, *adde l.18. §.43.* ꝫ. *de furtis. legem 17. §.7.* ꝫ. *de iniuriis, l.31.* ꝫ. *de pignor. l.1 §.38.* ꝫ. *depositi, §.5. Inst. de noxal. Paul.2. sent.31. §.8.*

u v. in hanc regulam Hotomanum *27. Illustrium quæst.*

x Singulis delictis, singulæ pœnæ imponuntur, sic vt altera alteram non cõsumat, *l.27.* ꝫ. *ad leg. Aquil. l.1. §.2.* ꝫ. *de seruo corrupto. l.1. § 22. l.2. §.1.* ꝫ. *de tutel. & rationib. l.60.* ꝫ. *de obli. l.21. in fi. principij.* ꝫ. *de furtis. l.8. § 2.* ꝫ. *de arborum furtim cæsarum. l.25. l.41.* ꝫ. *de iniuriis. & l.6.* ꝫ. *de adult.* Imo altera alteram consumit, *l.6. in fi.* ꝫ. *nautæ, caupones. l.34. l.53.* ꝫ. *de obligat.*

y *l.27.* ꝫ. *ad leg. Aquil.*

z ¶Sensus est, In actione legis Aquiliæ retrorsum æstimatur quãti res eo in anno plurimi fuit. In condictione furtiua quanti vnquam plurimi fuerit, vel furti facti, *l.8. §.1. l.13. in fi.* ꝫ. *de condict. furtiua. l. pen.* ꝫ. *rer. amot.* vel litis contestatæ, vel rei iudicatæ, vel mortis tempore, *Cuiac.8. ad Afr. fol.181. in fi.*

a *l.15. §.46. l.17. §.2.* ꝫ. *de iniuriis.*

b flagellauerit, *vulg.* & male. meliùs Ecloga καὶ διαφθείρας τοὺς τρόπους αὐτῆς, *15. Eclog. ex lib.60. tit.11. c.2. §.4.* An flagitare est corrumpere, stuprare? sic putat Fornerius Flagitium enim est stuprum. *l.1. in fi.* ꝫ. *de extr. crim. Paul.8. sent.4. §.15.5. Isidorus 26. in verbo flagitium v. Fornerium 2. select.1.*

c *l.11. in fi.* ꝫ. *de seruo corrupto.*

d *l.27.* ꝫ. *ad leg. Aquil.*

e pecuniarie, *Hal.* i. ciuiliter, *v. primum Harm.2.*

f i. præfectum vrbi, *l.2.* ꝫ. *de furib. balneariis.*

g *l. vlt.* ꝫ. *de furtis.*

h *6. C.2.4. Inst.1.2. Paul. sent.31.* περὶ κλοπῆς *15. Ecl.2. & 6. tit.5.* περὶ κλεπτῶν *&c.* *adde primum Harm.3.* περὶ κλοπῆς *& cap.7. collationis legum Mosaicarum, & 5. Extra.18.* Porro alius est fur à latrone: & furtum simplex à vi, & turba. De pœna furti dicam ad *lib.2. feudorum tit. de pace tenenda vers. si quis quinque solidos.*

i *§.2. Inst. de oblig. ex delicto. Varro apud Gellium 1. c.18. Isidorus 5. c.26. in verbo furtum.* Festus a furuo deriuat furnum, furiæ, fumus, fuligo, fulgus: furti non meminit.

k Secunda etymologia.

l tertia etymologia.

m & aferendo, id est, auferendo, *Hal.*

a Quarta etymologia.
b Græci à ferendo φῶρας dixerunt, vel à Græco sermone quo φωρὰς appellant fures: Imò & Græci dixêre παρὰ τὸ φέρειν. *Alciat. 1. dispunct. 10.*
c i. quia furtum ab auferendo dicitur. Sola cogitatione nemo furtum commisit, quum ea sola res alteri non auferamus.
d Imò facit furem, *11. Gell. vlt. in fin.*
e *l. 22. j. eo.*
f Quid? *l. 3. §. 18. s. de acquir. poss.* num sola cogitatio punitur, *v. l. 18. j. de pœn.*
g *l. 67. infra eod.* Contrectatio simplex furem non facit, sed fraus contrectationi mixta, *adde l. 22. j. eod.* Ideoque non cōtinuo fur est præsumendus, qui rem furtiuā cōtrectat, præsertim si quis bonæ sit famæ. An ad torturam id sufficiens est? Clarus ... ex communi opinione doctorum, *5. sen. §. 6.* præsertim in personis abiectis, & famæ suspectæ.
h definitio furti, *v. §. 1. Instit. de oblig. ex delicto.*
i non simplex inficiatio, *l. 67. j. eod.* Quid autem contrectare, *vide Theophilum. §. 3. Inst. de vsucap.*
k alienæ scil. *Theophilus.* an & suæ rei quis furtum facere potest? fur non est, qui permissu iudicis rem suam in alterius domo perquirit, quíve furi eam de manibus eripit: hoc amplius addit Clarus ex communi opinione, eum furtum non cōmittere qui debitori contumaci & moroso rē non absimilem vel eiusdem valoris surripit, *5. sen. 6.* quod vltimū nō placet. Quid si quis alteri eripiat quod putat sibi debitū? Furtum non cōmitit, *§. 1. Inst. vi bonorum rapt.* punitur tamen alia de causa: qa propria authoritate, neglecto iudicij ordine, aduersarium coegit, *v. quæ notaui ad l. 14. §. 1. j. eod.* An modicæ rei furtum fit? vtique: sed tamen pœna mitigari potest, *v. Clarum 5. sent. 6.* An immobilium? Sabinus id existimauit, *11. Gellius 18.* cuius opinio à Iurisconsultis explosa est. *l. 25. j. eod. l. 38. in fin. s. de vsurpat. l. 1. C. vi bonorum rapt.* sed tamen si de verbis litigare nolumus, negare non possumus, quin quis possit, non modo per vim, sed & clam ædes alienas vel fundum possidere, quod reipsa furtum est. An hominis? *vide. §. 9. Instit. de obligat. ex delicto.*
l *v. 11. Gellius vlt. in fin.* Fur est qui dolo malo rem alienam contrectat, *Paul. 2. sent. §. 1.* Furtum sine dolo malo non fit, *l. 50. §. 2. j. eod.*
m Fraus contrectantis in eo detegitur, quod lucrum altero inuito ex re aliena facere cupit, Quid? à fraude éstne excusandus, qui necessitatis suæ subleuandæ causa quid furatur: quemadmodum dicimus eum effracti carceris non teneri, qui incendij vel aquæ vitandæ causa carcerem effregit, *argum. l. 49. §. 1. s. ad leg. Aquil.* & illicita lex, necessitate fieri licita, *c. 4. de regulis in 6.* Communis opinio est, eum excusari: sed tamen ad meliorem fortunam redactum, res ablatas cogi restituere, *Clarus 5. sentent. 6.* n id quando accidat, *v. l. 40. j. eod.*
o *l. 1. circa fi. s. de distract. pig. l. 1. §. 15. j. si quis testament. liber.* Inde Cuiacius sic definit, furtum esse interuersionem possessionis rei mobilis.
p furtum natura turpe est, *l. 42. j. de verbor. significat. adde l. 14. s. de condict. indeb.* Imo non est, omnia enim communia sub iure naturæ, *l. 5. s. de Iustitia Quint.* ne iure quidem gentium turpe est, quum apud Ægyptios & Lacedæmonios impunita furta fuerint, & Theophil. *§. 3. Instit. de iure naturali* referat furem, generali iure, pecunia mulctandum. Sic sentio: iure naturali, etiam primo, furtum committi nefas esse: cùm illo iure detentio tantundem præstet, quod iure gentium occupatio: vt ea re plus iuris sit possessori in retinendo, quàm alteri in eripiēdo. deinde, adulterium natura turpe est apud quasque gentes. *l. 42. s. de verb. oblig.* Tertio, natura quidem turpe esse non desinere, licet à vitiosis hominibus id non probetur. Item nihil impedire furtum natura prohiberi, & tamen pecuniariter puniri. Hoc tacite natura indicat furtum puniendum esse: hoc autem gentes statuere possunt, vt fur vel pecunia, vel in corpus puniatur. *adde Aristot. 12. Problemat. vlt. Alciat. August. 4. Emend.* q *§. 3. Inst. de obli. ex delicto 15. Ecl. ex li. 60. t. 12. c. 2.* Imo quatuor, *Paul. 2. sen. 41. §. 2. Caius 2. Instit. vlt.* solue, Conceptum & oblatum actionū potius sunt species furto cohærentes, quam furtorum genera, *§. 3. v. Anto. Aug. 3. Emend. 4.*
r *l. 3. 4. 5. 6. 7. j. e.*
s *v. l. 8. j. eod.*
t Ita legit Theophilus, *Instit. eo.* *Aristophanes in Pluto: Plutarch. in Lysandro.* αὐτόφωρον. *Budæus.* Græci αὐτοφώρους fures nō solum manifestos vocabant, sed omnes qui in aliquo, puta tyrannidis vt apud Thucydidem, *lib.* ... crimine deprehēsi essent, non ἀπὸ τῶν φωρῶν vt plerique censent, sed à verbo φωρᾶ quod est deprehēdo. *Phauorinus: Eudæus.* ἐπ' αὐτοφώρῳ siue ἐπ' αὐτοφώρου. *10. Rhodigin. 6.* Alciatus tamē, *2. Pratermiss.* vt & Harmenop. *6. tit.* περὶ κλεπτῶν legit κλεπτὴν φανερὸν.
u *§. 3. Inst. de obli. quæ ex delict.* id quid significet, *v. quæ notaui ad l. 33. j. de adul.*
x *l. 7. in pr. j. eo. l. 24. §. vl. s. de vsur.*
y alibi *Hal.*
z i. si intra terminos eius loci (vnde quid sustulit) deprehensus est *Paulus 2. sent. §. 2.*
a Finē furti manifesto faciendi interpretamur, quū quis eo die pertulit quò destinauerat *v. Cu. apud Paul. 2. sen. 31. §. 2.*
b post diē furti cōmissi deprehēsus, nō est fur manifestus: est igitur nō manifestus.
c Imo semper, *l. 1. §. ... & vl. s. eo.* & ita hic legendū monet Petrus Pithæus in suis notis ad 7. collationum legum Mosaicarum.
d visus est manifestus ne fur esset: ita puto legendū.
e *Pau 2. sent. 31. §. 8.*
f Origo in furto attenditur *l. 6. s. e.*
g *15. Eclog. ex. lib. 60. tit. 12. c. 2.*
h ¶ *adde l. pen. j. eo.*
i occurrisses *Hal.* καὶ τὸ κλ... μαίων φωρὰς *Eclog. ibid*
k *l. 3. §. 1. s. eo. Eclog. ibid. l. 15. s. de pecunia constituta.*
l Definitio à remotione contrarij, aliter definitur à Paulo, nec manifestus est fur, qui in faciendo deprehensus (vel intra rapiendo comprehensus, *7. collationis legum Mosaicarum*) non est: sed eum furtum fecisse negari non potest. *Paul. 2. sent. 31. §. 2.*
m assidua rei furtiuæ contrectatio non multiplicat actiones furti, *vt hîc.* an idem si iterata, seu diuersis temporibus facta? non idem, *l. 46. in fi. j. eod.*
n adcreuisset. Quod adcrescit rei furtiuæ censetur cum ipsa re furtum vnicum. Ideoque diuersæ actiones eo nomine non dantur, vna sc. ad rem ipsam: altera ad accessiones, *adde l. 14. §. 15. j. eod.*
o *adde l. 54. §. 3. j. eo.*
p Contra furem iuratur in litem, quoties non apparet de quantitate rerum subreptarum. & hanc opinionem esse communem refert Clarus, *5 sent. 6.* Boissius, *cap. de rapinis, numero 30.*
q *l. 14. §. 14. & 17. in fi. l. 76. §. 1. l. 55. in fi. j. eod. l. 22. Co. eod. §. 13. Inst. de oblig. ex delicto. Paul. 2. sent. 31. §. 4.*
r *l. 12. §. 1. l. 76. §. 1. l. 85. j. eod.* Talis non est malæ fidei possessor.
s *l. 48. §. 4. l. 81. j. eodem: §. 15. Instit. de obligat. ex delicto l. 6... §. 2. s. locati.*
t *v. l. 5. s. nautæ.*
u *d. §. 15.*
x *l. 11. j. eodem.*
y Imo datur. Fur enim interdum furti agere potest, *v. Cuiacium 16. obser. 30.*
z *l. 76. §. 1. j. eodem.*
a id est, ob id ipsum quod fur sit, atque ideo eius intersit rē non perire, non potest furti agere, quin suam improbitatem patefaciat, idem qua fronte posset actionem defendere? *l. 38. in fin. s. de administ. tut.*
b *l. 47. j. eod.*
c *§. 14. Inst. de obl. quæ ex delicto l. 26. C. de pignor. Paul. 2. sent. 31. §. 16.*
d Pignus non est in bonis creditoris.

auferendo: vel [a] à Græco sermone qui φῶρας appellant fures. imo & Græci [b] ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, *à ferendo*, φῶρας dixerunt.

1 ¶ Inde sola cogitatio [c] furti faciendi, non [d] facit furem [e].

2 ¶ Sic is, qui depositum [f] abnegat, non statim etiam furti tenetur, sed ita, si intercipiendi [g] causa occultauerit.

3 ¶ Furtum est [h] contrectatio [i] rei [k] fraudulosa [l] lucri [m] faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus [n] eius, possessionísve [o]. quod lege naturali [p] prohibitum est admittere.

De furto manifesto, vel non manifesto.

2. *Gaius* lib. 13. ad Edictum.

Furtorum genera duo [q] sunt, manifestum [r], & nec manifestum [s].

3. *Vlpianus* libro 41. ad Sabinum.

Fur est manifestus, quem ἐπ' [t] αὐτοφώρῳ [u] appellant, hoc est eum, qui deprehenditur cum furto.

2 ¶ Et parui refert, à quo [x] deprehendatur, vtrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio.

2 ¶ Sed vtrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo deprehendatur, an verò & si alicubi [y] fuerit deprehensus? & magis est, (vt & Iulianus scripsit) & si non ibi deprehendatur, vbi furtum fecit, attamen esse furem manifestum, si [z] cum re furtiua fuerit adprehēsus, prius [a] quam eo loci rem pertulerit, quò destinauerat.

4. *Paulus* lib. 2. ad Sabinum.

Quò destinauerit quis auferre, sic accipiendum est. quò destinauerit eo [b] die manere cum eo furto.

5. *Vlpianus* libro 41. ad Sabinum.

Siue igitur in publico siue in priuato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, vt fur manifestus sit, si cum re furtiua deprehendatur. & ita Cassius scripsit.

1 ¶ Sed si pertulit, quo destinauit: tametsi deprehendatur cum re furtiua: non est manifestus fur.

lb nº1

6. *Paulus* lib. 9. ad Sabinum.

Qvamuis enim sæpè [c] furtum contrectando fiat: tamen initio, id est faciendi furti tempore, constituere visum [d] est manifestus, necne, fur esset.

7. *Vlpianus* libro quadragesimoprimo ad Sabinum.

Si quis in seruitute furtum fecerit, & manumissus [e] deprehēdatur: an fur manifestus sit, videamus. & ait Pomponius libro nonodecimo ex Sabino, non posse eum manifesti conueniri: quia origo [f] furti in seruitute facti non fuit manifesti.

1 ¶ Ibidem Pomponius eleganter scripsit, deprehensione [g] fieri manifestum furem. cæterum si, cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam: etiam si vidisti [h] furtum fieri, attamen non est manifestum.

2 ¶ Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adiicit: si, cum vidisses eum subripientem, & ad comprehendendum eum accurrisses [i], adiecto [k] furto effugit furem manifestum esse.

9 ¶ Paruíque referre putat, dominus, an vicinus, an quilibet transiens adprehendat.

8. *Gaius* libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale.

Nec manifestum furtum quid sit, apparet [l]. nam quod manifestum nō est, hoc scilicet nec manifestum est.

De assidua contrectatione. 1. De rei vindicatione. & condictione furtiua.

9. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

Ei, qui furti actionem habet, assidua [m] contrectatione furis non magis furti actio nasci potest: ne in id quidem, in quod creuisset [n] postea res subrepta.

1 ¶ Sed si eam à fure vindicassem, condictio mihi manebit [o]: sed potest dici, officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, vt non aliter iubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret. quod si ex condictione ante damnatus reus, litis æstimationem sustulerit: vt aut omnimodo absoluat reum: aut (quid magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restituetur ei homo, quanti [p] in litem iurasset, damnaretur ei possessor.

¶ *Quibus datur actio de eo cuius interest.*

10. *Vlpianus* libro 29. ad Sabinum.

Cuius interfuit [q], non subripi: is actionem furti habet.

11. *Paulus* libro nono ad Sabinum.

Tum [r] is, cuius interest, furti habet actionem, si honesta [s] causa interest.

De fullone. 1. De bonæ vel malæ fidei possessore. 2. De pignore.

12. *Vlpianus* lib. 29. ad Sabinum.

Itaque fullo [t], qui curanda, polienda vestimenta accepit, semper agit. præstare enim custodiam [t] debet. si autem soluendo [u] non est, ad dominum actio redit. nam qui non habet, quod perdat: eius periculo nihil est.

1 ¶ Sed furti actio malæ [x] fidei possessori non [y] datur: quamuis [z] interest eius, rem non subripi: quippe cum res periculo eius sit. sed nemo de improbitate [a] sua consequitur actionem. & ideo soli bonæ [b] fidei possessori, non etiam malæ fidei, furti actio datur.

2 ¶ Sed & si res pignori [c] data sit, creditori quoque damus furti actionem: quamuis in bonis [d] eius, res non sit. Quinimo non solum aduersus extraneum dabimus, verum

§2 nº1

a l.186.§.eodem.
b hanc negationem expungit Zoanetus, c.12. Restit. Cuia.40. Instit.1.in verbis furti a ctione. & 2 sent. Paul.31.§.16.in fi. & 11.obser.11. idque authoritate Basilicωn. & 10. obser. ... Augustinus 1.emend.3.reprehensi à Roberto 2.recept.9.
c Præstat enim pignori incumbere, Theophi. §. 4. Instit.eod.
d l.56. in fin. l.

l Non cuiuscunque interest rem non perire, furti agit. is. & ita restringe legem 19.§ 10 sem.
m seruum, vulgat. Hal.
n l.14 supra de precario.
o l.1.§.1.supra de precario.

rum[a] & [b] contra[a] ipsum quoque dominum, furti actionem. & ita Iulianus scripsit. Nec non & ipsi domino dari placet. & sic fit, vt non[b] teneatur furti, & agat. Ideo autem datur vtrique, quia vtriusque interest. Sed vtrum semper creditoris interest: an ita demum, si debitor soluendo nō est? & putat Pomponius, semper[c] eius interesse, pignus habere. quod & Papinianus libro duodecimo Quæstionum probat. & verius est, vbique videri creditoris interesse. & ita[d] & [e] Iulianus sæpissime scripsit.

De re debita ex stipulatu.

13. *Paulus*[f] libro quinto ad Sabinum.[a]

IS, cui ex stipulatu[d] res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret.

De emptore & venditore. 2. De colono. 3. De depositario. 5. De pignore. 8. De re commodata vel perferenda data. 11. De precario. 12. De conductore. 13. De filiofamil. surrepto. 14. De re commodata, vel pignerata, vel locata. 15, De accessione rei commodatæ. 16. Differentia inter furti actionem, & condictionem furtiuam. 17. De epistola. De caupone. De magistro nauis.

14. *Vlpianus* libro 29. ad Sabinum.[a]

EVm, qui emit, si non[e] tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare[f] eum plane oportebit emptori furti actionem, & condictionem, & vindicationem. & si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportebit. quæ sententia vera est. & ita & Iulianus. & sanè periculum[g] rei ad emptorem pertinet: dummodo custodiam[h] venditor ante traditionem præstet.

1 ¶Adeo autem emptor, ante traditionem, furti non habet actionem, vt sit quæsitum, an ipse subripiendo rem, emptor furti teneatur. & Iulianus libro vicesimotertio digestorum scribit: Si emptor rem, cuius custodiam venditorem præstare oportebat, soluto pretio subripuerit: furti actione non tenetur. planè si, antequam[i] pecuniam solueret, rem subtraxerit: furti actione teneri, perinde ac si[k] pignus subtraxisset.

2 ¶Præterea habent furti actionem coloni[l], quamuis domini non sint: quia interest[m] eorum.

3 ¶Is autem, apud quem res deposita[n] est, videamus, an habet furti actionem. & cum dolum[o] duntaxat præstet: merito placet, non habere eum furti actionem. quid enim eius interest, si dolo[p] careat? quod si dolo fecit: iam quidem periculum[q] ipsius est: sed non[r] debet ex dolo suo furti quærere actionem.

4 ¶Iulianus quoque libro vicesimosecundo digestorum scribit. Quia in omnium furum persona cōstitutum est, ne[s] eius rei nomine furti agere possint, cuius ipsi fures sunt: non habebit furti actionem is, apud quem res deposita est: quamuis periculo eius esse res cœperit, qui[t] eam contrectauit.

5 ¶Papinianus tractat: si duos seruos ob decem aureos pignori acceperim, & alter subripiatur: cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem valeret, vtrum vsque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo saluos quinque, an vero, quia mori potest[u], dici debeat, in decem fore actionem[x], etiam si magni pretij sit is, qui retinetur. & ita putat[y]. nō enim respicere debemus pignus quod surreptum non est, sed id, quod subtractū est.

6 ¶Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, seruus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non[z] competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel[a] sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur. nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pignoraticia actione, agere potero. quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quæ creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat.

7 ¶Idem dicunt: & si duo serui[b] subrepti sint simul: competere, vtriusque nomine, furti actionem creditori: sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diuiso eo, quod ei debetur, eius interest. separatim autem duobus subreptis, si vnius nomine solidum[c] consecutus sit: alterius, nihil consequetur.

8 ¶Item Pomponius libro decimo ex Sabino scripsit: si is, cui commodaui[d], dolo fecerit circa rem commodatam: agere eum furti non[e] posse.

9 ¶Idem[f] Pomponius probat & in eo, qui rem mandato alicuius accepit perferendam[g].

10 ¶An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quæritur. & Iulianus ait, patrem hoc nomine agere non[h] posse: quia[i] custodiam præstare non debeat. Sed (inquit) is, qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit[k], non habet furti actionem. Neque enim (inquit) is, cuiuscunque[l] interest rem non perire, habet furti actionem: sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpâ eius perierit. quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat.

11 ¶Is, qui precario seruo[m] rogauerat, subrepto eo, potest quæri, an habeat furti actionem. & cum non est contra eum ciuilis[n] actio, quia simile[o] donato precarium est, ideoque & interdictum[p] necessarium visum est: non habebit furti actionem. plane post interdictum redditum, puto, eum etiam culpâ præstare, & ideo & furti agere posse.

12 ¶Quod si conduxerit[q] quis, habebit furti actionem, si modo culpa eius subrepta sit res.

13 ¶Si filiusfamilias subreptus sit: patrem[r] habere furti actionem, palam est.

14 ¶Si res commodata est, & is, cui commodata est, decesserit: quamuis hereditati[s] furtum fieri non possit, & ideo nec heres eius, cui commodata est, possit agere: tamen commodator poterit furti agere. Idémque & in re pignorata, vel in re locata. licet enim hereditati furti actio non adquiratur: tamen alij, cuius[t] interest, adquiritur.

15 ¶Non solum autem in re commodata competit ei, cui commodata est, furti actio: sed etiam in ea, quæ ex eâ adgnata[u] est: quia & huius custodia ad eum pertinet. Nā & si seruum tibi commodauero, & vestis eius nomine furti ages: quamuis vestem, qua vestitus est, tibi non commodauerim. Item si iumenta tibi commodauero, quorum sequela erat eculeus[x]: puto, competere furti actionem etiam eius nomine, quamuis ipse non sit commodatus.

16 ¶Qualis ergo furti actio detur ei, cui res commodata est, quæsitum est. & puto omnibus, quorum[y] periculo res alienæ sunt, veluti commodati[z], item locati[a], pignorisve accepti[b], si hæ subreptæ sint, omnibus furti actiones competere. condictio[c] autem ei demum competit, qui dominium habet.

17 ¶Si epistola, quam ego tibi misi, intercepta sit: quis furti actionem habeat? Et primum quærendum est, cuius sit epistola: vtrum eius, qui misit, an eius, ad quem missa est. & si quidem dedi seruo eius, statim ipsi quæsita est, cui misi. si vero procuratori: æquè, quia per liberā personam possessio quæri potest[d], ipsius facta est: maxime si eius interfuit, eam habere. quod si ita misi epistolam, vt mihi remittatur: dominium meum manet: quia eius nolui amittere, vel transferre dominium. Quis ergo furti aget? is, cuius interfuit, eam non subripi: id est, ad cuius vtilitatem pertinebant ea, quę scripta sunt. Et ideo quæri potest, an etiam is, cui data est perferenda, furti agere possit. &, si custodia eius ad eum pertineat, potest[e]. sed & si interfuit eius epistolam reddere: furti habebit actionem. finge eam epistolam fuisse, quæ continebat, vt ei quid redderetur, fieretve, potest habere furti actionem, vel si custodiam eius rei recepit, vel mercedem perferendæ accipit. & erit in hunc casum similis causa eius, & cauponis, aut magistri nauis. nam his[f] damus furti actionem, si sint soluendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

De pignore. 1. Si dominus rem fructuario. 2. Vel commodatario surripiat.

15. *Paulus*[f] lib.5. ad Sabinum.[r]

CReditoris, cuius pignus subreptum est, non credito[g] tenus interest: sed omnimodo in solidum furti agere potest. sed & pignoraticia actione id, quod debitum excedit[h], debitori præstabit.

1 ¶Dominus, qui rem[i] subripuit, in qua vsusfructus[a] alienus est, furti vsufructuario tenetur.

2 ¶Sed eum qui[k] tibi commodauerit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse, Pomponius scripsit: quoniam nihil tua interesset: vtpote cum nec commodati tenearis. ergo si ob[l] aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem[m] eius habueris: etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem: quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

De his qui sunt alieni iuris.

16. *Idem*[a] lib.7. ad Sabinum.[a]

NE cum[n] filiofamilias pater furti agere possit, non[o] iuris constitutio, sed natura[p] rei impedimento est: quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi, agere possumus. l.6 n°l

e l.80 §.eo.
f l.3 §. de act. empt.
g l.2. in fi. §. de peric. & com. rei vend. ... l. vlt. C. de periculo.
i l.36. §. de act. empti.
. Post solutam pecuniam emptor venditori rem subtrahens furti non tenetur, ante solutā tenetur, adde l. ... §. de acquir. poss. ... l.1. C. de acq. ... retinenda poss. ... hic adde quæ ... ad l. 1. in ... §. eod. l.15. §. 1. §. eod.
k Res vendita ante pretium acceptum, venditori pignoris est loco, l.13. §.8. §. de act. empt. & Qui pignus creditori subtrahit furtū committit, l.12. in fi. §. eo. Ideoque venditor eo casu rem emptori subtrahens furti tenebitur,
l l.83. §. 1. §. eod.
m v. l.10. §. eod.
n §.14. Instit. de oblig. quæ ex delicto.
o l. 23. §. de regu. iur.
p In re deposita, depositarij habet interesse si in ea dolum commisit.
q Post dolum in re deposita commissum, depositarij periculum est.
r l.11 §. eo.
s Rei furtiuæ actio furi non competit: excipe legem, 48. §. 4. §. eod.
t quia, vulgata Hal.
u odio furis inspicimus quod euenire potest.
x actionem. & ita putat etiam si magni pretij sit is, qui retinetur. existimo hunc locum ita restituendum.
y in decem sc. agi posse, §.7. in fin. §. eod. adde l.35. §. eo.
z Imò competit si iterum subripitur, l. 46. in fi. §. eod.
a Nostra nō interest postquā rem consecuti sumus.
b obligati, scil.
c potest enim insolidū agere.
d Commodatarius dolosus furti non agit.
e Imò potest, l. 8. §. 4. §. eod.
f id est, eum furti agere non posse, imo posse videtur, §. 17. in fin. §. eod l.78. §. eo.
g l.7. C. eod.
h ¶Imò potest. Interest enim ei actionem dari, qui de peculio conuenitur. Paul. 2. sentent. 31. §. 17.
i Qui ad custodiam non tenetur, furti non agit.
k fideiussor furti non agit. l.85. in fi. §. eod.

p de precario sc.
q l.58. §. eo.
r l.1. § 2 §. de rei vindicat. aliud in matre, l.38. §. eo tem.
s l.68. §. eo
t l.10. §. eo.
u l.9. §. eod. l. 5. §. 9. §. commodat. l.14. §. de precar.
x equuleus, vulgat. Halo. sic Liuius 30. Bos equuleum peperit. & Cic. 3. Tusc. exagitantur tacti equulei freno iniecto. dicitur & equulus. sic Varro 2. de re rustica ... Iubi frenos suspendendum vt equuli consuescant, & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. Et post, sunt qui dicunt post annū & sex menses equulum domari posse. & ca. 8. hosce item vt equulos educāt. Et Cicero in lib. de Nat. Omnia in perfectis & maturis sunt meliora, vt in equo, quàm in equulo. & ita loquitur, §. 37. Inst. de re. diuis. Equuli Theophilo, μικροὶ ἵπποι.
y Is cuius periculo res est alie na, furti agere potest, l.35. §. eod.
z §.15. supra eo.
a d. l.85.
b l.22. §. de pign.
c Cōdictio rei furtiuæ datur domino, l.1. §. de condict. furtiua.
d Imò, non potest §.5 Insti. per quas pers.
e Imò, non potest, §. 9. §. eo.
f l. vn. §. 4. §. furti aduersus nautas.
g l.87 §. eod.
h l.24. §.2. §. de pign.
i l.20. in fi. §. eod.
k l.50. §. eo. Paul. 2. senten. 31. §. 18.
l v. l.20. in fi. §. de acquir. poss.
m Retentio datur ob impēsas, l.17. in fi. §. cōmo. l.20. in fi. §. de acquir. poss. l. vlt. C. commod. l 24. §. si vxor. §. soluto.
n l.17. l. 52. §. 4. §. eo. l.7. §. de obl. l. 1. C de noxa. §. 2. Instit. de obl. quæ ex delicto. §. 6. Instit. de noxal.
o adde l.8. §. de adopt. l.1. §.1. si is qui testa. Imo, iuris cōstitutio nō natura: nam inter patrem & filiū in potestate positum, potest esse de castrēsi peculio actio, l. 4. §. de iudic. & emācipatū venia petita, l.3. Cod. de in ius vocā. quod minimè esset, si natura esset impedimento, quia Ius naturæ mutari non potest.
p an patria potestas vt vult Accurs. cui adstipulatur, lex 8. §. de in ius vocando? potest id esse: sed tamen Natura vocabulo potest etiam intelligi, (si filios spectemus) affectus qui à natura parentibus est inditus, l.4 C. de patria potestate.

a *vide l.16.supra eodem.*

b non quod facere possumus, continuo necesse est fieri: in furem agere possumus, non tamen cogimur in filium aut seruum litigare: & is quidem Iurisconsulti sensus est, qui tamen parum legi conuenit.

c *l.1.§.1.ff. si is qui testam.* Imo tenetur, si quidem noxa caput sequitur, *Paul. 2. sent. 31.§.8.9.*

17. *Vlpianus*[a] lib. trigesimonono ad Sabinum.[a]

SErui & filij nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non[a] tenentur. neque[b] enim, qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furẽ litigare. idcirco nec actio ei à veteribus prodita est.

1 ¶Vnde est quæsitum, si fuerit alienatus, vel manumissus, an furti actione teneatur. & placet, non[c] teneri. neque enim actio, quæ non fuit ab initio nata, oriri potest aduersus hunc furem. Planè si manumissus[d] contrectabit: dicendum erit, teneri eum furti iudicio: quia hodie[e] furtum fecit.

2 ¶Cum autem seruus, quem emi, traditúsque mihi est, à me redhibeatur[f]: non est in ea causa, vt perinde habeatur, atque si meus nunquam fuisset: sed & fuit, & desiit. idcirco dicit Sabinus, eum, si furtum fecit, in ea esse causa, vt furti eius nomine is, qui redhibuit, agere non possit. sed & si non possit: attamen ratio haberi debet eius[g], quod fecit, cum redhiberi cœperit. idq; actione redhibitoria continetur.

3 ¶Illud quæsitum est, si, cum in fuga esset seruus, furtum domino fecisset: an æquè posset habere actionem aduersus eum, qui in potestatem domini non regressum, bona fide possidere cœperit. monet quæstionem: quod quamuis possidere seruum eo[h] tempore, quo in fuga est, videor, attamen furti actione non[i] teneor: quasi non[k] sit in mea potestate. quod enim videor possidere, ad vsucapionem tantum mihi proficere, Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro septimodecimo ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cuius seruus in fuga fuit.

18. *Paulus*[l] libro nono ad Sabinum.[l]

QVod dicitur[l], noxam caput sequi: tunc verum est, vt quæ initio aduersus aliquem nata est, caput nocentis sequatur. ideoque si seruus tuus furtum mihi fecerit, & dominus eius effectus, eum vendidero[m]: non posse me agere cum debitore[n], Cassiani putant.

De forma libelli. 5. *De pignore.*

19. *Vlpianus*[l] libro 40. ad Sabinum.[o]

IN actione furti sufficit rem demonstrari[o], vt possit intelligi.

1 ¶De pondere autem vasorum non[p] est necesse loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. Sed adscribenda etiam materia est, vtrum argentea, an aurea, an alia quæ sit.

2 ¶Quod si quis argentum infectum[q] petat: & massam argenteam dicere, & pondus debebit ponere.

3 ¶Signati argenti numerum debebit complecti: veluti, aureos tot, plurísve furto ei abesse.

4 ¶De veste[r] quæritur, an color eius dicendus sit. & verum est, colorem eius dici oportere: vt quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita & in veste color dicatur. planè si quis iuret[s], pro certo se colorem dicere non posse: remitti ei huius rei necessitas debet.

5 ¶Qui rem pignori dat, eámque subripit[t]: furti actione tenetur.

6 ¶Furtum autem rei pignoratæ dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti, siue tenenti creditori aufert: verum & si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, vtputà si rem pignoratam vendidit[u]. nam & hic furtum eum facere, constat. & ita Iulianus scripsit.

1. *Quibus casibus dominus furti tenetur.*

20. *Paulus*[x] libro nono ad Sabinum.[x]

CVm æs pignori datur, etiam[x] si aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde, cum dixisset se ponderare, aut obsignare velle, æs subiecit, furtum fecit. rem enim pignori datam interuertit.

1 ¶Si bona fide rem meam emeris, eámque ego subripuero, vel etiam tuus[y] vsusfructus sit, & eam contrectauero, tenebor tibi furti actione, & si dominus rei sum. sed his casibus vsucapio quasi furtiuæ rei non impedietur, quoniam & si alius subripiat, & in mea potestate reuersa res fuerit, vsucapiebatur.

d *l.6. Co. an seruus pro suo.*
e id est, seruus statim à tempore manumissionis furtum domino facere potest. de hac particula, *v. quæ notaui ad l.7.§.2.ff. de iniuriis.*
f *l.67.§.3.ff. eod.*
g *l.23.§.1.ff. de ædilitio.*
h *Paul. 2. sent. 31.§. vlt. vbi vide Cuiac. l.13. l.15. in fi. ff. de adq. poss.*
i imò teneor, *l.27.§.3.ff. ad l. Aquil.* Seruus qui est in fuga si ab alio nõ possidetur, videtur à domino possideri, nec tamen tenetur noxali actione: quia eũ in sua potestate non habet: si ab alio possidetur bona fide, dominus tenetur noxali, quia à possessore recuperandi serui facultatẽ habet, & tenetur in hoc vel vt recuperet, vel cedat actionibus. Æquè bonæ fidei tenetur, sed in hoc tantum, vt seruum dimittat, & dedat quoquo modo. quæ deditio non erit inutilis. Nam dominũ vindicãtem repellet is cui bonę fidei possessor seruũ dediderit, officio iudicis, vel exceptione doli mali, nisi litis æstimationẽ offerat, *adde Cuia. 6. ad Africanum.*
k *l.21.§.3.ff. de noxal.*
l *v.l.1. in fi. ff. de priuatis delictis.*
m *l.37.ff. de noxal. §.6. Instit. de noxal.*
n emptore *Cuiacius ad l.43. ff. de pactis. & 11. obs. 23. in fin.*
o demonstratur autem, si numerus exprimitur. *l.52.§.25. ff. eo.* non tamẽ perfecte.
p Imo videtur necesse, *l.1.§.40. supra depositi.*
q *d.§.42. l.6. ff. de rei vindicat.*
r *d.l.6.*
s *adde l.15.§.9. ff. quod vi.*
t vel vendit, *l.66. ff. eod.*
u *d.l.66.*
x *l.36. ff. de pignorat.*
y *l.15.§.1. ff. eod.*

z ¶*adde l.3. in fi. ff. de incend.* Seneca, *5. Controuers. 5.* Etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fateteris sciẽter ianuam incendisse, si vnum tignum: puto, tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

a & male *ff. eod.*

b i. si aurem, *v. quæ notaui ad l.3.§.1. ff. de adquir. possess.*

c parum, *vulgata, Haloand.*

d *§.9. ff. eod.* Imo totius, *l.3. in fin. ff. de incendio.*

e segetem ante lucem, *vulgat. Hal.* alij legunt noctu: à qua lectione non abhorrent quæ proximè notabo.

f de segetibus cæsis sic Plinius *18. cap. 3.* Erugem aratro quæsitam furtim nocte pauisse, ac secuisse puberi 12. Tabul. legibus capitale erat, suspensúmque Cereri necari iubebant, grauius, quàm homicidij conuictum: impuberem Prætoris arbitratu verberari, noxiámve duplionémve decerni, *adde & eundem Plinium [illegible]* de segetibus sectis, *l.27.§.25. ff. ad legem Aquil. Paulum 2. senten. 31.§.21.*

g Est enim furtum, quum quis indebitos nummos sciens accipit, *l.18. supra de condictio. furtiua.* hic autem creditor, vel [illegible] decem in decta accepit.

De furto partis quibus casibus est fur manifestus, & nec manifestus. 2. *De errore in re surrepta.* 5. *De furto partis.* 7. *De eo qui conclaue intrauit.* 8. *De furto partis vel totius.* 9. *De re à pluribus surrepta, quam singuli tollere non potuerint.* 10. *Differentia inter actionem furti, & condictionem furtiuam.*

21. *Vlpianus*[z] libro 40. ad Sabinum.[z]

VVlgaris est quæstio, an is, qui[z] ex aceruo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat, an vero eius tantum, quod abstulit. Ofilius totius acerui furem esse putat[a]. nam & qui aurem[b] alicuius tetigit, inquit Trebatius, totum eum videri tetigisse. proinde & qui dolium aperuit, & inde parum[c] vini abstulit, non tantum eius, quod abstulit, verum totius videtur fur esse. sed verum est, in[d] tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. Nam & si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, & omnes res, quæ in eo erant, contrectauerit: atque ita discesserit, deinde reuersus, vnam ex his abstulerit: & antequam se reciperet, quo destinauerat, deprehensus fuerit: eiusdem rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. Sed & qui segetem luce[e] secat[f], & contrectat: eius quod secat, manifestus, & nec manifestus fur est.

1 ¶Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit, putauit autem, illic sua viginti esse: teneri furti decem[g] nomine, placet.

2 ¶Si quis æs subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ex libro octauo Pomponij ad Sabinum, aut minus esset, cum plus esset eius, quod subripuit, furtum committit[h] idem Vlpianus.

3 ¶Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, vnum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: profecto dicemus, tantum vnius, quem[i] putauit alienum, furtum eum facere. quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum. nam & hic vnius fit furtum.

4 ¶Sed si ansam[k] in poculo suam putauit, vel vere fuit: totius[l] poculi eum furtum facere Pomponius scripsit.

5 ¶Sed si de naui onerata furto quis sextarium frumenti tulerit: vtrum totius oneris, an vero sextarij tantum furtum fecerit? facilius hoc quæritur in horreo pleno. & durum est dicere, totius furtum fieri. & quid, si cisterna[m] vini sit? quid dicet? aut aquæ[n] cisterna? quid deinde, si naue vinaria[o], vt sunt multæ, in quas vinum effunditur? quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? & magis est, vt & hic non totius[p] dicamus.

6 ¶Certe si proponas, in apotheca[q] amphoras esse vini, eásque subtractas: singularum furtum fit, non totius apothecæ. quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo[r] reclusis, vnam tulerit.

7 ¶Qui furti faciendi causa conclaue[s] intrauit, nondum fur est, quamuis furandi causa intrauit. quid ergo? qua actione tenebitur? vtique iniuriarum[t], aut de vi accusabitur, si per vim introibit[u].

8 ¶Item si maioris ponderis quid aperuit, aut refregit, quod tollere non possit: non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum, quas tulit: quia totum tollere non potuit. proinde si inuolucrum[x], quod tollere non potuit, soluit, vt contrectet, deinde contrectauit quasdam res: quamuis singulas res, quæ in eo fuerunt, tollere potuerit: si tamen totum inuolucrum tollere non potuerit: singularum rerum, quas tulerit, fur est: cæterarum non est. quod si totum vas tollere potuit: dicimus, eum totius esse furem, licet soluerit, vt singulas, vel quasdam tolleret. & ita & Sabinus ait.

9 ¶Si duo, pluresve vnum tignum furati sunt, quod

h Non enim [illegible] lam cogitationem auri [illegible] piẽdi habet, sed quia saltem æs sustulit.
i Qui rem aliquam vt suam capit, furtũ non committit §. Instit. vi bon. rapt.
k ferruminatione vel plumbatura iunctam poculo.
l quia ansa ferruminata cedit poculo, v.l.2.§.1.ff. de adquiren. rer. dom. Ideoq; quamdiu à poculo non est separata, qui eam lucri causa contrectat, furtum cõmittit.
m quę & l. cus vini, *in l.27.§. vl. ff. ad leg. Aquil.* cisterna in terra defossam, tectorio inducere & incrustare intus forisque solebant, quod ex Suida & Xenophonte docet, *Cuiacius 10. obser. 9.*
n *de qua vide l.1.§.4. ff. de fonte.*
o de qua hæc verba Varronis accipiẽda sunt, nauibus vindemiã condimus ex insula Choa & Chio, *2. de re rust. in princip.* Lazarus Baifius refert se Venetiis vidisse naues aquarias, quibus aqua portabatur, vt venderetur cisternas non habentibus.
p furẽ esse scilicet, *in prox. ff. eodem.*
q apotheca, repositorium, *Augustinus lib. de opere monachorũ: 15. Isidor. 5. in fin.* vini, *vt hic, & l. 12.§ 29. ff. de instr. librorum. d. l.12. §.34 ff. de instru.* dicitur & mercium quarumcunque: hinc apothecarij qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes, certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operientes, *l.12. in fin. Cod. de cõmertalib. lib.12.*
r veteres solebant varias merces in horreis reponere, *l.3.§.2. supra de officio præfect. vigilum. l.74. supra de contrahenda emptione l.55. supra locati.* quin & vina & vasa, vnde horreum vinarium dicitur, *l.7.§. de instructo.* hinc merces horreaticæ, & horrearius qui horrei custodiam habet. Horreum proprie est, in quo est frumentum: ideo olim farreum à farre dicebatur, *Festus*: vel ab horrendo, *Varro quarto de lingua*, vel (vt ibi potius est legendum) ab hordeo. Adde quæ de horreo scripsi, *ad l.7. supra de instructo.*

s Conclauia *συγκλεια* loca dicuntur, quæ vna claue clauduntur. *Festus*. gemina conclauia *apud Varronem libro 7. de lingua, & Apuleius 2. de Asino* conclaue quoddam obseratis liminibus vmbrosum demonstrauit.

t *l.23. ff. de iniuriis.*

u Introiuit, *Hal.* intrauerit *vulgata.*

x id est, quo vestes inuoluuntur. *Varro 4. de lingua.* & alia quæuis, hinc *Cicero [illegible] Nat.* Clypei causa inuolucrum, vagina gladij.

singuli

[a] singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum[b] teneri: quamuis id contrectare, nec tollere solus posset. & ita vtimur. neque enim potest dicere, pro parte furtum fecisse singulos: sed totius rei vniuersos. sic fiet, singulos furti teneri.

10 ¶ Quamuis autem earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur: attamen condici ei nō potest: idcirco quia condici ea res, quæ ablata est, potest. & ita "&" Pomponius scribit.

De re fracta aut rupta. 1. *De arca fracta vt vniones tollantur.* 2. *De eo qui lancem rasit.*

22. *Paulus* "lib. 9. ad Sabinum."

SI quid fur fregerit, aut ruperit[c], quod non etiam furandi causa contrectauerit: eius nomine cum eo furti agere non potest[d].

1 ¶ Si eo consilio arca[e] refracta sit, vt vniones (puta) tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri. "quod" est verum. nam cæteræ res, quæ seponuntur, vt ad vniones perueniatur, non furti faciendi causa contrectantur.

2 ¶ Qui lancem rasit, totius[f] fur est: & furti tenetur ad id, quod domini interest.

De impubere.

23. *Vlpianus* "libro quadragesimo primo ad Sabinum."

IMpuberem[g] furtum facere posse, si[h] iam doli capax sit, Iulianus libro vicesimosecundo digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni[i] iniuria agi, quia id furtum ab impubere fit. sed modum esse adhibendum ait. nam in infantes id nō cadere nos putamus, cū impubere culpæ capace, Aquilia[k] agi posse: Item verum est, quod Labeo ait, nec ope[l] impuberis furto facto teneri eum.

24. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

NEc minus etiam condici ei posse, Iulianus scripsit.

De fundo & his quæ de fundo tolluntur.

25. *Vlpianus* "libro quadragesimo primo ad Sabinum."

VErum est, quod plerique probant, fundi[m] furti agi non posse.

1 ¶ Vnde quæritur: si quis de fundo vi deiectus sit: an condici ei possit, qui deiecit. Labeo negat. sed Celsus putat, posse condici[n] possessionem: quemadmodum potest, re mobili subrepta.

2 ¶ Eorum quæ de fundo tolluntur, vt puta arborum, vel lapidum, vel arenæ, vel fructuum[o], quos quis fraudandi[p] animo decerpsit, furti agi posse, nulla dubitatio est.

De apibus. 1. *De colono.*

26. *Paulus* "lib. 9. ad Sabinum."

SI apes[q] feræ in arbore fundi tui apes fecerint: si quis eas, vel fauum[r] abstulerit: eum non teneri tibi furti: quia non fuerint tuæ. eásque constat captarum terra, mari, cœlo numero esse.

1 ¶ Item constat, colonum[s], qui nummis colat, cum eo, qui fructus[t] stantes subripuerit, acturum furti: quia, vt primum decerptus esset, eius esse cœpisset.

De tabulis.

27. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

QVi tabulas[u], vel cautiones amouet: furti tenetur nō tātum pretij ipsarum tabularum, verum eius, quod[x] interfuit. quod ad æstimationem refertur eius summæ, quæ in his tabulis continetur: scilicet si tanti interfuit. vt puta si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint: dicimus, hoc duplicari. quod si iam erant inanes[y], quia solutum proponebatur: nunquid ipsarum tantum tabularum pretij videatur esse æstimatio faciēda? quid enim interfuit huius? sed potest dici: quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant: quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi[z] indebito soluto ab his: interesse creditoris, tabulas habere, ne forte cōtrouersiam super ea re patiatur. Et generaliter dicendum est, "in" id, quod interest, duplari.

1 ¶ Inde potest quæri: si quis cum alias probationes[a], mensésq;[b] scripturam haberet, chirographi furtum passus sit: an æstimari duplo chirographi quantitas debeat: & nunquid non, quasi nihil intersit. quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit. nam nihil videtur deperdere, si futurum est, vt alio chirographo saluo securior sit creditor.

2 ¶ Apocha[c] quoque si fuerit subrepta, æque dicēdum est, furti actionem in id, quod interest, locum habere. sed nihil "mihi" videtur interesse, si sint & aliæ probationes solutæ pecuniæ."

3 ¶ Sed si quis non amouit huiusmodi instrumēta, sed interleuit[d]: non tantum furti actio locum habet, verumetiam legis Aquiliæ. nam rupisse videtur, qui corrupit.

28. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

SEd si subripuit, prius quam deleat: tāto[e] tenetur, quanti domini interfuit, non subripi. delendo enim, nihil ad pœnam adijcit.

29. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

HOc amplius & ad exhibendum agi potest, & interdicto quorum[f] bonorum agi poterit.

30. *Idem* "libro nono ad Sabinum."

SI hereditariæ tabulæ deletæ sint.

31. *Idem* "libro quadragesimo primo ad Sabinum."

SEd & si imaginem quis, vel librum deleuerit: & hic tenetur damno iniuriæ, quasi corruperit.

1 ¶ Si quis tabulas instrumentorum reipublicæ municipij alicuius aut subripuerit, aut interleuerit: Labeo ait, furti eum teneri. Idémque scribit & de cæteris rebus publicis, déque societatibus.

32. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

QVidam tabularum duntaxat æstimationem faciendam in furti actione existimant: qua[g], si iudici, apud quem furti agatur, possit probari, quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum iudicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: si vero in furti iudicio probare nō potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti eius intersit[h]. sed potest post furtū factum tabulas nanctus esset actor, vt ex eo probet, quanti[i] sua interfuerit, si tabulas nanctus non esset.

1 ¶ De lege Aquilia maior quæstio est, quemadmodū possit probari[k], quanti eius intersit. nam si potest alias probare non patitur damnum. quid ergo si forte pecuniā sub[l] conditione credit, & interim testimonia, quorum probationem habeat qui possunt mori pendente conditione? aut puta me petijsse creditum: & quia testes, & signatores, qui rem communissent[m], præsentes non haberem, victum rem amisisse: nuc vero, cum furti agam, eorum memoria, & præsentia ad fidem creditæ pecuniæ vti possum.

De tutore vel curatore.

33. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

TVtor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur. & ideo si quid furandi animo amouerit[n], furtum facit, nec vsucapi res potest. sed & furti actione tenetur, quamuis & tutelæ agi cum eo possit. Quod in tutore scriptum est: idē erit & in curatore adolescentis, cæterísque curatoribus.

De furto manifesto, vel nec manifesto.

34. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

IS, qui opem[o] furtum facienti fert, nunquam manifestus est. itaque accidit, vt is quidem, qui opem tulit, furti nec manifesti: is autem, qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

35. *Pomponius* "libro nonodecimo ad Sabinum."

SI quis perferendum[p] acceperit, & scierit furtiuum esse: constat, si deprehēdatur, ipsum duntaxat furem manifestum esse. si nescierit, neutrum[q]: hunc, quia fur non fit: furem, quia deprehensus non sit.

1 ¶ Si vnus seruus tuus hausisset, & abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset: prioris nomine nec manifesti, alterius manifesti teneberis.

De eo qui seruo persuasit vt fugeret. 1. *De eo qui filio vel seruo, vel vxori opem tulit.* 2. *De eo qui seruo persuasit vt fugeret.*

36. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

QVi seruo persuasit[r], vt fugeret: fur non est. nec[s] enim, qui alicui malū consilium dedit, furtū facit. non magis quam si ei persuasit, vt se præcipitet, aut manus sibi inferret. hæc enim furti non admittunt actionē. Sed si alius ei fugā persuaserit, vt ab alio subripiatur: furti tenebitur is qui persuasit: quasi ope[t], cōsilio eius furtū factū sit. Plus Pomponius scripsit, eum, qui persuasit, quamuis interim furti non teneretur, tunc[u] tamen incipere teneri, cū quis fugitiui fur esse cœperit: quasi videatur ope, consilio eius furtum factum. 1 ¶ item placuit, eum, qui[x] filio, vel

a l.51.in fi.§. ad legem Aquil.
b l.7.in fi.§.de iurisd. l.6.§.arborum furtim.
c ruperit. Vulgat. Hal. l.21.§.8.§.eod.
d quia furtum non fit solo animo sine contrectatione. l. 1.§.1. l. 21. §. 7. supra eod. l. 52 §. ... l.3 §.18.§. de acqu. possess. l.53.in pr.§. de verbor. signific. §.11. ver. ope. Instit. de oblig. quæ ex delicto.
e Inde dictam putat Varro quod arceantur fures ea clausa 4. de lingua.
f Si strictū ius inspexeris: secus de æquitate. l. 21.§.eod.
g Dixi ad legē xii. Tabul. §.18. Inst. de obligat. quæ ex delicto.
h ætatis habetur ratio in delictis. l.4.§.26.§. de doli except. l. 26.§.3.in fin.§. de pœnis, l. iii.§. de regul. iur. l.7. C. de pœnis. §.18. Inst. de oblig. quæ ex delict.
i Dixi in oratione pro Roscio Comœdo.
k l.5.§.2.in fi.§. ad leg. Aquil.
l l.36.in fi.§.eod.
m tum furtū fieri posse putauit Sabinus. l. 38.in fi.§. de vsurpat. 11. Gellius 11. §. 7. Instit. de vsucap.
n l.2.§. de condictione triticiaria.
o l.26.in fi. l.68. §.5.§.eod. l. 27. §. 25. §. ad leg. Aquil. l. 7. §. 5. §. quod vi aut clā.
p furādi. Vulg. Hal.
q l.5.§.3.§. de adq. rer.
r d.§.3.
s l.82.§.1.§.eod.
t l.25. in fi.§.eo.
u l.32.§.eod. l.15. Cod. eod.
x l.28. l.32. in fi. pr. l.10. in fi.§. de edendo. l. 41. supra ad legem Aquil. Paulus 2. sent. 31. §. 22. 15. Eclog. ex lib. 60. tit.12.c.26.
y tabulæ inanes dicuntur, quoties solutū est debitum. l. 18. supra ad exhib.
z al. quasi de indebito.
a Probabatur pecunia data, numeratáq; inter cætera per mensæ scripturam, vt hîc: de quo genere probationis & aliis vide. 13. Gellium 2.
b mensæ: vulgata. Hal. quam scripturam Basilica ita vertūt: [illegible] Prateius. Mēsæ cuius hic fit mentio, ea ratio est argentarij. Mensas cum ære in foro positas habebat, apud eum pecuniæ deponebantur, vendebantur: per argentarios Romani etiam emebant, credebant, atque etiam fœnori occupabant. omnia denique per eos exercebant, déque his omnibus argentarij confi[ciebant] rationes: ex eorum scriptura nascebatur obligatio, vide Cuiac. ad l. 27. supra de pactis, & ad Nouell. 136.
c Eclog. ibid. vide l. vlt. §. 2. supra de condict. indeb.
d ¶ l.28. l.29. l. 30. l.31. l. 32. infra eodem. l. 41. supra ad legem Aquil. l. 10. in fin. supra de edendo.
e tāti tenetur. Vulgat.
f hinc collige interdictū quorum bonorum interdum reddi de singulis rebus, v. quæ notani ad l.1.§.1. supra quorum bonorum, vide Oldēdorp. Classe 2. act.1.num.6.
g quia.
h adde l. 27. §. eod.
i l.10.in fin. supra de edendo.
k Probari id quod interest certis modis potest, vt hîc: An alij sunt modi quàm hîc & in l. argentarius. §. cum autem. §. de edendo? Nō sunt alij in lege Aquilia si in eo damū culpa datū esse dicatur: secus si furtum factū aut damnū datū dolo, tunc enim probato furto, id quod interest probatur per iuramentū. Bart. hîc.
l Quoties deletū est instrumētum in quo debitū est conditionale. vtrū in totū agi possit, an vero fieri statim debeat executio: v. in l. si deletum. §. ad l. Aquil. Bartol. in l. locum. §. cōdemnatio. §. de tab. exhib.
m Cōmunire dixit. Vt alibi, efficere voluntatem. l. dictantibus. Cod. de testamentis.
n l. 2. supra de tutel. & rationibus.
o hoc quid sit. vide l. 50. §. 1. infra eod. §. 11. versu ope. Instit. de oblig quæ ex delicto.
p l. 14. §. 9. supra eod. l. 7. Cod. eod.
q id est, neque eum qui accepit perferendū, neq; is qui dedit.
r l. 62. infra eodem.
s §. 11. in fin. Instit. de oblīgat. quæ ex delicto.
t l. 50. §. 1. infra eod.
u l. 53. in fin. infra de verbor. signific.
x §. 12. Instit. de oblig. quæ ex delicto ... Eclog. ex libro 60. tit. 12. cap. 34.

a *l.52.j.eod.* b Imò vxor furtum non facit.*l.21 § 1.ž.rer.amot.*
c vide quæ scripsi ad *tit.C.de furtis:l.12.Cod.ad l.Fab.de plagiariis.*
d *adde l.4.in fi.Cod.eod.* e aliàs pauonum fera est natura.*l.5.§.5.de adqu.rer.*
f *l.14.§.13.ž.eod.§.9.Inst.de obligat.ex quasi delicto.*
g Aliud in patre.*l.14.§ 13.ž.eod.§.9.Instit.de obligat.quæ ex delicto.*

seruo, vel vxori [a] opem fert furtum facientibus [b], furti teneri:quamuis ipsi furti actione non conueniantur.

2 ¶ Idem Pomponius ait, si cum [c] rebus aufugerit fugitiuus, posse furti actione sollicitatorem conueniri rerum nomine: quia opem, consilium contrectatori tulit. quod & Sabinus significat.

3 ¶ Si duo serui inuicem sibi persuaserunt,& ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est. Quid ergo, si inuicem se celauerunt [d]?fieri enim potest,vt inuicem fures sint. & potest dici,alterum alterius furem esse. quemadmodum si alij singulos subripuissent,tenerentur,quasi alter alterius nomine opem tulisset. quemadmodum rerum quoque nomine teneri eos furti,Sabinus scripsit.

De eo qui pauonem mansuetum persecutus est.

37. *Pomponius* "libro nonodecimo ad Sabinum."

SI pauonem meum mansuetum [e], cùm de domo mea effugisset,persecutus sis,quod is perit:agere tecū furti ita potero,si aliquis eum habere cœperit.

De filiofam.surrepto.

SI filiusfamilias subreptus sit: patrem [f] habere furti actionem, palàm est.

De matre filij subrepti. 1. De liberis personis.

38. *Paulus* lib.9.ad Sabinum.

MAter [g] filij subrepti,furti actionem non habet [h].

1 ¶ Liberarum personarum nomine licèt furti actio sit,condictio tamen nusquam est.

De meretrice.

39. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

VErum est, si meretricem [i] alienam [k] ancillam rapuit quis,vel celauit, furtum non esse [l]. nec enim factum quæritur, sed causā faciendi. causa autem faciendi libido fuit,non furtum. Et ideo etiam eum:qui fores [m] meretricis effregit libidinis causa, & fures non ab eo inducti, sed aliàs ingressi,meretricis res egesserunt [n].furti non teneri. An tamen vel Fabia teneatur, qui subpressit scortum libidinis causa? & non puto teneri. & ita etiā ex facto cùm incidisset,dixi. hic enim turpiùs facit, quàm qui subripit: sed secum facti ignominiam compensat:certè fur nō est.

De commodato. De eo qui inuito domino vtitur.

40. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

QVi iumenta sibi commodata longiùs [o] duxerit,aliénáve [p] re inuito domino vsus [q] sit,furtum facit.

De captiuitate & postliminio. 1. De arrogatione. 2. Quamdiu durat furti actio,& in quem competit. 3. De captiuitate & postliminio.

41. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

SI,cùm quis in hostium potestate esset, furtū ei factum sit,& postliminio [r] redierit:poterit quis dicere,eū furti habere actionem.

1 ¶ Adrogatorem [f] posse furti agere, scilicet eius furti nomine, quod factum est ei [t] quem adrogauit, antequam "eum" adrogaret, certum est. cæterùm si postea, nulla erit dubitatio.

2 ¶ Quamdiu viuit is,qui furtum fecit: non perit furti actio. aut enim sui iuris est is, qui furtū fecit: & cum ipso actio est.aut alieni iuris esse cœpit:& actio furti cum [u] eo est, cuius potestati subiectus est. & hoc est, quod dicitur, Noxa caput sequitur.

3 ¶ Si quis post noxam admissam,hostium seruus fuerit factus:videndum est,an extinguatur actio.& Pomponius scripsit,extingui actionem:&,si fuerit reuersus postliminio [x], vel quo alio iure, renasci eam actionem debere,& ita vtimur.

De eo quod in naui perijt. 1. De manumißione.

42. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

SI seruus nauem exerceat non [y] voluntate domini: de eo, quod ibi perit, vulgaris [z] formula in dominū danda est: vt quod alter admisit, dumtaxat de peculio: quod ipse exercitor, adijciatur,vt noxæ dederet. Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit aduersus dominum intra annum: noxalis [a] ipsum sequetur.

1 ¶ Interdum & manumissus, & qui eum manumisit, ob furtum tenetur,si ideo manumisit,ne furti cum eo agi possit. sed si cum domino actum fuerit: ipso iure manumissum liberari,Sabinus respondit,quasi decisum sit.

h Imò,habere videtur.*l.55.§ 1.ž. de fideicōmiss.libert.*
i aliud in non meretrice. *l.52.§.2.j.eod. 60.Ecl.tit.6.cap.77.* In titulo περὶ πορνευόντων de ancilla non meretrice agitur.
k Quid si quis sua ancilla abutatur? vtique si vxorem habet, Græci volūt eū verberibus affici, & ancillæ pretiū fisco inferri *60.Ecl.tit.* [illegible] *c.76.6.Harmenop.3.*
l Imò est.*Paul.2 sent.31.§.11.*
m *l.55.j.eod.§.11.versu sed & si quis, Inst.de obl.quæ ex delicto.*
n eiecerunt.
o *13.Ecl.ex lib.60.c.38.& 2.Harmenop.10.in pr.& c.* περὶ ἵππου, id est, longiùs quàm quem in locum petierat aut aliorsum, aut quàm quo vtendum accepit, *Brutus apud Gelliū 7.c.5.* aliorsum,putà in aciem.*§.6.Inst.obligat.quæ ex delicto.* hinc Valerius *8.c.2.in fi.* refert quēdam furti damnatū fuisse, quod equo, cuius illi vsus vsque ad Ariciam commodatus fuerat,vlteriore eius municipij cliuo vectus esset. *adde l.13.§.3.ž.locati.v.2.Harmenop.20.in princ. Caium 2.Instit.vlt.in fi.*
p alióve modo vsus sit.*vulg.*
q *l.1.in fi.ž.eod.*
r Ius postliminij reuerso actionē furti restituit.*§.vlt.j.eo.*
s patrem scil.
t *l.47.in fi.j.eo.*
u *l.51.j.eod.*
x *in prin.ž.eod.*
y *l.1.§.20.l.6.ž.de exercitoria.*
z *l.46.in fi.ž.de hered.Inst.*
a *l.4?.in fin.ž.de priuatis delict.*
b ¶ adde casum legis. *52.§.11.l.80.§.6.j.eod.*
c *d.§.6.*
d *l.1.§.20.ž.de acq.possess.* Imò, non manēt debitoris, cū fiant creditoris. *l.13.in fi.ž.de donat.*
e sciens scil.
f eum scil.qui soluere erat paratus.
g qui breui manu recipit quòd alteri solutum est: & paria sūt solui mandatori, vel alteri eius nomine eo præsente. *arg.l.79.ž.de verb.obligat.*

h Imò,qui inopem pro locuplete subiecit,furti tenetur.*l.52.§.2[illegible]j.de* [illegible] *cred.* solue,hic agitur de aliqua speciali non generali.
i quomodo id esse potest, quum alia semper sit actio gene[illegible]
k *v §.9.j.eod.l.11.* Gellius *vlt.in fi.* vbi malè legitur tacens,pro iacens. *adde casum legis 3.j.de incendio:adde §.vlt.Instit.de rerum diuis.*

De falso creditore. 1. De falso procuratore. 2. De delegatione. 3. De menda io. 4. De eo qui alienum quid iacens sustulit. 9. εὕρετρα *petit. 10. De re quam dominus iecit. 11. De iactu ex naue. 12. Si furtum passus nanciscatur dominium partis,vel vsumfructum in seruo,qui furtum fecit.*

43. *Vlpianus* libro quadragesimoprimo ad Sabinum.

FAlsus creditor,(hoc est is,qui se simulat [b] creditorem) si quid acceperit,furtum facit,nec nummi eius fient.

1 ¶ Falsus [c] procurator furtum quidem facere videtur.sed Neratius videndum esse ait,an hæc sententia cum distinctione vera sit. vt,si hac mente ei dederit nummos debitor, vt eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam & manent [d] nummi debitoris, cùm procurator eos non eius nomine accepit, cuius eos debitor fieri vult:&, inuito domino eos contrectando,sine dubio furtum facit.quod si ita det debitor, vt nummi procuratoris fiant: nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo.

2 ¶ Si is, qui indebitum accipiebat [e], delegauerit soluendum [f]: non erit furti actio,si cùm eo absente solutum sit.ceterùm si præsente,alia causa est & furtum fecit [g].

3 ¶ Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit:fallax est magis,quàm furtum facit. vtputà si dixit se locupletem [h]: si in mercem se collocaturum, quod accepit: si fideiussores idoneos daturum,vel pecuniam confestim se soluturum. nam ex his omnibus magis decepit, quàm furtum fecit: & ideo furti non tenetur.sed quia dolo fecit:nisi sit alia [i] aduersus eum actio, de dolo dabitur.

4 ¶ Qui alienum quid iacens [k], lucri faciendi causa sustulit:furti obstringitur [l]: siue scit,cuius sit,siue ignorauit. nihil enim ad furtum minuendum facit, quòd, cuius sit,ignoret.

5 ¶ Quòd si dominus id dereliquit: furtum non fit eius,etiam si ego furandi animum habuero.nec enim furtum fit,nisi [m] sit, cui fiat.in proposito autē nulli fit. quippe cùm placeat Sabini & Cassij sententia existimantium, statim [n] nostram esse desinere rem,quam delinquimus.

6 ¶ Sed si non fuit derelictum,putauit [o] tamen derelictum:furti non tenetur.

7 ¶ Sed si neque fuit,neque putauit: iacens tamen tulit,non [p] vt lucretur,sed redditurus [q] ei,cuius fuit:non tenetur furti.

8 ¶ Proinde videamus: si nescit, cuius esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset: vel qui ostendisset rem suam: an furti obligetur? & non puto obligari eum.Solent plerique etiam hoc facere,vt libellum proponant [r] continentem,inuenisse, & redditurum ei,qui desiderauerit. hi ergo ostendunt [f], non furandi animo se fecisse.

9 ¶ Quid ergo,si εὕρετρα [t] (id est,*inuentionis præmia*)quę dicunt,petat?nec hic videtur furtum facere, etsi non probè petat aliquid.

10 ¶ Si quis sponte rem iecit, vel iactauit, "non" quasi pro derelicto habiturus, túque hanc rem tuleris: an furti tenearis, Celsus libro duodecimo Digestorum quærit. & ait: si quiden putasti pro derelicto habitam, non teneris. quòd si non putasti:hic dubitari posse,ait.& tamen magis defendit,nō teneri: quia(inquit) res non interuertitur ei, qui eam sponte reiecit. 11 ¶ Si iactum [u] ex naue factum, alius tulerit:an furti teneatur?quæstio in eo est,an pro derelicto habitum sit. & si quidem derelinquētis animo iactauit: (quod plerumque [x] credendum est, cùm sciat periturum)qui inuenit,suum fecit,nec furti tenetur. si verò nō hoc animo,sed hoc,vt,si saluum fuerit,haberet: ei,qui inuenit,auferendum est. & si scit hoc,qui inuenit, & animo furandi tenet:furti tenetur [y].enimuero si hoc animo, vt saluum faceret domino:furti non tenetur. quòd si putans simpliciter iactatum, furti similiter non tenetur. §11

12 ¶ Etiam si partis dimidiæ nanciscar dominium in seruo,qui mihi antea furtum fecerat: magis est,vt extinguatur actio etiā parte redempta:quia, etsi ab initio quis partem in seruo habebat,furti agere non poterat. Planè si vsusfructus meus in eo seruo esse cœperit: dicendum est, furti actionem non extingui: qua fructuarius dominus non [z] est.

De falso procuratore. 1. Si rem meam quasi tuam,tibi tradidero. 2. De seruo hereditario.

44. *Pomponius* "libro nonodecimo ad Sabinum."

SI iussu debitoris ab alio falsus [a] procurator creditoris accepit: debitori iste tenetur furti, & nummi debitoris erunt.

1 ¶ Si rem

l Imò non obstringitur [illegible] rei,quæ à nemine possidetur, cōtrectatio [illegible] tum non [illegible] *l.1.§.[illegible] qui testamen.libert.*
m *d.§.15.*
n *l.2.ž.pro derelicto.*
o Ignorantia cōtrectantis excusat à furto.
p *vide Nouell.Leonis 40.*
q propositum, rem alienā contrectantis eius actū distinguit.
r vel etiam viua voce admoneant dominū. *l.15.ž.de præscriptis.* sic Mercurius 6. *de asino* prēmium inuestigationis Psyches publico præconio edicit. Si quis, inquit, à fuga retrahere vel occultam demonstrare poterit fugitiuam regis filiam, conueniat Mercuriū prædicatorem, accepturus indicij nomine ab ipsa Venere septem suauia.
f Protestatio declarat animū innocentem.
t id est, præmium vel mercedem ob indicium furis. *l.4.in fi ž.de cōdict.ob furtum l.15.ž.de præscriptis.Paul.2.sent.31.§.20* adde Contium *1.d sponsal.* vbi tractat de variis mercedularum generibus: Indicinæ præmia vocat Apuleius *7.de Asino.*
u *l.8.ž.de l.Rhodia 53.Eclog.3.c.19.* adde casum legis [illegible] *j.de incendio.*
x Imò nunquam credendum est, præsertim in dubio.*§.48.Instit.de rer diuis.l.2.in fin.l.8.ž.de l.Rhodia l.9.in fi.ž.de adquirend.rer.dom.* solue: interdū potest id accidere. Huiusmodi enim actio non est prorsus voluntaria aut inuoluntaria sed mixta. vide Aristotelem *3.Ethicorum 1.*
y Imò non tenetur, quum rem cōtrectet, quæ à nemine possidetur cuius furtum fieri non solet. *l.1.§.15.j.si is qui testam.*
z Imò est, *l.8.ž.de reb auth.iu[illegible] ad l.4.ž.de vsufruct.*
a *l.18.in fi.supra de solutionibus.*

a l.52.§.8.j.eod. b id est, ante aditam hereditatem. l.6.j.eod.
c quod euenit, etsi alibi fuit legatus. vulg. d l.45.l.41.§.pro socio.
e id accidit quoties re communi vtitur in alium vsum. adde l.12.l.18.§.com.diuid. sæpius tamen qui re communi vtitur, re sua ac propria vti intelligitur d.l.51.
f Sabinianos & Proculianos. Hotomanus 28. Illust. fol.187. g l.50.j.eod.l.9.C.eod.

1 ¶ Si rem meam quasi [a] tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est, furtum te facere, si lucrandi animo id feceris.

2 ¶ Si seruus hereditarius nondum [b] adita hereditate, furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est: furti actio aduersus eum competit, quia nullo tempore heres dominus eius factus est [c].

De re communi.

45. *Vlpianus* "libro quadragesimoprimo ad Sabinum."

SI socius [d] communis rei furtum fecerit: (potest [e] enim communis rei furtum facere) indubitatè dicẽdum est, furti actionem competere.

De rei interitu. De manumißione. Si res in hostium potestatem peruenerit. Si habeatur pro derelicto. 1. De seruo fructuario, vel vsuario, vel pignerato vel communi, surrepto. 7. De affectu contrectantis. 8. Et de voluntate domini. 9. De secundo furto.

46. *Idem* "libro quadragesimosecundo ad Sabinum."

INter omnes [f] constat, etiam si extincta [g] sit res furtiua, attamen furti remanere actionẽ aduersus furem. Proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget furti actio. Sed nec manumissio furti actionem extinguit. nec [h] enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahẽdum domino seruum. Apparet itaq; qualiter qualiter domino sit seruus subtractus, attamen superesse aduersus furem furti actionem. eóque iure vtimur. competit enim actio, non ideo quia nunc abest, sed quia vnquam beneficio furis afuerit. Hoc idem in condictione quoque placet. nam condici furi potest, etiam [i] si res sit aliquâ ratione extincta. Hoc idem dicendum, si res in potestate hostium peruenerit. nam constat, posse de ea furti agi. Sed & si pro derelicto sit postea à domino habita, furti nihilo minùs agi poterit.

1 ¶ Si seruus fructuarius subreptus est: vterque [k], & qui fruebatur, & dominus, actionem furti habet. diuidetur igitur actio inter dominum, & fructuarium: fructuarius aget de fructibus, vel quãti interfuit eius, furtum factum non esse, "eius" dupli: proprietarius verò aget, quod interfuit eius, proprietatem non esse subtractam.

2 ¶ Quod dicimus *Dupli* [l]: sic accipere debemus, etiam quadrupli "competere actionem", si manifestum furtum sit.

3 ¶ Hæc actio, etsi sit, qui in eo seruo habeat vsum tantum, poterit ei competere.

4 ¶ Et si quis proposuerit, hunc seruum etiam pigneratum esse: eueniet, vt etiã is, qui pignori accepit, habeat furti actionem. Hoc ampliùs, etiam debitor, si modò plus valeat, quàm pro pignore debetur, habet furti actionem.

5 ¶ Vsque adeo autem diuersæ sunt actiones, quæ eis competunt: vt, si quis eorum pro fure [m] damnum [n] deciderit, dici oporteat, solummodò actionem sibi competentem amisisse eum, cæteris verò superesse. Nam & si proponas, communem seruum subreptum, & alium ex dominis pro fure damnum decidisse: is, qui non decidit, habebit furti actionem.

6 ¶ Proprietarius quoq; agere aduersus fructuarium potest iudicio furti, si quid celandæ proprietatis vel supprimendæ causa fecit.

7 ¶ Rectè dictum est, qui [o] putauit se domini voluntate [p] rem attingere, non esse furem. quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, siue falsò id, siue verè putet? is ergo solus fur est, qui adtrectauit [q], quod inuito domino se facere sciuit.

8 ¶ Per contrarium quæritur: si ego me, inuito domino, facere putarẽ, cùm dominus vellet: an furti actio sit? & ait Pomponius, furtum me facere [r]. verum tamen est, vt, cùm ego velim eum vti, licèt ignoret, ne furti sit obligatus.

9 ¶ Si furtiua res ad dominum rediit, & iterum [s] contrectata est: competit alia furti actio.

Cui competit furti actio.

47. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

SI dominium rei subreptæ quacumque ratione mutatum [t] sit, domino [u] furti actio cõpetit: veluti heredi [x], & bonorum possessori, & patri adoptiuo [y], & legatario [z].

Si dominus rem furi surripuerit quid venit in actionem furti. 1. De eo qui furem nouit vel celat. 2. De seruo recepto domino volente. 3. Vel inuito. 4. Si is qui poliendum conduxit, alij commodauerit. 5. De partu ancillæ, & fœtu pecudum. 6. Si dominus pretium rei surreptæ, furi extorserit.

48. *Vlpianus* "lib.42. ad Sabinum."

QVi vas argenteum perdiderat, eó "que" nomine furti egerit, de pondere vasis controuersia cùm esset, & actor maius fuisse diceret: fur vas protulit [a]. id is, cuius erat, abstulit [b] ei, qui subripuerat. dupli nihilominus condemnatus est. rectissimè iudicatum est. nam in actionem pœnalem non venit ipsa res, quæ subrepta est: siue manifesti furti, siue nec manifesti agatur.

1 ¶ Qui furem nouit: siue indicet eum, siue non indicet: fur non est. cùm multùm intersit [c], furem quis celet: an non indicet. qui nouit, furti non tenetur: qui celat, hoc ipso tenetur.

2 ¶ Qui ex voluntate domini, seruum recepit: quin neque fur, neque plagiarius sit, plùs quam manifestum est. quis enim voluntatem [d] domini habens, fur dici potest?

3 ¶ Quòd si dominus vetuit, & ille suscepit: si quidem [e] non celandi animo: non est fur: si celauit, tunc fur esse incipit. Qui igitur suscepit, nec celauit, etsi inuito domino, fur non est. Vetare [f] autem dominum accipimus, etiam eum, qui ignorat: hoc est eum, qui non consensit.

4 ¶ Si ego tibi poliendum vestimentum locauero, tu verò, inscio, aut inuito me, commodaueris Titio, & Titio furtum factum sit: & tibi [g] competit [h] furti actio: quia [i] custodia rei ad te pertinet: & mihi aduersus te, quia non debueras rem commodare, &, id faciendo, furtum admiseris. ita erit casus [k], quo fur furti agere possit.

5 ¶ Ancilla [l] si subripiatur prægnas, vel apud furẽ concepit [m], partus furtiuus est, siue apud furem edatur, siue apud bonæ fidei possessorem [n]. sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bonæ fidei possessorem, ibique pepererit: eueniet, vt partus furtiuus nõ sit, verùm etiam vsucapi possit. Idem [o] & in pecudibus seruandum est, & in fœtu [p] eorum [q], quod in partu.

6 ¶ Ex furtiuis equis nati, statim, ad bonæ fidei emptorem pertinebunt. meritò, quia in fructu numerantur. at [r] partus ancillæ non [s] numerantur in fructu.

7 ¶ Cùm fur rem furtiuam vendidisset, eique nummos pretij dominus rei per vim extorsit: furtum "eum" nummorum fecisse, rectè responsum est. idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur. quod enim ex re furtiua redigitur [t], furtiuum non [u] esse, nemini dubium est.

h l.1.§.1.§.quando actio de peculio annalis est, l.6.§.qui & à quibus manumissi, l.52.§.de solutionib. Imò dissimilis est manumissio à morte. l.47.§.de adilitio.
i v.l.vlt.supra de condict.furtiua.
k adde l.12.§.5.§.de vsufructu.
l Scilicet, non manifesti furti, nam manifesti quadruplum pœna erat: manifesti & nec manifesti actio præter pœnam quadrupli vel dupli nec rei furtiuæ persecutionem continebat. Paul. 2.sent.31.§.12. Oblati furti pœna erat tripli, & præterea rei ipsius repetitio. Paul. ibid. §.13. Lege Mosis, qui furatus boues, vel oues vendidisset vel occidisset: quinque boues pro vno restituebat, & quatuor oues pro vna. Si rem subreptam habuisset, duplum reddere cogebatur. Exod.22. quæ pœna postea fuisse adaucta videtur ad septuplũ vsque, Prouerb. 6. furti damnatus non soluendo, distrahebatur. Exod.22.
m pro furto. facit l.7.§.14. in fi. l.7.§.1.§.de pactis.
n hæc loquẽdi formula extat in l.9.§.2. in fi.§. de minoribus: l.7.§.de cõdict.furtiua adde l.61.§.j.eod.
o §.7. Instit. de obligat. quæ ex delicto
p id est, eo nõ inuito. l.76.j.eo.
q Nõ simplex cõtrectatio rei alienæ furem facit, sed ea quæ fit inuito domino.
r Imò non facio. §.8. Instit. de obligat. quæ ex delicto.
s l.47.l.56.j.eod. aliud in assidua contrectatione. l.9.§ eod.
t Actio furti datur successori vniuersali. vide quæ scripsi ad l.10. C. de furtis. d.l.56 l.66.j.eod.
u aliud est in actione furti corrupti. l.8.§.de seruo corrupto.
x l.1.§.1.§.de priuatis delict. v.7. Epistolarum familiarium 22.
y l.41.§.1.§.eodem.
z l.3.§.de seruo corrupto. ex noua contrectatione. Cur ita? vide quæ scripsi ad l.10. C. de furtis: l.66.j.eod. a id est, exhibuit.
b per sententiam scil. l.54.§.3.j.eod. non per vim. l.13.§.de eo quòd metus causa, l.7.j.ad l.Iul.de vi priuata. c hæc inter se differunt furem nosse, non indicare, celare. non continuò furem celat qui eum non indicat, furem celare vetitum est. l.1.§.de fugitiuis, non indicare liberum. v. quæ notaui ad l.4.§ vlt.§.de condict.furtiua.
d furtum non fit volenti, vt hîc: nec iniuria, l.1.§.5.in fi.j.de iniurijs.
e Qui furem non celandi animo recipit, nunciationem celari prohibentis impunè contemnit. adde l.5.§.de seruo corrupto.
f Satis vetare intelligitur qui non consentit. g conductori.
h cur potius conductori competit quàm commodatario?
i Is ad quem rei custodia pertinet, furti agere potest. l.12.§.eod. eam autem debet conductor igitur & furti agere poterit. l.90.j.eod. l.60.§.2.§.locati. §.15. Instit. de oblig. quæ ex delicto. k aliàs fur, furti agere non potest. l.14.§.4. supra eod. nisi hic & in l.12.in fin. supra eod.
l vide Auellanum c.27. Restitutionum.
m v.l.33. supra, de vsurpationibus.
n hoc casu Cuiacius probat partum vsucapi posse. 15.obseru.20. idque confirmat, l.10 in fin. supra, de vsurpationibus.
o τὸ αὐτὸ καὶ περὶ θρεμμάτων, καὶ τῆς γονῆς αὐτῶν, Basilic. τὸ αὐτὸ, &c. τὸ κ.τ.λ. πόδας. non idem Cuiac. in verbo idem supra, de vsurpationib. & 15 obseruat. 20. reprehensus à Roberto 1 receptæ lectionis 6. & 1. animaduers. 22. defensus ab Antonio Mercatore 1. notat. 22. Sic sentio, partum rei furtiuæ apud bonæ fidei possessorem editum tantum, non cõceptum, furtiuum quidem esse, furti tamen non teneri bonæ fidei possessorem, vt hîc. Ideóq; partus peti poterit, non poterit vsucapi, quia vitio non caret vsucapiendi principium, partu apud verum dominum semel concepto & ita ei adquisito. Conceptum verò & editum apud bonæ fidei possessorẽ, furtiuum nõ esse, vt hîc. Ideóque eius nomine bonæ fidei possessorem, Publiciana vti posse aduersus extraneum. l.11.§.2.§. de Publiciana, quinimò partũ ipsum aduersus ipsum dominũ posse vsucapere, vt hîc l.10.§. de vsurpat. vt hinc meritò colligas, partũ eo casu non statim fieri bonæ fidei possessoris. § 6.j.eod. sed post vsucapionem tantùm, l.10.in fi.§. de vsurpationib. Quid? an idem est in fœtu animaliũ? Fœtus (idem est in lana apud eũ detonsa, l.4.§.19.§. de vsurpationib.) ad bonę fidei emptorẽ pertinent. l.48.§.2. in fi.§. de vsurpat. idq; statim, §.6.j.eodem. quod non est in partu d.§.6. & meritò quũ fœtus non partus sit in fructu. Non igitur vtrobique idem seruandum est: Atq; ita si quid hîc mihi post Cuiaciũ fas est emendare, existimo proximã paragraphum ita inchoandũ esse & finiendum. Nõ idem in pecudib. seruandum & in fœtu earum quod in partu, ex furtiuis equis nati, &c. vt hæc verba, ex furtiuis, sint probatio regulæ superioris. p putà agnis. l.4.§.19.§.de vsurpat. q earum.
r Nota differentiam partus & fœtus furtiui: fœtus animalium, non partus ancillæ est in fructu. s Partus ancillæ in fructu non est. l.27.§.de her.pet. l.68.§.de vsufructu: l.22.in fi.§.de vsuris: l.66.§.3.§.soluto §.37. Inst. de rer. diuis. Scholiastes 16. Ecl.2.c.68.
t Quod ex re furtiua redigitur furtiuum non est. Atqui res ipsa furtiua erat, erit igitur furtiuum quod eius loco subrogatum erit? aliud res est, aliud rei pretium, l.28.§.de nouationib. l.42.§.1.§.de vsufructu: l.82. supra, de verbor obligat. Pretium ordinariè (excipe, l.22.in fi.§.de hered.pet. & quæ notaui ad l.5.§.17.§. de tributoria,) non fungitur loco rei, ideóque pecunia ex rei mobilis distractione redacta, non erit mobilis, non erit viri, non vxoris, non patrimonialis. Nec semper verum est pecuniam subrogatam succedere in locum rei quæ subrogatur: sicuti res empta non succedit in conditionem pecuniæ ex qua res ipsa comparata est. Ideóque res non fiet mea vel patrimonialis. l.6. C. de rei vind. dotalis. l.12 C. de iure dotiũ. excipe tamen ea quæ extant, in l.54.§ de iure dot. pignorata. l.1. in fi.§.qui potiores. communis, l.67.§.1.§. pro socio. quinetiã, in particularibus pretium non succedit loco rei. l.29 §.17.j.eod. l.21.§. de hæreditate vel actione vendita: v. tamen apud Socium exceptiones huius regulæ, regula 302. Atqui pecuniæ dominis succurri rei vindicatione æquum est? vtique, si fieri potest: Ideóq; non malè quidã suadent, ementẽ aut vendentẽ in ipso actu denuntiare posse ac protestari, ea se mente contrahere, vt res empta loco sit pretij numerati, pretiũ verò loco rei venditæ, argum. l.67.§.1.§.pro socio: l.1 C. si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit, atque ita fore vt patrimonia viri & vxoris & similium personarum, non mutentur. u Imò est: quia pretium rei, ex re esse dicitur. v.l.68.§.de procuratorib.

§5 n°1

§7 n°2

eſt.nummus ergo hic, qui redactus eſt ex pretio rei furtiuæ,non [a] eſt furtiuus.

De creditore furtum paſſi. 1. De re dotali.

49. *Gaius* 'libro decimo ad Edictum prouinciale.'

INterdum accidit,vt nō habeat furti actionem is, cuius intereſt rem ſaluam eſſe. Vt ecce: creditor, ob rem debitoris ſubreptam,furti agere non poteſt:etſi aliunde creditum ſeruare non poſſit , loquimur autem ſcilicet de ea re,qui pignoris iure obligata non ſit.Item rei dotalis nomine, quæ periculo mulieris eſt , non mulier furti actionem habet,ſed [b] maritus.

Quid duplatur vel quadruplatur. De rei æſtimatione & interitu. 1. De ope conſilio. 4. De eo qui panno rubro pecus fugauit.

50. *Vlpianus* 'libro trigeſimoſeptimo ad Edictum.'

IN furti actione non, quod intereſt, quadruplabitur vel duplabitur : ſed rei verum [c] pretium [d]. Sed & ſi res rebus humanis eſſe deſierit [e], cùm iudicatur : nihilo minus cōdemnatio facienda eſt. Idémque,etſi nunc deterior ſit, æſtimatione relata in id [f] tempus,quo furtum factum eſt. Quòd ſi pretiſior facta ſit:eius duplum,quanti tunc, cum pretioſior facta ſit, fuerit, æſtimabitur : quia & tunc furtum eius factum eſſe,verius eſt.

1 ¶ Ope [g],conſilio furtum factum [h], Celſus ait : non ſolùm ſi idcirco fuerit factum,vt ſocij furarentur: ſed etſi non vt ſocij furarentur , inimicitiarum [i] tamen cauſa fecerit.

2 ¶ Rectè Pedius ait , ſicut nemo furtum facit ſine dolo malo , ita nec conſilium vel opem ferre ſine [k] dolo malo poſſe.

3 ¶ Conſilium autem dare videtur, qui perſuadet, & impellit,atque inſtruit conſilio ad furtum faciendum.Opem fert,qui [*] miniſterium atq; adiutorium ad ſubripiendas res præbet.

4 ¶ Cum eo, qui pannum rubrum [l] oſtendit,fugauítque pecus, vt in fures incideret : ſi quidem dolo malo fecit:furti actio eſt.ſed etſi non furti faciendi cauſa hoc fecit,non debet impunitus eſſe luſus [m] tam pernicioſus. idcirco Labeo ſcribit,in factum dandam actionem.

De viro & vxore. 4. De patre & filio. 7. De pignore. 8. De colono. 9. Si filius,vel ſeruus veſtimenta polienda ſuſceperit. 10. De bonæ fidei emptore. 11. De eo,qui ſuppetenti ſiliginem dedit. 12. De fugitiuo. De carcere vel cuſtodia dimiſſo. 13. De re excuſſa. 14. De ſpecificatione. 15. De mendacio & fictione. 16. De ſolutione. 17. De venditione. 18. De pignore. 19. Quomodo furtum fit. De ope conſilio. 20. De aſino vel equo in equas admiſſo. 21. Si quis egenum quaſi locupletem ſubijciat, vt ei pecunia credatur. 22. De ponderibus commodatis. 23. De eo qui ſeruo perſuaſit. 25. De forma libelli. 26. De re peculiari. 27. De iureiurando. 28. De ſeruo ſurrepto herede inſtituto. 29. De ſtatulibero vel re ſub conditione legato. 30. De eo qui ex domo , in qua nemo erat, rapuit.

51. *Gaius* 'libro decimotertio ad Edictum prouinciale.'

NAm & [n] præcipitata [o] ſint pecora: vtilis actio damni iniuriæ,quaſi ex lege Aquilia,dabitur.

52 *Vlpianus* 'libro trigeſimoſeptimo ad Edictum.'

SI quis vxori res mariti ſubtrahenti opem conſiliúmve accommodauerit:furti tenebitur [p].

1 ¶ Sed etſi furtum cum ea fecit , tenebitur furti, cùm ipſa non [q] teneatur.

2 ¶ Ipſa quoque ſi opem furi tulit,furti non tenebitur, ſed rerum amotarum [r].

3 ¶ Serui verò ſui nomine furti eam teneri, nequaquā ambigendum eſt.

4 ¶ Idem dicendum eſt & in filiofamilias milite. nam ipſe patri furti non tenebitur [ſ]. ſerui autem ſui nomine caſtrenſis tenebitur , ſi patri ſeruus furtum fecerit.

5 ¶ Sed ſi filius meus,qui habet caſtrēſe peculium, furtum mihi fecerit : an poſſim actione vtili aduerſus eum agere, videndum eſt:cùm habeat, vnde ſatisfaciat. & poteſt defendi,agendum.

6 ¶ An autem pater filio teneatur , ſi rem eius caſtrenſis peculij ſubtraxerit , videamus. & putem, teneri. non tantum igitur furtum faciet filio, ſed etiam furti tenebitur [t].

7 ¶ Eum creditorem, qui poſt ſolutam pecuniam pignus non reddat [u], teneri furti, Mela ait,ſi celandi animo retineat [x].quod verum eſſe arbitror.

8 ¶ Si ſulpuariæ [y] ſunt in agro , & inde aliquis terram egeſſiſſet,abſtuliſſétque:dominus furti aget:deinde colonus [z] conducti 'actione' conſequetur,vt id ipſum ſibi præſtaretur.

9 ¶ Si ſeruus tuus , vel filius polienda veſtimenta ſuſceperit:an furti actionem habeas,quæritur. & ſi quidem peculium [a] ſerui ſoluendo ſit , potes habere furti actionem.ſi non fuerit ſoluendo: dicendum eſt,non competere furti actionem.

10 ¶ Sed & ſi rem furtiuam imprudens [b] quis emerit [c], & ei ſubrepta ſit:habebit furti actionem.

11 ¶ Apud Labeonem relatum eſt: ſi ſiliginario [d] quis dixerit, vt,quiſquis nomine eius ſiliginem petiſſet, ei daret:& quidam ex tranſeuntibus [e],cùm audiſſet, petijt eius nomine,& accepit:furti actionem aduerſus eum,qui ſuppetet [f],ſilignario competere , non mihi, non enim mihi negotium,ſed ſibi ſilignarius geſſit.

12 ¶ Si fugitiuum meum quis quaſi ſuum [g] à duumuiro, vel ab alijs, qui poteſtatem habent [h], de carcere vel cuſtodia dimitteret [i] : an is furti teneatur? & placet, ſi fideiuſſores dedit , in eos domino actionem dandam , vt hi actiones ſuas mihi mandent. quòd ſi non acceperint fideiuſſorem , ſed tamquam ſuum accipienti ei tradiderint:dominum furti actionem aduerſus plagiarium [k] habiturum.

13 ¶ Si quis de manu alicuius nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excuſſerit [l] : ita furti tenetur: ſi ideo fecit, vt alius tolleret:ſíque ſuſtulerit.

14 ¶ Si quis maſſam meam argenteam ſubripuerit,& pocula [m] fecerit : poſſum vel poculorum vel maſſæ furti agere,vel condictione. Idem eſt & in vuis,& in muſto,& in vinaceis [n]. nam & vuarum,& muſti,& vinaceorum nomine,furti agere poteſt:ſed & condici.

15 ¶ Seruus: qui ſe liberum adfirmauit,vt ſibi pecunia crederetur: furtum non facit. námque hic nihil ampliùs, quàm idoneum ſe debitorem adfirmat. Idem eſt & in eo,

a Imò eſt,eo enim caſu furti agitur *l.32.§.3.ſupra de noxalibus.*

b *l.1.Cod.de iure dotium.*

c id eſt,Tanti res(veritate inſpecta) valet,quanti emptorem inuenire poteſt.*l.52.§ 29.ĵ.eod.* verum pretium eſt iuſtum & ſolidum , non eius dimidia.. veri pretij fit mentio.*in l.7.§.12.ſupra commun.diuid.l.31.§.4.ſuprà,de donat.inter virum*:veræ æſtimationis , *in l. 25.in fi. ſuprà, de iudicijs: l. vlt. in fin. C. de litigioſis* : Iuſti pretij, *in l.10.in fi ſuprà de commun. diuid.l.12.ſuprà,de religioſis: l.16.in fi.ſuprà,de pignoribus: l.12.§. 1.in fin.ſuprà,de iure dotium: l.1. §.12. §.15.ṡ. ſi quid in fraudem patroni: l. 3. §. 5.ĵ. de iure fiſci:l.2. in fin.C. de reſcind.* Iuſtæ æſtimationis, *in l. 12. §. 1.in fin. ſuprà,de iure dotiū.* Hinc conſtat quid eū [illegible]ſtare oporteat, qui, quod iuſto pretio deeſt, ſupplere tenetur.*l.2.in fi. C. de reſcind.* vt interim dicam mihi videri diſſentire dict. l.2. à fine legis 8. eo titulo. ſunt enim diuerſa, emptorem cogi ſupplere id quod deeſt iuſto pretio,& eū ſecurum eſſe,ſi dimidium iuſti pretij venditori numerauerit. aliud eſt enim iuſtū pretium,aliud eius dimidia : ſicut totum , & pars eius.

d alioquin diuerſum probantibus , ſtatui facilè quantitas non poterit. *l. 80.§.1.ĵ.eod.*

e etiamſi res furtiua extincta fuerit , furti tamen remanet actio.*l.46.ṡ. eod.*

f Senſus eſt, Qualis ab initio contrectata res eſt, talis , numquam deterior reddenda eſt.ſi poſt furtū commiſſum res pretioſior facta perijt,vel eius pretioſitatis fur tenebitur. verum eſt enim & tūc furē eam contrectaſſe.vt paucis dicam,quanti vnquā apud furem plurimi res fuit, tanti is tenetur. *l. 67 §. 2.ĵ.eodem:* vt ita, rei furtiuæ æſtimatio poſſit creſcere, *l. pen. in fi.ṡ.rer.amot.* decreſcere non poſſit.,*vt hîc.*

g Eadem extat formula,*in l.53.§.vlt.ĵ.de verbor.ſignificat.vide l.27.§.1.ſuprà, ad leg. Aquil.l.6.ſuprà,de condict. furtiua:* Hinc illæ notæ antiquorum O. C. apud Petrum Diaconum. Haloander legit *ope aut conſilio*.cui adde,*l.52.ĵ.e.*Vulgata *ope & conſilio:* adde Ciceronem, *3.de Natura deorum in fi.vt & §.11.Inſtitut. de obligat. quæ ex delicto* ope conſilióque.*l.vlt.C.de noxalibus.*

h In effectu ſcil.Nam qui conſilium furti dedit,non tenetur, niſi conſilium effectum habuit,*l.36.ṡ.eod.l.41.in fi.ſupra,ad leg..Aquil.*

i Qui furtum alteri ſuadet, non tam depeculandi, quàm vexandi inimici cauſa, furti tenetur.

k Fures,furti ſuaſores,atque auxiliatores ſine dolo eſſe non poſſunt, *l.52.ĵ.eodem.*

[*] huic miniſterium corporis ineſt:illi verò ſolius animi.

l *§.11.Inſtitut.de obligat.quæ ex delicto:*huc pertinet quod Seneca ſcribit,*3.de ira 30.* Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram,aſpis exſurgit, vrſos leonéſq; mappa proritat. omnia quæ natura fera ac rabida ſunt conſternantur ad minima.i idem inquietis & ſtolidis animis euenit. Theophylactus in Epiſt.ἐρυθρῷ ῥάκει τὰ βουκόλια διετάραξε,Plutarchus de Alexandri fortuna,φυλάττονται ταύροις ἐσθῆναι φοινικίδας ἔχοντες ἐλέφασι δὲ λευκοὺς χιτῶνας,ἐρεθίζεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῶα ταῦτα καὶ διαταράττεται, *Cuiacius ad titul. de obligat. quæ ex delict.* quibus adde illud Cic.de diuinatione, Tu quid habes quare putemus cor in tauro opimo,ſubito in ipſa immolatione interiiſſe , an quod aſpexit veſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt?

m *l.10.ṡ. ad legem Aquil.* adde ea quæ tractat de ludis prohibitis Iulius Clarus *5. ſent.§. ludus* 12. & Petrus Gregorius 39. *ſyntagmatis* 2.vbi de ludo *cap. 3.* vbi de alea c.4. vbi de ludis permiſſis,cap.5.vbi de ſpectaculis (cui adde doctiſſimū Iuſti Lipſij opus de gladiatoribus.) cap.11. vbi de larus *cap.6.* vbi de otio c.7. & 8.vbi de popinis & ebrietate *cap. 10.* vbi de venatione, *Cuiac. 6.obſ. 13.* conſtitutionē ad anteceſſores,*cap.9.*

n ¶Nā etſi,*Vulgata;* nā ſi, *Hal.*

o *§.16.Inſtit.de l..Aquil.*

p *l.36.§.1.ſupra eod.*

q quæ leges negant marito ab vxore furtū fieri. *vide l.21.§. 1.in fin. ṡ.rer. amot.* ad effectū furti referendę ſunt, aliàs vxor marito veritate furtū facit: leuiùs tamen coercetur. *l.29. ṡ. rerum amot.* tenetur ὡς ἁμαρτήσας nō κλέψας. Id enim officiorum & honeſtatis gratia exigit. Demus leges ſurdas aures furtis præbere, num vxor marito furtum faciens punietur, etiam marito non cōquerente? lex negare videtur , *hîc & § 2.ĵ.eo.* ſed meliùs eſt iudicis arbitrio id relinqui , vt pro qualitate furti & moribus mulieris agat , vel mitiùs vel ſeueriùs.

r *l.19.l.20.ṡ. rerum amotar. l.2. Cod.rerum amotar.*

ſ directò,*adde l.16.ṡ.eod.*ſed tamen vtiliter. *§. 5.ĵ.eod.*

t Imò non tenebitur. nec enim famoſæ actiones à liberis in parentes inſtitui poſſunt. *l. 5.l.6.l.7.ṡ. de obſeq.* ſed furti actio eſt famoſa. *l.1.l. 6. ṡ.de his qui notantur: Paul. 2.ſentēt.31. §.14.*

u *adde l. 54.ĵ. eod.*

x aliàs non tenetur.

y ita in archetypo Florentino legitur , ſulpur. *l.13.§.5.ṡ.de vſufruct. & in l. 8 §.10.ĵ.de pœnis:* ſulpurariæ. *& in l.55 §.8.ſuprà, de legat.3. & in l.167.infrà, de verbor. ſignificat.* ſulpurata. Vulgata & Haloandri editio hic habent ſulphurariæ. id eſt, ſulphuris phodinæ. *l.13.§.5.ṡ.de vſufruct.* & ita apud Varronem 4. *de lingua* ſulphur legitur,non ſulpur.

z *l.82.§.1.ĵ.eodem.*

a *2.Paul.ſentent.31.& §.17.*

b *l.74.ĵ.eodem.*

c *vide l.5.Cod.eodem.*

d ſilignario.ĵ.*eod.*venditori ſiliginis.*l.30.ṡ.de negotijs.*

e *adde l.43.ṡ.eod.l.3.§.pen.ṡ.de donat.inter vir.& vxor.*

f qui ſuppetiit,*Vulgat.*qui ſic petet *Haloan.*

g *l.44.§.1.ṡ.eodem.*

h an triumuiri capitales? *l.2.§.30.ṡ.de origine iuris.*an limenarchæ? *de quib. lex 4.de fugitiuis.*

i dimittere acceperit,*Vulgat.*dimittendi acceperit.*Haloand.*

k plagiarium,*Vulg.Haloand.*

l *§.11.verſ.interdum Inſtit.de obligat.quæ ex delicto:l.27.§.21.ṡ.ad l..Aquil.l.38.§.1.ṡ.de noxalib.2.Gaius 9 §.vlt.*

m *l.13.ṡ.de condict.furtiua.*

n *l.14.in fi.ṡ.de condict.furtiua.*

qui

qui se patremfamilias [a] finxit, cùm esset filiusfamilias, vt sibi promptiùs pecunia crederetur.

16 ¶ Iulianus libro vicesimosecundo Digestorum scripsit: si pecuniam quis à me acceperit, vt creditori meo soluat: deinde, cùm tãtam pecuniam eidem creditori deberet, suo [b] nomine soluerit: furtum eum facere.

17 ¶ Si Titius alienam rem vendidit, & ab emptore [c] accepit nummos: non videtur nummorum furtum fecisse.

18 ¶ Si ex duobus sociis omnium bonorum vnus rem pignori acceperit [d], eáque subrepta sit: Mela scripsit, eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit: socium non habere.

19 ¶ Neque verbo [e], neque scripturâ quis furtum facit. hoc enim iure vtimur, vt furtum sine [f] contrectatione non fiat. quare & opem ferre, vel consilium dare tunc nocet, cùm [g] secuta contrectatio est.

20 ¶ Si quis asinum meum 'coegisset, &' in equas suas τῆς γονῆς dumtaxat χάριν [h] (id est, *genituræ suscipiendíque fœtus gratia*) admisisset [i]: furti non tenetur, nisi furandi quoque animum habuit. quod & Herenniò Modestino studioso [k] meo de Dalmatia cõsulenti rescripsi circa equos, quibus eiusdem rei gratia subiecisse quis equas suas ponebatur: furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset. si minùs: in factum [l] agendum [m].

21 ¶ Cùm Titio honesto viro pecuniam credere vellem, subiecisti [n] mihi alium Titium ègenum, quasi ille esset locuples: & nummos acceptos, cum eo diuisisti. furti tenearis [o], quasi ope tua, consilióque furtum factum sit. sed & Titius furti tenebitur.

22 ¶ Maiora quis pondera [p] tibi commodauit, cùm emeres ad pondus. furti eum venditori teneri, Mela scribit, te quoque, si scisti. non ex voluntate venditoris accipis, cùm erret in pondere.

23 ¶ Si quis seruo meo persuaserit, vt nomen suum ex instrumento (putà) emptionis [q] tolleret: & Mela scripsit, & ego puto, furti agendum.

24 ¶ Sed si seruo persuasum sit, vt tabulas meas describeret [r]: puto, si quidem seruo persuasum sit, serui corrupti agendum: si ipse fecit, de dolo actionem dandam.

25 ¶ Si linea [s] margaritarum subrepta sit, dicendus est [t] numerus. Sed & si de vino furti agatur: necesse est dici, quot amphoræ subreptæ sint. Si vasa subrepta sint, numerus erit dicendus.

26 ¶ Si seruus meus, qui habebat peculij administrationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem eius peculiarem subripuerat: rectè [u] transactum videtur. quamuis enim domino quæratur furti actio: at tamen in peculio serui est. Sed '&' si tota pœna furti dupli seruo soluta sit, non dubiè fur liberabitur. Cui consequẽ est: vt, si fortè à fure acceperit seruus, quod ei rei satis esse videatur: similiter rectè transactum videatur.

27 ¶ Si quis iurauerit, se furtum nõ fecisse: deinde rem furtiuam [x] contrectet: furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio domino seruatur [y].

28 ¶ Si seruus subreptus, heres [z] institutus fuerit: furti iudicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modò seruus, antequam iussu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mortuum, idem consequetur.

29 ¶ Si Statuliber subreptus sit, vel res sub conditione legata: deinde, antequam adeatur, extiterit conditio, furti iam agi non potest: quia desijt interesse heredis. Pendente autem conditione, tanti æstimandus est, quanti [a] emptorem potest inuenire.

30 ¶ Idem libro trigesimooctauo.

a *adde l.3. suprà, de Senat. Maced.*
b *l.17. suprà, de solutionibus.*
c *adde l.48. in fin. suprà, eodem.*
d *l.16. C. de pignorib.* vel emerit, *l.71. suprà, pro socio.*
e *l.67. suprà, eod.* f *vide l.6. suprà, eodem.*
g *l.53. in fin. ỹ. de verbor. significat. adde l.6. s. de condict. furtiua.*
h id est, in spẽ gentis vt Vergilius 3. Georgicôn, *versic.73.* loquitur. Talis submissio furti quoddam genus est, vt Homerus declarat *Iliad.5. vers.262. 263.* τῆς γὰρ ἐξ ἔκλεψεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγχίσης Λαομέδοντος ὑποσχὼν θήλεας ἵππους. ac dicitur elegãter ea submissio ab Eustathio κλοπὴ ἵππων ἱπποφορβικὴ, id est, furtum quoddam attenti & diligẽtis patrisfamilias, & cupientis rem suã augere minima reprehensione: nam, qui ex equabus nascuntur, dominum equarum sequuntur. *l.5. §.2. suprà, de rei vindicat.* vt magis videatur ille subtraxisse sibi ex alienis equis prolem, quàm equos alienos subripuisse, *vide Cuiac.13. obseru. 6.*
i Varro *sexagesi. apud Noniũ, c.2. num.9.* An si equam emisses quadrupedem, vt meo asino reatino admitteres (nisi malis legere, vt ei meum asinum reatiuũ admittere), quantum proposuissẽ dares (ita legendũ non, *dedisses*) equimenti. (ita rursum legendum est, non, ęquimenti. Nam Nonius illo loco equimentũ interpretatur, mercedem pro eo quod dicitur admissum: hîc autem quis asinum suũ in equam suã dicitur admisisse τῆς γονῆς χάριν, vt hinc constet, superiorem sententiã Varronis Noniũ illo capite retulisse in literam A, quasi æquimentum legendum esset: cùm potius referre debuerit in literam E, vt equimentum legeremus.
k hinc quidam colligũt Herennium Modestinum Vlpiani fuisse discipulum, sed tamen in vulgata legitur Modestino proconsuli de Dalmacia.
l nota actioni furti, succedere actionem in factum, vt & in *l.50. in fi. s. eod. l.66. §.4. ỹ. eod. l.48. s. de legat.1. §.11. versic. & hoc veteres Institut. de obligat. quæ ex delicto.*
m Cui bono, quemuis in finem? ad equimentũ hoc est mercedem qua solent domini dare pro equi admissione. vt ex Nonio paulò ante ostendi.
n *l.66. §.4. ỹ. eod.*
o furti teneris, *Vulgat. Haloand.* Imò doli, *l.43. §.3. in fi. s. eod.*
p qui sciens ponderibus vel stateris iniquis vtitur, vel emendo, *vt hîc*, vel vendendo, *l.18. §.3. in fi. suprà, de dolo.* furti tenetur & falsi. *l.6. ỹ. de extraordin. crim. l. vlt. Cod. de suscep. lib. & l.1. l.2. Co. de ponderatorib. lib.10. huc refer Leuitici cap.19. vers.35. & sequentes Deuteronom.25. vers.13. & sequentes. Nouell.128. c.15.* possunt tamen contrahentes scienter consentire in pondera maiora vel minora. *l.71. s. de contrahen. emptione.*
q vel locati *argumen. legis 14. §.7. in fi. suprà, de seruo corrupto.*
r Id genus corruptelæ maximum est, quum eo dominus contemnatur. *l.9. §.1. l.15. suprà, de seruo corrupto.* s de qua *vide l.27. §.3. suprà, ad l. Aquil. l. vlt. in fi. suprà, de auro: l.26. suprà, ad l. Falcid.* Linea à lino fortè dicta *19. Isidorus 18.* quo etiam margarita coniungebant. *Tertul. de cultu fœm.* vno lino decies sestertiũm inseritur. & Beatus Hieronymus in vita Pauli Heremitę, vno filo villarũ insuunt pretia, *Brisson.*
t *adde l.19. ỹ. eod. l.6. suprà, de rei vindicat.*
u *lex 28. in fi. suprà, de pactis: l.7. suprà, de donationib.*
x non contrectet. *Vulgata.*
y Imò non seruatur. *l.13. §.2. suprà, de iureiurando.*
z *l.23. s. ad l. Aquil. l.11. suprà, ad exhib. l.3. suprà, de condict. furtiua.*
a *l.50. suprà, eod.* b ¶ Imò manifesti *l.8. §.3. ỹ. eod.*
c de effractoribus dicam. *ỹ. tit. de effractoribus.*
d Imò tenetur: nam qui inimicitiarũ aut iniurię non furti principaliter faciendi causa furtũ alteri persuadet, furti tenetur. *l.50. §.1. s. eod.*

SI quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum conuenietur: furti nõ [b] manifesti, videlicet, si nemo eum deprehenderit tollentem.

De ianua effracta. De proposito & voluntate delinquentis. 1. De commodato. 3. De negotijs gestis. De tutore. 4. De donatione.

53. *Paulus* 'libro trigesimonono ad Edictum.'

QVi iniuriæ causa ianuam effregit [c], quamuis inde per alios res amotæ sint, non [d] tenetur furti. nam * maleficia [e] voluntas & propositum delinquentis [f] distinguit.

1 ¶ Si seruus commodatoris rem subripuerit [g]: & soluendo sit is, cui subreptum est [h]. Sabinus ait, posse & commodati agi cum eo, & cõtra dominum furti serui nomine. sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat: euanescere furti actionem. idem, & si remittat commodati actionem.

2 ¶ Quodsi seruus tuus [i] rem tibi commodatam subripuerit, furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit, sed tantùm commodati.

3 ¶ Qui alienis negotijs gerẽdis se obtulit [k], actionem furti non habet: licèt culpa eius res perierit. sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. Eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam præstare debeat: veluti qui [l] ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisdatione, solus administrationem suscepit.

4 ¶ Si ex donatione alterius rem meam teneas, & eam subripiam: ita demum furti te agere mecum posse, Iulianus ait, si intersit tua, retinere possessionem: veluti [m] si hominem donatum [n] noxali iudicio defendisti, vel ægrum curaueris, vt aduersus vindicantem iustam retentionem habiturus sis.

Di pignore. 1. De eo qui ex alieno largitur, vel vsum rei alienæ in suum lucrum conuertit. 2. De fure occidendo. De teli appellatione. 3. Differentia inter actionem & condictionem, vindicationémque. 4. De eo qui instrumenta furi commodauit. 5. De transactione.

54. *Gaius* 'libro decimotertio ad Edictum prouinciale.'

SI pignore creditor [o] vtatur, furti tenetur [p].

1 ¶ Eum, qui quid vtendum accepit, ipse alij commodauerit, furti obligari responsum est. Ex quo satis apparet, furtum fieri, etsi quis vsum alienæ rei [q] in suum lucrum conuertat. nec mouere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat. * species enim lucri est, ex alieno [r] largiri, & [s] beneficij debitorẽ sibi adquirere. Vnde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alij donet.

2 ¶ Furem interdiu [t] deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quàm si telo se defendat. Teli [u] autem appellatione & ferrum, & fustis, & lapis, & denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur.

3 ¶ Cùm furti actio ad pœnæ [x] persecutionem pertineat: condictio verò, & vindicatio ad rei recuperationem [y] apparet, recepta re nihilo [z] minùs saluam esse

e Aristoteles *5. Ethic. 8.* ἡ ἀδικία καὶ ἡ δικαιοπραγία ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ.
f id est, volentis furtum committere: *l.25. in fi. s. eod. l.50. §.2. suprà, eod. l.41. in fi. suprà, ad l. Aquil. l.37. ỹ. de vsurpat. §.7. in fi. Instit. de obligat. quæ ex delicto,* adde & latitare, *l.7. §.5. suprà, quibus ex causis,* in possessionem iniuriã referre. *l.5. C. de iniuriis,* interficere, *l.1. C. de sicarijs,* tabulas supprimere, *l.3. §.6. s. de tabulis exhibendis,* adde & volentis cõditionem apponere, *l.19. ỹ. de cõdict. & demonst.* vel vti aqua quotidiana, vel æstiua, *l. penult. s. de aqua quotidiana.* hinc Seneca *6. de beneficijs 8.* Beneficium ab iniuria distinguit, non euentus sed animus.
g alteri, putà Tertio.
h id est, commodatarius.
i *l.21. s. commodati,* aliud erit si tu ipse, *l.71. ỹ. eod.*
k vltrò ac volens, *l.85. infra eod.*
l *de quo l.4. C. de tutore & curatore qui non satisdedit.*
m Eius interest seruum retinere, qui noxali iudicio seruum defendit.
n damnatum, *Vulgat.*
o *§.6. Instit. de obligat. quæ ex delicto.*
p Imò non tenetur, quia locare potest. *l.11. §.1. l.23. ỹ. de pignorib.*
q putà pecuniæ, *facit lex 78. s. de solutionib.*
r hinc illud Senecæ, adhuc de alieno liberalis sum, *2. Epistol.16.*
s & ex eo beneficio, &c.
t Romani nocturnum furem permiserunt occidi, si im (inquit lex) aliquis occisit iure cæsus esto, *Macrobius 1. Saturnal. 6. adde l.9. suprà, de sicarijs, l.4. suprà, ad legem Aquil. 15. Eclog. 2. ex libro decimo, titul.2. cap.7. Plato 9. de legibus. Augustinus secunda quæstio. super Exodum capit. perfodiens extra. de homicidijs Exod.22. versic. secundo, tertio,* & meritò: nec enim multum abest à proditore *Seneca quinta declamat. vltimo.* Interdiarium, si deprehensus se telo defenderet *11. Gell. vltim. Cicero pro Milone, & in oratione pro Marco Tullio apud Quint. libro quinto.* Interdiarij meminit lex *4. supra, ad legem Aquiliam: l. secunda infrà, de furibus balnearijs.* Græcis ἡμεροκλέπτης & ἡμερινὸς, cui opponitur ἡμεροκοίτης, id est, dormitator. & νυκτερινὸς fur nocturnus, *vide Cuiacium vndecim. obseruatione vigesimaseptima.* Harmenopul. aliam distinctionem adfert, nulli permitti interdiarium interficere extra ciuitatẽ etiamsi miles sit: in vrbibus non licere, nisi telum gestet: vtrobique oportere eum qui furem occidat cum clamore testificari: nocturnum impunè interfici, si aliter ei sine periculo vitæ parcere non possumus, *6. Harmenop. 5.* de fure nocturno in eam rem, *v. Cuiac.14. obseru.15.*
u *l.9. l.11. §.1. infra de vi publica: l.233. §. secundo, infra de verborum significat. Paul. 5. sentent. 2. §.3. in fin. §.5. versic. telum Institut. de publicis iudicijs: 15. Eclog. 2. ex lib. 10. titul.2. cap.7. & lib.2. titul.2. cap.234. & lib.53. titul.9. ex lib.60. titul.18. cap.10. 6. Harmenopul. 5.*
x *l.7. §.1. s. de condict. furtiua.*
y hinc collige condictionibus & vindicationibus res nostras recuperari.
z *l.12. Cod. eodem.*

a & pœnæ. Rei recuperatio à fure, eum non liberat à pœna furtiua, *l.48.ꝫ.eod.l.67.*
§ *1.ꝫ.eod.l. 3.C.eod.* excipe legem *56.§.1.ꝫ.eod.*
b *adde l.10.ꝫ de condic.furtiua.*
c *vide tit.de effractorib.ꝫ.eod.*
d *l.39.l.53.ꝫ.eod.*
e *l.3 §.2.ꝫ.de officio præfecti vigilum.*

furti [a] actionem: vindicationem verò, & [b] condictionem tolli. sicut ex diuerso post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salua est vindicatio, & condictio.

4 ¶ Qui ferramenta sciens commodauerit ad effringendum [c] ostium [d], vel armarium [e], vel scalam [f] sciens commodauerit ad ascendendum: licèt nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum interuenerit: tamen furti actione tenetur.

5 ¶ Si tutor, qui negotia gerit, aut curator transegerit [g] cum fure: euanescit [h] furti actio.

De pignore.

55. *Vlpianus* "libro tertio Disputationum."

CVm creditor rem sibi pigneratam aufert, non [i] videtur contrectare, sed pignori suo incumbere [k].

De fure sæpius conueniendo. 1. De fure ad magistratum deducto. 2. De re peculiari. 4. De tutore vel curatore.

56. *Iulianus* "lib.22. Digestorum."

INterdum fur, etiam manēte pœnæ obligatione in quibusdam casibus rursus obligatur, vt cùm eo sæpiùs eiusdem rei nomine furti agi possit. Primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: veluti si res in domini potestatem redijsset [l], eandémque idem subriperet vel eidem domino, vel ei, cui is commodasset, aut vēdidisset. Sed & si persona domini mutata [m] esset, altera pœna obligatur.

1 ¶ Qui furem deducit ad præfectum vigilibus [n], vel ad præsidem [o]: existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur. & si negotium ibi terminatum, & damnato fure recepta est pecunia sublata, in simplum: videtur furti quæstio sublata. maximè si non solum rem furtiuam fur restituere iussus fuerit, sed ampliùs [p] aliquid in eum iudex constituerit. sed etsi nihil ampliùs, quàm furtiuam rem, restituere iussus fuerit, "nec ampliùs aliquid in eum iudex constituerit:" ipso, quod in periculum maioris pœnæ [q] deductus est fur, "intelligendum est," quæstionem furti sublatam esse.

2 ¶ Si res peculiaris subrepta, in potestatem serui redierit [r]: soluitur furti vitium, & incipit hoc casu in peculio esse, & a domino possideri.

3 ¶ Cùm autem seruus rem suam peculiarem furandi consilio amouet: quamdiu eam retinet, conditio eius non mutatur. nihil enim domino abest. sed si alij tradiderit [s], furtum faciet.

4 ¶ Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest [t]. & si in potestatem suam redegerit rem furtiuam, desinit furtiua esse. quia tutor domini [u] loco habetur. Sed & circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt. quia adeo personam domini sustinet, vt etiam tradendo [x] rem furiosi, alienare existimetur. Condicere autem rem furtiuam tutor, & [y] curator furiosi eorum nomine possunt.

5 ¶ Si duo serui tui vestem & argentum [z] subripuerint, & alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agetur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quòd iam de veste actum fuerit.

De eo qui specum fecit, & cretam abstulit.

57. *Alfenus* "lib. quarto Digestorum à Paulo epitomatorum."

SI cretæ fodiundæ causa specum [a] quis fecisset, & cretam abstulisset, fur est: non quia fodisset, sed quia abstulisset.

De filiofam.

58. *Iulianus* "libro quarto ad Vrseium Ferocem."

SI filiofamilias furtum factum esset: rectè is paterfamilias factus, eo nomine aget [b]. Sed & si res ei locata, subrepta fuerit: paterfamilias factus, idem agere poterit.

De commodato.

59. *Idem* "lib.3. ex Minicio."

SI is, qui rem commodasset [c], eam "rem" clam abstulisset: furti cum eo agi non potest: quia [d] suum recepisset, & ille commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendo [e] causas is, cui commodata res erat, habuit. nam si [f] impensas necessarias in rem commodatam fecerat: interfuit [g] eius, potiùs per retentionem eas seruare, quàm vltro commodati agere. ideóque furti actionem habebit.

f *§.11. Inst. t. de oblig. quæ ex delicto: adde l. vlt. suprà de diuisione rer.*
g *l.56.§ penul.ꝫ. eod.*
h Imò non euanescit: nec enim permittitur tutori transigere. *l.46. in fi. ꝫ. de admin. tut. adde l.7.§.3. suprà, pro emptore.*
i Imò videtur contrectare: & rem illicitam facere. *l.3.C. vi bon. rapt.*
k Imò, tali incubatione ius pignoris videtur omittere *l.13. ꝫ. de eo quod metus causa: l.7. C. vnde vi.*
l *l.46. in fi. ꝫ.e.*
m *l.47. suprà eod.*
n Is de furib. cognoscebat. *l.3.§.1. suprà de off. præfecti vigi.* eos que interdum puniebat capitaliter. *l.15. suprà de cōdic. causa data.* an priuatæ tantū pecuniæ fures? ait Fornerius 1. *selec.15.* negat Cuiacius *15. obs.37.*
o *v.l.13.ꝫ. de officio præsidis.*
p id est, in maiorem pœnam. *adde l.15.ꝫ de cōdic. causa data.* Cur maiorē? fortè quia fur erat nocturnus, qui grauiùs puniri solet, *v. Cuiac 14. obs.15 in fi.*
q putà mortis. *l. vlt.ꝫ.eod. & d. l.15.*
r *l.4.§.7.ꝫ. de vsurpat.*
s *facit lex 10. C. quod cum eo.*
t *l.54. in fi. ꝫ.e. l.96.§.1. ꝫ. de solutionib.* vt & nouare, *l.22.ꝫ. de administ. tut.* Imò non potest, *l.46. in fin. ꝫ. de administ. tut. l.22. C. de pactis.*
u *l.27.ꝫ. de administ. tut. l.8.§.3.ꝫ pro emptore.* vice dominorum. *l.11.§.7.ꝫ. quod vi aut clā: adde l.*[illegible]*.ꝫ. de in litem iurando: l.2. C. de quæstionib.* & è contrariò, quādiu pupillus sub tutoribus est οὐδὲν διαφέρει δούλου, *Galat.4. versic.1.* id est, nihil differt à seruo.
x vtiliter. aliàs nihil agit, *l.12.ꝫ. de curatore furios.*
y *l.85.ꝫ.eod. l.53. §.3.ꝫ.eod.*
z ἀργύριον καὶ ἐσθῆτα μου, *Eclog.8. ex lib.60. tit.12. cap.53.§.6.*

a id est, cuniculum, *v.l.1.§.33. suprà, ne quid in flumine publico, vide Cuiacium 16. obseruat.17.*
b antea non aget, sed eius pater, *l.14.§.13.ꝫ.eod.*
c *l.5.§. vlt.ꝫ.eod. adde l.25.l.26.ꝫ. de procuratorib. l.3.ꝫ. commodati.*
d Qui suum recipit furti non tenetur.

e retinendi, *Vulgat. Hal.*
f ¶ *vt in l.25.l.26 ꝫ. de procuratorib.*
g Interest nostra potius retinere, quam agere & de nouo rem adipisci: Illud eo faciliùs est atque commodiùs, huc facit quod probat Cuiacius *8. obseru.2. l. Falcid.* quartæ retentionem dari, non vindicationem.

De ancilla fugitiua & partu eius.

60. *Africanus* "libro septimo Quæstionum."

ANcilla fugitiua quemadmodum sui [h] furtum facere intelligitur: ita partum [i] quoque, contrectando, furtiuum facit.

De seruo communi. 1. De seruo pignorato vel vendito. 5. Vel empto mandatu alieno, vel deposito. 6. Vel commodato. 7. Hypothecaria. 8. De fructibus fundi locati. 9. De statulibero.

61. *Idem* "libro octauo [k] Quæstionum."

SI seruus cōmunis vni ex dominis furtum fecerit: communi diuidundo [l] agi debere, placet: & arbitrio iudicis contineri, vt aut damnum præstet, aut parte cedat. Cui cōsequens videtur esse, vt, etiam si alienauerit suam partem, similiter & cum emptore agi possit. vt quodammodo [m] noxalis actio caput [n] sequatur. Quod tamen non eo vsque producendum ait, vt, etiam si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus, sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset. Ex his igitur apparere, "&" mortuo seruo nihil esse, quod actor eo nomine cōsequi possit: nisi fortè quid ex re furtiua ad socium peruenerit.

1 ¶ His etiam illud consequens esse ait: vt, & si is seruus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit, agendo contraria pignoratitia consequar, vti similiter aut damnum decidas [o], aut pro noxę deditione hominem relinquas.

2 ¶ Idem dicendum de eo, quem conuenisset in causa redhibitionis esse: vti quemadmodū accessiones [p], & fructus emptor restituere cogitur, ita & è contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxæ deditione hominem relinquere cogatur: nisi [q] quod in his amplius sit.

3 ¶ Quòd si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum præstare cogendus est. id enim bonæ fidei conuenire.

4 ¶ Sed in actione empti præcipuè spectandum esse, qualem seruum venditor repromiserit.

5 ¶ Quòd verò ad mandati actionem attinet: dubitare se ait, num æquè dicendum sit, omnimodo damnum præstari debere. & quidem hoc amplius, quàm in superioribus causis seruandum: vt, etiam si ignorauerit is, qui certum hominem emi mādauerit, furem esse, nihilo minùs tamen damnum decidere cogetur. iustissimè enim procuratorem [r] allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. ídque euidentiùs [s] in causa depositi [t] apparere. nam licèt alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire, quàm [u] quanti ipse seruus sit: multò [x] tamen æquius esse, nemini officium suum [y], quod eius, cum quo contraxerit, non etiā sui commodi causa susceperit, damnosum esse. & sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum eius, qui sciens reticuerit [z], puniendum esse, dictum sit: ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potiùs damnosam esse debere. nam certè mandantis culpam [a] esse, qui talem seruum emi sibi mandauerit. & similiter eius, qui deponat, quòd non fuerit diligentior circa monendum, qualem seruum deponeret.

6 ¶ Circa commodatum autem meritò aliud existimandum. videlicet quòd tunc eius solius [b] commodum, qui vtendum rogauerit, versetur. itaque eum, qui commodauerit, sicut in locatione, si [c] dolo quid fecerit [d], non vltra pretium serui quid amissurum. quin etiam paulò remissiùs circa interpretationem [e] doli mali debere nos versari: quoniam (vt dictum sit) nulla vtilitas commodantis interueniat.

7 ¶ Hæc ita puto vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum, vel depositum susceperit, intercedat. ceterùm si ipse vltrò ei custodiam argenti fortè, vel nummorum commiserit, cùm alioquin nihil vnquam dominus tale quid fecisset: aliter existimandum est [f].

h *l.1.C. de seru. fugit. l.15. in fin. suprà, de acquir. possess.*
i *l.12.C.eod.*
k *v. Cuiacium 8. ad Afric. fol. 159.*
l non furti, *l.8. l.41. suprà, de noxalib.*
m id est, quasi noxalis, quia lis æstimatur in simplum tantùm, *l.16. in fi.ꝫ. familiæ.* noxalis in duplum vel quadruplū. *Cui. ibid.*
n *vide l.1. in fi. suprà, de priuatis delict.*
o id est, præstes, transigas, paciscaris. verbum decidere, est vnum ex legib. 12. Tabularum, *l.7. suprà, de condict. furtiua. v. Cuiac. 10. obseru. 11. § 5.ꝫ.e. l.40.§.5. suprà, e. l.13. C.eod. l.9.§.2. in fin C. de minorib. l.7.ꝫ. de condict. furtiua.*
p *l.31.§.1.ꝫ. de ædilitio.*
q id est, nisi in his casibus amplius sit, & præterea compelli possit debitor omnimodo dānum decidere. amplius est si sciuerit talem seruum esse. *§.3.ꝫ.e.* aut repromiserit furē nō esse. *§.4.ꝫ. eodem: vide Cuiacium, 8. ad Afric. fol. 160.*
r vel mandatarium *l.26.§.7.ꝫ. mandati.*
s hac formula loquēdi vtitur idem Africanus, *l.58.§.2. suprà, de periculo: l.50.§.1. suprà, de iure dot. adde & l.31.§.1. suprà, de vsufructu.*
t *l.31. in fin. suprà, de pignorat.*
u *l.7.§.1. suprà, de damno.*
x Æquo aliquid ęquius est.
y nemini officiū oportet esse damnosum.
z retinuerit. *Haloand.*
a hinc colligit Bartol. in actione mādati contraria venire culpam leuissimā, quia dominus ad id tenetur, ad quod tenētur homines diligentiores.
b In commodato solius accipientis commodū versatur.
c si dolo id fecerit. *Haloand.* si non dolo quid fecerit. *Vulgat.*
d τουτέστιν εἰ δὲ αὐτὸν κλέπτην εἶναι χρήσου αὐτόν. Interpretatio κατὰ πόδας relata à Cuiacio *8. ad African. fol.161. adde l.22. in fin.ꝫ. commodati.*
e Interpres doli mali, est iudex, sicut & bonæ fidei. *l.58. circa medium suprà, de pactis.*
f nam ita secundo oportunitatem furti faciendi præbuit.

8 ¶ Locaui

a l.vlt.Cod.de remiss. pignor. vsus obtinuit vt idem seruetur etiã non apposita eiusmodi clausulæ. nam quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei iudicia veniũt. vnde colligit Cuiac. ibid. posse hodie defendi in omnibus testamentis tacitè intelligi clausulam codicillaré quod soleat scribi frequentissimè, & omnium testatorum ea sit mens quæ Lucio Titio in l.penult. §. vltim. ff. de legat. 2. vt iudicia sua valeant quoquo modo.

8 ¶ Locaui tibi fundum, & (vt adsolet [a]) conuenit, vel fructus ob mercedem pignori mihi essent, si eos clam deportaueris [b], furti tecum agere posse aiebat. sed & si tu alij fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportauerit, consequens erit, vt in furtiuam causam eos incidere dicamus, etenim [c] fructus, quandiu solo [d] cohæreant fundi [e] esse. & ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. quod certè in proposito non æquè dicitur, qua enim ratione coloni fieri possint, cùm emptor [f] eos suo nomine cogat.

9 ¶ Statuliberũ [g], qui, si decẽ dederit, liber esse iussus erat, heres noxal iudicio defenderat. pendẽte iudicio seruus, datis decem heredi, ad libertatem peruenit. quæritur an non aliter absolutio fieri debeat, quàm si decem, quæ accepisset heres, actori dedisset, referre existimauit vnde ea pecunia data esset. vt si quidem aliunde, quàm ex peculio. hæc saltem præstet: quoniam quidem si nõdum ad libertatem seruus peruenisset, noxæ deditus ei, cui deditus esset, daturus fuerit. si verò ex peculio: quia nummos heredis dederit, quos vtique is passurus eum non fuerit ei, dare, contra statuendum.

De eo qui fugitiuo iter monstrat.

62. *Marcianus* libro quarto Regularum.

FVrtum non committit, qui fugitiuo iter monstrauit. [h]

De infamia.

63. *Macer* libro secundo Publicorum iudiciorum.

NOn [i] poterit [k] præses prouinciæ efficere, vt furti dãnatum non sequatur infamia. [l]

De seruo legato.

64. *Neratius* libro primo Membranarum.

A Titio herede homo Seio legatus ante [m] aditam hereditam Titio furtum fecit. si, adita hereditate, Seius legatum ad se pertinere voluerit: furti: eius serui nomine, aget cum eo Titius: quia neq; tunc [n], cum faceret furum, eius fuit: & vt maximè quis existimet, si seru [o] esse cœperit eius cui furtum fecerat, tolli furti actionem, vt si nec alienatus sit, agi possit eo nomine: ne post aditam quidem hereditatem Titij factus est. quia ea, quæ legantur [o]. recta [p] via ab eo, qui legauit, ad eum, cui legata sunt, transeunt [q].

De pænitentia.

65. *Vlpianus* libro primo ad Edictum ædilium Curulium.

QVi ea mente alienum quid contrectauit, vt lucri faceret: tametsi, mutato [r] consilio, id domino postea reddidit: fur est. nemo enim tali peccato pœnitentia [s] sua nocens esse desiit. [t]

De venditione pignoris. 1. De legato. 2. De mulione in ius vocato. 3. Si dispensator manumissus, vel tutor post pubertatem exegit. 4. De eo qui titium commendauit, quasi idoneum cui credatur. Deinde alium adduxit quasi Titium. 5. De stipulatione per te non fieri.

66. *Paulus* libro septimo ad Plautium.

SI is qui rem pignori [u] dedit, vendiderit eam, quamuis dominus [x] sit. furtum facit: siue eam tradiderat creditori, siue speciali [y] pactione tantum [z] obligauerat. idque & Iulianus putat.

1 ¶ Si is, cui res subrepta sit, dum apud furem sit, legauerat eam mihi: an, si [a] postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? & secundum Octaueni sententiam mihi soli cõpetit furti actio, cùm heres suo nomine non habeat. quia quacunque ratione dominium mutatum [b] sit: domino competere furti actionem, constat.

2 ¶ Eum qui mulionẽ dolo malo in ius vocasset, si interea mulæ perissent, furti teneri veteres responderunt. [c]

3 ¶ Iulianus respondit, eum, qui pecuniis exigẽdis præpositus est, si manumissus [d] exigat, furti teneri. Quod ei cõsequẽs dicere & in tutore cui post pubertatẽ solutum est.

b Id est, loco moueris, & in alium transtuleris, adde l. 25. in fi. ff. eodem.

c hæc verba quæ sequuntur eo pertinent, vt intelligatur eos fructus non peruenisse in potestatem coloni.

d suo loco Archetyp. Florent. τῷ ἰδίῳ τόπῳ Basilic. vide Cuia. ibidem.

e Fructus pendendes veniunt in rei vindicatione l. 44. ff. de rei vindic. emptione l. vlt. §. penult. ff quæ in fraud. cred. legatis l. 27. suprà, de vsufruct. augent hereditatem in Falcidiæ ratione l. 9. ff. ad l. Falcid.

f Colonus (vt & vsufructuarius) fruct⁹ suos non facit, nisi ipse eos perceperit.

g id est, eũ cui relicta est directa libertas in diem vel conditionem, vide hic Cuiac.

h adde l. 36. ff. eod. atqui is seruũ sollicitare, videtur ad malefaciendum l. 1. §. 3. suprà, de seruo corrupto.

i Quoties vna pœna ipso iure per legem imponitur, altera per iudicẽ, possunt variæ illæ pœnæ in eũdem cadere ex diuersis legibus.

k Imò poterit efficere ne sit infamis, putà si durius eũ quàm oportuit condemnauit, l. 8. C. ex quib. caus. infam.

l Furti quocũque genere damnatus, est infamis Paul. 2. sét. 31. §. 14. l. 6. suprà de his qui notantur infamia.

m l. 44. ff. eod. l. 70. suprà, de legat. 1.

n l. 1. §. 13. suprà, de Silaniano.

o non tamen condicionalia, quæ pendente conditione sunt hæredis Alias exceptiones vide apud Socinũ regula 221.

p l. 9. §. 5. suprà, de pecul. l. 80. suprà, de legat. 2. ab adita hæreditate scilicet l. 86. §. 2. suprà. de legat. 1.

q vide l. vltim. §. 8. Cod. de curatore furios.

r l. 54. §. 3. ff. eod. sic raptor pœnam non euitat, etiamsi rem raptam ante iudiciũ restituat, l. vltim. ff. vi bonor. rapt. 6. Harmenop. 7. sed quid si statim pœniteat? videtur absoluendus, vide Tiraquellum de pœnis causa. 60.

s d. l. 54. l. 1. §. 25. ff. depositi: l. 17. §. 1 in fi. ff. de adilit: l. 5. ff. vi bon. rapt: l. 3. C. de apostatis.

t Imò, desiit, si pœnituit, l. 11. suprà. de in ius vocando: l. 18. suprà. de iurisdict. l. 14. §. 1. ff. de eo quod metus causa: l. 4. §. 10. ff. de vsurpat. & desinere potest, l. 1. §. 1. in fi. ff. de fugitiuis: l. 1. Cod. de crimine stellionat. vide c. 5. de regulis iu 6. sic sentio, In casibus à lege & iudice expressis pœnitentiam admitti: aliàs non admitti. Porrò, pœnitere videtur qui voluntatem nudam habuit, actu verò abstinuit. Eo casu ignoscitur nudæ cogitationi, l. 18. ff. de pœnis l. 19. ff. de falsis. nisi in crimine maiestatis l. 5. C. ad legem Iul. maiestatis.

u speciali scil. non generali, l. 3. C. de seruo pignori dato.

x l. 14. § 2. l. 19. in fi. l. 61. § 8. ff. eod. § 10. Inst. de oblig ex delicto.

y Pignori specialiter obligatum seruum manumittere non possum, l. 6. l. 9. ff. in quibus causis pignus tacitè: l. 44. ff. de legat. 1. l. 2. l. 3. Cod. de seruo pignoris dato manumisso.

z Minus est enim obligare quàm tradere.

4 ¶ Si tu Titium meum commendaueris, quasi idoneũ, cui crederem, & ego in Titium inquisij, deinde [e] tu alium adducas quasi Titium: furtũ facies: quia Titium esse hũc credo: scilicet si & ille qui adducitur, scit, quòd si nesciat: nõ facies furtum: nec hic, qui adduxit, opem tulisse potest videri, cùm furtum factum non sit: sed dabitur actio in factum [f], in eum qui adduxit.

5 ¶ Si stipulatus [g] de te sim, per te non fieri, quominus homo Eros intra Kalendas illas mihi detur: quamuis mea interesset, eum non subripi, cùm subrepto eo, ex stipulatu non teneris: si tamen per te factum non sit, quominus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

De deposito. 1. Quid æstimatur in actione furti. 2. De infante qui apud furem adoleuit. 3. Si seruus qui inemptus factus est. 4. vel furtiuus furtum fecerit. 5. De locatione finita. De rei consumptione.

67. *Celsus* libro duodecimo Digestorum.

INfitiando depositum, nemo facit furtum. nec enim furtum est ipsa inficiatio [h] licet propè [i] furtum est. Sed si possessioné eius adipiscatur interuertẽdi causa, facit furtũ. Nec refert in digito habeat anulũ, an [k] dactyliothecã, [l] quem, cùm deposito teneret, habere pro suo destinauerit.

1 ¶ Si tibi subreptũ est, quod nisi die certa dedisses, pœnam [m] promisisti, ideóque sufferre eam necesse fuit: furti actione hoc [n] quoque coæstimabitur

2 ¶ Infans apud furem adoleuit. tam adolescentis furtum fecit ille, quàm infantis. & vnum tamen furtum est, ideoque dupli tenetur, quanti [o] vnquam apud eum plurimi fuit. nam quod semel duntaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? quippe si subreptus furi foret, ac rursus à fure altero eum recuperasset: etiam si duo furta fecisset: non amplius, quàm semel cum eo furti posse. nec dubitauerim, quin adolescentis potius, quàm infantis, æstimationem fieri oportet. & quid tam ridiculũ est, quam meliorem furis conditionem esse, propter continuationem [p] furti existimare?

3 ¶ Cùm seruus inemptus [q] factus sit, non posse emptorẽ furti agere cum venditore ob id, quod is seruus pòst emptionem, antequàm redderetur. subripuisset.

4 ¶ Quod furi ipsi [r] furtum fecerit furtiuus seruus; eo nomine actionem cum domino furem habiturum. placet: ne facinora talium seruorum nõ solum ipsis impunitatẽ [s] sed dominis [t] quoque eorum quæstui erunt. plerunque enim eius generis seruorum furtis peculia eorundem augentur.

5 ¶ Si colonus post lustrum [u] conductionis anno amplius fructus inuito [x] domino perceperit: videndum, ne messis & vindemiæ furti cum eo agi possit. & mihi dubiũ non videtur, quin fur, etsi consumpserit [y] rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

De re hereditaria.

68. *Marcellus* libro octauo Digestorum.

HEreditariæ [z] rei furtũ [a] fieri, Iulianus negabat: nisi fortè pignori dederat defunctus, aut cõmodauerat. [b]

69. *Scæuola* libro quarto Quæstionum.

AVt in qua vsusfructus [c] alienus est.

70. *Marcellus* libro octauo Digestorum.

HIs enim casib. putabat hereditarium rerum fieri furtum, & vsucapionem impediri. idcircóq; heredi quoque actionem furti competere posset.

De commodato. 1. De eo quod pro herede possidetur. De eo quod interest.

71. *Iauolenus* libro quintodecimo ex Cassio.

SI is, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo, & furti, & commodati [d] potest. & si furti actum est, commodati actio extinguitur. [e] si commodati actioni furti, exceptio [f] obiicitur.

1 ¶ Eius rei quæ pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamuis vsucapere quis possit. quia furti agere potest, is cuius interest, [g] rem non subripi. interesse autem eius videtur, qui [h] damnum passurus est: non eius [i] qui lucrum facturus esset.

a ex noua contrectatione datur actio furti, singulari successori & ita intellige, l. 47. ff. eod. l. 8. ff. de seruo corrupto: dixi ad l. 10. C. de furtis.

b 47. ff. eod.

c quia ope eius furtum factũ est, l. 50. § 1. ff. eo.

d sciens scilicet, non ignorás l. 41. ff. de rebus cred. l. 18. l. 35. ff. de solutionib.

e ¶ l. 52. §. 21. ff. eod.

f v. d. l. 52. §. 20. in fi. ff. eod.

g l. 13. ff. eod. l. 85. in f. ff. eod.

h seu cogitatio l. 52. §. 19. ff. eod. prope furtum est depositũ inficiati l. 1. §. 2. ff. eod.

i Cur prope furtum est, quia qui inficiatur depositum, propriè contrahit. vide quæ scripsi ad l. 1. in fi. ff. eod.

k an datus hypothecæ sit qué cùm vulg.

l annulorum capsula l. 52. §. 8 l. §. 3. in fi. ff. de leg. [illegible] δακτύλιος Græcis annulus. Dactyliothecã primus Romæ habuit Scaurus 37. Plin. 1. Hinc collige furtum annulorum fieri sola dactyliotheca (in qua ij continentur) contrectata, adde l. 77. ff. eod.

m Re sub pœna debita contrectata, fur obligatur ad ipsum quoque onus pœnæ.

n i. pœn.

o l. 50. ff. eod. l. 13. in fine ff. de condict. furtiua.

p adde l. 9. ff. eo.

q l. 17. §. 2. ff. eodem.

r furi fur aliis interdum facit.

s impunitatem præstent. vulgat.

t Seruorum facinora dominis quæstui esse non debent.

u id est, quinquennium: sic dictum quod quinto quoque anno vectigalia per censores locata luebantur. adde l. 4. ff. de rebus credit. l. 30. ff. de leg. 3.

x l. 13. §. 1. ff. locati.

y l. vltim. ff. de condiction. furtiua.

z l. 40. in f. ff. de hæred. petit. l. 40. in fi. ff. de noxalib. l. 1. §. 15. ff. si is qui testamen. liber. l. 2. l. vlt. ff. expilatæ hæredit.

a secus in damno l. 43. ff. ad l. Aquil.

b l. 14. §. 14. ff. eodem.

c l. 35. ff. de vsurpat.

d l. 18. ff. commodati.

e adde l. 88 ff. eodem.

f dixi ad l. 3. Cod de except.

g l. 10. l. 11. ff. eodem.

h l. 78. ff. eodem.

i Imò & eius, quia lucrum in eo quod interest comprehenditur, l. 13. ff. testam rem.

De libellis pro tribunali recitatis.

72. *Modestinus*″ libro 7. Responsorum.′

SEmpronia libellos [a] composuit, quasi datura [b] centurioni, vt ad officium[c] transmitterentur: sed non dedit. Lucius pro tribunali eos recitauit, quasi officio traditos. quæro: non sunt inuenti in officio, neque centurioni traditi: quo crimine subiiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos, pro tribunali legere, qui non sunt dati? Modestinus respôdit, si clam subtraxit, furtũ cõmissum.[d]

De pignore.

73. *Iauolenus*″ libro 15. ex Cassio.′

SI is, qui pignori rem accepit, cùm de vendendo pignore nihil conuenisset[e], vendidit: aut, antequam dies venditionis veniret [f], pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

De re bona fide possessa.

74. *Idem*′ libro 4. Epistolarum.″

FVrtiuam ancillam bona fide duorum aureorum[g] emptam cùm possiderẽ, subripuit mihi Attius: cum quo & ego,[h] & dominus furti agimus. quæro: quãta æstimatio pro vtroque fieri debet. respondit: Emptori duplo, quanti eius interest, æstimari debet. domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. nec nos mouere debet, quòd duobus [i] pœna furti præstabitur: quippe cùm eiusdem rei nomine præstetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa præstanda est.

Si simulatus procurator effecit vt sibi promitteretur.

75. *Pomponius*″ libro 21. ad Quintum Mucium.′

SI is, qui simulabat se procuratorem esse, effecisset, vt vel sibi, vel cui me delegauit, promitterem[k]: furti cùm eo agere non possum: quoniam nullum [l] corpus interuenisset, quod furandi animo contrectaretur.

De commodato & deposito. 1 *De fure furtum passo.*

76. *Idem*′ libro 38 ad Quintum Mucium.″

QVi re sibi commodata, vel apud se deposita vsus est aliter[m], atque accepit: si existimauit[n], se non inuito domino id facere: furti non tenetur. sed nec depositi vllo modo tenebitur. commodati an teneatur, in culpa æstimatio erit: id est, an [o] non debuerit existimare, id dominum permissurum.

1 ¶ Si quis alteri furtũ fecerit: & id, quod subripuit alius ab eo subripuit, cũ posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest. ideo quòd domini interfuit, nõ prioris furis: vt id, quod subreptũ est, saluum esset. hæc Quintus Mucius refert, & vera sunt, nam licèt [p] interfit furis, rem saluam esse, quia condictione tenetur: tamen cum eo is, cuius interest, furti habet actionem, si honesta [q] ex causa interest. nec vtimur Seruij sententia: qui putabat: si rei subreptæ dominus nemo exstaret, nec exstaturus [r] esset: furem habere furti actionem. non magis tunc eius esse [f] intelligitur, qui lucrum [t] facturus sit. dominus igitur habebit cum vtroque furti actionem: ita vt, si cum altero furti actionem inchoat, aduersus alterum nihilominùs duret. sed & condictionem: quia ex diuersis factis tenentur.

De sacro pecuniam habente.

77. *Idem*″ libro 13. ex variis lectionibus.″

QVi saccum [n] habentem pecuniam subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamuis non fit ei animus sacci subripiendi.

De re inspicienda data.

78. *Papinianus*″ libro 8. Quæstionum.″

REm inspiciendam [x] quis dedit. si periculum spectet eum, qui accepit. ipse furti agere potest.

De pignore.

79. *Idem*″ libro 9. Quæstionum.″

SI debitor pignus subripuit: quod[y] actione furti soluit, nullo modo recipit.

De seruo vendito. 1. *Quid venit in actionem furti.* 2. *De optione legata.* 3. *De rapina.* 5. *De falso procuratore, & falso herede.*

80. *Idem*″ libro 12. Quæstionum.′

SI vendidero, neque tradidero seruum, & is sine culpa mea subripiatur: magis est, vt mihi furti competat actio. & mea videtur interesse [z], quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstandas [a] actiones teneor.

1 ¶ Cùm autem iure dominij defertur furti actio: quamuis nón aliàs, nisi nostra intersit, competat: tamen ad æstimationem[b] corporis, si nihil ampliùs intersit, vtilitas mea referenda est. Idque & in statuliberis, & in legato sub condicione probatur. Alioquin diuersum probantibus statui facilè quantitas non potest, Quia itaque tunc sola vtilitas æstimationem facit, cùm cessante dominio furti actio nascitur: in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest.

2 ¶ Si ad exhibendum egissem[c], optaturus seruum mihi legatum, & vnus ex familia seruus subreptus: heres furti habebit actionem: eius [d] interest, nihil enim refert, cum præstari custodia debeat.

a An diuortij? an debitum aliquod continentis: postremum probatur Bartolo, mihi prius.
b fortè, quia marito militi irata: non tradidit, tamen pœnituit, *l. 3. l. 7. C. de diuortio.*
c magistri militum. de quo officio loquitur *lex 2. C. de officio magistri militum.*
d An & iniuria? sic puto. fit enim nobis iniuria, quoties quis nos iniuriosè interpellat ad tribunal iudicis *l. 13. §. 3. ff. de iniuriis.*
e Sic habeto, etsi vendẽdi pignoris facultas debitori data, nõ est, pignus tamen potest vẽdere si modò prius denũtiauit debitori vt soluneret, & is cessauit *l. 4. ff. de pign.*
f & ita non cessante debitore. *facit l. 8. C. eod.*
g duorũ aureorum pretiũ *Vulgat.* duobus aureis *Hal.* de vulgari pretio seruorum dicã *ad l. 1. §. 5. C. de communi seruo.*
h vide quæ dixi *ad l. 2. Cod. de furtis.*
i vnius rei nomine ducibus. i. vni proprietatis, alteri possessionis causa, pœna præstari potest.
k nudis verbis furtum non fit, *l. 52. §. 19 ff. eod.*
l Hinc potes colligere rerum incorporalium furtum nõ fieri.
m *l. 5. §. 8. ff. commodati.*
n *l. 48. §. 7. ff. e.*
o sapientis nõ est dicere, Non putabam.
p Furis interest rem saluã esse. *l. 12. ff. eod.*
q *l. 11. ff. eod.*
r extiturus *vul.*
f interesse *vulg.*
t *l. 71. inf. ff. eod.*
u *l. 21. § 1 l. 67. ff. eod.*
x *l. 10. §. 1. ff. cõmodati. l. 17. ff. de præscriptis.*
y *l. 22. infi. prin. ff. de pignorat.*
z Id quod interest pecuniariter, etiam locũ habet in delictis.
a *l. 14. ff. eod. l. 35. §. 4. in fi. ff. de contrahend. empt. §. 3. instit. de contrahend. empt.*
b *l. 50. ff. eod.*
c *l. 3. §. 6. ff ad exhib. l. 6. ff. de opt.*
d eius quod interest.

3 ¶ Cùm raptor [e] omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est [f].

4 ¶ Is autem, cuius dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum.

5 ¶ Si Titius, cuius [g] nomine pecuniam perperam falsus[h] procurator accepit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget: [&] ei verò, qui pecuniam indebitam dedit, aduersus Titium erit indebiti [i] condictio, aduersus falsum procuratorem furtiua durabit, electo Titio, non iniquè per doli exceptionem, vti præstetur ei furtiua condictio, desiderabitur. Quòd si pecunia fuit debita: ratum habẽte Titio, furti actio euanescit: quia debitor liberatur.

6 ¶ Falsus[k] autem procurator ita demum furtum pecuniæ faciet, si [l] nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, ad sumpto, debitorẽ alienũ circũuenerit. Quod æquè probatur & in eo, qui sibi deberi pecuniã, vt heredi Sẽpronij creditoris, adseuerauit, cùm esset alius.

7 ¶ Qui rem Titij agebat, eius nomine falso procuratori creditoris soluit: & Titius ratum habuit. non nascitur ei furti actio, quæ statim, cùm pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est: cùm Titij nummorum dominium non fuerit, neque possessio. sed condictionem indebiti quidem Titius habebit: furtiuam autem, qui pecuniã dedit, quæ, si negotiorum gestorum actione Titius conueniri cœperit, arbitrio iudicis ei præstabitur.

De pecunia ciuitati subtracta.

81. *Idem*′ libro 1. Responsorum.″

OB pecuniam ciuitati subtractam, actione furti, non[m] crimine peculatus tenetur[n].

De fullone & sarcinatore. 1. *De fructibus fundi locati.* 2. *De ancilla libidinis causa surrepta.* 3. *De tabulis & cautionib.*

82. *Paulus*″ lib. 2. Sententiarum.″

FVllo [o] & sarcinator, qui polienda, vel sarcienda vestimenta accepit, si fortè his vtatur, ex cõtrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta.

1 ¶ Frugibus ex fundo subreptis: tam colonus [p], quàm dominus furti agere possit: quia vtriusq; interest, rem persequi.

2 ¶ Qui ancillam non[q] meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur, &, si suppressit pœna legis Fauiæ [r] coërcetur.

3 ¶ Qui tabulas [f], cautionésve subripuit: in adscriptã summam, furti actione tenebitur, nec refert, cancellatæ, necne sint:[t] quia ex his debitum magis solutum comprobari potest.

De eo qui pro herede adprehendit. 1. *De eo qui vna cum seruo suo furatus est.*

83. *Neratius*″ libro 1. Responsorum′.

SI quis ex bonis eius, quem putabat mortuũ, qui viu[9] [u] erat, pro herede res adprehẽderit: eũ furtũ non facere.

1 ¶ Ei: cum quo, suo nomine, furti actũ est: si serui nomine de alia[x] re aduersus eum agatur: non dandam exceptionem furti vnà facti.

De vsucapione.

84. *Paulus*′ libro 2. ad Neratium.″

QVamuis res furtiua, nisi ad dominũ redierit, vsucapi nõ possit: tamen: si eo nomine lis æstimata[y] fuerit, vel furi dominus eam vendiderit [z]: non interpellari iam vsucapionis ius, dicendum est.

Cui datur furti actio.

85. *Idem*″ libro 2. Manualium.′

IS, cuius interest [a] non subripi, furti actionem habet, si & rem tenuit domini volũtate, id est veluti is cui[b] res locata est. Is autem, qui sua volũtate, vel etiã pro tutore negotia gerit, itẽ tutor [c], vel curator, ob rem″ sua culpa′ subreptam nõ habet furti actionẽ. Item is, cui ex stipulato [d], vel ex testamẽto seruus debetur, quanuis intersit eius, non habet furti actionẽ. Sed nec is, qui fideiussit [e] pro colono.

De vsucapione.

86. *Tryphoninus*″ libro 9. Disputationum″.

SI ad[f] dominũ ignorãtem peruenerit res furtiua, vel vi possessa: nõ videatur in potestatẽ domini reuersa [g]. ideo nec si post talem domini possessionem bona fide emẽti venierit, vsucapio sequitur,

De pignore.

87. *Paulus*″ libro 1. Decretorum.′

CReditori[h] actio furti in summam pignoris, non debiti competit. sed vbi debitor ipse subtraxisset pignus, contrà probatur vt in summam pecuniæ debitæ, & vsurarum eius, furti conueniretur.

De concursu huius actionis, & vi bonorum raptorum.

88. *Idem*′ libro singulari de Concurentib. actionib.″

SI quis [i] egerit vi bonorum raptorũ, etiam furti agere non potest. quod si furti elegerit in duplũ agere, potest & vi bonorũ raptorũ agere sic, vt nõ excederet quadruplũ.

e *v. l. 1. ff. vi bon. raptorum.*
f & ita semper in quadruplum tenetur *l. 52. ff.*
g *l. 23. ff. de negotijs.*
h *l. 14. ff. de cond. caus. dat.*
i *l. 6. §. 9. ff. de negotiis.*
k *v. l. 18. in fi. ff. de solut. l. 21. C. eo.*
l *l. 43. ff. eod.*
m nec non Alciatus *l. dispun. 2.* reprehensus a Roberto *2. recept. lec. 2. v. quæ not. ad l. 4. in fi. ff. peculat.*
n Imo tenetur. *l. 4. in fi. ff. ad l. Iul. peculatus.*
o *v. l. 2. ff. de cõd. sine causa.*
p *l. 14. §. 2. l. 26. in fi. l. 52. § 8. ff. eo.*
q *l. 39. ff. eodem. v. 60. Ecloga tit.* περὶ πορνευόντων *c. 76.* ex hoc loco emenda. §. 11. apud Paul. 2. *sentent. 31.*
r de plagiariis *l. 6. ff. de plagiariis.*
f *l. 27. ff. eodem. Paulus 2. sentent. 3. §. 22.*
t ex cancellatione scripturæ probatur solutio.
u *adde l. 1. ff. pro hered.*
x *l. 35. infi. l. 56. inf. ff. eod.*
y *l. 4. §. 15. ff. de vsurpat.*
z *l. 32. ff. de vsurpat. l. 6. §. 3. inf. ff. de precario.*
a *l. 10. l. 11. ff. eo.*
b *l. 67. infi. ff. eod.*
c *l. 53. § 3. l. 56. §. 4. ff. eod.*
d ex stipulatu *l. 13. l. 66. in fi. ff. eod.*
e *adde l. 1. §. 10. l. 53. §. 3. ff. eod.*
f *l. 4. §. 12. ff. de vsurpat.*
g quia abest ei pretium *l. 14. de verb. signif.*

De libera

a addit l.17. ff.eo.l.21.in f. C.eodem. b De clientibus adegi in libris feudorum Hi, vt sæpius libertini & mercenarij, l.3.ff.de vsuris:l.5.ff.de his qui deiecerunt. l.7 ff.de captiuis:l.3.C.de donationibus. de furto domestico dicam ad l.11.§.1.ff.de pœnis. c mercenarius Vulgat.Hal. d l.48.§.4.ff.eod. e l.23.inf.l.5.ff.eodem. f puta, propter nimiam verecundiam. g fortè quia non potuit prohibere, l.7.§.1.ff.eod.l.1.§.10.ff.quod vi aut clam.

De liberto, cliente, mercenario.

89. *Idem* libro singulari de Pœnis paganorum.

SI libertus [a] patrono, vel cliens [b]: vel mercenarius [c] ei, qui eũ conduxit, furtũ fecerit: furti actio nõ nascitur.

De fullone. L. De ope. De consilio.

90. *Iauolenus* lib. 9. ex posterioribus Labeonis.

FVllo [d] actione locati de domino liberatus est, negat eum furti rectè acturum Labeo. item si furti egisset, prius quàm ex locato cum eo ageretur: &, antequam de furto iudicaretur, locati actione liberatus esset. & fur ab eo absolui debet. quòd si nihil eorum antè accidisset, furem ei condemnari oportere. hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus eius interest.

1 ¶Nemo opem, aut consilium alii præstare potest, qui [e] ipse furti faciendi consilium capere non potest.

De eo qui scit sibi surripi.

91. *Labeo* libro 2. Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI quis, cùm sciret quid sibi subripi, non [f] prohibuit [g]: non potest furti agere. *Paulus*: Immò contrà. nam si quis scit sibi rapi: &, quia non potest prohibere, quieuit [h]: furti agere potest. at si potuit [i] prohibere, nec [k] prohibuit: nihilominus furti aget. & hoc modo patronus quoque liberto: & is, cuius magna [l] verecundia, ei, quem in præsentia pudor ad resistẽdum impedit, furtum facere solet.

De Iudicio criminali & ciuili.

92. *Vlpianus* lib. 38. ad Edictum.

MEminisse oportebit, nunc furti plerumq; criminaliter [m] agi: & eum, qui agit, in crimen subscribere [n]: non quasi publicum sit iudicium: sed quia visum est, temeritatem agentium etiam [o] extraordinaria animaduersione coërcendam. Non ideo tamen minùs, si qui velit, poterit ciuiliter [p] agere.

DE [q] TIGNO IVNCTO [r],

TIT. III.

De rei vindicatione, De actione in duplum. 1. De tigni appellatione. 2. De actione ad exhibendum.

Vlpianus libro 37. ad Edictum.

LEx duodecim tabularum neque soluere permittit tignum furtiuum ædibus vel vineis [s] iunctum, neque vindicare. quod prouidenter lex effecit: ne vel ædificia sub hoc pretextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. sed in eum, qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

1 ¶Tigni autem appellatione continetur omnis [t] materia, ex qua ædificium constet, vineæq; necessaria. Vnde quidam aiunt regulam quoque. & lapidem, & [u] testã [x], ceteráque, si qua ædificiis sunt vtilia, tigna enim à tegendo dicta sunt. hoc amplius & calcem, & arenam tignorũ appellatione contineri. Sed & in vineis [y] tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, vt putà perticæ, [z] pedamenta.

2 ¶Sed & ad exhibendum danda est actio. nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem ædificio inclusit [a], vinxítve [b]. non enim sic eum conuenimus, quasi possidentem: sed ita, quasi dolo malo fecerit. quo minùs possideat.

De rei vindicatione.

2. *Idem* lib. 42. ad Sabinum.

SEd si proponas, tigni furtiui nomine ædibus iuncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus [c] sit rei vindicatio. & esse non dubito.

SI [d] IS, QVI TESTAMENTO liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur.

h Taciturnitas ad alterius delinquentis excusatioẽ pro consensu nõ habẽtur. vide tamen Socinum *regula* 392.
i *sub.* de facto.
k Non cõtinuo rem abiicit, aut eam repudiat actionẽ, qui quid facit nimia verecundia *l.1.§.quæ* [illegible] *quarum rerum actio.*
l Magna verecundia non facientis excusat.
m de quo v. *l.* 56.§.1.ff.*eod.* quid sit criminaliter agere, *v. quæ not. ad l.1.ff.de publicis iudiciis.*
n *l.3.ff.de priuatis delictis.*
o *l.3.ff.ad Turpillianum.*
p *l.vlt.ff.de priuatis delictis.*
q vide Cuiaciũ [illegible] 19.
r [illegible] *eod.* v. *Ægidium Bossium c.* 60. *Praxiôs: Oldendorpiũ Clas.7.act.6.*
s hac refert legem 23.§.6.ff.de *rei vind.l.*6.ff.*ad exhib. l.* 63.ff.*de donat. int. vir. l.* 7.§.10.ff.*de adq. rer.l.*7.§.2.*in f.* ff.*de exceptione rei iud. l.* 98.ff.*de* [illegible] §.29. *Instit. de rer. diuis.* Lex 12. tabularũ talis fuit, teste Festo *in voce Tignus.* Tignum iunctũ ædibus vineęve, & concapu ne soluito: vbi alij legũt vineæ capulo, alij vineæ cõcaper, alij vineę cum capite: alij vineæve cõcaptum. Turnebus legit vineęque copula: vel vineæve ne soluito. Iosephus Scaliger legit vineæve cõcapes, ex antiqua scriptura concapet. Tignum concapes vineæ dicitur (nam Tignũ non tantùm dicitur in ædificiis, sed & in vineis) quãdo habet caput suum cum capite vineæ cõmissum. Caput vineæ est radix ipsa. Concapes dicitur vt primicapes, pręcapes, deincapes, ancapes, formicapes, terticapes, quarticapes, quinticapes *vide Ioseph. Scaliger. apud Festũ in d. dictione Tignum*, quæ lectio etiam Cuiacio probatur. hîc v. Hotomannum *in Commentario* 12.*tab.in lege* Tignum iunctum.
t *l.7.§.1.ff.ad exhibend. l.7.§.10.vers.appell.ff.de adquir.rer.dom.l.52.ff.de verb. signif.* πᾶσα ὕλη πρὸς οἰκοδομὴν ποιοῦσα 2.*Eclog.* 2.*cap.* 62. πᾶν ξύλον ἐργάσιμον *Theophil.* §.29. *Instit, de rerum diuis.*
u & cæmenta, ceteráque *ex vulgat. Haloand.*
x Testa βήσαλον later non passulum vt Theophili interpres vertit interpretatur. Græci *in lege* 19.*in fine* ff.*de seru. vrban.* vertũt illa verba ex siglino opere ἀπὸ βησάλων, & in glossis laterculũ βήσαλοι καὶ σπατία, & apud Chatisiũ Besalia. *v. Cuiac.* 9.*obs.*2[illegible]
y *vide Festum in dictione Tignum.*
z *vide l.*168.ff.*de verbor. signif.*
a *l.7.ff.ad exhibend.* sic includere ædificio dixit Cicero 1. *ad Atticum* 8.
b iunxitve *Hal.* iniunxitve, *Vulgat.*

TIT. IIII.

Summa. 1. Ratio huius edicti 2. Quib. casibus locum habet hæc actio. 3. De libertate relicta sub conditione. 4. De libertate statim competente. 5 De seruo legato. 6. De dominio serui mutato, vel amisso. De libertate competente post modicũ interuallũ aditæ hereditatis. 8. Si vnus adiit. 9. De pupillo herede 10. De reb. quæ in bonis, vel ex bonis testatoris fuerũt. 11. De fructib. partu, fætu. 12. De tabulis pupillarib. 13. De omnibus quæ interest heredis nõ esse auersa. 14. De furto & omni damno. 15. Quarũ rerũ furtũ fit. 16. Si potest alias heres ad suum peruenire. 17. De rei vindicatione. 18. De successorib. 19. De pluribus delinquentibus.

Vlpianus libro trigesimo octauo ad Edictum.

SI dolo malo eius, qui liber esse iussus erit, post mortẽ domini, ante [c] aditam hereditatẽ, in bonis, quæ eius fuerunt, qui eum liberum esse iusserit, factũ esse dicetur, quo minùs ex his bonis ad heredem aliquid perueniret: in eum intra annum vtilem dupli iudicium datur.

1 ¶Hæc autem actio (vt Labeo scripsit) naturalẽ [f] potiùs in se, quàm ciuilem, habet æquitatem. siquidem ciuilis deficit actio: sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est. quia [g] neque vt seruum se coërceri posse intelligit, spe [h] imminẽtis libertatis: neque vt liberũ damnari: quia hereditati furtũ fecit, hoc est dominæ [i]: dominus autẽ domináve non [k] possunt habere furti actionem cum seruo suo, quamuis postea ad libertatẽ peruenerit, vel alienatus sit, nisi si postea quoq; contrectauerit. è re itaque esse prætor putauit, calliditatem & proteruitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coërcere.

2 ¶Nõ aliàs tenebitur iste libertus, quàm si dolo quid dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiáq; serui post libertatẽ excusata est. sed culpa dolo [l] proxima dolum repræsentat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio: quamuis aliàs Aquilia tenetur ob hoc, quòd damnũ qualiterqualiter [m] dederit. Habet itaq; certum finẽ ista actio, vt & dolo fecerit iste, & post mortem domini, & ante aditã hereditatem. Ceterùm si sine dolo: aut dolo quidem, verùm viuo domino: non tenebitur hac actione. Quinimo etsi post mortem [n], post aditam tamen hereditatẽ: cessabit actio [o]. nam vbi adita hereditas est, iam quasi liber conueniri potest.

3 ¶Quid tamen, si sub condicione accepit libertatem? ecce nondum [p] liber erit: sed vt [q] seruus potest coërceri. idcirco dicendum est, cessare hanc actionem.

4 ¶Sed vbi libertas competit continuò [r]: dicendum est, posse & debere hanc actionẽ dari aduersus eum, qui peruenit ad libertatem.

5 ¶Si seruus purè legatus, ante aditã hereditatem quid admiserit in hereditate: dicendum est, quia dominium in eo mutatur [s], huic actioni locum esse.

6 ¶Et generaliter dicimus: quo casu in seruo dominiũ vel mutatur, vel amittitur, vel libertas competit post interuallum modicum [t] aditæ hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam.

7 ¶Sed si fideicomissaria libertas seruo data sit: quidquid in hereditate maleficij admisit: numquid non prius cogatur heres manumittere, quàm si satisfecerit? est autem sæpissimè & à D. Marco & ab Imperatore nostro cũ patre rescriptum non impediri fideicõmissariam libertatem, quæ purè data est. Diuus sanè Marcus rescripsit, arbitrum ex continenti dãdum, apud quem ratio ponatur. sed hoc rescriptum ad rationẽ [u] ponendam pertinet actus quem seruus administrauit. arbitror igitur, & hîc posse hanc actionem competere.

8 ¶Ante aditam hereditatem, sic accipere debemus, antequàm vel ab vno [r] adeatur hereditas. nam vbi vel vnus adit, competit libertas.

9 ¶Si pupillus heres institutus sit: & à substituto eius, libertas data, medióque tempore quædam admittantur: si quidem viuo pupillo quid fuerit factum, locum esse

c an extincta. VVisembec. in §.cum in suo, in verbis duplum iam consecutus *Insti. de rerum diuisionibus.*
d Actio rerum corruptarũ ex hoc edicto dicitur à Græcis [illegible] *Titia.* §. *penult.* ff.*de manumiss. testam. l.*1. *Cod. de noxalib. act. Cuiac.c.* 20. *de præscript.*
e *l.*48.ff.*ad legem Aquil. l.*27. §.1.ff.*de pecul.*
f *vide l.*16.ff.*de furtis.*
g *l.penult. l. vlt. suprà si ex noxal.*
h *d. l. vlt. l.* 26. *in f. princip. supr. de fideic. libert.*
i *l.*31. *inf.* ff. *de hæred. Instit.*
k *l.* 13. §. 5. ff. *quod vi l.*17.*l.* 61. ff. *de furtis l.* 1. *C.* [illegible] *nox.*
l *l.* §. 1. *in fine* ff. *si mensor. l.* 29. ff. *mandati l.* 226. *infrà de verbor. sign.*
m Ea vox reperitur *in l.* 46. *infrà eod. l.* 11. §. 15. ff. *de separat.* & apud Haloan. *in lege.* 12. *in fine supr. ratam rem.* Vulgata habet qualitercumque.
n mortem domini. *Vulgata Haloand.*
o hæc actio, *Vulgat.*
p Sub condicione liber, ante euentum cõdicionis liber nõ est *l.* 23. *in fin.* ff.*de manumiss.* [illegible]
q imò vt liber, *l.*14. ff. *de quæstio. l.* 9. *in fi. infrà de pœnis.* solue, Contrariæ leges veræ sunt in statulibero, non in eo cui libertas sub condicione relicta est.
r id est, statim ab aditione *l. vltim.* ff. *eod.* [illegible] *Cuiac.* 6. *obser.*1.
s *l.* 66. *suprà de furtis.*
t modicum tẽpus in iure variè accipitur, putà pro tribus aut quinque *lege* 8. *suprà si quis cautionibus* decem *l.* 21.§.1. ff. *de pecu. constituta.* triginta diebus *l.* § .2. ff. *de itinere actúque*, tribus, *lege vnica in fine Cod. de operis noui nũc.* quatuor mensibus, *l.*21.ff. *de iudiciis. l.* 105.ff. *de solutionibus*, quinque annis, *l.*1.§.13.ff.*de separationibus* pro eo denique tẽpore, quod iudex arbitratus fuerit *l.*15 *in f.* ff. *ex quib. caus. maiores. l.*71.§.2.ff.*de leg.* 1.
u nota de arbitro ad rationem ponendam dato: ponendam, id est, [illegible] dam, & dispungendam *de quo vide l.*53.ff.*de iudiciis, l.*50.ff. *de conditionibus & demonstrationibus. l.*5.*in fine* ff. *de manumiss. l.*37. ff.*de fideicommiss. libert.* qui vir bonus dicitur *lege* 47.§.2.ff.*de fideicommiss. libert.*
x *l.*3. *paragraph.* 5. *suprà de bonor. libert. l.* 11. *in fine l.*23. *in fine suprà de manumiss. testament.*

huic actioni: sin verò post mortem, antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere.

10 ¶ Hæc actio locum habet non tãtùm in rebus, quæ in bonis fuerunt testatoris: sed & si heredis interfuit, dolum malum admissum non esse, quo minùs ad se perueniret. Et ideò Scæuola pleniùs tractat, etsi eam rem subripuisset seruus, quam defunctus pignori acceperat, hanc actionem honorariam locum habere. pleniùs enim causam [a] bonorum hîc accipimus pro vtilitate. Nam si in locum deficientis furti actionis propter seruitutem, hanc actionem substituit prætor: verisimile est, in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse. " Et " in summa probatur, hanc actionem " & " in rebus [b] pigneratis, & in rebus alienis bona fide possessis locum habere. Idem & de re commodata testatori.

11 ¶ Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic seruus, qui libertatem prospicit, contrectauerit: locus erit huic actioni. Sed & si partus, vel fœtus post mortem adgnatos: tantundem erit dicendum.

12 ¶ Præterea si impubes post mortem patris quæsierit rei dominium, eáque, antequam impuberis hereditas [c] adeatur, subripiatur: locum habere istam actionem, dicendum est.

13 ¶ Sed & in omnibus, quæ interfuit heredis non esse auersa, locum habet hæc actio.

14 ¶ Non tantùm autem ad sola furta, ista actio pertinet: sed etiam ad omnia damna, quæcumque hereditati seruus dedit.

15 ¶ Scæuola ait, possessionis furtum fieri [d]. denique si [e] nullus [f] sit possessor, furtum negat fieri [g]. idcirco autem hereditati [h] furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quæ facti [i] est & animi. [k] sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis. non autem fuit possessio [l] hereditatis.

16 ¶ Illud verum est, si potest aliàs [m] heres ad suum peruenire, non esse honorariam ' hanc " actionem tribuendam: cùm in id, quod intersit, condemnatio fiat.

17 ¶ Præter hanc actionem [n], esse & vindicationem rei, constat, cùm hæc actio ad similitudinem furti competat.

18 ¶ Item heredi [o] certísque successoribus competere istam actionem, dicendum est.

19 ¶ Si plures serui libertatem acceperunt, & dolo malo quid admiserint: singuli [p] conuenientur, in solidum hoc est in duplũ. Et cùm ex delicto cõueniatur, exẽplo [q] furti nullus eorum liberetur, etsi vnus conuentus præstiterit.

De ignorantia heredis.

2. *Gaius* " libro 13. ad Edictum Prouinciale."

SI paulò antè, quàm statuta [r] libertas obtigerit, amouerit aliquid seruus, aut corruperit: ignorantia domini non introducit hanc actionem. ideóque licèt maximè ignorauerit heres, à statulibero, aut quilibet alius dominus, à seruo suo amotum aliquid, corruptúmve esse: non impetrat post libertatem eius vllam actioné: quamuis in pluribus aliis causis iusta [s] ignorantia excusationem mereatur.

De manumißione condicionali.

3. *Vlpianus* " libro 13. ad Edictum."

LAbeo putauit, sub cõdicione manumissum res amouentem, si citò [t] conditio extitit, hac actione conueniendum.

FVRTI [u] ADVERSVS NAVTAS CAUPONES [x], STABULARIOS.

TIT. V.

Summa. 1. nauigandi causa qui accipiuntur. 2. quid venit in hanc actionem. 3. De concursu actionis honorariæ, & ciuilis. 4 Si caupo, vel nauta receperit saluum fore. 5. Si exercitor seruo suo, vel alieno vel libero homine vtatur. 6. Quorum factum præstatur.

Vlpianus " libro trigesimo ad Edictum. '

IN eos, qui naues [y], cauponas [z], stabula [a] exercebunt, si quid à quoquo eorum, quósve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, iudicium datur: siue furtum ope, consilio exercitoris factum sit, siue eorum cuius, qui in ea naui nauigandi causa esset.

1 ¶ Nauigandi auté causa accipere debemus eos, qui adhibentur, vt nauis nauiget, hoc est nautas.

2 ¶ Et est in duplum [b] actio.

3 ¶ Cùm enim in caupona, vel in naui [c] res perit: ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, vel caupo. ita

a causa bonorum est vtilitas, l.52. in fi. ff. de verbor. oblig. adde l. 9. §. 6. ff. vt in possess. §. vlt. Insti. vi bonor. rapt.
b d. §. vlt.
c à substituto a leatur. Vulgat.
d l.1. in fi. 44. §. 4. ff. de furtis.
e l. vlt. ff. expilatæ.
f in Ecclesia id rarò contingere scribit Bartolus. is enim in lege 7. §. in decurionibus ff. quod cuiusque, refert Archiepiscopum queudam Mosensem in ea opinione fuisse, vt diceret, Ecclesiam à parietib9 suis possideri, sed & ab ipso Christo.
g Imò fit, l. 43. §. 2. ff. de furt.
h l. 68. ff. de furt.
i possessio est facti & animi, quia factum naturale animum possessoris desiderat.
k Hereditas neque verè, neque fictè possideri potest, sed impropriè. Accursius in l. 40. §. si forte in verbis, hæc ita. ff. de adquir. possessione: v. Zas. 2. Responsorũ 27.
l sensus est, Hereditas non possidet: igitur in hereditate nõ est possessio. at id tantùm quod hereditatis est, hæres præcipit. igitur in hæredem non transfertur possessio.
m l.16. ff. de minoribus.
n furtiuam sc.
o §. 1. Instit. de perpetuis.
p l.1. C. de condictione furtiua.
q l. 21. §. 9. ff. de furtis.
r i. in diem, vel, conditioné dilata. l.15. l.16. ff. de noxal. l.81. § 9. ff. de legat. 1. l.9. ff. de optione l.1 l.6. ff. de statulib. l.25. §. 1. ff. de liberali. l. 27. §. 10. ff. de adult.
s Iusta ignorantia non semper meretur excusationem, vt hic.
t i. continuò.
u l.1. §. 4. ff. eod.
x hîc adde 53. Eclog. 1. περὶ ναυτικῶν ἐνοχῶν καὶ παντοίων ἀγωγῶν, &c. adde ff. nautæ, caupones, stabularij. AEgidiũ Bossium c. 57. praxeωs, Oldendorp. Class. 7. act. 7.
y περὶ κλοπῆς ἐν πανδοχείῳ ἢ καπηλείῳ γινομένης. Eclog. 2.
z 53. Eclog. 1. c. 31.
a §. vlt. ff. eod. l. 6. §. 3. ff. nautæ. 15. Eclo. 2. ex lib. 60. tit 4. cap. 1.
b meritoria sc. Paul. 2. sẽ. 31. §. 15.
c l. 7. §. 1. ff. naut.

vt in potestate [d] sit eius, cui res subrepta sit vtrùm mallet cum exercitore honorario iure, an cum fure iure ciuili experiri.

4 ¶ Quòd si receperit [e] saluum fore caupo, vel nauta: furti actionem [f] non dominus rei subreptæ, sed ipse habet, qui recipiendo periculum custodiæ subiit.

5 ¶ Serui verò sui [g] nomine exercitor, noxæ dedẽdo, se liberat. cur ergo non exercitor condemnetur qui seruum tam malum in naue admisit? & cur liberi quidé hominis nomine tenetur in solidum: serui verò non tenetur? nisi fortè idcirco: quòd liberum quidem hominem adhibens, statuere debuit, de eo, qualis esset: in seruo verò suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxæ dedere paratus sit. si autem alienum adhibuit seruum, quasi in libero tenebitur.

6 ¶ Caupo præstat factum eorum, qui in ea caupona eius cauponæ exercendæ causa ibi sunt. item eorum, qui habitandi causa ibi sunt. viatorum autem factum non [h] præstat. námque viatorem sibi eligere caupo vel stabularius non videtur. nec [i] repellere potest iter agentes. inhabitatores verò perpetuos ipse quodammodo elegit [k], qui non reiecit: quorum factum oportet eum præstare. In naui quoque vectorum factum non præstatur.

SI FAMILIA [l] FVRTVM FECISSE DICETUR.

TIT. VI.

Ratio & summa edicti. 1. De scientia vel ignorantia domini 2. De damno. 3. Si vnius serui nomine actum sit.

Vlpianus " libro trigesimo octauo ad Edictum ".

VTILISSIMVM id edictum prætor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorum: videlicet, ne cùm plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. Datur igitur arbitrium hoc edicto: vt, si quidem velit dicere noxios seruos possit omnes dedere, qui participauerunt furtũ. enimuerò si maluerit æstimationem offerre: tantum offerat, quantum [m] si vnus [n] liber furtum fecisset, & retineat familiam suam.

1 ¶ Hæc autem facultas domino tribuitur totiens, quotiens ignorante eo furtum factũ est. ceterùm si sciente, facultas ei non erit data. nam & suo nomine & singulorum nomine conueniri potest noxali iudicio. nec vna æstimatione], quam homo liber sufferret, defungi poterit. Is autem accipitur [o] scire [p], qui scit, & potuit prohibere. scientiam enim spectare debemus, quæ habet & voluntatem. ceterùm si scit, prohibuit tamen: dicendum est, vsurum edicti beneficio.

2 ¶ Si plures serui damnum culpa dederint: æquissimum est, eandem facultatem domino dari.

3 ¶ Cùm plures serui eiusdem rei furtum faciunt, & vnius nomine cum domino lis contestata sit: tamdiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore iudicio potest actor consequi, quantum [q] consequetur, si liber id furtum fecisset:

2. *Iulianus* " lib. 23. Digestorum."

ID est, " & ' pœnæ nomine duplum [r], & condictionis simplum.

De seruo vendito vel manumisso. 1. vel legato vel donato 2. De possessore, & eo qui dolo desiit possidere.

3. *Vlpianus* " libro trigesimo octauo ad Edictum."

QVotiens tantum præstat dominus, quantum præstaretur, si vnus liber fecisset: cessat ceterorum nomine actio: non tãtùm aduersus ipsum, verum etiam aduersus emptorem dumtaxat, si fortè quis eorum, qui simul fecerant, venierint [s]. Idémque & si fuerit manumissus. Quòd si prius fuerit ablatum à manumisso: tunc dabitur aduersus dominum familiæ nomine. nec enim potest dici, quod à manumisso præstitum est, quasi à familia esse præstitum. Planè si emptor præstiterit: puto, denegandam in venditorem actionem. quodammodo enim hoc à venditore præstitum est, ad quem nonnumquam regressus est ex hac causa: maximè si furti, noxáque [t] solutum esse promisit.

1 ¶ Sed an: si legati serui nomine, vel eius qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo, cui donatus est: agi pos-

d ¶ hoc valdè notandũ est ei, cui in hospitio publico furtũ factũ est: datur. n. ei actio aduersus caupone dominum pro re surrepta. Quid si caupo arcam vel cistam sibi traditam. vel res plures in cista fuisse negett? vtique is qui eo nomine aget, traditioné, & quãtitatem merciũ traditarum probare tenetur. Quid si caupo cistam resignatam vel apertã reddat? nũ torquẽdi domestici, vt vult Bartolus? an potius viatoris, seu hospitio recepti iuramento stabitur? Postremũ à doctoribus cõmuniter receptum esse testatur Clarus 5. sent. §. 6.
e l. 4. ff. nautæ. l. 14 in f. ff. de furtis.
f i. non docuimus tantùm vt sit subaditio quã taxatiuã appellant interpretes vt in lege vltima. §. 1. ff. de ædilitio edicto: sic Cicero 2. de officiis. Hæc oratio suscepta non de filio sed de toto genere: id est, non de filio tantùm. Est & alia subaditionis species, quam iidem interpretes Augmẽtationem appellant. l. 4. ff. de in integrum restit. l 3. §. 16. ff. de muneribus.
g l. 7. §. 4. vers. seruorũ. ff. nautæ.
h Eclog. ibid. Imò præstat. l. 2. ff. nautæ.
i hinc colligit, Bart. in l. 1. §. 1. ff. nautæ neminem cogi ad viatores hospitio recipiẽdos, nisi hospitij publici munus sit professus.
k adde l. 16. ff. de Sc. Maced.
l v. AEgidiũ Bossiũ c. 68. praxeωs.
m i. duplũ & æstimationé rei. l. 2. ff. eo. 15. Eclog 2. ex li. 60. ti. 5. c. 25.
n §. vlt. ff. eo. l. 9. ff. de iurisd. l. 32. ff. ad leg. Aquil. l. 31. ff. de noxal. l. 3. in fin. ff. de publican. Notandũ est autẽ hæc vera esse, si ciuiliter agatur, non si criminaliter, vt ex cõmuni opinione refert Clarus 5. sent. 6. in f. idq; ne delicta remaneãt impunita Bossius c. 58. nu. 2.
o i. intelligitur.
p l. 3. l. 4. ff. de noxalibus.
q v. quæ notaui in fine principij huius legis & 16. Eclog. 15. cap. 2.
r Eclog ibidem.
s venierit Vulg. Haloand.
t l. 17. §. 17. ff. de ad. litio.

a Hoc verbum Cuiac. restituit, *lege 62. §. 2. in fin. ff. pro socio.* vbi antea legebatur velamentum, ab aliis hostimentum, à nonnullis æquamentum vt refert Hotoman. 1. *de vsuris 7.*
b §. 1. *Instit. de perpetuis & temporalibus.*
c præstiterit non totius f. n. a. h. s. consequatur. *Cuiacius. 6. obseruat. 1. in fin.*
d *l. 17. ff. de noxalibus.*
e consilio *Vulgat. Haloand.*
f Est iniquum vt plus heredes ferāt quàm nos ipsi: quippe hæredes eiusdem, atque nos, iuris & potestatis censentur, *l. 37. ff. de argument. hered l. 69. infrà de reg. iur.*

agi possit etiam cum domino cæterorum, quæritur, quod admittendum puto.

2 ¶ Huius edicti leuamentum [a] non tantùm ei, qui seruos possidens condemnatus, præstitit tantùm, quantum si vnus liber fecisset, datur: verùm ei quoque, qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat, quominùs possideret.

De heredibus furtum passis.

4. *Iulianus* "libro vigesimosecundo Digestorum."

Etiam heredibus [b] eius, cui plures eiusdem familiæ furtum fecerint, eadem actio competere debet, quæ testatori competebat: id est, vt omnes non ampliùs consequantur, quā consequeretur, si id furtum liber fecisset.

De seruis communibus.

5. *Marcellus* "libro octauo Digestorum."

g περὶ δένδρων, καὶ δενδροτομιῶν. 60. Eclog. 16. adde 5. Paul. sentent. 20. (vbi malè legitur de incendiariis, pro de arboribus cæsis) & 6. Harmenop. 7. Georgicon περὶ δένδρων. Oldēdor. Class. 7.
h noctu Paul. 5. sentent. 20. §. vn. Hotoman. in Comment. ad XII. Tab. differentiam ait esse inter furtim & furti causa cædere: in illo damnum, iniuria in hoc furtum esse.

Familia communis, sciente altero, furtū fecit. omnium nomine cum eo, qui scit, furti agi poterit: cùm altero, ad eum modum, qui edicto comprehensus est, quòd ille præstiterit [c] non totius familiæ nomine, ab hoc socio partem consequeretur. Et si seruus communis, alterius [d] iussu, damnum dederit: etiam quod præstiterit alter, si modo cum eo quoque ex lege Aquilia, vel ex duodecim tabulis agi potest, repetat à socio. sicut cùm communi rei nocitum est. Si ergo dumtaxat duos habuerim seruos communes: cum eo, quo non ignorāte factum est, agetur vtriusque serui nomine. sed non amplius consequetur à socio, quàm si vnius nomine præstitisset. quòd si cum eo, quo ignorante factum est, agere volet: duplum tantùm consequetur. & videamus, an iam in socium, alterius serui nomine, non sit dandum iudicium, quemadmodum si omnium nomine socius decidisset. nisi fortè hoc casu seueriùs à prætore constituendum est, nec seruorum conscio [e] parcendum est.

De heredibus furtum passis.

6. *Scæuola* "libro quarto Quæstionum."

i cædere quid sit, vide l. 5. ff. eod.
k l. 5. § 1. ff. eod. l. 13. ff. quod vi aut clam. ad legem 27. §. 7. ff. ad legē Aquil. l. 28. §. 6. ff. de iureiur.
l 15. assium scilicet, 17. Plinius 1. & 18. cap. 1. Ex XII. Tabulis, hodie in duplum, l. 7. in fin. ff. eodem. datur etiam interdictum quod vi aut clam: est & pœna extraordinaria, de qua vide Paulum 5. sentent. 20.

Labeo putat: si coheres meus, quòd furtum familia cuius fecisset, duplum abstulisset: me non impediri, quominùs dupli agam: eòque modo fraudem edicto fieri: esséque iniquum, [f] plus heredes nostros ferre, quam ferremus ipsi. idem, si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes rectè experiri, Scæuola respondit. "verius puto, partes eius heredes persecuturos. sed & cum eo, quod defunctus abstulit, vterque heres non plus duplo ferat.

ARBORUM [g] FURTIM [h] cæsarum [i].

TIT. VII.

De lege Aquilia & duodecim tabularum.

Paulus "libro nono ad Sabinum."

m frugiferas, *Paul. ibid.* An & in frugiferas? sic videtur. vide *Paul. 2. sentent. 31. §. 21.* ibi qualibet arbores. nā & arborum nomine, comprehenditur salix & hedera, *l. 3. §. 8. ff. eodem.*
n *5. Feudorum 10. in fin.* maximè nouellas. Seruius ad illū versum Vergilii, Atque mala vires incidere falce nouellas. *adde Eclog. 3.*
o *Eclog. ibidem. cap. 2. 6. Harmenopul. 7.* ideóque

Si furtim arbores cesæ sint: & ex lege Aquilia [k], & ex duodecim tabularum dādam actionem [l], Labeo ait. sed Trebatius, ita vtramque dandā vt iudex in posteriore deducat id, quod ex prima consecutus sit, & reliquo condemnet.

De pœna latronum.

2. *Gaius* "libro primo ad legem duodecim tabularum."

Sciendum est autem eos, qui arbores [m], & maximè vites [n] ceciderint, "etiam" tanquam [o] latrones puniri.

De his quæ arboris appellatione continentur.

3. *Vlpianus* "libro quadragesimosecundo ad Sabinum."

Vitem [p] arboris appellatione contineri, plerique veterum existimauerunt.

1 ¶ Ederæ quoque [q], & harundines, arbores non malè dicentur.

2 ¶ Idem de salicteto [r] dicendum est.

3 ¶ Sed si quis saligneas virgas, instituendi salicti causa, defixerit, hæque, antequam radices coëgerint succidantur, aut euellantur: rectè Pomponius scripsit, non

cum latroni vita adimatur. *Nouell. 134.* constat capitale esse, vites cædere, huc potest referri quod scribit Harmenopulus 6. *titul. 7.* ei qui absque iuris authoritate litis causa, vitem aut aliam quamuis arborem inciderit, manum amputari: & quod *Paul. 5. sentent. 20.* refert de damnatione, ad opus publicum, & relegatione.
p *Eclog. ibid. l. 1 §. 3. ff. de arbor. cædend.* hinc 14. *Plin. 1.* scribit vites iure apud priscos magnitudine inter arbores numerari solitas.
q *Eclog. ibid. Harmenopul. ibid.*
r de salicto, *Vulgat Haloand. vide Eclog. ibid. Harmenopul. ibid.*
s ¶ quod nondum radices egit nō est arbor, nec cuius radices exaruerunt, quamuis adhuc stet: *Eclog. ibid. Harmenopul. ibid.*
t seminarium est locus in quo nouellæ plantæ adolescunt, *vide l. 9. §. 6. ff. de vsufruct. l. 3. ff. de impensis.* Qui vineam vel arbustum constituere vult, seminaria prius facere debet, *Columb. lib. de arboribus cap. 1 & 5. de re rustic. cap 9.*
u *l. 7. §. 2. ff. eodem.*
x arbor radicitus euulsa si plantari potest, arbor est, *Harmenopul. ibidem Ecloga ibidem.*

y Oleæ stirpem incidens (etiamsi ea radices non egit) arborum furtim cæsarum actione tenetur, *vt hic:* Quod speciale est in olea. Cur ita? fortè ob eximiū fructū; & miram serendi diligentiam & scribis subigendi, quem vel anno, antequam taleam deprauant, id est, siue radice truncum: præparant, vt sole & pruina fiat putris; quæ tota impensa perit mox, trunco cæso de taleis oleaginis serendis vide Catonem libris de *re rustica.*

posse agi de arboribus succisis, cùm nulla [s] arbor propriè dicatur, quæ radicem non conceperit.

4 ¶ Quod si quis ex seminario [t], "id est" stirpitùs [u] arborem transtulerit: eam, quamuis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri. Pomponius libro decimonono ad Sabinum probat.

5 ¶ Ideo ea quoque arbor esse videtur, cuius radices desinent viuere: quamuis adhuc terra contineatur. quam sententiam Labeo quoque probat.

6 ¶ Labeo etiam eam arborem rectè dici putat, quæ [x] subuersa à radicibus, etiam nunc proponi potest: aut "quæ" ita translata est, vt poni possit.

7 ¶ Stirpes [y] oleæ, arbores esse magis est: siue iam egerunt radices, siue nondum.

8 ¶ Omnium igitur harum arborum, quas enumeramus, nomine agi poterit.

4. *Gaius* "libro ad legem duodecim tabularum."

Certè non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit vt herba [z] loco sit, non debere arboris numero haberi.

Quid sit cædere, cingere, subsecare. 1. causa huius actionis. 2. De vsufructuario. 3. De fundo vectigali.

5. *Paulus* "libro nono ad Sabinum."

z *Eclog. ibidem:* a nota hęc verba, cædere, cingere, secare, de quibus *vide. Eclog. cap. 4.* cædere non est secare: sed crebris ictibus vel securi vel ascia succidere, & ferire & vulnerate in totum vel parte.
b id est, discingere, *Cuiac. 9. obseruat. 12. Hotom. in comm. ad leges XII. Tabul.* legis stringere. Cingendi verbo vtitur Iurisconsultus, *in l. 29. ff. locat.* cingere est in orbē decorticare, quòd arbores necat. 17 *Plin. 14.*
c deglabrare, superlecare, succidere, est securi, secare *Hotomans ad illam legem 12. Tab.* vt qui alienas arbores &c. Subsecare, est serra secuisse, *Vulgat.*
d id est, secare. Ictibus cędimus; serris secamus. aliud est secare, aliud cædere, *vide Cuiac. 9. obseruat. 12.*
e *vide l. 1. ff. eod.*
f Imo habet, *l. 13. suprà quod vi aut clam.*
g *l. 23. §. 1. ff. de aqua & aquæ.*
h *l. 4 § 9. ff. finium regundorum.*
i *Eclog. ibid. c. 5. Harmenopul. 6. titul. 7. in fin. adde legem 51. in fine ff. ad legē Aquil.*
k Ita in Pandectis Florentinis pro ei ius: idque prisco more, quo coalescentibus in vnum exterioribus dictionum antecedentium & sequentium primis syllabis, vnum plerumque verbū duorum vice fungebatur: sic cuius pro cui ius *in l. 63. ff. de regulis iuris.* alterius pro alteri ius, *vt in l. 9. ff. de liberat. legata.* vide
l *Eclog. ibid. & Brissonium in parerg. cap. 6. l. vltim. ff. quod vi l. 7. in fin. ff. de acquir. l. 21. §. 9. ff. de furtis §. 31. Inst. de rer. diuis.*

Cædere [a] est, non solùm succidere sed etiam ferire cædendi causa. cingere [b] est deglabrare [c], subsecare [d] est subsecuisse non enim poterat cecidisse intelligi, qui serra secuisset.

1 ¶ Ei [e] actionis eadē causa est, quæ est legis Aquiliæ [e].

2 ¶ Is cuius vsusfructus est in fundo, hanc actionem non habet. [f]

3 ¶ Qui autem fundum vectigalem [g] habet, hanc actionem habet: sicut aquæ pluuiæ arcendæ actionem, & finium [h] regundorum.

De pluribus delinquentibus. 1. De arbore communi. 2. Si arbor in vicini fundum arbores porrexit.

6. *Pomponius* "libro 20. ad Sabinum."

Si plures eandem arborem furtim cæciderint, cum singulis [i] in solidum agetur.

1 ¶ At si eadem arbor plurium fuerit vniuersis dumtaxat vna, & semel pœna præstabitur.

2 ¶ Si arbor in vicini fundum radices porrexit: recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, non esse eius, [k] sicuti tignum aut protectum: immissum habere. Si radicibus [l] vicini arbor aletur: tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

Quid sit furtim cædere. 1. De furto. 2. De arbore radicitus euulsa, vel extirpata. 3. De parte cæsa. 4. De eo, qui per se vel per alium fecit. 5. De seruo cædente. 6. Qualis sit hac actio. De eius tempore. De successoribus. 7. Quid veniat in hanc actionem.

7. *Vlpianus* "libro 38. ad Edictum."

Furtim cæsæ arbores videntur, quæ ignorante [m] domino, celandique eius causa cæduntur.

1 ¶ Nec esse hanc furti actionem, scribit Pedius: cùm & sine furto [n] fieri possit, vt quis arbores furtim cædat.

2 ¶ Si quis radicitus arborē euellerit: [o] vel extirpauerit: hac actione nō tenetur, neque enim vel cædit, vel succidit. vel subsecuit: Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. [p]

3 ¶ Etiam si non tota arbor cæsa sit: rectè tamen agetur, quasi ruperit.

4 ¶ Siue autem quis suis [q] manibus, siue dum imperat seruo, arbores cingi, subsecari, cædi: hac actione tenetur. Idem, & si libero imperet.

5 ¶ Quòd si seruo suo non præceperit dominus, sed ipse sua voluntate id admiserit: Sabinus ait, competere noxale [r], vt in ceteris maleficiis. quæ sententia vera est.

6 ¶ Hæc actio, etiam si pœnalis sit, perpetua [s] est sed aduersus heredem non datur. heredi, ceterisque successoribus dabitur.

7 ¶ Condemnatio autem eius duplum [t] continet.

m non sciente, *l. 8. in fin. ff. eodem.*
n sed iniuriæ tantùm inferendæ causa.
o euulserit, *Vulgat. Haloand.* qui eradicauit arborem non hac actione, sed Aquilia tenetur. p rapuerit, *Vulgat.*
q *Eclog. d. cap. 6. & Harmenop. 6. cap. 7. in fin.*
r noxalem, *Vulgat. Haloand. Eclog. ibid.*
s *Eclog. ibid.*
t *Eclog. ibid. Harmenopul. ibid. in fin. Paul. 2. sentent. 31. §. 21.* notandum est varias esse pœnas arborum succisarum. est enim dupli ex Prætoris edicto, *vt hic.* 25. assium ex lege XII. Tabul. 18. *Plin. 1.* Est & alia ex lege Aquilia & interdicto quod vi aut clam, *l. 28. §. 6. ff. de iuriurando:* aliæ sunt extraordinariæ, de quibus, *vide Paul. 5. sentent. & legem 2. ff. eodem,* idque pro circumstantiis causarum, Nam si quis animo furandi, arbores ceciderit, etiam furti tenebitur, si lignorum causa, condictione furtiua & ad exhibendum, *l. 8. §. 2. ff. eodem.* si per vim: vi bonorum raptorum, & vi *lege Iulia de vi publica & priuata,* si vt colonus, ex locato, *vide Oldendorpium act. 7. Class. 7. in fine.*

a *Eclog.ibid.cap.7.*
b Intereſſe ſeu id quod intereſt, nõ eſt damnũ ſeu damni æſtimatio, *l.10.ſ.de ſeruo.*
c *l.13.in princip. & §.vltim.ſ.quod vi.*
d aliud ſi ignorante, *l. 7.ſ.eod.*
e quid Emphyteuta? eo nomine cadit iure ſuo, & expelli poteſt, ídque ex communi opinione doctorũ refert Clarus 4.*ſent.*28.

1. *Quid ſit furtim cædere.* 2. *De concurrentibus actionib.* 3. *De rei & domini ſcientia.*

8. *Paulus* "lib.39.ad Edictum".

FAcienda æſtimatione, quanti [a] domini interſit non lędi: ipſarúmque arborum pretium deduci oportet: & eius, quod ſupereſt, fieri æſtimationem.[b]

1 ¶ Furtim arborem cædit, qui clàm [c] cædit.

2 ¶ Igitur ſi ceciderit, & lucri faciendi cauſa contrectauerit: etiam furti tenebitur lignorum cauſa, & condictione, & ad exhibendum.

3 ¶ Qui per vim, ſciente [d] domino, cædi, non incidit in hanc actionem.

De colono cædente.

9. *Gaius* "libr.13.ad Edictũ prouinciale."

SI colonus [e] ſit, qui ceciderit arbores: etiam [f] ex locato cum eo agi poteſt. planè vna actione contentus [g] eſſe debet actor.

Quot ſunt arbores.

10. *Iulianus* lib.3.ex Minicio.

SI gemina [h] arbor eſſet, & ſupra terram iunctura eius emineret vna arbor: videtur eſſe, ſed ſi id, qua iungeretur, non exſtaret: totidem arbores ſunt, quot ſpecies earum ſupra terram eſſent.

De concurrentibus actionibus,

11. *Paulus* "lib.22.ad Edictum".

SEd ſi [i] de arboribus cæſis "ex" lege Aquilia actum ſit: interdicto Quod vi aut clam reddito abſoluetur, ſi ſatis prima condemnatione grauauerit reum: manente nihilominus actione ex lege duodecim tabularum.

De agro vendito.

12. *Iauolenus* "lib.15.ex Caſſio."

QVi agrum vendidit [k] nihilominùs furtim arborum cæſarum agere poteſt.[l]

VI [m] BONORVM RAPTORVM [n] "& de turba".[o]

TIT. VIII.

De concurrentib.actionibus.

Paulus "lib. 22. ad Edictum."

QVi rẽ rapuit, & furti [p] nec manifeſti tenetur in duplũ & vi bonorũ raptorũ in quadruplũ: ſed ſi [q] ante actũ ſit vi bonorũ raptorũ deneganda eſt furti. ſi ante furti actum eſt, non eſt illa deneganda, vt tamen id, quod [r] amplius in ea eſt, cõſequatur.

§. *Prius edictum de bonis Vi raptis* 1. *De vi & de lege Iulia.* 2. *De dolo.* 4. *De hominib.coactis.* 6. *De vno homine coacto.* 7. *Si vnus damnum dederit.* 8. *De vi & dolo.* 9. *De damno clandeſtino. De vi, De eo, quod ſolus admiſit.* *De dolo.* 10. *De concurrentibus actionibus.* 11. *De vna re rapta.* 12. *De eo quod cogens, vel coactus admiſit.* 13. *De quadruplatione intra annum,* 14. *De familia.* 17. *De nomine huius actionis.* 18. *De dolo, De eo qui rem ſuam, vel ſibi obligatam rapuit* 19. *De impubere.* 20. *De publicano.* 21. *De pecore abducto, & incluſo.* 22. *De his quæ ſunt in bonis, vel ex bonis.* 23. *Collatio huius, & furti actionis, De depoſito, & eo cuius intereſt.* 25. *De rebus emptis à fugitiuo.* 26. *De concurrentib.actionibus.* 27, *De ſucceſſoribus.*

2. *Vlpianus* "libro 56.ad Edictum."

PRætor ait: *Si cui dolo malo,* [ſ] *hominibus coactis damni quid factum eſſe dicetur, ſiue cuius bona* [t] *rapta eſſe dicentur* [u] *in eum qui id feciſſe dicetur,* [x] *iudicium dabo. item ſi ſeruus* [y] *feciſſe dicetur, in dominum iudicium noxale dabo,*

1 ¶ Hoc edicto contra ea, quæ vi committuntur. conſuluit prætor. nam ſi quis ſe vim paſſum docere poſſit, publico iudicio de vi [z] poteſt experiri, neque [a] debet publico iudicio priuata actione præiudicari: quidam putant. ſed vtilius viſum eſt, quanuis præiudicium legi Iuliæ de vi priuata fiat, nihilominus [b] tamen non eſſe denegandam actionem eligentibus priuatam perſecutionem.

2 ¶ Dolo autem malo facere poteſt, quod Edictũ ait, non tantum is, qui rapit, ſed [c] & qui præcedente conſilio, ad hoc ipſum homines colligit [d] armatos, vt damnum det, bonáve rapiat.

3 ¶ Siue igitur ipſe quis cogat homines, ſiue ab alio [e] coactis vtitur ad rapiendum: dolo malo facere videtur.

4 ¶ Homines coactos accipere debemus ad hoc coactos, vt damnum daretur.

5 ¶ Neque additur, quales homines, qualeſcunque, ſiue liberos, ſiue ſeruos.

6 ¶ Sed & ſi vnus [f] homo coactus ſit, adhuc [g] dicemus homines coactos.

7 ¶ Item ſi proponas ſolum [h] damnum dediſſe: non puto deficere verba. hæc [i] enim quod ait, *hominibus coactis*: vt ſiue ſolus vim fecerit, ſiue etiam hominibus coactis, "ſic accipere debemus, etiam hominibus coactis" vel armatis, vel inermibus hoc edicto teneatur.

8 ¶ Doli mali mentio hîc [k] & vim in ſe habet. nam qui vim facit, dolo malo facit. non [l] tamen qui dolo malo facit, vtique, & vi facit. ita dolus habet in ſe vim, & ſine vi ſi quid callidè admiſſum eſt, æquè continebitur.

9 ¶ *Damni* prætor inquit. omnia ergo damna continet, & clandeſtina. ſed non puto clandeſtina, ſed ea, quæ violentia permixta ſunt. etiam quis rectè definiet ſi quid ſolus admiſerit quis non vi. non contineri hoc edicto. & ſi quid hominibus coactis, etiamſi ſine vi, dũmodò dolo ſit admiſſum, ad hoc edictum ſpectare.

10 ¶ Ceterùm neque furti actio, neque legis Aquilię, cõtributę ſunt in hoc edicto: licet interdum cõmunes ſint cum hoc edicto. nam Iulianus ſcribit, eum, qui vi rapit, furem eſſe improbiorem.[m] & ſi quid damni coactis hominibus dederit, vtique etiam Aquilia poteſt teneri.

11 ¶ *Vel cuius bona rapta eſſe dicũtur* quod ait prætor *bona rapta*, ſic accipiemus etiamſi vna [n] res ex bonis rapta ſit.

12 ¶ Si quis nõ homines ipſe coëgerit, ſed inter coactos ipſe fuerit, & quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. ſed vtrum hoc ſolum contineat edictum, quod dolo malo hominibus à reo coactis damnum datum ſit, vel raptum, an vero quod dolo malo rei [o] raptum, vel damnum datum ſit, licèt ab alio homines ſint coacti, "quæritur". & melius eſſe dicitur, etiam hoc contineri, vt omnia hæc cõtineantur, & quod ex coactis ab alio [p] damnũ datũ ſit.[q] vt & is, qui coëgit. & ſi [r] qui coactus eſt, contineri [ſ] videatur,

13 ¶ In hac actione intra annum vtilem, verum [t] pretium rei quadruplatur, non etiam quod intereſt.

14 ¶ Hæc actio etiam familiæ nomine competit: non impoſita neceſſitate oſtendẽdi, qui ſunt ex familia homines, qui rapuerunt vel etiam damnum dederunt. Familiæ autem appellatio ſeruos [u] continet: hoc eſt eos, qui in miniſterio ſunt, etiam ſi liberi eſſe proponantur, vel alieni bona fide nobis ſeruientes.

15 ¶ Hac actione non puto poſſe actorem, ſingulorum ſeruorum nomine, agere aduerſus dominum eorum: quia ſufficit, dominum ſemel quadruplum offerre.

16 ¶ Ex hac actione noxæ deditio non totius familiæ, ſed eorum tantùm, vel eius, qui dolo feciſſe comperietur, fieri debet.

17 ¶ Hæc actio vulgò tibi [x] *Bonorum raptorum* dicitur.

18 ¶ Hac actione is demum tenetur, qui dolũ [y] malum adhibuit, Si quis igitur ſuam [z] rem rapuit: vi quidẽ bonorum raptorũ non tenebitur. ſed aliter multabitur. Sed & ſi quis fugitiuum ſuum, quem bona fide aliquis poſſidebat, rapuit: æq; hac actione non tenebitur: qua [a] rem ſuam aufert. Quid ergo, ſi ſibi obligatam [b]? debebit teneri.

19 ¶ Vi bonorum raptorum actio in impuberem, qui doli mali capax nõ [c] eſt, non dabitur, niſi ſeruus ipſius, vel familia eius admiſiſſe proponãtur & ſerui, & familiæ nomine noxali [d] vi bonorum raptorum actione tenetur.

20 ¶ Si publicanus [e] pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vectigalis aliquid à me factum: quanuis errauerit [f], agi tamen cum eo vi bonorum

f *l.28.§.6.ſ.de iureiur. l.25.§.5.ſ.locati.*
g *l.17.in fi.ſ.cõmod. l. 34. ſ. de oblig.*
h *Eclog.ibi.c.9*
i *l.9.inf.ſ.eod.*
k *facit lex 5. in f.ſ.de ſeruo corrupto. l.1.§.24. ſ. de aqua quotidiana, l.11.§.8.ſuprà quod vi aut clam. l.56.ſ.de oblig. l. 29.ſ.de iniuriis.*
l Imò non poteſt, *l.6.§.4.ſ.de aqua & aquæ.*
m Cuiacius *hîc* refert fore hũc titulũ integriorem ſi ita concipiatur *ex lege 195.§.3.in fi.ſ.de verbor. ſignif.* de hominibus coactis, vi bonorum raptorum, & de turba. huic titulo affines ſunt, titulus quod metus cauſa: de vi & vi armata: quod vi aut clã. ſ. & de vi publica & priuata. ſ. *eod.* Interea notãdũ eſt hoc tit. duo referri edicta vnũ *in l.2.* alterũ *in. l.4.ſ.eo.*
n 4. *Inſt.* 2. 9. *Cod.* 33. περὶ τῶν ἁρπαγάς ἰζ ἱ πόδ[illegible] ποιούντων 60. *Eclog.* 17. vide praxim huius actionis apud Oldendorpium. *Eclog.*77 *.Tit.9. adde 5.Extra 17. Boſſium tit.32. de rapinis* raptor à fure diſtat: hic clam facit: ille vi. hic interdũ non manifeſtus, ille ſẽper *l. 80. §.3.ſ.de furtis* Cui tamen contrarium videtur quod extat 60. *Eclog.*17. *c.* 1. Raptor fur eſt improbus *l.14.§.12. ſ.quod metus cauſa.* ſunt & aliæ differentiæ de quibus, *v. infrà eodem.*
o *l.4.§.2.ſ. eod.* de his quæ per turbam fiunt, *Paul. 5.ſent.3.l.11.ſ.de vi publica.*
p ſenſus eſt, aduerſus raptorem agi poteſt vel in duplum, perinde ac aduerſus non manifeſtum furem, vel in quadruplum 60. *Eclog.*17.*c.*1.

q *l.88.ſuprà de furtis.* r *l.15.ſ.quod metus cauſa.*
ſ *l.4.§.6.verſ.eritque ſ.eod.§.1.Inſtit. eod.*
t mobilia *l.2. Cod. eod.* etiam minimi valoris *Inſtit.eod. in princ.*
u dicentur, ei intra annum quò primùm de ea re experiundi poteſtas fuerit in quadruplum: poſt annum in ſimplum iudicium dabo. Item ſi ſeruus, &c. *Haloand.*
x de vi bonorum raptorum intra annum, in quadruplum poſt annum ſimplum, *vulgat.* de quadruplo *adde l.2. in fi.l.4.Cod.eod.*
y vel familia. *§.14.ſ.eodem.*
z priuata: ob vim vel ciuiliter *vt hoc tit.* vel criminaliter agere poſſumus *ex tit. de vi priuata.* a *l.23.§.9.ſ.ad l. Aquiliam.*
b i. nihilo magis *Accurſ.hîc* & Gilbertus Regius reprehenſi à Roberto 2.*receptæ* 22. ſed tamen video nihilominus in iure ſumi pro minimè, vt nihilominus incumbit *in l.56.C.de decurionibus* pro minimè incumbit, ita & hîc nihilominus non eſt deneganda, id eſt minimè deneganda. ſic Priſc.18. *Inſtit.* ſcribit Latinos vti frequentiſſimè, duplici negatione pro ſimplici, vt nihilominus, pro nihilomagis, contrario nihilo magis pro nihilo minus. atque ita in 51.§.1.ſ.*de Aedilitio* non dubitandũ quin nihilomagis agere poſſit & *in l.18.§.3.Cod.de iudic.* nihil impedit quò magis terminetur. *Cod. qui dare tutores,* non oportuit impediri quò magis curator tibi daretur & *in l. 34. ſ.mandati* nihilo magis pecuniam creditam rectè petit & *in l. 87.§.7.ſ. ad legem Falcidiam* nihilominus magis ſubſtitutus obligabitur, ſumitur particula nihilo magis pro nihilominus vt & in *l. 1. Codice de pignoribus.* pro nondum vt ſit ſenſus: debitorem cedentẽ creditori pignoribus nihilo magis liberari, id eſt, nondũ liberari. de his dictionibus *v. Cuiacium ad legem Qui fundũ, ſeptima. ſuprà pro emptore. Gilb. Regium* 2. *Enantiophanon.* 20. *Robert.*2. *recept.* 28. 29.

c ¶ puto fortè hic innui vel ſolum conatũ in raptore puniri.
d coegit *vulga.* collegit *Haloand.*
e *l.4.§.6.ſ.eod.*
f vnus homo, multi: Homines coacti, etiamſi vnus tãtum homo coactus ſit.
g *l.1.§.17. ſ. de vi & vi.* 60. *Eclo.* 17.*c.*2. Imò non dicemus quum vnitas non ſit multitudo, & vnus non faciat numerum *l. 46. in fin. ſ.de verbor. ſigni.* hinc colligit Bartolus ſtatuto puniente producentẽ falſos teſtes, eodẽ puniri qui vnicum produxerit.
h i. ſine turba *l.4.§.6.ſ.eod.*
i hoc enim *vulgat. Hal.*
k eſt igitur ſpeciale. aliàs vis eſſe poteſt ſine dolo: *l. 3. in fine ſ. ne quis eum qui in ius.*
l qui vi facit plerumque dolum adhibet: qui dolo, vi non ſemper vtitur.
m *Inſtitut. eod. in princ. l.14. §. 12. ſuprà quod metus.*
n *facit l.3. §. 2. ſ. de negot.* Dubitandi cauſa naſcitur ex vocẽ *Bonorũ,* quæ hoc edicto continetur, Ita bona rapta dicentur, etiam ſi vna res tãtum rapta ſit. adde *Inſtitut.eod. in princ.*
o Eius tantum ſcilicet.
p ab aliquo *Haloand.*
q ſit, in id & is, qui coegit, &c. *Haloand.*

r & is qui *Haloander.*
ſ teneri *Hal.* ſenſus eſt, ſi ab vno coactorum damnum datum eſt, nedum coactus ſed & is qui coegit tenetur *adde Nou. Leon.* 70.
t *l.50.ſ.de furtis.*
u *l.25. §.2.ſ.de ædil. l.1.§.16.§.18.ſ.de vi & vi.* & liberos, *l.40.in f. ſ.de verbor.ſignif.*
x vulgo vi bonorum *vulg.Hal.* y *in priu.ſ.eod.§.1.Inſtit.eodem.*
z *Eclog.51. adde l.21.§.4.ſ. de furtis.* a quia rem ſuam *vulg.Hal.*
b *l.3.C.eod.* c impubes admodum, non proximus pubertati, doli mali non capax vi bonorum raptorum non tenetur *vt hic:* ſed nec furti *l.23.ſ.de furtis.* falſi *l.22.ſ.de falſis.* falſæ monetæ, *l.1.in f. C.de falſa moneta.* doli, *l. 13.l.14. ſ.de dolo l.3. in f.ſ.de tributor. l.3.§.1.ſ.de ſepulchro.* rei perditæ, *l.60.ſ.de rei vind.* ſepulchri violati *d. l.3.* vis illatæ. *l.1.§.6.ſ.ne vis fiat.*
d noxali iudicio & vi, *Hal.*
e *adde l.1.§.2.ſ.de publicanis.*
f id eſt, neſciuerit.

raptorum

raptorum non posse, Labeo ait: sanè [a] dolo caret. si tamen ideo inclusit, ne pascatur, & vt fame [b] periret: etiam vtili lege Aquilia.

21 ¶Si per vim abductum pecus inclusit [c] quis, vtique vi bonorum raptorum conueniri poterit.

22 ¶In hac [d] actione [e] non vtique spectamus, rem in bonis [f] actoris esse. siue in bonis sit, siue non sit: "si" tamen [g] ex bonis sit: locum hæc actio habebit. quare siue commodata res sit: siue locata siue etiam pignorata proponatur, siue deposita apud me, "sic" vt intersit mea, eam non auferri, siue bona fide à me possideatur, siue vsumfructum in ea habeam, vel quod aliud [h] ius, vt intersit mea non rapi: dicendum est, competere mihi hanc actionem, vt non dominium accipiamus: sed illud solum, ex bonis meis, hoc est, ex substantia mea, res ablata esse proponatur.

23 ¶Et generaliter [i] dicendum est, ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex hisdē causis habere me hanc actionem. Dicet aliquis, atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. sed ideo addidi, si interfit nostra non esse raptam. nam & furti actionem habeo [k].

24 ¶Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel [l] pretium depositionis non quasi mercedem [m] accepi: vtilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem: quia non [n] minima differentia est inter eum, qui clam facit, & eum, qui rapit: cùm ille celet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. Si quis igitur interesse sua vel modicè [o] docebit [p], debet habere vi bonorum raptorum actionem.

25 ¶Si fugitiuus meus quasdam res, instruendi sui causa, emerit [q], eæq; raptæ sint: quia in bonis meis hæ sunt "res:" possum de his vi bonorum raptorum actione agere.

26 ¶Rerum raptarum nomine, etiam furti [r], vel damni iniuriæ, vel condictione [s] agi potest. vel certè singulæ res vindicari possunt.

27 ¶Hæc actio heredi, ceterísque successoribus dabitur. Aduersus heredes autem, vel [t] ceteros successores non dabitur: quia [u] pœnalis actio in eos non datur. An tamen in id, quod locupletiores [x] facti sunt dari debeat, videamus. & ego puto, ideo prætorem non [y] esse pollicitum in heredes in id, quod ad eos peruenit: quia putauit sufficere condictionem [z].

De seruo qui rapuit manumisso.

3. *Paulus* "libro 54. ad Edictum."

SI seruus rapuerit & cum libero agatur: etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non rectè cum manumisso post annum [a] agetur. quia cum quocumque experiundi potestas fuerit, excluditur actor. & si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur [b] rei iudicatæ exceptionem nocere Labeo ait.

¶*Alterum edictum de turba.* 1. *Argumentum edicti.* 2. *turba vox vnde dicatur.* 3. *quomodo accipiatur, & quid differat. à rixa.* 4. *De eo qui damnum dedit, vel dolo fecit vt damnum daretur.* 5. *De eo qui in turba auctor fuit damni dandi.* 6. *collatio huius edicti & superioris.* 11. *Qualis sit hæc actio, & quid in eam veniat.* 12. *quid docere doctor debet.* 13. *De seruo pulsato vel verberato.* 15. *Si seruus aut familia deliquerit.* 16. *De successoribus.*

4. *Vlpianus* "libro 56. ad Edictum."

PRætor ait: *Cuius dolo malo in turba* [b] *damnum quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum: post annum, in simplum iudicium dabo.*

1 ¶Hoc edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit.

2 ¶Turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus: idque verbum ex Græco tractum [c] *ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν, id est à tumultuando.*

3 ¶Turbam autem ex quo numero admittimus? Si duo rixam commiserint, vtique non accipiemus in turba id factum: quia duo [d] turba non propriè dicentur. Enimuerò si plures fuerunt, decem, aut quindecim homines: turba dicetur. Quid ergo si tres, aut quatuor? turba vtique nō erit [e]. Et rectissimè Labeo inter turbā, & rixā multū interesse ait. námq; turbam [f], multitudinis [g] hominum esse turbationem & cætum [h]: rixam [i] etiam duorum.

4 ¶Hoc autem edicto tenetur non solus, qui damnum in turba dedit: sed & is, qui dolo malo fecerit, vt in turba damni quid daretur: siue illò venerit, siue non fuerit præsens. dolus enim malus etiam absentis [k] esse potest.

5 ¶Hoc edicto dicendum est etiam eum teneri, qui venit, & in turba fuit auctor damni dandi: si tamen & ipse inter turbam fuit, cùm damnum daretur, & dolo malo fuit. nam & huius dolo malo in turba damni quid factum esse, negari non potest.

6 ¶Si quis aduentu suo turbam concitabit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel "dum" misericordiam [l] prouocat: si dolo malo eius damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ: tenetur. verum est enim, dolo malo eius in turba damni quid datum. neque enim exigit prætor, vt ab ipso sit turba conuocata: sed hoc, vt dolo alicuius in turba damnum datum sit. Eritque hæc differentia inter hoc edictum & superius: quòd ibi de eo damno prætor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus: at hîc de eo damno, quod dolo [m] in turba datum est, etiam si non ipse turbam coëgit, sed ad clamorem eius, vel dicta, "vel" misericordiam [p] turba contracta est: vel si alius contraxit, vel ipse ex turba fuit.

7 ¶Idcircò illud [n] quidem edictum, propter atrocitatem [o] facti, quadrupli pœnā comminatur: ad hoc [p] dupli [q].

8 ¶Sed & hoc & illud intra annum tribuit experiundi facultatem. post annum in simplum competit.

9 ¶Loquitur autem hoc edictum de damno dato, & de amisso. de rapto non; sed superiori edicto, vi bonorum raptorum agi poterit.

10 ¶Amissa autem dicuntur [r] ea, quæ corrupta alicui relinquuntur, scissa fortè, vel fracta.

11 ¶Hæc autem actio in factum est. & datur in duplum, quanti [s] ea res erit. quod ad pretium verum [t] rei refertur. & præsentis temporis fit æstimatio. & semper in duplum intra annum est.

12 ¶Docere'que actor, in turba damnum esse datum, debet ceterùm si alibi [u] datum sit, quàm in turba: cessabit hæc actio.

13 ¶Si cùm seruum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta [x], ísque seruus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo, qui pulsabat, agere possum, quippe cùm in turba dolo malo damnum datum sit. sic tamen, si, vt damnum daret, ideo cœperat cædere. ceterùm si alia causa verberandi fuit, cessat actio.

14 ¶Sed & si quis ipse turbam conuocasset, vt turbā coram seruum verberaret iniuriæ faciendæ causa, non dāni dandi consilio: locum habere edictum. verum est enim, eum, qui per iniuriam verberat, dolo facere: eum, qui [y] causam præbuit damni dandi, damnum dedisse.

15 ¶In seruum autem [z], & in familiā prętor dat actioné.

16 ¶Quæ de heredibus ceterísque successoribus in vi bonorum raptorū actione diximus, [a] & hîc erunt repetita.

De restitutione rei.

5. *Gaius* "libro 21. ad Edictum Prouinciale."

NOn [b] prodest ei, qui vi rapuit, ad euitandam pœnam si ante iudicium restituat [c] rem, quam rapuit.

De vsucapione.

6. *Venuleius* "libro 17. Stipulationum."

QVod vi possessū raptúmve [d] sit, antequā in potestate domini heredísve eius peruenit, vsucapi lex [e] vetat.

DE [f] INCENDIO [g], RVINA, naufragio, rate, naue expugnata,

TIT. IX.

Edictum. 1. *vtilitas & ratio huius edicti.* 2. *De incendio.* 3. *De ruina.* 4. *De suspicione incendij, vel ruinæ.* 5. *De naufragiis.*

Vlpianus "libro 56. ad Edictum."

PRAETOR ait: *In eum* [h], *qui ex incendio,* [i] *ruina* [k], *naufragio, rate* [l], *naue expugnata* [m] *quid* [n] *rapuisse* [o], *recepisse dolo malo* [p], *damníve quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum* [q] *in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit: post* [r] *annum in simplum, iudicium dabo. item in seruum, & in familiam iudicium dabo.*

1 ¶Huius edicti vtilitas euidens, & iustissima seueri-

---

a si dolo caret, *Hal.* dolo caret qui ignorat, *l.* 8. *C. de furt.* modò ignorantia non sit affectata.
b *l.* 9. §. 2. *l.* 29. §. 7. *s. ad leg. Aquil. l.* 4. *s. de agnos. liber. l.* 5. *C. ad l. Aquil.* §. 16. *Instit. de lege Aquil.*
c *v. legem* 39: *in f. s. ad leg. Aquil.*
d §. 2. *Inst. eod.*
e actione.
f hoc quid sit, *v. l.* 49. *j. de verb. signific.*
g aliud est, in bonis esse, aliud ex bonis.
h puta, vsus vel vsusfructus.
i §. *vlt. vers. vlt. Inst. eod.*
k habeo, si in re d. c. q. r. u. p. d. n. q. mercedem accepi. Vtilius &c. Ita Cuiacius hunc locum interpungit, *Inst. eod. in verbis per vim.*
l vide quæ scripsi. 2. *Feudorū* 23.
m aliâs esset locatio, *l.* 1. §. 9. *s. depositi.*
n Clam facientis & raptoris in qua est differentia. vide doctores, ad l. *Nemo* al. *de sūma Trin.*
o *Inst. eo. in pr. Nouella* 63. *c.* 1.
p *facit lex* 29. *s. de hereditatis petitione.*
q *facit lex* 15. *s. de publiciana.*
r *adde Paul.* 5. *sent.* 3. §. 1.
s furtiua, *lege* 20. §. 1. *s. de condictione furtiua.* vel triticaria, *l.* 1. *in f. s. de condictione triticaria.*
t *l.* 1. *s. de priuatis delictis.*
u §. 1. *Instit. de perpetuis.*
x *l.* 5. *s. de calum. l.* 1. *in f. de vi & vi.*
y Imò pollicitus est, *l.* 1. *s. de priuatis delictis.*
z *l.* 1. *s. de priuatis delictis.*
a à die rapinæ computandum, *Accurs.*
b hîc agitur de altera huius tituli parte, nempe de turba
c *τύρβη Hal.*
d *v. quæ not. ad l.* 40. *in f. j. de verbor. signif.*
e cur ita, cum tres faciant collegium, *l.* 85. *j. de verb. signif.*
f turba à rixa tantùm differt, quantùm pluriū hominum concertatio, à paucorum concertatione.
g Imò vnius. *argum. legis secundæ* §. 6. *s. eodem.*
h *vide l.* 5. *j. de vi publica.*
i *adde Festum in Rictus: l.* 52. §. 1. *s. ad l. Aquil. l. vlt. j. ad l. Cornel. de sicariis.* Glossis Rixa *μάχη.* *Rixatus μαχᾶται.*
k *vide l.* 15. §. 3. *s. de iniuriis.*
l *adde j. eodem.*
m *vt s. eod.*
n vi bonorum raptorum sc. de quo *lex* 2. *s. eod.*
o *Instit. eod. in princ.*
p de turba sc.
q *Paul.* 5. *sent.* 3. §. 1.

r *l.* 9. *j. de verborum signif.*
s *l.* 7. §. 2. *s. quod falso tutore. l.* 38. §. 2. *s. de verbor. oblig. v. l.* 179. *l.* 193. *j. de verbor. signif.*
t *l.* 2. §. 1. *s. eod. l.* 50. *s. de furtis l.* 38. §. 2. *s. de verb. oblig.*
u Probari factū insignæ non videtur, nisi omnes omnimodo eius circunstantiæ, ac qualitates probatæ sint. vide Mysingerū. 4 *obseruat.* 80.
x per occasionem sc. *v. l.* 30. §. 3. *s. ad l. Aquil.*
y Causam damni qui dat, dānum dedisse videtur, *vt hic.* sic qui causam morte dedit, videtur occidisse, *l.* 7. §. 6. *l.* 9. *l.* 49. *s. ad l. Aquil.* Quæ sententiæ in his solis intelligendæ sunt, qui causam damni dant dolosè & animo certo damni dandi: vel ita: Hæc sententia locum habet, quoties causa damni per se potens est satis ad damnum inferendum: veluti si ponas vuln⁹ fuisse mortale. vide *Hyppolytum de Marsiliis consilio.* 7. *num.* 51.
z In seruum etiam *Hal.* in seruum item *Cuiacius apud Paul.* 5. *sent.* 6. §. 3.
a *l.* 2. *inf. s. eo.*
b *v. l.* 65. *inf. s. de furt.* 60. *Eclog.* 17. *c.* 6. *Harmenop.* 7. *cap. περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ* 47.
c multo minùs si pœniteat post delictum: nec. n. sola pœnitentia sufficit ad euitādam pœnam: nam plus est rem restituere quàm pœnitere, & ita tenent omnes doctores communiter. de quo *v. Clarum* §. *vlt. quæst.* 16. & *quæst.* 60. *num.* 13.
d *l.* 48. *in fine principij s. de acquir. rer. dom. l.* 4. §. 12. *l.* 24. *in f. s. de vsurp.* §. 2. *Inst. de vsucapion.*
e *sub.* XII. Tabularum. §. 8. *Inst. de vsucap. l.* 4. §. 6. *s. de vsucap. l.* 7. *in f. s. ad exhib.*
f Id est, de iis quæ ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata raptasse dicentur, *l.* 3. *in f. pr. s. de feriis l.* 18. & *authentica nauigia C. de furtis. l.* 44. *s. de adquiren. rer. l.* 21. §. 1. *s. de adquirend. possess.* 6. *Eclog.* 6. *cap.* 35.
g 60. *Eclog.* 6. & 18. *περὶ τῶν ἐξ ἐμπρησμοῦ ἁρπαζόντων καὶ τῶν ἐν ναυαγίῳ* 6. *Harmenop.* 7. & 6. *tit.* 1. *cap. περὶ ἐμπρησμοῦ. huc etiam refer tit.* 12. *collationis legum Mosaicarum.* 5. *Extra* 18. vbi agitur de incendiariis. Qui exstat apud Paulum 5. *sent.* 20. de incendiariis, non est genuinus. agitur a. de incendio in *l.* 9. *j. eodem.* Praxim huius tituli *vide apud Oldendorpium Class.* 7. *act.* 8.
h etiam fiscum, cui quid eiusmodi rerum rapere non licet, *l.* 1. *Codice de naufragiis.*
i §. 2. *j. eodem.*
k §. 3. *j. eodem.*
l §. 5. *j. eodem.*
m *l.* 3. §. 1. *j. eodem.*
n *l.* 6. *j. eodem.*
o *l.* 3. §. 4. & *sequentib. l.* 4. *l.* 5. *l.* 7. *j. eodem. l.* 3. *de feriis. Paul.* 5. *sent.* 3. §. 2.
p *l.* 3. §. 3. *j. eodem.*
q *l.* 44. *s. de adquir. rer.*
r Imò post annum non datur, *l.* 2. *in f. Cod. de naufragiis.*

tas est. si quidem publicè interest, nihil rapi ex huiusmodi casibus. & quanquam sint de his facinoribus etiam criminum executiones: attamen rectè prętor fecit, qui foren ses [a] quoque actiones criminibus istis præposuit.

2 ¶Ex *incendio* [b] quemadmodum accipimus? vtrum ex ipso igne, an verò ex eo loco, vbi incendium fit: & meliùs sic accipietur, propter incendium, hoc est, propter tumultum incendij, vel trepidationem incendij, rapit. quemadmodum solemus [c] dicere, in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. Proinde si ex adiacentibus prædiis, vbi incendium fiebat, raptum quid sit: dicendum sit, edicto locum esse: quia verum est, ex incendio rapi.

3 ¶Item ruinæ appellatio refertur ad id tempus, quo ruina fit: non tantùm si ex his, quæ fuerunt, tulerit quis: sed etiam si ex adiacentibus.

4 ¶Si suspicio fuit incendij, vel ruinæ, incendium, vel ruina non fuit: videamus, an hoc edictum locum habeat. & magis est, ne [d] habeat [e]: quia neque ex incendio, neque ex ruina quid raptum est.

5 ¶Item ait prætor, [f] *Si quid ex naufragio.* hic illud quęritur: vtrùm si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit: an verò & si alio tempore, hoc est, post naufragiúmque. nam res ex naufragio etiam hæ dicuntur, quæ in littore post naufragium iacent. & magis est, vt [h] de [a] eo tempore.

2 *Gaius* [g] lib. 21. ad Edictum prouinciale.

ET loco [f],

1. De rate naui expugnata. 3. De eo qui rapuit vel recepit. 4. De eo qui amouit, vel damnum dedit vel recepit. 5. Quid intersit inter rapi, & amoueri. 6. De naue eiecta. 7. Si dolus absit. 8. De naufragio.

3. *Vlpianus* [i] lib. 56. ad Edictum. [a]

QVo naufragium fit, vel factum est, si quis rapuerit: incidisse in hoc edictum videatur. qui autem rem in littore iacentem, postea [g] quàm naufragium factum est, abstulit: in ea condicione est, vt magis fur sit, quàm hoc edicto teneatur. quemadmodum is, qui, quod de vehiculo [h] excidit, tulit. nec rapere videtur, qui in litore iacentem [i] tollit.

1 ¶Deinde ait prætor, *Rate naui expugnatæ.* expugnare videtur: qui in ipso quasi prælio & pugna aduersus nauem, & ratem, aliquid rapit: siue expugnet, siue prædonibus expugnantibus rapiat.

2 ¶Labeo scribit. æquum fuisset vt, siue de domo, siue in villa expugnantis aliquid rapiatur, huic edicto locus sit. nec [k] enim minùs in [l] mari, quàm in villa, per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus.

3 ¶Non tantùm autem qui rapuit, verùm is quoque, qui recepit. ex causis suprà scriptis tenetur: quia receptores [m] non minùs delinquunt, quàm adgressores. Sed enim additum est *Dolo malo*: quia non omnis qui recipit statim etiam delinquit, sed qui dolo malo recipit. quid enim, si ignarus recipit? aut quid, si ad hoc recipit, vt custodiret [n], saluásque faceret ei, qui amiserat? vtiq; non debet teneri.

4 ¶Nō solùm autē qui rapuit, sed & qui abstulit, vel amouit, vel dānū dedit, vel recepit [o], hac actione tenetur.

5 ¶Aliud autem esse rapi, aliud amoueri palàm est. si quidem amoueri [p] aliquid etiam sine vi possit: rapi autem sine vi non potest.

6 ¶Qui eiecta naue quid rapuit, hoc edicto tenetur. eiecta, hoc est, quod Græci aiunt ἐξεβράσθη [q].

7 ¶Quod ait prætor de damno dato, ita demum locū habet, si dolo malo damnum datum sit. nam, si dolus malus absit, cessat edictum. Quemadmodum ergo procedit, quod Labeo scribit: si, defendendi mei causa, vicini [r] ædificium orto incendio [s] dissipauerim: & meo nomine, & familiæ, iudicium in me dandum? cùm enim defendendarum mearum ædium causa fecerim, vtique dolo careo, puto igitur, non esse verum, quod Labeo scribit. An tamen lege Aquilia agi cùm hoc possit? & non puto agendum. nec enim iniuria [t] hoc fecit, qui se tueri voluit, cùm aliàs non posset: & ita Celsus scribit.

8 ¶Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est: vt, si quis ex naufragio clauos, [u] vel vnum ex his abstulerit, omnium [x] rerum nomine teneatur. Item alio senatusconsulto cauetur, eos, quorum fraude, aut consilio naufragi suppressi [y] per vim fuissent, ne naui vel iis periclitantibus opitulentur, legis Corneliæ, quæ [z] de sicariis lata est, pœnis adficiendos. eos autem, qui quid ex miserrima [a] naufragiorum fortuna rapuissent, lucratiuè fuissent

a l. ciuiles.
b l. propter incendium.
c vel hic locus ostendit eos Grammaticos non agere, qui verba legum ex optimis veterū libris interpretantur.
d Imò habet, l. 4. ž. eod.
e locum suspicio sc. & ita non statut falsæ suspicioni, v. *Accurs.*
f *l. 2. in f. ž. eod.*
g *l. 2. in f. ž. de lege Rhodia. l. 43. §. 11. ž. de furtis. §. vlt. Inst. de rerum diuis.*
h vel thedà currente, *§. vlt. Instit. de rer. diuis. adde cap. 1. si quid inuenisti. 14. q. 5.*
i *v. l. 43. §. 4. & sequentis, ž. de furtis.*
k ordo inuersus videtur, vt ita legamus: nec enim minus in villa, quàm in mari per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus. Hic enim quæstio est de domo & villa expugnatis: quibus expugnatis Labeo scribit, æquum fuisse huic edicto non minus locū esse, quam si in mora expilati essemus.
l *§. 35. §. 4. ž. de mortis causa donat.*
m *l. 4. ž. eod. vide tit. 3. de receptatorib.*
n *l. 43. §. 7. ž. de furtis.* Emens à fure, protestari debet se ea men te emere vt eam restituat vero domino.
o *§. 3. ž. eod.*
p amouere & rapere differūt.
q ἐκβρασθεῖσα *Hugo à Porta.* [illegible] *Hal.* [illegible] Alciatus ad *l. Iubemus. Cod. de nauicularijs, libro XI.*
r vnicuique sibi prospicere, & meliorem suam conditionem facere licet, etiam in præiudicium alterius: dum tamen id non fiat principaliter animo nocendi, *l. 2. ž. de Iustitia. l. 19. §. 3. ž. de negot. l. 29. §. 1. §. 3. ž. ad legem Aquil. l. 2. in fi. ž. de act. empti. l. 42. ž. de acquir. hæred. l. 77. §. 31. inf. ž. de legat. 2. l. 30. ž. de bonis libert. l. 2. §. 12. ž. de aqua & aquæ pluuiæ l. 5. §. 2. ž. de doli except. l. 26. ž. de damno.*
s *l. 49. inf. ž. ad legem Aquil. l. 7. §. 4. ž. quod vi aut clam, 6. Harmenop. 1. cap.* [illegible]

dolo malo, in quantum edicto Prætoris actio daretur, tantùm & fisco dare debere.

De successoribus.

4. *Paulus* [a] lib. 54. ad Edictum. [e]

PEdius, posse etiam dici ex naufragio rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa [b] trepidatione rapiat.

1 ¶Diuus Antoninus de his, qui prædam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit: Quod de naufragiis nauis & ratis scripsisti mihi: eò pertinet, vt explores, qua pœna afficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua eo illo probantur. & facilè (vt opinor) constitui potest. nam plurimùm interest, peritura collegerint, an quæ seruari possint, flagitiosè inuaserint. ideóque si grauior præda [c] vi adpetita videbitur: liberos quidem fustibus [d] cæsos in triennium [e] relegabis: aut si sordidiores [f] erunt, in opus publicum eiusdem temporis dabis: seruos flagellis cæsos, in metallum damnabis. si nō magnæ pecuniæ res fuerint, liberos fustibus, seruos flagellis cęsos, dimittere poteris. & omnino, vt in cęteris, ita huiusmodi causis, ex personarum [g] condicione, & rerum qualitate, & diligenter sunt æstimandæ, ne quid aut duriùs aut remissiùs constituatur, quàm causa postulabit.

2 Hæ actiones heredibus dantur. in heredes eatenus dandæ sunt, quatenus [h] ad eos peruenit.

De re seruata.

5. *Gaius* [f] lib. 21. ad Edictum prouinciale. [f]

SI quis ex naufragio, vel ex incendio, ruináve seruatam rem, & alio loco [i] positam, subtraxerit, aut rapuerit: furti scilicet, aut aliàs vi bonorum raptorum iudicio tenetur. maximè si non intelligebat, ex naufragio, vel incendio, ruináve eam esse. Iacentem quoque rem ex naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit: plerique idem putant. quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit. alioquin si in [k] ipso naufragij tempore id acciderit: nihil interest, vtrùm ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragiis, an ex littore. De eo quoque, quod ex rate, naue expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

De naui expugnata.

6. *Callistratus* [u] lib. 1. Edicti monitorij. [i]

EXpugnatur nauis, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertunditur, aut funes eius præciduntur, aut vela conscinduntur, aut ancoræ inuolantur de mare. [l]

De naufragio.

7. *Idem* [u] lib. 2. Quæstionum. [f]

NE quid ex naufragiis diripiatur, vel quis extraneus interueniat colligendis eis, multifariam prospectum est. Nam & Diuus Hadrianus edicto præcepit, vt hi, qui iuxta litora maris possident, scirent, si quando nauis vel inficta, [m] vel fracta, inter fines agri cuiusque [n] fuerit, ne [o] naufragia deripiant, in ipsos iudicia præsides [n] his, qui res suas direptas querantur, reddituros. vt quicquid probauerint ademptum sibi naufragio, id à possessoribus recipiant. De his autem, quos deripuisse probatum sit, præsidem vt latronibus [o] grauem sententiam dicere. Vt facilior sit probatio huiusmodi admissi: permisit his, & quidquid passos se huiusmodi quærantur, adire præfectos [p], & ad eum [q] testari, reósque petere: vt pro modo culpæ vel vincti, vel sub fideiussoribus, ad præsidem remittantur. A domino quoque possessionis, in qua id amissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, præcipitur. Sed nec interuenire naufragiis colligendis aut militem, aut priuatum, aut libertum seruúmve principis, placere sibi ait senatus.

De rate vi fluminis in agrum alterius delatâ.

8. *Neratius* [u] lib. 2. Responsorum. [e]

RAtis vi fluminis in agrum meum delatæ, non aliter potestatem tibi faciendam, quàm [r] si de præterito quoque damno mihi cauisses.

De incendio.

9. *Gaius* [u] libro quarto ad legem duodecim tabularum. [e]

QVi [s] ædes aceruúmve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus [t], verberatus, igni [u] necari iubetur: si modò sciens prudénsque id commiserit. si verò casu [x], id est negligentia, aut noxam [y] sarcire iubetur: aut si [z] minus idoneus sit, leuiùs castigatur. [a] Appellatione

c Prædæ hoc idem vocabulum retinent Græci, vt in legibus Georgici Iustiniani [illegible] Moscopolus [illegible]
d Fustibus cædebantur liberi: flagellis & flagris serui, *vt hic vide l. vlt. ž. de pœnis: dixi ad l. 12. de iure fisc.*
e Qui ex naufragio grauioré prædam appetit, liberi in triennium relegantur vel ad opus publicam dantur.
f homines abiectiores grauius puniuntur, quam honestiores, *l. 5. C. de naufragiis.*
g *l. 25. inf. ž. de negotiis l. 72. inf. ž. de iudiciis l. 140. §. 8. ž. de verbo obligat. l. 2. ž. de re iudicata. l. 15. §. 28. in fi. ž. de iniuriis l. 9. §. 11. l. 11. l. 16. ž. de pœnis l. 5. Cod. de naufragiis.*
h Heredes tenentur quatenus ad eos peruenit.
i *adde l. 1. in f. l. 2. ž. eod.*
k *d. l. 1. inf.*
l de mari, *Hal.*
m Inficta nauis, nihil aliud quam infixa. Caper Grammaticus, Fictū, rationis: fixum voluntatis. Eadē ratione Varro 3. *de re rustica.* Diomedes & Scaurus. Ficta, Affecta, Defecta.
n *l. 2. Cod. de naufragiis.*
o *de quo v. l. 2. ž. de arbor. furtim.*
p *d. l. 2. l. 3. Cod. de naufragiis.*
q *& Cod. eo.*
r *l. 5. §. 4. ž. ad exhib. l. 9. ž. de damno, quæ notaui ad l. 39. in fi. ad leg. Aquil.*
s vide *Angelum tract. de maleficijs: §. Incendiaria.*
t victus, vel ictus.
u hæc est pœna incendiarij malitiosi & affectati, vt viuus comburatur. *l. 28. §. 12. ž. de pœnis.* capite puniatur, *d. § 12. l. 10. ž. de sicariis.* & summo supplicio, *Paul. 5. sent. 3. §. vltim.* & pro qualitate suæ personæ damnetur in opus publicum: in metallum, in opus publicū relegetur aqua & igni interdicatur,

t Alteri non infert iniuriam, qui se tuetur.
u Alia significatione clauus accipitur, *in l. 12. ž. de ædilit.* Glossis Claues, [illegible]
x *vide l. 21. ž. de furtis.* imò quarundam tantùm. *l. 21. ž. de furtis.*
y *l. 3. §. 4. ž. de sicariis.*
z *dicto §. 4. 60. Ecloga 17. ex lib. 83. tit. 3. cap. 25.*
a *l. 1 Cod. de naufragiis. vide Nouellam Leonis. 64. vbi pœna quadrupl. constituitur.*
b Imò qui tunc rapuit ex naufragio non rapuit, *l. 1. § pen. ž. eo.*

bestiis subiiciatur, *l. 12. inf. ž. eo. vide collationem legum Mosaicarum, tit. 12.* x *v. l. 11. eo.*
y id est damnum duplum, *Paul. 5. sent. 3. § vlt.* æstimationem rei combustæ *Exo. 22.* eáque lex & pœnam incendij est ciuilis, *l. 28. §. 12. ž. de pœnis.* quæ & forensis dici potest: *Paul. ti. 12. collationis legum Mosaicarum.* Est. n. sotum propriè causarum ciuilium, *l. 1. §. 1. ž. eo. Paul. 5. sent. 18. §. 2. vbi vide Cuiacium.* quin & actio incensarum ædium appellatur, *l. 7. §. 13. sup. de pactis l. 22. §. 9. l. 30. §. pen. sup. ad leg. Aquil.*
z atque ita qui non potest in ære, luit in corpore, *l. 1. ž. de pœnis.*
a *l. 3. §. 1. ž. de officio præfect. vigil.*

autem

a l.41.§.8.ꝭ.de legat.1.
b addе l.1.Cod.de nauicularijs.Porro turres, quæ nocturnis ignibus cursum nauigantibus ostendere solent, Pharos appellant. huiusmodi turrim extruxit Ptolemæus talentis 800. Ægesippus existimat Pharum dici quasi φαεινὸν: hinc Statius.Lumina noctiuagæ tollit pharus æmula Lunæ.

autem ædium omnes species [a] ædificij continentur.

Ne piscatores nocte, lumine ostenso, fallant nauigantes.

10. *Vlpianus* "libro 1. Opinionum."

NE piscatores nocte, lumine [b] ostenso, fallãt nauigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eóque modo in periculum naues, & qui in eis sunt deducant, sibíque execrandam prædam parent: præsidis prouinciæ religiosa constantia efficiat.

De incendio.

11. *Marcianus* "lib.14. Institutionum"

SI fortuito [c] incendium factum sit, venia indiget: nisi tã lata [d] culpa fuit, vt luxurię [e], aut dolo sit proxima.[f]

De naufragio. 1. De incendio.

12. *Vlpianus* "libro 8. de Officio proconsulis."

LIcere vnicuique [g] naufragium suum impunè colligere, constat, idque Imperator Antoninus [h] cum Diuo patre suo rescripsit.

1 ¶ Qui data opera [i] in ciuitate [k] incendium fecerint: si humiliore loco sint, bestiis obiici [l] solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certo in insulam deportantur.

c seu casu. l.8. ꝭ.eodem. per incuriam *Paul. ib.* non dolo. l.11.ꝭ. *de periculo.* l.9.§.1.ꝭ.*de rebus authoritate iudicis.* Incendium casu admissum vti puniatur vide apud Angelum d.§.*Incendiario.*
d i. incauta *Vlpianus tit.* 12. *legum Mosaicarũ.* Incendium lata culpa admissum quemadmodũ puniatur vide apud Angelum *illo §.Incendiario,*
e quæ & lasciuia *Vlpianus ibidem.* Haloander legit lusoria.
f tunc fustigari potest. l.3.§.1. ꝭ.*de officio præf. vigilum.*
g adeo vt fiscus id prohibere nõ possit. l.1. *Co. de naufragiis*: licet poëta scribat res fisci est vbicunque natat.
h d.l.1.
i consulto *Pau.* 5.*sententiar.* 4.§.*vlt. adde Vlpian. tit* 12. *collationis legum Mosaic.*
k *Paul. ibidem. Vlpianus ibidem. Paul. d. titulo* 12.
l *Vlpian. ibidem.*

DE INIVRIIS[m], ET FAMOSIS [n] LIBELLIS.[o]

TIT. X.

Etymologia, & significationes verbi iniuria. Etymologia cõtumeliæ. 1. De re & verbis. 2. De corpore, dignitate, infamia. 3. per quas personas iniuriam patimur.

Vlpianus "lib. 56. ad Edictum."

INiuria ex eo dicta est, quod [p] non iure fiat, omne enim quod non iure fit [q], iniuria fieri dicitur. hoc generaliter. specialiter autem iniuria dicitur contumelia [r]: interdum iniuriæ appellatione damnum culpa datum [s] significatur: vt in lege [t] Aquilia dicere solemus interdum iniquitatem [u] iniuriam dicemus. nam cùm [x] "quis" iniquè, vel iniustè sententiam dixit iniuriam ex eo dictam, quod iure, & iustitia caret, quasi non iuriam, contumeliam autem à contemnendo.

1 ¶ Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis, [y] re, quotiens manus inferuntur, verbis autem, quotiens non manus inferuntur, conuicium [z] fit.

2 ¶ Omnémque iniuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem [a], aut ad infamiam pertinere. in corpus fit [b], cùm quis pulsatur [c]. ad dignitatem, cùm comes [d] matronæ [e] abducitur, ad infamiam, cum pudicitia [f] adtemperatur.

3 ¶ Item aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas. per semet [g], cùm directò [h] ipsi' cui "patrifamilias, vel matrifamilias fit iniuria. per alias, cùm per cõsequentias [i] fit cum fit liberis [k] meis, vel seruis [l] meis, vel vxori [m], nuruíue [n], spectat enim ad nos iniuria, quæ "in"

m 9. *Cod.* 35.4. *Inst.* 4. *Paulus* 5. *sent.* 4.5. *Extra* 36. *sexto* 8. περὶ ὕβρεως 60. *Eclo.*21.*ti.*2.*coll.leg.Mosaic.* de actione iniuriarum, *adde Clarum* 5.*senten.* 10. Bossium *tit.* 45. Oldendorpium *Class.*7. *actu* 10.
n 9.*Cod.*36.9.*C. Theod.*34.6.*Harmenopulus* 9.
o libellum famosum. Harme. *ibid.* vocat φλυαρίαν *adde de conuitiis ex Paulo* 5. *sent.*4.§.1.
p Iniuria, & beneficium contraria *Senec.*5.*de benefic.*7.
q *Inst. eodem in pr.* τὸ παρὰ νόμον *Eclo. ibidem.* πᾶν ὃ μὴ κατὰ νόμον γίνεται, *Theophilus instit. eodem.*
r παραφρόνησις *Eclog. ibidem.* Græci ὕβριν vocant *Theophilus institut. de iniuriis.*
s malè in institutionibus legitur ἔγκλημα *Cod. eodem.* bene apud Theophilum ἀδίκημα & *Eclog. ibidem* ζημία.
t *l.5.§.1.ꝭ..ad legem Aquiliam.*
u ἀδικίαν *Eclog. cap.* 1. *Theophilus. Paulus tit.*2. *coll. legum Mosaicarum.* in institutionibus vocabulum ἀνομίας.
x *Eclog. ibidem. Inst. eodem.*
y debuit addere & literis, & libellis, & facto. hinc illa formula agendi apud Paulum *tit.*2.*Collat. legum Mosaicarum,* quod Auli Agerij pugno mala percussa est. Sic *apud Babium* 6.*cap.*8. colaphum tibi ducam & formulam scribam, quod caput durum habeas.
z cuius ambitu comprehenditur etiam maledictum. *Paul.*5.*sent.*4.§.18.19. Psalterium & canticum iniuriosum §.15.& 16 carmen, historia, §.1.*Inst. eod.* liber, *l.5.§.9. ꝭ.eodem.* sed & variæ conuiciorum species comprehenduntur, de quibus *vide Clarum* 5.*sent.*10. inter quas & has refert, tu es bonus homo, id est, cornutus, tu es meretrix, tu mentiris, &c.
a debuerat ita diuidere, aut in corpus, aut extra. *Paulus* 5.*sentent.*4.§.1.
b dignitas ad ciuilem: fama ad statum naturalem & mores refertur: aliud est dignitatem alicuius appetere, aliud famam lædere.
c *Eclog. ibid.* dum cedimur. *Paulus* 2.*collationis legum Mosaicar.* verberibus, illatione stupri *Paulus* 5.*sent.*4.§.1.& §.5.
d *l.15.§.16.ꝭ.eodem* Plautus *Casina* sequimini num comites ἀκόλουθος, quo nomine etiam comprehenditur, παιδαγωγὸς *Eclog. ibidem. c.*29. Pædagogus *l.*35.ꝭ.*de fideicom. libert.* à quo pædagogia *l.12.§.32.ꝭ.de instruct.* & pædagogiani *Ammianus* 29. Galli Pages Ἀκόλουθος verò apud Ecclesiasticos eum significat, vel qui Episcopum comitatur *v. Duarenum* 1.*de sacris* 14. vel qui in funere deferebat funalia, ascætriis, quæ olim præficæ, interea psallentibus, decanis, qui olim copiatæ lecticarij & vespiliones, ferretrum ferétibus *vide Cuiac.* 5.18.*de temporib.* ἀκολούθους etiam dicam *ad l.6.C. de epi.*

his fit, qui vel potestati nostræ, vel affectui [o] subiecti sint.

4 ¶ Et si fortè cadaueri [p] defuncti fit iniuria, cui heredes bonorum, vt possessores exstitimus: iniuriarum nostro nomine habemus actionem. spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria, Idémque, & si fama eius, cui heredes exstitimus lacessatur.

5 ¶ Vsque adeo autem iniuria, quæ fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit: vt, etiam si volentem [q] filium quis vendiderit, patri, suo quidem nomine competit iniuriarum actio, filij vero nomine non competit, quia nulla est iniuria, quæ in [r] volentem fiat.

6 ¶ Quotiens autem funeri [s] testatoris vel cadaueri [t] fit iniuria: si quidem post aditam hereditatem fiat: dicendum est, heredi quodammodo factam. *semper enim heredis interest, defuncti existimationem purgare. quotiens autem ante aditam hereditatẽ, magis hereditati, & sic heredi per hereditatẽ adquiri Deniq. Iulianus scribit si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones, dubium nõ esse. Idémq. putat, & si ante aditam hereditatem seruo hereditario iniuria facta fuerit. nam per hereditatem actio heredi adquiretur.

7 ¶ Labeo scribit, si quis seruum hereditarium testamento manumissum [u], ante aditam hereditatem verberauerit: iniuriarum heredem agere posse, at si post aditam hereditatem verberatus sit. siue scit se liberum, siue ignorat: ipsum agere posse

8 ¶ Siue autem sciat [x] quis, filium meum esse, vel vxorem meam, siue ignorauerit: habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit.

9 ¶ Idem ait 'Neratius", ex vna iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem, neque vllius actionem per alium consumi. vt puta vxori meæ filiæfamilas [y] iniuria facta est, & mihi, & patri eius, & ipsi iniuriarum actio incipiet competere.

2. *Paulus* "lib. 50. ad Edictum.

QVod si viro iniuria facta sit, vxor non agit: quia defendi vxores à viris, non viros ab vxore, æquum est.

Qui iniuriam facere possunt. 1. De furioso, & impubere. 2. De affectu, & scientia patientis, vel facientis. 3. De ioco. 4. De errore.

3. *Vlpianus* 'libro 56. ad Edictum."

ILlud relatum peræquè est [z]: eos qui iniuriam peti possunt, & facere posse.

1. ¶ Sanè sunt quidam, qui facere non possunt: vt puta furiosus [a]: & impubes [b] qui [c] doli capax non est, námq; hi [d] pati iniuriam solent, non facere. cùm enim iniuria ex affectu [e] facientis consistat: consequens [f] erit dicere, hos, siue pulsent, siue conuicium dicant, iniuriam fecisse non videri.

2 ¶ Itaque pati quis iniuriam etiam si non sentiat, potest facere: nemo, nisi qui scit se iniuriam facere, etiam si [g] nesciat, cui faciat.

3 ¶ Quare si quis per iocum [h] percutiat, aut dum certat iniuriarum non tenetur.

4 ¶ Si quis hominem liberum ceciderit, [i] dum putat seruum suum [k]: in ea causa est ne iniuriarum teneatur.

Si quis seruum percutere volens, alium inuitus percußerit.

4. *Paulus* "lib. 50. ad Edictum".

SI cum seruo meo pugnum ducere vellem, in proxi-

e *Eclog. ibidem* 4.*ca.*29 vel prætextatę. *Paulus* 2. *collationis legum Mosaicarum.*
f §.1. *Inst. eod. Paulus* 5.*sent.*4. §.14.
g semetipsum.
h cui infrà opponit per cõsequentias.
i *adde l.* 27. §.3. *in fine suprà de rei vindicat.*
k *l.18. infr. l.44. infrà eodem.* §.2. *institut. eodem. Eclog.*16.*cap* 1. *Paulus* 5. *sententiarũ* 4. *paragrapho* 3.
l *Ecloga ibidem. institut. eodem. paragrapho.*2.*l.*2.*Codice eodem. Paul. dicto paragrapho.* 3.
m *Ecloga ibidẽ paragrapho* 2. *in fine institut. eodem.*
n *de quo vide l.*1.*paragrapho* 1. & *vltimo. paragrapho* 2.*l.*3. *suprà de libertat.*
o Si defuncti cadauer iniuria afficitur, heredi fit iniuria. §. 6. *infrà eodem. Ecloga ibidem adde l.* 8.ꝭ.*de religiosis. vide Nouellam* 60.
p *l* 26. *infrà eodem. Ecloga ibidem. cap.* 1. *in fine.*
q *l.* 3. *paragrapho* 5. *supra de homine libero. l.*11. *supra si quid in fraudem patroni. vide Bellonisanum* 1. *cap.* 3. *num* ro 37. & *sequentibus.*
r *adde l.*3.ꝭ.*de in ius vocando l.*4. *paragrapho* 2 *supra si quis cautionibus. Nouella* 60.
s *vide paragraphum* 4, *suprà eodem,* vel monumento. *l.* 27. *infrà eodem*: vel ossibus *l.* 8. *adde l.* 14. *paragrapho* 10. *suprà de religiosis*
t *l.*30. *infrà eodem.*
u *l.18. in fine infrà eodem. Ecloga ibidem. cap.* 1.
x *adde l.* 30. *in fine infrà eodem.*

*l.2. Codice eod. Ecl. ibidem cap.*3.
y *§.2. vers. contra Inst. eodem Eclog ibidem.*
z regulæ loco scilicet, quæ tamen exceptiones habet. *Ecloga ibidem,*
a *Ecloga ibidem Paulus* 5.*sent.*4.§.2.
b ἄνηβος *Eclog. ibidem.*
c *vide quæ notaui ad l* 2.§.19 *suprà vi bonorum. adde Paulum ibidem.*
d hinc collige requiri ad actionem iniuriæ vtiliter proponendam, vt qui eam intulit non sit impubes. *vide Bellonisanum* 1. *capitulo tertio, numero decimo quarto.*
e *vide l.5. Codice eodem: Paulum* 5.*sententiarum* 4. *paragrapho* 1. *in fine l.*34. *suprà de obligationibus. vide quæ notaui ad l.* 53. *suprà de furtis*: ideóque non tenetur qui per iocum iniuriam intulit *paragrapho* 3. *infrà eodem.* Quid? iniuria ab ebrio illata, potéstne vindicari? *vide quæ notaui ad l. vnic. Codice si quis imperatori maledixerit.* An ab ignorante vel irato? *v. l.3. Cod. eodem.*
f Locus à consequentibus *l.27. paragrapho* 3. *suprà de rei vindicatione.*
g *l.16.§.3.ꝭ eod.*
h *l.15, paragrapho* 23. *infrà eodem. l.3. in fine. suprà de obligationi. adde l* 5. *Codice eod.* iocus detegitur ex personarum qualitate, vt putà si quid dictum sit à parente, magistro, domino, amico, socio. *facit lex* 16. *parag.*2. *infrà de pœnis. vide Bellonisanum.* 1.*cap.*3.*num.*8.
i occiderit *Hal.*
k Quid si è contrario putauit se liberum cædere qui erat seruus *v. l.* 45. *paragra* ꝭ, *ad legem Aquiliam.*

more stãtem inuitus percusserim: iniuriarũ [a] non teneor. [b]

Quibus ex causis datur actio ex lege Cornelia, & qui ea lege prohibentur Iudicare. 1. Differentia pulsationis, & verberationis. 3. De domo, domicilio, & habitatione. 6. De filiofamilias iniuriam passo. 8. De iureiurando. 9. De famosis libellis.

5. *Vlpianus* [u] libro 56. ad Edictum [u].

LEx Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum, verberatúmve domúmve suam vi introitam esse dicat: Qua lege cauetur, vt non iudicet [c] 'qui' ei, qui agit gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinúsve est, propriúsve eorum quenquam ea cognatione, affinitatéve attinget. quíve 'eorum' eius, parentísve cuius eorũ patronus erit. Lex itaq; Cornelia ex tribus [d] causis dedit actionem: quod quis pulsatus, verberatúsve, domusve [e] eius vi introita sit. apparet igitur omnem iniuriam, quæ manu fiat, lege Cornelia cõtineri.

1 ¶ Inter pulsationem & verberationẽ hoc interest [f], vt Ofilius scribit: verberare est cũ dolore cædere: pulsare, sine dolore.

2 ¶ Domum [g] accipere debemus, non [h] proprietatem domus, sed domicilium [i]. Quare siue in propria domo quis habitauerit, siue in conducto [k] vel gratis [l]. siue hospitio receptus: hæc lex locum habebit.

3 ¶ Quid si quis in villa habitet. vel in hortis [m]? idem erit probandum.

4 ¶ Et si dominus fundum locauerit. inq. cum impetus factus sit: colonus aget, non dominus.

5 ¶ Si tamen in fundum alienum, qui domino colebatur introitum sit. Labeo negat, esse actionem domino fundi ex lege Cornelia: quia non [n] possit vbique domicilium habere, hoc est, per omnes villas suas. ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hãc legem: licet ibi quis domicilium non habeat. ponamus. n. studiorum [o] causa Romæ agere. Romæ vt q; domicilium non [p] habet. & tamen dicendum est, si vi domus eius introita fuerit. Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria, vel stabula non pertinebit. cęterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa licet ibi domicilium non habeant.

6 ¶ Illud quęritur, an pater, filiofamilias iniuriã passo, ex lege Cornelia iniuriarum agere possit, & placuit non posse. déque ea re inter omnes cõstat. sed patri [q] quidẽ prętoria iniuriarum actio cõpetit, filio verò legis Corneliæ,

7 ¶ In lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa [r], nec cauere debet, ratam rem patrem habiturũ. nam nec alias agentem filium iniuriarum ad cautionem de rato [s] compellendum Iulianus scribit.

8 ¶ Hac lege permittitur actori iusiurandum [t] deferre, vt reus iuret, iniuriam se non fecisse. sed Sabinus in adsessorio, [u] etiam prætores exemplum legis [x] secuturos [y] ait. & ita res se habet.

9 ¶ Si quis librum [z] ad infamiam alicuius pertinentem scripserit, [a] cõposuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quò quid [b] eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine: vti de ea re agere liceret. & si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis [c] ex lege esse iubetur.

10 ¶ Eadem pœna ex senatusconsulto tenetur, 'etiam' is, qui ἐπιγράμματα [d] *i. inscriptiones*, aliúdve [e] quod sine [f] scriptura in notam aliquorum produxerit. item qui emẽdum vendendúmve curauerit.

11 ¶ Et ei qui indicasset [g], siue liber siue seruus sit, pro modo substantiæ accusatæ personæ, æstimatione [h] iudicis [i], pretium [k] constituitur, seruo forsitan & libertate præstanda. quid enim, si publica vtilitas, ex hoc emergit?

6. *Paulus* [u] lib. 55. ad Edictum. [r]

QVod senatusconsultum necessarium est, cùm nomẽ adiectum non est eius, in quem factum est, tunc [l], ei quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quęstione rem vindicari [m]. Cæterùm si nomen adiectum sit: & iure communi iniuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est priuato agere iudicio, quod [n] publico iudicio præiudicatur: quia [o] ad priuatam [p] causam pertinet. Planè si actum sit publico iudicio denegandum est priuatum similiter ex diuerso.

De forma libelli. 1. De praiudicio. 2. Si libertus de patrono. 3. vel liberi de parente quærantur. 4. De forma libelli. 5. De pluribus iniuriis. 6. De iniuria atroci.

7. *Vlpianus* [u] lib. 57. ad Edictum. [a]

PRætor edixit: *Qui agit iniuriarũ, certũ* [q] *dicat quid iniuriæ factum sit.* [r] quia qui famosam [s] actionem intendit non [t] debet vagari cũ discrimine alienæ existimationis, sed designare. & certũ specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit,

1 ¶ Si dicatur homo iniuria occisus: nunquid non debeat prætor, priuato iudicio legi Corneliæ præiudicari? idémq. & si ita quis agere velit, quod [g] tu venenum dedisti hominis occidendi causa? rectius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis non

a nam & mihi animus adfuit vacandi rei legitimæ, id est, puniendi serui: & è contrario animus defuit iniuriæ tibi deferendæ.

b sed Aquilia. *l. 45. §. 4. ĩ. ad leg. Aquil.*

c Cod. vt nemo in sua causa. de exceptionibus, & recusatoriis iudiciis *v. Oldendorpium. cap. 7. Enchiridii exceptionum*, de quibus hoc paucis tenendum est, quatuor sc. ex causis eas proponi, vt quæ dã pertineant & dirigantur aduersus ipsum iudicem coniunctum nimis vel actori, vel reo, vt si est inimic⁹ excipientis, amicus, cõsãguine⁹, affinis etiã spiritualis aduersarij, si ius potestatis in eũ habet, si eius vassallus, si domesticus, si socius, si eiusdem prouinciæ. si institutus ab eo heres, vel ad magistratum & officium iudicãdi promotus, si vt amicus vel aduocatus ei consilium dedit, si suam sentẽtiam palam protulit, si in lite qua de agitur, testis fuit, si corruptus ab aduersario, si ab eius sententiã appellatũ, si de eius, aut simili aut suorũ causa agatur: hæc inquam omnia efficere possunt, vt iudicem recusemus. Aliæ sunt exceptiones, quæ ad ipsam tãtum iudicis p̃sonã referũtur, vt si sit minor, infamis, ignar⁹ excommunicatus, seruus, incapax delegationis ei factæ, aut ab incapace delegat⁹ si præter officiũ temerè se ingerit, si ab officio suspensus, si delegationi executio & vis expirauit, si litis cognitio ab eo ad aliũ translata aut reuocata, si is à quo delegationem habet mortuus est, si ipse mandatum delegationis non exhibet. Tertium genus exceptionis ratione loci proponitur. Quartum ratione causæ & incompetentiæ: veluti si lis, & causa sit Ecclesiastica. Item si mixta, id est, cuius cognitio ob præuentionem iudicis Ecclesiastici vel Laici facta est, si lis merè ad Laicum iudicem pertineat, puta ad ipsos nobiles iurisdictionem habẽtes prætores, seu præsides prouinciarum: Galli *Lieutenantz, preuosts, ballifs, Senechaux*, militarium criminum quæsitores, Galli, *preuosts des mareschaux*, priuilegiorum conseruatores, libellorum ad Basilicam recuperatores, Galli, *Requestes du palais*. Parlamenta (quorum iudices cognoscũt apud Gallos de domanio regio, iure regaliæ, de vsufructu beneficij Ecclesiastici vacantis ad regem delato, de causis parium Franciæ, & appellationibus inferiorum iudicum) ad principem ipsum (vt sunt gratiæ, abolitiones, remissiones, indulgentiæ, restitutiones) de quibus vide *Paponem 2. Notario*.

d *§. 8. Inst. eod.*

e Domus quid sit *vide §. 2. ĩ. eod.*

f Quantum ad hanc actionem iniuriarum attinet, scilicet. Ideóque qui sine graui impetu, saxo percutiit, verberasse tamen dicetur. *Alciatus 4. de verborum significationibus*, In aliis, Vallæ (6. *Elegantiarum* 47.) concedemus verberare idem esse, quòd verbere, id est, fuste, virga; baculo, loris, flagello, ferula, arundine, & similibus cædere: pulsare vero, graui ictu cædere, nec tam instrumento longo, quàm breui ac rotundo vt pugnis & calcibus.

g hic Iurisconsultus interpretatur verba superiora *domusve eius vi introita sit.*

h id est non tantum proprietatem, &c.

i id est, habitationem. § 8. *versiculo domum Institut. eodem. l. 1. paragrapho 2. Institut. de aleatoribus. l. 1. paragrapho 2. suprà de agnoscendis liberis. l. 4 paragrapho 5. suprà de damno. l. 8. in fine l. 22. paragrapho 2. infrà de adulteriis: adde l. 203. infrà de verborum significatione.*

k in conducta *Vulgat* Haloander,

l Gratis etsi alienam domum habitamus, si tamen in ea domo iniuria nobis facta erit, iniuriarum agere æquè possumus, ac si in domo propria vel conducta vel hospitio iniuria facta esset, *vt hic*, Gratis etsi nobis habitatio data sit, habitatio tamen est. Sic calumniator esse desinit qui gratuito calumniatur. *l. 2. ĩ. de calumniatorib.*

m In hortis veteres habitare solitos dixi *ad l. 66. paragrapho 1. ĩ. de donat. inter virum & vxorem.*

n Imo potest quis in pluribus locis habere domicilium: *l. 6. paragrapho 2. infrà ad municipalem.*

o *adde l. 36. infrà ad municipalem. vide Rauardum in l. 23. infrà de regulis iuris.*

p nisi post decennium transactum. *l. 2. Cod. de incolis,*

q *l 39. §. 4. ĩ. de procuratoribus. l. 22. §. 9. & vlt. ĩ. ratam rem.*

r i. quia pulsatus, verberatus, aut domus eius vi introita.

s ¶ *d §. 5. 4.*

t *l. 11. §. 1. infr. ĩ. eod.*

u an dum esset adsessor prætoris vt vult Accursius? an potius in libro adsessorio rum, *arg. l. 12. ĩ. de pactis*. vltimum est verius.

x quæ permittit deferri iuramentum.

y secutos, *vulgat. Haloander.*

z Epigrammata, vel epithesim. i. inscriptionem *ĩ. eod.* carmen. *l. 21. ĩ. de testib.* Psalterium canticum. *Paulus 5. sentent. 4. §. 15.* φλυαρίαν *6. Harmen. 9.* famosum libellũ *l. vn. Cod. de famosis libellis*, De carminum conditoribus *v. Cicero. 4. Tusc. Paul. 5. sententia. 4. §. 6.* Hora. *epistola ad Augustũ & prima Satyr. 11. 20.* Gellium 1. Arnobiũ 4. *aduersus gẽtes* Augustinum 2. *de ciuitate* 9.

a hinc nota, puniri, non tantũ actorem, i. cõpositorẽ, (vt interpretes vocãt) sed & scriptorẽ libelli famosi. *l. 15. §. 7. ĩ. eodem*, vt & alibi descriptorem libri hæretici. *l. 6. C. d. de hæreticis.* quin & testamẽti alien. *§. 7. l. 1. de public. iudic.* contractus veteri. *l. 14. §. 3. C. de sacrosan. ecclesijs. Nouell. 7. cap. 9.* Hinc legimus, apud Ammianũ 28. Lollianum primę lanuginis adolescentem Lampadij filiũ ex præfecto cõuictum. Codicẽ noxiarum artium descripsisse, & primi iudicis sentẽtia in exilium missum, cùm ad Cæsarẽ prouocasset, de fumo, vt aiunt, in flammã traditum capite plexum fuisse.

b hisce formis libello iniuria infertur, veluti si quis librũ famosum componat. edat, vel literarum consequentia, vel notis describat, suóve aut alterius nomine, vel se aliquem incitet ad ea omnia præstanda, Item si quis emat, aut etiam vendat vel proponat, *vt hic & l. 15. paragrapho 6. infrà eodem. Paulus 5. sententiarum 4. paragrapho 16.* puta inuentum. Iubemur enim famosum libellum de via repertum discerpere. *l. vnica Codice de famosis libellis.* Item si quis inuentum in publicum proiiciat, vt à quouis legatur: vel si reperti vim & sententiam alteri exponat. *6. Harmenopulus 9.*

c hoc quid sit, *vide l. 21 suprà de testibus. l. 18. in fine. l. 26. in fine, suprà qui testamenta. paragrapho 6. Institut. de testamentis.*

d ἐπίθεσιν *Haloander.*

e *adde l. 9. ĩ. de extraor. criminib.*

f quid si hîc expuncta voce, aliquorum dicamus id innui, Eum teneri iniuriarum non modo qui ex literarum consequentia libellum famosum conscripsit, sed & eum, qui notis. in vulgata tamen & Haloandri editione legitur sine scriptura.

g Quid sit indicare *v. l. 179. ĩ. de verb. signifi.*

h Iudex præmium pecuniarum, quin & libertatis interdum, ex officio constituere potest, ei qui reum criminis indicauerit. adde quæ de præmiis constitutis dixi ad *l. 2. ĩ. de iure fisci.*

i Interdum præmium à lege constituitur, vt toto titulo Codicis, quibus ex causis serui pro præmio libertatem, vel à principe. *l. vnica. Codice de famosis libellis.*

k Præmium *Vulgat. Haloander. l. vnic. in fin. C. de fam. libellis.*

l quando crimen in incertam personam commissum est, licet iudici prouocare iudices, & delatores, quin eo casu cuilibet de populo accusatio est permissa *Bart. hic.*

m atqui conuicium incertæ personæ factum non vindicatur, *l. 15. paragrapho 9. infrà eodem.*

n qui publico.

o ob delictum ad priuatam causam pertinens si quis ciuiliter prius expertus fuerit criminaliter postea experiri poterit *l. 34. ĩ. de oblig.*

p Iniuria est delictum priuatum *l. vlt. C. eodem.* An & publicum? & si publicum, quæ pœna constituta? *v. l. 37 in fi. ĩ. eod.*

q Certum quid sit. *v. §. 3. 4. ĩ. eod.*

r quod addit Paulus 2. *collatione. legum Mosaicarum*, & laxationem non minorem quàm quanti vadimonium fuerit: pertinet ad cautionem iudicio sisti.

s Est enim iniuriarum actio famosa. Iniuriæ damnatus, etiam ciuiliter est infamis *l. 1. suprà de his qui notantur. l. 2. suprà de obsequiis. Paulus 5. sententiarum 4. paragrapho 9. paragrapho 17. paragrapho 18. paragrapho 19.* Vtrum infamia in actione iniuriarum euitari possit, vide Gayllum 2. *obs. 202. 203.*

t nota regulam.

u hæc particula solennis fuit in actionibus, *vt hic, & infrà*, quòd gladio caput eius percussum est, quod impudenter elegeris. *l. 22. in fine suprà de negotiis.* quod pauperiem fecit. *l. vlt. si quadr.* quod defunctus mentitus est. *l. 26. § 5. ĩ. de noxal.* quod cum

non esse

magistro iustum erit, *l.1.§.19.ff.de exercitoria*. quòd operas serui mei conduxeris, *l.5.ff.de exercitoria*. quòd in rem tuam versum sit, *l.17.§.1.ff.de in rem verso*. quod iusserit tutor, *l.2.ff.quod ius*. quod aduersus dictum promissúmve fit, *l.47.ff de ædilitio*. quòd mihi vim feceris, *l.133.ff.de verb. oblig.* Eadem particula erat vsitata in exceptionibus & stipulationibus qua de re vide Pitheum *2.notarum Mosaicarum.*

esse nos prohibendos, quo minùs & priuato agamus. est hoc verum: sed vbi non [a] principaliter de ea re non agitur, quæ habet publicam executionem. Quid ergo de lege Aquilia dicimus? nam & ea [b] actio principaliter hoc continet: hominem occisum non principaliter nam ibi principaliter. de damno agitur quod domino datum est. at [c] in actione iniuriarum de ipsa cæde, vel veneno, vt vindicetur: non vt damnum sarciatur. Quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quòd [d] gladio caput eius percussum est? Labeo ait, non esse prohibendum neque enim vtique hoc (inquit) intenditur, quod publicam habet animaduersionem, quod verum non est, cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conueniri.

2 ¶Præterea illo spectat, dici certum de iniuria, quam passus quis sit: vt ex qualitate iniuriæ sciamus, an in [e] patronum liberto reddendum sit iniuriarum iudicium. etenim meminisse oportebit, liberto aduersus [f] patronum non quidem semper, verùm interdum iniuriarum dari iudicium, si [g] atrox sit iniuria, quàm passus sit, 'si sua' (puta) si seruilis [h]. cæterùm leuem [i] cohercitionem vtique patrono aduersus libertum dabimus. nec patietur eum prætor quærentem, quasi iniuriam passus sit, nisi atrocitas eum mouerit. nec enim ferre prætor debet heri [k] seruum [l], hodie [m] libertum conquerentem, quòd dominus ei conuicium dixerit, vel quòd leuiter pulsauerit, vel emendauerit. sed si flagris, si verberibus, "si" vulnerauit non mediocria: [n] æquissimum erit, prætorem ei subuenire.

3 ¶Sed, & si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri: non [o] temere iniuriarum actio danda est, nisi atrocitas [p] suaserit. certè his, qui sunt in potestate, "prorsus" nec competit, etiam † si atrox fuerit.

4 ¶Quod autem prætor ait [q], *Quid iniuriæ factum sit. certum dicat*, quemadmodum accipiendum sit? certum eũ dicere, Labeo ait, qui [r] dicat nomen iniuriæ, neque sub alternatione [s] puta illud aut illud, sed illam iniuriam se passum.

5 ¶Si mihi plures iniurias feceris, putà turba & cœtu facto, domum alicuius introeas: & hoc facto efficiatur, vt simul & cõuicium patiar [t], & verberet: an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quæritur. & Marcellus secundum Neratij sententiam hoc probat, cogendum [u] iniurias, quas simul passus est, coniungere.

6 ¶Posse hodie de omni iniuria, sed & de atroci ciuiliter [x] agi, Imperator noster rescripsit.

7 ¶Atrocem [y] iniuriam quasi contumeliosiorem, & maiorem accipimus.

8 ¶Atrocem [z] autem iniuriam aut persona, aut tempore [a], aut re [b] ipsa [c] fieri [d], Labeo ait. Persona [e] atrocior iniuria fit vt cum magistratui, cum parenti [f], patrono fiat. Tempore, [g] si ludis [h], & in conspectu. nam prætoris [i] in

a sensus est. Quædam delicta principaliter habent publicam executionem, persecutionem, ac pœnam. *§.1.Inst. de publicis iudiciis: l.1.ff.de priuatis delictis.* secũdariò verò ciuilem ac priuatã: quædam è contrario principaliter ciuilem persecutionem habent, secundariò publicam. In illis, si ad vindictam egeris, præiudicium fiet criminali. in his non fiet, *l.23.§.9.ff.ad leg. Aquil. l.2.§.1.sup.vi bon. rap. l.15.ff.de accusat. l.vn. quando ciuilis actio criminali.*

b sensus est: Si quis culpa occisus est, Aquilia vti poterit: in qua principaliter agitur de dãno: non principaliter verò de homine occiso.

c sensus est: Si quis iniuriosè occisus sit, actione iniuriarum vtendum erit, in qua non agitur principaliter de damno sarciendo, sed de ipsa cæde vindicãda.

d Gladij persecutio publicam animaduersionẽ habet. qui iniuriosè gladio percussus est, lege Cornelia aduersarium principaliter potest conuenire. *Vlpianus hîc: cuius sententia* aduersus Labeonem obtinuit.

e *l.6.Cod.eod.*

f *l.6.Cod.eod.l.10.§.12.ff. de in ius vocando.*

g *d.l.6.d.§.12.* secùs si non atrox; licet enim patronis mediocriter castigare libertos *60.Eclog.21.c.9.*

h seruilis iniuria, id est, atrox iniuria, *dixi ad l.2.ff.de iure fisci.*

i *d.c.9.* k species prouerbij est, sic Eirenè apud Eutropium, *lib.23. in f.* Nicephorum inuadentem imperium alloquitur, qui heri quasi seruus periturus fuerat, hodie solers & seditiosus tyrannus ac impudens habetur. & Donatus in illud Terentij Hecyra *act.3.Scena 5.* heri Philumenam ad se accersi iussit, breue tempus significari obseruauit, vt & Lucæ 13. σήμερον καὶ αὔριον. i. breue temporis interuallum, Theophilactus. *v.Fornerium 2.select.17.* Aristophanes ὁ νῦν μὲν οὐδεὶς, αὔριον δὲ καὶ ὑπερμέγας Cedrenus, χθὲς δοῦλον ὄντα ἐργάτην, σήμερον δὲ τυράννον. Aristides οἱ χθὲς σκυτοτόμος σήμερον πολῖται. Nanzianzenus *in Apologetico de fuga.* χθὲς ἱερόσυλοι καὶ σήμερον ἱερεῖς χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον. *vide Nouellam.6. & 137. c.14.* Cicero *3.Verrina.* Iam pridem improbus, repente Cornelius.

l heri seruus, hésternus seruus dicitur à Persio.

m sic hodie, *in l.17.§.1.ff.de furtis. l.6.§.1.ff.de his qui notantur.* nunc primùm: & pridiè, *l.10.in fine ff.de fideicommiss.libert.* sumitur pro nuper admodum. *vide Fornerium ibidem.* Interdum hodie, significat idem quod post hanc legem siue senatusconsultum, *l.1.§.5.ff.si cui plusquam per legem. l.68.ff.ad Trebellian. vide Cuiacium 8.obs.5.*

n non mediocriter. ita mediocritas seruanda est in seruis emendandis. *Cod de emendat.seruorum.*

o *l.8.in f.ff.de accusationibus: vide l.vnic.Cod.de emendat.propinquorum.*

p *l.2.sup.de obsequiis.*

† hodie competere puto ob atrocem iniuriam, *l.6.Cod.de spectacul.*

q *in princ.sup.eodem.*

r certum delictum dicit, qui iniuriam suo nomine non sub alternatione demonstrat: *Paul.tit.2.collationis legum Mosaicarum.* certum est quòd nomine demonstratur: aliàs certum an incertum dicatur, cognitio ipsius prætoris est. *Paulus ibidem.*

s Alternatio, incerta est. ita, in maleficiis libellus incertus non admittitur *Paul.2.collat.legum Mosaic.*

t cui simul fit conuitium & verbera infliguntur, is plures iniurias pati intelligitur.

u sensus est, Agens plurium iniuriarum nomine eas ita complecti debet, vt omnes accepisse cogatur probare. *Paulus dicto tit.2.*

x *l.37.in f.ff.eodem.*

y *vide Nouellam.117.c.14.*

z *§.9.Inst.eodem: Paul.5.sent.4.§.10.*

a putà interdiu, *d.§.10.* quum esses in sacerdotio & dignitatis habitum ac ornamenta præferres, *l.4.Cod.eod.l.13.§.4.ff.de re militari.*

b adde aut qualitate aut loco *l.8.ff.eodem.*

c i.facto. *§.9.collat.Instit.eod.Vlpian.tit.2. coll.legum Mosaicarum.*

d i. æstimari arbitrio prætoris. *Vlpian.d.t.2.*

e vt magistratus, parens, patronus. *vt hic* Senator, eques, decurio, vel alius spectatæ authoritatis vir. *Paulus 5.sentent.4.§.10. adde quæ notaui ad l.42 ff.eod.*

conspectu, an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. Re [k] atrocem iniuriam haberi, Labeo ait, 'vt' putà si vulnus latum, vel os [l] alicui percussum.

8. ¶*Paulus* ' libro quinquagesimoquinto ad Edictum."

VVlneris [m] magnitudo atrocitatem facit, & nonnunquam locus vulneris, veluti oculo [n] percusso.

De pudicitia attentata.

9. *Vlpianus* " lib. 57. ad Edictum.'

SEd est quæstionis, quod dicimus re iniuriam atrocem fieri: vtrùm si corpori inferatur, atrox sit: an & si non corpori, vtputà vestimentis [o] scissis, comite [p] abducto, vel conuicio [q] dicto. & ait Pomponius etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona [r] atrocitatem faciente.

1 ¶Sed & si in theatro [s], vel in foro cædit & vulnerat, quanquam non atrociter: atrocitatem iniuriam facit.

2 ¶Parui autem refert vtrùm patrifamilias, an filiofamilias iniuria facta sit. nam & hæc atrox æstimabitur.

3 ¶Si atrocem iniuriam seruus fecerit, si quidem dominus præsens sit, potest agi de eo, quòd si affuerit, præsidi offerendus est, qui eum flagris [t] rumpat. [u]

4 ¶Si quis tam fœminam, quam masculum: siue ingenuos, siue libertinos, impudicos [x] facere adtemptauit: iniuriarum tenebitur. Sed & si serui pudicitia adtemptata sit, iniuriarum locum habet.

10. *Paulus* libro quinquagesimoquinto ad Edictum."

ADemptari pudicitia dicitur: cùm id agitur, vt ex pudico impudicus fiat.

De eo qui percußit, vel dolo fecit, vel curauit, vt quis percuteretur. 1. De bono & æquo. De dißimulatione. De pacto, transactione Iureiurando. 2. per quos agi potest. 3. Si quis per alium iniuriam fecerit. 7. Si de patrono libertus quæratur, 8. vel filius vel vxor liberti. 9. De status controuersia.

11. *Vlpianus* " libro 57. ad Edictum.'

NOn solùm is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, hoc est, qui percussit: verùm ille quoque continetur, qui [y] dolo fecit, vel qui curauit, vt cui mala [z] pugno [a] percuteretur.

1 ¶Iniuriarum actio ex bono [b] & æquo est. & dissimulatione [c] aboletur. si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est, statim [d] passus ad animum suum non reuocauerit [e]: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non

f Parenti à filio fit iniuria, si filius patri maledicat, vel eum verberet vtroque casu morte mori debet. *Exod.21.§.cæterum.86.distinct.*

g quod & locus dicitur. *§.9. Inst. eod.*

h theatro *§.9. Instit. eod.* m. in publico, *Paul 5. sent.4.§.10.* πάντων ὁρώντων. *60. Ecl.21.c 11. Quintilianus 6. Inst.1.* Atrocitas crescit si iniuria illata sit in theatro, in templo, in concione.

i num in populi Romani cõspectu, an in solitudine *Cuiac. ad 5. Paulus sent. 4. & 9. obs.16. v. Fornerium.1 select. 21.* hinc colligit Bellouisanus *1.c.4.* præsentia personarum reddi iniuriam minorem, vel maiorẽ

k ¶ i. *facto.§.9. Inst.eodem.*

l ὄψις id est facies, *Eclog.21.cap.11.* mala, *l.11.ff. eod.*

m *adde l 27.§.17.ff ad l. Aquil. §.9. Inst. de iniur.*

n *d.§.9. & d.c.11.* His adde barbæ iniuriosam vellicationem de *qua vide 2. Feudo. 27.vers.si quis aliquem cœperit.*

o Iniuria facta vestimentis censetur facta personæ. Per vestimẽta fit iniuria si scindantur *vt hic & l.1.§.6.ff.de iis qui effuderunt. 60. Eclog 21. cap 11.* Si sacerdoti dignitatis habitum & ornamenta præferenti iniuria fiat. *l.4. Cod. eod. adde l.15 §.39.ff.eo.* si veste sordida rei nomine in publico quis vtatur, *l.39.ff.eod.* si quis mimus vel histrio in scena vestitu moniali, *l.4.C.de Episc.aud.* vel monachi vtatur. *Nou.123.c.44.* aut ea veste quæ soli principi eiúsue domui dicata est. *l 4. C. de vestib.olobaris.* si quis vestem alicuius fimo corrupto perfudit. *v.l.1.ff.de extr.crim.*

p *v.l.1.§.2.ff.eod.*

q *l.1.§.1.ff.eo.* Conuitiũ est insigne, quoties qs seruũ, eum qui sit liber. *l.9.C.eo.* debitoré eum, qui nõ sit debitor, appellat. *l.15.§.3 ff.eod.* si quis aliquem (i.cucullũ) argã appellauerit. *v.lib.1.legũ Langobardicarũ.tit.de cõui. & in ll Sali.* si quis aliqué appellauerit falsatorem meretricẽ. *tit.3.de conuit.§.2.* concacatũ, vulpeculam *§.3.ibid.* leporem. *§.4.ibid.* delatorem. *§.5.ibid.* scuti proiectorem. *§.5.ibid.* Idem sentiendum si quis alteri dicat tu mentiris. *v.l.18.ff.eod.* his adde Bellouisanum *1.c.3.num.31. Clarum 5.sent.§.10. in pr.* Non prætereundũ est, quod Bossius refert. illa verba verum non dicis apud Italos non idem significare quòd tu mentiris *c.45.num.7.* Si ita est nõ verum quis dicere poterit, & tamen non mentiri

r & è contrario patiente *l.17.§.3.ff.eod.*

s *l.7.in fi.ff.eod.*

t flagellis. *l.17.§.2.ff.eod. Paul.5.sent.4.§.20.*

u verberet. *l.17.§.3.ff eod.*

x *Paulus ibid.§.14.* hoc vt fiat. *v.l.10.l.15.§.22.ff.e.*

y *l.15.§.8.l.17.§.1.ff.eod.*

z *l.7.in fin.ff.eod. v.Paul.2.coll. legum Mosaic.* huc adde orationem Demosthenis aduersus Midiam.

a *l.4.ff.eod.*

b Sic actio sepulchri violati in æquum & bonum concepta dicitur. *l.10.ff.de sepulc.* alias iniuria est ex delicto, *l.4.ff.de oblig.Inst.de oblig.ex delicto.*

c *§.vlt.Instit.eod.* Iniuria dissimulatione tollitur. Quid si accepta iniuria, aduersarium suum Titius in jus eo nómine vocauerat, & ab eo libello, eáue in ius vocatione, vnà comminati sunt: an quasi dissimulatione extincta videbitur in iure actio, vt ne institutam ante iniuriam actionem postea exequi Titius possit? si non casu fortuito (vt epulis nuptialibus plerunque fieri adsolet) comminati, sed consulto consilio dicendum remissam quasi dissimulatione intelligi: sin casu non censeri remissam, nisi sequentibus verbis, vel pactis. Vide Capellam Tolozanum *decis.233.* vbi Aufrerius notat? iniuriam remitti, salutatione, epulis, osculo.

d id est post annum. annuo enim tẽpore. *l.12.§.6.in fi.ff.eo.* & spatio, iniuriarũ actio præscribitur. *l.5.Cod.eod*, quæ anno præscribantur. vide apud Cuiacium *20.de præscriptionibus.*

e non reuocat ad animum iniuriam, qui eius nomine actionem nullam proponit: Is tacitè silentio annuo remittit actionem iniuriarum, qui facto ipso remisit: putà si cum aduersario sciens conuiuatus fuerit, saltarit *v.Bellouisanum 1.c.3.num.86.* an cum eodem pristina familiaritate vsus fuerit,

a omissæ scilicet.
b contra æquum venit, qui remissam iniuriam conatur resuscitare, *adde l. 26. ff. de Syllaniano.*
c etiam nudum, *l. 17. § 6. ff. eod. l. 17. § 1. ff. de pactis.*
d *facit lex 18. Cod. de transactionibus.*
e *l. 3. § 1. l. 30. § 3. l. 34. ff. de iureiurando.*

poterit recolere. Secundùm hæc ergo æquitas actionis [a] omnem metum eius abolere videtur, vbicumque contra [b] æquum quis venit. Proinde & si pactum [c] de iniuria intercessit, & si transactum [d], & si iusiurandum [e] exactum erit: actio iniuriarum non tenebit.

2 ¶Agere quis iniuriarum & per se & per alium potest [f] vtputà procuratorem [g], tutorem cęterósque, qui pro aliis solent interuenire.

3 ¶Si [h] mandatu [i] meo facta sit alicui iniuria: plerique aiunt, tam me, qui mandauit, quàm eum, qui suscepit, iniuriarum teneri.

4 ¶Proculus rectè ait, si in hoc te côduxerim, [k] vt iniuriam facias, cum vtroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea opera facta sit iniuria.

5 ¶Idémque ait, & si [l] filio meo mandauero, vt tibi iniuriam faciat.

6 ¶Atilicinus autē ait, & si persuaserim [m] alicui aliàs nolenti, vt mihi ad iniuriam faciendam [n] obediret, posse [o] iniuriarum mecùm agi.

7 ¶Quamquam aduersus [p] patronum liberto iniuriarum actio non detur, verùm marito libertæ nomine cum patrono actio competit. maritus enim, vxore [q] sua iniuriam passa, suo [r] nomine iniuriarum agere videtur. quod & Marcellus admittit. Ego autem apud eum notaui, non de omni iniuria hoc esse dicendum, me putare. leuis [s] n. coërcitio etiam in nuptam, vel conuicij non [t] impudici dictio cur patrono denègetur? Si autem conliberto nupta esset, diceremus omnino iniuriarum marito aduersus patronum cessare [u] actionem. [u] & [u] ita multi sentiunt. Ex quibus apparet, libertos nostros non tantùm eas iniurias aduersus nos iniuriarum actione exequi non posse, quæcumque fiunt ipsis: sed ne eas quidem, quæ eis fiunt, quos eorum interest iniurium non pati.

8 ¶Planè si fortè filius liberti vel vxor velint iniuriarum experiri: quia patri maritóve non datur: denegandum non erit: quia suo nomine experiuntur.

9 ¶Ei, qui seruus dicitur, seq. [u] adserit in libertatem, iniuriarum actionem aduersus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est. & hoc verum est, siue ex libertate in seruitutem petatur, siue ex seruitute in libertatem proclamet. nam hoc iure indistinctè vtimur.

12. *Gaius* [t] lib. 22. ad Edictum prouinciale. [t]

SI quis de [x] libertate aliquem in seruitutem petat, quē sciat liberum esse, neque id propter euictionem, vt eā sibi conseruet, faciat: iniuriarum actione tenetur.

De successoribus. 1. De iuris executione. 2. De prætoris præcepto. 3. De interpellatione ad tribunal. 4. De prohibente quo minus quid in honorem alicuius fiat. 5. De muneribus & honoribus iniunctis. De *sententia. 6. De his quæ Iure potestatis an magistratu fiunt. 7. De prohibito aliquid facere.*

13. *Vlpianus* [t] libro 57. ad Edictum. [u]

INiuriarum actio neque [y] heredi, neque [z] heredem datur. Idem est, & si in seruū meum iniuria facta sit. nam nec hîc heredi meo iniuriarum actio datur. Semel autem lite [a] contestata, hanc actionem etiam ad [b] successores pertinere.

1 ¶Is, qui iure publico vtitur, non videtur iniuriæ faciendæ causa hoc facere. iuris enim executio [c] non habet iniuriam.

2 ¶Si quis, quod decreto prætoris non obtemperauit, ductus sit: non est in ea causa, vt agat iniuriarum, propter prætoris præceptum [d].

3 ¶Si quis per iniuriā ad [e] tribunal alicuius me interpellauerit vexandi mei causa: potero iniuriarum experiri.

4 ¶Si quis de honoribus decernendis alicuius passus non sit decerni, vt putà imaginem [f] alicui, vel quid aliud tale: an injuriarum teneatur? & ait Labeo, non teneri, quāuis hoc contumeliæ causa faciet: etenim multùm [g] interest, (inquit) contumeliæ causa quid fiat, an verò fieri quid in honorem alicuius quis non patiatur.

f §. 10. *Inst. eodem: l. 42. § 1. ff. de procuratoribus.* Imò per alium nō potest, *Paul. 5. sent. 4. §. 2.* solue. Ciuilis actio iniuriarum potest: criminalis non potest, *v. Cuiacium. d. § 12.*
g *l. 17. § 19. j. eo.*
h ex hoc & §. 4. 5. 6. collige mandatorem, conductorem suasorē iniuriæ faciendæ teneri.
i *l. 1. § 13. ff. de vi & vi.* mandantes & cōsentientes pari pœna sunt puniendi. mandans, ex delicto tenetur, *l. 7. inf. ff. de iurisdictione de quo v. Bartolum hîc: Belonisanū 3. pract. 27. Clarum 5. sent. § vlt. quæst. 89.*
k Is auxilium præstat delinquenti. de pœna auxiliatoris, *v. Clarum 5. sent. § vlt. quæst. 9.*
l *l. 7. § 4. ff. arborum furtim.*
m De pœna ei [u], qui consilium dat delinquenti, *v. hîc Barto. & Clarum 5. sent. § vlt quæst.*
n Vbi priuatus conqueri non potest, ibi neque Rempublicam ipsam, iudicémue conquer*i* vel inquirere posse hinc colligit Bartolus.
o Imò, mandatarius experiri non potest: nam rei turpis nullum est mandatum, nullúsque contractus. *l. si remunerandi §. rei turpis. ff. mandati: l. si rco § vl. j. de fideiuss.* An nullus est contractus inter mandantē, & mandatariū: est vero inter eū cui inferenda est iniuria & inter ipsum mandatorem, vt putat Bartolus? sane: vel etiam mandatorio in mandatorem actionem iniuriarum actionē, esse videri potest: quòd mandator mandatarium sui similem, hoc est, improbum putarent: quod denique eo abuti ad iniuriam inferendam: atque ita corrumpere voluerit.

p *l. 2. sup. de obsequiis.*
q *§. 2. Insti. eod.*
r Iniuriam vxori illatam, mariti etiam suo nomine agere possunt.
s de condictione ex lege vxoribus competente aduersus seueritatem maritorum, *v. Nouell. 117. c. 14.*
t *adde l. 7. § 2. ff. eod.*
u *l. 12. j. eod. adde l. 9. l. 10. Cod. eod.*
x *l. 26. ff. de liberali.*
y *l. 15. § 14. j. eod. l. 32. ff. ad legem Falcid. l. 1. § 1. in f. ff. de priuatis delictis.*
z *l. 1. Cod. ex delictis defunct. l. vlt. in f. Cod. de reuocandis donat. 60. Eclog. 21. c. 18.*
a *l. 28. j. eod.*
b etiam aduersus, *vulgat.*
c Qui id facit, quod iure permittitur iniuriam facere non censetur, *§. 6. j. eod. l. 16. § 1. ff. de reg. iuris.*
d Qui Prætoris præceptum exequitur, condemnato non facit iniutiam, nisi modum excedat. hinc illud, Prætoris, & maioris præceptum excusat, *l. 4. ff. de aqua & aquæ pluuiæ. vide c. 24. de regulis in 6.*
e Si quis non debitorem traxerit ad iudicium, sufficienter de iniuria tenetur, vt ex eo facto agi possit, *l. 15. § 29. l. 19. j. eodem: l. 5. in fin. ff. qui satisda. l. 72. ff. de furt. l. 5. Cod. de iurisdictione.*
f Qui honorem alteri decerni non patitur, ei est iniurius, *vt hîc.* Id tamen Cato decori non duxit: interrogatus enim quamobrem inter multos nobiles statuam non haberet, malo, inquit, bonos ambigere, quamobrem id non meruerim, quam, quod grauius est, cur impetrauerim. *Ammianus 14.*

5 ¶Idem Labeo scribit: si, cùm alium contingeret legatio [h], alij hoc onus duumuir indixerit. non posse agi iniuriarum ob laborem iniunctum. aliud enim esse, laborem iniungere [i]: aliud iniuriam facere. idem ergo erit probandum, & in ceteris muneribus atque honoribus, quæ per iniuriam iniunguntur. Ergo si quis per iniuriam sententiam dixerit, idem erit probandum.

6 ¶Quæ iure potestatis [k] à magistratu fiunt; ad iniuriarum actionem non pertinent [l].

7 ¶Si quis me prohibet in mari [m] piscari, vel euerriculum, quod Græcè σαγήνην dicitur ducere: an iniuriarum iudicio possim eum conuenire? sunt, qui putent, injuriarum me posse agere. & ita Pomponius. & pleríque, esse huic similem eum, qui in publicum [n] lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non patiatur. aut si quis [o] re mea vti me non permittat. nam & hic iniuriarum conueniri potest. Conductori autem veteres interdictum dederunt, si fortè publicè [p] hoc conduxit, nam vis ei prohibenda est, quo minùs conductione sua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas, vel ante prætorium [q] meum piscari prohibeam: quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri, an non? & quidem mare commune [r] omnium est, & littora, sicuti aër: & est sæpissimè rescriptum, non posse quem piscari prohiberi. sed nec aucupari, nisi quòd ingredi quis agrum alienum prohiberi [s] potest. vsurpatum [t] tamen & hoc est, tametsi nullo iure [u]: vt quis prohiberi possit ante ædes meas vel prætorium meum piscari. quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei dominij est, vtique piscari aliquem prohibere possum. [x]

14. *Paulus* [u] libro tertiodecimo ad Plautium. [u]

SAnè si maris proprium [y] ius ad aliquem pertineat, vti possidetis [z] interdictum ei competit, si prohibeatur ius [a] suum exercere: quoniā ad priuatam iam causam pertinet, non ad publicam hæc res. vtpote cùm de iure fruendo agatur, quo ex priuata causa contingat, non ex publica. ad priuatas enim causas accommodata interdicta sunt, non ad publicas [b].

De mente alienata. 1. De eo qui territus est quasi vapulatus. 2. Edictum de conuicio. 3. & eius interpretatio. 15. De eo qui fœminā appellauit, vel assectatus est, vel comiter ei abduxit, & de turpibus verbis. 24. De sponso. 25. Edictum ne quid infamandi causa fiat. 26. Et eius interpretatio. 29. De libello dato principi, vel alij. 30. De *euentu sententiæ vendito. 31.* De *bonis occupatis. 32.* De *pignore proscript. 33. De non debitore quasi debitore appellat. 34. Edictum.* De *seruo iniuriam passo. 35. & eius interpretatio.*

15. *Vlpianus* [u] libro septuagesimoseptimo ad Edictum. [u]

ITem apud Labeonem quæritur, si quis mentem alicuius medicamento, [c] alióve quo alienauerit: an iniuriarum actio locum haberet. & ait, iniuriarum aduersus eum agi posse.

1 ¶Si quis pulsatus quidem non est, verùm manus aduersus eum leuatæ, & sæpe [d] territus quasi vapulaturus, non tamen percussit: vtili iniuriarum actione tenetur.

2 ¶Ait prætor: *Qui aduersus [e] bonos mores conuicium cui fecisse, cuiúsve opera [f] factum esse dicetur, quo aduersus bonos mores conuicium fieret: in eum iudicium dabo.*

3 ¶Conuicium [g] iniuriam esse, Labeo ait.

4 ¶Conuicium autem dicitur vel à concitatione, vel à conuentu, hoc est à [h] collatione vocum. cùm enim in vnum complures voces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium. [i] §4 n°1

g *facit l. 71. § 1. ff. de condict. & demonstr. l. 6. ff. quæ in fraudem.*
h ¶Locatio *vulg. Hal.* Locati verbo Accursius intelligit onus locandi stationes publicas. Si nihil ex Florentina editione immutamus, legationis verbo intelligere possumus legationem ad census recipiendos, cuius meminit, *l. 1. § 2. l. 18. § 12. j. de mune.*
i aliud est laborem iniungere, aliud iniuriā facere.
k ea fiunt animo corrigendi, *l. 15. § 38. j. eod.*
l nisi in eis magistratus excedat officium, *v. l. 32. j. eod.*
m In mari cuique piscari licet: ideóque in eo piscari à nemine prohiberi possumus, *l. 2. § 9. ff. ne quid in loco publico: l. 11. C. de seruitutib.* hoc tamen restringe, *vt j. eod. inf. & l. 14. j. eod. & Nouell. Leon. 56. & l. 7. ff. de diuers. & temporalibus.*
n In publico, *vulgat.* In publico balneo, *d. § 9.*
o *l. 24. j. eod. l. 8. § 5. ff. si seruitus vindicetur l. 25. ff. de act. empt. l. 11. ff. de vi & vi l. 3. § 2. ff. vti possidetis l. 8. C. de Iudæis.*
p *v. l. 1. ff. de loco publico fruendo.*
q de prætorio & prothyro *vide quæ dicam ad Nouell. Leon. 56.*
r §. 1. *Instit. de rer. diuis. l. 13. ff. com. præd.*
s *l. 16. ff. de seruit. rust: c. l. 3. § 1. l. 5. § 3. ff. de acqu. rer. § 14. Inst. de rer. diuis.*

t de vsurpandi voce dixi ad *l. Feudorum 14. adde 35. Synopsis. 6. c. 3.*
u quod defenditur à Leone *Nouell. 56.* x vtique iure Romano: quod tamen negat Cuiacius. *4. obs. 2.* y *v. Nouell. Leon. 56. l. 13. ff. communia prædiorum.*
z *l. 8. § 5. inf. ff. si seruit. vendicetur l. 1. § 6. ff. vti possidetis.* a piscandi *d. § 5.* vt & in agris, inserendi, fodiendi, arandi, ædificandi. & similium, *l. 11. ff. de vi & vi.*
b Imò & ad publicas, *ff. de loco & itinerib. publicis: ff. de via publica: ff. ne quid in loco vel itinere publico: sup. de loco publico fruendo: sup. vt in flumine publico nauigare liceat.*
c putà poculo amatorio *l. 38. § 5. j. de pœnis; adde l. 6. Cod. de Mathematicis: Nouell. Leon. 65.* Hinc iuuenalis *Satyr.* 6. Hic magicos affert cantus, hic Thessala vendit Philtra, quibus valeant mentem vexare mariti &c. *quæ ib. d. v.* d *60 Ecl. 21. c. 25.*
e Conuicia facere contra bonos mores non licet. Seneca 10. *Declam.* 1. aduersus bonos mores iniuria infertur, quoties factum non lege, sed arbitrio iudicis æstimatur & vindicatur, *Paul. 5. sent. 4. § 6. 7. 8. & 13.* f *Paul. sent 4. § 29.*
g de linguæ vitio *vide epistolam Iacobi c. 3. & Erasmum in tractatu de lingua.* Conuitiator, mendax, detractor, exosus bonis, *Psalmo* 100. abominatio hominū. *Prouerb. 14.* Conuiciatorem Deo odibilis *2. Corinth. 12.* Idem fuit turpissimus apud Persas *Herodot. 1.* h *60. Eclog. 17. ex tit. 21. c. 15. v. in hunc locum Robertum 2 sent. 7.* Græci ὀχλαγώγων & συναγωγῶν. *v.* Cuiacium. *6. obseruat. 6.* i *Idem Festus tradit.*

5 ¶Sed

5 ¶ Sed quid adiicitur à prętore, *Aduersus bonos mores* ostendit non omnem in vnum collatam vociferationem prætorem notare, sed eam, quæ bonis moribus improbatur, quæque ad infamiam, vel inuidiam [a] alicuius spectaret.

6 ¶ Idem ait, *Aduersus bonos mores*: sic accipiendum: non eius, qui fecit, sed generaliter accipiendum aduersus bonos mores huius [b] ciuitatis.

7 ¶ Conuicium non tantum præsenti verùm absenti [c] quoque fieri posse, Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit, te absente: conuicium factum esse dicitur. Idem etsi ad stationem, [d] vel tabernam [e] ventum sit probari oportere.

8 ¶ Fecisse conuicium non tantùm is videtur, qui vociferatus est, verùm is quoque: qui concitauit ad vociferationem alios: vel qui summisit vt vociferentur.

9 ¶ *Cui* non sine causa adiectum est: nam si incertæ [f] personæ conuicium fiat, nulla executio est.

10 ¶ Si curauerit [g] quis conuicium alicui fieri, non tamen factum sit non tenebitur.

11 ¶ Ex his apparet non omne maledictum conuiciũ esse, sed id solum, quod cum vociferatione dictum est.

12 ¶ Siue vnus, siue plures dixerint, quod in cœtu dictum est, conuicium est. quod autem non in cœtu nec vociferatione dicitur, conuicium non propriè dicitur, sed infamandi causa dictum.

13 ¶ Si quis Astrologus, [h] vel qui aliquam illicitam diuinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset, qui non erat: iniuriarum cum eo agi non potest: sed constitutiones eos tenent.

14 ¶ Iniuriarum, quæ ex conuicio nascitur, in [i] heredes non est reddenda: sed nec heredi.

15 ¶ Si quis virgines appellasset, [k] si [l] tamen ancillari [m] veste vestitas: minus [n] peccare videtur, multò minus si meretricia [o] veste fœminę, non matrumfamiliarum [p] vestitæ fuissent. Si igitur non matronali [q] habitu fœmina fuerit, & quis eam appellauit, vel ei comitẽ [r] abduxit: iniuriarum tenetur.

16 ¶ Comitem [s] accipere debemus eum, qui comitetur, & sequatur: & (vt ait Labeo) siue liberum, siue seruũ: siue masculum, siue fœminam. Et ita comitem Labeo definit, qui frequẽtandi cuiusque causa, vt sequeretur destinatus, in publico, priuatóve abductus fuerit. Inter comites vtique & pædagogi [t] erunt.

17 ¶ Abduxisse videtur, (vt Labeo ait) non qui abducere comitem cœpit. sed qui perfecit [u], vt comes cum eo non esset.

18 ¶ Abduxisse autem non tantum is videtur, qui per vim abduxit, verum is quoque, qui persuasit [x] comiti, vt eam desereret.

19 ¶ Tenetur hoc edicto, non tantum qui comitem abduxit, verumetiam si quis eorum quem appellauisset, adsectatúsve [y] est.

20 ¶ Appellare [z] est, blanda oratione alterius pudicitiam adtemperare, hoc enim non est conuicium facere, sed aduersus bonos mores adtemperare.

21 ¶ Qui turpibus verbis vtitur, non temptat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur.

22 ¶ Aliud est appellare, aliud adsectari. [a] appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat. adsectatur [b], qui tacitus frequenter sequitur. assiduò [c] enim frequentia quasi præbet nonnullam infamiam.

23 ¶ Meminisse autem oportebit, non omnem, qui adsectatus est, nec omnem, qui appellauit, hoc edicto conueniri posse, neque enim si quis colludendi, [d] si quis officij [e] honestè faciendi gratia id facit, statim in edictum incidit: sed qui contra bonos mores hoc facit.

24 ¶ Sponsum [f] quoque ad iniuriarum actionem admittendum puto. etenim spectat ad contumeliam eius iniuria quæcunque sponsæ eius fiat.

25 ¶ Ait prætor: *Ne quid infamandi causa fiat: si quis aduersus ea fecerit prout quæque res erit, animadertam.*

26 ¶ Hoc edictum superuacuum esse Labeo ait: quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus. sed videtur & ipsi Labeoni, & ita se habet, prætorem eandem causam secutum, voluisse etiam specialiter [g] de ea re loqui. ea enim, quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur, quasi neglecta.

27 ¶ Generaliter vetuit Prætor, quid ad infamiam alicuius fieri. Proinde quodcunque quis fecerit vel dixerit, vt alium infamet: erit actio iniuriarum. Hæc autem ferè sunt, quæ ad infamiam alicuius fiunt: vt puta [h] ad inuidiã alicuius veste [i] lugubri vtitur, aut squalida: aut si barbam [k] demittat, vel capillos submittat [l]: aut si carmen conscribat [m], vel proponat, vel cantet [n] aliquod, quod pudorem alicuius lædat.

28 ¶ Quod ait prætor: *Si quis aduersus ea fecerit, prout quaque* [o] *re erit, animaduertam*: sic intelligendum est, vt plenior esset prætoris animaduersio, id est, & quodcunque eum mouerit, vel in persona [p] eius, qui agit iniuriarum actionem, vel eius, aduersus [q] quem agitur vel etiam in re ipsa, in qualitatæ iniuriæ [r] audiat eum, qui agit.

29 ¶ Si quis, libello [s] dato vel principi, vel alicui, famam alienam insectatus fuerit, iniuriarum erit agendum, Papinianus ait.

30 ¶ Idem ait, eum, qui euentũ sententiæ, velut daturus [t] pecuniam, vendidit, fustibus à prȩside ob hoc castigatum, iniuriarum damnatum videri, vtique autem apparet hunc iniuriã ei fecisse, cuius sententiam venditauit.

31 ¶ Si quis bona alicuius, vel rem vnã, [u] per iniuriam occupauerit: iniuriarum actione tenetur.

a *adde l. 38. infrà eod.*
b aduersus bonos mores peccat, qui aduersus mores ciuitatis in qua viuit, commisit.
c *l. 5. ff. ne quis eum: l. 4. §. 4. ff. de furt.*
d est locus in quem quis muneris sui causa se sistit: *l. 7. §. 13. ff. qui. cau. in possessionem* Gellius 13. c. 13. refert Romæ fuisse stationes ius dicẽtium & respondẽtium: Est igitur statio locus in quem quis frequenter conuenire solet audiẽdi vel cõfabulãdi, vel residẽdi causa. adde & orãdi, quo sensu Tertull. in lib. de oratione & Ammianus, *lib. 28. in f.* Stationis nomine intelligunt loca in quibus Christiani stãtes die dominico dominum orabãt: nec enim tunc temporis Deum de geniculis adorabant. Inde stationarij dicuntur *in l. 6. C. de dignita.* qui mercium vilissimarum apothecas secum deferentes certis in locis aliquandiu consistunt emptorem operiẽtes eodem modo stationes tabellionum, *Nouell. 44. c. 2.* & stationes fisci *l. 1. Cod. de compẽsat. l. 1. Cod. ne fisc.* portus etiã statio dicitur *l. 59. ff. de verbor. signi. v. Cuiac. 2. obser,* [illegible]*um.*
e Taberna hic stationis de qua dixi *ad l. 7. §. 12. ff. quid ex caus. in possess.* adiungitur. Erant autem in foro complutes 5. *Vitruuius* 1. *Liuius* 26. 6. *Quintil.* 4. veteres & nouæ. sub veteribus erant argẽtarij. *Plaut. in Curcul.* 5. *Plinium* 4. Nouarũ fit mentio apud Varronem 5. *de lingua: Liuium* 2. 25. 35. *Plin.* 40. Hinc argentariorum tabernæ in foro, *l. 32. ff. de contr. empt.* Hinc foro cedere dicebantur iidem argentarij *l. 7. §. 1. ff. depositi*: *l. vlt. ff. de curatore bonis dando*: In foro variæ negotiationes fuerũt, *l. 23. ff. de instructo.*
f *v. l. 6. ff. eodem.*
g *v. l. 11. ff. eodem.*
h Hinc Iuuenalis *Satyr.* 16. Quidquid, dixerit astrologus credent à fronte relatum Ammonis, & post, diuitibus responsa dabit Phryx, augur, & inde, Conductum dabit, astrorum, mundíque peritus *&* *Satyr.* 3. Motus astrorum ignoro, funus promittere patris Nec volo. Non incommodè tamen possumus hic legere Aretalogus: qua voce vsus est Suet. in Augusto *c. 74. inf. & Iuuen. Satyr. 15. in pr.* Galli, *diseurs de bonne aduenture.*
i *l. 31. in pr. ff. eodem.*
k appellare hic significat pudicitiam sermone attentare. *§. 20. infrà eod. 60. Eclog.* 21. c. 29.
l Quid si quis masculus vestem muliebrem gerentem, earum vtentem rapiunt? vide Senecam 5. *Controuers.* 6.
m Qualis quisque extrinsecus videtur, talis iudicari potest *l. 50. ff. locati*: hinc colligunt, matronam ancillari veste vel meretricia indutam, sibi imputare debere, si, vt ancilla aut meretrix, eius pudicitia attentetur *l. 21. ff. quod metus causa.*
n Quintilianus 7. c. 3. Iusti erroris excusatione crimen potest deprecari, qui in lupanari, non aliena vxoris fuerit deprehensus.
o Tertull. *in lib. de cultu*, refert Romanis legibus impudicas mulieres à matronis ornamẽtis distinctas, vide idem *c. 6.* Apologetici, conquetatur inter matronas atq; prostibula nullum esse discrimen in habitu. *adde* eundem *in libro de Pallio: l. 4. Cod. de episcopali audientia.* Meretricia vestis apud Spartanos *Clemens 4. pedagog.* & apud Athenienses florida erat, Suidas in verbo ἑταιρῶν, apud Thurios varia: Suidas in Zeleuco Mulieres impudicæ apud Romanos flauo crine, veste variegata, eáque subductiore à cæteris mulieribus discriminabantur. Hieronym. in Heluidium. Thamar quoque à Iuda pro meretrice ex habitu diiudicata est *Genes. 38. cap. 14.* ex habitu inquam seu theoristro aut pallio ac ornatu, quòd apud septuaginta, indicant illa verba καὶ ἐκαλλωπίσατο, non ex velata facie. Nam velamentum pudoris signũ erat, *Gene. 24. v. 65.* quod etiam significat Tert. dicto loco: Thamar inquit quia se expinxerat & ornauerat idcirco iudæ suspicioni visa est quæstui sedere. Inde notant interpretes, statutorum originem sumptam, quibus disponitur vt huiusmodi mulieres certo quodam genere vestis ab aliis distinguantur, vt ad Romanos reuertar. Matronæ à meretricibus discernebantur stola & palla. Nonius *cap. 14.* Vlpianus *in l. 23. §. 2. versi. muliebria. ff. de auro: 6. Valerius 1. Vitruuius 1. Festus Martialis 3.* stola; inquit, oblonga & ad talos demissa est fatali veste, *Horat. 1. serm. 2. & ibi Acron*: Nam vtilis toga prioribus oris intra genua paululum, posterioribus vsque ad medios poplites perueniebat: 11. Quintil. vltimo. vbi monet oratori cauendum ne veste longiore vtatur, quoniam sit mulieris lõga veste vti) vittis etiam crines suos honestæ mulieres coercebant, contrà quàm meretrices. *Seruius 7. Aeneid. Ouid 1. de arte. duobus locis & 3. de Ponto 1. Titul. 1.* Isidorus 19. c. 25. meretricis vestis signũ fuisse ait, palliũ lineum, quo & matronæ in adulterio deprehensæ induebãtur. Nam adulterij damnata, stola vestita togam mutabat: vnde toga pro ornamento meretricis, togatá pro meretrice, *teste Acrone apud Horatium, serm. 2. Iuuenal. Satyr. 2. Mart. 1. & 10. Epigram.* & matronis togatæ opponuntur. Matronis pmittebatur sellis & lecticis vehi, at non meretricibus. *Suet. in Domitiano: Dion. 53. Seneca de remed. fortuit. Apul. 11. de Asino.* Hinc frequẽs vsus lecticariorũ Romę *l. 49. ff. de legat. 3.* adde *Brissonium 1. selec. 4.*
p Non matrũfamilias *vulg.*
q Hinc collige matronã à matrefamilias nihil distare, *v. Cuiac. 3. obs. 18.*
r *vide §. 16. ff. eodem.*
s de quo *v. l. 1. §. 2. ff. eod.*
t *d. §. 2.*
u Nihil hic obest conatus cum iniuria effectũ non habet, *facit l. 5. in f. ff. quod quisque iuris l. 5. paragraph. 2. nè quis eum.*
x *l. 11. §. 6. ff. eodem.*
y *v. §. 21. ff. eodem.*
z 60. *Eclog.* 21. c. 25.

a Adsectari & appellare differunt. Appellatio fit nudis verbis: Adsectatio fit etiam ipso corpore & sequendo. *adde §. 19. ff. eod. Festus in* Adsectata.
b *§. 1. Inst. eod.*
c assidua 11. *vulgat.*
d de ioco v. quæ notaui *ad l. 3. §. 3. sup. de oblig.*
e *adde l. 16. §. 2. infrà de pœnis.*
f *v. quæ notaui ad l. 1. ff. de sponsalib.*
g *l. 1. §. 2. suprà de publican.*
h putà si quis ad inuidiã *vulg.*
i *l. 39. ff. eodem.* Hinc illud Senecæ 10. *Declamat.* 1. Sordidatus es non queror, sed si sordes tuæ inuidiam mihi concitant, quæror: *& ante*? cur me sequeris? barba demissa sordidatus venio, non desinam inquirere patris percussorem.
k hinc illud Senecæ *ibidem* Barba demissa sordidatus ad vos veni, & Sueton. *in Augusto.* Adeo consternatus fuit vt barba capillóque submisso, caput interdum foribus illideret vociferans Quintili. Vare, redde legiones. & Ouid. Aspice demissos lugentis more capillos *vide 3. Gell. 4. Cicero 2. Vetrina: Liuius 2. vide Cuiacium 6. obseruat. 5.* hinc lex 39. *ff. eodem* vestem sordidam rei nomine in publico habere capillúmque submittere nulli licet nisi, &c. Hinc etiam colligunt gestu iniuriam fieri
l *l. 39. ff. eodem*, id est, si non tondeat. Romanis barba maiore vti & capillo, summo dedecori fuit. Græci ad hanc legem.
m *adde Paulus 5. sent. 4. §. 15.* de Cariuario & Corybantũ saltatione in viduæ nuptiis ad contumeliam secundarum nuptiarum *vide Petr. Gregorium 38. Syntagmatis cap 4.*
n *l. 5. §. 10. sup. eodem.*
o quæque res, *vulg. Haloand.*
p *l. 4. inf. suprà de incendio.*
q putà infamem. cui non fit iniuria, *l. 2. Cod. vt intrà certum.*
r non audiat, *vulg. Haloand.* iniuria est, sine causa citari. Libelli famosi oblatione fit iniuria, *adde l. 13. §. 3. suprà eod. l. 19. ff. eod.*
s vide quæ scripsi *ad Titul. Codicis. Quando libellus principi datus.*
t Laturus, *vulgat: Haloand.* & malè, benè daturus. sit Græci ὡσανεὶ μέλλων παρέχειν τῷ ἄρχοντι χρήματα, *adde l. 10 Cod. de accusat.* & ita non quocunq; modo quis venditet litigatori sententiam iudicis, iniuriam iudici fecisse videtur, sed si tanquam daturus iudici pecuniam hoc faciat. Eam ob causam imperator Alexander fumo necari iussit venditorem sententiarum. fumo pereat, inquit, qui vendidit *v. Cuiac. 20. obser. 9. Duar. 1. disput. 25.*
u *adde l. 2. §. 2. suprà vi bon. rapt.*

ad § si quis virgines cum seqq vide [illegible] in § [illegible] [illegible] et [illegible] et notas hic et Balerium max lib 9 c [illegible] [illegible] xuxia

a proſcribit qui in publico ſcriptum proponit, *l.11.§.3. Inſtitut. l.47.ſup.de pecul. l.vltim. Cod. de fide & iure haſta. Tit. 2. Elegia 4.* Illius eſt nobis lege colendus amor. Quinetiam ſedes iubeat ſi vendere arcitas, Ite ſub imperiúmque, ſub titulúmque lares, & Ouidius. Sub titulum noſtros miſit auara lares id eſt venales ædes liberis inſcripſit vt loquitur Plautus in Trinummo. Mos enim fuit Veteribus libello proponere ædes proſcribendas. *Cic.3. offic.* ædes proſcripſit vēdidit, *& poſt.* ſi tu cùm ędes ꝓſcribas, tabulã tanquã plagam ponis? adde *l.13.§.6.ſ.de act. empti:* adde *Ciceronem orat. pro Quintio & 12. ad Atticū. Plinium 7. Epiſtol. ad Fabulum* Pendente etiam ex ædibus tabula proſcribebatur futura locatio *Terēt. Heautontim. Cic.16. ad Atticū: adde Briſſonium.3. ſelect.8.*

b *l.20.ſ.eodem.*

c huc pertinet lex quædam Atheniēſium relata à Demoſthene in oratione aduerſus Midiam. Ibi ἐάν τις ὑβρίζῃ τινά.

d *l.5.in fin.ſ ad legem Aquil.*

e *§.38.ſ.eodem.*

f *§.40.ſ.eodem.*

g atqui nulla ſeruo fit iniuria, *§3. Inſt. eod.*

h quęſtionibus adfecerit, *Hal.* adfligeret, *vulgat.*

i eodem modo vindicari etiam hodie poſſe iniuriam factam famulo, etſi libero, vel procuratori Schneideuinus refert ad *§.patitur. Inſtitut. de iniuriis.*

k *l.51.in f.ſ.pro ſocio.* Hinc colligit Alciatus, nūquam præſumi cauſam delicti, *3.præſumpt.1. & 24.*

l *l.5.ſ. ad leg. Aquil.*

m Hinc conſtat caſtigationē permiſſam fuiſſe magiſtratibus municipalibus. *adde l.17.§.2.ſ.eodem. l.12.ſ.de iuriſd. l.17.ſ.ad leg. Aquil. Nouel. 15.cap.6.*

n Hinc lorarij dicti, *vide l.9.§.3.ſ.eodem.* vide quæ dixi *ad l.12.ſ.de iure fiſci.*

o *l.13.§.6.ſ.eod.*

p *l.9.ſ.eod. l.4. Cod.eod.*

q & eruenda crimina, & eruendos ſocios, ac participes fraudis & ſceleris, *l.23.§.4.ſ. ad leg. Aquil.ſ. de quæſt.*

r vide quæ de mala manſione notaui, *ad l.7.ſ. depoſiti.* Græci ita vertūt. καὶ τὸ ἐμβαλεῖν τοὺς πόδας ξύλῳ. *60. Eclog.21.cap.32.*

32 ¶ Item ſi quis pignus proſcripſerit [a], vendit urus, tanquam à me acceperit, infamandi mei cauſa: Seruius ait, iniuriarum agi poſſe.

33 ¶ Si quis non debitorem quaſi [b] debitorem appellauerit, iniuriæ faciendæ cauſa iniuriarum tenetur.

34 ¶ Prætor ait, *Qui ſeruum [c] alienum aduerſus bonos [d] mores verberauiſſe [e], déve eo, iniuſſu domini, quæſtionem habuiſſe dicetur: in eum iudicium dabo, item ſi quid aliud factum eſſe dicitur: cauſa cognita, iudicium dabo.*

35 ¶ Si quis ſic fecit iniuriā ſeruo, vt [f] domino faceret: video dominum iniuriarum agere poſſe [g] ſuo nomine. ſi verò non ad ſuggillationem domini id fecit: ipſi ſeruo facta iniuria, inulta a prætore relinqui non debuit. maximè ſi verberibus, vel quæſtioni [h] fieret. hanc enim & ſeruum ſentire, palam eſt.

36 ¶ Si communem quis ſeruum verberauerit, vtique hac actione nō tenebitur, cùm iure [i] domini id fecerit.

37 ¶ Nec, ſi fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit: vel ſi proprietarius fecerit, fructuarius eū conueniet.

38 ¶ Adiicitur, *aduerſus bonos mores:* vt non omnis omnino, qui verberauit, ſed qui aduerſus bonos mores verberauit, teneatur. cæterùm ſi quis corrigendi [k] animo ſit "ſi quis" aut emendandi [l]: non tenetur.

39 ¶ Vnde quærit Labeo: ſi magiſtratus municipalis [m] ſeruum meum loris [n] ruperit: an poſſim cum eo experiri, quaſi aduerſus bonos mores verberauerit. & ait, iudicem debere inquirere, quid facientem ſeruum meum verberauerit. nam ſi [o] honorem, ornamentáque [p] petulanter adtemptantem ceciderit: abſoluendum eum.

40 ¶ *Verberaſſe* dicitur abuſiuè, & q pugnis, ceciderit.

41 ¶ *Quæſtionē* intelligere debemus tormenta, & corporis dolorem ad [q] eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hoc edictum. Quæſtionis verbo etiam ea, quam malam [r] manſionem dicunt, continebitur. Cùm igitur per vim, & tormenta habita quæſtio eſt: tunc quæſtio intelligitur.

42 ¶ Sed & ſi iuſſu domini quis quæſtionem habeat, modum [ſ] tamen exceſſerit: teneri eum debere, Labeo ait.

43 ¶ Prætor ait: *Si quid aliud factum eſſe dicetur: cauſa cognita, iudicium dabo.* proinde ſi quidem verberatus ſit ſeruus, vel tormentis de eo quæſtio habita "eſt:" ſine cauſæ cognitione iudicium in eum competit. ſi verò aliam iniuriam paſſus ſit: non aliter competit, quàm "ſi" cauſa cognita.

44 ¶ Itaque prætor non ex omni cauſa iniuriarum iudicium ſerui nomine promittet. nam ſi leuiter [t] percuſſus ſit, vel maledictum ei leuiter: non dabit actionem. at ſi infamatus ſit vel facto aliquo, vel carmine ſcripto: puto, cauſæ cognitionem prætoris porrigendam & ad ſerui qualitatem. etenim multùm intereſt, qualis ſeruus ſit: bonæ frugi, ordinarius [u], diſpenſator [x]: an verò vulgaris vel mediaſtinus [y], an qualiſqualis [z]. & quid ſi compeditus [a], vel malè notus, vel notæ extremæ? habebit igitur prætor rationem tam iniuriæ, quæ admiſſa dicitur: quàm perſonæ ſerui, in quem admiſſa dicitur: & ſic aut permittet, aut denegabit actionem.

45 ¶ Interdum iniuria ſeruo facta, ad dominium redundat, interdum non. nam ſi pro [b] libero ſe gerentem: aut cùm "eum" alterius potiùs, quàm meum, exiſtimat [c] quis non cæſurus eum, ſi meum ſciſſet: non poſſe eum, quaſi "mihi" iniuriam fecerit, ſic conueniri, Mela ſcribit.

46 ¶ Si quis, ſeruo verberato. iniuriarum egerit: deinde poſtea damni iniuriæ agat: Labeo ſcribit eandem [d] rem non eſſe: quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera [e] ad contumeliam.

47 ¶ Si vſumfructum in ſeruo habeam, tu proprietatem: iſque verberatus ſit, vel quæſtio de eo habita: iniuriarum actio magis [f] proprietario, quàm mihi, competit. Idémque probatur, & ſi ſeruum meum, quem bona fide poſſidebam, cæcideris. domino enim magis competit iniuriarum actio.

48 ¶ Item ſi [g] liberum hominem, qui mihi bona fide ſeruiebat, quis cæciderit: diſtinguendum eſt, vt, ſi in contumeliam pulſatus ſit, competat mihi iniuriarum actio. Idem ergo & ſi in ſeruo [h] alieno bona fide mihi ſeruienti: vt totiens admittamus iniuriarum actionem, quotiens in meam cōtumeliam iniuria ei facta ſit. nam ipſius quidem ſerui nomine, domino dabimus iniuriarum actionem. ſi autem me tangat, & pulſet: iniuriarum mihi quoque eſt. Ergo & in fructuario idem diſtingui poteſt.

49 ¶ Si ſeruum complurium cæcidero: competere iniuriarum actionem omnibus, plus quàm manifeſtum eſt.

ſ Modus in quęſtione ſeruandus eſt.

t *§.3. Inſtitut. eodem. l.5. in fin. ſ. ad l. Aquil. adde l.4.ſ.de in integrum. l.9. in fin. ſ. de dolo. l.1.§.8.ſ.de ædilitio.*

u qui certum aliquod miniſterium & officium in familia exercet: aliàs ordinariis vicariis opponitur, *l.5.§.1.ſ. de tribut. l.17.18.19.ſ. de peculio.* Ordinarium appellamus, τὸν πρῶτον οἰκέτην, τὸν δὲ τοῦ οἰκέτου οἰκέτην. vicarium.

x De diſpenſatore dixi ad *Theophil.§.7. Inſtitut. eodem.*

y Qui nulli certo miniſterio deſeruit: aliàs opponitur artifici, *in l. vltim. ſ. de operis ſeruor.* Mediaſtini dicebantur viliſſimi balnearum & ædium, qui in mediis ædibus ad omnia officia præſto erunt.

z id eſt, ſiue ordinarius, ſiue vicarius, *l.5.§.vltim.ſ. de pecun. conſtit.*

a ἐν δεσμοῖς. *Theophil. dict. §.7.* Plerumque enim ita compediti ſerui in publico ſpectabantur.

b *l.45.§.2.ſ. ad legem Aquiliam.*

c *vide l.18.§.3.ſ.eodem.*

16. *Paulus* "libro 45. ad Edictum"

SEd non eſſe æquum, pro [i] maiore parte, quàm pro qua dominus eſt, damnationē fieri, Pedius ait & ideo, officio iudicis portiones æſtimandæ erunt.

3. De ſeruo iniuriam faciente. 10. Edictum de filiofamiliàs. 11. Et eius interpretatio.

17. *Vlpianus* "libro 57. ad Edictum."

SEd ſi vnius permiſſu id fecero: ſi quidem ſolius eius eſſe putaui: nulli competit iniuriarum actio, planè ſi ſciui plurium: ei quidem, qui permiſerit, non competit [k] iniuriarum actio: ceteris competit.

1 ¶ Si iuſſu tutoris, aut procuratoris, vel curatoris, quæſtio habita ſit: conſequens erit dicere, ceſſare iniuriarum actionem.

2 ¶ Seruus meus opera, vel querela tua, flagellis [l] cæſus eſt à magiſtratu [m] noſtro. Mela putat, dandam mihi iniuriarum aduerſus te, in quantum ob eam rem æquum iudici videbitur. & ſi ſeruus deceſſerit dominum eius agere poſſe, Labeo ait: quia de damno [n]. quod per iniuriam factum eſt agatur. & ita Trebatio placuit.

3 ¶ Quædam iniuriæ à liberis hominibus factæ leuis [o] nonnullius momenti videntur. enimuero à ſeruis, graues ſunt. creſcit. [p] enim contumelia ex perſona eius, qui contumeliam fecit.

4 ¶ Cùm ſeruus iniuriam facit: maleficium eum admittere, palàm eſt. Meritò igitur ſicuti ex ceteris delictis, ita & ex hoc [q] iniuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini eſt, an velit eum verberandum exhibere, vt ita ſatisfiat ei, qui iniuriam paſſus eſt. neque erit neceſſe domino vtique eum verberandum præſtare [r]: ſed dabitur [ſ] ei facultas præſtare ei ſeruum verberandum. aut ſi de eo verberibus ſatis non fiat, noxæ dedendum, vel litis æſtimationem ſufferendam.

5 ¶ Ait prætor, *arbitratu iudicis:* vtique quaſi [t] viri boni: vt ille modum [u] verberum imponat.

6 ¶ Si ante iudicem dominus verberandum ſeruum exhibuerit, vt ſatis verberibus ei fieret, & erit factū arbitratu alicuius: poſtea [x] actor agere iniuriarum perſeuerat: non eſt audiendus. qui [y] enim accepit ſatisfactionem [z], iniuriam ſuam remiſit. Nam & ſi nuda [a] voluntate iniuriam remiſit: indubitatè dicendum eſt, extingui iniuriarum actionem, non minùs quàm ſi tempore [b] abolita fuerit iniuria.

7 ¶ Si iuſſu domini ſeruus iniuriam fecerit, vtique dominus conueniri poterit etiam ſuo nomine. Sed ſi proponatur ſeruus manumiſſus: placet Labeoni, dandam in eum actionem: quia & noxa [c] caput ſequitur: nec [d] in omnia ſeruus domino parere debet. ceterùm, & ſi occiderit iuſſu domini, Cornelia eum eximemus.

8 ¶ Planè ſi defendendi [e] domini gratia aliquid fecerit: rationem ei conſtare, apparet: inque eam rem aduerſus agentem exceptio obiicienda erit.

9 ¶ Si ſeruus, in quo vſusfructus meus eſt, iniuriam mihi fecerit, aduerſus dominum [f] noxali iudicio experiri potero. neque [g] debeo deterioris condicionis ob hoc eſſe, quod vſumfructum in eo habeo, quàm ſi non haberem. Aliter atque ſi ſeruus communis [h] eſſet. tunc enim non daremus ſocio, actionem ea propter, quia & ipſe iniuriarum actione tenetur.

10 ¶ Ait prætor: *Si ei, qui in alterius poteſtate erit [i], iniuria facta eſſe dicetur: & neque is, cuius in poteſtate, eſt præſens [k] erit: neque procurator [l] quiſquam exiſtat, qui eo nomine agat: cauſa [m] cognita, ipſi, qui iniuriam accepiſſe [n] dicetur, iudicium dabo.*

11 ¶ Filiofamiliàs iniuriam paſſo: ſi præſens ſit pater, agere tamen non poſſit propter [o] furorem, vel quem alium caſum dementiæ: puto competere [p] iniuriarum actionem. nam & hîc pater eius, abſentis [q] loco eſt [r].

d *adde l.12. l.13. l.14. ſ. de except. rei iudicatæ. l.2.§.3.ſ. de priuatis delictis.*

e id eſt iniuriarum, *l.2.§.4.ſ. de collat.*

f *§.5. Inſtitut. eodem.*

g *§.6. Inſtitut. eodem.*

h *dict.§.6.*

i *§.4. Inſtitut. eodem.*

k quia non fit iniuria volenti, *l.1.§.5.ſ.eodem.*

l *vide l.9.§.3.ſ. eodem.*

m *adde l.15.§.38.ſ.eodem.* an à prætore? negat Cuiacius *in lege quod ſi minor. §. Scæuola in verbo ſi ſeruus. ſ. de minoribus.*

n *l.2.§.3. ſuprà de priuatis delictis.*

o leues & nullius momenti, *Vulgat. Haloan. 60. Eclog.21 cap.32. in fin.*

p Iniuria creſcit ex perſona inferentis.

q *§.7. verſ. nam ſecundum Inſtit. eodem.*

r *§.4. Inſtitut. de noxalibus.*

ſ nota tria remedia dominis competere, facultatem præſtandi ſerui, verberandi, noxæ dedendi, & æſtimationis litis, *l.vlt.ſ. eod. 60. Ecl.21.cap.32.in f.*

t *l.137.§.2.ſ. de verborum obligat.*

u *60. Eclog.21. cap.33.*

x Reprobare ſeu retractare nemo iuſtè poſſit, quod ſemel ipſe probauerit.

y vel cum quo lis conuentione vel tranſactione deciſa eſt.

z ſatisfactione tollitur iniuriæ actio.

a *dict. paragrapho 1.*

b id eſt, annuo. *vide l.5. Cod. eodem.*

c *vide l.1. in fin. ſ. de priuatis delictis.*

d *vide l.11.§.7. ſ. quod vi. 60. Eclog.21.cap.33.*

e *dict. paragrapho 33.*

f id eſt proprietarium. hinc collige appellatione domini, proprietarium propriè intelligi.

g *leg.8.ſ. de noxalib.*

h *l.15.§.36.ſ. eodem.*

i vt filiofamiliàs, *paragrapho 11. infrà eodem.*

k *§.11.§.12.ſ.eodem.*

l *§.15.ſ.eodem.*

m *§.17.ſ.eodem.*

n *§.18.ſ.eodem.*

o *l.22.§.10.ſ. ſoluto.*

p *l.9. ſuprà de obligat.*

q furioſus habetur pro abſente, *l.2. paragrapho 3. ſuprà de iure codicillorum.*

r [illegible] non eſt, *l.3.§.* [illegible] *de procuratoribus.*

12 ¶ Planè

a pater filio factam iniuriam remittere potest *l.5.in f.ʒ. de vi publica.*
b *l.9.suprà de oblig. & l.30.in f.l.31.ʒ.eodem.*
c Hinc colligit Bart. *num.* 34. patrem vilem non posse filio substituere pupillariter, quum ei afferatur bonorum filij administratio,& in vita,& in morte.
d Hanc lectionem probat Faber 1. *Semestr.*10. Haloander legit vtilitatem.

e de hoc vocabulo *vide l. 8. §. 7.supr. quib.mod. pign.*
f Ita vt super eisdem instrumentis procedatur *Bart. hîc num.5.*
g *l.22.§.5.suprà s.luto.* Vitia hæc procuratoris sunt, negligentia, collusio, insufficientia.
h Verus procurator intelligitur,cui specialiter vel omniũ in genere, negotiorum administratio data est.*l.12.ʒ.de solution.*
i segnior *vulg. Haloand.*
k admodum sit *vulgat. Haloander.*
l §.10.*in fine ʒ. eod.*
m competat *Vulg. Haloand.*
n *§.20.ʒ.eod.*
o verumetiam Haloand.
† *l.11.§.2. ʒ.eodem.*
p Hinc colligere possumus quàm sit necessarius vsus procuratoris.
q *§.18.ʒ.eod.*
r *§.10.ʒ.eod.*
ſ *§.11.ʒ.eod.*
t putà non cõuiciantẽ, si modo conuicium verum sit:Idque ex communi opinione probat Clarus 5.*sentent.* 10, *Gayll. 2.obser.* 99. vel conuiciantem quod permitti putant interpretes, si modo id fiat incontinenti, & adhibeatur modus. volũt enim permitti iniuriã verbalẽ,verbis repellere *l. 3. ʒ.de proc.l.*45. *§. 4. §. ad legem Aquil.vide Gayl.* 2.*obser.*100. Est enim famę vt & vitæ habẽda ratio: *l. Iulianus ʒ. testamenta quemad. aperiantur. l. seruorum in fi. ʒ. de pœnis.* & honor.famáq; hominis iisdẽ legibus nituntur. *l. isti.* 8. *ʒ. quod metus l. Iusta.* 9. *ʒ. de manumiss. vind.* quid enim saluos infamia nummis: vt Iuuenalis scribit, *Satyr.* Vnde ob iniuriam retaliandam duellũ promitti notãt. *Gayl ibid.*sed ad verbalem iniuriæ lationem reuertamur: Possis. n. quærere quemadmodum & quatenus verbis retaliare iniuriam liceat?certè Bossius *l.* 45. *practices num.*7. verba *tu mentiris* eo casu, loco negationis accipi ait:non conuitij, de quo *vide Corras.6.Miscell.*24. aliàs negat conuicium alio conuicio repellendum:idque videtur innuere *lex* 5. *Cod.eod.* & Glossa in verbo vtilitas *Cod. de postulando.Belloni.1.cap.3.num.*17.Si ita est, compensatione non tollitur iniuriarum actio, nisi minimè constet quis prior cœperit *vide Bell.1.cap.3.numer.* 18. 20. 21. Quid licétne iniuriam pugno aut tali actu repellere? plusquàm est manifestum eo casu culpatam esse tutelam:modum enim excedit. Id tamen displicere videtur Salomonio in lege

12 ¶ Planè si præsens agere nolit, vel quia differt, vel quia rem ittit atque donat [a] iniuriam: magis est,vt filio actio: non detur. nam & cùm abest: idcirco datur [b] filio actio:quia verisimile est,patrem,si pręsens fuisset,acturum fuisse.

13 ¶ Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam.vt puta si patris persona vilis abiectáque sit:filij honesta.neque enim debet pater vilissimus [c] filij sui contumeliam ad suam vtilitatem[d] metiri.ponamus esse eum patrem,cui iure meritóque curator à prætore constitueretur.

14 ¶ Sed si pater, lite contestata, cœperit abesse, vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est, causa cognita translationem [e] filio competere [f]. Idem & si emancipatus filius esse proponatur,

15 ¶ Procuratorem patris prætulit prætor ipsis personis,quæ iniuriam passæ sunt.Si tamen procurator aut negligat [g],aut colludat, aut non sufficiat aduersus personas, quę iniuriam fecerunt:ipsi potiùs,qui passus est iniuriam, actio iniuriarum competit.

16 ¶ Procuratorem autem accipere debemus,non vtique eum, cui specialiter mandata est procuratio actionis iniuriarum:verum sufficit [h],eum esse,cui omnium rerum administratio mandata est.

17 ¶ Quod autem ait prætor:causa cognita"ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur iudicium permitti:"ita accipiẽdum est,vt in cognitione causæ hoc versetur,quam longè pater absit, & quando superuenturus: & numquid is, qui iniuriarum vult actionem mouere, [segnitior [i],] vel inutilis admodum[k],qui non sufficiat ad rei cuius administrationem,ac per hoc nec ad actionem.

18 ¶ Quod deinde ait [l],*Qui iniuriam accepit*: interdum ita adcipiendum est,vt parti eius competet[m]actio.vt puta nepoti [n] facta iniuria est: pater præsens est: auus abest. scribit Iulianus,patri potius dandam iniuriarum actioné, quàm ipsi nepoti.ad cuius,inquit, officium pertinet, etiã viuente auo,filium suum in omnibus tueri.

19 ¶ Idem Iulianus scribit, filium non tantùm ipsum agere debere,verùm[o]procuratorem dare†posse.alioquin[p] (inquit) nisi ei permiserimus procuratorem dare: futurũ est,vt,si valetudine impediatur, neque sit qui iniuriarum actionem exequatur,impediatur actio.

20 ¶ Idem ait:& si nepoti [q] facta sit iniuria: & nemo [r] sit,qui aui nomine agat: permittendum esse patri experiri:& is procuratorem dabit.omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem. intelligi autem filium, inquit, familias suo nomine agere: cùm,patre cessante,prætor ei agere permittat.

21 ¶ Si filiusfamilias iniuriarum egerit, patri actio nõ competit.

22 ¶ Idem ait filiofamilias iniuriarum nomine actionem dari,quotiens [ſ]nemo est qui patris nomine experiatur & hoc casu quasi patremfamiliæ constitui.quare siue emancipatus sit,siue ex parte heres scriptus fuerit,vel etiam exheredatus, siue paterna hereditate abstinuerit: executionem litis ei dandam.esse enim per absurdum: quẽ prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probauerit, ei patrisfamilias vltionem iniuriarum suarum eripi:& transferri ad partem: qui eum, quantùm in ipso est,omiserit:aut (quod est indignius) ad heredes patris: ad quos non pertinere iniuriarum filiofamilias factam,proculdubio est.

De nocente infamato. 1. *Si seruus seruo iniuriam fecerit.* 2. *De nupta iniuriam passa.* 3. *De errore.*

18. *Paulus*"libro 55. ad Edictum."

EVm,qui nocentem [t] infamauit, non [u] esse bonum æquum ob eam rem condemnari.peccata enim nocentium nota esse,[x] & oportere & expedire.

1 ¶ Si seruus seruo fecerit iniuriam:perinde agendum, quasi si domino fecisset.

2 ¶ Si nupta filiafamiliæ [y] iniuriam acceperit:& vir [z] & pater iniuriarum agant: Pomponius rectè putat, tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnetur,si ea vidua esset;viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset: quod sua cuiusque iniuria propriam æstimationem haberet, & ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuriarum agere posse;quod & vir "in "suo nomine agat.

3 ¶ Si iniuria mihi fiat ab eo,cui sim ignotus [a]: aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum [b] sim Gaius Seius, præualet, quòd principale est, iniuriam eum mihi facere velle. nam certus ego sum, licèt ille putet me aliũ esse,quàm sum,& ideo iniuriarum [c] habeo.

4 ¶ "At "cùm aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat:non potest videri iniuriam patri facere, non magis quàm viro, si mulierem viduam esse credat. quia neque in personam eorum confertur iniuria, nec transferri per personę putationem†ex persona filiorum ad eos potest:cùm affectus iniuriam facientis in hunc, tanquàm in patremfamilias,consistat.

5 ¶ Quòd si scisset filiumfamilias esse,tamen si nescisset,cuius filius esset:dicerem, inquit, patrem suo nomine iniuriarũ agere posse. nec minus virũ, si ille nuptam esse sciret.nam qui hæc non ignorat: cuicumque patri,cuicũque marito,per [d] filium,per vxorem [e] vult facere iniuriã.

De fideiussoribus eius qui paratus est soluere interpellatus.

19. *Gaius*'libro vigesimosecundo ad Edictum prouinciale.'

SI creditor meus cui paratus sum soluere, in iniuriam meam fideiussores meos interpellauerit [f]: iniuriarum tenetur.

De domo debitoris signata.

20. *Modestinus*"lib.12. Responsorum".

SI iniuriæ faciendæ gratiâ Seia domum absentis debitoris [g] signasset [h] sine authoritate eius,qui concedendi ius potestatémue habuit: iniuriarum actionem intendi posse,respondit.

Ad quod tempus æstimatio refertur.

21. *Iauolenus*"lib.9. Epistolarum."

INiuriarum æstimatio [k] nõ ad id tempus,quo iudicatur: sed ad id,quo facta [d] est,referri debet.

De libero apprehenso pro fugitiuo.

22. *Vlpianus*"libro primo ad Edictum pretoris."

SI liber pro fugitiuo adprehensus erit,iniuriarum cum eo agit.

De introitu in domum alienam.

23. *Paulus*"lib.4.ad Edictum."

QVi in domum alienam [l] inuito domino introiret, quamuis in ius vocari: actionem iniuriarum in eum competere,Ofilius ait.

De prohibito seruum distrahere.

24. *Vlpianus*"lib.15. ad Edictum Prætoris."

SI quis proprium [m] seruum distrahere prohibetur à quolibet iniuriarum experiri potest.

De ancilla.

25. *Idem*"lib.18.ad Edictum."

SI stuprum serua passa sit,iniuriarum[n]actio dabitur.aut si celauit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit:etiam furti. vel si virginem immaturam [o] stuprauerit, etiam legis Aquiliæ [p]actionem competere, "quidam" putant.

De seruo & filio.

26. *Paulus*"lib. 19. ad Edictum."

SI quis seruum meum,vel filium ludibrio habeat, licèt cõnsentientem:[q]tamen ego iniuriam videor accipere. veluti si in popinam duxerit illum, si aleam [r] luserit. sed hoc vtcunque tunc locum habere potest, quotiens ille, qui suadet animum [ſ] iniuriæ faciendæ habet. atquin potest malum consilium dare,& qui dominum ignoret:& ideo incipit serui corrupti actio necessaria esse.

De statua defuncti cæsa.

27. *Idem*"libro vigesimoseptimo ad Edictum."

SI statua patris tui in monumento [t] posita, saxis cæsa est: sepulchri violati agi non posse. iniuriarum posse Labeo scribit.

An hæc actio sit in bonis nostris.

28. *Vlpianus*"lib.34.ad Sabinum."

*vt vim.ʒ. de Iust. & iure:*præsertim si iniuria illata sit à vili homine & ignobili. Mouetur;quod honoris,quàm rerum & vitæ iactura sit maior. In cuiusmodi rebus constat licitum esse percutere *l.1.C.vnde vi.*sed in ea re arbitrium iudicis plurimùm valet, vide *Gayllum eo loco*
u Cur ita? Nulla est contumelia quàm facit dignus. *Cicero 3. Philippica.*

x *l.vnic. in medio. Cod. de famosis. libell.* & est ignoscendum ei,qui non sponte accusat: *l 14. §. vltimo. suprà de bonor. libris.*
y filiafamilias *Vulg.Hal.*
z [illegible] *eodem.*
a ¶ Id quũ accidit, actio iniuriarum nascitur; nec prodest exceptio ignorantiæ *l.3.§.2.in f. l.* 15. §. 45. ʒ. *eodem.*
b *vide Zasium 2. Intell.*17.
c Iniuriarũ actionem, *Vulg. Haloander.*
† trãsferri putatio *Vulgat. Haloand.*
d *l.1.§.3. ʒ.eod. adde Paul.5.sent.* 4.§.3.
e *d. §.3.ʒ.eod. l.* 2. *C.eod. §.2. Instit.eod.*
f *facit l.1.§.3.l.* 15.§.29. *ʒ. eod. l.* 5. *inf.ʒ.qui satisdare.*
g *adde l.15.§.33. ʒ.eod. §.1. Instit. eodem.*
h *v.qua not. ad l.penul.ʒ.in quib. caus.pignus.*
i Hic non agitur de æstimatione iniuriarũ ex legibus 12.tabularum, cuius meminit Gellius 20.*noctium* 1. sed de arbitraria, cuius meminit etiam *lex* 37. *in fi ʒ.eod.*
k à quo fit?vtique ab actore. Is enim in libello iniuriã æstimare debet & postea iurat, si opus est. nec enim id necesse est.*Clarus 5.sent. § iniuria* 10.æstimationem deinde Iudex auget vel minuit, *l.37. inf.ʒ.eo. § 1. Inst. eod.*Et sic, pœna iniuriæ est arbitraria *dicto §. 1.* Quid, eo ipso quod arbitraria est, potéstne iudex pœnã mortis statuere? quidam aiunt, quidam negant.posteriorem sententiam, vt cõmuniorem accipit, *Clarus 5. sentent. §. vltim. quæstion.* 83. nisi qualitas delicti aliud suadeat.
l *vide l. 18. ʒ.de in ius vocando.*
m *l.13. §. vlt. ʒ.eodem.*
n non adulterij, *l. 6. suprà de adulter.*
o nondum viripotentem, *l.38.§.3.ʒ.de pœn.* περὶ τῆς ὕβρεως ... πρὸ τοῦ ... χρόνου. *Harm.3.* περὶ βίας παρθένου *in fin.*
p *l.27.§.4.ʒ ad l. Aquil.*
q Volenti & consentienti seu iniuria, *l.1.§.5. ʒ.eodem.*
r si alea *Haloan.vide titul.de aleatorib.* Alea serui corrupti species.
ſ Animus, iniuriam distinguit.
t *l.1.§.4.ʒ.eo.adde l.37.ʒ.eod.l.2 ʒ.de sepulchro.*

a ergo ad heredem nõ transit nisi lite contestata, *vide l.13.ff. eodem.* vt & querela inofficiosi, *vide Cuiac.17. obseruat.* 17. vbi probat querelam inofficiosi testamenti immutari actione iniuriarum.
b *facit l.11. §.8.ff. quod vi aut clam l. vltim. ff. vi bonorum.* c *l.1.§.7 ff eodem.*
d *l.in fin.ff. eod. l.2. Cod. eod.* e Cur ita? collige ex *l. 31.j. eod. l.17.§.13.ff. eod.*
f *dict.§.3.*

INiuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam [a] litem contestemur.

De seruo manumisso vel alienato.

29 *Paulus* [a] libro 10. ad Sabinum.

SI seruum, cuius nomine iniuriarum actio tibi competit, manumiseris, aut alienaueris [b]: superest tibi iniuriarum actio.

1. *De filio iniuriam passo.*

30. *Vlpianus* libro 42. ad Sabinum.

SEruo autem manumisso [c] non competere actionem ob iniuriam, quam in seruitute passus est, quis dubitet?

1 ¶ Si filio iniuria facta sit: cùm vtrique [d], tam filio, quàm patri, adquisita actio sit: non eadem vtique facienda æstimatio est. [e]

31. *Paulus* libro 10. ad Sabinum.

CVm possit propter filij dignitatem [f] maior ipsi, quàm patri, iniuria facta esse.

De *magistratu.*

32. *Vlpianus* libro 42. ad Sabinum.

NEc magistratibus [g] licet aliquid iniuriosè facere. si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus, vel quasi priuatus, vel fiducia magistratus: iniuriarum potest conueniri. sed vtrùm posito magistratu. an verò & quamdiu est in magistratu? sed verius est: si is magistratus [h] est, qui sine [i] fraude in ius vocari non potest: expectandum esse, quoad magistratu abeat: quòd & si ex minoribus magistratibus [k] erit, id est [l], qui sine imperio aut potestate sunt magistratus, & in ipso magistratu posse eos conueniri.

33. *Paulus* libro 10. ad Sabinum.

QVod reipublicæ [m] venerandæ causa secundùm bonos mores fit, etiam si ad contumeliam alicuius pertinet: quia tamen non ea mente magistratus facit vt iniuriam faciat, sed ad vindictam maiestatis publicè respiciat: actione iniuriarum non tenetur.

De pluribus seruis iniuriam facientibus.

34. *Gaius* libro 13. ad Edictum prouinciale.

SI plures serui simul aliquem cæciderint, aut conuicium alicui fecerint: singulorum [n] proprium est maleficium. & tanto maior iniuria, quanto à pluribus admissa est. imò etiam tot iniuriæ sunt, quot & personæ iniuriam facientium.

De *infamia & egestate eius, qui iniuriam fecit.*

35. *Vlpianus* libro 3. de Omnibus tribunalibus.

SI quis iniuriam atrocem [o] fecerit, qui [p] contemnere iniuriarum iudicium possit ob infamiam suam & egestatem [q]: prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos, qui iniuriam fecerunt, coërcere.

Si filiusfamiliàs iniuriam fecerit.

36. *Iulianus* libro 45. Digestorum.

SI filij nomine cum patre iniuriarum agere velint, & is procuratorem det: non [r] intelligitur filius defendi, nisi iudicatum solui satisdetur: & ideo actio aduersus filium, tanquam à patre non defendatur, danda erit.

De positis in monumenta. 1. *De actione ciuili ex lege cornelia.*

37. *Marcianus* libro 14. Institutionum.

COnstitutionibus, principalibus cauetur, ea, quæ infamandi alterius causa in monumenta [s] publica posita sunt, tolli de medio.

1 ¶ Etiam ex lege Cornelia iniuriarũ actio ciuiliter [t] moueri potest, condemnatione, æstimatione [u] iudicis facienda.

De imagine imperatoris.

38. *Scæuola* libro 4. Regularum.

SEnatusconsulto cauetur, ne quis imaginem [x] Imperatoris in inuidiam alterius portaret, & qui contra fecerit, in vincula publica mittetur

Si quis vestem sordida rei nomine in publico habeat, vel capillum summittat.

39. *Venuleius* libro 2. Publicorum iudiciorum.

VEstem [y] sordidam [z] rei nomine in publico habere, capillúmve [a] summittere nulli licet [b]: nisi ita coniunctus est adfinitati, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

g & sic restringe, *l.13.§.6. ff. eod.* Hinc collige iudicem excedentẽ fines officij, iniuriarũ teneri, *l.13. ff. de pœn. l. 29.§.7. ff. ad leg. Aquil.*
h id est, non ex minoribus magistratibus.
i *facit lex 1. ff. de in ius*
k putà municipalibus, *vide l. 29.§.7. ff. ad leg. Aquil.*
l nota qui sint magistratus minores.
m *l.13.§.6. l.15. §.38. ff. eod. l. vnic. Cod. de famosis libellis.*
n *l.9. ff. de iurisd.*
o de qua vide *l. 7. in fin. j. eod.*
p sensus est, Qui contemnit actionem iniuriarum ob infamiam suam, & ideò atrociorem facit, acrius coërcetur. 60. *Eclog.21. cap.15.*
q egenus facilè pœnã cõtemnit.
r *l.14. ff. qui satisd. l.5. in fin. ff. ex quibus caus. in poss. ff.*
s *adde l. 27. ff. eod.*
t *l.7.§.9. & 21. ff. eod. §.10. Instit. eodem.*
u *vide l 21. ff. eodem. l. 28.§.7. j. de pœnis: vide Brissonium 4. select.12.*
x *adde l. 5. de extraord. crim.*
y *l.9. l.15. §. 27. ff. eod. l. vltim. Cod. eodem.*
z Squallidam, *l.15. §.27. ff. eod.* candidam quidem, (is enim color etiam vulgi) sed obsoletam: non tamen pullatã: is enim erat color funebris tantùm, *vide Senecã 20. Epistol.115.*
a de capilli submissione, *vide dict.§.27.*
b hæc enim ad infamiam alterius pertinet. *dict.§.27.*
c ¶is enim notatur infamia, *l. 5.§.9. ff. eod.*
d *l.1.§.3. ff. eod. §.2. Institut. eod. l.30. ff. de pact.*
e *Paul.5. sentẽt. 4.§.17. vide l 8. j. de appellat.*
f quod quid sit *vide l.15.§.3.§.4. ff. eodem.*
g *vide l.8.§.5. ff. si seruitus vindicetur.*

h 60. *Synopsis Basilic. 21. cap. 60.* olim vigintiquinque æris, 20 *Gell.1.* ceu vigintiquinque sestertiorum pœna erat. *Paul. 2. Colla. legum Mosaic.* ei verò qui membrum rupisset, talio. *§.7. Instit. eodem.* Pœna talionis ea erat: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Ita est legendum apud Gellium, 20, *cap.1.* & Festum *in voce Talionis:* de Talionis pœna alibi plenius dicam. i *Paul.5. sentent.4.§.16.*
k rectè hoc additum est, cùm iniuriarum actio rerum nomine non detur: sed doloris persequendi causa, vt eleganter Valentinianus ait, *vide Cuiac. hoc tit.*
l *l.17.§.4. ff. eod. Paul.5. sent. 4.§. vltim.* m humilioris, *vulg. Haloand.*
n Fustibus cæduntur liberi, *l.28.§.2. j. de pœnis:* vide quæ scripsi *ad l.12. j. de iure fisci.*
o Hic titulus est generalis. Complectitur enim ea crimina, quæ numquam ordinaria fuerunt, & quæ mixta. *Cuiac. hic.*

p quæ differunt à popularibus, & priuatis: *vide Cuiac. 8. obseruat. 33.* In iis res agitur citra solennem ordinem iuris, & citra morem priscum legum, nec obseruatur etiam pœna legitima, *Cuiac. hîc.* q quinto, *Paul.5. sentent.4.§.5.* r *dict.§.5.*
s Interpellator, est qui nuptias alienę vxoris appetit: sollicitator qui pudicitiã alienę vxoris appellat, subsessor, est, adulter. t etiã conatus & volũtas coërcẽtur, *l.1. C. Th.*

De decurionibus.

40. *Macer* libro 2. Publicorum iudiciorum.

DIuus Seuerus Dionysio Diogeni ita scripsit: Atrocis iniuriæ damnatus, in ordine decurionum esse non potest. [c] nec prodesse tibi debet error præsidum, aut eius, qui de te aliquid pronũciauit, aut eorum, qui contra formam iuris mansisse te ordine decurionum putauerunt.

De filio iniuriam passo.

41. *Neratius* libro 5. Membranarum.

PAter, cuius filio facta est iniuria, non est impediendus, quominùs duobus [d] iudiciis & suam iniuriam persequatur & filij.

De appellatoribus.

42. *Paulus* libro 5. Sententiarum.

IVdici ab [e] appellatoribus conuicium [f] fieri non oportet. alioquin infamia notantur.

De *calumnia.*

43. *Gaius* libro tertio Regularum.

QVi iniuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur. id est, auxilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem patiatur.

De superioribus & inferioribus ædibus.

44. *Iauolenus* libro nono ex posterioribus Labeonis.

SI inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa fumum [g] faceret, aut si superior vicinus in inferiores ædes qui aut proiecerit, aut infuderit: negat Labeo iniuriarum agi posse. quod falsum puto. si tamen iniuriæ faciendæ causa immittitur.

De pœna extraordinaria

45. *Hermogenianus* libro quinto Epitomatum.

DE iniuria nunc [h] extra ordinem [i] ex causa & persona [k] statui solet, Et serui quidem flagellis [l] cæsi, dominis restituuntur. liberi vero, vmilioris [m] quidem loci, fustibus [n] subiiciuntur: ceteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certæ rei coërcentur.

DE[o] EXTRAORDINARIIS[p] criminibus.

TIT. XI.

De sollicitatoribus alienar. nuptiarum, interpellatoribus matrimoniorum. 1. *De diuersis iniuriis.* 2. *De his quæ impudicitiæ gratia fiunt.*

Paulus libro 4. [q] Sententiarum.

SOLLICITATORES [r] alienarum nuptiarum, itémque matrimoniorum interpellatores [s], etsi effectu [t] sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra [u] ordinem puniuntur.

1 ¶ Fit iniuria cõtra bonos mores: veluti si [x] quis fimo [y] corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit [z], aquas [a] spurcauerit, fistulas, lacus, qui vel aliud ad iniuriam publicam contaminauerit, in quos grauiter animaduerti solet.

2 ¶ Qui [b] puero [c] stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite [d], persuaserit, aut mulierem puellámve interpellauerit, quídve impudicitiæ gratia fecerit [e], donum [f] præbuerit pretiúmve, quo is persuadeat, dederit: perfecto [g] flagitio, punitur [h] capite, imperfecto, in insulam deportatur. corrupti comites summo [i] supplicio adficiũtur.

De cœtibus illicitis.

2. *Vlpianus* libro quarto Opinionum.

SVb prætextu religionis [k], vel sub specie soluendi voti, cœtus illicitos nec à veteranis temptare oportet.

De stellionata. De expilata hereditate.

3. *Idem* libro tertio de Adulteriis.

STellionatus, [l] vel expilatæ, [m] hereditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica.

De *partu abacto.*

4. *Marcianus* libro primo Regularum.

DIuus Seuerus & Antoninus rescripserũt, eam, quæ data opera [n] abegit, à præside in temporale exilium [o] dandam. indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse

De eo cuius instinctu seruus ad statuam confugit.

5. *Vlpianus* libro quinto de officio proconsulis.

u Attentans, mitius punitur quàm qui perfecit, hic enim non certa lege aut pœna punitur, sed extra ordinem iudicantis arbitrio de quo vide Tiraquellum *tract. de pœnis. caus.39.*
x *Paul.5. sentẽt. 4.§.13.*
y *l.27.§.18. ff. ad leg. Aquil.*
z oblinierit.
a de inquinatoribus aquarum, *vide l.11. ff. quod vi. l.12. Cod. de re milit.* segetum, *l.27.§.24.* vini, *§.25. ff. ad legem Aquil.*
b *Paul. 5. sent. 4.§.14.*
c putà prætextato. *§.1. Institut. de iniur.*
d *vide quæ de comite scripsi ad l.1.§.2. ff. de iniuriis.*
e Quæri hîc potest, An præripiens osculum virgini inuitæ sit puniẽdus vltimo supplicio? Durum id videtur: Quid si nuptæ? Bossius. *tit. 63. num. 3.* refert Triuultiũ vices gerentem Regis Galliarũ securi percuti iussisse quemdã, quòd osculum Susanæ Triuultiæ nuptę præripuisset. adde quę scripsi ad *l. 16. Cod. de donat. ante Nuptias.*
f demum, *vulg. Paulus 5. sentent. 4.§.14. l.37. in fin. ff. de minor. l.8. j. de adulter.*
g Perfecta atque, vt ita loquamur, consumata delicta grauius coërcemur, quàm imperfecta, seu attẽtata, *vt hic: l. si quis aliquid. §.1. ff. de pœnis. l. si fugitiui Cod. de fugitiuis.* Quod ita verum putãt, vt etiam iudex mitiorem pœnã possit indicere indebitis imperfectis, quæ vt perfecta, lex puniri iubet. *Salycetus in l. is qui in tilo. Cod. ad l. Cornel. de sicar. argum. l. aut facta §. ... ff. de pœnis. & si secutor. Cod. ex quibus caus. infamia.* Idque etiam in foro conscientiæ, seruari quoque notat: nimirum minorẽ pœnã pro voto nõ reddito imponi, quàm pro facto. vt Glossa notat *in c. qui vid ... 32. quæst. 5.* Alexander de Ales in summa parte, *2. quæst. 33. membro 2. Thomas 2. quæst. 73. Bonauentura 2. sentent. distinct. 41.* Antonius Florent. parte summæ, *Titul.9. cap.1.§.1.*
h Stupri perfecti, pœna capitalis, *vt hic.* Imò non est capitalis. Nam humilior fustigatur & in exilium mittitur: honestus, partibus bonorum publicatione, & relegatione ad certũ tempus punitur. *§.4. Instit. de publ. iudic.* An hic de pœna extraordinaria agitur: ibi de pœna ex lege Iulia? vide Alciatum 5 *Paradox. 20. l. Transigere, Cod. de transact. Menoch. 3. de arbitr. 288.* i id est, vltimo *l.25. j. de pœnis.*
k *vide l.1.§.1 ff. de colleg.*
l *v. j. tit. stellionatus.* m *vide j. titul. expilatæ hæredit.*
n opera partum abegit: *vulg. Haloand.* o de pœna abacti partus, *v. l.8. j. de sicar.*

In eum,

a *vide l.1.in fin.ff.de ſeruo corrupto.*
b *l.28.§.7.ff.de pœn.l.vn.Cod.de his qui ad ſtatuas.adde l.2.ff.de his qui ſunt ſui.*
c adtemptant, quoties, ἐπὶ τῶν καιρῶν δυσκολίας. *Nanzianz. in orat. ad patrem* τοὺς καιροὺς, καὶ καταπραγματεύοντας τῆς ἐνδείας. καὶ γεωργοῦσι τὰς συμφοράς: *Idem Nanzianz. in funebr. oratione Baſilij magni.vide Cuiac.10.obſeruat.19.6.Harmenopul.15.in fin.adde 1.legum Franciſcarum.*

IN eum, cuius inſtinctu ad [a] infamandum dominum ſeruus ad [b] ſtatuam confugiſſe compertus erit, præter corrupti ſerui actionem, quæ ex edicto perpetuo competit, ſeuere animaduertitur.

De dardanariis. 1. De ſtateris adulteriis. 2. De falſis menſuris.

6. *Idem* "libro 8. de officio proconſulis."

ANnonam adtemptare [c] & vexare [d] vel maximè dardanarij [e] ſolent. quorum auaritiæ [f] obuiam itum eſt tam mandatis, quàm conſtitutionibus. Mandatis denique ita cauetur: Præterea debebis cuſtodire, ne dardanarij vllius mercis ſint, ne aut ab his, qui coëmptas merces ſupprimunt [h], aut à locupletioribus, qui fructus ſuos æquis pretiis vendere nollent, dum minùs vberes prouentus exſpectant. ne annona oneretur: pœna autem in hos varie ſtatuitur. nam plerumque, ſi negotiantes ſunt, negotiatione eis tantùm interdicitur, interdum & relegari ſolent. humiliores ad opus publicum dari.

1 ¶ Onerant annonam etiam ſtateræ [i] adulterinæ, de quibus Diuus Traianus edictum propoſuit, quo edicto pœnam legis Corneliæ in eos ſtatuit, perinde ac ſi lege teſtamentaria, quòd teſtamentum falſum ſcripſiſſet, ſignaſſet, recitaſſet damnatus eſſet.

2 ¶ Sed & Diuus Hadrianus, eum, qui falſas [k] menſuras [l] habuit, in inſulam relegauit.

De ſaccularis & directariis.

7. *Idem* "libro 9. de officio proconſulis."

SAccularij [m] qui vetitas [n] in ſacculo artes exercentes, partem ſubducunt [o], partem ſubtrahunt [p]: item qui derectarij [q] appellantur, hoc eſt hi, qui in aliena cenacula ſe dirigunt furandi animo, plus quàm fures puniendi ſunt idcircóque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fuſtibus caſtigantur, & dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

De inſtrumentis proditis.

8. *Idem* eodem libro.

SVnt præterea crimina quæ ad executionem præſidis pertinent. utputa ſi quis inſtrumenta ſua prodita eſſe dicat. nam huius rei executio præfecto [r] vrbis à Diuis fratribus data eſt.

De ſcopeliſmo.

"9. *Idem* eodem libro."

SVnt quædam, quæ more prouinciarum [ſ] coërcitionem ſolent admittere. vtputà in prouincia Arabia *σκοπελισμὸν id eſt lapidum poſitionem*, crimen appellant: cuius rei admiſſum tale eſt: Plerique inimicorum ſolent prędium inimici σκοπελίζειν, id eſt, lapides ponere indicio futuros. quòd, ſi quis eum agrum coluiſſet, malo leto periturus eſſet inſidiis eorum, qui ſcopulos poſuiſſent. quæ res tantum [t] timorem habet, vt nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum, qui ſcopeliſmòn fecerunt. hanc rem præſides exequi ſolent grauiter vſque ad pœnam capitis: quia & ipſa res mortem comminatur.

Si aggeribus nocitum ſit.

"10 *Idem* eodem libro."

IN Ægypto qui chomata [u] rumpit, vel diſſoluit, (hi ſunt aggeres, qui quidem ſolẽt aquam Niloticam continere) æquè plectitur extra ordinem, & pro condicione ſua, & pro admiſſi menſura. quidam opere publico, aut metallo plectuntur. & metallo quidem ſecundùm ſuam dignitatem, ſi quis arborem ſycaminonem [x] exciderit. nam & hæc res vindicatur extra ordinem non leui pœna, idcirco quòd hæ arbores colligunt ageres Niloticos, per quos incrementa Nili diſpenſantur, "& coërcentur:" & diminutiones æquè coërcentur. chomata etiam, & diacopi, qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos, qui admiſerint.

De circulatoribus qui ſerpentes circunferunt.

d Hinc Martialis: Hic vbi Roma ſuas aurea vexat opes. Incẽdere. Incẽdere *Manil.* 4. grãdia & annonę ſpeculantem incendia. & candefacere. *Varro* apud Nonium, *cap.1. numero* 237. vaſtare, *Lampridius*: flagellare, *Martialis*: premere. *Idem*. vaſtat, flagellat, vexat [illegible], qui ſupprimit: qui non vendit iuſto pretio Salomon: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. *Cuiac. ibidem.*
e Gloſſis μετάβολος. Dardanarius, Coriator. Auolator dixi ad Feſtum *in Auolator*. Iiſdem Gloſſis Dardanarius παντοπώλης, παντομετάβολος, σιτοκάπηλος, [illegible]. Græcis quoque Dardanarios interpretantur. τοὺς τὸν σῖτον [illegible] *Synopſis* 19. *Titul.*18.*ex libro* 60. *Titul.* 22. *cap.*6.
f *adde 1. legum Franciſcarum*, 123.
g *l.37.ff. de pœn.* ſeplaſiarij: pantometaboli. Pãtopolarum meminit. Nouella Valentiniani de Pantopolis, *vide Cuia.10.obſ.19.* de Dardanariis *v. Turnebum*, 9. *aduerſar.*27.
h *l. 3. in fin.ff. de crimine ſtellionatus.*
i & falſa pondera, *l.32. in fin.ff. de falſis: vide quæ notaui ad l. 52.§. 22.ff. de furtis.*
k φλαςὰ μέτρα. *Synopſis ibidem.* μέτρα κόλοβα.6. *Harmenopul.* 5.
l *l. penultim.ff. de falſis. l. 37.ff. de pœnis. vide 2. Pragmaticõn. Iuſtiniani* 11.
m *l.1. §. vltim. de effractoribus*: qui & ſacellarij, vt ſacellus βαλλάντιον Gloſſis. *Marcellus de medicamentis.* in ſacello in eo ad frontem ſuſpendes, *vide Cuiac.* 10.*obſeruat.* 27.
n Inter vetitas artes magica numeratur. ſaccularij igitur ſunt, qui magicis artibus pecuniam ſubducunt, aut certe partem ſubtrahunt οἱ ἀπὸ σάκκων κλέπτοντες. 15. *Ecl.og fol.*166. ſimiles ſectoribus Zonariis, ſiue manticulatiis. Syneſius *in Epiſtolis* meminit cuiuſdam, quem & βαλλαντιοτόμον vocat, qui miro artificio ſacculum, in quo erant ærei nummi, pro aureis ſuppoſuit, de quo *vide Cuiac.* 10.*obſeruat.* 27.
o carminibus vel qua alia ratione illicita.
p manu ſcilicet.
q *l.1.§.vltim.ff. de effractoribus*: directarij, *vulgat. Haloand* & apud *Paul. 5 ſentent.* 4.§. 8. vterque dicitur, ſicut & dirigere & derigere, Derectarius, ὁ εἰς τὰς ἀλλοτρίας ἔνεκεν τοῦ κλέψαι, εἰσερχόμενος οἰκίας. *Gloſſa vide Cuiac.*10.*obſeruat.* 27. Græci etiam vertunt directarios εἰς πανδοχεῖα & directarium, ἐπιστηδήτην. *vide Cuiac. 10. obſeruat.*34.
r *l.24.ff. de falſis.*
ſ *l.16.§.4.ff. de pœnis.*

t Minæ atroces, faciunt iuſtum metum: *l.3.ff. quod metus cauſa. l.3.5.* [illegible] *maior. l.13. Cod. de tranſact*
u Commata, *Hotom. in voce Commata.* Chomata προχώματα. *Arriano*; [illegible] *tio molis.*
x ſycaminon *Haloand.* ſicomorum, *Vulgat.*

11. *Paulus* "libro 1. Sententiarum."

IN circulatores [y], qui ſerpentes circumferunt & proponunt; ſi cui ob eorum metum damnum datum eſt, pro modo admiſſi actio dabitur.

DE [z] SEPVLCHRO [a] VIOLATO.

TIT. XII.

De infamia.

Vlpianus "libro ſecundo ad Edictum prætoris"

SEPVLCHRI violati actio infamiam irrogat.

De ædificio diruto, de ſtatua, de oſſuariis

2 *Idem* "libro decimooctauo ad Edictum prætoris".

SI ſepulchrum quis diruit [b]: ceſſat Aquilia: quod vi tamen [c], aut clam agendum erit. Et ita de ſtatua [d] de monumento euulſa [e] Celſus ſcribit. Idem quærit, ſi neque adplumbata fuit, neque adfixa, an pars monumenti effecta ſit, an vero maneat in bonis noſtris. & Celſus ſcribit, ſic eſſe monumenti, vt oſſuarium [f], & ideo quod vi aut clam interdicto locum fore.

Edictum de ſepulcro violato, ij aut inhabitato, vel inædificato. 1. De dolo. 2. De ſepulchri appellatione. 3. De voluntate teſtatoris. 4. De tranſlatione cadaueris. 5. Ne ſepeliatur in Ciuitate. 6. De habitatione vel ædificatione. 7 De ſpoliatoribus cadauerum. 8. Quid venia in Cõdemnationem. 9. Si ad plures ius ſepulchri pertineat. 10. De pœnitentia eius, qui noluit agere. 11. De ſeruo. 12. Hanc actionem eſſe popularem.

3. *Vlpianus* "libro 25. ad Edictum prætoris"

PRætor ait: *cuius* [g] *dolo malo ſepulchrum* [h] *violatum* [i] *eſſe dicetur, in eum in factum iudicium dabo: vt ei, ad* [k] *quem pertineat, quanti ob eam rem æquum* [l] *videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, ſiue agere nolet: quicumque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. ſi plures agere volent: cui iuſtiſſima cauſa eſſe videbitur* [illegible] *Si quis in ſepulchro dolo malo habitauerit* [m] *ad* [illegible] *quamue* [n] *ſepulchri cauſa factum ſit, habuerit: in eum, ſi quis eo nomine agere volet, ducentorum aureorum iudicium dabo.*

1 ¶ Prima verba oſtendunt, eum demum ex hoc plecti, qui dolo malo violauit. ſi igitur dolus abſit, ceſſabit [o] eiuſdem perſonæ. Igitur doli non capaces (vt [p] "admodum" impuberes, [q] item omnes, qui non animo violandi accedunt) excuſati ſunt.

2 ¶ Sepulcri [r] autem appellatione omnem ſepulturæ locum contineri, exiſtimandum eſt.

3 ¶ Si quis in hereditarium ſepulchrũ inferat, quamuis heres, tamen poteſt ſepulchri violati teneri. ſi fortè [ſ] contrà [t] voluntatem teſtatoris intulit. licet enim cauere teſtatori, nequis eò inferatur, vt reſcripto imperatoris Antonini cauetur ſeruari enim voluntatem eius oportere. ergo & ſi cauit, vt vnus tãtùm heredum inferret: ſeruabitur, vt ſolus inferat.

4 ¶ Non perpetuæ [u] ſepulturæ tradita corpora poſſe transferri, edicto Diui Seueri continetur. quo mandatur, ne corpora detinerentur [x], aut vexarentur, [y] aut prohiberentur per territoria oppidorum tranferri. Diuus tamen Marcus reſcripſit, nullam pœnam meruiſſe eos, qui corpus in itinere defuncti per vicos, aut oppidum tranſuexerunt: quamuis talia fieri ſine permiſſu eorum [z], quibus permittendi ius eſt, non debeant.

5 ¶ Diuus Hadrianus reſcripto pœnam ſtatuit quadraginta aureorum in eos, qui in ciuitate [a] ſepeliunt, quam fiſco inferri iuſſit: & in magiſtratus eadẽ, qui paſſi ſunt: & locum publicari iuſſit, & corpus transferri. Quid tamẽ, ſi lex municipalis permittat in ciuitate ſepeliri? poſt reſcripta, principalia an ab hoc diſceſſum ſit, videbimus: quia generalia ſunt reſcripta, & oportet imperalia [b] ſtatuta ſuam vim obtinere, & in omni loco valere.

y ¶ hoc vocabulo vtitur Cicero, & Seneca, *in de benefic.* Græci vocant. ἀγύρτας καὶ ὀχλαγωγούς [illegible]
z 9. *Cod.*19: *Nouella Leonis.* 96: [illegible] 60. [illegible] 6. *Harmenopul.* 5. *adde* 9. *C. Theod.* 17. *Paulus* 1. *ſentent.* 21. 3. *Decret.*28.3.*text.*121 3. *Clem. tit.* 13. 31 [illegible]
a De ſepulchris adde quæ ſcripſi ad § 9 *Inſtitut. de rerum diuiſ.* & Ferrãdum 2. *Expoſitionum* 23.
b *l.4 ff. de aqua & aquæ.*
c *l.11.§.1.ff. quod vi aut clam.*
d *adde l. 27.ff. de iniuriis.*
e euulſa *vulgat: Haloander.*
f oſſaria, *Haloander.* [illegible] 1. *cap.* 4. ſic Caſtellano in Prouincia veteri inſcriptione, Iulia Fuſcinia oſſuarium viua ſibi fecit. *vide Cuiac.* 10 *obſeruat.*37. *in fin. adde l.1. in fin. ff. de. cadaueribus punitorum.*
g §. 1. *Inſtitut.* [illegible]
h ſepulchri nomine, quid intelligamus, *v. de* [illegible] violat, qui cadauera transfert ſine permiſſu, §. 4. qui ea ſpoliat §.7. qui in ſepulchris habitat. §. 6. Nõ violat qui reficit, *l. 7.ff. eod.* *l.* 4. [illegible]
k § 3.§.9. & *ſeq.* [illegible]
l §.8.*ff. eodem.*
m §. 6.*ff. eodem.*
n quã de quòd Iuſtus Lipſius 5. *Epiſtol.*18. id eſt, quam quòd, *vulgat.*
o Ceſſabit pœna, *vulgat.* ceſſabit eiuſdẽ edicti. pœnæ perſonæ igitur &c. *Cuiacius in prælectionibus ad* 8. *Papinian.* Ceſſabit in eiuſdem perſona pœna. Perſonæ igitur, *vulgat. Haloand. Cuiac.*6. *obſeruat.* 22.
p admodum impuberes, nó ſunt doli capaces, *vide Cuiac. ibid.* & *l.2.§.19.ff. quod vi.*
q *aliàs* quemadmodum impuberes, & *ita vulgata.* & malè. *vide Cuiacium 6. obſeruat.*22.
r *l 2.§.5.ff. de religioſis.*
ſ aliàs eo ceſſante, poteſt; *l.6. ff. de relig.*
t Teſtator cauere poteſt, ne quis in ſepulchrũ inferatur, quod ex duabus antiquis inſcriptionibus probat Briſſonius 2. *ſelectarum.*16.
u quid ſi perpetuæ ſepulturæ ſunt tradita? poterunt vtique transferri certis tamen caſibus, putà ob incurſum fluminis vel metum, idque noctu, & ſolennibus redditis ſacrificiis, *Paul.1 ſentent.21.§.1. l.1. Cod. de regul.*
x *l.38. ff. de religioſis.*
y *l.38. l. vltim. ff. eod. in. adde l. 4. in fin. Cod. hoc tit. Nouell.* 60.
z id eſt, pontificum, principis, *l.8. ff. de religioſis.*
a hinc illa lex duodecim tabularum apud Ciceronem 2. *de legibus*. hominem mortuum in vrbe ne ſepelito, *adde Paul.1. ſentent.* 21. §.2. id poſtea abrogatum Nouella Leonis 53.
b imperialia.

a *in princ. ꝫ. eod.*
b *l.5. Cod. eod.* vt sunt Vispelliones. *de quibus vide l.31. ꝫ. de euict.* Hic locus ostendit veteres in more habuisse positum vt cadauera vestita sepelirentur: quod vt superstitiosum reprehendit *lex 14. §.5. ꝫ. de religiosis: l. vlt. ꝫ. de auro: Lactantius 2. de origine erroris.4.* Ideóque facilè accedo Rebuffi sententiæ, negantis executorem testamentarium repetere expensas factas, in coemendis mortuo vestibus, vt in iis sepeliretur. Is tantum excipit ab ea superstitione Episcopos & presbyteros, quos negat sine vestimentis sepeliendos: quia, inquit ille, vestes sacerdotales significant eorum virtutes *Rebuff. in præfatione Tractatus de sententijs promission. num.* 48. 49. Illud interea notandum est pro dignitate defuncti funus fieri, & vnguenta, & odores ad cadauer sepeliēdum, si ita ferat mos regionis emi... 37. *ꝫ. de relig. l.7. §.3. ꝫ. de in rem verso.*
c præsidiū est. Lipsius. 5. *Epist.* quæst.18 id est, præsidis est.
d manus eis præsidi refert Harmenopul.6. *tit.5.*
e *l. vnic. Cod. de sententiis quæ pro eo quod interest.*
f *l.4. C. de accus.*
g *l.2. C. eo.*
h *l.36. ꝫ. de religiosis.*
i Saluum conductum seu securitatem adeūdi seu veniendi habens, idem abeundi & reuertendi securitatē habere intelligitur. *Bartol. in l.1. ꝫ. ad l. Iul. Maiest.* Quid: quoties adire & abire licet, illo casu? si λόγοι ἀσυλίας seu securitas ad certas vices petita indefinitè concessa, talis concessio, qualis petitio fuerit. *arg. §. prætore. ꝫ. de inutilibus stipul.* si indefinite petita, finite concessa; concessa spectāda, *l. cōtinuus. §. cum ita. ꝫ. de verbor. obligat.* si indefinite petita ac concessa, semel tantum cōcessa dicetur. *l. boues. §. hoc sermone. ꝫ. de verb. signif.* nisi fortè quid aliud suadeat: puta vel causa publica vel quid tale.
k *l.10. ꝫ. de religiosis.*
l Legib⁹ prædiorū vendendorū solitū erat cadaueris, vt ad sepulchra, quæ in fundis erāt, iter eis, aditus, abitus, funeris faciēdi causa esset, *vt hic.* Quo Cicero respexit *Orat pro Roscio Amerino.* Mors florentissimi ait, hominis sexti Roscij crudelissima filij autem gestas indignissimas cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius, ne iter quidem ad sepulchrum patrium reliquit.
m Item ad sepulchrum stipulabantur *l.10. ꝫ. de religio. l.72. ꝫ. de contra. emp. Cicero pro Roscio Amerino.*
n *adde l.40. §.1. ꝫ. de contrah. empt.*
o iter eis *vulg.* iter ei. *Haloand.* alij legunt iter aditus Cuiacius verò 13. *obs.* 36. legit iter, & eius aditus. Idem 8. *quæstionum Papinia.* Iter aditus.

6 ¶ Si quis in sepulchro habitasset, [a] ædificiúmque habuisset, ei, qui velit, agendi potestas fit.

7 ¶ Aduersus eos qui cadauera spoliant, [b] præsides [c] seuerius [d] interuenire: maximè si manu armata adgrediātur: vt, si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur: vt Diuus Seuerus rescripsit: si sine armis, vsque ad pœnam metalli procedunt.

8 ¶ Qui de sepulchri violati actione iudicant: æstimabunt, quatenus intercessit, scilicet ex iniuria, quæ facta est, item [e] ex lucro eius, qui violauit, vel ex dāno quod contigit, vel ex temeritate, eius qui fecit. nunquam tamē minoris debēt condēnare, quàm solent extraneo agente.

9 ¶ Si ad plures, ius sepulchri pertineat: vtrum omnibus damus actionem an ei qui occupauit? Labeo omnib⁹ [f] dādam dicit. rectè: quia in id, quod vniuscuiusque interest, agitur.

10 ¶ Si is: cuius interest, sepulchri violati agere nollet: potest pœnitentia acta, antequam lis ab eo contestetur, dicere, velle se agere, & audietur.

11 ¶ Si seruus [g] in sepulchro habitat, vel ædificauit: noxalis actio cessat, & in eum prætor hanc actionem pollicetur. Si tamen non habitet, sed domunculam ibi habeat seruus: noxale iudicium erit dandum, si modo habere posse videtur.

12 ¶ Hęc actio popularis est.

De sepulchris hostium.

4. *Paulus* libro 27. ad Edictum prætoris.

SEpulchra hostium [h] religiosa nobis sunt. ideóque lapides inde sublatos, in quemlibet vsum conuertere possumus: non sepulchri violati actio competit.

De fundi venditione.

5. *Pomponius* lib. 9. ex Plautio.

VTimur eo iure, vt dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam [i] post [k] venditos fundos adeundorum sepulchrorum fit ius. legibus námque [l] prædiorum vendundorum cauetur. vt [m] ad sepulchra quæ in fundis sunt, iter [n] eius [o] aditus ambitus [p] funeris faciendi [q] fit.

Cui datur actio ne sæpius agatur.

6. *Iulianus* lib. 10. Digestorum.

SEpulchri violati in primis datur ei, ad [r] quem res pertinet. Quo cessante, si alius egerit. quamuis Reipublicæ causa abfuerit dominus: non debebit ex [s] integro aduersus eum, qui litis æstimationem sustulerit, dari. Nec potest videri deterior fieri condicio eius, qui Reipublicæ causa abfuit: cùm hæc actio non ad rem familiarem eiusdem, magis [t] ad vltionem pertineat.

De sepulchro non deteriorando, sed redificando.

7. *Marcianus* libro tertio Institutionum.

SEpulchri deteriorem conditionem fieri, prohibitum est. sed corruptum, & lapsum monumentum, corporibus non contactis, [u] licet reficere.

De lege Iulia, de vi.

8. *Macer* lib. 1. Publicorum.

SEpulchri violati crimen potest dici ad legē Iuliam de [x] vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quò [y] minus aliquis funeretur, sepeliatúrve: quia & qui sepulchrum violat, facit, quò quis minùs sepultus sit.

De actione pecuniaria.

9. *Idem* lib. 2. Publicorum Iudiciorum.

DE sepulchro violato actio quoque pecuniaria [z] datur.

De herede necessario De bono, & æquo.

10. *Papinianus* lib. 8. Quæstionum.

QVæsitum est, an ad heredem [a] necessarium, cùm se bonis non miscuisset, actio sepulchri violati pertineret: dixi, rectè eum ea actione experiri, quæ in bonum & æquum concepta est. Nec tamen, si egerit, hereditarios creditores timebit: cùm etsi per hereditatem obtigit hæc actio, nihil tamē ex defuncti capiatur voluntate. neque id capiatur, quod in rei persecutione, sed in sola [b] vindicta sit constitutum.

De pœna sepulchri violati.

11. *Paulus* libro 5. Sententiarum.

REi sepulchrorum violatorum: si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint: humiliores quidem fortunę, summo supplicio adficiuntur [c]: honestiores in insulam deportantur: aliàs autem relegantur, aut in metallum damnantur.

p De ambitu monimentorum, *vide Cuiac. 13. obs. 36.*
q faciendo. *Cuiac. in prætentionibus lib. 8. Papiniani.*
r *l.3. in princ. ꝫ. eodem.*
s De eodem delicto sæpius quæri non debet.
t *l.20. in fine ꝫ. de adquir. hæred.*
u *l.4. Cod. eod.*
x *Nouella Leonis 96.*
y *l.6. C. eo. l.38. ꝫ. de relig.*
z *l.3. ꝫ. eod.*
a *l.6. ꝫ. eod.*
b *l.7. ꝫ. eod. l.20. inf. ꝫ. de adquir. hæred.*
c ¶ aliā pœnam *vide in l. vlt. in fi. Cod. eod.*

DE CONCVSSIONE,[d]

TIT. XIII.

De ablato restituendo, & delicto coërcendo.

Vlpianus libro 5. Opinionum.

SI, SIMVLATO præsidis iussu, concussio interuenit: ablatum eiusmodi terrore restitui, præses prouinciæ iubet, & delictum coercet.[e]

An sit iudicium publicum.

2. *Macer* lib. 1. publicorum iudiciorum.

COncussionis iudicium publicum non est. sed si ideo pecuniam quis accepit, quòd crimen minatus sit: potest iudicium publicum esse ex senatusconsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationē innocentium coierint, quique ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum [f] vel non denuntiandum testimonium, pecuniam acceperit.

d περὶ διασεισμῶν 60. *Eclog.* 24. Cōcussio est terror iniectus pecuniæ, vel rei alterius extorquendæ causa. *Cuiac. hîc.*
e *v. Nou. 24. c. 2.*
f *l.1. §.2. ꝫ. de falsis. l.17. in fi C. de testibus.*

DE ABIGEIS.[g]

TIT. XIIII.

De pœna abigeatus. 1. *Qui dicuntur abigei.* 2. *De minorib. vel maioribus animalibus.* 3. *De pœna.* 4. *Si quis pecora, de quorum proprietate faciebat controuersiam abegerit.*

Vlpianus lib. 8. de Officio Proconsulis.

DE ABIGEIS puniendis ita Diuus [h] Hadrianus consilio [i] Beticæ [k] rescripsit: Abigei, cùm durissimè puniuntur, ad gladium [l] damnari solent. puniuntur autem durissimè non vbique, sed vbi frequentius est id genus maleficij, alioquin & in opus & nonnunquam temporarium [m] dantur.

1 ¶ Abigei autem propriè [n] hi habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur: & abigendi studium quasi artem [o] exercent, èquos de gregibus, vel boues de armentis abducentes. Ceterùm si quis bouem aberrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit: non est abigeus, sed fur potius.

2 ¶ Sed & qui porcam, vel capram, vel veruicem [p] abduxit: non tam grauiter, quàm qui maiora animalia abigunt plecti debet.

3 ¶ Quanquam autem Hadrianus metalli pœnam, item operis, vel etiam gladij pręstituerit: attamen qui honestiore loco nati sunt. non debent ad hanc pœnam pertinere, sed aut relegandi erunt, aut mouendi ordini. [q] Sanè qui cum gladio [r] abigunt, non iniquè bestijs [s] obiiciuntur.

4 ¶ Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controuersiam, abegit, vt Saturninus quidem scribit, ad examinationem ciuilem [t] remittendus est. sed hoc ita demū probandum est: si non color [u] abigeatus quæsitus est: sed verè putauit sua iustis rationibus ductus.

An sit publicum iudicium de pœna.

2. *Macer* lib. 1. publicorum Iudiciorum.

ABigeatus crimen publici iudicij [x] non est: quia furtū magis est. sed quia plerunque abigei & ferro [y] vtuntur, si deprehendantur, ideo grauiter, & puniri eorum admissum solet.

Differentia furis, & abigei. 1. *De loco vnde abactu est: De his qui abegerunt.* 3. *De receptoribus abigeorum.*

3. *Callistratus* libro 6. de Cognitionibus.

OVes pro [z] numero abactorum aut [a] furem aut abigeum faciunt. quidam decem oues gregem esse putauerunt: porcos etiam quinque, vel quatuor abactos: equum, bouem vel vnum abigeatus crimen facere.

1 ¶ Eum quoque plenius [b] coërcendum, qui à stabulo abegit domitum pecus, non à sylua nec grege.

2 ¶ Qui sæpius [c] abegerunt. licèt semper vnum vel alterum pecus surripuerint, tamen abigei sunt.

g 6. C. 39 *tit.* 15. *collationis legū Mosaic.* περὶ ἀπελατῶν 60. *Eclog.* 25. 6. *Har.* 5. *Erud.* 22. *de abactoribus, Paul.* 5. *sent.* 18. Abactoris voce vtitur Firmianus *lib.* 6. *vide Cuiac. hic.*
h *Paul. 11. collationis legum Mosaic.*
i quod Græci συνέδριον.
k & rectè Beticæ, *vide Veticæ* Erant enim Hispani olim maximi abigei, adeò vt poeta, Iberorum nomine intelligat abigeos.
l ad gladium, vel metallum, *Paul. 11. collationis legum Mosaicarum:* Gladius hic significat ludi damnationē *Vlp. d. tit. 11.* ludū gladiatoriū *vide Cuiac. 13. obs. 10.*
m putà vnius anni *Paul. ibi. & 5. sent. 18. §. 1. inf.*
n *Vlpian. ibid. 60. Eclog. 25. c. 1. Noueli. 22. c. 15. in princip. l.6. §.7. ꝫ. de pœnis*
o *v. Cuiac. 10. obs. 20.*
p veruecem *vulg. Haloand.*
q ordine *vulg. Hal.*
r vis vt plurimum est in abigeatu, seu abigeatui cohæret. *l.2. ꝫ. eod.*
s *Vlpian. 8. tit. 11. in f.* Aliam pœnā vide apud Harmenopulum 5. *tit.* 6.
t ad se rum *Paulus 5 sententiarum. 18. paragra. vltimo.*
u Nota formulām loquendi quæ extat *l.7. suprà de Senatusconsulto Macedoniano.*

x *huc facit l. vnica, Cod. eodem.*
y vel gladij *vel l.1. § 3. in fin. ꝫ. eo.*
x 60. *Eclog. 25. cap 3. adde Paulum 5. sententiarum 18. paragrapho 1. & libro 16. 17. infrà de pœnis.*
a *forte legendum* abactarum.
b leuius. Alij leni⁹: *Cuia. hic.* πρᾳότερον Græci apud Cuiac. 6. *obs.* 8. id est mitius. ξηρότερον. 60. *Ecl.* 15. *c.* 3. id est. acri⁹: quæ lectiones planè cōtrariæ sūt. Ratio qua vtitur Cuiac. summopere placet. Sunt enim leuius puniendi: Quibus non ita patet furandi copia: è contrario durius puniendi, quibus maior patet. Iustinus de Scythis loquens: Nullū scel⁹ apud eos furto graui⁹ est, quippe sine lecto, munimētisq; pecora & armēta habētib. *v. Cuiac. h. t. huc adde Clarū 5. sen. §. vl. q. 60. vers. 13.*
c *huc facit Har. 60. c. 5.*

3. ¶ Re-

a *l.1.ff.de receptatoribus.*
b Traiani,*vulg Hal.*
c *Eclog.16.c.1.*
d de præuaricatoribus,*vulgat.* περὶ ὑποφθορᾶς ἀντιδίκων,&c.60.*Eclog.26.*
e *l.4.§.4.ff.de his qui notantur:l.1.§.1.§.6.ad Turpil.l.212.ff.de verb.signif.v.Cuia.9.obs.40.*

3 ¶Receptores[a] abigeorum qua pœna plecti debeant, epistola Diui Trahiani [b] ita cauetur, vt extra terram Italiam decem [c] annis relegarentur.

DE PRÆVARICATIONE[d].

Tit. XV.

Definitio & Etymologia præuaricatoris.

Vlpianus " lib. 6. ad Edictum prætoris."

PRAEVARICATOR est [e] quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. Quod nomen Labeo à varia [f] certatione tractum ait. nam qui prɇuaricatur. ex vtraque parte constitit, quinimmò ex altera.

1 ¶Is autem præuaricator propriè dicitur, qui publico iudicio accusauerit. ceterùm aduocatus [g] non propriè prɇuaricator dicitur. qui ergo de eo fiet, siue priuato iudicio, siue publico præuaricatus sit, hoc est " prodiderit causam?" hic extra ordinem solet puniri.

De pœna extraordinaria.

2. *Vlpianus* " lib. 9. de officio proconsulis."

SCiendum, quòd hodie iis, (qui) præuaricati sunt. pœna iniungitur extraordinaria.[h]

An sit publicum iudicium.

3. *Macer* " lib. 1. Publicorum iudiciorum."

PRæuaricationis iudicium aliud publicum, aliud moribus inductum est.

1 ¶Nam si reus accusatori publico iudicio ideo præscribat, quod dicat se eodem crimine ab alio accusatum, & absolutum: cauetur lege [i] Iulia publicorum, vt non priùs accusetur, quàm [k] de prioris accusatoris prɇuaricatione constiterit, & pronuntiatum fuerit: huius ergo præuaricationis pronuntiatio publici iudicij intelligitur.

2 ¶Quòd si aduocato [l] præuaricationis crimen intendatur publicum iudicium non est. nec interest, publico, an priuato iudicio præuaricatus dicatur.

3 ¶Si ideo quis accusetur, quòd dicatur crimen iudicij publici destituisset iudicium publicum non est. quia [m] neque lege aliqua de hac re cautum est: neque per senatusconsultum, quo pœna quinque aut librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

De infamia.

4. *Idem* " lib. 2. publicorum iudiciorum."

SI is, de cuius calumnia agi prohibetur, præuaricator in causa iudicij publici pronuntiatus sit infamis [n] erit.

De iure accusandi.

5. *Venuleius* " *Saturninus* lib. 2. publicorum iudiciorum."

ACcusator in præuaricatione conuictus. postea ex lege non accusat [o].

De pœna.

Paulus " lib. singulari de iudiciis publicis."

AB imperatore nostro & patre eius rescriptum est, vt in criminibus, quæ extra [p] ordinem obiiciuntur, præuaricationes eadem pœna adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commisissent, qua [q] reus per præuaricationem absolutus est.

De eo qui delatorem corrupit.

7. *Vlpianus* " lib. 4. de Censibus."

IN omnibus causis, præterquam in sanguine, qui delatorem corrupit [r], ex senatusconsulto pro victo [s] habetur.

f à varicatione Hotomanus *in voce præuaricator.*
g *adde l.3 §.2.ff.eod.*
h *l.6.ff.eod.*
i de hac lege, *dixi ad l.4.ff.de testib.*
k Idque in secunda accusatione fiebat. In priore verò reus antè peragebatur, postea de prɇuaricatione quærebatur. *Plin.3.Epistol. ad Minutium*, quæ optimè ex ipsa accusatione, fides accusatoris æstimatur, *vide Brissonium: 4.select.7.*
l *l.1.in f.ff.eod.l.vlt.ff.de postulando.*
m hinc colligimus omne delictum esse priuatum, nisi lex exprimat quòd sit publicum.
n *l.1.ff.de his qui notantur.*
o *vide l.2.ff.ad Turpill.*
p de talione dicam ad Nouellam Leonis 60.
q *v.l.1.ff.de bonis creditorum: l.8.C.de transf.*
r *l.29.ff.de iure fisci.*
s pro conuicto, *vide Cuiacium 6.obs.11. paulò post principium.*
t ¶de receptoribus, *Hal.* & ita vocantur à Paulo receptores, *Paul.5.sent.3.§.4.& lex 13.ff.de officio [illegible]* περὶ ὑποδεκτῶν, καὶ τῶν ὑποδεχομένων λῃστὰς 60.*Eclog.27.& apud Harmenop.6.tit.13.* περὶ τῶν ἀλλοτρίας ὑποδεχομένων δούλους *& 9.Cod.Theodosiano 39.& C.9.tit.28. de his qui latrones.*
u *l.13.in prin.ff.de off. præsidis.* Hinc illud Pauli ibidem: Sublatis susceptoribus cupido grassantiũ conquiescit.
x Nota pœnam receptatoris furis & latronum.
y id est, per supplicium sultinent.
An verò in omni receptatorem id obtinere? Hac lege de receptatoribus furum & latronum tantum agi putat. Hippolitus de Marsitis.*consil.53.numero 26.v.l.1.Cod.de his qui latrones occultant.* at non de receptatoribus rerum furtiuarum, negans rectè extendi constituta in receptatore furum & latronum, ad receptatorem rerum furtiuarum: *adde quæ scripsi ad l.14.Cod.de furtis.*
z quia cùm, *vulg.Hal.*
a *l.1 Cod.eod.Eccl.60.c.27.cap.1.Paul.5.sent.3.§.4. l.1. Cod. Theodosiano de his qui latrones.* Hinc Plato 12. ἐάν τις κλεμμάδιοί ὑποδέχεται τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι. Et Phocilides, ἀμφότεροι κλῶπες καὶ ὁ δεχάμενος καὶ ὁ κλέψας. Et Fabius Quintil.*declam.* 225. Proximos eos esse existimo transfugis, à quibus transfugæ recipiuntur: hoc enim natura idem est facere seu probare.
b dimiserunt, *vulgat.Hal.*
c Adfinitatis ratione pœna minuitur *vt hic* in receptatore adfinis & cognato: sic pœna minuitur, si pater filium vel è contrà accuset, vel offerat puniendum: de quo vide Tiraquellum, *tractat.de pœnis causa 18.19.& 20.*
d Cognationis causa minuitur.
e personæ sc. non delicti approbandi causa: tunc enim æqualiter puniuntur. In crimine hereseôs id singulare est, vt qui affinem receperit, vitæ tantum ei conseruandæ causa, citra consensum hereseos, anathemate percellatur. *C.sicut.de hæreticis.*
f Licet affinitatis vel consanguinitatis affectio releuat receptorem: non tamen à tota pœna releuat Punitur μέτρως πως id est, medio quodam modo 60.*Ecl.c.1.*
g Qui lauantium prædones à Tertulliano in Apologetico vocantur: fures sunt balnearum. Idem *in lib. de Fuga.* Fures vel raptores balnearum, *Paul. 5.sent.3.§.5.vbi vide Cuiac.* Aduersus fures balnearios vsus erat capsatiorum, *l.3.in f.ff.de off. præfecti vigil.* De furibus balneariis *vide Aristot. in Problemat. parte 18. Alciatum 2. parerg. 8. & Petrum Victorium 7.variar. 17.*

DE RECEPTATORIBUS.[t]

Tit. XVI.

De crimine & de pœna.

Marcianus " lib. 2. publicorum iudiciorum."

PESSIMUM genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest [u]. Et præcipitur, ut perinde [x] puniantur, atque latrones. In pari [y] causa habendi sunt: quia [z], cùm adprehendere latrones possent, pecunia [a] accepta, vel subreptorum parte, dimiserunt.[b]

De his qui affines, & cognatos recipiunt.

2. *Paulus* " libro singulari de pœnis paganorum."

EOs apud quos adfinis [c] vel cognatus [d] latro conseruatus est [e], neque absoluendus [f], neque seuerè admodum puniendus. non enim par est eorum delictum, & eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

DE FURIBUS BALNEARIIS,[g]

Tit. XVII.

De furibus nocturnis, vel balneariis, & effractoribus.

Vlpianus " lib. 8. de officio proconsulis."

FVRES nocturni [h] extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniẽdi. dummodò sciamus, in pœna eorum operis publici temporarij modum nõ egrediendum. Idem & in balneariis furibus. sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel ceteri his similes, nec cuiquam [i] percusserunt: metalli pœna, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

De furibus interdiariis.

2. *Marcianus* " lib. 2. iudiciorum publicorum."

SEd si interdiu [k] furtum fecerunt, ad ius ordinarium [l] remittendi sunt.

De milite.

3. *Paulus* " libro singulari de pœnis militum."

MIles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti [m] debet.

DE EFFRACTORIBUS[n] ET expilatoribus[o],

Tit. XVIII.

De effractoribus. 1. De expilatoribus. 2. De saccolariis, directariis, effractoribus.

Vlpianus " lib. 8. de officio Proconsulis."

DE HIS, [p] qui carcere [q], effracto [r] euaserunt, sumendum supplicium [s] Diui fratres, Æmilio Ttironi rescripserunt. Saturninus etiam probat " in eos, qui de carcere eruperunt siue effractis foribus, siue conspiratione cum ceteris, qui in ca-

h Qui & dormitatores Comico, qui & atrociores fures, *l.vlt.ff.titul.proximo.* Ideóque αὐστηρότερον κολάζονται 15. *Eclog.2.ex lib.60. titu.12.cap.51.*
i nec quicquã *vulgat. Haloand.*
k *vide l.54.§.2.ff.de furt.*
l An vt ciuiliter agatur? *l.vlt.ff de priuatis delict.* an ad magistratus, vt per eos fur ad prɇsidem transmittatur? *Paul. 7. Collat. legum Mosaicarum.*
m Huc adde quod refert Gellius 10. *Noctium Atticarum cap.8.* fuisse & hanc quoque antiquã militarem animaduersionem: Iubere ignominiæ causa militi venam solui, & sanguinem dimitti. Idque primùm seruatum fuisse ad puniendum stupidos milites, postea consuetudine, ad pleraque alia delicta protractum. Hinc Cato tradit apud Frontium, *lib.1. Strategematum.* In furto comprehensis apud commilitones dextras esse præcisas, aut si leuiùs animaduertere voluissent in principiis, id est, ad principia) sanguinẽ missum: & Modestinus eum qui aliena arma surripit gradu militiæ pellendum scribit, *l.3.§.14.ff.de re militari*, & Polybius 6. τὸν κλέψαντά τι τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ξυλοκοπεῖσθαι: id est, fustibus percuti: qua de re *vide pleniùs Petrum Fabrum 1. semestr.* 17. & hæc de furto in militibus punito.
n carcerum, seu domorum. περὶ τοιχορύχων 60.*Eclog.28.* De effractoribus ianuæ, seu ostij, *vide l.53.ff.de furtis §.11.Institut.de obligat.quæ ex delicto.* forium meretricis, *l.39.ff.de furtis.* areæ, armarij: *l.3.§.2.ff.de off.præfect.vigil.l.21.§.8.l.22.§.1.ff.de furtis.* de his qui commodant ferramenta ad effringendum, *vide l.54.§.4.ff.de furtis.*
o ædium, domorum, aut villarum alienarum vt differant à fure, dicam *ad l.1.§.1.ff.eod.*
p id est, de omnibus: nam & milites comprehenduntur, *l.38.§.penul.ff.de pœnis:* & innocentes, *l.13.ff de custodia.*
q vt de eo à quo custodiebantur, *d.§.penul in fine.*
r Quid si fores non effregerint: sed aperuerint? quid si foribus apertis fugerint; *dic vt ff.eo.* Quid si consilium effugiendi habuerint, nec res in effectum deducta? Bossius *it.de carcere 4.nu.5.* negat puniendos capitaliter: sed tantùm haberi pro conuictis, si iustè in carcerem erant detrusi.
s capitis scilicet *ff.eod. & l.38.§.penul.ff.de pœnis.l.13.§ penul.ff de re milit.*

a putà Commentariensis, *de quo vide l.4.C.de custodia.*

b 15.*Synopsis 2. Edicti lib* 28.*c.*1. Qui ne pilum quidem homini relinquunt, qui ædes alienas, & villas expilant *Paul.5.sentent.3.§.3.* οἱ τοὺς ἀνθρώπους ἐκδύοντες: 15. *Eclog.2. lib.60.tit 28 cap.1.* differunt à furibus, *l.16.§.6.ǯ.de pœnis.* in qua Græci ἄλλο γάρ ἐστι τὸ βιαίως ἀποδῦσαι, καὶ ἄλλο τὸ λαθραίως κλέψαι ἐστὶ τα, *v.Cuiac.15.obs.31.*

dem custodia erant: capite puniendos. quòd si per negligentiam custodum [a] euaserunt, leuius puniendos.

1 ¶ Expilatores [b], qui sunt atrociores [c] fures, (hoc [d] enim est expilatores) in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent. honestiores autem ordine ad tempus moueri, vel fines patriæ iuberi excedere. quibus [e] nulla specialis pœna rescriptis principalibus imposita est. idcirco [f] causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit.

2 Similes modo & saccularij [g], & derectarij [h] erunt puniendi: item effractores. Sed enim Diuus Marcus effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatóque [i] pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussit prouincia Africa, vnde erat, & vrbe, & Italia. Oportebit autem æquè & in effractores, & in ceteros suprascriptos causa cognita statui, prout admissum suggerit: dummodò ne quis in plebio operis publici pœnam, vel inhonestiora relegationis excedat.

De effractoribus.

2. *Idem* " libro singulari de officio præfecti vigilum."

INter effractores variè animaduertitur. atrociores [k] enim sunt nocturni effractores: & ideo hi fustibus cæsi in metallum dari solent. diurni verò effractores post fustium castigationem in opus perpetuum, vel temporarium dandi sunt.

EXPILATÆ[l] HEREDITATIS[m],

TIT. XIX.

De coërcitione extra ordinem.

Marcianus " lib. 3. Institutionum."

SI QVIS alienam hereditatem expilauerit, extra ordinem solet coërceri per accusationem expilatæ hereditatis, sicut " & " oratione Diui Marci cauetur.

De cognitione præsidis. 1. Quo casus sit locus huic iudicio. De concurrentibus actionibus.

2. *Vlpianus* " lib. 9. de officio proconsulis."

SI expilatæ hereditatis crimen [n] intendatur, præses [o] prouinciæ cognitionem suam accommodare debet. cùm [p] enim furti agi non potest, solum superest auxilium præsidis.

1 ¶Apparet autem, expilatæ hereditatis crimen eo casu incendi posse, quo casu furti agi non potest: scilicet ante aditam hereditatem, vel post aditam, antequàm res ab herede possessæ sunt. nam in hunc casum furti actionem non competere palàm est quamuis ad exhibendum [q] agi posse, si qui vindicaturus [r] exhiberi desideret, palàm sit.

3. *Marcianus* " lib. 2. publicorum iudiciorum."

DIuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, electionem esse: vtrùm quis velit crimen expilatæ hereditatis extra ordinem apud præfectum vrbi, vel apud præsides [s] agere: an hereditatem à possessoribus iure ordinario vindicare.

De pluribus heredibus.

4. *Paulus* " libro tertio Responsorum."

REs hereditarias omnium heredum fuisse communes [t]: & ideo [u], eum, qui expilatæ hereditatis crimen obiicit, & obtinuit, etiam coheredi profuisse videri.

De vxore.

5. *Hermogenianus* " libro secundo Iuris epitomarum."

VXor [x] expilatæ hereditatis crimine idcirco non accusatur, quia [y] nec furti cum eo agitur.

De furto de ignorantia surripientis

6. *Paulus* " lib. 1. ad Neratium."

c Improbiores *l.12.C.ex quibus causis infam. περ χυτέοι Ecl.ibid.*

d hoc est λωποδύται *Hal. l.16.§.6.ǯ.de pœnis.* τυμβωρύχοι, vel συλητικοί, *Budæus.*

e quibus quia nulla *Hal.* vbi legibus specialis pœna non est definita: licet iudici eam irrogare quam voluerit 15.*Eclo.2. ex lib.60.tit.28.c.1.in fine.*

f Pœnam arbitrariam imponit iudex, vti nulla specialis pœna lege imposita est, *vt hic & l.3. Cod. de seruis fugitiuis l.14.Cod. qui accusare: vide Schenkium 1. vindarij.93.*

g de quibus, *vide legem 7. ǯ. de extraordinariis.*

h de quibus, *vide d.l.7.*

i huiusmodi parietum effractores θυρεπανοῖκται dicuntur *vide Cuiac. 10. obs.27.*

k Cur ita? *vide Cuiac.6.obser 8. adde l.1.ǯ.de furibus balnearijs.*

l De crimine expilatæ hereditatis *vulgat. & 9.C.32. adde l.3.§.5.in fin. ǯ. de suspect.tut.l.21.ǯ.de adquir. hæred. l.13.ǯ.de extraord. crim.l.12. Cod. ex quib.caus.infam.l.3.inf.C.fam. h.r-cis.l.17.C.de furtis* compilatæ: *l.33.ǯ.de negotiis: l.23.ǯ.de fideiussoribus libertorum.* spoliatæ: *l.40.ǯ.de statulib.* Dicimus etiam amouere ex hereditate, *l.59.§.1.ǯ.de manumis.test.* crimen expilatæ hereditatis Græcis dicitur, τὸ περὶ ἀποσυλήσεως κληρονομιαίων πραγμάτων ἔγκλημα 15.*Ecl.2 ex li. 60.tit 29.c.8.*

m nondum aditæ, vel possessæ, *l.2.§.1.ǯ.eod.*

n *l.vlt.Cod.eod.*

o *l.3.ǯ.eodem.*

p *vide l.68.ǯ. de furtis.*

q *l.4.inf.Cod. eod*

r *l.17 in fi.C de furtis.*

s *l.2.ǯ.eo.*

t Res hereditariæ omnium heredum sunt communes.

u Vnius sociorum, communem rem habentium victoria, alteri socio prodest.

x *l.4.C.eod.l.33.ǯ.de negotiis: l.17.C.de furtis.*

y *l.1.l.2.ǯ.rerum amotarum.*

z ¶*l.68.ǯ.de furtis: l.1.§.15.ǯ.si is qui testamento.*

a domino *vulgat.Hal.*

b de crimine stellionatus, 9.C.34. περὶ κακοτεχνιῶν ἤτοι περιέργων, καὶ δολιῶν, &c.60. *Eclog.30. adde l.29.§.5.ǯ.commodati: l.1.in f.ǯ.de pignorat.l.7.§.1.ǯ. ad Turp.* vide Menochium 2. *de arbitrar.iudiciis.cas.381.*

c Stellio est lacertus stellulis distinctus 30. *Plin.*10 qui per parietem recepit: Græcis ἀσκαλαβώτης *vide Cuiac.10.obs 26.* — † Nō omnē delictū est vel publicū vel priuatum. *hic* n. stellionatus crimen alterutro genere cōtineri. d *l.3.C.e.l.13.in f.ǯ.de his qui notātur: l.3.ǯ.de extraor.crim.* ὅτι ταῖς χρηματικαῖς ἀγωγαῖς περιέχεται 60.*Ec.30.c.1.*

e Imò est *l.13.inf.ǯ.de his qui notantur,* solue, Si cum hoc crimine concurrit actio ciuilis famosa, famosus est: sin minus non est. *Cuiac.10.obs.26.* quem vide Alij ita soluunt: non est famosus ex se: sed ex iudicis sententia. Antonius Faber. 4. *Coniectur.* 2. putat negationem hîc abundare.

f Actio tamen de dolo est ordinaria: stellionatus crimen est ordinarium. nulla enim lex de eo lata est. Ob id inscriptum maleficium à Rhetoribus dicitur *Cuiac. ibidem.*

SI rem hereditariam, ignorans in ea causa esse, subripuisti: furtum te facere respondit. *Paulus*: Rei hereditariæ furtum (non) fit: sicut [z] nec eius, quæ sine domina [a] est. & nihil mutat existimatio subripientis.

[b]STELLIONATVS[c].

TIT. XX.

Quale sit hoc iudicium.

Papinianus " lib. 1. Responsorum."

ACTIO stellionatus neque † publicis [d] iudiciis neque priuatis actionibus continetur.

De infamia. De coërcitione extraordinem.

2. *Vlpianus* " libro octauo ad Sabinum."

STellionatus iudicium famosum quidem non [e] est, sed coërcitionem extraordinariam habet.

De cognitione præsidis. 1. Quibus casibus hoc crimen locum habet. 2. De pœna. 3. De eo qui merces suppressit.

3. *Idem* " lib. 8. de officio proconsulis.

STellionatus accusatio ad præsidis cognitionem spectat.

1 Stellionatum autem obiici posse his, qui dolo quid fecerunt, sciendum est. scilicet si aliud crimen nō sit, quod obiiciatur. quod enim in priuatis iudiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio. [f]

¶Vbicumque igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus obiiciemus. Maximè autem in his locum habet: Si quis fortè rem alij obligatam, dissimulata [g] obligatione, per calliditatem alij distraxerit, vel permutauerit, vel in solutum dederit. nam hę omnes species stellionatum continent.

¶Sed & si quis merces supposuerit, vel obligatas auerterit, vel " si " corruperit, æque stellionatus reus erit. Item si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius, stellionatus poterit postulari.

¶Et (vt generaliter dixerim) deficiente titulo criminis, hoc crimen locum habet. nec est opus species enumerare.

2 ¶Pœna autem stellionatus nulla legitima est, [h] cùm nec legitimum [i] crimen sit. solent autem ex hoc extra ordinem plecti: dummodo non debeat opus metalli hæc pœna in plebeis egredi. in his autem, qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio, vel ab ordine motio remittenda est.

3 ¶Qui merces suppressit [k], specialiter hoc crimine postulari potest.

De periurio.

4. *Modestinus* " lib. 3. de Pœnis."

DE periurio, si sua pignora esse quis in instrumento iurauit, crimen stellionatus [l] fit: & ideo ad tempus exulat.

DE[m] TERMINO[n] MOTO.[o]

TIT. XXI.

De pœna.

Modestinus " libro octauo Regularum:"

TERMINORVM auulsorum non multa pecuniaria est [p]: sed pro [q] condicione admittentium, coërcitione transigendum.

g Qui vendit aut pignorat, & dissimulat (aliud est si non dissimulat, *l.15.§ vltim. suprà de pignoribus*, aliud est etiam si paratus est satisfacere, 60. *Eclog.30.c.4.*) rem alteri obligatam stellionatus tenetur, *l.4.Cod.eodem l.16.§.1.l.36. in f. suprà de pigneraticia: l.9.§.1. suprà de statuliberis.* Idem est si alienam dissimulauit & vendidit, *l.3.Cod.eod.* Quid dicēdum, si posteriori emptori rem suam esse adfirmauit? [illegible] *s.de falsis.* Idem dicendum si secūdo creditori falsò rem suam esse adfirmauit. Nihil enim interest duobus quis eandem rem diuersis cōtractibus vendat, aut pignoret, *Cuiac.13.obs.21.* Imò, interest. Nam hoc postremo casu crimen stellionatus contrahitur, *l.vltim. infrà eodem.* Ídque etiā disertè probat Hotomanus 5. *obs.4. vide d.l.vltim. infrà eodem.*

h ideóque secundum qualitatem delicti variatur.

i id est, ordinarium. Suetonius *in August.* non legitimum atque ordinarium modum. *Cuiacius 10. obs.26.*

k *l.6.suprà de extraord. criminib.*

l Imo falsi, vt ostendi in *l.3.§.1. in verbo dissimulata, suprà eodem* solue Periurij nulla pœna legibus prodita est, ergo nec falsi tenebitur qui peierauit. Et tamen quia æquum est eum qui peierauit rem suam esse, tàm teneri, quàm qui rem suam non esse dissimulauit, rectè est adiectum, eo casu debitorem stellionatus teneri, *vide Cuiac. 10. obs.21.* & ita pœna stellionatui non periurio imponitur, *vide Cuiac. 20. obseruat.19.*

m De terminia mota *tit.13.Collat. legum Mosaic.* περὶ ὅρων ἀποκινηθέντων. καὶ περὶ ζητήσεως αὐτῶν. 58.*Eclog.9.fol.495.* & 6. *Harmenop.7.c.* περὶ τῶν ὅρων μετατεθέντων. *vide Boss.tit.61.*

n de terminia mota *d.tit.13.Collat.* Græci τέρμα appellant. Termonem etiam veteres dixerunt. *Festus in voce Termino.* quòd de Termino hic dicitur, ad bodones siue botones etiam pertinet (qui vicem terminorum præstant) & ad arbores terminales 5.*Paul.sent.22.§.2.58.Eclog.9.cap 1.*

o deiecto *Paul.1.sent.16.§.vn.l.4.§.4.infrà finium regundorum* euerso, conuulso *Paul.5.sent.22.§.2.* effoso. *Paul.ibid. & l.1.C.de accusatorib.* exarato *Paul.ibid.l.4.§.4.ǯ.finium regund.* prolato, *l.2.ǯ.eo.* de pœna termini deiecti & moti, alibi dicam.

p Imo est pecuniaria, *l.3.ǯ.eod.*

q *l.2.l.vlt.ǯ.eod.* ceu extra ordinem. *Paul.1.sent.16.§.vnico.*

2. *Callistratus*

a Terentio Gentiano. scil. ídque 17. Kal. Septemb. se III. Consule.
b ideóque & ipse Deus grauiter vetuit ne quis terminum transmoueret, *Deuteron.* 19. termini exarator: lege Numæ, & ipse eiúsque boues sacri, id est, detestabiles erãt: *Festus in voce Termin.* Hoc quidem bene, sed illud malè, quod Terminũ inter Deos retulerunt, eiúsque fidei ac tutelæ agros commiserunt. *Festus ibid. Ouid. in fastis ibid.* *Termine siue lapis &c.* eique sacrificia fecerũt: primò quidem incruento modo, vt quem existimarent. ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας, καὶ εἰρήνης *Plut. in Romaicis:* postea cæsa agna *Horatius in Epod. ibid.* *Et agna festis cæsa Terminib.* sed & extis ac pulmone gallinæ *Prudentius.* Porro Διὸς ὁρίου meminit *Plato* 8. *de legibus. Halicarnass.* 2. ὅρους *Pollux* 9. & στήλης ἐφορίας columnæ terminatis. Huc etiam referri potest, quòd à Terminibus defigendis hostiæ immaculatæ sanguinem instillabant. *Verrius Flaccus.* Supra locum in quo colebatur, foramẽ patebat in tecto, quòd nephas putarent terminum intra tectum consistere *Festus ibid.* Quem locum diligentissimè animaduertit Pithœus 13. Notarum. Ab eodem Deo Terminalia, mense Februario, ad 8. Kalendas Martias celebrabantur 5. Liuius 3. Tametsi Terminalia quidam vocari dicunt, quod in fine anni celebrentur. *Varro 5. de lingua.* Cæterùm terminorum ponendorum authores, Iosephus 1. ἀρχαιολογ. 3.

2. *Callistratus* " libro tertio de Cognitionibus."

DIuus Hadrianus in hæc verba rescripsit [a]: Quin pessimum [b] factum sit eorum, qui terminos finium causa positos propulerunt [c], dubitari non potest. de pœna [d] tamen modus ex [e] condicione personæ, & mente facientis magis statui potest. nam si splendidiores [f] personæ sunt, quæ conuincuntur: non dubiè [g] occupandorum alienorum finium causa " id " admiserunt: & [h] possunt in tempus, vt cuiusque patiatur [i] ætas, relegari: id est si iunior [k], in longius, si senior [l], recisus [m]. si verò alij negotium gesserunt, & ministerio [n] functi sunt, castigari, & ad opus biennio dari. quòd si per ignorantiam, [o] aut fortuitò lapides [p] furati sunt [q]: sufficiet eos verberibus decidere. [r]

De pœna pecuniaria ex l. Caij Cæsaris. 1. Si seruus admiserit. 2. De facie locorum conuersa.

l 3 n° 2

3. *Idem* libro quinto de Cognitionibus.

LEge [s] agraria, quam Gaius Cæsar tulit aduersus eos, qui terminos statutos, extra suum gradum [t] finésve mouerint dolo malo, pecuniaria pœna constituta est [u]. nã in terminos singulos, quos eiecerint, locóve mouerint, quinquaginta [x] aureos in publico [y] dari iubet: & eius actionem [z], petitionem ei, qui volet, esse iubet.

1 ¶Alia quoque lege agraria, quam diuus Nerua tulit, cauetur: vt si seruus [a] seruáve, insciente domino dolo malo fecerit, ei capital [b] esse. nisi dominus domináve multam sufferre maluerit.

2 ¶Hi quoque, qui finalium quæstionum obscurandarum [c] causa faciem locorum conuertunt, vt ex arbore arbustum, aut ex silua nouale [d], aut aliquid eiusmodi faciunt: pœna plectendi sunt " pro " persona, & condicione & factorum violentia.

DE COLLEGIIS [e] ET corporibus [f].

TIT. XXII.

De collegiis sodalitiis. De militibus. De religione. 2. ne quis in pluribus collegiis sit.

Marcianus " lib. 3. Institutionum."

MANDATIS [g] principalibus [h] præcipitur præsidibus prouinciarum, ne patiantur esse " collegia " sodalicia [i], neve militis collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus [k] stipem [l] menstruam conferre, dum tamen semel in mense coëant: ne sub prætextu huiusmodi illicitum collegium coëat. quod non tantum in vrbe, sed & in Italia, & in prouinciis locum habere, Diuus quoque Seuerus rescripsit.

1 ¶Sed religionis [m] causa coire non prohibentur: dum [n] tamen per hoc non fiat contra [o] senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur.

2 ¶Non licet autem, ampliùs quam vnum collegium licitum habere: vt est constitutum & à Diuis fratribus. & si quis in duobus fuerit: rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velit, accepturum [p] ex eo collegio, à quo recedit, id, quod ei competit ex ratione, quæ communis fuit.

De pœna.

2. *Vlpianus* " libro sexto de officio proconsulis.",

QVisquis illicitum collegium vsurpauerit, ea pœna tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica, [q] vel templa occupasse iudicati sunt [r].

De dissolutione collegij & diuisione pecuniarum communium. 1. De collegiis specialiter non concessis. 2. De seruis.

3. *Marcianus* " lib. 2. Iudiciorum publicorum."

COllegia si qua fuerint illicita mandatis [s], & constitutionibus [t], & senatusconsultis [u] dissoluuntur. sed permittitur eis, cùm dissoluuntur, pecunias communes, si quas habent, diuidere, pecuniámque inter se partiri.

1 ¶In summa autem: nisi ex senatusconsulti auctoritate, vel Cæsaris, collegium vel quodcumque tale corpus coïerit: contra [x] senatusconsultum, & mandata, & constitutiones collegium celebrant.

2 ¶Seruos quoque licet in collegio tenuiorum [y] recipi volentibus dominis: vt curatores horum corporum sciãt, ne inuito aut ignorante domino in collegium tenuiorem reciperent: & in futurum pœna teneantur in singulos homines aureorum centum.

4. *Gaius* " libro quarto ad legem duodecim tabularum."

SOdales [z] sunt, qui eiusdem collegij sunt. quam Græci ἑταιρίαν vocant. His autem potestatem facit lex, pactionem [a], quam velint, sibi ferre: dum [b] ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam illuc [c] ita est: Ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες ...

Gaius facit authorem: Herodotus. *in Euterpe.* vt & Alexander Aphrodiseus *in 3. Metaphis. Diodorus lib. 1.* Ægyptios. Contra apud Scytas multos fuisse terminos adnotant, cùm agros non colerent. *Iustinus 2. vide Forcadium 1. Explicat. 44.*
c protulerunt *Hal.* abstulerunt. *Vlpian. 13. Collat. legum Mosaic.* Harmenopulus id ita exprimit ὁ μετατιθεὶς ὅρια, &c. Ecloga verò hic ἡ τῶν ἀποκινηθέντων ὅρων τιμωρία, &c.
d *de qua vide l. 3. ff. eo.*
e *l. 1. ff. eo.*
f ὁ γὰρ εὔπορος ἀποκινῶν δῆλός ἐστι θέλειν ἐπιλαβέσθαι. id est, Nam si diues est, palàm est eum velle occupare fines alienos 58. *Eclog. ex lib. 60. tit. 31. c. 1.*
g non dubiè. si id occupandorum *Hal.*
h hæc particula deest in Vulgata, & apud Haloandrum.
i compatitur *Vlp. 13. Collat. legum Mosaic.*
k ἀρχαϊκῶς: iunior *Vulgat. Hal.*
l senex mitiùs punitur, *v. l. 5. ff. de iure imminut.* non tamen excusatur omnimodo à pœna, ídque eò magis, quòd non ita pridem tyrocinium in delinquendo fecisse existimatur, *v. Clarum 5 sent. §. vlt. 60. num. 2.* nisi Princeps delinquentis senectute moueatur: & anteactæ eius vitæ puritate, *v. Paponem 2. notar. 7.*
m id est, breuius.
n *Eclog. 16. Harmenop. 6. c. 7.*
o hinc collige quædam inuoluntaria puniri, *v. Cuiac. 19. obs. 10. & l. 11. ff. de incendio.*
p finales ὁρίους *Eclog. ibid. in f.* ὁραίους *Harmenop. 16.*
q vsus causa sc. *Vlp 13. Collat. legum Mosaic. in f.*
r coërceri *Vlp ibid.* μαστιγωθέντας μόνον *Eclog. ibid.*
s Huius meminit Florus 103. & Suetonius in Augusto: adde l. 9. & de sepulchris quæ in fine Codicis Theodosiani.
t Gradus, de quo hîc, non est simplex, sed Geometricus, simplex gradus pedes habet duos & semissem: vel vt ex Iuliano Ascalomita scribit Harmenopulus libro secundo, tres Geometricus verò pes, siue passus, siue ὀργυία pedes habet quinque: vel vt aliis placet, sex. atque ideo Aggenus ait, lege Manilia, quinque vel sex pedum latitudinem præscribi: intra eam latitudinem, non esse vsucapionem neque vsucapionem, (quæ diuturna dicitur adquisitio.) *l. quinque pedum. Cod. finium regundorum.* nisi triginta annorum, *l. vlt. Cod. finium regundorum* Atque ita fines vnius gradus latitudinem petent ex lege XII. Tabul. & lege Manilia.
u Imò non est. *l. 1. ff. eod.*
x Hæc pœna à Cæsare constituta, pecuniaria est, *vt hic & 58. Eclog. 9. ex lib. 60. tit. 31. c. 2.* à Nerua capitalis: § 1 *ff. eod.* à d. Adriano relegationis, vel operis publici, vel verberum. *l. 2. ff. eod.* Pœna à Numa Pompilio constituta, ea fuit, qui terminum exarassit, ipsius & boueis sacri sunto. vox sacrei videtur significare Cherem Hebræorum: seu ἀνάθημα.
y In publicum *Vulg. Hal.* τῷ δημοσίῳ *Eclog. ibid.* τῷ μέρει τοῦ δημοσίου *Harmenop. ibid*

z sensus est. Qui vult de eo agit: *Ecl. ib.*
a *Ecl. d. c. 2*
b capitale, *Vulg Hal.* κεφαλικῶς κολάζονται. *Ecl. ibid.* κεφαλικῶς τιμωρεῖται: *Harmenop. ibid.* in metallum damnatur. *Paul 5 sent. 22 §. 2* Cæterùm capital est, quod capitis pœna luitur. *Festus in voce Capital. vt l. 6. §. 6. ff. de re milit.* ne alioqui putes non Accursio, ca ne puniri.
c obstruendarum *Hal.*
d Quod quid sit, *v. l. 30. §. 2. ff. de verb. signif.*
e *l. vlt. ff. de excus. tut. l. 85. ff. de verb. signif.* & quæ Græci, ἑταιρίας συστήματα 9. *Ecl. 2. ex lib. 60. tit. 31. c. 1.* θιάσους: Iosephus 14. antiquitatum, *Philo in Flaccum in princ.* συνόδους αἰ ... προφάσει θυσιῶν ... τοῖς πράγμασι ἐμπαροινοῦσι Latini etiam sodalitia appeliãt, Galli, *Confrairies*, quas Franciscus I. rex Galliæ edicto publico sustulit, *de quo v. Rebuff. 1. tomo in tractatu de magistris* [illegible] *rum, & monopolis prohibitis.* de Collegio Mercatorum instituto vide Liuium 2.
f *l. 19. C. de pœnis*: quæ Græci σωματεῖα *Ecl. ib.* Cæterum hic agitur de corporibus illicitis, *Vulg.* & licitis: putà monetariorum mancipum, suariorũ, & reliquorum. 8. *Eclog. 2. ex lib. 60. tit 61. c. 1.* adde 11 *C. 17. 14. C. Theod. 7.* vbi in l. 2. agitur de collegiatis, vitutiariis, nemesiacis, signiferis, & Cautabrariis, *& tit.* 8. de Centonariis, & dendrophoris: de pistorum collegio, *v. l. vlt. ff. de excus. tut l. 9 C. de pœnis.*
g Extat de collegiis lex antiquissima quædam à Tarquinio lata *apud Halicarnassium lib. 4.* & alia Iulæ. *Suet. in Iulio c. 42.* & Augusti. *Suet. August c 32.* & Tiberæ. c 32.
h & legibus & Senatusconsultis: *l. 3. ff. eod. l. 1. ff. quod cuiusque vniuersitatis.*
i ἑταιρικά *Dion 38 Basilic. v. Cuiac. 7. obs. 30.*
k *l. 3. §. 2. ff. eod.*
l ¶hæ collegiorũ condiciones sunt: Sic Iosephus 14. ἀρχαιολογίας Gaius Cæsar edicto prohibens collegia exerceri in vrbe, solos Iudæos excepit: καὶ οὐκ ἐκώλυσεν, οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. *v. Cuiac. 7. obs. 30.* Huiusmodi commessationes, causæ fuerunt dissoluendorum collegiorum. Plin. 10. *Epist.* Dion in Claudio, *Marcellinus 28. Lampridius in Alexandro Seuero* & Philo *ad Flaccum.* de Alexãdrinorũ collegiis loquens: in iis, inquit, οὐδὲν ὑγιὲς ἀλλ᾽ ἄκρατος καὶ μέθη καὶ παροινία. Et causa motus Franciscus I. huiusmodi collegia publico edicto sustulit anno 1539.
m *l. 2. ff. de extraord. crim.* Gentilium putà, & exterorum: Gentilium, hinc Dendrophori, Centonarij: 9. *C. Theodos. 8. l. 2. 0. C. Theod. de sacr ficiis Paganorum.* Frediani, Chiliarchæ: *d. l. 20.* Hecatontarchæ, *synodus 6. in Trullo c. 61.* Exterorum, vt Iudæorum, *de quibus v. l. 30 ff. de decurionibus.*
n Collegiorum lege tenentur collegiati, solus populi Romani Maiestate. *vt hîc & l. 4. in pr. ff. eod.* quod notat dignissimum est. Id autem extendi potest ad homines ligios vide Cuiacium ad Titulum de dolo malo.
o Hinc illæ inscriptiones apud Cuiacium 7. *obs.* 30. Collegio dendrophorum quibus ex Senatusconsulto coire licet. mensoribus machinariis, quibus ex Senatusconsulto coire licet. & Tertullianus in libro de ieiunio aduersus Psychicos, excusans conuentus Christianos, nisi fortè, inquit, in Senatusconsulta, & principum mandatis, coitionibus opposita, delinquimus.
p *l. 7. ff. eod.*
q *l. 1. §. 1. ff. ad leg. Iul. maiest l. 4. C. de his qui ad Ecclesias.*
r tenentur itaque maiestatis. *d. §. 1.*
s *l. 1. ff. eo.*
t *l 1. ff. quod cuiusque.*
u *d. l. 1, §. 1. ff. e. d. l. 1. ff. quod cuiusque.* Huius rei tria senatusconsulta memorantur. vnium L. Cælio. & Q. Martio Coss. factum *teste Asconio in Pisoniana.* Alterũ quod Lentulo & Metello Coss. factum *teste Cicerone 2. Epistolarum ad Quintum fratrem.* Tertium Neronianis temporibus *teste Tacito 14.*
x *l. 1. in f. ff. e. v. l. 1. §. 1. ff. eod.*
y *l. 1. ff. eod.*
z sodales dicti qui vnà sedent, vel qui dapibus vnà vescuntur, vel qui inter se suadent inuicem quod vtile sit. Festus *in voce sodales.* & quòd coeant crebro, congerræ dicuntur.
a Permissum est eis res habere communes, arcam communem actorem, syndicum *l. 1. ff. quod cuiusque.* b vide quæ scripsi ad *l. 1. §. 1. ff. eod.* c illuc.

a ἢ ἱερεῖς ὀργίων,&c.Hal.
b ὀργίων μήνυται,ἢ σύσσιτοι &c.Cuiac. 7.obs.30. ex Basilicis ita restituit.
c λεῖαν Hal. λεῖαν ἐρχόμενοι,&c.Cuiac.ibid.
d ὅτι ἂν τούτων διάθωνται,&c.Cuiac.ibid.
e ἀπαγορεύῃ Cuiac.ibid.
f σ,α,ι,υ,τα Cuiac.ibid.

ἱερῶν[a] ὀργίων[b], ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται ἢ ἐπὶ λείαν[c] οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορείαν, ὅ[d], τι ἂν τούτων, διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ[e] δημόσια γράμματα. [f] id est: Si autem plebs, vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautæ, vel confrumentales, vel qui in eodem sepulchro sepeliuntur, vel sodales, qui & multum simul habitantes sunt: enimuero ad negotiationem, aut quid aliud: quicquid hi disponent ad inuicem, firmum sit. nisi hoc publicæ leges prohibuerint.

g Popularis actio, l.42.l.43.§.2.ff.de proc.l.7.§.2.ff.de dol.l.3.§.7.

h Est hoc notandũ, Populariũ actionum alias esse ciuiles alias criminales. Ciuiles seu pecuniariæ sumit vt albi corrupti, sepulchri violati, deiecto vel effusi, apertarum tabularũ ante familiæ quæstionem: criminales verò aliæ: æquè non excludunt actionem de dolo. vt notat Cuiacius in l. & eleganter. ff. de dolo. in fine ff. de arbitris: l.5.§.5.ff.de his qui effuderunt: l.25.in f.ff.de Sylaniano: l.32.ff.ad leg. Falcid. l.56. in f.ff.de fideiuss.l.30.§.3.ff.de incendio. δημοτικὴ ἀγωγὴ 52. Eclog.1. ex li.60.ti.32 c.3. Zonaras tom. 2. populare iudicium, l.7.ff. de iurisdictione, quod quid sit, v. l.1.ff.eod. De popularium actionum appellatione ita scribit Zonaras Tom.2. καὶ τοῦ δημοτικοῦ ... ὀνόμασιν, ὅθεν καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις ταῖς νομικαῖς ποπουλάρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή.

DE POPVLARIBVS[g] Actionibus.[h]

TIT. XXIII.

Definitio.

Paulus libro octauo ad Edictum.

EAm popularem actionem dicimus, quæ suum[i] ius populi[k] tuetur.[l]

Si plures agant.

l.2.n°2.

2. *Idem* libro primo ad Edictum.

SI plures simul agant populari actione, prætor eliget idoniorem[m]

Si sæpius agatur. 1. De eo cuius interest alios præferendo.

3. *Vlpianus* lib. 1. ad Edictum.

SEd si ex eadem causa sæpius agatur, cùm idem[n] factum sit: exceptio vulgaris rei[o] iudicatæ opponitur.

1 ¶In popularibus actionibus, is cuius[p] interest, præfertur.

i τοῦ δημοσίου δίκαιον.

k populo, *vulg. Hal.* Populares actiones etiam publicæ dicuntur, quod omnibus pateant.

l adde in qua quis quasi vnus ex populo agit, *l.43. §.2. ff. de procuratorib.* quæ cuiuis ex populo competit, *lege vnica §. 9. ff. ne quid in flumine publico*: in qua quiuis ex populo ius prohibendi habet, *l.2.§.2. ff. ne quid in loco publico: adde l.1. de locis & itineribus publicis* forensis, non criminalis, & in eo differt à publicis iudiciis: est & etiam ex iis causis, quæ publicam tutelam merentur: in ea fideiussor non datur: *l.56.inf. ff. de fideiussoribus:* & arbiter sententiam dicere non compellitur, *l.3. paragraph. 7. suprà de arbitris.*

m idoneiorem, *Vulga.Hal.* Id genus iudicij Latinis dicitur diuinatio. Cæterùm idoneior est is, cuius interest, *l.3.in f.ff.eod.* id cuius magis interest, *l.vlt.in f.ff. de collusione.* is ad quem res maximè pertinet: *l.3.§.12.ff. de homine libero exhibendo.* Eius autem maximè interest, qui adfinitatis, & consanguinitatis causa se agere dicit: *l.5.§.5.ff de his qui effuderunt.* Id quoties fit, ætatem & mores agentium comparare inter se oportet: *d. l. vlt.in f.ff.de collusione.* n Cur Iudicatum factum sit: & ita Iacobus Lectius vir Clarissimus collega legendum esse coniicit. o *ff.de except.rei indicatæ.*

Quibus datur actio.

4. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

POpularis actio integræ[q] personæ[r] permittitur: hoc est, cui per edictum postulare licet.

De procuratore.

5. *Idem* libro octauo ad Edictum.

QVi populari actione conuenietur, ad defendendum procuratorem dare potest. is autem, qui eam mouet, procuratorem dare non[s] potest.

De muliere, & pupillo.

6. *Vlpianus* libro vigesimoquinto ad Edictum.

MVlieri & pupillo[t] populares actiones non dantur, nisi[u] cùm ad eos[x] res[y] pertineat.

De Sc.Trebelliano. 1. non intelligi locupletiorem eum qui habet has actiones.

l.7.n°2

7. *Paulus* libro quadragesimoprimo ad Edictum.

POpulares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto.

1 ¶Item qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior[x].

De successoribus, de tempore harum actionum.

8. *Vlpianus* lib. 1. ad Edictum.

OMnes[y] populares actiones neque in heredes dantur, neque[z] supra annum extenduntur.

p vide l.2.ff.eod.

q ¶Integra persona dicitur, cui per edictum postulare licet.

r id est, non infami.

s l.42.ff.de procuratoribus. procurator non datur, 8. Eclo.2.cap. 41. nisi certis casibus, nemo cogitur procuratorem dare, l.43 §.2.ff. de procuratorib.

t l.5.ff. de operis noui.

u d.l.5.l.11.ff.de accusat.l.12. Cod. qui accusare.

x nisi post litem contestatam. *Accursius.*

y Quid: quæ illæ sũt seu postulare actione de deiectis & effusis, si liber homo occisus, vel si ei nocitum sit, Albi corrupti, sepulchri violati, Apertarum tabularum ante quæstionem familiæ. malè excipit Accursius, interdictum. Ne quid in loco publico, quod est perpetuum. Nam non est omnino populare, quandoquidem non omnibus, sed ei tantum competit, cuius interest. Populare tantum est aliquid, nempe quia in vtilitatem publicam pertinet. *l.2.§. hoc interdictum. & §.penult. ff. Ne quid in loco publ. l.§.vlt.ff.de via publica.* Malè etiam excipit interdictum de libero homine exhibendo, quod est perpetuum. Nam id esse populare negari potest. Pater quidem omnibus, sed non ideo populare (sicut crimina stellionatus, expilatæ hereditatis, præuaricationis, suspecti tutoris, omnibus patent, non tamen sunt publica prorsus) pertinent quidem ad vtilitatem publicam, quoniam tuetur libertatem ciuium? At non ideo populare est, nisi quid ex eo in publicum redeat: vt est in edicto de apertis tabulis ante quæstionem familiæ, actione albi corrupti, sepulchri violati, de deiectis & effusis, & apud Frontinum. 2. de Aquæductibus in senatusconsulto quodam. Qua ratione possis negare collusionis iudicium populare esse, cùm nihil ex eo in publicum redeat, *v. Cuiacium c.20.de diuersis temporibus.*

z Imò supra annum extenduntur, quia ad publicam vtilitatem pertinent, *l.1.ff.eod.* Huiusmodi actiones non sunt temporariæ, *l.22.§.44.ff.ne quid in loco publico.*

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS OCTAVVS.

DE[a] PVBLICIS[b] IVDICIIS[c].

Quæ sint Iudicia publica.

Macer " libro primo de publicis iudiciis."

NOn [d] omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, "&" publica sunt, sed ea tantùm, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt: vt [e] Iulia maiestatis, Iulia de adulteriis [f], Cornelia de sicariis, & veneficiis, Pompeia parricidij, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi priuata, Iulia de vi publica, Iulia ambitus, Iulia repetundarum: Iulia de annona.

Diuisio in capitalia & non capitalia.

2. *Paulus* libro decimoquinto ad Edictum Prætoris.

PVblicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non [g] capitalia, Capitalia † sunt, ex quibus pœna mors aut exilium est, hoc [h] est aquæ [i] & ignis interdictio [k]. per has enim pœnas eximitur caput [l] de ciuitate. nam cetera, non exilia, sed relegationes propriè dicuntur. tunc enim ciuitas retinetur. Non [m] capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio, pœna est.

De morte reorum.

3. *Vlpianus* ' libro trigesimoquinto ad Sabinum.'

PVblica [n] accusatio, reo vel rea antè [o] defunctis permittitur [p].

De *præiudicio.*

4. *Paulus* " libro trigesimoseptimo ad Edictum."

INterdum euenit, vt præiudicium [q] iudicio publico fiat [r], sicut in actione legis Aquiliæ, & furti, & vi bonorum raptorum, & interdicto vnde vi, & de tabulis testamenti exhibendis. nam in his [f] de re familiari agitur.

An accusatus possit accusare.

5. *Vlpianus* " libro octauo Disputationum."

SI [t] qui reus factus est, purgare [u] se debet. nec [x] antè potest accusare, quàm fuerit excusatus. constitutionibus enim obseruatur, vt non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.

1 ¶Illud incertum est, vtrùm ita demum accusare potest, si [y] fuerit liberatus, an & si pœnam subiecit. [z] est enim constitutum ab Imperatore nostro & Diuo patre eius, post damnationem accusationem quem inchoare non posse, sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui [a] vel ciuitatem, vel libertatem amiserunt.

2 ¶Inchoatas planè [b] delationes ante damnationem implere [c] eis & post damnationem permissum est.

De *morte rei.*

6. *Marcianus* ' libro decimoquarto Institutionum.'

DEfuncto [d] eo, qui reus [e] fuit criminis, & pœna extincta [f], in quacumque [g] causa criminis extincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re [h] cognitio est.

De *infamia.*

7. *Macer* ' libro secundo iudiciorum publicorum.'

lyn°2

IN famem non [i] ex omni crimine sententia facit: sed ex eo, quod iudicij publici causam habuit. itaque ex eo crimine, quod iudicij publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in priuato iudicio infamiam condemnato importat: veluti furti [k], vi bonorum raptorum, iniuriarum.

De ordine & pœna.

8. *Paulus* " libro singulari de iudiciis publicis."

a 4. *Inst. vlt.* Reddit Ecloga, καὶ ποῖα μὲν εἰσὶ κεφαλικὰ, ποῖα δὲ οὐ κεφαλικὰ, καὶ ποῖα ἄτι μονστὰ 7. *Ecl.* 6.
b quæ opponũtur priuatis de iure ciuili: nam iure canonico nulla sunt priuata, sed omnia publica: *Clarus* 5. *sent.* §. 1. Publica quæ dicantur, *v. l.* 1. ĵ. *eod.*
c qualia sunt crimen maiestatis, adulterij, stupri, homicidij: (quo vocabulo intellige veneficia, sui ipsius præoppitationem, parricidium) falsum (hic falsa moneta) vis publica, priuata, raptus, peculatus, plagium, ambitus, (quod simoniæ Ecclesiasticorum respondet) repetundarum annonæ, de residuis, & similia.
d Sensus est Iudicium non ideò publicum, quia criminale: sed quia ex legibus publicorum iudiciorum descendit. Publica etiam delicta dicuntur, quòd cuiuis ex populo eorum executio, id est, persecutio data sit: §. 1. *Institut. eod.* quæ in omnium feruntur iniuriam: *l.* 4. *C. de hereticis:* non priuati alicuius, sed publici: *l.* 9. §. 5. *suprà de publicanis.* Hinc leges de criminibus latæ publicæ dicuntur: *l. vltim. suprà de collegiis: l.* 1. *infrà de sicariis: l.* 1. *Cod. vbi senator.* Publica etiam dici existimat Duarenus, quòd antiquis temporibus eorum cognitio, & animaduersio ad populum pertineret: *vide Duaren.* 1. *disputat.* 37. Et hæc de prima diuisione criminum. Alia sunt pecuniaria, alia capitalia: Capitalia sunt, non in quibus de crimine agitur (potest enim agi de crimine ciuiliter) non in quibus pœna est corporalis (interdum enim crimina pecuniariter puniuntur) sed ea criminalia sunt, in quibus vel pœna corporalis imponitur ad publicam vindictam, vel pecunia applicatur fisco: *vide Clarum* 5. *sent. paragph. vltim. quæstion.* 1. & hæc diuisio ad forum declinandum & euitandam torturam, & modum in processu seruandum vtilis est: Sunt & aliæ criminum diuisiones: Sunt enim alia nominata, vt adulterium, alia innominata, vt verberare, percutere, ingredi domum alienam & similia: *Clarus* 5. *sent. paragraph.* 1. Sunt & alia aliis atrociora: *vide Clarum ibidem.* Petrus Gregorius 3. *syntagmatis* 30. alia facit peccata ⁊ alia delicta, alia maleficia, vel quasi. quin alia re, verbis, literis, vel consensu contrahuntur. Præterea quædam voluntaria sunt, quædam inuoluntaria: alia clancularia, alia manifesta, & violenta. Idem adiicit, alia esse actualia, originalia, mortalia, venialia: quæ pœnitentiam admittunt, vel non admittunt: postremò, quædam priuilegiata, quædam priuilegio destituta, quædam communia, quædam regia, & non regia.
e §. 3. *Institut. eodem.*
f lex testamentario quæ falsi. *Paul* 5. *sentent.* 25. *Theophil. paragraph.* 6. *Inst. de public. iudic.*
g Hinc collige, non ideo dici crimen publicum, quòd capitale: quum aliquod sit crimen publicum non capitale.
h Exitium pro aquæ & ignis interdictione.
i vide quæ de ignis & aquæ interdictione scripsi *ad l.* 21. *paragraph. suprà de legat.* 3.
† §. 2. *Institut. eodem l.* 13. *suprà de bonor. possess. l.* 28. *infrà de pœnis: l.* 103. *infrà de verbor. signif.*

k vel deportatio, quæ in eius locum successit.
l id est persóna.
m capitale non est crimẽ, quòd pecunia mulctatur, aut parte aliqua corporis.
n 60. *Synopsis.* 1. *ex Titul.* 33. *c.* 3.
o *vide l.* 6. *infrà eodem.*
p perimitur, *vulgat.* ἀναιρεῖται 60. *Eclog.* 1. *tit.* 33. *cap.* 3.
q præiudicium iudicio publico fieri potest.
r putà si de re familiari agatúr.
ſ i. in Aquilia, furto, rapina, vnde vi, & interdicto de tabulis, agitur de re familiari. *adde l. vnicam Cod. quando ciuilis actio criminali.*
t Is qui rẽ, *vulg* r *Hal.* Accusato crimen referre nõ põt antequã liberatus sit. Qui vero ex condemnatione ciuitatẽ vel libertatem amisit, accusationem inchoare non potest. Inchoatam tamen ante condemnationem implet. *Synopsis eod. c.* 4.
u *l.* 1. *l.* 19. *C. qui accusare non possunt.* purgare, i. comparere personaliter & respondere interrogati, iurare de veritate dicenda. An antequã interrogetur petere potest copiam inquisitionum? nõ potest. idque communi vsu ita obseruatur Nũ potest petere dilationem respondendi seu tempus deliberandi? non potest, eáque communis opinio est, *de qua v. Clarum* 5. *sent.* §. *vlt. quæst.* 45.
x *l.* 19. *C. qui accusare. Synopsis* 1. *ex Titul.* 33. *c.* 4. *Harmenop.* 1. §. 23. Imò potest quis quásuis crimina accusatori obiicere. *l.* 1. *Cod. qui accusare. Synopsis d. c.* 4. 1. *Harmenop.* 2. *c.* 5.
y Accusator crimen referre non potest priusquam liberatus sit.
z *al.* subiit. a Amissa ciuitate vel libertate, nemo accusare potest, *l.* 7. ĵ. *eod. l.* 4. ſ. *de accusat. l.* 18. §. 2. §. 3. ĵ. *de iure fisci,* excipe §. 2. ĵ. *eod.*
b nota exceptionem paragraphi superioris.
c *l.* 18. §. 4. *de iure fisci.*
d Crimen & pœna, morte extinguuntur: ideóque reo defuncto, iudex vlterius progredi non debet, *l.* 3. ſ. *eo. l.* 111. *inf.* ĵ. *de reg. iur.* nec in heredes rei transit accusatio, *l.* 2. *C. si reus vel accusator mortuus l. vlt.* ĵ. *ad l. Iul. maiest.* nisi defunctus reus sit quinque criminum, *de quibus v. l.* 1 *C. si reus vel accusat.* & maiestatis: id enim crimen à successoribus purgandum est: alioquin defuncti hereditas fisco vindicabitur, *d. l. vlt. l.* 6. *l.* 7. *C. ad l. Iul. maiest. l.* 5. *Cod. si reus vel accus.* Sed Clarus 5. *sent. paragraph. vlt. quæst.* 51. refert de iure Canonico & communi opinione, quemlibet heredem defuncti teneri, etiam si lis non fuerit contestata cum defuncto, non tamen vltra vires hereditarias.
e necdum condemnatus, scil. aut si condemnatus, qui à sententia prouocauit, *l.* 5. *C. si reus.*
f extincta In quacumque *vulg. Hal.*
g sensus est. Crimine extincto, etiam pecuniariter agi potest. Crimen autem extinguitur morte rei ſ. *eod.* Quis eo casu conueniri potest? vtique hæres, aut eo non existente, ipsa hæreditas.
h sensus est, Pecuniariter heres conuenitur in id quod ad eum peruenit, *l.* 5. ſ. *de calum. l.* 12. ĵ. *de falsis: l.* 3. *C si reus vel accusator.*
i Non omne crimen damnatum infamat, sed publicum, *vt hîc.* Imò & non publicum infamat, *l.* 1. *ibid. qui pro socio, mandato, deposito & cetera.* ĵ. *de his qui notantur.*
k *l.* 4. *inf.* ĵ. *de his qui notantur.*

ORdo [a] exercendorum publicorum capitalium in vsu esse desiit [b], durante tamen pœna legum, cùm extra [c] ordinem crimina probantur.

De seruo in capitali causa non defenso.

9. *Marcianus* " lib. 1. de iudiciis publicis."

SCiendum est: si in capitali causa suum seruum reum crimine factum, quis non [d] defenderit: non eum pro derelicto haberi: & ideò, si absolutus fuerit, non [e] liberum fieri, sed manere domini.

De absente.

10. *Papinianus.* " lib. 2. Definitionum."

INter accusatorem & reum cognitione suscepta [f] excusatio [g] pro absente [h] iustis [i] rationibus admittitur. nec per triduum per [k] singulos dies ter citatus † reus damnetur, vel de accusatoris absentis.

De seruo defendendo.

11. *Marcianus* " lib. 10. de iudiciis publicis."

SEruus etiam per [l] procuratorem domini æquè ac per [m] dominum defendi potest. [n]

De personis adhibendis ab auditorio custodias. De diebus feriatis. De innoxiis dimitte nos, & nocentibus deferendis.

12. *Modestinus* " libro tertio de Pœnis."

CVstodias [o] auditurum tam clarissimos [p] viros, quàm patronos [q] causarum, si omnes in ciuitate prouinciæ, quam regit, agunt, adhiberi debere: & feriatis [r] diebus custodias audire posse, rescriptum est: ita vt innoxias dimittat, & nocentes, qui duriorem [s] animaduersionem indigent, differat.

De morte accusatoris. 1. De procuratore, de absente.

13. *Papinianus* " libro decimoquinto Responsorum."

ACcusatore [t] defuncto, res ab alio, iudicante præside prouinciæ, peragi potest.

a *sub.* antiquus. Cæterùm is ordo antiquus exercendorum publicorum capitalium is fuit. Primùm ad quæsitorem, (cui iudicij exercitio obtigisset) rei nomen deferebat is qui accusaturus erat, ídque recipi postulabat & qua lege reum faceret, profitebatur. deinde subscribebat in crimen: libello subscribebat se professum esse. *l. 3. §. 1. ff. de accusat.* quæ res eũ similitudine supplicij obstringebat. subscribebant cum accusatore alij. *Ascon. in fine Miloniani, Corneliani: Cicero de diuinatione. Paterculus 2. Cœlius 8. epistol. Ciceronis. Tacitus lib. 1. Suet. libro de claris orat.* Accusationis formula hæc, similísve. Aio te N. occidisse, spoliasse. *Ascon. 2. Verr.* Tacente & silẽte reo, lis æstimabatur vt victi: negante, dies inquirendi criminis à magistratu petebatur. Et hoc modo reus, legib⁹ interrogare dicebatur, *Cicero pro domo.* Nã interrogatio ad accusatorem nõ ad iudicẽ refertur. *Sallust. coniuratione Catil. Tacitus 14. & 16.* Ab ea interrogatione, reus in reatu esse dicebatur. (Quo loco notandum hoc est, plerumque incidisse de accusatore constituendo contentionem pluribus certatim ad accusationem cuilibet è populo patentẽ vel præmij spe vel laudis studio vel priuatis inimicitiis, quod super ea re iudicium reddebatur. *Diuinatio* dicebatur, teste authore ad Herennium lib. 1. Quintiliano & Gellio. Rei nomine recepto die plerumque decimo vtrumque accusatorẽ & reum adesse Prætor iubebat: spatio accusatori dato ad probationes conquirendas. *Asconius Corneliana: Cicero Verrina accusatione: Tacit. 13. vbi de Syluano Plinius 3. epistol. ad Minulianum, & 6. ad Vrsinum.* Interdũ ipsi reo inquisitio permittebatur. *Tacitus 12. vbi de Suillio.* Quod ad iudices attinet eos Prætor ex decuriis consulebat, eorúmque nomina in vrnam mittebat, & ex his numerus necessarius sortiebatur, quo ex numero accusatori integrum erat reiicere quos suspectos putabat. In reiectorum locum alios Prætor subsortiebatur quoad legitimus numerus (qui legibus quibusdam amplissimus desinebatur) conficeretur. His perfectis, iureiurando conscripti iudices adigebantur, iurabántque omnes in leges præter ipsum Prætorem. *Halicarnass. 7.* Iuratorum nomina libellis consignabantur & vbique habebantur: sed & in arca reponebantur, ne selectorum vice, aliis corruptis suppositis fraus aliqua fieri posset. *Ascon. 2. Verr.* Die cognitionis à prætore citabatur accusator & reus. *Asc. 3. Verr. Festus, Apul. 3. de Asino. 6. Valer. 1.* si accusator citat⁹ neque respondebat, neque excusabatur, è reis eximi dicebatur. *Cicero 4. Verr. Ascon. in Corneliana.* si vterque præsens erat, oratoribus dicendi potestas fiebat, citabantur testes, palámque ac publicè interrogabantur, eorum quoque dicta in promptu referebantur. Causa vtrimque perorata, prætor dixisse oratores pronuntiabat. 1. *Quintil. 5. Ascon. 3. Verrina.* Tum in consilium iudices mittebantur & ad sententiam dicendam dimittebantur. Tabellas autem accipiebant iudices absolutionis, condemnationis, & ampliationis literis inscriptas, ac signatas, earúmque aliquam cum in consilium missi fuerant, iniustam coniicere necesse habebant, antequam eis lege Glaucia conferendinandi data est potestas, quo ex solenni ordine, nonnihil Pompeia lex immutauit. Ea enim *teste Asconio in Miloniana.* Testes priusquam causa ageretur, per triduum audiri, dictáque eorum à iudicibus obsignari iussit: quarta dein die omnes in posterum adesse iuberi, ac coram accusatore & reo, pilas (in quibus nomina iudicum inscripta essent) æquari, postera rursus die sortitionem iudicum. 81. fieri. Qui numerus cùm sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent, accusatoríque duæ ad dicendum horæ, reo tres darentur, illóque ipso die reus iudicaretur. Ita tamen vt priusquam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusatori, totidem reo reiicere liceret. Huius nomen lege Pompeia 21. horarum meminit Cicero *4. de finib. & in Bruto. Tacitus lib. de claris oratorib. Plin. 2. Epistol.* sed hæc antiqua omnium iudiciorum solennitas, sub Imperatoribus ex vsu excessit, *vide Brissonium. 2. select. 1.*

b *Inst. C. in pr.*

c hodie omnia crimina extra ordinem puniuntur, *l. 3. §. 1. ff. ad l. Iul. peculatus. l. 7. ff. repet. l. 3. ff. ad Turp. l. vlt. ff. de plag. l. 1. in fi. l. 12. ff. de pœnis.* cum in eis non seruentur scrupulosè solennitates, & formulę veteres iudiciorum, Mansit pœna legum aliquandiu, sed postea in incerto, & arbitrio iudicantium esse cœpit. Itaque hodie à pœna appellari posse, verè dixeris. aguntur. n. omnia extra ordinem & ex causa idcirco morib. nulla nunc actio furti est in duplum, *v. Cuiac. 8. obs. 33. adde Clar. 5. sen. §. vlt. q. 8.*

d *v. l. 13. ff. de statu: l. 9. §. 1. ff. qui & à quib.*

e *d. l. 13.*

f i. lite contestata. *μετὰ προκατάρξιν. Basil. v. Cui. 20. obs. 11.*

g in iudicio criminali, excusatorem absentiæ leges admittunt, *l. 13. in f. ff. e. l. Paul. 5. sen. 5. §. 8. & 5. sent. 16. §. 11. adde l. 33. ff. de proc. l. 19. §. 2. ff. de prob.*

h reo sc. ne vt contumax damnetur reus: accusator, calumniæ.

i *facit l. 1. suprà de requir. reis.* k *dixi ad leges. XII. Tabul. Titul. 7. cap. 5.* Per triduum id est per singulos dies citare, an illud significat per tres dies continuos vt quidam volunt, an verò vt reus ter in nouem diebus citetur, vt penè omnes interpretes volunt? adeo vt temporis istius spatium Imbertus trinundinum vocet, & malè, cum trinundinum constet 27. diebus? An verò id significat, quod vulgò dicitur, citare per tres breues dies, *vt vult Cuiac. 20. obs. 11.*

† *l. 7. ff. de in integ.* voce præconis aut buccina, quæ vocis similitudo est, *Cui. ib. & 7. obs. 15. v. Duar. 1. disp. 70. Nouell. 133. cap. 5.* Reus quo die adesse iubebatur citatus. *Cicero 4. Verrina & in Diuinat.*

l *adde l. 19. ff. de pœnis.*

m *v. l. 2. C. de accusat.*

n Imò non potest, *v. Pau. 5. sen. 16. §. 11.*

o custodiæ, sunt nocentes, vel saltem accusati. in custodiam coniecti: *l. 6. ff. de officio procons.*

1 ¶Ad [u] crimen iudicij publici persequendum frustra [x] procurator interuenit [y]: multóque magis [z] ad defendendum. sed excusationes [a] absentium ex senatusconsulto iudicibus allegantur [b]: & si iustam rationem habeant, sententia differtur.

De infamia.

14. *Idem* " lib. 16. Responsorum."

GEneri seruis à socero veneficij accusatis, præses prouinciæ *partem* [c] *calumniam intulisse* pronuntiauerat. inter infames [d] patrem defunctæ non habendum, respondi: quoniam, etsi publicum iudicium inter liberos de morte filiæ constitisset, citra periculum pater vindicaretur.

DE ACCVSATIONIBVS [e], & inscriptionibus [f],

TIT. II.

De muliere.

Pomponius " lib. 1. ad Sabinum."

NON [g] est permissum mulieri, publico iudicio quemquam reum facere nisi [h] scilicet parentium [i] liberorúmque, & patroni & patronæ, & eorum filij, filiæ, nepotis, neptis mortem exequatur.

De Pupillis.

2. *Papinianus* " libro primo de Adulteriis."

CErtis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio. veluti si mortem exequantur. eorum earúmq; in quos ex lege [k] testimonium publicorum inuitę non dicunt. idem & in lege Cornelia testamentaria senatus statuit. sed & de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio: dicere permissum est.

p id est senatores dixi ad *l. 5. ff. de curatore furiosi.*

q hodie ex vsu & stilo communi, quando reus examinatur, patroni causarum non sunt præsentes, *v. Clarum 5. sent. §. vl. quæst. 45.*

r *l. 9. in f. ff. de feriis.* Suetonius de Claudio loquens *c.* 14. Ius, inquit, & consul & extra honorẽ, laboriosissimè dixit, etiam suis suorúmque diebus solennibus, nonnunquam festis quoque antiquit⁹ & religiosis. An festis diebus rectè supplici[illegible] de reo sumat[illegible] alibi dican[illegible].

s [illegible]tiore animaduersione *vul. Hal.*

t [illegible] *l. 3. in f. ff. de accusat.*

u ¶Procurator pro alio in causa capitali tam ad agendum quàm ad defendendum, non admittitur vide tamẽ Socinum *regula* 322. & repetitionem Ioannis Antonij Rubei, ad hunc §.

x *v. l. 10. ff. eod.* & sic, procurator, absentis nomine, non est audiendus in criminalibus causis in quibus pœna corporalis, non pecuniaria, non relegatio, non priuatio ab ordine, aut officio imponenda est: & ita tenent omnes communiter, *vide Clarum 5. sent. paragraph. vltim. quæst.* 32. Quid si agitur de vulnere illato, & dubitetur vulneratus inde moriturus sit, necne? Procuratorem condicionalem admitti refert Alexander, pro admisso non habendum, si vulneratus postea moriatur. Clarus ait, causam criminalem ad tempus relinquendam, & de vulnere tantum agendum, nisi vulnus deliberato animo illatum, capitaliter statuto puniendum esset: aliàs morte secuta, nouum & criminalem processum inchoari *5. sent. §. vlt. q. 32.*

y Imò rectè interuenit, *l. 3. C. de accusat.*

z multóque minus.

a Absentem reum criminis, procurator defendere non potest: potest tamen eius nomine causas absentiæ proponere. non est procurator sed excusator: non litem occupat, sed absentiam rei excusat. Potest opponere exceptionem loci non tuti, declinatorias, dilatorias incompetentiam iudicis & accusatoris: non eas quibus pœna euitatur. Clarus ex communi opinione *5. sent. paragraph. vlt. quæst. 32.*

b i. excusationes admittuntur, etiam sine mandato & fideiussione de iudicato soluendo. Clarus ex communi opinione *5. sent. vlt. q. 33.*

c forte legendum est *patrem.* sic enim Græci hanc legem reddunt. si quem pater accusauerit, de cæde filij sui, & pronuntiatum fuerat, eum egisse calumniosè non fit infamis. 60. *Synopsis ex Titulo 33. c. 14.*

d *l. 2. C. de calum. v. 6. Harm. 6. circa finem.*

e *9. C. 2. 9. C. Theod. 1. 2. q. 8. 5. Extrauag. 1.* criminalib. sc. & qui possunt accusare criminaliter 60. *Eclog. 1. 9.* C. 1. An hodie reus aliquis possit condemnari sine accusatore, dicam ad *l. 6. §. 2. ff. de muner.*

f *l. vlt. ff. de priuatis delictis: l. vlt. ff. de furtis: adde & de inquisitionib. & enunciationib. 5. in* 61. Inscriptio, & subscriptio est accusatoris libellus, quo profitetur se reum deferre: accusatio est id, quod eo libello continetur. Ordo accusationis ita breuiter explicari potest. In causis criminalibus duobus modis proceditur, vel ex officio, vel ad instantiam partis, id est, reus ad pœnam postulatur, vel priuati, vel iudicis facto: Priuati, quoties læsus reum accusat, & aduersus eum se inscribit: Iudicis verò, quoties ipse iudex reum in flagranti crimine reperit. *Clarus 5. sent. §. vltim. quæst.* 8. vel quoties reus vel ab ipso læso, seu ab ipsa parte offensa *Clarus ibid. quæst* 10. vel à quouis alio. hinc denuntiatio *Clarus ibid. quæst.* 7. vel communi famæ, cuius incerta est origo *quæst. 6.* vel communi multorum testium depositione apud iudicem diffamatur, *quæst.* 9. Hæc omnia iudici viam aperiunt ad inquisitionem faciendam. Facta inquisitione, fisci procurator accusat: est. n. publicus accusator. Isque modus accusandi hodie obtinuit. fiscus concludit ad pœnam publicam, pars offensa priuatum interesse prosequitur, *v. Papõnem 2. nota. 7.*

g Regulam generalem ad hunc titulum pertinentem, *v. in l. 8. ff. eodem:* cui adde quemlibet repelli ab accusando, ratione dignitatis, status mutati, ætatis, sexus, vilitatis, suspectæ fidei, reuerentiæ & amoris nimij.

h i. nisi ex certis causis, *l. 2. l. 8. l. 13. ff. e. l. 5. l. 12. C. qui accusare: l. 6. ff. de popularib. action.*

i suorum appellatione, veniunt parentes, liberi, patronus, patrona, eiúsve liberi, *vt hic* propinqui, *l. 11. ff. eodem.* ij in quos ex lege publicorum iudiciorum inuiti testimonium dicere non cogimur, *l. 2. ff. eodem.* adde & quasi parent & quasi liberos, socerum scilicet: socrum, & nouercam, nurum, vitricum, priuignum: adde & vxorem, & maritum. Potest enim vxor accusare homicidam de morte mariti, quod pro communi opinione tradit Clarus *5. sent. §. vlt. quæst. 14. ver. præterea dixi. v. Petrum Gregorium 32. syntagmatis 13.*

k ex lege publicorum testimonium inuitæ non dicuntur, *ita apertius legendum videtur.* Porro de lege Iulia publicorum iudiciorum dixi *ad l. 4. suprà de testibus.*

a *l.2. C.qui accusare, vide Clarum 5.sent.§.vlt.q.14.& Petrum Gregorium 31.syntag.14.*
b *l.5.ƺ.de operis noui.* An minoribus vigintiquinque annis? sic putat Cuiacius *17. obser.30.*
c adde & quoties commodum eius versatur, *d.l.5.l.6.ƺ.de popular.act.*
d An hoc innuitur, accusationem in scriptis fieri debere? *Bar.* adfirmat argumento eorum quæ notaui ad *l.1.C. de mandat.princi.* Clarus ex cõmuni vsu & stilo sufficere ait, si verbalis querela per notarium scribatur, *v.Clarum 5.sent. §.vlt.quæst.12.& ver. quæro quæ sit forma.*

1 ¶Pupillis [a], ex consilio [b] tutorum, patris mortem [c], item pupillæ aui sui mortem exequi, concessum est: lege autem testamentaria. nam de patris, quidem testamento pupillis agere Diuus Vespasianus permisit: sed quasi non exhibeantur tabulæ, per interdictum possunt experiri.

De forma libelli. 1. De libello non legitimè ordinato. 2. De subscriptione.

3. *Paulus* libro tertio de Adulteriis.

LIbellorum inscriptionis conceptio talis [d] est: Consul & dies [e]. apud [f] illum prætorem vel proconsulem Lucius Titius professus est, se Mæuiam lege Iulia de adulteriis ream deferre: quòd dicat, eam cum Gaio Seio in ciuitate [g] illa, domo [h] illius, mense illo [i], consulibus illis, adulterium commisisse. Vtique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona, cum [k] qua admissum dicitur: & mensis. hoc enim lege Iulia publicorum [l] cauetur. & generalitèr præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. Neque autem diem [m], neque horam [n] inuitus comprehendet.

1 ¶ Quòd si libelli inscriptionum legitimè [o] ordinati non fuerint, rei nomen aboletur [p], & ex integro repetendi reum potestas fiet.

2 ¶ Item subscribere [q] debebit is, qui dat libellos, se professum esse: vel alius pro [r] eo, si literas nesciat [s].

3 ¶ Sed & si aliud crimen obiiciat: veluti quod domum suam præbuit, vt stuprum materfamilias pateretur, quòd adulterum deprehensum dimiserit, quòd pretium pro comperto stupro acceperit, & si quid simile: idipsum [t] libellis comprehendendum erit.

4 ¶ Si accusator decesserit [u] aliáve quæ causa ei [x] impedierit, quo minus accusare possit, & si quid simile: nomen rei aboletur, postulante reo [y]: idque & lege Iulia de vi, & senatusconsulto cautum est. ita vt liceat alij [z] ex integro repetere reum. sed intra quod tempus, videbimus. & vtique triginta dies vtiles [a] obseruandi sunt.

Quibus accusare non licet.

4. *Vlpianus* libro secundo de Adulteriis.

IS, [a] qui iudicio publico damnatus est [b], ius accusandi non habet: nisi liberorum, vel patronorum suorum

e de consule & die dic *vt.j. eod.*
f nomen iudicis inseritur libello accusationis, vt sciatur competés, necne sit iudex, *v. tit. Codicis*: vbi de criminibus, & *P. Gregorium 32.syntag.8.*
g Locus delicti commissi in capitalibus causis (adde & in criminalibus, in quibus agitur ciuiliter, *v. communem opinionẽ apud Clarum 5.sent. §.vlt. q.12. versic. dixi exprimendum.*) exprimi debet, aliàs incerta redditur accusatio, & ipso iure nulla, etiamsi pars talem nullitatem non opponat, *v. Clarum ibid.*
h An domus delicti commissi exprimenda est libello criminali? sic omnes putãt: adeò vt non sufficiat locum, vel plateam, quàmuis notoriam, exprimere. *Clarus ibid. versi. Est autem* Ferrariensis *in tit. de forma inquisitionis 52. in verbis qui cohæret 19.* An locum immediatum, putà cubiculum exprimere oportet? *vide Ferrariensem ibidem in verbis in domo .8.*
i mensis & consul, id est, mensis & annus delicti, in criminali inquisitione, & inscriptione debet inseri, *l.16. C.de accusat.* quemadmodum & in testamento, *l.2.§.6. ƺ.quemadmodum testamenta*: neutrum tamen parti aduersæ edi debet, *d. §.6.l.1.§.2. ƺ.de edendo. Nouel.47.c.1.* de hora & die dic *vt infra eod.*
k Cur nomen accusati libello accusationis comprehendi oporteat, *vide P.Gregorium 32.syntag.8.*
l quæ & lex publicorum simpliciter quoque dicitur, *l.2.ƺ.eod.* dixi plenius *ad l.4. C.de testibus.*
m Diem & horam delicti commissi nemo inuitus in accusatione comprehendere tenetur: nisi fortè per omissionem diei reo inferretur læsio. Quid enim si reus potest probare die, qua de agitur, se alio loco ac alibi fuisse? Quid si mitiùs puniendum esset maleficium tali die commissum? Communem eam esse opinionem defendit Ferrariensis *ibi. in verbis anno præsent.17.* & Clarus *5.sent. §. vlt.quæst.12.versic. dixi etiam.*
n Aliter quàm in operis noui nuntiatione. *l.5.§.1.ƺ.quod vi aut clam.*
o Quæro (quod hic iurisconsultus omisit) an ad formam libelli criminalis necessariò conclusio requiratur? vtique: sed tamen ea sufficit. *Peto ipsum puniri iuxta formam iuris & statutorum*, Clarus *d.§.vlt.q.12.in fin.* Ferrarien. *titu.de inquisitione 52.in verbis super quibus omnibus 21.*
p Quando libellus est illegitimè conceptus, absoluitur accusatus ab instantia iudicis, etiamsi libelli defectum non opponat, *Bart.hic.* si inquisitio caret sua forma, reus non tenetur. *Bossius tit.de inquisitione.num.74.* Clarus *5.sentent, §.vltim.quæst.12. versic.dixi exprimendum.*
q Quid sit subscribere, & quid eo contineatur *dicam.j.ad l.7.j.eod.*
r *Nouella 73.cap.8.*
s si literas nesciat pingere.
t id est, aliud illud delictum complecti libello oportet, *l.9.C.eod.* An vno ceu eodem, an diuerso, vtique eodem: etiamsi posterius delictum ex priori originem nõ habeat, *Bart hic.* Clarus *5.senten.§.vlt.q.13.versic.item quæro:* nisi aduersus plures agatur, *Clar.ibid.versic.sed nunquid.*
u *vide quæ dixi ad tit.C.si reus, vel accusator mortuus fuerit.*
x eum, *vulg.Hal.*
y vel accusatore. Ea est ἀμνηστία & priuata admonitio, quæ omnem agendi facultatem remittenti aufert: non alii. Publica abolitio, parti læsæ ius agendi non aufert intra trigesimum diem. *v.Paulum 5.sent.17.§.1.& l.1.C.de abolitionib.*
z *l.11.in fi.j.eod.* non eidem, *l.4.in fi.j.ad Turpil.*
a *de quibus v.Cuiac.2.obs.18.*
b non tamen ciuitatem, vel libertatem amisit, *l.5.§.1.ƺ.de publ.iud.*
c *¶ l.9.j.eodem.*
d Infamis de facto accusare potest iure ciuili, non canonico, *vide Clarum 5.sent.§. vlt.quæst.14.versic.sciendum est casus.* de iure, non potest, *l.8.j.eod.l.15.C.qui accusare:* nisi annonæ accuset, *l.13.infra eodem*: vel maiestatis, *l.7.infra ad legem Iuliam maiestatis.* An suorum iniuriam persequi potest? non stricto iure, sed ex æquitate puto id ei concedi.
e intelligit bestiarios, non eos, qui ad bestias damnati erant, quos ἐπιθανατίους vocat Apost *1.Corinth.4.versic.9.* Horum alii auctorati, alii verò suas operas ad depugnandas bestias locabant. *Vlp.9. collationis legum Mosaic.* Posteriorum meminit, *l.3.§.5.ƺ.de testibus.* Hi operas locabãt spectaculo meridiano, & ob audaciam (*de qua dicam ad l.18.§. mastigophori 17. infra de muneribus.*) παράβολοι *à Socrate in historia Ecclesiastica*, audaces *à Claudiano*: confectores, *à Suetonio in Augusto*: *& ab Eusebio, vbi tractat de Polycarpi nece. vid. Scal. in quartum Manilij.*

mortem eo iudicio vel rem suam exequatur. Sed & calumnia [c] notatis [d] ius accusandi ademptum est. Item his, qui cum bestiis [e] depugnandi causa in arenam [f] intromissi sunt: quíve artem ludicram [g] vel lenocinium [h] fecerint: quíve præuaricationis [i], calumniæve [k] causa quid fecisse iudicio publico pronunciatus erit: quíve ob accusandum, negotiúmve cui facessendum [l], pecuniam accepisse iudicatus erit.

De seruo adultero.

5. *Idem* libro tertio [m] de Adulteriis.

SEruos [n] quoque adulterij posse accusari, nulla dubitatio est. Sed qui prohibentur adulterij liberos homines accusare, idem seruos quoque prohibebuntur. Sed ex rescripto Diui Marci etiam aduersus proprium seruum accusationem instituere dominus potest [o]. post hoc igitur rescriptum accusandi necessitas incumbet domino seruum suum. Cæterùm iustè mulier nupta præscriptione vtetur.

De leuibus criminibus.

6. *Idem* libro 2. de officio Proconsulis.

LEuia crimina audire & discutere de plano [p] proconsulem oportet. & vel liberare eos quibus obiiciuntur, vel fustibus [q] castigare, vel flagellis seruos verberare.

De subscriptione. 1. De cautione accusatoris. 2. An absolutus posit accusari. 3. De eo qui calumniatus est: & de eius filio. 4. De foro competenti.

7. *Idem* libro 7. de officio proconsulis.

SI cui crimen obiiciatur, præcedere debet [r] in crimen subscriptio [s]. quæ res ad [t] id inuenta est, ne facilè quis prosiliat ad accusationem, cùm sciat inultam [u] sibi accusationem, non futuram.

1 ¶ Cauent itaque singuli, quòd crimen obiiciat, & præterea perseueraturos [x] se in crimine vsque ad sententiam.

2 ¶ Iisdem [y] criminibus; quibus quis liberatus [z]

f id est, locum vbi certamina præbebantur, qui spargi arena solebat: Hinc locus ille celebris apud Nemausenses, *Les arenes*: & illæ formulæ, in arenam se dare, *l.vltim.supra de fugitiuis*: in arenam depugnandi causa ad bestias intromitti, *l. 1. §.primo, supra de ædilitio*: & illæ voces, arenarius, *l.trigesimaoctaua, supra de operis libert.* arenarius testis, *l. vigesimaprima, §.primo, supra de testibus.* Est autem hæc arena Græcis κυνήγιον. *Theophil.§.2. Instit. de inutil.stipulat.*
g *l.1.l.2. in fi.ƺ. eod. l.3. ƺ. de his qui notantur.*
h *l.1.l 4.§.2.ƺ.de his qui notantur.*
i *d.l.1.l.4.ƺ.de præuaricatoribus.*
k *ƺ.eo.& d.l.1.* Hinc colligit Alciatus, semel periurum, semper censeri periurum *2.præsumpt.10.*
l *v.l.6.j.ad l.Iul.repetundarum.*
m *lib.1.Cuiac.6.obs.17.in fin.*
n *l.12.§.3.infra eodem, l.vigesimasexta, Cod.de adulteriis.adde Caium 1. Institut. 3. in fine.*
o apud quem iudicem? præfectos vrbi, Romæ: Præsides, in prouinciis, *l.prima.§. 5.§.8.supra de officio præfecti vrbi.l.24. in fin. supra de pignorat. l.nona, supra de manumiss.*
p an sine libello? an sine inscriptione? an sine scrupuloso procedendi modo? an sine scripto? *v.Nouel.17.§.3.*
q Fustibus liberi, flagellis serui verberabantur, *l. vltim.infra de pœnis.l.12.infra de iure fisci.*
r *l.vlt.ƺ.de priuatis delict.l.vlt.ƺ.de furtis.* hodie non est necessaria subscriptio, *vt.j. dicam proximè.j.eo.*
s Inscriptio est ipsa accusatio scriptis comprehensa: subscriptio, est approbatio eorum quæ inscriptioni continentur.
t an se perseueraturum ad finèm vsque litis? *§.primo, infra eodem, l.tertia, Cod.qui accusare*, an rem ita habere vti descripta est? an se talionis pœnam sustinere velle, si falso accusasse deprehendatur? quod postremum confirmatur voce *inultam.infra eodem, & l.vltim.Cod.eodem.* ibi similitudo supplicii, *l.secunda, Cod.de fide instrumen.* ibi discrimen periculi legis Corneliæ: quod hodie de consuetudine non est necessarium. *Ferrariensis in forma inquisitionis quinquagesimasecunda, numero primo, in fine, Clarus quinto. sentent.§.vlt.in quæstione duodecima.* Nam subintelligitur ex legis dispositione, vtcunque nulla sit subscriptio: vel sola libelli oblatio, tacitè adstringit talioni offerentem. *Clarus ibidem. versicul. de iure autem ciuili.*
u propter pœnam talionis scilicet. *v.supra eo.*
x *l.7.C.qui accusare possunt.*
y *Paul.1.sent.6.§.1.*
z purè, scilicet, quia non commisit crimen, secus si non probatum fuisset, idque in iudicio criminaliter, vel ciuiliter moto, quinetiam si fuerit processum ex vera denunciatione, vel inquisitione, quia inquisitio habetur loco accusationis, reluctante tamen iure Canonico, quod vsus superauit: *Clarus 5. sentent. §. vltim.quæstione quinquagesimaseptima, versicul.sed hæc quidem, & sequents.* Non idem est, si in foro pœnitentiali est absolutus. Potest enim & in foro iudiciali postea accusari, & è contrà. Non idem quoque si accusatore præuaricante absolutus est. Non idem est si secundus accusator primam accusationem ignorauit. *vide Clarum ibidem.*

a An idem si semel punitus? vtique, *v.Clar. d.q.57.* si transactum? *v.l.18.C.de transact.* si gratiam à magistratu obtinuit? *v.l.2.C.de in ius vocand.& Clar.d.q.57.*
b quia, qui iterum accusat, manifestus est calumniator, *arg.l.1.C.Theod.de calumniatorib.* Hinc illud, de eodem delicto sæpius non est quærendum.
c putà filio. *Paul.5.sent.6.§.2.v.tit.Codicis res inter alios acta.*

dò ciuiliter agatur, *Clar.d.q.14.vers.sed quæro.* l *l.5.C.de falsis.*
m de supposito partu. n Alia est abolitio publica, alia priuata. hæc ab accusatore: illa vel à principe, vel à senatu indulgetur, *v.Cuiac.apud Paul.5.sent.17.§.1.*
o sic Cicero *Verrina de signis*, abtentem de reis eximit.
p *l.3.in fin.s.eod.*

est [a], non debet [b] præses pati eundem accusari. & ita Diuus Pius Saluio Valenti rescripsit. sed hoc vtrùm ab eodem, an nec ab alio [c] accusari possit, videndum est. & putem: quoniam res inter [d] alios iudicatæ, alij non præiudicant: si is, qui nunc accusator extitit suum dolorem persequatur, doceátque ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere.

3 ¶Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto, non [e] facilè admittendum eum, qui semel calumniatus sit. quamuis filium accusatoris admitti oportere, aliam [f] accusationem instituentem aduersus eum, quem pater accusauerat, Diuus Pius Iulio Candido rescripsit.

4 ¶ Idem Imperator rescripsit, seruos ibi puniendos, vbi [g] deliquisse arguantur. dominúmque eorum, si velit eos defendere, non posse reuocare in prouinciam suam, sed ibi oportere defendere, vbi deliquerint.

5 ¶ Cùm sacrilegium admissum esset in aliqua prouincia, deinde in alia minus crimen: Diuus Pius Pontio [h] Proculo rescripsit, postquàm [i] cognouerit de crimine in sua prouincia admisso, vt reum in eam prouinciam remitteret, vbi sacrilegium admisit.

Qui accusare possint vel non.

8. *Macer* lib.2.de publicis iudiciis.

QVi accusare possunt intelligimus, si [k] scierimus, qui [l] non possunt. itaque prohibentur [m] accusare alij propter sexum [n], vel ætatem [o], vt mulier, vt pupillus. alij propter sacramentum [p], vt qui stipendium merent [q]. alij propter magistratum [r], potestatémve, in qua agentes sine fraude in ius euocari non possunt. alij [s] propter delictum proprium, vt infames [t], alij propter turpem [u] quæstum, vt qui duo [x] iudicia aduersus duos reos subscripta habent, nummósve ob accusandum vel [y] non accusandum acceperint. alij propter conditionem suam, vt [z] libertini [a] contra patronos [b].

9. *Paulus* libro 5 Sententiarum.

ALij propter suspicionem [c] calumniæ: vt illi, qui falsum testimonium subornati dixerunt.

10. *Hermogenianus* lib.6.Iuris epitomarum.

NOnnulli propter paupertatem [d]: vt sunt, qui minùs quam quinquaginta [e] aureos habent.

2. *An delatum ab alio deferre alius possit.*

11. *Macer* lib.2.de publicis iudiciis.

HI tamen omnes, si suam [f] iniuriam exequantur [g], mortémve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur.

1 ¶ Liberi, libertíque non sunt prohibendi, suarum [h] rerum defendendarum gratia, de facto [i] parentium, patronorúmve [k] queri: veluti si dicant, vi se à possessione ab his expulsos, scilicet non [l] vt crimen vis eis intendant, sed vt possessionem recipiant. nam & filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet: sed ream eam lege [m] Cornelia facere permissum ei non est.

2 ¶Ab alio delatum alius deferre non potest. sed eum, qui, abolitione publica [n] vel priuata interueniente, aut desistente accusatore, de reis [o] exemptus est, alius deferre non [p] prohibetur.

Qui non possunt accusari. 2. Si quis de duob. reis quæratur. 3. De seruo accusato.

12. *Venuleius Saturninus* lib.2.de iudiciis publicis.

d de ea re dixi superiùs.
e semel malus, semper malus. *l.5.§.6.j.de re militari. c.8.de reg.in 6.v.Soc.reg.39.*
f non eandem *Paul.ib.d.§.2.*
g *v.l. C. vbi de criminib. v.l.28.§.15.j.de pænis.*
h Pontio proconsuli. *vulg.*
i Iudex primũ processum expedire priùs debet, quàm maioris criminis causa reum ad alterum iudicem remittat. *Bart.*
k Omnibus accusare permissum est, qui non sunt prohibiti.
l *vide ad Herennium.*
m Restringe hanc regulam, *ex l.11.j.eo.*
n nisi suam, suorúmque iniuriam prosequantur, *l.1.s.eo.l.12.C.qui accusare: v.P.Gregorium 32.syntag.13.60.Ecl.1.ex ti.34.c.1.*
o *v.Gregorium d.libro 14.Cuiacium 17.obs.30.*
p *v.l.2.j.de veteranis.*
q i. vt milites: quod tamẽ hodie locum non habet, *v.quæ notaui ad l.8.Cod.qui accusare.*
r Cur ita constitutum? *v.P.Gregoriũ 32.syntag.5.*
s Totus hic versiculus meo iudicio corruptus est. Sic restitue. Alii vt infames, alii ꝑpter turpẽ quæstũ, vt qui nũmos ob accusandũ vel non accusandũ acceperunt: Itẽ qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta habent. Alii ꝑpter conditionem suam, vt liberti contra patronos, *v.6.Ecl.10.ex tit.34.c.9.*
t *v.l.4.s.eod.*
u Cur hi turpi quæstu duci dicuntur? quia accusatoribus & delatoribus olim prẹmia cõstituta: quorum dulcedine ad accusandum pelliciebantur, de quo scripsi *ad l.2.j.de iure fisci.*
x *l.12.§.2.j.eo.l.16.C.qui accusare.* y *l.4.in fi.s.eo.l.6.j.repetundarum.*
z vt filii circa parentes, libertini cõtra patronos. *vulg.Hal.adde l.5.C.de falsis.* Imò liberi aduersus parentes criminis accusationem exercere possunt, *ar.l.7.s.de iniur.*
a *l.vlt.C.qui accusare.* b excipe legem *38.§.9.j.de adulteriis.*
c *l.4.s.eo.60.Ecl.1.ex tit.34.c.9.* d *l.3.s.de testib* Hodie paupertas non repellit ab accusatione pauperem honestæ fidei, & vitæ: *v.Clar.5.sent.§.vlt.q.14.vers.sed hic etiã quæro.* e *1.Harmenop.6.* Pauperes habentur, qui minus quàm quinquaginta aureos habent, id est, qui rem minorem, quàm quinquaginta sestertiorum millia: *Cuiac.17.obs.30.in fi.* adde Nouellam Constantini Porphyrogenetæ περὶ [illegible] στρατιωτῶν. vide Cuiacium *Nouell.15. in fi.* Porro de priuilegiis paupertatis, vide Cornelium Benimassum *in tract.de priuilegiis paupertatum.*
f *l.4.s eod.* g i. persequantur: Id enim verbum exequi significat, *l.1.§.1.s.de priuatis delictis:§.1.Inst.de publicis iudiciis.* h Atqui non possunt restitui aduersus parentes *l.vlt.C.qui & aduersus quos.* i i. aduersus factum, An & pro parentibus accusare possint [illegible] ait, etiam spiritualibus & illegitimis: sed & pro matre, *Clar.5.sent.§.vlt.q.1[illegible].in fi.* k hinc possumus colligere, vasalli querelam aduersus factum domini admitti. An & eum criminis accusare potest? Interpretes aiũt, si mo-

HOs accusare non licet [q]: legatum imperatoris, id est, præsidem prouinciæ, ex sententia [r] Lentuli [s] dicta Sulla & Trione consulibus. item legatum prouincialem, eius duntaxat criminis, quod ante [t] commiserit, quàm in legationem venerit. item magistratum populi Romani: eúmve, qui reipublicæ causa affuerit [u], dum non retractandæ [x] legis causa abest.

1 ¶Hoc beneficio etiam in reos recepti vti possunt, si abolitione [y] interueniente repeti se non debere contendant, secundum epistolam Diui Hadriani ad Glabrionem consulem scriptam.

2 ¶ Lege [z] Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne eodem tempore de duobus [a] reis quis quereretur, nisi suarum iniuriarum causa [b].

3 ¶Si seruus [c] reus postulabitur [d]: eadem [e] obseruanda sunt, quæ, si liber esset, ex senatusconsulto Cotta & Messala consulibus.

4 ¶Omnibus autem legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de vi priuata: quia ea lege damnati, partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur: quæ pœna in seruum non cadit. Idémque dicendum est in cæteris legibus, quibus pecuniaria pœna irrogatur, vel etiam capitis [f], quæ seruorum pœnis non conuenit: sicuti relegatio [g]. Item nec lex Pompeia parricidij. quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatósve, aut patronos occiderint: quæ in seruos, quantum ad verba pertinet, non cadunt. sed cùm natura [h] est communis, similiter & in eos animaduertetur. Item Cornelia iniuriarum seruum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit. sed durior ei pœna extra ordinem imminebit. §4 nº 2

Ad legem Iuliam de annona.

13. *Marcianus* libro 1.de Publicis iudiciis.

MVlierem propter [i] publicam vtilitatem ad annonam [k] pertinentem audiri à præfecto annonæ deferentem Diuus Seuerus, & Antoninus rescripserũt. Famosi quoque accusantes sine vlla dubitatione admittuntur [l]. Milites [m] quoque, qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. Serui quoque deferentes audiuntur [n].

De concurrentibus accusationibus.

14. *Paulus* libro 2.de Officio proconsulis.

SEnatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus [o] legibus [p] reus fieret.

De turba.

15. *Vlpianus* libro 56 ad Edictum.

IN eum, cuius dolo malo hominibus coactis dãni quid datum esse dicatur, non [q] debet cogi actor, omissa actione ciuili, crimen intendere.

Si plures velint accusare.

16. *Idem* libro 2.de officio Consulis.

SI [r] plures existant, qui eum in publicis iudiciis accusare volunt: iudex eligere debet [s] eum, qui accuset, causa scilicet cognita, æstimatis [t] accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo, quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de causa [u].

De seruo accusato.

17. *Modestinus* lib.6 Differentiarum.

SI seruum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdatò promittere iubetur.

Si accusare prohibitus non appellauit.

18. *Idem* libro 17 Responsorum.

CVm Titia testamentũ Gaij fratris sui falsum arguere minaretur, & solẽnia [x] accusationis non impleuit intra [y] tempus à præside præfinitũ: præses prouinciæ iterũ prouocauit, non posse illã ampliùs de falso testamẽto dicere. aduersus quas sentẽtias Titia nõ procurauit: sed dixit,

q ¶Imò aduersus huiusmodi personas postulare licet, *l.32.in fi.j.de adulteriis,* accusari etiam possunt: maximè si de furto earum agatur, *Clar.5.sent.§.vlt.q.6.vers.præterea.*
r sententia hic non est iudicis, sed senatoris in senatu dicta, de qua vide Cuiacium *6.obs.30.*
s de quo vide Cuiac. *d.loco.*
t legatus ex delicto in legatione commisso, puniri potest.
u *l.15.§.1.j.de adulteriis.*
x detrectandi leges, *vulg.Hal.*
y abolitio criminis impedit, quo minùs reus pro eodem delicto ab alio accusetur. *v.l.1.C.de abolitionib.*
z de qua scripsi *in l.4.s.de testib.*
a Imò id licet *l.16.C.qui accusare,* quę res mouit Cuiacium vt hic legat, *ne de tribus reis 6.obs.1[illegible].* quod nõ abhorret à *l.6.in fi.j.de adult.*
b Tunc enim non ducitur auiditate quæstus: sed ira, dolore, & indignatione.
c *l.6.s.eod.*
d *al.* postulabitur.
e Imò nõ eadem: sed longè aliud, *l.16.§.3.j.de pænis.*
f i. status, *l.23.§ 2.supra de aedilitio.*
g Imò serui relegari possunt, *l.2.supra qui & à quibus manumiss.l.[illegible].C.de sepulchro violato.*
h id est, ius naturæ. *v.l.44.§.3.s.de ritu.*
i Nota restrictionem legis *1.s.eo.*
k *l.3.in fin.j.de annona: v.P.Gregorium 32.syntag.3.*
l In superiori casu sc. & ita restringe, *l.4.& 5.s.eod.*
m *l.8.C.qui accusare:* & ita restringe, *l.8.versic.alij propter sacramentum.s.eod.*
n domines sc. annonam adtentantes, *l.53.s.de iudiciis:l.[illegible].j.de annona.*
o *l.41.in fi.s.de pœnis.*
p id est, æstimationibus & pœnis.
q ciuilis actio ante criminalem potest intendi, *l.7.§.1.s.de iniuriis, l.vn.C.quando ciuilis actio.*
r vide Ciceronem Diuinatione in Verrem.
s Olim ita obseruabatur, propter legem talionis, quæ huiusmodi accusationes impediebat. Constat enim vnius mortem, plurium morti ex æquo non respondere. hodie plures simul accusari possunt, si eorum interest. ratione communis officii, vel iniuriæ communis: & tunc coguntur in vno & eodem libello accusare, *vid.Clar.5.sent.§.vlt.q.13.* Idque in Gallia magis obseruatur, in qua accusator priuatum tantùm interesse persequitur regiis, & fisci procuratorib. publicam vindictam interim persequentibus, *v.Imbertum in Enchiridio in verb.Accuser.v.l.18.s.de test.tut.l.41.s.de damno.l.3.in fi.de popular.act.*
t Quid si sunt in pari gradu? Omnes admittentur, *l.3.§.9.s.de sepulch.*
u *l.12.§.3.s.e.l.2.C.e.l.2.j.de custodia:l.11.s.tit.prox.* x *de quib.v.l.3.s.eod.*
y *adde l.7.C.qui accusare:l.vlt.C.vt intra certum tempus.*

se post

a Imò cogendi videntur *l.11.in fi.C.de accusat.l.40.ꝫ.pro socio*: præsertim vbi agitur de homicidio, *Bartolus hic,& in l.15.ꝫ.eod.Bald.in d.l.11.* quòd tamen communi vsu, & forensi non obseruari refert Clarus *5.sent.§.vlt.q.15.vers.item quæro.*
b Cur ita? *v.l.1.C.vt nemo inuitus.*
c Pœnæ delictorum non transeunt ad heredes, *l.1.ꝫ.de priuatis delictis*: nisi vsque ad vires hereditarias, & id quidem siue inuentarium confecerint, siue non confecerint, *Clarus 5.sent.§.vlt.q.51.v. quæ notaui ad tit. C. ex delictis defunctorum.* vide Sebastianũ Medicũ tractatu de morte, *parte 2. Conclus. 2.*
d is est effectus litis contestationis. alios effectus, *v.apud Hotomanum 3. obs.28.*
e Vtcunque reus ex delicto fuerit condemnatus, si tamen is mortuus fuerit intra tempus appellationi præstituta, heredes eius appellare possunt, *vide l.6. C.si reus vel accusator.*
f *adde l. vlt.ꝫ. a.l.1.ꝫ.peculat. l.2. C. de apostat.*
g *l.2.ꝫ.repetundarum.*
h Glossa & doctores excipiũt crimen peculatus, de residuis, hereseôs, ἀποστασίας, desertæ militiæ, & alia.
i *v.l.5.§.4. C. ad l. Iul. maiest. adde l. 15. supra de donation.*
k *sub.* priuatis.
l lite cum defuncto contestata, pœnæ ab herede incipere possunt.
m id est, lis cõtestata est, *vide supra eodem.*
n id est, non habita ratione criminis.
o Imò prohibetur, *argum.l. 6.C. de procuratoribus.*
p Reus vbi puniendus sit, vtrum in loco delicti, contestati iudicii, domicilii. vide Gaudinũ. *tract. de maleficiis.rubri. vbi punitur delinquens.*
q Qua pœna? an sui territorii, vel delicti? *vide quæ notaui ad titul. vbi de criminibus.*

se post finitum tempus de irrito testamento dicere. quæro, an Titia, quæ non appellauit aduersus sententiam præsidis, possit ad falsi accusationem postea reuerti. respondit, nihil apertè proponi, propter quod aduersus sententiæ authoritatem de falso agens audienda sit.

De heredibus. 1. Ne compellatur accusator plures reos facere.

19. *Callistratus*" lib.5.de Cognitionibus."

DIui fratres rescripserunt, non [a] debere cogi heredes accusatorum exequi crimina.

1 ¶ Item non oportere compelli accusatorem plures reos facere, Diuus Hadrianus rescripsit [b].

De heredibus, de iure alienandi, vel manumittendi.

20. *Modestinus*" libro secundo de Pœnis."

EX iudiciorum publicorum admissis non [c] aliàs transeunt aduersus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata [d], & condemnatio fuerit secuta [e]: excepto [f] repetundarum [g] & maiestatis [h] iudicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, vt bona eorum fisco vindicentur. adeò vt Diuus Seuerus & Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil [i] ex bonis suis alienare, aut manumittere eum posse. Ex cæteris [k] verò delictis pœna incipere ab [l] herede ita demum potest, si viuo reo accusatio mota est [m], licèt non fuit condemnatio secuta.

De crimine suspenso.

21. *Papinianus*" libro 15. Responsorum."

CApitis reus, suspenso [n] crimine, causam fisco deferre non prohibetur [o].

De foro competenti.

22. *Idem*" libro 16. Responsorum."

ALterius prouinciæ reus apud [p] eos accusatur, & damnatur [q], apud [r] quos crimen contractum ostenditur. quod etiam in militibus [s] esse obseruandum, optimi principes nostri generaliter rescripserunt.

DE CVSTODIA[t], ET EXhibitione reorum [u],

Tit. III.

De æstimatione proconsulis.

1. *Vlpianus*" libro 2. de officio Proconsulis."

DE custodia reorum proconsul æstimare solet, vtrùm [x] in carcerem recipienda sit persona, an militi [y] tradenda, vel fideiussoribus [z] committenda, vel etiam sibi. hoc autem vel

r ratione criminis quis sortitur forum. Vbi quis deliquit, ibi puniri potest: *l.11.ꝫ.de custodia.l.1.C.vbi de criminibus.Nouel.134.c.5.*
s *l.9.ꝫ.de custodia.l.pen. C.de iurisd.l.1.C.ad exhibendum.*
t *9.C.4.9.C.Thod.3.60.synops.35.c.12.* sunt varia carcerum genera: de quibus tractat P.Gregorius *31.syntag.33.*
u & de transmittendis reis *9.C.3.9.C.Theod.2.* Sensus tituli est, Quando mitti reos in custodiam oporteat, vel militibus tradi, vel fideiussoribus, vel ipsismet committi, *60.Eclog.1.*
x Sic Augustinus in Ioannem: Receptiones, *inquit*, in custodiam pro meritis causarum adhibentur. alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili: alii traduntur optionibus (id est carcerum custodib. *v.l.6.§ de bon.damnat.*) alii mittuntur in carcerem, & in ipso carcere non omnes sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur, *v.Cuiac.hic.*
y quod rarò fieri iubet Traianus apud Plinium *10. Epist.30.31.*
z *v.l.3.ꝫ.eod.*
a ¶quæ in dubio præsumitur. *Alciat.4.de verb.sign.*
b Iulia publica iudiciorum, *vulgata.* rectè: de eo dixi *ad l.4.ꝫ.de testibus.*
c Hinc colligit Clarus *5.senten. §. vlt. quæst. 46.* seruum sub fideiussoribus non relaxari.
d *l.25.§.1.ꝫ.de Sillaniano.*
e *l.16.ꝫ.ad Turpil.*
f Pro indefenso derelictus non habetur qui dominum præsentem non habet, vel præsentem, sed tamen pauperem vt defendere alium non possit.

g Pauperi domino seruum iudicio non defendente succurritur.
h nominibus, *vulg.* & ita legendum putat Brissonius *in Parergis.in fi.* & malè: Græci ita legunt, ὅπερ καὶ ἐν ταῖς χρηματικαῖς αἰτίαις, καὶ τῶν ὑπὸ ἐγγύας γινομένων προσώπων παραφυλάττεται. homines sub fideiussore facti dicuntur, Græco more, qui satisdare iudicio sisti promiserunt, vt reus sub custodia officii factus, *v.l.1. Cod. ad Turpil. vid. Cuia.8.obs.30.*

pro criminis, quod obiicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia [a] personæ, vel pro dignitate eius, qui accusatur, facere solet.

De seruo. 2. Ne quis ex pluribus causis accusetur, vel in ius vocetur.

2. *Papinianus*" libro primo de Adulteriis."

SI seruus capitali crimine postuletur: lege [b] publicorum cauetur, vt [c] sistendum vel ab extero satisdatò promittatur. quod si non defendatur, in vincula [d] publica coniici iubetur, vt ex vinculis causam dicat.

1 ¶Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione seruum suum vinculis liberare. dubitationem augere edictum Domitiani: quo cautum est, abolitiones ex senatusconsulto factas, ad huiusmodi seruos non [e] pertinere. nam & lex ipsa prohibet eum absolui, priùs quam de eo iudicetur. Sed hæc interpretatio perdura, per nimiùm seuera est in eo, cuius dominus absens fuit, vel quòd per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. neque [f] enim pro indefenso derelictus rectè dici potest, qui dominum præsentem non habuit, vel habuit paratum defendere, pauperem [g] tamen. quod vtique faciliùs admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur.

2 ¶Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis, quod antè admissum est, rei non recipiuntur ex senatusconsulto. quod in priuatis quoque causis, & hominibus[h] sub fideiussore factis obseruatur. nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

De eo qui paratus est dare fideiussores.

3. *Vlpianus*" libro septimo de Officio Proconsulis."

DIuus Pius ad epistolam Antiochensium Græcè rescripsit, non esse in vincula coniiciendum eum, qui fideiussores [i] dare paratus est [k]. nisi si tam graue [l] scelus admisisse eum constet, vt neque fideiussoribus, neque militibus committi debeat, verum hanc ipsam carceris pœnam [m] ante supplicium sustinere.

De pœna fideiussoris.

4. *Idem*" libro nono de Officio Proconsulis."

SI quis reum criminis, pro quo satisdedit, non exhibuerit [n]: pœna pecuniaria plectitur [o]. puto tamen, si dolo [p] non exhibeat, etiam extra † ordinem esse damnandum. sed si neque in cautione, neque in decreto præsidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur, quæ certam formam habet: præses de modo pecuniæ, quæ [q] inferri oporteat, statuet.

De reo confesso.

5. *Venuleius*" Saturninus lib.2. de Iudiciis publicis."

SI [r] confessus [s] fuerit reus: donec [t] de eo pronuntietur, in vincula publica coniiciendus est.

i idoneos, *l.3.ꝫ.qui satisd.c.16. C.de dignitatib.* immobilium possessores, *v.l. 15. ꝫ. qui satisd.* non suppositos alienæ iurisdictioni, *Clarus 5. sent. §. vlt. q.46. vers. pone quod Papiensis*: aliàs, iudex qui non idoneos admisit tenetur ad pœnam soluendam: quã promisit fideiussor. quid dicendum si reus præ paupertate nullos fideiussores dare potest? relaxandum sub iuratoria cautione negant interpretes, nisi leuiter accusatus sit, vel parũ grauatus: & fideiussoris inops iudici appareat, non simplici rei iuramento, sed inquisitione facultatium eius habita. *Clarus ibi.* Quid si vice versa reus sit vir illustris, & valde locuples? Iuratoriæ cautioni ciuili iure committitur, *l.16.C. de dignit.* nõ cõsuetudine, *v.Clarum ibid. versic. scias autem.*
k Quid si appellatur? nõ obstante appellatione deducitur, & ita communi stylo obseruari refert *Clarus 5. sent. §. vlt.q.46.*
l vbicunque pro crimine imponitur pœna corporalis, reus non est sub fideiussoribus relaxandus: vbi non imponitur corporalis, non est carceribus mancipandus, si fideiussorem offert: & ita seruari refert *Clarus d.quæst.46.*
m *l.2.C.eo.* Imò carcer non est inuentus ad pœnã, sed ad custodiam, *l.8.§.9.ꝫ.de pœn.*
n Quid si reus sit mortuus? fideiussor nõ tenetur, *v.l.26.in fi.C.de fideius.* Hinc colligere possis, fideiussorẽ rei ad id se obstringere, vt ad omnẽ iudicis petitionẽ, &, vt vsus loquitur, toties quoties, &c. (sublato vsu legis antepen. *C.de fideiuss.* quæ reis spatiũ sex mensium cõcedebat, *Clar.ibid.* licèt Bartol. videatur velle vt priùs renũcietur beneficio dictæ legis, reũ exhibeat. num simpliciter, vt sit securus cũ primũ accusator, id quòd sua interest cõsecutus fuerit? vsus obtinuit fideiussorẽ etiã teneri reũ exhibere in causa appellationis, idq; sub certa quadã & definita pœna pecuniaria [illegible] corporali? vsu nõ est receptũ, *Clar.d.q.4.* Potest etiã iudex præter fideiussores ita acceptos, à reo cautionẽ exigere de accusatore nõ offendẽdo, *Clar.ibid.q.47.*
o Cui ea applicatur? Fisco & ita cõsuetudine obseruatur: *Clar.ib.*
p Fideiussor dolo reũ nõ exhibẽs, extra ordinẽ punitur. † *v.Guid. Pap.decis.278.l.13.ꝫ.ad l.Aquil.*
q quã inferri oporteat *vulg.* quã inferri debuit. *Hal.*
r Cõfessus crimẽ nõ cõtinuò statim punitur, secus si per sententiã dãnatus sit, de quo vide Soc. *reg.70.*
s aut conuictus, *l. C. de exh. ib.* Hinc collige reũ post suã cõfessionẽ vinciri posse.
t & meritò id additũ est si quidẽ confessio viã aperit iudici ad maiorẽ inquisitionẽ, *Clar.ibi.* nõ cõtinuò dãnatus est qui cõfessus est, cõfessionẽ sequi debet cõdemnatio, vel liberatio seu absolutio. Quid enim si reus extraiudicialiter etiam parte præsente confessus est? aut iudicialiter quidem: sed coram iudice incompetente, non sedente pro tribunali, contra iuris ordinem procedente, vel promittente confitenti impunitatem? quid si reus ad contrarium probandum se offerat? quid si in tormentis confessus est? quid si non absolutè, sed illicò certam qualitatem adiecit, putà innoxiæ & inculpatæ tutelæ? quid si perire volens confessus est? vtiq; post confessionem audiendus est, *adde casum l. 6.ꝫ. eo.* non idem est si reus se confessum aliquid dicat, dum non ageretur de ipsa principali causa, & quum esset minor annis, absente curatore: *Clarus ibid.*

a ſenſus eſt, Denunciatoribus non eſt ita credendum, vt ex eorum denunciatione reus condẽnetur:quamuis ex eorum denunciatione ad inquiſitionem procedi poſſit:vt facta inquiſitione reus vel condemnetur,vel abſoluatur. Hinc etiam colligunt neminem ex ſola confeſſione,facta coram primo iudice condemnari poſſe à iudice ad quem appellatum eſt:ſed eo caſu requiri nouam rei confeſſionem.

De elogiis.

6. *Marcianus* libro ſecundo de Iudiciis publicis.

DIuus Hadrianus Iulio Secundo ita reſcripſit: Et aliàs reſcriptum eſt,non eſſe vtique epiſtolis eorum [a] credendum,qui quaſi damnatos ad præſidem remiſerint. Idem de Irenarchis [b] præceptum eſt. quia non omnes ex fide bona elogia [c] ſcribere compertum eſt. Sed & caput mandatorum exſtat,quo Diuus Pius,cùm prouinciæ Aſiæ præerat,ſub edicto propoſuit,vt irenarchæ [d], cùm adprehenderint [e] latrones, interrogent eos de [f] ſociis, & receptatoribus,& interrogationes [g] litteris incluſas atque obſignatas ad cognitionem magiſtratus mittant. Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi ſunt [h], etſi per litteras miſſi fuerint, vel etiam per irenarchas perducti.Sic & Diuus Pius, & alij principes reſcripſerunt, vt etiam de his, qui requirendi adnotati [i] ſunt, non quaſi pro damnatis, ſed quaſi re integra quæratur, ſi quis erit, qui eum arguat [k]. Et ideò cùm quis ἀνάκρισιν [l], id eſt, *quæſtionem ſeu inquiſitionem*, faceret, iuberi oportet venire [m] irenarchen, &, quod ſcripſerit, exſequi [n]. & ſi diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum. ſi parum prudenter [o], non [p] exquiſitis argumentis: ſimpliciter denotare, irenarchen minùs retuliſſe. ſed ſi quid malignè [q] interrogaſſe, aut non dicta retuliſſe pro dictis eum compererit:vt vindicet [r] in exemplum, ne quid & aliud poſtea tale facere moliatur.

De reo in prouinciam in qua deliquit remittendo.

7. *Macer* libro ſecundo de Officio præſidis.

SOlent [ſ] præſides prouinciarum, in quibus delictum eſt, ſcribere [t] ad collegas ſuos, vbi factores [u] agere dicuntur, & deſiderare, vt cum proſecutoribus [x] ad ſe remittantur. & id quoque quibuſdam reſcriptis declaratur.

De præpoſito carceri.

8. *Paulus* libro ſingulari de pœnis militum.

CArceri [y] præpoſitus [z] ſi pretio corruptus [a], ſine vinculis agere cuſtodiam [b], vel ferrum venenúmve in carcerem inferri paſſus eſt [c]: officio iudicis puniendus eſt [d] ſi neſcit,ob negligentiam [e] remouendus eſt officio.

De militibus.

9. *Venuleius Saturninus* lib. I. de Officio Proconſulis.

DE militibus [f] ita ſeruatur, vt ad eum remittantur ſi quid deliquerint,ſub [g] quo militabunt.is autem qui

b quos hodie referunt præpoſiti Mareſcallorum apud Gallos, de quibus.*j.eod.*
c Galli, *Informations,interrogations & procez: adde l.14.in fi. ſ.de liberis & poſthumis.*
d *l.18.§.7.j.de munerib.* Irenarchæ olim creabantur periculo decurionũ, ex diſpoſitione præſidum,*v.l.1. C.de Irenarchis.*
e Hinc colligere poſſumus munus Irenarchæ apud Romanos fuiſſe reos adprehendere,interrogare cum elogio ad magiſtratus mittere. Præpoſiti Mareſcallorũ apud Gallos plura licẽt: Poſſunt enim ex edicto Franciſci regis primi emanſores, apolidas, acecos,id eſt,carentes la e, laſciuientes, graſſatores, mulierũ ſtupratores, pœna capitali abſque prouocatione afficere, qua de re latiùs dicam *ad Nouel.80.*
f *l.10. C. de feriis.*
g Nota formã tranſmittendi elogii.
h vide quæ notaui ad principium huius legis.
i adnotat requirendum iudicem, quoties decernit vt reus requiratur, *l.4. §.5.in fin. j.de re militari.*
k hic locus me admonet ita legendum eſſe apud Tertullianum ad Scapulam,ex adnotatione, vel elogiis, nemo ſine accuſatore condemnãdus eſt.*adde l. 1.j. de requirendis reis.*
l Quid ſit.*vid. Nouel. 142. ca.12. Act. 25. verſ. 26.27.* malè Alciatus repoſuerat διαγραφῶ *2.prætermiſſ.*
m Nota minores iudices à maioribus perſonaliter ſiſti poſſe, cogique actus ſui,& iudicii rationem reddere.
n id eſt,probare: huc pertinet quod Papo refert *4. Arreſt. 5. num. 5.* Iudices ad iuſtificandam ſententiam capitalem à ſe latam etiam poſt executionem admitti.
o non malignè,*vt.j.eod.*
p Prudenter facit,qui exquiſitis argumentis rem quanque aggreditur.
q Aliud ſi parum prudenter,*vt ſ.eod.*
r Quæ pœna?vtique arbitraria.*Papo d.loco.num.5.6.7.*
ſ *Nouel.17.c.14.*
t Iudices delicti commiſſi collegas (in quorum iuriſdictione ſeu territorio auctores maleficiorum degunt)rogare ſolent,vt eos ad ſe remittant, *v. Nouel.134.cap.5. & l.14.§.1.ſ.de re iudicata.*
u id eſt,criminum auctores.
x reorum,ſcilicet, *adde l.7.in fi.C.de defenſorib. ciuitatum.* ſic dicuntur auri proſecutores,*l.1.C.de auri proſecutoribus.*equorum.*l.1.C.de tractoriis:*publicarum functionum,*l.9.C.de curſu publico:* frumentorum,*Caſſiodorus 4.* Proſecutorum etiam meminit *lex 12.C.Theod.de ſuſceptorib.*
y *6.Harmenop.14.*qui & clauicularius à Græcis ad hanc legem.
z qui & commentarienſis, *v.l.4. C.eod.* Idem dicendum eſt in cuſtode arcis.*Boſſius tit.de carcere 4.num.10.*idem in milite,rei ſiue accuſati,cuſtode, *l.12.j.eo.* idem in magiſtratu,*l.10.j.eod.*
a conuictus ſcilicet.
b quid ſi poſteà fugerit?an is actus dolo,an negligentiæ imputatur? Interdum dolo,interdum negligentiæ.
c quibus cuſtoditus mortem ſibi conſciuerit.eo caſu quid dicendum? Commentarienſis culpâ id accidiſſe præſumptio eſt, qua præſumptione, niſi ſe liberet puniendus eſt,*l.14.§.3.j.eo.v.Boſſium ibid.num.7.*

d pœna capitali,ſi crimen erat capitale,*l.24 § 2.ſ.eod.* ſin minus,eadem qua cuſtoditus fuiſſet punitus.*l.4.C.eo.Boſſius ibid.num. 10.adde Act.16.num.16. Clarus 5.ſent.§.vlt.q.58.verſ.cuſtos carcerum.*
e non nimiam ſcilicet,non propriam,ſed ſubſtituti: tunc enim corporaliter non punitur, *Clarus ibidem.* negligens non fuit, ſi ſciens paſſus eſt ferrum aut venenum inferri:id enim pati, doli præſumpti manifeſta ſpecies eſt.

exercitum accipit, etiam ius animaduertendi in milites caligatos [h] habet.

De cuſtodiis ſine cauſa non dimittendis & ſolutis vinciendis.

10. *Idem* libro ſecundo de Officio Proconſulis.

NE quis [i] receptam cuſtodiam ſine cauſa demittat [k] mandatis ita cauetur: Si quos ex his, qui in ciuitatibus ſunt, celeriter & ſine cauſa ſolutos à magiſtratibus cognoueris [l]: vinciri iubebis:& his, qui ſoluerint multam dices. nam cùm ſcierint ſibi quoque moleſtiæ futurum magiſtratus,ſi facilè ſoluerint vinctos: non indifferenter de cætero facient.

De homine alterius prouinciæ, & de elogio.

11. *Celſus* lib. 37. Digeſtorum.

NOn eſt dubium, quin, cuiuſcunque [m] eſt prouinciæ homo, qui ex cuſtodia producitur, cognoſcere debeat,is qui ei prouinciæ præeſt, in [n] qua [o] prouincia [p] agitur.

1 ¶ Illud à quibuſdam obſeruari ſolet:vt,cùm cognouit, & conſtituit [r], remittat illum cum elogio ad eum, qui prouinciæ præeſt, vnde is homo eſt [q]: quod ex cauſa faciendum eſt.

De cuſtodiis amiſſis.

12. *Calliſtratus* lib. 5. de Cognitionibus.

MIlites [ſ] ſi amiſerint cuſtodias, ipſi in periculum deducuntur. nam Diuus Hadrianus Statilio Secundo legato reſcripſit,quotiens cuſtodia militibus euaſerit,exquiri oportere, vtrùm nimia negligentia militum euaſerit,an caſu:& vtrùm vnus ex pluribus,an vnà plures.& ita demum afficiendos ſupplicio milites, quibus cuſtodiæ euaſerint, ſi [ſ] culpa eorum nimia deprehendatur, alioquin pro modo culpæ in eos ſtatuendum. Saluo quoque legato Aquitaniæ idem princeps ſcripſit: in eum qui cuſtodiam dimiſit, aut ita ſciens habuit, vt poſſit cuſtodia euadere, animaduertendum. ſi tamen per vinum [t], aut deſidiam cuſtodis id euenerit: caſtigandum eum,& in deteriorem [u] militiam dare [x]. ſi verò fortuitò amiſerit, nihil [y] in eum ſtatuendum.

1 ¶ Si paganos [z] euaſerit cuſtodia: idem puto exquirendum, quod circa militum perſonas explorandum retuli.

De his qui conſpirauerunt, vt ruptis vinculis, & effracto carcere euaderent, & de his qui eos dimiſerunt.

13. *Idem* libro ſexto de Cognitionibus.

IN eos,qui cùm recepti eſſent in carcerem, conſpirauerint,vt ruptis [a] vinculis & effracto carcere euadãt, ampliùs [b], quàm cauſa,ex qua recepti ſunt,repoſcit,cõſtituen-

f hoc interpretes referunt ad ſtudioſos, quos ob delictum ad rectorẽ remittendos eſſe volunt, Authentica habita, *C.ne filius pro patre.*
g *l.4.§.3.j.de re milit. l.vlt. j.tit. prox.*
h ¶ caligatos,id eſt,viliores, *l.2. ſ.de his qui notantur. l.6.§.5.j. de re militari. l. 21. C. de nuptiis. Nouel.74.c.3.in fi.* Hinc caligata militia.*l.10.ſ. de excuſat. tutor. Suet. Auguſto. c. 25.in fi.* murales coronas quàm parciſſimè,& ſine ambitione etiam caligatis tribuit. Idem *Vitellio.* Tota via caligatorũ militũ obuios exoſculans. A caliga autẽ caligati dicti,infimi ordinis militum calciamẽto: vnde cognomen Caligulæ datum. *Tacit. 1. Dion. 57.* quòd in caſtris genitus & educatus ad concilianda vulgi ſtudia eo tegmine pedũ vteretur. Sic Vẽtidium Baſſum iuuentam inopem in caliga militari toleraſſe, & ſic à caliga, Marium ad Conſulatũ perductum.*Senec.5. de benefic.16.7. Plin.43.* Nectamen gregarios ſolum, ſed & ipſos centuriones, ducéſque caligatos fuiſſe indicio eſt,*ex 7. Ioſephi de bello Iudaico.3.* ac proinde veriſimile eſt id genus calciamenti commune omnium qui in caſtris verſarentur,vnde à Dione στρατιωτικὸν ὑπόδημα appellatur,niſi fortè dicamus quãdam in eo fuiſſe differentiam gregariorum & clariorum militum:clauis enim nõ modo æreis, ſed argenteis & aureis caligæ figebantur:quod in exercitu Antiochi fuit,etiam apud gregarios *9.Valer.1.Iuſtin.38.*Hinc caligares claui, *22.Plin.22.& 34. c.14.Soſipater 1.Inſtit.Grammatic.10.Iſidor.26.* eoque pertinere Iuuenalis iſte verſus creditur,& in digito clauus mihi militis hæret. Ab vrbe autem in caſtra tranſiiſſe auratorum clauorum luxuriam credibile eſt. Nam & vrbana calceamenta eiuſmodi clauis ſuffigi ſolita. *33. Plin.3.Feſtus 19. Iſid.vlt.*Eundem luxum in Græcia ex eo viguiſſe apparet, quòd Agnonem Teium Alexandri Magni præfectum aureis clauis crepidas ſuffigere ſolitum Plinius ſcribat *33.c.3.*
i magiſtratus ſcil.*j.eo.* k dimittat.*vulg.Hal.* l Nota principem hîc alloqui proconſulem, vt colligitur ex hoc verbo & epigraphe huius legis, *cui adde l.6.ſ.de off.proconſ.* m Forum ſortimur ratione delicti. n i.vel vbi admiſſum delictũ, vel vnde eſt reus. o ratione delicti etiam in extraneos homines ius dici poteſt, *v.l.7.§.pen.& vlt.ſ.de accuſat.adde l.3.ſ.de offi.præſid.* p i.conſtitit,*v.l.9 ſ.de excuſ.tut.* q i.Interdum damnati ad iudicem domicilii ſui cum elogio remittuntur condemnandi, r *v.l.8.ſ.eo.adde l.14.j.eod.* ſ Ex culpa nimia interdum quis punitur capitaliter. t Ebrietas an excuſet,*v.quæ ſcripſi ad l.vnicam. C.ſi cui Imperatori maledixerit.* u Militiæ mutatio fiebat, quoties is qui equo meruerat peditum numero iubebatur eſſe & qui pedes fuerat, in funditorum auxilia tranſcribebatur,*2.Valer.7.Ammianus Marcellinus 29.* equites quartæ ſagittariorum cohortis, quæ ad rebellionem defecerant,vt ſe contentum de ſupplicio leuiori monſtraret, omnes contruſit ad infimum militiæ gradum.Qui in pace,vel acie deſerunt, eques gradu pellendus eſt, pedes militiam mutat.*l.5.§.1.j.de re milit.*& id quidem eſt militari gradu deiici.*l.3.§.5.*pelli,*§.9.j.de re milit.*in deteriorem militiam dari,*v.Nouel.* *& l.4.§.11.l.13.in fi.j.de re milit.v.Petr Fabr.1.Semeſtr.1.* de degradatione, *v.Nouel 42. c.21.§.1.*De regradatis Epiſcopis.*Nouel 42.* x dari.*Hal.* y caſus fortuitus non punitur.*l.6.C.de act.pign.* z Si paganus euaſerit cuſtodiam, *Hal.*ſi pagani euaſerit cuſtodiam.*vulg.*& rectè.
a *6o ſynopſis Baſilic.35.c.14.6.Harmenop.14.*
b i.pœna etiam capitalis conſtituta eſt,*l.1 ſ.de effractor.l.13.§.5.j.de re milit.*

a sceleris conscio,scelus detegenti, ignoscitur:quod etiam in crimine maiestatis, *l.5.in fi.C.ad l.Iuliam maiestatis:*& ambitus,locum habet.*l.1.§.2.de ambitu.* atqui pœnitenti & restituenti non ignoscitur,*v.l.vlt.ꝟ.vi bonor.rapt.* dic in casibus à lege exceptis detegenti ignosci.& ita hanc legem intellige.
b Terentius Clemens.*Hal.*

dum est. quamuis innocentes inueniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere : tamen puniendi sunt. Eos verò, qui conspirationem eorum detexerint [a], releuandos.

De tyrone. 1. De numero eorum qui custodiuntur. De custodia amissa. 3. Vel mortua. De custodia amissa. 7. De fugitiuo.

14. *Herennius* [b] *Modestinus*[a] libro quarto de Pœnis.[a]

NOn est facilè tironi[c] custodia credenda.nam,ea prodita [d],is culpæ reus est,qui eam ei commisit.

1 ¶Nec vni,sed duobus custodia committenda est.

2 ¶Qui si negligentia amiserint, pro modo culpæ,vel castigantur , vel militiam mutant [e]. quòd si leuis persona custodiæ fuit, castigati restituuntur. nam si miseratione [f] custodiam quis miserit,militiam mutat. fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia : vel capite [g] punitur,vel in extremum [h] gradum militiæ datur. Interdum venia datur. nam cum custodia cum altero custode simul fugisset,alteri [i] venia data est.

3 ¶Sed si se custodia interfecerit , vel præcipitauerit: militi culpæ adscribitur,id est,castigabitur.

4 ¶Quòd si ipse custos custodiam interfecerit, homicidij reus est.

5 ¶Ergo si casu custodia defuncta [k] dicatur,testationibus id probandum est.& sic venia dabitur.

6 ¶Solet præterea,amissa culpa custodia,si tamen intersit,eam adprehendi, tempus, causa cognita, militi dari ad eam requirendam,applicito ei alio milite.

7 ¶Quòd si fugitiuum [l] domino reddendum prodiderit [m]: si facultates habeat : domino pretium reddere iuberi,Saturninus probat.

AD [n] LEGEM IVLIAM [o] maiestatis [p],

Tit. IIII.

Hoc crimen esse sacrilegio proximum. 1. Definitio huius criminis. Quibus ex causis hac lege quis tenetur.

1. *Vlpianus*[a] libro septimo de Officio Proconsulis.[a]

PRoximvm [q] sacrilegio [r] crimen est, quod maiestatis dicitur.

1 ¶Maiestatis autem crimē illud est, quod aduersus [s] populum Romanum, vel aduersus securitatem [t] eius committitur.quo tenetur is,cuius opera dolo malo consilium initum erit, quò obsides [u] iniussu principis interciderent [x],quò armati homines cum telis lapidibúsve in vrbe sint, conueniántve aduersus rempublicam.locáve occupentur,vel templa [y], quóve cœtus [z] conuentúsve fiat,hominésve ad seditionem [a] cōuocētur: cuiúsve opera cōsilio dolo malo consiliū initum erit,quò quis magistratus [b] populi Romani , quíve imperium potestatémve habet,occidatur. quóve quis contra [c] rempublicā arma ferat.quíve hostibus populi Romani nuntiū [d], litterásve [e] miserit,signúmve [f] dederit, fecerítve dolo malo,quò hostes populi Romani consilio [g] iubentur [h] aduersus rēpublicam.quíve milites sollicitauerit [i], cōcitauerítve,quò seditio[k],tumultúsve [l] aduersus rempublicam fiat.

2. *Idem*[a] libro 8.Disputationum.[a]

c i.nondum in numeros relato.*l.42.ꝟ.de test.milit.& l.18.§.3.ꝟ.de muneribus.*
d perdita.*Hal.* prodita, vt si pecuniam acceperit, *v.Paul.5.sen.31.§.1.*
e *l.11.in fi.pr.ꝟ.eod.*
f Qui misericordia intempestiuè vtitur interdum punitur. *l.7.§.7.ꝟ.de dolo.l.5.ꝟ.de seruo corrupto.* adde *l.7.§.7.ꝟ.ad l.Aquil.l.5.§.6.7.ꝟ.depositi.§.vlt.in fi.Inst.de l.Aquil.*
g *Paul.ibi.*
h *v.d.l.12.*
i *v.d.l.12.*
k *v.Bossium ti.de carcere, nu.7.*
l *v.l.1.§.2.ꝟ.de fugit.*
m perdiderit.
n *9.C.8.* adde *tit.C.si quis Imperatori maledixerit,& 9.C.Th.45.6.Paul.5.sent.29.§.1.Inst.de publi.iud.* adde & *60.Eclo.36.*
o ad crimen maiestatis referenda est lex XII. Tabularum de qua *v.l.3.ꝟ.eo.* referendæ sunt quoque aliæ tribunitiæ, Apuleia sc. *Cicero 2.de Oratore* duobus locis, Varia & Papia: *Cic.17.adAttic.16.*quin & illæ consulares , Cornelia scilicet à Lucio Sylla lata: *Ammian.19.*& Iulia à Iulio Cæsare, primùm consule , lata cuius hic fit mentio: eandem legem persecuti sunt reliqui imperatores, *de quibus v.Paul. Manutium in lib. de legib.Romanorū: Tacitum 1.Annalium.*
p maiestas est amplitudo & magnitudo rei cuiuscūq;: hinc maiestas loci dicitur à Liuio, orationis , à Cicerone *2.ad Herenium*, populi, *ab eodem in partitionib.*Iudicum,senatus,*Plin.8.Epist.6.*Consulis,*Cic.in Pisonem,*Prætoris,seu imperii.*l.pen.ꝟ.de iustitia.l.9.ꝟ.de iurisdict.*Imperatorum,imperatoria,*Inst.in proœmio*,publica,*l.3.ꝟ.eo.*Dei,*l.32.§.4.ꝟ.ad l.Iuliam de ambitu*:simpliciter verò vsurpata hæc dictio , principum maiestatem significat , *vt hîc, & apud Ammianum 19.* Hinc maiestatis crimen, actio, iudicium , quòd Græci ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως dicunt. Nihil enim non sibi arrogarunt Imperatores. quin non contenti maiestatis appellatione,æternitatis sibi adrogauerunt, *l.3.C.Th.de Fabricensibus :* suum etiam comitatum sacrarium appellarent,*l.vlt.§.12.ꝟ.de munerib.* q lex maiestatis,similis est legi de sacrilegio.*60.synopsis 36.c.1.* r i.ei crimini,quo diuina maiestas pulsatur. s Is maiestatis crimen incurrit,qui aliquid molitur , κατὰ βασιλέως, ἤ πολιτείας, *Theoph.§.*ἀναγκαῖον de publicis iudiciis,vel,vt ait *Eclog.* κατὰ τῆς βασιλείας,πολιτείας,στρατοῦ,ἀρχόντων:aduersus Imperatorem vel rempublicam, *Paul.5.senten.29.§.1.* ἀρχόντων.a. vocabulo quid intelligatur,*dicam.ꝟ.ad l.1.* t tranquillitatem σωτηρίαν vocat Harmenopulus. u dati Romanis,*adde l.4.in fi.prin.ꝟ.eo.* x i.euaderent. y *l.2.ꝟ.de collegiis.* z *l.5.ꝟ.ad l.Iul.de vi publ.*de cœtibus nocturnis, *v.Porcium Latronem,& Liuium 39.* a *l.1.l.2.C.de seditiosis:v.Tacitum 1.Annalium.* b viri illustres,qui consilio & consistorio Imperatoris intersunt.item senatores,*l.5.C.eo.*Harmenopulus addit στρατιώτην *6.tit.6.* Hos omnes *Eclog.*ἀρχόντων vocabulo complectitur.Si ita est,constat crimen maiestatis,committi etiam aduersus eos principes, eásve respublicas quæ superiorem recognoscunt.Qua de re.*v.quæ dicam ad l.5.C.e.* c *l.4.ꝟ.eo.Paul.5.sent.29.§.1. Senec.5.controuers.10.* Non ages mecum Reipublicæ læsæ, si Atheniensem senatorem occidero,sed cœdis. d Nuntium,litterásve hosti mittere,vel signum dare aduersus Rempublicam,maiestatis crimen est. e *60.Eclog.36.* f signum hosti dedisse aduersus Rempublicam, læsæ maiestatis crimen est. g *l.38.§.1.ꝟ.de pœnis.l.6.§.4.ꝟ.de re militari.* Consilium hosti aduersus Rempublicam dare,maiestatis crimen est. h iuuentur. i Aliud sollicitare & concitare. k *Paul.5.sent.22.§.1.* l seditionis & tumultus differentia. m ¶*l.3.in fi.ꝟ.eo.v.l.vnicam.§.1.C.vt omnes iudices.*cum ei successor missus est. n Desertor exercitus,maiestatis crimine tenetur. o Maiestatis tenetur etiam priuatus qui ad hostem perfugit:Nam de eo minus dubitatur in duce & præfecto. p *l.3.ꝟ.eod.60.Eclo.36.ex ti.51.c.34.l.5.§.1.ꝟ.de capite minut.*

QVíve de prouincia,cùm [m] ei successum esset,non dìscessit.aut qui exercitum deseruit [n],vel [o] priuatus ad hostes perfugit [p].quíve sciens falsum conscripsit, vel recitauerit in tabulis [q] publicis:nam & hoc capite primo [r] lege maiestatis enumeratur.

3. *Marcianus* libro 14.Institutionum.

LEx duodecim tabularum iubet,eum, qui hostem concitauerit [s], quíve ciuem hosti tradiderit [t], capite [u] puniri.Lex autem Iulia maiestatis præcipit, eum,qui maiestatem publicam læserit,teneri. qualis est ille,qui in bellis [x] cesserit,aut [y] arcem tenuerit , aut castra concesserit. Eadem lege tenetur : & qui iniussu principis bellum gesserit , dilectúmve [z] habuerit , exercitum comparauerit. quíve , cùm ei in prouincia successum esset , exercitum successori non [a] tradidit. quíve imperium [b] exercitúmve populi Romani deseruerit, quíve priuatus pro [c] potestate magistratúve quid sciens dolo malo gesserit : quíve quid eorum,quæ suprascripta sunt,facere curauerit.

4. *Scæuola*[a] libro 4.Regularum.[a]

CViúsque dolo malo iureiurando [d] quis adactus est, quò aduersus rempublicam faciat.cuiúsve dolo malo exercitus populi Romani in [e] insidias deductus, hostibúsve proditus erit. factúmve dolo malo cuius dicitur, quo minùs hostes in potestate [f] populi Romani veniant. cuiúsve opera dolo malo hostes populi Romani commeatu [g],armis, telis, equis, pecunia, aliáve qua re [h] adiuti erunt.vtve ex amicis hostes populi Romani fiant.cuiúsve dolo malo factum erit , quò rex exteræ nationis populo Romano minùs obtemperet. cuiúsve opera dolo malo factum erit,quo magis obsides [i], pecunia,iumenta hostibus populi Romani dentur aduersus rempublicam. Item qui confessum [k] in iudicio reum,& propter hoc in vincula coniectum,emiserit.

1 ¶Hoc crimine liberatus est à senatu,qui statuas Imperatoris reprobatas [l] conflauerit.

5. *Marcianus*[a] libro quinto Regularum.[a]

NOn contrahit crimen maiestatis , qui statuas [m] Cæsaris vetustate corruptas reficit [n].

1 ¶Nec qui lapide iactato incertò fortuitò [o] statuam attigerit , crimen maiestatis commisit. & ita Seuerus & Antoninus Iulio Cassiano rescripserunt.

2 ¶Iidem Pontio rescripserunt,non videri contra maiestatem fieri ob imagines Cæsaris nondum consecratas, venditas [p].

6. *Venuleius*[a] *Saturninus* lib.2.de Iudiciis publicis.[a]

QVi statuas aut imagines Imperatoris iam consecratas conflauerint,aliúdve quid simile admiserint, lege Iulia maiestatis tenentur [q].

Qui accusare possunt. 3. De officio iudicis. 4. De militibus.

7. *Modestinus*[a] libro 12.Pandectarum.[a]

q puto idem fuisse constitutum in eos, qui tabularium incendissent: *Cic. pro Rabirio perduellionis reo*,An de peculatu facto,an de tabulario incēso lōga oratio est exprimenda?
r Maiestatis criminis varia capita fuere.
s i. hostes ex amicis fecerit: an qui extra ordinem pugnauerit? hoc velle videtur Hotomanus in explicatione legum XII. tabularum: sed tamen existimo hostem concitare hîc, nihil aliud esse quàm inire factionem,aut factions sacramētum suscipere, vel dare.
t Idem dicendum , si exercitum in insidias deduxerit.*Pau.5.sent.29.§.1.*
u gladio,*l.5.C.eo.*vitæ amissione. *§.3.Inst.eod.Pau.5.sent.29.§.1.*refert aqua & igni interdictos, bestiis obiectos , viuos exustos. varias huius delicti pœnas. *v. apud Petrum Gregorium 35.syntag.c.1.nu.9.& seq.*
x imbellis. *vulg.Hal.*
y hostémve arcere renuerit, *Hal.* aut arcem nō tenuit. *vulg.*
z delectúmve *vulg.Hal.Paulus d.loco.*Florentina defenditur aliis locis , *de quib.v.l.36.ꝟ.de statulib.*
a *l.2.in pr.ꝟ.eo.* eo nomine accusatus fuit Epaminōdas à Thebanis. *Xenophon 7.rerum Græcarum.Cic.1.de inuentione Probus in vita Epaminondæ. Appian.ibid.*
b Imperatorē.*Paul.d.loco.* c qui illicitis insignibus vtitur. *l.27. in fin.ꝟ.de falsis.Pau.5.sent.25.§ 11.* qui nummos sua imagine percutit, quo nomine capite plexus est Perennis Prætorianorum Commodi præfectus.*Herodian.1.* d *l.5.C.eo.*Græci id ita exprimunt *60.Basil.36.c.4.Nicephor. Gregor.9.* ὁ συνωμοσίαν κατὰ τῆς πολιτείας παρασκευάσας [illegible].& Canon 18.*Calchedon.synod.*τὸ τῆς συνωμοσίας, ἢ φρατρίας ἔγκλημα,*v.Cuia.16.obs.10.*
e *Paul.5.sent.29.§.1.* f potestatem. g *adde l.1.& 2.C.quæ res exportari.* Hostem his quatuor adiurare non licet,commeatu,armis,telis,equis. h putà nauibus *60.Ecl.,6.ex lib.51.c.52.adde Nouel.Leonis 63.* i *adde l.1.§.1 vbi obsides.ꝟ.eod.*
k *puta legendum*, confessum. in hoc iudicio reum & propter hoc in vincula coniectum emiserit, vt maiestatis teneatur, qui confessum in hoc iudicio maiestatis & propter hoc in vincula coniectum emiserit: nō qui simpliciter in vincula cōiectū.
l i.sine permissu Imperatoris factas,*v.l.pen.& vlt.C.de stat.v.quæ not.ad l.7.in fi.ꝟ.eo.* m *v.l.7.in fi.ꝟ.eo.*
n *facit lex 7.ꝟ.de sepulchro.*
o *facit lex 4.ꝟ.de iniuriis.*
p *Tacit.1.Annal.* Falanio obiiciebat accusator quòd venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset. quod vbi Tiberio innotuit scripsit consulibus , contra religionem non fieri, quòd eius effigies, vt & alia numinum simulachra, venditionibus domuum , & hortorum accederent. *facit l. 24. supra de contrahenda emptione.*
q *Cassiod.7.variar.* Theodoricum regem sic scribētem facit, monetæ debet integritas quæri, vbi & vultus noster imprimitur,quodnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie?sit mūdum quod ad formam nostræ serenitatis adducitur: Claritas regia nihil admittit infectum,&c. Eodem modo,qui monetam vultu principis signatam conflasset lege Cornelia tenebatur.*v.Cuia.19.obs.25.*

a *l.4.l.8.ff.de accusat.*
b id est, alienas, *Cuia.5.obs.35.* vt per contrarium alienum pro alio, *dixi ad l.3.ff.de rei vindicat.*
c deferre *P.Faber apud Cuia.c.28.de præscrip.* Græci κινεῖν.
d *l.vlt.C.eo.l.53.ff.de iud.l.20.C.qui accusare.* Cur ita? in maiestatis crimine, etiam seruis honesta proditio est, nam & hoc facinus tendit in dominos. *l.2.in fin.C.Theod.Ne præter crimen maiestatis seruus dominum, vel patronũ libertus, &c.* cui simile est illud Hieronymi: non est crudelis, qui crudeles iugulat *c. Non est crudelis,* qui malos percutit, minister est Dei: *c. qui malos.* Iudex nõ est auctor sceleris homines vinciendo: *c. Iudex.* homicidas punire nõ effusio sanguinis: sed legum ministerium: *c. homicidas 23. q. 5. & Cassiodor. 1. varia.* pro amore pudicitiæ porrigere ferrũ maritis, non est leges calcare, sed condere, *adde l.3. C.de episcop.* Puto quoque hoc casu cuique potestatem fieri rei prehendendi, *Tertul. in apolog. c.2.* In reos maiestatis, inquit, omnis homo miles est. an occidendi, vt postea crimẽ probare sufficiat? *Bossius ait tit. de crimine læsæ maiestatis l.119.* Clarus negat, nisi consensus principis accedat, *5. sent. §. læsæ maiest.11.versic.hinc infertur,* quod meo iudicio non valde humanum ... est. hoc interim concedo, seditiosi appellationi deferendum non esse: tunc enim iudex reum priùs punire debet, deinde scribere, *l.6.§.9.ff.de iniusto.*

Famosi, qui ius accusandi non habent [a], sine vlla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem.

1 ¶ Sed & milites, qui causas alias [b] defendere [c] non possunt. nam qui pro pace excubant, magis' magísque" ad hanc accusationem admittendi sunt.

2 ¶ Serui quoque deferentes audiuntur [d], & quidem dominos suos, & liberti patronos [e].

3 ¶ Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasionem [f] ob principalis maiestatis venerationem habendũ est, sed in veritate. nam & personam spectandam esse, an potuerit facere, & an antè quid fecerit, & an cogitauerit, & an sanæ [g] mentis fuerit. nec lubricum [h] linguæ ad pœnam facilè trahendum est. quanquàm enim temerarij digni pœna sint, tamen vt insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendit, vel ad exemplum legis vindicandum est.

4 ¶ Crimen maiestatis facto, vel [i] violatis [k] statuis vel imaginibus, maximè exercebatur in milites [l].

De muliere.

8. *Papinianus*' libro tertiodecimo Responsorum."

In quæstionibus [m] læsæ [n] maiestatis etiam mulieres audiuntur. coniurationem denique Sergij Catilinæ [Iulia] [o] mulier detexit, & Marcum Tullium consulem iudicium [p] eius instruxit.

De bonis libertorum damnati.

9. *Hermogenianus*' lib. quinto Iuris Epitomarum."

Eorum qui maiestatis crimine damnati sunt, libertorum [q] bona liberis damnatorum conseruari, Diuus Seuerus decreuit: & tunc demum fisco vindicari, si nemo damnati liberorum existat.

De prouincia vel ciuitate hostibus prodita.

10. *Idem*' libro 6. Iuris Epitomarum."

Maiestatis crimine accusari potest, cuius ope [r], consilio, dolo malo prouincia vel ciuitas hostibus prodita est.

De morte rei, de bonis damnati. De perduellione.

11. *Vlpianus*' libro 8. Disputationum."

Is qui in reatu [s] decedit, integri status decedit. extinguitur [t] enim crimen mortalitate. nisi fortè quis maiestatis reus fuit. nam hoc crimine, nisi à [u] successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur [x]. Planè non [y] quisque legis Iuliæ maiestatis reus est, in eadem conditione est: sed qui [z] perduellionis reus est, hostili animo aduersus rempublicam vel principem [a] animatus. cęterùm si quis ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus sit, morte crimine liberatur.

e & liberi parẽtes. *Nou.115.c.3.§.3.1.Harm.6.* & vxoris in viros. *Harm.ibi.*
f non in occasione. *vulg.Hal.* i. non obtentu adulationis alicuius. *v.Pau.5.sent.29.§.2.* sic cuidã Falanium deferenti quòd inter cultores Augusti quendam infamem adsciuisset, Tiberius respondit, non ideo decretum patri suo cœlum, vt in perniciem ciuium is honor verteretur.
g *v.l.2.C.qui bonis cedere.*
h *l.vnica.C.si quis imperatori maledixerit.*
i adde ex Paulo: sed & verbis impiis maximè exacerbatur. *Paul.5.sent.29.* quę verba Tribonianus malè hîc immutauit in statuas violatas, cùm factum satis comprehendatur violatis statuis.
k non violat, qui reprobatas conflat, *l.4.in fi.ff.eo.* qui corruptas reficit, aut eas lapillo fortuitò impetit, qui nondum consecratas vendit, *l.5.l.6.ff.eo.* qui ædificii causa deponit, vt mox reponat. *l.16.C.de oper.publ.* violat, qui deiicit, qui fimo iniecto per plateas reptat, *Sozomenus 23.* (quod Antiochenis Theodosius ægere remisit *Sozomenus ibi.*) qui earum capita detruncat (quo nomine Alcibiades exulare coactus est: *Diodor.13.Thucidid.6.*) qui eas ad inuidiam alterius portat, *l.38.§.10.l.28.§.7.ff.de pœn.* Illud verò planè belluinum quod Maro, Paulum quẽdã prætorium virum detulit, eo nomine quòd annulum, in quo erat imago Tiberii, matellæ & obscœnis admouisset: *Senec.3.de benefic.26.* & quòd Atteius Capito Iurisconsultus censuit inter reos recipiendum Lucium Ennium equitem, quòd effigiem principis ad promiscuos vsus vertisset, *Tacit.3.Sueton.in Tiberio c.58.* sub Tiberio quidam maiestatis damnatus quòd statuæ Augusti caput dempsisset, vt alterius imponeret. Quidam etiam damnatus fuit ab Antonino Caracalla, quòd vrinã eo loco fecisset, in quo statuæ, & imagines principis essent: *Spartianus.* & sub Domitiano mulier interfecta, quòd ante statuam principis vestem exuisset, *Xiphilinus in Domitiano.* Interpretes superiora accõmodant ad statuas viuorũ deiectas. De Iconoplastis, & Iconoclastis dicam aliàs. Hoc etiam addendum est, Imperatorũ imagines in militaribus signis poni solitas, & inibi cultas, vt præsentia numina: nam & iisdem Imperatorib. aræ in castris positæ. *Tacit.14.2.Veget.5.6.*
l vt qui stipendiis Imperatoris viuant.
m Non in aliis, *l.8.ff.de accus.*
n *fortè legendũ,* lege maiestatis. Nã & ita locutos latinos constat, lege maiestatis inquiri, non lęsæ maiestatis *dixi ad lib.2.Cic.de Inuentione.*
o Fuluia. *Hal.v.Sallust.*
p legendum videtur, *indicium eius.* Nam Iulię indicio non iudicio detectus est Catilina.
q liberto maiestatis damnato, liberi dãnati fiscum excludunt: fiscus, patronum. Hodie id immutatum fisco omnia occupante. *l.5.C.eo. adde l.1.in fi.C.de bon.lib.*
r *adde Paul.5.sent.29.§.vlt.* quin affectus & voluntas hîc puniuntur. *l.5.C.eo.*
s hoc vocabulum à Messalla inuentum est, Quintil.8. *Inst.3.* reatus, apud Iurisconsultos, reorum est status, siue rectè, siue malè accusati sint. *l.25.ff.de pœnis.l.3.§.2.ff.de bon damnat.l.39.ff.de iniur.* apud Theologos est obligatio ex peccato, vel delicto, quo sensu *Tertul. 1. aduersus Marcionẽ,* scripsit reatum, animæ & *2. aduersus eundem* reatum patrum in filios redundare.
t *l.6.ff.de publ. iud.& tit. Cod si reus vel accusator.*
u Crimen maiestatis post mortem etiam purgãdum est. *v.l.7.l.8.C.eod.*
x δημεύεται *60. Eclog.36.c.12.*
y Nota aliud esse maiestatis crimen aliud perduellionis.
z hac fortè ratione motus Sigismundus Poloniæ rex, Cracouiæ anno 1359. definiit in eo tantùm crimen maiestatis consistere. *v. Renatum Choppinum, in summa Polonici domanij c. de regalib. v. Petr. Gregorium 31. syntag. 1. nu. 2.*
a idque directò non aduersus alios principes inferiores, & ciuitates, nisi per corpus ciuitatis aut principis princeps ipse, seu Imperator, seu rex ipse petatur.

AD LEGEM IVLIAM [b] DE ADVLTERIIS [c] COERCENDIS [d].

Tit. V.

De legislatore.

1. *Vlpianus*" libro 1. de Adulteriis."

Hæc lex lata est à Diuo Augusto [e].

De muliere quæ ante denuntiationẽ nupsit. 1. De marito qui accusauit & destitit. 2. De lenocinio mariti. 3. De eo qui patitur vxorem suam delinquere. 4. De lenocinio mariti. 8. Quis præferatur in accusatione.

2. *Idem*" lib. 8. Disputationum."

Ex lege Iulia [f] seruatur: vt, cui necesse est ab adultero incipere, quia mulier ante [g] denuntiationẽ nupsit, nõ aliàs ad mulierẽ possit peruenire, nisi reũ peregerit. peregisse autẽ non aliàs quis videtur, nisi & condemnauerit.

1 ¶ Marito iure mariti accusanti illa præscriptio obiicitur, *Si legem prodidisse dicatur ob hoc, quòd adgressus accusationem adulterij, destitit* [h]. 2 ¶ Lenocinij [i] quidẽ crimen [k] lege Iulia de adulteris præscriptum est: cùm sit in eũ maritum pœna [l] statuta, qui de adulterio vxoris suæ quid cepit: itẽ in eũ, qui in adulterio deprehẽsam retinuerit [m].

3 ¶ Cæterũ qui patitur vxorẽ suã delinquere, matrimoniumq; suũ contẽnit, quiq; cõtaminationi non indignatur, pœna adulterûm non infligitur. 4 ¶ Qui hoc dicit, lenocinio mariti [n] se fecisse, releuare quidẽ vult crimẽ suum, sed [o] non est huiusmodi cõpensatio admissa [p] ideò si maritum velit reus adulterij lenocinij reum facere, semel delatus [q] non audietur. 5 ¶ Si publico iudicio maritus vxorem ream faciat, an lenocinij allegatio repellat maritum ab accusatione? & putem non repellere. lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierẽ excusat [r].

6 ¶ Vnde quæri potest, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritũ ob lenociniũ possit. & puto posse [s]. Nam Claudius Gorgus vir clarissimus vxorẽ accusans, cũ detectus est [t] vxorẽ in adulterio deprehensam retinuisse, & sine [u] accusatore lenocinij damnatus est à Diuo Seuero.

7 ¶ Extraneus autem nequaquàm lenociniũ obiiciẽs, posteaquàm reus factus est, se releuabit [x]: nec maritũ pœnæ subiiciet. 8 ¶ Si simul [y] ad accusationẽ veniant maritus, & pater mulieris: quẽ præferri oporteat, quæritur. & magis est, vt [z] maritus pręferatur. nã & propensiore ira, & maiore dolore executurũ eũ accusationẽ credendũ ... in tantũ, vt, etsi pater præuenerit, & libellos inscriptionũ deposuerit, marito nõ negligẽte, nec retardante, sed accusationẽ parãte, & probationibus instituẽte, atq; muniẽte, vt faciliùs iudicãtibus de adulterio probetur: idẽ erit dicẽdũ.

9 ¶ Sed & quotiẽs alij, qui post [a] maritũ & patrẽ accusare possunt, ad accusandũ prosiliũt: lege expressum est, vt is, cuius de ea re notio est, de iusto [b] accusatore constituit.

3. *Idem*" lib. 2. de Adulteris."

Nisi igitur pater maritum infamem [c] aut arguat, aut doceat, colludere magis, cum vxore, quàm ex animo accusare: postponetur marito.

b ¶6. *4.Inst.de publ.iudic. v. 4. Paul. sent. 26. 6. collationis legum 9.9. C. Theo.7.6. Harm. 2. Extra. 19.* Adulter quis *v.l.34.in fi.ff.e.*
c & stupro *vulg. Hal.* & ita conceptus est titulus Codicis *9. C.9.5. collat. legũ Mosaicarũ adde de stupratoribus, Nouel. 141.* in qua stuprum vocatur *αἰδομανία.*
d Quid: quæ pœnæ Comites adulteri vel adulteræ sunt? vxor agere potest ad thori separationem, ad restitutionem dotis & donationem propter nuptias. *c.1.vt lite non contestata. Rolan. à Valle 1.cons.50.num.5.& 6.post Abbatem in c.plerunque. de quæstionibus.* Maritus vero ad separationem thori & ad lucrum dotis: *l.cum mulier.ff.soluto matr.c.plerunque.de donat.inter vir.& vxor.* (adeo vt non cogatur vxorem alere. *c. plerunque.de dote post diuortium restit.*) dotis, inquam, siue promissa sit siue soluta. *l. cum mulier. vbi Bald.ff.de cond.inst.* dum tamen mulier ipsa nullos ex eo matrimonio vel antecedente liberos habeat. *Bal.in l.hac edictale.C.de secund.nupt.Cremensis singulari 86.Boer.decis.338.*
e *Suetonius in Augusto,* qui Iulius etiam dictus est: adoptatus enim erat à Iulio. *Dion. 48.* lex Iulia dicitur, *Tacit.2. Annal. anno vrbis 770.eidem lib.4. anno vrbis 778. Martiali 8.* de pœnis adulteri & adulteræ dicam *ad l.5.ff.de quæst. & Nou.134.c.10.*
f de adulteriis sc.
g *l.17.§.vlt.ff.eo.*
h *l.16.C.eo.l.2.ff.ad Turp.*
i Contra maritũ accusantẽ criminaliter, obiicitur exceptio lenocinii. *l.29.§.3.ff.eo.*
k crimini. *vulg. Hal. de quo Nouel.14.*
l *d.§.3.*
m duæ sunt species lenocinii, manifesta, quoties maritus palam quæstum facit ex adulterio vxoris: tacita quoties adulterum retinet.
n Non rectè adulterii reus viro obiicit, se illo perductore adulterium commisisse *60.Eclo.3.c.4.6.Harm.2.*
o sed est huiusmodi. *Hal.*
p *l.5.ff.de publ.iud.* Imò est admissa, & admittenda est. *l.13.§.5.ff.eod.l.28.C.eo.l.47.in fi.ff.de solut.dte vt ff.eo.*
q i. inter reos receptus, *l.15.§.7.ff.eo.* alias ante potest, vt in legibus contrariis superius allatis.
r Quid, eius maritus num excusatur? ne id quidem, cùm in eum, vt lenonem, iudex possit etiam sine accusatore statuere *60.37.c.4.6.Harm.1.2.*
s *d.c.4.& d.t.1.*
t esset. *vulg. Hal.*
u nam duobus modis proceditur in criminalibus, vel ad instantiam partis, vel ex officio. *v.Clar.5.sent.§.vlt.q.3.*
x Imò se releuat. *l.26.C.eod.*
y ex pluribus accusationibus, præferenda est idoneior. In causa adulterii potior est causa mariti, quàm patris, *l. 4. C.de adult.l.30.C.eo.*
z *l.30.Cod.eod.*
a *de quibus v.d.l.30.*
b idoneo, *l.16.ff.de accusat.*
c primus accusator, secundo accusatori, aliàs potiori exceptionem infamiæ obiiciendo, ei præfertur.

Di

a id est, sexaginta dies vtiles marito dantur ad accusandam vxorem adulteram. *v.l.6.Cod.eod.*
b quod ad.id est, Quando duo possunt admitti ad aliquid, vtrique cedunt tempora, donec vnus præoccupet. *Bart.*
c à die diuortij sc. *Accurs.Old.in tract.de vsucap.tit.de adulterio.num.5.*

De tempore intra quod accusari debet. 2. De marito præuento ab extraneo.

4. *Idem* lib.8.Disputationum.

SI maritus præuenerit, accusaréque instituerit, tempora [a] non cedunt patri, quo accusationem instituere non potest. sic tamen, vt quod [b] ad vnus occupet, vtrique tempora cedant. vbi verò maritus occupauit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. Quod & in eo dici potest, qui ab adultero vel adultera cœpit. nam aduersus eum, aduersus quem non cœpit, desinunt ei tempora cedere. Hæc in maritis & patribus dicta sunt.

1 ¶ Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum & patrem conceditur. nam post sexaginta dies, quatuor menses [c] extraneis dantur & ipsi vtiles.

2 ¶ Si antè extraneus instituerit accusationem: an superueniente marito permittatur accusatio, quæritur. & magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si [d] non negligentia præuentus est. Et ideo, & si, accusatione instituta, absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

De vidua vel secundò nupta.

5. *Iulianus* lib.86.Digestorum.

NVptam mihi adulterij ream postulari posse in priore [e] matrimonio commissi, dubium non est. cùm apertè lege Iulia de adulteriis coercendis caueatur: si quidem vidua sit, de cuius adulterio agetur, vt accusator liberum arbitrium [f] habeat, adulterum an adulteram priùs accusare malit: si verò nupta sit, vt prius adulterum peragat, tunc mulierem.

De statu personarum. 1. De stupri & adulterij appellatione, & differentia. 2. De filiofam. 3. De marito qui duos reos ex alio crimine habet.

6. *Papinianus* lib.1.de Adulteris.

INter liberas tantùm personas adulterium, stuprúmve passas lex Iulia locum habet. quod autem ad seruas pertinet, & legis Aquiliæ [h] actio facilè tenebit, & iniuriarum [i] quoque competit, nec erit denegāda prætoria quoque actio de seruo corrupto [k]. nec propter plures [l] actiones parcendum erit in huiusmodi crimine reo.

1 ¶ Lex stuprum & adulterium promiscuè & καταχρηστικώτερον [m], *id est, abusiuè*, appellat. sed propriè [n] adulterium in nupta [o] committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. stuprum verò in virgine [p], viduámve [q] committitur. quod Græci φθορὰν [r], *id est, corruptionem*, appellant.

2 ¶ Filiusfamilias [s] maritus ab eo, qui sui iuris est, in ea lege non separatur. Diuus quoque Hadrianus Rosiano Gemino rescripsit, & inuito [t] patre filium hac lege reum facere posse.

3 ¶ Maritus, etsi duo [u] reos ex alio crimine habeat, poterit iure viri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum ceterarum.

De tutore vel curatore, qui pupillam vel adultam duxit vxorem. 1. Si duo simul incesti accusentur.

7. *Marcianus* lib.10.Institutionum.

QVi pupillam suam duxit vxorem contra [x] senatusconsultum: nec matrimonium est hoc: & potest adulterij accusari, qui tutor, & curator fuit, & infra [y] vicesimum sextum annum duxit vxorem non a patre desponsam, vel destinatam [z], vel testamento denominatam [a].

1 ¶ In libro secundo de adulteriis Papiniani *Marcianus* notat.

INcesti [b] commune crimen aduersus duos simul intentari potest.

d eadē est restrictio in *l.2.§.8.sup.eod.*
e maritus vxorem accusare potest de adulterio in priore eius matrimonio commisso: imo nō potest. *l.12.C.eod.*
f *l.5.§.8.j.eod.*
g *l.25.l.29.Cod.eod.l.25.j.de iniuriis.* quid in seruis? eis ob violatum cōtubernium adulterij accusare non permittitur. *l.24.C.eod.*
h *Paul.1.sen.13.§6.*
i *l.25.sup.de iniurijs.*
k quod ad omnes ancillarū corruptelas pertinet. *l.9.§.1.sup.de seruo corrupt.* nec erit etiam deneganda extraordinaria. *l.vlt.j.de off.præsid.* sed quæ erit eo casu pœna? *Paul.1.sen.12.§.2.* corruptorē teneri ad aliam ancillam reformandam. i. iuberi aliam incorruptam dare, Harmenop. verò 36. aureos præstare cogi, ait, aut fustigari *6.Harmenop.3.c.* περὶ δούλης.
l *l.34.in fin.j.eod.*
m συμμιγῶς. *vulgat.* Græcè μοιχεία. *Valla 1.Elegant.45.* καταχρηστικωτέρως. *Alciat.4.de ver.signif.* quod verbum & reperitur in *l.58.j.de verb.signific.* vbi dixi quid esset κατάχρησις.
n Atq; ita Laurentius Valla, frustra reprehendit Iurisconsultum, quasi adulterium stuprum esse neget, hoc enim non negat Iurisconsultus, sed negat propriè dici.
o *l.2.j.de priuat.delict.l.34.in fin.j.eod.* Qui cū nupta rem habet est adulter, ipsa quoque est adultera: Quid maritus cū virgine, aut vidua rem habens, éstne adulter? *v.l.1.Cod.eod.*

p lege Mosaica qui id facit, virginem in vxorem capere, aut eam dotare cogitur. *v.Exod.12.* quam pœnam hodie passim obseruari refert Papo *2.arrest 9.num.9 C ar.5.sent.§.stupr.19.versic.sed quæro:* nunquam verò morte punitur. alias pœnas *vide apud Gregor.36.syntag.9.nu.6.7.8.* de virginum raptu *v.6.Harm.3.l.1 C.de raptu.*
q *l.31.sup.de verb.signific.* & puerum *l.34.in fin.j.eod.Paul.5.sent.4.§.14.* quòd postremum sodomia vulgò dicitur. De Tribadibus *v.l.20.C.eod.* flagitiosiores sunt brutescentes. *v.Harm.4.cap.*περὶ ἀλογευομένων.
r διαφθορὰν *vulgat.* διακόρευσιν. *Valla 1.Elegant.45.*
s filiusfamilias. *l.37.j.eod.adde l.5.§.5.sup.de his quæ vt indignis.*
t *d.§.5.* u duos. *vulgat.Hal.v.l.12.§.2.sup.de accusat.*
x *v.l.59.sup.de ritu.l.4.Cod.de excus.tut.*
y & intra. *vulg.Hal.l.66.supr.de ritu.* hodie tempus prorogatum est *ad l.29.l.6.Cod.de interd.*
z *v.l.36.l.66.supr de ritu.*
a *v.d.l.36.d.l.66 & l.39.§.6.j.eod.* an & adulterij? *v.l.8.C.eod.*
b *l.39.§.7.j.eod.*
c ¶ *l.10.§.10.j.eod.l.1.in fin.supr.de extr.crim.60.Ecl.7.c.10.*
d *de qua vide l.10.j.eod.*

e *l.1.§.2.sup.de aleatorib.l.5.§.2.sup.de iniur.*
f amicis. *vulg.*
g Iuuandi amici causa, de via non est declinandum. *1.Gell.3.* aliàs amici vitia si feras, facis tua. Est sanè amicis opitulandum: sed, vt ait ille, μέχρι θεῶν. *Gell.ibid.* An amicitia excuset delictum. vide quæ de ea re dixi ad *Nouell.74.c.4.*

De domu præbita. de quæstu ex adulterio vxoris.

8. *Papinianus* lib.2.de Adulteris.

QVi domum [c] suam, vt stuprum adulteriúmve cum aliena matrefamilias [d], vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, vel quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit, cuiuscunque sit conditionis, quasi adulter punitur.

1 ¶ Appellatione [e] domus habitationem quoque significari, palàm est.

9. *Vlpianus* lib.4.de Adulteriis.

ETsi amici [f] quis domum præbuisset, tenetur.

1 ¶ Sed & si quis in agro [g] balneóve [h] stuprum fieri præbuisset: comprehendi debet.

2 ¶ Sed & si in domum aliquam soliti fuerint conuenire ad tractandum [i] de adulterio: etsi eo loci nihil fuerit admissum. verumtamen videtur is domum suam, vt stuprum adulteriúmve committeretur, præbuisse: quià sine colloquio illo adulterium non committeretur.

De matrisfamilias appellatione. 1. De muliere, quæ domum præbuit, vel pro comperto stupro aliquid accepit. 2. De ea quæ vitandæ pœnæ adulterij gratia lenocinium fecit, aut operas suas in scœnam locauit.

10. *Papinianus* lib.2.de Adulteriis.

MAter autem familias [k] significatur non tantùm nupta, sed etiam vidua.

1 ¶ Mulieres quoque [l] hoc capite legis [m], quòd domum [n] præbuerunt, vt pro comperto stupro aliquid acciperent, tenentur.

2 ¶ Mulier, quæ euitandæ pœnæ [o] adulterij gratia lenocinium [p] fecerit, aut operas suas in scenam locauit, adulterij accusari, damnaríque ex senatusconsulto potest.

De milite qui cum adultero vxoris suæ pactus est. 1. Vel sororis filiam in contubernio habuit. 2. An rea absens defendi possit. 3. De socero qui, vt dotem lucraretur, accusatione destitit. 4. Intra quod tempus accusari possit, & de morte adulteræ. 7. De sponsa quæ alij nupsit. 8. De morte mariti. 9. An propter reæ impuberem filium accusatio differatur. 10. Si quis manente matrimonio velit accusare. 11. Si mulier adultero nupsisse dicatur. 12. Si mulier cum absentem virum audisset vita functū esse, alij se iunxerit. 13. Si quis ream adulterij vxorem duxerit, eámque damnatam repudiauerit.

11. *Idem* libro singulari de Adulteriis.

MIles, qui cum adultero vxoris suæ pactus est, solui sacramento [q], deportaríque debet.

1 ¶ Militem, qui sororis [r] filiam in contubernio [s] habuit, licèt non in matrimonium, adulterij pœna teneri, rectiùs dicetur.

2 ¶ Ea, quæ inter reas adulterij recepta esset, absens defendi non potest [t].

3 ¶ Socer: cùm nurum [u] adulterij accusaturum se libellis præsidi datis, testatus [x] fuisset: maluit accusatione desistere, & lucrum ex dote magis petere. quæritur, an huiusmodi commentum eius admitti existimes, respondit: Turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere [y] maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tanquam culpa mulieris dirempto matrimonio. quare non iniquè repelletur, qui commodum [z] dotis vindictæ [a] domus suæ præponere [b] non erubuit.

4 ¶ Adulterij reum intra quinque annos continuos [c] à die criminis admissi, defunctā [d] quoque muliere, postulari posse palam est.

5 ¶ Quidam accusare volebat adulterij mulierem: & postulabat, ne sibi computarentur dies, quos [e] in custodiam fecisset [f]. me hoc admittente extitit, qui mihi contradiceret. cuius opinionem an tu probes, rogo, maturiùs mihi scribas. respondit: Opinionem tuam & verba legis & sententia adiuuant. cui placuit, vtiles [g] dies accusatori

h alieno vt stuprū fieret. *Hal.* agro suo alienóve. *vulg.*
i Qui sciēs domum suā præbet consulenti de maleficio committendo, de eo tenetur. *vt hîc.* sic, qui de adulterio committendo agit, etiam punitur.
k quæ & matrona: Matronas Clemens vocat τὰν εὐχροὸν γυναικῶν τὰς ἀσελγεστέρας. *v.Cuiac.3.obs.18.*
l vix est enim vt sexus delictū excuset, licèt eleuet. *v.l.38.§.7.*
m *l.8.j.eod.*
n *l.29.§.2.j.eod.*
o adulterij pœnam non effugit, qui se ad infamis vitæ professionē transfert. *vide Suetonium in Tiberio c.35.*
p vtcunq; quis ab adulterio cōmisso, infamis vitæ professionem suscipiat, pœnam adulterij non euitat.
q militari scil. *l.14.j.de his quæ vt indignis.l.vlt.j.de milit.l.8.C.de legat.l.vlt.C.de veteranis* (Formulā iuramenti. *v.apud Vegetium 2.de re milit.5.de missionibus militaribus. v.Petr.Fabrum 1.semest.17.*) ídque ignominiose. *l.2.§.3.j.de his qui not.*
r is incestum committit. *l.56.j.de ritu.l.5.j.de quæst.*
s Contuberniū à matrimonio differt: *adde l.14.j.de his quæ vt indignis.§.8.Inst.de heredit.quæ ab intestato.*
t *adde l.14.C.eod.*
u socer nurum adulterij accusare non potest.
x hinc colligunt, paria esse comminari se accusaturum, & re ipsa accusare, quum ab alterutro qui desistit, puniatur.
y Socer nuru adulterij accusata, ab accusatione desistere non potest. apud Gallos tamen potest, apud quos priuatus publicam vindictam non persequitur: sed priuatum damnum, quod ei remittere vel conuentione finire licet. *v.Papo.2.Notat.7.Idem 22.Arrest.9.nu.12.* refert maritum etiam sententiam vxori imminentem impedire posse, putà si vxori reconcilietur: latam, non posse, *Idem num.16.*
z Socer dotem nurus adulteræ lucrari potest, si se inscribit: si desistit, non lucratur: Idem est in viro. *Nouell.117.c.8.*
a Domus filij domus patris. qui filio illatam iniuriam vlciscitur, domus suæ vindictam persequitur.
b honori pecuniarium commodum non est præferendum.
c *l.23.j.eod.l.1.§.10.ad Turp.* d *l.vlt.j.eod.*
e quibus in custodia fuisset. *vulg.Hal.* dies quibus quis impeditus est non computantur ei, qui per procuratorem agere non potuit. *vt hîc.* aliàs secus. *l.20.j.de minor. Bart.hîc.*
f facere in custodia aliquos dies, & ibidem morari ac retineri: simile dicendi genus in *l.14.j.de statuliberis.j.eod.*
g dies constituti ad accusandum de adulterio, sunt vtiles. *v.l.21.C.eod.* de vtilibus diebus. *v.l.1.j.de diuers.*

a *l 6. Cod. eod.*
b accusanti. *vulgat. Hal.* accusanti, inquam, in maritum, idque post diuortium. *6. Harmen. 2.*
c Imò computantur. *l. 2. in fin. ff. si quis in ius vocatur.*
d Libellus accusationis adulterij dari potest die feriato. An & in ciuili causa id admittitur? hoc vult Specul. & Bart. num & reo die feriato exceptiones dare licet? *Idem ait.*

computandos esse, id est, quibus potuit accusationis solemnia implere. quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem vtilium dierum existimanti tibi constitutos, contradici, non debuit.

6 ¶ Sexaginta [a] dies, qui marito accusante [b] vtiles computantur [c], feriatis [d] quoque diebus, si [e] modò facultatem præsidis adeundi accusator habuit, numerari, certum est: quoniam de plano [f] quoque libellus dari potest. quod priuilegium si amisit, non prohibetur intra alios quatuor [g] menses querelam suam apud iudicem deferre.

7 ¶ Quærebatur, an iure [h] mariti possit accusare vir eam fœminam, quæ, cùm ei desponsa fuisset, alij in matrimonium à patre fuisset tradita. respondit: Nouam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterij crimen obiicere desiderat propter [i] hoc tantùm, quòd priori sibi desponsa puella, à patre in matrimonium alij fuerit tradita.

8 ¶ Defuncto [k] marito, adulterij [l] rea mulier postulatur.

9 ¶ Quæ propter impuberē filium vult dilationem [m] ab accusatore impetrare, an debeat audiri? respondi: Non videtur mihi confugere ea mulier ad iustam defensionem, quæ ætatem filij prætendit ad eludendam legitimam accusationem. nam non [n] vtique crimen adulterij, quod mulieri obiicitur, infanti præiudicat: cùm possit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse.

10 ¶ Volenti mihi ream adulterij postulare eam, quæ post commissum adulterium in eodem matrimonio perseuerauerit, contradictum est. quæro, an iustè responsum sit. respondit: Ignorare non debuisti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non † posse mulierem ream adulterij fieri. sed nec adulterum interim accusare posse.

11 ¶ Licèt ei mulier, qui in suspicione [o] adulterij incidit, nupsisse dicatur. non antè accusari poterit, quàm adulter fuerit conuictus. alioquin ad hoc vel maximè viri confugient, volentes bene concordatum [p] sequens matrimonium dirimere, vt dicant, cum adultero [q] mulierem nuptias contraxisse.

12 ¶ Mulier, cùm absentem virum audisset [r] vita functum esse, alij se iunxit. mox maritus reuersus est. quæro, quid aduersus eam mulierem statuendum sit. respondit, tam [s] iuris, quàm facti quæstionem moueri. nam si, longo [t] tempore transacto, sine vllius stupri probatione, falsis [u] rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis iuncta est: quod verisimile est, deceptam eam fuisse: nihil vindicta dignum videri potest. quòd si ficta [x] mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur præstitisse, cùm hoc facto pudicitia laboretur, vindicare debet pro admissi criminis qualitate.

13 ¶ Ream adulterij vxorem duxi [y]. eam damnatam mox repudiaui. quæro, an causam dissidij præstitisse videor. respondit: Cum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibearis [z]: non [a] videri causam te dissidij præstitisse, palàm est. quare ita ius tractabitur, quasi culpa mulieris facto diuortio.

Interpretatio legis, Ne quis posthac.

12. *Vlpianus* libro primo de Adulteriis.

HÆc verba legis, *Ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo,* & ad eum, qui suasit [b], & ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent.

e i. si præsidis sit copia, feriati hîc computantur.
f i. iudice non sedente pro tribunali.
g idque non vt maritus, sed vt quis extraneus.
h Iure mariti accusat qui cæteris præferri potest, An & is, cui non est nec Tiria inscriptio. Olim verū fuit. *l. 1. C. eod.* hodie secus. *v. Nouell. 117. c. 8.*
i Filius sibi spōsam, alteri à patre in matrimonio traditam, adulterij accusare non potest: Ergo si non sit alteri tradita, poterit. *v. Cuiac. 6. obs. 16. l. 8. Cod. eod.*
k *l. vlt. ff. eod.*
l commissi sci licet constante matrimonio cū defuncto. Quid, vidua defuncti impudicè viuēs potéstne à cognatis defuncti rea postulari, ita vt dotem amittat? Burdegalense senatusconsultum ex Alexandri sententia aduersus opinionem Castrensis refert. *Papo 22. Arrest. 9. num. 16.* quo mulieri dos seruata est. vide *l. 13. §. 2. ff. eodem.* Idem tenet Clarus *5. sent. §. stuprum. 9. vers. sed ne quid.*
m *l. 41. ff. eod.*
n licet maritus probet vxorē adulteram: tamē filius conceptus in matrimonio, censetur natus ex eodem patre. Hinc Bellouisanus *lib. 1. c. 9. nu. 3. & c. 41.* & Alciat. *3. præsumpt. 37.* refert in dubio præsumi mulierem adulteram habentem liberos, ex matrimonio, non ex adulterio habuisse, *arg. l. quia semper. ff. de in ius vocando. l. in liberæ. ff. de ritu.* etiam si ipsa adultera vltrò fateatur se liberos, de quibus agitur, ex adultero sustulisse. (vide tamen *l. 29. §. 1. ff. de probat.*) Ideóque liberi adulterini, aut spurij non censentur, dósque ad eos deferetur. *Nouell. 117. c. 8.* Quid si iusto tempore maritus abfuit, vt ex eo mulier liberos suscipere non potuerit? aliud dicendum est. *l. 6. ff. de his qui sunt sui. vide l. 1. §. 14. ff. de agnosc. liber.* aliud etiam dicendum refert Papo in concubina, cui creditur se ab hero grauidam factam affirmanti. *22. Arrest. 9. num. 13.*
† Id verum fuit antiquo iure. *l. 26. ff. eod. l. 11. C. eod.* Nouo, non item: Authentica sed nouo iure. *Cod. eod.*
o in suspicionem. *vulg. Hal.* Quid, eóne casu permissæ sunt nuptiæ? vtique. *l. 40. ff. eod.* si tamen non simplex suspicio sit, & reuera adulterium sit commissum, vterque accusari poterit: prior tamen adulter, dein adultera. *vt hîc. v. d. l. 40.*
p *v. l. 1. ff. de lib. exhib.* huc referri potest quod legimus Athalaricum Gothorum regem puniisse eos, quorum consilio & suasione matrimonia diuidebantur. *Cassiod. num. 18.*
q *vide Nouell. 134.*
r Fama publica constans nec affectata excusat à dolo.
s tam facti quàm iuris. *Pet. Faber.* de hoc enim quàm de illo frequentiùs interrogantur Iurisconsulti. *v. Pet. Fabrum 1. semest. 23.*
t *Nouell. 117. c. 11.*
u falsa, & publica: non tamen affectata, & conficta fama excusat à dolo.
x i. si sciuit non esse mortuum. *l. 43. in fin. ff. eod.*
y imprudens, aliàs qui sciens ducit, leno habetur. *l. 18. C. eod.*

z Ream adulterij in matrimonio quis retinere prohibetur. Apud Gallos id non obseruatur. *v. Papo. 22. Arrest. nu. 12.*
a non videtur in culpa, qui eam dimittit, quam retinere per legem non potest. Quæ iustè retineri in matrimonio non potest mulier, punitur, non is à quo dimissa.
b delinquit, qui suadet delictum. *l. 1. §. 12. ff. de vi.* Qua pœna sit puniendus is, qui consilium flagitij faciendi dedit. v. *Clar. 5. sent. §. vlt. quæst. 88.*

De concubina. 1. De vxore iusta, vel iniusta. 2. De vxore vulgari, & de vidua. 3. Desponsa. 4. De ea quæ vxor esse non potest. 5. De vita mariti. 6. De admisso antequam esset vxor. 7. De admisso apud hostes. 8. De minore duodecim annis nupta. 9. Si repudiata reducatur. 10. De admisso antequam esset vxor.

13. *Idem* libro secundo de Adulteriis.

SI vxor non fuerit in adulterio, concubina [c] tamen fuit: iure quidem mariti accusare eam non poterit, quæ vxor [d] non fuit: iure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur: si modò ea sit, quæ, in concubinatu se dando, matronæ [e] nomen non amisit: vtputà quæ [f] patroni concubina fuit.

1 ¶ Planè siue iusta vxor fuit, siue iniusta [g]: accusationem instituere vir poterit. nam & Sextus Cæcilius ait, hæc lex ad omnia [h] matrimonia pertinet. & illud Homericum [i] adfert [k]. nec enim soli (inquit) Atridæ vxores suas amant.

Οὐ [l] μόνοι φιλέους ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδαι.

id est:

Non soli amant vxores diuersiuocor, hominum Atridæ.

2 ¶ Sed & in ea [m] vxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris [n] fuerit [o]. quamuis, si vidua esset, impune [p] in ea stuprum committeretur.

3 ¶ Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa [q] hoc idem vindicandum [r]: quia neque matrimonium qualecumque [s], nec spem [t] matrimonij violare permittitur.

4 ¶ Sed etsi ea sit mulier, cum qua incestum commissum est: vel ea, quæ quamuis vxoris animo haberetur, vxor tamen esse non potest: dicendum est, iure [u] mariti accusare eam non posse, iure extranei posse [x].

5 ¶ Iudex adulterij ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudicè viuens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit. periniquum [y] enim [z] videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibeat. quæ res potest & virum damnare, non rem ob compensationem [a] mutui criminis inter vtrosque communicare.

6 ¶ Si quis vxorem suam velit accusare: dicátque eam adulterium commisisse, antequàm [b] sibi nuberet: iure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cùm ei nupta est, adulterium commisit. Quod & in concubina dici potest, quem vxorem quis postea habuit. vel in filiafamilias, cuius coniunctioni pater postea consensit [c].

7 ¶ Si quis planè vxorem suam, cùm apud hostes esset, adulterium commisisse arguat: benignius dicetur, posse eum accusare iure viri. sed ita demum adulterium maritus vindicabit, si vim [d] hostium passa non esset. ceterùm quæ [e] vim patitur, non est in ea causa, vt adulterij vel stupri damnetur.

8 ¶ Si minor duodecim annis in domum deducta, adulterium commiserit: mox apud eum ætatem excesserit, cœperítque [f] esse vxor: non poterit iure viri accusari ex eo adulterio, quod ante ætatem nupta commisit. sed vel quasi [g] sponsa poterit accusari ex rescripto Diui Seueri, quod suprà relatum est.

9 ¶ Sed & si qua repudiata [h], mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est, an ex delicto, quod in matrimonio

c ¶ Cōcubinam suam potéstne aliquis adulterij accusare? potest, si modò ea mulier nomen matronæ concubinatu non amiserit. quod cùm erat, concubinarius eam non iure mariti, sed extranei accusare poterat. sed dicamus hanc legem nō esse in vsu, cùm nemini concubinam habere liceat. *v. Nouell. Leon. 91.*
d Cōcubina vxor non est.
e *v. Cuiac. 3. obs. 18.*
f Liberta patroni, concubinatu, matronæ nomen non amittit. *l. 16. ff. de sponsalib. l. 41. ff. de ritu. l. 1. l. 3. ff. de concubinis.* alterius igitur amittit.
g quæ non accepta est aqua & igni. *Cuiac. 6. obs. 16.*
h id est, iusta & iniusta.
i *9. Iliad. vers. 340. 341.*
k loci causa se. nec enim sequitur non solos tangit Atridas. Iste dolor, Ergo & hæc lex ad iusta & iniusta matrimonia pertinet, hoc sequitur potiùs, hanc legem vsitatam nedum apud Græcos, sed etiam apud Romanos.
l *ἦ μοῦνοι.*
m Imò, in ea crimen adulterij cessat. *l. 23. l. 29. in fin. C. eod.* solue. In meretrice innupta locum habent leges contrariæ: Hic paragraphus est intelligendus de nupta quæ quondā vulgaris fuit.
n quę corpore quæstum fecit.
o quondam sc. *facit lex 7. sup. de gradib.*

p vel hinc colligere possumus, viduam se prostituentem, à cognatis mariti defuncti accusari non posse. *v. quæ not. ad l. 11. §. 8. ff. eod.* q *§. 8. ff. eod.*
r *v. Cuiac. 6. obs. 16.* reo huius criminis nares amputari refert Harmenopulus & præterea triente bonorum eum mulctari. *6. Harm. 3. in fin.* Non idem, si violatam virginem adultam, quis in matrimonio postea acceperit. *l. 7. C. eod.*
s Iustum, vel iniustum. *§. 1. ff. eod.*
t Sponsalia sunt spes matrimonij. *l. 6. ff. de sponsalib.*
u Incestuosus vxorem adulterij accusare potest, vt extraneus: iure mariti, non potest.
x Quid num hinc colliges, iure veteri incestum morte non fuisse punitum? quomodo hîc incestuosus extranei iure accusabit, si incestum veteres capitali supplicio affecerunt? & tamen id negat *Cicero 3. de legib.* Incestum pontifices, inquit, supremo supplicio afficiunto. Puto incestum, de quo hîc agitur, ignorāter fuisse commissum, idque refero *ad l. 57. ff. de ritu.* Potest etiam locus Ciceronis ad incestum Vestalium referri.
y *l. 2. ff. de publ. iud.*
z hæc verba sunt ex rescripto Antonini auctore Augustino ad Pollentiam, quod tamen omittitur à Triboniano. ad hanc autem sententiam facit illud Lactantij, Exemplo continentiæ, docenda vxor est, vt se castè gerat. Iniquum est enim vt id exigas, quod præstare ipse non possis. & Nanziazenus, πῶς σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις δέ. a *l. 2. §. 4. ff. eod.* b *l. 7. C. eod.* c *al.* concessit.
d *l. 20. l. 39. C. eod.* e vis illata excusat ab adulterio & stupro. vide Augustinum in libris de ciuitate, vbi de Lucretia. f *l. 9. ff. de sponsalib.*
g *§. 3. ff. eod. l. 8. C. eod.* h Repudiata duci potest.

admisit,

a Remittitur vxor, quæ repudiatur & in domum parentum suorum remittitur: remissa, seu repudiata reducitur nouo quasi matrimonio contracto. Terentius, vosmet videte remissan' opus sit vobis an reducta domum. remitti etiam, & reduci dicitur adulter. *l. 25. §. 3. ӡ. eod.* sed alio sensu. *6. Harm. 2. v. Cuiac. 6. obs. 15.*

b *l. 39. ӡ. de negot. l. 47. ӡ. solut.*

admisit, accusari possit. & puto, non posse. aboleuit enim prioris matrimonij delicta, reducendo [a] eam.

10 ¶ Idem dicendum est, si stupri velit accusare eam, quam postea duxit vxorem. serò [b] enim accusat mores, quos vxorem ducendo probauit.

De eo qui fecit vt adulteri redimantur. 1. Si vir adulterum subiecerit. 2. Qui & quando accusare possunt. 3. De calumnia.

14. *Scæuola* libro quarto Regularum.

IS, cuius ope consilio [c] dolo malo factum est, vt vir, fœmináve in adulterio deprehensa, pecunia, aliáve qua pactione [d] se redimerent, eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos, qui lenocinij crimine damnantur.

1 ¶ Si vir infamandæ vxoris suæ causa adulterum [e] subiecerit, vt ipse deprehenderit [f]: & vir [g] & mulier [h] adulterij crimine tenentur ex senatusconsulto de ea re facto.

2 ¶ Marito primum [i], vel patri eam filiam, quam in potestate habet [k], intra dies sexaginta [l] diuortij [m] accusare permittitur. nec vlli alij in id tempus agendi potestas datur. vltra eos dies neutrius voluntas expectatur.

3 ¶ Iure mariti qui accusant, calumniæ [n] periculum non euitant [o].

Si maritus sit in magistratu. De absente reipublicæ causa. 5. De patre & marito negantibus se accusaturos. 6. De minore viginti quinque annis. 7. Quando præscriptio potest obijci accusatori. 8. Vter prior accusari debeat, adulter, an adultera, & an simul accusari possint, & de effectu prioris iudicij.

15. *Vlpianus* lib. 2. de Adulteriis.

SI maritus sit in magistratu, potest præueniri à patre: atquin non oportet. & putat Pomponius debere dici, quò ad maritus magistratum gerit, patris quoque accusationem impediendum [p]. ne præripiatur marito ius, quod cum eo æquale habet. igitur non cedent sexaginta dies patri, cùm accusare non potest.

1 ¶ Legis Iuliæ de adulteriis capite septimo ita cauetur, *Ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione reipublicæ causa aberit* [q]. neque [r] enim æquum visum est absentem reipublicæ causa, inter reos referri, dum reipublicæ operatur.

2 ¶ Necessariò adiicitur *sine detrectatione.* ceterùm si quis euitandi criminis id egit, vt reipublicæ causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat.

3 ¶ Quòd si quis præsens sit, vice [s] tamen absentis habetur: vtputà qui in vigilibus [t], vel vrbanis [u] castris militat: dicendum est, deferri hunc posse. neque enim laborare habet, vt se repræsentet.

4 ¶ Et generaliter dicendum est, eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia prouincia reipublicæ causa absunt, quàm in ea in qua deferutur. Proinde si quis in prouincia, in qua agit, adulterium commiserit: accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad præsidis cognitionem non pertinet.

5 ¶ Si negauerint se pater & maritus accusaturos intra [x] diem sexagesimum: an statim incipiant tempora extraneo cedere? & primus Pomponius putat, admitti ad accusationem extraneum [y] posse statim, atque isti negauerint. cui adsentiendum puto. fortiùs enim dicitur, eum, qui se negauerit [z] acturum, postea [a] non audiendum.

6 ¶ Lex Iulia de adulteriis specialiter quosdam adulterij accusare prohibet: vt minorem [b] annis viginti quinque. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ [c] ætatis est. quod ita verum est, si non matrimonij sui iniuriam exequatur. ceterùm si suum matrimonium vindicare velit, quamuis iure extranei ad accusationem veniat, tamen audietur. nec enim vlla præscriptio obiicitur suam [d] iniuriam vindicanti. Sanè si iuuenali [e] facilitate ductus, vel etiam feruore ætatis accensus, ad accusationem prosilit: accusanti ei, non [f] facilè calumniæ pœna irrogabitur. Minorem [g] viginti quinque annis etiam eum accipimus, vt qui vicesimum quintum annum ætatis agit.

7 ¶ Præscriptiones [h], quæ obiici solent accusantibus adulterij, antè solent tractari, quàm [i] quis inter reos recipiatur. ceterùm posteaquàm semel receptus est, non potest præscriptionem obiicere.

8 ¶ Si in viduitate mulier perseuerat: in accusatoris est arbitrio [k], à quo velit incipere, vtrùm ab adultero, an ab adultera.

9 ¶ Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil [l] agit: poterítque, quasi neutrum detulerit, rursus, à quo velit, initium facere: quia nihil agit prima delatione,

c *l. 12. ӡ. eod. l. 32. in fin. ϳ. eod. l. 50. §. .. ӡ. de furt.*
d suasor illicitæ, adulterij causa, pactionis, vt leno punitur. *Hinc illud Horatij satyr. 2. vers. 43 44.* Dedit hic pro corpore nummos, Hunc perminxerunt calones. adde *l. 29. §. 2. ϳ. eod.*
e adulterium. *Hal.*
f deprehenderet. *vulg. Hal.*
g vt leno.
h vt adultera.
i *l. 2. §. 8. ӡ. eod. l. 30. C. eod.*
k quid in emãcipato? Idem ius fuit. *Papinian. 4. collat. l. Mosaic.*
l *v. l. 10. §. 6. sup. eod. l. 5. C. eod.*
m *l. 29. §. 5. l. 30. in fin. ϳ. eodem. 6. Harm. 2.*
n id est, non pœnam talionis, sed quinque libratum auri, ex Turpilliano. *l. 3. in fi. ӡ. de præuaricat. v. Cuiac. c. 13. de præscrip. nu. 1. in fin.*
o Imò mulctatur, maximè intra sexaginta dies. *l. 37. §. 1. ӡ. de minor. Paul. 2. collat. leg. v. ibid. Pithœum.*
p impediendam. *vulg. Hal.*
q *l. 12. ӡ. de accusat.*
r Imò æquum, *v. l. 34. in fi. ϳ. eod.*
s *l. 5. l. 34. sup. ex quib. caus. maior.*
t *l. 8. §. .. sup. de excus.*
u *d. l. 8. §. 9.*
x adde *l. 19. §. 5. ϳ. eod.*
y Hinc colligit Bellouisanus *1. pract. 3. num. 73.* homicidã, cum interfecti cognatis transigentem, per cutiam accusari posse. *l. 5. in fin. ϳ. de vi publ.*
z Adulterium gratis remitti potest. *l. 29. §. 2. ϳ. eod.*
a *l. 14. §. 9. ӡ. de ædilit. l. 2. ϳ. ad Turpill.*
b *6. Harm. 2. §. 7. v. Cuiac. 17. obseruat. 30.*
c Ætas robusta, quæ maior 25. annis. *vt hîc.*
d Suam iniuriã cuique vindicare licet.
e iuuenili. *vulgat. Hal.*
f Iuuenibus nõ facilè remittitur pœna calumniæ.
g *l. 1. ӡ. de min.*
h id est exceptiones. *vt ӡ. de diuersis & temporalibus præscriptionibus.*
i *l. 2. §. 4. in fin. ӡ. eod.*
k *l. 5. ӡ. eod.*
l *l. 32. §. 1. l. 29. §. 6. ӡ. eod. l. 8. C. eod. sed Papo 22. Arrest. 9. num. 2. in fin.* refert, aliter iudicatum fuisse in Senatu Parisiensi: & maritum auditum accusantem simul & adulterum, & adulteram.

m ¶ *l. 12. in fin. Cod. eod.*
n nubat. *vulg.*
o Repudiatæ vxori vtiliter denuntiatur ne nubat, si ei denuntietur fore vt quàm primùm adulterij accusetur.
p Libelli accusatorij datio non habet vim denuntiationis. *Bart.*

16. *Idem* libro primo de Adulteriis.

QVi vxori repudium miserit, potest ei denuntiare [m], ne Seio nuberet [n]: & si denuntiauerit, & ab ea incipere potest.

17. *Idem* libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

DEnuntiasse qualiter accipiamus? vtrùm ad iudicem, an verò simpliciter? ego, etsi non denuntiauit ad iudicem, sufficere credo, si [q] adulterij se acturum denuntiauerit.

1 ¶ Quid ergo, si non quidem denuntiauit, verùm libellos [p] accusatorios dedit, antequàm nuberet? eáque, cùm id cognouisset, nupsit [q], vel ignorans? puto non [r] videri ei denuntiatum. idcirco non posse accusatorem ab ea incipere.

2 ¶ Quid ergo, si tantùm denuntiauit, ne nuberet: sed non addidit, quare? num rectè nupsisse videatur? sed melius est, illud sequi, vt eius denuntiatio videatur electionem accusatoris reseruare, qui crimẽ denuntiauit. omnino igitur si fecit adulterij criminis commemorationem [s] in denuntiatione, etsi iudicem non monstrauit, magis putamus mulierem, quasi denuntiationem præcesserit, posse accusari.

3 ¶ Quid tamen, si specialiter, cum quo adulterium fecerit, denuntiatione complexus est, mox velit eam ex alterius [t] persona accusare? magis est, vt non debeat audiri. neque enim crimen, quod denuntiauit, obiicit.

4 ¶ Sed etsi per procuratorem denuntiauerit: puto posse eum accusationem, si velit, instituere: sufficeréque [u] procuratoris denuntiationem.

5 ¶ Ergo etsi per actores [x] denuntiauerit, id est per seruum dominus denuntiauerit: rata erit denuntiatio.

6 ¶ Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: vt quamuis ab eodem ambo simul postulare non possint, à diuersis tamen singuli possint. sed non ab re est, hoc probare, diuersos accusatores admitti posse: dum, si ante [y] denuntiationem nupserit, prior mulier accusari non possit. expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. si absolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec vltrà accusari potest. si cõdemnatus [z] fuerit, mulier non [a] est condemnata, sed aget causam suam. fortassis & obtinere vel gratia, vel iustitia, vel legis auxilio possit. quid enim, si adulter inimicitiis oppressus est, vel falsis argumentis, testibúsque subornatis apud præsidem grauatus: qui aut noluit, aut non potuit prouocare? mulier verò iudicem religiosum sortita, pudicitiã suam defendet?

7 ¶ Sed si antequàm condemnetur.

18. *Macer* libro primo de publicis iudiciis.

VEl antequàm cum eo agi cœperit.

19. *Vlpianus* libro secundo ad legem Iuliam de Adulteriis.

ADulter diem suum obierit: constitutum est, etiam mortuo [b] adultero, sine præscriptione mulierem posse accusari.

1 ¶ Sed etsi non mors, sed pœna alia reum subtraxerit: adhuc dicimus, posse ad mulierem veniri.

2 ¶ Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta [c] non fuit, quo autem absoluatur, nupta inuenitur dicendum est, hanc, absoluto quoque adultero, posse accusari: quia eo tempore, quo adulter eligebatur, nupta non fuit.

3 ¶ Nupta non potest accusari, non tantùm ab eo, qui adulterum accusauit, nec obtinuit, sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. Proinde si per collusionem cum adultero cõstituerit [d], fuerítque absolutus: dedit mulieri nuptæ aduersus omnes securitatem. Planè si nupta esse desierit, accusari poterit. neque enim aliam lex tuetur, quam eam, quæ nupta est, quamdiu nupta erit.

De iure occidendi.

20. *Papinianus* lib. 1. de Adulteriis.

PAtri [e] datur ius occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet. Itaque nemo alius ex patribus idẽ iure faciet. Sed nec filiusfamilias pater.

21. *Vlpianus* lib. 1. de Adulteriis.

SIc eueniet, vt nec pater, nec auus [f] possint occidere nec immeritò. in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suæ potestatis [g].

g Quid hinc colligit Bartolus? Patre monasterium ingrediente filium effici sui iuris. vel ideò quòd qui in alterius potestate est, in sua potestate filium habere non potest.

q nupsitve ignorans. *vulgat.* nupsítne ignorans. *Hal.* & rectè.
r Hinc colligit Bartolus, vtcunque quis certus sit, ei tamen denunciandũ esse. Imò scienti non est denunciandum. *l. 20. §. 10. ӡ. de hered. pet. l. 5. in fin. ӡ. de administ. tut.*
s In perfecta protestatione & denuntiatione (excipe noui operis nunciationem. *l. 1. ӡ. de operis noui*) causa denuntiationis in genere exprimẽda est. an & nomen iudicis apud quem litigandum est exprimi oportet? vtique in perfecta denuntiatione. *sup. eod.*
t varietas personarum facit videri aliud esse delictum.
u Per procuratorem potest fieri denuntiatio.
x actorẽ. *Vulgat Hal.* actores inter seruos ij erant, quibus vt magis industriis domini vtebantur. *arg. l. 3. ӡ. de leg. 1. v. Cuiac. 8. obs. 26.*
y *l. 2. ӡ. eod. l. 39. §. 3. ϳ. eod. l. 12. C. eod.*
z *l. 13. C. eod.*
a vtcunque sit connexitas delicti, sententia tamen contra vnum lata non præiudicat alteri. sic, damnato vno ex notariis, vel pluribus reis, socius non ideò reputatur falsarius. *Bart.*
b adde *l. 11. §. 4. ӡ. eod.*
c *l. 17. §. 16. supr. eod.*
d *v. quæ notaui ad l. 39. Cod. de excus. tut.*
e adde *l. 21. l. 22. l. 23. l. 2. ϳ. eod. l. 4. Cod. eod. Paul. 2. Collat. leg. Mosaic.* etiã adoptiuus. *l. 2. ϳ. eod. Paul. 2. Collat. leg. Mosai. 6. Harmenop. 2.* non tamen filiusfamilias patris. *ϳ. eod.*
f Hinc colligunt, appellatione patris auũ non comprehendi vbi agitur de odio. *l. 44. §. 2. ӡ. de ritu.* Atqui sensus alius est, nempe auo non licere neptem interficere, si ea sit in sui patris emancipati potestate: quemadmodum è contrario auo id licebat filio in patre posito.

a *Paul.2.Collat.leg.*
b In occisionem viduæ. *Cuiac.6.obs.14.* Ferrum patri lex non in viduam, sed in virginem tradit. *6.Harmenop.2.60.Eclog.37.c.33.*
c *6.Harmenopul.2.§.10.*
d Homicida non omnino est qui alium interficit.

22. *Papinianus* libro primo de Adulteris.

NEc in ea lege naturalis ab adoptiuo[a] pater separatur.

1 ¶ In accusationem [b] viduæ filiæ non habet pater ius præcipuum.

2 ¶ Ius occidendi patri [c] conceditur [d] domi suæ, licèt ibi filia non habitat: vel in domo generi. Sed domus & pro [e] domicilio accipienda est, vt in lege Cornelia de iniuriis [f].

3 ¶ Sed qui occidere potest adulterum: multò [g] magis contumelia [h] poterit iure adficere.

4 ¶ Ideo autem patri, non marito mulierem, & omnem adulterum remissum est occidere: quòd plerumque[i] pietas paterni nominis consilium pro liberis capit, ceterùm mariti calor & impetus facilè decernentis [k] fuit refrenandus.

23. *Vlpianus* libro primo de Adulteriis.

QVod ait lex, *In [l] filia adulterũ deprehenderit*, non[m] otiosum [n] videtur. voluit enim, ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine [o] filiam de adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat. & Pomponius scripsit, in ipsis rebus Veneris deprehensum occidi. & hoc est, quod Solo & Draco dicunt ἐν ἔργῳ.

1 ¶ Sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate, quo occidit, non quo in matrimonio collocauit. finge enim, postea redactam in potestate.

2 ¶ Quare non vbicumque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed domi suæ [p] generíve sui tãtùm[q]: illa ratio redditur, quod maiorem iniuriam putauit legislator, quòd in domum patris aut mariti ausa fuerit filia adultum [r] inducere.

3 ¶ Sed si pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua[s] non habitet: deprehensam illò filiam, vbi non habitat, occidere non poterit.

4 ¶ Quod ait lex, *In [t] continenti filiam occidat*, sic erit accipiendum, ne, occiso hodie adultero, reseruet, & post dies [u] filiam occidat, vel contrà. debet enim propè vno [x] ictu & vno impetu vtrumque occidere, æquali ira aduersus vtrumque sumpta. quod si non affectauit, sed dum adulterum occidit, profugit filia [y], & interpositis [z] horis [a] adprehensa est [b] à patre, qui persequebatur: in continenti videbitur occidisse.

24. *Macer* libro primo Publicorum.

MArito quoque adulterum vxoris suæ occidere permittitur [c]. sed non quemlibet, vt patri. nam hac lege cauetur, vt liceat viro deprehensum domi suæ [d], non [e] etiam soceri, in adulterio vxoris occidere eum, qui leno fuerit, quíve artem ludicram antè fecerit [f], in scenam saltandi [g], cantandíve causa prodierit, iudicióve publico damnatus, neque in integrum restitutus erit, quíve libertus eius mariti, vxorísve patris, matris, filij, filiæ, vtrius eorum fuerit. Nec interest, proprius cuius eorum, an cum alio communis fuerit, quíve seruus erit.

1 ¶ Et præcipitur, vt is maritus, qui horum quem occiderit, vxorem sine mora dimittat [h].

2 ¶ Ceterùm sui iuris, an filiusfamilias [i] sit maritus, nihil interest, à plerisque dictum est.

3 ¶ Illud in vtrôque ex [k] sententia legis quæritur, an patri magistratum occidere liceat. item, si filia ignominiosa sit, aut vxor contra leges nupta, an id ius nihilo minùs pater, maritúsve habeat. & quid, si pater, maritus leno, vel aliqua ignominia notatus est. & rectiùs dicetur, eos [l] ius occidendi habere, qui iure patris, maritíve accusare possunt.

De iure retinendi adulterum.

25. *Vlpianus* lib.2. ad legem Iuliam de Adulteriis.

CApite quinto legis Iuliæ ita cauetur, *vt viro adulterum [m] in vxore sua deprehensum, quem [n] aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas, nocturnásque continuas non plus quàm viginti [o], testandæ eius rei causa, sine fraude sua, iure liceat.*

1 ¶ Ego arbitror, etiam in patre id seruandum, quod in marito expressum est.

e *Eclog. ibid. Harmenop. ibid.*
f *l.5.§.2.supr.de iniuriis.*
g nota argumentum à maiori ad minus.
h ἐνυβρίζειν. *Ecl. ibid. Harmenop. ibid.*
i quod quidẽ in dubio præsumitur, de qua præsumptione *v. Alciat. 1. præsumpt.2.*
k sæuientis. *Vulgat.*
l *Fortè legendum.* Qui in filia. & reo. Porrò in filia adulterum deprehendere est in ipsa turpitudine, vt mox ait.
m Solet enim plerunque scriptores vti τῷ παρέλκω ἢ περισσῷ.
n otiosum est quod nihil operatur. *vt hîc.* sic alibi, otiosa pecunia, quæ nullum fœnus parit. *l.28.§.depositi. l.1.in fin.supr.de vsuris.*
o *l.29.j.eod.* in ipsis rebus Veneris ἐν ἔργῳ. *j.eod.* ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τῆς μοιχείας. *6.Harmenop.2. & 6. Ecl. 23.c.13.* ἐν συμπλοκῇ. *ibid.§.13.* ἐπ' αὐτοφώρῳ. *60. Eclog 37.c.28. 6. Harmen.2.§.14.* qua formula vtitur D. Iohannes *c.8. versic.4.* quibus adde *l.3. supr.de furtis.* in ipso facinore. *l.96. sup.de verb. oblig.* ἄρθρα ἐν ἄρθροις, vt loquitur Lucianus, i. obscœna in obscœnis, vel ἐπὶ τῶν ἀφροδισίων. *v.Budæum hîc.* Corpore corpus incubat. *Plaut. Amphytr. act.4. scena 2.* Quid: solus cum sola in lectulo deprehensus præsumitúrne adulter? probari præsumptiuè putat Rolãdus à Valle *1.consil.50. numero 2.*
p In qua habitat. sc. nam in sua domo, in qua non habitat, non potest. *§.5.j.eod. Eclog. ibid.*
q alibi autem nõ potest. *Harmenop.ibid. Pau. 2.Collat.leg.Mosaic.*

r adulterium. *Vulgat.Hal.*
s *Eclog.ibid.*
t *Paul.Coll.leg.Mosaic.4.adde l.5.§.9.§.de vi & vi.*
u τὸν δὲ μεθ' ἡμέρας. *Eclog.ibid.* & post diem. *Vulgat.Hal.* Pater ambos simul debet occidere, non vnum quidem nunc, alterum verò post diem. *Harmenop.ibid.*
x ἅμα. *Eclog ibid.Harmenop.*
y patre sc. non dissimulante. *Eclog.ibid.*
z continuatione animi videtur pater eo casu filiam iuris authoritate interfecisse. *Paul.1.Collat.leg.Mosaic.*
a aliquot sc. *Eclog.ibid.*
b cum effectu, grauibus vulneribus inflictis. *l.32.j.eod.* aliàs pater legis Corneliæ tenetur. *Papinian.4.Collat.leg.Mosaic. Seneca 21.controuers.* leuiter vulnerata es, quàm diligenter seruata es, ostende vulnus, percussor ille quàm timuit ne occideret, credam factum amatoris manu, maritum occidit, adulteram strinxit. *v.Cuiac.6.obs.15.*

c *Paul.2.sent.26.§.1.v.10.Gell.23.* Pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non est leges calcare, sed condere, *Cassiodorus 1.variar.* Idem Rotharus Longobardorum rex probat in *l.2.de adulteriis.* & Rogerius Siciliæ rex *tit.de pœnis vxoris in adulterio deprehensæ.v. Cuiac.in 2.Pauli recept.sent.tit.26.§.1.*
d *Paul.4.Collat.leg Mosaic.* ἐν μόνῳ τῷ ἰδίῳ οἴκῳ. *Eclog.ibid.* nota priorem distinctionem mariti & patris in interficienda adultera: hoc tamen videtur auctum per Nouellam *Leon.107.e.5.*

2 ¶ Sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere [p].

3 ¶ Sed semel [q] remissus adulter, reduci non potest.

4 ¶ Quid ergo si euaserit? an reductus custodiri viginti horis possit? & putem, hîc magis dicendum, reductum retineri posse testandæ rei gratia.

5 ¶ Quod adiicitur, *Testandæ eius [r] rei gratia*, ad hoc pertinet, vt testes [s] inducat testimonio futuros accusatori, deprehensum reum in adulterio.

De matrimonio constante. De accusatione à marito derelicta.

26. *Idem* libro tertio Disputationum.

COnstante [t] matrimonio, ab eo, qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari mulier adulterij non potest. probatam enim à marito vxorẽ, & quiescens [t] matrimonium, non debet alius turbare, atque inquietare, nisi [u] priùs lenocinij maritum accusauerit.

1 ¶ Derelictam verò à marito accusationem etiam ab alio excitari vtile est.

De quæstionibus.

27. *Idem* libro tertio de Adulteriis.

SI postulauerit [x] accusator, vt quæstio habeatur de [y] seruo adulterij accusato: siue voluit ipse interesse, siue noluit: iubent iudices, eum seruum æstimari: & vbi æstimauerint, tantam pecuniam, & alterum tantum eum, qui nomen eius serui detulerit ei, ad quem ea res pertinet, dare iubebunt.

1 ¶ Sed despiciamus, cui ista pœna præstanda sit: quia lex eum nominauit, ad quem ea res pertinebit. Igitur bonæ fidei emptorem, quamuis ab eo emerit, qui dominus non est, rectè dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet.

2 ¶ Eum quoque, qui pignori [z] accepit, magis admittimus in eadẽ causa esse: scilicet quia intererat eius, quæstionem non haberi.

3 ¶ Sed & si vsusfructus in seruo alienus sit, inter dominum & fructuarium diuidi debet æstimatio.

4 ¶ Et si communis plurium seruus erit, vtique inter eos quoque erit æstimatio diuidenda.

5 ¶ Si liber homo, dum seruus existimatur, tortus sit, quia & ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Cæcilius, actionem vtilem ipsi dandam aduersus eum, qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia eius ob hoc, quòd liberum hominem quasi seruum deduxit in quæstionem.

6 ¶ Haberi quæstionem lex [a] iubet de seruis, ancillísve eius, de quo, vel de qua quæreretur, parentísve vtriusque eorum, si ea mancipia ad vsum ei à parentibus data sint. Diuus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, & de exteris seruis quæstionem haberi.

7 ¶ Quæstioni interesse [b] iubentur reus, reáve, & patroni [c] eorum, & qui crimen detulerit, interrogandíque facultas datur [d] patronis. §7 n°2

8 ¶ De eóque seruo, in quo vsumfructum reus habuit, magis est, vt quæstio haberi possit. licèt enim seruus eius non fuerit, in seruitute tamen fuisse videtur. nec tam proprietatis causa ad quęstionẽ, quàm ministerij pertinet.

9 ¶ Ergo & si bona fide seruiat reo seruus alienus: admittit quis, interrogari eum per quæstionem posse.

10 ¶ Sed & si seruus sit, cui fideicõmissa [e] libertas debetur, vel statuta [f] speratur: torqueri eum posse, magis est.

11 ¶ Iubet lex, eos homines, de quibus quæstio ita habita est, publicos [g] esse. proinde in communi partem publicamus. in proprio, cui vsusfructus alienus est nudam proprietatem. in quo tantùm vsumfructum habuit reus, magis est, vt perceptio vsusfructus ad publicum incipiat pertinere. alienum seruum vtique non publicabimus. Ratio autem publicandorum seruorum ea est, vt sine vllo metu verum dicant: & ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quæstione.

12 ¶ Non tamen priùs publicantur, quàm quæstio de illis habita fuerit.

13 ¶ Sed etsi negauerint [h], nihilo minùs publicantur. ratio enim adhuc eadem est, ne, dum hi sperant se in po-

e ἀλλ' οὐ πάντα. i. non quemlibet. *Harmenop. Eclog.ibid.* nota secundam differentiam mariti à patre quoad interficiendam adulterã.
f fecerit vt in scenam. *Vulgat.Hal.*
g *Eclog. ibid. Harmenop.ibid. adde Paul. 4. Collat. leg. Mosaic.*
h *Paul.ibid. & Papinian. ibid. Eclog.ibid.*
i Imò marito filiofamilias id non licet. *l.24.§.eod.*
k Quæstiones plerunque ex sola sententia legis oriuntur: quoties nimirũ verba deficiunt aut repugnant sententiæ.
l Adulterã filiam vel vxorẽ occidendi pater is maritúsve habet, qui iure patris maritíve accusare possunt.
m adulterum vxoris suæ deprehẽsum. *Vulgat.Hal.*
n *6.Harmenop.2.§.11.*
o *Harmenopul. ibid.60.Eclog.37.cap.24.Cuiac.c.3.in fi.de præscrip. adde l.10.§.16.§.quæ in fraudem.*
p ¶ & testes inducere, futuros accusatori testimonio deprehensum in adulterio reum *j.eodem. Eclog.ibid. Harmenop.ibid.* aliàs nemini licet priuatum carcerem habere. *vide l.vnicam Cod. de priuatis carceribus.*
q *Ecl. & Harmenop.ibid.*
r *Eclo. & Harmenop.ibid.*
s *v. quæ notaui ad l.11.§.10.§.eod. 6. Harmenopul. 2.§.5.*
t *l.11.§.11.j.eod.*
u atqui adulter etiam constante matrimonio ab extraneo accusari potest, etiam si lenocinij primus maritus nõ postuletur. *l.39. C. eod.* Est igitur differentia inter adulterum & adulteram, de qua *v.Cuiac 20.obs.15.*

x Hoc enim postulari potest. *l.vlt.sup.eod.l.17.j.de quæst.Papinian.4.Collat.legum, & Paul.ibid.in fin.*
y *l.15.j.de quæst.*
z *l.1.§.2.§.de Silaniano.*
a *adde l.32.Cod.eod.l.8.§.6.Cod.de repudijs.*
b hoc quemadmodum accipi oporteat, vide in his quæ notaui ad *Nouellam 90.c.vlt.addè Oldendorp.5.de testibus.numero 3.*
c *scripsi in oratione pro Cluentio.*
d Imò non datur. *arg.l.9.§.2.§.de interrogat.*
e *l.19.j.de quæst.*
f *l.8.in fin.j.de quæst.*
g i.fisci.
h hinc collige, testibus credi, qui quid ante quæstionem, aliud post eam dixerint.

testatem dominorum reuersuros, si negauerint, spe meriti collocandi in mendacio perseuerent.

14 ¶ Sed & serui accusatoris, si de his quæstio habita sit, publicentur. eius enim serui ne mentiantur, meritò à dominio eius recedunt. Extranei verò non habent, cui gratificentur.

15 ¶ Si reus vel rea absoluti fuerint: æstimari per iudices lex damnum voluit: siue mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante quæstionem fuerint: siue viuēt, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factúm ve esset.

16 ¶ Notandum est: quòd capite quidem no no cauetur, si seruus adulterij accusetur, & accusator quæstionem in eo haberi velit, duplum [a] pretium domino præstari lex iubet: at hîc simplum.

28. *Marcianus* lib.1. de iudiciis publicis.

QVod ex his causis debetur: per condictionem, quæ ex lege [b] descendit, petitur.

De lenocinio mariti. 1. Si quis hac lege damnatam vxorem duxerit. 2. De eo qui pretium pro comperto stupro accepit, vel gratis remisit. 3. De lenocinio mariti. 5. Intra quod tempus potest accusari.

29. *Vlpianus* lib.4. de Adulteriis.

MAriti lenocinium [c] lex coercuit, qui deprehensam vxorem in adulterio, retinuit, adulterúmque dimisit. debuit enim vxori quoque irasci, quæ matrimonium eius violauit. tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis [d]. idcirco enim lex ita locuta est, *Adulterum in domo deprehensum demiserit*: quòd voluerit in ipsa turpitudine [e] deprehendentem maritum coercere.

1 ¶ Quòd ait lex, adulterij damnatam [f] si quis duxerit vxorem, ea lege teneri: an & ad stuprum referatur, videamus. quod magis est. Certè si ob aliam causam ea lege sit comdemnata, impunè vxor ducetur.

2 ¶ Plectitur, & qui pretium [g] pro comperto stupro acceperit. Nec interest, vtrùm maritus sit, qui acceperit, an alius quilibet. quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus. Ceterùm si gratis [h] quis remisit, ad legem non pertinet.

3 ¶ Qui quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit, plectitur. nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium [i] in vxore exercuit.

4 ¶ Quæstum autem ex adulterio vxoris facere videtur, qui quid accepit, vt adulteretur vxor. siue enim sæpiùs siue semel accepit: non est eximendus. quæstum enim de adulterio vxoris facere propriè ille existimandus est, qui aliquid accepit, vt vxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. Quòd si patiatur vxorem delinquere non ob quæstum, sed negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur [k].

5 ¶ Sex mensium [l] hæc fit separatio, vt in nupta quidem ex die, diuortij sex menses computentur, in vidua verò ex die commissi criminis. quod significari videtur rescripto ad Tertyllum & Maximum consules. Præterea si ex die [m] diuortij sexaginta [n] dies sint, ex die verò commissi criminis [o] quinquennium præterijt: debuit dici, nec mulierem posse accusari [p]: vt quod dantur sex menses vtiles, sic sit accipiendum. ne crimen quinquennio continuò sopitum excitetur.

6 ¶ Hoc quinquennium obseruari legislator voluit, si reo vel reæ stuprum, adulterium, vel lenocinium obiiciatur. quid ergo, si aliud crimen sit, quod obiiciatur, quod ex lege Iulia descendit? vt sunt, qui domum [q] suam stupri causa præbuerunt, & alij similes? & melius est dicere, omnibus admissis ex lege Iulia venientibus quinquennium esse præstitutum.

7 ¶ Quinquennium [r] autem ex eo die accipiendum est, ex quo quid admissum est: & ad eum diem, quo quis postulatus, postulatáve est: & non ad eum diem, quo iudicium de adulteriis exercetur.

8 ¶ Hoc ampliùs senatusconsulto adiectum est: vt, si plures eundem postulauerint, eius, qui perseuerauerit reum reámve facere, postulationis dies prima exigatur, scilicet vt qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos.

9 ¶ Eum autem, qui per vim [s] stuprum intulit vel mari vel fœminæ, sine [t] præfinitione huius temporis accusari posse, dubium non est: cùm eum publicam vim committere, nulla dubitatio est.

De calumnia. 1. Intra quod tempus potest accusari.

30. *Paulus* lib.1. de Adulteriis.

PAter sine periculo calumniæ non [u] potest agere.

1 ¶ Sexaginta dies à [x] diuortio numerantur. in diebus autem sexaginta & ipse sexagesimus est.

a l.vlt. ff. de calumn.
b v. l.2. ff. de condict. ex lege.
c Qui in adulterio deprehensam vxorem nō statim dimiserit, reus lenocinij postulari potest. Paul. 2. sent. 26. §.2. & 4. l.2. C. eod. hoc mutuum esse putat Bartol. per Nouellam 117. c.15. vbi tamen nulla huius rei mentio fit. itaque & hodie hanc legem in vsu esse existimo: nec enim hîc agitur de adultera vxore, sed de vxore deprehensa in ipsa turpitudine à marito.
d incredulitatis. Vulgat.
e hoc quid sit. v. l.23. ff. eod.
f v. l.9. C. eod.
g l.10. §.10. ff. eod. 60. Ecl.37. c.28. l.8. ff. quod metus causa.
h Qui gratis remittit adulterium, lenocinij non tenetur. l.2. §.2. l.5. §.5. ff. eod. Eclo. 6.
i d. §.2. l.8. l.11. ff. eod. l.33. ff. eod.
k verberatus tamē relegatur. Eclog.16. in fin.
l quorum duo iure mariti, quatuor iure extranei admittūtur. l.4. ff. eod.
m l.30. §.1. ff. eod.
n v. l.11. §.6. l.15. §.5. ff. eod.
o 6. Harmenop. 2. §.3.
p de quo v. §.6. ff. eod. adde l.5. C. eod. v. Harmen. 2.
q l.8. ff. eod.
r §.5. §.6. ff. eod. l.5. C. eod. 6. Eclo. 37. c.30.
s l.3. in fin. ff. ad leg. Iul. de vi publica.
t l.5. in fin. ff. de vi publ.
u v. l.14. in fin. ff. eod.
x l.29. §.5. ff. eod. 6. Harmenop. 2.
y l.11. §.4. l.29. §.7. ff. eod. v. Cuiac. c.21. de præscrip. num.4.
z l.23. in fin. ff. eod.
a v. Cuiac. 6. obser. 15. in fin.
b v. l.15. in fin. ff. eod.
c Accusare duos simul nemo potest. vide l.8. C. eod.
d l.14. l.29. §.6. ff. eod.
e In nouercā. Vulgat. Hal. sensus est, Si pater dimiserit filiū deprehensum

31. *Idem* libro secundo de Adulteriis.

QVinquennium non vtile, sed continuò [y] numerandum est. Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, & ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit, & diu tracta lite quinquennium transierit? quid, si is, qui intra quinquennium quem postulauerat, non peregerit? aut præuaricatus est, & alius eundem repetere velit, & quinquennium transactum sit? æquum est, computationi quinquennij eximi id tempus, quod per postulationem præcedentem consumptum sit.

De iure occidendi. 1. Si plures simul accusentur.

32. *Macer* libro primo de publicis iudiciis.

NIhil interest, adulteram filiam priùs pater occiderit, an non, dum vtrumque [z] occidat. nam si alterum occidit, lege Cornelia reus erit. quòd si, altero occiso, alter vulneratus fuerit: verbis quidem legis non liberatur: sed Diuus Marcus & Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi. quia licèt, interempto adultero, mulier superuixerit post tam grauia [a] vulnera, quæ ei pater infixerat: magis fato, quàm voluntate eius, seruata est. quia lex parem in eos, qui deprehensi sunt, indignationem exigit, & seueritatem requirit.

1 ¶ Cùm alterum ex adulteris elegerit [b] maritus: alterum non antè accusare potest, quàm prius iudicium finietur: quia duos [c] simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum [d] suam præbuit, vel consilio fuit, vt crimen redimeretur.

Si seruus adulterium cum domina commisisse dicatur. 1. De eo qui retinuit vel reduxit. 2. Si vxor ex adulterio viri pretium acceperit.

33. *Marcianus* lib.1. de publicis iudiciis.

SI quis adulteriu à seruo suo commissum dicat in eam, quam vxorem habuit: Diuus Pius rescripsit, accusare potiùs mulierem eum debere, quàm in præiudicium eius seruum suum torquere.

1 ¶ Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in nouerca [e], vel etiam libertum vel seruum in vxorem: ex sententia legis tenetur, quamuis verbis non continetur. Quæ autē retinetur, punitur, sed si dimissam [f] reduxerit: verbis non tenetur: sed tamen dicendum est, vt teneatur, ne fraus fiat.

2 ¶ Si vxor ex adulterio viri pretium [g] acceperit, lege Iulia quasi adultera tenetur.

Definitio stupri. 1. Differentia adulterij & stupri.

34. *Modestinus* lib.1. Regularum.

STuprum committit, qui liberam mulierem consuetudinis [h] causa, non [i] matrimonij continet [k]: excepta videlicet concubina.

1 ¶ Adulterium in nupta admittitur, stuprum [l] in vidua, vel virgine [m], vel puero committitur.

De errore circa inscriptionem.

35. *Idem* lib.8. Regularum.

ACcusaturus adulterij, si quid circa inscriptionem errauerit, si tempora [n] largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

De minore.

36. *Papinianus* lib.3. Quæstionum.

SI minor annis adulterium commiserit, lege Iulia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem [o] incipit.

De filiofamilias.

37. *Idem* lib.5. Quæstionum.

FIliumfamilias publico iudicio adulterium in vxorem sine [p] voluntate patris arguere posse, constitutum est: vindictam enim proprij doloris consequitur.

De incestu. 8. De marito vxorem occidente. 9. De patrono. 10. De eo qui in honore ministeriōve publico est.

38. *Idem* lib.36. Quæstionum.

SI adulterium cum incesto committatur, vtputà cum priuigna [q], nuru, nouerca: mulier similiter quoque punietur [r]. id enim remoto etiam adulterio eueniret.

1 ¶ Stuprum in sororis filiam [s] si committatur: an adulterij pœna sufficiat mari, considerandum est. occurrit, quod hîc duplex [t] admissum est: quia multùm interest, errore matrimonium illicitè contrahatur, an contumacia iuris [u], & sanguinis [x] contumelia concurrunt.

2 ¶ Quare mulier tunc demum eam pœnam [y], quam mares, sustinebit, cùm incestum iure gentium [z] prohibitum admiserit. nam si sola iuris nostri [a] obseruatio interueniet, mulier ab incesti crimine erit excusata.

cum sua nouerca, vel dominus seruum, vel patronus libertū cum sua domina adulterantē.
f l.9. in fin. Cod. eod.
g adde l.29. §.3. ff. eod.
h al. cupidinis.
i matrimoniū non facit, quælibet cum muliere consuetudo, sed affectus.
k al. retinet.
l l.[illegible] §.1. ff. eod.
m Hinc malè colligit Accursius, stuprum committi ante pubertatē, adulterium post pubertatem tantum. l.36. ff. eod. Nam virgo hîc opponitur nuptæ, qualis pubes esse potest. adde Ferrandum 1. Explicat.46.
n quinquennij scilicet. l.31. sup. eod.
o Pubes est adulterij capax. l.38. §.4. ff. eodem. Eámque ob causam, vt & in delictis, ei nō subuenitur. v. l.1. C. si aduersus delictum: nulla deprecatio adulterij pœnæ est. l.37. §.1. ff. de minoribus.
p l.6. §.2. ff. eod. adde l.17. §.11. ff. de iniuriis.
q Incestū committit, qui consuetudine priuigni, nurus, vel nouerca vtitur. v. l.17. C. de incestis.
r de incestu: est enim incestum iure gentium notum. l.vlt. supr. de condict. sine causa.
s Coniunctio cum sororis filia, aliquando pro incestuosa habita est. vt hîc, & l.vlt. Cod. de incestis.
t adulterium, & incestum.
u Qui sciens errat, contumacia vtitur.
x Incestuosus contumeliā sanguini infert.
y quam? deportationis sc. l.5. ff. de quæst.
z Incestus vel iure gentium, vel ciuili committitur. Iure gentium, quoties ascendens descendēti coniungitur. Iure ciuili, quoties personæ ex latere inter se coëunt. Hanc coniunctionem Ius ciuile incestuosam modò ait, modò negat. v. Cuiac. ad Nouell.12. & C. eod. l.37. ff. de minoribus, in verbo atrocioribus.
a mulier (vt & minor, & miles. l.[illegible] §.[illegible] eodem.) ius ciuile ignorare potest: gentium non potest.

a Incesti crimen natura grauius est, quàm adulterij.
b Claudio: *Cuiacius ad legem auxilium 37. de minoribus.* Claudiæ enim remittitur propter sexum, Claudio propter ætatem.
c Incesti crimen propter ætatem remitti potest. *l.4. C. de incestis.*
d *l.4. in fin. Cod. de incestis.*

3 ¶ Nonnunquam tamen & in maribus incesti crimina, quanquam natura grauiora [a] sunt, humanius, quàm adulterij, tractari solent: si modò incestum per matrimonium illicitum contractum sit.

4 ¶ Fratres denique Imperatores Claudiæ [b] crimen incesti propter ætatem [c] remiserunt. sed distrahi [d] coniunctionem illicitam iusserunt. cùm aliàs adulterij crimen, quod pubertate [e] delinquitur, non excusetur ætate [f]. nam & mulieres in iure [g] errantes, incesti crimine non teneri, suprà dictum est: cùm in adulterio [h] commisso nullam habere possint excusationem.

5 ¶ Idem Imperatores rescripserunt, post diuortium, quod cum nouerca [i], bona fide priuignus fecerit, non esse crimen admittendum incesti.

6 ¶ Idem Pollioni in hæc verba rescripserunt: Incestę nuptiæ confirmari non [k] solent. & ideo abstinenti tali matrimonio pœnam præteriti [l] delicti, si [m] nondum reus postulatus est, remittimus.

7 ¶ Incestum autem, quod per illicitam matrimonij coniunctioně admittitur, excusari solet sexu [n], vel ætate [o], vel etiam puniendi [p] correctione, quæ bona fide interuenit: vtique si error allegetur: & faciliùs, si [q] nemo reum postulauit.

8 ¶ Imperator Marcus Antoninus & Commodus filius rescripserunt: Si maritus vxorem in adulterio deprehensam, impetu [r] tractus doloris [s], interfecerit: non vtique legis Corneliæ de sicariis [t] pœnam excipiet. Nam & Diuus Pius in hæc verba rescripsit Apollonio: Ei, qui vxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, vltimum supplicium remitti potest [u]: cùm sit difficilimum, iustum [x] dolorem temperare. & quia plus fecerit, quàm quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. sufficiet igitur, si [y] humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi, si qui honestior, in insulam relegari.

9 ¶ Liberto [z] patroni famam lacessere non facilè conceditur. Sed, si iure mariti velit adulterij accusare, permittendum est: quomodo, si atrocem iniuriam passus esset. Certè si patronum, qui sit ex eo numero, qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio vxoris deprehenderit: deliberãdum est, an impunè possit occidere. quod durum nobis esse videtur. nam cuius famæ [a], multò magis vitæ parcendum est.

10 ¶ Si quis in honore ministerióve publico sit: reus quidem postulatur: sed differtur [b] eius accusatio, & cautione iudicio sistendi causa promittitur in finem honoris. & hoc ita Tiberius Cæsar rescripsit.

De vim passa. 1. De muliere nupta. 2. Vel in matrimonio defuncta. 3. An nupta priusquam adulter damnetur, accusari possit. 4. De muliere ob societatem latronum exulare iussa. 5. De præscriptione quinquennij. 6. Si plures simul accusentur.

39. *Idem* lib. 15. Responsorum.

VIm [c] passam mulierem, sententia præsidis prouinciæ continebatur, in lege Iulia de adulteriis non commisisse respondi: licèt [d] iniuriam suam, protegendæ pudicitiæ causa, confestim marito renuntiari prohibuit.

1 ¶ Nupta quoque muliere, tametsi lenocinij [e] vir prior non postuletur, adulterij crimen contra adulterum ab extrario poterit inferri.

2 ¶ In matrimonio quoque defuncta vxore, vir iure adulterum inter reos recipi postulat.

3 ¶ Nupta, priùs quàm adulter damnetur, adulterij non postulatur, si nuptias denuntiatio [f] vel ad domum [g] mulieris missa non præcessit.

4 ¶ Mulierem ob latronum societatem [h] exulare iussam, citra [i] pœnæ metum in matrimonio retineri posse respondi: quia non fuerat adulterij damnata.

5 ¶ Præscriptione [k] quinque annorum crimen incesti coniunctum [l] adulterio non excluditur.

6 ¶ Duos [m] quidem adulterij, marem & feminam, propter commune crimen, simul non [n] iure, nec à viro postulari conuenit. Cùm tamen duobus denuntiatum fuisset ab eo, qui postea desistere volebat: abolitionem esse necessariam in vtriusque personam respondi.

7 ¶ Incesti [o] commune crimen aduersus duos [p] simul intentari potest.

8 ¶ De seruis quæstionem [q] in dominos incesti postulatos ita demum habẽdam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

e *l.36. ff. eod. & l.37. in fin. supr. de minorib. l.14. in fi. ff. de Silaniano.*
f ætas non excusat à delicto. *vide § 7. j. eod.*
g mulieri, in iis quæ sunt iuris ciuilis, errare permittitur. *vt hîc, & l.57. ff. de ritu.* in his verò delictis, quæ sunt iuris communis, ignorantia iuris nõ excusat. *v. Clarum 5. sen. §. vlt. quæst. 60. vers. quæro.*
h *vide l.43. j. de verb. signif.*
i huiusmodi incestum, est iuris gentiũ. *l. vlt. ff. de condict. sine causa.* Vnde colligere possis, voluntaria pœnitentia, incestum etiam iure gentium commissum, elui posse.
k Interdum tamẽ iusta de causa confirmãtur. *Nouel. 12. c.3. Nouell. 154. c.1.*
l aliàs nunquã futuri delicti potestas datur.
m *§.7. in fi. j. eod.*
n Imò sexus nõ excusat. *l.10. §.1. ff eod.* vtique sexus prodest ad eleuandam pœnam. vide Tiraquellũ de pœnis, causa 9. *l.6. j. ad l. Iul. peculatus. l.5 §.3. Cod. ad l. Iul. maiest.*
o ætas in infante excusat delictum. *l.12. j. de sicariis.* vt in impubere si delictum commissum sit in omittendo, non faciendo: quin si consistat in faciendo, nunquã punietur, nisi qui deliquit proximus sit pubertati, & doli capax reperiatur. punietur verò citra mortẽ, aut mẽbri mutilationem. Puberi in delictis non parcitur, neque seni, nisi senectus valde sit decrepita. *l.108. j. de reg. iur.* & infantię similis: senes tamen mitius puniri possunt. idque ita obseruari refert Clarus *5. sent. §. vlt. quæst. 60.*
p *v. l.8. C. de his quæ vt indign.*
q *§.6. in fin. supr. eod.*
r iusto. *l.4. Cod. eod.*
s *6. Harmenop. 2.*
t *d. §.3. d. l.1.*
u *l.4. in fin. Cod. eod.*
x *l.36. Ecl ex lib. 60. tit. 39. c.2.*
y *l.8. in fin. supr. de accusat.*

z hîc quæri potest, an iustus dolor in delictis excuset? hoc lex innuit, & lex *3. §. 3. ff. de Silaniano.* sed tamen Clarus refert ex communi opinione, iustum dolorem non excusare à pœna, sed ad pœnam tantùm moderandam prodesse. *l.1. in fi. j. de sicariis.*
a Nota argumentum à minori ad maius: plus est igitur vitam alterius lædere, quàm famam. Minus est fama, quàm vita.
b *v. l.15. ff. eod. l.12. ff. de accusat. l.48. ff. de iudiciis.*
c quæ vim patitur inuita, adulterij rea non est. vis excusat ab adultero. vnde notant, mulierẽ quæ vi compressa à tyranno alióve protentiore, pepererit, liberos ita natos posse vtiliter heredes instituere: Quinimo liberos ita susceptos, matri succedere tam ex testamento quàm ab intestato, quoniam quã ipsam mulierem spectamus, innoxius est partus. vt notat Martinus de Cazariis *in tract. de Principe. numero 50 adde l.13. §.7. ff. eod. l.20. ff. eod. Tiraquellum tract. de pœnis. causa 36.*
d Ratio dubitandi.

An mulier possit ei nubere, quem maritus suspectum habuit. 1. De eo qui vxorem reduxit.

40. *Paulus* lib. 19. Responsorum.

QVæsitum est, an ea: quam maritus adulterij crimine se accusaturum minatus est, nec quicquam egit vel iure mariti, vel iure publico: nubere possit ei, quem in ea reum adulterij destinauit. Paulus respondit, nihil [r] impedire, quo minùs ei, quem suspectum maritus habuit, ea, de qua quæritur, nubere possit. Item quæritur, an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit vxorem. Paulus respondit, eum, qui post crimen adulterij intentatum eandem vxorem reduxit, destitisse videri: & ideo ex eadem lege postea accusandi ei ius non superesse.

De dilatione.

41. *Idem* lib. 1. Sententiarum.

IN crimine adulterij nulla danda dilatio [s] est: *nisi vt personæ exhibeantur*: aut iudex ex qualitate negotij motus, hoc causa [t] cognita permiserit.

De iure aureorum annulorum.

42. *Tryphoninus* lib. 2. Disputationum.

SI is, qui ius [u] anulorum impetrauit, adulterium commisit in patroni vxorem, aut in patronam suam, aut in eius, eíve, cuius libertus patris, aut matris, filij, filiæve fuit: an vt libertus puniri debeat? &, si deprehensus sit in adulterio, an impunè occidatur? & magis probo, subiiciendum pœna [x] libertinorum: quoniam lege Iulia de adulteriis [y] coercendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit. & deteriorem causam per istud beneficium patronum haberi non oportet.

Si quis non ex lege repudiatam vxorem duxerit.

43. *Gaius* lib. 3. ad Legem duodecim tabularum.

SI ex lege [z] repudium missum non sit: & idcirco mulier adhuc [a] nupta esse videatur: tamen si quis [b] eam vxorem duxerit, adulter non erit. idque Saluius Iulianus respondit. quia adulterium (inquit) sine [c] dolo malo non committitur. quanquàm dicendum, ne is, qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

De morte eius, quæ incestum vel adulterium commisit.

44. *Papinianus* lib. 4. Responsorum.

DEfuncta quoque socru [d], gener incesti postulabitur vt adulter post mortem mulieris.

AD [e] LEGEM IVLIAM DE vi publica [f],

Tit. VI.

Qui tenentur hac lege.

1. *Marcianus* libro quartodecimo Institutionum.

LEge Iulia de vi publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agróve in villa præter [g] vsum venationis, vel itineris [h], vel nauigationis coegerit.

2. *Scæuola* lib. 4. Regularum.

EXcipiuntur autem [i] arma, quæ quis promercij [k] causa habuerit, hereditatéve ei obuenerint.

e *l.26. ff. eod.* de differẽtia inter adulterum, & adulteram. vide *Cuiac. 20. obs. 15.*
f *l.17. §. vlt. sup. eod.*
g denuntiatio ad domum fieri debet clamore, vel buccina, Gracchus apud Plutarchum. καί τοι πάτριόν ἐστιν ἡμῖν εἴ τις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι. & in lege 12. tabularum, cui testimoniũ defuerit, tertiis diebus ob portum ad domũ obuagulatũ ito. *v. Cuiac 7. obs. 15.*
h ob latronum societatem quis exilio mulctatur.
i puto tamen liberum esse viro vxorem repudiare, ob latronum societatem. *arg. Nou. 22. c.15. Nou. 115. c.3. §.4.*
k *60. Eclog. tit.* περὶ τῶν ἀδικημάτων *&c. c.39. 6. Harmenop. 2.*
l *6. Harmenop. 2. §.8.*
m *l.1 §.10. vers. atquin. j. ad Turpill.*
n id non seruatur in Gallia. *v. l.11. §.10. l.15. in fin. sup. eod.*
o *§. l.7. in fi. ff. eo.*
p in eo differt incestũ ab adulterio. De differentia incesti & adulterij vide *Cuiac. 20. obs 17.*
q *l.5. in fin. j. de quæstionib.*
r mulier nubere potest ei, quo adulterij tantùm nominata est, nõ conuicta. *l.11. §.11. ff. eo l. vide Nouell. Leon. 30.*
s *l.11. §.9. ff. eod. Paul. 2. sent. 26. §.3.*
t Dilatio, ex causa concedi à iudice potest.
u *de quo v. ff. de iure aureorum annulorum.*
x pœnæ. *Hal.*
y idem in casu legis *11. ff. de Silaniano.* aliud est in casu legis *44. ff. de excus. tut.*
z ex legis formula. *v. l.2. l.9. ff. de diuortiis. lege vnica. ff. vnde vir.* vel dic ex lege Iulia vt olim ex legibus XII. Tabul. vide Brissonium *libro singulari de adulteriis.*
a Illegitimum repudium non dissoluit nuptias: paria sunt non dissoluere aut illegitimè.
b Qui repudiatam sciens ducit, dolum committit. *l.11. §. 2 supr. eod.*
c Adulterium sine dolo esse non potest.
d dic idem in nouerca, & priuigno. *Ecl. ibid. cap. 41. adde l.11. §.4 §.8. sup. eod.*
e *9. C. 12. 9 Cod. Theodos. 10. Paul. 5. sent. §. 2. Inst. de publicis iudiciis. 11. Harmenop. 11. adde 10. Ecl.* περὶ βίας: præsertim ex lib. *60. tit. 18 Paponem 22. Arrest. 5. Bossium c.2.*
f quæ contra ius fásque infertur publicis personis, i. quæ imperium, & potestatem habent, ea propriè vis est publica. *Cuiacius hîc.* ad alias tamen personas pertinet, qui vim cum armis inferunt.
g venandi, itineris faciendi, nauigandi, aut promercij causa, arma, domi, in agro, aut in villa sua quis habere potest. *huc adde legem 1. Cod. vt armorum vsus. 57. Eclog. 9. ex libro 60. tit. 18. c.1.*
h & salutis. *l.11. in fin. j. eod.*
i Excipiuntur etiam. *Hal.*
k commercij. *Vulgata.* Promercij causa habere: est in hoc habere, vt possis vendere. *l.10. sup. de impensis. l.41. §.5. sup. de legat. 1. l.4. sup. de pœna. l.3. §.4. j. de sicariis.*

3. *Marcianus*

a seditio differt à turba. b *l.10.C.e.6.Harmen.7.c.1.* περὶ στασιαστικῶν. *60.Eclog.17.ex tit.18.c.2.* c *στάσεις Eclog.ibid.Harmenop.ibid.* d *Paul.5.sent.26.§.3.*
e conuocata seditione.*Vulgat.Hal.adde l.2.ȷ.tit.proximo.adde l.10.§.1.ȷ.eod.*
f *Paul.ibid.l.11.ȷ.eod.* g *Harmenop.ibid.*
h *v.l.1.ȷ.de incendio.* i *60.Eclog.18.c.3.* k *l.29.in fi.ȷ.de adulterijs.*

3. *Marcianus* 'libro quartodecimo Institutionum.'

IN eadem causa sunt, qui turbæ [a], seditionísve faciendæ consilium inierint [b]: seruósve, aut liberos homines in armis habuerint.

1 ¶ Eadem lege tenetur, qui pubes [c] cum telo in [d] publico fuerit.

2 ¶ In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo conuocatu [e], seditione villas [f] expugnauerint, & cum telis & armis bona [g] rapuerint.

3 ¶ Item tenetur, qui ex [h] incendio rapuerit aliquid præter materiam [i].

4 ¶ Præterea punitur huius legis pœna, qui puerum [k], vel fœminam, vel quem quam per vim stuprauerit.

5 ¶ Sed & qui in incédio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas seruare, eadem pœna tenetur.

6 ¶ Eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo [l] agróve [m] suo, aut naui sua deiecerit, expugnauerit concursu [n].'

4. *Vlpianus* 'libro quinquagesimonono ad Edictum.'

VTíve id staret [o], homines commodauerit [p].

5. *Marcianus* 'lib.14.Institutionum.'

QVi cœtu [q], conuersu [r], turba, seditione incendium [s] fecerit: quíque hominem dolo malo incluserit [t]. obsederit: quive fecerit, quo minùs sepeliatur [u] quo magis funus diripiatur [x], distrahatur: quíve per vim sibi aliquem obligauerit: nam eam obligationem lex rescindit [y].

1 ¶ Si de vi, & possessione, vel dominio quæratur: antè [z] cognoscendum de vi, quàm de proprietate rei, Diuus Pius τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν. i. *Vniuersati Thessalor.* Græcè rescripsit. sed & decreuit vt priùs de vi quæratur, quàm de iure dominij, siue possessionis.

2 ¶ Qui vacantem [b] mulierem rapuit, vel nuptam [c]: vltimo supplicio punitur. & si pater iniuriam suam precibus exoratus remiserit [d], tamē extraneus sine [e] quinquennij præscriptione rerum postulare poterit: cùm raptus crimen legis Iuliæ de adulterijs potestatem excedit.

6. *Vlpianus* 'lib.7.de officio proconsulis.'

ET eum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum Diuus Pius rescripsit in hęc verba: Exemplum libelli dati mihi à Domitio Siluano, nomine Domitij Siluani patrui, subijci iussi, motus querela eius, qua significauit filiū suum ingenuum iuuenem admodum raptum, atque conclusum [f], mox verberibus ac tormentis vsque ad summū periculum adflictum. Gemine carissime, velim, audias eum: &, si compereris hæc ita admissa, rem seuerè exequaris.

7. *Idem* 'lib.8.de officio proconsulis.'

LEge Iulia de vi publica tenetur: qui, cùm imperium [g], potestatémve [h] haberet, ciuem Romanum aduersus [i] prouocationem [k] necauerit, verberauerit, iusserítve quid fieri, aut quid in collum [l] iniecerit, vt torqueatur. Item quod ad legatos [m], oratores [n], comitésve attinebit, si quis eorum (quem) pulsasse, & siue iniuriam fecisse arguetur.

8. *Macianus* 'lib.5.Publicorum.'

LEge Iulia de vi publica cauetur, ne quis [o] reum vinciat, impediátve, quo minùs Romæ intra certū tempus adsit.

9. *Paulus* 'lib.7.ad Edictum.'

ARmatos non vtique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt: sed etiam [p] quid aliud, quod nocere potest.

De pœna.

10. *Vlpianus* 'lib.68.ad Edictum.'

QVi dolo malo fecerit: quo minùs iudicia tutò [q] exerceantur: aut iudices, vt oportet, iudicent: vel is, qui potestatem imperiúmve habebit [r], quàm ei ius erit, decernat, imperet, faciat: qui ludos, pecuniámve ab aliquo inuito polliceri publicè, priuatímve per iniuriam exegerit. item qui cum [s] telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi iudicium publicè exercebitur, exceptus est, qui

l Paul. 5. sent. 26.§.3.
m *l.5.ȷ.tit. proximo.10.Eclog.2.ex lib.60.tit.18.c.10.*
n *l.4.ȷ.de vi priuata.*
o id fieret.*Vulgata.*
p *Paul.ibid.* accómodauerit. *Vulgata* locauerit, conduxerit.*Paul.ibid.*
q *Seneca 3. Controuers.6.in fin.l.4.ȷ.de vi priuata. l 4.§. 3. ȷ. vi bonorum rapt. v. l. 1. ȷ. ad leg. Iuliã maiestatis.*
r cócursu.*Vulgat.Hal.Paul.ib.*
s *Paul.ibid.*
t *l. 6.ȷ. eod. l. 3. C.eod.Paul.ibid. Idem 1. sent.7. §. 8.§.9. & vltimo. v. Senecam 5. de benefic.8.*
u *Paul.ibid.*
x .i.funus eripuerit, turbauerit.*Paul.ib.*
y per vim extorta obligatio non cõsistit, sed rescinditur. *l.9.§.3.ȷ.quod metus causa.*
z *l.7.C.e.l.37.ȷ.de iudicijs. l.1.§.4.ȷ. vti possidetis.*
a .i.communi, *vt apud Ciceronem* commune Miliadũ & Siciliæ.*1.& 2.Verrina.l.37.ȷ.de iudicijs:* sic κοινὸν τῶν ἐπάρχων. *l.1.ȷ.de appellat. l.6. §.2. ȷ. de excusat. tutor.*
b .i.viduã vel despõsatam. *6. Harmenop.6.*
c *l.vnica, vers. quod multo. Cod. de raptoribus.*
d *l.17.§.12.ȷ.de iniur.*
e *l.29.in fi.ȷ.de adulterijs.*
f *l.5.ȷ.eod.*
g *Paulus 5.sent. 26.§.1.*
h *l.10.ȷ.eod.*
i *Paul.ibid.* ea res Valeriis legibus ante ter sancita fuerat. *adde l.25.ȷ. de appellationib.* adde *Actorum Apostolicorũ c. 25. 12. 22.25.*
k ad populum vel Imperatorem.
l Collare est vinculi genus, quod reis iniicitur ignominiæ, aut pœnæ causa: pœna est seruilis, aut, vt ita dicam, canina. qua de causa hoc genus vinculi canis appellatur à Plauto in Cassina. Lucillius 28.*satyr.* cũ manicis, capulum, collaréq; vt fugitiuo deportem. & apud Sueuos & Francos canis animalis gestatio *Gontherus lib.5. Panthaleon parte 2.prosopographiæ in Friderico Barbarossa:* quin & lapis scandali, *Zazius in l.imperium 3.num.25.ȷ.de iurisd.* qua de re v. Cuiacium 11.*obs*.22. De pœna mitrę, v. Clarum *5.sent.§.vlt.quæst.70.vers.mitra. His adde Spartianum in Adriano, vbi agit de Catamidiatis.* m *l.vlt.ȷ.de legationibus.*
n qui & legati Varroni, *lib.6.de lingua.* non magistri, vt malè putat Accusius.
o magistratus scil. *v.Cuiac.apud Paulum ibid.* p etiam eos, qui habeurunt quod nocere potest.*Vulg.Hal.* q *adde l.7.l.8.ȷ.ad Trebellianum.* De exceptione loci non tuti, v. Oldend.*c.17.de exceptionib.* r aliter quàm ei.*Vulg.Hal.*
s *Paul.5.sent.26.§.3.*

t ¶ *l.1.ȷ.eodem.*
u *l.4.C.eod.l.4.ȷ.de vi priuata.*
x pulsetur, & si neque.*Vulgat.Hal.*
y *Dixi ad l.1.§.2.ȷ.de legat.3.*
z *Cicero 1.Philip.* leges Cęsaris iubét ei, qui de vi damnatus sit, aqua & igni interdici. Igitur hodie deportabitur, cùm in locũ interdictionis deportatio successerit. *l. 8. supra, de publ. iudicijs.* Video tamen Clarum *5.sent.§. vlt. quæst.67.* in ea esse opinione, deportationis pœnam hodie non esse in vsu, eius loco vel damnationem ad triremes temporarias, aut perpetuas, vel exilij [illegible] numquàm, nisi statutũ expressis verbis pœnã deportationis Romanæ, capitalem omnino ac propriè fecerit.

propter venationem [t] habeat homines, qui cum bestijs pugnent: ministeriíque ad ea habere conceditur.

1 ¶ Hac lege tenetur, & qui conuocatis [u] hominibus vim fecerit, quò quis verberetur, & pulsetur [x], neque homo occisus sit.

2 ¶ Damnato de vi publica, aquay & igni interdicitur [z].

1. *De teli appellatione.* 2. *De eo qui telum gerit.*

11. *Paulus* 'lib.5.Sententiarum.'

HI [a], qui ædes alienas aut villas expilauerint, effregerint, expugnauerint: si quid in turba cum telo fecerint, capite [b] puniuntur.

1 ¶ Telorum autem appellatione [c] omnia, ex quibus singuli [d] homines nocere possunt, accipiuntur.

2 ¶ Qui telum tutandæ salutis [e] suæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare.

De vectigalibus.

12. *Idem* 'lib.singulari ad senatusconsultum Turpillianum.'

QVi noua [f] vectigalia exercent, lege Iulia de vi publica [g] tenentur.

AD [h] LEGEM IVLIAM DE vi priuata [i],

Tit. VII.

De pœna. 1. De naufragio.

1. *Marcianus* 'lib.14.Institutionum.'

DE vi priuata damnati pars tertia [k] bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne [l] senator sit, ne decurio, aut vllum honorem capiat, néve in [m] eum ordinem sedeat, néve iudex sit. videlicet omni honore, quasi infamis [n], ex senatusconsulto carebit.

1 ¶ Eadem pœna adficiuntur, qui ad pœnam legis Iuliæ de vi priuata rediguntur, & si quis ex naufragio [o] dolo malo quid rapuerit.

2 ¶ Sed & ex constitutionibus principum extra [p] ordinem, qui de naufragijs aliquid diripuerint, puniuntur. nam & Diuus Pius rescripsit, nullam vim nautis fieri debere: & si quis fecerit, vt seuerissimè puniatur.

De hominibus conuocatis vt cui iniuria fiat.

2. *Scæuola.* 'lib.4.Regularum.'

HAc lege tenetur, qui conuocatis [q] hominibus vim fecerit, quò quis verberetur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

2. De rebus per iniuriam ablatis.

3. *Macer.* 'lib 1.publicorum.'

NEc interest, liberos, an seruos, & suos, an alienos quis ad vim faciendam conuocauerit.

1 ¶ Nec minùs hi, qui [r] conuocati sunt, eadem lege tenentur.

2 ¶ Sed si nulli conuocati, nullíque pulsati sint, per iniuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit: hac lege teneri eum, qui id fecerit.

De cœtu & concursu facto, quo minus quis in ius producatur. 1. De quæstione habita in seruo.

4. *Paulus* 'lib.55.ad Edictum.'

LEgis Iuliæ de vi priuata crimen committitur, cùm cœtum [s] aliquis, & cõcursum fecisse dicitur, quo [t] minùs quis in ius produceretur.

1 ¶ Et si quis quæstionem de alterius seruo habuisset. & ideo moderatiùs edicto prætoris de iniurijs vtendum esse, Labeo ait.

De deiecto ex agro suo.

5. *Vlpianus* 'lib 69.ad Edictum.'

SI quis aliquem deiecit ex agro [u] suo hominibus congregatis sine armis, vis priuatæ postulari possit.

De improbè coeuntibus in alienam litem.

6. *Modestinus* 'lib.8.Regularum.'

EX senatusconsulto Volusiano, qui improbè coeunt in alienam litem [x], vt, quidquid ex condemnatione in

a *Paul.5 sent.3.§.3. & 5.sent.26.§.3.*
b *Paul. d. §. 3. 10.Eclog.2.ex lib.60.tit. 18. c. 10.in fin.*
c *l.9.ȷ.eod.v.l.52.§.2.ȷ.de furtis. l.33.§.2.ȷ.de verb. sign. §. 5. Instit. de publ.iudicijs. Paul.5.sent.3.§.3. in fin.*
d ex quibus soluti homines nocere possunt. ita legitur apud Paulum, *5. sent. 3.§.3.in fi.*
e *57.Eclog.9.ex lib.60.tit.8.c.10.*
f *l. vnica. §. 3.ȷ. de lege Iulia ambitus.*
g & lege Iulia de ambitu, *d.§. 3.* & cõstitutionibus, *l. vnic.C. noua vectigalia.* De vectigalibus vmbræ & aëri impositis, *v.Cui. 10.obs.7.*
h *9. Cod. 12. 9. Cod. Theodos.10. Paul.5.sent.26.§. 8.Instit.de publicis iudicijs.*
i quæ fit sine armis.
k *l.vlt.ȷ.eod.& d.§.8. Paul.ibid. & d.§.3. in fi. l. 2.C.eod.10.Eclog. 2.ex lib.60.tit.18. c.11.*
l *facit l.1.ȷ. de his qui notantur.*
m néve in xii. ordinibus sedeat, *Cuiacius.* vt in lege Roscia de decoctoribus. *Cui.9. obs.17.*
n quasi infamis carebit. Eadem pœna adficiuntur, qui ex senatusconsulto ad pœnã legis Iuliæ, &c. *Cuiac. 1. obs. 38. adde l. 8. in fin.ȷ. eodem.*

o *l.4.§.1.ȷ.de incendio.* p *l.10.§.1.ȷ.tit.prox.*
q *l.3.§. 2.ȷ. tit.proximo.*
r *l.2.§.12.suprà, vi bon.rapt.l.1.§.13.ȷ.ad Turpill.vide l.3.C.de accus.*
s *l.5.ȷ.de vi publica.*
t Qui coadunatis hominibus facit quominus quis producatur in iudiciũ, tenetur de vi priuata. *Nouell.69.c. 64.* si condemnatum impedit, maiestatis. *arg.l.4.in fin.ȷ. l.Iul.maiest. vide in hunc locum Paponem 23. Arrestorum 3.Titulo, des recourses des prisonniers.*
u *l.3.in fi.ȷ.tit.prox.Paul.5.sent.26.§.3.*
x *adde l.1.§.1.ȷ.de falsis.*

a *adde l.vlt.ʒ.e.l.5.l.7.C.e.l.12.l.13.ʒ. quod metus causa.Paul.2.sent.14.§.5. & lib.5.sent. 26.§.4.6.Harmenop.7.10.Eclog.2.ex lib.60.tit.18.c.12:* Imò habere videtur, cùm ei aduersarius condemnetur.*l.48.ʒ.de furtis.*Dic,in vero rei domino id certum esse. *l.3. C.de pignorib.*in chirographario & hypothecario falsum,*vt hîc v.Cuiac.apud Paul.5. sent.26.§.vlt.* b Actorum aliam formulam,*vide in l.penult.in fi.ʒ.de his quæ in testamento delentur.*

rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur, lege Iulia de vi priuata tenentur.

De bonis à creditore occupatis.

7. *Callistratus* lib.5.de Cognitionibus.

CReditores,si aduersus debitores suos agant, per iudicem id,quod deberi sibi putant,reposcere debent.Alioquin si in rem debitoris sui intrauerint, id nullo concedente Diuus Marcus decreuit, ius crediti eos non [a] habere.Verba [b] decreti hæc [c] sunt: *Optimum est, vt,si quas putes te habere petitiones,actionibus experiaris.interim ille in possessione debet morari,tu petitor es.* & cùm Marcianus diceret, *vim nullam feci:* Cæsar dixit, *Tu vim putas esse solùm, si homines vulnerentur? vis est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. non puto autem nec verecundiæ nec dignitati tuæ conuenire,quicquam non iure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem vllam debitoris, non ab ipso sibi traditam,sine vllo iudice temerè possidere, eúmque sibi ius in eam rem dixisse:ius crediti non habebit.*

8. *Modestinus* lib.2.de pœnis.

SI creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occupet, hac lege tenetur, & tertia parte bonorum multatur,& infamis [d] fit.

c eadem penè continentur in *l.13.ʒ. quod metus causa.*
d *Eclog.16.Nouell.60.c.1.*
e *de qua v.l.2. §.32.ʒ. de origine iuris.*
f *Vlp.1. Colla. leg.Mosaic.Paul. 5.sent.23.9. Cod. Theod.14.9.Cod. 16.§.5. Instit. de publ.iud.* περὶ φονέων. *6. Harmenop.6.* περὶ φόνων, &c. *36. Eclog. 2.* De homicidio. *5. Decret. 12. 5. Sexto 4. 5. Clement.4. adde 17. quæst.decret.Paponem 22. Arrest.5. & 2. Not. 7.Clarum 5.sent. §. homicidiū & assassinum. Bossium tit.de homicidio 29. Petrum Gregorium 36. syntagm. 15. & seq.*
g *vt in l.vlt.C. Theodos. ad leg. Corn.de falso.*de veneficiis *Vulg. Hal.Paul.5.sent. 23.* περὶ φαρμακῶν καὶ τῶν διδόντων ἢ πωλούντων φάρμακον. *60.Eclog. 39.adde 6. Harmenop.10. l.1.§.1. in prin. & l.3.in prin.l.8.ʒ.e. Petrū Gregoriū 36. syntagm.*18.*Clarum 5.sent.§. homicidium, versiculo punitur etiā.Bossium cap.29.* lex decimatertia *infra eodem:*pertinet ad maleficos *de quibus vide Cod. de Mathematicis.*
h venefici.*Vulgat.Hal.*
i hîc punitur affectus sine effectu,*l.7.Cod.eodem.§.5.Instit.eodem.*

AD LEGEM CORNELIAM[e] DE sicarijs[f], & veneficijs[g].

Tit. VIII.

De homine occiso, de incendio. De eo qui cum telo ambulat. De falso iudicio. 1. *De veneno. De falso testimonio. De pecunia accepta,vt qui reus fiat.* 2. *De homine occiso.*

1. *Marcianus* libro quartodecimo institutionum.

LEGE Cornelia de sicarijs & veneficijs[h] tenetur, qui hominem occiderit: cuiúsve dolo malo incendium factum erit:quive hominis occidendi,furtive faciendi causa cum telo[i] ambulauerit: quive cùm magistratus esset, publicóve iudicio præesset,operam dedisset, quo quis [k] falsum [l] iudicium [m] profiteretur [n], vt quis innocens conueniretur, condemnaretur.

1 ¶ Præterea tenetur,qui hominis necandi [o] causa venenum confecerit, dederit: quíve falsum [p] testimonium dolo malo dixerit: quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quíve magistratus iudéxve quęstionis [q] sub[r] capitalem [s] causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret.

k Falsus testis in causa vel lite homicidij, punitur tanquam homicida, si dolo malo testimonium tulerit, *v. Corset. singulari testis falsus.* l Iudex necare videtur, quoties innocentem condemnat, quoties testes subornat ad innocentem opprimendum.
m *l.10.ʒ.eod.* al.iudicium. n Iudicium profiteri quid sit,*v.l.24.ʒ.de falsis.*
o non qui simpliciter confecit citra voluntatem hominis necandi. Veneficus tenetur lege Cornelia de sicariis, *vt hîc:* Plus tamen est occidere veneno quàm gladio,*l.1. C.de maleficijs.* adde Ciceronem oratione pro Cluentio, vbi de lege in veneficos tractat.
p Testis cuius opera effectum est,vt innocens damnaretur,punitur vt sicarius.
q Iudex quæstioni indignum hoc est,innocentē subiiciens punitur lege de sicariis,*vt hîc:adde l.16.C.eod.* r id est in capitalem causam.
s Iudex qui in caput fortunásque hominis pecuniam accepit,lege Cornelia de sicariis tenetur.*v.Paul.5.sent.23.§.4.*
t ¶ puta seruus sit an liber,*l.23.§.9.ʒ.ad l.Aqu.*
u *l.14.ʒ.eod.Paul.5.sent.23.§.2.6.Harmenop.6.*
x Qui vulnerauit vt occideret,pro homicida damnatur.*Paul.ibid. Harmenop.ibid.*
y strinxerit. *Hal.* Qui gladium stringit & eo percutit,præsumitur ei occidendi animus fuisse.
z id est,radio aut ferrea,*v.Cuiac.15.obs.27.*
a Cucuma.*Hal.Vlp.1.Collat.leg.Mosaic.*Cuccuma genus vasis,*Ambrosius sermone 90.* Dij ærei ex quibus cuccumæ melius fiunt ad vsus hominum, *Cuiac.10.obs.15.& Petronius in satyrico;*incincta quadrato pallio cucumam ingentē foco apposuit.Idem, frāgitur ceruix cucumæ ignémq; valescentem restringuit.Porro cucuma aliud est à cucurnia, vel curcuma, *de quib.v.l.vnic. C.nulli licere in frænis.* Glossis cucuma θερμοφόρον. b *v.l.vlt.ʒ.eod.*
c Pœna minuitur in eo qui in rixa casu magis quàm voluntate, homicidium admisit. d casu *ita legendum est*,vt opponat casum voluntati.
e *60.Eclog.39.c.2.*
f *v.l.38.§.8.ʒ.de adulter.6.Harmenop.6.*
g Interfici indemnatum etiam x 11.Tabularum decreta vetuerunt.*Saluianus 8.de prouidentia.*Nec quemquam scelestum indemnatum impunè voluistis occidi.*Augustinus 1.de ciuitate 19.* Id etiam vetabant Lycurgi leges teste Valerio *lib. 5. c. 9. v. Cuiac.4.obseru.13.* Inauditum hîc intellige,cuius auditæ prius defensiones nō sunt, vt Tacitus *4. Annal.anno vrbis 776.* inaudito filio exitium offerre, *vide Cui.6.obs.17. Senec.10 Cōtrouers.vlt.* Cûr nec sermones ante actioné,cùm nec proditores inauditi pereant.Cicero *1.de legib.vbi probat non omnia iusta quæ scita à populo,*Nihilo magis credo quàm illa, quam interrex noster tulit, vt dictator quem vellet ciuium, indicta causa impune posset occidere.
h *l.vnic.C.de emendat.propinq.l.3.C.de patria potestate.*
i *vide Cuiac.6.obs.17.*

k vide Guibertum.*c.16.quæstionum.*
l vel alienandę mentis causa,*Nouell 115.c.4.§.5.Nouell.Leonis* 111.ad conceptionem. *§.2.in fin.ʒ.eod.* amatorium. *d.§.2.*abortionis. *l.38.§.5.infra de pœnis libidinis. l.4. C.de malefic.*
m facere,vendere,habere venenum necandi alterius causa capitale est *l.1.§.1.ʒ.e. l.1. in fin.l.2.ʒ. de parricidijs. l. 28. §.9.ʒ.de pœnis.*

2 ¶ Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia,cuius conditionis [t] hominem interemit.

3 ¶ Diuus Hadrianus rescripsit, eum, qui hominē occidit,si[u] non occidendi animo hoc admisit,absolui posse: & qui hominem non occidit,sed [x] vulnerauit,vt occidat: pro homicida damnandum, & ex re constituendum hoc. nam si gladium strinxerit [y] & in eo percusserit: indubitatè occidendi animo id eum admisisse.sed si claui [z] percussit, aut cuccuma[a] in rixa[b]:quamuis ferro percusserit, tamen non occidendi animo: leniendam [c] pœnam eius, qui in rixa casu[d] magis, quam voluntate,homicidium admisit.

4 ¶ Item Diuus Hadrianus rescripsit, eum, qui stuprū sibi [e],vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum.

5 ¶ Sed & in eum, qui vxorem deprehensam in [f] adulterio occidit, Diuus Pius leniorem pœnam irrogandam esse scripsit. & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit: in aliqua dignitate positū, ad tempus relegari.

2. *Vlpianus* libro primo de Adulteris.

INauditum [g] filium pater occidere non[h] potest. sed accusare eum apud [i] præfectum, præsidémve prouinciæ debet.

De veneno. 3. *De pigmentarijs.* 4. *De eo cuius familia arma sumpsit. De seditione de naufragio. De falso iudicio. De castratione.* 5. *De pœna.* 6. *De transfugis.*

3. *Marcianus* lib.14.Institutionum.

EIusdem [k] legis Corneliæ de sicarijs & veneficijs capite quinto, qui venenum necandi [l] hominis causa fecerit [m],vel vendiderit,vel habuerit,plectitur.

1 ¶ Eiusdem legis pœna adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit,vel hominis necandi causa habuerit.

2 ¶ Adiectio autem ista,veneni mali,ostēdit esse quædam & non [n] mala venena, ergo nomen medium est: & tam id, quod ad sanandum [o], quàm id, quod ad occidendum, paratum est, continet. sed & id quod amatorium [p] appellatur.sed hoc solùm notatur in ea lege,quod hominis necandi causa habet. sed ex Senatusconsulto relegari iussa est ea,quæ nō quidem malo animo,sed malo exemplo medicamentum [q] ad conceptionem dedit:ex quo ea, quæ acceperat,decesserit.

3 ¶ Alio senatusconsulto effectum est,vt pigmentarij[r], si cui temerè cicutam [s],salamandram[t] aconitum [u],pituocampas [x], aut bubrostim [y], mandragoram [z],& [a] id, quod lustramenti [b] causa,dederint cantharidas [c]: pœna teneantur huius legis.

4 ¶ Item is, cuius familia, sciente eo, apiscendæ [d], reciperandæ possessionis [e] causa, arma sumpserit: item qui auctor seditionis [f] fuerit:& qui naufragium suppres-

n *l.33.§.2.ʒ.de cōtr. empt.l.236.ʒ. de verbor. signific.* vide quæ scripsi de vocabulis mediis,*ad l.1.§.3.ʒ. de seruo corrupto.*
o *Paul. 5. sent. 23. §.vlt.60. Ecl. 39 c.4.*
p *l.38. §. 5.ʒ de pœnis.Paul.5.sententent.23.§.5.* ποιοῦα πρὸς ἀγάπην. *Eclog. d.c. 4. vide 6.Harmenop. 10. c.* περὶ γοήτων de variis philtrorum generibus, *v. VVier. 3. c.38.*
q de medicamentis conceptum adiuuantibus. *v. Oribas. 4.de incor.affect. curat.*112.Nicolaum Myrepsū. *sect.7. cap.2.3.4. Actuarium 5.de methodo medendi, in verbo Antidotum.*
r pigmētarius μυρεψὸς *Eclog.ibid*,id est,pharmacopola, medicamentorum venditor. Pigmentum etiā fucum significat. *August. 73. Epist.* fucare faciem pigmentis,quo rubicundior, vel candidior appareat, adulterina fallacia est.
s de cicuta,vide Æginetam *5. de re medica c. 41.* propter vim frigidam venenum est. Porro cicuta, publica fuit pœna Atheniensium, cùm illā rei sorbere iuberentur exēplo Socratis.

t de salamandra,*vide Æginetam 16.cap.32.*
u de aconito, *v. eundem cap.quadragesimoquinto*, ex spumis Cerberi natum poetæ fabulantur.
x pityocampas. *Haloand.* πιτυοκάμπας *lib. 60.Eclog.39.cap.4. in fin.*malè in Vulgata legebatur pintuocarpas. πιτυοκάμπαι sunt pinorum erucæ, *chenilles de pin. de quo vide Actuarium 5. de methodo 12. Oribasium 14. cap.57. Æginetam 5. c.trigesimotertio, 23.Plin.2.*
y buprestim. *Haloand.* malè in vulgata bobustrum. Eclog. d. loco legit βούπρηστιν. Bubrestim legi oportere Cuiacius notat *15. obseruat. 27.* [illegible] nam bubrestis ingentem famem aut voracitatem significat. Nicander in [illegible] de Bupresti,vide Æginetam *quinto de re medica trigesimoprimo.* Porro Buprestis est animal ex genere cantharidum scarabeo longipedi simile, bubus exitiale, quos inter herbas fallit maximè. *30. Plin. 4.* dicitur etiam Hesychio βουσάκη.
z mandragora, herbæ soporiferæ genus, de qua v. Æginetam 5. *de re medica 44. Columella 10. 25. Plin.* 13. Eadem dicitur ἀνθρωπόμορφος. Pithagoræ [illegible] à fructu malo simili. Κιρκαία à veneficiis quibus Circe claruit. semihominem vocat Columella 10. quòd vulgò eius radix homini adsimilis existimetur, meminit & Dioscorides *lib.6.*
a mandragoram, cantharidas, aut quid lustramenti. *Haloand. adde Genes.30.versic.14.*
b ἐπὶ καθάρσει.*Basil.*Lustramentum est purgamentum & [illegible]. hinc Gallenus *libro de simplicibus medicamentis* [illegible] hoc est,vlcerat,purgat,& lustrat renes & vesicam.*v.Cuiac.15.obs.27.*
c Cantharis est vermis terrenus viridis,auri colore superlucens,in summitate ramorum fraxini,& oliuæ nascens *29.Plin.4.adde Æginetam 5. de re medica 30. Cicero ad Portium lib.9.*Caius accusante L.Crasso cantharidas sumpsisse dicitur. Superioribus adde ex eodem Ægineta *d. libro 5.* leporem marinum *cap.34.* ranam rubetam & palustrem 35.chameleonem 37.hyoscyamum 38.psyllium 40.succum papaueris 42. carpisi 43.ixiam 46. ephemerum 47. smilacem 48. dorycnion, seu toxicum 49. sardoniam herbam 50. papauer cornutum 51.pharicum 52. toxicum 53. fungos 54. sanguinem taurinum 55. lac coagulatum 56. mel 57. gypsum 58. cerusam 59. calcem, sandaracham, auripigmentum 60. spumam argenti 61. plumbum 62,argentum viuum 63.veratrum album,thapsicum,elaterium,agaricum nigrum, rutam syluestrem, melanthium & similia 64. quæ omnia hominum vitio natura reperit,vel in ipsis animalibus, vel in seminibus, liquoribus, radicibus,ramosis oleribus,& metallis,& familiaribus denique & domesticis rebus:de quibus vide Actuarium *5.de methodo 12.*
d adipiscendæ,recuperandæ.
e *facit lex 17.ʒ.de vi & vi.*
f de cuius pœna,*v.Paul.5.sent.22.§.1.6.Harmenop.7.*

serit

a *l.3.in fi.ȝ.de incendio.* de pœna naufragium suppriméntis. vide Nouell. Leonis 64
b indicia professus fuerit, profitendáque curauerit. *Hal.* & rectè, profitetur falsum indicium, qui falso defert & accusat, qui curat profiteri falsum indicium, qui testẽ ad id subornat, *l.1.ȝ.eod.* c hominem inuitum libidinis, &c. *Paul.5.sent.23.§.7.* sed ex constitutione D. Hadriani, idem erit si volentem. *l.4.§.vlt.ȝ.eod.*

d hinc Quintilianus *5. Inst.12. in fi.* mancipiorum negociatores formã puerorum, virilitate excisa, lenocinantur. Illi robur, ac lacerto, barbámque ante omnia & alia quæ natura propria maribus dedit parũ existimant decora, quæcunq; fortia, vt dura, molliũt. & post. sed mihi naturã intuenti, nemo non vir spadone formosior. & post, nec id ferro, speciosum fieri putabo quod, si nasceretur, monstrum erat. Libidinem iuuat effœminati sexus mẽdacium, nũnquã tamen hoc continget malis moribus regnũ, vt si qua pretiosiora fecerint, fecerint & bona. Hæc ille rectè aũt addidit pretiosiora, vt in *l. 27. §. 28.ȝ.ad l. Aquil.* iis. n. (taceo obscæna gentiliũ) vtebantur principes cubiculariis, *l. 4. Cod. de præpos. sacri cubiculi: vbi vide Cuiac.* ideóque inter species ad vectigal pertinentes numerãtur in *l.16.§.7. ȝ.de publicanis.*

serit [a]: & qui falsa indicia [b] confessus fuerit, confitendáve curauerit, quo quis innocens circumueniretur: "& "qui homine [c] libidinis [d], vel promercij [e] causa castrauerit, senatusconsulto [f] pœna [g] legis Corneliæ punitur.

5 ¶ Legis Corneliæ de sicarijs & veneficiis pœna, insulæ deportatio est, & omnium bonorum ademptio. sed solent† hodie [h] capite puniri, nisi honestiore [i] loco positi fuerint [k] vt pœnam legis sustineant. vmiliores [l] enim solent vel bestiis subijci [m] altiores verò deportantur in insulam.

6 ¶ Transfugas licet, vbicumq; inuenti fuerint, quasi hostes [n] interficere [o].

De magistratu. 1. De eo qui per lasciuiam causam mortis præbuit. 2. De castratione.

4. *Vlpianus* "lib.7. de officio consulis"

LEge Cornelia de sicarijs tenetur, qui [p]: cùm in magistratu esset, eorũ quid fecerit cõtra hominis necem [q], quod legibus permissum non sit.

1 ¶ Cùm quidam per [r] lasciuiam [s] causam mortis prębuisset, comprobatum [t] est factum Ignatij Taurini procõsulis Veticæ à Diuo Hadriano, quòd eum in quinquennium relegasset [u].

2 ¶ Idem Diuus Hadrianus rescripsit: Constitutum [x] quidem est, ne [y] spadones fierent: eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Corneliæ legis pœna teneri, eorúmq; bona meritò fisco meo vindicari debere. sed & in seruos, qui spadones fecerint, vltimo supplicio animaduertẽdum esse. & qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus [z] quoque, tamquàm lege Cornelia teneantur, pronuntiandum esse. Plane si ipsi, qui hanc iniuriam passi sunt, proclamauerint: audire eos præses prouinciæ debet, qui virilitatem amiserunt. Nemo enim liberum seruúmve, inuitũ [a] sinentémve, castrare debet: néve quis se [b] sponte castrandum præbere" debet." Ac si quis aduersus edictũ meum fecerit: medico [c] quidem, qui exciderit, capitale [d] erit: item ipsi, qui se sponte excidendum præbuit.

De his qui thlibias faciunt.

5. *Paulus* "lib.2. de officio proconsulis."

HI quoque, qui thlibias [e] faciunt, ex constitutione Diui Hadriani ad Ninium Hastam in eadẽ causa sunt, qua hi, qui castrant.

e hoc quid sit, *v.l.2.ȝ.de publica.* f *de quo vide l.6.ȝ.eod.* g de qua dicam ad Nouellam Leonis 60. † vi. Nou.2. Cõstantini Porphyrogennetę.
h homicidæ hodie capite puniuntur, id est, vel bestiis subijciuntur vel deportantur *ȝ.eod. adde l.16.ȝ.eod.* sed tamen Iustinianus iubet sicarios vltore ferro puniri. *§.5. Instit. de publicis iudicijs.* olim etiam in crucem tollebantur. *Paul.5.sent.25.§.1.* Porro de verbo *Hodie*, v. quæ dixi *ad l.32.ȝ.de fa sis.*
i honestiores personæ leniùs puniuntur, quàm humiles. *l.38.§.9.ȝ.de pœnis.*
k quàm vt. *Vulgat. Hal.* l humiliores *Vulgat. Hal. Paul. d. loco.*
m olim etiam in crucem tollebantur, *Paul. d. loco Vlp.1.* Collat. legum Mosaic.
n hinc dicuntur iure belli recipi, *l.51.ȝ.de adqu. rerum.* & Q. Curtius 8. Transfugam iure belli persequimur. o inuenti etiam capite puniuntur. *l.7.ȝ.de re militari,* vel viui exuruntur, *l.8.§.2.ȝ.de pœnis.* aut furcis suspẽduntur, *l.38.§.1.ȝ.de pœnis.* Transfugis dextras præcidit Fabius Maximus *teste Frontino 4. στρατηγημ. 2. Valer.2.* Claudius Flaccus, *v. Appianũ in Annibal.* Cæsar. *v. Hircium 8. commẽt.* Africanus superior ciues fugitiuos crucibus affixit, socios securi percussit. posterior v. Africanus bestiis & elephantis obiecit, *2. Valer.2. Florus lib.51.* Romæ primum verberati, securi percussi & de saxo Tarpeio præcipitati, *Liuius 3. Seneca 1. de ira 16. v. Petrum Fabrum 1. semest.18.* Fugientibus ad Barbaros pes etiam amputabatur. *l.3.C. de fugitiuis.* eisdem ius postliminij denegatum est, *l.19.§.4.ȝ.de captiuis.* pœna hodie alia est. v. Nouellã Leonis 67. p Magistratus vel officialis in causa criminali legibus abutens, aut aliquid in necem hominis faciẽs lege Cornelia de sicariis punitur. In necem hominis facit, qui torquet sine causa, vel qui baratariam facit: de quo vide Hippolytum Marsilium *hîc.* q Iudex capitis pœnam inferens alicui contra leges, punitur vt sicarius, *adde l.1.ȝ.eod.* r Dãns causam mortis per lasciuiam, mitius punitur, *adde l. vnic. C. si quis Imperatori male dixerit.*
ſ *v. Nouell.2.* Constantini Porphyrogennetę, Lasciuię genus est, cùm quis ita alium sago iactat vt postea moriatur. *Vlp.1. Collat. legum Mosaic.* hinc Suetonius *c.2. in Othone.* scribit Othonem delectatum vt noctu vagaretur sæpe, & obuiorum inualidum quemque, aut temulentum corriperet, & distento sago in sublime iactaret. hanc lasciuiam Martialis significat *lib. 1. in illo versu.* Ibis ab excusso missus in astra sago. Id Itali vocant *Sbakar.* Galli *Berner.* nam & Gallorum lingua sagum *Berne.* Cęterùm lasciuia, est iocularium malum παιγνίαν Græci appellant, alij τρύφην & παλλωπισμόν. Ea punitur vt culpa lata in milite, *l.6.§.7.ȝ.de re militari,* in eo qui fugat armentum alienum. *§.11. Inst. de obligat. quæ ex delicto. v. Cuiac.8. ad Afric. fol.191.*
t Vide hoc rescriptum integrum apud Vlpianum. *2. Collat. legum Mosaic.*
u vt eiusdem ætatis iuuenes emendarentur. adde, & decreuisset, impendij causa, duo millia patri eius persolui, quod manifesta fuerat eius paupertas, & res. *Vlp. d. loco.* Idque minimè nouum est. vt pars bonorum eius, qui cædem fecerit, addicatur occisi liberis, vel parentibus vel vxori. *de quo v. Cuiac.14. obs.4. & quæ notaui ad Nouellam Constantini Porphyrogennetæ de voluntarijs homicidijs.*
x à Domitiano scilicet. *Suet. in Domitiano c. 7. Apuleius lib.18. Xiphilinus in Domitiano: Martialis lib.6.9. Epigrammat. duob. locis:* Nerua *Xiphilinus in Nerua. Zonar. Tom.2.* Hadriano, *l.5.ȝ.eod.* Est & senatusconsultum ea de re, *l.6.ȝ.eod.* Idem quoque constitutus à Constantino, *l.1.C. de Eunuchis.*
y de eo dicam ad Nouellam Leonis 60. Interim nota, ex Stephano nouè admodum spadonis vocabulum deduci à spada, vico Persico, in quo primum (vt ille ait) homines castrari cœperunt, *de quo vide Cuiac.17. obs.24.* vt vt sit, Ammianus *libro 14.* refert Semiramidem primam omnium mares castrasse. De spadonibus quædam dicam *ad l.12.§.ȝ.de verbor. signific.* de testiculorum incisione. vide Celsum *7.c.19.*
z vide quæ scripsi *ad l.3. Cod. de accusat.*
a *l.3.§.4.ȝ.eodem.*

b Quid si seruus se castrari passus sit? eripitur in libertatẽ, vide quę scripsi in variis Harmenopuli, *1. titul.18.§.34.*
c Inter medici officia olim erat & secãdi & castrandi peritia, *vt hîc & l.7. in fi. l.8. ȝ.ad l. Aquil. Paul.5. sent.22.§.3. in fi.* vt & venas incidendi, Cicero *in Pisonem:* Lampridius *in Commodo:* quod & Galenus se fecisse scribit, libro de curatione per sanguinis missionem. Hinc & forpices secandi causa medicis à Sosipatro tribuuntur. hinc Tertullianus aduersus Marcionem 2. Quid enim si medicum quidem [illegible] esse, ferramẽta eius accuses quod secent, & inurant & amputent & constringant, quãdo sine instrumẽto artis, medicus esse non potest. Seneca *7. epistol.* [illegible] & Neronem in Nerone c.3. & quod Plinius *29.c.1.* scribit, Artagathũ medicum à sæuitia secãdi, vrendíque in carnificem transiisse. Instrumentorũ medici fit mentio in lege *18. §. 10.ȝ. de instructo.* & apud Paulũ *3. sent.6. §.62.* id munus postea reiectũ est ad Chirurgos. Est enim chirurgia medicinæ assecla. His adde *7. Plin. 3. Senecam 3. de Ira:18. Gell. 5.*

De castratione.

6. *Venuleius Saturninus* "lib.1. de officio proconsulis."

IS, qui seruum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex senatusconsulto [f], quod Neratio Prisco & Annio Vero consulibus factum est.

De dolo & lata culpa.

7. *Paulus* "libro singulari de publicis iudicijs."

IN lege Cornelia dolus pro [g] facto accipitur: nec [h] in hac lege culpa [i] lata pro dolo accipitur [k]. quare si quis alto se præcipitauerit [l], & super alium venerit, eúmq; occiderit [m], aut putator [n] ex arbore, cùm ramum deijceret non præclamauerit: & prætereuntem occiderit: ad huius legis coercitionem non pertinet.

De partu abacto.

8. *Vlpianus* "lib.33. ad Edictum."

SI mulierem visceribus suis [o] vim intulisse, quo partũ abigeret, constiterit: eam in exilium præses prouincię exiget.

De fure nocturno occiso.

9. *Idem* "lib.37. ad Edictum."

FVrem nocturnum [p] si quis occiderit, ita [q] demum impunè feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.

De insula exusta.

10. *Idem* "lib.8. ad Edictum."

SI quis dolo [r] insulam meam exusserit [s], capitis [t] pœna plectetur, quasi incendiarius.

De circumcisione. 1. De seruo ad bestias dato.

11. *Modestinus* "lib.6. Regularum."

CIrcumcidere [u] Iudæis [x] filios suos tantum [y] rescripto Diui Pij permittitur, in non eiusdem religionis [z] qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur. 1 ¶ Seruo sine iudice ad bestias [a] dato, non solum qui vendidit [b], pœna, verùm & qui comparauit, tenebitur. 2 ¶ Post legem Petroniam [c] & senatusconsulta ad eam legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere. oblato tamen iudici seruo, si iusta sit domini querela, sic pœnæ tradetur.

De infante & furioso.

12. *Idem* "lib.8. Regularum."

INfans [d] vel furiosus, si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia [e] consilij

d alia pœna extat in Nouella Leonis *60. in fin.*
e παιδα τὸ θλη-βειν, id est, à terendo, *vide l.128.ȝ.de verbor. signific.*
f ¶ *adde l.3.§.4.ȝ.eod.*
g sensus est, In lege Cornelia de sicariis, dolus, non lata culpa spectatur, *v. 6. Harmenop.6. in princ.*
h In aliis culpa lata accipitur pro dolo. *l.223.ȝ.de regulis iuris.*
i Culpa lata in lege Cornelia pro dolo nõ accipitur, neque punienda mortis pœna, sed alia, *l.1.§. diuus.ȝ.eod.* Interdum dicitur comparari dolo, verum id tantũ obtinet. quoties pœna corporalis vel mortis non est imponenda. *v.ȝ.l. penult. Cod. de cust. reorum. l. pen.ȝ.de incendio.*
k Culpa igitur lata in lege Cornelia de sicariis mitius punitur quàm dolus, vide Tiraquell. *tract. de pœnis causa.14.*
l cùm vellet fugere, scilicet.
m Is non est in dolo, sed lata culpa.
n *l.31.ȝ.ad l. Aquil. Paul.5. sent.23.§.6.* putator, inquam, qui κλαδευτὴς & ξυλοκόπος *36. Eclog. tit.* περὶ φόνων *ex libro 60. c.17. & 29.*
o de pœna abacti partus, *v.l.39.ȝ.de pœnis.*
p *6. Harmenopul.5. §. 6.* de furis nocturni & interdiarij differentia, *vide Cuiac. 19. obseruat.12.*
q *l.54.§.1.ȝ.de furtis. l.45 §. pen.ȝ.ad l. Aquil.*
r ceu data opera. *l. vlt. in fi.ȝ.de incendio.*
ſ *l.1.ȝ.eodem.*
t *vide l.9.ȝ.de incendio.*
u *l. synopses 1. ex lib.60. titul.39. c.11.*
x *vide l.3.ȝ.de decurionib.*
y *adde Nouellam 37. & Nouellam Leonis 55.* Nam id vetitum est ciuibus Romanis *5. Paul. sent. 22.§. 3.* vetitum est etiam ne quis alterius nationis seruos coemptos circumcidat, *Paul. ibidem.§. vltim.* Porro circumcisio vsitata erat apud Colchos, Ægyptios & Æthyopas 31. ab iis Syrij qui sunt in Palæstina & Phœnices didicerunt si fides habendã est Herodoto 2. Rem antiquam esse idem Herodotus fatetur. putat enim has omnes gentes à Iudæis potius id mutuatos.
z quæ & superstitio dicitur, *d.l.3.* a huc referri potest historia Vedij Pollionis qui seruum, quòd crystallinum fregisset, murænis, quas in piscina continebat. inuadendos, obiectauit, *qua de re v. Senecam 3. de ira 40. & 1. de Clementia 18. Tertull. lib. de pallio in fi.9. Plin.23. Dionem in Augusto.*
b aliud puto si vendidit magistratui, puta ædili & similibus, ad ludum gladiatorium: alioquin, ne quidem ipsi ædiles. Prætores, quæstores, consules, sacerdotes, ærarij, & ipsi Imperatores munus populo edidissent, aut certè minus facile. idque etiam ostendit Iuuenalis *Satyra* 8. quanti sua funera vendant. quid referat? vendunt nullo cogente Nerone: nec dubitant celsi Prætoris vendere ludis.
c latã anno vrbis 813. *Hotomanus in tractatu legum.* d *36. Eclog. ex lib.60. tit.39 c 10.*
e Infantem innocẽtia consilij à pœna excusat. Hinc illud Arnobij 8. *aduersus gentes in principio.* Visendi mei causa, inquit, Romam contenderat, relictis liberis & (quod in illis adhuc est amabilius) adhuc annis innocentibus. & adhuc dimidiata verba tentantibus. & Martianus *in l. pen. in fi.ȝ.de fideicõmiss. libert.* In paruulis nulla deprehẽditur culpa. sed tamen Quint. *5. Inst.9.* refert Areopagitas quendã puerum damnasse quod coturnicum oculos eruisset, quòd cũ fecerunt, nihil aliud indicarũt, quam id signum esse pernitiosissimæ mentis multísq; malo futuræ, si adoleuisset. & apud Pausaniã *lib.8.* Caphyenses lapidibus obruerunt pueros circa templum ludentes, funiculo, quem repererant, iniecto, Dianæ simulachrũ trahentes & Dianam strãgulari dictitantes. huc referri potest execratio 40 pueris facta ab Elizeo, à quibus cum vt caluus irrideretur, duas vrsas in eos emisit *2. Regum 2. vers.24.*

a furiosum fati infelicitas à pœna excusat. ideóque non facere sed pati iniuriam dicitur, *l.3.§.1.ξ.de iniurijs c.illud relatum 15.quæst.1.*
b Cruci suffiguntur, aut bestiis subiiciuntur, *Paul.5.sent.23.§.9.* aut gladio puniuntur. *6.Harmenop.10.c.* περὶ φονέων.
c impia, noctu facta ad incantandum, interficiendum, obligãdum aliquem, *Paul. ibid.* Est etiam vetitum διὰ θυσιῶν μαντεύεσθαι. *Harmenop. ibid.* factis sacrificiis ariolari. Huiusmodi sacrificia Græci ἀπηγορευμένας θυσίας vocãt. *1.Eclog.1.ex lib.60.tit.39.c.11.* id est, vetita sacrificia: qualia dixeris ea, in quib. homines immolantur, & ex eorum sanguine libatur, *Paul.5.sent.23.§.10.* (quod olim falso obiectum fuit Christianis. Thyestæarum epularum accusatis *Attenagoras in Apologetico, Tertullianus in Apologetico c.9. Minucius felix in octauio* verè Tentyræ incolis *Iuuenal. Satyr.15.* Carthaginẽsib. *Iustin.18.*) Possis quoque horum sacrificiorum nomine intelligere ea, quæ fiunt ad inueniẽdos thesauros, *v. l. vni. C.de Thesauris,* vel in quibus de salute principis aut summa Reipublicę, ab aliquo priuato inquiritur, *v.quæ notaui ad l.7.C. de maleficũs.* & hodie, sacrificia Iudaica & gentilium. *l.1.C. de sacrificijs paganorũ* sacrificia funesta vocat lex *7.C.Theodos.de malef.*
d *adde* Æliam Consilium, non factum, vniuscuiusq; puniendum est. *Paul.5.sent.23.§.2. l.1.§.3.l.7.ξ.10.l.79.ξ. de reg.iur.* Imò, factum non voluntas aut cogitatio punitur, *l.18.ξ.de pœnis,* exitus & euentus spectatur, *l.16.ξ.de pœnis.*

tuetur, alterum fati [a] infelicitas excusat.

De malis sacrificijs.

13. *Idem* 'libro duodecimo Pandectarum.'

EX senatusconsulto eius legis pœna [b] damnari iubetur, qui mala [c] sacrificia fecerit, habuerit.

Do voluntate & exitu.

14. *Callistratus* 'libro sexto de Cognitionibus.'

DIuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: In maleficijs voluntas [d] spectatur, non exitus.

De eo qui occidit vel causam prabuit. 1. De mandatore.

15. *Vlpianus* 'libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.'

NIhil [e] interest, occidat quis, an causam [f] mortis prębeat.

1 ¶ Ὁ [g] ἐντειλάμενος [h] τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται, *id est, Mandator cædis pro homicida habetur.*

De pœna.

16. *Modestinus* 'libro tertio de pœnis'

QVi cædem admiserunt sponte [i] dolóve malo, in honore aliquo positi, deportari solent: qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest. sic tamen, vt [k], consulto [l] prius principe, & iubente, id fiat: nisi [m] forte tumultus aliter sedari non possit.

De homine in rixa percusso.

17. *Paulus* 'libro quinto Sententiarum.'

SI in rixa [n] percussus homo perierit, ictus vniuscuiusq; in hoc [o] collectorum [p] contemplari [q] oportet.

DE [r] LEGE POMPEIA [s] DE parricidijs [t].

Tit. IX.

De eo qui occidit vel venenum emit.

1. *Marcianus* 'lib.14 Institutionum.'

LEGE Pōpeia de parricidijs cauetur: 'vt' si quis patrem [u], matrem [x], auum, auiam, fratrem, sororem [y], patruelem [z] matruelem [a], patruum, auunculum, amitam, consobrinum. consobrinam, vxorem, virum, generum, socrum, vitricum, priuignum, priuignam, patronum [b], patronam occiderit, cuiúsue dolo malo id factum erit: vt pœna [c] ea teneatur, quę est legis Corneliæ de sicarijs. Sed & mater, quæ filium filiámve occiderit, eius legis pœna adficitur. & auus, qui nepotem occiderit. & præterea qui emit [d] venenum, vt patri daret, quamuis non potuerit dare.

e *36.Ecloga titulo* περὶ φόνων *ex lib.60.tit.12.* Imò, multum interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, vt offerretur, causam magis dedit quam qui occidit, *l.7.§.6.l.9.ξ.ad legem Aquil.*
f *d.§ 6.l.51.ξ.ad l.Aquil.* αἰτίαν, *Eclog.ibid.* causam qui præbet, magis tenetur quam qui occasionem. occasio imperfecta causa est. de qua tamen & hoc receptum est, eum damnum dedisse videri qui occasionẽ præstitit. *l.30.§.3.ξ. ad l. Aquil. c.de cætero 11.extra de homicidio.* g hic versiculus superiorem in Basilicis sequitur. *Eclog.ibid.* Idem iisdem verbis extat apud Harmenop. *6.tit.6.Paul.5.sent.29.§.5.*
h Mandatores cædis, vt homicidæ puniuntur, *Paul.ibid. facit c.vlt.de homicidio in 6.adde & vide l.5.C.de accus.* vbi dicam de pœna mandatoris.
i De pœna spontanei homicidij dicam alibi.
k vide quæ scripsi ad *l.1.Cod.de bonis damnatorum.* l Nota, formam processus criminalis obseruandi in causis honestarum personarum.
m sensus est, Quoties seditionem augeri posse, reo vita diutius seruata, iudex animaduertit, reum punire debet, deinde ad imperatorẽ scribere, *l.6.§.9.ξ.de iniusto.* alium sensum interpres inde eliciunt, nempe, vitandæ seditionis causa reo ignoscendum, aut saltem, habita ratione multitudinis & complicium, mitius cum eo esse agendum, *de quo v. Clarum 5.sent. §. vlt. quæst. 60.* ídque magis probari putant *l.31.ξ.de pœnis.* hoc quidem probo quod ad pœnam mitigandam non quod ad delictum ipsum attinet. nec enim purgatur delictum, aliorum quoque qui peccauerũt similitudine, *v.10.Gellium 19.* Quin & hoc fieri potest vt in quibusdam tantum, puta auctoribus præcipuis, delictum puniatur capitaliter, promiscua multitudine mitius punita. quemadmodum fit è contrario, vt multi ob paucorum delicta puniantur, quòd multis ciuitatibus accidisse refert. *Papo.24.arrest.10.artic.1.*
n Rixa quid, *v.l.4.§.3.ξ.de vi bonor.raptor.*
o *36.Eclog.* περὶ φόνων *ex lib.60.tit.39.c.15.* id est, ictus ipsos contra vnumquemque contemplari oportet. *Paul.1.collat.legum Mosaic.* dic apertius, iudicem contemplari oportere τὰ ὄργανα δι' ὧν ἐπηκολούθησεν ὁ θάνατος, id est, instrumenta quibus ij qui sunt rixati, necem intulere: vt inde qui leuioribus armis vsus sit, mitius puniatur, qui maioribus, grauius, *6.Harm.6.§.9.* Est & auctor rixę semper inquirẽdus, cum ei sit ignoscendum qui prouocatus se vlcisci voluit. *l.14.§.6.in fin.ξ.de bonis libert.* qui iustum dolorem prosequitur, *l.3.§.3.ξ.de Syllaniano.*
p τῶν συνελθόντων, *36.synopsis ex lib.60.titul.30.c.15.* in hoc collecti hîc dicuntur, ipsi rixatores imò ipsi iudices, & vt loquitur Harmenopulus οἱ ἀκροαταὶ: qua ratione, suspicio est Harmenopulum *d.loco* legisse *in hoc collectos,* non *in hoc collectorum:* hac sentẽtia: in hoc collectos iudices contemplari oportere ictus vniuscuiusque, siue quoties in rixa percussus homo periit.
q vt pro varietate ictuum, varia pœna cōstituatur. Nã ex genere telorum quibus quisque vsus est, colligitur animus occidendi, *Paul.d.loco.*

De eo qui cognouit, nec indicauit de medico.

2. *Scæuola* 'lib.4.Regularum.'

FRater autem eius, qui [e] cognouerat [f] tantum, nec patri indicauerat, relegatus est: & medicus supplicio affectus.

De consobrinis & alijs gradibus, de nouerca & sponsa.

3. *Marcianus* 'lib.14.Institutionum.'

SEd sciendum est, lege Pompeia de consobrino [g] comprehendi. 'sed' non etiam eos pariter complecti, qui pari propriόve gradu sunt. Sed & nouercæ & sponsæ personæ omissæ sunt. sententia tamen legis continentur.

De soceri & generi appellatione.

4. *Idem* 'libro primo de publicis iudicijs.'

CVm pater & mater sponsi, sponsæ, socerorum [h], vt liberorum [i] sponsi, generorum appellatione continentur [k].

De eo qui in venatione filium occidit.

5. *Idem* 'lib.14.Institutionum.'

DIuus Hadrianus fertur, cũ in venatione filium [l] suum quidam necauerat, qui [m] nouercam [n] adulterabat, in insulam eum deportasse: quòd latronis [o] magis, quam patris iure, eum interfecit. nam patria potestas in pietate [p] debet, non atrocitate consistere.

De conscijs.

6. *Vlpianus* 'lib.8.de officio proconsulis.'

VTrum qui occiderunt parentes. an etiam conscij [q] pœna parricidij adficiantur, quæri potest. & ait Mæcianus, etiam conscios [r] eadem pœna adficiendos, non solum parricidas. proinde cōscij etiam extranei eadem pœna adficiendi sunt.

De pecunia ad scelus committendum credita.

7. *Idem* 'lib.29.ad Edictum.'

SI, sciente [s] creditore, ad scelus committendum pecunia sit subministrata: (vtputa si ad veneni mali comparationem, vel etiam vt latronibus adgressoribúsque daretur, qui patrẽ interficerent) parricidij pœna tenebitur, qui quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderint, aut à quo ita cauerunt.

De morte rei & successoribus eius.

8. *Idem* 'libro octauo Disputationum.'

PArricidij postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem cōsciuit, successorem fiscum [t] habere debebit. si minus: eum, quem voluit, si modo testamentum fecit. si intestatus decessit: eos heredes habebit, qui lege vocantur.

De pœna. 2. De furioso.

9. *Modestinus* 'lib.12.Pandectarum.'

POena parricidij [u] more maiorũ [x] hæc instituta est: vt parricida virgis sãguineis [y] verberatus, deinde culleo [z]

r Ad legẽ Pompeiam. *vulgat. Hal.*
s *v.l.2.§.32.ξ.de origine iuris.*
t *Paul. 5. sent. 24.9. Cod.Theod. 15.* de his qui parentes vel liberos occiderunt. *9. Cod.17.* & qui quosuis cognatos occiderint. *36. Eclog. ex lib. 60.tit.40. 6.Harmenop. 6.* Inde Sextus Pompeius refert, P.Horatiũ occisa sorore parricidij accusatum. Adde patronum & patronam ex Paulo *5.sent.24.§.10.*
u id est, parentes in infinitũ. *§.6.Inst.de publ.iud.* etiam adoptiuos.
x qualemcunque etiam vulgo quæstum facientem, quin & nouercam, & socrum.
y consanguineos qui Gręcis ὁμοπατρεῖς. *Cui. 6.obs.17.*
z fratres patrueles sunt, qui ex eodem patre. Græci ὁμοπατρίους & ὁμαδέλφους vocãt. *ibid.Cuiac.*
a fratres matrueles, qui ex eadem matre, ὁμομήτριοι, vterini. *vide ibid. Cuiac. & Instit. de gradib. Hotoman. 5. obs.31.* Idem *in commẽt. verborum,* matruelem interpretatur eum qui ex matris meæ fratre natus sit.
b *Paul. 5.sent. 24.§.1.*
c *vide l.9.ξ.eod.* ignis tamen pœnam exprimit. *Eclog. ibid. & Harm. & Paul. ibid.*

d *Eclog.ibid.* e ¶ sciens delictum neque id iudicans, in atrocioribus delictis tenetur, *vt hîc:* & crimine maiestatis, *Nouell.117.c.8.*
f *l.6.l.7.ξ.eod.§.6.Inst.de publ.iudic.Eclog.ibid.c.5.*
g sub consobrino, etiam eos pariter complecti, qui pari propioréve gradu sunt, *Hotom.5.obs.31.* h *v.l.8.ξ.de gradib.* Imò non continentur. *l.6.ξ.de gradib.*
i liberi desponsi, & ita lego.
k Imò non continentur: nec enim sponsa filij nurus est. *§.9.Inst.de nupt.*
l *vide Nouellam Leonis 105.*
m *v.Nouell.115.c.3.§.6.& c.4.§.3.* n *adde 5.Valer.9.*
o Qui filium interficit, latronis magis, quam patris iure vtitur, *adde l.vnic. Cod. de emendat.propinq.l.vlt. C.de patria potestate:* mitius tamen punitur, quoties eum interficit cum nouerca adulterantem, *vt hîc:* è contrariò, dissimulata pœna est, in ea quæ matrem interfecit, ob filios veneno ab ea sublatos, *8.Valerius 1.* & in ea, quæ maritum, eiúsque filium ob eandem causam interfecit. de quo vide iudicium apud Gellium *12.c.7.* quibus adde P.Gregorium *36.syntagm.24.num.27.28.*
p *l.33. in fi.ξ.de adulterio.* q *v.Nouell.Leonis 70.*
r *l.2.ξ.eodem.* s *d.l.2.adde l.1.ξ.de Sc.Macedoniano.*
t *v.l.3.ξ.de bonis eorum.* u *sub.*confessi.*v.Suet.in Augusto. c.33. l.3. C.Theodos. quorum appellationes non recipiuntur.*
x *§.3.ξ.eod.* qui inualuit ante legem Corneliam & Pompeiam: hodie alia pœna constituta est, de qua dixi ad *l.17.ξ.eod.*
y sagmineis Corrasius 1. *Miscell. 5.* reprehensus à Turbeno *2. aduers. 23.* mouetur. quod sagmina herbam sacram, nunquam contaminassent Romani corpore parricidæ: mouetur etiam, passim legi apud bonos authores sanguineis: sic apud Pliniũ *16.c.32.* sanguinei frutices, & *24.c.10.* virga sanguinea, & *19.c.10.* virgis sanguineis: & apud Maronem *8. Aeneidos* sanguineo flagello: & Liuius 1. hastam sanguineã. sanguineas autem virgas, non à sanguine, sed à colore iis vtebantur quod facile sanguinem elicerent. *34.Plin.10.*
z *l.vnic.Cod.eodem:l.vnic.Cod.Theodos.eod.Paul.5.sentent.24.§.1.* Culeus parricidiale vasculum è corio, *5. Isid. 5. orig. 27.* saccus, in quo rei conclusi in mare mittuntur: Plautus in *Viduloria apud Plantiadem.* Iube hunc insui culleo, atque in altum deportari, si vis annonam bonam. Iuuenalis *Saty.13.* Et deducendum corio bouis in mare, eum quo Clauditur aduersis innoxia simia fatis. Cic.1. ad Heren. De variis pœnis parricidarum, vide Papo. *2.Nota 7.c. Du crime de parricide fol.442.* & P. Gregorium *36.syntag 14.*

insuatur

insuatur cum cane, gallo[a] gallinaceo, "&" vipera[b], & simia[c], deinde[d] in mare profundum culleus iactetur. hoc ita, si mare proximum sit, alioquin bestijs[e] obijciatur[f] secundum Diui Hadriani constitutionem.

1 ¶ Qui alias personas occiderint, præter matrem, & patrem, & auum & auiam, quos more[g] maiorum puniri supra diximus, capitis pœna plectentur, aut vltimo supplicio mactantur.

2 ¶ Sanè si per furorem[h] aliquis parentem occiderit: impunitus erit, vt Diui fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necauerat. nam sufficere, furore ipso eum puniri. diligentiúsque custodiendum esse, aut etiam vinculis coercendum.

Quando accusari potest.

10. *Paulus* "libro singulari de pœnis omnium legum."

EOrum, qui parricidij pœna teneri possunt, semper[i] accusatio permittitur.

DE[k] LEGE CORNELIA DE falsis, "& de Senatusconsulto Liboniano[l]."

Tit. X.

De testimonijs & aduocatione. De iudice corrupto. 3. De iudice qui constitutiones principum neglexit. 4. De rationib. tabulis & instrumentis. 5. De testamento viui aperto. 6. De instrumentis aduersario proditis. 7. De eo qui in testamento sibi aliquid adscripsit. 9. Quatenus tutela, vel cura impedimento est quo minus quis cum fisco contrahat. 13. De pœna falsi.

1. *Marcianus* "lib. 14. Institutionum."

POENA[m] legis Corneliæ irrogatur ei, qui[n] falsas testationes faciendas[o], testimoniáve falsa inspicienda dolo malo[p] coiecerit[q].

1 ¶ Item ob instruendam[r] aduocationem[f] testimoniáve pecuniam acceperit[t], pactúsve fuerit, societatem coierit[u] ad[x] obligationem innocentium, ex senatusconsulto[y] coercetur.

2 ¶ Sed & si quis ob reaun tiandum[z], remittendúmve testimonium, dicendum, vel non dicẽdum pecuniam acceperit: pœna[a] legis Corneliæ adficitur[b]. & qui iudicem[c] corruperit. corrumpendúmve curauerit.

3 ¶ Sed & si iudex constitutiones principum neglexerit[d], punitur[e].

4 ¶ Qui in rationibus, tabulis, cereísve[f], vel alia qua re sine[g] consignatione falsum fecerint[h], vel rem amouerint: perinde ex his causis, atque si erant falsarij, puniuntur sic & Diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit præfectum[i] Ægypti. quod instrumentis suis, cum præerat prouinciæ, falsum fecit. 5 ¶ Is, qui aperuerit[k] viui testamentum, legis Corneliæ pœna tenetur.

6 ¶ Is, qui deposita[l] instrumenta apud alium, ab eo[m] prodita esse aduersarijs suis dicit, accusare eu falsi potest.

7 ¶ Ad testamenta militum senatusconsultum pertinet, quo lege Cornelia tenentur, qui[n] sibi legatum fideicommissúmve adscripserint.

8 ¶ Inter filium, & seruum, & extraneum, testamẽtum scribẽtes hoc interest: quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est. *Quod*[o] *illi dictaui, & recognoui*, pœna cessat, & capi potest. in filio, vel seruo vel generalis[p] subscriptio sufficit & ad pœnam euitendam, & ad capiendum.

9 ¶ Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subiicitur, vt Diui quoque Seuerus & Antoninus constituerunt, vt tutores & curatores, & qui officio deposito non restituerũt tutelam vel curationem[q], cum fisco contrahere non possint. at si quis aduersus hanc legem profectus[r], ærario obrepserit: vt perinde puniatur, ac si falsum commisisset.

10 ¶ Sed ad illos hoc nõ pertinet (vt ijdẽ principes scripserunt) qui, antequã[s] tutelam susciperent, hæc gesserunt. nec enim excusationes admisisse sed fraudes exclusisse.

11 ¶ Ijdem principes rescripserunt, ita demũ eum, qui rationẽ tutelæ vel curæ nondu reddidit, cũ fisco contrahere non debere. si viuat is, cuius tutela administrata est. nã si decesserit, licet nondũ heredi eius rationẽ reddiderit, iure eum contrahere. 12 ¶ Sed si[t] iure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam: non puto pœnam locum habere, licet adhuc viuat is, cuius tutela vel cura administrata est.

a Id cur fieret, v. apud Cic. *pro Roscio. Amer. & in oratore. & Senecã. 5. Cõtrou. 4. in fi.*

b Cur vipera & huiusmodi bestiæ? harũ quædam parentes necant, quædam cum eis dimicant. *Theophil. Inst. de publ. iudicijs.* Cœlius Rhodiginus *6. c. 13.* putat viperam adhiberi, quòd nimia dulcedine commota coeuntis maris caput rodere credatur. Verisimilius est viperam ideo adhiberi, quod ventrem matris exedit: vt refert Aristot. lib. de historia animalium, *c. 34.* & Plinius *10. c. 62.* & Basil. *homilia de Inuidia*: Philostrat. *1. de vita Apollonij. 5.* Quidam Oliuerius Arzeganensis Valerij Maximi interpres, ideo supercõta animalia in culeũ insui putat, qđ gallus serpentẽ, serpens simiã, simia hominẽ insequatur. His ita positis, pœnę magnitudinẽ in parricidas cõstitutę cognoscimus: nã vt Iustinus 16. scribit: In parricidio nulla satis iusta causa ad sceleris patrocinia prętexi põt. verè. Nã vt Proclus notat, Parentes ἀγάλματα τῶ πάντων πατρὸς Διὸς, id est, simulacra Dei qui oĩm est pater: Inde Valerius lib. 1. pari vindicta parentum & deorum violationẽ esse expiandam. & M. Tulliũ quendã duumuirũ, quia librum sacra continentẽ sibi cõmissum Petronio Sabino describẽdũ dederat, culeo insutum, in mare abiectum. Quintilianus in Declamationibus, Parricidiũ omniũ scelerũ maximũ appellat, propterea quòd parricida nomina sacra polluat. Nihil enim homini melius datũ esse scribit Theognis, patre & matre. οὐδὲν ἐν ἀνθρώποισι πατρὸς καὶ μητρὸς ἄμεινον ἔπλετο τοῖς ὁσίη κύρνε μέμηλε δίκη. Hinc Solo interrogatus, cur nullum parricidio suppliciũ indixisset, se id neminẽ facturũ putasse respõdit. *Cicero pro Roscio Amerino: Laertius in Solonẽ.* Ita Persæ neminẽ suorũ dicebãt parricidam, quod si quid tale accidisse diceretur, existimabant, eum qui id fecisset spurium aut suppositiũ fuisse. *Herodotus Clio, Nicolaus libro ἐθῶν* apud Stobęum sermone περὶ νόμων. In Ægypto parricidas liberorum mõrte non multabant, sed triduum iuxta defuncti cadauer sese afflictare cogebantur, *Diodorus 2.* Contra Massagetæ, Indi Callatij, & Caspij parentes senectute confectos occidebant, Herodotus *in Clio & Thalia.* Primus Romę parricida L. Hostius. *Plutarchus in Romulo.* qui primus culeo insutus P. Malleolus, *Florus epitome 68.*

c Iuuenal. *satyr. 8.* Cuius supplicio nõ debet vna parari simia, nec serpẽs vnus, nec culleus vnus. adde Festum in Culleus, vas parricidale.

d Cur in mare profundũ? vt binnium elementorũ vsu viuus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, terra mortuo auferatur. Iustinianus & ibidem Theophilus *Inst. de publ. iudicijs.* Cicero pro Roscio Amerino, ô singularẽ sapientiam, Iudices, nõne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse., cui repentè cœlum, solem, aquã, terrámque ademerunt? vt qui eum necasset, vnde ipse natus esset, careret his rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicũtur. Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis, quæ tantũ scelus attigissent, immanioribus, vterẽmur: non sic nudos in flumen deiicere, ne cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera quæ violata sunt expiari putantur. denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem vllam reliquerint. Etenim quid tam commune est quàm spiritus viuis? terra mortuis? mare fluctuantibus? littus eiectis? Ita viuunt dũ possunt: vt ducere animam de cœlo non queant: ita moriuatur, vt eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur: ita postremò eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant.

e *Paul. dicto loco.*

f *al.* subiiciatur.

g *vide princ. huius legis.*

h *l. 14. ȷ̃. de officio præsidis.*

i adde quæ scripsi *ad l. 12. Cod. de falsis. l. 13. in fi. ȷ̃. de Silla. l. 2. & 4. C. de apostatis.*

k ad legem Corneliam de falsis, &c. *vulg. Hal. 9. C. 22.* ad legem Corneliam de falso *9. C. Theod. 19.* ad legem Corneliam testamentariam, *Paul. 5. sentent. 25* de falso testimonio non admittendo, v. Collat. legum Mosaic. *8. & 9. adde ex C. tit. de his qui sibi adscribunt in testam. 23.* de falsa moneta *Nouell. 24* de mutatione nominis *25 §. 7. Instit. de publicis iudicijs: & 60. Eclog. 41. 42. 44. & Nouell. Leonis 76. 77. adde Paponem 22. Arrest. 12. & 13. eundem 2. Nota. 3. c. du crime de faux. Bossi. in tit. de falsis 37.* de his qui sibi abscribunt in testamento 33. de his qui prohibent aliquem testari 39. de mutatione nominis 40. partu supposito 41. falsa moneta 42. *Cla. 5. sent. §. falsum. P. Gregori. 36. syntag. 1. ad finem quinti capitis.*

l lato anno vrbis 880. Libone Consule, sub Adriano *Hotò.* Imo anno vrbis 768. Lucio Scribonio Consule, sub Claudio Tiberio: Inde Sc. Claudianum appellatur à principe relationis authore: Libonianum vero à Consule ad patres referente: Solebant enim edicta à principe ad senatum mitti, vt tanti ordinis decreto approbarentur *P. Faber 1. semestr. vlt.* quòd hodie etiam reges Galliæ obseruant in ipsis parlamentis: sed vt ad rem redeam, Cuiacius Claudianum dici ait, quòd Claudij Neronis temporibus manauit, *v. Cuiac. hîc.*

m *vide §. vlt. ȷ. eodem.*

n qui in falsas t. f. r. falsa inuicem dicenda dolo malo coierit. *vulg. Hal.* qui falsam testationem, vel testamenta, edidit, vel subiecit legenda *60. Eclog. 41. c. 1.* quæ sententia omnino vera est. vt hic agatur de eo qui fecit, edidit, subiecit falsas testationes, vel falsa testimonia.

o faciendas, testamentáve falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo curauerit. *Vlp. 8. col. leg.* rectè additum danda aut consignanda: nam testimonium aut voce, vel per tabulas dicitur.

p si ita est, qui dolum non commisit à falso excusabitur: nam falsitas sine dolo committi non potest. Vti falso citra dolum possumus, *titul. 20. Cod. eod. v. Clarum 5. sent. §. f. l, um 4.*

q coierit, cũrauerit.

r ob struendã; *Vlpianus d. tit. 8. collationis.*

f *adde l. 20. ȷ. eodem.*

t *l. 2. ȷ̃. de concussione. l. 19. C. de testib. adde Paulum 5. sentẽt. 26. §. 2.*

u coierit, aut aliquam delationem interposuerit: item si quis coierit ad obligationẽ, &c. *Vlpianus ibid.*

x ad occisionem innocentium. *Vlpianus ibidem:* ad accusationem innocẽtium *Pitheus ibid.* id est, qui societatem coierit ad falsum testimoniũ instruendum aduersus innocentes.

y Senatusconsulto, quod Cotta & Messala cõsulibus factũ est. *Vlpian. ibid.*

z denũtiandũ, *vul. Hal.* venundandũ, vel non remittẽdũ, *Vlp. d. loco*: Ecloga multo apertius id explicat ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι ἢ μὴ κατηγορῆσαι, id est, si quis accusandum, vel non accusandum, vt hæc verba, ad criminalia iudicia referantur: hæc vero quæ sequuntur, dicendum, non dicendum, ad ciuilia. Paulus generaliter loquitur, ob falsum testimonium perhibendum, & verum non perhibendum. *5. sentent. 25. §. 2.* vt sit sensus: Vtrobique, id est, in ciuilibus, & criminalibus negotiis falsa testimonia puniri.

a ¶ *de qua vide Paul. 5. sent. 25. §. 2. in fin.*

b ex Senatusconsulto, quod duobus Geminis consulibus factum est, *Vlpian. 8. collationis legum Mosaic.*

c vt sententiam ferat scilicet, & non ferat, *Paulus d. loco.*

d plusquam negligit, qui aduersus eas, aut ius publicum pronuntiat, *Paul. 5. sent. 25. §. 3.*

e qua pœna? *vide l. 1. Cod. ad l. Iuliam Maiest.*

f vox cereis, vel cereisve hîc otiosa est. legẽdum censeo cæterisve. *vt in l. 16. §. 1. ȷ. e.* Quæ sint illa, Paulus explicat *5. sent. 25. §. 4.* acta scil. album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolæ.

g siue consignatione, *vulg. Hal.* quæ lectio optime conuenit iis quæ proximè sequuntur, nempe, præfectum vel ideo punitum à Seuero, quod in instrumentis suis falsum fecisset.

h falsi species sunt, delere, mutare, subiicere, subscribere, *Paul. 5. sent. 25. §. 4.* Consignatione falsum facit, qui additis remouet, qui delet.

i Nota, iudicem puniri falsum in instrumentis suis committentem.

k Ita legitur apud Paulum *5. sent. 25. §. 6. & in l. 38. §. 7. ȷ. de pœnis*: apud Haloandrum legitur peruertit, In vulgata peruerterit.

l *Paul. 5. sent. 25. §. 8. l. 38. §. 9. ȷ. de pœnis:* id aliquando accidit cuidam ancillæ, quam defendit Demosthenes.

m puta à depositario: dic idem in procuratore, & cognitore, qui aduersario litis instrumenta prodidit, *Paul. sent. 5. 25. § 7.*

n *v. l. 6. ȷ. eod. tit. Cod. de his qui sibi adscribunt testamento, & Bossium cap. 38. Clarum 5. sent. §. falsum 4. versi. adscribens sibi.*

o Sensus est, qui sibi legatum in testamento adscripsit extraneus, & id consequi poterit, & in pœnam falsi non incidet, si in eodem testamento subscripserit testator *Dictaui, & recognoui*: filius vero eodem iure censebitur, vtcunque testator tantum subscripserit *dictaui*, neque adiecerit, *Recognoui adde l. 15. §. 1. infra eodem: l. 2. C. de his qui sibi.*

p In qua non est additum *Recognoui*, sed simpliciter, *Dictaui.*

q Sensus est, Tutor, qui ante rationes pupillo redditas, cum fisco contrahit, falsi punitur, *l. 46. ȷ̃. locati,* nisi pupillo mortuo cum fisco contrahat. *§. 11. ȷ. eod.* & nisi iure hereditario successit in fiscalem contractum. *§. 12. infra eod.* quod hodie in vsu non esse existimo.

r pręfectis ærario, *vulgat.* Ij cognoscebãt de locis patrimonialibus, & fisci, *l. 2. §. 4. in fin. suprà, ne quid in loco*: de caducis fisci, *l. tertia. suprà, de his quæ in testamento, l. duodecima, suprà, de his quæ vt indign.* spernebant, & agnoscebant bona fisco delata, *l. trigesima. §. 20. suprà de fideicommiss. libert.* Illud valde notandum est Marcum Antonium primum iussisse, vt apud præfectos ærarij in vrbe, apud tabularios in prouinciis, vnusquisque ciuium, natos liberos profiteretur intra tricesimum diem nomine imposito. *Capitolinus in eius vita.*

f Antequam quis tutelam gerat, potest cum fisco contrahere.

t Ratione successionis, quædam conceduntur, & tolerantur, quæ aliàs non concederentur, *l. nona in fin. infra de rebus militaribus facit lex quarta, infra de decurionibus.* è contrario, interdum quædam accuratius obseruantur in heredem, quam in defunctum, *l. quarta, §. tertio, suprà, quod cum eo.* ad priorem speciem referendum est, quod Papo *22. Nota. 12. numero 9.* scribit, heredem vtentem falso instrumento in hereditate reperto, excusari à pœna falsi: & à iudice eo casu instrumentum falsum dicendum non esse, ne alioquin infercatur infamia heredi innocenti, sed nullum.

a τελειαδ ήμενσις.60.*Eclog.41.cap.1.addė §.7. Inſtit.de publicis iudicijs.* De pœna falſariorum dicam ad Nouellam Leonis 77.hodie apud Gallos omnino capitalis eſt pœna,edicto Franciſci regis lato anno 1539.
b *l.14.C.eod.* ἢ κλέψας διαθήκην,35.*Eclog.16.ex lib.60.tit.41.cap.2. adde Paulum 4.ſent. 7.& 5.ſent.25.§.1.*

c *l.14.C.eod.Eclog. ibid.* ἢ κρύψας, id eſt, ſuppreſſerit. *Paulus 4.ſent.§.1.* ſupprimit,qui cum habeat poteſtatē proferendi, nō profert. *Paulus ibi.§.3.4.5.*
d rapuerit.*vulgata:Hal.* ἢ ἁρπάσας: Rapere,eſt per vim: amouere,clam.
e *Paulus 4.ſent. 7.§.1.& 5.ſent. 25.§.1.* ἢ ἀπαλείψας.
f Interlinit,qui variis locis: delet, qui magna ex parte.
g *Eclog.ibidem: Paulus ibidem: §.7.Inſtit. de publicis iudicijs. v. l.12.Cod.de teſtament.ordinandis* Cyprianus, hic teſtamentum ſubiicit.
h regnat, qui ſigillū aufert ἢ ἀποσφραγίσας, *Eclog.ibid.Paulus idem:* vel qui aperit. Id Bartolus extendit ad eum,qui literas alterius aperit: ídque communiter teneri refert Clarus *5.ſententent. 4. verſic. aperiens.*
i *Eclog.ibidem: Paulus ibid. §.7.*
k *Paulus ibid. d. §. 7. Vlpianus 8. collationis legum Moſaic.*
l *Paulus ibid. Ecloga ibid.*
m ſuperiora omnia πάντα, *Eclog.ibid.Paulus 4.ſent §.2.*
n *l. 3. Cod. eodem.*
o *l.5.ſuprà, de his quæ vt indignis.*
p *l.12.infrà cod. Eclog. ibid. cap. 26.*
q *l.22. §.7.j. eodem.*
r *adde l. 15.§.3. j.eodem.*

13 ¶ Pœna falſi,vel quaſi falſi,deportatio eſt,& omniū[a] bonorum publicatio. & ſi ſeruus eorum quid admiſerit, vltimo ſupplicio affici iubetur.

De teſtamentis & codicillis.

2. *Paulus* "libro tertio ad Sabinum."

QVi teſtamentum amouerit [b],celauerit [c], eripuerit [d], deleuerit [e],interleuerit [f], ſubiecerit [g], reſignauerit [h]: quíve teſtamentum falſum ſcripſerit [i], ſignauerit [k], recitauerit [l] dolo malo, cuiúſve dolo malo id [m] factum erit: legis Corneliæ pœna damnatur.

3. *Vlpianus* "libro quarto Diſputationum."

QVi ignorans [n] falſum eſſe teſtamentum, vel hereditatem adijt,vel legatum accepit, vel quoquo modo agnouit falſum [o] teſtamentumdicere non prohibetur.

4. *Idem* "libro octauo Diſputationum."

SI quis, cum falſo ſibi legatum adſcribi curaſſet, deceſſerit:id heredi [p] quoque extorquendum eſt.

1 ¶ Inde Diuus quoque Marcus: cum quidam à patre heres inſtitutus, codicillos intercidiſſet, & deceſſiſſet: fiſco tantum eſſe putauit vindicandum, quantum per codicillos erogari poſſet:id eſt,vſque ad dodrantem.

5. *Iulianus* "libro octageſimoſexto Digeſtorum."

SEnatus pœnam remiſit ei, qui legata à ſe teſtamento data codicillis ſua manu ſcriptis ademerat [q]. ſed quia & iuſſu [r] patris id fecerat,& annorum [ſ] vigintiquinque erat,hereditatem quoque ei capere permiſſum eſt.

6. *Africanus* "libro tertio [t] Quæſtionum."

SI quis legatum ſibi [u] adſcripſerit [x],tenetur pœna legis Corneliæ: quamuis inutile legatū ſit. nam & eum teneri conſtat,qui eo teſtamento, quod poſtea ruptum, vel etiam quod initio non iure fieret,legatum ſibi adſcripſerit.Hoc tamen tunc verum eſt, cum perfectum teſtamentum erit. cæterum [y] ſi non ſignatum fuerit: magis eſt, vt SCo. locus non [z] ſit. ſicuti nec interdictum de tabulis teſtamenti exhibendis locum habet [a]. prius [b] enim oportet eſſe aliquod teſtamentum vel non iure factum, vt ſenatuſconſulto locus ſit. Nam & falſum teſtamentum id demum rectè dicitur, quod, ſi adulterinum non eſſet, verumtamen teſtamentum rectè diceretur.ſimiliter igitur & non iure factum teſtamentum id appellatur: in quo ſi omnia rite [c] facta eſſent,iure factum diceretur.

1 ¶ Si inſtitutus heres exheredationem nominatim [d] filij vel aliarum perſonarum adſcribit: ſenatuſconſulto tenetur.

2 ¶ Similiter & is, qui libertatem ſua manu ademit [e]

ſerui teſtatoris, & maxime cui à ſe legata vel fideicommiſſa data erant:ſenatuſconſulto tenetur.

3 ¶ Si patronus teſtamento liberti legatum ſibi ſcripſerit [f], & venia impetrata abſtinere legato iuſſus eſt: an emolumentum bonorum poſſeſſionis contra tabulas habere poſſit? & magis placet, non poſſe. nec tamen huic conſequens eſt:vt,& ſi vxor dotem, vel creditor id, quod in diem ſibi deberetur,ſibi adſcripſerit, & ſimiliter venia impetrata abſtinere ſe legato iubeantur. aut mulieri dotis, aut creditori actio ſua denegari debet: ne eorum vterque merito debito careat.

An ſeruus cum domino conſiſtat.

7. *Marcianus* "libro ſecundo Inſtitutionum."

NVllo [g] modo ſerui cum dominis ſuis conſiſtere poſſunt,cum ne quidem omnino iure ciuili [h],neq; iure prætorio [i],neque extra ordinem computantur [k]. præterquam [l] quod fauorabiliter Diui Marcus & Cōmodus reſcripſerunt, cum ſeruus quereretur, quod [m] tabulæ teſtamenti,quibus ei data erat libertas, ſupprimerentur, admittendum ad ſuppreſſi teſtamenti accuſationem.

De nummis.

8. *Vlpianus* "libro ſeptimo de officio proconſulis."

QVicumq; [n] nummos aureos [o] partim [p] raſerit [q],partim tinxerit [r], vel finxerit [ſ]: ſi quidem liberi ſunt ad beſtias dari:ſi ſerui,ſummo ſupplicio affici debent [t].

De auro & nummis. 3. *De eo qui falſum ſignauit vel ſignari curauit. De teſtimonijs.* 4. *De delatore ſubmiſſo.*

9. *Idem* "libro octauo de officio proconſulis."

LEge Cornelia cauetur,vt qui in aurum vitij quid[u] addiderit,qui argēteos nummos adulterinos [x] flauerit [y], falſi crimine teneri.

1 ¶ Eadem pœna afficitur etiam is, qui [z], cum prohibere tale quid poſſet,non prohibuit.

2 ¶ Eadē lege exprimitur,ne quis nummos ſtagneos [a], plumbeos [b] emere [c],vendere dolo malo vellet.

3 ¶ Pœna legis Corneliæ irrogatur ei,qui quid aliud, quam [d] in teſtamento, ſciens dolo malo falſum ſignauerit,ſignaríve curauerit.item ſi falſas teſtationes faciendas teſtimoniáve falſa inuicem dicenda dolo malo coierint.

4 ¶ Qui delatorem ſummiſit in cauſa pecuniaria: eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob inſtruendas [e] lites pecuniam acceperunt.

De eo quod in teſtamento vel codicillis adſcribitur.

10. *Macer* "lib.1.Publicorum."

DE eo,qui ei,in [f] cuius poteſtate eſt,eique,qui in eadē poteſtate eſt, adſcripſerit, nihil ſenatuſconſultis cauetur. ſed hoc quoque caſu committitur in legem: quia huius rei emolumentum ad patrem, dominúmve pertinet,ad quē pertineret,ſi filius ſeruuſve ſibi adſcripſiſſent.

ſ Eo ſermone non ſignificatur is, qui eſt maior vigintiquinq; annis, ſed qui nondum ad eam ætatem peruenit,*v.Cuiac.6.obſ.3.*
t *v.Cuiac.3.ad Afric.fol.31.* u *v.l.1.§.7.ſ.eod.*
x Ignorante teſtatore ſcil.
y hinc colligit Cuiacius *conſult.1.* imperfectum teſtamentum dici, non quod teſtibus caret, ſed quod à teſtibus qui interfuerunt neque ſubſcriptum, neque ſubſignatum eſt:hic enim teſtamentum perfectum opponitur nō ſignato. perfectum eſt,quod ſeptem teſtibus ſignatum eſt,*adde l.21. Cod.de teſtamentis. adde l.vlt. Cod. familiæ.*
z *adde l.38.§.6.j.de pœnis.*
a quod alias,ſi perfectum teſtamētum eſſet,locum haberet, *v.Paul.4.ſent.7.§.vlt. l.1.§.3.ſ.de tut.exhib.*
b ſic alibi prius quæritur de perſona quàm de iure.*l.14.ſ.de iure Codicillorum.*
c aliud rite, aliud recte. Rite eſt ex more: recte ius naturale oſtendit, *vide Cuiacium hîc.*
d Cur hoc additum? vel ideo quod ante Iuſtinianum filius ſolus exheredandus erat nominatim, reliqui liberi inter cæteros poterant exheredari, id eſt, non nominatim,Cuiacius *hîc, adde l.22.in fi.j.eod. vide eundem Cuiac.9. obſeru.18.* vbi tractat de reliquiis iuris antiqui exheredationis liberorum.
e *l.5.ſ.eod.l.22.§.7.j.eodem.*
f ¶falſum ſcripſiſſe intelligitur,ideóq; priuandus eſt hereditate,*l.19.ſupra,de ben. libert.*
g .i.raro,*l.1.§.8.ſ.de officio præfecti vrbis:l.4.ſ.de iudicijs:l.20.l.21.C.qui accuſare.*
h *l.20.§.7.ſ.qui teſtament.l.32.j.de regulis iuris.*
i *d.§.7.* k non ita,quod ad ius naturæ.*d.l.32.*
l exceptio regulæ ſuperioris.
m *l.53.ſ.de iudicijs.*
n hæc lex Cornelia,eſt nummaria, *Cic.3.in Verrem.*Cornelia,teſtamentaria,nummaria,& aliæ complures.falſæ monetæ reos Codex Theodoſ.vocat paracharactas, *l.8.C.Theodoſ.de falſa moneta,*& monetæ adulteros,*l.5.ibid.*
o Idem in argenteis.*Paulus 5.ſent.25.§.1.*quod tamen Hippolytus de Marſiliis non admittit *conſilio 21. num.13. 14.* negat etiam eandem eſſe rationem in rodentem nummos argenteos quæ in rodentem aureos; nimirum quòd hæc lex odioſa ſit, ideóque non extendenda.
p de hac dicendi formula vide Cuiacium *10.obſeru.17.*
q *Paulus 5.ſent.25.§.1.* Author Eclogæ ſic exprimit NN. ξέοντες ἢ περικόπτοντες, &c.

Eclog.44.cap.8. In nummis radi dicitur ſuperficies plana, circuncidi eius circunferentia, *& l.1 C Theodoſ. de falſa moneta.* menſuram circuli exterioris adrodunt, vt ponderis minuatur quantitas.Ext[illegible] etiam in Codice Theodoſ.Tit.*ſi quis ſolidi circulum exteriorem inciderit.*Byzantij Alexandrum Logothetam ψαλίδιον,id eſt,nummorum circunciſorem appellabant.i.forcicular[illegible] quod perquam ſcitè noſſet aureos in orbem attundere, ſeu rodere: *Procopius 3. de bello Gotthico: v. Cui. 19.obſ.25.*
r ſtrinxerit, ſi quidem liberi. Hotom. *5. obſ. 16.* mouetur, quòd argentei tingi poſſunt, aurei nulla de cauſa tingātur: ſtringere eſſe ex Nonio, ait, circūcidere. video tamē apud Paulum *5. ſent. 25.§.1.* non modo argenteos, ſed & aureos nummos adulterari, lauari, cōflari,radi,corrumpi, vitiari, & §. 4. æs quidē inaurari, & argentari. ſed &, quod magis eſt, eum puniri, qui cum argentum,vel aurum poneret, æs, ſtannúmve ſubiecit. Itaque eo adducor, vt credam aureos nummos tingere, hic, nihil aliud eſſe, quam ita æs tingere, vt aurum exiſtimetur: nonnullis enim ita imponi ſolet. *l. 1.in fin. l.36. ſupra, de pignoratia:* fingere autē aliud eſt, quàm tingere, vt infra docetur. hoc qui facit, falſa forma nummum formare dicitur, *l.2.C.de falſa moneta.*
ſ *Ecloga ibidem* ἢ τὰ NN. χαράττοντες. hinc, falſæ monetæ rei paracharactæ,*l.8. C.Theodoſ. de falſa moneta.* fingit,vel qui vultu principum monetam ſignat, *Paulus 5. ſentent. 25.§.1.* vel qui ſignatam adultera immutatione in vendendo ſubiicit, *l.1.C.Theodoſ.ſi quis ſolidi circuium.*
t Quid ſi apud aliquem,vel domi, vel in vidulo,vel in area falſa moneta reperta ſit,éſtne puniendus, tanquam falſarius? vide Bellouiſanum. 1. *cap.8.num.16. & ſequentibus:vide Paponem 2.Notar.7.cap.Du crime de faux,folio 476.*
u puta æs,ſtannum *Paulus 5.ſentent. 25.§.4.adde l.1.in fin.j. ad legem Iuliam peculatus.*vnde eroſa pecunia: *l.102.ſ. de ſolut.*Id vitium lacunā vocat Cicero ad Atticum. vide,quæſo,ne qua lacuna ſit in auro.
x iniecto ſtanno vel plumbo.
y his autem adfines ſunt ſtatuarij, qui maiorinam pecuniam,ſeparato ab argento ære,purgant, *l.5.C.Theod.de falſa moneta.*
z *v.l.1.C.de falſa moneta:*nedum is tantum,qui falſa moneta vtitur,punitur:ſed & qui alium falſa moneta vti ſcit,nec defert. *vide l.50.j.de regulis iuris: Cicero 1. de Officijs.* Qui non vetat peccare,cum poſſit,iubet.*Seneca Troade act.2.ſcena 2.*
a ſtanneos,*vulgat.Hal.* vox ſtagneos defendi poteſt:ſic,Muriaticam habent in vaſis ſtagneis. & gloſſæ veterum ſtagnea κασσιτέρινα, ſtagneum κασσίτερον: pixide ſtagnea,vaſe ſtagneo *Scribonius Largus:* plumbeus,ſtagneus, *Priſcianus Medicus 2.vide Cuiacium 11.obſ.1. Seneca 3.de Ira 35. Feſtus in Murina & in vaſis ſtanneis.*Gloſſis κασσιτερὸς ſtagnum.κασσιτερουργὸς ſtagnator.
b Plūbei nūmi vetiti,vnde poſſumus colligere, nō niſi tria metalli genera fuiſſe apud Romanos ex quibus probi nummi conflarentur,aurum, argentū,æs.vnde olim Triumuiri monetales dicti,auri,argenti, æris flatores: & Plautus in Moſtellaria, fabrū quendam accuſat, quòd plumbeos cudere ſolitus eſſet. ſic Dionyſiū Siculū tyrannū ſuos aliquando Syracuſanos coegiſſe ſtanneis nummis vti,& Spartanam ſicuti & Byzantinam monetam fuiſſe aliquando ferream.
c Atqui nummi mercis vice fungi poſſe non videtur? Hic locus referendus eſt ad peregrinos nummos, Daricos.puta vel Philippeos, Tetradrachmū Atticū,Siculum,& alios id genus: quos emi ſolitos refert Voluſius Metianus *libro de Aſſe.* ſic Victoriali nummi(qui ob Victoriæ ſignum [illegible] ita dicti priuſquam lege Claudia nummus percuſſus eſſet, ex Illyrico aducti, mercis loco habiti *33.Plinius 3.* Cuius nummi meminit Varro *8.& 9.de lingua,* Tertull.*lib.de velandis virginib.* Plin.*20 c. vlt.& 33.c.6.* ſolidos etiam veterum principum veniſſe conſtat.&l.1. *C.de veteris numiſmatis poteſtate.*
d quam teſtamentum ſciens.*Vlpianus 8.collat.legum Moſaic.* vt intelligamus, falſi cauſam ad alia negotia,quam ad teſtamenta porrigi.*l.16.§.1.j.eod.*
e *vide l.3.§.1.j.eodem.* f *l.15.verſic.ſcribere.ſ.eod.*

1 ¶ Illud

a hinc colligit Bartolus patrem poſſe conficere inſtrumentum pro filio emancipato, *v. tamen l. 14. ff. eod.*
b hinc collige, filium pro matre inſtrumentum conficere poſſe.
c *v. l. 6. ff. de publ. iudic.*
d *vide l. 4. ff. eodem.*

1 ¶Illud conſtat, ſi extraneo quis adſcripſerit legatum, licet poſteą viuo teſtatore in poteſtate eum habere cœperit, ſenatuſconſultis locum non eſſe.

11. *Marcianus*[a] libro primo de iudiciis publicis.[e]

SI pater filio ſuo militi, quem habet in poteſtate, teſtamento[a] commilitonis filij aliquid adſcripſerit, quem commilitonem in militia nouit: quia patri non adquirit: extra pœnam eſt.

1 ¶Et cum matri filius adſcripſerat, Diui fratres reſcripſerunt, cum iuſſu teſtatoris hoc ſcripſit, impunitum[b] eum eſſe, matrémque capere poſſe.

De morte rei.

12. *Papinianus*[a] libro tertiodecimo Reſponſorum.[e]

CVm falſi reus ante crimen illatum, aut ſententiam dictam, vita decedit[c], ceſſante Cornelia, quod ſcelere quæſitum eſt, heredi[d] non relinquitur.

De falſo nomine. 1. *De falſo inſtrumento recitato.*

13. *Idem*[a] libro decimoquinto Reſponſorum.[e]

FAlſi[e] nominis[f] vel cognominis[g] adſeueratio pœna falſi coercetur.

1 ¶Ordine decurionum decem annis aduocatum motum, qui falſum inſtrumentum[h] cognoſcente præſide recitauit, poſt[i] finem temporis dignitatem reſpondi reciperare[k]: quoniam in Corneliam, falſo recitato[l] non facto[m] non incidit[n]. eadem ratione plebeium ob eandem cauſam exilio temporario[o] punitum, decurionem poſt reditum rectè creari.

De eo quod in teſtamento vel codicillis adſcribitur.

14. *Paulus*[a] libro viceſimo ſecundo Quæſtionum.[e]

FIlius emancipatus, cum ſcriberet patris teſtamentum, iuſſu patris, ſeruo communi Titij & ſui legatum adſcripſit. quæro, quis exitus quæſtionis ſit. reſpondit: Plures quæſtiones coniunxiſti. & quidem quantum ad ſenatuſconſultum, quo prohibemur[p] nobis, vel his, quos in poteſtate habemus, adſcribere legatum: emancipatus quoque filius eadem pœna tenebitur, licet iuſſu patris ſcripſerit. excuſatus[q] enim is videtur, qui in poteſtate eſt, ſicuti ſeruus: ſi tamen iuſſum ex ſubſcriptione[r] teſtatoris appareat. ſic enim inueni ſenatum cenſuiſſe.

1 ¶Sequens quæſtio eſt:[a] an[a] quoniam placet, id, quod[ſ] illicite ſcriptum eſt, pro non ſcripto eſſe: quod ſeruo communi ſcribentis, & alterius adſcriptum eſt, vtrum in totum pro non ſcripto ſit, an quantum ad eum tantum, qui adſcripſit, cæterum ſocio totum[t] debeatur. & inueni, Marcellum apud Iulianum adnotaſſe. nam cum Iulianus ſcripſiſſet, ſi ſibi & Titio ſcripſiſſet, aut ſeruo communi, cum pro non ſcripto ſit, facilime quæri poſſe, quantum Titio & ſocio adquiratur: ita adiicit iſte Marcellus, Quemadmodum ſocio debebitur, ſi quaſi falſum nomen ſerui ſubducitur? quod & in præſenti quæſtione obſeruandum eſt.

2 ¶Maritus ſeruum dotalem manumiſit, & in teſtamento eius legatum ſibi adſcripſit. quæſitum eſt, quid mulier ex lege Iulia[u] conſequi poſſit. reſpondi: Et patronum incidere in pœnam edicti Diui Claudij, dicendum eſt: & filium emancipatum, licet præteriti poſſint petere bonorum poſſeſſionem. ergo, ſi nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri poteſt, quod adiectum eſt in lege, *Aut dolo*[x] *fecit quo minus ad eum perueniat*? ſed nihil perfecit in fraudem mulieris: non enim aduerſus illam hoc excogitauit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam[y] alij reſtituturus eſt? atquin cum is[a] qui[a] ſibi iuſſu teſtatoris legatum adſcripſit, etiam ſi fidei ſuæ ſimiliter iubente teſtatore commiſiſſet, vt id alij reſtitueret: ſenatus iuſſit, eum nihilominus legato abſtinere, idq; apud heredem remanere cum onere fideicommiſſi.

15. *Calliſtratus*[a] libro primo Quæſtionum.[e]

DIuus Claudius edicto pręcepit, adiiciendum legi Cornelię: vt, ſi quis, cum alterius teſtamentum vel Codicillos ſcriberet legatum[z] ſibi ſua manu ſcripſerit, proinde teneatur, ac ſi commiſiſſet in legem Corneliam. & ne vel iis venia detur, qui ſe ignoraſſe edicti ſeueritatem prætendant. Scribere autem ſibi legatum videri, non ſolum eum qui manu ſua id fecit, ſed etiam qui per ſeruum[a] ſuum, vel filium, quem in poteſtate habet, dictante teſtatore, legato honoratur.

1 ¶Plane conſtitutionibus principalibus cauetur, vt ſi teſtator ſpecialiter[b] ſubſcriptione ſua declarauerit, dictaſſe ſeruo alicuius, vt domino eius legatum ab heredibus ſuis daretur, id valere, nec generalem ſubſcriptionem teſtatoris valere aduerſus ſenatuſconſulti auctoritatem. & ideo legatum pro non ſcripto habendum: & ſeruo, qui etiam ſibi legatum adſcripſit, veniam dari. ego tutius eſſe puto, veniam[c] petendam ab Imperatore: ſcilicet eo, quod relictum eſt, abſtinentibus.

2 ¶Item ſenatus cenſuit: vt, ſi ſeruus[d], domini ſui iuſſu, teſtamento codicilliſve libertatem ſibi adſcripſerit: ob eam rem, quod ipſius manu adſcriptum eſt, minus liber ſit: ſed libertas ei ex fideicommiſſi cauſa præſtatur, ſi[e] modo poſt eam ſcripturam manu ſua teſtator teſtamento, codicilliſve ſubſcripſerit.

3 ¶Et quatenus de ſola ſpecie fideicommiſſæ libertatis hoc ſenatuſconſulto continebatur: Diuus Pius reſcripſit, ſententiam magis ſequendam eſſe huius ſenatuſconſulti, quam ſcripturam. nam ſeruos, cum dominis ſuis parent, neceſſitate poteſtatis excuſari: ſi tamen accedat domini auctoritas ſubſcribentis[f], ſe ea dictaſſe, & recognouiſſe. videri enim enim ait ipſius domini manu ſcripta, cuius voluntate ea ſcripta ſunt. Quod tamen (inqu t) ad liberas perſonas, in quas nullum ius teſtator habuerit, extendi non debet. quæri tamen debet, an æque ſubſequendi neceſſitas[g], & honeſta excuſatio eſt non facientibus, quod non ſit conceſſum.

4 ¶Matri quoque, cui per ſeruum ſuum, dictante filio, legatum ſcriptum eſſet, veniam tribuẽdam legis Corneliæ placuit.

5 ¶Idem in filiam, quæ, dictante matre ſua per ignorantiam[h] iuris, legatum ſibi ſcripſerat, ſenatus cenſuit.

6 ¶Si quis, duobus heredibus inſtitutis, adiecerit, vt, ſi alteruter heres ſine liberis deceſſiſſet, ei, qui ſupereſſet, & liberos haberet, hereditas redderetur, vel[i] ſi vterque ſine liberis deceſſiſſet, hereditas deinde alia manu ſcriptori teſtamenti reſtitueretur: placet, teſtamentario pœnam legis Corneliæ remitti. ſed benignius eſt, vt[a] etiã[a] ea, quæ ſupra ſcripta ſunt, ſimili modo conſequatur.

De inſtrumentis ſubreptis. 1. *De eo qui falſum ſignauit.* 2. *De rationibus, tabulis, literis publicis, & aliis rebus.*

16. *Paulus*[a] libro tertio Reſponſorum reſpondit.[e]

INſtrumentorum ſubreptorum crimen non eſſe publici iudicij, niſi[k] teſtamentum alicuius ſubreptum arguatur.

1 ¶Paulus reſpondit, legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra[l] teſtamenta, cætera falſa ſignaſſent.

2 ¶Sed & cæteros[m], qui in rationibus, tabulis, literis publicis[n], aliáve qua re, ſine[o] conſignatione falſum fecerunt, vel, vt verum non appareat, quid celauerunt, ſubripuerunt, ſubiecerunt[p], reſignauerunt, eadem pœna affici ſolere, dubium non eſſe.

De eo quod in teſtamento adſcribitur.

17. *Idem*[a] libro tertio Fideicommiſſorum.[e]

CVm quidam ſua[q] manu ſeruum ſibi legatum ſcripſiſſet, & eũ manumittere rogatus eſſet: Senatus cenſuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

18. *Idem*[a] libro tertio Sententiarum.[e]

VXori[r] legatum in alieno teſtamento ſcribere non prohibemur.

1 ¶Qui[ſ] ſe filio teſtatoris impuberi tutorem adſcripſit: & ſi ſuſpectus eſſe præſumitur, quod vltro tutelam videbitur affectaſſe: tamen, ſi idoneus eſſe approbetur, non ex teſtamento, ſed ex decreto tutor dandus eſt. nec excuſatio eius admittetur: quia conſenſiſſe videtur voluntati teſtatoris.

De falſa moneta. 1. *De partu ſuppoſito.*

19. *Idem*[a] libro quinto Sententiarum.[e]

QVi falſam[t] monetam percuſſerint, ſi id totum formare noluerunt, ſuffragio iuſtæ pœnitentiæ abſoluuntur.[u]

e huc refer titulum Codicis de mutatione nominis.
f De nomine & cognomine, vide quæ ſcripſi *ad l. 14. C. qui teſtamenta.*
g Idem dicendum eſt, ſi quis ſibi falſum genus, vel parẽtes falſos finxerit, quo quid alienum interciperet, poſſiderétve. *Paul. 5. ſent. 25. §. 10. v. Cuiac. ibid.* Idem dicẽdum de eo, qui inſignib. altioris ordinis vtitur, militiámq; confingit, quo quem terreat, vel concutiat. *Paul. ibid. §. 11.* aliàs fraus ceſſat, & crimẽ falſi, eiuſque pœna, *l. 1. C de mutatione nominis. Boſſius cap. 40. de mutatione nominis*: nam ſeruo ſolus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatem quidem, vt in oratione pro Roſcio Amerino notauit Volcatius Gallicanus. ſic more apud veteres recepto, quæ ſtupri licentiam apud Ædiles profitebantur, nomina mutabãt, *Plautus in Penulo.* Hodie earũ mutarent nomina, facerẽntque indignum genere, quęſtum corpore. vide alia apud Pitheum *8. Notar. Moſaic.* idem in ſpuriis refert Papo *2. Notar. 7. cap. du crime de faux.* De mutatione nominis, fuſiſſimè tractauit P. Gregorius *36. ſyntagm. 4.* Berberius *1. parte, Rubrica 11.*
h Idem dicendum eſt ſi falſa cõſtitutione vtatur, *l. vl. ff. eod. & l. 4. C. eodem.* Nota aduocatũ ob falſi inſtrumẽti recitationem decẽ annis ordine moueri poſſe.
i *l. 2. verſic. alia. ff. de decurionibus. l. 1. C. de his qui in exilium.*
k recuperare.
l falſo recitato; non facto, *vulgat. facit l. 8. Cod. eod.*
m nõ facto, incidit, *Hal.*
n i. qui nõ eſt damnatus iudicio publico, lege Cornelia. quandoquidem, ea tenetur, qui fecit, non qui recitauit: atque ita ob recitationem falſi ordine motus, infamis non cenſetur, *vide Cuiacium ad l. Cod. de his qui in exilium.*
o Cuiacius *20. obſer. 38.* notat differentiam eſſe, inter relegatum ad tempus, & ordine motum ad tempus: nam hic poſt tempus decurionatum recuperat, ille non recuperat: ſed tamen recte creatur.
p nota regulam.

q *l. 13. ff. ad leg. Falcid. l. 3. l. 5. Cod. de his qui ſibi.*
r *vide l. 1. §. 6. ff. eod.*
ſ Illicita ſcriptura, ſcriptura non eſt.
t ſi quis ſibi & Titio legatum adſcripſit, magis eſt, vt totum legatum ad coniunctum pertineat, *Paul. 3. ſent. 6. §. 14.*
u i. cõdictione ex lege Iulia, *v. l. 65. ſupra ſoluto.*
x *l. 64. §. 7. ff. ſoluto.*
y *l. vltim. ſupra de his quæ pro nõ ſcriptis.*
z *l. 1. ſupra de his quæ pro non ſcriptis: l. 4. C. de his qui ſibi.*
a ¶*l. 10. ff. eod.*
b *l. 1. §. 8. ff. eo.*
c *vide l. vnicã. C. ne tutor.*
d *l. 14. ff. eod.*
e *v. §. 3. ff. eo.*
f *§. 2. ff. eod. l. 1. §. 8. l. 14. ff. eo. l. 22. §. 9. ff. eod. l. 6. Co. de his qui ſibi adſcribunt.*
g *l. 5. in fin. ff. eo. v. l. 11. §. 7. ff. quod vi.*
h mulieri quæ ſibi aliquid adſcribit, pœna remittitur ob iuris ignorãtiam.
i hinc collige, eum non puniri, qui ſibi aliquid adſcribit ſub generali cõditione, *v. Bartolum hîc.*
k *l. 2. ſupra eod. Paul. 4. ſent. 7. §. 1. §. 2. & 5. ſentent. 25. §. 1.*
l *l. 9. §. 3. ſupra eod.*
m puta notarios, amanuenſes, ſcribas, ſecretarios, & huiuſmodi perſonas. de notario hoc ſciendum eſt eum teneri falſi, ſi numerationem factam, ſi quem præſentem fuiſſe contractui, falſo ſcripſerit: ſi ſolennitates more receptas inſerere rogatus neglexerit, ſi contractum in re illicita fecerit, *de quo vide l. 14. §. 3. C. de ſacroſanctis*, ſi falſo negauerit rogatum ſe fuiſſe, *de quo vide Clarum 5. ſent. §. falſo 4. verſ. notarius, & ſequẽtib. vide reliqua in d. §. 32.* Hinc conſtat, fabricãtem falſum inſtrumentum teneri pœna falſi, de cuius criminis pœna legitima, *v. l. 1. in fi. ff. eo.*
n de modo ſignandorũ contractuum publicorum, *v. Paul. 5. ſent. 25. §. 5.*
o *v. quæ not. ad l. 1. §. 4. ff. eod.* hîc tamen ſuſpicor particulã *ſine* retinendã, reiecta vulgata & Haloãdri *ſine*: vt ſit ſenſus: falſum, nõ modo committi in rationibus, & cõtractibus publicis ſignatis: ſed & non ſignatis.
p ſubornans falſos teſtes, vt & falſum deponens, falſi tenetur *Clarus ibid. verſic. ſubornans*: idem in eo, qui ſcienter falſos producit *Clarus ibi. verſic. producens.*
q *vide l. 1. l. 2. Cod. de his qui ſibi adſcribunt.*
r hinc colligunt notarium poſſe vxori ſuæ legatum adſcribere.
ſ *Paul. 3. ſent. 6. §. 15. l. 29. ff. de teſtam. tut.*
t falſa deprehenditur materia, põdere, & forma adulterina.
u Imo non abſoluuntur, *l. 8. C. eo. v. l. 65. ff. de furtis. v. d. l. 8.*

a hoc crimen capitale est, *v.l.1.C.eod.*
b *sub.* nisi vicennaria seu xx.annorum, *l.12.Cod.eod.*
c *v.l.12.Cod.eodem.*
d *l.6.ͦ.repetundarum.*
e demus eos à iudice de falso interrogari, num eorum testimonio is, à quibus subornati sunt, torqueri, aut conuinci poterit? Rolandus à Valle 1. *Consi.16. numer.7.* ex communi, vt ait, opinione id negat, contrarium affirmat (idque ex practica) Bossius *titul. de inquisitionibus, numer. 46. & Clarus 5. sent. § falsum.4. versic. subornans.*

1 ¶Accusatio suppositi[a] partus nulla[b] temporis præscriptione depellitur. nec interest, decesserit necne, ea, quæ partum subdidisse contenditur.

De aduocatione & testibus.

20. *Hermogenianus* libro sexto Iuris epitomarum.

FAlsi pœna coercentur, & qui ad[e] litem instruendam aduocatione, testibus, pecuniam acceperunt[d]: obligationem, pactionem fecerunt: societatem inierunt: vt aliquid eorum fieret, cauerunt[e].

De eadem re duobus in solidum vendita. De iudice corrupto.

21. *Paulus* libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum.

QVi duobus in solidum eandem rem diuersis contractibus vẽdidit, pœna falsi[f] coercetur[g]. & hoc & Diuus Hadrianus constituit. Iis adiungitur & is, qui iudicem corrumpit. sed remissius puniri solent, vt ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur.

De impubere. 1 De eo quod in testamento vel codicillis adscribitur vel adimitur.

22. *Idem* libro singulari ad senatusconsultum Libonianum.

IMpuberem[h] in hoc edictum incidere, dicendum non est: quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam[i] ætatem non cadit.

1 ¶Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reuerso[k] eo incidere in pœnam senatusconsulti, quod si ibi decesserit, innocens pater existimatur.

2 ¶Sed & si emancipato filio adscribit, rectè id faciet. item in adoptionem dato.

3 ¶Item si seruo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate præstanda, adscripserit: dicendum est, extra sententiam senatusconsulti eum esse: quoniam placet: omne, quod per huiusmodi seruum adquisitum est, restitui oportere manumisso.

4 ¶Et[l] si ei seruo, qui bona fide seruit, aliquid adscripsit: quod[m] ad cogitationem animi, nocens est, quia ei adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum, neque hereditas bonę fidei possessori adquiritur, dicamus, eum pœnæ eximendum esse.

5 ¶Si dominus adscripserit seruo legatum, *Cum liber erit:* dicimus, senatusconsulto dominum excusatum esse, qui compendio suo, nullo modo prospexerit. Eadem & de filio postea emancipato.

6 ¶Qui codicillos ante[n] testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat[o]: in senatusconsultum incidit. quod & Iulianus scribit.

7 ¶Adimendo[p] quoque aliquid, incidere in pœnam debet, quasi sibi aliquid dederit. veluti si seruo legato sibi, eodémque manumisso, libertatem sua manu ademerit. hoc ita, si voluntate testatoris ademerit. nam si ignorante eo, libertas valet. Item si rogatus restituere legatum sibi adscriptum, fideicommissum ademerit.

8 ¶Qui liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, sed sententia senatusconsulti tenetur.

9 ¶Item non continetur verbis seruus, qui alieno testamento fideicommissam[q] libertatem sibi adscripsit. sed de hoc potest hæsitari: quoniam (vt supra diximus[r]) senatus[s] ita demum ei, qui sibi libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, pœnam remisit, si dominus subscripsit. Imo magis dicendum est, hunc contra senatusconsultum facere, quam eum, qui legatum sibi adscribit: cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, legatum autem domino adquiri possit.

10 ¶Si testamentarius[t] seruo suo fideicommissam libertatem dederit: videamus, ne[u] extra pœnam sit, quoniam nullum ipsius commodum est: nisi ideo adscripserit, vt seruus magno pretio redimatur ab eo, & manumittatur.

11 ¶Sed & ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adiecit sua manu conditionem pecuniæ sibi dandæ, in voluntatem senatusconsulti incidit.

12 ¶Qui autem voluntate patris se[x] exheredat, vel legatum sibi adimit: neque verbis senatusconsulti, neque sententia continetur.

De chirographo, libello, rationibus.

23. *Idem* libro singulari de pœnis paganorum.

QVid sit falsum[y], quæritur: & videtur id esse, si quis alienum chirographum[z] imitetur[a], aut libellum[b], vel rationes[c] intercidat, † vel describat, non qui alias in computatione, vel in ratione mentiuntur[d].

De testamento.

24. *Scæuola* libro vicesimosecundo Digestorum.

AIthales[e] seruus, cui testamento Vetiti Callinicis[f] domini per fideicommissum libertas, & portio hereditati relicta erat ab his, qui ex vndecim portionibus heredes erant instituti, professus est[g] indicium apud Maximillam filiam testatoris ex parte duodecima heredem scriptam, se posse probare falsum testamentum Vetiti Callinici: & apud magistratus interrogatus à Maximilla, professus est[h] probaturum, quemadmodum falsum sit factum testamentum. & cum in crimen falsi subscripsisset[i] Maximilla in scriptorem testamenti, & Proculum coheredem: acta causa, præfectus vrbi[k] falsum testamentum non esse pronuntiauit: & Maximillæ partem duodecimam à fisco cogi iussit. quæsitum est, an Aithaleti libertas & fideicommissum post hæc facta debeantur. respondit, secundum ea, quæ proponerentur, deberi[l].

De falsis literis prætoris. De falso edicto.

25. *Vlpianus* libro septimo ad Edictum.

QVi[m] nomine prætoris literas[n] falsas reddidisse, edictúmve[o] falsum proposuisse dicetur: ex causa, actione in factum pœnali tenetur: quanquam lege Cornelia reus sit.

De eo qui patris testamentum aboleuit.

26. *Marcellus* libro 30. Digestorum.

SI quis patris sui testamentum aboleuerit, & quasi intestatus decessisset, pro herede gesserit, atque ita diem suum obierit: iustissime tota hereditas paterna heredi eius eripietur[p].

De testimoniis. 3. De eo qui se pro milite gerit. De illicitis insignibus. De falso diplomate.

27. *Modestinus* libro octauo Regularum.

EOs, qui diuersa[q] inter se testimonia præbuerunt, quasi[r] falsum fecerint, & præscripto legis teneri pronuntiat.

1 ¶Et eum qui contra[s] signum suum, falsum præbuit testimonium, pœna falsi teneri, pronuntiatum est. de impudentia[t] eius, qui diuersa duobus testimonia prębuit, cuius ita anceps fides vacillat[u]: quod crimine falsi teneatur, nec dubitandum est.

3 ¶Qui se pro milite gessit, vel illicitis[x] insignibus vsus est, vel falso duplomate[y] vias[z] commeauit, pro admissi qualitate grauissimè puniendus est.

De pignore.

28. *Idem* libro quarto Responsorum.

f & stellionatus, *l.3. ͦ.de crimine stellionatus. l. 36. ͦ. de pigneratitia act. l. 5. in fi. ͦ. de pignorib.*
g Quia vẽdendo posteriori rem suam esse dixit, & mentitus est; cum eã priori iam vendidisset, & tradidisset: si dissimulauit, stellionatus tenetur, *vide Cuiacium 13.obser. 21. & Hotom. 5. obser.4.*
h *adde l. C. de falsa moneta.*
i *l.13.in fi.l.14. supra de dolo: vide l.2. §. 19. ͦ. de vi bonorum.*
k *adde l. 6. supra eod.*
l sed & si, *vul. Hal.*
m quo ad *vulgata*, quamquã ad cogitationẽ, *Haloand.*
n *vide l.5. ͦ. de iure codicill.*
o i.qui iussu testatoris repetit in testamento legatum sibi factum in codicillis, in senatusconsultũ incidit.
p *l.5.l.6.§.2. ͦ. eod.*
q fideicõmissarius, *vulg. Haloand.*
r Paulus hic loquitur, & tamen nulla omnino superius reperitur sententia huic similis: reperitur quidem in *l. 15. ͦ. eo.* sed est Callistrati. hic mos Tribonianũ occupauit, vt introducat vnum ex iuriscõsultis dicentem se superius scripsisse, quod tamen ab alio relatũ est eodem modo, *l.34.§.2.* Pauli referenda est ad legem Pomponij, *ͦ.de contrah.empt. v. Cuiacium ad l. 22.ͦ.de verbor.oblig.*
s senatusconsultum, *Haloan.*
t id est, scriptor testamenti, *vide l.1.ͦ.si quis aliquem testari.*
u ¶ne id.
x *l.8.§.6.ͦ.de bon.possess.contra tabulas.*
y in scriptura sc.
z Chirographum alienum imitari, aut falsum subiicere, crimẽ est, *Paulus 5.senten. 25.§.4.* Alienum, puta priuati, multo magis principis, quod vltimum qui facit, grauius puniri debet, de quo vide Paponem *22.Arrest.12.numero 3. Clarum 5.senten.4.versic. Sunt etiam alij. P.Gregorium 76.syntag.15. numero 7.8.* dic idem in sigillo, seu signo *Paulus 5.senten.25.§.1.*
a Hinc illa generalis regula, *μηδὲν ἕτερόν ἐστι παραποίησις, εἰ μὴ τῶν ἀληθῶν μίμησις. Nouell.73.in princip.*
b *Paulus 5.sentent.28.§.4.*
c *l.16.§.2.ͦ.eodem.* Qui rationes intercidit, vel describit, falso scilicet, falsi tenetur: falso describit, qui ita scribit, vt in iis literæ non appareant, quoties in eis quid celatum est, vel subiectum. celat, qui subducit *Tertullianus 50. aduersus Marcionem*, manus heretici (quas vt falsarias arguit) pręcidendas non miror, si syllabam subtrahit, quum totas paginas plerumque subducat.

† vide Pragmaticam Iustiniani, *c.21.*
d sic puto, mentitum in ratione, computatione, vel calculo, ideo falsi non teneri, quia in eo errorem, communem etiam prudentioribus, prætexere potest, *Cod. de errore calculi.* Contra, mentitum in chirographo, & falsi descriptione, & inscriptione, ideo falsi teneri existimo, quia huiusmodi actus nunquam errorem, sed semper fallendi cupiditatem continet. Alias mẽdacium species est falsi, &, vt Tertullianus ait, *2. aduersus Marcionem:* mẽdacium non potest ædificari, sine demolitione veritatis, ideoque merito punitur, *l. 11. §. 3. ͦ. de interrog.*
e Aithaletus *Vulgata:* Athales, *Hal.*
f Callimachi *vulgata.*
g profiteri indicium, *hic & in l.1.in fin. prin. ͦ. de sicariis*, apud *Plinium 3. Epistol.ad Nepotianum, Salustiũ in Iugurtha. & Senec. 10.Controuers.vlt.* nihil aliud est, quam denunciare crimen iudici: vt & illud apud Suetonium in Domitiano *cap. 17.* profiteri conspirationis indiciũ *vide Brissonium. 5.de formulis.* Index cõiurationis, *Suet. Iulio.17.*
h post huiusmodi professionem, potestne desistere? ante sententiam potest. *vide l.8.Co. eodem.*
i Papo *2. Notar.7.cap. Du crime de faux*, obseruari id ait, vt & accusator, & reus falsi, teneãtur se inscribere.
k is cognoscebat de falso, *l. 1.55. in fin. supra de verborum obligat. l.7. supra de extraord. criminib.*
l Imo non debetur, *l.5.§.15. ͦ. de his quæ vt indignis.*
m hæc lex diligenter apparitoribus, & in apparitores regios, nuncios, & delegatos iudicũ notanda est.
n vel rescriptiones, *l.4. C.eo.*
o vel album propositũ, *Paulus 5.senten.25. §. 4. adde l.32. l.31. ͦ.eod.*
p *adde l.4. §.2. ͦ.familia.*
q *ἐναντία, 21. Eclog.1.ex lib.60, tit.41. cap.27.ͦ.de testib.*
r præsumitur contra testem mutantem dictum suum, *v. Alciatum 2.præsumpt.30.*
s i.qui suæ scriptioni aduersatur, *Ecl.d.loco.*
t de imprudentia, *Hal.*
u ex testis varietate fraus in eo p̃sumitur. *vide Alc.2.præsum.31.v.l.2.l.16.ͦ.de testib.*
x puta altioris ordinis, *Paul.5.sentent.25.§.11.*
y *l.37.§.2.ͦ.de verb oblig.* diplomate. *Hugo à Porta: Cic.10.ad Atticum Epist.penult. & 6. Familiarum πλαστοῦ συνθήματος Basilica, Eusthathius in lib.de temporibus.* duplomata dicuntur tractatoriæ & combinæ, vt multis probat Cuiacius *ad l.vnicam C.de tractatorijs*, tractatoriæ formulam referens ex Marculpho. Duplomata, melius diplomata, ἀπὸ τοῦ διπλόω, sunt codicilli, quibus potestas datur cursu publico aliquo proficiscẽdi. qua de causa Cicero, cum significaret Attico diploma obtinuisse, scribit eum habere κάλλιστα ἄοκνον. i. veredum impigrum, *v. Simeonem Bosium in Animad.in X. Epist.ad Atticum Epist.17.* Diplomata Plautus syngraphum vocat, *in Captiuis*: sequere me, viaticum vt dem à Trapezita tibi. eadem opera, à Prætore sumas syngraphum. Tyryd. quem syngraphum? Ægr. quem hic ferat secum ad legionem, hinc ire huic vt liceat domum. Huc refer, ex Suetonio, Augustum in diplomatibus initio sphynge vsum, dein Alexandri imagine, *vide Cottam in memoralibus, in voce diploma. dixi ad l.37.§.2.ͦ.de verborum obligat.*
z vide quæ scripsi *ad l.7.§.2.ͦ.ad l.Aquil.*

a *l.1.§.2.ff.de edendo.l.2.§.6.ff.quemadmodum teſtam.* prolato *vulgat.Haloan.* proferre diem eſt repetere, *l.3.ſupra de fide inſtrumen.* anteuertere, referre, *l.33.ff. de arbitris,* anticipare diem, vt qui poſterior eſt creditor. prior videatur. hoc vitium χρόνισμον, vel potius προχρόνισμον Græci appellant, *22.Eclo.1.ex lib.60.tit.48.cap.30.& ibid.ex tit.41.cap.28.vide Cuiac.3.obſ.7.adde l.3.ff.de fide inſtrum.*

SI à debitore, prælato[a] die, pignoris obligatio mentiatur: falſi crimine[b] locus eſt.

De actu & libello.

29. *Idem*[c] libro ſingulari de enucleatis caſibus.[c]

SI quis obrepſerit[c] preſidi prouincię tam per acta, quam per libelli interpellationem: nihil[d] agit. imo ſi[e] accuſatus fuerit, pœnam temeratoris luit. proinde enim punitur, atque ſi falſum fecerit. ſunt enim reſcripta de ea re. ſufficit autem, vnum argumenti cauſa referre, cuius verba hęc ſunt: Alexander Auguſtus Iulio Maryllo. Si libello dato aduerſarius tuus veritatem[f] in precibus ab eo datis non adiecit, ſubſcriptione vti non poteſt. imo ſi accuſatus fuerit, & pœnam inferre debet.

De ſigno adulterino. 1. De partu ſuppoſito.

30. *Idem*[n] libro duodecimo Pandectarum.[c]

LEge Cornelia teſtamentaria[g] obligatur, qui ſignum[h] adulterinum fecerit, ſculpſerit.

1 ¶De partu ſuppoſito[i] ſoli accuſant parentes, aut hi, ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo vt publicam accuſationem intendant.

De inſtrumentis.

31. *Calliſtratus*[c] libro tertio de Cognitionibus.[c]

DIuus pius Claudio reſcripſit, pro menſura cuiuſque delicti conſtituendum in eos, qui[k] apud iudices inſtrumenta protulerunt, quæ probari non poſſint. aut ſi plus meruiſſe videatur, quam ex forma iuriſdictionis pati poſſint: vt imperatori deſcribatur æſtimaturo, quatenus coerceri debeant. Sed Diuus Marcus cum fratre ſuo pro ſua humanitate hanc rem temperauit: vt, ſi (quod plerunque euenit) per errorem[l] huiuſmodi inſtrumenta proferantur, ignoſcatur eis, qui tale quicquam protulerint.

De edicto corrupto. 1. De ponderibus & menſuris.

32. *Modeſtinus*[c] libro primo de Pœnis.[c]

HOdie[m], qui edicta[n] propoſita dolo malo corrumpunt, falſi pœna plectuntur.

1 ¶Si venditor menſuras[o] publice[p] probatas vini, frumenti, vel cuiuſlibet rei, aut emptor corruperit, dolóve malo fraudem fecerit: quanti ea res eſt, eius dupli condemnatur. decretóque Diui Hadriani præceptum eſt, in inſulam eos relegari, qui pondera[q], aut menſuras falſaſſent.

De falſis conſtitutionibus.

33. *Idem*[c] libro tertio de Pœnis.[c]

SI[r] quis falſis[ſ] conſtitutionibus[t], nullo[u] auctore habito, vtitur: lege Cornelia, aqua & igni ei interdicitur.

DE LEGE IVLIA[x] repetundarum[y].

b crimini.

c Eſt hic aliquid dicẽdum de literis obreptitiis, ſubreptitiis, & inciuilibus. Obripit principi, vel iudici, qui veritatem in precibus ab eo datis non adiicit *in fin. ff. eodem.* qui celat conditionem ſuam, *l.10.§.2.ff. de in ius vocando, l.49.ff. de bonis libertor.* qui celat fideiuſſorem, ſatisfactũ ſibi fuiſſe à principali, *l.29.§.2.ff. mandati,* qui negotium alterius gerendo, rem petitam ſuam facit, *l.8.§.1. ſupra de negotiis:* quo vitio abſtinere debẽt, qui literas à principe volunt impetrare. Per ſubreptionem aliquid impetrare dicitur, qui falſum petitioni inſerit, *l. vltim. in fin. Cod. ſi nuptiæ ex reſcripto.* interdum tamẽ obrepere idem ſignificat, *vt in l.3.§.3.ff.de Carboniano, in verbis, ſi cum eſſet pubes, quaſi impubes obrepſerit,* Inciuilis petitio eſt, in qua neque vero diſſimulato, neque falſo iniecto aliquid cõtra ius commune poſtulatur, quod vt reiici, vel admitti, vel impediri poſſit, vide diligenter Paponem *3. Notar. 5. 6. Des lettres recevables, fol.331. & ſequentibus.*

d Auguſtinus in Ioannem: Iuris eſt forenſis vt qui in precibus mentitus fuerit, non illi proſit quod impetrauit. *adde Cod. ſi contra ius vel vtilitatem publicam: Nouell. 152 .cap.1.l.1.ff.de reb. eorum qui ſub tutela. l.1.C.ſi nuptiæ ex reſcripto.*

e hinc videtur ſequi, iudicem ex officio punire eum non poſſe, qui per obreptionem aliquid impetrarit, quod tamen negat Bartolus: *hic num.4.*

f nota definitionem ſubreptionis.

g *de qua vide Paulum 5.ſentent. titul.25. ita conceptum ad legem Corneliam teſtamentariam.*

h *Paulus ibidem. §.7. Inſtit.de publicis iudiciis: vide Feſtum in adulterina ſigna.* apud Gallos bona eius qui ſigillum regium imitabatur, olim Cancellario committebantur, quod poſtea immutatum eſt, fiſco ea bona occupante, *vide Paponem 22. Arreſt. numero 12. vide Petrum Gregorium 36.ſyntag.5.*

i *de quibus v.l.19.in fin.ff.eodem: & l.1.Cod.eodem.*

k *adde l.13.in fi.l.20.ff.eod.*

l exemplum, *vide l.1.§.12.ff.eod.* per errorem falſum inſtrumentum proferens, excuſatur.

m Olim aliud fuit. Sic aliis locis vox *Hodie* veteris iuris abrogationem indicat: *vt l.13.ff.de pœnis: l.131.ff.de verbor.ſignificat.l.7.§.19.ff.de pactis: l.3.§.5.Cod.ad l.Cornel.de ſicariis.l.7.ff.ad l. Iul.repetund.l.3.ff.ad leg.Iuliam peculat.l.15.§.1.ff.ad Turpillianum: l.1.ff. ad l.Iuliam ambitus.*

n *Paul.1.ſent.13.§.3.& 5.ſent.25.§.4.*

o Menſuras publice probatas, qui corrumpit falſi tenetur, *l.6.in fi. ff.de extraordin. crim.adde l.27.ff.de pœnis.* menſuras, inquam, puta modios iniquos, *l.221.ff.de verbor.ſignif.* menſuras iniquas, *l.13.§.8.ff.locati.Leuitic.9.* heminas iniquas, *Perſius ſatyr.1.* i. vaſa minora. *Iuuenal.ſatyr.10.* modium minorem, cui contrarius eſt æqualis, *Deut.25. adde 20.Eclog.18.ex lib.60.tit.51.c.33.*

p Is locus oſtendit ſoli principi licere menſuris quantitatem tribuere. defendi tamen poteſt, ſubditis aliam (vt vocant) iuriſdictionem habentibus ex longa præſcriptione in ſuo territorio, ſuarum menſurarum quantitatem diuerſam à principali, tueri licere. vt augeant, vel minuant ſine authoritate principis, non puto. Hinc legimus modios æneos, vel lapideos cum ſextariis per manſiones ſingulas ciuitatum collocari, *l.9.C.de ſuſceptorib.* & quidem in Eccleſia, cuius rei multa hodie extant veſtigia in templis, Abbatiarum præſertim, *Nouell.128.c.15.* Et ex ipſo vſu, publica nota ſignari debere, *v.Guid.Papæ. quæſt.40.*

q de falſis ponderibus dixi ad legem *52.§.22.ff.de furtis: adde l.32.ff.de act.empt.*

r Eadem ratione ex lege abrogata, nihil decidi poſſe colligunt: neque eam laudari à quoquam ius eſſe. quod Socinus *regula 230.* multis modis coercet: Putat enim rectè laudari, vt antiquitatis notitiam habeamus, ſed & vt oſtendatur cauſa legiſlatoris: Idẽ eſſe ſi ratio ei⁹ duret: Quinimo abrogat⁹ leges poſſe per principẽ allegari: vel niſi lex abrogata in priuilegium Eccleſiæ tranſiit. *cap.nouit. extr.de iudiciis.* aut in Canonum libros relata: aut iuri nouo conſentanea, hoc eſt iure nouo reducta.

ſ quales ſunt abrogatæ, *§.3.ſupra de conſtitutione ad Menam,* excipiendus eſt tamen caſus Nouellæ *115. in princip.* Eſt tamen receptum, vt cum de appellatione cognoſcitur, ſecundum illas leges iudicetur, quæ tempore prioris ſententiæ obtinebant, non ſecundum eas, quæ poſtea ſunt promulgatæ. De Romanorum legibus hodie quid dicemus? ſúntne paſſim abrogatæ, an in quibuſdam? poſtremũ verius eſt, idque tacite magis quam expreſſe. adhæc. nonnullas gentes iis tanquam præiudicio aliquo teneri tantum: alias, vt legibus, in iis quæ vſu, ſtatuto, lege, adde & communi opinione ac deciſione definita non habent.

Tit. XI.

De eo, qui in officio, munere, miniſterióve publico, vel ex cohorte aliqua pecunias cepit. 1. De perſonis exceptis.

1. *Marcianus*[c] libro decimoquarto Inſtitutionum.[c]

LEx Iulia repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in magiſtratu[z], poteſtate[a], curatione, legatione[b], vel quo alio officio, munere[c], miniſterióve[d], publico cepit, vel cum ex cohorte[e] cuius eorum eſt.

1 ¶Excipit lex, à quibus licet accipere[f]: à ſobrinis, propioréve gradu cognatis ſuis, vxore[g].

De heredibus rei.

2. *Scæuola*[c] libro quarto Regularum.[c]

DAtur ex hac lege & in heredes[h] actio intra annum dumtaxat à morte eius, qui arguebatur.

De ſententia, decreto, & officio eorum qui poteſtatem habent.

3. *Macer*[c] libro primo Publicorum.[c]

LEge Iulia repetundarum tenetur, qui, cùm aliquam poteſtatem[i] haberet, pecuniam[k] ob[l] iudicandum, decernendúm ve acceperit[m].

4. *Venuleius*[c] *Saturninus* libro 3. Publicorum iudiciorum.[c]

VEl quo magis, aut minùs quid ex officio ſuo faceret.

De comitibus iudicum.

5. *Macer*[c] libro primo Publicorum.[c]

IN comites[n] quoque iudicum ex hac lege iudicium dàtur.

De teſtimoniis. 1. De pœna. 2. De militibus. De ſententiis. De accuſationibus. De ſordibus. De donis, muneribus.

[6. *Venuleius Saturninus* libro 3. Publicorum iudiciorum.]

EAdem lege tenentur, qui ob denuntiandum[o], vel non denuntiandum teſtimonium, pecuniam acceperint.

1 ¶Hac lege damnatus, teſtimonium[p] publicè dicere, aut iudex eſſe. poſtularéve[q] prohibetur.

2 ¶Lege Iulia repetundarum cauetur, ne quis ob militem legendum mittendúmve, æs accipiat. néve quis ob[r] ſententiam in ſenatu, conſilióve publico dicendam. pecuniam accipiat: vel ob accuſandum, vel non accuſandum. vtque vrbani[ſ] magiſtratus ab omni ſorde[t] ſe abſtineant. néve plus doni muneris[u] in anno[x] accipiant, quàm quod ſit aureorum centum.

t reſcriptis, *Paul.5.ſenten.25.* reſcriptionibus, *l.4.C.eo.* edictis, *l.25. §.9. ſupra eo.*

u An id innuit, cogi pręciſe aduocatos viua voce, ſeu ſcripto clientes defendẽtes imperatorum nomina legibus, quas adducunt, adiũgere? quod video in fragmentis veteris conſultationis apud Cuiacium diligentiſſime obſeruatum: ea de re alibi dicam.

x à Iulio Cæſare, quam ante Lucius Piſo tulerat de repetundis, *Cicer. in Bruto.*

y *9.Co.2.&.9.Co. Theodoſ.27.Paul.5.ſent.28.* περὶ δωροδοκούντων τε καὶ δωροδοκουμένων, *10. Eclog.22. ex lib.60. tit.43.adde §.11.Inſt.de publicis iudiciis.* Galli *Concuſſion* vocant. à Latinis etiam dicitur lex de repetundis. *Cic.4.de diuinatione in Verrem:* quid ea contineatur, *vide l.1.ff. eo.* refer ad hunc titulum Paponem *2.Notar.7.tit.du crime de concuſſion.* P.Gregorium *36.ſyntagm.18.Cic.Diuinationum in Verrem.*

z ¶ ἐπαρχία, *Eclog.ibi.c.1.* eo nomine comprehenditur dux, *l.2.C.Theodoſ.eo.* comes, *l.vlt.ibid.* adminiſtrator, *l.3.ibid.* Iudex, *l.1.l.4.l.6.C.Theodoſ.ibid.* & quidem pedaneus, *Paul.5.ſent.28.§.1.* ἄρχων πολιτικὸς, *Eclog.ibid.cap.6.l.6.in fi.ff.eod.* cognitor, *l.5.C.Theodoſ.ibid.& l.6.C.eo.* præſes, *l.18.ff.de officio præſidis,* proconſul, prætor, *l.8.ff.eod.*

a *l.3.ff.eod.*

b vide orationem Demoſthenis περὶ τῆς παραπρεσβείας.

c *l.vlt.ff.eod.*

d vt manipularius, *l.3.C.Theodoſ.eo.* miniſterij tamen publici nomine: *Cuiac. 7.obſ.9.* intelligit eos, qui ſub titulo miniſterij in prouincias mittuntur, cum iure pretorio aut cõſulari, quod de M.Catone Velleius ſcripſit, lege lata à P. Clodio miſſum eum fuiſſe in Cyprum publicandæ pecuniæ regiæ, & conſtituendæ prouinciæ cauſa ſub honorificentiſſimo miniſterij titulo: eámque ſententiam confirmant verba quæ nunc ſequuntur, *vel cum ex cohorte.* at non ſcribæ, viatores, præcones, alióſve magiſtratuum miniſtros.

e *l.5.ff.eod.*

f in infinitum, *l.7.§.1.ff.eodem.*

g *v.Cuiac.6.obſer.18.*

h *l.2.C.eo.l.vltim.ff.peculatus: l.20.ff.de accuſationibus.*

i *l.1.ff.eodem.*

k *Paul.ibid.§.vnico.*

l *l.6.in fi.ff.eodem.*

m Quid qui dedit? non eadem lege videtur puniendus, ſed falſi, *l.1.ff.de falſis.*

n *l.1.ff.eo.l.1.C.eo.*

o *l.1.§.1.l.20.ff.de falſis: l.4.in fi.l.8.in fin.ff.de accuſat.*

p *facit lex 1.ff.de his qui notantur.*

q *facit lex 1.§.6.ff.de poſtulando.*

r ob rem iudicandam. *Cicero 2.ad Atticum.1.& 2.de finibus.*

ſ *Eclog.16.cap.6.*

t per ſordes aliquid facere, eſt auare facere.

u doni muneríſve, *vulgat.Haloan.* Rectè *munus* addidit ξένια γὰρ καὶ δῶρα ἀποτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν. *Eccleſiaſt.20.adde Exod.24.*

x id videtur abrogari *l.6.C.eod.* quæ vetat quidquam accipi.

a nota magistratus munera, iudicare, arbitrum dare, vel mutare, iubere iudicare, vel non iudicare, in vincula publica coniicere, aut vincire, aut vinciri iubere, ex vinculis dimittere, condemnare, absoluere, litem æstimare, iudicium capitis, pecuniarum facere.

De iudicibus & arbitris. De vinculis. De condemnatione, & absolutione. De litis æstimatione. De iudicio faciendo, vel non faciendo. 1. De personis exceptis vel non. 2. De opere publico, de frumento publico. De sartis tectis tuendis. 3. De pœna.

7. *Macer*[a] libro primo Publicorum iudiciorum.

LEx Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob iudicem arbitrúmve dandum[a], mutandum, iubendúmve, vt iudicet: néve ob non dandum, non mutandum, non iubendum, vt iudicet: néve ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincirive iubendum, éxve vinculis dimittendum, néve quis ob hominem condemnandum, absoluendúmve: néve ob litem æstimandam, iudiciúmve capitis, pecuniæve faciendum, vel non faciendum, aliquid acceperit.

1 ¶Apparet autem, quòd lex ab exceptis[b] quidem in infinitum[c], capere permittit[d]. ab his autem, qui hoc capite enumerantur, à nullo neque vllam quantitatem capere permittit.

2 ¶Illud quoque cauetur, ne in acceptum feratur[e] opus publicum faciendum[f], frumentum publicè dandum, præbendum, adpræhendendum[g], sarta[h] tecta tuenda, antequam perfecta[i] probata, præstita lege erunt.

3 ¶Hodie[k] ex lege repetundarum extra[l] ordinem puniuntur. & plerumque vel exilio puniuntur, vel etiam duriùs, provt admiserint. quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel licèt non acceperint, calore[m] tamen inducti interfecerint vel innocentem, vel quem punire non debuerant? capite plecti debent: vel certè in insulam deportari, vt plerique puniti sunt.

De contractibus & vsucapione.

8. *Paulus*[a] libro quinquagesimoquarto ad Edictum.

QVod contra legem repetundarum proconsuli[n], vel prætori[o] donatum est: non poterit vsucapi.

1 ¶Eadem lex venditiones[p], locationes eius rei causa pluris[q] minorísve factas, irritas facit: impedítque[r] vsucapionem, priùs quàm in potestatem eius, à quo profecta res sit, heredísve eius veniat.

De eo qui munus publicè mandatum rupit.

9. *Papinianus*[a] libro quintodecimo Responsorum.

QVi munus[s] publicè mandatum, accepta pecunia, ruperunt[t]: crimine repetundarum postulantur.

DE[u] LEGE IVLIA DE annona[x].

Tit. XII.

De seruo & domino.

1. *Marcianus*[a] libro 2. Institutionum.

CONSTITIT[y] inter seruum & dominum iudicium, si[z] annonam publicam fraudasse[a] dicat dominum.

De eo qui contra annonam fecit, societatémve coiit. 1. De nauibus & nautis. 2. De pœna.

2. *Vlpianus*[a] libro nono de officio proconsulis.

LEge Iulia de annona pœna statuitur aduersus eum, qui contra[b] annonam fecerit, societatémve[c] coierit, quo annona carior[d] fiat.

1 ¶Eadem lege continetur, ne quis nauem[e], nautámve retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur.

2 ¶Et pœna viginti aureorum statuitur.

De decurionibus. 2. De mulieribus.

3. *Papirius Iustus* libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti in hæc verba rescripserunt: Minimè æquum est, decuriones ciuibus suis frumentum viliùs[f], quàm annona exigit, vendere.

1 ¶Item scripserunt: ius non[g] esse ordini cuiusque ciuitatis pretium grani, quod inuehitur, statuere.

2 ¶Item in hæc verba rescripserunt: Etsi non solent hoc genus nunciationis mulieres[h] exercere: tamen, quia demonstraturam te, quæ ad vtilitatem annonę pertinent, polliceris, præfectum annonæ docere potes.

AD LEGEM IVLIAM PECVlatus[i], & de sacrilegis[k], & de residuis[l].

Tit. XIII.

Qui tenentur lege Iulia peculatus.

1. *Vlpianus*[a] libro quadragesimoquarto ad Sabinum.

LEGE Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra[m], religiosa[n], publicáve[o] auferat[p], néve intercipiat[q], néve in rem suam vertat[r]: néve faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat: nisi cui vtique lege licebit. néve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indet[s], néve immisceat: néve, quò quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quòd id peius fiat.

De residuis.

2. *Paulus*[a] libro 11. ad Sabinum.

LEge Iulia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam[t] in vsum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit.

De pœna peculatus.

3. *Vlpianus*[a] lib. 1. de Adulteriis.

PEculatus pœna aquę[u] & ignis interdictionem, in quam hodie[x] successit deportatio[y], continet. Porrò qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit.

De peculatu. 2. De sacrilegio. 3. De residuis. 6. De thesauro. 7. De re ciuitatis.

4. *Marcianus*[a] libro quartodecimo Institutionum.

LEge Iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram[z], religiosam[a] abstulerit, interceperit.

1 ¶Sed etsi donatum Deo immortali[b] abstulerit, peculatus pœna tenetur.

2 ¶Mandatis autem cauetur de sacrilegiis: vt præsides[c] sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant: & vt, prout quisque deliquerit, in eum animaduertant. Et sic constitutionibus cauetur, vt sacrilegia extra[d] ordinem digna pœna puniantur.

3 ¶Lege Iulia de residuis tenetur is, apud quem ex[e] locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliâve qua causa, pecunia publica resedit.

4 ¶Sed & qui publicam pecuniam in vsu aliquo acceptam retinuerit, nec erogauerit: hac lege tenetur.

5 ¶Qua lege damnatus[f], ampliùs[g] tertia parte, quàm debet, punitur.

b vide l. 1. supra eo.
c Imò, non in infinitum: cùm immodica munera inter coniuges sint prohibita, l. 31. §. 8. ff. de donationib. inter virum. v. in hunc locum Cuiac. 6. obs. 18.
d permittit. Iis autem qui, &c. Cuiac. 9. obseru. 18.
e sensus est, iudicem accepto alicui ferre non posse opus publicum faciendum.
f faciendum, adprobandum, Cuiac. 11. obseru. 22.
g adprobandũ Haloand. vulgat. appendendum, Budæus. quod Cuiacio displicet, nec enim frumẽtũ adpẽditur, vt panis, sed admetiri solet: & in XII. Tabulis, libræ farris, sunt panis libræ. farre cõuenire in manum, est farreo pane conuenire, Vlpian. in fragmentis, & apud Persium illo loco, populi cribro decussa farina, farinæ verbo panis significatur, v. Cuia. 11. obs. 12.
h vide Festum in Sarte: & Produit: Ciceronem 1. Verrina: vide l. 7. §. 2. ff. de vsufructu.
i de lege operi faciundo dixi 1. Verrina.
k antea nõ ita fuit: vide quæ scripsi ad l. 32. ff. de falsis.
l l. 8. ff. de publicis iudiciis, est igitur arbitraria, v. Paponem 2. notar. 7. c. du crime de concußion fol. 503.
m ἢ χ[illegible] θερμότητα, Eclog. ibid. c. 7. v. in hunc locum Paponem 4. Arrest. nume. 12. 5. 7.
n l. 6. §. 3. ff. de officio proconsulis.
o adde l. 18. ff. de officio præsid.
p l. 46. ff. de contrahend. emptione, l. 46. §. 2. ff. de iure fisci, l. vnica. C. de contra. iudic. vide quę scripsi ad l. 25. C. de donat.
q aliàs non prohibentur emere & conducere iusto pretio.
r sic Ecloga οὔτε τὸ δοθὲν ibid. διὰ χρήσεως δεσπόζεται, id est, nec donatum vsucapitur, &c.
s l. 1. ff. eod.
t ruperunt. Hal.
u ad legem Iuliam de Annona, vulgat. Hal.
x 20. Ecl. 18. vide Paponem 2. Notar. 7. c. d'abus commis sur la police des viures, adde l. 6. ff. de extra. crim. §. vlt. Inst. de publicis iudiciis, vide Petrum Gregor. 39. syntag. 30.
y 19. synopsis Basilic. 10. ex lib. 60. tit. 44. c. 1.
z l. 4. l. 53. ff. de iudiciis. l. 12. ff. de accus. Ecl. 16. ex tit. 44. c. 1.
a fraudare publicam annonam crimen est: fraudare & attentare est vexare, l. 6. ff. de extraordin. crim. corruptam vendere, l. 1. C. de Canone frumentario vrbis Romæ. arenam, seu aliud quid ei miscere, l. 27. §. 20. ff. ad l. Aquil.
b hæc species criminis admodum est generalis.
c vetitum est societatem coire quò annona fiat carior. inde vetita monopolia Eclog. d. loco, & C. de monopoliis: facit l. 3. in fi. ff. de feriis.
d Eclog. ibid. c. 1. id ne fiat: sed vt iusto pretio caro, & annona vendatur, ad curam præfecti vrbis pertinet, l. 1. §. 11. ff. de officio præfecti vigilum: quin episcopis, id est, ministris verbi curæ id esse debet, l. 1. C. de episcop. aud. ad eam rem speciales episcopi, pani & cæteris rebus venalibus ad quotidianum victum seruientes, l. 18. §. 7. ff. de muneribus, antiquitus propositi erunt, Galli commissaires des viures dicunt. quin & præfecti annonæ, quorum meminit Tacitus 13. Lampridius in Alexandro.
e Is etiam annonam adtentat, qui naues, ac nautas, annonam aduehentes retinet.
f ¶ v. l. 8. ff. ad municipalem.
g Cur ita? collige ex l. 9. ff. rer. amotarum. Imò est æquum, l. 1. §. 11. ff. de officio. præfecti vrbis.

h v. l. 13. ff. de accusat.
i de crimine peculat⁹, 5. Paul. sent. 27. §. 9. Inst. de publicis iudiciis, περὶ τῶν δημόσια χρήματα ὀφελομένων, ἢ εἰς ἰδίας χρείας τρέψαντων, ἢ ἄλλως νοσφισαμένων, ἢ δόλον ἐν αὐτοῖς ποιησάντων, &c. Eclo. 60. 45. v. Paponem 2. Notar. 7. c. du crime de Peculat. Petr. Gregorium 34. syntagm. 19. Peculatus tenetur qui publicã pecuniam furatus est.
k Paulus 5. sentent. 19. de sacrilegiis, vulgat. Haloand. 6. Harmenopul. 5. cap. περὶ ἱεροσύλων & 60. Eclog. 45. περὶ ἱεροσυλίας, adde Paponem 24. Arre. 20. nu. 3. eundem 2. notar. 7. cap. du crime de sacrilege: Petr. Gregoriũ 33. syntag. 14. 15. 16. 17. 18.
l l. 2. l. 4. §. 3. ff. eod. 60. Eclog. 45. cap. 3. v. Paponem 2. Not. 7. c. des restes, ou des residus Petr. Gregor. 34. syntagm. 30.
m l. 4. ff. eod. §. 11. Inst de public. iudiciis.
n l. 4. d. §. 11.
o l. 1. l. 4. §. 5. ff. ff. eodem. vel ciuili, dict. l. 4. in fin. l. 9. §. 1. ff. eodem.
p per vim.
q clã per fraudem.
r Rectè id additum est. Potest enim auferre & intercipere alterius causa.
s l. 9. supra de falsis.
t l. 4. § 4. l. 7. §. pen. ff. eo.
u [illegible] ad l. 1. §. 2. ff. de legat. 3.
x ante à non ita fuit. dixi ad l. 32. ff. de falsis.
y quadrupli Pœna, Paul. 5 sent. 27. §. vnico. amissione bonorum 60. Eclo. 45. vide in hunc locum Petrum Gregorium 35. syntagm. 19. num. 4. apud Gallos lege Francisci 1. sur la reddition des comptes, peculatus crimen confiscatione corporum, & bonorum punitur: fortè imitatione legis 1. C. Theod. de crimine peculatus, quæ est Arcadij, & Theodosij quos ante pœna peculatus non excedebat deportationem ad metallum.
z l. 1. supra eodem.
a l. 6. infra eodem.
b nota epithon numinis diuini.
c l. 32. supra de officio præsidis.
d Pœna sacrilegij extraordinaria est pro qualitate delicti, ad bestias damnantur, viui exuruntur, furcis suspenduntur, ad metallum damnantur, deportantur, l. 6. infra eod. capite puniuntur: quod quid sit vide quæ notaui ad l. 9. ff. eodem. De pœnis sacrilegij, vide Petrum Gregorium 33. syntagm. 15. cap. 16. de pœnis veri sacrilegij, cap. 17. 18. huc refer Paponem 24. Arrest. 10. numer. 3. 4.
e lex de residuis propriè pertinet ad collectores vectigalium, quæstores, receptores, & thesaurarios, curatores Reipubl. in quorum persona sæpe committitur crimen peculatus, & de residuis.
f nota pœnam damnati de residuis. Reatum autem contrahit quæstor, si anno integro rationem reddere distulit, l. 9. in fin. ff. eod.
g id est, non modo reliqua quæ habet restituit, sed eò ampliùs tripli pœna punitur, quin & quadrupli, l. 6. in fin. ff. eod. interdum dupli, l. vltim. C. de frumento vrbis Constantinopolitanæ, quam pœnam hodie etiam obseruari apud Gallos refert Papo 2. Notar. 7. cap. des restes.

a effregerunt.
b Thesaurus non ideo religiosa res est, quod ex loco religioso tollitur.
c Ex loco religioso quid non religiosum tolli potest, vt thesaurus.
d locum religiosum mortuum ibi sepeliendo facimus, *l.6.in fine. suprà, de diuisione rerum.*

6 ¶Non sit locus religiosus, vbi thesaurus inuenitur. nam etsi in monumento[a] inuentus fuerit, non[b] quasi religiosus tollitur[c]. quod enim sepelire[d] quis prohibetur, id religiosum facere non potest. at pecunia sepeliri, non[e] potest, vt & mandatis principalibus cauetur.

7 ¶Sed & si de re ciuitatis aliquid subripiat: constitutionibus principum Diuorum Traiani & Hadriani cauetur, peculatus[f] crimen committi[g], & hoc iure vtimur[h].

De rebus priuatis in ædem depositis.

5. *Idem* libro quinto Regularum.

DIui Seuerus & Antoninus Cassio Festo rescripserũt[i]: res priuatorum[k] si in ædem sacram depositæ, subreptæ fuerint: furti actionem, non sacrilegij esse.

De pœna sacrilegij. 1. *De his qui in moneta publica operantur.* 2. *De metallis cæsarianis.*

6. *Vlpianus* libro septimo de officio proconsulis.

SAcrilegij pœnam debebit proconsul pro[l] qualitate personæ, próque rei[m] conditione, & temporis[n], & ætatis[o], & sexus[p], vel seueriùs vel clementiùs statuere. & scio, multos & ad bestias[q] damnasse sacrilegos. nonnullos etiam viuos exussisse[r], alios verò in furca[s] suspendisse. sed moderanda pœna est vsque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu[t] facta templum effugerunt[u], & dona[x] Dei noctu tulerunt. cæterùm si qui interdiu modicum[y] aliquid de templo tulit: pœna metalli coercendus est: aut, si honestiore loco natus sit, deportandus[z] in insulam est.

1 ¶Qui, cùm in moneta publica operarentur, extrinsecus[a] sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur: hi non videntur adulterinam monetam exercuisse: sed furtum publicæ monetæ fecisse: quod ad[b] peculatus crimen accedit.

2 ¶Si quis ex[c] metallis Cæsarianis aurum argentúmve furatus fuerit, ex edicto Diui Pij, exilio vel metallo, prout dignitas personæ, punitur. Is autem, qui furanti sinum[d] præbuit, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, & famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo[e] habuerit illicitè, & conflauerit: in quadruplum condemnatur.

De quinquennij præscriptione.

7. *Venuleius Saturninus* lib. 2. iudiciorum Publicorum.

PEculatus crimen ante[f] quinquennium admissum obiici non oportet.

De tabulis.

8. *Idem* ex libro tertio iudiciorum Publicorum.

QVi tabulam æream[g] legis[h], formámve[i] agrorum, aut quid aliud[k] continentem refixerit, vel quid inde immutauerit: lege Iulia peculatus tenetur.

e Thesaurum sepelire prohibemur.
f Imò non peculatus, sed furti, *l. 81. suprà, de furtis:* Alciatus *1. dispunct. 3. in dict. l. 18.* legit, necnon crimen peculatus. Duarenus *2. dispunct. 26.* Petrus Faber *1. semestr. 22. fol. 243.* & Fornerius ita soluit. *2. Selectionum 22.* furti teneri ex lege Iulia, peculatus, ex constitutionibus. Petrus Gregorius *31. syntagmat. 19. numer. 1.* peculatus teneri, qui fisci, vel ciuitatis Romanæ pecuniam subripuit: non teneri, qui aliis ciuitatibus.
g Causa dubitandi ex lege *15. infrà, de verbor. signific.* sumitur: is enim peculatus tenetur, qui publicam pecuniam intercepit, *l. 1. ȝ. eod.* sola ea sunt publica, quę populi sunt Romani, non quæ ciuitatum reliquarum *d. l. 15.*
h hæc verba indicant diuersum, iure veteri obtinuisse. Ideoque si bona ciuitatis publica dicuntur, abusiuè & figuratè id intelligendum est, ex priuilegio vel interpretatione: sola enim publica sunt, quę populi sunt Romani, *l. 15. ȝ. de verbor. signif. 1. Harmenopul.*
i Hoc olim etiam quæsitum fuit à Rhetoribus, opus fuit constitutione imperatoria ad id definiendum: erant magnæ in contrariam partem rationes, si quidem fieri videtur iniuria & priuatis, & diis, pecuniæ custodibus, vtique semper futuris infidis, nisi tale crimen grauiter vindicetur. ad hæc, cùm locus sacer præstantior sit pecunia, æquum videbatur pecuniam loci conditionem sequi, *l. 15. §. 4. ȝ. de pœnis, de quo vide Cuiac. 13. obser. 19.*
k Quid è contrario dicendum si res sacræ ex priuata domo subripiantur? *vide Cuiacium ibid. in fine.*
l *vide quæ notaui ad l. 4. §. 2. ȝ. eodem.*
m huc pertinet quod refert Pap. *24. Arrest. 10. num. 3.* sacrilegium ob sui pondus, & quantitatem morte punitum.
n aliud enim si noctu, aliud si interdiu, *vide Paul. 5. sentent. 19.* quam tamen distinctionem Ecloga *60. titul. 45. cap. 11. & 6.* Harmenopul. *5. in fi.* non admittit, sacrilegos eo casu exæcari refert.
o sacrilegij etiam insignis pœna, habita ratione ætatis, moderari potest. quam in rem v. Arrest. apud Paponem *24. Arrest. 10. cap. 4.*
p *adde l. 38. §. 7. ȝ. de adult. l. 2. in fi. ȝ. de termino.* vide plenius Tiraquellum *tract. de pœnis. causa 9.* vbi notat, in pœnis mitius agi propter sexum.
q *Paulus d. loco.*
r de ignis supplicio v. quæ notaui *ad legem vnic. C. de Nili agge.*
s in furcas, *vulg. Haloand.*
t Qui manu facta prædandi, aut depopulandi gratia templum irrumpunt, bestiis obiiciuntur, Paul. *5. sentent. 19. §. vnic.*
x *l. 4. §. 1. ȝ. eo.*
y leue aliquid, *Paul. d. loco.*
z *l. 10. in fin. ȝ. eo.*
a id est, præter eam, quam publico nomine faciunt, *adde l. vlt. C. de falsa moneta.*
b furtum publicæ monetæ ad peculatus crimen accedit.
c *l. 38. ȝ. de pœnis.*
d signum, *vulgat. Haloan.* & malè: nam signum dare, non præbere dicimus Accursius sinum videtur legisse, cùm hic adnotat inter varias lectiones *aliàs signum.* sinum præbere furanti est partem vestimenti laxiorem, quæ solebat in humerum reiici pecuniæ sc. reive alterius suscipiendæ, atque in occulto habendæ gratia, furi accommodare. nam sinus est pars togæ, *vide Turneb. 6. aduer. 7. Petr. Fab. 1. semestr. 22. fol. 239.* Theophilum. *§. 11. Instit. de obligat. ex delicto. 11. Gell. 18.*
e ab alio scilic. idque sciens, id ita interpretatur Petrus Faber *1. semestr. 22. fol. 242. in fine.*
f μετὰ πενταετίαν, *60. Eclog. 45. cap. 8.* An hoc hodie verum? non puto: sed vicennio tantùm præscribi, *l. 12. C. de falsis.* quin Papo *2. Notar. 7. cap. du crime de peculat,* habita ratione huius criminis, quo publica vtilitas impugnatur, tricennio tantum præscribi refert.
g æneam *vulgata:* ea dicitur publica, *l. 4. §. 1. infrà, de censib.* census, *l. 21. §. vlt. suprà, de annuis,* leges & formam agrorum continebat, *infra eod.* ex ea, vt census præstandus esset dignoscebatur, *d. l. 4. d. l. 21.* Vrbicus, De modo agrorum quæstiones ferè nascuntur, in agris diuisis, & adsignatis: sed quia in ære siue forma, agrorum modus cuique militi adsignatus comprehensus est, ea forma vicinos obligat inter se, quia publica est, *v. Cuiac. ... obser. 2.*

1 ¶Eadem lege tenetur, qui quid[l] in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit.

De pœna sacrilegij. 1. *Qui sunt sacrilegi, vel non.* 2. *De peculatu.* 5. *De tabulis publicis.* 6. *De residuis.*

9. *Paulus* libro singulari de Iudiciis publicis.

SAcrilegi capite[m] puniuntur.

1 ¶Sunt[n] autem sacrilegi, qui publica sacra compilauerunt. at qui priuata sacra, vel ædiculas incustoditas tentauerunt: ampliùs, quàm fures: minùs, quàm sacrilegi, merentur. Quare quod sacrum, quódve admissum in sacrilegij crimen cadat, diligenter considerandum est.

2 ¶Labeo libro trigesimooctauo posteriorum peculatum definit, pecuniæ publicæ aut sacræ furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit. & ideo æditaum in his, quæ ei tradita sunt, peculatum non admittere.

3 ¶Eodem capite inferiùs scribit, non solùm pecuniam publicam, sed etiam[o] priuatam crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans[p] se fisci creditorem, accepit, quamuis priuatam[q] pecuniam abstulerit.

4 ¶Is autem, qui pecuniam traiiciendam[r] suscepit, vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatum non committit.

5 ¶Senatus iussit, lege peculatus teneri eos, qui iniussu eius, qui ei rei præerit, tabularum publicarum inspiciendarum[s], describendarúmque potestatem fecerint.

6 ¶Eum quoque, qui pecuniam publicam in vsus[t] aliquos retinuerit, nec erogauerit, hac lege teneri, Labeo libro trigesimooctauo posteriorum scripsit.

CVm eo autem, qui, cùm prouincia abiret, pecuniam, quæ penes se esset, ad ærarium[u] professus retinuerit, non esse residuæ pecuniæ actionem: quia eam priuatus fisco debeat. & ideo inter debitores eum ferri. eámque ab eo is, qui hoc imperio vtitur, exigeret: id est, pignus capiendo[x], corpus retinendo, multam[y] dicendo. sed eam quoque lex Iulia residuorum post[z] annum residuam esse iussit.

De peculatu. 1. *De sacrilegio.*

10. *Marcianus* libro primo iudiciorum Publicorum.

HAc lege tenetur, qui in tabulis publicis[a] minorem pecuniam, quàm quid venierit aut locauerit, scripserit: aliúdve quid simile commiserit.

1 ¶Diuus Seuerus & Antoninus quędam clarissimum iuuenem: cùm inuentus esset arculam in templum ponere, ibíque hominem includere, qui post clusum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculam iterum referret: conuictum in insulam deportauerunt[b].

h leges *vulgat.* non malè: videtur eum intelligere leges, quas priuatis in agris suis priuatis dicebant. in adsignatis, & colonicis, qui veteranos & colonios eò deduxerant, de quo dixi *ad l. 1. §. 23. ȝ. de aqua pluuia.*
i Formã agrorum quæ fuerit vt melius intelligamus, sciendum est: agrorũ adsignatorum, limitum ... (id est qui limitibus institutis per centurias diuisi erant, formam modúmque cuiusq; centeriæ ac limitũ complectentes) æreis tabulis ad æternitatem fixis (tollendæ in posterum omnis controuersię causa) inscribi consueuisse: verbi gratia: Datus, adsignatus, illi tantum, redditus, comitatus pro suo. Redditus veteri possessori data adsignata, concessa, excepta, reddita: de quo vide Siculum Flaccum *1. de condit. agrorum.* Valerium Probum *in Notis.* Hygenum *1. & 2. de limitibus agrorum.* Aggenum Vrbicum. Id æs in controuersiis inspici solebat. Cæterum diuisorum dũtaxat, adsignatorúmque agrorum formæ in tabulas referebantur. In occupatoriis verò agris (quos pulsis veteribus possessoribus victor populũ occupauerat) nullum æs, nulla forma: quæ possessoribus publicæ fidei Testimonium redderet. *vide Siculum Flaccum ibid. Brissonium 4. select. 5.*
k *adde l. 16. ȝ. de falsis,* Petrus Faber *1. semestr. 22. fol. 236. & seq.* moris fuisse ait, vt pecuniæ publicæ debitores ad ærarium profiterentur, *l. 7. §. 7. ȝ. eo.* id est, rationes suas apud quæstorem (delectum à senatu, vel forte ad id ductum) conficerent, & consolidarent, & in prouincia relinquerent: aliàs, verbis totidem ad ærarium in vrbe, ad præsidem prouinciæ referrent, *vide Ciceronem 6. ad Atticum 7. 2. famil. 17. oratione 37. in Pisonem 9. familiarum 20.*
l ¶putà leges annonæ, distinctiones agrorũ, prouinciarũ, iurisdictionum de *quib. vide Papon. 2. notar. 7.*
m *§. 11. Inst. de rerum diuisione:* Imò extra ordinem, *l. 2. §. 1. l. 6. ȝ. eod.* Clarus *5. sent. §. sacrilegium 16.* ex communi opinione fatetur extraordinarium, sed tamen semper capitale, siue in sacro, vel profano furtum sit admissum. Ea fuit opinio Glossæ *in §. in summa Institut. de iniuriis,* qua, S.C. Burdegalensi, quendam extremo supplicio affectum refert Papo *24. Arrest. 10. num. 3.*
n *v. 7. Quintil. 3.* nota crimen medium inter sacrilegium, & furtum.
o interdum, qui rem priuatam intercepit, peculatus tenetur, *vt hîc.*
p sensus est, qui falsi mandati exhibitione à publicano, vel quæstore pecuniam exigit, peculatus tenetur. aliud erit si legitimo contractu ostenderit, quæstorem nedum fisco, sed & sibi obligatum. *l. 12. ȝ. eo.*
q quãuis publicanus ex sua & priuata, ac non publica pecunia petenti numerauit.
r traiectione pecuniæ publicæ, non committitur peculatus, *vt hic,* nisi eo nomine quis traiecerit, vt eam suo nomine mutuam daret. Id enim est crimen peculatus, *l. vlt. C. de his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt.*
s vel oculos in publicis rebus continentes habere oportet.
t *v. l. 3. ȝ. eodem.*
u hoc quid sit explicaui, *ad l. 8. in fin. ȝ. eodem. l. 13. & l. 42. ȝ. de iure fisci: l. 4. §. 20. ȝ. de fideicomm. libert. adde Petrum Fabrum 1. semestr. 22.*
x Nota modos cogendi debitoris publici. *§. 3. Inst. de satisd. tutor. l. 4. §. 2. ȝ. de damno. dixi ad l. vlt. §. 3. ȝ. de eo quod metus causa.*
y adde & coercitionem.
z post annuam moram in soluendo commissam, quæstor publicus in crimen de residuis incurrit. magistratus vel officialis, qui finita administratione, fiscalem pecuniam penes se esse professus est & retinet, intra annum tenetur tantum quãtum si debitor fiscalis: post annum, lege Iulia de residuis.
a *l. 8. ȝ. eod.*
b *l. 6. ȝ. eod.*

De eo qui muros perforauit, vel inde aliquid abstulit. 1. De sacrarium ingresso.

11. *Vlpianus*[a] libro sexagesimooctauo ad Edictum.[a]

QVi perforauit muros[a], vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur[b].

1 ¶[c] Ὁ ἐν θυσιαστηρίῳ[d] εἰσιὼν[e] ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφαιρούμενος, τυφλούσθω.[f] ὁ δὲ ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τοῦ ἄλλου ναοῦ ἀφελόμενος, τυπτόμενος καὶ κουρευόμενος ἐξοριζέσθω. hoc est, *Qui sacrarium ingressus interdiu vel noctu, sacrorum aliquid inde aufert, excæcatur, qui verò extra sacrarium è templo reliquo aufert, verberatus & tonsus exilio multator.*

De pecunia exacta à debitore fisci.

12. *Marcellus*[a] lib. 25. Digestorum.[a]

PEculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui & mihi[g], & fisco debet: non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori eius aufertur, scilicet qui manet debitor fisci nihilo minùs.

De præda ab hostibus capta.

13. *Modestinus*[o] lib. 2. de Pœnis.[a]

IS, qui prædam ab hostibus captam[h] subripuit, lege peculatus tenetur, & in quadruplum[i] damnatur. *l. 13. d. 2* (manuscript)

De heredibus quid veniat in quæstionem.

14. *Papinianus*[a] lib. 36. Quæstionum.[a]

PVblica iudicia peculatus[k], & de residuis[l], & repetundarum[m], similiter aduersus heredem[n] exercentur, nec immeritò: cùm in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moueatur.

DE[o] LEGE IVLIA AMBITUS[p].

Tit. XIIII.

De creatione magistratuum, & sacerdotum. 2. De restitutione. 3. De vectigalibus. 4. De ingresso in domum iudicis.

1. *Modestinus*[a] lib. 2. de Pœnis.[a]

HÆc lex in vrbe hodie[q] cessat: quia ad curam principis[r] magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem.

1 ¶Quòd si in municipio contra hanc legem magistratum aut sacerdotium[s] quis petierit: per senatusconsultum centum[t] aureis, cum infamia punitur.

2 ¶Qua lege damnatus, si alium conuicerit, in integrum restituitur[u], non[x] tamen pecuniam recipit.

3 ¶Item is, qui nouum[y] vectigal instituerit, ex senatusconsulto hac pœna plectitur.

4 ¶Et si quis reus, vel accusator[z] domum iudicis ingrediatur[a]: per legem Iuliam[b] iudiciariam in legem ambitus committit, id est, aureorum centum fisco inferre iubetur.

DE[c] LEGE FABIA[d] DE plagiariis[e].

Tit. XV.

De venditione liberi hominis.

1. *Vlpianus*[a] lib. 1. Regularum.[a]

a publicos, vel Ecclesiæ, *Accur.* vbi publica pecunia est. *Petrus Gregorius 39. syntagm. 19. numero 3. in fine.*

b Cur ita? Muri sancti sunt, & quodammodo diuini iuris, *l. 1. l. 8. in fin. suprà, de diuis. rer.* adeo vt iniussu Præsidis eos retinere aut eis aliquid superponere non liceat, *l. 9. §. 4. suprà, de diuisione rerum.* aut facere, *l. 2. suprà ne quid in loco sacro:* aut habitare, *l. 3. d. titul. l. vltim. suprà de rer. diuis.* Peculatus autem ad res sacras pertinet, *l. 1. supra eod. v. Petrum Fabrum 1. semest. 22. in fin.*

c hic paragraphus desumptus est ex *60. Eclog. Harmenop. 5. cap.* περὶ ἱεροσύλων quibus adiunge *l. 6. supra eodem Paulum 5. sentēt. 29. §. vnico.*

d an idem in ædicula? *v. l. 9. §. 1. ff. eod.*

e Sacrilegi habentur, qui prorumpunt in Ecclesias Catholicas, *vide Petrum Grego. 23. syntag. 18.*

f *vide Nouellā 92. Leonis:* dixi plenius in Nomēclatore meo iuris Græco apud Harmenopulum.

g *vide l. 9. §. 3. ff. eod.*

h & principis factam scil. vide Paponem *2. Notar. 7. titul. du crime de peculat.*

i *l. 6. in fi. supra eod.*

k hæc tria crimina in epigraphe huius tituli coniunguntur.

l quæ & reliquationes, *l. 44. suprà, de adminiftra. tut.* Inde reliquator, *l. 102. §. 2. suprà, de solutionibus.* Qui residuis cogendis, à rege Galliæ præficitur, appellatur, *Recepueur des restes.*

m *l. 20. ff. de accusationibus.*

n *l. 2. ff. ad leg. Iul. repetundar. l. 2. Cod. repetundar. vide Paponem d. loco.*

o ad legem Iuliam, *Vulgat. Haloand.* & ita Paulus *5. sentent. 30.*

p de ambitu, *9. Cod. 26. 9. Cod. Theodos. 26.* περὶ κολάκων, *60. Eclog. 46. §. 11. Institut. de publicis iudic. vide Paponem 2. Notar. 7. titulo, d'Ambition & Simonie: Petrum Gregorium 36. syntagm. 29.* Crimini ambitus affinis est Ecclesiasticorum simonia, de qua v. Clarum *5. sentent. § simonia.* Facetè Plautus *in Prologo Amphitruonis,* vult legem ambitus pertinere ad eos qui ambiebant palmā histrionibus, quique empti plausum immeritis faciebant: meritis negabāt per delegatos fauitores. sui similem, inquit, rem ipse in legem iussit esse Iuppiter, quasi magistratum sibi, alterive ambirent. *& post.* Quî minus eadem histrioni sit lex quæ bono viro? Fuit & hæc lex XII. Tabularum (quam ita lego apud Plinium *22. cap. 3.*) Qui coronam virtutis ergò propositam parit, ipse, pecuniaque eius arguitor. Porrò ambitus ab ambiendo. Varro, qui populum, circumit, ambit.

q Quæ vis sit huius vocis *Hodie* dixi ad *l. 32. ff. de falsis.*

r nota Principis est iudices ac magistratus creare, quod vt intelligi oporteat. vide Bodinum *1. de la republique 10. in verbis, la troisieme marque de souueraineté.*

s *l. 11. infrà, de pollicitationibus: l. 31. C. de Episc. adde Nouell. 123. c. 16. 60. Ecl. 46. c. 1. Paul. 5. sent. 30. §. vnic.* De Annatis pontifici præstari solitis, alibi dicam.

t An centum millia sestertiûm, vt vult Cuiacius *19. obs. 31.* An decem millia sestertiûm, vt notat Hotomanus *disputatione de aureo Iustinianeo, fol. 19. & 20.* cùm illa pœna nulla leuior: hac nulla grauior videatur sine aquæ & ignis interdictione. Vbi etiam notat aduersus Cuiacium, hanc pœnam non esse ex lege Iulia, sed ex Senatusconsulto ad legem Iuliam accommodato. Deinde hanc pœnam nihil ad ambitum in vrbe Roma commissum pertinere, sed in municipiis duntaxat: puta, si quis decurio ambitu & largitione, duumuiratum adsequutus esset.

u Idem fuit præmium delatoris ex lege Calpurnia de ambitu, *Cicero pro Cluentio.* idem fuit etiam legis Pompeiæ, *Appianus 2.* si modo in pari minoríve delicto alium conuicisset, vel vnum in maiori. *Dion. 40. vide Cuiac. 7. obseruat. 28. adde l. 13. ff. de custodia.*

x hinc colligit Cuiacius, pœnas depensas repeti non solere, quod multis probat, *1. obseruat. 39.*

y *l. vlt. ff. de publicanis: & titulum Co. Theodos. noua vectigalia.*

z non idem forte de actore. vide Cuiacium *6. obser. 34.*

a *v. l. 1. Cod. Theodos. de officio ciuil. iud.*

b Leges Iuliæ iudiciariæ ab Augusto latæ sunt. hęc edicta vocat Macrobius *1. Saturnal. 10.* Caput quoddam hîc proponitur. Ne reus vel accusator domum iudicis ingrediatur. *vt hîc.* Quēadmodū eadē lege Iudiciaria, contrarium cautum fuit, Ne iudices domos alienas introeāt. vt & de Augusto scribit Dion 54. Fuit & sub Tiberio Senatusconsultum ne Senatores domum pantomimorū ingrederentur. & sub Claudio, ne domos Senatorias ingrederentur milites salutandi causa. Postea Valens, Gratianus, Valentinianus, Arcadius, Honorius & Theodosius, cōstituerūt, vt ne meridianis horis, quod tēpus vacuum est à iudiciis, iudices à litigatoribus adeantur. *l. 1. Cod. Theodos. de offic. iudic. ciuilium.*

SI liberum[f] hominem[g] emptor sciens[h] emerit, capitale crimen aduersus eum ex lege Fabia de plagio nascitur. quo venditor quoque fit obnoxius: si sciens liberum esse, vendiderit.

De seruo absente vendito. 1. De mandato. De fugitiuo persequendo, & distrahendo. 2. Vel ex causa empti habendo. 3. De fuga serui vendita.

2. *Idem*[a] libro nono de officio proconsulis.[a]

SCiendum est, legem Fauiam ad eos non pertinere, qui, cùm absentes[i] seruos haberent, eos vendiderunt. aliud[k] est enim abesse, aliud in fuga esse.

1 ¶Item non pertinere ad eum, qui mandauit[l] seruum fugitiuum persequendum, & distrahendum. nec enim fugam vendidit.

2 ¶Ampliùs dicendum est: & si quis Titio mandauerit seruum fugitiuum[m] adprehendendum: vt, si adprehendisset, eum emptum haberet: cessare senatusconsultum.

3 ¶Hoc autem senatusconsulto domini quoque continentur, qui fugam[n] seruorum suorum vendiderunt.

De bonæ fidei possessore. 1. De morte rei.

3. *Marcianus*[a] libro primo iudiciorum publicorum.[a]

LEgis Fauiæ crimine suppressi mancipij bona fide possessor non tenetur: id est, qui ignorabat[o] seruum alienum, & qui voluntate domini putabat id eum agere, & ita de bona fide possessore, ipsa lex scripta est. nam adiicitur, *Si sciens dolo malo hoc fecerit.* & sæpissimè à principibus Seuero & Antonino constitutum est, ne bonæ fidei possessores hac lege teneantur.

1 ¶Illud non est omittendum: quod exemplo legis Aquiliæ: si is, propter quem quis in Fauiam commisit, decesserit: adhuc accusatio, & pœna legis Fauiæ superest, vt & Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De donatione, dote, permutatione.

4 *Gaius*[a] libro vicesimosecundo ad Edictum prouinciale.[a]

LEge Fauia tenetur, qui sciens[p] liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit. Item qui ex earum qua causa sciens liberum esse acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor & emptor habetur. Idem, & si pro eo res permutata fuerit.

De fugitiuo celato.

5. *Modestinus* libro[a] decimoseptimo[a] Responsorum respondit.

EVm: qui fugitiuum alienum suscepisse[q], & celasse doceatur: ex eo, quòd proprietatis quæstionem referret, crimen, si probetur, euitare minimè posse.

De seruo sollicitato, vel intercepto. 1. De eo apud quem fugitiuus operas suas locauit. 2. Summa legis Fabiæ.

6. *Callistratus*[a] libro sexto de Cognitionibus.[a]

NOn[r] statim plagiarium esse, qui furti crimine ob seruos alienos interceptos tenetur, Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: Seruos alienos, qui sollicitauerit, aut interceperit: crimine plagij, quod illi intenditur teneatur, necne, facit quæstionem. & ideo non me consuli de ea re oportet: sed, quod verissimum in re præsenti cognoscitur,

c ad legē Fauiam de plagiariis, *Hal.*

d *9. Cod. 20. 9. Cod. Theodos. 18. Paul. & Vlpian. 14. collat. legum Mosaic.* Flauia *Vulgat. §. 10. Instit. de public. iudic.* Fauia, *Haloand.*

e de plagiariis, *titul. 14. collat. legum Mosaicar.* περὶ ἀνδραποδιστῶν *60. Eclog. 48.* περὶ αὐτομολούντων καὶ ἀνδραποδιστῶν, *6. Harmenopul. 9. adde & eundem cap. 13. Paponem 2. notar. 7. titul. du crime de plagiaire: Petrum Gregorium 30. syntagmat. 31. adde Exod. 21. Deuter. 24.*

f ¶Hæc lex videtur primò pertinuisse ad ciues Romanos, *Paul. 14. coll. legum Mosaicar.* deinde ad eos qui in Italia liberti essent, *Vlp. ibid.* postremò ad omnes omnino liberæ conditionis, *vt hîc.*

g *v. l. 103. ff. de verbor. obligat.* hinc colligere possis, hominem liberum emi non posse, *vt hîc,* sed nec pignorari, *l. 9. ff. de pignoribus.* vel locari, *v. Nouell. 134. cap. 7.* ne quidem volentem, *v. Nouell. Leon. 69.* An homo liber in perpetuum possit operas suas locare alicui priuato? vide Ripensem *ad l. obligatione 6. ff. de pignorib. numero decimo.* Reipublicæ vel Xenodochio, *num. 11.* an possit obses dari in publica vel priuata causa, *numer. 12.* An possit obligari ad seruandas sedes pro debito pecuniario, *d. num. 12.* an possit à patre, famis tempore, distrahi, *num. 13.* obses dari, nedum pro patre, sed pro extraneo, *numer. 14.* an possit esse pignori ei à quo redemptus fuerit ab hostibus, piratis, latronibus, *num. 16. & 17.* & si eo casu valet ius pignoris, num cedi possit alteri, *num. 18.* An Vasalli à dominis vendi possint, *numer. 19.* An de iure liber homo ad carceres possit obligari, *num. 20. ad 30.* vel renunciare beneficio cessionis, *num. 30.* An cadauer hominis possit pignorari, *num. 34.*

h *6. Harmenop. 14. 60. Eclog. 48. cap. 15.* secus si ignorans, *l. 4. ff. eod. l. 15. Cod. eod. l. 2. C. vbi de criminib.*

i Absentis domini seruum vendere possumus, at non fugitiuū. *19. Synops. 1. ex lib. 60. titul. 48. cap. 1.*

k sensus est, qui fugitiuum sciens vendit, plagij tenetur: *l. 6. C. eod.* qui à suo domino absentem, non tenetur.

l *l. 35. §. 3. ff. de contr. empt.*

m *l. 6. in fi. Cod. eodem.*

n *l. 6. Co. eodem.*

o *l. 1. ff. eo. l. 4. C. de seruis fugitiuis.*

p *d. l. 1. supra eo.*

q *l. 9. C. eo. 6. Harmenop. 13.*

r *l. 82. ff. de furtis: l. 1. supra de fugitiuis.*

sequi

a *60.Eclog.48.c.4.*
b *v.l.3.supr.de libero homine.*
c *l.6.C.eod.* Capitalis erat ex lege Mosaica, *Exod.21.Deut.24.* apud Romanos plagiati serui pœna erat, ipsum seruum & alterum, vel alterius loco 20. aureos restituere. *60.Eclog.48.cap.1.* liberi, manus amputatio, &c. *Eclog.ibid.cap.18.6.Harmen.14.* Plagiarios etiã in metallum damnatos constat. *j.eod.* & bestiis obiectos, vel gladio punitos. *l.vlt.C.eod.* Papo refert, eos, vt sæpius, capite puniri, vel damnatione ad triremes. *2.Not.7.* De variis diuersarum gentium pœnis plagiario illatis. v. Petrum Gregorium *36.syntag.31.numer.6.7.8.9.* quibus adde & aliam antiquã quæ extat apud Paulum *14.collat.leg.Mosaic.*
d *Paulus d.loco. v.l.vlt.C.eod.*
e *9.C.45. de calumniatoribus.9.Cod. Theodos.39.* περὶ συκοφαντῶν. *60.Ecl.1.6.Harmenopul.9. adde Extra 2. P.Gregorium 32. synt.20.* De præuaricatoribus v. Petrũ Gregorium *32.syntag.31.* Bossium 56. de Tergiuersatoribus. v. Bossium ibid. & Petrum Gregorium *32.syntag.22.*
f *9.Cod.42.9.C.Theod.37.Paul.5.sentent.17. Petrus Gregorius 32.syntag.22.* de generali abolitione. *9.C.42.* de indulgentiis criminum. *9.C.Theod.38. adde Paponẽ 3.Notar.10.ti. des lettres d'abolition. & 60.Eclog.1.ex tit.69.* περὶ τῶν συγχώρησιν αἰτούντων κατηγόρων. Non pigebit quædam breuiter de abolitione hîc inserere. est enim magni momenti nosse, quemadmodum homini famam, bona, & ipsam vitam seruare possis. Res ita habet. Princeps reis criminum gratiam facere solet, vel famæ ac bonorum, vel vitæ vt in lege *2.j.de sentent.passis.* & hoc etiam titulo, quoties temerariè (non tamen fallaciter. *l.2.ǯ.de abolitionib.*) suam suorúmque iniuriam nimio ac cæco impetu propulsanti, licentiam omittendæ accusationis facit, quod apud Gallos non est vsitatum, propterea quòd in Gallia accusatores priuatum tantùm damnum persequuntur, procuratore fisci publicam pœnam persequente. hæc autem princeps facit vel vltrò vel reo eiúsve amicis petentibus. vltrò. *.8.l.10.j.eod.* ídque ob insignem lætitiam, hinc indulgentia, seu generalis abolitio. *Cod. de generali abolitione. & C.Theodos.de indulgentiis criminum.* & publica. *l.12.j.eod.* leuiorum dumtaxat criminum reis gratiam impertiens, non sacrilegis, reis maiestatis, veneficis, maleficis, raptoribus, homicidis. *l.1.l.3.C.Theodo.de indulgentiis.* eadem quibus parcit, famam non restituit. *l.3.C.de generali abolitione.* Reo autem, eiúsve amicis petentibus, princeps gratiam facit, crimen abolendo (non tamen maiestatis, patriæ proditæ, oppugnatæ, peculatus, sacramenti deserti. *l.3.in fin.C.de abolitionibus.* & similium) quæ gratiæ species, restitutio igitur. *j.de sententiam passis & restitutis.* & abolitio. *9.C.13.9.C.Theodos.37.* Ea famam restituit. *l.1.j.de sententiam passis.* cui respondet beneficium illud principis quod Galli vocant *grace, remißion, & pardon, de quibus vide Paponem 3.Notar.10.* Dicet aliquis ergo grauiora illa crimina, quorum superiùs mentionem fecimus, nunquam princeps poterit abolere? Imò poterit, erítque exemplo ea, quam vocant Galli, *abolition,* in qua princeps solútius, &, vt ita dicam, conniuentibus oculis, & quasi dormiens, ipséque senatus ad quem reus remittitur absoluendus, rei delicta considerat, quod in remissione non solet fieri. *v.Paponem ibid.tit. d'abolitions: quibus adde Petr.Gregorium 32.syntag.23.& 36.cap.2.num.1.& 14.*
g Nota materiam prioris partis huius tituli.
h Calumnia συκοφαντία. Calumniator συκοφάντης. *60.Eclog.* περὶ συκοφαντῶν. *addel.16. C.ex quibus causis infamia.*
i διαβάλλειν (hinc criminatio διαβολή. *Aeschines in oratione.* περὶ παραπρεσβείας) κατηγορεῖν. *Eclog.ibid.* id est, accusare, ídque scienter & prudenter. *l.1.§.2.ǯ si mulier ventris nomine, Paulus 1.sent.5.§.1.* πλαστῶς. *Eclog.d.loco,* id est, per fraudem & frustrationem. *l.233.j.de verb.signif.* Vt differat calumnia à famas v. Æschinem *in oratione* περὶ παραπρεσβείας.
k *v.§.6.j.eod.*
l id est, dissimulare crimina, quæ aliàs proposita ad suam causam maximè faciunt. vnde à Græcis dicitur, προδότης τῆς ἰδίας ὑποθέσεως: & diuersam partem adiuuare prodita sua causa. *l.4.§.4.ǯ.de his qui notantur.l.1.ǯ.de præuaricatoribus.* prodit, dum colludit cum reo, ídque efficit ne condemnetur. *adde l.212.j.de verb.signif.*
m accusationi terga vertere, est desistere ab accusatione: hoc ἐγκαταλείπειν Græcis dicitur. *Cuiac hîc.* ita differt à præuaricatore, qui non in vniuersum desistit. fingit se accusare, non tamen verè accusat, sed colludit cum reo.
n fronti τὸ K inurebatur: *Iulianus in Antiocho.* ea enim nota Kalumnia significabatur. *Longus apud Pithoeum 4.Notar.Mosaic.*

sequi iudicem oportet. Planè autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.

1 ¶ Idem princeps de eadem re in hæc verba rescripsit. Apud quem vnus aut alter fuerit fugitiuus inuentus, qui operas [a] suas locauerint, vt pascerentur, & vtique si iidem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non iure quis dixerit.

2 ¶ Lege Fauia çauetur: vt liber: qui hominem ingenuum [b] vel libertinum inuitum celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo: quíve in earum qua re socius erit: quíque seruo alieno, seruæ ve persuaserit, vt à domino dominá ve fugiat, vel eum eámve inuito vel insciente domino dominá ve celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quíve in ea re socius erit: eius pœna teneatur.

De pœna.

7. *Hermogenianus* lib.6. iuris epitomarum.

POEna pecuniaria [c] statuta lege Fauia, in vsu esse desiit. nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coercentur: & plerumque in metallum [d] damnantur.

AD SENATVSCONSVLTVM Turpillianum [e], & de abolitionibus criminum [f].

Tit. XVI.

Quibus modis accusatores delinquunt, & coercentur. 1. *De calumniatore.* 6. *De præuaricatore.* 7. *De eo qui destitit, & de abolitione.* 11. *De suspecti tutoris accusatione.* 12. *Si quis dicatur in S.C. Turpillianũ incidisse.* 13. *De eo qui accusatorem summittit, instigat aut mandat alicui, & instruit eum ad accusationem.* 14. *De eo qui destitit.*

1. *Marcianus* libro singulari ad senatusconsultum Turpillianum.

ACcusatorum temeritas tribus [g] modis detegitur, & tribus pœnis subiicitur. aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur.

1 ¶ Calumniari [h], est falsa crimina intendere [i]. Præuaricari [k], vera crimina abscondere [l]. tergiuersari, in vniuersum [m] ab accusatione desistere.

2 ¶ Calumniatoribus pœna [n] lege Remmia [o] irrogatur.

3 ¶ Sed non vtique: qui [p] non probat, quod intendit: protinus calumniari videtur: nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur: qui, reo absoluto, de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit. & si quidem iustum eius errorem repererit, absoluit eum. si verò in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat.

4 ¶ Quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur. Nam si quidem ita pronuntiauerit, *non probasti*: pepercit ei [q]. Sin autem pronuntiauit, *calumniatus est*: [r] condemnauit eum. Et quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum [s] exercebitur. nam (vt Papinianus respondit) facti [t] quidem quæstio in arbitrio est iudicantis: pœnę verò persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis auctoritati reseruatur.

5 ¶ Quæri possit: si ita fuerit interlocutus, *Lucius Titius temerè [u] accusasse videtur* [x]. an calumniatorem pronuntiasse videatur. & Papinianus, temeritatem facilitatis veniam continere, & inconsultum calorem calumniæ vitio carere: & ob id hunc nullam pœnam subire oportere.

6 ¶ Præuaricatorem [y] eum esse ostendimus, qui colludit [z] cum reo & translatitiè [a] muneri [b] accusandi defungitur: eo quòd proprias quidem probationes dissimularet, falsas verò rei excusationes admitteret.

7 ¶ Si quis autem ab accusatione citra [c] abolitionem destiterit, punitur.

8 ¶ Abolitio priuatim à præsidibus postulari, ac impetrari solet. Item pro tribunali [d] non de plano. Nec præsens hanc cognitionem alteri demandare [e] potest.

9 ¶ Si plura crimina idem eidem intulit, singulorum [f] debet abolitionem petere, alioquin, prout quid admiserit, eius nomine senatusconsulti pœnam patietur.

10 ¶ Accusationem is intulit, qui præscriptione summoueri poterat: vt quilibet adulterij masculo post quinquesannos continuos ex die commissi adulterij, vel fœminę post sex [h] menses vtiles ex die diuortij. an, si destiterit, hoc senatusconsulto plecti debet, bellè dubitatur. mouit, quòd penè nulla erit accusatio, quam [i] temporis spatiũ, aut personæ vitium omnimodo remoueret, reóque securitatem timoris ac periculi promitteret. cõtra mouet, quòd qualiscunq; accusatio illata, cognoscentis auctoritate, non [k] accusantis voluntate aboleri debet. maioréque odio dignus existimaretur, qui temerè ad tam improbam accusationẽ processisset. ergo verius est, eũ quoque, de quo loquimur, in senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus respondit, mulierem, quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quòd suam [l] suorúmve iniuriam non persequeretur, desistentem, senatusconsulto Turpilliano non plecti. num ergo & in cæteris idem responsurus sit? quid enim interest, propter sexus [m] infirmitatem, an propter status turpitudinem, temporísue finem [n] ad accusationem aliquã non admittatur? multóque magis excludendi sunt, quòd mulieris quidem accusatio vel propter proprium eius dolorẽ effectum habere potuit: illorũ verò accusatio voce duntaxat tenus interuenit. Atquin idem aliàs scribit, non posse aliquem duos [o] eodem tempore

o Rhemmia. *Vulgat.Haloand.*
p *Ecl.ibid.c.20.* verè & calumniosè accusare sunt contraria. qui per errorem accusat, neque verè accusat, quia errat, neque calumniosè, quia fallendi animus deest: non mirum igitur, si continuò qui non probat, calumniæ non notetur.
q ¶ Non continuò calumniatur, qui non probat, *vt hîc.* Clarus hoc ad eos tantùm refert qui necessitate officij, vel propter immensum dolorem accusant, puta tutores, parentes. *5.sent.§.vlt.quæst.62.vers. dixi superius.*
r *l.10.C.ex quibus causis infamia.*
s condemnatum ic.
t [illegible] ζήτησις. *Ecl.ibid.* id est, mulctæ. certe hic factũ pœnæ opponitur ceu legis pœnæ. *Eclog. ibid.* (paulò aliter explicat Duarenus *1.disputat.41.*) vt & alibi iuris authoritati. *l.15.j. ad municipalem,* alibi pœna mulctæ opponitur in lege *244.j.de verb.signif.* sint ergo illa eadẽ, pœna legis, iuris authoritas [illegible] *Eclog.ibid.* & illa eadem, factũ, *vt hîc,* mulcta, τῆς ὑποθέσεως ζήτησις *Eclog. ibid.* vt sit sensus, iudex pœnã legis dissimulando, vel maiorẽ, vel duriorẽ inferendo, condemnatum nõ notat: factis quidem controuersis leges accommodare potest, non leges condere: vis ea legis est, non iudicis. Reum infamia notare, in legislatorũ volũtate positum est, non iudicis: in legislatorum voluntate est pœnam criminibus certam statuere: iudicis non est statuere, sed statutam legibus, facto accommodare. adde *l.12.§.1.ǯ.de his qui notantur.*
u Temerariæ, facilis, & inconsultæ accusationis damnatus, calumniæ vitio, & pœna caret. *Eclog.ibid.*
x Mos ille veterum in concipiendis sententiis fuit, vt quæ iurati cognouissent, ea non vt esse facta sed videri pronuntiarent. *vt hîc.l.pen.ǯ.de his qui notantur.* Cicero 4. Verrina: pronuntiatum corrupisse videri. *& post.* pronuntiatum est non videri. Sallustius *in Coniurat. Catilinaria.* senatus decreuit falsum videri: Tacit.14. Pronuntiemus iure cæsum videri. Festus. Parum cauisse videri. Idem mos in Centumuirali de inofficioso, querela: pronuntiabant enim videri patrem iusta irascendi causam habuisse. *Plin.5.Epist.ad Seuerum.* Idem in senatusconsultis augurísque ac pontificum decretis seruatum. *Liuius 23.25.Cicero 4.ad Atticum. Author ad Herennium 1.2.Valer.3.Senec.7.Declamat.* in centum condemno. *l.1.j.quæ sententiæ sine appellat.* solue quod petitum est. *l.in sententiis.59.§.1.ǯ.de re iud.* Quantum ei debes redde. Diuisioni vestræ stari placet. Pro ea parte quam soluisti creditoribus, accipe. *l.21.§.3.ǯ.de arbitr.* vim fecisti. *l.32.j.de pœn.* Illum prouincia illa insulísque relego. *vide Brissonium 2.selectarum Antiquitat.2.*
y *§ 1.ǯ.eod. vide Festum.*
z ὁ ἐμπαίζων τῷ κατηγορουμένῳ. *60.Eclog.1.cap.10.* præuaricatio, est accusatoris cum reo colludium.
a translatiuè. *Vulgata.* translatitiè accusandi munere fungi, *vt hîc:* est translatitiè lites exequi. *l.1.ǯ.de iure patronatus.* illud non translatitiè omittendum. *l.55.§.3.ǯ.ad Trebell.*
b munere. *Vulgat.Haloand.*
c *v.quæ notaui ad epigraphem huius tituli.l.1.ǯ.de præuaricatorib.*
d pro tribunali, & de plano opponuntur. *l.2.ǯ.de re iudic. Festus* in pro *Censu.*
e Demandari nõ possunt, quæ pro tribunali expediri debẽt. *l.9.§.1.ǯ.de off.procons.*
f in petenda abolitione hoc communiter receptum est, vt qui eam postulat, omnia libello, ac precibus inserat, quæ potuissent verisimiliter animum principis à gratiæ concessione dimouere. quinetiam, volunt interpretes, vt reus inserat libello, antea necne aliam abolitionem postularit, ac impetrarit. fore aliter, vt recentis delicti impetrata gratia, antiqui ac prioris pœnam sustineat. *v.Clar.5.sent.§.vlt.quæst.59.versic.debes.*
g *l.4.§.11.ǯ.de adult.*
h Adulteræ crimen sex mensibus vtilibus extinguitur. *vt hîc. & l. ob commissa Cod.eod.*
i penè nulla est accusatio, quam temporis spatium, aut personæ vitium omnimodo remouet, quæque reo securitatem permittit. *l.18.j.de reg.iur.l.7.§.8.ǯ.de dolo.l.14.ǯ.ex quib.caus.possess.*
k Accusatio, cognoscentis iudicis, non accusantis voluntate aboleri debet.
l *l.9.Cod.de falsis.*
m alij sexu, alij infamia, alij ob tempus accusandi elapsum, ab accusando remouentur.
n atqui ob eam causam non incidunt in Turpillianum. *v.l.11.j.eod.*
o *l.38.ǯ.de adult.*

adulterij accuſare, marem, & feminam. & tamen, ſi vtrique ſimul denuntiauerit, in vtriuſque [a] perſona abolitionem eum petere debere, ne in hoc ſenatuſconſulto [b] incidat. quid porrò refert, propter cauſas ſupraſcriptas accuſatio non valuerit, an propter numerum perſonarum non tenuerit? an hæc interſint plenam habuerit aliquis accuſandi facultatem, ſed propter perſonarum coniunctionem ab accuſatione ſummoueatur: an verò ſtricta ratione quibuſdam accuſandi facultas non competat? Meritò itaque dicendum eſt, omnes [c], excepta muliere, & minore [d], niſi abolitionem petierint, in hoc ſenatuſconſulto incidere.

11 ¶ Suſpecti tutoris accuſatio pro tribunali tantùm examinari poteſt. & nullus [e] alius de huiuſmodi quæſtione, quàm præſes, pronunciare poteſt. & tamen qui ab ea deſtitit, ſenatuſconſulto non [f] tenetur.

12 ¶ Item ſi dicat aliquis in ſenatuſconſultum incidiſſe Turpillianum, præſidis eſt ſuper ea re notio. & tamē contra deſertorem ſenatuſconſulti non interuenit coercitio. qui autem dicit quem in hoc ſenatuſconſulto [g] incidiſſe, accuſator non [h] eſt.

13 ¶ Incidit in hoc ſenatuſconſulto [i], & qui accuſatorem ſummittit, aut inſtigat, aut qui mandat alicui, & inſtruit eum ad accuſationem capitalem, dando probationes, allegando accuſationes. & meritò: nam deficiendo [k] crimini, quod mouet, & eximendo ſe periculo calumniæ, vel deſertionis, meritò calumniantis, & deſiſtentis pœna ſubdici debuit: niſi ſubornatus [l] accuſator probauerit crimen, quod intendere ſuſcepit. Nec intereſt, per ſe mandauit accuſationem, an per [m] alium. Verùm hunc, qui hoc miniſterio vſus eſt ad mandandam accuſationem, non ex verbis, ſed ex ſententia ſenatuſconſulti puniri, Papinianus reſpondit. Summiſſus [n] enim accuſator ſimiliter eodem ſenatuſconſulto plectitur: id eſt, propter hoc ſolum punitur, quòd miniſterium alieni timoris recepit.

14 ¶ Reus condemnatus prouocauit. deinde accuſator deſtitit. an in hoc ſenatuſcōſulto [o] incidit? propè eſt, vt incidiſſe videatur [p]: quia prouocationis [q] remedio, condemnationis extinguitur [r] pronuntiatio.

2. *Paulus* libro ſingulari de Pœnis omnium legum.

QVi deſtiterit [s] agere, ampliùs & accuſare prohibetur [t].

De pœna calumniatoris.

3. *Idem* libro primo Sententiarum.

ET in priuatis [u], & in extraordinariis criminibus omnes calumnioſi extra [x] ordinem pro qualitate admiſſi plectuntur.

De muliere deſiſtente. 1. De effectu abolitionis.

4. *Papinianus* libro decimoquinto Reſponſorum.

MVlier, quæ falſi crimen iniuriæ propriæ poſt [y] interpoſitam denuntiationem deſiſtens omiſit, ex ſenatuſconſulto Turpilliano teneri non [z] videtur.

1 ¶ Poſt abolitionem idem crimen ab [a] eodem in eundem inſtaurari non poteſt.

De libello dato principi.

5. *Paulus* libro ſecundo Reſponſorum.

QVæſitum eſt: an is, qui, libello principi dato, falſum ſe obiecturum minatus [b] eſt: ſi non obiecisset Turpilliano ſenatuſconſulto tenetur. Paulus reſpondit, verbis ſenatuſconſulti Turpilliani eum, de quo quæritur, non [c] contineri.

Quid ſit deſiſtere. 3. De nuntiatoribus. 4. De calumnia.

6. *Idem* libro primo Sententiarum.

AB accuſatione deſtitit, qui cum aduerſario ſuo de compoſitione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus [d].

1 ¶ Animo [e] ab accuſatione deſtitit, qui affectum & animum accuſandi depoſuit.

2 ¶ Deſtitiſſe videtur, qui intra præfinitum [f] accuſationis à præſide tempus reum ſuum non peregit.

3 ¶ Nunciatores, qui per notoria [g] indicia [h] produnt, notoriis ſuis adſiſtere [i] iubentur.

4 ¶ Calumniæ cauſa puniuntur, qui in fraudem alicuius librum [k], vel teſtimonium, aliúdve [l] quid conquiſiſſe, vel ſcripſiſſe, vel in iudicium protuliſſe dicuntur.

De crimine poſt abolitionem repetito. 1. De eo qui deſiſtit.

7. *Vlpianus* libro octauo Diſputationum.

SI quis repetere velit crimen publica abolitione interueniente, eo iure repetit [m]. quo accuſabat. non æquè enim poſſunt præſcriptiones ei obiici, quæ ante reorum abolitionem non ſunt obiectæ. & ita Diuus Hadrianus reſcripſit.

1 ¶ Si ſtellionatum quis obiecerit, vel expilatæ hereditatis crimen: & deſtitit: pœnam ſenatuſconſulti Turpilliani non ſubibit [n]. nec ſi furti, vel iniuriarum. ſed officio iudicis culpa eius coercebitur.

De abolitione.

8. *Papinianus* libro ſecundo de Adulteris.

ABolitio aut publicè [o] fit ob diem inſignem [p], aut publicam [q] gratulationem.

9. *Macer* libro ſecundo Publicorum.

VEl ob rem proſperè [r] geſtam.

2. De tempore rei repetendi.

10. *Papianus* libro ſecundo de Adulteris.

AVt priuatim [s] actore poſtulante. Tertio genere fit ex lege abolitio, accuſatore [t] mortuo, vel ex iuſta cauſa impedito, quo minùs accuſare poſſit.

1 ¶ Abolitione autem publicè facta, non retractabitur in iudicio repetendo de mariti iure.

2 ¶ Triginta [u] dies repetendi rei Diuus Traianus vtiles eſſe interpretatus eſt, ex die ſcilicet, quo feriæ finitæ ſunt. & ſenatus cenſuit, eas dies cedere, quibus quiſque reum ſuum repetere poſſit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quàm [x] ſi accuſator quoque potuit adire.

a *dicto §.6.*
b ſenatuſconſultum, vulgata.
c Qui deſiſtit ab accuſatione inualida, incidit in Turpill. excepta muliere, & minore. *v. tamen l.11.ī.eod.*
d minor ſenatuſconſulto Turpilliano non plectitur. minori deſertio accuſationis non nocet. *vide Cuiac. ad l.37. ſupr. de minoribus.*
e Imò alius quàm præſes, putà delegatus à præſide. *l.4.ī. de officio eius cui mandata. l.1.§.4. ſupr. de ſuſpectis.* Alij poſſunt de ſuſpecto cognoſcere, at nō delegare.
f Imò tenetur qui deſiſtit ab accuſatione. *l.1.§ 1.ī.eod.* Item ſuſpecti poſtulatio, quaſi publica eſt actio: hi autem incidunt in Turpillianum, qui deſiſtunt à publica accuſatione.
g ſenatuſconſultum. *vulgat.*
h id eſt, qui ex hoc ſenatuſconſulto accuſationem inſtituit, & deſeruit, in ſenatuſcōſulti pœnam non incidit, quia hic tantùm tenentur, qui iudicij publici accuſationē deſeruerunt, non qui priuati, vel extraordinarij iudicij, vel criminis.
i ſenatuſcōſultum. *vulgat. Haloand.*
k diffitendo. *Haloand.*
l accuſator ſubornatus deſiſtēte principali accuſatore, etiam admittitur ad probandum id, quod intendere ſuſcepit.
m mandator, miniſter mandati, & mandatarius falſæ accuſationis rei, puniendi.
n *l.3. ſupr. de vi priuata.*
o ſenatuſcōnſultum. *vulgat. Hal.*
p accuſator pro curatoris cauſam perſequi debet, ne in Turpillianum incidat.
q ſentētia prouocatione extinguitur.
r Imò tantùm ſuſpenditur. *l.6.§.1.ī. de his qui notantur.*
ſ Qui deſtiterit agere amplius. *& vulgat.* ὁ ἀποστὰς οὐ δύναται περαιτέρω κατηγορεῖν. *60. Eclog.1.* περὶ συκοφαντῶν. *c.10.* atque ita ex Florentina, Vulgata, & Græca, tres lectiones diuerſæ colliguntur. Quod dicitur de eo qui deſtitit, idem dicendum de conuicto. *l.5. ſupr. de præuaricat.*
t *l.2.§.1. l.15.§.5. ſupr. de adulteriis: adde l.14.§.9. ſup. de ædilitio. l.3. in fin. ſup. de præuaricationib. Paul.1. ſent 5 §.2. Eclog. ibid. cap.12. in fin.*
u & in publicis. *Paul.7. ibid.* ἤτοι χρηματικοῖς. *Eclog. ibid.*
x Imò ordinariè puniendi. *l.1.ī.eod. v. l.8. C. de calumniatorib.*
y id eſt, non interpoſitam. Iacobus Curtius *2.* εἰκαστῶν reprehenſus à Roberto *1. receptæ lectionis 25.* & à Cuiacio *20. obſeruat.8.*
z Imò videtur. *l.5. C.eod. v. Cuiac. d. loco.*
a *l.3. in fin. ſupr. de accuſationibus.*
b ¶ nondum accuſaſſe intelligitur, qui accuſationem tantùm minatur. *l.1.§.3.ī. de adult. l.17. C. de adult.* ſic nondum petiit, qui petere voluit. *l.5. ſup. ratam rem.* nondum conqueſtus eſſe dicitur, qui querelam tantùm præparauit. *l.11. l.25. ſup. de in ius voc.*
c Imò contineri videtur. *l.1. l.2. C. quando libellus principi.*
d Cum effectu ſc. tranſigendo. *Accurſ.*
e *l.1. ī. eodem.*
f *l.1.§. 0. verſ. atquin Papinianus in verbo quid enim intereſt. ſup. eod. l.1. l.2. Cod. vt intra certum tempus. l.13. C. de iudiciis.*
g *l.7. C. de accuſationib. l.31. Cod. Theodoſ. de epiſcopis & clericis.* πιττακιώματα. *60. Ecl. ex ib. 60. tit.1. c.15.* ſunt relationes, & epiſtolæ. *l.14. C. de accuſat. l.6. ſupr. de cuſtodia.* elogia apparitorum, ceu Irenarcharum, facta magiſtratibus. notariæ etiam dicuntur ab Auguſtino, eóque vocabulo idem vtitur in collationibus operis breuiculi. vt hinc colligere poſſis, notariam eſſe breuem, & compendiariam ſcriptionem. *v. Cuiac.3. obſeru.3.* notoriæ etiam dicuntur. hinc Apuleius *7. de Aſino.* falſam de me notoriam pertulit, & Trebellius Pollio *in Clodio ſub finem.* notoria tua intimaſti: & Auguſtinus *Epiſtol. 159.* quamuis nō accuſantibus noſtris, ſed illorū notoria, ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præſentati videātur examini: & *Epiſt.160.* præmiſſa notoria ad iudicia, legéſque perduxit. *v. Cuiac.1. obſer.33. & Briſſonium.*
h μηνύματα. *Bud. hic.*
i *dixi ad l.7. l.8. l.14. Cod. de accuſat. l.1. Cod. de curioſis.*
k *v. Paulum 3. ſent.4.§.16.*
l vt iniuriæ actione calumnioſum. *vide Paul.5. ſentent.§.11.*
m Imò nullo modo repetit. *l.12.§.1 ī. de accuſat.*
n ſunt enim extraordinaria crimina. *l.2. C. eodem. l.1. Cod. de calumniatoribus.*
o id eſt, interdum abolitio vltrò fit à principe, non ad actoris poſtulationem. *vt l.10.ī. eod.* ea generalis dicitur, vt notaui in epigraphe *ī. eod.* & publicè data. *l.14.§.2. in fi. ī. de bon. libert.* ἐγκλημάτων δημοσίᾳ ἀπόλυσις. *1. Harmenopul.* vt diſtet ab ἀμνηστίᾳ. *v. l.1 Cod. de generali abolitione.*
p putà ob natalem filij principis, id quod fecit Conſtantinus ob natos ſibi liberos Criſpum & Helenam. *l.1. C. Theodoſ. de indulgentiis. & lib.11. tit. 9. l.38.* ob Paſchatis diem. *l.3. C. de epiſcopali audientia.* qui mos etiam conſuetus erat apud Iudæos: ſed tandē peſſimè obſeruatus, ob Dominum cruci ſuffixū, & prædonem dimiſſum. *Matth.27. verſ.15. Ioann.18. verſ.39.* Eodem modo homicidæ anno Iubilei ad ſuos impunè reuertebantur. *Numer. cap.39.* & apud Theſſalos die feſto, quem Peloro dicauerant, vincti de carcere dimittebantur, & in conuiuium admittebantur, ob memoriam beneficij, quondam accepti à Peloro. *Athenæus 1. dipnoſoph.17.*
q vel placandum numen diuinum. Hinc legimus Romanos ob grauem peſtilentiam, inter cætera remedia numinis placandi, vinctis vincula ademiſſe, ac religioni deinde fuiſſe (quibus eam opem dij tuliſſent) vinciri. *Liuius decad.1. lib.5.*
r Imperatores Romani hoſte deuicto inter cætera triumphi priuilegia ſolebant ſeruos publicos libertate donare, reos carcere, & vinculis liberare. Hinc legimus apud Liuium *3. decad.4.* Acradina capta, ſeruos ad pileum vocatos, & carcere vinctos emiſſos. & eodem libro, paulò ante, Gracchus ob fuſum Hannonis exercitum, ſeruos libertate donat. & Alexander ab Alexandro *5. genialium dierum 26.* refert obſeruatum, vt quoties obſecrationes, aut lectiſternia indicerentur, vinctis vincula adimerentur.
ſ *l.3.ī. de accuſat. l. vlt. C. Si reus.*
t In eo differt ab ἀμνηστίᾳ, à qua crimen, aut accuſatio repeti non poteſt. *v. Cuiac. ad 5. Pauli ſentent.17. in princ.* ad hæc, abolitio publica ſuſpendebat potiùs accuſationes quàm remittebat.
u In Gallia hodie receptum, vt literæ veniales, ſeu gratiæ, petantur intra ſex menſes, computandos à breui ſcriptura, per magnum elemoſynarium conſignata. *vide Paponem 24. Arreſt.175. Arreſt. ibid.10. & P. Gregorium 36. ſynt.21. num.11.*
x *l.2. C. de generali abolitione in fin.*

Deio

De eo qui præscriptione temporis exclusus est.

11. *Idem* libro singulari de Adulteris.

QVærebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in senatusconsultum Turpillianum inciderunt, respondit, nõ oportere dubitari, calumnia non [a] puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterij perferre non potuerunt.

De abolitione.

12. *Vlpianus* libro secundo de Adulteris.

SI interueniente publica abolitione ex senatusconsulto (vt fieri adsolet) vel ob lætitiam aliquam, vel honorem domus [b] diuinæ, vel ex aliqua causa, ex qua senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum senatusconsultum. nec enim videtur desistere, qui exemptũ reum nõ defert. eximitur autem reorum abolitione interueniẽte.

De eo qui desistit.

13. *Paulus* libro tertio de Adulteris.

DEstitisse eum accipiemus, qui in totum [c] animum [d] agendi deposuit, non qui distulit accusationem.

1 ¶ Sed qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est [e].

14. *Vlpianus* lib. 7. de officio proconsulis.

DIuus Hadrianus Saluio Caro proconsuli Cretæ rescripsit, tutorem, qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto [f] pupillo, cuius causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere.

De tempore rei repetendi.

15. *Macer* libro secundo Publicorum.

IN senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui [g] subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter [h] quam abolitione facta, destitissent. quíque chirographum [i] ob accusandum dedissent, pactionémve aliquam interposuissent. Hoc autẽ verbum *nec peregissent* ad vniuersos suprascriptos pertinere dicendum est.

1 ¶ An ad eos, qui hodie [k] de iudiciis publicis extra [l] ordinem cognoscunt, senatusconsultum pertineat, quæritur: sed iam hoc iure ex sacris constitutionibus vtimur, vt pertineat. ita ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur.

2 ¶ Eos [m] de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non [n] incidere in pœnam huius senatusconsulti constitutionibus cauetur.

3 ¶ Si propter mortem rei [o] accusator destiterit, non potest hoc senatusconsulto teneri: quia morte [p] rei iudicium soluitur: nisi tale crimen fuit, cuius actio & aduersus heredes durat: veluti [q] maiestatis. Idem in accusatione [r] repetundarum est: quia hæc quoque morte non soluitur.

4 ¶ Ceterùm si postea, quàm accusator destitit, reus decesserit: nõ ideo magis delictum accusatoris releuatur. Nam eum, qui semel [s] destitit, si postea accusare paratus sit: non esse audiendum, Seuerus & Antoninus statuerunt.

5 ¶ Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno [t] vel [u] biennio agere non poterint, variis præsidum occupationibus, vel etiam ciuilium officiorum necessitatibus [x] destricti: in senatusconsultum non incident.

6 ¶ Quanquam priùs reum quis detulerat, etsi post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio superuenerit: non ex superiore, sed ex secunda [y] abolitione dies triginta computantur.

De seruis.

16. *Paulus* lib. singul. de Adulteris.

DOmitianus [z] rescripsit, quod de feriis & de abolendis reis dicitur, non pertinere ad [a] seruos, qui accusati in vinculis esse iubentur, ne [b] iudicium finiatur.

De abolitione.

17. *Modestinus* lib. 17. Responsorum.

LVcius Titius Seium reum falsi fecit: & priùs quàm persequetur [c], indulgentia [d] reorum crimina abolita sunt. quæro, si postea eum iteratò reum non fecerit, an in Turpillianum senatusconsultum inciderit. Herennius Modestinus respondit, abolitionem reorum, quæ publicè indulgetur, ad hoc [e] genus criminis non pertinere.

18. *Papirius Iustus* lib. 1. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Iulio Vero rescripserunt, cùm satis diu litem traxisse dicetur, inuito [f] aduersario non posse eum abolitionem accipere.

1 ¶ Item rescripserunt, nisi euidenter probetur consentire aduersarium, abolitionem non dari.

2 ¶ Item rescripserunt, cùm [g] in crimine capitali abolitionem vt in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilo minùs cognitionem: ita vt si non probasset hoc quod proponeret, non impunè eum laturum.

DE REQVIRENDIS, VEL [h] ABsentibus [i] damnandis.

Tit. XVII.

Cur. 1. *Et quibus casibus absens non punitur, sed requirendus adnotatur.* 2. *Quomodo requiritur.* 3. *De tempore ad se purgandum concesso.* 4. *De eo qui intra annum satis obtulit, vel mortuus est. De bonis rei.*

1. *Marcianus* lib. 2. Publicorum.

DIui Seueri & Antonini Magni [k] rescriptum est, ne quis absens puniatur. & hoc iure vtimur, ne [l] absentes damnentur. neque enim, inaudita [m] causa [n] quemquam damnari, æquitatis ratio patitur.

1 ¶ Si autem grauiùs quis puniatur: putà in opus metalli vel similem pœnam, siue capitalem [o], hoc casu non [p] est irroganda in absentem pœna, sed absens requirendus adnotatus [q] est [r], vt copiam sui præstet [s].

2 ¶ Præsides autem prouinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, vt eos, quos adnotauerint, edictis [t] adesse iubeant: vt possit innotescere eis, qui adnotati sunt. Sed & literas [u] ad magistratus, vbi consistunt mittere: vt per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos.

3 ¶ Et ex hoc [x] annus [y] computatur ad se purgandos.

4 ¶ Sed & Papinianus libro 16. responsorum scripsit: requirendum adnotatum, si prouinciæ præsidem intra [z]

a Imò punitur. *l. 1. §. 10. ꝟ. eod.* solue, Hîc agitur de accusatore, quem reus opposita præscriptione exclusit: ibi de accusatore, qui excludi quidẽ potuit, sed, vel eam reus non opposuit, vel oppositæ rationem non habuit iudex. *v. Cuiac. 20. obs. 30.*

b Domus Imperatorum intelligi potest. *l. 7. C. de sacros. Eccles.* sed tamen credo innui dedicationem templorum gentilibus familiarẽ, & vsitatam: apud quos vsitatũ erat, nedum templa, sed & bibliothecas, publica opera & statuas dedicare. *Turneb. 12. aduers. 11. in fi.* lego etiã Iudæos altaria, *Numer. 7. vers. 11.* muros, *Nehemiæ 12. vers. 27.* & tẽpla, dedicasse, & in tẽplorum dedicatione festũ egisse. *3. Esdræ vers. 7.* aliquot dieb. *3. Reg. 8. vers. 65.* & d inceps singulis annis semel per octiduum in gratiarum actionem. *1. Machab. 4. vers. 59.* festum Græci ἐγκαίνια vocant. *Ioann. 10. vers. 22.* Huiusmodi dedicationes magnis cum ceremoniis factæ à gentilibus: ludi etiam adiiciebantur, neque à quouis, sed præcipuis; & ad id munus electis viris, ædes diuinæ dedicabantur.

c *l. 6. ꝟ. de iudic.*

d *l. 6. §. 1. ꝟ. eod. l. 6. C. eod.*

e Imò non est, quum sit infamis. *l. 2. C. eod.*

f *adde l. vlt. ꝟ. si quis cautionib. l. 22. ꝟ. de his quæ vt indignis*

g *l. 24. ꝟ. de iure fisci.*

h *l. 1. §. 7. ꝟ. eod.*

i hinc colligũt, delicta, & crimina etiam per scripturam probari: putà mandatum falsum, turpe, & flagitiosum, vsurarum, & huiusmodi: puto etiã adulterij & homicidij, & cuiuslibet generis delicti, si in epistola, vel instrumento, vel tabulis, vel actæ rei nouatio, sit expressa: de quo tamen v. Clar. *5. sent. §. vlt. quæst. 54.*

k Aliud fuit antè: de hoc verbo dixi ad *l. 32. ꝟ. de falsis.*

l *adde l. 3. ꝟ. eod l. 8. ꝟ. de publicis iudiciis.*

m putà tutores. *l. 2. C. qui accusare.*

n Imò incidunt: maritus enim iure mariti accusat, sine metu calumniæ. *l. 6. Cod. de adulteriis.* & tamen incidit in Turpillianum. *l. 16. C. de adulteriis.*

o *l. 3. C. si reus vel accusator.*

p *v. l. 6. ꝟ. de iudiciis.*

q *Harmenop. 2.*

r καὶ περὶ ἀδικίας τῶν ἐπαρχίας ἀρχόντων. *60. Ecl. 1. c. 14. l. 20. ꝟ. de accus. l. 2. ꝟ. repetundarum.*

s *l. 2. supra eodem.*

t *vide Titulum Cod. vt intra certum tempus.*

u hæc verba *vel biennio* Triboniani esse notat Cuiac. *c. 21. de præscriptionib.* Interea hîc vestigium est, Censas criminales olim anno finiendas fuisse. vide *l. reus. ꝟ. de muneribus.* & eundem Cuiac. *1. obseruat. 8.*

x Necessitas excusat ab accusando.

y ¶ Nota abolitionem criminis, & semel, & pluries concedi: notat tamen Papo *24. Arrest. 10. actu 8.* graue crimen, semel abolitum, etiam in leui postea superueniente, punitum fuisse. quin reperio, crimina bis commissa non remitti. *l. 3. in fin. C. de episcopali audientia. facit lex 1. C. si sæpius in integrum.*

z Accursius non rectè hanc legem intellexit. vera est igitur huius legis sententia: Quod dicitur publica abolitione interueniente repeti posse reum; ídque tantum intra 30. dies. *l. 10. l. 12. ꝟ. eod.* non habet locum in seruo, qui ex vinculis causam dicere cogitur. *l. 25. §. 1. ꝟ. ad Silanianum. l. 2. ꝟ. de custod. reor.* quamuis enim is intra 30. dies non repetatur, non poterit præscriptionis auxilio iuuari: ídque propter ipsa vincula, quæ maiorem vim atque perpetuitatem, quàm instituta accusatio, continere videntur. Præsertim cùm & lex talem seruum prohibeat absolui, antequam de eo iudicetur. *d. l. 2. vers. dubitationem. vide Langebelzium c. 15. Annotationum.*

a *l. 2. §. 1. ꝟ. de custodia, & exhibitione.*

b donec iudicium, quam lectionem probat Cuiacius *20. obs. 12.*

c persequeretur. *vulg. Hal.*

d *v. l. 3. C. de generali abolitione.*

e i. ad crimen falsi. *adde l. 3. C. de episcopali audientia.*

f *l. 3. C. de abolitionibus.*

g Huius versiculi sententiam non intellexit quoque Accursius. species hæc esse videtur. Impetrauit accusator abolitionem ex causa, quòd res non capitalis, sed pecuniaria esset, delatus est postea apud iudicem quasi ex falsa causa impetrata abolitione: scilicet quòd causa pecuniaria sed capitalis fuerit: dicitur restaurandam esse cognitionem abolitionis: sed si delator in probatione deficiat, non impunè eum laturum. *Langebelzius d. loco.*

h nec absentibus. *Hal.*

i *9. Cod. 40.* περὶ ἀπόντων καὶ ἀναζητουμένων ὡς ἐπὶ ἐγκλήματι κατη- [illegible] *c. Ecl. 49. adde Nouell. 134. cap. 15.* Tituli series est elegans. Reus accusatus, vel delatus, requirendus est, deprehensus capitur, elicitur confessio voluntaria, scripturæ opponũtur, sed & testes. quæstio adhibetur. fertur sentẽtia, punitur: si absens esse perstat, inter reos adnotatur. Edictis propositis iubetur adesse (vetatur interdũ ne quis eum celet, vlla ope iuuet, aut ab eo emat) vt eo cognito, veniat ac se purget. *60. Ecl. 49. c. 1.* Bona eius obsignantur, per annum expectatur, anno finito, non quidem dãnatur (aliud est in priuatis iudiciis) *l. 5. ꝟ. de pœnis.* sed bona fisco vindicantur.

k cognomen est Imperatoris. hoc Epithetum consecutus est Alexander, Põpeius, Constantinus, Carolus.

l satius visum est nocentẽ absoluere, quàm innocentẽ condemnare. *v. l. 5. ꝟ. de pœnis. v. l. 10. l. 13. ꝟ. de publicis iudiciis. l. 6. C. de accusationib. l. 15. C. de adulteriis.*

m *v. l. 2. ꝟ. de sicariis.*

n id est, defensione inaudita, & accusatoribus absentibus, nullus damnandus est: & ita Festus *act. 25. vers. 16.* οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. id est, non est Romanis consuetudo, quemquam morti dare, priusquam reus præsentes habeat accusatores, & locum defensioni accipiat, super criminatione. & Dominus apud Iohannem *8. vers. 10.* ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου: vbi sunt accusatores illi tui? nemo te condemnat, neque ego te condemno. Tertullianus *libro ad Scapulam*, Pudens negauit se sine accusatore auditurum hominem, secundum mandatum: & Eusebius *apud Ammianum 14.* pertinaciùs, vt legum gnarus, accusatorem flagitabat, atque solennia: Ambrosius *8. ad Syagrium.* si leges publicas interrogemus, accusatorem exigunt: & Marcus *apud Gallicanum.* non possumus reum facere, quem nullus accusat. *vide Cuiacium 1. obseruat. 33. in fin.* & Demosthenes in oratione περὶ στεφάνου. ibi, ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Hinc illud Iuliani, & apud Ammianum lib. 18. Ecquis innocens esse poterit, si accusare sufficiat? Inde apud Romanos accusatori sex horæ, reo nouem, legibus dabantur. *Plinius 4. Epist. 9.*

o In capitalibus causis, nemo absens damnatur: hodie id non obseruatur, apud multas gentes *vide Clarum 5. sentent. §. vltimo quæst. 14. versic. sed hodie, & versic. licet.* In Italia, Gallia, Hispania, & in Germania etiam, contumax, habetur pro confesso, & conuicto criminis, idémque condemnari potest, quamuis post latàm sententiam, etiam ab extraneo, eius innocentia purgari possit. *Mynsingerus 2. obseruat. 88.*

p μεγάλῳ ἐγκλήματι οὐ καταδικάζεται. *60. Eclog. 44. cap. 1. & Harmenopul. 4. adde l. 5. ꝟ. eodem.*

q adnotandum est. *vulgat. Hal. l. 1. Cod. eod. Nouell. 134. cap. 5. l. 6. Cod. de accus. 60. Eclog. 49. cap. 1.*

r quo? *v. ꝟ. eodem.*

s adde καὶ ἑαυτὸν καθάρῃ, id est, & seipsum purget. *Eclog. ibid.* vt tempus habeat πρὸς τὸ ἑαυτὸν καθᾶραι. *Harmenop. ibid.*

t προγράμματος προτιθεμένου. *Eclog. ibid.* διὰ γραμμάτων, *1. Harmenop. 4.* [illegible] *Nouell. 134. cap. 5.* denuntiationem etiam vocat. *l. 5. ꝟ. de pœnis.* ὑπόμνησις καὶ προθέματα. *Harmenop. ibid.*

u *Eclog. ibid.* ἐπιστολὴν δημοσίαν vocat. *Nouell. ibid.*

x Imò non ex hoc: sed ex die accusationis. *l. 2. C. eod.*

y *l. 2. l. 4. ꝟ. eod.*

z aliàs non recipiunt sua bona. *Eclog. ibid. Harmenop. ibid.*

a *l.13.Cod.eod.Harmenop.d.loco.Ecl.ibid.c.5.*
b morte crimen expirat.*Ecl.ibid.ex lib.9.tit.1.c.145.*
c Rei adnotati anni ſpatium habent ad ſe purgandum, intra annum bona eorum obſignantur, poſt annum fiſco vindicantur niſi venerint. adde *l.4.l.5.ſ.eod.*
d omnis cauſa fiſcalis 20. annis extinguitur, & tali præſcriptione ſubmouetur.
E *cl.ibid. in ſcholio.& lib.56. tit. 2. ex lib.60.tit.49. c.2. l.1. §.pen.ſ.de iure fiſci.excipe l. 13. ſ. de diuerſis.* excipe cauſam commiſſi,& bonorum vacantium. *v.Cuiac.c. 28.de præſcript.*
e fortè minor. *C. de quadriennij præſcript.*
f Imò non exinde.*l.2. C.eod.*
g Defenſiones rei, ſunt perpetuæ. *l.18. §.9.ſ.de quæſt.*
h Galli *ſeeller.* id cõmiſſariis, vel apparitoribus interdum attributum.
i Mobilia tempore peritura à cõmiſſariis diſtrahenda, & à tutoribus. facit *l.22. C. de adminiſt.*
k hic textus nõ negat, immobilia etiam iudicis mãdato deſcribi,& eorum adminiſtrationi, regimini, & gubernationi, ſequeſtrum, vel commiſſarium proponi, ídque vſus etiam obtinuit. *v.Clarum 5.ſent.§.vlt.quæſt. 44.verſ.ſed hodie.*
l Mobiliũ appellatione fructus continentur. hinc iuncto §.ſuperiore, Molinæus colligit, feudo à domino prehenſo, cõmiſſarios fructus ſaltem tempore perituros, inuito domino poſſe vendere. *1.Conſuetud. §.6. Gloſſa 5.nu.3.*
m *l.9.C.41.9.C. Theod.25.Paul.5. ſent.14. & 16.& 60. Ecl.50.8. Valerius Max.tit.de quæſt. 4.* Quæſtionis verbo intellige tormentum, corporis dolorem, ad eruendã veritatem, malam mãſionem. *l.15. §.41.ſ.de iniurijs. l.7. ſupr.depoſiti.* Syneſius in Epiſtolis ponit δικαστήριον, ... Quæſtioné Galli vocant *la gehenne* à vocabulo, vt quidam volunt, Hebræo *gehinnon, Ierem.32.4. Reg.23. v.Papon. 24.Arreſt.9.& Clarum 5.ſent.§.vlt.quæſt.64 Petrum Gregorium 68.Syntagmatis 12.*

annum adierit,& ſatis obtulerit [a]: non eſſe locum mandatis, vt bona fiſco vindicentur. nam & ſi intra annum mortuus ſit, criminis cauſa expirat [b] & perit, & bona eius ad ſucceſſores tranſmittuntur.

2. *Macer* libro 2. Publicorum.

ANni [c] ſpatium ad occupanda bona eius, qui requirendus adnotatus eſt, pertinet.

1 ¶ Sed ſi per viginti [d] annos fiſcus bona non occupauerit, poſtea præſcriptione vel ab ipſo reo, vel ab heredibus eius ſubmouebitur.

3. *Marcianus* libro 2. de Publicis iudiciis.

QVamcunque enim quæſtionem apud fiſcum, ſi non alia [e] ſit præſcriptio, viginti annorum ſilentio præſcribi, Diui principes voluerunt.

4. *Macer* libro 2. de Publicis iudiciis.

ANnus exinde [f] computandus eſt, ex quo ea adnotatio, quæ vel edicto vel literis ad magiſtratus factis publicè innotuit.

1 ¶ Ergo & viginti annorum tempus exinde fiſco numeretur, ex quo adnotatio publicè innotuit.

2 ¶ In ſumma ſciendum eſt, nulla temporis præſcriptione, cauſæ defenſione [g] ſummoueri eum, qui requirendus adnotatus eſt.

3. *Ne debitores reo profugo ſoluant.*

5. *Modeſtinus* libro 12. Pandectarum.

MAndatis cauetur, intra annum requirendorum bona obſignari [h]: vt, ſi redierint, & ſe purgauerint, integram rem ſuam habeant. ſi neque reſponderint: neque, qui ſe defendant, habuerint: tunc poſt annum bona in fiſcum coguntur.

1 ¶ Et intra annum medio tempore mouentia: ſi qua ſunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire [i] debere, pretiúmque eorum in depoſito eſſe, Diui Seuerus & Antoninus ſanxerunt.

2 ¶ Sed & Diuus Traianus inter [k] mouentia fructus [l] quoque haberi reſcripſit.

3 ¶ Curandum eſt autem, ne quid ei, qui profugit medio tempore à debitoribus eius ſoluatur, ne per hoc fuga eius inſtruatur.

DE QVÆSTIONIBVS [m], Tit. XVIII.

Non eſſe à tormentis incipiendum. 2. Quis primum torquendus. 3. De his quos accuſator de domo ſua producit ſi partus ſubiectus dicatur. 4. De vno ſeruo. 5. De ſeruo rei. 6. De ſeruo heredum. 7. De ſeruo vniuerſitatis. 8. De eo qui bona fide reo ſeruit. 9. De liberto. 10. De fratre. De his qui teſtimonium dicere non coguntur. 11. De ſeruo mariti. 12. De ſeruo damnati. 13. De manumiſſo ad hoc, ne torqueatur. 14. De eo qui poſt cognitionem ſuſceptam rei factus eſt. 15. Si dicatur nullo iure emptus. 16. De ſeruo rei. 19. Si ſeruus in ſe torqueatur, déque domino aliquid fuerit confeſſus. 20. De tributis. 21. Quomodo interrogãdum. 22. Si de ſe interrogatus, amplius dixerit. 23. An ſit fides habenda quæſtioni. 24. De eo qui vltrò fatetur ſi de confeſſi innocentia poſt condemnationem conſtet.

1. *Vlpianus* lib.8. de officio proconſulis.

IN criminibus eruendis [n] quæſtio adhiberi ſolet [o]. ſed quando, vel quatenus id faciendum ſit videamus [p]. & non eſſe à tormentis incipiendum [q], & Diuus Auguſtus conſtituit, neque [r] adeo fidem quæſtioni adhibendam.

1 ¶ Sed & epiſtola Diui Hadriani ad Sennium Sabinum continetur. verba reſcripti ita ſe habent: Ad tormenta ſeruorum ita demum veniri oportet, cùm [ſ] ſuſpectus eſt reus. & aliis argumentis ita probationi [t] admouetur,

n Veri inueniendi cauſa, tormentis & cruciatibus quæritur. *Cicero 2.ad Herennium.*
o *Paul.5.ſent.14.§.1.*
p aliàs ſi iniuſtè Iudex reum quæſtioni ſubiecit, íſque mortuus ſit, capite damnandus eſt. Clarus ex communi opinione *5.ſent.§.vlt.quæſt.64.verſ.antequam.*
q *C.6.de reg.iur.* res enim fallax & fragilis eſt quæſtio. *§.23.ſ.eod.*
r Conſtare prius de delicto commiſſo oportet, quàm quis quæſtioni ſubiiciatur. Item, conſiderare iudex debet, an tale ſit delictum cuius nomine quis tormentis ſubiiciendus ſit. Adhæc an delictum aliter probari poſſit, quàm per quæſtionem & torturam, cùm ad eam, niſi ſubſidij loco, non ſit decurrendum. Ideóque in clancularijs delictis faciliùs infertur quæſtio, quàm in his quæ palàm. *Paul.ibid.v.Clarum 5.ſent.§.vlt.quæſt.64.verſ.debet ante.*
ſ id eſt, tunc ſerui torqueri poſſunt, cùm argumẽta ſunt talia, vt nihil aliud deeſſe videatur, præter ſeruorum quæſtionem. *§.4.in fin.ſ.eod. l.18.§.2.ſ.eod.l.8.Cod.eod. adde Paul.5.ſent.14.§.1.*
t à probatione amouetur. *Hal.* ſed hic Admouere reum probationi, nihil aliud quàm eum argumentis compellere, vt conuictus videatur: Nam aliàs Accurſius hunc locum non eſt adſecutus.
u *¶7.Ecl.6.ex lib.60.tit.10.cap.1.*& à timidiore.*l.18.ſ.eod.* x ſciri.*Vulgat.Hal.*

y *Eclog.ibid.* z *Paul.5.ſent.15.§.1.21.Ecloga 1.cap.24.*
a ſuppoſita non præſumitur, quam ambo parentes charam ſibi habent. *v.Alciat.1. præſumpt.19.* b charam.*Vulgat.Hal.*
c *l.9.in fin. C.de teſtib.* Vnius quæſtioni non creditur. *v.l.20.in fin.ſ.eod.* Idem apud Gallos conſtituit D.Ludouicus. Contrarium ſentit Gloſſa in *l.4.Cod.ad l.Iul.maieſt.* gloſſæ opinioné Bartolus probat. Sentit itaq; dictũ vnius teſtis ſufficere ad torturam. *Bart. hîc num.1.* Idem addit, vnius teſtis dictum indiciis aut fama adiutum facere plenam probationem.
d *§.19.ſ.eod.*
e *l.7. Cod. eod. Paul.5. ſent.16.§. 4.*
f & meritò. Eſt enim (vt Theophilus ait, φύσει ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότου πολέμιος). *vide Cuiac.apud Paulum d. loco.* Idque locũ habet, etiamſi agatur de crimine capitali. *Paul.5. ſent.16.§.5.* etiãſi verum dicat, etiamſi cauſa ſit fiſcalis vox ei interdicitur vt proditori. *l.6.l. vlt.Cod.de delat.* excipe crimen maieſtatis & *§. 20.ſ.eod.* An id locum habeat in liberis hominibus quorũ opera (ſeruorũ antiquorum loco) hodie vtimur, dicam ad *§.8.ſ. eod.*
g *l.2.ſ. eod. v.l. 13.C.eod.*
h *l.6.§.1.ſup.de diuiſ.rerum.*
i Hinc colligere poſſumus, corpora ceu collegia vnius perſonæ loco haberi.
k hinc colligere poſſumus liberos homines (quibus hodie ad ſeruitia domeſtica vtimur) in caput heri ſui torqueri non poſſe: quod tamen vſus nõ obtinuit.
l *l.6.C.eod.* hinc colligere poſſis, argumento à libertis ad vaſallos ducto, vaſallos in Domini ſui caput torquendos non eſſe.
m *adde l.13. C. qui accuſare. Paul.5.ſen.15.§.2.*
n *l.4.ſ.de teſtib.* Qui teſtis in aliqué inuitus eſſe non poteſt, nec vi ceu quæſtione ad teſtimonium in eum dicendum cogi debet.

vt ſola confeſſio ſeruorum deeſſe videatur.

2 ¶ Idem Diuus Hadrianus Claudio Quartino reſcripſit: quo reſcripto illud expreſſit, à ſuſpectiſſimo [u] incipiendum, & à quo facillimè poſſe verum ſcire [x] iudex crediderit [y].

3 ¶ Ad quæſtionem non eſſe prouocandos eos, quos accuſator de [z] domo ſua produxerit: nec facilè [a] credendum, ſubiectam eam, quam ambo parentes dicuntur caram [b] filiam habuiſſe, reſcripto Diuorum fratrum ad Lucium Tiberianum emiſſo declaratur.

4 ¶ Idem Cornelio Proculo reſcripſerunt, non vtique in ſerui vnius [c] quæſtione fidem rei conſtituendam, ſed argumentis cauſam examinandam.

5 ¶ Diuus Antoninus & Diuus Hadrianus Sennio Sabino reſcripſerunt, cùm ſerui pariter cum domino aurum & argentum exportaſſe dicerentur, non eſſe de [d] domino interrogandos. ne quidem, ſi vltrò [e] aliquid dixerint, obeſſe hoc domino [f].

6 ¶ Diui fratres Leliano Longino reſcripſerunt, de ſeruo heredum [g] non eſſe habendam quæſtionem in res hereditarias, quamuis ſuſpectum fuiſſet, quòd imaginaria venditione dominium in eo quæſiſſe heres videretur.

7 ¶ Seruum municipum poſſe in caput [h] ciuium torqueri, ſæpiſſimè reſcriptum eſt: quia non ſit illorum ſeruus, ſed reipublicæ. Idémque in ceteris ſeruis corporum dicendũ eſt. nec enim pluriũ ſeruus videtur, ſed [i] corporis.

8 ¶ Si ſeruus bona fide mihi ſeruiat, etiam ſi dominium in eo non habui: poteſt dici, torqueri eum in caput meum non debere. Idem eſt & in libero [k] homine, qui bona fide ſeruit.

9 ¶ Sed nec libertum torqueri in patroni [l] caput, conſtitutum eſt.

10 ¶ Nec fratrem quidem in [m] fratris, Imperator noſter cum Diuo patre ſuo reſcripſit: addita ratione, quòd in eum, in [n] quem quis inuitus teſtimonium [o] dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet.

11 ¶ Seruum mariti in caput vxoris poſſe [p] torqueri, Diuus Traianus Seruio Quarto reſcripſit.

12 ¶ Item Mummio Lolliano reſcripſit, damnati ſeruos, quia [q] deſierunt [r] eſſe ipſius, poſſe in eum torqueri.

13 ¶ Si ſeruus ad hoc [ſ] erit manumiſſus, ne torqueatur: dummodo in caput domini [t] non torqueatur, poſſe eum torqueri [u], Diuus Pius reſcripſit.

14 ¶ Sed & eum, qui cognitionis ſuſceptæ tempore alienus fuit, licèt poſtea rei ſit effectus, torqueri in caput poſſe, Diui fratres reſcripſerunt.

15 ¶ Si quis dicatur nullo [x] iure emptus: non prius torqueri poterit, quàm ſi conſtiterit venditionẽ non valuiſſe. & ita Imperator noſter cum Diuo patre ſuo reſcripſit.

16 ¶ Item Seuerus Spicio Antigono ita reſcripſit: Cùm quæſtio de ſeruis contra dominos neque haberi debeat, neque, ſi facta ſit, dicturi ſententiam conſilium inſtruat: multò minus [y] indicia ſeruorum contra dominos admittenda ſunt.

17 ¶ Diuus Seuerus reſcripſit, confeſſiones reorum pro [z] exploratis facinoribus haberi non oportere, ſi [a] nulla probatio religionem cognoſcentis inſtruat. §17 n°2

18 ¶ Cùm quidam deponere [b] pretium ſerui paratus eſſet, vt ſeruus torqueretur contra dominum: Imperator noſter cum Diuo patre ſuo id non admiſerunt.

19 ¶ Si ſerui quaſi ſceleris participes in ſe [c] torqueantur, déque domino aliquid fuerint confeſſi apud iudicem: prout cauſa exegerit, ita pronuntiare eum debere, Diuus Trahianus [d] reſcripſit. quo reſcripto oſtenditur, grauari dominos confeſſione ſeruorum. ſed ab hoc reſcripto receſſum, conſtitutiones poſteriores [e] oſtendunt.

20 ¶ In cauſa tributorum [f], in quibus eſſe reipublicæ neruos [g] nemini dubium eſt, periculi quoque ratio, quod

o Teſtimonium in fratrem inuitus frater non dicit. p *l.1.§.15.ſ.de Silaniano.* q qui.*Vulg.Hal.*
r per damnationem ſc.*l.1.ſ.de bonis damnator.* Status is in teſte conſideratur, qui fuit tempore dicti teſtimonij.*l.22.§.1.ſ.qui teſtamenta.*
ſ *Paul.5.ſent.16.§.9.* t patroni ſc.
u in alterius præiudicium ſc. x *adde §.6.ſ.eod.*
y noli hinc colligere, maiorem eſſe vim confeſſionis quæſtione extortæ, quam voluntariæ. Dic potius, Quæſtionem ſerui in dominum non admitti, multò minùs & indicium, quia indicia ſi admittuntur, exinde interrogationem & quæſtionem neceſſe erit admitti. hæc duo non admittuntur, nec indicium igitur.*l.9.§.1.ſ.eod.*
z Confeſſio rei aliud eſt, aliud exploratum facinus.
a Sola rei confeſſio non probat, niſi aliundè Iudex argumenta credendi habeat. *§.1.ſ.eod.60.Eclog.50.cap.4.*
b *d.c.4.* vide tamen Paulum *5.ſent.16.§.3.*
c poſſunt enim in ſe torqueri.*§.22.ſ.eod.* d Traianus.
e quæ anterioribus antiſtant.*l.3.ſ.de conſtitut.principum.*
f id eſt, in cauſa fraudati cenſus. *l.1.Cod.eod.* vel ſi quæſtio eſt de publicis tributis, etiam ſerui torquentur.*60.Eclog.50.cap.4.*
g vide quæ in hunc locum adnotaui ad Nouellam Leonis 52. Alij legunt *ſeruos* & malè. vide Ferrandum 1.*Explicat.49.*

ſeruo

a *al.*inſtruat.
b Reus ſpecialiter de facto tertij nominati à iudice,non eſt interrogandus.
c Qui reum de Titij facinore interrogat, facinus magis ſuggerit, quàm de eo interrogat.
d *§.19.ſ.eod.l.12.l.15.C.eod.Paul.5.ſent.16.§.1.l.7.ſ.de probat.*

ſeruo fraudis conſcio capitalem pœnam denuntiat, eiuſdem profeſſionem extruat[a].

21 ¶ Qui quæſtionem habiturus eſt, non[b] debet ſpecialiter interrogare, an Lucius Titius homicidium fecerit: ſed generaliter, quis id fecerit. alterum enim magis ſuggerentis[c], quàm requirẽtis, videtur. & ita Diuus Traianus reſcripſit.

22 ¶ Diuus Hadrianus Calpurnio Celeriano in hæc verba reſcripſit: Agricola Pompeij Valentis ſeruus de ſe[d] poteſt interrogari[e], ſi, dum quæſtio habetur, ampliùs dixerit: rei fuerit indicium[f], non interrogationis[g] culpa.

23 ¶ Quæſtioni fidem non ſemper, nec tamen nunquam habendam conſtitutionibus declaratur. etenim res eſt fragilis, & periculoſa, & quæ veritatem fallat. nam plerique[h] patientia, ſiue duritia tormentorum ita tormenta cõtemnunt, vt exprimi eis veritas nullo modo poſſit. alij[i] tanta ſunt impatientia, vt quoduis mentiri, quàm pati tormenta velint. ita fit, vt etiam vario modo fateantur: vt nõ tantùm ſe, verumetiam alios comminentur[k].

24 ¶ Præterea inimicorum[l] quæſtioni fides haberi non debet: quia facilè mentiuntur. nec tamen, ſub prætextu inimicitiarum, detrahenda erit fides quæſtionis.

25 ¶ Cauſáque[m] cognita, habenda fides, aut non habenda.

26 ¶ Cùm quis latrones tradidit[n]: quibuſdam reſcriptis continetur, non debere fidem haberi eis[o] in eos, qui eos tradiderunt. quibuſdam verò, quæ ſunt pleniora[p], hoc cauetur: vt neque deſtrictè non habeatur, vt in ceterorũ perſona ſolet: ſed cauſa cognita æſtimetur, habenda fides ſit, necne. plerique enim, dum[q] metuunt, ne fortè adprehenſi eos nominent[r], prodere eos ſolent, ſcilicet impunitatem ſibi captantes. quia non facilè eis indicantibus proditores ſuos creditur. Sed neque paſſim[s] impunitas eis per huiuſmodi proditiones concedenda eſt: neque transmittenda[t] allegatio dicentium, idcirco ſe oneratos, quòd eos ipſi tradidiſſent. neque enim inualidum argumentum haberi debet mendacij ſiue calumniæ in ſe inſtructæ.

27 ¶ Si quis vltrò[u] de maleficio fateatur[x], non ſemper ei fides habenda eſt. nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de cauſa, in ſe confitentur. Et extat epiſtola Diuorum fratrum ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in ſe fuerat confeſſus, cuius poſt[y] damnationem de innocentia conſtitiſſet: cuius verba hæc ſunt: Prudenter & egregia ratione humanitatis, Saxa cariſſimè, Primitiuum ſeruum, qui homicidium in ſe confingere metu ad dominum reuertendi ſuſpectus eſſet, perſeuerantem falſa demonſtratione, damnaſti, quæſiturus de[z] conſciis[a], quos æquè habere ſe commentitus fuerat, vt ad certiorem ipſius de ſe confeſſionem peruenires. nec fruſtra fuit tam prudens conſilium tuum: cùm in tormentis conſtiterit, neque illos ei conſcios fuiſſe, & ipſum de ſe temerè commentum. potes itaque decreti gratiam facere, & eum per officium diſtrahi[b] iubere: conditione addita, ne vnquam in poteſtatem domini reuertatur, quẽ pretio recepto certum habemus libenter tali ſeruo cariturum. Hac epiſtola ſignificatur, quaſi ſeruus damnatus, ſi fuiſſet reſtitutus, ad[c] eum pertinebit cuius fuiſſet, antequam damnetur. ſed præſes prouincię eum, quem damnauit, reſtituere non[d] poteſt: cùm nec pecuniariam[e] ſententiam ſuam reuocare poſſit. quid igitur? principi eum ſcribere oportet: ſi quando ei, qui nocẽs videbatur, poſtea ratio innocentiæ conſtitit.

De ſeruis hereditarijs.

2. *Vlpianus* lib.39. ad Edictum.

HEreditarij[f] ſerui, quamdiu incertum eſt, ad quem bona pertineant, non poſſunt videri in caput domini torqueri.

De ſeruo communi.

3. *Idem* lib.50. ad Edictum.

COnſtitutione Imperatoris noſtri & Diui Seueri placuit, plurium[g] ſeruũ in nullius caput torqueri poſſe[h].

De inceſtu, adulterio, ſtupro.

4. *Idem* lib.3. Diſputationum.

IN inceſto (vt Papinianus reſpondit, & eſt reſcriptum) ſeruorum tormenta ceſſant[i]: quia & lex Iulia ceſſat de adulteris.

e at ſi dum. *Hal.* & ſi dum. *Vulgat.*
f iudiciũ. *Hal.*
g *al.* interrogantis.
h vt Ægyptij. *Aelianus 7. variæ hiſtoriæ.* aliis patientia facilè mendacium facit, aliis infirmitas neceſſariũ. *Quint.5. Inſtit.4.* Ex quæſtione ſuſpicioſior veritas. *Cicer.2. de inuentione,* dolori. i. quæſtioni credi nõ oportet, quòd alius alio ſit reticentior in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcẽdum. *Author ad Herennium 2.* Dolorẽ fugientes multi in tormentis ementiti perſæpè ſunt, moríque maluerunt falſum fatẽdo, quàm inficiando dolore. *Cicero in partitionib.* Hinc illud Fabij, mentietur in tormẽtis qui pati poteſt, mentietur etiã qui pati non poteſt. Exempla vide apud Valerium 8.c.4.
i vide Valeriũ & Fulgoſium *lib.8. c. de quæſt.*
k criminentur. *Vulgat.*
l *l.3.l.20. ſup. de teſtib. l.3. in fin. ſ. de adimendis.*
m quid enim ſi leuis inimicitia aut reconciliata? *l.3.l.4.ſ. de his quæ vt indign. §.11. Inſt. de excuſ. tut.*
n *adde l.4. Cod. eod.*
o *Paul. 5. ſent. 16.§.10.l.4.C.eod. 60.Eclog.50.c.5.*
p Ex plenioribus edictis ſumendę ſunt cauſarum & litium deciſiones potiùs quàm ex aliis.
q id eſt metu iudicij. *Tacit.2.*
r Inde, nominatores. dixi ad *l.2.ſ. de bonis eorum qui ante ſententiam. l. 17. §. 12.ſ. ad municipalem.*
s *l.5. in fi.ſ. de re militari.*
t i. negligẽda.
u *Ecl. ibid.*
x vel torqueri velit. *Quintil.7. declamat.* homini qui vult torqueri, non creditur, nec verũ dicenti.
y hinc colligere poſſumus reum in tormentis confitentem, aduerſus ſuam confeſſionem eſſe audiendum. *l.11. §.8.ſ. de interrogat.*
z Reus in quæſtione de conſciis confiteri compellitur. *Paul. 5. ſent. 14. §. 1. in fin.*
a Conſcius criminis in conſocium teſtis eſſe non poteſt, niſi certis caſibus: de quibus vide Socinum *regula 425.*
b Dominus cogitur, ob nimiam ſæuitiam, ſeruum diſtrahere. *l.2.§.1. ſupr. de his qui ſunt ſui. adde 60 Ecl.50.c.3.*
c *l.10.l.28.§.4.l.34.ſ. de pœnis. l.53.C. de pœnis.*
d Si Præſes prouincię à ſe damnatum reſtituere vult, ad principem debet referre. *adde l.45.ſ. de re iudicata.*

e ex legibus.
f *l.1.§.0.ſ.eod.l.6. in fin.l.17.§.1.ſ.eod.l.13.C.eod.*
g *d.l.13.Paul.5.ſent.16.§.5.*
h niſi ſocius ſocium occidiſſe dicatur *l.16.§.2.ſ.eod.*
i Imò, non ceſſãt. Cicero pro Milone. De ſeruis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu: vt fuit in Claudium. idem repetit in Partitionibus. adde *l.39. in fin. ſup. de adulteriis.*

5. *Marcianus* lib.2. Inſtitutionum.

SI quis viduam, vel alij nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non poteſt, corruperit, in inſulam deportandus[k] eſt: quia duplex[l] crimen eſt: & inceſtum, quia cognatam violauit contra fas: & adulterium, vel ſtuprum adiungit. denique hoc caſu ſerui in perſona domini torquentur[m].

1. *De ſeruis hereditarijs.*

6. *Papinianus* lib.2. de Adulteriis.

PAtre vel marito de adulterio agente: & poſtulantibus, de ſeruis rei vt quæſtio habeatur: ſi verè cauſa perorata, teſtibus prolatis, abſolutio ſecuta fuerit: mancipiorum, quæ mortua ſunt, æſtimatio habetur. ſecuta verò damnatione: quæ ſuperſunt, publicantur.

1 ¶ Cùm de falſo teſtamento quæritur, hereditarij[n] ſerui poſſunt torqueri.

De quæſtionis modo.

7. *Vlpianus* lib.3. de Adulteriis.

QVæſtionis modum[o] magis eſt, iudices arbitrari oportere. itaque quæſtionem habere oportet, vt ſeruus ſaluus ſit vel innocentiæ[p], vel ſupplicio.

An ſit habenda quæſtio. 1. *De ſtatulibero.*

8. *Paulus* lib.2. de Adulteriis.

EDictum Diui Auguſti, quod propoſuit Viuio Auito, & Lucio Aproniano conſulibus, in hunc modum extat: Quæſtiones neque ſemper in omni cauſa[q] & perſona[r] deſiderari debere arbitror. & cùm capitalia & atrociora maleficia nõ aliter explorari & inueſtigari poſſunt, quàm per ſeruorum quæſtiones: efficaciſſimas eas eſſe ad requirendam veritatem exiſtimo, & habendas cenſeo.

1 ¶ Statuliber[s] in adulterio poſtulari poterit, vt quæſtio ex eo habeatur, quòd ſeruus heredis eſt. ſed ſpem ſuã retinebit.

An ſit habenda quæſtio. 1. *De ſeruo rei.* 2 *De Deportato.* 3. *De ſtatulibero.*

9. *Marcianus* lib.2. de Iudiciis publicis.

DIuus Pius reſcripſit, poſſe[t] de ſeruis haberi quæſtionem in pecuniaria[u] cauſa, ſi aliter veritas inueniri non poſſit. quod & aliis reſcriptis cauetur. ſed hoc ita eſt, vt non facilè in re pecuniaria quæſtio habeatur. ſed ſi[x] aliter veritas inueniri non poſſit, niſi per tormenta: licet habere quæſtionem, vt & Diuus Seuerus reſcripſit. Licet itaque & de ſeruis alienis[y] haberi quæſtionem, ſi ita res ſuadeat.

1 ¶ Ex[z] quibus cauſis quæſtio de ſeruis aduerſus dominos haberi non debet, ex his cauſis ne quidem interrogationem valere. & multò minùs indicia ſeruorum contra dominos admittenda ſunt.

2 ¶ De eo[a], qui in inſulam deportatus eſt, quæſtio habenda non eſt, vt Diuus Pius reſcripſit.

3 ¶ Sed nec de ſtatulibero[b] in pecuniariis cauſis, quæſtio habenda eſt, niſi deficiente conditione.

De impubere. 1. *De crimine maieſtatis.* 2. *De ſeruis filij vel patris rei.* 3. *De modo quæſtionis.* 4. *De libertis, vel ſeruis rei.* 5. *De voce & ſermone. De conſtantia & trepidatione. De exiſtimatione.* 6. *De cauſa liberali.*

10. *Arcadius* qui & *Chariſius* libro ſingulari de teſtibus.

DE minore[c] quatuordecim annis quæſtio habenda non eſt[d], vt & Diuus Pius Cæcilio Iubentiano reſcripſit.

1 ¶ Sed omnes omnino in[e] maieſtatis crimine, quod ad perſonas principum attinet, ſi ad teſtimonium prouocentur, cùm res exigit, torquentur.

2 ¶ Poteſt quæri, an de ſeruis filij caſtrenſis peculij in caput patris quæſtio haberi non poſſit. nam patris[f] non debere torqueri in filium, conſtitutum eſt. & puto, rectè dici, nec[g] filij ſeruos in caput patris eſſe interrogandos.

3 ¶ Tormenta autem adhibenda ſunt, non quanta accuſator poſtulat: ſed vt moderatæ[h] rationis temperamenta deſiderant.

k hinc colligere poſſumus olim pœnam adulterij, ſummi ſupplicij aut mortis nõ fuiſſe. *v.l.9.l.30.C. de adulteriis. l.18.C. de tranſact.* de adulterij pœna dicam ad *Nou. 134.c.10.*
l *adde l.38.l.39. in fi.ſ. de adulter.*
m *d.l.39.*
n *adde l.2.ſ.eo. 7.Eclog.6. ex lib. 60.tit.50. c.6.§.5.*
o *l.10.§.3.ſ.eod.*
p vel innocentia. *Hal.*
q putà in pecuniariis cauſis. *v.l.9.ſ.eod.* v. tamen Paponẽ *24. Arreſt.9. artic. 8.*
r i. non in omnes perſonas quæſtio adhibenda eſt. Hinc Clarus ex communi opinione, negat Doctores torqueri poſſe & perſonas in dignitate poſitas. An & milites? *v.l.16.C.eod.* An nobiles? *v.l.4. Cod. ad leg. Iul. maieſt.* An decuriones? *v.l.16.C. hoc tit.* An minores? *v.l.10.ſ.eo.* An ſenex? *collige ex l.3.§.7.ſ. de Silaniano.* An mulier? *v.l.3.ſ. de pœnis.* An clerici & presbyteri? Clarus ait, ſed tamẽ mitiùs torquendos. *5. ſent. §. vlt. quæſt. 64.*
s *l.17. §.10. ſ. de adulteriis.*
t Imò, non poteſt. *l.6.C.eod.*
u ergo non in omni cauſa. *l.8. ſup.eod.l.18.§.4.ſ. eod. Pau.5.ſen.15. §.6. & tit.16.c.4.*
x *l.8.ſ.eod.l.vlt. Cod.eod. Paul.5. ſentent.15.§.vlt.l. vlt. C. de iur. delib.*
y *Paul. 5. ſent. 16.§.3.*
z Nota argumentũ de quæſtione ad interrogationem & indicia. Titius non poteſt torqueri, ergo nec interrogari, nec indicium ferre. Non admittitur Titij cõfeſſio in quęſtione, multò igitur minus interrogatio aut iudicium.
a *l.17. in fi.ſ.eod.*
b *adde l.8. in fi. ſ.eod.*

c Minor quatuordecim annis quæſtioni non ſubiicitur. *l.15.§.1.ſ.eod.60.Ecl.50.c.9.*
d & meritò. Ætas enim veniam meretur. *l.1.§.32.§.33.ſ. de Silaniano.* Quid? minor 14. annis potéſtne interrogari: & ſi poteſt, momentum ne adfert, vt delatus quæſtioni ſubiiciatur? Papo exempla adfirmatiua refert *24. Arreſt.9. art.7.* & ſenatuſconſultum Burdegalenſe, quo iudicis inferioris ſententia confirmata fuit, patrem (interfectæ vxoris à duobus liberis ætate minoribus delatum) quæſtioni ſubiicientis. *arg. l. vlt. C. ad l. Corn. de ſicarijs.*
e *l.16.C eod.l.3.§.4.C. ad leg. Iul. maieſt. 1. Harmenop.6.§.14.*
f Patris ſerui in filium: filij, in patrem non ſunt torquendi. *60. Eclog. 50.c.10.*
g Imò interrogandi ſunt. *l.1.§.14.ſ. de Silaniano.* h *l.7.ſ.eod.*

a Reis crimina edere accusatores cogendi sunt. *Paul. 5. sent. 16. §. vlt.* non è contra.
b *l. 7. Cod. de testib.*
c vox ipsa interrogati plurimum in veritate excutienda adfert. *l. 3. §. 3. ff. de testib.* vnde notant, iuramentum testis non posse rectè per procuratorem præstari: quod tamen non admittit Ludouicus Romanus *singulari 8.*

4 ¶ Nec debet initium [a] probationum de [b] domo rei accusator sumere: dum aut libertos eius, quem accusat, aut seruos in testimonium vocat.

5 ¶ Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox [c] ipsa, & cognitionis subtilis diligentia adfert. nam & ex sermone, & ex eo, qua quis constantia [d], qua trepidatione quid diceret, vel cuius existimationis quisque in ciuitate sua est, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt.

6 ¶ In caussis quoque liberalibus [e] non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, veritatem requiri.

De seruo redhibito.

11. *Paulus* lib. 2. de officio proconsulis.

ETiam si redhibitus fuerit seruus, in caput emptoris [f] non torquebitur.

De eo qui se liberum dicit.

12. *Vlpianus* lib. 54. ad Edictum.

SI quis, ne quæstio de eo agatur, liberum [g] se dicat: Diuus Hadrianus rescripsit, non esse eum antè torquendum, quàm liberale iudicium experiatur.

De æstimatione serui & stipulatione.

13. *Modestinus* lib. 5. Regularum.

CErto pretio seruum æstimatum [h], in quæstionem dari interposita stipulatione receptum est.

De statulibero.

14. *Idem* lib. 8. Regularum.

STatuliber [i] in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogatiua, non vt seruus ob ambiguum conditionis, sed vt [k] liber puniendus est.

De libero homine. 1. De impubere. 2. De eo qui vindicanti seruum cauit.

15. *Callistratus* lib. 5. de Cognitionibus.

EX libero [l] homine pro testimonio non vacillante [m] quæstionem [n] haberi non oportet.

1 ¶ De minore [o] quoque quatuordecim annis in caput alterius quæstionem habendam non esse, Diuus Pius Mæcilio rescripsit: maximè cùm nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, vt etiam sine tormentis eisdem credatur. nam ætas [p] (inquit) quæ aduersus asperitatem quæstionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem [q].

2 ¶ Eum, qui vindicanti seruum cauit, domini loco habendum: & ideo in caput eius seruos torqueri non posse, Diuus Pius in hæc verba rescripsit: Caussam tuam aliis probationibus instituere debes. nam de seruis quæstio haberi non debet, cùm possessor hereditatis, qui [r] petitori satisdedit [f], interim domini loco habeatur.

De repetenda quæstione. 1. De confesso.

16 *Modestinus* lib. 3. de Pœnis.

REpeti posse [t] quæstionem Diui fratres rescripserunt.

1 ¶ Is, qui de se confessus est, in caput aliorum [u] non torquebitur, vt Diuus Pius rescripsit [x].

De adulterio. 1. De stupro. 2. De partu supposito si parentem hereditatem ceteri filij negent suum fratrem esse. De seruo communi. 3. De seruo in metallum damnato.

17. *Papinianus* lib. 16. Responsorum.

EXtrario [y] quoque accusante, seruos in [z] adulterij quæstione contra dominum interrogari placuit. quod Diuus Marcus, ac postea Maximus princeps iudicantes secuti sunt.

1 ¶ Sed & in quæstione stupri serui aduersus dominum non torquentur.

2 ¶ De quæstione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem ceteri filij non esse fratrem suum contendunt: quæstio de seruis hereditariis [a] habebitur: quia non contra dominos ceteros filios, sed pro successione domini defuncti quæritur. Quod congruit ei, quod Diuus Hadrianus rescripsit. cùm enim in socium cædis socius postularetur, de communi [b] seruo habendam quæstionem rescripsit: quòd pro domino fore videretur.

3 ¶ De seruo in [c] metallum damnato quæstionem contra eum, qui [d] dominus fuit, non esse habendam, respondi. nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris

d Quintilianus *5. Inst. 4.* si de habenda quæstione quæritur, plurimum interest quis & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit an semper constantia perseuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauit.
e *l. 12. ff. eod.*
f *facit l. 17. l. 18. §. 6. ff. eod.*
g *l. 10. in fi. ff. eo.*
h *Paul. 5. sent. 16. §. 3. adde l. 27. ff. de adulter.*
i *l. 9. in fin. ff. de pœnis.*
k imò, vt seruus. *l. 29. ff. de statulib.* Robertus *1. animaduers. 6.* hanc legem refert ad priuata delicta, d. legem 19. ad publica, quo nomine reprehenditur ab Antonio Mercatore. *1. Not.*
l aliud constitutũ fuit apud Athenienses & Rhodios teste Cicer. in Partitionib. huc refer declamationem 7. Quintil.
m *v. l. 2. c. 16. l. 20. ff. de testib.*
n *l. 18. §. 3. ff. eod.*
o *v. l. 10. ff. eod.*
p Ætas & excusat à quæstione, & facit ad mentiendi facultatem.
q facilitatem.
r *l. 6. in fin. ff. de Carboniano.*
f *v. l. 5. ff. de hered. pet.*
t aduersus denegantem id quod in quæstione confessus est. An & aduersus eum, qui in prima quæstione nihil fassus est? In arbitrio iudicis id positũ esse ait Bartolus. Cinus negat, nisi noua indicia superueniãt, *de quibus vide l. 18. § 1. ff. eod.* quod ita verum esse ait Baldus, vt etiam in eo qui sufficienter tortus non fuit, locũ habeat. vide *Paponem 24. Arrest. 9. artic. 2.* Clarus eorum vitandorũ causa persuadet iudicibus, vt coram suo actuario protestentur, se eo animo rei torquendi finẽ facere, vt eum postea repetãt. *5. sen. §. vlt. quæst. 64. vers. vlt. videndum.* Quoties autem reus repeti possit, ex indiciis & argumentis de nouo productis colligendum erit. Quendam septies tortum fuisse reperio, nec tamen cõfessum damnatum fuisse. *8. Valerius 7.* Placet summopere quod Petrus Gregorius *48. syntagm. 12. nu. 25.* refert, à iudicibus noua tormentorum genera non adhibenda, cum ea Phalaridis sint non Christianorum.
u consciorum sc. *adde l. 11. Cod. de test. l. 37. C. de liberali. v. Oldendorp. c. 4. de test. nu. 8. & c. 66. de except. num. 9.*
x Cur ita? ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperauit. *Paul. 1. sent. 12. § vlt.*
y extraneo. *Vulgat.* vide in hunc locum Cuiacium *20. obs. 14.*
z *l. 1. Cod. eod.* a *adde l. 2 supr. eod.*
b *l. 3. supr. eod.* c *l. 9. § 2. sup. eod.* d *l. 11. supr. eod.*

e ¶ *Paul. 5. sent. 14. §. 2. 60. Eclog. 51. c. 6. adde l. 1. §. 2. sup. eod.*
f *vide l. 1. §. 1. supr. eod.* g *v. quæ not. ad l. 16. ff. eod.*
h *Ecl. d. c. 16.* i *adde Pau. 16. §. 1.*
k Probationes quæ ab accusatore exiguntur, non ex rei quæstione elicienda.
l *l. 15. ff. eod. Nouell. 90. c. 5.* m *Paul. 5. sent. 16. §. 2. l. 1. supr. de probat.*

fuisse confiteatur.

De pluribus reis. 1. De repetenda quæstione. 2. Si reus nullis argumentis vrgetur. 3. Si testes facto interuenisse dicantur, vel non. 4. De fide generis. 5. De seruo rei. 8. Et vt de dominio inquiratur. 9. De custodiis audiendis.

18. *Paulus* lib. 5. Sententiarum.

VNius [e] facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, vt ab eo primùm incipiatur, qui timidior est [f], vel teneræ ætatis videtur.

1 ¶ Reus euidentioribus [g] argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest: maximè si in tormenta animum [h], corpúsque durauerit.

2 ¶ In ea causa, in qua nullis [i] reus argumentis vrgebatur, tormenta non facilè adhibenda sunt: sed [k] instandũ accusatori, vt id, quod intendat, cõprobet atque cõuincat.

3 ¶ Testes torquendi non sunt, cõuincendi mendacij, aut veritatis gratia: nisi [l] eum facto interuenisse dicantur.

4 ¶ Iudex, cùm de fide [m] generis instrui non potest, poterit de seruis hereditariis habere quæstionem.

5 ¶ Seruo, qui vltrò aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur. neque [u] enim oportet salutem dominorum seruorum arbitrio committi.

6 ¶ Seruus in caput [n] eius domini, à [o] quo distractus est, cuique aliquando seruiuit, in memoriam prioris dominij interrogari non potest.

7 ¶ Seruus nec si à domino ad tormenta offeratur [p], interrogandus est.

8 ¶ Sanè quotiens quæritur, an serui in caput domini interrogandi sint, prius [q] de eorum dominio oportet inquiri.

9 ¶ Cogniturum de criminibus præsidem oportet ante [r] diem palam [f] facere, custodias se auditurum: ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur. quamuis defensionem quocumque [t] tempore, postulante reo, negari non oportet: adeo vt propterea & differantur [u], & proferantur custodiæ.

10 ¶ Custodiæ non solùm pro tribunali, sed & de plano [x] audiri possunt, atque damnari.

De eo cui fideicommissa libertas debetur.

19. *Tryphoninus* lib. 4. Disputationum.

IS, cui fideicommissa [y] libertas debetur, non aliter vt seruus quæstioni applicetur, nisi aliorum quæstionibus oneretur.

De vno teste.

20. *Paulus* lib. 3. Decretorum.

MAritus quidam heres vxoris suæ petebat à Suro pecuniam, quam apud eum deposuisse defunctam, se absente dicebat, & in eam rem vnum testem, liberti sui filium produxerat. apud procuratorem desiderauerat & quęstionem habere de ancilla. Surus negabat se accepisse, & testimonium non oportere vnius [z] hominis admitti. nec solere à quæstionibus incipi [a], etsi aliena esset ancilla. procurator quæstionem de ancilla habuerat. cùm ex appellatione cognouisset Imperator [b]: pronuntiauit, quæstione illicitè habita, vnius [c] testimonio non esse credendum, ideóque rectè prouocatum.

Neminem quæstionis habendæ causa damnari.

21. *Idem* libro singulari de Pœnis paganorum.

QVæstionis habendæ [d] causa neminem esse damnandum [e], Diuus Hadrianus rescripsit.

De recepto in custodiam sine accusatore.

22. *Idem* lib. 1. Sententiarum.

QVi sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quæstio de his habenda non est, nisi si aliquibus suspicionibus [f] vrgeantur.

DE [g] POENIS [h],
Tit. XIX.

Quo tempore spectatur conditio sententiam passi. 3. De inope.

1. *Vlpianus* lib. 8 Disputationum.

QVotiens de delicto quæritur: placuit, non eam pœnam subire quem debere, quam conditio eius admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur: sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cùm [i] deliquisset.

n *Paul. d. loco §. 4.*
o *Paul. d. loco §. 8. adde l. 11. ff. eod.*
p *l. 7. Cod. eod.*
q *l. 1. §. 15. ff. eod.*
r *1. Har. 4. §. 11.*
f Edenda reis sunt crimina per libellum. *Pau. d. loco. §. vlt.*
t *adde l. 4. in fi. ff. de requir. reis.*
u Proferẽdi & differendi discrimen est. Qui profert, diem proditam prorogat: Qui differt, rem etiam die nõ prodita in id tempus reiicit. denique Differre latiùs patet, quã Proferre. Qui profert, differt: non è contra: quo sensu Tacitus res prolatas, dilatas vocat. Sunt autem res prolatæ, feriæ litiũ ac iudiciorum. Seneca *de breuitate vitæ.* Quãdo res proferentur? vbi significat, rebus prolatis cessare patronos, quod & de Iurisconsultis scribit Cicero Oratione pro Muræna. v. *Cuiac. 7. obser. 16.* aduersus Alciatum *6. parerg. 23.*
x *l. 6. ff. de accusat.*
y *l. 27. §. 10. sup. de adult.*
z vnicus testis non sufficit ad quęstionem accusato adhibendam, excepto crimine læsæ maiestatis. *l. 1. §. 4. ff. eod. v. l. 9. C. de testib. v. Papo. 24. Arrest. 9. artic. 2. adde Bossium tit. de opposit. contra testes. n. 1. 70. 71. 72.*
a *l. 1. ff. eod.*
b Idem D. Ludouicus confirmauit.
c vnius testimonio non creditur, quamuis sit illustris. *l. 9. C. de testib.*
d Iudicẽ quæstioni immeritum subiicientem, pœna quidem teneri: nõ tamen Talionis hunc adnotant: cum pœnæ causa quæstionem decerni lex prohibeat. dixi ad *l. 16. C. eod.*
e Illud pœnæ genus interdicitur, vt quis pœnę causa torqueatur. Quæstio enim non ad pœnam, sed ad eruendam veritatem inuenta est. Tertul. in Apologetico. Ciuilis non tyrannica dominatio vestra est. apud Tyrannos, tormenta etiam pro pœna adhibent. apud vos soli (lego solos) quæstioni temperatur. *&c.* quo etiam ex loco rectè colliges in confitentem cessare tormenta, de confesso non haberi quæstionem. *v. Cuiac. 14. obs. 34.* f vrgens suspicio facit ad quæstionem inferendam. *vt hîc. adde l. 1. §. 1. § 2. ff. eod. l. 8. C. eod.* non facit ad condemnationem. *1. Harm. 4.* g singulare est quod de pœnis scripsit Cyprianus *2. ad Donatum.* Ad hominis corpus vnum, plura supplicia esse quàm mẽbra. h *9. C. 47. 9. C. Theod. 40. Nou. 134. 60. Ecl. 51. 5. Decret. 37. sext. 9. 5. Clem. 8. 5. Extraua. 8. adde extrauagantem Ioannis 22. de pœn. Papon. 24. Arrest. 10. Clarum 5. sent. §. vlt. quæst. 67. ad fin. 92. Petr. Gregor 31. syntag. cap. 1.* i Qui in seruitute deliquit, postea manumissus, non punitur vt liber, sed vt seruus. *Eclog. ibid. cap. 1.* Imò vt liber. *l. pen. ff. si ex noxali. v. Cuiac. 10. obs. 22. in fi. v. hîc Bart. dixi ad Nouell. 115.*

1 ¶ Proinde

a non in aliis causis, putà pecuniariis, *v. Hotom. 24. Illustr. 2. quæst.*
b *vide l. 8. ff. de publ. iudiciis.*
c hinc illud de triuio: Qui non habet in ære, luat in corpore, i. pœna pecuniaria ob crimen imposita in corporalem conuerti solet, *l. 7. §. 3. ff. de iurisdict. l. vlt in fin. ff. de in ius vocand. l. 9. ff. de incendio. l. 6. in fi. C. de modo mulctarum. l. 4. vers. quod si, C. de seruis fugitiuis: l. 12. §. 5. §. vlt. in fi. C. de ædif. priuat. 2. feudorum 53. §. 1. Eclog. d. loco, c. 2. vide Placitum Curiæ apud Lucium 12. placitorum 8. ar. 4. vide Socinum reg. 8.*

1 ¶ Proinde si seruus crimẽ commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam pœnam sustinere debet, quam sustineret, si "tunc" sententiam passus fuisset, cùm deliquisset.

2 ¶ Per contrarium quoque si in deteriorem conditionem fuerit redactus: eam pœnam subire eum oportebit, quam sustineret, si in conditione priore durasset.

3 ¶ Generaliter placet, in legibus publicorum iudiciorum vel [a] priuatorum criminum qui extra [b] ordinem cognoscunt præfecti, vel præsides, vt eis, qui pœnam pecuniariam egentes [c] eludunt, coercitionem extraordinariam inducant.

De pœna capitali. 1. De deportatione. 2. De prouocatione. De eo qui damnandi ius non habet.

2. *Idem* libro 48. ad Edictum.

REi capitalis [d] damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, vel etiam ciuitatis amissio, vel seruitus contingit.

1 ¶ Constat, postquam deportatio [e] in locum aquæ [f] & ignis interdictionis successit, non prius amittere quem ciuitatem, quàm [g] princeps deportatum in insulam statuerit. præsidem enim deportare non posse, nulla dubitatio est. Sed præfectus vrbi ius habet deportandi, statimque post sententiam præfecti amisisse ciuitatem videtur.

2 ¶ Eum accipiemus damnatum, qui non prouocabit [h]. cæterùm, si prouocet, nondum damnatus videtur. Sed & si ab eo, qui ius [i] damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit: eadem causa erit. Damnatus enim ille est, vbi damnatio tenuit [k].

De prægnante.

3. *Idem* libro decimoquarto ad Sabinum.

PRægnantis [l] mulieris consumendæ [m] damnatæ pœna differtur [n], quoad pariat. Ego quidem, & ne quæstio [o] de ea habeatur, scio obseruari, quamdiu prægnas est.

De relegatione & deportatione.

4. *Marcianus* libro decimotertio Institutionum.

REllegati, siue in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere. & hoc iure vtimur, vt relegatus interdictis locis non [p] excedat. alioquin [q] in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulæ relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato pœna [r] capitis adrogatur [s]. & hæc ita, siue quis non excesserit in exilium intra tempus, intra quod debuit, siue etiam aliàs exilio non obtemperauerit. nam contumacia [t] eius cumulat pœnam. & nemo potest commeatum [u], remeatúmve dare exuli [x], nisi [y] Imperator, ex aliqua causa.

De absente, de suspicionib. 2. De eo quod consulto, vel casu admissum est.

5. *Vlpianus* libro 7. de officio proconsulis.

d Pœna capitalis est, quæ mortem naturalem, vel ciuilem infert: ciuilis mors est, quæ seruitutẽ, vel, vt Glossa in *l. 1. C. ne Christianum mancipiis*, refert, exilium. Hinc, communi opinione definitur, satis fieri pœnæ capitali, reo in exiliũ misso *Papon. 24. Arrest. 10. artic. 3.* id etiam mitius est, *Clarus 5. sent. §. vlt. q. 67.*
e deportatio in locum aquæ, & ignis interdictionis successit, vt hic: idque ex Augusti constitutione, qua aquæ & ignis interdictio veti[ta], *Dion. 39. vid. Cuiac. 6. obs. 39.*
f dixi ad *l. 1. §. 2. ff. de leg. 3.*
g Solius principis est deportari iubere, *l. 6. §. 1. j. de interdictis.*
h *l. 6. j. de appellationib.* prouocauit, *Vulg. Hal.*
i *l. 244. j. de verbor. sign.*
k Damnatio non tenet, lata ab incompetente iudice, vel à qua est appellatum.
l Prægnatis mulieris pœna differtur, *vt hîc*, etiamsi prægnas sit vnius diei: vel in ipsa custodia, ipsóque carcere prægnas facta sit, *vide Sebastianũ Medicium tract. de morte.*
m *Paul. 1. sent. 12. §. 5. Eclog. 51. cap. 3. l. 18. ff. de statu hominum.* Quintilianus 277. Suppliciũ, inquit, prægnantis lex differri in diem partus iubet: Idem refert Clemens Alexand. 2. *stromaton.* Idem receptum erat apud Athenienses & Ægyptios. Ælianus *5. de varia historia.* Plutarchus *in 16. de sera numinis vindicta. 2.* Diodorus 3.
n Quid ita? *vide l. 5. j. eod.*
o *Paul. ibid. Eclog. ibid.*
p de pœnis refugarum vide Cuiacium *6. obs. 36.*
q nota gradus pœnarum: temporarium exilium, perpetuum, relegationem, deportationem, pœnam capitis.
r vel hic locus satis ostendit, capitis pœna mortem intelligi.
s irrogatur pœna capitalis.
t Contumacia pœnam auget.
u *vide l. 31. in fi. j. eodem.*
x Banniti non sunt in iure audiendi. *l. vnica. C. de nundinis.*
y Princeps solus dat remeatum exuli, vide tamen exceptiones apud Romanum *singulari 539. adde l. 5. in fi. j. de re militari.*
z *vide l. 1. ff. de requirendis reis. Paul. 5. sent. 5. §. 8. 60. Eclog. 49. cap. 5.*
a ¶ ἐξ ὑπονοίας *1. Harmenop. 4.* ex leui suspicione nemo damnandus est, *l. 3. §. 1. in fi. ff. de minoribus.*
b damnabitur verò, aut sua confessione, aut si testibus legitimè conuictus est, *l. 16. C. eodem.* vel indiciis luce clarioribus. *l. vlt. in fi. C. de probat.*
c facit lex *47. ff. de obligationib.* Scipio & Antonius dicebant, malle se vnum ciuem seruare, quàm mille hostes occidere, *Capitolinus in Antonio.*

d Liberatione fauetur, *l. 47. ff. de obligat.*
e vide exempla apud Ciceronẽ pro Roscio Amerino, & Tiraq. de pœnis, *caus. 59.*
f Etiam vox inclusiua alterius facti.
g Statuta ciuilia ad causas criminales rectè extendi, hinc colligit Baldus *in praxi tit. de statutis. vers. quarto quæritur.* Nota etiam argumentum à priuatis iudiciis ad publica, *vt l. 6. C. de accusat.*

ABsentem [z] in criminibus damnari non debere, Diuus Traianus Iulio Frõtoni rescripsit, sed nec de suspicionibus [a] debere aliquem damnari [b]. Diuus Traianus Assiduo Seuero rescripsit. satiùs [c] enim esse, impunitum [d] relinqui facinus nocentis, quam [e] innocentem damnare. Aduersus contumaces verò, qui neque denunciationibus neque edictis præsidum obtemperassent, etiam [f] absentes pronuntiari oportet secundum [g] morem priuatorum iudiciorum. Potest quis defendere hæc non esse contraria. Quid igitur est? meliùs † statuetur, in absentes pecuniarias quidem pœnas, vel eas, quæ existimationem contingunt, si sæpius admoniti per contumaciam desint statui posse, & vsque ad relegationem procedi. verum si quid grauiùs irrogandum fuisset, putà in metallo [h], vel capitis pœnam: non esse absentibus irrogandam.

1 ¶ In accusatorem autem absentem nonnunquam grauiùs [i] statuendum, quàm Turpilliani senatusconsulti pœna irrogatur, dicendum est.

2 ¶ Refert & in maioribus delictis, consultò [k] aliquid admittitur, an casu. & sanè in omnibus criminibus distinctio hæc pœnam aut iustam eligere debet, aut temperamentum admittere.

Si damnatus dicat se habere quod principi referat salutis ipsius causa. 1. De comitibus proconsulis vel legati. 2. De variis generibus pœnarum.

6. *Idem* libro 9. de officio proconsulis.

SI quis fortè ne [l] supplicio adficiatur, dicat se habere, quod principi referat salutis ipsius causa: an remittendum sit ad eum, videndum est. & sunt plerique præsidum tam timidi, vt, etiam post sententiam de eo dictam, pœnam sustineant, nec quicquam audeant. alij omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque semper, neque nonnunquam [m] remittunt: sed inquirunt, quid sit, quod allegare principi velit, quidque, "quod" pro salute ipsius habeat dicere, post quæ aut sustinent pœnam, aut non sustinent. quod videtur habere mediam rationem. cæterùm, vt mea fert opinio, prorsus eos non [n] debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. quis enim dubitat, eludendæ pœnæ causa ad hæc eos decurrere? magísque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro salute principis habere se dicere iactant? nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere.

1 ¶ Si quos comitum [o] vel legati sui reos proconsul inuenerit: vtrum punire eos debeat, an successori seruare, quæri potest. sed multa exstant exempla, quæ non tantùm officialium suorum, nec sub se agentium, verùm suos quoque seruos pœnæ adfecerunt. quod quidem faciendum est: vt exemplo [p] deterriti, minùs delinquant.

2 ¶ Nunc genera pœnarum nobis enumeranda sunt, quibus præsides adficere quemque possint. & sunt pœnæ, quæ aut [q] vitam adimant, aut seruitutem iniungant, aut ciuitatem auferant, aut exilium, aut coercitionem corporis contineant.

7. *Callistratus* libro 6. de Cognitionibus.

VEluti fustium [r] admonitio [s], flagellorum [t] castiga-

† hodie in vsu id non est, cùm absentes etiam criminum rei, damnentur.
h metallum. *Hal.*
i extraordinariè. *l. 3. in fin. C. qui accusare non possunt*: pœna quinque librarum auri, vt in *l. 3. in fi. ff. de præuarica.* sumptus litis etiam præstantur, *l. 3. Cod. qui accusare.*
k *l. 11. §. pen. j. eo.*
l *l. 18. C. eo.* Pœna non differtur dãnati, hoc colore, quòd quædam se habere dicat principi referenda, salutis ipsius causa.
m neque vnquam, *Hal.* neque nunquam, *Vulg.*
n quoties quis damnatus est, supplicium non est differendũ, etiamsi quædã se habere dicat, quæ principi referat, salutis ipsius causa. Hinc collige multo minus supplicium esse differendum, si quis se rationibus nondũ redditis obnoxium dicat.
o id est, iurisperitorum adsessores. *l. 4. ff. de officio adsessorũ v. Cuiac. 7. obs. 21.*
p hic est pœnarum finis, & scopus. Plato apud Senecam *de ira 10.* nemo prudens punit, quia peccarum est, sed ne peccetur: & Seneca *2. de ira 31.* ad præteritũ nunquam, sed ad futurũ pœna refertur: nõ enim irascitur, sed cauet.
q Pœnis, vel vita, vel libertas, vel ciuitas adimitur, vel coercitio corporis continetur: pecuniaria mulcta, & infamia, dignitatis depositio.
r fustis est ligneus baculus: nam inter arma & tela fustes numerantur, *l. 3. §. 2. ff. de vi & vi. l. 54. §. 2. ff. de furtis.* Isidor. *c. 27.* palos esse ait: fuste etiam quis occidi poterat. *l. 7. §. 1. ff. ad l. Aquil. l. 1. §. 17. ff. de Sillaniano* μαστίγας ξυλίνας, à Tarquinio Superbo primùm excogitatos, refert Suidas. Hanc pœnam ξυλοκοπίαν vocat Polybius *6. hist.* Cicero fustuariũ *3. Philipp.* & Liuius 5. nostri, bastonadas. quod supplicium Turcis hodie vsitatissimum. fustigari ξυλοκοπεῖσθαι *Polyb. 6.* ῥάβδοις αἰκίζεσθαι. Plutarchus *in Graccho* ῥαπίζεσθαι *60 Ecl. 5 c. 25.* à fuste etiam fustuarius. qui & malè à quibusdam virgator. vestitis, fustes inferebantur, vt nudis, flagellatio: interdum sine sanguine quis fustigari poterat *2. feudorum 17. vers. si quis aliquem*: fustibus liberti cædebantur, *l. 1. §. 10. ff. de officio præfecti vrbis*, vt & liberi tenuiores. *l. 8. §. 2. j. eo. l. vlt. ff. de iniur.* qua de re hoc est fustibus & flagellis, dixi plenius ad *l. 2. j. de iure fisci.* nõ honestiores, vt decuriones. *l. 5. C. ex quib. caus. infam.* flagellatio, fustigatione multò grauior erat, *l. 10. j. eodem.* Hinc vetitum ne quis fustiget equos, cursui publico deputatos. *l. 1. C. de cursu publico.* Fustigantur liberti contumeliosi in patronum, *d. §. 10.* sed & ii, qui negligenter ignem custodiunt. *l. 3. §. 1. ff. de officio præfecti vigilum*: calumniatores, *l. 16. C. ex quib. caus. infam.* periuri, *l. 13. in fi. ff. de iureiurando*: qui agmen excedebant milites, *l. 3. §. 16. j. de re militari.* miles ex acie fugiens, *Velleius 2. Volum.* & decimus quisque in decimatione *Tacitus 14. adde de milite Liuium 5.* huic adfinis, pœna vitis scilicet, qua milites adficiebantur, de qua dicam ad legem *13. §. 4. j. de re militari.* An fustigatio infamet, dicam ad legem *10. in fi. j. eodem.* s Fustis ictus admonitio hic dicitur: vt eo melius notetur huius pœnæ leuitas. dixi *ad l. 12. j. de iure fisci.* sic fuste & verbis fit emendatio. *l. 7. §. 3. ff. de offic. procons.* t seu flagellatio: flagellum à flagro, pœna

tio,vinculorum [a] verberatio.

8. *Vlpianus* libro 9. de officio proconſulis.

AVt damnum [b] cum infamia, aut dignitatis aliquam depoſitionem [c], aut alicuius actus prohibitionem [d].

1 ¶Vita adimitur, vt [e] putà ſi damnatur aliquis, vt gladio [f] in eum animaduertatur. Sed animaduerti gladio oportet, non ſecuri [g], vel telo, vel fuſti, vel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec [h] liberam mortis facultatem concedendi ius præſides [i] habent. multo magis [k] vel veneno [l] necandi. Diui tamen fratres [m] reſcripſerunt permittentes liberam mortis facultatem.

2 ¶Hoſtes [n] autem, item [o] transfugæ [p] ea pœna adficiuntur, vt viui [q] exurantur.†

3 ¶Nec ea quidem pœna damnari quem oportet, vt verberibus necetur [r], vel virgis interimatur, nec tormentis [ſ]: quamuis plerique, dum torquentur, deficere ſolent.

4 ¶Eſt pœna, quæ adimat † libertatem, huiuſmodi, vtputà ſi quis in metallum [t], vel in opus metalli damnetur. metalla autem multa [u] numero ſunt. & quædam quidem prouinciæ habent, quædam non habent. ſed quæ non habent in eos prouincias mittunt, quæ metalla habent.

5 ¶Præfecto planè vrbi ſpecialiter [x] competere ius in metallum damnandi, ex epiſtola Diui Seueri ad Fabium Cilonem exprimitur.

6 ¶Inter eos autem, qui in metallum, & eos, qui in opus metalli damnantur, differentia [y] in vinculis tantùm [z] eſt: quod qui in metallum damnantur, grauioribus vinculis premuntur: qui in opus metalli, leuioribus. quodque refugæ ex opere metalli in metallum dantur, ex metallo grauiùs coercentur.

7 ¶Quiſquis autem in opus publicũ [a] damnatus refugit [b], duplicato tẽpore dãnari ſolet. ſed duplicare eũ id tẽporis oportet, quod ei cũ ſupereſſet, fugit. ſcilicet ne illud duplicetur, quod adprehenſus in carcere fuit. Et ſi in decem annos damnatus ſit: aut perpetuari ei debet pœna, aut in opus metalli tranſmitti. Planè ſi decennio dãnatus fuit, & initio ſtatim fugit: videndũ eſt, vtrũ duplicari ei tẽpora debeant, an verò perpetuari, vel transferri in opus metalli. & magis eſt, vt transferatur, aut perpetuetur. generaliter enim dicitur, quotiens decennium exceſſura eſt duplicatio, non eſſe tempore pœnam arctandam.

8 ¶In miniſteriũ metallicorũ fœminæ [c] in perpetuũ, vel ad tẽpus dãnari ſolẽt. ſimili modo & in ſalinas [d]. Et ſi quidẽ in perpetuũ fuerint dãnatæ, quaſi ſeruæ pœnæ conſtituũtur. ſi verò ad tẽpus damnantur, retinent ciuitatem.

9 ¶Solẽt præſides in carcere [e] cõtinendos dãnare, aut [f] vt in vinculis [g] cõtineantur. ſed id eos facere nõ oportet. nã huiuſmodi pœnæ interdictę ſunt. carcer enim ad continendos homines, non [h] ad puniendos [i] haberi debet.

10 ¶In calcariam [k] quoque, vel ſulphurariam [l] damna-

ſeruilis, *l. 10. ꝟ. eodem. l. 4. §. 1. ꝟ. de incendio.* Flagellare μαςίζειν *act. 25. verſic. 25.* rei nudi corpore flagellabantur. Hinc Iuuenalis *6.* Rubet ille flagellis. Grauior erat flagellatio fuſtigatione, ideoque horribilis dicitur Horatio, horribili ſectere flagello *1. Satyr. 3.* Ideoque quadrageſimum ictum flagellationis excedi, Moſes vetuit *Deuteron. 25. in prin.* Flagellorum variæ ſpecies ſunt: lenes, vt frondium, virgarum: nodoſæ, vt aculeatæ, & ſcorpiones *5. Iſidor. 27.* pueri ferula cædi ſolebant, *l. 1. §. 3. ꝟ. de Silaniano. Iuuen. Satyr. 1. & 6.* Lorum, vnde lorarii, & ſcutica, ex corrigiis coriaceis Galli *eſcorgees.* Flagella quoque dicuntur flagra ex teſtibus cõpacta, aurigis familiaria, quæ mota ſonitum reddunt: inſonuitque flagello *Verg. 5. Æneid.* Hinc equos publico curſui deputatos non lignis, nec fuſtibus, ſed tãtummodo flagello agitari decretum, *l. 1. C. de curſu publico.* Plumbei nodi interdum flagellis addebantur (hinc plumbatarum verbera, *l. 2. 5. C. de exact. tribut.*) Interdũ erant hamata, de quibus ita Tertullianus *in ſcorpiaco aduerſus Gnoſticos in prin.* Inde ſcorpii ſeries illa nodorum venenata, intrinſecus venulas ſubtilis arcuato impetu inſurgens, hamatile ſpiculum in ſummo, tormenti ratione, reſtringens. Porrò virgas, lex Porcia ab omni ciuium corpore remouerat *Cicer. pro Rabirio. Liuius 1. Decad. 10. Salluſtius in coniurat. Catilinaria Suetonius in Nerone c. 49.* Reperio poſtea & flagella etiam remota, *Act. 25. verſ. 25.*

a vincula hîc pro habena ſumi puto, *l. 1. §. 33. ꝟ. de Silan.* vel pro loris, Galli *eſtriuieres.* ne alioquin dicas cum Accurſio, vinculorum verberatione hîc innui, carceratos fuſtibus verberari.

b Pœna eſt, pecunia & infamia mulctari: pœna eſt famæ amiſſionem pati, vide Clarum *5. ſent. §. vlt. q. 72.* Petrum Gregorium *31. ſyntag. 29.*

c Hinc Clarus notat iudices officiales, Clericos, pręlatos, & epiſcopos, delicti nomine officio vel beneficio priuari poſſe *5. ſent. §. vlt. q. 73.* &, vt ille ait, degradari, *v. eundem ibid. q. 74.* de depoſitione, degradatione, ſeu exauctoratione, *v. Petr. Gregorium 31. ſyntag. 30.*

d de pœna ſuſpenſionis v. eundem Clarum *5. ſent. §. vlt. q. 75.* Petrum Gregorium *31. ſyntag. 30. num. 5.*

e Exempli cauſa illud ſubiicit Paulus: ſumma ſupplicia ſunt, crux, crematio, decollatio *5. ſent. 17. §. 2.*

f hæc pœna decollatio vocatur à Paulo *5. ſent. 17. §. 2.* hinc gladio coercere Saluianus *lib. 7. de vero iudicio, & prouidentia. l. 30. in fi. C. de adulteriis.*

g Erat enim grauior, & ignominioſior pœna ſecuris, quàm pœna gladii. hinc Caracalla in Papiniani percuſſorem, Gladio, inquit, exequi te oportuit meum iuſſum. *Spartianus in Caracalla, & in Geta: Xiphilinus in Caracalla.* Hinc colligere poſſis, pœnæ genus ſententia comprehenſum, vel augeri, vel immutari nullatenus poſſe à Præſide. *de quo vide l. 27. ꝟ. eo.*

h ſenſus eſt, Principes, non præſides, liberum arbitrium mortis damnatis permittere poſſe. Quintil. *Declam. 11. ante finem*: hoc tantùm ab effectibus veſtris, omnium mortalium nomine, peto, ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium: infinitam, iudices, ſceleribus aperietis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato, nec iam vllam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehenſus quiſque, quod maluit, *& pôſt.* nulla pœna eſt, niſi inuito, &cæter. quem ibidem vide.

i ſed Imperatoris. *ꝟ. eod.*

k multo minùs. *Hal.* Vetraninius Maurus *ad librum 15 Taciti,* hanc lectionem probat: ſic apud Tertullianum, multo magis, pro multo minùs ſumitur *libro de Trinitate*: Deum multo magis templum non capit, quem mundus non capit.

l legitur tamen (fortè iniuria potiùs quàm iure) Ariſtodemum Dianæ Epheſinæ pontificem, à proconſule impetraſſe, vt duobus reis venenum daretur, & quidem datum refert Abdias *5. hiſtoriæ Apoſtolicæ*: quin & veneno necandi pœna, apud Athenienſes vſitata fuit *Diodor. 18. vbi de Phocione eiúſque ſociis vltimo ſupplicio damnatis*: Eadem mors (cicutæ ſcilicet) Euphrati philoſopho permiſſa eſt ab Adriano, *Xiphilinus in Adriano*: adde & Suetonium *in Nerone cap. 36.* vbi de quibuſdam necatis veneno, & fame, tractat.

m Ægyptii hoc paſſim concedebant *Diodor. libro 3.* Conceſſerunt id etiam Imperatores. ſic Aſiatico Vitellius perſuadet, vt à Claudio petat ἵνα ὅπως ἂν βούληθῇ ἀποθάνῃ *Dion. 98. Xiphilinus in Claudio: Tacitus 11. in princ.* & Domitianus Ocellatis ſororibus, item Vatonillæ veſtalibus, inceſti accuſatis, liberum mortis arbitrium permiſit *Suetonius in Domitiano cap. 8.* Idem Domitianus *ibidem cap. 11.* damnatis liberum mortis arbitrium indulget. vide Tacitum *16.* vbi refert Neronem per ludibrium dicentem, æquum eſſe vt Lucio Veteri, iamiam mortuo, liberum mortis arbitrium permitteretur. *& ibidem.* Tacitus *in fin.* refert ab eodem Nerone Thraſeæ Sorano, datum mortis arbitrium: & *libro decimoquinto.* Plautio Laterano Conſuli, non breue mortis arbitrium permiſit. Quintilianus *Declam. 377.* Felices, inquit, qui ſuo arbitrio moriuntur: & Boetius *3. de Philoſophiæ contemplatione.* Nero Senecam, ad eligendum mortis arbitrium coegit. *vide Petrum Fabrum 1. ſemeſtr. 4.*

n ad hoſtes autem transfugæ: *Cuiac. 4. obſer. 9.* nunquam enim ea pœna hoſtibus infligitur, vt viui exurantur, cùm iure gentium ſint ſeruandi: etſi præcipuos duces hoſtium in carcere interdum ſtrangulatos legamus *Trebell. Pollio in Aureliano: vide Cuiac. 15. obſer. 4.* Idem tamen *6. obſer. 26.* aliter etiam legi poſſe monet: hoſtes, id eſt, transfugæ, vt hoſtes pro transfugis ſumantur.

o id eſt, ita legit Cuiacius *6. obſer. 27.* Nam & alibi hoſtes pro transfugis. *l. 11. §. 3. ꝟ. de his qui notantur infamia.*

p *vide l. 38. §. 1. ꝟ. eodem.*

q vide quæ de viui comburiis notaui ad legem vnicam. *Cod. de Nili aggeribus.*

† *vide Nouell. Leonis 67.*

r Romæ primis temporibus hominis ceruix furcæ inſerebatur, eiuſque corpus ad necem vſque, virgis cædebatur *Suetonius in Nerone c. 49.* Poſtea Valeria lex, vetuit quenquam ciuium Romanorum prouocantem cædi, ſecuríque necari, ſi quis aduerſus ea feciſſet, nil vltra quàm improbè factum adiiciens. vinculum ſatis eo tempore validum, cùm hodie vix ſeruo ita minetur quiſquã. Quam inſecuta, lex Porcia grauem pœnam adiecit *Liuius 10.* Hinc Cicero *pro Rabirio.* An de ciuibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis plura dicenda ſunt? *& lib. 5. in Verrem,* ô lex Porcia: *& pôſt:* huccine tandem omnia reciderunt, vt ciuis Romanus deligatus in foro, virgis cædatur? Porcię meminit Salluſtius *in bello Catilinario.* Idem vetitum fuit lege Moſis, *Deut. 25. in princip. adde Feſtum in pro ſcapulis: l. 8. ꝟ. ad legẽ Iuliam de vi publica: & Actorum Apoſtolicorum, cap. 22.*

ſ *vide l. pen. ꝟ. de quæſt.*

† hodie non audiuntur, *Nouel. 22. c. 8.*

t ſunt hæc diuerſa damnari ad metallum, & ad opus metalli, *de quo vide §. 6. infra eodem.*

u In Macedonia, Epheſi, in Hiſpania: hinc Forenſia, (vel potiùs Elaphoneſia) & Proconeſia, *vide fragmentum Gregoriani Codicis titul. 15. collat. leg. Moſaic.* φοινησία *Theodoretus Epiphanius, vide Pithœum dict. titulo decimoquinto, folio 109.* Gypſenſia ab inſula Ægypti metallorum feraciſſima, *vide Cuiac. obſeruatione vigeſimaſeptima, Nouell. vigeſimaſecunda, cap. 8.* Docimena, Troadenſia, *l. 9. l. 11. Cod. Theodoſ. de indulg. debit.*

x ¶*v. l. 6. §. 1. ꝟ. de interdictis.*

y In metallum damnatus grauioribus vinculis premitur, ac duriùs etiam punitur ſi transfugiat, quàm damnatus ad opus metalli, *vt hîc: adde §. 2. ꝟ. eodem. l. 10. §. 1. l. 29. §. 6. l. 36. infra eodem. l. 5. ſupra de manumiſſ. l. 3. §. penult. ſupra ſtellionat.* Papo *3. Notar. 10. c. des remiſſions,* hinc differentiam facit inter damnatum ad triremes, & ad opus triremium. Pœna metalli, *l. 24. §. 5. ꝟ. de fideicommiſſ. libert.* in metallum damnatio, *l. 46. ſupra de manumiſſ. teſtam.* metallum mediorum delictorum pœnæ ſunt. *Paul. 5. ſent. 12. §. 2.*

z aliàs exigua eſt differentia. *l. 5. in fi. ꝟ. de verbis, & extraord. cogn.*

a minimis delictis inferebatur hæc pœna, *Paul. 5. ſent. 17. §. 2.*

b *adde Nouell. 123. c. 11.*

c Etiam fœminę in miniſterium metallorum damnari ſolent, *l. 9. C. eo.* metallicos intellige damnatos ad metallum.

d mulieres in opus ſalinarum damnari poſſunt: *l. 6. infra de captiuis*: ſalinæ, locus vbi fit ſal, *l. 1. ſupra quod cuiuſque.* ex ſalinis principes vectigalia colligebant. *l. 59. §. 1. ſupra de hæred. inſtit. l. decimatertia, ſupra de publicis: l. decimaſeptima. in fin. de verbor. ſignific. l. vndecima, Cod. de publicanis*: vnde inter regalia iure numerantur *2. ſentent. 56. titu. quæ ſunt regalia.* Illud ſingulare, quòd refert Athenæus *3. δειπνοσοφ. 1.* à Lyſimacho iam olim in Troade vectigal ſalinarum inſtitutum: ſed natura id quaſi refugiente, exaruiſſe ſalinas, ac remiſſo vectigali, rurſus prodiiſſe, *vide Cuiac. 3. obſeruatione trigeſimaprima.* Interdum erant priuatorum, *l. quinta. § primo, ſupra de rebus eorum qui ſub tutela: l. 32. §. 2. §. 3. ſupra de vſufruct. legat. l. 4. §. 7. infra de cenſibus.*

e perpetuò: nemo ad perpetuos carceres damnandus. Cauſa dubitandi ſumi poteſt, ex eo quòd Cicero refert *4. Catil.* vincula, inquit, & ea ſempiterna, certè ad nefaria ſcelera inuenta ſunt. Quin, pœnam carceris perpetui in vſu fuiſſe ſub Amulio refert Halicarnaſſ. 1. apud Venetos, & Caſtellanos, quin & clericos, (quibus quenquam interficere, id eſt, condemnare ad mortem, non licere, dicitur.) id vſitatum eſſe refert Clarus: quibus tamen permitti, ait, reum tanta cibi penuria premere, vt inde etiam moriatur Clarus *5. ſent. §. vlt. q. 70.* quod, quid aliud eſt, quam necare? *l. 4. ſupra de agn. liberis.* ſed de perpetuis carceribus dicam etiam ad Nouel. Emanuelis *cap. 8.*

f aliud eſt in carcere contineri, aliud in eo vinciri, *l. 218. infra de verborum ſignification.*

g vinculis perpetuis *Hugo à porta, vide l. trigeſimaquinta, infra eodem,* Caius Vatinius ea pœna affectus eſt à Senatu, quòd ſiniſtræ manus digitos, ſibi, ne militaret, bello Italico amputaſſet, publicatis prætereà omnibus eius bonis *6. Valer. 3.* Huiuſmodi perſonæ murci dicebantur, *vide Cuiacium decimoquinto, obſeruationum 40.*

h *l. 2. Cod. de exact. tribu.* Imò ad puniendos, *l. tertia, in fine, ſupra de cuſtodia.* hinc carceres à coercendo, *Varro 4. de lingua,* præſertim loca ſubterranea, qualia fuerunt apud veteres, *l. prima, Cod. de cuſtodia reorum,* vt Lautumiæ apud Syracuſanos *Cicer. in Pratura vrbana act. vltim.* domicilium cineribus plenum, apud Perſas, Suidas: & Caia apud Spartanos *Thucidid. 1. Pauſanias in Meſſanicis.* Barathrum apud Athenienſes, Tullianus locus, & ſcalæ Gemoniæ apud Romanos: & Liuius 1. ſcribit carcerem ad terrorem creſcentis audaciæ in media vrbe ædificatum, & foro coniunctum. Plato *10. de legibus.* carceris tres ſpecies facit, cuſtodiæ, correctionis, & ſupplicii. *vide Petrum Gregorium trigeſimoprimo, ſyntagmat. trigeſimotertio.*

i ſed diligentiores cuſtodiæ cauſa, *leg. ſexta, §. ſeptimo, ſupra de iniuſto.*

k ἀσβεστον ποιεῖν *60. Eclog. 51. c. 9. & 11. fol. 538.* Calcaria locus in quo calx coquitur: calcarius qui coquit *Cato de re ruſtica c. 16.* Calcaria fornax *17. Plin. 9.*

l *Ecl. ibid.* de ſulphure, *v. l. 8. §. 8. ꝟ. de pœnis.*

ri ſo-

a §.12.j.eod.Is distat à gladiatorio.
b distant, *Hal.* hoc enim tantùm distant, *vulg.* quam sequitur Cuiacius *13. obseruation.10.*
c cæteris,qui instituuntur,&c. Cuiacius ad *5.Paul.sent.17.§.2.* vt sit sensus, damnatos in ludum venatorium pœnæ seruos esse: eos qui instituuntur vt sint venatores, & purricharii,& gesticulatores non item. sed ab ea emendatione recedit *13. obs.10.* eo sensu, damnatos ad ludum venatorium nō minùs seruos pœnæ fieri, quā eos, qui damnantur ad bestias, vel gladium: in eo tamen distare, quòd conseruantur ad populi voluptates, vt discant venari in theatro, & pugnare cum bestiis, vel vt artē discant mimicam, vel purricham. Illi,i. dānati ad gladiū vel ad bestias, intra annum consumendi sunt, *Paul.5.sent.17.§.2.Vlpian.10.colla.leg.Mosaic.* hi,i.damnati ad ludum gladiatorium, vel venatorium, post quinquennium pileari, & rudē accipere solebant, & præfici cæteris gladiatoribus. Cuiacius existimat eiusmodi ludos non tolli per legem *1. C. de gladiatorib.* Idem, ad hosce ludos refert legem *25. §.3.ā.de acq.hær.& l.1.ā. de abigeis.* non ad pœnā damnati ad gladiū aut bestias.
d purricha est simulachrum pugnæ equestris, quæ Troia dicitur, πρύλις & ἱππασία Dioni: ad pedestrē pugnam etiam trahitur. Marius Plotius Grammaticus *in libro de Metris* ex Aristotele, huius lusus authorem facit Achillem, alii Pyrrhum Cidoneum qui primus Cretenses sub armis saltare docuit ad pedis pyrrichii sonum, id quod etiam Nicolaus confirmat apud Stobæum, *v.Cuiac.13.obs.10.* Iulius Cæsar Scaliger scribit se coram Maximiliano Imperatore pyrricham repræsentasse *1.poetices 18.*

ri solent, sed hæ pœnæ metalli magis sunt.

11 ¶Quicunque in ludum venatorium [a] fuerint damnati, videndum est, an serui pœnæ efficiantur. solent enim iuniores hac pœna adfici. vtrum ergo serui pœnæ isti efficiantur, an retineant libertatem, videndum est. & magis est, vt hi quoque serui efficiantur. hoc enim distat [b] à cæteris [c], quod instituuntur venatores, aut purricharij [d], aut (in) aliam quam voluptatem, gesticulandi, vel aliter se mouendi gratia.

12 ¶Seruos in metallum, vel in opus metalli, item in ludum venatorium [e] dari solere, nulla dubitatio est. & si fuerint dati: serui pœnæ efficiuntur. nec ad eum pertinebunt, cuius fuerint ante quàm damnarentur. Denique cū quidam seruus in metallum damnatus, beneficio principis esset iam pœna liberatus: Imperator Antoninus rectissimè rescripsit, quà [f] semel domini esse desierat, seruus pœnæ factus, non esse eum in potestatem domini postea reddendum.

13 ¶Sed siue in [g] perpetua vincula fuerit damnatus seruus, siue in temporalia: eius remanet, cuius fuit, antequam damnaretur.

De aduocationibus & postulationibus. 4. De foro. 5. De instrumentis, libellis, testationibus. 6. De loco in quo instrumenta deponuntur. 7. De testamentis. 8. De negotiis publicis. 9. De negotiationib. 11. De decurionib. 12. Et eorum parentib. & liberis. 16. De statuliberis.

9. *Idem* libro 10. de officio proconsulis.

MOris est, aduocationibus [h] quoque præsides interdicere, & nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus, vel annis metiuntur, vel etiam tempore, quo prouinciam regunt.

1 ¶Nec non ita quoque interdici potest alicui, *ne certis personis adsit* [i].

2 ¶Potest & ita interdici cui, *ne apud tribunal præsidis* [k] *postulet.* & [l] tamen apud legatum, vel procuratorem non prohibetur agere.

3 ¶Si tamen *apud legatum prohibitus fuerit postulare*: credo per consequentias [m], ne quidem apud præsidem relictam illi postulandi facultatem.

4 ¶Nonnunquam non aduocationibus cui interdicitur, *sed foro* [n]. Plus [o] est autem foro, quàm aduocationibus interdicere. si quidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur [p]. Solet autem ita vel iuris studiosis [q] interdici, vel aduocatis, vel [r] tabellionibus, siue pragmaticis [s].

5 ¶Solet & ita interdici, ne [t] instrumenta omnino forment, néve [u] libellos concipiant, vel testationes [x] consignent.

6 ¶Solent & sic, ne eo loci sedeant, quo in publico instrumēta deponātur, archio [y] fortè, vel grāmatophilacio.

7 ¶Solet & sic, vt testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent.

8 ¶Erit & illa pœna, ne quis negotiis publicis interueniat. hic enim priuatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur, vt solent, quibus sententia præcipitur δημοσίων ἀπέχεσθαι [z], *id est, publicis abstinere.*

9 ¶Sunt autem & aliæ pœnæ, si negotiatione [a] quis abstinere iubeatur, vel ad conductionem eorum, quæ publicè locantur, accedere, vt ad vectigalia publica.

10 ¶Interdici autem negotiatione plerunque, vel negotiationibus solet. Sed damnare, vt quis negotietur, an possit, videamus. & sunt quidem hæ pœnæ, si quis generaliter [b] tractare velit, inciuiles [c], inuitum hominē iubere facere, quod [d] facere non potest. sed si quis specialiter tractauerit, potest esse iusta causa compellendi [e] cuius ad negotiationem. quod si fuerit, sequenda erit sententia.

11 ¶Istæ ferè sunt pœnæ, quæ iniungi solēt. Sed enim sciendum est, discrimina esse pœnarum, neque [f] omnes eadem pœna adfici posse. nam in primis decuriones [g] in [h] metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subiici, vel viui exuri. & si fortè huiusmodi sententia fuerint affecti, liberandi erunt. sed hoc non potest efficere, qui [i] sententiam dixit: verùm referre ad principem debet, vt ex auctoritate eius pœna aut permutetur, aut liberaretur.

12 ¶Parentes quoque, & liberi [k] decurionum in eadem causa sunt.

13 ¶Liberos non tantùm filios accipere debemus, verùm omnes [l] liberos.

14 ¶Sed vtrùm hi soli, qui post decurionatum [m] suscepti sunt, his pœnis non adficiantur: an verò omnes omnino liberi, etiam in plebeia familia suscepti, videndum est. & magis puto, omnibus [n] prodesse debere.

15 ¶Planè si parens decurio esse desierit: si quidem iā [o] decurione fuerit editus: proderit ei, ne adficiatur. enimuerò si, posteaquam plebeius factus est, tūc suscipiat filium: quasi plebeio editus, ita erit plectendus.

16 ¶Statuliberum quasi [p] liberum eum iam puniendum, Diuus Pius Saluio Marciano rescripsit.

De seruis. 1. De damnatis in metallum. 2. De infamia.

10. *Macer* lib. 2. de publicis iudiciis.

IN seruorum persona ita obseruatur, vt exemplo humiliorum puniantur. & ex quibus causis liber fustibus [q] cæditur, ex his seruus flagellis [r] cædi, & domino reddi iubetur. & ex quibus liber fustibus cæsus, in opus publicum damnatur: ex his seruus sub pœna vinculorū ad eius temporis spatium, flagellis cæsus domino reddi iubetur. Si sub pœna vinculorum domino reddi iussus, non recipiatur, venum dari: & si emptorem non inuenerit, in opus publicum, & quidem perpetuum tradi iubetur.

1 ¶Qui ex causa in metallū dati sunt, & post hoc deliquerunt: in eos tanquam metallicos [s] constitui debet: quamuis [t] nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent. nam statim, vt de his sententia dicta est, conditionem suam permutant.

2 ¶In personis tam plebeiorum quàm decurionum illud constitutum est: vt, qui [u] maiori pœna adficitur, quàm legibus statuta est, infamis non fiat. ergo & si opere temporario quis multatus sit, vel tantùm fustibus cæsus: licèt in actione famosa, veluti furti: dicendum erit, infamem non [x] esse: quia & solus fustium ictus grauior est, quàm pecuniaris damnatio.

De modo pœnæ. 1. De furto domestico. 2. De proposito, impetu, casu. 3. De pœna capitali.

11. *Marcianus* libro 2. de publicis iudiciis.

PErspiciendum [y] est iudicanti, ne [z] quid aut durius aut remissiùs [a] constituatur, quàm causa deposcit. nec enim aut seueritatis, aut clementiæ gloria affectanda est. sed perpenso iudicio, prout quæque res expostulat, statuēdum est. Planè in leuioribus causis proniores ad lenitatē

e de quo dixi, §.11.ā.eo. f quia semel, *vulg.Hal.l.11.C.eo.*
g *vide l.1.in fi.C.qui non possunt ad libertatem.* h Aduocatione quis interdici potest vel in perpetuum vel ad tempus, *l.1.§.13.ā.de offic.præfect.vrb.l.6.in fi.ā.de postulando.l.6.§.vlt.ā.mandati.l.1.C.de postulando.* i Iurisconsulti est adesse clienti. adsunt enim vel vt aduocati, vel vt aduocatis suggerant rationes. Ouid. *in arte:* Munera det diues, ius qui profitebitur adsit: Facundus causam sæpè clientis agat. *v. Cuia. 21.obs.9.in fi.* k *adde l.7.j.de postul.*
l nota argumentum à maiori ad minus non valere, si negatiuè cōncipiatur.
m Nota argumentum à minori ad maius valere negatiuè conceptum.
n Nota de fori interdictione. o Fori portio est aduocatio, aduocatione interdicta, reliquæ fori tractationes non sunt interdictæ. foro interdicto, aduocationes interdicuntur. p permittitur. q i.professorib.adsessorib.comitibus iudicum, *l.1.ā.de off.adsessoris.* de variis Iurisconsultorum appellationib.v.Cuiac.*7.obs.25.*
r Tabelliones hic separantur à iuris studiosis: vt & sanè, aduocati. Cæterum quod ad tabelliones attinet ex Nouella Leonis περὶ πολιτικῶν συμβολαιογράφων διατάξεων intelligitur certùm fuisse tabellionum corpus sub primicerio, à quo, de collegii sententia tabelliones creabantur, non nisi homines fidei probæ, peritissimi loquēdi, scribendíque, iurisperiti, qui tenerent libros *60.* Basilic. & haberent ἐπὶ στόματος *40.* titulos Enchiridii (horum mentionem facit Harmenopulus *in præfatione.* Hoc etiam adiscitur creationem eorum iusiurandam P. vrbi, creatoribus iurantibus, se nec ambitione, nec gratia vlla, sed sola virtutis conscientia ad noui tabellionis electionem adductos, atque ita in secretario P.vrbi anuli signatorii oblatione, eius promotionem fieri. Duci autem eum ad P.vrbi indutum Epheitride, ac deinde promotione facta ad templum, cæteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus, ibíque pro Ephestride, ei à sacerdote dari album φαιλώνιον superdicta prece. Adiiciuntur & inepta quædam alia, ad extremum licere συμποσιάζειν μετὰ τῶν συμπορευόντων καὶ συνευφραίνεσθαι, quæ omnia in Doctoribus creandis plerique nunc obseruant diligenter. Quæ superiora ante quoque notata sunt à Iurisconsulto maximo Cuiacio *in l.15. C. de decurion.* s & tabulariis Græci αὐτεπιτρόπους vicē procuratorū sustinentes. *v.Cuiac.10.obs.34.* porrò, pragmatici homines dicuntur, multo rerū vsu periti & solertes, quasi aduocatorū politici, dicendorum suggestores Quintil. 3. & 12. Iuuenal. *Saty.7.* Si cōtigit aure vnus, Inde cadunt partes in fœdera pragmaticorum.
t Hæc omnia quæ sequuntur ad tabelliones referri posse puto. audiui tamē, qui instrumentorū formationē referri diceret ad tabelliones, libellorum conceptionē ad aduocatos, testationū consignationem ad iuris studiosos, *de quibus §. proxi.* adde quæ scripsi *ad l.2.Cod.de errore aduocat.*
u hoc erat munus tabellionis, *l.2. Cod.de errore aduocat.*
x testatio est actus testandi, *l.2.ā.de nautico fœnore, l.1.ā.de spon salib.l.3.ā.de con cubin. l.14.§.5.ā. de custodia, Cic. 7.Verrina Ouid. 4.de Ponto.*
y archiuo, *vulgat.* & ita scribitur apud Tertull. *c.20. apologetici*: sed rectè archiū. ἀρχεῖον, *l.30.C.de episcop. audient.* est principis dom', vel locus in quo instrumēta priuata & publica deponūtur, *vt hic:* & testamenta, *Pau.4.sent.6.§.1.* Ecclesiæ archiū Cimeliarchium appellatur, *l.20. C. de agricol. & censit.* quòd in eo sint κειμήλια, i.sacra vasa, vel κειμηλιοφυλάκιον. *Nouel.74.c.4.in fin.* vtilitas Archii ea est, vt ex eo sit, vnde peti possint instrumenta, si exemplū sit amissum. Hinc colligit Cuia. in archiū redacta, ad authoritatē valere, licèt sint destituta solennitate, *v.Cuiac.apud Pau.4.sent.6.§.1.* z v.Antoniū Augustinū *4.emendat.16.* orationē Cæsaris apud Dionē *53.* a *§.10.j.eo.l.1.§.13.ā.de off.præfect.vrb.l.24.ā.de pig.* b ¶de interdictis pœnarū generibus scripsi *ad l.10.j.de interdictis & relegat.* c Inciuiles pœnæ, tyrannicæ: vnde & Tertullianus in Apologetico, ciuilē dominationē opponit tyrānicæ. d Inciuile est quēquā cogi facere quòd nō potest. e Potest quis cōpelli à iudice ad negotiationē faciēdā, *adde l.3.§.6.j.de iur.fisc.l.11.in fi.ā.de publican.*
f Cur ita? quia lex in abstracto pœnā cōmēsurat delicto, arithmetica proportione, citra προσωποληψίαν. in cōcreto, Geometrica: nec tātū quid facto debeatur, sed quid cōgruat rei, aut accusatori despicit. Personarū.n.ingenia, voluntates, dignitates, status, cōsilia, dicta, & facta inæqualia sunt, vt iis citra iniustitiā æqualia tribui nō possint. Ideoq; mirū videri nō debet, si alii aliis grauiùs, aut mitiùs puniātur. Pro varietate delictorū pœna varia esse debet. g *v.l.3.C.e.* h *l.12.C.eo.* i *l.45.§.1.ā.de re iud.* k *l.9.C.e.l.5.C.ex quib.cau.infa.* l In milite aliud, *l.5.C.eo.* m *adde l.11.C.de quæst.* n cēsetur decurionis filius, & priuilegiis decurionis fruitur, etiam is, qui ante patris decurionatū natus est, *l.2.§.2.j.de decur.* Hinc quæri potest, vter ex duobus regis filiis, præferatur in regno, isne qui ante adeptū à patre regnū, an qui postea natus est? de qua quæstione v.Hotom.*2.Illust.* o siquidem ex decurione. p *v.l.29.ā.de statulib.& l.14.ā.tit.prox.* q *l.28.§.2.j.e.l.vlt.ā.de iniur.dixi ad l.12.j.de iure fisci.* r duriùs puniūtur serui quā liberi, *v.l.7.ā.e.* s *l.8.§.6.§.8.ā.e.* t Metallicus fit nō deductione in metallū, sed cōdēnatione. u *l.13.§.7.ā.de his qui not.l.4.C.ex quib.cau.infam.* x Imò erit, quia fustigatio infamat, si infamiæ causam cōiūctā habuit, *l.16.l.17.C.ex quib.cau.infa.* y *l.16.§.1.j.e.l.4.§.pe.ā.de incēdio.* z Potest tamē interdū iudex leges & statuta ex causa transgredi idq; ratione ætatis, vel propter necessitatē vel multorū salutē ex causa iusta: *l.3.C.de his qui notantur.l.13.§.7.ā.de his qui notant.l.10.ā.de offi.procons.v.Soc.reg.239.Mynsing.2.obs.54.* a *v.Nouellā*

2.c.10.in fi.Nouell.Leonis 61.& 105.l.28.§.5.ꝗ.eo.l.3.ꝗ.de veteranis.dixi ad tit.de decurion.
a *l.17.l.89.ſ.de furtis.* b *v.l.vlt ſ.de furtis.*
c *1.Harmenop.6.§.18.l.1.§.20.ſ.de vi & vi armata.*
d *l.pen.ꝗ.de teſtib.l.3.C.de teſtib.*
e *v Platonem 3.de legib.Ariſtotelem 1.Rhetoric.*

iudices eſſe debent, in grauioribus pœnis ſeueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis ſubſequi.

1 ¶Furta domeſtica[a],ſi viliora ſunt,publicè[b] vindicanda non ſunt. nec admittenda eſt huiuſmodi accuſatio, cũ ſeruus à domino, vel libertus à patrono, in cuius domo moratur,vel mercenarius[c] ab eo, cui operas ſuas locauerat, offeratur quæſtioni. nam domeſtica furta vocantur, quæ[d] ſerui dominis, vel liberti patronis, vel mercenarij apud quos degunt,ſubripiunt.

2 ¶Delinquitur[e] autem aut propoſito[f], aut impetu, aut caſu. Propoſito delinquunt latrones, qui factionem habent. Impetu autem, cùm per ebrietatem[g] ad manus, aut ad ferrum venitur. Caſu verò,cùm in venando telũ[h] in feram miſſum,hominem interfecit.

3 ¶Capitis pœna eſt, beſtiis[i] obiici, vel alias ſimiles pœnas pati, vel animaduerti.

De ſtatu damnatorum.

12. *Macer* lib.2.de officio præſidis.

QVod ad ſtatum damnatorum pertinet: nihil intereſt,iudicium publicum fuerit, necne. nam ſola ſententia[k], non genus criminis ſpectatur. itaque hi, in quos animaduerti iubetur, quíve ad beſtias dantur, confeſtim pœnæ ſerui fiunt.

De modo pœnæ.

13. *Vlpianus* libro 1.de Appellationibus.

HOdie[l] licet ei, qui[m] extra ordinem de crimine cognoſcit,quam[n] vult[o] ſententiam ferre, vel grauiorem, vel leuiorem. ita tamen, vt in vtroque modo rationem non[p] excedat.

De paganis & militibus.

14. *Macer* lib.2.de Re militari.

QVædam delicta pagano aut nullam, aut leuiorem pœnam irrogant: militi verò grauiorem[q]. nam ſi miles artem ludicram[r] fecerit, vel in ſeruitutem[ſ] ſe venire paſſus eſt: capite puniendum,Menander ſcribit.

De decurionibus.

15. *Venuleius Saturninus* lib.1.de officio proconſulis.

DIuus Hadrianus eos,qui in numero decurionum[t] eſſent,capite puniri prohibuit, niſi ſi qui parẽtem occidiſſent.verùm pœna legis Corneliæ puniendos, mandatis pleniſſimè cautum eſt.

De circunſtantiis. 2. *De cauſa.* 3. *De perſona.* 4. *De loco.* 5. *De tẽpore.* 6. *De qualitate.* 7. *De quãtitate.* 8. *De euentu.* 9. *Quædam ſcelera in quibuſdam prouinciis grauius plecti.* 10. *De pœnis ob multos delinquentes exacerbandis.*

16. *Claudius Saturninus* lib.ſingulari de Pœnis paganorum.

AVt[u] facta[x] puniuntur, vt furta[y], cædéſque[z]: aut dicta[a], vt conuicia,& inſidæ aduocationes: aut ſcripta, vt falſa,& famoſi libelli[b]: aut conſilia[c], vt coniurationes, & latronum conſcientia: quoſque alios ſuadendo iuuiſſe, ſceleris eſt inſtar[d].

1 ¶Sed hæc quatuor[e] genera conſideranda ſunt ſeptem modis: cauſa[f], perſona, loco, tempore, qualitate, quantitate & euentu.

2 ¶Cauſa[g] vt in verberibus: quæ impunita ſunt à magiſtro allata[h], vel parente, quoniam emendationis, non[i] iniuriæ gratia videntur adhiberi: puniuntur, cùm quis per iram[k] ab extraneo[l] pulſatus eſt.

3 ¶Perſona dupliciter ſpectatur: eius, qui fecit & eius, qui paſſus eſt. aliter enim puniuntur ex iiſdem[m] facinoribus ſerui, quam liberi. & aliter qui quid in dominum, parentémve auſus eſt, quam qui in extraneum[n], in magiſtrum, vel in priuatum. In eius rei conſideratione ætatis[o] quoque ratio habeatur.

4 ¶Locus facit, vt idem vel furtum, vel[p] ſacrilegium ſit.& capite luendum,vel minore ſupplicio.

5 ¶Tempus diſcernit emanſorem à fugitiuo: & effractorem[q], vel furem diurnum[r] à nocturno.

6 ¶Qualitate,cùm factum vel atrocius, vel leuius eſt. vt furta manifeſta à nec manifeſtis diſcerni ſolent, rixę à[ſ] graſſaturis,expilationes à furtis,petulãtia à violẽtia. Qua de re maximus apud Gręcos orator Demoſthenes[t] ſic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησεν τὴν ὕβριν[u], ἀλλ' ἡ ἀτιμία, οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν δεινόν. καίπερ ὂν δεινόν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει. πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιτο ἑτέρῳ, σχήματι[x], τῷ βλέμματι[y], τῇ φωνῇ, ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις[z], ὅταν ἐπὶ κόρρης[a]. ταῦτα κινεῖ. ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὑτῶν ἀήθεις ὄντας τοῦ προπηλακίζεσθαι. id eſt: *Non enim plaga repræſentat contumeliam,ſed dedecoratio. neque verberari liberis eſt malum, quamuis eſt malum,ſi[b] in contumeliam. multa enim vtique facit,qui verberat, ô viri Athenienſes, quorum qui patitur, quædam neque annuntiare[c] poterit alij[d], ſchemate, aſpectu, voce,cum verberat vt contumeliam inferens,cum vt inimicus exiſtens, cum verberat fuſtibus,cum in pupilla[e]. hæc mouent,hæc extra ſe conſtituunt homines eorum non aſſuetos exiſtentes,vt conuiciarentur.*

7 ¶Quantitas diſcernit furem ab abigeo. nam qui vnum ſuem ſubripuerit, vt fur coercebitur. qui gregem[f] vt abigeus.

8 ¶Euentus[g] ſpectetur[h], vt à clementiſſimo[i] quoquo facta.quanquam[k] lex non minùs eum, qui occidendi hominis cauſa[l] cum telo fuerit, quàm eum, qui occiderit, puniat. & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti[m] caſus luebantur, vt apud præcipuum poetarum[n] ſcriptum eſt[o].

Εὖτε με τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
Ἤγαγεν ὑμέτερον δ' ἀνδροκτασίης[p] ὕπο λυγρῆς,
Ἤματι τῷ, ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
Νήπιος, οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι[q] χολωθείς.

f Propoſiti, impetus & caſus differentia in delictis.
g *v. l. vnicam, C. ſi quis Imperatori.*
h *v.l.30.31.ſ.ad l. Aq.* vide Herodianũ lib. 1. vbi de Adraſto & Aty. Tiraq.*de pœnis,cauſa 13.*
i *l.8.ſ.qui teſtamenta, l.25.§.3.ſ.de adq.hæred.* eã pœnã ſuſtinent humiliores, ſicarii, & venefici, *l.3.§.pen.ſ.de ſicar.* falſæ monetæ rei,*l.8.ſ.de falſis*: parricidæ, *l.pen.ſ.ad l.Pompeiam de parricidiis*: ſacrilegi, *l.6.ſ.ad l.Iul.peculatus*: abigei *Vlp.12.collat.leg. Moſaic.* Chriſtiani quoque paſſim à tyrannis beſtiis obiiciebantur. Tertullianus *c. 12. apologetici.* Ad beſtias impellimur, ignibus vrimur, in metalla damnamur. Cuius rei ſingulare exemplum eſt apud Euſeb. *5. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, c.vlt.* vbi de Attalo & Blandina tractat. Qui beſtiis obiiciebantur ad ſtipitem alligabantur *Vopiſcus in Aureli.* Dion. 58. eos vocat τοὺς τοῖς θηρίοις ἐκκαταδίκους διδομένους, cuius extat elegãs exemplũ apud Gellium *5. Noctium 14.* Erant & alii, qui citra damnationem in arenam intromittebantur cum beſtiis depugnandi cauſa *l.1.§.1.ſ.de ædilitio l.3.§.5.ſ.de teſtib.l.4.ſ.de accuſationib.* Hinc Cyprianus *ad Donatũ*, Pugnam ad beſtias non crimine,ſed furore: adde Senecam *2.de beneficiis 19. & 1. Epiſt.16.* Tertull.*in apologetico 42.* Erant & alii,qui operas locabant eo fine,*l.1.ſ.de his qui notantur,l.1.§.6. ſ.ad Tertullianum.* Id genus ſpectaculi deteſtatur Cyprianus *Epiſt.103. ad plebem.* Taceo,inquit,in ludis ſacrificiorum genera monſtroſa, inter quæ nonnunquam & homo fit hoſtia latrocinio ſacerdotis. *Et poſt*, ad pœnam hominis fera rabida nutritur in deliciis, eruditur artifex bellua, quæ clementior fuiſſet, ſi non illam magiſter crudelis, ſæuire docuiſſet. Lactantius *6.Inſt.12.* vnde beſtias emis,hinc captos redime: vnde feras paſcis,hinc pauperes ale: vndę homines ad gladium comparas,hinc innocentes mortuos ſepeli. Quid prodeſt perditæ nequitiæ, beſtiarios facere locupletes,& inſtruere ad flagitia. transfer ad magnum ſacrificiũ malè peritura. *& in Epitome c.5.* Quid tam horribile,tam tetrum,quã hominis trucidatio? Inuenta tamen conſuetudo, quatenus homicidium ſine bello ac ſine legibus faciant. *& poſt*, Gladiatorum ſceleribus non minùs cruore perfunditur,qui ſpectat,quam ille,qui facit: nec poteſt eſſe immunis à ſanguine,qui voluit effundi: aut videri non interfeciſſe,qui interfectori & fauet,& præmium poſtulauit.
k adde quæ ſcripſi *ad l.3. C.de inceſtis.* l Olim quæſitor poteſtatem nõ habebat augendæ vel minuendæ pœnæ legitimæ: verùm hodie veterum iudiciorum ordine ſublato pœnæ arbitrio cognitorum extra ordinem infliguntur, *l.8. ſ. de public. iud.* de verbo *Hodie*, dixi *ad l.32.ſ.de falſis.* m i.omnibus iudicibus,*l.8.ſ.de public. iud.* n hinc colligere poſſis, iudicis extra ordinem cognoſcentis arbitrio permitti,quam volet ſententiam dicere: dum tamen modum non excedat.
o Imò,Iudex,quam volet, ſententiam proferre non poteſt: cùm pœnæ perſecutio non ſit in eius poteſtate,*l.1.§.4.ſ.ad Turpill.*
p *l.11.ſ.eo.* hinc illud Senecæ,Tenendus eſt vbique modus: æquè peccat quod excedit.quàm quod deficit *2.de benef.16.* q *adde l.2.ꝗ.de re militari.*
r *v.l.2.ſ.de his qui notantur.* ſ *v.l.6.§.6.ſ.de iniuſto.* t *l.3.C.eo.* dixi ad rubricam *tit.de decurionib.* u In delictis facta,dicta,ſcripta,conſilia cernimus.
x *cap.aut facta,de pœnitẽtia,diſt.1.* hinc collige facta,dicta,ſcripta,ac cõſilia puniri.
y *ſ.de furtis.* z *ſ.de ſicariis.*
a *ſ.de iniuriis.*
b *¶C.de famoſis libellis.*
c malignum aut malum conſilium obligat,*l.53.in fi.ꝗ.de verb.ſign.* & punitur, *l.47.ꝗ.de reg.iur.* Conſulit qui communicat,qui conſcius eſt ſceleris, qui ſuadet, qui tentat corrumpere,*l.20.C.de furtis.* Maximus Tyrius καὶ μοιχὸν κολάζει ὁ νόμος, οὐ τὸν δράσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν βουληθέντα. Clarus ex communi opinione ſcribit, cædis ſuaſorem eadem pœna afficiendum, qua principalis, ſi is alioquin delictum commiſſurus non erat,ſin minùs,mitiùs,*Paul.5.ſent.§.vlt.q.88.Idem 5.tit.23.§.2.*

d Inſtar eſt ſceleris iuuiſſe ſuadendo.
e In factis,dictis,ſcriptis,& conſiliis,cauſa,perſona,locus,tempus,qualitas,quantitas,& euentus conſideranda ſunt. Quintilianus *6. Inſt. 1.* Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit,à quo,in quem,quo animo,quo loco,quo tempore, quo modo.
f Maius aut minùs ſit(quamuis idem ſit)tempore,loco, cauſa, *Seneca 11.Epiſtolar. 82.*
g dignum eſt odio ſcelus, quod non habet cauſam. *Quint.2.*
h illata,*Hal.*
i magiſtri & parentes intelliguntur verberare emendationis non iniuriæ cauſa, *l.5.l.6.ſ.ad legem Aquil. l. vnica. C. de emendat. propinq.*
k per iniuriã, *Hotom. 5. obſ.19.* In cauſis hoc maximè ſpectatur,ira, odium, metus, cupiditas, & ſpes. *Quintilian.7.Inſtitut. 2. & poſt.* nec tantùm voluntatis cauſæ quærendę ſunt, ſed erroris & ignorantiæ. ex his colligimus, iram non excuſare à pœna, *l.5. Cod. de iniuriis.*
l verbera ab extraneo illata legibus vindicanda ſunt.
m Ex eodem delicto, pœnæ inæquales eſſe poſſunt.
n ita reſtituo, in magiſtratum quàm qui in priuatum. *Quintilian.* Pulſatum querimur, de re primum ipſa dicendum: tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de re publica meritus, ſi percuſſus ſit à vili. *6. Inſt.1.*
o *vide l.7.Cod. eod.*
p id eſt, ſacrilegium à furto ſeparatur ex loco, non ex cauſa quæ aufertur. *vide Cuiacium 13.obſer.19.*
q *v.l.48.ſ.de bonis libertorum.*
r *v.Cuiac.15.obſer.31.*
ſ Graſſatores viarum & viarum obſeſſores. Græci λωποδύτας. *vide hic* Budæum. *Ariſt.4.Ethic.1.in fi.l.1.ſ.de effractorib.*
t *in oratione aduerſus Midiam.*
u ὀργὴν *Demoſth.ibid.*
x τῷ σχήματι *Demoſth.ibidem:* quaſi diceret, Animus & affectus corporis, tam pulſantis quàm vapulantis,factum atrocius reddunt.
y In qualitate facti ponit etiam Demoſthenes, truces & minaces oculos pulſantis,in eum qui pulſatur.Quintilian.*6.Inſt.1.* Demoſthenes(inquit)ex parte corporis percuſſi,ex vultu ferientis,ex habitu inuidiam Midiæ quærit.
z hæc vox ſignificat non expanſam manum,ſed in pugnum contractam,quò ictus fit grauior & nocentior.
a ne legas κόρης,i.pupilla,vt interpres vertit, *ſ.eod.* ἐπὶ κόρρης. hoc ſignificat κατὰ τῆς σιαγόνος πατάξαι.
b ſed & in contumeliam.
c referre.
d alii,cùm ſchemate.
e cùm in mala.
f Imò,qui vnum,abigeus eſt.*l.3.ſ.de abigeis.*
g Ex euentu non ſpectanda cogitatio eſt,vide Ciceronem *2.de Inuent.*
h *al.* ſpectatur.
i dementiſſimo,*vulg.Hal.* ſed tamen vox clementiſſimo non eſt improbanda: poteſt enim fieri vt clementiſſimus homo alium interficiat.*v.Cuiac.19.obſ.10.in fi.*
k hæc malè ſatis cohærent ſuperioribus.
l Inſidiatus ciui,etiamſi non effecerit ſcelus,pœnas tamen legibus ſoluit.*Quintil. Declam.274.* & contrario,qui nolens interfecit,excuſatur. Demoſthenes *contra Ariſtocratem* οὐ τὸ συμβὰν νόμος ἐσκέψατο, ἀλλὰ τὴν τοῦ δεδρακότος διάνοιαν.
m *v.Demoſth.ib.in 4.legis violatione.*
n Homerum ſc.*§.2.Inſt.de iure naturali.*
o *Iliados ψ, verſ.85.86.87.88.*
p vide quæ ſcripſi *ad l.8.C.de ſicariis.*
q ἀστράγαλοι,tali ceu taxilli ex oſſiculis,carne nudatis,fiunt. diuerſi à teſſeris quæ κύβοι. Talus,quatuor: Cubus,ſex lateribus conſtat. Non ſum talorum numero par, Teſſera *Martial.* Luſus puerorum fuiſſe videtur. Plutarchus *de fortuna Alexandri.* Dionyſius Tyrannus ſuadet, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν, de Aſtragalis v.plura apud Cœlium Rhodiginum *20.antiquit.29.*

i.Quan-

a nota vetustam pœnam exilii voluntarii ob aliquem in lusu interfectum.
b vt in Arabia, *σκοπελισμός*, *v.l.7.ꝟ. de extraor.crimin.*
c incisores, *Hal.*
d supplicia augenda sunt eorum criminum, ad quæ multi sunt procliues.
† hodie nemo pœnæ seruus efficitur. *Nouella 22.c.8.*

.i.Quando me paruulum existentem Menætius ex Opunto
Duxit ad vestram domum parricidium ob triste
Die illo, cum filium occidi Amphidamantis,
Imprudens, inuitus, circa talos [a] iratus.

9 ¶ Euenit, vt eadem scelera in quibusdam [b] prouinciis grauiùs plectantur: vt in Africa messium incensores[c]: in Mysia vitium: vbi metalla sunt, adulteratores monetæ.

10 ¶ Nonnunquam euenit, vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quotiens [d], nimium multis personis grassantibus, exemplo opus sit.

De seruis pœnæ. I. Περὶ ἀπολίδων.

17. *Marcianus* libro primo Institutionum.

SVnt † quidam serui pœnæ, vt sunt in metallum dati, & in opus metalli. & si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis [e] est [f], quasi non [g] Cæsaris seruo datum, sed pœnæ.

1 ¶ Item quidam ἀπόλιδες [h] sunt, hoc est, sine ciuitate: vt sunt in opus publicum [i] perpetuò dati, & in insulam deportati [k]. vt ea quidem quæ iuris ciuilis sunt, non habeant: quæ verò iuris gentium sunt, habeant.

De cogitatione.

18. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum.

COgitationis [l] pœnam [m] nemo patitur [n].

De seruis.

19. *Idem* libro quinquagesimoseptimo ad Edictum.

SI non defendantur serui à dominis, non vtique statim ad supplicium deducuntur. sed permittetur eis defendi vel ab alio [o]. & qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quærere.

De morte rei.

20. *Paulus* libro decimooctauo ad Plautium.

SI pœna alicui irrogatur, receptum est commenticio [p] iure, ne ad heredes [q] transeat. cuius rei illa ratio videtur: quod pœna constituitur in emendationem [r] hominum: quæ mortuo [s] eo, in quem constitui videtur, desinit.

De vltimo supplicio.

21. *Celsus* lib.37. Digestorum.

VLtimum [t] supplicium esse mortem [u] solam interpretamur.

De damnatis in metallum.

22. *Modestinus* libro primo Differentiarum.

IN metallum damnati, si valetudine, aut ætatis infirmitate [x] inutiles operi faciundo deprehendantur, ex rescripto Diui Pij, à præside dimitti poterunt, qui æstimabit de his demittendis [y]: si modò vel cognatos, vel adfines habeant [z], & non [a] minùs decem annis pœnæ suæ functi fuerint.

23. *Idem* libro octauo Regularum.

SIne præfinito tempore in metallum dato imperitia dantis, decennij [b] tempora præfinita videntur.

De statuis relegatorum vel deportatorum.

24. *Idem* libro vndecimo Pandectarum.

EOrum, qui relegati, vel deportati sunt ex causa maiestatis, statuas [c] detrahendas scire debemus.

De eo qui diu in reatu fuit. 1. Ne quis de saxo præcipitetur.

25. *Idem* libro duodecimo Pandectarum.

SI [d] diutino [e] tempore aliquis in reatu [f] fuerit, aliquatenus [g] pœna eius subleuanda erit: sic etiam constitutum est non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quàm eos qui in recenti [h] sententiam excipiunt.

1 ¶ Non potest quis sic damnari, vt de saxo [i] præcipi-

e scripto, *vulgat.Hal. l.25.§.3.ꝟ.de adquir.hær. l.1. C. de hæred. inst.*
f nisi pertineat ad alimenta, *l.11.ꝟ. de alimentis: l.3.ꝟ. de his quæ pro non scriptis.*
g Est enim nō Cæsaris, sed pœnæ seruus, *d.l.3.*
h *l.1.§.2.in fi.ꝟ. de leg.3. vide quæ scripsi ad Theophilum. Inst.qui. mod. ius patriæ potest.*
i quibus hodie possumus comparare dānatos ad triremes. Ii enim dicuntur amittere quæ iuris sunt ciuilis, non gentium. quin ne serui quidē fiunt, *d.Nouella 22.*
k *l.6.ꝟ.de interdictis.*
l *c.cogitationis de pœnitentia: distinct.1. l.1. supra quod quisque iuris: vid.Cuiac.8. obs.22.* & quis æquum censeat, quenquam pœnam dare, ob eam rem quod arguatur malè facere voluisse. Cato apud Gellium 7. *Noctium 3.* neminē qui malè facere voluit plecti æquum esse, nisi quod factum voluit, etiam fecerit: facta sola censenda esse atque in iudicium vocanda, voluntates, nudas, inanésque negligendas, neque pœnis fieri obnoxias, *Gellius ibidem.*
m adde quæ scripsi de Comitibus, & sociis delictorum. ad Nouellam *134.c.10.*
n humanis legibus sc. Aliàs iure diuino punitur ἐπιθυμία.i. concupiscentia: *Exod. 22.vers.17. Deuter.5.vers.21. Matth.5.vers.28. Romanor.7.vers.7. ad Titum 2.versic.12. 1.Petri 2.versic.11. 2.Petri 1.versic.4. in fin. 1.Ioannis 2. versic.16.* omnis iniquus motus ad nocendum fratri, in homicidii genere deputatur, *cap. homicidium de pœnitentia, distinct.1.* Nihil tam inuisum Deo quàm mens incesta & animus impurus, *Lactant. in Epitome, cap.5.* hinc illud Luciani ad reum οὐ λήσεις δὲ θεούς. Imò, se iudice, nemo nocens absoluitur. Iuuenalis *satyra 13.* & Seneca *1.de Ira 14.* Innocentem quisquis se dicit, testes respicit, non conscientiam. hinc homines ἀνεπίληπτοι dicuntur *Roma.1. vers.20. in fin.* Quin ipsæ etiam leges humanæ, cogitationes, vt & consilia interdum puniunt. *Paterculus*, facta maiores nostri ad consilium dirigebant. & Apuleius *4. floridum.* Conatus in laude, effectus in casu est. At contra, in maleficiis etiam cogitata scelera, non perfecta, adhuc vindicantur, cruenta mēte, pura manu: sufficit ad pœnam, meditare punienda. *Senec.5.de benefi.14.* Latro est, antequā manus inquinetur: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vsque ad Deos manus porrigat. Sed paulò apertiùs id explicemus: Conatus fini ac extremis suis coniunctus semper punitur: tunc enim delictū perfectum est & absolutum. Conatus, mediis ad extremum finem tendentibus coniunctus, etiam punitur, præsertim si grauiorum delictorum numero finis ille continetur. *Clarus 5.sent.§.vlt. q.9.92.* Cuius rei placita permulta refert *Papo 23. Arrest. 10.* Hinc punitur mulieris nuptæ aut monialis raptus, *l.5. C.de Episcopis: c. sollicitatores de pœnitentia, dist.1.* aut virginis, *l.vnica, C.de rapt. c.si quis de pœnit. ibidem.* Puniuntur quoque qui aduersus patriam consilia ineunt, *l.5.C.ad legem Iuliam maiestatis: c.quisquis de pœnit. ibid.* qui necandi infantis piaculum adgrediuntur, *l.8.C.de sicar. c.si quis necandi. de pœnit. ibid.* aborsum procurans, *l.3.ꝟ.eod.* volens se interficere. *l.38. in fi.ꝟ.eo.* latitans animo fugiendi; *l.17.§.4.ꝟ.de ædilitio.* qui manus leuat, nec tamē verberat, *l.15.§.1.ꝟ.de iniuriis: c.si quis iratus de pœnit. ibid. vide Paponem 3. Notar.10.* qui ad furtum faciendum rei maioris se parauit, *l.21.ꝟ.de furtis: c.vulgaria. ibidem:* qui malè persuadent, *l.16.ꝟ.eo. c.noli putare de pœnit.16. adde Cuiac.15.obs.25. vbi probat etiam cœptum necdum perfectum crimen puniri: & eundem 19.obs.10. vbi probat etiā quædam inuoluntaria coerceri.* & miles volens transfugere, *l.3.§.11.ꝟ.de re militari.* Nuda verò, simplex, latens in animo, ac nemini detecta cogitatio, vt ab hominibus ignorata, ita ab iisdem puniri non potest. Detegitur autem verbis, scripto, signis vel factis. Et hæc de vi animi dicta sint. qui etiam sola cogitatione delinquit: vt è contrario, martyrii vim habere dicitur. *c.nunquam. de pœnit. ibid.* & in rebus humanis potestatem adipiscendæ possessionis, *l.1.§.21. & vlt.ꝟ.de adq.poss.* Cætera, vide quæ scripsi ad Nouellam *134.c.10.*
o putà à domini procuratore *l.11.ꝟ.de public.iud.* Iudex potest ex officio inquirere defensiones rei à nullo defensi, *Bar.*
p ne dicas, mendaci aut falso. Commenticium ius est fictitium πλασματῶδες, Cōmenticia ἐπινοηθέντα, τότε πρῶτον ἐνθυμηθέντα, Budæus hîc interpretatur, quod non probo. Commenticium est, at vsitatum etiam apud exteros, antiquum. Suetonius in Claudio 21. Spectacula edidit nō vsitata sed cōmenticia & ex antiquitate repetita.
q & meritò: Iustitia namque non genus, sed personas iudicat. *Tertullianus 2. aduersus Marcionem.*
r ¶ fines pœnarū duo. Vnus vt reus puniatur, alter, vt cæteri exemplo deterreantur hinc τιμωρία καὶ παράδειγμα. Platoni in Gorgia. Taurus philosophus apud Gell. plures species facit νουθεσίαν, κόλασιν καὶ παράδειγμα *6.Gell.14.* Inde lex Demosthenis dicitur ἐπανόρθωμα ἁμαρτημάτων, *in oratione contra Aristogitonem: & 2.ꝟ.de legibus.* Sunt scriptæ ad vindictam iniuriarum omnium leges. *Seneca 3. controuer.8. in fi.* Et de lege ac scriptura diuina hoc etiam scitum est, vtilē esse πρὸς διδασκαλίαν, ἔλεγχον, ἐπανόρθωσιν καὶ παιδείαν *2. Tim. 3.vers.16.*
s hîc locus videtur negare, in rei cadauer sententiā ferri, aut id supplicio affici æquū esse. Cui sententiæ Senatusconsultum Burdegalense omnino contrarium refert Papo *24. Arrest.14. art.1.* qua de re dicā alibi plenius.
t Vltimū supplicium, *vt hîc*, summum supplicium. *Paul.5. sententiarum 17. §.2.* ἐσχάτη τιμωρία *60. Eclog. 5. cap.25.* extrema pœna, *l.5. Cod. Theod. de officio rectoris prouinciæ, Apuleius libro decimo.* Vltima pœna, *Suet. in Iulio: Liuius 3. Plinius 2. Epist.* ἐσχάτας ποινὰς vocat *Nouell.14.* vbi vetus interpres vertit nouissima supplicia, nouissima, i. extrema, *v. Cuiac.3.obs.36.*
u naturalem sc. *arg.l.28.ꝟ.e.* x i.senes.
y dimittendis, vel de commutando eorum ministerio. putà eos dabit vel ad balneum, vel ad purgationem cloacarum, item ad munitiones viarum, vt ex rescripto Traiani ad Plinium constat. *Plin.10. Epist.40.41.*
z deprecantes sc. *arg.l.25.ꝟ.de procuratoribus.* vel à quibus alantur. Bellouisanus *2. Pract.11.num.19.* tradit iudicem ad preces parentum criminosi, mutare & mitigare pœnam posse ex causa, quam inserere debeat in sententia. idq. se de facto frequenter vidisse testatur & cautelæ loco ponit. a *v.l.25.ꝟ.eod.*
b Imò perpetuum tempus, *l.10. C.eo.* idq. eo magis quòd capitis deminutio nō fiat ad tempus, *v. Cuiac.6.obs.25.*
c Statuæ reorum læsæ maiestatis euertendæ, *vt hîc*: sed & domus solo adæquandæ, si illi principes seditionis fuerint: vt penatium strage quoque puniantur, quod Marco Flacco & Lucio Saturnino illatum *6.Val.3. Appianus 3.de bello ciuili: Plinius de viris illustrib.* Et Spurio Metio *Varro 4.de lingua: Cicero pro domo sua. Idem in Catone maiore. Florus 1.c.26. Liuius 1.decad.4.* & Spurio Cassio. *Halicarnass.8. Valer.6.c.3.* & Q.Galli Prætori *Appianus 3.de bello ciuili.* Idem factum etiam in eos, qui ad delectum non respondebant, *l.20 ꝟ.com.diuid. Halicarnass.8.* Et etiam hodie in aliis criminibus. *v. Paponem 24. Arrest.10. artic.5.7.*
d hinc quidam colligunt, delicta & crimina antiqua, putà decennalia, non puniri, quod Clarus restringit ad leuiora tantum crimina. *5.sent.§.vlt.q.60.vers. præterea potest.* Quid? maiora, num vicennio saltem præscribuntur? *v.l.12.C.de falsis.*
e diuturno vt apud Suetonium in Augusto, *c.32.* Diuturnorum reorū, & ex quorū sordibus, nihil aliud quàm voluptas inimicis quæreretur, nomina aboleuit, conditione proposita, vt si quem quis repetere vellet.
f ne dicas, in crimine citra accusationem, cum Accursio. dic cum Zoanneto, Reatus verbo statum rei intelligi, Rei, inquam, non simpliciter postulati, sed etiam condemnati & in vinculis agentis: aut certè statum sordidum reorum, cuius meminit lex *vlt.ꝟ.ad legem maiestatis: l.7.§.2.ꝟ.de bonis damnat. l.8.§.9.ꝟ.de munerib.* de quo dixi ad *l.39.ꝟ.de iniur.* idq. etiam probat Alciatus *2.parerg.10. Corras.2. Miscell.20.* Iustinus 2. reuocato ad reatum Alcibiade. g non igitur omnino.
h i.statim à delicto commisso, *v.l.1. in fi.ꝟ.de Carboniano.*
i Antiquum supplicii genus, quo Impia Iezabel mandato Iehu affecta est *4.Reg.9.* & filii Scyri captiui, iussu Amasiæ *2.Paral.2.vers.25.* quin & Æsopus Phryx accusatus (falsò tamen) sacrilegii à Delphensib. *Planudes in vita Æsopi. Plutarch. de sera numinis vindicta.* Id enim satis vsitatum, *Ælianus 11.* Lycas veneficus ab Hercule. *Ouid. in Ibin.* Astyanactus Sertorii filius ab Vlisse, *Ouid. ibid. & 13.metamorph. Senec. in Troiade:* Daphidas iniuriarum reus ab Attalo *1.Valer.8.* apud Romanos Manlius vigilem de saxo deiecit, quod Gallos in Capitolium ascendentes non detexisset *1.Liuius 5.* & puerum quendam Caligula. *Sueton. in eius vita.* sic M.Marcellus à Tribunis saxo deiicitur, *Liuius 5.* adde de Q.Metello. *Flor.59.7. Plin.44.* Seruos etiam Romani interdum iubebant præcipitari. *l.vnica. C.de emendat.seruorum.* Iure verò, ac legib.12. Tabularum, falsi testimonii conuictos de saxo Tarpeio vel Capitolino deiiciebāt. *20.Gell.1.* & ciues hostes patriæ. *Plutarchus in Camillo: Mamertinus in Panegyrico Iuliani. Seneca 1.de Ira 16.* incestuosos. *Tacit.5.* transfugas *3.Liuius 3.* quin & quosuis sontes. *Plutarchus in Romulo: Halicarn.8. Dion.44.* Id supplicii genus Capreis imitatus

est Tiberius. *Sueton. in Tiberio c.62.* quod, vt tetrum, postea obsoleuit. *Augustinus 2. aduersus literas Petiliani 20. & 3. contra Cresconium 49. & tractatu 11. in 3. caput. Ioannis: vide Petrum Fabrum 1. Semestr. 18. adde Varronem 4. de lingua.* Huic supplicio adfine est supplicium, *de robore præcipitari.* cuius meminit Tacitus *4. Annal.* vbi Robur & saxum minitantium. adde Festum in Robur: Plautum in Pœnulo, vos ego detrudam ad molas, inde porro ad puteum, atque robustũ codicem. *Idem in Captiuis.* ego faciam vt pendeat, Nã in Robur, te totũ dabo. *Valer. 6. c.3.* de robore præcipitati sunt. Lucretius 3. Carcer & horribilis de saxo iactus deorsum, verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.

tetur [a].

De filio damnati.

26. *Callistratus* lib. 1. de Cognitionibus.

CRimen, vel pœna paterna nullam maculam [b] filio infligere potest. Namque vnusquisque ex suo admisso sorti subiicitur: nec alieni criminis [c] successor constituitur. idq. Diui [d] fratres Hierapolitanis rescripserunt.

De sententia non mutanda, & de restitutione. 1. De decurionibus, & principalibus ciuitatum.

27. *Idem* libro quinto de Cognitionibus.

DIui fratres Harruntio Siloni rescripserunt, non solere præsides prouinciarum ea, quæ pronuntiauerũt ipsos rescindere [e]. Vetinæ quoq. Italicensi rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idq. insolitum esse fieri. Si tamen de se quis mentitus [f] fuerit, vel, cùm [g] non haberet probationum instrumenta, quæ postea reperit, pœna afflictus sit: nonnulla exstant principalia rescripta, quibus vel pœna eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa. sed id dumtaxat [h] à principibus fieri potest.

1 ¶De decurionibus & principalibus [i] ciuitatium, qui capitale [k] admiserunt, mandatis cauetur, *vt si quis id admisisse videatur, propter quod relegandus extra prouinciam in insulam sit, Imperatori scribatur adiecta sententia à præside.*

2 ¶ Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cauetur: *Si qui ex [l] principalibus [m] alicuius ciuitatis latrocinium fecerint, aliúdve quod facinus, vt capitalem pœnam meruisse videantur, commiserint, vinctos eos custodies, & mihi scribes, & adiicies, quid quisque commiserit.*

De pœnis capitalibus. 1. Vel non capitalibus. 2. De fustigatione. 3. De seditiosis, & turbulentis. 4. De seruis. 5. De fustigatione & condemnatione in metallum. 6. Vel in opus metalli. 7. De his qui ad statuas, vel ad imagines principum confugiunt. 8. De admisso in necessariam, vel extraneam personam. 9. De venenariis. 10. De grassatoribus. 11. De concrematione. 12. De incendiariis & fortuito incendio. 13. De gradibus pœnarum. 15. De latronibus. 16. De seruis & liberis. De famosis & integræ existimationis hominibus.

28. *Idem* libro 6. de Cognitionibus.

CApitalium [n] pœnarum ferè isti gradus sint. Summũ [o] supplicium esse videtur ad furcam [p] damnatio, item viui [q] crematio. quod quanquam summi supplicij appellatione meritò contineretur. tamen, eo quòd postea id genus pœnæ adinuentum est, posterius primo visum est. item capitis [r] amputatio. Deinde proxima morti pœna metalli [s] coercitio. Pòst deinde in insulam deportatio [t].

1 ¶ Cæteræ pœnæ ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam: vel cùm in opus quis publicum [u] datur: vel cum fustium [x] ictu subiicitur.

2 ¶ Non [y] omnes fustibus cædi solent: sed hi duntaxat, qui liberi [z] sunt, & quidem tenuiores homines: honestiores verò fustibus non subiiciuntur. idq. principalibus rescriptis specialiter exprimitur.

3 ¶Solent quidam, qui vulgò se iuuenes [a] appellant, in quibusdam ciuitatibus turbulentibus [b] se acclamationibus popularium [c] accommodare. qui si ampliùs nihil admiserint, nec antè sint à præside admoniti: fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. quòd si [d] ita correcti, in eisdem deprehendantur: exilio puniendi sint. nonnunquam capite plectendi. scilicet cùm sæpiùs seditiosè & turbulentè se gesserunt, & aliquotiens adprehensi, tractati clementiùs, in eadem temeritate propositi perseuerauerint.

4 ¶ Serui cæsi, solent dominis reddi.

5 ¶Et (vt generaliter dixerim) omnes, qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reuerentiam debent, quam decuriones [e] habent. Est enim [f] inconstans dicere, eum, quem principales constitutiones fustibus subiici prohibuerunt, in metallum dari posse.

6 ¶ Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: In opus metalli ad tempus nemo damnari debet. sed qui ad tempus damnatus est, etiam [g] si faciet metallicum opus, non [h] in metallum damnatus esse intelligi debet. huius enim libertas manet [i], quamdiu [k] etiam hi, qui (non) in perpetuũ opus damnantur. Proinde & mulieres hoc modo damnatæ, liberos pariunt.

7 ¶Ad statuas [l] confugere vel imagines [m] principum in iniuriam alterius, prohibitum est. cum enim leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant: meritò visum est, in iniuriam potiùs alterius, quàm sui defensionis gratia, ad statuas vel imagines principum confugere: nisi si quis ex vinculis vel custodia, detentus à potentioribus, ad huiusmodi præsidium confugerit. his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas vel imagines quis confugiat, senatus censuit. Eúmque; qui imaginem Cæsaris in inuidiam alterius prætulisset, in vincula [n] publica coerceri, Diuus Pius rescripsit.

8 ¶ Omnia admissa in [o] patronum, patronísve filium, patrem [p], propinquum, maritum, vxorem, cæterásque necessitudines, grauiùs vindicanda sunt, quàm in extraneos.

9 ¶Venenarij [q] capite puniendi sunt: aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi.

10 ¶ Grassatores [r] qui prædæ causa id faciunt, proximi latronibus habentur. & si cũ ferro adgredi, & spoliare instituerunt: capite puniuntur: vtique si sæpiùs, atque in itineribus [s] hoc admiserunt. cæteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur. 11 ¶ Igni [t] cremantur plerunque serui, qui saluti dominorum suorum insidiauerint [u].

a An idem dicendum est de præcipitatione in mare? vtiq;, parricidæ olim in mare deiecti, *v. l. vlt. ff. de lege Pomp. de parricid. Cicer. 1. ad Herennium.* eoque supplicii genere pædagogi Caii ab Octauio puniti *Suetonius in Octauio c.76.* Et Traianus delatores nauibus sine velis & remis exponebat. *Plin. in Panegyrico ad Traianum.*

b vel calumniam συκοφαντίαν, *60. Eclog. 51. c.55.* (Ideo ea statuta probo quibus iniuriarum tenetur, qui liberis suppliciũ paternum obiicit) proscriptionem *6. Harmenop. 6.* dignitatis priuationem, *l. 7. in fi. ff. de senatoribus, l. 31. in fi. ff. de ritu. l. 2. §. 3. j. de decurionib.* infamiam vel pœnam capitalem. qua de re vide diligentissimè Halicarn. *8. ea parte qua de liberis Cassij tractat. adde l. 5. §. 1. C. ad legem Iuliam maiestatis ibidem: paterno enim deberent perire supplicio. Deut. 24. vers. 16. 2. Reg. 4. vers. 6. 2. Paralip. 25. vers. 4. Ezechiel 18. vers. 20. Cic. epist. ad Brutum 5.* An sit æquũ eos priuari bonis paternis in vniuersum? alibi dicam, hoc certè constat legitimam eis relinqui, *l. 7. j. de bonis damnatorum,* quod in crimine maiestatis cessat.

c & casus, *l. 7. in fin. ff. de senatorib. l. 8. in fi. ff. de in ius voc. C. ne filius pro patre. l. 34. ff. de ritu.* d Antoninus philosophus & Verus. e *l. 15. C. eo. l. 45. §. 1. l. 55. ff. de re iud. l. 1. in fi. ff. de quæstionib. vide Petr. Fabr. 1. semestr. 4.* f *d. l. 1.* g atque id non permittit *l. 29. C. de transact.* Hinc colligit Bartolus, post conclusionem in causa criminali, & post testium publicationem admitti probationes instrumentales.

h *d. §. 1. l. 9. §. 11. ff. eo.* Si post definitiuam sententiam apparet de rei innocentia, potest reus absolui, *Bart.* vide Guidonem Papæ *decis. 316.*

i Principales ciuitatũ, *hic & §. 2. j. eo.* qui antigerontes, *l. antigerontes, C. de episc. aud.* adde quæ scripsi *ad l. 1. C. de bon. damn.* k Capitale quid. *Hal.*

l *adde l. 6. §. 9. ff. de iniusto.*

m Nobiles non esse puniendos nisi principe consulto hinc colligunt, vt notat Alciatus, *c. quod sedem, num. 85. de offic. ordin.* Verùm hic locus non de nobilibus est, sed de principalibus ciuitatum. adde & de decurione, *l. 2. j. de bonis eorum.* adde quæ scripsi *ad l. vlt. §. 1. C. vbi senatores. l. 6. §. 7. ff. de iniusto.*

n Capitalia supplicia hæc sunt: Furca, viui crematio, capitis amputatio: morti proxima verò, pœna metalli, deportatio, *vt hîc.* Non capitalia, neque morti proxima, sed quæ ad existimationem tantum pertinent, relegatio, opus, fustigatio, *§. 1. j. e.*

o *l. 4. ff. si quis cautionib.* p *60. Eclog. 51. cap. 25* summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. *Paul. 5. sent. 17. §. 2.* sed quia crucis supplicium Christi veneratione mutatum fuit à Constantino: crucis loco Tribonianus furcam adiecit, *id quod etiam constabit collata lege 38. §. 2. j. eo. cum Paul. 5. sent. 22. §. 1.* idq. perperam, cùm crux & furca sint res diuersæ. Cruci criminosi figuntur, furcæ suspenduntur. Erat & aliud furcæ genus, qua in collum iniecta damnati traducebantur ad supplicium, virgis ad necem cedendi. *Aurelius Victor in Nerone: Suetonius in Nerone c. 57.* eratq. ligneæ materiæ vinculum seu laqueus, cuius figuram vide apud Cuiacium *16. obs. 1.* de antiquato crucis supplicio. vide Augustinum *in quæst. veteris Testamenti:* Hermiam *lib. 1* & Nicephorum, Quinam olim cruci figerentur, & qui hodie furcis suspendantur, *vide §. 15. j. eo.* Cruces autem positas fuisse in singulis vrbibus edito in loco, indicio est, *Verrina 1. vbi dixi.* q *v. l. vnicam, C. de Nili aggeribus.*

r Id genus supplicii nobile vulgò existimatur. & Græci quoque in ea opinione fuerunt, *Xenophon 2.* ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς ὅπερ κάλλιστον θάνατον ἐδόκει εἶν. *Cuia. ibi.*

s *v. l. 8. §. 6. j. eod.*

t *vide Nouell. 22. cap. 8.*

u ¶ *v. l. 8. §. 7. j. eod.*

x *vide l. 7. ff. eodem.*

y *vide dict. l. 7.*

z Liberi fustibus cædi soliti, *vt hic. j. 10. ff. eo. l. vlt. ff. de iniur.* serui, flagellis, flagris, loris. *dixi ad l. 12. j. de iure fisci.*

a hi ad circum ac Theatra pertinebant, vnde & *j. eo.* spectaculis interdicũtur. Suetonius *in Nerone.* Nero robustissimæ iuuentutis quinque ampliùs millia è plebe vndique elegit, qui plausuum genera condiscerent, bombos & imbrices & testas vocabant: operamq; nauarent cantanti sibi. Iidem Augustani apud Tacitum, & in quodam lapide Capuano vocantur. Allecto inter iuuenes, Inscriptio Lanuuii. Curator lusus iuuenum, lapis Æmilianus, ἔφηβοι videntur appellari. vnde ἐφηβεία *2. Machab. 4. versi. 12. vide Pithœũ ad 11. notarum fol. 160.* Erant & alii qui contraria appellatione veteres dicebantur. de quo vide Lipsium *1. Epist. 1.* Reperio tamen hunc ipsum locum, de quo nunc agitur, apud Harmenopulum *6. tit. 5. ca.* περὶ νεωτερικῶν, vbi iuuenes, quorũ hîc fit mentio, νεωτερικοὶ dicũtur. Glossis νεωτερικοὶ factiosi.

b turbulentis, *vulg. Hal.*

c *l. 1. §. 12. ff. de offi. præfect. vrb.* Populares autẽ quatuor factiones agitatorum Romæ, Veneta, Prasina, Albata, Russata, Græci δῆμοι, vide Cuiac. *5. obs. 29.* dixi *ad Nouell. 17. c. 2.*

d Iteratione augetur delictũ *v. l. 1. ff. de iure patron.* augetur etiam pœna ex frequenti delicto, de quo *vide l. 3. in fi. C. de episcop. audien.*

e dixi *ad tit. C. de decurionib.*

f Argumentum à minori ad maius: Non potest fustibus subiici, multò minus in metallum dari.

g Opus metallicum qui facit, non continuo habetur pro damnato ad metallum.

h facere opus metalli, & damnari ad metallũ sunt diuersa, imo non sunt diuersa *l. 5. in fi. j. de variis. v. Cuia. apud Pau. 5. sent. 17. §. vlt. & 6. obs. 25. & 15. obs. 23. Robertum 1. anim. duer. 28 Anton. Mercat. 1. c. 28.*

i manet, quemadmodum etiam his qui in perpetuum opus damnantur. *Cuiac. apud Paul. d. loco.* quemadmodum etiam his qui non in perpetuum, *Hal. Cuiac. 6. obs. 25.* quemadmodum etiam his qui in perpetuum. *Idem 15. obs. 23.* quando etiam ii non in perpetuum. *Robertus 2. receptæ 19. & 1. Animaduer. 28. adde Antonium Mercatorem 1. notat. 28.*

k quemadmodum etiam his qui non, &c. *Cuiac. 6. obs. 25.*

l *v. l. 5. ff. de extraor. crim. l. vnic. C. de his qui ad statuas.*

m *l. 38. ff. de iniur.* Tacitus, insidebat deterrimo cuique licentia impunè probra, & inuidiam in bonos excitandi arrepta imagine Cæsaris: libertíque etiam ac serui patrono vel domino, cùm voces cum manus intentarent, vltrò metuebantur. Igitur C. Cestius senator disseruit, principes quidem instar deorum esse, sed neque à diis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium, aliáve vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad flagitia vtatur. Abolitas leges & funditus versas, vbi in foro, in limine curiæ ab Annia Rufilla, quam fraudis sub indice, (sic est legendum, non, iudice) damnauisset, probra sibi & minę intendantur, neque ipse audeat iure (sic lege non ius) experiri ob effigiem Imperatoris oppositam. Ea oratio effecit vt Rufilla accita, conuictáque publica custodia attineretur. Tacitus *3. anno vrbis 774.* Idem *anno vrbis 782. lib. 5* Populus effigies Agrippinæ & Neronis gerens circunsistit curiam. Plinius *10. Epistol. 97.* Propositus est libellus sine authore, multorum nomina continens, qui negarent se esse Christianos, aut fuisse, quum, præeunte me, Deos appellarent, & imagini tuæ. quam propter hoc iusseram cum simulachris numinum efferri, thure ac vino supplicarent: præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re vera Christiani. *his adde Cuiacium 12. obs. 29.*

n *adde Tacitum d. libro 3.*

o *vide l. 16. § 3. ff. eodem.*

p *l. 7. in fin. ff. de iniuriis.*

q venenari, *vulg. v. l. 3. ff. de sicariis.*

r *Nouella Leonis 70.*

s Locus auget delictum. *Nouel. 134. c. 13.* t *6. Harmenop. 12. in princip. v. quæ scripsi ad l. vnicam. C. de Nili aggerib. adde 7. Eclog. 6. ex lib. 60. l. 51. cap. 29.*

u Insidiati e. unt. *Haloand.*

nonnun-

a *vide l.12.ff.de incendio. titulo 12 collation.legum Mosaicarum 6. Harmenop.12.*
b *vide d.l.vnicam.*
c dupli compendio damnum sarcitur, *Paul.5.sentent.3. §.vltimo. l.1. in fin.C.de lege Aquilia.* d *l.4.supra eodem.*
e Custodia hic sunt, qui in custodia pœnis suis funguntur. vide Cuiacium *6.obs.36.*

f Græcis ἐπίσημοι λῃσταί, 60. *Ecloga 54.capite 30. §.2.* ἐπίσημοι λῃσταί. *6. Harmenop.6.in fi.*
g Puniendus, seu supplicio quisq; eo loci afficiendus est, vbi deliquit, *l.3. in fine ff. de re militari. l.7 §.4.ff. de accusat. Nouell.8.ca.8. in fi. Nouell.69.c.1.in fine.*
h de furca dixi *in princ.ff.eod.*
i Apuleius 8. abiicite importunas lachrymas, abiicite luctum meis virtutibus alienũ. vindicaui in mei mariti cruẽtum per emptorem, punita sum funestum mearum nuptiarum prędonem, & alibi, vindictę solatium dare.
k *l.16.§.3.ff.eodem.* [illegible] *l. 8.[illegible] Cod.de Episcop.*
l Famosus hic opponitur integræ famæ homini.
m *l. 2.ff eo.*
n Damnati interdum seruantur, vt ex his in alios quæstio habeatur.
o [illegible] lex Franc. [illegible] vetat, [illegible] quis ignotorum angelorum [illegible] nomina, [illegible] quos habemus in authoritate: vt sunt Michael, Gabriel, Raphael. *& ibidem ca.74.* [illegible] & [illegible] vel omnino quæ contra fidem Catholicam vetantur & sunt epistolæ quas de cœlo cecidisse iactant nonnulli impostores. vult eos lex Francica comburi.
p Superstitionē inducit, qui nouas vel vsu, vel ratione incognitas religiones affert, ex quibus animi hominum mouentur, *Paulus 5.sentent.21. §. 2.* superstitioni impietas contraria: Religio medias partes tenet. ea ab hominibus Deo debetur, *l. 2. supra de Iustitia.* [illegible] *in Religiosi.* Lactantius *in Epitome c.3.* Primum iustitiæ officium est Deum cognoscere vt parentem, eum metuere vt dominum, diligere vt patrem, vitata omni superstitione, *vide l.14.§.5 ff. de religiosis: l.1 §.1.ff de collegiis.* Est enim religio veri cultus, superstitio falsi, *4. Lactantius 28.* superstitio minimis etiam in rebus Deos [illegible] *Liuius 2.* [illegible] vafricie augetur, quibus quæstui sunt capti superstitione animi. *Liuius 4.* Morem patrium negligit sæpissimè, assumptis extrariis, vt morbis suis medeatur. quod ne fieret prudenter à Romanis vetitum fuit. *Liuius ibidem:* adde Capitolinum in Marco Antonino, à quo pestilentiæ tempore Deorum cultus diligentissimè restitutus fuit. [illegible] est, quæ Atheniensibus ignotum illũ Deum peperit. *Actorum 17. versiculo 22.23.* Papo [illegible] *Arrestorum 1.artic.6.* & Lucius *1.placitorum 3. artic. 1.* hanc legem retulerunt ad circunforaneos homines diuorum reliquias ementientes falso, Galli, *Porteurs de rogatons.* quo malo gentiles olim grauiter laborarunt, quo nomine falsè repremi à Poeta nullus, inquit, placet mihi Deus foris ambulans cum vetula, neque in domos ingrediens in tabula Metragirtes. & Antisthenes non [illegible] matrem Deorum, quam Dij alunt. ad hos videtur alludere Tertullianus *in apologetico cap.13.* circuit cauponas, inquit, religio mendicans, exigens mercedem templi [illegible] audita sacrimoñ licet Deos nosse gratis, venales sunt. Huc refer elegantem tractatum Plutarchi *de superstitione.*
q *vide quæ notaui ad legem penult. ff. de sicariis.* Hinc colligit Bellouisanus *2. practicæ 11.numero 19.* iudicem ob populi tumultum pœnam rei mitigare posse.
r *vide l.12.C.eod.l.5.Cod.l.14.*
s supplicium differri potest, propter robur & artificium damnati. *adde quæ scripsi ad l.13.ff.de re militari.* Idem dicendum, si meritis sint de Republica. *vide Adeachum 5.ibi Aeschylus.*
t Dinus refert se ex hoc textu mortis veniam impetrasse cuidam fabro, ob artis suæ peritiam, cui alioqui manus ex statuto erat amputanda. *vide Clarum 5.sentent.§. vltimo.quæst.60.*

nonnunquam etiam liberi plebei, & humiles personæ.

12 ¶Incendiarij[a] capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ causa incenderint intra oppidum. & plerumque viui exuruntur[b]. Qui verò casam aut villam, aliquo leniùs. Nam fortuita incendia, si, cùm vitari possint, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt. ciuiliter[c] exercentur: vt qui iactura affectus est, damni disceptet, vel modicè vindicaretur.

13 ¶Id exulibus gradus pœnarum constituti edicto Diui Hadriani: vt qui ad tempus relegatus est, si redeat[d], in insulam relegetur. qui relegatus in insulam, excesserit, in insulam deportetur. qui deportatus euaserit, capite puniatur.

14 ¶Ita & in custodiis[e] gradum seruandam esse, idem princeps rescripsit: id est, vt qui in tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur. qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur. qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio afficerentur.

15 ¶Famosos[f] latrones in[g] his locis, vbi grassati sunt, furca[h] figendos, compluribus placuit: vt & conspectu deterreantur alij ab iisdem facinoribus, & solatio[i] sit cognatis & adfinibus interemptorum eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia fecissent. nonnulli etiam ad bestias hos damnauerunt. §15 n°2

16 ¶Maiores nostri in omni supplicio seueriùs[k] seruos, quàm liberos; famosos[l], quàm integræ famæ homines, punierunt.

De vltimo supplicio.

29. *Gaius* lib.1.ad legem Iuliam & Papiam.

QVi vltimo[m] supplicio damnantur, statim & ciuitatem & libertatem perdunt. itaque præoccupat hic casus mortem, & nonnunquam longum tempus occupat. quod accidit in personis eorum, qui ad bestias damnantur. sæpe etiam ideo seruari solent post damnationem, vt[n] ex his in alios quæstio habeatur.

De eo qui aliquid fecit, quo magis superstitione numinis terreret.

30. *Modestinus* lib.1.de Pœnis.

SI quis aliquid[o] fecerit, quo leues hominum animi superstitione[p] numinis terrerentur: Diuus Marcus huiusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

De damnatis non dimittendis, transmittendis. 1. Et ex prouincia in prouinciam sine permissu principis non transmittendis.

31. *Idem* lib.3.de Pœnis.

AD bestias damnatos, fauore[q] populi præses dimittere non[r] debet. sed[s] si eius roboris vel artificij[t] sint, vt dignè populo[u] Romano exhiberi possint: principem consulere debet.

1 ¶Ex prouincia autem in prouinciam transduci[x] damnatos sine permissu principis non licere, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

De interlocutione vim fecisti.

32. *Vlpianus* libro sexto ad Edictum.

SI præses vel iudex ita interlocutus sit, *Vim fecisti*, si quidem ex interdicto, non[y] erit notatus, nec pœna legis Iuliæ sequetur: si verò ex crimine, aliud[z] est. Quid, si non distinxerit præses, vtrùm Iulia publicorum, an Iulia priuatorum? tunc[a] ex crimine erit æstimandum. Sed si vtriusque legis crimina obiecta sunt: mitior[b] lex, id est priuatorum, erit sequenda.

De seruis.

33. *Papinianus* lib.2. Quæstionum.

FRatres Imperatores rescripserunt, seruos in temporaria vincula damnatos, libertatem & hereditatem siue legatum, postquam[c] tempus expleuerint, consequi: quia temporaria[d] coercitio, quæ descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. Si autem beneficium libertatis in vinculis veniat: ratio iuris & verba constitutionis libertati refragantur. Planè si testamento libertas data sit, & eo tempore, quo alitur hereditas, tempus vinculorum solutum sit: rectè manumissus intelligetur. non secus ac si pignori[e] datum seruum debitor manumisisset, eiúsque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

1. *De delatoribus.*

34. *Idem* libro sextodecimo Responsorum.

SEruus in opus publicum perpetuum[f], ac multò magis temporarium non datur. Cùm igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus: expleto[g] tempore, domino seruum esse reddendum, respondi.

1 ¶Eos quoque pœna delatoris ex sententia senatusconsulti teneri respondi, qui per[h] suppositam personam delatori causam dederunt.

De vinculis.

35. *Callistratus* libro primo Quæstionum.

MAndatis principalibus, quæ præsidibus dantur, cauetur, ne quis perpetuis[i] vinculis damnetur. idque etiam Diuus Hadrianus rescripsit.

De seruis pœnæ.

36. *Hermogenianus* lib.1.Epitomarum.

IN metallum, sed & in ministerium metallicorum damnati, serui efficiuntur[k] sed pœnæ.

De dardanariis.

37. *Paulus* lib.1 Sententiarum.

IN dardanarios[l], propter falsum mensurarum[m] modum, ob vtilitatem[n] popularis annonæ, pro modo admissi extra[o] ordinem vindicari placuit.

Si quid ex metallo principis, vel ex moneta sacra surreptum sit. 1. De transfugis & consiliorũ renunciatoribus. 2. De seditione ac tumultu. 3. De impubere corrupta. 4. De eo qui se suis numis redemptum non probauit. 5. De abortionis vel amatorio poculo dato. 6. De testamẽto suppresso. 7. De viui testamento aperto, recitato, resignato. 8. De instrumentis aduersario proditis, vel alij redditis. 10. De iudice corrupto. 11. De milite qui ex carcere, dato gladio, erupit, & de eo qui, quem custodiebat, deseruit. 12. De milite qui sibi manus intulit.

38. *Idem* lib.5.Sententiarum.

SI quis aliquid ex metallo[p] principis, vel ex moneta sacra furatus sit: pœna metalli, & exilij punitur.

1 ¶Transfugæ[q] ad hostes, vel consiliorum[r] nostrorum renuntiatores, aut[s] viui exuruntur, aut[t] furca suspenduntur.

2 ¶Actores[u] seditionis[x] & tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis aut in furcam[y] tolluntur, aut bestiis obiiciuntur, aut in insulam deportantur.

u ad ludũ fortè gladiatoriũ, vel venatoriũ. Alciatus *2.Parergon.28.* An vt carnificis officio fungatur? hoc vsu receptum esse in Italia, Germania & Gallia refert Papo *8. Notar. 10. cap. Des remißions.* negat tamẽ temere id concedendum, ne alioquin plures sint carnifices quàm rei. Idem *24. Arrestor. 10. artic. 14.* refert damnatum, virgini nuptias eius postulanti S. C. Parisiensi concessum fuisse, atque ita dãnatum, mortis pœnam euasisse. Id in Hispania vsitatũ addit, quorũ consuetudo fortè deriuata ex Canone inter operas charitatis *20.Extrà de sponsalibus. adde l. 27.Cod. ad l. Iul. de adult.* Chassaneus *in consuet. Burgundiæ. §. 2. in verbis, s'il n'a grace*, notat, se nullã huius rei rationem adferre posse, nisi forte quis censeat, matrimonio iniecto maiorẽ pœnam iudici quàm si mors esset indicta. adde Tiraquellũ *tract. de pœnis causa 96.*
x *l.4.in fi.supra eod.*
y Cur ita? *vide l.13. supra de vi & vi.*
z damnatus ex lege Iulia de vi priuata fit infamis.
a ¶*vide l.1.§. 4. supra ad Turpillianum.*
b præsumitur pro mitiore pœna, & delicto, *vide Alciatum 3. præsumpt.6.*
c *l. 1. Cod. qui non possunt ad libertatem.*
d *vide legem 8. supra de postulando.* pœna ad tempus imposita, post tempus intelligitur remissa.
e *l.26.ff. qui & à quibus.*
f *l.1.Cod.eodem.*
g *l.14.Cod.eodem.*
h *l.24.ff.de iure fisci.*
i *vide l.8.§.9.ff.eodem: l.6.Cod.eodem.Cuiacius 14.obseruat.34.*
k *vide Nouellam 22.capite 8.*
l *de quibus l.6.ff.de extraordin.crimin.*
m *vide l.penultima.ff.de falsis.*
n *l.vltima.ff.de annona.*
o *vide l.8.ff.de publicis iudiciis.*
p *vide l.6.in fine ff.ad legem Iuliam peculatus.*
q *vide l.8.§.[illegible].ff.eodem: l.3.in fine.ff.de sicariis.l.7.ff.de re militari.*
r *vide l.6.§.4.ff.de re militari.*
s hoc referendum est ad transfugas. *l.8.§.2.ff.eod.*
t hoc referendum ad renuntiatores consiliorum, *l.6.§.4.ff.de re militari.*
u auctores. *Paulus 5.sententiarum 22.§.1.* authores, *Haloander.*
x *v.Cod.de seditiosis.*
y Crucem *Paulus ibidem:* cur id ita mutatum à Triboniano, dixi supra ad legem 28. Assentior Lactantio *4.cap.26.* dicenti Christum crucis supplicio potissimùm affectum, quòd crux infame genus esset supplicij. sed tamen, si propiùs spectemus, hic locus ostendit Christum non alio nomine à Iudæis crucifixum, quàm quòd eum (falsò tamen, & perfidè) seditionis authorem dicerent. hinc illæ accusationes, hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem

tributa dare Cæsari,& dicentem se Christum regem esse, *Lucæ 10.versic.2.& versi.5.* concitat populum. Porro, vt de crucis supplicio aliquid dicam, hac pœna Iosue affecit principes idololatras, *Iosue c.8. v.29.* & Dauid septem ex genere Saulis ob interfectos Gabaonitas contra fœdus, *2.Reg.25.v.6.* ea pœna vtebantur Ægyptij, *Genes. 40.versic.21.& 22.Plutarch.in Aegide & Cleomenes in fi.* Persæ & Medi, *Ester 5.versicul. 14.c.7. versic. vlt. 1.Esdr. versic. 11.* Carthaginenses *4. Liuius 8.* in Hannonem Afros concitantem *Iust. 21.* & dux Macheus in Cartalonem filium *Iust. 18.* & ex Romanis Scipio in transfugas *2. Valer. 2.* C. Sossius in regem Antigonū eo vsus est. *Plutarch. in libro de fortuna Romanorum.* Galba in tutorē, qui suum pupillum veneno interfecerat *Sueton. in Galba c.9.*

3 ¶Qui nondum[a] viri potentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur.

4 ¶Qui de suis[b] nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest. ampliùs eidem domino sub pœna vinculorum redditur. vel, si ipse dominus malit, in metallum damnatur.

5 ¶Qui abortionis[c], aut amatorium[d] poculum[e] dant: etsi dolo non faciant: tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. quòd si[f] eo mulier, aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.

6 ¶Testamentum, quod nullo iure valet, impunè[g] supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut petatur, aut consistere possit.

7 ¶Qui viui[h] testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, pœna Corneliæ tenetur. & plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur.

8 ¶Si[i] quis instrumentum litis suæ à procuratore[k] aduersario proditum esse conuicerit: procurator, si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur.

9 ¶Instrumenta penes se deposita quicumque[l] alteri altero absente reddiderit, vel aduersario prodiderit: prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur.

10 ¶Iudices pædanei[m], si pecunia corrupti dicantur, plerumque à præside aut curiæ summouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

11 ¶Miles, qui ex carcere[n], dato gladio, erupit, pœna capitis punitur. Eadem pœna tenetur, & qui cum eo, quem custodiebat, deseruit.

12 ¶Miles, qui sibi[o] manus intulit, nec[p] factum peregit: nisi impatientia doloris, aut morbi, luctúsve alicuius, vel alia causa fecerit: capite puniendus est. aliàs cum ignominia mittendus est.

De partu abacto.

39. *Tryphoninus*[a] lib.10. Disputationum.[a]

CIcero in oratione pro Cluentio Auito[q] scripsit, Milesiam quandam mulierem, cùm esset in Asia, quòd ab heredibus secundis accepta[r] pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam[s]. Sed & si qua visceribus suis post diuortium, quòd prægnas fuit, vim intulerit, ne iam inimico[t] marito filium procrearet: vt temporali exilio coerceatur, ab optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

De hoste occultato.

40. *Paulus*[a] libro 3. Decretorum.[a]

MEtrodorum, cùm hostem fugientem sciens susceperit[u], in insulam deportari: Philocteten, quod occultari eum, non ignorans diu dissimulauerit, in insulam relegari[x] placet[y].

De his qui legibus non obtemperant.

41. *Papinianus*[a] lib.2. Definitionum.[a]

SAnctio legum, quæ[z] nouissimè certam pœnam irrogat iis, qui præceptis legis non obtemperauerint, ad

ad l 41 Donel L C.S. in fine

eas species pertinere non videtur, quibus ipsa lege pœna specialiter addita est, nec ambigitur, in cetero omni iure speciem generi[a] derogare. nec sanè verisimile est, delictum vnum eadem lege variis[b] æstimationibus[c] coerceri.

De pœnis molliendis.

42. *Hermogenianus*[a] libro 1. Epitomarum.[a]

INterpretatione legum pœnæ molliendæ[d] sunt potiùs, quàm asperandæ.

De eo cui arte sua vti interdictum est. 1. De priuilegiis decurionum.

43. *Paulus*[a] lib.1. Responsorum.[a]

IMperator Antoninus Aurelio Atiliano rescripsit: Præses vltra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua vti non[e] potest.

1 ¶Idem respondit, eum, qui suo admisso decurionum honorem amisit, non posse in pœnis euitandis decurionis filij honorem vindicare.

DE[†] BONIS DAMNATORUM[f],

Tit. XX.

Quibus condemnationibus bona publicantur. 1. De liberis.

1. *Callistratus*[a] lib.1. de iure fisci & populi.[a]

DAMNATIONE[g] bona[h] publicantur: cùm aut vita adimitur, aut ciuitas, aut seruilis conditio irrogatur.

1 ¶Etiam hi, qui ante concepti, & post damnationem nati sunt, portiones[i] ex bonis patrum damnatorum accipiunt.

2 ¶Liberis autem ita demum portio tribuitur, si iustis[k] nuptiis nati sint.

3 ¶Liberis eius, cui pars dimidia dumtaxat bonorum ablata est, partes non dantur. idque & Diui fratres rescripserunt.

De ducto in carceres.

2. *Idem*[a] lib.6. de Cognitionibus.[a]

NOn vt quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet: sed post condemnationem[l]. idque Diuus Hadrianus rescripsit.

De dote.

3. *Vlpianus*[a] lib.33. ad Edictum.[a]

QVinque[m] legibus damnatæ mulieri dos[n] publicatur: maiestatis, vis publicæ, parricidij, veneficij, de sicariis.

4. *Papinianus*[a] lib.2. de Adulteriis.[a]

ET omnes omnino maritus saluas actiones[o] contra fiscum habet.

5. *Vlpianus*[a] lib.33. ad Edictum.[a]

SEd si alia lege capitis punita sit, quæ lex dotem non publicat: quia priùs serua pœnæ efficitur: [†]verum est, dotem mariti[p] lucro cedere, quasi mortua sit. 1 ¶Quòd si deportata sit filiafamilias: Marcellus ait, (quæ sententia

a nondum viripotētem Græci ἄνηβον, 60. Ecl. 37. ex tit.51. c.38. §.4. κόρην πρὸ τῆς ἥβης, 6. Harmen. 3.c. περὶ βίας παρθένων. §.9. Latini etiam immaturam appellant, *l.25. ff. de iniurijs.*

b *l. 5. ff. de manumiss.*

c *Paul.5.senten. 23.§.8.* ἀμβλωθρίδιον, *60.Eclog.39. ex tit.51. cap.34.* hinc illud Iuuenalis *Satyr. 6.* Tantùm artes, huius, tantùm medicamina possunt, quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos. Si ex poculo abortionis quis periit quid erit? summo supplicio afficitur: si non perit, reus aliter punitur, *vt hîc.* At si mulier visceribus suis vim infert data opera quò partum abigat? exilio punitur, *l.4. ff. de extraordin.crim. l.8. ff. de sicariis, 60. Eclog. 22.c.4.* Repudiari potest, *v. Nouellam Leonis 31.* vsus tamen obtinuit, vt mulieri eo casu facinus sit capitale: vide tamen distinctionem in *l.39. ff. eod.* Bossiū, *tit. de homicidio 29.nu.6.* e infanticidio dicam ad *l.8.C.de sicariis,* de exposito infante, *ad Nouell.153.*

d *v.l.3.§.2.ff. de sicariis.*

e *de quo v. Oribasium 4. de locis affectis, 112.114.*

f vide quæ scripsi ad *l.8. C. de sicariis.*

g *l. . ff. de falsis*

h *Paul.5.sentent.25.§.6.l.1.§.5.ff. de falsis.*

i *Paul.5.senten.25.§.7.l.6. in fi. C. de postulando.*

k à procuratore vel cognitore &c. *Paul. ibid.* Hinc colligere possis, tempore Iustiniani cognitores sublatos, *v. Cuiacium apud Paulum 1.sent.tit.de cognitoribus 2.* Cognitore non alij propemodum erant, quàm qui nunc procuratores dicuntur, *v. Asconium ibidem.*

l id aliquando accidit ancillæ, quam Demosthenes defendit.

m pedanei *vulgat. Hal. de quibus v. C. de pedaneis.*

n *adde l.1. ff. de effractoribus.*

o *v.l.6 §.7. ff. de re militari.*

p Imperfecta etiam delicta nonnunquam puniuntur. Porro hanc legem ita accipio: miles qui sibi manus intulit neque factum peregit, si impatientia doloris morbi, luctúsve causa id fecit, capite non punitur: sin alia ex causa, capite etiam non punitur sed cum ignominia mittitur.

q H[illegible] *Haloand.* dixi ad Ciceronem *oratione pro Cornelio Balbo.*

r *60. Eclog. 21 ex titul. 5. cap. 5.*

s quæ partum iam form[illegible] abigit, & animatum, id est, quæ παιδίον ἐξεικονισμένον, *Exod.21.* vel effecerit, vt ipsa abigeretur pœna capitali punitur, *vt hîc.* Idē constitutum in concilio Trullensi c. aliquando: c. quòd verò: c. Moses: c. femina *32. quæst. 2. Exod. 21.* Idque etiam statutum lege Gotthica, *l.1. de execut. hom. part. lib.6. Cod. VVisigoth.* non animatum ἀ[illegible], *Psal.138.* παιδίον μὴ ἐξεικονισμένον, *Exod.21.* exilio punitur & Aristoteles *7. polit.* permisit πρὶν αἴσθησιν ἐγγένεσθαι καὶ ζωήν. *v. Cuiac. 19. obser. 9.* & ita intelligūt sani interpretes, *l.4. ff. de extraord. crimin. l.8. ff. de sicariis.* etsi quidam aliam rationem differentiæ adferunt puniri capitaliter mulierem abortum procurantem pecunia accepta. puniri exilio si post adulterium, id est, si nudo mariti odio, nam post diuortium inter virum & vxorem inimicitiæ intelliguntur, *l.78. §.2. in fin. supra de iure dotium:* Quando animatus censeatur dixi in lege *3. supra de [illegible]*. In eo diuersæ fuerunt sententiæ: alij formando partui 35. alij 45. alij 50. mouendo, alij 70. alij 76. alij centū: perficiendo, 210. alij 300. dies dederunt: alij discretioni 40. transmutationi 80. perfectioni 240. Hippocrates, Thessalus, Hyerophilus 35. formationi 70. motui perficiēdo 210. sufficere aiunt. *Hipp. lib. de nutr. v. P. Greg. 35. synt. 15. & 18. adde Nouellam Leonis 17. in fin. Tertull. 19. de anima. 3. Gell. 16.*

t Inimicus vxori maritus post diuortium præsumitur: vt & vxor viro: ac proinde vtrinque in hac specie testimonium admittetur. *l.78. §. . ff. de iure dotium.*

u *adde l.4. ff. ad legem Iuliam maiestatis.*

x tunc non est necesse adiici salua ciuitate: enim ex ipso relegandi verbo intelligitur satis.

y sic Proconsul *in vita Cypriani* Tascium Cyprianum gladio animaduerti placet, *v. Cuiac. ad l. legem 5. ff. qui testamenta.*

z Sāctionis hæc est definitio. Porro sanctio pars est legis. Legis tres sunt partes. Proœmium, capita, sanctio. qua de re adde *§. sanctas. Instit. de rer. diuis. l. sacra. §. propriè. ff. de rer. diuisione.*

a *v.l.99 in fi. ff. de regul. [illegible] de regul. iur.*

b *l. . ff. de accusationib.*

c id est, pœnis.

d *l.29 in fi. ff. de reb. dubiis. l.155. in fin. ff. de regul. iuris.* vide tractatū Tiraquell. *de pœnis temperandis.*

e Imò potest *l.1. §.13. ff. de officio præfecti vrbis. l.1. C. de postulando.* solue, Hoc speciale est ex constitutione Antonini, *v. Cuiacium ad Nou. 134.*

† hodie hic titulus iure Romano abrogatur: nisi certis casibus. *Nouell. 17. cap.12. Nouell. 134. cap. vlt.*

f ceu proscriptorum *9. C. 49. 9. C. Theod.* περὶ δημευομένων, *60. Eclog. 52. de iure fisci, & populi. Paul. 5. sent. 2.* adde Lucium *9. plac. 9.* Pœnis fiscalibus creditores præferri B[illegible]sium *tit. 81.* Clarum *5. sent. §. vlt. quæst. 68.* Papo *24. Arrest. 23. des confiscations,* refert confiscationes nullum locum habere in Galliæ prouinciis, quæ iure Romano vtuntur, nisi certis casibus exceptis, putà crimine læsæ maiestatis, hæreseos, falsæ monetæ, & aliis si rei grauitate moti iudices id etiam pronuntiauerint.

g Supplicij damnatione *vulgat.* & populi damnatione *Haloan.* cùm per sententiam [illegible] *Eclog. ibid.*

h *v.l.3. ff. de interdictis: l.4. C. de bonis proscriptorum,* non tamen omnino, *l.7. ff. eod.*

i Hinc constat confiscationem bonorum vniuersorū, apud Romanos in vsu non fuisse, *d.l.7. ff. eodem.*

k Naturalium liberorum ratio non habetur in seruanda eis parte ex bonis damnati.

l ideoque ante condemnationem reo mortuo in custodia eius bona ad heredes deferuntur, *l.45. §.1. ff. de iure fisci: adde & l.2. l.3. ff. de bon. eorum.* & suorum bonorum administrationem ibidem habet, *l.46. §.6. ff. de iure fisci.* Quin & ipso supplicij tempore quædam sunt dānatis relinquenda Ammianus *28.* Cùm Flauia duceretur ad mortem, ne velamen quidem membrorum secretum retinere permissa est: ideóque carnifex nefas admisisse conuictus viuus exustus est.

m quæ sequuntur scil.

n dos mulieris publicari, & confiscari potest certis casibus.

o quas habet fortè in res dotales.

† hodie nemo liber per seruitutem, seruus pœnæ dicitur, *Nouell. 22. c. 8.*

p *dixi ad l.4. Cod. soluto.*

vera

a deportatione matrimonium non dissoluitur, *l. 1. C. de repudiis: Nouell. 22. c. 13.*
b Pannicularia quid sint, j. dicetur, *ver. pannicularia.*
c Lampridius *in Alexandro* miles non tumet (ita est legendum) nisi vestitus, calceatus, armatus, & habens aliquid in Zona, *Gell. 1. 5. c. 12.* Zonam plenam argenti extuli: hinc Zonarij sectores Plauto. Horatius *2. epist. 2.* Ibit eo quôuis, qui Zonam perdidit. Inde Zona adimebatur cessioné bonorũ facientibus: Ita adéptio Zonæ symbolum fuit cessionis bonorum.

'&' vera est) non vtique deportatione [a] dissolui matrimonium. nam cùm libera mulier remaneat: nihil prohibet, & virum mariti affectionem, & mulierem vxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, vt discedere à marito velit: ait Marcellus, tunc patrem de dote acturum. sed si materfamilias sit, & interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere. postea verò dissoluto matrimonio, posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

De pannicularijs.

6. *Idem* libro decimo de officio proconsulis.

DIuus Hadrianus Aquilio Braduæ ita rescripsit: Pannicularíæ [b] causa quemadmodum intelligi debeat ex ipso nomine apparet. non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probè dixerit. nec si zonã [c] circa se habuerit, protinus aliquis [d] sibi vindicare debebit. sed vestem, qua is fuerit indutus: aut nũmulos in vetralem [e] quos victus sui causa in promptu habuerit: aut leues anulos: id [f] est, quæ rem non excedũt aureorum quinque. alioquin si quis damnatus digito habuerit aut sardonychica [g], aut aliam gemmam magni pretij, vel si quod chirographum magnæ pecuniæ in sinu habuerit: nullo iure illud in pannicularia ratione retinebitur. ¶Pannicularia sunt ea, quæ in custodiam receptus, secum attulit spolia, quibus indutus est, cùm quis ad supplicium ducitur, vt & ipsa appellatio ostendit. ita neque speculatores [h] vltrò sibi vindicent: neque optiones [i] ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est. Hanc rationem non compendio suo debent præsides [k] vertere: sed nec pati, optiones, siue commentarienses [l] ea pecunia abuti. sed debent ad ea seruari, quæ iure præsidum solent erogari [m]: vtputà chartiaticum [n] quibusdam officialibus inde [o] subscribere: vel si qui fortiter fecerint milites, inde eis donare: barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel legationis, vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde conrasas pecunias præsides ad fiscum transmiserunt. quòd [p] perquàm nimiæ [q] diligentiæ est: cùm sufficiat, si quis non in vsus proprios verterit, sed ad vtilitatem officij [r] patiatur deseruire.

De liberis. 1. De libertino damnato. 2. De liberis adoptiuis. 3. De pluribus filiis. De acquisitis per flagitium. 5. De relegatione & deportatione.

7. *Paulus* libro singulari de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur.

CVm ratio naturalis [s], quasi lex quædam tacita [t], liberis [u] parentium hereditatem addiceret [x], velut ad debitam [y] successionem eos vocando, propter quod & in iure ciuili suorum [a] heredum nomen eis indictum [b] est, ac ne [c] iudicio quidem parentis, nisi meritis [d] de causis [e], summoueri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno [f] admisso grauiorem pœnam luerent, quos nulla contige-

d puta, carnifex.
e numuli inuenterales *vulg.* & malè: alij, in laterales: nummulos in ventrales *Alciat. 1. parerg. 40.* Ventrale Palemoni, & Glossis, est fascia quę ventrem operit: alias Glossis ventrale κοιλιόδεσμος φουσκία. i. crumena, quam Latini dixere fundum, & profundũ Macrob. demissa in fundum pauperé. Caper Grammaticus, in profundum nũmi vel in arcam conduntur, *v. Cuiac. 10. obs. 25.* τῷ κοιλιοδέσμῳ affine ζωνάριον capsulæ, cuius meminit Theophilactus *c. 18.*
f Leues anuli qui non excedunt quinque aureos.
g Græcus est accusatiuus: de Sardonyche, *v. vlt. Plin. 6.*
h spiculatores *vulg. Hal.* id etiã vocabulum extat *in l. 7. C. de cohortalibus*, Seneca *3. de benefi. 25.* & in Euangelio Marci *5. vers. 27.* ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα ἐπέταξεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Sueton. speculatoria caliga: Tacitus, Plutarchus *in Galba* tesserarius speculator: Firmicus *8. c. 26.* Speculatores sunt, qui nudato gladio hominum amputant ceruices: speculator est, qui spectãdi ministerio fungitur posterior ętas, Leo τακτικῶν *3. 2.* Vegetius, *15. 17.* scultatores, quasi auscultatores, Cuiacius *6. obser. 33.* Glossis Speculator ὁ ἀποκεφαλίζων δήμιος qui caput amputat carnifex.
i nunciorum & ὀπτιόνων speculatoris ministerio funguntur: speculatorum ministri *v. Cuia. 6 obs. 33.* Plutarchus in Galba, ἐν δὲ τούτοις ἰτύριος καὶ βάρβιος ὁ μὲν ὀπτίων ὁ δὲ τεσσεράριος. scultatores etiam dicuntur. c. Vegetius 17. quasi auscultatores. Leo τακτικῶν *3. v. Cuiacium 6. obs. 33.* vide Festum *in Optio.*
k Damnati bona publicantur. Quid vestis damnati qua is indutus fuit: quid nummi inuentrales, quos forte victus sui causa in promptu habuit: aut leues anuli? in pannicularia ratione censentur, *vt hîc.* hoc ipsius iudicantis, vt rectè notat *Ludouicus Romanus singulari 544.* cuiusmodi spolia Iudex vertere debet in ea quæ iure suo erogare solent. Igitur non fiunt optionis, vel commentariensis, *vt. j. eod.* Quid: quę illa negotia sunt, in quæ ea erogant iudices? In chartialicam officialium: in milites qui quid fortiter fecerint: in barbarorum legatos vel nuntios. denique ad officij sui vtilitatem. Et tamen ex Seneca discimus quædam etiam carnifici cessisse. Is enim *l. de tranquillitate* loquens de Seiano, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret.
l *de quibus v. legem 4. C. de custodia reorum.*
m *Fortè legendum* erogare, *vel ita*, iure à Præsidibus solent erogari.
n carciati, *vulgat.* Charistiçôn, *Hal.* carciaticum, *Hugo à Porta.* Budæus putat legi posse ἐκβιβαστικὸν quòd mercedes apparitoribus dari solitæ, vel δικαστικὸν quod iudici dabatur. atqui rectè chartiaticum hîc legitur, vt apud Zonaram *in Nicephoro Fi enæ successore*, quosdam designauit, quibus mandauit vt publica vectigalia augerent καὶ ὑπὲρ χαρτιατικοῦ ἐπὶ τῷ νομίσματι δύο κεράτια: Chartiaticum est, quod quasi pro chartis officialibus datur, vt cerarium pro cera, apud Ciceroné: pulueraticum, quod quasi pro labore, & puluere agrimensoribus datur, *v. Cuiac. 4. obs. 18.*
o *Puto legendum*, ij sunt subscriptores. *vel ita*, officialibus, vt inde possint subscribere, tametsi non admodum Latinè alterutro modo hic locus concipi videatur.
p lucri cuiusuis bonus odor non est optimo principi. *adde l. 1. j. de interdictis & relegatis.*
q id est, nimis sordidum.
r id est, eorum qui sunt ex cohorte.
s *adde l. 36. §. 2. Cod. de inofficioso. Nouell. 1. in princ. §. 2.* Hinc colligunt, legitimam iure naturali liberis deberi, eius tamen substantiam iure ciuili definiri: Quæ ascendentibus debetur, non iure naturali: sed ciuili tantùm, & ordine potiùs turbato mortalitatis, *l. 15. j. de inoff.* *ratione miserationis* contra voluntatem parentum, *l. 26. in fi. j. si quis amissa causa. l. 7. in fi. j. vnde liberi.* Ideo luctuosa portio dicitur, *l. 28. C. de inofficioso*: luctuosa hereditas, *l. vlt. Cod. de inst.* tristis successio, *§. 2. Instit. de S. C. Tertulliano*: duræ fortunæ solatium, *l. 4. in fi. Co. ad S. C. Tertull.* Quid collateralium? Iure ciuili debetur *vide Michaelem Grassum lib. 1. sentent. in §. legitima quæstio 2.*

ret culpa, interdum in summam egestatem deuoluti [g]. quod cum aliqua moderatione definiri placuit: vt, qui ad vniuersitatem venturi erant iure successionis, ex ea portiones [h] concessas haberent.

1 ¶Si in libertinum animaduersum erit: patrono eius id, quod in bonis illius habiturus esset, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit. reliqua pars bonorum, quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindicanda.

2 ¶Ex bonis damnatorum portiones adoptiuis [i] liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minùs quàm naturalibus concedi æquum est. Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu [k], sed desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet in hoc, vt ex bonis, quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur.

3 ¶Si plu[illegible] filios damnatus habeat: feruntur exempla, per [illegible]bus liberis omnia bona damnati concessa sunt, [illegible]uus Hadrianus in hac sententia rescripsit: Fauorabilem [l] apud me causam liberorum Albini filiorum numerus [m] facit, cùm ampliari imperium hominum [n] adiectione, potiùs quàm pecuniarum copia, malim. ideoque illis paterna sua concedi volo, quæ manifestabunt tot possessores, etiam si acceperint vniuersa.

4 ¶Præterea ex his, quæ per flagitium damnatus adquisiit, portiones liberorum non augentur. veluti si cognatum suum interimi curauerit, & eius hereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit. nam ita Diuus Pius rescripsit cui consequenter illud idem princeps constituit: cùm filiafamilias veneno [o] necasse côuinceretur eum, à quo heres instituta erat: quamuis iussu [p] patris, cuius in potestate [q] *esset adierit hereditatem, vindicari eam fisco.*

5 ¶*Post* [r] *condemnationem adquisita si is, cuius bona publicata sunt, relegatus sit, ad heredes eius pertinent testamento scripto, vel ad heredes ab intestato. nam relegatus in insulam, testamenti factionem habet, sicut reliqua iura. Quod si deportatus sit, quia ciuitatem amisit, heredem habere non potest, & adquisita fiscus accipit.*

De libertino damnato. 3. De relegatione. 4. De dote.

8. MARCIANVS lib. *

L*Iberis etiam patronorum* [s] *integrum ius patronatus seruatur in bonis paterni liberti, cuius bona publicata sunt. 'Si filius patroni existat liberto, fisco locus non est in partem filij patroni.'*

1 ¶*Sed si patroni filius, existente filio liberti, excludatur: facilius dicemus, fisco locum non esse: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti* [t] *filij, ipse autem excludit fiscum.*

2 ¶*Sed etsi nolit filius patroni petere bonorum possessionem, constat, fiscum excludi in partem ei debitam ex bonis paterni liberti.*

3 ¶*Bona relegati non publicantur, nisi ex sententia specialiter* [u]. *sed iura libertorum nec speciali sententia adimi possunt, quia solus princeps relegato ea adimere potest.*

4 ¶*Si pater, qui pro filia dotem dedit, damnetur, nihil competit fisco, etiamsi in matrimonio postea filia decesserit.*

t Ideoque in dubio semper præsumitur pater velle hereditatem suam liberis relinquere, de qua præsumptione, *vide Alciatum 1. præsumpt. 8.*
u masculi, & muliebris sex[9], iisque naturalibus, & legitimis non iniustis. *l. 1. §. 2. j. eodem.* quales sunt nati ex adulterio, & incestuoso concubitu, *vide Grassum libro senten. §.* legitima, *quæstio. 3.*
x *adde l. 7. §. 3. C. de curat. furiosi.*
y iure naturæ, εἰ σπέρμα ἐστὲ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι, *Galat. 3. vers. vlt.* εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος. *Gal. 4. vers. 7.*
z id est, lege XII. tabul.
a q viuo quodammodo patre domini, *l. 1. j. de liberis. §. 2. Instit. de heredũ qualitate.*
b Inditũ, *vulgat. Haloand. v. d. §. 2.*
c Hinc quidã colligunt hereditatem liberis debitam nullo statuto tolli posse: nec enim statuta contra ius naturæ valent, cùm naturalia iura mutari nõ oporteat. sentiunt tamen interpretes diminui posse hereditatem. Hereditas ita diminuta, nihil aliud est, quàm legitima. legitima, vox potiùs iuris ciuilis est, quam naturæ. An idem in successione parẽtum, & collateralium? Alciatus dicto loco putat eos penitùs statuto arceri posse à successione: cùm eorum successio iuris non sit naturæ, sed ciuilis. video tamen (quod ad collaterales proximos attinet) iure diuino successiones deferri, *numer. 27. in versi. 10.* in quo illud notandum est, à collateralibus ascendentibus, descendentes semper excludi.
d certis de causis. *Vulgata.* quam lectionem Cuiacius non probat, *Nouella 18.* Nam certę causæ non fuerunt ante Nouellam 18: sed meritis tantum de causis exheredabantur, *vide l. 19. C. de inofficioso.*
e *de quibus v. Nouell. 115. c. 3.*
f *v. l. 26. j. de pœnis*: interdum tamen alieni delicti pœnam quis sustinet, quoties boni & mali ita sunt permixti, vt alij ab aliis secerni non possint. idque accidit quibusdam è populo tumultuantibus: cuius rei exemplo sunt vrbes deletæ, & punitæ, ob quorundam tantum ciuium improbitatem, qua de re v. Paponem *24. Arrest. 2. tit. chacun porte la peine de son malefice. 12.*
g ¶deuolui, *vulg. Hal.*
h id est, dimidiam. *l. 10. C. eod.* Hodie assem, *Nouell. 17. c. 12.*
i *adde l. 15. j. de donationib.*
k *v. l. 25. j. de pœnis.*
l Pœnæ minuendæ sunt ob liberorum numerum. vide Tiraquellum *tract. de pœnis, causa 27.*
m numero liberorum fauetur, vt eis concedantur bona paterna, *vt hîc.*
n *facit lex 1. j. soluto.*
o *l. 9. j. de iure fisci.*
p Quæsita scelere filiisfamilias, quamuis patri adquisita sint, fisco cedunt, *v. in hunc locum Cuiacium 6. obs. 32.*
q hæc quæ sequuntur ad finem tituli restituta sunt à Cuiacio *6. obs. 23.* vt hinc notam habeas Pandectarum imperfectarum.
r *l. 2. C. eo. l. 22. §. 2. in fi. j. mandati.*
s *adde l. 7. §. 1. j. eo. v. Cuiac. ibid.*
t *l. 4. l. 14. j. de interdictis. l. 8. C. de pœnis.*
u *adde l. 5. j. ad Tertull.*

rit, quo casu aliàs dos profecticia rediret ad patrem. manebit ergo penes virum.

9. CALLISTRAT. lib.*

Nisi probetur patrem metu condemnationis in fraudem [a] fisci filiis prospexisse.

10. MARCIAN. lib.*

Sed etsi pater dotem pro filia promiserit, & damnatus sit, viro dotis exactio aduersus fiscum ex bonis patris datur.

1 ¶*Si soluto filiæ matrimonio, pater damnatus sit, si quidem postea, quàm filia ei consensit, vt dotem repeteret, fiscus eam repetet à marito. sin verò antè, quàm consentiret, ipsa [b] filia dotis repetitionem habet.*

2. IDEM lib.*

Condemnatus si appellauerit, & decesserit pendente appellatione, bona eius non publicantur. nam & huius secundum testamentum valet. Idem dicendum est & si appellatio eius non recipiatur.

1 ¶*Reus, præterquàm [c] maiestatis, bona su[illegible]strare potest, & debita soluere, & accipere, si bona fid[illegible]ntur, post condemnationem verò reuocatur, quæ in fraudem fisci alienauit.*

DE BONIS EORVM [d], QVI ANTE sententiam vel mortem [e] sibi consciuerunt, vel accusatorem [f] corruperunt.

Tit. XXI.

De aduersario corrupto.

1. *Vlpianus* lib. 8. Disputationum.

IN CAPITALIBVS [g] criminibus à principibus decretum est, non nocere ei, qui aduersarium corrupit: sed in his demum, quæ pœnam mortis continent. nam ignoscendum censuerunt ei, qui sanguinem suum qualiterqualiter redemptum voluit.

1. *De mortuo antequam Imperator rescripserit.*

2. *Macer* lib. 2. Publicorum.

IMperatores Seuerus & Antoninus Iulio Iuliano. Eos, qui [h] à latronibus [i] nominati [k] corruptis accusatoribus diem suum obierint, vt confessos [l] de crimine, non relinquere defensionem heredibus, rationis [m] est.

1 ¶Si is, de [n] cuius pœna Imperatori scriptum est, veluti quòd decurio [o] fuerit, vel quòd in insulam deportari debuerit: antequàm rescriberetur, decesserit: potest quæri, num ante sententiam decessisse videatur. argumento est senatusconsultum, quod factum est de his, qui Romam transmissi, ante sententiam decessissent: cuius verba hæc sunt: Cùm damnatus nemo videri possit in hunc annum, antequàm de eo fortè iudicium Romæ redditum, & pronuntiatum esset: neque cuiusquam mortui bona, antequàm de eo Romæ pronuntiatum sit, publicata sunt: eáque bona heredes possidere debent.

De morte sibi conscita. 7. *De eo qui sub incerto causæ euentu decessit.* 8. *Si heredes parati sint causam eius qui mortem sibi consciuit suscipere.*

3. *Marcianus* libro singulari de Delatoribus.

QVi rei postulati, vel qui in scelere deprehensi, metu [p] criminis imminentis mortem sibi constituerunt: heredem non habent. Papinianus tamen libro sextodecimo responsorũ ita rescripsit: vt [r] qui rei criminis non postulati, manus sibi intulerint: bona eorum fisco non vindicentur. non enim facti sceleritatem [q] esse obnoxiam, sed conscientiæ metum in reo velut confesso teneri, placuit: ergo aut postulati esse debent, aut in scelere deprehensi: vt, si se interfecerint, bona eorum confiscentur.

a *adde l. 7. §. 2. ff. eodem.*
b *l. 42. supra soluto.*
c *l. vlt. Cod. ad leg. Iuliam maiest. l. 15. ff. de donat.*
d Carnificis loco habebatur apud veteres, is qui seipsum vulnerasset vt moreretur. *Festus in Carnificis.* cui ob id etiam neque parentabant, neque iusta faciebãt, nisi suspẽsis oscillis, velut per imitationem mortis. Idem non lugebatur ab vxore. *l. 11. §. 3. ff. de his qui notantur infamia.* Tarquinius huiusmodi homines iubebat crucifigi, vt Cassius Hemina refert apud Seruium Danielis, hoc est manuscriptum.
e *l. 9. C. 50. vide Petrum Gregoriũ 36. syntagm. 22.*
f *00. Eclog. 26.*
g *l. vlt. ff. de præuaricat. l. 18. ff. de transact.*
h qui in latronibus, *vulgat.* latrones, *Rogerius apud Accursiũ.* latrones nominatim corruptis &c. *Hal.* Vulgatã defendit, Robertus *1. Receptæ 33.*
i Furibus, *Accurs.*
k Irenarchis fortè, *l. 6. ff. de custodia. l. 6. §. 3. ff. ad Turpillian.* Idque vel in quæstione, tormentis, vel interrogationibus. *l. 1. §. 2. ff. de quæst. l. 17. §. 12. ff. ad municipal.* Nominatores indices [illegible] Plinius *10. Epist.* ab indice nominati Christiani, *Sueton. in Iulio*, inter socios Catilinę nominatus ab indice & *in Tiberio* strictim nominatos ab indice *Tacit. 2.* metu indicij plerumq; alius index, alius accusator, *l. 44. ff. de falsis. Cic. in diuinatione.* si tibi indicium postulas dari, concedo, sin autẽ de accusatione dixeris, concedatur oportet aliis, *Cuiac. 6. obs. 24.*
l *v. Cuiac. 6. obser. 24.*
m *l. 29. ff. de iure fisci.* rationis nõ est Cuiacius, *ibidem*, reprehẽsus à Roberto *2. Receptæ 37. & 2. Animad. 22.* defensus ab Antonio Mercatore *2. Notar. 22. adde Cuiac. 15. obser. 24.*
n Nobilem inconsulto principe puniri non posse, hinc colligunt, vt ex lege Diui.. *27. in fi. ff. de pœnis.* Verum vt hic locus de decurione est: ita ille de principali ciuitatis. Vtrumuis spectes, Imò vt ipsos nobiles, id in Gallia nõ seruari, notat Tiraquellus *tract. de pœnis, caus. 31. in fi.*
o vide quæ scripsi *ad l. 1. C. de bonis damnatorum.*
p *l. 1. §. 23. ff. de Silaniano:* ob sceleris conscientiam, *l. 32. §. 7. ff. de donat. inter vir. l. 2. C. qui test. m.*
q sceleritas dicitur *ἀρχαϊκῶς* vt malitas, *l. 5. ff. quod metus causa:* vt & ab Accio famulitas, solitas, vicissitas, squalitas, dulcitas, ponderitas, & à Tertulliano, imbonitas, & à Cæcilio luculentitas, pulchritas, opulentitas, indulcitas: à Lucretio differitas: à Mario Victorino, existentialitas, essentias, vitalitas, parilitas.
r ¶*l. 2. Co. eod.* Ita non omnis qui in reatu mortem sibi cõsciscit bona publicantur, sed eius tantum qui si criminis eiusce reus fieret, damnaretur, vel morte vel deportatio. *vt hîc.* Vnde mox sequitur eius qui modici furti reus seipsum interfecerit, bona non publicari. Nam propter modicum furtũ, damnati bona non publicantur.
s *§. 3. infra eod.*
t Modicum furtum quid, arbitrarium est.
u id est, si damnatus re ipsa fuisset furti.
x *§. 1. ff. eod. l. 1. Cod. eod.*
y *l. 11. §. 3. ff. de his qui notantur: l. 6. §. 7. ff. de iniusto. l. 34. ff. de testamento milit: l. 1. §. 23. ff. de Silaniano: l. 45. §. 2. ff. de iure fisci: l. 6. §. 7. ff. de re milit. l. 2. C. qui testam. facere.* Id accidit Lucio Domitio Massiliensi *7. Plin. histor. 53.* Huiusmodi tædium vitæ, Seneca fastidium vitę vocauit *Epistol. 24. 49.* & quod peius est, multis locis voluntariam mortem probat. Thomas Morus paucis, ídque ludens, verè dixisse videtur *in Eutopia 2.* Nulli vnquam sanæ mentis voluntariam mortem suaderi: in furiosis, aut morbo sontico correptis dissimulari, in cæteris prohiberi, *vide P. Greg. 32. syntag. 22.*

1 ¶Vt autem Diuus Pius rescripsit, ita demum bona eius, qui in reatu [r] mortem sibi consciuit, fisco vindicanda sunt: si eius criminis reus fuit, vt [s], si damnaretur, morte, aut deportatione adficiendus esset.

2 ¶Idem rescripsit, eum, qui modici [t] furti reus fuisset, licèt vitam suspendio finierit, non videri in eadem causa esse, vt bona heredibus adimenda essent: sicut neque ipsi adimerentur, si [u] compertum in eo furtum fuisset.

3 ¶Ergo ita demum dicendum est, bona eius, qui manus sibi intulit, fisco vindicari, si eo crimine nexus fuit, vt [x], si conuinceretur, bonis careat.

4 ¶Si quis autem tædio [y] vitæ, vel impatientia [z] doloris alicuius, vel alio modo [a] vitam finierit: successorem habere Diuus Antoninus rescripsit.

5 ¶Videri autem & patrem, qui sibi manus intulisset, quòd [b] diceretur filium suum occidisse, magis dolore filij amissi mortem sibi irrogasse: & ideo bona eius non esse publicanda, Diuus Hadrianus rescripsit.

6 ¶Sic autem hoc distinguitur, interesse, qua ex causa quis sibi mortem consciuit: sicuti cùm quæritur, an is, qui sibi manus intulit, & non [c] perpetrauit, debeat puniri, quasi de se sententiam detulit. nam omnimodo puniendus est, nisi tædio vitæ vel impatientia alicuius doloris coactus est hoc facere. Et meritò, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est. qui [d] enim sibi non pepercit, multò minus alij parcet.

7 ¶Si qui autem sub incerto causæ euentu, in vinculis, vel sub fideiussoribus decesserint [e]: horum bona non esse confiscanda, mandatis cauetur.

8 ¶De illo videamus: si quis, conscita morte, nulla iusta causa præcedente, in reatu [f] decesserit: an, si parati fuerint heredes causam suscipere, & innocentem defunctum ostendere: audiendi sint: nec priùs bona in fiscum cogenda sint, quàm si de crimine fuerit probatum: an verò omnimodo publicanda sunt. sed Diuus Pius Modesto Taurino rescripsit, si parati sint heredes defensiones suscipere, non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

DE INTERDICTIS [g], ET relegatis [h], & deportatis [i],

Tit. XXII.

De bonis.

1. *Pomponius* lib. 4. ad Sabinum.

CAPVT ex rescripo Diui Trahiani [k] ad Didium Secundum. Scio relegatorum bona, auaritia [l] superiorum temporum fisco vindicata. sed aliud clementiæ meæ conuenit, qui inter cætera [m], quibus innocentiam rationum meorum temporum [n], hoc [o] quoque remisi exemplum.

De manumissione.

2. *Marcianus* lib. 13. Institutionum.

MAnumittere deportatum non [p] posse, Diuus Pius rescripsit.

De amissione ciuitatis.

3. *Alphenus* lib. 1. Epitomarum.

EVm, qui ciuitatem amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab ipso peruenturum esset ad eos, si intestatus in ciuitate moreretur: hoc est, hereditatem eius, & [q] libertos [r], & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. quæ verò non à patre, sed à genere, à ciuitate, a rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratribus fore legitimos heredes, & adgnatorum tutelas, & hereditates habituros. non enim hæc patrem, sed maiores eius eis dedisse.

13 nº1

z *d. l. 34. §. 23. d. §. 2. l. 2. C. qui testam.* valetudinis aduersæ, morbo, furore, *l. 6. §. 7. ff. de re militari.*
a putà iactationis causa, vt quidam ex philosophis, vt Empedocles: *Horat. libr. de arte poetica: Claudianus in Panegyrico cõsulatus Manlij Theodori.* Proteus, qui & Peregrinus, sub D. Marco, se in ignem, in oculis Græciæ coniecit. *Philostratus in vita sophistarum in Herode: Gell. 12. c. 6. Tertullian. in lib. ad Martyres. Ammianus 29.* Idem familiare fuit Indiæ sapientibus, *Cice. 5. Tusc. Curtius 6. Lucanus 3. de Bello ciuili.* Catonis meminit Cic. *1. de diuinatione & 2. Tusc.* Dion. *li. 17.* Plutarch. *in Alexandro*, Zarmarus, Dion. *54.* Ita manus sibi intulit Cleanthes, Chrisippus, Zeno, Democritus *3. Lact. 18.* Cato *Lact. 16. Hirtius de bello Africo, Plutarchus in Catone, Dion. 43. Seneca Epist. 24. & 71. 3. Gell. 18.* Euphrates sub Adriano venenum hausit. *Xiphilinus in Adriano*, Diodorus Epicureus gulam sibi præcidit, *Seneca 19. de vita beata.*
b Parens filij interfector, iustam sui interficiendi occasionem habere videtur.
c vitæ sibi eripiẽdæ inceptio, pro vero homicidio habetur, excipe tamẽ casus, qui sequuntur.
d nonnihil in alium ausurus est, qui sibi non pepercit, *l. 23. §. 3. ff. de ædil.*
e *l. 2. ff. de bonis damnator.*
f nec sibi, nec heredib. nocet, q in reatu moritur: sed q in eo, mortẽ sibi cõsciuit
g Hoc quid sit, collige ex *l. 5. l. 6. l. 7. §. 10. ff. eod.*
h *l. 4. l. 5. l. 6. in fi. l. 7. l. 11. l. 12. l. 13. l. 17. l. 18. l. 19. ff. eod.*
i *l. 6. l. 15. ff. eod.* k Traiani.
l Auaritia principẽ dedecet, neque boni principes quoduis lucrum facere adfectant, *adde l. 6. in fi. ff. de bonis damnat.* quo minus placere debent, qui ex lotio & meretricio quæstu vectigalia quondam exegerunt.
m cætera quidem innocentia, & ratione meorum temporum, *Haloand.* Fortè legendum est, qui inter cætera quibus innocentiam & rationem meorũ temporum agnoscis, hoc quoque remisi exemplum.
n temporum meorum, *Vulgat.*
o sensus est, Bona relegati fisco non vindicari, nisi specialiter adempta sint. *l. 8. Co. de pœnis.*
p *l. 8. ff. de manumiss.*
q Imò libertos non adimit. *l. 5. C. de obsequijs patrono præstandis.*
r Imò, ius libertorum liberis non adimitur, etiam si parens perduellionis fuerit damnatus, *l. 4. ff. de iure patronatus.* An dicemus dictam legem quartã, ad constitutiones: hanc legem, ad Ius referri? *v. Cuiac. 6. obs. 23. & idem notat. 2. Papinian. nondum euulgat.* & ita restringenda est *lex Quisquis. C. ad leg. Iul. maiestatis.*

De relegatione. De ademptione partis bonorum.

4. *Marcianus* lib. 2. Institutionum.

RElegati in insulam, in potestate sua liberos retinent: quia & alia[a] omnia iura sua retinent. tantùm enim insula eis egredi non licet. & bona quoque sua omnia retinent, præter ea, si qua eis adempta sunt. Nam eorum, qui in perpetuum exilium dati sunt, vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

Diuisio exilij.

5. *Idem* lib. 1. Regularum.

EXilium[b] triplex[c] est: aut certorum locorum interdictio: aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum: aut [in] insulæ[d] vinculum, id est relegatio in insulam.

De deportatione. 2. De decurionibus.

6. *Vlpianus* lib. 9. de officio proconsulis.

INter pœnas est etiam insulæ deportatio, quæ pœna adimit[e] ciuitatem Romanam.

1 ¶Deportandi autem in insulam ius præsidibus prouinciæ non[f] est datum: licèt præfecto vrbi detur. hoc enim epistola Diui Seueri ad Fabium Cilonem præfectum vrbi expressum est. Præsides itaq; prouinciæ quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum adnotare debeant. nomen verò eius scribendum principi, vt in insulam deportetur. sic deinde principi scribere, missa plena opinione: vt princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportaríque in insulam debeat. medio autem tempore, dum scribitur, iubere eum debet in carcere esse.

2 ¶Decuriones ciuitatium propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Diui fratres rescripserunt. Denique Priscum in homicidio & incendio nominatim[g] ante quæstionem confessum, in insulam deportari iusserunt.

De relegatione & interdictione.

7. *Idem* lib. 10. de officio proconsulis.

RElegatorum duo[h] genera sunt: quidam, in qui insulam relegantur: sunt, qu. simpliciter, vt prouinciis eis interdicatur, non etiam insula adsignetur.

1 ¶In insulam relegare præsides prouinciæ possunt. sic tamen: vt: si quidem insulam sub se habeant, id est, ad eius prouinciæ formam pertinētem, quam administrant: & eam specialiter insulam adsignare possint, inque eam relegare. sin verò non habeant: pronuntient quidem in insulam se relegare: scribant autem Imperatori, vt ipse insulam adsignet. ceterùm non possunt damnare in eam insulam, quam in ea prouincia, cui præsunt, non habeant. Interim, quò ad Imperator insulam adsignet, militi tradendus est relegatus.

2 ¶Hæc est differentia inter deportatos, & relegatos: quòd in insulam relegari & ad tempus, & in perpetuum quis potest.

3 ¶Siue ad tempus, siue in perpetuum quis fuerit relegatus: & ciuitatem Romanam retinet, & testamenti factionem[i] non amittit.

4 ¶Ad tempus relegatis neque tota bona, neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur. reprehensæque[k] sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona. sic tamen, vt non infirmarentur sententiæ, quæ ita sunt prolatæ.

5 ¶Est quoddam genus quasi[l] in insulam relegationis in prouincia Ægypto, in[m] Oasin[n] relegare.

6 ¶Sicut autem relegare in insulam quisquam, quæ non est sub se, non potest, ita ne in prouinciam quidem relegandi ius habet, quæ[o] non est sub se. fortè præses Syriæ, in Macedoniam non relegabit.

7 ¶Sed extra prouinciam suam potest relegare.

8 ¶Item in parte certa prouinciæ moraturum relegare potest: vt fortè non excedat ciuitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur.

9 ¶Sed & in eas partes prouinciæ, quæ sunt desertiores, scio præsides solitos relegare.

10 ¶Interdicere autem quis ea prouincia potest, quam regit: alia[p] non potest. & ita Diui fratres rescripserunt. Vnde eueniebat: vt: qui relegatus esset ab ea prouincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset. sed Imperator noster cum Diuo patre suo huic rei prouiderunt. Mæcio enim Probo præsidi prouinciæ Hispaniæ rescripserunt, etiam[q] ea prouincia interdici, vnde quis oriundus est, ab eo qui regit eam prouinciam, vbi quis domicilium habet. Sed & eos: qui: cùm incolæ non essent, in ea prouincia quid admiserint: æquum est ad rescripti auctoritatem pertinere.

11 ¶Dubitatum est, an interdicere quis alicui possit prouincia, in qua oriundus est, cùm ipse ei prouinciæ præsit, quam incolit, dum sua non interdicit: vt solent[r] Italia interdicere, qui patria non interdicunt. vel an per consequentias videatur etiam prouinciæ[s] interdixisse, cui præest. quod magis erit probandum.

12 ¶Per contrarium autem is, qui originis prouinciæ præest, non est nanctus ius interdicendi ea prouincia, quam incolit is, qui relegatur.

13 ¶Si quis eam sententiam admiserit, vt is, qui in alia prouincia commisit possit relegari ab eo qui ei prouinciæ præest: eueniet, vt relegatus iste tribus prouinciis præter[t] Italiam debeat abstinere: & in qua deliquit, & quam incolit, & originis. & si ex diuersis prouinciis oriri videatur propter conditionem vel suam, vel parentis, patronorum: vel pluribus prouinciis consequenter interdictum ei dicemus.

14 ¶Quibusdam tamen præsidibus, vt multis prouinciis interdicere possint, indultum est: vt præsidibus Syriarum, sed & Daciarum.

15 ¶Constitutum[u], eum, cui[x] patria interdictum est, etiam vrbe[y] abstinere debere. contra autem si cui vrbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non[z] videtur[a]. & ita multis constitutionibus cauetur.

16 ¶Si cui planè non patria sua, sed aliqua ciuitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua, itémque vrbe interdictum dicamus. quod magis est.

17 ¶His, qui relegantur, dies excedendi à præsidibus dari & potest, & solet. etenim moris est, ita pronunciari, *Illum prouincia illa insulísque eis relego. excederéque debebit intra illum diem.*

18 ¶Relegatum planè libellum[b] dare principi posse[c], Diui fratres rescripserunt.

19 ¶Solet præterea interdici sententia quibusdam: ne intra patriæ territorium, vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur.

20 ¶Solet decurionibus ordine interdici vel ad tempus, vel in perpetuum.

21 ¶Item potest alicui pœna iniungi, ne honores adipiscatur. nec ea res facit, vt decurio esse desinat: cùm fieri possit, vt quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur. nam & senator quis esse potest, & tamen honores non repetere.

22 ¶Potest alicui & vnus honor interdici. sic tamen: vt: si cui honore vno interdictum sit: non tantùm eum honorem petere non possit, verùm ne eos quoque, qui eo honore maiores sunt. est enim perquam ridiculum, eum, qui[d] minoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad maiores adspirare. maioribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. Sed muneribus si quis pœnæ causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet. Ergo & si honoribus quis in pœnam fuerit prohibitus: poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris grauem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam.

8. *Marcianus* libro secundo publicorum iudiciorum.

SEd honore quidem illum arceri puto, ceterùm impendia debere præstare.

9. *Vlpianus* (libro) decimo de officio proconsulis.

POtest præses quendam damnare, ne[e] domo sua procedat.

10. MARC. lib.*

NOn[f] etiam, ne[g] vtatur necessariis impensis.

De his qui relegatos recipiunt.

11. VLPIAN. lib.*

INterdum pecuniariter[h] damnantur, qui relegatos suscipiunt.

De relegato.

12. MARC. lib.*

A Sua ciuitate relegatus si[i] non excedat, ad tempus à prouincia relegatur[k].

De manumisso à relegato.

13. PAVL. lib.*

MAnumissus à relegato, non potest Romam accedere, quòd nec patrono eius licet.

Definitio relegati. 1. Differentia relegationis. 2. Qui possunt relegare. 3. De eo qui ciuitatem amisit conueniendo.

14. VLPIAN. lib.*

REligatus est is, cui prouincia, vel Roma, vel continentibus eius, perpetuò, vel ad tempus interdicitur.

1 *¶Magna differentia[l] est inter deportationem & relegationem. nam deportatio ciuitatem & bona adimit, relegatio neutrum tollit, nisi specialiter[m] bona publicentur.*

2 *¶Relegatur quis à principe, senatu, præfectis[n], & præsidibus prouinciarum, non à consulibus.*

3 *¶Qui ciuitatem amisit & bona detinet, vtilibus actionibus tenetur.*

De ciuitate. De contractibus. 1. De testamenti factione.

15. MARC. lib.*

DEportatus ciuitatem amittit, non libertatem, & speciali quidem iure ciuitatis non fruitur, iure tamen gen-

a *vide l. 7. §. 4. j. eod.*

b Exilium hic videtur referri inter pœnarum genera: negat tamē supplicium esse, Cicero *oratione p o Cæcinna.* sed solū perfugiū portúmque supplicij.

c Exilio, aut certo loco concludimur, aut quibusdam, aut omnibus interdicimur.

d Deportati, in continenti & in Insulis; quæ 400. minus stadiis à continēti abessent, morari prohibiti ab Augusto. *Dion 56.* idque ne res nouas molirentur, bonis etiam certa quantitate, ac parte exuti & prohibiti quoque naues onerarias & longas parare.

e deportatio ciuitatem adimit, *l. 2. l. 17. ff. de pœnis.*

f An præsidi ius deportandi competat, v. Hotom. *3. obser. 12. l. 2 §. 1. ff. de pœnis.*

g nominatum *vulgat. Hal. vide l. 2. C. de bonis eorum.*

h Relegatione, vel certo loco concludimur, vel ꝓuincia interdicimur.

i id est, ex testamento capere potest, *l. 1. §. 3. ff. qui testam. Pau. 3. sent. §. 9.* non idem in deportato, *l. 1. §. 4. ff. de leg. 3.*

k *l. 4. ff. eo.* vide Cuiacium ad titulum *C. de modo multarum.*

l Cur quasi insulam vocat? Oasis nō est insula, sed infesta culicibus & muscis.

m in nouas, *Haloand.* in nouas insulas relegare, *Vulgat.*

n *l. vlt. §. 2. C. de pœ.* quam Græci interpretes infestam fuisse culicibus, & muscis grandioribus, notant, *vide Cuiacium 8. obs. 27.* ab Oasi, Oasena, *l. vnica Co. Theodos. de Nili aggeribus.* Oasis erat in Ægypto, vide Nicephorum *14. cap. 35. 36. & lib. 9. c. 29.*

o *l. vlt. ff. de iurisdict.*

p *sub.* extra Italiam.

q hinc colligere possis, sententias iudicum, vires extra forum non sortiri.

r alij, *§. 15. ff. eo.*

s prouincia.

t *¶l. 15. in fi. ff. de manumiß. vindicta.*

u ab Imperatore Claudio, vide Suetoniū *c. 23. in Claudio.*

x Patria interdictus, Romæ esse non potest.

y id est, Roma.

z Imò videtur, *l. 1. §. pen. ff. de officio præsid.*

a Ratio: minoribus interdictus, etiam maioribus interdicitur: non è contra.

b Vide quæ scripsi ad *titulū Cod. quando libellus principi datus litis contestationem faciat.*

c *adde l. 6. ff. de appellation.*

d *l. 4. ff. de senatoribus, l. 5. ff. de seruis exportandis: adde l. 53. in fi. ff. de fideicom. libert.*

e ne de domo. *Hal. adde l. 9. ff. de pœnis.*

f Hæc quæ sequuntur restituta sunt à Cōtio, & Cuiacio ex Basilicis.

g Illegitima pœna est inedia necari, qua de causa, & quos allegabant tyrāni in specus aut loca sola, his solebant aliquid cibi apponere: vt apud Sophoclē, Creō iubet defossæ Antigonæ φορβῆς τοσοῦτον ὡς ἄγος μόνον προθεὶς. *de qua vide Cuiacium 14. obser. 34. adde Deu. 28. Regum 24. Ezechiel. 67. Ammianus 12. 17. Cicer. 1. Tuscul. vide P. Gregorium 23. syntagm. num. 4.* sic illegitima pœna est carcere perpetuo cōtineri, *l. 8. §. solet. ff. de pœnis.* aut perpetuis vinculis, *l. mandati. ff. de pœnis.* aut quæstioni subijci, *l. penult. ff. de quæstionibus.*

h lege Iulia *Pau. 5. senten. 26. §. 3. vers. & qui eum. vide 2. Feudorum 23. §. 2. §. 3.*

i si à ciuitate non abstinet.

k *l. 4. ff. de pœnis.*

l *vide Cuiaciū ad legem 121. in verbo in insulā. ff. de verb. oblig.*

m *vide l. 8. C. de pœnis.*

n *60. Eclog. 51. ex tit. 54. cap. 4.*

tium vtitur: emit[a] enim & vendit, locat, conducit, permutat, fœnus exercet, & cetera similia. & postea quæsita pignori dare potest: nisi in fraudem[b] fisci, qui ei mortuo successurus est, ea obliget. Priora enim bona, quæ publicata sunt, alienare non potest.

I ¶Deportatus à præside sine[c] principe, & heres existere, & legata ex testamento capere potest.

16. IDEM lib.*

CVm Vlpianus Damassenus rogasset Imperatorem, vt sibi permitteret, matri relinquere ad victum[d] necessaria, & mater per libertum, vt quædam sibi liceret filio deportato relinquere, Imperator Antoninus eis rescripsit in hunc modum, Neque hereditas, neque legatum, neque fideicommissum contra mores, & ius publicum huiusmodi personis relinqui potest. nec conditio harum personarum mutari debet. Quod verò piè rogastis, liceat vobis vltima voluntate eis ad victum, & alios vsus necessarios sufficientia relinquere, eisque ex hac causa relicta capere.

De statuis & imaginibus.

17. POMPON. lib.*

REligatus statuis & imaginibus honorari non prohibetur[e].

18. IDEM.

REligatus integrum suum statum retinet, & dominium rerum suarum, & patriam potestatem, siue ad tempus, siue in perpetuum relegatus sit.

I ¶Deportatio autem ad tempus non est.

De Roma & principe. 1. De capitis deminutione, & de pœna.

19. CALLISTRAT.

REligatus non potest Romæ morari, licèt[f] hoc sententia comprehensum non sit, quia omnium[g] est patria. Sed neque in ciuitate, in qua versatur princeps, vel per quam transit. eis enim dumtaxat principem intueri licet, qui Romam ingredi possunt. Est enim princeps pater patriæ.

I ¶Cum[h] in liberos homines ea sententia fertur, quæ publicat eorum bona, qualis est in insulam deportatio, statim à sententia priorem conditionem mutant, & suæ pœnæ traduntur, nisi quid maiestatis insit, quod pœnam exasperari flagitet.

DE[i] SENTENTIA passis & restitutis[k].

Tit. XXIII.

De successione liberti.

1. *Vlpianus* libro trigesimooctauo ad Edictum.

AD successionem[l] liberti patronus deportatus & restitutus admittitur.

I ¶Sed si in metallum[m] damnatus restituatur, numquid seruitus pœnæ[n] extinguat[o] ius patronatus etiam post restitutionem? & magis est, vt non extinguat seruitus ius patronatus.

De actionibus.

2. *Idem* libro quinto Opinionum.

SI deportatus restitutus dignitatem[p] quidem indulgentia principis recuperauit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec à creditoribus[q], nec publico nomine cõueniri potest. Sed cùm ei facultas oblata esset à principe, bona quoque sua recuperandi, maluerit ea derelinquere: actionibus exuere se, quibus ante sententiam subiectus fuerat, non poterit.

3. *Papinianus* libro decimosexto Responsorum.

IN insulam deportati bona fiscus, pœna[r] remissa retinuit. creditores ex antegesto nõ habere cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones constitit. Quòd si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperauerit, vtiles actiones necessariæ non erunt: cùm & directæ competunt.

De liberis & iure cognationis.

4. *Paulus* libro decimoseptimo Quæstionum.

IN metallum damnata mulier eum, quem priùs conceperat[f], edidit: deinde à principe restituta est. humaniùs dicetur, etiam cognationis iura huic restituta videri.

DE † CADAVERIBVS[t] punitorum.

Tit. XXIIII.

1. *Vlpianus* libro nono de officio proconsulis.

CORPORA eorum, qui capite damnantur, cognatis[u] ipsorum neganda non sunt. & id se obseruasse etiam Diuus Augustus libro[x] decimo de vita sua scribit. Hodie autem eorum, in quos animaduertitur, corpora non[y] aliter sepeliuntur, quàm si fuerit petitum, & permissum. & nonnumquam non permittitur, maximè maiestatis causa damnatorum. Eorum quoque corpora, qui exurendi damnantur, peti possunt. scilicet, vt ossa[z], & cineres collecta sepulturæ tradi possint.

2. *Marcianus* lib. 2. Publicorum.

SI quis in insulam deportatus vel relegatus[a] fuerit: pœna etiam post mortem manet. nec licet eum inde transferre aliubi, & sepelire inconsulto principe: vt sæpissimè Seuerus & Antoninus rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

3. *Paulus* libro primo Sententiarum.

COrpora animaduersorum quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt.

a Ea omnia sunt iuris gentium, *l. 5. ff. de iustitia. Vlp. 19. §. 4.*
b *l. 6. §. 3. l. 9. supra de bonis damnat.*
c *χωρὶς βασιλέως, 60. Eclog. 51. ex tit. 54. c. 15.*
d *Eclog. ibid.*
e nisi sit reus maiestatis, *l. 24. ff. de pœnis.*
f *l. 22. §. 4. ff. soluto.*
g Roma omniũ est patria.
h aliter extat apud Cuiacium hic versiculus, quem vide in lege 121. in verbo *in Insulam. ff. de verb. oblig.*
i *9. Cod. 51.*
k Græci restitutionem indulgentiam vocãt hîc: *6. Eclo. 3.* huc adde Paponem *3. notar. 10. c. des lettres de rappel de ban.*
l Succedit liberto patronus deportatus postea tamen restitutus.
m Restitui possunt in metallũ damnati.
n Pœnæ serui sunt, qui in metallũ damnati.
o seruitus pœnæ, quæ liberto accidit, non priuat patronũ iure suo, *adde l. 29. ff. de iure patronatus.*
p ¶Dignitas amissa, à principe restitui potest expresse: tacite tamen non remittitur, *l. 3. C. de generali abolitione.*
q *l. 3. ff. eo. l. 4. C. eo. adde l. 30. ff. de oblig.*
r *l. 4. ff. de bon. proscript.*
f *v. l. 5. l. 18. ff. de statu. l. 4. C. de pœnis.*
† Hic titulus non seruatur in Gallia, vt notat Rebuffus in legibus abrogatis. *articul. 54. & 55.* hoc est, notat, In Gallia cadauer delinquentis posse tradi sepulturæ inconsulto principe, *arg. l. 2. ff. eod.* quod tamen Accursius peti posse à iudice, qui sententiam tulit, notat. *in l. 1. hoc titul.* & alioquin Papo *20. Arrestorum. 8. arrest. 4.* refert à Curia seu Senatu cadauera damnatorum petentibus concessa. Sed & eò amplius adiecit Rebuffus *ibidem.* Cadauera punitorum medicis petentibus, *εἰς ἀνατομὴν* dari posse à iudicibus regiis. atque ita Mõtispessuli obseruatum. licet Chassaneus putet, id petendũ esse necessario à principe. *in consuetud. Burg. in rubric. des confiscations. §. 1. Glo. il confisque. numero 6.*
t *περὶ λειψάνων*, &c. 6. *Eclog. 69. Lucius 12. Placitorum: 10. Papo 24. arrest. 14.*
u rogantibus scilicet *l. vlt. ff. eo. l. 11. C. de religiosis*, exemplum extat apud Ioãnem *19. ver. 38.*
x Augustus libros decem de vita sua composuit. quod & Cæsares & Imperatores factitasse diligens lector facile ex historiis colliget.
y Pœnæ species est sepultura priuari: hæc hodie lex est morte punitorum. Cedrenus *κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτουσι ... τῶν βιοθανάτων νόμον*. olim aliud fuisse videtur. Nam Vespasianus pœnæ quorũdam coniuratorum addidit, vt insepulti proiicerẽtur. *Suetonius in Vespasiano c. 2. in fi.* adde *Ioann. 19. vers. 38.* Res ita est, sepulturæ habendam esse rationem, quãtumuis impiam opinionem, Seneca *libro de remediis fortuitorum*, his quæ sequuntur tegere conetur: facilis iactura sepulchri: cœlo tegitur qui non habet vrnã. Sepulchrum non sentienti superuacuum, sentienti onus: non defunctorum causa, sed viuorum inuentam esse sepulturã. Nam & sepulturę origo est vetusta, *Cic. 2. de legib. 1. Tusc. Tertull. c. 33. de anima.*
z Hinc ossuarium, *l. 2. ff. de sepulchro.*
a Lucius *12. placitorũ 10.* & Pap. *20. Arrestor. 8. arest. 4.* refert idẽ permissum à Senatu Parisiensi fuisse cognatis cuiusdã aduocati maiestatis dãnati.
b *v. l. 1. ff. eod.*

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-NONVS.

DE APPELLATIONIBVS[a] ET[b] relationibus[c].

De vſu & vtilitate appellationis. 1. De reſcripto. 2. De conſultatione iudicis. 3. De errore appellantis. 4. De forma libelli appellatorij.

1. *Vlpianus* "lib.1.de Appellationibus."

APPELLANDI vſus quàm ſit frequens, quámque neceſſarius[d], nemo eſt, qui neſciat: quippe cùm[e] iniquitatem[f] iudicantium, vel imperitiam 're' corrigat: licèt nonnunquàm benè latas ſententias in peius reformet. neque enim vtique melius pronuntiat, qui nouiſſimus ſententiam laturus eſt.

1 ¶ Quæſitū eſt, an aduerſus reſcriptum principis prouocari poſſit: fortè ſi præſes prouinciæ, vel quis alius conſuluerit, & ad conſultationem eius fuerit reſcriptum. eſt enim quæſitum, an appellandi ius ſuperſit. quid[g] enim, ſi conſulendo mētitus eſt? de qua re extat reſcriptum Diui Pij" πρὸς τὸ κοινὸν[h] τῶν Θρᾳκῶν" *id eſt, ad communitatem Thracum*: quo oſtenditur prouocari oportere. verba reſcripti ita ſe habent: Ἐὰν ὅπως εἰ, ἥτις ἡμῖν, ἃ διὰ καὶ ἀντιγράψωμεν ἡμεῖς ὁτιοῦν. ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. εἰ γὰρ διδάξαιεν, ἢ ψευδῶς, ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξῃ προδιεγνωσμένον, τῶν ὡς ἑτέρως ἐχόντων τοῖς γραφεῖσιν ἀποπεσταλκότων. id eſt, *Si ſcripſerit quiſquam ad nos, & illi aliquid reſcripſerimus volenti ad ſententiā noſtram prouocare permiſſum[i] erit. ſi enim docuerint[k] vel falſo, vel non ita ſe habere quæ ſcripta ſunt: nihil à nobis videbitur iudicatum, priuſquàm contrà ſcriptum fuerit, quemadmodum aliter res ſe habeat, quàm nobis inſinuatum ſit.*

2 ¶ Huic conſequenter videtur reſcriptum à conſultatione iudicis non eſſe appellandum, ſi quis[l] fortè interlocuturus fuit, principem ſe conſultaturum, cùm poſſit poſt reſcriptum prouocare.

3 ¶ Si quis in appellatione errauerit: vt puta cùm aliū appellare deberet, alium appellauerit: videndum, an error ei nihil officiat. & ſi[m] quidem, cùm maiorem iudicem appellare deberet, ita errauit, vt minorem appellet: error ei nocebit. ſi verò maiorem[n] iudicem prouocauit, error ei nihil oberit. & ita multis cōſtitutionibus continetur. Denique cùm quidam iudicem ex[o] reſcripto principis à conſulibus accepiſſet, & præfectum vrbi appellaſſet: errori eius ſubuentum eſt reſcripto Diuorum fratrum, cuius verba hæc ſunt: Cùm per errorem factum dicis, vt à iudice, quem ex reſcripto noſtro ab ampliſſimis conſulibus acceperas, ad Iunium Ruſticum amicum[p] noſtrum præfectum vrbi prouocares: conſules[q] ampliſſimi[r] perinde cognoſcant, atque ſi ad ipſos facta eſſet prouocatio. Si quis ergo vel parem[ſ], vel maiorē iudicem appellauerit, alium tamen pro alio: in ea cauſa eſt, vt error ei non noceat. ſed ſi minorem, nocebit[t].

4 ¶ Libelli[u], qui dantur appellatorij, ita ſunt cōcipiendi, vt habeant ſcriptum[x], & à quo dati ſint, hoc[y] eſt, qui appellet, & aduerſus quem, & à qua ſententia.

2. *Macer* "lib.1.de Appellationibus."

SEd ſi apud[z] acta quis[a] appellauerit: ſatis[b] erit, ſi[c] dicat, *Appello*.

3. *Vlpianus* "lib.1.de Appellationibus."

SCio quæſitum, ſi quis non addiderit in[d] libellis, contra quem aduerſarium appellet, an præſcriptioni ſubijciatur. & puto, nihil oportere præſcribi. 1 ¶ Sed illud cecidit in quæſtionem: ſi plures habuerit aduerſarios: & quorundam nomina libelli[e] ſint plexa, quorundam non: an æquè præſcribi ei poſſit ab his, quorum nomina comprehenſa non ſunt, quaſi aduerſus ipſos adquieuerit ſententiæ. & cùm[f] vna cauſa ſit: arbitror, non eſſe præſcribendū.

2 ¶ Certè ſi plures hi ſunt, aduerſus quos pronuntiatur, & quorundam nomina in libellis[g] ſint comprehenſa, quorundam non: hi ſoli appellaſſe videbuntur, quorum nomina libellis ſunt comprehenſa.

3 ¶ Quid ergo, ſi cauſam appellandi certam dixerit[h]? an liceat ei diſcedere ab hac, & aliam cauſam allegare? an vero quaſi forma quadam obſtrictus ſit? puto tamen, cùm ſemel prouocauerit, eſſe ei facilitatem[i], in agendo etiam aliam cauſam prouocationis reddere, perſequíque prouocationem ſuam, quibuſcumque modis potuerit.

De executione. 1. De interpretatione ſententiæ. 2. De eo cuius intereſt. De domino & procuratore. 3. De emptore & venditore. 4. De debitore, creditore, & procuratorib.

4. *Macer* "lib.1.de Appellationibus."

AB executore ſententiæ appellare non[k] licet[l].

1 ¶ Sed ab eo[m], qui ſententiam malè interpretari dicitur, appellare licet. ſi tamen is interpretandi poteſtatē habuit: velut præſes prouinciæ, aut procurator Cæſaris. ita tamen[n] vt in cauſis appellationis reddendis hoc ſolum quæratur, an iure interpretatum ſit. ídque etiam Diuus Antoninus reſcripſit.

2 ¶ Alio condemnato, is, cuius[o] intereſt, appellare poteſt[p]. qualis eſt, qui per procuratorem expertus, victus eſt. nec procurator ſuo nomine appellet.

3 ¶ Item ſi emptor[q] de proprietate victus eſt: eo ceſſante, auctor eius appellare poterit. Aut ſi auctor egerit, & victus ſit: non eſt deneganda emptori appellandi facultas. quid enim ſi venditor, qui appellare noluit, idoneus non eſt? Quin etiam ſi auctor appellauerit, deinde in cauſæ defenſione ſuſpectus viſus ſit: perindè defenſio cauſæ emptori committenda eſt, atque ſi ipſe appellaſſet.

4 ¶ Idque ita conſtitutum eſt in perſona creditoris, cùm debitor victus appellaſſet, nec ex fide cauſam defenderet. Quæ conſtitutio ita accipienda eſt, ſi interueniente creditore debitor de pignore victus prouocauerit. nam abſenti[r] creditori nullum præiudicium debitor facit, ídque ſtatutum eſt.

5 ¶ Si procurator, qui iudicio interfuit, victus ſit: an ipſe quoq; per procuratorem appellare poſſit, videamus: quia conſtat, procuratorem alium procuratorem facere, non[ſ] poſſe. ſed meminiſſe oportet, quod procurator lite conteſtata dominus[t] litis efficitur. & ideo & per procuratorem appellare poteſt.

De ſententia inter alios dicta. 5. Quando appellandum & quomodo.

5. *Marcianus* "libro primo de Appellationibus."

A Sententia inter alios dicta appellari non poteſt, niſi[u] ex iuſta cauſa. Veluti ſi quis in coheredum præiudicium ſe condemnari patitur, vel ſimilem huic cauſam, quamuis & ſine[x] appellatione tutus eſt coheres. Item fideiuſſores pro eo, pro quo interuenerunt. Igitur & venditoris fideiuſſor emptore victo appellabit, licèt emptor & venditor adquieſcant.

1 ¶ Si heres inſtitutus, victus fuerit ab eo, qui de inoffi-

a 7. Cod.62.11. Cod. Theodoſ. 30. Nouell. 73.75.93. 115. 9. Eclog. 1. 2. q.2. Decretal. 28. 2. ſect.15.2. Clemē. 12. Papo 19. arreſt.1. & tit.2. artic. 2. & Notar. 10.c. des appellations. Lucius 11. Placit. 10. Petrus Gregorius ſyntag.2. De appellationib. in cauſis criminalibus, v. Clarum ſ. ſententia. §. vlt. q. 9.

b Appellat cōdēnatus ad ſuperiorem. Iudex, qui ſententiam tulit, de ſententia lata, eiúſque æquitate, refert ad ſuperiorē, cúmque contulit.

c 7. C.60. 11. C. Theod. 29.

d Imò non videtur neceſſarium. nam ſi ſententia ex legibus eſt, fruſtra appellatur, ſi cōtra leges ipſo iure nulla eſt citra appellationem: adeo vt neceſſe non ſit appellare. l. 1. j. quæ ſententiæ ſine appellatione.

e 9. Eclog.1. c.1.

f Appellatio introducta vt ſententia corrigitur, iniquitate vel imperitia lata.

g Appellare ab ipſo principe ad eundē principē licet: hoc eſt à male informato (vt loquuntur interpretes) ad bene informandum. [illegible] & l. [illegible] C. de relat. & ibi Bald. Martinus de Caraſſiis tract. de principe num. 42. vel vt Philippo regi mulier dixit, à principe dormiēte ad ipſum vigilantem.

h ſic κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν. l. 37. ſ. de iudic. l. 5. §. 2. ſ. de vi publica. cōmune Græcorum in Bithynia. l. 2. j. eod.

i à principis reſcripto, & eius executione poſſimus appellare.

ce appellauerit. Vulg.

d quaſi diceret, ſi viua voce quis apud acta, appellat, neceſſe nō habet nomen ipſius iudicis ſc. & aduerſarij exprimere.

e Hal. in libello ſiue complexa, hoc eſt, comprehenſa, adiecta, enumerata.

f nomina in libellis ſunt complexa. Vulg. Hal.

g hęc verba, *in libellis*, Gręci nō legunt. Ecl. ibi. & rectè, vt ſit ſenſus, In verbali appellatione non eſt neceſſe nomē aduerſarij exprimere: in ſcripta, aliud videtur, ſi quidem, illa breue ſpatium temporis habet, & recenti, vt ita dicam, vulnere interponitur: Ideóq; à ſcrupuloſis formulis releuanda.

h Omnium appellantium nomen, non eorū contra quos appellatur in libello appellatorio eſſe oportet. vt hîc & §. 2. j. eod.

i Qui appellat, tenetúrne cauſam appellationis reddere? in ſola interlocutoria teneri putat Bart. hîc. Ferratienſis *in forma appellationis à definitiua, in verbo occaſione*, 2.

k niſi executor modū excedat. c. nouit. de appellat. aut dolo ipſe vel aduerſarius agit. l. 3. §. ſi executor. ſ. de negotijs. niſi trāſactio interpoſitā poſt ſentētiā exequutori exhibeatur: aut ei probetur nouata ſententia l. neq. in fi. ſ. de in ius vocādo. l. 2. ſ. ſi quis cent. l. 4. §. ex conuentione. ſ. de re iudicata. niſi executor, perperā interpretetur ſententiā. §. 1. j. e. niſi ſentētia lata fuerit aduerſum abſentē: neq; ei imputari poſſit cur non antea appellauerit. l. Prætor. in fi. ſ. de iudic. niſi reſtitutio in integrū impetrata ſit, aut litterę ſupplicationis ciuilis impetratæ. l. 1. C. in integrū reſtit. poſtulat. niſi executor iniurioſè exequatur. l. ſi quis prouocation. C. de appellat. l. lectos. ſ. de periculo & commodo. niſi peritus aliquis artifex ſit condemnatus. poteſt. n. populus appellare ab executione ſentētiæ. l. ad beſtias. ſ. de pœnis. v. Duenaz. in regula 41. Socin. regula 26. l l. 21. C. e. niſi executor modū iudicationis excedat. l. 8. C. quorum appellationes: tunc. n. licet executori manus obiicere. l. 5. C. de iure fiſci. Iure Gallico, executori reus opponere ſe ſolet, & ab eo, ſi negligit oppoſitionem, appellare, vt eo caſu ſimplex oppoſitio vertatur in appellationem: id quod æquius viſum eſt, quàm ex iure Romano, grauatis iniuſtā defenſionem permittere. Imbertus: Pet. Gregorius 50. ſyntag. 2. num. 2.

m A ſententia iudicis, qui præcedentem aliquam ſententiam interpretatur, nulli appellare licet. n Appellans ab interlocutoria (aliud ſi à definitiua. l. 2. ſ. eod.) cauſas ſpeciales appellationis adiicere ſeu exprimere tenetur. de quo vide Socin. regula 16. o 60. Ecl. 1. c. 4. l. 5. l. 14. j. eod. l. 1. j. de appellat. recip. l. 2. §. 1. j. quādo appellandū.

p etiamſi ipſe damnatus non appellet.

q Eclog. ibid. r l. 3. ſ. de pignorib.

ſ Imo poteſt: l. 8. §. 3. ſ. mand. l. 11. in fi. l. 23. C. de proc.

t l. 23. Cod. de proc.

u l. 4. §. 1. ſ. eod. x l. 2. Cod. de fide inſtrumentorum.

k id eſt, qui læſi ſunt reſcripto principis. Ecl. ibid. c. 2.

l Iudex ſcilicet. m à maiore ad minorem iudicem prouocatio interpoſita, nulla eſt. n à minore ad maiorem iudicem non proximum, ſed extremum, interpoſita appellatio, appellanti non nocet. o Conſules ex reſcripto principis iudicem dare poſſunt. p Hinc illa formula apud reges noſtros vſitata, A noſtre aimé & feal.

q A ſententia iudicis à Conſulibus dati, non ad præfectum vrbi, ſed ad ipſos Conſules appellatur. r Conſulis Epithetum.

ſ [illegible] error nocebit, cùm par in parem imperium non habeat.

t Ad maiorem, vel parem iudicem, medio omiſſo malè appellatur. Is tamen error non nocet: cùm cauſa ad neutrum peruenit: ſed ad eum, qui legitimè appellari debuit. Si [illegible] minorem, non proceditur, & perinde eſt ac ſi prouocatum non fuiſſet. Bart. hîc. u Idem obſeruatur in reſtitutione legis. 8. ſ. de minorib.

x [illegible] oportere eſſe appellationem: ſeu ſcripturam in appellatione requiri hinc colligunt. de quo tamen vide Socinum regula 19. y Eclog. ibid. c. 2. de quibus vide j. de libellis dimiſſoriis. z puto id inanè, in libello dimiſſorio iudicis à quo, & ad quem [illegible] auctoris nomina perſcribi oportere. a ἐν τοῖς πεπραγμένοις. Eclog. ibid. [illegible] appellatio apud acta fieri debet. b appellans à ſententia [illegible] cauſam appellationis adiicere nō tenetur. de quo vide Socinum regula [illegible] aliud in interlocutoria. l. 4. §. 1. j. e. c quis ipſo die appellauerit. Hal. ipſo die vo-

a *l.29.§.de inoff.* b *l.12.C.de teſtament.manumiſſ.* c *l.1.§.eod.d.l.12.* d *l.2.§.eod.* ilicò *l.41 C.eod.* Quando viua voce appellatur, ſtatim & iudici pro tribunali ſedenti proponi debet, aliàs nullius eſſet momenti appellatio. Maſurius: Ferrarienſis *d.l.in verbo in his ſcriptis.* e Duplex appellandi modus eſt, vnus voce, alter ſcriptis perficitur.*§.eod.* f Qui appellat ex interuallo, ſemper de ſcripto appellare debet.

† *l.5.§.5.§.quando appellandum:* hodie decem dies dati.*Nouel.23.c.1.*

cioſo teſtamento agebat: legatarijs[a], & qui libertatem acceperunt, permittendum eſt appellare: ſi querantur, per colluſionem [b] pronuntiatum: ſicut Diuus[c] Pius reſcripſit.

2 ¶ Idem reſcripſit, legatarios cauſam appellationis agere poſſe. 3 ¶ Sed & ſi in fraudem ſuam tranſactionem factam ab eo, qui appellaſſet, dicerent: idem dicẽdum eſt.

4 ¶ Sed & ſine appellatione ſi fuerit tranſactum, ſimiliter reſcriptum eſt. 5 ¶ Si quis ipſo[d] die, inter acta, voce[e] appellauit: hoc ei ſufficit. ſin autem hoc[f] non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum †, vel triduum computandum eſt.

De eo qui ad ſupplicium ducitur.

6. *Vlpianus* "lib.2. de Appellationibus."

NOn tantùm ei [g], qui ad ſupplicium ducitur, prouocare permittitur: verùm alij quoq; nomine eius: nõ tantùm ſi ille mandauerit, verùm quiſquis alius prouocare voluerit. neque diſtinguitur, vtrùm neceſſarius eius ſit, nécne. credo enim humanitatis[h] ratione omnem prouocantem audiri debere. ergo & ſi ipſe adquieſcit ſententiæ nec quærimus, cuius interſit. Quid ergo, ſi [i] reſiſtat, qui damnatus eſt, aduerſus prouocationem? nec velit admitti eius appellationem, perire[k] feſtinans? adhuc putem differendum ſupplicium.

De eo qui libellos publicè propoſuit.

7. *Marcianus* "libro primo de Appellationibus."

CVm quidam propter violentiam [l] iudicis non ipſi [m], à quo appellauit, dedit libellos, ſed publicè propoſuiſſet: Diuus Seuerus veniam ei dedit, & permiſit "ei" cauſas appellationi agere.

De conuicio.

8. *Vlpianus* "libro quarto de Appellationibus."

ILlud ſciendum eſt, eum, qui prouocauit, non debere conuiciari [n] ei à quo appellat. ceterùm oportebit eum plecti. & ita diui fratres reſcripſerunt.

De libertate.

9. *Macer* "libro ſecundo de Appellationibus."

ILlud ſciendũ eſt, neq; pupillum [o], neq; rempublicam[p], cùm pro libertate iudicatur, in integrum reſtitui poſſe: ſed appellationem eſſe neceſſariam. idq; ita reſcriptũ eſt.

De pluribus ſeparatim condemnatis. 1. *De condemnato in plures ſummas.* 2. *De rationibus aduerſus plures probatis.* 3. *De pluribus in vnam ſummam condemnatis.* 4. *De communi cauſa.*

10. *Vlpianus* "lib.8. Diſputationum."

SI qui ſeparatim fuerint cõdemnati, quamuis ex eadem cauſa: pluribus eis appellationibus opus eſt. 1 ¶ Si quis cùm vna actione ageretur, quæ plures ſpecies in ſe habeat, pluribus ſummis ſit condemnatus: quarum ſingulæ notionem [q] principis non faciunt, omnes autem coniunctæ [r] faciunt: poterit ad principem appellare.

2 ¶ Sed cùm aduerſus plures probatæ eſſent rationes, quæ eis nocerent: ſufficit eis vna [ſ] appellatio, quia vno titulo comprobatarum rationem, omnes conueniebantur.

3 ¶ Quotiens autem plures in vnam ſummã condemnantur: vtrùm vna ſententia eſt: & quaſi plures in vnam ſummam rei ſint promittendi, vt vnuſquiſque eorum in ſolidum teneatur: an verò ſcinditur in perſonas ſententia, quæritur. & Papinianus reſpondit, ſcindi ſententiã in perſonas: atque ideo eos, qui condemnati ſint, viriles [t] partes debere. 4 ¶ Quod eſt reſcriptum, in communi cauſa quotiens alter appellat, alter non, alterius [u] victoriam ei proficere [x], qui non prouocauit: "hoc" ita demum probandum eſt, ſi vna eadémque cauſa fuit defenſionis. ceterùm ſi diuerſæ, alia cauſa eſt. vt in duobus tutoribus procedit: ſi [y] aliter tutelam geſſerat, alter nõ attigerat: & is, qui non geſſerat, prouocauit. iniquum eſt enim: qui idcirco agnouerat ſententiam, quoniam geſſiſſe ſe ſcit: propter appellationem eius, qui non geſſerat, obtinere.

De pecunia ex neceſſitate iudicis ſoluta.

11. *Idem* "lib.3. de omnibus tribunalibus."

CVm ex cauſa iudicati ſoluta eſſet pecunia ex neceſſitate[z] iudicis ab eo, qui appellatione interpoſita meruerit meliorem ſententiam: recipere eum pecuniam, quam ſoluit, oportet.

g *l.2.in fin.§.de pœnis.*
h humanitatis ratione receptũ eſt, vt quis pro damnato appellare poſſit.
i Non auditur perire volens.*§.eod.* is inuitus redemi põt ab hoſte *Authentica ſi captiui ibi vaiũ habere contractum.C.de Epiſcopis:* adde *l.52.§.10.§.pro Socio: l.69.§.de regulis iuris: diſt.45.c.ea quæ.*
k Nemo auditur perire volens, vt ea ratione, inuito beneficiũ dari poſſit, & pro inuito appellari. adde *l.12.§.de liberali cauſa.* vnde notat Rebuffus in proemio conſtitutionũ numero 100. in regno Galliæ nõ admitti renũciationes appellationis in criminalibus: quia nemo audiri debet perire volens.
l propter metum iudicis, ſufficit vt appellatio proponatur coram vicinis, & honeſtis perſonis.*Bart.*
m Hinc collige, de ſcripto appellantem, iudici ſaltem oſtẽdere ſcripturã appellationis vt eam iudici prælegat, requiri negat Ferrarieñſis *c.appellatio de appellationibus in 6.*
n *l.42.§.de iniurijs: Paul.5.ſent. tent.4.§.17.& tit.35.§.vlt.60.Ecl.1.cap.8. vide Petr. Gregorium 38.ſyntag.3.num.7.8.9.*
o *l.4.Cod.ſi aduerſus libertatẽ.*
p quæ pupillo comparatur. *l.3.C.de iure Reip.*
q notionem prętoris.*Hotom.4.obſ.9.*
r Vt ad pretorem appellari poſſit, ſufficit plures ſummas coniunctas facere, eius notionem licet ſingulæ nõ efficiant. *adde l.11.§.de iuriſdict.*
ſ id eſt, vnicus: adeo vt reliquis tacentibus pro confeſſo non habeatur, neque ſuo ſilentio adquieſcere intelligatur ſententiæ. *l.1.l.2.Cod.ſi vnus.* t Si plures vna ſententia condemnantur, quilibet in virilem tenetur.*Bart.l.43.§.de re iudicata.* u *l.3.§.4.§.ſi ſeruitus vindicetur.*
x Imò non proficit.*l.vnic.Cod.ſi in commu.* eadémque cauſa. y Quando alter tutorum tutelam geſſit, alter non geſſit, diuerſæ cauſæ ſunt: Ideóque ſi illi duo condemnentur, vnus appellans, alteri non proderit.
z Si qui prouocauit, coactus eſt per vim à iudice aduerſario pecuniam ſoluere, in appellationis cauſa victor, ea quæ dedit, recipiet.*60.Eclog.1.c.11.adde Nou.119.c.5.*

a ¶ Prolata ſententia contra iudiciorum ordinẽ ſententiæ nomen [illegible] *l.4.Cod.de ſentent.& interl.* Ideóque ab ea appellare ſuperuacuum eſt.
b *v.in hanc legem Paponem 29. Arreſt.1.art.35.* c *adde l.[illegible].§.eod.*
d *ſic Vulgat.* proluſorio Seneca *5.de benef.8.* luſoriè.*l.50.§.de legat.*[illegible] *l.5.§.de iudicijs.* luſorium imperium.*l.vlt.§.ne quid in loco publico.* [illegible]

De creatione duumuiri.

12. *Idem* "lib.2. Opinionum."

SI cõſtet, nullo [a] actu ex lege habito duumuirum creatum, ſed tantùm vocibus popularium poſtulatum, eiſque tunc proconſulem, quod facere non debuit, conſenſiſſe: appellatio in re aperta ſuperuacua fuit.

De forma libelli appellatorij. 1. *De vna cauſa appellandi.*

13. *Idem* "lib.2. Reſponſorum."

APpellanti nihil obeſſe, quod [b] in libellis, à qua parte ſententiæ appellaret, non ſignificauit.

1 ¶ Non ſolere improbari appellationem eorum, qui vel [c] vnam cauſam appellandi probabilem habuerunt.

De colluſione. 1. *Si herede non reſpondente, ſecundum aduerſarium iudicetur.*

14. *Idem* "lib.14. ad Edictum."

SI perluſorio [d] iudicio actũ ſit aduerſus teſtamentũ: an ius faciat iudex, videndum. & Diuus Pius [e]: cum inter coniunctas perſonas diceretur per colluſionem in necem legatariorum[f] & libertatium actum, appellare eis permiſit. & hodie hoc iure vtimur, vt poſſint appellare. "ſed" & agere cauſam apud ipſum iudicem, qui de teſtamento cognoſcit, ſi ſuſpicantur nõ ex fide heredem cauſam agere.

1 ¶ Quotiens, herede non [g] reſpondente, ſecundũ aduerſariũ ſententia datur: reſcriptum eſt, nihil nocere neq, legatis, neq; libertatibus. & hoc Diuorum fratrũ epiſtola continetur ad Domitiũ in hæc verba: Quod abſente[h] poſſeſſore, ne quoquã nomine eius reſpõdente pronuntiatũ eſt: nõ habet rei iudicatæ auctoritatẽ, niſi aduerſus eũ ſolũ, qui adeſſe neglexerit. quare his: qui teſtamẽto libertates, vel legata, vel fideicõmiſſa acceperunt: ſaluę ſunt actiones, ſi quas habuerunt, perinde ac ſi nihil eſſet iudicatũ. & ideo aduerſus eũ, qui vicit, permittimus eis agere.

De ſeruis.

15. *Marcellus* "lib.1. D. geſtorum."

SErui appellare non poſſunt. ſed domini [i] eorum ad opem ſeruo ferẽdam poſſunt vti auxilio appellationis. & alius domini nomine id facere poteſt. Sin verò neque dominus, neq; alius pro domino appellauerit: ipſi ſeruo, qui ſententiam "triſtem" paſſus eſt, auxilium ſibi implorare non denegamus.

An appellatione pendente aliquid noui fiat. libn°2

16. *Modeſtinus* "lib.6. Differentiarum."

COnſtitutiones, quæ de recipiendis, nec non, appellationibus loquuntur, vt nihil [k] noui fiat: locum non habent in eorum perſona, quos[l] damnatos ſtatim puniri, publicè intereſt: vt ſunt inſignes latrones, vel ſeditionum concitatores, vel duces factionum.

De duplici ſententia in vna cauſa. 1. *De prouocatione tutoris.*

17. *Idem* "lib.8. Regularum."

CVm in vna cauſa ſeparatim duplex[m] ſententia diuiſa datur: veluti vna ſortis, alia vſurarum: duplex appellatio neceſſaria eſt: ne alteram adgnouiſſe, de altera prouocaſſe intelligatur. 1 ¶ Tutor pupillo datus ſi [n] prouocet [o], interim [p] pupillo curator dabitur. Sed ſi tutoris auctoritas fuerit neceſſaria, veluti ad adeundam [q] hereditatem: tutor ei [r] neceſſariò dabitur: quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis [ſ] eſt.

De domino prouocante pro ſeruo.

18. *Idem* "lib.17. Reſponſorum."

LVcius Titius pro ſeruo ſuo, qui ad beſtias datus eſt, prouocationem interpoſuit, quæro [t], an huiuſmodi appellationis cauſas per procuratorem reddere poſſit. Modeſtinus reſpondit, poſſe.

lig n°2 *De ſententia contra ius.*

19. *Idem* "lib. ſingulari de enucleatis caſibus."

SI expreſſim ſentẽtia contra iuris rigorẽ[u] data fuerit, valere nõ debet, & ideo & ſine[x] appellatione cauſa denuò induci poteſt. Non iure profertur ſententia, ſi[y] ſpecialiter contra leges, vel ſenatuſconſultum, vel conſtitutionẽ fuerit prolata. Vnde ſi quis ex hac ſententia appellauerit, & præſcriptione ſummotus ſit: minimè [z] cõfirmatur ex hac pręſcriptione ſentẽtia. vnde poteſt cauſa ab initio agitari.

De ſuſpecta tutoris accuſatione. De excuſatione tutoris. 1. *De procuratore in rem ſuam.* 2. *De militib.*

20. *Idem* "lib. ſingulari de Præſcriptionibus."

QVi ſuſpectum[a] tutorem facit, & qui de nõ recipienda tutela excuſationem agitat, alieno nomine agere intelligendus eſt.

[illegible] *Fortal.[illegible] de legat.1.* [illegible] ludere eſt [illegible] rum certamen meditari, & exercendarũ virium cauſa, confirmandíque animi, [illegible] chrum certaminis inire.*Virgil.3.Georg.* & [illegible] ad pugnam proludit [illegible] *Iuuenalis ſatyr.5.* [illegible] proludunt: *Auguſti. l.[illegible].2. de ciuitate*, Scenicos ipſos domi [illegible] ſuæ preludendi cauſa, certaminibus agere [illegible] deret, quæ per publicum agit coram deorum omnium matre. Cicero diuinationem ſuam in Verrem proluſione vocat: in ea enim agebatur de contitu [illegible] accuſatore [illegible] aliquid agere, quod ad iuſtum certamen pertineat. Proluſorium iudicium eſt, cùm ſuper actione cognoſcitur, quæ grauioris cauſæ ſit quoddam præludiũ. *Plin.6.Epiſt. ad Vrſum.* Tu exiſtima quantum nos in ipſa pugna prælij, & certaminis maneat, cuius quaſi proluſionem hæc contentio excitauit. *v. Alciat.3 parerg.24.*
e *v.l.5.§.1.§.e.*
f *adde l.[illegible].§.e.l.29.§.de inoff.*
g *l.50.§.§.de legat.1.*
h *l.4.l.[illegible].§.de re iudicata.*
i *l.[illegible].eod.*
k *v.[illegible] nihil innouari appellatione interpoſita.*
l *l.6.§.9.§.de iniuſto.*
m *Paul.5.ſent.35.§.5.*
n *l.2.§.de tut.& curat.datis.*
o id enim põt. *l.4.§.de excuſat.tut.*
p v. quę ſcripſi *ad l.4.Cod.in quibus caſib.tutorem habento.*
q *l.13.§.de tutorib.datis.* adde *l.vlt.in fi.Cod.de in litẽ dando tutore.*
r impuberi [illegible] *v. quæ notaui ad l.11 §.de verbor.oblig.*
ſ Cur inutilis eſt, quia aditio hereditatis [illegible] qua hic agitur. Animi & conſi-
lij eſt potius quàm facti, ideóque aditio ſuppleri debet neceſſario tutoris auctoritate, neque ſufficit curatoris auctoritas. Nam curator exequitur ea quæ ſunt facti, tutor quæ conſilij, animi, iuris. Cuiacius *4.ad Afric.in l.49.§.de adquir.hereditate.*
t Ratio dubitandi ſummi poteſt ex *l.pen.in fi.§.de publicis iudicijs.*
u ſi in ea error manifeſtus continetur. x Imò appellare neceſſe eſt.*l.[illegible] 32.§.de re iudicata.* y *l.1.§.2.§.quæ ſententia ſine appellatione.* z Sententia contra ius lata nunquam firmatur præſcriptione.*vide [illegible].de regulis [illegible]*
a *adde l.1.§.14.§.quando appellandum: l.3.§.de appellationibus recipiendis.*

1 ¶ Is verò

21 pr. n° 2

a hodie decem dies dati. *Nouell.23.c.1.* b *v.l.1.§.11.ξ.quando appellandum.* c quæ in recto. *Hal.* quæ retro. *Vulgat.* d Appellatio ad principem omissis mediis nō admittitur. *vt hîc:* vide tamen exceptiones apud Socinum *regula 23.* e *Nou.17.c.3.in fi.* f *l.1.ξ.si tutor: Paul.5.sent.37.§.vnico.* g A cōsuetis & solitis ex æquo & bono recedere licet. *l.9.§.8.ξ.si certum petatur.* h propter malam administrationem, sequestratio rerum fieri debet, ne pereant. *v.l.22.§ 8.ξ.soluto. v. Paul.5.sent.36.§ 1. & vlt. & l.5.C.quorum appellatio.* i popularētur. *Hal.* depopularentur. *Vulgat.* sequestratio fructuū fieri potest: quoties metus est ne possessor eos cōsumat. v. Ferrariēsem in forma *sequestri.* k sequestratio fructuū appellatione pendente peti potest, iusta nimirum de causa, *vt hîc:* v. alias extensiones apud Socinum *regula 372.* adde quæ dixi ad titulū Codicis de prohibita sequestratione pecuniæ. l circumduci. *Vulgat. Hal.* An reuocari, vt de ea postea ipse cognoscat? vltimū verius est. *l. 26.ξ.eod.* De abrogatione, *v. l. 45.ξ. de re iudic.* m citra. *Vulg.* n à iudice partium consensu dato pōt prouocari. o *l.1.C. de pedaneis iudicibus.* p procurator Cæsaris, præsidis partibus nō fungēs, ius dandi iudicis non habet: fungens, habet iurisdictionem etiam criminalem. tali munere functus est in Syria vice Præsidis Pōtius Pilatus, de quo v. Cui. *19.obs.13.* Robe. *1. Animad. 21. in fin.* Ant. Mercat. *Notat. 22.* adde quæ scripsi *ad tit. de offic. procuratoris Cæsaris.* q Cur ita. *v.l.20. ξ. de iurisdict.* r datum. *Vulg. Hal.* s *l.73.ξ.de iudiciis.* t tutor, aut curator, aut negotiorū gestor, si appellauit, diúque litē traxerit, etiam medij tēporis vsuras soluit. *9.Ecl.1.c.23.l.41.ξ. de vsuris: l.vlt. ξ. de re iudicata.* u Iuuenis, factus maior, debet prosequi appellationē interpositā à suo curatore. *l.vl.ξ.e.* x Commune quid, dixi ad *l.1. §.2.ξ.eod.* y Appellandi ad principē libertas prouincialibus data. Ideóque lege Iulia de vi publica tenebatur qui ciuem Romanū aduersus prouocationē vinxisset *l.7.ξ.ad l.Iul.de vi publica: adde Act.Apost.c.25.vers.12.* z Ei qui itineris impedimentum allegat, non sufficit probare impedimētum per viium iter tantùm. a *adde Nouell.82.c.13.* b viæ à nullo præstruendæ sunt. c subditorum libertas Imperatori curæ esse debet.

1 ¶ Is verò, qui in rem suam procurator datus est, intra biduum [a] appellare debet: quia suam [b] causam agit.

2 ¶ Militibus appellandi tempora non remittuntur: & victi si non prouocauerint & solemnia fecerint: postea non audiuntur.

De prouocatione ad principem. 2. Si magistratus creatus appellauerit. 3. De fructuum sequestratione.

21. *Papirius Iustus* 'lib.1. de Constitutionibus.'

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, appellationes, quæ [c] rectò [d] ad principem factæ sunt, omissis his, ad quos debuerūt fieri ex imo ordine, ad [e] præsides remitti.

1 ¶ Idem rescripserunt, ab iudice, quem à præside prouinciæ quis acceperat, nō rectè Imperatorem appellatum esse: Ideóq; reuerti eum ad præsidem debere. 2 ¶ Si magistratus creatus appellauerit, collegam eius interim vtriusque officium sustinere. si vterque appellauerit, alium interim in locum eorum creandum: & eum, qui [f] non iuste appellauerit, damnum adgniturum, si quod res publica passa sit. si verò iusta sit appellatio, & hoc pronuntietur: eos æstimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quo adusque appellatio pendeat.

n°2

3 ¶ Idem rescripserunt: quamuis [g] vsitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi: tamen, cùm [h] populitarentur [i] ab aduersario, æquū sibi videri, fructus apud sequestres [k] deponi.

De cognitione remissa ad principem.

22. *Papinianus* 'lib.2. Responsorum.'

AD principem remissa cognitio, ab eo circumdici [l] potest, qui remisit.

De iudice dato ex consensu litigantium. 1. De iudice dato ab eo qui dandi ius non habuit. 2. Si sententia aduersus patrem dicta, filius prouocet. 3. De edicto peremptorio.

23. *Idem* 'lib.19. Responsorum.'

EX consensu litigantium circa [m] cōpromissum à præside prouinciæ iudice [n] dato, victus potest prouocare.

1 ¶ Cùm procurator [o] Cæsaris, qui partibus [p] præsidis non fungebatur, in lite priuatorum ius dandi iudicis non habuisset: frustra prouocatum ab ea sententia constitit, quæ non tenebat [q]. 2 ¶ Filiumfamilias: cùm aduersus patrem eius de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset: respondi, non nisi patris nomine potuisse prouocare. 3 ¶ Eum, qui cognouit edictum peremptorium secundùm ordinis causam dati [r], placuit non rectè prouocasse: cùm [s] in eius potestate fuerit, ante diem præstitutum pro tribunali respondentem, aut defensum, edicti denuntiationem rumpere.

De vsuris. 1. De adolescente prosequente appellationem interpositam à suo curatore,

24. *Scæuola* 'lib.5. Responsorum.'

NEgotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellauerunt. & diu negotiū tractum est. quæsitum est, appellatione eorum iniusta pronūtiata, an, quia tardiùs iudicatum sit, vsuræ [t] principalis pecuniæ medij temporis debeantur. respondit, secundùm ea, quæ proponerentur, dandam vtilem actionem.

1 ¶ Curatori iuuenis aduersus tutoris heredes iudicio expertus, appellationem interposuit: cùm implesset autē vicesimumquintum annum ætatis iuuenis, & in militia ageret: exequi appellationē desijt. quæro, regressus à militia vtrùm ipse appellationem explicare deberet: an verò curatorem in eam rem conueniri oporteret. respōdit, ipsum [u] militem litem ad se pertinentem exsequi debere, secundùm ea, quæ proponerentur.

Ne quis appellare, néve Romam venire appellationis causa prohibeatur.

25. *Paulus* lib.20. Responsorum.

IMperator Alexander communi [x] eorum, qui in Bithynia sunt, Græcorum [y]. Appellare quidem qualiter quis prohibeatur à iudicantibus, non video: quando licet aliā [z] viam tenētem, idē facere, & celeriùs ad me peruenire. iniuria autē & vi vti aduersus [a] eos, qui appellant, & custodia militari circūsistere, & (vt simpliciter dicam) obstruere [b] illis eam ad nos viam interdicimus curatoribus, & ducibus gentiū, & obediant huic meæ pronūtiationi, scientes, quòd tantum mihi curæ est eorū, qui reguntur, libertas [c], quantum & illorum beneuolentia & obedientia.

De causa ad imperatorem remissa.

26. *Hermogenianus* 'libro secundo Iuris epitomarum.'

d ¶ *v.l.21.ξ.eod.* e *l.24.ξ.eod. l.5.§.6.ξ.de administr.tut. l.1. Cod. vt causæ post pubertatem adsit tutor. l.1.ξ. de fideiussor. tutor. l.1.ξ. de hæred. tut.* f *vnica in fin. ξ. si pendente appellatione.* g seruus pro domino appellare non potest. *adde l.15.ξ.eod.* h *68.§.2.ξ. de rei vindic. vide l.53.ξ. de re iudicata.* i Contumax in non exhibendo auditur appellans: error enim in causa principali potest reuocari in causa appellationis. k excusatio. *Hal.* l *l.24. in fi. ξ. eo. l.9. l.10. C. eod.* m Illi scil. contra quos appellatum est. n legitima ætas quæ esset, dixi ad *l. 27. ξ. de negotiis gestis.* o Appellare. *Vulg. Hal.* p à sententia principis non conceditur appellatio *9. Ecl.1. c. 28.* nisi fortè dicas à dormiente ad eundē vigilātem appellari posse. vt Machetas dixit Philippo. *Plutarch. Apophteg.* aut vt alij loquuntur à principe malè informato, ad bene informandum. Patiuntur quoque principes causas iterū induci in suū auditorium. *l.18.§.1.ξ. de minorib. Nouell.113.c.1.* q nō esse. *Vulg. Hal.* r à sententia senatus nō conceditur appellatio. *Ecl. ibid.* sed tamen Papo remedia aduersus arresta quædam notat reuisionē propositionem erroris, supplicationem, Galli *requeste ciuile* vocant, Reuisio fit ab alio Senatu: propositio erroris ad eundem senatum remittitur, à quo sententia lata est, nullis præterea aliis instrumentis de nouo admissis. Supplicatio admittit nouas exceptiones & productiones vel dolo, vel ætate, vel errore omissas. *v. Paponem 3. Notar. 10. cap. des moyens contre arrests.* De supplicatione erroris obtentu. v. Lucium *5. Placitorum 6.* adde Paponem *19. Arrest. 8. c. de la forme des iugemens & arrests, & remedes contre iceux.* s adde tertiam speciem, & à iudice, à cuius sententia rei caueruntse nō prouocaturos. *l.vlt. C. de temporibus appellationis.* t Imperator, (non alius) pōt delegare causā appellatiōe remota, nisi sentētia iniqua fieret. u alius ita *Vulg. Hal.* x arbitris. *Hal.* y licet. *ξ.e.v.l.9.ξ.de iurisdict.* Imò nō licet. *l.1.C. de arbitris.* z Is qui iudicē dedit scil. *C. de Epist. Nouel.23.* Princeps etiā appellatur à præfecto annonæ, *l. vlt. in fi. ξ. quod cum eo:* præfecto vrbi. *l.38.ξ. de minor.* & à Præside. *l.39.ξ. de minorib.* a *l.2.C. de appell.* Hinc appellatio Polluci, & Moscopulo ἔφεσιν ἡ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς.

AD Imperatorem causam remissam partibus consentientibus, præses, si ad eius notionem pertinet, audire [d] potest.

De tutore & curatore.

27. *Idem* 'lib.5. Iuris epitomarum.'

TVtor si in negotio pupillo prouocauerit, vel curator in adulti: heres eius antequam [e] reddat rationes, appellationis causam persequi debet. nam post [f] redditas rationes nec ipse tutor, nec curator appellationis merita probare cogitur.

De seruo nomine domini appellante. 1. De condemnato quia non exhibuit. 2. De tutoribus & curatoribus.

28. *Scæuola* 'lib.25. Digestorum.'

CReditor cum fideiussoribus egerat, sed post iudiciū acceptum ad agendā causam ipse non adfuit. & cùm absoluti essent fideiussores, seruus [g] eius appellauit. quæsitum est, an appellatio, quā seruus interposuit nomine domini, nullius momenti esset. respondit, eiusmodi appellationem non esse obseruandam. 1 ¶ Iussus à iudice exhibere secūdùm preceptum præsidis prouinciæ rationes, quas apud se esse cauerat, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideóque secundùm constitutionem recitatam: quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cùm petitor, quanti [h] sua interesset exhiberi, iurasset: facta erat condemnatio. quæsitum est, an post iusiurandum appellationē interponere possit. respondit, nihil proponi, cur [i] denegandū esset appellationis auxilium. 2. ¶ Substituti tutores in locum legitimi tutoris, experti cum eo tutelæ iudicio, cùm arbiter iniquè condemnauit, quàm rei æquitas exigebat, à sentētia eius prouocauerunt. pendente causa appellationis, iuuenes adoleuerunt. quæsitū est, cùm omnis exsecutio [k] huius ad adultos pertineat, & causam ad se pertinentē idoneè tueri possunt, an postulatio eorum, contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit. respōdit. eos [l] quorum tutela gesta esset, si vellent [m] causam exsequi, non prohibendos. Idem & in curatoribus obseruandum 'est,' si interim adultus ad legitimam [n] ætatem peruenit.

A QVIBVS APPELLARI [o] non licet,

Tit. II.

Propositio. 1. De principe. 2. De senatu. 3. De eo qui professus est se non prouocaturum. 4. De iudice dato.

1. *Vlpianus* 'lib.1. de Appellationibus.'

TRACTANDVM est, à quibus appellare non liceat. 1 ¶ Et quidem stultū est, illud admonere, à principe [p] appellare fas non [q] esse: cùm ipse sit qui prouocatur. 2 ¶ Sciendum est, appellari à senatu [r] non posse principem. ídque oratione Diui Hadriani effectum. 3 ¶ Si quis ante sententiam professus [s] fuerit, se à iudice non prouocaturū: indubitatè prouocandi auxilium perdidit. 4 ¶ Interdum Imperator ita [t] solet iudicem dare, ne liceret ab eo prouocare: vt scio sæpissimè à Diuo Marco iudices datos. An & alius [u] possit ita iudicem dare, videbimus. & puto non posse.

De arbitrio ad fideiussores probandos dato.

2. *Paulus* libro singulari de Appellationibus.

QVæsitum est, in arbitros [x], qui ad fideiussores probandos dantur, an appellare liceat [y], quamuis hoc casu & sine appellatione quidā putent ab eo, qui eum dedit, sententiam eius corrigi posse.

QVIS, A QVO APPELLETVR [z].

Tit. III.

De iudice dato. 1. De mandata iurisdictione.

1. *Vlpianus* 'lib.1. de Appellationibus.'

QVOD dicitur, eum [a] appellari, qui dedit iudicem, sic accipiendum est, vt & successor eius possit appellari. Proinde & si præfectus vrbi iudicem dederit, vel prætorio: ipse erit prouocandus, qui eum dederit iudicem.

§ 3 n° 2

§ 4 n° 2

a non ipse.i.delegatur Zoanetus 9.rest.ita legendū monet. b qui delegauit sc. c *l.6.§.2.ȝ.de off.proconsulis & legati.* d *l.1.ȝ.eod.l.1.§.3.ȝ.de appellationib.* e *Paul.5.sent.32.*i.de temporibus,& reparationib.appellationum. *:.C.Theod.31.32.33.Nouell.23.*Dixi ad *l.vlt.§.4.C.de temporib.& reparat.appellat.* f *7.Cod.63.* g si quē.*Vulg.* h *l.7.ȝ.de interd.& releg.* i *l.1.§.1.ȝ.de appellat.* k laborat.*Vulg.*

1 ¶ Ab eo,cui quis mandauit iurisdictionem, nō ipse[a] prouocabitur, nam generaliter is[b] erit prouocandus,ab eo, cui mandata est iurisdictio, qui prouocaretur ab eo, qui mandauit iurisdictionem.

De proconsule & legato.

2. *Venuleius*[c] *Saturninus* lib.2.de officio proconsulis.

APpellari à legatis proconsul potest: &, si multam dixerit,potest de iniquitate eius proconsul[c] cognoscere,& quod optimum putauerit,statuere.

De iudice dato.

3. *Modestinus*[d] lib.8.Regularum.[e]

DAto iudice à magistratibus populi Romani cuiuscumque ordinis:etiam si ex auctoritate principis,licèt nominatim iudicem declarantis,dederint:ipsi[d] tamen magistratus appellabuntur.

QVANDO[e] APPELLANDVM sit,& intra[f] quæ tempora,

Tit. IIII.

Quando appellandum sit. De eo quem deportandum præses principi scripsit. 1. *De tutela.* 2. *De munerib. & honorib.* 5. *De tempore,intra quod appellandum est. Ex quo die computatur.* 11. *De causa propria vel aliena.* 12. *De procuratore.* 13. *De tutore, defensore, curatore.* 14. *De suspectum tutorem accusante.* 15. *De absente.*

1. *Vlpianus*[f] lib.1.de Appellationibus.[g]

SI quidem[g] in insulam deportandum adnotauerit[h] præses prouinciæ & Imperatori scripserit,vt deportetur:videamus,quando sit prouocandum: vtrum cùm Imperator scripserit, an cùm ei scribitur. & putem , tunc esse appellandum , cùm recipi eum præses iubet,sentētia prolata Imperatori scribendum,vt deportetur. Cæterùm verendum est,ne serò sit,vt tunc prouocetur, cùm Imperator insulā ei adsignauerit: comprobata enim sententia præsidis,tunc solet insulam adsignare.Rursus illud verendum est,si mendacijs[i] apud principem onerauit eum,quem deportandum laborabat[k] intercludi illi viam prouocandi.Quid ergo?est rectè dicetur humanitate suggerente,vt & hoc,& illo tempore non frustra prouocaretur[l]: quia non aduersus principem,sed aduersus iudicis calliditatē prouocauit. Simili modo & in decurione[m] erit probandum,quem punire sibi præses permittere non debet: sed recipere eum in carcerem,& principi scribere de pœnas eius. 1 ¶ Si quis tutor datus fuerit vel[n] testamento, vel à quo alio, qui ius dandi habet:non[o] oportet eū prouocare.hoc enim Diuus Marcus effecit. sed[p] intra tempora præstituta excusatio nem[q] allegandam habet: & si fuerit repulsa, tūc demum appellare debebit.ceterùm antè frustra appellatur.

2 ¶ Alia causa est eorum , qui ad aliquod munus[r] vel honorem vocantur,cùm dicant se habere excusationem. nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quàm si appellationem interposuerint. 3 ¶ Solent[f] plerumque præsides remittere ad ordinem nominatum[t], *vt Caium Seium creent magistratū,vel alius quis honor,vel munus in eum conferatur.* vtrùm igitur tunc appellandum est, cùm ordo decretum interposuerit : an verò à remissione, quàm p̄ses fecerit,appellatio sit interponenda?&[u] magis est, vt tunc sit appellandum, cùm ordo decreuerit. magis enim consilium dedisse præses videtur, quis sit creandus, quàm ipse constituisse. deniq; ipse erit appellandus,nō ab eo prouocandum. 4 ¶ Sed & si præses in ordine fuerit, (vt fieri adsolet[x]) cùm ab ordine crearetur quis : ipse erit prouocandus,quasi ab ordine,non ab ipso fiat appellatio.

5 ¶ Biduum[y] vel triduum appellationis ex die sententiæ latæ computandum erit. Quid ergo,si sententia fuerit sub[z] conditione dicta?vtrùm ex die sententiæ tempus computamus ad appellandum,an verò ex die,quo conditio sententiæ extitit?Sanè quidem non[a] est sub conditione sentētia dicenda.sed si fuerit dicta, quid fiet? & est vtile[b],statim tempora ad appellandum computari debere.

6 ¶ Quod in sentētijs præceptum est,vt vel altera die, vel tertia prouocetur:hoc etiam in cęteris obseruandum, ex quibus sententia quidē non profertur:appellari tamen oportere,& posse,suprà relatum est. 7 ¶ Dies autem istos, quibus appellandū est, ad aliquid[c] vtiles esse oratio Diui Marci voluit, si fortè eius , à quo prouocatur , copia non fuerit,vt ei libelli dentur.ait enim:Is dies seruabitur, quo primo adeūdi facultas erit.Quare si fortè,post sententiam statim dictā, copiam sui nō fecerit is,qui pronūtiauit, vt fieri adsolet dicendū est , nihil nocere appellatori. nā vbi primum copiam eius habuerit,poterit prouocare. Ergo si statim se subduxit,similiter subueniendum erit.

8 ¶ Quid igitur, si conditio horæ effecit, vt se reciperet?si fortè dicta sit sententia iam suprema[d] horā?vtique non videbitur se subtraxisse. 4 ¶ Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico[e] sui copiam fecit. ceterùm si non fecit. an imputetur alicui, quod ad domū eius non venerit,quodq; in hortos non accesserit:& vlterius,quòd ad villam suburbanam? magisq; est, vt non debeat imputari. quare si in publico eius adeundi facultas non fuit:melius dicetur,facultatem non fuisse adeundi.

10. ¶ Si quis ipsius quidem,à quo appellauit,adeundi facultatem non habuit:eius autem, quē appellauit, habeat copia:videndum est,an ei præscrib: possit,quòd eum non adierit.& hoc iure vtimur,vt,si alterutrius adeūdi fuit copia,præscriptio locū habeat. 11 ¶ In propria[f] causa biduum[g] accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus?& palàm est,eam esse propriam causam,cuius emolumentū vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. 12 ¶ Quare[h] procurator,nisi in suā[i] rem datus est, tertium diem habebit. in suam autē rem datus, magis est, vt alteram diem obseruet. at si in partem proprio nomine,in partem[i] pro alieno litigat:ambigi potest, vtrùm biduum, an triduū obseruetur.& magis est,vt suo nomine biduum,alieno triduum[k] obseruetur. 13 ¶ Tutores,item defensores rerum publicarum, & curatores adolescētium vel furiosi tertium diem habere debent, idcirco quia alieno nomine appellant. Ex hoc apparet,tertio die prouocandū defensori, si modo quasi defensor causam egit , non suo nomine: cùm obtentu alieni nominis suam causam agens, tertio die appellare possit. 14 ¶ Si quis suspectū[l] tutorem faciens,non obtinuerit: appellare eum intra triduum debere,Iulianus libro quadragesimo digestorum scripsit,profectò quasi pupilli defensorem.

15 ¶ Si aduersus absentē fuerit pronūtiatum:biduum, vel triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronuntiatum est.quod autem dicitur,absentē posse prouocare, ex quo scit,sic accipit:si[m] nō in causa per procuratorem defensus est. nam si ille non prouocauit: difficile est, vt hic audiatur.

Si appellationem procuratoris iniustam esse pronuntiatum sit. 1. *Si alius quam qui iudicio expertus est, appellet.* 2. *De liberali causa.* 3. *De causa capitali.*

2. *Macer*[n] lib.1.de Appellationibus.[o]

SI procuratoris nomine egeris , & victus appellaueris, deinde iniusta appellatio tua fuerit pronūtiata: potest dubitari,num secūdo[p] die appellare debeas: quia,cùm de tua appellatione iniusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur.sed rectius dicetur,tertia[q] die appellare te posse: quia nihilo minùs alienam causam defenderis. 1 ¶ Sed si alius,quàm qui iudicio expertus est,appellet: qualis est, cuius[r] interest:an etiam tertia die appellare possit,videamus.sed dicendum est,secunda die appellare eum debere, quā[s] verum est,eum[t] suam causam defendere.contrariū[t] ei est,si dicat, idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare:quādo,si velit causam alienā videri semetipsum excludit:quia in aliena causa ei,qui iudicio expertus non est,appellare non licet. 2 ¶ Si is,qui ex libertinitate[u] in ingenuitate se defendebat:victus appellare omiserit:an pater eius appellare possit,maximè si dicat eū in potestate sua esse , quæritur.sed si potest, quod magis probatur,secūda die vt propria causa appellare debet. 3 ¶ Si pro eo,qui[x] capite puniri iussus est,necessaria persona appellet:an tertia die audiri possit,Paulus dubitat. Sed dicendū est,hāc quoq; personam,vt in[y] propria causa, secunda die appellare debere: quia,qui sua interesse dicit,propriam causam defendit.

Si cum Imperatori scriberetur,exemplum literarum litigatori exhibitum sit.

3. *Idem*[z] lib.2. de Appellationibus.[z]

ILlud videamus: si, cùm Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori editū sit, neque is appellauerit, & postea contra eum rescriptum sit:an appellare à literis pridem[a] sibi editis possit. quia[a] qui[b] tunc non appellauit, vera esse,quæ scripta sunt,consensisse[a] videtur: nec audiendus est,si dicat euētum rescripti sacri se sustinuisse.

DE APPELLATIONIBVS REcipiendis[b], vel non,

Tit. V.

De eo cuius interest. De procuratore vel negotiorum gestore.

1. *Vlpianus*[c] lib.29.ad Edictum.[c]

NOn solent audiri appellantes,nisi[c] hi quorum interest,vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt , quod mox ratum[d] habetur.

1 ¶ Sed & cùm mater filij rem sententia euersam ani-

---

l prouocetur. *Vulg.*
m v.quę scripsi ad *l.1.C.de bonis damnat. l.6.§.7.ȝ.de iniusto.*
n vel à testatore,vel à quouis alio.*Vulg.*
o in hoc casu. *l.16.ȝ.de excusat. tut.* in aliis potest.*l.4.ȝ. de excusat.tut.* & breuiter. Appellandi necessitas remittitur nominatis ad tutelā, curationémve, *vt hîc*: vt & veteranis ad alia numero vocatis.*l.veteranis.C. quando prouocare non est necesse.* Aliis non remittitur,si nominati sint ad munus aliquod vel honorem.
p Appellationis & excusationis proponendæ differentia.
q *l.13.ȝ.de excusat.§.16.Instit.de excusat.l.18.C.de excus.tut.*
r *l.1.ȝ.de vacatione munerum.*
s Decurionum curatio more legéque municipali fiebat cōuocata curia: Plerūq; præses cōsiliū dabat curiæ vt hunc vel illū nominarēt. Id consiliū decuriones nonnunquā sequebātur.Nominato ita decurione querebatur, an appellādum esset ab ipso decreto , an vero à cōsilio seu remissione præsidis:Respōdedatur:appellandū esse à decreto, non à remissione seu consilio præsidis: appellandū,inquam, etiam ad ipsum præsidē qui con siliū dedit , qui remisit nominādum , *vt hîc*: Quid si ab ipso præside nominatus sit? à quo tandem nominatus appellabit : aut qui cū denique litigaturus sit? scripsi ad *l.59. C.de decurionib.*
t scil. vt *Vulg. Hal.* verùm præstat legi *nominandum.*
u A decurionatus nominatione appellari pōt. *l.4.l.7.l.11. Cod.de appellat.* aut potius querela proponitur.*l. si nominatus.C. Theod. de decur.* sine obseruatione fatalium. *l.1.Cod.de tempor.appellat.*
x Decurionū nominationib. præsides interesse solent , *vt hîc* : quinimo nominatio decurionis confirmanda erat iudicio præsidum.*l.59.C.de decurionib.*
y hodie id immutatum est. *Nouell.23.c.1.adde Paul.5.sent.33.§.1.* z sententia sub conditione dici non potest.v.tamen Socin.*regula 379.* a *l.3.ȝ.de re iudic.* b *l.7.§.4.in fi.ȝ.de interdict.& relega.* c vtiles sunt quod ad initium: continui quo processum.*Bart.*
d ad solem occasum.*l.secunda ȝ.de verbor.signif.* & in ix. Tabulis solis occasus,suprema tēpestas esto:supremaque dies.*l.73.§.vltima.ȝ.soluto.* adde Oldendorp. tract.de sententia.
e. si nocte fuerit indicatum.
e qui in publico sui copiam fecit.aditi facile à quouis potest,ideóq; non latet.
f *l.20.ȝ. de appellationib. l.6. Cod. de appellatiomb.*
g hodie decē dies. *Nouell. 23. c.1.*
h Appellatio sit libello in propria causa: in aliena , intra triduum ex die sentētiæ. *vt hîc*: C *ȝ.biduū. ȝ. c. l.c.1.§. fin autē. Cod.de appellat.*
i *l. 2. ȝ. de pactis.*
k *l.1.ȝ.eod.*
l *l.3.ȝ.de appellationib.recipiendis.*
m Cōtumacia procuratoris, non appellādo nocet domino. *Bart.*
n *v.l.1.§.1. ȝ.eo. Nouell.23.in pr.*
o *l.§.14.ȝ.eod.*
p procurator ad agendum appellare potest, & appellationē persequi.
q *l.4.§.2. ȝ. de appellationib.*
r quia verum est.*Hal.*
s Fideiussor appellare suo nomine debet & pro suo interesse,non nomine alterius.*Bart.*
t Cōtrarius ei,repellitur ab agendo.*Bart.*
u *l.1.ȝ.de liberali.adde l. 1. §. vlt.in prox.*
x *l.6.ȝ.de appellationib.*
y Propriā causam defendere is videtur, quia sua interesse dicit.
z lite non contestata in causa appellationis ad sententiam definitiuā peruenire potest. vide tamen Socinum *regula 240.*
a Pars videtur consentire acitui facto per iudicem , si in non contradicit. Bononinus.
b id est , quomam appellationes recipiuntur vel non. *7. Cod.Theodos.30. adde Paul.5.sententias.*
c *l.1.§.1. suprà quando appellandum.*
d ratum reus habeat.*Vulgat.*

Aduer-

a pietati operam dando. *Hal.*
b Appellari à sententia interlocutoria iure ciuili nō potest, *vt hîc: & l. ante sententiam Cod. quorum appellat.* Cuius sententiæ vide quatuordecim exceptiones apud Duenazium *regula 52.*
c *vel* definitiuam.
d Imò non potest ab interlocutoria appellari. *l. C. quorū appellationes.* Potest appellari, si appellatione iniuria sententiæ restitui non potest: non potest, si interlocutoria totum negotium non perimit. *Bartol.*
e Quæstio in ciuili negotio adhiberi non debet.
f si ab interlocutoria inferatur grauamen quòd restaurari non potest, post appellationem appellari poterit.
g *l. ab eo. §. de appellationib. l. ... §. ... quando appellandum.*
h moratoriæ appellationes non sunt recipiendæ. *Paul. 5. sent. 35. §. 2. adde l. 8. §. de appellationib.*
i Appellatione interposita, siue recepta sit, siue non, debet omnium iudicio ... re non ... attentata ... tur per superiorē. *Bart.*
k quacunque. *Vulgat.*
l *adde l. 19. C. de appellationib.*
m *l. 1. §. 3. §. de appellationib.*
n quænam illa sunt, *v. l. 31. C. de appellationib.*
o Imò in alio, cùm sententia executioni mandetur. *Nov. 126. c. 5.*
p *l. vnica §. nihil innouari. l. 3. C. de appellat. l. 5. §. vlt. §. de administr. tu.*
q Appellari nō solet à statuto imquo: *l. cert. vt hîc:* appellare ab eius executione. *Bald. in l. quisq. ss. C. quorū appellat. non recipiuntur.* vide Socinum *regula 20.*
r *l. 6. Cod. eod. Paul. 5. sent. 35. §. 2. adde Paul. 5. sent. 6. §. 3.*
s hanc legem refert Cuiacius ad edictum D. Hadriani de vicesima hereditatum. *Cui apud Paulum 4. sent. 3.*
t *l. vlt. in fin. §. de re iudicata.*
u à venditore pignorum non potest appellari ... vide *Bartolum.*
x de literis dimissorijs. *Paul. 5. sent. 34.*
y dimissorij dantur à iudice à quo appellatur, ei qui appellauit.

... maduerteret, prouocauerit, pietati[a] dans: dicendum est, & hanc audiri debere. & si ... præparandam curare maluerit intercedere non videtur, licèt ab initio defendere non potest.

De interlocutione.

2. *Scæuola* lib. quarto Regularum.

ANte[b] sententiam[c] appellari potest[d], si quæstionem in ciuili[e] negotio habendam iudex interlocutus[f] sit: vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

De suspecti tutoris accusatione.

3. *Paulus* libro singulari Regularum.

INtra triduum appellare licet ei, qui de suspecto[g] tutore egit, victúsque appellat.

De eo qui frustratur, quod dicit se sacrum rescriptum expectare.

4. *Macer* libro 1. de Appellationibus.

EIus: qui ideo causam agere frustratur[h], quòd dicit se libellum principi dedisse & sacrum rescriptum expectare audiri desiderium prohibetur. & si ob eam causam prouocauerit, appellatio eius recipi sacris constitutionibus vetatur.

De appellatione non recepta & de impedimento post receptam appellationem facto.

5. *Vlpianus* lib. 4. de Appellationibus.

ET[i] cuius appellatio non recipitur, sufficit, si possit dicere, appellationem suam non esse receptam. quod quaqua[k] ratione doceat, admittetur eius appellatio.

1 ¶ Non recepta autem appellatione, si quidem principem appellari oportuit: principi[l] erit supplicandum, sin vero alius appellabatur, quàm princeps: ille erit adeundus.

2 ¶ Sed & si quid aliud post receptam appellationem impedimento factum fuerit: eum adiri oportet, quem appellare quis debet.

3 ¶ Planè si appellatione non recepta non[m] ipsum adierit, quem debuit, sed principem: pro eo habebitur atque si is aditus est, qui adiri debuit. idque rescriptis Imperatoris nostri Antonini declaratur.

4 ¶ Planè si alium pro alio adijt, non principem: nihil ei hic error proderit licèt non videatur cessasse.

5 ¶ Intra constituta[n] autem appellatoria tempora debet is, cuius appellatio non est recepta, vel competentem iudicem, vel principem adire.

6. *Macer* lib. 2. de Appellationibus.

SCiendum est, cùm appellatio non recipitur, præcipi sacris constitutionibus, omnia in eodem[o] statu esse, nec quicquam nouari[p], etiam si cōtra fiscum appellatum sit. eumq; qui appellationem nō receperit, opinionem suam confestim per relationem manifestare, & causam pro qua non recepit appellationem eiúsque exemplum litigatori edere debere mandatis cauetur.

De testam nto aperiendo. De annona militari. 1. De eo quod ex edicto perpetuo decernitur. 2. De pignore.

7. *Paulus* lib. singulari de Appellationibus.

SI res dilationem non recipiat: non[q] permittitur appellare: ne[r] vel testamentum aperiatur, vt Diuus Hadrianus[s] constituit: ne frumentum[t] in vsum militum in annonæ subsidia contrahatur: néve scriptus heres in possessionem inducatur.

1 ¶ Item si ex perpetuo edicto aliquid decernatur: id quo minus fiat, non permittitur appellare.

2 ¶ Item quo minus pignus[u] vendere liceat, appellari non potest.

DE LIBELLIS[x] DIMISSORIIS[y], qui Apostoli[z] dicuntur,

Tit. VI.

Quando, à quo, & ad quem dantur. 1. Forma de eo qui petijt, & non obtinuit.

1. *Marcianus* lib. 2. de Appellationibus.

POst appellationē interpositam literæ dandæ[a] sunt ab eo, à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est: siue principem[b], siue quem alium. quas literas dimissorias, siue apostolos appellant.

z *l. 1. vlt. §. 2. C. de appellationib. Paul. 5. sent. 34. §. 1. d. ... de iure fisci.*
a *l. 106. de verb. signif. ... §. 2. C. de appell.*
b *l. 17. §. quib. ex caus. in poss.*

c ¶ forma libelli accusatorij.
d ... quintum diem. *Paul. 5 sent. 34. § 2.* Porro de tēporib. appellationū, dixi ad *l. vlt. § 4. C. de temporib. appellat.*
e Appellatione pendente, nihil nouari oportet. *edictum Iustiniani, 8. c. 1. l. 1. in fin. ad Turpill.* nisi iudex ad quem appellatum est, ipse innouet (nam is à quo appellatū est nouare nō potest. ... *in l. eos. §. 1. C. de appellat.*) etiā in præiudiciū tertij. *l. Creditor. §. mandato.* nisi id nouetur, quod nouari primo iudicio potuit. *l. postquam. §. Imperator. §. vt legatorū nomine caueatur.* nisi appellatio palam perlusoria sit. *c. cum appellationib. de appellat. in 6.* nisi appellatum sit ab interlocutoria. *c. non solum de appellat. in 6.* nisi fiat innouatio lege ita permittente. *l. per hac. C. de temp. appellat.* nisi appellando innouetur. *l. eos. §. super his. l. minimè. C. de appellat.* nisi partes ipsæ nouationem fieri cōsentiāt. *Gloss. in c. significasti de appellat. v. Socinum regula 21.* Adde huic legi viginti tres exceptiones quæ apud Duenazium *regula 42.*
f ... *Paul. 5. sent. 36. §. de appellat.*
g ... exacta facienda, neque possessio facienda. *l. ... Cod. quādo prouocare. Nouell. 134. c. 3. in fin.*
h *adde l. 57. supra de adminisst. tut.*
i appellatione interposita, appellationis status integer manet.
k Imò non potest. *l. septima, in fin. §. de minorib.*
l Accusatus de maiori crimine, appellās impedit executionem sententiæ latæ in minori crimine.
m atqui super re iudicata nō est iudicādum. *l. 9. C. de sententijs.*
n id ex pactis apparet.
o si error calculi in sententia sit expressus, sententia ipso iure nulla est. *vide Oldendorp. c. 26. de sententia & re iudicata.*
p De formulis sententiarū condemnatoriarum dixi ad *l. ... §. ... Cod. ad Turpill.*
q Imò nullo modo corrigitur. *l. ... C. ... cui.*
r *l. ... supra de appellationibus.*
s *l. ... de ...*

1 ¶ Sensus[c] autem literarum talis est: appellasse (puta) Lucium Titium à sententia illius, quæ inter illos dicta est.

2 ¶ Sufficit autem, petijsse intra[d] tempus dimissorias instanter & sæpiùs, vt, & si non accipiat, id ipsum contestetur. nam instantiam repetentis dimissorias, constitutiones desiderant. Æquum est igitur: si per eum steterit, qui debebat dare literas, quo minus detur hoc accipienti noceat.

NIHIL[e] INNOVARI[f] APPELLatione interposita,

Tit. VII.

De appellatione recepta vel non. 2. De relegatione. 3. De deportatione. 4. De iusso abstinere ordine. 5. Si ex pluribus facinoribus appellatus propter quædam appellauerit.

1. *Vlpianus* lib. 4. de Appellationibus.

APpellatione interposita: siue ea recepta sit, siue non: medio tempore nihil[g] nouari oportet: si quidē fuerit recepta appellatio, quia recepta est: si vero non est recepta, ne præiudicium fiat, quoad deliberetur, vtrum recipienda sit appellatio, an non sit.

1 ¶ Recepta[h] autem appellatione, tamdiu nihil erit innouandum, quamdiu de appellatione fuerit pronuntiatum.

2 ¶ Si quis ergo fortè relegatus fuit, & appellauerit: non arcebitur neque in Italia, neque in prouincia, qua relegatus est.

3 ¶ Propter eandem rationem & si quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi ius est, vel adnotatus: neque vincula patietur, neque vllam aliam iniuriam, quam patitur, qui sententiæ non adquieuerat. integer[i] enim status esse videtur prouocatione interposita.

4 ¶ Ergo & si abstinere ordine iussus sit, & prouocauerit: eadem ratione potest[k] cœtum participare: cùm hoc sit constitutum, & sit iuris, ne quid pendente appellatione nouetur.

5 ¶ Si quis ex pluribus facinoribus cōdemnatus, propter quædam appellauit, propter quędam non: vtrùm differenda pœna eius sit, an non, quæritur. & si quidem grauiora[l] sint crimina, ob quæ appellatio interposita est, leuius autem id, propter quod no appellauit: recipienda est omnimodo appellatio, & differenda pœna. si verò grauiorem sententiam meruit ex ea specie, ex qua nō est appellatum: omnimodo pœna imponenda est.

QVÆ SENTENTIÆ SINE APpellatione rescindantur,

Tit. VIII.

Si iudicetur non esse iudicatū. 1. De errore calculi. 2. De sententia contra ius. 3. De condemnatione absentis. 4. De conuentione & reconuentione.

1. *Macer* lib. 2. de appellationibus.

ILlud meminerimus: Si quæratur[m] iudicatum sit, necne, & huius quæstionis iudex non[n] esse iudicatum pronuntiauerit, licèt fuerit iudicatum: rescinditur, si prouocatum non fuerit.

1 ¶ Item si calculi[o] error in sententia esse dicatur, appellare necesse non est. veluti si iudex ita pronuntiauerit: *Cùm constet, Titium Seio ex illa specie quinquaginta, item ex illa specie vigintiquinque debere: idcirco Lucium Titium Seio centum condemno*[p]. nam, quoniam error computationis est, nec appellare necesse est, & citra prouocationem corrigitur[q]. Sed & si huius quæstionis iudex sententiam centum confirmauerit: si quidem adeo, quod quinquaginta & vigintiquinque fieri centum putauerit: adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est. si verò ideo, quoniam & alias species vigintiquinque fuisse dixerit: appellationi locus est.

2 ¶ Item cum[r] contra sacras constitutiones iudicatur, appellationis necessitas remittitur[s]. Contra constitutiones autem iudicatur, cùm de[t] iure constitutionis, non de iure litigatoris pronuntiatur. Nam si iudex volenti se ex cura muneris vel tutelæ beneficio liberorum vel ætatis[u] aut priuilegij excusare, dixerit neque filios, neque ætatem, aut vllum priuilegium ad muneris vel tutelæ excusatio-

... optima. C. ... prouocandum.
t ... *l. ... de re iudicata.*
t De iure constitutionis & litigatoris iudicari differunt.
u *l. 2. §. de tutor. ... datis.*

nem prodesse: de iure cõstituto pronuntiasse intelligitur. Quod si de iure suo probantem admiserit, sed idcirco contra eum sententiam dixerit, quòd negauerit eum de ætate sua, aut de numero liberorum probasse: de iure litigatoris pronuntiasse intelligitur. quo casu appellatio necessaria [a] est.

3 ¶ Item cùm ex edicto peremptorio, quod [b] neque propositũ est, neque in notitiam peruenit, absentis [c] condemnatio sit: nullius momenti esse sententiam, constitutiones demonstrent.

4 ¶ Si apud eundem iudicem inuicem petamus, si & mea & tua petitio sine vsuris [d] fuit, & iudex me priorem tibi condemnauit, quo magis tu prior me cõdemnatum habeas: non est mihi necesse pro hac causa appellare, quando secundùm sacras constitutiones iudicatum à me petere non possis, priùs [e] quàm de mea quoque petitione iudicetur, sed magis est, vt appellatio interponatur.

De eo qui sententia. 1. Vel iudicis tempore dati non fuit in rebus humanis.

2. *Paulus* 'libro tertio Responsorum.'

PAulus respondit, eum, qui in [f] rebus humanis non fuit sententiæ dictæ tempore, inefficaciter cõdemnatum videri.

1 ¶ Idem respondit, aduersus eum, qui in rebus humanis nõ esset, cùm iudex datus est, neque iudicis dationem valuisse, neque sententiam aduersus eum dictam vires habere.

De præcepto impoßibili.

3. *Idem* 'lib. 16. Responsorum.'

PAulus respondit, impossibile [g] præceptum iudicis nullius esse momenti.

1 ¶ Idem respondit ab ea sententia, cui pareri rerum natura non potuit, sine causa appellari.

AN PER ALIVM CAVSÆ [h] APpellationum reddi possunt,

Tit. IX.

1. *Vlpianus* 'libro quarto Appellationum.'

QVAERI solet, an per alium causæ appellationis reddi possunt. quæ res in rebus pecuniarijs, & in criminibus agitari consueuit. & in rebus [i] pecuniarijs [k] sunt rescripta, posse agi. verba rescripti ita se habent: Diui fratres Longino. *Si tibi, qui appellauit, mandauit, vt eum de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est: nihil prohibet, nomine eius te respondere. sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet.* Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna vsque [l] ad relegationem: non [m] oportet per alium causas agi: sed ipsum adesse auditorio debere, sciendum est. Planè si pecuniaria causa est, ex qua ignominia [n] sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. Idque erit probandum & in ipso accusatore, si appellauerit, vel si aduersus eum sit appellatum. & generaliter, quæ causa per alium agi non potest, eius nec appellationem per alium agi oportet.

2. *Macer* 'lib. 2. de appellationibus.'

SI procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit: nihilo minùs ipse respondere debet. Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, videamus. magis tamen obseruatur, vt audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius [o] absentis procurator appellauit.

SI TVTOR, VEL CVRATOR, magistratus creatus appellauerit,

Tit. X.

De muneribus publicis.

1. *Vlpianus* 'lib. 3. de officio consulis.'

SI qui ad munera publica nominati [p] appellauerint, nec causas probauerint: scient, ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicæ acciderit, quòd si apparuerit, eos necessariò prouocasse: cui [q] adscribendum sit id damnum, præses vel princeps æstimabit.

De tutore & curatore.

2. *Hermogenianus* 'libro 5. Iuris Epitomarum.'

TVtor vel curator retentus si prouocauerit, & ante causam actam moriatur: propter periculum medij temporis, successores [r] eius causas appellationis necesse habent reddere.

EVM, QVI APPELLAVERIT, in prouincia defendi,

Tit. XI.

1. *Vlpianus* 'lib. 4. de Appellationibus.'

EVM, qui appellauit, oportere in prouincia defendi in aliis [s] suis causis, etiam si appellationis causa peregrinetur, Diui fratres Decimio Philoni rescripserunt.

2. *Marcianus* 'lib. 2. de Appellationibus.'

HOc enim illis præstatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicæ causa absunt [t].

APVD EVM, A QVO APPELlatur, aliam causam agere compellendum,

Tit. XII.

1. *Vlpianus* 'libro quarto de Appellationibus.'

SI QVIS ex alia causa appellauerit à iudice: an in [u] alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, videamus. & hodie hoc iure vtimur: & tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem iudicem, à quo quis prouocauit, compelletur alias causas, si quas habet, agere. nec vtetur hoc prætextu, quasi ad offensum iudicem nõ debeat experiri, cùm possit denuo prouocare.

SI PENDENTE APPELLAtione mors [x] interuenerit,

Tit. XIII.

De eo qui successorem habuit vel non. 1. De tutore.

1. *Macer* 'lib. 2. de Appellationibus.'

APPELLATORE defuncto [y], si quidem sine herede, cuiuscumque generis appellatio fuit, euanescit. quòd si [z] appellatori heres [a] extiterit: si [b] quidẽ nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere [c] appellationem. si verò fisci vel alterius, contra quem appellatũ est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus, prouocatione interposita decesserit: Imperator noster Alexander Pletorio militi ita rescripsit: Quamuis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum eius sententia proponitur, aduersus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, obtinere potest, quam si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiæ detexerit.

1 ¶ Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem [e] eius causas appellationis reddere necesse est, etiam si rationes [f] tutelæ heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. Sed Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non cogendum tutorem, post rationes redditas, causas appellationum reddere.

DE IVRE [g] FISCI [h].

Tit. XIIII.

Quibus ex causis fisco acquiritur. 1. De bonis quæ non sunt soluendo. 2. De bonis vacantibus. 3. De bonis requirendorum adnotatorum. 4. De causis statim motis, & tractu vltra vicesimum annum. 5. Si causæ à priore nuntiatore proditæ dicantur.

1. *Callistratus* 'lib. 1. de iure fisci.'

VARIAE causæ sunt, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. aut enim se quis, quod tacitè [i] relictum est, profitetur capere non [k] posse, vel ab alio præuentus defertur: vel quòd mors ab heredibus non [l] vindicatur: vel quod indignus [m] quis heres nuntiatur: vel quòd princeps heres institutus, & testamentum siue codicilli subrepti esse nuntiantur: vel quòd dicatur quis thesaurum [n] inuenisse: vel magni pretij rem minoris ex fisco comparasse: vel præuaricatione [o] fiscum victũ esse: vel eũ decessisse, qui in capitali crimine esset: vel etiam post mortem aliquem reum esse, vel domum restructam [p] esse: vel ab accusatione recessum: vel rem litigiosam [q] venundari: vel pœnam fisco ex contractu priuato deberi: vel aduersus leges commissum factum esse.

1 ¶ An

a sentẽtia partium iura respiciẽs, etiamsi sit contra ius, non est nulla, cùm ab ea appellatũ sit. fallit *in l. 6. §. 1. ff. de re iudicata. Zas. 2. Responsorum 22.*
b sentẽtia nulla est, quæ absentibus, nec citatis partibus lata est. *v. Oldendorp. c. 30. de sententia & re iudicata.*
c Ea quæ altera parte absente decernũtur, vim rerum iudicatarum non habent. *Paul. 5. sent. 5. §. 5. adde l. 6. §. 3. ff. de iudicijs.*
d *v. l. 11. ff. de appellationib.*
e qui prior appellauit, prior agit. *v. l. 29. ff. de iniurijs.*
f *C. si pẽdente appellatione mors interuenerit: l. 59. in fi. ff. de re iudicata: l. 74. §. 2. ff. de iudicijs: l. 191. ff. de regul. iuris.*
g *l. 47. ff. de re iudicata: l. 7. Cod. quãdo & quomodo iud. v. Oldendorp. c. 27. de sentẽtia, & re iudicata.*
h De reddendis causis appellationum. *Paul. 5. sent. 35.*
i Res hic pro lite causa & negotio sumitur.
k Procuratore in re pecuniaria vti possumus in appellationum causis reddẽdis. *l. 2. C. de procuratorib. l. 10. C. de appellat. l. 3. C. quorum appellationes.*
l Imo vltrà, nã per aliũ causæ reddi possunt pro damnato ad bestias. *l. 18. ff. de appellat.*
m meritũ appellationis causæ capitalis, & ipsam rationẽ status non nisi nosmetipsos persequi possumus: nemo. n. absens, aut dari in seruitutẽ potest, aut dãnari. *Paul. 5. sent. 35. §. 1.*
n *l. 5. §. 1. ff. de his qui notantur.*
o *l. vlt. ff. de appellationib.*
p *l. 1. §. 2. ff. de appellationib.*
q *v. l. vn. in fi. C. de sumptuũ recuperatione.*
r *¶ l. vn. ff. si pẽdente appellatione, mors interuenerit. l. vn. in fin. C. si pendente appellatione.*
s *l. 26. in fi. ff. ex quibus causis maiores l. 2. ff. de iudicijs.*

t *v. l. 16.* [illegible]
u Qui prouocauit [illegible] non propter [illegible] pòt [illegible] causa [illegible] [illegible] [illegible] denuo prouocet [illegible] *l. 51.*
x [illegible] *C. Theod.* [illegible]
y Mortuo appellatore sine herede [illegible] appellatio cessat.
z Heres appellatoris non est cogendus appellationis causam persequi, si nullius intersit [illegible].
a *l. 1. §. 3. C. e. l. 9. in fin. ff. de iure fisci. l. vlt. C. si reus vel accusator.*
b Is cuius non interest, ad agendum nõ admittitur.
c Appellationẽ perigit, qui ad finem vsque perducit.
d *l. 2. ff. si tutor vel curator.*
e *l. vlt. ff. si tutor vel curator tit. 10.*
f *l. 27. ff. de appellationib.*
g *10. C. 1. & passim toto ti. lib.* [illegible] *C. Theod. 1. de iure fisci, & populi. Paul. 5. sent. 12.* [illegible] *5. Eclog. 2. adde Harmenop. 1. tit.* [illegible] de priuilegio fisci. *7. C. 73. adde Pat. enom. 24. Arrest. 16.* [illegible] les de fisco, & eius priuilegio. *v. Bodi.* [illegible]
h De fisci tacita hypotheca, vide Neguzantiũ *tract. de pignorib. parte 2. membro. 4. num. 113.* fiscalia & publica [illegible] *Harmenop. 2. 3. 53* [illegible] de [illegible] libros M. Antonij Peregrini de iurib. & priuilegijs fisci.
i *l. vni. C. de his qui se deferunt.*
k Accursius hic notat, deportatos, hereticos, dãnatos in metallum, natos ex dãnato coitu, esse incapaces capiendi.
l *l. 1. C. vbi causus fiscal. l. 1. Cod. de his quæ vt indig.*
m *de quo v. l. 3. ff. de his quæ vt indig.*
n hoc hodie remissum. *l. 7. in fin. C. de delatorib. v. Basi. l. 1. c. 58.*
o *l. 10. ff. de diuers. & temporalib. l. vnica. C. de sententia contra fiscum.*
p restructam. *Hal.*
q *v. l. 22. ff. eod.*

a *l.4.§.20.ff.de fideicom.libert.*
b *l.1.C.de quadriennij præscriptione,l.6.§.7.ff.si quis omissa causa.*
c *l.4.§.1.supra de requirendis reis.*
d deterri προσαγγέλλεσθαι Græci,& Petrus Faber apud Cuiac.*c.28.de præscriptionib.*
e *adde l.44.ff.eo.l.3.C.de delatoribus.*

1 ¶ An bona,quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscũ pertineant,quæsitum est. Labeo scribit,etiam ea,quæ soluendo non sint,ipso iure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est, quòd ita[a] bona veneunt,si ex his fisco adquiri nihil possit.

2 ¶ Diuus Pius Cœlio Amaranto ita rescripsit:vacantium bonorum nuntiationem quadriennio[b] finiri:idque tempus ex die, quo certum esse cœpit, neque heredem neque bonorum possessorẽ exstare, computari oportere.

3 ¶Præscriptio autẽ viginti[c] annorum,quę etiam circa requirendorum adnotatorum bona obseruatur, ex constitutione Diui Titij solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. 4 ¶ Causæ autem, quæ statim motæ sunt, & tractæ vltra vicesimum annum, differri[d] possunt etiam post vicesimum annum.

5 ¶Illæq; causæ,quę à priore nuntiatore proditæ dicantur,etiam post annos,quibus præscribi diximus,fisco nuntiari possunt.

De fama delatorum. 1. De instrumentis. 3. De contumacia delatoris, & possessoris. 4. Vel delatoris tantum. 5. De mãdatore. 6. De seruis & libertis. 7. De eo qui se detulit.

2. *Idem* lib.2.de iure fisci.

EX quibusdam[e] causis delationes suscipientium fama non læditur:veluti[f] eorum,qui non præmij[g] consequendi, item eorum, qui vlciscendi gratia aduersarium suum deferunt: vel quòd "nomine" reipublicæ[h] suæ quis exsequitur causas. & hæc ita obseruari, plurifariam principalibus constitutionibus præcipitur. 1 ¶ Diuus Hadrianus Flauio Arriano in hæc verba rescripsit: Quin ei, qui instrumenta[i] ad causam fisci pertinentia, cùm possit exhibere,non exhibet,nocere debeat:si verum aliter non inuenitur,ea subtracta esse credantur,quæ nocitura causę eius fuerint,dubitatũ non est. sed nec aliàs dubitari oportet,quin non in aliam rem nocere debeant,quàm in eam, qua desiderata sunt. 2 ¶ Item Diui fratres ad libellum Cornelij Rufi rescripserũt, totiens edẽda esse instrumẽta, quotiẽs de iure capiẽdi, vel de iure dominij, vel de aliqua causa simili,re nũmaria[k] quæratur:nõ[l] si de capitali causa agatur. 3 ¶Senatus censuit: "vt," si neq; delator[m], neque possessor tribus edictis[n] euocati adfuerunt, delatoris quidẽ fideiussores teneantur, & ei postea publicã causam deferẽdi ius adimatur, possessoris autẽ ius idẽ esset, quod, si delatus omnino nõ esset. 4 ¶ Quotiens tamẽ delator adesse iussus cessat,nec hoc fraude possessoris factũ esse probabitur:Diuus Hadrianus rescripsit, secundũ possessorem pronuntiari oportere. ita vt sententia cõprehendatur,etiã delatores[o] edicto id comprehendisse. 5 ¶ Diuus Pius Cæcilio Maximo rescripsit, constitutionẽ patris sui: qua cõpelleretur delator edere mandatorẽ[p], ac,nisi edidisset, vt in vincula deduceretur:eò pertinere, nõ vt delator pœna subduceretur, si mandatorem haberet, sed vt mandator quoque,perinde,atque si ipse detulisset,puniretur.

6 ¶Imperator noster Seuerus Augustus constituit,ne serui delatores dominorũ audiantur[q], sed vt pœna coerceantur. Libertos quoque causæ mandatores contra patronos à præsidibus prouinciarum pœnæ plectendos.

7 ¶Cõplura sunt rescripta principalia, quibus cauetur, nõ obesse errorẽ[r] cuiquam,quòd ignotus iuris sui ipse se detulerit. Sed extat eorundem principum rescriptum,ex quo videtur posse defendi,ita demum non nocere cuiquã se detulisse, si ea persona sit, quæ ignorare propter rusticitatem[s],vel propter sexum femininum[t] ius suũ possit.

De tacito fideicommisso. 5. De venditione. 6. Aut locatione rei fiscalis. 7. Si posteriori creditori fiscus successerit. 8. De debitorib.debitoris. 9. De liberali causa. 10. De thesauris.

3. *Idem* libro 3.de iure fisci.

NOn intelligitur fraudem legi fecisse,qui rogatus est palam[u] restituere. Sed cùm quidã testamẽto suo ita scripsisset, *Vos rogo, vt in eo, quod à vobis petij, fidem præstetis: pérque*[x] *Deum, vt faciatis, rogo*,& quęreretur,an id palã datũ intelligeretur:Iulianus respondit,nõ quidẽ apparere,quid ab heredibus ex huiusmodi verbis petitum est.quæri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accõmodare.& ferè eo iam decursum,vt fraus legi fieri videatur,quotiens[y] quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica[z] cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non potest. ideoque dici posse, ex supradictis verbis non esse legi fraudem factam.

1 ¶Si quis palàm[a] rogatus,&[b] tacitè esset:agitabatur, quid magis præualeret:vtrum vt ipsum noceret,quòd tacitè rogatus esset:an prodesset,quòd palàm petitum esset. "&" Diuus Hadrianus rescripsit,in eo[c],quod cuiusque fidei palam commissum est, non esse existimandum fidem suam in fraudem legis accommodasse.

2 ¶ Quando autem fraus interposita videatur,agendũ est.id est,vtrùm exitus spectari deberet,an consilium.fortè si tunc,cùm tacitè fideicommittebatur, nõ capiebat is, cui restitui iubebatur, mortis verò tempore capere poterat:vel contrà.& placuit,exitum[d] esse spectandum.

3 ¶Tacita autẽ fideicõmissa frequenter sic detegũtur,si proferatur chirographũ,quo se cauisset[e],cuius fides eligitur, quod ad eũ ex bonis defuncti peruenerit, restiturũ. Sed & ex aliis probationibus manifestissimis idem fit.

4 ¶ Cùm ex causa taciti fideicõmissi bona ad fiscũ pertinent:omnia,quæ in testamẽto vtiliter data sunt, valẽt[f]. & ita Diuus rescripsit. 5 ¶ Diui fratres rescripserunt,in venditionibus fiscalibus fidem & diligentiã à procuratore[g] exigendam & iusta[h] pretia non ex præterita emptione, sed ex præsenti[i] æstimatione constitutio. sicut enim diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur: ita si negligentius habita sint,minui ea necesse est.

6 ¶ Cum quinquennium[k], "in" quo quis pro publico cõductore se obligauit,excessit:sequentis tẽporis nomine non tenetur. idque principalibus rescriptis exprimitur. Diuus etiam Hadrianus in hæc verba rescripsit. Valde inhumanus mos est iste, quo retinẽtur[l] cõductores vectigalium publicorum,& agrorũ, si tantidem locari nõ possint.nam & facilius inuenientur cõductores,si scierint fore,vt,si peracto lustro discedere voluerint,non teneantur.

7 ¶ Si[m] posteriori creditori fiscus successerit: eo[n] iure vtitur,quo is vsurus erat,cui successit. 8 ¶ Multa principalia sunt rescripta[o],quibus cauetur, nõ aliter fiscũ debitorum suorũ debitores cõuenire, nisi[p] principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquidò probentur,vel ex cõtractu fiscali debitores cõueniantur.

9 ¶Diuus Hadrianus Flauio Proculo rescripsit,cũ in libertatem proclamat, qui ex bonis ad fiscũ pertinẽtibus esse dicitur,iudicium dari præsentibus[q],& agentibus etiam his,qui negotiis fisci solent interuenire. & huiusmodi liberales causæ,si non[r] interueniẽte fisci[s] aduocato decisæ sint,in integrum restituuntur[t].

10 ¶Si in locis fiscalibus,vel publicis[u],religiosisve,aut in monumentis thesauri reperti fuerint:Diui fratres constituerunt, vt dimidia pars ex his fisco vindicaretur. item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æquè partem fisco vindicari.

11 ¶Deferre autẽ se nemo cogitur, quod thesaurũ inuenerit,nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur.Qui autẽ, "cũ" in loco fisci thesaurum inuenerit, & partẽ ad fiscũ pertinentem suppresserit:totum cum altero tãto cogitur soluere.

De pactis cum delatoribus.

4. *Vlpianus* lib.6.ad Edictum.

IN fisci causis pacti cum delatoribus pro cõfessis habentur,si modò pretium vel modicum[x] dederunt.

De venditione rei fiscalis.

5. *Idem* libro 16.ad Edictum.

SI curator Cæsaris rem aliquam vendiderit: quãuis duplum[y],vel triplum pro euictione promiserit:tamẽ fiscus simplum pręstabit. 1 ¶ Si ab eo,cui ius distrahendi res fisci datum est,fuerit distractum quid fisci: statim[z] fit emptoris,pretio tamen soluto.

De fisco in priuati ius succedente. 1. De Cæsaris vel Augustæ rationibus.

6. *Idem* lib.63.ad Edictum.

FIscus,cũ[a] in priuati ius succedit, priuati iure pro anteriorib⁹ suæ successionis tẽporis vtitur[b] cęterũ postea quã successit,habebit priuilegiũ suũ. Sed vtrũ statim atq; cœpit ad eũ pertinere nomẽ,an verò posteaquã conuenit debitorẽ,an postea quã relatũ est inter nomina debitorũ, quæritur.& quidẽ vsuras exinde petit fiscales,etsi breuiores debeãtur.ex quo cõuenit certũ debitorẽ[c], & confitentẽ. At in priuilegio variè rescriptũ est. puto tamẽ, exinde priuilegio esse locũ,ex quo inter nomina debitorũ relatũ nomẽ est. 1 ¶Quodcunq; priuilegij fisco competit:hoc idem & Cæsaris ratio,& Augustæ[d] habere solet[e].

f Delator nõ est, qui quid defert fisco, nõ vt præmiũ consequatur, sed vt suam ac patriæ causam defendat: & ideo si non obtinuerit, infamia nõ notatur, *vt hîc, & l.4. C. de delatorib. l. neminem. C. ex quib. caus.infam. irrogatur.* Tanti interest præmio quid fiat an vindicta sui, suæve patriæ.
g Pręmia olim accusatorib. & delatorib. constituta.*l.3.§.13.l.25.ff.de senatusconf. Sillaniano. dixi ad l.8. circa fin.ff.de accusat.* arbitrio iudicũ. *l.5.in fi. ff. de iniur. Tacit.4.5.15. 5.Quintil. 7.* vel à lege *l.3.§.13.l.25.ff. de senat.Silaniano:*pars dimidia. *Frontin. 2.de aquæductib.* quarta in crimine repetundarum & lege Papię.*Tacit.4.Sueton. Nerone 6.*idque vulgare pręmium videtur appellari, *in l.13.§.5.ff.eod.* Qua ratione, quasi turpi quæstu quodam abutentes ad calũnias prorumpebant,*l.8.ff.de accus.* tametsi exilio & aliis pœnis adfecti à Tito, Domitiano, & Traiano.*Sueton.in Tito 8.Xiphilinus in Tito: Martial. 1. Epigram. Plin. Panegyrico ad Traianũ: adde Brissoniũ 3.select.17.*
h Patria nobis carior esset debet, quare nosmetipsi. *l. 30. in fi.C.de episcopis: l.9.C.ex qui.cau.infam. l.3.l.4.C. de delatorib.*
i *v.l.3.ff.de edendo.adde l.2. ff. de fide instrum.*
k In criminalibus causis ad fiscum delatis nemo tenetur edere Bossius *tit.de fisco & priuilegio eius 101. num.11.* negat tamen Clarus fisco actori edendum in causa pecuniaria idq; ex mente omnium interpretum ait *5.sent.8. vlt.q.27.*
l Imò,tũc maximè, ne delicta sint impunita.
m Delatores edictis vocabantur.

n *l.15.§.2.§.4.l.42.§.1.ff.eo.l.3.C.de accusat.Cic.1.epist.3.& ad Q.Fratrem.*
o delatoris edicto.*Cuiac.19.obs.2.*
p *l.24.ff.eod.*
q *l.6.C.de delatorib.*nisi in crimine maiestatis.*Paul.5.sent.13.§.vlt.*
r *l.13.in fi.ff.eod.*
s *v.l.3.§.21.ff.de Silaniano.*
t fœmineum,*Hal.*

u *l.103.ff.de legat.1.*
x frequens est testatori,cum iurisiurandi obtestatione heredes onerare,legati ac fideicommissi præstatione per Deum, *vt hîc, & §.1.Inst.de fideicommiss.hæred.l.2.C. comm.de legat.*per salutem principis,*l.77.§.3.ff.de leg.2.*
y *l.40.ff.eo.d.l.83.*

z *adde l.5.C.de probat. l.10. ff.de his quæ vt indig.*
a ¶ Tacitè possumus relinquere,quod etiã palam possumus. Quod tacitè rogaui,idem possum palã rogare, *vt hic*, vnde colligas, Tacita fideicõmissa esse posse sine fraude: sicut & tacitè pecunia credi potest sine fraude. Et tamen tacita cũ dicimus, fraudes dicimus: vt tacitũ mutuum apud Gelliũ 12. & tacita pactio. *l.p[illegible] de bon.lib. & apud Plin.5.epist.[illegible]*
b *v.l. vlt.ff.de ritu.*
c *adde l. 123. ff. de leg.1.*
d In fraude exitus spectandus est.
e cauisset is cuius.*Hal.*
f *l.16.ff.eo.*
g *sub.* Cæsaris, de quo dixi ad titulum de officio Procuratoris Cæsaris.
h *l.50. ff.de furtis.*
i Pretia iusta non ex pręterita emptione, sed ex præsenti æstimari oportet. *l.62.in fin.ff. ad l.Falci.*
k *l.7.ff.de locato.*
l *l.9.§.1.ff.de publicanis.* & ita abrogatur. *l. 11. in fi. ff. de publicanis.*
m *v. Cuiac. 19. obs.4.*
n *l.6.ff.eo.*
o *l.2.l.8. C.quãdo fiscus vel priuatus.Nouel.128. c.2.*
p *l.2.l.4. C.quãdo fiscus vel priuatus.*
q *v.quæ notaui ad l. 47. ff. de re iudicata.*
r *d.l.47.*
s De fisci aduocato, *adde l.7.ff.e.*dixi ad tit. *C.de aduoc.fisci.*
t *dixi ad l.33. ff.de re iud.*
u publicis, nõ etiam religiosis Zoanetus 27. restitut. ob id reprehensus à Roberto *1. recept.5.* de thesauro dicam ad *Nouell. Leon.51.*
x Imò, id non tenet.*l.1.ff.eo.*
y *l.56.ff.de euic.*
z non priùs.*v. Cuiac. 9. obs. 37. adde l.15. §.7. ff. de re iud.*
a Imò semper ius habet pignoris. *l. 46.§.3. ff.eo.*

b *l.66.in fi.ff.de cond.& demonst.*atque ideo ius deliberandi habet.*l.19.C.de iure delib. Bald. Cy. Ang. Ias. Castr. Guido q.208.* Quin si rex succedit alicui vasallo alterius domini,rex tenetur homagium facere illi domino. *Specu.tit.de feudis.§. vers.24.l. his qui.C.de conueniendis fisci debit.l.2. C.de prædiis & omnib.reb.nauiculariorum.*
c debitore confitente.*Cuiac.29.obs.2.*
d *l.31.ff.de leg.1.l.3.C.de quadriennij præscriptione.*
e Imò non solet,*l.57.ff.de legat.2.*

a De fisci aduocato, *adde l.3.§ 9.in fi.ꝫ.eo.l.vlt.ꝗ.eo & C. de aduocatis fisci.*
b *v.l.1.C.de repudianda hæred.*
c *l. 47.ꝫ. de re iudicata.*
d *v.l.30.ꝗ.e.l.vlt.ꝫ.de off.præsid.l.16.ꝫ.de publ.adde Cuia.9.obs.1.*
e *v.l.1.ꝫ.de libellis dimissoriis.*
f *v.l. vnicam. ꝫ.si, endente appellatione.*
g *dixi in Epitome Feudorum, tit.de act.emp.*
h v. Antoniū Negusantium, *trac.de pignorib. membro 4. parte 2.num.117.& sequentib.* vbi numero 118. desinit, In causa onerosa in dubio fiscum pręferri doti: in lucratiua,postponi, *l.2.C.de priuilegio fisci.*
i in dubio cōtra fiscū. *v. quæ notaui ad Nou. 85. & Alciat. 3. præsump.41.* huc pertinet illud Capitolini de Marco Antonino philosopho, in causis compendii nunquā iudicans fauit, *l. vnica. §. 14.C. de caduc.toll.*
k Imò pro fisco. vide Edictū Iustiniani,*4.c.2. §.1.*
l agentē præsertim actione pœnali ad pœnam & priuilegiata. *v. Dynum ad c.85.de reg.iu.* vide exemplū *in l. vnica, C. de caduc.tollend.*
m *v.l.17.ꝗ.eo.*
n Bona dicimus,quę ære alieno deducto supersunt.*vid.l.72.ꝫ.de iure dot.*
o Seruitia verbera, *hic & l.7.§.2.ꝫ.de iniuriis.* sunt flagra, flagella, lora quibus rūpi seruos in Comœdiis legimus,*adde l.9.§.3.l.15.§.38.l.17.§.2.ꝫ.de iniuriis.* (Nam liberi fustibus castigabātur ex eodē crimine quo serui flagellis, *l.vlt.ꝫ. de iniuriis.l.10.l.38.§.2.ꝫ.de pœn.*) Seneca in ludo: *& libro de Clementia: l. in seruorum. ꝫ.de pœnis. l. leuia. ꝫ. de accus.l.Pedius.§. 1. ꝫ. de incendio.* Porro leuior fuit fustiū quā flagellorū castigatio. Nā fustigatio in modica castigatione ponitur, flagellorū in atrocissima & seruili. *l.7.§.2.ꝫ.de iniuriis.l.11.§.2. in fi. ꝫ.de in ius voc. l. 23.in fi. ꝫ.de vsufructu.* Ea ratione fustiū admonitio dicitur quasi leuis,*l.veluti. ꝫ. de pœnis.* Proinde quod dicitur *in lege si quid erit. ꝫ.de officio proconsulis.* Proconsulē ius nō habere atrociter verberandi ad flagellationem referemus. *adde Brissonium 3.select.9.*

Richard in l 22 de adq n° 37:

p *l.11.ꝫ.de alimentis,l.3.ꝫ.de his quæ pro non scriptis.*
q *l.4.§.10.ꝫ.de fideicom.libert.l.9.§.6. ꝫ.ad l.Iul.peculatus.* quidam hac voce intelligunt præfectum ærario,*l.42.ꝗ.eod.*
r *l.15.§.3.ꝗ.eod.l.vnic.C.de his qui se deferunt.*
ſ Præmiū vulgare delatorum,quarta.*Tacit.4.Annal.* hinc quadruplatores dicti à præmio,quartę quā cōsignebantur,*Ascon. in Verrē.* octaua dabatur seruis ter crimine maiestatis, *Ioseph. 19. ante.* erat arbitraria. *Tacit. 6. Annal. & 16.& historia rū 4.* Porro vulgare præmium hic appellatur quarta bonorū rei,ad differentiam eius quod edicto Traiani dabatur se deferentib⁹:quod dimidiā bonorū cōtinebat.dixi *ad l.2.ꝫ.eo.* de vulgari pręmio delatoris.v.Cuiac.*5.obs.3.*
t apertas tabulas,*Hal.*
u *adde l. 42. §. 2.ꝫ.de bon.libert.*
x quàm alium *Hal.*
y *l.8. §.14. ꝫ.de inofficioso.*
z *l.2.in fi.ꝫ.e.*
a *v Vlp..3.*
b *l.3.§.5.ꝫ.e.l. 9.ꝫ.de Silaniano.*
c *l.10.in fi. ꝫ.de iudic.*
d *l.9. C. de calumn. vel 10.ꝫ de diuersis.*
e *l.2. §.3. ꝫ.eo.l. 42.§.1.ꝗ.e. adde l. 7. ꝫ.de in integr. rest. v.Cuiac.*
f *l.15.ꝗ.eod.*
g *v.l.2.§.3.ꝫ.eo.*
h de Præfecto ærarii, dixi *ad l.42.ꝗ.e, adde Cuiac.in l.9.C.de iure fisci.* Interim hic Comes sacrarū largitionū, thesaurorū, sacri ærarii, de quo dixi *ad l.2. C.vt dignitatum ordo seruetur.*
i *l.45.§.4. ꝫ.eo.*
k *v.l.quæ de tota.ꝫ. de rei vind.*
l *l.13.ꝫ.eo.v.l.1. l. 195. ꝫ. de verb. sig.l.3. §.3. supra de neg. gest.*
m Deferre nisi seipsam mulier nō potest. *adde l.vnica. C. de his qui se deferunt.*
n Fiscales pœnæ creditorib⁹ postponūtur. *l. 1 .ꝫ.eo.l.vn. C.de pœnis fiscalib. v. Pau.5.sen.12.§.10.*
o *adde l. vlt. C. de delatorib.*
p *v.l.16.ꝫ.eo.*
q i. senatores, dixi *ad l.5. ꝫ. de curatore furios.*
r *l.5.in fin. ꝫ.de publ.iud.*
ſ indicare,*Cuiac.18.obs.22.*
t *l.2. C. qui accusare non poss.*
u *v.Oldendorp. c.4.de testib.19.*
x Accusare hic dicitur qui defert. Est,inquā, hic accusator delator : hoc ideo quòd delatores inter cætera crimina publica deferebant,vt & bona vacantia caduca,ereptitia,cōmissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inuentio.

De liberali causa.

7. *Idem*" libro 54.ad Edictum."

SI fiscus alicui status controuersiam faciat, fisci [a] aduocatus adesse debet[b].quare si [c] sine fisci aduocato pronūtiatum sit: Diuus Marcus rescripsit, nihil esse actum, & ideo ex integro cognosci oportere.

De actoribus bonorum non distrahendis.

8. *Modestinus*"lib.5.Regularum."

BOnorum fisco vindicatorum actores [d] venundari à procuratoribus non possunt.& si distrahantur,irritam fieri venditionem rescriptum est.

De morte rei.

9. *Idem*"libro 17.Responsorum."

LVcius Titius fecit heredes sororem suam ex dodrante,vxorem Mæuiam & socerum ex reliquis portionibus.eius testamentum,postumo nato, ruptum est:qui postumus breui & ipse decessit:atque ita omnis hereditas ad matrem postumi deuoluta est. soror testatoris Mæuium veneficij in Lucium Titium accusauit. cùm non obtinuisset, prouocauit. interea decessit rea. nihilo minùs tamen apostoli [e] redditi sunt.quæro, an putes,extincta rea cognitionem appellationis inducendam propter hereditatem quæsitam.Modestinus respondit,morte [f] reæ crimine extincto,persecutionem eorum,quæ scelere[g] adquisita probari possunt,fisco competere posse.

De dubiis quæstionibus.

10. *Idem*"lib.singulari de Præscriptionibus."

NOn [h] puto delinquere eum, qui in dubiis [i] quæstionibus contra [k] fiscum [l] facilè responderit.

De ære alieno.

11. *Iauolenus*"lib.9.Epistolarum."

NOn possunt vlla bona ad fiscum pertinere,nisi [m] quę creditoribus super futura sunt. id [n] enim bonorum cuiusque esse intelligitur,quod æri alieno superest.

De damnatis in metallum.

12. *Callistratus*"lib.6.de Cognitionibus."

IN metallum damnatis libertas adimitur, cùm etiam verberibus [o] seruilibus coercentur.Sanè per huiusmodi personas fisco nihil adquiri, Diuus Pius rescripsit. & ideò quòd legatum erat ei [p],qui postea in metallum damnatus erat,ad fiscum non pertinere rescripsit.magísque ait pœnæ eos,quàm fisci,seruos esse.

De iis qui se deferunt.

13. *Paulus*"lib.7.ad legem Iuliam & Papiam."

EDicto Diui Traiani,quod proposui, significatur: vt,si quis, antequàm causa eius ad ærariū [q] deferatur, professus esset eam rem, quam possideret, capere sibi non licere,ex ea partem [r] fisco inferret,partem ipse retineret.

1 ¶ Idē postea edicto significauit: vt quæcūq; professa esset vel palam, vel tacitè relictum sibi, quod capere non posset,& probasset iam id ad fiscum pertinere, etiam si id non possideret,ex eo,quod redactum esset à præfectis ærario,partem dimidiam ferat.

2 ¶Nihil autē interest,quę causa impediat ius capiendi.

3 ¶Id autē deferri debet,quod latet,nō id,quod fisci est.

4 ¶ Ad heredes eius, qui se detulerat, nō videbatur præmiū transire.sed Diuus Hadrianus rescripsit: vt,licèt antè decessisset is, qui se detulerat, antequàm id, quod detulerat,fisco addiceretur,heredi eius præmium daretur.

5 ¶Exstat eiusdem Hadriani epistola: vt,si is,qui se deferre poterat,morte præuentus fuerit,heres eius,si detulerit,præmium consequatur. si tamen (inquit) liquebit defunctum eius animi fuisse, vt se vellet deferre. si verò idcirco dissimulauerit,dum rem occultari sperat: heredem eius vltra vulgare [ſ] præmium nihil consecuturum.

6 ¶Item Diui fratres rescripserūt, hęredes eorū,quibus tacitū fideicōmissum relictū est,ita demum"ex"beneficio Traiani deferre"se"posse,si is,cui datū fuerat,morte pręuētus esset,& ideo per angustias tēporis deferre se nō potuerit. 7 ¶ Cū ante apertū testamētū,tacitū fideicōmissum nūtiatū esset ab his,qui fidē tacitā susceperūt, deinde post apertas [t] à fideicōmissario delatū esset: Diuus Antoninus recipi professionē ei⁹ iussit:neq; enim dignā esse pręmio tā pręcipitē [u] festinationē prioris: & cū quis se nūtiet non capere,poti⁹ cōfiteri de suo iure,q̃ aliud [x] deferre videtur.

8 ¶Ad eos beneficium Traiani pertinet,qui ex defuncti voluntate relictum sibi capere non possunt. ergo nec illud quod seruo meo relictum est,deferre potero.

9 ¶ Eos,qui quasi indigni repelluntur,summouendos esse ab eiusmodi præmio: id est eos, qui de inofficioso [y] egerunt, vel falsum dixerunt testamentum, qui vsque ad finem litis oppugnauerunt testamentum.

10 ¶Ei, qui per errorem [z] se detulit, cùm capere solidum [a] posset, non nocere hoc Diuus Hadrianus, & Diuus Pius,& fratres rescripserunt.

De libertatibus & legatis.

14. *Gaius*"lib.11.ad legem Iuliam & Papiam."

DIcitur, ex asse hereditates ex Silaniano cùm fiscus vindicasset, vt nec libertates, nec legata tueatur. quod apertè nullam habet rationem: cùm ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus,& libertates [b],& legata maneant.

De abolitione. 1. De delatore subiecto. 2. Si delator citatus, ad edictum non responderit. 3. De eo qui se detulit. 4. De contumacia delatoris. 5. De rationibus.

15. *Iunius Mauritianus* lib.3.ad legem Iuliā & Papiā.

SEnatus censuit: si delator abolitionē petat,quod errasse [c] se dicat:vt idē iudex cognoscat,an iusta causa abolitionis sit.& si errasse videbitur,det imprudentiæ veniam. si autē calumniæ [d],hoc ipsum iudicet.eaque causa accusatori perinde cedat,ac si causam egisset,& prodidisset.

1 ¶ Si quis delatorē subiecerit:tantū in ærariū deferat, quantū pręmij nomine delator cōsequuturus fuisset,si vicisset. 2 ¶Diuus Hadrianus rescripsit, eandem pœnam delatorem ferre debere, si citatus ad edictum [e] non responderit,qua teneretur,si causam non probasset.

3 ¶Senatus Hadriani temporibus censuit: cùm quis se ad ærarium detulerit,quod capere non potuerit,vt totum in ærarium colligatur: & ex eo pars [f] dimidia sibi secundum beneficium Diui Traiani restituatur.

4 ¶ Quòd si tribus [g] edictis à præfecto ærario [h] adesse delator iussus,venire noluerit: secundum possessorem sit pronuntiandum. sed ab eo, qui ita adesse iussus, respondente possessore,non adfuerit,tantum exigendum,quantum apud ærarium ex ea causa, quam detulerit, remaneret,si professionem eam implesset.

5 ¶ Senatus censuit vt perinde rationes [i] ad ærarium deferat is,à quo tota [k] hereditas fisco euicta est,vel vniuersa legata, atque is deferre deberet à quo pars hereditatis, vel legati euicta sit.

6 ¶Si quis arguetur falsas rationes detulisse:de eo præfectus ærarij cognoscat, quantam fraudem inuenerit, vt tantam pecuniam in ærario iubeat inferri.

De his qui se deferunt.

16. *Vlpianus*"lib.18.ad leg.Iul.& Papiam."

AIt Diuus Traianus, *Quicunque professus fuerit. Quicūque* accipere debemus tam [l] masculum,quam feminam. nam feminis quoq;, quamuis delationibus prohibentur, tamen ex beneficio Traiani deferre se [m] permissum est. Nec non illud æquè non intererit,cuius ętatis sit is,qui se defert,vtrùm iustæ,an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre se,ex quibus non capiunt.

De creditoribus.

17. *Modestinus*"libro 2.de Pœnis."

IN summa sciendum est, omnium fiscalium pœnarum petitionem creditoribus [n] postponi.

Qui deferre possunt vel non. 10. Si debitor fiscalis creditori soluerit.

18. *Marcianus*"lib.singulari de Delatoribus."

DEferre [o] non possunt mulieres [p] propter sexus infirmitatem.& ita sacris constitutionibus cautum est.

1 ¶Item clarissimi [q] viri deferre non possunt.

2 ¶Itē dānati deferre nō possunt: vt Diui fratres de eo rescripserūt,qui fustibus cęsus,in opus publicū erat datus.

3 ¶Item constitutionibus principum prohibentur deferre illi,qui in metallum dati sunt. hoc ideo,ne desperati ad delationem facilè possint sine causa confugere.

4 ¶ Sed eas causas,quas ante damnationem cœperunt deferre, posse eos etiam post [r] damnationem exequi, rescriptum est.

5 ¶Veterani quoq; sacris cōstitutionibus delatores esse prohibentur, propter honorem vtique & merita militiæ.

6 ¶Item milites propter honorem stipendiorum, quæ merent,deferre prohibentur.

7 ¶ Sed communem causam sibi cum fisco quiuis deferre potest:"hoc est,vindicare [ſ]." nec per hoc famosus est, licèt in causa"sua"non obtinuerit.

8 ¶Item eos,qui tutores vel curatores fuerunt, non oportere deferre causa pupillorum vel adolescentium suorum,Diui Seuerus & Antoninus [t] rescripserunt.Quod consequens est obseruari & in eo, qui quasi procurator negotia gessit.& ita idem principes rescripserunt. ¶ Idem decreuerunt, nulla constitutione prohibitum esse procuratorem [u] interrogari:sed accusare [x] eum,cuius negotia gessit.Et tutorem,qui aut detulit, aut mandauit, seuerissimè puniendum rescripserunt.

9 ¶Sed ne quidem is,qui aliquam vendidit rem, eandem deferre debet vel per se, vel per subiectam personā: ne alioquin pœnam patiatur dignam suæ personæ, vt & constitutum esse refertur.

10 ¶Papinia-

a v.l.5.C.de priuilegio fisci. b l.5.C.de priuilegio fisci. c l.1.ẽ. eod.56.Ecl.2.c.29. d l.28. C.de accusationib. e l.vlt.ẽ.qui testam.l.pen.ẽ.de h.cr. inst.ẽ.vlt. ẽ.quib.mod. testam.l.1. l.2.C.ne fiscus vel resp.Pau 5.sen.:2.§.7. f nunciare,Hal. g C.vt nemo inuitus. h v.l.51. in fi.ẽ.ad Turpil. i Delator punitur,si nõ probat. k Delator mãdatorem tenetur exhibere, l.2.§.5.ẽ.e.l.1.§.13.ẽ.ad Turp.l.34.ẽ.de pœnis.

10 ¶ Papinianus tam libro sexto, quàm vndecimo responsorum scribit, ita demum publicam auferri [a] pecuniã ei, qui, cùm erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cùm accipiebat, publicum quoque esse debitorem, aut postea cognouit, antequàm consumeret pecuniam. sed placet, omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiam si ignorauit, cùm consumeret. & postea quidem principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, vt & Marcellus libro septimo digestorum scribit.

19. *Papinianus* libro 10 Responsorum.

DEnique non esse præstandas vsuras [b], cùm pecunia reuocatur, conuenit: quoniam res, non persona conuenitur:

20. *Idem* libro 11. Responsorum.

SEd reuocata pecunia, in fideiussorem liberatum vtilis actio dabitur.

21. *Paulus* libro tertio Quæstionum.

TItius, qui mihi sub pignoribus pecuniam debebat, cũ esset fisci debitor, soluit mihi, quæ debebat. in postea fiscus iure suo vsus, abstulit mihi pecuniam. quærebatur, an liberata essent pignora. Marcellus rectè existimabat: si id, quod mihi solutum est, fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem. neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum, quod solutum est, an tantundem repetatur.

De venditione rerum fiscalium. 2. De lite donata. 3. Si delator desistat.

22. *Marcianus* libro singulari de Delatoribus.

REs, quæ in [c] controuersia sunt, non debent à procuratore Cæsaris distrahi: sed differenda est eorum venditio, vt Diuus quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et defuncto maiestatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi [d] iusserunt. Et generaliter prohibuerunt rem distrahi à procuratore, quæ esset in controuersia.

1 ¶ Res autem nexas pignori distrahere procuratores possunt. Sed, & si ante alij res obligatę sunt iure pignoris, non debet procurator ius creditorum lædere. Sed si quidẽ superfluum est in re: permittitur procuratori vendere ea lege, vt in primis creditoribus præcedentibus satisfiat: &, si quid superfluum est, fisco inferatur. aut, si acceperit totũ fiscus, soluat ipse. vel simpliciter si vendidit procurator: iubebit pecuniam, quam deberi creditori priuato fuerit probatum, exsolui ei. & ita Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

2 ¶ Lites donatas [e] se non suscipere Diuus Pius rescripsit, licèt bona relictorum se quis profiteatur, vel partem bonorum donatam non suscipere. & adiecit, & illum dignum fuisse puniri pro tam turpi, támque inuidioso commento: &, nisi durum esse videbatur, in vltrò venientem pœnam statuere.

3 ¶ Sicut renuntiare [f] causam nemo cogitur [g]: ita liberum arbitrium desistendi ei non datur, qui detulit. & ita Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. & idem esse, licèt alieno mandato detulisset. Planè rescripserunt, delatorem audiendum, volentem à lite desistere [h], si sibi mandatorem subtractum quæratur.

23. *Callistratus* lib. 2. de iure fisci.

DE eo delatore, qui causam solus agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat, prætendens mandatorem causæ decessisse puniendum Diui fratres rescripserunt.

De probationibus.

24. *Marcianus* lib. singulari de Delatoribus.

NOn tantùm delator punitur, si [i] non probauerit: sed & mandator, quem [k] exhibere debet delator.

25. *Vlpianus* libro 19. ad Sabinum.

ESt & decretum ab Imperatore Seuero & constitutum, nullo [l] modo exigendum quem probare, vnde habẽt, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit.

De emancipatione.

26. *Idem* libro 31. ad Sabinum.

CVm quidam capitis [m] reus [n] emancipasset filium, vt hereditatem adiret, rescriptum est, non [o] videri [p] in fraudem fisci factum, quod adquisitum non est.

De morte vxoris non defensa.

27. *Idem* libro trigesimoquarto ad Edictum.

CVm mortem [q] maritus vxoris necatæ non defendit: Diuus Seuerus rescripsit, dotem fisco vindicandam, prout ad maritum pertineat.

De generali hypotheca.

28. *Idem* libro 3. Disputationum.

SI qui mihi obligauerat, *quæ habet, habiturúsque esset* [r], cũ fisco contraxerit: sciendum est, in re postea [s] adquisita

l Probationes paratas delator habere debet: neque cogitur is qui delatus est, probationes in se edere. adde 1. Harmenop. 5.§.2.
m nondũ tamẽ damnatus.
n Rei capitis emancipare liberos suos possunt.
o Imò videtur, l.45.ẽ.eod.
p eadem formula est, l.21.§.4.ẽ.de arbitr.
q l.20.ẽ. de his quæ vt indign. l.1.C.de his quæ vt indignis.
r cùm cum fisco, Fornerius 2. select.24. reprehensus à Cuiac. 16.obs.22.
s Tacitam eã hypothecã priuilegiatã fiscus habet, vt præferatur creditori anteriori in bonis quæsitis per debitorẽ post obligationẽ cõtractam cum fisco.
t ¶ v.Cuiac.15. obs.24.
u l.4.ẽ.eo. l.vlt. ẽ. de prævaricat. l.2.ẽ.de bonis eorum, adde l.18.in fi. C.de transact.
x v.l.38.ẽ. de incendio.
y l.8.ẽ. de his quæ vt indignis.
z l.8.ẽ.eo. l.46. §.7.ẽ.eo.
a Obsidũ bona, hoc est eorũ qui nobis dati sunt obsides, fisco cedunt: vt & captiuorum, vt hîc. Ideoque de his apud nos testari non possunt, l.11.ẽ.de testamentis. Quod in Gallia seruari negat Papo 3.Notar.6.c.des lettres de naturalité. si modo in Gallia habeant liberos vel cognatos.
b l.36.ẽ.de religiosis.
c Ius togæ Romanæ conferri poterat exteris.
d v.Cuiac.ad l.11.ẽ.qui testam.
e Toga vti solis ciuibus Romanis vti licuit sunt, inquã, toga Romani hominis certissimũ insigne, vt hîc, nec sine crimine aliã Romano homini vel in media Asia vestẽ sumere licebat. Itaq; apud Liuium à Q.Fabio in inuidiã eo nomine P.Scipio adducitur, quòd in Sicilia palliatus fuisset. Idemq; cũ Rabirio Posthumo ab aduersariis obiectum esset, accuratam in eo facto purgãdo, orationẽ Cicero soluit. Cæterum vsus togę peregrinis (de quibus *dixi in l.1.C de hære.inst.*) erat interdictus. *Plin.4.epist.ad Minutiũ.* itaq; plerũq; cõtrouersia incidebat rei causam dicere possunt togati, an vero eos palliatos esse oporteret, *Suet. Claudio cap.15.* Contra iurę togę amici populi à Romanis donati: quod & nouæ Carthagini donatũ refert Tertullian. *lib. de Pallio.* Inde togatę Gallię nomẽ, quã & ad honores adspirasię Tacitus 11. refert: & suffragiorũ ius in vrbe habuisse. Manutius *in epist. ad Atticum* cõfirmat. Sic & Hispanię quosdã populos, iuris Italici factos, togatos, stolatosq; appellatos, Strabo scribit *lib.3.* Quo ex more togã regibus amici etiã mittebãt Romani. *Taci.10.* Quin & prętextarum iure peregrini carebant *1.Macrob.6.* Erant & alia ciuiũ Romanorũ priuilegia de quibus aliàs dixi.

fiscum potiorem esse debere, Papinianum respondisse. quod & constitutum est. præuenit enim causam pignoris fiscus.

De delatore corrupto. 1. De falsi testamenti accusatione. 2. De morte defuncti non defensa.

29. *Idem* libro 8. Disputationum.

EIus [t], qui delatorem [u] corrupit, ea conditio est, vt pro victo habeatur. nam in fiscalibus causis id constitutũ est. Sed enim hæc pœna, magis est, vt aduersus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit, cætero quin aduersus heredem eius transire non debet. nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, vel actio perimitur, vel cõdemnatio facta videtur. verùm oportet constare prius [x], & de crimine pronunciare. Planè si fortè de retractanda causa agatur, quæ semel iudicata est per delatoris corruptelam: mortuus corruptor non efficiet, quo minùs agi possit, atque retractari causa. hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est.

1 ¶ Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem, constat. sed denegatis ei actionibus, fisco locus erit. & obligationes, quas adeundo confudit [y], non restituuntur.

2 ¶ Nam & in eo, qui post aditam hereditatem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum patre rescripsit, obligationes confusas non resuscitari.

De actoribus bonorum.

30. *Marcianus* libro 3. Institutionum.

NE procuratores Cæsaris bonorum actores [z] quæ ad fiscum deuoluta sunt, alienent, Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt &, si manumissi fuerint, reuocantur ad seruitutem.

De bonis obsidem vel captiuorum.

31. *Idem* lib. 4. Institutionum.

DIuus Commodus rescripsit, obsidum [a] bona, sicut captiuorum [b], omnimodo in fiscum esse cogenda.

32. *Idem* lib. 14. Institutionum.

SEd si, accepto [c] vsu [d] togæ [e] Romanæ, vt ciues Romani semper egerint: Diui fratres procuratoribus hereditatum rescripserunt, sine dubitatione ius eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali. ideoque idem ius eis seruandum, quod habent, si à legitimis ciuibus Romanis heredes [f] instituti fuissent.

De eo qui debitoris fisci hereditatem adierit.

33. *Vlpianus* lib. 1. Responsorum.

EVm qui debitoris fisci adiit hereditatem, priuilegiis fisci cœpisse esse subiectum.

De aduersario, vel iudice corrupto.

34. *Macer* lib. 2. Publicorum.

IMperatores Seuerus Antoninus Asclepiadi ita rescripserunt: Tu, qui defensione omissa [g] redimere sententiam maluisti, cùm tibi crimen obiicietur, nõ immeritò quingentos solidos inferre fisco iussus es. omissa enim ipsius causæ inquisitione, ipse te huic pœnæ subdidisti. obtinendum est enim: vt hi, quibus negotia fiscalia mouentur, ad defensiones causæ bona fide veniant: non aduersarios, aut iudices redimere [h] tentent.

Si alter hereditatem vindicet, alter ad fiscum pertinere dicat.

35. *Pomponius* libro 11. Epistolarum.

APud Iulianũ scriptum est: Si priuatus ad se pertinere hereditatem Lucij Titij dicat, altero eandẽ hereditatem fisco vindicante: quæritur, vtrũ ius fisci antè [i] excutiẽdum sit, & sustinendæ actiones cæterorum, an nihilo minùs inhibendæ petitiones creditorũ singulorum, ne publicę causę pręiudicetur. idq; senatuscõsultis expressum est.

De tributis.

36. *Papinianus* libro 3. Responsorum.

PRædiis à fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum onus emptorem [k] spectare placuit [l].

De pœna.

37. *Idem* lib. 10. Responsorum.

QVod placuit, fisco non esse pœnam petendam, nisi [m] creditores suum recuperauerint: eò pertinet: vt priuilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non vt ius commune priuatorum fiscus amittat [n].

De fructib. 1. De eo qui pecunia ad sui temporis administrationem pertinere contendit.

38. *Idem* lib. 13. Responsorum.

FIscus in quæstione falsi testamẽti non obtinuit, priùs quàm autem ea quæstio decideretur, alio nuntiãte bona postea vacare constitit: fructus post primam litẽ absumi non oportuisse, respondi. neq; enim ad senatuscõsulti beneficiũ, scriptum heredẽ pertinere controuersia mota.

1 ¶ Delatoris opera non esse functum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamuis probare non potuit,

f Heredes institui possunt qui ciuitate donati: aliàs testatorẽ heredẽ & testes ciues esse oportet. *adde Vlpia.20.§.14.* Ex testamẽto soli ciues capiebãt, *l.1.ẽ.ad l.Falci.* inter solos ciues erãt nuptię, *§.1.Inst.de nupt.* patria potestas, *§.1.Inst.de patria potest.* verberibus cædi aut in crucẽ agi nõ poterãt: aut iniussu populi plecti. soli ciues militabãt in legionib. Inter solos ciues, solẽnis per nexũ ab alienatio locũ habuit, *Cic. in Topic.* vsucapere. *Cic.1.offic.* honores gerere, suffragiũ ferre, toga vti. v. Brissoniũ *1.select.3.*
g *l.4. l.29. ẽ. eod.*
h Iudicẽ tentãs redimere licet effectus nullus sequatur, punitur, *l.3. supra de calumniatoribus.*
i Causæ fiscalis tractatio priuatæ antefertur.
k & legatarius *l.39.§.5.ẽ.de leg.1.l.7.ẽ.de publicanis, l.5. in fi.ẽ. de censibus. l.1. Cod. de actio. emp.*
l hoc postea remissum, *l.7. Cod. de censibus.*
m *l.1.§.1. l.11.l.17.ẽ. eodem. l.48. in fin. ẽ. eodem.*
n admittat, *Hal.*

a Delator non videtur, qui propriam cauſam agens, alium nominat.
b *v.l.44.ꝭ.eo.v.l.1.C.ſi plures vna ſententia.*
c *l.3.ꝭ.eo.l.10.ꝭ.de his quæ vt indignis.*
d Rerum diuerſitas facit legatum obſcurum. Vnde notant, libellum generalem non admitti, vt qui obſcuritatem pariat.

ſet, contendit: quoniam [a] propriam cauſam egerat.

De bonis citra pœnam exilij perpetuam nō confiſcandis. 1. De eo qui periculum communis condemnationis diuidi poſtulauit.

39. *Idem*[a] libro 16. Reſponſorum.[a]

BOna fiſco citra pœnam exilij perpetuam adiudicari ſententia non oportet.

1 ¶Eum, qui periculum communis [b] condemnationis diuidi poſtulauit, quòd participes iudicati ſoluendo eſſent, reuocatis alienationibus, quas fraudulenter fecerant, non videri cauſam pecuniæ fiſco nuntiaſſe reſpondi.

De tacito fideicommiſſo.

40. *Paulus*[a] libro 21. Quæſtionum.[a]

ITa fidei heredis commiſit: *Rogo fundum Titio des, de quo te rogaui.* ſi Titius capere non poſſit, non euitabit heres pœnam taciti fideicommiſſi, non enim eſt palàm [c] relinquere, quod ex teſtamento ſciri non poteſt, cùm recitatum eſt. quemadmodum nec ille palàm dat, qui ita ſcribit: *Rogo vos heredes, in eo, quod à vobis petij, fidem præſtetis.* imò in priore ſpecie maiorem fraudem excogitaſſe videtur, qui non tantùm legem circumuenire voluit, ſed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicommiſſum habetur. quamuis enim fundum nominauerit: non tamen cognoſci poteſt, de quo ſit rogatus heres: cùm diuerſitas [d] rerum, obſcurum faciat legatum.

1 ¶ Patronus ſi tacitè in fidem ſuam recipiat, vt ex portione ſua præſtet: ceſſare fraudem dicitur: quia de ſuo largitur.

De actione in eum qui bona vacantia comparauit.

41. *Idem*[a] libro 21. Reſponſorum.[a]

EVm, qui bona vacantia [e] à fiſco comparauit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere.

De tacito fideicommiſſo & de eo qui ſe detulit.

42. *Valens*[a] libro quinto Fideicommiſſorum.[a]

ARrianus Seuerus præfectus [f] ærarij: cùm eius, qui tacitè rogatus fuerat non capienti fideicommiſſum reddere, bona publicata erant: pronuntiauit nihilominus ius deferendi ex conſtitutione [g] Diui Traiani habere eū, cui fideicommiſſum erat relictum.

1 ¶ Quia autem nonnulli ingrati aduerſus beneficiū Diui Traiani, poſt profeſſionem quoque de tacito fideicommiſſo factam, cum poſſeſſoribus tranſigunt, atque tribus [h] edictis euocati non reſpondent: placuit ſenatui, tantum ab eo, qui id feciſſet, exigi, quantum apud ærariū ex ea cauſa, quam detulerat, remanere oporteret, ſi profeſſionem ſuam impleſſet. & ſi poſſeſſoris quoque fraus apud præfectum conuicta fuiſſet: ab eo quoque, quod conuictus inferre debuiſſet, exigi.

43. *Vlpianus*[a] libro ſexto Fideicommiſſorum.[a]

IMperator noſter reſcripſit, fiſcum in rem [i] habere actiones ex tacito fideicommiſſo.

De eo qui protegendæ rei ſuæ gratia nuntiat.

44. *Paulus*[a] libro primo Sententiarum.[a]

DElator non eſt, qui [k] protegendæ [l] cauſæ ſuæ gratia aliquid ad fiſcum nuntiat.

De alienatione in fraudem fiſci. 1. De bonis rei ante ſententiam mortui. 2. Eiuſue qui ſibi manus intulit. 3. De libertatib. 4. De inſtrumentis chirographis, & actis. 9. De eo qui pro alio ſoluit. 10. De dilatione debitoribus fiſci danda. 11. De fideiuſſoribus. 12. Si plus ſeruatum eſt ex bonis debitoris à fiſco diſtractis. 13. De locatione rei fiſcalis.

45. *Idem*[a] libro quinto Sententiarum.[a]

IN fraudem fiſci non ſolum per donationem, ſed quocunque [m] modo res alienatæ reuocantur. idemque [n] iuris eſt, & ſi non quæratur: æquè in omnibus fraus punitur.

1 ¶ Bona eorum, qui in cuſtodia, vel in vinculis, vel compedibus [o] deceſſerunt, heredibus eorum non auferuntur, ſiue teſtato, ſiue inteſtato deceſſerunt.

2 ¶Eius [p] bona, qui ſibi mortem conſciuit, non ante ad fiſcum coguntur, quàm prius conſtiterit, cuius criminis gratia manus ſibi intulerit. Eius bona, qui ſibi ob aliquod admiſſum flagitium mortem conſciuit, & manus intulit, fiſco vindicantur. quod ſi id tędio [q] vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia admiſit: non inquietabuntur, ſed ſuæ ſucceſſioni relinquuntur.

3 ¶ A debitore fiſci in fraudem datas libertates retra-

e *l.13. l. 9. ꝭ.de hæred.pet.*
f Præfectus ærarii, *hic & in l.15.§.4.ꝭ.eo. l.8.§.19. ꝭ.de tranſact. l.2.§.4. ꝭ.ne quid in loco publico.* (vbi legendum eſt præfecti ærarii nō eorū.) qui & ærarii, *in l.13.ꝭ.eo.l.4.§.20. ꝭ.de fideic. liber. l.42.ex quib.cau. maior.* hoc in vrbe præſtabant quod in prouincia procuratores Cæſaris. Porro quod ad ipſum ærarium attinet, Primis temporibus in æde Saturni aſſeruatū conſtat. *Feſtus in Ærarium. Plutarch. Macrob.* idque quęſtoribus mandabatur, *l.2. §.1.ꝭ.de origine iuris.* ſub Auguſto, ſenatus præfectos ęrarii eligebat: poſtea ad euitandum crimé ambitus, ipſi præfecti ſorte ducti. *Tacit. 13. Sueton. Auguſto. 36.* Poſtremo, cura ærarii Prætoribus & Prætoriis demandata. *Suet. ibi.* Hinc Prætores ærarii apud Frontinū *2.de aquæductib. Tacit.1.* Per hos ærariū ad tempora vſq; Claudii tractatū cómiſſo rurſus ęrario Quæſtorib. *Tacit.14. Suet. in Claudio 24.* ab eo, Nero ad Pręfectos tranſtulit. *Tacit. d.loco.* Veſpaſianus ad Prætores, *Tacit. 20.* vt & Nerua, *l.2.§.32.ꝭ.de orig. iur.* Cæterū munus huius Præfecti ſub Imperatoribus, idem fuit quod Quęſtoris in libera Republica *13. Gell. 22.* Iidem bona vacātia & caduca fiſco colligebant, *l.13.l.15.§.4. ꝭ.eod.* Fiſcales cauſę apud eos agebantur. *l.2.§.2.ꝭ. ne quid in loco publico, l. 12. ꝭ. de his quæ vt indig. l.4. ꝭ. de his quæ in teſtamento delentur.* Eorum etiam authoritate & arbitratu de alimētis, fiſco ex vltima voluntate debitis tranſigebatur, *l.8.§.10.ꝭ.de tranſact.* Apud eundem Prefectum natales profeſſiones fiebant ex conſtitutione D. Marci. *teſte Capitolino.* Fuit & alius Præfectus ærarii militaris ſub Auguſto. *Sueton. adde Briſſonium 3. Senec.19.*
g *l.13.§.5.ꝭ.eod.*
h *l.15.§.2.ꝭ.eod.*
i Hinc colligit Accurſius & Bartolus heredem, propter ſuum delictum, ſtatim perdere dominium.
k *l. 3. in fi. l.39. in fi. ꝭ.eod.*
l Delator non eſt, qui quaſi poſſeſſor fundi fiſcalis, cùm à Cæſarianis conueniretur, alium poſſeſſorem eſſe adfirmauit, quoniam id non tam fiſci quàm ſui cauſa, vt ſcilicet dimitteretur, fecit. Vnde ea ex cauſa infamiam non contrahit, etiamſi eum quem dixit poſſeſſorem, non fuiſſe poſtea liqueat, *l.3.C.de delatorib.*
m *l.11.ꝭ.qui & à quibus manumiſſ.*
n Imo aliud, *l.26.ꝭ.eod.*
o *l.vit.C.eo.l.2.ꝭ.de bon.damnat.l.2.C.de bon.eorum qui ante.l.2.C.de bon.eorum.*

hi placuit. Sanè ipſum ita ab alio emere [r] mancipium, vt manumittat, non eſt prohibitum. ergo tunc & libertatem præſtare poſſit.

4 ¶ Ex his bonis, quæ ad fiſcum delata ſunt, inſtrumenta [ſ], vel chirographa, acta etiam ad ius priuatorum pertinentia reſtitui poſtulantibus conuenit.

5 ¶Neque inſtrumenta, neque acta à quoquam aduerſus fiſcum edi [t] oportet.

6 ¶ Ipſe autem fiſcus actorum ſuorum exempla hac conditione edit vt (ne) is, cui deſcribendi ſit poteſtas, aduerſus ſe, vel rempublicam his actis vtatur. de quo cauere [u] compellitur, vt, ſi vſus is contra interdictum fuerit, cauſa cadat.

7 ¶ Quotiens apud fiſcum agitur actorum poteſtas poſtulanda eſt, vt merito iis vti liceat, eáque manu [x] commentarienſis [y] adnotanda ſunt. Quod ſi ea aliter proferantur: is, qui ita protulerit, cauſa cadit.

8 ¶Quotiēs iterū apud fiſcū eadē cauſa tractatur: priorū actorū, quorū vſus nō fuerat poſtulatus, ex officio recitatio iure poſcetur. 9 ¶ Qui pro alio à fiſco cōuentus debitū exſoluit, nō inique poſtulat perſecutionē [z] bonorū eius, pro quo ſoluit. in quo etiā adiuuari per officiū ſolet. 10 ¶ Fiſcalibus debitoribus petētibus ad cōparandā pecuniā dilationē [a] negari nō placuit. cuius rei æſtimatio ita arbitrio iudicātis cōceditur: vt in maioribus ſummis nō plus, quā tres [b] mēſes: in minoribus vero nō plus, quam duo prorogētur. prolixioris autē tēporis ſpatiū ab Imperatore poſtulandū eſt. 11 ¶Si principalis rei bona ad fiſcū deuoluta ſint, fideiuſſores liberantur: niſi [c] fortè minus idonei ſint, & in reliquū non exſolutæ quātitatis acceſſerint. 12 ¶ Si plus [d] ſeruatū eſt ex bonis debitoris à fiſco diſtractis, iure ac merito reſtitui poſtulatur. 13 ¶Cōductor ex fundo fiſcali nihil transferre poteſt: nec cupreſſi materiā vēdere, vel oliuæ. nō ſubſtitutis aliis, cæteraſq; arbores pomiferas cędere. &, facta eius rei æſtimationę, in quadruplum [e] conuenitur. 14 ¶ Minoribus viginti quinque annis neque fundus, neque vectigalia locanda ſunt: ne aduerſus [f] ea beneficio ætatis vtantur.

De eo qui poſt mortē teſtatoris ſuppoſitus declaratus eſt. 1. De eo qui in fraudē fiſci accepit. 2. De his qui in prouincia adminiſtrāt. 3. De iure pignoris. 4. De cōpenſatione. 6. De eo qui in reatu cōſtitutus eſt 7. De actorib. nō vēdēdis. 8. De ſeruo Cæſaris hereditatē adeūte. 9. Si multi fiſco fraudē fecerint.

46. *Hermogenianus*[a] lib. 6. Iuris epitomatorum.[a]

AVfertur ei quaſi indigno ſucceſſio, qui, cū [g] heres inſtitutus eſſet vt [h] filius, poſt mortē eius, qui pater dicebatur, ſuppoſitus declaratus eſt. 1. ¶Qui aliquid ſciens in fraudē fiſci ſuſcepit: nō ſolū rē, in qua fraudis miniſterium ſuſcepit, ſed alterum [i] tantum reſtituere cogitur.

2 ¶Quod [k] à præſide, ſeu procuratore, vel quolibet alio in ea prouincia, in qua adminiſtrat, licet per ſuppoſitam [l] perſonā, cōparatū eſt: infirmato cōtractu vindicatur, & æſtimatio eius fiſco infertur. nā & nauē in eadē prouincia, in qua quis adminiſtrat, ædificare [m] prohibetur. 3 ¶ Fiſcus ſemper [n] habet ius pignoris. 4 ¶ Qui cōpēſationem opponit fiſco, intra duos [o] menſes [p] debitū ſibi docere debet. 5 ¶Vt debitorib[9] fiſci, quod fiſcus debet, cōpēſetur, [q] ſæpè cōſtitutū eſt: excepta cauſa tributoria, & ſtipēdiorū, itē pretio [r] rei à fiſco emptę, & quod ex cauſa annonaria debetur. 6 ¶ In reatu cōſtitutus, bona ſua adminiſtrare pōt [ſ]. eiq; debitor rectè bona fide ſoluit [t]. 7 ¶Actores [u], qui aliquod officiū gerūt, in bonis, quę diſtrahūt, procuratores venūdare incōſultis principibus prohibētur. &, ſi veneāt, vēditio nullas vires habebit. 8 ¶ Seruus [x] Cæſaris, ſi iuſſu [y] procuratoris adiit hereditatē, Cæſari volēti adquirit. 9 ¶Si multi fiſco fraudem fecerint: non, vt in actione furti, ſinguli ſolidum: ſed omnes [z] ſemel quadrupli pœnam pro virili portione debent ſanè pro non idoneis, qui ſunt idonei, conueniuntur.

Vt prius conueniatur heres quam poſſeſſor. 1. De conductore alij locante.

47. *Paulus*[a] libro 1. Decretorum.[a]

MOſchis quędā fiſci debitrix ex cōductione veſtigalis, heredes habuerat: à quibus poſt aditā hereditatē Faria Senilla, & alij prædia emerant. cum conuenirentur [a] propter Moſchidis [b] reliqua, & dicebant [c] heredes Moſchidis idoneos eſſe, & multos alios ex iiſdem bonis emiſſe: æquum putauit Imperator, prius [d] heredes

p *v. Pau. 5. ſent. 12.§.1.*
q *v.l.3.§.4.ꝭ.de bon. eorum qui ante ſententiam.*
r ¶ *l.5.C.qui manumittere.*
ſ *l.15.§.5.ꝭ.eo.*
t V. quæ ſcripſi *in Auth. ſi quis in aliquo, C. de edendo.*
u Nota cautionis genus.
x Id Galli practici vocant *vidimus.*
y *v.l.1.§.5.C.de officio P. Prætorio Afric.*
z *adde l. vlt.C. de priuileg. fiſci.*
a *l.33.ꝭ.de vſur.*
b Fiſcalibus debitoribus petentibus dilationé, in maioribus ſummis nō plus quā tres mēſes: in minorib⁹ nō plus quàm duo prorogantur.
c *l.68. in fi.ꝭ.de fideiuſſo.*
d *l.6. ꝭ. de reb. iudicis authoritate.*
e Interuerſor ſeu adminiſtrator qui dolo malo dilapidat ré pecuniâve fiſcalé in quadruplū tenetur, *vt hîc, l.8.C.eod. l.1. C.de his qui ex publi. ratiocin. l.1. Cod. pœnis fiſcalib. credit. prætorij.* Imò in duplū, *l.46.§.1.ꝭ.eod.* In non acquiſitis fiſco, duplū: in iam adquiſitis duplum.
f *l.1.C.ſi aduerſus fiſcum.*
g *l. 7.C. de hered.inſt.*
h *v.l.5. C.de teſtam.ord. l.4. C. de hæred.inſt.*
i *§.vlt.ꝭ.eo. l.7. C.de iure fiſci.* Imò in quadruplū, *l.46.§.13.ꝭ.e.*
k *19. ſynopſis 1. ex lib.5 . tit.2.c. 41.3. Harmenop. 3. adde l. 3. ꝭ. de vacat. munerum.*
l *l.8. ꝭ.ad l.Iul. repetundarum.* διὰ μέσου Græci illo loco.
m *l. vnic. C. de contract.iud.*
n *l.2. C.in qui. quib.cau.pig.* ex cauſa tributorū & ſuorū cōtractuū nō ex aliis cauſis. *l. 7. C.de priuilegio fiſci.* Imo ſemper nō habēt, *l.6 ꝭ.eo.l. 10.ꝭ.de pact.*
o Paruū tēpus dicitur id ſpatiū bimeſtre, *l. 2. C. de ſecundis nuptiis.*
p Qui vult fiſco opponere cōpenſationé, intra duos mēſes probare debet ſibi deberi, id quod deducit in cōpenſationē: alioquin nō admittitur cōpenſatio.
q *v.l.3.C.de compenſat.* r *l.7.C.de compenſat.* ſ *v.l.5.ꝭ.de donationib.* t *l.41.ꝭ. de ſolutionib.* u *l.30.ꝭ.eo.* x *l.25.§.2.ꝭ.de acq.hæred.* y *l.1.ꝭ.de officio procur.Cæſ. l.25.§ 2.ꝭ.de adq.hæred.* z *§.1.ꝭ.eo.l.8.C.de iure fiſci.*
a illi emptores ſc.
b conductricis fiſci ſc.
c i.petebant à fiſco vt prius diſcuterentur heredes debitores fiſci.
d hinc collige, quod ad beneficium diſcuſſionis attinet, fiſcum non eſſe melioris conditionis quam priuatum. *adde l.C.de conueniendis fiſci debitorib.*

conuenire

conuenire debere: in reliquum, possessorem omnem. & ita pronuntiauit.

1 ¶ Æmilius Ptolemæus conduxerat à fisco possessionem: eámque paulatim pluribus locauerat maiore quantitate, quam ipse susceperat. conueniebatur à procuratoribus Cæsaris [a] in eam quantitatem, quam ipse perceperit [b]. hoc iniquum, & inutile fisco videbatur, vt tamē suo periculo ipse eos, quibus locauerat, conueniret. ideóque pronunciauit, in eam [c] solam quantitatem eum conueniri debere, qua ipse conductor extiterat.

De tacito fideicommisso. 1. An fideicommissarius præferatur fisco.

48. *Idem* libro secundo Decretorum.

STatius Florus testamento scripto heredes sui Pompeij tacitæ [d] fidei commiserat, vt non capienti fundum & certam pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem à Pompeio exigi curauerat, se restituturum ea, quæ ei per præceptionem dederat. postea idem Florus, facto secundo testamento, & eodem Pompeio & Faustino heredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat. hæc persona, quæ capere non poterat, se detulerat. consulti Imperatores à procuratoribus, rescripserant, si non probaretur [e] mutatam voluntatem esse, præstandum fideicommissum. atque ita Pompeius condemnatus desiderabat, onus esse id hereditatis oportere: quia præceptiones non acceperat. nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseuerasse, sed in vniuerso, pronuntiauit, nec testamentum prius exstare: nec, si dedisset in primo testamēto, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset. placuit, quia non probabat sibi datas præceptiones, ex sola [f] sua cautione solum fideicommissum præstare debere.

1 ¶ Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam, cum heres scripta condemnata esset à fisco, & omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix, se ante [g] pœnam esse. hoc enim constitutum est. sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater alias res adquirere: repulsus [h] est interim à petitione.

De tacito fideicommisso & de eo, qui se detulit.

49. *Idem* libro singulari de tacitis fideicommissis.

CVm tacitum [i] fideicommissum is, cui datum erat, capere se nihil posse detulisset: in quæstionem venit, dodrantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio Diui Traiani recipere debeat. de qua re extat rescriptum Imperatoris Antonini in hæc verba: Imperator Antoninus Iulio Rufo. Qui tacitam fidem accommodauit, vt nō capienti restitueret hereditatem: si deducta parte quarta restituit, nihil retinere debet. quadrans autem, qui heredi imponitur ipsius, eripiatur, & ad fiscum transferatur. vnde dodrantis semissem solum capit, qui se detulit.

De fructibus.

50. *Idem* libro tertio Decretorum.

l. 50 x° l

VAlerius Patroinus [k] procurator Imperatoris Flauio Stalticio prædia certo pretio addixerat. deinde facta licitatione [l] idem Staltícius recepta ea licitatione obtinuerat, & in vacuam possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quærebatur. Patroinus [m] fisci esse volebat. planè si medio tempore inter primam licitationem, & sequentem adiectionem percepti fuissent: ad venditorem pertinere. sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est. nec moueri deberemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum vtraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu. itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus & Messius nouam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri vniuersos: sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem vero pensionem [n] eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo conuenisset. pronuntiauit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, vniuersos fructus habere. si vero sub colono, pensionem accipere [o]. Tryphonino suggerente, quid putaret [p] de aridis [q] fructibus, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt, eos quoque emptorem accepturum.

a Procurator Cæsaris debita fiscalia exigebat, *l. vltim. ỹ. de interrogat. In iure, dixi ad tit. de officio procuratoris Cæsaris.*
b percepisset.
c *l. 3. C. de fundis rei priuatæ.*
d tacite, *adde l. 49. ỹ. eo. l. 3. ỹ. de probat.*
e à fideiussore, *sc. d. l. 3.*
f *adde l. vlt. ỹ. de solutionib.*
g *l. 37. ỹ. eo. l. 34. C. de donat. inter virum.*
h *l. 21. §. 2. ỹ. de verb. oblig.*
i *l. 48. ỹ. eo.*
k Patronus, *vulg.* Patroinus, *Hal.*
l *adde l. 6. §. 1. ỹ. de in diem addict.*
m de quo dixi, *ad l. 3. §. 9. in fi. l. 7. ỹ. eo. & titu. de aduocatis fisci.*
n hinc colligo, ipso iure pēsiones cedere emptori, vt & fructus soli, *l. 13. §. 10. ỹ. de contrahend. emp.* nam de fructibus ad pensionem licitum est argumentum, *l. vlt. §. soluto.* Obstare tamen videtur lex *13. §. 11.* lex *32. ỹ. de act. empt.* quæ innuere videtur, emptori non aliter pensiones competere, quam id expressè sit conuentum: alii, vt mitiores, putāt pro rata temporis pensionem inter venditorē & emptorem diuidi, *l. 13. §. 11. ỹ. de action. emp.* quod facilè cōcedo, quoties inter contrahētes conuenit, vt à die contractus initi pensiones emptori cederent, idque euidentius apparet in permutatione fundi, ac censuum cū reditibus annuis ad duodecimum denarium, vt vulgus loquitur, consti tutis. maiores enim prouentus ex istis reditibus quam ex ipso fundo colliguntur. Ideoque si non à die initi contractus, reditus vltro citróque perciperentur, euidens damnum esset eius, cui reditus cedit. alias, pensiones, quarū dies nondum cessit, fructibus solo cohærentibus exæquari puto: vt quemadmodum hi, ita & illæ emptorem sequantur.
o accipiet. *Hal.*
p putaré, *Hal.*
q Aridi fructus sunt messes, *vt hîc, Nouel.*

DE CAPTIVIS ET DE postliminio [r], & redemptis ab hostibus.

Tit. XV.

De eo quod seruus captiui acquirit.

1. *Marcellus* libro vicesimosecundo Digestorum.

QVod seruus [s] eius, qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit seruo eius, postea quam ille ad hostes peruenit: hoc habebunt heredes eius: quia, & si captiuitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi.

De nauibus. 1. equis. 2. armis. 3. vestibus.

2. *Idem* libro trigesimonono Digestorum.

NAuibus [u] longis atque onerariis propter belli vsum postliminium est: non piscatoriis [x], aut si quas actuarias voluptatis causa parauerunt.

1 ¶ Equus [y] item, aut equa freni patiens, recipitur postliminio: nam sine culpa equitis proripere se potuerunt.

2 ¶ Non idem in armis iuris est: quippe nec [z] sine flagitio amittuntur. arma enim postliminio reuerti negatur, quod turpiter [a] amittantur.

3. *Pomponius* libro trigesimoseptimo ad Quintum Mucium.

ITem vestis.

De captiuo vel debito hostibus reuerso.

4. *Modestinus* libro tertio Regularum.

EOs, qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus deduntur, iure postliminij reuerti antiquitus placuit. An qui hostibus deditus reuersus, nec [b] à nobis receptus, ciuis Romanus sit, inter Brutum & Scæuolam variè tractatum est. & consequens est, vt ciuitatem non [c] adipiscatur.

De bello & pace. 3. An postliminio reuersus sit, qui ad suos peruenit.

5. *Pomponius* libro trigesimoseptimo ad Quintum Mucium.

POstliminij ius competit aut in bello [d], aut in pace.

1 ¶ In bello, cum hi, qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerūt. nam si eodem bello is reuersus fuerit, postliminium habet. id est, perinde [e] omnia restituuntur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset. antequam in præsidia perducatur hostiū, manet ciuis. tunc autem reuersus intelligitur, si aut ad amicos [f] nostros perueniat, aut intra præsidia nostra esse cœpit.

2 ¶ In pace quoque postliminium datum est. nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium [g], neque fœdus amicitiæ causa factum habemus: hi hostes quidem non sunt. quod autem ex nostro ad eos peruenit, illorum fit. & liber homo noster ab eis captus, seruus fit, & eorum. Idémque est, si ab illis ad nos aliquid perueniat. Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.

3 ¶ Captiuus autem, si à nobis manumissus fuerit, & peruenerit ad suos, ita demū postliminio reuersus intelligitur, si malit [h] eos sequi, quam in nostra ciuitate manere. & ideo in Atilio Regulo, quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est, non esse eum postliminio reuersum: quia iurauerat [i] Carthaginem reuersurum, & non habuerat animū Romæ remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro [k], qui, posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo, vt maneret ciuis Romanus. Nam siue animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse ciuis: siue animus fuisset reuertendi, maneret ciuis. & ideo lex superuacua.

De damnata deinde à latrunculis capta, & vendita ac redempta.

6. *Idem* lib. 1. ex Variis lectionibus.

MVlier in opus salinarum [l] ob maleficium data, & deinde à latrunculis exteræ gentis capta, & iure cō mercij vendita, ac redempta [m], in causam suam recidit. Cocceio autem Firmo centurioni pretium ex [n] fisco reddendum [o] est [p].

34. l. 15. C. Theod. de susceptorib. l. 1. C. Theod. de vsuris, l. oleo. & Auth. ad hac. C. de vsuris. Porro de aridis & liquidis fructib. vide Copum tract. de fructibus *1. tit. 4. c. 18.*
r *¶ l. 34. C. 1.*
s *8. C. 51.*
t *l. 12. §. 1. in fi. l. 22. §. 3. ỹ. eo.*
u *adde Ciceronem in Topicis.* Festus in verbo postliminium: *adde l. 20. §. 1. ỹ. e.*
x nam piscatoriæ, & voluptuariæ voluptatis causa comparatæ bello inutiles sunt. *v. Cuia. 11. obs. 23.*
y *Cicero in Topicis in loco ex notatione.*
z militum arma non sine flagitio amittuntur. *adde l. 3. §. 13. ỹ. de re milit.*
a Arma, quia turpiter amittuntur, postliminio non redeunt.
b *adde l. vlt. ỹ. de legationib.*
c Cur ita? *v. d. l. vlt.* Imò adipiscitur, vide Ciceronem *oratione pro Cæcinna. in fi.*
d *l. 12. ỹ. eo.*
e *l. 12. §. 15. l. 16. l. 19. l. 24. ỹ. eod.*
f Confinia fœderatorum attigisse, captiuo satis est, vt postliminium consequatur.
g Olim hospitii necessitudo inter populos etiam contrahebatur, quod quidem genus amicitiæ, Græci προξενίαν appellant. *v. hic Budæum.*
h iure postliminii non fruitur, qui ei renunciauit.
i *Cic. pro Sextio & de senectute, & 3. de officiis.* Captus laxari dimittíque solet cum iuramento redeundi: si non reuertitur, puniri periurii potest. *adde l. 31. ỹ. de negotiis. v. Brunū tract. de cessione bonorum 4. q. 11.*
k meminit, Cicero *oratione pro L. Cornelio Balbo.*
l *v. l. 8. §. 8. ỹ. de pœnis.*
m *l. 12. §. 15. ỹ. eo.*
n *facit l. 6. in f. C. de nauicularis, lib. 11.*
o hinc colligūt, emptorem rei alienæ pretiū ei côsequi, nō obstāte, *l. 2. C. de furtis:* dūmodo protestetur se eo animo rē emere, vt eā vero domino aliquando restituat.
p Imò nō est, *l. 27. ỹ. eod. l. 23. ỹ. de rei vind. l. 2. C. de furtis.*

a de fœderatis populi, adde Ciceronem *1. de oratore.*
b externi non sint, *Hal. vulg. Bud. hic.*
c Imo inter nos, *Festus in voce postliminium. v. Cuiac. 11. obser. 23.*
d hinc colligere possumus nullum ius albinagii regibus competere in bonis confœderatorum & sociorum in suo territorio habitantium: quod Gallis scitu vtile est, propter ius albinagii apud eos receptum.

De fœderatis. 1. Qui sunt populi liberi. 2. De reis ex ciuitatibus fœderatis.

7. *Proculus* libro octauo Epistolarum.

NOn dubito, quin fœderati [a] & liberi, nobis externi [b] sint: non [c] inter nos atque eos postliminium esse. etenim quid inter nos atque eos postliminij opus est: cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium [d] rerum suarum æquè, atque apud se, retineant: & eadem nobis apud eos contingant?

1 ¶ Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus, siue is fœderatus est: item siue æquo [e] fœdere in amicitiam venit, siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi maiestatem comiter [f] conseruaret [g]. hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse: non vt intelligatur alterum non esse liberum. & quemadmodum clientes [h] nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque (viri boni) nobis [i] (præsunt:) sic eos, qui maiestatem nostram comiter [k] conseruare [l] debent, liberos esse intelligendum est.

2 ¶ At fiunt [m] apud nos rei ex ciuitatibus fœderatis: & in eos damnatos animaduertimus.

De filio & vxore.

8. *Paulus* [o] libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

NOn [n] vt à patre filius, ita vxor à marito iure postliminij recuperari potest: sed tunc, cum & voluerit mulier, & adhuc alij post [o] constitutum tempus nupta non est. quod si voluerit nulla causa probabili interueniente, pœnis [p] discidij tenebitur.

9. *Vlpianus* libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

APud hostes susceptus filius si [q] postliminio redierit, filij iura habet. habere enim eum postliminiũ, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris Antonini, & Diui patris eius ad Ouinium Tertullum præsidem prouinciæ Mysiæ inferioris.

De pupillari substitutione.

10. *Papinianus* libro vicesimonono Quæstionum.

PAter instituto impuberi filio substituerat [r], & ab hostibus captus decessit. postea defuncto impubere legitimum admitti, quibusdam videbatur: neque tabulas secundas in eius persona locum habere, qui viuo patre sui iuris effectus fuisset. verum huic sententię refragatur iuris ratio: quoniam, si pater, qui (non) rediit, iam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessario tenet.

1 ¶ Si mortuo patre capiatur [s] impubes institutus, vel exheredatus: in promptu est dicere, legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam eius dumtaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. Planè captiui etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri: quoniam [t] verum est, ne impuberem "quidem" factionem testamenti habuisse. & ideo non esse alienum, prætorem subsequi non minus patris, quam legis voluntatem, & vtiles actiones in hereditatem substituto dare.

11. [u] *Idem* libro trigesimoprimo Quæstionum.

QVod si filius ante moriatur in ciuitate: nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit: siue quoniam viuo patre filiusfamilias mori intelligitur: siue quoniam, non reuerso eo, exinde sui iuris videtur fuisse, ex quo pater hostium potitus [x] est.

1 ¶ Sed si ambo [y] apud hostes, & prior pater decedat: sufficiat lex Cornelia substituto non alias, quam si apud hostes patre defuncto postea filius in ciuitate decessisset.

e Fœderatorũ alii æquo iure in populi Romani amicitiã veniebant: alii populi Romani maiestatem cõmuniter conseruare cogebantur. Liuius 34. Tria sunt genera fœderũ quibus inter se paciscerentur amicitias ciuitates regésque. Vnũ cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quib⁹ multari eos velit ipsius ius atque arbitrium esse. Alterum, cum pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam venirent. Tũc enim repeti reddiq; per conuentionem: res & si quarum turbata possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusq; cõmodo componi. Tertiũ esse genus, cum qui nunquam hostes fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendã coeant, eos neque dicere, neque accipere leges. id enim victoris & victi esse.
f communiter. *Hal.*
g Populus nõ desinit esse liber, vtcunque superioris alicuius potestatem comiter obseruet. hæc sententia admodũ est vtilis liberis Germanorum ciuitatibus. sic olim Aruerni, Sanctones, & Bituriges, erant liberi *4. Plin. 19.* & Germani, teste Suetonio *in Caligula c. 3.* Libera erant fœderata oppida, eaq. sine lictoribus à Romanis magistratibus visebantur. earum legatos vetuit in Orchestra sedere Augustus. *Sueton. in Augusto c. 44.*
h Clientes, & vasalli vtcunq; dominos habeant superiores, sunt tamen liberi. Clientũ verbo Budæus hic intelligit prouinciales, vel Italicos populos, qui se in clientelam dabant proceribus Romanis.
i neque viribus nobis pares sunt. *Haloand.* neque iure omni pares sunt, *vulg.*
k communiter, *Hal.* comiter obseruare, est obseruationem non indignam libero populo, superiori exhiberi. vide Ciceronem *oratione pro Balbo,* adde Brissonium *3. de Formulis.*

l Liuius 8. *de bello Macedonico.* Fuerunt hæ conditiones cum Ætolis, imperium maiestatémque populi Romani gens Ætolorum conseruato sine dolo, ne que[m] exercitum, qui aduersus socios, amicósque eorum ducetur per fines suos transire sinito, néve illum ope iuuato: eosdem hostes habeto, quos populus Romanus, armáque in eos ferto.

De bello, pace. 1. De patria vel dominica potestate. 2. De his quæ sunt facti. De vsucapione. 3. De nuptiis à filio captiuo contractis. 4. De vxore captiui. 5. De codicillis in captiuitate factis. 6. De cæteris quæ sunt iuris. 7. De redemptis ab hostibus.

12. *Tryphoninus* libro quarto Disputationum.

IN bello postliminium est, in pace [z] autem his qui bello capti erant, de quibus [a] nihil in pactis erat comprehensum, quod ideo placuisse Seruius scribit, quia spem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis, quam in pace, Romani esse voluerunt. verum in pace qui peruenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo facto [b] deprehenduntur. quibus ius postliminij est tam in bello, quam in pace: nisi fœdere cautum fuerat, ne esset his ius postliminij.

1 ¶ Si quis capiatur ab hostibus: hi, quos in potestate habuit, in incerto [c] sunt, vtrum sui iuris facti, an adhuc pro filiisfamiliarum computentur. nam defuncto illo apud hostes, ex quo captus est, patresfamiliarum: reuerso, nunquam non in potestate eius fuisse credentur. ideo & de his, quæ medio tempore adquirunt stipulatione, traditione, legato, (nam hereditate non possunt) dicendum est, vbi non est reuersus, si fortè alij, vel in totum, his exheredatis testamento, vel in partem instituti sunt heredes: vtrum in hereditate captiui, quæ lege Cornelia inducitur, an propria [d] ipsorum sint. quod verius est. diuersúmque in his, quæ per seruos [e] adquiruntur. merito: quia hi bonorum fuerunt, & esse perseuerant: hi sui iuris exinde, sibíque ideo adquisisse intelliguntur.

2 ¶ Facti [f] autem causæ in factæ nulla constitutione fieri possunt. ideo eorum, quæ vsucapiebat per semetipsum possidens [g], qui postea nanctus est, interrumpitur vsucapio: quia certum est, eum possidere desisse: eorum vero, quæ per subiectas iuri suo personas possidebat, vsúque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehenduntur, Iulianus scribit, credi suo tempore impleri vsucapionem, remanentibus iisdem personis in possessionem [h]. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset, an subiecta ei persona. sed Iuliani sententia sequenda est.

3 ¶ Medio tempore filius, quem habuit in potestate captiuus [i], vxorem ducere potest quamuis consentire nuptiis pater eius non posset: nam vtique nec dissentire. susceptus ergo nepos in reuersi captiui potestate, vt redierit: suusq; heres ei quodammodo inuito, cum nuptiis nõ consenserit. non mirum: quia illius temporis conditio necessitasq; faciebat, & publica nuptiarum vtilitas [k] exigebat.

4 ¶ Sed captiui vxor, tametsi maximè velit, & in domo eius sit, non [l] tamen in matrimonio est.

5 ¶ Codicilli, si quos in tempore captiuitatis scripserit, non creduntur iure subtili confirmati testamento, quod in ciuitate fecerat. sed nec fideicommissum ex his peti potest: quia non sunt ab eo facti, qui testamenti factioné habuit. sed quia merum principium eorum, in ciuitate constituto captiuo, factum est, id est in testamento confirmatio codicillorum, & is postea reuersus est, & postliminio ius suum recepit: humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectũ habere, quasi [m] in medio nulla captiuitas intercessisset.

6 ¶ Cętera, quæ in iure sunt postea quã postliminio redit, pro eo habẽtur, ac si nũquã iste hostiũ potitus [n] fuisset.

7 ¶ Si quis seruũ captũ ab hostib⁹ redemerit [o], protinus est redimẽtis, quãuis sciẽtis [p] alienũ fuisse. sed oblatio [q] ei pretio, quod dedit, postliminio rediisse, aut receptus esse seruus credetur [r]. 8 ¶ Et si ignorãs captiuũ, existimans vendentis esse, redemit: an quasi vsucepisse videatur, scilicet ne post legitimũ tẽpus offerendi pretij priori domino facultas sit, videamus. Nã occurrit, quod constitutio, quæ de redẽptis lata est, eum redimentis seruum facit: & quod meum [s] iam vsucapere, me, intelligi non potest. Rursum cũ constitutio non deteriorem causam redimentium, sed si quo meliorem effecerit: perimi ius bonæ fidei emptoris [t] vetustissimum, & iniquum, & contra mentem constitutionis est: ideoque transacto tempore, quanto, nisi constitutio eum proprium fecisset, vsucapi potuisset, nihil ex constitutione domini superesse, rectè dicetur.

m Forum sortiuntur in ciuitate fœderata, rei fœderatę delinquẽtes. adde *l. 3. §. 1. ff. de offic. præsid.*
n *l. 1. l. 2. ff. eod.*
o hæc verba *post constitutum tempus*, Cuiacius Nou. l. 22. à Triboniano addita esse ait.
p Pœnæ discidii hæ sunt, si mulier absque probabili causa discedit à marito, aut quæ probabilẽ causam discedendi marito præbuit, dotem amittit & lucra nuptialia, quę maritus seruat liberis communibus, & intra quinquennium alii nubere nõ potest, *l. 8. §. 4. C. de repud.*
q *l. 26. ff. eo. l. 6. ff. de statulib.*
r An substitutio pupillaris lege Cornelia cõfirmetur, v. Cuiaciũ 15. obs. 17.
s *l. 28. ff. de vulg. & pupil.*
t quod verum est, *vulga.* quod non verũ est. *Hal.* quanquam verum est, *Cuiac. 15. obs. 17. & ad l. 9. ff. de vsurpat.*
u *v. Cuiac. 15. obs 17.*
x malè vulgata legit, hostiũ potius est: malè etiam Budæus legit hostium potestati subditus, *vid. l. 15. ff. ex quib. cau. maior.* dixi ad Festum *in Potitus.*
y *l. 29. ff. de vulgari.*
z *¶ l. 5. ff. eo.*
a de quibus id in pactis &c. *Petrus Fab. 1. semest. 7. Cuia. 19. obs. 7.*
b suo pacto, *Hal. Bud. Hugo à Porto.*
c *l. 22. §. 2. ff. eo. §. 5. Inst. quib. mod. ius patriæ.*
d *l. 9. in fin. de castrensi.*
e *v. l. 1. ff. eo.*
f facti autem causæ infectæ, *Hal.* adde *l. 31. ff. de reg. iur.* Possessioné facti esse hinc colligũt *l. 1. §. 4. ff. de adq. possess.*
g *l. 19. ff. ex qui. cau. maio.*
h in possessione. *Hal.*
i *l. 9. l. 10. ff. ritu.*
k *Paul. 5. sent. 29. § 2.*
l *v. l. 1. ff. de diuortiis.*
m *l. 5. §. 1. ff. eo.*
n *vid. l. 5. ff. ex quib. cau. maio.*
o *l. 17. C. e. 1. Harmenop. 14. §. vlt.*

p scientes interdum rem alienam emere possumus. q Res meas ab hoste qui recuperat, eas mihi restituere cogitur. An recepto pretio iã potius gratis? si virtute bellica res meas recuperauit, gratis: *l. 20. §. 1. ff. eo. l. 11. l. 12. C. eo.* sin pecunia data, gratis restituere nõ cogitur, *vt hîc, adde quæ scripsi ad l. 9. ff. de leg. 1.* r Meũ quod semel fuit, meũ amplius esse nõ potest, vide tamen Soc. *reg. 100.* s *adde l. 24. ff. de contr. emp. §. 1. Inst. per quam personam.* t emptoris & iniquè, &c. *Hal.*

9 ¶Manu-

9 ¶ Manumittendo [a] autem vtrum desinit tantum dominus esse, & relictus ab eo seruus in ius prioris domini redit: an & liberum eum facit, ne præstatio libertatis dominij fiat translatio? certè apud hostes manumissus liberatur: & tamen si eum nanctus dominus ipsius vetus intra præsidia nostra fuisset, quamuis non secutum res nostras, sed dum eo consilio venisset, vt ad illos reuerteretur: seruum retineret iure postliminij. quod in liberis aliter erat: non enim postliminio reuertebatur, nisi qui hoc animo [b] ad suos venisset, vt eorum res sequeretur, illósque relinqueret, à quibus abisset. quia (vt Sabinus scribit) de sua qua [c] ciuitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominij iure. Verùm hoc nõ multum onerat præsentem inspectationem [d]: quia "in" hostium iure manumissio obesse ciui nostro domino serui non potuit. at is, de quo quæritur, lege nostra, quam constitutio fecit, ciuem Romanum dominum habuit: & an ab eo possit libertatem adsequi, tractamus. quid enim si nunquam ille pretium eius offerat? si nec conueniendi eius sit facultas? liber erit seruus, qui nullo merito suo poterit à domino libertatem consequi? quod est iniquum, & contra institutum à maioribus libertatis fauorem [e]. Certè & veteri iure, si ab hoc, qui sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emisset, vsucapere, ad libertatémque perducere potuit, & isto quoque modo prior dominus, qui ante captiuitatem fuerat, ius suum amittebat. "quare" igitur iste non habet ius manumittendi?

a 1. Harmenop. 14. §. vlt.
b v. l. 5. §. 3. ff. eodem.
c quaque. Hal. quilibet potest statuere de sua ciuitate, non de dominio. Bart.
d inspectioné. Hal.
e l. 71. §. 1. ff. de condit. & demonstr.

10 ¶ Si statuliber [f] fuerit, antequam ab hostibus caperetur: redemptus pendente conditione, suam causam retinebit.

f l. 19. §. 6. ff. eod.

11 ¶ Quid ergo, si ita libertatem acceperat, *si decem "millia" dederit*? quæsitum est, vnde dare debebit. quoniam & si concessum est statulibero de peculio dare: hoc tamẽ, quod apud hunc, qui redemit, habet, numquid vice illius sit, quod apud hostes quæsisset? vtique, si ex illius, aut ex operis suis quæsitum est: ex alia autem causa parto [g] peculio potest dare, ita vt conditioni benignè eum paruisse credamus.

g parato. Hal.

12 ¶ Si pignori seruus datus fuerat ante captiuitatem: post demissum [h] redemptorem [i], in veterem obligationem reuertitur. & si creditor obtulerit ei, qui redemit, quanto redemptus est: habet obligationem & in propriorem [k] debiti causam, & in eam summam, qua eum liberauit: quasi ea obligatione, quadam constitutione inducta, vt cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa: nisi quod in hoc controuersa res est, & posterior, qui apud nos esset prior, quia eum seruum, vt apud nos esset, efficit, ab eo, qui tempore prior fuit, vt infirmiore dimittendus est.

h dimissum.
i l. 10. in fin. sup. quib. mod. pign. adde l. 10. ff. de vi & vi.
k propiorem. Hal.

13 ¶ Si plurium seruus fuerat, & omnium nomine ei, qui redimit, restitutum pretium erit: in communionem redibit. si vnius tantum, vel quorundam, nec omnium: ad eum, eósve, qui soluerunt, pertinebit: ita vt in portione sua pristinum ius obtineant [l], & in parte [m] ceterorum ei, qui redimit, succedant.

l obtineat. Hal.
m in partes. Hal.

14 ¶ Si fideicommissa libertas debita captiuo fuerit, redemptús nondum eam petere poterit, nisi [n] redemptori satisfecerit.

n l. 2. C. eod.

15 ¶ Si deportatum ab insula hostes ceperunt, redemptus, quibus casibus redit, in eam [o] causam veniet, in qua futurus esset, si captus non fuisset, deportabitur igitur.

o v. l. 6. ff. eod.

16 ¶ Sed si in captiuo seruo talis præcesserat causa, quæ eius vel ad tempus, vel in perpetuum libertatem impediret: nec redemptione ab hostibus mutabitur. veluti si in legem Fauiam commisisse eum constiterat: vel ita venierat, ne manumitteretur. habebit autem interim sine pœna sua, qui redemit.

17 ¶ Ergo de metallo captus redemptus in pœnam suam reuerteretur. nec tamen vt transfuga [p] metalli puniendus erit. sed redemptor à fisco pretium recipiet [q]: quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro, & Diuo Seuero.

p l. 8. §. 6. sup. de pœnis.
q l. 6. ff. eod.

18 ¶ Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit, túque matrem redemeris [r], & "ea" apud te pepererit: non videri te partum ex causa lucratiua habere: sed officio, "arbitrióque" iudicis æstimandum constituto pretio partus, perinde, atque si, quanto mater est empta, simul & partus venisset. Quod si iam natum apud hostes, (quod eo tempore, quo capiebatur [s], vtero gerebat) cum matre redimatur ab eodem vno pretio: oblato "tanto," quantum ex pretio, quod pro vtroque vnum [t] datum est, æstimationem contingere partus: & videtur is postliminio reuersus. Multò magis si diuersi emptores vtriusque extiterint, vel vnius. Sed si suo quemque pretio redemerit: id offerri pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoquo datum est, vt separatim quoque postliminio reuerti possint.

r l. 73. ff. de legat. 2.
s in vtero gerebat. vulg. Hal.
t venenum datum est. Hal.

Si nepos ex filio adoptiuo emancipato ab hostibus redeat.

13. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

SI me tibi adrogandum dedissem emancipato me, reuersum [u] ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum, constat.

u ¶ adde §. 9. Theophil. Inst. quibus modis ius patria potestatis.

Duæ species postliminij. De filio. 1. & vxore.

14. *Pomponius* [x] "libro tertio ad Sabinum."

x Papinianus. Hal.

CVm duæ species postliminij sint, vt aut nos reuertamur, aut aliquid recipiamus: cum filius reuertatur, duplicem [y] in eo causam esse oportet postliminij: quod pater eum reciperet, & ipse ius suum.

1 ¶ Non [z] vt pater [a] filium, ita vxorem maritus iure postliminij recipit. sed consensu redintegratur matrimonium.

h hinc colligit Bart. duas fictiones concurrere circa idem.
z l. 8. ff. eod.
a Pater filium postliminio recipit [illegible] Theophil. §. 5. in fi. Inst. quib. mod. ius patriæ potestatis.

An redemptus ab hostibus habeat suum heredem.

15. *Vlpianus* "libro duodecimo ad Sabinum."

SI, patre redempto, & ante luitionem defuncto, filius, post [b] mortem eius, redemptionis quantitatem offerat: dicendum est, suum ei posse existere. nisi fortè quis subtilius dicat hunc, dum moritur, quasi [c] iure pignoris finito, nanctum postliminium, & sine obligatione debiti obisse, vt poterit suum habere. quod non sine ratione dicetur.

b v. l. 6. C. eod.
c v. l. 2. C. eod. l. 2. §. 1. ff. qui testamenta. l. 43. in fi. ff. de legat. 1. l. 2. §. 3. ff. [illegible] homine.

Fictio postliminij.

16. *Idem* "libro decimo tertio ad Sabinum."

REtro [d] creditur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus aduenit.

d v. l. 5. sup. eod. 34. Ecl. 1. c. 13.

De his qui hostibus se dederunt.

17. *Paulus* "libro secundo ad Sabinum."

POstliminio [e] carent, qui [f] armis victi hostibus se dederunt.

e 2. Harmenop. 7. §. 1.
f Ecl. ibid. c. 14.

Fictio legis Corneliæ.

18. *Vlpianus* "libro trigesimo quinto ad Sabinum."

IN omnibus partibus iuris is, qui reuersus non est ab hostibus, quasi tunc [g] decessisse videtur, cum captus est.

g Ecl. ibid. c. 15.

Definitio & ratio postliminij. 1. De inducijs. 2. De captis à piratis aut latronibus. 3. Quid sit postliminio redijsse. 4. De transfugis. 9. De redempto ab hostibus. 10. Quibus est postliminium.

19. *Paulus* "libro decimo sexto ad Sabinum."

POstliminium [h] est ius amissæ rei recipiendę ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos ac liberos [i] populos regésque, moribus, legibus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum: hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Idque naturali [k] æquitate introductum est: vt, qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is, vbi in fines suos rediisset, pristinum ius suum reciperet.

h Ecl. ibid. c. 16. 2. Harmenop. 7. §. 2. Theophil. d. §. 5. Cicer. in Topicis. Festus in voce Postliminium. v. Cuiac. 11. obs. 23.
i v. l. 7. ff. eod.
k l. 6. C. eod.

1 ¶ Induttiæ sunt, cum in breue, & in præsens tempus conuenit, ne inuicem se lacessant. quo, tempore non est postliminium.

2 ¶ A piratis [l] aut latronibus capti liberi [illegible].

3 ¶ Postliminio [m] redisse videtur, cum in [illegible] intrauerit, sicuti amittitur, vbi fines nostros excessit. Sed & si in ciuitatem sociam amicámve, aut ad regem socium vel amicum venerit: statim postliminio redisse videtur: quia ibi primum nomine publico tutus esse incipiat.

l [illegible] 24. l. 27. ff. eod.
m l. 5. §. 6. ff. eod.

4 ¶ Transfugæ [n] nullum postliminium est. nam qui malo consilio, & proditoris animo, patriam reliquit, hostium numero habendus est. Sed hoc in libero transfuga iuris est, siue femina, siue masculus sit.

n §. 8. ff. eod. Ecl. ibid. c. 16. l. 19. in fin C. eod. l. 14. ff. ex quib. caus. maiores. l. 51. ff. de acquir. rer.

5 ¶ Si verò seruus [o] transfugerit ad hostes: quoniam & cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet: rectissimè dicitur, etiam ei postliminium esse: scilicet vt dominus in eo pristinum ius recipiat: ne contrarium ius non tam ipsi iniuriosum sit, qui seruus semper permanet quam domino damnosum constituatur.

o Ecl. ibid.

6 ¶ Si statuliber [p] transfuga reuersus sit: existente conditione, postquam rediit, liber efficitur. Diuersum est, si conditio extitisset, dum apud hostes est. in eo enim casu neque sibi reuerti potest, vt liber sit: neque heredi in eo ius postliminij est, quia non potest quæri, cum nullum damnum patiatur, libertate iam obtingente, si non impediret, quod transfuga factus est.

p Ecl. ibid. l. 12. §. 16. ff. eod.

7 ¶ Filius quoque familias [q] transfuga non potest

q v. l. 5. §. 1. de capite minutis.

a non tantum parentibus:ſed & patriæ naſcimur. *l.1.§.15.in fin.ſ.de ventre in poſſeſſ.* exemplum elegans extat in Manlio Torquato,cuius ager Coriolanus publicatur.
b *l.3.§.5.ſ.de muneribus & honoribus.*non tempore,ſed authoritate.
c charitas.*Haloand.*
d *v.l.51.ſ.de acq.rer.dom.*
e emerat.*vulg. Hal.*

n *l.12.C.eod.*id eſt fortitudine.dixi Nouella 69.
o *v.l.4. Cod.de ingenuis.*
p *l.24.ſ.eodem.*
q *l.28.ſ.de vulgar.l.1.ſ.de ſuis.l.18.C.de legit.lib.l.8.C.de legitim.hered.*
r *v.l.15.ſ.ex quib.cauſ.maiores.*

f *Ecl.ibid.c.ibi.*
g *l.29.in fin. C. eod.*
h *adde l.2. ſ.eo.*
i vide quæ ſcripſi ad *l.12. §.7.ſ. eod.*
k id eſt publicus ſit ſeu populi Romani. Nam lege belli agri capientis fiũt, qui ab hoſtibus capiũtur. *vt hîc. Liuius 3. Cicero 5.Verrina, Flaccus de conditionibus agrorum. Higenus de limitibus.*Huiuſmodi agrorum alios in victorẽ populum partiebantur, alios per quæſtores, laterculis, limitibúſque actis diuiſos vendebant:alios militibus in præmiũ adſignabant : alios per cenſores locabant: aliis certum vectigal imponebant, quod ſtipendiarium dicebatur. Huiuſmodi quæ tributum quotannis populo pendebant,prædia tributoria ſtipendiariáque dicebantur:quorum dominium ad populum Romanum: pleniſſimũ verò fruẽdi ius ad prouinciales ipſos pertinuiſſe Theophilus notat. §. *per traditionem. Inſt. de rer.diuiſ.* Ad inſtar Romanæ vrbis reliquæ ciuitates ac municipia, vectigales ſuos agros habuerunt : quos vel ad tempus, vel in perpetuum municipes locabant, dominio apud ſe manente, ſolum ius fruendi in conductores transferentes. *l.1. ſ.ſi ager vectigalis. l. ſi finita. §. ſi de vectigalibus. ſ.de damno. l. ſi domus. §.vlt.ſup.de legat.1.* Eorum prædiorũ conditio erat, vt eorum prouinciales neque eſſent, neque eſſe poſſent ex iure Quiritum domini:ſed ea tantum in bonis haberẽt. Proprietas enim idcirco ad prouinciales nõ pertinebat, quod ea in dominũ ſuum victor populus redegiſſet : pertinere verò idcirco non poterat, quia nec mãcipatione ea abalienari,nec vſucapi,cùm iuris Italici non eſſent, poterant, quibus modis legitimum,& ex iure Quiritum dominium contingebat. *l.vnic. C.de vſucap. transfor.Inſt. de vſucap.§.per traditionem. Inſt.de rer.diuiſ.vide Briſſonium 4.ſelect.1. Cuiac.19.obſ.17.*
l reluendi.*Vigelius lib.50.Digeſt.fol.376.lin.39.arg.l.2.C.eod.*
m *Eclog.ibid.c.18.l.2.l.8.C.eod.*

poſtliminio reuerti,neque viuo patre:quia pater ſic illum amiſit, quemadmodum patria:& quia diſciplina [a] caſtrorum antiquior [b] fuit parentibus Romanis,quam caritas [c] liberorum.

8 ¶ Transfuga [d] autem non is ſolus accipiendus eſt, qui aut ad hoſtes,aut in bello transfugit:ſed & qui per indutiarum tempus, aut ad eos, cum quibus nulla amicitia eſt,fide ſuſcepta transfugit.

9 ¶ Si is, qui emat [e] ab hoſtibus, pluris alij ius pignoris,quod in redempto haber ceſſerit:non eam quantitatẽ, ſed priorem redemptus reddere debet. & emptor habet actionem aduerſus eum,qui vendidit,ex empto.

10 ¶ Poſtliminium hominibus eſt, cuiuſcunque [f] ſexus,conditionîſve ſint.nec intereſt.liberi,an ſerui ſint.nec enim ſoli poſtliminio recipiuntur, qui pugnare poſſunt: ſed omnes homines: qui eius naturæ ſunt,vt vſui eſſe vel conſilio,vel aliis modis poſſint.

Si captiuus cum poſſet non rediit. 1. De agris publicandis vel non. 2. De redemptione.

20. *Pomponius* libro trigeſimo ſexto ad Sabinum.

SI captiuus,de quo in pace cautum fuerat, vt rediret,ſua voluntate [g] apud hoſtes manſit: non eſt ei poſtea poſtliminium.

1 ¶ Verum eſt, expulſis hoſtibus ex agris [h] quos ceperint,dominia eorum ad priores [i] dominos redire,nec aut publicari, aut prædæ loco cedere. publicatur [k] enim ille ager,qui ex hoſtibus captus ſit.

2 ¶ Redemptio facultatem redeundi [l] præbet,non ius poſtliminij mutat.

De ingenua redempta vel publicè recuperata & liberis ex ea ſuſceptis. 1. De ciuilibus diſſentionibus.

21. *Vlpianus* libro quinto Opinionum.

SI quis ingenuam [m] ab hoſtibus redemptam eo animo ſecum habuerit,vt ex ea ſuſciperet liberos:& poſtea ex ſe natum ſub titulo naturalis filij cum matre manumiſerit:ignorantia mariti eiuſdémque patris, neque ſtatui eorum,quos manumiſiſſe viſus eſt,officere debet: & exinde intelligi oportet remiſſum matri pignoris vinculum, ex quo de ea ſuſcipere liberos optauerat. ideóque eam, quæ poſtliminio reuerſa,erat libera & ingenua,ingenuum peperiſſe conſtat. Quod ſi publicè præda virtute [n] militum recuperata, nulli pretium matris pater numerauerit:protinus poſtliminio reuerſa,non cum domino,ſed cum marito fuiſſe declaratur.

1 ¶ In ciuilibus diſſenſionibus, quamuis ſæpe per eas reſpublica lædatur,non tamen in exitium reipublicæ contenditur. qui in alterutras partes diſcedent, vice hoſtium non ſunt eorum,inter quos iura captiuitatium,aut poſtliminiorum fuerint. & ideo [o] captos, & venumdatos, poſteáque manumiſſos placuit ſuperuacuo [p] repetere à principe ingenuitatem,quam nulla captiuitate amiſerant.

Ad legem Corneliam de bonis eius qui apud hoſtes deceſſit. 1. De acquiſitis per ſeruum. 2. Vel filium captiui. 3. De peculio. 4. De teſtamento eius qui apud hoſtes deceſſit.

22. *Iulianus* libro ſexageſimo ſecundo Digeſtorum.

BOna eorum,qui in hoſtium poteſtatem peruenerint, atque ibi deceſſerint, ſiue teſtamenti factionem habuerint,ſiue non habuerint,ad eos pertinent,ad quos pertinerent,ſi in poteſtatem hoſtium nõ perueniſſent.idémque ius in eadem cauſa omnium rerum iubetur eſſe lege Cornelia [q], quæ futura eſſet, ſi hi, de quorum hereditatibus & tutelis conſtituebatur, in hoſtium poteſtate non perueniſſent.

1 ¶ Apparet ergo, eadem omnia pertinere ad heredẽ eius,quæ ipſe,qui hoſtium potitus [r] eſt, habiturus eſſet,ſi [s] poſtliminio reuertiſſet.porrò quæcunque ſerui [t] captiuorum ſtipulantur, vel accipient, adquiri dominis intelliguntur,cum poſtliminio redierint. quare neceſſe eſt, etiã ad eos pertineant,qui ex lege Cornelia hereditatem adierint.Quod ſi nemo ex lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. Legata quoque ſeruis eorum præſenti die, vel ſub conditione ad heredes pertinebunt.Item ſi ſeruus ab extero heres inſtitutus fuerit,iuſſu heredis captiui adire poterit.

2 ¶ Quod ſi filius eius, qui in hoſtium poteſtate eſt, accipit,aut ſtipulatur:id,patre,prius quàm poſtliminio rediret,mortuo [u],ipſi adquiſitum intelligitur. & ſi viuo patre deceſſerit,ad heredem patris pertinebit.nam ſtatus hominum,quorum patres in hoſtium poteſtate ſunt,in pendenti [x] eſſet:reuerſo quidem patre,exiſtimatur nunquam ſuæ poteſtatis fuiſſe : mortuo, tunc paterfamilias fuiſſe, cum pater eius in hoſtium poteſtate perueniret.

3 ¶ Quæ peculiari nomine ſerui [y] captiuorum poſſident, in ſuſpenſo ſunt. nam ſi domini poſtliminio redierint, eorum facta intelliguntur. ſi ibi deceſſerint, per legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt.

4 ¶ Si quis,cum prægnatem [z] vxorem haberet,in hoſtium poteſtatem peruenerit, nato deinde filio, & mortuo,ibi deceſſerit : eius teſtamentum nullum eſt : quia & eorum, qui in ciuitate manſerunt, hoc caſu teſtamenta rumpuntur.

De nepote reuerſi poſtliminio.

23. *Idem* libro ſexageſimo nono Digeſtorum.

SI quis, prægnate vxore relicta, in hoſtium poteſtatem peruenerit, mox natus filius eius, vxore ducta, filium vel filiam procreauerit, at tunc poſtliminio auus reuerſus [a] fuerit:omnia iura nepotis nomine perinde capiet, ac ſi filius natus in ciuitate fuiſſet.

Differentia hoſtium,latrunculorum,prædonum.

24. *Vlpianus* libro primo Inſtitutionum.

HOſtes [b] ſunt,quibus bellum publicè populus Romanus decreuit,vel ipſi populo Romano,ceteri [c] latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo, qui à latronibus [d] captus eſt, ſeruus latronum non eſt. nec poſtliminium illi neceſſarium eſt.Ab hoſtibus autem captus(vtputa à Germanis,& Parthis) & ſeruus [e] eſt hoſtium, & poſtliminio [f] ſtatum priſtinum recuperat.

De natis apud hoſtes.

25. *Marcianus* lib.14.Inſtitutionum.

DIui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt:ſi vxor cum marito ab hoſtibus capta fuerit,& ibidem ex marito enixa [g] ſit : ſi reuerſi fuerint,iuſtos eſſe & parentes & liberos,& filium in poteſtate patris, quemadmodũ iure poſtliminij reuerſus ſit. quod ſi [h] cum matre ſola reuertatur: quaſi ſine marito natus,ſpurius habebitur.

Quid ſit poſtliminio rediiſſe.

26. *Florentinus* lib.6.Inſtitutionum.

NIhil intereſt, quomodo captiuus reuerſus eſt:vtrum dimiſſus: an vi [i], vel fallacia [k] poteſtatem hoſtium euaſerit.ita tamen,ſi ea mente [l] venerit,vt non illo reuerteretur.nec enim ſatis eſt corpore domum quem rediiſſe, ſi mente [m] alienus eſt. Sed & qui victis hoſtibus recuperentur [n],poſtliminio rediiſſe exiſtimantur.

De ſeruo ſurrepto deinde capto,recuperato,vendito.

27. *Iauolenus* libro 9.ex poſterioribus Labeonis.

LAtrones tibi ſeruum eripuerant. poſtea is ſeruus ad Germanos [o] peruenerat. inde,in bello victis Germanis, ſeruus venierat. negant [p] poſſe vſucapi eum ab emptore Labeo, Ofilius, Trebatius : quia verum eſſet, eum ſubreptum eſſe [q].nec,quod hoſtium fuiſſet, aut poſtliminio rediſſet,ei rei impedimento eſſe.

De captis in bello.

28. *Labeo* libro 4.Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI [r] quid bello captum eſt,in præda eſt,non poſtliminio redit. *Paulus:*Immo ſi in bello captus pace facta demũ refugit,deinde renouato bello capitur : poſtliminio redit ad eum,à quo priore bello captus erat:ſi modò [s] non conuenerit in pace,vt captiui redderentur.

De vſucapione.

29. *Idem* libro ſexto Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI poſtliminio rediiſti : nihil,dum in hoſtium poteſtate fuiſti, vſucapere potuiſti. *Paulus :* Immo ſi quid ſeruus tuus peculij nomine,dum [t] in eo ſtatu eſſes,poſſederit : id eo quoque tempore vſucapere poteris. quoniam eas res etiam inſcientes [u] vſucapere ſolemus. & eo modo etiam hereditas [x] nondum nato poſthumo, aut nondum adita, augeri per ſeruum hereditarium ſolet.

ſ *l.6.§.12.ſup.de iniuſto.*
t *l.1.ſup.eod.*
u *l.9.ſup.de caſtrenſ.*
x ¶ *l.12.§.1.ſ.eod. l.11.ſupr.de verb.oblig.*
y *l.1.ſup.eod.*
z *l.15.ſup.de iniuſto.*
a *l.8.l.14. ſ.eod.*
b *l.118.ſ.de verb. ſignif.*
c vt Piratæ Cicero 3. officior. Pirata non eſt ex perduellionum numero.
d *l.19. §.2. l.21. in fin. ſ.eod. l.13. ſ.qui teſtam. l.4. C.de ingenuis.*
e At iniquum videtur: vt eum qui ex noſtris captus ab hoſtibus ſit, ſeruum habeamus, cum miſero ſatis eſſe debeat, vt apud hoſtes, non apud ſuos ſeruos habeatur. An id receptũ: quod etiamſi liber apud nos haberetur,ſeruus tamẽ apud hoſtes ſemper eſſet : & ita ludibrio foret id legis genus? An quod eadẽ lege, quos nobis captiuos fecimus, iidẽ apud ſuos viciſſim ſerui, quaſi pactione ita inita inter hoſtes? An, ne ſi liberi apud nos eſſent, dominium rerum ſuarũ retinerent, & vna cũ perſona res captiuorũ hoſtires ſuas adquirerent?
f *l.15.ſup.eod.*
g *l.9.C.eod.*
h *l.1.C.eod.*
i Virtus an dolus quis in hoſte requirat. *l.1. §.3.ſ.de dolo.*
k Dolus an virtus quis in hoſte requirat. *l.1. §.3.ſ.de dolo.*
l *l.5.§.3.ſ.eod.*
m Mens plurimum valet & præſtat in adquirendo iure poſtliminij.
n recuperatur. *Hal. adde l.12.C. eod.§.5. in fin.& ibi Theophil.Inſt. quibus modis ius patriæ poteſtatis.*
o i.hoſtes.
p Imò poteſt vſucapi. *l.6.ſ.eo.*
q i. inſpicitur principium captiuitatis in ſeruo.
r ad mancipia refert hoc caput Harmenopulus *2.Tibul.7. §.5.6.*
ſ Si conuenit, vt captiui redderentur, captiui ſunt reddendi : ſin minus, eorum manent à quibus capti ſunt. ideóque ab eis iure refugere non poſſunt. *adde 35.Ecl.1.c.28.*
t *l.23.§.3.ſ.ex quib.cauſ.maiores.l.44.in fin.ſ.de vſurpat.*
u *l.8.ſ.de vſurpat.l.2.§.11.ſ.pro empt.*
x *l.44.§.3.ſ.de vſurpat.*

Quid ſit

a *l.5.§.1.ꝫ.eod.l.19.§.3.ꝫ.eod.* b *12.C.36.7.C.Theodoſ.1.* περὶ στρατιωτῶν &c.i.de militibus,&eorum priuilegiis,peculijs,erogationibus,annonis,tranſitionibus,delictis,eorúmque pœnis,& ipſorum reſtitutione:tum qui militiam profitentur.*57.Ecl.1.adde ex Cod.lib.12.tit.29.& 50.* c *l.34 ſupr. quibus ex cauſis maiores.* d dedere ſe. *Hal.* Hoſti ſe dedere graue crimen eſt militi. e Talis eſt ſeruus.*l.11.ꝫ.eod.*

Quid ſit poſtliminio rediſſe.

30. *Idem*[e] libro octauo Pithanon à Paulo epitomatorum.[f]

SI id, quod noſtrum hoſtes ceperunt, eius generis eſt, vt poſtliminio redire poſſit: ſimul atque ad nos redeundi cauſa profugit ab hoſtibus, & intra fines[a] imperij noſtri eſſe cœpit, poſtliminio rediiſſe exiſtimandum eſt. *Paulus:* Immo cum ſeruus ciuis noſtri ab hoſtibus captus, inde aufugit: & vel in vrbe Roma ita eſt, vt neque in domini ſui poteſtate ſit, neque vlli ſeruiat: nondum poſtliminio rediiſſe exiſtimandum eſt.

DE RE[b] MILITARI.

Tit. XVI.

De abſentia reipublicæ cauſa.

1. *Vlpianus*[e] lib.6.ad Edictum.[f]

MIles, qui in commeatu[c] agit, non videtur reipublicæ cauſa abeſſe.

De delicto militari, vel communi. 1. De eo qui ſe militem dedit cui non licet.

2. *Arrius Menander* lib.1.de Re militari.

MIlitum delicta ſiue admiſſa, aut propria ſunt, aut cũ ceteris communia. vnde & perſecutio aut propria, aut communis eſt. Proprium militare eſt delictum, quod quis vti miles admittit. 1 ¶ Dare[d] ſe militem, cui[e] non licet, graue crimen habetur: & augetur, vt in ceteris delictis, dignitate, gradu, ſpecie militiæ.

De deſertore. 1. De pœnis militum. 2. De emanſore. 3. De deſertore. 4. De eo qui in exploratione emanet hoſtibus inſiſtentibus, aut à foſſato recedit. 5. De ſtatione relicta. 6. De eo qui ab excubatione deſiſtit. 7. De eo qui ad diem commeatus non venit. 8. De militiæ tempore in deſertione impleto. 9. De deſertoribus. 10. De eo qui ad hoſtes confugit. 11. aut volens transfugere apprehenſus eſt. 12. aut dum iter facit captus eſt ab hoſtibus. 13. De armis amiſſis, vel alienatis. 14. Vel ſurreptis. 15. De eo qui rem prohibitam fecit, aut mandata non ſeruauit. 16. De eo qui agmen exceſſit. 17. aut vallum tranſcendit. 18. aut foſſam tranſilijt. 19. De ſeditione. 21. Conſpiratione, defectione. 22. De præpoſito non protecto vel deſerto.

3. *Modeſtinus* libro quarto de Pœnis.[f]

DEſertorem auditum, ad ſuum decem cum elogio præſes mittet: præter quam ſi quid grauius ille deſertor in ea prouincia, in qua repertus eſt, admiſerit: ibi enim eum plecti pœna debere, vbi facinus admiſſum[f] eſt, Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

1 ¶ Pœnæ[g] militum huiuſcemodi[h] ſunt: caſtigatio[i], pecuniaria[k] multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominioſa miſſio, nam in metallum aut in opus metalli non dabuntur nec torquentur.

2 ¶ Emanſor[l] eſt, qui diu vagatus, ad caſtra regreditur

3 ¶ Deſertor eſt, qui per prolixum tempus[m] vagatus, reducitur.

4 ¶ Is, qui[n] exploratione emanet[o] hoſtibus inſiſtentibus, aut qui[p] à foſſato recedit, capite puniendus eſt.

5 ¶ Qui ſtationis[q] munus relinquit, plus quam emanſor eſt. itaque pro modo delicti aut caſtigatur[r], aut gradu[ſ] militiæ deiicitur.

6 ¶ Si præſidis vel cuiuſuis præpoſiti ab excubatione[t] quis deſiſtat, peccatum deſertionis ſubibit.

7 ¶ Si ad diem commeatus[u] quis non veniat: perinde in eum ſtatuendum eſt, ac ſi emanſiſſet vel deſeruiſſet, pro numero temporis: facta[x] prius copia[y] docendi, num fortè caſibus quibuſdam detentus ſit, propter quos venia dignus videatur.

8 ¶ Qui militiæ tempus in deſertione impleuit, emerito[z] priuatur.

9 ¶ Si plures ſimul primo deſeruerint, deinde intra certum tempus reuerſi[a] ſint: gradu pulſi in diuerſa loca diſtribuendi ſunt. ſed tironibus[b] parcendum eſt, qui ſi iterato[c] hoc amiſerint, pœna competenti adficiuntur.

10 ¶ Is, qui ad hoſtem confugit, & rediit, torquebitur, ad beſtiáſque† vel in furcam damnabitur: quamuis milites nihil eorum patiantur.

11 ¶ Et is, qui volens[d] transfugere, adprehenſus eſt, capite punitur.

f Deſertor, ex prouinciali delicto, in prouincia plectendus eſt. *v.l.28.§.15.ꝫ.de pœnis.*
g *Eclo.ibid.c.1. adde Suetonium in Auguſto c.24.*
h Fuit &, teſte Feſto, genus pœnæ militaris, deprehenſa, caſtigatione maior, infamia minor. ac propterea hîc tanquam extrema collocantur caſtigatio & ignominia. dixi apud *Feſtum ibidem.*
i Pœnarũ militarium extremi gradus caſtigatio. *vt hîc.* & ignominia. *vide ꝫ.eod.*
k adde Feſtum in Dirutũ ære militem. Varronem *4.de lingua.l.vlt.ꝫ.de iur. immunit.*
l Emãſores, & deſertores ſunt, qui diu ab exercitu vagati ſunt, *vt hîc:* differentia in eo eſt, quod illi ſponte, hi inuiti redeunt: illi ſæpius, hi nunquã. *l.4.13.ꝫ.eod.* Illi erronibus, hi fugitiuis ſeruis cõparantur. Cuiacius tamen differentiã ſtatuit in tempore. *6.obſ.26.*
m puta quinquennij. *l.15.in fi.ꝫ.eod.l.4.§.13.§.14.ꝫ.eod.*
n qui in exploratione &c.*Hal.*
o i. qui explorationem reliquit. κατασκοπὴν. *le guet.la ſentinelle. Ecl.ibid.c.1.in fi.*
p à foſſa. *Hal. Hugo à Porta,* foſſatum. i. foſſa, vallum, καὶ τὸ φοσσάτον ἐκπιπτῶν.*Eclog.ibid.1.in fin.* Ciuitatis foſſatum. *Vegetius 4.c.16.* Suidas σέδετον τὸ φοσσάτον, &c. *Harmen.6.tit.5.* τοὺς ἐν φοσσάτῳ κλέπτοντας, & in libello variorũ authorum de limitibus, foſſatũ deciſum. Capitolinus *in Gordianum* caſtra foſſato circuibat. *Briſſonius, Turneb.3.aduerſ.13.*Galli *trãchees.*
q vigilem vel diurnũ, vel nocturnum: hinc milites ſtationarij.*l.1.§.12.ſup.de off.præfecti vrbi.* Stationem Galli vocant *corps de garde,ou ſentinelle.*

r vide Suetonium in Auguſto c.24.
ſ *v.quæ notaui ad l.12.in fi.ꝫ.de cuſtodia.* t executione.*Vulgat. Hal.* Excubatio hîc munus eſt præſidi ſuo & præpoſito adſiſtendi: nec enim tantum locorum deſertores ſunt, ſed munerũ.*l.5.ꝫ.eod.adde l.10.ꝫ.eod.* u *l.14.ꝫ.eod.* x *v.l.19.§.1.ꝫ.de probat.* y *v.l.5.C.de ingenuis manumiſſis.* z *§.12.ꝫ.eod.*i.commoda & præmia veteranis dari ſolita. a ij ſunt emanſores *§.12.ꝫ.eod.* b tyroni parcitur, magis quàm militi. *l.4.in fi.ꝫ.eod.v.Tiraq.tract.de pœnis.cauſa 10.* c Iteratum delictum nullam executionem meretur.*Nouell.Leonis 67.* † abrogatur per Nouellam Leonis 67.
d Delicti inceptio & voluntas in transfuga punitur. *v.l.18.ꝫ.de pœnis.* e *l.5.in pr. & §.6.ꝫ.eod.* f *§.8.ꝫ.eod.* g *57.Ecl.1.c.6.l.14.§.1.ꝫ.eod.l.2.in fin.ꝫ.de captiuis.*

h v.quæ ſcripſi ad Harmenopulum 1.*tit.16.§.12.*
i *Ecl.ibid.c.7.adde quæ notaui ad l.vlt.ꝫ.de furibus balnearijs.*
k aut mandatum ſibi non facit.*Ecl.ibid.*
l bene ceſſerit καὶ ἐπιτύχῃ.*Budæus.*εἰ καὶ καλῶς πρᾶγμα ἔπραξεν.*Ecl.ibid.* vide exempla apud Tiraquellum de pœnis. *cauſa 52.*

12 ¶ Sed ſi ex improuiſo, dum iter quis facit, capitur ab hoſtibus: inſpecto[e] vitæ eius præcedentis actu, venia ei dabitur. & ſi expleto tempore militiæ redeat, vt veteranus reſtituetur, & emerita[f] accipiet.

13 ¶ Miles, qui in bello arma amiſit[g], vel alienauit, capite punitur. humanè, militiam mutat.

14 ¶ Qui[h] aliena arma ſubripuit[i], gradu militiæ pellendus eſt.

15 ¶ In bello qui rem à duce prohibitã fecit, aut mandata[k] non ſeruauit, capite punitur, etiã ſi res bene geſſerit[l].

16 ¶ Sed qui agmen exceſſit: ex cauſa vel fuſtibus[m] cæditur, vel mutare militiam ſolet.

17 ¶ Nec non & ſi vallum[n] quis tranſcendat[o], aut per murum caſtra ingrediatur: capite punitur.

18 ¶ Si verò quis foſſam[p] tranſiluit[q] militia reiicitur.

19 ¶ Qui ſeditionem[r] atrocem militum concitauit, capite punitur. 20 ¶ Si intra[ſ] vociferationem, aut leuẽ querelam ſeditio mota eſt: tunc gradu militiæ deiicitur.

21 ¶ Et cum multi milites in aliquod flagitium conſpirent, vel ſi legio deficiat: auocari militia ſolet[t].

22 ¶ Qui præpoſitum ſuum protegere[u] noluerunt, vel deſeruerunt: occiſo eo, capite puniuntur.

De his qui vnum teſticulum habent. 1. De ad beſtias dato. 2. De deportato. 3. De relegato. 5. De reo capitalis criminis. 6. De ignominiose miſſo. 7. De adulterio, vel alio iudicio pnblico damnato. 8. De eo qui ob litem militauit. 9. De deſertore. 10. De eo qui militiam detrectat, vel appetit. 11. De eo qui filium militiæ ſubtrahit. 12. Vel debilitat vt militiæ inhabilis ſit. 13. De eo qui diu abfuit. 14. Collatio emanſionis & deſertionis. 15. De emanſore.

4. *Arrius Menander* lib.1.de Re militari.

QVi cum vno[x] teſticulo natus eſt, quíve amiſit: iure militabit ſecundum Diui Traiani reſcriptum. nam & duces Sylla & Cotta memorantur eo habitu fuiſſe naturę.

1 ¶ Ad beſtias datus ſi profugit, & militiæ ſe dedit: quandoque inuentus[y], capite puniendus eſt. Idémque obſeruandum eſt in eo, qui legi ſe paſſus eſt.

2 ¶ In inſulam deportatus, ſi effugiens militiæ ſe dedit, lectus[z] vel diſſimulauit: capite puniendus eſt.

3 ¶ Temporarium exilium voluntario militi inſulæ relegationem adſignat. diſſimulatio[a] perpetuum exilium.

4 ¶ Ad tempus relegatus, ſi expleto ſpatio fugæ militem[b] ſe dedit: cauſa damnationis quærenda eſt: vt, ſi contineat infamiam[c] perpetuam, idem obſeruetur. ſi tranſactũ de futuro ſit, & in ordinem redire poteſt, & honores petere militiæ non prohibetur.

5 ¶ Reus capitalis criminis, voluntarius miles ſecundum Diui Traiani reſcriptum capite puniendus eſt. nec remittendus eſt eò, vbi reus poſtulatus eſt: ſed vt[d] accedente cauſa militiæ audiendus, ſi dicta cauſa ſit, vel requirendus adnotatus[e].

6 ¶ Ignominia miſſus, ad iudicem ſuum remittendus eſt. nec[f] recipiendus poſtea volens militare, licet fuerit abſolutus. 7 ¶ Adulterij[g] vel aliquo iudicio publico damnati, inter milites non ſunt recipiendi.

8 ¶ Non omnis, qui litem habuit, & ideo militauerit, exauctorari iubetur: ſed qui eo animo militiæ ſe dedit, vt ſub obtentu[h] militiæ pretioſiorem[i] ſe aduerſario faceret. nec tamen facilè indulgendum eſt extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerunt. ſed ſi in tranſactione[k] recidit, indulgendum eſt. Exauctoratus eo nomine, non vtique infamis erit. nec prohibendus lite finita militiæ eiuſdem ordinis ſe dare. alioquin & ſi relinquat litem, vel tranſigat: retinendus eſt.

9 ¶ Qui poſt deſertionem in aliam[l] militiam nomen dederunt. legíve[m], paſſi ſunt, Imperator noſter reſcripſit, & hos militariter puniendos.

10 ¶ Grauius autem delictum eſt, detrectare munus militiæ, quam adpetere. nam & qui ad dilectum[n] olim nõ reſpondebant, vt proditores libertatis, in ſeruitutem redigebantur[o]. ſed mutato ſtatu militiæ receſſum à capitis pœna eſt: quia plerunq; volũtario militi[p] numeri ſupplentur.

11 ¶ Qui filium ſuum ſubtrahit militiæ belli tempore, exilio & bonorum parte multandus eſt. ſi in pace[q], fuſtibus cædi[r] iubetur: & requiſitus iuuenis, vel[ſ] à patre poſtea exhibitus, in deteriorem militiam dandus eſt. qui

m Fuſtium caſtigatio, communis militum atque paganorum coercitio: vitis tamen caſtigatio eorum propria fuit. *v. Pet. Fabrum 1.ſemeſtr.17.*
n τὸ χαράκωμα. *Eclog.ibid. c.8.6. Harmen.1.13.c.* περὶ μονίτας.
o tranſcendat. *Hal.*
p τάφρον. *Ecl.ib. Harm.ibid.*
q tranſiliit.
r *l.vlt. in fi.ꝫ.eo. Ecl. ib. c.9. Harmen.ibid.Sueton. in Iulio c.67.*
ſ *Harm.ib. Ecl. ibid.*
t i.exauthorari ſolent legiones interdum, vel ſelecti ex legione. *v.in hunc locum P.Fabr.1.ſemeſtr.17. fol.161.162. & Budæum hîc.*Auocari igitur militia, eſt exauthorari.
u *Ecl.ibid.c.16.*
x *v.l.6.ꝫ.de ædilitio.* is & ſanus eſt, & teſtari poteſt.
y *l.8.§.6.ſup.de pœnis.*
z lectúſve diſſimulauit. *Hal.*
a diſſimulanti. *Vulgat.*
b militiæ.*Vulgat.Hal. Hugo à porta.*
c *l.6. C.quib.ex cauſ.infam.*
d ſed vbi accedẽte &c. *Vulgat.Hal. l.vlt.ꝫ.de accuſ. l.8.ꝫ.de cuſtodia.l.6.Cod. de iuriſdictione omnium iudicũ: l.1. Cod.de exhibendis reis.*
e adnotatur. *Vulgat.*
f miles ignominia notatus, militare iure non poteſt.
g *57. Eclog.1. c.12. adde quæ notaui ad l.5.ſupr. de quæſt.*
h prætextu.
i præciſiorem. *Hal.* id eſt, duriorem, intractabiliorem. *Budæus quem hîc vide.*
k in tranſactionem. *Vulg.Hal.*
l ſunt enim variæ.
m legíve ſe paſſi.&c.*Hal.*
n delectum. *Hal.* edictum. *Vulg. & Hugo à Porta.* recta eſt Florentina, de qua vide quæ notaui ad legẽ *36.ꝫ.de ſtatulíberis. adde l.4. legum Franciarum c.71. l.3.ſupr. ad l.Iul.maieſt.& quæ ſcripſi ad l.20.ꝫ.communi diuidundo.*

o *v.Duarenum 1.diſput.4.*Domus eorum & villæ diruebantur. *Halicarnaſſeus 8.l.22.ſupr.communi diuidundo.* adde & illud de quaſimilitia, Auguſtum ſtatuiſſe vt ſenatorum, qui die ſenatus in curiam non veniſſent, quintus quiſque ſorte datus mulctæ ſubiiceretur.*Dion.55.*
p militiæ.*Haloand.*
q *ade l.5.§.1.ꝫ.eod.*
r Fruſtuarium meretur qui ſigna relinquit, aut præſidio decidit, *Liuius libr.5.*
ſ id eſt, quamuis.*Cuiac.6.obſ.26.*

a eos qui se sponte resectis digitis bello inutiles fecissent, Constantinus curiis ciuitatum addixit. *l. 1. C. Theod. de filijs militum.* & alij principes. *l. 4. C. Theod. de tyronibus. Suetonius Augusto 24.* vetuerunt nequis se deformatione manus, ab aliis Reipubl. muneribus eximeret. Quin lex 10. eiusdem tituli eos oneribus militiæ addicit, clericatu tamen priuantur. *c. qui partem. distinct. 15.* Huiusmodi belli refugas murcos appellat Innocentius *in Epistola ad Fœlicem Nucerianum*, & Ammianus 15. circa finem, nec Gallorum quisquã, vt in Italia, munus martiũ pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos iocaliter murcos appellant. v. Cuia. *25. obser. vlt. adde cap. 21. 22. 23. 76. 77. Canonis Apostolorum.* Quod ad Murcos attinet, Segniũ dea Murcia dicitur Arnobio *libr. 4.* adde Augustinum *4. de ciuitate 6.* Valerium *6. c. 3. vers. 8.* vbi refert, Caium Vaticinum, ne bello Italico militaret, sibi sinistræ manus digitos abscidisse, ideóque cathenis cõstrictum. *l. 10. ff. de testam.*

b delectũ propter bellum indictum. *Hal.* delectum per bellum indictum. *Vulg.*

c Hîc referuntur edicta Germanici, tanquã optimi ducis exẽpla sub eodem Germanico, Mæuius castrorum præfectus, pro desertore habitus, quod agmine decessisset. *teste Tacit.*

d de desertore & emansore dixi ad legem *3. §. 2. 3. ff. eod.*

e abfuisset.

f *v. l. 13. in fin. ff. eod.*

g emansores. *Vulg. Hal.*

h Emãsor quasi erro: desertor, quasi fugitiuus: in milite emansorem esse, id est quod in seruo errone esse. In eodem quoque milite desertorẽ esse, id est, quod in seruo fugitiuũ esse.

i *l. 5. ff. eod.*

k *l. 3. §. 9. ff. eod. v. Tiraq. tract. de pœnis. causa 10.*

l *l. 3. §. 12. ff. eod.*

m *l. 3. §. 9. ff. eod.*

n *l. 57. Eclog. 1. c. 13.*

o *v. quæ notaui ad l. 12. ff. de custodia.*

p Idem admissum, ratione tẽporis augetur. *facit l. 16. §. 4. sup. de pœnis.*

enim se sollicitauit ab alio, veniam non meretur.

12 ¶ Eum: qui filium debilitauit[a] dilectu[b] per bellum indicto, vt inhabilis militiæ sit: præceptum Diui Traiani deportauit.

13 ¶ Edicta[c] Germanici Cæsaris militem desertorem[d] faciebant, qui diu afuisset[e], vt is[f] inter remansores[g] haberetur. sed siue redeat quis, & offerat se: siue deprehensus offeratur: pœnam desertionis euitat. nec interest, cui se offerat, vel à quo deprehendatur.

14 ¶ Leuius itaque delictum emansionis[h] habetur, vt erronis in seruis. desertionis grauius, vt in fugitiuis.

15 ¶ Examinantur autem causæ[i] semper emansionis, & cur, & vbi fuerit, & quid egerit. & datur venia valetudini, affectioni parentium, & adfinium: & si seruum fugientem persecutus est, vel si qua huiusmodi causa sit. sed & ignoranti adhuc disciplinam tironi[k] ignoscitur.

De desertoribus. 5. An captus habeatur pro transfuga. 6. De militibus remissis à barbaris. 7. De captiuo post multum temporis reuerso. 8. De transfuga.

5. *Idem* lib. 2. de re militari.

NOn omnes desertores similiter puniendi sunt: sed habetur & ordinis stipendiorum ratio, gradus militiæ, vel loci, muneris deserti, & anteactæ[l] vitæ. sed & numerus, si solus vel cum altero, vel cum pluribus[m] deseruit, aliúdve quid crimen desertioni adiunxerit. Item temporis, quo in desertione fuerit. & eorum, quæ postea gesta fuerint. sed & si fuerit vltrò reuersus, non cum necessitudine: non erit eiusdem sortis.

1 ¶ Qui in pace[n] deseruit, eques gradu[o] pellendus est: pedes militiam mutat. In bello idem[p] admissum capite puniendum est.

2 ¶ Qui desertioni aliud[q] crimen adiungit, grauius puniendus est. & si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: vt si plagium factum, vel adgressura[r], abigeatus, vel quid simile accesserit.

3 ¶ Desertor, si in vrbe inueniatur, capite puniri solet. alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest. iterum[s] deserendo, capite puniendus est.

4 ¶ Qui in desertione fuit, si se obtulerit[t]: ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportatus est.

5 ¶ Qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur. Item eum, qui in præsidio[u] captus est, in eadem conditione esse, certum est. Si tamen ex improuiso[x], dum iter facit, aut epistolam fert, capiatur quis: veniam meretur.

6 ¶ A barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt[y] se captos euasisse, non transfugisse. sed hoc licet liquidò constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est. & si bonus[z] miles antea æstimatus fuit: prope est, vt adfirmationi eius credatur. si remansor[a], aut negligens suorum, aut segnis, aut extra contubernium[b] agens: non[c] credetur ei.

7 ¶ Si post multum temporis redit, qui ab hostibus captus est: & captum eum, non transfugisse constiterit: vt veteranus, erit restituẽdus: & præmia, & emeritum[d] capit.

8 ¶ Qui transfugit, & postea multos latrones adprehendit, & transfugas demonstrauit[e], posse[f] ei parci Diuus Hadrianus rescripsit. ei tamen pollicenti ea, nihil permitti oportere.

Quod sit delictum militare. 1. De eo qui manus intulit præposito. 2. De contumacia aduersus ducem vel præsidem. 3. De eo qui in acie prior fugam fecit. 4. De exploratoribus qui secreta nunciauerunt. 5. De caligato qui languorem simulauit. 6. De eo qui commilitonem 7. vel semetipsum vulnerauit, vel mortem sibi consciuit. 8. De præposito non protecto. 9. De præfecto deserto.

6. *Idem* libro tertio de re militari.

OMne delictum est militis, quod aliter, quàm disciplina communis exigit, committitur: veluti segnitiæ[g] crimen, vel contumaciæ[h], vel desidiæ.

1 ¶ Qui manus[i] intulit præposito, capite puniendus est, augetur autem petulantiæ crimen dignitate præpositi.

2 ¶ Contumacia[k] omnis aduersus ducem, vel præsidem militis capite punienda est.

3 ¶ Qui in acie prior[l] fugam fecit[m] spectantibus[n] militibus, propter[o] exemplum capite[p] puniendus est.

4 ¶ Exploratores, qui secreta nuntiauerunt[q] hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt.

5 ¶ Sed & caligatus[r], qui metu hostium languorem[s] simulauit, in pari causa eis est.

6 ¶ Si quis commilitonem vulnerauit, si quidem lapide, militia reiicitur: si gladio, capitale[t] admittit.

7 ¶ Qui se vulnerauit, vel aliàs mortem sibi consciuit, Imperator Hadrianus rescripsit, vt modus eius rei statutus sit: vt: si impatientia[u] doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit: non animaduertatur in eum: sed ignominia mittatur. si nihil tale prætendat, capite puniatur. Per vinum[x], aut lasciuiam[y] lapsis, capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda.

8 ¶ Qui præpositum suum non[z] protexit, cum[a] posset, in pari causa factori habendus est. si resistere non potuit, parcendum ei.

9 ¶ Sed & in eos, qui præfectum centuriæ à latronibus circumuentum deseruerunt, animaduerti placuit.

De proditoribus & transfugis.

7. *Tarruntenus Paternus* lib. 2. de re militari.

PRoditores[b] transfugæ[c] plerumque capite puniuntur, & exauctorati torquentur: nam pro hoste, non pro milite habentur.

De his qui status controuersiam patiuntur. De his qui bona fide seruiunt.

8. *Vlpianus* lib. 8. Disputationum.

QVi status controuersiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non[d] debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata, siue ex libertate in seruitutem, siue contra petantur. Nec hi quidem, qui ingenui bona fide seruiunt. Sed nec qui ab hostibus redempti sunt, prius quàm se luant[e].

An milites possint prædia acquirere vbi militant.

9. *Marcianus* lib. 3. Institutionum.

MIlites prohibentur prædia comparare[f] in his prouinciis, in quibus militiam[g]: præter quàm si paternorum fiscus distrahat. nam hanc speciem Seuerus & Antoninus remiserunt. Sed & stipendiis impletis emere permittuntur. Fisco autem vindicatur prædium illicitè comparatum, si delatus[h] fuerit. sed & si nondum delata causa, stipendia impleta sint. vel missio contigerit: delationi locus non est.

1 ¶ Milites, si heredes[i] extiterint, possidere ibi prædia non prohibentur.

De desertore excubiarum. 1. & restituto ex causa desertionis.

10. *Paulus* libro singulari Regularum.

QVi excubias[k] palatij deseruerit, capite punitur.

1 ¶ Sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medij[l] temporis stipendium, & donatiua[m] accipit, nisi hoc liberalitas principalis ei specialiter indulserit.

De seruis.

11. *Marcianus* libro secundo Regularum.

AB omni militia[n], serui[o] prohibentur[p]: alioquin capite puniuntur.

De disciplina danda & obseruanda. 1. De commeatu. De equo militari extra prouinciam non ducendo. De operibus. 2. De officio tribunorum vel eorum qui exercitui præsunt.

12. *Macer* libro primo de re militari.

OFficium regentis exercitum non tantùm in danda, sed etiam in obseruanda disciplina[q] constitit.

1 ¶ Paternus quoque scripsit, debere eum, qui se meminerit armato[r] præesse, parcissimè commeatum[s] dare.

q Delicta duplicia, & coniuncta grauius vindicantur, quàm vnum.
r adgressio propriè est latronum. *l. 6. C. de actione pignorat. l. 12. C. de locato.*
s *l. 3. §. 9. ff. eod.* t *l. 13. in fin. ff. eod.*
u in profugio. i. dum transfugit ad hostes. Græci habent. ἐν τῇ βαρβάρων γῇ. i. in hostico. *Cuiac. 6. obs. 26. in fin.* x *l. 3. §. 12. ff. eod.*
y *v. quæ notaui ad l. 19. §. 1. ff. de probat. dixi ad l. 9. §. 1. C. de testib.*
z Præsumitur bonus, qui olim talis fuit. *vide Alciat. 2. præsumpt. 8. vide Socinum regula 39. adde c. 8. de reg. in 6. l. 7. §. 3. ff. de accusat.*
a si emansor. *Hal.* b à tabernaculis militaribus dicitur.
c Semel malus, semper malus præsumitur in eodem genere mali. *v. Alciat. 2. præsumpt. 7. 8.* d *l. 3. §. 8. §. 12. in fin. ff. eod.* e *l. 1. §. 26. ff. de quæstionib.*
f à iudice, non tantum à principe. Romanus singulari 539.
g *l. 5. §. 6. sup. eod.* Ammianus 24. residuos tribunos sacramento soluit, vt desides & ignauos. h *§. 2. ff. eod.*

i *57. Eclog. 1. c. 14.*
k *in prin sup. eod. l. 13. § 5. in fin. ff. eod. Ecl. ibid. 6. Harm. 14. περὶ μονίτας. in fin.*
l ¶ *Eclog. ibid.*
m fugam fecit, spectantibus militibus: hanc interpunctationẽ addit Petrus Faber *1. semestr. 8.* ex autographo Pandectarum Florentinarum. alias quod in acie fit, non potest non spectãtibus omnibus fieri. Sensus est igitur, Eum, qui prior in acie fugam fecerit, propter exẽplum, inspectantibus militibus, capite puniendum.
n & hoc est quod scribit Plutarchus in Lucullo & Crasso ἁπάντων θεωμένων ἐφεστώτων καὶ θεωμένων ἄλλων στρατιωτῶν. Iulius Frontinus 4. στρατηγημάτων in conspectu armati exercitus: *Cæsar 5. de bello Gallico.* in conspectu multitudinis. *& 3. de bello ciuili.* in omnium conspectu.
o Pœnæ in eũ finem statuuntur.
p Iulianus decem milites ex iis, qui fugerãt, capitali addixit supplicio, secutus veteres leges. *Amm. 24.*
q *l. 38. §. 1. ff. de pœnis. 6. Harm. 8.*
r Caligati milites qui essent *dixi ad l. 9. in fi. ff. de custod. reor.*
s i. litem. *v. l. 9. ff. de custodia.*
t Capitale quid esset scripsi ad *l. vlt. §. 1. ff. de termino.*
u *l. 38. in fi. ff. de pœnis.*
x *v. l. vnic. C. si quis Imperatori. v. Tiraq. tract. de pœnis. causa 6. vbi de ebrietate. vide Sebastianũ Medicem trac. de casibus fortuitis, vbi de Ebrietate.*
y *l. 4. §. 1. ff. de sicariis.*
z *l. 3. in fi. ff. eod. 57. Ecl. 1. c. 6.*
a *v. l. 4. sup. quæ in fraudem.*
b *l. 3. §. 10. ff. eod. l. 3. in fin. ff. de sicariis. l. 38. §. 1. ff. de pœnis. 6. Harmen. 8.*
c vide Nouellam Leonis 67.
d soli ingenui olim milites erãt. *l. 11. ff. eod. adde l. 29. sup. de liberali causa.*
e id est liberent. Festus in Redumia & Reluere. Hinc luitio pignoris.
f *l. 13. supr. eod. 57. Ecl. 1. 18.*
g militauit. *vulgat.* militiã exercet. *Hal.*
h si delatũ. *Hal.*

i Ratione hereditatis delatæ, quædam permittuntur, quæ alias non permitterentur. *l. 1. §. 12. ff. de falsis.* k *adde l. 3. §. 6. sup. eod.* l *l. 5. C. eod.*
m donaria. *vulgat. Tertull. lib. de resurrect.* Stipendia delinquentis mors: donatiuum autem Dei, vita æterna. De donatiuo *v. 2. Vegetij 20.* Donatiuum λαμπρὰ ἐπίδοσις. Largitio principis in militibus. *Sueton. in caligula c. 46.* n & à notariatu. *l. 3. C. de tabularijs.* o libertini. *l. 8. sup. eod. Suetonius in Augusto c. 25.* vt & negotiatores. *Cod. negotiatores ne militent.* p Imò non ab omni prohibentur: admittuntur enim, & ad quasdam militias volentibus dominis. *l. 6. l. 7. C. qui militare possunt.*
q Valerius 2. c. 2. disciplinam militarem vocat, præcipuum decus, & stabilitatem imperij Romani, in cuius sinu & tutela tranquillitas beatæ pacis acquiescat. Idem, disciplinæ militaris exempla varia ibidem proponit. De disciplina militari adde Frontinum *4. stratagemat. 12.*
r exercitui, sc. is erat præfectus legionis, de quo v. Vigetium 21. cap. 9.
s i. licentiam abeundi ad certum tempus.

a *v. quæ scripsi ad l.11.§.3.sup.de publicanis.*
b Vegetius 3.c.4. Cogendi sunt, inquit, omnes syluam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam: *& post.* ita exercitati atque eruditi in sedibus, prælium magis necesse habeant optare, quàm otium.
c de officio tribuni militum vide Vegetium 2.c.12. Vopiscum in Aureliano.

equum militarem extra [a] prouinciam duci non permittere. ad opus priuatum, piscatum, venatum, militem non mittere. nam in disciplina Augusti ita cauetur: Etsi scio, fabrilibus [b] operibus exerceri milites, non esse alienum: vereor tamen, si quicquam permisero, quod in vsum meũ aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus.

2 ¶ Officium [c] tribunorum est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum [d] probare, mensorum [e] fraudem coercere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare, principiis [f] frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinario [g] inspicere.

De acquisitione agri vel domus. 3. De tribus generibus missionum. 4. De milite irreuerente. 5. De eo qui ex custodia, vel carcere fugit. 6. De desertoribus.

13. *Idem* libro secundo de Re militari.

MIlites agrum comparare [h] prohibentur [i] in ea prouincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet ne studio culturæ militia sua auocentur: & ideo domum comparare non prohibentur. Sed & agros in alia prouincia comparare possunt. Ceterùm in ea prouincia, in qua propter prælij causam venerunt, ne sub [k] alieno quidẽ nomine eis agrum comparare licet. alioquin fisco vindicabitur.

1 ¶ Is autem, qui contra disciplinam agrum comparauerit, si, nulla de ea re quæstione mota, missionem [l] acceperit, inquietari prohibetur.

2 ¶ Illud constat, huius præscriptionis commodum ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinere. quod præmij loco veteranis concessum intelligitur. & ideo & ad eum, qui causaria [m] missus est, potest dici pertinere: cùm huic quoque præmium præstatur.

3 ¶ Missionum generales causæ sunt tres: honesta, causaria, ignominiosa. Honesta [n] est, quæ tempore militiæ impleto [o] datur. Causaria [p], cùm quis vitio animi, vel corporis [q] minùs idoneus militiæ renunciatur. Ignominiosa [r] causa est, cùm quis propter delictum sacramẽto [s] soluitur. Et is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro [t] comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilo minùs [u] ignominia missi intelligũtur.

4 ¶ Irreuerens miles non tantùm à tribuno, vel centurione, sed etiam à principali [x] coercendus est. nam eum, qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notauerunt. si vitem [y] tenuit, militiam mutat. si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit: capite punitur.

5 ¶ Eius fugam, qui, cum sub custodia, vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandum Menander scripsit: quia custodiæ refuga, non militiæ desertor est. Eum tamen, qui carcere effracto [z] fugerit, etiã si ante non deseruerit, capite puniendum Paulus scripsit.

6 ¶ Desertorem, qui [a] à patre [b] suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam Diuus Pius dari iussit: ne [c] videatur (inquit) pater ad supplicium [d] obtulisse. Item Diuus Seuerus & Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari iusserunt. quod exemplum & in ceteris sequi nos debere, Menander scripsit.

De eo qui commeatus spatium excessit. 1. De armis alienatis.

14. *Paulus* libro singulari de Pœnis militum.

QVi comeatus [e] spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est. habetur tamen ratio dierum, quibus tardiùs reuersus est: item temporis nauigationis, vel itineris. & si se probet valetudine impeditum, vel à latronibus detentum, similíve casu moram passum, dum non tardiùs à loco profectum se probet, quàm vt occurrere posset intra commeatum, restituendus est.

d *v. tit. Cod. de erogatione militaris annonæ.*
e de emensoribus dicam ad legem vnicam. *C. de mensoribus. lib.12.tit.28.*
f quòd quid sit dicam ad *l.1.C. de veteranis.* Principium, Principis tabernaculum, vt Prætorium, Prætoris. *dixi ad Festũ in Prætoria porta:* sed præstat intelligi principalem castrorum portam. de qua *Festus in principali castrorum porta.*
g *v.l.6.ĩ. de iure immunitatis.*
h *l.9.sup.eod.*
i Excipe casum ex lege *62.ſ. de contrah. emption.*
k Vetitæ emptiones, etiam si supposito alterius nomine fiant, non conualescunt.
l de missionibus. *v. §.3.ĩ. eod.*
m *l.2.§.2.sup.de his qui notantur.* quæ & iusta à Quintiliano 13. declam. & à Liuio dicitur.
n id est, quæ emeritis stipendiis, legitimóq; militiæ tẽpore expleto datur. *l.7. C. de fide instrum. l.5. Cod. de testam. milit.*
o *§.2. sup. eod. l.2.§.2. supr. de his qui notantur. l.8.§.5. sup. de excus. tut. l.4. sup. de testam. milit.*
p Hinc causarij dicti, quibus iusta causa erat ne militarent.
q Apuleius 4. *de Asino.* Rebar enim me iam debilem prorsus, & exanimatam mereri causariam missionem.
r *l.2.§.2. supr. de his qui notantur. l. vlt. ſ. de furibus balnearijs.*
s militari scil. vel militiæ. dixi *de sacramẽto militari in l.2.ĩ. de veteranis*
t id est, principis.
u si modò vel detracta sint ei arma ab exercitus duce, aut alio. *l.2.§.2. vers. sed etsi. sup. de his qui notantur:* vel per errorem, aut breuitatis causa omissa sint illa verba solennia: *Ignominiæ causæ ab exercitu meo te remoueo. vide Hirtium 1. de bello Africano.* aliàs specialiter in missione ignominiosa, huiusmodi verba adiicienda sunt dict. §.2. quem ita cum hac lege conciliat Petrus Faber 1. semestr. 17. vt minùs necesse sit cum Antonio Augustino 1. emendat. 5. hic legere, nihilo magis.
x *à principe vulgata.*
y Vitis est centurionum, & aliorum militũ, ducum principúmque insigne, quàm κλῆμα ἑκατοντάρχου vocat Plutarchus *in Galba.* i. vitem centurionalem. Macrobius, *Eusebius lib.7.* hinc sub vineam vel vitem iacere est astantibus decurionibus iacere. Festus in verbis *sub vineam.* hinc gerere vitem Latiam. Lucan. 6. Nobilis vite Latia Martialis honore latiæ vitis præsignis: Silius *3. Punicorum.* adornare decus Latiæ vitis. Silius 12. est centurionis officio fungi. Vites Græcis ῥάβδους. Ea puniri milites ordinarium erat, & honestiùs, quàm à carnifice. Iuuenalis *Satyr. 8.* Nodosam posthæc frangebat vertice vitem, Si lentus pigra muniret castra dolabra. & Plin. 14. c. 1. Centurionum in manu vitis optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas Apuleius *9. de Asino.* militem magis in suam perniciem aduertit efferari, iámque inuersa vite de vastiore nodulo cerebrum diffindere. adde quæ scripsi ad *l.2. C. vt nemini liceat in coemptu.*

z *v.l.1.sup. de effractoribus.*
a *l.4.§.11. supr. eod. l.14. C. qui accusare. vide Capolam cautela 1.* Hinc colligunt, mortis executionem multis modis impediri puta, si pater filium offerat supplicio. *vt hîc, & d.l.4.§.11. sup. eod. l.14. Cod. qui accusare. vide Tiraquell. tract. de pœnis. causa 18. 19. Aelianum 1. histor. 34.* si obuium reus habeat Cardinalem. *Bald. in l.29. Cod. de appellat.* si reus sit optimus artifex *l.31. supra de pœnis.* si homicidium casu admissum. *Paul. in l.1. C. vbi senatores vel clarissimi. Bald. in l. etsi. C. de infamibus.* si qui deprehẽsi in adulterio sunt, fatentur inter se matrimonium contraxisse (si modò inter eos matrimoniũ esse possit) *Gloss. in l. pen. C. de fideiuss.* si puella damnatum maritum sibi postulet. dixi ad *l.31. ſ. de pœnis. & l.27. C. de adulter.* qui casus magna ex parte interpretum nostrorum ægrotãtium somnia mihi videntur.
b Quid si à filio pater offeratur? Idem ius est. *Tiraqu. tract. de pœnis. causa 19. & 20.*
c Desertor belli capite punitur. *l.5.§.1.ſ.eod.* Filius desertor à patre oblatus capite non punitur, sed in deteriorem militiã tantùm detruditur, ne videatur pater filium ad supplicium obtulisse. Hinc colligit Alciatus, patrem offerentem filium nocentem iudici, non præsumi eũ offerre summo supplicio afficiendũ. *1. præsumpt. 4.* & refert Clarus *5. sent. §. vlt. quæstio. 60. vers. solet.* eo casu filium non esse à iudice capitali supplicio puniendum, ídque ita etiam iudicatũ ab imperatore in filio læsæ maiestatis reo. se tamen vidisse nunquam tale εὕρημα vsu obseruari.
d ad suppliciũ filium. *Hal.*
e *l.3.§.7.ſ.eod. l.2. Cod. de commeatu.*
f ¶ *l.3.§.13.ĩ.eod. l.41.ĩ. de verb. sig.*
g humerale.
h stipendiis. *Vulgat. Hal.* id est, emerito. *l.3.§.9.ſ.eod.*

1 ¶ Arma alienasse [f] graue crimen est: & ea culpa desertioni exæquatur: vtique si tota alienauit. sed & si partem eorum: nisi quod interest. nam si tibiale, vel vmerale [g] alienauit: castigari verberibus debet. si verò loricam, scutum, galeam, gladium: desertori similis est. Tironi in hoc crimine faciliùs parcetur. armorúmque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

De ex causa desertionis notato ac restituto.

15. *Papinianus* libro 19. Responsorum.

EX causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis [h] expungitur. quòd si ratio constiterit, neque desertorem fuisse apparuerit: omnia stipendia citra temporis finem redduntur.

De eo qui metu criminis nomen militiæ dedit.
1. De pace turbata.

16. *Iulianus* libro 5. Sententiarum.

QVi metu criminis, in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militię dedit, statim sacramento [i] soluendus est.

1 ¶ Miles turbator [k] pacis capite punitur.

DE [l] CASTRENSI [m] PECVLIO, Tit. XVII.

An sit hereditas.

1. *Vlpianus* libro decimo quatto ad Edictum.

FIliifamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine [n] testamento filio defuncto, pater ipsi heres non [o] fit: sed tamen heres iis fiet, quibus filius fuit.

2. *Idem* libro 67. ad Edictum.

SI filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus, bona eius non quasi hereditas, sed quasi [p] peculium patri [q] deferuntur. si autem testamento facto, hic pro hereditate [r] habetur castrense peculium.

De pecunia militi relicta ad castrenses, vel militares res comparandas.

3. *Idem* libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

SI mulier filio viri militi, ad castrenses [s] vel militares fortè res comparandas, reliquerit pecuniam: vtique castrensi peculio ea, quæ comparãtur, adnumerari incipiunt.

De his quæ secum miles tulit in castra. 1. De actionibus. 2. De acquisitis ante arrogationem.

4. *Tertyllianus* libro singulari de Castrensi peculio.

MIles præcipua [t] habere debet, quæ tulit secum in castra concedente [u] patre.

1 ¶ Actionem, persecutionémque castrensium rerum semper filius etiam inuito patre habet.

2 ¶ Si paterfamilias militiæ tempore, vel post missionem, adrogandum se præbuerit: videndum erit, ne huic quoque permissa intelligatur earum rerum administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: quamuis constitutiones principales de his loquantur, qui ab initio cùm essent filiifamilias, militauerint. quod admittendum est.

De hereditate.

5. *Vlpianus* libro sexto ad Sabinum.

MIles filiusfamilias à commilitone [x], vel ab eo, quem per militiam cognouit, heres institutus, & [y] citra iussum patris, suo arbitrio rectè pro herede geret.

De seruis ab vxore donatis vt manumittantur.

6. *Idem* libro trigesimo secundo ad Sabinum.

SI militi filiofamilias vxor [z] seruum manumitendi causa donauerit: an suum libertum fecerit, videamus: quia

i de sacramento militari dixi ad *l.2.ĩ. de veteranis.*
k *l.3.§.18. l.10. in fin. sup. eod.*
l Castrense peculium quid, vide in *l.11.ĩ.eod.*
m *12. Cod. 31. & 37. περὶ στρατιωτικῶν πεκουλίων. 57. Eclog. 2. & περὶ πεκουλίου. fol. 478.*
n Filiusfamilias non habet heredem ab intestato. *Bartol. Eclog. ibid. cap. 1.*
o *al.* non fit tantum, sed heres is fiet. &c.
p *Eclog. ibid. cap. 2.*
q an matri? *v.l. vlt. sup. ad Tertull.*
r ideo in petitionem hereditatis castrense peculium venit. *l.20.§.10. sup. de heredit. petit. l.5.§.18. sup. de agnosc. liberis.*
s Bartolus idem in quasi castrensibus statuit.
t *l.3. Cod. eod. l.52.§.6. supr. pro socio. l.1.§.15. supr. de collatione. l.4. C. familia. l.12. Cod. de collationibus. vers. ex hoc intellige, Institut. quibus non est permissum facere testamentum.* ideóque de his testari possunt. *Paul. 3. sent. 4.§.3.*
u Castrensia sunt quæcunque concedente patre in castra, siue fossata filius tulit. *57. Ecl. 2. c. 4.*
x *l.19. supr. eod.*
y & iam citra. *Hal.* z *l.8.ĩ. de bon. libert.*

peculiares & ſeruos,& libertos potuit habere.& magis eſt, vt hoc caſtrenſi peculio non adnumeretur: quia vxor ei "non"propter militiam nota eſſet. Planè ſi mihi propoſnas,ad caſtra eunti marito vxorem ſeruos donaſſe,vt manumittat,& habiles ad militiam liberos habeat:poteſt dici, ſua voluntate ſine [a] patris permiſſu manumittentem ad libertatem perducere.

a l.8. ꝫ. de iure patronatus.

De filiofamilias milite conueniendo.

7. *Idem* "lib.33.ad Edictum."

SI caſtrenſe peculium maritus habeat:in [b] quantū facere poteſt.condemnabitur.quia etiam nō caſtrenſibus creditoribus ex eo peculio magis eſt eum cogi reſpondere [c].

b l.6. l.18. ꝫ. de re iudicata.
c reddere. *Haloand.*

De donatione.

8. *Idem* "lib.45.ad Edictum."

SI fortè vxor, vel cognatus, vel quis alius non ex caſtris notus filiofamilias donauerit quid, vel [d] legauerit: & expreſſerit nominatim, vt in caſtrenſi peculio habeat: an poſſit caſtrenſi peculio adgregari?& non puto: veritatem enim ſpectamus, an verò caſtrenſis notitia vel affectio fuit,non quod quis finxit.

d l.5.ꝫ.eod.l.11. ꝫ.eod.l.4.C.eod.

An ſit hereditas & ad quem pertineat.

9. *Idem* "lib.4.Diſputationum."

PRoponebatur filiusfamilias miles teſtamento facto extraneum heredem ſcripſiſſe,"patre"deinde ſuperſtite deceſſiſſe, pater deliberante herede inſtituto & ipſe diē functus. deinde heres inſtitutus repudiaſſe hereditatem. quærebatur,ad quem caſtrenſe peculium pertineret. Dicebam,caſtrenſe peculium filiifamilias,ſi quidem teſtatus deceſſit,quaſi [e] hereditatem deferri heredi ſcripto,ſiue extraneum ſcripſit heredem,ſiue patrem.Sed cùm [f] nihil de peculio decernit filius:nō nunc obueniſſe patri,ſed nō eſſe ab eo profectū creditur. Denique ſi ſeruo filij caſtrenſi libertatem pater adſcripſerit, móxque filius viuo [g] patre defunctus ſit: non impeditur libertas: cùm,ſi filius patri ſuperuixerit [h], impediatur libertas.Vnde Marcellus putat neceſſarium quoque heredem ſeruum filij peculiarem patri exiſtere poſſe, ſi filio pater ſuperuixerit. Idem referebam,& ſi [i] rem peculiarem filij pater legauerit. nam eodem caſu, quo libertatem competere diximus, legatum quoque vel debebitur, vel impedietur. Quibus ita præmiſſis, & in propoſito dicebam, cùm heres non adiit hereditatem, retrò peculium patris bonis acceſſiſſe. vnde poſſe dici,etiam aucta patris bona per hanc repudiationē. nec eſt nouum:vt [k] ex poſtfacto aliquis ſucceſſorē habuiſſe videatur.Nam & ſi [l] filius eius,qui ab hoſtibus captus eſt, deceſſerit, patre captiuo viuo:ſi quidem pater regrederetur [m],quaſi filiusfamilias peculium haberet. enimuerò ſi ibidem pater deceſſerit: quaſi paterfamilias legitimum habebit ſucceſſorem: & retrò habuiſſe creditur eius ſucceſſor ea quoque, quæ medio tempore filius iſte quæſiit: nec heredi patris,ſed ipſi [n] filio quæſita videbuntur.

e Caſtrenſe peculium teſtati militis, quaſi hereditas defertur heredi ſcripto.ſiue heredē extraneum reliquit, ſiue patrem: Inteſtati verò militis,neque nunc videtur obuenire patri,neque ab eo profectū. *vt hîc.* ſed magis retrò bonis patris acceſſiſſe. *verſ. quibus ita præmiſſis* ꝫ.*eod.*
f l.2.ꝫ.eod.
g l.19. §.3.ꝫ.eod.
h l.17.ꝫ.de manumiſſ.
i l.44. ꝫ. de legat.1.
k Ex poſtfacto quis ſucceſſorē habere poteſt.
l l.15. ꝫ. de ſuis & legitimis.
m regredi, eſt reuerti.
n l.12.§.1.l.22.§. 2.ꝫ.de captiuis.

De iure patris.

10. *Pomponius* "libro ſingulari Regularum."

EX nota Marcelli conſtat, nec [o] patribus aliquid ex caſtrenſibus bonis filiorum deberi.

o l.4.C.eod. 57. Ecl.2.cap.10.

Quid ſit peculium caſtrenſe.

11. *Macer* "libro 2.de Re militari."

CAſtrenſe [p] peculium eſt,quod à parentibus,vel cognatis in militia agenti donatum eſt.vel quod ipſe filiusfamilias in militia adquiſiit: quod niſi militaret, adquiſiturus non fuiſſet.nam quod erat & ſine militia adquiſiturus,id peculium eius caſtrenſe non eſt.

p Ecl. ibid. l.1. C.eod. adde l.5. ꝫ. eod. Caſtrenſe peculium eſt quod ſine militia nemo adquireret.Ita caſtrēſe eſt quod in militia agenti donatū eſt vel ipſe adquiſiit.

De iure patris.

12. *Papinianus* "libro 14.Quæſtionum."

PAter,qui dat in [q] adoptionem filium militem, peculium ei auferre [r] non poteſt, quod ſemel iure militiæ filius tenuit.qua [ſ] ratione nec [t] emancipando filium,peculium ei aufert, quod nec in familia retēto poteſt [u] auferre.

q militem filium, etiam in adoptionem alteri dare pater poteſt.
r Caſtrenſe peculium filii pater(eum dando in adoptionem) auferre eidem non poteſt.
ſ Argumētum ab adoptione facta ad emancipationem.
t Ecl.ibid. c.11.
u Imò poteſt. l.4.in fin.ꝫ.de except.doli.

De hereditate.

13. *Idem* "libro 16.Quæſtionum."

DIuus Hadrianus reſcripſit in eo, quem [x] militantem vxor heredem inſtituerat, filium extitiſſe heredem: & ab eo ſeruos hereditarios [y] manumiſſos, proprios eius libertos fieri.

x l.13.ꝫ.eod.
y v.l.8. ꝫ.de bonis libert.

De filiofamilias milite qui apud hoſtes deceßit, & de acquiſitione per ſeruum.

14. *Idem* "libro 27.Quæſtionum."

FIliusfamilias miles ſi captus apud hoſtes vita fungatur, lex Cornelia ſubueniet [z] ſcriptis heredibus.quibus ceſſantibus,iure priſtino peculium pater habebit.

z l.39. ꝫ. de teſt. milit.

1 ¶ Proxima ſpecies videtur:vt ſcriptis heredibus deliberantibus, quod ſeruus interim ſtipulatus [a] eſt, vel ab alio ſibi traditum accepit: quod quidem ad patris perſonam attinet,ſi fortè peculium apud eum reſederit:nullius momenti videatur, cùm"in"illo tempore non fuerit ſeruus patris. quod autem ad ſcriptos heredes: in ſuſpenſo fuiſſe traditio, itémque ſtipulatio intelligatur. vt enim hereditarius fuiſſe credatur, poſt aditam ſit hereditatem, ſed paterna verecundia nos mouet,quatenus & in illa ſpecie,vbi iure priſtino apud patrē peculium remanet,etiam adquiſitio ſtipulationis [b],vel rei traditæ per ſeruum fiat.

a l.33. ꝫ.de acq. ver.
b dict.l.33.

2 ¶ Legatum, quod ei ſeruo relictum eſt, quamuis tunc propter incertum nulli ſit adquiſitum omiſſo teſtamento,patri tunc primùm per ſeruum adquiretur:cùm,ſi fuiſſet exemplo hereditatis peculio adquiſitum, ius patris hodie non conſideraretur.

Si pater filio donet. 1. Vel ſpondeat. 2. Vel ab eo ſtipuletur. 3. De acquiſitione per ſeruum peculiarem. 4. Si pater vſumfructum ſerui amittat,cuius vſumfructum filius habet.

15. *Idem* "libro 35.Quæſtionum."

PAter, milite filio [c] reuerſo,quod donat,caſtrenſis peculij non facit: ſed alterius peculij, perinde ac ſi filius nunquam militaſſet.

c filiofamilias reuerſo. *Hal.*

1 ¶ Si ſtipulanti filio ſpondeat, ſi quidem ex cauſa peculij caſtrenſis:tenebit ſtipulatio:ceterùm ex qualibet alia cauſa non tenebit.

2 ¶ Si pater à filio ſtipulatur, eadem diſtinctio ſeruabitur.

3 ¶ Seruus peculij, quod ad filium ſpectat, ab extero "ſi"ſtipuletur, aut per traditionem accipiat:ſine diſtinctione cauſarum res ad filium pertinebit. non enim vt filius duplex [d] ius ſuſtinet, patris,& filiifamilias: ita ſeruus, qui peculij caſtrenſis eſt,quíque nullo iure, quamdiu filius viuit, patri ſubiectus eſt, aliquid adquirere [e] ſimpliciter ſtipulando vel accipiendo patri poteſt.Quæ ratio ſuadet:vt, ſi ab ipſo patre ſeruus,qui ad filium pertinet,ſtipuletur ex quacunque cauſa, vel traditū accipiat: ſic adquiratur filio res,& ſtipulatio,quemadmodū ſi extero promiſiſſet:quoniā perſona ſtipulātis & accipientis ea eſt,vt ſine differentia cauſarū,quod [f] rerum agitur,emolumentū filij ſpectet.

d l.2. ꝫ.de Senatuſconſulto Macedon.
e Inſtitut. per quas perſon. cuique: & per quas perſonas nobis.
f quid per eā agitur. *vulg. Hal.*

4 ¶ Si ſerui pater vſumfructum amiſerit, cuius proprietatem in caſtrenſi peculio filius habeat:plenam [g] proprietatem habebit filius.

g v.l.18.§.1.ſup. eod.

De dote. De hereditate.

16. *Idem* "libro 19.Reſponſorum."

DOtem filiofamilias datam vel promiſſam,in peculio caſtrenſi non eſſe reſpondi. nec ea res contraria videbitur ei, quod Diui Hadriani tēporibus filiumfamilias militem vxori [h] heredem extitiſſe placuit, & hereditatē in caſtrenſe peculium habuiſſe. nā hereditas aduentitio iure quæritur.dos autem matrimonio cohærēs,oneribus eius, ac liberis communibus,qui ſunt in aui familia,confertur.

h l.13.ꝫ.eod.

1 ¶ Hereditatem caſtrenſi peculio non videri quæſitam reſpondi. quam frater patruelis in alia prouincia ſtipendia merens,fratri patrueli, cum quo nunquam [i] militauit, reliquit. ſanguinis etenim ratio, non militiæ cauſa meritum hereditatis accipiendæ præbuerat.

i aliud ſi militauerit.l.8.ꝫ.eod.

De ære alieno. 1. Si pater omiſſa cauſa teſtamenti caſtrenſe peculium poßideat.

17. *Idem* "libro 2.Definitionum."

PAter, qui caſtrenſe peculium inteſtati [k] filij retinebit, æs alienum intra modum eius,& annum vtilem, iure prætorio ſoluere cogitur.Idem,ſi teſtamento ſcriptus heres extiterit,perpetuò ciuiliter vt heres conuenietur.

k v. quæ notaui ad l.18 ſup.ad legem Falcidiam.

1 ¶ Pater à filio milite,vel qui militauit,heres inſtitutus, teſtamenti cauſam omiſit, & caſtrenſe peculium poſſidet.legitimi heredis exemplo cogetur ad [l] finem [m] peculij perpetuò legata præſtare. quòd ſi filius poſt annum, quam militare deſierat, iure communi teſtamento facto vita deceſſit: ratione Falcidiæ retinebitur [n] quarta.ceterùm ſi teſtamenti cauſam pater omiſit, cùm peculium creditoribus ſoluendo non eſſet: nihil dolo videbitur feciſſe,quamuis temporis incurrat compendium.

l de hoc loquendi genere dixi ad l.19. ꝫ.de compenſationib.
m non detracta Falcidia. l.1. §.10.ꝫ.ad Treb.
n l.91. ꝫ. ad legem Falcidiam.

Si pater ſeruum caſtrenſis peculij heredem inſtituat vel aliud agat. 2. Communi diuidundo. 3. De vſufructu & ſeruitutibus. 4. Si pater conueniatur. 6. Vel agat.

18. *Macianus* "libro 1.Fideicommiſſorum."

EX caſtrenſi peculio ſeruus à patre heres inſtitui poteſt,& filium neceſſarium heredem patri facit.

1 ¶ Et in ſumma ea [o] res, hi actus patris, qui ad præſens alienationem alicuius iuris de caſtrenſi peculio præſtant, impediuntur [p]. hi verò: qui non ſtatim quidem,ſed poſtea efficere ſolent: eo tempore animaduertentur, quo habere effectum conſueruNt.vt,ſi vt filius [q]:cui auferatur: nihil agatur:ſi antè deceſſerit,actus patris nō impediatur.

o ſumma eius rei actus. *vulgat.* ea re hi actus. *Hal.*
p l.44. ꝫ. de legat.1.
q filiusfamilias.

2 ¶ Itaque negabimus patrem, filio ſaluo,communi [r] diuidundo agentem,proprietatem alienaturum,exemplo dotalis prædij. Sed nec ſi ſocius vltrò cum eo agat, quicquā agetur.veluti ſi cū eo ageret, cui bonis interdictū eſt.

r v.l. vlt. C. de fundo dotali.

3 ¶ Seruos ex eo peculio"vſufructu,"item prædia tam vſufructu quàm ceteris ſeruitutibus pater liberare poterit.ſed & ſeruitutes his adquirere.id enim & eum,cui bonis interdictum eſt,verum eſt conſequi poſſe. Neque autem ſeruis ex eo peculio,neque prædiis vſumfructum vel ſeruitutem imponère pater poteſt [ſ].

ſ Cur ita? vide l.15.in fin.ꝫ.eod.

4 ¶ Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit:an pater eius in rem,vel ad exhibendū actionem pati debeat, vt ceterorum filiorum nomine, quæritur. ſed verius eſt,cùm hoc peculium à patris bonis ſepararetur [t],defenſionis neceſſitatē patri non imponendam.

t l.1. ꝫ. de ſeparationibus.

5 ¶ Sed nec cogēdus eſt pater æs alienum, quod filius peculij nomine,quod in caſtris adquiſiit,feciſſe dicetur,de peculio actionem pati. Et ſi ſponte patiatur: vt quilibet defenſor [u] ſatisdatò filium in ſolidum, non peculio tenus

u l.35. ꝫ.de procuratoribus.

defendere

a Commilitium caritatem auget.
b Commilitium est societas militaris & contubernalis amicitia.
c *l.5.ẞ.eodem.*
d Hæreditas patris non adita interdũ transmittitur ad quemcunque extraneum successorem, *vt hîc*: Quid ita? id efficit suitas, iúsque ipsum suitatis.

De hereditate. 2. De testamento veterani. 3. De seruo peculiari manumisso à patre.

19. *Tryphoninus* libro decimooctauo Disputationum.

De[e] hereditate ab adgnato commilitone data Scæuola noster dubitabat: quia potuit & antè notus & amicus dare: potuit & non dare, nisi[a] commilitium[b] caritatem auxisset. nobis ita videtur: si ante commilitium, factum sit testamentum: non esse peculij castrensis eam hereditatem: si postea, contra.

1 ¶ Sed si seruus peculij castrensis à quocumque sit heres scriptus, iussu[c] militis adire debebit hereditatem, eáq; fiet bonorum castrensis peculij.

2 ¶ Filiusfamilias paganus de peculio castrensi fecit testamentum: &, dum[d] ignorat, patri se suum heredem extitisse, decessit. non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamuis id[e] in milite etiam nũc rescriptum sit: quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori, quod ius iste non habuerit, non[f] magis quàm[g] sine obseruatione legum facere[h] testamentum. necessariò ergo castrensis peculij heres scriptus[i] vniuersa bona habebit: perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset, ignorans se locupletatum per seruos alio loco agentes.

3 ¶ Pater peculij castrensis filij seruum testamento liberum esse iussit. intestato[k] defuncto filiofamilias, mox patre, quæritur, an libertas seruo competat. occurrebat enim, non[l] posse dominium apud duos pro solido fuisse, deniq; filium posse manumittere talis peculij seruum[m], Hadrianus constituit. Et si testamento tam filij quàm patris idem seruus accepisset libertatem, & vtrique pariter decessissent: non dubitaretur, ex testamento filij liberum eum esse. Sed in superiore casu pro libertate à patre data, illa dici possunt: numquid, quoad vtatur iure cõcesso filius in castrensi peculio, eousq; ius patris cessauerit. quòd si intestatus decesserit filius, postliminij cuiusdam similitudine pater antiquo iure habeat peculium, retróque videatur habuisse rerum dominia.

4 ¶ Non tamen, (si) vt heres viuo filio vindictam[n] seruo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filij ex illa manumissione liberum factum esse.

5 ¶ Quid autem, si testamentum fecerit filius, & non sit eius adita hereditas? non tam facilè est dicere, continuatum patri post mortem filij rerũ peculij dominium: cùm medium tempus, quo deliberant instituti heredes, imaginem successioni[o] præstiterit. alioquin, etsi adita sit ab instituto hereditas filij, dicetur à patre ad eũ transijsse proprietatem: quod absurdum est, si[p] in pendenti[q], vt in alijs, & in hac specie habeamus dominia, vt ex facto retrò fuisse, aut non fuisse patris credamus. Secũdùm quod difficile erit expedire: si, dum deliberant heredes, dies cesserit legati seruo dati istius peculij testamento eius, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsũ pertineat, cùm vtique ad heredem filij pertineret. Facilior tamen de libertate serui deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitur. non est ergo ratio respõdendi, competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris. Fauorabilem[r] tamen sententiam contrariam in vtroque casu non negamus.

20. *Paulus* libro singulari ad Regulam Catonianam.

Sed si ponas filium testamentum fecisse, & patrẽ heredem instituisse: cùm vtique pater, testamento suo, seruo filij libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filij pertinere cœperit: videndum est, numquid ei comparari debeat, qui, cum manumitteretur, alienus erat, deinde postea[s] adquisitus est. sed fauorabile est, libertatem à patre relictam admittere. & ab initio patris esse eum videri, ex hoc, quod postea contigit, ostenditur.

DE VETERANIS[t],

Tit. XVIII.

De pœnis.

1. *Arrius Menander* libro tertio de Re militari.

Veteranorum priuilegium inter cetera etiã[u] in delictis habet prærogatiuam, vt separentur à ceteris in pœnis. nec ad bestias[x] itaque[y] veteranus datur, nec fustibus cæditur.

De muneribus & honoribus.

2. *Vlpianus* lib. 3. Opinionum.

Honestè sacramento[z] solutis data immunitas[a], etiam in eis ciuitatibus, apud quas incolæ sunt, valet. Nec[b] labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem, aut munus susceperit.

1 ¶ Vectigalia[c], & patrimoniorum[d] onera solemnia omnes sustinere oportet.

De honore, de pœnis.

3. *Marcianus* lib. 2. Regularum.

Veteranis & liberis[e] veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus[f]. Igitur nec in metallum[g] damnabuntur, nec in opus publicum, vel ad[h] bestias: nec fustibus cædentur.

De muneribus & honoribus.

4. *Vlpianus* lib. 4. de officio proconsulis.

Vlæ[i] sternendæ immunitatem veteranos non habere, Iulio Sossiano veterano rescriptum est. Nam nec ab intributionibus[k], quæ possessionibus fiunt, veteranos esse excusatos, palàm est.

1 ¶ Sed & naues[l] eorum angariari[m] posse, Ælio Firmo & Antonino Claro veteranis rescriptum.

5. *Paulus* libro singulari de Cognitionibus.

Veteranos Diuus Magnus Antoninus cum patre suo rescripsit à nauium fabrica[n] excusari.

1 ¶ Sed & ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est, ne exactores tributorum constituantur.

2 ¶ Sed veterani, qui passi sunt[o] in ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

e vt scili. miles pro parte testatus: pro alia parte intestatus mori possit.
f In testamento faciendo, leges etiam obseruare miles cogitur.
g quàm si sine. *Hal.*
h faceret.
i *l. 13. ẞ. de testam. milit.*
k *l. 9. versic. denique ẞ. eod.*
l Dominiũ rei non potest pro solido esse apud plures. Vna res non potest esse pluriùm in solidum, *vt hîc: adde l. si vt certo. §. si duobus. ẞ. commodati.*
m *l. 13. ẞ. e. l. 8. ẞ. de iure patron.*
n vindictã imponi seruis moris erat. dixi ad *Vlpianum 1. §. 7.*
o successori. *Hal.* successionis. *Vulg.*
p nisi. *Vulgat. Hal.*
q In pendenti multa esse possunt. *adde l. quites. ẞ. de solutionib. l. vsusfructus suprà, de stipulat. seruorũ. l. 43. ẞ. de acquir. rer.*
r ¶ Fauorabilis sentẽtia in causa libertatis fouẽda est. at quæ hîc fauorabilis sentẽtia est? vt libertas data seruo, confirmetur ex dominio postea superueniente.
s *l. 20. suprà, qui & à quibus.*
t *l. 12. C. 47.* De priuilegiis veteranorum. *Vulg. l. 1. Cod. de excusat. veteran.*
u Delictis etiã interdum quædam prærogatiua data est.
x *l. 3. ẞ. eod.*
y vtique. *Haloand.*
z Qui militiæ nomen dabant, non prius in numeris militum habiti, quàm iureiurando adacti, coniurati & in numeros relati. *l. 1. §. 3. ẞ. de his qui notantur infamia: l. 14. ẞ. de his quæ vt indignis: l. 1. C. de excusat. veteran. l. 1. C. de his qui non impletis stipendijs: sacramento soluti sunt. l. 8. ẞ. de accusat. l. 11. ẞ. ad l. Iul. de adult.* Hinc sacramẽto solui. *l. 13. §. 3. l. vlt. ẞ. de re militari.* sacramenti fides rupta. *l. 11. ẞ. de testam. milit.* sacramenti religio. *l. 8. C. de legat.* sacramentis inhærere. *l. 4. Cod. hoc titulo.* & breuiter sacramentum militare, primum militiæ fuit vinculum Seneca. *lib. 15. epistol.* quo qui nõdum obstricti, aut eo soluti, iure pugnare posse cum hostibus non videntur. *Cato apud Ciceronem 1. officiorum: & Plutarch. in Problemat.* Primum autem iureiurando miles haberi cœpit L. Flacco & Varrone Coss. Nam ante sacramento à Tribunis rogabantur. Frontinus *4. stratagemmat. 1.* ipsi verò inter se coniurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi cibi petendi, feriendive hostis, aut ciuis seruandi causa, *Liuius 22. Halicarnass. 10.* Inter cæteras iurisiurandi formulas & hæc fuit, in exercitu, decémque millia passuum propè, furtum non facies. *16. Gell. 4.* Et hæc in legitima militia fiebant. In tumultu verò singuli milites sacramento non rogabantur, propter imminentis periculi necessitatem, *teste Seruio lib. Aeneid.* sub Christianis Imperatoribus aliæ formulæ fuerunt iurisiurandi militaris de quibus vide *2. Veget. 5. 9. Isidor. 1.* adde quæ scripsi *in l. 2. C. de re militari.*
a *l. 1. C. eod.*
b Priuilegium nemo amittit, si vnum actum gerat priuilegio suo contrarium. *Bartol.*
c Imò à vectigalib. sunt immunes. *l. 1. in fi. C. eod.*
d *l. 7. ẞ. de vacatione & excusatione munerũ: l. 2. C. de munerib. patrim.*
e *adde l. 11. C. de quæstionib. In hunc locũ v. Fornerium 2. select. 20.*
f *l. 9. §. 11. l. 25. §. 5. ẞ. de pœnis.* dixi *titul. C. de decurionib.*
g *l. 9. §. 11. suprà, de pœnis.*
h *l. 1. ẞ. eod.*
i *adde l. 5. C. de sacrosanctis Ecclesiis.*
k De intributionibus, *adde l. 22. ẞ. ad municipal. l. 6. in fi. ẞ. de munerib.* dixi ad *l. 27. §. 3. ẞ. de vsufruct.*
l v. Cuiac. ad *l. vlt. C. de fabricensib. lib. 11.*
m Gregorius *8. Epistol. 44.* Nauem ab omni angaria exuere festines. Angariare .i. cogere verbum Persicũ, Suidas, quo etiã vsus est Lucas 15. τῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ σταυρὸν αὐτοῦ. Hinc ἀγγαρεῖον, Suidas ita definit ἀνάγκην ἀκούσιον, καὶ ἐκ βίας γενομένης ὑπηρεσίαν. éstque transitus per viam publicam, quæ & cursum habet, veluti ex hoc loco Tyrum vsq; παραγγαρεία, transitus per viam transuersam. Erat & πλατὺς δρόμος qui & διὰ χημάτων dicebatur, claudarius. Clabula est genus vehiculi quo vtebantur in transitu militum, legatorum, armorum. Hinc carrorum angariæ apud Marculphum ἄγγαρος Hesychio, regius γραμματοφόρος Iosephus 11. ἀρχαιολογίας, quem veredarium vocat Hieronymus *in historia Ester, & Epistola ad Eustochium.* Procopius *de bello Vandalico.* à veredis, parauerdi dicti equi maiores, quos posteritas palafredos *Palefrey* vocauit. *Cuiac. ad tit. de cursu publico: adde 5. Eclog. 1. περὶ ἀγγαρειῶν, καὶ παραγγαρειῶν.* Vt superiora ad tempora nostra accommodemus, puto hodie angarias vocari *postes ordinaires*, parangarias *trauerses* cursum claudularem *cheuaux de munitions ou d'artillerie.*
n & operibus publicis, *l. 1. in fi. C. eod.*
o sunt se. *Hal.*

LIBER QVINQVAGESIMVS.

AD[a] MVNICIPALEM[b] ET de incolis[c].

Quibus modis municeps fit. 1. Quis sit propriè municeps, vel abusiuè.

1. *Vlpianus* 'lib.2. ad Edictum.'

MVNICIPEM[d] aut[e] natiuitas[f] facit, aut manumissio[g], aut adoptio[h].

1 ¶ Et propriè quidem municipes appellantur muneris[i] participes, recepti in ciuitate[k], vt munera nobiscum facerent. sed nũc abusiuè municipes dicemus suæ cuiusque ciuitatis ciues: vtputà Campanos, Puteolanos.

2 ¶ Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana: æquè municeps Campanus est[l]. nisi fortè priuilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit municeps. Vtputà Iliensibus[m] concessum[n] est: vt[o], qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum & conseruatum est[p]. Celsus etiam refert, Ponticis ex beneficio[q] Pompeij Magni competere: vt, qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. quod beneficium ad vulgò[r] quæsitos solos pertinere quidam putant. quorum sententiam Celsus non probat. neque[s] enim debuisse caueri, vt vulgò quæsitus matris conditionem sequeretur. quam[t] enim aliam originem hic habet? sed ad eos, qui ex diuersarũ ciuitatium parentibus orirentur[u].

An pater pro filio decurione teneatur. 6. De eo qui vltra commeatum abest, vel vltra formam commeatui datam.

2. *Idem* 'libro primo Disputationum.'

QVotiens filiusfamilias voluntate[x] patris decurio creatur: vniuersis muneribus, quæ decurioni filio iniunguntur, obstrictus est pater, quasi fideiussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filij videtur, si præsens nominationi non[y] contradixit. Proinde quidquid in republica filius gessit, pater vt fideiussor præstabit.

1 ¶ Gestum autem in republica accipere debemus, pecuniam[z] publicam tractare, siue erogandam decernere.

2 ¶ Sed & si curatores operum, vel cuius[a] alterius reipublicæ creauit: tenebitur.

3 ¶ Sed & si successorem sibi nominauit, patrem obstringit.

4 ¶ Sed & si vectigalia' publica' locauit, pater erit obstrictus.

5 ¶ Sed si filius tutores dare non curauerit, vel minùs idoneos elegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est. pater verò ita[b] demum obligatur, si & fideiussores solent[c] hoc nomine obligari. sed non solent: hoc enim & relatum & rescriptum est: quia fideiussores rempublicam saluam fore promittunt: reipublicæ autem nihil[d], quod ad rem pecuniariam attinet, interest, pupillis tutores dari.

6 ¶ Is, qui vltra[e] commeatum[f] abest, vel vltra formã commeatui datam, ad munera vocari potest.

De domicilio filijfamil.

3. *Idem* 'libro vicesimoquinto ad Sabinum.'

PLacet etiam[g] filiosfamilias domicilium habere[h] posse.

4. *Idem* 'libro trigesimonono ad Edictum.'

NOn vtique ibi, vbi pater habuit: sed vbicumque[i] ipse domicilium constituit.

De eo qui pluribus locis negotiatur.

5. *Paulus*[o] libro quinquagesimoquinto ad Edictum.'

LAbeo indicat eum, qui pluribus locis ex æquo negotietur, nusquam domicilium habere. quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse, aut domicilium[k] habere. quod verius est.

De veritate errore & mendacio. 1. Filium sequi ciuitatem, ex qua pater originem ducit, non domicilium. 2. De duobus domicilijs. 3. De libertinis & eorum filijs.

6. *Vlpianus* 'libro secundo Opinionum.'

ADsumptio originis, quæ[l] non est, veritatem naturæ non peremit. errore enim veritas originis nõ amittitur. nec mendacio dicentis se esse, vnde non sit, deponitur. neque recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea, quam non habet, veritatem mutare potest.

1 ¶ Filius ciuitatem, ex qua pater eius naturalem originem ducit, non[m] domicilium sequitur.

2 ¶ Viris prudentibus placuit, duobus[n] locis posse aliquem habere domicilium, si vtrubique ita se instruxit, vt non ideo minùs apud alteros se collocasse videatur.

3 ¶ Libertini[o] originem patronorum[p], vel domicilium sequuntur. item qui ex his nascuntur.

De manumisso à pluribus.

7. *Idem* 'libro quinto de officio proconsulis.'

SI quis à pluribus manumissus sit, omnium patronorũ originem sequitur.

De venditione frumenti.

8. *Marcianus* 'libro primo de Iudicijs publicis.'

NOn debere cogi[q] decuriones viliùs præstare frumentum ciuibus suis, quàm annona exigit, Diui fratres rescripserunt. & alijs quoque constitutionibus principalibus id cautum est.

De eo qui iustum patrem non habet.

9. *Neratius* 'lib.3. Membranarum.'

EIus, qui iustum patrem non habet, prima origo à matre[r], eóque die, quo ex ea editus est, numerari[s] debet.

a De municipalibus & originariis *10.C.38.* quid sit municeps. *vide l.1.j. eod.*
b legem, Politianus, Budæus, Fornerius *1. select.13.* reprehensi à Cuiacio *9. obseru. 37.* cùm nihil de lege municipali hic agatur, & hic titulus rectè sit inscriptus à Iustiniano, *in l. 2. C. de veteri iure* ad municipales.
c *10.Cod.39.54. Ecl. 1. ex lib. 60. tit. 44. cap. 27.* περὶ παροίκων. Hi & μετοίκοι, vide Cuiacium *ad l. 4. Cod. de iure fisci.*
d id est, ciuem municipalem.
e Municipem hæc faciunt origo, manumissio, adlectio, adoptio. *l.7.C.de incolis.*
f origo *l. 7. C. de diuortijs. l. 228.j. de verb. signif.* vt natus ex patre Campano est Campanus, nec emancipatione, vel datione in adoptionem campanus esse desinit. *§. 2. infra eodem.*
g manumissus à Campano est Campanus. *§.2. j.eod.l.6.in fin.l. 7.j.eod.*
h adoptatus à Campano est Campanus. *§.2.j. eod.* adde & allectum, *d.l. 7.l. 15.in fi.l.16.l.17. §. 9.j. eod.* quod fit quũ aliquis in ciuitatem aliquã receptus est.
i Glossis municeps πολίτης. *adde Festum in municeps & municipium* municipes propriè sunt ciues Romani ex municipiis, suo iure & legibus vtentes: muneris tamen honorarij cũ populo Romano participes, nullis aliis necessitatibus, neque vllis populi Romani legibus adstricti, cùm numquam populi Romani eorum fundus factus sit. Coloniæ municipiis cõtrariæ. nam ex ciuitate Romana propagatæ sunt, & iura omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. quæ conditio etsi sit magis obnoxia & minùs libera, potior tamen & præstabilior existimatur, propter amplitudinem populi Romani, cuius istæ coloniæ, quasi effigies paruæ, simulachráque esse videntur. *16.Gell.13.*
k *al.* in ciuitatem.
l & ita liberi sequuntur patris municipium. *l.44.C.de decurionibus:l.3.C.de municipibus & originarijs.*
m vt & Delphensibus & Ponticis. *j.eod.* & Antiochenis. *l.22.C.de decurionib.* Iliensibus cõcessum est, vt qui matre Iliensi esset, fieret eorum municeps, quin & iisdem plenissima immunitas tributa. *l.17.§.1. ſ.de excus.* sed & vt Minerua Iliensis heres institui posset *Vlpianus in fragmentis, de quo vide Cuiacium 10.obs.5.* Id à nonnulis etiam prouinciis imitatum est, apud quas etiam venter. i. mater nobilitatem liberis præstat. sic, apud Campanos Galliæ *le ventre annoblist.* Trecensi *articulo 8.* Senonensi *artic. 149.* Caluimontano 5. & 11. ídque eo ortum ferunt, quod deleta bello Campanorum nobilitate, viduæ plebeis ex priuilegio nubere, aut in perpetua viduitate consenescere, quàm ignotos, aut extraneos procos sequi maluerunt. *Conanus 11.c. 11. Fornerius 2.select.6. Papo 3.Notar.7.cap. d'annoblissement folio 491.* Idem obseruabatur apud Lycios *1.Herodot.1.* & Xanthios, *Plutarchus libro de claris mulieribus.* fit apud Gallos interdum pactis nuptialibus, vt liberi cognomen maternæ familiæ ferant. *Silius.* Cui vano corda tumore maternũ implebat genus.
n Matris curiã potius quàm patris Ilieses, Delphi & Pontici sequuntur. Aristoteles *3. Politic.* Qui ex ciue muliere nascitur in quibusdã ciuitatibus, ciuis est.
o Cur concessum? propter inclitã nobilitatem ciuitatis & coniunctionem originis Romanæ. *l.17.§.2.*
p Cur tributũ? propter religionẽ. *Suet.in Claudio.*
q lege Pompeia. *Plin. 10. epistol.*
r *l. 9.ſ.de statu hominum.*
ſ Lex esse non debet de casu indubitabili: hoc est, de reb. dubiis, quarum ius sit anceps, obscurũ aut dubium leges ferri constituíve oportet: non de his quæ sunt aperta, expedita faciliáque. *adde l 9. ſ. de Carbonia.o.*
t vulgò quæsitus, nullã aliam quàm matris conditionẽ sequi potest. *l.24. ſ.de statu.* Ergo & nomine, & nobilitate, & armis matris, spurius vtetur: qđ tamen penè omnes interpretes negant iure ciuili receptum esse. Fatentur tamen hodie consuetudine omnium penè prouinciarum eos admitti ad superiora omnia: *Guido Papa quæst. 580.* etiamsi cardinalium, episcoporũ, & similium liberi sint, quod est valde notandum, *Papo 3.Notar.7.cap. d'annoblissement fol. 515.*
u orerentur. *Vulgata.*
x Pater fideiubere videtur pro filio, quoties cõsentit, vt filius fiat decurio. *l.20.§.6.ſ.familiæ: l.7.j. de administratione.* y Consentire videtur, qui præsens non contradicit. *l.7.in fi.j. de decurionibus: l.1.C.de filijsfam.lib.10.*
z Gerit negotia publica, qui pecuniam publicam tractat, erogandam decernit, curatorem operum creat, successorem nominat, vectigalia locat, *vt hîc & § 2.3.4.j.e.*
a alicuius. *Vulg.* b Qui promittit Remp. saluam fore, is non tenetur de damno priuatæ personę illato. *l.17.j.eod.l.1.ſ.de magistratib.conueniend.*
c *l.68.ſ.de fideiussorib.l.vnic.C.de periculo eorum, qui pro magistratibus.*
d principaliter scil. secundariò secùs. *§.vlt.Inst.de ijs, qui sunt sui.*
e *l.14.ſ.de re militari.* f Commeatus est ex aliqua commoratione temporalis abscessus. *teste Donato in Terentium,* vide quæ scripsi *ad l.36.j.eod.*
g Etiam particula, alterius casus adiunctiua. h & constituere, etiam sine consensu patris, quod animo & facto fieri potest. *Bart.hîc.* i *l.31.j.eod.*
k Pluribus locis domicilium, aut incolatus haberi potest. *l.6.§.pen.j.eod.*
l *adde l.17.§.10.j.eod.* m *l.17.§.11.j.eod.* n *l.5.in fi.ſ.e.adde l.5.§.5.ſ.de iniurijs.*
o Manumissi & eorum filij originem patronorum sequuntur.
p *l.22.l.27.j.e.l.13.l.vn.C.ad l.Iuliam misellam: l.3.§.8.j.de munerib.l.2.C.de municip.*
q *l.3.ſ.de annona: l.5.j.de administrat.rer.l.1. Cod.de frumento Alexandrino: vide Paponem 2.Notar.7.*
r *l.1.in fin.ſ eod.l.24.ſ.de statu.*
ſ enumerari. *Haloand.*

De pri-

a *l.97.suprà, de rebus authoritate.*
b Paulus. *Haloand.*
c Indiuiduum est magistratuum officium & periculum commune.
d *l.vlt.§.8.suprà, de administrat.rer.l.2.l.3.C.quod quisque.*
e Diuisionis beneficio in rationibus reddendis vti possunt syndici prouinciarũ & ciuitatũ, atq; ita senatusconsulto Burdigalẽsi iudicatum refert. *Papo. 10. Arrestorũ 4. arresto 23.*
f *l.4.C. de probationib.*
g *l.13.ǯ.e.l.21.l.3. C. quod quisque.*
h Et ei nominati contra collegam, &c. *Cui. 13.obs.14.*
i *l.2.Cod. quod quisque.*
k *l.11. in fi. ǯ.e.*
l *l.97. suprà, de cõdic. & demon.*
m & facere. *l. 19.suprà, eod.*
n summa Respublica. *Cui.12. obs.31.* sic in lege *1.§.20.ǯ de exercitoria.* ad summam Rem publ. pertinet nauium exercitio: & Gellius *28. c. 3.* Populus Lacedæmoniorum de summa Republica deliberabat: & Cic. *11.Philippica* de summa Repub. dissentientes: & *pro Lucio Flacco* de summa Republ. tacere, & *in Catil.* ad illa venio quæ ad summã Remp. pertinent. Cic. *1. de Inuentione. Cuiac.ibid.*
o *l.3.l.5.ǯ.de decurionib.*
p *l.4.§.4.in fin. ǯ. ad Turpill. l. 13.l.244.ǯ.de verbor.signif.*
q *l.1.C.de periculo nominatorum.*
r *l.1.C.de prædijs decurionum sine decreto.*
s *l.17.§.9 ǯ.eod. l.35.ǯ.de adoptionibus.l.7.Cod.de adoptionib.*
t *l.vnic. C.de libertis.*
u *l.15.§.8. ǯ. de excusat. tut.v. l. 13.Cod. de excus. tut.*
x Decurione patris voluntate eóq; superstite filiofamilias facto: patris hęredes tenentur Reipublicæ. patrem enim vitę fideiussoris accipi: excuti tamen prius filiũ oportere, *vt hîc: & l. 1.C. de decurionib.* Atque ita, neque fiscus, neq; Respublica electionẽ habet. Quod tamen si patris voluntate decurio factus, patre mortuo decurionatum adeptus sit? *v.l.21.§. 3.ǯ.eod.l.1.Cod.de decurionib.*
y honores in duabus ciuitatibus eodẽ tempore gerere nemo potest.
z *sub.* quam domicilio dixi *ad l.1. Cod.* vbi petantur tutores.
a *§.13.ǯ.eod.l.4.C.de incolis.*
b Citra priuilegium speciale, ciuilia munera non iniunguntur sola ratione possessionis.
c Postliminium nedum commoda reuersis, sed & onera restituit.

De priuilegio in bonis debitoris.

10. *Marcianus* 'libro singulari de Delatoribus.'

SImile priuilegium fisco nulla ciuitas habet in bonis debitoris, nisi [a] nominatim id à principe datum sit.

De magistratibus & eorum nominatoribus conueniendis.

11. *Papinianus* [b] 'libro secundo Quæstionum.'

IMperator Titus Antoninus Lentulus Vero rescripsit, magistratuum officium indiuiduum[c], ac periculum esse commune. quod sic intelligi oportet: vt ita demum collegæ [d] periculum adscribatur: si neque ab ipso, qui gessit, neque ab his, qui pro eo interuenerunt, res seruari possit: & soluendo non fuit, honore deposito. alioquin [e] si persona, vel cautio sit idonea [f], vel soluendo fuit, quo tempore conueniri potuit: vnusquisque in id, quod administrauit, tenebitur.

1 ¶ Quòd si fortè is, qui periculo suo nominauit magistratum soluendo sit: vtrùm in eum priùs actio reddi, quasi fideiussorem, debeat: an verò non aliàs, quàm si res à collega seruari non potuerit? sed placuit fideiussoris exemplo priorem [g] conueniendum, qui nominauit: quoniam collega quidem negligẽtiæ ac pœnæ causa: qui verò nominauit, fidei ratione conuenitur.

12. *Idem* 'libro primo Responsorum.'

ET ei [h] contra nominati collegam actionem vtilẽ dari non oportet.

13. *Idem* 'libro secundo Quæstionum.'

QVid ergo, si alter ex magistratibus toto anno afuerit: aut fortè præsens, per contumaciam, siue ignauiam, vel ægram valetudinem, reipublicæ negotia non gesserit: & omnia collega solus administrauerit: nec tamen tota res ab eo seruari possit? talis ordo dabitur: vt in primis [i], qui reipublicæ negotia gessit, & qui pro [k] eo cauerunt, in solidum conueniantur: mox peractis omnibus periculum adgnoscat, qui [l] non idoneum nominauit: postremò alter ex magistratibus, qui reipublicæ negotiis se non immiscuit. Nec iustè, qui nominauit, vniuersi periculum recusauit: cùm scire deberet, eum, qui nominaretur, indiuiduum officium, & commune periculum suscepturum. nam & cùm duo gesserunt: & ab altero seruari, quod debetur, non potest: qui collegam nominauit, in vniuerso conuenitur.

Quid intelliguntur municipes scire.

14. *Idem* 'libro decimoquinto Quæstionum.'

MVnicipes intelliguntur scire [m], quod sciant hi, quibus summa [n] reipublicæ commissa est.

De honore & ignominia. 1. De eo qui successorem suo periculo nominauit. 2. De prędijs in fraudem fisci translatis. 3. De adoptione vbi & emancipatione.

15. *Idem* libro primo Responsorum.

ORdine decurionum ad tẽpus motus, & in ordinem regressus, ad honorem exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. sed in vtroque placuit examinari, quo crimine damnati sententiam eiusmodi meruerunt. durioribus etenim pœnis affectos, ignominia velut transacto negotio, postea liberari, minoribus [o] verò, quàm leges permittunt, subiectos, nihilo minùs inter infames haberi. cùm facti [p] quidem quæstio sit in potestate iudicantium, iuris autẽ auctoritas non sit.

1 ¶ In [q] eum, qui successorem, suo periculo nominauit, si finito magistratu successor idoneus fuit, actionem dari non oportet.

2 ¶ In fraudem ciuilium munerũ per tacitam [r] fidem prædia translata, fisco vindicantur: tantúmque alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur soluere.

3 ¶ Ius originis in honoribus obeundis, ac muneribus suscipiendis, adoptione [s] non mutatur. sed nouis quoque muneribus filius per adoptiuum patrem adstringitur.

16. *Hermogenianus* 'libro primo Iuris epitomarum.'

SEd si emancipatur ab adoptiuo patre: non tantùm filius, sed etiam ciuis 'eius' ciuitatis, cuius per adoptionẽ fuerat factus, esse desinit.

De libertis. 2. An pater pro filio decurione cõueniri possit. 3. De præscriptione temporis. 4. De honoribus eodem tempore non gerendis in duabus ciuitatibus. 5. De possessione. 6. De postliminio reuersis. 7. De tributi exigendi munere. 8. De fideicommissaria manumissione. 9. De adoptione. 10. De promissione per errorem facta. 11. De domicilio patris & filij. 12. De nominatis in quæstionibus. 13. De possessione domus. 14. De fideiussoribus.

17. *Papinianus* 'libro primo Responsorum.'

LIbertus propter [t] patronũ à ciuilibus muneribus non excusatur. nec ad rem pertinet, an operas patrono, vel ministerium capto luminibus exhibeat.

1 ¶ Liberti verò senatorũ, qui [u] negotia patronorum gerunt, à tutela decreto patrum excusantur.

2 ¶ Filium pater decurionem esse voluit. ante [x] filium ex persona sua respublica debet cõuenire, quàm pater ex persona filij. nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantum possideat, cùm antè militasset, vel postea.

3 ¶ Præscriptio temporum, quæ in honoribus repetundis, vel alijs suscipiendis data est, apud eosdem seruatur, non apud alios.

4 ¶ Sed eodem tempore non sunt honores [y] in duabus ciuitatibus ab eodem gerendi. cùm simul igitur vtrubiq; deferuntur, potior [z] est originis causa.

5 ¶ Sola [a] ratio possessionis ciuilibus possessori muneribus iniungendis, citra [b] priuilegium specialiter ciuitati datum, idonea non est.

6 ¶ Postliminio [c] regressi, patriæ muneribus obtemperare coguntur, quamuis in alienæ ciuitatis finibus consistant.

7 ¶ Exigendi tributi munus inter sordida [d] munera non habetur: & ideo decurionibus quoque mandatur.

8 ¶ Ex causa fideicommissi [e] manumissus, in muneribus ciuilibus manumissoris [f] originem sequitur, nõ eius, qui libertatem relinquit.

9 ¶ In adoptiua [g] familia susceptum, exemplo dati, muneribus ciuilibus apud originem aui quoq; naturalis, respondere Diuo pio placuit: quamuis in isto fraudis nec suspicio quidem interueniret.

10 ¶ Error [h] eius, qui se municipem aut colonum existimans, munera ciuilia suscepturum promisit, defensionem iuris non excludit.

11 ¶ Patris domicilium [i] filium aliorum [k] incolam ciuilibus muneribus alienę ciuitatis non adstringit: cùm in patris quoque persona domicilij ratio temporaria sit.

12 ¶ In quæstionibus [l] nominatos capitalium criminum, ad nouos honores ante causam finitam admitti nõ oportet. ceterùm pristinam interim dignitatem retinent.

13 ¶ Sola [m] domus possessio, quæ in aliena ciuitate comparatur, domicilium non facit.

14 ¶ Nominati successoris periculum fideiussorẽ nominantis non tenet.

15 ¶ Fideiussores, qui [n] saluam rempublicam fore responderunt, & qui magistratus suo periculo nominant, pœnalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus interuenerũt. eos enim damnum reipublicæ præstare satis est, quod promitti videtur.

De interuallo temporis in continuandis oneribus.

18. *Paulus* 'lib.1.Quæstionum.'

DIuus Seuerus rescripsit. interualla [o] tẽporum in continuandis oneribus, inuitis, non etiam volentibus concessa: dum ne quis continuet [p] honorem [q].

De maiore parte curiæ.

19. *Scæuola* 'lib.1.Quæstionum.'

QVod maior [r] pars curiæ effecit, pro [s] eo habetur, ac si omnes egerint [t].

De domicilij traslatione.

20. *Paulus* 'lib.24.Quæstionum.'

DOmicilium re & facto [u] transfertur, non nuda contestatione: sicut in his exigitur [x], qui negant se posse ad munera vt incolas vocari.

De filiofamil. 1. De his qui ex officio quod admistrauerunt, conueniuntur. 2. De eo qui post mortem patris munus suscepit. 3. De decurione adoptato. 4. De dote. 5. De reo criminis capitalis. 6. De infante. 7. De adiectionibus.

21. *Idem* 'lib.1.Responsorum.'

LVcius Titius, cùm esset in patris potestate, à magistratibus inter ceteros frumento comparando inuito [y]

d hinc colligere possumus nobilẽ, actũ nobilitati suæ contrariũ non efficere, cum vectigalia exigit.
e *l.2.C.de munic. & originarijs.*
f Patronus is etiam est, qui ex causa fideicommissi manumisit, *vt hîc.*
g *l.15.in fi.ǯ.eod.*
h *l.6.in princ.ǯ.eod.*
i *l.3.l.4.l.6.§.1.ǯ.eod.*
k Domicilium patris filij non sequuntur, si alibi domiciliũ sibi constituerint. licet itaque filio, domiciliũ patris mutare, *vt hîc:* vt & liberto patroni. *l.27.ǯ.eod.*
l *v.l.7.ǯ. de munerib.* dixi *ad l. 26.suprà, de bonis eorum.l.1.§.26.ǯ. de quæstionibus. adde Sueton. in Iulio.c.17.*
m Incolam nõ facit, sola domus vel agri possessio sine locis collocatione. *§.5.ǯ.eod. l.4. C.de incolis: l.38. C.Theodos.de incolis.* cætera vide in *§.5.ǯ.eod.*
n *l.2. §. 5. ǯ. de magistrat.conueniendis.l.86.ǯ.de fideiussoribus.*
o Interualla, vacationũ tempora. *l.vlt. C.de munerib. v.l.6.ǯ. de legationib.*
p *l. 14. §. 5. suprà, de muneribus. vide l. 6. C. de assessoribus.*
q honore. *Haloand.*
r Pars maior quod facit, cæteri fuisse id videntur. *l.3.l.5.4. quodcuiusq;: l.3. ǯ. de decretis: l. 45.C.de decurionib. l.106.§.1.ǯ.de reg.iur.l.2.§.5.in fin.C. de iureiur. propter.* vide tamen *Sociniũ regula 143.*
s Locus ab adiacente qualitate. dixi ad *l. 13. ǯ. de seruitutibus.*
t & meritò, quia in his quæ fiũt à pluribus, vt ab omnibus, maioris partis consensus sufficit: In his quæ fiũt à pluribus, vt à singulis, nõ sufficit maioris partis consensus: *l.7.in fin.suprà, de pactis: l.1. Cod.qui bonis cedere.*
u puta quando quis cũ rebus suis recedit, *Bartolus hîc.*
x *al.* perspicitur.
y *adde l. 8. suprà, eod.*

a synopsis Basilicon. b *l.24.ȷ.eod.* Imò & vsuras.*l.vlt.suprà,de magistr.conueniend.*
c *l.15.ȷ.de decurionib.*
d Decurio patris voluntate filiusfamilias factus, si post mortem patris decurionatum gerat vel alios honores, hæredes patris eo nomine Reipublicæ non tenebũtur, *vt hîc:l.3.in.fi.l. & si filius.ȷ.de munerib.* Imò tenentur. *l.si filia.§.Neratius.ȷ.familiæ ercisc.* Solue, ibi viuo patre filio delata est ἀχειροτονία: eámque filium suscepturũ spopondit: vt eò heredes patris meritò teneantur, etiamsi filius nõ nisi post mortem patris eo munere functus sit. *l.1.C.de periculo success. patris.*
e *v.l.30.C.de iure dotium.*
f *v.l.7.ȷ.de muneribus.*
g *l.1.Cod.de muneribus & honoribus.*
h Infans adscribi in ordinẽ potest ex causa: quòd fortè ab egregia indole vel stirpe, progressum annorum expectari non oporteat. Huic si consenserit pater, non cogetur interim.i.quamdiu est infans, pro eo onera sustineret:intelligitur.n.pater ad ea quæ ei mandari possunt cõsensu adcõmodasse, & fidem suã adstrinxisse. Porrò infanti nihil mandari potest, *vt hîc & l.1.in fin.C.de honorib. & munerib.*
i *v.l.6.suprà,de pignorib.*
k *idem rescripserunt Cuiacius 2. obs.24.*
l quæ fiunt in auctionibus licitandis, à quibus distant ἐπιβολαί, de quibus vide Cuiacium Nouell.16.6.obseruat.10 sensus est. Post addictionem factã, adiectionem & licitationẽ admitti intra certa tempora.*l.4.C.de fide & iure hastæ* post addictionem factã à Republ. nisi ex priuilegio adiectionẽ non admitti. meliori conditione fiscũ esse, quàm Rempublic.*Cuiac.2.obs.24.*
m *v.l.1.Cod.de vendendis rebus ciuitatis v. quæ scripsi ad l. 4. C. de fide & iure hastæ fiscalis.*

patre, curator constitutus est cui rei Lucius Titius neque consensit, neque pecuniam accepit, neq; in eam cauit, aut se comparationibus cum ceteris miscuit, & post mortem patris in reliqua collegarum interpellari cœpit. quæritur, an ex ea causa teneri possit. Paulus respõdit, eum, qui iniunctũ munus à magistratibus suscipere supersedit, posse cõueniri eo nomine propter damnũ [a] reipublicæ: quamuis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate.

1 ¶ Paulus respondit, eos, qui pro alijs non ex contractu, sed ex officio, quod administrauerint, conueniuntur, in damnum sortis substitui solere, non [b] etiam in vsuras.

2 ¶ Idem respondit, heredes patris propter munera filij, quæ post mortem patris suscepit, iure conueniri non posse. ¶ Hoc responsum & ad eum [c] pertinet, qui à patre decurio factus, post [d] mortem patris munera suscepit.

3 ¶ Idem respondit, eum, qui decurionem adoptauit, onera decurionatus eius suscepisse videri exẽplo patris, cuius voluntate filius decurio factus est.

4 ¶ Idem respondit, cõstante matrimonio dotem in [e] bonis mariti esse. sed si ad munera municipalia à certo modo substantiæ vocentur: dotem non debere computari.

5 ¶ Idem respondit: si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quo minùs crimen intra statutum tempus persequeretur: reum non [f] debuisse medio tempore honorem appetere.

6 ¶ Imperatores Seuerus & Antoninus Augusti Septimio [g] Zenoni. Pro infante [h] filio, quem decurionem esse voluisti, quamquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamẽ interim onera sustinere non cogeris: cùm ad ea, quæ [i] mandari non possunt, voluntatem dedisse videaris.

7 ¶ Idem respondit: si ciuitas nullam propriam legem [k] habet de adiectionibus [l] admittendis, non [m] posse recedi à locatione vel venditione prædiorum publicorũ iam perfecta. tempora enim adiectionibus præstita ad causas fisci pertinent.

De filijs libertorum. 1. De vidua & de secundis nuptijs. 2. De libertis. 3. De relegato. 4. De senatoribus & eorum liberis. 7. De his qui fœnus exercent.

22. *Idem* 'lib.1.Sententiarum.'

Filij libertorum libertarúmque [n] liberti paterni & patroni manumissoris domicilium aut [o] originem sequuntur.

1 ¶ Vidua [p] muliere amissi mariti domicilium retinet, exemplo clarissimæ [q] personæ per maritum factæ. sed vtrumque alijs [r] interuenientibus nuptijs permutatur.

2 ¶ Municipes sunt liberti & in eo loco, vbi ipsi domicilium sua voluntate [s] tulerunt. nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præiudicium. & vtrubique [t] muneribus adstringuntur.

3 ¶ Relegatus [u] in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet.

4 ¶ Senator ordine motus, ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetrauerit, non restituitur.

5 ¶ Senatores, & eorum filij, filiæque, quoq; [x] tempore nati, natæve, itémq; nepotes [y], pronepotes, & proneptes ex filio, origini [z] eximuntur, licèt municipalem retineant dignitatem.

6 ¶ Senatores, qui liberum commeatum, id [a] est, vbi velint, morandi arbitrium impetrauerunt, domicilium in vrbe retinent.

7 ¶ Qui fœnus exercẽt, omnibus patrimonij intributionibus [b] fungi debent, etsi possessionem non habeant.

De senatore & eius liberto. 1. De milite.

23. *Hermogenianus* 'lib.1.Iuris epitomarum.'

Municeps esse desinit [c] senatoriam adeptus dignitatem, quantum [d] ad munera. quantum verò ad honorem retinere [e] creditur originem. denique manumissi [f] ab eo eius municipij efficiuntur municipes, vnde originem trahit.

1 ¶ Miles ibi domicilium habere videtur, vbi meret [g], si [h] nihil in patria possideat.

n vt liberti.*Hal.v.l.6.in fi.ȷ.eod.* o *al.*vt.
p *v.l.233.§.3.ȷ.de verb.signific.* de viduis hoc singulare est, fauorabiliores habitas fuisse apud Romanos pupillis. Nam in Camensis pugnæ inopia, primò ad pupillorũ, deinde ad viduarum pecuniã ventũ est. *Liuius 24.* sic viduç matris consensum curator præfert in pupillæ nuptiis. *Liuius 4.* q .i.senatoriæ dixi *in l.5.ȷ.de curat. furios.* r *l.52.l.37.l.vlt.§.3.ȷ.eod.adde legem vnic.C.de munerib.& quo in loco: adde l.65.in fi.suprà,de iudicijs.adde l.10.C.de nuptijs.Nouell.22.c.36.* s Municipes alij originarij, alij voluntarij, *vt hîc:* voluntaria, facit adlectio vel incolatus, *vt hîc:l.5.l.7.C.de incolis.* originarios, origo. t *l.3.§.1.ȷ.eodem.* u *l.27.in fi.ȷ.eod.*
x eo tempore, *vulgata.* quoque tempore nati. *Hal.facit l.5.ȷ.de senatorib.* vide in hunc locum elegantem quæstionem ab Hotomano tractatam *2.Illust.* ex duobus regis filiis, quorum alter ante adeptum à patre regnum, alter postea natus est, vter præferatur. y nepotes & neptes.*Cuiac.ad l.8.C.de incolis.* z *l.8.C.de incolis.*
a Liber commeatus, est arbitrium morandi vbi velis.
b .i.contributionib. hoc verbo vsus est Iurisconsultus *in l.pen.ȷ.de veteranis.l.6.ȷ.de munerib.l.27.in fi.ȷ.de verb.sign.* & à Paulo intributionis collatio dicitur. *Paul.2.sent.7.§.vlt.* Verbo quoque intribuendi vtitur Iurisconsultus in *l.9.in fin.ȷ.de tributoria.* Traianus *apud Plin.* Possumus eorum desiderio indulgere, modo ne quid ideò intribuant. *Brissonius.* c Imò non desinit.*l.11.ȷ.de senatorib.* d *v.l.vlt.C.de excus.muner.l.14.C.de dignitatibus.* e ¶ & huc ita refer *d.legem 11.* f *l.27.ȷ.eod.*

g vbi inhęret. *Vulg.* merere verbum militare est: στρατείας στρατεύειν *Lucanus 10.* ære merent paruo. *Cicero 1.Philip.* milites merentes τεταγμένοι, μισθοφοροῦντες qui non merent ἀστράτευτοι, ἄτακτοι. Inde emerita.*l.3.§.22.ȷ.de re militari.* & emeritum militiæ. *v.Budæum hîc.* h etsi.*Hal.* i pœna *l.21.§.1.in fin.ȷ.eod.l.vnic.C.de his qui ex officio quòd administrat.* ἀπὸ ζημίας *23.Eclog.3.ex lib.54.titul.1.cap.18.*

De vsuris.

24. *Scæuola* 'libro secundo Digestorum.'

Constitutionibus principum continetur, vt pecuniæ, quæ ex detrimento [i] soluitur, vsuræ non præstentur. & ita Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt his verbis: Humanum est reliquorum vsuras neque ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus [k] est, neque à fideiussore eius, & multo minùs à magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi. cui consequens est, vt ne in futurum à forma obseruata discedatur.

De magistratib. municipal.

25. *Vlpianus* "libro primo ad Edictum prætoris."

Magistratus municipales, cùm [l] vnum magistratum administrent, etiam vnius hominis vicem sustinẽt. & hoc plerumque quidem lege municipali eis datur. verùm etsi non sit datum, dummodò [m] non denegatũ, moribus competit.

26. *Paulus* 'lib.1.ad Edictum.' Lib n°2

Ea, [n] quæ magis [o] imperij sunt, quam iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest.

1 ¶ Magistratibus municipalibus non [p] permittitur in integrum restituere, aut bona [q] rei seruandæ causa iuberi possidere, aut dotis [r] seruandæ causa, vel legatorum seruandorum causa [s].

De libertis. 1. De eo qui non in colonia sed in municipio agit. 2. De duobus domicilijs & eo qui domicilio caret.

27. *Iulianus* 'lib.2.ad Edictum.'

Eius, qui manumisit [t], municeps est manumissus, non domicilium eius, sed patriam secutus. Et si patronũ habeat duarum ciuitatium municipem, per manumissionem earundem ciuitatium erit municeps.

1 ¶ Si quis negotia sua non in colonia [u], sed [x] in municipio semper agit, in illo vendit, emit, contrahit, eo in foro, balineo, spectaculis vtitur, ibi festis [y] dies celebrat. omnibus denique municipij commodis, nullis coloniarum [z] fruitur: ibi magis habere domicilium, quàm vbi colendi [a] causa deuersatur [b].

2 ¶ Celsus libro primo digestorum tractat: si quis instructus sit duobus [c] locis æqualiter, neq; hîc quàm illîc, minùs frequenter commoretur: vbi domicilium habeat, existimatione animi esse accipiendum. ego dubito, si vtrubiq; destinato sit animo, an possit quis duobus [d] locis domicilium habere, & verum est habere, licèt difficile est. quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam. puto autẽ & hoc procedere posse, si quis domicilio relicto nauiget, vel iter faciat, quærens, quò se conferat, atque vbi constituat. nam hunc puto sine [e] domicilio esse.

3 ¶ Domicilium autem habere potest & relegatus [f] eo loci, vnde arcetur, vt Marcellus scribit.

De magistratibus municipalibus.

28. *Paulus* 'lib.1.ad Edictum.'

Inter conuenientes [g] & de re maiori apud magistratus municipales agetur.

De incola.

29. *Gaius* 'lib.1.ad Edictum prouinciale.'

Incola & his [h] magistratibus parere debet, apud quos incola est: & [i] illis, apud quos ciuis est. nec tãtùm municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

k relinquitur. *Vulgat.* reliquatur. *Budæus.*
l si vno magistratu plures fungũtur vnius locum sustinẽt. *adde l.11.ȷ.eod.l.9.ȷ.de pactis.*
m Permissũ videtur, quod nõ reperitur prohibitum. *adde l.4.C.de iure dotium:l.7.C.de religiosis.*
n Municipales magistratus seu duumuiri imperiũ non habẽt, *vt hîc:* Iurisdictionem habẽt vsque ad certã quantitatẽ (quã tamen defendere pœnali iudicio nequeunt. *l.1.ȷ.si quis ius dicenti pignoris capionem: l.29.§.magistratu.ȷ.ad l.Aquil.* legis actionẽ in seruos castigationem. *v.l.17.ȷ.qui & à quibus manumiss.* tutoris & curatoris dationẽ. *l.3.ȷ.de tutorib. & curatorib.datis ab his.* quin ordo ipse magistratũ municipalem, iure tutorẽ datũ. *l.3.ȷ.qui petant tutores.*
o *l.4.ȷ.de iurisdictione: l.1.ȷ.de damno.*
p Imò permittitur. *v.l.3.ȷ.de iurisdict.l.4.§.3.ȷ.de damno.l.4.in fi.ȷ.de officio eius cui mãdata est iurisdict.*
q *l.1.ȷ.ex quib. causis in possess.*
r dixi ad *l.2.C. qui potiores.*
s habuerũt tamẽ iurisdictionem vsque ad certam quantitatem (q a pœnali iudicio defendere nequibant) pignoris capionem. legis actionẽ in seruos castigationem, tutoris & curatoris dationem. Præferabantur eis fasces, & bacilli, *vide Cuiac. ad l.53.C.de decurionibus.*
t *v.l.23.ȷ.eod.* manumissus ibi municeps. vbi manumissor municeps fuit: nisi alibi libertus seu manumissus domicilium cõnstituerit, *vt hîc.* Eadem ratio in filio.*l.17.§.11.ȷ.eod.* u hoc vocabulo ne intelligas cum Accursio villam, aut agricolationis locum, quo sensu interdum accipitur. Colonia, est oppidum quod coloniæ iure vtitur Cicero *pro Fonteio.* Est in eadem prouincia Narbo Martius colonia nostrorum ciuium, specula populi Romani ac propugnaculum istis nationibus oppositum Cæsar *de bello Gallico.* fuit tempus quum Germanos Galli superarẽt virtute, vt vltro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrorúmq; inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Tranquillus *in Augusto c.46.* Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum ab se frequentauit. Colonia vt à municipio differat, *v.16.Gellium 13.& Budæum hîc.*
x Coloniæ & municipij differentia, de qua dixi initio huius tituli.
y festos dies.*Vulgat.Hal.adde l.7.Cod.de incol.*
z Fortè legendum coloniæ suæ: nam supra numero vnitatis coloniam dixit non colonias. a colendi ruris causa.*Hal.*
b diuersatur. c *l.5.in fin.ȷ.eod.*
d Domicilium duobus locis difficulter haberi potest.
e sine domicilio quis esse potest. f *l.22.§.3.ȷ.eod.*
g consentientes.*l.74.§.1.ȷ.de iudicijs.*
h *l.3.ȷ.de munerib.l.1.C.de municipibus.*
i vnius loci potest quis esse ciuis: alterius incola.

De eo

a *v.l.9.ʒ.de iudicijs:l.30.in fi.C.de Episcopis.*
b *l.4.suprà,eod.l.1.C.de incolis.* c Domicilium vbi volumus habere possumus.
d domicilia sunt libera nisi in casibus exceptis.
e post contractas mutat. *v.l.22.ʒ.eod.* atque ita quod de vxore statuto cõstituitur, ad sponsas non pertinet. *v.Tiraquell.Gloss.2.leg.connubialium.*

De eo qui ex vico ortus est.

30. *Vlpianus* 'lib.61.ad Edictum.'

Qvi ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere, cui [a] reipublicæ vicus ille respondet.

De domicilio vti quis velit, constituendo.

31. *Marcellus* 'lib.1.Digestorum.'

Nihil est impedimento, quo minus quis, vbi [b] velit habeat domicilium [c], quod [d] ei interdictum non sit.

De sponsa.

32. *Modestinus* 'lib.4.Differentiarum.'

Ea, quæ desponsa est, ante [e] contractas nuptias suum non mutat domicilium.

l33 n°2

De Roma.

33. *Idem* 'libro singulari de Manumissionibus.'

Roma communis [f] nostra patria est.

De incola.

34. *Idem* 'libro tertio Regularum.'

Incola iam muneribus publicis destinatus [g], nisi perfecto munere, incolatui renuntiare non potest.

De eo qui in agro moratur.

35. *Idem* 'libro primo Excusationum.'

Scire oportet, quoniam qui in agro [h] permanet, incola esse non [i] existimatur. qui enim illius ciuitatis præcipuis non vtitur, non existimatur esse incola.

De eo qui epistolam à magistratibus cum decreto Imperatori porrigendo missam, alij dedit quam cui debuit. 1. *De pecunia publica credita.*

36. *Idem* "libro secundo Responsorum."

Titio [k] cùm esset Romæ studiorum [l] gratia, epistola missa est à magistratibus patriæ suæ, vt porrigeret Imperatori decretum eiusdem ciuitatis, quod erat cum ipsa epistola missum. is autem, qui suscepisset litteras restituendas, collusione facta dedit Lucio 'Titio', qui & ipse Romæ morabatur suæ rei gratia. sublato Titij nomine, cui erat decretum missum, vti per ipsum daretur: suũ nomen scripsit, & sic Imperatori decretum secundum mandata reipublicæ dedit. quæro, qui [m] viaticum [n] petere ab ea [o] potuisset: & quid commisisse videtur is, qui non restituit literas ei, cui restituere mandatum susceperat: & is, qui sublato alieno nomine, inscriptóque suo, quasi ipse iussus à patria, decretum Imperatori porrexit. Herennius Modestinus respondit, Titium quidem viaticum petere non posse: sed [p] eum, qui nomen incidisset [q].

1 ¶ Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit, pacto facto cum debitore, vt, non soluto debito, sine vlla repromissione distrahatur pignus. succedentes [r] gradus in locum Titij nomen & pignus probauerũt vsque ad Meuium. ex venditione pignoris propter repromissionem à magistratu [s] vendentibus factam, de modo fundi demonstrato, satis debito factum non est. quærebatur, quis reipublicæ tenetur. Herennnius Modestinus: Titium, cùm successores eius periculum nominis agnouerint, eo nomine obstrictum non esse 'respondi.' sed nec pòst magistratus [t], qui vendidisse proponuntur: cùm videlicet pluris vendiderunt propter mensuræ agri demonstrationem, & hoc, à pluris vendiderunt, restituere minore modo deprehẽso iussi sunt. eum igitur, qui nouissimus nomen probauit, indemnitati reipublicæ satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur.

Ad quem spectat cognitio de iure incolarum. 1. *De libertatis.* 2. *De non legitime nupta.*

37. *Callistratus* 'lib.1.de Cognitionibus.'

De iure omnium incolarum, quos [u] quæque ciuitates sibi vindicant [x], præsidum prouinciarum cognitio est. Cum [y] tamen se quis negat incolam esse, apud eum præsidem prouinciæ agere debet, sub cuius cura est ea ciuitas, à quo vocatur ad munera: nõ apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse. ídque Diuus Hadrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est.

1 ¶ Libertos eo loco munus facere debere, vnde [z] patrona erit, & vbi ipsi domicilium habebunt, placet.

2 ¶ Mulieres, qui in matrimonium se dederint non [a] legitimum, non ibi muneribus fungendas, vnde mariti earum sunt, sciendum est: sed vnde ipsæ ortæ sunt. ídque Diui fratres rescripserunt.

De iureiurando. 1. *De colonis prædiorum fisci.* 2. *De exactione pecuniæ legatorum.* 3. *De nupta.* 4. *An pater pro filio teneatur.* 5. *De nomine & reb.ipsis.* 6. *De cautione à magistratibus præstanda.*

38. *Papirius Iustus* 'libro secundo de Constitutionibus.'

l38 n°2

Imperatores Antoninus & Verus rescripserũt, gratiam [b] se facere iurisiurandi ei, qui iurauerat se ordini non interfuturum, & postea duumuir creatus esset.

1 ¶ Item rescripserunt, colonos prædiorum fisci, muneribus fungi sine damno fisci oportere [c]. ídque excutere præsidem adhibito procuratore debere.

2 ¶ Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, ad magistratus officium pertinere exactionem pecuniæ legatorum. & si cessauerint, ipsos, vel heredes [d] conueniri. aut, si soluendo non sint, fideiussores eorum, qui pro his cauerunt.

3 ¶ Item rescripserunt, mulierem, quamdiu [e] nupta est, incolam eiusdem ciuitatis videri, cuius maritus eius est: & ibi, vnde [f] originem trahit, non cogi muneribus fungi.

4 ¶ Item rescripserunt, patris, qui consultò filium emancipauerat, ne pro magistratu eius caueret, perinde bona teneri, atque si fideiussor pro eo extitisset.

5 ¶ Item rescripserunt, cùm quæritur, an municeps quis sit, ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere, nam solam [g] nominis similitudinem ad confirmandam cuiusque originem satis non esse.

6 ¶ Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, non minùs eos, qui compulsi magistratui [h] funguntur, cauere debere [i], quàm qui sponte officium adgnouerunt.

DE DECVRIONIBVS [k], ET filijs eorum [l],

Tit. II.

De patria relicta.

1, *Vlpianus* 'lib.2.Opinionum.'

Decvriones, quos sedibus ciuitatis, ad quam pertinent, relictis [m], in alia loca transmigrasse probabitur, præses prouinciæ in [n] patrium solum reuocare, & muneribus cõgruentibus fungi curet.

De condemnatione, & restitutione. 2. *De liberis decurionum.* 8. *De maiorib.annis quinquagintaquinque.*

2. *Idem* 'lib.1.Disputationum.'

Qvi ad tempus [o] relegatus est, si decurio sit, desinet esse decurio. reuersus planè locum suum quidem non obtinebit: sed nõ semper prohibetur decurio fieri. deniq; in locum suum non restituetur. nam & sublegi in locum eius potest: &, si numerus ordinis plenus sit, expectare eũ oportet, donec alius vacet. Alia causa est eius, qui ad tempus ordine remouetur: hîc enim impleto [p] tempore decurio est. sed & in huius locũ sublegi poterit. sed & si plenum locum inuenerit, expectet, '&' donec locus vacet.

1 ¶ Restitutus tamẽ in ordinem, vtrùm eum ordinem teneat, quem primum habuit, an verò quem nunc nanctus est, quæri potest, si fortè de ordine sententiarum dicendarum agatur. arbitror tamen eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. Non idem erit in eo, qui relegatus ad tempus est: nam hic velut nouus in ordinem venit.

2 ¶ In filijs decurionum questio est, vtrùm is solus decurionis filius esse videatur, qui [q] conceptus & natus est ex decurione, an verò & is, qui antè natus est, quàm pater decurio fieret. & quidem quantum pertinet, ne fustibus

f *l. 6. §. 11. ʒ. de excusat.tut.l.vlt. suprà, de interdictis, & relegat. Nouella 78. adde l.9.ʒ.de vacat.* Cicero *contra Rullum.* Roma cõmunis patria omniũ nostrûm. fuit olim Roma communis patria Romanorum & Italicorum ex lege Iulia. hodie est omnium, qui ditioni Romanæ subiecti sunt, ex constitutione Antonini. *l.17.ʒ. de statu.* Inde eleganter Sidonius, in ea, totius orbis ciuitate vnica, solos barbaros & seruos peregrinari dixit. & Rutil.Numatianus *de Roma,* Fecisti patriam diuersis gẽtibus vnã: Profuit iniustis te dominante capi: Dúmque offers victis proprij cõsortia iuris. Vrbem fecisti, quæ prius orbis erat. *v. Cui. ad l.vnic.Cod.de decurionibus. in quo loco, &c.*
g *l. 1. C. de incolis.*
h *l.3. C. de incolis.*
i Imò existimatur. *l.239.§.2. ʒ.de verb.sign.*
k facti narratio.
l Mos erat apud veteres vt qui in prouinciis domiciliũ habẽtes, Romæ vel in Italia, studiorũ aut alia iusta de causa morari volebant, iidem rescripto principis impetrarẽt habitationem: vt non ante discederent, q̃ id ipsum etiã impetrassent. *Cassiodorus 1. & 4. variorum vbi de liberis Valeriani cuiusdam scribit, studiorum causa Romã deductis.* Et hoc sensu Suetonius scribit, Cæsarẽ annuam habitationem Romæ vsque ad bina millia numûm: in Italia non vltra quingenos sestertios remisisse. Porrò inter iustas causas, studia fuere, *vt hîc:* quæ & probabilis causa absentiæ dicitur. *l. 28. ʒ. ex quib. causis maiores.* Ita cõstare debebat, quam ob causam prouincialis Romam cõmigrasset: quemadmodum & hinc constat, studiorum causa habitationem Romæ à principe impetrari solitam. *vt & ex lege 18.in fi.ʒ. de iudicijs.* Quam habitationem qui impetrauerant non minus Romæ tuli, quàm qui ibidẽ domicilium habebant. *l.5.§.1.ʒ. de iniurijs.* Porro huiusmodi impetrata habitatio commeatus vel commeatus forma appellatur. *in l.2.in fi.suprà, eodem.*
m quis viaticum. *Vulgat.Hal.*
n sumptus itineris ἐφόδιον. *7.Gell 7.l.79.ʒ.de iudicijs:l.17.suprà, de reb.cred.l.53.§.11.ʒ. pro socio: l.1.§.9 .ʒ. de tutelæ & rationibus.* impendia ad iter conficiendum. *l.7.ʒ. ad Trebell.* Apuleius *6.de Asino.* Ergo & inter mortuos auaritia viuit, & moriens viaticum debet quærere? Viaticulum dicitur in lege 18. *in fi.ʒ.de idoneis.* Apuleius *7. de Asino* viaticulum mihi corrasi. Viaticari Plauto, est Viaticum parare: & viatica cœna *in Bacchidibus* quæ datur abituro.
o ab eo. *Haloand.*
p nec eum. Zoanetus 11. *restit.* reprehensus à Roberto 1. *Receptæ 20.*
q indidisset. *Vul.Hal.*
r succedentes [illegible]
s à magistratibus vendentibus [illegible]
t Cuiacius ibi legit post magistratus, vnica dictione, quemadmodũ dicitur postfactũ, postdelictum.
u quod. *Vulg. Hal.*
x *l.2. C. de decurionib.*
y eum tamen. *Vulg.Hal.*
z ¶ *l. 22. §.2. ʒ. eod.*
a aliud in legitimo. *l.22.§.1. ʒ.eod.*
b ex iusta causa scil. *l. vlt. suprà, qui satisdare. l.30. suprà, de operis libert. l.penult. Cod.de transact. l.vlt. Cod.de non numerata.* Suetonius *in Tiberio 35.* Equiti Romano iurisiurãdi gratiam fecit, vxorẽ in stupro generi deprehensam dimitteret: quã se nũquam repudiaturã ante iurauerat. *adde Nouell.51.*
c Imò non oportet. *l.5. §.12. ʒ.de iure immunitatis. l.1.l.5. C. de agricolis, & mancipijs.*
d *l.vlt. §.1. infra de administr. rer.*
e secus si vidua. *l. 11. §.1. ʒ. eod.*
f Imò, ibi vnde originẽ trahit: cùm nemo originem mutare possit. *l. 4. C. de munic. & originarijs.*
g sola nominis similitudo non cõfert gentis aut familiæ priuilegia & iura.
h magistratu. *Hal.*
i Imò non debent. *l.49. ʒ.familiæ.*
k *l. 2. Cod. Theodos. 1.* vnde dicti. vide in lege *239.§.5.ʒ.de verbor.signific.*
l & qui decuriones habentur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur. *10. C. 31.* [illegible] &c. *Nouell. 38.* περὶ πολιτικῶν καὶ [illegible] λειτουργιῶν. *54. Eclog.1. adde 5. Cod. Theodos. 46.* *2. vbi tractat de bonis decurionum & 10.C.32.33.34. adde Nouell.Leonis*
m Decuriones in originalibus curiis tenentur perseuerare. *l. 50. l. 53. l. 35. Cod. eodem.*
n Decuriones sedibus ciuitatis suæ relictis si in alia loca transmigrarint, in patrium solum reuocari possunt à præside prouinciæ: vt muneribus fungantur. *adde tit. C. si Curialis omissa ciuitate rus habitare maluerit.* vt hinc quoque constet, subditos cogi posse, vrbes habitare.
o *l.san fi.ʒ.eodem.*
p *d.l.3.d.l.5.C.ex quib.cau.infam.l.1.C.de his qui in exilium.l.13.ʒ.de falsis.*
q *l.9.§.14.ʒ.de pœnis.v.Hotom.2.Illustr.20.*

a *vide l.11.Cod.de quæstionibus.*
b *vide l.26.suprà,de pœnis.*
c *v.l.5.in fi.suprà,de statu.*
d Patris delictum filio innocenti nocere nō debet.*§.2.in fi.suprà,eod.l.7.l.9.suprà, de senatoribus.l.8.in fi.suprà,de in ius vocando.l.26.suprà. de pœnis.l.3.§.9.j. de munerib. l.22.C. de pœnis. C.ne filius pro patre.*

castigetur, & ne in metallum detur: non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. In auo [a] quoque Papinianus idem respondit, ne patris [b] nota filius macularetur.

3 ¶ Sed si pater ipsius ordine motus sit: si quidem ante conceptionem eius moueatur: arbitror eum quasi plebeij filium in honoribus spectari. quòd si post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit: dicendum erit benignè, vt decurionis filium intuendum.

4 ¶ Proinde hic quoque, qui post patris relegationem natus sit, si quidem antè cōceptus est, similis senatoris filio habebitur. si postea, nocebit illi relegatio.

5 ¶ Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus: medióque [c] tempore conceptus, & editus: an quasi decurionis filius nascatur, licèt pater eius antè obierit, quam in ordinem venerit? quod benignè erit admittendum.

6 ¶ Pręterea si conceptus sit à plebeio, mox ante editionem pater eius decurionatū adeptus, antè editionem amiserit: non infauorabiliter quis medium tempus illi prodesse, veluti iam nato respondebit.

7 ¶ Nullum [d] patris delictum innocenti filio pœnæ est. ideóque nec ordine decurionum, aut ceteris honoribus propter eiusdmodi causam prohibetur.

8 ¶ Maiores annis quinquagintaquinque [e] ad decurionatus honorem inuiti vocari cōstitutionibus prohibentur. sed si [f] ei rei consenserint, etsi maiores annis septuaginta sint, munera quidem ciuilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

De condemnatione. 2. De spurijs. 3. De his qui Iudaicam superstitionem sequuntur.

3. *Idem* lib.3.de officio proconsulis.

GEneraliter id erit defendendū: vt, qui clementiorem [g] sententiam passus est ob hoc, quòd ad tempus relegatur, boni consulere debeat humanitatis [h] sententiæ, nec decurionatum recipiat.

1 ¶ Sed si quis ob falsam [i] causam, vel aliam de grauioribus, non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus: in ea est causa, vt possit [k] in ordinem redire. Imperator enim Antoninus edicto proposito statuit: vt, cuicumque, aut quacumque causa, ad tempus ordine, vel aduocationibus [l] vel quo alio officio fuisset interdictū, completo tēpore nihilo minùs fungi honore, vel officio possit. & hoc rectè: neque enim exaggeranda fuit sententia, quæ modum interdictioni fecerat.

2 ¶ Spurios [m] posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est. sed si habeat competitorem legitimè quæsitū pręferri [n] eum oportet, Diui fratres Lolliano Auito Bithyniæ præsidi rescripserunt. Cessantibus verò his, etiam spurij ad decurionatum, & re [o] & vita honesta recipientur. quod vtique, nō sordi erit ordini: cùm ex vtilitate [p] eius sit, semper ordinem plenum habere.

3 ¶ Eis, qui Iudaicam [q] superstitionem [r] sequantur, Diui Seuerus [s] & Antoninus honores adipisci permiserunt. sed & necessitates eis imposuerunt, qui superstitionem eorum non læderent.

De conductione.

4. *Marcianus* libro primo de Iudicijs.

DEcurio, qui prohibetur conducere [t] quædam, si [u] iure successerit [x] in conductione: remanet in ea. quod & in omnibus similibus seruandum est.

De condemnatione.

5. *Papinianus* lib.2.Quæstionum.

ADy tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat, in perpetuum moueri placuit. ad [z] tempus autem [a] exulare iussos ex crimine leuiore, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

e Anni quinquaginta excusant à decurionatu.
f *l.3.C.eod.*
g *l.15 suprà,ad municipalem.*
h humanitatē sentētiæ, si nec. *Hal.*
i ob falsi causam. *Hal.*
k *l.2.suprà,eod.*
l *l.9.§. de pœnis.*
m *v.l.6.j.eod.*
n In pari causa honoris adipiscendi, natus ex legitimo matrimonio præfertur spurio.
o In decurione promouendo, inquirendū est de eius vita, & moribus.
p vtilitas curię est ordinē plenum habere.
q Collegia Iudæorum ab imperatoribus interdum probata. *l.15. §.6. §. de excusat.tut adde l.5.suprà, de sicarijs.* Interdum reprobata, cum eis legari non possit. *l.1.Cod.de Iudæis.*
r Ita appellantur in lege 21. *C. de hæreticis*, sed Alciatus 3. *dispunct.* 8. his verbis intelligit Christianā religionem. Monetur, quòd religio Christiana superstitio à gētilibus vocatur. Tacitus, ibi in præsens repressa exitialis superstitio *& pòst*, quatuor millia libertini genere ea superstitione infecta. Quint.3. primus Iudaicæ superstitionis auctor Plinius 10. *Epist. ad Traianū 97.* nihil aliud inuenio quàm superstitionē prauam, & immodicam. sed veriùs est Iuriscō sultum loqui de superstitione Iudæorum. *arg. d.l.21. C. de hæreticis.* cùm & alibi notum sit, cuiúsq; superstitionis viros ad decurionatum promoueri posse. *l.49. C. de decurionibus.* tametsi nihil vetat, & id de Christianis accipere.
s Diui verus & Antoninus. *Hal.* Alciat.3.*dispunct.8.* ita etiam legit, idque eo magis, quòd ex Tertulliani Apologetico *c. 5.* colligit Verum & Antoninum ob impetratas Christianorum precibus pluuias, prohibuisse Christianos accusari, eósque eandem conditionem ac cæteros habuisse, quod Antonio Augustino displicet libro singulari ad Modestinum.
t Conductiones non sunt liberi decurionibus. *l.6.§.2.j.eod.l.30.C.de locato.*
u Necessaria conductio promissa decurioni vbi litera non est permissa. Necessaria est, in quam succedimus libera, quam sponte atque voluntatis facimus.
x successionis causa quædam licent, quæ aliàs essent prohibita. *v.l.19.§.de libert.v. quæ notaui ad l.1.§.12.suprà, de falsis.*
y *adde l.8.§.de postulando.*
z *l.2.§.eod v.l.15.§.ad municipalem.*
a atqui distinguendum non est in criminalibus. *l.8.suprà, de postulando.*
b ¶ *l.3.§.2.suprà, eodem.*

c nullum in incestuoso filio delictum, quatenus est incestuosus: cùm nō suo, sed alieno malo laboret. *l.7.C.de natur.liber.*
d *l.11.j.eod.l.28.j.de munerib.*
e Quid sint sportulæ, *v.tit.C.de sportulis.*
f Decurio publicorum vectigalium aut prediorum conductor esse non potest, vt *l.1. C. Theodos. de decurionibus. l.2.§ 1.j.ut administrat. rerum ad ciuit. pertin.* quod Adrianus constituisse Xiphilinus scribit. Eadem ratione procuratorem esse non potest. *l.34. Cod.de decurionib.* vt nec res alterius cōducere. *l.3. C. de locato.* Est enim conductio procurationis species. *Nouell. Theodos. Ne curiales alienus prædia cōd.*

De spurijs. 1. De minoribus vigintiquinque annis. 2. De vectigalib. 3. De S.C.Turpilliano. 4. An pater pro filio teneatur. 5. qui præferuntur cæteris decurionib.

6. *Idem* lib.1.Responsorum.

SPurij [b] decuriones fiunt: & ideo fieri poterit ex incesto quoque natus. nō enim impedienda est dignitas eius, qui [c] nihil admisit.

1 ¶ Minores [d] vigintiquinque annorum decuriones facti, sportulas [e] decurionum accipiunt, sed interim suffragium inter ceteros ferre non possunt.

2 ¶ Decurio etiam suæ ciuitatis vectigalia [f] exercere [g] prohibetur.

3 ¶ Qui iudicij publici [h] quæstionem citra veniam abolitionis [i] deseruerunt, decurionū honori decorari non possunt: cùm ex Turpilliano senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniæ causa iudicio publico damnati.

4 ¶ Pater, qui filio decurione creato prouocauit, etsi præscriptione tēporis exclusus fuerit, si, quod gestum est, non habuit ratum, muneribus ciuilibus pro filio non tenebitur [k].

5 ¶ Priuilegiis cessantibus ceteris, eorum causa potior habetur in sententijs ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragijs [l] iure decurionis decorati sunt. Sed & qui [m] plures liberos habet, in suo [n] collegio primus sententiam rogatur, ceteróśque honoris ordine præcellit.

De honoribus & muneribus. 1. De surdo & muto. 2. De honoribus. 3. An pater ad decurionatum filij consentire intelligatur.

7. *Paulus* lib 1.Sententiarum.

HOnores & munera nō ordinationi [o], sed potioribus [p] quibusque iniungenda sunt.

1 ¶ Surdus [q], & mutus, si in totum nō audiant, aut non loquantur ab honoribus ciuilibus, non etiam à muneribus excusantur.

2 ¶ Is [r], qui non sit decurio, duumuirato [s], vel aliis honoribus fungi non potest: quia decurionum honoribus plebeij [t] fungi prohibentur.

3 ¶ Ad decurionatum filij ita demum pater non consentit, si [u] contrariam voluntatem vel apud acta præsidis, vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit.

De his qui facultatibus lapsi sunt.

8. *Hermogenianus* lib.1.Epitomarum.

DEcurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni [x] permissum est: maximè si ob munificentiam in patriam patrimonium exhauserint.

De nato ex patre seruo & matre libera. 1. De nauicularijs.

9. *Paulus* lib.1.Decretorum.

SEuerus Augustus dixit: Etsi probaretur Titius in seruitute patris sui natus: tamen, cùm ex libera muliere [y] sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua ciuitate.

1 ¶ Non esse dubitandum, quin nauicularij [z] non debent decuriones creari.

Quomodo fit decurio.

10. *Modestinus* lib.1.Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, sola albi [a] proscriptione [b] minimè decurionē factum: qui secundum [c] legem decurio creatus non sit.

De ætate.

11. *Callistratus* lib.1.Cognitionum.

NOn tantùm qui teneræ ætatis, sed etiam qui grādes [d] natu sunt decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles rempublicam tueri, ad tempus excusantur: hi verò in perpetuum amouentur. non aliàs seniores: ne seniorum excusatione iuniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti. neque enim minores [e] vigintiquinque annis decuriones allegi, nisi ex causa possunt. neque hi, qui annum quinquagesimum & quintum [f] excesserunt. nonnumquàm etiam longa consuetudo [g] in ea re obseruata, respicienda erit. quod etiam custodiendū principes nostri consulti de allegendis in ordine Nicomedensium huius ætatis hominibus rescripserunt.

g *ad l.4.§.6.* *l.2 §.1.j. de admin. rer. ad ciuit. ad l.34. Cod.eod.*
h *l.2.in fi. Cod. ad senatusconsultum Tertull.*
i *v.tit. C.de abolitionib. & generali abolitione.*
k Imò tenebitur. *l.2. C.de filiofam.*
l id est, dignitatibus per suffragia delatis.
m liberorum parens, cœlibi præfertur ad honores adipiscendos, *l.9. C. eodem.* Sic inter consules qui liberorum parēs erat, primus fasces sumebat. *2. Gellius 15.*
n i.decurionū.
o ordinationibus. *Vulgat.* ordinatione. *Hal.* ordinibus omnibus. *Hugo à Porta.* Ad munera potiores nominantur. i. locupletiores & de Republica bene meriti. Nō tā vices, quàm vires spectātur: non gradus generis sed substantia: nō proximior sed locupletior: cignissimus denique. *l.46.ff e. facit Paul. 2. sent. 28.§.2.*
p dignissimis. *l.46.§. de potiorib. numerandis.*
q *l.2.§.6.j.de vacatione munerū.*
r Dixi ad *tit.C. de decurionib.*
s duumuiratu. *Vulgat. Hal.* ex decurionibus fiebāt duūuiri.
t Decuriones non erant plebeij: erant municipij, cōsiliarij & quasi senatores. *l.31.C.e.*

u *v.l.2.§. ad municip.* x Interdum quis ex publico vel alieno alendus est. *l. pen.§. vti in possess. legat.* y ex libera muliere natus, decurio fieri potest.
z Creati tamen, fungi decurionatu tenentur. *l.5.in fi.j.de iure immunitatis.*
a sola salaria præscriptione. *Vulg. Hugo à porta.* Probari cōtinuo non solet tabellio quem constat, vt tabellionem instrumenta aliquot fecisse: & vt tabellionem solutionem recepisse. b perscribere, est in acta, & regesta, seu registrū referre. Regesta ὑπομνήματα, ὑπομνηματισμοί, *v. hîc Budæum.* c Promotio facta contra legum præscripta, nullius est momēti, sed tamen quæ ab illegitimè creato absente magistratu gesta sunt, vtilitatis causa valent. *l.3.§.de officio prætoris. v.Hotom.3.Illust.*
d *l.6.§.1 j.eod.* e *d.§.1. l.8.j.de muneribus*, & ex lege Papia quæ Bythinis data est, minores triginta annorum. *Plinius.*
f *l.5.j.de immunitatis.*
g *d.l.5.§.1. adde l.2.j. de nundinis.* Consuetudo cuiusque ciuitatis spectanda est in muneribus, & honoribus deferendis.

De cessis

a ferri & æris vtensilitas ea est, vt & proprias operas, plures & necessariores exhibeat rebus humanis, *Tertullianus libro de habitu mulierum.* Vtésile est quod ad vsum: ad quo vtimur. *l.12.§.2. ff. de instructo. Columell.11.8.c.4. Liuius 3.6.* vide Festum *in Accumeruma & Cumeram.*

b Eodem sensu 18. Plin. 19. c.1. loquens de medicis, nec dubium est, inquit, istos animas statim negotiari, id est lucrum facere in occidédis hominibus.

c *l.13.§.8. ff. locati.*

d Viles personæ, non nisi in subsidiũ admittuntur ad honores gerendos. *l. neque. l. ne quis. C. de dignitatib.*

e *adde l.22. ff. de his qui notantur.*

f *l.11.§.2. ff. de muneribus.*

g *l.2. ff. eod.*

h i. indoles σεμνοπρέπεια, καὶ τὸ ἀξιωματικὸν τὸ ἀξίαστον τῆς ὄψεως, Plinius in *in Panegyrico.* Iam firmitas, iã proceritas corporis, iam honor capitis & dignitas oris nónne nomen principis longè latéque ostentant. Ideóque dignitas hîc definitur, certa spes honoris bene gerendi, decurionatus, bonæ frugis: vt in Glossis Philoxeni etiam indoles definitur ἀγαθὴ ἐλπὶς ἐν νεότητι. Quin indoles illa appellatur Cicero *pro Marco Cœlio.* Quis non possit hac ætate atque dignitate. Cuiacius *20. obseruat. vlt.*

i Certam spé eius iis fecerit *Hal.* quæ lectio à Budæo probatur sed Cuiacius *20. obs. vlt.* ita legit, & dignitas certa spes eius honoris id facit.

k sensus est, Indolem interdũ facere vt principes minori. 25. annis decurionatum indulgeant Cicero *5. Philippica,* ab excellenti eximiáque virtute progessum ætatis expectari non oportere, & Plinius *in epistolis* ab optima indole non exigitur numerus annorum, & Valerianus *apud Vopisc. in Probo.* In eo non expectari ætatem, qui & virtutibus fulgeat, & muneribus polleat, *Cuiacius ibidem.*

De cæsis ab ædibus.

12. *Idem* [u] lib.6. Cognitionum. [x]

EOs, qui vtensilia [a] negotiantur [b], & vendunt, licèt ab ædilibus [c] cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi. denique non [d] sunt prohibiti huiusmodi homines decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames [e] sunt. sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt, quamquàm iure suo ita ædiles officio isto fungantur. inhonestum tamen puto esse, huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordinem recipi: & maximè in eis ciuitatibus, quæ copiam virorum honestorum habent. nam paucitas [f] eorum, qui muneribus publicis fungi debeant, necessaria etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, inuitet.

De relegatione. 3. Si decurio non rectè creatus dicatur.

13. *Papirius Iustus* [y] libro secundo de Constitutionibus. [z]

IMperatores Antoninus & Verus [a] Augusti [e] rescripserunt in tempus [g] relegatos & reuersos, in ordinem allegi sine permissu principis non posse.

1 ¶Item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi eius ætatis fuerint, vt nondum decuriones creari possent: & dignitas [h] certa [i] spem eius honoris, id faceret, vt princeps indulgere [k] possit.

2 ¶Item rescripserunt, eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi.

3 ¶Item rescripserunt, non admitti contradicere volentem, quòd non rectè quis sit creatus decurio, cùm initio contradicere debuerit.

De quæstione.

14. *Paulus* [l] lib.1. Quæstionum. [m]

DE decurione damnato non debere quæstionem [l] haberi, Diuus Pius rescripsit. vnde etiam si desierit decurio esse, deinde damnetur. non [m] esse torquendum, in memoriam prioris dignitatis placet.

DE ALVO [n] SCRIBENDO,

Tit. III.

Ordo seruandus in albo scribendo, & sententiis dicendis.

1. *Vlpianus* [l] libro tertio de officio Proconsulis. [m]

DEcuriones in albo ita scriptos esse oportet, vt [o] lege municipali præcipitur. sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, vt scribantur eo ordine quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est: putà qui duumuiratum gesserunt, si [p] hic honor præcellat: & inter duumuirales antiquissimus [q] quisque prior is: deinde hi, qui secundo post duumuiratum honore in republica functi sunt. post eos, qui tertio, & deinceps. mox hi, qui nullo honore functi sunt prout quisque eorum in ordinem venit.

1 ¶In sententiis [r] quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

Ordo seruandus in albo scribendo.

2. *Idem* [s] lib.2. Opinionum. [r]

IN albo decurionum in municipio nomina antè scribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio conse-

l *l.33.C.eod.*

m *l.3.l.57.l.58.Co.eod.*

n albo, *vulgat. Haloand. Hugo à Porta.* Albũ, est matricula, vel vt quidã loquuntur, patricula decurionum. hinc albi proscriptio, vel præscriptio, *l.10. supra tit. proxim.* ex albi ordine vocari, *l.18.§.11. ff. de muneribus.* & albo eximi, *l.3.C. de decurionibus.* album describere, *l.9. Cod. ibidem.* vocatur etiam album curiæ, *l.45.C. de decurionibus.* Eodem modo album senatorium dixit Tacitus 4. quo Dion *lib.55.* λεύκωμα τῶν βουλευόντων & album iudicis, Sueton. *in Claudio 16. & in Domitiano,* & Seneca *3. de beneficiis* 7. album citharœdorum, *Suetonius in Nerone c.20. Brissonius.*

o *l.10. ff. de decurionibus. l.11. in fi. ff. de muneribus.* Gradus ille albi curiæ est. vt in eo primi adscribantur, quos lex municipalis scribi præcipit. si nulla sit lex, qui digniori honores functi, priore loco habendi sunt: & inter digniores ipsos, antiquissimis præferendus: postremo hi qui nullo honore functi sunt prout quisque in ordinem venit.

p Cur hoc additur? Passim in municipiis Duumuiri non fuere: sed vel Ædiles, vel Dictatores, vel Quartumuiri. vt alias dixi.

q Senectuti honor habendus est. vnde notant, Iudice, vel Rectore mortuo, antiquiorem adsessorem, vel doctorem iudicis & Rectoris partibus fungi oportere.

r *l.2.§.1. ff. de decurionibus.*

s *10. C.41.42.43.* περὶ λειτουργιῶν *54. Eclog.2.*

t aliud munus, aliud honor. Illud sine dignitate, hoc cũ dignitate. Illud est etiam vel patrimoniale, (si sumptus requirat) vel personale, si animi laborem.

u *l.18.§.18.§.2. ff. eodem.*

x *l.18.§.4. & 10. ff. eodem.*

y *l.3.§.10.l.18.§.26. ff. eodem.*

z *l.1.§.1. ff. quod cuiusque.l.18.§.13. ff. eo.*

a *l.18.§.12. ff. eod. adde l.15.§.5. ff. de iniuriis.*

b census, id est, publici reditus, *l.18.§.9. ff. eod.* Cuiacius putat eos dici censuales. *C. de tabulariis, scribis, logographis, censualibus.*

c accipiendos. *Hal. vulg.*

cuti sunt: postea eorum, qui tantùm municipalibus honoribus functi sunt.

DE MVNERIBVS [s], ET [t] honoribus,

Tit. IIII.

Quæ sunt munera patrimonialia vel personalia.

1. *Hermogenianus* [x] lib.1. Epitomarum. [s]

MVnerum ciuilium quædam sunt patrimonij [u]. alia personarum.

1 ¶Patrimonij sunt munera rei vehicularis [x], item nauicularis, decemprimatus [y]. ab istis enim periculo ipsorum exactiones solennium celebrantur.

2 ¶Personalia sunt munera defensio ciuitatis, id est, vt syndicus [z] fiat, legatio [a] ad census [b] accipiendum [c], vel patrimonium, [scribatus [d],] καμηλασία [e], *i. camelorum agitatio, exhibitióque,* annonæ [f] ac similium cura, prædiorúmque publicorum frumenti comparandi, aquæductus [g], equorum circensium [h] spectacula, publicæ viæ [i] munitiones, arcæ [k] frumentariæ, calefactiones [l] thermarum, annonæ diuisio [m], & quæcumque aliæ curæ istis sunt similes. ex his enim, quæ retulimus, cætera etiam per leges cuiusque ciuitatis, ex consuetudine longa intelligi poterunt.

3 ¶Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi [n] ac vigilantia sollemniter [o] extitit. patrimonij [p] verò, in quo sumptus maximè postulatur.

4 ¶Æquè personale munus est tutela [q], cura adulti, furiosíve, item prodigi, muti, etiam ventri [r], etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum [s], & similia. sed & in bonis cuius officio vsucapiones [t] interpellantur, ac, ne debitores liberentur, prouidetur. Item ex Carboniano edicto bonorum possessione petita si satis non detur, custodiendis bonis curator [u] datus personali fungitur munere. His similes sunt bonis [x] dati curatores, quæ fuerunt eius, qui ab hostibus captus est, & reuerti speratur. Item custodiendis ab eo relictis, cui [y] necdum quisquam ciuili, vel honorario iure successit, curatores constituti.

De patria potestate.

2. *Vlpianus* [a] libro vicesimoprimo ad Sabinum. [t]

QVod ad honores [z] pertinet: creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

De origine ac domicilio. 1. De militibus & eorum cognatis. 2. De condẽnato & restituto. 3. De fœminis. 4. De filiofamilias. 6. De maiore annis septuaginta, si quis quinque liberorum pater sit. 7. De vitrico & priuigno. 8. De patronis & libertis. 9. De filiis accusati. 10. De decaprotis. 11. De exactione tributorum. 12. De cura frumenti comparandi. 13. De hospitiis præbendis. 15. De honorib. per vites iniungendis. 16. De duobus filiis.

3. *Idem* [a] libro secundo Opinionum. [a]

ET qui originem ab vrbe Roma habent, si alio [a] loco domicilium constituerunt, munera eius sustinere debent.

1 ¶His, qui castris [b] operam per militiam dant, nullum municipale [c] munus [s] iniungi potest. cæteri autem priuati, quamuis militum cognati sunt, legibus patriæ suæ & prouinciæ obedire debent.

d scribatus, Cuiacius ad titulũ Codicis de tabulariis: nam etiã vox scribatus extat in lege, *C. de appellationib.*

e quæ & camelaria, *l.18.§.11. ff. de vacat. muner.* & Camelasium, Ammianus 17. vt nemo Gallis, inquit, quidquã exprimere conaretur Camelasij nomine. *vide Cuiacium 9. obser.9.* Καμηλασία, *Hal. Budæus* i. camelorum productio. Est enim καμηλάρης, camelorum agitator, & ductor, vt ὀνηλάτης ἱππηλάτης asinorum & equorum. Idq; munus erat institutum impedimentis exercitus agendis. Camelaria legit Nebrissensis, eadem deriuatione qua dicitur sagaria, & argentaria, eámque lectionem probat Beroaldus *apud Apuleium 7. de Asino,* eíque camelaria, est curatio camelorũ, qui pecunia publica alebãtur. vnde Camelarij *l.18.§.11. ff. eodem.* Camelorum curatores, Turnebus *21. aduers. 28. in fine.* Camelasiam munus esse, Camelasium indictum eo nomine tributum refert. editio Hugonis à Porta legit Sitonia. Alciatus *2. prætermissor.* σιτωνίας.

f *l.18.§.8. ff. eod.*

g *l.18.§.6. ff. eo.*

h Circenses equi hic curules *in l.3. Co. de spectaculis. l.7. C. de numerariis. Cod. Theodos. de equis curulibus.* Apuleius 4. Equum curulem nimia velocitate refectum.

i *l.14.§.2.l.18.§.7. ff. eodem.*

k arcæ frumentariæ, & oleariæ meminit lex *2. Co. Th. de curatoribus calendarij:* hinc arcarij, *C. de susceptoribus præpositis, & arcariis.*

l *l.18.§.5. ff. eod.* De thermis dicam ad legem *6. C. de aquæ ductu. lib.11. tit.42.*

m *l.18.§.8. ff. eod.* i. optio militum. *Græci hic. vide quæ notaui ad legem vltim. ff. de iure militari. vide Cuiac. ad l.7. C. de exact. tribut.*

n *l.18.§.1. ff. eodem.*

o vigilantia principaliter, *vulg. Hal. Hugo à Porta* πρωτοτύπως *Basil.*

p patrimoniale, *Hal. vulg.*

q *l.18.§.1. ff. eodem.*

r etiam ventris, *vulg. Hal.*

s *l.1.§.19. ff. de ventre in possess.*

t nota de curatore ad vsucapionem interpellandum, facit lex *1. in fin. l.8. l.19.§.3. ff. de negotiis.*

u *l.5.§.2. ff. de Carboniano.*

x Nota de curatore bonis absentis, aut capti ab hostibus custodiendis dando, *l.15. ff. ex quibus causis maior: l.6. in fi. ff. de tutel. l.3. C. de captiuis. l.6. in fine. ff. quibus ex causis in possess. l. vlt. ff. de curatore bonis dando.*

y Nota de curatore constituendo hereditati vacanti, *l.8. ff. quibus ex causis in possess. l.1.§.13. in fi. ff. de collatione.*

z an consequendos? *l.2. ff. de minor.* an euitandos? *l.2.§.2. ff. de vocatione.* an potiùs id innuitur, filium in potestate positum, nomine sui filij ad honores prouecti fideiussorem censeri? *l.2. ff. ad municipalem.*

a *l.29. ff. ad municipalem.*

b *l.10.§.2. ff. de vacatione. l.2. C. de re militari.*

c ἐν τοῖς στρατοπέδοις οὐ λειτουργοῦσιν, *34. Eclog.4. cap.2.* id est, in castris nullum munus sustinent.

2 ¶Si in metallum [a] datus, in integrum restitutus sit: perinde ac si nec damnatus fuisset, ad munera vel honores vocatur. nec opponet [b] fortunam & casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus ciuis esse videatur.

3 ¶Corporalia munera feminis [c] ipse sexus denegat: quo minùs honores, aut munera iniunguntur.

4 ¶Filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cuius potestate est, ius non habet.

5 ¶Quòd pater non consensit [d] honoribus siue muneribus filij: ne illius [e] patrimonium oneri subiiciatur, præstat [f] defensionem: non ciuem patriæ vtilitatibus, quatenus potest, aufert.

6 ¶Quamuis maior [g] annis septuaginta, & quinque [h] liberorum incolumium pater sit, ideóque à muneribus ciuilibus excusetur: filij tamen eius suo [i] nomine competentia munera agnoscere debent. ideò enim proprium præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quòd illi subibunt.

7 ¶Vitricus onera munerum ciuilium nomine priuigni [k] sui suscipere nulla iuris ratione cogitur.

8 ¶Liberti muneribus fungi debent apud [l] originem patronorum: sed si sua patrimonia habent suffectura oneribus. res enim patronorum muneribus libertinorum subiecta non est.

9 ¶Quòd pater in reatu [m] criminis alicuius est, filiis impedimento ad honores esse non debet.

10 ¶Decaprotos [n] etiam minores annis vigintiquinque fieri, non militantes tamen, pridem placuit: quia [o] patrimonij magis onus videtur esse.

11 ¶Exactionem tributorum, onus patrimonij esse constat.

12 ¶Cura frumenti comparandi munus est: & ab eo ætas septuaginta [p] annorum, vel numerus quinque [q] incolumium liberorum excusat.

13 ¶Eos milites, quibus superuenientibus [s] hospitia [r] præberi in ciuitate oportet, per vices [f] ab omnibus, quos id munus contingit, suscipi oportet.

14 ¶Munus hospitis [t] in domo recipiendi, non personæ, sed patrimonij onus est.

15 ¶Præses prouinciæ prouideat, munera & honores in ciuitatibus æqualiter per [u] vices secundùm ætates, & dignitates, vt gradus munerum, honorúmque, qui antiquitus statuti sunt, iniungi: ne sine discrimine & frequenter iisdem oppressis, simul viris & viribus respublicæ destituantur.

16 ¶Si duo [x] filij in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non [y] compellitur.

17 ¶Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filij ex communi patrimonio supremis [z] suis cauit: propriis [a] sumptibus is & munera, & honores, qui ei iniungentur, suscipere debet, quamuis pro altero viuus pater eiusmodi onera expedierit.

De cura extruendi vel perficiendi operis, & de iure quinque liberorum. 1. De inopia. 3. De militia.

4. *Idem* lib. 3. Opinionum.

CVra exstruendi vel reficiendi operis in ciuitate, munus publicum est, à quo quinque [b] liberorum incolumium pater excusetur. nec, si per vim extortum munus fuerit, excusationem, quam habet ab aliis muneribus, auferet.

1 ¶Deficientium facultatibus, ad munera, vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est. nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum [c] acceperit: suo tempore, an idoneus sit aliquis ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabitur.

2 ¶Inopes [d] onera patrimonij ipsa non habendi necessitate non sustinent: corpori autem indicta obsequia soluunt [e].

3 ¶Qui obnoxius muneribus suæ ciuitatis fuit, nomen militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit: deteriorem causam reipublicæ facere non potuit.

De nauiculariis, & mercatoribus oleariis.

5. *Scæuola* lib. 1. Regularum.

NAuicularij, & mercatores olearij, qui magnam partem patrimonij ei rei contulerunt, intra [f] quinquennium [g] muneris publici vacationem habent.

De pauperibus & locupletioribus. 1. De debitore reipub. 2. De eo qui accusatorem non habet, vel eius accusator destitit.

a *vide l. 2. Cod. de decurionibus.* Exbannitus reuersus potest admitti ad honores, *Bar.*
b Illustre exemplum fuit in Coriolano *de quo v. Liuium 2.*
c *l. 2. ff. de regulis iuris.*
d *l. 5. Cod. de decurionibus.*
e filij sc. *Budæus.* patris *Accurs.*
f non præstat *Bud.* vt sit sensus, Pater qui filium suũ quantum potest patriæ commodis auertit, facere nequit quominùs filij patrimonium aduentitium aut castrense, honorũ administrationi, munerúmq; functioni obstringatur.
g *vide l. 5. ff. de iure immunit.*
h *vide l. 4. ff. eod.*
i *l. 5. §. 4. ff. de iure immunit.*
k *adde l. 15. Co. de negotiis.*
l *l. 5. ff. ad municipalem.*
m *l. 2. §. 7. ff. de decurionib.*
n *l. 18. §. 26. ff. eo.* decem primatus munere fungentibus, *l. 1. §. 1. ff. eod.*
o *d. l. 1. ff. eo.*
p *v. l. 5. ff. de iure immunitatis.*
q *v. l. 4. ff. eod.*
r *adde l. vlt. §. penult. & vlt. ff. eodem. C. de metatis & Epidemeticis. dixi ad l. 11. ff. de vacat. munerum.*
s Per voces munera sustineri debent. *vt hîc, & §. 15 ff. eod. l. 4. §. 5. ff. de legationib.* suo quisque ordine munera sustinere debet. *l. 1. Co. de munerib. patrimoniorum.*
t *d. §. penul. & vlt. l. 11. in fi. ff. de vacatione. vbi dixi plenius.*
u *§. 13. ff. eo. l. 4. §. 5. ff. de legationibus.*
x *sub.* maxime. huiusmodi subauditio augmẽtatiua est *in l. 4. ff. de in integrum restit.* alias est taxatiua. *l. vnica. §. 4. ff. furti aduersus naut.*
y *l. 5. C. de decurionibus.*
z id est, in testamento.
a *v. l. 15. ff. eod.*
b quinque liberi excusant à muneribus ciuilibus, *l. 3. §. 6. ff. e.*
c *l. 10. §. 3. ff. de vacatione.*
d *l. 6. ff. eod. l. 2. ff. de vacatione l. 4. Cod. quemadmodũ ciuilia munera l. 4. Cod. de his qui numero liber. §. 6. Instit. de excusationibus.*
e Imò non soluunt, *l. vlt. in fin. Co. de his qui numero.*
f interuallum quinquennij iisdem honoribus & onerib. præscriptum: non iisdem, triennij. *vt hîc: l. 2. Cod. e.* Lege Augusti à magistratu vrbano ad Prouincialem fuit quinquenniũ, *Dion 53.* Fuit & lex ne quis eundem magistratũ intra decem annos caperet, *Liu. 7. 10. Cic. de legib.*
g Imò quandiu in illo sunt actu, *l. 5. §. 3. ff. de iure immunitatis.*
h adipiscatur, *vulgat. Ha.*
i *l. 4. §. 2. ff. eod.*

3. De personis & patrimonio. 4. De muneribus patrimonialibus.

6. *Vlpianus* libro quarto de Officio proconsulis.

REscripto Diuorum fratrum ad Rutilium Luppum ita declaratur: Constitutio, qua cautum est, pro vt quisque decurio creatus est, vt ita & magistratum apiscatur [h] totiens seruari debet, quotiens idoneos & sufficientes omnes contingit. ceterùm si ita quidam tenues [i] & exhausti sunt, vt non modò publicis honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint: & minùs vtile, & nequaquàm honestum est talibus mandari magistratum: præsertim cùm sint, qui conuenienter ei [k], & suæ fortunæ, & splendori publico possint creari. sciant igitur locupletiores, non debere se hoc prætextu legis vti. & de tempore, quo quisque in curiam allectus [l] sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem.

1 ¶Debitores [m] rerum publicarum ad honores inuitari non posse, certum est, nisi priùs in id, quod debetur reipublicæ satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione reipublicæ relinquantur [n]. Cæterùm si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam à republica acceperint: non sunt in ea causa, vt honoribus arceantur. Planè vice solutionis sufficit, vt quis aut pignoribus [o], aut fideiussoribus idoneis caueat. & ita Diui fratres Aufideio [p] Herenniano rescripserunt. Sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt conditione, vt honoribus arceantur.

2 ¶Si quis accusatorem non [q] habeat, non debeat [r] honoribus prohiberi: quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit. ita enim Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit.

3 ¶Sciendum est, quædam esse munera aut personæ, aut patrimoniorum, itidem quosdam esse honores.

4 ¶Munera, quæ patrimoniis iniunguntur, vel intributiones [s], talia sunt, vt neque ætas ea excuset, neque numerus liberorum, nec alia prærogatiua, quæ solet à personalibus muneribus exuere.

5 ¶Sed enim hæc munera, quæ patrimoniis inducuntur, duplicia [t] sunt. nam quædam possessoribus iniunguntur, siue municipes sunt, siue non sunt: quædam nonnisi municipibus, vel incolis. Intributiones [u], quæ [x] agris fiunt, vel ædificiis, possessoribus indicuntur. Munera verò, quæ patrimoniorum habentur, non aliis, quàm municipibus, vel incolis.

De reo delato. 1. De appellatione.

7. *Marcianus* libro secundo Publicorum.

REus [y] delatus, etiam ante sententiam honores [z] petere, principalibus constitutionibus prohibetur. Nec interest, plebeius, an decurio fuerit. Sed post annum [a], quam reus delatus est, petere non prohibetur: nisi per ipsum stetit, quo minùs causa intra annum expedietur.

1 ¶Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem vsurpauerit, coercendum Diuus Seuerus rescripsit. Ergo etsi is, qui honoribus per sententiam vti prohibitus est, appellauerit: abstinere [b] interim petitione honoris debebit.

De minoribus vigintiquinque annis.

8. *Vlpianus* libro vndecimo ad Edictum.

AD rempublicam administrandam [c] ante [d] vicesimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonij sunt, vel honores, admitti minores non oportet. denique nec decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt. Annus autem vicesimus quintus cœptus pro pleno habetur. hoc enim in honoribus fauoris causa constitutum est, vt pro [e] plenis inchoatos accipiamus: sed in his honoribus, in quibus reipublicæ quid eis non committitur. cæterùm cum damno publico honorem ei committi non est dicendum, etiam cum ipsius pernicie minoris.

De cogendo munus agnoscere.

9. *Idem* libro tertio de Officio consulis.

SI quis magistratus in municipio creatus, munere iniuncto fungi detrectet: per præsides munus adgnoscere cogendus [f] est remediis, quibus [g] tutorés [h] quoque solent cogi ad munus, quod iniunctum est, adgnoscendum.

k rei. *Haloand.*
l alligatus, *vulg.* & malè Allegere, est in cœtum adiungere, vt sublegere in locum demortui substituere. Tranquillus *in Tyberio cap. 51.* Instanti sæpiùs vt ciuitate donatum in decurias allegeret, negauit se allecturum. Sublecti ὑποκαθεστηκότες, allecti propter inopiam senatorum προσγεγραμμένοι, Conscripti, Tertull. 3. *aduersus Marcionem,* allectio nationum à nouissimis diebus exorta est: ciues origo facit, manumissio, & allectio, *l. 5. C. de incolis.*
m *l. 1. C. de debitoribus ciuitatum.*
n relinquãtur.
o datis pignoribus, aut fideiussoribus cautum, vel satisfactum intelligitur, *l. 54. ff. de solutionibus. l. 176. ff. de verborum signif.*
p Aufidio, *Haloand.* Claudio *vulgat.*
q [illegible] non est accusator, ibi non est iudex, *l. 6. versi. sic. & ff. de custod. Iohan. 5. vers. 11. Act. 25. versic. 16. Cicero pro Roscio Amerino.* [illegible] *14. in pr.* nec vox accusatoris vlla, licèt subditi, in his malorũ quærebatur aceruis, vt saltẽ specie tenus crimina præscriptis legum committerentur, quod aliquoties fecere principes seueri. adde Gallicanum *in diuo Marco,* & Ambrosium *Epist. 8. ad Syagrium. v. Cuiac. 1. obser. 34.* Iudex tamẽ potest ex officio sine accusatore reos criminum inquirere, *l. 13. ff. de off. præf.*
r non debet.
s *§. vlt. ff. eo. v. l. 22. in fi. ff. ad municip.*
t *l. 8. §. 21. ff. eo.*
u *v. d. l. 22. in fi. l. pen. ff. de veteran. dixi ad l. 27. §. 3. ff. de vsufruct.*
x in agris.
y *l. 17. §. 12. l. 21. §. 5. ff. ad munici-pal.* [illegible] *Co. de reis postuland.*
z Reus intra eum annũ quẽ delatus est, honores petere nõ potest.
a Causæ criminales olim anno finiendæ erãt. *dixi ad l. 15. §. 5. ff. ad Turpillianum. v. Cuiac. 1. obseru. 8. & 17. obser. 23.*
b *Nouell. 134. c. 3. in fi.*
c In iudice eadẽ ætas requiritur, *1. Harmen. 7.*
d *l. 6. l. 11. ff. de decurion. l. 2. ff. de vacatione. l. 2. in fi. ff. de iure immunit. l. 2. in fin. ff. de reg. iuris. l. 8. Cod. quãdo prouocan. excipe l. 3. §. 10. ff. eodem.*
e *l. 24. ff. ad Trebell.* hac lege vsus est Michael Hospitalius Franciæ Cancellarius anno 1563. Rothomagi, vt probaret Carolum IX. Gallorum regem anno 14. ætatis incipiente, maiorem esse.
f *l. 18. §. 14. ff. eod. l. 13. §. 2.* Iudicis munere fungi quis inuitus cogitur.
g i. captis pignorib. cogendus est. *l. 1. ff. de administr. tut. adde l. 3. C. ne vxor pro marito.*
h Tutores munus iniunctum administrare cogi possunt, *v. l. 3. C. de suspectis.*

De eo

a Nota differentiam honoris & muneris, *adde l.14.ff.eod.*
b Munus obitur sine vllo honoris dignitatísvè gradu: nec honorē gerēti indicitur.
c honorem sustinens nō potest cogi munus aliquod honore destitutum administrare. quidam etiam hinc colligunt neminem duplici officio fungi posse, *l.10.C.de proximis sacr.scrinior.l.1.C.de præpositis agent.in rebus.l.5.C.qui militare possunt.*
d *l.14.§.5.infra eod.l.2.Cod.de officio magistri.l.1.Cod.de munerib.patrimon.l.vlt.Cod.de primicerio.l.7.C.de proximis sacrorum scriniorum.l.1.C.de agentibus in rebus.l.1.Co.de Castrensianis.l.vlt.C.de tyronib.*
e *l.12.ff.eod.*
f vel gētis. *Accursius.*
g putà antiquiores, *l.vlt.ff.de fide instrum.l.1.ff.de albo.l.2.§.7.ff.de vacatione.*
h hæc enim cōditio tacitè semper inest. Hinc etiam colligit Bartolus statutā recipere interpretationē restrictiuam. facit ad exceptiones *legis 1.C.de sacr.Eccles.*
i necessitas legib. vim affert.
k sensus est, quoties creandi sunt magistratus, & idonei reperiri non possunt, qui aliàs essent excusandi à magistratu suscipiendo, non audiuntur, *l.14.in fi.l.16.in fin.ff.eod.l.3.§.2.l.2.ff.de decurionib.l.4.§.5.ff.de legationibus.l.2.in fi.C.qui ætate, lib.10.Nouell.6.c.6.* nisi omnino sint impuberes, *l.2.in fi.ff.de iure immunitatis.*
l *l.6.§.5.ff.de excusat.tut.* Imò non possumus reprobare, quòd semel à nobis probatum est, *l.9.ff.de negotiis.*
m *v.l.2.in fi.ff.de vacatione.*
n *l.10.ff.eod.l.18.ff.de verbor.signif. vide quæ notaui ad l.1.§.17.ff.ne quid in loco publico.* hi curatores viarum dicuntur *Paulus 5.sentent.6.§.2.*
o Immunitate rescripto concessa, ea tantum videtur remissa quæ ad tempus extra ordinem indicuntur at non ea quæ ordinaria sunt.
p *l.1.§.2.ff.eo.*
q *l.4.ff.de iure immunitatis.*
r vacatio & immunitas alicui, & eius posteris data, ad eius posteros non extenditur, qui non sunt in eius familia. Ergo ad emancipatos. & fœminas non pertinet. An idem in feudo, in emphyteusi, in exilio & similibus? alibi dicam.

De eo qui honorem vel munus sustinet.

10. *Modestinus* libro quinto Differentiarum.

HOnorem[a] sustinenti, munus[b] imponi non[c] potest. munus sustinenti, honor deferri potest[d].

De honoribus gradatim deferendis. 1. De lege municipali, vt certæ conditionis homines in honoribus præferantur. 2. De penuria eorum qui magistratum suscipiunt. 3. De medicis. 4. De his qui primas litteras docent.

11. *Idem* lib.11. Pandectarum.

VI gradatim[e] honores deferantur, edicto, & vt à minoribus ad maiores perueniatur, epistola Diui Pij ad Titianum exprimitur.

1 ¶Etsi lege municipali caueatur, vt præferrentur in honorib. certæ conditionis[f] homines[g]: attamen sciendū est, hoc esse obseruandum, si[h] idonei sint. & ita rescripto Diui Marci continetur.

2 ¶Quotiens penuria[i] est eorum, qui magistratum suscipiunt, immunitas[k] ad aliquid infringitur: sicuti Diui fratres rescripserunt.

3 ¶Reprobari posse[l] medicum à republica, quamuis semel probatus sit, Diuus Magnus Antoninus cum patre rescripsit.

4 ¶Eos, qui primis[m] literis pueros inducunt, non habere vacationem Diuus Magnus Antoninus rescripsit.

De vacatione vel immunitate concessa.

12. *Iauolenus* libro 6. ex Cassio.

CVi muneris publici vacatio datur, non[n] remittitur ei, ne[o] magistratus fiat: quia id ad honorē magis quàm ad munera, pertinet. cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio[p] viarum, ab huiusmodi personâ exigenda non sunt.

13. *Idem* libro quintodecimo ex Cassio.

VAcatio, itémque immunitas, quæ liberis & posteris[q] alicuius data est, ad eos dumtaxat pertinet, qui eius[r] familiæ sunt.

Definitio honoris municipalis. 1. De munere publico vel priuato. 2. De viarum munitionibus & prædiorum collationibus. 3. De persona, origine natalium, facultatibus, & lege considerandis. 4. De filiusfamil. plebeis. 5. De honoribus gradatim deferendis. De ætate. De honoribus non continuandis. 6. De honoribus iterandis.

14. *Callistratus* libro primo de Cognitionibus.

HOnor municipalis est administratio reipublicę cum[s] dignitatis gradu, siue cum sumptu, siue sine erogatione contingens.

1 ¶Munus aut publicum, aut priuatum est. Publicum[t] munus dicitur, quod in administranda republica cùm sumptu siue titulo dignitatis subimus.

2 ¶Viarum munitiones[u], prædiorum collationes[x], non personæ, sed locorum munera sunt.

3 ¶De honoribus siue muneribus gerendis cùm quæritur: in primis consideranda[y] persona est eius, cui defertur honor, siue muneris administratio: item origo natalium: facultates quoque an sufficere iniuncto munere possint: item lex, secundùm quam muneribus quisque fungi debeat.

4 ¶Plebeij filiifamilias[z] periculo eius[a], qui nominauerit, tenebuntur. idque Imperator noster Seuerus Augustus in hæc verba rescripsit: Si in numero[b] plebeiorum filius tuus est: quanquàm inuitus honores ex persona filij suscipere cogi non debeas, tamen resistere, quo minùs patriæ[c] obsequatur periculo eius, qui nominauit, iure patriæ potestatis non potes.

5 ¶Gerendorum honorum non promiscua facultas est: sed ordo[d] certus huic rei adhibitus est. nam neq; priùs[e] maiorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest: neque ab omni ætate neque continuare quisque honores potest.

6 ¶Si alij non sint, qui honores gerant: eosdem compellendos qui gesserint, complurimis constitutionibus cauetur. Diuus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba: Illud consentio: vt, si alij non erunt idonei, qui hoc munere fungantur, ex his, qui iam functi sunt, creentur.

An heres patris teneatur pro filio decurione.

15. *Papinianus* libro quinto Responsorum.

ET si filium pater decurionem esse voluit: tamen defuncto, honores, qui filio decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus[g] coheredis filij non pertinent, cùm ei decurioni sufficientes facultates pater reliquerit.

De offerentibus pecuniam. 2. An filius pro patre cauere cogitur. 3. De defensione reipublicæ.

16. *Paulus* lib.1. Sententiarum.

AEstimationem honoris, aut muneris in[h] pecunia pro[i] administratione offerentes audiendi non sunt.

1 ¶Qui pro honore pecuniam promisit, si soluere eam cœpit: totam[k] præstare, operis inchoati exemplo, cogendus est.

2 ¶Inuitus filius pro patre rempublicam saluam fore cauere[l] non cogitur.

3 ¶Defensionem reipublicæ ampliùs quàm semel suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas[m] postulet.

De prouinciæ sacerdotio. 1. An pater filio decurioni sumptus subministrare compellatur.

17. *Hermogenianus* libro primo Epitomarum.

SPonte prouinciæ sacerdotium[n] iterare nemo prohibetur.

1 ¶Immunis ab honoribus & muneribus ciuilibus, si decurioni creato filio, quem habet in potestate, consentiat[o], in muneribus & honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

Diuisio munerum. 1. De personalibus. 18. De patrimonialibus. 26. De mixtis. 28. De communi horum appellatione. 29. De immunitate concessa. 30. De magistris, grammaticis, oratoribus, medicis, philosophis.

18. *Arcadius Charesius* libro singulari de muneribus ciuilibus.

MVnerum ciuilium triplex[p] diuisio est. nam quædam munera personalia sunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia mixta.

1 ¶Personalia[q] sunt, quæ animi[r] prouisione, &[s] corporalis laboris intentione sine[t] aliquo gerentis detrimento perpetrantur: veluti[u] tutela, vel cura[x].

2 ¶Kalendarij quoque curatio[y], & quæstura in aliqua ciuitate, inter honores non habeatur: sed personale munus est.

3 ¶Tironum[z], siue equorum productio, & si qua alia animalia necessariò producenda, vel res peruehendæ, siue persequendæ sunt, vel pecuniæ fiscales, siue annona, vel vestis, personæ, munus est.

4 ¶Cursus vehicularis[a] sollicitudo, item angariarum[b] præbitio personale munus est.

5 ¶Cura[c] quoque emendi frumenti, olei, (nam harum specierum curatores, quos σιτῶνας[d], id est, *frumentarios*, & ἐλαιῶνας[e], i. *olearios*, appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam ciuitatibus numerantur: & calefactio[f] publici balinei, si ex reditibus alicuius ciuitatis[g] curatori pecunia subministratur.

6 ¶Sed & cura custodiendi[h] aquæductus personalibus muneribus adgregatur.

7 ¶Hirenarchæ[i] quoq;, qui disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præficiuntur. Sed & qui afficiendas[k] vias[l] eligi solent, cùm nihil de proprio patrimonio in

s ¶Paulus, *Hal.*
t *l.18.ff.de verborum signif. adde l.10.ff.eo.*
t *l.239.§.3.ff.de verb.signif.*
u *l.1.§.2.l.12.in fin.ff.eo.*
x vide quæ scripsi *ad l.27.§.3.ff.de vsufructu.*
y Nota circunstantias in deferendo alicui munere considerandas.
z filiusfamilias, *Haloander.*
a *l.4.C.de filiisfamilias.*
b *l.1.§.15.ff.de ventre in possess.* vide Gellium *2.Noct.7.* vbi ex placitis philosophorum tractat, an in omnibus, patris iussui obsequendum sit.
c *vide l.15.supra eodem.*
d Ordo gerendo magistratibus præstitus, seruandus est. *l.8.ff.ad municipal.*
e Iterare, continuare, repetere: honores vel munera nemo cogitur nisi alij idonei non existant, qui iis fungi possint, *vt hîc, & §.1.ff.eo.l.1.ff.eod.*
f ¶Paulus, *Hal.*
g *l.3.in fi.ff.eo.l.21.§.2.ff.ad municipalem. vbi dixi.*

h Munus personale non licet adærare, *vt hîc.* Quid: oblatum aut promissum eo nomine pretium, licetne exigere. Accursius ita censet: & malè, *vide l.9.C.de excus.munerum: l.12.ff.de pollicitat.*
i *l.9.C.de excusat.muner.* ἀδύνατον ἀπαργυρίζεσθαι λειτουργίαν ἢ τιμήν, *54.Eclog.4.cap.13.* Adærare non licet, munus personale.
k *adde l.11.in fi.ff.de pollicitat.*
l *l.3.§.3.ff.de administ. rerum.*
m *vide l.11.§.2.ff.eod.*
n *adde l.8.ff.de vacatione.*
o *vide l.5.C.de decurionibus.*
p Imò duplex tantùm, *l.1.in princip. & §.1.ff.eodem.*
q *l.1.§.3.supra eod.*
r *d.§.1.& l.6.§.3.ff.eo.*
s Persona est quæque animo & corpore constat, *vt hîc.*
t Personale munus est, cui obeūdo animo & corpore tātū obeūtis op[9] est: non opus est eius facultatibus aut patrimonio. Qui id obit nondum animum ac corpus præbet, non res vllas, sine detrimento rerum suarum id obit: non res confundi, non patrimonia eius seruiunt sed persona tantum: persona, inquā, quæ his duabus planè constat, animo & corpore.
u *Instit. de excusat. tutorum. & ibi Theophil.*
x *l.1.§.4.supra eod.*
y hinc curatores Kalendarij *12.Cod.Theodos. de curatoribus calendarij 11.* & Kalendarium ciuitatis *ibidem lex 1.* Puto ego Kalendarium hoc loco idem esse quod apud Gallos sit registrum, *le registre, & contrerolle des contracts.*
z *vide l.4.Cod. de proximis sacrorum scrinior. 1.Veget.7.*
a *l.1.§.1.supra eod.*
b *vide Codicem de cursu publico & angarijs.*
c *Iulius Pollux lib.1. vide Festum in Curator rei frumentariæ præpositus.*
d *l.vltim.§.6. infra de administrat.rerum.* Sitonæ dicuntur vt σιτοπῶναι, τελῶναι, ἐλαιῶναι. Erant autem eo loco apud Athenienses, vt apud eos qui importato frumento vtebantur, quo apud Romanos frumentatores, coemptores frumenti ἐκ τοῦ σίτου ὠνεῖσθαι. Erant & σιτοφύλακες frumenti asseruandi curam gerentes, Demosthenes *in oratione aduersus Leptinem,* καὶ τοῦτ᾽ ἐν τοῖς παρὰ τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφαῖς αὖ τις ἴδοι. Idē munus σιτολογία. curatores ipsi, frumenti coactores σιτολόγοι, σιτομέτραι dispensatores. illi rei frumentariæ, hi ædiles. De differentia curatoris rei frumentariæ & ædilis, vide Cuiacium *2.obser.33.in fi.* Inde σιτωνία, *l.2.ff.de vacat.muner.* Id munus summa in cura est apud Venetos, *vide Postellum cap.17.de magistratibus Atheniensium* & olim apud Romanos. *vide Codicem De canone frumentario vrbis Romæ, de frumento vrbis Constantinopolitanæ, de frumento vrbis Alexandrinæ.*
e *adde §.19.ff.eo.* ἐλαιεμπόρους. *Bud.*
f *l.1.§.2.ff.eod.*
g Curator ciuitatis, qui & pater, *de quo vide l.vlt.C.de Iudæis.l.9.§.2.ff.de admin.rer.v.l.3.C de modo mulctarum.*
h *l.1.§.2.ff.eodem.*
i *vide l.6.ff de custodia reorum.l.15.§.5.ff.ex quibus causis maior.*
k *al.* ad reficiendas vias.
l.1.§.2.ff.eodem.

a Epiſcopus eſt,qui ſummum arbitratum rerum habet,cui incumbit non tantùm ocularis inſpectio (quales erant apud Athenienſes ἐπίσκοποι τῆς χώρας, id eſt adoleſcentes, qui cùm ex ephebis exceſſerant, regiones circuibant, vt quum ingrueret neceſſitas, eſſent regionum, viarum, & locorum periti, *vide Poſtellum cap. 18. de magiſtrat. Athen.*) ſed & prouidentia. Cicero 7. *ad Atticum 10.* vult enim me Pompeius eſſe,quem tota Campania, & maritima ora habeat ἐπίσκοπον. Inde nomen Epiſcopi hîc trahitur ad eos qui panificiis præſunt, quos ædiles Cereales *Dion. 43.* appellare poſſumus, *l. 2. §. 32. ſupra de origine iuris.* Galli, *Iuges intendans de police, Commiſſaires des viures,* Nomen Epiſcopi etiam ad verbi miniſtros relatum eſt, quorum munus eſt paſcere Eccleſiam, *Act. 20. verſic. 28.* Inde epiſcopatus καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος, *Act. 1. verſic. 20.*

hoc munus conferant.Item epiſcopi [a], qui præſunt pani, & cæteris venalibus rebus, quæ ciuitatium populis (ad) quotidianum victum vſui ſunt[b],perſonalibus muneribus funguntur.

8 ¶Qui annonam ſuſcipit, vel exigit [c], vel erogat, & exactores pecuniæ pro capitibus[d],perſonalis muneris ſollicitudinem ſuſtinent.

9 ¶Sed & curatores,qui ad colligendos ciuitatium[e] publicos reditus eligi ſolent,perſonali munere [f] ſubiungantur.

10 ¶Hi quoque qui cuſtodes[g] ædium [h],vel[i] archeotæ[k], vel logographi [l], vel tabularij [m],vel Xenoparochi [n],vt in quibuſdam ciuitatibus,vel limenarchæ [o],vel curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica,ſiue palatia,ſiue naualia, vel manſiones [p] deſtinantur, ſi tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent:& qui faciendis vel reficiendis nauibus [q], vbi vſus exigit,præponuntur: muneribus perſonalibus adſtringuntur.

11 ¶Camelaſia[r] quoque ſimiliter perſonale[ſ] munus eſt. nam,ratione habita & alimentorum,& camelorum, certa pecunia camelariis [t] dari debet:vt ſolo [u] corporis miniſterio obligentur. Hos ex[x] albi ordine vocari, nec vlla excuſatione liberari,niſi ſola [y] læſi & inutilis corporis, & infirmitate,ſpecialiter ſit expreſſum.

b vſui iniungunt,*vulgat.* vſui ſuggerunt. *Bud.*

c *vide §. 5. ꝫ. eodem. l. 1. §. 2. ꝫ. receueur des grains du public.*

d ea capitatio eſt.

e *l. 1. §. 2. receueurs de ville.*

f muneri,*Hal.* ψυχικοῖς δημοσίοις.

g Galli *concierges.*

h ſacrarum,vel principis ſcilicet,quos Græci ναοφύλακας, diuerſos ab æditvis, quos νεωκόρους Græci vocant.

i vt archæotæ,*Hal.*

k ab archio dicti,*de quo dixi ad l. 9. §. 6. ꝫ. de pœnis.*

l hi tributorum rationibus ſcribendis occupantur,*l. 1. l. 4. C. de tabulariis.*

m de tabulariis dicam *ad dictum titulum de tabulariis.*

n idem qui parochi, peregrinis ſalem & ligna præbebant, Horatius *1. ſermon. 5.* & parochi quæ debent ligna, ſalémque.Porphyrio Copiarios vocat : vox parochus ſignificat conuiuatorem Horatius *2. ſerm. 8.* Tum parochi faciem nihil ſic metuentis *Budæus.* Hinc Xenoparochiis publicis aliquem occupare, eſt ei donum,& omnia ad victum neceſſaria præſtare, Cicero *13. ad Atticum 2.* Ariarates Ariobarzanis filius Romam venit, vult, opinor, regnum aliquod emere à Cæſare, nam quomodo nunc eſt, pedem vbi ponat in ſuo non habet, omnino enim Seſtius noſter parochias publicas occupauit, vel vt alij legunt, parochus publicus, vel parochis publicis,quo nomine Simeon Boſſius ibidem intelligit eum,qui lautia,de quibus vide Feſtum in Lautia & Dacrimas, præbebat legatis externarum nationum, vt intelligitur ex formula Senatuſconſulti, à Victorino publicata, ξένιά τε αὐτοῖς, κατὰ τὸ διάταγμα τόπον παροχήν τε καὶ τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι, munus eis ex formula locum lautiáque Quæſtorem vrbanum eis locare mitteréque. Lautia igitur παροχή, qui lautia præbet parochus (& ita poſſumus xenia interpretari *in l. 6. §. 3. ꝫ. de officio proconſulis*) Nonius *1. numero 239.* Parochum vehiculi præbitorem interpretatur. & ibi Varro ſequi Vlyſſe. Dic omnia erat : idem ſacerdos, prætor,parochus, denique idem ſenatus,idem populi caput. A parocho, parochias in Eccleſiis quidam vocari putant, & malè : quum παροικίαι priùs dictæ ſint. πάροικοι ſunt qui accolunt. inde,qui fanum aliquod accolunt parochi dicti. Auguſtinus *14. de ciuitate.* Presbyter fuit quidam nomine Reſtitutus, in parochia Calamenſis Eccleſiæ. Parochiarum diuiſionem, & attributionem ſingulis presbyteris, Dionyſius Epiſcopus dicitur primus excogitaſſe *13. quæſtione 1. cap. Eccleſiis.* hodie etiam curæ dicuntur,inde curiones.Erat etiam apud Gentiles maximus Curio. *Liuius 3. decad. 7.* cuius authoritate omnes curiones regebantur,*Feſtus.*

o liminarchæ *vulgata,* Ariſtotel. *5. Ethic. 2. dixi ad l. 4. ſupra de fugitiuis. l. 38. Co. de liberali,* id eſt portuum cuſtodes, vbi tamen vulgata editio limitarchæ, & id quidem malè. ſed illud peius quòd Cotta emendat in lege vnica, *C. de officio comitis orientis,* liminarchia pro lyciarchia.

p De curatoribus ad manſiones reficiendas hîc agitur, non ſimpliciter de curatoribus manſionum. Cæterùm manſionis vocabulo Budæus intelligit σταθμούς, Galli *poſtes*; quarum præfecti ἐπισταθμοί. *Iſocrates in Panegyrico* aliquando, inquit ille, ἐπισταθμοι appellantur ij, qui ſignant hoſpitia in comitatu principis, aut legati, ducíſue exercitus,Galli,*Mareſchaux des logis,fourriers:* eiuſque negotij munus ἐπισταθμεία. Ferrandus *2. Expoſition. 41.* vnius diei viam intelligit, non vnam, *Sipontinus & Spiegelius.* Certè manſionum meminit lex 8. *Codice de annonis. l. 2. C. de conditis in publicis horreis. l. 9. Co. de ſumptibus. l. 2. Co. de lucris aduocatorum.* Manſiones Græci vocant ἀλλαγάς,poſteriores dixêre manſus,& inde manentes,*Helmodius.* Galli *Maiſons. Cuiacius ad legem 8. Co. de annonis,* quin & manſionatici. Manſus alia ſignificatione accipitur : Galli *Meſtairie :* vnde manſuarij *Meſtairiers. vide Cuiacium 1. feud. 4. §. 5.* ſed hîc manſiones ſunt diuerſoria, in quæ ſe recipiunt milites expeditionis tempore,vel etiam facer comitatus. Hinc ad mutationes,manſionéſque ſingulas,animalibus curſui publico deputatis pabula tranſuehere. *l. 9. Cod. Theodoſ. de annona.* In manſionibus erant horrea, & in eis ſpecies, vnde manſionum procuratio præſidibus mandatur *dicta lege 2.* In manſionibus quoque modij ænei erant, vel lapidei *dicta lege 9.* Vetant Imperatores prouinciales cogi ab officialibus eis & eorum animalibus,ſine pretio alimoniam præbere,*l. 2. Cod de iure aduocatorum. & de lucro aduocat.* & quenquam longiùs deſtinari ad inſtruendas manſiones,*l. 8. Cod. de annona.* Plinius *6. c. 23.* à Copto Camelis itur aquationum ratione, manſionibus diſpoſitis. Lampridius *in Alexandro.* tacebantur ſecreta bellorum, itinerũ dies publicè proponebantur, ita vt edictum præcederet ante menſes duos in quo ſcriptum erat, illa die,illa hora ab vrbe ſum exiturus, &, ſi dij voluerint, in prima manſione manſurus.Deinde per ordinem manſiones ſtatiua, deinde vbi annona eſſet accipienda, & id quidem quouſque ad fines barbaricos deueniretur, & alias militum expeditionis tempore ſic diſpoſuit, vt in manſionibus annonam acciperent,nec portarent decem,aut ſeptem dierum cibaria,niſi in Barbarico.Hinc conſtat manſiones veteribus idem fuiſſe quod Gallis *repues & eſtappes.*

q *l. 1. §. 1. ꝫ. eod.*

r *vide l. 1. §. 1. ꝫ. eod.* Camelaſia, *Hal. v. l. 1. §. 2. ꝫ. de munerib.* Camelaſia eſt munus perſonale,at non Hippaſia, *l. 4. Cod. de muneribus patrimoniorum.* Ammiano *16.* quoddam tributi genus eſt Camelaſia.

ſ Perſonale ſeu corporale munus eſt etiam Camelaſia non eſt patrimoniale vt Hippaſia, *de qua in lege 4. Cod. de muneribus patrimoniorum.* Cur ita? Cameli aluntur de publico, non ſumptibus camelarij, qui eo munere fungitur: præterea corporis infirmitas excuſat ab eo munere,*l. 2. §. penult. ꝫ. de excuſat. munerum.* eſt igitur perſonale.nec enim infirmitas corporis excuſat à patrimonialibus.

t Camelorum curatoribus.

u Perſonalia ſunt quæ ſolo corporis miniſterio obeuntur. *§. 1. ꝫ. eo.*

12 ¶Legati[z] quoque,qui ad ſacrarium [a] principis mittuntur, quia viaticum [b], quod legatiuum [c] dicitur,interdum ſolet accipere.ſed & nyctoſtrategi [d],& piſtrinorum[e] curatores perſonale munus ineunt.

13 ¶Defenſores quoque, quos Græci ſyndicos [f] appellant, & qui ad certam cauſam agendam vel defendendam eliguntur, laborem perſonalis muneris adgrediuntur.

14 ¶Iudicandi quoque neceſſitas[g] inter munera perſonalia habetur.

15 ¶Si aliquis fuerit electus, vt compellat eos, qui [h] prope[i] viam publicam poſſident,ſternere viam:perſonale munus eſt.

16 ¶Pari modo qui acceptandis,ſiue ſuſcipiendis cenſualibus[k] profeſſionibus deſtinantur,ad perſonalis muneris ſollicitudinem animum intendunt.

17 ¶Maſtigophori[l] quoque, qui agonothetas [m] in certaminibus[n] comitantur, & ſcribæ[o] magiſtratus[p],perſonali muneri ſeruiunt.

18 ¶Patrimoniorum ſunt munera, quæ ſumptibus [q] patrimonij,& damnis adminiſtrantis[r] expediuntur.

19 ¶Elemporia[ſ],& oſpratura [t] apud Alexandrinos pa-

x πρὸς τὴν τάξιν τοῦ λευκώματος. *Baſilic.* idq; perſonale munus habet commune cum patrimoniali. *l. 8. Co. de muneribus patrim.* quod neminem excuſat ob corporis debilitatem. *vide Cuiacium 9. obſeruat. 9.*

y Perſonalium munerum proprium eſt ab iis excuſari corporis infirmitate.

z ¶ *l. 8. C. Theodoſ. de legatis & decretis legationum, libro 12. titulo 12.*

a Sacrariũ hic, aula & comitatus principis.

b Viaticum eſt,quod ob viã & iter perficiendum datur.

c *l. 2. in fine. ꝫ. de legationibus.* Legaticium *Hugo à porta.*

d nicoſtrategi *vulgata Haloand.* & malè.Budæus veræ vocis ignarus,mendum eſſe quidem hîc monuit. Turnebus verò mendo agnito, malè ita emendauit, viarum ſtratarum,& piſtrinorum curatores *9. aduerſ. 16.* ſed habenda eſt gratia poſteris.Nyctoſtrategi enim in prouinciis ij erant,qui Romæ præfecti vigilum dicebantur, *ꝫ. de officio præfecti vigilum.* In Ægypto νυκτερινὸς στρατηγὸς *Strabo.* Conſtantinopoli νυκτέπαρχος,& prætor plebis. *Nouell. 13. v. Cuiac. 15.*

e De piſtrinorum origine hoc notandum, etiam Vergilij & Seruij tempore, fruges torrebant,deinde pinſebant,Et torrere parant flammis & frangere ſaxo: molæ poſtea inuentæ ſunt aſinariæ & truſatiles, hominum opera verſatiles. Hinc piſtrinum pro loco fatigationis pleno accipitur.Aquariæ molæ moletrinæ.

f *l. 1. § 2. ꝫ. eo. de ſyndicis vide Petrum Gregorium 49. ſyntagm. & 1. decretor. 39.*

g hæc quibuſdam perſonis remittuntur,*l. 6. §. 8. ꝫ. de excuſationibus. adde l. 13. §. 2. ꝫ. titul. prox.*

h qui pecuniam publicam poſſident *vulgata Hugo à porta.*

i Viarum vicini, viam ſternere coguntur, *l. 14. in fine, ꝫ. quemadmodum ſeruitutes amittantur.*

k *v. l. 3. l. 4. ꝫ. de cenſibus. dixi ad l. 6. C. de fide inſtr.*

l id eſt,flagriferi ad ſubmouendam turbam,& cohibendas ſeditiones *Budæus.* ſed Iuſtus Lipſius *libro de gladiatoribus, capite quinto,* hanc vocem refert ad ſpectacula. Iurabant enim gladiatores in hæc tria, vſtionem, verbera & necem, qui ex more patiebantur necem, quum cecidiſſent : flammam & verbera, ſi quando timidiùs pugnaſſent aut fugiſſent. Seneca *Epiſtola 1. epiſt. 8.* Tibullus *1. Elegia 9.* Vre meum potiùs flamma caput, & pete ferro Corpus, & intorto verbere terga ſeca. Seneca, *Epiſtola ſeptima,* Occide, vre, verbera, *Seneca 5. Epiſtol. 37.* Eidem honeſtiſſimi & Turpiſſimi illius autoramenti verba ſunt, vri virgis (ita legendum eſt non *vinciri*) ferróque necari. *& 19. Epiſt. 39.* vre, cæde,occide.adde Ciceronem *1. Tuſcul. Quintilianus,* Hîc ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas : hinc virgæ, inde flagella afferebantur. *Tertullianus,* Gladiator ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Hoc fini lorarij & maſtigophori, de quibus hîc agitur,fuerunt in arena. Xiphilinus *in Nerone,* Quemadmodum quis audiet, quod neque videre poteſt Auguſtum Imperatorem τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον: iiſque pecuniam etiam ſubminiſtrare μὴ καὶ ἐλεγχθῇς μαστιγωθῇ. *Euſebius 5. capite 1.* Thucydides *libro quarto: & Pollux 3.* Petronius *in ſatyrico,* In verba Eumolpi iurauimus vri, vinciri, verberari. Huc etiam refert illud Tibulli *1. Elegia 4.* Vre, feri, & torque.Sane Maſtigophori hic agonothetas comitantur. Siue vt virgis inſolentiam certatorum ſpectatorumque coercerent,ſiue vt pugnarent. Iidem Xiphilino in Heliogabalo μαστιγονόμοι, ῥαβδοῦχοι. Suidæ, ῥαβδοφόροι. Alciatus *in l. vnica, Co. de athletis,* notas hoc maſtigophoros præiiſſe agonothetas ſeu athlothetas.

m *l. 10. ꝫ. de pollicitationibus. l. vltima. Co. Theodoſ. de expenſis ludorum 1. libro 15. titulo 9.* ἀγώνων διαθέται, certaminum præfecti,præſides munerarij, cuius vocis author Auguſtus, teſte Quintiliano,8. antea Domini ludorum. Cicero *de legibus* editores. Capitolinus *in Antonino,* Abſens populi Romani voluptates per editores curari vehementer percepit *vide Lipſium capite 7. Saturn.* Agonotheta igitur, ſiue munerarius,eſt editor gladiatorum,circenſium ludorum, vel curulium curator ἀφέτης, *vide Scaligerum in 2. Manilij.* Hieronymus *ad Lucium,* Nõ eſt inuidus agonothetes noſter:Tertullianus *libro ad Martyres,* Vos benedictæ quodcunque hoc durum,eſt,ad exercitationem virtutémque animi & corporis deputatur,Bonum agonem ſubituræ eſtis, in quo Agonothetes Deus viuus eſt, Xiſtarches Spiritus ſanctus, corona æternitatis brauium. Hinc ἀγωνοθεσία munus conſtituendi certaminis, *l. 20. §. 7. ꝫ. famil. l. 109. Co. Theodoſ. de decurionibus* ἀγωνοθετεῖν, *l. 10. ꝫ. de pollicitat.* Fundi agonothetici iuris *l. 4. Co. de fundis patrimon.* agonotheticæ poſſeſſiones *l. 5. C. de diuerſis prædijs vrbanorum,* quas σύγκλητον ἀγωνοφόρον vocat: *Celſus in l. 34. §. 10. ꝫ. de legat. 2.* id eſt, deputatas ſumptibus ſacrorum certaminum.

n *al.* in ſacris certaminibus. & ita videtur legiſſe Budæus *in l. 4. ꝫ. de his qui notantur infam.*

o ſcribæ munus,eſt perſonale. *§. 10. ꝫ. eo. l. penult. C. de defenſoribus ciuitatum. l. 1. Co. de tabularijs.*

p municipalis ſcilicet.de ſcriba prætoris, *v. l. vltima. Co. de magiſtratibus conueniendis.* Clariſſimorum *Nouel. 94.* de cuius officio vide Nouellam Conſtantini περὶ τῶν συνθετῶν τοῦ σηκρήτου apud Cuiacium *C. de tabularijs.*

q *l. 1. §. 3. in fin. ꝫ. eo.*

r *§. 26. §. 27. ſuprà eo.*

ſ *§. 5. ꝫ. eo.* Eleemporia, *Hal.* id eſt,olei publici emendi cura.Elemphoria *vulgata:* alij Emporia apud Cottam *in voce hoſpitatura :* ſed Cotta *ibidem* legit Eleamphoria, qua voce intelligit hoſpitia, ad quę Alexandrini euntes, oliuam in ſignum pacis ferebant,ſed id quàm diridiculè,docti viderint.

t factum verbum ex ὄσπρια, quod Heſychio ſignificat varias fruges, & legumina. Oſpratura igitur eſt minutarum frugum emendarum cura *Hotom.* ſed vulgata & Haloandri editio habent hoſpitatura. hoſprionia,editio Hugonis à porta.oſprionæ Budæo,qui comparandis leguminibus creati ſunt, oſprionia munus ipſum. verùm vulgata,& Haloandri lectio verior eſt.hoſpitatura,hoſpitis recipiendi munus, *l. 3. §. 13. ꝫ. eo. l. 10. §. 2. ꝫ. de vacat. l. 1. C. de ſacroſanctis Eccleſiis.* ἐπισταθμίαι *l. 6. ꝫ. de excuſat. tutor.* hoſpitum,id eſt,militum & officialium præſidis *l. 6. §. 5. ꝫ. de officio præſidis.* Id enim

ſolebant

ſolebant Alexandrini per vices pati, *l.1.§.13.ʒ.eodem.* Erant etiam in bene moratis ciuitatibus Xenodochia, & Xenones, id eſt loca publica hoſpitibus recipiendis deſtinata, *l.16.l.18. Co.de ſacroſanctis Eccleſiis.l.31.§.penultimo.l.37.Co.de Epiſcopis. Briſſonius:* Illud interea valde notandum eſt, neminem cogi poſſe ad infauſtum hoſpitalitatis præbitionem, *l.6.C.de metatis.* vt ſi ab hoſtibus petantur ſcorta, vel vt ſtrigillent equos, vel portent ὀπλα.

trimonij munus exiſtimatur.

20 ¶Suſceptores quoque vini per prouinciam Africam patrimonij munus gerunt.

21 ¶Patrimoniorum autem munera duplicia ſunt, nam quædam ex his muneribus poſſeſſionibus ſiue patrimoniis indicuntur, veluti [a] agminales[b] equi, vel mulæ [c] & angariæ, atque verhedi[d].

22 ¶Huiuſmodi igitur obſequia & hi, qui[e] neque municipes[f], neque incolæ ſunt, adgnoſcere coguntur.

23 ¶Sed & eos, qui fænus [g] exercent, etſi veterani ſint, tributiones[h] eiuſmodi adgnoſcere debere, reſcriptū eſt.

24 ¶Ab huiuſmodi muneribus neque primipilaris [i], neque veteranus[k], aut miles, aliúſve, qui priuilegio aliquo ſubnixus, nec pontifex[l] excuſatur.

25 ¶Præterea habent quædam ciuitates prærogatiuam, vt hi, qui in territorio earum poſſident, certum quid frumenti pro[m] menſura agri per ſingulos annos prębeant. quod genus collationis munus poſſeſſionis eſt.

26 ¶Mixta [n] munera decaprotiæ [o], & icoſaprotiæ, vt Herennius Modeſtinus & notando, & diſputando, benè & optima ratione decreuit. nam decaproti [p], & icoſaproti tributa exigentes, & corporale miniſterium gerunt, & pro omnibus [q] defunctorum fiſcalia detrimenta reſarciunt: vt & meritò inter mixta hoc munus numerari debeat.

27 ¶Sed ea, quæ ſuprà perſonalia eſſe diximus, ſi hi, qui funguntur, ex lege ciuitatis ſuæ, vel more, etiam de propriis facultatibus impenſas faciant, vel annonam exigentes deſertorum prædiorum damna ſuſtineant, mixtorum definitione continebuntur.

28 ¶Hæc omnia munera, quætrifariam diuiſimus [r], vna ſignificatione comprehenduntur. nam perſonalia, & patrimoniorum, & mixta munera, ciuilia ſeu publica appellantur.

29 ¶Siue autem perſonalium duntaxat, ſiue etiam ciuilium [ſ] munerum immunitas alicui concedatur: neque [t] ab annona, neque ab angariis, neque à verhedo, neque ab oſpite[u] recipiendo, neque à naue [x], neque capitatione, exceptis militibus & veteranis[y], excuſari poſſunt.

30 ¶Magiſtris, qui ciuilium numerum vacationem habent, item grammaticis [z], & oratoribus [a], & medicis, & philoſophis, ne oſpitem [b] reciperent, à principibus fuiſſe immunitatem indultam, & Diuus Veſpaſianus [c] & Diuus Hadrianus reſcripſerunt.

DE[d] VACATIONE, ET[e] excuſatione[f] munerum,

Tit. V.

De æquitate. De appellatione. De calumnia. 2. De his qui maiorum onerum vitandorum gratia ad colonos prædiorum ſe tranſtulerunt. 3. De ætate. De numero liberorum.

1. *Vlpianus*[a] lib.2.Opinionum.[b]

OMNIS excuſatio ſuâ [g] æquitate nititur. ſed ſi prætendentibus aliquod ſine iudice credatur, aut paſſim ſine temporis præfinitione, prout cuique libuerit, permiſſum fuerit ſe excuſare: non erūt, qui munera neceſſaria in rebus publicis obeant. quare & qui liberorum incolumium iure à muneribus ciuilibus ſibi vindicat excuſationem, appellationem[h] interponere debent. & qui tempora præfinita in ordinem eiuſmodi appellationum peragendo non ſeruauerint, meritò præſcriptione repelluntur.

a Extraordinariæ ſunt hæ indictiones, quę ad tempus ex improuiſo indicuntur vt angariæ belli tempore, equi, muli verhedi.

b Agminales dicuntur quòd agmen exercitus ſequantur, conuehant, impedimenta Galli *le bagage* Græci τωγυατικούς, ab iis diuerſos, quos iidem appellant ἀγγάρους *Budæus*, id eſt maiores equos, qui & parauedi & paraſredi, vt in lege Baiuuariorum, Paraſredos donēt, aut ipſi vadant vbi eis iniunctū fuerit. *Cuiacius ad tit.C.de curſu publico.*

c *vide titul.Codicis de curſu publico & angarijs.* quibus vt & aſinis vtebantur ad curſum publicum, quod ſuſtuliſſe Iulianus Socrates ſcribit *3. cap.1.* quemadmodū & Armenij camelis vtebantur inter equites. *Herodianus 4.* quin & bonus vtebantur ad eūdem curſum publicum *l. 1. Co. Theodoſ. de curſu publico.* Carolum magnum iter feciſſe iunctis bobus, & bubulco, ruſtico more agente, Eginartus ſcribit. *vide Cuiacium ad tit. Codicis de curſu publico.*

d publici equi curſuales ταχυδρόμοι, Græci ad *l.8. Co. de curſu publico*, publici Procopius *2. de bello Perſico.* ſic dicti, quod vehant rhedas, *Feſtus.* ſunt tamen etiam ſine rhedis. De parauedis alibi diximus.

e Patrimonialia indicuntur etiam municipibus & incolis. *vt hîc.* Imò & has indictiones extraordinarias præſtant vel ipſæ Eccleſiæ, *l.neminem.C.de ſacroſ.Eccleſ.*

f qui municipes & incolæ *ʒ.ad municipalem.*

g *l.22.in fine.ʒ.ad municipalem.*

h intributiones *Hal.* de qua voce dixi ad legem *6.in fin. ʒ.eodem. l.22.ſupra ad municipalem.*

i qui primipili honorem geſſit. *de quo dicam ad titul.C.de primipilo.*

k *§.29.ʒ.eo.l.7.l.10.ʒ. de vacat.*

l Pontifices non excuſantur à muneribus patrimonialibus *§.29.ʒ.eodem. adde l.10.ʒ. de vacatione munerum*, nec Eccleſia, nec domus regia neceſſitatis tempore, *l.21.Co.de curſu publico.*

m Inde originem fortè habet ius illud Gallorum, quod Galli vocant *droit de Champart & Bourdelage.* de quo vide Molinæum *tit.2.conſuet.in princ.num.2.*

n Imò patrimonialia tantum, *l.8.C.de muner.patrim.*

o Decaprotico *vulgat.* decaproticè. *Cotta in dictione hoſpitatura.* δεκαπρωτίας εἰκοσαπρωτίας *Haloand.* decaprotia, decemprimatus *l.1. §. 1. ʒ.eodem.* Icoſaprotia, viginti primatus.

p *l.3.§.10.ʒ.eo.* id eſt decemprimi, vt & vigintiprimi. ſic pentaproti, quinqueprimi, *l.1.C.de priuilegiis eorum qui ſacro palatio milit.*

q *al.* oneribus. Græcę ὑπὲρ τῶν ἀπόρων. vt mixta ſint in quibus quis corporale miniſterium præbere cogitur: ac præterea nonnihil ex bonis: vt is eſt qui pro oneribus defectorum fiſcalia detrimenta reſarcire tenetur: cuius periculo exacto exactio & diſtributio cenſuū ſit, *l.1.l.3.§.decaprotos.ʒ.eo.l.7.C.de Tyronib.* Hæc munera patrimonialia ſunt.

r in principio huius legis.

ſ patrimonialium.

t *l.21.C.de curſu publico.*

u hoſpite.

x *§.11.ſupra eodem.*

1 ¶Qui excuſatione aliqua vtuntur, quotieſcumque creati fuerint, etſi iam antè abſoluti ſunt, neceſſe habent appellare. ſed ſi per calumniam & ſæpiùs idem aduerſarius vexandi gratia eius, quem ſcit perpetua vacatione ſubnixum, id facere probatus erit: ſumptus[i] litis exemplo decretorum principalium præſtare iubeatur ei, quem ſine cauſa ſæpiùs inquietabit[k].

2 ¶Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cùm inter eos ad primos honores creari poſſint, qui in ciuitate munerabantur, euitandorum maiorum onerum gratia ad[l] colonos prædiorum ſe tranſtulerunt, vt minoribus ſubiiciantur: hanc excuſationem ſibi non parauerunt.

3 ¶Quamuis ſexagintaquinque[m] annorum aliquis ſit, & tres liberos incolumes habeat: à muneribus tamen ciuilibus propter has cauſas non liberatur.

De ſucdaſtro. 7. De ſenio, & corporis imbecillitate. 8. De his qui primas literas docent.

2. *Idem*[c] lib.3.Opinionum.[d]

SExtum decimum [n] ætatis annum agentem, ad munus ſitoniæ[o] vocari non oportet. ſed ſi nihil propriæ in patria ſeruatur, de minoribus[p] quoque annis vigintiquinque ad munera ſiue honores, creandi [q] iuſta ætas ſeruanda eſt.

1 ¶Numerus liberorum, aut [r] ſeptuaginta [ſ] annorum, ab honoribus aut muneribus his cohærentibus [t] excuſationem non præſtat, ſed à muneribus tantùm ciuilibus.

2 ¶Adoptiui [u] filij in numerum non proficiunt [x] eorum liberorum, qui excuſare parentes ſolent.

3 ¶Qui ad munera vocantur, viuorum [y] ſe liberorum numerum habere tempore, quo propter eos excuſari deſiderant, probare debent. numerus enim liberorum poſtea impletus, ſuſceptis antea muneribus non liberat.

4 ¶Quæ patrimoniorum onera ſunt, numero liberorum non[z] excuſantur.

5 ¶Incolumes [a] liberi, etiam ſi in poteſtate patri ſuo deſierint eſſe, excuſationem à muneribus ciuilibus præſtant.

6 ¶Minùs [b] audiens immunitatem ciuilium munerum non habet.

7 ¶Quem ita ſenio[c], & corporis imbecillitate[d] vexari præſes animaduerterit, vt muneri perferēdæ pecuniæ non ſufficiat: demittat, & alium conſtituat. Corporis debilitas eorum munerum excuſationem præſtat, quæ tantùm corpore implenda ſunt. ceterùm quæ conſilio prudentis viri, vel patrimonio ſufficientis in homines obiri poſſunt: niſi certis, & receptis probabilibus cauſis non remittuntur.

8 ¶Qui pueros primas [e] literas docent, immunitatem à ciuilibus muneribus non habent. ſed ne cui eorum id, quod ſupra[f] vires ſit, indicatur, ad præſidis religionem pertinet, ſiue in ciuitatibus, ſiue in vicis primas litteras magiſtri doceant.

De naue.

3. *Scæuola*[e] lib.3.Regularum.[f]

HIs, qui naues marinas[g] fabricauerunt, & ad annonam populi Romani præfuerint [h], non minores[i] quinquaginta milium modiorum, aut plures ſingulas non[k] minores decem milium modiorum, donec hæ naues nauigant, aut aliæ in earum locum, muneris publici vacatio præſtatur ob nauem. Senatores[l] autem hanc vacationem habere non poſſunt: quòd nec habere illis nauem [m] ex lege Iulia repetundarum licet.

y *§.24.ʒ.eo.l.7.§.10.§.11.ʒ.titul.prox.*

z *vide l.6.§.2.ʒ.de excuſat.*

a *al.* Rhetoribus, *l.6. §.2.ʒ.de excuſat.t.tor.*

b *al.* hoſpitem. *l.10.§.2.ʒ.de vacatione.*

c Idē primus è fiſco Rhetoribus ſalaria conſtituit Suetonius, quod Caſſiodorus Domitiano adſcribit, Idem dicitur de Alexandro teſte Lampridio.

d *12.Co.44.45.46.54. Ecloga 1.*

e Vacatio nec cauſam nec legem habet, excuſatio vtique habet.

f *10.Cod.47. & ſequentibus ad finem 68.*

g *l.33.§.2.ʒ.de procuratoribus. l.9.ſupra de doli mali except. l.13. in fine ʒ.de publicis iudiciis.*

h *l.1.§.1.ʒ.quando appellandum. l.13. in fine, ʒ.de decurionibus. l.7. C. de appellationibus. l.2. Co.de decurionibus. l. vnica. C. de ratione publicorū munerum.*

i *l.79.ʒ.de iud.*

k inquietauit. *Hal.*

l ad rus confugiens ne munerib. ciuitatis fungatur excuſationem non habet.

m *l.3.in fi.ʒ.de iure immunit. v. l. vnic. C.qui numero tutel.*

n *v.Cuiac.c.27. de præſcr.in fi.*

o *v. l.18. §.5. ʒ. de muner.*

p *l.8.t.prox.*

q creādis. *Hal.*

r *l.8.ʒ.eo.*

ſ ſeptuaginta quinque. *Hal.*

t Honoribus munera plerunque cohærent.

u *Inſtit. de excuſ.tut.in pr.*

x id etiam Senatus conſtituit Neronis temporibus, *Tacit.15.*

y Defuncti liberi parentibus non proſunt ad excuſationem, niſi in bello ſint amiſſi, *l. vltim. infra eodem.*

z *l.6.§.4.ʒ.tit.prox.l.5.C.de muner.patrimoniorum.*

a *l.2.§.3.ʒ.de excuſ.tut.* b *l.7.§.1.ʒ.de decurion.*

c *v.l.5.ʒ.de iure immunit.*

d *l.13.l.18.§.11.ʒ.tit.prox.*

e *l.11.in fi.ʒ.de muner.* f *l.4.§.2.ʒ.de muner.*

g aliud in fluuiatilibus nauibus.

h præbuerint. *Hal.*

i non licuit etiam olim ex lege lata à Quinto Claudio tribuno plebis, maiorem trecentarum amphorarum. *Liu.21.*

k Naue Latinus ciuitatem Romanam accipiebat, ſi non minorem quam decem millia modiorum nauem fabricauerit, & Romam ſex annis frumentatum portauerit, ex edicto D.Claud. *Vlp.3.§.vlt.*

l *Cicero Verrina 2.* idem in Præſidibus & procuratoribus Cæſaris, *l.46. § 2. ſupra de iure fiſci.* ratio eſt vt quæſtus ex prædatione cohibeantur. putat Cuiacius lege Iulia nauium interdictarum modum definitum. nam ſenatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit. & deportatis ex lege Auguſti non licuit habere, niſi naues actuarias duas. & onerariam vnam, quæ non ſit pluſquàm amphorarum mille. Coercetur adquirendi, & negotiandi libertas. nam & ſeruos aut libertos ex eadem lege pluſquàm viginti: & in bonis, pluſquàm quingenta milia ſeſtertiûm habere non poſſunt *Dion 56. v.Cuiac.obſ. 38. vbi tractat de his qui naues habere non poſſunt.*

m *l.46.§.2.ʒ.de iure fiſci.*

De his qui reipublicæ causa abfuerunt.

4. *Neratius*[r] lib.1.Membranarum.[r]

TEmpus vacationis, quod[a] datur eis, qui reipublicæ causa ásfuerunt[b], non ex eo die numerandum est, quo quis abesse desiit, sed cum quodam laxamento itineris. neque enim minùs abesse reipublicæ causa intelligendus est, qui ad id negotium, vel ab eo reuertitur. si quis tamen plus iusto temporis, aut itinere, aut in alio loco commoratus consumpserit: ita ea interpretanda erit, vt ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo[c] peragere potuisset.

De decurionatu.

5. *Macer*[e] lib.2.de officio præsidis.[e]

A[d] Decurionatu, quamuis hic quoque honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam, Vlpianus respondit.

De his quæ extra ordinem imperantur.

6. *Papinianus*[r] lib.2.Quæstionum.[r]

HI, qui muneris publici vacationem habent, ad ea, quę[e] extra ordinem imperantur, compelli non solent.

De veteranis.

7. *Idem*[r] lib.36.Quæstionum.[r]

A Muneribus[f], quæ non patrimoniis[g] indicuntur, veterani post optimi nostri Seueri Augusti literas perpetuò excusantur.

De ætate. De numero liberorum. 1. De redemptoribus vectigalium. 2. De liberis veteranorum. 3. De collationib. extraordinariis: & his quæ è lege fiunt. 4. De philosophis. 5. De eo qui Romæ litigat.

8. *Idem*[r] lib.1.Responsorum.[r]

IN honoribus delatis neque[h] maior annûm[i] septaginta, neque pater numero quinque liberorum excusatur. Sed in Asia sacerdotium[k] prouinciæ suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi, quod optimus maximúsque princeps noster Seuerus Augustus decreuit, ac postea in ceteris prouinciis seruandum esse constituit.

1 ¶Non alios fisci vectigalium redemptores à muneribus ciuilibus, ac tutelis[l] excusari placuit, quàm eos, qui præsentes[m] negotium exercerent.

2 ¶Vacationum priuilegia non[n] [vetant] liberos veteranorum.

3 ¶Qui muneris publici vacationem habet per magistratus ex[o] improuiso collationes indictas rectè recusat. eas[p] verò, quæ è lege fiunt, recusare non debet.

4 ¶Philosophis[q], qui se frequentes atq; vtiles per eandem studiorum sectam contendentibus prębent, tutelas[r], item munera sordida corporalia remitti placuit: non[f] ea, quæ sumptibus expediuntur. etenim verè philosophantes pecuniam contemnunt[t], cuius retinendæ cupidine fictam[u] adseuerationem detegunt.

5 ¶Qui maximos principes appellauit, & causam propriam acturus Romam profectus est: quòad cognitio finem accipiat, ab honoribus, & ciuilibus muneribus apud suos excusatur.

De professoribus. 1. De negotiatoribus frumentariis.

9. *Paulus*[r] lib.1.Responsorum.[r]

EOs, qui Romæ[x] profitentur, proinde[y] in patria sua excusari muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur.

1 ¶Paulus respondit. priuilegium frumentariis[z] negotiatoribus concessum, etiam ad honores excusandos pertinere.

De oneribus patrimonialibus. 1. De corpore mensurarum frumenti. 2. De militibus & professoribus. 3. De paupertate & facultatibus auctis. 4. De defensoribus reipublicæ.

a *l.10.§.3.ff.de excus.tutor.*
b absunt.*Haloand.*
c id est, incommodum.
d *sub.* adepto, gestoque.
e *l.8.§.3.ff.eod.l.vnica.C.de vacatione publ.muner.*
f muneribus ciuilibus, *vulg. Hal.Hugo à Porta adde l.vlt.in fi.ff.de veteranis.*
g *l.2.ff.de veteranis.*
h *l.1.§.1.ff.eo.*
i maior annis septuaginta *Haloan.* maior annis septuaginta quinque, *vulg.*
k Sacerdotia, quorum hîc fit mentio, *& in l.17.ff.tit.prox.l.vnica. Co. de periculo successorum parentis. l.8.C.de muner. patrim.* munera fuerũt prouincialia, quæ adipiscebantur, qui ludis præerant in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo ἢ ἱερωσύνη τέτεσιν τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια *Basil.* Sacerdos, munerarius, qui ludis theatralib. præerat. Huiusmodi munus fuit Asiarchia. *vt hic & l.2. Co.Theod. de expensis ludorum: Act.19.ver.30. Euseb.4.c.15. l.1. Co. de officio Comitis Orientis. l.2. C.Theodos.de expens.lud.* Syriarchia seu Antiochiæ Syriæ sacerdotium *d.l.1.d.l.2. C.de cupressis.l.2.C.Theodos.de expẽs.lud. l.1.C.de nat. Nouell. 89.* Bithyniarchia, Cappadocarchia, *l.6.§.14.ff.de excusat.tutor.* Phænicarchia *l.1.Co.de natural. lib. Nouell.89.in fi.v.Cuiac.2.obs.13.*
l *vide quæ scripsi ad l.12.in fin.ff.eod.vide l.8.C. de excusat.tutor.*
m qui per se negotium δι' ἑαυτῶν *Basilic.54.* id est, suo nomine *Cuiac. ad l. vnicam C.de conductor. vectigal.fisc.*
n non spectant ad libertos *vulg. Hal.Hugo à porta.* Imò spectant *l.2.ff.de veteran.*
o *l.6.ff.eod.l.vnica Cod. de vacatione publici muneris.*
p *l.vnica Co.de vacat.publici muneris.*
q *l.6.§.5.§.7.ff.de excus.tut.*
r *d.§.5.*
f *l.6.Cod.de mune.& honor.l.8.C.de professor.& medicis.* Imò & ea, *l.vlt.C.de profess.*
t *Lactant.6.Inst.12.* quid tu tam pusillo animo paupertatem times, quam etiam vestri philosophi laudant: nihil hac tutius nihílque tranquillius esse testantur. hoc quòd times solicitudinis portus est. *Senec.1.Epist.17.* non est quòd paupertas nos à philosophia remoueat, ne egestas quidem. *& pòst,* licèt ad philosophiam sine viatico peruenire *& Epist.18.* Incipe cum paupertate habere commercium. Aude hospes contemnere opes & te quoque dignum finge Deo: nemo alius Deo dignus quàm qui opes contempsit. & Minucius *in Octauio* loquens de Christianis, facultates si vtiles putaremus à Deo posceremus, vtique indulgere posset, aliquantum cuius est totum. sed nos contemnere malumus opes, quàm continere *& pòst,* quòd corporis humana vitia sentimus & patimur non est pœna, militia est. *& pòst,* vt aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur: sicque Christianus miser videri potest, non potest inueniri. *& Saluian.2. de Ecclesia.* impedimenta hæc sunt non adiumenta, onera, non subsidia. possessione enim, & vsu opum non fulcitur religio, sed euertitur.
u ficta adseueratio dicitur, vt fictus cœlibatus, *in l.18. Cod.de adult.l.5.Cod.de donat. ante nupt.*
x *l.6.§.11.ff.de excus.tut.*
y perinde, *vulg.Hal.d.§.11.l.vlt.ff.de interdict.& releg.l.33.ff.ad municip.l.vnica Co. de mulier.in quo loco Nou.78.*
z *facit lex.ff.de muneribus.*
a ¶ideóque neque miles, neque pontifex excusatur. *l.18.§.24.ff.de muneribus.* nec Ecclesia neque mulieres. *l.penul. C.de numer.patrim.l.vn.C.de mulier.in quo loco.*
b mensorum. *Haloand. Hugo à porta. v. l.1. Cod. de cond. in pub. honor. l.29.ff.de excus.tut.l.12.in fi.ff.de re milit.* Hi mensores Præfecto vrbis parebant. Erant autem in portubus Tiberinis horrea & in his annonæ vrbicę. Inde mensores portuenses, quibus iunguntur caudicarij, id est nautici frumentarij, *l.1.Co.Theodos. de canone frum. vrbis Ro. l.9.Co. Theodos. de suariis.*

10. *Idem* lib.1.Sententiarum.[r]

AB[r] his oneribus, quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla[a] priuilegia præstant vacationem.

1 ¶Corpus mensurarum[b] frumenti iuxta annonam vrbis habent[c] vacationem. in prouinciis non idem[d].

2 ¶Angariorum[e] præstatio, & recipiendi hospitis[f] necessitas, & militi & liberalium[g] artium professoribus[h] inter cetera remissa sunt.

3 ¶Auctis[i] post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excusantur.

4 ¶Defensores[k] reipublicæ ab honorib. & muneribus eodem tempore vacant.

De muneribus patrimonialibus.

11. *Hermogenianus*[r] libro 1. Iuris Epitomarum.[r]

SVnt munera, quæ rei[l] propriè coherent. de quibus neque liberi, neque ætas, nec merita militiæ, nec vllum aliud priuilegium iure tribuit excusationem. vt[m] sit[n] prædiorum collatio[o], viæ sternendæ, angariorúm ve exhibitio, hospitis suscipiendi munus[p], (nam nec huius quisquam excusationem præter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet) & si qua sunt præterea alia huiusmodi.

De legato. 1. De comitibus præsidum.

12. *Paulus*[r] lib.1.Sententiarum.[r]

LEgato[q], qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis præstituta rursum eiusdem negotij defensio mandari non potest.

1 ¶Comites[r] præsidum, & proconsulum, procuratorúm ve Cæsaris, à muneribus, vel honoribus, & tutelis[f] vacant.

De his qui operam dare ad iudicandum non possunt. 1. De plena vel exiguiore vacatione. 2. De munere iudicandi.

13. *Vlpianus*[r] lib.23.ad Edictum.[r]

PRætor eos, quoscunque intelligit operam dare non posse ad iudicandum, pollicetur se excusaturum: fortè quòd in perpetuum quis operam dare non potest, quòd in eam valetudinem[t] incidit, vt certum sit eum ciuilia officia subire non posse aut si alio morbo laboret, vt suis rebus superesse non possit: vel si quid[u] sacerdotium[x] nancti sint, vt discedere ab eo sine[y] religione non possint. nam & hi in perpetuum excusantur.

1 ¶Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: vnum plenius, cum & militiæ datur: aliud exiguiùs cùm nudam muneris vacationem acceperint.

2 ¶Qui autem non habet excusationem, etiam inuitus[z] iudicare cogitur.

3 ¶Si post causam actam cœperit se excusare iudex: si quidem priuilegio, quod habuit, antè[a], quàm susciperet iudicium, velit se excusare: nec[b] audiendus est. semel enim adgnoscendo[c] iudicium, renuntiat excusationi. quòd si postea iusta incidit, vt iudex vel ad tempus excusetur: non debet in alium iudicium transferri, si cum captione id futurum est alterutrius. tollerabilius denique est interdum iudicem qui semel cognouerat, tantisper expectare, quàm iudici nouo rem rursum iudicandam committere.

De filio defuncto. 1. Ne cui duæ curæ operis eodem tempore imperantur.

14. *Modestinus*[r] lib.7.Regularum.[r]

AD excusationem munerum defunctus[d] filius non prosit[e], præterquàm[f] in bello amissus.

1 ¶Eodem tempore idem[g] duas curas operis non administrabit.

c habet.
d item.
e angariarum *vulg. Hal. v. Co. de cursu publico.*
f *v.l.18.§.19.ff.de munerib.*
g *l.vlt.ff.titul.prox.*
h Professores & medici excusantur à metatis id est, onere recipiendi hospitis, *l.vltim.in f.ff.de muneribus. l.8.C.de metatis. l.6.C.de professoribus & medicis,* quòd munus Modestinus ἐπισταθμίαν vocauit.
i *l.4.§.1.ff.de muneribus.*
k *adde l.3.§.15.ff.de muneribus.*
l Rei coherentia seu Realia munera omnes præstant. A realibus non excusat numerus liberorum, ætas, militia, vllũ aliud priuilegiũ.
m Realiũ munerum exẽpla hæc prędiorum collatio, vię sternendæ, angariæ exhibitio, hospitis suscipiendi munus.
n vt est. *Hal.* sic Græci ὡς ἐν τῷ τῶν διαιτησιῶν 54. *Ecloga 5.c.9.* A muneribus, quę rebus cohærẽt, nullum priuilegium excusat, velut in fiscalibus &c. *Legendũ vt est.*
o *Legẽdum ita videtur,* Prædiorũ collatio viæ sternendæ, *&c.* id est ad viam sternendá. adde quæ scripsi ad *l.27.§.3.ff.de vsufructu.*
p Gręci metata appellant. *Ecl.ibid.* Hospitis suscipiendi munus. patrimoniale est, Hospitis, inquam, etiam militis, *l.3. C. de munerib.patrim.l.3.§.14.l.vlt.§.penult.& vlt.ff.de muner.l.1.C.de Episc.& clericis.C.de metatis.l.6.§.6.ff.de offic.Præsid.*
q *l.8.ff.de leg.* r *l.6.ff.de offic.præsid.l.4.ff.de off.adsess.l.41.§.2.ff.de excus.tut.*
f tutelas nominatim remitti oportere hinc colligunt: & immunitate legibus concessa tutelas remissas non censere. *l.8.§.1.ff.eo.l.non tantum. §.eos.ff.de excus.tut.* Capitolinus *in Gordianis.* Familiæ Gordiani senatus decreuit, vt à tutelis & legationibus & à publicis necessitatibus, nisi si vellent posteri eius, semper vacarent. Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet.
t *l.7.§.7.ff.eo.l.18.§.11.ff.de muner.* u vel sequi. *Hal.*
x *l.2.ff.de in ius vocando.l.18.ff.de procurat.l.36.ff.fideic.libert.*
y Sacerdotes ab honoribus & muneribus ciuilibus excusationem habuisse hæc vetus inscriptio ostendit Veratio A.F.Pal. Qui cum priuilegio sacerdotij Cœnisensus munitus potuisset ab honoribus & muneribus excusari, præposito honore patriæ honorem ędilitatis laudabiliter administrauit: & Cic. in Lucullo sacerdotes deorum vacationem habere scribit. *Cuiac.ad l.1.C.de peric.suc.* z *l.9.ff.de muner.*
a *l.5.§.7.ff.de iure immun.* b *l.74.ff.de iud.* c *l.5.in fi.ff.tit.prox.*
d tunc cùm pater ad munera nominatur, *l.2.§.3.ff.eo.l.18.ff.de excu.tut.* Hinc collige ad hoc vt pater excusetur numero liberorum, requiri vt liberi sint incolumes, vt sint ciues, non capti ab hostibus *l.2.C.de mun.liber.* vt sint legitimi non adoptiui, *l.2.§.1.ff.eo.* vt nati sint, nam qui in vtero sunt non prosunt. e *al.* non prodest.
f *2.Gell.15.ff.de excus.tut.Inst.de excus.in pr.* g *l.1.in fi.ff.de oper publ.*

DE IVRE

§3/13n°2

a de immunitate nemini concedenda. 10.c.25. de immunitate Ecclesiarum Cœmeterij & rerum ad ea pertinentium. *3. Decret. 39.*
b Græci ἀλειτουργησίαν appellant. *54. Eclog. 2. v. l. 5. §. 6. j. eod.*
c *adde l. 5. sup. de muner.*
d Personalis immunitas ad heredem non transit.

DE IVRE[a] IMMVNITATIS[b],

Tit. VI.

De his qui in nauibus operantur. 1. De heredibus. 2. De descendentibus ex fœminis.

1. *Vlpianus* lib. 3. Opinionum.

QVi ob hoc tantùm [c] in nauibus sint, vt in his agendi causa operarentur, nulla constitutione immunitatem à muneribus ciuilibus habent.

1 ¶ Personis [d] datæ immunitates, heredibus non [e] relinquuntur.

2 ¶ Sed & generi [f] posterísque [g] datæ custoditæque, ad eos, qui ex feminis nati sunt, non [h] pertinent.

De his qui se adstrinxerunt cum compelli non possent. 1. De impuberibus.

2. *Idem* lib. 4. de officio proconsulis.

SI qui certa [i] conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, cùm [k] aliàs compelli non possent inuiti suscipere iustum honorem: fides [l] eis seruanda est, conditióq; qua se ad munera siue honores applicare passi sunt.

1 ¶ Impuberes [m], quamuis [n] necessitas penuriæ hominum cogat, ad honores non esse admittendos rescripto ad Benidium [o] Rufum legatum Ciciliæ declaratur.

De ætate.

3. *Idem* libro quinto.

MAiores septuaginta [p] annis à tutelis & muneribus personalibus vacat. sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum [q] egressus, hac vacatione non vtetur: quia non videtur maior esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum [r].

De posteris.

4. *Modestinus* libro sexto Regularum.

IMmunitates generaliter tributæ eo iure, vt ad posteros [s] transmitterentur, in perpetuum [t] succedentibus [u] durant.

De ætate. 2. De numero liberorum. 3. De negotiatoribus. De nauiculariis & eorum liberis & libertis. 7. De vocato ad munera priusquam excusationem haberet. 8. De negotiatione & nauicularia. 10. De publicanis. 11. De colonis Cæsaris. 12. De collegiis & corporibus.

5. *Callistratus* lib. 1. de Cognitionibus.

SEmper in ciuitate nostra [x] senectus [y] venerabilis [z] fuit. namque maiores nostri penè eundem honorem [a] senibus, quem magistratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia subeunda idem [b] honor senectuti tributus est. Sed eũ, qui in senectute locuples factus est, & antè nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere priuilegio ætatis: maximè si non tam corpore habeat vexationem, quàm pecuniè erogationem indicti muneris administratio: ex ea fit ciuitate, in qua non facilè sufficientes viri publicis muneribus inueniantur.

1 ¶ Legem quoque respici cuiusque loci [c] oportet, an, cùm aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur. ídque etiam colligi potest ex litteris Diui Pij, quas emisit ad Ennium Proculum proconsulem prouinciæ Africæ.

e *l. 28. in fi. j. de leg. 2. v. l. 1. §. 43. j. de aqua quot. l. 13. C. de excusat. muner.*
f Genero immunitas data, ad natos ex fœminis non pertinet.
g Posteris data immunitas ad eos qui nati ex fœminis sunt, non pertinet.
h *l. 4. j. eod. l. 13. supr. de munerib.* Imò pertinent. *l. 116. l. 122. in fin. l. 103. in fi. l. 201. l. 220. j. de verb. sign. l. 45. j. de leg. 1. l. 16. sup. de testam. tut. l. vlt. supr. ad Trebell.* solue. Vbi agitur de immunitatibus, filiæ nõ veniunt. in aliis putà tutelis legatis præstandis, contractibus posterorum nomine filiæ continẽtur. *v. Tiraqu. de retractu §. 1. gloss. 9. num. 2. 3.*
i *l. 2. Cod. de his qui sponte.*
k Sponte suscipit, qui inuitus compelli non potest.
l Fidẽ seruare debet, qui quid suscipit.
m Impubes ad honores nõ admittitur, etiamsi necessitas & penuria sit aliorum hominum. *v. l. 8. j. de muner.*
n Necessitas nõ semper licitum facit, quod alias illicitum est.
o Beridium. *Hal.*
p septuagenarius excusationẽ habet à muneribus personalibus. *v. l. 5. j. eod. l. 1. in fi. supr. de vacatione. v. Cuiac. c. 33. de præscript.*
q Qui ingressus, nondum egressus est.
r nisi alia sit consuetudo: nã in Syria anni 65. excusationẽ præstant. *l. 3. j. de censib. l. 1. in fin. sup. eod. l. 13. supr. de muner.*
s Posteris alicuius data immunitas, non quæ extinguitur durantibus posteris: eo tamen nomine non comprehenduntur ex fœminis nati. *l. 1. in fin. j. eod.*
t succedúntne ij, qui ante impetratam immunitatem nati sunt? *v. Hotom. 2. Illust.*
u cui nulla definita est ætas, nullúsque terminus, vt in cæteris ætatibus. *Cic. de senect. v. Alciat. 10. Parer. 10.* Infantia septimo anno, pueritia duodecimo in fœminis, 14. in masculis: adolescentia, siue pubertas 25. Iuuentus 46. Inde senectus.
x apud Lacedæmonios. *Gell. 2. Noct. Att. 15. & Cicer. 2. de senectute.* Lacedæmone esse honestum domicilium senectuti, nusquam enim tantum ætati tribuitur, nusquam est senectus honoratior.
y Ea vt iuuentutem sequitur. *l. 69. in fin. supr. de leg. 3.* aut, vt Seneca ait, adolescentiam, Ita mors ipsa senectutem sequitur. *4. Epist. 30.*
z & priuilegiis digna. *l. 34. in fi. sup. de vsufruct. legato.*
a Ea reuerentia consistit in assurgendo. *Cicero 1. de Inuent. Iuuenal. Satyr. 13. ibid.* Credebant hoc grande nefas. *Cicer. de senectut.* aut loco dando, aut cedendo, vel vt Aristot. ait, [illegible], & domum deducendo ac reducendo, vel, vt Plato ait, *9. de legib.* [illegible] *Gell. 2. Noct. 15.* Apud antiquissimos Romanorum, neque generi, neque pecuniæ præstantior honos tribui quàm ætati solitus, maioresque à minoribus colebantur ad Deûm propè & parẽtum vicem. atque in omni loco inque omni specie honoris, priores potiorésque habiti. A conuiuio seniores à minoribus domum reducebantur. Postea seni antelatus est qui plures liberos habet &c.

b senes honoris causa vacationem habent. *54. Eclog. 6. c. 4. l. 3. l. 11. j. de decur. l. 3. §. 6. j. de munerib. l. 2. §. 7. j. de vacatione. l. 10. Cod. de decurionib.* addamus eos puniri mitiùs. *l. 2. in fi. j. de termino moto. l. 5. j. de peculatus.* Inuiti non coguntur dicere testimonium. *l. 8. j. de testib.* testamenti faciendi facultate non priuantur. *l. 3. C. qui testamenta.* nonnunquam nostra interest potiùs à sene quàm à iuuene manumitti. *l. 15. in fin. supr. de fideicom. libert.*

2 ¶ Demonstratur variè, nec abscisse [d], numerum liberorum ad excusationem municipalium munerũ prodesse, ex rescriptis Diui Heluij Pertinacis. namque Siluio Candido in hæc verba rescripsit: Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησι τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς [e]. ἀλλ᾽ οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα [f] παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας. οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ, καὶ ἀνεῖσθαί σοι τὰς λειτουργίας. id est, *Etsi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus: tamen quia sedecim pueros habere te per libellum notificasti: non est irrationabile, vt concedamus filiorum educatione remitti tibi munera* [g].

3 ¶ Negotiatores qui annonam vrbis adiuuant, item nauicularij [h], qui annonæ vrbis seruiunt, immunitatem à muneribus publicis consequuntur, quamdiu [i] in eiusmodi actu sunt. nam remuneranda pericula eorum, quin etiã & ortanda [k] præmiis, meritò placuit: vt qui peregrè muneribus, & quidem publicis, cum periculo & labore funguntur, à domesticis vexationibus & sumptibus liberentur. cùm non sit alienum dicere, etiam hos reipublicæ causa, dum annonæ vrbis seruiunt, abesse.

4 ¶ Immunitati, quę nauiculariis præstatur, certa [l] forma data est. quam immunitatem ipsi dumtaxat habent: non [m] etiam liberis, aut libertis eorum præstatur. ídque principalibus constitutionibus declaratur.

5 ¶ Diuus Hadrianus rescripsit, immunitatem nauium maritimarum [n] dumtaxat habere, qui annonæ vrbis seruiunt.

6 ¶ Licèt in corpore [o] nauiculariorum quis sit, nauem tamen vel naues nõ habeat, nec omnia ei congruant, quæ principalibus constitutionibus cauta sunt: non poterit priuilegio nauiculariis induto vti. ídque & Diui fratres rescripserunt in hæc verba: Ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπὶ προφάσει τῶν ναυκλήρων καὶ τὸν σῖτον καὶ ἔλαιον ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄντων ἀτελῶν, ἀξιοῦντες τὰς λειτουργίας [p] διαδιδράσκειν, μήτε ἐπιπλέοντες, μήτε τὸ πλέον μέρος τῆς οὐσίας ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες. ἀφαιρεθήτω τῶν τοιούτων ἡ ἀτέλεια. id est, *Erant & alij quidam, qui sub occasione nauiculariorum frumentum, & oleum inferentium in Romani populi forum, & ideo immunium, postulabant se subtrahere: qui neque nauigabant, neque maximam patrimonij partem in re nautica & mercibus habebant. auferatur huiusmodi hominum immunitas.*

7 ¶ Hoc circa vacationes dicendum est: vt, si antè quis ad munera municipalia vocatus sit, quàm negotiari inciperet, vel antè [q] quàm in collegium adsumeretur, quod [r] immunitatem pariat, vel antè quàm septuagenarius fieret, vel antè quàm publicè profiteretur, vel antè quàm liberos susciperet, compellatur ad honorem gerendum.

8 ¶ Negotiatio pro [s] incremento facultatium exercenda est. alioquin si quis maiore [t] pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseuerauerit: tenebitur muneribus, sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis nauibus, muneribus se publicis subtrahere tentant. ídque ita obseruandum, epistola Diui Hadriani scripta est.

9 ¶ Diuus quoque Pius rescripsit, vt quotiens de aliquo nauiculario quæratur, illud excutiatur, an effugiendorum munerum causa imaginem [u] nauicularij induat.

10 ¶ Conductores etiam vectigalium fisci, necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur. ídque ita obseruandum Diui fratres rescripserunt. Ex quo principali rescripto intelligi potest, non [x] honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia: sed ne extenuentur facultates eorum, quæ subsignatæ sint fisco. Vnde subsisti potest, an prohibendi sint à præside, vel procuratore Cæsaris, etiam si vltrò [y] se offerant municipalibus muneribus. quod propius est defendere, nisi si paria [z] fisco fecisse dicantur.

si de tabulis testamenti deponendis agatur, senior semper præfertur. *l. vlt. j. de fide instrum.* relicta ad alimentum ætatis senilis ad honorẽ ciuitatis pertinere dicũtur. *l. vlt. sup. de leg. 1.* senioribus liberis parentes solent claues & anulum custodiæ causa relinquere. *l. 77. §. 21. j. de leg. 2.*
c Consuetudo cuiusque loci inspicitur. *l. 11. in fi. sup. de decur.*
d ¶ seu præcisè. *d. l. [illegible] in fi. supr. vt legatorum.*
e ἀριθμὸς ἀνεῖται *Hal.*
f nota de sexdecim liberorũ parente. *l. 24. C. de decur.*
g etiam patrimonialia dixi ad Tibul. *C. qui numero liberor.* vbi dixi plenius quot liberi à quibus muneribus excusarent.
h *§. 4. j. eod.*
i Imò in quinquennium. *l. 5. j. de muner.*
k adhortanda præmiis. *Hal. Cicer. 3. de Nat.* nec domus, nec respublica ratione quadam & disciplina designata, videtur si in ea nec rectè factis præmia extẽt vlla nec supplicia peccatis, *& in Bruto* Solon dicebat rẽpublicam duabus rebus contineri præmio & pœna.
l *l. 7. §. pen. supr. de excus. tut.*
m *l. 3. §. 6. de munerib. l. vlt. C. qui munerib.*
n *l. 3. j. de vacatione.* sunt enim aliæ fluuitiales. *l. 3. §. 6. supra de exercit.*
o nauiculariorum corpus, & collegium licitum. *§. vlt. j. eod. l. 1. supr. quòd cuiusque.*
p λειτουργία publicum munus Græcis populũ. *Plutarchus in Romulo,* & curiam Achiui λειτὸν vocant Herodot. munere publico etiã funguntur qui sacris rebus vacant. *l. 5. §. 2. j. Inst.* Hinc illud Lucæ 1. *vers. 23.* ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. *& Act. 13. vers. 22.* λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ. Inde ἑσπερινὴ λειτουργία. *Theodor. 4. hist. Ecclesiast.* i. vespertinæ precationes ac ne hi quidem soli λειτουργοὶ sed etiam magistratus λειτουργοὶ γὰρ θεοῦ εἰσιν. *Rom. 13. vers. 6.* & flamma & ignis Dei λειτουργοὶ dicuntur. *Heb. 1. vers. 7. ibid.* καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, quin & dominus ipse Pontifex noster τῶν ἁγίων λειτουργὸς dicitur. *Heb. 8. v. 2.* vocabulo Liturgiæ, missa etiam significatur de qua dicã *Nou. 7. 120. 133.*
q *adde l. 13. §. vlt. j. tit. prox.*
r nota causas immunitatis: certo collegio adscriptum esse, anni septuaginta, publica professio, πολυπαιδία.
s *l. 4. §. 1. j. de munerib.* Bartolus inde vult numerum canonicorum augeri pro incremento reditus Ecclesiæ.
t *adde l. 5. j. de munerib.* u *adde l. 4. in fi. j. de munerib.*
x *adde quæ not. ad l. 3. §. [illegible] j. de excus. tut.* y *l. [illegible] j. de procurat.*
z nec finit [illegible], eam rationibus domini paria facere. 1. *Collumella* [illegible] non feci paria. 7. *Plin. Epist. 19. Idem in panegyrico.* pro munere tanto paria [illegible] fecisti. & alibi: influentibus negotiis paria fecisti *adde l. 40. §. vlt. j. de [illegible]* [illegible] rationem facere. *l. vlt. §. vlt. j. de doli mali except.* par [illegible] *de manumiss.* & pariare *l. 4. § 5. sup. de manumiss.* pariationes *l. vlt. § 3. sup. de cond. indeb.* pariatori *l. 8. sup. de cond. & demonst.*

a *l.vlt.§.1.ff.ad municip.*
b Imò non liberantur.*l.8.C.de excus.tut.*
c *l.1.ff.quod cuiusque.*
d *l.1.l.2.C.de excusat.artificum.*
e *vide l.9.sup.de sacrosanctis Ecclesiis.*
f *al.* adlegi.

11 ¶ Coloni[a] quoque Cæsaris à muneribus municipalibus liberantur[b], vt idoniores prædiis fiscalibus habeantur.

12 ¶ Quibusdam[c] collegiis vel corporibus, quibus ius coeundi lege permissum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificij[d] sui causa vnusquisque adsumitur: vt fabrorum corpus est, & si qua eandem rationem originis habent: id est, idcirco instituta sunt, vt necessariam operam publicis vtilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscuè, qui adsumpti sunt in his collegiis, immunitas datur: sed artificibus[e] duntaxat. Nec ab omni ætate alligi[f] possunt, vt Diuo Pio placuit. qui reprobauit prolixæ vel inuecillæ[g] admodum ætatis homines. Sed ne quidem eos, qui augeant facultates, & munera ciuitatium sustinere possunt, priuilegiis, quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, vti posse, plurifariam constitutum est.

13 ¶ Eos, qui in corporibus allecti sunt, quæ immunitatem præbent[h], nauiculariorum, si[i], honorem decurionatus adgnouerint, compellendos subire publica munera, accepi: idque etiam confirmatum videtur rescripto Diui Pertinacis.

De his qui ob munerum grauiorum conditionem vacationem aliquam habent.

6. *Tarruntenus*[k] *Paternus* lib.1.Militarium.

QVibusdam aliquam vacationem munerum grauiorum[l] conditio tribuit: vt[m] sunt[n] mensores[o], optio[p], valetudinarij[q], medici[r], capsarij[s], & artifices, & qui fossam[t] faciunt, veterinarij[u], architectus, gubernatores, naupegi[x], Vallistrarij[y], specularij[z], fabri sagittarij, ærarij[a], bucularum[b] structores[c], carpentarij[d], scandularij[e], gladiatores[f], aquilices[g], tubarij[h], cornuarij[i], arcuarij[k], plumbarij[l], ferrarij, lapidarij, & hi, qui calcem cocunt[m], & qui siluam infindunt[n], qui carbonem[o] cædunt, ac torrent. in eodem numero haberi solent lanij venatores[p], victimarij[q], & optio[r] fabricæ, & qui ægris[s] præstò sunt, librarij quoque, qui[t] docere possint, & horreorum librarij[u], & librarij depositorum[x], & librarij caducorum[y], & adiutores cornicul ariorum[z]. & stratores[a], & polliones[b], & custodes armorum, & præco, & buccinator[c]. hi igitur omnes inter immunes habentur.

DE LEGATIONIBVS[d],

g imbecillę. *Haloand.* imbecillis. *vulg.*
h vt nauiculariorum. *Haloan. l.9.in fin.ff.de decurionib.*
i Immunitatẽ amittit qui decurionatũ agnouit. *l.13.in fi.ff.titul.prox. l.1. l.2. C.de his qui sponte munera.* qui partem decurionatus veluti honorem aliquem municipalem, nõ item. *l.1. C. de his qui sponte munera.*
k Aurelius Arcadius libro singulari de muneribus ciuilib. *Hal.* aliàs T.Arrũtenus hîc fortè legendũ Præfectus Prætorio sub Antoninis, quem T.Arruntenũ Vegetius scribit diligentissimum assertorem iuris militaris.
l grauior. *Hal.*
m Hi omnes qui sequuntur, non sunt promiscui vulgi artifices, sed vt docet huius legis inscriptio, militiæ & exercitus artifices: quales permulti exercitum sequebantur.
n *adde huic legi l.1.C.de excus.artif.*
o fortè frumẽtarij, de quibus dixi ad *l.10. §.1.ff.de vacatione.* vel qui in castris dimetiuntur ad podismum, (podismus est dimensio pedibus facta) loca in quibus milites tentoria figant. *2. Vitru. 7. Leo in lib.de bellico apparatu c.7.* μένσωρες δὲ λέγονται οἱ τὰ φόσσατα μετροῦντες &c.
p optio est adiutor. adde Festum *in Optio. & l.6.ff.de bon.damnat.* Hinc auxilia fœderatorum optiones dicuntur in *l.vlt.Cod.de locato.* In re verò militari, is est quem decurio aut centurio optat sibi ministrum, quò faciliùs obeat munia publica: qui olim accensus dicebatur. *Festus. Varro 1.de lingua.* præsertim dum ægritudine tenebatur. *2.Vitru.7.* optiones igitur, sunt adiutores militum gradu antecedentium siue digniorum ac priorũ. quibus puto eos respondere quos Galli vocant *Gouiats.* erant etiam optiones in fabricis militaribus. Plautus *in Asinaria act.1.scena 1.* tibi optionẽ sumito Leonidam, fabricare quid vis, Hinc optio fabricæ. *Veget.ibid.* quin & ducibus & delegatoribus annonæ, qui & legatarij, Galli *Commissaires des viures.* adiungebantur optiones vel opinatores. *l.7.C.de exact.tribut.Nou.130.* per quos erogabantur annonæ militares. *l.9. C.de iure fisci.l.7.C.de exact.tribut.* hinc optio militum, diuisio annonæ. *Nou.130.l.1.ff.de muner.* Galli *Clercs des viures.* Interdum etiam optiones vocantur propositi carcerum. *l.6.ff.de bon.damn.* hinc Ambrosio optiones carcerum, de quibus *v.Cuiac.6.obs.38.*
q valetudinarij medici, Budæus ita coniunctim legere videtur, sunt qui valetudine affectos curant οἱ νοσοκόμοι ad officium præsidis castrorum pertinebat expensas dare medicis. *2.Veget.10.* Ferrandus *1 Explicat.52.* valetudinarios interpretatur ipsos infirmos. *vt l.12.in fin.ff.de re militari, vt & Celsus lib.3.* vnde valetudinarius locus in quo infirmi. *Columell.11.12.Tacit.de orat.*
r *l.33.§.2.ff.ex quibus causis maiores.*
s An capsarum artifices sunt? nam alio sensu accipiuntur *in l.3.sup.de off.præf.vigil.* pro vestimentorum custodibus, & librorum portatoribus *in l. 13. ff. manum. vindicta. Sueton. Nerone 3?. Iuuenal.Satyr.10.* Certè Vegetius principalium militum nomina percensens 2.c.7. meminit librariorum, qui in libros referebant rationes ad milites pertinentes. librariorum etiam meminit hæc lex.j.eod.
t Galli *pionniers, vastadours. adde 6.Veget.10.*
u *6.Columell.8.* κτηνιάτροι mulomedici ἱππιάτροι. *v.l.1.C.de excus.artif.* iidem soleas equis affigunt. veterina est iumentum, à vehendo, vel quòd ad ventrem onus religatum gerat. *Festus in voce veterinam.*
x naupegij. *vulg.* fabricatores nauium.
y balistarij. *vulg.Hal.* balista genus tormenti bellici. *2.Veget.10.* cuius descriptionem *v.apud Ammian.23.paulò post principium 10.Vitru.16.*
z hæc vox deest in vulgata. Porrò puto eos innui qui à Vegetio dicuntur cunicularij. *2.Veget.11.in fin.* speculariorum meminit lex *1.C.de excus.artif.* sed alio sensu.
a *l.vlt.C.de excus.artif.* χαλκεῖς. Græci appellant excusores. *Quint.2.Inst.vlt.*
b baccularij structores. *vulg.* bractearij structores. *Hal.* vtrobique ergo diuersi à structoribus, bacularij, vel bractearij. *Turneb.9.aduers.16.* legit buccularios, quos interpretatur galearum structores. est enim buccula, pars galeæ. alij tamen volunt esse buccæ tegumẽtum, *muscliere.* In lexico B.Germani Buccula παραγναθὶς ὄμφαλος. alij volunt esse instrumentum in quo succula conditur catapultis exercendis parata. Turnebi opinionem confirmo. *l.1.Cod.Theod.de Fabricensib.* cùm senæ per tricenos dies ex ære tam apud Antiochiam quàm apud Constantinopolim, à singulis Barbaricariis cassides, sed & bucculæ tegerentur: octo verò apud Antiochiam cassidas, totidémque bucculas per dies 30. & tegerent argento, & deaurarent. Iuuenal. Lorica & fracta de casside buccula pendent. De Buccellariis alibi dicam. Porrò Alciatus legit hîc, *Baccalarios.*
c id est, ædificatores *l.1.C.de excus.artif.Cicer.2.ad Q.Fratrem 4.* Instructores. *Veget. 2.c.11.* Ars structoria οἰκοδομικὴ, τεκτονικὴ, structorum ministri sunt λιτουργοί, λιτουργοί, λατόμοι vectiarij, lapicidæ, scalptores.
d *d.l.11.C.de excus.artif.2.Veget.11.*
e qui è scandulis hyberna contegebant. scandulæ, scindulas appellat à scindendo. *Isid.7.c.3.& 19.c.19* tabulæ sunt ligneæ à scandendo dictæ, quæ vicem tegularum præstant. aptissimè autẽ fiunt è quercu, vel glandiferis. *16. Plin.10.* scandulario. intellexit. *Veget.2. c.11.* habent, inquit, fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios pictores (lege πηκτὰς *ex l.vlt. C.de excus.artif.*) reliquósque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda.

Tit. VII.

De legatione deserta.

1. *Vlpianus*[a] lib.8.ad Massurium Sabinum.[a]

LEgatus municipalis, si deseruerit[e] legationem, pœna adficiatur extraordinaria, motus ordine, vt plerumque solet.

De postulatione contra remp. cuius est legatus. 1. De quæstione, an sit legatio deserta. 2. An cessatio vnius legati noceat alij. 3. De legatiuo.

2. *Idem*[a] lib.2.Opinionum.[a]

LEgatus contra rempublicam, cuius legatus est, per alium[f]: à principe quid postulare potest.

1 ¶ Vtrum quis deseruerit[g] legationẽ, an ex necessaria causa moram passus sit, ordini patriæ suæ probare debet.

2 ¶ Cessatio vnius legati ei, qui munus, vt oportet, obiit, non nocet. 3 ¶ His, qui non gratuitam legationem susceperunt, legatiuum[h] ex forma restituatur.

An in legatum actio detur.

3. *Africanus*[a] lib.3.Quæstionum.[a]

CVm quæritur, an in eum, qui in legatione sit, actio dari debeat: non tam interest, vbi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit, quàm illud, an id actum sit, vt legationis[k] tempore solueretur.

De debitore reipublicæ. 1. De his qui postulare non possunt. 2. De debitore fisci. 3. De accusatore. 4. De vicarijs. 5. De ordine. 6. De numero legatorum.

4. *Marcianus*[a] lib.12.Institutionum.[a]

SCiendum est, debitorẽ reipublicæ legatione fungi non posse. & ita Diuus Pius Claudio Saturnino & Faustino rescripsit. 1 ¶ Sed & eos[l], quibus ius postulandi non est, legatione fungi non posse: & ideo[m] harena[n] missum, non iure legatum esse missum Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. 2 ¶ Debitores autem fisci nõ prohibentur legatione fungi. 3 ¶ Si accusatio alicuius publicè instituta sit: non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum vel domesticum dicit eius, qui accusatur. & ita Diui fratres Æmilio Rufo rescripserũt.

3 ¶ Legati vicarios dare non alios possunt, nisi filios suos.

5 ¶ Ordine[o] vnusquisq; munere legationis fungi cogitur. & non aliàs cõpellendus est munere legationis fungi, quàm si, priores qui in curiã lecti sunt, functi sint. Sed si

f non sunt μονομάχοι, qui à lanistis instituebantur, sed μαχαιροποιοὶ id est, gladiorum artifices. *Bud. hic.* Lipsius *1.Saturn. 7.in fi.* hîc fatetur gladiatoris vocabulũ propriè vsurpari, sed parum vsitate. Demosthenes Machæropij filius fuit.
g Aquileges. *Hugo à Porta: Bud.* inde ars aquilegij. *31.Plin. 3.* Aquilices ab aquis eliciẽdis, vt aquælicium, quòd in magna siccitate fieri solet. Tertullianus gentes irridens *in Apologetico cap.20.* Aquilicia Ioui immolatis, nudipedalia populo denunciatis. *& 3. aduersus Marcionem.* nec statim aquilicem & agricolam se Deus repromisit. sic imbrices ab imbribus ciendis. Imbricitor, Ennius 17. *Annal.* spiritus Austri Imbricitor. & Elices, id est, sulci aquatij. *2. Columell.8.v. l.1 §.9.ff.de aqua & aquæ pluuiæ.* & Iuppiter elicius *Ouid.3.fast.* aquilices ferè iidem ac libratores. *l.vl. C.de excus.artif.*
h tribularij. *Turneb.9.aduers.16.* qui tribulos & murices faciunt, quibus equorum configantur pedes: sed tamen approbat vocem tubarij ibidem, tubarum opifices à tibicine diuersi. tubularij meminit Ammianus *lib.28 circa principium.* quæ vox non à tubulis. quid enim tubulorum opifici cum præside, sed à tuba deducitur, nisi malis ibidem legere tabulario præsidialis officij.
i Cornu militare ex vris agrestibus fit, tuba directa est: buccina in semetipsum circulo æreo flectitur. *2.Veget.5.* inde æs curuum dicitur. *Veget.2.c.7.* Cornuarius non idem est quòd cornicen, qui olim æneator, qui committendum prælium monet: sic enim legendum puto apud *Veget.2.c.7.in fi.* nec enim tibiæ prælium committere solent, sed committendum monere.
k arcuum opifices. arcarij. *vulgat.* l *l.vlt. C.de excus.artif.*
m coquunt. *Hal.* n incidunt. *vulg. Hal.* o arborem. *vulg.*
p venatoribus immunitas data est. *vt hîc.* venatoribus inquam militibus. hîc enim agitur de re militari & militibus. Venatores milites non sunt munifici. Cæteri venatores qui prouinciam feris purgant, non ideo à ciuilibus muneribus purgantur. *l.venatoribus.6.C.de excusat.munerum.*
q ij victimas in exercitu cædebant. *Bud.* vel potiùs vendebant. *1.Valer.1.*
r id est adiutores præfecti fabrorum *de quo v.Veget 11.* fabrica est locus in quo arma conficiuntur ὁπλοποιεῖον. *Nouell.85.* Galli *Arsenals*, hinc Fabricenses, qui in fabricis operantur. *v.tit.C.de Fabricensib.* s *ff.eod.2.Veget.10.*
t eos intelligit qui in libros referunt rationes ad milites pertinentes. *2.Veget.7.*
u librarij sunt nedum exscriptores. *l.92.in fi.j.de reg.iur* sed quasi tabularij.
x moris enim erat vt ex donatiuo, quòd milites consequebantur, dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus seruaretur, ne per luxum aut manium rerum comparationem à contubernalibus posset absumi. *2.Veget.20.in pr.*
y Caduca dicuntur, quæ ex aliqua causa in fiscum cadunt. *v.tit.Cod.de caducis.* eorum militum qui ære diruti dicebantur dixi ad Varronem *4.de lingua.in fi.& ad Festum in Dirutum in ære & in Resignatum æs.*
z Cornicularius est, qui corniculo tribuni militum præest. erat enim corniculum in ordinibus tribuni militum, vt in acie cornu. Cominus tribuno militari Lectorio diem apud populum dixit, quòd cornicularium suum stupri causa appellasset. *6.Valer.1.* Primò apparituram fecit magistratibus deinde in Macedonia corniculo, mox æquo meruit, *Tranquillus de claris Grammaticis v.Turneb.5.aduers.10.* de Corniculariis secretarij dicam ad *l.2.C.de prox.sacr.scrin.* a *v.tit. C.de Strator.*
b poliones *Hugo à Porta* pelliones *Hal.* politores. *Turneb.9.c.16.* politores, qui arma, gladios, galeas poliunt: pelliones, qui pelles, sub quibus milites hyeme degunt conficiunt. *Cic.4.Acad.* non multum ocij Imperatori sub ipsis pellibus relinquitur *adde quæ not.de pollion.ad l.72.§.5.ff.de solut.*
c buccinator. *Hal.* d *10.C.63.*
e *l.2.§.1.j.eod.l.2.in fi.C.eod.* f non per se. *l.8.§.1.ff.eod.* Glossiones, Pelliones ... Pellarius. *ibid.* Iulius Firmicus *libro 2.* Mars & Mercurius in x. ab Horoscopo loco poliones faciunt. *adde l.1. C.de excus.artif.l.7.ff.de supellectili.*
g *l.1.ff eod.* h *l.18.§ 12.ff.de muner.*
i *v.Cuiac.3.ad Afr fol.30.* k *l.21 ff.de oblig.*
l *l.1.§.4.ff.de postulando.* m Argumentum ab aduocato ad legatum
n sc.harenarij. o *l.3.§.15.ff.de mune.*

legatio

legatio de primoribus [a] viris desideret personas, & qui ordine vocantur, inferiores sint: non [b] esse obseruandum ordinem Diuus Hadrianus ad Clazomenios rescripsit.

6 ¶ Præcipitur autem edicto Diui Vespasiani omnibus ciuitatibus, ne plures quàm ternos [c] legatos mittant.

Quod tempus legato prosit. 1. *Si non constet legatus sit, necne.*

5. *Scæuola* lib. 1. Regularum.

LEgato tempus prodest, ex quo legatus creatus est, non ex quo Romam venit. 1 ¶ Sed si [d] non constat, legatus sit, an non: Romæ prætor de hoc cognoscit.

An propter legationem patris filius vacet.

6. *Vlpianus* lib. 5. de officio proconsulis.

FIlio propter [e] patrem legationis vocatio ne cõcedatur, Imperator noster cum patre Claudio Callisto rescripsit in hæc verba: Quod desideras, vt propter legationem patris tui à legatione tu vaces, in interuallis [f] honorum, qui sumptum habent, rectè obseruatur. in impendiis legationũ, quæ solo ministerio obeuntur, diuersa causa est.

De patre per filium legatione functo.

7. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

FIlius decurio pro [g] patre legationis officium suscepit. ea res filium, quò minùs ordine suo legatus proficiscatur, non excusat. pater tamen biennij vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur.

De his qui legatione functi sunt. 2. *Quibus negotijs legati interponere non debent.*

8. *Paulus* lib. 1. Responsorum.

PAulus respondit, eum, qui legatione functus est, intra tempora vacationis præfinita non [h] oportere compelli rursum ad defendendum publicum negotium, etiam si de eadem causa litigetur. 1 ¶ Imperatores Antoninus & Seuerus Augusti Germano Siluano: Legatione functis biennij vacatio conceditur. Nec interest, vtrùm legatio in vrbe, an in prouincia agentibus nobis mandata sit.

2 ¶ Paulus respondit, eum [i], qui legatione fungitur, neque alienis [k], neque propriis negotiis se interponere debere. in qua causa non videri eum quoque contineri, qui cum amico suo prætore gratis consilium participat.

An legatus agere possit.

9. *Idem* lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, de eo [l] damno, quod legationis tempore legatus passus est, posse eum etiam legationis tempore experiri.

1. *De eo qui in legatione mortuus est.*

10. *Idem* lib. 1. Sententiarum.

LEgatus, antequàm officio legationis functus sit, in rẽ suam nihil agere potest. exceptis his, quæ ad iniuriam eius, vel damnum parata sunt. 1 ¶ Si quis in munere legationis, antequàm ad patriam reuertatur, decessit [m], sumptus qui proficiscenti sunt dati, non restituuntur [n].

De legatione absenti iniuncta.

11. *Idem* lib. singul. de iure libellorum.

SI absenti [o] iniuncta est legatio, eámque gratuitam suscepit: potest quis & per alium legationem mittere.

1 ¶ Qui legationis officio fungitur, licèt suum negotium curare non potest: Magnus tamen Antoninus permisit ei, pupillæ nomine & instruere [p] & defendere causam, licèt legationi, quam suscepit, nondũ renuntiauerit: præcipuè cum participẽ officij ipsius absentẽ esse dicebat.

De emptione.

12. *Scæuola* lib. 1. Digestorum.

LEgatus creatus à patria sua, suscepta legatione, in vrbem Romam venit. & nondũ perfecta legatione, domum, quę erat in ipsius ciuitate Nicopoli, emit. quæsitum est, an in senatusconsultum inciderit, quò [q] prohibentur legati ante perfectam legationem negotiis vel priuatis rebus obstringi. respondit, non videri teneri.

De vicario.

13. *Papinianus* lib. 1. Responsorum.

VIcarius [r] alieni muneris voluntate sua datus, ordine suo legationem suscipere non admissa biennij præscriptione cogetur.

De libera legatione.

14. *Vlpianus* lib. 74. ad Edictum prætoris.

QVi libera [s] legatione abest, non videtur reipublicæ causa abesse. hic enim non publici commodi causa, sed [t] sui abest.

De libelli oblatione.

15. *Modestinus* lib. 7. Regularum.

IS, qui legatione fungitur, libellum sine permissu principis de aliis [u] suis negotiis dare non potest.

De pluribus legationibus. 1. *Si cui ante vel post legationem susceptum negotium moueatur.*

16. *Idem* lib. 8. Regularum.

EVndem plures legationes suscipere prohibitum non est: præsertim [x], si & sumptus & itineris compendium suadeat [y]. 1 ¶ Ante legationem susceptam si cui negotium moueatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione, non [z] nisi iniuncto munere fungatur.

De legato pulsato, legatos & liberos esse, & sanctos haberi. De dedito hostibus.

17. *Pomponius* lib. 37. ad Quintum Mucium.

SI [a] quis legatum [b] hostium pulsasset, contra [c] ius gentium id commissum esse existimatur: quia [d] sancti [e] habentur legati. & ideo si, cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum eis indictũ sit: responsum est, liberos eos manere [f]: id enim iuri gentium conuenit esse. itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius [g] dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. quem hostes si non recepissent quæsitũ est, an ciuis Romanus maneret: quibusdam existimantibus manere: aliis cõtrà, quia quem semel populus iussisset dedi, ex ciuitate expulisse [h] videretur, sicut faceret, cùm aqua [i] & igni interdiceret. in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. id autem maximè quæsitum est in Hostilio Mancino [k] quem Numantini sibi deditum nõ acceperunt. de quo tamen lex postea lata est, vt esset ciuis Romanus: & præturã quoq; gessisse dicitur.

DE ADMINISTRATIONE RErum ad ciuitates [l] pertinentium.

Tit. VIII.

De relictis ad certam speciem.

1. *Vlpianus* lib. 10. Disputationum.

QVod ad certam speciem ciuitatis relinquitur, in alios vsus conuertere non [m] licet.

De locatione & conductione. 2. *De frumentaria ratione vel pecuniaria.* 7. *Si idoneus nominatus postea facultatibus lapsus sit.* 8. *De pactis.* 9. *De periculo collegæ. De eo qui pro collega dependit.* 11. *De conductore & fideiussore conductoris, & herede fideiussoris.*

2. *Idem* lib. 3 Opinionum.

NOn vtique de exemplo [n] posterioris locationis præteritarum conductionum, quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet. 1 ¶ Quod quis suo [o] nomine exercere prohibetur, id nec per subiectam personã agere debet. & ideò si decurio, subiectis aliorum nominibus, prædia publica locat [p], quæ decurionibus conducere [q] non licet, secundum legem vsurpatam reuocentur.

2 ¶ Quod de frumentaria [r] ratione in alium vsum conuersum est, sua causa cum incremento debito restituatur. ídque etsi contra absentem pronuntiatum est, inanis est querela. ratio tamen administrationis secundùm fidem acceptorum [s] & datorum ponatur.

3 ¶ Frumentariæ pecuniæ suo nomine debitor quàm primùm soluat. necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram [t] solutionis accipere non debet. sed debitores, quos ex eadem causa habet, ad solutionem per præsidem prouinciæ compellantur.

4 ¶ Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui ciuitati, non compensari in erogata debet. Sin autem frumentaria [u] pecunia in alios vsus, quàm quibus destinata est, conuersa fuerit, veluti in opus balneorum publicorum: licèt ex bona fide datum probatur: compensari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet: solui autem à curatore reipublicæ iubetur.

5 ¶ Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suis vsuris fit, immodicæ & illicitæ computationis modus non adhibetur. id est, ne commodorum commoda, & vsuræ [x] vsurarum incrementum faciant.

6 ¶ Grani æstimationem per iniuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, curator reipublicæ domino restitui iubeat.

7 ¶ Si eo tempore, quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus, damnum debitis reipublicæ dederit:

---

a qui & principes ciuitatis.
b necessitas excusat à seruando ordine. *l. 11. §. 2. l. 14. in fin. sup. de muner.*
c huc referri potest historia de tribus legatis à Roma ad Attalum & Nicomedem missis, quorum vnus lapide caput saucius fœdas præferebat cicatrices, alter podagra laborabat, tertius stultior haberi consueuerat. Cato contemplatus legatos, senatus inquit, legatos mittit, quia ratione, pedibus, & capite carent.
d *l. 2. §. 6. sup. de iud.*
e *l. 1. l. 3. Cod. de mun. & honorib.*
f vacationibus temporum. *l. 18. ff. ad municip. l. 3. C. de munerib. & honorib.*
g *l. 13. ff. eod.*
h Est enim vicissitudo in deferẽdis legationibus seruanda. *l. 11. ff. de vacatione. l. 2. C. de muner. & honor.* An legatus prouincialis Romam missus, ibi quamdiu legatione fungitur suas actiones monere & instituere possit. vide apud Cuiacium *2. obs. 22.*
k *adde l. 15. ff. eod.*
l *l. 8. ff. eod.*
m *adde l. 4. ff. de officio adsess. l. 19. in fin. ff. loc.*
n sed ad legati heredes transmittuntur.
o *v. l. 36. sup. ad municipalem.*
p instituere. *Hal.*
q *l. 8. in fin. l. 11. sup. eod.*
r *l. 7. sup. eod.*
s qui liber à legatione: *vulg.* & malè. Porrò libera legatio *Suetonio in Tiberio c. 31.* (& ius legationis liberum. *Cic. 1. Philipp. & 15. Epist. ad Att. 6. & 11.* seu votiua legatio. *Cic. 2. ad Att. 18. & 13. Epist. 14. & 14. epist. vlt. & 15. ad Attic. 1. & 11. familiar. 1.*) hic dicitur, quæ à senatu vel imperatore donabatur clarissimis viris titulo tenus ad res proprias & priuatas gerendas veluti ad adeundas hereditates sibi delatas. *Cicer. 3. de legib.* alias senatori ab vrbe abesse non licet. v. *Manutium 1. Epist. ad Att. 1. Budæum hîc.* libera dicitur quod nullo sit finita tempore. sic libera cretio dicitur. *Cuiac. 9. obs. 19.* interdum etiam legatis liberæ mandata de summa rerũ senatus constituebat. *Liu. 7. de bello Macedonic.*
t puta adeundæ hereditatis causa. Cicero *1. & 2. agraria.* exigendi causa. *Cicero pro Flacco.*
u *l. 8. supra eod.*
x id est, interdum ἄλλως.
y subeat. *vulg.*
z *l. 2. sup. de in ius vocando. l. 2. sup. eum qui appellauerit.*
a vide Balduinum in Scæuola: vbi hanc legem explicat. *fol. 109. & sequentib.*
b *l. 7. sup. ad l. Iul. de vi publica.*
c Hinc Græci πρέσβυς οὐδὲ τύπτεται, οὐδὲ ὑβρίζεται.
d Probus in Pelopida, legationum iure tutum se arbitrabatur, quòd apud gentes sanctum esse consuesset. *Varro 3. de ling.* sancta sunt, inquit, corpora legatorum. Hisque de rebus iudicabat fœcialis. *v. Cuiac. 11. obs. 5. Cicer. pro l. Manilia* refert ideò Corinthum à Romanis euersam quòd legati Romanorum à Corinthiis duriùs appellati fuissent, eo nomine idem hortatur Romanos vt Pompeium eligant aduersus Mithridatem, à quo legati Romani fuissent occisi. *Idem 1. in Verrem.* nonne legati inter hostes incolumes esse debent. *vide ibidem Asconium.*
e *forsè legendũ* sacrosancti: quia iureiurando interposito, id erat institutũ vt qui violasset, puniretur. Cicero *de aruspicum responsis & Verrina 3. & pro lege Manlia, Liuij epitome 15. Liuius 5. 6. 20. 21. 23. 30. 38.* Ita Tribuni plebis & Ædiles sacrosancti, vt ex Marci Catonis oratione inscripta, ædiles plebeij sacrosanctos esse docet Festus in sacrosanctum.
f vice versa legato arma capere nõ licet in eos apud quos legatione fungitur, vt tres Fabij fecere ad Gallos missi. qua in re Liuius, & Plinius scribunt ius gentiũ violatũ, dictámque eis diem à Quinto Fabio tribuno plebis. *v. Cuia. ibi.* Quid si nefanda consilia ineant, aduersus eos apud quos legati missi? Interdũ ius gentium valuit. *Liuius 2.* interdũ nõ valuit *Thucydid. 2.* vbi de legatis Lacedæmoniorum ad regem Persarũ missis & ab Atheniensibus interceptis tractat. sic apud Liuium *3. decad. 3.* legatos Carthaginiensium Romani intercipiunt, euntes ad regem Macedoniæ.
g *l. 4. sup. de captiuis.*
h expulisse.
i de aquæ & ignis interdictione dixi ad *l. 1. §. 2. ff. de leg. 3.*
k *v. Cicer. de oratore & in Topicis in loco à notatione: & 3. de oratore, & in oratione pro Cecinna.* Itaque huiusmodi postliminium non iustũ pronũciatũ est. *7. Gell. 18.*
l περὶ πολιτικῶν καὶ προνομίων αὐτῶν. *& c. 54. Eclo. 10.*
m *l. 4. ff. eod.* Imò *licet. v. l. 16. ff. de vsufr. legat.*
n A præsenti locatione ad præteritam, nõ ducitur argumentum.
o Per subiectã vel suppositam personam nemo id exercere aut agere potest quod suo nomine ipse agere prohibeatur. *vide l. 2. C. quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.*
p *dixi ad l. 36. C. de locato.*
q Decurio publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse non potest *vt hîc. l. 6. §. 2. ff. de decurionib. vbi vide quæ scripsi.*
r *§. 4. ff. eod. l. 2. C. de frumento vrbis Constantinop.*
s Rationes acceptis & datis constant.
t necessitas moram non amittit.
u *v. §. 2. ff. eod.*
x vsuræ vsurarum legitimè non postulantur. *v. l. 28. C. de vsuris.*

a *l.5.§.4.ff.commodati.l.23.in fi.ff.de reg.iur.v.l.6.C.de pign.act.*
b curator.*Hal.* malè. Creator, qui & nominatòr is eſt qui quem nominat ad munera.*l.vlt.C.de heredit.decurionum.l.59.C.de decurionib.l.2.Cod.quo quiſque ordine conueniendus.*
c *l.38.ff.de pact.l.16.in fi.ff.de ſuis & legitimis.*

quia fortuitos [a] caſus nullum humanum conſilium prouidere poteſt:creator [b] hoc nomine nihil præſtare debet.

8 ¶ Ius reipublicæ pacto [c] mutari non poteſt,quo minùs magiſtratus collegæ quoque nomine conueniantur in his ſpeciebus,in quibus id fieri iure permiſſum eſt.

9 ¶ Actio autem,quæ propterea [d] in collegam decerni ſolet,ei,qui pro altero dependit,ex æquitate competet.

10 ¶ Quod depenſum pro collega in magiſtratu probabitur,ſolui & ab heredibus eius præſes prouinciæ iubet.

11 ¶ 'Idem ex eodem libro.' Conductore perficiendi operis punito, fideiuſſor, qui pro eo interuenerat, idem opus extruendum alij locauerat.nec à ſecundo redemptore opere perfecto, vſurarum præſtationem heres fideiuſſoris recuſare non debet:cùm & prior cauſa in bonæ fidei contractu in vniuerſum fideiuſſorem obligauerit, & poſterior locatio,quia ſuum periculum agnouit,ſolidæ præſtationi reipublicæ eum ſubſtituerit.

12 ¶ Qui fideiuſſerint [e] pro conductore vectigalis, in vniuerſam conductionem in [f] vſuras quoque in iure conueniuntur: niſi propriè quid in perſona eorum verbis obligationis expreſſum eſt.

13 ¶ Sed ſi in locatione fundorum pro ſterilitate temporis boni viri arbitratu in ſoluenda penſione cuiuſque anni pacto comprehenſum eſt: explorata lege cõductionis,fides bona ſequenda eſt.

De periculo collegæ. 1. De locatione. 2. De nouatione. De pecunia conſtituta. 3. An filius pro patre cauere cogatur. 4. De pignore dato à fideiuſſore.

3. *Papinianus* 'lib.1.Reſponſorum.'

CVratores [g] communis officij, diuiſa pecunia, quam omnibus in ſolidum publicè dari placuit, periculo vice mutua non liberantur. *Vlpianus*:

PRior [h] tamen exemplo tutorum [i] conueniendus eſt is, qui geſſit.

1 ¶ 'Ex eodem libro.' Prædium publicum in quinque annos,idonea cautione non exactã, curator [k] reipublicæ locauit. ceteris [l] annis colonus ſi reliquã traxerit,& de fructibus prædij mercedés [m] que [n] ſeruari non potuerint [o] ſucceſſor,qui locauit,tenebitur.idem in vectigalibus non ita pridem conſtitutum eſt: ' ſcilicet ' vt ſui temporis ſinguli periculum præſtarent.

2 ¶ In eum, qui adminiſtrationis tempore creditoribus reipublicæ,nouatione facta,pecuniam cauit, poſt depoſitum officium [p] actionem denegari non [q] oportet.Diuerſa cauſa eſt eius,qui ſolui conſtituit.ſimilis etenim videtur ei,qui publicè vendidit,aut locauit.

3 ¶ Filium pro patre curatore reipublicæ creato cauere [r] cogi non oportet. nec mutat, quòd in eum pater emancipatum,priùs quàm curator conſtitueretur,partem bonorum ſuorum donationis cauſa contulit.

4 ¶ Pro magiſtratu fideiuſſor interrogatus, pignora quoque ſpecialiter dedit.in eum caſum pignora videntur data, quo rectè conuenitur:videlicet poſtquam res ab eo ſeruari non potuerit,pro quo interceſſit.

De pecunia in certos vſus legata.

4. *Valens* 'lib.2.Fideicommiſſorum.'

LEgatam municipio pecuniã in aliam rem, quàm defunctus voluit,conuertere citra principis auctoritatẽ non [ſ] licet. & ideo ſi vnũ opus fieri iuſſerit, quod Falcidiæ legis interuentu fieri non poteſt. permittitur, ſummam, quæ eo nomine debetur,in id quod maximè neceſſarium reipublicæ videatur conuertere.ſiue plures ſummæ in plura opera legantur, & legis Falcidiæ interuentu id, quod relinquitur, omnium operum extructioni non ſufficit: permittitur,in vnum opus,quod ciuitas velit,erogari.Sed municipio pecuniam legatam, vt ex reditu eius venatio [t] aut ſpectacula edantur, ſenatus in eas cauſas erogari vetuit.& pecuniam eò legatam, in id, quod maximè neceſſarium municipibus videatur, conferre [u] permittitur, vt in eo munificentia eius,qui legauit,inſcriptione [x] notetur.

De venditione frumenti. 1. De pecunia legata.

5. *Paulus* 'lib.1.Sententiarum.'

DEcuriones pretio viliori [y] frumentum,quod annona temporalis eſt,patriæ ſuæ præſtare nõ ſunt cogendi.

1 ¶ Niſi ad opus nouum pecunia ſpecialiter legata ſit, vetera ex hac reficienda ſunt.

De dolo,culpa,& diligentia.

6. *Vlpianus* 'lib.1.ad Edictum Prætoris.'

MAgiſtratus reipublicæ non dolum ſolummodò, ſed & latam negligentiam [z],& hoc ampliùs etiam diligentiam debent.

d *l.2. C.de contrar. iudicio tutelæ.*
e *l.68.§.1.ff.de fideiuſſor.*
f *54. Synopſis Baſil. 10.c.2 §.78.*
g Curatores hîc, curator Reipublicæ. *§.1.eod.* procurator Reipublicæ. *l.30. C. de decurionibus.* iudex & cenſor rerum ad ciuitatem pertinentium ideo λογιστὴς. *l.15.§.7.ff.de excuſat.tutorum.* Vlpianus orat. περὶ παραπρεσβείας (vnde λογιστὰ τῆς πόλεως curatio) καὶ τῆς δημιουργίας à Græcis in *l.3.Cod.de modo multarum. l.vlt.ff.de adſeſſ.* Creabatur ex decurionibus & Reipublicæ nomine cauſas agebat apud Præſidem vel principem. *d.l.30.* publica prædia & vectigalia locabat, pecuniã publicam tractabat, loca publica curabat.*§.1.ff.eod.l.46.ff.de damno infect.l.3.§.planè.l.5.§.Idẽ ait.§.hæc verba.ff.quod vi.* Pater Reipub.quoque dicebatur.adde *l.3.ff.de his qui ſponte munera.*
h *l.13.ff.ad municip.l.1.l.3.Cod.quo quiſque ordine.l.4.C.de conueniend.fiſci debitorib.*
i *l.39.§.vlt.ff.de admin.tut.*
k de Curatore Reipublicæ paulò antè dixi.
l certis annis. *Zoannet.c.6.reſtitut.*
m quæ.
n mercedes ad ſeruari. *Hal.*
o potuerint & à ſucceſſore eius, ſucceſſor *Zoanetus ibid.*atque ita ſecũdus curator non tenebitur, vt volũt interpretes.
p id eſt poſt depoſitam poteſtatem.*l.1.§.4.ff.de ſuſpectis.l.1.ff.de iuriſd.*
q *l.67.ff.de procurat.* Imò oportet. *l.5.ff.eod.ex fac.tut.*
r *l.16.§.2.ſup.de muner.*
ſ *v.l.1.ff.eod.l.6.ff.de annuis.l.16.ff.de vſufruct.leg l.13.ff.de pollicit.l.9.C.de paganis.*
t *l.122.ff.de leg.1.*
u conferri.
x ſic, quoties ſtatuæ ex teſtamento ponebãtur moris erat nomen teſtatoris adſcribere. *l.2.ff.de operib.public.v.Lipſium 1.elec.9.*
y *l.18.ff.ad municip.*
z *l.4.ff.de magiſtr.conueniend.*
a *v.l.2.ff.ad municipalem.*
b ſed ſi rationes expunctæ.*Cuiac.ad l.2.C.de iure fiſci.*hoc ſc.ſenſu vt diſpunctæ rationes ob errorem calculi reprobari poſſint, etiam poſt longum tempus:expunctæ non item.*l.13.in fi.ff.de diuerſ.& temp.* alioqui,gratioſè expunctæ rationes, quia ad perniciem Reip.tendunt nullius ſunt momenti.*l.12.C.de tranſ.*quin,niſi ita legatur, non eſt quò verbum, expunctæ,referri poſſit.
c *Paul.5.ſent.2.§.4.*
d *l.vlt.§.2.ff.ad municipal.l.vlt.C.quo quiſque ordine.*
e id eſt, vindicare nomine ciuitatis.
f De curatore ciuitatis dixi ad *l.18.§.5.in fin.ff.de muner.*
g *l.6.eod.*
h *l.18.§.8.ff.de muner.*

An pater filij nomine teneatur.

7. *Paulus* 'lib.1.ad Edictum Prætoris.'

'SI' filiusfamilias, volente patre,magiſtratus geſſerit:Iulianus exiſtimauit, inſolidum [a] patrem teneri in id, quòd eius nomine reipublicæ abeſſet.

De errore calculi. 1. De rationibus expunctis.

8. *Modeſtinus* 'lib.8.Regularum.'

CAlculi erroris retractatio etiam poſt decennij aut vicennij tempora admittetur.

1 ¶ Sed ſi gratioſè [b] expunctæ dicentur,non retractabuntur.

De pecunia quæ apud curatores remanſit, vel à redemptoribus operum exigi non poteſt. 1. De heredibus curatorum. 2. De agris reip.bona fide poſſeſſis. 3. De operum exactione,non committenda ſine cautione. 4. De negligentia, & fraude curatorum. 5. De pecunia ad annonam deſtinata. 6. Si non ſigniter ſitonæ officio ſuo functi ſint. 7. Curatorem calendarij non cauere. 8. De periculo collegæ. 9. De periculo nominum. 10. De vſuris ab eo qui publicam pecuniam detinuit,præſtandis.

9. *Papirius Iuſtus* 'lib.2.de Conſtitutionibus.'

IMperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt,pecuniæ, quæ apud curatores remanſit, vſuras [c] exigendas: eius verò,quæ à redemptoribus operum exigi non poteſt, ſortis duntaxat periculum ad curatores pertinere.

1 ¶ Item reſcripſerunt, operum periculum etiam [d] ad heredes curatorum pertinere.

2 ¶ Item reſcripſerunt, agros reipublicæ retrahere [e] curatorem ciuitatis [f] debere licèt à bona fide emptoribus poſſideantur, cùm poſſint ad auctores ſuos recurrere.

3 ¶ 'Idem eodem libro.' Imperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, operum exactionem ſine cautione non oportere committi.

4 ¶ Item reſcripſerunt, curatores, ſi negligenter [g] in diſtrahendis bonis ſe geſſerint,in ſimplũ teneri,ſi per fraudem,in duplũ:nec ad heredes eorum pœnam deſcendere.

5 ¶ Item reſcripſerunt, pecuniam ad annonam deſtinatam [h] diſtractis rebus curatorem exigere debere.

6 ¶ Item reſcripſerunt, ſitonas [i] indemnes eſſe oportere,qui non ſegniter officio ſuo functi ſunt, ſecundùm literas Hadriani.

7 ¶ Item reſcripſerũt, à curatore calendarij [k] cautionẽ exigi non debere, cùm à [l] præſide ex inquiſitione eligatur.

8 ¶ Item reſcripſerunt,curatorem etiam nomine collegæ [m] teneri,ſi interuenire & prohibere eum potuit.

9 ¶ Item reſcripſerunt, nominum, quæ deteriora facta ſunt tempore curatoris,periculum ad ipſum pertinere. quia verò antè quàm curator fieret, idonea non erant, æquum videri,periculum ad eum non pertinere.

10 ¶ 'Idem libro eodem.' Imperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt,eum, qui pecuniam publicam magiſtratus ſui tempore, & pòſt non pauco tempore detinuerat, vſuras [n] etiam præſtare debere: niſi ſi quid allegare poſſit,qua ex cauſa tardiùs intuliſſet.

DE DECRETIS AB ORDINE [o] faciendis.

Tit. IX.

De medicis.

1. *Vlpianus* 'lib.3.Opinionum.'

MEdicorum intra [p] numerum [q] præfinitum conſtituendorum arbitrium non præſidi prouinciæ commiſſum eſt,ſed ordini [r],& poſſeſſoribus cuiuſque ciuitatis: vt certi de probitate morum [ſ], & peritia artis eligant ipſi,quibus ſe [t], liberóſque ſuos in ægritudine corporum committant [u].

De legitimo numero cogendo.

2. *Marcianus* 'lib.1.Publicorum.'

ILla decreta, quæ non [x] legitimo numero decurionum coacto facta ſunt,non valent.

3. *Vlpianus* 'lib.3.de Appellationibus.'

LEge autem municipali cauetur, vt ordo non aliter habeatur,quàm duabus [y] partibus adhibitis.

De decretis ambitioſis. 1. De largitione. 2. De ſalario.

4. *Idem* 'libro ſingulari de Officio curatoris reipublicæ.'

AMbitioſa [z] decreta decurionum reſcindi debent,ſiue aliquem debitorem dimiſerint,ſiue largiti ſunt.

1 ¶ Proinde(vt ſolent)ſiue decreuerint, de publico alicuius vel prædia,vel ædes, vel certam quantitatem præſtari:nihil valebit huiuſmodi decretum.

i de quibus *v.l.18.§.5.ff.de muner.* Sitonæ indemnes ſeruandi. *l.vlt.C.vt nemini liceat in emptione ſpecierum.*
k *l.18.§.2.ff.de munerib.*
l *v.l.4.C.de tutore & curat.qui non ſatiſd.*
m *l.11.ff.ad municipalem.*
n *in pr.ff.eod.l.7.§.7.ſup.de vſur.*
o decurionum *ſc.10 C.46.*
p vide quæ ſcripſi de immunitate Medicis data ab Imperatoribus.*ad l.5.C.de profeſſoribus & medicis.*
q *l.6.§.2.ſup.de excuſ.tut.*
r Imò non ordini,ſed Epiſcopis & aliis perſonis.*l.18.Cod.de epiſcop.*
ſ In medico, morum probitas,& artis peritia requiritur.
t vel hinc poſſis colligere quãtum homines medicis deferre oporteat.Plinius, Imperatoribus vna medicina imperat. Tertullianus in *Scorpiaco* horrorem operis fructus excuſat,vlulans denique ille & gemens, & mugiens inter manus medici poſt modũ eas mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & ſæuas iam negabit.
u euenit tamẽ perſæpe ob eorum ignorantiam, quòd Plinius refert. Diſcunt inquit, periculis noſtris, & experimenta per mortes agunt.
x *l.39.ſup.de re iud.l.5.C.de legib.*
y Duæ partes, curia: duæ partes, duæ tertiæ. Ita nominationes ad munera ciuilia citra decretum, conſiliúmque publicũ, præſentibus omnibus decurionibus aut ſaltem duabus tertij potius ordinis fieri non poſſunt. *vt hî: l.nulli.ff.quod cuiuſque vniuerſit.* At quæ illæ partes?Rænardus in *l.160.§.refertur.ff.de regul.iur.* has duas partes interpretatur bulen & Eccleſiã quarum auctoritatem in decretis municipalibus,publicis neceſſariam fuiſſe docet Plinius *Epiſt.10.* verùm buie & Eccleſia non partes curiæ videntur eſſe,ſed potius ipſa curia. Nam βουλὴ curia eſt. *l.10.ff.de pollicitat.v.l.19.ſupr.ad municipal.*
z *l.2.C.eod.l.12.C.de tranſact.* κελευσμοὶ ψήφισμα. Eadem forma ambitioſæ correctiones Cicerone *ad Atticum* ambitioſæ ſententiæ Suetonio *in Domitiano.*

2 ¶Sed

ſ4 n°2

2 ¶ Sed etsi salarium [a] alicui [b] decuriones decreuerint, decretum id nonnunquam [c] vllius erit momenti: vtputà si ob liberalem [d] artem fuerit constitutum, vel ob medicinam. ob has enim causas licet constitui salaria.

De decretis rescindendis vel non.

5. *Callistratus* lib. 2. de Cognitionibus.

QVod semel ordo decreuit: non [e] oportere id rescindi, Diuus Hadrianus Nicomedensibus rescripsit, nisi ex causa: id est, si ad publicam vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti.

De eo qui extra synedrium iudicauit.

lib n° 2

6. *Scæuola* lib. 1. Digestorum.

MVnicipij lege ita cautum erit: Ἐὰν τις ἔξω τοῦ συνεδρίου δικάσηται τοῦ τε συνεδρίου εἰργέσθω, καὶ προσαποτινέτω δραχμὰς χιλίας. *id est, Si quis extra synedrium* [f] *iudicauerit: ordine seu synedrio moueatur, & luat ad hæc drachmas mille.* quæsitum est, an pœnam sustinere debeat, qui ignorans [g] aduersus decretum fecit. respondit, & huiusmodi pœnas aduersus scientes paratas esse.

a Salaria sunt, τὰ διδόμενα εἰς τροφὴν, σιτηρέσια καὶ ὀψώνια. Dicta nonnulli putant vel à sale: vel quod dentur vt percipientes inde se alant.
b Decuriones salarium cuiquam cõstituere non possunt iniussu principis. *l. vnic. Cod. de præbendo salario.* nisi ob causas quæ sequuntur.
c Imò, semper. *d. l. vnica.*
d *l. 1. C. eod.*
e *l. 14. sup. de re iud.*
f de ea voce dicam ad *l. 17. C. de Iudæis.*
g Ignorans nõ obligatur. Ignorans, puta forensis mercator, *Rebuffus Tomo 2. tract. de pannis. mercat. artic. 2.*

DE OPERIBVS [h] PVBLICIS,

Tit. X.

De successoribus curatorum. 1. Et de excusatione præpostera.

1. *Vlpianus* lib. 2. Opinionum.

CVrator operum creatus, præscriptione motus ab excusatione perferenda, sicuti cessationis nomine, in qua quò ad viuit moratus est, heredes suos obligatos reliquit, ita temporis, quod post [i] mortem eius cessit, nullo onere eos obstrinxit.

1 ¶ Curam operis aquæductus in alio iam munere constitutus postea susceperat: præposterè visus est petere exonerari priore munere vtrisque iam implicitus: quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante [k] probabilius impetrasset propter prius munus à sequenti excusationem.

De inscriptione nominis. 1. De curatoribus operum & redemptoribus. 2. De inscriptione nominis.

2. *Idem* lib. 3. Opinionum.

QVi liberalitate, non necessitate debiti reditus suos interim ad opera finienda concessit. munificentiæ suæ fructum de inscriptione [l] nominis suis operibus, si qua fecerit, capere per inuidiam non prohibetur.

1 ¶ Curatores operũ cum redemptoribus negotium habent, respublica autem cum his, quos efficiendo operi præstituit. quatenus ergo & quis, & cui obstrictus est, æstimatio præsidis prouinciæ est.

2 ¶ Ne eius nomine [m], cuius liberalitate opus extructum est, eraso, aliorum nomina inscribãtur, & propterea reuocentur similes ciuium in patrias liberalitates, præses prouinciæ auctoritatem suam interponat.

An liceat nouum opus facere. 2. De inscriptione nominis.

3. *Macer* lib. 2. de Officio præsidis.

OPus nouum priuato [n] etiam sine principis auctoritate facere licet [o]: præter quàm si ad æmulationem alterius ciuitatis pertineat, vel materiam seditionis [p] præbeat, vel circum [q] theatrum vel amphitheatrum sit.

1 ¶ Publico verò sumptu opus nouum sine principis auctoritate fieri non licere, constitutionibus declaratur.

2 ¶ Inscribi autem nomen operi publico alterius, quàm principis, aut eius [r] cuius pecunia id opus factum sit, non licet.

4. *Modestinus* lib. 11. Pandectarum.

NEc, præsidis quidem nomen licebit superscribere.

De legato vel fideicommisso ad opus relicto si quid publici à priuatis detineatur.

5. *Vlpianus* libro singulari de Officio curatoris reipublicæ.

SI legatum [s] vel fideicommissum fuerit ad opus relictum, vsuræ quæ, & quando incipiant deberi, rescripto Diui Pij ita continetur: Si quidem dies non sit ab his, qui statuas [t] vel imagines ponendas legauerunt, præfinitus: à præside prouinciæ tempus [u] statuendum est. & nisi posuerint heredes, vsuras leuiores intra sex menses: si minus, semisses vsuras reipublicæ pendant [x]. si verò dies status est, pecuniam deponant intra diem. si aut non inuenire se statuas dixerint, aut loco controuersiam fecerint: semisses protinus pendant.

1 ¶ Fines publicos [y] à priuatis detineri non oportet. curabit igitur præses prouinciæ, si qui publici sunt, à priuatis separare, & publicos potius reditus augere. si qua loca publica, vel ædificia in vsus priuatorum inuenerit: æstimare, vtrúmne vindicanda in publicum sint, an vectigal eis satius sit imponi. & id, quod vtilius esse reipublicæ intellexerit, sequi.

h 8. *Cod. 12. 15. Cod. Theodos. 1.* περὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων. &c. *54. Eclog. 12.*
i *l. 1. C. quo quisque ordine.*
k *l. vlt. in fin. ff. de vacatione munerum.*
l *l. 13. ff. eod. l. 4. in fin. ff. de administ. rer.*
m *l. 7. in fi. ff. eod.*
n putà ciuitati, castro, quibus interpretes volunt cõcedi murorum reædificationem, sumptu tamen suo.
o Imò sine principe non licet. *l. 6. ff. eod. l. 13. C. eod.*
p hinc colligit Bartolus ædificationem castri & domorum ciuitati nocentiũ, nimia vicinitate, minimè permitti oportere.
q *d. l. 6.*
r *l. 2. ff. eod. l. 18. C. eod. l. 4. supr. de administ. rer.*
s pecunia priuati opus publicum ædificari potest. *l. 5. C. eod.*
t vide quæ scripsi ad *l. 7. supr. de annuis legatis.*
u *l. 18. in fi. ff. de vsur.*
x *l. 1. ff. de pollicit.* Imò pendere non debẽt. cùm ij, qui liberaliter quid Reipub. promittũt, ad vsuras non teneantur. *l. 6. ff. de vsur.*

De principe consulendo.

6. *Modestinus* lib. 11. Pandectarum.

DE operibus, quæ in muris [z], vel portis, vel rebus publicis fiunt, aut si muri extruantur, Diuus Marcus rescripsit, præsidem aditum consulere principem debere.

De pecunia in opera noua legata. 1. De inscriptione nominis.

7. *Callistratus* lib. 2. de Cognitionibus.

PEcuniam, quæ in opera noua legata est, potius in tutelam eorum operum, quę sunt, conuertendam, quàm ad inchoandum opus erogandam, Diuus Pius rescripsit: scilicet si [a] satis operum ciuitas habeat, & non facilè ad reficienda ea pecunia inueniatur.

1 ¶ Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, vel alio modo ex voluntate populi facturum se pollicitus sit: nominis proprij titulo scribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent: id fieri debere senatus censuit. quòd si priuati in opera, quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adiecerint summam: ita titulo inscriptionis vti eos debere iisdem mandatis cauetur, vt, quantam summam contulerint in id opus, scribant [b].

DE [c] NVNDINIS [d],

Tit. XI.

De non vsu.

1. *Modestinus* lib. 3. Regularum.

NVndinis impetratis à principe [e], non vtendo qui meruit, decennij tempore vsum amittit [f].

De agricolis & opificibus.

2. *Callistratus* lib. 3. de Cognitionibus.

SI quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre vtensilia [g] in ciuitate iusserit [h], vt ipsi ea distrahant: destituetur annonę præbitio, cùm auocetur ab opere rustici. qui confestim vbi detulerint mercem, tradere eam, & ad opera sua reuerti debeant. denique summæ prudentiæ & auctoritatis apud Græcos Plato, cùm institueret, quemadmodum ciuitas bene beatè [i] habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit. sic enim libro secundo Πολιτείας, *id est, ciuilis conuersationis* [k]: ait: [l] Δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, [m] καὶ τῶν ἄλλων διακόνων [n]. τῶν γε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα. οὗτοι δέ εἰσιν ἔμποροι [o]. Κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγορὰν τι, ὧν ποιεῖ, ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι [p], ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ, οὐδαμῶς. ἢ δὲ ὅς, ἀλλ' εἰσὶν οἳ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην. *id est: Indiget* [q]*, enim ciuitas pluribus vtique rusticis, & alijs opificibus, & alijs ministratoribus: itémque his, qui inuehant, & euehant singula. hi autẽ sunt negotiatores. Adferens autem agricola in forum aliquid eorum, quæ facit, vel aliquis alius opificum, nisi sub idem tempus contingat eum cum his, quibus indiget sua permutare, vacabítne suo opificio deses sedens in foro? nequaquam. sed sunt, qui hoc videntes seipsos in hoc statuant ministerium.*

DE POLLICITATIONIBVS [r],

Tit. XII.

De vsuris. 1. An quis ex pollicitatione teneatur. 6. De periculo operis perfecti.

1. *Vlpianus* libro singulari de officio curatoris reipublicæ.

SI pollicitus quis fuerit reipublicę opus se facturum, vel pecuniam daturum: in vsuras non [s] conueniatur. sed si moram cœperit facere, vsuræ accedunt [t], vt Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit.

y ¶ adde *l. 9. §. 2. ff. de admin. rer. 54. Ecl. 10. ex tit. 12. c. 4.*
z *l. 3. ff. eod. 54. Ecl. 10. ex tit. 12. c. 5.*
a Bartolus hãc legem transfert ad legata relicta Ecclesiæ ædificandæ, quam negat ædificandam si alioquin satis multæ aliæ sint.
b inscribant. *Hal. adde Nou. 65.*
c 4. *C. 60. v. Papon. 3. notar. 8. c. des lettres d'octroy de foires & marchés.*
d nũdinas Græci interpretãtur πανηγύρεις ἤτοι λεγομένας ἀτελείας vacationes & ferias.
e Ius nundinarum à principe impetrandum est. olim à Senatu poterat impetrari. *Plin. 5. Epist. 4.* & ita Claudium Imperatorem legimus, seipsum legibus subiiciẽtem, ius nundinarum in sua prædia à consulibus petiisse. *Suet. in Claudio.* quo loco de forma veteri impetrandarũ nundinarũ tractat. hodie apud Gallos priuilegium nundinarum à rege impetratũ, ad Balliuos seu Seneschallos dirigitur: audita intercessione vicinorũ omniũ, ex literis regiis ius nundinarũ admittitur, vel denegatur. *Papo ibid. adde Nou. Basi. iuniores.*
f Imò, non amittit. *l. 2. Cod. de diuersis rescriptis.*
g *l. 12. ff. de decurion.*
h hinc colligit *Papo d. loco.* vassallos à dominis cogi nõ posse, vt nundinis sui territorij adsint.
i beatéque. *Hal.*
k i. Reipub.
l δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε.
m δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει πλειόνων γὰρ καὶ δὴ καί.
n που, τῶν τε εἰσαξόντων.
o ἔμποροι ἢ γάρ καὶ &c.
p αὐτοῦ ἀλλάξασθαι.
q agricolatio inter necessarias hominum artes prima.
r περὶ ἐπαγγελιῶν. *54. Ecl. 13. v. Conanum 5. comment 8.*
s *v. l. 5. ff. de operib. public.*
t Imò non accedunt. *l. 2. C. de vsuris.*

Phi. denun. n° 2

a *l.19.supr.de donat.*
b Reipublicæ sine causa promittendo non obligamur. *l.19.sup.de don.h.l.3.sup.de doli mali except.* nisi opus promissum facere cœperimus.
c Cœptum ædificium videtur, si fundamenta iacta, vel locus purgatus, vel destinatus, vel apparatus ædificij in publico positus.

1 ¶ Non semper autem obligari eum, qui pollicitus est, sciendum est. si [a] quidem ob honorem promiserit decretum sibi, vel decernendum, vel ob aliam iustam causam: tenebitur ex pollicitatione. sin verò sine causa promiserit, non erit obligatus. & ita multis constitutionibus, & veteribus, & nouis continetur.

2 ¶ Item si sine causa promiserit, cœperit [b] tamen facere: obligatus est, qui cœpit.

3 ¶ Cœpisse sic accipimus. si [c] fundamenta iecit, vel locum purgauit. Sed & si locus illi petenti destinatus est: magis est, vt cepisse videatur. Item si apparatum [d], siue impensam in publico posuit.

4 ¶ Sed si non ipse cœpit, sed, cùm certam pecuniam promisisset ad opus reipublicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere: tenebitur quasi cœpto opere.

5 ¶ Denique cùm columnas quidam promisisset, Imperator noster cum Diuo patre suo ita rescripsit: Qui non ex causa pecuniam reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur. sed si columnas Citiensibus [e] promisisti, & opus eà ratione sumptibus ciuitatis, vel priuatorum inchoatū est, deseri, quod gestum est, non oportet.

6 ¶ Si quis opus, quod perfecit, adsignauit, deinde id fortuito casu aliquid passus sit: periculum ad eum, qui fecit, non pertinere, Imperator noster rescripsit.

De voto.

2. *Idem* libro 1. Disputationum.

SI quis rem aliquam vouerit [f], voto obligatur. quæ res personam [g] vouentis, non [h] rem, quæ vouetur, obligat. res enim, quæ vouetur, soluta quidem liberat vota: ipsa verò sacra non efficitur.

1 ¶ Voto autem patresfamiliarum obligantur, puberes [i], sui iuris. filius enim familias [k] vel seruus sine patris dominíve [l], auctoritate voto non obligantur.

2 ¶ Si decimam [m] quis bonorum vouit: decima non priùs esse in bonis desinit, quàm fuerit separata. & si fortè, qui decimam [n] vouit [o], decesserit ante sepositionem: heres [p] ipsius hereditario nomine decimæ obstrictus est [q]. voti enim obligationem [r] ad heredem transire constat.

Differentia pacti, & pollicitationis. De promisso ob honorem. De opere cœpto. 1. De rei vindicatione.

3. *Idem* libro 4. Disputationum.

PActum [s] est duorum consensus, atque conuentio. pollicitatio [t] verò offerentis solius promissum. & ideo illud est constitutum: vt, si ob honorem pollicitatio fuerit facta, quasi debitum exigatur. sed & cœptum [u] opus, licèt non ob honorem promissum perficere promissor eo cogetur, & est constitutum.

1 ¶ Si quis, quam ex pollicitatione tradiderat rē municipibus, vindicare velit: repellendus est à petitione. æquissimum est enim, huiusmodi voluntates in ciuitates collatas, pœnitentia [x] non reuocari. Sed & si desierint municipes possidere: dicendum erit, actionem eis concedendam.

De promisso ob incendium vel terræmotum, vel aliquam ruinam.

d *l.54.s̄.de verbor.oblig.*
e Circensibus. *vulg.* & malè: Alciatus id refert ad columnam Circi, cuius opinionem videtur tueri *lex 122.s̄.de leg.1.* Id Cuiacio displicet. loquitur ergo Iurisconsultus, de Reipub. Citiesium, ciuitate Macedoniæ, cuius fit mentio apud Liuium 4. ex quà Zeno Citiensis. *17.Gell.vlt.Cuiac.3.obs.38.*
f putà seruos ad custodiam templi. *l.38.sup.de liberali.* de votis. *v.17.quæst.1.22. quæstio.4. 2. ext.34. 3.in sext. 15.*
g votum personam vouentis Deo obligat, quin & ad id præstādū quod legitimè vouit tenetur. *c.licet.6. apud magnæ deuotionis. 7. extra de voto, & 17. quæst.1.*
h Imò & rem ipsam. *Authentica ingressi.C.de sacros.Eccles.*
i Impubes, & alieni iuris, non obligantur ex voto, sine consensu eorum, in quorū sunt potestate. Impubes inquam. *c.venienti, extra de voto. lib.3.tit.34.*
k quid in filia? patris consensus expectandus est. *Ambrosius in librum numerorum in c. mulier. & Augustinus c. meritò 32. quæst.2.* Quid in vxore? mariti voluntas expectanda. *August. in quæst.numerorum. c. nolui. 33. quæst.5.* Quid in viro continentiam vouente? vxoris consensu indiget. *August.in Psalmum 146.33.quæst.5.c.si dicat & sequentibus.* An idem si vir iter Hierosolymam voueat? negat Innocentius *c.ex militia.9.§.in tanta.extra de voto.* Quid, num Episcopo, & clerico sine superiorum consensu vouere licet? negat idem Innocentius *in c.nunquam 7.vide ipsum etiam extra de voto.* multò minùs monacho, sine consensu Abbatis id licebit *concilio Agathensi in cap.monachorum 20.quæst.4.*
l Quo nomine optimo iūre etiam Deus ipse intelligēdus est: nec enim vota Deo exosa vouentem obligant, ideóque votū rei alienæ non obligat. *Augustinus ad Aremithanum & Paulinam c.vna sola.33.quæst.5.* Notum est illud Isidori: in malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incautè vouisti ne facias, impia est promissio quæ scelere adimpletur: in malis inquam & generaliter in illicitis. *v.d.quæst.22.à principio ad finem vsque, & tit.integrum extra de iureiur. & c. non est.58.de regulis in 6.*
m solebant Hetrusci decimas Herculi vouere, seu polliceri, *Varro 5.de lingua. Cicero 3.de Natura.* quam partem Herculeam appellabant, *Plautus in Truculento & Sticho.* Idque apud Romanos factum à Camillo. *Liuius 5.* à Sylla & Crasso. *Plutarchus* & à Græcis ad templum Delphicum. *Xenophon.* Idem apud alias gentes. Festus in Decimæ.
n de decimis apud Christianos receptis *v.16.q.1.c.de decimis. c.quæsti. c.decimas: de consecratione.dist.5.c.quadragesima.in fi.3.Decr.30.3.sext.13.3.Clement.8.3 extra 8.Duar.7.de sacris.v.Rebuffum in tract.de decimis.* Porrò decimæ Melchisedecho ab Abrahamo præstitæ. *Hebr.7.* & tribui Leuiticæ Dei mandato ex omnibus terræ fructibus & fœtibus animalium. *Leuit.vlt.vers.30.* Iudæi decimas alias etiam separabant in adoratione & profectione Hierosolymitana consumendas. *Deuter.12.v.17. & c.29.v.23.* Erant & aliæ decimæ, quas iidem tertio quoque anno viduis, pupillis, extraneis, quin & Leuiticis dispensabant. *Deut.26.v.12.* & hîc aliquid adiiciendum est de decimis à magistratu perceptis, Eas quondam sibi vindicarunt Romani à temerario litigatore. *§.1.in fin.Inst.de pœna temerè litigantium. Nouell.112.c.2.de quo v.Cuiac.7.obs.5.* quæ etiam hodie durant apud Montispessulanos. *Rebuffus q.3.de decimis.nu.20.21.22.* decimæ quoque percipiebantur metallorum & saxorum in fundo priuati repertorum. *l.3.C.de metallariis.*
o Quid? debentur ne hodie decimæ alia ex causa quàm ex voto? Hugo de sancto Victore *1.de sacram.parte 11.c.4.& 11.* refert, decimas ante legem fuisse sub consilio, sub lege in præcepto, post legem libertatis spiritui Christianos commissos esse.i. obligationem decimarum iuris esse positiui, ídque etiam sensit Adrianus Traiectensis Pontifex Rom. sed tamē Rebuffus existimat ab ipso domino ius percipiendarum decimarum institutum. *arg.c.tuo.1.& 2.c.in aliquib.de deci.v.Rebuff.q.1.de deci.n.13.* adeò vt receptum sit, curiones intentionem fundatam habere in iure communi, nec haberet necesse probare decimas suas esse. *c.si quis laicus.c.statuo.16.q.1.c. à nobis.c.non in tua.c.non contingat de decimis.*

4. *Marcianus* libro 3. Institutionum.

PRopter [y] incendium, vel terræmotum, vel aliquam ruinam, quæ reipublicæ contingit, si quis promiserit: tenetur.

De epistola.

5. *Vlpianus* libro 1. Responsorum.

CHaridemo respondit

EX epistola, quam muneris [z] edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse [a].

De heredibus. 1. De pecunia ob honorem promissa & solui cœpta. 2. De sexu. 3. De statuis principi ponendis.

6. *Idem* libro 5. de officio proconsulis.

TOtiens locum habet diminutio pollicitationis in persona heredis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta. ceterum, si ob honorem facta sit, æris alieni loco habetur, & in heredum persona non minuitur.

1 ¶ Si quis pecuniam ob honorem promiserit, cœperítque [b] soluere: eum debere quasi cœpto opere, Imperator noster Antoninus rescripsit.

2 ¶ Non tantùm masculos, sed etiam feminas, si quid ob honores pollicitæ sunt, debere implere, sciendum est. & ita rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur.

3 ¶ Si cui respublica necessitatem imposuerit statuarum principi ponendarum, qui non promisit: non esse ei [c] necesse obtemperare, rescriptis Imperatoris nostri & Diui patris eius continetur.

De promisso ob causam.

7. *Paulus* libro 1. de officio proconsulis.

OB casum [d], quem ciuitas passa est, si quis promiserit se quid facturum, etsi non inchoauerit, omnimodo tenetur, vt Diuus Seuerus Dioni rescripsit.

De cognitione Iudicis. De relegatione.

8. *Idem* libro 3. de officio consulis.

DE pollicitationibus in ciuitatem factis iudicum cognitionem esse, Diui fratres Flauio Celso in hæc verba rescripserunt. Probè faciet Statius Rufinus, si opus proscæni [e], quod se Gabinis extructurum promisit, quod tandem adgressus fuerat, perficiat. nam etsi aduersa fortuna vsus, in triennio à præfecto vrbis relegatus esset: tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuere non debet: cùm & absens per amicum perficere istud opus possit. quod si detrectat: actores constituti, qui legitimè pro ciuitate agere [f] possint, nomine publico adire aduersus eum iudices poterunt. qui, cùm primùm potuerint, prius quàm in exilium proficiscatur, cognoscent: &, si opus perfici ab eo debere constituerint [g] obedire eum reipublicæ ob hāc causam iubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quē in territorio Gabiniorum [h] habet.

p tā is qui vouit, quàm heres eius ad decimas præstandas tenentur, nisi exempti sint. *c.24. de deci.* Ad Ecclesiasticas verò decimas etiam prælati, Canonici, clerici, sacerdotes, monachi, Iudæi, saraceni, pauperes, & quod dictu fœdius à quibusdam dici, meretrices, & leprosi, nisi cōmuniter viuāt; hæc Rebuff.
q Cui? vtique Reip. si ad honorem ciuitatis. *l.8.j.eod.* vel templi ministris, si numini votæ sint. & ita Resp. vel collegiū sacrum, decimarum percipiendarū capax est. Quid? Laici Ecclesiasticarum decimarū sunt ne capaces? erāt olim præsertim in Gallia, Caroli Martelli indulgentia ac munere, quod Lateranensi concilio postea interdictum est. *c. prohibemus de decim. c. Apost. de his quæ fiunt à prælatis Ecclesiarum.* nisi Laici sibi decimas Ecclesiæ vt cliētibus concessas ante Lateranense concilium ostendāt: Quod quia probatu difficile, vtilitatis causa sufficere visum est, si possessionem vetustam.i.quæ hominum memoriam excederet, istius iuris clientelaris ac feudi probauerint. *Duar.7. de sacris.* huiusmodi decimas ita infeudatas ad heredes suos transmittere possunt, quin extraneis donare, vendere, permutare. *Duar.5.feud. num.7.*
r Quænam ex ea obligatione nascuntur actiones? aduersus debitorem decimarum curionibus competunt interdicta possessoria adipiscendæ recuperandæ vti possidetis, si de earum possessione agatur. adhæc, vindicatio iuris, seu confessoria, si de ipso iure agatur, & facultate, inter duas Ecclesias. Sic aduersus debitorem perceptas decimas rei vindicatione vindicabunt, si separatæ sint ab aliis bonis: sin minus, condictione ex lege (vt volunt) diuina, vel consuetudinaria. *arg.legis vn. supr.de cond.ex lege.* nunquam verò per se decimas capere possunt. *v.Rebuffum q.1.* Causas 2. genera 3. definitionem 4. qui ad decimas præstandas teneantur. 5. vbi 6. quibus. 7. de quibus bonis soluendæ 8. quomodo 9. apud quem petendæ 10. quomodo 11. quando soluendæ 12. An tolli decimæ possint 13. An ex noualibus debeantur 14. De pœnis non præstantium visuras. *vlt. vide ibidem Rebuffum. adde Vigetium 3.Method.Pontific.iuris 13.*
s *l.1.§.2.s̄.de pact.*
t Pollicitatio non est consensus, non pactum, non conuentio.
u *l.1.§.3.s̄.eod.*
x Pollicitatio Reip. facta pœnitentia non reuocatur.
y ¶ *l.7.j.eodem.*
z spectaculi. *l.122.s̄.de leg.1.* inde munerarius muneris gladiatorij, aut venatorij exhibitor. vocabulum ab Augusto inuentum. *8.Quint.* antè domini ludorum. *Cicer. de leg.* Editor Græci ἀγωνοθέτης munerator etiam Floro dicitur. *vide Lipsium 1.Saturn.7.*
a Imò potest, cùm ex epistola conuentio, & donatio inita censeantur. *l.2.s̄.de pact. l.13.Cod.de don.*
b *v.l.1.§.2.s̄.eod.*
c Resisti potest magistratui in illicitis. *l.1.§.2.s̄.quod metus causa.l.1.C.de mulieribus. & in quo loco.*
d *l.4.s̄.eodem.*
e proscænij. *Hal.* proscænium, est locus in quo pulpitum erat ludis exercendis accommodatum. *5.Vitruuius.6.Suet.in Nerone* ludos spectauit è proscænij fastigio. de theatri compositione v. Vitruuium ib. & Iul. Scaligerum *1.poetices c.21.*
f ex pollicitatione datur actio. *l.1.s̄.eod.l.14.j.eod.l.19.s̄.de donat.*
g constiterit. *Hal.*
h Gabinorum. *vulg.Hal.*

De pro-

De promissore & de eius herede.

9. *Modestinus*[t] libro quarto Differentiarum.[t]

EX pollicitatione, quam quis ob honorem apud rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in [a] solidū teneri. heredem verò eius, ob honorem quidem facta promissióne, in solidum: ob id verò, quòd opus promissum cœptum est, si bona liberalitati soluendo [b] non fuerint, extraneum heredem in quintam [c] patrem patrimonij defuncti, liberos in decimam teneri, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. sed & ipsum donatorem pauperem factum, ex promissione operis cœpti quintam partem patrimonij sui debere, Diuus Pius constituit.

De forma pollicitationis seruanda.

10. *Idem*[a] libro primo Responsorum.[a]

SEpticia certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicita est, vti sors apud eam remaneat, & ipsa vsuras semissales [d] ad premia certantium resoluat,[e] in hæc verba: Φιλοτιμουμένη καὶ καθιερῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν [f] ἀπὸ μυριάδων τριῶν, τὸ [g] τοῦ κεφαλαίου αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον, καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ἐπὶ τῷ τελεῖν με τὸν ἐξ ἔθους τριῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοθετοῦντος [h] καὶ προκαθεζομένου τοῦ ἀνδρός μου, ἔπειτα δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γενησομένων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆθλα τῶν θυμελικῶν [i] καθὼς ἂν ἐφ' ἑκάστου ἀθλήματος ἡ βουλὴ [k] ὁρίσῃ. *Largior & dedico agonem quadriennalem ex triginta millibus, sortis ipsa penes me retinens pecuniam. & cauens apud Decemprimos idoneè super pendendis à me solitis triginta millium vsuris, agonotheta [l] & præside futuro viro meo, & deinceps liberis ex me nascituris. Cedent autem hæ vsuræ in præmia thymelicorum prout in vnoquoque certamine curia determinabit.* quæro, an possunt iniuriam pati filij Septiciæ, quo minùs ipsi præsiderent certamini secundum verba conditionémque pollicitationis. Herennius Modestinus respondit, quo casu certaminis editio licita [m] est, formam pollicitationi datam seruandam esse.

De herede promissoris.

11. *Idem*[a] libro nono Pandectarum.[a]

SI quis ob honorem [n], vel sacerdotium [o], pecuniam promiserit, & antequam honorem vel magistratū ineat, decedet: non oportere heredes eius condemnari in pecuniam, quam is ob honorem vel magistratum promiserat, principalibus constitutionibus cauetur: nisi [p] fortè ab eo, vel ab ipsa republica, eo viuo opus fuerit inchoatum.

De statuis. 1. *De eo qui promisit, ne honoribus fungeretur.*

12. *Idem*[a] libro vndecimo Pandectarum.[a]

IN priuatis operibus [q], inuitis his, qui fecerunt, statuas aliis ponere non possumus, vt rescripto Diui Seueri continetur.

1 ¶Cùm quidam, ne [r] honoribus fungeretur, opus promisisset: honores subire cogendum, quam [s] operis instructionem, Diuus Antoninus rescripsit.

Quomodo promissio implenda. 1. *An forma donationis implenda sit.*

13. *Papirius Iustus*[a] libro 2. de Constitutionibus.[a]

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, opera exstruere debere eos, qui pro [t] honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi.

1 ¶Item rescripserunt, conditiones donationibus adpositas, quæ in rempublicam fiunt, ita demum ratas esse, si vtilitatis publicæ interest. quòd si damnosæ [u] sint, obseruari non debere. & ideo non obseruandum, quòd defunctus, certa summa legata, vetuit vectigal exerceri. esse enim tolerabilia [x], quæ vetus consuetudo [y] comprobat.

De promissore & eius harede.

14. *Pomponius*[a] libro 6. Epistolarum & variarum lectionum.[a]

SI quis, sui alieníve honoris causa, opus facturum se in aliqua ciuitate promiserit: ad perficiendum tam ipse, quàm heres ex constitutione Diui Traiani [z] obligatus est. Sed si quis ob honorem opus facturum se [a] ciuitate aliqua promiserit, atque inchoauerit, &, prius, quàm perficeret, discesserit: heres eius extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonij relicti sibi ab eo, qui id opus facere instituerat, si ita mallet, ciuitati, in qua id opus fieri cœptum est, dare: is autem, qui ex numero liberorum est, si heres exstitit, non quintæ [b] partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur. & hæc Diuus Antoninus constituit.

15. *Vlpianus* lib. singulari de officio curatoris reipublicæ.

INter liberos [c] nepotem quoque ex filia contineri, Diuus Pius rescripsit.

DE [d] EXTRAORDINARIIS [e] cognitionibus, & si Iudex litem [f] suam fecisse diceretur,

Tit. XIII.

De professoribus. 1. *De medicis.* 2. *De obstetrice.* 3. *Medicis.* 4. *De philosophis.* 5. *De iuris professorib.* 6. *De ludi literarij magistris. De librariis, notariis, calculatorib. siue tabulariis.* 7. *De cæteris artificib.* 8. *De salario comitū.* 9. *De cognitione aduersus supradictas personas, & aduersus aduocatos.* 10. *De honorario aduocatorum.* 11. *Aduocati qui dicuntur.* 12. *Si cui cautum est honorarium, vel de lite pactus est.* 13. *De heredib. aduocati.* 14. *De nutricis.* 15. *De mutuis petitionibus.*

1. *Vlpianus*[a] libro 8. de omnibus tribunalibus.[a]

PRaeses prouinciæ de [g] mercedibus ius dicere solet: sed præceptoribus tantùm studiorū liberalium. Liberalia [h] autem studia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια [i] appellant. rhetores continebuntur [k], grammatici, geometræ.

1 ¶Medicorum quoque eadem causa est, quæ professorum, nisi quòd iustior: cùm hi salutis [l] hominum, illi studiorum curam agant. & ideo his quoque extra ordinem ius dici debet.

2 ¶Sed & obstetricē [m] audiant, quæ vtique medicinā exhibere videntur. 3 ¶Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur. vtputà si auricularius [n], si fistulæ [o], vel dentium. non tamen si incantauit, si imprecatus est, si

---

a dixi ad l.2.C.de hereditariis act.
b soluendæ.Hal.Budæus.
c l.14.in fi.j.eo.
d vsuræ semissales sunt, cùm seni aurei quotannis in centenas penduntur, solennes vsuræ ciuitatum, semissales, sic.j. τὸν ἐξ ἔθους τόκον. v. Cuiacium Nouel.7. Plin. epistolar.7.
e resoluere est soluere. sic etiā loquitur Plautus in Menechmis. Perdormisco si resolui argentum cum debeo. & in Amphitryone si obsequere vna resoluas plaga & in Asinaria, quis pro vectura oliui resoluit? Festus resuere, resoluere, repurgare. Cic. 14. Philipp. qui se pollicitus resoluturū. Cuiac. 9. obs. 26. i. fi.
f de quibus. v. l.3.§.10.l.18.§.26. s. de muneribus. τετραετηρικὸν est quod quarto quoque anno instauratur. agon tetraetiricus dicitur eodem modo vt triericus à Virgilio pro triennali, & πενταετηρικὸς lustralis. Quidam tamen antea hic legebant, Erateticū. Alciatus ad tit. C. de Athletis. Heracleoticon legi posse monet: vt sit certamen in Herculis honorem cuius honoris & agonis meminit Pollux & Lampridius in Alexandro.
g τῶν τοῦ. Hal.
h ἀγωνοθετεῖν καὶ προκαθέζεσθαι est ludis præsidere. l.6. s. de annuis. solebat enim ludorum præses aliquis constitui, vel à principe, vel à magistratib. Sueton. in Aug.45. & in Caligula cap. 18. adde l. vlt. §.12. s. de muner.
i l. 4. s. de his qui notantur: l. pen. C. Theod. de spectaculis Thymelitæ, l.21. C. Theo. de pistorib. l.5. Cod. Theod. de scenicis οἱ ἐν τῷ χορῷ, τὴν τέχνην ἐπιδεικνυμένοι Suidas. musici scenici 18. Isidoro 47. θυμέλη pulpitum est in quo cantabatur à scenicis Vict. 8. de thymelicis vide Scalig. 1. Poetices 19.1. Harmenop.6.§.11. Nouel.105.c.1.
k curia, hinc Buleutæ.
l Alciatus tit. C.de Athletis. legit agonica, vel athleteta & illum victorem certaminos: hunc iudicem certaminis interpretatur.
m adde l.13.in fin.j.eo.
n l.16.§.1.s.de muner.
o v.l.1.§.1.s.de ambitu. de simonia alibi dicemus, & Annatis adde Nouel.6.c.1.& q.1. Interim notandum est hîc vitio versum fuisse apud Ethnicos sacerdotia pecunia redimi.
p l.16.§.1.s.de muner.
q i. in publicis operibus priuatorum pecunia factis.
r l.3.C.de cond.ob turpem.
s i. potius quàm. v. quæ scripsi ad l.16.s.de munerib.
t ¶l.16.s.de muner.
u l.16.s.de vsufr.legat.
x Seneca, nihil miserum est quod in naturam consuetudo produxit: paulatim enim voluptati sunt quæ necessitate cœperunt.
y l.11.in fi.s.de decurionib.l.vlt.C.noua vectigalia.
z v.l.8.s.eod.
a se in ciuitate.Hal.
b l.9.s.eo.
c v.l.57.in fi.j.de verb.sign.
d de variis & extraordin.&c.vulg.quam lectionem confirmat lex 5.j.eo.
e l.4.s.vbi pupillus educari.Senec.13.epist.89.l.10.§.2.s.de vacatione.
f litem suam facit malè iudicando, Inst.de oblig.quæ ex quasi delicto. in pr. vide tit. C.de pœna iudicis qui malè iudicauit.
g l.6.in fi.C.de profess.& medicis.
h Ordinaria sine personarum respectu sunt, vti explicatum in l.1.§.2.s.si ventris nomine. Extraordinaria ad certa personarum rerum, negotiorúmve genera extraordinem respiciunt, quibus pro conditione, euentu, necessitate, commoditatéve aliqua præsenti aliquo remedio subueniunt. Horū tria sunt genera vnū factū (vt cū proprio se facto ab iniuria lex sese adserere permittit. l. quemadmodū. s. ad l. Aqu.) secundū ex priuilegio principis cōtra ius cōmune, l.1.in fi.s.de constit.pr. Tertiū iuris cōmunis nō tamē ordinarii, vt cum remedio aliquo hic subuenitur, quibus iure ordinario vel nō est cōsultum, vel nō ita facilè accōmodè consultū. Huius postremi generis quatuor sunt effectus. Primus quo restitutione impetrata rescinduntur ea quæ nobis sunt noxia. Secundus quo ius ordinarium iuuatur remedio expeditiori, vt l. 1. §. per hanc. s. de rei vindic. l.3.§. ex hoc edicto. s. nautæ. l. 1. §. dixerit. j. de public. vel actione in factum: Tertius effectus est supplere ordinaria. l. si cui legatum. j. de cōd. & dem. l. pecuniæ. § actionis. j. de verb. sig. Quartus resecare veteres solennitates. Inst. de interdictis. l. 1. Cod. de formulis sublatis: de quibus solennibus, vide Ciceronem oratione pro Cæcinna. In hac tractatione Zasius 1. Respons. 20. has sententias notat ordinaria duo remedia electiuè cōcurrere nō cumulatiuè (nisi actiones sint quæ possint cumulari.) Duo extraordinaria [illegible] simul cōncurrere fortè electiuè, etiamsi ad res diuersas referantur (fallit si alterum ex remediis sit famosum, aut ad impietatem alterius putandam pertineat.) Extraordinariū remediū, si plenius, breuius, expeditius sit ac magis vtile, cum ordinariū concurrere electiuè non cumulatiuè (huius tamen sententiæ duas extensiones: Exceptiones sex adfert.) Extraordinaria concurrere cum ordinariis, si contra diuersas personas agatur, concurrere, inquam, electiuè non cumulatiuè, nisi in subsidium (quod & tribus casibus non obtinet de quibus vide Zasium ibid.) Extraordinarium non concurrere cum ordinario, si vtraque sint æquè vtilia, vel ordinarium facilius. l. in causæ. s. de minorib. l. quædam. s. de edendo. l. 1. C. de thesaur. Hæc tamen sententia quatuor casibus non obtinet. de quibus Zas. ibid. Porro extraordinaria cognitio quid esset: dixi ad l. vlt. §. 3. s. de eo quod metus causa. Extraordinaria dicitur, quoties ipsi magistratus notionem adhibent suam: Ordinaria, cum apud iudices datos ex formula causa agitur.
i ἐλευθέρια [illegible]. Hal. liberales artes. Plin. 14. liberales artes in [illegible] ceciderunt [illegible] 6. de ciui. 2. Cic. [illegible] de orat. ingenuas vocat, quas Græci [illegible] σχήματα. & ita differunt ab iis, quas Græci φαύλας, ἀνελευθέρους, βαναύσους, [illegible] appellant v. hîc Budæum.
k 54. Ecl. 14. c. 1.
l de medicis, adde l. 1. s. de decret. ab ordine. adde & illud [illegible] tum, Pone coquo minas decem, medico drachmam, [illegible] consiliario fumum, meretrici talentum, Philosopho triobolum.
m l.9.s.ad l.Aquil.v.Cuiac.17.obser.27.
n l.4.in fi.s.de ædilitio.
o Fistula est genus morbi Græci σύριγξ, seu sinus obliquus. metaphora est sumpta

à fistulis ex arundine factis, *vide Fuchsium 3.methodi 26. vide Æginetam 4.de re medica 49. Oribas.7.synop.30.& 3.de morborum curatione c.45. Celsum 5.de re medica.*

(vt vulgari verbo impostorum vtar) si exorcizauit [a]. non sunt ista medicinæ genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse [b] cum prædicatione adfirment.

4 ¶An & philosophi professorum numero sint? & non putem: non quia non religiosa [c] res est: sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam [d] operam spernere.

5 ¶Proinde ne iuris quidem ciuilis professoribus ius dicent. est quidem res sanctissima [e], ciuilis [f] sapientia: sed quæ pretio nummaria [g] non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti efferri [h] debuit. quædam enim tametsi honestè accipiantur, inhonestè tamen petuntur.

6 ¶Ludi quoque literarij magistris, licèt non sint professores, tamen vsurpatum [i] est, vt his quoque ius dicatur. Iam & librariis [k], & notariis [l], & calculatoribus [m], siue tabulariis [n].

7 ¶Sed ceterarum artium opificibus siue artificibus, quæ sunt extra literas vel notas positæ, nequaquam extra ordinem ius dicere præses debebit.

8 ¶Sed & si comites [o] salarium petant: idem iuris est, quod in professoribus placet.

9 ¶Sed aduersus ipsos omnes cognoscere præses debet: quia vt aduersus aduocatos adeantur, Diui fratres rescripserunt.

10 ¶In honorariis aduocatorum ita versari iudex debet: vt pro [p] modo litis, próque aduocati facundia, & fori consuetudine, & iudicij, in quo erat acturus, æstimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur. ita enim rescripto Imperatoris nostri, & patris eius continetur. verba rescripti ita se habent: Si Iulius Maternus, quem patronum causæ tuæ esse voluisti, fidem susceptam [q] exhibere paratus est: eam dumtaxat pecuniam, quæ modum legitimum [r] egressa est, repetere debes.

11 ¶Aduocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoque studio operantur. non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, aduocatorum numero erunt.

12 ¶Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite [s] pactus est: videamus, an petere possit, & quidem de pactis ita est rescriptum ab Imperatore nostro, & Diuo patre eius: Litis [t] causa malo [u] more pecuniam tibi promissam [x] ipse quoque profiteris. sed hoc ita ius est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur. si verò post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit vsque ad probabilem quantitatem [y]: etsi nomine palmarij [z] cautum sit. sic tamen, vt computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur: neutrúmque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis vsque ad centum [a] aureos.

13 ¶Diuus Seuerus ab heredibus aduocati mortuo eo prohibuit [b] mercedem repeti: quia per ipsum non steterat, quo minùs causam ageret.

14 ¶Ad nutricia quoque officium præsidis vel prætoris deuenit. namque nutrices ob alimoniam infantium apud præsides, quod sibi debetur, petunt. Sed nutricia [c] eósque [d] producemus, quo ad infantes vberibus aluntur. cæterùm post hæc cessant partes prætoris vel præsidis.

15 ¶Hæc omnia si apud præsides petantur: videamus, an de mutuis [e] petitionibus possint præsides cognoscere. & putem debere admitti.

De vsu aquæ, & nouis riuis. De æquab. alienis, & fœtu earum. De damno dato per immissos in prædium alienum.

2. *Idem* libro 1. Opinionum.

DE vsu aquæ, de riuis nouis inciuiliter institutis, item de equis alienis à sciente possessis, fetúque [f] earum, & de damno dato per immissos in prædium suum vniuersos homines eos, qui in plurium prædia distribui debuerunt, si modò id non ex auctoritate eius, qui iubere potuit, factum est, præsidem prouinciæ doceri oportere, responsum est: vt his secundum rei æquitatem, & iurisdictionis ordinem, conuenientem formam rei det.

De medico res ægroti extorquente.

3. *Idem* lib. 5. Opinionum.

SI medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorū per aduersa medicamenta inferendo, compulit [g], vt ei possessiones suas contra fidem bonam æger venderet: inciuile factum præses prouinciæ coerceat, rémque restitui iubeat.

De salariis iuris studiosorum.

4. *Paulus* libro quarto ad Plautium.

DIuus Antoninus Pius rescripsit, iuris studiosos [h] qui salaria petebant, hæc exigere posse.

Quatuor genera cognitionum. 1. Definitio existimationis. 2. Quibus modis existimatio minuitur. 3. Vel consumitur.

5. *Callistratus* libro primo de Cognitionibus.

COgnitionum numerus cùm ex variis causis descendat, in genera diuidi facilè nō potest, nisi summatim diuidatur. numerus [i] ergo cognitionum in quatuor ferè genera diuidi potest. aut enim de honoribus siue muneribus gerendis agitatur, aut de re pecuniaria disceptatur, aut de existimatione [k] alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur.

1 ¶Existimatio [l] est dignitatis inlæsæ status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut [m] minuitur, aut consumitur.

2 ¶Minuitur existimatio, quotiens, manente libertate, circa statum dignitatis pœna plectimur: sicuti cùm relegatur [n] quis, vel cùm ordine mouetur, vel cùm prohibetur honoribus publicis fungi, vel cùm plebeius fustibus [o] cæditur, vel in opus publicum datur, vel cùm in eam causam quis incidit, quæ edicto perpetuo infamiæ causa enumeratur.

3 ¶Consumitur verò, quotiens magna [p] capitis minutio interuenit, id est [q], cùm libertas adimitur: veluti cùm aqua & [r] igni interdicitur, quæ [s] in persona deportatorum venit, vel cùm plebeius in opus metalli, vel in metallum datur. nihil enim refert, nec [t] diuersa pœna est operis, & metalli, nisi quòd refugæ operis non morte, sed pœna metalli subiiciuntur.

Si iudex litem suam fecerit.

6. *Gaius* libro 3. rerum quotidianarum siue aureorum.

SI iudex litem [u] suam fecerit, non [x] propriè ex maleficio obligatus videtur. sed quia neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione. & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis visum fuerit, pœnam sustinebit.

DE PROXENETICIS [y],

Tit. XIIII.

De petitione.

1. *Vlpianus* libro quadragesimosecundo ad Sabinum.

PROXENETICA [z] iure [a] licito petuntur.

An proxeneta qui faciendi nominis causa interuenit teneatur.

2. *Idem* libro trigesimoprimo ad Edictum.

---

a videtur fortè Vlpianus vt Ethnicus Christianos perstringere apud quos familiares erant exorcismi, i. dæmonum adiurationes *Lucas 11.* Tertul. *lib. de corona*, quos interdiu exorcismis fugant, & *in Apologetico 37.* dæmones de vobis sine pretio, sine mercede depellimus Idem *libro de spectaculis* in exorcismo cùm rogaretur immundus spiritus, quòd ausus esset fidelem aggredi, constanter & iustissimè id feci, in meo eam inueni, *August. 1. de vita beata.* de exorcistis & exorcismis & historiis ad eam rē facientibus. *v. partem 2. Mallei maleficarum q.2.c.6. v. flagellum dæmoniorum passim & tractatum de exorcismis Felicis Matheoli: VVicrum 5. de præstigiis c. 19. 20.21.22.23.* Idem erit vsitatum ab idololatris. Tertullian. *de idololatria*, qua constantia exorcisant alumnos suos.

b *l.4. C. de maleficiis.*

c Philosophia religiosa res est, omnium bonarum, & laudatarum artiū procreatrix, Cic. *1. de oratore* & mater, & inuentum Deorum. Cic. 1. *Tusculana* frugifera, & fructuosa. Idem *3. offic. 5. Tusc.* Tertullianus *libro aduersus Hermogenem* Philosophos vocat patriarchas hæreticorum, & *in libro de anima cap. 1.* vbi etiam adiicit, Philosophiam esse concussionem veritatis, & *in libro de præscription. aduersus hæreticos* hæreses à philosophia subornari.

d mercenariū *Hal.* Philosophiæ munus est, diuitias contemnere. eas etiam quidam, vt liberiùs philosopharentur, vel ciuibus diuiserunt, vel in mare abiecerunt, *vide Laertium 6. de Cratete*, vide Senecam *19. epistolar. 109.*

e Ciuilis sapientia, res est sanctissima, *vt hic* necessaria, laudabilis, *l. 4. C. de aduocatis diuersorum iudiciorum.* honoris plena, *argum. l.6. in fin. Cod. de postulando*, sacra philosophia, vera, non simulata, *l.1.§.1.ff. de iustitia.* Ammianus tamen *libro 30.* causidicinam & oratorum professionem, refert à Platone vocatam πολιτικῆς μορίου εἴδωλον ab Epicuro κακοτεχνίαν, sed mox addit, cùm rectè procedunt iudicia, delubra sunt æquitatis: cùm deprauata, foueæ fallaces, & cœcæ, in quas si captus ceciderit quisquam, non nisi per multa exiliet lustra, adusque ipsas medullas exuctus.

f πολιτική. de qua Aristoteles *1. Ethic. 2. & 1. Magnorum moral. 3. Politic. 8.*

g *al.* nummario.

h offerri. *Hal.*

i de vsurpandi voce, dixi *1. Feudorum 13. in fi. & l.13. in fi. ff. de iniuriis.*

k librarios Græci καλλιγράφους *Nouel. 42. v. Cuiac. ad l.6.§.1.ff. de excus. tut.*

l Notarios dicimus, quos Græci ταχυγράφους, & ὀξυγράφους.

m *v. l.15 §.6. ff. de excus. tut.*

n *l. vlt. in fin. ff. si mensor*, ij rationes publicas priuatásque supputant, *vide tit. Codicis de tabulariis.*

o *l.4. ff. de off. adsess.*

p *l. vlt. in fi. ff. de obl.* lex tamen Cincia teste Tacito 11. vetabat, ne quis ob orādā causam pecuniam donumve acciperet. Eadē lex Muneralis dicta de qua scripsi ad Festum *in Muneralis & Cincia.* Cincia lex de donis. *Cic. 1. ad Attic. Tacit. 11.13. Liu. 3. 4. Arnob. 2. Plin. 5. epist. Suet. Nerone 1.*

q *l.4. C. de condict. ob causam.*

r *l.3. C. de postulando.*

s *l.5. l.6. C. de postulando.*

t *l.3. l.5. ff. de pactis: l.5. C. de postulando.*

u Malo more pecuniam sibi promissam profitetur, qui re de lite pactum ait, vt hic, mala ratione, serui extero se emi mandant & manumitti, *l. 54. ff. mandati.*

x *l.9. §.1. ff. de negot. l.8. ff. quod metus causa: l.1. in fin. ff. de act. emp.* ἔδει πονηρῶς.

y i. centum aureos, *ff. eod.*

z palmarium est præmium quod victoriæ causa datur.

a *adde l.18. ff. ratam rem.* ordinatione verò curiæ Parisiensis aduocati, pro singulis causis, supra decem libras Gallicas accipere prohibentur. lex Cincia, vt antea dixi vetabat quid quam accipi. *Tacit. 11.* hæc de aduocatis. Ammianus 30. hoc ipsum venditāt quòd ocitatur, *& post*, si voluntate matrē finxeris occidisse, multas tibi suffragantes absolutionū lectiones & reconditas pollicentur, si te nummatū senserint, *& post* nihil præter inseminatā petendi licētiam norunt.

b *l.4. ff. de offic. adsess.*

c τροφεῖα Græci.

d eousq;. *Hal.*

e *dixi ad l.1. C. rer. amotar.*

f *adde l.39. ff. de vsuris.*

g *l.9. C. de profess. rib. & medicis. v. Alciat. 2. Parerg. 59.*

h de variis appellationibus iurisconsultorum. *v. Cuiac. 7. obs. 25.*

i Cognitio est seu qua de re quæritur, aut de honore seu munere, aut de re pecuniaria, aut de existimatione, aut de capitali crimine quæritur. k *l.32. ff. de arbitr.* l Existimatio quid. m Existimatiò minuitur vel cōsumitur. n Relegati, infames. o *v. l.22. ff. de his qui notantur.* p i. media, *Zoanetus 17. resp.* q idē est cū libertas, *Zoanetus ib.* r de aquæ & ignis interdictione, *dixi ad l.1.§.2. ff. de leg. 3.* s Deportatio successit in locū aquæ & ignis interdictionis, *vt hîc.* Quid deportati, nū ciues? nō ciues, nō iure Quiritū liberi, *Cuiac. Inst. de capit. dimin.* t Metalli operis & metalli pœna eadē. u *v. quæ notaui ad ti. C. de pœna iudicis qui malè iudicauit. l.29. in fi. C. de pact.* x Imò interdū propriè ex maleficio veluti si dolo, *l.15. ff. de iud.* y de proxeneticis. *Hal.* de proscenetis. *vulg.* z *l.3. ff. eod. l.7. ff. mandati. l.1. C. mandati. adde l.15. ff. de præsc. verb.* de proxeneta. *v. Cuiac. 11. obs. 18.* a non improbabili

bili more.l.vlt.ȷ.eod.

a Proxenetas interuenisse nominis faciendi causa hic locus iudicio est. Seneca 21. Epist.120. Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorē mulieris: Nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo atque ita Proxeneta, monstrat magis nomen quàm mandat, quamuis laudet seu iactet ideoque neque mandati, neque locati conueniri possunt etiā philantropij, aliquid nomine acceperint: nisi dolum admiserint, vt hîc, vel nisi iis mandatum vt excuterint vires futuri debitoris. l. 42. ȷ. mandati.
b v. quę scripsi ad l. 10. §. 7. ȷ. mandati.
c Phil..ntropii. Hal. philantropi, vulg. philantropiæ, Budæus. bene philantropi: interdum enim recto casu philantropum Græci dixerūt, v. Cuia. 11. obs. 18. in Paratitlis. C. ad tit. de sponsal.
d l.7.in fi. C.eo.
e al. functi.
f Alciatus 8. parerg. 21. ἑρμεῖα vel ἑρμαῖα legit, vt sit lucrū vel lucri species: cuius vocis meminit Plato in synops. Suidas. Damascen. Alij ἆθλα pretiū certaminis: Alij ἴτια vocis præmia: Al j ἔφεπτα & τροφεῖα. Alii ἴδια malè.
g interpretiium, v. Cuia. ib. honorariū interpretis, adde l. 1. in fi. ȷ de verb. oblig. de variis mercedularum generibus, vide Contium 1. disp. 14.
h al. alicuius.
i puta nuptiis, l. vlt. ȷ. de spons.
k secus in illicitis: vt est Episcopatus & talium dignitatum, Nouel. 120. c.2.
l iure licito, l.1.ȷ.eo.
m additur in lege 57. de censitoribus, peregrinatoribus & inspectorib. C. 57. 39. περὶ ἰσο... &c. adde 11. C. Theod. 10. & 11. 3. ext. 39. 56. Ecl. 3. Porro re censibus quod ait nihil aliud est quàm de æstimationibus priuati cuiusq; patrimonii. Zas. 2. Intellect. 3. De pœna incensi,

SI proxeneta [a] interuenerit faciendi nominis, vt multi solent: videamus, an possit quasi mandator teneri. & non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quàm mandat [b], tametsi laudet nomen. Idem dico, & si aliquid philanthropi [c] nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Planè si dolo [d] & calliditate creditorem circumuenerit, de dolo actione tenebitur.

De proxenetico περὶ ἑρμηνευτικοῦ. De vsu proxenetarum.

3. *Idem* [n] libro 8. de omnibus tribunalibus.

DE proxenetico, quod & sordidum, solent præsides cognoscere: sic tamen, vt in his modus esse debeat & quantitatis, & negotij, in quo operula ista defuncti [e] sunt, & ministerium quale quale accommodauerunt. Faciliùs, quod Græci ἑρμηνευτικὸν [f] (*id est, interpretatiuum* [g], *seu interpretis honorarium*) appellant, peti apud eos poterit, si quis fortè conditionis, vel amicitiæ, vel adsessuræ, vel cuius [h] alterius [i] huiuscemodi proxeneta fuit. Sunt enim huiusmodi hominum vt tam in magna ciuitate officinæ. Est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis [k] vtiles non adeo improbabili [l] more se exhibent.

DE CENSIBVS [m],

Tit. XV.

De coloniis quæ ius Italicum habent.

1. *Vlpianus* libro primo de Censibus.

SCIENDVM est, esse quasdam [n] colonias iuris Italici [o]: vt est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum colonia, vnde mihi origo est, nobilis regionibus, serie sæculorum antiquissima, armipotens, fœderis [p], quod cum Romanis percussit, tenacissima. huic enim Diuus Seuerus & Imperator noster ob egregiam in rempublicam, imperiúmque Romanum insignem fidem, ius Italicum dedit.

1 ¶ Sed & Berytensis [q] colonia in eadem prouincia Augusti beneficiis gratiosa, & (vt Diuus Hadrianus in quadam [r] oratione ait) Augustana [s] colonia, quæ ius Italicum habet.

2 ¶ Est & Helipolitana [t], quæ à Diuo Seuero per belli ciuilis occasionem Italicæ coloniæ rempublicam accepit.

3 ¶ Est & Laodicena colonia in Syria Cœle, cui Diuus Seuerus ius Italicum ob belli ciuilis [u] merita concessit. Ptolemensium [x] enim colonia, quæ inter Phœnicen & Palæstinam sita est, nihil præter nomen coloniæ habet.

4 ¶ Sed & Emisenæ [y] ciuitati Phœnices [z] Imperator noster ius coloniæ dedit, iurísque Italici eam fecit.

5 ¶ Est & Palmyrena [a] ciuitas in prouincia Phœnice propè barbaras [b] gentes & nationes collocata.

6 ¶ In Palæstina duæ fuerunt coloniæ, Cæsariensis, & Ælia Capitolina [c]: sed neutra ius Italicum habet.

7 ¶ Diuus quoque Seuerus [d] in Seuastenam [e] ciuitatem coloniam deduxit.

8 ¶ Indicia [f] quoque Zernensium [g] colonia à Diuo Trahiano [h] deducta, iuris Italici est.

9 ¶ Zarmizegethuthusa [i] quoque eiusdem iuris est. item Napocensis [k] colonia, & Apulensis, & Patauicēsium [l] vicus, qui à Diuo Seuero ius coloniæ impetrauit.

10 ¶ Est & in Bithynia colonia Apamena, & in Ponto Sinopensis.

11 ¶ Est & in Cilicia [m] Selinus, & [n] Trahianapolis [o].

De vitiis censuum.

2. *Idem* libro 28. ad Sabinum.

VItia [p] priorum censuum [q], editis [r] nouis [s] professionibus, euanescunt.

De ætate. 1. De immunitate.

3. *Idem* lib. 2. de Censibus.

AEtatem [t] in censendo significare, necesse est: quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur. veluti in Syriis [u] à quatuordecim annis masculi, à duodecim feminæ vsque ad sexagesimum quintum annum tributo capitis obligantur. ætas autem spectatur censendi tempore.

1 ¶ Rebus concessam immunitatem non habere [x] intercidere inscripto Imperatoris nostri ad Pelignianum [y] rectè expressum est. quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur: rebus nunquam extinguitur.

De forma censuali. 1. De eo qui in publicis tabulis delato modo frui non potest. 2. Vbi quis agrum profiteri debet. 3. De immunitate. 4. De possessore & petitore. 5. De seruis. 6. De lacub. & portub. 7. De salinis. 8. De inquilinis vel colonis. 9. De natis vel quæsitis post censum edictū. 10. De eo qui petiit vt censum sibi emendare permittatur.

4. *Idem* libro tertio de Censibus.

FOrma [z] censuali [a] cauetur, vt agri sic [b] in censum referantur: Nomen [c] fundi cuiusque, & in qua [d] ciuitate, & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat. & id aruum [e], quod in decem annos proximos satum erit, quod iugerum [f] sit. vinea quot vites habeat. oliuæ [g] quot iugerum, & [h] quot arbores habeat. pratū, quod intra decē annos proximos sectum erit, quot iugerum pascua, quot iugerum esse videantur. item siluæ cæduæ. omnia ipse, qui defert, æstimet.

1 ¶ Illam æquitatem debet admittere censitor [i], vt officio eius congruat, releuari eum [k], qui in publicis [l] tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare, & si agri portio chasmate [m] perierit, debebit per censitorem releuari. Si vites mortuæ [n] sint, vel arbores aruerint: iniquum, eum numerum inseri censui. Quòd si exciderit arbores, vel vites: nihilominùs [o] eum numerum profiteri iubetur, qui fuit census tempore: nisi causam excidendi censitori probabit.

2 ¶ Is verò, qui agrum in alia ciuitate habet, in ea ciuitate profiteri [p] debet, in [q] qua ager est. agri enim tributum in eam ciuitatem debet leuare [r], in cuius [s] territorio possidetur.

3 ¶ Quanquam in quibusdam beneficia personis data immunitatis cum persona extinguantur: tamen cùm generaliter locis [t], aut cum ciuitatibus, immunitas sic data videtur, vt ad posteros transmittatur.

4 ¶ Si, cùm ego fundum possiderem, professus [u] sim, petitor autem eius non [x] fuerit professus: actionem illi manere placet. 5 ¶ In seruis [y] deferendis obseruandum est, vt & nationes eorum, & ætates [z], & officia, & artificia specialiter deferantur.

q al. temporū.
r al. edictis.
s nouæ professiones, Galli nouueaux adueus & denombrements. hæc lex dominis & vasallis scitu admodū est necessaria.
t ætas probatur libris censualibus, l.4.§.3 ȷ.e.l.13.ȷ.de probat. adde Ciceronem pro Archia poeta. l.1. C. si minor. Ex edicto Seruij, nascentium nomine parentes Lucinæ certam pecuniam dabāt, qui ab adolescentia in iuuentutem migrabant Iuuentæ, morientes Libitinæ, atq; ita sciri poterat quot quoquo anno nati, viui, aut mortui essent. Halicarn. 4. postea Prætoribus id curę fuit Cic. pro Archia. Lucas in Euan. 2. Marcus Antoninus philosophus dein iussit, apud præfectos ærarij vnūquenque ciuiū natos liberos profiteri, intra tricesimū diē, nomine imposito, per prouincias tabularios eodem fini instituit. v. Capitolinū in Marco Antonino. His vicinum est edictum regis Francisci latum anno 1539. quo cautum fuit vt singuli curiones baptizatorū & mortuorum in regesto nomina conscriberent, de quo vide Rebuf. 2. Tractat. de registris baptismi sepulturæ & aliis. de natalibus & natali professione, adde l.1. C. si minor. l.10. l.13. Cod. de proba. adde quæ scripsi ad l.6. C. de fide instr. Nouel. 74. c.4. §.1. l. 29. §.1. ȷ. de prob. libri actorū dicuntur à Iuuenale Satyr. 9.
u al. Syria.
x debere.

hoc est eius qui censum professus non erat, dixi ad Vlpian. 11. §. 11.
n l.3.l.6.l.7.l.8.ȷ.eo.l.vn.C.de priuilegio, vrbis Constantinopolitanæ.
o v. Cuiac. 10. obs. 35. p fœderísque. Hal. q Berytiensis. Hal.
r fortè de Italicensibus: vnde ipse ortus erat. 16. Gell. 13. Nam ea oratione Hadrianus de municipiorum & coloniarum iure tractauit.
s Augustiana, Hal. t Heliupolitana. Hal.
u sub. Pescēnni Nigri. Ideo vero Seuerus Laodicenis id priuilegij concessit, quòd ab eius partibus stetissent aduersus Nigrum, nec his contentus Antiochiam iisdem Laodicenis: vt & Byzantium, Berinthiis adiudicauit quòd partes Nigri secutæ essent, Herodianus 3. Spartianus in Seuero. vnde fortassis ratio dubitandi, in l. Antiochensium 37. ȷ de reb. autorit. iud. poss. An Antiochensibus, quæ non à principibus, sed à lege sua acceperant priuilegia adēmpta censeantur: & respondit, Paulus ea durare.
x Ptolemæensium, Hal. Ptolemaidensium, Hugo à porta. y Misenæ, Hal. Missenæ, vulg. z Phœnice Hugo à Porta Phœniciæ, Hal. vulg. a Palmurenæ. vulg.
b barbaricas. Hal. c ea est Hierosolyma, Dion. Cassius Niceus in Adriano. Inde Capitulenses Hierosolymitani, l.3.§.9.ȷ.eo. d al. Seuerus & Antoninus.
e Sebastenam; Hal. Sebasthenam, vulg. f Indiæ, vulg. Inclyta quoque Cyrenensi Hugo à Porta. In Dacia quoque Zermensium. Cuiac. 10. obs. 35. ex Basil. & antiqua inscriptione. g Cyrenensium, Hal. h Traiano. i Zarmesigethusa, Hal. Zamissetusa, vulg. Ptolemæus in Dacia ponit Zarmigethusam. al. Zamursagethusa.
k Naconensis, vulg. Νάπυκαν, Basi. l Paranisensium, Hal. Patanissensium Hugo à Porta. Παταβισσῶν, Basi. m Sicilia, vulg. Hal. Hugo à Porta. n & Tarsus de quo Actor. 22. vers. 28. o Traianopolis, hæc duo vocabula sunt vnius eiusdémque ciuitatis, vnum vetus, alterum nouum. p i. æstimatio patrimonij pro soluendo tributo, si ex vitio vel errore facta sit, talis professio euanescit nouis professionibus: id est dum tributarius suum patrimonium refert. Zas. 2. Intellect. 3.

y Polignianum, Hal. z nota quænam requirantur in forma censuali, adde formulam ex oratione pro L. Flacco. a agri, nam alia erat ætatis, de qua l.3.ȷ.eo.
b adde l.6.ȷ.de rei vind. c fundi & possessoris nomina, situs & qualitatem agri in forma censuali exprimi oportet. Id ruris est ingeniū, l.7. C. de bonis proscrip.
d ad situm fundi ista pertinent, ciuitas, pagus, confinium.
e possessionum hæc sunt genera, aruum vinea, oliuetum. pratū, pascua, sylua cædua. ȷ.eo. f quod crimini dabat Verres Nympheo & aliis Verrina 3.
g oliuetum. Hal. h i. qualitas, & quantitas agri. i §.2.ȷ.eod. C'est celuy qui tient le registre des papiers terriers aliàs censitor tit. C. de censibus & censuum impositorib. est censuum collector. Censor etiam dicitur Ciceroni 2. Verrina.
k l.2. C. de alluuionib. l publicas tabulas. Hal. quæ census dicuntur, l.21. in fi. ȷ. de annuis. m v.l.15.§.2.ȷ.locati. n aliud si excusatur, l.2. C. eod.
o l.2. C. de censib. p hoc commodè potest transferri ad insinuationes donationum, Nouel. 89. c. 25. q Professio agri, agrum sequitur ideò eo loci facienda quo ager situs est. v.l.3. C. de natural. liberis: Nouel 89. c. 2. §. 2.
r leuari. Hal. luere. s non extra territorium, non in alieno. t Immunitates locis aut ciuitatibus datæ perpetuæ sunt, ad heredes transeunt, & quoslibet successores, non sunt personales. u v.l.pen.ȷ.de acquir. rer. x Profiteri censum cogitur, qui non est professus, l.64.ȷ.de adq. rer. dom.
y rusticis, v.l.6.§.1. C. de secundis nuptiis.
z l.3.ȷ.eodem.

a priuatorum ſcilicet;*v. quæ notaui ad l.8.§ 8.ſ̃.de pœnis.*
b editio,*Cuiac.10.obſ.35.*
c *al.*conſummatis.
d *l.8.ſ̃.de bon.libert.* e *al.*ei.
f μὴ ἐπερωτήσας ὅπὶ τῶν δημοσίων. *Baſil.*i.ne tributorũ onus ſubiret. Cuiac.*19.obſ.15.* *quem vide.*

6 ¶Lacus quoque piſcatorios,& portus in cenſum dominus debet deferre.

7 ¶Salinæ ſi quæ ſunt in prædiis [a], & ipſæ in cenſum deferendæ ſunt.

8 ¶Si quis inquilinum , vel colonum non fuerit profeſſus:vinculis cenſualibus tenetur.

9 ¶Quæ poſt cenſum edictum [b] nata,aut poſtea quęſita ſint intra finem operis, conſummati [c] profeſſionibus edi poſſunt.

10 ¶Si quis veniam petierit, vt cenſum ſibi emendare [d] permittatur , deinde poſt hoc impetratum cognouerit , ſe non debuiſſe hoc petere , quia res emendationem non deſiderabat : nullum eius [e] præiudicium ex eo, quod petiit,vt cenſum emendaret,fore, ſæpiſſimè reſcriptu eſt.

De prædio communi. 1. *De fideicommiſſo.* 2. *De legato.*

5. *Papinianus* [n] libro 19.Reſponſorum.[o]

CVm poſſeſſor vnus,expediendi negotij cauſa,tributorum iure conueniretur,aduerſus cæteros,quorum æquè prædia tenentur, ei,qui conuentus eſt,actiones à fiſco præſtantur:ſcilicet vt omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant.nec inutiliter actiones pręſtantur, tametſi fiſcus pecuniam ſuam recuperauerit: quia nominum venditorum pretium acceptum videtur.

1 ¶Qui,non [f] habita ratione tributorum, ex cauſa fideicommiſſi prædia reſtituunt:actionem ex Diui P j Antonini literis habent , quam legato quoque ſoluto locum habere voluit.

2 ¶Pro [g] pecunia tributi , quod ſua die non eſt redditum,quo minùs prædium iure pignoris diſtrahatur [h], oblata moratoria cautio non admittitur. nec [i] audietur legatarius contradicens ob tributa præteriti [k] temporis, quòd heres ſoluendo ſit,& is,qui tributis recipiendis præpoſitus fuerat.

De coloniis & iure Italico.

6. *Celſus* [o] lib.25.Digeſtorum.[a]

COlonia Philippenſis [l] iuris Italici eſt.

7. *Gaius* [o] lib.6.ad legem Iuliam & Papiam.[r]

IVris [m] Italici ſunt , Τρωὰς,Βήρυτος,Δυῤῥάχιον. *id eſt , Troas, Berytus,Dyrrhachium.*

8. *Paulus* [s] libro 2.de Cenſibus.[a]

g vide omnino Cuiac.*19. obſer.5.*
h *l.1.l.2.C.de capiendis & diſtrahendis pignoribus.*
i *v. Cuiacium in hunc locum 19.obſ.5.*
k *v.l.39.§.5.ſ̃.de leg.1.*
l In Thracia diuerſa à Macedonia , *l.8.§.5.ſ̃. eod.*
m Ius Italicum quid ſit, vide apud Cuiacium *10.obſ.35.*
n ¶ Luſitania, *vulg.Hugo à Porta.* Græcis Λυσιτανία hodie *Portugal.*
o Pacenſis.colonia, Pax iulia Παξιουλία nunc Badaios , Villanouano , & Taraphæ, Beia vel Bexa , Cluſio & Vaſſco,rectè.nã & olim à Mauris,Baxagus, iiſdẽ hodie Baccea.
p Emericenſes *vul.* Emeritenſes, *Hal.* Auguſta Emerita Ptolemæo, hodie Medina Delrio ſeco. Taraphæ. Merida , Variero & Villanouano.
q hodie Valentia.
r Lucentini, *Hal.* Lucitani, *vulg.* Lacetani. *Hugo à Porta,* Illocitani , vel Acitani. *Cuiac. 10. obſ. 35.* fortè legendum eſt Iaccetani. hodie Iacca Cluſio.
ſ Burgondionenſes,*vulg.*Barcinomenſes,*Hal.*Barcinonenſes, *Hugo à Porta.* Barcino Βαρκινὼ Ptolemæo,olim Fauentia,hodie Barzelona.
t Nota eſt,& illuſtris vrbs Germaniæ Colonia.
u Laodicea,*Hal.*
x *l.1.§.1.l.7.ſ̃.eo.*olim fœlix Iulia *5.Plin.10.*hodie Baruchi Oliuario,aliis Baruch.
y Phœniciæ,*Hal.*
z *l.1.ſ̃.eo.*Tyrus τύρος,Tzor ſacris literis:Sara,Gellio,& Feſto, hodie Suri Poſtello.
a Syriæ,vt exiſtimo,Antiochia,Syriæ metropolis ſita ad Oronté fluuium. Rebla, & Reblatha Hebræis,teſte Hieronymo in Ezechielem Epidaphne Plinio,Theopolis vocatur à Iuſtiano,hodie Antiochia Nigro.Alepo Villanouano.
b colonios,*vulg.*
c Emiſcenorum,*vulg.*Amiſenorum,*Hal.*Emiſſa vrbs Phœnicæ, hodie Camala Nigro,Hama Turcis,Hamſa Arabibus,teſte Bellonio.
d *5.Plin.13.Nouell.103.*
e Palæſtinæ ſc.olim Pyrgos,vel Turris ſtratonis Ptolemæo,& Accaron Hieronymo,ſed malè.Apollonia,& Colonia prima Flauia Plinio, hodie Azor Pineto Siſeria,& Gad Palæſtinorum Beniamino:Balbeo,& Belme Theueto.
f Tributum(quod & intributio & contributio,*l.32.§.6.ſ̃.de adminiſt.tut.* aliud ſoli,aliud capitis & hæc ſtipendia dicuntur à quibuſdam. Tertull.*Apologetico.* ſi agri tributo Onuſti viliores,hominum capita ſtipendio cenſa ignobiliore.
g Tributum aliud capitis,aliud ſoli, *vt in l.32.in fi. ſ̃.de vſufr.leg.adde Feſtum in Tributorum.*
h i.Hieroſolymitani:Nam vrbs ipſa Ælia Capitolina,*l.1.§.6.ſ̃.eod.*
i Dirrachenicas.*vulg.*
k Caſſandrenſes,*Hal.*Sandorenſes,*vulg.*Caſſandrienſes,*Hugo à Porta.* Κασσάνδρεια Ptolemæo vrbs maritima Macedoniæ , hodie Caſiandria Sophiano Schriato , vel Stechio Bellonio.
l ad eos ſcripta eſt epiſtola D. Pauli ad Philippenſes.
m Stonienſes,*vulg.*Stonenſes,*Hal.*Stobienſes,*Hugo à Porta* Στόβος, vrbs Macedoniæ Ptolemæo.Starachino dicitur,à Nardo,in Liuio Italico.
n Parium.*vulg.*Homero ἀδραστεία & πάϊσος Plinio Camera:Paradiſo,Nigro.
o *v.5.Plin.27.*
p Χαρχηδὼν Tharſis Hebræis:ab Adriano Hadrianopolis teſte Spartiano, Alexandria,Commodiana togata, à Commodo teſte Lampridio.
q Vtice,*Hal.*Vtica:inde Cato Vticenſis.
r Eleptis,*vulg.Hal.*hodie Lebida.*Ant.Mercator.*
ſ Diuo,*Hal.*
t περὶ ῥημάτων σημασίας *2.Ecl.2.* περὶ σημασίας ὀνομάτων *6.Harm.3.adde 5.Decret.40.5. ſext.12.5.Clement.vlt.*
u De verborum & rerum ſignificatione , *vulg.* & ita conceptus eſt titulus trigeſimus octauus Codicis *lib.6.* num rectè?vt tandem eò redeat quæſtio,An res aliquid ſignificent,nec ne.ſic ſentio, vocabula rerum notas eſſe, res ipſas vocabulis ſignificari,res per ſe non ſignificare,ſed vel Dei iudicio tantùm,vel hominum inſtituto. Dei, vnde rerum futurarum, cœleſtium, ac inuiſibilium veritas certis rebus aſpectabilibus adumbratur. Hominum,quoties inter ſe rebus citra verborum connexionem quaſi loquuntur.hinc arræ, & annuli,nuptias,venditionem : claues,& inſtrumenta tradita,traditionem poſſeſſionis: alapas & circumductiones, manumiſſionem ſignificant. Et apud Ægyptios hieroglyphicæ literæ , & in re militari , tria ſunt genera ſignorum,vocalia,vtputà,Deus nobiſcum,triumphus: ſemiuocalia,quę per tubam , aut cornu, aut buccinam dantur: muta,vt ſunt aquilę , dracones,vexilla, flãmulæ rufę:ſunt & alię in equis, & indumentis, & armis,& manuum motione *v.3.Vegetium 5.*

IN Lvſitania [n] Pacenſes [o] ſed & Emeretenſes [p] iuris Italici ſunt.Item ius Valentini [q] & Licitani [r] habent. Barcenonenſes [ſ] quoque ibidem immunes ſunt.

1 ¶Lugdonenſes Galli, item Vienenſes in Narbonenſi iuris Italici ſunt.

2 ¶In Germania inferiore Agripinenſes [t] iuris Italici ſunt.

3 ¶Laodicia [u] in Syria , & Berytos [x] in Fœnice [y] iuris Italici ſunt,& ſolum earum.

4 ¶Eiuſdem iuris & Tyriorum [z] ciuitas à Diuis Seuero & Antonino facta eſt.

5 ¶Diuus Antoninus Antiochenſes [a] colonos [b] fecit ſaluis tributis.

6 ¶Imperator noſter Antoninus ciuitatem Emiſenorum [c],coloniam & iuris Italici fecit.

7 ¶Diuus Veſpaſianus [d] Cæſarienſes [e] colonos fecit, non adiecto,vt & iuris Italici eſſent: ſed tributum his remiſit capitis [f].ſed Diuus Titus etiam [g] ſolum immune factum interpretatus eſt. Similes eis Capitulenſes [h] eſſe videntur.

8 ¶In prouincia Macedonia Dyrracheni [i] Caſſaſdrenſes [k],Philippenſes [l],Dienſes, Stouenſes [m] iuris Italici ſunt.

9 ¶In prouincia Aſia duæ ſunt iuris Italici , Troas & Parium [n].

10 ¶In Piſidia eiuſdem iuris eſt colonia [o] Antiochenſium.

11 ¶In Africa Carthago [p], Vticea [q], Leptis [r] magna à Diuis [ſ] Seuero & Antonino iuris Italici factæ ſunt.

DE [t] VERBORVM [u] ſignificatione [x].

Tit. XVI.

Si quis.

1. *Paulus* libro 1.ad Edictum.

VERBVM hoc *ſi quis* [y] tam maſculos quàm fœminas complectitur [z].

Vrbs Roma. 1. *Diei maior pars.*

2. *Paulus* libro 1.ad Edictum.

VRbis [a] appellatio muris : Romæ autem continentibus ædificiis finitur,quod latiùs [b] patet.

1 ¶Cuiuſque diei [c] maior pars eſt horarum ſeptem [d] primarum [e] diei,non ſupremarum [f].

Viginti millia diurna. 1. *Hereditas.*

3. *Vlpianus* libro 2.ad Edictum.

x De verborum ſignificatione Iuriſconſulti veteres multi ſcripſêre, & quidem Ælius Gallius liber primus & ſecũdus de verborum ſignificatione quę ad ius pertinẽt citatur à *Feſto in Poſtliminium.*& in Rem ab eodem Feſto citatur liber Gloſſematõ. C.Atei Capitonis:citantur & ab eodẽ libri duo de verbis priſcis L. Cincii : vt Verrius Flaccus *5. Gell.18.* ſanè libri duo de verborum antiquitate laudantur quoque à Feſto & alij propè infiniti.
y *l.195.ſ̃.eo.l.3.ſ̃.de negot.Cicer. pro Cluentio vbi dixi.* Indefinitè *l.3.§.1.ſ̃.de homine libero. l.16.ſ̃.de iure fiſci:* aliàs in lege, ſtatutis,teſtamento , vel contractu , ſi quid ita ſpecialiter ſit conceptum,putà ſi vir, ſi maſculus,ſi frater,ſi auunculus : fœminæ , ſorores, materteræ non comprehenduntur.aliud erit ſi in plurali quis fratrum (ex hoc exemplo iudicium ſit de cæteris)mentionem fecerit;tunc enim ſorores , *l.35. ſupra de pactis. l. 93. §.3. ſupra de legat.3.*) aut ſeruorum,tunc enim ancillæ comprehenduntur, *l.82.ſupra de legat.2.*
z Ideoque filiis inſtitutis & filiæ inſtitutæ videntur , *l.1.§.3.ſ̃.de ventre in poſſeſſ.* filiis dato tutore & filiabus datus intelligitur,*l.15.ſ̃.de teſtam.tut.* hinc conſtat, fœminas maſculorum nomine comprehendi , niſi conſuetudo aut leges aliam fuiſſe mentem teſtatoris demonſtrent. ideoque ſi quis filiis tutelam, inſtitutionem teſtamenti, feudum , vel quid ſimile reliquerit, fœminæ non comprehendentur , ſi modò à ſuperioribus ſtatuto vel lege remoueantur. An verò maſculina voce(puta filiorum vel fratrum)fœminæ(puta filiæ vel ſorores) contineantur, vide apud Socinum *regula 255.* vbi notat , hanc legem minimè obtinere in contractibus , vel ſi lege vel ſtatuto,vel conſuetudine fœminæ nominatim excipiantur:ſi de re odioſa agatur, eáve quæ ſolis maribus,aut dignius maribus quàm fœminis competit:ſi ſeparatim marium & fœminarum fiat mentio: ſi proprium nomen adiectum voci maſculinæ: ſi inde ſequeretur legum emendatio.
a alterius quam Romæ ſc.*l.4.§.4.ſupra de penu.* Legata penu Tiburtina, quæ ſunt Tiburi duntaxat debentur. aliud erit , ſi domus Tiburtina integro ſtatu legata ſit, tunc enim adiacentia,id eſt,pecora,fructus, mancipia, his verbis comprehenduntur , *l. ſecunda. Cod. de bonis vacantibus* : aliud erit quoque ſi humanitas, æquitas, priuilegium , & mos loquendi contrarium admittant , aut diſpoſitio fiat eluſoria.
b hæc lex ſcitu vtilis eſt in quęſtionibus priuilegiorum , immunitatis conceſſæ, venditione.locatione,iuriſdictione,exiliis,& ſimilibus.
c dies naturalis eſt ſpatium 12.horarum. *Ioannes in Euang.11.verſ.9.* Nox totidem horis conſtat.diei pars media ſex horæ, pars maior ſeptem horæ.hinc conſtat,ſextam diei naturalis horam eſſe ipſum meridiem,*l.2.ſ̃.de annuis legatis.* Hinc ille caſus nobilis,de eo qui ignorans,heredem meridie inſtituit poſthumi,qui iam eodẽ die albeſcente cœlo natus erat, *l.25 §.1.ſ̃.de lib.& poſthum.* Diurnarum operarum debitor ſolis ante meridianis, *l.3.in fi.ſ̃.de operis libertorum,* vel ſolis pomeridianis non liberabitur, *d.l.2.* dies verò ciuilis 24. horis conſtat, cuius principium eſt ipſa media nox,*l.8.ſ̃.de feriis.*Inde Calendis (demus ea die natum Titium) Titius teſtabitur. ſi pridie ipſas Calendas, poſt ſextam horam noctis, id eſt, poſt mediam noctem fuerit teſtatus,*l.5.ſ̃.qui teſtam.* Item Calẽdis natus decimum quartum vel vigeſimum annum ætatis inchoat pridie Calendas, poſt ſextam horam noctis.quòd in teſtamentis, *l.5.ſ̃.qui teſtam.*& manumiſſionibus obſeruatur , *l.1. ſ̃.de manumiſſ.* Cęterùm diei ciuilis horæ ſunt æquales, naturalis non ſunt. longius enim ſpatium eſt Oriente ſolis ad occaſum æſtate,quàm hyeme:hinc horologia æſtiua & hyberna,*vide Vitruuium 9.cap.9.*
d Iuuenal.Satyr.Inque dies ſeptenis oderit horis:id eſt,maiori parte diei.
e & meritò , quia recentes & integri homines libentiùs dant ſe ad laborem quàm feſſi iam.
f quibus,etiam locatore inuito (longis præſertim diebus) qui operas conduxerit adquieſcere & meridiari licet , *argum.l.26.ſ̃.de operis libert.* Iiſdem horis Romani litibus

litibus vacabant, *vide Cuiacium 2. de præscript.*

a In itinere, *vulg.* Itineri, *Hal.*

b *l.1.ꝭ.si quis cautionibus.l.13.§[illegible].ꝭ.de excus.tut.l.2.§.3.ꝭ.quis ordo.* Id spatium, tempus iter facientibus præstitutum dicitur, *l.8.l.38.§.1.ꝭ.ex quib.cau.maior.adde l.137.§.2.ꝭ.de verb.oblig.*

ITinere [a] faciendo viginti [b] millia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda: vt, si post hanc dinumerationem minùs quàm viginti millia supersint, integrum diem occupent. veluti [c] viginti vnum millia sunt passus: biduum eis attribuetur quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conueniat [d].

1 ¶Eius, qui apud hostes decessit, dici hereditas non [e] potest, qui seruus decessit.

Nomen.

4. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

NOminis [f] appellatione rem [g] significari, Proculus ait.

Res, pecunia. 1. Opus.

5. *Idem* lib. 2. ad Edictum.

REi appellatio latior [h] est [i], quàm pecuniæ [k], quàm [l] etiam ea, quæ extra [m] computationem patrimonij nostri sunt, continet: cùm pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

1 ¶Opere locato [n], conducto: his verbis Labeo significari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα [o] vocant, non ἔργον, id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum [p].

Nomen reus. 1. Ex legibus.

6. *Vlpianus* libro tertio ad Edictum.

NOminis [q] & rei appellatio ad omnem [r] contractum & obligationem pertinet.

1 ¶Verbum *Ex legibus* sic accipiendum est: tam ex legum sententia [s], quàm ex verbis.

Sponsio.

7. *Paulus* libro secundo ad Edictum.

SPonsio appellatur, non solùm quæ per sponsus [t] interrogationem fit, sed [u] omnis stipulatio promissióque.

Oportebit. 1. Actio.

8. *Idem* lib. 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit* [x] tam præsens, quàm futurum tempus significat.

1 ¶Actionis verbo non [y] continetur exceptio.

Perisse.

9. *Vlpianus* libro quinto ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum [z] notat, verbo *Perisse* [a] & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

Creditor.

10. *Idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque [b] actione [c], vel persecutione [d], vel iure ciuili sine [e] vlla exceptionis perpetuæ [f] remotione, vel honorario, vel [g] exordinario [h], siue purè, siue in diem, vel sub conditione [i]. Quòd si natura debeatur, non sunt [k] loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed [l] contractus: creditores accipiuntur.

c veluti si, *vul. Hal.*

d Conuentiones enim contractibus formam dare solent.

e Imò potest, *l.12.ꝭ.qui testamen.*

f pecunię, *vul.* τοῦ γραμματείου *2.Eclog.2.cap.4. adde l.6.ꝭ.eodem.* nomina, sunt fœneratitiæ cautiones, *l. vlt.in prin. C.de pactis conuen.*

g τὸ κεχρεωστημένον πρᾶγμα, id est, rem debitam, *Eclog.ibid.* id quod in actionibus est, *v.l.59.in fi.ꝭ.de legatis 3.*

h *Ecl.ibid.cap.5.l.1.ꝭ.de rebus cred.*

i Imò non est, *l.2.in fin. Cod.de constitut.*

k *de qua vide l.178.ꝭ.eo.*

l quia etiam, *vulg.*

m Pecunia dicitur mea, quæ est in patrimonio meo: res mea, quæ est etiam extra patrimonium: sic res mea dicitur quum vicini paries ardet, *Horatius.* rei vocabulum est latiùs. Imperium, litem, venerē, cur vna notat res? *Ausonius: adde quæ notaui ad l.1.ꝭ.de rebus creditis.*

n Legato, *vul. Hal.*

o *1.Politic.7.*

p sensus est, Operis faciendi debitor, nisi perfectionem operi addiderit, non liberatur, vt & partis præstatione. Est enim facti obligatio indiuidua, *l.139.in fi.ꝭ.eod.l.80.§.1.ꝭ.ad legem Falcid. l.72.ꝭ.de verbor.oblig.* Interdum tamen operis vocabulo cœptum, necdum perfectum intelligitur, *l.19.§.11.ꝭ.de auro.*

q *Ecl.ibid.c.6. v.l.4.ꝭ.eo.* Alij nominis verbo creditorem: alij debitorem intelligunt.

r *v.l.1.ꝭ.de reb.cred.*

s i.voluntate, *l.5.C.de leg.* hinc magna oriuntur in legib. dissidia, quoties mens, scripto opponitur, *Quint.3.Inst.6.& 7.c.7.* vnde mens legis colligatur, dicam ad *d.l.5.*

t sponsi, *vulg.Hal.*

u *Ecl.ib.c.7.* sensus est, spondere dicimus quibus verbis promittimus, vtcunque nemo à nobis stipuletur, *l.19.§.2.ꝭ.de ædilitio: §.1.Inst.de verb.oblig.*

x *Ecl.ibid.c.8.* demus ita formulam conceptam. quod te dare oportebit spondes? *l.76.§.1.l.89.ꝭ.de verborum oblig.* Idem dicendum est de verbo erit, *l.23.ꝭ.eod.* & verbo abfuturum, *l.19.ꝭ.iudicati.* Calcagninus autem hîc legit oportet, & malè. Ea vox enim præsens tantùm debitum demonstrat, *l.125.de verb.oblig.* de verbo peruenerit, vide *l.40.in fin.l.83.ꝭ.de leg.3.l.57.ꝭ.ad Trebellian.* de verbo super erit, vide *l.58.in fi.ꝭ.ad Treb.* de verbo donauero, *v.l.109.ꝭ.de leg.1.*

y Imò continetur, *l.1.ꝭ.de except.*

z *al.* Iulianum Haus notat, *& cæt.* id est Iulianum tractaui notat.

a *Ecl.ibid.cap.9.adde l.4.§.10.ꝭ.vi bonorum,* rapuisse, *vulg.*

b Ex qualibet causa, *l.12.ꝭ.eod.* ex quolibet contractu, vel delicto, *l.12 infra eod. Eclog. ibidem. l.1.supra de rebus credit.* qui spem habent actionis, *l.54.infra eodem. l.42 supra de obligat.* qui exceptione perpetua submoueri non possunt, *l.[illegible] infra eodem.*

c *al.* ex quacunque causa actione vel, *& cæt. al.* quacunque tam actione vel persecutione.

d *v.l.28.ꝭ.de oblig.*

e *l.55.infra eodem.* ideoque debitor dicitur is à quo inuito exigi potest, *l.108.infra eodem.*

f *al.* vel ordinario vel extraordinario.

11. *Gaius* libro primo ad Edictum Prouinciale.

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet [m] causa debetur.

1. Minus soluere.

12. *Vlpianus* libro sexto ad Edictum.

VT, si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio [n] vllo debetur. Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quòd si ex populari [o] causa, antè litis contestationem rectè dicetur creditoris loco non esse [p], postea esse.

1 ¶Minus soluit, qui tardiùs [q] soluit: nam & tempore [r] minùs soluitur [s].

Mulier. 1. Abesse. 2. Desinere abesse. 3. Abesse.

13. *Idem* libro 7. ad Edictum.

MVlieris appellatione etiam [t] virgo viripotens [u] continetur [x].

1 ¶Res abesse videntur (vt Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma [y] mutata est. & ideo si corruptæ [z] redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam [a] plerumque plus est in manus [b] pretio, quàm in re.

2 ¶Desinere autem abesse res tunc videtur, cùm sic redit [c] in potestatem, ne [d] amittere eius possessionem possimus [e].

3 ¶Ob hoc, quod furto pridem subtracta est, abest & ea res quæ in rebus humanis [f] non est.

1. Amittere.

14. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

LAbeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rē abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte [g] sit positum. Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: rectè dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium [h] abest.

1 ¶Rem amisisse videtur, qui aduersus nullum [i] eius persequendæ actionem habet.

Publicum publicanus.

15. *Vlpianus* lib. 10. ad Edictum.

BOna ciuitatis abusiuè [k] publica dicta sunt. sola enim, ea [l] publica sunt, quæ [m] populi Romani sunt.

16. *Gaius* libro 3. ad Edictum Prouinciale.

EVm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum [n] appellamus. nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: ciuitates [o] enim priuatorum loco habentur [p].

Publicum vectigal.

17. *Vlpianus* libro decimo ad Edictum.

g Perpetua est 30. annorum *Scholiastes 3.Harmenopul.5.*

h ordinariò, *vulg.*

i *l.54.ꝭ.eod.l.42.supra de oblig.*

k propriè sc. aliud si abusiuè *l.16.§.3.§.4.ꝭ.de fideiuss.l.94.§.3.ꝭ.de solut.*

l seu contractus. *Alciatus hic: vide l.12.ꝭ.eod.*

m *Ecloga ibid. cap.10.*

n *v.l.10.ꝭ.eod.* vel ex alio contractu. *Hal.* vel ex alio vllo cōtractu, *vulg.*

o ἀπὸ ὀρφανικῆς *Ecl.ib.* i. pupillari, & malè, sic Græci è contrario legunt populi pro pupilli in lege 48. *ꝭ.de adquir.rer. v. Cuiacium 11. obser.12.*

p Ideoque qui habet actionē popularem, nō dicitur esse locupletior, *l.pen.ꝭ.de popul.*

q *§.33.vers.tempore: Inst.de act. §.5.in fin. Inst.de fideiuss. Eclog.d.loco, cap.12.* vel nihil, *l.32.ꝭ.eo.*

r *l.85.ꝭ.de solu.*

s Ideoque tardiùs offerens debitum, non liberabitur ipsius debiti præstatione, nisi præstet quoque vsuras moræ, *l.32.ꝭ.de vsuris.*

t *v.l.81.§.1.ꝭ.de legat.3.l.101.ꝭ.de cond.& demon. Inst.de nupt. in pr.*

u *vid.l.5.§.2.ꝭ.quib. ex cau. in poss.* ἐφήβος παρθένος *Ecl.13.*

x & generaliter quæcunque sexus fœminini sunt, *l.25.§.9.ꝭ.de auro.*

y *Ecl.ib.c.13.6. Harm.3.* in rebus humanis non sunt. *§.vlt.ꝭ.eo.* quarū pretium abest, *l.14.ꝭ.eo.* abest etiam is, qui eo loci non est quo petitur, *l.199.ꝭ.eod.* qui extra continentia vrbis est *l.173.ꝭ.eod.*

z corruptio & transfiguratio formam rei mutat, res petita non videtur exhiberi mutata forma, *l.9.§.3.ꝭ.ad exhibendum,* sed nec reddi debitum, aut depositum, nisi cùm eadem causa reddatur, *l.3.§.1.ꝭ.commodati.*

a quanquam, *Hotom.in verbo abesse.* b *v.l.30.§.36.ꝭ.locati.adde l.14.ꝭ.eo. Alij legūt,* manu pretij. Brissonius *4.select.vlt.* legit, manu pretio: antiquorum more qui ita cōiunctim enunciabant: atque ita legendum esse, *in d.§.3.* & Varronem *4.de lingua: 11.Isid.1.Catonem de re rustica.c.14.* Plautum *in Menechmis: Cic.3.Verrina & apud Asconium ibid.33.Plin.11.& 34.c.7.& 35.c.10.Tertull.lib.de Idololatria.* Huius loci exemplum, vide *in §.34.Inst.de rer.diuis.* c *v.l.4.§.6.ꝭ.de vsurp.l.[illegible].§.7.ꝭ.pro emptore l.[illegible] in fi.ꝭ.de furtis.* d *v.l.22.ꝭ.de adq.poss.* e possumus ob hoc quòd furto pridem subtracta est. Abest, &c. *vulg.Hal.* sensus est, Rei furto pridem ablatæ possessionem non amitti. f *l.21.ꝭ.de hæred.pet.l.63.in fi.ꝭ.pro socio.* g *v.l.13.§.1.ꝭ.eod.*

h *l.80.§.1.ꝭ.de furtis.*

i Rem non amisit, qui actionem habet ad eam recuperandam, *vt hîc.* vel cui actio à Prætore restitui potest, *adde l.5.ꝭ.de in integrum.*

k *l.16.l.17.ꝭ.eo.Ecl.ib.c.15.* l *v.quæ notaui ad l.4.ꝭ.de crim.peculat.*

m *l.1.§.2.ꝭ.de iustitia & iure.*

n *v.l.12.ꝭ.de publicanis.*

o *facit l.15.ꝭ.de SC.Maced.l.1.§.4.ꝭ.de ædilitio.l.81.ꝭ.de furtis.*

p non semper tamen, *l.26.§.9.ꝭ.ex quib.cau.maior.l.27.ꝭ.de reb.cred.l.9.ꝭ.ratam rem v.l.23.C.de sacrosanct.v.Fornerium 2.select.22.*

a ſenſus eſt.Non tantum res religioſæ,ſacræ, publicis vſib.deſtinatæ publica ſunt, ſed & bona ciuitatis,& peculia ſeruorum ciuitatis,inter publica habentur.
b *ſub.*tantum.
c Vectigal portus à vectigali rerum venalium hîc diſtinguitur,portorium exigebatur à venditore,ob venditionem, *l.1.C.de veteranis.l.4.C.de proxim.ſacr.ſcrin.* vectigal mancipiorum venalium quintæ, & viceſimæ (niſi malis cum Cuiacio legere quinquageſimę ex Dione 55.) fuiſſe ſcribit Tacitus *lib.13.* De vectigali viceſimæ quintæ, quadrageſimæ, quinquageſimę, centeſimæ, ducenteſimæ, vide eundem *6.obſ. 28.* de decima litium,vide eundem *7. obſ. 5.* de publicis & vectigalibus, vide eundem *7.obſ.4.*

INter [a] publica habemus non [b] ſacra, nec religioſa, nec quæ publicis vſibus deſtinata ſunt: ſed ſi qua ſunt ciuitatium velut bona, ſed peculia ſeruorum ciuitatium proculdubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus,ex quibus vectigal fiſcus capit:quale eſt vectigal portus [c], vel venalium [d] rerum:item ſalinarum [e], & metallorum [f], & picariarum [g].

Munus,munificus,ſeu munifex,municeps.

18. *Paulus* libro nono ad Edictum.

MVnus tribus modis [h] dicitur: vno donum, & inde munera dici,dari, mittíve: altero onus, quòd cùm remittatur,vacationem militiæ munerísque præſtat:inde immunitatem appellari.tertio officium:vnde munera militaria,& quoſdam milites munificos [i] vocari. Igitur municipes dici,quòd munera ciuilia capiant.

Agere,gerere,contrahere.

19. *Vlpianus* libro vndecimo ad Edictum.

LAbeo libro primo prætoris Vrbani definit, quòd quædam [k] agantur,quædam gerantur, quædam contrahantur. ¶ Et actum quidem generale verbum eſſe, ſiue verbis,ſiue re quid agatur: vt in ſtipulatione, vel numeratione. ¶ Contractum [l] autem vltrò [m] citróque obligationem [n], quod Græci συνάλλαγμα [o] vocant. veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. ¶ Geſtum rem ſignificare ſine verbis factam.

20. *Idem* libro duodecimo ad Edictum.

VErba *Contraxerunt,geſſerunt,* non pertinent ad [p] teſtandi ius [q].

Bona.

21. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum.

PRinceps bona [r] concedendo videtur etiam obligationes [ſ] concedere.

Reſtituere exhibere.

22. *Gaius* lib.4. ad Edictum Prouinciale.

PLus eſt in reſtitutione [t] quàm in exhibitione,nam exhibere [u] eſt,præſentiam corporis præbere.reſtituere [x] eſt, etiam poſſeſſorem facere, fructúſque reddere. pleraq. præterea reſtitutionis verbo continentur.

Res.

23. *Vlpianus* libro decimoquarto ad Edictum.

REi [y] appellatione & cauſæ & iura continentur.

Hereditas.

24. *Gaius* libro ſexto ad Edictum Prouinciale.

d vectigal rerum venalium non eſt octaua, vt vult Accurſius,*arg.l.7. C.de vectigal.v.Cuiac. 6.obſ.28.*
e *v.l.13.* ſ̃.*de publi.c.& l.8.§.8.*ſ̃.*de pœn. Cuiac.3. obſ.31.*
f *d.l.13.v.l.15. §.7.ibid.*
g piſcariarum *vulg.Hal.* vt meritò inter regalia numerentur piſcationũ reditus *2. feud. 56.* picariæ ſunt è quibus foditur pix: nam & picem foſſilem inueniri Plinius ſcribit *16.ca.12.*
h munus tria ſignificat, donum,onus,officium, *Eclo.ibi.c. 18.adde l.12.l.14.* ſ̃.*de muneribus.* hinc munus gladiatorium dictum eſt ab officio,quòd mortuis facere gentiles exiſtimabant,defunctorum animas humano ſanguine propitiari credentes, Tertullianus *in libro de ſpectaculis c. 10.*niſi malis:ita dici quòd populo gratis daretur *Lipſi.1.Saturn.7.* hinc munis apud Feſtum eſt officioſus,vt è contrario immunis, qui nullo fungitur officio.
i munifices, *Haloand.* (quæ lectio placet Budæo)ij ſunt qui non vacant,ſed munus principi, i.militi principali (*de quo v.2.Veget.7.*)faciebant.beneficarij,qui vacant muneris officio. Milites munifices Vegetio *2.c.7.& 19.* qui munia faciunt, munia inquam, & quidem vilia, putà lignum,fœnum,aquam,ſtramen portando.*Vegetio dicto cap.29.* quod principalibus militibus obire ignominia erat non leuis. qui principales milites eſſent, vide apud Vegetium *2.cap.7.*munifex mamma,id eſt,lactens. *Plin.11.cap. 40.* munificum prædium,*l.2.C.de prædiis nauicular.* τὸ λειτουργοῦν, καὶ συντελὲς, id eſt, publicæ functioni,& vectigalis collationi ſubditum.munificium,*l.4.§.1.in fi.*ſ̃.*de publicanis:vide Budæum hic:& Petrum Fabrum 1.ſemeſtr.17.*
k ſenſus eſt,Agimus re & verbis,contrahimus etiam conſenſu, gerimus etiam ſine verbis, id eſt, citra animum contrahendi, *l. 88. infra eodem : l. 7. ſupra de minoribus.*
l *ſub.*propriè: aliàs impropriè contractus eſt in quo vnus tantum obligatur, vt in mutuo,*l.2.*ſ̃.*ſi certum pet.* Impropriè magis diſtractum vt tranſactio,ſolutio,liberatio. vnde notant, Prohibita ſeu interdicta facultate contrahendi, interdictã quoque cenſeri tranſigendi facultatem,quod Baldo non placet,*rub.C.de pactis.*
m ſenſus eſt,Contractus,eſt factum.(inde dicitur facti potiùs quàm iuris, *l.7.in fi. ſuprà de curatore furioſi*) obligationem inter aliquos conſtituens. factum,quo obligamur, ſed non ipſum vinculum iuris. Contractus, non eſt obligatio, cùm ea ex contractu oriatur, *vide Hugonem Donellum ad leg. 1. numer. 8. 12.ſupra de rebus creditis.*
n hinc colligit Alciatus,mutuum,ſtipulationem,& donationem propriè non eſſe contractus:& malè, nam inter contractus ſtipulatio diſertis verbis numeratur, *l.1. in fine,ſuprà de pactis:l.1.§.4.ſuprà de verborum obligationibus.§.vltimo. Inſt.de obligat.* quemadmodum & donatio, *vide l. 7. Cod.de his quæ metus cauſa. vide Bellonum 2. ſupput.2.*
o *l.7.§.2.*ſ̃.*de pactis.*contrahere ſeu diſtrahere opponuntur, quemadmodum & apud Græcos συναλλάττειν καὶ διαλλάττειν.*Ariſtoteles 5.Ethicorum.*
p An in teſtamento contrahi poſſit,nec ne, *v.quæ notaui ad l.21.in fi.*ſ̃.*qui teſtamenta.*

NIhil eſt aliud hereditas, quàm ſucceſſio [z] in vniuerſum ius quod defunctus habuit.

Noſtrum & meum. 1. Pars.

25. *Paulus* libro vigeſimoprimo ad Edictum.

REctè dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cùm [a] vſusfructus alienus eſt: quia vſusfructus non [b] dominij pars, ſed ſeruitutis [c] ſit: vt via, & iter. nec falſò dici, totum meum [d] eſſe, cuius non poteſt vlla pars dici alterius eſſe.hoc & Iulianus.& eſt verius.

1 ¶ Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiuiſo [e] ſignificari. nam quod pro [f] diuiſo noſtrum ſit, id non partem, ſed totum eſſe. Seruius non ineleganter partis appellatione vtrunque ſignificari [g].

26. *Vlpianus* libro decimoſexto ad Edictum.

PArtum [h] non [i] eſſe partem rei furtiuæ, Scæuola libro vndecimo quæſtionum ſcribit.

Ager. 1. Stipendium tributum.

27. *Idem* libro decimoſeptimo ad Edictum.

AGer [k] eſt locus,qui ſine villa eſt.

1 ¶ Stipendium [l] à ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes, id eſt modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et ſanè appellatur ab intributione [m] tributum: vel ex eo, quòd militibus tribuatur.

Alienatio. 1. Oratio ſoluta.

28. *Paulus* libro vigeſimoprimo ad Edictum.

ALienationis [n] verbum etiam vſucapionem [o] continet.vix eſt enim, vt non videatur alienare, qui patitur vſucapi.Eum quoque alienare dicitur,qui non [p] vtendo amiſit ſeruitutes. Qui occaſione [q] adquirendi non vtitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem [r] intra certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio,quæ neque coniunctionem,neque diſiunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel diſiuncta [ſ] vel coniuncta accipitur.

Coniunctio.

29. *Idem* libro ſexageſimoſexto ad Edictum.

COniunctionem enim nonnunquam [t] pro diſiunctione accipi,Labeo ait:vt in illa ſtipulatione, *Mihi heredíque meo,te heredémque tuum.*

Syluæ cædua. 1. Stipula illecta. 2. Nouale. 3. Terra integra. 4. Glans caduca. 5. Sylua paſcua.

30. *Gaius* libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale.

SIlua cædua [u] eſt,(vt quidam putant) quæ in hoc habetur [x], vt cęderetur.Seruius eum eſſe,quæ ſuccisa,rurſus ex ſtirpibus aut radicibus renaſcitur.

q hinc colligere poſſumus, nec tuto, nec paſſim argumentum duci à contractibus ad vltimas voluntates.
r bonorũ appellatione quæ veniant, *vide l. 49.*j̃.*eo.*
ſ actiones, καὶ τὰς ἀγωγάς *Eclo. ib.cap.21.adde l. 1. C. de ſentent. paſſis.*
t *v.l.75. infra eo.*
u *vide l. 2.*ſ̃.*ad exhib. Ecl. ibid. c.22.*
x *vide dictam l.75.*
y *v.l.1. ſupra de rebus creditis: l.5.l.6.ſupra eod. Ecloga ibidem, cap.23.*
z ¶ *v.l.9.§.12.ſupra de hæred.inſti. Eclog. ibid. cap.29. §. 2. Inſt. de rebus corporalibus.* de eo quòd noſtrum eſt, & quòd meum, *vide l. 9.l.58.in fin.l.96. in fine. l. 105. ſupra eodem l. 49. ſupra de rei vindica.l.12. §.3. ſupra ad exhib. l.42.l.52.ſupra de adquiren.rerum: l. 139. in fine, l. 190.infra de regu. iur.*
a cuius, *vulgat Haloan.l.74. ſupra de legatis 3.*
b Imò vſusfructus dominij pars eſt, *l.4. ſupra de vſufruct.*
c ſeruitus, *Hal.*
d meum etiã dicitur, cuius nulla pars alterius eſt.
e Partis appellatione, pars indiuiſa intelligitur. *v.l.86. in fine, ſupra de legat.2.*
f Pars à ſuo toto diuiſa, totum quoddam conſtituit. *vide l. 6. §. 1. ſupra communia prædiorum, vbi dixi de parte pro indiuiſo & diuiſo.*

g adde partis appellatione dimidiam intelligi, *l. quadrageſimatertia, ſupra de vſufruct.*
h *Ecloga ibidem. cap.26. v. l. 10. in fin. ſupra de vſurpat. v. l. 48. §. quinto, ſupra de furtis.*
i Pars de toto prædicatur(at non è contra)niſi negatiue,*vt hîc.*
k *Ecloga ibi.cap.27.*eſt ſpecies fundi, *l.115.ſupra eo.*ager cum ædificio,fundus, *l.211. in fin.*j̃.*eo.*
l *l.13.*ſ̃.*de impenſis : Eclog. ib. cap.27.* ſtipendium à tributo nihil hodie diſtare ait, Cuiacius *7.obſ.3.*
m *v.l.22.in fi.*ſ̃.*ad municipalem.*intributione,*vulg.*
n *de qua adde l.67.*j̃.*eo.*
o rem alienat qui eam patitur vſucapi.*Ecl.ib.c.28.l.44.§.9.*ſ̃.*de cond.& demon.l.1. §.1.*ſ̃.*quæ in frau.cre.* Eſt enim alienatio, actus per quem dominium transfertur, *l.ult. in fi.C.de fundo dotali.*
p non vtendo ſeruitutes amittuntur,*l.3.§.1.l.4.*ſ̃.*quæ in frau.cre.*
q *v.l.6.*ſ̃.*quæ in fraudem.*
r *adde l.8.*ſ̃.*de option.*
ſ Quæ diſiunctiuam habet oratio, diſiuncta eſt : quæ coniunctiuam, coniuncta; quæ neutrum,qualis erit? *v.l.142.*j̃.*eo.*
t *v.l.53.*j̃.*eo.Ecl.ib.c.29.*
u *l.10.l.48.§.1.*ſ̃.*de vſufr.l.80.§.2.*ſ̃.*de contr.emp.l.7.§.7.*ſ̃.*ſoluto.*
x hîc interim nota,Siluam non tantum de arboribus dici,ſed & de herbis. Virgilius,ſubit aſpera ſilua lappæque,tribulíque. *Cuiac.10.obſ.15.* ſumitur etiam pro viridario,*l.17.§.1.*ſ̃.*ſi ſeruus vindicetur.*

a illecta sunt spicæ *Hal.* Illecta dicitur stipula, quæ nondum collecta.
b in messem *Vulgat. Hal.* & malè. In messe, id est, dum messis fieret.
c occauerint, & malè. sensus est, Spicas, quæ post messorum terga à tenuioribus legi solent, stipulas appellari. Terentius *in Adelphis*: præter hæc, meridie ipso, faciam, vt stipulam colligat: *huc refer 19. Leuit. versic. 9. & c. 23. versic. 22. Ruth. 2. versic. 3. & 7.*

1 ¶Stipula illecta[a] est spicę in messe[b] deiectę, nec dum lectæ, quas rustici, cùm vacauerint[c], colligunt.

2 ¶Noualis [d] est terra præcisa [e], duæ [f] anno cessauit [g], quam Græci νέαχιν [h] vocant.

3 ¶Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

4 ¶Glans caduca[i] est, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶Pascua silua est, quæ pastui [k] pecudum destinata est[l].

Pratum.

31. *Vlpianus* lib. 18. ad Edictum.

PRatum [m] est, in quo ad fructum percipiendum falce [n] dumtaxat opus est, ex eo dictum, quòd paratum[o] sit ad fructum capiendum.

Minus solutum.

32. *Paulus* libro vicesimoquarto ad Edictum.

MInus [p] solutum intelligitur [q], etiam si nihil esset solutum.

Palàm.

33. *Vlpianus* libro vicesimoprimo ad Edictum.

PAlàm[r] est, coram pluribus.

Actio.

34. *Paulus* libro vicesimoquarto ad Edictum.

ACtionis[f] verbo etiam persecutio[t] continetur.

Restituere.

35. *Idem* libro septimodecimo ad Edictum.

REstituere autem is intelligitur, qui [u] simul & causam actori reddit, quàm is habiturus esset, si statim iudicij accepti [x] tempore res ei reddita fuisset. id est & vsucapionis causam[y], & fructuum[z].

Lis.

d νεατὴ γῆ, νέασις *Eclog. ib. c. 30.* hinc illæ voces Nouelletum, *l. 39. ff. de here. pet.* nouellum, *l. 8. ff. de fundo dotali:* noualis ager, *Varro 4. de lingua: l. vlt. in fin. ff. de termino.* Nouale 18. Plin. 19. nouata terra *Cicero de oratione.*
e proscissa. *Ha.* προτμηθεῖσα *Ecloga ibi. capite 30.* Liber variorum auctorum de limitibus, noualis ager dicitur, qui primùm proscissus. & apud Seruium *1. Georgic.* Nouales, sunt arua primũ proscissa. Idem refert Hieronymus & Innocentius *III. in c. nouale 1. & 2. extra de verbor. signifi.* vbi tractant interpretes, num ex noualibus debeantur decimæ. Ea res facit vt hîc legendum putem. Noualis est etiam terra primum procisa, & quæ anno cessauit. vt huius vocis duæ sint significationes. Addatur tertia, vt nouale, sit ager, cuius vetus facies immutata sit in nouam, veteri non absimilem. Vt si vetus oliuetum succidas, vt nouellum reponas, *l. 8. supra de fundo dotali*: ex silua nouale facias, *l. vlt. ff. de termino*, quod nihil aliud esse puto, quam nouelletum in fundo facere, *l. 32. ff. de heredit. petit. l. 6. supra de impensis.* scio tamen Seruium *1. Eclog.* scribere noualia dici, vnde silua tollitur.
f quinimo & quæ non cessauit: sed quæ nuper magna cura ad culturam redacta est: quod vtique non negat Paulus: vt eum frustra reprehendat Laurentius Valla.
g quæ alternis annis cessauit nouandarum sibi virium causa. hinc illud Virgilij *1. Georgicon*, Alternis idem tonsas cessare nouales. Huiusmodi agro opponitur ager restibilis, *Festus in Restibilis: 2. Columella. 10. & 13.* qui quotannis seritur, qui & παλιμφυὴς & παλίμβλαστος. Igitur noualis ager hic est ad nouam sementem relictus *Festus*, qui quatenus cessat opponitur segetibus *Virgilius 1. Ecloga, versu 71. 72.* Pecus gaudet nouali graminosóque solo. *Columella 6. in principio. v. Turnebium 18. aduersar. 12.*
h νέασιν *Eclog. ibi. cap. 30.* νέατον *Budæus* νεαγὴν *Alciatus hic:* νεᾶν enim est nouare.
i *v. l. vnic. ff. de glande legenda.*
k pascuis *vulg. Hal.*
l hinc illud Ciceronis in Topicis, Si compascuus ager est, ius est compascere. *adde titulum de Pascuis 11. Co. 60.*
m *Ecloga ibi. cap. 31.*
n Fœnum continetur fructum appellatione vt & palea. *v. Romanum singul. 549.*
o quod protinus sit paratum, nec magnum laborem desideret, *Columella 2. cap. 17. Varro 1. de lingua 7. in fine.* Alij dant primatum bonis pratis, vt ego quoque: à quo antiqui prata, parata appellant. apud eundem tamen Cato hos bonitatis agrorum gradus facit. Vineam, hortum, irriguum, salictum, oliuetum, pratum, campum frumentarium, cæduam siluam, arbustum, glandariam siluam.
p minus etiam soluit, qui nihil soluit, *l. 82. l. 150. ff. eodem Ecloga ibidem capite 12.* & qui tardiùs, *l. 12. ff. eo.* & is in quem amplioris summæ competit actio, *l. 17. ff. eo.* vel qui non integram summam soluit, *l. 85. ff. de solut. vide quæ notaui ad l. 116. ff. de verbor. obligat.*
q & ita comparatiuum, minus, sumitur interdum pro positiuo.
r *vide l. 11. §. 3. ff. de institoria: l. 43. §. 1. ff. de ritu. l. 21. supra qui testament. l. vlt. supra de iure codicillorum: l. 3. in princip. & §. 1. supra de iure fisci:* huic affinia sunt, coram: *l. 209. ff. eo.* oculis suis, *l. 8. in fin. ff. finium:* & ad liquidum exquirere, *l. 2. §. 8. ff. de aqua & aqua.*
f *l. 8. §. 1. ff. eo. l. 178. §. 2. ff. eod.*
t *l. 57. in fine ff. eodem: adde l. 25. ff. de obligat.* in rem, in personam, extraordinaria, *l. 178. §. 2. ff. eod. l. 28. supra de oblig.* directa, vtilis, præiudicialis, prætoria, interdicta, *l. 37. supra de obligat.* exceptiones, *l. 1. ff. de exceptionib.*
u *al.* qui semel & simul. *fortè legendum*, qui rem simul & causam.
x Restituere iussus, fructum à tempore litis contestatæ perceptorum nomine tenetur, *l. 20. ff. de rei vind. l. 9. §. 5. supra ad exhib. l. 31. sup. de rebus creditis: 2. Ecloga 2. c. 35. l. 2. Cod. de petit. heredit.*
y Rem restituit, qui causam vsucapiendi *vt hîc.* possessionem, *l. 22. sup. eorem:* fructus *vt hîc, & d. l. 22. & l. 73. ff. eod. l. 38. §. 4. ff. de vsuris: l. 173. §. 1. ff. de regulis iuris: l. 2. Cod. de petit. heredit.* partus, *l. 20. supra de rei vindicat. l. 9. §. 7. supra ad exhibendum:* vtilitates, *l. 9. §. vlt. sup. ad exhib.* omnes vtilitates, *l. 81. ff. eod.* corpus rei, omnem rem, conditionémque eius, *l. vlt. in fin. ff. eodem.* omnem causam, *l. 31. supra de rebus creditis:* & pristinum statum restituit, *l. 2. §. 48. supra ne quid in loco publico 6. Harmenopulus 3.*
z *l. 73. ff. eodem.*

a antiqui litis dicebant *Festus.* Lis à limitibus dicitur quorum causa lis sæpè nascitur. Seneca *de breuitate vitæ c. 3.* Prædia sua occupari à nullo patiuntur, etsi exigua contentio est de modo finium ad lapides & arma discurrunt. cui loco cupio coniungi, *legem 13. §. 3. ff. de vsufructu.* Quin etiam dici solet, communionem matrem esse discordiæ, *v. l. 26. supra de seruitut. vrban.*

36. *Vlpianus* lib. 23. ad Edictum.

LItis [a] nomen omnem actionem [b] significat: siue[c] in rem, siue in personam sit.

Oportere.

37. *Paulus* lib. 26. ad Edictum.

VErbum *Oportere*[d] non ad facultatem[e] iudicis pertinet, qui potest vel pluris[f] vel minoris[g] condemnare: sed ad veritatem[h] refertur.

Ostentum φαντάσμα.

38. *Vlpianus* libro 25. ad Edictum.

OStentum [i] Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum[k], factúmque duo genera autem sunt ostentorum: vnum, quotiens quid contra naturam nascitur: tribus manibus fortè apud pedibus [l], aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est. alterum, cùm quid prodigiosum[m] videtur, quæ Græci φαντάσματα [n], i. *visiones* vocant.

Subsignare. 1. Bona. 2. Detestari. 3. Incertus possessor.

39. *Paulus* libro 53. ad Edictum.

SVbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est[o]. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione[p] vti solebant.

1 ¶Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto [q] ære alieno supersunt.

2 ¶Detestari[r] est, absenti denuntiare.

3 ¶Incertus possessor[f] est, quem ignoramus.

Detestatio. 1. Seruus. 2. Familia.

40. *Vlpianus* libro 56.

DEtestatio[t] est denuntiatio facta cum testatione.

1 ¶Serui appellatio etiam [u] ad ancillam refertur.

2 ¶Familiæ [x] appellatione liberi [y] quoque continentur.

3 ¶Vnicus[z] seruus familiæ appellatione non[a] continetur. Ne duo[b] quidem familiam[c] faciunt.

b lis idem est quod actio, & quod actione cõtinetur. hinc illa, litem æstimare, *l. 29. ff. de negotiis: l. 9. supra quod certo: l. 15. §. 7. sup. quod vi.* contestari, *v. l. 1. Cod. de litis contestatione.* in iudicium deducere, *l. 31. §. 2. ff. de negotiis: l. 2. C. de petit. heredit.* vel condemnationem, *l. 5. §. vl. supr. de act. emp.* addicere (quod nihil aliud est quàm vel secundum præsentem iudicare, vel in potestatem facere actionis mouendæ, *16. Gell. 2.*) mori (quod euenit transactis temporibus agendi, *l. 3. §. 1. ff. quæ in fraudem: l. 2. supra iudicat.*) perire, *l. 1. §. 3. supra de calumniatoribus: l. 18. §. 4. supra de dolo*: viuere, *l. vlt. in fine Codice de fide instru.* lite cadere *Festus.* liti renuntiare, *l. 10. ff. de iud.* in lite perseuerare, *d. l. 10.* adde & alia quædam ex Quintino *in ca. tẽpus motæ litis, Extr. de verb. sig.* Porrò lis semper in iudicio: Iurgium extra iudiciũ esse potest. Litẽ à controuersia & causa distingere difficile. Iurgium inter fratres, *l. vlt. ff. familiæ:* inter virum & vxorem, *l. 31. ff. de iure dotium: l. 27. supra de pact. dotal. v. c. iurgium extr. de verb. signif. & ibid. Quintinum.*
c Lis est de re vel persona, aut potius in rem vel personam.
d quo actor vel stipulator ita vti solet, aio te mihi dare oportere. Dare promittis quidquid te dare oportet, *l. 76. in fi. l. 88. supra de verbor. oblig.*
e *v. quæ notaui ad l. 21. supra de interrog.*
f *l. 1. supra de in litem: Inst. de pœna temerè litigant: l. 3. C. de fructib. & litium.*
g *v. l. 16. supra de re iudicata.* h debiti scilicet.
i τέρας *Eclog. ibid. c. 38.* Ostenta quæ ostendunt tantummodo monstra. Portenta quæ quid porrò tendant, indicant. *Festus in Portentum.* Cicero *2. de natura.* Prædictiones & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant hominibus nisi ea quæ fiunt ostendi, monstrari, portendi, prędici. ex quo illa ostenta, monstra, portenta, & prodigia dicuntur. Idem *1. de diuinatione*, quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicant. ostenta, portenta, prodigia dicuntur.
k *l. 14. supra de statu.* l vel digitis, *l. 10. §. 2. supra de ædilitio.*
m *Festus in voce ostentum.*
n φάσμα τερατῶδες *Budæus.*
o Dubitandi ratio fuit, quòd signatum à signo dicitur ceu sigillo: fit autem aliud sigillo exprimere, aliud calamo scribere. à signo signatorius anulus, *de quo v. l. 74. ff. eod. adde Eclog. ibid. c. 39.*
p & è contra resignationis pro rescriptionis *Festus.* [illegible] Græci.
q *l. 72. ff. de iure dotium: l. 2. §. 1. ff. de collat. l. 6. in fi. C. de collat. l. 6. C. ad l. Falc. l. vlt. §. 4. C. de bonis quæ liberis: §. vlt. Inst. de l. Falc.* Inde beare dicuntur, *l. 49. ff. eo.* quod non euenit si plus incommodi quàm commodi habent, *l. 38. ff. eo.* In eo differunt ab hereditate bonorum enim vsufructu legato, æs deducitur ex omnibus rebus: *l. vlt. supra de vsufr. legat. l. 69. supra ad l. Falcid.* hereditate legata, non deducitur, *l. 104. in fi. supra de legat. 1. l. 8. in fi. l. 9. supra de legat. 2.* quia possunt in hereditate esse onera. & ita bona & hereditas distinguuntur *in l. 83. supra de legat. 3. l. 16. §. 1. supra ad Treb.*
r attestari *vulg. Hal.* & licèt attestari *Horatius.*
f *l. 25. ff. de rei vindicat.* Sic incerta persona, incertus heres. quem quis incerta opinione, animo subiicit, *§ 25. Inst. de lega. & C. de incertis personis.* Incertum rei veritate *l. 7. in fi. supra de cont. empt.* incerta sententia, *l. 21. §. 3. supra de arbitris.* dies incertus, *l. 1. §. 1. §. 2. l. 75. ff. de condict. & demonst.* incertus de statu suo, *l. 14. supra qui testament.* incertus tutor, *l. 10. supra de testament. tutela:* incertum conditionis, *l. 1. C. de pactis.*
t *l. 238. §. 1. ff. eo.* διαμαρτυρεῖσθαι, τὸ ἐπὶ μαρτύρων παραγγεῖλαι. *Eclog. 10. c. 39. v. in hunc locum Alciatum vbi agit de testatione, detestatione, nuntiatione, denuntiatione, obnuntiatione, antestatione, contestatione, renuntiatione, protestatione, & eorum effectibus, adde Cuiacium 7. obser. 16. vbi de antestatione tractat.*
u *v. l. 101. in fin. ff. eodem.* x *v. l. 195. §. 1. §. 2. ff. eo.*
y *Ecl. ib. c. 40.* & serui, *l. 2. §. 14. supra de vi bonorum.*
z Vnicus seruus familiam non facit: seruus tamen appellatione familiæ continetur vnde & serui familiares dicti. *l. 6. §. 5. C. de his qui ad Eccles.*
a Imò continetur, *l. 1. §. 17. supra de vi & vi armata.*
b *Ecl. ib.* Imò, duo faciunt familiam *Paul. 5. sent. 6. §. 3.* vel vnus, *l. 2. §. . supra vi bon.*
c vel vnus repræsentat vniuersitatem, *l. 7. in fi. ff. quod cuiusque*, & tamen duo non faciunt familiam, *vt hîc.* duo rixam, *l. 4. §. 3. ff. vi bonor.* tres collegium, *l. 85. ff. eo.* decem, quindecim aut plures, turbam faciunt, *d. §. 3.* decem oues, [illegible] *l. vlt. ff. de abigeis.* [illegible] & decem personæ populum faciunt *Bart. ad l. 4. ff. vi bon.* de legione nihil certi dici potest, vt quæ quatuor, quinque, vel sex millia hominum interdum habuerit.

a *Eclog. ibi. ca. 41. v. l. 3. §. 2. ff. de vi & vi l. 14. §. 1. ff. de re militari.*
b non tantum vtique *Hal.* non vtique tantum. *vulgat.*
c *l. 40. ff. de ritu.*
d Probrum & opprobrium in edicto Prætoris pro eodem sumi obseruat Vlpianus: ita vt necesse non fuerit Laurentium Vallam ea parte Iurisconsultum notare: quasi probrum sit ipsum dedecus: opprobriũ ipsa dedecoris exprobratio. Nã & apud Ciceronem & Liuium, probrum pro ipsa dedecoris exprobratione sumitur.
e *l. 1. in fi. ff. de furtis.*
f Lactantius *in Epitome c. 6. in fi.* Corrumpere alienum matrimonium, etiam communi gentium iure damnatur. *adde l. 38. §. 2. §. 4. ff. de adulter.* de Incestu, *v. l. vltim. ff. de ritu nuptiarum.*
g Imò non est. Nam apud quasdam gentes nõ est turpe. Quinimo incestus res turpis non fuit apud Persas, *teste Catullo: Augustino in Leuiticũ. c. 18. quod est Mirrha apud Ouidiũ 10. Metamorphos. quoque testatur.*
h *l. 1. sup. de his qui notantur.*
i *Eclog. ibi. ca. 43. adde l. 44. ff. eo.* victus vocabulum latius patet, quàm diarij & cibarij, *l. 21. ff. de alimentis.* Educationi, ductus exæquatur, *l. vlt. ff. de alimentis.*
k Tuemur corporis vitam esu & potu *l. 43. sup. eo. l. vlt. supra de aliment. l. 234. in fi. ff. eo. l. 5. §. 12. ff. de adgnosc. liber.* veste, *l. 43. ff. eo. l. 44. ff. eo. l. 234. adde l. 21. supra de alimen.* tecto, quod hæc lex innuit, & apertè percipitur in lege, *l. 21. ff. de alimen.* at non ea quæ ad disciplinam pertinent, nisi aliud probetur. *d. l. 21.* An & pharmaca continentur? id hac lege innuitur & probatur à Rebuffo *in tractatu de sententiis prouisionalib. articulo 1. gloss. 5. in verbis, Et medicament. & gloss. 2. in verbis, donnez en matiere d'alimens, & articulo 2. vbi de priuilegiis alimentorum & medicamentorum differit.* hæc omnia non diarii aut cibarij, *l. 21. sup. de alimentis.* sed victus & educationis vocabulo continentur: nisi quis fortè de victu transigat. tunc enim, fauoris causa, nec de habitatione, nec de vestiario transegisse legatarius intelligitur, *l. 8. §. 12. ff. de transact.*
l Instrato *Hal.* τῷ ὀνόματι τῆς στρωμνῆς. *Eclog. ibi. ca. 45.* Instratum. quod etiam stramentum, *l. 234. in fi. ff. eo.*
m sensus est, Nomine instratus omne vestimentum continetur, & stragula & pallia & id omne quod iniicimus *Ecloga d. loco.*
n *Legendum mihi videtur.* Instratu &c. vt sit idem quod Instratus verbo. *l. 12. §. 18. ff. de instructo.* sic vestimenta stragula, *l. 23. ff. de auro.* adiectiuè ab instruend. dicitur etiam, instragula à Catone. *c. 10. de re rustica in fi.*
o sit quod Græci περίστρωμα.
p Pallia περιστρώματα dicuntur etiam καταστρώματα, ἐπαφλώματα, *v. Cuiacium 10. obseruat. 18.* περιπετάσματα (quod tricliniis obtendantur) & παραπετάσματα: Aulæa (ab aulis regum in quibus extenduntur.) Attalica, Babylonica, tapetes, tapetia, plagæ: &, si animalia habent intexta ζωωτὰ, belluata. Plautus *in Pseudolo.* Neque Alexandria belluata consuta tapetia. *Budæus hic*, amphitapa, psilotapa, de quibus, *v. l. 23. §. 2. supra de auro.* Cæterum cùm hæc vox περίστρωμα deesset in Codice Laurentij Vallæ, temerè Iurisconsultum reprehendit, quasi simpliciter dixisset, stragulam esse omne pallium: at non potui omne pallium περίστρωμα
q In victu *vulgat. Haloand. legendum est*, Iniectu &c. hic enim de iniectu & instratu agitur.
r stragulam *Haloan. vulgat.*
s Instratum, & Instratus dicitur.
t idem dici *vulg. Hal.*
u *Ecloga ib. c. 46. l. 35. §. 1. supra de auro: l. 59. §. 2. l. 60. ff. de re iudicata.* hinc pronuntiatur libertus, *l. 8. §. 1. ff. de in ius*, seruus *l. 11. supra de administr. tut.* ingenuus *l. 29. in fine supra de liberali*, indignus *l. 8. ff. de his quæ vt indign.* liber *l. 8. Co. de sententiis. adde l. 1. §. 19. supra ad Turpillianum.* Interdum pronuntiare etiam significat aliquid palàm polliceri (vt pronuntiare nummos. *Sueton. in Iulio cap. 19.* Epulum *ibi. cap. 25.* donatiuum. *Idem in Galba c. 16.* tesseras. *Idem in Domitiano cap. 4.* præmia *Liuius 2.*) palàm exprimere, *l. 11. §. 18. supra de actionibus empti: l. 1. §. 1. in fine l. 31. §. 1. supra de ædilitio: l. 69. §. 1. in fine supra de euictionibus: l. 15. §. 1. supra de statuliberis.* affirmare vel negare. hinc pronuntiatum Ciceroni, idem quod Varroni proloquium. dialectis ἀξίωμα *16. Gellius 8. huc refer c. statuo: c. quod præcipitur. Extra de verbor. signif. vbi v. Quintinum.*
x *l. 1. ff. quod quisque iuris.* statuere διορίσασθαι, pronuntiare ψηφίσασθαι *2. Ecloga 2. cap. 46. v. d. cap. statuo.* Iudex imperans, vetans, permittens, puniens, & ius reddens dicitur statuere, sed & magistratus cum legem sancit: hinc statuta.

Arma.

41. *Gaius* libro 21. ad Edictum prouinciale.

ARmorum[a] appellatio non[b] vtique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

Probrum, opprobrium.

42. *Vlpianus*[c] lib. 57. ad Edictum.[c]

PRobrum[c] & opprobrium, id[d] est probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis. vtputà furtum[e], adulterium[f], natura turpe est[g]. enimuerò tutelæ[h] damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

Victus.

43. *Idem*[c] libro 58. ad Edictum.[c]

VErbo *Victus*[i] continentur, quæ esui, potuíque, cultuíque corporis, quæque ad viuendum homini necessaria sunt. vestem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gaius*[c] libro 22.[c] ad Edictum Prouinciale.[c]

ET cætera, quibus tuendi[k], curandíve corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

Stratum, stragulum, victus.

45. *Vlpianus*[c] libro 58. ad Edictum.[c]

IN stratum[l] omne vestimentum contineri, quod iniiciatur Labeo ait. neque[m] enim dubium est, quin stragula[n] vestis sit[o] omne pallium περίστρωμα[p]. In victum[q] ergo vestem accipiemus, non stragula[r]: in stratu[s] omnem stragulam vestem.

Pronuntiare, statuere. 1. Materfamilias.

46. *Idem* libro 59.[c] ad Edictum.[c]

PRonuntiatum & statutum idem[t] potest. promiscuè enim & pronuntiasse[u] & statuisse[x] solemus dicere eos qui ius habent cognoscendi.

1 ¶ Matremfamilias[y] accipere debemus eam, quæ non inhonestè vixit. matrem enim familias à cæteris fœminis mores[z] discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an[a] vidua, ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ[b], neque natales faciunt matremfamilias: sed boni mores.

Liberatio.

47. *Paulus* libro 56. ad Edictum.

LIberationis verbum eandem[c] vim habet, quam solutionis.

Solutus.

48. *Gaius* lib. ad Edictum prætoris vrbani titulo.

QVi neque[d] sequantur neque ducantur.

SOlutum non intelligimus eum, qui, licèt vinculis leuatus sit, manibus[e] tamen tenetur. ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

Bona.

49. *Vlpianus* lib. 59. ad Edictum.

BOnorum[f] appellatio aut naturalis, aut ciuilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur quòd beant[g], hoc est, beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis[h] autem nostris computari sciendum est, non solùm quæ dominij[i] nostri sunt, sed & si bona fide à nobis possideantur[k], vel superficiaria[l] sint. Æquè bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus[m], petitionibus, persecutionibus. nam hæc omnia in bonis esse videntur.

Nurus.

50. *Idem* libro 61. ad Edictum.

NVrus appellatio etiam ad pronurum, &[n] vltrà porrigenda est.

Parens.

51. *Gaius* lib. 23. ad Edictum prouinciale.

APpellatione parentis non[o] tantùm pater, sed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater[p] & auia, & proauia.

Patronus.

52. *Vlpianus* libro 61.[c] ad Edictum.[c]

PAtroni[q] appellatione & patrona continetur.

De coniunctis, & disiunctis seu separatis, & solutis.

53. *Paulus* libro quinquagesimo[r] nono[r] ad Edictum.

SÆpè ita comparatum est, vt[r] coniuncta pro disiunctis accipiantur, & disiuncta pro coniunctis, interdum soluta[s] pro separatis. Nam cùm dicitur apud veteres *Adgnatorum gentiliúmque*[t], pro separatione[u] accipitur. At cùm

y *v. l. 3. in fin. ff. de liberis exhibendis.*
z *Eclog. ibi. cap. 46.* & dignitas, *v. l. 49. §. 4. supra de legatis 3. l. 29. Co. de adulteriis:* honestas, *l. 41. in fine. ff. de ritu* (quàm Græci σεμνὴν *Eclog. ibidem*) vestitus, *l. 15. §. 15. supra de iniuriis*, ceu stola. *Festus adde Cuiacium 3. obser. 18. Petrum Fabrum 1. semestr. 15.* non virginitas, *ff. eo.*

a *l. 10. ff. de adulteriis.*
b Tertullianus *in libro de velandis virginibus.* Materfamilias vocatur, licet sit virgo & paterfamilias, licet inuestis, *Hæc ille.* Et meritò, cum sufficiat eã suæ potestatis esse, *l. 4. supra de his qui sunt sui: l. 30. §. 1. l. 34. supra soluto.* Porrò ne quis *inuestis* vocabulo decipiatur, eò significatur Impubes. *Macrobius 3. saturnaliorum Palla. 11. cap. 19. Tertullianus in libro de velandis virginibus: duobus locis, & libro ad vxorem circa finem, & libro de anima, capite 33.* ei contrarius vesticeps, id est, pubes. *5. Gellius 19. vide Cuiacium 2. obseruationũ. 38. Fornerium 1. selectarum 29.*
c *2. Ecloga 2. capite 47. lege 54. supra de solutionibus. §. 11. Institut. de accept.* eandem inquam si obligationem: non eandem, si nummos spectemus. siquidem, solutio nummis fit propriè.
d Eorum qui in ius vocati sunt, alij sequuntur vltrò, nec deducuntur, veluti è domo sua vocati, *lege 21. supra de in ius vocando.* vel ex asylo, *Nouell. 17.* vel satis offerentes, *supra in ius vocati. vt eant, vel satisdent* (vnde constat non licere continuò manum iniicere ei, qui in ius vocatus est. *Cicero 5. de finibus in fi.* Duces licet, si sequatur, qui trahitur in ius, antestatur prius vel intestati, id est non antestati, seu testato non conuenti. Alij ducuntur, vt cæteri fere omnes qui in ius vocari possunt. Alij neque ducuntur, neque sequuntur, vt qui in ius vocari non possunt, quales sunt vincti neruo, aut compedibus, vel qui religione loci, quasi vincti tenentur, *l. 2. ff. de in ius voc. v. Cuiac. 7. obs. 16.*
e sensus est, Captus dicitur in quem manus iniecta est, qui vinculis tenetur, *adde l. 216. l. 224. ff. eo. l. 22. ff. quod metus causa. adde l. 9. l. 23. ff. ex quibus causis maiores: l. 7. ff. depositi: l. 2. supra de homine libero: l. 8. §. 9. supra de pœnis.*
f *adde l. 21. l. 39. §. 1. supra eo. l. 83. l. 208. ff. eo. l. 5. §. 6. supra vt in possess. l. 8. supra de rebus auth. r. iudicis: l. 9. supra rem pupilli.*
g Inde beati, diuites dicuntur. Plautus *in Penulo*: bonam ego quam beatam esse primò dici mauolo: & Seneca *3. controuers.* insolens malum est beata vxor & *3. Epistol.* nunquam vidi hominem beatum indecentiùs. sic bona incommoda, non beant, *l. 38. ff. eo.*
h *l. 1. supra de rerum diuisione: l. 2. in fin. supra si ex noxali: l. 9. §. 6. supra quod metus: l. 8. §. 12. supra quibus modis pign. l. 52. supra de acquir. rerum: l. vlt. §. 4. ff. quæ in fraudem credit. l. 2. §. 22 supra vi bonorum rapt.*
i *l. 5. supra pro derelicto.*
k *facit d. lex 52.*
l *v. l. 2. supra de superficiebus.*
m *l. 21. ff. eo. l. 1. supra de vsufructu: l. vlt. supra de vsufructu: l. 7. §. 3. l. 75. ff. de iure dotium: l. 32. ff. ad leg. Falc. l. 9. supra rem pupilli: l. 28. ff. de iniuriis: l. penult. ff. de popul. act. l. 21. §. 4. supra ad municip. l. 190. ff. de reg. iur.*
n *2. Eclog. 2. capite 50. l. 2. §. 3. in fin. supra qui satisdare: l. 3. §. 3. supra de postulando. l. 1. ff. de ritu: l. 8. §. 4. ff. de legatis præst.* & ad sponsam etiam, *l. 12. §. 1. supra de ritu: adde l. 6. l. 8. supra de gradibus.*
o parentum nomine ascendentes intelliguntur in infinitum, *l. 4. §. 2. ff. de in ius voc.* hoc quomodo sit verum, *v. l. vlt. C. si aduersus fiscum.*
p Festus. Masculino etiam genere parentem appellabant etiam matrem.
q *Eclog. ib. c. 52. adde l. 1. C. de in ius voc.*
r *2. Eclog. 2. c. 53 l. 25. l. 29. ff. eo. l. 4. C. eo. l. 30. ff. de auro.*
s in quibus non est particula coniunctiua, vel disiunctiua.
t verba legis duodecim tabularum ea fuerunt, Si paterfamilias intestatus moritur, familia pecuniáque eius agnatorum gentiliúmque esto: & rursus, Si furiosus existit, agnatorum gentiliúmque in eum, pecuniámque eius potestas esto. *Author ad Herennium.* Porrò gentiles sunt nati ex ingenuis, quorum maiores nullam seruitutem seruierunt. *Cicero in Topicis.* possunt quidem esse agnati inter se, non tamen gentiles, & in hac quoque lege agnati, & gentiles separantur. Interdum gentilis est, qui ex eodem cognomine, nec tamen agnatus de gentilibus, adde Ciceronem 2. off.
u His verbis Budæus negat disiunctiuam significari, aliud enim esse διαζευκτικὸν μόριον, i. particulam disiunctiuam, aliud separatiuam ἀποχωριστικόν.

dicitur

a Hinc colligit Cuiacius veteres genitiuum prò ablatiuo vsurpasse, *vide eundem ad titulum Institutionum de lege Aquilia*: sed tamen in primo ad Herennium, & apud Vlpianum *11.§.14.* legitur super pecunia tuteláve suæ rei.
b Sententia ea fuit, vti quisque legasset super pecunia, tuteláve suæ rei ita ius esto. *11. Vlp. in frag. 14 Cornificium 1. ad Herennium. adde l. 120. ꝟ. eo.*

dicitur, *Super pecunia*[a] *tuteláve suæ*[b], tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cùm dicimus, *Quod dedi*[c] *aut donaui*, vtraque[d] continemus. Cùm verò dicimus, *Quod eum dare*[e] *facere oportet*: quoduis[f] eorum sufficit probare. Cùm verò dicit prætor, *Si donum*[g] *munus operas redemerit*: si omnia imposita sunt, certum est, omnia redimenda esse. ex re ergo pro coniunctis habentur. si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

1 ¶Item dubitatum, illa verba, *Ope*[h] *consilio*, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ coniungentium, aut separantium. sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est eius, qui ope: aliud eius, qui consilio furtum facit. sic enim alij[i] condici potest: alij[k] non potest. & sanè post veterum auctoritatem eò peruentum est, vt nemo ope videatur fecisse, nisi[l] & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi[m] & factum secutum fuerit.

Conditionalis creditor.

54. *Vlpianus* libro 62.[u] ad Edictum.[v]

CONditionales[n] creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem[o] habent, vt competat.

Creditor.

55. *Paulus* libro sextodecimo breuis Edicti.

CReditor autem is est, qui exceptione[p] perpetua summoueri nō potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

Cognoscere instrumenta, dispungere. 1. *Liberi.*

56. *Vlpianus* libro sexagesimo[s] secundo ad Edictum.[t]

COgnoscere[q] instrumenta, est relegere, & recognoscere. dispungere[r] est conferre accepta & data.

1 ¶Liberorum[f] appellatione continentur non tantùm qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui iuris sunt: siue virilis, siue fœminini sexus sunt, exve[t] fœminini sexus descendentes.

Magister magistratus. 1. *Persequi.*

57. *Paulus* libro 59.[a] ad Edictum.[u]

CVi præcipua cura rerum incumbit, & qui[u] magis quàm cæteri diligentiam, & sollicitudinem rebus, quibus præsunt, debent: hi magistri[x] appellantur. Quinetiam ipsi magistratus per deriuationē à[y] magistris cognominantur[z]. vnde etiam cuiuslibet[a] disciplinæ præceptores, magistros[b] appellari à monendo, vel monstrando.

1 ¶Persequi[c] videtur, & qui satis accepit.

Acta, gesta. 1. *Nostri liberti.*

58. *Gaius* libro 24. ad Edictum prouinciale.

LIcèt inter gesta[d] & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς[e], id est, *abusiuè*, nihil inter factum & gestum interest.

1 ¶Paternos[f] libertos rectè videmur dicere nostros[g] libertos. liberorum libertos non rectè nostros libertos dicimus.

Portus, angiportum.

c hęc disiunctiua causam dationis exprimit, quasi diceret quod ob causam donationis dedi.
d aliud est enim dare, aliud donare. dari potest aliquid etiam citra titulū donandi.
e Dialyton seu soluta oratio. Figura nota oratoribus & Rhetoribus.
f id est, alterutrum.
g *l. 53. ꝟ. de bon. libert.*
h *vide l. 27. §. 1. ꝟ. ad leg. Aquil. l. 11. §. vl. ꝟ. de seruo corrupto: l. 6. ꝟ. de condict. furtiua: l. 36. l. 50. §. 1. ꝟ. de furtis: l. 1. ꝟ. furti aduersus nautas.*
i ei qui opem tulit, *l. 36. supra de furtis.*
k id est, ei qui cōsilium dedit.
l *vide l. 21. supra de furtis.*
m *vide tamen legem 18. supra de pœnis.*
n *v. l. 42. ꝟ. de obligat.*
o *vide 4. Instit. de verb. oblig.*
p *vide l. 10. ꝟ. eo. l. 42. in fin. supra de oblig.*
q *2. Eclog. 2. ca. 55.* γιγνώσκειν.
r διαστίζειν *Ecl. ib.* cognoscimus instrumenta cū ea legimus aut relegimus. dispungimus, cùm accepta & diligentissimè inter se conferimus. hinc, Deus meritorum iudex & dispunctor dicitur à Tertulliano. *4. aduersus Marcionem*, & eodem sensu. *ibidem 5. aduersus eundem Marcionem*, dispunctio boni & mali operis. aliàs dispungere, est delere.
s *Eclog. ib. c. 56. v. l. 220. ꝟ. eo.*
t *l. vlt. supra de pollicitat.* Imò, non comprehenduntur liberorum appellatione descendentes ex fœminis, *l. 1. supra de iure immunit.*
u *adde Festum in Magisteria.*
x *Ecloga ibid. cap. 57.*
y sicut albatus ab albo *Varro.*
z Imò magistri à magistratibus. *Eclog. ibi.*
a Hinc magistri societatis, *v. l. 14. supra de pactis*, vniuersitatis & venditioni bonorum præpositi, *vide quæ dixi ad l. 9. supra ratam rem*, nauium, *vide l. 1. §. 1. supra de exercitoria*, equitum, *l. 2. §. 19. supra de origine iuris, l. 1. supra de officio præfecti vrbi*, memoriæ, Epistolis, libellis, *vide l. 11. Co. de excusat. muner.* officiorum, *vide titulum Codicis de magistro officiorum*, census, *l. vlt. Cod. de iure Emphyteutico.* æris, *l. vnica Cod. de annona*, admissionum, *l. vnica Cod. Theodosiano qui à præbitione*, inter agentes, *§. 2. supra de Iustinianeo Codice*, scrinij, libellorum, sacrarum cognitionum, *§. 1. supra de nouo Codice faciendo*, legum, *§. 1. ibi voce magistra supra ad antecessores*, scriniorum, *l. vlt. §. 1. in fine Cod. de appellat.* pagorum, *vide apud Siculum Flaccum libro de conditionibus*, agrorum, vicorum. *Suetonius in Augusto cap. 30. & vlt.* conuiuij, *Cicero in Catone*, ludi literarij, *l. 1. §. 6. supra de variis & extraordinariis conditionibus*; ceremoniarum, populi, curiæ, de quibus vide Budæum *in Annotationibus in Pandectas.*
b Hinc magistrare, id est moderari, *Festus*, magisteria potestas, *v. l. 33. C. de appell.* magisterium militum, *v. l. 25. C. de procurat.*
c ne dicas cum Accursio consequi. sensus est, Is nondum suum assecutus intelligitur, cui datus est fideiussor: nondum enim ei plenè satisfactum est.
d *v. l. 19. supra eo.*
e Hoc maximè propter leges municipales est notandum. *Alciatus 1. dispunct. 4.* Est autem κατάχρησις abusio. *adde l. 6. §. 1. ꝟ. ad leg. Iul. de adulteriis.*
f *v. l. 5. supra de alimentis.*
g *v. l. 25. supra eodem.*
h ¶vel à πορθμῷ, id est, freto. portus, artificiales *cothones* & *cothona* appellant; teste Seruio *1. Aeneidos. adde Festum in Catones vbi legendum est Cothones.* de ratione portus construendi, vide Vitruuium *5. c. 12.*
i τὸ αὐτὸ καὶ σταθμὸς λέγεται. *Synopsis Co. cap. 59.* id est, idem dicitur statio.
k *v. l. 1. §. 13. ꝟ. de flum. l. 15. §. 7. ꝟ. de iniuriis: adde Eclogam c. 59.*
l dicitur etiam angiportus *Festus: adde Varronem 4. & 5. de lingua*, id est, angustus portus.

59. *Vlpianus* lib. 68.[r] ad Edictum.[s]

POrtus appellatus est conclusus locus, quò importantur[h] merces, & inde exportantur. eáque[i] nihilominùs statio[k] est conclusa, atque munita. inde angiportum[l] dictum est.

Locus, fundus.

60. *Idem* libro 69.[t] ad Edictum.[u]

LOcus[m] est non fundus, sed portio[n] aliqua fundi. fundus[o] autem integrum aliquid est. & plerumque sine villa[p] locum accipimus. Cæterùm adeò opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, vt & modicus[q] locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet[r] portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. necnon & fundus, locus constitui potest. nam, si eum alij adiunxerimus[s] fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶Loci appellationem non solùm ad rustica[t], verùm ad vrbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit.

2 ¶Sed fundus quidem suos habet fines[u]: locus[x] verò latere potest, quatenus determinetur, & definietur.

Satisdatio.

61. *Paulus* libro 65.[x] ad Edictum.[y]

SAtisdationis appellatione interdum[y] etiam repromissio[z] continebitur: qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

Tignum.

62. *Gaius* lib. 26. ad Edictum Prouinciale.

TIgni[a] appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

Penes apud.

63. *Vlpianus*[z] libro 71. ad Edictum.[a]

PEnes[b] *te* ampliùs est, quàm *apud*[c] *te*. nam apud te est, quod qualiter qualiter à te teneatur[d]: penes te est, quod quodammodo possidetur.

Intestatus.

64. *Paulus* libro 67. ad Edictum.

INtestatus[e] est, non tantùm qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est.

Heres.

65. *Vlpianus* libro 72. ad Edictum.

HEredis appellatio non solùm ad proximum heredem, sed & ad vlteriores[f] refertur[g]. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

Merx.

66. *Idem* libro 74. ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles[h] tantùm pertinet.

m locus, est vbi quid locatū esse potest. *Varro 4. de lingua*, sed ita legendum videtur, locus, non est fundus: sed portio aliqua fundi.
n locus est fundi portio. *2. Ecl. 2. cap. 60.*
o *adde l. 115. ꝟ. eodem.*
p & sine ædificio. is cùm est in vrbe, area locus ille appellatur: cum extra vrbem, ager. *l. 201. ꝟ. eo.*
q hinc illud Ciceronis, fundū Varro vocat quem possim mittere funda, Ni tamen exciderit qua caua funda patet. Video tamē à Varrone *4. de lingu.* Fundum ideo dici quòd quotānis multa fundat. Festus verò fundum dici ait agrum planum ad similitudinē fundi vasorum. vtilior est patrifamilias & culinæ Isidori etymologia. *15. Orig. 13.* Fundum scil. dici, quòd in eo fundetur & stabiliatur patrimonium.
r *l. 35. in fine supra de legatis. primo.*
s *l. 6. §. 1. supra communia prædiorum: l. 24. §. 2. supra de legatis. 1.*
t *l. 211. ꝟ. eod. Ecloga dicto capite. 60. 15. Isidorus 13.*
u hinc fundi confines, *l. 4. §. 8. supra finium regundorum: lege 54. supra de legat 2.*
x Locus potest esse finitus: fundus semper finitus.
y aliàs nudæ cautioni opponitur, *lege 45. supra de procuratoribus: lege 5. supra de hereditatis petitione: lege 56. supra de euictionibus: l. secunda in fine, supra quod legatorum: l. 1. §. 3. in fine. ꝟ. de stipulatione prætor.*
z nuda scilicet ὁμολογία. *2. Ecloga 2. capite 61. de qua vide l. 1. §. 5. & sequentes. ꝟ. de stipulat. seruorum.* satisdatio ἱκανοδοσία.
a *v. l. 1. §. 1. ꝟ. de tigno: adde Ecloga ib. cap. 62.*
b τὸ παρά σοι *Ecloga ibi. cap. 33.*
c τὸ πρὸς σοὶ *Ecloga ibidem.*
d apud quem res est, is eam tenere dicitur: penes quem ea est, possidere: plus iuris est in hoc, quàm in illo. Illud detentionem & quasi custodiam innuit, *l. 34. §. 4. ꝟ. de legat. 2.* personam, & locum: hoc potestatem, ius, dominium. Interdum tamen illa duo confunduntur.
e Intestatus dicitur, qui vel testamentum non fecit, vel heredem testamentarium non habet, *Ecloga ibidem capite 64.* cuius bonorum possessio à nemine petita, *lege prima supra quis ordo*, qui iure testamentum non fecit, aut cuius testamentum irritum est, vel ruptum: *Institut. de hereditate quæ ab intestato in principio.* sed & is qui testari non potest, *lege prima supra de suis*, vt & in tutelis, qui tutorem non dedit, *lege sexta supra de legitima tutela. §. 2. Institut. de legitima adgnatorum.* An aliud intestatum mori, quàm sine testamento? Imola ait *in lege 15. supra de vulgari*, & Raphael Fulgosius, *in lege sexta Codice de institutionibus.* Brissonius negat. Porrò intestatus etiam alio sensu sumitur, quum opponitur antestato, id est ei, qui testato conuentus est, *vide Cuiacium septimo obseruationum 16.*
f *l. 170. infra eodem, lege 194. infra de regulis iuris: Ecloga ibidem capite 65. vide legem 70. ꝟ. eodem.*
g *v. l. 70. ꝟ. eo.*
h veluti vinum, oleum, & similia, *l. vltima Cod. de condictione triticaria*, non ad homines, qua de re vide legem *207. ꝟ. eo.* vnde possis colligere, mobilium appellatione seruos non venire. mercis causa parata, quæ eo fini parata sunt, vt væneant, *l. 2. ꝟ. de rer. permut. l. 32. §. 2. ꝟ. de vsufructu legato.*

Alienatum, venditum. I. *Donatio.*

67. *Idem* libro septuagesimosexto ad Edictum.

ALienatum[a] non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen rectè[b] dicetur.

I ¶Donationis verbum simpliciter loquendo, omnem[c] donationem comprehendisse videtur[d]: siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

Arbitratu alicuius fieri.

68. *Idem* libro 77. ad Edictum.

ILla verba *arbitratu*[e] *Lucij Titij fieri*, ius[f] significant, & in seruum non cadunt.

De doli clausula.

69. *Idem* libro 78. ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit, afuerit*[g], generaliter comprehendant[h] omnem[i] dolum, quicunque in hanc[k] rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

Heres. I. *Is ad quem ea res pertinet.*

70. *Paulus* libro 73. ad Edictum.

SCiendum est, heredem etiam per multas successiones[l] accipi. nam paucis[m] speciebus heredis appellatio proximum continet. Veluti[n] in substitutione impuberis, *Quisquis*[o] *mihi heres erit, idem filio heres esto*: vbi heredis heres non continetur, quia incertus est[p]. Item[q] in lege Ælia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum vt ingratum[r] accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. Idem[s] dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere possit, non ex successione[t] effectus.

I ¶Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, vt, qui in vniuersum[u] dominium vel[x] iure ciuili vel iure prætorio succedit, contineatur.

Capere, accipere, peruenisse. I. *His rebus rectè præstari.*

71. *Vlpianus* lib. 70. ad Edictum.

ALiud[y] est capere, aliud accipere. capere[z] cum effectu[a] accipitur. acccipere est, si quis non[a] accepit, vt habeat. ideoque non[b] videtur quis capere, quod erit restituturus. sicut peruenisse propriè illud dicitur, quod est remansurum[c].

I ¶Hæc verba, *His*[d] *rebus rectè præstari*, hoc significant, ne quid[e] periculum vel damnum[f] ex ea re stipulator sentiret.

Res.

72. *Paulus* libro 76. ad Edictum.

APpellatione rei, pars[g] etiam continetur.

Rectè restitui.

73. *Vlpianus* lib. 80. ad Edictum.

HÆc verba in stipulatione[h] posita, *Eam rem rectè*[i] *restitui*[k], fructus[l] continent. Rectè enim verbum pro[m] viri boni arbitrio est.

Ornamentum.

74. *Paulus* lib. 2. ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatorius[n] anulus[o] ornamenti[p] appellatione non continetur.

Restituere.

75. *Idem* lib. 50. ad Edictum.

REstituere[q] is videtur, qui id restituit, quod[r] *habiturus* esset actor, si controuersia ei facta non esset.

Dare.

76. *Idem* libro 51. ad Edictum.

DEdisse[s] intelligendus est etiam is, qui permutauit[t], vel compensauit[u].

Fruges, frumentum.

77. *Idem*[o] libro 49. ad Edictum.

FRugem pro reditu[x] appellari[y], non solum quod frumẽtis, aut[z] leguminibus: verùm & quod ex vino, siluis cęduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non. n. carnem[a], aut aues ferásve, aut poma fruges dici. frumentũ[b] autem id esse, quod arista[c] se teneat, rectè Gallũ definisse. lupinum verò & fabam fruges potiùs dici: quia nõ arista[d],

a *l. 8. in fin. supra de alienatione iudicij mutandi causa. l. 38. §. 7. supra de legat. 3. vide Festum in Alienatus.* plus est alienare quam vendere. Qui vendidit, rei dominiũ, nondum abdixit. Abdixit, qui alienauit. Re vendita necdum tradita, dominium est penes venditorem: post alienationem non est, *Ecloga ib. cap. 67. l. 3. Co. de his qui veniam: l. 1. Co. de fundo dotali.* Impropriè tamen alienasse dicitur, qui non dominium, sed ius aliquod rei transtulit *l. 28. supra eo.* putà possessionem, *l. 4. §. 2. supra de alienatione iudicis mutandi*, quin alienatio latiùs patet, estq; multiplex *l. 14. in fin. supra qui & à quibus.* qui vendit & tradit, alienat: alienat autem, nedum qui vendit, sed qui permutat, vel donat, *Nouell. 7.* Qui manumittit, quique hypothecę, pignori, in vsumfructũ, vel emphyteusin dat *l. vltima. Co. de rebus alien.*

b *l. 11. §. 2. §. 3. supra de action. empti.*

c putà simplicem, veram; absolutam *l. 35. §. 2. supra de mortis causa. infra eo.* puram *l. 35. §. 2. supra de mortis causa*, conditionalem *l. 1. supra de donat. & C. de donat. quæ sub modo vel sub conditione, vel certo tempore cõficiuntur.* Inter viuos *§. 2. Instit. de donat.* inofficiosam *vide Codicem de inofficios. donationibus*, ante nuptias, propter nuptias, *vide Codicem de donat. ante nuptias vel propter nuptias*, honoris adipiscendi causa, inter virum & vxorem, *l. 42. supra de donat. inter virum & vxorem.*

d non tamen continuò mortis causa donare potest, cui simpliciter donãdi ius est *l. 7. §. 5. ſ. de donat.*

e qui semper æquus esse debet *l. 7. supra de contrah. empt. l. 30. ſ. de operis libert.*

f id est, facultatem iure ciuili permissam & corroboratam, vt sit sensus, iure ciuili in seruum compromitti non posse, *l. 7. l. 9. supra de arbitris*, cùm in iis quæ ad ius attinent, mortuus aut nullus habeatur, *v. l. 32. ſ. de regul. iur.*

g dolus malus absuerit *vulgata Hal. v. l. 4. supra de oblig. v. integram formulam in l. 19. §. 1. supra iudicatum solui.*

h *al.* comprehendunt.

i putà furtum, periurium falsum, damnum datum, stellionatum, & similia. *ad le. l. 1. §. 2. supra de dolo.*

k non aliam.

l id est, nedum proximum, sed heredes heredum *l. 65. supra eo. l. 27. supra de vsuris. l. 2. in fine, supra de liberatione: l. vltima. Co. de heredibus instituen.* succedunt autem non tantùm ex testamento, sed ab intestato. Ab intestato, velut ex nobis nati *l. 40. in fine: supra de pactis*, vel vt ascendentes, vel vt collaterales: quin & fiscus heredis loco habetur. & generaliter ij sunt in ea causa quibus adquisita est hereditas *l. 40. §. 1. supra ad Trebellianum: l. 14. §. 1. supra de diuers.* adde Grassum *§. hæreditas. quæst. 10.*

m id est, tribus quæ sequuntur & aliis. *ſ. eo. de quibus dicitur ad legem 194. infra de regulis iuris.*

n prima exceptio regulæ.

o *l. 227. in fine. ſ. eo. l. 8. in fine, supra de vulgari: Ecloga dicto loco c. 70.*

p nihil etiã ab eo legati potest. *Paulus 5. sent. 6. §. 5.* eaque erat olim causa, ob quam post mortem heredis legari non poterat.

q secunda exceptio regulæ.

r *l. pen. Co. de libert. & eorum liberis.*

s Tertia exceptio regulæ *l. 22. §. 1. l. 29. supra de operis libertorum*: adde quartã exceptionem in vsufructu *l. 19. C. de vsufructu*: adde quintam *ex l. 9. in fi. ſ. de suis.*

t vlteriore scilicet.

u in ædilium edicto, ita quoque accipitur is, ad quem res ea pertinet *l. 1. §. 1. l. 19. §. 5. l. 31. §. 21. supra de ædilitio: adde l. 1. supra de reb. cre. l. 73. §. 3. supra de leg. 3. l. 1. §. 11. §. 14. §. 15. supra quod legatorum: l. 53. supra de oblig.* at in edicto de iureiurando etiam rei particularis successores intelliguntur *l. 7. l. 8. supra de iureiuran.* Idem in cautione de rato *l. 22. §. 7. l. 23. supra ratam rem.* in adoptionis causa *l. 18. l. 29. supra de adopt.* & in lege Iulia de adulteriis *l. 27. supra de adult.* eaque diuersitas sumitur pro subiecta materia, & æquitate, vt si æquum est etiam particulari successori succurri. Iisdem verbis intelligitur etiam curator bonis distrahendis datus *l. 9. in princ. & §. 3. supra de rebus auth.* spe successor *l. 1. §. 10. §. 12. supra de inspiciendo.* dominus, *l. 33. §. 3. l. 39. §. 1. §. 2. supra de procuratoribus.*

x Dominium adquirimus vel iure ciuili: vel Prætorio iure ciuili, si heredes: Prætorio si bonorum possessores.

y *2. Ecloga 2. c. 71.*

z sensus est, Capimus nobis, accipimus etiam alteri. ad nos peruenit quod momento non capitur, sed permanet.

a non sic *Haloan.*

b Imò videtur *l. 140. ſ. eo.*

c quin & quod per nos ad alium venit *l. 171. ſ. eo.*

d ἐπὶ τούτοις τοῖς πράγμασι *Synops. eo. c. 71. l. 19. supra de rei vindic. l. 21. §. 2. in fi. supra de ædilitio.* Porro de hac voce *Rectè* dixi ad *l. 11. ſ. de duob. reis.*

e *al.* quod. f *Ecloga ib. cap. 71.*

g Quod ius est in toto generaliter sumpto, idem ius est in eius parte, *l. 7. ſ. de pact. l. 67. supra de rei vindicat. l. 23. §. 3. ſ. de seruit. rustic. l. 25. ſ. de vsuris: l. 51. in fine. ſ. de administ. tut. l. 82 in fi. supra de adqu. here. l. 7. supra de except. rei iudi. §. vlt. Inst. quib. ex causis manumit.* Valebit itaque argumentum à toto ductum ad partem totus integralis, (qualis est paries, domus: vsusfructus dominij, mensis anni, *l. 7. §. 6. sup. solut.*) totius quãtitatis (qualis est minor numerus respectu maioris, *v. l. 10. ſ. de regulis*: particularis enuntiatio respectu suæ vniuersalis, *l. 29. ſ. de heredib. insti.*) totius vniuersalis (qualis est pars hereditatis ad ipsam hereditatem, *l. 1. §. 1. supra si pars hereditatis*) totius in modo, seu accidentalis, vt est possessio ad bonam & malam fidem, *l. 42. circa finem ſ. de rebus creditis.*

h *l. 40. ſ. de rebus creditis: l. 137. §. 1. supra de verb. oblig.* Oleam cogi rectè arbitratu Lucij. Cato *de re rustica cap. 4.* rectè hæc dari, fieríque satisdato. Idem *ca. 1, 6.* Illasce sues rectè habere licere spondes? *Varro 2. de re rustica 4.*

i ὀρθῶς *Ecloga 2. 73.*

k vel defendi, *l. 63. supra de iudiciis: l. 10. supra de administrat. tut. l. 5. §. 3. supra quibus ex causis in possessionem.*

l non fit rectè restitutio sine fructibus, *v. l. 35. ſ. eo.*

m *l. 1. supra vsufr. quem. caueat. l. 5. §. 3. supra iudicatum solui. l. rectè. ſ. de iudiciis: l. hæc autem. §. rectè. supra ex quibus causis in possess.* aliàs significat sine vitio, non vi, non clàm, non precariò *l. 6. sup. de itinere actuque priuato*: idoneè, vt oportet, vtiliter, *l. 20. in fine. supra de seruit. vrbanor.* iuris ordine seruato *l. 31. supra de minoribus: l. 2. supra de inofficioso: l. 2. §. 1. supra ad senatusc. Velleianum: l. 3. supra de liberis & posthum. l. 6. in fine. supra de iure patronatus. l. 27. §. 1. supra de liberali.* adde alia quæ de verbo *Rectè* dixi *ad l. 11. ſ. de duobus reis.*

n *v. l. 39. ſ. eod.*

o Vetus & antiquum fuit anulis signare. (hinc anuli signatorij *vt hic & l. 25. §. 10. ſ. de auro*) iisque vti in testamentis obsignandis *l. 25. §. 2. & sequentibus, ſ. qui testamentum: l. 5. §. 1. ſ. de testam. milit. l. 12. Co. de testamentis, §. 1. Inst. de testam.* maiori natu liberorum anulum dari solitum à patre cum clauibus constat, ex lege *77. §. 21. ſ. de legatis.* Erant & alij, ornatus causa. ſ. eo. ad anulos signatorios referri etiam potest, *l. 30. ſ. de falsis.* anulos etiam arrhæ nomine interdum dabant, *l. 5. §. 15. de institoria: l. 11. §. 6. ſ. de action. empt.*

p Hic locus indicat fuisse & alios, à signatoriis, anulos, ornatus causa: *Paulus 3. sentent. 6. §. 84. l. 25. §. 10. ſ. de auro. l. 0. ſ. de bonis damnat.* Aureis soli vtebantur ingenui, *19. Isid. 32.* vt & libertini si modò eos impetrassent *vide ſ. & Codice de iure aureorum anulorum.* aliàs, libertini argenteo, serui ferreo vtebantur, & quidem vnico. pluribus enim vti olim infame erat. duobus virgines vti poterant, iisque à sponso acceptis. horum qui Thynius dicebatur, purus erat: samothracius, aureus quidem, sed capite ferreo: vngulus, gemmatus, *v. Isidor. ib.*

q *adde l. 22. supra eodem. l. 81. l. vltim. infra eodem. l. 28. §. 4. supra de vsuris. l. 137. §. 1. ſ. de regul. iur.*

r *l. 35. supra eo. Ecloga ib. cap. 75. 6. Harmenop. 3. in princip. l. 28. ſ. de rei vindicat. l. 31. ſ. de rebus credit.*

s *adde l. 53. ſ. eod.*

t *l. 25. ſ. de iure dotium. l. 19. ſ. de liberali.*

u aut remisit, *l. 10. ſ. de condic. causa data, l. 45. ſ. de condit. & demonstrat.*

x *Ecloga ib. cap. 77.*

y Ita lego. appellari placuit: Nec solum id esse quod ex frumentis, *&c.* Nam legunt ita Græci τὸν καρπὸν ἀντὶ προσόδου καλεῖσθαι ἤρεσεν οὐ μόνον τὸν ἀπὸ πύρων *& cæt.*

z Sunt enim duo frugum genera, frumenta, vt triticum & ordeum: legumina, vt faba & cicer, *Plin. 18. v. Paul. 3. sent. 6. §. 78.*

a Fruges sunt quibus homo vescitur præter carnem & poma.

b Frumenti strictior appellatio, quam frugum. frumenti appellatione continetur hordeum, auena, triticum, siligo siue zea (Longobardi speltam vocant) secale siue typha, milium, panicum, milium indicum (quod Accursio meleca, aliis surgum.) Triticum, per eminentiam, Galli blatum appellant à blateo colore, *v. Cuiac. ad l. 96. ſ. de verb. oblig.*

c in se *Hal. vulg.*

d Frumenta sunt quæ aristas habent *17. Isidor. 3.* siliquam habent cætera legumina: Sisama & papauer vasculo continentur: milium & panicum nullis defendũtur integumentis, paruarum volucrum iniuriæ exposita.

sed sili-

a non ſemper. Eſt enim quiddam à proprietate ſeiunctum *l.115.ͅ eo.*
b *Ecl.ib.c.78.l.41.§.6.ͅ de legat.3.l.4.C.de contr.empt.l.vlt.C de prædiis minor.* ea ſignificatione poſſeſſio ſignificat agros latè patentes.
c ſicut è contrario, dominium ſignificat poſſeſſionem, *l.15.C.de rei vindic.*
d Tres ſunt impenſarum ſpecies. neceſſariis, res non fit deterior: Vtilibus, fit melior: voluptariis, ſpecioſior.
e Impenſis neceſſariis non factis, res aut peritura, aut deterior futura eſt, *vt hîc.* vt quę neceſſitatem impendēdi habeat *l.1.§.1.l.14.ͅ.de impenſis.*
f *al* paſtinationes, paſtinũ, *l.7.in fi.ͅ.ſoluto.* τοῦ ἄλσους φιλοκαλία *Ecl.ib.c.79.* hinc, ager paſtinanatius *l.15.§.1.ͅ.quod vi.* paſtiones *l.8.in f.ͅ.de inſtructo.* (poſſunt & huiuſmodi loca accipi ꝑ paſcuis) Vt paſtinũ, ferramentum bifurcum, quo ſemina pangũtur: vnde etiam repaſtinatæ dictæ fuerunt vineæ *3.Columell.18.vltim. Iſidorus 14.* Ager repaſtinatus, cuius natura immutatur fodiendo, *v.3.Columel.13.15.16. Pallad.in Februario 2.c.9. Feſtus in Repaſtinari.* Paſtinare Galli houer.
g *l.27.in fi.l.28.ſupra de rei vindicat.l.27.§.2.ͅ de vſufructu.l.22.ͅ.de pignoratitia.l.15.§.12.ſupr.de act.empt.l.6.ͅ.de impēſis.l.15.C.de negotiis.l.5.Co.ad Macedon.* Seneca *9.controuerſ.3.* pete quãtum vis pro diſciplinis, imputa quantum vis pro alimentis. An ſumptus ſtudiorum cauſa facti à patre, in rationem portionis filij imputentur, *v.l.50.ͅ.familiæ.* An filiofamilias, ſtudiorum cauſa, mutuum rectè dari poſſit *v.l.7.§.13.ͅ.de ſenatuſc.Macedoniano.* An ſeruus ſtudiorum ac diſciplinæ cauſa miſſus, deſinat eſſe fundi eius in quo priùs erat *v.l.78.ſupra de legat.3.l.20.§.6.ſupra de inſtructo.*

ſed ſiliqua continentur. quæ Seruius ad Alfenum in frumento contineri putat.

Poſſeßio.

78. *Paulus* libro 3. ad Plautium.

INterdum[a] proprietatem quoque verbum poſſeſſionis[b] ſignificat[c]: ſicut in eo, qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

De impenſis neceſſariis. 1. Vtilibus. 2. Et voluptuariis.

79. *Idem* libro ſexto ad Plautium.

IMpenſæ[d] neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

1 ¶Vtiles impenſas eſſe Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem eſſe, non ſinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: ſicuti arbuſti paſtinatione[f] vltrà quam neceſſe fuerat: item doctrinam[g] puerorum. quorum nomine onerari mulierem ignorantem[h] vel inuitam[i], non oportet: ne[k] cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his[l] impenſis & piſtrinum[m], & horreum[n] inſulæ dotali adiectum, plerumque dicemus.

2 ¶Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciem[o] duntaxat ornant, non etiam fructum augent: vt ſunt viridia[p], & aquæ ſalientes[q], incruſtationes[r], loricationes[ſ], picturæ[t].

De repetitione legatorum.

80. *Idem* libro nono ad Plautium.

IN[u] generali repetitione[x] legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum[y].

Reſtituere.

81. *Idem* libro decimo ad Plautium.

CVm prætor dicat[z], vt opus factum reſtituatur, etiam damnum[a] datum actor conſequi debet: nam verbo reſtitutionis[b] omnis vtilitas[c] actoris continetur.

Amplius, minus.

82. *Idem* libro quartodecimo ad Plautium.

VErbum *Amplius*[d] ad eum quoque pertinet, cui nihil[e] debetur. ſicuti ex contrario minùs[f] ſolutum videtur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

Bona.

83. *Iauolenus* libro quinto ex Plautio.

h Nemo ignorans ſumptibus eſt obruendus *l.38.ͅ.de rei vindicat.l.25.in fin.ſupra de pignoratitia.l.8.ſupra de impenſis.l.3.ſupra de contraria tutela: l.15.§.34.in fi.ſupra de damno: Harmen.3.tit.9.in fi.*
i *l.27.in fi.ſupra de rei vindic.& l.8.ſupra de impenſis.*
k *d.l.38.ſupra de rei vindic.*
l Imò non in his, ſed in neceſſariis, *l.1.§.3.ſupra de impenſis.*
m *l.6.ſupra de impenſis.*
n *d.§.3.*
o Aliud eſt ornatus rei & fructus.
p *l.12.ſupra de ſeruit.vrban. Vlp.titul.6.in fi.* quæ & viridiaria & virdiaria, *v. quæ notaui ad l.20.ſupra de inſtructo.* χλοηφόρα γήδια, loca virentibus herbis, graminibus, & arbuſtis conſita *2.Ecl.2.c.19.* Ex ſupra dicta lege 26. conſtat viridia in doliis fictilibus, aut plumbeis terra aggeſta poſita. quin ſupra ædes habebantur *d.l.12.* & in feneſtris *19.Plin.14.*
q ἀναβρυτὰ ὕδατα, *Eclo.ibi.* quæ ex tubulis aut fuſtibus erumpunt: *l.12.§.4.ſupra de inſtructo: v.l.11.ͅ.de ſupellectile:* ſaliebant etiam vel cantharis vel roſtris perſonarum: *l.43.§.11.ſupra de legat.1. adde quæ notaui de ſalientib. ad l.15.l.27.§.9.ſupra de act.empti.*
r μαρμαρώσεις *Ecloga ib.* hinc incruſtare parietem communem *l.13.ſupra de ſeruit. vrban.* olſam ſapa & farre, *Varro 3.de re ruſtica 14.in fine:* ſincerum vas, *Horatius 1.Satyra 3.* calicem *Lucilius ſatyra 18.*
ſ eſt teſtacea ſtructura ſemifaſtigij, quæ murum à ſtillicidio arcet πρόβλημα σκέπασμα καὶ τὸ στέγοντι. hinc lorica teſtacea *2.Victru.8.* loricæ ex calce & arena inductæ *7.Victru.1.* alio ſenſu Varro loricare parietes. *Varro 1.de re ruſtica 57.* ſe loricare apud Plinium *8.cap.24.* & lorica apud Vegetium, de quibus vide Philandrum *in 7.Victru.* & Budæum *hic.*
t *l.38.ſupra de rei vindicat.l.13.in fine.ſupra de ſeruit.vrban.* ζωγραφίαι *Ecloga ib.de ratione pingendi in ædificiis, v.7.Victruuij 5.*
u *2.Ecloga 2.cap.80.l.77.ſupra de legat.3.*
x *al.* petitione. *al.* interpretatione.
y *de qua v.l.20.ͅ.eo.*
z διακελεύεται. *Synopſis eo.c.81.* id eſt, interdicit vel edicit.
a Damnum eſt etiam vtilitas amiſſa.
b *Ecloga ib.cap.81.*
c *v.l.75.ſupra eo.*
d *de hoc verbo amplius, v.l.27.l.33.in fine.l.34.l.54.ſupra de legat.3.l.77.ſupra de condic. & demonſtr.l.1.§.11.ſupra, ſi cui plus quam l.4.§.1.ſupra de ver.obligat.l.14.l.15.l.23.ſup. tatam rem: l.24.l.31.C.de tranſact.*
e *l.108.§.8.ſupra de legat.1.*
f *v.l.32 ſupra eo.*
g *v.l.49 ſupra eo.*
h *2.Ecl.2.c.83.* ergo & nepotes *l.220.§.1.§.vlt.ͅ.eo.* Imò nepotes non intelliguntur *l.6. ſupra de teſtament.tutel.l.8.ͅ.de excuſat.tutor.* Dic intelligi ex præſumpta teſtatoris & agentis voluntate *l.41.§.5.ſupra de legat.3.* & in ſenatuſconſulto Macedoniano, *l.6. Co.ad ſenatuſcon.Mace.* & in eo ſenatuſconſulto quo cauetur ne tutor pupillam filio ſuo elocet, *l.59.ſupra de ritu.* huiuſmodi interpretatio iuſta eſt, *l.201.ͅ eo.* nepos enim filij loco habendus eſt: *l.34.Co.de inofficioſo: l.1.Co.de natur.filiis.* Vice verſa, patris appellatione continetur auus, *d.l.201.* & patres pro parentibus accipiuntur, *l.21.ſupra de adulteriis, v.Cuiac.ad l.2.ſupra de excuſ.tutorum.* hinc conſtat in omnibus prope filij appellatione etiam nepotes contineri, in tutela nullo modo *6.Harmenop.4.§.vlt.Inſtitut. qui teſtamen.tut.* quamuis in eadem quæſtione filij appellatione filiæ comprehendantur, *l.16.ſupra de teſtam.tutel.*

PRopriè bona dici non poſſunt, quæ plus incommodi[g], quàm commodi habent.

Filius.

84. *Paulus* lib.2. ad Vitellium.

FIlij appellatione omnes liberos[i] intelligimus.

Collegium.

85. *Marcellus* libro 1. Digeſtorum.

NEratius Priſcus tres[k] facere exiſtimat collegium[l]. & hoc magis ſequendum eſt.

De ſeruitutibus.

86. *Celſus* lib.5. Digeſtorum.

QVid aliud[m] ſunt iura[n] prædiorum, quàm prædia qualiter[o] ſe habentia? vt bonitas, ſalubritas, amplitudo?

Vrbs Roma.

87. *Marcellus* libro duodecimo Digeſtorum.

VT Alfenus ait, vrbs eſt Roma, quæ muro cingeretur. Roma[p] eſt etiam, qua continenti[q] ædificia eſſent. nam Romam non muro tenus exiſtimari, ex conſuetudine cottidiana[r] poſſe intelligi, cùm[ſ] diceremus Romam nos ire, etiam ſi extra vrbem habitaremus.

Pecunia.

88. *Celſus* libro octauodecimo Digeſtorum.

TAntum[t] quiſque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici[u] poteſt, ſic dicimus, centies[x] aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæteriſque ſimilibus rebus habeat. Non[y] idem eſt in fundo alieno[z] legato, quamquam[a] is hereditaria pecunia parari poteſt[b]. neq; quiſquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quidquid ex ea parari poteſt.

De bobus. 1. Dum nupta erit. 2. Edere rationes, reddere rationes.

89. *Pomponius* lib.6. ad Sabinum.

BOues[c] magis[d] armentorum[e], quàm[f] iumentorum generis appellantur.

1 ¶Hoc ſermone, *Dum nupta erint*, primæ[g] nuptiæ ſignificantur.

2 ¶Inter edere[h] & reddi[i] rationes multùm[k] intereſt.

i homines liberos. Quidam ita legunt apud Cuiacium *d.loco.* Mouentur, quòd ſeruilis cognatio nulla eſt *l.1.§.1.ſupra vnde cognati: Vlp.12.§.3.Pau.4.ſentent.10.§.2.* Verum, in iis quæ ſunt naturæ nõ parcimus his nominibus in ſeruis, *l.10.§.5.de gradib.*
k Imò pauciores, nam etſi in vnum reciderit ius omnium, ſtat tamen vniuerſitatis nomẽ *l.7.in fin.ſupra quod cuiuſq; vniuerſ. adde l.40.in fi.ͅ.eo. Ecl.ib.c.4.*
l *v ſupra de collegiis.*
m demus Titiam reſtituere teneri prædia, cũ ſuis iuribus: adhæc, quęri iurisnomine quid intelligatur.
n [illegible] *Synopſis eo. c.85.* Iura prædiorum ſunt ipſa prædia, hoc eſt bonitas, ſalubritas & amplitudo: An ſunt ſeruitutes? ſic putat Fornerius *2.ſelect.28.* quod à Cuiacio *9.obſ.37.* non ſimpliciter probatur, mouetur, quòd ius emphyteuticôn ſit ius prædij, non tamen ſeruitus, iura tamen prædiorum, quatenus definiuntur prædia πεποιωμένα (id eſt qualitatibus affecta, quarum nomine alienis prædiis ſubiiciuntur) ſeruitutes dici poſſe, admittit. *l.18.ͅ.quemadmodum ſeruitutes.*
o æqualiter *vulg.* Græci ita explicant iura prædiorũ ſunt ipſa prędia πκτέσιν ἡ καλλονὰ, &c.
p id etiam intellige de noua, ſeu Conſtantinopoli, quæ iiſdem priuilegiis ac vetus, vtitur, *de qua v.l.6.in f.C.de ſacr.Eccleſ.* Vtriuſque etiam natalitia feſtiua ſunt *7.Ecl.tit.17.cap.13.* vt interim notemus idem aliis vrbibus quantum ad patriam attinet dari: cùm ex vi coortus, eam patriã habere intelligatur, cui Reipubl. vicus ille reſpondet, *l.3.ͅ.ad municipalem.*
q in continenti, *Hal.* quantum continentia *vulg.* Romæ igitur fieri intelliguntur, quæ in eius intercluſis ædificiis admittuntur, *l.2.ͅ.eo.l.149.l.174.l.154.ͅ.eo.l.2.§.4.ͅ.de pœnis.*
r quotidiana.
ſ *al.* nam diceremus. *vel* nam dicimus.
t propemodum tantum *vulgat.* propemodum quoque, *Haloand.* σχεδὸν τοσαῦτα: *2.Ecloga 2.c.89.*
u ἀθροισθῆναι *Ecl.ib.* id eſt redigi, *l.82.ͅ.ad legem Falci.* hinc refecta pecunia, id eſt redacta, *l.3.in fi.ͅ.de vſuris: l.1.§.16.de collat.bon.*
x centum aureos *vulgat.* centum aureorum habere *Hal.* [illegible] i. centum centenos habere *Ecloga ib.* Ea ſumma decem millia aureorum noſtrorum facit.
y hinc colligit Cuiacius *14.obſer.36.* legatum fundi alieni non valere, ſi relictus ſit per vindicationem: valere, ſi per damnationem.
z ſenſus eſt, Tantum quiſque pecuniæ relinquere intelligitur, quantum ex bonis eius refici poteſt. fundus alienus legatus hereditaria pecunia parari poteſt. fuit igitur in pecunia defuncti fundus alienus. at non ita eſt. nec enim ſequitur, ex pecunia hereditaria fundus Tuſculanus emi poteſt, is igitur in hereditate fuit.
a quamuis *vulgata.*
b *l.61.ſupra ad legem Falcid.*
c hanc legem repetiit Tiraquellus, quem vide.
d *Ecl.ibi.c.89.* verum illud diiudicandum ex conſuetudine regionis.
e *Σχολικὸν Græci ib.adde l.81.§.3.ͅ.de leg.1.* pecoris, *l.38.§.6.ͅ.de ædilitio.* Cur armentorũ? An quia ad opus armorũ, vnde armẽta *Feſtus* boues vt poſſumus? An quia armentum ab arando dicitur *12.Iſid.1.* bos autem ad id natus videatur, ꝙ magis eſt.
f Dubitandi ratio in eo eſt forte, quod boues iuncti arare ſolent: vt ea ratione iumentorum appellatione contineri videantur.
g Cur primæ? *v. quæ notaui ad l.41.ͅ.de verb.oblig.* adde quę ſcripſi *ad l.12.ͅ.de ſeruit. ruſtic.præd. adde l.68.ͅ.de iure dotium: l.20.ͅ.de pact.dotal.* vide Manticam *8. de coniecturis vltimarum voluntatum 15.*
h ἀποδοῦναι τοῦ ἐκδοῦναι διαφέρει, *Eclog.ibi.c.89.*
i reddere *vulg. Hal.*
k Plus eſt enim reddere rationes, quam edere. qui edere rationes iuſſus eſt, non reddit reliqua: ſed qui reddere iuſſus eſt, *l.69.§.4.ſupra de euict.l.8.§.5.l.9.ſupra de liberatione: l.32.l.81.l.82.l.111.ſupra de conditionibus & demonſtrat.l.22.in fi.ſupra de manumiſſ.teſtamento: l.91.§.7.ſupra de fideicommiſſ.libert.l.26.ſupra de ſtatulib.l.81.ſupra de liberali: l.4.C.de teſtam.manumiſſ.*

nec is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiamsi, quod reliquum sit apud eum non soluat.

Aedes vti, optimæ maximæque sunt.

90. *Vlpianus* libro 27. ad Sabinum.

QVi vti [a] optimæ maximæque sunt, ædes tradit: non hoc dicit, seruitutem illis deberi: sed [b] illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli seruire.

Meum, tuum.

91. *Paulus* libro secundo Fideicommissorum.

MEorum [c] & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

Proximus, supremus.

92. *Idem* libro 7. Quæstionum.

PRoximus [d] est, cui [e] nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur [f].

Mouentia, mobilia.

93. *Celsus* libro nonodecimo Digestorum.

MOuentium [g], item mobilium appellatione idem significamus [h]. si tamen apparet [i] defunctum animalia dumtaxat, quia se ipsa mouerent, mouentia vocasse. quod verum est.

Reddere.

94. *Idem* lib. 20. Digestorum.

VErbum reddendi quanquam significatum habet retrò [k] dandi, recipit [l] tamen & per se dandi significationem [m].

Reliqui.

95. *Marcellus* lib. 14. Digestorum.

POtest reliquorum [n] appellatio & vniuersos significare.

Litus. 1. Prædia aliquorum.

96. *Celsus* libro 25. Digestorum.

LItus [o] est, quousque maximus [p] fluctus [q] à mari peruenit [r]. idque Marcum Tullium aiunt, cùm arbiter esset, primum constituisse.

1 ¶Prædia dicimus [s] aliquorum esse, non [t] vtique communiter habentium ea, sed [u] vel [t] alio aliud habente.

Pecunia.

97. *Idem* lib. 32. Digestorum.

CVm stipulamur, *Quanta* [u] *pecunia ex hereditate Titij ad te peruenerit*: res [x] ipsas, quæ peruenerunt, non [y] pretia earum spectare videmur.

De bisexto & mense intercalari.

98. *Idem* lib. 39. Digestorum.

CVm bisextum [z] Kalendis est: nihil refert, vtrùm priore an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum Kalendas eius natalis dies est. nam id biduum prò [a] vno die habetur: sed posterior dies [b] intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non [c] est, sexto Kalendas natus. cum bisextum Kalendis est, priorem diem naturalem habet.

1 ¶Cato putat, mensem intercalarem [d] additicium esse, omnésque eius dies pro momento temporis obseruat, extremóque diei mensis Februarij adtribuit Quintus Mucius.

2 ¶Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo [e].

Notio. 1. Continentes prouinciæ. 2. De instrumentis.

99. *Vlpianus* lib. 3. de officio consulis.

NOtionem [f] accipere possumus & cognitionem [g] & iurisdictionem.

1 ¶Continentes [h] prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ sunt: vtputà Galliam. sed [i] & prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico [k] freto Italia diuiditur.

2 ¶Instrumentorum appellatione quæ compræhendantur, per quàm difficile erit separare [l]. quæ enim propriè sint instrumenta [m], propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus [n], si in [o] præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur. putà qui [p] actum gessit, licet [q] in seruitute, vel qui actor [r] fuit constitutus: putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

Speciosæ personæ.

100. *Idem* lib. 2. de officio consulis.

SPeciosas [s] personas accipere debemus clarissimas [t] personas vtriusque sexus [u]. item eorum, quæ ornamentis [x] senatoriis vtuntur. l 100 n° 2

a *vide l. 126. ff. eod.*
b *vide l. 59. ff. de contrah. empt.*
c *vide l. 30. ff. ad Trebellianum.*
d *v. l. 34. ff. de vulgari.*
e quem nemo *Hal. vul.* qui ante aliquem, & ante quem nemo, *d. l. 34. l. 9. supra de rebus dub. l. 2. §. 2. ff. de suis.* is qui solus, *d. l. 9. & l. 155. ff. eod. l. 1. §. 6. ff. vnde cogn.*
f qui post aliquem, & post quem nemo, *d. l. 34.* supremus, aut solus, *l. 162. ff. eo. l. 9. ff. de rebus dubiis.* sic supremę tabulæ, post quas aliæ nullę, *l. 1. §. 1. l. 11. in fi. ff. de bon. possess. contra tabulas.*
g *2. Ecl. 2. c. 93.* dicam alibi, quę res mobiles, quæ immobiles censeantur.
h *ita interpungendum videtur.* significamus, si tamen, &c.
i Gilbertus Regius 2. *Enantioph.* Florentinam ita interpretatur, nisi tamen apparet. sed Alciatus *hic* negatiuè ita legit, si non apparet, & ita extat non in mea vulgata editione sed Hugonis à porta. Alciati lectionem defendit Robertus 2. *recept. 30.* Græci ita legunt εἰ μὴ ἄρα δειχθῇ ὁ διαθέμενος τὸ κινούμενα νοήσας ἐπὶ τῶν ἐμψύχων &c. 2. *Eclog. 2. c. 93.* i. nisi si probetur testatorē per mouentia, animalia intellexisse. Reiectis superioribus lectionibus, Græca excepta, reperio res mouentes ab animalibus distingui, *l. 2. supra de supellectile.* Animales esse quæ se moueant *vt hic*, & ita coniungi mobiles, vel se mouentes *l. 49. Co. de Episcopis. l. 3. Co. de seruitutibus. l. 13. Co. familiæ: l. 30. Co. de iure dotium. l. vnica. §. 7. Co. de rei vxor. l. 2. l. 3. versic. quæ omnia. Co. de quadriennij præscriptione. l. 2. versic. sed vbi quarta, Co. quando & quibus quarta.* mobilium appellatione intelligi animalia, excepto homine, seu seruo *l. 3. §. 13. supra de acquir. possess.* mouentes, quæ ab alio mouentur, putà supellectilem *l. 22. ff. de supellectile,* fructus *l. vlt. §. §. supra de requir. reis: adde l. 32. in f. supra de vsufr. leg.* Mouentia Græci κινητά: Mobilia, κινούμενα *Ecl. ib.* appellant. Re ita constituta, demus testatori vtrasq; fuisse. eiq; mentem fuisse Titio supellectilis legandæ, quin & animalium, seu mobilium: demus his verbis legasse, *Mouentia mea* Titio do, lego. quæro an animalia debeantur? non debebuntur (inquiunt Græci) nisi probetur testatorem per mouentia intellexisse animalia. Recurrendum est igitur ad mētem testatoris scripto deficiente. At, inquies, mouentiū appellatione, mobilia non posse intelligi. Imò possunt: in eo vtique conueniunt, quòd moueantur, quamuis (sic. n. interpretor vocem, quia ff. eo.) Mouentia ab alio *l. 2. supra de supell. leg.* mobilia à seipsis mouentur. nouum autem non est, vt testator appellationes rebus alias seu improprias tribuat *l. 9. supra de vsufr. leg.* Video quoque Iurisconsultum illa duo confudisse inter se in *l. 15. §. 1. supra de re iud.* &, quod magis est, mobilium duas species fecisse, vnam animalium, alteram eorum, quæ anima carent *l. 1. §. 1. supra de rei vin. l. 30. §. 4. supra de adq. poss.* hinc videmus, pecuniam mobilium appellatione comprehendi *l. 79. §. 1. supra de leg. 3.* Et tamen mirum mihi est: Animalia mobilium potius appellatione contineri quàm mouentium. Iustinus enim dicendum videtur, Mouentia ea esse quæ vel alia, vel seipsa moueant: mobilia quæ ab alio, vt inanimata. An vt apertius etiam loquamur: Tres videntur constitui posse rerum differentiæ *ex l. 15. C. de sacros. eccl.* sunt enim alia κινητὰ, κινούμενα, αὐτοκίνητα.
k reddere propriè est retro dare. id est, dare quod antea accepimus *vt hic & l. 39. §. 2. supra de statulib.*
l non ex proprietate sermonis *l. 1. §. 33. in fi. supra depositi:* sed ex interpretatione legis. ex legibus autem id esse dicitur quod ex legis interpretatione est *l. 6. in fi. supra eo. l. 21. in f. supra de leg. 2. l. 93. §. 1. l. 100. supra de leg. 3. l. 2. Ecl. 2. c. 94.*
m Ergo & reddere iussus, dare tenetur *d. l. 100.* & redditio mutabit fideicōmissum *d. l. 93.*
n *v. l. 160. ff. eo. Ecl. ib. c. 95.*
o *v. l. 112. ff. eo.*
p τὸ μέγιστον κῦμα *Ecl. ib.* hybernus *§. 3. Inst. de rer. diuis.* μέχρις οὗ τὸ χειμέριον κῦμα ἔξεισιν *2. Harm. 1. c.* περὶ τῶν ἐν πολέμῳ ληφθέντων vtrumque coniungit Theophilus *Inst. de rer. diuis.* μέχρις οὗ τὸ χειμέριον μέγιστον ἔξεισι κῦμα. fluctus maximus, decumanus dicitur: decimus enim talis est, vt inter omnia decimum maius censeatur Festus. sic decumana pyra 12. *Columell. 12.* decumana porta in castris præcipua *Cæsar 3. de bello Gallic.* decumanus accipenser *Cicero 2. de finibus.*
q Quid littus? quà fluctus eludit *Cic. in Topicis: adde Quint. 5. Inst. vlt.*
r eludit *Cic. ib.* vel, vt est apud Isidorum, *c. 8.* alludit Quintil. *ib.* exæstuat & effluit, *l. 112. ff. eo.* excurrit *§. 3. Inst. de rer. diuis.* ἐκτρέχει *Ecl. ib. c. 112.* littus est, vel quod fluctibus eluditur, vel quod aqua alluitur 14. *Isidor. 8.*
s rationem dubitandi sume ex lege 25. *supra eo. l. 6. §. 1. supra de diuisione rerum. l. 10. ff. de auro.*
t ordo est inuersus. sic restituo, prædia dicimus aliquorum esse non (hanc particulam accipe pro non solùm) vtique alio aliud habente, sed communiter habentium. & ita, perspicua est sententia. solent enim enunciationes ab eo quòd per se ad id quod minùs confessum est, assurgere. Aliquo priuatum prædium habente, nemo dubitat, prædium eius esse. dubitari potest, si cum alio habet commune. sed tamen ius controuersum rectè ita dirimitur. Aliquorum etiam dici, non tantum ea quæ diuisa, sed quæ adhuc cōmunia sunt, & notum est illud, quod commune est, quasi meum est *l. 51. supra pro socio: l. 46. supra de ritu. l. 15. §. 36. supra de iniur.*

u ¶*Ecl. ib. c. 97. adde l. 29. ff. 2. supra de leg. 3.*
x Pecuniæ verbo in hac stipulatione, res hereditarias, non earum precia stipulari intelligimur.
y aliud videbatur ex lege 178. ff. eo.
z bis sexto Calendas est. *Hal.* cùm bissextum in calendis est *vulgata.* cùm bissextus Calendas est *Hugo à Porta.* Bissextus dicitur, quod quarto quoque anno dies vnus ad 6. Calendas Martias intercalatur. de bissexto vide quæ notaui ad *l. 2. ff. de diuers. & tempor. l. 3. §. 3. supra de minorib.*
a *l. 3. §. 3. ... Harmenop. 3.*
b dies intercalaris ἐμβόλιμος, ipsa intercalatio ἐμβολισμός.
c quibusdā deest hæc negatio.
d eius initium erat pridie Calendas Martias *vide ad l. 2.* hic sublatus est à Iulio Cæsare, teste Suetonio, *c. 40. in Iulio.* hodie annus constat diebus 365. *v. l. 134. ff. eo.*
e aliàs mēsis appellatione dies 30. intelligūtur. vide Socinum *regula 260.*
f *2. Ecl. 2. c. 99.*
g Cognitio, angustior est iurisdictione: vtraq; angustior est notione *l. 5. supra de re iudicata,* quid iurisdictio & cognitio, alibi dicam.
h *l. 9. supra de iudiciis.*
i Non est igitur Italiæ Sicilia vt nec Gallia. Nam hîc Gallia & Sicilia continentes Italiæ prouinciæ dicuntur non Italia. Continentes, id est, coniunctæ. & quidem Sicilia continens dicitur, quia modico freto ab Italia diuiditur. *adde quæ scripsi ad l. 9. supra de iudiciis.*
k Quæ modico distant, etiam continentia sunt.
l nam si ex Italia Romæ petuntur instrumenta, minor dilatio dabitur, quàm si ex continentibus prouinciis *l. 1, Co. de delegat. l. 13. Co. Theodos. de iure fisci.* & ideo hîc agitur de continentibus prouinciis, *vide Cuiacium ad legem testium 22. supra qui testamen.*
m *adde l. 7. supra de feriis.*
n dignoscemus, si in præsentia personæ &c. *Haloan.*
o ob præsentiam personæ, quæ actum gessit dilationem petit, qui tempus prorogari postulat ob absentiam eius qui gessit.
p sensus est, Instrumenta, sunt etiam personæ, quæ ad litis instructionem facere possunt. & breuiter, instrumenta sunt, quæ causam instruunt *vide l. 1. supra de fide instrument.*
q aliàs seruo homini, testimonij dictio non est, *adde quæ scripsi ad l. 22. § 1. supra qui testamenta.*
r Seruus actor est præstantissimus, *§. 7. Instit. de iniuriis: l. vltim. supra de officio præsidis: l. 30. supra de legatis 1. l. 40. §. 3. supra de statuliber. l. 5. §. 3. supra de doli except.*
s ἐπίσημα πρόσωπα *Eclog. ibid. c. 100.* his verbis spectabiles intelligit Alciatus, quòd non placet.
t Inter senatores sunt tria tantùm dignitatum genera, clarissimi, spectabiles (hæc dignitas à Iustiniano Nouell. 7. media dicitur) & Illustres qui supra illustres sunt aliquam ex his dignitatibus habent, vel dicuntur illustrissimi extra senatum equestris, perfectissima, egregia, *Cuiacius ad titul. de dignitatibus.* de quibus alibi dicam pleniùs. Notandum est autem obiter Clarissimarum appellatione senatorias intelligi, *vt dixi ad l. 5. ff. de curat. furios.*
u & ita fœminas, quæ maritorum dignitate illustrantur, *lege prima, supra de senatoribus.*
x honor laticlaui, vel laticlauij, quibusdam à principibus dabatur. de quo vide Petrum Fabrum *1. semestr. 2.* Porro ornamēta senatoria fuerunt, latus clauus, *dixi ad legem 42. supra de donationibus inter virum: lege 4. Codice de testamento militis.* Calcei lunati (sic dicti ob Lunæ effigiem impressam qui & Mullei Festo dicuntur) vnde Martialis, Iuuenalis, & Statius Papinius, lunatam pellem & patriciam Lunam dixêre, vnde Cicero 13. in Antonium, de quodam in senatum repente adiecto, est Asinius quidam senator voluntarius lectus ipse à se apertam curiam vidit post Cæsaris mortem, mutauit calceos: pater conscriptus repente factus est. Huius lunati calciamenti variæ à Plutarcho *in Problemat.* adferuntur rationes. Probabilior illa est quam Isidorus *vlt. c. vlt.* & Zonaras *Tomo 2.* Sequuntur, vt dicamus à Romulo institutos fuisse patriciorum calceos, adsuta Lunæ figura, quæ in eis, nō sideris formam, sed notam centenarij numeri significabat: quia initio centū Senatores erant. Atque hęc insignia vestium quibusdam Senatu à se motis Augustum seruasse, Suetonius refert: quibusdam etiam à Claudio tributa, *Dion 58.* auctor est. Præfectísque Prætorio ab Imperatoribus. plerunque data Lampridius cum aliis testatur. *v. Brissonium 3. selectar. 16.*

Stuprum adulterium. 1. Diuortium repudium. 2. Morbus vitium. 3. Seruus.

101. *Modestinus* lib.9.Differentiarum.

INter stuprum,& adulterium,hoc interesse quidam putant:quòd [a] adulterium in nuptam,stuprum in viduam committitur. sed lex Iulia de adulterijs hoc verbo indifferenter [b] vtitur.

1 ¶ Diuortium inter virum & [c] vxorem fieri dicitur. repudium verò sponsæ remitti videtur. quod & in vxoris personam non absurdè cadit.

2 ¶ Verum est, morbum [d] esse temporalem corporis imbecillitatem : vitium verò perpetuum corporis impedimentum. veluti si talum [e] excussit [f]: nam & luscus [g] itaque vitiosus est.

3 ¶ Seruis legatis etiam [h] ancillas deberi, quidam putant : quasi [i] commune nomen vtrumque sexum contineat.

Derogare abrogare.

102. *Idem* lib.7.Regularum.

DErogatur [k] legi,aut abrogatur. derogatur legi, cùm pars detrahitur , abrogatur [l] legi, cùm prorsus tollitur.

Capitalis.

103. *Idem* lib.8.Regularum.

LIcèt capitalis [m] Latinè loquentibus omnis causa existimationis videatur:tamē appellatio capitalis [n],mortis vel amissionis ciuitatis,intelligenda est.

Τέκνα.

104. *Idem* lib.2.Excusationum.

[o] Ἡ τῶν [p] τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

NAtorum appellatio & ad nepotes extenditur.

Libertis libertabúsque meis.

105. *Idem* lib.11.Responsorum.

MOdestinus respondit,his verbis,*Libertis libertabúsque meis*,libertum libertæ [p] testatoris non contineri.

Dimissoriæ litteræ,seu Apostoli.

106. *Idem* libro singulari de Præscriptionibus.

DImissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgò apostoli [q] dicuntur.dimissoriæ autem dictæ,quod causa ad eum, qui appellatus est,dimittitur.

Assignare libertum.

107. *Idem* lib.3.Pandectarum.

ADsignare [r] libertum hoc est,testificari,cuius ex liberis libertum eum esse voluit.

Debitor.

108. *Idem* lib.4.Pandectarum.

DEbitor [s] intelligatur [t] is,à quo inuito [u] exigi [x] pecunia potest.

Bonæ fidei emptor.

109. *Idem* lib.5.Pandectarum.

BOnæ fidei empror esse videtur, qui [y] ignorauit eam rem alienam esse:aut putauit [z] eum, qui vendidit,ius vendendi habere,puta procuratorem,aut tutorem esse.

Sequester.

110. *Idem* lib.6.Pandectarum.

SEquester [a] dicitur , apud [b] quem plures eandem rem, de qua controuersia est,deposuerut: dictus ab eo,quòd occurrenti,aut quasi frequenti eos,qui contendunt,committitur.

Censere censor.

111. *Iauolenus* lib.6.ex Cassio.

CEnseri [c] est constituere, & præcipere. vnde etiam dicere solemus , Censeo, hoc facias : & semet [d] aliquid censuisse.Inde censoris [e] nomen videtur esse tractum.

Publicum.

112. *Idem* lib.11.ex Cassio.

LItus publicum est eatenus,qua maximè [f] fluctus exæstuat [g]. Idémque iuris est in lacu [h], nisi is totus priuatus est.

Morbus sonticus.

113. *Idem* lib.14.ex Cassio.

MOrbus sonticus [i] est,qui cuique rei nocet.

Soluendo esse.

114. *Idem* lib.15.ex Cassio.

SOluendo [k] esse nemo intelligitur, nisi qui solidū potest soluere.

Fundus,possessio ager,prædium.

115. *Idem* lib.4.Epitomarum.

QVæstio est,fundus a [l] possessione vel agro vel prędio quid differt. ¶ Fundus [m] est omne,quidquid solo tenetur. ¶ Ager est, [n] si [*] species fundi ad vsum [n] hominis comparatur. ¶ Possessio ab agro [o] iuris [p] proprietate distat.quidquid enim adprehendimus,cuius proprietas ad nos non pertinet,aut nec [q] potest pertinere:hoc possessionem appellamus. Possessio ergo vsus [r] : ager proprietas loci est. ¶ Prædium vtriusque supràscriptę generale nomen est:nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

Filius filij.

116. *Idem* lib.7 Epistolarum.

QVisquis mihi alius filij [s] filiúsve heres sit, Labeo non videri filiam contineri : Proculus contrà. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi , Proculus mentem testantis.respondit:Non dubito,quin Labeonis sentētia vera non [t] sit.

Minus soluere.

117. *Idem* lib.9.Epistolarum.

NOn potest videri minus soluisse is,in quem amplioris [u] summæ actio non competit.

Hostes.

118. *Pomponius* lib.2.ad Quintum Mucium.

HOstes [x] hi sunt,qui nobis aut quibus nos publicè bellum decreuimus, ceteri latrones, aut prædones sunt.

Hereditas bonorum possessio.

119. *Idem* lib.3.ad Quintum Mucium.

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiā damnosam [y] hereditatem.iuris [z] enim [a] nomen est,sicuti bonorum possessio [b].

Legare.

120. *Idem* lib.5.ad Quintum Mucium.

VErbis legis duodecim tabularum his,*Vti* [c] *legassit suæ rei,ita* [d] *ius esto*.latissima potestas tributa videtur & heredis instituēdi,& legata,& libertates [e] dandi,tutelas [f] quores distinguuntur.

a vide quæ scripsi ad *l.6.§.1.ſ.de adulterijs.*

b *v.l.6.§.1.ſ.de adulter.adde 2.Eclog.2.cap.101.6.Harmenop.in princ.*

c *Ecloga ibidem:6.Harmenop.3.vide ſ.de diuortijs*,ideóque sponsa non rectè diuertisse dicitur.*l.191.ſ.eodem.*

d *v.l.1.§.7.ſ.de ædilitio Eclog.ibid.*& *19.tit.10.cap.*1.Græci morbum,νόσον:vitium,πάθος appellāt. *Eclog.ibid.*

e si oculū excussit.*Hot.in verbo morbum* : si luscus sit vulgata.

f ita luscus vtiq; vitiosus est. *Hal.*

g luscus est,altero oculo priuatus. hinc Annibal altero captus oculo in Apennini transitu dux luscus appellatur à Iuuenali *Satyr.10.* & à Martiali 8. *Epigr.9.* hi gradus constituuntur lippus , luscus,cæcus.hinc eluscare.*l.5.§.3.ſ.ad leg. Aquil. l.3 in fi.supra,de cond.triticaria.*

h *l.40.§.1.ſ.eo. l.62.in fin.l.81.ſ.de leg.3. Ecl. ibi. c.101.*

i si interpretationem non ipsam vocē spectes.

k derogatur ἀντιγράφεται,abrogatur ἀπαλείφεται.*Eclog.ibid. c.102.* derogatur parti, totū abrogatur. Lactātius *6.c.8.* legi diuinæ nec subrogari (sic enim legendum non propagari nisi cum Pitheo. *4. Notar.* legamus abrogari) fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neq; tota abrogari potest. Vlpianus *in fragmentis.* lex rogatur, cùm fit: abrogatur , cùm prior tollitur : derogatur,cùm pars tollitur : subrogatur , cùm adijcitur:obrogatur, cùm mutatur aliquid.

l sic Paulus *4. collat.* primum caput legis Iuliæ de adulterijs prioribus legibus pluribus abrogat , & Liuius *9.* vbi duæ leges sunt , semper antiquæ abrogat noua. *vide Pitheum 4.notar.*

m *al* Capitalis pœnæ appellatione,*&c.*

n *v.l.28.ſ.de pœnis:2.Eclog.2.cap.103.*

o *Eclog.ibid.c.104.adde d.l.56.ſ.eod.l.2.§.7.in fi.ſ.de excusat.tut.*

p libertinei appellatione,liberta quidem continetur.*l.172.ſ.eod.*nō libertus liberti. *Eclog.ibid.cap.105.*

q *vide l.vnic.ſ.de libellis dimissorijs.*

r *vide l.3.ſ.de adsign.libert.*

s *v.l.178.in fin.ſ.eod.* t intelligitur.*Haloand.*

u Iudicium etiam dicitur in inuitum reddi.*l.83.§.1.ſ.de verb.oblig.*

x *l.10.l.55.suprà,eod.*

y qui aut ignorauit.*Vulg.Hal.Eclog.ibid.cap.109.*

z Hinc concludit Cuiacius,non omnem scientiam rei alienæ esse malam fidem. *18.obs.25.facit lex 3.§.10.ſ.vti possidetis.*

a μεσεγγυητής.*Ecl.cap.110.l.5.l.6.l.7.ſ.depositi.l.18.in fi.suprà,de præscriptis:l.21.in fi.ſ.de appell.*hinc sequestrare.*l.22.§.8.suprà,soluto:*sequestratio.*Cod.de prohibita sequestratione pecuniæ:*sequestraria actio aduersus sequestrem.*l.9.§.3.suprà,de dolo:l.12.§.2.suprà,depositi:*in sequestrem deponere.*l.33.suprà,deposit.*

b hinc Tertullianus *in libro de resurrectione carnis* de domino loquens , hic sequester Dei atque hominum appellatus ex vtriusque partis deposito commisso filio. Idem,*sculna* dicebatur à sequendo.*3.Macrob.17.*

c Κενσεῦσαι.*Eclog.ibid.c.111.*censere.*Hal.Vulgat.*

d καὶ τὸ κατ' ἑαυτόν τι ποτὲ κεκρικέναι. *Ecl.ibid.*& senatum.*Hal.Vulg.*

e censoris nomen à censu.*l.2.§.17.suprà,de origine iuris.*

f qua maximus.*Eclog.ibid.cap.12.*

g dixi ad legem 96.ſ.eodem.

h *de quo vide l.1.§.3.suprà,vt in flum.public.*

i νόσος ἀληθεία. *Eclog.ibid.cap.113.vide l.4.§.5.l.vlt. suprà,de ædilitio.adde l.95.infra de regulis iur.*

k solidum non soluit,qui tardiùs *l.12.in fi.suprà,eod.*qui nihil,*l.33.l.82.suprà,eodem.* soluit,qui non facit quod facere promisit.*l.176.ſ.eod.*

l puto id innui, vna & eadem res diuersas appellationes sortiri potest. sic terra quatenus in ea quid agitur iure proprio ac nostro, ager: quatenus quotannis multa fundit , fundus *Varro 4. de lingua* quatenus ex ea homini maximè prouidetur prædium,quasi præuidium 15 *Isid.13.*quatenus ea vtimur,aut eam possidemus,possessio dicitur vt hîc. Aliter dici potest,fundus est ipsum solum : eo si vtimur prædium dicitur vtilitas quæ ex prædio venit, consistit vel in proprietate , hinc ager,vel in vsu aliquo hinc possessio.

m *l.60.suprà, eod.vide quæ notaui ad l.178.in fin.ſ.de verb.oblig. adde 2.Ecl.2.c.115.*

n Is esse potest sine villa.*l.27.ſ.eod.*

o Possessio est vsus rei à proprietate separatus.

p Quatuor hic definiūtur Fundus, ager, Possessio,Prędium. de possessione videmus : & quo sensu dicatur hîc ab agro iuris proprietate distare. possessio est corpus cuius plenū vsum habemus, proprietatem neq; habemus, neque habere possumus. quo in genere, prouincialia,tributaria,stipendiariáque,itémque vectigalia prædia sūt.(de quibus dixi ad *l.si captiuus.§.1.ſ.de captiuis.*) atque ita tolluntur qui iuris vocabulo, hîc , leges xII. Tabularum interpretantur:vt & illi qui ad loca sacra extra cōmercium posita, verbū possessionis referunt. vt post Gerardum Pererium Tholosanum notat Brissonius *4.select.1.*

q Imò quis rē suam possidere potest. *l.1.§.2.ſ.de acq.possess.* vt è contrario alienæ rei possessores esse possumus.*l.9.ſ.de acquir.poss.*vnde bonæ & malæ fidei possessores distinguuntur.

r & è contra,vsus est possessio.Horatius.Quædam,si credis consultis,mancipat vsus:& Ælius Gallus,possessionem definit vsum.

s filius filiíve heres.*Vulg.Hal.*

t Quid igitur hîc statui oportet? nempe filij appellatione , filiam, non ex figura verborum,sed ex mente intelligi. *l.122.l.201.ſ.eod,l.16.ſ.de testam.tut.l.45.ſ.de leg.2. Ecl.ibid,c.116.*at non è contrà,*d.l.45.v.l.220.ſ.eod.*

u summæ ampliori, minor opponitur : qui amplioris, ab ea quæ est soluta,summæ non tenetur, minùs soluisse dici non potest.*adde l.32.ſ.eod.*

x *l.234.ſ.eod.Ecl.ib.c.116,vide l.24.ſ.de captiuis.*

y hereditas damnosa esse potest. *vide l.3.suprà,ad legem Falcid.*bona non item.*v.l.39.§.1.ſ.eod.*

z vel hinc constat, hereditatem iuris esse , quòd ea esse possit sine vllo corpore. *l.50.suprà, de hær.pet.* Demus esse iuris , An ideò indiuidua? vtique, si hereditatem propriè sumimus pro toto aliquo vniuersali , siue pro iure vniuersitatis: sin impropriè, pro rebus hereditarijs , diuidua dici potest. *vide Hotoman. 9. Illustr.* sic hereditas non est pecunia, sed successio:*l.24.suprà,eodem*,id est,ius successionis. *l.218.ſ.eodem.*

a Quæ iuris sunt,commoda,& incommoda continere possunt.

b Bonorum possessio ius est*l.3.§.2.suprà, de bonorum possess.* at non possessio. *l.19.suprà, ex quibus causis maiores.* Porro non sola hereditas, aut possessio in iure consistit,sed & alia,veluti vsusfructus,vsus,obligationes. *§ 2.Inst. de reb.corpor.* dos,peculium,seruitus. *l.66.§.6.suprà,de leg.2.l.15.§.2.suprà,de precario.l.vlt.in fin.C.de præscript.longi temporis.*

c hæc facultas postea coangustata est.*v.l.1.ſ.ad leg. Falcid.*

d huius legis fragmentum extat in *l.53.ſ.eod.*Integra verò ita legitur. *1.ad Herennium.* Paterfamilias vti super familia, pecuniáve sua legassit,ita ius esto.*adde l.1.ſ.ad l.Falcid. Nouell.22.c.2.*hinc Vlpianus, legata nobis adquiruntur ex lege XII. tabularum.*Vlpian.12.§.17.adde l.47.in fi.suprà,de peculio.*

e *l.80.suprà,eodem.*

f *l.1.ſ.de testam.tut.l.53.ſ.e.* vi potestatis huius, testatori liberum est,tutorem substituere priori.*l.pen.ſ.de testam.tut.*

a ſed vel interpretatione coanguſtatum eſt legum, vel authoritate iura conſtituentium. *Hugo à Porta.*
b *Eclog.ibid.c.120.* propriè ſcilicet aliàs penſiones *l.36.ſuprà, de vſuris:* id quod intereſt. *l.4.§.2.ſuprà,ſi ſeruitus vindicetur,* & ipſæ vſuræ impropriè continentur. *l.34.ȝ.de vſuris.* c fructus propriè, id eſt, quòd ex aliquo corpore naſcitur, vſura quod ex rei vſu.

l.29.ȝ.de cond.& dem.l.29.ȝ.quando dies legati. cùm res promiſſori in tuto eſſe incipiat. *l.80.ȝ.de verb.oblig.*
a tacita illa exceptio conditionibus ineſt. *l.35.ȝ.de neg.l.22.ȝ.de noxal.l.vlt.ſuprà,de act.empt.v.l.137.§.4.ſuprà,de verb.oblig.l.105.ȝ.de ſolut.*
b nota definitionem à remotione contrarij.

que conſtituendi. ſed id interpretatione coanguſtatum [a] eſt vel legum, vel auctoritate iura conſtituentium.

De vſuris.

121. *Idem* libro ſexto ad Quintum Mucium.

VSura pecuniæ [b], quam percipimus, in fructu [c] nō eſt: quia non ex ipſo corpore, ſed [d] ex alia [e] cauſa eſt, id eſt, noua obligatione.

Filio filijs.

122. *Idem* libro octauo ad Quintum Mucium.

SEruius ait: ſi ita ſcriptum ſit, *Filio, filiíſque meis hoſce* [f] *tutores do:* maſculis dumtaxat tutores datos: quoniam ſingulari caſu hoc, *filio*, ad pluralem videtur tranſiſſe, continentem eundem ſexum, quem ſingularis prior poſitus habuiſſet. ſed hoc facti, non iuris habet quæſtionem. poteſt enim fieri, vt ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde [g] pleniùs omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dando voluerit. quod magis rationabile [h] eſſe videtur.

Eſt, erit.

123. *Idem* libro viceſimo ſexto ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* [i] interdum etiam præteritum [k], nec ſolùm futurum tempus demōſtrat. quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cùm codicilli ita confirmati teſtamēto fuerint, *Quod in codicillis ſcriptum erit* [l], vtrúmne futuri temporis demōſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. ¶ Quemadmodum [m] autem hoc verbum *eſt*, non ſolùm præſens, ſed [n] & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit* non ſolùm futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demōſtrat. nam cùm dicimus *Lucius Titius ſolutus eſt ab obligatione:* & præteritum & præſens ſignificamus ſicut hoc, *Lucius Titius alligatus eſt.* & idem fit, cùm ita loquimur, *Troia capta eſt.* non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur is ſermo, ſed ad præteritum.

Diſiunctiuum, ſubdiſiunctiuum.

124. *Proculus* lib.2. Epiſtolarum.

HÆc [o] verba *ille aut ille* non ſolùm diſiunctiuæ, ſed etiam ſubdiſiunctiuæ orationis ſunt. Diſiunctiuum [p] eſt: veluti cùm dicimus, *aut dies aut nox eſt.* quorum [q] poſito altero, neceſſe eſt tolli alterum: item ſublato altero poni alterum. Ita ſimili figuratione verbū poteſt eſſe ſubdiſiunctiuum. Subdiſiunctiui [r] autem genera ſunt duo. Vnū, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt vterque eſſe, vt poſſit [ſ] neuter eſſe. veluti cùm dicimus, *aut ſedet* [t], *aut ambulat.* nam vt nemo poteſt vtrumque ſimul facere: ita aliquis poteſt neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis eſt, cùm ex propoſitis finibus ita non poteſt neuter eſſe, vt poſſit vtrumque eſſe, veluti cùm dicemus, *omne animal aut facit, aut patitur.* nullum eſt enim, quod nec faciat, nec patiatur: at poteſt ſimul & facere, & pati.

Commodum poſſe.

125. *Idem* lib.5. Epiſtolarum.

NEpos Proculo ſuo ſalutē. Ab eo, qui ita dotem promiſit, *Cum* [u] *commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum,* putáſne protinus nuptijs factis dotem peti poſſe? quid, ſi ita promiſiſſet, *Cum potuero, doti erunt?* quòd ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, *poſſit* verbū quomodo interpretaris? vtrùm ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cùm dotem quis ita promiſit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum:* exiſtimo ad id, quod actum eſt, interpretationem redigendam eſſe. nam qui ambiguè [x] loquitur: id [y] loquitur, quod ex his, quæ ſignificantur, ſenſit propius eſt tamen, vt hoc eum ſenſiſſe exiſtimem: deducto [z] ære alieno potero. poteſt etiam illa accipi ſignificatio: cùm ſalua [a] dignitate mea potero. quæ interpretatio eâ magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, *cum commodum erit.* hoc [b] eſt, cùm ſine incommodo meo potero.

d vſuræ nō ex ipſo pecuniæ ſeu numınorū corpore oriuntur, vt fructus ex terra: Aliunde oriūtur hoc eſt alia ex cauſa, & vt hic dicitur oriuntur ex noua obligatione.
e hinc conſtat obligationes res eſſe alias à corporibus. §.1. *Inſt. de rebus corporalibus.* nec tamen inde conſequitur, vſuras eſſe contrarias iuri naturali. nā ſi ex obligatione cauſam habent, *vt hîc:* & obligationes ad ius gētium, vel ciuile referuntur. *l.5.in fi. ȝ.de iuſtitia & iure,* dicēdum ius vtrumque naturæ repugnare, quod eſt abſurdum. ſi proximi mordēdi (nam vſuræ ab Hebræis *Neſelz*, id eſt, à morſu dicuntur) libidinē ab vſuris ſuſtuleris, perinde vſuræ tolerari poterunt atque penſiones ædiū conductarū, dimidiū iuſti non excedentes. nihil enim intereſt fructum ex ædibus percipias, an ex nummis, ſed de vſuris alibi cōmodiùs.
f *al.* hiſce.
g *l.116.ȝ.e.l.19.ȝ.de teſta.tut.§.5. Inſt.qui teſtam.*
h veriſimile dixi *ad l.114.ȝ.de reg.iur.*
i *l.18.ȝ.de iure Codicillorū: l.6.l.72. ſuprà, de legat.1.l.6.ȝ.de inſtructo: l.34. in fi.ſuprà, de auro: 2.Ecl.2.c.122.*
k Gellius, verbum eſſe, & erit quum per ſe ponuntur, habent atque retinent tempus ſuum: cùm verò præterito iunguntur, vim temporis ſui amittunt, & in præteritum concedunt.
l & quod à me iam ſcriptum eſt in Codicillis, & quod poſtea ſcribetur.
m vt verbum *Erit*, præteritum tempus interdum demonſtramus: ita verbo *Eſt* interdum præteritum quoque ſignificamus.
n *Gellius d.loco. Ecl.d.loco 12. adde l.7.l.34 §.1.ſuprà, de auro.*
o Huius legis ea ſententia eſt, *Aut*, particula diſiunctiuis proloquiis & ſubdiſiunctiuis inſeruit. Cæterùm fines diſiunctiui proloquij, ſimul veri eſſe nō poſſunt: ſubdiſiunctiui, vel ſimul falſi vel ſimul veri eſſe poſſunt.
p διαζευκτικόν. *Eclog. ib.c.124.* Gellius appellauit diſiunctum & diſiunctiuum proloquium *5.c.11.*
q In proloquio diſiunctiuo, neceſſe eſt alterum ex duobus quæ diſiunguntur verum eſſe. *5.Gell.11.* vel ita in diſiunctione plus vno verum eſſe non poteſt. *Cicero in Topicis.*
r ſubdiſiunctiuum παραδιαζευκτικόν. *Ecl. ibid.*
ſ In ſubdiſiunctiuo poteſt neutrum eſſe, vel vtrumque. t huius proloquij ambæ partes falſæ eſſe poſſunt, cùm tertia omittatur. ſic apud Gelliū *d.loco* ἤτοι καλὴν ἕξεις, ἢ αἰσχράν duæ illæ partes falſæ eſſe poſſunt, ei qui ſtata forma habuerit vxorē.
u Non quod protinus dari poteſt ſtipulanti, commodum eſt promiſſori.
x eius legis ſententia eſt, ſimplici oratione vtentis, ſimplex, atque vnicus eſt intellectus: ambiguè loquentis multiplex ſeruit enim & ſtipulanti, & promiſſori.
y *Gell 11.Noct.Attic.12.* Nullum, inquit, verbum eſt ambiguum (Chryſippus dicebat omne verbum eſſe ambiguum natura) nec quiſquā ambiguum dicit aut ſentit, nec aliud dici videri debet, quàm quòd ſe dicere ſentit, is qui dicit. at cùm ego aliud ſenſi, tu aliud accepiſti, obſcurè magis dictum quam ambiguè videri poteſt. Ambigui verbi natura illa eſſe debuit, vt, qui diceret, duo vel plura diceret. Nemo a. duo, vel plura dicit, qui ſe ſentit vnum dicere.
z Poſſe facere promiſſor intelligitur ære alieno deducto, aliàs ære non deducto poſſe facere promiſſo eſt ἀδύνατος. nec enim poſſe videtur, qui non poteſt niſi inhoneſtè. cùm primùm incipit iuſtè poſſe, primùm incipit teneri: *l.vlt.ȝ.de cond.Inſt.*

125 n°2

De clauſula, vti optimus maximúſque, & clauſula, ius fundi deterius factum non eſſe per dominum.

126. *Idem* lib.6. Epiſtolarum.

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Vti optimus maximúſque eſſet:* & adieci, ius fundi deterius factum nō eſſe [c] per dominum [d]: præſtabitur [e], amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptum eſt, *Vti optimus maximúſque ſit.* liberum [f] eſſe ſignificat. eóque, ſi poſterior pars adiecta nō eſſet, liberum præſtare deberem [g]. tamen inferiore parte ſatis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præſtare debeam, quā ius fundi per dominum deterius factum non eſſe.

Veſtis.

127. *Calliſtratus* libro quarto de cognitionibus.

VEſtis appellatione tam virilis, quam muliebris [h], & ſcænica, etiam ſi in tragica [i], aut citharœdica ſit, continetur.

Spado.

128. *Vlpianus* lib.1. ad legem Iuliam & Papiam.

SPadonem [k] generalis appellatio eſt. quo nomine tam hi, qui natura [l] ſpadones ſunt, itē thlibiæ [m], thlaſiæ [n], ſed & ſi quod aliud genus [o] ſpadonum eſt, continentur.

De his qui mortui naſcuntur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mortui [p] naſcuntur, neque nati, neque procreati videntur. quia numquam liberi appellari potuerunt.

Lege obuenire hereditatem.

130. *Vlpianus* libro 2. ad legem Iuliam & Papiam.

LEge [q] obuenire hereditatem non impropriè, quis dixerit & eam, quæ ex teſtamento defertur [r]: quia lege duodecim tabularum teſtamentariæ hereditates confirmantur. l130 n°1

c *al.* non eſſe: per dominum præſtabitur.
d .i. per venditorem.
e quid? illud certè qđ promiſſum fuit. atqui de eo nunc quæritur, nēpe quid promiſſū ſit? dic, venditorem teneri fundum præſtare vti optimus maximus eſt .i. liberum à ſeruitutib. ei à quocunque impoſitis, ſed tamen quia in illa venditione adiectū fuit eum fundū tradi emptori, cuius ius à domino .i. à venditore nō eſſet factū deterius: venditor minimè tenebitur ob ſeruitutes ei fundo ab alijs impoſitas, & ita generalis illa clauſula *vti optimus*, &c. reſtringitur per ſequentem *ius fundi*, &c.
f optimus maximus fundus .i. liber, non eſt liber ſi ius eius à domino deterius factum eſt. *l.90.ȝ.eod.l.169.ȝ.e.v.l.75.ſuprà, de euict.l.63.§.3.ȝ.de legat.1.*
g debere. *Vulgat.* debeā. *Hal.*
h de veſtimentis mulieribus. v. Varronem 9. *de lingua.* Paulū *4. ſentent. 6. §.8.* quæ nā ſint muliebria. *v. l.23. §.1. in fi.* & paſſim *ſuprà, de auro.l.110.in fin.ȝ.de verbor. oblig.* adde P. Fabrum *1. ſemeſt.c.15.*
i de huiuſmodi veſtimentis. vide Scaligerū *1. Poetic. 13. &* 14.
k *19.Eclog.1.ex libro 33.fol.193.*
l quales ij ſunt qui ob meatū diſtortum coli, non ob infœcundum ſemen generare non poſſunt, quo vinculo abſciſſo generant. *Galenus 13.de vſu partium apud Prateum.* generare poſſunt. *l.6.in fi.ſuprà, de ædilitio* ſpes eſt poſſe eos liberos procreare. *19.Eclog.1.ex lib.60.fol.193.* ideóque placeret ita ſcribi in lege *102.§.1.ſuprà, de adoptionib.* & hi qui nondum generare poſſunt. vt eorum ſterilitas (cuius fit mētio in *l.6.ſuprà, de liberis*) tēporaria ſit, eóſq; impediat inter morboſos cenſeri, *l.6.in fi.ſuprà, de ædilitio,* quod in caſtratis non eſt, à quibus ſunt diuerſi. *§.9. Inſt.de adoptionib.l.6.l.7.ȝ.de ædilitio. l.6.§.1.ſuprà, de liberis.l.14.in fi ſuprà, de manumiſſ.vindicta.* Quod cum ita ſit, non mirum ſpadonibus permitti matrimonium, *l.39 ſuprà, de iure dotium,* & matrimonij cauſa manumittere. *l.14.in fi.ſuprà, de manumiſſ.vindict.* adoptare. *l.2.in fi.l.40.in fi.ſuprà, de adopt.* heredem inſtituere. *l.6.ſuprà, de liberis & poſthumis,* quod in caſtratis non eſt. In eo tamen æquales ſunt quod vtrique teſtamentum facere poſſunt, *v.l.5.C.qui teſtam.Paul.3.ſent.§.2.*
m *l.5.de ſicarijs.* ijs attriti ſunt teſtes. n *al.* Ralaſiæ ad hos refer. *l.vlt.ȝ.de publicanis: l.4.§.2.ȝ.de ſicarijs.* ijs exſecti ſunt teſtes. o ſpadonum tria genera. Natura, facto, fato. Natura, ſpadones: facto, caſtrati: fato ſeu caſu, thlaſiæ quibus attriti teſtes. Sed tamen Ferrandus 1. *Explicationū 47.* Thlibias & Thlaſias pro ijſdem accipit. Cæterùm duos caſtrandi modos facit Ariſtoteles *3. de hiſtoria Animalium.* τρίψιν καὶ ἐκτομήν. vt & Agoneta *6.c.58.* θλάσιν καὶ ἐκτομήν. vt & Moſes *c.23. Deuteron.* τῶν θλαδίων καὶ ἀποκεκομμένων. adde *Columell.6.c.25.* Palladium *6.c.7.*
p Qui mortuus naſcitur, neque procreatus videtur, neque filius appellatur. *2.Ecl.2.c.128.* aborſus, vel abactus venter partum efficere nō videtur. *Paulus 4.ſent.9.§.6.* nec rumpit teſtamentum *l.2.C.de poſthumis.* Ab eo ſunt diuerſi qui execto ventre matris naſcuntur. *l.6.in fi.princ.ȝ.de inoff.l.12.ſuprà, liberis,* & ij qui nondū integrum animal, cum ſpiritu tamen, naſcuntur. *d.l.in fi.* adde ſuperioribus de muliere, quæ ſemper mortuos parit. *l.14.ȝ.de ædilitio.*
q lege obuenire intelligitur quod ab ea veniat, quod legibus eſt confirmatum, *adde l.1.ȝ.de heredit. petit. adde l.6.in fi.eod.* deferre hereditatē leges dicuntur, quoties delatam confirmant.
r de verbo deferēdi, & confirmandi, adde *l.6.ſuprà, de iuriſdict. adde l.36.in fi.ȝ.de donat.inter virum.*

Frans

Fraus, pœna, multa.

131. *Idem* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ALiud[a] fraus[b] est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse nõ potest. pœna est noxæ vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

1 ¶ Inter multam autem & pœnam multum interest: cum[c] pœna generale sit nomen, omnium delictorũ coercitio: multa specialis peccati[d], cuius animaduersio hodie[e] pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet: &[f] multa quidẽ ex arbitrio eius venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est, quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis pœna non est imposita. Item[g] multam is dicere potest, cui iudicatio[h] data est. magistratus solos & præsides prouinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem vnusquisque[i] irrogare potest, cui huius criminis siue[k] delicti exsecutio competit[l].

Anniculus ante diem x. callend. post diem x. call.

1. *Perijsse.*

132. *Paulus* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus[m] amittitur, qui extremo anni die moritur. & consuetudo loquendi id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum.* neque[n] vtro enim sermone vndecim[o] dies significãtur.

1 ¶ Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus[p] est.

Intra diem.

133. *Vlpianus* lib. quarto ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis sic dixerit, vt intra[q] diem mortis eius aliquid fiat: ipse[r] quoque dies quo quis mortuus est numeratur.

Anniculus.

134. *Paulus* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus non statim vt natus est, sed trecensimo sexagentesimoquinto[s] die dicitur incipiente plane, non[t] exacto die: quia annum ciuiliter, non[u] ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

De partu portentoso vel monstroso.

135. *Vlpianus* lib. 4. ad legem Iuliam & Papiam.

QVæret aliquis: si portẽtosum[x], vel monstrosum[y], vel debile mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an quia enixa est, prodesse ei debeat, & magis est, vt hæc quoque parentibus prosint[z]. nec[a] enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt[b], statutis obtemperauerunt: neque id, quod fataliter[c] accessit, matri damnum iniungere debet.

Gener.

136. *Idem* libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

GEneri[d] appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, ceterarúmque maritos contineri, manifestum est.

Ter enixa.

137. *Paulus* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos[e] pepererit[f].

Hereditas.

138. *Idem* libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum[g] quoque possessio continetur.

Roma. 1. *Perfecisse ædificium.*

139. *Vlpianus* libro 7. ad legem Iuliam & Papiam.

AEdificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus[h] Romæ ædificijs fiant.

1 ¶ Perfecisse[i] ædificium is videtur, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse possit.

Cœpisse.

140. *Paulus* libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

CEpisse[k] quis intelligitur, quamuis alij adquisijt.

Habere filium.

141. *Vlpianus* libro 8. ad legem & Papiam.

ETiam[l] ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso[m] vtero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: vtputa eum, qui ab hostibus remeauit.

De coniunctis.

142. *Paulus* libro 6. ad legem Iuliam & Papiam.

TRiplici modo coniunctio[n] intelligitur. aut enim re[o] per se coniunctio contingit, aut re[p] & verbis, aut verbis[q] tantum. Nec dubium est, quin cõiuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit. veluti *Titius &*[r] *Mæuius ex parte dimidia heredes sunto.* vel[r] ita[r], *Titius Mæuiúsque heredes sunto.* vel, *Titius cum Mæuio ex parte dimidia*

---

a 2.*Eclog.* 2.*c.* 131. mouetur autem Iurisconsultus ad hanc distinctionem afferendam, quod veteres fraudem pro pœna ponere solebant. *l.* 23. §. 2. *suprà, ædilitio.* Hinc sine fraude capere, id est, sine pœna legis, *l.* 1. *suprà ad l. Falci.* non sine fraude in ius vocare. id est, non sine pœna *l.* 26. §. 2. *suprà, quibus ex causis maiores. l.* 32. ξ. *de iniurijs, l.* 8. *suprà, de accusat.* viro adulterum vxoris retinere horis diurnis non plusquam viginti, testandæ eius rei causa, sine fraude licet. *l.* 25. ξ. *de adulterijs.*

b de fraude adde *l.* 79. ξ. *de regulis.*

c Prima differentia pœnæ & multæ. pœna generale nomen omnium delictorum, mulcta specialis delicti.

d peccati. Huius animaduersio, &c. sic puto legendum. hic enim Iurisconsultus tractat de differentia pœnæ & mulctæ. Ea tandem sententia est, multa tantum pecuniaria: pœna, etiam capitis est & existimationis.

e Olim igitur fuit alia multæ animaduersio. Quæ fuit? ouiũ & boum. *Isidorus ex* 2 *Ciceronis de Republica:* 18. *Plin.* 3. *Plutarchus in Pubticola:* 11. *Gell.* 1. *ex Varrone. Nonius in Ouis.* Nec prius ouem nominabãt quàm bouem in multa indicenda: *Plin. d. loco.* Maior multa erat triginta boum & duarum ouium: *Festus in multã & in Ouibus Halicarnass.* 10. ære tandem percusso, loco ouis deni asses: bouis centum lege statuti sunt: ouis decussibus: bos, centussibus *Festus ibid. Plutarch. ib.* idq; lege Tarpeia *Festus.* vel Ateria vt ait Gellius: àb vtrosq; eiusdem anni cõsulibus: reuocata postea à L. Papirio & L. Iulio *teste Liuio* 4. Postea aucta multæ ratio, nã trium millium æris in maioribus delicti vicesis fuit in minoribus *Festus in Ouibus.* Quædam tamen reperiuntur 10000, & 15000. æris. *Halicarnass.* 10. *Liuius* 3. quod tametsi ita fuit post vsum pecuniæ remansit tamẽ in multa indicenda, ouium, boum & pecoris vetus mentio. *Varro* 2. *de re rustica.* 1. 33. *Plin.* 1. Porro de verbo *Hodie* dixi Memini *ad l.* 32. ξ. *de falsis.*

f tertia differentia pœnæ & multæ: pœna lege, mulcta arbitrio iudicis definitur. *l.* 244. *in fi.* 6. *Harmenop.* 3. *adde l.* 15. ξ. *ad municipalem.*

g Quarta differentia pœnæ & mulctæ. Cui exsecutio criminis data est, pœnam potest tantũ irrogare, nisi specialiter hoc ei sit indultum, *l.* 2. *in fi.* ξ. *de publicis iudicijs,* ea authoritas tacitè conceditur, vt vi magistratus, non tantum possit pœnam irrogare, quemadmodum & priores, sed etiam multam dicere.

h cui adiudicatio. *Vulgat. Haloand.* id est, ei cui publicum iudicium est. *l.* 2. *in fin.* ξ. *de iudicijs.* Quinam illi magistratus Romæ? omnes magistratus. sic Consules senatoribus, qui tardius aut omnino non venissent, in senatum multã irrogabãt. *Cicero.* Prætor etiam multam dicebat. *l.* 2. *in fi.* ξ. *si quis in ius vocatus nõ ierit.* Ædiles. *Liuius* 10. *Gell.* 6. Tribunis plebis. *Liuius* 7. *Gell.* 19. *Tacitus* 3. (ídque lege Arteria *Halicarn.* 10.) Curatores aquarũ (ídque ex senatusconsulto Frontinus *lib.* 2. *de aquæductibus in fi.*) Præsides, ex principalibus mandatis, *vt hac l.* Procuratores Cæsaris. *l.* 2. *Cod. de modo multarum: v. Brissonium* 3. *select.* 4.

i hinc colligit Cuiacius, etiam priuato dari publici iudicij executionem. 15. *obseruat.* 39.

k Crimen à delicto vt distet, v. in *l.* 17. §. 18. *de ædilitio.*

l aliam differentiam pœnæ, & multæ, v. in *l.* 24. ξ. *eod.*

m *l.* 134. ξ. *eod.* 2. *Eclog.* 2. *c.* 132.

n hanc negationem, quam etiam habent Græci, vulgata non legit. legit. 2. vtroque sermone. Authographum Florentinum neutro sermone. *vide Ant. Mercatorem* 4. *emendat.* 5. næ vtroque, quidam etiam ita legunt. Ideo magnus conflictus oritur. Budæus & Alciatus 4. *de verb. signific.* notat Paulum morari lectorem hoc grypho seu ænigmate voluisse potius, quam docere. Paucis sic sentio, interea dum aliquis meliora. Anniculus moritur, qui extremo die anni moritur: antedecendialis dicitur qui extremo noni expirat, postdecendialis, qui extremo vndecimi. neutro sermone exacti dies (sic legendum puto *arg. legis* 34. ξ. *eod.* nõ vndecim dies, quam vocem Græci verius deuorant, quam gustant) significantur, ac si diceret, qui moritur post extremum anni diem, non est anniculus, sed biennis: qui præstat aliquid postdecendio, vndecimo prestat, qui non præstat antecendio, prestat decimo. sic debitor, ante Kalendas, ante eas perfectas dare debet: aut si non ante, post certe dederit, *l.* 13. ξ. *de verb. oblig.* Intra Kalendas iudicare iussus, ante eas perfectas debet iudicare, aut si non ante, post iudicauerit *l.* 133. ξ. *eod.* Intra hæc tempora, nisi superiora fiant, ius mutatur. *l.* 42. ξ. *de verb. oblig.* Qui ingenium exercere in hanc legem voluerit legat Budæum, Alciatum hîc, Anton. August. 4. *emendat.* 6. Cuiacium *ad l.* 8. & *l.* 13. ξ. *de verb. oblig.* Robertum 3. *animaduers.* 29. Ant. Mercat. 3. *notar. v. t.* sed quid? post hæc ita obseruata, reperi in manuscripto Germani Colladonij Iurisconsulti clarissimi lectionẽ nõdum auditam, quæ ita habet: Ante diem duodecimum Kalendarum, post diem decimũ Kalendarum, vtroq; enim sermone vndecimus dies significatur, qua lectione, nulla apertior, dummodo particulam enim, sustuleris.

o vndecima. *Vulg. Hal. Ecl. ibid.* ne dicas nonã cum Budæo & Alciato Ant. Augustinus, & Cuiacius *in l.* 13. ξ. *de verb. oblig.* decimã esse volunt. Res ita habet, si de futuris Kalendis loquamur, dies ante decimũ Kalendarum vicinior loquenti, est vndecimus dies. post decimum, est nonus: si de præteritis, dies vicinior loquẽti ante diẽ decimũ est nonus, post diem decimum, est vndecimus, & ita neutro sermone dies vndecimus significatur, quod hæc lex innuit, haud nonus, vt vult Budæus, haud decimus, vt reliqui duo illi viri magni: à quibus tamen, propter eorum authoritatem, non facile discedi cupio.

p ἀιαιτμηθῆσα. 2. *Ecl.* 2. *c.* 133. & 141. cui filius mortuus extractus est. *Hal. l.* 141. ξ. *eod. l.* 6. *in fi. princ. suprà, de inoff. l.* 12. ξ. *de liberis.*

q 12. *Gellius* 13. *l.* 1. §. 8. §. 9. ξ. *de successorio edicto.*

r *d.* §. 9. *Gell. ibid.*

s hoc enim spacio annus definitur. *l.* 51. §. 2. *suprà, ad legem Aquil. l.* 4. §. 5. *suprà, de statu lib.*

t *v. l.* 132. ξ. *eo. v. quæ notaui ad l.* 2. *suprà, de diuersis & temporal.*

u Imo ad momenta annum numeramus. *l.* 3. §. ξ. *de minoribus.*

x *l.* 38. *suprà, eo. l.* 14. *suprà, de statu hominum: l.* 33. *in fi. C. de posthumis hæredibus. l. quod dicitur. C. de liberis & posthumis.*

y Monstrum licet interficere sine metu legis Corneliæ. Ea solebant in flumen demergere, eóque alludit Tibullus. 2. *Eleg.* 2. Prodigia indomitis merge sub æquoribus: neque lege Cornelia de sicarijs tenetur qui mõstrum interfecit. & ita Veronæ iudicatum fuisse refert Petrarcha 4. *Memoral.* 620. Antonius Vacca *ad l.* 14. ξ. *de statu.* Nec debentur ei alimenta à patre. *l.* 6. *suprà, de liberis* quod forte ex lege quadam Romuli est.

z Imo non prosunt. *Paul.* 4. *sent.* 9 §. 3.

a Imò videtur esse aliquid quod eis imputetur. Nã ex praua imaginatione quadam concepta, videtur ita nasci vt & Accursius notat: de causis huiusmodi partus, adde 11. *Isidor.* 1. *in fi. &* 12. *c.* 1. *in fi.* vide Liuium de monstrorum origine.

b *adde l.* 8. §. 2. *suprà, de condit. instit.*

c *vide l.* 6. *suprà, de act. pignoratitia.*

d Generos appellare possumus neptis aut proneptis maritos. *l.* 3. §. 2. *suprà, de postulando*

e *l.* 7. ξ. *de rebus dubijs:* tergeminos. *Hal.* tregeminos. *l.* 5. ξ. *si pars. i. tres. l.* 15. ξ. *de statu.*

f per interualla, scil. nec enim possunt vno impetu plures nasci. *l.* 15. *suprà. de statu Paulus* 4. *sent.* 9. §. 2.

g *Ecl.* 2. *c.* 138. bonorum possessio non est proprie hereditas, sed quasi: bonorum possessores, velut heredes. *l.* 2. *suprà. de bonorum possessoria.* De bonorum possessione, v. tit. Codicis *de bonorum possessione secundum tabulas.*

h *l.* 2. *l.* 87. ξ. *eod.* i *adde l.* 5. *in fi. suprà, eod,* k *v. l.* 71. *suprà, eod.*

l propriè tamen nõ dicitur peperisse. *l.* 132. ξ. *eod.* Est enim aliud habere filium & parere. 5. *Harmenop.* 5. §. 26. Porro hi cæsores dicti, *Festus.* quos auspicatius nasci refert Plinius exempla adferemus Scipionis Africani & Cæsaris.

m *v. l.* 132. *supra, eod.* 2. *Ecl.* 2. *c.* 141.

n *l.* 66. *supra. hæc. instit. l.* 85. *supra, de legatis* 1. *l.* 80. *l.* 89. ξ. *de legat.* 3. *v. Zas.* 1. *Respons.* 18. 19.

o quando duo ad eandẽ rem vocãtur diuersis orationib. vt Caius heres esto, Titius heres esto.

p quando duo eadem oratione ad rem eandẽ vocãtur, Titio & Sempronio fundum do lego.

q Quando duo vna oratione ad res diuersas vocantur, Titio & Mæuio fundũ Tusculanum æquis partibus do lego.

r Nota exempla coniunctionis mixtæ re & verbis.

a His particulis plures inter se coniungi solent. *l.66.ff.v.l.2.her.instit.*
b *vide l.28.in fi.ff.eodem.*
c hæc oratio taxatiua est, quæ dimidiam Sempronio addicit, vnde sequitur vt Mæuius & Titius comprehensi in superiore enuntiatione ad alteram tantum dimidiam admittantur.

heredes sunto. Videamus autem: ne, etiam si hos articulos detrahas *&* [a], *que, cum,* interdum [b] tamen coniunctos accipi oporteat. veluti *Lucius Titius, Publius Mæuius ex parte dimidia heredes sunto.* vel ita, *Publius Mæuius, Lucius Titius heredes sunto. Sempronius ex* [c] *parte dimidia heres esto.* vt Titius & Mæuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua* [d] *Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Iulianus dubitari [e] posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed [f] eo quod Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos, & cõiunctim heredes scriptos esse.

Habere.

143. *Vlpianus* libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

ID apud se quis habere [g] videtur, de quo habet actionẽ [h]. habetur enim, quod peti potest.

Pellex παλλακή.

144. *Paulus* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

LIbro memorialium [i].

MAssurius scribit pellicem [k] apud antiquos eam habitam, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellare Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicem nũc [l] vulgo vocari, quæ [m] cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ vxoris loco sine nuptijs in domo sit, quàm Παλλακὴν Græci vocant.

Virilis.

145. *Vlpianus* libro 10. ad legem Iuliam & Papiam.

VIrilis [n] appellatione interdum etiam totam [o] hereditatem contineri dicendum est.

Socer, socrus.

146. *Terentius Clemens* lib. 2. ad legem Iuliam & Papiam.

SOceri, socrus appellatione auum [p] quoque & auiam [q] vxoris vel mariti contineri, respondetur.

Roma.

147. *Idem* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

QVi in continentibus [r] vrbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

Liberi.

148. *Gaius* lib. octauo ad legem Iuliam & Papiam.

NOn [s] est sine liberis, cui vel vnus [t] filius, vnáve filia est. hæc enim enuntiatio, *habet liberos, non habet liberos,* semper pluratiuo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli. l 148 n°l

d hic Titius & Seius re coniungũtur, re & verbis à Sẽpronio disiunguntur.
e Ea fuit dubitãdi ratio: Sempronio dimidia expressim datur, nulla Titio expressim: ad Seiũ igitur pertinet dimidia. atqui Seius ex ea parte heres institutus est, ex qua Titius: igitur ex dimidia, & ex cõsequentia, tres semisses facient, & ita Iulianus argumẽtatus est.
f Ratio decidendi, Sempronius ex dimidia scriptus est nominatim, est igitur verisimilius, Titium & Seium ad alterum tãtum semissẽ vocatos: nam ex asse si dimidiũ sustuleris, quod remanebit, erit alteri dimidio æquale. *l.15. ff. de heredibus Instit.*
g *adde l.38.§.5. ff.de verb.oblig.*
h *l. 52. ff. de oblig. v. l. 15. ff. de reg. iur. 2. Ecl.2. c.143.*
i memoraliũ. *Vulg.*
k quæ Græci παλλακή. *v.Suetonium in Vespasiano c.21. Festũ 4.Gell.3.35. Plin. 10.*
l aliter definiũt Græci, Pellex est, quæ cũ aliquo in eius domo legitime sine nuptijs viuit. *Eclog.ibid.c. 144.*
m Sulpitius, definit pellicẽ. quæ iuncta consuetáque esset cum eo in cuius manu, mancipióq; alia matrimonij causa foret *4. Gell.3.* notanda apud eundem Gellium lex illa Numæ, Pellex ædem Iunonis ne tangito: si tangit, Iunoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.
n *l.7.l.8.ff.de legatis præstandis.l.38.§.2.suprà, de legat.3.* ἀναλογικὸν μέρος: *Eclog.ibidem: cap.145.*
o *adde l.2.C.de heredibus instituend.*
p soceri appellatione prosocer continetur. *2.Ecl.2. cap.145.l.3.§.2.ff.de postulando.*
q ea magna socrus Festo. *l.3.§.1.ff.de postul.*
r *vide l.87.suprà, eodem.*
s Liberos habere intelligitur, vel sine liberis non videtur esse is etiam qui vnũ tantum filium habet. *adde l.101.§.1.ff.de condit. & demonstrat.l.6.§ 2.Cod.ad Trebell.*
t etiam naturalis. *l.17.§.1.ff.ad Treb.* nam & apud Latinos quędam etiam dictiones plurali numero conceptæ, rem vnam tantum interdum demonstrant: vt Codicilli, pugillares: & è contrario singulari, plures significãtur *l.158.ff.eod.* Pluralis oratio, inspecto vsu loquendi, in vnitatem resoluuntur, *vt hîc: & l.3.§.2.ff.de negotijs: l.33.in fi. ff.de condit. & demonstrat.*
u ¶ Qui non est sine liberis, liberos habet. Hinc colligit Alciatus argumentum à contrarijs semper concludere.
x *v.l.32.ff.eod.l.116.ff.eod.de verb.oblig.* è contrario hæc adiectio quantò pluris, non infinitam sed modicam pecuniam continet. *l.192.ff.eod.*
y Ea defertur lege XII. tabularum ab intestato: iure ciuili ex testamento, iure honorario à prætore, *l.130.suprà, eod.*
z i. si adiret, id est, si posset adire. i. cuius quis adeundæ est capax. dicitur etiam delata, etiamsi non possit adiri, id est, etiã si eius adeundæ non sit capax. *v. Bellonis. 2.supput.16.*
a *2.Ecl.2.c.152.adde l.1.§.1.ff.de homine libero.*
b *2.Eclog.2.c.153.* Esse intelligitur, qui est in vtero. Ideóque quandocunque eius pater morietur, mortis eius tempore fuisse intelligitur. *v.l.18.ff.quando dies legatorum* esse intelligitur, inquam, in rerum natura. *l.26.ff.de statu:* in rebus humanis. *l.7.ff.de statu hominum.* comparatur iam nato. *l.2.§.6.ff.de excusat.tut.* nec tamen adhuc censetur homo. *l.9.in fi.§.ad leg. Falcid.*
c Puto ita legendum esse & inuersum ordinem, mille passus non à continentibus ædificijs, sed à miliario vrbis numerandi sunt.
d non à muro vrbis. *Vul.Hal.* Miliarium erat columna quædam Romæ posita in foro ab Augusto, à qua omnes viæ Italiæ initium & finem capiebant. *Dion.54.Pub. Victor.in libello de regionibus vrbis Romæ.* hæc columna à Dione vocatur χρυσοῦν μίλιον: à Plutarcho *in Galba* χρύσους κίων. *adde Plin.3.Tacit.3.* Alia significatione milliarium est. *v.l.120.suprà, de auro.* & mensura viarum, quas nos miliaria dicimus. Græci στάδια appellant, Galli leucas, Ægyptij σχοῖνον. Schœni, sic enim legendum est, non signes apud Herodot.2. Persæ parasanges *15. Isid.16. adde Festũ in dictione parasanga.* Parasanga Persica efficit triginta stadia Herodot. 26. adde quæ de veteri more dimetiẽdi vias, per lapides & miliaria scripsi *ad l. 21. §. 3. suprà, de excusat. tutorum.*

149. *Idem* libro 10. ad legem Iuliam & Papiam.

NAm [u] quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

Quanto minus.

150. *Idem* libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita à te stipulatus fuero, *Quanto* [x] *minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

Delata hereditas.

151. *Terentius Clemens* lib. 5. ad legem Iuliam & Papiam.

DElata [y] hereditas intelligitur, quã quis possit adeundo consequi [z]. L 151 n°l

Homo.

152. *Gaius* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

HOminis [a] appellatione tam fœminam, quam masculum contineri, non dubitatur.

De eo qui est in vtero.

153. *Terentius Clemens* libro 11. ad legem Iuliam & Papiam.

INtelligendus est mortis [b] tempore fuisse, qui in vtero relictus est.

Mille passus.

154. *Macer* lib. 1. ad legem vicesimam.

MIlle passus non [c] à miliario [d] vrbis, sed à continentibus [e] ædificijs numerandi sunt. L 154 n°l

Proximus.

155. *Licinnius Rufinus* libro septimo Regularum.

PRoximi [f] appellatione etiam ille continetur, qui solus [g] est.

Maior pars anni.

156. *Idem* libro decimo Regularum.

MAiore [h] parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus [i] mensibus possederit: si modo aduersarius eius aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

Paries. 1. Via.

157. *Aelius Gallus* lib. 1. de verborum, quæ ad ius pertinent, significatione.

PAries [k] est: siue murus [l], siue maceria [m] est.
1 ¶ Item via [n] est: siue semita, siue iter est.

De numero vnitatis & multitudinis.

158. *Celsus* libro vicesimo quinto Digestorum.

IN vsu iuris frequenter vti nos Cascellius ait singulari [o] appellatione, cùm plura generis eiusdẽ significare vellemus. nam & multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cauere, *Si ea res secundum me heredémve* [p]

e *l.2.l.87.suprà, eodem.*
f legendũ puto, proximorum appellatione, vt sit sensus hereditate, tutela, vel iure quolibet ad proximos delato, admitti etiam eum, qui solus erit, vt dubitandi ratio oriatur à voce pluralis numeri proximorum ad singularẽ solus, proximus: sed tamen vt nihil mutetur, ousa lectio ferri potest: proximum etiam dici vbi vnus sit: tametsi proximus videatur considerari vbi plures sint, *adde quæ scripsi ad Theophil. §. 5. Instit. de legitima agnat. success.*
g *Eclog.ibidem: cap. 155. l. 9. suprà, de reb. dub. l.1.§.5.§.6. suprà, vnde cognati quem ante nemo: adde l.92. suprà eod. & l. 34. suprà, de vulgari:* hinc colligunt, stipulãtem feudum, emphyteusim, aut quid tale sibi & primogenito, eiusmodi conuentionem etiam pertinere ad eum cuius fratres antea fuerint mortui, licèt per rerum naturam non sit primogenitus.
h hæc quæstio olim fuit vtilis in interdictis, vti possidetis, & vtrubi. *l. 1. suprà, vtrubi. §. 4. circa finem Instit. de interdictis: vide Paul. 5. sentent. 6.§ 1.*
i hoc penè videtur παράδοξον: nec enim duo menses pars maior anni sunt. Intelliguntur tamen pars maior in interdicto vtrubi. *d.l.1.d.§.4.*
k Parietum alius proprius, alius communis. *l. 14. suprà, si seruitus: l. trigesimanona suprà, de damno* ventrem faciens, proiectus *l.17. suprà, si seruitus vindicetur:* lateritius, craticius. *vide l. 52. §.13. suprà, pro socio, adde 2.Vitruu. 8. & 7. cap.tertio,* rudis, *l. 42. suprà, de vsufr.* integerrinus, *Festus*, siue confinis ὁ δύο κτήσεις διορίζων *35. Plin. 12.* solidus, qui à solo continuo ductu ad fastigium exurgit: fornicatus, qui arcum habet: cœcus qui fenestras non habet, *adde quæ notaui ad l. quadragesimam, suprà, de seruitut, vrban. vide Cuiac. 1. obseruat.31.* eodem sensu quo cubiculum cœcum. *Cuiac.2.obs.40.*
l εἴτε περίβολος, *Ecl.ib.c.157.*
m εἴτε θριγκὸς, *Eclog.ibidem:* hinc, maceriam ducere, *l. decimaseptima, suprà, communia prædiorum.* Res tota ita habet, septorum quatuor genera, naturale fit virgultis, aut spinis: secundum, fit ex agresti ligno: tertium, ex fossa & terreno aggere: quartum, est fabrile, vt Maceria. Maceria fit, vel ex lapide, vel lateribus coctilibus aut crudis, vel ex lapillis ex terra compositis inter formas, *vide Varronem 1.de re rustica 14.* Isidorus, maceries sunt parietes longi quibus vineæ clauduntur *15.orig.9.* aliàs, maceria est sine arenato, murus cum harena (quibus obest Cato de re rustica 15.) nisi maceria ibi pro pariete accipitur. hîc certè opponuntur murus, & maceria. Græci περίβολος, θριγκὸς. vnde videtur murus esse qui ambit, maceria etiam si non ambiat. possis etiam referre muros ad vrbes, maceriam ad priuatorum domos.
n Orbita orbis rota, vestigium curri. Callis est iter angustũ ferarum inter montes, callo pecudum perduratũ. Iter qua iri ab homine quaquauersus potest, *5. Isid. 16.* & lectica, & sella, *l.7.ff.de seruitutib.rustic.* Semita, est semis itineris. *15. Isid.16.* Actus, quà pecus agi *Isidorus*, quà iumentum duci potest. *l.13. ff. de seruitutibus* quà plaustrum potest duci. *l.7.ff.de seruitut. rust.* Via quà & iumentum & vehiculum. *l. 13.ff.de seruitut.l.23.suprà, de seruitut.rustic.* & trahi lapis, ac lignum, & recta hasta ferri. *l.7.suprà, de seruitut. rustic.* hæc velim conferri cum principio tituli de seruitutibus *Institut.*
o vox singularis interdum apud Latinos plures significat, *vt hîc 2.Ecl.6.cap.158.* & è contra pluralis vnicam. *l.148.ff.eod.*
p heredis appellatione heredes intelliguntur.

meum

a quo tractauit de testamentis. Cuiacius inde colligit, hanc legem referendam ad formulam mācipationis familiæ, quæ fiebat per æs & libram, vel ad prodigos, quibus conceptis verbis ære, commercióque interdicebatur. *7.obs.33.in fi.*
b sensus est, Aureos etiam æs dicimus: hinc æs alienum.i.nummi quos debemus: æs suum.i.nummi qui debentur nobis. *adde l.113.§.1.suprà, eod.* Seneca *5.de benef.14.* Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet & qui corium forma publica percussū, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat.
c aliter Græci καὶ τὰ νομίσματα νοῦμμος λέγεται.2. *Ecl.2.cap.159.* alij *legunt* æreos.
d *l.5.§.de rebus dubijs.* Porro notandum est, dici etiam in singulari ceteram partem. *l.2.§.de his quæ in testamento.*
e *l.95.§.e.l.97.§.de legat.3.l.17.suprà, de optione. l.2.C.de hæred. Instit.*
f Ceterùm, hęc vox inclusionis nota est. interdum etiam exclusionis *facit lex 39. suprà, de procuratoribus.* nonnumquam omnia significat. *l.5.§.7.in fin. suprà, de reb.eorum qui sub tutela.* De particula, & cetera, notarijs familiari, vide Bartolum ad *l.29.§. idem credendum 2. in fi. suprà, de liberis & posthumis.*
g *v.d.l.17.suprà, de opt.*
h *forte* tētatur, *vel* tentari potest.
i *2.Ecl.2.c.160.* nondum enim animal est, sed species animalis tantùm. pupillus autē propriè qui natus desijt in potestate patris esse *l.239.§.eod.* & tamē in vtero relictus mortis paternæ tempore fuisse intelligendus, vt in ijs quę ad commodum eius spectant. *l.153.suprà eod.* ideóque eius nomine si quid, à tutore gestum erit, tutelæ tenebitur. *l.29.§. de neg.* quin tutores dati filijs, filiabus posthumis, ventri, si postea edatur dati quoque intelliguntur. *l.5.l.6.l.16.§.de testam. tut.§.vlt. Inst. qui testam.*

meum indicata erit. & rursus, *Quod ob eam rem te heredém ve tuum.* nempe æquè, si plures heredes sint, continentur stipulatione.

Aes.

159. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum [a].

ETiam [b] aureos [c] nummos æs dicimus.

Ceteri, reliqui.

160. *Idem* "libro secundo ad Sabinum."

CEterorum [d] & reliquorum [e] appellatione etiā omnes cōtinentur [f], vt Marcellus dixit circa eum cui optio [g] serui legata est, ceteri Sempronio: nam tentat [h], si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Pupillus.

161. *Idem* lib.7.ad Sabinum.

NOn [i] est pupillus, qui in vtero est.

Supremus proximus. 1. *Accidere.*

162. *Pomponius* libro secundo ad Sabinum.

IN vulgari substitutione [k], qua ei, qui supremus [l] morietur, heres substituitur, rectè substitutus etiā vnico [m] intelligitur: exemplo duodecim tabularū, ex quibus proximus [n] adgnatus & solus habetur.

1 ¶ Si quis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit* [o], *Damas seruus meus liber esto*: mortuo filio, Damas liber erit. licèt [p] enim accidant & viuis, sed [q] vulgi sermone etiam mors significatur.

Optimus maximúsque supremus. 1. *puer puerpera* παιδίον.

163. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

ILla verba, *Optimus* [r], *maximúsque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. sic & circa edictum prętoris supremę tabulæ habentur & solæ [t].

1 ¶ Pueri [u] appellatione etiam puella significatur. nam & fœminas pueperas [x] appellāt recentes ex partu, & Græcè παιδίον communiter appellatur.

Filia postuma. 1. *Partitio.* 2. *Habere peruenire.*

164. *Vlpianus* libro quintodecimo ad Sabinum.

NOmen filiarum [y] & in postumam cadere, quęstioni non est. quamuis postumæ non cadere in eam, quæ [z] in rebus humanis sit, certum sit.

1 ¶ Partitionis [a] nomen non semper dimidium significat: sed prout est adiectum. potest enim iuberi aliquis & maximam partiri: posse & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit. sed si non fuerit portio [b] adiecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere [c], sicut peruenire [d], cum effectu accipiendum est.

Venisse ad heredem.

165. *Pomponius* libro quinto "ad Sabinum."

VEnisse ad heredem nihil intelligitur, nisi deducto [e] ære alieno.

Vrbana, vel rustica familia. 1. *Pernoctare.*

166. *Idem* libro sexto ad Sabinum.

VRbana familia, & rustica non loco [f], sed genere [g] distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse seruorum vrbanorum numero: veluti is, qui rusticarum [h] rerum [i] rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest à vilico. insularius [k] autem vrbanorum numero est. videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero [l] familiæ, & vicarijs [m] apparebit.

1 ¶ Pernoctare extra [n] vrbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in vrbe est. *Per* [o] enim totam noctem significat.

Carbo, lignum, Titio, lignum coctum. Sulphuratum, ad faces paratum.

167. *Vlpianus* libro vicesimo quinto ad Sabinum.

CArbonum [p] appellatione materiam non [q] contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorū: non enim lignorum gratia habuit [r]. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur. Sulpurata [s] quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem. Ad faces [t] quoque parata nō erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis oliuarum, sed & de balanis [u] est, vel si qui alij nuclei. De pinu [x] autem integri strobili [y], ligni appellatione continebuntur.

De palis & perticis.

168. *Paulus* libro quarto ad Sabinum.

PAli [z] & perticæ in numerum materię [a] redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

Optimus maximúsque.

169. *Idem* libro quinto ad Sabinum.

NOn tantùm in traditionibus [b], sed & in emptionibus [c], & stipulationibus [d], & testamentis [e] adiectio hæc, *Vti optimus* [f] *maximúsque est*, hoc significat vt liberum præstetur prædium, nō vt etiam seruitutes ei debeantur.

Heres.

170. *Vlpianus* libro trigesimo tertio ad Sabinum.

HEredes appellatione omnes [g] significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

Peruenisse.

171. *Pomponius* libro decimosexto ad Sabinum.

PEruenisse [h] ad [i] te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit: vt in hereditate à liberto per patronum filiumfamilias patri eius adoptiuo adquisita responsum est.

Libertus.

172. *Vlpianus* libro 38. ad Sabinum.

LIberti [k] appellatione etiam libertam contineri placuit.

Collega abesse.

173. *Idem* libro trigesimo nono ad Sabinum.

COllegarum [l] appellatione hi continentur, qui sunt eiusdem potestatis.

1 ¶ Qui extra [m] continentia vrbis est, abest [n]: ceterùm vsque ad continentia, non abesse videbitur.

k *v.l.34.suprà, de vulg.*
l supremus.i.vltimus is etiam dicitur qui solus est. *l.92.§.e.l.163.§.e. l.9.§.de reb.dub.*
m Ratio dubitandi in eo fuit, quòd comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur. *l.9 suprà, de reb.dub.* Supremis igitur impropriè dicetur, cui nullus præmoritur.
n Proximus, vel qui solus est habetur. *v.l.92.suprà, eod. Ecl.ib.c.162.*
o *v.l.26.suprà, depositi: l.41.§.12.suprà, de leg.3 Inst.de donat.in prin.*
p hinc ratio dubitādi sumitur. Videbatur enim legatario adquiri actio, cùm prius quid filio defuncti in vita accidisset. *Ecl.ib.*
q Ratio decidendi sumpta à communi loquendi sermone.
r *d.l.126.suprà, e.*
s hinc colligere possumus, Superlatiua, vt optimus, maximus, supremus, pro positiuis accipi.
t *v.l.162.suprà, e.l.1.§.1.suprà, de bon.poss.secund.tab.*
u *v.l.204.§.e.*
x *adde l.14.§.2.suprà.de ædil.*
y Filia est, etiam posthuma. *v.l.5.6.suprà, de test.tut.§.vlt.Inst.qui testam.* de filiab. *adde l.116.suprà, e.l.220.in fi.§.e.l.17.suprà, de leg.1.*
z *l.16.in fi.suprà, de test.tut.*
a Partitio species erat legati, de qua *v.5.circa fi.Inst.de fideic. hær.* hinc illa formula apud Vlp.24.§.25. Cum Titio hæreditatem meam partito, diuidito. De legato partiario. v.Cicer.*2.de leg.* De certæ partis legato. adde *l.8.in fin.l.76. suprà. de leg.2* sed tamen Gręci hic legunt μέρος: id est, partem seu portionem. vnde sequitur mox infra partiri, vicesima & tertia, portio. Cæterum de partitionis legato, adde quæ scripsi ad Theophilum *§.5.Instit.de fideic.hæredit.* & de stipulationibus partis & pro parte. *Paul.4.sent.3.§.1.*
b Qui portionem dicit, nec adiecit quotam, dimidiam significat, *2.Ecl.2.c.165.l.43.§.de vsufr. facit lex 25.l.60.suprà, e.l.34.in fi.§.de legat.1.*
c *l.143.suprà, e.l.188.§.e.l.38.§.9.suprà, de verb.obl.*
d quod per alium etiam peruenit. *l.171.§.e.* quod est remāsurum *l.71.§.e.* quod deductis oneribus peruenit *l.16.§.1.§.ad Trebell. adde l.6.§.6.vers.item placere §.18.suprà, de hæred.petit.l.2.§.1.§.de hær.vend.l.23.suprà, de act.empt. l.3.suprà, solut.l.50.in fi.§.de verb. oblig.l.2.§.1 suprà.de hæred. vend.*
e *adde l.39.§.1.§.e. adde l.16.§.1.§.ad Treb. Ecl.c.166.*
f *l.12.§. de suppellect.*
g i.opere, *l.99.§. de leg.3.* operis, *l.12 §.42 §.de instructo:* officijs *65.suprà, de leg.2.* vsu vrbico, *l.4.§.5.§.de penu.* puta seruis vrbanis continentur, quos seruos paterfamilias cultus sui causa habuit *l.60.§.1.suprà, de legat.3.* hinc, vrbana penus *l.4.§.5.§.de penu:* vrbana supellex *l.12.§.de supellect.*
h *adde l.12.§.42.suprà, de instructo.*
i *al.* qui rusticorū rationes dispenset.
k custos insulæ *l.vlt.suprà, de off.præfid.l.16.§.1.§.suprà, de vsu & habitat.* Insula, ædificium proprio ambitu separatum, ab alijs.
l adde & libello familię & cibarijs *l.59. in fi. pr.suprà, de leg.3.*
m cibarijs *Cuiacius Inst.de seruitut. arg.l.99.§.de leg.3.* Alij legunt *vicarios* vt eos qui in vicis habitant, intelligas: alij *vrbicarijs.*
n Pernoctare extra vrbē, est nocte integra vrbe abesse. Prę sidi abnoctare extra prouinciā non licet *l.15.§.offic.præsid.* Quę trinoctio abnoctasset vsurpabatur *3.Gell.2.in fi.* Flamen dialis non vltra binoctium pernoctare poterat, *Tacit.3.*
o sic pernumerare, est omnes numerare *l.1.§.24.in fi.suprà, de ventr.in poss.*
p *l.55.§.7.§.de leg.3.*
q Materia nō videtur legata, Carbonibus legatis. An & ligno legato? vide hanc legem: dixi *ad l.12.§.de vsufruct.*
r *al.* hæc habuit.
s *d.l.55.§.8.v.l.52.§.8.suprà, de furtis* sulphurata. *vul.*
t *d.l.55.§.9.* ad falces. *vul.*
u *d.l.55.§.1.in fi.* de balarijs. *vulgat.*
x *d l.55.§.vlt.*
y strobyli. *Hal.* stroboli. *vulg.* strobili nuclei ex pinu. Strobili etiam sunt ipsæ arbores, nucleos pinos ferentes. Carduus quoque altilis seu cinara strobilus appellatur.
z *l.56.suprà, de legat.3.l.1.§.1.suprà, de tigno.*
a *l.12.suprà, de vsufruct.*
b *l.126.suprà, e.l.75.suprà, de euic.l.20.§.de adquir.rer.*
c *l.75.suprà, de euictionib.l.59.suprà, de contrah.empt.*
d *d.l.59.in verbo non dixisti, d.l.75.ibi nisi nominatim dixerit.*
e *l.69.§.3.suprà, de leg.1.l.92.l.93.§.4.suprà, de leg.3.l.18.§.9.l.22.suprà, de instructo.*
f *v.l.126.§.e.*
g *v.l.65.§.eod.*
h *l.71.l.164.in fi.l.105.§.e.2.Ecl.2.c.171.l.2.§.2.§.3 § de hær vend.*
i hæc verba *ad te* desunt Græci hîc.
k *l.105.§.e. adde l.243.§.e.Ecl.ib.c.173.*
l Collegę vnà lecti *Varro 5.* vt putà magistratus *l.3.C.de magistr.conueniend.* cōtutores concuratores *l.14.l.40.§.6.in f.de administ.tut.l.5.in fi.§.de suspect.l.7.§.rem pupilli l.3.C.de probat.l.2.C.de administ.tut.* qui eadē legatione funguntur *l.2.C.de legation.lib.10.* cohæredes *l.101.§.de solut.* qui ex eodē sunt collegio *l.41.in f.l.42.l.vlt.§.de excus.tut.l.vlt.C.de hære.decur.* qui & collegiati dicuntur *l.9.C.de sacrosanct.Eccles.l.pen.C.de.commerc.l.vn.C.de collegiat.v.Brisson.*
m *l.199.§.e.*
n *l.13.§.e.l.99.§.e.l.5.l.6.§.de procurat. adde Cuiac.7.obs.34.* abesse in iure *d.l.5 d.l.6.l.4.§.5.§.de damno:* à tribunali *l.51.§.4.§.5.§.de fideicommiss.libertatib.* Absunt qui se non exaudiunt *l.1.in pr.§.de verb.obligat.* qui in eadē prouincia non sunt: *l.vlt.C.de præscript.longi:* qui tacent somno aut morbo impediti *l.1.In fi.suprà, de author.tut.* qui animo non sunt præsentes. *v.l.124.in fi.§.de reg.iur.* qui non sunt in eo loco in quo petūtur, qui capti sunt à latronibus *l.199.§.eod.*

a *l.225.ꝭ.e.l.19.§.1.l.31.§.1.l.52.ſuprà,de ædilit.*
b Noxa ſolutus,qui noxæ nomine non tenetur,etiam ſi aliquando noxam admiſit.noxa ſolutus *l.17.§.17.ꝭ.de ædilitio l.72.§.5.ſuprà,de ſolut.*noxis ſolutus *l.200.ꝭ.e.*furtis noxíſque ſolutus *l.11.§.8.ꝭ.de act.empt.l.vlt.ſuprà,de rerum permutat.* furtis noxíſque ſolutus *l.45.§.1.ſuprà,de leg.1* furti noxǽque ſolutus *l.3.ꝭ.ſi familia.*

c Faciendi verbo redditio cõtinetur *Ecl.4b.c.175. adde l. 58.ꝭ.e.*facere,eſt etiã ſollicitare *l. 50.ꝭ.de pactis:*dare, *l.73.ſuprà,de leg.1.* mandare,donare, ſoluere, numerare, iudicare, ambulare *l.218.ꝭ.e.* efficere quo minus per te non ſtet *l.23.in fi.ſuprà,de con dit. inſtit.* aliud quàm reficere *l.3.§.15.ſuprà, de itinere*, quàm pronũtiare *l.48.§.3.ſuprà.de ædilitio.*
d *v.l.54.ſuprà, de ſolutionib.l.6.§.1.in fi.ſuprà,de muner.*
e *l.114.ſuprà,e.*
f *al.* qui id fecit.
g id eſt, proprium quarto modo, de quo dixi ad *l.10.in fi.ſuprà,de iuſtitia. & l.14. C. de teſtam.*
h *l.233.ꝭ.e.l.65.ꝭ.de reg iur.v.l.88.ſuprà, ad l.Falc. 1.Gell.1.l.1.ſupra, de Carboniano.*
i *2.Ecl.2.c.177.* σώφισμα.*Hal.* σοφιστικῶν. *al.* Cicero *in Hortenſio.* Tu pſeudomenon & Soritam increpas.& *in Lucullo* de Soririte aut pſeudomeno. Idem Cicero *4. Academic.* & *2.de diuinat.* Auguſtinus *cõtra Academicos.* Inde pſeudomeno & Soritæ Hieronymus *in Ruffinũ*, Soritarum gradus,pſeudomeni argutiæ & *in Amos*, Pſeudomenis atque ſoritis. *v. Cuiac.5. ad Afric. fol.54.*
k Sorites, ex veris falſum efficere conatur. Hæres éſtne ſucceſſor? vtique, quod legatarius? is quoque. Titius éſtne legatarius? certè. igitur Titius eſt hæres. At cõtrà ex falſis verum ſequi poteſt.Omne prædium in iure cõſiſtit, omnis ſeruitus eſt prædium,ergo omnis ſeruitus in iure conſiſtit. *v.Cuiac.d.loco.*
l interrogationum ſcil.eſt enim ea natura ſoritis.

Furem non eſſe.furto noxáque ſolutum eſſe.

174. *Idem* lib.quadrageſimo ſecundo ad Sabinum.

ALiud eſt promittere furem [a] non eſſe,aliud furto noxáque [b] ſolutum . qui enim dicit furem non eſſe,de hominis propoſito loquitur. qui furtis noxáque ſolutum,nemini eſſe furti obligatum promittit.

Facere.

175. *Pomponius* libro 22. ad Sabinum.

FAciendi [c] verbo,reddendi etiam cauſa continetur.

Solutio.

176. *Vlpianus* libro 45. ad Sabinum.

SOlutionis [d] verbo,ſatisfactionem quoque omnem accipiendã placet.ſoluere dicimus eum [e] qui [f] fecit quod facere promiſit.

Cauillatio Σωρίτης.

177. *Idem* libro quadrageſimoſeptimo ad Sabinum.

NAtura [g] cauillationis [h],quam Græci σωρίτην [i], (*id eſt, aceruale̅m ſyllogiſmum*) appellauerunt,hæc eſt,vt ab euidenter veris [k] per breuiſſimas mutationes [l] diſputatio ad ea,quæ euidenter falſa ſunt,perducatur.

Pecunia. 1. Hereditas. 2. Actio,petitio,perſecutio. 3. Debuit.

178. *Idem* libro quadrageſimonono ad Sabinum.

PEcuniæ [m] verbum,non ſolùm numeratam pecuniam complectitur: verùm omnem [n] omnino pecuniam, hoc eſt omnia corpora.nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri,nemo eſt,qui ambiget.

1 ¶ Hereditas iuris [o] nomen eſt,quod & acceſſionem [p] & deceſſionem in ſe recipit. hereditas autem vel maximè fructibus augetur.

2 ¶ Actionis [q] verbum,& ſpeciale eſt,& generale.nam omnis actio dicitur,ſiue [r] in perſonam,ſiue in rem ſit petititio. ſed plerumque actiones perſonales ſolemus dicere.petitionis autem verbo,in rem actiones ſignificari videntur. perſecutionis [ſ] verbo extraordinarias [t] perſecutiones puto cõtineri: vtputa fideicommiſſorum,& ſi quæ aliæ ſunt,quæ non habent iuris ordinarij exſecutionem.

3 ¶ Hoc verbum *debuit* [u],omnem omnino actionem comprehendere intelligitur,ſiue ciuilis,ſiue honoraria,ſiue fideicommiſſi fuit perſecutio.

Quanti erit,Quanti eſſe paret.

179. *Idem* libro quinquageſimo primo ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti* [x] *eam rem eſſe paret*, nihil intereſt: in vtraque enim clauſula placet veram [y] rei æſtimationem fieri.

Tugurium toga.

180. *Pomponius* libro trigeſimo ad Sabinum.

TVgurij [z] appellatione omne ædificium,quod ruſticæ magis cuſtodiæ conuenit, quàm vrbanis ædibus, ſignificatur.

1 ¶ Ofilius ait tugurium à tecto [a],tanquã tegularium, eſſe dictum, vt toga,quòd ea tegamur.

Pertinere.

181. *Idem* libro trigeſimoquinto ad Sabinum.

VErbum illud *pertinere* [b],latiſſimè patet.nam & eis rebus petendis aptum eſt, quæ dominij noſtri ſint: & eis,quas iure aliquo poſſideamus, quamuis non ſint noſtri dominij. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum cauſa ſint,ſed eſſe poſſint.

m Pecuniæ verbum quàm late pateat adde ex Ariſtotele *4.Ethic 1.*
n *l.5.l.88.l.97.ſuprà,e.l.222.ꝭ.e. l.64.in fin.ꝭ.ſolut.l.pen. C.de conſtit. 2.Ecl.2. c.178.* vide Ferrandum *1.Explicationum 54.*
o *l.50.ſuprà,de hær.petit.*
p *l.20.§.3.in fi.ꝭ.de hæred.petit.*
q *v.l.51.ſuprà,de oblig.l.9.C.de hære.vel act.*
r *l.28.l.37.ſuprà,de oblig.*
ſ *d.l.28.l.3.§.6.ſuprà,de bon.poſſeſſ.l.23.ꝭ.ratam rem.*
t i.prætorias.*d.l.37.*
u *v.l.108.ꝭ.e.*
x *l.143.ꝭ.eod.*
y *l.193.ꝭ.e.l.7.§.2.ꝭ.quod falſo tut.v.l.38.§.2.ꝭ.de verb.obligat.l.4.§.11.ſuprà,vi bonor.*
z Tugurium Græci καλύβη.*2 Ecl.2.c.180.*
a vel tegendo.Solet enim paſtores tigurium tegendi ſui cauſa facere.Ruſtici Capannam vocant quod vnum tantùm capiat *15.Iſid.12.* vbi de caſa,de teſcuis & magalibus tractat.
b *l.70.in fi ꝭ.e.l.9.§.3.ꝭ.de reb.auth.l.53. ꝭ.de oblig. 2.Ecl 2.c.182.* Pertinentiarum appellationes quæ contineantur,vide apud Socinum *regula 295.*
c ¶Rectè hæc particula addita eſt.Liber peculiũ habere poteſt vt filiusfam.Paterfamilias nõ item.Liber iuris paterni eſſe põt.Paterfamilias dicitur,qui ſui iuris eſt.
d ſed patrimonium *l.195.§.2.ꝭ.e.* niſi peculij nomine abutamur, qua voce intelligere poſſumus quidquid habemus,cenſum noſtrum.fortunas noſtras,ſubſtantiam noſtram *l.16.ſuprà, ad Trebell.* patet enim latiſſimè peculij appellatio *l.79.§.1.ſuprà,de legat.3.*

Peculium bona.

182. *Vlpianus* libro 27.ad Edictum.

PAterfamilias [c] liber peculium non poteſt habere [P], quemadmodum nec ſeruus bona [e].

Taberna.

183. *Idem* libro 28.ad Edictum.

TAbernæ [f] appellatio declarat omne vtile ad habitandum [g] ædificium : non ex eo , quòd tabulis [h] cluditur [i].

Tabernacula,contubernales.

184. *Paulus* libro trigeſimo ad Edictum.

IDe [k] tabernacula [l],& contubernales [m] dicti ſunt.

Taberna inſtructa.

185. *Vlpianus* libro viceſimooctauo ad Edictum.

INſtructam [n] autem tabernam ſic accipiemus, quæ & rebus [o] & hominibus ad negociationem paratis cõſtat.

Commendare.

186. *Idem* libro trigeſimo ad Edictum.

COmmendare nihil aliud eſt,quàm deponere [P].

Exigere.

187. *Idem* libro trigeſimo ſecundo ad Edictum.

VErbum *Exactæ* [q] *pecuniæ* , non ſolùm ad ſolutionem referendum eſt:verùm etiam ad delegationem.

Habere. 1. Cauere.

188. *Paulus* libro trigeſimotertio ad Edictum.

HAbere duobus [r] modis dicitur: altero, iure dominij: altero,obtinere [ſ] ſine interpellatione id,quod quis emerit.

1 ¶ Cautum [t] intelligitur:ſiue perſonis,ſiue rebus cautum ſit.

Facere oportere.

189. *Idem* libro trigeſimoquarto ad Edictum.

FAcere [u] oportere & hãc ſignificationem habet: vt abſtineat quis ab eo facto, quod contra conuentionem fieret:& curaret,ne fiat.

Prouinciales.

190. *Vlpianus* libro trigeſimoquarto ad Edictum.

PRouinciales [x] eos accipere debemus,qui in prouincia domicilium habent:non eos,qui ex prouincia oriundi ſunt.

Diuortium. 1. Repudium.

191. *Paulus* libro trigeſimoquinto ad Edictum.

INter diuortium [y] & repudium [z], hoc intereſt, quòd repudiari etiam futurum matrimonium poteſt : non rectè autem ſponſa diuortiſſe dicitur. quod diuortium ex eo dictum eſt, quòd [a] in diuerſas partes eunt, qui diſcedunt.

Pluríſve.

192. *Vlpianus* libro trigeſimoſeptimo ad Edictum.

HÆc adiectio [b] *pluríſve* [c], non infinitã pecuniam continet,ſed modicam: vt taxatio hæc *Solidos decem pluríſve*,ad minutulam ſummam referatur.

e Seruus bona non habet *l.13.ſuprà, ex quibus cauſ.maior.*
f Ea Græcis σκηνὴ *2.Ecl.c.183.*
g *l.7. ſuprà, de inſtructo.*hinc taberna argentaria *l.32. ſuprà,de contrah. empt.*lanionis *l.2. §. 24. ꝭ.de orig.iur.* ferraria *l.88.§.3.ſuprà,de leg. 3.* caſearia *l.8. §. 5. ſi ſeruit. vindicet. 7.Columell. 8.21. Plin. 42.* cauponia *l.13.ſuprà,de inſtr.l.43.ꝭ.de ritu* : inſtructa *l. 185.ꝭ.e.adde l.34. ꝭ.de pignor.*inſtitoria *l. 3. 18. ſupra, de inſtit.* piſtinaria *l.13. ſuprà, de inſtructo* : purpuraria *l.91.§.2.ſuprà,de legat.3.*hinc tabernarius *l. 52. §1.ſuprà,ad leg. Aquil.*
h *15. Iſidorus 2. Feſtus in dictione tabernacula.*
i clauditur. *Haloand.* claudatur. *vulg.*cluditur : hinc arca cluſa *l.26.ſuprà,depoſiti:*cluſi homines *l. 3. §.6. ſuprà,de Silaniano.*
k Inde. *Hal. vulgat.*
l Feſtus in voce tabernacula.
m vt commilitones *l. 21. §.1. ſuprà,commodati.* (inde extra contubernium agere.*l.5.§.6.ſuprà, de re militari.*) ſerui domeſtici *l.vlt.ſuprà , de damno:* ſeruorum coniuges *l. 12. §. 33. ſuprà, de inſtructo.*
n εὐτρεπισμένον ἐργαστήριον.*Eclog.ibidem:cap. 147. l. 34. ꝭ. de pign.*
o Inſtructa taberna his duobus cẽſetur rebus & hominibus.
p *l.24. l.26. ſupra, depoſiti:* tẽporis cauſa. hinc corpus cõmendari, *l.14.§.4. ſupra, de religioſis:* commendare aliquem, charum habere *l.12.§ 12. ꝭ.mandati* & cõmendatitiæ literæ,*l.65. ſupra, de adquir.rer.* Eo verbo non relinquitur libertas *l.12. C.de fideicommiſſ.libert.* Apud Canoniſtas duo commendarum genera:vnum in titulum:alterum in cuſtodiam.
q Exigere eſt petere *l.44.in fin. ſupra,ſoluto: l.15.l.25. ſupra, de liberat. l. 16. Cod.ad leg. Falcid.* Exegiſſe intelligitur qui delegatum admiſit. Soluit enim,qui delegat *l.8.§.3.ꝭ.ad Velleian.*
r *l.38.§.9.ꝭ.de verb.oblig.*
ſ habere licere *d.l.38.*
t *vide l.3.C.eodem.*
u facere non oportere.*vulgat.Hal.*
x ἐπαρχιῶται *2.Eclog.2.c.188.*hinc legati prouinciales *l.35.in fin.ſupra,de tut.dat.*res prouinciales *l.33.ſupra,de hær.inſt.*
y *v.l.101.§.1.ſupra,eod.*
z Græci διαζύγιον *6.Harmenop.3.*
a adde *9.Iſid.8.& l.2.ſupra,de diuortijs.*
b inſtrumentis apponi ſolita *2.Ecl.2.c.189.*
c *l.232.ꝭ.e.*de his verbis quanto minus *v.l.32.l.50.ſupra,eod.*

Quanti

a *l.179.ſ.eod.*
b Imò ad id quod intereſt, *l.3.in fi.ſ.vti poßidetis:l.1.§.his verbis.ſ.ne vis fiat.l.8.in fi.ſ.ratam rem haberi.*
c *l.179.ſ.eo.l.4.§.11.ſ.vi bon.rapt.2.Eclo.2.c.190.*
d *l.214.j.eo.*
e differunt genere. *v.l.vbi.ſ.de instructo.*
f Imò ſpecies eſt, *l.214.j.eo.*
g nuptiarum, *vul.Hal.*
h *l.1.ſ.eo.l.7.§.1.ſ.de iuriſdict.l.62 in fin.l.65.§.6.ſ.de leg.3.2.Eclo.2.c.193.*
i *adde l.40.§.2.ſ.eo.l.96.j.eod.l.71.in fin.ſ.de leg.2.l.1.§.18.ſ.de vi & vi.*
k *2.Ecl.2.c.199.*

Quanti paret eſſe.

193. *Idem* libro trigeſimooctauo ad Edictum.

HÆc verba, *Quanto* [a] *eam rem paret eſſe*, non [b] ad quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem [c] referuntur.

Donum munus.

194. *Vlpianus* libro quadrageſimotertio ad Edictum.

INter donum & munus [d], hoc intereſt, quod [e] inter genus & ſpeciem. nam genus [f] eſſe donum Labeo à donando dictum, munus ſpeciem. nam munus eſſe donum cum cauſa, vtputà natalicium, nuptalicium [g].

De ſexu maſculino, & fœminino. 1. Familiæ.

195. *Idem* libro quadrageſimoſexto ad Edictum.

PRonuntiatio ſermonis in ſexu maſculino ad vtrumque [h] ſexum plerumque porrigitur.

1 ¶ *Familiæ* [i] appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem variè accepta eſt. nam & in res, & in perſonas deducitur. In res [k] vtputà in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus* [l] *proximus familiam* [m] *habeto*. Ad perſonas autem refertur familiæ ſignificatio ita, cùm de patrono & liberto loquitur lex: *ex* [n] *ea familia*, inquit, *in eam familiam*. & hîc de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat.

2 ¶ Familiæ [o] appellatio refertur & ad corporis cuiuſdam ſignificationem, quod aut iure proprio ipſorum, aut communi vniuerſæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures perſonas, quæ ſunt ſub vnius poteſtate, aut natura, aut iure ſubiectæ. vtputà patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, vtputà nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui [p] in domo dominium habet. rectéque hoc nomine appellatur, quamuis [q] filium non habeat. non enim ſolam perſonam eius, ſed & ius demonſtramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus. & cùm paterfamilias moritur: quotquot capita ei ſubiecta fuerint, ſingulas familias incipiunt habere. ſinguli enim patrumfamiliarum nomen ſubeunt. idémque eueniet & in eo, qui emancipatus eſt: nam & hic ſui [r] iuris effectus, propriam familiam habet. Communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etſi patrefamilias [ſ] mortuo ſinguli ſingulas familias habent. tamẽ omnes, qui ſub vnius poteſtate fuerunt, rectè eiuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi ſunt.

3 ¶ Seruitutium [t] quoque ſolemus appellare familias, vt in edicto prætoris oſtendimus ſub titulo de furtis, vbi prætor loquitur de familia publicanorum [u]. ſed ibi non omnes ſerui, ſed corpus quoddam ſeruorum demonſtratur huius rei cauſa paratum, hoc eſt vectigalis cauſa. alia autem parte edicti omnes ſerui continentur, vt de hominibus coactis [x], & vi bonorum raptorum [y]: item redhibitoria [z], ſi deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius, & [a] interdicto vnde [b] vi familiæ appellatio omnes ſeruos comprehendit. ſed & filij continentur.

4 ¶ Item appellatur familia plurium perſonarum, quę ab eiuſdem vltimi genitoris ſanguine proficiſcuntur. ſicuti dicimus familiam Iuliam, quaſi à fonte quodam memoriæ.

5 ¶ Mulier [c] autem familiæ ſuæ & [d] caput, & finis [e] eſt.

l id eſt, agnati proximi: quamuis ſingulari numero, *§.5.Inſt.de legitim. adgnat. ſucceſſ. facit l.17.§.1.ſ.de leg.1.*
m dixi ad Vlp. *26.§.1.in fi.*
n *vide §.4.Inſt.de bonorum poſſeſſ.*
o vide Rænardum *5. Variarum 1.*
p *v.l.182.ſupra eo.*
q *dixi ad Vlp.4.§.1.*
r *vide l.4.ſ.de his qui ſunt ſui iuris.*
ſ nota regulam.
t *al.* ſeruorum.
u de familia publicanorum, *v.l.1.in prin.§.5.ſupra vi bonor rapt.*
x de familia vi bona rapientium, *l.2.ſ.vi bonor.rapt.*
y *d.l.2.§.14.*
z *l.1.§.1 verſi ſi quis autem, l.25.§.1.& 2.l.31.§.15.ſ.de ædilitio.*
a & in interdicto, *Hal.*
b *l.1.§.15.16.17.& 18.ſ.de vi & vi.*
c mulieris etiã ſignificatione continẽtur virgines, *l.81.ſ.de leg.3.* tametſi vſus obtinuit nuptas, mulieres appellari. Seruius *2. Æneidos: adde l.25.§.9.ſ.de auro: Tertull. libro de velandis virginib.*
d *Vlp.4.§.1.*
e quia filiarũ liberi in eius familia non ſunt. quoniam qui naſcuntur, patris non matris familiam ſequuntur, *l.196.in fi.j.eo.*
† Quid ita? Fœminæ ſunt familiæ duces eſſe non poſſunt. Nam qui ex ea naſcuntur iuſti liberi, patris nõ eius familiam ſequuntur: familiæque paternæ nomen ferunt, non maternę hoc ideo: quòd ne fœminam nullum ius adgnationis tranſiret: quod neque ſuos heredes haberent, *l.13.ſ.de ſuis.* vide Rænardum *in l.54.j.de reg.iur.*

196. *Gaius* libro ſextodecimo ad Edictum Prouinciale.

FAmiliæ appellatione & ipſe princeps familiæ continetur.

1 ¶ Fœminarum † liberos in familia earum non eſſe, palàm eſt: quia qui naſcuntur, patris, non [f] matris familiam ſequuntur.

f A patre familię nomen accipimus non à matre. hinc adgnatio *§.1.Inſtit.de legit.agnat.* v. tamen quæ notaui *ad l.1.§.1.ſ.ad municipalem.*
g ¶ *2.Ecl.2.c.196.adde l.3.§.13 & 14.ſ.de Sila.l.5.in fi.ſ.de iniur.*
h *Ecl.ibid.c.197. adde l.166.ſ.eo.l.211.j.eo.l.1.ſ.comm.præd.l.13.ſ.de fundo dot.§.1.Inſt.de ſeruitutib.*
i ἐπαύλια τέλει μόνον δουλεύοντα *Eclo.ibi.v.quæ notaui ad l.34.§.3.ſ.de leg.2.v.Nouellam 7.c.3.§.1.Nou.84.c.1.*
k *l.16.C.de præd.& aliis reb.minor.*

l i. vſus, *v.quæ notaui ad l.166.ſup.eo.*
m Qui in reditu ſunt horti, ruſticorum prędiorum magis ſunt, quam vrbanorum.
n *Ecl.ib.c.198.v.Cuia.7.obſ.34.adde l.13.§.1.l.173.in fi.ſ.eo.l.5.& 6.ſup.de procurat.*
o *l.4.§.5.ſupra de damno.*
p *l.173.in fi.ſup.eo.* vt ſunt horti, vide quæ ſcripſi ad *l.4.§.5.ſupra de penu.*

Indicaſſe.

197. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Edictum.

INdicaſſe [g] eſt detuliſſe, arguiſſe, accuſaſſe, & cõuiciſſe.

Vrbana prædia.

198. *Idem* lib. ſecundo de omnibus tribunalibus.

VRbana [h] prædia, omnia ædificia accipimus, non ſolùm ea, quæ ſunt in oppidis, ſed & ſi fortè ſtabula ſunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel ſi prætoria [i] voluptati tantùm deſeruientia: quia vrbanum prædium non [k] locus facit, ſed materia [l]. Proinde horti quoque, ſi qui ſunt in ædificiis conſtituti, dicendum ſit vrbanorum appellatione contineri. Planè ſi plurimum horti in reditu [m] ſunt, vinearij fortè, vel etiam olitorij: magis hæc non ſunt vrbana.

Abſens.

199. *Idem* libro octauo de omnibus tribunalibus.

ABſentem [n] accipere debemus eum, qui non eſt eo loci [o], in quo loco petitur. non enim trans mare abſentem deſideramus. & ſi fortè extra continentia vrbis ſit, abeſt. cęterùm vſque ad continentia [p], non abeſſe videbitur, ſi non latitet.

1 ¶ Abeſſe non videtur, qui ab hoſtibus captus eſt [q]: ſed qui à latronibus detinetur.

Noxa.

200. *Iulianus* libro ſecundo Digeſtorum.

HÆc ſtipulatio *Noxis* [r] *ſolutum præſtari?* non exiſtimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coercitionem capitalem habent.

Filius pater.

201. *Idem* libro octageſimoprimo Digeſtorum.

IVſta interpretatione recipiendum eſt, vt appellatione filij [ſ], ſicuti filiamfamilias contineri ſæpè reſpondebimus, ita & nepos videatur [t] comprehendi. & patris [u] nomine auus quoque demonſtrari intelligatur [x].

De ſumptu ex voluntate teſtatris faciendo.

202. *Alfenus Varus* libro ſecundo Digeſtorum.

CVm in teſtamento ſcriptum eſſet, vt heres in funere, aut in monumento dumtaxat aureos centum conſumeret: non [y] licet minùs conſumere. ſi amplius vellet, licet [z] neque ob eam rem contra teſtamentum facere videtur.

Domus vſu ſuo.

203. *Idem* lib.7.Digeſtorum.

IN lege cenſoria [a] portus Siciliæ ita ſcriptum erat: *Seruos quos domo quis ducet ſuo* [b] *vſu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, ſi quis à Sicilia ſeruos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa, vtrùm pro his hominis portoriũ dare deberet, necne, reſpondit, duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones: primam, quid eſſet *domum* ducere: alteram, quid eſſet *ſuo vſu* ducere. Igitur quæri ſoleret, vtrùm vbi quiſque habitaret, ſiue in prouincia, ſiue in Italia, an dumtaxat in ſua cuiuſque patria domus eſſe rectè dicetur: ſed de ea re conſtitutũ eſſe, * eam domũ [c] vnicuiq. noſtrũ debere exiſtimari, vbi quiſq; ſedes & tabulas [d] haberet, ſuarumq; rerũ conſtitutionẽ feciſſet. Quid autẽ eſſet *vſu* [e] *ſuo*, magnã habuiſſe dubitationẽ. & magis placet, quod victus ſui cauſa paratũ eſt, tantũ contineri. Itemq; de ſeruis eadẽ ratione quæri, qui eorũ vſus ſui cauſa parati eſſent: vtrũ diſpenſatores [f], inſularij, vilici, atrienſes, textores, operarij quoq; ruſtici, qui agrorũ colendorũ cauſa haberentur, ex quibus "agris" paterfamilias fructus caperet, quibus ſe toleraret [g] omnes denique ſeruos, quos quiſque emiſſet, vt ipſe haberet, atque eis ad aliquam rem vteretur, neq; ideo emiſſet, vt venderet. Et ſibi videri eos demum vſus ſui cauſa patrẽ familias habere, qui ad eius corpus [h] tuendũ, atque ipſius cultum præpoſiti, deſtinatione eſſent. quo in genere iunctores [i], cubicularij, coci, miniſtratores, atque alij, qui ad eiuſmodi vſum parati eſſent, numerarentur.

q nõ eſt enim ciuium numero ideoque euenit, vt captiuitate tutoris tutela finiatur, *l.14.§.2.ſ.de tutelis.* Cùm ergo dicimus abſentem tutorẽ dari poſſe, hoſtium potitum in hac appellatione nõ includimus.
r *v.l.174.ſup.e.*
ſ Filij appellatione filiafamilias & nepos cõprehenditur, *l.84.l.116.ſup.eo.l.220.§.1.j.eo. Eclo.ib.c.200.*
t Imò non videtur comprehendi, *l.6.ſup.de teſtament.*
u Patris nomine auus comprehenditur, *Ecl.ib.201.*
x excipe, *l.44.§.1.& 2.ſup.de ritu.*
y quid ſi minus conſumpſerit? reliqua ſumma hæredibus proficiet, *l.88.§.1.ſup de leg.2.*
z non tamen in eo caſu id quod plus expendit repetet, *l.31.§.4.ſupra de neg.l.50.§.1.ſup.de hære.pet.l.5.ſupra mandati: adde l.5.§.15.ſup.de don.int.vir.*
a Ea dicta eſt non à cenſu, vt Accurſius putat, ſed à cenſoribus, quorum munus erat portoria & vectigalia locare. Liuius 4.de cenſura loquens, Sub ditione eius ſunt vectigalia populi Romani. *Cic.1.ad Atticum 14.*
b *l.5.C.de vectigal.commiſſ.*
*
c Domus appellatione quid intelligatur, *v.l.1.§.2.ſup.de agn.lib.l.5.§.2.ſup.de iniuriis.l.7.C.de incolis.1.Harmenop.2.§.6.l.27.ſupra ad municipalem.*
d fuit priſci inſtituti, vnũquenque domeſtica ſibi ratione tabulas conficere, quas Græci Ephemeridas appellant. Budæus tabularũ nomine inſtrumenta rerũ ac fortunarũ patrisfamilias ſummam continentia intelligit, ex lege *6.C de incolis.*

e vſu ſuo ducere, eſt victus ſui cauſa ducere, *v.l.28.ſup.de auro: adde l.43.ſup.eod.*
f *l.166.ſup.eo.*
g Tolerare, eſt διαζῆν, ἀποζῆν.
h Vſus noſtri cauſa habemus, quæ parata ſunt ad corpus tuendum, eiuſque cultum, *v.l.166.l.198.ſup.eod.*
i actores, *Hal.* vnctores. ſic Arrianus inter mancipia, vſus, patrisfamilias cauſa parata numerat ἀλείπτην. Plautus *in Trinummo*, Ducitur familia tota, veſtiſpici, vnctor auri cuſtos. Martial. XII. atque olei ſtillam donaret Opelicus vnctor. Antiqua inſcriptio, Aurelius Eros vnctor. ſed tamen in antiquis gloſſis, iunctor eſt ζεύκτης: qui iungit mulas ad rhedam, qui & mulio vel lecticarius, *l.99.§.2.& 4.ſup.de leg.2.* Hinc carruca cum iunctura apud Paulum *3.ſent.v.Cuiac.14.obſ.3.*

a Pueri appellatione, seruus: pueri masculi, ætas puerilis significatur.
b Pueri pro seruis accipiuntur Varro *apud Nonium*. vix vulgus confluit non furiarum sed puerorum atque ancillarum.
c *l.163.in fine. supra eodem.* hinc pueris legatis puellæ non debentur, *l.81. supra de legat.3.*
d hinc puer filius impubes, *l.45.§.4. ꝟ. de legat.3. l.36.ꝟ. de statulib.* & pueritia à postulando remota, *l.1.§.3.ꝟ.de postulando.*
e Pomi appellatione continetur omnis fructus edendi causa paratus. dixi ad *6. Harmenop.2. in Georgicis. §.3. & 9.* Macrob. *3. Saturn.19.* malorũ genera refert, aureum, cotoneum, citreum, cocymelium, conditiuum, ὀπιμηλὶς, musteum, mattianum, orbiculatum, ogranum, præcox, pannuceum, punicũ, Persicum quirianum, persicum rubrum, scandianum, syluestre, strutiũ, scantianum, tibur, verianum. Ibidem refert pyrorum genera. De nuce pinea illud notandum, lapidatus à populo Vatinius, cùm gladiatorium munus ederet obtinuerat vt ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomũ misisse vellet. fortè his diebus Casellius consultus à quodam, an nux pinea pomum esset, respondit Si in Vatinium missurus es, pomum est *2. Macrob.6.*
f Nux est, quod foris duro tegitur, & intus habet quod esui est: Malum verò quod foris habet quod est esui, durum intus Macrob.*3. Saturnalium 19.* vbi hæc genera nucium ab eodem recensentur, Nux iuglãs, pontica, castanea, græca, molusca, tarentina, pinea.

Puer.

204. *Paulus* libro secundo epitomarum Alfeni.

PVeri[a] appellatio tres significationes habet: vnam, cùm omnes seruos[b] pueros appellaremus: alteram, cùm puerum contrario nomine puellæ[c] diceremus: tertiam, cùm ætatem puerilem[d] demonstraremus.

Pomum.

205. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni.

QVi fundum vendidit, pomum[e] recepit: nuces[f], & ficos[g], & vuas dumtaxat duracinas[h], & purpureas[i], & quæ eius generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρωξίμους[k]. i. *comestibiles*, appellarent, recepta videri.

Vasa vinaria.

206. *Iulianus* libro sexto ex Minicio.

VInaria[l] vasa propriè vasa torcularia[m] esse placet. dolia autem & serias[n] tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. cùm sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium vsum transferri possent. veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse: vt cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cùm inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

Merx de mangonibus.

207. *Africanus*[o] libro tertio Quæstionum.

MErcis[p] appellatione homines[q] non[r] contineri, Mela ait. & ob eam rem mangones[s] non mercatores, sed venaliciarios[t] appellari ait. & rectè.

Bona.

208. *Idem* libro quarto[u] Quæstionum.

BOnorum[x] appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulares res demonstrat.

Coram.

209. *Florentinus* libro decimo Institutionum.

COram Titio aliquid facere iussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & inuito eo rectè fit, quod iussum est.

Vrbanum mancipium.

210. *Marcianus* libro septimo Institutionum.

g ficus. *Hal. adde l.vlt.§.1.supra de tritico.* Ficuum hæ species recensentur à Macrobio *3.Saturn.20.* Africa, albula, arundinea, asinastra, atra, palusca, augusta, bifera, carica, caldica, alba, nigra, calphurniana, chia, cucurbitina, duricoria, herculanea, lauiana, ludia, leptolidia, marsica, numidica, pulla, pompeiana, præcox, tellana.
h Suetonius *in Epistola Augusti c.76.* vnciam panis, cum paucis acinis, vuç duracinæ comedi. Sic duracina, vua vt ficus duricoria. Duracina à duritia acinorum dicitur *14. Plin.1.* quæ propter firmitatem contra frigus durat. Vuarum ista sunt genera, Aminea, asinusca, atrusca, albuierus, albena, apiana, apicia, bummammia, aut, vt Græci dicunt βούμαστος, duracina, labrusca, melampsithia, maronia, mareotis, numentana, præcia, prannia, psithia, pilliolata, rhodia, stephanitis, venuncula, variola, lagea, *Macrob.3.Saturn.vlt.*
i hinc vites purpureæ, Ouidius *in metamorphosi 8.* Et de purpureis collectæ vitibus vuæ.
k vua τρώξιμος escaria. *Plin.14.capite 3.* In pergulis seruntur vuæ escariæ, *idem ibidem* vua cibaria.
l *l.93.§.4.de leg.3.l.17.ꝟ.de act.emp.l.15.ꝟ.de tritico.* Ea sunt diuersa: vasa, dolia, cuppæ, cuppulæ: cullei, *l.3.in fi.ꝟ.de tritico*: amphoræ, cadi, *l.14.l.15.d.tit.* vrnalia, *l.16.d.tit.* & vasa torcularia, *vt hîc*: id est, torculari coniuncta. his adde nauem vinariam, vini cisternam, *l.21.§.5.ꝟ.de furtis*: lacum vini, *l.27.in fi.ꝟ.ad l.Aquil.* & seriæ.j.eo. adde & alia ex Catone *de re rustica.c.11.*
m *l.15. §. 6. supra de vsufructu. Terentius Heautontim.2. scena 2.* id est, torculari coniuncta.
n *d.§.6. Festus in Muries. l.12.* Columella 18. Dolia & seriæ, cæteráque vasa ante quadragesimum diem vindemiæ siccanda sunt. Alij seriam vas fictile arbitrantur *Pers. satyr.2.* Seriæ tamen glossis βύτιδες vocabulum quo hodie Hetrusci vtuntur. Nicetas dixit βύτζια & interpretatur οἴνου δοχεῖα vnde dogæ glossis dicuntur quasi δοχαί. Vopiscus in Aureliano, facta est ratio dogæ, cuparum & nauium, dogæ capacitati. Cupas βύτλεις μεγάλας exponunt veteres glossæ, & à quibusdam gaulos vocari. Hinc Buttæ & buticellæ. *v. Cuiac.9.obs.26.*
o *v. Cuiac.3.ad Afr.fol.30.*
p *2.Eclo.2.207.*

IS, qui natus est ex mancipiis vrbanis[z], & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

Fundus, ædes, area, villa, ager.

211. *Florentinus* libro octauo Institutionum.

FVndi[a] appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur. sed in vsu[b] vrbana ædificia, ædes rustica, villæ dicuntur. Locus[c] verò sine ædificio, in vrbe area, rure autem ager[d] appellatur. idémque ager cum ædificio fundus dicitur.

Præuaricator.

212. *Vlpianus* libro primo de Adulteriis.

PRæuaricatores[e] eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

° *Cædere diem, venire diem. 1. Æs alienum vel suum. 2. Lata culpa.*

213. *Idem* libro primo Regularum.

CEdere[f] diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuerit: & cessit[g], & venit dies. vbi in diem: cessit dies, sed nondum venit. vbi sub conditione[h]: neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1 ¶ Æs alienum[i] est, quod nos aliis debemus. æs suum est, quod alij nobis debent.

2 ¶ Lata[k] culpa est nimia negligentia: id est, nõn intelligere, quod omnes intelligunt.

Munus. Donum.

214. *Marcianus* libro primo Publicorum iudiciorum.

MVnus[l] propriè est, quod necessariè[m] obimus, lege, more, imperióve eius, qui iubendi habet potestatem. Dona[n] autem propriè sunt, quæ nulla necessitate[o] iuris, officij, sed spontè præstantur. quæ si non præstentur, nulla reprehensio est. &, si præstentur, plerumq; laus inest: sed in summa in hoc ventum est: vt[p] non[q] quodcunque munus, id & donum accipiatur: at[r] quod donum fuerit, id munus rectè dicatur.

Potestas.

215. *Paulus* libro singulari ad legem Fusiam Caniniam.

POtestatis verbo plura[s] significantur. in persona magistratuum[t], imperium. in persona liberorum[u] patria potestas. in persona serui[x] dominium. At cum agimus de noxæ[y] deditione cum eo, qui seruum non defendit: præsentis corporis copiam facultatémque significamus. In lege Atinia[z] in potestatem domini rem furtiuam venisse videri, & si[a] eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt[b].

q seruos, *l.1.§.1.ꝟ.de tributoria: adde l.66.ꝟ.eo.l.44.supra de ædilitio.*
r mercis tamẽ loco haberi possunt, *l.73.§.4.ꝟ.de leg.3.*
s σωματέμποροι *Ecl. ib.* Seneca *4. de benef.13.* Mercator, vrbibus prodest: medicus, ægrotis: mango, venalibus. Idem, mangones (si quod est quod displicet) aliquo lenocinio abscondunt. Sic Plin.*37.* gemmarum politores, mangones vocat.
t *l.1.§.1.ꝟ.de tributoria, l.57.ꝟ. mandati, l.37.l.44.§.1.ꝟ.de ædilitio.* qui & venalicij, *l.vlt. in fin.ꝟ.de ædilitio.* Hinc venaliciariam vitã exercere, *l.73.§.4.ꝟ.de lega.3.* qui ab his venduntur, venales, *l.1 ꝟ.de negotiis*: venalitij, *l.5.in fin.ꝟ.de iure deliber.* inde venalicia familia, *l.31. in fi. supra de donat. inter virum.* venalitium, vectigal rerum venalium, *l.1.C.de veteran. l.4.C.de proxim. sacr. scrin.*
u *v. Cuiac.4.ad Afr.fol.61.*
x *v.l.66.l.119.ꝟ.eo.l.50.ꝟ.de hæred.pet.*
y *l.27.§.5.ꝟ.de arbitris.* De palam vide *l.33.ꝟ.eo.*
z *adde l.166.ꝟ.eo.*
a *v.l.60.ꝟ.eo.2.Ecl.2.c.211.*
b *l.198. supra eo.*
c *l.60. supra eodem.*
d *v.l.27. supra eo.*
e *v.l.1. supra de præuaricatione, l.1. supra ad Turpill.*
f *v.ꝟ. quando dies legat. ced.* Cedit dies, cùm res incipit deberi. venit: si dies extat quo peti possit. vt peti possit necesse est deberi: dies igitur ante cedit, quàm venit. De cessione & transmissione. *v. Hotom.3.obs.32.*
g abiit. alij legunt, cedit. Accedo Hotomani sententiæ, dicentis hanc subtilem differentiam (qua de hîc agitur) non ex Vlpiani ingenio, sed ex Triboniani audacia potius emanasse.
h adde *l.13.§.5.ꝟ.de pignorib.*
i id est, nummi quos debemus, *vide l.159. supra eodem. vel Cuiac.7.obseruation.33.*
k *v.l.226.j.eo.2.Ecl.2.c.214.*
l *l.194.ꝟ.eo.2.Ecl.2.c.212.l.239.§.3.j.eo.v. Festum in Munus.*
m *l.14.§.1.ꝟ.de mun.*
n hinc constat munus à dono separari, idque confirmat lex *6.in fin.supra de offi. procons.l.18.supra de off.præf.l.37.l.47.ꝟ.de oper.liber.l.vlt.§.1.ꝟ.de liber.l.6.in fin.ꝟ.ad l.Iul.repet.*
o *v.l.29.ꝟ.de don.*
p vt quodcunque munus, *Hotom.in voce* Donum.
q Imò donum generis nomen est: munus speciei: *l.194.sup.eo. adde Alciatum 4.de verb.sig. vbi tuetur hac parte Iurisconsultum aduersus Vallam.* r at non quodcunq; fuerit, *Hotom.ib.* s *l.1.§.4.sup.de tributoria.* t *l.5.l.13.sup.de iurisdict.l.3.supra ne vis fiat: l.1.§.1.sup.ad l.Iul.maiest.* hinc magistratus Potestas appellatur. *l.25.supra de pign.l.17.§.19.sup.de ædilitio: l.7.sup.de reb.eor. l.vl. C.de off.milit.iud.l.2.C.de exceptorib.* u *l.1.§.21 sup.de exercitoria*: hinc tituli, de patria potestate, Quibus modis ius patriæ potest. x *l.3.§.3.sup.de don.int.vir.d.§.21.* y *l.21.§.2.sup.de noxal.*
z Atilia, *§.2.Inst.de vsucap.vbi vide Cuiac.* a vel si eius rei, velut suæ possessionem ita nactus sit, vt iustè ei auelli non possit, *l.4.§.12 sup.de vsurp.* b adde & illud de potestatis verbo, in persona pupilli tutorem auctoritatẽ, *l.1.ꝟ.de tutel.l.2.Ecl.2.c.2.6.*

Vinclu,

a *v.l.224.ff.eo.l.9.ff.ex quib.cau.maior.l.8.ff.de pœnis.*
b *Eclog ibi.c.217.*
c *adde ..41.ff.de manumiss.test.*
d *v.l.4.l.109.in fi.ff.de verb.obl.l.12.ff.de testib.*
e *2.Eclog.2.c.218.l.58.l.175.ff.e.l.60.ff.de cond.& demonst.*
f *l.69.ff.de leg.*

Vinctus, vincula.

216. *Vlpianus* libro primo ad legem Æliam Sentiam.

VErum est, eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum, neque in vinculis [a] esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

Cum postquam. 1. *In diebus.*

217. *Iauolenus* libro primo ex posterioribus Labeonis.

INter illam cōditionem, *Cum* [b] *fari potuerit, & postquam* [c] *fari potuerit*, multum interest. nam posteriorem scripturam, vberiorem esse constat. at *cum fari potuerit*, artiorem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

1 ¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, si nihil præterea fuisset adiectum, in biduo [d] conditionem impleri oportet.

Facere.

218. *Papinianus* libro vicesimoseptimo Quæstionum.

VErbum *Facere* [e] omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

De voluntate & verbis heres.

219. *Idem* libro secundo Responsorum.

IN conuentionibus contrahentium voluntatem potius, quam [f] verba, spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad heredem eius, qui suscepit, pertineret: ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

Liberi filij.

220. *Callistratus* libro secundo Quæstionum.

LIberorum [g] appellatione nepotes [h], & pronepotes, cæteríque [i], qui ex his descendunt, cōtinentur. hos enim omnes suorum [k] appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens [l] enim leges necessarium ducunt cognationem singulorum nominibus vti, veluti *Filij, nepotes, pronepotes*, cæterorúmve, qui ex his descendunt: quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At vbi non personis certis, non quibusdam gradibus [m] præstatur, sed omnibus, qui ex eodem [n] genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum vilico & contubernali eius & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri nisi voluntas testatoris aliter habeat. filij [o] enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere.

2 ¶ Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem [p] reliquit.

3 ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo [q] & voto vxores ducunt: filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filij appellare. etenim idcirco filios filiásve concepimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmve diuturnitatis [r] nobis memoriam in æuum relinquamus.

Falsus tutor, falsum testamentum, modius iniquus.

221. *Paulus* libro decimo Responsorum.

PAulus respondit falsum [f] tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est. & modius [f] iniquus, qui modius non est.

3. *Eclog. ib. cap. 219.*
g *l.56.in fi.sup. eo.*
h *l.59.ff. de ritu.*
i *l.10. §.9. ff.de in ius vocando: l.48.ff.soluto. l.1.§.1.de legat.præst.*
k liberorum. *Hal.*
l Ea legis sententia est, Liberorum appellatione passim nepotes, ac deinceps descendentes comprehendi nisi in casibus à lege exceptis, *Eclog. ib. c.220.*
m Quándo personis aut gradibus certum aliquid conceditur liberorum appellatione descendentes in infinitum non intelliguntur.
n Omnibus, qui post liberos aut qui ex eodem genere sunt, concessa priuilegia, latius patent quā quæ certis personis aut certis gradibus conceduntur. Genus latius patet quam personæ singulæ aut singuli gradus.
o *l. 84.l.116.l.164.l.201.ff.eo.*
p Si is non moritur sine liberis, qui moritur relicto nepote, multo minus sine liberis non morietur, qui nepotem non modo, sed eum heredem relinquit.
q Is est primus nuptiarum finis. Lex Iulia miscella remittebat conditionem viduitatis, iis qui intra annum iurassent se liberorum procreandorũ causa nuptias contrahere, vt Sp.Carbilius iurasse dicitur. 4. Gell.3. adde Festum. Et lege Iunia Norbana testato interponebatur, liberorum quærendorum causa vxorem duci 3. *Vlp. §.3.* eáque formula tabulis nuptialibus solebat inseri. *Tacit.* 2. Hinc Augustinus 3. *cōtra Iulianum:* Pudicitia coniugalis facit quod præscribunt tabulæ matrimoniales, ne vltra quam generandis filiis satis est, coniugis corpus attrectetur. Idem *serm. 244.* Vxor non propter libidinem, sed propter filiorum procreationem accipitur. denique ipsæ tabulæ matrimoniales hoc continent liberorum procreandorum causa: & 1. *de nuptiis ad Valerium comitem*, vt secundum matrimoniales tabulas, non nisi liberorum procreandorum causa concumbant, *v. Cuiac. ad Nouell.22.* Ambrosius super Lucam, Qui non causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi inuicem copulantur non tam coniungi, quam fornicari videntur, *c pudor 32.q.2.* Idem refert Augustinus *serm. 3. dominica post trinitatem* ... *Isidorus 9. c.8.* Tres ob causas ducitur vxor ... prima est causa prolis ... *& c. de hac* ... vxoris ductæ liberorum causa, adde ... Alij sunt hæc nuptiarum, liberorum educatio, constitutio familiarum, nominis, familiarum conseruatio, *l.9. C. de quæstionib.* generis humani conseruatio, vt in velut quædam immortalitas, *l.14. C.de legiti.hære.* certitudo prolis, *l.23.ff.de cōd. & dem.* vitatio fornicationis, humanitatis solatium *27. q.ca.* ... vicissitudo munerũ inter virum & vxorem. Xenophon in *Oeconomico*, vitatio discordiarũ quæ sunt in concubinatu: Isocrates *Cic.4. de finibus:* vt habeant parentes à quibus iuuentur, *Xenophon dicto loco: Hieronymus in Iouinianum:* honor Dei. vide Antoniũ Gumbertum *cap.8. in commentario de matrimonio.*
r *l.14. C de leg. hæred.* Non.22.

Pecunia.

222. *Hermogenianus* libro secundo Iuris epitomarum.

PEcuniæ [u] nomine non [x] solum numerata pecunia: sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam [y] corpora, quam iura [z] continentur.

Lata culpa. 1. *Amicus.*

223. *Paulus* libro secundo Sententiarum.

LAtæ [a] culpæ finis est, non [b] intelligere id, quod omnes intelligunt.

1 ¶ Amicos [c] appellare debemus non leui notitia coniunctos: sed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

Vincula custodia.

224. *Venuleius* libro septimo Stipulationum.

VInculorum [d] appellatione vel priuata, vel publica vincula significant. custodiæ vero tantum publicam custodiam.

Fugitiuus erro, De affectu animi, & actu delinquendi.

225. *Tryphoninus* libro primo Disputationum.

FVgitiuus [e] est, non is, qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit: sed qui [f] ipso facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem [g] adulterum, aleatorem [h], quanquam aliqua significatione ex animi [i] propositione cuiusque sola quis dicere posset: vt etiam is, qui nonnunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo eius mentis sit, vt occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi. & ideo fugitiuum [k] quoque, & erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

Culpa, dolus.

226. *Paulus* libro primo Manualium.

MAgna [l] negligentia, culpa est. magna [m] culpa, dolus est.

Heres.

227. *Idem* libro 2. Manualium.

EX illa parte edicti, *Tum* [n] *quem ei heredem esse oportet*, heredis heredibus bonorum possessio non defertur.

1 ¶ Item in substitutione his verbis, *Quisquis* [o] *mihi heres erit*, proximus heres tantum significatur. imo nō tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

Municipes.

228. *Idem* lib. singulari de Cognitionibus.

MVnicipes [p] intelligendi sunt, & qui in eodem municipio nati sunt.

Transacta finita.

229. *Idem* lib. singulari de Tacitis fidecommissis.

TRansacta [q] finitave intelligere debemus, non solum quibus controuersia fuit, sed etiam quæ sine controuersia sint possessa.

230. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Orfitianum.

VT sunt iudicio [r] terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

De eo qui est in vtero.

231. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

QVod dicimus eum [f], qui nasci speratur, pro [t] superstite esse: tunc verum est, cum de ipsius iure quæritur. aliis autem non prodest, nisi natus.

Pluris aureorum triginta.

232. *Gaius* lib. 1. de Verborum Obligationib.

HÆc enunciatio, *Qui sunt pluris* [u] *aureorum triginta*, simul & quantitatis & æstimationis significatiua est.

s *2.Ecl.2.c.221.* vt falsus emptor, *l.4 §.5. de in diem addict.*
t *v.l.32. §. 1. ff. de fa sis.*
u ¶ *v.l.178.ff.eo. Ecl.* ... *232*
x *adde Aristot. 4.Ethic.1.*
y tam iura quā corpora, *Petr. Fa* ...
z & fructus, *v. l. 32. ad Trebellianum.*
a *l.7. §. 2. ff. de administ.tuto.v. Cuiac.7.obs.8.*
b *l.213.ff.eo.*
c de amicis tutoris, *v.l.vlt.ff.vbi pupillus:* pupilli, *v.l.44.ff.de negotiis.l.2.ff.qui petant.tutor.* heri, *l.43. §.1.ff.de adilitio. v.Tiraquell. tractat. de pœnis.causa 22.*
d *l.216.ff.eod. 2. Ec.2.cap.224.*
e *l.17.l.43. §.2. ff.de adilitio.*
f ἀπὸ τῆς πράξεως Græci hic ex ipso actu.
g *v.l.174.ff. eod. Ecl.* ... *225*
h *l.4. §. 2. ff.de adil. edict.*
i Animus discernit facítque fugitiuum.
k *l.11. §. 7. ff.de act.emp.*
l nimia, *l.213. in fi.ff.eo. Ecl.ibi. c.226.* dissoluta, *l.29.ff.mandati.*
m lata, *l.223.ff.e. l.* ... *§.* ... *ff.si maior. l.7.supr. de ficar.* latior, *l.32.supra depositi.* dolo proxima, *l.8.§.3.sup. de precario: l.22. §.3.sup.ad Treb. l.1.§ 2.supra si is qui test. liber.* in faciendo & nō faciendo, *v.l.91. sup.de verb. obli.* alias est diligentiæ contraria, *l.31.supr.ad l.Aq.* quæ sit talis, arbitrio iudicis definitur, *l.15.§.1.supra quod vi.* adde quæ scripsi *ad l.35.§.4.sup.de contr.emp.*
n *l.1.sup.vnde cognati, l.1.§.2 sup.vt ex legib.* o *v.l.70.sup.eo.* p *v.l.1.sup.ad municipalem.* q *v.l.1.in fi.sup.ad Tertyllianum.* r *v.d.l.1.in fin.*
s *v.l.7.supra de statu.*
t vide quæ scripsi ad *tit.de ventre inspiciendo.*
u *l.192.supra eod.*

a calumnietur, *vulga*.caluitur, id est, decipitur Pacuuius *in Medo*,lactans caluitur ætas. Idem *in Duloreste*, me caluitur suspicio. Plautus *in Casina* sopor meus caluitur. Accius *in Euryssace*,memet caluor. Sallustius *3.hist.*Ille calui ratus. Porro hæc verba,si caluitur initium sunt sententiæ legis duodecim tabularum. Ea talis fuit,Si caluitur pedémve struit,manum endo iacito.Festus *in voce* struere.

Calui,calumniator,cauillatio. 1. De tertio die post Kal.Ian. 2. Telum βέλος τόξευμα.

233. *Idem* libro primo ad legem duodecim tabularum.

S*I caluitur* [a] *&* [b] *moretur, & frustretur.* Inde & calumniatores [c] appellati sunt, quia per fraudē & frustrationem alios vexarent litibus.Inde & cauillatio [d] dicta est.

1 ¶Post [e] Kalendas [f] Ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur [g].

2 ¶Telum [h] vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, vt & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictúmque ab eo,quod in longinquum mittitur,'Græca voce'figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ [i],i. *ab eo,quod est longè*. Et hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine: nam, quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. eóque nomine vulgo quidem id significatur,quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod[cum]mittitur manu, 'ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι.i. *à iaciendo*.Admonet nos Ξένοφον [k].i.*Xenophon*.nam ita scribit:Καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο,λόγχαι,τοξεύματα,σφενδόναι,πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι.i.*Et tela simul ferebantur,hastæ,sagittæ,fundæ.plurimi item lapides.*" Et id,quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα (i.*sagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

Hostes perduelles. 1. Locuples. 2. Viuere.

234. *Idem* libro secundo ad legem duodecim tabularum.

QVos nos hostes [l] appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

1 ¶Locuples [m] est, qui satis idoneè habet pro magnitudine rei,quam actor restituendam esse petit.

2 ¶Verbum *Viuere* [n] quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta [o] contineri. sine his enim viuere neminem posse.

Ferri,portari,agi. 1. Fabri tignarij.

235. *Idem* lib.tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri [p] propriè dicimus,quæ quis suo corpore baiulat: [q] portari ea,quæ quis iumento secum ducit. agi ea,quæ animalia sunt.

1 ¶Fabros tignarios [r] dicimus non eos duntaxat, qui digna [s] dolarent:sed omnes,qui ædificarent.

Venenum φάρμακον. *1. Glans* Ἀκρόδρυα.

236. *Idem* lib.quarto ad legem duodecim tabularum.

b ita legendū puto caluitur, dictum est frustratur, vt apud Nonium.de cauillatione, *dixi ad l.1 ff.de regula Catoniana.& ad l. 177. ff. eod.* Glossis Calpitur ἐξαπατῶ & Cabillatio διασυρμός, vide Festū in Incaluitii, Glossis incabillatur,inderidetur, *adde l.19.ff. ad exhib.*

c *l. 1. ff de calumniatorib. l.2. §. 2. ff. si mulier ventris nom. l. 1. §.1. ff.ad Turpil.*

d *l.177. ff.eo* & callitas. *l.29.§.5. in fi.ff.mandati.*

e *adde l. 132. ff. eo.*nuncupantur vota ineunte anno pro salute principis,*vt hîc, & l.vn. C.de oblatione votor.Plutarchus in Cicerone.* & offerebatur libra auri in 72. solidis obrisiacis, siue obrisatis. *v. Cuiac.ib.*

f Ea die natus est Cicero. *Plutarchus in Cicerone.* Cæterum post tertium kalendas Ianuarias nasci, est die tertio, *Plutarch. Gellius 15. c. 28.* dixit ante diem tertium Nonas. Ipse Cicero *7.ad Atticum.*tertio Nonas. Hæc tria sunt eadé: Tertio Nonas: ante diem tertium Non:post kalendas Ianuarias die tertio.

g à sacerdotibus sc.& consulibus. Erant & vota anniuersaria ob diem imperij,cum videlicet ad imperium princeps sumptus esset, vel cum natus esset,*l.7.in fi.C.de feriis. adde Plinium 10.Epist.9.44.45.60.61. v.Tertull.in Apologetico:* erant & alia pro salute imperatoris & incolumitate *10. Plin. Epist. 1. Tranquill. in August.*Erant & alia quo abitu & reditu,*v.Suetonium in Tiberio c.38.*

h *§.5.Inst.de publ.iud.l.1.§.17. ff.de senatusconf.Syllaniano. v.l.11.in fi.ff.ad legem Iul.de vi publ.l.54.§.2.ff.de furtis.*

i à Græca voce τηλόθεν *Bud.§.5.Inst.de publ.iud.v.Festum in Arma & Tela.*

k *ς.ἀναβάσεως.*

l *l.118.ff.eo.*

m locuples habetur necessaria persona,*adde l.3.ff.in ius vocati:* qui adquisiit,qui in corpus patrimonij vertit, *l.18.ff.quod met.cau.l.63.in fi.prin.ff.ad l.Falc.* debito liberatus, *l.50.ff.de don.int. vir.l.66.ff.de solut.* hinc debitor & reus locuples, qui soluendo,*l.vlt.in fi.ff.de reb.cre.l.3.ff.de manumiss.l.57.ff.de manumiss.testam.*fideiussor, *l.3.ff. in ius vocati,*qui non est pauperior factus, *l.47.in fi.ff.de solutionibus.* non is qui alienam rem defendit,*l.166.ff.de reg.iur.* vel qui libertum adquisiit,*l.126.§.1.ff.de reg.iur.* qui donando adquirit obligationem naturalem,*l.25.§.11.ff.de hære.*

n *l.43.ff.eo.v.Rolan.à Valle 1.cons.22.*

o *v.l.45.ff.eo.*

p *3.Ecl.2.c.234.*

q à baiulis,id est operarius,*Festus.*

r tignarios,*vulg.Hal.* τέκτονα ξύλων *2.Eclo.2.cap.235.* Fabros lignarios *Cuiacius ad 3. Pauli 3.§.50.C.de excus.artificum.*

s Tigna,*vulg.Hal.*εἰ τὰ ξύλα *Eclog.ib.*ligna,*Cuiac.ib.*hinc Fabri lignarij *3.Paul.sent. 6.§.50.*

t ¶*l.35.§.2.ff.de contrab.emp.*appellatio veneni media est *2.Ecl.2.c.236. & 60.ti.9.8.4. adde l.3.ff.de sicariis.*

u summus poetarum, *vt hîc,* parens omnis virtutis *Constitutio ad Antecessores, & in f.*citatur etiam in *l.1.§.1.ff.de contrab.emp.l.65.§.4.ff.de leg.3.l.9.§.1. ff.de supellectile, l.4.§.6.ff.de gradib.l.16.§.8.ff.de pœnis.*

x *Odyssea δ.vers.230.*

y *l.vnica.ff.de glande legenda,2.Ecl 2.c.236.*

z baccarum vel fructuum *Hotom.in voce* ἀκρόδρυα.

a Græci ἀκροδρύων nomen fructib.tribuunt.& ita D.Ioannem victitasse ἀκροδρύοις Nicephorus ait,vt Diogenem. Ælianus ἄκροις δρύων.Nicephoro adsentit Diaconus, qua de re,vide Cuiacium *in Paratitlis tit.de glande legenda.*

b negantibus, *Hal.* interdum tamen duo affirmatiua firmius negant & ponunt, εἰς ἄρνησιν μείζονα vt Demetrius ait in Sophoclem. neminem nihil facere, *l.24.ff.de damno*:nihil neminem habere. Lucilius, lapideo sunt corde multi,quos non miseret neminis *Cato apud Festum in Neminis.* Varro Bimarco,quæ non modo ignorasse me clamat,sed omnino omnes heroas negat nescisse Nonius 12.*num.46.* & ibid. *num.54.Varro 2. de vita populi Romani.* monstrat.Qua abstinentia viri mulierésque Romanæ fuerint, quod à rege munera eorum noluerit nemo accipere., *v.Cuiac.10.obs.26.*

QVi venenum [t] dicit adiicere debet, vtrum malum, an bonum.nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius,cui adhibitum esset, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoq; tam medicamenta,quam quę nocent,hoc nomine continentur. vnde adiectione alterius, nomine distinctio fit. admonet nos summus apud eos poetarum Homerus [u]. nam sic ait [x].

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα,πολλὰ δὲ λυγρά

id est:

Venena multa quidem bona mixta,multa autem mala.

1 ¶Glandis [y] appellatione omnis fructus continetur, vt Iauolenus ait. exemplo Gręci sermonis, apud quos omnes arborum [z] species ἀκρόδρυα [a].(*i.extremitates arborum*) appellantur.

De duob.verbis negatiuis.

237. *Idem* libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DVobus negatiuis [b] verbis quasi permittit lex, magis quam prohibuit. ídque etiam Seruius [c] animaduertit.

Plebs. 1. Detestatum. 2. Pignus. 3. Noxia.

238. *Idem* libro sexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs [d] est cæteri ciues sine [e] senatoribus,

1 ¶Detestatum [f] est testatione denuntiatum.

2 ¶Pignus [g] appellatum à pugno:quia res,quæ pignori dantur,manu traduntur. vnde etiam videri potest verum esse: quidam putant, pignus propriè [h] rei mobilis [i] constitui.

3 ¶Noxiæ [k] appellatione omne delictum [l] continetur.

Pupillus,seruus,incola Πάροικος. *3. Munus publicum. 4. Aduena* ἄποικος. *5. Decuriones. 6. Vrbs, vrbare,verbum. oppidum. 8. Territorium. 9. Suum.*

239. *Pomponius* libro singulari Enchiridij.

PVpillus [m] est, qui cum impubes est, desiit [n] in patris potestate esse aut morte [o],aut emancipatione.

1 ¶Seruorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores "nostri" captiuos [p] vendere, ac per hoc seruare [q] nec [r] occidere solent.

2 ¶Incola est,qui [s] aliqua regione domicilium [t] suum contulit. quem Græci πάροικον [u] (id est, *iuxta habitantem*)

c Seruius ad illa verba legis duodecim tabularum, necnon mortuum infeRunto, adnotauit duobus illis negatiuis verbis quasi permisisse legē magis, quam prohibuisse. cui congruit quod Philosophus refert αἱ δύο ἀποφάσεις ἢ στερήσεις μίαν κατάφασιν ἀποτελοῦσι.Caper,cōfessoria vox fit ex duplici abnutiua,vt non nolo, non nescio, nonnunquam, necnon.

d *§.4.Inst.de iure naturali.l.2.§.24.in fi.supra de orig.iur.*

e χωρὶς τῶν ἀξιωματικῶν *2. Eclo.2.c.238.*i.sine iis qui sunt positi in dignitate, seu patriciis & senatoribus, *d.§.4.*Gellius ita definit.Plebs ea dicitur, in qua gentes ciuium patriciæ nō insunt *10. Noct. c. 20.*Isidorus *9. orig.5.*Plebs reliqui, vulgus sine senioribus ciuitatis. Hinc plebiscita, Tributis comitiis:in Centurialis plebs cum pluribus: ibi leges. dixi ad Festum *in Populo commun.*

f *l.40.supra eo.*

g *l.5. §.1.sup.de pignorib.*

h proprissimè, nā pignus proprie dicitur de re immobili,*l.2.in fi.sup.de religiosis.*sed & illud quod conuentione contrahitur,*l.1. supra de pignor.*

i *§.7.in fi.Inst.de actionib.*

k à noxia differre ait Iustinianus,*§.1.Inst.de noxalib.*sed noxa interdum idē quod noxia.hinc illæ formulæ,noxam nocere,*l.45 §.1.sup.de leg.1.*noxiam nocere,*l.4.sup. de noxalib.*noxā cōmittere,*l.32.ff.de noxal.*noxiam cōmittere,*l.1.ff.si quadrupes.*æstimatio noxiæ,*d.l.1.*noxam caput sequi.*v.l.1.in fi.supra de priuatis delictis,*hinc noxalis actio, *ff.de noxalib.* hinc noxij serui,id est, qui nocent, *l.27.§.11.supra ad l.Aquil.*

l *l.1.§.1.supra de noxalib.§.1. Inst.de noxalib.2.Ecl.c.238.*non tamen quod publicam coercitionem contineat,*l.200.sup.eo.*Interdum pœnam significat, hinc noxæ dedere,*l.19.sup.de noxalib.*ad noxam dedere,*d.l.19. in fi.supra de noxalib.* in noxam, l.11. noxam dare,*l.7.§.1.supra quod vi,* noxæ deditio, *l.10.supra de noxalib.* noxis solui & solutum esse,*l.200.supra eo.*noxam sarcire,& in noxam dare separantur,*l.1.§.11.sup. de noxalib.*

m hinc pupillaris ætas quæ anno 14.terminatur,*l.16.supra de iure fisci:l.3.C.de præscrip.30.annorum:*pupillares tabulæ,*l.38.in fi.supra de vulgari,* pupillare testamentū, *l.8.§.5.supra de inofficioso:l.2. §.3.supra de vulgari:l.34.§.9.§.10. sup.de leg.1.* pupillaris substitutio, quæ fit liberis impuberibus in eum casum, quo ante pubertatis annos decesserint,*l.2.supra de vulgari.*pupillares substituti,*l.10.§.5.supra de vulgari.*

n desiit,si prius fuit in potestate.Qui est in vtero talis non est,*l.262.ff.eo. ad Eclog. ib.c.239.*

o his duobus etiam finitur patroni potestas,*Inst.quibus modis patria potestas.*

p ne colligas sola captiuitate seruos fieri,quum etiam alio modo serui fiant, *v.l. 5.§.1.supra de statu.*

q *l.4.in fi.ff.de statu.§.2.Inst.de iure personarum 2.Ecl.2.c.239.*

r hinc constat,non licere hostem postquam à nobis captus est occidere,aut de eo supplicium sumere. s *al.*qui in aliquam regionem.

t non ius ciuitatis adquisiuit,potest enim quis vnius ciuitatis esse incola,alterius ciuis,*l.29.supra ad municipalem:adde l.6.in fi.supra de munerib.*

u & μέτοικον. talis fuit Abrahamus παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας *Hebr.5. versic.9.* Hinc illud,aduenas nos esse oportet carnis & mundi *Petrus 1.cap.2. versic.11.* ἀγαπητοί,παρακαλῶ ὡς παροίκους,καὶ παρεπιδήμους ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, contra.cœli,fidelibus non incolatus,sed propria ciuitas. hinc illud οὐκ ἔτι ξένοι καὶ πάροικοι *Ephe. 2.vers.19.*

appellant.

a Imò qui in agro permanent, incolæ non sunt, *l.34.ξ.ad municipalem.*
b *l.14.§.2.ξ.de munerib.*
c ἔποικον, *Hal.* quasi aliunde aduenientem. [illegible] ponitur indigenæ, id est, inde nato homini. dicitur etiam aduena, qui domicilium nondum constituit. *Isid. 0.l.19.§.1. ξ.de iudiciis*, qua in re puto eum separari ab incola, qui domicilium apud exteros habet, *§.2.ξ.eo.*

appellant. Nec tantùm hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum[a] habent, vt in eum se quasi in aliquam sedem recipiant.

3 ¶Munus[b] publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos, vniuersósque ciues, rémque eorum imperio magistratus extraordinarium peruenit.

4 ¶Aduena est, quem Græci ἄποικον[c], id est, *domo profugum, colonum aduenientem*, appellant.

5 ¶Decuriones[d] quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio, cùm coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, consilij[e] publici gratia conscribi solita sit.

6 ¶Vrbs ab vrbo[f] appellata est. vrbare est aratro[g] definire. & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda[h] adhiberi solet.

7 ¶Oppidum ab ope[i] dicitur, quòd eius rei causa mœnia sint constituta.

8 ¶Territorium[k] est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis. quod ab eo dictum quidam aiunt, quòd magistratus eius loci intra[l] eos fines terrendi[m], id est summouendi, ius habet.

9 ¶Verbum *Suum* ambiguum est, vtrùm de toto an de parte significet. & ideo qui iurat suum non esse, adiicere debet, neque sibi communem[n] esse.

Soluto matrimonio.

240. *Paulus* ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

CVm quærebatur, an verbum *Soluto*[o] *matrimonio dotem reddi*, non tantum diuortium[p], sed & mortem contineret, hoc est, an & hoc quoque casu contrahentes sentient, & multi putabunt hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc motus imperator pronunciauit, id actum eo pacto, vt nullo casu remaneret dos apud maritum.

Ruta cæsa.

241. *Quintus Mutius Scæuola* libro singulari ὅρων.

IN rutis[r] cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili[s], tectorióve[t] non continentur.

Pars nauis. 1. Proiectum immissum. 2. Pars ædificij. 3. Vidua, vecors, vesanus. 4. Pars ædium.

242. *Iauolenus* lib. 2. ex Posterioribus Labeonis.

MAlum[u] nauis esse partem, artemonem[x] autem nõ esse, Labeo ait: quia pleræque naues sine malo inutiles essent, ideoque pars nauis habetur. artemo † autem magis adiectamento[y], quàm pars nauis est.

1 ¶Inter proiectum[z] & immissum, hoc interesse ait Labeo: quòd proiectum esset id quod ita proueheretur, vt nusquàm requiesceret, qualia mæniana[a], & suggrunda[b] essent: immissum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

2 ¶Plumbum, quod[c] tegulis[d] poneretur, ædificij esse, ait Labeo. sed id, quod hypæthrhi † tegendi causa poneretur, contrà esse.

d de decurionibus dicam ad titulum Codicis *de decurionibus & filiis eorum & qui decuriones habentur, &c.*
e Erant decuriones quasi senatores Curiæ suæ, *l. 33. C. de decurionibus.*
f *Varro 4. de lingua 15. Isidorus 2. Plato ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς q. 25. Cicero Philippica 2.* Vruo, *Hal.* ἀπὸ τοῦ ὑρ... *2. Eclog. 2. cap. 240.* Vrbum est aratrum *Varro 4. de lingua.*
g Aratro vrbes definiri solitæ: quemadmodum & idẽ in iisdem excõdendis inducebatur, *v. l. 21. ξ quib. mod. vsusfr.* dixi *ad Varronem 4. de lingua.* vbi locus est elegans ex Catone.
h Et exfundanda, id est, euertenda, *Nonius 1. Horat. 1. Carm. 16. Seneca 1. de Clement. vltim.* hinc Carthago aratrum passa dicitur, *l. 21. ξ. quibus modis vsusfructus*, & templum Hierosolymitarum aratum à Titio Rufo *Hieronymus.* ... καὶ πόλεις ὥσπερ ἄνθρωποι. *Lucianus in Dialogo qui Charon, vide P. Fabrum 1. semestr. 8.*
i *Varro 4. de lingua, Ecl. ibid.* id est, opibus recondendis, aut conseruandis *Festus*: sed vel murorum oppositione, vel quòd dent mutuam operam aduersus hostes *15. Isidorus 1.* ἀπὸ τῆς ... Græci hic, id est non ab opere, sed à causa propter quam Mœnia construuntur.

k territorium ciuitatis, *l.41.§.5.ξ.de legatis.* id est, oppidi, *l.3.§.4.ξ.de sepulchro*, iudicis, *l.vlt.ξ.de iurisdict.*
l non extra, *v.l.vlt ξ.de iurisdict.*
m Territorium locus communis, qui propè oppidum relinquitur, sic dictũ quòd maximè teratur *Varro 4. de lingua.* aliam Etymologiam affert Isidorus *14. orig. 15.* territorium quasi tauritorium, id est, tritum bobus, & aratro. à terrẽdis ciuibus, *Siculus Flaccus libro de condic. agrorum*, à terrendis hostibus. *Frontinus in libro de agrorum qualit.* à terra, *Cuiac. ad l.53. C. de decurionib.*
n communem, *Hal.* Suum enim quisque potest dicere, quod commune cum alio habet. *v.l.46.ξ.de ritu: l.74. ξ.de legat 3. adde l.25. l.58. in fin. supra eo.* Suum est etiam quod vindicari potest, non quod est in obligatione, *l.27.§.2. in fin. l.34.ξ.ne auro*, aut pignore, *l.9. in fi. supra de supellectile.*
o *v.l.56 supra soluto.*
p Matrimonium enim dissoluitur diuortio, morte, *l.1.ξ.de diuort.*
q *arg. l.1. C. soluto.*
r ruta cæsa coniunctim, *l.5.§.1.ξ.ad exhib. l.66. in fi. ξ.de contrah. emp. l.38. in fin. ξ.de act. emp.* ruta & cæsa, *l.5.§.6. l.18. ξ.de act. emp.*
s i. manu constructo Structiles bases, *l.245. ξ. eo.* canales *8. Vitruuius 7.* columnæ, *l.8. §.1. ξ si seruitus vindicetur.* formæ *9. Pallad. 11.* lapides, *l.6.§.5.ξ. si seruitus vind.* riui, *l.3. §.1. ξ. de riuis.*
t tectorium. incrustatio ex gypso, & calce, vel ex marmore, *l.38. circa finem, ξ. de rei vind. l.7. in fin. ξ. de vsufructu: l.3. in fin. supra de seruitut. vrban. l.3. §.4. supra de in rem verso, l.17.§ 3. supra de act emp. l.40. supra de damno: l.3. § 9. supra vti possidetis. adde 2. Vitruu. 4 & 7. cap. 3.* Inde tectores, *l.27. in fin. supra ad legem Aquiliam, l.5.§ 7. supra commodat.* κονιαταί, qui & albarij. *Tertullianus in lib. de Idololatria*: albini in *l.1. C. de excus. artifi.*
u *l.44. supra de euict.*

x qui & velum dicta *l.44.* & acacium.
† artemon.
y hinc Alciatus colligit artemonem, esse velum maiori additium, ἀρτάω enim assuere significat Baysius, maius velum interpretatur. nam & hoc vocabulo maius velum etiam Veneti appellant. Artemonis fit mentio, *Act 27. vers. 40.*

3 ¶Viduam non solum eam, quæ aliquando[e] nupta[f] fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum[g] non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors[h], vesanus, qui sine corde aut sanitate esset. similiter viduam dictam esse, sine duitate.

4 ¶Straturam[i] loci alicuius ex tabulis factis, quę æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui[k] vsus paratæ essent. neq; ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

Libertus.

243. *Scæuola* libro decimooctauo Digestorum.

SCæuola respondit: Semper acceptum est, vt libertorum[l] appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifestè is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

Pœna, multa.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI qua pœna est, multa est. si qua multa est, pœna est. *Paulus*: Vtrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo[m] ex hoc quoque apparet: † quòd[n] de pœna prouocatio non[o] est, simul atque enim victus quis est eius maleficij, cuius pœna est statuta, statim ea debetur: at multæ prouocatio est, nec antè debetur, quàm aut non est prouocatum, aut prouocator victus est, nec aliter, quàm si is[p] dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit: quia pœnæ certæ singulorum[q] peccatorum sunt: multæ contrà: quia eius[r] iudicis potestas est, quantam dicat: nisi cùm lege[s] est constitutum, quantam dicat.

Pars ædium.

245. *Pomponius* libro decimo Epistolarum.

STatuæ affixæ basibus structilibus[t], aut tabulæ relegatæ[u] catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter cohærent lychni[x], non[y] sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quò ædes perficiantur.

1 ¶Idem Labeo ait: Prothyrum[z], quod in ædibus[a] [interim qui] fieri solet, ædium est.

Exhibere. 1. Restituere.

246. *Idem* libro decimosexto Epistolarum.

APud Labeonem pithanon ita scriptum est: Exhibet[b], qui præstat eius, de quo agitur, præsentiam. nam etiam qui sistit, præstat eius, de quo agitur, præsentiam, nec tamen eum exhibet. & qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri eius præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis aptè appellari potest.

1 ¶Restituit[c], non tantùm qui solum[d] corpus sed etiam qui omnem rem conditionémque reddita causa præstet. & tota restitutio iuris est interpretatio.

z *Eclog. 2. c. 241.*
f *l.2. supra de seru. vrban.*
a *v.l.2.§.6. supra ne quid in loco publico*, mæniana, *Hal.* vt & in lege *20. supra de seruit. vrban.* sic dicta à Mæuio censore, *Festus.* Græci ...ας appellant, *v.l.11. C. de ædif. priuat.*
b *Varro 3. de re rust.* subgrundæ. *Hal.* suggrũda, *vulgat. 2. Victru 9.* Inde subgrundatio *4. Vitruu. l.* sugruenda *l.25.§.2. in fin. supra de his qui deiecerunt*: sugrunda: *supra de damno infecto & de sugrundis.*
c pro tegulis. *Hal.*
d *l.18. in fi. sup. de act. emp. l.12. §.19. supra de instructo.*
† hypæthra, *d.l.12. §.20.* Latinè subdialia, subdiuales sub dio ambulationes. Vitruuius, Ioui, fulguri, soli, Lunæ ædificia hypæthra cõstituentur, *adde eundem 5. cap. 11. 17. Plin. 2. Harmen. 4.§.55. l.8.§.1.ξ si seruit. vin.*
e *¶ 9. Isid. 8.*
f nupta etiam fuisse intelligitur, quæ maritum habet inutilem putà dãnatum ad triremes, *Glos. in l. vlt. in verbo orbitatis, C. ad legem Fabiam de plagiariis*, vt Ecclesia sponso viduata dicitur, quæ Episcopum habet inutilem *cap. 2. §. sed neque illud, extra de translatione Episcoporum.*
g *2. Ecl. 2. c. 242.* Vidua dicitur quæ virum nec habet, nec habuit. Iduare enim lingua Hetrusca, diuidere *2. Macrob. 15.* ita vidua dicetur, valde diuisa, vidua etiam dicitur quæ virum absentem habet. *Plaut. in Sticho.*
h *5. Gell. 12. 2. Eclog. 2. c. 242.*
i structuram. *Hal.*
k *l.1. §.7. l.18. supra de act. emp.*
l *v.l.172. supra eo.*
m & quidem quatuor differentiæ ostensę sunt. *v.l.131.ξ.eo.* nunc duas alias adfert.
† Appellatur à multa non à pœna. Pœna certa est: multa, arbitraria.
n Quinta differentia pœnæ & mulctæ.
o sic sentio à pœna legibus statuta appellari non posse. nec enim à legibus ad ipsum magistratum legum custodem appellari potest, *l.1.§.4 in fi. supra ad Turpillianum*: à negotio malè fortassis à iudice intellecto, aut non plenè probato, *d. l. 2. C. quorum appellationes* appellari posse, & hic sensus admodum est apertus.
p Innuitur quarta differentia pœnæ & multę, *de qua dictum in l.132. in fi. adde l.2. in fi. ξ. de pœnis.*
q Innuitur prima differentia *de qua dictum in d.l.131. in prin.*
r *l.1.§.4.ξ.ad Turp. v l.15.ξ.ad municipalem.*
s Innuitur tertia differentia *de qua in d.l.131.* t *v.l.241.ξ.eo.*
u religatæ. *Hal.*
x lychnus λύχνος Lucerna, lychni pensiles: *Plautus*, dependent lychni laquearibus aureis. *Virgil. 1. Æneid. Suet. in Iulio.* y Imò sunt, *l.12 §.13.ξ.de instructo.*
z Prothyrum, seu diathyrum, hîc est velamen, quo aditus ædium obtenditur. alio sensu, prothyrum sumitur in Nouella Leonis 57. idque pars est ędium, *v. Cuiac. 14. obs. 1.* sed Lipsius *2. Epist. 7.* Prothyrum interpretatur, repagula è ferro vel lapide, vel qua alia re vtcunque depacta, arcendis à vestibulo ędium vehiculis & equis. Prothyrum velamen dicit in lege *12.§ 23.ξ.de instructo.*
a in ædibus vterimque Lipsius *2. Epist. 7.* b *l.ξ.ad exhib. 2. Ecl. 2. c. vlt.*
c *l.5.ξ.eo. Ecl. ibi.* d *al.* toluit.

a περὶ κανόνων διαφόρων νομίμων 2. *Eclog.3.5.Harm.* 2. De regulis iuris *ex extra vlt. 5. semestr. vlt.*

b Non tamen de omnibus. Deest enim illa, noxa caput sequitur, *l.12.§.2.ꝭ.de legat.* deest & illa curatorem habenti curatorem dari non posse, *l.20.§.fin.ꝭ.de tutoribus datis.* In rem suam tutorem auctorem esse non posse, *l.1.ꝭ.de auct.tutor. l.21.C.de furtis. adde l.13. §.1.ꝭ.de liber. & posthum.*

c id est, sententiis, definitionibus. Huiusmodi regulæ magnã vtilitatem in omni scientiarũ genere adferunt. Inde Vegetius *3. cap.26.* recenset regulas quasdam generales bellorum. Idem medicis præstant Aphorismi Hippocratis. Postulata Geometris: quæ petitiones *Cassiodoro.* αἰτήματα Euclidi: Concedenda. Martiano Capellæ. Eodem fini Annianus ex Pauli sententiis quasdã Gothis suis selegit, quæ hodie receptæ Pauli sententiæ dicuntur.

d ne dicas antiquatis, nullæ enim hic inueniuntur regulæ iuris à Iustiniano antiquatæ, sed receptis ab antiqua prudentia iuris auctorum, *l.21.C de furtis.* consona Iurisconsultorum definitione, *l.vlt. C.Theo.de diuersis rescriptis.* hinc regula Catoniana, & illa quæ certissima dicitur, *§.1.Instit.de perpetuis & temporalibus*, & vetus, *§ 5 Inst.de satisdation. l.37.ꝭ.de pactis.* Cuiacius addit, leges *28.62.65.191.* esse alienissimas ab hoc titulo.

e Κανὼν *2.Ecl.3.c.1.* definitio, *l.202.ꝭ.eo.* sententiæ κύριαι δόξαι *2.Ecl.3.c.1.* sententiæ, maximæ ἀξιώματα, petita, postulata.

f Rei quæ est nomine, quidam rem quæsitam & litem intelligunt. video Græcos rei loco vsurpare πρᾶγμα *Eclo.ibid.Harm.ibi.* ἅπαντα τοῦ πράγματος. *Galenus apud Hotom.2.obs.4.* sic sentio. his verbis, rem, quæ est, ius significari, quòd in ipsa re controuersa sequi oporteat: vel causam generalem qua moti sunt prudentes. nam regulæ de facto non respondent, sed de iure vt infra eodem dicam, vel τὸ ὑποκείμενον rem subiectam, id de quo agitur, *l.67.ꝭ.eo.*

g id est, generaliter, idque ex iure in variis partibus iuris constituto, ac recepto. *Dynus ad cap.1.in sexto eo.* & plurium legum consensione *Hotoman.ibid.* ita vt nihil sit perfluum, nec tamen obscuritas inducatur. id si contingat breuitas est laudanda, *v. l.37. C.de donat.* etsi difficilè sit regulas ita componere, vt omnino absolutæ sint, ac perfectæ, *l.202.ꝭ.eo.* Est igitur regulæ proprium, non vt semper signum habeat vniuersale affirmatiuum, vel negatiuum, aut indefinitum, vt Dynus putat: sed vt breuiter primaria consilia, primariam rationem iuris controuersi decidendi præbeat. hinc definitur à Græcis τοῦ πράγματος σύντομος ἀφήγησις, καὶ σύνδεσμος *Ecloga ib. Harm.ib.* sic apud medicos, ἀφορισμοὶ διὰ βραχυτάτων ἅπαντα τὰ τοῦ πράγματος ἴδια περιορίζουσι. *Galenus apud Hotoman.2.obser.4.* Exempla huius breuitatis varia extant in hoc titulo.

h non vt *Hal.vulg.*

i *Ecl.ibidem.* Ius antiquius est regula, quum ex eo regula nascatur. Ius, ipsa est æquitatis materia: regula est eius quasi forma, & adaptatio. sicut aliud ædificium, aliud architectonice. ex ædibus immediatè habitatio percipitur, mediatè ex ipso artificio. Ita dici quoque potest ex regula ius sumi.

k id est, regula, nisi ius aliquod præiacens habeat, regula esse non potest. Ius autem illud est, vel strictum, vel æquum ac bonum. Æqui obiecta sunt, honestum, natura, vtile. Vtile est fictione, repræsentatione (sic dolus possessionem, rem, conditionem, factum: culpa rem: factum seu persona, factum aliud, rem aliam, aliam personam repræsentat) præsumptione, coniectura, seu interpretatione, non captiosa, sed ciuili. hinc interpretatio sumitur ex natura rerum ipsarum, putà genere, specie, toto, partibus ab eo quod plus est, & minùs, principali accessorio, priuatione, habitu, signis, verbis, & mente, id est obscuro, seu ambiguo, quo in genere præsumptio sumitur pro authore, pro eo quod verisimilius est, pro rei præsentis opportunitate pro consuetudine, pro eo quod est benignius, vel fauorabilius: idque maximè quum agitur de libertate, dote, testamento, iudiciis, contractibus, pœnis, lucro, onere, maiori parte, inter fiscum, & priuatos, de tacito, & expresso, vbi agitur de actus conseruatione, de coniunctis, & disiunctis, de odio, & fauore, de duobus malis, de initio vtili, vel inutili, de iure nouo. Hæc Ioanni Ramo, præceptori quondam meo, & apud Louanienses iuris antecessori doctissimo accepta refero.

l [illegible] negotij, sed (quia rei vocabulum latissimè patet, quemadmodum ostenditur in lege prima. *ꝭ.de reb.cred.*) iuris.

m coniunctio, *vulga.* & malè. Est enim metaphora sumpta ab oratorib. qui vel in principio [illegible] summam totius causæ coniiciunt, vt attentiorem faciant auditorem: vel in fine, vt eum memorem dimittant *Ioannes Ramus.* Est igitur ea legis sententia, quod causæ coniectio inter Rhetores, regula est inter Iurisconsultos. illa, iura omnia litigatorum in summam aliquam contrahit. hæc (vt sic loquar) succum elicit, & (vt Alchymistæ loquuntur) quintam essentiam exprimit. *hæc Hotom.2.obs.3.* Coniectio igitur, quia ex regula æquum coniicitur, non aliter quam ex signis factum.

n putà, quia malè & perperam est concepta, non quia exceptiones habet. nec enim exceptio vitiosum quid continet, sed quid potiùs secretum, aut remotum à regula, quam declarat, & in ea declaranda officium suum facit *Hotoman.ibid.* Potest tamen defendi, exceptionibus vitiari regulam idque propter specialem rationem ex circunstantiis ductam.

o vt in fabrica, si praua est regula prima, omnia mendosè fieri, atque obstipa necesse est, *Lucret. Hotom.ib.*

p ὃ σημαίνει τὸ ὑποκείμενον *6.Harm.8.*

q id est, functionib.

DE [a] DIVERSIS [b] REGVLIS [c] iuris antiqui [d],

Tit. XVII.

De regula.

1. *Paulus* libro decimosexto ad Plautium.

REGVLA [e] est, quæ rem, quæ [f] est, breuiter [g] enarrat. non [h] ex [i] regula ius sumatur: sed [k] ex iure, quod est [l], regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur, & (vt ait Sabinus) quasi causæ coniectio [m] est. quæ simul cùm in aliquo vitiata [n] est, perdit [o] officium [p] suum.

De feminis. 1. De impubere.

2. *Vlpianus* libro primo ad Sabinum.

FOeminæ ab omnibus officiis [q] ciuilibus [r] vel publicis [s] remotæ sunt [t]: & ideò nec iudices [u] esse possunt, nec magistratum [x] gerere, nec postulare [y], nec pro alio interuenire [z], nec procuratores existere [a].

1 ¶ Item impubes omnibus officiis ciuilibus debet abstinere.

Non nolle, velle.

3. *Idem* libro tertio ad Sabinum.

EIus est non [b] nolle [c], qui potest velle.

4 *Idem* libro sexto ad Sabinum.

VElle non [d] creditur, qui obsequitur [e] imperio patris, vel domini.

De furioso & pupillo.

5. *Paulus* libro secundo ad Sabinum.

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamuis actum rei non intelligerent [f]. nam furiosus [g] nullum negotium contrahere potest: pupillus [h] omnia tutore auctore agere potest.

De eo qui ad alium vult transferre hereditatem.

6. *Vlpianus* libro septimo ad Sabinum.

NOn vult heres esse [i], qui ad alium transferre voluit [k] hereditatem.

De testato & intestato.

7. *Pomponius* libro tertio ad Sabinum.

IVs nostrum non [l] patitur [m] eundem in paganis [n] & testatò [o] & intestatò decessisse [p]. earúmque rerum naturaliter inter se pugna est, testatus & intestatus.

r i. virilibus, *l.1.§.5.ꝭ de postulando. l.[illegible] C.de procuratorib.* in quib. opera & ministerium requiritur, *l.12.§.2.ꝭ.de iudiciis. l.[illegible] §.1.ꝭ.ad Velleianum: l.13.ꝭ.de vac.mun.*

s i. honoribus & muneribus publicis, *l.6.ꝭ.de capite minutis: l.78.ꝭ.de iudiciis:* aut personalib. *l.3.§.3.ꝭ.de munerib.* corporalibus, *l.18.ibi tertio officium.ꝭ de verb.signific.* Aliud est in nudis dignitatibus. nobilitatem enim vel à patre, vel à maritis accipiunt, *l.8.ꝭ.de senatorib.*

t non quia nõ habent iudiciũ, sed ipso sexu, *d.§ 3. & l.1.§.5.ꝭ. de postulando.* Iure Romano præsertim & moribus, *l.12.§.2.ꝭ. de iudiciis: l.1.§.1.ꝭ.ad Velleianum*, remouentur.

u *l.12.§.2.ꝭ.de iudiciis: l.18.§.14. supra de muneribus.* hodie vsu & consuetudine, statuto, principis priuilegio, hereditaria iurisdictione mulier fungi potest *Decius hic.* è contrario quidam ciuiæ esse possunt, vt masculis à iudicando aliquando excutiantur, *l.13.ꝭ.de vacatione.*

x adde *l.4.§.2.ꝭ.de offic. proconsul.*

y *l.1.§.5.ꝭ.de postulando.*

z fideiubere, *l.4.supra ad Velleian.*

a vide *l. decimaoctaua, Cod. de procuratoribus.* [illegible]

b ¶ Cicero *13.ad Atticum 12.* Idque eum non nolle mihi scripsisti.

c Eius est nolle, *vulg. Hugo à Porta.* Eius est non velle. *Hal.* μὴ θέλειν *2.Eclog.2.cap.6. Harmenop.2.* quam lectionem defendit Cuiacius *6.obser.39. & 15.obser.23.* reprehensus à Roberto *2.receptæ 26. & 1.Animad. 30.* defensus ab Antonio Mercatore *1.Notat.30.* Velle propriè dicitur, qui sciens, *l.1.§.3.supra de tribut.* nec coactus, *l.4.infra eodem.* iubet, mandat & imperat, aut expressim approbat. nolle, qui sciens nec coactus, expressim vel palàm vetat, aut refragatur. *l.24.C.de negotiis.* Non nolle is videtur, qui tacitè approbat, qui sciens patitur, nec expressim fieri iubet, éstque inter velle & nolle medium. Non est velle, quia palàm non iubet: non est nolle, quia non refragatur, sed tamen probat. Non velle, non est expressim refragari, sed factũ tacitè reprobare. Non est velle, quia non iubet. Non est nolle, quia palàm non vetat. Non nolle, non est iubere, sed approbando pati. *l.1.§.3.ꝭ.de tributoria.* Non velle, non est vetare, sed tamen reprobando pati. Velle igitur, & nolle, est iussio, & prohibitio expressa, *l.86.ꝭ.de hered.inst.* non nolle, & non velle, tacita. Huc res redit, velle potes? potes nolle, vt hic secundum Vulgatam, potes etiam non velle secundum Haloandrum, & Græcos, & non nolle secundum Florentinam. E contrario, non potes cum effectu velle? non videris nolle. *l.[illegible]ꝭ.de acquir.hæred. huc adde l.37.ꝭ. eodem.* nolle non dicimur, quoties velle contrarium [illegible] non possumus, *l.101.supra de conditionibus & demonstra.* Nolle adire non videtur qui non potest adire. *l.4.ꝭ.de adquir.hæred.* Nolle dicimur, cùm contrarium possumus, *l.17.§.7.ꝭ.de ædilitio.* Addamus hæc ex Seneca *6.de benefi.20.* Non ideo, inquit, minus vult, qui non potest nolle, *& post.* Multum interest vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, non potest nolle, *& pòst.* Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendíque se in cõtrarium: cùm ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit. An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

d Imò creditur. *l.26.§.1.in fi.ꝭ.de pignor. l.12.ꝭ.de sponsal. l.22.ꝭ.de ritu.*

e *v.l.4.C.de adult.2.Ecl.3.ca.4.6.Harm.2.* Eius qui obsequitur an actus voluntarius, & spontaneus sit dicendus: an, & quomodo voluntas coacta, voluntas dicatur, vide Decium hic. An iussus superioris excuset à delicto. *v.l.20.ꝭ.de oblig.* An velle dicatur, qui cogitur. v. Cuiac. *16.obs.vlt.adde l.1.2.ꝭ.eo.*

f intelligant. *vulg.Hal.*

g *v.l.1.§.12.ꝭ.de oblig.*

h *v.l.43.ꝭ.de oblig.*

i ex testamento, vel ab intestato.

k i. qui transtulit. i. qui passus est reipsa transferri, *l.88.in fi.ꝭ.de hær.inst.* nam velle, multis casib. cum effectu intelligendum est. *v.hic Decium.*

l vide tamen Socinum *regul.400.*

m Imò patitur, *l.15.in fi.ꝭ.de inofficioso.*

n reb. s. pagani, i. non militis.

o *v.l.6.in fi.ꝭ.de test.milit.§.5.Inst.de hær.inst.*

p decedimus pro parte intestati, si vniuersalis heres pro parte hereditatem potest repudiare. *l.1.l.2.ꝭ.de adq.hær.* Itẽ si portio repudiantis heredis, reliquis scriptis heredib non adcrescit. *l.63.ꝭ.de her.inst.* Ideoque ne id fiat ius adcrescendi introductum est. Quid si testator partes omisit? idem ius erit. siquidem, tacitè vult eas scriptis adcrescere. Quid si vetuit scriptos heredes adcrescendi iure vti? nõ probo Dynum, & alios dicentes, nihilominus ius adcrescendi competere cùm id testator vetuerit. Et vt paucis complectar: non est ex bona fide id ei restitui, quod testator ad eum peruenire noluit. *l.46.in fi.ꝭ.de hæred.inst.* Non probo Bart opinionem *in l.9.§.si duo.de her.inst.* totam rem ad causam intestati reduci. non id probo quod Clarus ait *3.sent.§ test.q.74.* testamentum corruere, cum actui. i. testamento sit fauendum vt valeat. Nihil etiam interest verbis an facto testator voluntatem suam declaret. *arg.l.32.ꝭ de legib.* placet media sententia in parte non scriptam, heredes ab intestato ex præsumpta & collecta voluntate testatoris admitti, ne alioquin actus pereat, *l.12.ꝭ.de reb. dub.* nam qui vetat scriptos heredes iure adcrescendi vti, tali prohibitione, & testamentarios confirmat heredes & ad alias partes vacantes, heredes ab intestato satis expressè vocat. *v.l.74.ꝭ.ad Trebellianum: l.6.in fin.ꝭ.de fideic. lib. l.32.in fi.ꝭ.ad l.Falc.* vt iam non ab intestato succedatur, sed ex testamento. Idẽ dicendum, si mandauit disertis & expressis verbis, vt partes non scriptorum heredum ad heredes ab intestato deferrentur. tunc enim successio non erit ab intestato, sed

to,ſed ex teſtamento:& ita intelligi volo,quod ſatis gene: aliter ſcripſi ad *l.* ... *ſupra de leg.1.* atque ita teſtamentum non fuerit inutile,quia defunctus teſtari voluit neque pars vacans adcreſcet ſcriptis heredibus quia id vetuit: ab inteſtato hæredibus adcreſcet quia id voluit.adde, ſtatuto aliud conſtitui poſſe quod notauit Decius *in l.27. nu.7.j.eo. his adde quæ notaui ad l.vlt. ſup.de iuriſd.* quemadmodum ex poſtfacto & accidenti fieri poteſt, vt qui moriatur pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus, *vide l.15.in fi.ſup. de inoffic.*

De iure ſanguinis.

8. *Idem* ¹libro quarto ad Sabinum.

IVra ſanguinis [a] nullo iure ciuili dirimi poſſunt.

De obſcuris.

9. *Vlpianus* ¹libro quintodecimo ad Sabinum.

Semper † in obſcuris [b], quod minimum [c] eſt, ſequimur [d].

De commodis & incommodis.

10. *Paulus* ¹libro tertio ad Sabinum.

SEcundùm naturam eſt, commoda [e] cuiuſque rei eum ſequi,quem ſequentur incommoda.

De tranſlatione dominij.

11. *Pomponius* ¹libro quinto ad Sabinum.

ID,quod noſtrum eſt,ſine [f] facto noſtro ad aliũ transferri non poteſt.

De interpretatione teſtamentorum.

12. *Paulus* ¹libro tertio ad Sabinum.

IN teſtamentis pleniùs [g] voluntates teſtantium interpretantur.

De effectu exceptionis.

13. *Vlpianus* ¹libro nonodecimo ad Sabinum.

NOn videtur cepiſſe, qui per exceptionem [h] à petitione remouetur.

De die obligationis.

14. *Pomponius* ¹libro quinto ad Sabinum.

IN omnibus obligationibus, in quibus dies nõ ponitur, præſenti [i] die debetur.

De effectu actionis.

15. *Paulus* ¹libro quarto ad Sabinum.

IS, qui actionem [k] habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere videtur [l].

De imaginaria venditione.

16. *Vlpianus* ¹libro viceſimoprimo ad Sabinum.

IMaginaria [m] venditio non eſt pretio accedente.

De tempore.

17. *Idem* ¹libro viceſimotertio ad Sabinum.

CVm tempus in teſtamento adiicitur: credendum eſt, pro [n] herede adiectum, niſi alia mẽs fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris [o] gratia tempus adiicitur.

a adde & agnationis *l.34. ſupra de pact.* naturæ *l.8. ſup. de capite minutis: l.2.in fi. ſupr. de vſufructu earum rerum. l.1. § 2.in fi. ſupra de leg.præſt.§.11. Inſtit. de iure naturali.*

† *1 Harmenop. 15.§.6.*

b legatorũ cõtractuum, pœnarum, non iudiciorum. attenditur enim in his quod meliùs eſſe poteſt actori *vide Decium hic.* De obſcuro *v.l.22. in fi.ſupra de fideicõ. libert.* de ambiguo *v. l.80.ſupra de verbor.oblig.*

c *2.Eclog.3.c.11. l.200.j.eo.3.Harmenopul.8. §.8. l.14. in fi.l.39. §.6.ſup. de leg.1.l.43.in fi. ſup de leg.2. l.29. §.1. l.75. ſupra de legat.3.l.83.§ 3.l. 109.ſupra de verbor obligation.*& quod benigniùs *l.56.j.eo.* veriſimilius, aut quòd plerunque fieri ſolet *l.114.j.eo.* quòd mitiùs *l. 4.§.3.ſupra de ſuſpect.l.32.in fin.l. 42.ſup. de pœnis:* quod leuius *l. 51. ſupra de conditionibus & demonſtrat.* quod vtilius dicenti *l.66.ſuprà,de iudicijs hæred. l.8. §.3.ſuprà, de leg. 2.* reo & debitori *l.11 ſuprà,de iure dotium.*

d niſi de legato ad pias cauſas agatur *l.38 in fin. ſuprà, de auro,* & niſi teſtatoris voluntas *l.13.ſuprà de reb. dub.* aut actus contrahentium repugnet *l.39.ſuprà de pactis:l.25.l.34.§.6.ſuprà, de contrah. empt.* niſi obſcurum à iudice declarari oporteat *l.69.§.1.ſupra de iure dotium*:niſi id quod minimum eſt nullius ſit momenti *l.37.ſuprà de legat.1.*

e *v.l.vlt.§.3.Co.de furtis:adde 2.Ecloga 3.c.11.l.65.in fin.ſup.pro ſocio:l.13.§.1. ſuprà, de acquiren.poſſeſ.*

f *v.quæ notaui ad tit.Co.de rebus alienis non alienan.*

g *v.l.7 C.de fidei: ommiſſ.*

h *v.l.115.in fi.ſuprà eo:v.l.* ... *§.8.ſuprà ,de dolo.*

i *v.l.41.§.1.ſuprà,de verb.oblig.*

k *v.l.52.ſupra de acq.rerum:l.143.ſupr.de verb.oblig.2.Ecloga 3.c.15.*

l repræſentatione,non reipſa *l.204.j.eo.l.15.§.3.§.4.ſupr.qui ſatiſdare.*

m *eikonikḗ Ecloga ib.c.16. 3.Harmenop.3.§.42.v.l.54.ſupr.de oblig.*

n *v.l.15.in fin.ſ.de annuis.*

o *adde l.50.ſ.de oblig.v.l.41.§.1.in fi.ſ.de verb.oblig.*

p ¶ *v.in hanc legem Hotom.5 obſ.3.*

† *ſub.* puta non conditionalia, *l.14.in fi.ſ.vt legatorum nomine.*

q vt putà,in diem certum relicta,*l.5.§.1.ſ.quandò dies.*non conditionalia *l.vnic.§.7. ſ.de caducis tollen.*

r *v.l.78.ſ.de verb.oblig.l.144.in fin.j.eo:v.l.11.§.1.ſ.qui potiores.*

ſ id eſt, etiamſi conditio exiſtat poſt emancipationem filij. in eo differt legatum à ſtipulatione.ex hac adquiritur patri, etiamſi conditio exiſtat poſt emancipatum filium:ex illa non item. Rationem differentiæ collige ex iis quæ ſcripſi ad legem *78.ſ.de verborum obligat.*

t libertate nobis præſtita à dominis,conditio exiſtat *Vulgata.*

u hanc vocem *domini* Hotomanus expungit.*5.obſer.2.in fine.*

x Hæc lex deeſt in Florentina & Haloandri editione.

y *l.88.ſ.de verborum obligat.* z *l.15.ſ.de negotijs.*

a contraxit vel eſſe vel fuiſſe debet non ignarus, *Hotom.5. obſ.8.* vt vt ſit,lex agit de contractu.An idem in delictis? vtique.*v.Decium hic numero ſexto.*

b excuſat tamen iuſta ignorantia *l.3.ſ.de Macedon.*

c In iis quæ ſcire poſſumus & ignorare non debemus,factum nocet, *l. penult. ſ.de Macedoniano:l.48.ſ.de fideiuſſoribus.*

d id eſt, ſtatus, an ſit paterfamilias, vel filiusfamilias, ſeruus, vel dominus *Cuiacius 7.obſeruat.36.* Hotoman.*5.obſeru.8.* hæc legis verba porrigit ad eos qui vel contrahendi, vel diſtrahendi ius non habent. ſuperioribus, adde illud Senecæ,nomina facturi, diligenter in patrimonium, & vaſa debitoris inquirimus *1.de beneficiis in princip.*

e *l.* ... *j.eodem.*

De acquiſitione.

18. *Pomponius* ¹libro ſexto ad Sabinum.

QVæ [p] legata † mortuis nobis ad heredem noſtrum tranſeunt [q], eorum commodum per nos his, quorũ in poteſtate ſumus, eodem caſu adquirimus. aliter atque quod ſtipulati ſumus.nam & ſub conditione ſtipulantes [r], omnimodo [ſ] eis adquirimus, etiam ſi liberatis [t] nobis poteſtate domini [u] conditio exiſtat.

Quod tempus in ſtipulationibus ſpectatur.

PAVLVS [x].

SI [y] filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus, emancipatus [z] fuerit: deinde exſtiterit conditio: patri actio competit: quia in ſtipulationibus id tempus ſpectatur,quo contrahimus.

De conditione contrahentis vel legatarij. 1. De doli exceptione.

19. *Vlpianus* ¹libro viceſimoquarto ad Sabinum.

QVi cum alio contrahit [a], vel eſt, vel debet [b] eſſe non ignarus [c] conditionis [d] eius.heredi [e] autem [f] hoc imputari non poteſt,cũ nõ ſponte [g] cũ [h] legatariis cõtrahit [i].

1 ¶ Non ſolet exceptio [k] doli nocere his, quibus voluntas teſtatoris non refragatur [l].

De fauore libertatis.

20. *Pomponius* ¹libro ſeptimo ad Sabinum.

QVotiens dubia interpretatio libertatis [m] eſt, ſecundum [n] libertatem [o] reſpondendum erit.

De eo quod eſt plus vel minus.

21. *Vlpianus* ¹libro viceſimoſeptimo ad Sabinum.

NOn debet, cui plus [p] licet [q], quod minus eſt, non licere.

De ſeruis. 1. De conditione in arbitrium domini, vel procuratoris eius collata.

12. *Idem* ¹libro viceſimooctauo ad Sabinum.

IN † perſonam ſeruilem nulla [r] cadit obligatio [ſ].

1 ¶ Generaliter probandum eſt, vbicunque in bonæ fidei iudiciis [t] confertur in arbitrium domini [u] vel procuratoris [x] eius [y] conditio, pro boni [z] viri arbitrio hoc habendum eſſe.

De dolo, culpa, diligentia, & caſu.

23. *Idem* ¹libro viceſimonono ad Sabinum.

COntractus quidam [a] dolum malum dumtaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. dolum tantùm, depoſitum [b], & precarium [c]. dolum, & culpam, mãdatum, commodatum [e], venditum [f], pignori [g] acceptum, locatũ [h], item dotis [i] datio, tutelæ [k], negotia [l] geſta. in his quidẽ &

f hæc Sabini ſententia eſt *Cuiacius 7.obſer. 36.* Imò nõ eſt, *Hotoman. 5. obſeru.8.*

g aliàs certè contrahit, *l.3.in* ... *quibus ex cauſ. in poſſeſſ.*

h *l.5.§.3.ſuprà, de oblig.§.5.Inſt. de oblig.ex quaſi contract.:* & coheredibus, *l.25. §.16.ſ.familiæ.*

i ſoluendo ſcilicet:& ita verbum contrahere hîc improprie ſumitur.ſolutio enim eſt diſtractus, non contractus. heredi igitur non nocet, ſi ignorata conditione, pecuniam ſoluit: Imò ne ei quidem nocet ſcientia,ſi mandato teſtatoris ſoluit, *l.14.§.2.ſ. quando dies. Cuiac.* ... Id tamen negat Hotomanus *5.obſerua. 8.* textum ſuperioris ſententiæ ...

k *l.34. in fin.ſ. de auro: l 15.ſ.de adimend. l.6. C. de act.hæred. l.2. C. de iure dotiũ: adde l. 4. in fin. ſuprà, de his quæ vt indign.*

l *adde l.127. in fi.j.eod.*

m voluntatis, *Petrus Faber.*

n *l.179.j.eod. l. 13. ſ.de probat.l. vltim. §. 1. ſ. de vulgari, l.3.in fi. ſ. de his quæ in teſtamento delentur: l. 24.ſuprà, de manum. l. 10. in fin. ſ. de manum.teſtam.*

o cuius cauſa pia dicitur, *l.1. §.penultimo: C. de communi ſeruo:* legitimæ anteponenda. deductis enim libertatibus quarta initur, *l.8.§ 9.ſ.de inofficioſo.*

p *adde l.26.j.eo.l.110.l.163.l.165.j.eo.c.cui licet 53.de reg. in 6.* minor poteſt reſtitui, ergo appellare, *l.43.ſ.de minorib.* potuit iudex non deferre iuramentum, poterit igitur iuraturo certam ſummam definire,intra quam iuret, *l. 76. ſ.de rei vind. l.5.§.1. ſ. de in litem iurando.* de argumento à maiori ad minus affirmatiuè concepto. *v.l. 11.in fi.ſ.de liberis:adde l.22.§ 3.ſ.de adult.l.2.C.ne fideiuſſores dotium:* niſi id quòd maius eſt alicui ſpecialiter,& ſtrictè ſit conceſſum,vel ex iuſtis cauſis,minoribus, *vt l. 61.in fi ſ.de iud.l.7.§.3. ſ.de rebus eorũ.* quod in diſpenſatione, delegatione,decreto,& mandato perſpicitur.

q E contrario valet argumentum à maiori ad minus negatiuè conceptum, *l.4. ſ. de ſenatorib.l.5.ſ.de ſeruis exportandis:l.7.in fi.ſ.de interdict.& releg l.7.in fi. C.de reuocandis donationibus:l.vlt.C.de decur.v.Nouel.89.c.11.*

† *1 Harmenop.14 §.1.*

r ex contractu ciuili ſcil.aliàs ex delicto & naturali,cadit, *v.l.14 ſ.de obl.adde* ...

ſ & actio, *l.107.j.eo.adde l.208.j.eo.*

t & legatis, *l.1.ſ.de leg.2.l.43.ſ.de leg.3.*

u Hinc collige emptionem & locationem in domini,id eſt,vendentis, vel locantis arbitrium conferri poſſe.Imò neutrum poteſt, *l.7.ſ.de contrah.emp. l.25.ſ.locati: l.8.ſ.de oblig.l.17.l.108.in fi.ſ.de verb.oblig.*

x Idem in aliis quibuſcunque extraneis.vide Hotom.in hunc locum *5.obſ.10.*

y aliqua conditio *Hotomanus ibid.* conditionis vocabulo qualitatem rei approbandæ vel reprobandæ intellige.

z *l.6.ſ.pro ſocio:l.7.ſ.de contrah.emp.l.24.l.76.ſ.locati. l.3.in fi. C.de dotis promiſſione.* qui conſentit in arbitrum,bonum virum intelligit.

a *l.5.§.2.ſ.commodati:l.108.§.12.ſ.de leg.1.*

b *l.5.§.2.ſ.commodati:l.14.§.1.ſ.de furtis:l.1.§.10.in fi.& §.vlt.l.2.l.32.ſ.depoſiti:l.3.§.1. ſ.nautæ.* c *l.8.§.* ... *ſ.de precario.*

d *l.8.§.9 §.10.l.60.in fin.ſ.mandati:l.11.l.13.C.mandati.*

e *d.§.2.& l.18.ſ.commodati.*

f *d.§.2 l.35.§.2.ſ de contrah.emp.l.14.ſ.de furtis.*

g *d.§.2.§.vlt.Inſt.quib.mod.re contrahitur.*

h *d §.2.l.1.§.10 ſ.depoſiti:l.25.§.7.ſ.locati:l.20.C.de locato.*

i *d.§.2.* k *v.l.7.C.arbitrium tutelæ.* l *l.3.§.9.l.11.ſ.de negot.v.l.20.C.de negotiis.*

a *l.35.supr. de administr.tut.* & quidem exactissimam *Theophil.§.1.Instit.de oblig.quæ ex quasi contractu.*
b *d.§.2.l.52.§.1.supra pro socio:§.vlt.Inst.de societate.*
c *l.16.§.4.l.2.§.16.supr.familiæ:v.l.4.in f.C.comm.diui.*
d *l.1.§.6.ff.depositi:l.35.§.4.ff.de contrah.empt.l.1.C.de commodato:l.6.in fi.C.de pignor.*

diligentiam[a]. societas[b] & rerum communio[c] & dolum, & culpam recipit. sed hęc ita, nisi[d] si quid nominatim cõuenit, vel plùs, vel minùs, in singulis contractibus. nam hoc seruabitur, quod initio[e] conuenit. legem[f] enim contractus dedit. excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si conuenerit, ne[g] dolus præstetur. hoc enim bonæ[h] fidei iudicio contrarium est. & ita vtimur. Animalium verò casus[i], mortes[k], quæque sine[l] culpa accedunt, fugæ seruorum, qui custodiri non solent, rapinæ[m], tumultus[n], incendia[o], aquarum[p] magnitudines, impetus prædonum[q] à nullo[r] præstantur[s].

De eo quod interest.

24. *Paulus* libro quinto ad Sabinum.

QVatenus cuius[t] intersit, in[u] facto[x], nõ in iure[y] consistit.

De cautione.

25. *Pomponius* libro vndecimo ad Sabinum.

PLus[z] cautionis in re[a] est, quàm in persona[b].

26. *Vlpianus* libro trigesimo ad Sabinum.

QVi potest inuitis[c] alienare, multò magis & ignorantibus & absentibus[d] potest[e].

De pactis. De causis obligationum. De modo actionum.

27. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

NEc[f] ex prætorio[g] nec ex solemni[h] iure priuatorum[i] conuentione quicquam immutandum est, quamuis obligationum causę pactione[k] possint immutari & ipso[l] iure, & per pacti conuenti exceptionem. quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, priuatorum pactionibus non infirmatur[m]: nisi[n] tunc, cùm inchoatur[o] actio[p], inter eos conuenit.

e vel in continenti *l.7.§.5.ff.de pactis:l.72.supra de contrah. empt.*
f *v.l.52.supr.de verb.oblig.*
g dolus ne prȩstetur, effici pacto non potest *l.27.§.3.supr.de pactis. l.17.supra commodati. l.2.§.7.supra depositi.*
h *l.7.§16.supra de pactis.*
i casus nõ prȩstantur *2.Ecloga 3.c.20.l.2.l.10.in f.supra de pericul. l.11.§.1.supr.locati:l.2.§.7.supr.de administrat.rerũ ad ciuitatem, v.reliqua in l.6.Co.de act.pignorat.*
k *l.22.supra de negot.*
l aliàs si culpa, casum præstat *v.l.11.supra de negot. l.1.§.4.supra de oblig.*
m *l.26.§.6.supr.mandati:l.2.sup.de periculo: l.31.supr.de act.empt. l.50.supr.de administr.tut.*
n *l.1.§.1.supra depositi.*
o *l.11.§.1.supra locati: l.1.§.4.supra de oblig.*
p *l.10.in fi.supr.de periculo:* naufragia: *l.3.§.1.ff.nautæ: l.1.§.4.ff.de obligationib. l.2[illegible].§.0.sup.mandati.*
q piratarum *l.3.§.1.supr.nautæ: l.18.supra commodati:* incursus hostium, non exercitus prætereuntis lasciuia *l.15.§.2.supr.locati:* latronum *l.26.§.6.supr.mandati:l.50.supr.de administr.tut.*
r Imò præstantur: vt si quis in se casu periculum recepit *l.1.C.commodati.*
s quia illis resisti non potest *l.5.supra commodati.*
t cuiusque *Halcan.*
u *sic in l.10.supra de capite minutis.*
x In facto consistunt, de quibus ex facto iudicium est. potest enim ex eodem facto pro ratione personarum, *l.118.in fine, supra de verborum obligat.* locorum *l.2. de eo quod certo loco tempor.l.4.supra de eo quod certo loco. l.15.supra de negotiis:l.72. supra de iudiciis:l.1. supra de pœnis.* aliàs pluris aliàs minoris interesse. interdum ne interesse quidem. ideo nulla iuris definitione id comprehendi potest, *Hugo Donellus in libro de eo quòd interest cap.2.in fin.* de facti quæstionibus adde *l.16.in fine, supra de statu:l.79.§.1.supra de iudiciis:l.52.§.2.supra ad l.Aquil.l.13.supra qui potiores:l.8.§.13.supr. quibus modis pignus:l.32.supra de vsuris:l.30.in fine, supra de testament.tut.*
y In iure ea consistunt, in quibus cùm quid inciderit, constat, quidnam id, aut quale sit. sunt hæc huiusmodi, vt hominum prudẽtia æstimari & diiudicari possint *Donellus ib.*
z Imò tantundem *l.4.§.8.supra de fideicommiss.libert.* Imò minus, Reales minore tempore, & re extincta tolluntur: personales ad genus quod numquam erit competunt, realis non competit in quadruplum. In reali, probandum est dominium, quòd est difficile solue. Plus cautionis est rem habere apud se, quàm contrà alium agere, *v.Bellon.1.supputat.8.*
a in rem *vulgata Hal.* id est, in pignore *§.4.Instit.de oblig.quæ ex delicto.* in pactis *l.21.in fine.supra de pactis,* actionibus, quæ id quòd deest personalibus supplent *l.16.§.[illegible] de pignoribus:*& priuilegiis realibus *l.3.in fi.l.4.§.3.supra de censibus.*
b nisi lex personalium præcisè mentionem faciat *l.7.supra de stipulat.prætor.*
c Qui difficiliùs, idem faciliùs præstare potest *l.4.§.3.supra de fideicommiss. libert. adde l.6.supra de tutor.datis.* hinc colligunt neminem cogi ad eum citandum, quo inuito actus exerceri potest, *Decius.*
d non debet expectari præsentia quæ nihil operatur *l.13. in fine, supra ad Velleian.*
e nisi ratio sit diuersa, vt in arbitro *l.18.supra de arbitriis:* & iudicibus, quorũ præsentia alios potest in suam sententiam trahere *l.39.supra, de re iudicata.*
f *1.Harmenop.9.§.20.*
g idem de publico *l.45.in fi.j.eo:l.38 supra de pactis:*de communi *l.7.§.16.supra de pactis:*de regulis iuris ciuilis *l.28.supra de pactis:*de legibus *l.55.supra de legatis 1:* de iure Reipublic.*l.2.§.8.supra, de administrat.rerum:*de iurisdictione, & forma iuris publici *l.13 C.de testamentis,*de iure naturæ, de quo vide *l.8.supra eo.*
h solenni *vulgata Hal.*
i *2.Ecl.2.c.27.*aliud in consuetudine & statuto, quibus derogari potest iuri publico. qua de re vide quæ scripsi ad leg.*9.C.de testament.*
k *l.43.suprà, de pactis:v.l.23.in verbis si quid nominatim conuenit, supra eo.*
l *l.27.§.2.ff.de [illegible] act. τῶ αὐτῷ δικαίῳ Eclog.ib.*
m οὐκ ἀναλύονται *Ecl.ib.*informatur *Hotom.35 Illustr fol.236.*
n nec si tunc. Græci ita legisse vidẽtur, quam lectionem interpretationi Bulgari antepono, qua fingit, modò competituræ actioni prætoriæ, vel legali resisti non posse: iam competendi posse vel ante exordium causæ vel in ingressu iudicij.
o *l.7.§.5.supra de pactis.*

p pactio *vul.*pacto *Hugo à Porta.*
q propria seu à se facta, non ab altero: mera, seu vera, non ob causam *l.49.in fin.l.50.supra de re iudic.* sed & ante rem traditam, *l.9.supra de condict.indeb.*
r *v.l.12.supra, de donationibus.*
s Facere posse videntur deducto ære alieno *l.19.§.1.ff.de re iudicata:* & omnibus ita deductis, ne ipsemet donator egeat *l.1[illegible].j.eo.*

De his qui ex liberalitate conueniuntur.

28. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

DIuus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate[q] conueniuntur, in[r] id, quod facere possunt[s], condemnandos[t].

De eo quod initio vitiosum est.

29. *Paulus* libro octauo ad Sabinum.

QVod initio[u] vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere[x].

De nuptiis.

30. *Vlpianus* libro trigesimosexto ad Sabinum.

NVptias[y] non concubitus, sed consensus[z] facit.

De factu de eo quod est impossibile.

31. *Idem* libro quadragesimosecundo ad Sabinum.

VErum[a] est, neque pacta[b], neque stipulationes factum[c] posse tollere, quod enim impossibile[d] est: neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, vt[e] vtilem actionem, aut factum[f] efficere possit.

De seruis de hominum æqualitate.

32. *Idem* libro quadragesimotertio ad Sabinum.

QVod attinet ad ius ciuile[g], serui pro[h] nullis habentur[i], non tamen & iure naturali[k]: quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines æquales[l] sunt.

De actore & reo.

33. *Pomponius* libro vicesimosecundo ad Sabinum.

t nisi tali priuilegio renunciauit donator: quia donationi (cùm habet originem ex contractu) renunciari potest. *v.Deciũ hic nu.8.*
u *v.l.178.l.201.l.210.infra eo. 2.Eclog.3.cap.29. v.l.1.suprà, de regul. Caton. adde l.27.suprà, de oblig. cap. non formatur 18. de regul.in 6.* exemplũ erit in sententia *l.19.supra de appellationibus:* institutione *l.210.infra eo.* testamento aut codicillis *v.l.201.infra eo.* matrimonio *cap.1.de desp. imp.in 6.* fideicommisso *l.2.supr.de reg.l.2.supra de reg. Catonia.* stipulatione *l.83.§.5.suprà, de verborum obligat.* adquisitione, laudo, liberatione, confessione, electione, *Decius hic:* possessione ab initio inutili, *Iason in leg. Iustè possidet supra, de adquiren. possess. adde Hotomanum 39.q.*
x nisi duo quæ sequuntur concurrant, vitij sc. cessatio & nouissimus actus, id est, principiũ ipsius rei vtile sequatur, idque verbis, vel aliis actibus extrinsecus declaratis, ratihabitione aliqua vt in *l.11.ff.rusticor.l.vltim ff.commun.præd.l.27.ff.de ritu:l.6.Co.de nupt.l.24.§.1.ff.de legat.1.l.1.§.1.l.7.ff.de legatis 3.l.42.ff.de heredibus instit.l.20 §.1.ff.de condic.institut.l.vn.C.de contractibus iudic.l.1.C.si maior.fact.* quæ leges alioquin contrariæ essent.
z *l.15.in fin.ff.de conditionibus & demonstrat.l.8.C.de repu.συνάινεσις, 2.Eclog.3.cap.30.* affectus *l.11.C.de repu.* διάθεσις ὁμιλεῖα *22 Nouell.3.* An solus consensus? ait Iustinianus *Nouell.74.cap.4.* [illegible] *adde cap. non solum 14. ibi solo consensu contrahitur extra de sponsalib.cap.sufficiat, ibi. solus secundum leges consensus 22.quæst.2.adde l.4.ibi, nudus consensus.ff.de sponsalibus.* Hotom. verò *4.obs.26.* negat. ait præterea requiri deductionem in domum mariti *l.5.in fi.ff.de ritu:adde l.66.in fi.ff.de donat.inter vir.& vxor.* Hanc regulam veram esse ait in muliere domum deducta, nihil aliud hîc innui, quàm nuptias perfici solo cõsensu sine tabulis & scriptura *l.11.C.de repud.* sic sentio, Nuptias per verba, de præsenti contractas, ita esse efficaces vt secundum matrimonium impediant, & affinitatis causam ipsis coniugibus pariant, cùm nihil obstet eandem virginem esse & vxorem *argum.l.7.ff.de ritu, c.licet.c.tua.extr.de sponsa.duorum.* Ea vis est semel facti, vt id aliquando fuisse numquam possit negari *l.31.j.eo.* quod accideret, ea negata vxore quæ per verba de præsenti semel fuerit accepta *v.l.15.ff.de condit.& demonstr.* idque euidentissimè probatur *l.5.C.de incestis.* concubitum non requiri. video tamen deductionem in domum mariti requisitam fuisse *l.6.C.de donat.ante nuptias.*
a re ipsa. Fictione tamen mortuus dicitur viuere *Instit.de excus.tut.* vt & aliquis bis & mori *l.51.§.2.ff.ad legem Aquil.*& duo possidere *l.13.§.13.ff.de her.petit.*
b huc refer illud Hieronymi ad *Eustoch.* Audacter dicam, cùm omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam *cap.si Paulus 32.quæst.5.* adde *l.vnic. ibi.* Castitas corrupta restitui non potest *C.de raptu.*
c *v.l.12.§.2.ff.de captiuis.*
d *v.l.31.ff.de euict.l.3.ff.de condit.& demonstr.l.35.ff.de verb.oblig.*
e Ex eo quod est impossibile vtile factum nasci non potest: si ita est, nec vtilis actio nasci poterit.
f pactum *Vulgar.sic in manuscripto:*& malè.
g *l.41.ff.de peculio:l.38.§.7.ff.de verb.oblig.*& prætorium *l.20.§.7.ff.de testam.* & extraordinarium *l.7.ff.de falsis.*
h pro nullis *l.1.ff.de iure deliber.*id est, nullius iuris habentur *l.3.in fi.ff.de capite minutis:*nulla in eos cadit obligatio *l.2.j.eo.l.43.in fi.ff.de verbor.oblig.* nullúmque arbitrij ius *l.68.ff.de verb.oblig.* Ad solennia testamenti non adhibentur *l.20.§.7.ff.de testamen.* tabularij esse non possunt *l.3.C.de tabulariis.* his adde quæ scripsi ad *l.3.in fi.ff.de capite minutis:*& quæ dicam ad *l.209.j.eo.*
i excipe *l.4.§.3.ff.de eden.l.53.supra, de iudiciis:l.38.§.7.suprà, de verborum obligat.l.7.ff.de falsis.*
k ideoque solutum non repetitur *l.13.ff.de condict indeb.l.83.ff.de solut.*
l natura est communis seruis *l.12.in fin.ff.de accusat.* Iure naturali omnes liberi *Instit.de libertis.* hinc seruitutem contra naturam esse dicimus *l.4.§.1.ff.de statu.* Seneca *4.Epist.32.* Quid est eques Romanus aut libertinus, aut seruus? nomine ex ambitione aut ex iniuria nata.

In eo

a Duobus de lucro certantibus, deterior est actoris condicio *1.Ecloga 3.c.33.* nisi alterius causa tempore pendeat *l.98.j.eo.* De lucro adde *l.41. in fine, l.vnica versic. lucratiua, C.de imponen.lucrat.descrip.lib.10.tit.35.*
b *l.98.l.154.j.eo.1.Harmenopul.2.§.57.* è contrario melior est possessoris *v.l.126.in fine. l.128.l.154.j.eo.l.41.l.48.ff.de re indic.*

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucri[a] facturus est, durior causa est petitoris [b].

De interpretatione contractuum.

34. *Vlpianus* libro quadragesimoquinto ad Sabinum.

SEmper[c] in stipulationibus & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum[d] est. aut, si non appareat, quid actum est, erit consequens, vt id[e] sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum[f] est, redigenda[g] summa est.

Quibus modis tollitur obligatio.

35. *Idem* libro quadragesimooctauo ad Sabinum.

NIhil tam naturale[h] est, quàm eo[i] genere quidque[k] dissoluere[l], quo colligatum est[m]. ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur.

De culpa.

36. *Pomponius* libro vicesimoseptimo ad Sabinum.

CVlpa[n] est[o], immiscere se rei[p] ad se non pertinenti[q].

De condemnatione & absolutione.

37. *Vlpianus* libro quinquagesimoprimo ad Sabinum.

NEmo[r], qui condemnare[s] potest, absoluere non potest[t].

De herede.

38. *Pomponius* libro vicesimonono ad Sabinum.

SIcuti pœna[u] ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum[x] facere, si quid ex ea re ad eum[y] peruenisset.

De eo quod per alium stat quo minus fiat.

39. *Idem* libro trigesimosecundo ad Sabinum.

IN omnibus causis pro facto accipitur[z] id, in quo[a] per alium moræ[b] sit, quo minùs fiat.

De furioso & prodigo.

40. *Idem* libro trigesimoquarto ad Sabinum.

c quoties scilicet constat de voluntate. aliàs si nullis signis extrinsecis voluntas scripto manifesto contraria declaretur, scripturę statur *l.19.ff.de vsu legato. l.112. l.126.§.2. in fine. ff. de verborum obligat.l.68. §.1. ff.de fideiussoribus. l. vltima. C.comm. vtrinsque iudicij.* Est enim scriptura mentis & animi testimonium ac indicium: eā tamen ex communi vsu interpretamur *l.7.§.2.in fi. ff.de supellect.* aut certo iudicio prudentum *l. 125. ff. de verbor. signific.*
d *v.l.53.supr.de verborum oblig. 2. Ecloga 3. cap. 34.* quod agitur *l.3. ff.de rebus creditis.* actum opponitur dicto *l. 6.§.1.ff.de contrahē.empt.* Actum igitur est mens contrahentium ac voluntas *l. 219. ff.de verborū signific.l.vltima. C. quæ res pign.* res *l.141.ff.de iure dotium.* veritas *l.1.l.3. C.plus valere quod agit.* Quibus indiciis mēs colligatur, alibi dicam.
e id est, consuetudinem regionis sequimur *Ecloga ibi. v.l.50. in fine suprà de lega.1.* adde *l.3.in fin.supr. de testib.l.21. §.1. in fine, supra qui testament.* adde *l.37.supra de legibus.l.3.l.7. §.2. in fine, supra supellect.l.14. §.2.ff. de aliment. l. 17. §. 1. supra de aqua pluu.* & ideò conducere, concedere, contrahere, & quiduis agere, pro more regionis in dubio præsumimur: vide *Decium hic.* nam sicut natura non separatur à subiecto, ita nec à consueto. Quod est de consuetudine habetur pro pacto.
f *Ecloga ibi.v.l.9.supra eo.*
g ne alioquin actus pereat, cuius conseruatio quantum fieri potest attenditur *l. 80.supra de verbor.oblig.*
h *Nouell.140.* hoc fallit in matrimoniis *v.l.8.C.de repu.c.1.extra de regulis.* & bonorū possessione *l.vlt.C.qui admissi.*
i id est, eadem fide. alio pacto: altero consensu, aliis verbis *v.§ 1.Instit. quibus mo. tollit oblig.*
k quódque *vulgat. Hal.*
l *l.100.l.153.j.eo.v.l.80.ff.de solutionib.cap.1.extra eo.§.vltimo, Instit.quib.mo.tollit. l.1.C. quando licet ab empt.*
m ex necessitate scilicet, non ex superfluo. ideo testamētum ad pias causas factum coram septem testibus, tollitur per secundum factum coram duobus testibus *Decius hic numero 50.*
n *c.*non est sine culpa *19.de regulis.in 6.*
o mulieri *l.8.§.1.ff.ad legem Aquiliam.* artifici *l.9.§.5.l.13.§.5.ff.locati:* obstetrici *l.9.ff. ad legem Aquil.l.3.§.2.supra de sicar.* medico *l.6.§.7. supr.de off.præsi.§.7. Instit.de leg. Aquil.* adsessori *l.2.ff.quod quisque iur.* iudici *l.5.§.4. ff.de obl.l.6.ff.de varijs & extraor. Instit.de obl.ex quasi del.in princ.*
p id est negotio.
q id est, cuius est ignarus ac imperitus *dicto §.1.d.§.5.* quæ est aliena *l.19.in fine, sup. de nouationibus.l.4.C.de actuariis.* in qua nullum ius habet, aut interesse *l.71.l.18. sup. de verb.signif.*
r Cui condemnandi potestas non competit, is absoluere non potest *l.6.in fin.prin. ff.de off.procon.* & è contrà *l.3.supra de re iudic.*
s condemnare non potest *vulgata.*
t extipe *l.3.§.2.Co.vbi Senatores.*
u *2.Ecloga 3.c.37. 5.Harmenop.8.v.l.33.ff.de oblig.*
x *l.5.ff.de calumniatoribus.l.1.in fine.l.3.ff.de vi & vi.l.26.ff.de dolo.l.3. §.12. ff.de peculio.l.14.§.5.in fi.l.16.in fi.l.19.ff.quod metus caus.l.35.ff.de oblig. l.2.in fi.ff.vi bonorum. l.1. supra de priuatis delictis.l.2.C.vnde vi.*
y idem est in pupillo *l.3.§.1.suprà de tributoria.v.l.1.l.5.supra de auctor.tutor.* Ecclesia & bonæ fidei possessore *Decius hic.*
z cur ita? *v.l.155.j.eo.*
a in quo quis alium perhorrescit, quominus fiat *vulgat.* vt sit sensus, Pro facto haberi, quod fieri propter metum non potuit *v.l.22.C.de ijs quæ propter metum.*
b mora est *Hal.* Si creditor aut actor est in mora, debitor fecisse *l.1.§.3.ff.de eo per quem.l.17.§.3.ff.de vsur.* adde *c.mora 25.de regul.in 6.*

FVriosi[c], vel eius[d], cui bonis[e] interdictum[f] sit, nulla[g] voluntas est[h].

De actore, & reo. 1. De re obscura.

41. *Vlpianus* libro vicesimosexto ad Edictum.

NOn[i] debet actori[k] licere, quod reo[l] non permittitur.

1 ¶In re obscura melius est fauere repetitioni[m], quàm aduentitio lucro[n].

De ignorantia.

42. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

QVi in alterius[o] locum succedunt, iustam[p] habent causam[q] ignorantiæ[r], an id, quod peteretur[s], deberetur. Fideiussores[t] quoque non minùs, quàm heredes, iustam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur: non[u] etiam si agat. nam planè, qui agit, certus esse debet: cùm sit[x] in potestate eius[y], quādo velit, experiri: & antè[z] debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

De concurrentibus defensionibus. 1. Vel actionibus.

43. *Vlpianus* libro vicesimooctauo ad Edictum.

NEmo ex his, qui negant se debere, prohibetur[a] etiam alia[b] defensione vti, nisi[c] lex impedit.

1 ¶Quotiens cōcurrunt plures actiones eiusdem[d] rei nomine, vna[e] quis experiri debet[f].

De herede.

44. *Idem* libro vicesimonono ad Edictum.

TOtiens in heredem damus de eo, quod[g] ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti cōuenitur, nō quotiens ex suo[h].

De pignore deposito, precario, emptione, locatione. 1. De conuentionibus.

45. *Idem* libro trigesimo ad Edictum.

NEque pignus[i], neque depositum[k], neque precarium[l], neque emptio[m], neque locatio[n] rei[o] suæ

c ¶*v.l.5.ff.eo.l.2.C.de contrah.emp.* ac demētis *l.17 ff.qui testam.* Quod ad furiosos attinet distinguendum est, Alij sunt in continuo furore, alij interuallatum habent furorem. Priores, ne quidem adquirere possunt: Alij, possunt in iudicio, testamento, tutela, & similibus, *v.Hotoma.3. obs.29.* de furioso dixi ad *l.13.§.1.ff.de off.præsi.*
d masculi vel mulieris *l.15.supra de curat.fur.*
e i.prodigi *l.1. sup. de curat.fur.*
f à iudice scil. idque non perfunctoriè, sed vel ex officio, de industria: aut prodigi adgnatis, aut amicis petentibus *Decius hic.*
g in amittēdo & alienādo *l.26. sup. de contrahē. empt.l.18.sup. quē testam.l.12.supra de vsurp.* non in adquirendo *l.5. in fi.sup.de acqu. her.l.6.ff.de verb. obl. l.3.ff.de noua tion.l.18.§.2.ff.de castrensi pecul.*
h hinc colligit Clarus, Prodigalitate pœnam eleuari *5.sent. §. vlt.q.[illegible]num.6.*
i *1.Harmen.15. §.7.* Quod Iuris est in vno relatorum, idē esse censetur in altero, *l.21.§.11. in fi.ff.de arbitris. l. 13. §.1. ff.de iureiur.l.20.ff.de re iudicata: l.13.§.5.& 25. ff.de act.empt. l.vlt. supr.de accept:l.3. C.de indicta viduit. Nouell.117.c.7. in fi. l.5.sup. de rescin. & ff.ti.quod quisque iuris. l.1.C.de diuers.rescriptis l.7. Co.de rescin. vendit.*
k & accusatori.
l *v. l. 125.j.eo. c. non licet 32.de regul.in 6.vbi v.Dinum.* adde *l.17.l. 25.sup. de procur.* Nota de argumento à reo ad actorem *l.9.§.6. supra de iureiur.*
m Magis ei fauetur qui repetit, quàm qui de lucro captando certat. Imò magis fauendum minori qui alienum accepit & dilapidauit, quàm minori suum repenti *l.11.§.6.supr.de minorib.* Ea res me mouet vt hîc puté non inconcinne legi, retentioni *in l.91.§.3.in fi.supra de verb.obli.*
n *2.Ecl.3.c.40.l.33.sup.eo,l.14.§.1.sup.de religiosis.*
o Alieni facti ignorantia excusat *l.11.supr.ad Velleian.l.21.§.1.supr.de act.empt. l.vlt.in fin.sup. pro suo.* non proprij ac muneris. hinc illud, Non potest esse pastoris excusatio, si lupus oues comedit & pastor nescit *cap.quamuis 10.extr.de reg.iur.*
p An venia dignam & immunē à pœna? vtique. Imò, nō vtique *l.9.supr.de nautico fœn.l.77.supr.de verb.obl.* Solue, nō vtique, stricto iure: aliud ex æquo dicimus, adde *d.c.14.* v.Sebastianum Medic.tract.de morte, parte *2.conclus.100.*
q *l.19.ff.eo.* adde *l.49.§.2.ff.de verb.obl. c.cum quis 14. de regu.in 6.*
r ea cessat in iis quæ in testamento continentur *l.12.ff.de transaction.*
s aliud erit si ipsi petant *j.eo.& l.49.§ 2.ff.de verb.obl.*
t *l.59.ff.de cond.indeb.v.l.8. §.8.l.29.in pr.& §.2.ff.mād.*
u *d.§.2 & l.37.ff.de arbit.* nisi iusta causa aliud suadeat.
x *l.5.in fi.ff.de except.doli.l.6.C.de temper.in integ.*
y aliud in reo *l.2.C.de dilation.*
z Actionem præcedere debet diligens inquisitio, *vt hîc.* Idem in ferenda sentētia Iudicem facere oportet, *l.9.C.de iudiciis.* & dando tutore, *l.6.ff.de curat.furiosi.*
a nisi mentitum sit *l.1.§.13.ff.si quadrupes.l.21.§.2.l.22.in fi.supra de noxal.*
b *v.l.5.l.8.supra de except.c.nullus pluribus 20.de regul.in 6.2.Ecloga 3.cap.43.*
c *vt Nouella 18.c.8.in fi.*
d *2 Ecloga 3.c.43.* nam variarum rerum nomine, varias simul actiones edi posse constat *l.11.supra de iurisdict.l.35.§.1.supra locat.*
e In realibus actionibus Hotomanus 27.Illust.id admittit. *arg.l.3.l.5.l.6.l.7.supra de except.rei indic.* in personalibus negat. *l.130.j.eo.l.14.§.2.supra de except.rei indic.l.60.supra de obligat.vide Hotoman.ib.*
f & potest, non modò post vnius actionis damnationem *l.93.§.1.supra de legat.3. l.28.§.vltimo, supra de liberat.* verum etiam post vnius victoriam *l.10, supra de act.empt. l.18. ff.de obligat.* interdum eandem instaurare ac referre certis de causis, veluti ob iustum errorem *l.13.ff.de instit.l.1.§.vltimo.ff.quan.de pecul.l.4.§.vltimo.ff.quod cum eo. v.Hotomanum ib.*
g *v.l.37.j.eo.l.33.ff.de obligat.*
h *l.9.in fi.sup.de tributoria.2.Ecl.3.c.44.5.Harmenop.8.* tūc enim in solidum tenetur.
i *l.29.sup.de pignor.act.v.l.30.in fi.supra de except.rei iud.* adde *2.Ecl.3.cap.45.*
k *v.l.15.supra depositi.*
l *v.l.1.§.11.ff.de itinere actuque.l.4.§.3.ff.de precario.*
m *l.16.ff.de contrah.empt.v.l.4.C.de contrahen.emptio.*
n *v.l.20.C.de locat.*
o Proprietatem proprietarius emere non potest, sed possessionem: & è contrà, *l.28.ff.de acquir.possess.*

a adde nec vsusfructus *l.5.ꝟ.si vsusfr.petat.*neque seruitus *l.26.ꝟ.de seruit.vrban.*
b v.*l.27.supra eo.Eclog.c.45.*
c quoquam *vulg.Hal.*
d Pœnæ depensæ repeti non solent,*l.19.l.42.supra de cond.indeb.l.22.supr.de pignorat.*adde *l.52.in fi.supra pro socio.l.74.supra de solut.*

[a] consistere potest.

1 ¶Priuatorum [b] conuentio iuri publico nō derogat.

De pœna.

46. *Gaius* lib.10.ad Edictum Prouinciale.

QVod à quoquo [c] pœnæ nomine exactū est, id eidem restituere [d] nemo cogitur.

De consilio. 1. De sociis.

47. *Vlpianus* libro trigesimo ad Edictum.

COnsilij [e] non fraudulenti [f] nulla obligatio est. cæterùm si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

1 ¶Socij mei socius [g],meus socius non est.

De calore iracundiæ. De diuortio.

48. *Paulus* 'libro trigesimoquinto ad Edictum.'

QVidquid [h] "in" calore iracundiæ vel fit, vel dicitur [i]: non priùs ratum est, quàm si perseuerātia [k] apparuit iudicium animi fuisse,ideóque breui [l] reuersa vxor [m] ,nec diuertisse videtur.

De circumuentione.

49. *Vlpianus* 'libro trigesimoquinto ad Edictum.'

ALterius [n] circumuentio alij non præbet actionem [o].

50. *Paulus* 'libro trigesimonono ad Edictum.

CVlpa caret,qui [p] scit,sed prohibere [q] non [r] potest.

Capere.

'51. *Gaius* 'lib.15.ad Edictum Prouinciale.'

NOn videtur quisquam id capere , quod ei necesse est alij restituere [f].

Non defendere.

52. *Vlpianus* 'libro quadragesimoquarto ad Edictum."

NOn [t] defendere [u] videtur,non [x] tantùm qui latitat [y], sed & is qui præsens negat [z] se defendere , aut non vult suscipere actionem.

e 2.*Ecloga 3. c. 46.cap.nullus.62. de regul.in 6.l.2. in fin.supra mandati.*
f nam fraudulentum obligat v.*l.8.supra de dolo,l.1.§.3.supra de seruo corrupto, l. 43.§.3.supra de furt. l.20.Co. de furtis,l.16.supra de pœnis:*& si alter sine consilio nostro id non erat facturus *l. 6.§.5.supra man.*
g 2.*Ecloga 3.c. 47.l.19.l.20.supra pro socio:* dic idem in liberto liberti *l.105.sup. de verborum signific.* & vasallo mei vasalli , & colono mei coloni(ratione tamē alterius nō eiusdem prædij quod à me vasallus habet.) Non idem in amico inimici mei *l.1.§.10.sup. de offic. præsid. vrb.l.3.supra de test.l.4.§.3.supra de leg.* v.*l.28. Co. de inoffic.* & in fideiussore fideiussoris mei *l.27.§.2.3.& 4. supra de fideiuss.*
h τὸ κατὰ ὀργὴν καὶ θυμωθέντα λεγόμενον 2.*Ecloga 3.cap.48.cap.si quis iratus 2.q.2.*
i in contractibus *l.9.supra de publica.* in voto *Dec.hic nume.3.* iuramento *l.2. Co. ad legem Iul. maiestat.*confessione , *Dec.hic. numer.4.* at non in delictis. qua de re vide *l.5.C. de iniur.*vide Romanum *singulari 510.*
k animi perpetuitate *l.3.ꝟ. de diuortiis* εἰ μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμείνῃ *Ecloga ibi.* & meritò. nam ex perseuerātia animi deliberatio presumitur *l.38.§.6.ibi & ideo abstinēti.ꝟ.de adul.*
l v.*l.33.supra de ritu,& quæ not.ad l.32.§.12.supra de donat.*
m id ampliatur ad fugitiuum & bannitum.
n putà serui *l.34.supra de acquir.poss.*procuratoris *l.6.§.2.supra de cond.indeb.*
o & lucrum,v.*l.206.ꝟ.eo.l.3.§.12.supra de pecu.l.14.supra de cond.indeb.* vel damnum v.*l.155.ꝟ.eo.*
p *l.109.ꝟ.eo.l.33.in fi.supra locati:l.1.§.18.l.3.supra de Silaniano.*
q Proditionis species est,delictum futurum non detegere. Ideóque subditus qui consilia aduersus principem inita non detexit:punitur *l.5.C.ad leg.Iul.maiest.16.*
r aliàs colonus *l.13.§.7.supra locati:*seruus *l.1.§.18.de Silaniano:* dominus *l.2.§.1.sup. de noxal.l.6.supra de iure patronatus:*qui non prohibet cum prohibere possit,tenetur. est enim specialis ac mutua inter huiusmodi personas connexio. An idem in aliis personis?quidam aiunt voluntatis ac officij magis esse,quàm necessitatis,alteri benefacere *l.17.§.3.supra commodati:*sic sentio, Hominis interesse hominem beneficio affici *l.7.in fi.supra de seruis exportan.* ideóque eum iustè puniri, qui cum lacertis aut telo armatus aggressorem facilè poterat propulsare, passus est inermem interfici.*Seneca in Troade act.2.*Non patiar,in me culpa cunctorū redit. Qui non vetat peccare,cùm possit,iubet.adde *l.9.§.1.supra de falsis.*
f v.2.*Eclog.3.c.52.l.49.ꝟ.de donat.inter vir.l.42.ꝟ.de leg.2.l.16.§.15.ꝟ.ad Trebell.l.3.§.4.ꝟ. de leg.præst.l.71.ꝟ.de verb.signif.* multo minùs is cepisse videbitur, quia rē petēda exceptione remouetur *l.13.ꝟ.eo.*Idem in eo qui tantum erogat, quantum accipit *l.122. in fi.ꝟ.de leg.1.*aut qui alij administrat *l.19. in fin.supra de inoff.* aliud erit si ex longo interuallo quis cogatur restituere,& medio tempore vtilitatem perceperit *l.49.supra de donat.inter vir.l.45.l.73.§.4.supra ad l.Falci.l.22.§.2 supra ad Trebell.*
t Latitare, negare defensionem,nolle suscipere actionem,paria sunt.
u defendere,quid,v.*l.35.§.3.supra de procur.l.21.in fi.supra ex quib.caus.maior.*
x Non tantum qui præsens negat s.d.a.n. v.s.actionem, sed & is qui latitat *Faber 1. semest.23.*& rectè. Est.n.à verioribus & confessis ad difficiliora progrediendum.
y Non rectè defendit,qui latitat,v.*l.5.§.3.supra quib.ex cau.in poss.*Quid sit latitare, v.*l.3.supra de iud.l.1.l.28.supra de fideic.liber.l.7.§.4.supra quib.ex cau.in poss.*
z *l.11.§.4.supra de interrog.*
a ¶Qui dat indebitum per errorē , repetit:qui consultò,donare intelligitur:ideóque non repetit *l.1.in fi.supra de cond.indeb.v.l.9.C.de con.indeb.*
b dummodo alieno nomine non detur *l.19.§.1.supra de con.indeb.*
c *l.120.ꝟ.eo.2.Eclog.3.c.35.c.nemo 79.de regul.in 6.v.l.20.supra de acquir.rer.* Nemo potest quod non habet dare *Seneca 5.controuers.12.* excipe procuratorem *§.42.43.Instit. de rer.diuision.*tutorem curatorem *l.22.C.de administ.tut.*executorem iudicij, *§.vlt.Inst.de off.iud.* malæ fidei venditorem & creditorem (cui licet rem debitoris interdum alienare *l.46.supra de acqui.rer.*censitorem,flumen,imperatorem, v.*Dinum ad d.c.49.*adde *tit.quib.alienare non licet.Inst.*

De solutione indebiti.

53. *Paulus* 'libro quadragesimosecundo ad Edictum.'

CVius per errorem dati repetitio est,eius cōsultò [a] dati donatio est [b].

De iuris translatione.

54. *Vlpianus* 'libro quadragesimosexto ad Edictum.'

NEmo [c] plus [d] iuris ad alium transferre potest , quàm ipse haberet.

De eo qui suo iure vtitur.

55. *Gaius* lib.2.de testamentis ad Edictum vrbicum.

NVllus videtur dolo facere,qui suo [e] iure vtitur.

De dubijs.

56. *Idem* lib.3.de legatis ad Edictum vrbicum.

SEmper in dubiis benigniora [f] præferenda sunt.

Ne bis exigatur.

57. *Idem* 'lib.18.ad Edictum Prouinciale.'

BOna fides non patitur,vt bis [g] idem exigatur.

De peculio.

58. *Vlpianus* 'libro secundo Disputationum.'

EX pœnalibus [h] causis non solet [i] in patrem de peculio actio dari [k].

De herede.

59. *Idem* 'libro tertio Disputationum.'

HEredem [l] eiusdem [m] potestatis iurísque esse,cuius fuit defunctus [n] ,constat.

Mandati.

60. *Idem* 'lib.10.Disputationum.'

SEmper qui non [o] prohibet pro se interuenire, mādare creditur.Sed & si quis ratum [p] habuerit [q] ,quod gestū [r] est [f]: obstringitur [t] mandati [u] actione.

De refectione domus.

61. *Idem* 'libro tertio Opinionum.

DOmum suam reficere [x] vnicuique licet , dum [y] non officiat [z] inuito alteri,in quo ius non habet.

d sed idem.putà idem dominiū, *l.11.§.2.ꝟ.de act.emp.* easdem seruitutes, eadē iura, easdē causas,*l.67.ꝟ.de contrah. empt.* eadē onera & vitia,*l.1.C.sine censu.*
e v.*l.129.ꝟ.eo.* v.*l.26.ꝟ.de damno: & l.3.§.7.sup.de incen.*adde *l.9.§.1.ꝟ.de con.cau.data:l.13.§.1.ꝟ.de iniuriis:* & ita tollendo , ædes vicini quis potest obscurare intermisso legitimo spacio *l.9.l.14.ꝟ.de ser.vrb.l.26.ꝟ.de damno: l.8.C.de seru.* nisi sola malitia (cui non est indulgendum id fiat, *l.61.ꝟ.eo.l.38.ꝟ.de rei vin.l.1.§.12.supra de aqua pluuia.2.Ecl.3.60.*
f τὸ φιλάνθρωπον 2.*Eclo.2.c.57.1. Harmenop.15. §.20.* adde *l.168.ꝟ.eo.l.18.sup.de legib.l.4.supr.mandati:l.24.sup.de reb.dub.l.5.in fi.sup.de legat.1.* humanius *l.3.in fi.sup.de his quæ in testam.* quod est minus seuerum *l.42.sup.de pœn.* quale est fauere liberationi,*l.47.supr.de oblig.* libertati, reo, ei quod minus est *l.38.sup.de re iu.*
g *l.26.supra de pecul.l.51.sup.de re iud.l.3.§.15.supra de tab.exhib.l.34.sup.de oblig.v.Hotom.5.obser.18.*adde *quæ not.ad l.130.ꝟ.eo.*
h *l.1.§.7.sup.de his qui deiecer:l.6.§.2.ꝟ.rer.amot.*
i & meritò: quia concedendo peculiū filio, pater præsumitur quidē velle obligari: non tamen ex negotio illicito *l.6.§.2.sup.de con.indeb.* ideóque pater non tenebitur peculij ratione , bonis filij publicatis *l.3.C.de bon.proscript.v.Dec.hic.num.3.*
k nisi quatenus est locupletior *l.3.§.12.supra de pecul.*adde *l.57.supr.de iud.*
l priorem,non heredem heredis.*Castr.consi.197. Dec.hic nu.7.in fine,* & quidem adita hereditate cum effectu:aliàs impropriè est heres *l.3.§.2.supr.de here.inst.l.23.supra de vulg.l.4.supr.de con.& demonst.l.3.§.11.supra de statu lib.l.18.supr.de stipul.ser.*
m *l.156.§.2.l.177.ꝟ.eo.l.37.ꝟ.de acquir.her.2.Ecl.3.c.61.5.Harmenop.8.* non melioris *l.54.ꝟ.eo.l.vlt.ꝟ.si fam.* interdum deterioris,nec in eum transit potestas reuocandi, infirmandi,& similium,*l.3.ꝟ.de seru.exportan.l.13.ꝟ.solut.l.30. C.de inoff.l.1. C.de priuil.dot. l.1.in fi.l.7.in fi.l.vlt.C.de reuocan.donat.*
n cùm testaretur,cùm contraheret,cùm pacisceretur, *l.9.in f.ꝟ.de probat.* aut quid tale faceret,*l.14.C.de rei vin.Dec.hic nu.34.*adde Dinum *c.9.de regul.in 6.num.19.20.*
o Qui presens patitur suo nomine aliquid fieri,nec id prohibet,mandare videtur, *l.156.in fi.ꝟ.eo.l.1.§.5.ꝟ.de exercit.l.6.§.2.l.18.ꝟ.mandati:l.2.in fi.C.de acquir.poss.*
p v.*l.16.§.1.ꝟ.de pign.l.12.in fi.ꝟ.de solut.c.ratihabitione 10.de regul.in 6.*
q adgnouerit,comprobarit *l.12.§.1.sup.ratam rem:* verbis vel facto *l.5.C.ratam rem:* intra legitimum tempus,*l.24.sup.ratam rem:*sic qui fructus percipit,possessionē: qui censum ,contractum:vt is qui agit ex contractu,ipsum contractum adprobare intelligitur. Item, qui rationē administrationis exigit,gestionem adprobat.& breuiter: Per ratihabitionem actus attribuitur ratum habenti, *Dec.hic num.10.*
r id etiam locum habet in delictis,*l.1.§.11.in fi.supr.de vi & vi:*at nō in actu nullo. Actus nullus ratus quidem haberi potest:sed nunquam retrotrahitur, cùm tantum valeat ab ipso tempore ratihabitionis *v.Dec.hic.num.16.*
f suo nomine sc.non alieno,*c.ratum 9.de reg.in 6.l.6.§.6, & 9.in fi.ꝟ.de negot. l.13.ꝟ. de precariô:*ne quidem in meum præiudicium.excipitur tamē lex *16.§.1.ꝟ. de pignor.*
t nisi mandatum pro forma à lege vel statuto requiratur: quia tunc non sufficit ratihabitio *Decius hic num.17.*
u & negotiorum *d.§.9.*
x Et sic aliud est reficere,& ad pristinam formam reducere , aliud de nouo facere,*l.3.§.15.ꝟ.de itinere actuque priuato:* iustè tamen agere possum. Nam si reficiendo officere vicino inuito non licet, multo minus & nouum opus inchoando.
y *dixi ad l.55.ꝟ.eo.*adde *2.Ecl.cap.60.*
z Ideo officere non intelligitur,qui iure seruitutis sibi adquisito vtitur,aut qui citra seruitutem iusto spacio , aut altitudine legitima ædificat id est , qui soli & cœli mensuram seruat,*l.21.§.2.ꝟ.quod vi.*

62. *Iulianus*

a quàm vniuersum ius quod defunctus habuit, cuique succedi potest. & hæc definitio constat suo genere & tribus differentiis. Antequam autem quis succedat, hæreditas est quasi domina, & vicem, locum, ac personam defuncti repræsentat, v.l. 31.in fi.sup.de her.inst.l.13.§.5.in fi.sup.quod vi.l.1.§.1.sup.si is qui testam. respectu hæredis, vacua, iacens, & vacans dicitur, l.1.ȿ.de successorio.nullius.l.43.§.5.supra quod vi. adita, iuncta est heredi, l.10.§.12.sup.de vulg. l.59.in fi.ȿ.de acquir.hære. fitque eius patrimonium, d.§.2. Socinus ad l.1.§.16.ȿ.de acquir.poss. Itaque, si filia patris hereditati renunciauit, non excluditur à fratris hereditate Dec. hic num.6. Superiorib. adde quæ tractat Michael Grassus in §. hæreditas. quæst.1.

b vt l.3. C.ad l. Iul. de vi. hinc colligunt, Heredita tem nõ deferri, nisi iure successiuo, omnemque defuncto succedẽtem hæredis locum habere, v.l.128. in fi.j.eo.

c l.24.ȿ.de ver. signific. 2.Eclog.3.c.62. v. l.9.§.1.ȿ.de her. instit. adde l.6.ȿ. de except. l.11.ȿ. de diuers. & tem por. & ita rei particularis nõ est hæreditas ex l.7.supr.eo.

d l.50.supra de hær.petit.

e nec enim viuentis est hæreditas l.1.ȿ.de hæred.ven.l.1.ȿ.pro herede.

f id est, qui iustè, l.21.& 24.ȿ. de vsuris. Iustè etiã dicitur prouocare qui id facit quod communiter fieri solet, l.16.ȿ.de rei vin. qui iusta ignoratione ducitur, quod in fure non est, l.vlt.ȿ.de con.furt.

g v. l.114.j.eo.l.4.5.& 6.ȿ.de legib. l.3. in fin.ȿ.si pars. Nouell. 94.c.2.

De hereditate.

62. *Iulianus* libro sexto Digestorum.

HEreditas nihil aliud est, quàm [a] successio [b] in vniuersum [c] ius [d], quod defunctus [e] habuerit.

De mora.

63. *Idem* libro 17. Digestorum.

QVi sine [f] dolo malo ad iudicium prouocat, non videtur moram facere.

De his quæ raro accidunt.

64. *Idem* libro 29. Digestorum.

EA, quæ rarò [g] accidunt, non [h] temerè in agendis negotiis computantur.

De cauillatione seu sorite.

65. *Idem* libro quinquagesimoquarto Digestorum.

EA est natura cauillationis [i], quàm Græci σωρίτην [k] (*id est acerualem syllogismum*) appellant, vt ab euidenter veris per breuissimas [l] mutationes [m] disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

De exceptione.

66. *Idem* libro 60. Digestorum.

M*Arcellus*: Desinit [n] debitor esse is, qui nanctus est exceptionem [o] iustam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

De sermone ambiguo.

67. *Idem* libro octagesimoseptimo Digestorum.

QVotiens * idẽ sermo duas sentẽtias exprimit: ea potissimum excipiatur, quæ [p] rei gerendæ [q] aptior est.

De beneficiis.

68. *Paulus* libro singulari de dotis repetitione.

IN omnibus causis id obseruatur: vt, vbi personæ [r] conditio locum facit beneficio, ibi deficiente [s] ea beneficiũ quoque deficiat. vbi [t] verò genus [u] actionis id desiderat: ibi, ad quemuis persecutio eius deuenerit, non deficiat ratio auxilij.

69. *Idem* libro singulari de adsignatione libertorum.

INuito [x] beneficium [y] non [z] datur *.

De potestate gladij vel alterius coercitionis.

70. *Vlpianus* lib.1. de officio proconsulis.

NEmo potest gladij [a] potestatem [b] sibi datam, vel cuius alterius coercitionis [c], ad alium transferre.

Quæ per libellum experiri non possunt.

71. *Idem* libro secundo de officio proconsulis.

OMnia, quæcumque causæ cognitionem [d] desiderãt [e], per libellum [f] expediri non possunt.

De iure pignerandi.

72. *Iauolenus* libro tertio ex Posterioribus Labeonis.

FRuctus rei est vel pignori dare licere.

De tutela & hereditate. 2. De vi & clam. 3. De his quæ in testamento intelligi non possunt. 4. Extraneo caueri non posse.

73. *Quintus Mucius Scæuola* libro singulari ὅρων.

QVò [h] tutela rediit [i], eò hereditas peruenit [k], nisi cùm feminæ [l] heredes intercedunt.

1 ¶Nemo potest, tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis [m] heredibus, cùm moritur habuit, habiturúsve [n] esset, si vixisset.

2 ¶Vi [o] factum id videtur esse, qua de re quis, cùm prohibetur, fecit. clam [p], quod quisque, cùm cõtrouersiam haberet, habiturúm ve se putaret, fecit.

3 ¶Quæ in testamento ita sunt scripta, vt [q] intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent.

4 ¶Nec [r] paciscendo [s] nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cauere [t] potest.

Ne cui per alium iniqua conditio inferatur.

74. *Papinianus* libro primo Quæstionum.

NOn debet alteri per alterum iniqua [u] condicio inferri.

De mutatione consilij.

75. *Idem* libro 3. Quæstionum.

NEmo potest [x] mutare [y] consilium [z] suum in alterius iniuriam [a].

De his quæ animi destinatione agenda sunt.

76. *Idem* libro vicesimoquarto Quæstionum.

IN totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera [b] & certa scientia perfici possunt.

d aliud in iis quibus semiplena sufficit.

e vt alienatio bonorum minoris l.2.ȿ.de off.eius cui man. l.8.§.9.ȿ.de reb.cor. alimentorum transactio l.8.§.19.ȿ.de transaction. secundum decretum l.1.§.18.ȿ.de separat. aliud in restitutione l.vlt.C.vbi & apud quos. & iis quæ officio iudicis mercenatio & iure actionis expediũtur l.1.§.14.ȿ.de vent.in poss.l.vn. C.qui pro sua iuris.

f l.105.j.eo. v.l.9.§.1.ȿ.de off.procons.

g v.l.vlt.ȿ.de vsuris. Eũ fructũ mihi is eripit, qui impedit quominus rem meam pignori dare possim. hĩc illud, Nõ valere pactũ, ne creditori liceat pignora vendere l.4.ȿ.de pignorat.

h 5. Harmen.8. Eò tutela redit, quo hereditas peruenit. ita restituit Hotom. 5.obser. 26. est enim tutela hæreditatis consequentia l.3.ȿ.de legit.tut.§.1. Inst. de leg.patron. Hotomani opinionem confirmat Nouella 118.c.5. & Græci 2.Eclo.3.c.73. Sed tamẽ Theophil. §.pen. Insti. de legitima agnatorũ success. hæreditatem facit consectaneã tutelam.

i Redire dicũtur quę lege destinata sunt l.11.ȿ.de testam.tut.

k l.1.ȿ.de legit. tutor.& Insti.de legit. patronor. tut.in fi.2.Ecl.3.c.73. Cur ita? v.l.65.ȿ.pro socio.

h Quæ rarò fiunt, non sunt sub lege. Quæ specialiter euenire possunt, non attenduntur: Interdum iusta de caussa computantur, velut ea quæ fiunt à natura licèt raro l.12.C.de legitim.here.§.21.Inst. de rer.diuis. hinc etiam colligunt, Temerarium actorem non audiri l.41.ȿ.de fideiuss. Item, Rarò, & Nunquàm non esse paria.

i v.l.177.ȿ.de verbor.signif. adde l.88.ȿ.ad l.Falc.

k σόφισμα, Hal.

l & subtiles. hinc nota, Subtilitatem nimiam à iure reprobari.

m cuiusmodi interrogationes ad inuestigandam veritatem iudicibus permittuntur Dec.num.6. Placet potius quod ait num.3. subtili responsione, malitiosam interrogationem retundi posse. ideoque, eum qui in veritate mutuum reddidit posse cum iuramento affirmare, se nihil à creditore habuisse. Placet etiam quod negat rectè eum condemnari, cui confitenti promissa fuerit impunitas num.7.8.

n Id propriè desinere dicitur, quod cepit l.208.j.eo.

o 2.Ecl.3.c.64.3.Harmenop.5. Nulla est actio, quæ exceptione repellitur l.7.§.8.ȿ.de dolo.l.13.ȿ.eo.l.112.115.in fi.j.eo. adde l.118.ȿ.de verbor.signif.

* 1.Harmenopul.15.§.11.

p iuri & rei τῷ δικαίῳ καὶ κειμένῳ 2.Ecl.3.c.65.l.80.ȿ.de verb.oblig.

q putà contractui l.15.§.4.ȿ.locati. subiectæ materiæ l.4.ȿ.de vsur. naturæ actus, iuri communi l.30.ȿ.de damno. verborum proprietati.

r id est, indiuiduo alicui, non speciei: putà Titio, vt Titio: nõ Titio, vt minori. hæc enim ad hæredes transeunt, l.6.ȿ.de in integr.l.18.in fi.ȿ.de minor. Idem dicendum in priuilegio dignitati concesso l.vlt.supr.de decurionib.

s Persona deficiente, personalia extinguuntur l.196.j.eo.2.Ecl.3.c.66.l.13.supr.solut. l.7.supra de except.c.7.de reg.in 6.l.28.supra de leg.2.l.1.supr.de iure immunitat.

t at quæ ad actiones siue caussas pertinent Ecl.ib.

u da exemplum in minorum restitutione d.l.6.d.l.18. dolo l.13.sup.de dolo.

x l.156.j.eo.l.vlt.sup.de vsu & habit.l.19.§.2.sup.de donat.v.l.62.supr.de verb.obl.

y l.vlt. defensio d.l.156. donatio d.§.2. societas l.26.§.4.supr. de con.indeb. adrogatio l.5.& 24.ȿ.de adopt. sic libertas inuito filio (aliud in seruo l.vlt.C.de testam.manumiss.) non datur v.l.5.C.de emãcip. v.reliqua in l.62.ȿ.de verb.obl. multò minus damno adficietur inuitus l.25.§.1.in fi.ȿ.soluto. obligabitur, de domo sua extrahetur l.103.j.eo.l.18.ȿ.de in ius. Sic, quæ diuertit vt inuita ad virum reuertatur, cogi nõ potest l.7.C.de repud. Inuitus etiam nemo cogitur ad communionem l.26.§.4.supr.de con.indeb. & inuitus nemo emancipatur Nouella 89.c.11.

z Imò datur l.32.supr.de acquir.rer.§.3.Instit.per quas person. cuique.

* potest enim quilibet suo iuri renunciare l.41.supr.de min. & suspectus est qui operam inuito ingerit l.25.supr.de procurat.

a l.6.supra de off.procon.

b animaduertendi in facinorosos l.6.§.8.ȿ.de off.præsi. v.l.3.ȿ.de iuris. Gladij potestas, est vitæ ac necis authoritas.

c ius puniendi τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας 2.Ecl.3.c.67.

l & minores, l.vlt.C.de legit.tut.

m l.1.sup.de testam.tut. n §.vlt.Inst.de tut. o v.l.1.§.5.supra quod vi aut clàm.

p v.l.3.§.7.supra quod vi aut clàm. q l.62.§.1.supra de here.instit.

r 1.Harmenop.9.§.22.

s 2.Ecl.3.c.71.l.38.§.17.supr.de verb.oblig.

t multò minùs docere l.74.j.eo.

u iurando d.l.1.supra si mulier. nouum opus faciendo l.5.§.5.sup. de oper. noui. vim inferendo l.2.supra quod vi. paciscendo l.27.§.4, in fi.supra de pactis. diuidendo l.17.C. familiæ. exhæredando l.33.C.de inoff. puniendò l.22.C.de pœnis.

x Imò potest l.8.supra de collat.bonorum.

y c.quod semel placuit 21.c.mutare consilium 33.de reg.in 6.l.20.supra de arbitris. l.14.ȿ de seruit rustic.

z vt & sententiam v.l.42.l.55.56.sup.de re iudic.v.l.1.in fi.supra de quæstionib. l.27.sup. de pœnis. v.tamen l.6.C.quomo.& quan.index. confessionem legitimè factam v.l.13. C.de non numerat. contractum v.l.5.C.de oblig. electionem v.l.20.supra de opt. aditionem hæreditatis v.l.4.C.de repudian. iusiurandum delatum v.l.11.C.de reb.cred. actũ irreuocabilem v.tamẽ l.21.§.3.& quæ ibi dicam de clausula derogatoria C.de testam.

a quoties sc. ex consilio iam obligati sumus, & alteri aut nobis obligatio est quæsita: tunc enim totum repudiare aut agnoscere tenemur l.27.supra de procuratorib. l.11.sup.de vsur.l.16.sup.de administ.tut.l.7.in fi.sup.de damno. aliàs, re integra, cõsilium vt & mentem reuocare possumus l.22.§.vlt.sup.mandati: vt & in re alternatiuè debita l.21.in fi.sup.de act.emp.l.14.supr.de rer.amot l.28.§ vlt.sup.de liberat.l.8.sup.de collat.& priùs testamentum l.6.§.2.ȿ.de iure codicillorũ: l.12.§.vlt ȿ.de leg.1. l.22 ȿ.de leg.3. Igitur, in voluntariis cõsilia in melius mutare possumus. & ita variauit Papinianus, l.6.in fi.ȿ.de seruis exportan.l.vlt.C.de furt. variauit & Iulianus l.19.in fin.ȿ.ad Velleian. l.1.C.de emen.Co. variauit Scæuola l.23.in fi.ȿ de acquir.rer. Mœcianus: quin & ipsi Imperatores l.17. ibi sed & cum Mœciano & aliis amicis nostris iurisperitis adhibitis plenius tractaremus magis visum est supra de iure patronatus, adde Cuiacium 4. ad Afric. fol.39.in fine, & 2.obseruat.37. Hinc illud, Sano consilio vtitur, qui malum consilium reuocat. Sed & Prætor nonnunquam variantem non repellit & consilium mutantis non aspernatur, l.8.ȿ.de collat.bonorum adde 2.Arist.2.Ethic.

b Demus aliquid factum à priuato vel principe ex certa scientia, id reuocari poterit? vtique. cùm huiusmodi clausula nihil operetur in iis quæ apparent ignorata, vide l.57.ȿ.de obl.& act. vide Dec.hic num.7. aliud puto, si quis sciens se nõ teneri prouit.§.penult.supra de condict.indeb. miserit: videtur enim donasse, adde l.15.ȿ.de verborum obligatione, & quæ notant ad l.

De actibus legitimis. De tacito & expresso.

77. *Idem*[l] libro vicesimooctauo Quæstionum.[l]

ACtus[a] legitimi[b], qui[c] recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio[d], acceptilatio[e], hereditatis aditio[f], serui optio[g], datio[h] tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adiectionem. nonnumquam tamen actus suprascripti[i] tacitè[k] recipiunt, quæ apertè comprehensa[l] vitium adferunt[m]. nam si acceptum feratur ei, qui[n] sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit. quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

De fraude.

78. *Idem*[n] libro trigesimoprimo Quæstionum.[n]

GEneraliter, cùm de fraude disputatur, non quid[o] habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem*[l] lib. 32. Quæstionum.[l]

FRaudis interpretatio semper[p] in iure ciuili non ex euentu[q] dumtaxat, sed ex consilio[r] quoque desideratur.

De genere & specie.

80. *Idem*[l] libro trigesimotertio Quæstionum.[n]

IN toto[s] iure generi[t] per speciem[u] derogatur[x]: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

De his quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur.

81. *Idem*[n] libro tertio Responsorum.[o]

a *actus legitimi 50. de regul. 6.* An sunt diuersi à legis actionibus? Hotomanus ait *32. Illustr. fol. 210.* siquidem hæ etiam magistratuum communes, omnes ex lege, & inter præsentes tantum fieri solent. In actibus legitimis secùs. Cuiacius negat differre *15. obser. 16.*

b An ciuiles & solemnes vt vult Hotomanus? *32. Illustr. fol. 219. 220.* An à quacunque iuris parte vt Dinus? *ad d. cap. 50.* An per legem inuéti vt Zasius? *ad l. dum qui. §. Si hominem num. 3. ff. de verb. obligat.* An qui mero iure radicantur, vt vult idé Zasius ad *l. Cum quid mutuum numer. 18. supra de rebus credit.* An qui iure finiuntur vt emptio, locatio, societas, mandatum, stipulatio? An qui ex vsu solemnis iuris? *Cuiac. 15. obseruat. 16. in fine*, vt sint formulæ rerum à priuatis agendarum, extra rerum contrahendarum negotia à Iurisconsultis inuentæ *Hotoman. ibi.* Actum legitimum eadem significatione vsurpari in lege *21. C. de hæret.* ait Hotomanus *32. Illust. fol. 219.* Cuiacius negat *15. obseru. 16. in fine.*

c qui non recipiunt *vulgat. Hal.* Hæc particula, inquit, Hotomanus *32. Illust. fol. 219.* suum antecedens restringit, ostendítque quosdã actus legitimos esse, qui diem vel condicionem recipiũt. Acceptilatio & optio non recipiunt. vadimonium comperendinatio, obuagulatio denunciandi testimonij causa, procuratoris datio recipiunt. Cuiacius *15. obseruat. 16.* Florentinam lectionem tuetur. ideóque hæc verba qui recipiunt, ita interpretatur, Quibus apertè adiicitur dies vel condicio: aliàs si tacitè adiicitur, non vitiatur *Cuiac. ib.*

d emancipatio *vulgat. Haloan.* Hotomanus *ibi. fol. 214. & 218.* vtrumque admittit. Emancipatio actus ciuilis *§. 11. Instit. de here. quæ ab intestat.* inter legis actiones numeratur *Paulus 2. sentent. 25. ff. 4.* Cuiacius *15. obseruat. 16.* mancipationem, mancipium dici ait. de Mancipatione dixi ad Vlpianum & Gaium. Adde Brissonium *1. selectar. 7.* de altero eoque proprio rerum alienandarum iure Quiritum modo idest cessione in iure.

e ea per procuratorem fieri non potest *l. 13. §. 10. sup. de acceptilat. v. Hotoman. 32. Illustr. fol. 120. Cuiac. ibi. in princip.* certis verbis fiebat *l. 18. ff. de accept.* sine die & condicione *l. 4. & 5. ff. de accept.* & meritò, quia acceptilatio obligationi præsentem interitum affert.

f ea non fiebat per procuratorem *l. 80. ff. de adquiren. hære.* certis verbis constabat, his putà *Adeo, Cernoque,* Vlpianus *cap. 22. §. 38. l. 51. in fin. ff. de acquiren. here.* sine die & condicione fiebat *l. 54. ff. de acquir. here.* non iterabatur *l. 80. in fi. ff. de acquir. here. Hotoman. ib.*

g certis verbis fiebat *l. 20. ff. de opt.* purè & semel *l. 5. & 8. ff. de opt. l. 5. ff. de legat. 1.* An per procuratorem fiebat? Hotomanus *ib.* ait *fol. 221. argum. l. penul. ff. de opt.* quod non admittit Cuiacius *15. obs. 15.*

h quæ à magistratu fiebat *§. 1. Institut. Attil. l. 6. §. 1. ff. de tutelis.* non à defuncto *l. 8. §. 1. & 2. ff. de testament. tut. §. 3. Institut.* qui testamenta & ita concilianda sunt hæc diuersa loca.

i Súntne alij actus legitimi præter suprascriptos? Cuiacius *15. obseruat. 16.* adiicit cessionem in iure, & libertatis dationem Hotomanus *32. Illustr. fol 218.* Iudicis addictionem, comperindinationem, vadimonium, denunciationem testimonij caussa. quod Cuiacio *dicto loco* displicet. Idem Hotomanus *ibi. fol. 218.* addit conuentionem in manum, repudium, diuortium: *ibi. fol. 212.* numerat inter legis actiones appellationem, vocationem in ius, iusiurandum, tutoris authoritatem: quod eidem Cuiacio displicet. addit idem Hotomanus adoptionem; *Theophil. §. 1. Instit. de nuptijs.* emancipationem, manumissionem vindicta, cessionem in iure, litis contestationem, nominis in reos relationem, tutelæ cessionem, tutelæ abdicationem, arrogationem, satisdationem, attestationem, mancipationem, vide quæ dixi ad *l. 6. C. pro socio.* nuncupationem testamenti, aditionem hæreditatis, noxę deditionem. quædam etiam Cuiacius *d. loco* adiicit vt stipulationem, procuratoris dationem, vsurpationem.

k putà, per relationem ad actum aut dispositionem præcedentem. Nam debitum conditionale, purè acceptò ferri potest *ff. eo. & l. 12. ff. de acceptilationib.*

l Expressa nocent, tacita non nocent.

m quia huiusmodi actus, præsens factum continent. ideóque condicione aut die suspendi non possunt.

n Actus legitimus qui expresse non potest explicari sub conditione, si refertur ad dispositionem præcedentem conditionalem, tacitè conditionem recipere potest.

o non quid non habeat. Balduinus *in commentar. ad legem Aquiliam.* (& ita Græci οὐ πολυπραγμονοῦμεν τι οὐκ ἔσχεν ὁ ἐνάγων *2. Ecloga 3. cap. 76. 6. Harmenopul. 2. in princip.* reprehensus à Roberto *1. animaduers. 15.* Vtramque lectionem probat Cuiacius *15. obseruat. 19. in princip.* & Antonius Mercator *1. notar. 15.* Certè Græcam lectionem antepono, cuius ea sententia est. Id quod actoris interest non æstimatur tantùm ex eo quod ei decessit, sed ex eo quod ei adquiri potuit: vt non tantùm damni, sed & lucri habeatur ratio. Actor propriè id non habet quod amisit, ídque damnum est. Quod habere potuit, nec tamen habet, lucrum est proprie non damnum. Ideóque fructus non tantùm percepti, sed & ij qui percipi potuerunt, venient *lege 62. in fine. suprà, de rei vindicat. v. l. 39. §. 1. suprà de legat. 1. l. 33. in fin. princip. suprà ad legem Aquil. l. 22. §. 3. suprà, de actionib. empt. l. 10. §. 19. & 20. l. 25. §. 4. sup. quæ in fraudem credit. l. 13. ff. ratam rem. l. 2. in fi. C. de pet. hered. l. 5. C. de rei vind.*

p Imò, non semper ex consilio, sed ex euentu *l. 10. §. 1. ff. quæ in fraud.*

q Decipitur vt ait poeta, Quisquis ab euentu facta notanda putat.

QVæ[y] dubitationis[z] tollendæ causa contractibus[a] inseruntur, ius commune non lædunt.

De donatione.

82. *Idem*[l] libro nono Responsorum.[n]

DOnari[b] videtur, quod nullo[c] iure cogente conceditur[d].

De amißione.

83. *Idem*[l] libro 2. Definitionum.[l]

NOn[e] videtur[f] rem amittere, quibus[g] propria non fuit.

Si amplius solutum sit quam debebatur. 1. De naturali obligatione.

84. *Paulus*[l] lib. 3. Quæstionum.[n]

CVm amplius[h] solutum est, quàm debebatur; cuius pars non inuenitur, quæ repeti possit[i]: totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

1 ¶Is natura[k] debet, quem iure[l] gentium dare oportet, cuius fidem[m] secuti sumus.

De dote. 1. De his quæ ad eum casum peruenerunt, à quo non possunt initium capere. 2. Si æquitate desiderij naturalis ratio, aut dubitatio iuris moretur.

85. *Idem*[l] libro 6. Quæstionum.[l]

IN ambiguis pro dotibus[n] respondere, melius est.

1 ¶Non est nouum, vt, quæ semel vtiliter constituta[o], sunt durent, licèt[p] ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt.

2 ¶Quotiens æquitas[q] desiderij[r] naturalis ratio[s], aut dubitatio iuris[t] moratur[u]: iustis decretis res temperanda[x] est.

r Seneca *2. de tranquillitate c. 7.* Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Venenum dando quis scelere se obligat, etiamsi non nocuit. Non minùs latro est, cuius furtum (ita legendum, non Telum, ídque confirmari potest lege *6. in fi. supra ad leg. Iul. peculatus*) opposita veste elusum est. omnia enim scelera & ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Idem *4. controuers. 7.* Scelera quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur *adde l. 14. supra de sicarijs l. 18. supra de pœnis. 2. Ecloga 3. cap. 77. 6. Harmenop. 2. in princip.*

s in legibus & statutis, *l. 15. l. 16. supra de legibus.* pœnis *l. 41. supra de pœnis.* legatis, *vide l. 99. in fine supra de legat. 3.* petitionibus ac sententiis, *l. 7. supra de excep. rei. iudic.* vltimis voluntatibus *l. 41. §. 4. & 5. sup. de vulg.* in laudo, in rescriptis: non in priuilegiis & mandato fiscali *v. l. 3. C. de conuen. fisci deb. lib. 10. tit. 2. & Dec. hic num. vlt.*

t c. generi *34. de reg. in 6. l. 99. in fi. ff. de leg. 3. l. 41. ff. de pœnis. 6. Harmenop. 2.*

u Speciei vocabulo intellige etiã indiuidua, ad quę significanda, Iurisconsulti Speciei vocabulo abutuntur, vt & generis voce ad species *l. 54. l. 83. §. 5. ff. de verb. oblig.*

x *dixi ad l. 56. ff. mandati. l. 1. §. ego puto. ff. de ædilit. edicto. l. 13. sup. de manumiss.* siue genus speciem præcedat, siue sequatur *arg l. 6. in fi. sup. de nouationib. l. 27. C. de pactis. l. 3. C. de ædilit. act.*

y ¶ non insolita, vitiosa tamen, *v. Dec. hic nu. 3. 4. 5.*

z *l. 56. ff. mandati. 2. Eclog. 3. c. 79. 6. Harmenop. 2.* extrinsecus, putà ex abundanti *l. 6. in fi. sup. de negotiis adde l. 65. sup. de verb. obligat.*

a dic idem in vltimis voluntatibus *v. l. 17. C. de testam.*

b *v. l. 29. supra de donationibus. 2. Ecloga 3. c. 80.*

c penitus, scilicet nullo: id est, neque ordinario, neque extraordinario, neque naturali, neque ciuili, neque ex contractu, neque ex testamento, adde, si tamen obligati naturaliter quid dederimus, propriè non erit donatio *l. 1. sup. de donat. 3. Harmenop. 1. §. 1.*

d *adde Senecam 3. de benefi. 21.*

e *3. Harmenop. 9.*

f propriè, scilicet, aliàs impropriè amitti etiam dicitur quod quis consequi non potuit *l. 33. in fi. supr. ad l. Aquil.*

g quorum propria. Priuatio, habitum: & qualitas subiectum præsupponit *l. 4. ff. de instit. l. 3. in fi. ff. de cap. minut. l. 1. §. 1. ff si vsufr. l. 41. vers. quare si nulla. ff. de reb. cred. l. 4. sup. de act. empt. l. 5. sup. de iniust. l. 96. sup. de condit. & demonst. l. 116. supra de verb. oblig.*

h *v. l. 26. §. 4. supra de condic. indeb.*

i id accidit, quoties res in solutum data diuidi non potest. quia si indiuiduum est quod diuidi non potest, nec eius pars aliqua esse poterit: ideóque solutione irrita, totum condicitur, & in solidum erit agendum *l. 1. §. 9. ff. ad l. Falc. l. 1. §. 21. sup. si quid in fraud. patr.*

k Natura debetur, id quod natura æquum est solui *l. 11. §. 2. sup. de peculio.* cuius obligatio solo vinculo æquitatis sustentatur *l. 95. §. 4. sup. soluto.* quod tamen per iudicem peti non potest *l. 1. §. 17. sup. ad l. Fal. l. 10. in fi. sup. de verb. signif.*

l sensus est, Nemo iure gentium debet, quin & natura debeat: nihil iure gentium æquum est, quin & natura quoque sit ęquum: at non continuò qui natura debent, iure gentium debent. Ius. n. gentium obligationis actionem magis efficacem facit, quam naturale.

m is naturali æquitate obligatur *l. 1. supra de pact.*

n *v. l. 9. §. 1. l. 70. sup. de iure dot. l. 1. sup. solut. 2. Ecl. 3. c. 82. l. vlt. C. ad Velleia.* & iis quæ doti comparantur vt Ecclesia & fisco *Dec. hic.* De priuilegiis dotalibus vide Oldendorpium *in tract. de iure singulari c. 13.*

o i. consummata & perfecta *v. Dyn. ad c. 73. de reg. in 6. & Dec. hic.*

p *c. factum legitimè 73. de reg. in 6. 2. Ecl. 3. c. 84.* sic propter impedimentũ superueniẽs non vitiatur matrimoniũ *l. 8. ff. de his qui sunt sui.* testamentum *l. 18. ff. de his qui test. l. 1. §. 3. ff. secundũ tab.* senatorius ordo, iudicandi munus, magistratus *l. 1. §. 5. vers. casum. ff. de postul.* Sufficit. n. actum ab initio fuisse legitimũ *v. l. 29. ff. e.* Tanta est iam facti authoritas, vt interdũ quòd prohibetur fieri, factũ teneat *l. 1. §. 5. ff. quand. appel.* atq; ita iam vtile per inutile non vitiatur: inceptũ tamen nec dũ perfectum inutilis aduentu euanescit *l. 16. ff. ad l. Aqu. v. Dec. hic. & Dyn. d. c. 73. v. Hotom. 35 Illustr. quæst.*

q æquitatem *vulg. Hal.*

r id est, postulantis agentis.

s id est, æquitas iustæ causæ, cui multum à iudicibus tribui solet *l. 1. in fi. l. 26. in fi. ff. ex quibus caus. maior.*

t quæ oritur ex contrariis legibus.

u id est, impedimentum adfert, quominus res possit decidi.

x Temperare, est inter summum, & nimium indulgens ius, medium locum tenere *l. 17. ff. de vsur.* vt sit sensus, In omnibus quidem, maximè tamen in iure æquitas spectatur *l. 89. ff. eod. 2. Eclog. 3. c. 87.*

De litis

a 1.Harmenop.2.§.59. b v.l.87.l.139.l.164.ĵ.eod.l.58.ʒ.de obl.adde Hotom.3.obs.28. c non essent.vulg.Hal. d v.1.Harmenop.2.§.62.63. e d.l.58. f l.52.supra,de rei vindicat. 1.Harmenop.2.§.5. g cap.non est in mora 60.de reg.in 6.l.40.in fi.supra,de reb.cred.l.27.suprà,de verb.oblig. 2.Ecl.3.cap.86.l.54.suprà,de pactis. & ita intellige.l.4.C.de compensationibus.

h multo minus pœna, quia nõ debetur pœna sine mora.

i v.l.39.suprà, de acquir.hered.

k nisi volũtas testatoris obstet. l.82.suprà, de hered. instit. adde l.21.§.3.C. de testa.

l deinus enim iuris solẽnibus aliquid deesse? vtique æquitas interdum eiusmodi defectũ supplebit.l.183.ʒ. eod.

m id est, non modo in iuris ciuilis scientia, sed ante ius.l.2.§.5.in fin.ʒ.aqua pluu. nam(vt ille ait)summum ius,summa iniuria.(Ius summũ intellige strictũ, quod & æquo opponitur. d.§.5.l.1.C.de legibus: l.8.C.de iudicijs)Ius strictũ est,vel ipsa lege scriptum. l.12.ʒ. qui & a quibus, vel ex ipsa lege subtiliter inducta interpretatio.l.32 in fi.ʒ.de rebus cred.vt sæpius,nõ est scripta æquitas.l.14. suprà, de diuersis: sed pro ratione circũstantiarũ facto accommodatur: ideóque quæ legibus omissa sunt,suppleri solẽt.l.13.suprà,de testibus. est igitur æquitas legis scriptæ, æquamẽtum ad vtilitatem hominum reductum, vel non scriptæ supplementum.

n 2.Ecl.3.c.87. hæc est ars boni & æqui.l.1.ʒ.de iust.qua nihil gratius iurisconsulto.l.57.C.de episc.sub cuius tamen authoritate sæpissime erratur.l.91.§.3.suprà,de verb.oblig.

De litis contestatione.

86. *Idem* libro septimo Quæstionum.

NOn[a] solet deterior conditio fieri eorum, qui litem[b] contestati sunt quam si non[c]: sed plerunque melior.

87. *Idem* libro 13.Quæstionum.

NEmo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post[d] litem contestatam heredi[e] quoque prospiceretur, & heres[f] tenetur ex omnibus causis.

De mora.

88. *Scæuola* libro quinto Quæstionum.

NVlla intelligitur mora ibi fieri, vbi[g] nulla petitio est[h].

De successione ex testamento,vel ab intestato.

89. *Paulus* libro decimo Quæstionum.

QVamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus[i] non admittitur[k].

De æquitate.

90. *Idem* libro 14.Quæstionum.

IN omnibus[l] quidem, maxime tamen in iure[m], æquitas[n] spectanda sit.

De successione.

l91 no2

91. *Idem* libro 17.Quæstionum.

QVotiens duplici[o] iure defertur[p] alicui[q] successio: repudiato nouo[r] iure,quod ante defertur,supererit[s] vetus.

De errore librarij in transcribendo.

92. *Scæuola* libro quinto Responsorum.

SI librarius[t] in transcribendis stipulationis[u] verbis errasset[x]:nihil nocere,quo minus & reus,& fideiussor teneatur.

De possessione rei peculiaris.

93. *Macianus* libro primo Fideicommissorum.

FIliusfamilias neque[y] retinere,neque recuperare, neque apisci possessionem rei peculiaris videtur[z].

De his quæ abundant.

94. *Vlpianus* libro secundo Fideicommissorum.

NOn solent,quæ abundant[a], vitiare scripturas.

De eo qui defenditur.

95. *Idem* lib.6.Fideicommissorum.

NEmo dubitat,soluendo videri eum,qui defenditur[b].

c 1.Harmenop.13.§.13.adde l.219.supra,de verb.sign.

d 2.Ecl.3.cap.94.adde capitulũ intelligentia 6.extra de verb.sign.putà principis legem ferentis.l.vlt.C.de legibus:populi aliquid statuentis.l.46.supra, de re iudicata. l.4.§.1. ʒ.de acceptilationibus: Prætoris.l.9.ʒ.de prætor.stipul.testatoris.l.69.ʒ.de leg.3. stipulatoris.l.94.de verborum oblig.at non venditoris & locatoris.l.39.ʒ.de pactis: l.21.l.33.in fi.l.134.suprà,de contrah.empt.

e ¶adde l.8.C.de pœnis.l.1.§.1.ʒ.de iure fisci.

f l.1.§.1.ʒ.de iure fisci.

g 1.Harmenop.7.§.3.l.126.in §.1 eod.

h in lucro.Hal. cuius lucro.vulgat.

i alias petitoris deterior esset causa. l.33.ʒ. eod.

k occupãtis ac prioris melior conditio.l.9.§.3. supra, de publiciana.l.10.in fin. ʒ.de præscr. l.31. in fin.ʒ. de actionibus empti:l.33. in fi.ʒ.de legatis. 1.l.19.in prin. & fi.suprà,de re iudicata: & ita, Prior tempore in causa lucri præfertur cap. Qui prior est tẽpore 54.de reg.in sext.vbi vide Dinum:prior tempore, prior iure.l.3. C. qui potiores:prior tempore in sorte, prior in vsuris. l.2.ʒ. qui potiores.

l si enim dolo caret.l.42.l.63.l. 88.ʒ.eod.

m vide ad hãc legem 1.Harmenop.1 §.26.& ob: Scholiasten & tria ad hunc locum exempla.

n 2 Ecl.3.c.96. v.l.35.supra,eod. l.153.ĵ.eod.vide l. 80.suprà,de solutionib.

o vt in dilationibus.l.1 Cod.de temporibus appellat. l.vnic. C. Theodos.de dilationib. ex consensu.lib. 11. tit. 33. compensatione

De ambiguis orationibus.

96. *Macianus* libro 12.Fideicommissorum.

IN ambiguis orationibus maxime sententia[c] spectanda est eius[d],qui eas protulisset.

De bonis deportati.

97. *Hermogenianus* libro tertio Iuris Epitomarum.

EA sola deportationis[e] sententia aufert,quæ ad fiscum[f] perueniunt.

De lucro.

98. *Idem* libro quinto Iuris Epitomarum.

QVotiens[g] vtriusque causa lucri ratio vertitur:is præferendus est,cuius[h] in lucrum[i] causa tempore præcedit[k].

De eo qui ignorat quantum soluere debeat.

99. *Venuleius* libro duodecimo Stipulationum.

NOn potest improbus videri,qui[l] ignorat quantum soluere debeat.

Quibus modis contractus,vel obligatio tollitur.

100. *Gaius* libro primo Regularum.

OMnia[m], quæ iure contrahuntur, contrario[n] iure pereunt.

De duobus mensibus.

101. *Paulus* libro singulari de Cognitionibus.

VBi[o] lex[p] duorum mensium fecit mentionem:& qui sexagensimo &[q] primo die venerit, audiendus est. ita enim & Imperator Antoninus[r] cum Diuo patre[s] suo rescripsit.

Quis aduersus edictum facere dicatur. 1. *De actione denegenda.*

102. *Vlpianus* libro primo ad Edictum.

QVi vetante[t] prætore fecit, hic aduersus edictum[u] fecisse proprie dicitur.

1 ¶ Eius est actionem denegare[x],qui possit & dare.

Neminem de domo sua extrahi.

l 103 no2

103. *Paulus* lib. 1.ad Edictum.

NEmo[y] de domo[z] sua[a] extrahi[b] debet[c].

De iudicijs famosis & pecuniarijs.

104. *Vlpianus* lib.2.ad Edictum.

SI in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia[d] est: præponenda est causa existimationis[e]. Vbi autem æquiparant[f] famosa iudicia, & si summam imparem habent,pro paribus accipienda sunt.

o puta querela inofficiosi(quæ ex iure veteri secundum Viglium & Cuiacium)& bonorũ possessione,vnde legitimi.v.Cuiac.8.obs.33.adde l.17.§.1.suprà,de acq.hered.l. 1.§.11.ʒ.de successorio:l.2.ĵ.vnde legitimi.

p vel eodem tempore,vel successiue,v.Dec.hic. q puta parenti.Cuiac.ibid.

r ac particulari scil. alias semel repudiata successione omnibus eius iuribus renuntiatum videtur.arg.l.13.§.2.& 3.ʒ.de iniur.l.7.ʒ.de accep.sed noui iuris vocabulo hic intelligi satius est,nouas causas succedendi.l.17.§.1.ʒ.de acq.hered.

s Quando vni competunt plura iura varijs tẽporibus præsertim, & varijs de causis:vno repudiato alterum superest,vt hic,& l.21.ʒ.de seruit. vrb:l.17.ʒ. de aqua pluu. Imo non superest. l.75.ʒ.eod.l.17.§.1.l.77.suprà,de acq.hered. solue. Non superest,si repudiata ipsa sit hereditas causa nõ adiecta, vel si repudiatur vnum ex quo aliud necessario dependet.v.quæ notaui ad l.77.

t l.15.§.1.ʒ.de vsufr.l.15.§.5.ʒ.de excusat.tut:l.7.§.5.ʒ.de oper.libert.Cicero 5.familiar:6. & pro Sylla.Horatius de arte 2. Et scriptor si peccat, idem librarius,vsque.Quamuis est monitus,venia caret. Librarios Græci καλλιγράφους: notarios ταχυγράφους, ὀξυγράφους. Hi notas,illi literas: vt tabularij rationum supputationem tractabant.

u instrumẽti.l.8.ʒ.de statu:testamenti. v.l.7.C.de testa.precũ.v.l.2.C.de errore aduoc. contractus.l.1.C.plus valere quod agitur x citra dolum & falsum,ídque in sermone,veluti si scripserit relictũ iure restitutionis pro institutionis: mulierem renuntiasse Valeriano pro Veleiano:Titium substitutum procuratorem,pro institutum. In his,notarius commissum errorem corrigere potest, cum talis emendatio neminem lædat.addit Bartol.Ei permissum indictionem & diem omissum adijcere,nisi dies esset de substantia instrumenti, vt in hypotheca. Si diem permutauit, talem errorem corrigere non potest, nisi de errore testibus constet.Si instrumentum parti traditum est,requiritur sententia iudicis in errore mutando.Error probari potest authent.testibus,& partium confessione.vide hic Dec. y i.filiofamilias interdicta ad retinendam,recuperandam, adipiscendam possessionem non competunt. z nam interdicta dantur pro possessione:filius autem quicquid adpræhendit,peculiari nomine,statim pater eius possidet.l.4.suprà,acq.possess.

a l.95.ʒ.de verb.oblig.l.32.§.6.ʒ.de auro:adde l.81.ʒ.eod. & 2.c. Vtile per inutile 36.de reg.in sext.l.20.ʒ.de vsuris.l.34.ʒ.de heredib.inst.l.54.ʒ.de manumis.testam.l.17.C.de testam.l.34.C.de donationib. August.4.de ciuitate 27. Solet enim à viris peritis dici,Superflua non nocent.

b qui fideiussores habet.l.1.supra,qui satisd.l.53.suprà,de procuratorib.l.27.§.2.suprà, de fideiussorib. l.1.ʒ.de custod.reor.l.6.§.1.ʒ.de muneribus. & ita quis soluendo est per alium.Soluendo est etiam qui solidum potest soluere. v.l.114.supra, de verb.signif. qui rei petitæ litem ab actore potest consequi. l.28.ʒ.soluto. non is cuius bona venduntur.l.55.in fi.suprà,de administ.tut.

fisco facienda.l.46.§.4.ʒ.de iure fisci: & alijs.De duobus mensibus dicam ad Nouellam.66.cap.1.

p l.si venditor.ʒ.de adilitio: l.46.§.4.ʒ.de iure fisci.l.tutor.§.vsuræ.ʒ.de administrat.tutorum.l.3.C.de iure emphyteut.l.2.C.de secundis nuptijs: l.1.C.de naturalib.liberis:l.vlt. Cod. de iure delib.l.vltim.Cod. de fideicommiss.libert.l.1. Cod. de temporib. appellat.l. pen. Cod.de fideiussorib. l.3.§.6.l.vlt.C.ad l.Iul. de adulter. l.vlt. C. de bonis proscript. Nouell.83.& 90.20.Gell.1.

q sexagesimo die.sic Græci καὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἀντὶ τούτων προσδέχονται. sic in lege 30.in fine ʒ. de adulterijs ipse sexagesimus dies comprehenditur: ídque probat Cuiacius cap.13. de præscriptionib. qui sexagesimo primo die venit, post duos menses venit:quandoquidem in singulos menses triginta dies constituimus:adde l.132.ʒ.de verborum signif.

r Caracalla scilicet.

s L. Septimo Seuero scil.quo imperatore vixit author huius legis Paulus,Coætaneus Mœcij & Tryphonini & Tertulliani.v.Cui.7.obs.2.Vulgata legit,fratre,& male.

t adde l.121.ĵ.eod.l.29.ʒ.de arbitris.

u eiusdem Prætoris scil.l.7.in prin. & §.2.ʒ.de iurisdict.l.4.§.1. ʒ.de in ius vocando.l. 2.ʒ.ne quis eum.l.3.ʒ.de eo per quem:l.vlt.ʒ.ne quid in loco publico. sic aduersus dictum promissúmve facere.l.17.in fi.ʒ.de adilitio.In legem.l.5.C.de legibus.

x Qui potest denegare,dare potest.l.3.l.38.l.70.l.100.ʒ.eod.

y l.18.ʒ.de in ius vocando:vide Mynsingerum 3.obseru.69.

z l.18.l.21.ʒ.de in ius vocando:l.2.§.5.ʒ.de damno:2.Ecl.3.c.10.

a in qua habitat scilicet,non ad tempus. Bartolus & Decius hic. quo nomine hortum domui iunctum intelligunt. Eadem ratione volunt molitori molendinum domus esse loco,& nautæ nauem. Pekius in libro de iure sistendi cap. 6. numero 3. 4.& 5.at non tabernam & apothecam & quæ mercium condendarum causa, non habitationis ædificantur. Idem in porticu ab ædibus separata esse indicat idem Pekius ibid.

b non potest etiam ibidem arrestari, Pekius ibid. d. numero 5. potest tamen sententia iudicis quis prohiberi ne domum excedat. l.7.§.8.& 19. l.9.ʒ.de interdictis & relegatis.

c potest tamen extrahi in criminalibus causis. Nouell.134.cap.5.& fiscalibus Pekius lib.de iure sistendi cap.6.numero 8. sed & quando electus est ad aliquam dignitatem l.31.C.de decurionibus. Quin hunc priuilegio renunciari posse volo,quod et accedit, qui omni iuris auxilio renunciat,Pekius ibid num.9.

d l.30.suprà, de obligationibus: vide l.7.l.97.supra, de solutionib. l.10.in fin.suprà, de panis.

e in pari causa:vt infamia vitetur.l.4.§.2.ʒ.de inspectis.

f hoc verbum neutraliter accipit Suetonius in Octauio cap.94.Virgilius Ecl.5 Cicero in Tusculan.æquiparantur.vulgat.Hal.

De cauſæ cognitione.

105. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VBicumque cauſæ cognitio [a] eſt, ibi prætor [b] deſideratur.

De libertate.

106. *Idem* libro ſecundo ad Edictum.

LIbertas [c] inæſtimabilis [d] res eſt [e],

De ſeruo.

107. *Gaius* libro I. ad Edictum prouinciale.

CVm ſeruo nulla actio [f] eſt.

De iudicijs pœnalibus.

108. *Paulus* libro quarto ad Edictum.

FEre in omnibus pœnalibus iudicijs & ætati [g], & imprudentiæ [h] ſuccurritur [i].

De eo qui non prohibet.

109. *Idem* libro quinto ad Edictum.

NVllum crimen patitur [k] is, qui non prohibet cum prohibere [l] (non) poteſt.

De eo quod eſt plus vel minus. 1. *De expromiſſore alienæ rei.* 2. *De pupillo.* 3. *De verbis non coniunctis.* 4. *De mulieribus.*

110. *Idem* libro ſexto ad Edictum.

IN [m] eo, quod plus ſit, ſemper ineſt [n] & minus [o].

1 ¶ Nemo [p] alienæ rei expromiſſor [q] idoneus videtur, niſi [r] ſi cum ſatiſdatione [ſ].

2 ¶ Pupillus pati [t] poſſe non intelligitur.

3 ¶ Vbi verba coniuncta [u] non ſunt: ſufficit [x] alterutrum eſſe factum.

4 ¶ Mulieribus [y] tunc ſuccurrendum eſt, cum defendantur [z] non vt facilius calumnientur.

De pupillo. 1. *De herede. De actionibus pœnalibus.*

111. *Gaius* libro ſecundo ad Edictum Prouinciale.

PVpillum [a], qui proximus [b] pubertati ſit, capacem eſſe & furandi, & iniuriæ faciendæ [c].

1 ¶ In [d] heredem non ſolent [e] actiones tranſire, quæ pœnales [f] ſunt ex maleficio: veluti furti [g], damni [h] iniuriæ, vi [i] bonorum raptorum, iniuriarum [k].

a *l.71.ſ.e.l.9.ſuprà, de officio proconſulis.* Cauſæ cognitio neceſſaria eſt quoties cauſa ex iudicis officio & arbitrio definienda eſt.
b quilibet magiſtratus etiam is cui mandata eſt iuriſdictio. *l.4.§.4.ſ.de damno.*
c *1.Harmenop.18.§.10.* & patria poteſtas. *l.114.§.8.ſuprà, de leg.1.* & liberum corpus, cuius nulla æſtimatio *l.3.ſuprà, ſi quadrupes: l.1.§.5.l.vlt.in fi. ſuprà, de his qui deiecerunt: l.2.§.2.ſuprà, de lege Rhodia. l.103.ſuprà, de verb. obligat.* vt meritò libero homini ſublata ſit à Leone Nouell.59. facultas ſuiipſius vendendi.
d infinita. *l.176.in fi.ſ.e. 122.ſ.e.* Ideo libertas ſummum pretium dicitur à Comico in Andria. *act.1.ſcen.1.* nihil ea gratius ſeruo præſtari poteſt. *l.39.in fi. ſuprà, de fideicōmiſ.libert.* hinc, qui liberū adquiſiuit, non eſt factus locupletior. *l.126.§.1.ſ.e.*
e ideóque ei admodū fauetur. *l.20.ſuprà, e. l.22.ſ.eod.*
f *v.l.22.ſ.e.l.6. l.7.ſuprà, de iudiciis. v.tit. C. An ſeruus ex ſuo facto. 2.Ecl.3.c.103.* ſed vide Cuiac. *9.obſ.13.*
g *2.Ecl.3.c.106. v.l.38.§.7.ſuprà, de adult. l.16.§.3.in fin.ſuprà, de pœnis.*
h *l.5.§.4.ſuprà, de obligat. l.vlt. ſuprà, de varijs & extraor.crim.*
i vt pœna remittatur. *l.8.ſuprà, de his qui not.*
k An hoc ſignificat, extra cauſam delicti eſſe, vt Ramus præceptor meus interpretatur. *l.50.ſuprà, e. l.1.ſuprà, de noxa.* An potius volētem nullam iniuriā pati? *l.34.Cod.de tranſact.*
l *6.Harm.2.* cū prohibere poſſit ὁ δυνάμενος κωλῦσαι. *2. Ecl. 3.c.107.* hinc variæ ſententiæ naſcuntur. Qui cogitur, proprie non peccat. *l.15.ſuprà, de publicanis.* Qui patitur, cum poſſit iniuriam propulſare, de iniuria queri non poteſt. *l.34.C.de tranſact.* Qui patitur alteri iniuriam inferri, cum eam prohibere poſſit, tenetur. *l.45.ſuprà, ad leg. Aquil. 3.ſuprà, de noxal. l.24.§.6.ſuprà, de damno.*
m *l.21.ſuprà, e.l.27.§.5.ſuprà, de pactis: l.27.§.3.in fi.ſuprà, de arbitris: l.9.ſuprà, de in litem iurando: l.9.§.3.ſuprà, de hered. Inſtit. l.15.ſuprà, de legat.1.l.3.§.5.ſuprà, de adimendis: l.3.§.6.ſuprà, de ſtatulib. l.1.§.4.ſupra, de verbor.oblig. adde l.26.ſuprà, eod. l.163.l.165.ſ.e. adde l.29.ſuprà, de hered.Inſt.*
n id eſt, continetur, vt quis plus præſtet, præſtet & minus. At is qui quid tenetur præſtare, minus dando, non liberatur. *l.120.& 202.ſuprà, de verb.oblig.*
o non ſequitur tamen vt cui viginti deſunt, deſint decem: non ſequitur quoque, vt fideiuſſor in maiorem ſummam datus quam debet principalis, teneatur ſaltem ratione minoris *l.8.§.7.ſuprà, de fideiuſſ.* vt qui decem locare exiſtimet, Titio quinque condicere exiſtimante, maneat actus in quinque. *l.52.ſuprà, locati.*
p aliud eſt in eo qui cauſam nudæ abſentiæ proponit, præſertim in criminalibus. *v.l.13.§.1.ſ.de publicis iudiciis.*
q etiam filius, cum is nihil poſſideat. *l.93.ſ.e.* etiam procurator. *l.10.ſ. iudicatum: l. vnic.C.de ſatiſd.* etiam defenſor, quantumuis poſſeſſor immobilium & diues. *Decius ex Bartoli ſententia hic num.2.*
r *l.46.§.2.ſuprà, de procurat. l.21.in fi.ſuprà, quib. cauſ. maior. l.4.§.3.ſuprà, quibus ex cauſis in poſſ. l.63.ſuprà, de iudiciis.*
ſ Cur ita? collige ex lege *166.ſ.eod.*
t ſenſus eſt, Pupillum in ijs quibus patientia inducit conſenſum non obligari. *l.33. ſuprà, pro ſocio vt in l.4.ſuprà, locati.* ſcientiam eius non ſufficere ad negotiationem. *l.3.in fi.ſuprà, de tributoria,* & tamen pati iniuriam poteſt. *l.3.§.1.ſuprà, de iniuriis.*
u *l.28.in fi.ſupra, de verb.ſignif.*
x In alternatiuis ſufficit alterum impleri. *c. in alternatiuis 70. de regulis in 6.l.10. in fi.ſupra, de iure dotium: l.5.ſupra, de condict.Inſt.l.13.§.5.ſupra, de rebus dubiis: l.78.in fin. ſupra.de condict.& demonſtr.l.44.ſupra, de obligat.l.129.in fi.ſupra, de verb.oblig.l.13.ſ. iudicatum ſolui.* In copulatiua oratione omnes partes veras eſſe neceſſe eſt. *d.l.129. l.5.ſupra.de conditionib.Inſt.l.13.ſ.de rebus dubiis.*
y *1.Harmenop.13.§.35.* & minoribus, in quibus malitia ſupplet ætatem. *l.C.ſi minor ſe maiorem dixerit,* & quibus denique decipientibus non ſuccurritur. *l.2.C.ſi res aliena pignori:* mitius tamen mulier dilinquens punitur. *l.1.in fi.ſupra, de edendo: l.2.§.3. l.23.l.30.ſupra, ad Velleian.l.18.C.ad Velleian.l.1.ſupra, de iuris & facti: l.38.§.7.ſupra, de adult.l.1.§.10.ſupra, ad Turpill.2.Ecl.3.c.118.§.5.*
z defendat. *vulg.Hal.*
a adde *l.189.ſ.eodem.*

De actione non competente. De exceptione.

112. *Paulus* libro octauo ad Edictum.

NIhil intereſt, ipſo iure quis actionem non habeat, an per [l] exceptionem infirmetur.

De toto & parte.

113. *Gaius* libro tertio ad Edictum prouinciale.

IN toto [m] & pars [n] continetur.

De obſcuris.

114. *Paulus* libro nono ad Edictum.

IN obſcuris incipi ſolet [o], quod veriſimilius [p] eſt, aut quod plerumque fieri ſolet.

Qui videntur cœpiſſe ſeu accepiſſe.

115. *Idem* libro decimo ad Edictum.

SI quis obligatione [q] liberatus ſit, poteſt videri [r] cepiſſe.

1 ¶ Non poteſt videri accediſſe, qui ſtipulatus poteſt exceptione [ſ] ſummoueri.

De conſenſu vi, metu. 1. *De eo qui ius publicum ſequitur.* 2. *De conſenſu & errore.*

116. *Vlpianus* libro 11. ad Edictum.

NIhil conſenſui tam [t] contrarium eſt, qui ac bonæ [u] fidei iudicia ſuſtinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores eſt.

1 ¶ Non capitur [x] qui ius publicum ſequitur.

2 ¶ Non videntur, qui errant [y] conſentire.

De bonorum poſſeſſore.

117. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum.

PRetor bonorum poſſeſſorem [z] heredis [a] loco in omni cauſa habet.

De vſucapione, de poſſeſſione.

118. *Vlpianus* lib. 12. ad Edictum.

QVi in ſeruitute [b] eſt, vſucapere [c] nō poteſt. nam, cum [d] poſſideatur, poſſidere non videtur.

De alienatione.

119. *Idem* libro decimotertio ad Edictum.

NOn [e] alienat [f], qui dumtaxat omittit poſſeſſionem [g].

De herede.

120. *Paulus* lib. 12. ad Edictum.

NEmo plus [h] commodi heredi ſuo relinquit, quam ipſe habuit.

b In delictis proximus pubertati, pro pubere habetur. *v.l.23.ſupra, de furtis: 2.Ecl.3.c.109.l.14.ſupra, de Silaniano.* At non in teſtamenti faciendi facultate. *Decius hic.*
c mitius tamen punitur. *l.108.ſupra, eod.*
d *v.l.1.ſupra, de priuatis delictis: §.1.Inſt.de perpetuis.v.l.vnicam. C.ex delictis defunct.*
e regulariter nam lite cum defuncto conteſtata tranſmittuntur. *v.l.164.ſ.e.* Multo magis ſi defuncto pœna ipſo iure erat impoſita, vt in *l.22.ſupra, de Silaniano: l.14.ſupra, de publicanis.* Tenetur etiam heres ex eo quod ad eum peruenit. *l.38.ſupra, e. l.5.ſupra, de calum. l.26.ſupra, de dolo* & pœna defuncto impoſita, tranſmittitur in eius heredes. *l.3.§.5.ſupra quod quiſque.*
f aliud in pecuniarijs. *l.22.ſ. de Silaniano,* & conditione furtiua: *l.7.§.2.ſ.de condict.furtiua.*
g *d.§.1. Inſt. de perpetuis.*
h *l.23.§.8.ſ.ad l.Aquil.*
i *l.2.in fi.ſupra, vi bonorum.*
k *d.§.1.*
l ¶ *l.13.51.& 66. ſupra, e.l.7.§.8.ſupra, de dolo. l.7.§.14.in fi.ſ.quib. ex cauſis in poſſeſſ.l.1.§.10.ſupra, ad Turpill.*
m totū in loco vt vbique: in tēpore vt ſemper: in modo, cuius partes ſūt accidentales vt poſſeſſio bonæ, malę fidei: qualitatis, vt omnis, nullus, quilibet, centum: integrale, cuius partes eſſentiales integræ, vel homogeneæ, vt in aqua, aut heterogeneæ, vt partes totius cōpoſiti totum quiddam efficiunt, vt ædificiū, fundamenta, parietes, & tectum: totum vniuerſale, eſt vel perſonarū, vt ciuitas, collegium, ducatus, comitatus, regnum, & ſimilia: vel rerum, vt hereditas, domus, grex, equitium, armentum. totū naturale vel artificiale, cui nulla pars naturalis aut artificialis deeſt.
n *l.21.ſupra, e.l.147.ſupra, e.l.7.ſ.de excep.rei iud.c.plus 35.c.in toto 80.de reg.in 6.v.Hotoman.30.quæſt.*
o quo gradu? voluntas prius ſpectatur, tum veriſimilius, propria deinde verborum ſignificatio. ab hac, id quod minus eſt. Id ſi non apparet, actus iudicatur non valere. *v.Dynum d.c.45.de regulis in 6.num.5.*
p veriſimilius præſumitur. *c.inſpicimus 45.de regulis in 6. 1.Harmenopul.15.§.16. 2.Eclog.3.c.111.* vero proximum. *l.21.in fi.ſ.de teſtib.l.13.in fi.ſupra, qui potiores: l.25.ſupra, de conditionib.& demonſtrat.* credibilius. *l.13.ſupra, de probat.* magis rationabile. *l.122.ſupra, de verb.ſig.* in dubio, ſcil. & iudicando, & litibus decidendis: quod ſæpiſſimè faciunt Iuriſconſulti, vt docet Tiraquellus *in repetitione legis ſi vnquam 8.C. de renouand. donat.num.37.ad 60.* Non veriſimile, credibile non eſt, nec attenditur: pro eo non præſumitur. *l.13.ſupra, quod metus. l.19.§.4.ſupra, de peculio. l.6.ſupra, de pignorib. l.41.ſupra, de manumiſſ.teſtamento.* imaginem habet falſitatis. Veriſimile ducitur ex more, conſuetudine, ijs quæ fieri ſolita ſunt frequentius, communi opinione natura, qualitatibus rei, vel perſonis, tempore, *de quibus v.Oldend. In Topicis. In loco à coniectura ſeu præſumptione:* ſumitur etiam à pietate. *l.41.§.2.in fi. ſupra, de legat.3.l.102.ſupra, de cōdict. & demonſtr.l.30.C.de fideicom.* rerum inter ſe comparatione. *l.1.ſ.de reb.dub.* & alijs coniecturis. *l.13.ſupra, de probat.l.50.in fi.ſupra, de legatis 1.*
q obligatione liberatus cepiſſe intelligitur: dare videtur, qui debitum remittit. *l.2.l.3.ſupra, de calum. l.10.in fi.ſuprà, de condit.cauſa: l.41.§.2.ſuprà, de iure dotium. l.3.§.10.ſuprà, de donat.inter virum. l.1.§.5.ſupra, de legat.1.* non tamen litigioſum, pœnale, & ob aliam cauſam. *l.19.ſupra, de liberali. v.Deci.hic.*
r vox videri, nota eſt fictionis. Ideóque proprie aliud eſt dare, aliud remittere. *l.46.ſupra, de cond.& demonſt.*
ſ *l.13.ſuprà, eod. v.l.112.ſuprà, e.l.24.ſuprà, de nouationib.*
t vis & metus conſenſui contraria. *2.Ecl.3.c.113.6.Harm.2.* & voluntati. *l.1.ſuprà, quod metus cauſa.*
u Bonæ fidei iudicia conſenſu ſuſtinentur.
x *l.11.§.4.ſuprà, de min.v.l.vlt.C.de in integr.2.Ecl.3.c.114.*
y *l.15.ſuprà, de iuriſd.l.2.ſuprà, de iud.l.57.ſuprà, de obl.l.20.ſupra, de aqua pluuia: l.9.C. de iure & facti ignorantia.*
z qui à Græcis *hic* διάδοχος appellatur. i. ſucceſſor. *2.Ecl.115.*
a *l.25.§.ſupra, de acq.hered. v.l.29.§.2. ſupra, de condic.& demonſt.l.2.ſ.de bon.poſſeſſ.*
b *1.Harmenop.14.§.2.* & in poteſtate. *l.93.ſuprà, eod.*
c *l.4.§.ſuprà, de vſurpat.2.Ecl.3.c.116.*
d *l.54.ſupra, de acq.rer.l.1.§.6.ſ.de acq.poſſeſſ.l.11.ſ.de adult.*
e *2.Ecl.3.c.117.l.4.§.1.ſ.de alienatione iudicii:* & ideo prohibentur donationes. *l.3.§.10.ſ.de donat. inter virum,* non prohibentur alienationes poſſeſſionis. *l.1.§.4.ſ.de acq.poſſ.*
f proprie ſcil, ſecus improprie. *d.l.4.§.2.& l.21.§.2.ſ.quod metus.*
g eſt enim alienatio proprie dominij. *l.67.ſ.de verb.ſign.*
h *v.l.54.ſ.e.l.59.160.in fi.l.175.in fi.ſ.e.v.5.Harmenop.8.l.20.ſuprà, de acq.rer.*
i Cur ita? collige ex lege *67.ſupra, de contr.empt.2.Ecl.3.c.118.*

121. *Idem*

a In fraudem alterius quis facit, qui id non facit quod in eius vtilitatem facere debet. *l.4.suprà, quæ in fraudem creditorum,* & ita non facere, est facere: facit igitur interdum, qui non facit. adde *l.102.supra, eod.*
b quæ non faceret. c *1.Harmenop.18.§.12.Ecl.3.c.119.l.20.v.l.106.ӡ.e.l.176.in fi. ӡ.e.l.16.suprà, de manumiss.testam.l.38.suprà, de re iudicata.*
d *l.25.in fi.ӡ.de testib. l.8.suprà, de inofficioso: l.5.ӡ.si vsufruct. petatur.*
e lege agere, est in iure agere ex formulis à lege institutis, ex præscripto legis impetratis solemniter actionibus apud magistratum experiri. hinc legis actiones formulæ agendi in iure apud eum, qui iuri dicundo præest. *l.4.suprà, de adopt.l.3.suprà, de off.proconsl.l.1.ӡ.de officio iudicis Paul.2.sentent.25 §.4.* dixi plenius *ad l.2.§.6.ӡ.de origine iuris.*
f sed nec alteri petere: iúsve alienũ in iudiciũ deducere. mero iure licebat. *Cicero pro Roscio Comœdo.* Alteri nemo petit, nisi qui cognitor est factis. & Cornificius *ad Herennium.* Per procuratorem tandẽ id fieri vtilitatis causa receptum. *Inst.de his per quos agere.*
g Temporalis. *vulgata.* sensus est, Momentanea imperium non habent in ea quæ iuris sunt: ideóq; cõsuetudo duob. aut tribus iudicijs contrarijs non euertitur *Decius.*
h decimoseptimo *Petrus Faber hic.*
i *v.l.48.suprà, de obligat.*
k id est, præsentis consensu & intelligentia. *l.209.supra, de verbor.signif.*
l *v.l.2.§.3.suprà, de iure codicill.l.17.§.11.in fi.suprà, de iniurijs.* Idem corpore præsens esse potest, mente absens. *l.26.suprà, de captiuis.*

De eo qui non facit quod facere debet, vel facit quod facere non debet.

121. *Paulus* libro decimotertio ad Edictum.

QVi non facit, quod facere debet: videtur facere aduersus[a] ea, quia[b] non facit. Et qui facit, quod facere non debet: non videtur facere id, quod facere iussus est.

De libertate.

122. *Gaius* libro quinto ad Edictum prouinciale.

LIbertas omnibus rebus fauorabilior[c] est.

An quis pro alio lege agere possit. 1. *De temporaria permutatione.*

123. *Vlpianus* libro quartodecimo ad Edictum.

NEmo alieno[d] nomine lege[e] agere[f] potest.

1 ¶ Temporaria[g] permutatio ius prouinciæ non innouat.

De muto surdo furioso.

124. *Paulus* libro decimosexto[h] ad Edictum.

VBi[i] non voce, sed præsentia[k] opus est: mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo. hic quidem & respondere potest.

1 ¶ Furiosus absentis[l] loco est[m]. & ita Pomponius libro primo epistolarum scribit.

De actore & reo.

125. *Gaius* libro quinto ad Edictum prouinciale.

FAuorabiliores rei[n] potiùs, quàm actores, habentur[o].

De eo qui pretium numerauit. 1. *De acquisitione liberti.* 2. *De petitore & possessore.*

126. *Vlpianus* libro quintodecimo ad Edictum.

NEmo prædo[p] est, qui pretium[q] numerauit.

1 ¶ Locupletior non est factus, qui libertum[r] adquisierit[t].

2 ¶ Cùm[u] de lucro duorum quæratur: melior est causa possidentis[x].

De herede conuento in id, quod ad eum peruenit.

127. *Paulus* libro vicesimo ad Edictum.

CVm prætor in hæredem dat actionem, quatenus[y] ad eum peruenit: sufficit, si vel momento[z] ad eum peruenit ex dolo defuncti.

De petitore & possessore. 1. *De successoribus.*

128. *Idem* libro nonodecimo ad Edictum.

IN[a] pari causa possessor[b] potior haberi debet.

1 ¶ Hi, qui[c] in vniuersum ius[d] succedunt, heredis loco habentur.

De eo qui suum recipit. 1. *De principali & accessorio.*

129. *Idem* libro vicesimoprimo ad Edictum.

NIhil dolo creditor facit, qui suum[e] recipit.

1 ¶ Cùm principalis[f] causa non consistit: ne ea quidem, quæ sequuntur[g], locum habent[h].

m Imò non est. *l.2.§.1.suprà, de procurat.*
n *l.41.suprà, e.l.38.supra, de re iudic.l.47.supra, de obligat.cap.cum sunt paria iura.11.de regulis in 6.2.Ecl.3.c.121.1.Harmenop.2.§.62.* adde *Aristotelem Ploblemat.18.* id est, promiores sumus ad reum absoluẽdum. *d.l.47.l.5.in princ.suprà, de pœnis: l.4.§13.suprà, de doli except.* fauetur possidenti. *v.l.128.ӡ.e.* plus etiam dilationis reo datur. *l.vlt.suprà, de ferijs.l.6.in fi.C.de temporibus in integrum: l.12.C.de dilationib.*
o in causæ decisione, non tamen in præparatorijs iudiciorum. *l.8.suprà, qui satisdare: l.66.suprà, de iudicijs: l.83.§.1.suprà, de verbor.obligat.* in medio verò causæ, actor reo edere tenetur, non è contra. *l.4.l.5.C.de edendo,* ad causæ decisionem id pertinet, nam illo non probante reus absoluitur. fauorabiliores igitur rei in re dubia & testimonijs. hinc & inde paribus, aliud est si pro actore plene sit probatum: tunc enim lis dubia esse definit cùm certa apparet.
p malæ fidei possessor οὐκ ἐστὶ κακῇ πίστει νομεὺς *2.Ecl.3.c.123.*
q *Eclog.ibid.etiam* sciens. *l.13.§.8.suprà, de hæredit. petit. 2.Harmenopul.1. circa fin.* præsertim authore iudice *Harmenopul.ib.* Imò tunc videtur malæ fidei possessor: nam qui sciens contra iura mercatur (qualis is est, qui rem alienam sciens emit) bonam fidem non præsumitur habere. *cap.qui contra 82.de regulis in sexto.*
r est tamen prædo, qui rem venditam propria authoritate capit. *l.5.supra, de acquiren.possess.*
s qui liberum. *Vulgat.Haloand.* adde *l.63.in fi.principij suprà, ad leg.Falcid.*
t vel qui donat. *l.25.§.11.suprà, de hæredit.petit.*
u *1.Harmenop.2.§.66.& 67.*
x *v.l.128.ӡ.eodem.*
y *l.16.supra, quod metus causa.*
z momento aliquid fieri sufficit, vt factum fuisse dicatur & semel. *l.17.supra, quod metus causa* πρὸς ῥοπήν. *2.Eclog.3.cap.229.5.Harmen.8.* In momento est ἐν ἀτόμῳ. *v.l.79. suprà, de acquiren.hæredit.* In articulo. *v.l.vlt.C.de offic.comitis sacri palatij.* de momento dicam ad *l.vlt.in fi.C.de bonis quæ liberis.*
a *1.Harmenop.2.§.49.*

b *cap.in pari 65.de regulis in 6.l.126. in fi.supra, e.l.5.§.1.supra, de calumniat. l.9.§.4.ӡ. de publiciana: v.l.5.in fi.princip.supra, si vsusfructus petatur: l.8.in fi.supra, de condict.ob turpem: l.10.supra, de pignoribl.l.36.§.3.in fi.ӡ.de testament. militar. l.1.suprà, vti possidetis: §.4.versic. commodum Institut.de interdictis: v.l.2.C.de condict.ob turpem: 2.Ecl.3.c.125.2.Harmenop.1.circa finem.*
c vt fiscus: is enim heredis loco habetur. *l.3.§.fiscus.l.2.C.ad l.Iul.de vi l.4.C.de bon.proscript.*
d *l.60.ӡ.e.l.194.ӡ.eod.l.9.§.12.ӡ.de hæred.instit.2.Ecl.3.c.126.*
e *l.55.suprà, e.v.l.26.suprà, de damno.*
f *l.29 ӡ.e.l.178.ӡ.e.c.accessoriũ 42.de regul.in sexto: l.19.in fi.ӡ.de dolo: l.2.ӡ.de peculio legato: l.28.§.5.ӡ.de liberatione.§.5.Instit.de pupillari. v.l.26.C.de vsuris.*
g accedunt, vt vsuræ sorti, *l.18.ӡ.qui potiores.*
h plerumque, scil. [illegible]
i ¶ *§.vlt.Instit.si quadrupes.l.60.ӡ.de oblig.l.1.C.quando ciuilis actio criminal.v.Hotom.27.Illust.*
k & personales. *v.l.43.ӡ.e.*
l non ex diuersis causis & tributis: tũc enim ne electione quidem vnius, altera tollitur. *l.12.§.1.ӡ.de acq.possess.l.32.l.34.ӡ.de oblig.l.2.ӡ.de priuatis delictis: l.1.ӡ.arborũ furtim cæsarũ:* [illegible]
m nõ cõcursu, sed electione. *l.3.in fi.l.6.§.4.ӡ.familiæ: l.9 §.1.ӡ.de tributoria: l.10.in fi.ӡ.de act.empt.l.25.§.5 suprà, locati: l.53.ӡ.de oblig.* & meritò: est enim iniquum vt quis bis idem consequatur; *v.l.57.ӡ.eod.*
n i. possessori loco habetur quantũ ad damnum suum, non quãtùm ad cõmodum: nec enim potest fieri cessio, sicuti nec ei qui possidet. *v.Dynum ad d.c.36.de regulis in 6.num.2.*
o *l.150.ӡ.e.2.Eclog.3.c.128.2.Harm.1.in fin.c.*

De concurrentibus actionibus.

130. *Vlpianus* libro octauodecimo ad Edictum.

NVmquam[i] actiones, præsertim pœnales[k], de eadem[l] re concurrentes, alia aliam consumit[m].

De eo qui dolo desijt possidere.

131. *Paulus* libro vicesimosecundo ad Edictum.

QVi dolo desierit possidere, pro possidẽte damnatur[n]: quia pro[o] possessione[p] dolus est[q].

De imperitia.

132. *Gaius* libro septimo ad Edictum prouinciale.

IMperitia[r] culpæ adnumeratur[s].

De seruis.

133. *Idem* libro octauo ad Edictum prouinciale.

MElior[t] conditio nostra per seruos fieri potest: deterior[u] fieri non potest[x].

Quomodo creditores fraudantur de delicto.

134. *Vlpianus* libro vicesimoprimo ad Edictum.

NOn[y] fraudantur creditores, cùm[z] quid non adquiritur à debitore: sed cùm quid de bonis[a] diminuitur.

1 ¶ Nemo ex suo[b] delicto meliorem[c] suam cõditionem facere potest.

De his quæ dari non possunt vel in rerum natura non sunt.

135. *Idem* libro vicesimotertio ad Edictum.

EA, quæ dari impossibilia[d] sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non[e] adiectis habentur.

De bona fide possidentis & de veritate.

136. *Paulus* libro octauodecimo ad Edictum.

BOna fides[f] tantumdem[g] possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est[h].

137. *Vlpianus* libro vicesimoquinto ad Edictum.

QVi auctore[i] iudice comparauit, bonæ fidei possessor est.

De aditione cum tempore mortis continuanda. 1. *De æstimatione delicti.*

138. *Paulus* libro vicesimoseptimo ad Edictum.

OMnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur[k].

1 ¶ Numquam crescit ex postfacto[l] præteriti delicti æstimatio.

possessore 36.de regulis in 6.l.2 §.1.ӡ.si ex noxalib.l.13 §.2.& 14.l.25.§.8. & 9.suprà, de hæred.pet.l.22.l.25.l.27.§.3.ӡ.de rei vind.l.1.§.11.l.5.§ 2.l.9. in princ. & §.2 ӡ.ad exhiben.l.4.suprà, rerum amot.l.1.§.16.suprà, si quis omissa causa: l.2.§.42.suprà, ne quid in loco publico: l.15.§.10.suprà, quod vi, aut clàm: l.1.ӡ.de priuatis delictis.
p pro possessore. *vulg.Hal.* q effectu scilicet, tantum enim domino præstat vtilis, aduersus eum qui desijt possidere, quantùm directa aduersus possessorem. *l.47.§.1.suprà, de negotijs.* r *l.6.§ 7.suprà, de officio præsidis l.28.§.29.suprà, ad leg. Aquil.l.9.§.5.l.13.§.5.ӡ.locati: §.7.Inst.de lege Aquilia 2.Ecl.3.c.135.*
s regulariter, at non in mensore. *l.1.§ 1.suprà, si mensor.* t *l.2.suprà, de pactis: l.pen.suprà, depositi: l.62.suprà, de verb.oblig.l.3.C.de pactis: Ecl.3.c.130.* u *l.28.in fi.ӡ. de pactis: l.19.ӡ.mandati: l.122.§.1.ӡ.de verb.oblig.l.2.§.1.ӡ.de pollicit.l 3.C.de pactis: l.vlt. C.de acq.possess.* x nisi dominus delictum à seruo committi sciuerit, nec prohibuerit. *v.Paul.5.sent.12.§.vlt.* y excipe *l.25.§.8.ӡ.de hered.pet.l.2.§.5 suprà, ad hered.vend.l.6.§.7.ӡ.soluto: l.1.§.12.ӡ.si quis omissa causa: adde l.78.ӡ.eod.*
z *l.68.in fi.ӡ.pro socio: l.5.§.13.ӡ.de donat.inter virum: l.1 §.23.ӡ.de collat.v.l.6.ӡ.quæ in fraudem credit.* a putà de matrimonio. *l.5.§.13.ӡ.de donat.inter virum.*
b *l.49.ӡ.e.l.13.§.pen.ӡ.e.2.Ecl.3.c.132.l.5.ӡ si quis cautionibus l.20.§.4.ӡ quibus ex causis maiores: l.9.l.17.versic.illud inique, supra, de noxalibus: l.3.§.11.ӡ.ad exhib.l.6.§.vlt.ӡ.mandati: adde l.10.§.1.ӡ.soluto: l.1.§.4.l.15.ӡ.de tut. & rationibus: l.12.§.1.ӡ.de furtis: l.30.C.de transact.* c est enim iniquũ, vt dolus proprius alteri noceat. [illegible]
d *v.l.182.l.185.l.10.ӡ.e.l.35.ӡ.de verb.oblig.* [illegible] e Paria sunt bona fide possidere & verè. *l.25.§.1.ӡ.de vsuris: l.48.ӡ.de adquir. rerũ dominio.v.l.3.ӡ.de condict.& demonst.*
f id est, probabilis ignorantia.
g *l.5.§.2.ӡ.de rebus eorum.*
h tali ignorantia scilicet.
i *2.Ecl.3.c.134. 2.Harmenop.1.§.76.l.167. in fin.ӡ.e.l.11.suprà, de acquirenda possessione:* secus si mala fide. *cap. qui contra 82.de regulis in 6.vbi vide Dynum l.27.suprà, de contrahenda emptione.*
k *l.193.ӡ.e.l.54.ӡ.de acquir.hered.l.28.§.4.suprà, de stipulat.seruorum.*
l *l.9.supra, de furtis.*

a id est, contestatæ *v.l.86.l.87.j.e.l.58.supra, de oblig.l.vlt.s.de præscript.30.*
† *v.l.25.supra, de verb.oblig.*
b *1.Harmenop.3.§.75.& 80.*
c *2.Ecl.3.c.137.l.22.§.1.supra, ex quibus caus.maiores.*
d seruus abesse ita non potest. *l.vlt.j.eod.*
e *l.14.l.15.supra, de legibus: c. quod gratiā 61. de regulis, in 6.* τὰ παρὰ κανόνας, *2.Ecl.3.c.138.*
f consequentias. *vulgat.* εἰς ὅμοια *2.Ecl.3.c.138.* similia.
g duorum in solidum dominium esse non potest. *l.5.§.vlt.s. commodati: l.3.§.5.supra, de acquir.possess. l.19.s.de precario.*
h *cuius qui tacet 44. de regulis in 6.Ecl.3.cap.139.* Nazianzenus, καὶ τὴν σιωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι, δοκεῖ καὶ ἡ παροιμία: *v. Cuiacium 16. obseru.vlt.* Consentit qui non repugnat. *l.2.s.de sponsalibus: 4.Harmenop.* 1. nō tamen consentit cōtinuò, qui exceptione vtitur. *l.8.s.de except.* Consentimus aut expressè, aut tacitè. hinc illa velle, non nolle. *l.4.j.eod.*
i Qui tacet, neque fatetur, neque negat, *vt hîc.* Imò cōtradicere videtur, vide Socinum *regula 395.*
k vel eo ipso quòd tacet, nec roganti, aut loquenti contradicit.
l quia non palàm contradicit.
m *l.52.§.1.s.de pactis: l.37.s.de acq.hered.* Hinc illa regula, Resoluto iure dantis, resoluitur ius accipientis & habentis ab eo causam. *v.l.2.C.si pignus pignori: adde l.160. in fi.j.eod.*
n *l.197.2.Ecl.3.c.140.* exemplū v.in *l.14.§.2.s.de ritu.*
o id est, impunitum legibus. Cum Iulia nouerca Bassiani ei sinum nudasset: vellem, inquit, si liceret: at illa, si libet licet, An nescis Imperatorem leges dare, non accipere?

De actionibus perpetuandis. 1. De eo quod aufferri potest.

139. *Gaius* libro ad Edictum prætoris vrbani.

OMnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ [a] iudicio saluæ permanent.

1 ¶ Non videtur perfectè cuiusque id esse, quod †ex casu auferri potest.

De absentia reip. causa.

140. *Vlpianus* libro quinquagesimosexto ad Edictum.

ABsentia [b] eius, qui [c] reipublicæ causa abest [d], neque ei, neque alij damnosa esse debet.

De iure singulari. 1. De heredibus.

141. *Paulus* libro quinquagesimoquarto ad Edictum.

QVod contra [e] rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia [f].

1 ¶ Vni duo pro solido [g] heredes esse non possunt.

De eo qui tacet.

142. *Idem* libro quinquagesimosexto ad Edictum.

QVi tacet [h], non vtique fatetur [i]: sed tamen verum est, eum non [k] negare [l].

De contrahentibus & eorum successoribus.

143. *Vlpianus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

QVod ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus [m] eorum obstabit.

De licito & honesto. 1. De tempore in stipulationibus spectando.

144. *Paulus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

NOn [n] omne, quod licet [o], honestum [p] est [q].

1 ¶ In stipulationibus [r] id tempus spectatur, quo contrahimus.

An quis fraudari dicatur.

145. *Vlpianus* libro sexagesimosexto ad Edictum.

NEmo videtur fraudare eos, qui sciunt [s], & consentiunt [t].

De eo quod quis egit ante libertatem.

146. *Paulus* libro sexagesimosecundo ad Edictum.

QVod quis, dum seruus est, egit: proficere [u] libero facto non potest.

De generibus & specialibus.

147. *Gaius* libro vicesimoquarto ad Edictum prouinciale.

SEmper specialia [x] generalibus insunt.

De eo cuius effectus omnibus prodest.

148. *Paulus* libro sextodecimo breuis edicti.

CVius effectus [y] omnibus prodest, eius [z] & partes ad omnes pertinent [a].

p exemplum v.in *l.27.in fi.s.de hæred.petit.l.1.in fi.suprà, de periculo,* tanta est honesti ratio: hinc turpis persona. *v.l.27.s.de inofficioso,* conditio. *l.112.§.3.suprà, de leg.1.l.63.§.7.suprà, ad Treb.* vita. *l.43.§.5.s.de ritu:* arbiter. *l.9.§.3.s.de arbitris.* turpiter datum. *suprà, de condic.ob turpem.*
q vel vtile πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα συμφέρει: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *1.Corinth.10.versic.23.& c.6.versic.12.* & Syracus *c.27.versic.31.* οὐ γὰρ τὰ πάντα πᾶσι συμφέρει, καὶ οὐ πᾶσα ψυχὴ ἐν παντὶ εὐδοκιμεῖ. r *l.18.s.e.v.l.78.in fi.s.de verb.oblig.*
s *c.scienti & consentienti 27.de regulis in 6.2.Ecl.3.c.41.l.1.in fi.s.de act.empt. l.24.§.9. suprà, de ædilitio: l.1.§.3.s.depositi: l.1.in fi.s.quod falso tutore. l.34.C.de transact.* & hæc quidem locum habere existimo, in sciente simul & consentiente.
t *l.11.s.qui in fraudem patroni,* & volunt. *l.11.in fi.s.de in ius vocando: l.1.§.5.s.de iniurijs: l.8.§.5.s.de aqua pluu. l.3.§.5.s.de homine libero.* voluisse intelligitur, qui aduersus se aliquid scripsit. *l.8.§.6.s.e.* u *l.98.§.vlt.s.de solut.* & nocere. *v.l.1.& passim Codicis an seruus ex suo facto.* x *v.l.80.l.113.s.e.2.Ecl.3.c.141.* species inest suo generi. inest, i. cōprehenditur. *c.generi per speciē derogatur.34.de regulis in 6.* y v. *Euerardū in loco ab effectis.* z Qui omnib. prospicit, nullos excipit. Hinc qui totū restituere tenetur vindicāti, nullam partem retinere debet: adde *l.76.s.de rei vindicat.* qui totum alienat, nullam partem retinet. *l.25.s.de vsuris.* qui omnes seruos legat, nullum excipit *l.52.s.de legat.* a hinc colligunt idem ius esse in parte, quod in toto. *arg. l.82.s.de acquir.hæred.* Cuius regulæ quatuor exceptiones vide *hic* apud Decium.
b ¶ *l.10.suprà, e.l.10.s.si quis omissa causa: l.13.§.1.s.de acq.poss.l.14.s.de rei vindicat.*
c excipe donatarios. *l.15.C.de donat.* & eos qui succedunt facto inuentario, nec enim factum defuncti præstant, *Decius hic num.2.* d *v.l.131.s.e.l.2.§.42.s.ne quid in loco publico.* e damnum dare, est iniuriam facere. *l.1.§.10.& 11.s.ne quid in loco publico,* vi facit, qui facit iniuriam. *l.73.§.2.suprà, eod.* vim non facit, qui suo iure vtitur. *l.155.j.e.* qui iniuria quid facit, punitur: è contra, factum legitimè, pœnam non meretur. *l.6.C.de adulterijs.* f vis omnis aut est publica, aut est priuata. *§.8.inst. de publicis iudicijs, 2.Ecl.3.c.142.* g *l.169.j.e.v.l.1.s.quod iussu: l.1.§.12.& 13.suprà, de vi & vi: l.11.suprà, de iniurijs.* h *v.l.60.s.e.c.ratihabitio 10.de regulis in 6.*
i *l.157.in fi.j.e.* k vbi dolus & bona fides præstatur, heres in solidum tenetur
l cur hæc particula ferè, seu σχεδὸν addita est? vt intelligas possessionem nō ijsdem semper modis amitti quibus adquiritur: faciliùs enim amittitur, quam adquiritur. Corpus requiritur in adquirenda, at solus animus sufficit in amittēda. *l.3.§.6.suprà, de acq.possess.* v. Scholion apud Harm. *2.tit.1.*
m *l.35.l.100.s.e.l.8.suprà, de acquiren.possess.l.80.suprà, de solutio.*
n Imò solo animo possessio amitti potest? *l.3.§.6.suprà, de acquiren.possess.* vtique, si animo eam amittere incipimus, secus si corpore.
o *1.Harmenop.2.§.64.& 65.*
p *l.33.suprà, eo. c.in pari delicto. 65. de regulis in 6.2.Eclog.3.c.150.* reus potior. *l.38.suprà, de re indicata.*
q id est, dolosi à quo petit. *l.36.suprà, de dolo: l.57.in fi.suprà, de contrahen.empt. l.4.§.13.suprà, de doli mali except. l.61.§.3.in fi.suprà, de verb.obl. v. Dynum ad c.65. de regulis in 6.*
r *l.4.§.13 suprà, de doli mali.*
s si non rei.
t hinc constat nō audiri replicationem actoris dolosi, aduersus reum dolosum excipientem.
u *c.frustra sibi fidem 75. de regulis in 6.l.77.§.27.suprà, de legat.2. l.21.C.de pactis: l.6.C.de transactionib.l.14.in fi.suprà, pro socio: l.13.§.8.l.50.suprà, de act.empt.l.14.§.1.suprà, de furtis. l.12.C.de rei vindicat. l.54.§.pen.suprà, locati. l.54.§.1.in fin.s.locati: l.77.§.27.suprà, de legat.2.*
x Cur ita? nemini datur actio, nisi ex honesta causa. *l.76.in fi.suprà, de furtis.*
y adde *l.9.s.de liberali causa.*
z *l.31.l.49.l.134.s.e.l.9.suprà, quæ in fraudem credit.*

De lucro & persona alterius.

149. *Vlpianus* libro sexagesimoseptimo ad Edictum.

EX qua persona quis lucrum [b] capit, eius factum præstare debet [c].

De eo qui possidet, vel habet: aut dolo desijt possidere vel habere.

150. *Idem* libro sexagesimooctauo ad Edictum.

PAtrem esse conditionem oportet eius, qui quid possideat, vel habeat, atque eius, cuius [d] dolo malo factum sit, quo minùs possideret, vel haberet.

De damno.

151. *Paulus* libro sexagesimoquarto ad Edictum.

NEmo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere [e] ius non habet.

De vi. 1. De mandato. 2. De ratihabitiones. 3. De herede.

152. *Vlpianus* libro sexagesimonono ad Edictum.

HOc iure vtimur: vt, quidquid omnino per vim fiat, aut [f] in vis publicæ, aut in vis priuatæ crimē incidat.

1 ¶ Deijcit, & qui [g] mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio [h] mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli [i] præstatio [k] vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

De obligatione, liberatione, acquisitione, amissione, & possessione.

153. *Paulus* lib.65. ad Edictum.

FErè [l], quibuscumq; [m] modis obligamur, ijsdē in contrarium actis liberamur: cùm quib. modis adquirimus, ijdem in cōtrarium actis amittimus. Vt igitur nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque [n] in contrarium actum.

De petitore, de possessore, de dolo. 1. De pœna.

154. *Paulus* lib.79. ad Edictum.

CVm [o] par delictum est duorū, semper oneratur petitor [p], & melior habetur possessoris [q] causa: sicut fit, cùm de dolo [r] excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio [s] petitori, *Aut si rei [t] quoque in ea re dolo actū sit.*

1 ¶ Illi debet permitti pœnam petere, qui [u] in ipsam non incidit [x].

Cui factum nocet. 1. De eo qui iure suo vtitur. 2. De causis pœnalibus.

155. *Paulus* 65. ad Edictum.

FActum [y] cuique suum [z], non aduersario nocere debet.

1 ¶ Non videtur vim facere, qui iure suo [a] vtitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In pœnalibus causis benignius [b] interpretandū est.

Inuitum nō defendere. 1. De actione & exceptione. 2. De eo qui in alterius locum successit. 3. De auctore & emptore. 4. De inuito.

156. *Vlpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

INuitus [c] nemo rem cogitur defendere [d].

a *v.l.151.suprà, e.l.12.in fin.suprà, de vi.*
b *1.Harmenop.2.§.63.c.in pœnis 49.de regulis in 6.l.192. in fin.suprà, e.l.2.suprà, de liberis & posthumis.* mitior lex sequenda. *l.32.in fi.suprà, de pœnis:* pœnæ molliendæ. *l.42. suprà, de pœnis:* humaniorē sententiam sequi oportet. *l.10.§.1.suprà, de reb.dub.* si modò negotium id pati potest, si non præsumitur delictum. *v.Alciatum 3.præsumpt.1.* putà furtum. *l.51.suprà, pro socio,* inusta infamia. *l.4.§.2.suprà, de suspectis:* adde *l.23.in fi.suprà, de adul.* siquidem, odia & pœnas quantum fieri potest, restringi oportet. *c.odia 15.de regul.in 6.*
c adde *quæ de inuito dixi ad l.69.suprà, eod.*
d *l.17.C.de procuratore,* putà noxali iudicio. *l.29.l.33.suprà, de noxal.* sed & executor esse, *Decius hic numero 1.* procuratoris munus sustinere. *l.8.§.1.suprà, de procurat.* datus tamen ad agendum, cogitur defensionem suscipere. *l.33.§ 4.s.de procurat. l.4.s.de tutelis:* & munus persequi, satisdare. *l.35.§ 2.suprà, de procurat.* non tamen vltra prouocationem. *l.17.C.de procurat.* nec extra suam prouinciam. *l.35.§.2.s.de procurat.* non absimiliter cogitur nemo inuitus agere & accusare. *l.1.C. vt nemo inuitus:* vectigal cònducere. *l.9.§.1.suprà.de publicanis:* aut in condictione vectigalis perseuerare lustro peracto. *l.3.§.6.suprà, de iure fisci,* res suas vendere. *l.11.C.de cōtra. emption.* seu frumentum viliùs, quàm annona exigit, vendere. *l.vlt suprà, de annona.* potest tamen quis iusta de causa cogi inuitus negotiationem aliquam exercere. *l.9.§.9. suprà, de pœnis,* & seruos suos distrahere. *l.2.suprà, de his qui sunt sui.* Potest etiam cogi aduocatus ad postulandum, *vide l.7. Cod.de postulando:* doctor, ad consilium dandum. *v.l.6. C.de aduocatis diuersorum iudiciorum,* eáque quis procuratione defungi, quam nostro tempore procuratores exercere solent. *Decius hic: arg. l.1.§.11.suprà, de varijs & extraord.* Ita notarius instrumentum conficere cogi potest: *lege prima,* & caupo, hospes, nauta, tabernarius, commeantes, & vectores excipere, *l.1.suprà, nautæ caupones,* quod turpissimè, & contra omnem iuris & æqui artem pericius extendit, ad meretrices in lupanari stantes. Cogitur etiam quis inuitus testimonium dicere. *l.vlt.C.de fide instrum. l.4.l.7.suprà, de testib.* iurare. *l.38.suprà, de iureiurando.*

1 ¶ Cui

a actionem *vulgat.Hal.*
† Exceptio subsidium actionis,*l.8.§.2. in fi.* ꝫ. *ad Velleianum.* & è contra actio, exceptionis,*l.8.in fi.supra de doli mali & metus except.*
b nota argumentum ab eo quòd minus, ad id quod magis æquum est, *adde c. qui ad agendum admittatur 71.de reg.in 6.l.1.§.4.supra de superficiebus.*

1 ¶Cui damus actiones[a], eidem & † exceptionem competere[b] multo magis quis dixerit[c].

2 ¶Cùm quis in alij[d] locum successerit: nõ est æquum ei[e] nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cuius locum successit.

3 ¶Plerumque[f] emptoris eadem[g] causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 ¶Quod cuique pro eo præstatur, inuito[h] non[i] tribuitur.

De seruis. 1. De eo qui dolo fecit quo minus haberet. 2. De successoribus.

157. *Idem* libro septuagesimoprimo ad Edictum.

AD ea[k], quæ non habẽt atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur seruis, si vel dominis, vel his, qui vice[l] dominorum sunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperauerint[m].

1 ¶Semper, qui dolo fecit, quominùs[n] haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

2 ¶In contractibus successores ex dolo[o] eorum, (quibus) successerunt, non tantùm in id, quod peruenit, verumetiam in solidum tenentur[p]: hoc[q] est, vnusquisque pro ea parte, qua heres est.

De pignore.

158. *Gaius* lib.26.ad Edictum Prouinciale.

CReditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit[r].

Differentia obligationis & dominij.

159. *Paulus* lib.70.ad Edictum.

NOn[s] vt ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse[t].

Differentia inter vendere & vendenti consentire. 1. De eo quod fit per maiorem partem. 2. De iure legatarij.

160. *Vlpianus* libro septuagesimosexto ad Edictum.

ALiud[u] est[x] vendere, aliud[y] vendenti consentire[z].

1 ¶Refertur ad vniuersos quod publicè fit per maiorem[a] partem.

2 ¶Absurdum est, plus iuris habere eum, cui legatus[b] sit fundus, quàm heredẽ, aut ipsum testatorem si viueret.

De eo per quem factum est, quominus conditio impleatur.

161. *Idem* libro septuagesimoseptimo ad Edictum.

IN iure ciuili receptum est, quotiens per eum, cuius interest[c] conditionem[d] non impleri, fiat, quo minùs impleatur, perinde haberi, ac si impleta cõditio fuisset. quod ad libertatem[e], & legata[f] & ad heredum institutiones[g] perducitur. quibus exemplis stipulationes[h] quoque committuntur, cùm per[i] promissorem factum esset, quo minùs stipulator conditioni pareret.

De receptis propter necessitatem.

162. *Paulus* libro septuagesimo ad Edictum.

QVæ propter necessitatem[k] recepta sunt, non debent in argumentum[l] trahi.

De donatione, venditione, concessione.

163. *Vlpianus* libro quinquagesimoquinto ad Edictum.

CVius[m] est donandi[n]: eidem &[o] vendendi, & concedendi[p] ius est[q].

De heredibus & iudiciis pœnalibus.

164. *Paulus* libro quinquagesimoprimo ad Edictum.

POenalia iudicia semel[r] accepta, in heredes transmitti possunt.

De eo qui alienat, vel alienanti consentit.

165. *Vlpianus* libro quinquagesimo tertio ad Edictum.

CVm quis possit alienare[s], poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam eius voluntatem habendam.

De defensore rei alienæ.

166. *Paulus* libro quadragesimooctauo ad Edictum.

QVi[t] rem alienam defendit, nunquam locuples habetur[u].

De his quæ accipientis non fiunt. 1. De iussu iudicis.

167. *Idem* libro quadragesimonono ad Edictum.

NOn videntur[x] data[y], quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

1 ¶Qui[z] iussu iudicis[a] aliquid facit, non[b] videtur dolo malo facere, qui parêre necesse habet[c].

De obscuris.

168. *Idem* libro primo ad Plautium.

RApienda[d] occasio[e] est, quæ præbet benignius[f] responsum.

1 ¶Quod factum est, cùm in obscuro[g] sit, ex affectione cuiusque[h] capit interpretationem.

c fauetur enim reis,*l.125.* ꝫ.*eo.* & retentioni, *l. 4. Co.de vsur.* & liberationi, *l.5.* ꝫ. *de pœn.* Id tamẽ fallit in iudiciis recuperãdæ possessionis, in quibus reo qui spoliauit non datur exceptio dominij, nisi priùs restituerit possessionem. datur ei actio, negatur exceptio, *l.25. C.de locato: l.1.C.si per vim: l. 7.Co.de vi publica.l.14.* ꝫ.*de agricolis: adde Nou. 88.* & meritò cùm actio & exceptio referantur ad res diuersas: hæc ad possessionem, illa ad proprietatẽ.
d alicuius *vul. Hal.*
e successori nõ nocet, quòd eius auctori nocere non potuit *l.3.§.2.in fi.* ꝫ. *de itinere actúque: adde l.76.in fi.* ꝫ. *de contr. empt. l. 37.* ꝫ. *de acquir. hered.* & contra quòd auctori nocere potuit, successori nocere potest, *l. 143.* ꝫ.*eo.*
f nam quòd auctoribus bonæ fidei prodesse potuit, successori malę fidei nocere incipit, *l.2. §.17.* ꝫ.*pro empt.*
g *2.Ecl.2.c. 152. §.3.l. 2.* ꝫ. *de here. vend. l. 20. supra de acqu.rer.dom. l.2.in fi.supr. pro empt.l.5.C.de here.vend. l.26. Co. de euict.*
h *l.69.* ꝫ. *eo.l.19.§.2.sup.de don.*
i Quidam ita legunt, non eripitur, *ex c.indultum 17.de reg.in 6.*
k *l.2.§.1.supra de noxal.l.21.§.1.* ꝫ.*rer.amot.l.11.§.7.supra quod vi l. 17.§.7. supra de iniur.l.15.§.2.supra de fals.2.Eclog.3.c.152.§.5.l.8.C.ad l.Iul.de vi.*
l tutores sunt vice dominorum pupillarium rerum *vt hîc*: domini loco, *l.27.supra de admin.tut.l.7.§.3.supra pro emptore: adde l.56.§.4.supra de furtis.*
m *l.167.in fi.* ꝫ.*eo.*
n *v.l.78.l.150.supra eo.*
o *v.l.152.in fin.supra eo.*
p Imò tunc non tenentur.*§.1.vers.aliquando Inst.de perpet. & temp.*
q puto legendum, tenentur, vel vnusquisque, &c. vt sit sensus, Socium heredem in solidum, teneri etiam in solidum: pro parte, ex rata partis, *l. 9. supra de cond. furt.* & ita intellige, *l.12.l.49.supra de oblig.*
r dimittit *Hal.* id est, remittit ius pignorum, *l.4.§.1. supra quib.mod. pign.l.vlt.C.de remiss.pign.* non tamen ipsum debitum, *l.3.* ꝫ.*de pact.* Causa dubitandi in hac lege sumi potest ex *l.160.* ꝫ.*eo.*
s Ex pluribus causis possidere rem eandem possumus, *l.3.§. 4.* ꝫ. *de aquir. poss.* semel res mea esse potest, sæpiùs deberi potest, *l.14.§.2.* ꝫ. *de except.rei iud.* Quod iam nostrum est, aut proprium, magis, aut ampliùs nostrum fieri non potest. *§.10.Inst.de leg.§.14.Inst.de act.*
t Differunt deberi & nostrum esse: *vt hîc*, sic differt proprietatis quæstio & obligatio, *v.l.30.* ꝫ. *de except. rei iudic. adde Damhouderium in Enchiridio Praium in verbis Actui consentire.* hinc fit vt rem nostram inutiliter stipulemur ratione dominij, *l. 31. supra de verb. oblig.* vtque eadem nobis inutiliter legetur eodem respectu, *§. 10. Inst.de leg.adde l.45.supra eo.*
u Imò non aliud, *l.158.supra eo.*
x nisi sit vtrobique eadem ratio. hinc minor nec alienare, nec alienationi consentire potest, *l.2.C.si aduers.donat.* cui vnum eorum permittitur, alterum quoque conceditur, *l.163.l.165.* ꝫ.*eo.*
y si aliud est, igitur cui vnum eorum non licebit, aliud ei permitti intelligetur, *l.2.* ꝫ.*de manumiss.vind.*
z hinc aliud est contrahere, aliud contrahenti consentire.
a *v.l.3.l.4.supra quod cuiusque: l.19.sup.de municipal. facit l.10.* ꝫ.*de pact. l.7. in fine Co. de omni agro deserto: l.148.* ꝫ.*eo.* & ita intellige, *l.10.* ꝫ.*de aqua pluuia*: vel per eos à quibus res municipij geri solent, *l.97. sup.de cond. & demonst. l.vn.§.1.* ꝫ.*de liber. vniuers. l.1.§.2.* ꝫ. *de acquir. poss.* sic maioris partis bonorum litis ratio habetur in excusando tutore, *l.21.sup. de excus. tut.* & maioris partis anni, vt res aliqua fundi esse dicatur, vel negetur, *l.18.§.12.supra de instructo*, quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, *c.quod omnes 29.de regul.in 6.*
b legatarius non est potioris iuris, quàm heres aut defunctus, *l.120.l.143. supra eod. l.176.in fin.* ꝫ.*eodem.*
c *cap.imputari 41.cap.cùm non stat 66.de regulis in sexto 2.Ecloga.25.capite 156. v. l. 24. supra de cond. & demonst.*
d πληρωθῆναι τὴν αἵρεσιν, impleri conditionem, *Eclog. ibid.* ᾧ τινὶ διαφέρει πληρωθῆναι, *6.Harmenop. 2.* Planè ordo est inuersus, sic restituo. Quoties per eum, cuius interest conditionem impleri, non fiat quo minùs impleatur, &c. quod optimè conuenit, *l.3.§.10.in fine: l.28.sup.de statulib.c.imputari 41. & c. cùm non stat per eum 66. de reg. in sext.* vt interim dicam indicto c.66. quo minùs sumi pro quin, vel, quod magis.
e ¶*Eclog.ib.l.20.§.3.l.28.supra de statulib.*
f *Eclog. ibi. & l.24.l.5.§.5.supra quando dies leg.*
g *Eclog. ibi. & d.l.24.l.3.sup. de cond.inst.*
h *Eclog.ibi. & dicta l.24.*
i *l.85.supra de verb.oblig.*
k τὰ δι' ἀνάγκην *2.Eclog. 3.ca.162.* τὰ παρὰ κανόνας νόμου λεχθέντα *6. Harmenopulus 2.* cõtra rationem iuris, *l. 14. l. 15. supra de legibus*, cõtra tenorem rationis, *l.16.* ꝫ.*de legib.* vt ea quę à iure communi exorbitant, *cap. quæ à iure 28. de regulis in sexto.* quæ ob gratiam alicui concedũtur, *cap. quod ob gratiam 61.de regulis in sexto.* sic necessitas probabilem facit manumissionẽ, *l.27. supra de manumiss. testament.* Atque id ius est quod necessitas facit, *l.penult.supra de legibus.* Clarus etiam id innui putat, furem excusari à pœna furti commissi, propter extremam necessitatem, *5.sentent. §. furtum vers. quandoque*: necessitas etiam excusat venditionem filij, *l.2. Cod. de patr. qui filios.* Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum, *cap. quod non est, extra de regu.* hinc illud, Necessitas non habet legem. Non ignoscitur tamen ei, quæ obtẽtu paupertatis turpissimã vitam agit, *l.45. §.5.supra de ritu.*
l consequentias, *l.1. supra de oblig.* ad regulas iuris, *l.15.supra de legib.* εἰς ὑπόδειγμα *Eclog.ib.Harmenop.ib.* id est, exemplum. hinc sine exemplo subuenire. *§. 9. in fi. Inst. de iure natur. sans tirer en consequence.*
m Cui ius est, &c. Error hic vnde natus sit dixi *ad l.6.§.26.* ꝫ.*arbor.furtim cæsar.*
n Argumentum à maiori ad minùs, Qui potest donare, potest vendere, multo magis concedere, *2.Eclog.3.c.158.adde l. 21. supra eo.* sic, cui testamenti factio est, donare potest mortis causa, & non causa, *l.7.in fin.supra de donat.* sic qui potest alienare, potest alienationi consentire, *l.165.* ꝫ. *eo.* Est autem argumentum à toto iure, *l. 7. supra de except.rei indicatæ.*
o & è contra, prohibitus vendere, donare non potest, Imò potest. *l.4. Co.de fideius.* Solue. Voluntati defuncti non repugnat, qui donat sorori, quod extra familiam vendere, aut pignori dare non potest.
p καὶ ἐγχωρεῖν αὐτῷ δύναται *Eclog. ib.* id est, etiam credere potest. concedendi vocabulo quidam intelligunt colonarium contractum.
q Imò non est. Decurio donare potest, vendere non potest, *l. vlt. Co. de præd. Decur.* id meritò sublatum *Nou.38.*
r *2.Ecloga 3. cap. 159.* aliàs non contestata minimè transmittuntur, *l. 11. in fin.* ꝫ. *eo.l.26.l.58.supra de oblig.§.1.in fi.Inst. de perpetuis: l. vnica C. ex delicto defuncti.* Quin, non omnia contestata in heredes transeunt, heredes rei ob delictum (paucis exceptis) non tenentur: nisi lata sententia, *l.20 supra de accusat.*
s Cuius maius licèt, eidem minus est permissum, *v.l.21.l.66.supra eo.*
t *v.l.110.§.1.supra eo.*
u Nota argumentandi speciem à contrario sensu, id est, nunquam ita quisquam locuples habendus est, vt immunis à satisdando sit eius nomine quem defendit, *l.35.§.3.l.51.in fine l.52.53.supra de procurat.* nisi defendat necessariam personam, *l. 3.* ꝫ.*in ius vocati: l.2.§.2.* ꝫ.*qui satisdare: adde l.95.* ꝫ.*eo.l.234.§.1.* ꝫ.*de verb. signif. l. 63. in fin. princ.supra ad l. Falc.*
x propriè, secus impropriè, ratione personæ, *l.55.* ꝫ.*de cond. & demonstr.* vel contractus, *l.4.supra de vsuris.*
y *v.l.vlt.* ꝫ.*de cond.causa data: l.75.in fi.de verb.obl.§.14.Inst. de act.*
z vide Ciceronem 2.de Inuentione, *vbi de porca.*
a *l.169.* ꝫ.*eo.adde l.137.* ꝫ.*eo.* vel superioris, *l.157.supra eo.*
b Iussus iudicis excusat à dolo, & delicto, *l. 7.§.4. supra de iurisd.l. 7.§. 2. in fin.* ꝫ. *de minor.l.8.* ꝫ.*de lege commissoria: l.4.* ꝫ.*de aqua pluu.l.13.§.1.* ꝫ.*de iniuriis*, non confert tamen ad lucrum, idque sentit *Oldendorp. Class.* [illegible]
c Imò non habet. Non enim aut omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. *Senec.3.de benefic.20.*
d capienda *vulg.Hugo à Porta.*
e id est, interpretatio.
f *vide l. 56.supra eodem* τὸ φιλάγαθον *2. Ecloga 3.capite 164.1. Harmenopul. 15.§. 17.* & *c.57.* φιλάνθρωπον.
g de obscuro, *adde l.9.* ꝫ.*eo.*
h puta testatoris, *l.12.* ꝫ.*eo.*

a *v.l.157.§.1.& 2.supra eo.l.1.ꝫ.quod iussu:l.37.ꝫ. ad l. Aquil. c. qui facit per alium 72. de regul.in 6.v.l.5.C.de accusat.*
b Imò est, *v.l.1.§.13.supra quòd vi.*
c *l.167.in fi.supra eo.v.l.11.§.7.supra quòd vi.*
d *l.35.supra de iud.l.12.in fine l.25.§.1.ꝫ.de vsufruct.l.9.ꝫ.de reb cred.l.1.§.1. supra de SC. Macedoniano: l. 43. ꝫ. de ædilit.l. 20.ꝫ.de donat.inter vir.l.9.§. 2. ꝫ. de liberis: l.59.§. 6.ꝫ.de hered.Inst. l.36.§.4.ꝫ. de leg. 2.l.52.l.53. ꝫ.ad l. Falc.l.2.§.3.ꝫ.vnde legit.l.43. §. 2. ꝫ. de acquir. rer. l.29.ꝫ.eo.2. Eclog. 3.cap.168.*

De damno. De eo quod pendet.

169. *Idem* libro secundo ad Plautium.

IS damnum dat, qui iubet [a] dare. eius verò nulla culpa est[b], cui parere[c] necesse sit.

1 ¶Quod pendet[d], non est pro eo, quasi sit.

De facto à iudice.

170. *Idem* libro quarto ad Plautium.

FActum[e] à iudice, quod [f] ad officium[g] eius non pertinet, ratum non est[h].

De obligatione.

171. *Idem* libro quarto ad Plautium.

NEmo ideo obligatur[i], quia[k] recepturus est [l] ab alio [m], quod præstiterit.

De ambiguis.

172. *Idem* libro quinto ad Plautium.

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contrà[n] venditorem, interpretandum est[o]. 2 ¶Ambigua autem intentio[p] ita accipienda est, vt[q] res salua actori sit [r].

De his qui condemnantur in id quod facere possunt. 1. De restitutione. 2. De mora. 3. De eo qui petit quod redditurus est.

173. *Idem* libro sexto ad Plautium.

IN[s] condemnatione personarum, quæ [t] in id, quod facere possunt damnantur, non totum, quod habent, extorquendum est: sed & ipsarum ratio habēda est, ne egeant[u].

1 ¶Cùm & verbum *Restituas*[x] lege inuenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. 2 ¶Vnicuique sua[y] mora nocet[z]. quod & in duobus[a] reis promittendi obseruatur [b]. 3 ¶Dolo facit, qui[c] petit, quod redditurus est[d].

Posse. 1. De repudiatione.

174. *Idem* libro octauo ad Plautium.

QVi potest[e] facere, vt possit conditioni parêre: iam posse videtur. 1 ¶Quod quis, si velit, habere non potest[f]: id repudiare non[g] potest.

De seruis. 1. De eo qui in ius alterius succedit.

175. *Idem* libro vndecimo ad Plautium.

IN[h] his, quæ officium & liberas fieri personas leges desiderant, seruus[i] interuenire non potest.

1 ¶Non debeo melioris conditionis esse, quàm auctor[k] meus, à quo ius in me transit.

Ne singulis concedatur quod per magistratum publice fieri potest. 1. De libertate & necessitudine.

176. *Idem* libro 13.ad Plautium.

NOn est singulis concedendum [l], quod per magistratum publicè possit fieri: ne occasio sit maioris tumultus faciendi.

1 ¶Infinita æstimatio est libertatis[m], & necessitudinis[n].

De eo qui in ius alterius succedit. 1. De ignorantia.

177. *Idem* libro 14.ad Plautium.

QVi in ius, dominium[o] vel alterius succedit [p], iure eius vti debet. 1 ¶Nemo[q] videtur dolo exsequi, qui ignorat[r] causam, cur non debeat petere.

De principali & accessorio.

178. *Idem* lib. 15.ad Plautium.

CVm principalis[s] causa non consistat: plerumque [t] ne [u] ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

De obscura voluntate manumittentis.

179. *Idem* lib.16.ad Plautium.

IN obscura voluntate manumittentis fauendum est libertati[x].

De eo qui iussu alterius soluit.

180. *Idem* lib.17.ad Plautium.

e res iudicata, *l.116.in fi. sup. de verbor.oblig. §.5. Inst. quib. mod. ius patriæ*, factū Prætoris iuri derogare non debet, *l.vnica Co. qui pro sua iurisdict.*
f *c.ea quæ fiunt à iudice 26.de regul.in 6.2. Eclog. 3.c.166.*
g & iurisdictionem *v.l.vlt. sup. de iurisdict.*
h tunc etiam habetur pro priuato.
i putà ad opus sua impensa Titio restituendū.
k id est, quamuis, vt sit sensus, Non si socius impensas socij nomine factas ab eodem potest repetere, tenetur eas actori præstare. est enim iniquum innocentem, nocentis facto obligari, *l.11. sup. de aqua pluu.*
l iudicio communi diuidundo scilicet.
m putà à Mæuio, socio, qui opus Titio damnosum fecit.
n Pactio obscura, vel ambigua, venditori nocet *1.Harmenop.15.§. 18.39.ꝫ.de pactis: l.33.in fi.supr. de contrah. empt.*& stipulatori, *l.38. §.15.ꝫ.de verb. oblig.* quia potuit re integra apertiùs dicere, *l.21. sup.de contrahen. empt.* Imò, venditori est vtilis, *l.34. sup. de contrah.emp.* solue. vt ibidem.
o aliud in oratione aperta, & magis verisimili, *l.34.supra eod.* beneficiis principum, *l.43.supra de vulgari:* iudiciis, *§.1.ꝫ.eo.* & confessione *Decius hîc.*
p ἐναλλαγῇ *2. Ecloga 3. cap. 167.* Intentiò iudicialis ambigua, secundum præsentem intelligitur, *l.66.supra de iudiciis.l.20.in fin. supra de except. rei indicat. l. 83. §. 1. supra de verb.oblig.*
q ne alioquin actus ipse pereat, *l.12.supra de rebus dubiis.*
r si id interpretatio ferre potest. quid enim si impugnet testatoris voluntatem? *l.7.ꝫ.de vulgari,* quid si necessariis destituatur? *l.2.§.7. supra de doli except.*
s *1.Harmenop.4.§.47.*
t *l.20.sup.eo.l.12.supra solut.l.6.ꝫ.de rē indicata 2.Eclog.3.c.169.*
u *l.30.supra de re indicata.*
x *v.l.38.§.2.sup.de vsur.l.75.supra de verb.signif.2.Eclog.3.c.169.*
y *v.l.134.in fi sup.eo.ca. mora sua cuilibet est nociua 25. de regulis in 6. l. 5. supra de reb. cred.l.12.in fin.supra depositi:l.3.in fin. supra de actionibus empt. l. 32.§. 3. supra de vsur. l.14.sup.de iure dotium:l.39.§.1.versic.ipsum: l.47.in fin. supra de legat. 1.l.78.in pr.&.§. 2.l.84.sup.de legat.2.l.18.ꝫ.ad Trebell.l.12.sup.de aqua pluu.*
z nocet tamen mora rei fideiussori, *l.88.ꝫ.de verb.oblig.*
a *l.32.§.4.supra de vsur.*
b *v.tamen l.penult.ꝫ.de duob.reis.*
c *c.dolo facit 59.de reg.in 6.l.8.ꝫ.de doli except.*
d eidem à quo petit, non alij *l.44.in fi. ꝫ. solut.* sed nec ex interdicto recuperandæ, *v.l.14. C.de agricolis & censitis.*
e potentia faciendi, factum repræsentat. *l.50.ꝫ.de contrah.empt. l.1.§.8. sup. si quis omissa causa, l.42.supra de cond.& demonst.*
f Quod non potest haberi, repudiari non potest, *l.18.ꝫ.de acquir.her.*
g repudiatio est quædam priuatio, quæ subiectum aliquod præsupponit, *l.8.§.2.ꝫ. de optione.l.59.§.8.in fin.supra de here.inst.v.l.3.ꝫ.eo.*

h In omnibus officiis quæ *Hal.*
i *v.l.22.supra eo.*
k *v.l.120.l.160.in fi.supra eo.*
l nemini permittendum est, vt sibi jus dicat. *2.Ecl.3. c. 171. l. 7. C. vnde vi, v. tamen l.54.Co.de decur.*

QVod iussu [y] alterius soluitur: pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

Si nemo adierit ex testamento.

181. *Idem* lib.1.ad Vitellium.

SI nemo[z] subiit hereditatem, omnis vis testamenti soluitur[a].

De eo quod nullius esse potest.

182. *Idem* lib.3.ad Vitellium.

QVod nullius[b] esse potest: id vt alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere.

De solennibus facile mutandis. De æquitate.

183. *Marcellus* lib.3 Digestorum.

ETsi nihil facilè mutandum est ex solennibus: tamen, vbi æquitas[c] euidens poscit, subueniendum est.

De vano timore.

184. *Celsus* libro 7.Digestorum.

VAni[d] timoris iusta excusatio non est.

De impossibilibus.

185. *Idem* lib.8.Digestorum.

IMpossibilium[e] nulla obligatio est.

Quando peti potest.

186. *Idem* lib.12.Digestorum.

NIhil[f] peti potest ante[g] id tempus, quo per rerum naturam persolui possit. Et cùm soluendi tempus obligationi additur: nisi[h] eo præterito, peti non potest.

De eo qui vxorem prægnantem reliquit.

187. *Idem* lib.16.Digestorum.

SI quis prægnatem [i] vxorem reliquit, non videtur sine[k] libertis decessisse.

Si testator pugnantia gesserit. 1. De impossibilibus.

188. *Idem* lib.17.Digestorum.

VBi pugnantia[l] inter se in testamento iuberentur, neutrum ratum est.

1 ¶Quæ rerum natura prohibentur [m], nulla lege confirmata sunt.

De pupillo & auctoritate tutoris.

189. *Idem* lib.13.Digestorum.

PVpillus[n] nec velle[o], nec nolle in ea ætate, nisi adposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

De euictione.

190. *Idem* lib.24.Digestorum.

QVod euincitur[p], in bonis non[q] est.

De beneficio principis.

191. *Idem* lib 33.Digestorum.

NEratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viuenti Cæsar rescripserat, iam [r] defuncto dedisse existimaretur, respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse, quem tamen modum esse beneficij sui vellet, ipsius[s] æstimationem esse.

De heredibus & obligatione indiuidua. 1. De re dubia.

192. *Marcellus* lib.29.Digestorum.

EA, quæ in partes diuidi non possunt[t], solida [u] à singulis heredibus debentur. 1 ¶In re dubia benigniorem[x] interpretationē sequi, non minùs iustius est, quàm tutius.

De aditione cum tempore mortis continuanda.

193. *Celsus* lib.38.Digestorum.

OMnia ferè iura heredum perinde habentur, ac si continuò[y] sub tempus mortis heredes exstitissent.

m *v.l.106. supra eodem.*
n id est, coniunctionis sanguinis.
o dominiúmve alterius *vulg. Hal.v.l.69.ꝫ.eo. l.37.sup. de acqu. hered.2. Ecl.3.ca. 174.*
p *l.47.ꝫ.de contrah.empt.l.1.§. permittitur. sup. de aqua quotidiana.*
q *3. Harmen. 3. §.56.*
r *v.l.29. supra eodem.*
s *l.129.in fi.sup. eo.l.2. ꝫ.de pecul. 2.Ecloga 3.capite 174.*
t si nō eadem est ratio: sed diuersa *Decius hic.*
u puta, vsuræ.
x *v.l.20.supra eo. 2. Ecloga 3. c. 175.1. Harmenop. 18.§.13.*
y *v.l.55.sup.de solut. Ecloga ibi. c.176.*
z *l.12.§. 5. ꝫ. de bon.libert. l. 1.§. 1.supra quis ordo in bonor.poss.*
a & res ad intestati causam redit. *d.§.1.l.89. ꝫ.eo.l.9. ꝫ.de test. tut. l.10.§.4. in fi. l.38.in fi.supra de vulgari:* nisi heredes pro adita habeant, & nisi testator pro adita esse velit, quod sæpissimè euenit propter codicillos vel similes clausulas.
b *l.83.§. 5. ꝫ.de verb.oblig. 2.Ecl. 3.c.178.*
c *l.85. in fi.l.90. ꝫ.de in integrum: l.2.supr. de const. pr.* de æquitate alibi dixi.
d *v.l.4. ꝫ. si cui plus quàm per legem & l.13.supr. de re iud.* qui & ἀλόγως καὶ μάτως *2.Ecloga 3. capite 180.*
e *vide l. 135. l. 182. supra eodem: l. 35. l. 69. supra de verb. obligat. Ecloga d. loco c. 181. c. nemo potest ad impossibile obligari 6.de regulis in 6.*
f *1.Harm.2§.51.*
g *v.l.73.ꝫ.de verb.obl.Ecloga d.loco c.182.*
h *v.l.46.ꝫ.de verb.obl.Ecl.ibi.adde l.17.ꝫ.eo.*
i *l.18.ꝫ.quando dies legati Ecloga ibi.c.183.*
k de hac conditione, *adde l.77.§.13.l.89.§.5.supra de legatis 2. l. 17.§.4.supra ad Trebell.l.48.supra de verb.signif.*
l *2.Ecloga 3.capite 184.l.16.supra de cond.Inst.l.13.§.3. l.27.supra de rebus dubiis: v. l. 14.C.de fide instrum.*
m *v.l.8.& 185.supra eo.adde l.12.§.2.supra de captiuis: Ecloga d.loco.*
n *l.43.supra de oblig.Ecloga ibi.c.185.*
o *v.l.2.§.19.supra vi bonor.*
p *l.52.supra de acquiren.rer.dom.l.25. supra de verborum signif. v.l.49. supra de verbor. significatione.*
q Imò est, *v.l.15.§.6.supra qui satisd.*
r Priuilegium alicui datum tanquam viuenti, ei mortuo non competit, id est, ad heredes non extenditur, *Ecloga ibid. cap. 187. 3. Harmenopulus 3.§. 19. facit l. 2. ꝫ. quæ sent.sine appellatio.*
s Interpretatio priuilegij, vel beneficij, spectat ad principem qui concessit, *l.43.supra de vulgari. Eclog.ib.*
t vt via, vt actus, aquæ ductus, *l.17.supra de seruitutibus: l.11.§.24. supra de leg.3.l.vlt. ꝫ.de seruitute legata.*
u *l.2.§.2.ꝫ.de verborum obligat.*
x *1.Harmenop.15.§.12.v.l.155.in fi.ꝫ.eo.l.54.ꝫ.de acquir.here.*
y *v.l.3.ꝫ.de heredit.petit.l.5.§.1.sup. quod cum eo.l.7.in fin.sup.de acquir. here.l.6.l.70. sup.de verborum significatione.l.vlt.C.de heredibus instituendis.*

p heredis vocabulo adiecta sit restrictio, putà lego heredibus infra scriptis: tatur de odio, nisi quædam specialis affectatio defuncti aliud requirit, *v. Decium hic.*

interdum, *l.77.ṡ.eo.l.77.in fin.ṡ.de conditio. & demonstr. l. 132. ṡ. de verbor. obligat. .si quis: Sempronius ṡ.de hereditat.instituend.l.si in legatum sit: suprà de legit. 1. l. nonnunquam sup. de condi.& demonstrat.* interdum verò magis pſunt quàm tacita, *de quibus vide Decium hic.*

c πράγμασι διδόμενα προνόμια *2.Eclog. 3.c.193.*

d *v.l. 68.ṡ. eod.*

e *4. Harmenop. 6.* ἐν τοῖς γάμοις *2.Eclog. 3. c. 192.* in conuentionibus *Hal.* contractibus *Dynus.*

f *l. 144. ṡ. eod.* εὐπρεπὲς *Ecloga ibi.* naturale ius & pudor, *v.l.14. ṡ. de ritu. facit lex 10. §. 2. ṡ. de instit.*

g *l.11.§.6.suprà quod vi.*

h *l.4.ṡ. quando exacto tutore. ca. delictum personæ 76.de regul. in 6.*

i *2.Eclog.3. cat 194.*

k *l. vnica suprà si quis ius dicenti l.13.§. 2. suprà de iniuriis.*

l Χωρὶς βλάβης *Eclog.ibid.c.195. 6.Harmenop.2.*

m fieri non potest οὐκ ἐνδέχεται γενέσθαι *Eclog. ca. 195.6.Harmen.2.*

n τὸ ἧττον ἄδικον *Ecloga 3.cap. 195.* id est, æquitas: æquum bonum, *l.6.ṡ.de iure dotiū*: vtilius, *l.3.ṡ.de constituta, l.5.ṡ.si pars hereditatis.* hinc illæ regulæ, Ex duobus malis minùs eligendum, Odia restringi *cap. odia 15. de regul. in 6. adde l.9. ṡ.eodem.*

De heredibus heredum.

194. *Modestinus*[a] lib.6.Differentiarum.[b]

QVi per successionem quamuis longissimam[a] defuncto heredes constiterint, non minùs heredes intelliguntur, quàm qui principaliter heredes existunt.

De expressis & tacitis.

195. *Idem*[c] lib.7.Differentiarum.[d]

EXpressa nocent[b], non expressa non nocent.

De priuilegiis.

l 196 n°2

196. *Idem*[e] lib.8.Regularum.[f]

PRiuilegia quædam causæ sunt, quædam personæ: & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ[c] sunt. quæ personæ[d] sunt, ad heredem non transeunt.

De coniunctionibus. De licito & honesto.

197. *Idem*[g] lib. singulari de ritu nuptiarum.[h]

SEmper in coniunctionibus[e] non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum[f] sit.

De dolo tutoris.

198. *Iauolenus*[i] lib.13.ex Cassio.[k]

NEque in interdicto[g] neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum[h] tutoris: siue[i] soluendo est, siue non est.

De eo qui imperio magistratus non paruit.

l 199 n°2

199. *Idem* lib.6.Epistolarum.

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non[k] paruit.

De minori iniquitate eligenda.

200. *Idem* lib.7.Epistolarum.

QVotiens nihil sine[l] captione inuestigari[m] potest: eligendum est, quod minimum[n] habeat iniquitatis.

De his quæ ex testamento proficiscuntur.

201. *Idem*[l] lib.10.Epistolarum.[n]

OMnia, quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum euentus[o] capiūt, si initium[p] quoque sine vitio ceperint.

Definitiones esse periculosas.

202. *Idem*[m] lib.11.Epistolarum.[o]

OMnis definitio[q] in iure ciuili periculosa est. parum[r] est enim, vt non subuerti posset.

De damno & culpa.

203. *Pomponius*[p] libro 8.ad Quintum Mucium.[q]

QVod quis ex culpa sua damnum[s] sentit, non intelligitur damnum sentire[t].

De actione.

204. *Idem*[r] libro 28 ad Quintum Mucium.[s]

MInus[u] est actionem habere, quàm rem.

De his quæ à nobis abire possunt.

205. *Idem*[t] libro 39.ad Quintum Mucium.[u]

PLerumque fit, vt etiam ea, quæ[x] nobis abire possint, proinde[y] in eo statu sint, atque si non essent eius conditionis, vt abire possent. & ideo, quod fisco obligamus, & vindicare[z] interdum, & alienare, & seruitutem[a] in prædio imponere possumus.

Ne quis lucretur quam iactura alterius.

206. *Idem*[x] libro nono ex variis lectionibus.[y]

IVre naturæ[a] æquum est, neminem cum alterius detrimento[b] & iniuria fieri locupletiorem[c].

De re iudicata.

207. *Vlpianus* libro 1.ad legem Iuliam & Papiam.

REs iudicata[d] pro veritate accipitur.

Desinere habere.

208. *Paulus* libro 3.ad legem Iuliam & Papiam.[z]

NOn potest videri desisse habere[e] numquam habuit.

De seruitute.

209. *Vlpianus*[a] lib.4.ad legem Iuliam & Papiam.[b]

SEruitutem[f] mortalitati[g] ferè comparamus.

De institutione.

210. *Licinnius Rufinus* lib.2.Regularum.

QVæ[h] ab initio[i] inutilis fuit institutio, ex postfacto[k] conualescere non potest. l 210 n°1

De seruo & absentia reipublicæ causa.

211. *Paulus* lib.69.ad Edictum.

SEruus[l] reipublicæ causa abesse non potest.

o id est, effectus ἀποτελέσματα *2.Ecloga 3.ca.19;*

p *l. 29. l. 178. ṡ.eo.l.210.ṡ.eod. v. l.1.ṡ. de regula Catoniana.*

q *l.1.ṡ.eo.adde l.32.ṡ.eo.* νομικὸς κανὼν *Eclog.ibid.c.198.6.Harmenop.2.*

r id est, vix est. sic Græci εὐχερῶς γὰρ ἀνατρέπονται, *Eclog.ibid.Harmenop.*

s *c.damnum 86.de regul.in 6.* ὁ ζημιούμενος *Eclog.ibid.c.199.l.46.§.5.ṡ.de procur.l.9.in fi.l.17.in si.princ.suprà de noxalib.l.44.§.5.sup.fam.l.15.sup.qui omissa causa.*

t ab alio scilicet.

u re, effectu idem fictione, *l.15.sup.eo.adde l.38.§.9.suprà eo.*

x quæ à nobis *vulg.Hal.*

y perinde *vulgat.Hal.*

z non ideò minùs vt nostrum rectè vindicabimus, quòd abire à nobis dominū speretur, *l.66. de rei vind.*

a natura, *l. 14. suprà de con.indeb.* ex æquo & Bono, *l. 66.ṡ. de con.ind.indeb.* iure gentium, *l. 25.in fin.suprà rerum amot.*

b *2.Eclog.3. ca. 200.c.l.1. ap.locupletari 48. de regulis in 6. l. 16. ṡ. de re rustic. l. 13.§. ṡ. communia prædiorum: l.17 §.4.in fine suprà de instit.l.12. §.ṡ de distract. pign.l.2.§. 10.suprà ne quid in loco publico.*

c ideo minor obligatur quatenus est locuples *l.1.suprà de auct. tutor.* Id tamen cessat in vsucapionibus, *l. 1. de vsurp.* & quoties vtilitas publica requirit vsum, & tamen non iniquum, rei priuatæ, *l. 15.§. 2. ṡ. de rei vindi l. 3. ṡ.commun.prad. l.11. sup. de euict.*

d *l.25.in fi. sup. de statu.*

e *l.83.l. 174.ṡ.e.* desiisse non videtur, quod nec incepit, *l. 5.ṡ. de iniust.l.90. in pr. & §. 1. suprà de cond. & demon.*

l.3.sup.de suis: l.116.ṡ.de verb.oblig.l.19.ṡ.quemadm.seruitutes amittuntur.

f *1.Harm.14.§.6.* & manumissionem, *v.l.92.ṡ.de solutio.*

g *v.l.59.in fi.ṡ.de condictio.& demonstrat.*

h *5.Harmenop.5.§.23.*

i *v.l.29.ṡ.eodem.*

k id est, tractu temporis.

l *adde l.1.40.ṡ.eo.*

F I N I S.

EXPLICITVS EST EX ORDINE DIGESTORVM LIBER QVINquagesimus feliciter.

cre[illegible]
l.14.[illegible]
z [illegible]
z [illegible]
a l.

Aldecoa Gue Dios m.
y.ª Como deseo &c.

Alcala

e 26 u Abr

a 26 u prim

a 26 u pril

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm